14
7 G
M
14-17.h.22

SPECVLI MAIORIS
VINCENTII BVRGVNDI
PRAESVLIS BELVACENSIS,
ORDINIS PRAEDICATORVM,
THEOLOGI AC DOCTORIS EXIMII,

Tomus Secundus.

QVI SPECVLVM DOCTRINALE INSCRIBITVR.
In quo materiam, & ordinem omnium artium proſequendo,
tota ſeries Doctrinalis continetur.

OPVS SANE PRAECLARVM,
omnigena eruditione refertiſſimum, & diu deſideratum,

Nunc è tenebris, in quibus iampridem iacuit, omni adhibita ſolertia emendatum, in lucem prodit.

Cum Indice Librorum, Capitulorum, Rerum, ac Materiarum locupletiſsimo.

AD S. D. N. GREGORIVM XIIII.
PONTIFICEM MAXIMVM.

VENETIIS, M D X C I.
Apud Dominicum Nicolinum.

INDEX
SINGVLORVM LIBRORVM, ET CAPITVM, IN SECVNDO TOMO SPECVLI MAIORIS, DOCTRINALIS NVNCVPATI, CONTENTORVM,

In quo primus numerus capita, ſecundus folia, litera, a, primam foliorum faciem, b, verò alteram indicant.

INDEX LIBRI PRIMI.

Liber Primus, Epilogo præmiſſo de lapſu hominis, agit vniuerſaliter de ipſius, reparatione per doctrinam, & ſtudium Philoſophiæ. Deinde vero propter ſcientiam linguæ (quæ prior omnium comparanda eſt) agit, de quorundam vocabulorum, præcipuèque Latinorum, atque Græcorũ plurimis ignorata ſignificatione. Habet autem liber iſte 68. Capitula.

EPILOGVS de lapſu, & miſeria generis humani, cap. 1 1.a
De miſerijs huius vitæ, capitulo 2. folio 1.b
De duabus malorum radicibus, ſiue malis ægritudinibus ignorantia, ſcilicet, & cõcupiſcentia, ſeu errore, & cupiditate, cap. 3 1.b
De malis communibus omnium hominum, capitu. 4. folio 1.b
De his, quæ propria ſunt iuſtorum, cap. 5 1.b
De bonis originalibus homini relictis, etiam poſt peccatum, cap. 6 2.a
De bonis animæ naturalibus, cap. 7 2.a
De bonis corporalibus, cap. 8 2.a
De inuentione ſcientiarum, quæ data eſt homini in remedium, cap. 9 2.a
De primis Philoſophis, qui naturam ſcrutati ſunt, capitulo 10 2.b
De cæteris, qui poſtea Philoſophiam ad mores compoſuerunt, cap. 11 2.b
De diuerſis generibus Philoſophorum, capitulo 12. folio 2.b
De diffinitionibus Philoſophiæ, c. 13 3.a
De partibus Philoſophiæ iuxta Iſidorum, capitu. 14. folio 3.a
Alia diuiſio eiuſdem iuxta Hugonem, capitulo 15. folio 3.a
Alia iuxta Michaelem Scotum, c. 16 3.b
Iterum de eodem iuxta Philoſophos, cap. 17 3.b
Iterum alia eiuſdem diuiſio magiſtralis, capitulo 18. folio 3.b
De origine ſcientiarum, & primo Doctrinalium, capitulo 19 3.b
De origine Phyſicæ, & Metaphyſicæ, capitulo vigeſimo 4.a
De ordine ſcientiarum, cap. 21 4.a
De via cognoſcendi in qualibet arte, cap. 22 4.a
Qualiter anima humana per Philoſophiæ ſtudium, & doctrinam ab ignorantia reparatur, capitulo 23. folio 4.a
De ſtudio, & amore ſtudendi, cap. 24 4.b
Quod doctrina cuiuslibet animo ſtudioſo, aliquatenus impreſſa ſit eiuſdem notio, c. 25 4.b
Quod curioſus a ſtudioſi nomine diſcernendus ſit, capitulo 26 4.b
Quod tria ſtudentibus neceſſaria ſunt, capitulo 27. folio 4.b
De quinque ſtudij iuuamentis, & primo de humilitate, cap. 28 5.a
De quattuor cæteris, c. 29 5.a
De his, quæ ſtudentem impediunt, c. 30 5.a
De his, qui ſtudijs inutilibus ſe occupant, capitulo 31. folio 5.b
De illis, qui artes confundunt, c. 32 5.b
De his, qui omnia legere volunt, c. 33 5.b
De his, qui legunt vel audiunt ea, quæ ſtatui ſuo non congruunt, cap. 34 5.b
De ſecularibus literis ad eruditionem, nõ ad voluptatem legendis, cap. 35 6.a
De diuerſorum Doctorum floribus excerpendis, capitulo 36 6.a
De magiſtris audiendis, & venerandis, c. 37 6.a
De his, qui ad magiſterium accedunt, c. 38 6.a
De his, qui hoc officium aſſecuti iam exequi volunt, cap. 39 6.b
De interiori magiſterio veritatis, c. 40 6.b
De eruditione puerorum, c. 41 6.b
De libris, & actoribus eorum, c. 42 6.b
De diuerſis generibus opuſculorum, c. 43 7.a
De diuerſitate linguarum, & idiomatum, capit. 44. folio 7.a
De ſcientia linguæ, & partibus eius, cap. 45 7.a
De vocabulis, quæ incipiunt per a, cap. 46 7.b
De his, quæ incipiunt per b, cap. 47 8.a
De his, quæ incipiunt per c, cap. 48 8.a
De incipientibus per d, cap. 48 9.b
De incipientibus per e, cap. 49 9.b
De incipientibus per f, cap. 50 10.a
De incipientibus per g, cap. 51 10.b
De incipientibus per h, cap. 53 10.b
De incipientibus per i, cap. 53 10.b
De incipientibus per K, cap. 55 11.a
De incipientibus per l, cap. 66 11.a

De incipientibus per m, cap. 56 11.b
De incipientibus per n, cap. 57 12.a
De incipientibus per o, cap. 58 ib.a
De incipientibus per p, cap. 59 12.b
De incipientibus per q, cap. 61 13.b
De incipientibus per r, cap. 62 ib.b
De incipientibus per s, cap. 63 ib.b
De incipientibus per t, cap. 65 14.b
De incipientibus per u. cap. 66 15.a
De incipientibus per x, & y, c. 67 15.b
De incipientibus per z, cap. 68 ib.b

INDEX LIBRI SECVNDI.

Liber Secundus agit de arte Grammatica, quæ inter ſermocionales ſcientias primum obtinet locũ, vtpotè cęterarum omnium inſtrumentum, vel etiam fundamentum. Habet autem Cap. 193.

De diffinitione, & partibus Grammaticæ, cap. 1 16.a
De materia eiuſdem artis, id eſt, de voce, cap. 2 16.a
De differentijs vel ſpeciebus vocis, c. 3 ib.a
De litera, cap. 4 ib.a
De inuentione, vel origine literarum, & primo Hebraicarum, cap. 5 ib.a
De inuentione Græcarum, c. 6 16.b
Qualiter apud Græcos omnes literæ numerales ſunt, cap. 7 ib.b
De inuentione Latinarum, c. 8 ib.b
De accidentibus literæ, c. 9 ib.b
De poteſtate literæ ſubſtantiali, c. 10 17.a
De poteſtate eiuſdem accidentali prima, capitulo. 11. folio 17.a
De cæteris quattuor, c. 12 ib.a
De ſyllaba, cap. 13 ib.a
De ſpeciebus ſyllabæ, c. 14 ib.a
De accidentibus ſyllabę, & primo de accentu, cap. 15. folio 17.b
De regulis accentuum, c. 16 ib.b
De cæteris accidentibus ſyllabę, c. 17 ib.b
De pedibus, cap. 18 ib.b
De dictione, cap. 19 ib.b
De oratione, & partibus eius, c. 20 18.a
De nomine, & eius ſignificatione, c. 21 ib.a
De accidentibus nomini, c. 22 ib.a
De nominibus proprijs, c. 23 ib.a
De differentia propriorum nominum, & appellatiuorum, c. 24 18.b
De ſpeciebus co[m]munibus tam proprijs, quàm appellatiuis, cap. 25 ib.b
De nominibus adiectiuis, c. 26 ib.b
De nominibus tantum appellatiuis, capitulo vigeſimoſeptimo ib.b
De patronymicis veris, & non veris, capitulo vigeſimooctauo 19.a
De formatione maſculinorum, & fœmininorum, capitulo 29 ib.a
De nominibus poſſeſſiuis, c. 30 ib.a
De formis poſſeſſiuorum aſſumptis a Græcis, capitulo 31 19.a
De formis proprijs latinorum, c. 32 ib.a
De his, quæ deſinunt in nus, c. 33 19.b
De nominibus comparatiuis, c. 34 ib.b
De formatione comparatiuorum, c. 35 ib.b
De comparatiuis deficientibus, & abuſiuis, capit. 36. folio 20.a
De triplici abuſione comparatiuorum, c. 37 ib.a
De abuſiua comparatione vnius ad alium, vel ad ſuperlatiuum, c. 38 ib.a
De ſuperlatiuis, c. 39 ib.a
De diminutiuis, c. 40 ib.a
De formis, vel formationibus diminutiuorum, ca. 41. folio 20.b
De denominatiuis, & primo de his, quæ terminantur in a, cap. 42 ib.b
De his, quæ terminantur in e, i, o, u, c. 43 ib.b
De his, quæ terminantur in l, m, n, c. 44 21.a
De his, quæ terminantur in r, s, c. 45 ib.a
Item de his, quæ terminantur in s, c. 46 ib.a
Adhuc de eodem, c. 47 ib.a
De ſecundo accidente nominis quod eſt genus, capitulo 48 21.b
De diuerſis terminationibus diuerſorum generum ſecundum ordinem quinque vocalium, capitulo 49. folio 21.b
De deſinentibus in c, d, l, m, n, cap. 50 ib.b
De deſinentibus in r, cap. 51 ib.b
De deſinentibus in s, c. 52 22.a
Adhuc de eodem, c. 53 ib.a
De deſinentibus in x. vel in duas conſonantes, cap. 54 ib.a
De tertio nominis accidente, quod eſt numerus, capitulo 55 ib.a
De quarto accidente, quod eſt figura, capitulo 56. folio 22.a
Adhuc de eodem, c. 57 22.b
De ſexto accidente nominis, id eſt, de caſu, capit. 58. folio 22.b
De nominibus caſualibus, & formis, c. 59 ib.b
De formatione genitiuorum ſecundum terminationes vocalium, & mutarum, c. 60 ib.b
De eodem ſecundum terminationes ſemiuocalium, & primo in l, m, n, cap. 61 23.a
Adhuc de eodem ſecundum terminationem in r, capitulo 62 ib.a
Adhuc de eodem, c. 63 ib.a
De eodem ſecundum terminationem in as, es, is, et os, cap. 64 ib.a
De formatione maſculinorum, quæ terminantur in us, cap. 65 23.b
De formatione cæterorum generum eiuſdem terminationis, cap. 66 ib.b
De formatione deſinentium in x. vel duas conſonantes, cap. 66 ib.b
De terminationibus caſuum primæ declinationis, capitulo 68 ib.b
De terminationibus ſecundæ declinationis, capit. 69. folio 23.b
De terminationibus tertiæ declinationis, c. 70 24.a

De for-

INDEX.

De formatione ablatiui eiuſdem, c.71 24.a
Adhuc de eodem, cap.72 ib.a
De terminationibus quartæ, & quintæ declinationis, cap.73 ib.a
De verbo, & eius ſignificatione, c.74 24.b
De ſignificatione verbi ſubſtantiui, c.75 ib.b
De quattuor cauſis defectuum in accidentibus verbi, & aliarum partium, c.76 ib.b
De cauſa differentiæ qua ſolent, quædam taceri, vel contra regulam proferri, c.77 25.a
De accidentibus verbi, & primo de genere, cap.78. folio 25.a
De terminatione ſingulorum generum, capitulo 79. folio 25.a
De actiuis, & paſſiuis, & eorum constructione cum obliquis, cap.80 ib.a
De neutris, & deponentibus eorumque ſignificationibus, cap.81 ib.a
De abuſionibus verborum in diuerſis generibus, capitulo 82 25.b
De ſecundo accidente verbi, id eſt, de tempore, capitulo 83 ib.b
De diuiſione eius in tria tempora, c.84 ib.b
De inſtanti, cap.85 26.a
De temporibus per ſingulos modos diſtinctis, ca.86. folio 26.a
De gerundijs, cap.87 ib.a
Quod gerundia ſunt nomina non verba, capitulo 88. folio 26.a
De constructione gerundiorum, c.89 ib.a
De ſupinis, cap.90 26.b
De verbis imperſonalibus, c.91 ib.b
De conſignificato temporis in verbo ſubſtantiuo, & vocatiuo, c.92 ib.b
De proprio ſignificato verbi ſubſtantiui, capitulo 93. folio 26.b
De ſignificatione uerbi ſubſtantiui, c.94 ib.b
De cognatione temporum, & vocum eorum, cap.95. folio 27.a
De ſpeciali defectu quorundam verborum, in quibuſdam temporibus, c.96 ib.a
De tertio accidente verbi, id eſt, de modo, capitu. 97. folio 27.a
De numero, & ordine modorum, c.98 ib.a
De quarto accidente, quod eſt ſpecies, c.99 27.b
De quinto accidente, i. de figura, c.100 ib.b
De ſexto accidente, i. de coniugatione, c.101 ib.b
De perſona, & numero, c.102 ib.b
De declinatione, & inflexione verborum, c.103. 28.a
De formis præteritorum in generali, c.104 ib.a
De formatione præteritorum, & ſupinorum primæ coniugationis, c.105 ib.a
De formis eorundem in ſecunda coniugatione, capitulo 106 28.b
Adhuc de eodem, c.107 ib.b
De regulis verborum tertiæ coniugationis, quæ deſinunt in io, c.108 ib.b
De cæteris habentibus vocalem ante o, c.109 ib.b
De habentibus conſonantem ante o, c.110 29.a
Adhuc de eodem, c.111 ib.a
Iterum de eodem, c.112 ib.a
De verbis quartæ coniugationis, c.113 29.b
De participio, & vtrum pars orationis per ſe, capitulo 114 ib.b
De diffinitione participij, c.115 ib.b
De origine, & formatione participiorum, cap.116. folio 29.b
De accidentibus participij, & primo de genere, & caſu, cap.117 30.a
De tempore participij, c.118 ib.a
De ſignificatione numero, & figura, c.119 ib.a
De pronomine, & eius ſignificatione, c.120 ib.a
De diffinitione, & proprietate pronominis, capit.121. folio 30.b
De accidentibus pronomini, & primo de ſpecie, capitulo 122 ib.b
Cur Donatus, quis, & qualis, & quantus putauit eſſe pronomina, Priſcianus autem nomina, capit.123. folio 30.b
Cur pronomen in tertia perſona plures habeat voces, quàm in cæteris perſonis, c.124 ib.b
De pronominibus demonſtratiuis, & relatiuis, capitulo 125 31.a
De pronominibus deriuatiuis, ſeu poſſeſſiuis, cap.126. folio 31.a
De differentijs inter pronomina deriuatiua, & primitiua, c.127 ib.a
De articulis, & articularibus pronominibus, capitulo 128 ib.a
De pronominibus, in quibus deficit vocatiuus, & in quibus non, c.129 31.b
De ſecundo pronominis accidente, quod eſt perſona, cap.130 ib.b
De tertio eiuſdem accidente, id eſt, de genere, c.131. folio 31.b
De quarto accidente, quod eſt figura, capitulo 132. folio 32.a
De ſyllabicis adiectionibus pronominum, capitulo 133 ib.a
De pronominibus quibus per Anaſtrophen hæc præpoſitio cum poſtponitur, c.134 ib.a
De caſu pronominis, c.135 ib.a
De quattuor declinationibus pronominis, capit.136. folio 32.a
De vnaquaque earum ſigillatim, capitulo 137. folio 32.b
De quibuſdam vocabulis, quæ putata ſunt eſſe pronomina cum non ſint, c.138 ib.b
De præpoſitione, & ratione nominationis eius, capitulo 139 33.a
De differentia inter præpoſitiones, & coniunctiones, cap.140 ib.a
De differentia inter præpoſitiones, & aduerbia, capitulo 141 ib.a
De compoſitionibus præpoſitionum, c.142 ib.a
De accidentibus aduerbiorum, c.143 ib.b
De appoſitionibus præpoſitionum cum cauſalibus, capitulo 144 ib.b
De multitudine præpoſitionū apud latinos, c.145. ib.b
De diuerſis acceptionibus præpoſitionum, c.146. 33.b
De communi ſignificatione præpoſitionum, capitulo 147 34.a

De proprijs ſignificationibus earum, quæ accuſatiuo deſeruiunt, & primo de monoſyllabis, capitu. 148. folio 34.a
Adhuc de eodem, c. 149 34.a
De diſſyllabis, quæ accuſatiuo deſeruiunt, cap. 150. folio 34.a
Adhuc de eodem, c. 151 34.b
De monoſyllabis ablatiuo deſeruientibus, capit. 152. folio 34.b
Adhuc de eodem, c. 153 ib.b
De diſſyllabis eidem caſui deſeruientibus, capit. 154. folio 35.a
De his, quæ vtrique caſui deſeruiunt, & primo de In. cap. 155 ib.a
De ſub, & ſuper, & ſubter, c. 156 ib.a
De præpoſitionibus inſeparapibilibus, capitulo 157. folio 35.a
De quibuſdam dictionibus compoſitis, c. 158 ib.a
De aduerbio, cap. 159 35.b
De accidentibus aduerbio, & primo de ſpecie, capitulo 160 ib.b
De formis aduerbiorum, & primo de terminantibus in a, cap. 161 ib.b
De puta, & quiſputas, cap. 162 ib.b
De nominibus locorum, quæ ponuntur aduerbialiter, & primo de ſimplicibus, c. 163 ib.b
De nominationibus locorum, quæ fiunt per nomina ſanctorum, & de compoſitis, c. 164 36.a
De appellatiuis nominibus, quæ ponuntur ſimiliter aduerbialiter, c. 165 ib.a
De aduerbijs primitiuis, quæ terminantur in e, correptam, c. 166 ib.a
De deriuatiuis eiuſdem terminationis, c. 167 ib.a
Collectio regulæ de aduerbijs deriuatiuis, c. 160. 36.b
De his aduerbijs, quæ terminantur in i, o, u, cap. 161. folio 36.b
De his, quæ terminantur in c, l, m, n, c. 170 ib.b
De his, quæ terminantur in r, s, t, x, c. 171 ib.b
De figura aduerbij. c. 172 ib.b
De aduerbijs localibus, c. 173 37.a
De cæteris ſpeciebus aduerbiorum, c. 174 ib.a
De aduerbijs æquiuocis, & ordine aduerbiorum, capitulo 175 ib.a
De interiectione, cap. 176 ib.a
De coniunctione, cap. 177 37.b
De figura, & ſpecie coniunctionis, c. 178 ib.b
Adhuc de quibuſdam ſpeciebus coniunctionis, capitulo 179 ib.b
Adhuc de eodem, c. 180 ib.b
De ordine coniunctionum cæterarumque partium, capitulo 181 38.a
De analogia partium, c. 182 ib.a
De conſtructione partium orationis, c. 183 ib.a
De conſtructione ad intellectum referenda, cap. 184. folio 38.a
De ortographia, c. 185 38.a
De materia, & inſtrumentis ſcribendi, c. 186 38.b
De pronunciatione, c. 187 ib.b
De barbariſmo, & ſoœlciſmo, c. 188 ib.b
De cæteris vitijs grammaticę, c. 189 ib.b
De methaplaſmis, c. 190 ib.b
De ſchematibus, cap. 191 38.b
De tropis, cap 192 39.a
De allegoria, & quibuſdam alijs figuris, capitu. 193. folio 39.a

INDEX LIBRI TERTII.

Liber Tertius agit, de Logica, & Rhetorica, & Poetica. Habet autem Cap. 131.

DE Logica, & eius inuentione, cap. 1. 39.a
De intentione logicę, c. 2 ib.a
De partibus logicę, ſiue artis ſillogiſticæ, cap. 3 ib.a
De Dialectica, & libris Ariſtotelis, c. 4 39.b
De diuiſione logicę ſiue Dialecticæ, c. 5 ib.b
De Iſagogis Porphirij, c. 6 40.a
Opiniones Philoſophorum, & quæſtiones de eſſe vniuerſalium, c. 7 ib.a
De prima quæſtione, ſcilicet an ſint, c. 8 ib.a
Aſſertio, quòd vniuerſalia ſint in rerum natura, capitulo 9 ib.a
Vtrum vniuerſalia corporea ſint an incorporea, capitulo 10 40.b
Vtrum ſeparata ſint a ſingularibus an non, capit. 11. folio 40.b
Vtrum vniuerſalia ſint res, an nomina, & qualiter tot, & non plura, c. 12 ib.b
De genere, & ſpecie, c. 13 ib.b
De differentia proprio, & accidente, c. 14 41.a
De decem prædicamentis, c. 15 ib.a
De prædicamento ſubſtantiæ, c. 16 ib.a
De prædicamento quantitatis, c. 17 41.b
De prædicamento ad aliquid, c. 18 ib.b
De prædicamento qualitatis, c. 19 ib.b
De multiplici acceptione huius nominis forma, capitulo 20 42.a
De numero, & ordine ſpecierum qualitatis, & quantitatis, c. 21 ib.a
De prædicamento actionis, c. 22 ib.a
De prædicamento paſſionis, c. 23 ib.a
De prædicamento quando, c. 24 42.b
De prædicamento vbi, c. 25 ib.b
De prædicamento ſitus, c. 26 43.a
De prędicamento habitus, c. 27 ib.a
De conſequentibus prædicamenta, & primo de magis, & minus, c. 28 ib.a
De oppoſitis, c. 29 ib.a
De hoc, quod eſt prius, & ſimul, & de motu, cap. 30. folio 43.b
De libro Perihermenias, c. 31 ib.b
De interpretatione, uel ſignificatione, c. 32 ib.b
De uocibus ſignificatiuis ad placitum, c. 33 ib.b
De oratione enunciatiua, quæ eſt propoſitio, c. 34. ib.b
De terminis cathegoricę propoſitionis, c. 35 44.a
De ſuppoſitionibus terminorum, c. 36 ib.a
De appellationibus, c. 37 ib.a
De communicantia propoſitionum in terminis, capitulo 38 44.b
De conuerſionibus, & æquipollentijs, c. 39 ib.b
De propoſitionibus modalibus, c. 40 ib.b

INDEX.

De lineis earum, ſecundùm diſtinctionem, quattuor modorum, cap.41 44.b
De ęquiuocatione ſingulorum modorum, c.42 45.a
De quęſtionibus, c.43 ib.a
De argumentis, cap.44 ib.a
De argumentationibus, c.45 ib.a
De locis Dialecticis, c.46 ib.a
De locis intrinſecis, & extrinſecis, & medijs iuxta Themiſtium, c.47 45.b
De alio modo, diuidendi locos, ſecundùm alios, capitulo 48 ib.b
De oppoſitis, cap.49 ib.b
De Syllogiſmis, & eorum figuris, c. 50 ib.b
De quattuor ſpeciebus ſyllogiſmi, c. 51 46.a
De ſyllogiſmo demonſtratiuo, & eius materia, capitulo 52 ib.a
De hoc, quod eſt omni per ſe, & vniuerſale, capit. 53. folio 46.a
Quod demonſtratio ſit ex neceſſarijs, & ex proprijs, cap.54 ib.a
De facilitate inueniendi medium, & de numero quæſtionum, c.55 ib.b
De ſyllogiſmo Dialectico, c.56 ib.b
De propoſitionibus, & probleumatibus, capitulo 57. folio 46.b
De diffinitionibus vtriuſque, prout ſpectant ad Dialecticum, c.58 ib.b
De inſtrumentis abundandi ſyllogiſmis, & primo de propoſitionibus eligendis, c.59 ib.b
De conſideratione ſimplicis, & multiplicis, capit.60. folio 47.a
De conſideratione diuerſitatis, & ſimilitudinis, capitulo 61 ib.a
De conſiderationibus ad problema, de accidente abſoluto terminandum, c.62 ib.a
Adhuc de eodem, c.63 ib.a
De accidente comparato, c.64 47.b
De conſiderationibus ad problema de genere, capitulo 65 ib b
De conſideratione ad problema de proprio, capit.66. folio 47.b
Adhuc de eodem, c.67 48.a
De diffinitione, & eius problematę, c.68 ib.a
De obſcuritate, & ſuperfluitate remouenda à diffinitione, c.69 ib.a
Quod per priora, et euidentiora facienda ſit diffinitio, cap.70 ib.a
De genere in diffinitione aſſignando, c.71 48.b
De differentijs ibidem apponendis, c.72 ib.b
De cæteris conſiderationibus ad problema diffinitionis, c.73 ib.b
Adhuc de eodem, c.74 ib.b
Quod eiuſdem, & diuerſi cognitio ſit utilis ad diffinitionem, c.75 49.a
De conſiderationibus ad problema de eodem, & diuerſo, c.76 ib.a
De difficultate conſtruendi diffinitiones, capitulo 77. folio 49.a
De arte diuidendi quòd, & ipſa ſit ad diffinitionē neceſſaria, c.78 ib.a
De diuiſione generis in ſpecies, c.79 49.b
De diuiſione totius in partes, cap.80 49.b
De diuiſione vocis in ſignificationes, c.81 ib.b
De diuiſione, ſecundùm accidens, c.82 ib.b
De cautela opponendi in Dialectica, et propoſitum celandi, c.83 ib.b
Adhuc de eodem, c.84 50.a
De modo ornandi, & explanandi orationem interrogantis, cap.85 ib.a
De modo reſpondendi, c.86 ib.a
De orotione vitioſa, & manifeſta, c.87 ib.a
De falſitate ſyllogiſmi, & petitione principij, ca. 88. folio 50.b
De exercitatione Dialectici in ſyllogiſmis, capit.89. folio 50.b
De ſophiſtica diſputatione, & eius comparatione ad alias, cap.90 ib.b
De paralogiſmis, & eorum ſpeciebus, c.91 51.a
De ęquiuocatione, & amphibologia, c.92 ib.a
De compoſitione, & diuiſione, c.93 ib.a
De accentu, & figura dictionis, c.94 ib.a
De fallacia accidentis, & ſecundùm quid, & ſimpliciter, cap.95 ib.a
De ignorantia elenchi, & petitione principij, & conſequente, c.96 51.b
De fallacia, ſecundùm non cauſam, vt cauſam, & ſecundùm plures interrogationes, vt vnam, cap.97. folio 51.b
De ſolutione paralogiſmorum, c.98 ib.b
De arte Rhetorica, ca.99 ib.b
De Oratore, & eius inſtitutione, c.100 52.a
De partibus orationis Rhetoricę, c.101 ib.a
De rebus expetendis, c.102 ib.a
De generibus cauſarum, c.103 52.b
De ſtatibus Rhetoricis, c.104 ib.b
De ſillogiſmis rhetoricis, c.105 ib.b
De locis Rhetoricis, c.106 ib.b
Adhuc de eodem, c.107 53.a
De conſtructione, & ornatu orationis Rhetoricę, capitulo 108 ib.a
De arte Poetica, c. 109 ib.a
De Poetis, cap.110 ib.a
De proſa, & metro, c.111 ib.a
De carmine, & eius ſpeciebus, capitulo cēteſimoduodecimo 53.b
De Fabulis fictis, & Poeticis, c.113 ib.b
De Fabulis Aeſopi fictis, contra calumnioſos, & inſidioſos, c.114 ib.b
Item eiuſdem contra cupidos, & auaros, & guloſos, capit.115 ib.b
Item contra incautos, c.116 ib.b
De figmentis eiuſdem contra uanęglorioſos, ſuperbos, & præſumptuoſos, c.117 54.a
Contra puſillanimes, c.118 ib.a
Contra arrogantes, cap.119 ib.a
Contra contemptores humilium, c.120 ib.a
Contra infideles, & adulatores, c.121 ib.a
Item contra pigros, c.122 54.b
Item eiuſdem contra iactantiam, & ad libertatis commendationem, c.123 ib.b
De Mitologia Fulgentij, & primò de uita triplici, capitulo 124 ib.b

Item eiuſdem contra ebrietatem, & luxuriam, & auaritiam, cap.125 54.b
De libidine, & vſura, c.126 ib.b
De hiſtorijs, cap.127 55.a
De ſententijs, & figmentis, c.128 ib.a
De figuris verborum, c.129 ib.a
De figuris ſententiarum, c.130 ib.a
De poſituris ac caeteris notis, c.131 55.a

INDEX LIBRI QVARTI.

Liber Quartus, incipit agere de practicis, ſiue moralibus ſcientijs, & agit de monaſtica, tanquam quæ priorem locum inter has tenet, eo quod vitam propriam vnũquemque componere docet. Habet autem 177. Capitula.

De practica ſcientia, & eius inuentore, capitulo 1. 55.b
De partibus eiuſdem, c.2. ib.b
De ſcientia monaſtica, cap.3 ib.b
De naturali appetitu boni, c.4 ib.b
De rebus expetendis, & primo de uirtute, capitulo 5. folio 56.a
De partibus honeſti, & primo de uirtute Philoſophorum, c.6 ib.a
De eodem dicta poetarum, c.7 ib.a
Quod nobis innata ſunt uirtutum ſemina, capitulo 8. folio 56.a
De quattuor generibus virtutum, c.9 ib.a
De virtute conſuetudinali, & quod ipſa ſit habitus, cap.10 56.b
Quod virtus ſit voluntaria tantum non coacta dicta Philoſophorum, c.11 ib.b
De eodem dicta poetarum, c.12 ib.b
Quod virtus gratuita ſit non mercenaria, capit.13. folio 56.b
Quod virtus libera ſit, & regina, vitium ſeruile, ſecundum Philoſophos, c.14 57.a
De eodem ſecundum Poetas, c.15 ib.a
Quod virtus medij ſit inſpectrix, & conſeruatrix, capitulo 16 ib.a
De modo, & difficultate conſiſtendi in medio, cap.17. folio 57.a
De quattuor virtutibus Cardinalibus, capitulo 18. folio 57.a
De prudentia, & diſcretione ſecundum Philoſophos, cap.19 ib.a
De eodem dicta Poetarum, c.20 57.b
De memoria, c.21 ib.b
De intelligentia, & rerum æſtimatione, capitulo 22. folio 57.b
De prudenti rerum ponderatione, c.23 58.a
De prudenti rerum vſu, c.24 ib.a
De prouidentia, cap.25 ib.a
De conſilio, & deliberatione, c.26 ib.a
De cautela, & circumſpectione dicta Philoſophorũ, cap.27 ib.a
De eodem dicta Poetarum, c.28 58.b
De obſeruanda temporis opportunitate, c.29 ib.b
De iuſtitia, cap.30 58.b
De latria, ſiue religione, cap.31 58.b
De eodem ſecundum Poetas, c.32 ib.b
De vitanda ſuperſtitione dicta Philoſophorum, capitulo 33 ib.b
De eodem dicta Poetarum, c.34 59.a
De ſacris diebus colendis, cap.35 ib.a
De oratione dicta Philoſophorum, c.36 ib.a
De eadem dicta Poetarum, c.37 ib.a
De humilitate, cap.38 ib.a
De reuerentia, cap.39 ib.a
De obedientia, cap.40 ib.a
De pietate, cap.41 ib.a
De amore patriæ, cap.42 59.b
De humanitate, & conſuetudine, c.43 ib.b
De concordia, & pace dicta Philoſophorum, cap.44. folio 60.a
De eodem dicta Poetarum, c.45 ib.a
De liberalitate dicta Philoſophorum, c.46 ib.a
De eodem dicta Poetarum, c.47 ib.a
Quod liberalitas debet eſſe diſcreta, c.48 ib.a
Quorum ſit dare, & accipere beneficia, c.49 ib.b
Quod beneficium debet eſſe gratuitum, capitulo 50. folio 60.b
De non protrahendo vel negando beneficio, cap.51. folio 60.b
De non repetendo, uel improperando beneficio, c.52. folio 60.b
De gratia beneficijs rependenda, c.53 61.a
De ingratitudine vitanda, c.54 ib.a
Quod non propter quorundam ingratitudinem a beneficijs ceſſandum eſt, c.55 ib.a
De moralitate dicta Philoſophorum, c.56 ib.a
De eodem dicta Poetarum, c.57 ib.a
De fidelitate dicta Philoſophorum, c.58 ib.a
De eodem dicta Poetarum, c.59 61.b
De veritate, cap.60 ib.b
De lege dicta Philoſophorum, c.61 ib.b
De eodem dicta Poetarum, c.62 ib.b
De æquitate iudicij dicta Philoſophorum, capitu.63. folio 61.b
De eodem dicta Poetarum, c.64 ib.b
De interceſſionibus, & aduocationibus, c.65 62.a
De ſeueritate, cap.66 ib.a
De miſericordia, & compaſſione, c.67 ib.a
De indulgentia, cap.68 ib.a
De zelo, & correptione dicta Philoſophorum, c.69. folio 62.a
De eodem dicta Poetarum, c.70 62.b
De fortitudine, c.71 ib.b
De magnificentia, & confidentia dicta Philoſophorum, c.72 ib.b
De eodem dicta Poetarum, c.73 ib.b
De puſillanimitate, & vana formidine abijcienda, capitulo 74 ib.b
De ſtrenuitate laboris, & eius interpolatione, capitulo 75 63.a
De exercitatione, c.76 ib.a
De militia dicta Philoſophorum, c.77 ib.a
De eodem dicta Poetarum, c.78 ib.a
De patientia dicta Philoſophorum, c.79 ib.a

INDEX.

De eodem dicta Poetarum, cap.80 63.b
De cautis patiendi, & tolerandi dicta Philoſopho-
rum, cap.81 63.b
De eodem dicta Poetarum. cap.82 ib.b
De tolerantia dicta Philoſophorum, cap.83 ib.b
De eodem dicta Poetarum, cap.84 ib.b
De conſtantia, ſiue perſeuerantia, cap.85 64.a
De ſtabilitate animi, cap.86 64.a
De vitanda inſtabilitate loci, cap.87 ib.a
De ſecuritate mentis, & requie, cap.88 ib.a
De temperantia, cap.89 ib.a
De modeſtia, cap.90 ib.a
De verecundia, cap 91 64 b
De taciturnitate, cap.92 ib.b
De moderatione, cap.93 ib.b
De maturitate, cap.94 ib.b
De abſtinentia, cap.95 65.a
De ſobrietate dicta Philoſophorum, cap.96 ib.a
De eodem dicta Poetarum, cap.97 ib.a
De pudicitia, cap.98 ib.a
De caſtitate, cap.99 ib.a
De Virginitate, cap.109 65.b
De parcitate, ſiue frugalitate, cap.101 ib.b
De eodem dicta Poetarum, cap.102 ib.b
De ſufficientia, ſiue paupertate voluntaria dicta Phi
loſophorum, cap.103 ib.b
De eodem exempla, cap.104 ib.b
De eodem dicta Poetarum, cap.105 ib.b
De vitijs fugiendis, cap.106 66.a
De mala mente, & inculta, cap.107 ib.a
De paſſionibus animæ, cap.108 ib.a
De amore, cap.109 ib.a
De ſpe, cap.110 ib.a
De gaudio, cap.111 66.b
De dolore, & luctu, cap.112 ib.b
De timore, cap.113 ib.b
De ſuſpitione, cap.114 ib.b
De crudelitate, ſecundum Philoſophos, capitu.115
folio 67.a
Adhuc de eodem, ſecundum Poetas, capitu.116.
folio 67.a
De errore. cap.117 ib.a
De ſtultitia, cap.118 ib.a
De naturalibus deſiderijs, ſecundum Philoſophos, ca-
pitu.119 ib.a
De eodem, ſecundùm Poetas, cap.120 ib.a
De ceco amore ſui, cap.121 ib.a
De ſuperbia, cap.122 67.b
De temeritate, cap.123 ib.b
De præſumptione, cap.124 ib.b
De ambitione dicta Philoſophorum, capitulo 125
folio 67.b
De eodem dicta Poetarum, cap.126 68.a
De principatu, vel honore recuſando, capitu.127
folio 68.a
De inani gloria, cap.128 ib.a
De hypocriſi, cap.129 ib.a
De inuidia dicta Philoſophorum, cap.130 ib.a
De eodem dicta Poetarum, cap.131 68.b
De malitia, cap.132 68.b
De iracundia dicta Philoſophorum, capitulo 133
folio 68.b
De eodem dicta Poetarum, cap.134 ib.b
De odio, & diſcordia, cap.135 69.a
De crudelitate dicta Philoſophorum, capitulo 136
folio 69.a
De eodem dicta Poetarum, cap.137 ib.a
De impatientia, & triſtitia, cap.138 ib.a
De luctu pro rerum, vel amicorum amiſſione, capi-
tulo 139 ib.a
De fictis lachrymis, & ioco, cap.140 69.b
De pigritia, & ſomnolentia, cap.141 ib.b
De otioſitate, cap.142 ib.b
De accidia, & deſperatione, cap.143 ib.b
De auaritia dicta Philoſophorum, c.144 ib.b
De eodem dicta Poetarum, cap.145 70.a
De cupiditate dicta Philoſophorum, capitulo 146
folio 70.a
De eodem dicta Poetarum, cap.147 ib.a
De acceptione, & contemptu munerum, cap.148
folio 70.a
De rapina, & fraude, et vſura dicta Philoſophorum,
cap.149 ib.b
De eodem dicta Poetarum, cap.150 ib.b
De voluptate carnis, cap.151 ib.b
De eodem, cap.152 ib.b
De vita delitioſa dicta Philoſophorum, capitu.153
folio 70.b
De eodem dicta Poetarum, cap.154 71.a
De vitio gulæ dicta Philoſophorum, capitulo 155
folio 71.a
De eodem dicta Poetarum, cap.156 ib.a
De ebrietate dicta Philoſophorum, capitulo 157
folio 71.a
De eodem dicta Poetarum, cap.158 ib.a
De inepta lætitia, cap.159 ib.a
De luxuria dicta Philoſophorum, capitulo 160
folio 71.a
De eodem dicta Poetarum, cap.161 71.b
De adulterio & ſodomia, cap.162 ib.b
De fomentis luxuriæ, cap.163 ib.b
De effectibus luxuriæ, cap.164 ib.b
De vitijs linguæ, & primo de mendacio, ac periurio,
cap.165 ib.b
De eodem, cap.166 72.a
De adulatione, cap.167 ib.a
Adhuc de eodem, cap.168 ib.a
De detractione, cap.169 ib.a
De garrulitate, & turpiloquio, cap.170 ib.a
De contentione, cap.171 72.b
De procacitate irriſione, & contumelia, capit. 172
folio 72.b
De maledictione, cap.173 ib.b
De oſtentatione, cap.174 ib.b
De iactantia, cap.175 ib.b
De vitiis oculorum, cap.176 73.a
De ſignis exterioribus interioris mentis habitus, ca-
pitulo 177 ib.a

IN-

INDEX LIBRI QVINTI.

Liber quintus adhuc agit de monaſtica ſciētia, & eſt quaſi complementum quinti libri: In illo nanque generaliter agitur de moribus, vel habitibus bonis, & malis, id eſt, de virtutibus, & vitijs: In hoc autem primo quidem deſcribuntur particulariter mores hominum, cuiuſque conditionis, ac ſexus, & ætatis. Poſtmodum autem in vniuerſali de bona, & mala hominum vita. De eloquentia quoque, & gloria, & amicitia, ac rebus cęteris, iuxta Tull. expetendis. Habet autem capitula 134.

DE bonis moribus Principum, & magnatum, cap. 1 73.a
De clementia Principum, cap. ſecundo, folio 73.a
De moderatione, & patientia eorum, capitulo tertio, folio 73.b
De vitijs Principum dicta Philoſophorum, capitulo quarto ib.b
De eodem dicta Poetarum, cap. 5 ib.b
Quod exemplis Principum formantur mores ſubditorum, cap. 6 ib.b
De lateribus Principum, ac magnatum, capitulo 7 folio 73.b
De moribus ſeruorum dicta Philoſophorum, capitulo 8 74.a
De eodem dicta Poetarum, cap. 9 ib.a
De moribus fœminarum dicta Philoſophorum, capitulo 10 ib.a
De eodem dicta Poetarum, cap. 11 ib.a
De moribus puerorum, cap. 12 ib.a
De moribus iuuenum, cap. 13 ib.a
De moribus ſenum, cap. 14 74.b
De multiplicatione iniquitatis in ſeculo dicta Philoſophorum, cap. 15 ib.b
De eodem dicta Poetarum, cap. 16 ib.b
De noxia libertate, vel licentia peccandi, capitu. 17 folio 75.a
De excuſatione, vel defenſione peccati, capitulo 18 folio 75.a
De vitijs virtutum ſpeciem prætendentibus, cap. 19 folio 75.a
De quorundam peſſimis moribus, cap. 20 ib.a
De peccatis leuioribus, cap. 21 ib.a
De agenda pœnitentia, cap. 22 75.b
De pœnitentia, vel bona vita non differenda, capitulo 23 ib.b
De bonis initijs, & difficultate incipiendi, capit. 24 folio 75.b
De vitijs extirpandis, aut ſubigendis, capitulo 25 folio 75.b
De primis moribus reprimendis, c. 26 ib.b
De regimine corporis, cap. 27 76.a
De regimine animi, cap. 28 ib.a
De regimine linguæ, cap. 29 ib.a
De vnitate, & concordia totius vitæ, cap. 30 76.a
De bonitate, ac ſinceritate vitæ dicta Philoſophorum, cap. 31 76.a
De eodem dicta Poetarum, cap. 32 ib.a
De moderamine vitæ quorundam antiquorum, capitulo 33 76.b
De tribus generibus vitæ, ſecundùm Philoſophos, & Poetas, cap. 34 ib.b
De interioribus vitæ propriæ teſtibus obſeruandis, capitulo 35 ib.b
De teſtibus forinſecus adhibendis, cap. 36 ib.b
De exemplis ab alijs accipiendis, c. 37 ib.b
De vita ſociali dicta Philoſophorum, capitulo 38 folio 76.b
De eodem dicta Poetarum, cap. 39 77.a
De officijs adminiſtrandis, cap. 40 ib.a
De repetendo ſecreto mentis, cap. 41 ib.a
De viciſſitudine quietis, & actionis, capitulo 42. folio 77.a
De conſuetudine, & vſu, cap. 43 ib.a
De ſtudijs, & meditatione, cap. 44 77.b
De docilitate dicta Philoſophorum, capitulo 45. folio 77.b
De eodem dicta Poetarum, cap. 46 ib.b
De eligendo Doctore, cap. 47 78.a
De puerorum inſtructione, cap. 48 ib.a
De curioſitate ſciendi, cap. 49 ib.a
De eloquentia dicta Philoſophorum, capitulo 50. folio 78.a
De eodem dicta Poetarum, cap. 51 ib.a
De quorundam pulchra, ſed mortifera facundia, capitulo 52 78.b
De gratia docendi, cap. 53 ib.b
De forma, & modo docendi, cap. 54 ib.b
De eodem, cap. 55 ib.b
De doctoribus male viuentibus, cap. 56 ib.b
De peritia, vel induſtria ſcribendi, cap. 57 79.a
De ſapientia, cap. 58 ib.a
Quod ſtultus nihil habet, ſapientis verò ſunt omnia, cap. 59 ib.a
De cognitione ſui, vel ignorantia, ca. 60 ib.a
De purgatione mentis ad inquiſitionem, ſeu cognitionem veritatis, cap. 61 79.a
De eodem, ſecundùm Poetas, cap. 62 79.b
De ſpectaculis naturæ, cap. 63 ib.b
De contemplatione cęleſtium, ac diuinorum dicta Philoſophorum, cap. 64 ib.b
De eodem dicta Poetarum, cap. 65 ib.b
De quiete contemplantium, cap. 66 ib.b
De gloria, & fama, ſecundùm Philoſophos, capitulo 67 80.a
De eodem, ſecundùm Poetas, cap. 68 ib.a
De laude, ſecundùm Philoſophos, capitulo 69. folio 80.a
De eodem, ſecundùm Poetas, cap. 70 ib.a
De dignitate, cap. 71 ib.a
De amplitudine diuitiarum, cap. 72 ib.a
De vanitate, & incertitudine diuitiarum, capitu. 73. folio 80.a
De incommodis diuitiarum, ſecundùm Philoſophos, cap. 74 80.b

De eo-

INDEX.

De eodem, ſecundùm Poetas, cap.75 80.b
Quod diuitiæ non ſunt hominis bona propria, ſed aliena, cap.76 ib.b
De diuitijs contemnendis, cap.77 ib.b
De bono paupertatis, ſecundùm Philoſophos, capitulo 78 ib.b
De eodem, ſecundùm Poetas, cap.79 81.a
De ſecuritate eiuſdem, ſecundùm Philoſophos, capitulo 80 ib.a
De eodem, ſecundùm Poetas, cap.81 ib.a
De amicitia, cap.82 ib.a
De vtilitate, & iocunditate amicitiæ, c.83 ib.a
De fidelitate, & conſtantia amicitiæ, capitulo 84. folio 81.b
Quid pro amico faciendum ſit, & quid non, cap.85 folio 81.b
Quod amicitia vera, niſi inter bonos non ſit, cap.86 folio 81.b
De concordia, & communitate amicorum, capitu.87 folio 81.b
De fomentis amicitiæ, cap.88 82.a
De impedimentis amicitiæ, cap.89 ib.a
De amicis fortunæ, ſecundùm Philoſophos, capit.90 folio 83.a
De eodem, ſecundùm Poetas, cap.91 82.a
De perniciosis, ac fictis amicis, cap.92 82.a
De amicitia cum malis inita potius diſſoluenda, quã abrumpenda, cap.93 82.a
De vtili, vel vtilitate, cap.94 82.b
De publica vtilitate quærenda, potius quàm priuata, cap.95 ib.b
De vtilitate priuata, & primo de incolumitate, capitulo 96 ib.b
De eodem, cap.97 ib.b
De corporis pulchritudine, ſecundùm Philoſophos, capit.98 83.a
De eodem, ſecundum Poetas, cap.99 ib.a
De iuuenili ætate, cap.100 ib.a
De ſenili ætate, & bono ſenectutis, cap.101 ib.a
De incommodis ſenectutis, cap.102 ib.a
De remedijs ſenectutis, cap.103 ib.b
De breuitate huius vitæ, & labilitate, capitulo 104 folio 83.b
De multiplici miſeria huius vitæ dicta Philoſophorum, cap.105 ib.b
Item de eodem dicta Poetarum, cap.106 ib.b
De infelicitate animæ degentis in hoc mortali corpore, ſecundum Philoſophos, c.107 ib.b
De eodem, ſecundùm Poetas, cap.108 ib.b
De tędio huius vitæ, cap.109 84.a
Quod non ſit ad mortem recurrendum præ faſtidio vitæ, ſecundùm Philoſophos, cap.110 ib.a
De eodem, ſecundùm Poetas, cap.111 ib.a
De neceſſitate moriendi, cap.112 ib.a
De præparatione ſui contra mortem, capitulo 113. folio 84.a
De contemptu mortis, ſecundùm Philoſophos, capitulo 114 84.b
De eodem, ſecundùm Poetas, cap.118 ib.b
De bona morte appetenda, cap.116 ib.b
De compendio mortis, cap.117 ib.b
De æquitate mortis, cap.118 84.b
De potentia, cap.119 ib.b
De fortuna, cap.120 85.a
De ambiguitate fortunæ, ſecundùm Philoſophos, capitulo 121 ib.a
De eodem, ſecundùm Poetas, cap.122 ib.a
De mutabilitate eiuſdem, cap.123 ib.a
De aduerſitate fortunæ, cap.124 ib.a
De proſperitate, cap.125 85.b
De falſa felicitate, cap.126 ib.b
De vera miſeria, cap.127 ib.b
De contemptu ſeculi dicta Philoſophorum, cap.128 folio 85.b
Exempla eorum, de eodem, cap.129 ib.b
De eodem dicta Poetarum, cap.130 86.a
De præſenti iuſtorum felicitate, cap.131 ib.a
De ſpe immortalitatis futura, cap.132 ib.a
De deſiderio vitæ perpetuæ, ſecundùm Philoſophos, cap.133 ib.a
De eadem, ſecundùm Poetas, cap.134 ib.a

INDEX LIBRI SEXTI.

Liber Sextus agit de ſcientia œconomica, quæ merito ſecundum locum à monaſtica tenet, quia familiam propriam regere remq́ue familiarem, ſiue domeſticam adminiſtrare docet. Habet autem cap.149.

DE ſcientia œconomica, cap.1 86.b
De domo viri illuſtris ab ipſo cęnanda, & illuſtranda, cap.2 ib.b
De bona vxore amplectenda, malaq́ue cauenda, capitulo tertio ib.b
Vnum ſapienti expediat nubere, capitulo quarto folio 86.b
De incommodis nuptiarum, cap.5 ib.b
Adhuc de eodem, cap 6 87.a
De immoderato vxoris amore, cap.7 ib.a
De mutua parentum, & filiorum exhibitione, capitulo 8 ib.a
De educatione filiorum, cap.9 ib.a
De beneficijs, & emendatione propinquorum, capitulo 10 87.b
De mutua viciſſitudine dominorum, atque ſeruorum, cap.11 ib.b
De regimine ſeruorum, cap.12 ib.b
De ſeruanda pace domeſticorum, cap.13 ib.b
De electione, vel acquiſitione amicorum, capitu.14. folio 87.b
De adminiſtratione rerum domeſticarum, capit.15 folio 90.a
De habitaculis conſtruendis, cap.16 ib.a
De ſitu, & forma ædificiorum, cap.17 ib.a
De pauimentis eorum, cap.18 ib.a
De parietibus, & tecturis, cap.19 90.b
De ciſternis, & piſcinis extruendis, capitu. vigeſimo folio 90.b
De cellis vinarijs, & olearijs, cap.21 ib.b
De horreis, cap.22 ib.b
De ſtabulis, & corte, & auiarijs, cap.23 ib.b

De co-

INDEX.

De columbarijs, & turdorum, ac turturum cubiculis, cap. 24 90.b
De gallinis educandis, cap. 25 91.a
De ſaſianis nutriendis, cap. 26 ib.a
De anſeribus, cap. 27 ib.a
De pauanibus, cap. 28 ib.a
De arsa ſtruenda. cap. 29 ib.a
De balneis, & piſtrino, cap. 30 91.b
De fenili, & ſterquilinio, cap. 31 ib.b
De hortis, & pomerijs, cap. 32 ib.b
De hortorum partibus, & areolis, & ferendi temporibus, cap. 33 ib.b
De nocumentis hortorum, & remedijs, capitulo 34. folio 91.b
De quibuſdam noxijs animalibus exterminandis, capitulo 35 ib.b
De apibus emendis, & collocaudis, ac nutriendis, capitulo 36 ib.b
De nocumentis eorum remouendis, c. 37 92.a
De agris eligendis, atque colendis, c. 38 ib.a
De ſalubritate aeris, & aquæ, & quæ ibi conſideranda, sap. 39 ib.a
De terræ fęcunditate exploranda, c. 40 ib.a
De ruſtici operis induſtria, sap. 41 ib.a
De seminibus collocandis, cap. 42 92.b
De oleis, ac cęteris arboribus excolendis, capit. 43. folio 92.b
De vitibus plantandis, atque colendis, capitu. 44. folio 92.b
De his, quæ circa rem domeſticam agenda ſunt in Ianuario, cap. 45... ib.b
De agris eodem menſe proſcindendis, sapitulo 46. folio 92.b
De lactucis ſerendis, & caule, & allio, capit. 47. folio 92.b
De frugibus ſeminandis, & ſarculandis, cap. 48. folio 92.b
De vitibus ablaqueandis, & paſtinandis, capit. 49. folio 93.a
De ſolo congruente pangendis vineis, capitulo 50. folio 93.a
De amigdalo ſerenda, vel plantanda, capitulo 51. folio 93.a
De eadem excolenda, vel inſerenda, cap. 52 ib.a
De nuce ſimiliter excolenda, cap. 53 ib.a
De his, quæ agenda ſunt in Februario, capitulo 54. folio 93.a
De vitibus eodem menſe ponendis, vel plantandis, cap. 55 93.b
De arbuſtis, vel arboribus vitiferis, capitulo 56. folio 93.b
De vineis communibus putandis, cap. 57 ib.b
De putandis arbuſtis, cap. 58 ib.b
De nouellarum vitium putatione, & veterum propagatione, sap. 59 ib.b
De vite, tyriaca, & illa, quæ nimis eſt laebrymoſa, cap. 60 94.a
De vite, quæ propomata facit, & illa quæ varios botriones producit, sap. 61 ib.a
De vua, ſiue granis, sap. 62 ib.a
De inſitionibus eodem menſe faciendis, c. 63 ib.a
Adhuc de duobus generibus inſitionis, capitulo 64. folio 94.a
De oliuetis inſtituendis, c. 65 94.a
Adhuc de eodem, c. 66 94.b
De arboribus pomiferis, c. 67 ib.b.
De piris ſerendis & exsolendis, c. 68 ib.b
De piris inſerendis & remediandis ac fructibus eorum conſeruandis, c. 69 ib.b
De melis ſerendis & exsolendis, c. 70 ib.b
De fructibus earum cuſtodiendis, c. 71 ib.b
De moris ſerendis & excolendis, c. 72 95.a
De ſiliquis & auellanis, & arboribus cæteris, ca. 73. fol. 95.a
De roſarijs conſerendis & lilijs, & cannis, cap. 74. fol. 95.a
De ſepibus hortorum ſeminandis, & herbis hortolanis, c. 75 ib.a
De caule & alijs quibuſdam oleribus, c. 76 ib.a
De porro, & quibuſdam alijs, c. 77 ib.a
De porsis eodem menſe educandis, c. 78 ib.b
De his quę in Martio ſunt agenda, c. 79 ib.b
De vineis eodem menſe putandis, & inſerendis, cap. 80 ib.b
De vineis nouellis ac veteranis, & ęgris ac leſis, c. 81 ib.b
De ſatione hortorum, & primo de carduis, cap. 82. fol. 95.b
De cucumere, & cucurbita, c. 83 ib.b
De allio & cepulla, & oleribus cæteris, capitulo 89. fol. 96.a
De arbore mali punici excolenda, c. 85 ib.a
De eadem remedianda, c. 86 ib.a
De malis punicis conſeruandis, & vino conficiendo in eis, c. 87 ib.a
De arbore citrina, & piro as cæteris, capitu. 88. fol. ib.a
De meſpilis ſerendis, & excolendis, capitulo 89. fol. 96.a
De ficu plantanda, c. 90 ibi.a
De eadem excolenda, & inſerenda, capitulo 91. fol. 96.b
De eadem purganda, & remedianda, capitulo 92. fol. 96.b
De ficis eligendis, et conſeruandis, capit. 93 ib.b
De bobus eodem menſe comparandis, & eligendis, cap. 94 ib.b
De eiſdem edomandis, & iugo præparandis, cap. 95 folio 96.b
De tauris, & vaccis ad copulam præparandis, capitulo 96 97.a
De equis ad copulam admittendis, cap. 97 ib.a
De sonceptu equarum, & pullis earum, capitu. 98 folio 97.a
De mulis educandis, & aſinis, cap. 99 ib.a
De morbis apum eodem menſe remediandis, capitulo 100 ib.b
De leguminibus, & oleribus in Aprili ſeminandis, cap. 101 ib.b
De arboribus eodem menſe excolendis, capitulo 102 folio 97.b
De vitulis in eo nutriendis, & ouibus tondendis, & api-

& apibus inueſtigandis, cap. 103 97.b
De his, quæ agenda ſunt in Maio, cap. 104 ib.b
De nouellis vitibus excolendis, & noualibus aperiendis, cap. 105 98.a
De vitulis hoc menſe caſtrandis, cap. 106 ib.a
De tondendis ouibus, & caſeo faciendo, & apibus purgandis, cap. 107 ib.a
De his, quæ in agro agenda ſunt in Iunio, capit. 108. folio 98.a
De his, quæ tunc in arboribus ſunt agenda, cap. 109. folio 98.a
De aerea præparanda, & meſſe trituranda, capitulo 110 98.b
De legendo, & conficiendo melle, vel cera, capitulo 111 ib.b
De examinibus apum cuſtodiendis, cap. 112 ib.b
De aluearijs ſupplendis, cap. 113 ib.b
De his, quæ agenda ſunt in Iulio, cap. 114 ib.b
De tauris, & arietibus ad coitum admittendis, capitulo 115 ib.b
De his, quæ in Auguſto ſunt agenda, capitulo 116. folio 99.a
De vena aquæ inueſtiganda, cap. 117 ib.a
De puteo fodiendo, & aqua probanda, capitulo 118. folio 99.a
De aquaductu faciendo, cap. 119 ib.a
De agris in Septembri arandis, & ſtercorandis, capitulo 120 ib.a
De frugibus, ac leguminibus ſeminandis, capit. 121. folio 99.b
De hortis, vel oleribus conſerendis, cap. 122 ib.b
De pratis nouellis formandis, & veteribus excolendis, cap. 123 ib.b
De vindemijs celebrandis, & diamoron conficiendo, cap. 124 ib.b
De vindemia Octobris, & vuapaſſa, capitulo 125. folio 99.b
De muſto, & vino, cap. 126 ib.b
De vino condiendo, cap. 127 100.a
De vitibus eodem menſe ponendis, & excolendis, cap. 128 ib.a
De oliuetis inſtituendis, & oleis exprimendis, capitulo 129 ib.a
De palmis conſerendis, & arboribus cęteris, capitulo 130 ib.a
De ceraſo, & fructibus eius, cap. 131 ib.a
De ortis eodem menſe conſerendis, c. 132 100.b
De frugibus ſeminandis, & aluearijs apum caſtrandis, cap. 133 ib.b
De frugibus, & leguminibus in Nouembri ſeminandis, cap. 134 ib.b
De pratis, & hortis, & roſarijs inſtituendis, capitulo 135 ib.b
De uitibus eodem menſe excolendis, capitulo 136. fol. 100.b
De perſicis plantandis, & eorum fructibus obſeruandis, c. 137 ib.b
De pino, & nucibus eius, c. 138 101.a
De pruno, & fructibus eius, c. 139 ib.a
De caſtanea plantanda, uel ſeminanda, cap. 140. folio 101.a
De eadem excolenda, & fructibus eius conſeruandis, c. 141 ib.a
De olea, & arboribus cæteris, c. 142 101.a
De oleis conficiendis, & purgandis, capitulo 143 folio 101.a
De apibus nutriendis, & aluearijs purgandis, capitulo 144 101.b
De agnis eodem menſe educandis, cap. 145 101.b
De ouibus paſcendis, cap. 146 101.b
De hircis ad capras admittendis, cap. 147 ib.b
De glande legenda, & materia ad fabricam cedenda, cap. 148 ib.b
De his, quæ agenda ſunt in Decembri, capitu. 149. folio 101.b

INDEX LIBRI SEPTIMI.

Liber Septimus incipit agere de Politica, quæ pertinet ad regimen ciuitatum. Agit itaque ciuitatibus earumque Rectoribus, & etiam de legibus, ac de iure multiplici; de perſonis publicis, & priuatis, de rebus quoque ſacris, & non ſacris. Et habet capitula 152.

De ſcientia Politica, cap. 1 101.b
Qualiter Ethica, & Oeconomica ordinantur ad Politicam, cap. 2 102.a
Quod alius ſit Politicę finis, apud fideles, & alius apud infideles, cap. 3 ib.a
De materia Politicę, cap. 4 ib.a
De partibus eiuſdem, cap. 5 ib.b
De ciuitate, & ciuibus, cap. 6 ib.b
De Republica, cap. 7 ib.b
De corpore Reipublicæ, & primo de capite, i. Principe, cap. 8 ib.b
De his, qui poſt Reges Rempublicam rexerunt, capitulo 9 103.a
De Senatoribus, cap. 10 ib.a
De Præfectis, & publicis Officialibus, capitulo vndecimo 103.a
De Ducibus, & militibus, cap. 12 ib.a
De caſtris, cap. 13 103.b
De mercenarijs, & colonis, ac ſeruis, cap. 14 ib.b
De electione Principis, cap. 15 ib.b
De inſtitutione liberorum Principis, cap. 16 104.a
De ſtudio eius, vel ſapientia, cap. 17 ib.a
De humilitate eius, ac pietate, cap. 18 ib.a
De premio regalis iuſtitię, cap. 19 ib.a
De reuerentia Dei, & cultu ſui, cap. 20 104.b
De officialium diſciplina, cap. 21 ib.b
De munerum acceptoribus, cap. 22 ib.b
De publicis exactoribus, cap. 23 ib.b
De electione militum, cap. 24 105.a
De regimine eorum, cap. 25 ib.a
Quod non ſit peccatum; recte militare, capitulo 26. folio 105.a
De recta intentione, & obedientia militantium, capitulo 27 105.a
De bello iuſto, & iniuſto, cap. 28 ib.a
De propulſanda iniuria ſociorum, c. 29 105.b

De eſſe

De affectu mutuo Principis, & ſubditorum, capitulo 30 105.b
De diſtinctione poteſtatis Principum, & Pontificum, cap. 31 105.b
De praeminentia poteſtatis Pontificum, capitulo 32 folio 106.a
Quod decreta Pontificum præferenda ſint legibus Imperatorum, cap. 33 ib.a
De legibus, & effectu, & qualitate earum, capit. 34 folio 106.a
De inſtitutionibus earum, cap. 35 ib.a
De primis actoribus legum, cap. 36 106.b
De iure vniuerſali, cap. 37 106.b
De ſpeciebus iuris, cap. 38 106.b
De ortu iuris triplicis, cap. 39 106.b
De differentia eorum, & ordine dignitatis, capit. 40 folio 106.b
De iure naturali, cap. 41 107.a
De iure poſitiuo, cap. 42 ib.a
De iure ciuili, cap. 43 ib.a
De ortu iuris ciuilis Lacedęmone, ſcilicet, & Athenis, cap. 44 ib.a
De ortu, & incremento iuris apud Romanos, capitulo 45 ib.a
De iure Quiritio, ideſt Romano, & partibus eius, capitulo 46 107.b
De iure Canonico, cap. 47 ib.b
De ortu eiuſdem, & compilationibus decretorum, capitulo 48 ib.b
De compilationibus extrauagantium, & abbreuiatione earum, cap. 49 108.a
De concordantia canonum, cap. 50 108.a
De reſcriptis, cap. 51 108.a
De priuilegijs, cap. 52 108.b
De effectu priuilegiorum, & exceſſibus priuilegiatorum, cap. 53 ib.b
De principijs vtriuſque iuris communibus, & proprijs, capitulo 54 ib.b
De interpretatione iuris Canonici, vel Ciuilis, capitulo 55 109.a
De ſolutionibus contrarietatum iuris, capitulo 56. folio 109.a
De iure non ſcripto, quod eſt mos, vel conſuetudo, cap. 57 ib.a
De conſuetudine bona ſeruanda, & mala abolenda, cap. 58 109.b
De vigore conſuetudinis contra legem ſcriptam, capitulo 59 ib.b
De perſonis publicis, ſæcularibus, & eccleſiaſticis, capitulo 60 ib.b
Qualiter ad illas iura pertineant, cap. 61 110.a
De quarundam perſonarum publicarum officijs, capitu. 62 ib.a
De iudicibus ordinarijs, cap. 63 ib.a
De moderatione iudicis, cap. 64 110.b
De iudicibus delegatis, cap. 65 ib.b
De ſingularitate, & pluralitate eorum, capitulo 66. folio 110.b
De expiratione iuriſdictionis, cap. 67 ib.b
De ſubdelegatis, cap. 68 111.a
De aſſeſſoribus, cap. 69 ib.a
De aduocatis, vel patronis, ca. 70 ib.a
Qui pro quibus aduocare poſſint, cap. 71 111.b
De Procuratoribus, cap. 72 ib.b
Item de eodem, cap. 73 ib.b
De arbitris, cap. 74 112.a
Iterum de eodem, cap. 75 ib.a
De delegato, & eius officio, cap. 76 ib.a
De perſonis priuatis, cap. 77 ib.a
De ſeruis, & ancillis, cap. 78 112.b
De ingenuis, cap. 79 ib.b
De libertis, & libertinis, cap. 80 ib.b
De filijs legitimis, & illegitimis, cap. 81 ib.b
De filijs adoptiuis, cap. 82 113.a
De patribus, & auis, & nepotibus, cap. 83 ib.a
De cognatis, & affinibus, cap. 84 ib.a
De hæredibus, cap. 85 ib.a
De perſonis legitimis, ad hæreditatem admittendis, cap. 86 ib.a
De tutoribus pupillorum, & curatoribus, capitulo 87 113.b
De rebus ad quas ſpectat ius, cap. 88 ib.b
De rebus ſacris, cap. 89 ib.b
De eodem, cap. 90 ib.b
De rebus publicis, & communibus, c. 91 ib.b
De rebus vniuerſitatis ſingulorum, et his, quæ ſunt extra patrimonium, cap. 92 114.a
De rebus, quæ nullius ſunt, & occupanti conceſſa ſunt, cap. 93 ib.a
Adhuc de eodem, cap. 94 ib.a
De rebus incorporalibus, & primo de hæreditate, capitulo 95 ib.a
De vſufructu, & vſu, cap. 96 114.b
De ſeruitutibus prædiorum, cap. 97 ib.b
De ſeruitutibus vrbanorum prædiorum, & ruſticorum, cap. 98 ib.b
De iure patronatus, cap. 99 ib.b
De eius acquiſitione, & debito, & translatione, capitulo 100 115.a
De bonorum poſſeſſione, cap. 101 ib.a
De vſucapione, cap. 102 ib.a
De præſcriptione, cap. 103 ib.a
Iterum de eodem, cap. 104 115.b
De interruptione præſcriptioni, & eius effectu, & probatione, cap. 105 115.b
De obligatione, cap. 106 ib.b
De pacto, & conuentione, cap. 107 116.a
De ſpeciebus pacti, cap. 108 ib.a
De differentia pacti, promiſſionis, obligationis, contractus, & actionis, cap. 109 ib.a
De obligatione, quæ contrahitur re, & primo de mutuo, cap. 110 116.b
De commodato, cap. 111 ib.b
De precario, cap. 112 ib.b
De depoſito, cap. 113 ib.b
De natura depoſiti, & fide, cap. 114 117.a
De pignore, cap. 115. ib.a
De rebus pignorandis, & reſtitutione pignoris, capitulo 116 ib.a
De obligatione, quæ verbis contrahitur, ideſt de ſtipulatione, cap. 117. ib.a
De generibus ſtipulationum, cap. 118 117.b

Item de eodem, cap.119 117.b
De obligatione Sacramenti, & eius abſolutione, capitulo 120 ib.b
Item de eodem, cap.121 ib.b
De temerario coniugum iuramento, capitulo 122. folio 118.a
De iuramento illicito non ſeruando, capitulo 123. folio 118.a
De tribus comitibus iuramenti, cap.124 118.b
De fraude iuramenti, ca.125 ib.b
De fideiuſſione, cap.126 118.b
De eodem, cap.127 118.b
De debiti ſolutione, cap.128 119.a
De donatione, cap.129 ib.a
Quis, quid, & qualiter poſſit donare, c.130 ib.a
De teſtamentis, cap.131 119.b
De teſtibus, & inſtrumentis teſtamentorum, capitulo 132 ib.b
De confirmatione, & executione teſtamentorum, capitulo 133 ib.b
De his, qui non poſſunt facere teſtamentum, capitulo 134 ib.b
De teſtamentis clericorum, ca.135 120.a
De ſucceſſione ab inteſtato, cap.136 ib.a
e obligatione, quæ literis contrahitur, capitu.137. folio 120.a
De illa, quæ contrahitur conſenſu, capitulo 138. folio 120.a
De emptione, & venditione, ca.139 120.b
Ad huc de eodem, cap.140 ib.b
De delicto, vel errore venditionem irritante, cap.141. folio 120.b
De rerum permutatione, cap.142 ib.b
De locatione, & conductione, cap.143 121.a
De eodem, cap.144 ib.a
De infeudatione, ca.145 ib.a
De feudi acquiſitione, & amiſſione, c.146. 121.a
De obligatione contracta per ſocietatem, capitu.147. folio 121.b
De obligatione contracta per mandatum, capitulo 148 ib.b
De negocijs gerendis, cap.149 ib.b
De obligationibus, quæ naſcuntur ex quaſi contractu, capitu.150 ib.b
De obligationibus, quæ naſcuntur ex delicto, capitulo 151 122.a
De obligationibus, quæ naſcuntur ex quaſi delicto, capitu.152 ib.a

INDEX LIBRI OCTAVI.

Liber octauus agit de actionibus, ſiue de illa parte iuris, quæ pertinet ad actiones. Continet ergo proceſſum cauſarum, ac litium, & ordinem iudiciarium. Habet autem liber iſte 130. capitula.

DE cauſis, & litibus, cap.1 122.a
De eodem, cap.2 ib.a
De actionibus, cap.3 ib.a
De ſpeciebus actionum, cap.4 121.b
Iterum, de eodem, cap.5 122.b
De ſpeciali in rem actione, cap.6 ib.b
De translatione, cap.7 123.a
De arbitrio, vel compromiſſione, capitulo octauo, folio 123.a
Item de eodem, ſecundùm leges, cap.9 ib.a
De iuriſdictione, cap.10 123.b
De iudicio, & proceſſu, vel forma iudicij, capitu.11. folio 123.b
De foro competenti, cap.12 ib.b
Item de eodem, cap.13 124.a
De in ius vocatione, & citatione, cap.14 ib.a
De iudicis recuſatione, cap.15 124.b
Item de eodem, cap.16 ib.b
De alienatione rei litigioſæ, cap.17 ib.b
De rei confeſſione, cap.18 125.a
De libelli oblatione, cap.19 ib.a
De ſpoliatorum reſtitutione, cap.20 ib.a
Quod cuique facienda ſit ante litem, capit. vigeſimoprimo ib.b
Vtrum pendente lite diuortij mulier viro reſtituenda ſit, cap.22 ib.b
De iudicijs præſtandis poſt reſtitutionem, capitu.23. folio 126.a
De mutuis petitionibus, vel reconuentionibus, capitulo 24 ib.a
De ordine cognitionum in diuerſis quæſtionibus, ſiue petitionibus, cap.25 ib.a
De plus iuſto petentibus, cap.26 ib.a
De minus petentibus, vel in petendo errantibus, capitulo 27 126.b
De quæſtione, vel cauſa poſſeſſionis, & proprietatis, cap.28 ib.b
Quod omnibus liceat debita repetere, cap. vigeſimonono ib.b
De exceptionibus, cap.30 ib.b
De his, quæ vi, vel metus cauſa fiunt, capitulo 31. folio 127.a
Item de eodem, cap.32 ib.a
De reſtitutione rerum, quæ per vim, vel metum extortæ ſunt, cap.33 ib.a
De dolo malo, ca.34 ib.a
De ignorantia, vel errore, cap.35 127.b
De differentiis ignorantiæ iuris, cap.36 ib.b
De his, quæ fiunt mente alienata, cap.37 ib.b
De contumacia, cap.38 128.a
De mittendo in poſſeſſionem cauſa rei ſeruandæ, capitulo 39 ib.a
De litigioſæ rei ſequeſtratione, cap.40 ib.a
Quod nihil innouandum ſit lite pendente, capitu.41. folio 128.b
De litis conteſtatione, cap.42 ib.b
De non procedendo ante litem conteſtatam, cap.43. folio 128.b
De abſentatione partium, poſt litem conteſtatam, capitulo 44 ib.a
De dilationibus, cap.45 129.a
De ferijs, ſiue vacationibus, cap.46 ib.a
De treuga, & pace, cap.47 ib.b
De ſatiſdatione, cap.48 129.b
De iuramento calumniæ, cap.49 ib.b

De eodem, cap.50 129.b
De poſitionibus, & probationibus, cap.51 129.b
De probatione negatiuæ, c.52 ib.b
Cui probationi inſtandum ſit cum duæ ſibi obuiant, capitulo 53 130.a
De teſtibus eligendis, c.54 ib.a
De teſtium productione, c.55 ib.a
De his, qui a teſtimonio repelluntur, capitulo quinquageſimoſexto ib.a
De eodem, cap.57 130.b
De infamibus repellendis, c.58 ib.b
De numero teſtium legitimo, c.59 ib.b
De variatione atteſtationum, c.60 131.a
De receptione teſtium in cauſa matrimonij, cap.61. folio 131.a
De coactione teſtium, c.62 131.b
De fide inſtrumentorum, c.63 ib.b
De præſumptionibus, c.64 ib.b
De iureiurando, cap.65 ib.b
De exceptionibus contra teſtes, c.66 132.a
De diffinitione, & proprietate exceptionis, capit.67. folio 132.a
De ſpeciebus exceptionis, c.68 ib.a
De ſententia diffinitiua, c.69 132.b
De quadruplici ſententia, c.70 ib.b
De ſententia excommunicationis, c.71 ib.b
De timenda ſententia paſtoris, c.72 ib.b
Quod non ſemper iniuſtè ſententiæ parendum ſit, capitulo 73 132.b
Quando parendum ſit iniuſtè ſententiæ, capitu. 74. folio 133.a
Quod iniqua ſententia ſuſtinentem non lædit, cap.75. folio 133.a
De appellationis remedio, c.76 ib.a
De his quibus, & a quibus appellare licet, cap.77. folio 133.a
De appellatione ad Papam, c.78 133.b
De temporibus appellationis faciendæ, & proſequendæ, cap.79 ib.b
De forma appellationis, c.80 ib.b
De proſecutione eiuſdem, c.81 134.a
Item de eodem, c.82 ib.a
De officio appellantis, & appellati, c.83 ib.a
De effectu appellationis, c.84 134.b
De appellationibus friuolis, & non neceſſarijs, capitulo 85 ib.b
De caſibus in quibus appellareq; prohibetur, capitulo 86 ib.b
Quando appellare liceat etiam appellatione remota, cap.87 135.a
De ſententiæ confirmatione, c.88 ib.a
De re iudicata, cap.89 ib.a
De ſententiæ executione, cap.90 ib.a
De in integrum reſtitutione, cap.91 ib.a
Item de eodem, cap.92 135.b
Quod, & hi qui cauſam iniuſtam fouerunt tenentur reſtituere, c.93 ib.b
De cauſis criminalibus, c.94 ib.b
De quinque modis accuſandi, vel agendi de crimine, cap.95 136.a
De infamatione, cap.96 136.a
De denunciatione, cap.97 136.a
De publica fama clamante, cap.98 ib.a
De inquiſitione, cap.99 136.b
De legitima purgatione, c.100 ib.b
De purgationis vulgaris reprobatione, capitulo 101. folio 136.b
De duelli prohibitione, c.102 ib.b
De ſolenni accuſatione, c.103 137.a
Quod nullus ſit condemnandus, niſi iudiciario ordine, cap.104 ib.a
Quod autem crimina manifeſta non indigent accuſatione, c.105 ib.a
De criminoſi ad cauſam vocatione, capitulo 106. folio 137.a
De his, qui repelluntur ab accuſatione, capitulo 107. folio 137.a
Vtrum minoribus maiores liceat accuſare, cap.108. folio 137.b
De modo accuſationis, & ordine, capitulo centeſimonono 137.b
De criminoſi confeſſione, cap.110 ib.b
De accuſatorum calumnia, & temeritate, capit.111. folio 138.a
De his, qui deficiunt in accuſationis proſecutione, capitulo 112 ib.a
De deficientibus in primi capituli probatione, capit. 113 ib.a
De obiectione criminis in modum exceptionis, capit. 114 ib.a
De vitio colluſionis, cap.115 ib.a
De conſcientia iudicis, c.116 ib.b
De cauſis ſuſpendendæ condemnationis, & differentiæ executionis, c.117 ib.b
De abſolutione accuſati a crimine, capitulo 118. folio 138.b
De verborum ſignificatione, capitulo centeſimodecimonono ib.b
De pœnis canonicis, & legalibus, capitulo centeſimovigeſimo 139.a
De ſpeciebus pœnarum legalium, capitulo centeſimovigeſimoprimo ib.a
De ignominioſa miſſione, & capitis diminutione, capitulo 122 139.b
De iudicijs criminum publicis, ſecundùm leges, capitulo 123 ib.b
Item de eodem, cap.124 ib.b
Quod non ſolum opus, ſed etiam voluntas, aut conſilium in criminibus ſit puniendum, capitulo 125. folio 139.b
De pœnarum legalium moderatione, capitulo 126. folio 139.b
De temperanda quoque iuris canonici ſeueritate, capitu.127 140.a
De his, quę excuſant aliquos a pœna, capitulo 128. folio 140.a
An aliquis puniendus ſit, ſine culpa ſua, capit.129. folio 140.a
De ordine pœnarum, c.130 140.b

INDEX LIBRI NONI.

Liber Nonus agit de criminibus, ſiue de Iudicijs criminum, quæ committuntur in Deum, ſecundùm quòd pertinent ad vtrunque forum ſeculare, videlicet, & eccleſiaſticum. Habet autem capitula 160.

De criminibus, cap. 1 140.b
De crimine ſymoniæ, cap. 2 ib.b
De ſpirituali, & annexo ſpirituali, capitulo 3 141.a
De illa ſpecie ſymoniæ, quæ per munus à manu committitur, cap. 4 ib.a
Item de eodem, cap. 5 ib.a
De illa, quæ fit per obſequium corporale, capitulo 6. folio 141.b
De illa, quæ per obſequium ſpirituale miſſarum, capitulo 7 ib.b
De illa, quæ in benedictione nubentium, capitulo 8. folio 141.b
De illa, quæ in exequijs defunctorum, capitulo nono, folio 141.b
De illa, quæ per preces committitur, capitu. decimo, folio 142.a
De illa proprie, quæ committitur in ordinationibus, cap. 11 ib.a
De eodem, cap. 12 ib.a
De ordinatis à ſymoniaco, cap. 13 142.b
De illa, quæ in conſecrationibus, & rebus ſacris, capitulo 14 ib.b
De illa, quæ in rebus eccleſiaſticis ſpirituali annexis, cap. 15 ib.b
De illa, quæ in electionibus, c. 16 143.a
De illa, quæ in redimendis vexationibus, capitu. 17. folio 143.a
De illa, quæ in beneficijs, cap. 18 ib.a
De illa, quæ in præbendis recipiendis, capitulo 19. folio 143.b
De illa, quæ in præbendis de nouo conſtitutis, capitulo 20 ib.b
De ſymonia, quæ committitur ab epiſcopis in beneficiorum prouentibus retinendis, capitulo vigeſimo primo ib.b
De illa, quæ in receptione confraternitatis, capitulo 22 144.a
De illa, quæ in ingreſſu religionis, c. 23 ib.a
De conditionibus ſymoniacis, c. 24 ib.a
De ſana forma recipiendi in pauperibus monaſterijs, cap. 25 144.b
De his, qui prioratus emunt, vel redimunt, capit. 26. folio 144.b
De illa, quæ fit in commiſſione iuriſdictionis, capitulo 27 ib.b
De illa, quæ fit in emptione iuris ſpiritualis, capitulo 28 ib.b
De illa, quæ in emptione iuris quaſi ſpiritualis, capitulo 29 145.a
De illa, quæ committitur in doctrina, cap. 30 ib.a
De mediatoribus ſymoniæ, c. 31 ib.a
De labe criminis huius, et eius deteſtatione, c. 32 ib.a
De accuſatione ſymoniaci, cap. 33 145.b
De pœna ſymoniaci, cap. 34 ib.b
De renunciatione beneficij ſymoniace recepti, capitulo 35 ib.b
De pecunia ſymoniace recepta, c. 36 146.a
De perfidia Iudaica, cap. 37 ib.a
Qualiter inter Chriſtianos, Iudæi collocandi ſunt, capitulo 38 ib.a
De Saracenis, cap. 39 ib.a
De cohabitatione, vel communione fidelium cum vtriſque, cap. 40 146.b
De attractione eorum ad fidem, cap. 41 ib.b
De paruulis eorundem, cap. 42 ib.b
De ſeruis eorum, cap. 43 147.a
De crimine hæreſeos, cap. 44 ib.a
De conuenticulis, & prædicationibus hæreticorum, cap. 45 ib.a
De pœna hæreticorum, cap. 46 147.b
De eodem, cap. 47 ib.b
De direptione bonorum eorum, c. 48 ib.b
De eodem, cap. 49 ib.b
De diuerſis generibus hæreticorum, c. 50 148.a
De eodem, cap. 51 ib.a
De eodem, cap. 52 ib.a
De hæreticis extirpandis, cap. 53 ib.a
De fautoribus eorum, cap. 54 148.b
De his, qui eos extirpare negligunt, capitulo quinquageſimoquinto ib.b
De ſciſmaticis, cap. 56 ib.b
De pœna ſciſmatici, cap. 57 ib.b
De crimine apoſtaſiæ, cap. 58 149.a
De apoſtaſiæ perfidiæ, cap. 59 ib.a
De apoſtaſia inobedientiæ, c. 60 ib.a
De apoſtaſia irregularitatis monachorum, capitulo 61 ib.a
De apoſtaſia irregularitatis clericorum, capitulo 62 ib.a
Adhuc de eodem, cap. 63 ib.a
Iterum de eodem, cap. 64 149.b
De eodem, cap. 65 ib.b
De eodem, cap. 66 ib.b
De pœna apoſtatæ, cap. 67 ib.b
De tranſgreſſione voti, cap. 68 150.a
De fractione voti ſimplicis, & ſolemnis, capitu. 69. folio 150.a
Probabilis opinio de ſolemnizatione voti, capit. 70. folio 150.a
Quod vota poſſint redimi, vel commutari, capit. 71. folio 150.b
De arbitrio ſuperioris in votis commutandis, capitulo 72 ib.b
De redemptione voti terræ Sanctæ, c. 73 ib.b
De eodem, cap. 74 ib.b
De votorum irritatione, cap. 75 151.a
De votis monachorum, cap. 76 ib.a
De his, qui voto Religionis non tenentur, c. 77 ib.a
De his, qui ad votum ſeruandum iure compelluntur, cap. 78 151.b
De eodem, cap 79 ib.b
Qualiter monacho liceat ad artiorem regulam tranſire, cap. 80 ib.b

De tranſeuntium, & fugitiuorum reuocatione, capitulo 81 151.b
De votis epiſcoporum, & ſeruorum, capitulo 82. folio 152.a
De votis impuberum, cap. 83 ib.a
Adhuc de eodem, cap. 84 ib.a
Iterum de eodem, cap. 85 152.b
De votis coniugum, cap. 86 ib.b
De eodem, cap. 87 ib.b
Adhuc de eodem, cap. 88 153.a
Item de eodem, cap. 89 ib.a
Item de eodem, cap. 90 ib.a
De eodem, cap. 91 153.b
Adhuc de eodem, cap. 92 ib.b
De eodem, cap. 93 ib.b
De mendacio, & eius ſpeciebus, capitulo nonageſimoquarto ib.b
De mendacijs mortalibus, & venialibus, capitu. 95. folio 154.a
Vtrum mentiendum ſit pro ſaluanda vita alicuius, cap. 96 154.a
De crimine periurij, cap. 97 ib.a
De ſpeciebus periurij, cap. 98 154.b
De criminis aggrauatione, ratione ſolemnitatis adhibita, cap. 99 ib.b
De iuramento per creaturas non conceſſas, cap. 100. folio 154.b.
Vtrum iuramentum per idola, vel per creaturas obliget, cap. 101 ib.b
Vtrum recipiens, vel exigens iuramentum peccet, capitu. 102 155.a
De illo, qui audit alium peierare, & tacet, cap. 103. folio 155.a
Vtrum iuramentum, vi, vel metu exactum obliget, capitulo 104 ib.a
Vtrum iuramentum, quod in deteriorem exitum vergit obliget, cap. 105 ib.a
Quod modis iuramentum in deteriorem vergit exitum, cap. 106 155.b
De illo, qui iurat ſe reuelaturum delicta proximorum, cap. 107 ib.b
Sententia fratris Guilelmi de eodem, capitulo 108. folio 155.b
De iuramento plurium, vel vniuerſorum, capitulo 109 ib.b
Vtrum plures ſimul iurati poſſint inuicem iuramentum remittere, cap. 110 156.a
Vtrum vno, vel plurib. contrauenientibus liceat alijs contrauenire, cap. 111 ib.a
Quis poſſit iuramentum in melius commutare, capitulo 112 ib.a
In quibus caſibus excuſetur quis à periurio, capitulo 113 156.b
De falſo teſtimonio, & pœna periurij, capitu. 114. folio 156.b
De crimine ſortilegij, cap. 115 ib.b
De diuinatione, cap. 116 157.a
Qualiter dæmones futura per diuinos prædicunt, capitulo 117 ib.a
Qualiter mulierculas deludant, vt noctu ſe ambulare credant, cap. 118 ib.a
De maleficis artis Magicæ, cap. 119 157.a
De diuerſis generibus Magorum, c. 120 157.b
De carminatoribus, & carminatricibus, capit. 121. folio 157.b
De Sortilegis, ac Diuinis, ſiue Magis euitandis, capitulo 122 ib.b
De eiſdem puniendis, cap. 123 ib.b
De inſpectione Aſtrolabij, cap. 124 158.a
De quorundam ſacerdotum ſuperſtitionibus, capitulo 125 ib.a
De crimine ſacrilegij, cap. 126 ib.a
De violatione emunitatis ſacri loci, c. 127 ib.a
De effractoribus eccleſiarum, c. 128 158.b
De pœna ſacrilegij, c. 129 ib.b
De retentione decimarum, c. 130 ib.b
De veri nominis decima, cap. 131 ib.b
Vtrum Papa poſſit in huiuſmodi diſpenſare, ca. 132. folio 159.a
De quibus rebus dandæ ſunt decimæ, capitulo 133. folio 159.a
Vtrum de male acquiſitis dari debeant, capitu. 134. folio 159.a
Qualiter, & quando debeant dari, c. 135 ib.a
De mora decimandi, c. 136 159.b
Quæ perſonæ tenentur dare decimam, capitulo 137. folio 159.b
De his, qui priuilegiati ſunt in hac parte, capit. 138. folio 159.b
In quibus caſibus contingat priuilegium huiuſmodi ceſſare, cap. 139 ib.b
An, à Iudæis debeat Eccleſia decimas accipere, capitulo 140 ib.b
Quibus eccleſijs, vel perſonis ſoluendæ ſunt decimæ, capitu. 141 160.a
Qualiter monachis, licet decimas accipere, cap. 142. folio 160.a
Quod eccleſia baptiſmalis ius non poteſt ad aliã, niſi per epiſcopum transferri, c. 143 ib.a
Quod ius decimarum non cadit in laicum, cap. 144. folio 160.b
De prohibitione infeudationis decimarum, cap. 145. folio 160.b
De priuilegio militum Cataloniæ, c. 146 ib.b
De decimis noualium, c. 147 ib.b
Qualiter decimæ poſſunt de manu laicorum redimi, cap. 148 161.a
Qualiter poſſunt in pignus recipi, c. 149 ib.a
Qua de cauſa prohibita ſunt impignorari, cap. 150. folio 161.a
Quod fructus in ſortem non oporteat ab eccleſia computari, cap. 151 ib.a
De laico, qui decimas iniuſtè detinet, & illo qui ſatisfactionem offert, c. 152 161.b
De primitijs, cap. 153 ib.b
De oblationibus, c. 154 ib.b
De feriarum tranſgreſſione, c. 155 ib.b
De illis, qui operantur in feſto pro neceſſitate, capitulo 156 162.a
De his, qui operantur propter Deum, cap. 157 ib.a
De quibuſdam alijs, & caſibus ad idem, capitulo 158 ib.a

De fra-

De fractione ieiuniorum,cap.159 162.b
Adhuc de eodem, cap.160 ib.b

INDEX LIBRI X.

Liber Decimus agit ſimili modo de criminibus,quæ committit homo in proximū, vel etiam in ſeipſum. Habet autem liber iſte 154.capitula.

DE crimine homicidij,cap.1 162.b
Vtrum occidere liceat alicui,cap.2 163.a
De diuerſis cauſis occidendi, capitulo 3. folio 163.a
De homicidio iuſtitiæ,cap.4 ib.a
Quod non ſolum per iudices, ſed etiam per populos plerunque fit homicidium iuſtitiæ,capitulo quinto, folio 163.a
De homicidio neceſſitatis, quod fit in ſui defenſione, cap.6 163.b
Adhuc de eodem,cap.7 ib.b
Qualiter, & quibus liceat vim vi repellere, capitulo octauo ib.b
De inhibitione vindictę, cap.9 ib.b
Quando crimina punire oporteat, & quando tolerare,cap.10 163.a
Quo animo liceat malos perſequi, vel punire, capitulo 11 ib.a
De homicidio caſuali,cap.12 ib.a
Adhuc de eodem,cap.13 164.b
De medicis indiſcretis,cap.14 ib.b
De cuſtodibus infirmorum negligentibus, vel indiſcretis,cap.15 ib.b
De homicidio voluntario,cap.16 165.a
De parricidio,cap.17 ib.a
De his,qui ſibi manus iniiciunt,cap.18 ib.a
De his,qui filios ſuos occidunt,cap.19 165.b
De his,qui aborſus procurant, cap.20 ib.b
De crimine vxoricidij,cap.21 ib.b
De crimine viricidij,cap.22 166.a
De pęna criminalis homicidij, cap.23 ib.a
De pœna homicidij iuſtitiæ,cap.24 ib.a
De cauenda irregularitate, cap.25 ib.a
Item de eodem,cap.26 ib.a
De conſentientibus homicidio, capitulo 27 166.b
De his,quæ fiunt in guerris, vel torneamentis, capitulo 28 ib.b
De pugnis duelli, cap.29 ib.b
De clericis duellum ſuſcipientibus, capitu.30 167.a
De crimine raptus,c.31 ib.a
De pęna raptoris,c.32 ib.a
Quod rea non ſit puella violenter oppreſſa, capitulo 33 167.b
De crimine inceſtus,et eius pęna, capitulo trigeſimoquarto ib.b
De inceſtuoſis coniugijs ſeparandis, capitulo trigeſimoquinto ib.b
De iuramentis ſeparationis, ca.36 168.a
De crimine adulterij,c.37 ib.a
Qualiter antiqui Patres excuſantur à culpa adulterij,cap.38 168.a
Qualiter à culpa adulterij plerunque excuſat ignorantia facti,cap.39 ib.a
Quod vxor in adulterio permanens non ſit retinenda. cap.40 ib.b
De accuſatione adulteræ, cap.41 ib.b
De replicationibus,& exceptionibus mulieris,& effectu accuſationis,c.42 ib.b
De viro adultero repellendo,c.43 ib.b
De adultera dimiſſa,cap.44 169.a
De adulterino coniugio,c.45 ib.a
De ſtupro,cap.46 ib.a
De fornicatione, cap.47 ib.a
De non ducenda meretrice,c.48 ib.a
De crimine ſodomitico,c.49 169.b
De crimine rapinæ,c.50 ib.b
De prædonibus,& incendiarijs,c.51 ib.b
De pęna incendiarij,& primo Eccleſiæ, c.52 ib.b
De pęna incendiarij locorū cęterorum, c.53 170.a
De rapina commiſſa in rebus Eccleſiæ, c.54 ib.a
De clericis male conſumentibus, vel reſeruantibus bona eccleſiæ,c.55 ib.a
De perſonis turpibus,quæ inde paſcuntur, capit.56. folio 170.a
De diuitibus,qui eiſdem abutuntur, c.57 ib.a
De meretrice,quæ à clerico prædium accepit, capitulo 58 170.b
Vtrum perſona regularis per ſe retinere poſſit quod male accepit,c.59 ib.b
De adultera quæ ſpurium uel extraneum hæredem conſtituit,c.60 ib.b
Adhuc de eodem,c.61 171.a
De his qui naufragorum bona diripiunt, cap.62. fol. 171.a
De illis qui pedagia uel thelonia indebite exigunt, cap.63 ib.a
De his qui ea Chriſtianis iniuſtę ſubtrahunt,cap.64. fol. 171.a
De his qui eadem paganis ſurripiunt, capitulo 65. fol. 171.b
De his qui quęſtus, & tallias indebitas a ſubditis exigunt,c.66 ib.b
De cauſis iuſtis,& iniuſtis,c.67 ib.b
De his qui nihil aliud a ſubditis niſi tallias accipiunt, cap.68 ib.b
De eodem. c.69 172.a
De his qui guerras adinuicem exercent,capitulo 70. fol. 172.a
De his quæ rapiuntur in bello iniuſto, c.71 172.a
Quod pro rerum tuitione uel repetitione liceat pugnare,c.72 ib.b
Vtrum damna iuſto bello illata oporteat reſtituere, cap.73 ib.a
Adhuc de eodem, cap.74 ib.b
Vtrum domini ſuper damnis hominibus ſuis illatis poſſint componere,c.75 ib.b
De ſocijs raptorum,cap.76 172.b
De his,qui viuunt ex rapto,cap.77 173.a
De his,qui emunt à raptoribus,c.78 ib.a
Adhuc de eodem, cap.79 ib.a
De his,qui emunt rem bello acquiſitam, c.80 173.b
De hæredibus raptorum,c.81 ib.b

Adhuc de eodem,cap.82 173.b
De his,qui res alienas præſcribunt, & vſucapiunt,
cap.83 174.a
De interruptione,& curſu præſcriptionum,capit.84.
folio 174.a
De bona,vel mala fide præſcribentium, capitulo 85.
folio 174.a
De iniquis iudicibus,capit.86 ib.a
De his,qui condunt leges iniquas,& officialibus,ca-
pitulo 87 174.b
De aduocatis, cap.88 ib.b
De accuſatoribus, & teſtibus iniquis, capitulo 89.
folio 175.a
De forma reſtitutionis,cap.90 ib.a
De his,qui non habent poteſtatem,vel facultatem re-
ſtituendi,cap 91 ib.a
De his,qui pluribus perſonis, vel ex pluribus cauſis
tenentur reſtituere,cap.92 ib.a
De crimine furti,cap.93 175.b
De ſpeciebus furti, & pœna furis, capitulo nona-
geſimoquarto ib b
De participante cum fure,c 95 ib.b
De reſtitutione rei furtiuæ,ca.96 176.a
De illo,qui emit rem furtiuam,c.97 ib.a
De illo, qui furatur rem raptam, capitulo nonageſi-
mooctauo ib.a
De illo,qui rem alienam inuenit, vel qui neceſſitate
compulſus furatur,cap.99 ib.a
De Chriſtianis,qui furantur Saracenis, capitu.100.
folio 176.b
De furto mulieris coniugatæ,cap.101 ib.b
De crimine vſuræ,cap.102 ib.b
De caſibus in quibus vſura permittitur,capitu.103.
folio 177.a
Adhuc de eodem,cap.104 ib.a
Vtrum gratis oblatum inducat vſuram, capitu.105.
folio 177.a
Vtrum ſpes faciat vſurarum, capitulo centeſimo-
ſexto 177.b
De fraude vſurarum,cap.107 ib.b
De his,qui ſuſcipiunt in ſe mutui periculum, capitu-
lo 108 ib.b
De contractibus illicitis annuorum reddit1um,capi-
tulo 109 178.a
De traditionibus bouum ad mediationem, capit.110.
folio 178.a
De traditione animalium ad crementum, cap. 111.
folio 178.a
De turpi lucro,cap.112 178.b
De legibus vſuras permittentibus vtrum teneant,ca-
pitulo 113 ib.b
De compellendis vſurarijs ad reſtitutionem, capitu-
lo 114 ib.b
De rebus emptis ex pecunia vſuraria, capitulo 115.
folio 178.b
De vſuris contractis circa pignora, c.116 179.a
Adhuc de eodem, cap.117 ib.a
De communicantibus in vſura,cap.118 ib.a
Adhuc de eodem, cap.119 ib.a
Vtrum à Chriſtianis liceat Iudæis vſuras exigere,
vel econuerſo,cap.120 179.b
Vtrum vſuram ab vſurario acceptam teneatur, quis
ei reſtituere, cap.121 179.b
Vtrum vſurarius teneatur omnia de vſura acquiſita
reſtituere,cap.122 ib.b
Vtrum ſub alieno nomine liceat vſuras accipere, ca-
pitu.123 ib.b
De repetendis vſuris,cap.124 180.a
De negocijs ſecularibus licitis, & illicitis,capit.125.
folio 180.a
De illis,quæ prohibita ſunt clericis, & religioſis,ca-
pitulo 126 ib.a
De caſibus in quibus eis permiſſa ſunt, capitu.127.
folio 180.a
De publicis officijs,quæ eis interdicta ſunt,cap.128.
folio 180.b
De negocijs,vel officijs laicorum, quæ mendacijs a-
bundant,cap.129 ib.b
De his,qui merces periculoſas, vel noxias vendunt,
cap.130 ib.b
Vtrum de illicitè acquiſitis fieri poſſit eleemoſyna. ca
pitulo 131 181.a
Vtrum monacho liceat eleemoſynam dare,cap.132.
folio 181.a
Vtrum,& vxor poſſit dare ſine licentia viri, capitu-
lo 133 ib.a
Vtrum,& filiusfamilias poſſit ſine licentia patris,ca
pitulo 134 181.b
De ludo aleę,cap.135 ib.b
Vtrum quod aleę perditur ludo repeti poſſit, capi-
tulo 136 ib.b
De iniuria, vel damno dato, capitulo centeſimo tri-
geſimoſeptimo 181.a
De crimine falſitatis,cap.138 ib.a
De diuerſis ſpeciebus falſationis, capitulo centeſimo
trigeſimonono ib.a
De indicio, & pœna falſarij, capitulo centeſimoqua-
drageſimo ib.a
Adhuc de eodem,cap.141 182.b
De crimine,& pœna colluſionis, capitulo centeſimo
quadrageſimoſecundo ib.b
De ſcandalo,cap.143 ib.b
De caſibus in quibus vitandum eſt ſcandalum, capi-
tulo 144 ib.b
De ſcandalo pro re non data, vel repetita, cap.145.
folio 183.a
De his, qui ex ſola ſuſpitione ſcandalizantur, capi-
tulo 146 ib.a
De ſcandalo multitudinis actiuo, capitulo centeſimo
quadrageſimoſeptimo ib.a
De notorio,cap.148 ib.a
De perplexitate, cap.149 183.b
De perplexitate ſacerdotis in Miſſa mortale recolen-
tes,cap.150 ib.b
De illo,qui panem, aut vinum, aut aquam ibi non
miniſtrauit,cap.151 ib.b
De ſacerdote tenente concubinam, capitulo 152.
folio 183.b
De illo,qui poſt abſolutionem recidit in idem pecca-
tum, cap.153 184.a
De delictis puerorum,cap.154 ib.a

IN-

INDEX LIBRI VNDECIMI.

Liber Vndecimus agit de artibus Mechanicis, videlicet, de Lanificio, de Architectura, de arte Fabrili, de Armatura quoque, & arte Militari, de arte Theatrica, de Nauigatione, & Mercatura, de Venatione, & Agricultura, & Alchimia. Et habet 133. capitula.

DE arte Mechanice, & eius ſpeciebus, capitulo 1 184.a
De Lanificio, & eius materia, et inſtrumentis, cap.2 184.a
De veſtibus communibus, cap.3 ib.b
De veſtibus legalibus, cap.4 184.b
De proprijs veſtibus quarundam gentium, capitulo quinto ib.b
De pallijs virorum, cap.6 ib.b
De pallijs fęminarum, cap.7 185.a
De ornamentis lectorum, & menſarum, capitulo 8. folio 185.a
De tincturis veſtium, cap.9 ib.a
De coronis, & infulis, & cęteris membrorum ornamentis, cap.10 185.a
De anulis, & cingulis, cap.11 185.b
De calciamentis, cap.12 ib.b
De armatura, & eius prima ſpecie, quæ dicitur architectorica, c.13 ib.b
De partibus ArchArchitecturę, cap.14 ib.b
De prima eius ſpecie, quæ eſt ædificatio, capitu.15. folio 186.a
De Architectoribus, & inſtrumentis eorum, capitulo 16 ib.a
De diſpoſitione, & conſtructione ædificiorum, capitulo 17 ib.a
De partibus ædificiorum, cap.18 ib.a
De venuſtate ædificiorum, cap.19 186.b
De habitaculis, cap.20 ib.b
De munitionibus, cap.21 ib.b
De ſacris ædificijs, cap.22 187.a
De repoſitorijs, vel operatorijs, c.23 ib.a
De clauſuris, & tentorijs, & ſepulchris, capitu.24. folio 187.a
De ciuitatibus, & opidis, & pagis, capitulo 25. folio 187.a
De fabricis lignarijs, cap.26 187.b
De fabricis ferrarijs, cap.27 ib.b
De vaſis eſcarijs, cap.28 ib.b
De vaſis liquoris, cap.29 ib.b
De vaſis coquinarum, & luminariorum, capitu.30. folio 187.b
De vaſis repoſitorijs, cap.31 188.a
De lectis, & ſellis, & vehiculis, ac cæteris, quæ in vſu habentur, cap.32 ib.a
De armis, cap.33 ib.a
De haſtis, & clypeis, cap.34 ib.a
De ſagittis, & fundis, ac machinis, capitulo 35. folio 188.b
De bellis, cap.36 ib.b
De ſignis bellorum, cap.37 ib.b
De ſcientia militari, cap.38 188.b
Cuius regionis, & artis tyrones eligendi ſunt, capitulo 39 188.a
Cuius ætatis, & figuræ probandi ſunt, capitulo 40 folio 189.a
De probatione, & eruditione tyronum, capitu.41. folio 189.a
De exercitatione eorum, cap.42 ib.a
Adhuc de eodem, cap.43 ib.a
De munitione, & ordinatione caſtrorum, capitu.44. folio 189.a
De partibus rei militaris, cap.45 189.b
De legionibus, cap.46 ib.b
De modo conſtituendi legionem, cap.47 ib.b
De centurijs, & turmis, cap.48 ib.b
De inſtructione acierum ad pugnam, capitulo 49. folio 189.b
De modo congrediendi, cap.50 190.a
De exercitio militum, cap.51 ib.a
De ſanitate exercitus gubernanda, cap.52 ib.a
De alimonia prouidenda, atque ſeruanda, capitulo 53 ib.a
De ſeditione militum præcauenda, cap.54 ib.a
De militaribus ſignis, cap.55 190.b
De inſidijs in itinere vigilanter cauendis, capit.56. folio 190.b
De maioribus fluminibus arte tranſeundis, capit.57. folio 190.b
De caſtris oportuno loco metandis, & ordinandis, capitulo 58 ib.b
Qualiter intelligi poſſit vtrū inſidijs, an publico Marte confligendum ſit, cap.59 191.a
De imparatione pugnæ, cap.60 ib.a
De ordinanda acie, cap.61 ib.a
De ęquitibus ordinandis, & ſubſidijs poſt aciem collocandis, cap.62 ib.a
De ſtationibus trium Ducum in exercitu, capitu.63. folio 191.b
De remedijs contra virtutem, aut dolos hoſtium, capitulo 64 ib.b
De camelis bellicis, & equis catafractatis, & quadrigis falcatis, cap.65 ib.b
De elephantis, & qualiter eis reſiſti poſſit, capitulo 66 ib.b
De quibuſdam regulis bellorum generalibus, capitulo 67 192.a
De munitionibus extruendis, cap.68 ib.a
De portis, & foſſis, & propugnaculis muniendis, capitulo 69 ib.a
De alimentis, & cæteris obſidioni præparandis, capitulo 70 ib.a
De neruis, & aquis, & ſale, cap.71 ib.a
De machinis, quibus impugnantur muri, & primo de Ariete, cap.72 ib.a
De vineis, & pluteis, et aggere, et muſculis, c.73 ib.b
De turribus ambulatorijs, cap.74 ib.b
Qualiter earū diſcrimini reſiſtere poſſit, c.75 ib.b
De ſcalis, ac cęteris machinis, quibus munitio capitur, cap.76 ib.b
De baliſtis, & onagris, cæteriſq; quibus munitio defenditur, cap.77 ib.b

De cuniculis per quos muro ſuffoditur eoque irrupto obſeſſi fugantur,c.78 193.a
De mutuis inſidijs & cautelis obſidentium, & obſeſſorum,c.79 ib.a
De nauali prælio,c.80 ib.a
De nauibus liburnis,c.81 ib.a
De fabrica nauium liburnarum,c.82 ib.a
De notitia ventorum quę nauigantibus eſt neceſſaria,c.83 ib.a
De menſibus aptis ad nauigandum, capitulo 84. fol. 193.b
De ſignis ac pronoſticis tempeſtatum, capitulo 85. folio 193.b
De æſtuarijs agnoſcendis,c.86 ib.b
De armis & machinis nauali prælio neceſſarijs, capit.87 ib.b
De inſidijs & in huiuſmodi prælio collocandis, capit.88 ib.b
De modo præliandi in aperto mari, c.89 ib.b
De triumphis,c.90. 194.a
De ornamentis equorum,c.91 ib.a
De arte theatrica,c.92 ib.a
De ludis circenſibus,c.93 ib.a
De arte circi,c.94 194.b
De ludis ſcenicis, ſiue theatricis,c.95 ib.b
De ludis gladiatoris,c.96 ib.b
De ludis alea,& pile,c.97 ib.b
De nauigatione,& nauium varietate, c.98 195.a
De partibus nauium, & utenſilibus earum, cap.99. folio 195.a
De mercatura,c.100 ib.a
De venatione,c.101 195.b
De agricultura, c.102 ib.b
De ratione agriculturæ, c.103 ib.b
De inſtrumentis ruſticorum,c.104 ib.b
De alchimia,c.105 196.a
Vtrum huius artis ſcientia uel operatio vera ſit uel falſa,c.106 ib.a
De artificibus & materia, & inſtrumentis,ca.107. folio 196.b
De igne multiplici,c.108 ib.b
De corporibus mineralibus,c.109 ib.b
De metallis,& eorum creatione, c.110 ib.b
De auro,c.111 ib.b
De argento,c.112 197.a
De ære,c.113 ib.a
De ferro,c.114 ib.a
De ſtagno,c.115 ib.a
De plumbo,c.116 ib.a
De ſpiritibus mineralibus,c.117 197.b
De ſale & arſenico,& ſulphura, c.118 ib.b
De argento viuo,c.119 ib.b
Qualiter elementum ſit omnium liquabilium, c.120. folio 197.b
De vitro,c.121 ib.b
De atramento & alumine,c.122 198.a
De naturali generatione lapidum mineralium, capit.123 ib.a
De lapide elixir per quem imitatur ars naturam, cap.124 ib.a
De duplici factura elixir, c.125 ib.a
De complemento elixir,& albi,& citrini ſiue rubei, cap.126 198.b
De calcinatione corporum mineralium, capitu.127. folio 198.b
De quadruplici eorum præparatione, & ſpirituum ſimiliter,cap.128 ib.b
Qualiter corpora dura liquefacta recipiunt tincturam,cap.129 199.a
Quod olei liquabilitas ſit ibi cauſa permixtionis, capitulo 130 ib.a
Qualis fiat per elixir metallorum tranſmutatio ſecundum quoſdam, cap.131 ib.a
De operationibus alchimiæ in cæteris corporibus,capitulo 132 ib.a
De opere vermilionis, & cynabri, & auricalchi capitu.133 199.b

INDEX LIBRI XII.

Liber Duodecimus agit de Practica Medicinæ, quæ, & ipſa inter Mechanicas reputatur eo, quód operationem manuum exercetur. Habet autem liber iſte 148. capitula.

De arte Medicina, cap.1 199.b
De inſtitutione Medici,cap.2 199.b
De dilatione mortis, & cuſtodia ſanitatis per opera Medici, cap.3 ib.b
De regimine ſanitatis,cap.4 ib.b
De regimine corporis in Vere, cap.5 200.a
De regimine corporis in Aeſtate, cap.6 200.a
De regimine corporis in Autumno, capitulo ſeptimo ib.a
De regimine corporis in hyeme,cap.8 ib.a
De purgatione corporis ad cuſtodiam ſanitatis, capitulo 9 200.b
De ſolutione ventris,cap.10 ib.b
De vomitu, cap. 11 ib.b
De minutione,cap.12 201.a
De regimine minuti,cap.13 ib.a
De obſeruantia conſuetudinis, ca.14 ib.a
De ſeruanda conſuetudine in dietis, & purgationibus,cap.15 ib.a
De proprio regimine corporum temperatorum,capitulo 16 ib.a
De regimine corporum extra temperantiam poſitorum,cap.17 201.b
De malis habitudinibus corporum immutandis, capitulo 18 ib.b
De regimine malæ complexionis, quæ varia eſt membris, & primo de cerebri regimine, capitulo 19. folio 201.b
De regimine oculorum,& aurium, cap.20 ib.b
De regimine dentium,cap.21 202.a
De regimine pectoris,& ſtomachi,cordiſque,& epatis,ac renum,cap.22 ib.a
De regimine membrorum genitalium,c.23 ib.a
De regimine neruorum, atque iuncturarum,cap.24. folio 202.a
De regimine corporum debilium,et primo mulierum prægnantium,cap.25 202.b

De regi-

INDEX.

De regimine parientis,cap.26 202.b
De regimine infantis naſcentis,vel nati, capitulo 27. folio 202.b
De regimine lactationis eius, cap.28 ib.b
De eligenda nutrice , & eius regimine, capitulo 29. folio 203.a
De ablactatione infantis,cap.30 ib.a
De regimine puerorum, cap.31 ib.a
De regimine adoleſcentium,& iuuenum , capitu.32. folio 203.b
De regimine ſenum,cap.33 ib.b
De regimine conualeſcentium ab ægritudine , capitulo 34 ib.b
De cautela contra morbos peſtilentiales , capitu.35. folio 203.b
De cautela contra morbos ex humoribus prouenientes, cap.36 204.a
De ſignis humorum in corporibus dominantium, capitulo 37 ib.a
De præparatione corporis ad humorum purgationem,cap.38 ib.a
De variis modis purgationis,cap.39 ib.a
De regimine purgationis ſanguinis, cap.40 204.b
De regimine purgationis colore melancoliæ, & flegmatis,cap.41 ib.b
De regimine corporum, quorum res naturales immutatæ ſunt,cap.42 ib.b
De eodem,cap.43 ib b
De amputatione cauſarum , quæ ſunt extra rem naturalem,cap.44 205.a
De amputatione earum,quæ ſunt in capite,capit.45. folio 205.a
De amputatione earum,quę ſunt in cæteris membris, cap.46 ib.a
De regimine iter agere volentium , capitulo 47. folio 205.a
De regimine iter agentium æſtiuo tempore , cap.48. folio 205.b
De cautela contra ſitim in itinere, cap.49 ib.b
De regimine iter agentium in frigore , capitulo 50. folio 205.b
De regimine peregrinantium in mari, & in exercitu,cap.51 206.a
De cautela contra pediculos , & pulices,ac muſcas, cap.52 ib.a
De remediis contra beſtias nociuas,& ſerpentes,capitu. 53 ib.a
De cautela contra venenum,cap.54 ib.a
De curatione contra ægritudinem,cap.55 ib a
De diæta infirmorum,cap.56 ib.a
De electione medicaminum , ſecundùm ſui qualitatem, & quantitatem, & ægritudinis horam , capitulo 57 206.b
De electione medicaminum,ſecūdùm numerum membrorum infirmorum, cap.58 ib.b
De ſpeciebus medicinarum ſimplicium , capitu.59. folio 207.a
De qualitatibus earum,vel complexionibus, cap.60. folio 207.a
De medicinis calidis , ſecundùm quatuor gradus,capitulo 61 207.a
De frigidis, ſecundùm quatuor gradus , capitu. 62. folio 207.a
De ſiccis in quatuor gradibus,cap.63 207.b
De humidis in quatuor gradibus, c.64 ib.b
De experimentis medicinarum ſimplicium,capi.65. folio 207.b
De cognitione eorundem per ratiocinationem , capitulo 66 208.a
De cognitione eorundem per ſapores, qui ſunt octo, cap.67 ib.a
De numero,& differentiis ſaporum,cap.68 ib.a
De operationibus, & effectibus ſaporum,capitu.69. folio 208.a
Item de eodem,cap.70 208.b
De comparatione ſaporum adinuicem in calore , & frigore,cap.71 ib b
Adhuc de eodem,cap.72 ib.b.
De probatione medicaminum per odorem,capit.73 folio 208.b
De cognitione medicinarum per colorem, capitu.74. folio 209.a
De cautela experiendi virtutes medicaminum, capitulo 75 ib.a
De ſumma operationum medicaminum ſimplicium, cap 76 ib.a
De ſecunda virtute illorum , & primo de maturatiuis, cap.77 209.b
De induratiuis, & mollificatiuis , & opilatiuis , & apertiuis,cap.78 ib.b
De vulnerum ſanatiuis,cap.79 ib.b
De attenuatiuis, cap.80 ib.b
De conſortatiuis,et veneno repugnantis,& viſus clarificatis,cap 81 209.b
De dolorum mitigatiuis,& quibuſdam aliis , capitulo 82 210.a
De medicinis conſtrictiuis, cap.83 ib.a
De attractiuis,& laxatiuis, cap 84 ib.a
De humoribus in naturalibus,& primo de flegmate, cap.85 ib.a
De colera innaturali,cap.86 210.b
De purgatiuis prædictorum humorum , capitulo 87. folio 210.b
De impedimentis purgationis, cap.88 ib.b
De præparatione corporis ad purgationem, cap.89. folio 210.b
De tempore, & modo accipiendi purgationem , capitulo 90 ib.b
De regimine illius,qui accepit,cap.91 211.a
De malitia medicinæ frangenda, vel euacuanda, capitulo 92 ib.a
De operatione medicinæ laxatiuæ, cap.93 ib.a
De modo attrahendi humores,cap.94 ib.a
Vtrum inter medicinam attrahentem , & humorem attractum conuenientia ſit in ſubſtantia, capitulo 95 211.b
De medicina non operante, cap.96 ib.b
De euacuatione ſuperflua,cap 97 ib.b
De remedio contra ſuperfluitatem euacuationis , capitulo 98 ib.b
De ſumma cautela regiminis in ſumptione laxatiui medicaminis, cap.99 ib.b

INDEX.

De medicinis vomitum prouocantibus, capitu.100. folio 212.a
De iuuamentis, & impedimentis vomitus, capitulo 101 ib.a
De vomitu ſuperfluo, & eius remedio, capitu.102. folio 212.a
De medicinis à natura compoſitis, capitulo 103. folio 212.a
De medicinis artificioſe compoſitis, capitulo 104. folio 212.b
De his, quorum nomina incipiunt, per a,b,c,d,e, capitulo 105 ib.b
De his, quæ incipiunt, per g,m,o,p,r, capit.106. folio 212.b
De ſale ſacerdotali, & tyriaca, & triſera, cap.107. folio 212.a
De vnguentis, cap.108 ib.a
De zinzibare condito; & zucharo, cap.109 213.a
De cura doloris, & ægritudinis, c.110 ib.a
De cura ægritudinum acutarum, c.111 ib.a
De cura febris effimere, c.112 213.b
De cura febrium putridarum, c.113 ib.b
De regimine febricitantium, cap.114 ib.b
De caloris febrilis extinctione, c.115 ib.b
De humoris euacuatione, c.116 214.a
De ſubtiliatione diętæ, c.117 ib.a
De moderatione eiuſdem, c.118 ib.a
De cura febris Ethicæ, c.119 ib.a
De cura lepre, cap.120 ib.a
De cura fluxus ventris, c.121 214.b
De cura lapidis, c.122 ib.b
De cura veneni, cap.123 ib.b
De communibus vocabulis medicaminum, & inſtrumentorum medicinæ, c.124 215.a
De Cyrurgia, & eius ſpeciebus, c.125 ib.a
De Phlebothomia, ca.126 ib.a
De cauſis, & temporibus Phlebotomiæ, capitu.127. folio 215.a
De quibus venis debeat fieri, c 128 215.b
De venæ, quibus ex cauſis inſcidendæ ſunt, capitulo 129 ib.b
Adhuc de eodem, c.230 ib.b
De cautela, & modo venam inſcidendi, capit.131. folio 215.b
De menſura Phlebothomiæ, ca.132 216.a
De periculis Phlebothomiæ, c.133 ib.a
De Cyrurgia, quæ fit in carne, & primo de ventoſis, capitu.134 ib.a
De triplici ventoſarum vſu, cap.135 ib.a
De locis, quibus applicandæ ſunt, c.136 216.b
De cura vlcerum, c.137 ib.b
De cura vulnerum, c.138 ib.b
De inſciſione vulnerum, c.139 ib.b
De reſtitutione fluxus ſanguinis ex muliere, capitulo 140 217.a
De ſuperflua carne dentium, & extractione molarium, cap.141 ib.a
De faciendis Eunuchis, ca.142 ib.a
De cauterijs, cap.143 ib.a
De Enemate, & Epithimate, c.144 ib.a
De Cyrurgia, quæ fit in oſſibus, c.145 ib.a
De fractura oſſium conſolidanda, cap.146 217.b
De alligatione eiuſdem, cap.147 ib.b
De rectiſicatione eiuſdem, cap.148 ib.b

INDEX LIBRI XIII.

Liber Decimustertius incipit agere de Theoricis, & agit de Theorica medicinæ propter affinitatem ſuæ practicæ, de qua prius actum eſt immediate. Habet autem liber iſte 176. capitula.

De ſcientia Medicinæ, & eius Inuentoribus, cap.1 217.b
Cur inter Liberales Artes non numeretur, capitu. 2 ib.b
De partibus medicinæ ſecundùm quoſdam, capitu.3. folio 218.a
Aliter de eodem, ſecundùm Auicennam, capitu.4. folio 218.a
Item aliter iuxta Conſtantinum, cap.5 218.a
De elementis, cap.6 218.a
De quatuor qualitatibus, cap.7 218.b
De complexionibus, cap 8 ib.b
De varietate complexionum in membris, capitu.9. folio 218.b
De ſignis complexionum, in quatuor membris principalibus, cap.10 ib.b
De ſignis complexionis oculorum, & pulmonis, ac ſtomachi, cap.11 ib.b
De ſignis complexionis totius corporis, capitulo 12. folio 219.a
De ſignis mutatæ complexionis, & regimine, vel ex conſuetudine, cap.13 ib.a
De mutatione complexionis, ſecundùm ætatem, capitulo 14 ib.a
Adhuc de eodem, cap.15 ib.a
De varietate complexionis ex ſexu, c.16 219.b
De quatuor humoribus, c.17 ib.b
De ſanguine, cap.18 ib.b
De flegmate, cap.19 220.a
De colera rubea, cap.20 ib.a
De melancolia, cap.21 ib.a
De quatuor humorum generatione, ſecundùm quoſdam, cap.22 220.b
De eodem, ſecundùm Auicennam, cap.23 ib.b
De cauſis eorundem, cap.24 ib.b
De ſignis abundantiæ humorum in corporibus, capitulo 25 221.a
De ſignis eiuſdem in ſomnis apparentibus, capit.26. folio 221.a
De coagulatione corporis, cap.27 ib.a
De reſolutione caloris innati, cap.28 ib.a
De ſpermate, & eius origine, cap.28 221.b
De cauſis exuberationis ſpermatis, c.30 ib.b
De cauſis erectionis virgę, cap.31 ib.b
De horis coeundi, cap.32 ib.b
De cauſis ſterilitatis, & difficultate impręgnationis, capitu.33 222.a
De inpragnatione, & embrionis formatione, capitulo 34 ib.a

De crea-

INDEX.

De creatura matricis, & nutrimento fætus, eiuſque panniculis, cap. 35 222.a
De cauſis maſculinitatis in fætu, capitulo trigeſimoſexto 222.a
De ſignis maſculinationis in viro, & muliere, capitulo 37 ib.a
De cauſa conceptionis geminorum ex periculo fætus, cap. 38 ib.a
De cauſis difficultatis pariendi, capitulo trigeſimonono 222.b
De cauſis aborſus, & ſignis eius, capitulo quadrageſimo ib.b
De anathomia membrorum, capitulo quadrageſimoprimo ib.b
De ordine, & ratione membrorum ſimplicium, capitulo 42 223.a
De differentia membrorum ſecundum virtutes, vel actiones, cap. 43 ib.a
De membris principalibus, & eis deſeruientibus, capitulo 44 ib.a
De differentia membrorum ſecundum creationis ſuæ materiam, cap. 45 ib.a
De differentia membrorum ſecundum fortunam, capitulo 46 223.b
De ſpiritibus, cap. 47 ib.b
De virtutibus vitalibus, capitulo quadrageſimooctauo ib.b
De virtutibus animalibus, capitulo quadrageſimonono 224.a
De coloribus, cap. 50 ib.a
De figuris corporis, & primo de pinguedine, & macie, cap. 51 ib.a
De ſoliditate corporum, & raritate, capitulo quinquageſimoſecundo ib.a
De rebus non naturalibus, capitulo quinquageſimotertio 224.b
De aere circundante nos, capitulo quinquageſimoquarto 224.b
De aeris mutatione ſecundum quattuor tempora, capitulo 55 ib.b
De vere, & æſtate, capitulo quinquageſimoſexto, folio 225.a
De atumno, & hieme, capitulo quinquageſimoſeptimo ib.a
De naturis ventorum ſecundum loca, vel climata, capitulo 58 ib.a
De locis habitabilibus, capitulo quinquageſimonono, folio 225.b
Adhuc de eodem, cap. 60 ib.b
De veſtibus, cap. 61 ib.b
De exercitijs, cap. 62 ib.b
De tempore, & moderamine exercit, capitulo ſexageſimotertio ib.b
De balneo, & tempore balneandi, capitulo ſexageſimoquarto 226.a
Quibus proſit, & quibus obſit, capitulo ſexageſimoquinto ib.a
De cibo, & eius operatione, capitulo ſexageſimoſexto ib.a
De diuerſitate ciborum in natura, capitulo ſexageſimoſeptimo 226.b
De diuerſitate ciborum in operatione, capitulo 68. folio 226.b
De his, qui bonos humores generant, & his qui malos, cap. 69 226.b
De his, qui ſtomacho nocent, & his qui iuuant, capitulo 70 ib.b
De nutrientibus, & impinguantibus, capitulo 71. folio 226.b
De qualitate cibi ſumendi, capitulo ſeptuageſimoſecundo 227.a
De quantitate eiuſdem, capitulo ſeptuageſimotertio ib.a
De ordine, et tempore ſumendi cibos, capitulo ſeptuageſimoquarto ib.a
De conuenientia cibi ſecundum ſtatum ſumentis, capitulo 75 ib.a
De pane, cap. 76 ib.a
De diuerſitate panis ſecundum materiam, vel artificium, cap. 77 227.b
De diuerſitate panis ex igne coctionis, & qualitate ſumendi, cap. 78 ib.b
De cibo carnium, cap. 79 228.a
De carnibus quadrupedum, capitulo octuageſimo, folio 228.a
De carnibus auium, & piſcium, capitulo octuageſimoprimo ib.a
De tritico, & ouis, & melle ac reliquis cibis, capitulo 82 ib.a
De potibus, cap. 83 228.b
De vino, cap. 84 ib.b
De cæteris inebriantibus, capitulo octuageſimoquinto 228.b
De potu aquæ, cap. 86 ib.b
De ptyſana, cap. 87 ib.b
De conuerſione cibi, & potus, capitulo octuageſimooctauo 229.a
De ſuperfluitate primę, & ſecundæ digeſtionis, capitulo 89 ib.a
De ſomno, & vigilia, cap. 90 ib.a
De ſpeciebus, & actionibus ſomni, capitulo nonageſimoprimo ib.a
De regimine ſomni, c. 92 229.b
De coitu, & eius iuuamentis, capitulo nonageſimotertio 229.b
De nocumentis eiuſdem, capitulo nonageſimoquarto, folio 229.b
De his, quæ coitum iuuat, & his, quæ impediunt, capitulo 95 ib.b
De cæteris euacuationibus naturalibus, capitulo nonageſimoſexto 230.a
De accidentibus animæ, capitulo nonageſimoſeptimo ib.a
De ſignis accidentium animæ, capitulo nonageſimooctauo ib.a
De motionibus ſpiritus, capitulo nonageſimonono, folio 230.a
De rebus extra naturalibus, capitulo centeſimo, folio 230.b
De diſpoſitionibus corporum, c. 101 ib.b
De cauſis vniuerſalibus diſpoſitionum, capitulo 102. folio 230 b

De cau-

De cauſis neceſſarijs, & non neceſſarijs, capit. 103. folio 230.b
De cauſis calefacientibus, & infrigidantibus, capitulo 104 231.a
De cauſis humectantibus, & deſiccantibus, & figuram corrumpentibus, capitulo centeſimoquinto, folio 231.a
De cauſis conſtrictionis, & dilatationis pororum, capitulo 106 ib.a
De cauſis opilationis, c.107 ib.a
De cauſis ſuperfluæ retentionis, & euacuationis, capitulo 108 231.b
De dolore, & cauſis eius, capitulo centeſimonono, folio 231.b
De multiplici dolore, & cauſis eius, capitulo centeſimodecimo ib.b
Item de cauſis dolorum, capitulo centeſimoundecimo 231.b
De cauſis delitiarum, capitulo centeſimoduodecimo, folio 232.a
De ægritudine, & eius ſpeciebus, capitulo centeſimodecimotertio ib.a
De ſimplicibus ægritudinibus complexionis, capitulo 114 ib.a
De cauſis ægritudinum complexionis, capitulo 115. folio 232.a
De ægritudinibus compoſitis, capitulo centeſimodecimoſexto 232.b
De ſolutione continuationis, capitulo centeſimodecimoſeptimo ib.b
De compoſitis ægritudinibus cæteriſque nocumentis corporis, cap.118 ib.b
De accidentibus morbos ſequentibus, & cauſis eorũ, cap 119 ib.b
De accidentibus virtuti regenti, id eſt, totali menti, capit.120 233.a
De accidentibus fantaſiæ, & cogitationi, et memorię, cap.121 ib.a
De accidentib. virtuti ſentienti, & primo ſenſui uiſus, & organo, cap.122 ib.a
De accidentibus ſpiritui uiſibili, capitulo centeſimo viгeſimotertio ib.a
De accidentibus pupillę foramini, capilulo 124. folio 233.a
De accidentibus euagaydos humori, capitulo 125. folio 233.b
De accidentibus tunice corneę, capitulo centeſimoviгeſimoſexto ib.b
De accidentibus ſenſui auditus, capitulo centeſimoviгeſimoſeptimo ib.b
De accidentibus ſenſui guſtus, capitulo centeſimoviгeſimooctauo ib.b
De accidentibus ſenſui odoratus, capitulo centeſimovigeſimonono ib.b
De accidentibus ſenſui tactus, capitulo centeſimotrigeſimo ib.b
De accidentibus communibus quinque ſenſuum, id eſt, delectatione, & dolore, capitulo centeſimotrigeſimoprimo 234.a
Adhuc de eodem, cap.132 ib.a
De accidentibus meri, & primo de defectu appetitus, capitulo 133 234.a
De inordinatione appetitus in cibum, & potum, capitulo 134 ib.a
De accidentibus cerebro, & cordi ex incommodis oris ſtomachi, c.135 234.b
De accidentibus virtuti mouenti, & primo de eius defectione, cap.136 ib.b
De mala eius habitudine ex actione naturæ, & primo de horrore, ac rigore, c.137 ib.b
De tuſſi, & ſternutatione, capitulo centeſimotrigeſimooctauo ib.b
De ſingultu, & ructu, & oſcitatione, capitulo 139. folio 235.a
De accidentibus virtuti mouenti ex ſolo morbo, capitulo 140 ib.a
De his, quæ accidunt exactionibus naturæ ſimul, & morbo, cap.141 ib.a
De accidẽtibus virtuti vitali, capitulo centeſimoquadrageſimoſecundo ib.a
De accidentibus naturalium actionum, & primo digeſtiuę primę in ſtomacho ex cauſis interioribus, cap.143 235.a
De accidentibus eidem ex cauſis exterioribus, capitulo 144 ib.a
De accidentibus virtuti attractiuę, capitulo 145. folio 235.b
De accidentibus virtuti retentiuę, capitulo 146. folio 235.b
De accidentibus expulſiuę, capitulo centeſimoquadrageſimoſeptimo ib.b
De accidentibus prædictarum utrium in inteſtinis, capitulo 148 ib.b
De accidentibus ſecundæ digeſtionis, capitulo 149. folio 235.b
De accidentibus tertiæ digeſtionis, capitulo centeſimoquinquageſimo 236.a
De accidentibus habitudinum corporis, capitu.151. folio 236.a
De his, quæ apparent in exiſtentibus a corpore extra naturali modo, cap.152 ib.a
De his, quæ in euacuationibus naturalibus, & primo in egeſtione ſecundum tempus, & ſecundum quantitatem, cap.153 ib.a
De his, quæ in eadem apparent ſecundum qualitatem ab interiori cauſa, c.154 236.b
De his, quæ apparent ab exteriori cauſa, capitu.155. folio 236.b
De accidentibus apparentibus in vrina, capitu.156. folio 236.b
De accidentibus, quæ apparent in menſtruis, & in ſudore, cap.157 236.b
De ſignis communibus diſpoſitionum corporis, capitulo 158 ib.b
De ſignis ſanitatis, cap.159 237.a
De ſignis ægritudinum, capitulo cẽteſimoſexageſimo, folio 237.a
De pulſu, & eius notitia, capitulo centeſimoſexageſimoprimo 237.a
De modo tangendi pulſum, capitulo centeſimoſexageſimoſecundo ib.a
De ſpeciebus pulſuum, c.163 237.b

De ſi-

De ſignificationibus pulſuum, & compoſitionum eorum, cap. 164. 237.b
De differentijs pulſuum iuxta ſexus, & ætates, & cōplexiones, & figuras, c. 165 ib.b
De differentijs eorundem, ſecundùm ſtatus, & ſecundùm tempora, c. 166 238.a
De differentijs eorum ex motu, & balneo, & cibo ac cæteris, cap. 167 ib.a
De vrina, & his, quæ in ea conſiderantur, capit. 168. folio 238.a
De his, quibus accipiunt ſignificationes vrinarum, & primo de coloribus, c. 169 ib.a
De cauſis colorationis vrinarum, c. 170 238.b
Item de ſignificationibus colorum in vrina, cap. 171. folio 238.b
Adhuc de eodem, c. 172 ib.b
De ſignificationibus ſubſtantiæ, & odoris, cap. 173. folio 238.b
De ſignis apparentibus in ſuperficie, vel in medio, vel in fundo, cap. 174 239.a
De hipoſtaſi, cap. 175 ib.a
De diuerſitate vrinarum, ſecundùm ætates, & ſexus, cap. 176 239.a

INDEX LIBRI XIIII.

Liber Decimuſquartus eſt, quaſi ſupplementum tredecimi. Agit enim ſeparatim, & ordinatè de cunctis ſpeciebus ægritudinū, ac de ſignis particularibus, & cauſis earum. Habet autem liber iſte Cap. 132.

De ſignis particularibus, & cauſis ægritudinum, cap. 1 239.a
De febre, & corporibus ad febrem diſpoſitis, cap. 2 239.a
De horis febrium, cap. 3 239.b
De cognitione horarum vniuerſalium, & particularium, cap. 4 ib.b
De ſpeciebus febrium, & cauſis earum, capitulo 5. folio 239.b
De effimera, & cauſis, & ſignis eius, capitulo ſexto, folio 240.a
De febribus humoris, ſiue putredinis, capitulo ſeptimo 240.a
De ſpeciebus earum, c. 8 ib.a
De ſubdiuiſionibus earum quatuor ſpecierum, capitulo nono ib.a
De cauſis interpolationis earum, & continuitatis ſecūdùm Auicennam, c. 10 240.b
De febre acuta, & continua, c. 11 ib.b
De febre quotidiana, c. 12 ib.b
De tertiana, cap. 13 ib.b
De febre quartana, c. 14 241.a
De cauſis varietatis peryodorum in febribus interpolatis, c. 15 ib.a
De cauſis abbreuiationis, & prolongationis paroxiſmorum, c. 16 ib.a
De inordinatione, vel mutatione peryodorum, & febre erratica, c. 17 ib.a
De febribus compoſitis, c. 18 241.b
De ſignis vniuerſalibus febrium putridarum, cap. 19. folio 241.b
De febris horripilatione, & rigore, capitulo vigeſimo, folio 241.b
De febre ethica, cap. 21 242.a
De cognitione eiuſdem, c. 22 ib.a
De febre accidentali, c. 23 ib.a
De apoſtemate, c. 24 ib.a
De flegmonibus, & furunculis, ſcrophulis, ac verrucis, cap. 25 242.b
De paſſionibus, quæ in cute apparent ex interioribus cauſis, cap. 26 ib.b
De variola, & rubeola, c. 27 ib.b
De elephantia, & morphea, c. 28 ib.b
De lepra, cap. 29 243.a
De cauſis, & effectibus lepre, c. 30 ib.a
De ſignis eiuſdem, c. 31 ib.a
De impetigine, & ſerpedine, c. 32 ib.a
De ſcabie, & prurigine, cap. 33 243.b
Item de eodem, cap. 34 ib.b
De ſudore ſuperfluo, & pediculis, c. 35 ib.b
De papulis, ac puſtulis, ac verrucis, c. 36 ib.b
De vlcere, & ſanie, & cicatrice, c. 37 244.a
De proprijs, & manifeſtis paſſionibus capitis ex interioribus cauſis, & primo de allopicia, capit. 38. folio 244.a
Item de allopicia, & tyria, c. 39 ib.a
De tynea, & furfure, c. 40 ib.a
De paſſionibus, quæ apparent ex cæteris membris ex interioribus cauſis, c. 41 ib.a
De vulneribus, & fracturis, c. 42 244.b
De fiſtula, & cancro, & igne ſacro, c. 43 ib.b
De morſibus, & puncturis uenenatorum, capit. 44. folio 244.b
De diuerſis ſpeciebus venenorum, c. 45 ib.b
De communi uia cognoſcendi paſſiones membrorum interiorum, c. 46 245.a
De diuiſione paſſionum interiorum, & primo de paſſionibus cerebri, c. 47 ib.a
De cephalia, & cauſis eius ac ſignis, c. 48 ib.a
Adhuc de eodem, c. 49 ib.a
De freneſi, cap. 50 245.b
De mania, cap. 51 ib.b
De lithargia, cap. 52 ib.b
De ſtupore mentis, & vigilia, c. 53 ib.b
De congelatione ac cogitationis, & memoriæ corruptione, cap. 54 246.a
De ſcothomia, & vertigine, c. 55 ib.a
De apoplexia, cap. 56 ib.a
De epylenſia cerebri, c. 57 ib.a
De incubo, cap. 58 246.b
De melancolia nigra, & canina, & amore qui dicitur eros, c. 59 ib.b
De ſternutatione, cap. 60 ib.b
De paſſionibus neruorum, c. 61 ib.b
De eneruatione, & epylenſia neruorum, c. 62. 247.a
De paraliſi, cap. 63 ib.a
De dormitione neruorum, c. 64 ib.a
De ſpaſmo, cap. 65 ib.a
De tremore, & titillatione, c. 66 247.b
De gibboſitate, cap. 67 ib.b

De paſſionibus oculorum in conſolidanti tunica, capitulo 68 247.b
De paſſionibus, quæ fiunt in cornea, vel vuea, cap. 69. folio 247.b
De paſſionibus palpebrarum, & angulorum oculi, capit. 70 247.b
De paſſionibus, quæ fiunt in neruis, lacertis, ac venis oculorum, cap. 71 248.a
De paſſionibus membrorum auditus, capitulo ſeptuageſimoſecundo 248.a
De grauitate auditus, & ſurditate, c. 73 ib.a
De paſſionibus odoratus, c. 74 248.b
De paſsionibus linguę, c. 75 ib.b
De corruptela guſtus, c. 76 ib.b
De paſsionibus oris, c. 77 ib.b
De paſsionibus dentium, c. 78 249.a
De paſsionibus membrorum anhelitus, capitulo 79. folio 249.a
De ſynanti, & ſquinantia, c. 80 ib.a
De catarro, cap. 81 249.a
De raucedine uocis, cap. 82 249.b
De paſsionibus pulmonis, & primo de tuſsi, cap. 83. folio 249.b
De aſmate, & anhelitus conſtrictione, c. 84 ib.b
De peripleumonia, c. 85 250.a
De ſputo ſanguinis, c. 86 ib.a
De ſputo ſaniei, & de ptiſi, c. 87 ib.a
De paſsionibus accidentibus operimento coſtarum, & lacertis pectoris, & dyafragmati, capitulo 88. folio 250.a
De paſsionibus cordis, & primo de cardiaca, cap. 89. folio 250.b
De ſyncopi, cap. 90 ib.b
De paſsionibus accidentibus inſtrumentis ciborum, & primo meri, c. 91 251.a
De paſsionibus oris ſtomachi, & primo de corruptione appetitus, cap. 92 ib.a
De diminutione, & augmento appetitus, capitu. 93. folio 251.a
De boliſmo, & immoderata ſiti, c. 94 ib.a
De paſsionibus in fundo ſtomachi, & primo de mala digeſtione, & faſtidio, c. 95 251.b
De diarria, ſiue fluxu uentris, c. 96 ib.b
Adhuc de eodem, c. 97 ib.b
De perturbatione, ſiue colerica paſsione, capitulo 98. folio 251.b
De licentia, & ſubuerſione ac vomitu, c. 99 252.a
De ſingultu, & inflatione, & ructu, & coagulatione, cap. 100 ib.a
De paſsionibus inteſtinorum, & primo de diſſenteria eorum, cap. 101 ib.a
De diſſenteria epatica, & tenaſmo, c. 102 252.b
De colica paſsione, cap. 103 ib.b
De iliaca, cap. 104 ib.b
De lumbricis, c. 105 ib.b
De paſsionibus natium, c. 106 253.a
De paſsionibus epatis. c. 107 ib.a
De hidropiſi, cap. 108 ib.a
De ſpeciebus hydropiſis, cap. 109 ib.a
Item de eodem, cap. 110 ib.a
De paſsionibus plenis, c. 111 253.b
De paſsionibus fellis, c. 112 253.
De hicteritia citrina, & nigra, c. 113 ib.b
De arena, & lapide in renibus, c. 114 254.a
De cæteris paſsionibus renum, c. 115 254.a
De calculo ſiue lapide in ueſica, c. 116 ib.a
De communicantia renum ac ueſicę in lapidis generatione, c. 117 254.b
Quibus perſonis maxime ſoleat uterque lapis accidere, ca. 118 ib.b
De cæteris paſſionibus ueſicę, c. 119 ib.b
De paſsionibus ſiphach, c. 120 ib.b
De paſsionibus teſticulorum, c. 121 255.a
De paſsionibus virgę, & matricis, c. 122 ib.a
De conſtrictione menſtruorum, & fluxu ſanguinis, capit. 123 ib.a
De impedimentis conceptionis, cap. 124 ib.a
De modo conceptionis, ſiue generationis, capit. 125. folio 255.b
De cauſis abortiendi, ſiue difficultate pariendi, capitulo 126 ib.b
De paſsionibus mammillarum, c. 127 ib.b
De paſsionibus coxarum, & pedum, id eſt, ſcia, & arsetica, c. 128 ib.b
De podagra, cap. 129 256.a
De prognoſticis futurarum ægritudinum, capitu. 130. folio 256.a
De ſignis mortis, cap. 131 ib.a
De afforiſmis, c. 132 256.b

INDEX LIBRI XVI.

Sextusdecimus liber agit de Phyſica, id eſt de naturali Philoſophia, cuius ſpecies quædã, ſiue pars eſt ipſa medicinæ Theorica. Habet autem liber iſte 178. Cap.

De naturali Philoſophia, cap. 1 257.a
De partibus Philoſophię, c. 2 ib.a
De natura, & eius operatione, c. 3 ib.a
Quot modis dicitur natura, c. 4 ib.a
De principijs naturalibus, ſcilicet materia forma, & priuatione, c. 5 257.b
De informitate primæ materiæ, c. 6 ib.b
Quod omne compoſitum ex materia, & forma corruptibile eſt natura, c. 7 ib.b
De corporibus ſimplicibus, id eſt, elementis, capitu. 8. folio 257.b
De qualitatibus elementorum, & commixtionibus eorum, c. 9 ib.b
De ordine, vel pondere quatuor elementorum, cap. 10. folio 258.a
Item de ponderibus corporum, c. 11 ib.a
De impreſsionibus corporum, c. 12 ib.a
De magnitudine mobili, & continuitate, capitu. 13. folio 258.b
De loco, quod ſit, cap. 14 ib.b
Quid ſit locus, & quid eſſe in loco, c. 15 259.a
De tempore, cap. 16 ib.a
De partibus temporis, c. 17 ib.a
Qualiter tempore menſuretur, aut numeretur motus in anima, cap. 18 259.b

INDEX.

De motu,& quiete,cap.19 259.b
De differentia motus, & mutationis, capitulo vigeſimo ib.b
De ſpeciebus mutationis, & motus, capitulo vigeſimoprimo 260.a
De generatione, & corruptione,c.22 ib.a
De mixtione,cap.23 ib.a
De mouente, & motu, c.24 ib.a
Quod in omni ſpecie motus inter mouentem, & motũ nihil eſt medium,c.25 260.b
De loci mutatione, c.26 ib.b
De alteratione ſecundum, quid habeat fieri large, vel propriè,c.27 ib.b
Adhuc de eodem,c.28 261.a
De augmento,& diminutione,c.29 ib.a
De infinito,cap.30 ib.a
De orbe,& partibus eius,c.31 261.b
De terra,cap.32 ib.b
De lapidibus precioſis,c.33 ib.b
De illis quorum nomina incipiunt per a,capitulo 34. folio 261.b
De his, quorum nomina incipiunt per b,capitulo 35. folio 261.b
De his, quorum nomina incipiunt per c, capitulo 36. folio 262.a
De his, quorum nomina incipiunt per d, & e, & f,g. cap.37 ib.a
De his,quorum nomina incipiunt per i,vel per l,capitulo 38 ib.a
De his,quorum nomina incipiunt per m, o,p, capitulo 39 ib.a
De his, quorum nomina incipiunt per s, vel per t, capitulo 40 262.b
De aquis,cap.41 ib.b
De aere,& regionibus eius,c.42 263.a
De igne,& eius ſuperna regione,c.43 ib.a
De ſeptem planetis,c.44 ib.a
De Luna,& Mercurio,& Venere,c.45 ib.a
De Sole, cap.46 263.b
De Marte, Ioue,& Saturno, c.47 ib.b
De quinto elemento,quod eſt vapor,c.48 ib.b
De impreſſionibus aeris,c.49 ib.b
De paſſionibus aeris,& primo de ventis , capitu.50. folio 264.a
De igniculis per aera exagitatis, & nubibus,capitulo 51 ib.a
De tonitruis,& fulminibus,c.52 ib.a
De arcu cæleſti,& nebula, c.53 ib.a
De humoribus aeris, & primo de imbre, & grandine,& niue,cap.54 264.b
De rore,& melle,c.55 ib.b
De ladano,& manna,c.56 ib.b
De corporibus mineralibus,& primo de electro,capitulo 57 265.a
De auro,cap.58 ib.a
De argento,cap.59 ib.a
De ære,cap.60 ib.a
De ſtagno,cap.61 ib.a
De plumbo,cap.62 265.b
De ferro,cap.63 ib.b
De lapidibus, & metallis a natura generatis, capitulo 64 265.b
De alumine cæteriſque mineralibus,cap.65 ib.b
De plantis in generali,c.66 ib.b
De herbis,cap.67 266.a
De ſpeciebus herbarum, c.68 ib.a
De arboribus,cap.69 ib.a
De ſpeciebus arborum,c.70 266.b
Adhuc de eodem,c.71 ib.b
De arboribus aromaticis,c.72 267.a
De natura animalium in generali,c.73 ib.a
De eodem,cap.74 ib.a
De his, quorum nomina incipiunt per a, capitulo 75. folio 267.a
De bubalo,cap.76 267.b
De caco,& camelo,cap.77 ib.b
De cane,cap.78 ib.b
De capra,& caprea,c.79 268.a
De caſtore,cap.80 ib.a
De ceruo,& chorochrote,& cuniculo,c.81 ib.a
De daxo,& duran, cap.82 268.b
De elephante,cap.83 ib.b
De eodem,cap.84 ib.b
De enchirę,& entra, & equo, & equiceruo,cap.85. folio 268.b
De erinacio, & eriminio,cap.86 269.a
De his,quorum nomina incipiunt per f,g,h, & i,capitulo 87 ib.a
De lamia,& lauzani,c.88 ib.a
De leone,cap.89 ib.a
De leopardo,cap.90 269.b
De lichanone,& linciſco,& lince,& locuſta,ca.91. folio 269.b
De lupo,cap.92 269.b
De luthero,cap.93 270.a
De mamoneto,& migalę,& moloſo, & monocerate, cap.94 ib.a
De mulo,& mulione,& muſquelibet,c.95 ib.a
De mure,& muſtela,c.96 ib.a
De onagro,& onocentauro,& orice,c.97 270.b
De oue, cap.98 ib.b
De panthera,& pardo, & pirolo,c.99 ib.b
De porco,& putorio,c.100 271.a
De rangifero,& roſurella,c.101 ib.a
De ſimia,cap.102 ib.a
De talpa,cap.103 ib.a
De tauro, cap.104 ib.a
De vario,& uro vrſo,cap.105 271.b
De zubrone,cap.106 ib.b
De ſerpentibus,cap.107 ib.b
De ſpeciebus ſerpentum, c.108 ib.b
De dracone,& dracontopode, c.109 272.a
De iaculo,& lacerta,& panthera,c.110 ib.a
De ſalamandra, & ſcorpione, & ſitula, & ſtellione, cap.111 ib.a
De tortuca,& tyro, c.112 272.b
De vipera,& hydro,c.113 ib.b
De vermibus,c.114 ib.b
De aranea,& buone,c.115 ib.b
De vermibus quorum nomina incipiunt per c, capitulo 116 ib.b
De his,quæ per e,vel f,c.117 273.a

De his,

De his, quorũ nomina incipiunt per l, cap. 118. 273.a
De his, quorum nomina incipiunt per m, ca. 119. ib.a
De his, quæ incipiunt per p, c. 120 ib.a
De rana, cap. 121 273.b
De his, quæ incipiunt per s, c. 122 ib.b
De his, quæ incipiunt per t, c. 123 ib.b
De piſcibus in generali, c. 124 274.a
De eodem, cap. 125 ib.a
De his, quorum nomina incipiunt per a, vel b, capitulo 126 ib.a
De his, quæ incipiunt per c, cap. 127 ib.a
Adhuc de eodem, cap. 128 274.b
De his, quorum nomina incipiunt per d, e, g, capitulo 129 ib.b
De his, quæ per i, K, l, cap. 130 ib.b
De his, quæ incipiunt per m, c. 131 275.a
De his, quæ incipiunt per p, vel q, c. 132 ib.a
De his, quæ per r, cap. 133 ib.a
De his, quæ per s, c. 134 275.b
De his, quæ incipiunt per t, vel u, c. 135 ib.b
De monſtris marinis, & primo de abunc, & barthora, cap. 136 ib.b
De his, quæ incipiunt per e, cap. 137 ib.b
De his, quæ incipiunt per d, c. 138 276.a
De his, quę incipiunt per e, vel f, vel g, c. 139 ib.a
De his, quæ incipiunt per K, vel l, c. 140 ib.a
De his, quorum nomina incipiunt per m, vel n, o, p, capitulo 141 276.b
De his, quæ incipiunt per s, c. 142 ib.b
De his, quæ incipiunt per t, vel u, c. 143 ib.b
De his, quorum nomina incipiunt per z, ca. 144. ibid.b
De auibus in generali, c. 145 277.a
De accipitre, & achante, & aeriophylon, capit. 146. folio 277.a
De agochile, & alauda, & anate, & anſere, capitulo 147 ib.a
De aquila, cap. 148 277.b
De ardea, & arpia, & aſalon, & auibus paradiſi, capit. 149 ib.b
De barliate, & biſtarda, c. 150 ib.b
De bonoſa, & bubone, & buteo, & butorio, cap. 151. folio 278.a
De caladrio, & calandre, & carduele, & cariſte, capitulo 152 ib.a
De ciconia, cap. 153 ib.a
De columba, cap. 154 ib.a
De cæteris, quorum nomina incipiunt per c, cap. 155. folio 278.b
De falcone, & ſpeciebus eius, c. 156 ib.b
De ſpeciebus accipitris, c. 157 ib.b
De faſiano, & fatatore, & fœnice, & fulica, capitulo 158 279.a
De gallo, cap. 159 ib.a
De gallina, cap. 160 ib.a
De his, quorum nomina incipiunt per g, capit. 161. folio 279.b
De his, quæ incipiunt per h, i, K, cap. 162 ib.b
De his, quæ primam literam habent l, m, capit. 163. folio 279.b
De his, quę primam literam habent n, vel o, capitulo 164 280.a
De paſſere, & pauone, cap. 165 280.a
De pegaſo, & pellicano, c. 166 ib.a
De philomena, & pica, & pico, c. 167 ib.a
De plathea, & plumali, & porphirione, & pſitaco, cap. 168 280.b
De ſtrutione, & ſturno, & tragopale, & turdo, & turture, cap. 169 ib.b
De vanelio, vpupa, & vulture, c. 170 281.a
De hirundine, & iſida, & zeleutide, c. 171 ib.a
De homine, & ætatibus hominis, c. 172 ib.a
De anima, & eius organo, c. 173 ib.a
De potentijs animæ, c. 174 281.b
De ſomno, & vigilia, c. 175 ib.b
Adhuc de eodem, c. 176 ib.b
De ſomno, c. 177 ib.b
De morte, & uita, cap. 178 282.a

INDEX LIBRI XVI.

Decimuſſextus Liber agit de Mathematica, & eius ſpeciebus, & etiam de Metaphyſica, quæ dicitur apud Philoſophos prima, & ſumma Philoſophia. Habet autem liber iſte 75. Capitula.

DE Mathematica. cap. 1 282.a
De excellentia, & vtilitate Mathematicę. cap. 2 ib.a
De ſpeciebus Mathematicæ, c. 3 ib.a
De primatu Arithmeticæ, c. 4 282.b
De Arithmetica. cap. 5 ib.b
De numero. cap. 6 ib.b
De principalitate vnitatis. c. 7 ib.b
De ſpeciebus numeri. c. 8 ib.b
De computo, & algoriſmo, c. 9 ib.b
De muſica. cap. 10 283.a
De excellentia muſicæ. c. 11 ib.a
De obſeruantia moralitatis in muſica. c. 12 283.b
De varijs effectibus muſicę, c. 13 ib.b
Adhuc de eodem. cap. 14 ib.b
Diuiſio muſicæ, ſecundùm Alphorabium. capitu. 15. folio 283.b
Alia diuiſio eiuſdem. cap. 16 ib.b
Subdiuiſiones eiuſdem. c. 17 284.a
De elementis muſicæ inſtrumentalis. c. 18 ib.a
De ſonorum differentijs, & ſpeciebus inęqualitatis. capit. 19 ib.a
Quod ſpecies inęqualitatis aptentur conſonantiis. capitulo 20 ib.a
De proportionibus muſicis. c. 21 ib.a
De conſonantia. cap. 22 284.b
Quod in muſica non ſit penitus innitendum ſenſui, ſed amplius rationi. c. 23 ib.b
Qualiter Pythagoras conſonantiarum proportiones inueſtigauerit. c. 24 ib.b
Adhuc de eodem, & de tubal. c. 25 ib.b
De differentijs vocum. c. 26 ib.b
De modo audiendi, ſiue formandi auditum, capit. 27. folio 285.a
De ſpeciebus cantilenarum. c. 28 ib.a
De armonica regula. c. 29 ib.a

De diſ-

INDEX.

De differentijs vocum iuxta Ptolomeum, capitu.30. ſolio 285.a
De partibus muſicę iuxta Iſidorum,c.31 ib.a
De prima parte muſica, qua dicitur Armonica, capit.32 285.b
De ſecunda parte,qua dicitur Organica, c.33 ibid.b
De tertia,qua dicitur Rythmica, c.34 ib.b
Quod ſcientia muſica magis ſit in ſpeculatione, quàm in operatione,c.35 ib.b
De Geometria,cap.36 286.a
De partibus Geometria,c.37 ib.a
De elementis Geometria,c.38 ib.a
De figuris,& numeris Geometricis,c.39 ib.a
De vniuerſali ſcientia menſurandi,c.40 286.b
De menſuris ſpaciorum,ſiue locorum, c.41 ib.b
De menſuris aridorum,& liquidorum,c.42 ib.b
De ſcientia perſpectiua, c.43 ib.b
De radijs viſualibus,& de ſpeculis,c.44 287.a
De Aſtronomia, cap.45 ib.a
De differentia,qua eſt inter Aſtronomiam,& Aſtrologiam,c.46 ib.a
De qualitatibus,quę planetis effectiuè non propriè attribuuntur,c.47 ib.a
De proprijs effectibus Solis,c.48 ib.a
De proprijs effectibus caeterorum planetarum, capitulo 49 287.b
De cooperatione omnium planetarum ad rerum generationem,c.50 ib.b
De ordinatione motuum eorum,c.51 ib.b
Vtrum motus vnius poſſit impediri per motum alterius,c.52 ib.b
De ſcientia ponderum, & de ponderibus,c.53.ibid.b
Adhuc de ponderibus,c.54 ib.b
De ſcientia ingeniorum,c.55 288.a
X De Methaphyſica,& eius excellentia,c.56 ib.a
De partibus Methaphyſica,c.57 ib.a
De vtilitate eius,& ordinatione,c.58 ib.a
De ſubiecto Methaphyſica,c.59 288 b
De ente,cap.60 ib.b
De vno,cap.61 ib.b
De multo,& diuerſo, & oppoſito,c.62 ib.b
De cauſa, cap.63 289.a
De principio,& elemento,& natura,c.64 ib.a
De ſubſtantia,cap.65 ib.a
De triplici ſubſtantia creata,capitulo ſexageſimoſexto 289.b
De ſubſtantia ęterna, & immobili, capitulo ſexageſimoſeptimo ib.b
De potentia,cap.68 ib.b
De actu,cap.69 ib.b
De diſpoſitione,& paſſione,& priuatione,capitu.70. folio 290.a
De perfectione,& fine, capitulo ſeptuageſimoprimo, ſolio 290.a
De neceſſario,& per ſe,et ex aliquo, capitulo ſeptuageſimoſecundo ib.a
De parte, & toto,& diminuto, c.73 ib.a
De genere,& ſalſo,& accidente,c.74 ib.b
De ante,& poſt,cap.75 ib.b

INDEX LIBRI XVII.

Decimusſeptimus liber agit de illa, quæ eſt finis omnium ſcientiarum, id eſt, de Theologia. Primo quidem fabuloſam Theologiam,qua quondam Poetę vſi ſunt,multitudinem quoque numinum, quàm nõnulli in rerum naturalium adminiſtratione poſuerunt eliminiando. De hinc autem ad veram Theologiam aſcendendo. Habet autem liber iſte 64.Cap.

DE Theologica ſcientia,cap.1 290.b
Cur ad huiuſmodi ſcientia veram notitiã, Philoſophi non peruenerunt,c.2 ib.b
De triplici falſa Theologia,c.3 291.a
Quod Theologia fabuloſa non ſit a ciuili ſeparanda, cap.4 ib.a
De origine falſorum Deorum,c.5 ib.a
De nominibus Deorum,c.6 ib.a
De Phyſicis interpretationibus falſorum numinum. cap.7 291.b
Adhuc de eodem,cap.8 ib.b
De nominibus Deorum,& interpretationibus eorum, cap.9 ib.b
De quibuſdam numinibus apud Gentiles nominatis, cap.10 ib.b
Adhuc de eodem,c.11 292.a
De proprio errore Chaldęorum circa Dei ueri notitiã, cap.12 ib.a
De errore Gracorum,c.13 ib.a
De errore Aegyptiorum,c.14 ib.a
De errore Romanorum in diuiſione numinum,capitulo 15 292.b
Adhuc de eodem,c.16 ib.b
De maiorum numinum officijs,c.17 ib.b
Quod omnia potius vni Ioui videntur eſſe tribuenda, cap.18 ib.b
De Dijs ſelectis a Varrone cõmendatis, c.19.293.a
De falſitate naturalis Theologia,c.20 ib.a
De turpitudine ſacrorum Liberi,& Cybeles,c.21.ib.a
De impotentia,& flagitijs Deorum,c.22 ib.a
Quod adminiſtratio totius mundi, non diuerſi numinibus,ſed vni,& vero tribuenda ſit,c.23 293.b
De varijs erroribus mundana Philoſophia, qua, & Theologia dicitur,c.24 ib.b
Quod ex Philoſophis Platonici proprius acceſſerunt veritati,cap.25 ib.b
Qualiter Abraham, & pradicti Philoſophi peruenerunt ad cognitionem vnius Dei,c.26 294.a
De vera Theologia,qua,& diuina,c.27 ib.a
De materia diuina Theologia,c.28 ib.a
De diſtantia eius a Theologia mundana, c.29 ib.a
De cauſa, & modo quibus eſt edita ſcriptura diuina, cap.30 294.b
De excellentia diuina ſcriptura reſpectu ſecularis ſcientia,c.31 ib.b
De ſacrorum eminentia librorum,c.32 ib b
De numero,& nominibus eorum, c.33 ib.b
De actoribus librorum Heptaticis,& regum,cap.34. folio 295.a

De libro

De libro Iob, & Pſalterio, & operibus Salomonis, cap.35 295.a
De libris Prophetarum ac cæteris veteris teſtamenti, cap.36 ib.a
De actoribus quatuor Euangeliſtarum Apocalypſis, cap.37 ib.a
De Epiſtolis Pauli, c.38 295.b
De ſeptem Epiſtolis Canonicis, c.39 ib.b
De reparatione ſacræ Bibliothecæ, & translatoribus einſdem, c.40 ib.b
De ſacræ ſcripturæ Doctoribus, & expoſitoribus, capitulo 41 ib.b
De Clemente Papa, & Ignatio, & Dyoniſio, & ſcriptis eorum, c.42 296.a
De origine, & ſcriptis eius, c.43 ib.a
De Cypriano, & Athanaſio, & Euſebio, c.44 ib.a
De Hilario, & Dydimo, & Effrem, c.45 ib.a
De Baſilio, & Gregorio Nazanzeno, c.46 296.b
De Ambroſio, & ſcriptis eius, c.47 ib.b
De Heronymo, & libris eius, c.48 ib.b
De expoſitionibus, & commentarys eiuſdem, cap.49. folio 296.b
De Ruffino, & Iohanne Chryſoſtomo, cap.50 296.b
De Auguſtino, & libris eius, quos edidit antequam eſſet Epiſcopus, c.51 ib.b
De his, quæ poſt epiſcopatum edidit, & retractauit, cap.52 297.a
De his, quæ poſt retractationem ſcripſit, capitulo 53. folio 297.a
De Paulino, & Maximo, & Oroſio, & Proſpero, capitulo 54 ib.a
De Leone Papa, & Gelaſio, & Fulgentio, capit.55. folio 297.b
De Boetio, & Caſſiodoro, c.56 ib.b
De Gregorio Magno, c.57 ib.b
De Iſidoro, & Beda, c.58 ib.b
De Alcuino, & Gennadio, & Rabano, & Strabo, capitulo 59 ib.b
De Lanfranco, & Anſelmo, c.60 298.a
De Iuone, & Bernardo, c.61 ib.a
De Hugone, & Richardo, c.62 ib.a
De cæteris Doctoribus Catholicis, capitulo ſexageſimotertio ib.a
De profunditate diuinæ ſcripturæ, c.64 298.b

FINIS.

INDEX COPIOSISSIMVS, RERVM, VERBORVM, AC MATERIARVM IN HOC VOLVMINE CONTENTARVM,

Alphabetico ordine digeſtus.

A

Ablatiui tertiæ declinationis formatio, lib.2.c.71. 24
Aborſum procurantes an indicentur homicidæ.lib.10.cap.20. 165
Abborſus cauſa, & eius ſigna. lib. 13. cap.40. 222
Abhortiendi cauſæ, & difficultate, pariendi lib.14.c. 126. 255
Abraham, & aliqui philoſophi, peruenerunt ad cognitionem totius Dei.lib.19.c.26. 244
abſtinentia, lib.4.c.95. 65
abuſiones verborũ in diuerſis generibus li.2.c.82. 25
accentus ſyllabæ accidens, lib.2.cap.15. 17
accentuum regulæ, lib.2.cap.16. 17
accidens nominis ſecundum, quod eſt genus, libro 2. cap.48. 21
accidens nominis tertium, quod eſt numerus, lib.2. cap.55 22
accidens nominis quartum, quod eſt figura, libro 22. cap.55.56.fol.22, & cap.57. eod.
accidens nõis ſextum, quod eſt caſus, lib.2.c. 58. 22
accidens verbi ſecundum tempus, lib.2.cap.83. 25
accidens verbi tertium, Modus, lib.2.cap.97. 27
accidens verbi quartum, Species, lib.2.ca.99. 27
accidens verbi quintum. Figura, lib. 2.cap.100. 27
accidens verbi ſextum. Coniugatio, lib.2.c.101. 27
accidens pronominis. Species, lib.2.c.123. 30
accidens ſecundum pronominis. Perſona, lib.2.capitulo 130. 31
accidens pronominis tertium, Genus lib.2.131. 31
accidens pronominis quartum, lib.2.ca.132. 32
accidens, quid.lib.3.cap.14. 41
accidens comparatum quid, lib.3. cap.64. 47
accidentia literarum, lib. 2.cap.9.11. 12. 16. & 17
accidentia ſyllabæ, lib.2.cap.17. 17
accidentia nominis, lib.2.cap.21. 18
accidentia verbi, lib.2.cap.78. 25
accidentia participij, & primo genere, & caſu, lib.2. cap.117. 20
accidentia morbos ſequentia, & eorum cauſæ, lib.13. cap.119. 232
accidentia virtute mouenti, lib.eod.ca.120. 233
accidentia, ſantaſia, cogitationi, & memoriæ, lib. eod.cap.121. eod.
accidentia virtuti ſentienti, lib.eod.ca.122. 233
accidentia ſpiritui viſibili, lib.eod.ca.123. eod.
accidentia pupillæ foramini, lib.eod.cap.124. eod.
accidentia euagaidos humori, lib.eod.ca.125. eod.
accidentia tunicæ corneæ, lib.eod.cap.126. eod.
accidentia ſenſui auditus, lib.eod.cap.127. eod.
accidentia ſenſui guſtus, lib.eod.cap.128. eod.
accidentia ſenſui odoratus, lib.eod.cap.129. eod.
Accidentia ſenſui tactus, lib.eod.cap.130, eod.
Accidentia communia quinque ſenſuum, lib.eod. ca. 131. & 132. 234
accidentia meri, & primo de deffectu appetitus, lib. eod.cap.133. eod.
accidentia cerebro, & cordi ex incommodis oris ſtomachi, lib.eod.cap.135. 234
accidentia virtuti mouenti, & primò de eius defectione, lib.eod.cap.136. 234
accidentia virtuti mouenti ex ſolo morbo, libro eod. cap.140. 235
accidentia ex actionibus naturæ ſimul, & morbi, lib.13.cap.141. 235
accidentia virtuti vitali, lib.eod.cap.142. eod.
accidentia naturalium actionum, & primò digeſtiua prima in ſtomacho, ex cauſis interioribus, lib. eod.cap.143. eod.
accidentia eadem ex cauſis exterioribus, libro eod. cap.144. eod.
accidentia virtuti attractiuæ, lib.eod.cap.145. eod.
accidentia virtuti retentiuæ, lib.eod.cap.146. eod.
accidentia virtuti expulſiuæ, lib.eod.cap 147. eod.
accidentia prędictarum virium in inteſtinis, lib.eod. cap.148. eod.
accidentia ſecundæ digeſtionis, lib. eod.cap.149. eod.
accidentia tertiæ digeſtionis, lib.eod.cap.150. 236
accidentia habitudinum corporis, libro eod.cap.151. folio. eod.
accidentia, quæ apparent in exeuntibus a corpore extra naturali modo, libro eod.cap.157. eod.
accidentia, quæ ſunt in euacationibus naturalibus, & primò de egeſtione, libro eodem, capitulo 153. folio. eod.
accidentia, quæ apparent in egeſtione, ſecundùm qualitatem ab interiori cauſa, libro eod. capitulo 154. eod.
accidentia, quæ apparent in egeſtione ab exteriori cauſa, lib.eod.cap.155. eod.
accidentia apparentia in vrina, libro eod. cap.156. folio. eod.
accidentia apparentia in menſtruis, & ſudore, libro eod.cap.157. eod.
accidentis fallacia, & ſecundùm quid, & ſimpliciter, lib.3.c.45 51
accidia, & deſperatio.lib.4.c.143 69
actio negociorum gerendorum. lib. 7. capit. 149 fol. 121
actio quid, lib.8.cap.3 122
actio ſpecialis in rem quid ſit.lib.8.c.6 122

Actionis, obligationis, contractus, pacti, & promiſſionis differentia, lib.7.cap.109. 116
Actionis, & quietis viciſſitudo, libro 5. capitu.42. folio. 77
actionis prædicamentam, lib.3.cap.22. 42
actionum ſpecies, lib.8.cap.4.& 5. 128
accipiter, Achantis, & Aeriphilon, libro 15. capitulo 146. 277
accipitram ſpecies, lib.15.cap.157. 278
actiua, & paſſiua verba, quomodo, cum obliquis conſtruantur, lib.2.cap.80. 25
actus, lib.16.cap.69. 289.
acierum inſtructio ad pugnam, lib.11. capitulo 49. folio. 189.
acies congregandi modas, lib.11.cap.50. 190
acies quomodo ordinandæ, lib.11.cap.61. 191
accuſandi, vel agendi de crimine quinque modi, libro 8.cap.95. 136
accuſans de pluribus ſimul, & in vnius probatione deficiens, an ad alia admittatur, lib.8. cap.113. folio. 138.
accuſare qui prohibeantur, lib.8.cap.107. 137
accuſatio ſoleunis, quæ, lib.8.cap.103. 137.
accuſationis quis modas, & ordo, lib.8.capitu.109. folio. 137
accuſationis in proſecutione, qui deficiunt, qua pœna plectantur, lib.8.cap.112. 138
accuſationum calumnia, & temeritas, lib.8.cap.111. folio. 138
accuſatores, & teſtes quales eſſe debeant, libro 10. cap.89. 175
accuſatus de crimine, quomodo abſoluatur, libro 8. cap.118. 138
ad aliquid prædicamentum, lib.3.cap.18. 41
adiectiua nomina, lib.2.cap.26. 18
adoleſcentium regimen, lib.12.cap.32. 203
aduerbia, lib.2.cap.156. 35
aduerbia primitiua, terminantia in e correptam, li.2. cap.166. 36
aduerbia deriuatiua eiuſdem terminationis, libro 2. cap.167. 36
aduerbia localia, lib.2.ca.173. 37
aduerbia æquiuoca, & eorum ordo, libro 2. ca.175. folio. 37
aduerbiorum, & præpoſitionum differentia, libro 2. cap.141. 33
aduerbiorum accentus, qui, lib.2.cap.144. 33
aduerbiorum accidentia, & primo de ſpecie, lib.2. cap.160. 35
aduerbiorum forma, & terminationes, libro 2.capitulo.61. 35
aduerbiorum deriuatiuorum regula, libro 2. capitulo 168. 36
aduerbiorum diuerſæ terminationes, libro 2. capitulo.169.170.171. 36
aduerbiorum figura, & ſignificatio, lib.2.cap.172. folio. 36
aduerbiorum multæ ſpecies, libro 2. capitulo 174. folio. 37.
adulatio, lib.4.cap.167.& 168. 72
Adultera dimittenda, libro 10.cap.44. 169
adultera, quæ ſpurium, vel extraneum hæredem inſtituit, an teneatur, lib.10.c.60. fol.170.& 61. fol.171
adulterij crimen, lib.10.cap.37. 168
adulterij crimine excuſantur antiqui patres, lib. eod. cap.38. eod.
adulterij à culpa, excuſat quandoque ignorantia, libro, eod.cap.39. eod.
adulterij accuſatio, lib.10.cap.41. 168
adulterij accuſationis effectus, lib.10. cap.42. eod.
adulterinum coniugium, lib.10.cap.45. 169
aduocare qui pro quibus poſſint, lib.7.cap.71. 111
aduocati in iudicio animæ quadrupliti iudicio ſunt obnoxij, lib.10.cap.88. 174
aduocati, vel patroni qui, lib.7.cap.70. 111
aer nos circundans qualis, lib.13.cap.54. 224
aer, & eius regio in elementis, libro 15.capitulo 42. folio. 263
aeris ſalubritas, quomodo conſideranda, libro ſexto, cap.39. 92
aeris mutatio, ſecundùm quatuor tempora, libro 13. cap.55. 224
aeris impreſſiones, ex vaporibus aſcendentibus, lib. 15.cap.49. 263
aeris paſſiones, & primò de ventis, libro 15.cap.50. folio. 264
aeris humores, & himber, & grando, & nix, lib.15. cap.54. 264
affines, & cognati, lib.7.cap.84. 113
agni qualiter educandi, lib 6.cap.145. 101
agochile, Alaudala, Altion, Anates, & Agricultura, & eius ſpecies, lib.11.cap.102. 195
agricultura ratio, lib.11.cap.103. 195
agni qui menſe Ianuario colendi, lib.6. cap.46. fol.92
agri in menſe Septembri arandi, & ſtercorandi, lib.6.cap.120. 90
agrorum electio, & cultus, lib.6. cap.38. 92
agrorum cura in menſe Iunio, lib.6. cap.108. 98
ahune, lib.15.cap.136. 275
alchimia, quid propriè ſit, lib.11.cap.105. 196
alchimia ſcientia vtrum vera ſit, vel falſa, lib.11. cap.106. 196
alchimiæ artifices, materia, & inſtrumenta, lib.11. cap.107. 196
alchimiæ operatio in corporibus, lib.11.capitulo.132. folio. 199
allegoria, & quædam aliæ figuræ, lib.2.ca.193. 39
allegoriſmus, & computus, lib.16.cap.9. 283
aleæ ludici, lib.10.cap.135 181
aleæ ludo quod perditur vtrum repeti poſſit. lib.10. cap.136 181
aleæ, & Pilæ ludi. lib.11.cap.97 194
alienata mente, quæ fiunt quomodo iudicanda, lib.8. cap 37.fol. 127.& cap.128 140
alimenta exercitus prouidenda, atque ſeruanda, libro 11.cap.53 190
alimenta, & cætera, quæ obſidioni præparari debent, lib.11.cap.70.& 71. 192
Allium, & Caules menſe Ianuario præſcindenda, lib.6.cap.46.& 47. 92

Allium, Cepulla, & cætera olera, quando ſerenda, lib.6.cap.84. 101
Allopicia, & Siria, libro 14. cap.38 244
Aluearia qualiter ſupplenda, lib 6. cap. 113. 98
Aluearia apum quando caſtranda, libro 6.cap.133. folio. 100
Alumen, & cætera mineralia, lib.15. cap.65. 265
Alteratio ſecundùm quid, an habeat fieri large, vel propriè, lib.15.cap.27. & 28. 260.261
Ambitio, ſecundùm philoſophos, lib.4.capit.125.fol. 67. & ſecundùm Poetas.cap.126 68
Ambroſius, & eius ſcripta, lib 19. cap47. 296
Amigdalæ, quando ſerendæ, vel plantandæ, lib.6. cap.51. fol.93. excolendæ, & inſerendæ. cap.51. folio. eod.
Amici fortunæ, ſecundum philoſophos, & Poetas, lib.eod.cap,90. & 91. 82
Amici perniciosi, lib.eod.cap.91. eod.
Amicitia, lib.5.cap 82. 81
Amicitia vera, inter bonos eſt, lib.eod.cap.86. eod.
amicitia cum malis inita, potius diſſoluenda, quàm abrumpenda. lib.5.cap.93. 82
amicitiæ vtilitas, lib.5.cap.83. 81
amicitiæ fidelitas, & conſtantia, lib.eod. capitu.84. fol. eod.
amicitiæ fomenta, lib.eod.cap.88. 82
amicitiæ impedimenta, lib.eod.cap.89. 82
amicorum electio, & acquiſitio, lib 6.cap.14. 89
amicorum concordia, & communitas, lib.5.cap.87. folio. 81
amor, lib.4.cap.109. 66
analogia partium. lib.2.cap.182. 38
anathomia membrorum, lib.13.cap.41. 221
ancillæ, & ſerui qui, lib 7.cap.78. 112
anima humana qualiter per philoſophiæ ſtudium, & doctrinam ab ignorantia reparetur, lib.1.cap.23. folio. 4
anima, & eius organum, lib.15.cap.173. 281
animalia quædam noxia, quomodo exterminanda, lib.6.cap 35. 91
animalia quorum nomina incipiunt per A. capit.75. folio. 267
animalia quædam quorum nomina incipiunt per E. G.H.I. lib.15.cap.87. 269
animalium natura in generali, lib.15.cap.73. & 74. folio. 267
animæ paſſiones, lib.4.cap.108. 66
animæ degentis in hoc mortali corpore infelicitas, ſecundùm philoſophos, & Poetas, libro 5.capitulo 107. & 108.
animæ accidentia, lib.13.cap.97. 230
animæ accidentium ſigna, lib.eod.cap.98. eod.
animæ potentiæ, lib.15.cap.174. 281
animi ſtabilitas lib 4.cap.86. 64
animi regimen, lib.5.cap.28. 76
anſer, lib.15 cap.147. 277
anſerum educatio, lib.6.cap.27. 91
ante, & poſt. lib.16.cap.75. 290
apes quales emendæ, vbi collocandæ, & quomodo nutriendæ, lib.6.cap.36. 91
apes menſe Aprili inueſtiganda, lib.6.ca.103. 97
Apes qualiter nutriendæ, & earum aluearia purganda. lib.6.cap.144. 101
Appellare in quibus caſibus prohibeatur, lib.8.capitulo 86. 134
appellare quando liceat, etiam appellatione remota, lib.8.cap.87. 135
appellari a quibus, & ad quos poſſit, lib.8. cap.77. folio. 133
appellatio, quæ, lib.3.cap.37. 44
appellatio ad Papam, lib.8.cap.78. 133
appellationes friuolæ, & non neceſſariæ, lib.8. capitulo 85. 134
appellationis remedium, lib.8.cap.76. 133
appellationis tempora, & eius proſecutio, lib.8. capitulo 79. 133
appellationis forma, lib.8.cap.80. 133
appellationis proſecutio, lib.8.cap.81. & 82. 134
appellationis, & appellati officium, lib.8.capit.83. folio. eod.
appellationis effectus, lib.8.cap.84. eod.
appellatiua nomina, lib.2.cap.25. & 27. 18.
appellatiua nomina, quæ ponuntur ad verbialiter, lib.2.cap 165. 36
appetitus in cibum, & potum ordinatio, lib.13. capitulo 134. 234
appetitus corruptio, lib.14.cap.92. 251
appetitus augmentum, & diminutio, lib.14.cap.93. folio. 251
apoplexia, lib.14 cap.56. 246
apoſtaſia perfidiæ, lib.9.cap.59. 149
apoſtaſia inobedientiæ, lib.9.cap.60. eod.
apoſtaſia irregularitatis monachorũ, li.9.ca.61. 149
apoſtaſia irregularitatis clericorum, lib.9. capit.62. 63.64.65. & 66. 149
apoſtaſia crimen, lib.9.cap.58. 149
apoſtatæ pœna, lib.9.cap.67. 149
apoſtema, lib 14.cap.24. 242
apium nocumenta quomodo remouenda, lib.6. capitulo 37 92
apum morbi, qualiter, & quando remediandi, lib 6. cap.100. 97
apum examina qualiter cuſtodienda, lib.6. cap.112. folio. 98
aqua quid lib.15.cap.41. 263
aquæ vena qualiter inueſtiganda, lib.6.ca.117. 99
aquæductus quomodo faciendus, lib.6. capitulo 119. folio. 99
aquila, lib.15.cap.148. 277
aranea. lib.15.cap.115. 272
arbitrium quis lib.7.cap.74. & 75. 112
arbitrium, vel compromiſſum, lib.8.capit.8. & 9. folio. 123
arbores, quæ menſe Aprili excolantur, libro ſexto, cap.102. 97
arbores, lib.15 cap.69. 266
arborum ſpecies, lib.15.cap.70. & 71. 266
arbores aromaticæ, lib.15 cap.72. 267
arborum cura menſe Iunio, lib.6.cap.109. 98
arbuſta, & arbores vtiferi, libro 6. capitulo 56. folio. 93
arbuſta qualiter putanda, lib.6.cap.58. 93

Architectores, & inſtrumenta eorum, libro 11. capitulo 16 — 186
architectura, & eius partes, li. 11, cap. 14 — 185
arcus cęleſtis, & nebulę, li. 15. ca. 54 — 264
ardea. arpia, anſalon, & aues paradiſi, libro 15. capitulo 149 — 277
arca, quomodo ſtruenda, lib. 6. ca. 29 — 91
arca, quando pręparanda, li. 6. c. 110 — 98
argentum, & eius qualitates, lib. 11. cap. 112. fo. 197. & lib. 15. cap. 59 — 265
argentum viuum, & eius virtus, libro vndecimo, capitulo 119 — 197
argentum viuum elementum omnium liquabilium, libro 11. cap. 120 — 197
argumentatio quid. lib. 3. cap. 45 — 45
argumentum quid, lib. 3. cap. 44 — 44
aries machina bellica, li. 11. ca. 72 — 192
arietes, quando ad coitum admittendi, libro 6. capitulo 115 — 98
arithmeticę primatus, libro decimoſexto, capitulo 4. & quinto. — 282
armatura, & eius ſpecies, li. 11. c. 13 — 185
arma, quę, li. 11. cap. 33 — 188
arma, & machinę nauali pręlio neceſſaria, libro 11. cap. 87 — 193
armonię regula, lib. 16. cap. 29 — 285
artem quinam confundant, li. 1. cap. 32 — 5
aſini, & muli qualiter educandi, li. 6. c. 99 — 97
aſma, & anhelitus conſtrinctio, libro 14. capitulo 84. folio — 249
aſſeſſores qui, lib. 7. cap. 69 — 111
Aſtrolabij inſpectio, lib. 9. cap. 124 — 150
aſtronomia, lib. 16. cap. 45 — 287
aſtronomię, & Aſtrologię differentia, libro 16. capitulo 46 — 287
atteſtationum variatio, li. 8. c. 60 — 131
atramentum, & alumen quid, li. 11. c. 122 — 198
auaritia, ſecundùm Philoſophos, li. 4. c. 144. fol. 69. et ſecundùm Poetas, ca. 145 — 70
audiendi, ſiue auditus formandi modus, lib. 16. cap. 27 folio — 285
auditus membra, quomodo patiantur, lib. 14. cap. 72. folio — 248
auditus grauitas, & ſurditas, libro decimoquarto, capitulo 73 — 248
aues in generali, li. 15. ca. 145 — 277
aues quędam quorum nomina incipiunt per c. lib. 15. cap. 155 — 278
aues quędam, quorum nomina incipiunt per G. li. 15. cap. 161. per H. I. K. L. cap. 162. per M. cap. 163. fol. 279. per N. vel O. cap. 164 — 279
augmentum, & diminutio, libro 15. capitulo vigeſimonono — 261
auguſtinus, & libri eius, libro 19. capitu. 51. & 52. & 53. — 297
auguſto menſe, quę agenda ſint, libro ſexto, capitulo 116 — 99
aui, patres, & nepotes, lib. 7. cap. 83 — 113
auiariorum, & cortis, ac ſtabularum ſitus, lib. ſexto, capitulo 23 — 90
aurium, et oculorum regimen, lib. 12. cap. 20 — 201
aurum, & eius qualitates, lib. 11. cap. 111. fol. 196. & lib. 15. cap. 58 — 265
autumnus, & Hiems, li. 13. c. 57 — 225

B

BAlnea, ciſternę, & piſcinę, quomodo extrahendę, lib. 6. ca. 20 — 90
Balnea, & balneandi tempora, libro 13. cap. 64 — 226
Balnea quibus proſint, & quibus obſint, libro 13. capitu. 65 — 226
Balneorum, & piſtrini ſtructura, libro 6. capitu. 30 folio — 91
Barliates, et Biſtarda, libro decimoquinto, cap. 180 folio — 277
Barthora, lib. 15. ca. 136 — 275
Baſilius, & Gregorius Nazianzenus, libro 19. capitulo 46 — 296
bella, quis primus intulit, et eorum genera, lib. 11. capitulo 36 — 188
bellorum ſigna, li. 11. ca. 37 — 188
bellorum quędam regulę generales, li. 11. c. 67. — 192
bellum iniuſtum, quod, li. 7. c. 28 — 105
beneficia dare, vel accipere, quorum ſit, libro quarto, cap. 49 — 60
beneficia non protrahenda, vel neganda, lib. eod. capitu. 51 — eod.
beneficia non repetenda, vel improperanda, libro 4. capitu. 52 — 60
beneficium gratuitum eſſe debet, libro quarto, capitulo 50 — 60
beneficium ſimoniacè acceptum tenetur quis renunciare, li. 9. cap. 35 — 146
bibliotheca ſacrorum librorum reparatio facta, et translatoribus eiuſdem, li. 19. c. 40 — 295
Boetius, et Caſſiodorus, lib. 19. ca. 56 — 297
boliſmus, et immoderata ſitis, li. 14. ca. 94 — 251
bona originalia, poſt peccatum homini relicta, libro 1. cap. 6 — 2
bona animę naturalia, li. 1. ca. 7 — 2
bona corporalia, li. 1. cap. 8 — 2
bona naufragorum, qui diripiunt, an teneantur, li. 10. cap. 62 — 171
boni appetitus naturalis, li. 4. cap. 4 — 55
bonorum poſſeſſio, quę, li. 7. ca. 101 — 115
bonoſa, bubo, buteo, butorius, libro decimoquinto, capitulo 151 — 278
boues quo menſe comparandi, & eligendi, lib. ſexto, cap. 94 — 96
boues, quomodo edomandi, & iugo pręparandi, lib. 6. cap. 95 — 96
bubalus, li. 15. ca. 76 — 267
buffo, li. 15. cap. 115 — 272

C

CAcus, & camelus, libro decimoquinto, capitulo 77 — 267
caladrius, calandra, carduelis, carista, libro 15. cap. 52 — 278

INDEX.

Caloris innati reſolutio, lib.13. cap.28 221
camelli bellici, equi cataſratacti, et quadrigæ falcatæ, lib.11.cap.65 191
canis, lib.15.cap.78 267
canneta, quando ponenda, li.6.cap.74 95
canonum concordantia, li.7.c.50 108
cantilenarum ſpecies, li.16.c.28 285
capitis propriæ, & manifeſtæ paſsiones, ex interiorib. cauſis, li.14.c.38 244
capra, & caprea, li.15.cap.79 268
cardui quando ſerendi, libro 6.capitulo 82.fol.95. & cap.132 100
carmina, & eius ſpecies, li.3. c.112 53
carminatores, & carminatrices, libro nono, cap.121 folio 157
carnes quadrupedum, li.13.cap.80 228
carnes auium, & piſcium, li.13.c.81 eod.
carnis voluptates, li.4.c.151.& 152 70
carnium cibus, li.13. c.79 228
caſtanea, quando plantanda, & ſeminanda, libro 6. cap.140 101
caſtanea, quemadmodum excolenda, & fructus eius conſeruandi, lib.6.c.141 101
caſtitas, li.4.cap.99 68
caſtor, li.15.ca.80 268
caſtra, quæ ſint, li.7.cap.13 103
caſtrametandum opportuno loco, li.11.c.58 190
caſtrorum munitio, & ordinatio, libro vndecimo, capitulo 44 189
caſualium nominum formæ, li.2. ca.59 22
caſus pronominum, li.2.ca.135 32
cathegoricæ propoſitionis termini, qui, libro tertio, capitulo 35 44
cattarus, li.14.ca.81 249
caules, & alia quædam olera, quando ſerenda, libro 6. cap. 76 95
cauſa, & his, quæ dicatur, libro 8.ca.2 122
cauſa, quid, lib.16.ca.63 289
cauſarum genera. libro tertio, capitulo centeſimotertio 52
cauſarum, quæ ſunt extra rem naturalem amputatio, li.12.cap.44 205
cauſæ criminales, li.8.cap.94 135
cautela opponendi in Dialectica, & propoſitum celandi, li.3.ca.83.& 84 50
cautela, & circunſpectio, ſecundùm Poetas, li.4.c.27. & 28 58
cautela contra pediculos, pulices, & muſcas, libro 12. cap.51 206
cautela contra venenum, li.eod.c.54 eod.
cautela ſumma regiminis in ſumptione laxatiui medicamenti, li.12.c.99 211
canterium quid, & eius vſus, li.12.c.143 217
cella vinaria, et aluearia, quomodo extruenda, lib.6. cap.21 90
centuriæ, et Turmæ, quæ, li.11.ca 48 189
cephalea, et eius cauſæ, et ſigna, libro 14. capitu. 48. & 49 248.
cepullæ, allium, & cætera olera, quomodo ſerenda, lib.6.cap.84 96
ceraſa, & fructus eius, lib.6.ca.131 100
ceruus, corocbrotes, & cuniculus, libro 15.capitu.81 folio 268
chaldæorum error, circa Dei notitiam, lib.19. cap.12 folio 292
chirugia, & eius ſpecies, li.12. c.125 215
chirugia, quæ fit in cune, ideſt e ventoſis, lib.12.capitu.134 216
chirurgia, qualiter fiat in oſſibus, libro 12.capit.145 folio 217
cibi qui generant humores bonos, & qui malos, lib.13. cap.69 eod.
cibi qui ſtomacho nocent, & qui iuuant, libro 13.capitulo 70 226
cibi nutrientes, & impinguantes, lib. eod.capitulo 71 folio eod.
cibi ſumendi qualitas, lib.eod.cap.72 227
cibi quantitas, lib.eod.cap.73 eod.
cibi ſumendi ordo, & tempus, libro 13.capitulo 74 folio eod,
cibi conuenientia, ſecundùm ſtatum, libro 13.capitulo 75 227
cibi, & potus conuerſio, li.13.c.88 229
ciborum diuerſitas in natura, & de meliorum electione, lib.13.c.67 226
ciborum diuerſitas in operatione, libro eodem, cap.68 folio eod.
ciborum inſtrumentis paſsiones accidentes, libro 14. cap.91 281
cibus, & eius operatio, lib.13.cap.66 226
ciconia, lib.15. cap.153 278
circenſes ludi, li.11.cap.93 194
ciui ars, li.11.cap.94 194
ciſternæ, piſcinæ, & Balneæ, quomodo extruenda, li.6. cap.20 90
citatio, ſiue in ius vocatio, li.8. c.14 124
citri arbor, quando inſeratur, libro ſexto, capitulo 88. folio 96
ciuitas, & ciues, qui, lib.7.cap.6 102
ciuitas, lib.11.cap.25 187
clemens Papa, Ignatius, & Dionyſius, libro 19. capitulo 42 296
clerici pugnantes in duello, libro decimo, capitulo 30 folio 167
clerici male conſumentes, vel reſeruantes bona eccleſiæ, lib.10.cap. 55.& 86 170
clericis, & religioſis, quæ negocia interdicta, prohibita, vel conceſſa ſint, lib.10.capitu.126.127.& 128 folio 180
coagulatio corporis, qualiter fiat, libro 13. capitu.27 folio 221
coeundi horæ, lib.13.cap.32 221
cognati, & affines, lib.7.cap.84 113
cognitio temporum in verbo ſubſtantiuo, & vocatiuo, lib.2.cap.92 26
cognitio eiuſdem, & diuerſi, vtilis ad diffinitionem, libro 3.cap.75 49
cognitio, & ignorantia ſui, lib.5. cap.60 79
cognitionis via in qualibet arte, lib. 1.cap.12 4
coitum quæ iuuant, & quæ impediunt, libro 13.capitulo 95 229
coitus, & eius iuramenta, li.13.cap.93 229

Coitus nocumento,lib.eod.cap.94 fol.eod.
Colera innaturalis,lib.12.cap.86 210
Colera rubea,lib.13.cap.20 220
Coleræ,melancoliæ, & flegmatis purgatio, libro 12. cap.41 204
Colerica paſsio, ſiue perturbatio, libro 14. capitu.98 folio 251
Colica paſsio, lib.14. cap.103 252
Columba,lib.15.cap.154 278
Columbaria, & Turturum, & Surdorum cubicula, quomodo, & in quo loco conſtruenda, libro ſexto, cap.24 90
Colluſionis vitium,lib.8. cap.115 138
Colluſionis pœnæ,li.10.cap.182 182
coloni,ſicuti,& Mercenarij qui, li.7.c.14 103
colores in corpore,quales,li.13.c.50 224
commodatum quid,li.7.c.111 116
communitas vnius ciuitatis ſi det ad vſuram, vtrum omnes ciues ſint vſurarij,libro 10.cap.118.& 119 folio 179
comparatiua nomina,quæ,lib.2. cap.34 19
comparatiuorum nominum formatio, libro ſecundo, cap.35 35
comparatiuorum nominum defectus,& abuſus,lib 2. cap.36 20
comparatiuorum abuſio triplex,libro ſecundo, capitulo 37 20
comparatiuorum comparatio, vnius ad alium, vel ad ſuperlatiuum abuſiua,li.2.cap.38 20
complexionis malæ regimen, quæ varia eſt in membris,& primò cerebri,li.12.ca.19 201
complexionis ſigna,oculorum,pulmonis,& ſtomachi, lib.13.cap.11 218
complexionis totius corporis ſigna,li.13. c.12 219
complexionis mutata ex regione,vel conſuetudine ſigna,lib.eod.cap.13 eod.
complexionis mutatio, ſecundum ætates,libro eod.capit.14.& 15 eod.
complexionis,& ſexus varietas, libro 13. capitu.16 folio 219
compoſitorum præpoſitiones,libro ſecundo, capit.143 folio 33
complexionum varietas in membris, libro 13. capitulo 9 218
complexionum ſigna in quatuor membris principalibus,lib.eod.c.10 eod.
compoſita ex materia,& forma corruptibilia ſunt natura,lib.15.cap.7 257
compoſitio,& diuiſio,lib.3.cap.93 51
compromiſſum,vel arbitrium quid, lib.8.cap.8.& 9. folio 123
computus, & algoriſmus, libro 16. capitulo nono, folio 283
conceptionis geminorum, cauſæ, & periculum fœtus, lib.13.cap.38 222
conceptionis impedimenta, libro decimoquarto, capitulo 124 255
conceptionis,ſiue generationis modus, libro 14. capitulo 125 eod.
concordia,& pax,ſecundum Philoſophos,li.4.ca.44. ſecundùm Poetas,cap.45 60
condemnandus nemo, niſi iudiciario ordine, libro 8. cap.104 137
condemnationis ſuſpendendæ, & differendæ cauſa, libro 8.cap.117. 138
conductio,& locatio,quæ,lib.7. capitulo 143.& 144 folio 121
coniugatio ſextum accidens verbi, libro ſecundo, capitulo 101 27
coniugium adulterinum, libro decimo, capitulo 45 folio 169
coniunctio quid,libro ſecundo,cap.177 37
coniunctionis,et præpoſitionis differentia, lib.ſecundo, cap.140 33
coniunctionis figuræ,& ſpecies, lib.ſecundo,ca.178. 179.& 180 37
coniunctionum ordo,lib.2.cap.181 38
conſcientia illicita,quomodo,libro octauo,capitu.116. folio 138
conſideratio ad Probleuma de Genere, libro 3. capitulo 65 47
conſideratio ad Probleuma de Proprio, lib.3.cap.66. & 67 48
conſiderationes ad Probleuma de accidente abſolutè terminando,lib.3.ca.62.& 63 47
conſiderationes ad problemma, de eodem, lib.3.capitulo 76 49
conſilium,& deliberatio, libro quarto, capitulo 26. folio 58
conſonantia quid, libro decimoſexto, capitulo vigeſimoſecundo 284
conſonantiarum propoſitiones, qualiter Pythagoras conſiderauit,lib.eod. cap.24.& 25 284
conſtantia, ſiue perſeuerantia,libro quarto,capitu.85 folio 64
conſtructio partium orationis,libro ſecundo, capitulo 182 38
conſtructio ad intellectum referenda, libro 2. capitulo 184 38
conſuetudo,& vſus,li. 5. cap.43 77
conſuetudo bona ſeruanda, & mala abolenda, lib.7. cap.58 109
conſuetudinis vigor,libro ſeptimo, cap. 59 109
conſuetudo ſeruanda in dietis,& purgationibus, libro 12.cap.15 201
conſuetudinis obſeruatio,libro duodecimo, capitu.14 folio 201
contemplantium quies,lib.5.cap.66 79
contentio,lib.4. cap.171 72
continuitatis ſolutio,libro decimotertio, capitulo 117 folio 250
contractus obligationis, pacti, promiſſionis, & actionis differentia, libro ſeptimo, capitulo centeſimo nono 116
contumelia, & irriſio, libro quarto, capitulo 177 folio 72
contumelia,quid,li.7.cap.38 128
calumniæ iuramentum,li.8.ca.49.& 50 129
conualeſcentium ab ægritudine regimen, libro 12. capitulo 34 205
conuentio,& pactum,quid,li.7.c.107 116
cordis paſsiones,li.14.ca.89 250

Corpo-

INDEX.

Corpora calefacientium, & infrigidantium cauſa, lib. 13. cap. 104 231
Corpora humectantes, & deſiccances & figuram corrumpentes cauſa, lib. eod. cap. 105. eod.
Corpora ſimplicia, ideſt elementa, lib. 15. capitulo 8. 257
Corpora mineralia, lib. 15. cap. 52 265
Corporalium diſpoſitionum ſigna communia, lib. 13. cap. 158 236
Corporis regimen, lib. 5. cap. 27 76
Corporis pulchritudo, ſecundum philoſophos, lib. 5. cap. 98. f. 81. & ſecundum poetas, cap. 99 83
Corporis regimen, in vere, lib. 12. cap. 5. In æſtate capitulo, ſexto In Autumno, cap. 7. Hieme, capitulo 8 200
Corporis purgatio ad cuſtodiam ſanitatis, libro eodem, cap. 9 eod.
Corporis preparatio ad humorum purgationem, lib. 12. cap. 38 204
Corporis præparatio ad purgationem, lib. 12. capitulo 89 210
Corporis figura & primo de pinguedine, & macie, lib. 13. cap. 51 224
Corporum temperatorum proprium regimen, lib. 12. cap. 16 201
Corporum extra temperantiam poſitorum regimen, lib. 12. cap. 17 201
Corporum malæ habitudines immutandæ, lib. 12. capitulo 18 201
Corporum debilium regimen, libro duodecimo, capitulo 25. 202
Corporum, quorum res naturales immutatæ ſunt regimen, lib. 12. cap. 42 & 43 204
Corporum quatuor qualiates, lib. 13. cap. 7 218
Corporum complexiones, lib. 13. cap. 8 eod.
Corporum ſoliditas, & humiditas, lib. 13. capitulo 52 224
Corporum diſpoſitiones, & eorum cauſæ, lib. 13. capilo 101 230
Corporum diſpoſitionum cauſæ vniuerſales, libro eodem, cap. 102 eod.
Corporum diſpoſitionum, cauſæ neceſſariæ, & non neceſſariæ, lib. eod. cap. 103 eod.
Corporum pondera, lib. 15. cap. 11 258
Corporum impreſſiones, libro eodem, capitulo duodecimo. eod.
Corporum magnitudo, & continuitas, lib. 15. capitulo 13 258
Cortis ſtabulorum, & Auiariorum ſitus, libro ſexto, cap. 23 90
Coſtarum operimento, lacertis pectoris, & diafragmati paſſiones accidentes, lib. 14. cap. 88 250
Coxarum, & pedum paſſiones, ideſt ſcia, & arterica, lib. 12. cap. 128 255
Creatura matricis, nutrimentum fœtus eius panniculi, lib. 13. cap. 35 222
Credulitas, ſecundùm philoſophos, lib. 4. cap. 115. & ſecundùm poetas, cap. 116 67
Crimen ſimoniæ quod, lib. 9. cap. 140
Crimen raptus, lib. 10. cap. 31. 167
Crimen inceſtus, lib. 10. cap. 34 eod.
Crimen Adulterij, lib. 10. cap. 37 168
Crimen ſodomiticum, lib. 10. cap. 49. 169
Crimen Rapinæ, lib. eod. cap. 50 eod.
Crimen furti, lib. 10. cap. 93 175
Crimen vſuræ, lib. 10. cap. 102 176
Crimen ſalſitatis, lib. 10. cap. 138 182
Crimen colluſionis, lib. 10. cap. 142 182
Crimina maniſeſta an accuſatione indigeant, lib. 8. capitulo 105 137
Crimina, quæ dicantur, libro none, capitulo primo. 140
Crimina quandoque punienda, quandoque toleranda, lib. 10. cap. 10 164
Criminis obiectio in modum exceptionis, quæ, lib. 8. capitulo 114 138
Criminoſi qualiter ad cauſam vocandi, libro octauo, cap. 106 137
Criminoſi confeſſio qualiter extorqueri debeat, lib. 8. cap. 110 137
Crudelitas, ſecundùm philoſophos, lib. 4. cap. 136. ſecundùm poetas, cap. 137 69
Cucumeres, & Cucurbita quando, & quomodo ſeminandæ, lib. 6. cap. 82 95
Cum præpoſitio, quibus pronominibus præponitur, lib. 2. cap. 134 32
Cupiditas originale malum, libre primo, capitulo tertio. 1
Cupiditas, ſecundùm philoſophos, lib. 4. cap. 146. & ſecundùm poetas, cap. 147 70
Cura doloris, & ægritudinis, libro duodecimo, capitulo 110 213
Curatores, pubilli, & Tutore, qui dicantur, libro ſeptimo. cap. 87 113
Curioſus, a ſtudioſi nomine, diſcernendus eſt, lib. 1. capit. 26 4
Cyprianus, Athanaſius, & Euſebius, libr. 19. capit. 44 296

D

DAMNA iuſto bello illata, an oporteat reſtituere, lib. 10. cap. 73. & 74. 172
Daxus, & Duran. lib. 15. cap. 82 268
Debita omnibus repetere licet, libro octauo, capitulo 29 126
Debiti ſolutio quæ, lib. 7. cap. 128 119
Decembri menſe, quæ agenda, libro ſexto, capitulo 149 101
Decima quid propriè ſit, lib. 9. cap. 131 158
Decima de quibus rebus danda, libro nono, capitulo 133 159
Decima an danda de malè acquiſitis, libro nono, capit. 134 159
Decima quibus perſonis, vel eccleſiis ſoluenda ſit, lib. 9. cap. 141 160
Decimam dare, quæ perſonæ teneantur, libro nono, cap. 137 159
Decimandi mora, lib. 9. cap. 136. 159
Decimarum retentio ſacrilegium eſt, libro nono, capit. 130 158
Decimarum a ſolutione quis poſſit diſpenſare, libro nono

nono, cap.132 159
Decimarum à ſolutione qui priuilegiati ſint, libro nono, cap.138 159
Decimarum non ſoluendarum priuilegium, quando eſſet, lib.9.cap.139 eod.
Decimarum ius, cadit etiam in laicum, libro nono, cap.144 160
Decimarum inſeudatio prohibita, libro nono, capitulo 145 160
Decimas à Iudæis, an eccleſia debeat accipere, lib.9. cap.140 159
Decimas accipere, qualiter monachis liceat, libro nono, cap.142 160
Decimæ, qualiter, & quando dari debeant, libro nono, cap.135 159
Decimæ noualium, quando ſoluendæ, libro nono, capitulo 147 160
Decimæ qualiter poſſunt redimi de manu laicorum, lib.9. cap.148 161
Decimæ an poſſint in pignus recipi, libro nono, capitulo 149 & 150.& 151 eod.
Decimæ à laicis detineri non poſſunt, libro nono, capitulo 152 161
Declinatio, & inflexu verborum, libro ſecundo, capitulo 103 28
Declinationes pronominum, libro ſecundo, capitulo 136 32.& cap. ſequenti.
Declinationum nominum caſuum terminationes, lib. 2.cap.68.69.ſ.23.& 70.72.73 24
Decreta Pontificum ſunt præferenda legibus Imperatorum, lib.7.cap.33 106
Decretum iuris canonici compilatio, libro ſeptimo, cap.48 107
Dearum nomina, & interpretationes earum, lib. 19. cap.9. 291
Dei reuerentia, & cultus qualis in principe eſſe debeat, lib.7.cap.20 104
Dij ſelecti à Varone comendat, libro 19. capitulo 19 293
Deo vni vero, non diuerſis nominibus, adminiſtratio totius mundi tribuenda, lib.19.cap.23 293
Deorum falſorum ordo. lib.19.cap.5. 291
Deorum nomina, lib.16.cap.6 291
Deorum falſorum phyſica interpretationes, lib.19.capitulo 7.& 8 291
Deorum aliquorum apud gentiles nominatorum nomina, lib.eod.cap. 10.& 11 eod.
Deorum impotentia, & flagicia, lib.19.cap.22 293
Delegati iuriſdictio qualiter expiret, libro ſeptimo, cap.67. 110
Delegatus quis, & eius officium, libro ſeptimo, capitulo 76 112
Delitiarum cauſæ, lib.13.cap.112 232
Dæmones qualiter futura, ſecundùm diuinos prædicant, lib.9.cap.117 157
Dæmones qualiter mulierculas deludant, vt noctu ſe ambulare credant, lib.9.cap.118 157
Demonſtratio fit ex neceſſarijs, & proprijs, lib.3. capitulo 54 46
Denominatiua nomina, in a, terminantia, quæ lib.2. cap.42 20
De alijs eorum terminationibus, lib.eod.cap. 43.44. 45.46.47 21
Dentium regimen, lib.12.cap.21 202
Dentium caro ſuperflua, & molarium extractio, lib. 12.cap.141 217
Dentium paſſiones, lib.14.cap.78 249
Denunciatio quid lib.8.cap.97 136
Deponentia, & neutra verba, & eorum ſignificationes, lib.2.cap.81 25
Depoſiti natura, lib.7.cap.114 117
Depoſitum quid, lib.7.cap.113 116
Deſideria naturalia, ſecundùm philoſophos, libro quarto, cap.119.& ſecundùm poetas, cap.120.& de eodem amore ſui, cap.121 67
Detractio, lib.4.cap. 169 77
Dialectica quid ex libris Ariſtotelis, libro tertio, capitulo 4 39
Dialecticæ diuiſio, lib.3.cap.5 45
Dialectici loci. lib.3.cap.46 45
Dialectici exercitatio in ſylogiſmis, lib.3.cap.89 50
Dictio quid, lib.2.cap.19 17
Dictiones quædam compoſitæ, lib.2.cap.158 35
Dictionis accentus, & figura, lib.3.cap.94 51
Dies ſacri colendi, lib.4. cap. 35 59
Dietę ſubtiliatio, lib.12.cap.117 214
Dietæ moderatio, lib.eod.cap.118 eod.
Differentia, Proprium, & Accidens quid, libro tertio, cap.14 41
Differentiæ, quomodo generi apponantur, libro tertio, cap.77 48
Diffinitio, & eius problema, libro tertio, capitulo 68. folio. 48
Diffinitio, per priora, & euidentiora facienda eſt, lib. 3.cap.70 48
Diffinitioni, quomodo genus aſſignetur, libro tertio, cap.71 48
Diffinitionem conſtruendi difficultas, libro tertio, capitulo 77 49
Diffinitionis ad Probleuma, conſiderationes, libro tertio, cap.73.& 74 48
Digeſtio mala, & faſtidium, l.b. o 14. capitulo 95. folio 51.
Digeſtionis primæ, & ſecundę ſuperfluitates, lib.13 cap.89 229
Dignitas, lib.5.cap.71 80
Dilatio, quid lib.8.cap.45 129
Diminutiuæ nomina, quæ, libro ſecundo, capitulo 40 folio. 20
Diminutiuorum nominum formæ, & formatio, lib. 2. cap. 41 20
Diſſinteria inteſtinorum, lib.14.cap.101 252
Diſſinteria epathica, & tenaſmo, libro 14.capitulo 102 folio. 252
Diſpoſitio, paſſio, & priuatio, libro 16.capitulo 70. folio. 290
Diuidendi ars, & quòd ſit ad diffinitiones neceſſaria, lib.3.cap.78 49
Diuinatio quid, lib.9.cap.118 157
Diuinorum contemplatio, ſecundùm philoſophos lib.5. cap.64.& ſecundùm poetas, cap.65 79
Diuiſio, ſecundùm accidens, lib. 3. cap. 82. 49

Diuitiarum amplitudo, libro quinto, capitulo 72. folio 80
Diuiſiarum vanitas, & incertitudo, libro eodem, capitulo 73 eod.
Diuitiarum incommoda, ſecundùm philoſophos, & poetas, lib. 5. cap. 74. & 75 80
Diuitiæ non ſunt homini bona propria, libro quinto, cap. 76 80
Diuitiæ contemnendæ, libro eodem, capitulo 77. folio. eod.
Diuortij lite pendente, vtrum mulier viro reſtituenda ſit, lib. 8. cap. 22 125
Dacendi gratia, lib. 5. cap. 53 78
Docendi forma, & madus, libro eodem, capitulo 54. & 55 eod.
Docilitas, lib. 5. cap 46 77
Doctor eligendus, lib. 5. cap. 47 78
Doctores malè viuentes, libro quinto, capitulo 56. folio. 78
Doctores quidam catholici, libro 19. capitulo 64. folio. 298
Doctrina cuiuslibet animo ſtudioſo aliquatenus impreſſa eiuſdem notio lib. 1. cap. 25 4
Dolor, & luctus, lib. 4. cap. 112 66
Dolor, & eius cauſę, lib. 13. cap. 109 231
Dolor multiplex, & eius cauſę, libro eodem, capila 110. & 111 eod.
Dolus malus quid, lib. 8. cap. 34 127
Domeſticarum rerum adminiſtratio, libro ſexto, capitulo 15 90
Domeſticorum pax quomodo ſeruanda, libro ſexto, capitulo 13 89
Domini ſuper damnis hominibus ſuis illatis, an poſſint componere, lib. 10. cap. 75 172
Dominorum, & ſeruorum mutua viciſſitudo, libro ſexta, cap. 11 89
Donare quis, & quid & qualiter poteſt, libro ſeptimo, cap. 130 119
Donatio, quid lib. 7. cap. 129 119
Dracones, & Dracontopodes, libro 15. capitulo 109. folio. 272
Duses, & Milites, qui, libro ſeptimo, capitulo duodecimo. 103
Duelli prohibitio, lib. 8. cap. 102 136
Duelli pugna, lib. 10. cap. 29 166
Dyaria, ſiue fluxus uentris, libro 14. capitulo 96. & 97 251

E

EBrietas, lib. 4. cap. 157. & 158 71
Echonomica ſcientia, libro ſexta, capitulo primo. 86
Eccleſiarum effractores, libro nono, capitulo 128. folio. 128
Eccleſię baptiſmalis ius, non poteſt ad aliam, niſi epiſcopum tranſire.
Aedificario, lib. 11. cap. 15 186
Aedificia ſacra, lib. 16. sap. 22 187
Aedificiorum diſpoſitio, & conſtructio, libro 11. capitulo 17 186
Aedificiorum partes, libro vndecimo, capitulo 18. folio. 186
Aedificiorum venuſtas, lib. eod. cap. 19 eod.
Aedificiorum ſitus, & forma, libro ſexto, capitulo 17 90
Aedifisiarum pauime nta, libro ſexto, capitulo 18. folio. 90
Aeducatio filiorum, lib. 6. cap. 9 89
Aegritudines ſimplices somplexionis, libro 13. capitulo 114 232
Aegritudines compoſitę, libro 13. capitulo 116. folio. 232
Aegritudines compoſitę, cęteraque nosumenta sorporis, lib. 13. cap. 118 232
Aegritudo, & eius ſpecies, libro 13. capitulo 113. folio. 232
Aegritudinum curationes, lib. 12. cap. 55 f. 206. & cap. 109 213
Aegritudinum acutarum cura, libro duodecimo, capitulo 111 213
Aegritudinum complexionis cauſę, libro 13. capitulo 115 232
Aegritudinum ſigna, lib. 13. cap. 160 237
Aegritudinum ſigna, & cauſę partisulares, libro 14. sap. 1. 239
Aegritudinum futurarum prognoſtica, libro 14. capitulo 130 256
Aegyptiorum error circa Dei notitiam, libro 19. capitulo 14 292
Electrum, lib. 15. caf. 57 265
Eleemoſina nunquid fieri poſſit de illicitè acquiſitis, lib. 10. cap 131 181
Elementa quę, lib. 13. cap. 6 218
Elementorum qualitates, & commixtiones eorum, lib. 15. cap. 9 257
Elementorum ordo, & pondus, libro 15. capitulo decimo. 258
Elendro ignorantia, & principij petitio, & conſequentis, lib. 3. cap. 96 31
Elephantes, & qualiter eis reſiſti poſſit, libra vndecimo, capitulo 66 191
Elephantia & Morphea, lib. 14. cap. 28 242
Elephas, libro 15. capitulo 83. & 84 268
Elixir lapis, lib 11. cap. 124 198
Elixir natura duplex, lib. eod. sap. 125 eod.
Elixir albi, citrini, & rubei complementum, lib. eod. cap. 126 eod.
Eloquentia, ſecundùm philoſophos, libro quinto, cap. 50. & ſecundùm poetas, cap. 51 78
Emptio, & venditio, quę, libro ſeptimo, capitulo 139. & 140 110
Enshires Enitra. Equus, & Equiceruus, libro 15. capitulo 85 268
Enema, & Epithima quid, lib. 12. cap. 144 217
Ens quid, & eius conſideratio. libro 16. capitulo 60. folio. 287
Epatis paſſiones, lib. 14. cap. 107 158
Epilenſia, lib. 14. cap. 57 246
Epiſtolę pauli. lib. 19. cap. 38 295
Epiſtolę canonicę. lib. eod. cap. 39 eodem.
Equę vt contineant remedium. lib. 6. cap. 98 97

Equi

Equi quando ad copulam mittendi, libro ſexto, capitulo 97 97
Equites in prelio quomodo ordinandi, & ſubſidia, poſt aciem collocanda, libro vndecimo, capitulo 62 191
Aequiuocatio, & Amphibologia, libro tertio, capitulo 92 51
Aequiuocationes modorum propoſitionum vocalium lib.3.cap.42 45
Equorum ornamenta, libro vndecimo, capitulo 91. folio. 194
Erinacius, & Eriminius, libro 15. capitulo 86. folio. 269
Error, & cupiditas duo mala originanda, lib.1.capitulo 3 1
Error, lib.4.cap.117 67
Aes, & eius qualitates, lib.11.cap.113.f.197. & lib.15.cap.60 265
Eſſe vniuerſalium opiniones Philoſophorum, & quæſtiones, lib.3.cap.7 40
Aeſtas, & ver. lib.13.cap.56 225
Aeſtuaria agnoſcenda, libro vndecimo, capitulo 86 193
Aetas iuuenilis, lib.5.cap.110 83
Aetas ſenilis, lib.eod.cap.101 eod.
Etica, & Echonomica qualiter ordinentur ad Politicam, lib.7.cap.2 102
Euacuatio ſuperflua, libro duodecimo, capitulo 97. folio. 211
Euacuationes naturales quædam, libro 13. capitulo 96 230
Euacuationis ſuperfluæ remedia, libro duodecimo, cap.98 211
Euacuationis, & retentionis ſuperfluæ, cauſæ, lib.13. cap.108 231
Euangeliorum quatuor, & Apocalipſis, actores, lib.19.cap.37 295
Eunuchi quomodo fiant, libro duodecimo, capitulo 147 217
Exactores publici qui, libro ſeptimo, capitulo 23. folio. 104
Exceptio quid ſit, lib.8.cap.30 126
Exceptiones contra teſtes, libro octauo, capitulo 66 132
Exceptionis diffinitio, & proprietas, libro octauo, cap 67 132
Exceptionis ſpecies, lib.8.cap.68 132
Excuſatio, lib.5.cap.18 75
Exercitatio, lib.4.cap.76 63
Exercitij tempus, & moderamen, lib.13.cap.63 226
Exercitus ſanitas quomodo gubernanda, libro vndecimo, cap.52 190
Exercitium, & motus, lib.13.cap.61 224
Extrauagantium, compilatio, & abbreuiatio earum, lib.7.cap.49 108

F

FAbricæ lignariæ, libro vndecimo, capitulo 26 187
Fabricæ ferrariæ, lib.eod.cap.87 eod.
Fabulæ poeticæ, lib.3.cap.113 53
Fabulæ fictæ contra columnioſos, & inſidioſos, lib. eod.cap.114 eod.
Fabulæ contra cupidos, & auaros, & doloſos, lib.3. cap.115 53
Fabulæ contra incautos, lib.eod.cap.116 eod.
Fabulæ, contra vanegclorioſos, libro tertio, capitulo 117 54
Fabulæ contra puſilanimes, libro tertio, capitulo 118 54
Fabulæ contra contemptores humilium, libro tertio, cap.120 eod.
Fabulæ contra arrogantes, libro eodem, capitulo 119. folio. eod.
Fabulæ contra infideles, & adulteros, libro eodem, cap 121 eod.
Fabulæ contra pigros, libro eodem, capitulo 122. folio. eod.
Fabulæ contra iactantiam, & ad libertatis, commendationem, lib.eod.cap.123 eod.
Facundia quorundam pulchra, ſed mortiferæ, lib.5. cap.52 78
Falco, & eius. ſpecies, lib.15.cap.156 278
Fallacia, ſecundùm non cauſam, & cauſam, lib.3. capitulo 97 51
Falſarij pœnæ, & indicium, libro decimo, capitulo 140. & 141 182
Falſitatis crimen, lib.10.cap.138 182
Falſitatis diuerſæ ſpecies, libro eodem, capitulo 139. folio. eod.
Fama publica, lib.8.cap.98 136
Faſiani, quomodo nutriendi, libro ſexto, capitulo 26 91
Faſiani iactator, Fenix, & Iulica, libro 15. capitulo 158 279
Febres putridæ, lib.14.cap.7 240
Febres humoris, & eius ſpecies, libro 14. capitulo 8. & 9 240
Febres quibus periodi inordinantur, vel mutantur, & de febre erratica, lib.14.cap.17 241
Febres compoſitæ, lib.eod.cap.18 eod.
Febribus in interpolatis varietatis periodorum cauſæ, lib.14.cap.15 241
Febricitantium paroſiſmi, cur abbreuientur, & prolongentur, lib.14.cap.16 241
Febricitantium regimen, libro duodecimo, capitulo 114 213
Febrilis coloris extinctio, libro duodecimo, capitulo 115 213
Febris ephimeræ cura, libro eodem, capitulo 119. folio. 214
Febris, & corpora ad febrem diſpoſita, libro 14. capitulo 2 239
Febris effimera, & cauſa, & ſigna eius, libro 14. capitulo 6 240
Febris interpolationis, & continuitatis cauſa, ſecundùm Auicennam, lib.14.cap.10 240
Febris continua, lib.14.cap.11. 240
Febris quotidiana, libro eodem, capitulo duodecimo. eod.
Febris tertiana, lib.eod.cap.13 eod.

INDEX.

Febris quartana, lib.eod.cap.14. 241
Febris Horripilatio, & rigor, lib.14.cap. 20 241
Febris ethica, lib.eod.cap.21 242
Febris ethica cognitio, lib.eod.cap.22 eod.
Febris accidentalis, lib.eod.cap.23 eod.
Febrium putridarum cura, libro duodecimo, capitulo 113. 213
Febrium horæ, lib.14.cap.3 239
Febrium horæ particulares, & vniuerſales quomodo cognoſcantur, lib.eod.cap.4 239
Febrium ſpecies, & earum cauſa, libro 14.capitulo 5. eod.
Febrium putridarum ſigna vniuerſalia, libro 14. capitulo 19 241
Februario menſe, quæ agenda ſunt, libro ſexto, capitulo 54 93
Felicitas falſa, lib. 5.cap.126 85
Felicitas Iuſtorum præſens, libro quinto, capitulo 131 86
Fellis paſſiones, lib.14.cap. 112 253
Fœminarum mores, ſecundùm philoſophos, lib. 5.cap. 10.& ſecundùm poetas, ca.11 74
Feriatis, & feſtis, an, & quando operati liceat, lib.9. cap.156 162
Feriæ, vel vacationes, lib.8.cap.46 129
Feriæ, & earum transgreſſio, lib.9.cap.155 161
Ferri natura, lib. 15.cap.63 265
ferrum, & eius qualitates, libro vndecimo, capitulo 114 197
feſt s diebus an gratis, & amore Dei operari liceat, li. 9.cap.157.& 158 162
feudi acquiſitio, & amiſſio, libro ſeptimo, capitulo 146 131
ficus, quando plantetur, lib.6. cap.90 96
ficus, quando colatur, & inſeratur, libro ſexto, capitulo 91 96
ficus, quomodo purgetur, & remedietur, libro ſexto, cap.91 96
ficus, quales eligendi, & conſeruandi, libro ſexto, cap.93 96
fideiuſſio quid, lib.7.cap. 126.& 127 118
fidelitas, ſecundùm philoſophos, lib.4.cap.58. & ſecundùm poetas, cap.59 61
fidelium cum infidelibus communio, & cohabitatio, prohibita, lib.9.cap.40 146
figura quartum accidens nominis, libro ſecundo, capitulo 56.& 57 22
figura quintum accidens verbi, libro ſecundo, capitulo 100 27
figura, numerus, & ſignificatio participij, libro ſecundo, cap.119 30
filij legitimi, & illegitimi, qui, libro ſeptimo, capitulo 81 112
filij adoptiui, qui, lib.7.cap. 82 113
filiorum, & parentum mutua exhibitio, libro ſexto, cap.8 89
filiorum educatio, lib.6.cap.9. 89
filiusfamilias vtrum dare poſſit eleemoſynam ſine licentia patris, lib.10.cap. 134 181
fiſtula, cancer, & ignis ſacer, lib.14.cap. 43 244
flebothomia, lib.12.cap.126 215
flebothomia de quibus venis debeat fieri, lib. 12.capitulo 128 215
flebothomiæ tempora, & cauſæ, libro duodecimo, cap.127 215
flebothomiæ menſura, lib.eod.cap.132. 216
flegma, quid, lib.13.cap.19 220
flegmatis humor, lib.12.cap.8 210
flegmones, furunculi, ſcrofulæ, & Veracæ, lib.14. capitulo 25 242
flores ex diuerſis doctoribus excerpendi, libro primo, cap.36 6
flumina maiora, arte ab exercitu tranſeunda, lib.11. cap.57 190
fluxus ventris cura, lib. 12.cap.121 214
forma multipliciter accipitur, libro tertio, capitulo 20 43
forma recipienda aliquem in monaſterium, lib.9. capitulo 25 144
formatio præteritorum, & ſupinorum primæ coniugationis, lib.2.cap.105 28
forma præteritorum verborum, libro ſecundo, capitulo 104 28
formæ eorundem, in ſecunda coniugatione, libro ſecundo, cap.106.& 107 28
fornicatio quid, lib.10.cap.47 169
fortitudo, lib.4.cap.71 63
fortuna, lib. 5.cap.120 85
fortunæ ambiguitas, libro quinto, capitulo 121. & 122 85
fortunæ mutabilitas, lib.eod.cap.123 85
fortunæ, aduerſitas, lib.eod.cap.124 eod.
forum competens, quod dicatur, libro octauo, capitulo 12.& 13 123
freneſis quid, lib.14.cap. 50 245
fruges, quæ in menſe Ianuario ſeminandæ, & ſartulandæ, lib.6.cap.48 92
fruges, ac legumina, quæ in menſe Septembri ſeminanda, lib.6.cap.120.f. 99. & alio tempore, capitulo 132.& 133 100
furari an liceat Chriſtianis Saracenis, lib.10. capitulo 100 176
furti crimen, lib.10.cap.93 175
furti ſpecies, lib.eod.cap. 94 eod.
furtiuam rem qui emit ad quid teneatur, libro decimo, cap.97 176
furtiuam rem, vel raptam, qui furatur ad quid teneatur, lib.10.cap.98 eod.
furtiuæ rei reſtitutio, lib.10.cap 96 176
furum participes, lib.eod.cap 95 eod.

G

GAllina, lib.15.cap.160 270
gallinæ, quomodo educandæ, libro ſexto, capitulo 25 91
gallus, lib.15.cap. 159 279
garulitas, & turpiloquium, libro quarto, capitulo 170 72
gaudium, lib.4.cap.111 66
generi differentiæ quomodo apponantur, li.3.capitulo 77 43

generis

INDEX.

Generis humani lapſus, & miſeria, cap 1 1
generis in ſpecies diuiſio, libro tertio, capitulo 79. folio. 49
generum diuerſorum terminationes, ſecundùm ordinem vocalium, lib. 2. cap. 49 21
generum terminationes, ſecundùm ordinem conſonantium, lib. 2. cap 50. 51. 52. 53. 54 21. & 22
generum ſingulorum verborum terminatio, libro ſecundo, cap. 77 25
genus, ſecundùm Accidens Nominis, libro ſecundo, cap. 48 21
Genus, & ſpecies, quid, lib. 4. cap. 13 40
Genus in diffinitione, quomodo aſſignetur, libro tertio, cap. 71 48
genus, falſum, & Accidans, lib. 16. cap. 74 290
genitiuorum formatio, ſecundùm terminationem vocalium, & mutarum, lib. 2. cap. 60 22
genitiuorum formatio, ſecundùm terminationem ſemivocalium, lib. 2. cap. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67 23
geometria, lib. 16. cap. 36 286
geometriæ partes, lib. eod. cap. 37 eod.
geometrię elementa, lib. eod. cap. 38 eod.
geometricę figurę, & numeri, libro eodem, capitulo 39 eod.
gerundia, quę, lib. 2. cap. 87 26
gerundia ſunt nomina non verba, libro ſecundo, capitulo 88 26
gibboſitas, lib. 14. cap. 67 24
gladiatorij ludi, lib. 11. cap. 96 194
genitalium membrorum regimen, libro duodecimo, cap. 23 202
glandes quo tempore legendę, ac ſeruandæ, libro ſexto, cap. 48 101
gloria, & fama, ſecundùm philoſophos, libro quinto, cap. 67. & ſecundùm poetas, cap. 68 80
gratia beneficijs repetendæ, libro quarto, capitulo 53. folio. 61
grammaticę diffinitio, & partitio, libro ſecundo, capitulo 1 16
grammaticę materia vox, libro ſecundo, capitulo ſecundo. 16
grammaticæ quędam vitia, libro ſecundo, capitulo 189 38
gręcarum literarum inuentio, libro ſecundo, capitulo vndecimo 16
Grecorum error circa Dei notitiam, libro 19. capitulo 13 292
Gregorius magnus, lib. 19 cap. 57 297
gerundiorum conſtructio, lib. 2. cap. 89 89
gulla, ſecundùm philoſophos, lib. 4. cap. 155. & ſecundùm poetas, cap. 156 71
gurgulionis paſſiones, lib. 14. cap. 79. 249
guſtus corruptio, lib. 14. cap. 76 248

H

HAbitacula quomodo conſtruenda, libro ſexto, cap. 16 90
Habitacula, quę, libro vndecimo, capitulo 20 186
Haſtę & Clypei, lib. 11. cap. 34 188
Habitus mentis interioris ſigna exteriora, libro quarto, cap. 177 73
hebraicarum literarum origo, libro ſecundo, capitulo 5 16
herbarum ſpecies, lib. 15. cap. 68 266
herbę, lib. 15. cap. 67 266
heredes qui, lib. 7. cap. 85 113
hereditas quę dicatur, libro ſeptimo, capitulo 95. folio. 114
hereſis crimen, lib. 9. cap. 44 147
heretici quando eorum bonis ſunt expoliandi, lib. 9. cap 48. & 49 147
heretici extirpandi, lib. 9. cap. 53 148
hereticorum conuenticulę, & prędicationes, lib. 9. capitulo 45 147
hereticorum penæ, lib. 9. cap. 46. 47 147
hereticorum diuerſa genera, libro nono, cap. 50. 51. & 52 148
hereticorum fautores puniendi, libro nono, capitulo 54. & 55 148
hiems, & Autumnus, lib. 13. cap. 87 225
Hieronimi expoſitiones, & commentaria, libro 19. cap. 49 296
Hieronimus, & eius libri, lib. 19. cap. 48 296
hirci ad capras, quando mittendi, libro ſexto, capitulo 47 101
hirundo, & Hiſida, lib. cap. 171 281
hiſtoria, lib. 3. cap. 127 55
homicidę in generis, & tornamentis, an ſint penę obnoxij, lib. 10. cap. 28 166
homicidij crimen, lib. 30. cap. 1 162
homicidij penę, lib. 10. cap. 23. & 24 166
homicidio conſentientes, an ſint in culpa, libro decimo, cap. 27 166
homicidium iuſtitię, libro decimo, capitulo quarto 1 163
homicidium iuſtitię non ſolum per iudices, verùm etiam per populos quandoque fit, libro decimo, capitulo 5 163
homicidium neceſſitatis, libro decimo, capitulo ſexto & 7 163
homicidium caſuale, libro decimo, capitulo duodecimo, & 13 164
homicidium voluntarium, libro decimo, capitulo 16 165
homo, & eius ętates, lib. 15. cap. 172 181
honeſti partes duę, lib. 4. cap. 6 56
horreorum ſitus, lib. 6. cap. 22 90
horti, & pomerij ſitus, lib. 6. cap 32 91
hortorum partes, & Areę, ac ſerendi temporibus, lib. 6. cap 33 91
hortorum nocumenta, & remedia, libro ſexto, capitulo 34 91
hortorum ſatio, quando optimè fiat, lib. 6. cap. 82. f 95. & cap. 122 99
hugo, & Ricardus, lib. 19 cap. 62 20
humanitas, & manſuetudo, libro quarto, capitulo 43 59
humiditas, lib. 4. cap. 38 59
humores naturales, & primò flegma, libro duodecimo, cap. 85 210

humores

Humores attrahendi modus, libro duodecimo, capitulo 94 216
Humores quatuor, lib. 13. cap. 17 219
Humoris euacuatio quomodo mouenda, libro duodecimo, cap. 116 214
Humorum in corporibus dominantium ſigna, lib. 12. cap. 37 204
Humorum flegmatis, & colera purgatiua, lib. 12. capitulo 87 210
Humorum quatuor generatio, ſecundùm quoſdam lib. 13. cap. 22. ſecundùm Auicennam, cap. 23. cauſæ eorundem, cap. 24 220
Humorum abundantię in corporibus ſigna, lib. 13. capitulo 15. & 26 221
Hydropiſis, lib. 14. cap. 108 253
Hydropiſis ſpecies, libro 14. capitulo 109. & 110. folio 253
Hylarius, Didimus, & Effrem, libro 19. capitulo 45. folio 296
Hypocriſis, lib. 4. cap. 129 68

I

IActantia, lib. 4. cap. 175 72
Iaculus. Ipualis, lib. 15. cap. 110 272
Iannario menſe, quæ circa rem domeſticam agenda ſunt, lib. 6. cap. 45. 46. 47. 48. f. 92. & 49. 50. 51. 52. 53 93
Icteritia citrina, & nigra, libro 14. capitulo 113. folio 253
Idiomatum, & linguarum diuerſitas, libro primo, cap. 44 7
Idros, lib. 15. cap. 113 272
Ieiunium, qualiter obſeruandum, libro nono, cap. 159. & 160 162
Igniculi per aera exagitati, quid, & de nubibus, lib. 15. capitulo 51 264
Ignis multiplex, lib. 11. cap. 108 196
Ignis, & eius ſuperna regio, libro 15. capitulo 43. folio 263
Ignorantię, & erroris differentia, libro octauo, capitulo 35 127
Iliaca paſſio, lib. 14. cap. 104 252
Immortalitatis futuræ ſpes, libro quinto, capitulo 132. folio 86
Impatientia, & triſtitia, libro quarto, capitulo 138. folio 69
Imperatorum legibus pręferenda ſunt Pontificum decreta, lib 7. cap. 33 106
Impregnatio, & embrionis formatio, libro 13. capitulo 34 222
Impetigo, & ſerpedo, lib. 14. cap. 32 242
Inanis gloria, lib. 4. cap. 128 68
Incendiarij qui, lib. 10. cap. 51. Eorum pęna, cap. 52. f. 169. & 53 170
Inceſtuoſa coniugia ſeparanda, lib. 10. cap. 35 167
Inceſtus crimen, lib. 10. cap. 34 167
Incolumitas, lib. 5. cap. 96. & 97 82
Incubus quid, lib. 14. cap. 58 246
Induciæ, quæ petendæ poſt reſtitutionem, libro octauo, cap. 23 126
Indulgentia, lib. 4. cap. 68 62
Inebriantia quædam, lib. 13. cap. 85 228
Informatio quid, lib. 8. cap. 96 136
Infantis naſcentis, vel nati regimen, lib. 12. cap. 27. folio 202
Infantis lactentis regimen, lib. 12. cap. 28 201
Infantis ablactatio, lib. 12. cap. 30 203
Infeudatio quid, lib. 7. cap. 145 121
Infideles qualiter ad fidem trahendi, libro 9. capitulo 41 146
Infidelium paruuli an poſſint eis inuitis auferri, & baptizari, lib. 9. cap. 42 146
Infinitum, lib. 15. cap. 30 261
Infirmorum cuſtodes negligentes, an in culpa ſint ſi eorum ſequatur mors, vel aliud inconueniens, lib. 10. cap. 15 164
Infirmorum dieta, lib. 12. cap. 56 206
Ingenui qui dicti, lib. 7. cap. 79 112
Ingratitudo vitanda, lib. 4. cap. 54 60
Ingratitudo quorundam, non debet facere aliquem à beneficijs ceſſare, lib. 4. cap. 55 61
Initia bona, & difficultas incipiendi, libro quinto, capitulo 24 75
Iniquitatis multiplicatio in ſeculo, libro quinto, capitulo 15. & 16 74
Iniuria ſociorum propulſanda, lib. 7. cap. 29 105
Iniuria, & damnum datum quod dicitur, lib. 10. capitulo 137 182
Ioui vni omnia attribuenda, lib. 19. cap. 18 292
Inquiſitio quid, lib. 8. cap. 99 13
Inſidiæ in itinere ab exercitibus vigilanter cauendæ, lib. 11. cap. 56 190
Inſitiones quæ menſe Februario faciendæ libro ſexto, cap. 63. & quot eius genera, cap. 64 94
Inſtans tempus quid ſit, libro ſecundo, capitulo 85. folio 26
Inſtrumentorum fides, lib 8. cap. 63 131
Intelligentia rerum æſtimatione, libro quarto, capitulo 22 57
Intereceſſiones, & aduocationes, libro quarto, capitulo 65 62
Inuidia, ſecundùm philoſophos, lib. 4. cap. 130. & ſecundùm poetas, cap. 131 68
Iracundia, ſecundùm philoſophos, libro quarto, capitulo 133. & ſecundùm poetas, capitulo 134. folio 68
Irregularitas cauenda, libro decimo capitulo 25. & 26 166
Iſagoge Porphirij, lib. 3. cap. 6 40
Iſidorus, & Beda, lib. 19. cap. 58 297
Interiectio quid, lib. 2. cap. 176 37
Inteſtinorum paſſiones, lib. 14. cap. 101 252
Iter agere volentium regimen, libro duodecimo, capitulo 47 205
Iter agentium æſtiuo tempore regimen, libro eodem, cap. 48 eod.
Iter agentium in frigore cautella, libro duodecimo, capitulo 50 205
Iudaica perfidia, libro nono, capitulo 37. 146
Iudæi qualiter inter Chriſtianos tolerandi, libro nono, cap. 38 146

u lę, & Saraceni nunquid Chriſtianum mancipium retinere poſſis,lib.9.cap.43 147
Iudęis vtrum liceat a Chriſtianis vſuras exigere,lib. 10.cap.120 179
Iudex delegatus, & eius officium, libro ſeptimo, cap.76 112
Iudices delegati qui, libro ſeptimo, capitulo 65. folio 110
Iudices ordinarij qui,lib.7.cap.63 110
Iudices iniqui qui ſunt,lib.10.cap.86 174
Iudicia publica criminum, ſecundùm leges,quæ dicantur,lib.8. cap.123.& 124 139
Iudicij forma,& proceſſus,libro octauo, capitulo 11. folio 123
Iudicij æquitas,ſecundùm philoſophos,lib.4.cap. 63. & ſecundùm poetas,cap.64 61
Iudicis moderatio,lib.7.cap.64 110
Iudicis recuſatio, libro octauo, capitulo 15. & 16. folio 124
Iudicum ſingularitas, & pluralitas, libro ſeptimo, cap.66 110
Iulio menſe, quæ agenda ſunt, libro ſexto, capitulo 114 98
Iuo,& Bernardus,lib.19.cap.61 298
Iura qualiter ad perſonas pertineant, libro ſeptimo, cap.61 116
Iuramenti comites tres,lib.7.cap.124 118
Iuramenti fraus,lib.7.cap.125 118
Iuramento, vno vel pluribus contrauenientibus, an liceat alijs contrauenire,libro eodem,capitulo 111. folio eod.
Iuramentum coniugum, quando temerarium, lib.7. cap.122 118
Iuramentum illicitum non ſeruandum, lib.7 capitulo 123 118
Iuramentum per creaturas non conceſſas,libro nono, cap.100 154
Iuramentum per Idola,vel per creaturas, an liget, lib.9.cap.101 154
Iuramentum exigens,vel recipiens an peccet, lib. 9. cap.102 155
Iuramentum vi,vel metu exactum an obliget, lib. 9. cap.104 155
Iuramentum quod in deteriorem exitum vergit an obliget,lib.9.cap.105 eod.
Iuramentum quot modis vergit in deteriorem exitum, lib.9.cap.106 eod.
Iuramentum plurium,& vniuerſorum,libro nono,capitulo 109 105
Iuramentum an inuicem remittere poſſint, plures ſimul iurati,lib.9.cap.110 156
Iuramentum in melius comutare quis poſſit, libro 9. cap.112 eod.
Iuramentum ſeparationis an teneat, libro decimo,capitulo 36 168
Iurans ſe reuelaturum delicta proximorum, an peccet, libro nono, capitulo 107. & 108. folio 165
Iurare falſum, qui alium audit, & tacet an peccet, lib.9.cap.103 155
Iuris canonici ortus, & Decretorum compilatio, lib.7.cap.48 107
Iuris vtriuſque principia communia, & propria,lib. 7.cap.54 108
Iuris ciuilis,& canonicis,interpretatio,libro ſeptimo, cap.55 109
Iuris contrarietatum ſolutiones, libro ſeptimo, capitulo 56 109
Iuris canonici ſeueritas,quandoque relaxatur, lib.8. cap.127 140
Iuris ciuilis ortus,libro ſeptimo,capitulo 44. 107
Iuris apud Romanos ortus, & incrementum,libro ſeptimo,capitulo 45 107
Iuriſdictio delegati quomodo expiret, libro ſeptimo, cap.67 110
Iuriſdictio quid, libro octauo, capitulo duodecimo. folio 123
Iuris ignorantiæ differentia,lib.8.cap.36 127
Iuris ſpecies,lib.7.cap.38 106
Iuris triplicis origo,lib.7.cap.39 106
Iuris inter ſe differentia,lib.7.cap.40 106
Iuſiuſurandum quid,& quot eius ſpecies, libro octauo,cap.65 131
Ius naturale quod,lib.7.cap.41 107
Ius poſitiuum,lib.7.cap.43 107
Ius ciuile,lib.7.cap.43 107
Ius non ſcriptum,mos eſt,vel conſuetudo,lib.ſeptimo, cap.57 109
Ius patronatus quid,lib.7.cap.99 114
Iurispatronatus acquiſitio, debitum, & translatio, lib.7.cap.100 115
Ius Quiritium,ideſt Romanum,& eius partes, lib.7. cap.46 107
Ius canonicum,lib.7.cap.47 107
Iuſtitia,lib.4.cap.30 58
Iuſtitiæ regalis premia,lib.7.cap.19 104
Iuſtorum,& iniquorum mala communia, lib.11. capitulo 4 1
Iuſtorum mala propria, lib.1.cap.5 1
Ius vniuerſale quid,lib.7.cap.37 106
Iuuenum mores,lib.5.cap.13 74

L

Laboris ſtrenuitas,& eius interpolatio,lib. 4.cap.75 63
Lacerta,lib.15.cap.110 272
Lachryma ficta,& iocus, libro quarto,capitulo 140. folio 69
Lactucę menſe Ianuario ſerenda, libro ſexto, capitulo 47 92
Lamia,& Laazani,lib.15.cap.88 269
Lanfrancus, & Anſelmus, libro 19. capitulo 60. folio 298
Lanificium,& eius materia, & inſtrumenta,lib.11.capitulo 2 184
Lapis elixir, per quem ars imitatur naturam,lib.11. capitulo 124 198
Lapis, & arena in renibus, libro 14. capitulo 114. folio 254
Lapis, & calculi in veſica, libro eodem, capitulo 116 eod.

INDEX.

Lapis veſica, & renum quibus perſonis maximè ſoleat accidere, lib. 14. cap. 118 — 254
Lapides pracioſi, lib. 15. cap. 33 — 261
Lapides precioſi quorum nomina incipiunt per A. libro eodem, capitu. 34. per B. cap. 35. f. 261. per C. cap. 26. per D. E. F. G. cap. 37. per I. & L. cap. 38. per M. O. P. capitulo 39. per S. & T. capitulo 40. folio. — 262
Lapides, & metalla, a natura generata, lib. 15. capitulo 64 — 265
Lapidis cura, lib. 12. cap. 122 — 214
Lapſus & miſeria generis humani, libro primo, capitulo 1 — 1
Lateres qualiter, & quando conficiendi, libro ſexto, cap. 104 — 97
Latinorum nominum formæ propria, libro ſecundo, cap. 32 — 19
Latria, ſiue religio, libro quarto, capitulo 31. & 32. ſolio — 58
Laudanum, & Manna, lib. 15. cap. 56 — 264
Laus ſecundùm philoſophos, & poet. lib. 5. cap. 69. & 70 — 80
Lecti, & ſellæ, & vehicula, ac cętera quæ in vſu habentur; lib. 11. cap. 32 — 188
Lectorum ornamenta, lib. 11. cap. 31 — 185
Legentes, & audientes ea, quæ ſtatui ſuo non congruunt, damnantur, lib. 1. cap. 34 — 5
Leges vſuras permittentes vtrum teneant, lib. 10. capit. 113 — 178
Legum, effectus, & qualitas, lib. 7. cap. 34 — 106
Legum inſtitutio, lib. 7. cap. 35 — 106
Legum primi auctores, lib. 7. cap. 36 — 106
Lex, ſecundùm philoſophos, lib. 4. cap. 61. & ſecundùm poetas, cap. 62 — 61
Legio quid, lib. 11. cap. 46 — 189
Legionem conſtituendi modus, libro vndecimo, capitulo 47 — 189
Legitimi, & illegitimi filij qui, libro ſeptimo, capitulo 81 — 112
Legumina, & olera, quæ in menſe Aprili ſeminanda, lib. 6. cap. 101 — 97
Legumina, & fruges, quæ in menſe Septembri ſeminanda, lib. 6. cap. 121 ſ. 99. & alio tempore, capitulo 133. 134 — 100
Lepra quid ſit, lib. 14. cap. 29 — 243
Lepræ cauſę, & effectus, lib. eod. cap. 30 — eod.
Lepræ ſigna, lib. eod. cap. 31 — eod.
Lepræ cura, lib. 12. cap. 120 — 214
Leo, lib. 15. cap. 89 — 269
Leopardus, & Lepus, lib. eod. cap. 90 — eod.
Leo Papa, Gelaſius, & Fulgentius, libro 19. capitulo 55 — 297
Lætitia inepta, lib. 4. cap. 159 — 71
Libelli oblatio, lib. 8. cap. 19 — 125
Liberalitas, ſecundùm philoſophos, lib. 4. cap. 46. ſecundùm poetas, cap 47 — 60
Liberalitas debet eſſe diſcreta, libro quarto, capitulo 48 — 60
Liberi, & Cybeles, turpitudo ſacrorum, libro 19. capitulo 21 — 293
Liberti, & Libertini qui, lib. 7. cap. 80. — 112
Liber Iob, Pſalterium, & opera Salomonis, lib. 17. capitulo 35 — 295
Libri prophetarum, & cęteri noui teſtamenti, lib. 19. cap. 36 — 296
Librorum omnium lectio nunquid vtilis, libro primo, cap. 33 — 5
Librorum autoritas quæ, lib. 1. cap. 42 — 6
Librorum ſacrorum eminentia, lib. 19. cap. 32 — 294
Librorum ſacrorum numerus, & nomina, libro 15. cap. 33 — 294
Librorum ſacrorum actores Heptatici, & Reges, lib. 16. cap. 34 — 295
Lichaon, linciſcus, Lincis, & locuſta, libro 15. capitulo 91 — 269
Lienteria, & ſubuerſio, ac vomitus, libro 14. capitulo 99 — 252
Ligna, & materia ad fabricam cedenda, libro ſexto, cap. 48 — 101
Lilia, quando ponenda, lib. 6. cap. 74 — 95
Linguarum, & Idiomatum diuerſitas, libro primo, cap. 44 — 7
Lingua ſcientia, & eius partes, lib. 3. cap. 45 — 7
Linguæ paſſiones, lib. 14. cap. 75 — 248
Linguę vitia, mendacium, & periurium, lib. 4. cap. 165. f. 71. & cap. 166 — 72
Linguæ regimen, lib. 5. cap. 29 — 76
Litargia quid, lib. 14. cap. 57 — 245
Litera quid, lib. 2. cap. 4 — 16
Literarum origo, lib. 2. cap. 5 — 16
Literarum Hebraicarum inuentio, eod.
Literarum Græcarum inuentio, lib. 1. cap. 11 — 16
Literarum Latinarum inuentio, lib. 2. cap. 8 — 16
Literarum accidentia, lib. 2. cap. 9 — 16
Literarum ſubſtantialis poteſtas, libro ſecundo, capitulo 10 — 17
Literarum poteſtas accidentalis, lib. 2. cap. 11 — 17
Literarum alia accidentia, lib. 2. cap. 12 — 17
Literę ſęculares, ad eruditionem, non ad voluptatem legendę, lib. 1. cap. 35 — 6
Literę apud Gręcos omnes ſunt numerales, lib. 2. capitulo 7 — 16
Lis, & cauſa, quę dicatur, libro octauo, capitulo 1. & 2 — 122
Lite diuortij pendente, vtrum mulier viro reſtituenda ſit, lib. 8. cap. 22 — 125
Lite pendente nihil innouandum, libro octauo, capitulo 41 — 128
Lite non conteſtata, non procedendum, libro octauo, cap. 43 — 128
Lite conteſtata qualiter partes abſoluantur, libro 8. cap. 44 — 128
Litis ante initium, quid cuique faciendum ſit, lib. 8. capitulo 21 — 125
Litis conteſtatio quid, lib. 8. cap. 42 — 128
Locatio, & conductio quę, libro ſeptimo, capitul. 143. & 144. — 12[illegible]
Loci dialectici, lib. 3. cap. 46 — 45
Loci extrinſeci, & intrinſeci, ſecundùm Themiſtium, lib. 3. cap. 47 — 45
Loca habitabilia, libro 13. capitulo 59. & 60. folio — 225

Loci ſacri violatio,lib.9.cap.127 158

Loci inſtabilitas vitanda,lib 4. cap.87 64

Locorum nomina, quę ponuntur aduerbialiter, tam ſimplicia, quàm compoſita, libro ſecundo, capitulo 163.f.35.& 166 36

Locorum alia diuiſio,lib.3. cap.46 45

Locum eſſe,vel eſſe in loco quomodo differant,lib.15. cap.15 259

Locus quid ſit,lib.15.cap.14 258

Logica,& eius intentio,lib.3.cap.1 39

Logicę intentio,lib.3.cap.2 39

Logicę partes,ſiue artis ſyllogicę,libro tertio, capitulo 3 39

Logicę, ſiue Dialecticę diuiſio, libro 3.capitulo quinto 39

Lucrum turpe quid,lib.10.cap 112 178

Luctus pro rerum, vel amicorum amiſſione,lib.4.capitulo 139 69

Ludi diuerſi,lib.11.cap.95.96.&.97 194

Lumbrici,lib.14.cap 105 257

Luna,Mercurius, & venus, libro 15. capitulo 45. folio 263

Lupus,lib.15 cap.92 269

Luter animal,lib.15.cap.93 270

Luxuria ſecundùm philoſophos,lib.4.cap.160.& ſecundùm poetas,cap.161 71

Luxuria fomenta,lib.4.cap.163 71

Luxurię,effectus,lib.eod.cap.164 eod.

M

Machina quibus impugnantur mari,lib.11. cap.72.& alia bellica inſtrumenta,cap. 73.74.75.76.77.f.192.& 78 193

Magi, & diuini qui puniendi, libro nono, capitulo 123 157

Magicæ artis maleficia,lib.9.cap.119 157

Magis,& Minus prædicamentorum conſequentia,lib. 3.cap.28 43

Magiſterio quæ accedunt,lib.1.cap.38 6

Magiſterij interior veritas,lib.1.cap.40 6

Magiſtri audiendi,& venerendi,libro primo, capitulo 37 6

Magiſtri officium exequi volentes, quales eſſe oporteat,lib.1.cap.39 6

Magnificentia,& confidentia ſecundùm philoſophos, libro quarto, capitulo 72.ſecundùm poetas,capitulo 73 62

Magorum diuerſa genera, libro nono, capitulo 120. folio 157

Maio menſe, quæ agenda ſunt, libro ſexto, capitulo 104 97

Mala iuſtorum, & iniquorum communia, libro primo,cap 4 1

Mala iniquorum propria, lib.1.cap 5 1

Mala punica,quando excollenda,lib.6.cap.85.f. 96. de eorum remedijs.cap.86 96

Mala punica quomodo conſeruantur, & qualiter ex eis vinum conficiatur,lib.6.cap.87 96

Maledictio,lib.4.cap.177 72

Malitia,lib.4.cap.132 68

Malos proſequi,& punire quando liceat, libro decimo,cap.11 164

Mamillarum paſſiones,lib.14.cap.127 255

Mamonettus,Migale,Moloſſus,& Mania quid,lib.14. cap.51 245

manna,& Laudanum,lib.15.cap.56 264

mars, Iupiter, & ſaturnus, libro 15. capitulo 47. folio 263

Martio menſe quę agenda ſunt, libro ſexto, capitulo 79 95

maſculinitatis in fętu cauſę, libro 13. capitulo 223.

materiæ primę infortunitas, libro 15. capitulo ſexto folio 257

mathematica,lib.16.qui falsò inſcribitur 18.capitulo 1 282

mathematicę,excellentia, & vtilitas, libro eodem, cap.2 eod.

mathematicæ ſpecies, libro eodem, capitulo tertio, folio eod.

matricidij crimen,lib.10.cap.22 166

matricis,& virgę paſſiones, libro 14. capitulo 122. folio 255

maturitas,lib.4.cap.94 64

mecanicæ artes,& eius ſpecies,lib.11.cap.1.cum ſeq. folio 184

medicamina,maturatiua,mollificatiua,opilatiua, & aperitiua,lib.12.cap.78 209

medicamina,vulnerum ſanatiua, libro eodem, capitulo 79 eod.

medicamina,attenuatiua,& inciſiua,& quædã alia, lib.eod.cap.80 eod.

medicamina confortatiua, & veneno repugnatiua, ac viſus clarificatiua, libro duodecimo, capitulo 81 209

medicamina dolorum mitigatiua, & quędam alia, lib.12.cap.82 210

medicamina conſtrictiua, libro eodem, capitulo 83. folio eod.

medicamino attractiua,& laxatiua, libro eodem,capitulo 84 210

medicaminum electio, ſecundùm ſui qualitatem, & quantitatem, & ęgritudinis horam,libro duodecimo,cap.57 206

medicaminum electio, ſecundùm naturam membrorum infirmorum, libro duodecimo, capitulo 58. folio. 206

medicaminum, & inſtrumentorum eius vocabula communia, lib.eod.cap.124 215

medicaminum virtutes experiendi cautela, lib. 12. cap.75 209

medicaminum ſimplicium ſumma, operatio,lib.eod. cap.76 eod.

medicaminum ſecunda virtus,ſcilicet maturatiua,lib. eod.cap.77 eod.

medici indiſcreti, an & quando peccent medicando, lib.14.cap.14 164

medici inſtitutio, libro duodecimo, capitulo ſecundo, folio 199

medicina attrahens, & humor attractus nunquid conueniant in ſubſtantia, libro duodecimo, capitulo 95 211

medi-

Medicina non operans, lib. eod. cap. 96 eod.

medicina cur inter liberales artes non numeretur, lib. 13. cap. 2 217

medicinarum ſimplicium ſpecies, libro duodecimo, capitulo 59 207

medicinarum qualitates, vel complexiones, lib. 12. capitulo 60 207

medicinarum ſimplicium experimenta, libro duodecimo, cap. 65 207

medicinarum cognitio per ratiocinationem, lib. 12. cap. 66 208

medicinarum cognitio per ſapores, qui ſunt octo, lib. eod. cap. 67 eod.

medicinarum probatio per odòrem, libro duodecimo, cap. 73 208

medicinarum cognitio per calorem, libro duodecimo, cap. 74 209

medicinæ ars, lib. 12. cap. 1 199

medicinæ calidæ, ſecundùm quatuor gradus, quæ ſunt. lib. 12. cap. 61 207

medicinæ frigidæ, ſecundùm quatuor gradus, quę ſunt. lib. 12. cap. 62 207

medicinæ, ſiue in quatuor gradibus, quæ ſint. lib. eod. cap. 63. eod.

medicinæ humidę, ſecundùm quatuor gradus, quæ ſint. lib. 12. c. 64 eod.

medicinæ malitia frangenda, vel euacuanda. lib. 12. cap. 92 211

medicinæ laxatiuæ operatio. libro eodem, capitulo 93. folio. eod.

medicinę vomitum prouocantes, libro duodecimo, cap. 100 212

medicinæ à natura compoſitæ, libro duodecimo, capitulo 103 eod.

medicinæ artificioſè compoſitæ, libro eodem, cap. 104. & 105. 106 eod.

medicinę ſcientia, theorica, & eius inuentores, lib. 13. cap. 1 217

medicinæ partes, ſecundùm quoſdam, lib. eod. cap. 3. & ſecundùm Auicennam, cap. 4. & iuxta Conſtantinum, cap. 5 218

medij inueniendi facultas, libro tertio, capitulo 55. folio. 46

meditatio, lib. 4. cap. 93 64

mel quando legendum, & conficiendum, libro ſexto, cap. 111 98

mela quando ſerenda, & excolenda, libro ſexto, capitulo 70. fructus earum qualiter cuſtodiendi, cap. 71 94

melancolia, lib. 13. cap. 28 220

melancolia nigra, & canina, & amores, qui dicitur eros, lib. 14. cap. 59 246

membra principalia, & eis deſeruientia, libro 13. capitulo 44 223

membrorum ſimplicium, ordo, & ratio, libro 13. capitulo 42 223

membrorum differentia, ſecundùm virtutes, vel actiones, lib. eod. cap. 43 eod.

membrorum differentia, ſecundùm creationem ſuæ materiæ, lib. 13. cap. 45 223

membrorum differentia, ſecundùm formam, lib. 13. cap. 46 223

membrorum interiorum paſſiones cogneſcendi communis via, lib. 14. cap. 45 245

membrorum interiorum paſſionum diuiſio, & primò de cerebro, lib. 14. cap. 47 249

membrorum anhelitus paſſiones, libro 14. capitulo 79. folio. 249

memoria, lib. 4. cap. 21 57

memoriæ ac cogitationis congelatio, ac corruptio, lib. 14. cap. 54 246

mendacia mortalia, & venialia, libro nono, capitulo 95 154

mendacium, & periurium, lib. 4. cap. 165. fol. 71. & cap. 166 72

mendacium, & eius ſpecies, libro nono, capitulo 94. folio. 153

mœnia quæ, & munitiones, libro vndecimo, capitulo 21 186

menſes apti ad nauigandum, libro vndecimo, capitulo 84 193

menſurandi vniuerſalis ſcientia, libro 16. capitulo 40. folio. 286

menſura ſpatiorum, ſiue locorum, libro 16. capitulo 41 286

menſuræ aridorum, & lignorum, libro eodem, capitulo 42 eodem.

menſtruorum, & fluxus ſanguinis conſtrictio, lib. 14. cap. 123 255

mens mala, & inculta, libro quarto, capitulo 107 folio. 66

mentis ſecuritas, & requies, libro quarto, capitulo 88 64

mentis ſecretum repetendum, libro quinto, capitulo 41 77

mentis purgatio, ad inquiſitionem, ſeu cognitionem veritatis, lib. 5. cap. 61. 62 79

methaphiſica, & eius excellentia, libro 16. capitulo 56 288

methaphiſicę partes, libro eodem, capitulo 57. folio. eod.

methaphiſicę, vtilitas, & eius ordinatio, libro 16. cap. 58 eod.

methaphiſicæ, ſubiectum, libro eodem, capitulo 59. folio. eod.

mentiendum num ſit pro ſaluanda vita alicuius, lib. 9. capit. 96 154

mercatura, lib. 11. cap. 100 195

mercenarij, coloni, & ſerui qui, lib. 7. cap. 14 105

meretrix in vxorem non ducenda, libro decimo, capitulo 48 169

meretrix, quæ à Clerico recepit precium pro re carnali, & quando teneatur reſtituere, libro decimo, cap. 58 170

meri paſſiones accidentes, libro 14. capitulo 98. folio. 258

meſpila quando ſeruntur, & excolantur, libro ſexto, cap. 89 96

meſſis quando trituranda, libro ſexto, capitulo 110. folio. 98

metalla, & eorum creatio, libro vndecimo, capitulo 110 196

Metallorum tranſmutatio qualis per Elixir fiat, lib. 11.cap.131 199
Methaplaſmus quid,lib.2.cap.190 38
Militare recte non eſt peccatum,libro ſeptimo, capitulo 26 105
militaria ſigna,lib.11.cap.55 190
militaris ſcientia,lib.11.cap.28 188
militaris rei partes,lib.11.cap.45 189
militantium recta debet eſſe intentio, & obedientia, lib.7.cap.27 105
milites, & duces qui, libro 7. capitulo 12. 103
milites quales eligendi,lib. 7.cap.24 105
milites Catalonia priuilegiati circa retentionem decimarum,lib.9.cap.146 160
militia, ſecundùm philoſophos,lib.4. cap. 77. ſecundùm poetas,cap.78 63
militum regimen,lib.7.cap.25. 106
militum exercitia,lib.11.cap.51 190
militum ſeditio præcauenda, libro vndecimo, capilo 54 190
minerales ſpiritus,lib.11.cap.117 197
mineralia corpora, dura liquefacta recipiunt tincturam,lib. 11.cap.129 199
mineralia corpora,lib.11.cap.109 196
mineralium lapidum naturalis generatio,libro vndecimo,cap.123 198
mineralium corporum calcinatio, libro vndecimo,capitulo 127 198
mineralium corporum quadruplex præparatio, & ſpiritus,lib.11.cap,128 198
minoribus an maiores accuſare liceat,libro octauo,catulo 108 137
minus petentes, vel in petendo errantes,libro octauo, cap.27 126
minuti regimen,lib.12.cap.13 201
minutio,lib.12.cap.12 201
miſericordia, & compaſſio,libro quarto,capitulo 67. folio. 62
miſſio ignominioſa, & capitis diminutio quæ,lib.8.capitulo 122 139
milites, & duces qui,lib 7.cap.102 103
mitologia fulgentij de vita triplici,lib.3.cap.124.eiuſdem cõtra ebrietatem, & luxuriam, & auaritiam, capitulo 125.de libidine, & vſura, capitulo 126. folio. 54
mixtio quid,lib.15.cap.23 260
modeſtia,lib.4.cap.90 64
modorum verborum numerus, & ordo, libro ſecundo cap.98 27
modorum propoſitionem modalium æquiuocationes, lib.3.cap.42 45
modus tertium accidens verbi, libro ſecundo, capitulo 97 27
monaci, fugitiui tranſeũtes ad arctiorem religionem, qualiter reuocentur,lib.9.cap 81 151
monachi vtrum poſſint facere eleemoſinam, lib. 10. cap.132 181
monaco qualiter liceat tranſire ad arctiorem regulam, lib.9.cap.80 151
monoceros,lib.15.cap.94 270
monſtra marina, lib.15.cap.136 275
monſtra marina, quorum nomina incipiunt per C.lib. 15.cap.137.fol.275.per D. cap.138.per E.F.G. cap.139.per K. & L. cap. 140. per M. N. O. P cap.141.per S.cap. 142. per T. & V. cap. 143. per Y. & Z.cap.144 277
morborum peſtilentialium tutella, libro duodecimo, cap.35 202
morborum ex humore prouenientium cautela,lib.12. cap.36 104
moralitas, ſecundùm philoſophos,lib 4.cap.56.& ſecundùm poetas,cap. 57 61
moralitatis obſeruantia in Muſica, libro duodecimo, folio. 283
mores quorundam peſſimi,libro quinto, capitulo 20. folio. 75
mores primi reprimendi, libro eodem, capitulo 26. folio. eod.
mori quando, & qualiter ſerendi, & excolendi,lib 6. cap.72 95
moriendi neceſſitas,lib.5.cap.112. 84
mors contemnenda, ſecundùm philoſophos, & poetas, lib.5.cap.114.& 115 84
mors bona appetenda, libro eodem, capitulo 116. folio. eod.
mors non appetenda præ faſtidio vitæ,lib. 5.cap.110. & 3 84
mors negligenda, & non timenda,libro quinto, capitulo 113 84
mors, & vita, lib.15.cap.178 282
mortis compendium,lib.5.cap.117 84
mortis æquitas,lib.eod.cap.118 84
miſeria vera,lib.5.cap.127 85
mortis dilatio, & cuſtodia ſanitatis per opera medici, lib.12.cap.3 199
mortis ſigna,lib.14.cap.131 256
motus, & quies,lib. 15. cap. 19 259
motus, & mutationis, differentia, libro 15. capitulo 20 259
Motus, & mutationis ſpecies, libro 15. capitul. 21. folio. 260
motus, & mouens,lib.eod.cap.24 eod.
motus in omni ſpecie, nihil eſt medium inter mouentem, & motum.lib.15.c.25. 260
mulier, lite diuortij pendente, nam viro ſit reſtituenda,lib.8. cap. 122. 125
mulieris, replicationis, vel exceptiones, in cauſa adulterij.lib.10.cap.42. 168
mulierum pregnantium regimen.lib. 12.capitul. 25. folio. 202
mulli, & Aſini, qualiter educandi,lib.6. capitul.99. folio. 97
mullus, Muſcio, Mus qualibet,libro 15. capitulo 95. folio. 270
multiplicis, & ſimplicis conſideratio,libr.3.cap.60. folio. 47
multum, diuerſum, & oppoſitum, libro 16.capit. 62. folio. 288
munerum acceptio, vel contemptus lib. 4. cap. 148. folio. 70
munerum acceptiores. libro ſeptimo, capitulo 22. folio. 104

Muni-

Munitiones qualiter extruendæ, libro 11. capitulo 68. 192
Mures quomodo exterminandi, libro ſexto, capitulo 35. 91
Muſtum, & vinum quomodo conficiendum, libro 6. cap.126. 99
Mutatio loci, lib.15.cap.26. 260
Mutuæ petitiones, vel reconuentiones, libro octauo, cap.24. 126
Mutuum dicitur contractus, qui re contrahitur, lib.7. cap.110. 116
Mus, & Muſtella, lib.15.cap.96. 270
Muſica, lib.16.cap.10. 283
Muſica non penitus innititur ſenſui, ſed amplius rationi, lib.16.cap.23. 284
Muſicæ excellentia, lib.eod.cap.11. eod.
Muſica varij effectus, libro eod.capitulo 13. & 14. folio. eod.
Muſica diuiſio, ſecundùm diuerſos, lib.eod.cap.15. & 16. 283
Muſicæ ſubdiuiſio, lib.eod.cap.17. 284
Muſica inſtrumentalis, clementa, libro eod. cap.18. folio. eod.
Muſicæ proportiones, lib.eod.cap.21. eod.
Muſicæ partes iuxta Iſidorum, libro 16. capitu.31. folio. 285
Muſicæ prima pars, quæ dicitur Armonica, lib.16. cap.32. 285
Muſicæ ſecunda pars, quæ dicitur organica, lib.16. cap.33. eod.
Muſicæ tertia pars, quæ dicitur Rithmica, libro 16. cap.34. 285
Muſicæ ſcientia magis in ſpeculatione, quàm in operatione conſiſtit, lib.eod.cap.35. 285

N

NAuale prælium, lib.11.cap.80. 193
Naualis prælij inſidiæ, libro 11. capitulo 88. 193
Naues Liburnæ, lib.11.cap.81. 193
Nauium Liburnarum fabrica, lib.11.cap.82. 193
Nauigatio, & nauium varietas, libro 11, capitulo 98. 195
Nauium partes, & vtenſilia earum, libro 11, capitulo 99. 195
Natium paſſiones, lib 14. cap.106. 283
Natura, & eius operatio, libro decimoquinto, capitulo 3. 257
Natura quot modis dicitur, libro eod. capitulo 4. folio. eod.
Naturalia principia, ideſt, Materia, forma, & priuatio, lib.15.cap.5. 257
Naturæ ſpectacula, lib.5.cap.63. 79
Neceſſaria per ſe, & ex aliquo, libro 16. capitulo 72. 290
Negocia ſecularia, quæ ſunt licita, vel illicita, libro 10.cap.125. 180
Negocia prohibita clericis, vel religioſis, quæ ſint, lib.10.cap.126.& 127. 180
Negocia laicorum, quæ mendacijs abundant, quæ ſint, lib.10.cap.129. & de his qui res periculoſas, vel noxias vendunt, lib.eod.cap.130. 180
Negociorum gerendorum actio, libro ſeptimo, capitulo 149. 121
Nepotes, Aui, & Patres, qui libro ſeptimo capitulo 83. 113
Neruorum, ac iuncturarum regimen, libro 12. cap.24. 202
Neruorum paſſiones, lib.14 cap.61. 246
Neruorum eneruatio, & epilenſia, libro 4. capitulo 62. 247
Neruorum dormitio, lib.14.cap 64. eod.
Neutra verba, & deponentia, & eorum ſignificationes, lib.2.cap.81. 25
Nomen, & eius ſignificatio, libro ſecundo, capitulo 21. 18
Nomina propria, lib.2.cap.23. 18
Nomina adiectiua, lib.2.cap.26. 18
Nomina tantum appellatiue, libro ſecundo, capitulo 17. 18
Nomina poſſeſſiua, lib.2.cap.30. 19
Nomina deſinentia in nus, libro ſecundo, capitulo 33. 19
Nomina comparatiua, lib.2.cap.34. 19
Nomina ſuperlatiua, quæ, libro ſecundo, capitulo 39. 20
Nomina diminutiua, quæ, libro ſecundo, capitulo 40. 20
Nomina diminutiua, & eorum terminationes, lib.2. a cap.42. vſque ad cap.47. 20.21
Nomina caſualia, & eorum forma, libro ſecundo, cap.59. 22
Nominis Accidentia, lib.2.cap.22. 18
Nominis ſecundum accidens, quod eſt Genus, lib 2. cap 48. 21
Nominis tertium accidens numerus, libro ſecundo, cap.55. 22
Nominis quartum accidens figura, libro ſecundo, cap.56 & 57. 22
Nominis accidens ſextum, ideſt caſus, libro ſecundo, cap.58. 22
Nominum propriorum, & appellatiuorum differentia, lib.2.cap 24. 18
Nominum propriorum, & appellatiuorum ſpecies communes, lib.2 cap.25. 18
Nominum maſculinorum, & fœminorum formatio, lib.2.cap.29. 19
Nominum poſſeſſiuorum a Græcis aſſumptæ formæ, lib.3.cap.31. 19
Nominum Latinorum formæ, propriæ, libro ſecundo, cap.32. 19
Nominum diuerſorum generum terminationes, lib. 2. a cap.49. vſque ad cap.54. 21.& 22
Notorium quid, lib.10.cap.148. 183
Noualia aperienda, qualiter, & quando, libro 6. cap.105. 98
Nubere an expediat ſapienti, libro ſexto, capitu.4. folio. 86
Nuces quando excolendæ, lib.6, cap.53. 93
Numerus tertium accidens nominis, libro ſecundo, cap.55. 22

Numerus, & perſona verbi, lib.ſecundo, cap.102 folio. 27
Numerus, figura, & ſignificatio participij, libro 2. cap.119. 20
Numerus, lib.16.cap.6. 21
Numinum maiorum officia, libro 16. capitulo 17. folio. 292
Nuptiarum incommoda, lib.6.cap.5. 86
Nutrix qualis eligenda, & eius regimen, libro 12. cap.29. 203

O

Obedientia, lib.4.cap.40. 59
Oblatio, quid, lib.9.cap.154. 161
Obligatio quid lib.7.cap.106. 115
Obligatio, quæ re contrahitur, puta mutuum quid, lib.7.cap.110. 116
Obligatio, quæ verbis contrahitur, quæ, libro 7. capitulo 117. 117
Obligatio fit quandoque ſacramento, & qualiter abſoluitur, lib.7.cap.120. & 121. 117
Obligatio, quæ literis contrahitur, quæ ſit, libro 7. cap.137. 120
Obligatio, quæ conſenſu contrahitur, quæ, libro 7. cap.138. 120
Obligatio per ſocietatem quomodo contrahatur, libro 7.cap.147. 121
Obligatio quomodo per mandatum contrahatur, libro 7.cap.148. 121
Obligationes, quæ naſcantur ex quaſi contractu, libro 7.cap.150. 121
Obligationes quomodo ex delicto naſcuntur, libro 7. cap.151. 122
Obligationes quomodo ex quaſi delicto naſcuntur, lib.7.cap.152. 122
Obligationis, pacti, promiſſionis, contractus, & actionis differentia, lib.7.cap.109. 116
Obſcuritas, & ſuperfluitas, quomodo remouenda à diffinitione, lib.3.cap.69. 48
Obſidentium, & obſeſſorum mutua inſidiæ, & cautellæ, lib.11.cap.79. 193
Occidere an liceat, lib.10.cap.2. 163
Occidere ſe ipſum prohibitum, libro decimo, capitulo 18. 165
Occidere filios, vel exponere, lib.10.c.19. eod.
Occidendi diuerſæ cauſæ, lib.10.cap.3. 163
Ocioſitas, lib 4.cap.142. 69
Oſtentatio, lib.4.cap.174. 72
Oculi palpebrarum, & angelorum paſſiones, lib.14. cap.70. 247
Oculi quomodo patiantur in neruis, lacertis, ac venis, lib.14.cap.71. 248
Oculorum vitia, lib.4.cap.176. 73
Oculorum, & aurium regimen, libro 12. capitu.20. folio. 201
Oculorum paſſiones in conſolidanti tunica, libro 14. cap.68. 247
Oculorum paſſiones, quæ fiunt, in cornea, vel vuea, lib.eod.cap.69. 247
Odium, & diſcordia, lib.4.cap.135. 68
Odoratus paſſiones, lib.14.cap.74. 248
Officia adminiſtranda, lib.5.cap.40. 73
Officiales publici qui, lib.7 cap.11. 103
Officiales, & condentes leges iniquas ad quid teneantur, lib.10.cap.87. 174
Officialium diſciplina qualis, libro 7. capitulo 21. folio. 104
Oleæ ac cæteræ arbores excolendæ, libro 6. capitulo 43. 92
Olei liquabilitas eſt cauſa permixtionis, libro 11. cap.130. 199
Olera, & legumina, quæ in menſe Aprili ſeminanda, lib.6.cap.101. 97
Oleum quomodo conficiendum, & purgandum, lib.6. cap.143. 101
Olineta qualiter inſtituenda, libro 6.capitulo 65.66. folio. 94
Olineta qualiter, & quando inſtruenda, & oleum exprimendum, lib.6.cap.129. 100
Omne, & per ſe, & vniuerſale, libro tertio, cap.53. folio. 46
Onager, Onocentaurus, Oraſius, & Opilationis cauſa, lib.13.cap.107. 231
Oppoſita, quæ, lib.3.cap.29. 43
Oppoſitorum genera, lib.3.cap.49. 45
Opus vermilionis, & Cinabrij, & auricalchi, lib.11. cap.153. 199
Opuſculorum genera diuerſa, libro primo, cap.43. folio. 7
Oratio, & eius partes, libro ſecundo, capitulo 20. folio. 18
Oratio enuntiatiua, quę eſt propoſitio, quę, libro 3. cap.34. 44
Oratio vitioſa, & manifeſta, libro. 3. capitulo 87. folio. 50
Oratio, & eius inſtitutio, libro octauo, capitulo 110. folio. 52
Oratio, ſecundùm philoſophos, lib.4.cap.36.ſecundùm poetas, cap.37. 59
Orationem ornandi, & explanandi modus, libro 3. cap.85. 50
Orationis rethoricę partes, libro tertio, capitulo 3. cap.101. 56
Orbis, & eius partes, lib.15.cap.31. 261
Ordo cognitionum in diuerſis quæſtionibus, ſiue petitionibus, li.8.cap.25. 126
Orice, lib.15.cap.97. 270
Origenes, & ſcripta eius, libro decimonono, capitulo 43. 296
Oris paſſiones, lib.14.cap.77. 248
Ornamenta corporum, & omnium membrorum, libro 11.cap.10.11.& 12. 185
Operatoria, & Repoſitoria, lib.11. cap.23. 187
Ortographia, quæ, lib.2.cap.185. 38
Oſſium fractura quomodo conſolidanda, libro 12 cap.146. 217
Oſſium alligatio, lib.eod.cap.147. eod.
Oſſium rectificatio, lib.eod.cap.148. eod.
Oues menſe Aprili tondendę, lib.6.cap.103. 97
Oues quomodo paſcendę, lib.6.cap.146. 101
Ouis, lib.15.cap.98. 270

P

PActi promiſſionis, obligationis, contractus, & actionis differentia, lib.7. capitulo 109 — 116
Pactum, & Conuentio quid, lib.7. cap. 107 — 116
Pactorum ſpecies, lib.7.cap.108 — 116
Padera, lib.15.cap.110 — 277
Pallium viride, lib.11.cap.6 — 184
Pallium muliebre, lib eod.cap.7 — 135
Palmæ quando, & quemadmodum inferendæ, lib.6. cap.130 — 100
Panis, lib.13.cap.76 — 227
Panis diuerſitas ſecundùm materiam, vel artificium, lib.13.cap.77 — 227
Panis exiguæ coctionis diuerſitas, & de qualitate ſumendi, lib.eod.cap.78 — eod.
Panthera, Pardus, Philoſus, & Pirolus, libro 15. cap.99 — 270
Papulæ, Puſtulæ, ac Verucæ, libro 14. capitulo 36. folio — 243
Paraliſis, lib.14.cap.63 — 247
Paralogiſmi, & eorum figura, libro 3. capitu 91. folio — 51
Paralogiſmorum ſolutio, libro tertio, capitulo 98. folio — 51
Parcitas, ſiue frugalitas, lib.4.cap.101. dicta poetarum de eod.cap.102 — 65
Parentum, & filiorum mutua exhibitio, libro ſexto, cap 8 — 89
Parieudi difficultatis cauſa, libro 13. capitulo 39. folio — 222
Pariendi difficultates, & abrortiendi cauſa. lib. 14. cap.126 — 255
Parientis regimen, lib.12.cap.26 — 202
Parietes, & Lectura, lib.6.cap.19 — 90
Parricidium quid, lib.10.cap.17 — 165
Pars totum, & diminutum, libro 16. capitulo 73. folio — 290
Participij deffinitio, lib.2.cap.115 — 29
Participij accidentia, & primo de genere, & caſu, lib.2.cap.117 — 30
Participij tempora, lib.2.c.118 — 30
Participij ſignificatio, numerus, & figura, lib. 2. cap. 119 — 30
Participiorum origo, & formatio, lib.2.c.116 — 29
Participium vtrum ſit pars orationis per ſe, lib.2.capit.114 — 29
Paſſer, & Pauo, lib.15.cap.165 — 280
paſſiua, & actiua verba quomodo cum obliquis conſtruantur, lib.2.c.80 — 25
paſſiones, in cute apparentes ab interioribus carnis, lib.14.cap.26 — 242
paſſiones apparentes in membris corporis ex intentionibus cauſis, lib.14.c.41 — 244
patiendi, & tolerandi cauſa ſecundùm philoſophos, lib.4.cap.81 & ſecundùm poetas.c.87 — 63
patientia ſecundùm philoſophos, lib.4.c.79. & ſecundùm poetas.c.80 — 63
patres, Aui, & Nepotes qui, lib.7.cap.83 — 113
Patriæ amor, lib.4.c.42 — 59
patronimica vera, & non vera, lib.2.cap.28 — 19
pauimenta ædificiorum, lib.6.cap.18 — 90
paulinus, Maximus, Oroſius, & Proſper, lib. 19. cap. 54 — 297
pauones quomodo nutriendi, libro ſexto, capitulo 28 — 91
paupertas voluntaria, ſiue ſufficientia ſecundùm philoſophos, lib.4.cap.103. Exempla de eod.cap. 104. & ſecundùm poetas, cap.105 — 66
paupertatis bona, ſecundùm philoſophos, & poetas, lib.5.cap.78. & 79 — 81
paupertatis ſecuritas, ſecundùm eoſdem, libro eod. cap.80. & 81 — eod.
peccandi libertas, & licentia noxia, libro 5.capit. 17 — 75
peccata leuiora, lib.5.cap.21 — 75
pectoris, ſtomaci, cordis, & epatis, ac renum regimen, lib.12.cap.22 — 202
pecunia, vel poſſeſſio ſimoniacè accepta reſtitui debet, & cui, lib.9.cap.36 — 146
pedagia, vel thelonia, quo indebitè exigunt, an teneantur, libro decimo, capitulo 63. & 64. & 65. folio — 171
pedes ſyllabarum qui, libro ſecundo, capitulo 18. folio — 17
pediculi, & ſudor ſuperfluus, libro 14. capitulo 35. folio — 243
pegaſus, Pellicanus, Perdix, libro 15. capitulo 166 — 280
pæna in criminibus æqualis an ſit in opere, voluntate, & conſilio, lib.8.cap.125 — 139
pæna legalis, & eius moderatio, libro 8. capitulo 126 — 139
pæna an imponatur ſine culpa, libro octauo, capit. 129 — 140
pænarum legalium ſpecies, libro octauo, capit. 121 folio — 139
pænarum ordo, & menſura, libro 8. capitulo 130. folio — 140
pæna canonica, & legales, libro octauo, capitulo 120 — 139
pænitentia agenda, lib.5.cap.12 — 75
pænitentia, vel bona vita non differenda, libro eod. cap.24 — eod.
peregrinantium in mari, & in exercitu cautela, lib. 12.cap.206 — 266
perfectio, & finis, lib.16.cap.71 — 290
perfidia Iudaica, lib.9.cap.37 — 146
periherminias liber, quid, libro tertio, capitulo 34. folio — 43
periherminias agit de interpretatione, vel ſignificatione, lib.3.cap.37 — 43
periurij crimen, lib.9.cap.97 — 154
periurij ſpecies, lib.9.cap.98 — eod.
periurij aggrauatio, ratione ſolennitatis adhibitæ, lib. 9.cap.99 — eod.
periurij quæ pæna, libro nono, capitulo 114. folio — 156
periurium, & mendacium, libro quarto, capit.165. fol.71. & cap.166 — 72

Periurium quando ſit excuſabile, libro 9. cap.113 folio 156
Perplexitas quid, & quotuplex, libro 10. cap.149 folio 183
Perplexitas ſacerdotis in miſſa mortale recolentia, lib.10.cap.150 eod.
Perſici quando plantanda, & quomodo eorum fructus conſeruandi, lib.6.cap.137 100
Perſona, & numerus verbi, libro ſecundo, cap.102 folio 27
Perſonarum quarundam publicarum officia, libro 7. cap.62 110
Perſonæ publicæ ſeculares, & eccleſiaſticæ, libro 7. cap.60 109
Perſonæ, quæ ſunt legitimæ, ad hæreditatem admittendæ, lib.7.cap.85 113
Perſpectiua ſcientia, libro decimoſexto, capitu.43 folio 286
Philomena, Pica, & Picus, libro 15. capitu.167 folio 280
Philoſophia primi, qui naturam ſcrutati ſunt, lib.1. cap.10 2
Philoſophi Platonici proprius acceſſerunt veritati, lib.19.cap.25 293
Philoſophorum diuerſa genera, libro 1. capitulo 12 folio 2
Philoſophia naturalis, libro 15. capitulo primo, folio 256
Philoſophiam qui nam ad mores compoſuerunt, lib.1. cap.11 2
Philoſophiæ diffinitio, libro primo, capitulo 13 folio 3
Philoſophiæ partes iuxta Iſidorum, libro 1. capit.14 folio 3
Philoſophiæ diuiſio iuxta Hugonem, libro 1. cap.15 folio 3
Philoſophiæ diuiſio iuxta Scotum, libro 1. capit.16 folio 3
Philoſophiæ diuiſio iuxta philoſophos, libro 1. capit. 17 3
Philoſophiæ magiſtralis diuiſio, libro 1. capitulo 18. folio 3
Philoſophia naturalis partes, libro 15. capitulo 2 folio 256
Philoſophia mundana, quę & Theologia dicitur varij errores, lib.19.cap.24 293
Phiſicæ, & Methaphiſicæ origo, libro 1. capitulo 20 folio 4
Pietas, lib.4.cap.41 19
Pignoris reſtitutio, & de rebus in pignorandis, lib. 7.cap.116 117
Pignus quid, lib.7.cap.115 117
Pigritia, & ſomnolentia, libro quarto, capitulo 141 folio 69
Pinus, & nuces eius, libro ſexto, capitulo 138 folio 101
Pirà qualiter ſerenda, & excolenda, libro 6.cap.68 folio 24
Piri quomodo, & quanda inſerendi, remediandi, & eorum fructus conſeruandi, libro 6. capit.69 folio 94
Piſces in generali, libro 15. capitulo 124. & 125. folio 274
Piſces quorum nomina incipiunt per A. vel B.cap. 126.per C.cap.127.& 128.per D. E. & G.cap. 129.per I.K.L.cap.130.fol.274.per M.cap.131. per P.cap.132.per R.cap.133.per S.cap.134.per T.& V.cap.135 275
Piſcinę, Balnea, & Ciſternæ quomodo, extruendę, lib.6.capit.20 90
piſtrini, & Balneorum ſtructura, libro ſexto, cap.30 folio 91
planetarum qualitates, quæ eis effectiuè non propriè attribuuntur, lib.16.cap.47 287
planetarum proprij effectus, libro eod. capitulo 49 folio 287
planetarum comparatio, ad rerum generationem, lib.16.cap.50 287
planetarum motuum ordinatio, libro eod. capitulo 51 folio eod.
planetæ ſeptem, lib.15.cap.44 263
planetæ vnius motus vtrum poſſit impediri per motum alterius, lib.16.cap.52 287
plantæ in generali, lib.15.cap.66 265
plathea, Plumalis, Porphirio, & Pleripeumonia, lib.14.cap.85. 250
plumbum, & eius qualitates, libro 11. capitulo 126 folio 197
plumbum, & eius natura, libro 15. capitulo 62 folio 265
plus iuſto petitiones, quæ dicantur, libro 8. cap.26 folio 126
podagra, lib.14.cap.129 256
poetæ vnde dicti, lib.3.cap.110. 53
poetica ars, lib.3.cap.109 53
poetica fabulæ, lib.3.cap.113 53
politica ſcientia, lib.7.cap.1 101
politicæ fines diuerſi, lib.7.cap.3 102
politicæ materia, lib 7.cap.4. 102
politicæ partes, lib.7.cap.5 102
pomerij, & Horti ſitus, libro ſexto, capitulo 32 folio 91
pomiferæ arbores, diſpoſitio, libro ſexto, capitulo 67 folio 94
ponderum ſcientia, lib.16.capitulo 53. folio 287.& cap.84 288
pontificium decreta, Imperatorum legibus pręferenda, lib.7.cap.33 106
porci quo menſe educendi, lib.6.cap.78 95
porcus, & Putorius, lib.15.cap.100 271
pororum conſtrictionis, & dilatationis cauſæ, lib.13. cap.106 231
porri quando ſerendi, & quædam alia, libro 6. capit.72 95
portę, & foſſæ, & propugnacula munienda, lib.11. cap.69 192
poſitiones, & probationes, libro octauo, capitu.51 folio 129
poſitura, & motus, lib.3.cap.131 55
poſſeſſiua nomina, lib.2.cap.30 19
poſſeſſiones, & proprietatis quæſtio, & cauſa, lib.8. cap.28 126

poſſeſſiuo-

Poſſeſſiuorum nominum à Græcis aſſumptę formæ, lib. 2. cap. 31 19
Potentia, libro 5. cap. 119. fol. 84. & lib. 16. cap. 68. folio 289
Potus neceſſarius, lib. 13. cap. 83 218
Potus aqua, lib. 13. cap. 86 228
Potus, & cibi conuerſio, libro 13. capitulo 88. folio 229
Prata vetera qualiter excolenda, & noua formanda, lib. 6. cap. 123 99
Prata, Horti, & Roſaria quando inſtituenda, lib. 6. cap. 135 100
Precarium quid, lib. 7. cap. 112 116
Prædicamenta decem, lib 3. cap. 15 41
Prædicamentum ſubſtantiæ, libro tertio, capitulo 16 folio 42
Prædicamentum, quantitatis, libro 3. capitulo 17 folio 41
Prædicamentum ad aliquid, lib. 3. cap. 18 41
Prædicamentum qualitatis, libro terrio, capitulo 19 folio 41
Prędicamentum actionis, libro tertio, capitulo 22 folio 42
Prædicamentum paſſionis, libro tertio, capitulo 24 folio 42
prædicamentum quando, libro tertio, capitulo 24 folio 42
prædicamentum vbi, lib. 3. cap. 25 42
prædicamentum ſitus, libro tertio, capitulo 26 folio 43
prædicamentum habitus, libro tertio, capitulo 27 folio 43
prædicamentorum conſequentia, libro 3. capitulo 28 folio 43
prędones, & eorum pœna, libro 10. capitulo 51 folio 169
præfecti, & officiales publici qui, libro 7. capit. 11 folio 113
præliandi modus in aperto mari, libro 11. capitu. 89 folio 193
prælium nauale, lib. 11. cap. 80 193
præpoſitio quid, & ratio nominationis eius, libro 2. cap. 139 33
præpoſitiones monoſyllabæ ablatiuo deſeruientes, lib. 2. cap. 152. & 153 34
prępoſitiones diſſyllabæ ablatiuo deſeruientes, lib. 2. cap. 153 35
præpoſitiones vnique caſui deſeruientes, quę, lib. 2. cap. 155 & 156 35
præpoſitiones modales, quæ, libro 3. cap. 40. 44
propoſitiones, & Probleumata, libro 3. capitulo 57 folio 46
propoſitiones quomodo eligendæ, libro 3. capitulo 59 folio 46
prępoſitionis, & coniunctionis differentia, libro 2. cap. 140 33
prępoſitionis, & aduerbiorum differentię, libro 2. cap. 141 33
Propoſitionis cathegoricę termini. lib. 3. cap. 35 44
Prępoſitionum compoſitio. lib. 1. cap. 142 33
Prępoſitionum cum caſualibus appoſitiones. lib. 2. cap. 144 33
Prępoſitionum apud Latinos multitudo, lib. 2. capitu. 145 33
prępoſitionum diuerſę acceptiones, libro 2. cap. 146 folio 33
prępoſitionum communis ſignificatio, libro 2. capitu. 147 34
prępoſitionum propriæ ſignificationes, quæ accuſatiuo deſeruiunt, & primò de monoſyllabis, lib. 2. cap. 148. & cap. ſequenti. Et de diſyllabis, cap. 150. 151 34
propoſitionum communicantia in terminis, libro 3. cap. 38 44
propoſitionum conuerſiones, & Equipollentiæ, lib. 3. cap. 39 44
propoſitionum modalium lineæ, ſecundùm diſtinctionem quatuor modorum, libro 3. capitulo 41 folio 44
propoſitionum diffinitio, prout ſpectant ad Dialecticum, lib. 3. cap. 58 46
pręſcribentes, vel vſucapientes res alienas, qui dicantur, lib. 10. cap. 83 174
pręſcribentium bona, vel mala fides, libro 10, cap. 85 174
præſcriptio quid, libro 7. capitulo 103. & 104. folio 115
pręſcriptionis interruptio, eius effectus, & probatio, lib. 7. cap. 105 115
pręſcriptionis interruptio, & curſus, libro 10. cap. 84 174
præſumptio, lib. 4. cap. 124 67
pręſumptio quid ſit, lib. 8. cap. 64 131
pręteritorum verborum forma in generali, libro 2. cap. 104 28
pręteritorum, ac ſupinorum primę coniugationis formatio, lib. 2. cap. 105 28
primitiæ quid, lib. 9. cap. 153 161
principium, elementum, & natura, lib. 16. cap. 64 fol. 289
principatus, vel honor quando recuſandus, libro 4. cap. 127 68
princeps Reipublicę caput, libro 7. capitulo octauo, folio 102
princeps qualis eligendus, lib. 7. cap. 15 103
princeps qualiter moribus, inſtituendus, lib. 7. cap. 16 104
principes guerras adinuicem habentes, an ad reſtitutionem captorum in bello, lib. 10. cap. 70. & 71 folio 175
principis ſtudium, & ſapientia, qualis eſſe debeat, lib. 7. cap. 17 104
principis humilitas, ac pietas, libro 7. capitulo 18 folio 104
principis, & ſubditorum affectus mutuus, lib. 7. cap. 30 105
principum, & magnatum mores boni, libro 5. cap. 1 folio 73
principum dementia, libro eod. cap. 2 73
principum moderamen, & patientia, libro eodem, cap. 3. eod.
principum vitia, ſecundùm philoſophos, libro eodem,

dem, capitulo 4. & ſecuudùm poetas, capitulo 5 fol'o eod.

Principum exemplis formantur mores ſubditorum, lib.eod.cap 6 eod.

Principum, & magnatum laterales, lib.eod. cap.71 folio eod.

Principum, & Pontificum diſtinctio poteſtatis, lib. 7.cap.31 105

Principum poteſtatis præminentia, libro 7 capit.31 folio 106

Priuatæ perſonæ, quæ, libro ſeptimo, capitulo 77 folio 112

Priuilegium quid ſit, lib..7.cap.52 108

Priuilegiorum effectus, & priuilegiatorum exceſſus, lib.7.cap.53 108

Probatio negatiua, lib.8.cap.52 130

Probationi cui ſtandum ſit cum duæ ſibi obuiant, lib.8.cap 53 130

Probationis vulgaris reprobatio, libro 8. capit.101 folio 136

Procacitas, lib.4.cap.172 72

Procuratores, qui, libro ſeptimo, capitulo 72. & 73 folio 111

Pronomen, & eius ſignificatio, libro 2.capitulo 120 folio 30

Pronomen in tertia perſona, cur plures habeat voces, quàm in cæteris, libro ſecundo, capitu.124 folio 30

Pronomina demonſtratiua, & relatiua, libro 2.cap. 125 30

Pronomina deriuatiua, ſiue poſſeſſiua, libro 2. cap. 126 30

Pronomina articularia, & eorum articuli, libro 2. cap.128 30

Pronomina in quibus deficit vocatiuus, & in quibus non, lb.2.cap.12 3

Pronomina quibus præpoſitio, cùm, præponitur, lib. 2.cap.134 32

Pronominis diffinitio, & proprietas, libro 2.cap.121 folio 30

Pronominis accidentia, & primò de ſpecie, libro 2. cap.122 31

Pronominis ſecundum naccidens eſt perſona, libro 2. cap.130 31

Pronominis tertium accidens, quod eſt genus, lib.2. cap.131 31

Pronominis quartum accidens, libro ſecundo, capit. 132 32

Pronominum deriuatiuorum, & primitiuorum differentia, lib.2.cap.127 31

Pronominum ſylabicæ adiectiones, libro 2. cap.133 folio 32

Pronominum caſus, libro ſecundo, capitulo 135 folio eod.

Pronominum declinationes, libro 2. capitulo 136 & cap.ſequ. 32

Pronuntiatio. quæ, lib.2.cap.187 38

Proœmium huius ſecundæ partis Doctrinalis, lib.1. cap.1 1

Propinquorum emendatio, & beneficia, libro 6.cap. 10 89

Propria nomina, quæ, libro ſecundo, capitulo 25 fol o 18

Proprium quid, lib.3.cap.14 41

Proſa, & metrum, lib.3.cap.111 53

Proſperitas, lib.5.cap.125 85

Prouidentia, lib.4.cap.25 58

Prudentia, & diſcretio, lib.4.cap.19. ſecundùm philoſophos, & ſecundùm poetas, cap.20 57

Prunus, & fructus eius, lib.6.cap.139 101

Pſittacus, lib.15.cap.168 280

Ptiſana, lib.13.cap.87 228

Pudicitia, lib.4.cap.98 65

puella violenter oppreſſa, an ſit rea, lib.10.capit.33 folio 167

puerorum eruditio, lib.1.cap.41 6

puerorum delicta, lib.10.cap.154 184

puerorum mores, lib.5.cap.12 74

puerorum regimen, lib.12.cap.31 202

puerorum inſtructio, libro quinto, capitulo 48 folio 78.

pugnandum publico marte, an inſidijs qualiter intelligi poſſit, lib.11.cap.59 191

pugnare licet pro rerum tuitione, vel repetitione, lib.10.cap.72 172

pugnæ imperatio, lib.11.cap.60 191

pulli equarum quomodo educandi, lib.6.cap.9 97.

pulmonis paſſiones, lib.14.cap.83 249

pulſum tangendi modus, libro 14. capitulo 162 folio 237

pulſus, & eius notitia, libro decimotertio, capitulo 161 237

pulſuum ſpecies, lib.13.cap.163 237

pulſuum ſignificationes, & compoſitiones eorum, lib.eod.cap.164 eod.

pulſuum differentia, iuxta ſexus, & ætates, & complexiones, & figuras, libro eodem, capitulo 165 folio 237

pulſuum differentiæ ſecundùm ſtatus, & ſecundùm tempora, lib.eod.cap.166 238

pulſuum differentię, ex motu, & balneo, & cibo, & cæteris, lib.eod.cap.167 eod.

pupilli, tutores, & curatores. qui dicantur, libro 7. cap.87 113

puſilanimitas, & mala formido abijcienda, libro 4. cap.74 63

purgatio legitima, quæ, lib.8.cap.100 136

purgationis varij modi, lib.12.cap.39 204

purgationis ſanguinis regimen, libro 12. capitulo 40 folio 204

purgationum impedimenta, libro 12. capitulo 88 folio 210

purgatiuum accipiendi, tempus, & modus, lib.12. cap.90 211

purgatiuum, qui recepit, quomodo regatur, lib.12. cap.91 eod.

puta, & quis putas, num ſint aduerbia, lib.2.cap. 162 35

putei quomodo fodiendi, & aqua probanda, libro 6. cap.118 99

Q

QVando prædicamentum, lib.3. capitulo 2 folio 42
Qualitas prædicamentum, libro 3. capit. 19 41
Qualitatis, & quantitatis ſpecierum numerus, & ordo, lib 3 cap.21 42
Quantitas prædicamentum, libro tertio, capitu.17 ſolio 41
Quæſtio quid, lib.3.cap.43 45
Quæſtionum numerus, lib.3.cap.55 46
Quis, qualis, & quantus, cur Donatus putauit eſſe pronomina, Priſcianus autem nomina, libro 2. cap.123 30

R

RApina, fraus, & vſura ſecundum philoſophos, libro 4. capitu. 149. & ſecundum poetas, cap.150 79
Rapinæ crimen, libro decimo, capitulo 50 fol.169. & 54 170
Raptoris pœna, libro decimo, capitulo 31 32.& 33 folio 167
Raptorum ſocij teneatur in ſolidum, libro 10.capitu. 76 172
Raptorum hæredes an teneantur ad reſtitutionem, lib.10.cap 81.& 82 173
Raptas res ementes an teneantur, lib.10.cap.78.& 79 173
Rana, lib.15.cap.121 273
Radij viſuales, & ſpecula, libro 16. capitulo 44 folio 287
Rangiuer, & Roſurella, lib.15.cap.101 271
Redditu um annuorum contractus illiciti, lib.10.cap. 109.110.& 111 178
Regularis perſona, vtrum per ſe reſtituere poſſit, quod male accepit, libro decimo, capitulo 59. folio 170
Regulæ verborum tertiæ coniugationis, quæ deſinunt in 10.lib.2.cap.108 28
Regulę cęterorum habentium vocalem ante O.lib.2. cap.109 eod.
Regulæ habentium conſonantem ante O. lib.2. capit. 110.111.112 29
Remedia contra virtutem hoſtium, libro 11. cap 64 folio 191
Remedia contra beſtias nociuas, & ſerpentes, lib.12 cap.53 206
Regalis iuſtitiæ præmium, libro ſeptimo, capitulo 19 folio 104
Reipublicæ corpus quod, libro ſeptimo, capitulo 8 folio 102
Rempublicam, qui poſt rexerunt, libro 7. capitu.9 folio 103
Reſpublica, quæ, libro ſeptimo, capitulo ſeptimo folio 102
Rem alienam qui inuenit, vel ex neceſſitate furatur, ad quid tenetur, libro decimo, cap.99 176
Renum lapides, & arenæ, libro decimoquarto, capitulo 114 254
Renum poſſiones, libro eodem, cap. 115 eod.
Renum ac veſicæ communicantia in lapidum generatione, lib.14.cap.117 254
Repoſitoria, & operatoria, libro vndecimo, capitulo 23 187
Rei permutatio, quæ dicatur, libro ſeptimo, capitulo 142 120
Rei litigioſæ alienatio, libro octauo, capitulo 17. folio 124
Rei confeſſio, lib 8.cap.18 125
Rei ſeruandæ cauſa qualiter in poſſeſſionem mittatur, lib.8.cap.39 128
Rerum expetendarum tria genera, libro tertio, capitulo 102 53
Rerum prudens ponderatio, libro quarto, capitulo 23 58
Rerum prudens vſus, libro eodem, capitulo 24 folio eod.
Rerum domeſticarum adminiſtratio, libro ſexto, capitulo 15 90
Res ad quas ius ſpectat, quæ ſint, libro ſeptimo, capitulo 88 113
Res ſacræ quæ dicantur, libro ſeptimo, capitulo 89. & 90 113
Res publicę, & communes quæ, libro ſeptimo, capitulo 91 113
Res vniuerſitatis, & ſingulorum, & hæ, quæ ſunt extra patrimonium quę dicantur, libro ſeptimo, cap.92 114
Res, quę nullius ſunt, & occupanti conceſſæ ſunt, quæ dicantur, lib.7.cap.93.& 94 114
Res incorporales quę, libro ſeptimo, capitulo 95. folio 114
Res iudicata, lib.8.cap.89 135
Res bello acquiſitæ an iuſtè emantur, libro decimo, capitulo 80. 173
Res emptę pecunia vſuraria, an licitè retineri poſſint, lib.10.cap.115 178
Res non naturales, lib.13.cap.53 224
Res extranaturales, libro eodem, capitulo 100. folio 230
Reſcriptum quod dicatur, lib.7. cap.51 108
Reſpondendi modus, libro tertio, capitulo 86 50
Reſtituere tenentur, & hi, qui in iuſtam cauſam fouerunt, lib.8.cap.93 135
Reſtituere qui tenentur, ex pluribus cauſis, uel pluribus perſonis, lib.10.cap.92 175
Reſtituendi facultatem, qui non habeat, libro decimo, cap.91 275
Reſtitutio rerum, per uim, uel metum extortę ſunt, lib.8.cap.33 127
Reſtitutio in integrum quid ſit, libro 8. capitulo 91. & 92 135
Reſtitutionis forma, libro decimo, capitulo 90. folio 175
Retentionis, & euacuationis ſuperfluę cauſę, lib.13. cap.108 23
Rethorica ars, & eius dignitas, & diffinitio, libro tertio, cap.99 58

INDEX.

Rhetorici ſtatus, librò 3. capitulo 106. folio 52. & ca. 107 — 53
Rhetoricæ orationis conſtructio, & ornatus, libro 3, cap. 108 — 53
Reuerentia, lib. 4. cap. 39 — 59
Roſaria quando conſerenda, ſimiliter lilia, & canna. lib. 6. cap. 74 — 95
Ros, & Mel, lib. 15. cap. 15 — 264
Romanorum error in diuiſione numinum, lib. 19. ca. 15. & 16 — 292
Ruffinus, & Ioannes Chriſoſtomus, lib. 19. cap. 50 folio — 296
Ruſtica inſtrumenta, lib. 11. cap. 104 — 195
Ruſtici operis induſtria, lib. 6. cap. 41 — 92
Ruta quando, & qualiter ſerenda, libro 16. cap. 84 folio — 96

S

SAcerdos tenens concubinam, quomodo puniendus, libro 10. cap. 152. folio 183. & 153 — 184
ſacramentum calumniæ, libro octauo, capitulo 49. & 50 — 129
ſacrilegij crimen, lib. 9. cap. 126 — 158
ſacrilegij pœna, lib. 9. cap. 129 — 158
ſagitta, ſunda, & machinæ, libro 11. capitulo 35 folio — 188
ſalamandra, ſcorpius, ſitula, & ſal ſacerdote, ſiriaca, & triſora, libro duodecimo, capitulo 107 folio — 213
ſalis, Arſenici, & ſulphuris qualitates, lib. 11. cap. 118 — 197
ſanguinis fluxus ex vulnera quomodo reſtituatur, lib. 12. cap. 140 — 217
ſanguinis natura, & eius ſpecies, libro 13. capit. 18 folio — 219
ſanitatis regimen, libro duodecimo, capitulo 4 folio — 199
ſanitatis ſigna lib. 13. cap. 156 — 237
ſapientia, lib. 5. cap. 58 — 79
ſapienti an expediat nubere, libro ſexto, capitulo 4 folio — 86
ſapientis omnia ſunt, & ſtultus nihil habet, libro 5. cap. 59 — 79
ſaporum numerus, & differentia, libro 12. cap. 68 folio — 208
ſaporum operationes, & effectus, libro 12. cap. 69 & 70 — eod.
ſaporum operatio ad inuicem in calore, & frigore, libro duodecimo, capitulo 71. & 72 folio — eod.
ſaraceni qui, lib. 9. cap. 39 — 146
ſatisdatio quid, lib. 8. cap. 48 — 129
ſcabres, & prurigo, libro decimoquarto, cap. 33. & 34 — 243
ſcandalum quid ſit, lib. 10. cap. 143 — 182
ſcandalum in quibus caſibus vitandum, libro eodem, cap. 144 — eod.
ſcandalum pro re non data, vel repetita, lib. eodem, cap. 145 — 183
Scandalum ex ſola ſuſpicione, libro eod. capitu. 146 folio — eod.
ſcandalum multitudinis, libro eodem, capitulo 147 folio — eod.
ſcenici, ſiue theatrici ludi, libro 11. capitulo 95 folio — 294
ſchemata, quæ, lib. 2. cap. 191 — 30
ſcientia practica, & eius inuentor, lib. 4. capitulo 1 folio — 55
ſcientia monaſtica, lib. 4. cap. 3 — 55
ſcientia, & ars, lib. 5. cap. 44 — 77
ſcientia de ingenijs, quid ſit, libro 16. capitulo 51 folio — 288
ſcientiarum inuentio data eſt homini in remedium, lib. 1. cap. 9 — 2
ſcientiarum doctrinalium diuiſio, libro 11. capit. 19 folio — 3
ſcientiarum ordo, lib. 1. cap. 21 — 4
ſcientiæ practicæ partes, libro quarto, capitulo 2. folio — 55
ſciſmatici qui, lib. 9. cap. 56 — 148
ſciſmatici pœna, lib. 9. cap. 57 — 148
ſcothomia, & vertigo, lib. 14. cap. 55 — 246
ſcribendi materia, & inſtrumenta, lib. 2. ca. 186 — 38
ſcribendi peritia, vel induſtria, libro 5. capitulo 57 folio — 79
ſcripturæ diuinæ editio modus, & cauſa, lib. 19. cap. 30 — 294
ſcripturæ Diuinæ excellentia reſpectu ſecularis ſcientiæ, lib. eod. cap. 31 — 294
ſcripturæ ſacræ doctores, & expoſitores, lib. 19. cap. 41 — 295
ſcripturæ diuinæ profunditas, libro 19. capitulo 64. folio — 298
ſeculi contemptus, libro quinto, capitulo 128. 129. 130 — 85
ſeminum qualitates, libro ſexto, capitulo 42 folio — 92
ſenatores qui, lib. 7. cap. 10 — 103
ſententia diffinitiua, quæ dicatur, libro 8. capitu. 69 folio — 132
ſententia quadruplex, lib. 8. cap. 70 — 132
ſententia excommunicationis, libro octauo, capitulo 71 — 132
ſententia paſſionis timenda, libro octauo, capitulo 72 folio — 132
ſententia iniqua ſuſtinentem non lædit, libro 8. cap. 71 — eod.
ſententia quando confirmanda, libro octauo, cap. 88 folio — 135
ſententiarum figuræ, lib. 3. cap. 130 — 55
ſententiæ iniuſtæ quando parendum, libro 8. cap. 73. & 74 — 133
ſententiæ executio, lib. 8. cap. 90 — 135
ſententiæ, & figmenta, lib. 3. cap. 128 — 55
ſenectutis incommoda, lib. 5. cap. 102 — 83
ſenectutis remedia, lib. 5. cap. 103 — 83
ſenum regimen, lib. 12. cap. 33 — 203
ſenum mores, lib. 5. cap. 14 — 74
ſepes hortorum ſeminandæ quando, & hortulanæ herbæ, lib. 6. cap. 75 — 95

Serpentes

Serpentes, lib.15.cap.107 271
Serpentum ſpecies, lib.15.cap.108 271
Serui coloni, & mercenarij qui, libro 7.capitulo 14 folio 103
Serui, & Ancillæ quæ, lib.7.cap.78 112
Seruitutes prædiorum, quæ, libro 7. capitulo 97 folio 114
Seruitutes vrbanorum, & Ruſticorum prædiorum, quæ, lib.7.cap.98 114
Seruorum mores, ſecundùm philoſophos, lib.5.cap. 8.& ſecundùm poetas, cap.9 74
Seruorum, & Dominorum mutua viciſſitudo, lib.6. cap.11 89
Seruorum regimen, lib.6.cap.12 89
Seueritas, lib.4.cap.66 62
Significatio, numerus, & figura participij, libro 2. cap.119 30
Significatio pronominis, lib.2.cap.120 30
Siliquæ, & Auellanæ quando ſerendæ, lib.6.cap.83 folio 95
Simia, lib.15.cap.102 271
Similitudinis, & diuerſitatis conſideratio, lib.3.cap. 61 47
Simoniacæ labis, crimen, & deteſtatio, lib.9.cap.32 folio 145
Simoniaci accuſatio, lib.9.cap.33 145
Simoniaci pœnæ. lib.9.cap.34 eod.
Simoniæ crimen, & eius ſpecies, lib.9.cap.2. vſque ad cap.24 140.141.142.143.144
Simoniacæ conditiones, quæ, libro nono, capitulo 24 folio 144
Simoniæ aliæ ſpecies, lib.9.cap.26.27.28.folio 144. & cap.29.& 30 145
Simoniæ mediatores, qui, & eorum pœnæ, libro 9. cap.31 145
Simplicio, & multiplicis conſideratio, libro 3. cap. 60 47
Sinantis, & ſquinantia, libro 14. capitulo 80 folio 249
Sincopis, lib.14.cap.90 250
Stomachiori paſſiones accidentes, libro 14.cap.92 folio 251
Singultus, ructus, & oſcitatio, libro 13.capitulo 139 folio 235
Singultus, inflatio, ructus, & coagulatio, libro 14. cap.110 252
Siphach paſſiones, lib.14.cap.120 254
Sitis in itinere vitandæ cautela, libro 12. capitu. 49 folio 205
Sitis immoderata, lib.14.cap.94 251
Situs prædicamentum, lib.3.cap.26 43
Sobrietas ſecundùm philoſoppos, libro 4. capitu.96 & ſecundùm poetas, cap.97 65
Sodomita, & adulterium, lib.4.cap.162 71
Sodomiticum crimen, lib.10.cap.49 169
Sol, lib.15.cap.46 263
Solis proprij effectus, lib.16.cap.48 287
Solum ponendis vineis congruens, libro 6.capitu.50 folio 93
Somni ſpecies, & actiones, libro 13. capitulo 91 folio 229
Somni regimen, lib.eod.cap.92 eod.
Somnus, & vigilia, lib.13.cap.90.fol.229.& libro 15.cap.175.176.& 177. 281
Sonorum inæqualitates, lib.16.cap.19 284
Sonorum inæqualitates, qualiter aptentur conſonantijs, lib.eod.cap.20 eod.
Sonus, lib.16. cap.19.& eius differentiæ, capitu.19 folio 284
Sortilegia, diuini, & magi euitandi, libro 9. capitu. 122 157
Sophiſtica diſputatio, & eius comparatio, libro 3. cap 90 50
Sortilegij crimen, lib.9.cap.115 156
Spaſmus, lib.14.cap 65 247
Species quartum accidens verbi, libro 2. cvpitu.99 folio 27
Species, & genus quid, lib.3.cap.13 40
Sperma, & eius origo, libro decimotertio, capitulo 29 221
Spermatis exuberationis cauſa, libro 13. capit.30 folio 221
Spes eſt animi motus, libro quarto, capitulo 110 folio 66
Spiritus motiones, lib.13.cap.99 230
Splenis paſſiones, lib.14.cap.111 253
Spoliatorum reſtitutio, lib.8.cap.20 125
Sputum ſanguinis, lib.14.cap.87 280
Stabulorum, & Cortis, & Auiariorum ſitus, lib.6. cap.23 90
Stagnum, & eius qualitates, lib.11.ca.115.fol.197. & lib.15.cap.61 265
Stationes ducum in exercitu quomodo colocandæ, lib.11.cap 63 191
Stellion, lib.15.cap.111 272
Sterilitatis cauſæ, & difficultatis impregnationis, lib.13.cap.33 222
Spiritus in corpore quot, libro 13. capitulo 47 folio 223
Sternutatio, & tuſſis, libro decimotertio, capit. 138 folio 234
Sternutatio, & temulentia, libro 14. capitulo 66 folio 246
Stipulatio eſt obligatio, quæ verbi contrahitur, lib.7. cap.117 117
Stipulationum genera, quæ, lib.7.cap.118.& 119 folio 117
Stomachi paſſiones in eius fundo accidentes, lib.14. cap.95 252
Studentes, quæ impediunt, libro primo, capit.30 folio 5
Studentium curioſitas, lib.5.cap.48 78
Studentibus tria neceſſaria ſunt, libro 1. capitulo 27 folio 4
Studij iuuamenta, libro 1.capitulo 28.fol.5.& cap. 29 eod.
Studijs inutilibus, qui ſe occupant, libro 1. cap.31 folio 5
Studium, & ſtudendi animus quid, libro 1.capit.24 folio 4
Studium, & meditatio, lib.5.cap.4 77
Stultitia, lib.4.cap.118 63

Stupor mentis , & vigiliæ, libro 14. capitulo 53 folio 245
Stuprum quid, lib. 10.cap.46. 169
Strutio, Sturnus, lib.17.cap.169 280
Subdelegati iudices qui, lib.7.cap.68 111
Subſtantia prædicamentum , lib.3.cap.16 41
Subſtantia, lib.16.cap.65 289
Subſtantia creata triplex, libro eodem, capitulo 290 folio eod.
Subſtantia æterna immobilis , libro eodem , cap.67 folio eod.
Succeſſio ab inteſtato, quæ dicatur, libro 7.cap.136 folio 120
Sudor ſuperfluus , & Pediculi, libro 14. capitu.35 folio 248
Superbia, lib.4.cap.122 67
Superfluitas , & obſcuritas , quomodo remouenda à diffinitione, lib.3.cap.69 48
Superlatiua nomina quæ , libro ſecundo capitu.39 folio 20
Superſtitio vitanda ſecundùm philoſophos , libro quarto, capitulo 33. folio 58. ſecundùm poetas, cap.34 59
Superſtitiones ſacerdotum , libro nono, capitulo 123 folio 158
Supina, quæ, lib.2.cap 90 26
Suppoſitiones terminorum, quæ, libro 3, capitulo 36 folio 44
Suſpitio, lib.4.cap.114 66
Syllaba quid, lib.2.cap.13 17
Syllabæ ſpecies, lib.2.cap.14 17
Syllabæ accidentia , libro ſecundo , capitulo 15. & 17 17
Syllaba pedes, lib.2.cap.18 17
Syllabicæ adiectiones pronominis, libro 2.capit.133 folio 32
Syllogiſmi , & eorum figuræ, libro 3. capitulo 50 folio 45
Syllogiſmi quatuor ſpecies , libro tertio, capitulo 51 folio 46
Syllogiſmi falſitas , & petitionis principij , libro 3. cap.88 50
Syllogiſmus demonſtratiuus, & eius materia, lib.3. cap.52 46
Syllogiſmus dialecticus quis , libro 3. capitulo 56 folio 46
Syllogiſmis abundandi inſtrumenta , libro 3.cap.59 folio 46
Syllogiſtica artis partes, libro tertio , capitulo 3 folio 39

T

TAciturnitas, lib.4.cap.92 64
Tallia , & quæſtus tantùm an licitum ſit à ſubditis exigere , libro decimo, capitu. 68.fol.171.& cap.69 172
Tallias , & quæſtus qui indebitè exigunt an teneantur, lib.10.cap.66 171
Tallias exigendi cauſa iuſta , & iniuſtæ, quæ ſint, lib.10.cap.67 172
Talpa, lib.15.cap.103 271
Talpæ quomodo exterminanda , libro ſexto , capitulo 35.folio 91.& capitulo 82 95
Tauri, & vacæ qualiter ad copulam præparandi, lib.6.cap.96 97
Tauri quando ad coitum admittendi , lib.6.cap.115 folio 98
Taurus , & Trogodita , libro 15. capitulo 104 folio 271
Temeritas, lib.4.cap.123 67
Temperantia, lib.4.cap.89 64
Tempeſtatis ſigna, & pronoſtica , libro 11. cap.85 folio 193
tempora quomodo per ſingulas verborum modos diſtincta, lib.2.cap.86 26
temporis partes , libro decimoquinto , capitulo 17 folio 259
tempus qualiter menſuretur , aut numeretur motus in anima , libro decimoquinto , capitulo 18 folio 259
temporis opportunitas obſeruanda , libro 4. capit. 29 58
temporum cognatio , in verbo ſubſtantiuo , & vocatiuo, lib.2.cap.92 26
temporum verborum , & vocum eorum cognatio , lib.2.cap.95 27
tempus ſecundum accidens verbi , libro ſecundo , capitulo 83. Diuiſio eius triplex , capitulo 85 folio 25
tempus inſtans, quod, lib.2.cap.85 26
tempus participij, lib.2.cap.118 30
tempus, lib.15.cap.16 259
terra, lib.15.cap.31 261
terræ fœcuncitas exploranda , libro 6. capitulo 40 folio 92
terminorum ſuppoſitiones , quæ libro tertio, cap.36 folio 44
terminationes caſuum primæ declinationis , libro 2. cap.68.ſecundæ 69 23
tertiæ, capitula 70. quartæ , & quintæ , capitulo 73 folio 24
teſtamenta Clericorum, libro ſeptimo, capitulo 135 folio 120
teſtamenti confirmatio , & executio , libro 7. capit. 132 119
teſtamentum quid , libro ſeptimo , capitulo 131 folio 119
teſtamentorum teſtes , & inſtrumenta, libro 7. cap. 132 139
teſtamentum , qui facere poſſint , libro 7. cap.134 folio 119
teſtes quales eligendi, libro octauo , capitulo 54 folio 130
teſtes qui à teſtimonio repellantur, lib.8.ca.56.57. & 58 130
teſtes quando cogendi, lib.8.cap.62 131
teſtium productio, lib.8.cap.55 130
teſtium numerus quis legitimus , libro 8.capitulo 59 folio 131
teſtium receptio in cauſa matrimonij, libro 8. capit. 61 131

Teſtimonij falſidici pęna,lib.9.cap.114 156
Teſticulorum paſſionec,lib.14.cap.121 255
Theatrica ars,lib.11.cap.92 194
Theologica ſcientia,lib.19.cap.1 290
Theologica ſcientia cur philoſophum verum ſcientiam nou cognouerunt,lib.19.cap.2 290
Theologia falſa triplex,lib.19.cap.3 291
Theologia fabuloſa non eſt a ciuili ſeparanda,lib.19. cap.4 291
Thelogia vera,& Diuina,lib.19.cap.27 294
Theologia naturalis falſitac,lib.16 cap.20 293
Theologia diuina materia,lib.169.cap.28 294
Theologia diuina a mundana diſtantia,lib.19.capitulo 29 294
Timor,lib.4.cap.113 66
Tinea,& furfur,lib.14.cap.40 244
Tolerantia ſecundùm philoſophos,lib.4.cap.83.ſecundùm poetas,cap.84 63
Tonitrua,& fulmina,lib.15.cap.52 264
Tortuca,& Tyrus,lib.15.cap.112 273
Totus in partes diuiſio,lib.3.cap.80 44
tragophales,Turduc,& Turtur,lib.15.capitulo 169. folio 280
tranſactio quid,lib.8.cap.7 123
trenga,& pax,lib.8.cap.47 129
triticum,oua,& mel,& de reliquis cibic,lib.13.capitulo 82 228
triumphi,lib.11.cap.90 194
tropus quid,lib.2.cap.192 39
tremor,& Titillatio,lib.14.cap.66 247
turpiloquium,& Garulitac,libro quarto,capitulo 170 72
tuſſis,& ſternutatio,lib.13.cap.138 234
tuſſis,lib.14.cap.83 249
tutores,pupilli,& Curatorec qui,libro ſeptimo,capitulo 87 113
tyronec,cuius regionis,& artis eligendi ſint,libro vndecimo,cap.39 188
tyronec cuius ætatis,vel figuræ probandi ſint,lib.eod. cap.40 189
tirorum probatio,& eruditio,lib.11.cap.41 189
tironum exercitatio,libro eodem,capitulo 42.& 43. folio eod.

V

VAſa eſcaria,lib.11.cap.28 187
Vaſa liquoric,lib.eod.cap.29 eod.
Vaſa coquinarum,& luminariorum,libro eodem,cap.31 187
Vaſa repoſitaria,lib.eod.cap.31 188
Varncæ & vlcera,lib.14.cap.27 242
Vapor quantum elementum,libro 15.capitulo 48. folio 263
Variuc Vrus,& Vrſus,lib.15.cap.105 271
Vanelli,Vpupa,& Vultur,lib.15.cap.170 281
Vbi prędicamentum,libro tertio,cap.25 42
Vena aquę qualiter inueſtiganda,libro ſexto,capitulo 117 99
Venarum,quæ ſunt in capite amputatio,lib.12.cap.45.& earum quę ſunt in cæteris membris,capitulo 46 205
Venatio,& eiuc ſpecies,libro vndecimo,capitulo 101 195
Venditio delicto,vel errore quandoque irritatur,lib.7. cap.141 120
Venę quæ,& ex quibus cauſis inſcidendæ ſint,lib.12. cap.129.& 130 215
Venæ inſcidendæ,cautela,& modus,libro eodem,capitulo 131 eod.
Venenatorum morſuc,& punctura,libro 14.capitulo 44 244
Veneni cura,lib.12.cap.123 214
Venenorum ſpeciec diuerſæ,lib.14.cap 45. 244
Ventorum notitia nauigantibus neceſſaria,libro vndecimo,cap.83 198
Ventorum natura,ſecundum loca,& climata,lib.13. cap.58 225
Ventoſarum vſuc,libro duodecimo,cap.134.& 135.& 136 216
Ventric ſolutio.lib.12.cap.10 209
Ver & Eſtac,lib.13.cap.56 225
Verba actiua,& paſſiua,quomodo cum obliquio conſtruantur,lib.2.cap.80 25
Verba Neutra,& deponentia,& eorum ſignificationes,lib.2.cap.81 25
Verba impersonalia,lib.2.cap.91 26
Verba quartæ coniugationic,libro ſecundo,capitulo 113 29
Verbi ſecundùm accidens Tempus,libro ſecundo,capitulo 83 25
Verbi ſubſtantiui propriuc ſignificatuc,libro ſecundo, cap.93 26
Verbi ſubſtantiui ſignificatio,libro ſecundo,capitulo 94 26
Verbi tertium accidens,ideſt modus,libro ſecundo, cap.97 27
Verbi numerus,& perſona,libro ſecundo,capitulo 102 27
Verbi ſubſtantiui ſignificatio,libro ſecundo,capitulo 75 24
Verbi in accidentibus,& aliarum partium defectus cauſę quatuor,lib.2.cap.76 24
Verbi accidentia,lib.2.cap.78 25
Verborum abuſiones in diuerſis generibus,libro ſeptimo,cap.82 25
Verborum quorũdam in quibuſdam temporibus ſpecialis defectus,lib.2.cap.96 27
Verborum modorum,numeruc,& ordo,libro ſecundo, cap.98 27
Verborum declinatio,& inflexio,libro ſecundo,capitulo 103 28
Verborum ſecundæ coniugationis forma,lib.2.capitulo 106 28.& cap.ſequenti.
Verborum tertiæ coniugationis deſinentium in IO.regulę,lib.2.cap.108 28
Verborum habentium vocalem ante O.regulę,lib.2. cap.109 28
Verborum habentium conſonantem ante O.regulæ,libro 2.cap.110.111.& 112 29
Verborum figurę,lib.3.cap.129 55
Verborum ſignificatio,lib.8.cap.119 138

Verbum, & eius ſignificatio, libro ſecundo, capitulo 74 24
Verecundia, lib. 4. cap. 91 64
Veſtes, diuerſorum generum, libro vndecimo, capitulo 3. 4. 5. 6 184
Veſtium tinctura, lib. 11. cap. 9 185
Veſtes, lib. 13. cap. 61 225
Veritas, lib. 4. cap. 60 61
Vermes, lib. 15, cap. 114 272
Vermes quorum nomina incipiunt per C. lib. cap. 116. f. 272. per E. & F. cap. 117. per L. cap. 118. per M. cap. 119. per P. cap. 120. per S. cap. 122. per V. capit. 123 273
Vertigo, & ſcothomia, lib. 14. cap. 55 246
Veſicæ lapides, & calculi, libro 14. capitulo 116. folio 254
Veſicæ cateræ paſſiones, libro eodem, capitulo 119. folio 254
Vigilia, & ſtupor mentis, lib. 13. cap. 53 245
Vigilia, & ſomnus, lib. 13. cap. 90. f. 229. & lib. 15. cap. 175. 176. & 177 281
Vi, vel metus cauſa, quæ fiant, libro octauo, capit. 31. & 32 127
Vim vi repellere, qualiter, & quibus liceat, lib. 10. capitulo 8 163
Vindemia, quando celebrandę, libro ſexto, capitulo 124. 125 99
Vindicta inbibetur, libro decimo, capitulonono, folio 163
Vineæ communes, quando putandæ, libro ſexto, capitulo 57 93
Vineæ nouella, & Veterana, & ęgrę, & lęſę quomodo reparanda, lib. 6. cap. 80 95
Vaccę, & tauri qualiter ad copulam pręparandi, lib. 6. cap. 96 97
Vineis ponendis quale ſolum, libro ſexto, capitulo 50. folio 93
Vinum & muſtum, quo conſiciendum, libro ſexto, capitulo 126 99
Vinum, quomodo condiendum, libro ſexto, capitulo 127 100
Vinum, & eius qualitates, libro 13. capitulo 84. folio 228
Vipera, lib. 15. cap. 113 272
Virgę erectionis cauſę, lib. 13. cap. 31 221
Virgę, & matricis paſſiones, libro 14. capitulo 122. folio 255
Virginitas, lib. 4. cap. 100 65
Viri illuſtris domus, quomodo ornanda, & illuſtranda lib. 6. cap. 2 86
Viri adulteri repellendi, lib. 10. cap. 43 168
Virtus conſuetudinalis, & quòd ipſa ſit habitus, lib. 4. cap. 10 56
Virtus quòd ſit voluntaria tantùm, dicta philoſophorum, lib. 4. cap. 11. & dicta poetarum, capitulo duodecimo 56
Virtus gratuita non mercenaria, libro quarto, capitulo 13 56
Virtus libera, & regina, & vitium ſeruile, ſecundùm philoſophos, lib. 4. cap. 14. de eodem, ſecundùm Poetas, cap. 15 57
Virtus medij inſpectrix, & conſeruatrix, lib. 4. cap. 16. & de modo & difficultate conſiſtendi in medio, cap. 17 57
Virtus expetenda, lib. 4. cap. 5. de eadem philoſophorum dicta lib. eod. cap. 6. & dicta poetarum, de ead. cap. 2 56
Virtutum ſemina nobis innata, libro quarto, capitulo 8 56
Virtutes animales, lib. 13. cap. 49 224
Virtutes cardinales quatuor, libro quarto, capitulo 18 57
Virtutis mouentis mala habitudo ex actione naturæ, & primò de horrore, & frigore, libro 13. capitulo 137 234
Virtutum quatuor genera, lib. 4. cap. 9 55
Virtutum vitalium genera, lib. 13. cap. 28 227
Vita ſocialis, ſecundùm philoſophos, lib. 5. cap. 38. f. 76. & ſecundùm poetas, cap. 39 77
Vita delicioſa, ſecundùm philoſophos, lib. 4. cap. 153. f. 70. & ſecundùm poetas, cap. 154 71
Vitę humanę miſeria, cap. 2. lib. 1 1
Vitę moderamen quorundam antiquorum, lib. eodem, cap. 33 eod.
Vitę tria genera, ſecundùm philoſophos, libro eodem, cap. 34 eod.
Vitę proprię teſtes interiores obſeruandi, lib. eod. cap. 35. & 36. & 37 eod.
vitę breuitas, lib. 5. cap. 104 83
vita huius multiplex miſeria, ſecundùm philoſophos, & poetas, lib. 5. cap. 105. & 106 83
vitę perpetuę deſiderium, ſecundùm philoſophos, & poetas, lib. 5. cap. 133. & 134 86
vitę totius vnitas, & concordia, lib. 5. cap. 20 76
vitę bonitas ac ſinceritas, lib. eod. cap. 31. & 32. eod.
vites nouellę, quando excolendę, lib. 105. 98
vites qualiter plantandę, atque colendę, lib. 6. cap. 44. f. 92. oblaqueandę, cap. 49. & 55 93
vites quando ponendę, & excolendæ, lib. 6. cap. 128. & 136 110
vitis thuriacæ profectus, lib. 6. cap. 60 94
vitis quomodo propomata faciat, & varios botriones producat, lib. 6. cap. 60 94
vitia fugienda, lib. 4. cap. 106 66
vitia virtutum ſpeciem pretendentia, lib. 5. capitulo 19 75
vitia extirpanda, & fugienda, lib. eod. cap. 25 eod.
vitium nouellarum putatio, & veterum propagatio, lib. 6. cap. 59 93
vitrum, & eius qualitates, lib. 11. cap. 121 197
vituli quando, & qualiter caſtrandi, & quomodo curandi, lib. 6. cap. 106 98
vituli menſe Aprili nutriendi, libro ſexto, capitulo 103 97
viuentes de rapto, an teneantur, libro decimo, capitulo 77 173
vlcera ſanies, & cicatrices, libro 14. capitulo 37. folio 244
vlcerum cura, lib. 12. cap. 137 216
vnguenta, lib. 12. cap. 108 213
vnitatis principalitas, libro 16. capitulo ſeptimo, folio 282

vniuer-

INDEX.

Vniuerſalia an ſint,lib.3.cap.8. 80
vniuerſalia quòd ſint in rerum natura,aſſertio , lib.3. cap.9 40.
vniuerſalia,vtrum corporea ſint, an incorporea,lib.3 cap.10 40
vniuerſalia an ſeparata ſint, a ſingularibus,lib.3. ca- tulo 11 40
vniuerſalia vtrum ſint res,an nomina & quare tot,& non plura,lib.3.cap.12 40
vniuerſalium eſſe,opiniones,& quæſtiones,lib.3. capitulo 7 40
vnum multipliciter dicitur,lib.16.cap.61 288
vocabula incipientia per ſingulas alphabeti literas,a cap 46.vſque ad cap.68.lib.1.f.7.vſque ad 15
vocabula quædam putata ſunt eſſe pronomina , cum non ſint,lib.2.cap.138 32
voces ſunt materia Grammaticę,lib.2 cap.2 16
voces ſignificatiuæ ad placitum quę,lib.3.cap.33.41
vocis ſpecies,lib.2.cap.3 16
vocis in ſignifisationes diuiſio,lib.3.cap.81 49
vocis raucedo,lib 14.cap.82 249
vocum differentiæ,lib.16.cap.26 284
vocum differentiæ iuxta Ptolomæum,libro eodem,capitulo 30 285
vomitum iuuantia, & impedientia,libro duodecimo , cap.101 212
vomitus beneficia,& effectus,lib.12.cap.11 200
vomitus ſuperflui remedia,libro duodecimo , capitulo 102 212
vomitus,ſubuerſio,& lienteria,lib.14.cap.99 252
vota quæ poſſint redimi, vel commutari,lib.9.capitulo 71 150
vota monachorum,lib.9.sap.76 151
vota epiſcoporum, & ſeruorum,lib.9.cap.82 152
vota impuberum lib.9.cap.83.& 84.& 85 eod.
vota coniugum,lib.9.cap.86.& 87.f.eod.& 88.89. 90.91.92.& 93 153
voti tranſgreſſio,lib.9.cap.68 150
voti ſimplicis,& ſolennis fractio , libro nono,capitulo 69 150
votis ſolemnizatio quando , & quomodo fieri poteſt , lib.9.cap.70 150
voti in commutatione arbitrium ſuperioris,lib.9.capitulo 72 150
voti terræ ſanctæ redemptio,lib.9.cap.73.& 74 eod.
voto religionis qui non teneantur,lib.9.cap.77 151
votorum irritatio,lib 9.cap.75 151
votum ſeruare,qui iure compellantur,lib. 9. cap.78. & 79 151
vrina.& quæ in ea conſiderantur,libro 13. capitulo 168 238
vrinarum ſignificatione,ex quibus accipiuntur,& primo de coloribus,lib.13.cap 166 238
vrinarum colorationis cauſa,lib.eod.cap.170 eod.
vrina dolores quid ſignificat,lib.13.cap.171.& 172. folio 238
vrinæ ſubſtantia,& odor quid ſignificet, lib. eodem, cap.173 eod.
vrinæ ſigna apparentia in ſuperficie,vel in medio,vel in fundo,lib.eod. cap.174 239
vrinæ Hipoſtaſis,lib.eod.cap.175 eodem.
vrinę diuerſitas,ſecundùm ętates,& ſexus,lib.eod.capitulo 176 eod.
vſurario quid,lib.7.cap.102 114
vſura in quibus caſibus committitur,lib.10.sap.103. & 104 177
vſura an committat quis ſi ſuſcipiet in ſe mutui periculum,lib.11.cap.108 177
vſuram an inducat gratis oblatum, libro 10. capitulo 105 179
vſuram ab vſurario acceptam , vtrum teneatur quis reſtituere,lib.10.cap.120 179
vſurarius vtrum teneatur omnia de vſura acquiſita reſtituere,lib.10. cap. 122 179
vſuras vtrum liceat accipere ſub alieno nomine , lib. 10.sap.123 179
vſurarium vtrum faciat ſpes,lib.10.cap.106 177
vſurarum fraus,lib.10.cap.107 177
vſurarij an ad reſtitutionem compelli poſſint, lib. 10. cap.114 178
vſurę crimen quid,lib.10.cap.102 176
vſurę cõtractę circa pignora,lib.10.c.116.& 117 179
vſurę nunquid repeti poſſint,lib.10.cap.124 180
vſusfructus,& uſus quid,lib.7.cap.96 114
vtile,& utilitas,lib.5.cap.94 81
vtilitas publica quętenda pluſquam priuata,lib.5.capitulo 95 82
vtilitas priuata,lib.5.cap 96 82
vua ſine granis,lib.6.cap.62 94
vineę,quę menſe Martij putandę, & inſerendę,lib.6. cap 80 95
vua paſſa, quomodo conficienda,lib.6.cap.125 99
vulnera,& fiſſurę,lib.14. cap.42 244
vulnerum cura,lib 12.cap.138 216
vulnerum inciſio,lib.eod.cap.139 eod.
vxor bona amplectenda,& mala cauenda,lib.6.capitulo 3 86
vxor viro aliquid ſubripiens an furtum committat, lib.10.cap.101 176
vxor utrum dare poſſit eleemoſinam ſine licentia viri, lib.10.cap.183 181
vxor in adulterio permanens,non eſt retinenda,lib.10. cap.40 168
vxoris Amor immoderatus,lib.6.cap.7 89
vxoricidij crimen,lib.10.cap.21 165

Z

ZElentides,lib.15.cap.171 280
Zelus,& correctio , ſecundùm philoſophos, cap 69.& ſecundùm poetas,cap.70 62
Zinziber conditum,& Zuccarum, lib. 12. cap.109. folio 213
Zubro,lib.15.cap.106 271

F I N I S.

SPECVLI MAIORIS, VINCENTII PRAESVLIS BELVACENSIS.

Tomus Secundus,

SPECVLVM DOCTRINALE NVNCVPATVS, IN LIBROS DECEM, ET SEPTEM DISTINCTVS.

LIBER PRIMVS:

PROOEMIVM, ORDINEM conuenientem partis huius ſecundæ, ſcilicet Doctrinalis, ad primam ſcilicet Naturalem, explicans.

QVONIAM *igitur in Prima huius totius operis parte, quod Speculũ maius, vt dictum eſt, appellatur, totam naturalem hiſtoriam, auxiliante Deo, diuerſorum autorum floſculos excerpendo, ac ſub certis titulis redigendo, iuxta poſſibilitatis noſtræ modulum, breuiter ad plenum proſecuti ſumus. Differendo videlicet de prima natura, de angelica creatura, de materia informi, de fabrica mundi, ac iuxta ſeriem ſex dierum operum, de proprietatibus ſingularum per ordinem rerum, præcipueq; de humanæ naturæ primaria conſtitutione, & eiuſdem per peccatum deſtitutione. Quæ quidem vltimo loco poſt cætera, videlicet ſexta die, condita eſt: quia omnium rerum finis, ac ſumma eſt, in qua nimirum creatura, ſiue naturæ totius, videlicet corporalis, & ſpiritualis, vniuerſitas adunatur: vnde & pars illa, Speculum Naturale, congruè nuncupatur. In hac ſecunda parte, ſimili modo, de eiuſdem naturæ deſtitutæ plenaria reſtitutione, ſcribere breuiter, vt poſſumus, affectamus; quatenus in hunc modum totius rei ſummam ſub quodam compendio memoriter teneamus. Et quoniã ipſa reſtitutio ſiue reſtauratio per doctrinam efficitur atq; perficitur, iſta quoque pars, Speculum Doctrinale, non immeritò vocatur: doctrinæ namque cuncta proculdubio ſubiacent, quæ vel ad tuendam, vel ad recuperandam ſpiritualem, vel temporalem ſalutem hominis pertinent, ſicut plenius infra docebitur. Hic ergo de doctrinis, & artibus in hunc modum agitur: Primo quidem de omnibus in vniuerſali, videlicet de inuentione, & origine, ac ſpeciebus earum, & de modo ſtudendi, vel addiſcendi. Poſtea vero de ſingulis in particulari. Et inter has primum quidem de triuialibus, ſiue de ſermocinalibus, quia ſine his cæteræ nõ traduntur, aut communicantur, ſed per iſtas de illis congrue, veraciter, & honeſte diſſeritur. Deinde verò de practicis, quia per eas, purgatis mentium oculis, ad theoricam aſcẽditur. Poſtea quoque de mechanicis, quoniam ipſæ cum in operatione conſiſtant, velut affinitate quadam, practicis coniunguntur. Ad vltimum autem de theoricis, eo quòd in eis omnium finis à ſapientibus cõſtituitur. Et quoniam, vt ait Hieronymus. Sciri non poterit vis antidoti, niſi veneni quoque primò vis intelligatur. Prædicta ita generis humani reparationi, (vt dictum eſt) Doctrinali, quæ in hoc libro declaratur, de corruptione quidem, & miſeria multiplici, qua peccati ſui merito diuinitus inflicta, in hoc etiã ærumnoſo exilio aſſiduè laborat, tanquam ex ſuperiori parte, breuis Epilogus præmittitur.*

De Lapſu, & miſeria generis humani. Cap. I.

HOMO cum iu honore eſſet non intellexit, quia contra veritatem, ſemetipſum illuminantem, intumuit. Nam piugui ceruice armatus, aduerſus Deum erecto collo cucurrit; & dum ipſam diuinitatem rapere voluit, impetu ſuo fruſtratus, & eluſus, iniquitatis ſuæ pondere quodam, ad ſemetipſum proruit. Ibique pariter infirmitatem, cæcitatem, & vanitatem omnimodam incurrit. Ob hoc ergo dicitur, Non intellexit: quia fauente & ſuggerente patre mendacij, & mentiente ſibi iniquitate, ipſe quoque ſuimet homicida exiſtens, in veritate non ſtetit: ſed inflata facie ad lumen eius oculos claudens, iu ſua cæcitate permanſit. Et quoniam eius iniquitas, (vt dictum eſt) quaſi ex adipe prodijt, in ſemetipſo prolapſus, omnis boni penuriam repperit. Ita, velut impellẽte faſtidio, a ſeipſo per ſemetipſum ad ima propellitur, id eſt, ad ea quibus pecora delectantur. Et dum omnia viſcera ſua in terram effudit, infra ſemetipſum totus euaneſcit. Dũq; ſolis inhiat bonis viſibilibus, comparatur iumentis inſipiẽtibus, quinetiã iumentorum comparatione, maioris ſtolidicatis arguitur. Vñ ad eorum ſcholam, vel doctrinã a ſapientibus mittitur. Interroga (inquit vnus) iumenta, & docebunt te. Salomõ quoq; videlicet hoiem quẽlibet ſalutis ſuæ negligentẽ, & improuidũ, mittit ad formicã, vt diſcat ab ea ſapientiã. Denique non ſolũ per ignorantiã, & hebetudinẽ mentis, vtiq; ſimilis factus eſt illis. Veruntamẽ viribus corporis imbecillior multis, atq; fragilior, & omnibus ferè naturæ munimentis, quæ in cæteris aĩalibus ad ſui tuitionem apparent, inuenitur pauperior, atque nudatior. Animalium namque, (v.g.) quædam ob ſalutis ſuæ cuſtodiam, atque defenſionem, munita ſunt naturali virtute: ſicut Leo, & Vrſus. Quędam vero corporis pernicitate, ſicut ad curſum Lepus, & ad ſaltum Ceruus. Quædam autem corporis magnitudine, velut Elephas, Camelus. Quędam etiam armorum ferocitate, ſicut Aper dentibus, Taurus cornibus, & Cattus vnguibus. Quædam præterea pennarum habent officium, ſicut ad natandum Piſces, & ad volandum Apes. Quædam ad percutiendum habent aculeum, vt Apes. Quædã venenum læſiferum, vt Serpẽtes. Cunctis prorſus vnum aliquod naturale præſidium conſtat diuinitus eſſe collatum. Solus autem Homo præ omnibus deſtitutus agnoſcitur. Nam & his quidem, qui mole corporis eminent, tenuior, & his qui velocitate præeminent, pigrior: his quoque, qui naturalibus armis excellunt, infirmior, atque deſpectior eſſe probatur. Neque.n. ſaltẽ duriori cute, vel aliquo exteriori munimento, contra intemperiem aëris, corpus eius obtegitur, cum cęterorũ animaliũ corpora, vel pilis contecta, vt Boues, & Sues, vel plumis, vt

volucres, vel ſquamis, vt Piſces, atque Serpentes, vel conchis, vt Teſtudines muniantur. Sed & quibuſdam ſenſibus corporis a cœteris animalibus homo ſuperatur. Nam & Aquilæ clarius cernunt, & Talpæ liquidius audiunt, & Volucres ſagacius odorant: Vt autem Apulei Platonici verbis vtar: Homines quidem ſunt ratione plaudentes, oratione pollentes, immortalibus animis, ſed moribundis membris, leuibus, & anxijs mentibus, brutis, & obnoxijs corporibus, diſſimillimis moribus, ſimilibus erroribus, audacia peruicaci, eſſa labore, fortuna caduca, ſigillatim mortales, noluci tempore, tarda ſapientia, cita morte.

De Miſeria huius vitæ. Cap. II.

INfœlix itaque mortalium genus, quorum natiuitas immunda, vita miſeria, mors incerta. Vita inquam miſera, quia timor in cogitationibus, labor in actionibus, dolor in paſſionibus, nec ſolum in malis, ſed etiã in bonis periculoſa. Cyprianus in libro de bono patientiæ. Vnuſquiſque cum naſcitur, & hoſpitio huius mundi excipitur, initium ſumit a lachrymis, & cum adhuc omnium rerum ignarus ſit, nihil aliud q̃ flere nouit, prouidentia naturali lamentatur, mortalis vitæ procellas quas ingreditur, ploratus, & gemitus, in ipſo exordio ſuo, rudis anima teſtatur. Sudatur.n. hic, quamdiu viuitur, & laboratur, nec ſudantibus, & laborantibus põt magis alia, q̃ impatientiæ ſubuenire ſolatia: nec aliud magis iuſtos, & iniuſtos diſcernit, q̃ q in aduerſis per impatientiã blaſphemat iniuſtus, & conqueritur, patientia iuſtus probatur. Ambro.in lib.2. de exceſſu Satyri. Plerumque dubia plus fatigant, vbi periculi metus integer, grauiuſq; eſt timere ne accidere, q̃ dolere, qd iã noueris accidiſſe. Illud enim ſummam formidinis conſeruat, iſtud finem doloris expectat. Nulla põt eſſe iocunditas inter has vitæ noſtræ amaritudines, ac dolores, quæ vel ex corporis infirmitate, vel extrinſecus accidentium incommoditate generantur. Anxij.n.ſemper, & ad ipſa læriorum vota ſuſpenſi, quodam fluctuamus incerto, ſeparantes dubia pro certis, incõmoda pro ſecundis, caduca pro ſolidis, nihil habentes poteſtatis in arbitrio, firmitatis in voto: plus.n. aduerſorum dolore frangimur, q̃ ſecundorũ fructu potimur. Quid nobis miſerius? qui tanq̃ ſpoliati, & nudi in hanc vitam proijcimur, corpore fragili, corde lubrico, imbecillo animo, anxij ad ſolicitudines, deſidioſi ad labores, proni ad voluptates. Non nã ſci lõge melius, ſm ſnſm Salomonis. Vnde, & S.Iob cognoſcens, naſci, malorum oĩum eſſe principium, diem quo natus fuerat perire optauit, vt tolleretur origo incommodorum: optauit perire diem ſuæ generationis, vt diem acciperet reſurrectionis. Quãti porrò mortem mœrori, quanti mortem formidini prætulerunt, iudicantes grauiorem eſſe metum mortis, q̃ mortem: adeo ſuis malis mors non timetur, ſed vitæ miſerijs anteferitur, q exitus morientis expetitur, et formido viuentis euitetur. Itaque fuiſſe quidam feruntur populi, qui ortus hominum lugerent, obituſque eum gaudio celebrarent, eo q ea huius mundi procellis amiſiſſent. Nos quoque natales defunctorum dies obliuiſcimur, & eum, quo obierunt, diem celebri ſolennitate renouamus. Idem in lib. de bono mortis. Quid boni eſt hoĩ, qui in hac vita in vmbra viuit, nec expleri poteſt cupiditatibus ſuis, & ſi expletur diuitijs, fructum quietis amittit: quis cogitur cuſtodire, quod miſera auiditate quæſiuit: ſicque miſerius poſſidet, quod ei prodeſſe non valet. Itaque ſi plena oneris eſt vita, vtique finis eius alleuiamentum eſt.

De duobus malis originalibus, Errore, & Cupiditate. Cap. III.

IGitur qđ ad primam originem pertinet, omnem mortaliũ progeniem fuiſſe damnatam, hoc ipſa vita (ſi vita dicenda eſt) tot, & tantis malis plena, teſtatur. Quid.n. aliud indicat horrenda quædam profunditas ignorantiæ, ex qua oĩs error exiſtit, qui omnes filios Adam tenebroſo quodam ſinu, ſuſcipit, ut homo ab illo ſine labore, dolore, timore, eruĩ oõ poſſit? Quid amor tot rerũ vanarum atq; noxiarum, & ex hoc mordaces curæ, perturbationes, mœrores, formidines, inſania gaudia, diſcordiæ, lites, bella, inſidiæ, fallacia, adulatio, fraus, furtum, rapina, perfidia, ſuperbia, ambitio, inuidia, homicidia, fœnitia, nequitia, luxuria, petulantia, impudentia, fornicationes, adulteria, inceſtua, & contra naturam vtriuſque ſexus, tot ſtupra, atque immũdiciæ (quas turpe eſt etiam dicere) ſacrilegia, hæreſes, blaſphemiæ, periuria, oppreſſiones, innocentum calũniæ, falſa teſtimonia, iniqua iudicia, violentiæ, latrocinia, & quicquid talium malorum in mentem non venit, & tñ de vita iſta hominum non recedit: verum hæc hominum ſunt malorum, ab illa tñ erroris peruerſiq; amoris radice venientia, cum qua omnis filius naſcitur. Nam quis ignorat, cum quãta ignorantia veritatis, quæ iam in infantibus manifeſta eſt, & cum quanta abundantia vanæ cupiditatis, quæ in pueris incipit apparere, homo veniat in hanc vitam; ita vt ſi dimittatur viuere, vt velit, in hæc facinora, & flagitia, vel cuncta, vel multa perueniat. Sed diuina gubernatione non omnino deſerente damnatus, ſenſibus generis humani prohibitio, & eruditio, contra iſtas, cum quibus naſcimur, tenebras inuigilant, & contra hos impetus opponuntur, plenæ tñ etiam ipſæ laborum, & dolorum. Quid.n. ſibi volunt multimodæ formidines, quæ cohibẽdis paruulorum vanitatibus adhibẽtur? Quid pedagogi? quid magiſtri? quid ferulæ? quid lora? quid virgæ? niſi vt debelletur imperitia, & praua cupiditas infrenetur, cum quibus malis in hoc ſeculo venimus. Quid eſt enim, q cũ labore meminimus, ſine labore obliuiſcimur. Cum labore diſcimus, ſine labore neſcimus, cum labore ſtrenui, ſine labore inertes ſumus. Nonne hinc apparet (inquit) velut pondere ſuo procliuis, & prona ſit vitioſa natura, & quanta ope, vt hinc liberetur indigeat: deſidia, ſegnicia, pigricia, negligentia, vitia ſunt vtique quibus labor fugitur, cum labor etiam ipſe, qui eſt vtilis, pœna ſit.

De malis communibus iuſtorum, & iniquorum. Cap. IIII.

SEd præter pueriles pœnas, ſine quibus diſci non põt, quod amsiores volunt, qui vix aliquid vtiliter volũt, quot, & quãtis pœnis genus agitetur humanum, quæ non ad maliciã nequitiamq́, iniquorum, ſed ad conditionem pertinent miſeriamq; cõem, quis vllo ſermone digerit, quis vlla cogitatione comprehendit? Quantus eſt metus, quanta calamitas ab orbitatibus atque luctu, a damnis, & damnationibus, & deceptionibus, & mendacijs hominum, a ſuſpicionibus falſis, ab omnibus violentis facinoribus, & ſceleribus alienis? Quid ab innumeris caſibus, qui forinſecus corpori formidantur, æſtibus, & frigoribus, tempeſtatibus, hymbribuſq;, alluuionibus, choruſcatione, tonitrui, fulmine grandine, motibus, hiatibuſq; terrarum, oppreſſionibus ruinarum, a tot venenis fruticum, aquarũ, aurarum, beſtiarum, ac ferarum: vel tantũmodo moleſtijs, vel etiam morſibus mortiferis, Quę mala patimur nauigantes, q̃ terrena itinera gradiẽtes. Quis ambulat vbicunque non inopinatis ſubiacens caſibus? De foro quidem rediens domum ſanis pedibus ſuis, cecidit, pedem fregit, & ex illo vulnere finiuit hanc vitam. Quid vĩ ſedente ſecurius? De ſella, in qua ſedebat Hely ſacerdos, cecidit, & mortuus eſt. Agricolæ, immo vero omnes homines, quot & quantos a cœlo, & terra, vel a pernicioſis animalibus caſus metuunt agrorum fructibus: Contra milleformis dęmonis incurſus quis innocentia ſua fidit? Quandoquidem ne quis fideret, etiam paruulos baptizatos (quibus certe nihil eſt innocẽtius) aliqñ ſic vexant vt in eis maxime (deo iſta ſinente) monſtretur huius vitæ flenda calamitas, & alterius deſideranda fœlicitas. Iam vero de ipſo corpore tot exiſtunt morborum mala, vt nec libris medicorum cuncta cõprehenſa ſunt, in quorum pluribus, ac plenè omnibus etiã ipſa iuuamenta & medicamenta ſunt: vt homines a pœnarum exercitio pœnali eruantur auxilio. Nonne ad hoc perduxit ſitientes homines ardor immanis, vt vrinam quoque humanã, vel etiam ſuam biberent? Nonne ad hoc fames, vt a carnibus hominũ ſe abſtinere non poſſent, nec inuentos homines mortuos, ſed pp hoc a ſe occiſos, nec quoſlibet alienos, verumetiã filios, matres, incredibili crudelitate (quã rabida eſuries faciebat) aſſumerent. Ipſe poſtremo ſomnus (qui proprie quietis nomen accepit) quis verbis explicet, ſæpe ſomniorum viſis quam ſit inquietus, & quã magnus, licèt falſarum rerum terroribus, quas ita exhibet, & quoddammodo exprimit, vt a veris eas diſcernere nequeamus: Animam miſeram ſenſuſq; perturbant, Qua falſitate viſorum etiam vigilantes in quibuſdam morbis & venenis miſerabilius agitantur, quamuis multimoda varietate fallaciæ homines etiam ſanos maligni dæmones nonnunquam decipiunt. Talibus viſis etiam ſi eos per hæc ad ſua traducere non potuerunt, ſenſus tamen eorum, ſolo appetitu qualitercunque perſuadente, falſitatis illudant. Ab huius tamen miſeriæ, quaſi quibuſdam inferis vitæ non liberat niſi gratia Saluatoris.

De Malis proprijs iuſtorum. Cap. V.

PRæter hæc autem mala huius vitæ bonis maliſque cõia, habent in ea iuſti etiam proprios quoſdam labores ſuos, quibus aduerſus vitia militant, vigilijs continuis excubantes, ne opinio veriſimilis fallat, ne decipiat ſermo verſutus, nec ab his, quæ agenda ſunt metus reuocet, ne in ea, quæ agenda non ſunt cupido præcipitet, ne ſuper iracundiam ſol occidat, ne abſorbeat inhoneſta, vel immoderata triſtitia, ne impartiendorum beneficiorum ingerat mens ingrata torporem, ne maledicis rumoribus bona conſcientia fatigetur, ne temeraria ſuſpicio noſtra decipiat. Na aliena

nis de nobis falſa nos fatiges, ne regnet peccatum in noſtro mortali corpore, nec oculus ſequatur concupiſcentiam, ne in eo, quod male delectat, vel viſio, vel cogitatio remoretur, ne improbum aut indecens verbum libenter audiatur, ne fiat, quod nõ licet, etiam ſi libet, ne in hoc bello laborum periculorumque pleniſſimo, vel de viribus noſtris ſperetur facienda victoria, vel viribus noſtris facta tribuatur, ſed eius gratiæ, de quo ait Apoſtolus. Gratias ago Deo, qui dat nobis victoriam per Ieſum Chriſtum, &c. Sciamus tamen qualibet virtute præliandi vitijs repugnemus: vel etiam vitia ſuperemus, vel ſubiugemus, quamdiu ſumus in hoc corpore nobis deeſſe non poſſe. Vnde dicamus Deo Dimitte nobis debita noſtra.

De originalibus bonis, & poſt peccatum homini relictis.
Cap. VI.

Itaque nunc iam conſiderandum eſt poſt hanc ipſam miſeriam generis humani, in qua laudatur etiam iuſtitia punientis, qualibet & quam multis repleuerit bonis eiuſdem bonitas, cuncta, quæ creauit adminiſtrantis primum benedictionẽ illam, quam protulerat ante peccatum dicens. Creſcite, & multiplicamini, & replete terram. Nec poſt peccatum voluit inhibere, manſitque in ſtirpe damnata donata fœcunditas: nec illam vim mirabilem ſeminum, immo etiam mirabiliore, qua efficiũtur, & ſemina, inditam corporibus humanis, & quodammodo intextam, vitium quoque peccati, quod quidem potuit auferre, quo nobis impacta eſt etiam neceſſitas mortis, ſed vtrumque ſimul currit, iſto quaſi fluuio atque torrente generis humani, malum, quod a parente trahitur, & bonum quod a creante tribuitur. In originali malo duo ſunt, peccatum, & ſupplicium. In originali bono alia duo, propagatio, & conformatio. Propagationem in primis mundi operibus benedictione largitus eſt, a quibus operibus die ſeptimo requieuit. Conformatio vero in illo eius eſt opere, quouſque nunc operatur, efficacem quippe potẽtiam ſuam, ſi rebus ſubtrahat, nec progredi poterunt, & ſuis dimenſis motibus peragere tempora, nec prorſus in eo, quod creatæ ſunt aliquatenus permanebunt: ipſe namque opifex ita operatur, facit vt numeros ſuos explicent ſemina, & a quibuſdam latentibus, atque inuiſibilibus inuolucris, in formas viſibiles huius, quod aſpicimus, decoris, euoluant. Ipſe incorporeamque naturam illam præpoſitam, iſtam ſubiectam miris modis copulans, & connectens animantem facit. Quod opus eius, tam magnum, & mirabile eſt, vt non ſolũ in homine, quod eſt animal rationale, & ex hoc cũctis terrenis animantibus excellentius, atque præſtantius, ſed in qualibet minutiſſima muſcula, bene conſideranti, ſtuporem mentis ingerat, laudemque pariat creatoris.

De bonis animæ naturalibus. Cap. VII.

Ipſæ namque animæ humanæ mẽtem dedit, vbi ratio, & intelligentia in infante ſopita eſt, quodammodo quaſi nulla ſit excitanda. ſ. atque exercenda, ætatis acceſſu, qua ſit ſcientiæ capax, atque doctrinæ, habilis perceptioni veritatis, & amoris boni, qua capacitate hauriat ſapientiam, virtutibuſque prædita, quibus prudenter, fortiter, temperanter, & iuſtè aduerſus errores, & in generata vitia dimicet, eaque nullius rei deſiderio niſi boni illius ſummi atque immutabilis vincat. Quod etſi nõ faciat ipſa talium bonorum capacitas, in natura rationali diuinitus inſtituta, quãtum ſit boni, quam mirabile opus omnipotentis, quis competenter effatur, aut cogitat. Præter artes enim bene viuendi, & ad immortalem perueniendi fœlicitatem, quæ virtutes vocantur, & ſola Dei gratia, quæ in Chriſto eſt, filijs promiſſionis, regnique donãtur. Nonne humano ingenio tot tantæque artes inuentæ ſunt, & exercitatæ partim neceſſariæ, partim voluntariæ, vt tam excellens vis mentis atque rationis, in his etiam rebus, quas ſuperfluas, immo & periculoſas, pernicioſaſque appetit, quantum bonum habeat in natura, vnde iſta potuit, vel inuenire, vel diſcere teſtetur. Quo vſum. n. veſtimentorum, & ædificiorum, ad opera, quam mirabilia, quam ſtupẽda induſtria humana peruenerit, quo in agricultura, quo in nauigatione profecerit, quam in fabricatione quorumcumque vaſorum, vel ẽt ſtatuarum, vel picturarũ varietatem excogitauerit, & impleuerit, quæ in theatris mirabilia ſpectantibus, audientibus incredibilia, facienda, & exhibenda molita ſit: in capiendis, occidendis, domandandis irrationabilibus animalibus, qua & quanta repperit: aduerſus ipſos homines tot genera venenorum, tot armorum, tot machinamentorum, & pro ſalute mortali tuenda atque reparanda, quot medicamenta, atque iuuamenta comprehenderit: pro voluptate faucium, quot condimenta, & gulæ incitamenta reperit: ad indicandas, & ſuadendas cogitationes, quam multitudinem, varietatemque ſignorum, (vbi præcipuum locum, verba, & literæ tenent) ad delectandos animos quot elocutionis ornatus, quot

diuerſorum carminum copiam ad mulcendas aures, quot organa muſica, quos cantilenæ modos excogitauerit: quantam peritiam dimenſionum, atque numerorum, meatuſque, & ordines ſiderum quanta ſagacitate comprehenderit: quam multa rerum mundanarum cognitione ſe impleuerit, quis poſſit eloqui, maxime ſi velimus non aceruatim cum ea congerere, ſed in ſingulis immorari. In ipſis poſtremo erroribus falſitatibus, defendandis, quam magna claruerunt ingenia philoſophorum, atque hereticorum, quis æſtimare ſufficiat.

De bonis corporalibus. Cap VIII.

Nam cætera pulchritudo, & vtilitas creaturæ, quæ homini, licet in iſtos labores miſeriaſque proiecto, atque damnato, ſpectanda atque ſumenda, diuina largitate conceſſa eſt, qua ſermone terminari poteſt: in cœli, & terræ, & maris multimoda, & varia pulchritudine: in ipſius lucis tanta copia, tanquam mirabili ſpecie in ſole, & luna, ac ſideribus, in opacitatibus nemorum, in coloribus, & odoribus florum: in diuerſitate, ac multitudine volucrum garrularum, atque pictarũ, in multiformi ſpecie tot tãtarumque animantium: quarum illæ plus habent admirationis, quæ molis minimũ: plus. n. formicularũ & apicularum opera ſtupemus, quam immenſa corpora Balenarum. In ipſius quoque maris tam grandi ſpectaculo, cum ſeſe diuerſis coloribus, velut veſtibus induit. Et aliquando viride, atque hoc multis modis, aliquã purpureum, aliquã cæruleum eſt. Quod porro delectabiliter ſpectatur, quantumcunque turbatur, & ſit inde maior ſuauitas, quia ſic demulcet intuentẽ, vt non iactet, & quatiat nauigantẽ. Quid ciborum vſquequaque copia contra famem, quid ſaporum diuerſitas contra faſtidiũ naturæ diffuſa diuinitus, non cocorum arte, ac labore quæſita. Quanta in multis rebus tuendæ, ac recuperandæ ſalutis auxilia, quam grata viciſſitudo diei alternantis, & noctis, aurarum quam blanda temperies. In fructibus, & pecoribus indumentorum conficiendorum, quanta materies, oĩa commemorare quis poſſet. Hæc autem ſola, quæ a me velut in quoddam aggerem ſunt coartata, ſi vellem, velut colligata inuolucra, ſoluere, atque diſcutere, quanta mihi mora eſſet in ſingulis, quibus plurima cõtinentur. Et hæc oĩa ſunt miſerorum damnatorũque ſolatia, non præmia bonorum. Quæ igitur illa ſunt, ſi tot ac talia, & tanta ſunt iſta, quid dabit eis quos prædeſtinauit ad vitam, qui hæc dedit, quoque eis quos prædeſtinauit ad mortẽ. Quæ bona in illa beata vita faciet eos ſumere, pro quibus in hac miſeria, vnigenitum filium ſuum voluit vſque ad mortẽ, mala tanta perferre? Richardus de ſancto Victore. Deus itaque ſummè & immutabiliter bonus, ſciens beatitudinem ſuam cõicari poſſe, & minui non poſſe, fecerat creaturam rationalem, vt eam beatitudinis ſuæ faceret eſſe participem. Fecerat autẽ eam ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam Ad imaginem ſecũdum cognitionem rationis, ad ſimilitudinem ſecundum amorem virtutis. Iuſſeratque partem eius in ſua ſimplici puritate ſubſiſtere, ſcilicet naturam angelicam, Partem vero luteis corporibus ineſſe, ſcilicet naturam humanam.

De inuentione ſcientiarum, quæ data eſt homini in remedium. Cap. IX.

Tria vero dederat homini Deus in creatione ſua. Primũ fuit, quod eum fecerat ad imaginem ſuam. Secundum quod ad ſuam ſimilitudinem. Tertium erat immortalitas corporis, ſi tamen perſtetiſſet in obſequio creatoris. Hæc tria bona fuerunt homini in conditione diuinitus data, & naturaliter, & originaliter inſita fuerant. Et alia duo bona hominis quaſi extra eum, vnum ſubtus eum, aliud ſupra eum. Subtus eum mũdus, ſupra eum Deus. Mundus viſibile bonũ, & tranſitorium, Deus inuiſibile bonum, & æternũ. In iſto fuerat homo beatus, in illo beatificandus, Sub Deo fuit conditione, ſupra mundũ dignitate. De inferiori bono receſſurus, ad ſuperius bonũ pertinens. Sunt autẽ tria mala principalia, quæ corrũpunt tria bona præcedentia. Per ignorantiã namque corrupta eſt diuina imago, per concupiſcentiã diuina ſimilitudo, per infirmitatem mortalitas corporis. Facta eſt itaque via hominis tenebræ per ignorãtiam, & lubricum per concupiſcentiam. Et angelus Dei, id eſt infirmitas corporis ad vindictam immiſſa, perſequens eum per mortalitatem donec reuertatur in terram de qua aſſumptus eſt. Porro tria ſunt remedia, quibus tria mala prædicta repelluntur, & tria bona reformãtur. ſ. Sapientia, Virtus, Neceſſitas. Sapientia eſt comprehenſio rerum prout ſunt. Virtus eſt habitus animi in modum naturæ rõni conſentaneus. Neceſſitas eſt ſine qua viuere non poſſumus, ſed fœlicius viueremus. Propter hæc autem tria remedia inueniendã, inuenta eſt oĩs ars, & omnis diſciplina. Nam propter inueniendã Sapientiam, inuenta eſt Theorica. propter Virtutem Practica, propter Neceſſitatẽ Mechanica. Theorica ignorantiã expellens, Sapientiã illuminat

tat: Practica vitium excludens, virtutem roborat. Mechanica penuriem cauens, præſentis vitę defectum temperat. Theorica in oī qd̄ eſt, & qd̄ non eſt ſcrutari verum eligit. Practica modum viuendi recte, & formam diſciplinæ, ſm̄ virtutum inſtitutionem, diſponit. Mechanica res deſluentes adminiſtrans, humano corpori neceſſaria prouidere ſatagit. Nam oīum humanarum actionum, ſeu ſtudiorum, quæ ratio moderatur, finis, & intentio ad hoc ſpectare debet, vt vel noſtræ naturæ reparetur integritas, vel defectū, quibus vita ſubiacet, temperetur neceſſitas. Temperatur aūt naturæ noſtrę integritas Sapientia, ad quam pertinet Theorica, & Virtute ad quam pertinet Practica. Temperatur vero Neceſſitas adminiſtratione temporaliū, ad quam Mechanica. Nouiſſima aūt oīum inuenta eſt Logica, cauſa eloquentiæ. ſ. vt ſapientes, qui prædictas principales ſcientias, & diſciplinas inueſtigarent, & inuenirent, rectius, vel tacius, & honeſtius illas tractarent, ac de illis diſſererent, Rectius per Grammaticam. Verarius per Dialecticam. Ornatius p Rhetoricam. Theorica interpretatur contemplatiua, Practica actiua, Mechanica adulterina, Logica ſermocinalis. Sūs igit hæc quatuor ſcientiæ, in qua oīs philoſophia diuiditur. Magica vero ſub philoſophia non continetur, ſed ſorti falſa profeſſione de vero mentiens, & veraciter ledens hoīes, a diuina religione ſeducit, cultum Demonum ſuadet, & ad omne nephas ſequaces ſuos impellit. Hæc quinque maleficiorum genera cōtinet. ſ. Manticem, Mathematicam, Maleficia, Sortilegia, Præſtigia. Manticem interpretatur diuinatio, hæc quinq; ſpecies habet, Nigromantiam, Geomantiam, Hydromantiam, Aeromantiam, Pyromantiam. Prima fit in mortuis, ſecunda in terra, tertia in aqua, quarta in aere, quinta in igne. Mathematica interpretatur vanitas, hæc habet ſpecies Aruſpicā, Augurium, Horoſcopicam. Aruſpica dr̄ ab inſpectione ararum, quæ fit quando in ſiorts animalium, quæ in aris ponuntur, fata quærūtur. Augurium ab auibus, hoc aliqn̄ pertinet ad aures, & dr̄ augurium: aliqn̄ ad oculos, & dr̄ auſpicium. Horoſcopica in cōſtellationibus conſtat. Maleficia fiunt per incātationes. Sortilegia per ſortes. Pręſtigia per fantaſticas illuſiones.

De primis philoſophis, qui naturam ſcrutati ſunt.
Cap. X.

Auguſtinus de ciui Dei li. 8. In Græca lingua duo philoſophorum genera traduntur, Vnum Italicum, ex parte Italiæ, quæ quondam magna Gręcia nūcupata eſt. Alterum Ionicum, in eis terris, vbi & nunc Græcia nominatur. Italicum genus auctorem habuit Pythagoram Samium, a quo & ferunt ipſum philoſophiæ nomen exortum. Nam cum antea ſapientes appellarentur, qui modo quodam laudabilis vitæ alijs præſtare videbantur. Iſte interrogatus, quid profiteretur, philoſophum ſe eſſe rndit. i. ſtudioſum, vel amatorem ſapientiæ: qm̄ ſapiētem profiteri arrogantiſſimum videbatur. Ionici vero generis princeps fuit. Thales Mileſius, vnus illorum ſeptē, qui ſunt ſapientes appellati: ſed illi ex vitæ genere diſtinguebantur, & quibuſdam præceptis ad bene viuendum accommodatis. Iſte autem Thales, vt ſucceſſores propagaret, rerū naturam ſcrutatus, ſuaſque diſputationes literis mandans emicuit, alias enim, maximeq; admirabilis extitit, q̄ aſtrologiæ numeris cōprehenſis, defectus ſolis, & lunæ & prædicere potuit. Aquam tn̄ putauit rerum eſſe principium, & hinc oīa elementa, ipſumq;, & quæ in eo gignuntur extitere: nihil aūt huic operi, qd̄ mundo conſiderato iam mirabile aſpicimus, ex diuina mente præpoſuit. Huic ſucceſſit. Anaximander eius auditor, mutauitq; de rerū natura opinionem: qui non ex vna re ſicut Thales: ſed ex ſuis proprijs principijs quaſque res naſci putauit: Quæ rerū principia ſingularum credidit eſſe infinita, & innumerabiles mūdos gignere, & quæcunque in eis oriuntur: eoſq; mundos modò diſſolui, modò iterum gigni exiſtimauit, quanta quiſque ætate ſua manere potuit, nec ipſe aliquid diuinæ menti in his rerum operibus tribuens. Huius diſcipulus Anaximenes rerū cauſas infinito aeri dedit, nec Deos negauit, aut tacuit, ſed eos ex ipſo aere ortos credidit. Anaxagoras vero eius auditor, harum rerum omnium quas videmus, effectorem Diuinum animum ſenſit, & dixit ex infinita materia, quæ conſtaret ſimilibus inter ſe particulis rerum oīum, quibus ſuis, & proprijs ſingula fierent, ſed animo faciente diuinō. Dyogenes autem Anaximenis alter auditor, aerem quidem dixit rerum eſſe materiam, de qua omnia fierent, ſed eum eſſe impotem diuinæ rationis, ſine qua nihil ex eo fieri poſſet. Succeſſit Anaxagoræ eius auditor Archelaus, & ipſe de particulis ſimilibus inter ſe, quibus ſingula quæque fierent, ita putauit conſtare omnia, vt ineſſe, & mentem diceret, quæ corpora æterna, ideſt iſtas particulas iungendo, & diſſipando, ageret omnia.

De cæteris, qui poſtea philoſophiam ad mores compoſuerunt.
Cap. XI.

Hvius diſcipulus fuit Socrates magiſter Platonis, qui primus vniuerſam philoſophiam ad corrigendos mores, cōponendoſq; flexiſſe memoratur, cum ante illum oēs magis phyſicis, i. naturalibus rebus perſcrutandis operā maximam impenderent. Non mihi autem vr̄ poſſe ad liquidū colligi, verum Socrates, vt hoc faceret, tedio rerum obſcurarum, & incertarum ad aliquid certum, & apertum reperiendum, animum intenderit, qd̄ eſſet vitæ beatæ neceſſarium, ꝓp quam vnam omnium philoſophorū inuigilaſſe, ac laboraſſe dr̄ induſtria. An vero ſicut de iſto quidam beniuolentius ſuſpicantur, nolebat immundos terrenis cupiditatibus aīos ſe extendere in diuina, & conari, qn̄quidem ab eis cauſas rerum videbat inquiri, quas primas atque ſummas, non niſi in vnius veri, ac ſummi Dei voluntate eſſe credebat. Vnde non eas putabat niſi mūdata, & pura mente poſſe comprehendi: & ideo purgandæ bonis moribus vitæ, cenſebat inſtandum: vt deprimentibus libidīnibus exoneratus animus, naturali vigore in æterna ſe attolleret, naturamq; incorporei, & incōmutabilis luminis, vbi cauſæ omnium factarum naturarum ſtabiliter viuunt, intelligētiæ puritate conſpiceret. Conſtat tn̄ eum imperitorum ſtultitiam ſcire, ſe aliquid opinantium & in his moralibus quæſtionibus, (quo totum animum intendiſſe videbatur,) vel confeſſa ignorantia ſua, vel diſſimulata ſcientia lepore mirabili, diſſerendi, ac acutiſſime vrbanitate agitaſſe atque verſaſſe. Hic plurimos ſuæ philoſophiæ ſectatores reliquit, quorum certatim ſtudiū fuit, in quęſtionum moralium diſceptatione verſari, vbi agit̄ de ſummo bono, ſine quo nemo beatus eſſe poteſt. Sic aūt diuerſas inter ſe Socratici, de iſto fine ſnīes habuerunt: vt quidā ſummum bonum diceret eſſe voluptatem, ſicut Ariſtippus. q̄dam virtutem, ſicut Antiſtenes: ſic alij atque alij aliud, & aliud opinati ſunt. Inter quos Plato, tum ſuos condiſcipulos mirabili ingenio anteiret, parū tn̄ putans perficiendæ philoſophiæ ſufficere ſe ipſum, ac Socraticam diſciplinam, q̄ longe lateq; potuit peregrinatus, quaque verſum aliculus nobilitate ſcientię percipiendæ fama rapiebat. Itaque & in Egypto, & in Italiæ partibus, vbi Pythagoreorum fama celebrabatur, didicit quæcunq; illic magna habebantur, atque docebantur. Itaq; cum ſtudium ſapientiæ, in actione, & in contemplatione verſetur, vnde vna pars eius actiua, altera cōtemplatiua dici pōt, quarum altera ad agendam vitam pertinet, ſ. actiua, contemplatiua autem ad conſpiciendas naturę cauſas, & ſinceriſſimā veritatem. Socrates in actiua excelluiſſe memoretur, Pythagoras vero magis contemplatiuæ, quibus potuit intelligentiæ viribus inſtitiſſe: proinde Plato vtranq; iungendo, philoſophiā perfeciſſe laudatur, quam in tres partes diſtribuit, vnam naturalem, quæ contemplationi deputata eſt. Aliam moralem, quę maxime in actione verſatur. Tertiam rationalem, qua verum diſterminetur a falſo. Quæ licet vtrique. i. actioni, & contemplationi ſit neceſſaria, maxime tamen cōtemplatio perſpectionem ſibi vendicat veritatis: ideo hæc tripartitio non eſt contraria illi diſtinctioni, qua intelligitur, omne ſtudium ſapientię in actione, & contemplatione conſiſtere.

De diuerſis generibus philoſophorum. *Cap.* XII.

Iſidorus in li. Etymol. 8. li. Philoſophi triplici genere diuidūtur. Nam aut Phiſici ſunt, aut Ethici, aut Logici. Phiſici dicti, quia de naturis tractant. Ethici, quia de moribus diſputant. Logici autem, quia naturis, & moribus rationem adiungunt. Diuiſi ſunt autem, & hi in hęreſibus ſuis, habentes quędam nomina ex auctoribus, vt Platonici, Epicurei, Pythagorici. Alij a locis conuenticulorum, & ſtationum ſuarum, vt Peripatetici, Stoici, Academici. Platonici a Platone philoſopho dicti, hi aīarum creatorem eſſe Deum, corporum Angelos aſſerunt, & per multos annorum circulos in diuerſa corpora redire aīas dicunt. Stoici a loco dicti, Porticus. n. fuit Athenis, in qua picta erant geſta ſapiētum, atque virorum fortium hiſtoriæ, in hac ſapientes philoſophabantur, ex quo, & Stoici dicti ſunt, Grece. n. Porticus Stoa dr̄, Hanc ſectam primus Zeno inſtituit, Hi negant ſine virtute effici quenquā beatum, omne peccatum vniforme eſſe aſſerūt, dicentes: Sic ille nocens erit, qui paleas furatus fuerit, quā qui aurum, qui mergum occiderit, q̄ qui equum, Aīam cum corpore perire dicunt, Affectant gloriam æternam, cū ſe fateantur non eſſe æternos. Academici appellati a villa Platonis Academia Athenarū, vbi idē Plato docebat. Hi oīa incerta eſſe definiunt, nec eſſe aliquid de rebus, q̄ ita ſit verum, vt non ſit ambiguum. Vn̄ econtra philoſophi ſciri aliquid definiunt, Academici nihil. Hanc ſectam Arceſilaus Chirenaicus reperit, cuius ſectator, fuit Democritus, qui dixit tanquam in puteo alto, ita vt fundus nullus

fit:

dixit, ita in occulto iacere veritatem. Inde commētatur Academiam. i. ex incerto veritatem opinari. Peripathetici a deambulatione dicti, eo q Ariſtoteles autor eorum deambulans diſputare ſolitus eſſet: Hi dicunt quãdam particulam aiæ eſſe æternam, de reliquo magna ex parte mortalem. Cinici ab immūditia impudētiæ nuncupati, contra humanam. n. verecundiam in propatulo coire cum coniugibus, eis mos erat, cēſentes licitum honeſtumq; eſſe palam cum vxore concumbere, ſicut canes in plateis: quia coniugium iuſtum eſt: vnde & a canibus, quorum vitam imitabantur, nomen traxerunt. Epicurei dicti ab Epicuro quodam philoſopho amatore vanitatis, non ſapiētiæ, quem & ipſi philoſophi Porcum noiauerunt: quaſi volutans ſe in ceno carnali, voluptatem corporis ſummum bonū aſſerens, qui etiam dixit, nulla diuina prouidentia inſtructum eſſe aut regi mundū. Sed originem rerum athomis. i. inſecabilibus, ac ſolidis corporibus aſſignauit, quorum fortuitis concurſionibus vniuerſa naſcantur, & nata ſunt: Omnia conſtare corporibus, aiam nihil aliud eſſe, q̄ corpus, vñ & dixit non ero poſtquā mortuus fuero. Gimnoſophiſtæ nudi per opacas Indiæ ſolitudines perhibentur philoſophari, adhibentes tm̄ genitalibus tegmina. Gimnos. n. ex eo dictū eſt, qđ iuuenes nudi exercerentur in campum, vbi pudenda ſola tantum operiūt. Hi & a generando ſe cohibent, Philoſophorum etiam errores, & apud eccleſiam induxerunt hæreſes.

De diffinitionibus Philoſophię. Cap. XIII.

RIcardus. Eſt autem philoſophia omnium rerum humanarum, atque diuinarum diſciplina, rōnes probabiles inueſtigans. Iſidorus in lib. 2. Philoſophia eſt rerum humanarū, diuinarumq; cognitio, cū ſtudio bene viuendi coniuncta. Hęc duabus ex rebus conſtare vr̄, Scientia. ſ. & Opinione. Scientia eſt cum res aliqua certa rōne percipitur. Opinatio eſt cū adhuc incerta res latet, nullaq; rōne firma vr̄, vt puta ſol verum maior ſit, q̄ omnis terra, luna globoſa ſit an concaua, ſtellæ cœli verum adhæreant, an libero curſu ferantur per aera, cœlū ipſum qua magnitudine, quave conſtet materia, terræ quoque craſſitudo quanta ſit, aut quibus fundamentis librata ſit, & ſuſpenſa. Philoſophia interpretatur, Amor ſapientiæ. Nam Græci Philon amorem, & Sophiam dicunt ſapientiā. Item doctorum nonnulli ſic eam diffinierunt. Philoſophia eſt diuinarū, humanarumq; rerum, inquantum hoī poſſibile eſt, probabilis ſcientia. Item aliter. Philoſophia eſt ars artiū, & diſciplina diſciplinarum. Rurſum. Philoſophia eſt meditatio mortis, quod magis conuenit chriſtianis, qui ſeculi ambitione calcata, conuerſatione diſciplinabili, ſimilitudine futuræ patriæ viuunt. Mercurius Triſmegiſtus Aſclepiade. Philoſophia ſola eſt cognoſcenda diuinitate frequens, obtutus, & ſancta religio, ſimplici enim mente diuinitatē colere, eiuſq; facta venerari, agere etiā Dei voluntati gratias, quæ eſt ſola bonitas pleniſſima, hæc eſt nullius animi importuna curioſitate violata philoſophia. Michael Scotus. Philoſophia ſm Ariſtotelem eſt oīs rei ſcientia. Dicit. n. q ſcientia cuiuſque rei, quæ inquiritur, ſub philoſophia continetur, quæ eſt oīs rei ſcientia. Iſaac aūt in libello ſuo de diffinitionibus. ponit duas Philoſophiæ deſcriptiones, harum vna ſumitur ex eius proprietate, quæ talis eſt. Philoſophia eſt aſſimilatio hoīs, operibus creatoris, ſecundū virtutem humanitatis. Aſſimilari. n. operibus Dei, eſt ſcire veritatem rerum, per cognitiones quatuor cauſarum. Altera vero ſumitur ex eius affectu, quæ talis eſt. Philoſophia eſt integra cognitio hominis de ſeipſo: cum. n. homo integre cognoſcit ſeipſum, cognoſcit quicquid eſt. ſ. ſubſtantiam, & accidens. Idem eſt ars, & ſcientia, doctrina quoque, diſciplina, & facultas. Dr̄. n. ars, quia regulis ſuis arctat, doctrina aūt a doctore, diſciplina a diſcipulo. Scientia vero cum iam tenetur in animo. Sed qm̄ in anima ipſa prius eſt in diſpoſitione, poſtea vero in habitu, ideo ſcientia ipſa, cum iam eſt habitus mētis appellatur facultas, quia dat facultatem operandi ſecundū artē. Actor. Eſt ars, collectio principiorum. i. regularum ad eūdē finem tendentium. Alphorabius in lib. de diuiſione ſcientiarū. In omni ſiquidē arte, ſiue ſit actiua, ſiue ſpeculatiua, ſiue liberalis, ſiue fabrilis, regulæ ſunt generaliter cōprehendentes oīa, vel plura, de quibus ars illa pertractat, quæ ad hoc quidem inuentæ ſunt, vt per eas cognoſcatur omne id qđ eſt illius artis, ne forte recipiatur in ea, qđ non eſt eius, vel reijciatur, quod eſt eius, & vt per eas caueamus, ne forte in alio erremus. Nam & in mechanicis inſtrumentum quo deprehenditur, ſi forte in alio erratur, vt in arte fabrili perpendiculum, regula vocatur. Boetius in Libro de articulis fidei. Scientia eſt vis comprehenſiua cauſarum, per quas, & propter quas aliquid habet eſſe. Quod ſi bonis vſibus naturaliter accommodata eſt, ſapientia dici ſolet.

De partibus Philoſophię iuxta Iſidorum. Cap. XIIII.

ISidorus ſupra vbi. Philoſophiæ ſpecies tripartita. Vna eſt Phiſica. i. naturalis, in qua de naturæ inquiſitione diſſeritur. Secunda eſt Ethica, in qua de moribus agitur. Tertia Logica, in qua diſputatur qualiter in rerum cauſis, aut vitæ moribus veritas ipſa quęratur. In Phiſica igitur cauſa quęrendi. In Ethica ordo viuendi. In Logica ratio intelligendi, verſatur. Alij vero diffinierunt Philoſophiæ rationem in duabus partibus conſiſtere. Quarum prima eſt Inſpectiua. Secunda vero Actiua. Inſpectiua dr̄ illa, qua viſibilia ſupergreſſi, de inuiſibilibus aliqua comprehendimus, eaque ſola mente inſpicimus. Hæc diuiditur in tres. ſ. Naturalem, Doctrinalem, & Diuinalem. Naturalis illa dr̄, in qua cuiuſq; rei natura diſcutitur. Nā vnumquodque his vſibus deputatur, in quibus a creatore definitum eſt, niſi forte cum voluntate diuina miraculum aliquod prouenire monſtratur. Doctrinalis eſt illa ſcientia, quę abſtractam conſiderat quantitatem. Abſtracta. n. quantitas dr̄, quę a materia, vel alijs accidentibus, intellectu abſtracta, conſideratur. Et hęc in quatuor ſubdiuiditur. ſ. Arithmeticam, Geometriā, Muſicam, Aſtronomiam. Arithmetica eſt diſciplina quantitatis numeralis ſecundum ſe. Geometria eſt diſciplina magnitudinis immobilis atque formarum. Muſica eſt diſciplina de numeris, qui ad aliquid ſunt, his. ſ. qui inueniūtur in ſonis. Aſtronomia eſt diſciplina, quæ cęleſtium ſiderum curſus, figurasq; contemplatur, & habitudines ſtellarum circa ſe, ac circa terram indagabili ratione percurrit. Diuinalis eſt illa, qua aut ineffabilis Dei natura, aut ſpiritualis creatura, ex aliqua parte profundiſſima qualitate diſſeritur. Porro actualis ſcientia dr̄ illa, quæ res propoſitas operationibus ſuis explicat. Huius partes ſunt tres. ſ. Moralis, Diſpenſatiua, & Ciuilis. Moralis dr̄ illa per quam honeſtus viuendi mos appetitur. Diſpenſatiua vero, qua domeſticarum rerum ſapienter ordo diſponitur. Ciuilis autem per quam totius ciuitatis vtilitas adminiſtratur.

Altera diuiſio eiuſdem iuxta Hugonem. Cap. XV.

HVgo. Philoſophia eſt amor, & ſtudium ſapientię non eius quæ inſtrumentis explicatur, vt eſt Architectura, Agricultura, & cæterę huiuſmodi, ſed eius, quæ ſola rerum humanarum primæua ratio eſt. Poteſt. n. idem actus ad philoſophiam pertinere ſecundum rōnem ſuam, & ab ea excludi ſecundum adminiſtrationē. Verbi gratia. Agriculturæ rō philoſophi eſt, adminiſtratio ruſtici, opera aūt artificum, & ſi natura non ſint, imitantur tñ naturam. Itaque rōne cogimur Philoſophiam in oēs actus hominum diffundere, vt neceſſe ſit tot eſſe philoſophiæ partes, quot ſunt rerum diuerſitates. Sunt aūt in rebus alia æterna, quæ. ſ. nec principium, nec finem habēt, hoc eſt cui nō eſt aliud eſſe, & id qđ eſt, quia a ſemetipſo ſubſiſtere habet. Alia vero perpetua, quæ. ſ. cum principiū habeāt, non tñ finem habent, vt cœleſtia corpora. Alia vero quæ virūque. ſ. temporalia, hæc ſunt naturæ opera, quæ ſuper terram oriuntur. ſub lunari globo, mouente igne artifice, qui vi quadam deſcendit in res ſenſibiles procreandas. Hinc Mathematici mundum in duas partes diuiſerunt. Et ſuperlunarem mūdum (eo, q omnia ibi primordiali lege conſiſtant) naturam appellauerunt. Sublunarem aūt opus naturæ. i. ſuperioris, qa omnium genera alantium, quæ in eo vitalis ſpiritus infuſione vegetantur, a ſuperioribus per inuiſibiles meatus influſum nutrimentum accipiunt, non ſolum vt naſcendo creſcant, ſed vt alendo ſubſiſtant. Ipſum etiam ſuperiorem mundum tempus vocabant, propter ſiderum curſum, inferiorem vero temporalem, quia ſecundum motus ſuperiores agitur. Homo igitur in ea parte, qua mutabilitatis particeps eſt, in ea quoque neceſſitati obnoxius, & in ea qua immortalis eſt diuinitati cognatus. Omnium itaque humanarum actionum, ſeu ſtudiorum, quę moderatur ſapientia, ad hūc finem ſpectare debet intentio, vt vel imaginis diuinæ ſimilitudo reperitur, vel huius vitæ neceſſitati conſulatur. Cum igitur ad reparandam naturam noſtram, idest diuinam imaginem intendimus, diuina actio eſt. Cum vero illi, quod in nobis infirmum eſt, neceſſaria prouidemus, humanum. Duo vero in homine Dei ſimilitudinem reparant, ſcilicet ſpeculatio veritatis, & exercitium virtutis: vnde illa, quæ de ſuperioribus eſt, ſcilicet in intelligentia, in ſpeculatiuam, & moralem diuiditur. Illarum vero actionum, quæ huius vitæ neceſſitati deſeruiunt, trimodum genus eſt. Primum, quod naturæ nutrimentum adminiſtrat. Secundum quod contra moleſta, quæ extrinſecus accidere poſſunt munit. Tertium quod contra iam illata remedium præſtat. Horum ſcientia, (quia opera humana proſequitur) congrue Mechanica, id eſt adulterina vocatur. Præter prædictas autem neceſſe fuit Logicam inue-

nihil, quia nemo de rebus conuenienter diſſerere poteſt, niſi prius recte, & verſeriter loquendi rationem agnouerit. Quatuor igitur dicimus eſſe ſcientias, quæ reliquas oẽs continent, idest Theoricam, quæ in ſpeculatione veritatis laborat, & Practicam, quæ morũ diſciplinam conſiderat, & Mechanicam, quæ actiones huius vitæ diſpenſat. Logicam quoque, quæ recte loquendi, & acute diſputandi ſcientiam præſtat.

Item alia iuxta Michaelem Scotum. Cap. XVI.

Michael Scotus. Philoſophia vero diuiditur in Theoricã, & Practicam. Nam teſtante Ariſtotele, omne qđ eſt, aut non eſt ex noſtro opere, & voluntate, ſicut & intelligentiæ, elementa quoque, & elementa, & ad vltimum omnia naturalia, & ſcientia, de his, vocatur Theorica: quia finis eius eſt tm̃ ad ſpeculandum. Aut ex noſtro eſt opere, & voluntate, ſicuti leges, & inſtitutiones, exercitus, & bella, & ad extremum omnia artificialia, & ſcientia de his vocatur Practica, quia finis eius eſt tm̃ ad operãdum. Vnde alibi dr̃, ꝙ duo ſunt, quibus anima perficitur. ſ. Scientia, & Operatione. Theorica diuidit̃ in tres partes. ſ. Naturalem, Mathematicam, & Diuinam. Vna earum ſpeculatur, qđ mouetur, & corrumpitur. ſ. Naturalis. alia vero, qđ mouetur, & non corrumpitur. ſ. Diuina. Practica vero diuiditur in duo. ſ. in Ciuilem, & Vulgarem. Ciuilem intellige ſciẽtiam linguæ. Moralem meditationem, cæteraſq; ſcientias, quæ pertinent ad ciuiles hoĩes, & honeſtos. Vulgarem vero Sutoriam, Fabrilem, ac cæteras artes, quę pertinent ad vulgus, & viles homines. Vnde poteſt intelligi tres eſſe gradus ſciãrum, q̃dam enim ſunt Nobiles, vt Theoricæ, quædam Ciuiles, quædam Vulgares. Itẽ Practica philoſophiæ diuiditur in tres partes. Quarum prima eſt illa, quæ adinuenta eſt ad ſimilitudinẽ naturalium, & quæ pertinet ad naturalia, ſicut Medicina Agricultura, Alchimia. Scientia quoque de proprietatibus rerum, q̃ dr̃ Nigromantia, & ſcientia de ſignificationibus rerum, quæ dr̃ Scientia de iudicijs, & ẽt ſcientia de ſpeculis, de nauigatione, multaq; aliæ, quæ reſpectum habent ad illam partẽ Theoricæ, quæ dr̃ naturalis, & ad ipſam pertinent, tanquam practica eiuſdem. Secunda eſt quæ adinuenta eſt ad ſimilitudinem doctrinalium, vt negociatio, carpentaria, fabrilis, cęmentaria, textoria, ſutoria, & aliæ hmõi multæ, quæ ſpectant ad Mechanicam, & ſunt quaſi practica illius. Tertia eſt illa, quæ inuenta eſt ad ſimilitudinem diuinorum, & pertinet ad diuina, ſicuti ſcientia moralis, quæ quatuor habet partes. ſ. qualiter ciuitas debeat regi, qualiter homo cum ciuibus debeat conuerſari, qualiter cum familia ſe habeat, & qualiter vitæ ſuæ modum ordinare debeat. Item ſcientia diuinæ legis, quę ſimiliter duas habet partes, vnam qualiter debeat credere, aliam qualiter debeat agere. Ad extremum autẽ omnes ſcientiæ inuitantes ad pietatem, & virtutem, quæ omnes tam ciuiles, q̃ vulgares ad diuinam ſcientiam ſpectant, & ſunt quaſi practica eiuſdem.

De eodem iuxta Philoſophos. Cap. XVII.

Ariſtoteles in Methaphiſica, lib. 1. Pluribus autem repertis artibus, aliæ ſunt ad neceſſitatẽ, vt Methaphiſica, aliæ vero ad vtilitatem. Verbigratia. Ad introductionem, vt Sophiſtica, & Dialectica, aliæ aũt tm̃ ad voluptatem, vt comediæ, & alia iocoſa carmina. Idem in lib. 6. Modi philoſophiæ eſſentiales ſunt tres. ſ. Mathematicus, Naturalis, & Diuinus. Alphorabius in libro de diuiſione ſcientiarum. In hoc libello noſtra eſt intentio ſcientiarum formas breuiter perſtringere, earumq; partes ſummatim diſtinguere, ex quo multa prouenit vtilitas. Nam cum aliquam ſciãrum addiſcere, quis voluerit, ꝑ hoc quam illarum potius eligat, & cui ſtudioſius intendat, & quæ ex qua ſibi proueniat vtilitas, intelligere poterit. Hinc & poterit facile conuincere eum, qui ſe iactat ſcientiam aliquam comprehendiſſe, cum interrogatus, quæ ſunt eius, & quid contineat, neſcierit reſpondere: Per hoc etiam in omni ſcientia paratus apparebit, non. n. capers alicuius ſcientiæ creditus, qui q̃ eſt, & quot ſint partes eius, & quid contineat, non ignorare vñ. itaque paruitati noſtræ ſatis fieri credimus, ſi poſtquam nõ omnia ſcire poſſumus, ſaltem de ſingulis aliqua deguſtemus. Prima igitur ſcientia linguæ, Secunda Logica, Tertia Doctrinales ſcientia. Quarta naturalis, Quinta diuina, Sexta ciuilis. Doctrinalis in octo ſubdiuiditur, vt inferius dicetur. Idem in libro de ortu ſcientiarum. Maxima ſcientiæ diuiſio fit, in ſcientiam de cœlo, & ſcientiam de mundo, qui de cœlo cõtinetur, & ſcientiam de illo qđ eſt præter hæc. Et maſſa quidem ſubſtãtiæ, quam continet cœlum. ſ. qđ eſt, ſub circulo lunæ, & quatuor elementis eſt, & ſemper ex quatuor qualitatibus eorum, etiam accidentia permutantur, & ex hac ratione corruptibilis vocatur. Subſtantia vero cœli non niſi loco permutatur, nec multiphariè formatur, vel figuratur, & ob hoc eius maſſa præter hanc corruptibilem eſſe probatur. Quod autem eſt præter hæc, nec maſſam habet, nec materiam, nec accidens, ſed ſeparatum eſt a ſubſtantijs, & accidentibus. hic eſt ſolus Deus benedictus, & excelſus. Ex libro fontis vitæ. Partes omnis ſcientiæ ſunt tres, ſcilicet ſcientia de materia, & forma, & ſcientia de voluntate, & ſcientia de eſſentia prima.

Item alia eiuſdem diuiſio magiſtralis. Cap. XVIII.

Actor. Item ſicut dicit Ariſtoteles in principio ſecũdi Phiſicorum. Nos ſumus quodammodo finis omnium. Cum igitur in fine claudatur natura eorum, quæ ordinãtur ad finem, in hoĩe intelligitur natura cuiſlibet rei cauſatæ tã corruptibilis pp naturam corporis, q̃ incorruptibilis pp naturam animæ. Vnde cum tota Philoſophia ſit pp cognitionem rerũ, & proprietatem earundem. Philoſophia ab antiquis diuidebatur in Mechanicam, & Liberalem. Mechanica repellit indigẽtias corporis, quæ ſic dr̃ ab effectu, quia parti cui correſpondet, & ſeruit mæcha eſt. Mæcha. n. Græcè ſeruitus latine. Et hęc diuiditur ſm̃ diuerſa officia artis Mechanicę, in fabrilem, pelliparium &c. Vel ſm̃ aliam ſniam Mechanicæ dicuntur, quia in talibus antiquitus ſtudebant ſerui, & ſubditi, nec licitum erat eis in liberalibus ſtudere. Liberalis vero philoſophia ſupplet indigentias animæ, quæ pars nobilis eſt, & de iure libera, qđ patet per ſui exitum, ineſſe per creationem ab agente nobiliſſimo. ſ. a primo, Vel ſecũdum aliam ſniam, Liberalis dr̃ illa pars Philoſophiæ, quia liberat, a curis ſecularibus ſtudentes in ea. Vel quia eã liberis licebat ſtudere, & non ſeruis. Hæc diuiditur in Theoricã, & Practicam. Practica eſt moralis philoſophia & ſic dr̃ ab effectu, quia conſiſtit in agendo, & nõ in ſpeculando, ſicut vult Ariſtoteles, quia non eſt contemplationis gratia, ſed quatenus boni ſiamus. Itaq; Mechanica, & Moralis ſũt circa operationes, ſed Mechanica circa operationes corporis, morales vero operationes circa operationes animæ. Quæ ab antiquis ſolet diuidi. ſ. in Monaſticam. Economicam, & Politicam, quæ diuiſio datur penes habitus diuerſos, q̃bus mediantibus homo regit ſeipſum, vel propriam familiam, vel ciuitatem totam. Theorica diuiditur in Naturalem, & Rationalem. Naturalis aũt conſiderat de rebus, quæ non ſunt a nobis, ſed a natura. Rationalis aũt ſiue Sermocinalis de eis, quæ principium habent a natura, ſed a nobis eſt complẽtus. Eſt. n. de ſermone cuius principium eſt a natura, quia a naturalibus inſtrumentis. Completio autem ſermonis eſt, ꝙ aliquid ſignificat, nam ad hoc eſt inuentus: hoc aũt a nobis habet non a natura, quia ab impoſitione noſtra datur ei ſignificatio talis, vel talis. Naturalis aũt cõiter dicta, diuiditur in Mathematicam, Methaphiſicam, & Naturalem proprie dictam, quia res de q̃bus eſt naturalis cõiter dicta, aut abſtrahuntur a motu, & a materia, & ſecũdũ eſſe, & ſecundũ eſſentiam, & de talibus Methaphiſica, vel prima philoſophia, qđ idem eſt. Dr̃ aũt Methaphiſica a Metha. qđ eſt trans, & Phiſis, qđ eſt natura, quia tranſcẽdit res naturales proprie dictas. Aut obſtrahuntur a materia ſecundum eſſentiam, vniuntur tñ ei ſecundũ eſſe, de talibus eſt Mathematica. Dr̃ aũt a Matheſis, qđ eſt abſtractio, & Icos, qđ eſt ſcientia, quaſi ſcientia de abſtractis. Aut concernunt motum, & materiam, & ſecundum eſſe, & ſecundum eſſentiam, & de talibus eſt naturalis proprie dicta.

De origine ſcientiarum, & primo doctrinalium. Cap. XIX.

Alphorabius in libro de ortu ſcientiarũ. Nihil eſt niſi ſubſtantia, & accidens, & creator vtriuſque. Quicquid. n. eſt creatum. Aut eſt per ſe exiſtens, & hoc eſt ſubſtantia. Aut non eſt per ſe, hoc eſt qđ vocamus Accidens. Hæc diuiſio per contradictorias fit, inter quas medium, nec cogitari, nec intelligi põt. Accidentia quidem cõprehenduntur ſenſu, nullo mediante, ſubſtantia vero ratione, mediante accidente. Quòd aũt vtriuſq; creator, præter illa ſit, & largius eſſe habeat, ex ſignis euidentibus, & miraculis cõuenientibus apud peritiſſimos eſt manifeſtum. Ex his igitur ortum habent omnes ſcientiæ. Nam quia ſubſtantia multiplicem recepit diuiſionem, multamq; partium diuerſitatem, hinc ortus eſt numerus, qui eſt multitudo compoſita ex vnitatibus. Et quia ſubſtantia naturaliter habet diuidi in infinitum potentia, numerum quoque oportuit in infinitum eſſe potentia. Hinc igitur orta eſt ſcientia de numeris, quæ dr̃ Arithmetica. & eſt ſubſtantia multiplicandi ſubſtantiæ partes, & diuidendi, & aggregandi, & minuendi, & ꝓportionandi ad inuicem. Ex quo autem ſubſtantia diuidi cœpit in multas partes, accidit vnicuique illarũ partium aliqua figura diſponi, & ex his quædam eſt figura rotunda, quædam triangula, quædam quadrangula, quædam vero pentagona, & ſic per ordinem. Opus igitur fuit ſcientia, per quam accederemus ad figuras, quæ continent partes illas ſubſtantiæ, & hæc eſt ſcientia menſurandi, quæ dicitur Geometria. Per hanc enim ſcimus menſuras, & compoſitionem, & lineas

in

in ſuperficiebus, & corporibus, & compoſitionem illarum inter ſe, quomodo figura proportionalis ſit alij figuræ, & figura in figura, vel ſuper figuram. Præterea ſubſtantia naturaliter mota eſt, & eius motus in tres ſpecies diuiſus eſt, in velocem, & tardum, & medium. Vnde opus fuit arte per quam ſciremus illorum motuum menſuras, & comparationes adinuicē, & hæc eſt ſcientia de motu, quæ dicitur Aſtronomia, per hanc enim cognoſcimus curſus planetarum, & compoſitionem eorū in locis proprijs, directionem, retrogradationem, ſtationem, adæquationem, nec tamen ad aliquid horum valemus pertingere, niſi per duas præcedentes. ſ. Arithmeticam, & Geometriam. Porro ex quo ſubſtātia mota fuerit, accidit ei ſonus, qui in tres partes diuiſus fuit. ſ. acutum, & grauem, & medium. Vnde & opus fuit arte, per quam veniremus ad horum ſcientiam, & eorundem inter ſe compoſitionem, & hæc eſt ſcientia de ſonis, quæ muſica dicitur. Huius vtilitas eſt ad reparandum mores animalium, qui æqualitatem excedunt, & perficiendos decores illorum, qui perfecti non ſunt, & conſeruandum eos, qui videntur æquales. Eſt etiam eius vtilitas ad ſalutem corporis, quia quandoque languente anima, corpus etiam quandoque infirmatur, & comeditur, & curatio fit corporis per curationē animę. Huius autem ſcientię radices ſunt tres, metrum, melos, geſtus. Metrum quidem inuentum eſt ad proportionem intellectus rationalis in dictionibus. Melos autem ad proportionandas partes acuitatis, & grauitatis. Et hæ duæ radices ſubiectæ ſunt ſenſui auditus. Geſtus autem inſtitutus eſt ad confirmandum ſe metro, & ſono motibus conſimilibus, & comparationibus competentibus, & eſt ſubiectus ſenſui viſus. Hæc igitur ars duobus præcipuis ſenſibus ſubiecta eſt, qui ſunt, viſus, & auditus. Et in hac complentur diſciplinæ quatuor, quæ dicuntur doctrinales, quia ſpeculatorem ſuum docent, ac ſubtiliorem reddunt.

De origine Phiſica, & Metaphiſicę. Cap. XX.

ITem ſubſtantia permutatur ſimpliciter. Nam alia rubet, alia pallet, alia augetur, alia diminuitur, alia generatur, alia corrumpitur, & aliquādo infirmatur, aliquando ſanatur. Ideo opus fuit ſcientia, quæ hoc totum oſtenderet. ſ. qualiter ſiant ſubſtantiæ permutationes, & quæ ſunt eius actiones nocentes, & eas pro voluntate noſtra repellere, vel augere. Hæc eſt ſcientia naturalis, quæ eſt de actione, & paſſione, quæ ex quatuor qualitatibus, ſcilicet caliditate, frigiditate, humiditate, ſiccitate aduenium ſubſtanciæ quatuor elementorum, & hæc ſiquidem in ſe latiſſima eſt, & largior cæteris ſcientijs. In hac enim perficitur cognitio omnium accidentium ſubſtantiæ abſolutę, quæ continetur ſub circulo lunæ, totiuſque maſſæ illius ſubſtantiæ, cui accidit mutatio formæ, ſm augmentum, & decrementum. Scientia quoque ſubſtantiæ ſuperioris, id eſt ſphere, circummobilis, & motus naturali mobilis deſeruientis conſtitutioni mundi, ſecundum potentiam, & ſapientiam, & voluntatem Dei benedicti, & excelſi. Igitur ſubſtātia cuius cognitio pertinet ad ſcientiam naturalem, maſſæ ſunt quinque. ſ. Ignis, Aer, Aqua, Terra, Cœlum. Nam cœlum quidē ſua natura mouetur, & mouet alia quatuor, ac permiſcet, & complexionatur, ac permutat: ipſum aūt nec calidum, nec frigidum, nec leue, nec ponderoſum, nec multipliciter formatur, vel figuratur, nec vnū in loco permutatur, vnde maſſa eius præter illa quatuor eſſe probatur. Conſiderata autem eius eſſentia, induxit hoīes ad inquirendū de illa, & eius maſſa. Itaq; de ſubſtantia cœli emerſit cognitio de ſubſtantijs, quæ in ipſo ſunt. ſ. de ſtellis ſm equalitatem menſuratum, ac diuerſitatem diſpoſitionum earum, & hoc totum eſt ſcientia de natura, qua adepta conſiderauerunt hoīes an haberet ſuperiorem, & an eſſet aliqua eſſentia non habens prius, nec poſterius, nec principium, nec finem. Hæc igitur inquiſitio fuit cauſa cognoſcendi Deum creatorem ſubſtantiæ, & accidentis. Et hæc eſt ſcientia diuina, quæ eſt finis ſcientiarum, & perfectio earum, nec reſtat poſt eam vlla inquiſitio, quoniam ipſe eſt finis, ad quē omnis ſpeculatio tendit, & in ipſo quieſcit.

De ordine ſcientiarum. Cap. XXI.

HOc aūt totum, qđ diximus adinuentum eſt aīo ſpeculando, lingua loquendo, narrando, interrogando, reſpondēdo. Itaque principium omnium ſcientiarum eſt ſcientia de lingua. i. de impoſitione nominum rebus. ſ. ſubſtantiæ, & accidentis. Secunda autem eſt Grammaticæ, quæ eſt ſcientia ordinandi ipſa nomina de rebus impoſita, & componendi orationes. Tertia Logica, quæ eſt ſcientia ordinandi propoſitiones enunciatiuas, ſm figuras Logicas, ad eliciendas concluſiones, quibus peruenitur ad cognitionem dictorum, & ad iudicandum de illis, vtrum vera, vel falſa ſint. Quarta vero Poetica, quæ eſt ſcientia ornandi metra, ſm proportionem dictionum, & tempora pedum, ac numerum eorum. Eius igitur ordinatio, ſcientiarumq; præcedentium, pertinet ad ſcientiam Arithmeticæ, quæ poſtea continuatur eis, cæteręque ſicut præordinatæ ſunt. Quintilianus de oratoria inſtitutione, li. 1. Non ſunt aūt ferendi, qui artem Grammaticam, vt tenuem atque ieiunam cauillantur, niſi fundamenta fideliter iecerit, quicquid ſuperſtruxeris corruet, neceſſaria pueris. Iocunda ſenibus, dulcis ſecretorū comes, & quæ, vel ſola omnium ſtudiorum genere plus habet operis, minus oſtentationis. Plurimi autem ambitioſa feſtinatione a poſterioribus incipiunt, dum oſtentare diſcipulos circa ſpontam malunt. Richardus, vbi ſupra. In artibus ergo talis ordo ſeruandus eſt, primo omnium comparanda eſt eloquentia, & ideo expectanda eſt Logica. Deinde per Ethicam purificandus eſt oculus mentis, & ſic ad Theoricam tranſeundum.

De viis cognoſcendi in qualibet arte Cap. XXII.

ARiſtoteles in veteri Methaphiſicā lib. 1. Senſum aūt qui per oculos eſt, iccirco præ alijs diligimus, quoniam eo nos maxima cognoſcere contingit, & multas dřias oſtēdit. Fit autem ex multis memorijs vna experientia, & ex multis experimentis fit ars, & vna vniuerſalis de ſimilibus acceptio namque magis proficere videmus, ſine experientia rōnē habentibus. Experientia enim ſingularium eſt, ars vero vniuerſalium. Actus autem, & oēs generationes circa ſingularia ſūt: non enim medicans hoīem ſanat, niſi ſm Platonem, aut Socratem, &c. Denique ſi quis ſine experimento rationē habeat, & vniuerſale quidem cognoſcat, ignorat aūt ſingulare, multotiens peccabit in curatione. Scire tamen, & obuiare, magis experimento, quam arte arbitramur. Experti enim. i. pratici ſciūt ipſum quia, ſed pp quid, neſciunt. Artifices autem, id eſt theorici pp quid, id eſt cauſam cognoſcunt, & omnino ſcientis eſt poſſe docere, ob hoc theoricam magis ſcientiam eſſe cōcipimus, quia theorici docere poſſunt, practici vero non. Nec oportet ordinari ſapiētem, ſed ordinare, nec huic ab altero ſuaderi, ſed ab hoc minus ſapienti. Difficillimum autem eſt hominibus vniuerſalia cognoſcere, a ſenſibilibus enim longiſſime ſunt: maxime vero ſenſibilia priora, & cauſæ ſunt: pp hoc enim, & ex his alia cognoſcuntur. Item in lib. 2. Sicut autem nocturnarum viſus ad lucem diei ſe habet, ſic intellectus noſter ad omnia naturæ manifeſta. Idem in noua. li. 1. Illud quidē ad qđ aſſueti fuimus, magis animo applicabile, qđ autem extra illud eſt inconueniens, immo inopinabile. In hoc quoque ſcire potes quantum facit conſuetudo. Inuenies enim apologos, & fabulas propter conſuetudinem magis applicabiles animo, q̄ ſint ſuæ veritates: Verum in ſenſibus non eſt aliquid fixum, nec eſt poſſibile, vt ſenſibilia habeant aliquem terminum cōem, cum ſemper ſint in trāſmutatione. Impoſſibile autem eſt, vt aliquis addiſcat aliquid, niſi ſciat eius principia. Et omnis doctrina fit ex prioribus, aut omnibus, aut quibuſdam. Idem in 2. li. Prima actio eorum, qui ſcientias rerum comprehendere volunt, eſt perſcrutari de difficilibus quæſtionibus. Non. n. comprehēduntur ea, quæ ſunt poſt, niſi per diſſolutionem quæſtionum difficilium, quæ ſunt ante. Ignorans n. vinculi nodum, nec diſſoluere poteſt, nec ligatus ire: Propoſitiones quidem vniuerſales ſunt principia oīum ſciētiarum. Item ſi quis voluerit ſcire naturas rerum, perſcrutari debet ex quibus componuntur.

Qualiter anima humana per Philoſophia ſtudium, & doctrinam ab ignorantia reparatur. Cap. XXIII.

HVgo in libro de anima, & ſpiritu. Anima a creatore ſuo habet principia, ex quo eſt in genere ſuo perfecta. Vnde ex quo eſt, ſciret omnia, quæ ab homine ſciri pňt, niſi grauitas carnis eſſet. Qđ per primum hominem, qui ante corruptionē humanitatis, ex quo fuit, perfecte ſcientiam habuit humanā, probari poteſt. ſed modo corrupta humanitate, ex qua coniungitur, corrumpitur, nec proprietates ſuas pōt exercere, donec vſu, & experientia, & alterius doctrina excitata incipit diſcernere, veluti ſi quis cū ſubtili acie oculorū in tenebroſa detrudatur, videre tñ non pōt ibi, niſi prius aſſueſcat tenebris, & lumē accendatur. Idē in lib. Didaſcalon. 1. Ala ſiue per ſenſus ad ſenſibilia exeat, ſiue p intelligentiā ad inuiſibilia aſcēdat, ad ſcriptam rerū ſimilitudines trahēs regirat, ſectaq; in vrbes, geminos motus glomerat. Pithagos. cū nāque dogma erat, ſimilia ſimilibus cōprehēdi, Itaque oīum capax, & rerū oīum ſimilitudine inſignita ala eſſe dř, & ex oībus cōpoſitionē ſuſcipere nō integraliter, ſed virtualiter, ac potentialiter cōtinere: Hāc naturæ dignitatē oēs habent, ſed non oēs æquā nouerunt. Aliu. n. paſſionibus corporis conſopitus, & per ſenſib les formas extra ſemetipſum abductus oblitus eſt quid fuerit, & quia nihil aliud fuiſſe ſe meminit, nil præterquam qđ vī, eſſe credit. Reparatur aūt per doctrinā, vt noſtram agnoſcamus naturā. Summum igitur in vita ſolatium eſt ſapientiæ ſtudium, quod phi-

loſophiam primus omnium nuncupauit Pythagoras. Ipſamque philoſophiam, earum rerum quæ veræ eſſent, ſuique immutabilem ſubſtantiam ſortirentur, diſciplinam eſſe conſtituit. Eſt autem philoſophia diſciplina, omnium rerum humanarum, atque diuinarum rationes plene inueſtigans.

De ſtudio, & amore ſtudendi. Cap. XXIIII.

ARiſtoteles in veteri, primo libro. Omnes quidem homines natura ſcire deſiderant. Signum autem ſenſuum dilectio, & illius maxime, qui per oculos eſt. Hunc enim præ alijs diligimus, quia eo maxime nos cognoſcere contingit, & multas rerum differentias oſtẽdit. Tullius in Rhetorica i. Eſt nãque ſtudium aſſidua, & vehemens animi ad aliquam rem applicata, magna cum voluntate, occupatio. Auguſtinus de Trinitate 10.li. Quia vero prorſus ignotã rem nullus amare põt, conſiderandum eſt cuiuſmodi ſit amor ſtudentium, ideſt, nondum ſcientium, ſed adhuc ſcire cupientiũ, quamque doctrinam. Et in his quippe rebus, in quibus nõ vſitate dr̃ ſtudium, ſolent exiſtere amores ex auditu, dum cuiuslibet pulchritudinis fama ad videndum, & fruendam animus accenditur: quia generaliter nouit corporum pulchritudines, ex eo, ꝙ plurimas vidit, & ineſt intrinſecus. Vñ approbetur cui forinſecus inhiatur. Qđ cum fit, non rei penitus incognitæ amor excitatur, cuius genus ita notum eſt: cum aũt virum bonum amamus, cuius faciem nõ vidimus, ex noticia virtutum amamus, quas nouimus in ipſa veritate. Ad doctrinas autem aliquas cognoſcẽdas plerumq; nos laudantium, atque prædicantium accendit auctoritas, & tamen niſi breuiter impreſſam cuiuſque doctrinæ haberemus in animo notionem, nullo ad eam diſcendam ſtudio flagraremus, quo ad eas peruenire poſſemus. Seneca ad Lucil. Epiſtola 48. Dociles itaque natura nos edidit, & rationem imperfectam dedit, ſed quæ perfici poſſit.

Quòd doctrina cuiuslibet animo ſtudioſa, aliquatenus impreſſa ſit eiuſdem notio. Cap. XXV.

AVguſtinus vbi ſupra. Iam ſi quiſquam neſcienti literas dicat eſſe quandam doctrinam, qua quiſque valeat, quis longe abſenti, verba mittere manufacta in ſilentio, nõnne dum concupiſcit noſce, qđ id poſſit, omni ſtudio circa illum finem mouetur, quem iam notum tenet. Sic accenduntur ſtudia diſcentium, qđ.n. prorſus quiſque ignorat amare non poteſt. Ita etiam ſi quis ignotum vocabulum audiat, velut cũ dr̃, Cementum, & ignorans quid ſit requirat, cũ.n. oẽs literæ, olæque ſonũ ſpacia, nota ſint ei, quid amplius in eo requirit, niſi cum quia audiuit vocabulum, ſimul innotuit ſignum eſſe, mouetur q; ſciendi cupiditate, cuius rei ſignum ſit. Quo igitur amplius notum eſt, ſed non plene notum eſt, eo cupit aĩas de iſto noſce, qđ reliquum eſt. Nullum.n. ſignum perfecte cognoſcit, niſi cuius rei ſignum ſit cognoſcatur. Hoc ergo, quia ardenti cura quærit, vt nouerit, ſtudioq; accenſus inſiſtit, non põt dici eſſe ſine amore, neque amare niſi nota non põt, neque iſtas tres ſyllabas amat, quas iam notas habet. Quid ergo amat, niſi, quia nouit atque intuetur in rationibus rerum, quæ ſit pulchritudo doctrinæ, qua continentur noticiæ ſignorum oĩum, & quę ſit vtilitas in ea peritia, qua inter ſe humana ſocietas ſenſa cõicat, ne ſibi hominum cetus deteriores ſint, quauis ſolitudine, ſi cogitationes ſuas colloquendo non miſceant. Hãc ergo ſpeciem decoram, & vtilem cernit aĩa, & nouit, & amat, eãque in ſe perfici ſtudet, quiſque vocũ ſignificantium quęcunq; ignorat inquirit. Aliud eſt enim quod eam in luce veritatis conſpicit, aliud in ſua facultate concupiſcit. Concupiſcit namque in luce veritatis, quam magnum, & quam bonum ſit omnes gentium linguas intelligere, ac loqui, nullamque vt alienigena audire, & a nullo ita audiri, cuius noticiæ decore mouetur animus, etiã vſu amplectitur quod ratione prænoſcit, eiq; inhiet in omni opera, quam impendit conſequendæ tali facultati. Quo circa cum quis audito verbo incognito, vult noſce quid ſit, & quærit, vtique in ſtudio diſcendi eſt, videturq; amare rem incognitam, quod non ita eſt, ſpem namq; iſtam tangit animus, quam nouit, & cogitat, in qua elucet decus conſociandorum animorum in vocibus notis audiendis, atque reddendis, eaq; accendit ſtudio quærentem, quid eſt, quod ignorat, ſecũdum notam formam, quo id pertineat inueniẽt, & amantem. Quamobrem omnis amor ſtudentis animi ideſt, volentis ſcire, quod neſcit, non eſt amor eius rei quam neſcit, ſed eius quam ſcit, propter quam vult ſcire, quod neſcit.

Quòd Curioſus, a Studioſi nomine diſcernendus ſit. Cap. XXVI.

AVt ſi quis tam curioſus eſt, vt non propter aliquam cauſam notam, ſed ſolo amore rapiatur incognita ſciendi, diſcernendus quidem eſt a ſtudioſi nomine, iſte curioſus: Sed nec iſte amat incognita, immo congruentius dicitur, odit incognita, quæ nulla eſſe vult, dum vult omnia cognita. Seneca ad Lucil. Multi aperta trãſeunt, condita & abſtruſa rimantur, furem ſignata ſollicitant, vile videtur quicquid patet, aperta effractarius præterit, hos mores habet imperitiſſimus quiſque, in ſecreta irrumpere cupit, iactantiæ genus eſt nimis latere, & a conſpectu hominum ſecedere, conuocat turbã quiſquis ocio ſuo aliquam fabulam impoſuit. Bern. ſuper Cant. in Homel. Scio vbi legerim, ſcientia inflat. Et iterum qui addit ſcientiam, addit, & laborem, videns quia ſcientiarum differentia eſt. Alia eſt inflans, alia contriſtans, nec dubito quin dolens tumenti præferenda ſit, quia ſanitatem, quam tumor ſimulat dolor poſtulat. Qui autem poſtulat ſaluti propinquat, quoniam qui petit accipit, nõ qui ſe putat aliquid ſcire. Quid autem eſt modus ſciendi, niſi vt ſcias quo ordine, quo ſtudio, quo fine quæque noſce oporteat. Quo ordine, vt prius quod maturius ad ſalutem. Quo ſtudio, vt id ardẽtius, quod ad amorem vehementius. Quo fine, vt non ad inanem gloriam, aut curioſitatem, aut aliquid ſimile, ſed tantum ad ędificationem tuam, & proximi. Sunt enim qui ſcire volunt eo tantum fine, vt ſciant, & eſt turpis curioſitas. Alij, vt ſciantur ipſi, quos irridet ſatyrus dicens. Scire tuum nihil eſt, niſi te ſ.h.ſ.a. & eſt turpis vanitas. Alij, vt ſcientiam vendant pecunia, vel honorib. & turpis quæſtus eſt. Alij, vt ædificent, & charitas eſt. Alij, vt ædificentur, & prudentia eſt. Cibus indigeſtus malos humores generat, & corpus corrumpit non nutrit. Ita & multa ſcientia ingeſta ſtomacho, animæ quæ eſt memoria, ſi decocta igne charitatis non fuerit, & ſic per quoſdam artus animæ mores ſcilicet, & actus transfuſa, in me reputabitur huiuſmodi ſcientia in peccatum, tanquam cibus in prauos humores noxioſque conuerſus, an non inflationes, & torſiones in conſcientia ſuſtinebit, huiuſmodi ſciens bonum, & non faciens?

Quòd tria ſtudentibus neceſſaria ſunt. Cap. XXVII.

HVgo Didaſcalis, quarto libro. Tria ſtudentibus neceſſaria ſunt ſcilicet. Natura, Exercitium, Diſciplina. In Natura cõſideratur, vt audita facile percipiat, & percepta firmiter cuſtodiat. In Exercitio, vt labore, & ſedulitate naturalem ſenſum excolat. In Diſciplina, vt laudabiliter viuens, mores cum ſcientia componat. Ad Naturam itaque pertinent Ingenium, & Memoria. Quæ duo ita ſibi in omni ſtudio, & diſciplina cohærent, vt vnum non proſit, ſi alterum deſit, ſicut nulla proſunt lucra vbi deeſt cuſtodia, & incaſſum receptacula munit, qui quod recondat non habuerit. Ingenium quippe ſapiẽtiam inuenit, memoria cuſtodit. Eſt autem memoria vis retentiua eorum, quæ ſenſibus ſuppoſita fuerint per ſe, vel etiã in imaginibus. Ingenium eſt vis quædam naturaliter animo vnita, per ſe valens. Ingenium a natura perficitur, vſu iuuatus, immoderato labore retũditur, & exercitio temperato acuitur. Ingenium exercent duo, ſcilicet lectio, & meditatio. Lectionis genus triplex eſt, ſcilicet docentis, diſcentis, per ſe inſpicientis. Dicimus enim Lego librum illi, & Lego librum ab illo, & Lego librum. In lectione conſideranda ſunt maxime, ordo, & modus. Ordo attenditur in diſciplinis ſecundum naturam, vt Grammatica antiquior eſt Dyalectica. In libris ſecundum perſonam actoris, vel ſubiectam materiam. In narratione ſecundum diſpoſitionem, quæ duplex eſt. Naturalis, ſcilicet quando res eo ſeritur ordine, quo geſta eſt. Et artificialis quando id quod poſtea geſtum eſt, prius narratur, & quod prius, poſtmodum. In expoſitione ſecundum inquiſitionem. Expoſitio tria continet, ſcilicet literam ideſt conſtructionem: ſenſum, ideſt apertam ſignificationem: ſententiam, ideſt profundiorem intelligentiam. Modus legendi in diuidendo conſtat. Omnis autem diuiſio incipit a finitis, & vſque ad infinita progreditur. Omne autem finitum magis notum eſt, & ſcientia comprehenſibile. Doctrina autem ab his, quæ magis nota ſunt incipit, vt cum ab vniuerſalibus ad particularia deſcendimus. Sicque paulatim deſcendendo eorum, quæ continentur natura inueſtigamus. Meditatio eſt frequens cogitatio cum conſilio, quæ cauſam, & originem, modum, & vtilitatem cuiuſque rei prudenter inueſtigat. Hæc principium ſumit a lectione, nullis tamen reſtringitur regulis aut præceptis lectionis. Principium ergo doctrinæ eſt in lectione, cõſummatio in meditatione. Quam ſi quis familiarius amare didicerit, iocundam valde reddit vitam, & maximam in tribulatione præſtat conſolationem. Oportet autem, vt quæ in diſcendo diuiſimus, cõmendanda memoriæ colligamus, hęc namq; omnis tractatio aliquod principium cui tota rei veritas, & vis ſententiæ innititur, & ad ipſum cuncta alia referuntur, hoc quærere & conſiderare colligere eſt. Vnus fons eſt, & riuuli multi? Qui anfractus fluminum ſequeris, tene fontem, & totũ habes. Hoc iccirco dico, quia memoria hominum hebes eſt,

eſt, & breuitate gaudet, & ſi in multa diuidimr, fit in ſingulis minor. Rogo ergo te o lector, ne nimium læteris ſi multa legeris, ſed ſi multa intellexeris, immo ſi retinere potueris. Conſtantinus in Pantegni prima parte. Sex aũt ſunt, quæ ſcientiis conueniunt, introeuncẽda, ſ. libri intentionẽ, eiuſdẽ vtilitatẽ, titulũ & ad q̃ tẽdit doctrinæ partẽ, nomẽ auctoris, & libri diuiſionẽ.

De ſtudij iuuamentis, & prima de Humilitate.

Cap. XXVIII.

HVgo vbi ſupra. Sapiens quidam cum de modo, & forma diſcendi interrogaretur,

Mens, inquit, humilis ſtudium quærendi, vita quieta.
Scrutinium tacitum, paupertas, terra aliena,
Hæc reſerare ſolent, nonnulla obſcura legenti.

Illaudabilis quippe eſt ſcientia, quam vita maculat impudica: ideo præceptis legendi, præcepta quoq; vitæ adiunxit. Principium diſciplinæ humilitas eſt, cuius tria præcipue ad lectionẽ pertinent documenta, ſcilicet vt nullam ſcripturam, vel ſcientiam vilem habeat, vt a nemine diſcere erubeſcat. Tertium vt cum ſcientiam adeptus fuerit, cæteros non cõtemnat. Multos hoc decipit, q; ante tp̃s ſapientes videri volunt, vnde & ſimulant, quod non ſunt, & quod ſunt erubeſcunt, eoq; longius a ſapientia vera recedunt, quo non eſſe ſapientes, ſed putari cupiunt. Huiuſmodi multos noui, qui cum primis adhuc elementis, indigeant, non niſi ſummis intereſſe dignantur. Et ex hoc ſolũ in ſe magnos fieri putant, ſi magnorum, vel ſapientũ ſcripta vel legerint, vel audierint verba, vel ab eis cogniti fuerint. Sed vtinã me nemo agnoſcat, & ego cuncta nouerim. Platonẽ audiſti, audias & Chryſippum. In prouerbio dicitur. Quod tu non noſti, fortaſſis nouit Oſellus. Nemini omnia ſcire datum eſt, nec quiſquam rurſum cui aliquid ſpeciale a natura recepiſſe non contigerit. Prudens igitur lector omnes libenter audit, omnia legit, ĩdifferẽter ab omnibus, quod ſibi deeſſe videt, quęrit, nec quantum ſciat, ſed quantum ignoret conſiderat. Hinc iſtud Platonicum aiunt, Malo aliena verecundè diſcere, quàm mea impudenter ignorare. Cur.n.diſcere erubeſcis, & neſcire non verecundaris, pudor iſte maior eſt illo. Sapientior oĩbus eris, ſi ab oĩbus diſcere volueris. Qui ab oĩbus accipiunt, oĩbus ditiores ſiunt. Si oĩa legere non potes, ea quæ ſunt vtiliora lege. Etiam ſi oĩa legere potueris, non tñ idem labor oĩbus impendendus eſt. Sed quædam ita legenda ſunt, ne ſint incognita quædam vero ne ſint inaudita: quoniam aliquando pluris eſſe credimus, quod non audiuimus, & facilius æſtimatur res, cuius fructus agnoſcitur. Expedit etiam tibi, vt cum aliquid ſaperę ceperis, cæteros non contemnas. Bonus enim lector humilis eſſe debet, & manſuetus, & a curis inanibus, & voluptatum illecebris prorſus alienus diligens, & ſedulus, vt ab omnibus libenter diſcat, nunquam de ſcientia præſumat. Peruerſi dogmatis auctores, quaſi venena fugiat, diu rem pertractet, antequam iudicet, dicta ſapientum intellecta diligat, & ſi qua fortè obſcuriora repperit, non ſtatim in vituperium prorumpat, vt nihil bonum eſſe credat, niſi quod ipſe intelligere potuerit. Hæc eſt humilitas diſciplinæ legentium. Et decretis Gratiani diſtinctione 38. Auguſtinus in libro de cathetizandis rudibus. Sedulo monendi ſunt ſcholaſtici, vt humanitate induti Chriſtiana, diſcant non contẽnere, quos cognouerint magis morum vitia, quàm verborum deuitare, ſed cordi quidem caſto linguam exercitatam, nec conferre audeant, quam etiam præferre conſueuerant &c. Item Clemens Papa. Nullus epiſcopus propter opprobrium ſenectutis, vel nobilitatem generis, a paruulis, vel minimis eruditis, ſi qd forte eſt vtilitatis, & ſalutis inquirere negligat. Seneca ad Lucilium in epiſtolis. Quid enim ſtultius eſt, quam quia non didiceris non diſcere. Quamdiu viuas, tamdiu diſcendum eſt quemadmodum viuas.

De quatuor cæteris. Cap. XXIX.

HVgo vbi ſupra. Studium quærendi ad exercitium pertinet. Antiqui propter amorem ſapientiæ, alii calcabãt honores, alii proiiciebant diuitias, alii acceptis iniuriis gaudebant, alii deſerta petebant, vt contemplationi liberius vacarent. Permenides philoſophus quindecim annis in rupe Aegyptiaca cõſediſſe legitur, & Prometheus ob immodicam meditandi curam in monte Caucaſo vulturi expoſitus memoratur. Quidam cuidam philoſopho ait. Nonne vides, quia te derident homines? Et ille ipſi. Me, inquit, derident, & eos Aſini. Hanc igitur diligentiam in noſtris doctoribus, eſſe vellẽ, vt nunquam in eis ſeneſceret ſapientia. Omnes penè virtutes corporis decreſcunt in ſenibus, creſcente ſola ſapientia. Vnde ſapiens ille vir Grecię Themiſtocles, cum expletis 107. annis ſe mori cerneret, dixiſſe fertur, ſe dolere, quòd egrederetur e vita, quando ſapere cepiſſet. Vitæ quoque quies ſiue interior, vt mens, per illicita deſideria non diſcurrat, ſiue exterior, vt ociũ, & opportunitas, honeſtis, & vtilibus ſtudiis ſuppetat, vtraque ad diſciplinam pertinet. Scrutinium autem, id eſt meditatio ad exercitium ſpectat. Et ſtudium quidem quærendi inſtantiam ſignificat operis. Scrutinium vero diligentiam meditationis Opus peragunt labor, & amor. Conſilium pariunt cura, & vigilia. In labore eſt, vt agas. In amore, vt perficias. In cura, vt prouideas. In vigilia, vt attendas. Iſtę ſunt quatuor pediſſequæ portantes lecticam philologiæ, id eſt ſedem ſapientiæ. His enim ſuppoſitus geſtari dicitur, quia in his ſe exercendo promouetur. Vnde pulchrè iuuenes propter robur a fronte lecticam tenere dicuntur, videlicet Philos, & Cophos, id eſt Amor, & Labor, quia foris opus peragunt. A poſteriori puellæ, ſcilicet Philemia, & Agrimina; quod interpretatur cura, & vigilia; quia intus in ſecreto conſilium pariunt. Paruitatem quoque, ſcilicet, ſuperfluam, non lectari maxime ad diſciplinam ſpectat. Pinguis autem venter, vt dicitur, ſenſum tenuem non gignit. Poſtremò terra aliena poſita eſt, quæ & ipſa quoque hominem exercet. Omnis mundus philoſophantibus exilium eſt. Quoniam, vt ait quidam.

Neſcio qua natale ſolum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non ſinit eſſe ſui. &c.

Magne virtutis principium eſt, vt diſcat paulatim exercitatus animus viſibilia hæc, & tranſitoria commutare, vt poſt modũ poſſit etiam derelinquere. Delicatus ille adhuc eſt, cui patria dulcis eſt, fortis autem eſt cui iam omne ſolum patria dulcis eſt, perfectus vero, cui mundus totus, exilium eſt. Ille mundo amorem fixit. Iſte ſparſit, Hic extinxit. Ego a puero exulaui, & ſcio quo mærore animus artum aliquando pauperis tugurii fundum deſerat, qua libertate poſtea marmoreos lares, & tecta laqueata deſpiciat.

De his quæ ſtudentes impediunt. Cap. XXX.

TRia ſunt, quæ præcipue legentium ſtudiis obeſſe ſolent. Negligentia, ſcilicet ſtudii. Imprudentia, ſcilicet ordinis, & modi. Fortuna, vt paupertatis, doctorum raritatis. De primo lector admonendus eſt. De ſecundo inſtruendus. De tertio adiuuandus. Boetius in libro de ſcholaſtica diſciplina. Non ſit ergo ſcholaris dyſcholus, id eſt a ſchola diuiſus, per vicos, & plateas, tabernaſque diſcurrens, ac meretricum cellulas, per publica quoque ſpectacula, per pompas, & choreas, per comeſſationes, & publicas cœnas, oculis vagis, & effrena lingua, ſed a luxuriæ feruore ſe ſtudeat alienare, quam triplici membro diuidunt ſatyrici, Vnam conſiſtere dicentes in ornatu, alterã in coitu, tertiam guloſitatis aſſiſtricem. Cuiuſlibet ſæculentiæ tabie, nouimus contumelioſo coitus appetitu ſubiectos laborare. Eſt enim meretrix iniquitatis, vita, inferni ianua, percuſſio ſcorpionis, veſcatrum ſceleris, puteus interitus. Huic comeſſationis, & ebrietatis ſpecies permutatim eſt annexa, tanquam cauſatum cum cauſa. Propter coitum enim fit ebrietas relatione necnon, & cætera vitiorum genera. Vinum autem modice quidem ſumptum intellectui videtur acumen inferre, non modice vero potatum rationem perturbat, intellectum ebetat, memoriam eneruat, errorem infundit, & in furorem deiicit. Tertia porro luxuriæ ſpecies, quæ ornatibus inhiat, gaudet veſtium frequenti variatione, totumque membrorum ſigillatione. Pectinis beneficio cæſariem polire & calamiſtri tortuoſitate, florũque diuerſitate, ſeriatim laſciuiter Gulam fuco perfundere, caſtigationi nouaculorum frequenti inhiare. Sinus aromatibus implere gemmatis colla monilibus, parthorumque cingulis, ventrem caſtigatum plebi oſtendere, roſtratis calceis, & tabulatis incedere, collo elato, gutture inflato, ſupercilio mutilato, oculo impudico, inceſſuque faſtuoſo, ſe tortuoſe procedere, appoſitis quoque cibariis omnia faſtidire, & vltimo, raroque ſcholis intereſſe. Loricę, vetularumque remotio ſummopere captanda eſt, nedum veneris aliquid ſuggerat iniquitatum, vel a mancipio exuberat permoliturum, quia mancipiorum rara reperitur clementia, rariorque in agone conſtantia. Vt autem ſedentis mancipio, in quo plenaria confidit dominantis dilectio. Seruus bilinguis procul expellatur, & ipſius eminente nequitia ſtatim deponatur, licet conſanguinitate proximus exiſtat. Seruorum quippe credulitate multos ſociorũ vidimus iacturam incurrere. Creditoribus adhibeatur ſumma commendatio, dicq; præfixa ſemper pro poſſe debiti ſolutio. Cauendũ eſt autem ne delicioſus incurrens appetitus careceat, ne lucrũ enerues, raroq; fidelis adiutor. Defraudet familiaris, vt ſiniſtra viſu, & auditu exhibeat, quod ſcribentis dextera præmolliat. Sit paupertatis facultas munda, portio portio contenta, viriliter incurſus perferens, ad ſumma ſemper anhelans, omnibus obediens, famulatu prompta, ad obloquendum tarda fidelis obſequio, dulcis integraq; colloquio, cordis tumoroſitate carens.

De

De his, qui ſtudijs inutilibus ſe occupant. Cap. XXXI.

HVgo vbi ſupra. Scholaſtici noſtri aut neſciunt, aut nolunt modum congruum in diſcendo ſeruare, & iccirco, multos ſtudentes, paucos ſapientes inuenimus. Mihi autem videtur non minus curandum eſſe lectori, ne in ſtudijs inutilibus operam ſuam impendat, quàm ne in bono, & vtili propoſito tepidus remaneat. Malum eſt, bonum negligenter agere. Peius in vacuum multos labores expendere. Duo ſunt genera ſcripturarum. Vnum ſcilicet artium, quæ philoſophiæ ſupponuntur, vt eſt Grammatica, Dyalectica &c. Aliud earum, quæ appendicia ſunt artium, & in aliqua extra philoſophiam materia verſantur, vt ſunt Carmina poëtarum, Comediæ, & Tragediæ, & Fabulæ quoque, & Hiſtoriæ. Quiſquis igitur ad ſcientiam pertingere cupit, ſi relicta veritate artium, reliquis ſe implicare voluerit, materiam laboris plurimam, vel infinitam inueniet, & fructum exiguum. Quapropter mihi videtur primam operam eſſe dandam artibus, maxime ſeptem liberalibus, quæ ſunt fundamentum omnis doctrinæ, & ita ſibi cohæreant, alternaſque viciſſim rationibus indigent, vt ſi vel vna defuerit, cæteræ philoſophum facere non poſſunt. Deinde cætera, ſi vacant, legantur, quia plus aliquando delectare ſolent ſerijs admixta ludicra. Seneca ad Lucillium epiſtola, 88. Poteſt & ſine liberalibus ſtudijs veniri ad ſapientiam, quamuis multam partem rerum humanarum, diuinarumque comprehenderis, ingenti copia quærendorum, ac diſcendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, vt habere poſſint liberum hoſpitium, ſuperuacua ex animo tollenda ſunt, laxum ſpacium res magna deſiderat, & plus ſcire velle, quàm ſatis, eſt intemperantiæ genus. Quid quòd iſta liberalium artium conſectatio moleſtos, verboſos, intempeſtiuos, ſibi placentes facit, & ideo nõ diſcentes neceſſaria, quia didicerunt ſuperuacua. Quatuor millia librorum Didimus Grammaticus ſcripſit, miſer eſſet ſi tã multa etiam ſuperflua etiam legiſſet. In his libris de patria Homeri quæritur, de Æneæ matre vera, & alia, quę erant dediſcenda ſi ſcires. Idem in 48. Niſi interrogationes vaferrimas ſtruxero, & cõcluſione falſa a vero naſcens mendacium aſtrinxero, non potero, & a fugiendis petẽda ſecernere, pudet me. In re tã ſeria ſenes ludimus. Mus ſyllaba eſt, Mus autem caſeum rodit, ſyllaba ergo caſeum rodit. Puta me iſtud ſoluere non poſſe quod mihi ex iſta ſcientia periculum imminet, quod incõmodum ſine dubio verendum eſt. O pueriles ineptias, quid mihi laſoria iſta componis? Non eſt iocandi locus, aperta decent, & ſimplicia bonitatem, etiam ſi multum ſuper eſſet ætatis, parce diſpenſandum erat, vt ſufficeret neceſſarijs. Nunc vero, quæ dementia eſt ſuperuacua diſcere, in tanta temporis egeſtate. Idẽ in 49. Quod inquit non perdidiſti habes, cornua non perdidiſti, ergo cornua habes. Nunc vero ad iſtas ineptias, ingens negocium in manibus eſt. Quid agam, mors me ſequitur, vita fugit aduerſus hoc doce me aliquid. Varro ad Athenienſem auditorem. Sunt quædam, quæ eradenda eſſent ab animo ſcientis, quia inſerendi veri locum occupant.

De illis qui artem confundunt. Cap. XXXII.

HVgo vbi ſupra. Eſt & aliquis error ſummopere vitandus. Quidam enim, licèt ex his, quæ legenda ſunt, nihil prætermittant, nulli tamen arti, quod ſuum eſt tribuere norunt, ſed in ſingulis omnes legunt. In Grammatica de ſyllogiſmorum ratione diſputant. In Dyalectica caſuales inflexiones inquirunt. Et quod magis irriſione dignum eſt, in titulo penè totum librum legunt, & inceptum tertia vix lectione expediunt, Huiuſmodi non alios docent, ſed ſuam ſcientiam oſtentant. Sed vtinam quales mihi tales omnibus apparerent. In qualibet autem arte, aliud eſt agere de arte, aliud per artem. Agere de Grammatica quibuſdam tantum cõuenit, vt Priſciano, Donato, Seruio. Agere vero Grammaticæ omnibus. Cum ergo de qualibet arte agimus, maxime in docendo, vbi omnia ad compendium reſtringenda ſunt, & ad facilem intelligentiã euocanda. Non omnia dicenda ſunt, quæ dicere poſſumus, ne minus vtiliter dicantur ea, quæ dicere debemus. Id tandem in vnaquaq; arte quæras, quod ad eam ſpecialiter pertinere conſtiterit. Denique cum artes legeris, & quid ſit vniuſcuiuſque proprium cognoueris, tunc demum rationes ſingularum conferre licebit. Noli diuerticula multiplicare, quouſquſque ſemitas didiceris. Securus diſcurres, cum errare non timueris. Hieronymus ad Paulinum. Quod medicorum eſt, promittunt medici, tractant fabrilia fabri. Sola ſcripturarum ars eſt, quam ſibi paſſim omnes vendicant. Scribimus indocti, doctique poemata paſſim. Hanc garrula anus, hanc delirus ſenex, hanc ſophiſta verboſus, hanc vniuerſi præſumunt, lacerant, docent antequam diſcant. Taceo de mei ſimilibus, qui ſi forte ad ſcripturas ſanctas poſt ſeculares literas venerint, & ſermone compoſito, aures populi mulſerint, quicquid dixerint hi legem Dei putant, nec ſcire dignantur quid Prophetæ, quid Apoſtoli ſenſerint, ſed ad ſenſum ſuum incongrua aptant teſtimonia, quaſi grande ſit, & non vitioſiſſimum dicendi genus, deprauare ſententias, & ad voluntatem ſuam ſacram ſcripturam trahere repugnantem, quaſi non legerimus Homerocentonas, & Virgiliocentonas, ac vero ſic etiam Maronem ſine Chriſto poſſimus dicere Chriſtianum, quia ſcripſerit.

Iam redit, & virgo &c.

Idem ad Pammachium, Felices, inquit Fabius, eſſent artes, ſi de illis artifices ſoli iudicarent.

De illis qui omnia legere volunt. Cap. XXXIII.

HVgo vbi ſupra. Sunt qui omnia legere volunt, ſed infinitus eſt librorum numerus. Tu noli ſequi infinita, vbi ſinis non eſt, nec requies, & ideo, nec pax, vbi vero pax nulla eſt Deus habitare non poteſt, quia in pace factus eſt locus eius. Seneca in Epiſtola ſecunda. Primum argumentum compoſitæ mentis exiſtimo poſſe conſiſtere, & ſecum morari. Illud autem vide, nè lectio multorum auctorum, & diuerſi generis voluminum habeat aliquid vagum, & inſtabile, certis ingenijs immorari, & innutriri oportet, ſi velis aliquid trahere quod in animo ſedeat fideliter. Nuſquam eſt, qui vbiq; eſt. Non prodeſt cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim ſumptus emittitur. Nihilq; tam vtile eſt, quod in tranſitu proſit. nihil æque ſanitatem impedit, ut remediorum crebra mutatio. Itaque diſtrabit librorum multitudo, & cum legere non poſſis quantum habueris, ſatis habere quantum legas. Faſtidientis ſtomachi eſt multa degustare. Item in 45. Non refert quam multos libros, ſed quam bonos, lectio certa prodeſt, varia delectat. Varro ad Them. Sic multi libros deguſtant, vt conuiuæ delicias, ſed cito tranſeuntia, cum ſaliuntur, Renuit philoſophia faſtidientẽ ſtomachum, ad ſimplicem aquam hylarem inuitat conuiuam. Multum iuuat alit rerum ſed ipſam an libros inſpicias. Libri non niſi ſcientiarum, paupercula monimenta ſunt, principia inquirendorum continent, vt ab his negociandi principia ſumat animus. En vero tantum ſtudia intermittantur. Gaudet natura varietate. Omnia quidem noſce eſt impoſſibile, pauca vero non laudabile. Bernardus Claræuallenſis. Multitudo rerum, & temporis breuitas, non patiuntur omnia comprehendi.

De his qui legunt, vel audiunt ea, quæ ſtatui ſuo non congruunt. Cap. XXXIIII.

HVgo vbi ſupra. Cæterum liber non eſt a culpa, qui alienum vſurpat officium. Si monachus es, quid facis in turba, ſi amas ſilentium, cur clamantibus aſſidue intereſſe delectat? in ſemper ieiunijs, & fletibus inſiſtere debes, & philoſophari quæris. Simplicitas Monachi philoſophia eſt. Sed docere inquit alios volo, non eſt tuum docere, ſed plangere. Si tamen doctor eſſe deſideras, audi quid facias. Vilitas habitus tui, & ſimplicitas vultus, & innocentia vitæ, & ſanctitas conuerſationis tuæ docere debent homines, melius fugiendo mundum doces, quàm ſequendo. In Decretalibus, 3. libro, vltimo titulo. Alexander 3. c. non magnopere. Nullus omnino poſt votum religionis, poſt factam in aliquo loco profeſſionem ad phiſicã legeſue mundanas legendas permittatur exire. Si vero exierint, & ad clauſtrum infra duorum menſium ſpacium non redierint, ſicut excommunicati ab omnibus habeantur, & caueantur, & in cauſa nulla, ſi patrocinium voluerint praſtare audiantur. Reuerſi autem in choro, capitulo, menſa, & cæteris vltimi fratrum exiſtant, & (niſi forte ex licentia ſe ap.) totius ſpem promotionis amittant. Item Honorius tertius c. ſuper ſpecula. Contra religioſas perſonas exeuntes ad audiendas leges, vel phiſicam, Nos volentes, vt decætero ipſo facto ſententiam excommunicationis incurrant, diſt. pręmandamus quatenus a diœceſanis, & epiſcopis ipſorum, quàm a cæteris epiſcopis in quorum dyœceſibus ſtudeant, monachi tales excommunicati publicentur. Quia vero Theologiæ ſtudium cupimus ampliari, ad Archidyaconos, Decanos, Plebanos, Præpoſitos, Præcentores, & alios clericos Perſonatus habentes, nec non presbyteros (niſi ab his infra ſpacium præſcriptum ab ſe ſerint) hoc extendi volumus, & mandamus, etiam ap: poſt. firmiter obſeruari. Beda ſuper Parabolas li. primo. Soli quoque conceditur hæreticorum libros legere, qui adeo ſolidatus eſt in fide catholica, vt nequeat ſeparari laborum dulcedine, vel aſtutia. Gratianus in decretis. 1 parte, diſt. 37. Legitur in concilio Carthag. 4. Epiſcopus libros gentilium non legat, hæreticorum autem legat, aut pro neceſſitate, aut pro tempore. Item Hieronymus ad Damaſum Papam, de prodigo filio Sacerdotes Dei videmus omiſſis euangelijs, & prophetis, comedias legere, amatoria bucolicorum verſuum verba cantare, tenere virgilium, & id quod in pueris eſt cauſa neceſſitatis, crimen

crimen

crimen in ſe facere voluptatis. Nonne nobis videtur in vanitate ſenſus, & obſcuritate mentis ingredi, qui diebus ac noctibus in dyalectica arte torquetur, qui phiſicus perſcrutator oculos trans cęlum eleuat, & vltra profundum terrarum, & abyſſi in quoddam mare demergitur. Item Rabanus de eccleſiaſticis inſtitutis. Legimus de bono Hieronymo. Quod cum legeret libros Ciceronis ab Angelo correctus eſt.

De ſecularibus literis ad eruditionem non ad voluptatem legendis. Cap. XXXV.

SEd contra legitur etiam, quòd Moyſes, & Daniel omni ſcientia Aegyptiorum, & Chaldęorum eruditi fuerunt. Legitur etiam, quòd præcepit dominus filijs Iſrael vt exploliarent Aegiptios auro, & argento, moraliter inſtruens: vt ſiue aurum ſapientiæ ſiue argentum eloquentiæ, apud poetas inuenerimus, in vſus ſalutiferę eruditionis vertamus. In Leuitico etiam primitias mellis, id eſt, dulcedinem humanæ eloquentię domino iubemur offerre. Hinc etiam Beda in libro Regum ait. Turbat acumen legentium, & deficere cogit, qui eos a legendis ſecularibus omni modo exiſtimat prohibendos. In quibus ſimul ſi qua inuenerunt vtilia, quaſi ſua ſumere licet. alioquin Moyſes, & Daniel ſapientia, & literis Aegyptiorum, & Chaldęorum non paterentur erudiri, quorum tamen ſuperſtitiones, & delicias, alias delitationes horrebant: Nec ipſe magiſter gentium aliquot verſus poetarum ſuis, vel ſcriptis indidiſſet, vel dictis. Cur ergo legi prohibentur, quæ tam rationabiliter legenda probantur? Sed ſeculares literas quidam legunt ad voluptatem, poetarum figmentis, & ornatu verborum delectati. Quidā vero eas ad eruditionem addiſcunt, vt errores gentilium legendo deteſtentur, & vtilia, quæ in eis inuenerint ad vſum ſacræ eruditionis deuoti mutant, tales laudabiliter ſeculares literas addiſcunt. Vnde beatus Gregor. quendam epiſcopum non reprehendit, quia eas didicerat, ſed quia contra epiſcopale officium pro lectione euāgelica Grammaticā populo exponebat. Hinc etiam Ambroſius ſcribit ſuper Lucam. Legimus aliqua ne ignoremus, legimus non, vt teneamus, ſed vt repudiemus. Item Hieronymus ſuper epiſtolam ad Titum. Si quis Grammaticam artem nouit, vel Dyalecticam, vt recte loquendi rationē habeat, & vera, & falſa diiudicet, non improbamus. Geometria autem, & Arithmetica habent in ſua ſcientia veritatem, ſed illa non eſt ſcientia pietatis. Scientia autem pietatis eſt, Noſce legem, & ſacras ſcripturas, & intelligere Prophetas. In Euangelio credere, Apoſtolos non ignorare. Grammaticorum autem doctrina poteſt etiam proficere ad vitam dum fuerit in meliores vſus aſſumpta. Idem. Qui de menſa, & vino regis nolunt comedere ne polluantur, vtique ſi ſapientiam atque doctrinā Babyloniorum ſcirent eſſe peccatum, nunquam acquieſcerēt diſcere, quod non licebat: diſcant autem, nō vt ſequantur, ſed vt iudicent, atque cōuincant. Quoniam ſi quiſpiam aduerſum Mathematicos velit ſcribere, imperitus Matheſeos, riſui patebit. Et ſimiliter aduerſus philoſophos diſputans, ſi ignorat dogmata philoſophorum. Diſcat ergo ea mente doctrinam Chaldaicam, qua moyſes omnem ſapientiam Aegyptiorum didicerat. Item ſiquando cogimur ſecularium literarum recordari, & aliqua ex his diſcere, quæ olim omiſimus, non eſt noſtræ voluntatis, ſed, vt ita dicam, grauiſſimæ neceſſitatis, vt probemus ea, quæ a ſanctis prophetis ante ſecula multa prædicta ſunt, tā Græcorum, quàm Latinorum, & aliarum gentium literis contineri. Item Auguſtinus contra Manicheos. Si quid veri de Deo Sybilla, vel Orpheus, aliique gētium vates, aut philoſophi prædixiſſe perhibentur, valet quidem aliquid ad Paganorum vanitatem conuincendam, non tamen ad iſtorum auctoritatem complectendam: quantum enim diſtat de Chriſti aduentu inter prędicationem Angelorum, & confeſſionem Dęmonum, tantum inter curioſitatem ſacrilegarum ſcripturarū, & auctoritatem Prophetarum. Item Clemens Papa. Cum enim de diuinis ſcripturis integram quiſquam & firmam regulam veritatis ſuſceperit, abſurdum non erit, ſi aliquid, & ex eruditione communi ac liberalibus ſtudiis, quæ forte a pueritia attigit, ad aſſertionē veri dogmatis conferat, ita tñ, vbi vera didicerit, falſa, & ſimulata declinet. Iſidorus in libro Sententiarum. Ideo prohibētur Chriſtianis poetarum figmenta legere, quia per oblectamenta fabularum nimium mentem excitant ad incentiua libidinum. Non enim ſolum Tura offerēdo dæmonibus immolant, ſed etiam eorum dicta libentius capiendo.

De diuerſorum doctorum floribus excerpendis. Cap. XXXVI.

SEneca Epiſtola 84. Alit lectio ingenium & ſtudio fatigatū, non tamen ſine ſtudio reficit. Nec ſcribere tantum nec tātū legere debemus, altera res cōtriſtabit vires, & exhauriet (de ſtilo dico) altera ſoluet, & diluet: inuicem hoc, & illo commeandum eſt, & alterum altero temperandum, vt quicquid lectione collectum eſt, ſtilus redigat in corpus. Apes enim imitari debemus, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpūt, deinde quicquid attulerint diſponunt, ac per fauos digerunt, ſic & nos debemus, quæcunque ex diuerſa lectione congeſſimus, ſeparare. Deinde adhibita ingenii noſtri facultate, in vnum ſaporem varia illa libamenta confundere. Talē animum noſtrū eſſe volo, vt multæ in illo artes, multa precepta, multarum ætatum exempla ſint in vnum conſpirata. Hieronymus contra Vigilantium. Operis mei, & ſtudij eſt multos legere, vt ex plurimis diuerſos flores carpam. Idem ad Pammachium. Qui obijcit mihi Origenem, obijciat etiam cur hominem Iudæum habuerim præceptorem, cum ego miro odio, & auerſerim circumciſionem. Libros quidem Origenis congregaui, & ideo errores eius non ſequor, quia ſcio omnia, quæ dixit: atque vtinam omnium tractorum haberem volumina, vt tarditatem ingenij, eruditionis diligentia compēſarem.

De magiſtris audiendis, & venerandis. Cap. XXXVII.

HIeronymus ad Paulinum. Habet autem neſcio quid latētis energiæ, viuæ vocis actus, & in aures diſcipuli, de auctoris ore transfuſa fortius ſonat. In Actibus Apoſtolorum ſanctus Eunuchus, immo vir (ſic eum cum ſancta ſcriptura cognominat) cum legeret Iſayam prophetam, interrogatus a Philippo, Putaſne intelligis quæ legis? Reſpondit. Quomodo poſſum, niſi aliquis me docuerit? Ad minores artes veniam, & quæ tam lingua, quam manu adminiſtrātur. Agricolæ cæmentarij, fabri, metallorum, lignorumque ceſores, lanarij quoque, & fullones, & cæteri, qui variam ſupellectilem, & vilia opuſcula fabricant, abſque doctore aſſequi non poſſunt, q̄d cupiunt. Boetius vbi ſupra. Qui non nouit ſubijci, non noſcet magiſtrari, miſerumque eſt fieri magiſtrum, qui nunquam nouit ſe eſſe diſcipulum. Debet autem diſcipuli ſubiectio in tribus conſiſtere, ſcilicet vt ſit attentus ad audiendum, docilis ad intelligendum, beniuolus ad retinendum. Malo quidem balbutientis magiſtri, licet tędioſo fructu deliniri, quàm ſeducentis cęcitatis dulcore gloriari. Sit ergo diſcipuli ſumma magiſtratus ſubiectio, ſit exercitij attentio, beniuolentia animi, docilitas ingenii, ſuauitæ quoque ſpecierum excitatio, & felicis conſtantię debita profeſſio. Magiſtro ſubici gaudeat, eumque metuendo diligat, & eius manſioni, ſi fieri poteſt, cohabitando ſe inſerat, vt cum locus fuerit, ad eum inquirendū recurrat. Varra vbi ſupra. Illum autem elige eruditorem, quem magis mireris in ſuis, quàm in alienis. Non tam laudabile eſt meminiſſe, hoc enim alienum eſt, illud proprij muneris eſt. Nil magnificū docebit, qui a ſe nil didicit. Falſoque magiſtri nuncupantur auditorum narratores, ſic igitur audiendi ſunt, vt qui rumores recenſent. Elucentiſſimum autem eſt docendi genus, exemplorum ſubductio. Quintilianus 2. li. Nō autem id quidem æſtimādum eſt cuius quiſq; ætatis ſit, ſed quantum in ſtudiis iam effecerit. Vt præceptorum officium eſt docere, ſic diſcipulorum prębere ſe dociles, alioquin neutrum ſine altero ſufficiet. Sicut fruſtra ſparguntur ſemina, niſi ea permollitus fouerit ſulcus, ita ſcientia coaleſcere nequit, niſi ſociata tradentis, accipientiſque concordia.

De his, quæ ad magiſterium accedunt. Cap. XXXVIII.

BOetius vbi ſupra. Iam verò diſcipulus cum ad perfectionē euadere teneatur, perfectionis effectiuam cauſam, vtpote continuitatis conſtantiam, prout facultas ſuppetit, menti ſtudeat imprimere. Quid enim conſtantia lucidius, quid inconſtantia nequius. Prima parit, ſecunda deſtruit, prima procedit, ſecunda retrocedit, prima colligit, ſecunda vero collecta diſſoluit. Prudens ſcholaris ſemper aliquo conſorte gaudeat, cui propriam conſcientiam detegere valeat, qui nubila fortuna diligēter ſubueniat, morboque ingruente ſedulum ſe exhibeat, & ſi tetra caligo mortis affuerit, ſuperſtes facultates diſponat. Si vero viuus euadat, poſſit ab eo paſci, ſuſtentari, procurari, conſolari. Vigente quoque valitudine libellis gaudeāt permutatim, queſtiunculis certatim, & commendabili recordatione gradatim, caſtigationis felicitate coniunctim. Et ſic inter eos mutuæ dilectionis integritas permaneat, vt primæui temporis ros inſtillans, in medio iocundans ſiue vere inebrians exiſtat. Deniq; bonę indolis iuuenis, qui ad magiſtratus honorem accedere cupit, primo quidem oportet, vt quæ ad tanti nominis recurentiam pertineant ſciat, literaque exprimere noſcat, nec ſcriptorum commiſſioni totaliter ſe committat. Secundū vt librorum copiam exercitationi ſuę conquirat, quatenus, cum opus fuerit, eos conſulat, nec omnino credat, ſicut Nigrus, qui Montanus magiſtri ſui ſentētiis intantū confuſus eſt, quòd omne verbum,

bum, ab ipſius ore progreſſum, quaternulis exarabat, & tanquam ſacrum exiſtimans, nihil aliud magiſterij vicem obtinẽs, in ſcholis prędicabat. Vnde multotiens, pudore confuſus, concluſus abibat. Miſerrimi quippe ingenij eſt, ſemper inuentis vti, & nunquam inueniendis: ſtultius autem omnino magiſtri confidere ſententijs. Sed primo quidem ſtudendum eſt, donec videatur quid ſentiat. Deinde fingendum ipſum erraſſe, docẽdo ſi forte inueniatur, quod cõmiſiſſe obijciat ſedulitati. Tertiò vt aliquos ſecreto quos doceat, eiſque libros legat, aliiſque non rudimentis informet, vt ſic intellecta ſciat, & ſcita exprimere noſcat, experientia vſum comparet, vſuq; magiſterium propè. Iterum aliis quoque docere, eſt propriæ facultatis induſtriæ. Quartò vt hos aliosq; ſibi alliciat, quatenus cum magiſtrandi opportunitas fuerit, eorum intrinſeco aſpectu gaudeat. Quid enim turpius, quàm inceptionis primo tempore ſolus deſtitui? Quintò vt quorum gratia, & fauore circundatus eſt, illorum Peripateticè ſcholas obambulet, & cautaliter opponat, proteruientem acriter remordeat, diligentiuſque pro tempore reſpondeat, ne ſi inuita fuerit voluntas, imputetur cęcitati, vel arrogantię temeritati.

De his qui hoc officium aſſecuti iam exequi volunt.

Cap. XXXIX.

QVicunque autem officium illud proſequi deſiderat, vniuerſa morum honeſtate oportet vt polleat, in ſermone verax, in iudicio iuſtus, in conſilio prouidus, in commiſſo fidelis, conſtans in voluntate, pius in affectu, virtutibus inſignis, bonitate laudabilis, caſtitate. Præter hæc etiam eſſe tenetur eruditus, manſuetus, rigidus, antiquus, quia prius oportet, vt addiſcat, quàm doceat. Manſuetus autem, vt, quando neceſſe eſt, diſcipulorum elationem pati ſciat. Rigidus vt erroris vindictam imponat, ſophiſtarum lites diſſoluat, obiurgantes remordeat, obloquentes reprimat, proteruientes corripiat. Antiquus vero non annis, ſed perpetua ſcientia. Quod ſi vtrunq; fuerit conditio ſanior erit. Valde autem abſurdum eſt, & iniquum, vt imperitis peritis, nouelli antiquis, rudes præferantur emeritis. Nõ ſit autem negligens, quia ſicut in vnoquoq; opere mater omnium virtutum conſtantia, ſic vniuerſæ doctrinæ, & diſciplinæ nouerca eſt negligentię. Neque vero ſit arrogãs, quoniam & viuax pauperum ſcintillula, magiſtrantis extinguitur arrogantia, & diuitibus aufertur diſcendi voluntas, quia nunquam fideliter inſtruxit arrogantis ſedulitas. Nam & in faſtigio ſimplices deſpiciunt, & quod ſciunt humiliter docere contemnunt, nec in datorem ſcientiæ cauſam referunt, ſed in ſe propriam excellentiam reſpiciunt. Cum autem legendi cauſa ſcholas intrauerit, extrinſecus aſſumpto tegmine, conſiderandum eſt, vt auroræ tempore contione ſubmiſſa voce incipiat, ore rotũdo mediocriter aſcendendo, neminem vero (niſi maxima neceſſitas vigeat) expectando, quia ſi quos vltra debitum expectauerit, hos quidem tepore pigritiæ confundet, itaq; rancore ſe comminuet. Si vero primo tempore diſcentium copiam non habuerit, non adeo tepeſcat, nec ſpe depoſita euaneſcat. Sed tanto ſtudiis acrius inſiſtat, ſeque in conflictu ſtrenue probet, vt ſic, licet cũ paucis, honorem contingat, paucorum enim conſortio, multos deſtitutos profunditatis ſtudio vigente, frequenter ſtrenue vidimus intitulari. Pietatis autem ambitu ſcholarum rector delinitus, diſcipulorum corda paupertate degentium, ſtudioſeque diſcentium, mulcere tenetur, videlicet cibariis, calceis, veſtibus ſaltem tritis (ſi facultas ſuppetat) cæteriſq; donatiuis. Quintilianus. li. 1. Optimus quiſq; præceptor frequentia gaudet, & maiore ſe theatro dignum putat.

De interiori magiſterio veritatis. *Cap.* XL.

AVguſtinus in libro de magiſtro. Quis autẽ filium in ſcholam mittit, vt quid magiſter cogitet diſcat, ac iſtas omnes diſciplinas, quas magiſtri docere profitentur, cum verbis explicauerint, diſcipuli vtrum vera dicta ſint, apud ſemetipſos cõſiderant, interiorem ſcilicet veritatem, pro viribus intuentes. Falluntur autem, vt eos, qui non ſunt, magiſtros vocent: quia plerunq; inter tempus locutionis, & tempus cognitionis, nulla mora interponitur. Et quoniam poſt admonitionem ſermonis cito intus diſcunt, quod foris ſe ab eo, qui admonuit, didiciſſe arbitrantur. Nos autem intelligamus, quàm vere ſcriptum ſit auctoritate diuina. Ne nobis quenquam magiſtrum dicamus in terris, & quòd vnus omnium magiſter eſt, in cœlis. Quid autem ſit in cęlis docebit ipſe, a quo & per homines ſignis admonemur, vt ad eum intro conuerſi erudiamur, quem diligere, & noſſe vita beata eſt. Idem in libro 1. retractationũ. In libro qui eſt ſoliloquiorum dixi, quòd diſciplinis liberalibus eruditi illas in ſe obliuione obrutas eruunt, quodammodo refodiunt hoc autem nunc improbo, credibilius enim eſt ideo vero reſpondere de quibuſdam diſciplinis, & imperitos earum, quia præſens eſt eis, quantum id capere poſſunt lumen æternæ rationis, vbi hæc immutabilia vera conſpiciunt, non quòd ea aliquando nouerunt, & obliti ſunt, quod Platoni, vel talibus viſum eſt, contra quorum opinionem in libro 12 de Trinitate diſſerui, quantum occaſio dabat operi. Auctor. De hoc ſuperius habitum eſt. 12. libro, vbi actum eſt de Anima, capitulo de ſcientia, & ſapientia.

De eruditione puerorum. *Cap.* XLI.

AVguſtinus de ciuitate Dei 22. lib. Quis autem ignorat cũ quanta ignorantia veritatis, quæ iam in infantibus manifeſta eſt, homo in vitam veniat. Sed diuina gubernatione non omnino deſerente damnatos, contra tenebras iſtas, cũ quibus naſcimur vigilat eruditio, plena tamen, & ipſa laborum, ac dolorum. Quid enim ſibi volunt multimodæ formidines, quę paruulis adhibentur. Quid pedagogi, quid magiſtri, quid ferulæ, quid virgæ, quid aliæ pueriles pęnæ, ſine quibus diſci non poteſt, quod maiores volunt, qui vix aliquid vtiliter volunt. Quid his pęnis agitur, niſi vt imperitia debelletur, & praua cupiditas infrenetur, cum quibus malis in hoc ſeculo viuimus. Quid eſt enim quod cum labore meminimus, ſine labore obliuiſcimur. Cum labore diſcimus, ſine labore neſcimus: Cum labore ſtrenui, ſine labore inertes ſumus. Nonne hinc apparet, in quo, velut pondere ſuo procliuis, & prona ſit vitioſa natura, & quanta ope, vt hinc liberetur, indigeat. Deſidia, ſegnitia, pigritia, negligentia, vitia ſunt vtique, quibus labor fugitur, cum labor etiam, ipſe qui eſt vtilis pęna ſit. Varro vbi ſupra. Sapiunt vaſa quicquid primum acceperint, ſic eſt de infantibus. Canale vero fiſſum eſt auris, quæ accepta memoriæ non commendat. Quintilianus vbi ſupra. Vtinam vero liberorum noſtrorum mores, non ipſi perderemus, infantiam ſtatim deliciis ſoluimus, mollis educatio (quam indulgentiam vocamus) neruos omnes mentis, & corporis frangit. Ætas igitur hominis tũc maxime formanda eſt, cum ſimulandi neſcia eſt, & præcipientibus facillime cedit, frangas enim citius, quam corrigas, quæ in prauum deneruerunt. Idem in libr. ſecundo. Ingenia tamen puerorum nimia emendationis ſeueritate deficiunt, nam & deſperãt & dolent, & nouiſſime oderunt, quod maxime nocet, dum omnia timent nihil conantur.

De libris, & auctoritatibus eorum.

Cap. XLII.

ISidorus libro ſexto. Codex multorum eſt, Liber vnius voluminis. Et dicitur Codex per tranſlationem a corticibus arborum, ſeu vitiũ quaſi Caudex, quòd in ſe multitudinem librorum, quaſi ramorum contineat. Liber eſt interior tunica corticis, quæ ligno cohæret. Vnde & Liber dicitur, in quo ſcribimus quia ante vſum chartæ, vel membranarum de Libris arborum volumina fiebant, id eſt compaginabantur. Vnde ſcriptores a Libris arborum Librarios, antea Bibliopolas dictos. Librorum Græci Biblium vocant. Folia autem librorum appellata ſunt ex ſimilitudine foliorum arborũ, vel quia ex follibus fiũt, id eſt ex pellibus, quæ de occiſis pecudibus detrahi ſolent. Cuius partes paginæ dicuntur, eo quòd ſibi inuicem compaginantur. Verſus autem vulgo vocati, quia ſic ſcribebant antiqui ſicut aratur terra, a ſiniſtra enim ad dexteram primum ducebant ſtilum, deinde conuertebantur ab inferiori, & rurſus ad dexterã verſus. Romæ primus librorum copiam aduexit Æmilius Paulus Perſa, Macedonum Rege deuicto: Deinde Lucullus e Pontica præda, poſt hos Cæſar dedit Marco Varroni negotium, cumque maxime perfecit bibliothecæ conſtituendæ. Primum autem Romæ bibliothecas publicauit Pollio Græcas ſimul, atque Latinas, additis auctorum imaginibus in atrio, quod de manubiis magnificentiſſimum inſtruxerat: Apud nos quoq; Pamphilus martyr, cuius vitam Euſebius Cæſarienſis conſcripſit. Piſiſtratum in ſacræ bibliothecæ ſtudio primus adæquare contendit. Hic enim in bibliotheca ſua prope, 30. voluminum millia habuit. Hieronymus atque Gennadius eccleſiaſticos ſcriptores toto orbe quærentes, ordine proſecuti ſunt, eorumque ſtudia in vno voluminis indiculo comprehenderunt. Marcus, Terrentius, Varro apud Latinos innumerabiles libros ſcripſit. Apud Græcos quoque Calcenterus miris attollitur laudibus, quòd tantos libros ediderit, quantos quiſque noſtrum ſcribere propria manu vix poſſit. De noſtris quoque apud Græcos Origenes, in ſcripturarum labore, tam Græcos, quàm Latinos operum ſuorum numero ſuperauit. Denique Hieronymus ſex millia librorum eius legiſſe fatetur. Horum tamen omnium ſtudia Auguſtinus ingenio, vel ſcientia ſua vicit; nam tanta ſcripſit, vt diebus ac noctibus non ſolum ſcribere libros eius quiſquam, ſed nec legere quidem occurrat.

De diuerſis generibus opuſculorum.
Cap. XLIII.

OPuſculorum genera dicuntur eſſe tria. Primum genus excerpta ſunt, quę Græcè Scholia nuncupantur, in quibus ea, quæ videntur obſcura, vel difficilia ſummatim, ac breuiter perſtringuntur. Secundum genus Homiliæ ſunt, quas Latini verbum appellant, quæ proferuntur in populis. Tertium Thomi, quos nos libros, vel volumina vocamus. Homeliæ autem ad vulgus loquuntur. Thomi vero id eſt libri maiores ſunt diſputationes. Dyalogus eſt diſputatio, vel collatio duorum, vel plurimorum, quem Latini ſermonem dicunt. Sermo autem dictus eſt, quia inter vtrumque ſeritur. Tractatus eſt vnius rei multiplex expoſitio, eo quòd trahat ſenſum in multa ſentiendi, contractando ſecum. Commentaria dicta ſunt, quaſi cum mente, ſunt enim interpretationes, vt commenta iuris, commenta euangelij. Apologeticum eſt excuſatio in quo ſolent quidam accuſatoribus, reſpondere. Panagericum eſt licentioſum, & laſciuioſum genus dicendi, in laudibus Regum, in cuius compoſitione homines multis mendacijs adulantur. Faſtorum libri ſunt in quibus Reges, vel Conſules ſcribuntur, a Faſcibus dicti, id eſt poteſtatibus. Vnde, & Ouidij libri Faſtorum dicuntur, quia de Regibus, & Conſulibus editi ſunt. Prohemium eſt initium dicendi, quod apud nos præfatio nuncupatur, quaſi prolocutio. Præcepta ſunt, quæ quid faciendum, aut quid non faciendum docent. Primus autem præcepta apud Hebræos Moyſes ſcripſit. Apud Latinos vero Marcus vates primus præcepta compoſuit, ex quibus eſt illud: Poſtremus dicas, primus taceas. Parabola quippe alicuius, rei per ſe ſimilitudinem gerit, quod licet ſit vocabulum Græcum, iam tamen pro Latino vſurpatur. Problemata, quæ latinè appellantur propoſitiones. Quæſtiones ſunt habentes aliquid quod diſputatione ſoluendum ſit. Quęſtio autem eſt cum quæritur, an ſit, an quid ſit, an quale ſit. Argumentum dictum quaſi argutum inuentum, ad probandas res. Epiſtolam propriè Græci vocant, quod interpretatur latine Miſſa. Ante chartæ enim & membranarum vſum, in dolatis ex ligno codicellis, epiſtolarum alloquia ſcribebantur. Vnde & portitores earum Tabellarios vocauerunt.

De diuerſitate Linguarum, ac Idiomatum.
Cap. XLIIII.

AVguſtinus de ciuitate Dei 19. libro. Eſt inter miſeriam huius vitæ linguarum diuerſitas, quæ hominem alienat ab homine, nam ſi duo aliqua neceſſitate ſimul eſſe cogantur, quorum neuter linguam nouit alterius, nihil prodeſt ad eos aſſociandos tanta ſimilitudo naturæ, ita vt libentius ſit homo cum cane ſuo, quam cum homine alieno. Iſidorus in lib. Ethy. 9. Diuerſitas linguarum exorta eſt in edificatione turris poſt diluuium, cuius ſuperbia ſocietatem humanam diuiſit. Nam omnium antea nationem vna lingua, ſcilicet Hebræa, fuit, qua Patriarchæ, & Prophetæ vſi ſunt, non ſolum in ſermonibus ſuis, verumetiam in literis ſacris. Fuerunt autem ex tribus filiis Noe gentes .73. vel potius, vt ratio declarat. 72. ſcilicet. 15. de Iaphet. 31. de Cam. 27. de Sem. totidemque linguæ, quæ per. terras eſſe cœperunt, quæque creſcendo prouincias, & inſulas impleuerunt. Et primo quidem quot gentes fuerunt tot linguæ. Deinde vero ex vna lingua plures ſunt gentes exortæ. Linguas autem nunc accipimus pro verbis, eo modo quo id quod efficitur, per id quod efficit, nominatur, ſicut os ſolet dici pro verbis, & manus pro literis. Tres autem ſunt literæ ſacræ, quæ maxime toto orbe excellunt, ſcilicet Hebrea, Græca, Latina Vnde & propter ſcripturarum obſcuritatem, harum cognitio eſt neceſſaria, vt ſiqua dubitatio nominis aut interpretationis in vnius linguę ſermone oriatur ad alteram recurratur. Et Græca quidem, inter cæteras gentium linguas habetur clarior, nam & Latinis & omnibus eſt ſonantior. Huius varietas, in quinque partibus diſcernitur. Quarum prima dicitur Cenedo, id eſt, mixta ſiue communis dicitur, qua omnes vtuntur. Secunda Attica, qua vſi ſunt autores Græci. Tertia Dorica, quam habent Aegiptij, & Syriei. Quarta Ionica. Quinta Eolica Latinas quoq; linguas quatuor eſſe quidam dixerunt, i. Priſcam, Latinã, Romanã, Mixtam. Omnes quidem orientis gentes in gutture linguam & verba collidunt, ſicut Hebræi, & Syri. Omnes autem mediterraneæ ſermones in palato feriunt, vt Græci, & Aſiani. Omnes autem occidentales verba in dentibus frangunt, vt Italici & Hyſpani. Syrus, & Chaldęus in ſermone vicinus eſt Hebræo in pleriſque conſonans ex literarum ſono. Omnem autem linguam homo quilibet, aut audiendo tenere poteſt, aut legendo, ex præceptore accipere. Cumque linguarum omnium ſcientia, cuiquam difficilis ſit, nemo tamen tam deſidioſus eſt, vt gentis ſuæ linguam neſciat, alioquin brutis animalibus deterior eſt, nam & illa propriæ vocis clamorem exprimunt, iſtæ propriæ linguæ notitia carent.

De ſcientia Linguæ, & partibus eius.
Cap. XLV.

ALphorabius in libro de diuiſione ſciẽtiarum. Scientia linguæ omnium naturaliter prima eſt, quæ in duo diuiditur, ſcilicet, in ſcientiam conſiderandi, & obſeruandi, quid vnaquæq; dictio ſignificet, apud gentem illam, cuius eſt lingua, & in ſcientiã obſeruandi regulas illarum dictionum. Dictionum enim ſignificantium in omni lingua, Aliæ ſunt ſimplices, Alię compoſitæ. Simplicium, aliæ propriæ, vt Socrates, aliæ communes, vt Homo. Communium autem aliæ ſunt rerum nomina, aliæ aliarum propria, quæ accidunt, vt Nomini genus, & numerus Verbo modus, & tempus &c. Igitur ſcientia Linguę diuiditur apud omnes gentes, in ſeptem partes. Prima eſt ſcientia dictionum ſimplicium, quid ſignificet vnaquęque, ſcilicet genus, & ſpeciem vel aliud huiuſmodi. Secunda eſt dictionum compoſitarum, ſiue orationum, quibus apud illam gentem viuntur oratores, vel verſificatores, ſiue ſapientiores apud eos. Tertia eſt ſcientia regularum, de dictionibus ſimplicibus, quæ ſcilicet inquirit de prolatione literarum & numero earum. & de vocalibus, & non vocalibus. De literis quoque, quę ſibi coniungantur, in ſyllabam, & de Syllabis, quæ quæ cui coniungatur ad conſtituendum dictionem, & cum hoc docet, quæ cum qua dictione ordinetur in orationem. Quinta eſt ſcientia regularum, ad recte ſcribendum, & dicitur Orthographia, quę docet, quæ litera, cum qua ſcribi debeat, & quæ non. Sexta eſt ſcientia regularum ad recte loquendum, & docet diſtinctiones ſubdiſtinctiones, & accentus graues, & acutos. & circumflexos. Septima eſt ſcientia regularum ad verſificandum, & hæc docet quę ſyllaba longa, quæ breuis, poſtea de pedibus, & ceſuris, deinde de variis metrorum generibus. Metrorum autem varietatem facit numerus vel diuerſitas pedum, & appellatur a nomine pedis vel inuentoris. Actor. Nota quòd Alphorabius hic, ſub ſcientia linguæ Grammaticam comprehendit. Superius autem in libro de ortu ſcientiarum dicit, quòd ſcientia linguæ Grammaticam præcedit, itaque quod ad linguę ſcientiam attinet, longum vtique nimis eſſet, immo opus imbecillitatis noſtrę viribus penitus impoſſibile, vocabulorum omnium in omnibus linguis origines, atque ſignificationes exponere. Paucorum vero, quę frequenter in ſcripturis incidunt, nec ſatis omnibus nota ſunt, tam ex Papiæ, quam aliorum libris, ſignificationes plerumque etiam, & origenes ſtuduimus excerpere, operique præſenti inſerere. Præcipue vero latinorum, atque Græcorum. Habent enim Hebraica per ſe volumen ſuum, illa quidem, quæ in ſacra ſcriptura continentur. De cęteris ergo iuxta ordinem alphabeti, pauca breuiter (vertente folio) proſequamur.

De

De vocabulis, quæ incipiunt per A. Cap. XLVI.

ABauus pater aui,
Abiegna, ligna abietis.
Abietarius, lignarius,
Abigeus, ab abigo, gis, eſt fur iumentorum, uel qui alienũ ſeruum ſeducit.
Abiugare, idest diuidere, abolere.
Abolere, i. delere, obliuiſci,
Abra, ancilla.
Abrotanum, genus herbæ,
Abſcire. i. de memoria exire.
Abſenſio, aduiatio.
Abſida, vel abſis Græce, lucida Latinè interpretatur, & eſt latus ædificij, qui à lumine recepto ꝑ arcũ reſplẽdet.
Abſinthium, herba quædam amariſſima.
Abſtemius, abſtinens, a temeto, ideſt vino.
Achalantia, vel acanthylis auis, quæ & carduelis dicit.
Achates, ſine. g. uanus.
Acanthus, flos herba, qua veſtis inficitur.
Acephali, genus hæreticorũ ſine capite.
Acer, ſpecies ligni.
Aciare, ferrum durum.
Accidiari, indignari, ſtomachari.
Accide, ideſt tædioſè, ind. gnãter.
Accingi, ideſt præparari, armari.
Accire, vocare.
Acetabulũ, quia acetum fert.
Accola, vicinus vel nouus cultor, vel alienus. Vndo quidã.
Accola non propriam, colet incola terram.
Acolythi Græcè, ceroferarij.
Acredula, auis quædam.
Acroceria, ligatura articulo,
Acromata, ſcenicorum carmina.
Actuarij, diuerſis actibus generaliter occupati. Inde actuaria, riæ, & dr̃ nauis, quæ velo, & remis ſimul agitur.
Acuba, exiltum.
Adactus, ideſt coactus, vel electus.
Adagoniſta, id eſt incitator, vel cettator.
Adar, Februarius, vel Ma●ius.
Adici, compelli, ſubigi.
Adyta, oſtia, vel loca ſecreta.
Admeſtia, obliuio.
Admiſſum, peccatum.
Adnepos, id eſt pronepotis filius.
Aanullare, inanire, vel adnihilare.
Adonis adonidis, Amaſiua Veneris.
Adoptare, adfiliare.
Ador, far, vel ſacrificia, vel gloria bellicæ virtutis.
Adoria, gloria.
Adoriri, ideſt conari, uel ordiri, aggredi.
Adbitus, allocutus.
Adorta, aſſumpta.
Appendix, ſocia, comes.
Adria, vrbs Græca Illyrico mari proxima.
Adrum Erina, ab adrumeto ciuitate,
Adſelotum, ali ſum,
Affatim, ſtrenue, abundè.
Apheresis, abſciſio de principio uerbi.
Afficere, iniuriis grauare,
Afforiſmus, eſt ſermo breuis integrum propoſitæ rei ſenſum duſ rabens.
Aphros Græcè, ſpuma.
Aphricus, ventus a meridie flans.
Aphron Græcè, iuſipicos.
Aphronitrum, dicitur ſpuma nitri,
Agamus, ſine coniuge.
Agapes, charitas, vel aliorum labor.
Agapeta, vel Agapetes, lenocinator.
Agaricum, radix vitis albæ.
Age, feſtina.
Aggeres, quibus foſſæ replentur, ad vrbem capiendam.
Aginare, fugare.
Aginator, negociator.
Agiographa, ſacra ſcriptura.
Agrian Græcè, ferre.
Alabaſtites, lapis candidus, vnde fit alabaſtrum.
Alla, pars exercitus, habens, 30 æquites.
Alares, equitum turmæ.
Albugo, album, quod operit oculum.
Alarica, haſta habens ferrum trium angulorum.
Alcioo, auis,
Allegoria, eſt tropus, quo aliud ſignatur, quam dicitur.
Alpha, prima litera eſt apud Græcos.
Alga, herba.
Alicula, ſinus veſtis.
Alipes, eſt equus uelox, celer pedibus.
Alnus, arbor.
Aloa, arbor.
Aloen, herba.
Altanus, flatus, qui in pelago fit, dicitur ab alto, id eſt mari.
Altercati, Ideſt contendere,
Altilia, alites, arte vel ſtudio ſaginata.
Alucaria, vaſa ſiue examina Apum.
Alumen, eſt quædam ſalſugo terræ,
Alluuio, aquarum inundatio.
Aluuies, locus cenoſus.

Adhuc de eodem.

AMua, auis nocturna, quæ & Strix.
Ambages, circuitus.
Ambro, deuorator, profuſus, luxurioſus,
Ambroſium, diuinum.
Amen Hebraice, verè, uel veritas, ſiue verax, uel fiat.
Amentum, ligamentum iaculorum, quod eſt in medio haſtilium.
Amphibalus, id eſt byrrus, velatus.
Amphi Græce, utruoque.
Amphitapa, ex utraque parte villoſa tapetia.
Amphitheatrum, locus rotundus, ubi pugnant gladiatores.
Amphora, quia duas habet anſas.
Aminea, genus uitis,
Amita, ſoror patris, quaſi alia mater.
Amulum, flos farinæ præ nimia tenuitate de mola eiectus.
Amomum, genus unguenti, vel fruticis,
Amula, vrceolus, in quo vinũ offertur.
Amurca, fex olei.
Ana Græce, ſurſum.
Anachoreſis, heremus, uel dicitur uita anachoretalis, uel domus.
Anaglypha, uaſa ſuperiꝰ ſculpta, & dicitur ab ana, quod eſt ſurſum, & glyphe, quod eſt ſculpere vel ſculptura.
Anagoge, ſurſum ductio. Inde anagogeticus, a. um. qui tractat de cœleſtibus. Iode anagogetice, aduerbium.
Annales, conſules, vel libri annua acta continentes.
Analogia, ſimilium comparatio, ut incerta certis probentur.
Analogium, quia inde ſermo prædicatur.
Anaſcena, aſtructio contraria cacaſcene. Hæc enim confirmat ſententiam, illa reumcit,
Anaſtrophe, verborum ordo præpoſterus,
Anate, ſollicitudine.
Anathema, ſeparatio, uel ſeparatum.
Anaſtole, oriens.
Ancones vnctuos, vel incaſtratores.
Androgeni, hermafroditæ.
Aneboſis, tedioſus.
Auefis, requ.es.
Aneſum, herba quædam.
Anetum, herba.
Anfractus, circuitus.
Angaria, eſt ſeruitij perſonalis indebita exactio.
Angena, glandulæ.
Angiportus, ædium atria,
Angiſtrum, hamus.
Angois, crudelis,
Anguilla, ſcutica, qua in ſcholis coercentur pueri.
Animaduerſio, ſententia, vel vltio animæ communior, & conſtantior.
Anit, incumbit.
Anquina, funis nauis, quo ad malum antemna conſtringitur,
Antagoniſta, prouocator.
Antarticus, unus circulus cœli, quia contrarius artico.
Antebiblium, pignus pro codice datom.
Antemna, lignum quo vela dependent.
Antidotum, ex contrario datum.
Anciæ, cineiani dependentes circa aures.
Antiphraſis, unius verbi ironia,
Antigraphus, nota quæ in libris ponitur, ubi diuerſus habetur ſenſus.
Antipodes, genus monſtri, vel qui ſub terris, contraria nobis veſtigia calcare putantur,
Antiquarij, qui uetera ſcribunt.
Antitheſis, literæ pro litera poſitio.
Antitheta, contra poſita.
Antonomaſia, ſignificatio uice nominis proprij poſita.
Anthos Græce, flos.
Antropos, ideſt homo, ab ana quod eſt ſurſum, & tropos, quod eſt conuerſio, quaſi ſurſum conuerſus, & erectus, ut ſuum creatorem aſpiciat.

Adhuc de eodem

APathia Græcè, impaſſibilitas.
Apex, ſumitas cuiuſlibet rei, vel linea iacens ſuper literam.
Apianæ, quædam vuæ.
Apiago, herba.
Apij forum, ab Apio Claudio constructum.
Apium, herba.
Apluſtra, ornamenta nauis.
Apocalypſis, reuelatio.
Apocrypha, dubia uel abſcondita.
Apocryſis, depulſio.
Apodex, comes.
Apoſragiſma, ſignaculum anuli.
Apogeum, ſpelunca.
Apoloterium, ubi lauantium veſtes ponuntur
Apologia, excuſatio vel ſatiſfactio.
Apolus, diuinus.
Aporia, uulnus, cura, moleſtia ſeditio, angor, tædium, anxietas.
Apoſiopiſis, ſuſpenſa locutio.
Apoſtatare, retrocedere.
Apoſtropha, ideſt euerſio.
Apothecæ, repoſitoria.
Aquaheulus, ventriculus.
Arrabo, arra bona,
Aratiuncula, foſſa parua, quaſi ſulcus aratri.
Arceſſire, aduocare.
Archelia, regna oentorum.
Archia, initium uel principatus.
Archimagirus, princeps cocorum.
Archimandrita, ſummus paſtor.
Arceſtes, ſagittarius.
Architectus, magiſter fabricarum.
Architriclinus, princeps triclinij.
Archiua, armaria,
Arcturus, quoddam ſydus.
Arcuatum, eſt uulnus ſcorpij, quia cauda eius, qua fecit

eſt

eſt curua.
Ardea,auis.
Area,æqualitas tabularum.
Areſton, omnimoda virtus.
Argis,ſilua.
Argiſteria,ſtationes nundinarum.
Argumentum, quod in principio libri cauſam breuiter pandit.
Argutus, loquax,aſtutus.
Ariel,leo Dei,
Aries, machinamentum bellicum.
Arioli,qui circa aras idolorũ ſacrificantes,dæmonum reſponſa accipiunt.
Armamentorium,locus,armorum repoſitorius.
Ariſtologia,herba.
Armillæ,propriè virorũ ſunt, ob armorum virtutem collata militibus, & ſunt ornamenta brachiorum , ab armo,dicta vel ab armis.
Armillum,vas vinarium.
Arquuturæ,forfices.
Arſaces, nomen commune regum Perſarum.
Arſenicum,pigmentum.
Arſipio,arcus.
Arſis,vocis eleuatio.
Artaba,ideſt menſura habẽs modios tres,& tertiam partem modii.
Arthemu , velum nauis dirigendæ potius,quàm accelerandæ cauſa commendatum.
Arteriæ,venæ.
Articulatim,gradatim.
Argumentum,ingenium.
Atriplex,duplex,doloſus.
Aruina,pinguedo cuti adhærens.
Arundo ſagitta.
Aruſpices,qui exta pecudum inſpiciunt , & ex eis futura prædicunt.
Aſcalonia,herba.

Adhuc de eodem.

AScia,parua ſecuris.
Aſcare, quærere , uocare.
Aſcopa,vas vtri ſimile.
Aſſe,nummo.
Aſſeda,cliens,vel qui aliquem ſequitur cauſa lucri.
Aſſentatio,adulatio.
Aſpaltum,bitumen.
Aſſidei , Iudæi , qui erant in Dei cultu aſſidui,ut Iudas Machabeus,& eius ſocii.
Aſyllus,Tabanus,vel ſacer lucus , quem violare nephas eſt.
Aſopa , ubi multa venalia ſunt.
Aſparagus,herba ſpinoſa.
Aſpernari,irridere , contemnere.
Aſpiculatio,aſſenſio.
Aſpica,ruina.
Aſtarium,ubi uenduntur,bona proſcriptorum.
Aſſumentum,additamentum ſiue pars aſſuenda.
Aſtericus, ſtella picta , ut lucescant,quæ omiſſa ſunt.
Aſtipulari, aſſentire,adiungi.
Aſtus,aſtutia,fraus.
Athanatos,immortalis.
Atauus,abaui pater.
Atramius, dicitur a veſte nitra.
Attratus,lugubris.
Autenticum,firmum.
Auctio,publica venditio.
Auernus, infernus.
Auerſari,ſpernere.
Augures,qui volatus auium, & uoces intendunt.
Auguſtum,amplificatum,religioſum.
Auitum, antiquum.
Aulea,cortina regia.
Aurugo, erugo , ſiue rubigo, vel morbus ex corrupto felle naſcens, qui ſanguinem vertit in pallorem.
Auſpex , qui auium auſpicia intendit.
Auſpicari,incipere auſpice iuuante.
Auſterus,aſper durus.
Auſtralis , quidam piſcis.

De incipientibus per B. Cap. XLVII.

BAbiger,id eſt, ſtultus.
Baburra,ſtultitia.
Baccæ. Oliuæ Laurique poma.
Bacchari,furere, diſcurſere.
Baccula, a bacca , diminutiuum.
Bahen,ornamentum colli, ex anulis aureis confectum.
Baianola , lectus ad baiulandum.
Baias,portus a baiulandis.
Baiulat,portat.
Baiulus,portator.
Balearis, funda a loco dicta.
Bali Græce, emittere.
Bardus, ſtultus.
Bari Grece,grauis.
Barrhitus , uox Elephantis.
Barrus,ruſus, vel niger.
Baſilla, regina.
Baſileus, rex.
Baſilicæ Regum habitacula.
Baſis,fundamentum.
Baſilica,herba.
Baſiliſcus.Serpens.
Baſterna , vehiculum mollibus ſtramentis compoſitum.
Bath,veſtis linea.
Bathus , capit metretam , & dimidiam,& eſt idem in liquidis, quod ephi in aridis, ſcilicet menſura trium modiorum.
Benna,genus vehiculi.
Beta,ſecũda litera apud Græcos.
Aibliones,muſciones , qui in vino naſcuntur.
Bibex,pugna.
Bibleis, duplicibus lintheis.
Biblii habitatores Biblos vrbis Phenicis.
Bibliopola , qui codices uendit.
Biblus, liber.
Bibula,papyrus.
Bibulus, bibitor.
Biceps , duo capita habẽs vel bis acutus.
Bidens,anchora , vel ouis,uel genus aratri.
Bidental,foſſorium.
Biforium,biforme.
Bifidum, bifome uel in duas partes fiſſum.
Bigens , de duabus gentibus natus.
Biga,duorum Equorum currus.
Bilinguis,qui aliud dicit , & aliud cogitat,uel potius,qui aliud dicit in præſentia , & aliud in abſentia.
Bilis,triſtitia , uel colera.
Bilices,duplices loricæ.
Bimartus, ſecundus maritus.
Bimatur, duplicatur.
Bimatus,biennium.
Biothanatus,bis mortuus.
Bipennis,ſecuris.
Byrſa,corium.
Birrus , uoluntas vel uita,uel veſtis.
Biſexius, eſt per quatuor annos unus dies adiectus, creſcit enim per annos ſingulos quarta pars aſſis, qui cõpletur, & unum diem facit.
Biſſilites , porcus fiſſis ungulis.
Biſinachia,ueſtis candida ex lino.
Biſulcum, utraque parte ſulcatum.
Byſſum, ſericum, tortum,uel genus lini candidiſſimi , & nobiliſſimi.
Bitalaſſum , bimaritimum. Eſt enim lingua terræ in mare protenſa,ita quòd hinc inde mari circundatur. Nam mare Græce thalaſſum dicunt.
Bitumen,gleba.
Blas,ſtultus.
Blaſto,cubicularius.
Blacta,purpura,vel genus animalis.
Blathera, fonus ranæ vel cameli.
Blacterare, ſtolte loqui.
Blemnoues , putidi, ſtulti,uel impudici.
Bobinare, clamare.
Bobinator, rixuſus, uel inconſtans.
Bolida,honor magnus.
Bolis bolidis, dicitur uas æneum,uel plumbeum, cum cathena, quod impletum adipe mittitur in mare,ad probandum utrum loca petroſa ſint , ubi nauis ſtare poteſt,an arenoſa, quæ nauem perdunt.
Bombyx , genus uermis.
Bombus,ſonus.
Boſtar,paſtus bouis.
Boſtumen, ubi corpora comburuntur.
Boſtro,alias butro, uel bepho iuuenis.
Boboriginou , ſonus turpidus.
Brances , faucium præſocatio.
Brachiles,ſuccinctoriũ , quod deſcendens per ceruicem,& a lateribus colli diuiſum, vtriuſque alarum ſinus ambit , ut conſtringens ueſtes corpus componat.
Branchas,fauces.
Brachtea , lamina tenuis auri.
Brauium, meritum, præmiũ, corona , uel munus uictoriæ.
Brionia,uitis alba.
Bruma Græcè,ædacitas.
Bucea,armenta.
Buccella , quod bucca ſemel carpere poteſt.
Bucet,loca boum.
Bueidę,qui boues cedunt.
Buccinus, clangor.
Bucco,garrulus.
Bucolicum , carmen paſtorale.
Bucula,iuuenca.
Buggeus,ſpado.
Bullæ,ornamenta rotunda regalium puerorum,uel Equorum ſicut bullæ,quæ ex ſpumis aquarum fiunt,& inflantur a uento.
Burſto, naſcitur ex Equo , & Aſina, ſicut Mul° ex Equa, & Aſino.
Burgos, caſtra.
Burgones,caulas,
Burrum,rufum , vel nigrum.
Buſtum,rogus , uel ubi mortuus iacet,

De his,quæ incipiunt per. C. Cap. XLVIII.

CAbro id eſt ueſpa longa.
Cacabus,a ſono.
Cadus,ſitula lignea , uel amphora habens urnas tres.
Caſa Græce ,lignum.
Calamiſtrum, ferrum in calami ſimilitudine, quo in cinere calefacto crines intorquebant, ut criſpi fierent.
Calamitas , infelicitas ,miſeria.
Calamites,rana.
Calathus,leue geſtamen ex ligno uel iunco , in quo penſa ponuntur.
Calcis,prima pars plantæ,vel finis.
Calculator, ideſt numerator, a calculis, quibus ſolent numerare.
Calculus , lapillus rotundus, uel numerus.
Calculus , minima pars ponderis.
Callere,diſcere.
Callybe,ferro.
Callis, ſemita anguſta.
Calones,negociatores uel nauiculæ.
Cala,uel colens,id eſt , ligna portantes.
Caluaria,in capite ab oſſibus caluis dicta.
Caluarie , lucus ubi damnati decapitabantur.
Calumnia, falſa excuſatio.
Cameræ , volumina introrſum reſpicientia.
Camillus , ſacrorum miniſter.
Caminus,fornax.
Campeſtria, ſuccinctoria circa genitalia.

Canna,

Canna, arundo.
Caunalis, quia caua eſt in modum cannæ.
Canabum, a cannæ ſimilitudine dicitur.
Cancelli, feneſtræ anguſtæ.
Candere, fulgere, vel feruere.
Cancer, morbus quidam in carne, paulatim ſerpens, donec interimat.
Caniſtrum, calathus, ex canna fiſſa contextus.
Canon, regula.
Canopeya, Ægyptus.
Canti, quibus roca circundatur.
Chaos, caligo confuſa.
Caparis, herba.
Capillatura, capillorum ornatus.
Capiſterium, uas purgando tritico aptum.
Capitalis, veteranus, uel doloſus, uel ſuperbus.
Capitium, ubi caput tunicam intrat.
Capitolium, quaſi Romanæ vrbis caput.
Capitolinus, capitolio ſeruiens.
Caplum ſiue capulum, funis vnde iumenta indomita cõprehenduntur.
Capſa, uas vbi ponuntur reliquiæ, ſiue capella.
Capſus, carruca undique circumtecta, quaſi capſa.
Captio, conſpiratio, vel opinio.
Capulus, manuarium gladii vel pheretrum.
Carabdrio, animal ſimile muſcæ.
Carabus, nauicula.
Character. nota, vel figura.
Carbaſus, lini ſpecies, vnde fiunt vela, quæ & carbaſa.
Cardia, cordis paſſio.
Carectum, herba ſimilis iunco, vel locus caricum.
Charybdis, gurges qui naues abſorbet.
Carice, ficus.
Caries, proprie putredo ligni.
Carina, media pars nauis.
Carinans, arguens conuiciãs, vel illudens.
Carix, herba quædam, inde carectum.
Carpaſia, nauis a carpendo.
Carpanus, color uiridis.
Carpentum, pompaticum vehiculi genus, quaſi carrũ põpaticum.
Carpens euellens, uel narrãs,
Carpere iter, ambulare.
Cartallus, caniſtrum.
Cartilago, oſſa tenera, & ſine medulla,
Caſa, agreſte habitaculum, palis virgulisque contextũ.
Caſſes, aranearum telæ, uel retia luporum, vel pericula, vel ærumnæ.
Caſia, herba uel flos.
Caſſidile, burſa, uel ſacellus.
Caſleu. Nouember,
Caſma, hiatus,
caſtoreum, unguentum ex teſticulis caſtoris animalis.
caſtra, militum cuſtodiæ, per circuitum.
caſtrenſis, militaris, vel hoſtilis.
caſtrimargia, gula.
catha, iuxta, uel ſecundum, vel conuentus multorum.
caſa, tabernaculum, uel tugurium, inde caſula,
cataclyſmus, diluuium.
catalogus, iuſtorum numerus.
cathamane, de mane.
cataplaſma. inductio.
catapulus, aduentus nauium,
catapota, genus calicis.
cataplectatio, obiurgatio.
cataractę, feneſtræ, uel oſtia fluuiorum.
catartica, purgatoria.
cataſcena, confirmatio ex proprietate rei.
Cataſta, ſcala æculeo ſimilis.
catema, muliebre collare.
catemare, inſtruere homines in fide, ante baptiſmum.
catilo, guloſus quaſi catulus,
catinum, uas fictile.
catus, acutus, prudens.
cauabuccina, cornea.
caucaſum, candidum.
cauculus, tumor veſicæ uel petra.
caudix, radix, vel robur.
caulę, ſtabula ouium, vel cohortes.
caupo, negociator, uel tabernarius a capiendo dicitur.
cauteriata, lacerata, corrupta.
cauterium, dicitur, quia urit, quandoque pro ſigno, quandoque pro cura adhibetur,
cautio, ſcriptura cautionalis.
cauus, caballus, uel cancellus,

Adhuc de eodem.

Celeuma, canticum calcatorum vindemiæ, proprie uerò nautarum.
celtum, genus ferramenti, qđ vulgo Celtionem uocant. Inde Celata, id eſt, ſculpta.
Celones, naues quædam agiles ad miniſterium claſſis aptæ.
cæmentarii, architecti.
Cænaculum, dicitur a communione veſcendi, quod facere ſolebãt antiqui, ne ſingularitas luxuriam gigneret.
Cænobium, habitaculum plurimorum in communi ueſcentium.
Cęnum, fœdidum, & odoratum lutum.
Cenodoxia, iactantia ſiue inanis gloria.
Cænon, Græce, commune, uel nouum Latine.
Cenſor, iudex.
Cenſura, iudicium, uindicta.
Centaurus, quoddam genus monſtri.
Centrum, ſtimulus ferreus, vel punctus in medio circuli.
centuriæ, partes exercitus, in centenos milites diuiſe, quibus, qui præſunt Centuriones dicuntur.
cerealia, arma uel inſtrumenta piſtoria.
cerata. Græce cornua.
ceros, cornu.
ceraſtes, genus ſerpentis cornutum.
ceranos, Græce, flumen.
ceres, fruges.
cæremoniæ, ſacræ culturæ.
cernuus, magnus, ſacer, vel ſocius ſine dolo, alias ſuccus ſiue ſolea.
cerberum, aiunt canem trium capitum,
ceruicatus, uel ceruicoſus, q durę ceruicis eſt, uel ſuperbus.
cerula, alta maria.
cerusa, ex plumbo uel ſtagno conficitur.
ceſones, uel cæſares, qui ſecto matris utero extrahebantur.
ceſſio, propriæ rei conceſſio,
ceſpes, frutex vel gleba.
ceſtus, coriũ quo manus ſuas pugiles armant, & inuicti cedunt.
cibarius, panis croſſus, qui ad cibum ſeruis datur, nec delicatur.
cicada, genus minuti animalis.
cicendela, genus Scarabei.
cyclades, inſulæ in mari, quæ ſunt. 53.
cyclon, Græce rotundum.
cyclopes, ſemiferi homines, vnum oculum in fronte habentes.
cyclus, orbis, ſiue gyrus,
cidaris, mitra.
cidonium, genus pomi,
cygnum Syri dicunt, quodlibet candidum,
cillere, mouere.
cilex, pirata.
cigni, poetæ.
cilia, tegmina quibus cooperiuntur oculi,
chiliarchæ, qui mille præſunt, Gręcè, enim mille, chylia dicitur.
ciachi, pondus decem dragmis appenditur,
cymbala, acitabula, quæ percuſſa inuicem ſe tangunt, & ſonant.
cidari (ut quidam putant) acitabula, quæ percuſſa in modulos concitant.
cincinni, capilli dependentes de capite mulierum.
cinnabarim, quidam dicunt minium, alii draconum ſanguinem,
cinamomum, arbor aromatica.
cynomya, muſca canina.
cinus, latine Ilex.
circinus, circulus, uel inſtrumentum carpentarii, quod vergendo efficit circulum.
circiter, proprie ad numerum pertinet.
circa, ad locum, circum ad tempus.
circus, gyrus.
circulator, qui famam aſportat periculi.
circenſes ludi, quaſi circumenſes.
circum, putant dictum a circuitu Equorum, quia ibi circummetas Equi currebant.
circũ foranus, qui aduocationis cauſa, circum fora, & conuentus uagatur.
circumluuium, locus quẽ aqua circumluit.
circumpedes, obſequia ſeruorum.
circum ſcribere, circumuenire, uel concludere, uel delere, uel in præiudicium mittere.
circæ, inſpirationes.
cyrographum, manu ſcriptũ, uel cautio.
cis citra, circa.
ciſtę, corbes.
ciſtella, a cruſtis ex lignis, vel cannis, quibus texitur dicta.
clanculo, occultè.
claſſica, tuba.
claſſicum, ſonus in tuba, uel naui.
clauus, gubernaculum.
cleros, Græce ſors, uel hæreditas.
cleronomia, hæreditas.
climata, plagæ cœli, quæ ſunt quatuor.
clinicus, qui de lecto non deſcendit. Nam clinon Græce lectus.
clinoſus, inclinatus,
cloacæ foſſæ balneariæ, uel quibus procloantur aquæ,
clodus, uacillans pedibus.
cloes, folles, vel pluma.

Adhuc de eodem

Coaleſcere, creſcere, uel conglutinare, uel ſimul nutriri.
cociſtrio, tabernarius,
cochitus, lacus infernalis.
coclearũ dimidia pars dragmæ.
cocleæ, altæ, & rotundæ turres, in quibus per orbem cõſcenditur ad ſimilitudinem cocleæ piſcis.
coccum, Græce, nos rubrum ſiue uermiculum dicimus.
coccus, flos purpureus, vel fructus ilicis.
codex, radix arboris, uel multitudo librorum in unum corpus.
codicillum, teſtamentum.
cophinus, corbis, uel uas ex virgulis aptum mundare ſtercora, uel terram parare concauitate ſui dicta.
congiarium, donatio Imperatoris.
cohors, minor habet milites, 300. maior autem. 400.
cola, membrum ſententiæ, vel colatoria, quibus mulſum colatur.
colaphus, alapa, vel pugnus,
colare,

Colare,mundare,purgare.
Cola Græce fel.
Collega , ſociuſ,a colligatione amicitiæ dictus.
Colles, quaſi colla montinm.
Colere, inhabitare venerari, frequentare, exercere .
Collibia Hæbraice uilia mu nuſcula.
Colica, paſſio dicitur ab inte ſtino,qđ Græci Coló vocát.
Colina,coquina.
Collirida, panis ſubcinericus.
Colobium,veſtimentum longum ſine manicis.
Colomelli,dentes longi,& rotundi,qui & canini.
Colonia,quæ defectu indigenarum,nouis cultoribus adimpletur.
Colonus,peregrinus, uel inhabitans,ocl cultor aduena.
Coloquintis, cucurbita agreſtis.
Colos, color fictus.
Coloſtrum,lac nonum.
Colum,dicunt colonem vnde mulieres nent,vel faſtigium tépli rotundū,uel inteſtinū.
Colamen,culmen.
Collunio,ſordium congregatio.
Colyria , dicuntur vnguenta, quædam qua uitia oculorū detergunt.
Collirida, panis quadratus. de fimila factus in ſartagine,cum oleo frixus,uel modicus panis triangulus.
Coma,particula ſententiæ,& interpretatur inciſio.
Comatic⁹,breuis verſificator.
Comere,componere,ornare.
Comędia, hiſtoria , quæ humiliū velut meretricū,& priuatorum hominum continet acta.
Commenta,fraudes,artes,adinuentiones , mendacia,uolumina,interpretationes.
Cōmentarii,ſcriptores annalium,uel qui cauſas cōmentabantur, & diſputabant.
Comeſatio,boniſas innocentum,uel conuiuia meretricū per unum.m. & per unum.ſ. ſcribendum.
Cometes, ſtella quædā noua.
Comici, qui comędias ſcribunt,uel canunt.
Cominiſci,confingere,fraudē adhibere.
Cominus , contra uel prope, cui contrarium eſt eminus, id eſt,longius.
Cōmiſſura,particula,ſiue coniunctura,uel compago.
Committere,peccare,coniungere,credere,
Comis,facilis , ſuanis, aptus. Inde comitas,id eſt benignitas, uel urbanitas.
Comicialis , morbus caducorum.
Commolere, dentibus cōminuere.
Cōe,immundū aliqđ dicitur.
Compago,iunctura.
Compellare,interpellare,alloqui.

Comperehendinare , differre in tertium diem.
complices , qui uno crimine iuncti ſunt, nunquam uerò in bono dicimus complices ſenſui permiſcere.
complodere,repercutere.
compita , loca ad quæ vndiq; perueniтur , uel ubi plures uiæ conueniunt.
complanare,ſolo æquare.
compos,perfectus,uel cōpoſitus,uel deſiderium ſuum cōſecutus , uel compoſſeſſor.

Adhuc de eodem.

Cona,alta rotunditas,vel fructus Cypreſſi.
concha,quaſi concaua.
concameratum,curuum,& ad modum circuli flexum.
concentum,dicunt philoſophi ſonum ſuauē,qui fit ex motu ſeptem ſtellarum.
conciliare,coniungere.
conchilium,genus coloris, ex quo tingitur purpura.
cōcinare,conſequi,cōponere.
conclaue , interius cubiculū.
concrepare,concinnere , conſentire.
concreti,commixti ſiue coadunati.
concubi, ſimul concubantes.
concula , menſura continens tria coclearia.
conchus.lapis in mari.
condus,cyphus, uel poculum.
conditio,condictio , euentus, occaſio,poteſtas.
conaire, ſepelire.
conductus,hoſpitium dicim⁹ conductum.
confectus,debilitatus.
confertus,plenus , denſus,uel in unum collectus.
conficere,commiſcere,conſumere,diſſipare , perfundere, peragere.
confrages,loca in quibus venti undique currunt ac ſeſe frangunt.
confragoſa, loca aſpera.
confutare,conuincere , coniicere,æſtimare, colligere. re,æſtimare, colligere.
concio , populi multitudo, ſiue conuocatio, uel allocutio populi,uel conſilium.
concionator, autem qui populum alloquitur vel cōuocat.
conniuentia,conſenſus.
conniuere , capitis motu acquieſcere.
compingere coniungere,conſentire,oculos claudere, interdum diſſimulare.
conniха,partu liberata.
conopeum rete,in modū tentorii,quo culices excluduntur ,uel ſtragulum, uel ſuppellectile.
comprimit,coercet ,domat.
conſciſcere, irrogare,vel conſentire,conſtituere.
conſectarius,perniciaIis.
conſequens , conueniens uel rectiſſimum, uel credibile.
conſerere, coniungere,conſulere,collocare.
confidunt,ſedent.
conſitum , conſtipatum, condenſum.
cōſobrini, filii materteræ,uel auunculi.
conſpicari, conſiderare , conſpirare,coniurare cōſentire.
conſtellationes , notationes ſiderum,quas obſeruāt Mathematici , quomodo ſe habeat quiſque cum naſcitur.
conſternatus territus conuictus.
conſtipatus, denſatus.
conſul,iudex,uel prætor a cōſulendo.
conſultus,boni conſilii perſpicax.
cōregere,colligere , ſuſpicari. conieſtor,iudices. Obteſtor,aduerſarios.
conticinium , tempus noctis poſt Gallicantum,uel quod imperator a populo rogat.
conticium,qđ omnes ſilent.
contiguare,comportare.
contignatio,tignorum cōſtructio.
contrahere,conquirere,apprehendere,colligere.
controuerſia,contradictio.
contubernium, ad tempus cō manendi conuentio .
contus,haſta ſine ferro,ſed cuſpide acuta.
contumax,contemptor.
contumeliæ,iniuriæ.
contutare,occultare,uel in tuto reponere.
conuenæ , commanentes, uel de diuerſis locis uenientes.
conuexum,quaſi conuerſum, ſiue incuruatum.
conuulſum , cui ſua adimuntur aliqua.
conum,prunum, uel acuta cotunditas.
conus,galea, cypreſſi bacca.

Adhuc de eodem.

Copodium particula carnis.
copo,negociator.
cops,copia.
copſus,copioſus.
corban,munus.
corbanon, gazophylacium.
corbes, colatoria muſti,curuatis uirgis intexta.
corbinus , uel corbius corde duplex.
cordatus , ſapiens uel magnificus.
cordiagni , qui poſt tempus nati ſunt.
corepiſcopi , uicarii epiſcoporum.
correptum,raptum,ſublatū.
coriandrum, herba quædam.
coribantes. Dii paganorum.
corylus,arbor nucis auellanæ uel ipſa nux.
corymbi, hæredarum baccæ, vel uitium annli, qui proxima quæque ligant.
corinthus,theca arcuum , uel ſagittarum.
cormei,acerui lapidum.
cornicines , qui tubis corneis cantant.
cornificina,macellum.
cornipes.Equus.
cornua , in nauibus extremæ partes antemnarū , in bello extremitas exercitus.
cornupeta,bos ferus,qui cornu petit aliquem.
chorus,multitudo canētium, qui apud Iudęos,non min⁹, quàm ex decēm conſtat.
chorus,Græce. ventus occidētalis.
chorus menſura. 30. modios continens. In utraque mēſura tenet principium,tam aridorū,quàm liquidorum.
coſmus,Græce mundus. Inde Microcoſmus.
coſtros, Græci appellant , qui in extremis caſtrorum partibus maiores creantur , dicta ꝙ caſtra ducant. Vnde reges vocantur.
coſſum rugoſſum,& curuum, & contractum.
core,Græce inciſio.
cotei,iracundi.
cotis,lapis quo acuitur ferrū ad incidendum , uel dignitas corporis.
cotula,emina, ſex hñs ciatos.
cothurnus, ſuperbia,vel ſuperbus , uel genus calciamenti humile , ſed tale ut in utroque conueniat pede. Vnde ſi quis duobus diſcordantibus fuerit amicus, cothurn⁹ dicitur.
coturnix,auis quædam.

Adhuc de eodem.

Crapula,nauſea, uel immoderata uoracitas,quaſi cruda æpula, & indigeſta.
crater,calix, habens duas anſas.
craticula,dicta eſt a crate.
creagræ , fuſcinulæ tridentes.
creantes,graciales.
creas,agreſtes capras.
crementum,ſemen maſcu.vnde animalium corpora accipiuntur.
cremonia, ſacrificia,immolatio.
creperon,dubium dicitur. Vnde creperus.a.um.id eſt dubius.
crepida , genus calciamenti vtrique pedi aptum,dictum a pedum crepitu in ambulando.
crepido , ruina, uel ſummitas riparum , uel cuiuſque rei.
crepitare,leuiter ſtare,uel ſonare,uel ſtridere.
crepor , uel crepitus , ſonus.
crepundia , initia , uel inſignia , uel indicia , quæ expoſitis infantibus adhibentur.
crepuſculum, dubia lux, quæ fit ueſpere, uel mane. Nam creporon dubium dicimus

Creta, genus terræ albæ.
Cretici, dies iudiciales, uel determinatiui, ut quo homo vel liberatur, uel purgatur, uel moritur.
Cribrum, dicitur, quia ibi frumentum currendo purgat, quaſi currifugum.
Crypta, ſpelunca.
Criſopis, aurum tantum uidetur eſſe.
Criſparis, uibrans, cõtorqués, ſplendens, concutiens.
Criſtæ. caſſides. Inde criſtat'. id eſt, galeatus.
Croceum, rubicundum.
Crocitus, uox corui.
Crocum, ſiue crocus, herba. Inde croceum, id eſt rubicũdum.
Croma, Græce color, uel croma.
Cromaticus, qui colore nõ cõfunditur, nec colorẽ mutat.
Chronon, Græce tempus. Inde chronica.
Crudum, dorum, forte.
Crumenæ, ſacculi.
Cruſtula, diminutiuum a cruſta, & eſt panis oleo conſperſus, in medio concauus, & tortus.
Cubus, in geometria figura vndique ſolida.
Cocullа, veſtis, quaſi minor cella dicta.
Cucuma, a ſono feruoris nominatur.
Cucumis, vel cucumer maſ. ge. herba.
Cudere, fabricare. percutere.
Culleus, maſ. ge. fit ex corio in quo parricidę cũ Symia, & Gallo, & Serpente in mari præcipitabantur.
Culmæ, coquinæ.
Culmen, tectũ, uel altitudo.
Culmines, pro diuites poni puto.
Culmus, calamus quo ſpica continetur.
Culponei, ruſtica calciamẽta.
Cumba, nauicula breuis.
Cunabula, lectuli infantium.
Contari, dubitare, vel differre. Inde cuntanter.
Cuneus, minor turba.
Cuniculi, tranſitus occulti, uel agreſtia animalia.
Curio, præco theatri.
Cultri, cultelli.

De his, quæ incipiunt per. D. Cap. XLVIII.

DAre dexteras, id eſt, auxilium præbere.
Dare pœnam, id eſt, ſoluere, uel ſuſtinere.
Dactilon, Græce digitus.
Dammula genus feræ Caprioli ſimilis. Vel ut quidam dicunt Muſtela.
Dapſilis, largus.
Deambulacra, deãbulatoria.
Deca. Græce decem.
Decapolis, regio decem ciuitatum.
Dedicare, conſecrare.
Deciduus, deſidioſus.
Decipula, laqueus, muſcipula, pedica.
Deſciſcere, diſſentire, vel a ꝓpoſito ſe retrahere.
Decrepitus, ualde ſenex, quaſi in crepuſculo vitæ.
Decuriones, decani, qui ſcilicet. 10. militibus præſident, vel qui officium curiæ adminiſtrant,
Deductum, tenue, ſubtile, gracile.
Defectare, a fecibus ſegregare.
Deficiſcere, deſperare, uel defatigari.
Defeciſci, diſſolui, euaneſcere.
Defungi, finire.
Degeneres, ignobiles, uel genere impares, uel generi ſuo non reſpondentes.
Degere, uiuere, agere.
Degluere, decoriare.
Deierare, uerum iurare, uel Deum iurare.
Dehiſcere, aperire, uel dilatare.
Delatio, accuſatio.
Delator, qui detegit, quod latebat, ut detractor, uel qui alienum caput impetit.
Delatura, proditio.
Delibatus, perfuſus, deguſtatus.
Delibor, immolor.
Delibui, ungui.
Delibutus, unctus, perfuſus.
Deliquiſſe, in liquorẽ vel defectum conuerſum eſſe.
Deligere, eligere.
Delirare, deſipere, uanum eſſe.
Deliteſcere, latere.
Delubra, fana, vel templa idolorum.
Demetere, ſeparare, incidere.
Demolitus, diſſipatus, exterritus.
Denarium, genus nummi, qđ pro decem nummis reputabatur.
Denotare, culpare, manifeſtare.
Dentile, aratri pars prima in qua vomer inducitur.
Denuo, iterum.
Depelliculari decipere a pelliciendo.
Deperire, turpi amore æſtuare.
Depopulari, ſpoliare, vaſtare.
Depoſitum, commiſſum, uel creditum pręcipue.
Deſcire, diſcedere, ſeparare, denunciare.
Deputare, deſtituere.
Deſerere, diſturbare.
Detractans, recuſans.
Decrementa, damna.
Detrudere compellere, excludere.
Deuexum, pronum, inclinatũ.
Deuocare, accuſare, maledicere per furorem.
Deuteronomium, Gręce ſecũda lex.
Dextrum, propitium, proſperum.
Dextra, pugio, uel ſecuris dextræ habilis.
Dextralia, uirorũ, & mulierũ ſunt, qđ vterque dexteram habet.

Adhuc de eodem.

DIaconia, Græce miniſterium. Inde diacones, id eſt, miniſtri.
Diafonia, uoces diſcrepantes.
Dialogus, diſputatio duorũ.
Diametros, linea circuli recta per centrum ducta in duas partes diuidens circulum.
Diaplaſma, ſignificat, ſemper vel iugiter, ideſt id cui annectitur ſempiternum eſſe cõfirmat.
Didaſcolus, Græce magiſter.
Didragma, due dragmæ.
Didragma, menſura duplex ſcrupuli ſex.
Diducere, diſtrahere, diuicere.
Dieta, uiuendi regula.
Diffamare, diuulgare.
Diffiteri, abnegare.
Differaſci, diſſolui marceſcere.
Digamiæ, ſecundæ nuptiæ.
Digerere, deducere, ordinare, exponere, conſumere, exigere.
Digeſtum, ſerenum, exalatum deſcriptum.
Dilapidare prodigere, erogare diſſipare.
Diluere, delere, vel lauare, purgare.
Dimicare, pugnare, cõtẽdere.
Dimiclium requietorium.
Dina media poteſtas herbarum, uel liber ubi herbarũ medicinæ ſcribuntur, uel locus, ubi medicinæ reponuntur.
Dyoſcorus apud Græcos Iunius.
Diplo duplico.
Diplois duplex veſtimentum.
Dipſas, genus aſpidis.
Diptitæ duæ tabulæ.
Dipondius, quaſi duo pondera, ideſt libræ duæ.
Diriguit obſtupuit.
Diſceptare, contendere.
Diſcidium, diſcordia uel ſeparatio.
Diſtire, diſcedere, diſſentire.
Diſciſcere, diſcrepare, diſiũgere ſuccumbere perire.
Diſcoforus, diſcum ferens.
Diſcholus, difficilis indiſciplinatus uel immoralis.
Diſcrimen, periculũ, uiſio dilucidatio, uel duplex a quo diſcriminare, diuidere.
Diſcriminalia, pectines, uel ornamenta capitis mulierum.
Diſſeptus, diuiſus.
Diſſerere, uel diſſepeare, adaperire, uel dicere.
Diſſertus, prudens facundus.
Diſijcere, diſpergere, uel diſperdere, uel fugare, uel deſpicere vel differre.
Diſenteria, inteſtinorum vulnus.
Diſſologia, duplex locutio.
Diſpenſare, diſponere.
Diſtribuere, gubernare, moderari.
diſpartire, diſſipare, diſtribuere diuidere.
diſplodere, diſſoluere, diſpergere.
diſterminare, diſiungere.
diſtichon Græce opus duorũ verſuum.
diſtractum, diuiſum, uel uenditum.
diſſuria, urinæ difficultas.
ditio, poteſtas.
diuaricare, ꝓſtituere aperire.
diuortium, ſeparatio.
dolabrum, bipennis, quia duo habet labra.
dolõtes, tela abſcõdita, uel vaginę lineæ in quibus latent.
domata, Græci tecta dicunt.
domata, męnia, vel ſuperiores partes domus.
donaria, loca ubi dona oblata recondebantur.
dorcones, auidi uoratores.
dorix, nomen fluuii.
doxa, Græce gloria.
dracena, dicitur a draco ſicut leæna a Leo.
drachma, octaua pars uncię genus denarii, & eſt ſolido minor ſcrupulis tribus conſtat, ideſt octodecim ſiliquis.
dromeda genus camelorum.
dromedarii cameli ueloces.
dromis, Gręce curſor. Vnde & dromedes curſores.
dromones, longę naues.
druſus, impatiens uel rigidus vel contumax.
ductile, ꝙ malleo producis.
duellio, prouigil, uel rebellio.
duellũ, bellũ, qa eius duę sũt partes, uel bellum ſecundũ.
dulẽſis, ſeruitus eſt, q̃ & Deo, quantum oportet eſt reddẽda, & hominibus quantum condecet exhibenda.
dumtaxat, tantummodo.
durco trieris.

De incipientibus per E. Cap. XLIX.

EBenus, arbor vel gemma candida, qua artifices, aurum poliunt.
ebeni de ebeno facti.
ebiones pauperes.
ebionitę, hæretici quidam ab ebione uel paupertate intelligentiæ dicti.
ebul nouember.
ebur, oſſa & dentes elephãtis.
echo, imago uocis qua in cauis locis offẽſa reſultat, & reſonat.
echonomus, diſpenſator.
eculeus genus tormẽti ſic dictus eo, ꝙ extẽdit hominẽ.
edicere, foras dicere, euocare vel præcipere. Vñ & ædicta.
editum vel factum uel prolatum.
editui, ianitores quaſi cuſtodes ædis.
educare, nutrire vel eligere, proferre, liberare.
edulium, quod facile æditur, ut ſorbitiuncula.
efebia, domus puerorum lupanari ſimilis.
ephebi, adoleſcentes a Phebo dicti.

Effœmi-

Effęminati, ideſt molles ſine fœminis, ſcilicet turpiter in ephebos operantes.
Effata, fatigata, uel frequenti fœtu exhauſta, vel vacua, vel ſterilis.
Ephi decima pars chori, ideſt tres modii, & hoc in aridis.
Ephod, ſuperhumerale.
Egerere, tollere.
Egeſtuoſus, miſeriis preſſus.
Egloga, interlocutio, uel lectio, vel uilis ſermo.
Elatę, palmarum folia.
Electrum, dicitur eo, quód ad radium ſolis auro clarius argentoque reſulgeat.
Elegans, honeſtus, egregi⁹, nobilis, modeſtus, gratus.
Elegiacus. carmen cuius modulatio miſeriis conuenit.
Elidere, percutere, lædere, ſrágere.
Eulogium, proſapia, vel reſpóſum.
Elucubratum, elaboratum, exquiſitum, ornatum.
Eluere, diluere, purgare.
Elul, menſis Auguſtus.
Elucro, clauo.
Elumes liquor foſſę.
En, & aſpiratur ſæpius in principio, admiratio, vel cũ increpatio.
Emancipati, e manu emiſſi, vel iuris proprii dati ſtatutis.
Emax, emptor, auidus.
Embolismus Græcum eſt, latiné ſuper augmentum, eo q explent numerum annorum communium.
Ementa, arma victricia.
Emeritus, veteranus, ſolutuſque militia, cui iam uſus ꝑlii non eſt.
Emina, appendet libram vnã, quæ geminata facit ſextarium.
Eminus, procul vel non lõge.
Emiſſarius, prædo, homicida, vel flagitiorum, & luxuriæ ſatelles.
Emiſſus, ceruus dicitur quando ceruam ſequitur.
Emolumentum, lucrum.
Emorroys, fluxus ſanguinis, vel genus aſpidis.
Empyrea, ignea.
Emula, ſimilis.
Emunctoria, ideſt forcipes ad emungendum.
Enormia, vitia, uel dedicationes.
Enchiridion, dicitur quia manu aſtringitur.
Energia Græcè, id eſt agilitas.
Engaddi, locus vbi finitur mare mortuum.
Enigma, ſermo figuratus, & obſcurus.
Enixa, conata, vel a partu liberata.
Eno vinum.
Enoforum, id eſt vas ferens vinum.
Entecam Græce, ideſt repoſitæ rei copioſam ſubſtantiam appellamus.
Eous Græce, aurora, vel Sol, vel homo de oriente.
Epanados, quam noſtri regreſſionem dicunt, principum dignitas erat.
Epar Græce, iecur.
Epigramma, ideſt titulus vel abbreuiatio ſcripturæ.
Epilogus nouiſſima pars controuerſiæ, quæ præces tantum habet.
Epinicia, victoriæ.
Epinemia, quæ dantur per ſingulos menſes.
Epiſtylia, quæ ſuper capita columnarum ponuntur.
Epitaphiũ Græce, ſup tumulũ, eſt enim titulus vel carmen mortuorum.
Epithalamiũ, carmen nuptiarum, quod decantatur in honore ſponſi, & ſponſę.
Epithema, dicta quia ſuperponitur aliis adiutoriis pręcedentibus.
Epithoma, ideſt recapitulatio vel abbreuiatio.

Adhuc de eodem.

Erebi, inferni.
Eregione, e latere, econtra.
Egre Græce, opera.
Ergaſterium Græce, operariũ vbi opus fit, uel taberna, uel vbi aliquod operis exercitiũ geritur.
Ergaſtulum, carcer vel proprie locus vbi deputatur noxii, ad aliquod opus faciendum.
Erodius Græcè, fulica.
Eruca, vermis uel herba.
Eructare, emittere.
Eruderare, purgare, ſuſtollere.
Erugo ſiue rubigo, fit in frugibus quando ros vel ymber nocte ſuper teneras ſpicas cadit, & poſtmodum incaleſcente ſole uertuntur in rubedinem, & inaneſcũt grana adhuc tenera.
Eadem dicuntur, & aurugo, ab auralis, uel ab euro vento ab oriente.
Eſſo, concedo, vel plane.
Eſtus, maris inquietudo, ideſt acceſſus uel receſſus.
Etymologia, origo uocabulorum.
Ethnici, Gentiles.
Ethnos enim Græce, gens.
Eucharistia, ideſt bona gratia vel gratulatio.
Eueſtigio, ſtatim.
Euge, bene, gratulatio eſt, vel laudatio ſiue ſalutatio.
Euitare, caſtrare euacuare examinare.
Eulogetus Græce, id eſt bene dictus.
Elogium, reſponſum diuinũ, vel proſapia vel bona fama.
Eumenides, id eſt furię, ſeu deæ infernales.
Euſebia Græce, pietas.
Exa Græce, ſex.
Exactum, exquiſitum, uel electum, uel completum.
Exalare, ideſt emittere uel ſpirare.
Examen, multitudo uel capue vel probatio, uel filum medium, quo ſtatera regitur, & lances æquantur.
Exameter, verſus qui ſenari⁹ dicitur.
Examitum, pannus ſex filis contextus, qui vulgo dicitur ſamix.
Exapla, bibliotheca.
Exaplois, exemplaribus.
Exapla, ideſt ſextuplica, ſcilicet ſingulariter.
Excandere, exardere.
Exceptoria, receptacula.
Excetra, ſerpẽs qui Græce vocatur hydra, ideſt multorũ capitum.
Excidere, euertere.
Exconſules, qui iam a conſulatu exierant.
Excubare, vigilare.
Excubię, officia vigiliarum.
Excoſſor, ideſt prædo uel percuſſor, ſiue homicida.
Exedra, abſis ſeparata modicum a prætorio vel palacio.
Exequię, funeris proſecutio.
Exerere, expedire, aperire, nudare, vel eleuare.
Exeſa, conſumpta uel euacua.
Exilis, tenuis, quia quaſi per anguſtum poteſt exire.
Eximius, quaſi ualde eminẽs.
Exoleſcere, effluere, delere, euaneſcere.
Exoletus, uanus, infamis, ſolutus, turpis.
Exorciſmus Græce, ideſt adiuratio uel increpatio.
Exorſus, locutus.
Expergiſci, euigilare.
Expilare, ſurripere.
Exoſſare, ideſt oſſa extra pincere.
Explodere, illidere.
Exſeotentia, ideſt proſpere vel ex uoto, ſiue exoptate.
Exta, inteſtina.
Extaſis mentis exceſſus, uel ex pauore uel intentione ad ſuperna.
Extemplo, ideſt ſubito.
Extorris, ideſt exul, quaſi extra terram ſuam pulſus.
Extricare, ideſt expellere, exterminare.
Extuberare, tumere.
Exuberare, abundare.
Exulcerare, exaſperare.
Exuuię, ideſt veſtes ſiue ſpolia ab exuendo.

De incipientibus. per F. Cap. L.

Factus.
Faſtus, ideſt hylaris, gratus, honeſtus.
Facilis, tractabilis ingenioſus.
Facinus, quicquid agit indomita cupiditas ad corrumpendam animam, uel corp⁹ ſuum.
Factio, coniuratio.
Factioſus, ſeditioſus, fallax, vel faciens.
Facula, a face.
falarica, genus teli, uel arcę grandis.
falcaſtrum, ferramentum curuum cum manubrio longo ad denſitatem veprium ſuccidendam.
far, genus frumenti.
farcire, implere.
farus cenatorium, uel turris maxima, quę flãmarũ indicio longe vĩ a nauigantibus.
fas, honor, licitum, iuſtum.
farũ, dictũ, qa candelem fert.
faſcia, cingulum quo pectus, & papillę comprimuntur. Inde faſciola.
faſciare, ligare.
faſcis lignorum colligatio.
faſcinare, grauare, vel adulando decipere.
faſcellus, nauicula uaſta.
faſtes honores, uel dicta.
faſti libri in q bus reges vel conſules ſcribebantur, dicti à faſcibus. i. poteſtatibus.
faſti dies quibus ius fatur, id eſt dicitur. Nefaſti quibus non dicitur.
fata, dicta, uel reſponſa, uel mors.
fatalis, debitus, vel mortalis.
fatidici, diuini uel fata canentes.
fatiſcere, multum hyare, ſiue aperire, diſſolui.
fauni, homines vel dii ſilueſtres, qui fantur futura, quĩ & ficarii.
feculenta, fece plena.
femen, idem quod femur.
ferale mortiferum.
flebile, pernicioſum.
ferculum, miſſorium, uel oxſeulum, uel diſcus, uel plect⁹ portatilis.
feriæ, ceſſationes ab operib⁹.
fermæ, prope, fere.
ferula herba.
feſtinato, feſtinanter.
feta, plena uel liberata.
fialin Græce, vitrum. Inde fiala.
fibrę, venę, vel extremitates iecoris, uel mẽbrorũ iũcturę.
fibulę, quibus ornantur pectora fœminarum.
ficarii, fauni.
fidicula uel fidicen, cythara, vel cytharedus.
fidiculę, ungulę quibus torquentur in eculeo appenſi.
filaxe Græce, ſeruare. Inde gazophylacium.
fimbriæ, cathenæ, uel orę ueſtimentorum.
fiſcellum. vas gracilibus viminibus factum.
fiſcina, ſaccus uel ſarcina. Inde fiſcella.
fiſcus, pellis in qua teſticuli ſunt, uel ſaccus publicus.

Adhuc de eodem.

Facetia, contracta.
Flagella, ſummitates uitium, & arborum, quia flatu agitantur.
flagitare, poſcere.
flagitium, quicquid agit indomita cupiditas, a flagitando.

agra, incendia cubili, verbera. Inde flagella.
Flagrare, incendere vel percutere.
Flamines, Pontifices idolorum, quaſi filamines, ſcilicet a filo quo capita religabant.
Focariæ, coquinariæ, ad focum faciendum.
Folles, pelles.
Folicatum, curuatum.
Folliculus, theca frumenti in qua ſeruatur granum.
Fomes, firmitas, origo, fomentum.
Fora theatra.
Forcipes, fabrorum ſunt quibus ferrum candens tenetur.
Forco ſecurus qua Pontifices in ſacris vtuntur.
Forenſes, a foro.
Forfices, ſartorum.
Fornicatio, amor legitimo cōnubio ſolutus & vagus, dicta a fornicibus, id eſt ædificijs arenatis.
Fornix arcus de coctura fornacis extructus in plateis in ſignum triumphi, vel opus concameratum, inde fornicem, vel galea, vel fornicatio.
Forpices, tenaces, vel inſtrumenta tonſorum.
Fortuna, dea caſuum.
Fortunatus, felix, diues.
Forus locus exercendarum litium, a fando.
Formum calidum. Vnde & fetidum.
Fos græce, ignis vel lux.
Fragra vel ſcaſa, poma Syueſtria.
Fragrantia, redolentia, quia fracta plus redolent.
Framea, haſta longiſſima, vel gladius verſatilis, id eſt, bis acutus.
Fraſis, locutiō, interpretatio.
Fratrias græce, coniuratio.
Fratriſſa vel fratrua, vxor fratris.
Fratuelis, duorum fratrum filius.
Frenuſculi, vlcera circa oris rictum.
Frendere, dentes comprimere, vel concutere.
Fronus, nior, iſſimus, græce ſapiens, tior, tiſſimus.
Frugalitas, largitas vel temperantia ſiue parcitas.
Frugi, temperatus vel temperate.
Frumen, eminens gutturis pars qua cibis fruimur.
Frutex, breuis dictus eſt eo, quōd fronde terram tegat, a quo frutecta.
Fucatum, tinctum, fictum.
Fucus, dolus vel genus apis vel vermiculus vnde veſtis tingitur, vel genus herbæ.
Fulcra, quibus lecti fulciuntur.
Fulgere, ferire. Vnde fulmen.
Fulica, auis.
Fuluum, rubeum.
Furnarium, domus furni.
Funalia, candelabra.
Functus, vſus, vel conſecutus, vel finitus.
Funda, fundibulum, vel genus rhetis piſcatorij, eo quod infundum mittatur.
Functoria, tranſitoria.
Fundibalus, quaſi funda emittens. Bali enim græce dicitur emittere.
Fundus, poſſeſſio, quia in ea fundatur vel ſtabilitur patrimonium.
Funebræ, luctuoſum.
Funeſtum, ſceleratum, pollutum.
Fungi, dicti quia ignem acceptum concipiunt.
Furceps, ignarus.
Furcifer, qui ob leue delictum furcam circa viam ferre cogebatur, confitens peccatum ſuum, magis ad hominum ignominiam & aliorum terrorem, quam ad ſupplicium.
Furiæ, deæ infernales, vel patientia.
Furnum, nigrum, inde fur.
Furunculus, vulnus, vel tumor in acutum ſurgens.
Fuſcina, vel fuſcinula, creagra ſiue tridens.
Fuſcum, nigrum.

De incipientibus per G. Cap. LI.

GAla græce lac. Vnde galaciæ deliciæ, lautitiæ,
Galbanum, ſuccus ferulæ, vel genus pigmenti.
Galeros, corium. Inde galea.
Galerum, pileum de pelle hoſtiæ cæſæ factum, vel pelliceum calamaucum, vel palliū de iunco.
Gamos græce, nuptiæ.
Ganeo, tabernio.
Gluto, luxurioſus.
Gannire, vulpium eſt, ſicut latrare canum.
Garganus, mons Apuliæ.
Garos græce, liquamen.
Gaza, Syriace, theſaurus.
Gazophylaciū. Cella vbi theſauri reconduntur.
Ge. græce terra.
Geneſta, genus virgulti amariſſimi.
Genethliaci, qui hominum geneſim per 12. cœli ſigna deſcribunt.
Geniolus, ingenioſus.
Genos græce, barba, vel genus.
Gentiles, qui ita ſunt vt geniti fuerunt, ſcilicet ſub peccato, & non ſunt regenerati.
Genium, naturale, amicum.
Gerere, diſponere, explicare, agitare.
Gygantomachia, pugna.
Gymnaſium, generaliter exercitiorum locus, vel philoſophorum vel athletarum ludus vbi exercentur athletæ, vel curſures.
Gymnos, nudus.
Gymnoſophe, qui nudi philoſophantur in ſolitudinibus Indiæ tātū tectis genitalibus.
Girgillus, lignum tranſuerſū ex quo funis cum ſitula in puteum mittitur, dictus, quia in gyrum verſatur.
Gith. genus leguminis.
Glaber. leuis facie, raſus, vel ſine barba purus.
Gladiatores, qui in ſpectaculis mutua ſe cede trucidāt.
Gladiolus, herba foliis gladij ſimilibus.
Glarea, terra glutinoſa vel cōdenſa, vel lapilli fluminum quos aqua fluens trahit.
Glaucum, album.
Glauci oculi, pro ſplendentes ponitur.
Glis glires, animal paruum.
Glirium, torrens immobile.
Gliphe Græce, inſculptus.
Globa, iunctura.
Globus, ignis euomens, vel eructuans denſitates.
Globus, lapis.
Globus, penſa mulierum.
Gloſſa Græce lingua vel aduerbium.
Gloſſa, gemma.
Gnota Græce, ſcito.
Gomor, decimi pars ephi.
Grabatum Græce, reclinati capitis ſuſceptio.
Graphia Græce, ſcriptura.
Graphin Græce, litera.
Gradipes, auis quæ & tarda.
Graculus, auis.
Gramma Græce, literalis ſcriptio.
Graſſari, ſeuire, prædari. vel creſcere.
Groſſi dicuntur fructus arboris ficus immaturati, & inutiles pulſu ventorum cādentes.
Gumma vel gummi, lachryma ſudore lignorum eiaxata Græcum eſt.
Gurdus, ineptus, inutilis.
Gurges, locus altus in flumine vel verticoſus.
Gurguſtium, guttur vel antrū anguſtum, & tenebroſum, vel caſa breuiſſima in qua mittuntur piſces.
Gutta, dicitur amoniacum.
Guttatus, color in equo albus, nigris interuenientibus notis.

De incipientibus per H. Cap. LII.

HAmatum uncis circumdatum.
Hamula dicit ab hamo fiſcinula, ſcilicet ad extrahēdas carnes vel diſpenſandas in caldaria.
Harmonia ex multis vi vocibus coaptata moderatio.
Harpax rapax.
Harpe enim Græce rapere eſt, & eſt inſtrumentum oſci.
Harpiæ, arum genus auium.
Hiacinthina veſtis æthereo colore reſplendens.
Hiacinthus herba, vel gemma.
Hebenus, arbor nigra Indiæ.
Hectecæ, ſolaria de cænaculorum parietibus eminentia.
Hemiſpheriū, dimidia ſphera.
Heros, uir fortis. Inde heroicum.
Hermaphroditus genus monſtri in quo uterque ſexus apparet.
Herilis, Dominus, vel Dominicus.
Helluo, vorax, ebrioſus.
Hem, uox iraſcentis.
Herculaneus, eunuchus.
Heri, Domini.
Herilis, domicellus, id eſt Dominus minor.
Herinacius, animal paruū ſpinoſum.
Herma froditus, qui vtrumque ſexum habet.
Hernioſus ponderoſus ſiue ruptus.
Herodius, falco vel gerfaco.
Heroes, uiri fortes.
Hiberi, Hiſpani.
Hibleus, flos vel floridus.
Hydriæ, vaſa aquarum.
Hymen, nuptiæ, vel carnē nuptiale.
Hibex, caprea.
Hypotheſis Græcè dicitur arcus cœleſtis.
Hiri, menſura in liquidis.
Hiſpidus, piloſus, ſpinoſus horridus.
Hiſtrio, dicitur iocolator, qui hiſtoriam motu corporis ſignificat.
Hiſtria, quædam terra.
Hiſtriata, hiſtoriata, ſcilicet hiſtorias quaſdam continens.
Hiſtrix, quadruplex ſpinoſus.
Hiulca, ſciſſa, aperta.
Holitores, olerum diſtractores.
Homos Græce, totus.
Homos, ſimilis vel æqualis.
Homonyma, cum unum nomen multa ſignat.
Homouſion. eiuſdem ſubſtantiæ, ſcilicet cum patre.
Homuntio, vel homunculus, homo non grandis formæ.
Horripilatio, horror & erectio pilorum.

De incipientibus per I. Cap. LIII.

IActura, damnum, quod vltro patimur.
Iambus dicitur, quia huiuſmodi carmine ſolent poetæ detrahere.
Ibis, auis quædam.
Icon, nis Græce imago ſiue iconia.
Idea, Græce proprietas, vel conſuetudo.
Idos Græce forma. Inde idolum.

Iecur,

Iecur, epar.
Illepidum, inſfiane.
Ilex, arboris ſpecies.
Illibata, incontacta incontaminata.
Illicere, ſuadere, inducere vel ſeducere.
Illuuies, ſqualor, immundicia.
Inaures, ab aurium foraminibus dictæ ſunt quibus gemmę dependent, harum vſus in Græcia, quas puellæ vtraque, pueri tantum dextera gerebant.
Inceſtare, polluere.
Inceſtum quod committitur cum ſacra virgine vel cum propinqua.
Incola. Aduenticius ſed permanens.
Incolatus, peregrinatus.
Inconditus, incompoſitus.
Increbreſcere, innoteſcere.
Incus, ferrum in quo cuditur, id eſt, fabricatur.
Innoteſcere, ideſt frequentari.
indagare, inueſtigare.
indare, inſerere, immittere.
indoles, propriæ quædam imago futuræ virtutis in iuuene.
induciæ, dationes.
induſtria, ſolertia.
inędia, fames, tenuitas.
inertia, pigricia
inertieula, vna nigra.
inetia, hærebus.
inextricabilis, inexplicabilis.
infandi, nefandi, id eſt nec nominandi.
infenſus, offenſus.
inficiari, crimen inferre vel negare, vel mentiri.
infrunitus, guloſus quaſi ſine freno moderationis, vel ſine frumine.
ingenitum, innatum, conſuetum.
ingruere, grauiter irruere.
initiare, ſacrare.
initias, agrorum congiraria.
inoleſcere, inhærere, increſcere.
impendia, impenſæ ſumptus, & lucra.
impetigo, ſicca ſcabies prominens a corpore cum aſperitate & rotunditate formæ.
implanare, delere, vel dolare.
impos, impotens, puſillanimis.
impræcari, intente rogare, optare, expugnare.
in præſentiarum, pro in præſenti.
impræceps, in profundo præcipitio.
in procinctu, in apparatu vel in militia.
impunes, ſine crimine vel pœna.
inquam, dicam, vel dixi.
inquilini, qui alienam terram inhabitant vel colunt, ſcilicet aduenæ.
inſcribere, accuſationis eſt.
inſignire, decorare, ſignum imponere.
inſimulare, accuſare ficto crimine.
inſitum, inſertum.
inſoleſcere, contra conſuetudinem agere.
inſolentius, ſuperbius.
inſoleuit, inualuit, inhæſit.
inſtitare, mortuum inuoluere.
inſtitis lintheolis.
inſtitor, negociator, vel nauigator.
inſudare, cum ſudore quærere.
inſumere, aſſumere.
intemerabile, perpetuum immortale.
intemerata, integra nulla temeritate violata.
intempeſtata, nox media dicitur, quia caret tempore, ſ. actu per quem dignoſcitur tempus.
intentare, inferre, denunciare.
intercalare, interponere.
intercipere, decipere.
interlunium, tempus inter deficientem & naſcentem lunã, ſcilicet. 30. dies.
internitio, interitus.
internitium, bellum in quo omnes pereunt.
interpolatum, interpoſitum interruptum vel varium.
interraſilis, interpolata celatus.
interſcapulum, ſpacium inter ſcapulas.
inteſtabilis, ſine fide & teſtimonio.
inteſtinum, domeſticum.
inuolare, in volam, id eſt, in manum includere.
inuiſere, reſpicere, viſitare.
inuolucrum, dictum quod aliquid intus teneat inuolutum.
inurere, imprimere notas vel maculas.
ipotheſis, Gręce dicitur arcus cœleſtis.
iter ſabbati, vnum milliarium ſecundum legem.
itidem, ad ipſum vel iterum atque iterum.
iuba, coma.
iuuat, libet.
iugiter, perſeueranter.
iuglandem nucem quaſi Iouis glandem.
iunctus, dicitur eo, ꝙ iunctis radicibus hæreat.
iuniperus, genus arboris.

De incipientibus per K. quæ tamen poſſunt ſcriberentur per C. Cap. LV.

KAbrina. Laborem inferens.
kakoſi inteton, vitioſa compoſitio.
Kai, cancelli.
kalamentum, menta agreſtis.
kalendas, dictas quidam putant, quod apud veteres omnia menſium principia colebantur.
kancer, eſt animal maritimum.
kaniſer, ſenex.
Kanti, acuti,
kappa, capitulum.
kappa, diuinarius voluntarius.
Kapiſterium, quod agois vel ſuronibus in caput ponitur.
kaplere, credendum proferre.
Kaploſus, eliſus.
Kara, apud poeticos caput dicitur.
karinantes, illudentes.
Kariſtea, dies feſtus inter cognatos.
Kariſtia, gratia.
Kathecuminus, in fide inſtructus.
Kathegoria, accuſatio vel dilatio nominis.
Katholicus, vniuerſalis.
Kaupo, negociator tabernarius.

De incipientibus. per L. Cap. LXVI.

LAbirinthus, ædificiũ perplexum parietibus, qualis domus fuit dedali, vbi fuit minotaurus incluſus, dicta quia inde elabi nemo poſſit ſine glomere fili.
Laberna, fur vel gladiator.
Labrum, vas ad lauandum. Inde & labellum, idem & labium, dicitur.
Labruſça, vitis Sylueſtris, quia in labris agrorum naſcitur.
Lacerna, cuculla ſubtilis, vel pallium fimbriatum.
Laciniare, lacerare.
Lacinioſum, pannoſum laceratum.
Lacinia, extremitas veſtis.
Lacteus circulus, via in ſphęra, quam circuit ſol & ex eius ſplendoris tranſitu lucet & alba fit.
Lacula, læ, vel laculata veſtis, quæ lacus quadratos quoſdã cum pictura habet intextos vel additos acu.
Lacunaria, quæ cameram ſubtegunt & ornant, quæ & laquearia.
Lacus, ſine lacuna idem quod ſtagnum.
Lagana, panes lati ac tenues.
Lagena, vas fictile. Inde laguncula.
Lagos, græcè lupus.
Lamia, dicitur genus monſtri has fabulæ infantes laniare ſolitas ferunt.
Lamina, i. parua lama aurea ad modum dimidiæ lunæ facta frontem ornabat Pontificis.
Laniſta, gladiator vel carnifex a laniando.
Lanugo. Prima barba a ſimilitudine lanæ.
Lapates eſſe dicunt cibum ex oleribus confectum vel ollas minores.
Laquearia, lacunaria laruę, vmbræ damnatorum animæ ex hominibus male meritos dęmones factos aiunt, quorum natura eſſe dicitur terrere paruulos & in locis garrire tenebroſis.
Lateres tegulæ.
Latex, liquor fontis, quia in venis terræ latet, vel quodlibet humoroſum quod ſuo fructu clauditur vt vinum.
Latomi, lapidum cęſores.
Latrina, ſeceſſus publicus.
Lebes ſiue lebeta, olla ænea minor caldaria.
Lechytus ampulla olearia.
Lectica, lectus vel in quo conſules portantur.
Legio maior, 12. millia hominum, minor ſex millia continet.
Lembus, nauicula.
Lemures, laruæ.
Lęno, impudicus vel ſtupri cõſiliator, vel adulator.
Lenticula, vaſculum olearium quadrangulum, vel in latere apertum ex ęre vel argento factum, a leniendo dictum.
Lepor, blandicies gratia ſuauitas.
Lętamen, fimus, quia facit arua lętari.
Lętaniæ, græce rogationes,
Leugas galli, ſtadia græci, nos vero milliaria dicimus.
Leuga paſſus habet mille centumque quinque.
Leuiathan, ſerpens de aquis.
Leuigare, lenire dealbare polire.

Adhuc de eodem.

Liba vel libamina, ſacrificia de liquidis.
Libare, fundere.
Libanus, mons Arabiæ, vel labor turis.
Liber, pater Deus vini apud Græcos. Liber enim vſum vini apud Græcos oſtendiſſe fertur. Dicitur etiam liber interior tunica corticis.
Libertinus, olim liberti filius nunc vero a liberto factus vel poſſeſſus.
Libra perfectum habet pondus ſcilicet. 12. vncias, dicta quaſi libera, quia omnia pondera in ſe continet.
Librarij, ſcribæ.
Licia, quaſi ligia, filum innodatum quo, ſcilicet ſtamina telarum ligantur. Inde liciatorium.
Licinius, candela vel cicendota lucernæ.
Licon, græce lupus.
Lictor, apperitor vel percuſſor, vel eccleſiæ ſeruitor.
Lyen, ſplen.
Lyeum, vinum a Lyenon, id eſt ſoluere, quia nos a cura ſoluat.
Ligurtire, ſummatim degustare.
Lymbus, veſtis vel circuitus clamydis vel lucubrum cuiuſque rei.

Lymphari, bachare vel furere.
Lymphaticus, furibundus qui aquam timet, vel qui ex aqua quaſi diuinat.
Limpidum, præclarum purum perſpicuum.
Liniamenta, extremitates corporum.
Lippitudo, vitium oculorum cum ex crebra humoris effuſione palpebre groſſeſcunt.
Lyrici, poetæ dicti á varietate carminum. Vnde litura cæmentum & Lira a liniendo dicta.
Liuor, macula in corpore.
Lia, græce aper.
Lixa, olim dicebatur aqua, Vnde & elixare dicitur.
Loculus, locus in terra factus ad aliquid cuſtodiendum.
Logium, rationale.
Lolium, herba tribuloſa.
Lora, retinacula.
Loramenta, laquearia.
Lotium, vrina, quia ea lota indumenta mundantur.
Lucina, luna.
Lucinantes, ſuadentes.
Lucubro, vigilo.
Lucubrationes, nocturna lumina. Inde lucubratiuncula, vnius noctis vigilantia.
Luere, purgare, pœnas ſoluere.
Luligo, genus auis.
Lumbricus, genus vermis inteſtinorum.
Lumbare, cinctorium lumborum.
Lunaticus epilenticus, i. caducus.
Lunulę, mulierum ornamenta in lunæ ſimilitudinem bullulæ aureæ dependentes.
Lupanar, proſtibulum vbi meretrices quaſi lupæ miſeros rapiunt.
Lupata, frena dura & aculeata ad equos domandos.
Luridum, pallidum, ſordidum.
Luſcus, qui minus eſt videns.
Luſtra, obſcura ferarum cubilia.
Luſtrare, videre circumire.
Luſtrum, ſpacium quinque annorum.
Lutrum, vas quoddam ſiue concha ad lauandum.
Luxis, laxatis ſiue quaſſatis.

De incipientibus per M. Cap. LVI.

MAcarius græce beatus.
Macellarius, laniſta.
Macellum, vbi mactantur vel venduntur pecora.
Macerare, cruciare, lacerare.
Machina, fabrica, inſtructio exquiſitio, argumentum.
Macros, græce longus.
Macte, maior factæ vel magis aut etiam verbum eſt bene alicui optantis.
Macula, turpitudo, nota.
Madidum, infuſum.
Magalia, caſæ paſtorales.
Magiſtratus, prætores vel conſules quaſi maiores reliquis officijs.
Magnatus, nobilis, potens.
Magnes, genus lapidis.
Magnificentiá, celſitudo largitas.
Magnopere, magno opere, vel ad magnum opus neceſſarium.
Magi, malefici ſapientes mathematici.
Maieſtas, dignitas, autoritas gloria, vel numen.
Malagma, empiaſtrum.
Malaxatus, ſubactus, vel maxillatus.
Malę, maxillæ.
Malefidum, infidum, periculoſum.
Malegratum, ingratum.
Malleolus, nouellus palmes.
Maleſuada, male ſuadens.
Mallonen, græce comam.
Malumpunicum, quia de punica regione tranſlatum.
Malus, arbor, vel vanus.
Mammona, diuitiæ vel dęmō qui præſidet auaritiæ.
Maminotrecti, pueri lac ſugentes quaſi mammas trahentes.
Manhu, quid eſt hoc.
Mancia, ſacrificium.
Mancipare, quaſi manu tradere, vel manu captum adducere.
Mancipium facere, in ſeruitutem redigere.
Mancus, manu ancus.
Mandare, commendare, committere deponere credere vel in fidem tradere.
Mandere, manducare.
Mandibula, mola dentium.
Mandragora, genus herbę.
Manes, vmbræ vel inferi animæ, vel dij defunctorum.
Manere, eſtare, expectare.
Mania inſania.
Manicare, mane ire.
Manicæ, manuum vincula.
Manicleata, tunica manutenta.
Manipulus, ligatura, cuneus. 200. militum.
Manſa, comeſta, manſueta.
Manſum, fundum vel domus.
Mantica, bargila, ſportella.
Manticula, victoria, pera.
Mantaculare. fraudare vel furari.
Mantile. velamen menſæ vel mappa.
Mantum, quod manus tergit.
Manus multitudo, poteſtas.
Manubiæ, prædę, quia manu capiuntur.
Manuducere, tenendo ducere.
Manumiſſus, libertus quaſi manu emiſſus.
Manzer, de ſcorto natus.
Mappalia, caſæ paſtorales.
Mappa, cui apponuntur epulæ Inde mappella.
Maran, amarum.
Maratana, Domini aduentus, vel Dominus venit, Syrum eſt.
Marcidus, laſſus, grauatus, languidus.
Marcus, malleus maior. Inde marculus.
Mare, totum elementum.
Maria vero partes maris.
Margo, extrema pars cuiuſq; loci.
Mars incantator.
Mars, pugna.
Marſupium, burſa uel ſacculum.
Martia, gens Romana. Sic martia mœnia.
Martius campus, ideſt Romanus.
Maſticina, crocea.
Maſtia, reſina lentiſci.
Maſtruga, fortis vel ueſtis ea ferarum pelliculis.
Mathematici, genethliatici, qui uitam hominum ſiderū momentis conſtituunt.
Materia, ſilua, occaſio.
Matrona, vxor, quia iā in matrimonium uenit.
Matria, in qua fetus generatur.
Maturare, accelerare.
Mauors, belligerator.
Mauortem, matronale operimentum, quod caput operit.
Manortia, idem quod martia id eſt, Romana vel belligeroſa.
Manſeola, ſepulcra.

Adhuc de eodem

MEander, quidā fluuius.
Machanię, ingenia fabrorum.
Meapte, meipſius.
Mechanica, peritia fabricandi res quaslibet.
Meaptus, fatuus.
Moditulium, medius locus, vel locus meditationis.
Megas Græce, magnus. Inde.
Megacoſmus, ideſt maior mūdus.
Mela, Græce, mala.
Melan Græce, nigrum. Inde melencolica, quia fel in nigredinem conuertitur.
Meleſia, compoſitor cantus, vel meditationis locus.
Melos, dulcis ſonus.
Melota, lanata.
Melotes, pellis caprina uel ouina, a collo pendens præcincta uſque ad lumbos. Sic dicta, quia prius ut quidam exiſtimant ſiebat de pelliculis melonum. Eſt autem habitus, qui neceſſarius eſt ad opus exercitium.
Membrana, pergamena, quia ex membris pecudum detrahuntur.
Menalias paſtorales.
Mene Græcę, luna.
Mantor, inuentor.
Merum, purum.
Meritum, dignum.
Meta, ſignum recurſus, circuitus, terminus.
Metari, conſtituere uel locare, ſiuire.
Metellus, mercenarius, qui meret.
Metron Græce, menſura. Inde metreta, & metropolitanus a menſura ciuitatū quibus præſidet. Eſt autē metreta menſura liquidorum continens ſex ſextarios.
Migma Hebraice, miatura.
Milliarium, mille paſſibus terminatur.
Mina, habet. 60. ſiclos.
Mimi, ioculatores.
Minitari, frequenter minarī vel comitari.
Myoparo, nauis piratica.
Myrtus, genus arboris.
Miſſilia, haſtilia.
Mirmice, formicę.
Miſſitare, frequenter mittere.
Miſſorium, concha modica.
Myſterium, ſecretum uel ſacramentum, uel occulta præfiguratio. Inde myſticum.
Mythos Græce, fabula.
Mythiton, fabulare.
Mna, habet libram unam, vel dragmas. 8. Alij. 12. quód libras duas, & ſemis.
Medialus, per quem axis uoluitur.
Modulatio, dulcedo vocis.
Molles, qui ſemen in terram effundunt.
Moliri, conari, fabricare.
Monarchia, principatus.
Monas Græcę, ſingularitas.
Moneta, ſimilitudo.
Monile, ornamētū ex gēmis, qđ pēdere collo fęminarū.
Monumētum, amoris pignus vel memoria.
Monocos, unicornis.
Monaptota, unius tantum caſus, ut frugi.
Monos Græcé, ſolus.
Morio, amens.
Moron Græce fatuum.
Moroſus, difficilis faſtidioſus.
Mortaria, ubi ſemina trita mortificantur.
Morticinium, in quo ſanguis animæ mortuus eſt.
Multare, ideſt manducare, calcare percutere, frangere, mitigare.
Mulctra, uel mulctrū eſt uas ubi lac mulgetur. Idem, & mulgarium.
Mulicbria, menſtrua.
Mulio, ſector Muli.
Mulſum, ideſt potio ex aqua, & melle.
Mulcta, uel verius multa, dānum pecuniæ.
Mulctare, condemnare, calcare, affligere.
Multipharie, multis partibus.
Munia, officia uel tributa.
Municus, qui munera capit, uel qui munera bſcā accipit, hi ſunt curialium maiores.
Municipales, autem originis ciues, & in loco officium gerentes.

Municipium,

Municipium, ciuitas a muniis, ideſt officiis.
Munifex, munera dans.
Murra genus ligni de quo fiunt ciphi.
Murena, genus piſcis. Inde murenulę, cathenulę auro in virgulas lenteſcentę cōtextę ordinis flexuoſi in ſimilitudinem murenę piſcis vel ſerpentis, quæ ad collum ornandum a capite deſfluentes aptantur.
Murex, eminens, acutū, præruptum, excelſum, ſaxum vel cacumen montis.
Muria, liquamen.
Muſac ſabbati, gazophylacium regum, ſicut corbonā ſacerdotum vel ſecundum Hebræos organū erat quo in ſabbato cantabatur.
Muſcipnes, bibiones.
Muſculi, capita neruorum vel curua nauigia.
Muſitare, paſſerum eſt.
Muſcius, genus ſoricis.
Mutilare, cadere, vel truncare, debilitare.
Mutire, canum eſt, & eſt gānire, vel ſubmurmurare.
Mutuare, & commodare differunt. Nam qui mutuum dat aliud recepturus eſt, q autem commodat idem ſibi reddi deſiderat.

De incipientibus per N. Cap. LVII.

NAbla, ideſt pſalteria.
Nayades, deæ maris.
Naoz Græcè, templum.
Napta, pergamenta lini, uel cuiuſlibet rei, uel genus fomitis apud Perſas.
Napus, & nardus herbę.
Nardum, genus odoris optimi.
Nathinnei Hebraice, Græcè dicūtur hypodiacones. i. ſubdyacones.
Nationes, homines vagi, ſine lege, quaſi ſic nati, qui & gentiles quaſi ſic geniti ſcilicet in præputio.
Nauare, operā dare, vel ſtudio ſe implere. cogere.
Nauclerus, dominus nauis.
Naufragium, portus ubi naues, ſæpius franguntur.
Nauicularius, nauium fabricator.
Naulum merces nauigii.
Nauſia, uomitus.
Nautica, res naualis.
Nauus, agilis ſtudioſus.
Neceſſarii, amici vel propinqui. Inde neceſſitudo.
Nec fila.
Nebulo uanus, mendax latro.
Neceſſitudo, affectus vel ꝓpinquitas, amicitia.
Nec immerito, non ſine cauſa.
Neue, ut non.
Nectar, odor, arbor quædā, vita deorum, potus Angelorum.
Nefandum vel nefariū, execrandum, uel nec dicendū, vel ſceleratum.
Negocitę, id eſt opifices, mercenarii.
Negocium, cauſa vel actio.
Neuię, deliramenta, uel mēdacia, uel carmina ſenilia, & funebria.
Neoficus, rudis, nouellus.
Neomenia, nouilunium. Calendę.
Nepos, luxurioſus, prodigus euerſor, gluto, nequam, ꝑnicioſus, vel fugax.
Neri, penſa mulierum.
Neruici, funes de neruis facti.
Nere, filare.
Neruus, cyppus.
Neruoſum, robuſtum, rigidum.
Neu, neque.
Neuterici, ideſt iuuenes, minores nouicii.
Neuus, macula.
Nibatus, ſplendidus.
Nihil, compoſitū eſt ex nil & hilo. Hilum dicit Varro ſignare medullam ferulę.
Nihilipendere pro nihilo habere.
Nicolaitę, quidam hæretici.
Nicromancia, mortuorū diuinatio.
Nictycorax Grecè, noctis coruus, & eſt bubo ſecundum quoſdam, ſecundum alios noctua, magis autem videtur eſſe bubo, nam in Deuteronomio pro duobus ponuntur nictycorax, & noctua.
Nidor, odor virus.
Niſa Græcè, ignis odor, qui latinis nidor dicitur.
Niger, quaſi nubiger.
Nympha, ſponſa in nuptiis, vel dea aquarum, muſa paſtorum.
Nimirum, vtiq;. ſ. nec mirū.
Ningere, niuare.
Niſan. Aprilis.
Niſans, implicans.
Nitela, mtor quaſi ſpecies ſalis.
Minale, niueum, candidum.
Nixus, munitus, inclinatus, incumbens.
Notiluca, luna.
Nodus inuolutio.
Nola, campana, ſic dicta a ciuitate campanię huius nominis, ubi primo facta fuit.
Non me fugit, non me præterit.
Norga, ſordes maris.
Norma, regula, forma.
Noſtrates, de noſtra patria.
Nota. ideſt macula, inſcriptio, ſignum.
Notus, ventus qui & auſter, vel Nothus homo de adulterio uel concubina natus; vel qui patre nobili, & matre ignobili generatur.
Nouacula, dicitur ab innouando.
Nouale, ager primum proſciſſus, vel qui annis alternis vacat, nouandarum ſibi virium gratia.
Nouare, reparare.
Nouiſſimum, ultiſſimum.
Noxa, culpa, uel pœna.
Nubilis, ad nubendum abilis.
Nubilum, cæcū, obſcurum.
Nocicula, amigdala.
Nudiuſtericus, aduerbiū tēporis, & ulterius ſignat tēpus, quàm heri.
Nuga, turpitudo, macula.
Nugaces, vani, fatui.
Nugas, vanos, inutiles, Hæbreum eſt.
Nugigerulus, turpis nunci⁹.
Nuere nutum dare, promittere, aperire
Nullatenus, nullo modo.
Num. nunquid.
Numen. poteſtas claritas dignitas.
Numerarii, qui publicum numerum ęrariis inferunt.
Numiſma, ſolidus nomine effigieque ſignatus.
Numularius, campſor.
Nundinę, cōmercia vel mercandi loca.
Nuſcioſus, qui ueſpere plus videt.
Nutare, titubare.
Nutus, ſignum, præceptum, poteſtas.

De incipientibus per O. Cap. LVIII.

O litera per ſe aliquādo eſt interiectio admirantis, ſicut cum dī o rem magnā, aliqñ aduerbiū, exclamantis, ut o conditionē miſerā, aliqñ ꝓnomen, uel articul⁹ uti caſus, ut o ille.
Oa Græce, oua.
Obaudire, obedire.
Obcludere, præcludere.
Obducere, claudere, operire.
Obductio, oppreſſio uel mors.
Obelus, virgula ferrea.
Obeſus, pinguis, refertus.
Obire, fugere, circumire, perire, expiare.
Obites, intentio, uel genus ſerpentis.
Obiurgare. increpare.
Oblatrare, obloqui, obmurmurare.
Oblectamentum, delectatio ſolatium.
Obliterare, delere, vel obliuiſci.
Oblituit, latuit.
Oblitū, media correp. linitū.
Obloqui, idē qđ oblatrare.
Obluctari, reniti.
Obnoxie, firmiter, uel intente aut totis viribus.
Obnixus, conſtrictus, uel obligatus, uel ſubditus.
Obnubere, obtegere.
Obolus. 20. pars ſicli.
Obrepere, decipere.
Obriſum, aurum coloris optimi, dictum eo, quod ſplēdore irradiet.
Obriguit, obſtupuit, uel indurauit.
Obſepta, oppoſita uel circūcluſa.
Obſita obſeſſa.
Obſoleuit, diſſueſcit, euaneſcit, recedit.
Obſordet, inſoleſcit.
Obſtetrix, quæ parienti aſſiſtit adiutrix.
Obſtinatio mentis duricia, pertinacia, uel perſeuerantia.
Obſtupuit, ſtupefactus eſt uel percuſſus eſt.
Obſtrepere, obloqui.
Obſtringili, genus, calciamēti.
Obtemperat, obedit.
Obiēdit, opponit, prætēdit.
Obteſtor, cōteſtor, rogo, adiuro.
Obtigit, contigit.
Optio, electio.
Obtrectatio, inuidia.
Obtruncare, occidere, vel caput præcidere.
Obtutus, aſpectus.
Obuenire, ꝑter ſpē euenire.
Obumbrare, tegere.
Occaſio, facultas.
Ocinum, genus oleris.
Occi pitium, capitis pars poſterior, ideſt poſt auriculas.
Ociſtrio Græce, tabernari⁹.
Ocyter velociter.
Ocyus, velocius.
Ocreę, tybialia calciamenta, quia crura tegunt.
Oculatus, videns & prudēs.
Occupat, anticipat.
Occurſat, obuiat.
Odeę, Græcè, via.
Oechonomia, diſpoſitio vel præparatio.
Oephi, decima pars chori, id eſt modii tres.
Oena Græce, clementa.
Oeſtrus, tabanus.
Offa, pars fruſti eſcę. Inde offella.
Ofi Græcè, coluber.
Ofax Hæbraice, aurū obrizum.
Officere, tingere, vel nocere.
Olea, arbor cuius fructus oliua.
Oleaſter, arbor ſilueſtris oliuę folus ſimilis oliuę.
Olfactoriala, vaſcula muliebria, quibus odoramēta geſtantur.
Olympias, uel olympiada ſpacium quatuor annorū.
Olympum, cęlum, mare.
Olympus mons Macedonię altiſſimus.
Olitor, hortolanus.
Olon Græce, ideſt totum. Inde olocauſtum, totum incenſum.
Oloſara, veſtis tota ſerica.
Olor, Cignus.
Omen, augurium.
Omentat, expectat.
Omonyma, ſimilia uel vninomia.
Omouſion, aſſimilatio, uel eiuſdem ſubſtantiæ.
On Græcè, id eſt Aſinus. Inde.
Onager, Aſinus agreſtis.
Onix, gemma quædam.
Onocētaurus, homo mixtus Aſino.

Onocrotalus, ideſt auis roſtro longo.

Adhuc de eodem.

OPpanſum, ideſt obiectum extenſum.
Operepræcium, neceſſarium vel magnopere.
Operiri, expectare, rogare.
Operoſum, laborioſum.
Oppetere, occidere, vel mori.
Opidani, qui in locis cęteris a Roma habitabant. Nam qui in vrbe vrbani. Sola enim Roma vrbs, cętera oppida.
Oppidò, omnino vel valde.
Oppignorare, dato pignore colligare.
Oppilare, obdurare, occludere.
Oppilio, paſtor ab ouibus dictus.
Optima, fęcunda, fertilis, abundans, diues, pinguis.
Opinio, fama, rumor.
Opimachus, lacerta.
Opipera, communia opulenta.
Opion, ſuccus papaueris.
Opo Gręce, ideſt ſuccus. Inde.
Opobalſamum.
Ops, opem ferens.
Optimates, ſummi, vel excellentes.
Optio, electio.
Oracula ideſt reſponſa diuina, vel ipſa delubra, vel templa de quibus dantur rñſa.
Orbare, priuare, auferre.
Orbita, ſtrata.
Orca, vmbrolâ, vel vrceus.
Orceſtra, pulpitum cęnę vbi cantabant comici.
Oreulus, præſagium.
Orcus, mors, vel Deus terræ ſecundum paganos.
Ordo, ideſt gradus diſpoſitio, diſtinctio.
Orphani, Græcæ pupilli.
Organum, nomen eſt omniũ vaſorum muſicorum, ſed illius proprie, quod inflatur follibus.
Orge, ideſt ira.
Orgia, miniſteria ſacra liberi.
Orion, ſtella in ſeptẽtrione.
Oriundus, natus.
Ornus, arbor, quæ & alnus.
Orobum, legumen, quod & vitia dicitur.
Oros Græcè, viſio ſomni.
Orſus, locutus, vel loqui cæpit.
Ortigia inſula. Vnde ortigometra genus auis, require infra.
Orthodoxus, recte credens, quaſi recte gloriæ.
Orthos enim Græcè, recte latine dicitur.
Oſſanna, ſaluifica.
Oſcitatio, oris apertio vel extenſio.
Oſcilla, genus ludi proprio funis ligatus agitatiune per ducens ſedentem.
Oſores, odium exercentes.
Oſtenta prodigia, auſpicia.
Oſtentat, ſæpius iactãter oſtendit vel præfert.
Oſtentui, prodigio, vel monſtro.
Oſtra Græcè, ideſt teſta. Inde oſtlea.
Oſtrum, purpura, vel odioſum.
Ouare, gaudere, gloriari.
Oxi, apud Græcos acutum. Inde oxea, acutus, accentus vel morbus.
Oxi etiam acetum. Vnde oxigarum acetum cum liquamine permixtum, & oximel, ex aceto, & melle.

De incipientibus per P.
Cap. LIX.

PActum, ideſt decretum, lex, inſtitutum, conuentio.
Paculę, eloquentiæ.
Pagi, loca inter agros apta ędificiis.
Palla, velamentum vel veſtis ſuperior.
Palantes, fugientes, errãtes.
Phalanx, legio vel multitudo ordinata.
Pallax doloſus, & fallax.
Palatę, maſſę de ficis recentibus compactę.
Phalera, ornamenta equorũ ſermonum...
Phalerare, ornare.
Phalernum uinum a Phalerna regione, vbi naſcitur optimum.
Phana templa idolorum.
Phanatici templorum miniſtri vel qui futura prędicãt.
Phago Græce commedo.
Phagoledoros maledictio ledron enim Græci maledictum, & qui aliis detrahũt maledictis, quaſi ſe paſcũt.
Pales, dea paſtoralis.
Paleſtra, lucta, vel locus vbi exercetur.
Paliurus, herba ſpinoſa.
Palmaris, magna, præcipua.
Palmes pars vitis vbi uua naſcitur.
Palma, gubernaculi pars vna Inde palmula, extrema remi latitudo.
Palmus, quatuor habet digitos.
Palpitara, tremere, animam trahere.
Palpo, manu tento.
Paludamentum, inſigne erat pallium imperatorum cocco, & purpura auroque diſtinctum.
Paludes, loca aquoſa.
Pan Græce, omne. Pã quoq; pagani Deum dicunt, vel incubum. Latini ſiluanum Deum ruſticorum.
Panerethos, Eccleſiaſticus dictus a pan, quop eſt totũ & ars quod eſt virtus, quia omnium eſt inſtructiuus.
Pandecter, omnia ferens, & vetus, & nouũ teſtamentũ.
Pandum, recuruum.
Pangere, cantare, defigere, plantare.
Panthera, genus beſtię, vel reſtis vel rethe.
Pantheus, quaſi omnium Deus.
Pauper, genus herbę.
Papillę, capita mammarum.
Papilio, tabernaculum, a ſimilitudine papilionis volãtis.
Papyrus, eo quod igni, & cereis ſit aptus. Idem & bibula, eo quod humorem bibat.
Papyrio, vas de papyro.
Papula, paruiſſima cutis erectio circumſcripta cum rubore.
Papus Græce, auus.
Parabola, obſcura, ſimilitudo, vel comparatio.
Paraclytus, cõſolator, vel aduocatus.
Paradiſum, viridarium.
Paradoxon, quę dicimus inopinata accidiſſe.
Paraphraſtes, falſus locutor vel potius ille, qui verbati vel ſententiæ pro poſſe innititur; ſed in verbis proprietatem interpretationis non ſequitur.
Paragoge, eſt appoſitio ad finem dictionis.
Pharmatia medicina vel maleficium.
Parapſis, gabata vel catinus, & eſt vas quadrangulum, & quadrilaterum.
Paraſceue, præparatio.
Parcę, fata.
Parduelis, hoſtis.
Pardus, genus beſtię.
Parentalia, conuiuia gentilium in morte parentum ſtatuta, quæ in eorum anniuerſariis celebrabantur.
Parthenſis, eſt interpoſitio cauſæ.
Patet, conſtat.
Parricida, parentis interfector.
Parilis, æqualis.
Parius, genus marmoris.
Paro, nauigium piratarum.
Parſimonia, parcitas.
Paſſim, promiſcue vel indiſferenter, vbique.
Paſtinare, plantare.
Paſtoſoria, talami vel cubilia leuitarum, atria templi.
Patentes campi, ideſt lati.
Patera, fiala, a potando.
Paticus, mollis, vel qui ſuccumbit maſculo, quia patitur non agit.
Pathos Græce, perturbatio.
Patrare, perficere.
Patreſconſcripti, ſenatores. Idem, & patricii, quia prout dene, reipublicæ ſicut patres filiis.
Patronymica, nomina dicũtur eo, quod trahuntur a patribus.
Patronus, defenſor, aduocatus.
Patruelis, patrui filius.
Patulę, patentes.
Pauxilum, parum.

Adhuc de eodem.

PEcullari, furari de peculio.
Peculium, pecunia, & eſt dictum a pecudibus, in quibus veterum conſtabat vniuerſa ſubſtantia.
Peculiare, familiare.
Pedagogus, ideſt pediſſequus vel eruditor paruuli, quaſi pedem eius agens, ideſt ducens.
Pedalis, a pede, ideſt fundamento.
Pedetentim, ideſt paulatim, vel caute, quaſi pede tentãdo.
Pedor, fętor, ſqualor.
Pedica, laqueus quo pedes illaqueantur.
Pelaſgi, Græci.
Pelex, adultera, concubina.
Pellicanus, auis quædam, require ſupra.
Pellicere, illecebrare, ſeducere expellere.
Pelta, ſcutum breue.
Phlebotomum, ab inciſione quæ Græce dicitur thomũ.
Penates, domus arę foci, Dii patrii.
Penes, apud.
Peni, Aphri.
Penſio, præcium, exolutio.
Pentapolis, regio quinque ciuitatum.
Pentateucum, quinque libri Moyſi.
Penula, lucerna vel ſcola, ſiue pallium cum ſimbriis longis.
Penum, acutum, vel telariũ.
Peplum, operimentum muliebre.
Pepo, genus herbę.
Pepulum, ſpeculum vel ſpelunca.
Pera, ſportella, pellis, quæ & metota dicitur.
Peragrat, ambulat.
Percitus, concitus vel commotus.
Percõtor, inquiro, interroge.
Perculit, percuſſit, occidit.
Perduelles, hoſtes.
Perduelliones, rebellationes.
Perhendie, poſt cras.
Perfunctorie, inaniter, vel trãſitorie.
Pergula, tuguria parua, in alto poſita.
Peribolus, murus cingens vel deambulatorium.
Periphraſis, circumlocutio.
Perinde, aduerbium comparandi.
Perinſide, omnino.
Periodus, ambitus vel circuitus, vel ultima clauſula, quæ totam ſententiam cõcludit, cuius partes ſunt cola, & comma.
Periſſima, purgamentum pomi, uel cuiuſlibet rei.
Periche, ideſt, armille pedum mulierum.
Peritonium, circumciſio.
Perizomata, ideſt ſuccinctoria, quibus tantum genitalia tegebantur.

Pernix,

Pernix, ſugax, velox.
Pernicies, mors nocumentũ vel exitium. Inde perniti oſum.
Pernox, velox pervigil.
Pero, calciamenti ſpecies.
Perorare, declamare, præcari, aſſerere.
Peroſum, odioſum.
Perpendiculum, linea vel regula.
Perperam, non recte.
Perperum perverſum.
Perpes, iugis.
Perplexum, implicatum, involutum variis nodis colligatum.
Perpreceps, pro præcipitiũ.
Perſepe, ſepiſſime.
Perſequi, infeſtare, vel fugiẽtem ſequi.
Perſicum, genus pomi.
Perteſum, tedioſũ, moleſtũ.
Pertinax, avidus, vehemens.
Pervicax, cõtumax, rigidus, obſtinatus. Inde pervicacia.
Pervulgatus, inſignis, famoſus.
Peſtimari, affligi.
Peſſulum, peſtillum.
Peſſum, interitum.
Preceps, profundum.
Peſſundare, pręcipitare, evertere deſtruere.
Petalum, lamina aurea.
Petulãs, impudens, impurus, ſpurcus, & laſciu⁹, a petẽdo.
Petulcus, idem.
Peuſis, ſoliloquium.
Piaculum, ſcelus peccatum, quod expiari poteſt, vel ſacrificium, quod purgat quaſi expiamentum.

Adhuc de eodem

Pictatia, petiæ, quæ ſoleis perforetis apponuntur.
Pictones, qui vivũtur in picturarum certamine.
Picturatum, intextum.
Pious, genus avis.
Pigmei, quidã homines ſtatura cubitales.
Pigmenta, quaſi piligmenta, quia in pila tunduntur. Vnde.
Pila terit pultes, &c. Dicitur etiam eilaq vas in quo tunduntur grana.
Pilus autem inſtrumentum, quo tunduntur.
Pilleum, quo caput tegitur.
Piloſi, genus dæmonum.
Philos Græce, amicus vel amor.
Pilus, haſta vel contus, unde in pila aliquid tunditur.
Pionia, penna. Inde & pinnula.
Pionia Græce, cadaver.
Pionia, quædam herba.
Pyra, genus ſepulchri, vel rogus aut cõgeſtio lignorum vbi mortui cremantur.
Pyramis, ſepulchrũ, vel figura in modum ignis conſurgens.
Pyr enim Græce ignis.
Pyrate, latrones marini, ab Incendio navium, quas capiebant dicti.
Pythernus, mons eſt a crebris fulminum ictibus dictus.
Piſcina, dicitur p antiphraſim aqua collecta non habens piſces.
Piſticum, fidele.
Piſtis enim Græce fides.
Pteriaſis, ſurfures in venã.
Pituita, ideſt humectatio, q ab oculis fluit.
Python ſpiritus.
Phytonicus id eſt ventriloquus, ſcilicet de ventre loquens, vel ars divinandi, dicta a Phytio apolline a quo eſt inventa.
Placenta, eſt panis dulcis ex ſimila, & oleo vel adipe mellitus.
Placidus, lenis, iocundus, vel qui in omnibus placet.
Placita, conſilia, viſa, cenſa.
Placor, lætitia.
Placatio, placitum.
Plane, ordinate, aperte.
Planetę, ſtelle erraticę.
Plantarium, plantula quæ cum radicibus evellitur, & alibi plantatur.
Plaſton Græce, fictum. Inde plaſtes.
Plaudere, manus complodere.
Plebiſcita, plebis conſulta.
Plecta, crater vel eorum cura vel trecatura ficut, quæ fit de iunco.
Pliades, ſeptem ſtellę ante genua tauri.
Plodere, repercutere.
Ploſtellum, a plauſtro diminutive, quod eſt genus vehiculi.
Pluma, acus. Inde plumariũ acubitum.
Pluſculum, pluſquam oportet.
Podas Græce pedes. Inde podagra, pedum dolor.
Poderis, talaris veſtis.
Poepa, carmen poetę.
Polenta, farina ſubtilis de fabis aut tritico.
Poliadrion, multitudines.
Poliandrum, tumulus mortuorum.
Polymita, veſtis multorum colorum.
Polinctores, humatores vel ſepultores quaſi pollutorũ vnctores, ideſt cadaverum curatores.
Polidion, herba.
Polis civitas.
Pone, poſt.
Popinę, nundinę, ſtationes coquinę.
Propino, gluto, conſumptor, vel prodigus.
Portenta, ſigna, mirabilia.
Pos, pes.
Poſitura, ideſt figura appoſita ad diſtinguendos ſenſus per cola & comata, & peryodos.
Poſtliminio, poſt captivitatem, vel parentum mortẽ, tunc enim, quod amiſerat quiſque repetit.
Poſthumus, puer qui mortuo, & humato patre naſcitur.

Adhuc de eodem.

Practica, actiua, pragma Græce, cauſa. Inde pragmatica, negocia dicuntur.
praſſa, caſta.
præcipue, maxime, egregie.
præco, qui ante canit uel dicit.
præpex vel præquox vel pręcoqua, uua permatura, quę citius coquitur.
præconium, prædicatio vel laus.
predes, fideiuſſores, præceptores.
prædeſtinare, præparare pręſentare.
prædium, ager, fundus, vicus poſſeſſio.
præfatio, prælocutio.
præfectus, præſes, cuſtos.
præfinitum, præſcriptum, diſpoſitum.
præfocare, ſtrangulare.
prælum, torcular.
prandere, mandere.
præpes velox, percurrens, idem præpos.
præputie, pomorum dicta ſunt eorum vnne ſtes cadit bnæ etiam ibolis immolabantur.
prærogatiua, excellentia.
præruptum, præceps, ſcopulum.
præſagium, præſcientia uel divinatio, uel ſinum.
præſcriptio, præfinitio, uel certa diffinitio.
præſertim, præcipue.
præſidium, auxilium, refugium.
præſtare, præcellere.
præſes, provincię pręſidet.
præſtigium vel præſtigia, ludificationes, ſantaſię, mendacia, inſidię, doli.
præſto, adeſſe, præſens eſſe.
præſtolari, expectare.
præſtringere, leniter tangere, vel tranſcurrere.
prætexere, veſtire, operire.
prætexta, ante poſita, uel pallium puerorum nobilium, qui inde prætextati dicebantur.
prætores, quaſi præceptores civitatum. Inde prætoriũ vbi reſidebat prætor ad diſcutiendum cauſas.
prævaricator, tranſgreſſor, vel malę fidei advocatus.
pridie, ante vnum diem.
primores, primarii.
prætiola, dicuntur a prætorio per diminutionem, & ſunt dumunculę in navibus, vel cellaria in quibus merces præcioſiſſimę reponuntur.
premo Græce, leniſco.
privilegium, privata lex vel lex privatorum contra legem publicam a principe conceſſa.
problema, enigma, quæſtio.
probra, obprobria.
procacitas, impudentia.
procerum, altum, eminens.
proci, petitores nuptiarum.
procare enim petere eſt.
procinctus, apparatus, expeditus.
proclivum, facile.
procreare, generare.
proculus, qui naſcitur abſẽte patre, vel qui cum patre peregrinat.
prodigium, monſtrum.
prohdolor, ideſt cum dolore loquor, & eſt interiectio dolentis.
prophanare, polluere, violare.
profecto, pro certo, manifeſto.
profligiat, ideſt cędit, interficit providet, accelerat, proficit, affligit, proiicit.
profundit conſumit, diſſipat. Inde profuſus, ideſt prodigus.
prognatus, progenitus.
prognoſtica, ſigna curationis, uel præviſio ægritudinum.
proinde, itaque, deinde, uel ex inde.
prologus, prælocutio.
proluit profundit, abluit.
proluvies, ſqualor ſordes.
prominens, altus inſidens.
promiſcuum, commune confuſum.
promptuariom, theſaurariũ cellarium.
promulgare, aperire, manifeſtare.
promontoria, rupes in maris litoribus præminentes.
pronepos, nepotis filius.
propalare, divulgare.
propitiare, ſacrificare.
propitiatorium, propitiationis oratorium.
propter, prope, uel iuxta.
propugnat, adiuvat, defendit.
pro re. pro iure, pro neceſſitate, pro cauſa.
proreta, magiſtra navis.
prorogat, prolongat, prorũpit, emittit, aperit.
proruit, cadit.
proſa, eſt oratio profuſa, & a lege metri ſoluta.
proſapia, genus, progenies.
proſcriptus, exiliatus, damnatus.
proſelitus, peregrinus, de lege una ad alteram tranſiens.
protelat, protrahit.
proteſtor, clamo moneo.
provehit, promovet, portat.
proventus, eventus, ſors, exitus, prima artium ſtudia.
pruna, carbo ardens.
prurigo, dicitur a pruriendo.
pſaltes, qui pſalterio canit.
pſeudo, falſum. Inde pſeudographus falſo inſcriptus.
pubertas, adoleſcentia.
puberes enim adoleſcentes dicuntur a pube, ideſt pudenda

denda corporis parte,eo q̃ hæc loca, ſcilicet genitalia vel ſuguma, tunc primum lanuginem ducunt,& generare iam poſſunt.
publicanus, qui publica vectigalia exigit.
puerpera, puella primi partus.
Pupillaris, calamus ſcriptoris,vel tabella, quæ pugno includitur.
pugio,mucro,a pungendo.
pulla, veſtis nigra.
pulmentum vel pulmentarium a pulte dicitur, ſed ſiue ſola paltis, ſiue aliud, cum eo ſumatur,ita vocatur, quinetiam (ut æſtimo) quicquid cum pane comeditur, quod vulgo cõpanagium dicitur,
pulpa, caro ſine pinguedine.
puluillum, plumatium,puluinar, templum, ara ſacra, vel capitale.
pumex, lapis ſpongioſus, & aridus.
punica, Aphrica.
puniceum,rubeum.
pupilla, medius oculi punctus.
pupillus orphanus.
purulentum,putridum.
pus,cuſtodia, uel putredo.
puſtula, in ſuperficie corporis turgida collectio.
putare, ſuperflua reſecare.
putamen ſectio.
putor,ideſt fętor. Inde putridus.
putre,corruptum.

De incipientibus per Q.
Cap. LXI.

QVa de re. quamobrẽ.
Quadrans, quarta pars uncię,vel temporis cuiuſlibet rei.
Quadrifidum, ideſt in quatuor fiſſum.
Quantotius celerius.
Quatenus,vt quouſque qua ratione.
Quaternio, quatuor habens ſub ſe milites.
Quæſtionarius, quæſitor.
Quæſtor pecuniæ publicæ prærogator, vel iudicii actor.
Quæſtus,lucrum.
Quid ſibi vult,quid ſpectat.
Quin,qui non,uel immo.
Quinimmo,immo potius.
Quinio, quinarius,vel, qui habet tot milites ſub ſe,ſicut quaternio, vel ternio.
Quintilis,Iulius menſis.
Quirites,populi vel ſenatores Romani, a Quirino, ideſt Romulo.
Quiſquilię, purgamẽta vel ſordes.
Quo,ut ubi.
Quocirca, quamobrem.
Quo pacto, quomodo, qua ratione.
Quorſum, qua verſum.
Quæſtulus, tribunal.

De incipientibus per R.
Cap. LXII.

RAbi vel raboni, ideſt magiſter.
Rabula,rabidus.
Racha,vanus,vacuus,ſine cerebro,& eſt interiectio indignantis.
Raphanum,herba quædam.
Ralla,veſtis raſilis.
Ramalia, rami uel frondes arborum.
Ramentum, raſura cuiuſlibet rei.
Ramnus, arbor humilis ſpinoſa.
Rapa,herba.
Rapidum,velox.
Raptim,celerrime.
Ratum,firmum.
Ratus, arbitratus.
Reboat,reſonat.
Recenſere, numerare,recognoſcere.
Reciprocum, reuertens, uel inuicem redditum,
Reclamat,recuſat,contradicit.
Reclinatorium, fultrum,qđ caput reclinantis fulterat.
Reconciliat, diſſidentes repacificat.
Reda, genus vehiculi quatuor habens rotas.
Redamat,amantem amat,reſpondet.
Redimiculum, ſuccinctoriũ. vel ſubbrachile, uel illud quo mitra in capite fœminarum alligatur.
Redimitus,coronatus.
Redimitę,res quæ a prædonibus redimuatur.
Rediuiua, renaſcentia.
Reduces,redeuntes.
Redundat, affluit,exuberat.
Refellit,retineit,
Refertum. Repletum.
Refocillat,recreat,reficit.
Refragatur, refringit, obſiſtit,impedit, contendit,refricat,repetit,reſcindit,recuſat,retractat.
Refuto,recuſo,reuinco.
Regulus,baſiliſcus.
Relegare,in exilium mittere.
Remoratur, detinet, cohibet.
Repagula,retinacula.
Rependens, compenſans.
Reptilia,quia repunt, id eſt ventre,& pedibus.
Reſides,ocioſi, quieti, reſidui.
Reſina, gummi quodlibet ex arbore fluens.
Reſipere,uel reſipiſcere, ad ſe redire.
Reſpectare,reſpicere.
Reſtes,funes.
Reſultat,reſilit.
Retexere, omiſſa denuo referre.
Reticulata,cancellata.
Rhetor,orator.
Retuſum, repercuſſum, uel ebetatum.
Rictus,ore extenſio.
Ringitur, ſtomachatur,iraſcitur,indignatur,
Rhinoceros,beſtia.
Rite,recte,pulchre,ordinate vel ex more.
Rhythmus,numerus,uel ſonus.
Riuales,duo qui una muliere utuntur.
Riualis,uxoris propriæ mœchus.
Robur,dicitur ex omni materia, quicquid eſt firmiſſimum.
Roda Græcè,roſa.
Rodane, Græce, trama.
Rodonizo,torqueo.
Rhodus,inſula quædam.
Rogus,pyra.
Romphea,gladius, babulus, qui & ſpata uel framea.
Rombus,genus piſcis.
Romulea,Romana.
Roſcida, rore madida.
Roſtra,prima pars nauis.
Rotabulum,a prurimo ſtercora dictum.
Rubeta,bufo.
Rubigo,erugo.
Rubus, genus ligni ſpinoſi, cuius fructus, & virgulta rubent,& dicitur a Grecis motus.
Rudẽtes,funes nauium, quibus vela ſuſpenduntur,a rauco ſtridore dicti.
Rudera,ſtercora.
Rudimenta,initia.
Ruditus,clamor aſini.
Rugitus.Leonis eſt.
Ruma,gula,unde ruminare.
Rumigerus, rumoris portitor vel inuentor.
Runcare, herbas euellere, quod fit runcone,qui & ſalcaſtrum dicitur.
Runcina,inſtrumentum gracile, & recuruum,quo cauantur tabulę,vel aſſeres vt vna alteri connectatur.
Ruſcum,lignũ folijs ſpinoſũ.
Ruſticatio, agricultura.
Rutilat,fulget.

De incipientibus per S.
Cap. LXIII.

SAbaoth,exercituum vel virtutum Deus.
Sabach, menſis Ianuari⁹ vel Februarius.
Saccatum, uinum per ſaccũ expreſſum.
Sacella, templa uel loca ſacra, ſacrificia uel ſolennia.
Safarium,atrium templi.
Sagina,pinguedo.
Saginare,nutrire.
Sagoia,ideſt ſella.& dicitur a ſtratu ſagorum, ſcilicet ſuper Equos. Vnde, & Eq ſaginarii dicuntur.
Sagum, palliũ militare quadratę formæ.
Salebra,uia inæqualis & lapidoſa.
Salebroſus,aſper.
Sales, lepos urbanitas velio cularitas.
Salinum, vas aptum ſalibus, idem,& ſulzica,quaſi & ſalzica.
Saliuncula, eo quod velociter creſcant.
ſalpiſta,tubicinator.
ſalpizo,tubicino.
ſaltus, uaſta & ſilueſtria loca ubi arbores in altum ſaliunt.
ſalue,ſalutare.
ſalum,mare.
ſambuca,genus cytharę ruſticę,vel ſpecies ſimphonię vel genus ligni fragilis, vnde tybię componuntur.
ſambucus, arbor mollis, & paruia vel ſaltator.
ſamia, vaſa dicta a ſamo inſula, vel creata naſcens in Italia.
ſanxire,confirmare, decernere. Inde ſanxiones, ideſt leges.
Sandyx, herba vel genus coloris.
ſanguinarius, ſanguinis effuſor, vel ſanguinis fluxum patiens.
ſanguiſuga, vermis aquatilis,qui ſanguinem ſugit.
ſaraballa vel ſarabara, fluxa ac ſinuoſa veſtimenta.
ſarcire,conſuere, separare.
ſarcophagum, tumulus vel arca in quo mortuus ponitur,& ibi abſumitur. Sarchos enim Grece caro,phagos comedere.
ſarculum,ſarpa vel foſſoriũ.
ſarin,circumfodio,
ſarta,coniuncta, conſuta vel reparata.Inde ſartarecta.
ſata, ſeminata.
ſatagere, feſtinare, vel ſatis agere.
ſatyr,,genus monſtri,vel ſymiorum.
ſationes,ſeminationes. Inde ſationalis ager.
ſatius,melius.
ſatrapes,ſapientes, ſeniores, præfecti.
ſatum,menſura,vnum, & dimidium modiũ continens.
ſaturnia regna,aurea ſecula.
ſcaber,aſper.
ſcabere,fodere.
ſcarbones,aſper.
ſcarbones, veſpę longiora habentes crura.
ſcalprus, dicitur quia ſcalpturis aptus ſit, & foraminibus, cuius diminutiuum eſt ſcapellus ſcilicet ſcirtum ſcriptoris.
ſcamnum,a ſcandendo,quia lecticis altioribus ſupponitur.
ſcapha,nauicula parua.
ſcaptes,bidentes.
ſcaptus, ſummitas vel cacumen.
ſcara,aduſtio.
ſcatere,ebulire.
ſcatebra,ebulitio, ſcaturigo.
ſceda,quod adhuc emendatur, & nondum in libris redactum eſt. Inde ſcedula.
ſceleſti,nequam,ſiue,qui ſcelera admittunt.
ſchema Græce,figura.
ſcena,carminis cõpoſitio.digna agi

gni agi in theatro uel umbraculū io theatro in quo ſpectacula celebrantur.
ſcenę vel ſcenomata Græcè dicuntur vmbracula vel tabernacula. Inde ars ſcenofactoria, & ſcenophegia, id eſt fixio tabernaculorum.
ſceptrum, virga regalis.
ſceua, ſiniſtra, peruerſa, contraria.
ſcylla, ſaxum in mari latens, in Sicilia.
ſcindulę, quia ſcinduntur.
ſcinifex, culicum genus.
ſcirpus, iuncus.
ſcita, decreta.
ſcitropodes, ſecundùm quoſdam, furni portatiles, ſed dicit Radulphus ſuper Leuiti. quòd ſunt uaſa fictilia pedes habentia in quibus cibi portantur.
ſcobare, fodere.
ſcopin Græce, intendere.
ſcopulum, ſaxum eminens.
ſcoria, ſordes metallorum.
ſcorpio, genus vermis uel ſagitta venenata arcu vel excuſſa tormentis.
ſcortum, meretrix.
ſcriba, librarius, vel ſapiens in ſcripturis.
ſcrupea, aſpera, ſaxa.
ſcrupulus, lapillus vel ſollicitudo, anxietas, ſuſpitio.
ſcrobes, foſſę occultę.
ſcurra, irriſor, vaniloquus, vel qui cauſa eſcę quempiā conſectatur.
ſcurrilitas, iocus turpis.
ſcutrę, ſunt vaſa ænea æqualis amplitudinis in ore, & in fundo cooperta deſuper ad caleſaciendum aquam uel aliud.
ſcutulata, dicitur propter orbicolos rotundos.
ſecunda, proſpera.
ſecunda vel ſecundina, pellicula, qua tegitur puer in vtero matris, a ſequendo dicta, quia puerum naſcentem, & exeuntem ſequitur.
ſecus, prope, aliter.
ſeditio, rixa, diſſenſio.
ſeingat, ſeparat, ſecat, diſcernit.
ſemitir, ſpado, effęminatus.
ſenatus, nobilium curia, a ſenectute dicta, quia ſeniores erant.
ſenſim, paulatim, leniter.
ſenta, horrida, aſpera.
ſentaria, ſordida.
ſentes, vepres, ſpinę.
ſentix, rubus.
ſentina, aqua nauis fetida.
ſeorſum, ſeparatim.
ſepire, circumclodere.
ſeponere, ſequeſtrare.
ſequeſter, mediator.
ſerapis Ægyptiorum Deus.
ſeria, grauia uel neceſſaria.
ſericum, bombicinum, quia id ſeres primi miſerunt.

Adhuc de eodem.

SI fungia, a ſingere, id eſt extergere.
ſhoan, menſis tertius.
ſica, gladius breuis a ſecando dictus. Inde ſicarii, id eſt latrones, qui eo utuntur.
ſicera, quælibet potio, quæ extra vinum inebriare poteſt.
ſiclus, in diuinis libris eſt vncia, in gentilium enim quarta pars uncie.
ſicomorus, ficus fatua, genus arboris eſt.
ſigilla, minora ſigna.
ſigrapha vel ſingrapha, cautio vel ſcriptura.
ſiler, genus virgolti.
ſilex, lapis duriſſimus, qui ictu ferri ignem emittit.
ſiligo, genos tritici.
ſiliqua, folliculus ſiue tunica grani, uel etiam genus leguminis uel arboris fructus.
ſiluani, incubi.
ſiluanus, Deus ruſticorum.
ſymbolum, collectio plorimorum uel confectio, pactum, ſignum, iudicium.
ſimus, naribus preſſis, unde ſimiæ quoque dictę ſunt.
ſymonides, quidam poeta lyricus unde carmina ſymonidia.
ſymphonia, conſonantia ſonorum plurimorum, vel genus inſtrumenti muſici.
ſimultas, lis diſſentio, dolus.
ſin, ſi vero uel ſi non.
ſynagoga, collectio.
ſinaxit Græce, ſolemnitas, vel conuenent.
ſinchronon, contemperaneū.
ſyndon, amictorium lineum.
ſynedoche, conceptio cum a parte totum intelligitur vel econuerſo.
ſynodus Græce, conuétus vel collectio.
ſynonyma, nomina plura eandem rem ſignificantia.
ſynopis, genus coloris rubei.
ſimpſalma, uocis copulatio in cantando.
ſytagma, dogma uel conſtitutum uel compoſitio.
ſytonomia, concifio.
ſinuare, curuare, torquere.
ſinus portus, receptaculum receptus.
ſyrenę, genus monſtri, require ſupra.
ſiropheniſſa, ex ſyris, & phenicibus orta.
ſyrtes, ſcopuli eminentes ſupra dorſum maris, uel loca vadoſa aut arenoſa.
ſiſtere, ſtatuere, præſentare.
ſiſtrom, inſtrumentum ſonorum, quod mulieres percutiont, quod ab iſide inuentum eſt, & eſt genus tympani.
ſytarcia, ſacculus uel pera.
ſitula, uas vel ſerpens, qui ſi quem momorderit ſiti perit. Idem & dipſas.
ſmigmata, unguenta.
ſobrinus, qui de ſorore naſcitur.
ſocci, dicuntur eo, quòd ſoccum habeant in quo pars plante iniciatur. Inde ſocelli, diminutiue.
ſocors, ſtultus, uanus, ebes. Inde ſocordia.
ſoda, doior capitis.
ſolarium, quia ſoli & aure patet.
ſolia, genus piſcis.
ſolifuga, animal perexiguum araneæ forma.
ſolium, tronus regalis.
ſolum, terra.
ſonipes, equus quia pede ſonat.
ſons, nocens.
ſophia Græce, ſapientia.
ſorba Græce, neſpile.
ſorbet, id eſt abſorbet, ebibit. Inde ſorbitiuncula, ad ſorbendum apta.
ſoreth, electa.
ſorex, mus.
ſoriſcula, uaſculum aquæ.
ſorou. ſepulchrum.
ſors, euentus, conditio, caſus coniugium, caput, hæreditas.
ſortitur, adipiſcitur, uel ſorte utitur, aut ſorte ducitur.
ſpado, eunuchus.
ſphalangus, muſca uenenoſa.
ſpartus, id eſt frutex uirgoſus ſine foliis.
ſparus, genus gladii uel piſcis.
ſpata, framea.
ſpatulę, id eſt frondes, vel ſplcę palmarum, quia formam ſpatę.
ſpecimen, documentum, indicium uel ſignom, ingenium, exemplom, ſimilitudo.
ſpectabilis, ſublimis.
ſpecus, ſpelunca, id eſt & ſpelea.
ſphera, rotunditas, uolubilis.
ſpermen Græce, ſemen.
ſpina, iunctura dorſi.
ſpiraculum, flatus vel ſpiritus. Idem & ſpiramen.
ſpirę, funes, quos nautici curcubis uocant, uel nodi quibus ſerpentes ſe illigant.
ſpoliaria, exteriores balnearum cellulę.
ſponda, exterior pars eſt lecti. Pluteus autem interior eſt.
ſportella, vel ſportula, parua ſporta ad portandum expēſas.
ſpurcus, ſordidus, cenoſus. Idem ſpurcicia.
ſpurius, meretricis filius, vel ex nobili matre, & ignobili patre genitus.
ſqualet, ſordet, uel ſiccum eſt. Inde ſqualidum, ſordidum, ſiccom, incultum, informe.

Adhuc de eodem.

STactes, myrrha.
STadium, octaua pars mil liarii conſtans paſſibus. 125.
ſtater, nummus ſemiunciam appendens, ſic dictus, quia tribus ſolidis conſtat, appendit enim tres aureos.
ſtatio, portus obi ad tempus ſtant naues, uel obſeruatio ſtatutorum dierum aut tēporum, ut ieiunia quartæ aut ſextæ feriæ ſolent ex lege ueteri celebrari. Vnde. Ieiuno bis in ſabbato, ſimiliter ieiunium quarti, & quinti, &c.
ſtellio, genus lacerti.
ſtiba, ceruſa.
ſtibium, genus unguenti uel coloris quo tincta facies efficitur rubea, oel ſecundum quoſdā ceruleus color quo mulieres ſupercilia colorabant.
ſtigia, infernalia. Nam ſtix eſt palus io inferis.
ſtigmata, ſigna ornamenta regalia.
ſtipat, congerit. condenſat, arctat uel ambit, circundat.
ſtipes, eleemoſyna, mendicitas.
ſtipendium, a ſtipe pendenda, pecuniam enim appendere ſolent magis, quàm numerare.
ſtipis, mendicitas.
ſtipulatio, ſponſio uel promiſſio, dicta a ſtipula, veteres enim cum ſibi aliqoid promittebant ſtipulam ſumentes frangebant.
ſtipulare confirmare teſtari.
ſtipulum, firmum.
ſtirax, lachryma ſtoracis, nam ſtiriam Græci guttam dicunt.
ſtips, truncus.
ſtiua vel ſteua, manubrium aratri, quod tenet arator.
ſtix, palus ioferni dicta, quòd ilico poiantem ioterficit.
ſtoa Græce, porticus.
ſtola, toga.
ſtolidus, ſtultus ebes, brutus,
ſtomachari, indignari.
ſtorax, genus ligni uel lachryma arboris, require ſupra.
ſtragulum, ueſtis dicolor artificioſe diſtincta.
ſtranguiria, conſtrictio urinę.
ſtra, uia munita, quaſi uulgi pedibus trita.
ſtratia Græce, militia. Inde ſtratilates, militum dux.
ſtratiotę, Græce, milites.
ſtratiotica, militaria.
ſtrator, compoſitor.
ſtratus, exercitus.
ſtrabo, qui vnum oculum torcum habet.
ſtrenuus, fortis, expeditus, agilis.
ſtrepitus, tumultus.
ſtrictim, raptim, proprie.
ſtridere aſperum ſonum facere.
ſtrix, auis nocturna.
ſtropha, fraus, argumentatio fallaga, retorta ſententia.
ſtrophium, pallium uirginale cingulum aureum.
ſtromata, commentarii.
ſtromatheas, opus varie contextum.
ſtrues, congeries.
ſtrupidus ebes quaſi lapide*.
ſuapre, ſua natura.
ſub diuo, ſub patenti cęlo ſub aere nudo.

ſubducere,

ſubducere,abſtrahere.
ſubinde,conſequenter,frequẽter,identidem.
ſubdit animo, tangit animũ.
ſubmouet,vetat,repellit.
ſubnerrare, neruos incidere.
ſubnixa,ſubiecta,ſuffulta.
ſub obtectu, ſub nomine, vel ſub ſpecie.
ſub oculis.in conſpectu.
ſubornat, immittit, ſubiicit, ſubſtituit.
ſubſannare, irridere,uel inſultare.
ſubſidium auxilium ſuffragium.
ſurrinom,locus ubi ſuitur.
ſubucula ſacerdotalis linea.
ſubulcus,porcarius.
ſub vmbra, ſub tegmine, ſub protectione.
ſuburra,ſonus quilibet.
ſuburbana, circumiecta ciuitatis ædificia, quaſi ſub vrbe.
ſuccedaneus,ſucceſſor.
ſucculi, a ſuccis diminutiue.
ſuccendia, fomenta.
ſuccenſet,detrahit, culpat,imputat,iraſcitur.
ſuccinctoria,ueſtimenta quibus tantum genitalia contegontur. Idem, & perizomata.
ſuccinus, ſpecies gemmę.
ſudes, pali,vel fuſtes vtraque parte acuti.
ſudum, ſerenum, tranquillum.
ſufficit, ideſt inficit,ſuſtinuit. Inde ſuffectus.
ſuffragatur,ſuccurrit.
ſugillat,ſtrangulat,detrahit. condemnat.
ſuillum vel ſuinum, porcinum.
ſulcare,ſecare,diuidere.
ſummatim,cito, ſtrictim.
ſultica. Idem & ſalinum.
ſunamitis,a ſuna ciuitate.
ſuppellex,inſtrumentum domus, ideſt omnia vtenſilia eius,ſed melius dicitur ſuppellectilis i noĩatiuo,qa grãmatici negant a nominatiuo ſingulari genitiuum ſingularẽ duabus ſyllabis poſſe creſcere.
ſuperciliosſus, ſuperbus, rigidus.
ſuperliminare, ideſt limen ſuperius.
ſuperſedeo, omitto,prætereo taceo.
ſuperſtitio, ſuperflua,vel ſup inſtituta obſeruatio.
ſupernacuũ, ſuperfluum,inutile.
ſuppetit,ſubeſt,opitulatur.
ſupprimit, cohibet,reſtringit, tacet,abſcondit.
ſura, pars pedis vel muſculus tybię.
ſurum,ſerenum.
ſuſurro, qui in aure loquitur detrahendo alteri.

De his, quæ incipiunt per T. Cap. LXV.

TAbanus muſca groſſa, quæ & oeſtrus.
Tabellio, ſcriba publicus, eo quod ſit portitor tabularum.
Tabernacula, tentoria,uel papiliones militantium.
Tabernę, olim dicebantur ædiculæ plebeiorum tabulis & lignis conſtructę.
Tabes,languor, cruor,cõſumptio,ſordes. Inde tabidum, & tabificum.
Tabitudo,putredo,morbus,
Tabo, ideſt ſanguine corrupto ſiue macie uel pallore.
Talaris, tunica vſque ad talos deſcendens.
Talaſſe Græcè,mare.
Talaſſios,marinus. Inde bitalaſſum.
Talentum,pondus. 60. mnarum ſeu ſex millium dragmarum.
Talio,uiciſſitudo ſimilis uindicta.
Talli uaſa quædam offertoria in modum turrium facta.
Tamax,Hæbraice menſis Iulius.
Tanatheos Græcè, mortuus.
Tandit, perſeuerat.
Tantiſper, interim, uel iterum.
Tarentum, ciuitas in fine Italiæ. Inde Tarentinus.
Tarta,ueſtis regia.
Tau.litera Græca in modum crucis.
Taxat,ponderat, nominat.
Taxea,lardus.
Taxus,arbor venenoſa,unde toxica uenena exprimuntur.
Theatrum,locus ſpectaculi.
Thebet, menſis december.
Theca, ideſt repoſitio. Inde apotheca,bibliotheca.
Theruam,fraudem.
Thecnitę,artifices.
Thectones,fabri.
Thedę,lampades.
Thęca,talamus uel limen.
Theloneum,ubi merces nauigii redduntur,Thelos enim Græce,uectigal dicitur, ubi vectigalis exactor ſedet prę cium rebus impoſiturus, & voce a mercatoribus flagitans.
Telor,terror.
Thema,id eſt norma, forma vel materia.
Themelici,muſici,ſcenici.
Temerare polluere violare.
Temetum,uinum. Inde themulentus.
Temnit, contemnit.
Themo, longitudo aratri uel plauſtri.
Tempę,ſiluę.
Tempeſtiuum, maturum,oportunum.
Temulentus, id eſt ebrius a themeto,id eſt vino.
Tendiculę,inſidię,quæ parantur auibus uel leporibus.
Theneaſmon, paſſio inteſtini recti, quod longaonem uel ex talem dicimus.
Themę, inſulę uitę ligaturę.
Tenor,ordo,norma.
Tenus,uſque uel iuxta.
Theorica,contemplatio.
Theos Græce,Deus.
Theraphin, figurę uel imagines.
Terebrat,perforat.
Terebinthus,arbor quædam.
Teredo uel teredona, uermis ligni.
Teres, aliquid rotundum cũ proceritate,ut columna.
Teretes,rotundi uel lacerti,
Tergora,coria vel pelles.
Tergiuerſatur,eludit,fruſtratur,procraſtinat.
Terribola,formidoloſa.
Terrigenę,gygantes eo,quod eos fabuloſe parens terra immenſos,& ſimiles ſibi genuerit.
Teriſtrum, palliolum mulierum, quo utuntur in æſtate.
Thermę,calida loca,id eſt balnea, Græci enim thermõ calorem uocant.
Teſcua,id eſt locus in quibus pecora caſtrantur, unde & caſtratores teſcuatores dicuntur.
Teſſerę,quadrati lapilli.
Teſſeredecas, quaterdena.
Theſis Græce, poſitio uel poſitura.
Teſos,fatigatus.
Teſtamentum,tribus teſtibus conſcripta,& confirmata voluntas.
Teſtudo, concameratio, cythara,ſcutum, paruum animal.
Teter,niger,obſcurus.
Tetra Græce, quatuor.
Tetragonum, quadrangulum.
Tetragrammaton. 4. literarum.
Tetrarcha, qui quartam partem regni tenet.
Tetricem,triſtem.
Tetricus,obſcurus, auſterus. ſuperciloſus.
Theucos,volumen.Inde pentateucus.
Teucri,troiani.
Theuſebia Græce, Dei cultus.
Texit,ordinat.

Adhuc de eodem.

TIara, genus pallii apud Perſas,uel pileum quo caput tegitur.
Thiaſis, laudes uirginum.
Tybia,ſymphonia.
Tybicen,tybiarum cantus.
Tybicines,plures in ſymphonia cantantes.
Tybin,genus vaſculi ex uirgulis contextum.
Tybiſones,dracones.
Tiſonicus,inflatiuus, ſcilicet maris,a tipho.
Ticollum,trabem.
Typhonicus, inflatiuus ſiue tempeſtiuus.
Typhon.enim Gręce,inflatio dicitur.
Tigillum, tegula diminutiuum.
Tigna, captiones, ſcilicet qui ſe inuicem capiunt. Inde tignarios, qui tectoria tignis inducit. Idem & ſarteticor.
Tygris,beſtia quædam velociſſima.
Thimiama, incenſum de quatuor ſpeciebus confectum. Inde thimiamateria, id eſt thuribula ſiue vaſa thimiamatis.
Timicon, iraſcibile.
Thimus, flos vel herba quædam odorata.
Thina,id eſt lingua incognita etiã peritioribus Iudęorum.
Tinea,uermis veſtimẽtorum quia tenax.
Tinnula, acuta, liquida,pura leuis.
Tintinabulum,a ſono nomen habet, ſicut & plauſus manuum, & ſtridor ualuarum.
Tipi,frigidi,febres.
Typus,figura. Inde typicum id eſt figuratum.
Typus etiam herba eſt, quæ circa fontes, & paludes naſcens ab aqua ſe inflat. Vnde, & ſuperborum tumor typus dicitur. Item typus dicitur frigida febris peryodica.
Tyrannus, rex ſeuus.
Tyrrenum, mare mediterraneum.
Tyriaca, antidotum contra venenum.
Tyro, miles nouus ſiue fortis iuuenis, qui ad militiam eligitur rudis.
Tyrocinia, initia rudimenta.
Tyrones,fortes pueri ad militiam delegati.
Tyrſus,herbarum medius frutex.
Tyrſos Græce,genus cimbali.
Tytan Græce,ſol.
Tytania,Luna.
Titanes, gygantes filii terræ, & principes, qui aliquando cœlum expugnare conati ſunt.
Titillatio, ſtimulus luxuriæ, vel inflammatio.
Titio,lignum præuſtum.
Titulus,ſignum uel indicium Vnde titulare, ſignare.
Tyſus Græce,auunculus.
Thophet, locus ſuburbanus Hieruſalem ubi ſacrificabãt idolis filios ſuos.
Thophus, lapis cauernatus cameris.
Toga, pulla vel ueſtis Senatoris eo,quod tegat.
Tonſterum, ubi ſcholaſtici diſputant.

Tolum,

Tolum, faſtigium, templi rotundi ſiue cerebri camera.
Thomi, libri.
Thomos Græce, inſciſio.
Ton, altitudo.
Tonus, ſonus, accentus.
Toparchia, uillę principatus.
Topazion, ſpecies gemmę.
Torax, lorica pectoralis, uel anterior pars trunci, a collo vſque ad ſtomachum.
Torris, lignum aduſtū, quod vulgo titio dicitur.
Thori, lecti, uel brachiorum lacerti.
Tormentum, funes, a tortura.
Tornum, quo vaſa tornantur.
Torpedo, genus piſcis.
Torques, ideſt circulus aureꝰ a collo vſque ad pectus deſcendens, vel vinculum colli, ſicut compes pedis.
Tonſtrina, tonſoris officina.
Toxica, venena, quia e taxis exprimuntur.

Adhuc de eodem.

TAbarię, nauiculę amnicę ſingulis trabibus cauatę, unde & caudicę dicuntur.
Trabea, porticus tecta, vel veſtis regia ſiue toga. Inde trabeati, trabea induti.
Tractim, lente.
Traducere, transducere, propalare, deriuare.
Tradux, propago radix, vel origo.
Tragelaphus, animal platecerον, ideſt latis cornibus.
Tragedia, carmen luctuoſum quo antiqua facinora, & geſta ſceleratorum regum, ſpectanti populo tragedi concinnebant.
Tragos Græce, hircus.
Tragum, genus rethis piſcatorii, quia trahitur. Idem & vermiculum.
Traha, vehiculi genus, a trahendo dictum.
Traiicit, tranſmittit, tranſilit, transfodit.
Traiectio, commutatio.
Trames, uia anguſta, & compendioſa, quia tranſmittit.
Tramoſerica, veſtis quæ ſtamen habet ex lino, tramam ex ſerico.
Tranat, tranſuolat, tranſnatat.
Tranſcendere, tranſgredi.
Tranſcribi, transferri.
Tranſigit, peragit, percurrit.
Tranſtra ſedilia remigum in naui.
Trapetum, mola, oliuaria, ſiue concha.
Trapezitę, numularij, qa pecuniam ſuper menſam dinumerant.
Tapezia enim menſula quadra.
Tremiſſum, dicunt, eo quod ſolidum faciat ter miſſus.
Treni Græce, lamentationes.

tribula, genus machinę, ſiue vehiculi unde frumenta teruntur.
tribulę, genus ſpinarum.
tribunal, ſedes iudicis.
tributa, quia populis iura vel opem tribuunt, uel quia ſingulis tribubus pręſunt, aut alibi legitur militibus. 30.
tributum, præcium pacis eſt, ſcilicet redditus, penſio.
tricę, capilli.
triclinium, cœnaculum, dictū a tribus lectulis diſcumbentium ad conuiuium. Clinō enim Græce lectus, vel accubitus dicitur.
tricolon, trimembris.
tricora, ideſt tres cameras, uel tres abſides habens.
tridens, fuſcina, uel iaculus trium dentium.
trieris, nauis magna trium remorum.
triferos Græce, tener.
trima, triennis.
trimenſis, vel trimeſtris, triticum, quia poſt tres menſes colligitur.
trinepos, abnepotis filius.
triones, aratorii boues, quaſi terriones, eo quòd terrā terant.
tripodes, menſę vel arę, uel cādelabra cum tribus pedibus.
tripudium, gaudium.
triſiliſes, tripodes.
triſtega, tricamerata.
triſulcum, triſarium.
triton, Deus maris, uel lacus Aphricæ
tritonia, Minerua.
trocheus, celer.
trochos Græce, rota.
tromos Græce, tremor.
tropologia, muralis intelligētia, uel excuſatio.
tropos, locutionis modus vel dictio tranſlata ad non propriam ſignificationem.
trudes, cuſtis ferrati, a trudendo, ideſt pellendo uel claudendo.
truncus, ſtatura arboris, vel corpus ſine pedibus aut ſine capite.
trutina, ſtatera, ponderatio, examinatio.
trux vel truculētus, ferox, crudelis.
trucidat, occidit, uulnerat.
tubianes, alienigenę quos Iudæi tubis in adiutorium cōuocabant.
tucus, cuculus.
tudes, malleus, a tundendo.
tugurium, caſa pauperis, uel cuſtodis uinearum.
tum, Deum.
tumulus, ſepulchrū, uel paruus mons quaſi tumēs tellus.
tudere, percutere, uerberare.
turdus, genus auis.
tutor, defenſor.
turgor, tumor.
turma. 30. milites habet.

De incipientibus per V. Cap. LXVI.

VAccinia, uiolæ purpureæ.
Vaccula, a vacca diminutiuum.
Vada, eo quòd per ea pedibꝰ uadi poſſit, loca humilia in flumine.
Vades, fideiuſſores.
Vafer, ſuperbus callidus fictꝰ.
Varius, aſtutus, malicioſus.
Vafre, ideſt artificioſe, ſiue ingenioſe.
Vagitus, infantium fletus. Vagire enim, & mugire, & cætera, ita diſtinguuntur. Infans uagit, ouis balat, Lupus vlulat, Bos mugit. Leo rugit Elephas barrit Equus hinnit Aſinꝰ rudit Sus grunnit, Canis mutit, & latrat Serpens ſibilat, Rana quoaxat Coruꝰ crocitat, Grus griſat alias gruit, Miluus rugit, alias lippit Turtur, & columba gemit, Vulpes gannit.
Vah, interiectio exultantis.
Vallat circundat munit format componit.
Valitudinarius, qui frequenter ægrotat. Valitudo enim & proſpera eſſe poteſt, & aduerſa.
Vallum, gyrum, foſſatum, munitio.
Varicat, ambulat, diuertit.
Varię, venę exortę, & plenę.
Vaſta, lata profunda.
Vaticinia, Prophetiæ, uel ꝓphetarum carmina.
Varea, calciamenta mulierū.
Vbertim, affluenter.
Vdum, infuſum, humidum.
Vectes, fereę vel fuſtes, qa manibus vectentur.
Vectigal, penſio, tributum, a vehendo dictum.
Vegetus, fortis, ualidus ſoſpes.
Vellicat, carpit, mordet.
Velificat, nauigat.
Venabula, quaſi venatui habilia.
Venale, uendibile.
Ventilat, commouet, ſpargit, purgat, examinat, diſcutit.
Venum, uenditio.
Venuſtat, adornat.
Veredi, qui redas vehunt, id eſt ducunt, & qui vias publicas currunt, per quas, & redę.
Vergilię, ſtellę quæ & Pliades.
Vergit, declinat, occidit.
Verres, Porcus.
Verrit, trahit.
Verticulum, genus piſcatorii rhetis, quod trahitur.
Vermiculatum, diſtinctum.
Vermiculum, coccinum, ſiue rubrum.
Verna, ſeruus in domo natus.
Vernaculum, proprium, familiare.
Vernat, floret, lætatur.

Vernilis, ſubdolus, malus, ſeruilis.
Vernulę, ſerui.
Verſat, cogitat, uoluit.
Verſatilis, vibrabilis ſecundū quòd ab utraque parte verſus incidat.
Verſutus, aſtutus, garrulus, qui in qualibet fraode facile vertitur. Inde & uerſutia.
Vertex, in mari uel in flumine locus rapaciſſimus, vel ſinuoſa vertigo, ſcilicet undā in gyrum ducens. In homine autem eſt illa pars, qua capilli colliguntur, & in qua ceſaries uertitur.
Vertibula, cardines, vel ſummę oſtium partes.
Vertigo, eſt cerebri mentiſq; turbatio, qua videntur omnia ibi in gyrum uolui, uel turbo cum ventus ſurgit, & terram in gyrum mittit.
Veruncant, euellunt.
Vertunt, trahunt, ſcindunt, nauigant.
Verrucæ, genus ægritudinis.
Veruex, aries.
Veru, virga, uel contus.
Veſci, paſci.
Veſicæ, bullę turgentes, ac ferueutes.
Veſpilio, ſepulchrorum uiolator.
Veſper, ſtella noctem inducens.
Veſperus, idem.
Veſpertilio, auis nocturna.
Veſta, dea Paganorum. Indē veſtalis.
Veſtibulum, introitus, uel atrium, quaſi ueſtiens domū.
Veterani, antiqui, uel milites qui poſt multos labores militiæ quietis ſuffragium cōſequuntur. Idem & emeriti.
Veterator, antiquus tergiuerſator, uel fraudator.

Adhuc de eodem.

VIat. it. iter. facit. Indē viator.
Viaticum, ſumptus in uia.
Vibrat, criſpat, torquet, concutit, micat.
Viburna, geneſta molliſſima vel uirgulta, quædam humilia.
Vicatim, uiciſſim.
Vices, alternationes.
Vicia, genus leguminis.
Viciſſim inuicē, alternatim, uel per uices.
Viduare, nudare, deſolare.
Viget, floret, ualet, fortis eſt.
Villicat, villam agit, id eſt gubernat.
Villicat, villę cuſtos, uel rector, uel diſpenſator.
Vimen, genus virgulti.
Vinacia, acina unde eliquatū eſt vinum.
Vipera, genus ſerpentis.
Virago, uirgo, uel fortis fęmina, quaſi virum agens, ideſt opera uirilia faciens, uel mulier, quia de uiro acta, id
eſt,

eſt, formata.
Vireċta, viridia loca, uel virgulta mollia.
Virginal. membrum uirginis.
Virgultum, uirga uel ſilua minor, idest humilis, vel id, quod de radice arboris pullulat.
Viritim, fortiter, priuatim ſigillatim, nominatim.
Viroſa, fortia uenenata.
Viſcum, eſt illud putridum de quercu confeċtum, quo aues capiuntur, & ex Italia venit.
Viſere, uidere, viſitare.
Vi ſuperum, ira, vel violentia Deorum.
Vitabundus, viuenti ſimilis, ſicut moribundus, morienti.
Vittę, infulę, uel ligaturę quibus fluentes religantur capilli, ſic diċtę, quia ui tenēt.
Vitricus patriaſter, ſcilicet q̄ a matre nouus ſuperducitur quaſi nouitricus.
Viuidus, ualidus fortis agilis.
Vlcus, plaga cicatrix.
Vligo, humor, ſordes, limus.
Vligmoſa, humida, pinguis.
Vlna, brachium.
Vlua, palus.
Vlula, auis noċturna.
Vmbilicus, medius locus corporis quaſi vmbus thorum.
Vmbo, locus in medio clipei.
Vmbrę, animæ ſimulacra.
Vmen, dignitas.
Vna ſabbati, prima dies poſt ſabbatum.
Vncat, curuat.
Vncum, curuum. Inde uncinus.
Vncus, anchora.
Vncia, pondus octo dragmis conſtans.
Vndans, abundans, buliens.
Vngula, onix, vel genus eſt tormenti quo reus in eculeo effoditur, & torquetur vt fides inueniatur, unde & fidicula dicitur.
Vnguina, vnguenta.
Vnicè, ſummè, ſingulariter.
Vnicuba, vnius viri uxor.
Vniones, quędam margaritę.
Vniuoca, ſunt quando pluriū rerum unum nomen eſt.

Volā, palma.
Volemum, Gallice bonū, uel magnum.
Volutabrum, ubi porci ſe uoluunt.
Volutus, cuius radix eſt uolubilis, & rotunda.
Vorago, profunditas, baratrum.
Vori, ædaces.
Voti compos, faciens, quod vult.
Votumen, uoti promiſſum.
Votum, donum.
Vi, Græce ignis.
Vranos, Græce cœlum, vel genus piſcis.
Vrceus, uas aquarum. Inde vrceolus.
Vri, boues agreſtes.
Vrna, menſura quam quidam quartariam uocant, proprie autem pro condendis defunċtorum cineribus adhiberi ſolet.
Vſque, diu, aſſidue.
Vſtrina, locus ubi uruntur pecora.
Vſurpat, præſumit, illicitè utitur.
Vſucapio, adeptio dominium per continuationes iuſtæ poſſeſſionis decennis, uel alicuius temporis.
Vſia, Græce ſubſtantia.
Vtenſilia, uiatici ſumptus vel mobilia domus uſibus apta.
Vterini ex vno vtero æditi.
Vulcanus, ignis quaſi uolans candor, uel uolicanus, quia per aerem uolat.
Vultur, genus auis.
Vltuoſus, triſtis, formoſus.

De incipientibus per X. & Y. Cap. LXVII.

X Andicus Aprilis.
Xenia, præmia, munera, beneficia.
Xenodochium, Græce peregrinorum ſusceptio vel hoſpitium.
Xilon, Græce lignum. Inde.
Xilo balſamum, idest lignum balſami.

Y Ades ſtellæ, quinque in modū y literæ in fronte tauri poſitæ.

Ycon, imago, uel ſimilitudo comparata. Inde yconia.
Ydea, Grece proprietas uel exemplar.
Ydin, Græce uidere.
Ydiota, imperitus, vel ſine literis.
Ydor, Græce aqua. Inde idria vas aquarum lapideum ad lauandum.
Ydros formula.
Ydra, ſerpens multorum capitum, uel draco.
Yle, materia informis omniū corporum.
Ymnus, laus canticum.
Ypallage permutatio.
Ypapanti, obuiatio, uel domini præſentatio.
Yper, Græce ſuper, uel trans.
Yperapiſtes, fidelis diſpenſator, ab yper, quod eſt ſuper, & piſtis, quod eſt fides, quaſi ſuper alios fidelis.
Yperbaton, tranſcenſio quædam uerborum ordinē turbans.
Yperbole, diċto fidem excedens.
Yperborei montes Scythiæ, quia ſuper, idest ultra eos flat boreas.
Yperdulia, ſeruitus, quæ Chriſti humanitati debetur.
Yppocentaurus, fingitur homo equo mixtus.
Ypo, Græce ſub, uel infra.
Ypodromum, ſtabulum equorum vel locus ubi equi currebant: Nam ypos equus dromus ſtrata.
Ypogeum, antra, uel ſpelunca.
Ypopodes genus monſtri.
Ypothami, equi fluuiales.
Ypoſtaſis, Græce ſubſtātia indiuidua.
Ypotheticus, conditionalis.
Yris, arcus cęleſtis uel ſpecies gemmę aut herbæ.
Yronia, tropus per contraria quod conatur oſtendens.
Yſagoge, introductiones.
Yſos, Græce iuſtus vel ęquū.

De incipientibus per Z. Cap. LXVIII.

Z Aba, id eſt galea. Inde zabatus.

Zaberna, arca uel armariolū.
Zaban, intelleċtus.
Zabulus. Sathanas.
Zat. apud Hæbreos Aprilis.
Zedoar, quædam ſpecies aromatica.
Zephirus, uentus, qui & fauonius.
Zelus, æmulatio, & in bonam partem, & in malam accipitur.
Zelotipia, idest mala ſuſpitio contra uxorem.
Zelotes diċtus eſt Symon a Chana Galyleę. Nam Chana interpretatur zelus.
Zema Græce, ius.
Zenones, antea dicebantur, qui nunc Galli Senones, S in z. commutata,
Zete, æſtiuales domus quas frigidas facit aqua ſubducta hyemalis autem quas calidas facit flamma ſubducta.
Zeuma, iugatio, vel coniunċtio.
Zeigon enim iugum.
Zeuma etiam dicitur in pluribus ſenſibus vnius uerbi clauſula.
Zeuſis Græce, iunċtura.
Zyan enim Græce, meritum aċtum.
Zibinnę, lanceæ.
Zuma Græce, iris vel frumentum. Inde azimus, idest ſine fermento.
Zinziberi, genus pigmenti.
Zis, acutus.
Zius, menſis.
Zizania, herba, quæ & lolium.
Zmaragdus, gemma quædam.
Zmirnon, reſina, quæ & myrra.
Zoa, uita, zodia Græce, ſigna. Inde zodiacus, ſignifer circulus qui 12. ſigna continet.
Zographon, pictor. Inde zographia.
Zona, oculus, uel cinċtorium.
Zoi, idest vita.
Zotica, uirtus, idest uitalis in corde conſiſtens, quæ facit vitam membris, & corpori.

LIBER SECVNDVS

De Arte Grammatica.

De diffinitione & partibus Grammaticæ. Cap. I.

ISIDORVS in lib. primo Etymo. Grammatica eſt ſcientia recte loquendi, origo & fundamentum liberalium literarum. Hęc in diſciplinis poſt literas communes inuenta eſt, vt qui iam literas didicerunt per eam recte loquendi rationem ſciant, Huius igitur artis primordia literæ communes exiſtunt, quas librarij & calculatores ſequuntur, harumque diſciplina velut quædam huius artis eſt infantia, vnde & eam Varro literationem vocat. Denique Grammatica nomen a literis accepit, grammata namque Græci literas vocant. Grammatica eſt ſcientia gnara recte ſcribendi, & recte loquendi, ſecundum vnumquodque genus loquelæ in quo compoſita eſt, ipſa eſt literalis ſcientia eo, ſcilicet ꝙ literatum efficit. Nec dico, quod litera, ſyllaba, dictio & oratio artis huius ſint materia, licet hoc omnes antiqui dixerunt, ſed vox potius, vnde ſecūdum artem Grammaticam illa quatuor formantur. Huius ergo artis officium eſt literas congrue in ſyllabis, ſyllabas in dictionibus, dictiones in orationibus ordinare, & eaſdem competenter pronunciare, ad vitationem ſolœciſmi, & barbariſmi. Solœciſmus eſt incongrua dictionum ordinatio, dicta quaſi mos ſolœcenſium, a ſoloe ciuitate Græciæ, cuius ciues cum Romam venirent, vt latine loqui addiſcerent, corrupte loquentes dictiones incongrue ordinabant, vel coniungebant. Barbariſmus vero eſt incongrua literarum vel ſyllabarum in ſcriptura coniunctio, ſiue dictionis incongrua prolatio, quaſi mos barbarorum. Dicebantur vero antiquitus barbari omnes præter græcos & latinos. Finis huius artis eſt recte ſcribere & recte loqui, ſiue in ſcribendo & loquendo ſolœciſmi & barbariſmi vitatio. Partes huius artis ſunt quatuor. Prima eſt de literis. Secunda de ſyllabis. Tertia de dictionibus. Quarta de orationibus, vel oratione. Ars enim grammatica eſt ſcientia omnium iſtorum ſimul, & nullius tantum per ſe, vnde etiam dicuntur partes integrales. Species eius ſunt genera linguarum in quibus ars grammatica tractata eſt, & compoſita, vocem enim format artifex in diuerſa linguarum genera ſecundum artem grammaticam. Eſt autem grammatica compoſita in lingua Gręca, Latina, Hebræa, & Chaldaica. Et poſſunt artis huius ſpecies creſcere, hoc eſt, plures eſſe, vt ſi grammatica tractaretur in Gallica lingua, ſiue in aliqua alia in qua nondum tractata eſt. Hoc ordine docenda eſt grammatica. Primo eſt agendum de litera, in qua parte ars notaria continetur. Poſtea vero uddendum eſt de ſyllabis, in qua parte continetur ars metrica quæ ad muſicam multum pertinet. Tertio de dictionibus docendo, quæ eis accidunt, ſecundum, quæ debent conſtrui. Ad vltimum agendum eſt de oratione, docendo quomodo dictiones ſecundum illa accidentia conſtruuntur.

De Materia eiuſdem artis, id eſt de voce. Cap. II.

QVoniam autem vox materia huius artis eſt, tamen etiam quia in deſcriptione literæ, ſyllabæ, dictionis, & orationis nomine vocis vtitur Priſcianus. Idcirco diuerſorum de voce ponere ſententias, neceſſarium eſſe duximus. Stoici namque vocem dixerunt eſſe aera, ideo corpus, quod plerique noſtri temporis tenent & confirmant: ita etiam vt plurium, eorum turpia quæque incurrant, concedentes quòd vox alba, & nigra eſt, & fœtida, ſecundum diuerſas aeris qualitates. Plato vero dixit vocem eſſe aeris plagam, id eſt aeris percuſſionem. Sed hanc rurſus percuſſionem quidam noſtri temporis dixerunt eſſe paſſionem paſſibili qualitati adiunctam. Alij actionē. Alij itaque dixerunt vocem eſſe ſubſtantiam. Alij qualitatem. Alij quantitatem. Alij vero actionem, quæ omnia vepote falſa repellimus. Dicimus enim vocem non eſſe eorum, quæ ſunt res, ſed eorum potius, quæ proferuntur. Ad nullum itaque prædicamentum pertinet. Prædicamenta namque rerum naturam ſequuntur. Vox vero nihil ponit in rerum natura, quoniam nec ſubſtantia eſt, nec ſubſtantiam informat. Eſt autem vox ſonus naturalibus inſtrumentis formatus. Non eſt autem ſubſtantia, vel accidens, quoniam non eſt res ſed profertur. Illa itaque deſcriptio, vox eſt percuſſio aeris, & per cauſam data eſt, quoniam vox lingua percutiendo aera formatur. Priſcianus vero hanc ponit deſcriptionem. Vox eſt aer tenuiſſimus ictus: aut ergo dicemus eum in ſentētia Stoicorum fuiſſe, aut ſi ab illo errore Priſcianum defendere malumus, dicemus deſcriptionem illam datam eſſe per cauſam, ſicuti & illam. Dies eſt ſol lucens ſuper terram, non quòd dies ſit ſol, ſed quia lux ſolis diei cauſa eſt. Sic & aeris percuſſio cauſa eſt vocis. Tenuiſſimus autem additur, quoniam in ſpiſſo aere vox formari non poteſt: vnde etiam piſces muti dicuntur. Vel tenuiſſimus ſecundum antiquos: quia aer in ſui natura tenuis eſt, tenuior cum attrahitur, tenuiſſimus cum pulmone colatur. Vel tenuis ſit cum attrahitur, tenuior cū colatur in pulmone, tenuiſſimus cum per arterias emittitur in qua, ſcilicet emiſſione vox formatur. Aliam rurſus ponit deſcriptionem. Vox eſt ſuum ſenſibile aurium, id eſt, quod auribus ſentiatur eis proprie accidit. Bene autem dixit ſuum aurium, ſcilicet, quia & auris ſentit aliquid, ſcilicet audiendo, ſed non eſt auris inſtrumentum tangendi.

De ſpeciebus vocis. Cap. III.

VOx alia articulata eſt, alia inarticulata. Rurſus alia literata eſt, alia illiterata. Articulata eſt, quæ copulata eſt ſignificationi alicui, ſiue conſignificationi. Artare enim eſt copulare. Inarticulata eſt illa, quæ nulli ſignificationi coniuncta eſt. Literata quoque eſt illa vox quæ literis iam repertis ſcribi poteſt. Illiterata vero, quæ ſcribi non poteſt litteris iam repertis. Si ergo differentia illa quæ literata, addatur ei quæ eſt articulata, fiet in illa vocis ſpecies, quæ eſt vox articulata & literata, vt. Arma virumq́ue cano. Coniungantur iterum illiterata & articulata, & fiet alia ſpecies, vt gemitus infirmorum. Coeat rurſus literata cum inarticulata, fiet tertia, vt coax, quæ eſt ranarum vox. Similiter & cra, quæ vox coruina eſt. Si vero coniungatur illiterata & inarticulata, fiet quarta, vt mugitus boum & ſimilia. Et quia reſtat vt etymologiam eius nominis quod eſt vox doceamus. Quid ſit etymologia breuiter abſoluemus. Etymologia eſt expoſitio alicuius vocabuli per aliud vocabulum, ſiue vnum ſiue plura magis ſecundum rei proprietatem & literarum ſimilitudinem, vt lapis quaſi lędens pedem, feneſtra, quaſi ferens non extra. Differt autem ab interpretatione, quæ eſt translatio de vna loquela in aliam. Etymologia ſępius fit in eadem loquela. Vox ergo, vel dicitur a vocando, vel apo toi boo, id eſt, ab hoc verbo græco, quod eſt boo, mutatione. b. literæ in. v. conſonantem. Et vide, quod apo Græce, ab dicitur latine. Toi eſt articulus apud Græcos, & valet quantum hoc. Inde dicitur apo toi boo, id eſt, ab hoc quod eſt boo, quod interpretatur ſono. Vnde compoſitum inuenitur reboo, id eſt reſono.

De Litera. Cap. IIII.

LItera eſt pars minima vocis compoſitę, id eſt elementarijs ſonis diſtinctæ. Compoſita namque vox diſtinguitur hic contra confuſam. Et hæc quidem deſcriptio ſecundum vim & proprietatem partis integralis data eſt.

Litera quoque ſic deſcribitur. Litera eſt vox, quæ ſcribi poteſt indiuidua. Id eſt, vox repræſentata figura quaſi ſcriptibilis, & quæ per alias voces diuidi non poteſt. Vox igitur ibi ponitur pro genere: Sed ad differentiam vocis, quæ non poteſt ſcribi, additur, quæ ſcribi poteſt. Sed quia hoc totum habet ſyllaba, & dictio, & oratio, ad differentiam omnium iſtorum additur, indiuidua. Et hæc eſt diffinitio conſtans ex genere & differentijs. Litera vero ſecundum etymologiam dicitur quaſi legitera, eo, quòd præbet iter legendi, ſiue figuram attendas, ſiue pronunciationem. Aliter quoque dicitur litera a lituris, eo, ſcilicet, quòd antiqui prius ſcribebant in ceratis tabulis & poſtea delebant, Item dicuntur elementa per ſimilitudinem quandam, quia ſicut elementa coeuntia corpus perficiunt, ita literæ coeuntes faciunt uocem literalem. Iſidorus ubi ſupra. Literæ ſunt indices rerum, ſignaque uerborum. His tanta uis eſt, ut nobis abſentium dicta ſine uoce loquantur. Earum enim uerba per oculos, non per aures introducuntur. Dicuntur autem quaſi legiteræ, uel quod iter legentibus præſtēt, uel quòd in legendo iterentur.

De Origine literarum, & prima Hebraicarum. Cap. V.

VSus literarum repertus eſt propter memoriam rerum. In tanta namque rerum uarietate, nec poterant audientibus omnia dici, nec memoria contineri, itaque ne oblinione fugiant, literis alligantur. Literæ Latinæ & græcę ab Hebręis uidentur exortæ. Apud illos enim prius dictum eſt Aleph. Deinde ex ſimili enunciatione apud Gręcos tractum eſt alpha. Inde apud latinos. A. translator ex ſimili ſono alterius linguæ literam condidit, ut noſce poſſimus linguam Hebręam omnium linguarum & litterarum eſſe matrem, Sed Hebręi 22. elementis literarum ſecundum ueteris teſtamenti libros utuntur. Gręci uero 24. Latini eterum inter utranque linguam progredientes, uigintitria elementa habent.

Hebræorum

Hebræorum literæ a lege cępere per Moyſen,ut.

Aleph Bed Gimel Daled He Vau Zain Es
Tes Iod kaſ Lamed Mem Nun Samech
Hain Pe Fe Zadi Coſ Res Schin Tau.

Syrorum autem,& Chaldæorum per Abrahã, unde & cũ Hębræis,& nomero,& ſono concordant,ſolis characteribus diſcrepant. Ægyptiorum literas Iſis regina Inachi filia,de Græcia veniens in Ægyptum repperit,& Ægyptiis tradidit. Apud Ægypcios autem alias habuiſſe literas ſacerdotes dicunt, alias vulgꝰ. Hieronymus in prologo galeato. Viginti, & duas literas eſſe apud Hebræos. Syrorum quoque lingua,& Chaldæorum teſtatur,quæ Hæbrææ magna ex parte confinis eſt. Nam & ipſi viginti duo elementa habent eodem ſono, ſed diuerſis characteribus. Quo igitur uiginti duo elementa ſunt p quæ ſcribimus Hębraicè oẽ,quod loquimur, & eorũ initiis vox humana comprehenditur ita viginti duo volumina ſupputantur,quibus quaſi literis,& exordiis in Dei doctrina tenera adhuc, & lactens uiri iuſti eruditur infantia. Actor. Vt & quiuis armatus his, tanquã ſpiritualibus telis,poſtea in Eccleſia Dei doceret confidenter. Vnde.2.Corin.10. Arma enim noſtræ militiæ nõ carnalia ſunt, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum, & cogitationes deſtruentes,& omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei,& captiuantes omnem intellectum ad obediendum Chriſto,& parati ſubiugare omnem inobedientiam.

De Inuentione Græcarum,literarum. Cap. XI.

GRæcarum literarum vſum primum Phenices inuenerũt. Vnde & Lucanus Phenices primi magni ſi creditur auſi. Manſurã rudibus uoce ſignare figuris. Hinc eſt, ꝙ & Pheniceo colore librorum capita ſcribuntur,quia ab ipſis literæ initiũ habuerunt. Suntque eorum quorum nunc eſt vſus cõis omne.24. videlicet. Alpha.vita.gãma,delta.epſilon.zita.ita.tita.iota,capa, labda. mi. ni.o micron.pi.ro.ſigma.taſ.phi. xi. chi. pſi.o mega.

Quorum hæc ſunt figuræ ordine ut ſequitur.

α.β.γ.δ.ε.ζ.η.θ.ι.κ.λ.μ.ν.ξ.ο.π.ρ.σ.τ.υ.φ.χ.ψ.ω. Cadmus agenoris filius Græcas literas a phenice in Græciam decem, & ſex primus attulit.ſ.α.β.γ.δ.ε.ι.κ.λ.μ.ν.ο.π.ρ.σ.τ.υ. Palemedes troiano bello tres adiecit.ſ.θ.φ.χ. Poſt quem ſimonides miles tres addidit.ſ.ζ.ξ.ψ.ω. literam pythagoras ſamius ad exẽplum vitæ humanum primus formauit,cuius virgula ſubterior prima, ætatem ſignificat,incertã,quippe,& quę adhuc ſe,nec vitiis,nec virtutibus dedit,biuiũ aũt,qđ ſupra eſt ab adoleſcentia incipit, cuius dextera pars ardua eſt,ſed ad Beatã vitã tendens. Siniſtra facilior,ſed ad labẽ interitæ deducens,de qua ſic Perſius ait. Et tibi,quæ Samius deduxit litera ramos. Surgentem dextro mõſtrauit limite callem. Quinque autem eſſe apud Græcos myſticas literas. Prima υ. quæ humanã uitã ſignat, de qua nunc diximus. Secunda.θ.quæ mortem. Nã iudices eandẽ literã thetã apponebant ad eorũ noĩa,quos ſupplicio afficiebant. Et dr̃ theta apo toy thanaton,id eſt,a morte. Vnde & habet per mediũ telũ, id eſt,mortis ſignum,de qua quidã ait. O multũ ante alias infelix litera theta. Tertia.τ.tau figuram demonſtrans dominicæ crucis. Vnde & Hæbraice ſignũ interpretatur, de qua dictũ eſt. 9.Ezech.per Angelũ tranſi ꝑ mediũ Hieruſalẽ, & ſigna tau in frõtes virorũ gemẽtiũ,& dolentiũ. Reliquas uerò duas ſummã, & vltimã ſibi vẽdicat Chriſtus. Ipſe.n.principiũ, ipſe & finis dicẽs. Ego ſum α & ω Cõcurrẽtibus.n.interſe inuicem alpha ad omega uſque deducitꝛ, & rurſus ω ad alpha replicatur,ut oſtẽderet i ſe Dñs,& initii decurſũ ad finẽ,& finis decurſũ ad initiũ.

Qualiter apud Græcos omnes literæ numerales ſunt. Cap. VII.

OMnes autem literæ apud Gręcos,& verba componunt,& numeros faciunt. Nam a,litera apud eos vocatur in numeris vnum, ubi autem ſcribunt b,uocatur duo,ubi ſcribunt c,uocatur in numeris eorum tria,ubi ſcribunt d,uocatur in numeris ipſorum quattuor, & ſic omnes literæ apud eos in numeris habentur. Latini autem numeros ad literas non computant,ſed ſolo verbo componunt,exceptis aliquibus,quæ numeros figura demonſtrant,ut.c.pro centum,d.pro quingentis. i. pro uno.l.ꝑ quinquaginta.m.pro mille. 5.pro quinque. &.x.litera,quæ & in figura crucem ſignat,& in numero decem demonſtrat. Actor. Ecce,ſunt literæ Græcę,& hi numeri ſingulis literis reſpõdẽtes. Alpha,pro.a. Mia.j. Vita.pro.b. Dia.2. Gãma. pro. g. Tria.iij. Delta.pro.d. Taſſera.iiij. Epſilon. pro.e. Pẽta quinq;. Eriſon nota numeri eſt. Exa ſex. Zita. ꝑ.z. Hebda ſeptem. Chi.pro ch. Ogda octo. Tita. Thia nouẽ Iota.pro.j. Deca decẽ. Cappa.pro.c.& K. Echaſi uiginti. Labda. pro.l. Triantha triginta. Mi.pro.m. Tetrãta quadraginta. Gni. ꝑ.n. Pẽtẽta quinquaginta. Xi. ꝑ.x. Exẽta. ſexaginta. Omicron.ꝑ o breui. Hebdẽta ſeptuaginta. Pi.ꝑ p. Ogdota, octuaginta. Coſe. nota numero. Enioantha. nonaginta.

De Inuentione latinarum, literarum. Cap. VIII.

ISidorus. Latinas literas Carmentis nympha prima Italis tradidit. Decem,& ſeptem literis latinis uetus ſcriptura conſtabat, ſcilicet a.b.c.d.e ſ.g.i.l.m.o.o.p.q.r.ſ.t. unde & legitime nominantur illa ratione.ſ.uel ꝙ ab.e.vocali incipiant,& in mutum ſonum deſinant,ut ſunt ſeminocales. Vel à ſuo ſono incipiant,& in uocalem e.deſinant, ut ſunt mutę. H. aũt litera pro ſola aſpirationi adiecta eſt poſtea. Aſpiratio.n.ſonus eſt vberiꝰ eleuatus,cui contraria eſt proſodia ſonus æqualiter flexus. K.literam Saluſtius ludi magiſter poſtea latinis adiecit, ut in ſono diſcrimen faceret duarum literarum.c.& q.quæ ideo ſuperuacua dr̃,quia exceptis Kalendis ſuperflua iudicatur,per.c.n.uniuerſa exprimimus. X. litera vſque ad auguſti tempus nondum apud latinos erat,ſed pro ea. c.&.ſ.ſcribebant. Vnde duplex vocatur,quia pro.c.& pro.ſ.ponitur. A Græcis duas literas mutuauit latinitas.y.& z.ꝑꝑ noĩa.ſ.Græca,& hæ apud Romanos vſq; ad Auguſti tempus non ſcribebantur. Sed pro.z.duplex.ſſ.ponebãt,ut hilariſſat. Pro.y.verò.i.ſcribebãt. Petrus Helias. De his agit priſcianus,ſed nõ ſm̃ figurã nõ ſm̃ pronunciationẽ. Quędã.n.attribuit literæ ꝑꝑ hãc,q̃dã ꝑꝑ illã. Sunt igitur figurarũ 23.quibus utimur. Sciendum vero, ꝙ in hoc numero cõputat Priſcianus.h.licet literã non reprę ſentat,ſed nota ſit aſpirationis. In hoc eodẽ etiam numero ponit.y.&.z. quamuis non utamur his niſi in barbaris dictionibus. Ideo aũt præmittit de figuris ut oſtendat unã figurã qñq; repræſentare elementa multa,elementa ut.i. &.u. & plures figuras unũ elementum ut.c.&. K.&.q. Quod autem in abcedario ponitur illa figura,quę eſt,&. non ideo ponitur,ꝙ ſit literæ figura, ſed q̃a ſyllaba quædã una figura repræſentatur ac ſi litera. Cumque verò.23.figuræ ſint, ꝓnunciationes earũ.i.modi ꝓnũciãdi multoplures ſunt. Quippe cũ ſingulæ vocales denos habeant ſonos,ut.n.qđ de una dixero de cæteris detur intelligi. A breuis aſpirata vel acuitur,ut habeo,uel grauatur ut habemus. Rurſus.a.breuis non aſpirata,vel acuitur, vt abeo, uel grauatur ut animus. Sunt itaque quatuor modi pronunciãdi.a.qñ.corripitꝛ. Sex verò ſunt qñ ꝓducitꝛ. Producta namque.a.aſpirata,uel acuitur, ut hamis,uel grauatur,vt hamorum,uel circumflectitur,ut hamus. Producta non aſpirata,uel acuitur,ut are,uel grauatur ut aratrum, uel circumflectitur,ut ara. De.h.quæritur utrum ſit uox. Nos autem dicimus, quòd non eſt uox ſonus, neque enim plectro linguæ formatur, ſed ad modum tuſſis ſubripitur.

De Accidentibus literæ. Cap. IX.

PEtrus Helyas. Accidentia ergo literæ dicuntur ea,quæ concurrentia faciunt literæ proprietatem.i.concurrentia vocem faciunt eſſe literam. Tria ergo ſunt,quæ accidunt literæ,nomen,figura,poteſtas,niſi enim hæc tria concurrant non eſt litera,id eſt,niſi nominetur,& figura repræſentetur,& pronuncietꝛ. Solent enim antiqui quærere in quo ſubiecto hæc accidentia habeant eſſe. Et dixerunt quidam,ꝙ in litera, ſed errant, ſicut enim ſubſtantia manens una,& eadem diuerſis uariatur accidẽtibus,& litera manens una,& eadem diuerſis repræſentatur figuris,& modis pronunciatur diuerſis. Sunt igitur accidentia ſimilitudine ſola,non ꝙ ſubſtantias informent,immo nec ſequitꝛ, ꝙ ſi ſunt accidentia literæ,ꝙ ideo ſint accidentia. Nomina literarum ſunt indeclinabilia, ſiue ꝙ a barbaris reperta ſunt, qui nullam hãbent declinationem. Siue quia ſtabilia debent eſſe,eo ꝙ fundamentum ſunt omnis doctrinæ. Siue ideo,ꝙ aliter non poterat eſſe apud Latinos,cum quædam literæ dicantur uocales,eo ꝙ per ſe uoces ſuas perficiunt, qñ ipſa uocalis nomen eſt ſumpſius,quod non obſeruari poſſet ſi uocalium nomina diuerſis terminationibus flecterentur. Semiuocalium nomina a uocalibus incipiunt,& in ipſas ſemiuocales deſinunt. Vnde nomen.l.in antiquis libris inuenitur ſcriptum per.e.&.l. Et hoc idem in mutarum nominibus apparet, mutarum enim nomina ab ipſis mutis incipiunt. Et in.e.uocalem deſinunt, exceptis. q. &.k. Vt hæc itaque proprietas obſeruaretur indeclinabilia manſerunt. Iſidorus ubi ſupra. Nomina autem literarum gentes ex ſono proprię linguæ dederunt, notatis oris ſonis atque diſcretis,nam poſtquam eas animaduerterunt,& nomina illis,& figuras impoſuerunt. Figuras autem partim ex placito, partim ex ſono literarum formauerunt, utputa. i.&.o. quarum unius ſicut exilis ſonus eſt,ita tenuis uirgula, alterius pinguis ſonus ſicut, & plena figura. Inter figuras literarum,& apices ueteres diſtinxerunt. Apicem dictum propter, quod longe ſit a pedibus, & in cacumine literæ apponatur. Eſt enim linea iacens ſuper literam æqualiter ducta. Figura enim eſt,qua tota ſcribitur. A litera in omnibus gentibus prior eſt literarum, eo quòd ipſa prior naſcentibus uocem aperiat.

De poteſtate literæ ſubſtantiali. Cap. X.

PEtrus Helias. Poteſtas ergo eſt ipſa pronunciatio .i. modus pronunciationis propter quam figuræ, & nomina reperta ſunt. Poteſtas vero, alia ſubſtantialis, alia accidentalis. Subſtantialis, quòd ipſa vocalis eſt, aut conſonans. Sic enim pronunciatur litera, vt vel per ſe vocem ſuam perficiat, & dicitur vocalis. Vel vt cum alia ſonet, & non per ſe, & appellatur conſonans. Hi vero pronunciationis modi ſunt de ſubſtantia literæ. Iſidorus, vbi ſupra. Literæ ergo diuiduntur principaliter in duas partes, in vocales, & conſonantes. Vocales ſunt, quæ directo hyatu faucium, ſine vlla colliſione, variè emittuntur, dictæ vocales, quia per ſe vocem impleant, & per ſe ſyllabam faciunt nulla adhærente conſonante. Conſonantes ſunt, quę diuerſo motu linguæ, vel impreſſione labiorum efficiuntur. Et vocantur conſonantes, quia per ſe non ſonant, ſed iunctis vocalibus ſonant. Hæ in duabus partibus diuiduntur, in ſemiuocalibus, & mutis. Semiuocales dictę, eo quòd quidam ſemiſonum de vocalibus habeant. Ab e, quippe vocali incipiunt, & deſinunt in naturalem ſonum, vt f, l, m, & cæteræ. Mutę autem dictæ, quia niſi ſubiectis ſibi vocalibus nequaquam erumpunt; ſi enim eis extremum vocalis detraxeris ſonum incluſum literæ murmur ſonabit, vt, b, c, d, & cæteræ. Inter vocales autem i, & u, apud grammaticos varias habent ſignificationes. Nam modò vocales, modò conſonantes modò mediæ ſunt. Vocales ideo ſunt, quia ſolæ poſitæ ſyllabas faciunt. Conſonantes ideo habentur, quia interdum habẽt poſt ſe vocales in eiſdem ſyllabis conſtitutas, vt Iuno, vates. Mediæ autem ideo dicuntur, quia naturaliter ſolę medium ſonum habent, vt ilus, vnius, coniunctæ alijs pinguius ſonant, vt Ianus, vanus, ſolæ enim aliter ſonant, aliter iunctæ. I. vero propterea interdum dicitur duplex, quia quotieſcunque in metro inter duas vocales inuenitur, pro duabus conſonantibus habetur, vt Troia, geminatur enim ibi ſonus eius. V, quoque litera proinde interdum nihil eſt, quia alicubi nec vocalis, nec conſonans eſt, vt quis. Eadẽ, & digammon a Græcis vocatur, quando ſibimet alijſque vocalibus iungitur, quia duplex eſt inſtar F. literæ quæ duplex gamma habet, ad cuius ſimilitudinem cũ ctas vocales dygammon appellari grammatici voluerunt. Inter ſemiuocales autem quædam liquidę dicuntur, quia interdum in vna ſyllaba poſtpoſitæ, alijs conſonantibus deficiunt, & a metro excluduntur. Ex quibus duæ, apud Latinos liqueſcunt l, & r. vt flatus, fragor. Reliquæ m, & n, apud Græcos liqueſcunt, vt Mneſteus. Petrus Helias. Antiquiſſimi Latinorũ ſcribebant f, eoleum digamma ad repræſentandum u, conſonantem, vt in his dictionibus, vado, & venio. Item vbi hodie ponimus f, vt in facio, & conſimilibus, ſcribebãt tunc ph, aſperius pronunciantes, quam nunc pronunciemus. Placuit vero poſtea Modernis, vt quia in facio, & talibus nimis aſpere ſonabat ph, loco eius ſcribere f. Vide ergo, quòd vbicunque antiqui ſcribebant ph, nos hodie ſcribimus f, niſi in Græcis dictionibus, vbi antiquam ſeruamus ſcripturam. Inde probat Priſcianus, quòd f, non eſt ſemiuocalis, ſed muta.

De poteſtate eiuſdem accidentali prima.
Cap. XI.

PEtrus Helias. Accidentalis vero literæ poteſtas quincuplex eſt. Quarum prima eſt, quòd litera, vel corripitur, vel producitur. Secunda, quòd aſpiratur, vel abſque aſpiratione profertur. Tertia, quòd vna in ſignum eſt alij in ſono. Quarta, quòd vna tranſit in aliam. Quinta vero, q̃ vna præponitur, vel poſtponitur ad conſtituendam ſyllabam. Vocales igitur apud Latinos omnes ſunt ancipites .i. modò corripiuntur, modò producuntur, & econuerſo. Vide ergo, q̃ vocalis alia longa natura, alia poſitione longa. Natura eſt, quæ produci ut ea inuentione ſue, & inſtitutione. Natura enim in vocalibus nihil aliud eſt, quàm inuentio ipſarum. Longa poſitione eſt, quando propter duas conſonantes ſequentes, vel propter vnam duplicem producitur, vt duxi. Similiter alia natura breuis eſt, alia poſitione.

De cæteris quatuor. Cap. XII.

OMnes igitur vocales aſpirantur, quamuis non vbique, & ſemper præponitur eis aſpiratio, vt habeo, habemus, hiems, homo, humus. Conſonantes autem quatuor tantum poſtpoſita ſemper aſpiratione. Aſpiratur ergo c, vt Chremes. T. vt Thraſo. P. vt Philippus. R. vt Pyrrhus. De literarum cognitione, vide ergo, quòd inter c, aſpiratum, & c, non aſpiratum eſt g. Inter t, quoque, & th, d. Inter p, & ph, ſine f, eſt b. Ergo g, & d, & b, ſunt medię, quia ſcilicet ex quadam ſimilitudine ſoni accedunt ad eas, quarum dicuntur mediæ. Ita etiam, quòd nec tanto ſpiritu proferuntur quanto eędem aſpiratæ, & minore etiam ſpiritu proferuntur, quam exdem non aſpiratæ. Quod inde perpenditur, quoniam in proferendo non aſpiratas magis laborant, vel operantur exteriora, proferendo enim medias inter vtrumque fit vocis formatio, quod facile perpendes ſi in prædictis motibus attendas ora voces naturaliter modulantia. Poſt hoc ſciendum eſt, ſex modis literarum fieri mutationes, aut per caſus, vt homo, hominis, aut per tempora, vt facio, feci; aut per compoſitionem, vt ſalſus, inſulſus, aut per deriuationem, vt fero, fatus; aut per tranſlationem de Græco, in Latinum, vt Cyro, Cyrus; aut per antiquitatem, vt legendum, pro legundum. De ordine vero ſciendum, vocales ſibi præponuntur in dyphthongis ad conſtituendam ſyllabam. Dyphthongus ergo eſt duarum vocaliũ concurſus in eadem ſyllaba, cũ quadam ſoni colliſione, vt vtraque vim ſuam habeat in metro poſito. In eadem ſyllaba dictum eſt propter ſynalimpham, quæ fit inter literas diuerſarum ſyllabarum, vt vtraque vim ſuam habeat, in metro, additur propter u, quod poſitum inter q, & aliam vocalem vim ſuam in metro non retinet, ideoque dyphthongum cum alia vocali non facit. Sunt autem quatuor dyphthongi quibus nunc vtimur æ, œ, au, eu. Semiuocalium autem m, ponitur ante n, vt Mneſteus, quod eſt proprium nomen; & amnis, ſic enim iterandum eſt, vt a, ſolum primam ſyllabam faciat m, vero, & n, ſimul ſint de ſequenti ſyllaba. S. quoque ponitur ante, m, vt ſmaragdus. Qui autem ſcribunt z, ante m, vitium faciunt, nunquam enim duplex in principio ſyllabæ poſita cum alia poteſt iungi conſonante. Præterea ſi, z, ibi ſcriberetur, falſus eſt Lucani, verſus in quo ait.

Terga ſedent crebro maculis diſtincta ſmaragdo.

Nunc vero ſtat metrum eo, quòd ſcilicet præpoſitio liqueſcit.

De ſyllaba. Cap. XIII.

PEtrus Heliæ. Syllaba ergo eſt comprehenſio literarum conſequens ſub vno accentu, & vno ſpiritu prolata. Syllaba namque interpretatur comprehendere. Comprehenſio ergo literarum, quaſi earum coniunctio per quod differt ab elemento, quamuis vna ſola litera, vt a, quando eſt præpoſitio ipſam nominis interpretationem ſortitur, conſequens vero additur quaſi congrua, vt videlicet ſit abſque barbariſmo, ſed quia hoc totum habet oratio ſubdunc, vno accentu, Item quia tota dictio ſub vno profertur accentu, ad eius differentiam additur, & vno ſpiritu .i. impulſu prolata. Sed Monoſyllaba dictio eadem eſt, & ſyllaba, & ei illa deſcriptio conuenit ex eo, quòd ſyllaba eſt, non ex eo, quòd dictio diffinitur, ſyllaba eſt vox literalis, quæ ſub vno accentu, & vno ſpiritu indiſtanter profertur, vt dicatur literalis contra confuſam vocẽ, quæ ſonis elemẽtaris non eſt diſtincta, vt eſt mugitus Boum, & ſimilia. Verum quia hoc totum habet dictio Monoſyllaba additur inſtanter, vt ſcilicet ſine diſtantia altera ſyllaba ſequatur in conſtructione dictionis. Iſidorus, vbi ſupra. Syllaba enim Græcè, Latinè conceptio, ſiue conuentio dicitur. Vnde vere illa eſt ſyllaba, quæ ex pluribus naſcitur literis.

De ſpeciebus ſyllabæ. Cap. XIIII.

PEtrus Heliæ. Sunt autem ſyllabæ ſpecies ſex. Eſt enim ſyllaba, quæ vnius literę, vt a; vel duarum, vt ab; vel trium, vt ars; uel quatuor, vt mars; vel quinque, vt ſtans; vel ſex, vt ſtirps. Quot autem ſunt vocales, tot ſunt ſyllabæ, quæ vero ex literis pluribus conſtant ferè ſunt innumerabiles. Sciendum uero, quòd licet ſyllaba tres conſonantes habeat, nulla tamen ſyllaba tres habet vocales, ita ſcilicet, vt in metro, vim ſuã teneant. Quamuis enim cum dyphthongo, ſcribatur u, vt in illa, quæ, u, tamen non retinet ibi vim literæ. Et ut de literarum poſitione in ſyllaba, aliquid dicamus: uel duæ uocales faciunt ſyllabam, ut illa dyphthongo, quæ eſt au, uel uocalis, & conſonans, una uel plures, ita, quòd uocalis antecedit conſonantem, uel conſonans uocalem. Nunquam tamen pluſquam tres conſonantes antecedere poſſunt uocalem in eadem ſyllaba, nec niſi tres ſequi, ita tamen, quòd ſi tres conſonantes antecedunt uocalem non niſi duæ ſequentur, quia non ex pluribus literis, quam ſex poteſt ſyllaba conſtare. Si antecedens ſyllaba terminetur in conſonantem, neceſſe eſt, quòd ſequens a conſonante incipiat, ut arcus, niſi ſit dictio compoſita. Hæc enim regula de ſimplicibus intelligenda eſt. Iſidorus. Syllabę autem, aut breues ſunt, aut longę, aut communes. Breues uocatę, quia nunquam produci poſſunt. Longę, quia nunquam corripi poſſunt. Communes autem, quia pro ſcribentis arbitrio, cum neceſſitas cogit, & producũtur, & corripiuntur. Ideo autem ſyllabæ longę, breueſq; dicũtur, quia per uarias uocum moras, aut dupla, aut ſimpla ſpatia temporis habere uidentur. Dyphthongæ ſyllabę Græco nomine dictæ, quòd in eis binæ uocales iunguntur, & ex his

apud nos veras eſſe ſcimus quatuor, æ, œ, au, eu. Ei, vero apud maiores tantum celebrata fuit.

De accidentibus ſyllabæ, & primo de accentu. Cap. XV.

PEtrus Helyæ. Accidunt vero ſyllabæ quatuor, tenor, ſpiritus, tempus, literarum numerus. Tenor idem eſt, quod accentus. Accentus eſt modulatio vocis in communi ſermone, vſuque loquendi, hoc autem dicitur propter cantilenas, vbi accentum non obſeruamus. Dicitur autem accentus ab eo, quod eſt accino, accinis, eo. ſ. quod vni ſyllabæ accinantur omnes aliæ, in prolatione dictionis, omnes enim aliæ, vnius prolationem ſequuntur. Tribus vero modis fit modulatio vocis, aut enim a graui voce incipimus, & in acutum tendentes, ibidem deſinimus, & accentus hic dicitur acutus. Aut a graui incipimus ibique perſeueraumus, & eſt grauis accentus. Aut a graui in acutum tendentes, ad grauem reuertimur, & accentus hic circumflexus dicitur. Latini nunquam ponunt, vel obſeruant accentum, niſi in penultima, niſi monoſyllaba fuerit dictio. Exceptis illis in quibus, vel propter ſyncopam, vel cauſa differentiæ ponitur accentus in fine. Iſidorus. Accentus, qui Græce proſodia dicitur, ex Græco nomen accepit. Nam pros Latinè, ad, oden Græce, Latinè, cãtus eſt, accentus autem dictus, quia iuxta cantum fit, ſicut aduerbium, quia iuxta verbum eſt. Acutus, accentus dictus eſt, quia acuat, & erigat ſyllabam. Grauis, quod deprimit, & deponat, eſt enim contrarius acuto. Circumflexus, quia de acuto, & graui cõſtat. Incipiens enim ab acuto, in grauem deſinit, atque ita dum aſcendit, & deſcendit circumflexus efficitur. Acutus autem, & circumflexus ſimiles ſunt, nam vterque leuat ſyllabam. Grauis contrarius videtur ambobus, nam ſemper deprimit ſyllabas, cum illi leuent, vt vnde venit tyrius, & noua, vbi ſidera condit. Vnde hic grauis eſt, minus enim ſonat, quam acutus, & circumflexus. Grauis, accentus cum vno accento poteſt poni in dictione vna, cum vtriſque nunquam, vt Catulus. In compoſita dictione vnus accentus eſt, vt omnipotens, omnipotens. Accentus autem repertus eſt, vel propter diſtinctionem, vt viridique in littore conſpicitur ſus, ne dicas Verſus, vel propter pronunciationem, ne dicas meta breuiter, & non producte meta, vel diſcernendę ambiguitatis cauſa, vt ergo, nam cum producitur go, cauſam ſignificat, cum corripitur coniunctio eſt. Figurę accentuum ſunt, quæ a grammaticis pro verborum diſtinctionibus apponuntur.

De regulis accentuum. Cap. XVI.

ISidorus, vbi ſupra. Monoſyllaba autem pars orationis ſi naturaliter breuis eſt, vt vir. Aut poſitione longa, vt ars, acutũ accentum habebit. Si vero naturaliter longa, vt res circumflexum. Diſſyllaba ſi priorem naturaliter longam habet, & vltimam breuem, circumflectitur, vt Muſa, aliter acuitur. Triſyllaba ſi mediam breuem habet, vt tybia tũc primam acuimus. Si vero naturaliter longam habet ſecundam, & vltimam breuem, vt Romanus, tunc mediam circumflectimus. Tetraſyllaba autem pars orationis, pentaſyllaba rationem triſyllabarũ retinent. Petrus Helias. Monoſyllaba dictio, ſi vocalẽ natura correptam habuerit, acuto profertur accentu, vt ſua, pia. Monoſyllaba rurſus dictio, ſi vocalem natura productam habuerit, circumflectitur, vt res, dos, & ſpes. In diſſyllabis autem, vbi ambæ correptæ, vel poſterior ſyllaba pducta fuerit, prima acuitur, ſiue producta fuerit, ſiue correpta, vt nepos, leges. Rurſus in diſſyllabis, ſi penultima producta fuerit, & vltima breuis, prior circumflectitur, vt Roma, exceptis paucis, quæ cauſa differentię in fine circumflectuntur, vt pone, exceptis illis, quæ ex triſyllabis fiunt per ſyncopam, vt fumat, pro fumauit. De ſyncopatis vero, ſiue diſſyllaba fuerint, ſiue non, hæc eſt regula communis, quotiens fit ſyncopa, in aliqua dictione ſuper accentus, manet ſuper vnam vocalem, in ſyncopata per quã fuerit in integra, & diſſyllabis. Et deinceps ſi penultima fuerit correpta, acuemus antepenultimam, ſiue illa correpta ſit, ſiue producta, vt Tullius, Hoſtilius, exceptis his vtraque, & pleraque, & exceptis compoſitis ab infinitiuis, & fio, vel facio, vt calefit, & calefacit, & exceptis ſyncopatis propter prædictam regulam, vt Virgili, Mercuri. Integra. n. ſunt, Vigiliæ, & Mercurię. In triſyllabis, tetraſyllabis, & deinceps, & ſi penultima fuerit longa natura, & vltima breuis, penultima circumflectitur, vt Cethegus, Perioſus. In triſſyllabis, & tetraſyllabis, & deinceps, ſi penultima fuerit longa natura, vltima longa, penultima acuetur, vt Athenæ, Mileenæ. In diſſyllabis, & tetraſyllabis, & deinceps, ſi penult. fuerit longa poſitione, ipſa acuetur, & antepenultima magis grauabitur, quam in alijs, vt Metellus. Omnes præpoſitiones præpoſitæ caſualibus ſuis, vel genitiuo relato ad ſuum caſuale, grauantur per omnes ſyllabas, vt ſupra domum, vel domum ſupra reges. Suppoſitæ vero acuuntur in principio, vt domum ſupra, niſi æquiuocè ſint ad alias partes orationis, & tunc acuuntur in fine, vt Maſſa circum omnia, ne ſi circumflectamus in fine, nomen, vel aduerbium eſſe putetur. Hæ itaque ſunt communes, accẽtuum regulę, quas Latinę vbiq; obſeruant, niſi quod in interrogatiuis, vel relatiuis, quædam fit mutatio. Sed etiam interiectiones nullam ſequuntur regulam, quia ſignificant affectus animi, quorum eſt vocem interrumpere.

De cęteris accidentibus ſyllabæ. Cap. XVII.

PEtrus Helias. Spiritus vero accidit ſyllabæ, quia aſpero ſpiritu, vel leni pronunciatur. Et quia reſtat, vt de tempore agamus. Primo videnda eſt differentia inter tempus, & accentum. Accentus ergo eſt eleuatio vocis acuta, quę dicitur arſis, vel depreſſio grauis, quæ dicitur Theſis, vel circumflexa inter vtramque vocis modulatio. Tempus autem eſt mora pronunciationis ipſi accentui adiacens, tempus ergo accidit ſyllabæ, vnum, vel duo. Vnius namque temporis dicitur ſyllaba eſſe ſi correpta fuerit, duorum vero ſi producta, fortaſſis eo, quod multo plus tenetur, quam breuis, non quod bis tantum teneatur, ſecundum certam menſuram. Vel ideo, quia duę breues ponũtur ſæpe, pro vna longa, & econuerſo. Placuit etiam quibuſdam, quod vnum tempus, & ſemis accidit ſyllabæ, vel duo, & ſemis, vel etiam tria. Vnum quando vocalis breuis eſt per ſe. ſ. ſine conſonante ſecum poſita in eadem ſyllaba, vt amo. Vel quã ſimplex conſonans ſequitur, vt caput. Vnum vero, & ſemis in communibus ſyllabis, vt lachrymæ. Cum enim prima ſyllaba naturaliter corripiatur poſitione duarum conſonantium, quæ ſequuntur, recipit tempus dimidium, vnde poteſt produci. Duũ vero temporum eſt ſyllaba, cum ipſa longa eſt, vel natura, vt dos, vel poſitione, vt ars. Duo tempora, & ſemis habet ſyllaba ſecundum quoſdam, quando poſt vocalem natura longam ſequitur vna conſonans, vt ſol. Quoniam enim longa eſt natura duum eſt temporum, conſonans vero quæ ſequitur, tempus ſemis ei attribuit. Tria vero habet tempora quando poſt vocalem natura longam, vel duæ conſonantes ſequuntur, vt mons, vel vna duplex, vt Rex. Quoniam enim longa natura eſt duum temporum, duæ vero conſonantes, quæ ſequuntur, vel duplex vna, tempus ei vnum attribuunt. Quod Rex producatur natura, ex genitiuo regis manifeſtum eſt. Semper tamen in metro, vel vnius temporis debet accipi ſyllaba ſi correpta fuerit, vel duum ſi producta. Numerus quoque accidit ſyllabæ, quia nec minus, quam vnius, nec plus, quam ſex literarũ poteſt apud latinos ſyllaba inueniri.

De pedibus. Cap. XVIII.

ISidorus vbi ſupra. Syllaba apud metricos ideo ſemipes nominatur, quòd ſit dimidius pes. Pedes ſunt, qui certis ſyllabarum temporibus conſiſtunt, nec a legitimo ſpatio, vnquam recedunt. Pedes dicti eo, quod per eos metra ambulent. Nam ſicut nos pedibus incedimus, ita metra quaſi pedibus gradiuntur. Pedes autem omnes centum viginti quatuor ſunt. Diſſyllabi quatuor. Triſſyllabi octo. Tetraſyllabi ſedecim. Pentaſyllabi triginta duo. Hexaſyllabi ſ. ſexaginta quatuor, vſque ad quatuor autem ſyllabas, pedes dicuntur. Reliquæ ſinzogiæ dicuntur. Ipſi autem pedes habent ſpeciales cauſas nominum quare ita vocentur. Spondeus dicitur, quia tractum ſonat. Nam ſpõdeus tractus, quidam dicunt. ſ. ſonus, qui fundebatur circa aures ſacrificantium. Trochæus vero ab eo dictus eſt, quod celerem conuerſionem facit cantilenę, & quaſi rota velociter currat in metris. Trochos enim Græce, rota dicitur. Iambus dictus eſt eo, quod iambizin, Græci detrahere dixerunt, huiuſmodi enim carminę omnes inuectiones, vel detractiones implere poetę ſoliti ſunt. Dactylus a digito dictus, quod a longiori nodo inchoans, in duas deſinit breues, ſic, & iſte pes iuncturam vnã habet longam, & duas breues. Ceduntur vero pedum membra, vel per æqualitatem, vel per duplum, vel per triplum, vel per ſexquiplum, vel per epitritum. Sũt igitur equi decem, dupli vero ſex, triplus vnus, ſexqui pli ſeptem, epitriti quatuor. Numerus enim ſyllabarum in pedibus, a duobus, vſque ad ſex protenditur, vlterius enim non procedit. Reſolutio eſt pedum, quando pro vna longa, duæ breues ponuntur, aut pro duabus longis quatuor breues ponuntur, vt Sectaque intexunt abiete coſtas. Abiete nunc reſolutio eſt ſpondei in proceleumaticum, in qua reſolutiones ſemper tinalympham ſequitur Virgilius. Ea vna quidem longa, duæ breues ſunt. Ex duabus autem breuibus longa nunquam fit. Findi enim ſolida poſſunt, ſolidari ſciſſa non poſſunt. Metra pedibus accidunt, vt a Trochæo Trochaicum. A Dactylo, Dactylicum. A Iambo, Iambicum.

De dictione. Cap. XIX.

PEtrus Helias. Dictio eſt minima pars orationis conſtructę in ordine. Pars orationis dicitur, quia voce, & ſenſu conſti-

tuit

tuit orationem. Per hoc ergo remouentur literæ, & ſyllabæ, quarum nulla ſenſu orationẽ conſtituit, licet voce. Sed quia vna oratio quandoque pars eſt alterius orationis. Iccirco ad eius differentiam addit minima, nulla enim vox minor eſt dictione. Quoniam vero vna ſola dictio dicitur, quandoque oratio ne dictio talis pars orationis videretur, conſtructè additur. Nam Priſcianus dicit. Quid eſt ſummum bonum in vita, & quis reſpondeat honeſtas, dico bona oratione reſpondit. Et quia ruſtas quædam oratio vitioſe conſtituitur. Iccirco addit in ordinem. Antiqui dixerunt, ꝙ non quælibet coniunctio dictionum dici debet oratio, ſed illa tantum, quę aliquam inhærentiam .i. coniunctionem rerum ſignificat, vt homo albus, quamuis ſit oratio imperfecta, quia tamen ſignificat quandã accidentis, & ſubſtantiæ coniunctionem, debet oratio appellari. Dixerũt itaque, ꝙ propter ſenſum ſolummodo, dicitur vox quandoque oratio, vt lego. Sed propter ſolam quantitatem, nulla communis cauſa inuentionis omnium dictionum eſt, vt haberet homo quomodo propriam voluntatem alteri manifeſtaret.

De oratione, & partibus eius. Cap. XX.

Petrus Helias. Oratio eſt ordinatio dictionum, congruam perfectamq; ſententiam demonſtrans. Et dicunt plures, ꝙ oratio hic ſtrictè accipitur, ſcilicet pro oratione perfecta, ſecundum, ꝙ ita exponenda eſt deſcriptio. Oratio eſt ordinatio dictionum. i. conſtans ex dictionibus ordinatis, per quod remouentur literæ, & ſyllabæ. Sed quia totum habet hæc vox, in domo, additur demonſtrans ſententiam. Et quia hoc totum habet imperfecta oratio, adiungitur, congruam, & perfectam, id eſt, perfectum ſignificans intellectum, vel fortaſſe per hoc, ꝙ dicit congruam, remouetur vitioſa cõſtructio. Et vide, quòd iſtæ voces, in domo, & non homo, dicuntur eſſe inter dictionem, & orationem, cum ſint neutrum, quia minores ſunt oratione, maiores vero dictione. Pars orationis, eſt vox indicans mentis conceptum. Duæ partes orationis tantum ſunt ſecundum dialecticos. ſ. nomen, & verbum, & dicunt plures, quòd dialectici ita large accipiunt nomen, vt pronomina etiam, & aduerbia contineant. Verbum quoque ſic, vt contineat participia. Iccirco dicit Priſcianus, ſola nomina, & verba ſecundum dialecticos, ſignificare, alias autem conſignificare, quia per ſe prolatæ nullum intellectum conſtituunt, ſed alijs adiunctæ. Has ergo non dicunt dialectici partes orationis, ſed colligamenta partium, eo, quòd coniungunt dictiones inter ſe. Nobis tamen melius poſſe dici videtur, quòd dialectici ſemper abſoluta in arte Logica ponunt principia. Illa vero dicuntur abſolutè eſſe partes orationis, quæ primo repertæ ſunt, vt ex eis fiat oratio, & quæ per ſe orationem complent, ita etiam ꝙ cætera repertæ ſunt propter eas, cuiuſmodi conſtat eſſe omne nomen, & verbum. Iſidorus, vbi ſupra. Oratio dicta eſt, quaſi oris ratio. Eſt autem oratio contextus verborum cum ſenſu. Oratio autem plena eſt ſenſu, voce, & litera. Partes orationis primus Ariſtoteles duas tradidit nomen, & verbum. Deinde Donatus octo diffiniuit, ſed omnes ad illa duo principalia reuertũtur, id eſt ad nomen, & verbũ, quæ ſignificant perſonam, & actũ, reliquæ appendices ſunt, & ex his originem trahunt. Nam pronomen, ex nomine naſcitur, cuius officio fungitur, vt Orator ille. Aduerbiũ de nomine, vt Doctus doctè. Participium de nomine, & verbo, vt Lego, legens. Coniunctio vero, & præpoſitio, & interiectio in complexu iſtarum cadunt.

De nomine, & eius ſignificatione. Cap. XXI.

Petrus Helias. Nomen eſt pars orationis hoc eſt, vox ſignificatiua, vel conſignificatiua ad placitum, quæ diſtribuit. id eſt, diuerſis ſignificando qualitatem tribuit, communem, vel propriam cuicuique corporum, ſeu rerum. Vide ergo, ꝙ nomen Græcum verbum eſt, & ſignificat diſtribuere, inde dr̃ Noma, quaſi nomen, quia prædicto modo diſtribuit cuique qualitatem. Sed illi, qđ eſt Noma adiecerũt Græci o, & fit Onoma, quemadmodum dicimus Gnatus pro natus. Dicunt autem alij, ꝙ Noma per ſe non ſignificat tribuens, ſed compoſitum adiecta o. Secundum etymologiam Latinam, nomen dicitur quaſi notamen, per ſincopam, eo ꝙ communem qualitatem, vel propriam demonſtrat. Opponitur iterum de æquiuocis, ꝙ nullam communem videntur qualitatem ſignificare, quia nihil conferunt ſibi ſuppoſitis, niſi nomen, Et dicunt quam plures, ꝙ ſignificata æquiuocorum hanc ſolam conuenientiã habent, quaſi communem qualitatem, ꝙ ab eadem voce ſignificantur. Alij vero ꝙ nomen æquiuocum non eſt nomen, ſed plura, & ꝙ diuerſas qualitates in diuerſis ſignificationibus ponit: Priſcianus dicit, ꝙ nominis eſt proprium ſignificare ſubſtantiam, & qualitatem. Sed opponitur contra illud Ariſtotelis Singulum inquit, aut ſignificat ſubſtantiam, vt homo, aut qualitatem, vt albus, &c. Quod tamen ſoluunt dicentes Ariſtotelem intellexiſſe ibi ſubſtãtiam illud primum rerum genus, quod per ſe exiſtit, hic autem intelligunt, ꝙ omne nomen. ſ. ſignat ſubſtantiam, hoc eſt, rem quamcuncumque, vt ſubſtantem, id eſt, vt ſuſcipientem formam, & præter hoc qualitatem, id eſt, formam, quæ rem ipſam facit eſſe, vt homo. Hoc nomen ſignificat rem, quæ eſt homo pro ſubſtantia, & humanitatem pro forma, Hoc nomen rurſus albedo ſignificat rem pro ſubſtantia, quæ eſt albedo, & facere album, ſiue albedinitatem (vt fingam vocabulum) pro forma. Hoc eſt autem, qđ pleriſque dicunt. ſ. ꝙ omne nomen ſignificat id, qđ eſt, & id quo eſt, vt hoc nomen, rem, quæ eſt homo, & humanitatem, qua eſt homo. Dicũt autem ꝙ quis, & omnis, & nullus, ex diuerſis adiunctis, diuerſas ſubſtantias ſignificant, & qualitates diuerſas. Dixerunt tamen pleriſque eorum, ꝙ omnis, & nullus ſignificant omnem rem pro ſubſtantia (vt dictum eſt) collectionem, & diſtributionem, pro qualitate. Quia vero ſecundũ iſtos pro forma ſignat infinitatem. Quidam tamen nimis ridiculoſe dixerunt, ꝙ oĩs ſignat formam, quæ debet dici omnitas. De hoc autem nomine, qđ eſt, nihil dixerunt, ꝙ ſignat rem, quæ non eſt pro ſubſtãtia, nichilitatem pro forma. Alij vero dicunt, ꝙ nomina, vel ſignant ſubſtantias, vt homo, & huiuſmodi alia, vel ſignificãt ea, quæ inſunt ſubſtantijs, vt albedo, & ſimilia, vel quædam animi figmẽta, vt Hircoceruus, & Chimera, vel ſignificãt modos loquendi de rebus, vt omnis, & talia etiam quæ dialectici appellant ſigna. Eſt ergo iſtorum ſententia, ꝙ non omne nomẽ ſignificat ſubſtantiam, & qualitatem, ſed ſola nomina ſubſtantiuum, hoc habent. Nihil ergo aliud eſt qualitas ſignificationis nominum, niſi ꝙ communiter ſignificetur, vel propriè. i. in communi natura, vel propria. Alij dicunt, ꝙ omne nomen ſignificat ſubſtantiam, & qualitatem, quia omne nomen, vel id quod eſt ſubſtantia ſignificat, vel aliquid modo ſubſtantiæ in natura communi, vel propria, velut in natura communi, vel propria.

De Accidentibus nomini. Cap. XXII.

Petrus Helias. Accidentia vero nomini dicuntur conuenientia ipſi, ſecundum quæ nomina inter ſe, vel cum alijs dictionibus competenter habent conſtrui. Et inde eſt, ꝙ accidentia partium orationis dupliciter dicuntur. Species nãque dicitur accidens nomini, ꝙ cõis eſt proprietas omnium nominum, ab aliquo, vel a nullo deriuari, quæ proprietas dicitur ſpecies. Numerus vero eſt tale accidens nomini, ꝙ eius eſt ſignificatio ſecundaria. Si quis autem inſtet in quo ſubiecto ſint huiuſmodi accidentia, an. ſ. aere, qui eſt vox ſecundũ quoſdam, an loquenti, vel quo alio. Inquiſitio eſt friuola. Hæc accidentia ſola ſimilitudine dicuntur, non aliqua ſubiectæ rei informatione. Sicut enim ſubſtantia manens, vna & eadem, de alba fit nigra, vel econuerſo, ſic nomen manens vnum, & idẽ, de ſingulari fit plurale, ſecundum diuerſas terminationes, De nominatiuo fit etiam genitiuus. Itaque quamuis illa ſint accidentia, non tamen ſunt accidentia abſolute, ideoque in ſubiecto non habẽt eſſe. Quod autem Donatus qualitatem inter accidentia poſuit error eſt. Qualitas enim quaſi ſubſtantialis eſt nominum. Illud enim in Grammatica ſubſtantiale dictioni dicitur, propter qđ principaliter eſt reperta. Quod autẽ de comparatione Donatus addit aliquid rationis habet, quia qñque conuenit nominibus. Sed quia nec omni nomini, nec maiori parti accidit, ideo non curauit Priſcianus apponere inter accidentia. Quæritur etiam, cur non enumerauit inter accidẽtia perſonam. Et dicunt quidam ideo, ꝙ conſtabat omne nomen eſſe tertiæ perſonæ. Alij quia in verbo, & pronomine, de tertia perſona tractat perfectè. Magis tamen videtur eſſe dicẽdum, ꝙ nomen a ſe nullius perſonæ eſt: Homo namque hoc nomen ex forma ſuæ prolationis nulli perſonę ſe perhibet. Æqua enim pertinet ad loquentem de ſe, & ad eum ad quem loquimur, & ad eum de quo quis loquitur. Ideo ſola ratione confuſionis tertiæ perſonæ dicitur, eo ꝙ tertia perſona confuſa eſt, niſi demonſtratione finiatur. Species namque dicitur hic proprietas deriuandi ab alio, vel a nullo. Et eſt ab aliquo deriuari ad ſimilitudinem alicuius ante inuenti, ex eodem formari, & imponi. A nullo autem, per ſe imponi, & non ex aliquo formari. Sunt itaque duæ ſpecies, vnde ſpecies idem quod forma, primitiua a nullo, deriuatiua ab aliquo. Species eſt poſitio vocabuli primaria, vel ſecundaria. Vtraque ſpecies communis eſt, & proprijs nominibus, & appellatiuis.

De nominibus proprijs. Cap. XXIII.

Petrus Helias. Nomen proprium eſt, quod ſignificat ſubſtantiam propriam, & qualitatem naturaliter, i. propriè, non figuratiuè. Nam per figuram, quæ Græco nomine dicitur Anthonomaſia, id eſt, excellentia, fit quando nomen qđ

eſt multis commune, naturaliter vni, quaſi proprium attribui cur: quia excellit omnes in proprietate ipſo nomine deſignata, vt Poeta pro Virgilius, & Vrbs ꝓ Roma. Et vt ingrediatur ratio oſtenſis ſpeciebus propriorum nominum, & differentia inter proprium, & appellatiuum. Propriorum nominum ſunt ſpecies. Prænomen, Nomen, Cognomen, Agnomen. Officiũ Prænominis eſt præponi nomini, vt Marcus, Tullius. Quoniã enim contingebat diuerſas perſonas eodem, proprio nomine nuncupari, excogitauerunt homines voces quaſdam, quæ præpoſitæ proprio nomini facerent vnam perſonam ab alia differre. Eſt autem Nomen in hoc loco, quod ſic imponitur perſonæ, quòd non propter differentiam, id remotionem prænominis, nec propter cognationem ad differentiam Cognominis, nec propter euentum ad differentiam Agnominis, ſed propter nominationem tantum repertum eſt. Vnde proprie dicitur Nomen, quaſi autonomaſice. Cognomen ſignat eandem proprietatem, quam & proprium nomen cui adiungitur, ſed ſecundario cognationem illius, cui prius fuit impoſitum illud nomen: quia ſi principaliter illam cognationem, quæ communis eſt multorum ſignificaret, eſſet nomen appellatiuum. Et poteſt dici, quòd æquiuocum eſt omne Cognomen, quantum ad principalem ſignificationem, vni vocum eſt quãtum ad ſecundariam. Significat autem Agnomen eandem propriam qualitatem, quam proprium nomen cui adiungitur, & eandem nominat perſonam, ſed aliud, hoc eſt euentum ſecundario ſignificat. Dicimus ergo generaliter, quatuor ſpecies proprij nominis idem principaliter ſignificare, quod quia propria qualitas eſt, ideo propria dicuntur nomina. Idem enim nominant, ſed diuerſa ſecundario ſignificant.

De differentia propriorum nominum, & appellatiuorum.
Cap. XXIIII.

Petrus Helias. Et quoniam cognomen commune eſt multorum, ne putaret, quis inde, quòd eſſet appellatiuum. Iccirco dat Priſcianus, differentiam inter ea, hanc. ſ. quòd appellatiuum naturaliter eſt commune multorum, non autem proprium. Nam communio naturalis nomini eſt, quando nomen & ſignificatione, & nominatione pluribus eſt commune. Caſualis, quando aliquo caſu idem nomen pluribus imponitur, ita ꝙ nihil eis commune ſignificat, vt hoc nomen Pirrhus impoſitum filio Achillis eſt, & regi Epirotarum. Rationalis autẽ, quando hoc fit conſilio, velut quando nomen patris imponitur filiolo. Sed rationalis quandoque fit ſola voluntate, vt in exemplo propoſito. Quandoque fit ſimilitudine, vt quando vocabulum de vna re in aliam transfertur, & ei datur tranſlatiue. Quandoque fit ab vno, id eſt ab vna cauſa, vt liber Tullij, & eius imago dicitur Tullius, quandoque fit ad vnum, hoc eſt, datur diuerſis effectum, vt equitatio dicitur ſalutaris, & cibus, quoniam vtrumque eſt ad ſalutem. Solum igitur dicit appellatiuum commune eſt multis naturaliter, ad remotionem illius proprij, quod multis commune eſt, vel caſu, vel ratione. De adiectiuis interponit, quòd ſunt appellatiua. Quod quibuſdam non videbatur, eo, quòd vnuſquiſque dicitur albus, a ſua albedine.

De ſpeciebus communibus tam proprijs, quam appellatiuis.
Cap. XXV.

Petrus Helias. Species appellatiuorum quędam communes ſunt tam proprijs, quam appellatiuis, tam primitiuis, quã deriuatiuis. Duę primæ ſunt corporale nomen, & incorporale, & eſt appellatiuum nomen corporale, vt homo, proprium, vt Virgilius. Rurſus appellatiuum incorporale eſt, vt ſcientia, proprium incorporale, vt grammatica Ariſtarci. Tertia vero ſpecies communis eſt omonymum, hoc eſt, æquiuocum nomẽ. Omos. n. interpretatur vnum, noma nomen. Et inde dicitur omonymum, quia vna voce principaliter plura ſignificantur in proprijs, vt Pyrrhus, filius Achillis, & Rex Epirotarum, in appellatiuis, vt nepos fratris filius, & nepos luxurioſus. Quarta vero ſpecies communis eſt ſynonymum. Et ſunt eadem ſynonyma multiuoca, id eſt, diuerſa nomina, quæ principaliter idem ſignificant, & nominant. Si enim ſignificent idem, & diuerſa nominent nõ ſunt ſynonyma, vt album, & albedo. Rurſus licet nominent idem, ſi tamen diuerſa ſignificent, non ſunt ſynonyma, vt homo. & riſibile, & ſunt ſynonyma appellatiua, vt enſis, mucro, gladius. Propria, vt Publius, Cornelius, Scipio. Africanus. Dicit vero Priſcianus ſubſequentes, quòd aliæ fere ſpecies ab his communibus, ſolis appellatiuis conueniunt non vero proprijs. Fere dicit propter adiectiua, quæ dixit paulo prius in proprijs nominibus inueniri, vt gradiuus.

De nominibus adiectiuis. *Cap.* XXVI.

Petrus Helias. Adiectiuum ergo nomen eſt illud, quod ſignificat id, quod ineſt ſubſtantiæ, & poteſt adijci nomini ſignificanti ſubſtantiam in eadem parte propoſitionis, hoc eſt, in prædicato, vel ſubiecto. Significant autem adiectiua, vel cõmunes qualitates, vel nominant ea, quibus illę qualitates inſunt, vel quantitates. Quòd ergo dicit Priſcianus adiectiua ſumi a qualitate, vel a quantitate, nihil aliud eſt, quam imponi ſic ad nominandum ſubſtantiam, vt qualitatem, vel quantitatem principaliter ſignificent. Ex eo, quod Priſcianus ea dicit adiectiua eo, quòd appellatiuis, vel proprijs adijci ſolent, volunt quidam perpendere, quòd adiectiuum per ſe non debet poni in eadem parte propoſitionis. Et ſi ponatur oratio eſt imperfecta, velut cum dicitur. Socrates eſt albus, imperfecta eſt, ſecundũ eos oratio, donec adiungatur ei, vel homo, vel aliud, quod ſignificet ſubſtantiam. Sed hoc plane falſum eſt cum inueniamus autores perſæpe ſolum adiectiuum in prædicato ponentes. Præterea ſi verum eſſet illud, quædam eſſent adiectiua, quorum maſculina, in nulla propoſitione ponerentur. Cui enim addas hoc nomen riſibile, ſecundum genus maſculinum non inuenies. Si enim dicas, homo riſibilis, ſuperflua erit locutio. Dicuntur itaque adiectiua, non quia vbique adijciantur, ſed quia alicubi, vnde non dicit Priſcianus, quòd ſolent adijci. Adiectiuum ſecundum quoſdam proprie accipitur, quãdo tale quid principaliter ſignat, quod poteſt comparari, large vero, & improprie quando ſignat aliquid, quod alij adiacet. Sic, quòd ei poſſit adijci licet non comparetur. Eſt autem tripartita adiectiuorum ſignificatio. Alia enim ſignificant laudẽ, id eſt tale accidens, quod inde laus eſt, vt iuſtus. Alia vero ſignificant vituperium, vt iniuſtus. Alia vero ſignificant mediũ, vt magnus, quod licet medium per ſe dictum, nec ad laudem ſit, nec ad vituperium, tamen cum aliqua adiectione ad laudẽ eſt, vt magnus Imperator, cum alia vero eſt ad vituperium, vt magnus latro. Eſt etiam quarta cum ſignificat accidens vniuſcuiuſque proprium, vt cum dicitur niger coruus, altũ mare, vel ſimilia. Et vide quòd ſunt talia adiectiua, quæ ſunt propria nomina, vt adiectiuum. quod eſt in iſta oratione gradiuus mars. Eſt enim gradiuus tale proprium nomen, quod agnomen ab euentu. Dicitur autem gradiuus, a gradior, quod eſt vibrare, vel quia gradatim itur ad prælium, vel gradiuus quaſi cratos diuus. i. potens Deus. Dicit Priſcianus de talibus, quòd quia loco eorum propriorum accipiuntur, non poſſunt comparari, quod eſt proprium adiectiuorum.

De nominibus tantum appellatiuis. *Cap.* XXVII.

Iſidorus vbi ſupra. Appellatiua nomina inde vocantur, quia communia ſunt, & multorum ſignificatione conſiſtunt, hæc in viginti octo ſpecies diuiduntur. Petrus Helias. Ex his eſt interrogatiuum, inuentionis cuius cauſa eſt hæc. Omnis dubitatio, aut eſt de re ſimplici, aut de rerum ſimplicium inhærentia, aut de ipſarum conſecutione. Sed quoniam omnes res ſimplices in decem generaliſſimis continentur, ideo decem ſunt ſimplicium quæſtionum genera. Quid ſit, quale, vel quãtum, & huiuſmodi alia ſecundum ordinem prædicamentorum. Ad quærendum ergo de re ſimplici repertæ ſunt quædam dictiones, quæ ab officio dicuntur interrogatiuę, vt quis, & qualis, & huiuſmodi aliæ. & quælibet ſignat illud idem, quod nomen generaliſſimi cuius ſpecies ad quæſtionem factam per eandem dictionem poſſunt reſpondere, vt quis ſubſtantiam, qualis qualitatem, ſed nihil nominant. De infinito nomine dicit Priſcianus, quod eſt interrogatiuorum contrarium. Hæc autem contrarietas eſt in accentu, quia idem nomen, quando eſt interrogatiuum acuitur, quando vero infinitum eſt grauatur, vt qui crediderit ſaluus erit, ecce qui grauatur. Similiter qualis eſſet nullus ignorauit, ecce qualis grauatur omnibus ſyllabis, quando interrogatiua ſunt hæc acuuntur, vel circumflectũtur. Sunt & collectiua nomina, vt populus, & huiuſmodi. alia, ſignificant enim numeri pluralitatem circa ſubſtantias. vel ſecundario aliquod aliud accidens, vt populus cum ſignificet numerum circa homines, ſecundario deſignat, quod ſunt de ciuitate eadem. Vnde & dicitur populus, a p. lis, cum proprie cor repræ ciuitas eſt. Quamuis enim per collectiuum nomen ſermo ſit de pluribus, non tamen de aliquo collectionis illius, inueneront ergo vnum nomen dimidium. Sed ſunt quædam eorum quibus ita loquimus de duobus tantum, quod de vnoquoque illorum, vt vterque alterutur. Quædam vero ſunt quibus de pluribus loquimur, quam de duobus ita, quod de vnoquoque illorum, vt omnis. Quædam rurſus ſunt quibus loquimur de pluribus per pares numeros diſtributos, vt bini terni, & cæt. huiuſmodi. Significant autem hæc nomina modos loquendi, vt in quibuſdam videtur, ſed nihil nominant. Sunt & nomina ad aliquid, & quaſi ad aliquid. Nomi-

na

na quoque patria, & genitilia, factitia, generalia, ſpecialia, ordinalia, numeralia abſoluta, temporalia, & localia. Et hæ quidem ſunt ſpecies communes tam primitiuis, quam deriuatiuis.

De Patronimicis veris, & non veris.
Cap. XXVIII.

PEtrus Helias. Agit vero ſubſequẽter de proprijs ſpeciebus deriuatiuorum, quæ ſunt appellatiuorum. Quarum primam ponit eam, quæ dicitur patronimicum, eo, quòd naturale vinculum progeniei ſignificat. Significãt autem patronimica filios, vel nepotes, id eſt, illas habitudines ſiue relationes, quas ſignificant, hæc duo nomina filius, & nepos, Et hæc cum genitiuo primitiui, id eſt ſignat alterutram de illis relationibus principaliter, & ſecundario perſonam, quam ſignificat genitiuus primitiui, Quid enim eſt Priamides, niſi filius, vel nepos Priami. Vnde propter principalem ſignificationem ſunt appellatiua. Et in principali æquidem ſignificatione, omnia patronimica conueniunt, ſed differunt in ſecundaria, nominatur vero perſonam cui per reſpectum alterius ineſt illarum relationum alterutra, Patronimicum ergo eſt, quod deriuatur a nominibus proprijs patrum ſecundum Græcam formam .i. vt terminetur in des, quæ ſ. forma a Græcis ſumpta eſt. Vnde, quia quædam poſſeſſiua deriuantur a proprijs nominibus patrum, vt a Pompeio, Pompeianus, ſubijcitur ſecundũ Græcam formam, vt Priamides. Et inde eſt, quòd hæc tria veris patronimicis conueniunt. ſ. deriuari a proprijs nominibus patrum, ſignificare filios, vel nepotes, cum genitiuo primitiui, & terminari in des. Non veris patronimicis, duo ex his cõueniunt, tertium deeſt, quia deriuantur a nominibus matrũ, vel fratrum, vel conſulum, vt Maiades, i. Maiæ filius, quæ abuſiue dicuntur patronimica.i. contra nominis etymologiã. Hæc forma duobus modis regulariter ſecundam penultimam variatur. Aliquando enim habet a correptam ante des, aliquando i, correptam. Irregulariter quoque duobus modis, aliquando autem habet a, productam ante des, aliquando i, productã. Sed quoniam omnia patronimica a proprijs, & Græcis nominibus deriuantur, de illis aliquid extra dicamus. Quæ nomina apud Græcos terminant nominatiuum in as, vel in es, genitiuum vero in oy. reducuntur apud Latinos, in primam declinationem. Illi enim dicunt Eneas Eneoy. Anchiſes, Anchiſoy. Nos autem dicimus Eneas, Eneę, Anchiſes, Anchiſę. Nomina, quæ apud Græcos terminant nominatiuum in os, genitiuum in oy, vt Priamos, Priamoy. vel nominatiuum in eus, & genitiuum in os, correptam, vt Peleus, Peleos, apud Latinos reducuntur in ſecundam declinationem. Nos enim dicimus Priamus, Priami, Peleus, Pelei. Quæ vero terminant nominatiuum in or, & genitiuum in os, productũ, vt Neſtor, Neſtores, vel nominatiuum in es, genitiuum in oys, productam, vt Pleſtenes, Pleſtenoys, reducuntur apud nos in tertiam declinationem, vt Neſtor, Neſtoris, Pleſtenes, Pleſtenis, Cumque a proprijs fiant patronymica, ſciendum, q nulla ſunt propria, niſi primæ, vel ſecundæ, vel tertiæ, declinationis.

De formatione maſculinorum, & fœmininorum.
Cap. XXIX.

PEtrus Helias. Fiunt autem patronimica maſculina, a proprijs nominibus primæ declinationis mutata extrema diphthongo genitiui in a, correptam, & aſſumpta des, vt Eneas, Eneæ, Eneades, Anchiſes, Anchiſæ, Anchiſades. Omnia vero nomina ſecundæ declinationis, aut in duas i, terminant genitiuum, aut in vnam i, Fiunt autem patronimica ab his, quæ terminant genitiuum in duas i, extrema i, mutata in a, correptam. & aſſumpta des, vt Menecchias, Menecchij, Menecchiades. Ab his autem, quæ terminant genitiuum in i, vnam, fiunt patronimica, extrema i, correpta. & aſſumpta des. vt Priamus, Priami, Priamides. Debuit ergo dici, Pelides, correpta penultima. Sed quia Græci dicebant Pelides, ei, facientes diphthongum, in loco huius ponimus i, productam. Vnde, & dicimus Pelidem, penultima producta. Fiant autem patronimica, a proprijs nominibus tertiæ declinationis ſubtracta extrema s, a genitiuo, & addita des, vel in extrema ſylaba interpoſita de, vt Neſtor, Neſtoris, Neſtorides. Pleſtenes, Pleſtenis, Pleſtenides. Fœminina vero patronimica, tres habent formas. Terminantur enim in is, vel in as, vel in ne, ſed raro. Quæ vero in is, vel in as, terminantur, fiunt a maſculinis patronimicis ſubtracta de, vt Priamides, Priamis. Debuit ergo ſecundum regulam ab eo, quod eſt Eneades, dici Eneas, non Eneis. Sed irregulare eſt, vel magis factum eſt ab eo, quod eſt Eneus, Enei, vnde & Eneides patronimicum maſculinum, quod nos dicimus Enides, mutata ei, dipthongo in i, productam. & inde, id eſt, ab Eneides ſactum eſt regulariter patronimicum fœmininum Eneis. Diceret iterum, quòd iuxta regulam debuit dici Pelis ab eo quod eſt Pelides. Sed dicimus ad vſum non eſſe in his reſpiciendum, ſed potius ad regulam. Debuit enim dici Peleides, & inde patronimicum fœmininum Peleis. Quę vero patronimica fœminina deſinunt in ne, vel i, habent ante ne, vel u.

De nominibus poſſeſſiuis. Cap. XXX.

PEtrus Helias. Poſſeſſiuum ergo eſt, quod ſignat aliquid ex his, quæ poſſidentur, id eſt . ſignificat poſſeſſionem infinitam, quod notatur per hoc infinitum nomen aliquid, & hoc cum genitiuo primitiui, id eſt ſignificando illam perſonam ſecundario, quam & genitiuus primitiui, vt regius honor, & regis honor, nam quoniam infinitam poſſeſſionem ſignat, exigit ſibi aliquod nomen addi, quod poſſeſſionem certificet. Horum autem quædam ſunt poſſeſſiua ſignificatione, vt equeſter. Alia ſola terminatione, vt extraneus, quæ omnia improprie poſſeſſiua dicuntur. Alia & ſignificatione, & terminatione, vt Priameis. Differunt autem poſſeſſiua a patronimicis eo, quòd poſſeſſiua ſignificãnt aliquid ex his, quæ poſſidentur, ita quòd nullum definite. Patronimica vero aliquid, quod poſſidet diffiniunt, id eſt, filios, vel nepotes. Vel vt altius dicatur, in hoc indubitanter differant, quoniam poſſeſſiua principaliter ſignificant poſſeſſionem, ſecundario perſonam quam, & genitiuus primitiui. Patronimicum vero principaliter ſignat relationem alterutram eam, quæ ſignificatur hoc nomine filius, vel nepos. Si ergo eueuit, vt patronimicum, & poſſeſſiuum ab eodem proprio nomine deriuentur, vt Priamides, & Priameis, idem ſignificant ſecundario, ſed diuerſa principaliter, ideoque ſub diuerſis ſpeciebus ponuntur.

De Formis poſſeſſiuorum aſſumptis a Græcis.
Cap. XXXI.

PEtrus Helias. Eſt ergo primo poſſeſſiuorum forma, quam a Græcis accepimus in eos, quam mutamus in eus, antecedente a, correpta, vel i. Itaque ſi poſſeſſiua deſinentia in eus, habeant e, a ſuo primitiuo, pares habent cum eo ſyllabas, vt Ithace, Ithacus, ſin autem ſuperat vna ſyllaba. De illis vero, quę totum eus, extra aſſumunt, talis eſt regula. Si primitiua habuerint i, penultimam puram, ſcilicet, quòd non ſit conſonans inter eam. & ſequentem vocalem, deriuatiua in eus, deſinentia, habent a, ante eus, vt Ilium, Iliacus. Alia vero omnia habent i, correptam ante eus, vt Italus, Italicus. Regula vero formationis poſſeſſiuorum hanc formam habentium ſic poteſt colligi. Poſſeſſiua, quæ habent e, a primitiuis fiunt ab eis mutato in us, quicquid eſt poſt e, vt Ithace, Ithacus, Quæ vero habent i, penultimam puram, quicquid eſt poſt i, penultimam in genitiuo, mutatur in a, correptam, & accipiunt eus, vt Ilium, Ilij, Iliacus. Reliqua vero omnia ſi vltima ſyllaba genitiuorũ incipit a conſonante, quicquid eſt poſt illam conſonantem mutant in ieus. Si autem vltima ſyllaba genitiuorum incipit a vocali, tota mutatur in eus, ſecundum hanc ergo regulam a Symonis, ſic Symonicus, a ſymonia, ſymoniacus. Eſt autem alia forma poſſeſſiuorum in us, puram deſinentium, de qua ſecundum penultimam omnia nomina Latina in eus, deſinentia, & quæ fiunt a Græcis, quæ non habent in Græco e, ante os, habent a, correptam anteas, vt ferreus, Hectoreus, reliqua habent a, productam, vt ſpondeus. Item omnia nomina fere ad materiam pertinentia habent e, correptam ante us, vt ferreus. Item pro, ei, diphthongo ſæpiſſime ponimus e, productam, tamen ſubtracta i, quandoque ponimus a, quæ remanet correpta, in quo ſequimur Iones illos, ſcilicet Græcus, qui ſubtrahunt i, huiuſmodi nominibus, ſi non genitiuus, primitiui ſit par nominatiuo poſſeſſiui poſt illam ſubtractionem. Si enim ſubtracta i, paritatem contingat primitiui genitiuum, nominatiuo poſſeſſiui, tunc equidem non ſubtrahunt, ſed mutant ei, dipthongum in e, productam. Vnde quia Achilleos, genitiuus eſt primitiui, a nominatiuo poſſeſſiui videlicet Achilleus non ſubtrahunt i. Si enim ſubtraherent eadem vox eſſet nominatiuus poſſeſſiui, & genitiuus primitiui. Quod non fieret dicens Achilleus, nos autem mutantes ei, dipthongum in e, productam, dicimus Achilleus. Hæ quidem formę ſunt quarum vna in eus, finitur, altera in us, puram, quas a Græcis ſumpſimus.

De Formis proprijs Latinorum. Cap. XXXII.

PEtrus Helias. Sunt autem, & aliæ Latinorum proprię. Quarum prima eſt, quæ deſinit in nus, differt autem a pręd icta in us, puram, quia hęc habet ri, ſemper ante as, ſiue a primitiuo habeat, vt prætorius, ſiue accipiat extra, vt Caſtlinarius. Eſt autem rarius Priſcianus, varians illam in nus, ſecundum penultimas. Sunt igitur tres varietates penultimarum huius

formæ, de quibus certas dat regulas, ſcilicet, quæ debeant habere a, ante nus, quæ i, productã, quæ i, correptã. De illis ergo, quæ habent a, ante nus, regula huiuſmodi habebitur. Poſſeſſiua in us, deſinentia, ſi veniunt a diſſyllabis, vel triſſyllabis deſinentibus in a, niſi ſint nomina brutorum aīalium a, habent ante nus, exceptis, his Iugurtinus, Meſſalinus, terrenus. Similiter, & ea, quæ veniunt a ſemper pluralibus, vt a Thebis Thebanus. Et quæ fiunt a nominibus deſinentibus in tus, vt ab eo, qđ eſt Titius Titianus, & ab adverbijs in e, longam deſinẽtibus, excepto hodiernus, & quæ fiunt a deſinentibus in culus, vel in eus, ſupra duas ſyllabas, excepto maſculinus, & quæ fiunt a neutris, quæ habent conſonantem ante um, excepto Tarantinus, & quæ fiunt a nominibus tertiæ declinationis, quæ creſcunt in genitiuo, excepto clementinus, veternus, æternus, abiegnus, amœnus, hæc inquam omnia habent a, ante nus. Sed contra primam huius regulæ partem obijcimus hæc, ſcilicet Camerinus, Alexandrinus, Fabrinus. Sed poteſt dici, quòd vel Priſcianus in ſequẽtibus ea excipit, vel quòd veniunt a triſſyllabis Cameraria, Alexandria, Fabrateria. Opponitur rurſus fœmininus, & petrinus. Sed fœmininus nõ eſt a fœmina, ſed a fœmore. Nec petrinus a petra, ſed a petros, quod eſt durus. Matutinus vero a matuta, & veſpertinus, a veſperta non dicuntur excipi, quia de deſinentibus in tinus, propriam per ſe dat Priſcianus regulam. Ideo autem dictum eſt, niſi nomina brutorũ animalium ſint, quoniam, quæ fiunt ex his dicuntur habere, i, ante nus, vt Aquilinus, Muſtelinus. Ideoque dictum eſt, & quæ fiunt a neutris, quæ habent conſonantem, ante um. Quoniam ſi antecedat vocalis, poſſeſſiua, quæ inde fiunt habent i, ante nus, vt ab eo, quod eſt Peruſium, Peruſinus.

De his, quæ deſinunt in nus. Cap. XXXIII.

PEtrus Helias. Et quoniam dictum eſt de his, quæ habent a, ante nus, dicendum eſt etiam de illis, quæ habent, i, productam, vel correptam ante nus, quorum regula hæc eſt. Poſſeſſiua in nus, deſinentia, quæ veniunt a nominibus tertiæ declinationis habentibus pares ſyllabas in Nominatiuo, & Genitiuo, & nõ deſinẽtibus in t, vt Hercules, Herculis, Herculinus, & quæ veniũt a nominibus, ſecundæ declinationis deſinentibus in e, vt auſter, auſterinus, vel a nominibus eiuſdem declinationis habentibus conſonantem ante us, exceptis deſinentibus in eus, vel in culus, ſupra duas ſyllabas, vt diuus, diuinus, excepto ab humo, humanus, & colurnus, a corulo, & taciturnus, a tacito, & quę veniunt a neutris, in ium, deſinentibus, vt Venuſium, Venuſinus, & quæ veniũt a nominibus mutorũ animalium cuiuſcunque declinationis fuerint, vt lepus, leporinus, & omnia in tinus, quæ habent t, a primitiuo, vt veſperta, veſpertinus. Hæc inquam omnia habent, i, productam ante nus. Itaque veſpertinus dicitur a veſperta, nõ a veſpere. Veſperta igitur dea eſt veſper, vel veſperus eſt ſtella, quæ heſperus dicitur, hoc veſperam obſcuritas, quæ fit ita nube interpoſita inter nos, & Solem, & Lunam, quacunque hora diei, vel noctis, hi veſperi, horum veſperorum, vel hæ, veſperę veſperarum ipſum officium, hoc veſpere, veſperis, tempus officij, hæc veſpera, veſperę crepuſculum inter diem, & noctem, cuius Genitiuum ponunt autores, pro aduerbio, vt ibi. Veſpere autem Sabbati. Sed opponitur, quòd relatio non fit ad aduerbia. Dicimus, ꝙ ad nomen poſitum loco aduerbij, ſæpe fit relatio, vt ſi dicat Cæſar eſt Romæ, qđ eſt caput totius mundi. Illa vero ſola, quæ in tinus, deſinunt, & non habent. t. a principio, corripiunt regulariter. i. ante nus, vt cras, craſtinus. Si opponatur de pagus, quod facit paganus non paginus. Dicimus, ꝙ quia Græcũ eſt non continetur in illa regula. Pagos enim Græce, villa dicitur Latine. Similiter Chriſtus, quoniam Græcum eſt facit chriſtianus, non chriſtinus, vel dicamus, ꝙ a Chriſto regulariter fit chriſtinus, & inde chriſtianus. Rurſus ſecundum hanc regulam ab eo, quod eſt coccus, cocci deriuatur coccinus, na, nũ. Quòd ergo corripuit Iuuenalis ibi. Cauet hunc, quem coccina læna, fuit emphaſis, ſecundum poeticam licentiam. Eſt autem emphaſis figura, quando id, quod breue eſt producitur, & ſyllaba, quæ longa eſt breuiatur. Secundum hanc regulam quoque hiacinctinus, ameriſtinus, adamantinus, ſmaragdinus debet producere. i. ante nus, ſimiliter cilicinus, quoniam deriuatur a neutro deſinente in um, quod eſt cilicium, debet penultimam. i. producere. Quid ergo dicit Perſius. Hic aliquis cui circa humeros hiacinctina læna eſt, & Iuuenalis. Vendunt ametiſtina vatem, poetica eſt licẽtia. Dicunt tamen plerique, ꝙ ab hac regula excipi debent omnia a filo, vel lapide ſumpta. Clãdeſtinus vero ſi deriuatur a clam, quoniam deſinit in tinus, & non habet t, a primitiuo debet, i, penultimam corripere. Si vero ſit compoſitum a clam, & tenendo, vel ſtando debet producere, i, vt mediaſtinus, quoniam deſinit in tinus, & habet t, a primitiuo, & inde eſt, quòd poſſeſſiua deſinẽtia in nus, quæ non habent a, vel. i. ante nus, non poſſunt ſub regula propria colligi. Sed & illa per enunciationem Priſcianus exequitur. Ideoque ad præſens prætermittimus.

De nominibus comparatiuis. Cap. XXXIIII.

SEquitur de comparatiuis. Comparatio autem alia rei, alia vocis. Et eſt comparatio rei, demonſtratio exiſtentię cuiuſdam in ſubiecto, cum quodam augmento. Vnde dicit Boetius. Nihil ad comparationem poſſe venire præter accidens. Comparatio quoque vocis eſt eius proprietas talis, ꝙ ex ſe faciat aliam vocem in eadem parte orationis manentem, quæ idem ſignificet cum augmento. Sunt autem partes orationis, quæ nec rei, nec vocis comparationem habent, vt pronomẽ, coniunctio præpoſitio. Quod inde contingit, quia pronomen ſignificat ſubſtantiam, quæ nec augmentum, nec intenſionẽ, vel remiſſionem recipit, quare rei nõ habet comparationem, ergo nec vocis, quia cuicumque deeſt rei comparatio, & vocis, ſed non econuerſo. Coniunctio autem, & præpoſitio, quia nihil certum ſignificant, carent omnino comparatione. Verbum vero habet comparationem ſecundum rem. Significat enim actionem, quæ inæqualiter poteſt ineſſe diuerſis, ſed nõ facit ex ſe aliud verbum, quod idem ſignificet cum augmento. Ideoque non dicitur vocis comparationem habere. Similiter, & participium. Cum enim verbum locum poſitiui obtinet ad comparatiuum nomen, & ſuperlatiuum. Illa comparatio irregularis eſt, vt deterio, deterior, deterrimus. Semper enim regularis comparatio in eadem parte orationis debet manere. Nomina itaque ſola, & aduerbia vtramque habent comparationem. Illa vero nomina tantum comparantur, quæ ſignificant accidens determinando ineſſe, & cum augmento. Igitur hoc nomen iuſtitia non comparatur. Gradus vero comparationis eſt vox ſignificans accidens, & ineſſe determinans, faciens ex ſe aliam vocem idem ſignificantem, vel facta ex alia voce idẽ ſignificante. Hæ ergo tres voces iuſtus iuſtior iuſtiſſimus, tres gradus comparationis dicuntur eſſe. Comparatiuum ergo eſt quod ſignificat magis aduerbium, ideſt, augmentum indeterminatum, vt hoc aduerbium magis, (& ſic remouentur ſuperlatiua, quæ maxime,) & hoc augmentum ſignificat cum intellecta poſitiui, ideſt, ſignificat, & nominat, quod & ſuum poſitiuum, vel cum participe ſenſu poſitiui, ideſt, ſignificat augmentum non circa rem, ideſt ſignificatam poſitiui, ſed circa participes ſenſus poſitiui, ideſt, circa coaccidens rei, quę ſignificatur per poſitiuum, vt vlterior. Poſitiuum enim eſt, quod vltra ſignificat, ſignificat autem locũ, qui nec magis, nec minus recipit. Sed diſtantia coaccidit loco, quæ poteſt intendi, & remitti, & illam appellat particeps ſenſus poſitiui, circa quã, & vlterior ſignificat augmentũ. Cætera vero comparatiua ſignificant augmentum circa rem, ideſt, ſignificatum ſui poſitiui, vt iuſtior. Quòd autem quædam gentilia inueniuntur quandoque comparari, hoc propter proprietatem gentis, quam ſignificant contingit. Vnde Plautus. Nullus hodie punior me, id eſt, inſtabilior. Notandum eſt, quòd potior naſcitur ab hoc nomine potis, voce, & non ſignificatione, Illud enim ſignificat poſſibilitatem, iſtud melioritatem.

De formatione comparatiuorum. Cap. XXXV.

PEtrus Helias. Comparatiua, quæ a nominibus fiunt. Aut a nominibus adiectiuis ſecundæ declinationis fiunt genitiuo addita or, correpta i, penultima, vt clarus, clari, clarior. Aut ab adiectiuis, tertiæ declinationis addita or, datiuo, & correpta i, vt fortis, fortior. Comparatiua vero deſinentia in or, faciunt neutra comparatiua mutata or, in us, vt fortius. Et omnia quidem comparatiua deſinentia in or, communia ſunt duum generum, excepto ſenior, quod maſculini generis eſt, quia, & eius poſitiuum ſenex ſimiliter. Comparatiua quoque deriuatiua ab aduerbijs in ra, deſinentibus, mutant ra, in e, & accepta ior, formantur, vt vltra, vlterior. De cæteris non poteſt regula dari. Sunt itaque quatuor comparatiuorum genera. Quædam a nominibus vſitatis regulariter, vt doctus, doctior. Quædam a nominibus vſitatis irregulariter, vt munificus munificentior. Quædam vero ab aduerbijs, vt ſupra ſuperior. Dubitatur autem an prior debeat dici comparatiuum, videtur enim ſignificare tempus ſicut pridem, quod non recipit magis, vel minus. Dicimus, quòd prior ſignificat præteritum tempus ordinem, & binarium numerum. Cum enim dico. Iſte prior fecit hæc tria, deſigno, ſcilicet, & iſtum in tempore præterito, & alium poſt. Et ſimul eſſe vnum de duobus. Secundum hoc ergo, quòd ſignificat tempus, vel numerum, non eſt comparatiuum, ſed in eo, quòd ordinem ſignificat.

De comparatiuis deficientibus, & abuſiuis.
Cap. XXXVI.

PEtrus Helias. De comparatiuis vero deficientibus & abuſiuis ſic habendum eſt. Sunt quædam in quibus omnino deficiunt comparatiua, natura vocis repugnante. Sunt alia quæ habent comparatiua, ſed irregularia. Adiectiua namque quæ habent vocalem ante us, vt pius, non faciunt comparatiua. Regula enim eſt, quod omnis comparatiuus debet ſuperare genitiuum ſui primitiui vna ſyllaba, ſi ergo pius faceret pijor, eſſet nimius hiatus tribus vocalibus continue poſitis, hæc ergo cauſa eſt, vt comparatiuum ſaltem compleatur per circumlocutionem. Sunt autem quædam, quæ comparatiua habent irregularia, vt bonus, melior, iuuenis, plus etiam irregulare eſt, ſed comparatiuum cum ſoleat cum ablatiuo iungi. Quęritur quomodo plus iungatur cum genitiuo, vt plus vini habet quàm olei. Ad quod dicimus quoniam ſuum poſitiuum conſtruitur cum genitiuo, vt multum olei. Regula enim eſt, quod cum obliquo quocunque conſtruitur poſitiuus, & comparatiuus, præter illam, quam habet ex natura comparatiui conſtructionem.

De triplici abuſione comparatiuorum. Cap. XXXVII.

PEtrus Helias. Tribus modis inueniuntur comparatiua abuſiuè poſita, ſcilicet in ſignificatione, & conſtructione. In ſignificatione, & non conſtructione, & in officio. Prima ergo ſignificatio comparatiuorum, eſt accidens, poſitiui cum augmento, vel res particeps accidentis illius, propria vero eorum eſt conſtructio, quod cum ablatiuo conſtruuntur, vel cum nominatiuo interpoſita quàm. Proprium vero illorum eſt officium, quòd in qua oratione ponuntur, oſtendatur idem accidens ineſſe diuerſis ſed alteri magis. In ſignificatione igitur & conſtructione duæ inueniuntur abuſiones. Aliquando enim ſine ablatiuo ponuntur, quod eſt abuſio conſtructionis, & ſignificat pariter id quod poſitiuum ſine augmento, quod eſt abuſio ſignificationis, vt ſenioris Aceſte, ideſt ſenis. Aliquando ſimiliter ſine ablatiuo ponitur, & ſignificat minus poſitiuo, vt triſtior, id eſt aliquantulum triſtis. Rurſus in ſignificatione, & non conſtructione duæ reperiuntur abuſiones. Quandoque enim conſtruūtur cum ablatiuo, quæ eſt propria eius conſtructio, & tamen non ſignificat accidens, vel rem participem ſenſus poſitiui cum augmento, ſed ſignificat poſitionem accidentis, quod ſignificat in vna perſona ſine augmento, & remotionem eiuſdem in alia, quæ eſt ſignificationis abuſio, vt ſapiens eſt ſapiens doctior ſtulto, ideſt doctus eſt, ſtultus autem non. Quandoque vero conſtruitur regulariter cum ablatiuo, ſed ſignificat quod poſitiuū contrarij cū minus aduerbio, vt Ponticū mare dulcius, eſt quàm cætera Maria, ideſt minus amarum. In officio enim multas habet comparatiuum abuſiones. Quandoque enim ſignificat augmentum, & cum ablatiuo conſtruitur, ſed diuerſa accidentia eidem ineſſe demonſtrat, ita tamen, ꝙ in diuerſis temporibus alterum magis, vt iſte vir eſt iuſtior quàm pulcher in pueritia. Quandoque oſtenduntur diuerſa accidentia diuerſis perſonis ineſſe, ſed alterum magis vni, vt iſte eſt doctior quàm illo diues.

De abuſiua comparatione vnius ad alium vel ſuperlatiuum.
Cap. XXXVIII.

PEtrus Helias. Sunt autem, & aliæ abuſiones cum comparatiuum, ſcilicet comparatur ad ſuum ſuperlatiuum, vel ad ſeipſum, cum debeat comparatio fieri ſemper ad ſuum poſitiuum, vt Achilles fuit fortior Hectore fortiſſimo Troianorum, vel Hectore fortiore Patroclo. Et vide, quòd ad ſuperlatiuum abſolute poſitum, ideſt, ſine genitiuo plurali, non poteſt comparatiuum comparari. Non enim poteſt dici, iſte eſt fortior fortiſſimo. Sed ſi ponatur cum genitiuo, & perſonæ ſint diuerſi generis, tunc poteſt fieri talis comparatio. Si vero perſonæ ſunt eiuſdem generis, non fiet hæc comparatio, Non enim poteſt dici iſte Græcus, eſt fortior Achille fortiſſimo Græcorum, Item comparatiuum aliquando comparatur, ad ſe in eadem perſona, ſed reſpectu diuerſorum temporum, vt iſte eſt factus vir fortior ſe, puero fortiore eo quem vincit. Aliquando comparatur ad ſe in diuerſis perſonis, vt Achilles eſt fortior Hectore fortiore Patroclo. Rurſus vnus comparatiuus ad alium aliquādo in diuerſa perſona, vt iſte eſt fortior ditiore iſto alijs. Aliquando in eadem perſona, vt iſte vir fortior ſe puero probiore aliis. Eſt rurſus alia abuſio, quia cum comparatiuum debeat ſignificare augmentum, inuenitur ita poſitum vt æqualitas quædam deſignetur. Ad cuius rei euidentiam dicam, quod tribus modis dicimus perſonam vnam ſuperare aliam in duobus accidentibus. Aliquando enim æqualiter in vtroque, & iſte ponitur tam aduerbium cum vno quàm cum alio, vt iſte eſt tā fortior iſto, quam iuſtior. Aliquando plus in vno quàm in alio, vt iſte eſt magis fortior iſto, tàm iuſtior in vno quàm in alio, & tunc cum vno ponimus magis quàm cum alio, vt iſte eſt magis fortior iſto quàm iuſtior. Aliquando ſic, quòd indeterminatæ vtrumque, & tunc poſſumus ponere comparatiuos ſine aduerbijs, vt iſte fortior & iuſtior, iſto. Iſdem quoque tribus modis comparamus vnam perſonam duabus in vno accidente, vt iſte eſt tam iuſtior iſto quàm illo, vel magis iuſtior iſto quam illo, vel iuſtior iſto, & illo. Item poſitiuum contrarij cum minus aduerbio, aliquando ſignificat quod comparatiuum, vt iſte eſt minus ſtulto illo, id eſt prudentior. Quæritur vero an ſit dicendum, maior horum eſt charitas, vel maior his. Dicunt ergo plures Grammatici, quòd ſi comparatiuum cum ſuo conſtruatur ſubſtantiuo, tunc exigit ablatiuum vel tantum interpoſita quàm, vt ſocrates maior eſt illo, vel quàm ille. Si vero per ſe, id eſt ſine ſuo ponatur ſubſtantiuo, tunc poteſt conſtrui cum genitiuo plurali, vt maior illorum veniat ad me, & obtinet tunc vim ſuperlatiui.

De ſuperlatiuis. Cap. XXXIX.

PEtrus Helias. Superlatiuum eſt illud nomen quod comparatur ad plures ſui generis, id eſt, ſuæ gentis, vel ſuæ proprietatis, ſuæ gentis, vt Græcus ad Gręcos, ſuæ proprietatis, vt ſcelerosus ad ſceleroſos. Sed quia comparatiuum aliquando comparatur ad plures ſui generis, additur & ſuperponitur omnibus, id eſt, deſignat perſonam alijs ſuperponi, & multum ſuperare in illo accidente, quod ſignificat. Et addit Priſcianus aliam ſignificationem ſuperlatiui, non quòd prima omni & ſoli non conueniat, ſed quia non vbique, & in illa quidem ſignificatione ſuperlatiuum prolatum per ſe, id eſt ſine comparatione, habet intellectum poſitiui cum valde aduerbio, vt cum dicitur ille eſt fortiſſimus, id eſt, valde fortis. Vide ergo, quòd vbi ſuperlatiuum comparatur ſignificat accidens cum augmento reſpectu aliorum, vt Achilles fuit fortiſſimus Græcorum, vbi vero non comparatur, ſignificat accidens cum augmento abſolute, id eſt, ſine reſpectu aliorum, vt Achilles eſt fortiſſimus, id eſt valde fortis. Illud quoque videndum eſt, quod per comparatiuum poteſt vna perſona comparari ad plures, vel ad omnes alterius gentis, vt iſte Græcus eſt doctior omnibus Romanis. Per ſuperlatiuum vero ſemper fit comparatio inter res eiuſdem generis, vt iſte Græcus eſt fortiſſimus Græcorum, vel iſte ſceleroſus eſt ſceleroſior omnibus ſceleroſis. Et in tractatu quidem ſuperlatiuorum nihil aliud dignum exceptione inuenio, niſi quod dicit. Quoniam omnis forma ſuperlatiui habet, i. correptam ante mus, quod videtur falſum eſſe, quia cum primus ſit ſuperlatiuum, habet. i. productam ante mus. Sed non dixit omne ſuperlatiuum, ſed omnem formam ſuperlatiui, id eſt, in timus, & in ſimus &c.

De diminutiuis. Cap. XL.

PEtrus Helias. Sequit de dediminutiuis poſtea oſtendit cauſam inuentionis, originem, formas, & formationes tam verorum diminutiuorum, quam eorum, quę non ſunt vera diminutiua. Significat autem diminutiuum aliquando diminutionem illius quod principaliter ſignificat, & non illius quod nominat. Aliquando vero non illius quod ſignificat, ſed illius quod nominat, vt homuntio. Significat enim principaliter ſubſtantialem qualitatem, quam & homo, quæ nec augeri nec minui poteſt. Vt ergo breuiter dicamus, omnia quæ deriuantur a primitiuo quod ſignificat accidens, ſignificant diminutionem circa illud quod principaliter ſignificat, excipitur fortaſſe paruulus quod obijci poſſet. Alia vero ſignificant diminutionem circa illud quod nominat. Et inde hoc eſſe dictum de veris diminutiuis. Significat ergo omne verum diminutiuum principaliter quod & ſuum primitiuum. Secundario vero diminutionem vel circa illud quod ſignificat, vel circa illud quod nominat. Vera autem diminutiua nominant perſonans quibus diminutio ineſt, illa diffinit itaque hoc modo. Diminutiuum eſt quod ſignificat diminutionem ſui primitiui, id eſt, circa illud quod ſignificat ſuum primitiuū, vel circa illud quod nominat. Sed quia hoc totum habent diminutiua comparatiua, ad remotionem illorum additur abſolute, id eſt ſine comparatione vel relatione ad aliud. Et vide, quòd diminutiua comparatiua principaliter ſignificant augmentum accidentis. Vnde principaliter comparatiua dicuntur, ſecundario ſignificant diminutionem augmenti, vnde ſecundario & non principaliter dicuntur diminutiua. Horum inuentionis tres cauſæ ſunt. Prima enim cauſa eſt neceſſitas, quia, ſ. ea quæ voces vel ſignificant vel nominant aliquando diminuuntur. Et hæc quidem ſola vera ſunt diminutiua. Secunda vero cauſa eſt vrbanitas, id eſt curialis irriſio. Vt iuuenalis, vnde fit vt mallem fraterculus eſſe gigantum, appellando quaſi paruulum, qui eſt maximus. Tertia cauſa eſt adulatio, id eſt blandimentum quoddam vt Anto-

niaſter. Et vide, quòd iſta principaliter ſignificant, quod ſua primitiua, ſed non ſignificant diminutionem, ſed vrbanitatē ſecundario, vel blandimenta. Vnde impropriè dicuntur diminutiua. Diminutiua, quidem vel naſcuntur ab appellatiuis nominibus, vt ab eo, quòd eſt rex, regulus, vel a proprijs, vt ab eo, quod eſt, Antonius Antoniaſter. Sed quæritur de illis, quæ a proprijs nominibus deriuatiua ſunt. An ſint propria, vel appellatiua. Dicimus ergo, quòd Antoniaſter eſt proprium nomē, & idem, quod Antonius in ſignificatione principali, & nominatione. Nec eſt inconueniens ſi primitiuum idem ſignificat principaliter, quod deriuatiuum, vel econtra. De hoc autem, quòd dicunt diminutiuum eſſe propriam ſpeciem appellatiuorum deriuatorum, dicimus hoc eſſe dictum de illis, quæ propriè ſunt diminutiua. Iſta vero impropriè, & ſola voce dicuntur diminutiua.

De formis, vel formationibus diminutiuorum.

Cap. XLI.

PEtrus Helias. Omnia diminutiua deriuatiua a monoſyllabis deſinētibus in s, vocali antecedente, vt flus floſculus, & a nominibus tertiæ declinationis deſinētibus tā in, r, quàm in is, quàm in e, vt, pater paterculus, teſtis teſticulus, rete reticulum excepti lapillus, anguilla, vngula, & deriuatiua a neutris deſinentibus in us, vt munus munuſculum. Et a primitiuis deſinantibus in or, vt amator amatorculus. Vel a monoſyllabis deſinentibus in ns, vt pons ponti ponticulus, vel deſinentibus in rs, vt pars parti particula. Et a nominibus, quartæ declinationis, vt domus domuncula, excepto aculeus ab acu. Hæc inquam omnia deſinunt in culus, vel cula, vel culum. Porro diminutiua venientia a nominibus deſinentibus in x. vel deſinentibus in ns, ſupremam ſyllabam, vel deſinentibus in a, extrema terminatione genitiui id eſt, is, conuerſa in u, & accepta lus, vel la, vel lum, faciunt diminutiua, vt rex regulus, adoleſcens adoleſcentulus, capitis capitulum. Itē fœminina tertiæ declinationis, vel quintæ deſinentia in a productam, abiecta. s. & aſſumpta cula, faciunt diminutiua, vt nubes nubecula, dies diecula, excepto merces, quod facit mercedula. Rurſus, quæ deſinunt in o. ſi faciant diminutiua mutant. o. in un. & accipiunt culus, vel cula, vt tiro tirunculus, virgo virguncula. Primitiua deſinentia in nus, ſiue habeant aliam conſonantem ante. n. vt pugnus, ſiue, non vt Aſinus. Et deſinentia in lus ſi non habeant geminatam, l, ante us, vt anulus. Et quæ deſinūt in er, ſecundæ declinationis, vt tener. Hęc inquam omnia, ſi illa quę deſinunt in nus, abijciant, n, (quod dico propter panuns panniculus) duplicant, l, ante vs in diminutiuis, vt pupillus, aſellus anellus, tenellus exceptis paucis ab illis, quę deſinunt, in lus, non geminata, l, ante us, vt paululus. Eademque regula obſeruanda eſt, in fęmininis deſinētibus in na, vt catena, catella, excepto rana, quod facit ranunculus, non ranella. Addit iterum, quòd fœminina deſinentia in la, vel in ra, ſeruant eandē regulam, vt fabula fabella, capra capella, vmbra vmbella, tenera tenella. Excipiunt a regula deſinētia in ra, q̄, nec fiunt a maſculinis deſinentibus in er, nec habent, r, ante aliam conſonantem, in eadem ſyllaba, vt ara arula, terra terrula, litera literula. Item nomina deſinentia in lum, vel in rum, faciunt diminutiuum in allum, vel illum, vt tantulum tantilum, lucrum lucellum. Nomina, ſecundæ declinationis deſinentia in us antecedentibus, e vel, i, mutant us, in o, & accepta lus faciunt diminutiua, vt aureus aureolus, gladius gladiolus. Siſr & fęminina, & neutra e, vel, i, ante. a, vel um. habentia, vt vncia vnciola, pallium palliolum. Deſinentia in us, ſi fuerint alia a deſinentibus in nus, vel in lus, vel in us e, vel, i, antecedentibus, abiecta s, accipiunt lus, & faciunt diminutiua, vt ſeruus ſeruulus. Similiter, & fœminina, & neutra, vt luna lunula, primū primulum. De illis vero diminutiuis, quæ deſinunt in aſter, vt ſurdaſter. Vel in cio, vt homuncio, vel in leus, vt aculeus, nullam protſus dat regulam, ſed colligit ea per enumerationem.

De denominatiuis, & primo de his quæ terminantur in a.

Cap. XLII.

PEtrus Helias. Sequitur de Denoīatiuis in quibus Ariſtoteli videtur Priſ. eſſe contrarius. Dicit enim Ariſtoteles, quòd fortis denominatur a fortitudine. Priſcianus vero, quòd a fortis fortitudo. Sed Ariſtoteles reſpexit hoc, quod prius ineſt alicui naturaliter fortitudo, quàm dicatur fortis. Priſcianus vero reſpexit ad hoc, quòd ab hac voce fortis deriuatur, & formatur hæc vox fortitudo, mutatione, vel additione literarum. Ait ergo. Denominatiuum eſt, quod appellatur a voce, id eſt, a nomine primitiui ſui. Nam ab hac voce, quæ eſt nomen, dicitur nomen denominatiuum: quia a nomine deriuatur. Ponit autem poſtea diuerſas formas denominatiuorum, & dicit. Nomina ſecundæ declinationis deſinentia in uus, antecedēte. e. quocunque ſint ſyllabarum, niſi ſint nomina regionum, quæ deriuant ex his, & ea rurſus nomina ſecundę declinationis, quæ ſunt alia ab habentibus. e. ante us, & a nominibus regionum, quacunque conſonante ante us, poſita, ſi diſſyllaba tantum fuerint, vel a diſſyllabis compoſita. & omnia tertiæ declinationis nomina deſinentia in is, quæ habent ſimilem genitiuum nīo. Omnia inquam hęc, ſi fuerint declinationis ſecundæ gnō, ſi tertiæ datiuo, aſſumunt tia, & faciunt denominatiua, vt amicus amici amicitia, triſtis triſti triſtitia. Sed opponitur, quòd ſecundum hanc regulam debuit fidus fidi facere fiditia, ſed propter euphoniam, & ne putaretur a fidis, facit fiducia. Rurſus ſecundum eandē regulam hanc, debuit facere gratus grati gratitia: Sed poſſumus dicere, quòd a gratis non a gratus fit gratia. Sequitur & alia regula. Nomina ſecundæ declinationis deſinētia in us, quæ alia ſunt a deſinentibus in cus, quæ non ſunt nomina regionum, & a diſſyllabis in us, quacunque alia conſonante antecedente. Et rurſus regionum nomina pleraque, & tam nomina tertiæ declinationis, quæ non deſinunt in is, quā participia tertiæ, quorum genitiuus ſuperat nominatiuum vna ſyllaba. Hæc inquam omnia, ſi fuerint ſecundæ declinationis, genitiuo, ſi tertiæ, datiuo aſſumunt. a. vt violentus ti. tia. prudens ti. na. Pleraque vero regionum nomina dictum eſt propter Corſus Corſi, quod facit Corſica, & Apher Aphri, quod facit Aphrica: Sed opponitur, quòd ſecundum hanc regulam auarus in genitiuo debuit accipere a. & dici auaria. Sed dicunt, quod auarus eſt compoſitum ex a. & varo, varus. n. curuus, quia habet manus incuruas. Inde fit varitia, quod non eſt in vſu, ex quo componitur auaritia. Opponitur iterum de incuria, quod ſecundum regulam debuit eſſe incuria, ab eo, quod eſt incurius, ab induſtrius induſtria. Sed dicimus, vel quòd ſunt deriuata, vel quod ſubtrahitur altera. i. propter nimium hyatum. Et inde, quòd in omnibus prædictis, debet eſſe correpta, t, penul. Vnde opponitur theſauraria, quod prod. penul. a theſaurarius, ſed vt oſtendatur eſſe græcum prod. i, ſimiliter, & decania. Male ergo pronunciant, qui dicunt controuerſia penul. produ. quando latiuū eſt: Secunda vero forma denominatiuorum eſt, in a. antecedente conſonante de qua Priſ. agit exequendo tres eius ſpecies in la. na. & ra. De his, quæ deſinūt in la. dicit ita. Si fuerint primitiua eorum ſecundæ declinationis vltimam genitiui vocalem in e. conuertunt productam. Si tertiæ vltimam datiui, & aſſumunt la, vt cautus cauti cautela, cuſtos cuſtodi cuſtodela. Quæ vero fiunt a verbis, ſecundæ coniugationis a ſecunda perſona abiiciunt. s, & aſſumunt la, vt candeo candes candela. De illis vero, quę deſinunt in na, dicit, quòd ſiue deriuentur a nominibus, ſiue a verbis prod penul. vel natura, vel poſitione, vt medicus medicina, lateo laterna. De illis rurſus, quæ deſinūt in ra, dicit, quòd ſimilem fœmininis participiis futuri tēporis habent formam, vnde penul. u. habent productam, vt natura, armatura.

De his, quæ terminantur in e. i. o. u.

Cap. XLIII.

PEtrus Helias. De illis, qui in e, dicit, quòd neutra ſunt vt ſedile. Et vide, quòd neutra in ile, quæ non habent maſculina ante ſe producunt penul. vt monile. Sed quæ habent maſculina ante ſe, & veniunt a verbis, corripiūt penultimam, vt vtile. De illis in. i, dicit, quòd duo ſunt, indeclinabilia, ſecundum quoſdam, frugi, & nihili, ſed melius eſt, quòd frugi dicatur eſſe datiuus, & nihili genitiuus, & conſtruuntur figuratiue cum oī caſu, vt homo frugi legit. i. qui ad vtilitatem legit, hoīs frugi miſereor, & ſic & p cæteros caſus, ſic hō nihili currit. i. nullius precij. De forma vero, q̄ eſt in o, dicit, quod maſculina deriuata, & cōia inueniunt pauca in o. vt hic Cicero, & Comedo Comedonis, quod dēt corripere pen. quia ſimile eſt ſuo verbo. Addit quoque, quod plurima fœminina deriuatiua inueniuntur modo in io. deſinentia, modo in do. & dicit omnia pœnè eſſe nomina rerum incorporalium. De illis ergo in io. dicit, quòd fiunt plerumque a participiis prǽteriti temporis aſſumpto n, genitiuo, & correpta i, vt oratus orati oratio, niſi, quòd internectus internecti abiicit. t. & facit internecio. Plerumq; vero, dicit, propter vnio, & communio, quæ deriuantur a nominibus vnus, & communis. De illis vero, quæ terminantur in go. dicit, quod ſiue ſint primitiua, ſiue deriuatiua producunt pen. vel poſitione, vel natura, vt virago, excipitur ligo, quod & maſculinum eſt, & inſtrumentum ſignificat. De illis rurſus, quæ deſinunt in do. dicit, quòd veniunt a nominibus, & verbis, & a participiis, & habent, vel e. longam, vel i. vel tu. ante do. vt dulcedo, cupido, fortitudo. Sed quæ habent e. ante do. ſi deriuentur a nominibus, conuertunt terminationes extremas in e. & accipiunt do. vt dulcis dulcedo. A verbis terminationes, ſecundarum perſonarum, conuertunt in e. productam, & accipiunt do. vt intercapio intercapit intercapedo. i. diſtantia locorum.

Habentia

Habentia quoque i. ante do, extremitates ſyllabarum, ſecundæ perſonę, vel tertię conuertunt in i. longam, vt cupit cupido. libet libido, excepto formidas, quod cum facere debuit formidai propter alteritatem vitandam fecit formido. Deſinentia in tu do, ſi veniunt a nominibus ſecundę declinationis, genitiuo aſſumunt tudo, ſi veniunt a nominibus tertię datiuo. i. penul. correpta, vt amplius ampli amplitudo, ſuauis ſuaui ſuauitudo. Si vero à participiis, vel a participialibus deſinentibus in tus, abiecta s. aſſumunt do, vt habitus habitudo. Et vide, quòd habentia u, penul. ſi deſinant in do, licet non ſint deriuatiua producunt eam, vt hirudo. i. ſanguiſuga. De forma in u, nihil aliud dicit niſi, quòd pauca, deriuatiua inueniuntur in u. vt teſta, & inde teſtu neutrum indeclinabile, & quędam alia, quę ponit.

De his, quæ terminantur in l. m. n.

Cap. XLIIII.

Equitur de formis denominatiuorum, ſecundùm ordinem ſemiuocalium, & vocalium, quę ſemiuocalibus præponuntur. Et primo agit Priſcianus de forma in al. dicens, quòd ſi primitiua ipſorum habuerint penul. productam ea, quoque habebunt, ſin illa breuem, & hęc, vt tribunus tribunal, animus animal. Illa vero, quę deſinunt in il. vel in ul. ſiue deriuentur, a nominibus, ſiue a verbis, ſiunt abiectione extremarum vocalium, ſiue ſyllabarū, primum, vt vigilo vig. pugillus pug. cōſulo conſul. De forma in am. nihil dicit, niſi, quòd vnum inuenitur iam commune trium generum, & indeclinabile, nequam. Formam vero, quę eſt, in um, diuerſificat, ſecundum penultimas, quędam habent, e, longam, quædam i, ante um. Et vide, quòd omnia in bulam corripiunt penul. antepenultima vero ſi i. habeat corripitur, vt veſtibulum, ſi vero a, producitur, vt cunabulum, excipitur ſtabulum, quod corripit antepenul. Nam omnia nomina deriuata a ſto ſtas, corripiunt primam ſyllabam, excepto ſtamen, & ſtatura, quæ primam producunt. Status etiam, & ſtatutum producuntur. Sed puto, quòd regula illa data eſt, ſolis declinabilibus. Ideoque ſtatim producitur, ſicut in libro Thebaidos inuenitur. De forma in en, dicēs, quòd omnia deriuatiua deſinentia in en, antecedente m, verbalia ſunt, omnia pene, & neutra. Pœnè dicit propter flamen, quod quando nomen eſt ſacerdotis Iouis deriuatur a filo. Flamen enim dicitur quaſi filamen, quia quando volebat ſacrificare Ioui religabat comam filo. Et vide, quòd deſinentia in men, ſi ſint a prima coniugatione habent, a, longam penultimam, vt ſolor, ſolaris, ſolamen. Si vero fuerint a ſecunda, & tertia, habent, i. correptā, vt moneo, mones, monimen, vel, u, productam, ſi verbum deſinit in uo, vt acuo acumen. Si vero ſiunt a verbis quartæ, habēt, i, productam, vt munio, munimen. Et vide, quòd pauca inueniūtur maſculina deriuatiua in en, ſ. flamen, quando eſt nomen ſacerdotis. Et pecten, & compoſita a canendo, & inſtrumentorum nominibus, vt tubicen, fidicen, tybicen, quod ſolum ex ſimiliter compoſitis, i, a canendo, & inſtrumētorum nominibus producit penul. Tybia enim mutans, a, in i, & aſſumpta cen debuit facere tybicen, vtraque i, correpta, ſed ne nimius fieret hiatus duæ, i, correptæ tranſierunt in vnam i, productam. Ideo que penultima dicitur tybicen.

De his, quæ terminantur in r. s. Cap. XLV.

Dicit, quòd ſi conſonantem habeant ante ar. penultimam ſyllabam producunt, vt Cæſar, ſi vero vocalem, eandem corripiunt, vt laquear. Contra hanc vero regulam videtur Iuuenalis facere dicendo, ſpecular, penultima correpta. ibi. Quæ vehitur clauſo, latis ſpecularibus antro. Vnde quidā dicunt hāc regulam eſſe datam, vel de illis in ar, quæ ſuperant ſua primitiua, vt lupa, lupanar. Vel de illis quorum primitiua habent penultimam prod. Ergo ſpecular deriuatum a ſpeculor, cum nō ſuperat primitiuum, & cum ſuum primitiuum habeat penul. correp. debet ſimiliter corripere penul. Deriuatum vero a ſpecus, quia ſuum ſuperat primitiuum penultimam debet producere. De illis vero, quæ deſinunt in or. vel in ur, dicit, quòd alia ſiunt a prima perſona abiecta o, vt a coloro color, a murmuro murmur. Alia a prima perſona aſſumpta r, vt amo amor. Alia ſiunt a nominibus, vel participiis deſinentibus in us, mutatione us in os. vt a ſenatus ſenator, a tonſus tonſor. Agit inde de deſinentibus in s, & primo in as, quorum primitiua ſi ſint ſecundæ declinationis, aſſumunt genitiuo tas, penultima i. correpta, vt probus probi probitas, niſi, quòd quæ duplicant in genitiuo, i, extremam earum mutant in e, cauſa euphonię, vt pius pii pietas, & excepto liber, quod nominatiuo aſſumit tas, & facit libertas. Si tertiæ datiuo aſſumunt tas, i, penultima quoque correpta, vt felix felici felicitas, exceptis paucis, quæ ſi habeant b, vel p, ſiue a, ante, r, nō, aſſumunt tas, vt paupertas pubertas. Salubet ergo, & celebet. quia faciunt fœminina ſalubris, & celebris, quæ inueniuntur duum generum communia, faciunt ſalubritas, & celebritas. Excipitur præterea vetus, quod facit vetuſtas. Deſinentia in or, quæ mutant or, in es, addita tas, vt honor honeſtas. Præterea, quædam ſunt ſimilia accuſatiuis pluralibus ſuorum primitiuorum, & ſunt communis, vt hic, & hæc primàs, habent autem accentum in fine, ſecundum regulā ſyncopatorum. Antiqui enim dicebant hic, & hæc primatis. De deſinentibus in es. Nota, quòd omnia correpta ſunt exceptis nominibus quintæ declinationis, vt dies diei. Et exceptis illis tertiæ, quæ habent pares ſyllabas in nominatiuo, & genitiuo, & illis, quæ creſcunt in genitiuo, & produ. penul. vt merces mercedis.

Item de his, quæ terminantur in s.

Cap. XLVI.

Formam vero illam, quæ eſt, in is, diuidit multipliciter, & primo agit de deſinentibus in alis, vel ale. Quorum primitiua ſi ſint primæ declinationis aſſumunt nominatiuo lis, vel le, producta a, penultima, vt curia curialis, menſa menſale. Si autem ſecundæ, extremam, i, genitiui mutant in a, longam, & aſſumunt lis, vt fatum fati fatalis. Si tertię mutant is genitiui in a longam, & accipiunt lis, vt hoſpes hoſpitis hoſpitalis. Sin fuerint quartæ, abiecta s, litera aſſumunt alis, vt manus manualis. Si vero quintæ abiecta es, ex nominatiuo aſſumunt alis, vt ſpecies ſpecialis. Secundum hanc regulam, res, debuit facere ralis, facit autem realis, ſed dicunt hoc nomen nō eſſe autenticum. Poſtea dicit, quòd deſinentia in ilis, quæ deriuantur a nominibus, & neutra in ile, a quacunque parte orationis naſcantur, producunt, i, penul. vt vir virilis, excepto par paris, quod facit parilis penultima i, correpta. Et vide, quòd ſecundum hanc regulam non deriuatur ab humo humilis. Quæ vero deſinentia in ilis, deriuantur a verbis, vel a participiis corripiunt penultimam eandem, vt vtor vtilis, fictus fictilis. Illud quoque addendum eſt, quòd verbalia in bilis, ſi veniunt a verbis primæ coniugationis habent, a, ante penultimam productam, vt amo amas amabilis, excipitur ſtabilis, quod corripit a, Quæ ſiunt vero a verbis, ſecundæ, vel tertiæ, vel quartæ, ſi habent antepenultimam i, eam quoque corripiunt, vt doceo docibilis, credo credibilis, audio audibilis. Sunt tamen, quædam nomina ex his coniugationibus, quę non habent antepenultimam i, vnde corripiunt eam, vel producunt pro qualitate verborum ex quibus ſiunt, vt quoniam flebilis deriuatur a futuro flebo, antepenul. habent productam, ſicut flebo eam producit. Poſt hoc agit de quarta forma deſinentium in is, quæ eſt in aris. Fiunt autem, vel a genitiuo nominum, vel a prima perſona verborum ſic Quæcunque litera, vel literæ ſequuntur. l. vel aliam conſonantem, ea qua poſtrema incipit ſyllaba genitiui, mutantur in a, longam, & aſſumunt ris: vt populus populi popularis, miles militis militaris. Si vero extrema genitiui ſyllaba incipit a vocali, illa quoque mutata in a longam & aſſumpta ris, ſit denominatiuum, vt familia familiæ familiaris, ſic etiam molo molis molaris. Eodem modo formantur deſinentia in are. vt velum veli valare. Sequitur forma deſinentium in enſis. Quod ſi ſiant a nominibus primę, vel ſecundæ declinationis, mutant extremam partem nominatiui ſingularis vel pluralis numeri, ſuorum primitiuorum in en. & ſiunt inde aſſumpta ſis; vt Vtica Vticæ Vticenſis: niſi quòd Athenæ cum deberet Athenenſia, ſecundum regulam, intercepta i, facit Athenienſis cauſa euphoniæ. Porro Flandria facere debuit Flandrēſis, tamen facit irregulariter, vel per ſyncopam Flandrenſis. Si vero primitiua eorum fuerint tertiæ declinationis abiecta extrema s, genitiui aſſumūt enſis, vt Carthaginis Remēſis, Andeganis ſimiliter etiam Andegauenſis, Pictauis Pictauienſis. faciunt autē Remenſis Andegauenſis Pictauenſis: quaſi a Remūre: & ab andegano pictauo quibus vſi ſunt antiqui ſicut nos adhuc dicimus Carnotum Carnoti.

Adhuc de eodem. Cap. XLVII.

De his, quæ deſinunt in bidus dicit, quòd deſignant ea, quæ nominant. habere in ſe res ſuorum primitiuorum, vt herbidus dicitur locus, qui dicitur habere herbas. Porro in bundus, deſinentia ſignificant ſimilitudinem, nominant vero ſubſtantiam alii ſimilem. Predabundus, n. dicitur quaſi ſimilis prędanti. Addit etiam. ſ. quòd omnia verbalia quę. ſ. ſignificant ſimilitudinem deſinunt in bundus, pene, quod dicit propter rubicundus. Item nomina huiuſcemodi formę ſi veniant a verbis primę coniugationis, habent a, longam ante penul. vt vito vitas vitabundus. Si vero ſiant ab aliis verbis, habent i, antepenultimam correptam, vt ludo ludis ludibundus. Et formantur hęc omnia a ſecundis verborum perſonis: Item omnia in orus, & ora, & orum deſinentia penultimam producunt pręter chorus, & chorus, & forum, & decorus, quando deriuatur a decus. Vnde Statius. Decorique vigiles. Addit quoque formam

deſinentium

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

deſinentium in ſus, quę duplex eſt. Aut.n. deſinentia in ſus, participijs præteriti temporis ſunt ſimilia, vt laſſus, & feſſus. Aut habent o, productam ante ſus, & ſignificant aliquid eſſe plenum rebus ſuorum primitiuorum, vt ſaxoſus, id eſt, plenus ſaxis. Quorum primitiua, quicquid eſt poſt conſonantem vltimę ſyllabæ genitiui, vel ipſam vltimam ſyllabam, ſi pura eſt, mutant in o, productam, & aſſumunt ſus, vt ſaxum ſaxi ſaxoſus, curia curię curioſus, excipitur metus, quod ſecundum regulam debuit facere metoſus, facit autem meticuloſus. Sed opponuntur hæc, monſtrum monſtri monſtruoſus, laborioſus, montuoſus, pontuoſus, fructuoſus. Sed ſunt qui dicunt, quòd a monſtro debeat dici primo monſtruus, & inde monſtruoſus, ſimiliter a labore laborius, inde laborioſus & c. Eodem modo poterat dici, quòd a metu fiat meticulus, a quo meticuloſus. Sequitur forma deſinentium in tus, quæ ſi deriuentur a nominibus primæ declinationis ſemper habent a penul. productam, vt barbatus a barba. Si vero ſint a nominibus, ſecundæ, vel tertiæ in alijs habent penultimam productam, vt palliatus in alijs, i, ſimiliter longam, vt auitus ab auo, maritus a mare, excipitur vetuſtus, & libertus. Quę vero a nominibus quartæ habet u, productã ante tus, vt a cornu cornutus, excipitur manuleatus. Porro illa, quæ deſinunt in ax, omnia ſignificant aſſiduitatem. Non enim verax eſt, qui ſemel verum dicit, nec mendax, qui ſemel mentitur, ſed qui aſſidue.

De ſecundo accidente Nominis, quod eſt genus.

Cap. XLVIII.

POſtquam ergo de primo accidente Nominis, id eſt, de ſpecie egit, tractat de ſecundo, id eſt, de genere. Genus in grãmatica duobus modis conſideratur, ſecundum rem, & ſecũdum vocem. Genus ſecundum rem eſt ſexus maſculinus, & fęmininus, dicti a generando, quia hi duo ſexus poſſunt generare, ſed quia ſexus eſt, in ſolis animalibus. Ideo animalium nomina, propriè dicebantur alicuius generis, & dicuntur adhuc. Alia vero impropriè, præſertim cum omnia alia deberent dici neutri generis, neutrum vero impropriè diſtinctum ſit genus, ſed antiqui putantes illud eſſe alicuius ſexus, quod nullius erat vt ſolem Deum, lunam Deam, & ſic de cæteris, imponebant eis nomina maſculorum, vel fœminarum nominibus ſimilia, vel in terminatione, vel in conſtructione, vnde vſus inoleuit, vt nõ ea tantum nomina, quæ rem maſculini ſexus nominãt, maſculina autores appellarent, verumetiam illa, quæ illis ſunt ſimilia, & hoc idem de fœminino, & neutro intellige. Genus vero ſecundum vocem, eſt alterius ſexus diſcretio, vel neutrius, vel per articuli adiectionem, vt hic vir, hæc mulier, hoc mancipiũ vel per diuerſas terminationes, vt albus alba album, vel per alterius dictionis iungibilitatem, ex qua dignoſcitur cuius ſint generis ea, quibus articulare per nomen non adiungitur, vt hoc ipſum pronomen, hic, & hæc, & hoc, & huiuſmodi pronomina, ego, & tu, & ſi qua ſunt ſimilia. Genus inquam ſecũdum vocem, vel eſt, talis diſcretio alterius ſexus, vel neutri, vel ſimilitudo cum nominibus alterum ſexum, vel neutrum diſcernentibus, vnde omnis vox, quæ diſcernit maſculinum ſexum circa rem propriè dicitur maſculini generis, ſimilis vero illi in terminatione, & conſtructione impropriè, & eſt genus, ſecundum vocem communis proprietas vocum. Nominibus, quidem, quę propriæ maſculini generis dicuntur, vel fœminini vtrunque genus accidit. Sed genus ſecundum rem, eius eſt ſecondaria ſignificatio, genus ſecundum vocem communis proprietas, & eorum, & aliorum. Quamuis ergo duo tantum ſint genera ſecundum rem, quinque ſecundum vocem. Maſculinum, fęmininum, neutrum, commune, duum, vel commune trium generum quod donatus appellat omne, Duo itaque propriè dicuntur genera, cætera vero impropriè, & ſola conſtructionis ratione. Cõmune nomen eſt, quod rem vtriuſque ſexus nominat eadem voce, & diuerſis articulis, vt hic & hæc ſacerdos. Epiche non eſt nomen, quod eadem voce, & eodem articulo rem vtriuſque ſexus nominat, vt hic miluus, & interpretatur epichenum promiſcuũ, quia ſub eodẽ articulo permiſcue conuenit vtriq; ſexui. Dubium nomen eſt, quod eadem voce, & diuerſis articulis rem eiuſdem ſexus nominat apud diuerſos autores, vt hic aut hæc damna. Declinando itaque dubia, debemus vtrũq; articulum ſub diſiunctione ponere, vt hic vel hæc dies declinã do communia ſimpliciter vtrumq; & cum copulatione declinã do epichena vnum ſolum. Sed idem nomen inuenitur dubium & epichenum, vt damna.

De diuerſis terminationibus diuerſorum generum, ſecundum ordinem vocalium. Cap. XLIX.

OMnia Latina nomina in a, deſinentia fęminini ſunt generis, exceptis proprijs nominibus virorum, vt Silla, & Fluuiorum, vt Secana, & nominibus officiorum ad viros pertinentium, vt ſcriba, quę omnia ſunt maſculini generis. Et exceptis compoſitis, quæ deriuantur a verbo, vt cælicola, aduena, & quæ apud gręcos ſunt communia, vt idolatra, & exceptis gẽtilibus vt ſcytha, quæ omnia ſunt generis communis. Paſcua vero neutrum eſt, in plurali, in ſingulari fęmininũ eſt, & quæ a gręco ſumpta ſunt omnia neutri generis, vt hoc ſchema, quomodo, & nomina literarum, quæ ſiue terminantur in a, vt Ka. ſiue non neutra ſunt. Porro omnia nomina numerorum declinabilia, vel mobilia ſunt per duas terminationes, vt duo duæ, vel per tres, vt decẽti, tæ, ta. Quædam vero trium generum, vt quadraginta. Omnia nomina deſinentia in e, correptam, neutri generis ſunt, vt mare. Si quis obijciat de quiſque, & vterque, & ſimilibus, dicemus hæc non habere naturaliterque, ſed per adiectionem. Deſinẽtia in e, productam, fęminina ſunt, & Græca, excepto, quæ. Deſinẽtia in i, communia ſunt trium generũ vt huiuſcemodi, excepto vno neutro gummi. Deſinentia in o, ſunt maſculini generis, vt ſermo ſermonis, ligo ligonis, exceptis deſinentibus in go, vel in do, quæ mutant o, in i, in genitiuo, vt dulcedo dulcedinis, quæ omnia ſunt fœminina præter ordo, margo, Cupido, quando eſt proprium nomen Dei, quæ ſunt maſculina, exceptis proprijs nominibus mulierum, vt in oo, & vno appellatiuo caro, quæ ſunt fœminina, & exceptis paucis nominibus communibus, quorum ſignificatio vtrique ſexui poteſt eſſe communis, vt hic, & hæc homo. Si dicatur, quòd ſecundum hanc regulam virgo eſt, tantum generis fœminini, cum tamen inueniatur Virgo, eſt electus a domino, dicemus abuſiuè, & figuratiuè ſic dictum eſſe. Omnia nomina terminãtia nominatiuum in u, neutri generis ſunt, vt cornu.

De deſinentibus in c. d. l. m. n. Cap. L.

DEſinentia in c. inueniuntur duo neutra, lac, & allec. In d, inueniuntur, quod & quid, & aliud, & vnum maſculinũ bogud. Omnia Latina nomina deſinẽtia in al, neutri ſunt generis, vt tribunal, excepto uno maſculino, ſal. Barbara quoque nomina deſinentia in al, ſunt maſculina, vt hienſal. Nomina deſinentia in el, correptam neutri generis ſunt, vt mel. Quæ vero in el, productam deſinunt, barbara ſunt, & maſculina, vt Michael. Porro vnum in il, maſculinum inuenitur pugil, & vnum fœmininum tanaquil. Et vnum commune, vigil, & vnum neutrum nihil. Opponitur de Abigail, ſed dicimus Hebræum eſſe, & de huiuſmodi non agit. In ol, quoque unum maſculinum inuenitur, ut ſol. In ul, uero unum maſculinum inuenitur, ut conſul, duo communia præſul, & exul. Barbara, ſubthul, quæ ſunt maſculina. Vnum inuenitur in am, commune trium generum, & indeclinabile, nequam. In im, quoque unum inuenitur cim, & Barbara indeclinabilia, ut Ioachim. Et quædam nomina numerorum, ut vndecim, quæ ſunt communia, Cherubin, & Seraphin, quando ſ. terminantur in im, ſingularia ſunt, & maſculini generis. Quando uero terminantur in tunc ſunt pluralia, & neutri generis. Nomina terminantia in um neutri ſunt generis, vt templum exceptis proprijs nominibus mulierum, quæ ſunt fœminina, vt Glicerium. Omnia nomina in en, deſinentia, neutra ſunt, exceptis compoſitis a canẽdo, vt tubicen, & excepto flamen, quando eſt nomen ſacerdotis, & pecten, & quæ deſinunt in en, productam vt lien, quæ omnia ſunt maſculini generis. Niſi quòd ſi Gręca fuerint terminata in en, eiuſdem generis ſunt apud nos cuius, & apud Græcos vt hic titan, hæc ſyren.

De deſinentibus in r. Cap. LI.

OMnia nomina in ar, deſinentia neutri generis ſunt, excepto vno diſſyllabo, hic Cæſar. Et exceptis monoſyllabis, vt lar, nar, quæ ſunt maſculina. Et excepto par, & cõpoſitis ab eo, vt impar, quę ſunt communia trium generum, inter terminantia maſculina ſunt, exceptis adiectiuis, quę ſunt cõmunia, exceptis nominibus fructuũ terræ, vt ſiler, & illis, quæ habent b, vel u, conſonantem ante er, nec ſunt adiectiua, vt ſuber, & ver, quæ omnia ſunt neutra, præter himber, & compoſitis ab eo, vt December, quæ ſunt maſculina, excepto acer, nomine arboris, & exceptis mulier, & mater, & linter, quæ ſunt fœminina. Et Iupiter, & iter, quæ ſunt neutra. Omnia nomina in ir, deſinentia maſculini ſunt generis, excepto gad ir, & vno indeclinabili ir, quæ duo neutri ſunt generis. Omnia nomina terminata in or, maſculina ſunt, exceptis tribus fęmininis, ſoror, vxor, arbor, & exceptis quatuor neutris, cor, ador, marmor equor, & exceptis comparatiuis, & compoſitis a colore, & decore, & corpore, vt tricorpor, dedecor, diſcolor, quæ omnia ſunt communia, præter vnum comparatiuũ, quod maſ. eſt. hic ſenior. Et excepto memor, & compoſitis inde, & autor, quando autenti. ſignificat, quæ ſunt communia. Omnia in ur, deſinentia neutri ſunt generis, exceptis proprijs nominibus, vel Deorum, & gentilibus, vel appellatiuis auium, quæ habent to. vel t.

vel

vel ſ.ante ur, vt auxur, aſtur furfur, & exceptis verbalibus, quæ poſſunt imponi hominibus, vt augur, fur, quæ ſunt, communia niſi, quòd fatur maſculinum eſt in frequentiſſimo vſu, cum in venatur fœmininum ſatura.

De deſinentibus in s. Cap. LII.

OMnia nomina in as deſinentia fœminina ſunt, exceptis gentilibus, quę ſunt cõmunia vt Arpinas. Et exceptis proprijs nominibus virorum, vt Mecenas, quæ ſunt maſculina, & exceptis monoſyllabis maſculinis, as, & vas, cum declinatur vadis, & mas, & exceptis his neutris vas vaſis, phas nephas, & excepto vno communi trium generum, quod eſt, indeclinabile, vt nugax. Omnia in es, correptam deſinentia maſculini ſunt generis, exceptis adiectiuis, quæ ſunt communia, vt teres, exceptis deſinentibus in ges, quæ ſeruant e, in genitiuo, vt ſeges ſegetis, & excepto abies, & compes, quæ ſunt fœminina. Porro in es productam deſinentia, fœminini ſunt generis, excepto dies, quando certum tempus ſignificat, vt 24. horarum ſpacium, & meridies, & proprijs nominibus virorum, quę ſunt maſculina, & exceptis adiectiuis, quorum ſignificatio ſi ad homines ſolum pertineat, communia ſunt duum generum, vt hebes, ſi autem, & ad homines, & ad alia, communia ſunt trium generum, & excepto verres appellatiuo, quando porcum ſignificat. Omnia in is deſinentia fœminini ſunt generis, exceptis adiectiuis, quæ ſunt communia duum generum, vt dulcis, & exceptis illis, quæ habent duas conſonantes ante is, vt piſcis, vel duplicem, vt, axis, vel a, vt panis, & quorum penultima deſinit, in vnam de liquidis, vt orbis. quæ omnia ſunt maſculina præter bipennis, & peſtis, & naptis, & veſtis, & vallis, & turris, pellis, & peluis, quę ſunt fœminina. & excepto canis, quod eſt, cõmune, & finis & clunis, quæ dubiè proferuntur ab autoribus, & exceptis illis, quę creſcunt in genitiuo, vt lapis dis, quæ omnia ſunt maſculina præter cuſpis, & caſſis, quæ ſunt fœminina. Opponitur contra hanc regulam, caulis, & etiam febris, quod eſt fœmininum ſimiliter, & pollis pollinis. Rurſus glis tis, glis ſis, & glis tis, quia in gtō creſcunt vna ſyllaba, de quibus dictum eſt a quodam. Glis animal, glis terra tenax, glis lappa vocatur.

Adhuc de eodem. Cap. LIII.

OMnia nomina deſinentia in os maſ. ſunt, vt flos, exceptis tribus fœmininis cos, dos, glos. Et quinque communibus cuſtos, ſacerdos, bos, compos, & impos, & exceptis duobus neutris os oris, & os oſſis. Omnia nomina in us, correptam deſinẽtia maſculini generis ſunt, exceptis nominibus arborum, quæ ſunt fœminina, vt quercus, & exceptis fœmininis Græcis, quæ apud Græcos deſinunt in os, apud nos vero in us, vt Sairus. Et exceptis de ſecunda declinatione humus, alnus, domus, quod etiam quartæ eſt, & de quarta acus. ſocrus, manus, tribus, nurus porticus, colus, quæ omnia ſunt fęminina, & exceptis acus aceris, quando ſignificat purgamentum frumenti, & pelagus, & vulgus, & virus, quæ ſunt neutra Et exceptis nominibus in us, quæ ſunt tertiæ declinationis, quæ omnia ſunt neutri generis præter hic lepos, & hæc Venus. Et hic, & hæc, & hoc vetus, & hæc pecus pecudis. Secundum hanc regulam ergo debet dici, hęc criſtallus, quia græci dicunt criſtallos. Vnde in pſal. Mittit criſtallum ſuam &c. Si tamen inuenitur criſtallum ſuum nõ eſt a criſtallus, ſed a criſtallum, dicebant antiqui hoc criſtallum hoc margaritum. Sunt etiam qui putant hęc paradiſus debere dici cum in vſu dicatur hic. Videntur etiam plura antiqui excepiſſe, quàm diximus. Vnde vbi Priſcianus dicit. Alia vero omnia eiuſdem terminationis ſupradictarum declinationum id eſt, ſecundæ, & quartæ maſculina ſunt. Dictum eſt a quodã. Porticus, atque tribus, nurus, manus, anus, idus. Sic acus, atque domus, penus, & ſpecus excide ſocios. Et idem. Porticus Aegyptus, ſinodus, paradiſus, abyſſus. Diphthõgus, nardus, colus, coſtus, & alnus. Vannus vter, tribus, balanus, penus, arctus, & idus. Et aliut, vel idem colligens fęminina, quorum partem Priſcianus, poſuerat. Arctus, dyphthongus, nardus. coſtuſque phaſelus. Alnus, criſtallus, ſinodus, balanus, quoque vanus. Carbaſus, atque colus, & abyſſus, humus quoque, botrus. His heremus, biſſus, iungatur, & ipſa papirus. Omnia nomina in us productam deſinentia fœminini ſunt generis, exceptis monoſyllabis, quę omnia neutra ſunt præter hæc mus, & hæc & hoc ſus, & hic grus. Et vide ꝙ Priſcianus ibi enumerat palus inter producta, quamuis Horatius auctoritate poetica idem corripiat. Item pus pro putredine indeclinabile eſt, & neutrum. Sed pro cuſtodia declinatur pus puris, & eſt maſculinum. Ideoque videtur ponendum in exceptione, quamuis autor non ponat.

De deſinentibus in x. vel in duas conſonantes.
Cap. LIIII.

OMnia nomina deſinentia in x, fœminina ſunt exceptis adiectis, quæ ſunt communia trium generum, & exceptis illis, quorum ſignificatio ad vtrumq; ſexum pertinet, quę ſunt communia duum, vt coniunx, & quorum ſignificatio ad ſolos viros pertinet, quæ ſunt maſculina, vt rex, & exceptis grex, & varix, & fornix, & calix, & cortex, & ſilex, & exceptis nominibus, quæ ſupræma ſyllaba habent, a, ante x, quæ ſunt omnia maſculini generis, vt vertex niſi ſint noīa fœminum terræ. Nomina in duas conſonantes deſinentia fœminini ſunt generis, exceptis adiectiuis, quę ſunt omnia communia, vt prudens, & exceptis monoſyllabis mons, & fons, & pons, & dens, & exceptis proprijs nominibus virorum, quę ſunt maſculina, vt Mars. Et exceptis his maſculinis appellatiuis, ſtirps. & adeps. & forceps, quæ, & fœminina inueniuntur. Triens vero, & quadrans cum ſint Græca (vt quidam dicunt) non pertinent ad hanc regulam. Nomina deſinentia in aus, fœminina ſunt, vt laus. In æs diphthongum inuenitur vnum maſculinum, præs prędis. Et vnum neutrum, vt æs æris. Quamuis tamen, ſecundum prędictas regulas diſcerni debeant nominum genera, dicit Priſcianus autores genera confudiſſe auctoritate ſua, quos in hoc ſequi non debemus.

De tertia accidente, quod eſt numerus.
Cap. LV.

NVmerus in grãmatica duobus modis conſideratur, ſm rem, & ſm vocem. Secundũ rẽ vterque numerus accidit nominibus quibuſdam, licet non omnibus, quia collectiuis, & ſimilibus non videtur accidere numerus, ſecundum rem. Quibus autem accidit eorum eſt, ſecundaria ſignificatio Hæc enim vox, homo, principaliter ſubſtantiam ſignificat, ſecundario ſingularitatem, licet ex adiuncto huius diſtributiui, omnis, ad plura pertinere videatur, vt cum dicitur, omnis homo. Numerus vero ſecundum vocem eſt communis vocum proprietas, quia nomen huiuſmodi formæ vel terminationis eſt, ſi ea vocis forma, ad vnum, vel plura, ſub prolatione vna dicatur. Numerus ſingularis, non proprie dicitur numerus, ſed abuſiue, propter effectum ſ. quia efficit numerum. Sicut nominatiuus, non proprie dicitur caſus, cum caſus dicitur a cadendo, quoniam ab alio cadat, id eſt, ab alio inflectatur. Sed abuſiue, quia cadit in alium, cęteri, quia cadunt ab alio Pluralis numerus nominũ eſt infinitus. Cum enim dico, homines, neſcio quot, vnde inuenta ſunt nomina numerorum pluralitatem nominum certificantia, vt centum homines, mille, & ſimilia. Itẽ quibuſdã dictionibus accidit pſona, & numerus, & econuerſo, quoniam numerus ſemper eſt, vel rerum loquentium de ſe, qđ ad primam pertinet perſonam, vel rerum ad quas fit locutio, quod pertinet ad ſecũdam, vel rerũ de quibus ſermo eſt, quod pertinet ad tertiam. Porro nomina quædam nunquam habẽt pluralia, vel repugnante natura, id eſt, ſignificatione, quoniam ſignificant aliquid, quod pluribus non poteſt conuenire, vt Iuppiter, vel prohibente vſu, vt ſanguis. Si quis opponat, quòd inueniuntur, viri ſanguinum, & qui non ex ſanguinibus &c. Dicemus diuinam paginam nõ ſubiacere artis huius regulis. Quod etiam addit, quòd in prædictis nominibus cogit aliquando proferre pluralia, vel euentus, id eſt, æquiuocatio, vt Aiaces, vel partitio regionum, quia. ſ. vna regio diuiſa eſt in plures partes, vt Gallia citerior, & vlterior, & ita dicuntur duæ Galliæ, vel diuerſæ opiniones, vt quidam opinati ſunt, plures Soles eſſe, vel Lunas, vel autoritas veterum, vt mella, frumenta.

De quarta accidente, quod eſt, figura.
Cap. LVI.

FIgura eſt qualitas quantitatis dictionis. Qualitas autem dictionis eſt, quòd vel ex literis, vel ſyllabis, vel dictionibus conſtat, vel quòd deriuatur a compoſita dictione. Ex hac autem quantitate contrahit hãc qualitatem, vt vel ſit ſimplex, vel compoſita, vel decompoſita. Vide ergo, quòd cum numerus cognoſcatur, vel diſcernatur in terminatione, ſed figura in tota dictione. Si enim tota dictio conſtat ex ſolis literis, & ſyllabis, ſimplicis dicitur figurę. Si vero ex dictionibus, compoſitæ Quod ſi ex compoſito deriuetur, decompoſitæ. Nomina modis quatuor componuntur. Aut enim ex duobus integris, vt tribunuſplebis. Aut ex duobus corruptis, vt beniuolus. Aut ex integro, & corrupto, vt inimicus. Aut ex corrupto, & integro, vt efferus. Eſt aũt integra dictio de cuius quantitate nil ſubtrahitur, nil mutatur, vel cui nil additur, immo talis eſt in compoſitione, qualis extra, excepto accentu. Corrupta eſt dictio, cui vnum ex iſtis cõtigit. Addit quoque, quòd omnis pars orationis poteſt habere compoſita abſque interiectione, & pleriſque

aiſque

riſque participijs, in quo contrarius plane eſt quibuſdam auſiquis, qui dixerunt interiectiones eſſe, proh dolor, & Deo gratias, & cõſimilia, quod perridiculum eſt. Illud etiam addit, quòd nomen componitur, vel cũ nomine, vt paterfamilias, vel cum verbo, vt armiger, vel cũ participio, vt ſenatus decretum, vel cum pronominibus, vt huiuſmodi, vel cum aduerbijs, vt ſatiſfactio, vel cum propoſitionibus, vt imprudens, vel cum coniunctionibus, vt ſiquis. Encleſis dicitur quaſi inclinatio, quãdo aliqua dictio accentum ſuum remittit in præcedentem, vnde, que, dicitur encletica dictio. Priſcianus itaque contendit probare, quòd, ſiquis, vna pars eſt, per fœmininum, ſiqua. Corrumpere nanque dictiones ſolet non encleſis, ſed compoſitio. Dicit autem, quòd in, ſiqua, eſt facta corruptio, aliter enim debuit dici, ſique. Ex quo Priſciani argumẽto conſtat, non debere dici, quæ, vel, qua, in nominatiuo fœminino, ſed tantummodo, quæ. Nequis, id eſt, quòd ne aliquis. Et, ſiquis, idem eſt, quòd ſi aliquis. Et componuntur a, quis, quomodo, aliquis i. ab alius, & quis.

Adhuc de eiſdem. Cap. LVII.

ILlud quoque adiungit, quòd pluribus dictionibus fit compoſitio, quàm ex duabus, vel etiam tribus, vt cuiuſcunque modi; & quòd ex compoſitis fit etiam compoſitum, vt impotens, ab in, & potens, quod deriuatur a, poſſum, verbo compoſito ex pos, & ſum. Addit etiam, quòd ſi ex duobus rectis nominatiuis fiat compoſitio, & compoſitum ex vtraque parte declinatur, vt reſpu. reipublicæ. Si vero alter ſit obliquus, & alter rectus, tunc rectus declinatur, obliquus vero non, vt hic magiſtermilitum, huius magiſtrimilitum. Si vero compoſitio fiat ex obliquis duobus, compoſitum manet omnino indeclinabile, vt huiuſmodi. Si quis opponat æquinoctium, dicemus eſſe compoſitum a nominatiuo, noctium, quod habebant in vſu antiqui. Solſtitium dicimus eſſe compoſitum a genitiuo ſolis, & nominatiuo ſtatio, vnum tamen excipit autor a regulis præmiſſis, alteruter, quod licet compoſitum ſit ex duobus rectis, alter, & vter, genitiuum facit alterutrius, qui eſt ex corrupto, & integro hoc autem factum eſt propter repugnantiam regularum. Eſt enim regula vna, quòd omnis genitiuus deſinens in, ius, communis eſt trium generum. Altera regula eſt, quòd omne compoſitum ex corrupto, & integro, ex vna tantum parte declinatur. Alterutra, ergo, & alterutrum, ſecundum regulam alterutrius, faciunt genitiuũ. Alteruter vero debuit facere, alterius vtrius. ſed ſi hoc eſſet, tunc non omnis genitiuus in, ius, cõmunis eſſet trium generum. Quod autem, alteruter, regulis duum generum conſentire debuit in genitiuo, probat ſubſequenter ex eo, quia cum vtraque, & pleraque, in nominatiui fœmininorum, ſecundum regulas accentuum generales debeant acutum ſuper antepenultimam accentum habere, tamen ad ſimilitudinem nominatiuorum maſculini, & neutri generis habẽt ſuper penultimam, vt vni in genus in accentu conſentiat duobus. Sed ne quis putaret hoc non fieri propter maſculinum genus, & neutrum, ſed ideo quoniam, que eſt encletica coniunctio Dicit, que, ſecundum rationem Græcorum in compoſitione encleticam non eſſe. Quoniam vero alia eſt Latinorum ratio, dicit, & appoſita dictioni, & cum integra dictione compoſita, encletica eſt, ut ſæpius, itaque, & vtique, differentiæ cauſa, ne dictæ dictiones poterunt eſſe. Compoſita vero in corruptis nõ encletica. Ideo, que, ſecundum hanc rationem encletica eſt, in pleraque. Illud tamen etiam addit, quòd, que appoſita dictioni eius ſignificatione non mutata, ſyllabica magis eſt adiectio quàm compoſitio. Vnde quia plerus idem ſignificat, quòd pleruſque, non videtur compoſitio, ſed ſi ſignificatio mutetur, tũc dicenda eſt compoſitio, vt vterque, aliud ſignificat, quàm, vter, ideoque debet dici compoſitum. Seminis compoſitum eſt, a ſemus, ſema, ſemum, non a ſemis, ſemiſſis, quod eſt medietas, & eſt ſeminir, quaſi ſemus vir, id eſt, minus, quàm vir, ſicut ſemideus, non quòd dimidius ſit Deus, ſed quia minus ſit, quàm Deus. A ſecretis eſt conſiliarius, qui nouit ſecreta. A reſponſis, qui dat reſponſa principis.

De accidente ſexto nominis id eſt de caſu.

Cap. LVIII

CAuſa inuentionis diuerſorum caſuum in eodem nomine eſt loquẽdi diuerſitas, aliquando enim loquimur, de re, vt ipſa eſt, vel agit, vel patitur, aliquando, vt eius aliquid eſſe dicitur, aliquando vt aliquid deſignatur ipſi conferri, aliquando agi in ipſam, aliquando, vt ad ipſam fit ſermo, aliquando, vt aliquid oſtenditur recedere ab ipſa. Itaque omnes caſus eiuſdem nominis idem principaliter ſignificant, ſed modo diuerſo. Igitur caſus eſt declinatio nominis, id eſt, hæc variatio, quòd vna vox nominis cadit in aliam, vel ab alia. Sed quia non ſolum nomen habet hoc, addit, vel aliarum caſualium dictionum, id eſt, pronominum, & participiorum, quod maxime fit in fine. Maxime dicit, quia aliquando etiam fit in principio vt is, eius, aliquando in medio, vt paterfamilias. Adiungit poſtea, quare nominatiuus dicatur caſus, ponendo de hoc ſententias, quas ſuperius in tractatu numeri poſuimus. Et quia videretur impoſſibile, quòd caſus eſſet, & rectus, oſtendit vulgari exemplo, quòd cadere poteſt, & rectus eſſe, vt ſtilus. Quoniam autem, quædam nomina ſunt indeclinabilia, diuidit ea in Aptotum, & Monoptotum. Et eſt Aptotum, quod vnam ſolam terminationem habet, nec tamen conſtituitur pro omni caſu, immo aliquando pro vno ſolo ſi eſt obliquus, vt ſponte: aliquando pro duobus, ſi eſt nominatiuus maſculini, vel fœminini generis, vt Iuppiter: aliquando pro tribus ſi eſt neutrum, vt fas, & nefas. Nunquam tamen ponitur pro omnibus caſibus. Et dicitur Aptotum, id eſt, ſine caſu, quoniam, a, dicitur, ſine, ptotos, caſus. Nec enim, vel voce, vel officio habet Aptotum diuerſos caſus, niſi faciat hoc, vel proprietas neutri, cuius eſt habere eandem vocem in tribus caſibus, vel coincidentia eiuſdem vocis in nominatiuo, & vocatiuo, vt Iuppiter. Monoptotum, eſt illud, quod vnam ſolam terminationem habet, ſed tamen ponitur in omni caſu, vt nequam. Et dicitur Monoptotum, id eſt, vnius ſed improprie cum non cadit in alium, nec ab alio, ſed tamen propter ſolam ſimilitudinem dicitur caſus, quamuis enim non cadat voce, cadit tamen ſignificatione, & officio, quia modò implet officium vnius caſus, modò alterius. Et ideo dicuntur vnius caſus, quia habent officium omnium caſuum in vna voce. Aptota vero (vt prædictum eſt) nec in voce, nec in officio habent omnes caſus.

De nominibus caſualibus, & formis.

Cap. LIX.

ADiungit deinde caſus nominum ipſorum caſualium. Primus ergo caſus dicitur Nominatiuus, quia per eum fit nominatio &c. Habent autem, & multas alias ſignificationes, ſed a notioribus contraxerunt nomina. Primus ergo ponitur Nominatiuus, quia primò imponitur. Genitiuus ideo ponitur ſecundus, quia primus naſcitur, a nominatiuo. Datiuus tertius, quia vel habet eandem vocem cum genitiuo, vt Muſæ, vel fit ab eo leui mutatione. Accuſatiuus ponitur quartus, quòd ad inimicos pertinet. Vocatiuus ponitur quintus, quia cæteris eſt imperfectior, cum ſoli ſecundæ perſonæ poſſit ſubiungi. Cæteri vero caſus ſaltem figuratiuè tribus perſonis poſſunt adiungi vt Ego, vel Tu. Priſcianus. Ablatiuus vltimus ponitur meritò, cum vltimus ablatiuus repertus ſit. Quippe non eſt apud Græcos. Græci tamen adiungebãt cen ſyllabã accuſatiuo. & accuſatiuum cum tali ſyllaba vocabant ſextum, & ponunt hunc in vi ablatiui. Vnde dicunt Exuranocen. i. ex cælo. Vranos namq; dicitur cælum, & eſt ibi cen, ſyllaba accuſatiuo coniuncta. Vnde Romani accepta occaſione, ſextum caſum inuenerunt, quẽ ablatiuum vocant. Enumerat poſtea formas caſuales. Sunt autem ſex Monoptotum. quod vna ſola terminatione fungitur pro omni caſu, vt nequam Dyptotum, quod duos tantummodo caſus habet, vt ſors ſorte. Triptotum quod tantum tres diuerſas voces habet caſuales in eodem numero, licet omnia caſus habeat, vt templum templi templo. Tetraptotum a tettara, quod eſt quatuor, quia habet quatuor tantum, vt puer pueri puero puerum. Pentaptotum quod quinque tantum, vt doctus docti docto doctum docte. Exaptotum vt vnus vnius vni vnum vna vno Ne autem putaret quis, quòd in omnibus conſiſteret nominatiuus, oſtendit tam in quibuſdam nominibus deficere & etiam quoſdam alios caſus. Oſtendit deinde, quod vbi nos ponimus ablatiuum, Græci quandoque ponunt genitiuum, vt quando ablatiuus apud nos iungitur cum præpoſitione ablatiui caſus, vt ex illo, & quando coniungitur comparatiuo, vt fortior illo, vel in tali conſtructione, ſole aſcendente fit dies. Datiuum quoque ponunt vbi nos in, vel ſub, præpoſitionibus, noſtrum ablatiuum iungimus, vt in illo, ſub illo, & quãdo ablatiuum interpretamur per propoſitionem per, vt video lumine id eſt per lumen.

De formatione Genitiuorum ſecundum terminationem Vocalium, & Mutarum. Cap. LX.

NOmina terminantia nominatiuum in a, ſiue ſint Latina, ſiue Græca, id eſt, a Græco detorta, maſculina, vel fœminina, vel cõmunia, faciunt genitiuum in ae, dyphthõgũ. vt ſcriba ſcribæ. Exceptis octo, quorum maſculina terminant plerumque genitiuum in ius, & datiuum in i. ſimiliter fœminina eorũ, & neutra, vt vnus vna vnũ, ſimiliter vllus: nullus, ſolus, alius, vter, alter, totus, & quæ componuntur ex his. Quæ tamen apud antiquos ſolent genitiuum maſculini, & neutri terminare in i. & datiuum in o. genitiuum, & datiuum fœminini in æ, dyphthongum, vt vni vnæ, vni, & vno vnæ vno.

vno. Et propterea dictum eſt ſuperius plerumque, vnde etiam adhuc hodie dicimus nomen aliquod eſſe neutri generis, non neutrius. Hic autem interſerit nomina communia duum generum, vt hic, & hęc Aduena, ſolere iungi figuratiuè neutro generi, vt aduena mancipium. Et ne videretur etiam debere dici, hoc aduena, interſerit, quòd nullum neutrum, nec primæ declinationis, nec quintæ poteſt inueniri: nec idem ſingularis nominatiuus eſſe neutri generis deſinens in a, & nominatiuus pluralis. Si quis contra hanc regulam opponat, paſcha paſchæ. Vel dicemus Hebræam, non latinam eſſe declinationem, vel quòd regulariter debeat dici, hoc paſcha, huius paſchatis, ſi fuerit neutrum. Si vero fœmininum tunc debet dici, hæc paſcha, huius paſchæ. Addit itaque quia nomina neutri generis terminata in a, in numero ſingulari (hoc n. totū dēt intelligi) faciūt genitiuū addita tis, & ſunt Græca, vt hoc poema poematis. Nomina Latina in e, correptam deſinentia, neutra ſunt, & mutata e, in is, faciūt genitiuum, vt hoc mare, huius maris, excepto, cepe, quod eſt indeclinabile. Deſinentia in e, productam Græca ſunt, id eſt, a Græco deriuata, vel Grecè declinantur, vt libie libies, vel mutata e, in a, & accepta e, faciunt genitiuū in æ dyphthongum, vt Helcoa, æ. Terminantia in i. neutra ſunt, vel omnis generis, & ſunt Aptota, vt hoc gummi, hic, & hæc, & hoc frugi, ſimiliter nihili. De quibus tamen dicit autor, quòd magis ſunt genitiui, vel datiui nominum commẽdati figuratiuè cum omni caſu, & omni genere, vt homo frugi, hominis frugi & ſimilia. Et frugi quidem datiuus eſt, a genitiuo frugis, & nihili genitiuus à nominatiuo nihilum. Deſinentia in o, correptam, quæ tamen pleruumque producuntur, ſi fuerint fœminina g. vel d. antecedentibus, mutant o, in i, & accepta n s. faciunt genitiuum, vt hæc carthago, nis, hæc dulcedo, nis. Alia vero omnia producunt o, & accepta nis, faciunt genitiuum, vt Cicero Ciceronis. Excipiuntur hic Cardo, Ordo, Homo, Nemo, Turbo, Hamo, Appollo, Cupido, Margo, Caro. Terminantia in u. generis ſunt neutri, & aptota in ſingulari numero, ſed non in plurali, vt hoc cornu. Porro nullus nominatiuus apud nos terminatur in mutam, niſi in c. vt lac, vel d, vt aliquid, vel t, vt caput.

De eodem ſecundum terminationem ſemiuocalium, & primo in l. m n. Cap. LXI.

AGit vero poſtea de deſinentibus in ſemiuocales. Nomina deſinentia in al, cum ſint nomina maſculini generis, vel neutri, addita is, nominatiuo faciunt genitiuum, vt hoc ſal, huius ſalis, hoc tribunal, huius tribunalis. Sed differt, quia neutra producunt ſemper a. in obliquis caſibus. Nomina in el, correp. deſinentia, cum ſint omnia neutri generis, addita lis, faciunt genitiuum, vt mel mellis. Deſinentia in el, prod, vel il, vel ol, vel vl, addita is, faciunt genitiuum, vt Daniel Danielis Tanaquil, lis, Sol, lis. Conſul, lis, excepto, nihil, quod eſt indeclinabile. Vnum nomen inuenitur in am, quod eſt indeclinabile, vt nequam. Deſinentia in um, mutata um. in i. faciunt genitiuum, vt templum templi, & ſunt omnia neutra, præter comica mulierum nomina, vt Glicerium. Deſinentia in an, aut in in, vel in on, vel in yn. Græca ſunt, & producuntur, vel Græce declinantur, vt Pan, Panos, ex genitiuo Græco fit Latinus mutãdo os in is, vt Delphin Delphinos. Dicit tamen, quòd inuenitur Delphinus Delphini, quia ſæpe ex genitiuo Græco Latinus fit nominatiuus, vt quod ipſi dicunt Elephantos, & nos mutata os, in us, Elephantus, Elephanti, dicimus, non ſolum Elephas Elephantis, ſic & ab accuſatiuo Græco dicit ſæpe fieri noſtrum nominatiuum, vt cum Græcus accuſatiuus ſit Caſſida, nos dicimus hæc Caſſida. Secundum quod, volunt quidam in hymno eſſe. Quem terra, pontus, æthera &c. vt ſic accuſatiuus Græcus ſit nominatiuo. Alij vero emendant, & æthera. A regula deſinentium in an, excipit Euam, per hoc quòd interponitur t. in genitiuo. Debuit enim eſſe Euan Euanis, vt Titan Titanis, facit autem Euantis. De deſinentibus quoque in on, addit illud, quòd talem ſeruant penultimam, in genitiuo Latino, qualis eſt in genitiuo Græco, vt quod ipſi dicũt, Leõ Leontos, & nos Leo Leontis. Deſinentia in en, correptam, cum ſint omnia vel maſculina, vel neutra, mutant e, in i. & aſſumpta is, faciunt genitiuum, vt hic flamen, huius flaminis, hoc numen, huius numinis. Deſinentia in en, prod. cum ſint omnia maſculina, vel fœminina, accepta is, faciunt genitiuum, vt hic ſplen, huius ſplenis, hæc Syren, huius Syrenis.

Adhuc de eodem, ſecundum terminationes in r. Cap. LXII.

DEſinentia in ar, accepta is, faciunt genitiuum vt Cæſar Cæſaris. E accepto far, quod duplicat, r, in genitiuo farris ad differentiam ſecundæ perſonæ verbi faris. Illud tamen addit, quòd neutra terminãtia in ar, ſi ſint deriuatiua producunt penul. genitiui, vt lupanar, ris, in quo differunt a cæteris omnibus in ar, deſinentibus. Item addit, quòd par, producit a, in nominatiuo, vt ibi par animi laus eſt. Sed in obliquis corripit eandem a, vt ibi. Pari voto &c. Quæritur ergo, an par, debeat producere a, in nominatiuo, & puto, quòd communis eſt. Deſinentia in r, correp quod dicit propter monoſyllaba Latina, vt ver. & propter nomina Græca, vt aer. Hæc inquam omnia antecedentibus, s, & t, niſi ſint poſſeſ. [illegible] quę faciunt fœminina in is, vt Equeſter Equeſtris, er, mutata in ri, faciunt genitiuum, vt Auſter Auſtri. Excipitur ſequeſter, quod ſecundum quoſdam facit ſequeſtris, cum tamen analogicè debeat dici, ſequeſtri. Addit poſtea ad eandem regulam, quòd omnia nomina deſinentia in er. quæ faciunt fœminina in a mutant er, in ri, & faciunt genitiuum parem in ſyllabis nominatiuo, vt ater atra atri, exceptis illis, quę habent ſ. ante er. vt miſer, vel ſp & proſper, vel n, vt tener, & exceptis a ferendo, sel gerendo, vt ſignifer, lucifer, corniger, quæ omnia accepta i, faciunt genitiuum, vt miſer miſeri. Excipitur etiam alter, & vter, & compoſitum inde vt alteruter, quæ faciunt genitiuos in ius. Et omnia genitiuus terminantium in ius, producit penul. niſi autoritas eam corripiat, excepto, alterius, quòd corripit eam, eo, quòd genitiuus vincit duabus ſyllabis nominatiuum, cum cæteri vna tantum. Nomina tertiæ declinationis ſi habeant, t, ante er, mutata er, in ris, faciunt genitiuum, vt pater patris, excipitur, hic later, huius lateris, ſic Iupiter, Iouis, iter, itineris. Quæ duo ſunt Etheroclita i. diuerſiclinia. Illud etiam intelligendum eſt tantum de Latinis, falleret enim in Græcis, cum dicatur Panter, Panteris, crater crateris, æther ætheris, quæ verò habent, c, ante er, ſi ſint communia, er, ſimiliter mutant in ri, & faciunt genitiuum, vt alacer alacris. Alia verò ab illis quæ habent, t, vel, c, ante, r, ſi ſint communia, accepta is, faciunt genitiuum, vt aer aeris, excipitur, himber, quod facit himbris, & compoſita inde September Septembris, October Octobris. Et vide, quòd hæc regula exigit, quòd dicatur mulieris, penul. correpta, computatur enim inter ea, quę corripiunt, e, ante ris, & quoniam autor dicit, quod accipitur is, in nominatiuo, in quo eſt, e, correpta. Sed tamen qui dicunt mulieris, penultima producta, dicunt Priſcianum illud affirmare in libro de accidentibus, & ideo non curauit hic excipere. Item, puer, excipitur ab illa regula Latina. quæ fęminina faciunt in, a, mutant er, in ri, &c. ſecundum, quòd deberet eſſe, pueri.

Adhuc de eodem. Cap. LXIII.

NOmina deſinentia in ir, accepta, i, faciunt genitiuum, vt vir viri. Martyr Martyris, non eſt de regula, quia Græcum eſt. Deſinentia in or, accepta is, faciunt genitiuum, excepto, ador, quod eſt indeclinabile, & cor, quod facit cordis, interpoſita, d, & nia producunt, o, ante ris, ut pudor pudoris, exceptis memor immemor, moris, & indecor indecoris, & dedecor, bicorpor, tricorpor, poris, & arbor boris, & publipor poris, & marcipor poris. Et exceptis neutris, vt marmor oris, & Græcis, vt Hector, ctoris. Illud autem attende, quòd omnia deriuata, a verbo decoro, quod habet penul. correptam, ſimiliter habent. Sed deriuata a verbo decoro, quod penul. prod. ſimiliter producunt eam. Omnia deſinentia in ur. accepta is, faciunt genitiuum, vt Vultur Vulturis, excepto ſatur ſaturi, & exceptis robur, & femur, & ebur, & iecur, quæ in obliquis habent o, pro, u, vt iecoris.

De eodem ſecundum terminationes as, es, is, & os. Cap. LXIIII.

NOmina Latina deſinentia in as, ablata s, & addita tis, faciunt genitiuum, vt ciuitas, tis, exceptis as, aſſis vas, dis, & vas, ſis, mas maris, exceptis fas, & nefas, & nugas, quę tria ſunt indeclinabilia, Græca vero ſi faciunt genitiuum Græcum in oy apud nos ſunt primæ declinationis, vt Lyſias, Lyſioy dicunt, & nos Lyſiæ. Si vero in os, n. mutata in i, faciunt noſtrũ genitiuum, vt Calcas Calcantos, dicunt, & nos Calcantis. Latina deſinentia in es, correptam mutata e, in i, & ablata s, & addita tis, faciunt genitiuum, vt miles militis, exceptis his, quæ vel habent penul. æ, dyphthongum, vt præpes præpetis, vel, quæ deriuantur, a verbis habentibus penul. e. breuem, vt a tero teris, teres, tis. Et exceptis habentibus i. ante e, vt paries parietis, & fœmininis in es, correptam deſinentibus, vt ſeges tis, quę omnia e, correptam in genitiuo habent ante tis, præter inquies inquietis. Et exceptis iterum compoſitis a pede, vt compes, vel a ſedendo, vt obſes. Latina deſinentia in es, productam antecedente i. ablata s. & addita i, faciunt genitiuum, vt meridies meridiei, excipitur quies quietis. Alia nomina eiuſdem terminationis. i. terminata in es, productam, quæ ſunt alia ab habentibus i. ante es, mutant e, in i, & faciunt genitiuum, vt cædes cædis. Et exceptis his pes pedis, Cerçs Ceretis, merces mercedis,

dis,hæres hæredis,locuples locupletis.& tribus quintæ declinationis,fides,ſpes,& res.Et vide,quòd pes,& Ceres,computas inter producta,cum corripiant penul genitiui. Vide quoque, quòd nom. quintæ declinationis,ſi habeant conſonantem ante es,corripiunt antepenul.genitiui,vt res,rei,ſpes ſpei.Sin vocalem producunt,vt dies diei.Latina deſinentia in is,longam, ablata s,& addita tis,faciunt genitiuum, vt lis litis, excepto glis,& vis Illa vero quæ duplicem habent nominatiuum, addunt is,& faciunt genitiuum,vt puluis,& puluer pulueris Cætera autem à deſinentibus in is,prod.& ab his,quæ habent duplicem nominatiuum,habẽt ſimilem genitiuum nominatiuo. Excipitur lapis,ſanguis,pollis,cuſpis,ſemis,capis,caſſis.Et vide quòd,ſanguis, ponitur inter correp.cum tamen produci inueniatur,vt ibi. Dum ſanguis inerat.Sed fortaſſe poetica licentia fuit.Maſculina latina in os,deſinẽtia,ablata s,& addita tis faciunt genitiuum, vt hic ros roris, excepto nepos nepotis, Alia vero omnia faciunt genitiuum in tis,vt compos compotis,excepto bos,glos,os,cuſtos.Porrò Græca,id eſt,apud nos a Græcis detorta, genitiuum Græcum ſequuntur, os, finali conuerſa in is, vt quando illi dicunt Minos Minoos, & nos Minois.

De formatione Maſculinorum,quæ terminantur in us.

Cap. LXV.

DEſinentia in us correptam maſculina Latina,ſi ſint rerũ incorporalium nomina,ſ,vel t,vel x. antecedentibus vt hic viſus hic partus,& hic fluxus,& quæ ſunt omonyma i.æquiuoca,hoc eſt,in eadem voce cum vocabulis rerũ, vt magiſtratus, quod eſt æquiuocũ ad actionem docentis, & ad dignitatem,& quæ habent aliam conſonantem ſub eadem ſyllaba ante tus,etiam corporalia,vt fluctus,niſi ſint propria,vt Auguſtus, vel mobilia,vt iuſtus. Omnia inquantum hæc, quartæ ſunt declinationis,præter lectus,ti,& iniuſtus.Porro omnia in ius,eiuſdem generis,id eſt,maſculini,alia a prædictis,ſecundæ ſunt declinationis,vt ventus venti,anguſtus anguſti,iuſtus, ta, tum,iuſti. Excepto arcus,lacus,& ſpecus,& penus,& hic ficus, cum nomen morbi eſt,& vultus,& arcus,& portus,& partus,& ſinus,& gradus,& curſus,& tonitrus, & cornus, quæ omnia ſunt quartæ declinationis.Et excepto Lepus,oris,quod eſt tertiæ,& monoſyllabis,vt hic Mus Muris,& exceptis vnus,vllus nullus,ſolus,totus,alius,quæ faciunt genitiuum in ius, more quorundam pronominum. De monoſyllabis regulam dat generalem hanc.ſ.quòd omnia ſunt tertiæ declinationis,cuiuſcũque ſint generis,& omnia monoſyllaba in us,producunt u.in omnibus caſibus præter Grus,& Sus,quæ in nominatiuo u,producunt,in obliquis corripiunt.

De formatione cæterorum generum eiuſdem terminationis.

Cap. LXVI.

OMnia fœminina in us,correptam deſinentia,quartæ ſunt declinationis,exceptis nominibus arborum, quæ omnia ſecundæ ſunt,præter Quercus,Laurus,Pinus,Cornus, Ficus, q̃ tã ſecundæ,quàm quartæ inueniuntur.Et excepto hæc Alnus huius Alni,& humus humi,& domus,ſecũdum quòd facit domi,& colus,& incus,quod quia producit penul.incudis,magis videtur pertinere ad regulam deſinentium in us,productam.Et excepto Pecus Pecudis, & intercus intercutis. De fœmininis verò deſinẽtibus in us,productam,talem regulam tradit,quòd ablata s,addita tis,faciunt genitiuum,vt virtus virtutis, excepto tellus telluris, & palus, dis, quod tamen corripit. Horatius ibi.

Regis opus, ſterilisque diu palus aptaque remis.

Et excepto incus incudis. Porro quæ apud Græcos in os, terminantur,mutant o,in u,apud nos ſecũdæ ſunt declinationis, vt quod Græci dicunt Cyros,& nos Cyrus,Cyri.Et exceptis illis in ros,quæ ſi habeant aliam conſonantem ante ros,in eadẽ ſyllaba,ros vertunt in es,vt Meuandros, Menander,Addit poſtea regulam de neutris deſinentibus in us, quæ ſi ſunt monoſyllaba.producunt u, & ablata s,& addita ris,faciunt genitiuum,vt hoc ius,huius iuris. Alia vero a monoſyllabis poſita, d,vel n,vel,l,ante ut,mutant us,in e,correptam,& faciunt genitiuum,vt pondus,vellus,genus.Excipiuntur fenus,& pignus cum faciat pignoris non pignetis,mutant us,in o,productam, ſi ſint comparatiua,& accepta ris,faciũt genitiuum,vt hoc melius,oris Si vero non ſint comparatiua,mutant,us,in o,correptam,& aſſumunt ris,vt decus decoris.Exceptis quibus verba adiacent,i,a quibus ſiunt verba,leus,quadam mutatione habẽtia,e, in penul.ſyllaba,vt vlcus, ceris, & inde vlcero, ras.Et exceptis virus, vulgus, & pus.Opponitur, quòd ſecundum hanc regulam deberet dici tpa tpis,quia adiacet ei verbũ tẽporo,ras,ſed tempero non ſumitur.Porro ideo non excepit Pelagus,quia ſit a Græco Pelagos.

De formatione deſinentium in x.vel in duas conſonantes.

Cap. LXVII.

NOmina deſinentia in x, ſi veniunt a verbis deſinẽtibus in go,ablata x,& addita gis,faciunt genitiuum,vt a Rego verbo,rex regis.Alia vero ab his Latina ſubintellige propter ſpina, & phalanx,ablata,x,aſſumpta cis faciunt genitiuũ,vt lux,cis,Excepto nix niuis,& ſuppellex ſuppellectilis & ſenex ſenis,& nox noctis. In penultima tamen habenda eſt diſcretio,tiam ſi nominatiui habeant,e,naturaliter correptam ante x,niſi ſint monoſyllaba,vt nex,necis,vel a monoſyllabis compoſita,vt ſeminex ſeminecis,mutant,e,in, i, correptam, per obliquos caſus,vt vertex,verticis.Similiter deſinentia in x, maſculina tantum,quod dicit propter communia,vt felix,cis, Et Latina quod dicit propter ſpina,gis,corripiunt,i,penul.genitiui,vt hic fornix,icis.Barbara quoque magis corripiunt penul.quamuis non habeant,i,penul.vt pharnax,acis,Magis dicit,quia in Barbaris habemus poteſtatem producendi, & corripiendi,magis tamen corripiuntur. Alia vero producunt penult obliquis caſibus excepto ſilix, quod intelligimus exceptum eſſe per falsa.Et exceptis quæ neque,g,neque,c,habent in genitiuo ante is,vt nix niuis,& cętera quæ ponit. Deſinentia in bs.vel ps,interpoſita,i,faciunt genitiuum,vt vrbs vrbis,inops, inopis,Sed videndum,quòd ſi,e,ſit ante bs,vel ps, & non monoſyllaba,vt plebs,mutant,e,in,i,vt princeps,pis,celebs, bis. Excipiuntur compoſita a capite,quæ ablata s,& mutata,a,in,i, & addita tis,faciunt genitiuum,vt anceps ancipitis, ſimiliter ſoſpes,tis.Deſinentia in ns. vel rs,vel ls, ablata s, & addita tis faciunt genitiuum,vt mons,tis,ars artis,puls pultis. Exceptis frons frondis,lens lendis,glans glandis,libripens libripendis. Et a corde compoſita,vt concors concordis.

De terminationibus caſuum primæ declinationis.

Cap. LXVIII.

OMnis ſingularis Nominatiuus primæ declinationis, aut terminatur in a,vt Roma,aut in as,vt Eneas,aut in es,vt Anchiſes.Genitiuus vero, & datiuus in æ, dyphthongum deſinunt,& ſemper habent pares ſyllabas cum nominatiuo,niſi dieresis fiat,vt aulai.pro aulæ. Accuſatiuus ſingularis æ, dyphthongum genitiui ſui mutat in am,vt Muſæ Muſam, niſi q̃ in Græcis terminationibus in as,vel in es, proferunt autores quandoque accuſatiuum more Græco,aut in an,vt Enean,aut in en,vt Anchiſen.Et vide quòd omnis nominatiuus Latinus a,finalem corripit,& tamen quandoque ſeruat eam productã, ſed rarò. Vocatiuus vero ſemper terminatur in a,correptam. niſi quòd ſi eſt Græcus,& apud eos producens a,apud nos quoque producit,vt apud virgiliũ, Enea, vigila, Ablatiuus primæ declinationis deſinit ſemper in a,productam. Nominatiuus, & vocatiuus plurales ſimiles ſũt,genitiuo ſingulari.Genitiuus pluralis fit ablatiuo ab ſingulari addita rũ, quod inde patet, quia producit,a,penultimam. Et vide,quòd omnes caſus huius declinationis,tam ſingularis numeri,quàm pluralis, habẽt pares numero ſyllabas, excepto genitiuo plurali, qui ſemper abundat vna ſyllaba,niſi proferatur per ſyncopã, vt graiugenũ pro graiugenarum.Datiuus vero, & ablatiuus plurales ſiunt ab ablatiuo ſingulari,extrema a,mutata in is,vt a Muſa Muſis, & ab his Muſis,exceptis pauc is fœmininis, quæ ad differentiã maſculinorum,ab ablatiuo ſingulari aſſumunt bus,vt Deabus Equabus, Mulabus, & ſimilia, & exceptis his, duabus, ambabus.

De terminationibus ſecundæ declinationis.

Cap. LXIX.

DE declinatione ſecunda.Dicit itaque,quòd ſex ſunt terminationes nominatiui eius.In er,vt Caper.in ir,vt vir in ur,vt ſatur,ri,in us,vt clarus,in eus,vt rideus, in um, quæ vel ſunt neutra,vt templum,vel fœminina figuratiuè, ſ. contra terminationem,quæ propria eſt neutrorum,vt hæc Glicerium.Genitiuus vero ſemper deſinit in i.longam. Datiuus & ablatiuus ſiunt a genitiuo mutata extrema i,in o, prod.Porro omnes obliqui caſus declinationis ſecundæ, tam ſingulares, quàm plurales, parificantur genitiuo ſingulari in ſyllabarum numero,excepto genitiuo plurali,qui ſemper excedit vna ſyllaba,niſi proferatur per ſyncopam.Quod ergo Dij,& Dijs monoſyllabycè ponuntur,hoc equidem fit per ſyncopam. i. per ſubtractionem vnius literæ,uuc magis etiam per ſinereſim. i. coniunctionem e,& i,in vnam ſyllabam.Quod probatur,veteres enim i,finalem.i.quam modo proferimus in fine illius dictionis,& quæ longa eſt,ſcribebant per ei,dypthongum. Nũc autem monoſyllabicè dicatur,Dij ſubtracta e,Et quoniam ibi ſcribuntur duæ ii.ſubiungit hoc inde fieri,quòd vetuſtiſſimi ſolebant geminare longas vocales,quantum ad ſcripturam,licet vnam ſolummodo pronunciarent, vt ex ſcriptura vocalis intelli-

deretur

decetur eſſe producta. Dicit etiam, quod in Dij, & in Dis, nec non in pronominibus ij, & ijs, ſcribitur bis, i, cauſa differentiæ. Si.n. ſcriberentur dis, & diſ, per vnam i, poſſet dis, præpoſitio eſſe, & dis, pro diues intelligi. I, quoque & is, verba ſunt, ideoque niſi in prædictis bis eſſet ſcriptum i, poſſet confuſio inde oriri. Rurſus ſi nomina ſecundæ declinationis terminentur in ur, ſiue ſi ſint propria habentia i, ante us, abijciunt us, & faciunt vocatiuum, vt hic Virgilius, o Virgili, quæ tamen antiqui terminabant in e, dicentes o Virgilie, o Mercurie. Nos autem cauſa breuitatis facta apocopa, dicimus Virgili, Mercuri. Sed vide, quòd licet i, in fine huiuſmodi vocatiuorum naturaliter ſit conſonās, profertur tamen vocaliter, i. vocali aſſimilari, quomodo in cui, & ſimilibus datiuis, de quibus inducit cauſa ſimilitudinis, probãdo cui, & huic monoſyllaba eſſe ratione regulæ, Omnis enim genitiuus in ius, deſinens, vna ſyllaba ſuum vult ſuperare datiuum, vt illius illi, ergo quia cuius, & huius diſſyllabi, conſtat cui & huic monoſyllaba eſſe, & eſt in datiuo cui, naturaliter i, conſonans, ſed profertur vocaliter, eo quòd i, conſonans tus piter ſonat in fine ſyllabæ, ſi proferatur conſonantes. Debuit quoque dici hui, quomodo cui, quia a genitiuis formãtur huiuſcemodi datiui ablata us. Sed quoniam inuenitur interiectio hui, cauſa differentiæ addita eſt c, & dicitur huic. Et quamquam datiuus debeat monoſyllabus eſſe, & habere i, conſonantem, prolatam tamen vocaliter, ſed profertur ſemper diſſyllabice a nc, poteſtur eſſe interiectio, ei. Porro omnia alia nomina ſecundæ declinationis deſinentia in us, præter propria nomina habentia i, ante us, conuerſa us, in e, faciũt vocatiuum, vt hic Priamus, o Priame. Excepto filius, quod facit fili. Credo præterea, quòd ſoleamus vti eo, quaſi pro nomine proprio, dicentes o fili. Vnde & ſequitur regulam propriorum in ius, terminãtium. Quamuis dicant alij, hoc eſſe factum cauſa differentiæ, ne ſi fi lie diceretur, putaretur eſſe ab eo quod eſt filia. Addit vero, quædam inequaliter declinantur, vt vas in plurali ſecundæ declinationis eſt, in ſingulari vero tertiæ. Similiter dicitur domo ſecundùm ſecundam declinationem. Domorum autem, & domuum, ſecundùm quartam, & ſecundam, & dumibus ſemper, nunquam autem domis Item duo, & ambo, genitiuos habent, & accuſatiuos ſecundum declinationem ſecundam, datiuos & ablatiuos terminant in bus.

De terminationibus tertiæ declinationis.

Cap. LXX.

TErtia declinatio habet terminationes nominatiui. 78. de quibus exemplificat, & paulò plus, quod dicit propter ſpina, formam cuius inter cæteras non enumerat Genitiuus ſemper deſinit in is correptam, excepto vis, quia producitur, Datiuus vero fit à genitiuo abiecta s, & producta i, vt Cicero Ciceronis, ni. Omnia vero nomina tertiæ declinationis habentia genitiuum ſimilem nominatiuo, ſi fuerint Græca. t. ab eis deorta, vel propria, faciunt accuſatiuum in im, vt tyberim, Neapolim, Caribdim, præter alpis, quod facit alpem, de quo tamen, & de eo quod eſt lyris, dicit, quòd ſemper ſunt pluralia, licet inueniantur ſingulariter prolata. Cætera vero omnia in em, ſolam faciunt accuſatiuum, vt hunc patrem, leporem. Exceptis iſtis turrim, buram, ſecurim, puppim, ſitim, reſtim, vim, peluim, tuſſim, magudarim, quorum quædam tantũ deſinunt in im, vt ſitim, quædam tam in em, quàm in im, vt turrem, vel turrim, puppem, vel puppim. Vocatiuus ſimilis eſt ſuo nominatiuo, niſi, quòd in Græcis ſeruant autores plerumq; vocatiuum Græcum, vt Thebais, o Thebai. Pallas, o Palla.

De Formatione ablatiui eiuſdem.

Cap. LXXI.

ABlatiuus ſingularis in alijs profertur per e, correptam, in alijs per i, productam, in alijs per a, & i. Et primo quidem tradit regulas de illis, quę proferuntur per ſolam i, porrò neutra, quæ cum ſint appellatiua, & terminant nominatiuum in e, corr. faciunt ablatiuum in i, vt mare, ri, excepto gauſape, quę vero ſunt neutra propria faciunt ablatiuum ſimilem nominatiuo, vt hoc Præneſte, ab hoc Præneſte. Rurſus neutra terminantia nominatiuũ in al, faciunt ablatiuũ in i, vt tribunal, ali. Neutra quoq; quæ deſinunt in ar, & producunt a, per in obliquis, vt torcular, calcar, hoc torcular, ab hoc torculari, & hoc calcar, ab hoc calcari. Maſculina, etiam cõia deſinentia in er, vel is, ſi faciunt neutra in e, proferunt ablatiuum in i, vt hic, & hæc pedeſtris, ab hoc, & ab hac pedeſtri. Rurſus omnia, nomina, quæ terminant accuſatiuum in im, faciunt ablatiuum in i. Quæ verò tam in em, quàm im, proferunt ablatiuum tam in e, quam in i, vt puppim vel puppem, a puppe vel a puppi. Nomina menſium in is, vel in er, deſinentia, proferunt ablatiuum in i, vt Aprilis, Aprili, September Septembri.

Adhuc de eodem. *Cap* LXXII.

POrrò quæ trium generum ſunt communia, faciunt ablatiuum indifferenter tam in e, quàm in i, vt par, præter hoſpes & ſoſpes, quæ faciunt in e, ſolum. Rurſus vero omnia quorum extrema ſyllaba deſinit in is. quæ a duabus incipit conſonantibus faciunt ablatiuum tam in e, quàm in i, præter in uis, quod facit ui, vt auis aue, vel aui, vnguis ab vngue, vel vngui &c. Cõparatiua quoque ſimiliter, vt melior, a meliore, vel meliori. Rurſus verbalia fœminina deſinentia in ix, vt victrix, victrice, vel victrici. Deſinentia quoque in as, circumflexum accentum in fine habentia, vt primas, & optimas Porrò in Græcis nominibus vtuntur autores datiuo Græco terminato in e, productam pro ablatiuo, vt Lucanus. Siguaq; ab Eufrate &c. Fame etiam inuenitur in ablatiuo producta e, vt apud Lucanum. Nam mandare fame &c. Sed potu inde hoc eſſe, quoniã antiqui dicebant fames, famei, ſub quinta declinatione. Idemque de conſimilibus intellige. Nominatiuus vero pluralis in maſculinis, & fœmininis, fit a genitiuo ſingulari, mutata is in es, vt huius conſulis, hi conſules. In neutris vero terminantibus ablatiuum in i, vel tam in e, quàm in i, fit nominatiuus pluralis ab eodem ablatiuo correpta i, & addita a, vt a mari maria, a felice vel felici, felicia. Excipit autẽ a vetere, vel veteri vetera, & a ludicri ludicra, & exceptis comparatiuis, quæ faciunt nominatiuos plurales in a, non in ia, vt maiora. Quę vero neutra terminant ablatiuum ſolum in e, mutata eadem e, in a, faciũt nominatiuum pluralem, vt a numine numina. Genitiuus vero pluralis naſcitur ab ablatiuo ſingulari, ita tamen, quòd modò in um, modò in ium deſinat, quod hoc modo poteris diſcerni. Si ablatiuus deſinit in i, vel tam in e, quàm in i, correptam, & aſſumit um, vt a ſedile ſedilium, a felice, vel felici, felicium Exceptis comparatiuis, quæ ſemper carent i, in genitiuo plurali, vt a maiore vel maiori, horum maiorum, quod tamen quidam dicunt fieri per ſyncopam i, literæ. Et exceptis deſinentibus in us, & in il, & in or, trium generum, & exeuntibus in ex, quãdo communia ſunt generis, quæ omnia genitiuum pluralem faciunt in um, & non in ium, vt vetus a vetere, vel veteri veterum, vigil a vigile, vel vigili, vigilum, memor a memore, vel ri, memorum, ſupplex a ſupplice, vel ſupplici, ſupplicum. Rurſus nomina ablatiuum in e, ſolam terminantia, quorum nominatiuus in duas deſinit conſonantes, mutata e, in i, breuẽ aſſumunt um, vt vrbs ab vrbe, vrbium. Exceptis deſinentibus in ms, vel ps, quæ omnia e, ablatiui, conuertẽtia in um, faciunt genitiuum, niſi ſint a capite compoſita, vt hyems, princeps. Omnia quoque pluralia, quæ non habent ex ſe ſingularia, faciunt genitiuum in ium, vt vires, virium. Sed nunquid inuenitur vir. Dicimus quòd hoc plurale non eſt ex illo ſingulari regulariter. cum ſecundum regularem formationem a genitiuo vis, debuit dici ves, non vires. Porro ab alite, dicitur alituum, per interpoſitionem u, & a boue, boum, ſubtracta o, quod regulariter deberet dici bouum. Datiuus, & ablatiuus naſcuntur a ſingulari genitiuo interpoſita bu, vt huius hominis, his, & ab his hominibus, excepto bobus, euphoniæ cauſa, pro bouibus. Accuſatiuus pluralis ſimilis eſt nominatiuo, ſicut. & vocatiuus exceptis quibuſdam Græcis, quæ faciunt in is, productam, vt hę ſardis, has ſardis, & Græcis, quæ faciunt in as, & es, vt has piaides, vel piardas, & quorum genitiuus terminatur in ium, quæ apud veteres frequẽter fiunt in is, & raro in es, vt omneis vel omnes, & nominibus ſemper pluralibus vt hos maneis, vel manes, Vires tamen facit in es tantum.

De terminationibus quartæ, & quintæ declinationis.

Cap. LXXIII.

QVarta declinatio duas habet terminationes in nominatiuo, vnam in us, vt domus, alteram in u, vt cornu. gelu, quod ſub vna voce per omnes caſus diſcurrit in ſingulari numero. In plurali vero declinatur ſecũdum quartam declinationem, & eſt in omni numero generis neutri. Genitiuus ſimilis eſt nominatiuo, niſi quòd in us, productam terminatur. Ablatiuus vero fit a genitiuo abiecta s, Ideo autem magis a genitiuo, quia in ablatiuo producitur u. Nominatiuus & accuſatiuus & vocatiuus plurales ſimiles ſunt genitiuo ſingulari, niſi in neutris. Ideo quoque magis genitiuo, quia vbique in his producitur u, Genitiuus pluralis fit a nominatiuo ſingulari, quia vtrobique corripitur u, datiuus, & ablatiuus pluralis, a nominatiuo ſingulari, mutata u, in i, correptam, & addita bus, vt ab his manibus, niſi quòd in quibuſdam cauſa differentiæ ſeruatur u, vt arcubus, partubus, artubus, ne ſi dicamus artibus, partibus, arcibus, videantur eſſe ab arte, parte, & arcu, Quidam addunt ficubus, quod non eſt regulare. Dicimus tamen etiam portubus, tribus lacububus, nulla differẽtia cogẽte. Agit poſtea de quinta declinatione, cuius nominatiui terminatio vna eſt. i.

in es, prod. vt dies. Et vide ſi nominatiuus habet i, penul. pauſam, tunc producitur penultima e, genitiui, & datiui. Si vero habeat conſonantem ante es, vt fides, corripitur penul. genitiui, & datiui, vt fidei. Accuſatiuus fit a nominatiuo, s, mutata in m. Vocatiuus nominatiuo ſimilis eſt. Ablatiuus a nominatiuo fit ſubtracta vltima, s. Nominatiuus, accuſatiuus, & vocatiuus plurales, ſimiles ſunt nominatiuo ſingulari. Genitiuus fit, addita ablatiuo ſingulari, rum. Datiuus, & ablatiuus fiunt ab ablatiuo ſingulari adiecta bus, vt ab hac re, his & ab his rebus.

De verbo, & eius ſignificatione. Cap. LXXIIII.

POſt tractatum nominis tractat Priſcianus de verbo, & ordine congruo. Quia nomen repertum eſt propter ſubſtantiam, verbum vero propter actionem, & paſſionem, ideo nomen prius eſt verbo, ſicut ſubſtantia prior eſt actione, & paſſione. Verbum dicitur a verberatu aeris, & hoc antonomaſicè. i. per excellentiam. Verbum igitur eſt pars orationis, vnum principale ſignificationis genus continens cum temporibus. Verba enim principaliter ſignificant agere vel pati. Sed cum tempore. i. conſignificando, vel in præſenti, vel in præterito, vel in futuro. Omne verbum ſignificat actionem, vel paſſionem, non quod omne ſignificet id quod eſt actio, vel paſſio, ſed quia vel hoc vel aliquid aliud, modo actionis, vel modo paſſionis. i. cum tempora in terminatione verbali, & vt de aliquo dicitur. Addit etiã quòd proprium eſt verbi actionem, vel paſſionem, ſiue vtrunq; ſignificare. Quod dicit propter communia verba, vt aſt, oſculor. Et quoniam habent hoc infinita verba ſicut & alia, inde eſt, quod ea ſunt orationis pars. Contra illos qui dicunt, quòd omne id quod verbo ſignificatur, eſt actio vel paſſio, opponunt de huiuſmodi verbis, Viuo, & Dormio. Sed dicunt quòd agere, iſtud verbum, quandoque ponitur abſolute, & tunc eſt generaliſſimum, & continet omnia, quæ poſſunt reſponderi ad hanc interrogationem, quid agit. Aliquando vero tranſitiuè, & tunc continet ſolas actiones in aliud, cum motu tranſeuntes, vt legere & huiuſmodi. Itaque Viuo, ſignificat agere. i. aliquid quod poteſt reſponderi ad quid agit. Et hoc idem de cæteris verbis abſolutis neutris dicunt. Sed rurſus illis opponitur de verbo ſubſtantiuo Eſt, præſertim cum Priſcianus dicat quòd ſubſtantiã ſignificat. Dicunt igitur quidam quòd Sum, ſignificat ea prima ſui inuentione quandam abſolutam actionem. ſ. ineſſe rei permanẽtiam, ſed inde tranſlatum ad ſignificandam ſubſtantiam. Alij dicunt, quod ſignificat actionem quamlibet, vel paſſionem, non ex ſe, ſed ex adiuncto participio, vt cum dicitur, Sũ legẽs, ſignificat actionem eandem quam Lego. cum vero dicitur, Sũ lectus paſſionem eandem qua legor, & ſic ex diuerſis adiunctis diuerſas actiones ſignificat, vel paſſiones. Alij dicunt iterum, quod ſignificat actionem talem, ſcilicet inhærentiam prædicati, & ſubiecti, ſed hoc tantum fit quando eſt tertium adiacens. Cum vero opponitur eis de vocatiuis verbis, cuiuſmodi ſunt, & vocor, & nominor, dicunt quòd ſignificãt paſſionem duobus modis, abſolute, vt Nominor Socrates; & tranſitiue, vt Nominor ab iſto. Nos vero facile omnia prædicta ſoluimus, non enim dicimus, quòd omne verbum ſignificet id quod eſt actio, vel paſſio, ſed quicquid aliud ſignificet, modo actionis, vel paſſionis ſignificat.

De ſignificatione verbi ſubſtantiui. Cap. LXXV.

PRimo ergo dicendum eſt, quòd cum ſint decem prima rerum genera, omnia tamen idem actu ſunt cum ſubſtantia. Socrates enim, & albedo Socratis, quantum ad eſſe, actu non differunt. Quid enim aliud eſt albedinem Socratis eſſe actu, quàm Socratem album? Subſtantia itaque iunctiua eſt accidentium, omnia namque accidentia in ſe recipit, & copulat ſibi, & vnit. Quamuis vero ſubſtantia, & omnia, quæ in ea ſunt idem ſint actu, ratio tamen diſcernit, & diſtinguit, vt ſubſtantiam intelligat, ſcilicet per ſe, & accidentia per ſe. Repertum eſt itaque nomen ad ſignificandum ſubſtãtiam eo modo, quo a ratione perpenditur, & ipſa ab accidentibus diſcernitur. Hoc autem eſt iſtud nomen Subſtantia, quia dicitur a ſubſtando. Res vero vt informis eſt, ſic apta eſt ſubſtare, hoc eſt, formas recipere, non vt iam formata eſt. Iſtud ergo nomen ſic ſignificat ſubſtantiam vt ſine accidentibus intelligitur, Sed quoniam ſubſtantia ſic vnit ſibi accidentia & recipit, vt idem actu ſint, repertum eſt nomen etiam quod ſignificat ſubſtantiam confuſe, hoc eſt, nõ diſcernendo ab accidentibus, ſed vt ſubſtantia cum ſuis accidẽtibus vnum actu eſt, hoc eſt nomen. Ens Subſtantia enim non ſic eſt, vt ſine accidentibus intelligitur, immo ſic eſt, vt accidentibus informatur, ideoque competenter ei attributum eſt hoc nomen Ens, ſecundum hoc quòd accidentia recipit in ſe. Dicimus itaque, quòd Ens, ſignificat illud idem quod ſubſtã tia, ſed aliter, quoniam ſubſtantia ſignificat diſcernendo, Ens vero confuſe, ſicut dictum eſt. Vnde quamuis Ens, nihil aliud ſignificet, quàm ſubſtantiam, quia tamen ei datum eſt; ſecundũ hoc, quòd accidentia recipit in ſe, inde eſt, quòd hoc nomen Ens, tranſumitur ad nominandum accidentia, licèt ſolam ſubſtantiam ſignificet, velut cum dicitur? Albedo eſt Ens. Si enim vere inſpicias, ſubſtantia ſola propriè eſt, accidens vero ineſt. Dicimus quòd Sum, ſignificat ſubſtantiam, ſed vt de altero dicitur, ſcilicet cum tempore, & in verbali terminatione; & ita per modum actionis. Et quoniam ſubſtantia vnitiua eſt omnium rerum aliarum, & accidentia vnit ſibi, & copulat. Inde eſt quòd, Sum, copulatiuum eſt, eo ſcilicet, quòd ſubſtantiam, quæ ſibi vnit, cætera, & copulat, ſignificet. Quid vero de verbis ſentiamus vocatiuis, loco ſuo explicabimus. Dicit itaque Priſcianus, quòd proprium eſt verbis ſignificare actionem, vel paſſionem, ſiue vtrunque. Sed quia hoc habent verbalia nomina, vt lectio, addit cum modis, & formis, & temporibus. Sed quia hoc totum habet participium, quamuis enim non habeat modos ſecundum vocem, habet tamen modos ſecundum rem, ex adiuncto verbi ſubſtantiui, vt cum dicitur, Lectus ſum, Lectus eſto. Ideo ad remotionem participij, addit, ſine caſu.

De quatuor cauſis defectiuum in accidentibus verbi, & aliarum partium. Cap. LXXVI.

ENumerat Priſcianus accidentia verbi. Sed quoniam quædam verba in quibuſdam accidentibus deficiunt, antequã agat de eis, cauſas defectiuũ oſtendit, tam in hac orationis parte, quam in cæteris. Dicit itaque quòd duplex eſt cauſa defectiuum, neceſſitas naturæ, & caſus fortunæ. Et eſt neceſſitas naturæ, quando, vel ſignificatio repugnat, vt imperatiuus caret prima perſona ſingulari, conſignificat enim imperatorem, & nos non poſſumus nobiſipſis imperare, vel quando natura vocis, vt ab eo quod eſt curſor, prohibet curſrix, fœmininum elementorum inconſonantia dicere. Caſu vero fortunæ deficit accidens, quando nec natura ſignificationis, nec vocis repugnat quin vox in tali accidente proferatur, ſed tamen non inuenitur in eo prolata, vt prex, in ſingulari numero in nominatiuo caſu non dicitur. Neceſſitas itaque naturæ in duo diuiditur. In naturam ſignificati, & conſonantiam elementorum. Igitur pronomina primitiua tertiæ perſonæ carent vocatiuis, repugnante natura, idem ſignificatione, propter quam nata. ſ. reperta ſunt vocabula. Omne enim pronomen huiuſmodi repertum eſt ad ſignificandum in omni caſu ſuo, de quo ſermo eſt extra proprietatem primæ & ſecundæ perſonæ, cum vocatiuus ſemper ſit ſecundę. Eadem quoque cauſa, ſui, ſibi, non poteſt nominatiuum habere. Sic enim repertum eſt, vt ſignificet rem vt patientem, vel in reciproca conſtructione, vt Socrates inuidet ſibi, vel in ea tranſitiua, vt precatur ille, vt ſe cuſtodiat. In huiuſmodi conſtructionibus factis, & non per verba paſſiua, nominatiuus non poteſt ſignificare rem, ſed ſolummodo obliquus. Iccirco vero diximus, non per paſſiua verba, quia ſi per paſſiua fiant, res, vt patiens, poteſt ſignificari per nominatiuum, vt Socrates diluitur a ſeipſo, & ſimilia; licèt fortaſſe, non in huiuſmodi conſtructionibus locum poſſet habere nominatiuus ſui, propter relationem quam conſignat. Similiter interrogatiua, & infinita nomina, vt quis, & aliquis, carent vocatiuo. Semper enim ſignant rem abſentem, vel quaſi abſentem; cum vocatiuus ſignificet ſemper rem finitè, & vt præſentem. Propter inconſonantiam vero dicit deficere, curſtrix, & tonſtrix, expulſtrix, pro quo Cicero inquit expultrix, ſicut tonſtrix, pro tonſrix, cum illa prædicta exigeret analogia. Maſculina enim verbalia in tor, deſinentia, mutatione or, in rix, faciunt ex ſe fœminina, vt amator, amatrix. Per fortunam quoque, id eſt caſu, dicit deficere quædam, & hoc duobus modis, vel quia inuſitata ſunt, vt prex, & ditio, vel quia inconcinna ſunt propter turpitudinem ſoni, vel aſperitatem, vt quoniam turpe eſt dicere meretrix, aſperum nutritrix, dicitur nutrix, per concisionem, cum regula prædicta ab eo quod eſt nutritor, exigeret nutritrix. Turpe quoque erat dicere cum nobis, quia turpiter ſonat, m, ante, n, niſi ſit eiuſdem ſyllabæ, ideoque præpoſterè proferimus nobiſcum, & cauſa eius, mecum, & tecum, & ſimilia: nec enim, mecum, vna pars eſt (vt quidam æſtimant) ſed duæ.

De cauſa differentiæ, qua ſolent quædam taceri, vel contra regulam proferri. Cap. LXXVII.

COncludit itaque, quia per vnum quatuor modorum prædictorum deficiunt plerunque partes orationis. Plerunque autem dicit ideo, quia cauſa differentiæ ſolent etiam quædam taceri, vel etiam contra regulam proferri. Taceri, vt quoniam, fas, non habet genitiuum. Siue enim dicatur, fatis, ſiue, fatis, ſiue faſſis, aliud poteſt ſignificare. Coniunx, vero cauſa differentiæ facit, coniugis, ne videretur ſecunda perſona verbi, coniungo, ſi diceretur, coniungis, quod eſſet regulare. Omnia enim deſinentia in, x, debent mutare, x, in gis, vt rex regis, vel in cis, vt vox vocis, & ſic facere genitiuum. Pone, iterum, cum eſt aduerbium habet accentum in fine, ne videatur verbum eſſe. Venus quoque contra regulam facit Veneris, ne dicatur eſſe verbum, ſi dicatur, veni, quod eſſet regulare. Omnia enim propria in us, correptam deſinentia, regulariter ſecundæ ſunt declinationis. Far, quoque in genitiuo duplicauit, r, ne ſi, faris, diceretur, videretur eſſe ſecunda perſona verbi. Item cum verba ſecundæ coniugationis deſinentia in neo, faciunt præteritum in nui, vt teneo, tenui, maneo facit manſi, ne ſi dicatur, manui, putetur datiuus huius nominis manus. A neo quoque fit neui, ne ſi diceretur nui, putaretur dici à nuo. Eadem etiam de cauſa dicitur fac, dic, duc, fer, ne ſi dicatur, face (quod eſſet analogum, vt lege) videatur ablatiuus huius nominis fax, facis. Sic, & de alijs intellige, non tamen in omnibus vniuocis, idest in quibus vox eſt vna, & diuerſæ ſignificationes ſolet hoc fieri, vt cauſa, ſcilicet differentiæ, vel taceantur, vel contra regulam proferantur, vt quòd canis indifferenter, & nomen eſt, & verbum. Et vide, quòd vniuoca appellat, quæ dialectici dicunt æquiuoca.

De Accidentibus Verbi, & primo de Genere. Cap. LXXVIII.

OStenſis itaque cauſis defectuum, reuertitur ad accidentia verbi, vt de illis agat. Sunt autem octo. Significatio, vel genus, tempus, modus, figura, ſpecies, coniugatio, perſona, cum numero. Quæ duo ſimul coniungit, quia cuicunque parti accidit perſona, & numerus, & econuerſo. Eſt igitur genus Verbi qualitas verborum contracta ex terminatione, & ſignificatione. Nec enim ſola terminatio facit genus, cum eandem terminationem habeant verba diuerſorum generum, vt Actiua, & Neutra, ſimiliter nec ſola ſignificatio. Ideirco de vtroque dicendum eſt. Sunt ergo duæ terminationes Verborum omnium ferè in o, & in or. Ferè, dico propter quædam anomala, vt Sum, & defectiua, vt Memini. Significationes vero verborum ſunt, vel actus tranſiens in rationalem creaturam, vt Video Socratem; vel actus tranſiens in ſola non rationalia, vt Comedo piſcem, vel actus non tranſiens, vt Viuo, vel paſſio illata ab alio, vt Videor a Socrate, vel paſſio nata intrinſecus, vt Rubeo. Igitur actiuum genus eſt proprietas Verbi deſinendi in o, & faciendi ea ſe paſſiuum in or, & ſignificandi actum tranſeuntem in rem rationalem. Neutrum vero genus, eſt, qualitas deſinendi in o, & ſignificandi aliquid, quod non ſit actio tranſiens in homines, quicquid ſignificet, ſiue actionem abſolutam, vt Viuo, vel paſſionem natam intrinſecus, vt Rubeo, vel actum tranſeuntem in rem non rationalem, vt Comedo, præter facio, & noceo, quæ licet ſint neutra vſu, tamen habent actionem tranſeuntem in homines. Paſſiuum quoque genus, eſt qualitas deſinendi in or, & ſignificandi paſſionem illatam ab alio, Commune vero genus, eſt proprietas, vel qualitas deſinendi in or, & ſignificandi vtrumque, ſcilicet actionem, & paſſionem. Deponens vero genus, eſt qualitas deſinendi in or, & ſignificandi vnum ſolum, vel paſſionem illatam ab alio, vel actionem. Et vide quòd hoc accidens genus dicitur ſignificatio, quia ea ſignificatione diſcernitur. Eſt itaque ſignificatio, æquiuocum ad tria, ad ſignificatum, ad modum ſignificandi, ad accidens, quod hic vocatur genus.

De Terminatione ſingulorum generum. Cap. LXXIX.

DIcit poſtea, duas ſpecies terminantium in Actiuam vero, vt amo, neutralem, vt viuo. Meino quidem, & timeo, actiua voce ſignant paſſionem, in paſſiua actionem. Quid eſt enim timeo, niſi quòd mihi timor inenti?? Vel timeor, quid aliud, quam timorem incutio. Addit quoque, quòd verba pertinentia ad ſenſus, vt audio, & video, in actiua voce videmus paſſionem ſignificare, & in paſſiua actionem; hoc autem inde eſt, quia actum cuiuſque ſenſus præcedit quædam paſſio circa inſtrumenta ſentiendi. Antequam enim homo videat, repercutiuntur radij oculorum, & antequam audiat percutiuntur aures voce auribus inſtrepente. Dicimus ergo, quòd huiuſmodi verba actum principaliter ſignificant, ſecundario paſſionem, quæ actum præcedit. Addit quoque deinde, quòd terminatio in or, tres habet ſpecies. Paſſiuam quæ fit ab actiuo, vt amor. Communem vero cuius vna terminatio actionem ſignificat, & paſſionem, vt oſculor. Deponentem, quæ cum actiuo non fiat, alteram tantum ſignificationem retinet, vt ſcilicet ideo dicatur deponens, quia alteram deponit ſignificationem, ſecundum quòd videtur deponens dici, reſpectu communis. Bene autem dicit vnam, & non alteram determinate, quia ſunt quædam quæ ſolam actionem ſignificant, vt loquor, quædam quæ paſſionē, vt naſcor.

De *Actiuis, & Paſſiuis, & eorum conſtructione cum Obliquis.* Cap. LXXX.

ACtiua dicuntur recta, quia ſcilicet non formantur a paſſiuis, ſed paſſiua ab eis; aſſumpta e, enim faciunt ex ſe paſſiua iſtæ perſonæ, vt amo addita r, fit amor. Sed ſunt quædam neutra, quæ ea ſe faciunt paſſiua in tertia perſona, vt aro. Vnde poteſt dici aratur terra. Sed quoniam non ſignificat actum tranſeuntem in rem rationalem, non facit paſſiuum in prima perſona, vel ſecunda, ideoque non eſt actiuum. Si ergo quæratur cuius generis eſt, aratur. Reſpondendum eſt paſſiui, in tertia perſona, non abſolute paſſiui. Illud quoque vidĕdum eſt, quòd verba actiua aliquando ponuntur abſolute, vt amo, aliquando tranſitiue, & non ad homines, vt amo virtutem. Ex ſola ergo potentia indicantur actiua. Ex quo enim poſſunt in homines tranſire, ſi faciunt paſſiuum in or, ſunt actiua, quamuis etiam tranſeant in alia. Sed dicet aliquis, ſecundum hoc Lego, non deberet dici actiuum, quia non legimus homines, ſed ſcripta ipſorum. Nos autem dicimus, Lego Platonem. Vnde Ouidius.

Si quis in hoc artem, populo non nouit amandi.
Me legat &c.

Contendunt enim plerique figuratiue dictum eſſe, legor, idest, ſcripta mea leguntur. Sed quoniam ſignificant actum tranſeuntem in homines, ſiue propriè, ſiue figuratiue dicuntur actiua. Actiua conſtruuntur cum genitiuo, vt abſtineo irarum: vel cum datiuo, vt impero tibi: vel cum accuſatiuo, vt accuſo te: cum ablatiuo, & accuſatiuo, vt video ſolem oculis. Paſſiua conſtruuntur cum ablatiuis, adiuncta eiſdem præpoſitione, vt accuſor a te. Sed vide, quòd præpoſitio non regit ablatiuum, ſed ei deſeruit, quia abſque illa interpoſita, verbum paſſiuum non exigit ablatiuum caſum. Si ergo quæris, quæ pars regit te, dicemus, accuſor. Item paſſiuum conſtruitur cum datiuo, vt ſeruor tibi. Et dicunt quidam, quòd ſit acquiſitiua conſtructio, quia per datiuum, nec agens, nec patiens perſona deſignetur. ſed ea, ad cuius vtilitatem, vel damnum, fit illa paſſio. Cur autem inuenitur actiuum verbum, cum cæteris obliquis ſolis, ſed nunquam cum ablatiuo ſolo. Quoniam ablatiuus cum præpoſitione iunctus actiuo, vel neutro, ſignificat perſonam, a qua fit remotio, vt Fugio a te. Sed iunctus paſſiuo, ſignificat perſonam agentem, vnde & ablatiuus caſus, proprius dicitur eſſe paſſiuorum. Quod quando actiuum verbum accuſatiuo, & ablatiuo iungitur, accuſatiuus ſignificat rem patientem, ablatiuus cauſam actionis, vel tantummodo terminat, vt video ſolem oculis. Illud etiam addit, quòd paſſiua conſtruuntur, & figuratiue cum accuſatiuo, quando ſcilicet per partem totum oſtenditur, vt rumpitur aurem, & eſt ſynodoche. Eſt altera figura, quando in paſſione intelligitur actio, vt Capellæ paſcuntur ſiluas. In hac enim paſſione intelligitur hæc actio, ſcilicet, quòd rodunt ſiluas, eodemque modo dicitur, doceor grammaticam.

De Neutris, & Deponentibus, eorumque ſignificationibus. Cap. LXXXI.

AGit deinde latius de Neutris, quæ cum habeant formam actiui, tamen ſignificationem non habent. Vnde dicit ea contra formam vocis ſignificare, ſicut etiam in cæteris partibus inuenitur, vt cum Thebæ habeat terminationem pluralem, ſignificat tamen rem ſingularem. Populus quoque ſignificat plurale, cum ſit terminatione ſingulare. Glicerium etiam, & ſimilia habent terminationem neutri generis, tamen ſignificatione ſunt fœminina. Ita quoque, & verba, cum videantur quantū ad terminationem actiua, ſunt tamen ſignificatione neutra. Eſt igitur prima ſignificatio neutrorum actio tranſiens in rem rationalem, vt calefacio te, & facio te doctum. & huiuſmodi alia, quæ ſolo vſu neutra

ſunt, cum ſignificatio exigeret, quòd eſſent actiua. Vnde etiam antiqui dicebant, ſacior. Secunda eſt paſſio illata ab alio, vt vapulo a te, & exulo a te. Tertia actio abſoluta, vt viuo, & ſimilia. Quarta etiam ſignificatiua eſt actio tranſiens, ſed non in homines, vt prandeo piſcem. Quinta eſt paſſio intrinſecus nata, vt rubeo, & huiuſmodi alia, quæ licet non egeant obliquis caſibus, tamen, vel more actiui figuratiue iunguntur cum accuſatiuo, vt, ardebat Alexim, vel more paſſiui cum ablatiuo, vt caleo ab igne. Quædam etiam deponentium habent actiuam ſignificationem, vt preſtolor te & tibi, & ſignificat vtraque conſtructio idem. Secunda eſt paſſio illata ab alio, vt patior a te, & mereor a te. Et vide quòd patior, quandoque iungitur cum accuſatiuo, vt, patior malū, ſed improprie. Quòd autem naſcor, & cætera quædam prædicta paſſiuæ ſint ſignificationis, patet ex eo, quòd more paſſiuorum aſſumunt ablatiuum, & datiuum loco ablatiui, vt naſcor a te, & tibi, ſicut ea, quæ actiuæ ſunt ſignificationis, aſſumunt vel genitiuum, vt miſereor tui, vel datiuum, vt meditor tibi, vel accuſatiuum, vt precor Deum. Tertia ſignificatio deponentium eſt, abſoluta actio, vel paſſio intrinſeca. Labi enim & mori, lætari, gloriari, paſſiones ſunt intrinſecæ, ſed abſolutæ: tumulari vero, vagari, vaticinari, actiones quoque abſolutæ, & extrinſecæ. Quarta eſt paſſio nata intrinſecus, ſed tranſiens, vt obliuiſcor tui.

De Abuſionibus verborum in diuerſis generibus.
Cap. LXXXII.

QVædam paſſiua quandoque abſolute ponuntur, & ſic in abuſionibus iſtis citra formam vocis ſignificat. Sed quæritur, cum, videor, ponitur abſolute, vt, videor eſſe bonus, cuius ſit generis. Dicit enim Priſcianus, quòd ſi ſic proferantur, id eſt cum ablatiuo ſunt paſſiua, ſi aliter abſoluta, videtur, quòd paſſiui abſoluti. Actiua quoque ſicut paſſiua quandoque ponuntur abſolute, vt audio acute. Oſtendit deinde aliam abuſionem actiuorum, ſcilicet, quòd quædam ſunt propriè actiua, quæ pro paſſiuis ponuntur, vt lauo pro lauor. Item quædam actiua terminatione ſignificant paſſionem, & econuerſo, vt metuo. Item vnum & idem verbum aliquando ponitur tranſitiue in vna ſignificatione; ſed in alia abſolute, vt ruo, conuenio. Item quando inuenitur in hac ſignificatione, illi conuenerunt, id eſt ſimiliter venerunt, tunc neutrum eſt, ſi vero accipiatur pro alloquor, vt ibi. Vos inquam conuenio ò Iudæi: id eſt alloquor, tunc actiuum eſt. Dicit poſtea, quædam verba eſſe, quæ tam, actiua, quam paſſiua voce ſignificant vnum, & idem, vt mereo, ſecundum antiquos, & mereor, ſed mœreo mœres, vnde mœror facit pro præterito, mœſtus ſum. Mereo autem ſecundum antiquos, (vnde meritum dicitur) faciebat merui. Et puto, quòd licet mereo, res, producat primam, mereo, meruit, corripit eandem, quia tamen eadem vox erat mereo, in vtraque ſignificatione, factum eſt a modernis cauſa differentiæ, vt diceretur, mereor, deponens. Et quoniam in præterito nulla erat æquiuocatio, retinuerunt præteritum, merui. Quando mereor deponens erat paſſiuæ terminationis, dederunt etiam ei pro præterito, meritus ſum, vt dicatur, mereor, mereris, meritus ſum, vel merui. Aliam iterum dicunt abuſionem, quòd quædam verba actiua primæ coniugationis faciunt alias ſe ſecundæ, quæ ſunt abſoluta, vt ſordido illum, id eſt, ſordidum facio. Et inde ſordeo, id eſt ex me fio ſordidus. Eodem modo albo illum, & albeo, duro illum, & dureo, & cætera, quæ ſequuntur. Et vide, quòd lactare, quòd inter cæterem ponit, nutricis eſt, lactere infantis, vnde.

Lacteo lac ſugo, lacto lac præbeo nato.

Similiter, & pendeo, ſuſpenſi eſt, pendo, ſuſpendentis.

Pendeo ſuſpenſus, pendo dum ſublene pondus.

Item quædam mutant genus in compoſitione, quoniam alterius ſunt generis ſimplicia, alterius compoſita, vt facio neutrum eſt, reficio compoſitum, inde actiuum. Et vide, quòd dicit, ſentio, neutrum eſſe, & inde compoſitum. Aſſentior, deponens, & aſſentio, neutrum in eadem ſignificatione. Ideoque notandum eſt, quòd ſentio acceptum pro intelligo, neutrum eſt. Quando vero ad ſenſus pertinet, actiuum eſſe poteſt. Addit quoque, quòd alijs ſignificationibus, id eſt, generibus inueniuntur ſimplicia, in compoſitione genus mutantia, vt patior, deponens. Et inde, impartio, neutrum, & impertior, deponens in eodem ſenſu, ſpicio actiuum, quod quia non eſt in vſu, probat illud, per aſpicio, inde compoſitum, vnde & componitur, conſpicor conſpicaris, deponens, mutata coniugatione. Porrò ex facio, componuntur quædam, quæ pariter mutant, & genus, & coniugationem, vt gratificor. Addit quoque, quòd licet facio in quibuſdam compoſitis mutet genus, & non coniugationem, in quibuſdam vtrumque, tamen ſunt quædam in quibus neutrum eorum mutat, nec etiam accidens, vt calefacio, facio, & ſimilia, quæ in ſecunda, & tertia perſona circa regulam aliorum, quæ triſſyllaba, vel vltra ſunt, acuunt penultimam, quamuis ſit correpta. Item quædam in diuerſo genere, & diuerſa coniugatione, idem ſignificant, vt, labo, quod eſt neutrum, & primæ coniugationis. Et labor, quod eſt deponens, & tertiæ.

De ſecundo accidente Verbi, id eſt de tempore.
Cap. LXXXIII.

TEmpus, (vt antiquis viſum eſt) tribus modis accipitur, generaliter, totaliter, partialiter. Eſt autem generalis diffinitio temporis hæc. Tempus eſt dimenſio moræ, & motus mutabilium rerum, dicta generalis, quia omni tempori, conuenit. Totalis vero diffinitio eſt talis. Tempus eſt ſpacium, quod cum mundo deſinet. Dicitur vero totalis, quia huic toti, ſcilicet tempori conuenit, ita, quòd nulli parti illius. Partialis vero, quam ponit Tullius huiuſmodi eſt. Tempus eſt pars æternitatis, cum alicuius anni menſura, diurni nocturniue ſpacij, certa ſignificatione. Appellat autem æternitatem, illud magnum ſpacium, quod cum mundo incœpit. Dixerunt itaque antiqui, quòd ſecundum hanc vltimam acceptionem. Tempus verbo accidit, quia verbum ſignificat, (vt eis videtur) non illud ſpacium, ſed partes eius. Quod longe aliter mihi videtur. Non enim verba puto conſignificare temporis quantitatem, ſed tempus quando, ſicut ſuperius dictū eſt. De temporis, tamen quantitate, vbique in hoc tractatu fere loquitur Priſcianus, non quòd verbum huiuſmodi tpis ſignificet, ſed qm̄ tps, quando temporum quantitati adiacet, vt per tempus, quod eſt quantitas perſonam de tempore, quod eſt, quando habere poſſumus doctrinam. Si ergo propriè loqui volumus, dicemus verbum præſentis temporis eſſe, vel præteriti, vel futuri. Itaque tempus eſt ſecundaria ſignificatio verbi non communis proprietas. Sic enim principaliter agere, vel pati ſignificat, vt ſecundario etiam quando ſignificat, id eſt, vel in præſenti, vel in præterito, vel in futuro, vt dictum eſt. Primum igitur, quòd tempus accidit verbo, id eſt, accidit ei ſignificare cum tempore.

De diuiſione eius in tria tempora. Cap. LXXXIIII.

DIuidit vero poſtea tempus in præſens, & preteritum, & futurum. Sed quæritur an verbum, quod ſignificat præſens tempus, conſignificet illud præſens, in quo profertur. Quod ſi ita eſt: nunquam veraciter poteſt aliquis dicere, vel iaceo, vel bibo, vel dormio. Ideoque dixerunt alij, quod ſignificat illud præſens, in quo incipit proferri. Alij, quòd conſignificat illud præſens, in quo res ſua agitur. Sed ſecundum iſtos ſemper verum diceret quicunque diceret, lego. Nos tamen dicimus, quòd verbum non conſignificat præſens tempus, ſed ſignificat aliquid in præſenti tempore. Ita quòd non in aliquo præſenti. Poſtea vero diuidit præteritum tempus, in præteritum imperfectum, & pluſquam perfectum. Et vide, quòd hæc diuiſio non ſit propter ſe, tempus enim omne poſtquam perfectum eſt, ex toto, & perfecte præteritum eſt, ſed eſt ſecundum actiones noſtras, vel paſſiones quaſcunque reliquimus imperfectas, quandoque vero iam pridem perfectæ ſunt, igitur in ſolo præteritio tres voces repertæ ſunt diuerſæ ad deſignandas præteritæ actionis, vel paſſionis differentias, quia præterita ex vi præteritionis ſe noſtræ prorſus offerunt notitię. Et vt certius dicam, quorum ad preteriti naturam ſunt certiſſima, cum pleraque præſentia, & futura debeant eſſe incerta. Pleraque dictum eſt propter neceſſaria. Ea enim quæ contingunt, quatuor modis veniunt. Caſu, vt inuentio theſauri. Libero arbitrio, vt legere. Facilitate naturę, vt calami contritio. Natura, vt hominem mori. Sed ea ſola, quę natura eueniunt ineuitabilia, & ideo certa ſunt. Cætera enim pręſentia, & futura incerta ſunt. Ideoque non ſunt voces diuerſę a Latinis repertę ad deſignandas varietates pręſentium, & futurorum. Græci tamen diuidunt futurum in duo, in infinitum futurum, & paulopoſt futurum. Nos autem hoc melius per adiunctum determinamus, vt legam in proximo, & huiuſmodi.

De Inſtanti. Cap. LXXXV.

INſtans eſt indiuiduum, quod vix ſtare poteſt. Dicunt quidam, quòd agit hic de duplici præſenti. Ad cuius rei intellectum dicendum eſt, quòd præſens aliud eſt ſimplex, aliud compoſitum. Simplex vero præſens eſt, de quo nihil eſt præteritum, nihil futurum. Sed in vno ſimplici præſenti nihil agi poteſt, ſtatimque tranſit, vnde tale præſens non tõ ſignificatur a verbo, niſi ſubſtantiuo, vel vocatiuo. Hoc autem ſimplex ſic deſcribitur, quod cum ſit finis præteriti, eſt initium futuri: vel ita, quod cum incipit, ſtatim eſſe deſinit. Præſens quoque compoſitum eſt, cuius pars præterit, pars futura eſt, & pars exiſtit. Sed tamen illud compoſitum dicitur præſens, propter ſimplicem ſui particulam, quæ exiſtit. In tali vero præſenti poteſt aliquid fieri, vnde & dicunt tale præſens a verbo ſignificare, legunt itaque literam de ſimplici præſente ſic. Inſtans, id eſt ſimplex, præſens eſt indiuiduum, quia caret partibus, & addit quod vix ſtare poteſt. Quoniam, ſcilicet ſtatim tranſit, & aliud ſuccedit: vnde quia tam ſimplex eſt, quòd nihil in eo perfici poteſt, nominatur a quibuſdam, inſtans imperfectum. Aliter enim actus in eo adhuc eſſe non poſſet. Alij tamen aliter legunt.

De temporibus per ſingulos modos diſtinctis.
Cap. LXXXVI.

DIcit itaque indicatiuum modum habere omnia tempora, quia ſignificat talem affectum animi, id eſt, indicationem, qui omni tempori conuenit. De imperatiuo rurſus adiungit, quoniam in præterito deficit. Natura enim imperandi fert, vt vel in præſenti, vel in futuro aliquid ſemper imperemus fieri, nunquam autem in præterito. Dicit tamen apud Græcos imperatiuũ eſſe præteriti. Natura aliquando imperamus de re non exiſtente, vt in tempore futuro perfecta ſit, & tranſacta, vt ſi alicui imperẽ, prima hora cras aperta ſit porta, impero, vt cras prima hora præterierit actus aperiendi portam. Nos autem ſenſum hunc complemus circumlocutione. De optatiuo dicit, quòd tempora habet omnia, quamuis omnis optatio ad futurum pertineat. Habet igitur præſens, & præteritum, non quòd rem præſentem, vel præteritam deſideremus, ſed quoniam, vt præſens, vel vt præterita ſit optamus, & iniuncta quidem dicit eſſe, & præſens, & præteritum imperfectum, propter cognationem, quæ maxima eſt inter ea, ex eo videlicet, quòd vtrunque imperfectum eſt. Præſens enim imperfectum ideireo eſt, quoniam de eo aliquid futurum eſt. Item præteritum perfectum, & pluſquam perfectum merito coniuncta ſunt, quoniam vna, & eadem voce licet optare rem, vel pauloante, vel multoante perfectam. De ſubiunctiuo autem modo, dicit, quòd diſiuncta tempora non habet prorſus apud Latinos, cum coniuncta quædam habeat apud Græcos. Ad vltimum vero agit de infinitiuo modo, dicens, quòd habet coniuncta tempora, præſens, & præteritum imperfectum, eo quòd vna voce infiniti deſignatur vtrumque iſtorum. Et rurſus coniuncta habet præteritum perfectum, & pluſquam perfectum. Habet autem infinitiuus vim nominis ipſius rei, & in ſignificatione, & in conſtructione: vt enim nomen rei ipſius, verbi ſignificat actionem, vel paſſionem, non determinando illam ineſſe alicui, ſic & infinitum. Cum enim dico. Legere eſt vtile: non determino illam actionem alicui ineſſe. Rurſus vt nomen rei verbi conſtruitur cum verbo ſubſtantiuo, & nomine ad deſignandum qualitatem actionis, ſic & verbum infinitum. Dicimus enim, Legere bonum eſt, quomodo lectio bona eſt. Item omnes alij modi reſoluuntur in infinitum. Quiſque etenim aliorum reſoluitur per verbum deſignans ſui animi affectum, & per ſuum infinitum, vt quoniam lego indicatiui modi eſt, reſoluitur per verbum indicationis, quod eſt, indico, & per ſuum infinitum, lego enim nihil eſt niſi quòd me legere indico. Idemque in cæteris modis.

De Gerundijs. Cap. LXXXVII.

FInito itaque tractatu de modis verborum, agit de gerundio. Non quòd illud verbum eſſe indicet: ſed quia Donatus, & ſui, reputauerunt illud eſſe verbum. Gerundia igitur ſiue participalia ſunt ſecundum quoſdam deſinentia in di, & do, & dum, vt legendi, legendo, legendum. Supina vero deſinentia in um, & in u, vt lectum, lectu. Secundum Priſcianum vero iſta quinque omnia gerundia ſunt, vel participalia, ſed diuerſis de cauſis ſic vocata. Dicuntur enim gerundia, quia gerunt ſignificationem ſui verbi, vel quia ex maxima parte gerunt ſignificationem vtramque, ſcilicet actiuam, & paſſiuam. Quod eſt quando ab actiuis, & communibus fiunt, vt venio cauſa videndi, id eſt vt videam, vel videar. Similiter venio viſu, id eſt de loco vbi viſus ſum, vel vidi, ſic & in ſimilibus. Participalia vero dicuntur, quia ſunt ſimilia participijs, quæ ſemper ſupponuntur, id eſt ab aliquo verbo deriuantur, vel quia ſimilia ſunt participijs. Hæc igitur gerundia a quibuſdam verba vocantur, quoniam loco verborum ponuntur. Vbi enim ponimus terminationem in di, ponunt Græci infinitiuum verbum, cum genitiui articulo. Vbi nos in do, ponimus, ponunt infinitiuum cum datiui articulo. Vbi nos in dum, ponimus, illi ponunt infinitiuum cum accuſatiui articulo. Item conſtruuntur cum eiſdem obliquis caſibus, cum quibus, & verba, & eodem modo, id eſt tranſitiue, & reciproce. Et hoc eſt quare quibuſdam verba videantur eſſe. Quibuſdam autem econtrario videtur, quòd cum non ſignificent tempus, verba eſſe non poſſunt. Rurſus adiungitur quibuſdam eorum præpoſitio per appoſitionem, vt in legendo, & ad legendum, quod non fit cum verbo.

Quod Gerundia ſunt nomina non verba.
Cap. LXXXVIII.

NOs autem Priſcianum ſequentes, gerundia dicimus eſſe nomina, illud tranſlata ad ſignificandum, quod verba tempore, & vt habeant conſtructionem ipſorum. Illud etiam dicimus, quòd tria eorum terminantia in di, do, dum, generis ſunt neutri, & tripto⟨t⟩a, & ſingularis numeri. Et vide, quòd ſingularis numeri dicuntur, propter ſolam terminationem, cum indifferenter conſtruantur cum ſingulari, & plurali numero, vt Legendo Virgilium, & Legendo libros vigilo. Eſt autem terminatio in di, genitiui caſus, terminatio in do, ablatiui, terminatio in dum, accuſatiui: vnde præpoſitiones eis apponuntur. Illa vero gerundia, quæ terminantur in um, & in u, generis ſunt maſculini, & illud in um, accuſatiui caſus, illud in u, ablatiuus verbalis nominis quartæ declinationis. Sed dicet aliquis Priſcianum eſſe contra hoc, qui in ordine caſuum præmittit accuſatiuum ablatiuo, cum gerundij terminatio in do, quæ eſt ablatiui caſus, præmittatur ei, quæ eſt in dum. Nos autem dicimus hoc ideo factum, quia loco eius ablatiui ponebant Græci datiuum articuli cum infinito verbo, datiuus autem præiacet accuſatiuo. Dicet iterum aliquis, non poſſe fieri, ut hæc ſint nomina, quia neque ſubſtantiua ſunt, quia per ſe poni non poſſunt, adiectiua non, quia non adiunguntur alijs nominibus intranſitiue, quod non adiectiuis habet conuenire. Sed nihil nocet hoc, non enim omnia nomina ſubſtantiua dicimus eſſe, vel adiectiua. Rurſus, quòd cum quolibet genere, & perſona, & numero conſtruuntur hoc non nocet, cum iſtud ſit tranſitiue. Verum quia poſſunt gerundia verba videri, qui hoc eſtimant corripiunt terminationem in do. Vnde ſi quis quærat, an in verſu gerundium terminans in do, debeat ſemper produci, analogice quidem deberet, ſed tamen propter vſum autorum indifferenter ponendum eſt. Probat tamen, quòd gerundia nomina ſunt, ex eo, quòd terminantia in do, & in dum, aſſumũt ſeparatim præpoſitiones.

De conſtructione Gerundiorum. Cap. LXXXIX.

SEd quæritur cum gerundia exigant eoſdem caſus, quos & ſua verba. An debeat dici, In conuertendo dominus captiuitatem Syon, cum quo eum conſtrueretur ibi, dominus. Gerundium enim cum nullo caſu videtur debere conſtrui, niſi cum obliquo caſu, cum quo, & ſuum verbum. Sin autem dicatur. In conuertendo dominum, (vt magiſter Anſelmus voluit) videbitur, quòd dominum habeat ſignificare rem, vt patientem, cum tamen domini ſit conuertere non conuerti. Dicamus ergo, quòd quia conuertendo ſignificat tam actionem, quam paſſionem, ideirco poteſt conſtrui cum dominum, vt ille caſus ſignificet perſonam agentem, cum captiuitatem, ſicut iſte caſus ſignificet rem, vt patientem. Et quoniam legendus, da, dum, quando nomen eſt, habet quoſdam obliquos caſus eoſdem in voce cum gerundijs terminantibus in di, & in do, & in dum, quando ponuntur in vi nominum, conſtruuntur cum dictionibus eiuſdem caſus, eiuſdem generis, & eiuſdem numeri, vt cauſa legendi Virgilij vigilo, & amandæ virtutis, & emendi mancipij. Cum vero in vi gerundiorum ponuntur, indifferenter conſtruuntur cum omni genere, & numero, & cum eo caſu, cum quo, & ſuum verbum, vt legendum eſt Virgilium, & Muſam. Et quæritur cum dicitur, legendum eſt Virgilium, & ſimilia cum quo conſtruitur. Cum enim ſit accuſatiuus nõ videbit poſſe conſtrui cum, eſt, verbo intranſitiue. Et licet quidam dicant, q̃ gerundium ſit accuſatiui caſus. ex vi tñ gerundij conſtruitur intrãſitiue cũ, eſt, & cũ accuſatiuo Virgiliũ tranſitiue.

Alij vero dicunt, quòd eo legendum, ibi ponitur imperſonaliter, vnde cum hoc verbo eſt, intranſitiue conſtruitur. Alia quoque differentia, quòd gerundia ſi ſint ab actiuis, vel communibus verbis, ſignificant vtrſque, ſcilicet actionem, & paſſionem, Vnde Virgilius, cantando, actiue poſuit in Buccol. Cantando tu illum, aut vnquam tibi fiſtula, &c. id eſt dum cantares, & paſſiue ibi. Cantando rumpitur anguis, id eſt, dũ cantatur, hoc eſt dum incantatur.

De Supinis. Cap. XC.

AGit poſtea de Supinis. Dicitur ergo, quòd deſinens in um, eadem habet ferè ſignificationem quam deſinens in dum, cum, ad, præpoſitione. Quid eſt enim, vado venatum, niſi ad venandum, ferè tamen dicit, quia non ſolum actionem ſignificat, ſed etiam locum, vt vado venatum, id eſt, ad locum in quo vener, quemadmodum, & propria ciuitatum nomina ſine præpoſitione ſignificant ad locum, vt vado Romam, nam cum ponitur in vi accuſatiui huius nominis venationem, quæ ſignificat, non ſecundum quod inhæret, ſed nominando. Venatum vero ſupinum quidem venationem ſignificat, ſed ſecundum quod inhæret. Addit quoque, quòd ſupinum terminans in u, ablatiuus eſt nominis ipſius rei, & debet poni ſine præpoſitione, vt venio, venatu. Similiter venio auditu miſſam, & ſimilia. Et vide, quòd quia legendi actionem ſignificat, & paſſionem, ideo poteſt conſtrui, & in vi actiua cũ accuſatiuo, ad modum ſui verbi actiui: vt cauſa legendi Virgilium venio, & in vi paſſiua cum ablatiuo, ad modum verbi paſſiui, vt venio cauſa legendi, ab aliquo, id eſt vt ab aliquo legar, Idemque de cæteris notandum eſſe iudico.

De verbis imperſonalibus. Cap. XCI.

IMperſonalia conueniunt cum infinitiuis verbis, in hoc, quòd & hæc, & illa, carent numero, & perſona, tamen dicitur imperſonale, nõ quòd omnino nullius ſit perſonæ. Omne enim verbum imperſonale tertiæ perſonæ eſt, ſaltem terminatione, ſed quoniam perſonam non diſcernit, ſed poteſt indifferenter adiungi, & primæ, & ſecundæ, & tertię perſonę ſic, curritur a me, & a te, & ab illo. Nec eſt nouus modus verbi, ſed vnum verbum per ſe, ſicut frequentatiuum, & inchoatiuum. Vnde & omnes modos ſuos habet ſicut, & alia verba, & in eiſdem temporibus deficiunt modi imperſonalium in quibus, & perſonalium. Si quæratur cuius generis ſit verbum imperſonale paſſiuæ terminationis, vt curritur. Putamus dicendum eſſe neutri, quoniam nec actiue, nec paſſiue ſignificare videtur. Si opponatur ergo terminantur in o, & non facit ex ſe paſſiuum. Dicemus illud dictum eſſe de verbis integris. Si quæratur iterum an ſignificet actionem, vel paſſionem, videtur magis, quòd actum ſignificet, cum dicat autor, imperſonale hanc differentiam ad infinitum habere, quòd infinitum quidem eget altero verbo, vt Volo legere. Imperſonale vero actum perfectum ſignificat, vt Curritur a me, pro curro. Et dicimus quoniam eiuſdem coniugationis eſt, cuius & verbum perfectum a quo deſcendit. Item præter illam conſtructionem quam habet cum ablatiuo inte poſita præpoſitione, exigit etiam eundem obliquum quem & illud, vnde rationabiliter videtur dici, legitur ab illo Virgilium.

De conſignato temporis in verbo ſubſtantiuo, & vocatiuo. Cap. XCII.

EXequitur deinde cognationem temporum. Dicit itaque, quòd præſens tempus habet cognationem, cum præterito imperfecto, & futuro, cum illo, quia præſens tempus imperfectum adhuc eſt cum futuro; quia aliqua pars præſentis adhuc futura eſt. Omne itaque verbum tale præſens conſignificat, cuius pars præterijt, pars futura eſt, excepto, ſum, verbo, quod ſimplex præſens conſignificare videtur, non enim tam breue momentum eſt, in quo res non exiſtat. De hoc autem verbo dicit, quòd Græci vocant ipſum hipapicticon, id eſt ſubſtantiuum. Dicunt quidam tamen, quòd ibi debet eſſe epracticon, quaſi extra actionem, ſed prior literapræualet. Et ſum, quia tale præſens conſignificat, quod & ſimplex eſt, & perfectum, & cui nihil deeſt, quoniam nihil eius futurum eſt. Inde fit, vt poſſit coniungi cum participio præteriti temporis, ad complendum præteritum perfectum paſſiui verbi, vt amatus ſum, vt verborum ſimilium paſſiuis, cuiuſmodi ſunt deponentia, vt locutus ſum, & communia, vt criminatus ſum. Sicut enim, ſum, ſimplex præſens conſignificat, ſic & nominor verbum vocatiuum, cum enim dico Nominor Socrates, nihil aliud dico, niſi, quòd nomen meum eſt Socrates, quod per ſingula momenta verum eſt. Sed ſi dicam: nominor ab illo, quoniam ſignificat paſſionem, quæ in ſimplici præſenti non poteſt inferri, ideo ſignificat præſens compoſitum.

De propria ſignificata verbi ſubſtantiui. Cap. XCIII.

AT videndum eſt, quòd ſubſtantia vnitiua eſt omnium aliarum rerum, & ſibi, & inter ſe, ſicut quòd capillo vnita nigredo, longitudo, criſpitudo. Subſtantia itaque capilli his omnibus ſubiecta eſt, & aliorum ſibi, & inter ſe, adeo hæc omnia vnit, quòd viſus hæc omnia ſimul confuſe, & quaſi vnum comprehendit, ſtatum nigredinis non diſcernendo a ſtatu longitudinis, vel criſpitudinis, nec aliquid etiam iſtorum diſcernendo a ſtatu capilli, vnde hæc omnia vnita ſunt in eo, quod eſt videri. Hæc tamen omnia diſcernit inter ſe ratio, quoniam poteſtas animi eſt coniuncta ſeparare, & diſiuncta coniungere. Ad diſcernenda itaque decem rerum genera, reperta ſunt decem vocabula generaliſſimorum, ſicut in his, quæ ſuperius notata fuerunt de ſignificatione ſubſtantiuorum diximus. Ad ſignificandum vero ſubſtantiam, vt vnitiua eſt aliorum, ſibi & inter ſe, repertum eſt hoc vocabulum Ens. Subſtantia namque nec ſine formis eſſe poteſt, nec formæ ſine ſubſtantia cui ſunt vnitæ. Iccirco Ens, merito dicitur ſignificare ſubſtantiam, vt aliarum vnitiuam, & ſibi, & inter ſe. Accidentia enim non propriè dicuntur eſſe, ſed ineſſe, hoc ergo vocabulum Ens, ratione ſignificationis de accidente non dicitur, ſed tranſſumptiue ſolummodo ratione nominationis. Porro Sum, verbum ſubſtantiuum, hoc idem ſignificat, quod & Ens, ſed vt dicitur de altero, & hoc vnum intereſt. Sum, ergo ſignificat ſubſtantiam, vt formis tam ſubſtantialibus, quam accidentalibus ſubſtat. Ideoque copulatiuum eſt quorumlibet ſubſtantialium, vel accidentalium cum ſubſtantia ſubiecta, vel etiam inter ſe, cum cætera verba ſeipſa ſolummodo copulent cum ſubiectis, & non alia, vt Socrates legit, & conſimilia. Sed quæritur, quomodo hoc verbum ſubſtantiuum Sum, ſignificat hoc idem quod Ens, ſiue ſubſtantia, cum hoc generaliſſimum ſit, verbum autem ſubſtantiuum, (vt dicit Priſcianus in primo minoris) propriam vniuſcuiuſque rei eſſentiam colligit. Vnde ſicut dictum eſt, ſubſtantia inquantum generaliſſimum, ſignificat ſubſtantiam eo modo, quo a ratione perpenditur, ſcilicet inquantum ab accidentibus diſcernitur, non autem hoc modo ſignificat ſubſtantiam hoc generaliſſimum Ens, ſed ſubſtantiam, id eſt rem, vt formis ſubſtantem, ſecundum, quòd dicitur a ſubſtando. Sic & hoc verbum ſubſtantiuum Sum; ſignificat ſubſtantiam, vt dicitur de altero. Vel (vt Priſcianus vult) colligit eſſentiam vniuſcuiuſque rei propriam, id eſt ſignificat ſubſtantiam, vt vnitiuam aliorum ſibi, & inter ſe, hoc eſt formarum, & propriarum qualitatum rerum.

De ſignificatione verbi ſubſtantiui. Cap. XCIIII.

POrrò ſicut ſubſtantia eſt vnitiua aliarum rerum ſibi, & inter ſe, ita quoque, & ſubſtantia vnitiua eſt nominum ſibi, & cæteris rebus. Nomina namque primò ſubſtantijs fuerunt impoſita, & ipſis per impoſitionem vnita. Vide ergo, quòd quia ſubſtantia albedine participat, repertum fuit hoc nomen albus, alba, album, ad nominandum ſubſtantiam, ex eo, quòd albedine participat. Vt autem cognoſceretur quid eſt, quo participat ipſa, & vnde dicitur alba, repertum fuit hoc nomen albedo, ita vt inuentionis ipſius cauſa, quodammodo eſſet ſubſtantia. Conſtat enim, quòd hoc nomen, albus, primum repertum eſt, antequam hoc nomen, albedo, inuentum eſſet: hoc enim ex illo per deriuationem habet formam. Sicut ergo repertum fuerat verbum ſubſtantiuum ad ſignificandum ſubſtantiam, ſecundum quòd aliarum rerum ſibi, & inter ſe vnitiua eſt, ita quoque repertum fuit verbum vocatiuum, ad ſignificandum ſubſtantiam, vt ipſa nominum ſibi, & cæteris rebus vnitiua eſſet. Ideoque in prima, & ſecunda perſona copulatiuum eſt nominum, & ſubſtantijs, & cæteris: vt vocor Socrates, nominaris Apolonius. Itaque verba ſubſtantiua, & vocatiua dicuntur ſimilem vim habere, Tum quia ſubſtantiam ſignificant, vt aliarum rerum, vel nominum eſt vnitiua. Tum quia hæc ſola aliorum cum alijs ſunt copulatiua. Illud quoque addit, quòd aliqua verba ſunt inter præteritum, & futurum, id eſt tale præſens ſignificant, quod neque eſt præteritum, neque totum futurum. Vnde concludit, quòd præſens tempus, quaſi quodam puncto, coniungit præteritum, & futurum.

De cognatione temporum, & vocum eorum.
Cap. XCV.

OStendit deinde, quod ex præſenti tempore naſcitur præteritum imperfectum. Quoniam cum, quod præſens eſt, ſi ad finem non perducatur, exinde poterit dici præteritum imperfectum. Vel de vocibus legatur, vt ex præſenti tempore, id eſt ex voce præſentis naſcatur vox præteriti imperfecti propter cognationem, quæ inter illa duo tempora eſt, cum vtrumque, ſcilicet ſit imperfectum. Item ex præſenti naſcitur præteritum perfectum, quod etiam ſit ratione cognationis. Quoniam dum præſens eſt actio, iam aliquid eius præteriit. Poſtquam vero præſens terminatur, omnino & perfecte eſt, exinde præteritum perfectum eſt, vt autem naſcatur à præſenti, mutat plerumque quaſdam literas præſentis, id eſt principales, vt ago, egi, meditor, vt doceo, docui. Vel etiam mutat tempora, vt lego, legi. In præſenti namque prima ſyllaba corripitur, in præterito autem producitur. Item quandoque par eſt in ſyllabis cum præſenti, vt lego, legi, quandoque excedit, vt do dedi. Porro præteritum pluſquam perfectum naſcitur à præterito perfecto, ſiue de ipſo tempore, ſiue de vocibus legatur hæc cognationis ratione: quoniam cum actio nuper perfecta iam vetera fuerit, tunc opus eſt voce præteriti pluſquam perfecti. Addit deinde, quod futurum naſcitur ex præſenti, quod de temporibus non poteſt legi. Nec enim præſens tempus ſit futurum, ſed econuerſo. Legatur ergo de vocibus, vt vox futuri; ſicut & vox præteriti imperfecti, dicatur formari à voce præſentis, nec ſine cauſa, cum præſens ſit medium præteriti imperfecti, & futuri. In hoc enim quòd pars præterita eſt, ſimilis eſt præterito. In hoc autem quòd pars futura eſt, ſimilis eſt futuro. Vel præſens eſt medium, id eſt, copula præteriti & futuri. Concludit itaque, quòd tam præteritum imperfectum, quam futurum, naſcitur ex præſenti. Ideo vtrumque ſeruat conſonantes præſentis, vt dico, dicebam, dicam, in omnibus iſtis ſeruata eſt c. litera præſentis. Quoniam vero pluſquam perfectum à perfecto naſcitur, ideo quoque conſonantes ipſius ſeruat, vt dixi, dixeram. In modo tamen ſubiunctiuo, futurum ſeruat conſonantes præteriti perfecti, vt dixero. Nam nec nullam cum præterito videretur habere cognationem, quo minimam, & quaſi vltimam habet cognationem, ideo quoque in ſubiunctiuo, quaſi fere vltimo, formatum eſt rationabiliter futurum à præterito. Vnde etiã in pleriſque verbis, ex participio præteriti temporis, formatur participium futuri, vt amatus, amaturus. In pleriſque dictum eſt propter neutra, quæ carent participio præteriti temporis, vt venio, tamen alibi dicit participium futuri naſci ab vltimo ſupino, vt ab amatu, addita rus, ſit amaturus. Quoniam eiuſdem enim formæ ſunt participia præteriti temporis, & ſupina, poteſt fieri, vt ab vtroque eorum formetur participium futuri. Item propter cognationem futuri temporis cum præſenti, naſcitur quoque participium futuri temporis, à participio præſentis, vt amans, amantis, amantis, in dus, ſit amandus. Confirmat autem cognationem ſupradictam, tam temporum, quam vocum anomalorum, id eſt, irregularium, vel inæqualium declinatio, vt quòd à fero, anomalo ſit ferebam, & à præterito, tuli, tuleram. Idem quoque ſit in participijs, vt à latus, laturus, à ferens, ferendus. Quamuis in ſum, anomalo non ſit cognatio in voce præteriti imperfecti, & futuri, & præſentis, vt ſum, eram, ero. Prædictam temporum cognationem probat ex eo, quòd infinita verba à præterito habent participium futuri, per quod & infinitum futuri ſuppletur per futurum infiniti.

De Speciali defectu quorundam verborum in quibuſdam temporibus. Cap. XCVI.

SVnt autem quædam verba, quæ carent præterito perfecto, & pluſquam perfecto, & futuro ſubiunctiui, quod à præterito naſcitur, vt deſinentia in ſco, ſi tamen ſint inchoatiua, quod dictum eſt propter poſco, & diſco, & paſco, quæ habent præterita, cum non ſint inchoatiua, licet habeant formam inchoatiuorum. Et vide quidem verba inchoatiua principaliter ſignificant, quod ſua primitiua ſecundario inchoationem ſecundario. Addit quoque de meditatiuis, quòd in prædictis temporibus deficiunt. Tamen in Euangelio inuenitur eſurierit, à meditatiuo, quod eſt eſurio, id eſt, meditor edere. Meditatiua quoque principaliter ſignificant, quod ſua primitiua ſecundario meditationem, vtraque vero alia ratione præterito carent, alia ratione futuro. Quoniam ſignificant inchoationem actus, vt calefacio, vel vt meditationem, vt meditatiua. Præteritum vero ſignificat actionis perfectionem, quæ repugnat eis præteriti natura. Sed futuro ſubiunctiui carent, quia ſua origo deficit, id eſt præteritum. Sunt & alia verba, quæ ſolo vſu deficiunt in quibuſdam temporibus, non repugnante ſignificatione, vt fero, ſiſto, tollo. Et quædam alia in præterito, inter quæ ponit ſeco. Quod enim dicit Sedulius. Nec minus, & claſſi ſurrexerunt iuſſa tyranni, ſictitium eſt. Hæc autem, quæ in præterito vſu ſolo deficiunt, mutauerunt præterita, vt ſerio, percuſſi, ſiſto, ſtatui, à ſtatuo. Vel, vt quidam volunt, ſteti, à ſto. Sed ſi originalis volunt, ſiſto, habere ſtatui in præterito, ipſum & ſæpe obtinet vim tranſitiui, ſicut ſtatuo, vt Siſte gradum. Cerno, quoque, cum nullam habet ſignificat onis affinitatem cum verbo creſco, mutatur ab eo præteritum creui. Inde compoſitum eſt credo, quaſi cretum do. Nihil enim aliud eſt credere, niſi dare conſiderationem ſucceſſe. Adiungit etiam & alia verba, in quibus tamen præteritum, & omnia, quæ ex ipſo formantur, ſolo vſu deficiunt in paſſiuis, & communibus à deponentibus, in quo aperte eſt contra illos, qui, à meſtus ſum, dicunt eſſe vnum verbum, & huiuſmodi alia. Dicit enim præteritum enim ſuppleri per participium præteriti temporis, & verbum ſubſtantiuum ei adiunctum, vt amatus ſum, vel fui. Et ne tantum de verbis deſinentibus in or, videatur, oſtendit, & hoc contingere in quibuſdam deſinentibus in, o, vt gaudeo gauiſus ſum, quæ neutropaſſiua vocantur. Et volunt quidam facere differentiam inter neutrapaſſiua, & neutropaſſiua. Dicentes illa eſſe neutrapaſſiua, quæ ſunt neutra, & ſignificant paſſionem, vt vapulo. Illa eſſe neutropaſſiua, quæ in parte habent ſignaturam neutri, in parte vero paſſiui, vt gaudeo, audeo, ſoleo, fido, fio. Sunt autem numero quinque. Impersonalia, quæ naſcuntur à ſe, nullo modo habent futurum infinitiui, id eſt ſub vna voce, nec per circumlocutionem, vt pœnitet, pudet, & ſimilia. Sed quæ ab actiuis, vel neutris, vt amatur, vel curritur, habent per circumlocutionem, vt amatum iri. Pleraque neutra ſecundæ coniugationis deficiunt in futuro infinitiui, vt nec per circumlocutionem inueniatur cõpleri, vt tepere, rubere, & ſimilia.

De Tertio accidente verbi, id eſt de Modo.
Cap. XCVII.

MOdus igitur duobus modis conſideratur in grammatica, tum ſecundum rem, tum ſecundum vocem. Et eſt modus ſecundum rem, affectus animi circa actionem, vel paſſionem: Diuerſos enim affectus de actione eadem, vel de paſſione habemus. Aliquando enim afficimur ipſam indicare, aliquando imperare, quandoque optare, quandoque coniungere. Ad hos autem affectus animi deſignandos ſecundario repertæ ſunt quædam vocum collectiones, quæ dicuntur modi ſecundum vocem. Quamuis autem quatuor tantum ſunt affectus animi, quos verba conſignificantur, quinque tamen modi verborum ſecundum vocem eſſe dicuntur. Nam infinitiuus non proprie modus dicitur, cum nullum animi ſecundum ſignificet affectum. Sed hoc vno modos meruit appellari, quoniam omnes alij, qui proprie dicuntur modi, reſoluuntur in ipſum. Et huiuſmodi verba appellantur infinita, quia nec numeros, nec perſonas diffiniunt. Sed cur imperſonalia verba non dicta ſint infinita ratione eadem, puto, quia habent terminationem tertiæ perſonæ, vnde perſonalia poſſent videri: ideo dicta ſunt imperſonalia, vt ipſa nominatio negaret ea diffinire perſonas, quod facere videbatur terminatio. Verba vero infinita non habebant terminationem ob quam viderentur alicuius perſonæ, ideoque non oportuit illa ſic appellari imperſonalia. Dicta autem merito ſunt infinita, quia in conſtructione ſemper ponuntur, cum verbis finitarum perſonarum, & numerorum. Vnde facile videntur perſonas, & numeros diffinire. Verbum autem imperſonale frequenter per ſe, & ſine vllius perſonalis additione ponitur in conſtructione, vt ibi. Curritur ad vocem iocundam, &c. Modus autem à moderando verbum dicitur, quia omne verbum per modos ſuos certiſſime diſtinguitur. Accidit autem verbo modus vterque. Sed modus ſecundum rem accidit verbo, id eſt eius eſt ſecundaria ſignificatio. Modus ſecundum vocem, magis eſt communis quædam proprietas vocum diuerſis perſonis, temporibus, & numeris, eundem affectum animi deſignantium, quàm quòd dici debeat talis collectio vocum. Igitur modi dicti ſunt inclinationes animi, quas varia ſequitur declinatio, in quo & modus ſecundum rem, & modus ſecundum vocem attigit. Bene autem ait declinationem in affectus mentis conſequi, quia collectiones vocum, quæ dicuntur modi ſecundum vocem, repertæ ſunt propter modum ſecundum rem.

De numero, & ordine modorum. Cap. XCVIII.

ADdit poſtea, quòd quinque ſunt modi. Primus quoque dicitur indicatiuus, quo ſcilicet indicamus, quid ſeci-

dum temporum varietatem, vel a nobis agatur, vel alijs. Multas autem interſerit cauſas, quare primus debeat poni, tum quia perfectus eſt perſonis, & temporibus. Et quia cæteri modi ab eo ſortiuntur regulam, ideſt formationem; tum quia & nomina, & verba, & participia ab hoc modo ſoleant deriuari; tum quia prima poſitio verbi facta eſt in prima perſona præſentis verbi indicatiui. Prima enim homo ſuam, quam alterius nouit actionem, & prius præſentem, quam aliam; tum quia eſſentiam rei ſignificat, ideſt rem ſuam ponit, eſſe, vel fuiſſe, vel fore conſignificat, quod cæteri modi non faciunt, ſed affectus deſignant de re nondum exiſtente. Inductione quadam vtitur ad probandum, quòd indicatiuus cæteros modos præcedit, ſicut nominatiuus cæteros caſus, & ſicut præſens tempus præteritum præcedit, & futurum. Et vide, quòd cauſa omnium modorum oſtendit, & ordinationem temporum, quod in tractatu de tempore fecerat. Dicit ergo præſens præcedere, quia in ipſo ſumus, dum de præterito loquimur, & futuro. Et quia ſecundum præſentis temporis notitiam intelligimus præteritum finita. Per hoc enim, quòd cognoſco hunc præſentem actum, ſcilicet Socratem diſputare, intelligitur ipſum quidem diſputaſſe, vel diſputaturum fore. Et oſtendit quot modis fit ex præſenti actu noticia, tribus, ſcilicet modis. Duobus quidem a vero præſenti, vno autem a cogitato, & vnus modus veri præſentis, cum ex illis, quæ videmus in præſenti fieri, nos perpendimus illa, quæ naturaliter ſequuntur ex his, vt cum video ſolem occidentem ſuo motu naturali ſuper terram reuerſurum. Ex cogitato quoque præſenti cognoſcimus futura ſimiliter, vt ſi cogitem diluuium in præſenti quale ſit, ex hac cogitatione conſpicio rationem, ideſt ſimilitudinem futuri diluuij. Addit quoque, quòd indicatiuus iure præcedit cæteros modos, ſicut prima perſona ſecundam, & tertiam: eo quòd illa ſine his, iſtę vero ſine hac eſſe non poſſunt, ſicut etiam ſingularis numerus præcedit pluralem, & ſicut actiuum verbum præcedit paſſiuum. Secundo ponitur imperatiuus, & licet in ſingulari numero prima deficiat perſona, præterito, & deficiat tempore, quia tamen plenam ſine alterius partis adiunctione facit ſignificationem, præponitur rationabiliter optatiuo, qui aduerbio vtinam indiget, vt plenum ſenſum ſignificet. Tertius optatiuus, ante ſubiunctiuum. Non enim ſolo indiget aduerbio ſubiūctiuo, vel coniunctiuo, vt plenum ſignificet ſenſum, verumetiam altero verbo. Quartus ſubiunctiuus, quod nomen ſuum non a ſecunda ſignificatione, (vt cæteri modi) habeat, ſed a conſtructione; quia ſcilicet, vel ſubiungitur, vel alterum verbum ſibi ſubiungit, licet inde plurimas habeat ſignificationes. Nunc enim dubitationem ſignificat, vt ſi videā intelligo, nunc confirmationem, vt Qui mare, qui terras omni ditione tenerent. Nunc ſuaſionem, vt Prodeſt, vt legas. Nunc imperationem, vt Ne facias. Nunc poſſibilitatem, vt Facerem ſi placuiſſet. Infinitiuus etiam, cum perſonis, & numeris deficiat, merito ponitur vltimus, præſertim cum ſicut dictū eſt, nec proprie dicatur modus.

De Quarto accidente: quod eſt ſpecies.
Cap. XCIX.

NVnc ad ſpeciem tranſeundum eſt. Dicit ergo duas eſſe ſpecies verborum, primitiua, ſcilicet & deriuatiua, quas in omnibus ferè orationis partibus dicit inueniri. Ferè, autem dicit propter participium, quod nunquam primitiuum inuenitur. Vox primitiuæ ſpeciei eſt, quæ accepit primam poſitionem a natura. Deriuatiuæ ſpeciei eſt, quæ per quandam elementorum conſonantiam, & ſignificationis conuenientiā, a prius poſitis naſcitur, & prius repertis. Enumerat itaque deriuatorum ſpecies verborum. Quarum prima eſt verbum inchoatiuum. Naſcuntur quidem inchoatiua plerumque a verbis neutris, vt a caleo, caleſco. Fiunt tamen & ab actiuis, vt a cupio, cupiſco. Sunt autem omnia tertiæ coniugationis, & fiunt a ſecunda perſona præſentis, addita co, excepto hiſco, quod ſic dicitur, non hiaſco. Secunda deriuatorum ſpecies eſt verbum meditatiuum, & eſt ſemper quartæ coniugationis, & fit a participio præteriti temporis, vel a ſupino vltimo, aſſumpta rio, vt a lectus, vel lectu, lecturio. Inueniuntur autem primitiua formam inchoatiuorum habentia, vt quieſco, non autem formam meditatiuorum habentia. Opponuntur tamē prurio, & luxurio. Sunt autem vtraque neutri generis. Tertia ſpecies eſt verbum frequentatiuum, & deſinit in to, vel in ſo, vel in xo. Et deriuantur plerumque ab vltimis ſupinis mutatione extrema, u, in, o, vt a ſcriptu ſcripto; a curſu curſo; a nexu, nexo. Significat autem verbum frequentatiuum ſecundario frequētiam. Et vt communiter loquar, omnia hæc verba lego, legiſco; lecturio, lectito; eundem actum ſignificant principaliter, ſed diuerſa ſecundario. Sunt autem omnia frequentatiua primæ coniugationis. Quarta ſpecies deriuatiuorum eſt verbum deſideratiuum, vt viſo, ideſt copio videre. Quinta vero ſpecies eſt verbum diminutiuum, & deſinit in lo, vt ſorbillo, ideſt parum ſorbeo. Sunt præterea quędam imitatiua, vt patriſſo, quod eſt patrem imitor. Enumerat, & pleraque alia nullam certam ſpeciem habentia. Verbum quoque impersonale enumerat, vt ſpeciem deriuatiuorum verborum, vnde apparet, quòd verbum eſt per ſe. Sunt & alia verba, quę ex verbalibus nominibus, vel participijs naſcuntur, vt regno, deriuatur a rex, quod eſt nomen verbale, naſcuntur enim a rego, & a multis alijs quoque nominibus deriuantur, vt a cornice, cornicor. Addit quoque verba quædam deriuari ab aduerbijs, vt perhendinare, ideſt, quod prolongare, deriuatur a perhendine aduerbio, ſi enim dicam, perhendine, ideſt perempta vna die dabo tibi equum, idem eſt ac dicerem, differo tibi librum dare vſque cras, vel poſt cras: ſiſ procraſtino, idem eſt, quod in craſtinū differo.

De Quinto accidente, ideſt figura. *Cap.* C.

POſt ſpeciem vero tractat Priſcianus de figura, hoc modo: Diuidit prius figuram in ſimplicem, & compoſitam, & decompoſitam. Et illud quidem manifeſtum eſt, quòd verba quædam de tribus etiam partibus componuntur, vt perterrefacio. Exequitur poſtea compoſitam figuram, oſtendendo quid vis compoſitionis operetur in verbo. Dicit ergo, quòd in compoſitione mutant coniugationem, vt do das, primæ coniugationis eſt, reddo, dis, tertiæ. Sunt alia, quæ & coniugationem, & genus commutant, vt ſperno, nis, actiuum eſt, & tertiæ coniugationis, a ſpernor, naris, inde compoſitum deponens, & cōiugationis primæ. Oſtendit deinde aliam vim compoſitionis, ſcilicet, ꝙ cauſa cōpoſitionis declinantur intrinſecus. Aliquando namque declinamus compoſita ſine iunctura, vt reclamo, mas. Aliquādo poſt iuncturam compoſitionis, vt perficio, perfeci. Aliquando in iunctura, vt abigo abegi, ſed nunquam iuncturam. Illud quoque addit, quòd quæcunque vocalis fuerit in principio illi perſonæ indicatiui, eadem inuenitur principalis in tota declinatione verbi, excepto ago, egi, & eo, iui. Et vide, quòd iſtud dictum eſt de ſolis regularibus verbis, non autem de anomalis. Componuntur autem verba, vel cum nominibus, vt amplifico ab amplum, & facio, vel cum verbis, vt calefacio; vel aduerbio, vt maledico; vel cum præpoſitione, vt indico.

De Sexto accidente, ideſt Coniugatione.
Cap. CI.

POſt figuram tractat Priſcianus de Coniugatione. Eſt autem coniugatio diuerſorum verborum regularis declinatio. Quæ quoniam modis quatuor variatur, ideo quatuor coniugationes eſſe apud nos dicuntur. Eſt autem prima coniugatio declinatio verborum, a, ante s, vel ris, in ſecunda perſona præſentis indicatiui modi habentium, vt amas, & amaris. Et dicitur prima, quoniam vocali diſcernitur. Secunda eſt, declinatio verborum, e, ante s, vel ris, in ſecunda perſona præſentis indicatiui modi habentium, vt doces, & doceris. Et dicitur ſecunda, quia vocali ſecunda diſcernitur. Tertia declinatio verborum eſt i, correptam ante s, vel e, correptam ante ris, in prædicta perſona habentium, vt legis, & legeris. Quarta eſt declinatio verborum i, productam ante s, vel ante ris, in prædicta perſona habentium, vt audio audis, & audiris. Et dicitur quarta non quia quarta vocali diſcernatur, ſed quia per i, longam diſcernitur, quæ natura poſterior eſt, quam i, breuis, quæ tertiam coniugationem diſcernit. Vt tamen magis proprie loquar, videtur coniugatio eſſe verborum quædam, ſecundum prædictas declinationes ſimilitudo, vt ſit declinationis verborum proprietas, non eorum ſecundaria ſignificatio. Verba ergo, quæ nullo prædictorum declinantur modorum, nullius coniugationis ſunt. Cauſa inuentionis verborum in hoc accidente, eſt communis quædam ipſorum ſimilitudo. Itaque coniugatio dicitur, quia vna, & eadem declinatione plurima coniugantur verba. Et cum decem ſint coniugationes apud Græcos, apud nos tantum quatuor, oſtendit qualiter decem eorum coniugationes ad noſtras quatuor reducantur.

De perſona, & numero. *Cap.* CII.

PErſona, vt ait Boetius, eſt rationis naturę indiuidua ſubſtātia, ideſt res ſingularis, quę ratione vti poteſt. In hac autem perſona tres ſunt diuerſitates. Prima perſona eſt, quę loquitur de ſe. Secunda ad quam ſermo dirigitur. Tertia de qua ſermo eſt. Et non ſolum res rationalis, ſed etiam quęlibet res de qua ſermo eſt, tertia perſona dicitur. Vnde dicit Priſcianus, quòd vna tantum eſt perſona prima, vna tantum ſecunda; plurales autem & diuerſę tertię. Dicitur autem perſona, a perſonando, producta in penultima, ad ſtam imperatiui verbi perſona. Nam hiſtriones in theatris ad repręſentādas

diuer-

diuerſas perſonas, diuerſas quoque ſolebant aſſumere laruas, & diuerſos ornatus pro perſonarum dignitatibus. Vnde etiam & hoc nomen, perſona, ad deſignandam dignitatem tranſlatum eſt, vel honorabilitatem. Ex his quoq; tranſſumptum eſt ad eam, quæ dicitur in arte grammatica. Quòd autem prima dicitur, vel ſecunda, vel tertia, tractum eſt ab ea ſignificatione, ſecundum quam, honorabilitatem, ſiue dignitatem deſignat. Nam poteſt equidem res loquens de ſe, eſſe ſine re, ad quam quis loquitur, vel de qua. Ideoque ratione dignitatis dicitur prima. Illa quoque ad quam quis loquitur, poteſt eſſe ſine ea de qua. Eſt itaque perſona, communis proprietas, non ſecundaria ſignificatio vocum. Prima & ſecunda perſona verborum finitæ ſunt, quia voces harum res, vt præſentes deſignant. Tertia vero infinita eſt, quia caret demonſtratione. Item verba primæ, & ſecundæ perſonæ non adiungunt ſibi nomina per ſe, niſi ſint ſubſtantiua verba, & vocatiua, vt Petrus ſum, Priſcianus vocor. Item prima perſona ſibi, & ſecundam, & tertiam coniungit, vt ego, & tu, & ille legimus. Secunda vero non niſi tertiam concipit, vt tu & ille facitis. Tertia vero non niſi aliam tertiam concipit, vt iſte, & ille faciunt. Addit poſtea, quòd imperatiuus prima perſona ſingulari deficit. Poſtea cur primam perſonam pluralem habeat. Cum enim dico legamus, non mihi impero, ſed aliis quibus me connumero. De infinitiuis quoque, & impersonalibus, & gerundijs dicit, quòd in omnibus deficiunt naturaliter. i. carente hoc ſignificatione, vel inuentione. Verba quoque aliquid ſoni, ad cuius ſimilitudinem ſunt, retinentia, quæ & facticia dicimus, vt tonitrue & ſimilia, in quibuſdam deficiunt ſæpiſſime, ſicut & exceptam ſignificantia actionem, & pluit, tonat, fulminat, non niſi per proſopopeiam in prima, & ſecunda inueniuntur perſona. Poſt hoc addit de numero, ſed de hoc accidente dictum eſt, in tractatu nominis.

De declinatione, vel inflexione verborum.
Cap. CIII.

PRima perſona actiuorum, & neutrorum deſinit in o, quod & in prima coniugatione mutat o, in as, & facit ſecundã, vt beo, beas. In ſecunda autem mutat eo, in es, productam, vt doceo doces. In tertia quoque ſi habeat i, ante, o, abiecta, o, & aſſumpta, s, fit ſecunda vt facio, facis. Quæcunque vero alia littera poſita ante, o, conuerſa, o, in is, fit ſecunda, vt lego legis. Excipiuntur volo, fero, edo, quæ ſunt anomala, de quibus ſtatim autor ſigillatim pertractat. Ait ergo, quod fero cum facere deberet feris, ieris, ne videretur eſſe a ferio, cauſa differentiæ ſyncopatur i, & facit fers, fert. In ſecunda quoque plurali dicitur fertis pro feritis ſyncopata i. In omnibus aliis ſeruat regulam tertiæ coniugationis, niſi in his, quæ a ſecunda perſona ſingulari naſcuntur. Cum autem volo deberet facere volis, dicimus vis, ne ſi diceretur volis videretur datiuus, vel ablatiuus pluralis huius nominis, quod eſt vola, volæ. Tertia quoque perſona debuit eſſe volit, ſed ſyncopata i, dicebant antiqui volt. Nos autem dicimus vult, o mutata in u. Prima autem perſona pluralis habet u, pro i, volumus pro volimus. Secunda quoque pluralis fit a tertia ſingulari, addita is, quod & in cæteris verbis ſolet fieri, vt vult vultis. Tertia vero pluralis ſecundum regulam tertiæ coniugationis, fit a prima ſingulari, o, conuerſa in unt, vt volo volunt. In cæteris autem temporibus ſeruant regulam tertiæ coniugationis. In imperatiuo deficit, quia ſecunda perſona præſentis indicatiui corrupta eſt, a qua ſolet naſci ſecunda perſona imperatiui. Quidam etiam dixerunt hoc verbum carere imperatiuo, eo quòd ſignificat voluntatẽ, quæ debet eſſe libera, cum imperatio cogat, quod nihil eſſe manifeſtum eſt, ea quòd compoſitum ab eo habet imperatiuum, ſcilicet noli, licet volo careat imperatiuo, pro eo tamẽ vtimur ſubiunctiuo velis, lit. Optatiuus eius quoque corruptus eſt, tã in præſenti, quam in futuro. In præſenti idem, quia ſecunda perſona indicatiui, ex qua oritur, corrupta eſt, in futuro propter ancipitem ſignificationem, quæ eſſet, ſi diceretur volam, las, lat, pro quibus dicitur velim, lis, lit. Edo autem cum deberet edis facere, ſyncopata d, & e, & i, coniunctis in ei dyphthongo n, & hac conuerſa in e, productam, facit ſecundam perſonam es, ne ſi diceretur edis, eſſet dubitatio an haberes e, correptam, vel productam. Tertia vero perſona naſcitur a ſecunda, addita t, ne ſi s, mutaretur in t, quod fit in cæteris, vt doces, cet, putaretur eſſe coniunctio, cum diceretur es, et. In plurali autem numero ſeruat hoc verbum regulam tertiæ coniugationis, & in omnibus quæ naſcuntur a prima perſona. In omnibus vero, quæ a ſecunda perſona naſcuntur, corripitur, vt eſto, eſtote, eſſent, eſſe.

De formis præteritorum in generali.
Cap. CIIII.

IN verbis primæ coniugationis, præteritum ſemper excedit ſuum præſens vna ſyllaba, vt amo, amaui. Exceptis duobus, iuuo, iuui, & lauo, laui, in quibus etiam ea his compoſita intelligemus. Et in omnibus diſſyllabis verbis, quibus interpoſita eſt conſonans, ſi ſint pares ſyllabæ, in præterito, & in præſenti, ſemper penultima præteriti producitur, vel natura, vel poſitione, vt iuuo, iuui, tego, texi. Si vero nulla conſonans interueniat in principio, ſemper corripitur penultima præteriti, vt luo, lui. Exceptis iſtis, ſtruo, ſtruxi, fluo, fluxi: neo, neui. Rurſus cum autem à triſyllabis præſentibus fiunt diſſyllaba præterita, producitur penultima præteriti, vt ſedeo, di. In creſcentibus vero præteritis, ſi fiat repetitio principii, tempora penultimæ, & antepenultimæ præſentis, ſeruantur ſemper in penultima præteriti, vt curro, cucurri; paſco, popoſci. Excipiuntur hic pelo, pepuli; tango, pungo, diſco, percello, mordo. Et vide quod in præteritis geminantibus principium, ſemper prima corripitur. Nota quod percello, perculi, ponitur inter ea, quamuis non geminet principium, ſicut nec ſincro, quod puto factum eſſe propter ſimplex cello cecculi, quod cum aliis deberet excipi. Item melius eſt dicere cecidi, quam cedi. Formæ ergo præteritorum octo ſunt. Quarum prima eſt in ui, vt amaui, & eſt quatuor coniugationibus communis. Secunda, quæ eſt in ſecunda, tertiæ tantum, & quartæ conuenit, intercepta u, conſonante, vt cupiui, cupii; audiui, audii. Tertia vero, quæ eſt in ui, diuiſas, communis quoque eſt omni coniugationi, vt ſecui, habui, poſui, aperui. Quarta quæ eſt in ſi, & quinta quæ eſt in xi, conueniunt & ſecundæ coniugationi, vt riſi, auxi, & tertiæ, vt luſi, duxi. Et quartæ, vt hauſi, ſanxi, & uinxi. Sexta vero deſinens in i, antecedente conſonante, quæ in præſenti tempore ante o, uel eo, uel io, inuenitur, communis eſt omni coniugationi, vt iuuo, iuui; video vidi; bibo bibi; reperio reperi. Septima eſt, quæ geminat conſonantem in principio, in prima coniugatione vt dedi. Et in ſecunda, vt momordi. Et in tertia, vt didici. Octaua quæ geminat conſonantem in fine inuenitur in tertia coniugatione, vt credidi. Omnis igitur penultima præteritorum terminantium in vi, producitur, vel natura, vel poſitione. Omnis autem penultima præteritorũ terminantium in ui diuiſas corripitur, vt vetui. Omnis quoque penultima terminantium præteritum in ſi, producitur vel vel natura, vel poſitione, vt riſi, arſi. Rurſus omnis penultima terminantium in xi producitur, quòd ſi habeat e, producitur natura, aliter vero poſitione. Quæ vero ſeruant conſonantes præſentis temporis poſitas ante o, vel io, penultimas habent longas natura, vel poſitione, quantæcunque ſint in præſenti, vt iuuo, iuui. Excipiuntur bibi, & ſcidi, & compoſita ex his penultimas corripientia.

De formatione præteritorum, ac ſupinorum primæ coniugationis. *Cap.* CV.

TRaditis itaque generalibus præteriti perfecti regulis, tradit & ſpeciales regulas ſecundum diuerſas coniugationes. Igitur omnia verba primæ coniugationis, tam actiua, quàm neutralia, a ſecunda perſona indicatiui abiecta s, & addita ui, faciunt præteritum perfectum, vt amas, amaui. Exceptis his, quæ in ui, ſinunt, faciunt, ſubtracta as, a ſecunda perſona, & additis vi, vt domo, crepo, mico, frico, ſeco, ſono, tono, veto, cubo, plico, quod, & plicui facit, & plicaui, neco ſimiliter necui, vel necaui. Exceptis etiam illis quatuor, ſteti, dedi, iuui, laui, Et exceptis quæ cum ſint ea his compoſita remanent primæ coniugationis, vt circundo. Et omnia quæ terminãt præteritum in aui conuertentia ui, in tum, faciunt ſupinum, vt amaui, amatum. Quæ vero in ui, diuiſas deſinunt, ſi c ante o, habuerint, mutant ui, in tum, vt ſecui, ſectum. Cum vero micui debuit facere mictum, non eſt in vſu, quoniam & a mingo, fit mictum. Excipitur plicui quod facit plicitum, & quæ ex eo cõponuntur, vt explicui, explicitum. Cætera vero quæ cum in vi, diuiſas deſinant, non habent c, ante o in præſenti, ui, conuertũt in tum correpta penultima, & faciunt ſupinum, vt domui, domitum, ſteti vero facit ſtatum, ſupinum, penultima producta, quomodo dedi datum, correpta penultima. Et vide quòd omnia nomina a ſto, deriuata, a, penultimam, vel antepenultimam corripiunt, vt ſtatus, a, um, & ſtabilis, ſtatim vero apud Statium inuenitur penultima producta. Compoſita autem a ſto, variè proferunt ſupina, vt aſtitum, aſtatum. Similiter & in cæteris. Iuui quoque facit iutum, & adiuui adiutum, laui quoque lautum.

De formis eorundem in ſecunda coniugatione.
Cap. C V I.

OMnia verba terminantia in eo, ſecundæ ſunt coniugationis, exceptis iſtis, quæ ſunt primæ, meo, beo, laqueo, nauſeo, enucleo, creo, ſereo, aalceo. Et exceptis his duobus quartæ coniugationis, eo, is, & queo, quis, & quæ componuntur ex his. Porro vnum verbum ſecundæ inuenitur in eo, antecedente i, cieo, cuius præteritum eſt ciui, vel cij, ſubtracta v, per ſyncopam: cio, cis, quoque inuenitur quartæ coniugationis, & habet idem præteritum. Illud quoque dicit, quòd in omnibus verbis, ſi præteritum minuat ſyllabas præſentis producit penultimam præteriti, niſi ſyncopam patiatur, vt cieo, ciui, & per ſyncopam cij, rideo riſi. Rurſus omnia verba ſecundæ coniugationis habentia o, conſonantem ante eo, faciunt præteritum conuerſa eo, in i, & ſemper producunt penultimam, vt moueo, moui, excepto conniueo ac ferueo. Supina vero a prædictis fiunt mutata ui, in tum. vt ciui, citum, moui, motum. Omne præteritum terminantium in vi, ſic facit ſupinum. Excipiuntur laui, caui, faui, quę non ſolum mutant vi, in tum, ſed etiam habent au, diphthongum pro a. Excipitur quoque ſeui, ſatum, quod habet, a, pro, e, & ſimiliter compoſita ex hoc, vt inſeui, inſitum, quod habet, i, pro, e. Et vide quòd in omnibus ſupinis, quæ fiunt a præteritis in ui, producitur penultima, exceptis iſtis ſatum, & ſitum, & citum, & itum, & quitum, & compoſitis ex his, quæ oīa corripiuntur, excepto ambitus, quod cauſa differentiæ producit. Ruſus oīa verba ſecundæ coniugationis exeuntia in deo, vocali naturaliter longa, vel ae, antecedente, deo, conuerſa in ſi, faciunt præteritum, vt rideo, riſi, ardeo, arſi. E vero vel i, breuibus poſitis ante deo, producunt eaſdem vocales, & eo, mutata in i, faciunt præteritum, vt ſedeo, ſedi, video vidi. Sin vero prima ſyllaba habuerit poſt mutam aliquam, vel poſt, m, e, vel, o, correptas in aliquam liquidam deſinentes duplicatur eadem prima ſyllaba in præterito perfecto, ita tamen vt, priori geminatarum ſubtrahatur extrema conſonans, vt pendeo, pependi: mordeo, momordi, ſpondeo ſpopondi, vbi etiam, s, in ſecunda demitur ſyllaba. Compoſita tamen ex his non geminant ſyllabam, vt reſpondeo, reſpondi. Rurſus ao, ante deo, habentia, declinantur tunc in præterito per participium, vt gaudeo, gauiſus ſum. Omnia autem ſupradicta verba deo, in ſum, conuertentia, faciunt ſupina, vt rideo, riſum, ardeo, arſum, niſi quòd gaudeo, aſſumpta i, poſt u, facit gauiſum, & ſedeo duplicata, ſ, ſeſſum.

Adhuc de eodem. Cap. C V I I.

OMnia autem alia verba ſecundæ in deo, præteritum faciunt per ui, diuiſas, & eo, mutata in i, & aſſumpta tum, debent facere ſupinum, vt candeo, candui, canditum. Rurſo tamen a neutris ſecundæ coniugationis, quæ faciunt præteritum in ui, diuiſas inuenitur ſupinum, videtur ergo debere dici, recenſitum, penultima correpta. Prandi, vero ſupinum facit pranſum, mutata di, in ſum. Tū videndum, quòd careo facit caſſum, pateo quoque paſſum, licet faciant præteritum in ui, diuiſas. Item omnia verba ſecundæ coniugationis l, vel, r, antecedentibus geo, in ſi, conuerſa, faciunt præteritum, vt indulgeo indulſi, mulgeo mulſi, quamuis proferatur mulxi, cauſa differentiæ, quia a mulceo, quoque fit mulſi. Quæ vero habent ſyllabam naturaliter longam ante geo, mutant geo, in xi, vt lugeo, luxi. Et omnia verba terminantia præteritum in ſi, tam ſecundæ, quam tertiæ coniugationis i, in um, conuertentia faciunt ſupina, vt indulſi, indulſum, Inuenitur tamen indultum, mulſi, mulſum, vel etiam mulctum, torſi, torſum, vel etiam tortum. Excipitur vſſi, quod facit vſtum, in quo per ſimile intelligimus congeſſi, geſtum. Et exceptis illis, quæ habent, p, ante s, vt dempſi, quæ faciunt ſupinum in ptum, vt demptum. Item verba terminantia præteritum in ſi, ſi ſint quartæ coniugationis, mutant ſi, in tum, & faciunt ſupinum, vt farſi, fartum. Verba quoque terminantia præteritum in xi, cuiuſcunque ſint coniugationis conuertentia xi, in ctum, faciunt ſupinum, vt luxi, luctum, traxi, tractum: minxi, mictum, pinxi, pictum: euphoniæ cauſa abiiciunt, n, quamuis vinxi, vinctum, & quædam alia ſeruent. Et excipiuntur flexi, & fluxi, quæ faciunt flexum, & fluxum, & compoſita ex his. Verba vero ſecundæ facientia præteritum in gui, quia neutralia ſunt, non habent in vſu ſupina. Vnum verbum ſecundæ coniugationis inuenitur deſinens in queo, cuius præteritum terminatur in ſi, torqueo, torſi, & compoſita ab eo. Supinum autem eius eſt torſum, ſecundum regulam terminantium in ſi, inuenitur tamen frequentius tortum. Rurſus omnia verba ſecundæ coniugationis in leo, deſinentia, eo, mutant in ui, diuiſas, & faciunt præteritum. vt doleo, dolui: exceptis illis, quæ ante l, habent conſonantem aliam coniunctam ei, in eadem ſyllaba, vt fleo, & exceptis compoſitis ab oleo, vel leo, quod non eſt in vſu, vt deleo, aedoleo, quod tamen fecit aedolui, & redoleo, ſimiliter, & aboleo.

De regulis verborum tertiæ coniugationis quæ deſinunt in io.
Cap. C V I I I.

POſt hoc progreditur ad tertiam coniugationem. Et primo quidem dicit de illis, quæ deſinunt in io, ſed prætermittit aio, dicens i, poſita ante, o, conſonans eſt, in prima perſona, vt aio. Et ſimiliter in tertia plurali, aiunt. Ait vero, dicit eſſe præſens, & poni pro præterito. Ad vltimum dicit non eſſe tertiæ coniugationis, ſicut plerique eſtimant, ſed quartæ, eo quòd imperatiuus eius inuenitur terminans in, i, vt apud Neuium dicentem. An nata eſt ſponſa prægnans, vel ai, vel nega. Addit quoque, quòd vnum inuenitur in io, n, antecedente, inquio. Eſt autem tertiæ coniugationis, quia Terentius ponit imperatiuum eius inque, & ſecundum tertiam inuenitur tota fere eius declinatio. Fere dicitur, quia omne verbum tertiæ coniugationis ſi habet i, ante, o, in præſenti, ſeruatur etiā i, in futuro, vt facio faciam, pro eo ergo, quòd inquio debuit facere inquiam, habet frequentiſſime inquam, deficit autem in ſupino, licet præteritum ſit inquii, inquiſti. Agit autem poſtea de verbis tertiæ deſinentibus in io, ſecundum ordinem conſonantium præpoſitarum. Et primo de illis, quæ habent, c, ante io, Eſt ergo regula, quòd omnia verba tertię coniugationis deſinentia in cio, antecedente, a, mutant eam in e, productam, & abiecta, o, faciunt præteritum. vt facio, feci, iacio, ieci. Compoſita quoque ex his, licet mutant in præſenti a, in i, ſeruant tamen regulam præteriti, quæ eſt in ſimplicibus, vt efficio, offeci. Quæ autem deſinunt in cio, antecedente i, mutant eam in e, & cio, in xi, & faciunt præteritum perfectum, vt aſpicio, aſpexi, excepto elicio, quod facit elicui. Ex illis autem quæ habent, a, ante cio, faciunt ſupina a præſenti io, conuerſa in tum, vt facio, factum; iacio, iactum, niſi quòd compoſita ex his, quæ in præſenti mutant a, in i, in ſupino, a, vertunt in é, vt factum, infectum. Quæ vero terminant præteritum ſuum in xi, conuertentia xi, in ctum, faciunt ſupina, vt aſpexi aſpectum. Elicui vero facit elicitum. Ruſus in dio, inuenitur, vnum tertiæ, fodio, fodi, & ſupinum foſſum. Omnia verba, quæ in di, faciunt præteritum perfectum, ſupina faciunt in ſum, vt prandi, pranſum. Excepto dedi, & ab eo compoſitis. Addit quòd deponentia in dior, faciunt ſupina in ſum, vt ordior, orſum. In gio, autem deſinentia producta antepenultima, & ablata o, extrema, faciunt præteritum, conuerſa o, in tum, faciunt ſupinum. vt fugio, fugi, fugitum. Verba quoque tertiæ coniugationis deſinentia in pio, antecedente ca, mutant, a, correptam in e, productam, & abiecta, o, & producta, i, faciunt præteritum perfectum, vt capio, cœpi. Supinum autem, tam eius, quam omnium terminantium præteritum in pi, vel pſi, vel mi, proferetur per ptū, vt cœpi, captum, ſculpſi, ſculptum, emi emptum. Rapio quoque, & ex eo compoſita proferuntur, per ptum, vt raptum, correptum. Deſinentia in pio, antecedente cu, o, in vi, conuertunt, & producta penul. faciunt præteritum, vt cupio, cupiui. In vi, vero diuiſas faciens præteritum inuenitur vnum, rapio, rapui, & ab eo compoſita. Et præterea ſapio, ſapiui, vel ſapui. Fiunt autem ſupina a cupiui, & ſapiui, mutata vi, in tum, vt cupitū, ſapitū. In rio, quoque inuenitur vnum, pario peperi, & ex eo compoſita. Supinum eius eſt partum, licet dicatur pariturus, aſſumpta, i, In compoſitis tamen mutatur, a, in, e, in ſupino, vt repertum.

De cæteris habentibus vocalem ante, o. Cap. C I X.

DEponentia in rior, inueniuntur duo, & compoſita ab eis, orior oreris, vel oriris, morior moreris, vel moriris, tam ſecundum tertiam coniugationem, quam ſecundū quartam. Supinum ab orior, eſt ortum, licet dicamus oriturus. A morior, cum futuri participium inueniatur moriturus, factū eſt participium præteriti mortuus, geminata, u, pro mortuus, vel mortus, quod magis eſſet regulare. Deſinentia in tio, faciunt præterita per ſi, geminata, ſſ, vt quatio quaſſi, qđ tamē nō eſt in vſu, incutio, incuſſi. Et vide ꝙ licet in quatio, ſcribatur, t, habet tamen ſonum, c. Dicit. n. Remigius, ꝙ quotienſcunque duæ vocales ſequuntur, t, altera quarum ſemper exiſtat, i, habet, t, ſonum, c, niſi præcedat, s, vel, x, vt quæſtio, commixtio. Supina aūt fiunt a præteritis prædictis, i, mutata in ſum, vt quaſſum, vnde quaſſo, as. In tior vnum inuenitur deponēs, potior, tā tertiæ, quam quartæ coniugationis, cuius ſupinum in itū, deſinit penul. producta, potitum. Item verba in vo, diuiſas deſinentia, quacunque antecedente conſonante mutant, o, in, i, &

faciunt

faciunt præteritum perfectum, vt acuo, acui, Exceptis ſtruo, ſtruxi, pluo plui, & ex his cōpoſitis. illa vero ſupina faciunt conuerſa, i, in tum, & producta, u, penul. vt acui, acutum. Excipitur rutum, qd corripit penul. & qd probat erutum, & dirutū, vel etiam rutum, quod habet, i, & qd probat ruiturus. A ſpuo, & metuo, & pluo, debuerunt eſſe ſputum, & metutum, vel metuitum, & plutum, ſed non ſunt in vſu. Cætera vero in uo, terminantia, mutant extremam ſyllabam præteriti in ctum, vt, ſtruxi ſtructū, liqui lictum, excipitur fluxum. Deſinētia in uo, v, loco conſonantis poſita, penultima deſinente in, l, extremā, o, conuertunt in, i, & faciunt præteritum, vt ſoluo ſolui, vocali vero naturaliter longa antecedēte, uo, conuerſa in xi, faciūt præteritum, vt viuo vixi. Quæ vero ex prædictis faciunt præteritum in ui, conuertunt, i, in tum, u, redeunte in vocalem, vt ſolui ſolutum. Quæ vero in, xi, mutant xi, in ctū, vt vixi, victum.

De habentibus conſonantem ante, o. Cap. CX.

Verba deſinentia in bo, vocali longa antecedente, bo, conuertentia in pſi, faciunt præteritum, vt ſcribo ſcripſi. Cætera vero terminantia in bo, mutant, o, in, i, in præterito vt bibi. Excipitur incumbo incubui, & cæt. tertiæ coniugationis compoſita a cubo. Quæ vero ex prædictis terminant præteritum in pſi, mutata pſi, in tum, faciunt ſupina, vt ſcripſi, ſcriptū. Quæ vero terminant præteritum in bi, aſſumunt tum. vt bibi bibitum. Deponentia in bor. deſinentia, mutant bor, in pſum, & faciunt ſupinum, vt labor, lapſum. Deſinentia in co, antecedente, n, abiecta, n, & o, conuerſa in i, faciunt præteritum, producta penul. vt vinco, vici. Si vero, s, præcedat mutant ſco, in ui, niſi ſint inchoatiua, quæ carēt præterito perfecto, vt quieſco quieui, præter conquinīſco. qd facit conquexi, & compeſcui. diſpeſcui, didici, popoſci, & eius compoſita. In co, vero deſinentia, vocali naturaliter longa antecedente in xi, præteritum faciunt, vt dico dixi, i, antecedente vnum inuenitur, parco, qd facit peperci, vel parſi. Ico quoque penul. breui in præſenti profertur, quam producit in præterito, & mutat, o, in i, vt ico, ici, vnde ictus. Supina in ci terminantium præteritum i, in tum, conuertunt, vt vici, victum: eandem etiam regulam ſeruant, liqui lictum, & eius compoſita. Quæ autem in ve, ſyllabam proferūt, præteritum, mutāt eam in tum, vt requieui requietum. Cognoſco vero, & agnoſco, frequentiori vſu faciunt cognitum, & agnitum. Paſco, facit paſtum. Compeſco, depeſco, diſco, & poſco, a præſenti ſupinum faciunt, mutatione o, in i, & addita tū, vt compeſcitum, ſcitum. In xi, autem faciunt ſecundum regulam in xi, terminantium, mutando xi, in ctum, vt dixi dictum, duxi ductū, peperci, vel parſi facit parſum. Deſinentia in ſcor, in antepenul. a vel, e, vel, i, correptas habentia, faciunt ſupina in ctum, vt paciſcor, pactum. Naniſcor nactum, abiecta etiam n, vnde fit quòd habeat, a, penultimam naturaliter breuem, licet producatur poſitione. Alia autem deſinentia in ſcor, habentia in antepenultima vocales naturaliter longas, faciunt ſupina in tum, abique, c, vt naſcor natum. Exceptis defetiſcor defeſſum, comminiſcor commentum, adipiſcor adeptum. Deſinētia in do, ſi habuerint penul. longam naturaliter, do. conuertūt in ſi, vt ludo luſi. Excepto cedo ceſſi, quod geminant, s, & exceptis cedo cecidi, pedo pepedi, & ſido, cuius præteritum non inuenitur, & cudo, quod facit rationabilius cudi, licet ſecundum alios faciat cuſi, & ſtrido, quod facit ſtridi. Quæ vero componuntur a præpoſitione & do, duplicant di, in præterito, vt reddo, reddidi. N, vero ante do habentia, o, mutant in, i, & faciunt præteritum. Et ſi ante, n, habuerint, u, vel, i, amittunt, n, vt fundo fudi, ſcindo ſcidi. Cætera vero ſeruant, n, vt pando pandi, tendo tetendi, tundo tutudi. Cado quoque ne nomen eſſe putetur (dicitur enim cadus cadi) facit cecidi. Illud quoque addit, quòd compoſita a duplicantibus ſyllabas in præterito non duplicant penul. ſyllabam, exceptis compoſitis a do, vt prodo prodidi, vel a ſto, vt reſto reſtiti, vel a diſco, & poſco, vt dediſco, dedidici, repoſco repoſci. Addit vero quòd excipitur, etiā diuidi. Supina vero compoſitorum a do, ſi ſint tertiæ coniugationis, fiunt mutata, o, in i, correptam, & aſſumpta tum, vt reddo redditum. Item verba tertiæ in do, deſinentia, exceptis compoſitis a do, das, do, mutant in ſum & faciunt ſupinum, vt cedo ceſſum. Cado etiam facit caſum, producta tamen penul. Eſt enim regulare, quòd in omni ſupino vel participio præteriti, producitur, a, penul. exceptis ſtatum, ſatum, & ratum. Illud quoque addit habentia, n, ante, do, ſi amittunt, n, in præterito, amittunt eam in ſupino. Et ſi ſit penul. breuis in præterito, geminat, ſſ, vt ſcindo ſciſſum. Sin autem producatur habet vnā ſ, niſi quòd cedo, & pando, faciunt ceſſum, & paſſum, geminata, ſſ. Quod n. dicunt a pādo panſum. (Vnde. Expāſis in cruce manibus) ratione caret. cum dicat autor, quòd pando, & patio, faciunt paſſum. Non eſt ergo dicendum expanſis, ſed expaſſis. Pedo autem ſupinum non habet. Sed comedo facit tam comeſum, quàm comeſtum. Similiter tendo tenſum, & compoſitum inde, oſtendo. Sibiter ſtrido, & ſido, deficiunt in ſupinis. Addit rurſus vnum eſſe anomalum edo es, quod antiqui dicebant, edo edis, penul. correpta, vnde comedo comedis. Supinum autem eius debet eſſe eſum, vel eſtum, quo nunc raro vtimur.

Adhuc de eodem. Cap. CXI.

Omnia verba deſinentia in go. mutata go, in xi, faciunt præteritum, vt pingo pinxi. Exceptis deſinentibus in go, antecedente, r, quæ conuertunt go, in ſi, vt mergo merſi, niſi ſint a regendo compoſita, quæ licet in præſenti patiantur ſyncopam, e, penultimæ, ſeruant tamen eā in præterito, vt pergo, perrexi. Excipiuntur etiam frango, ago, lego, & compoſita inde, quæ ſequuntur ſimplicia in præterito, præter negligo, intelligo & diligo. Pango quoque cum facit pegi, vel pepigi, excipitur, cum facit panxi, de regula eſt. Excipiuntur præterea tango pungo pupugi, quod tamen facit punxi, & compoſita ex his. Supina in ſi, terminantes in præterito, per ſum, proferunt, vt merſi merſum. Alia vero omnia in gi, vel xi, ſupina faciunt in ctum, vt rexi, rectum, legi lectum. Et vide quòd pango, pro cano, caret ſupino, in alijs ſignificationibus facit pactum, figo fixum facit. Abiiciunt tamen, u, quæ, a, vel, i. ante n, in penu. præſentis habent vt figo fictum, præter cinctum tinctum, & eorū compoſita. Ango quoque differentiæ cauſa ſeruauit, o, vt anctum, quod non eſt in vſu, ſed quidam protulerunt anxus, eius participium. Deponentia in gor, mutant or, in ctum, & faciunt ſupina, vt fungor functum. In ho, deſinentia mutant ho, in xi, & faciunt præteritum, vt traho traxi, & ſecundum ſupradictam regulam xi, in ctum, proferunt ſupina, vt traxi tractum. Verba terminantia in lo, in lui, faciunt præteritum, vt alo alui. Exceptis duplicantibus, l, quæ ſi a muta incipiunt geminant principalem ſyllabam, vt pello pepuli. quorum tamen compoſita nō eam geminant. Alia vero duplicantia l, ante, o, alia itaquam ab his quæ incipiunt a muta, conuertunt, o, in, i, vt vello velli, vulſi, qḋ non eſt regulare. Et ex hoc poteſt haberi quòd, u, conſonās non eſt muta. Percello quoque facit perculi, & excello exculi, vel vt alij dicunt, excellui. Supina vero ex habentibus vnam, l, exeunt in tum, vt colo cultum. A duplicantibus autem, l, neſcientia, exeunt in ſum, vt fallo falſum, pello pulſum. Pſallo tamen non habet ſupinum, nec tollo, niſi quòd pro ſupino eius, vtimur ſublatum, ſimiliter nec volo. Deſinentia in mo, vocali longa antecedente mutant, o, in pſi, & faciunt præteritum, & ſi in tum, conuertentia faciunt ſupinum, vt ſumo, ſumpſi, ſumptum. Cætera vero in mo, per vi, diuiſas exeunt, vt gemo gemui præter emo emi, & vi, in tum, proferunt ſupina, vt vomitum. Emo autem facit emptum. Premo in ſi, ſecundum regulam facit preſſum. Verba tertiæ coniugationis deſinentia in no, faciunt præteritum per vi, ſyllabam, vt ſino ſiui. Exceptis deſinentibus in no, antecedentibus, o, vel g, quæ per vi, diuiſas faciunt præteritum, vt pono poſui, gigno genui, quomodo & compoſita a cano, vt ſuccino ſuccinui. Et exceptis deſinentibus in nno, antecedente, m, quæ conuerſa no, in pſi, faciunt præteritum, vt temno tempſi. Supina vero a terminantibus præteritū in vi diuiſas fiūt, ſubtracta, u, & addita tū, correpta pen. vt poſui poſitum. Cōpoſita à cano, ſeruant terminationes ſimplicis, a conuerſa in e, Cantum, n, dicimus in ſimplici, & ſuccentū in compoſito, tempſi vero facit temptum, Quæ vero faciunt præteritum in vi, ſyllabam, mutant eam in tum, vt ſiui, ſitum.

Iterum de eodem. Cap. CXII.

Verba deſinentia in po, antecedente m, ſubtracta m, & o, conuerſa in i, faciunt præteritum penul. producta, vt rūpo, rupi. Quæ autem habent e, breuem, penul. mutant o, in vi, diuiſas, vt ſtrepo ſtrepui. Quæ autem habent l, vel r, vel e, productam ante po, o, in ſi, conuertentes faciunt præteritum vt ſculpo ſculpſi. Supina vero a terminantibus in pi, fiunt mutata, i, in tum, vt rupi ruptum. A deſinentibus vero in diuiſas vi, faciunt ſubtracta, u, & addita tūm, vt ſtrepui, ſtrepitum. Ab exeuntibus vero in pſi, fiūt mutata ſi, in tum, vt ſcalpſi ſcalptū. Verba deſinentia in ro, terminant præteritum per vi, ſyllabam vt tero triui, niſi quòd compoſita a ſero, ris, ſi mutent ſignificationem ſimplicis proferunt præteritum per vi, diuiſas, vt deſero, deſerui, & exceptis gero geſſi, vro, vſſi, curro cucurri, & quæ componuntur ex his. Verro. n. ſecundum Seruium verſi facit, ſecundum Catiſium autem verri, quod vſus comprobat. Supina vero a terminantibus præteritum in vi, ſyllabam fiunt mutata vi, in tum, vt triui, tritum, niſi quòd ſeui, habet etiam pro, e, a, penul. correptam. Dicunt. n. ſatum, pro ſetum. Ab eo quoque compoſita habent, i, pro, a, vt inſitum, & ſimilia. Deſerui vero, & inſerui, & exerui, faciunt deſertum, & inſertū, & exertum. Vſſi quoque facit vſtum. Quæ vero duplicant, r, in præſenti ante

ti ante, o, to, cõuerſa in ſum, faciunt, ſapiuum, vt verro verſum. Verba tertiæ in ſo, deſinentia, conuertunt, o, in, i, & aſſumpta vi, faciunt præteritum, vel laceſſo laceſſiui, arceſſo arceſſiui. Hæc tamen laceſſo, capeſſo, viſo, & quæſo, ſecundum Diomedẽ & Catiſium conuertunt, o, in i, & faciunt præteritum, vt laceſſi capeſſi, viſi, & quæſi. Pro quo tamen Probus magis regulariter dixit quæſiui. Et excepto pinſo pinſui. Supina eorum deſinunt in ſitum, vt arceſſitum, capeſſitũ, pinſo vero facit piſtũ. Verba deſinentia in to, antecedente, e, ſecundum quoſdam faciunt in xi, ſecundum alios in vi, diuiſas, vt pecto pexi, vel pexui. Flecto, tamen facit tantummodo flexi, & ſimiliter ab eo compoſita, & plecto plexi, antiqui dicebant, nunc autem cum ſuis compoſitis ſic commune verbum. E breui antecedente to, duo inueniuntur, peto petiui, & meto meſſui. R. præcedente to, ſimiliter duo ſterto ſtertui, verto verti. Geminata vero, t, ante, o, vnum, mitto miſi. Siſto in actiua ſignificatione, tam in ſimplici, quàm in compoſitis deficit, ſed in abſoluta & ſimili cum ſto verbo, commune habet præteritum, vt reſiſto, vel reſto reſtiti. Supina eorum quæ in xi, præteritum faciunt, per xum, exeũt, vt nexui nexum, petiui vero facit petitum, producta penul. porro a ſtertui, ſupinum non inuenitur, ſicut nec a ſiſto, facit autẽ meſſui meſſum, verti verſum, miſi miſſum. Deponentia vero in tor, deſinentia, non antecedente conſonante, tor, conuertũt, in ſum, vt nitor niſum, inuenitur & nixum. In xo, duo inueniuntur, r, in vi, conuertentia in præterito, quorum alterum per tum, facit ſupinum, texo texui textum, alterum in xum, nexui, nexum.

De verbis, quartæ coniugationis. Cap. CXIII.

Omnia verba actiua, vel, neutralia quartæ, deſinũt in io, exceptis eo, & queo, & veneo, & quæ ſunt ex his cõpoſita. Omniaque, quę a ſecunda perſona præſentis abiecta vltima, s, & addita ui, faciunt pręteritum perfectum, vt audio audis audiui. Exceptis deſinentibus in cio, excedentibus numerum propter cio ciui, duarum ſyllabarum, & ſimplicibus, quæ ſi habeant, n, antecedentem, conuerſa cio, in xi, faciunt præteritum vt vincio: ſi vero non habuerint, n, antecedentem mutata, cio in ſi, faciunt præteritum, vt ſarcio ſarſi. Exceptis haurio hauſi. ſepio ſepſi, ſentio ſenſi, venio veni, aperio aperui. Reperio vero facit reperi, p, duplicata. Comperio quoque comperi. Excipitur etiam ſalio, ſecundum quòd facit ſaltus, vel ſali, vel compoſita ab eo, vt deſilio deſilui. Et cambio campſi, ſecundum Cariſium, pro quo hodie cambiui, & aio. Supina vero terminantium in xi, præteritum, fiunt conuerſa xi, in ctum, vt vinxi vinctum. Quę vero faciunt in ſi, antecedentibus, il, vel, c, mutant eam in tum, vt ſulſi fultum, ſarſi ſartum. Cætera quartæ verba terminantia præteritum in ſi, i, mutant in um, & faciunt ſupinum, vt ſenſi ſenſum, præter hauſi, quod facit hauſtum. Sepſi vero facit ſeptum, & veni ventum, & aperui apertum, ſicut pario partum, & omnia ex his compoſita. Alia vero omnia quartæ, quæ pręteritum tam in ui, quàm in ij, terminant, faciunt ſupinum in itum, pen. producta, vt audiui auditum. Exceptis deſinentibus in eo, quæ corripiunt penu. vt eo itum, adeo aditum, præter veneo, quod debuit facere ſupinũ venitum. Ambio quoque, licet ſit ab eo verbo, quia tamen deſinit in io, producit penul. tam in ſupinis, vt ambitum ambitu, quàm in participio præteriti temporis, vt ambitus, ad ſimilitudinem aliorum quartæ deſinentium in io. Excipiuntur præterea ſepelio ſepeliui, vel ſepelij, quod facit ſepultum, & ſalio quod facit ſaliui vel ſalij, quod facit ſaltum, & ſiqua ſunt ex his compoſita. Ibi quoque interſerit quædam alia verba aliarum coniugationum a quarta, ſi faciant præteritum in vi, producunt penul. ſupini, vt cupiui, cupitum, pręter diſſyllaba, quæ eam corripiant, vt ſiui ſitum Et pręter cieo, quod facit citum, penul. correpta, & ſiqua, componuntur ex his.

De Participio, & vtrum ſit pars orationis per ſe. Cap. CXIIII.

Executis itaque duabus partibus orationis principalibus i. Nomine, & Verbo, tractat ſubſequenter de Participio, quia proprietates accipit a nomine & verbo. Vnde participium dicitur quaſi accipiens partes. i. proprietates a prædictis partibus. Et dixerunt quidam non eſſe partem orationis per ſe, quia omne participiũ deriuatiuum, eſt quod nulla alia pars orationis inuenitur habere. Sed probat non eſſe nomen, Nomen nõ eſt, quia cum tempore ſignificat, & ſemper exigit caſum, quem & ſuum verbum, & ponitur pro verbo, quorum neutrum nomini conuenit. Quemcunque enim caſum exigit verbum, non. en deriuatum ab eo, vel exiget genitiuum caſum vel datiuum per figuram compaſſionis. i. acquiſitiue, vt audio illum dicenti, & auditor illius, & illi. i. ad eius vtilitatem. Pauca etiam nomina conſtruuntur cum ablatiuis, vt dignus illa re. Pauca etiam cum accuſatiuis, & figuratiue, vt exoſus bella. Ideo autem figuratiue, quia exoſus, ponitur ibi loco participij acſi dicat, odiens bella. Non tamen ſemper eſt figura hæc, quãdo nomen exigit accuſatiuum, vt albus pedem. Si opponatur, quòd dignor verbum, & dignus nomen, quod deriuatur ab eo, ſequitur eundem caſum, quia ablatiuum, dicemus hoc fieri ex propria natura dictionis, non ex vi verbi. Cum. n. dignor exigat actum, & ablatum, vt dignor te gloria, actum ex communi natura verbi exigit, ablatum vero ex vi propriæ ſignificationis. Probat poſtea non eſſe verbum, quoniam per caſus, & genera declinat, quod nullo verbo conuenit.

De definitione participij. Cap. CXV.

Sic ergo participium eſt pars orationis, quæ pro verbo accipitur. i. vel vbi poni non poteſt, vt, vel vbi, non adeo commode. Et quoniam vnum verbum ponitur pro alio, vt colo, pro amo, vel aro, vel habito, ſubiungit ex quo & deriuatur naturaliter, & habent genus, & caſus, ad ſimilitudinem nominũ, & accidentia verbo, abſque diſcretione perſonarum, & motũ. Ante inuentionem participij in nominatiuo caſu non poterãt duo verba. i. ſignificationes eorum, eidem rei ſimul ſine coniunctione interpoſita attribui, vt Sortes legit, & diſputat: nunc cõmodius fit & breuius, per nominatiuum participij verbo coniunctum, vt Sortes legens, diſputat, vel legens diſputo, pro lego, & diſputo. Si quis opponat quòd ſine interpoſita coniunctione per puncta poterat hoc fieri, vt lego, diſputo. Dicemus quòd punctum interpoſitum idem valet, quod coniunctio. Illud quoque adiungit, quòd ſi diuerſa nomina de vno dicantur, non oportet interponere coniunctionem, niſi vtrunque ſit adiectiuum, vt Pius Eneas dicendum eſt. Marcus Tullius Cicero, nullam coniunctionem interponendo. Si quando adiectiua de vno dicere velimus, oportet interponere coniunctionem, vel punctum, quia punctorum interpoſitio, valet quantum coniunctio. Illud etiam addit, quòd licet participium deriuetur a verbo indicatiuo, complet tamen omnium modorũ ſignificationẽ adiunctum i. diuerſorum verbis modorum, vt exponens doce pro expone. Vtinam exponens doceres, pro vtinam exponeres & doceres, ſimiliter & in cæteris. Vnde & participium oſtendit maximam habere cum infinitiuo cognationem, quod quamuis naſcatur ab indicatiuo, pro omni quoque accipitur modo, ſcribo enim nihil aliud eſt niſi quòd me ſcribere indico, ſimiliter ſcribe, idem eſt, quod impero te ſcribere, eodemque modo in cæteris. Docet præterea quòd præſens tempus, & præteritum imperfectum cõiuncta ſunt in participio. i. eadem vox participij eſt præſentis temporis, & præteriti imperfecti, vt legens. Eodemque modo coniuncta ſunt præteritum perfectum & plusquam perfectum in participio, vt lectus quemadmodum hæc tempora coniuncta ſunt in infinitiuo modo, & optatiuo.

De origine, & formatione participiorum. Cap. CXVI.

Dicis itaque, quoniam participium quod eſt tam præſentis, quàm præteriti imperfecti, naſcitur a prima perſona verbi præteriti imperfecti, conuerſa bam, extrema ſyllaba in ns, vt amabam, amans. Quod ideo factum ęſtimo, vt idem, & communis poſſit eſſe formationis modus, in omni coniugatione, eo quod omne pręteritum imperfectum habet extremam ſyllabam eandem, i. bã. Veruntamen exceptis tam verba quartæ coniugationis deſinentia in eo, quàm quædam alia eiuſdem coniugationis, vt polio, quæ habent in præterito imperfecto, i, ante bam, vt adibam, polibam, quæ faciũt adiens, & poliens. Et illa quidem, quæ veniunt a verbis deſinẽtibus in eo, declinantur anomalè per obliquos caſus, habent. n. eu, pro, te, vt iens, euntis, cum regulariter deberet dici ientis. Participia quoque futuri temporis, a verbis actiuis, vel neutris, vel deponentibus accepta, fiunt ab extremo ſupino addita rus, vt amatu amaturus, ſtatu ſtaturus, locutu locuturus. Verbũ quoque commune duo habet participia futuri temporis. Vnũ in rus, quod actiuæ ſignificationis eſt, & ab vltimo ſupino ſecũdum prædictam regulam formatur, vt criminatu criminaturus. Alterum vero ſignificationis paſſiuæ, quod naſcitur a genitiuo participii præſentis temporis, tis, finali conuerſa in dus, vt criminans, criminantis, criminandus. Pręteriti quoque temporis participia fiunt ab vltimo ſupino addita, s, & correpta, o, & fiunt a verbis paſſiuis, vt amatu, amatus, & communibus, vt criminatu criminatus, & deponentibus, vt for, fatu, fatus, & neutro paſſiuis, vt gauiſu gauiſus, & a paucis alijs neutris, vt ęnato ęnatus. Neutra o. ſignificantia actum tranſeuntem in rem non rationalem, ſolent habere paſſiua in tertia perſona & participia paſſiua pręteriti temporis. Quoniam n. dicimus ęno piſcem, dicitur quoque, quòd piſcis ęnatur, & piſcis ęnatus.

tus. Huiuſmodi tamen etiam actiue inueniuntur, vt cœnatus ſum piſcem. Itaque ſi deficiũt ſupina, deficiunt quoque & præteriti temporis participia, & ea quæ ſunt futuri in rus deſinentia. Adiungit quoque, quòd quorumcũque tempora defectiua ſunt verba, & eorundem temporum participia deficiunt, vt odi in præſenti quidem deficit, quare & in participio præſentis temporis. Quomodo tamen odi licet ſit præteritum, accipitur etiam pro præſenti, ita quoque oſus, vnde exoſus compoſitum eſt, & pro præterito & præſenti ponitur. Memini tamen quãuis ſit præteritum, quia & pro præſenti accipitur facit meminens participium, quod & pro præterito ponitur. Addit ergo quædam habere formam participiorum, quæ quia ſine tẽpore ſignificant non ſunt participia, vt galeatus, ſcutatus, & ſimilia. Adiungit etiam quòd a participiis nec participia deriuantur, nec verba, ſed vel nomina, vt indulgens indulgentia, vel aduerbia, vt indulgenter.

De accidentibus participij, & primo de genere & caſu.
Cap. CXVII.

PArticipiorum autem accidentia ſunt ſex genus, & caſus, tempus, ſignificatio, numerus, & figura. Dicit itaque quòd participio accidit, & genus maſculinum, vt amatus, & fœmininum, vt amata, & neutrum, vt amatum. Quoniã quoque eſt trium generum accidit participio, vt hic & hæc, & hoc amans, non.n. accidit ei commune duum generum, neque epichenum prohibente natura. i. ſignificatione participij. Quoniam .n. participium retinet, quodammodo verbi ſignificationem, cuius eſt generi omni nominum indifferenter adiungi, ſicut & illud Quod autem dicit participia penè habere vim adiectiuorum. Ideo dictum eſt, quia licet adiaceant participia, ſignificant tamẽ cum tempore, quòd ſicut adiectiua nomina nullo caſu deficiunt, ita nec participia. Addit quoque, quòd participia declinantur per ſimilitudinem nominum deſinentium in ns, vel nobilium deſinentium in us. Sicut .n. dicitur hic, & hæc & hoc inſons inſontis, ita hic, & hæc, & hoc legens legentis Et ſicut albus, ba, bum, ita lectus, cta ctum. Exceptis illis quæ fiunt a verbis quartæ coniugationis in eo deſinentibus, vt iens euntis, quiens queuntis.

De tempore participij. Cap. CXVIII.

DE tempore vero dicit, quòd eadem tempora accidũt participijs quæ & verbis infinitis, hoc autem ideo, quia ſicut eadem vox infinitiui eſt præſentis temporis, & præteriti imperfecti, vt oſculari, ita & eadẽ vox participij, vt oſculans, & ſicut oſculatum eſſe vel fuiſſe, eſt & præteriti perfecti, & pluſquam, ita & oſculatus. Et ſicut futurũ infinitiui eſt oſculatum iri, ita quoque & oſculaturus futurum participij. Addit vero quòd cum ſint quinque ſignificationes verborum actiua, paſſiua, neutra, communis, & deponens. Ab actiuo quidem & neutro fiũt participia præſentis & futuri temporis, ſed in actiua ſignificatione, ſemper apud nos deficiunt participia præteriti temporis, pro quibus tamen vtimur nomine infinito, qui, & verbo præteriti temporis, vt qui amauit. Nam participium præteriti temporis, etiam actiuæ ſignificationis debuit ſignificare, & ſubſtantiam agentis, & actionem præteritam, itaque illa circumlocutione, perfectè ſeorſum præteriti complemus. Verbum quoque paſſiuũ facit ex ſe duo participia, alterũ.ſ. præteriti tẽporis, vt amatus, & alterum futuri, vt amandus. Deficit autem ſemper apud nos in participio præſentis temporis, quod tamẽ complemus per nomen infinitum, quia, & verbum paſſiuum præſentis temporis, vt qui amatur. Per qui namque ſubſtantiã per amatur paſſionem præſentem intelligimus. A neutris vero ſicut diximus, fiunt duo participia, alterum præſentis, vt ſtans, alterum futuri, vt ſtaturus. Quædam tamen neutrorum inueniuntur etiam habere participia præteriti temporis, vt cœno cœnatus, prandeo pranſus, & ſimilia. Et puto in illis hoc ſolere neutris contingere, quæ ſignificant actum tranſeuntem in rem non rationalem, ob hoc ipſum habent verba paſſiua, ſed in tertia tantum perſona, vt cœno piſcem, dicitur & ſimiliter, piſcis cœnatur. Inde eſt quòd inuenitur participium præteriti temporis, & paſſiuæ ſignificationis cœnatus, vt piſcis cœnatus a me, quod tamen etiam quoniam a verbo neutro eſt, ponitur & actiue vt cœnatus ſum, i. cœnaui. De neutris paſſiuis quoque dicit per ſe, quòd habent participia trium generum, vt gaudeo, gaudes, gauiſus, gauiſurus. A verbo autem communi quatuor naſcuntur participia. Vnum præſentis temporis, vt criminans, quòd actiuæ tantum eſt ſignificationis. Alterum vero præteriti temporis, vt criminatus, quod tam actiuæ quam paſſiuæ eſt, vt criminatus illum, & criminatus ab illo. Tertium vero tantum actiuæ, vt criminaturus. Quartum tantum paſſiuæ vt criminãdus. A deponenti rurſus fiunt tria participia. Vnum præſentis temporis, vt ſequens. Alterum præteriti, vt ſecutus. Tertium futuri, vt ſecuturus. Addit quoque, multa ex verbis apud nos hodie deponentibus, apud antiquos fuiſſe communia, vt & participia eorum præteriti temporis, & in actiua inueniuntur ſignificatione, & paſſiua, vt auxilior, & auxiliatus illum & ab illo.

De ſignificatione, numero, & figura.
Cap. CXIX.

PArticipio accidere dicitur ſignificatio. Sed puto quòd ſignificatio participij dicitur, hic non eius ſignificatum, ſed modus ſignificandi, vel actiuè, vel paſſiuè, vel aliter, quem & a verbo ſuo contrahit, & accidentalem eſſe participio patet. Si quis autem obijciat quòd alius modus eſt ſignificandi in nominibus ſubſtantiue, alius adiectiue. Ideoque ſignificationem debere ſimiliter accidere nomini, ſciat quòd illi modi ſignificãdi, nominis ſunt quaſi ſubſtãtiales, vnde & diuerſas faciunt nominis ſpecies. Quæ autem ad numerum pertinent, ex tractatu nominis requires. De figura dicit participia accipiunt figuram a verbis quòd participium per ſe nunquam componitur.ſ. niſi præiacet compoſitio verbi, cuius eſt participium, ſiue ſit compoſitum, ſiue decompoſitum. Subiungit itaque quòd participia ſimplicia ſunt vel decompoſita pleruque, quod dicitur propter illa participia quæ non ſeruant iuncturam compoſitionis, vt contingor non facit contingtus, ſed contactus. Seruat itaque lituram ſimplicis participij tactus, non iuncturam compoſitionis ſui verbi, quod cum ſit compoſitum debet dici, non decompoſitum. Enumerat poſtea formas participiorum præteriti temporis, quæ ſunt ſeptem.ſ. in ius, ctus, ptus, ſtus, ſus, pſus xus. Et nota quòd ab halo quoque halaui, & ſpiro ſpiraui, fiunt nomina participalia halitus, & ſpiritus, ſimilia participijs præteriti.

De Pronomine, & eius ſignificatione. Cap. CXX.

POſt hoc aggreditur Priſcia. tractatum Pronominis, cum Donatus ſtatim poſt nomen tractet de ipſo. Videns ergo Donatus, quòd nomen ideo præponitur verbo, quia ſubſtãtiam ſignificat, quæ prior natura eſt propria verbi ſignificatione, putauit quoque ratione conſimili pronomẽ, quia ſubſtantiam ſignificat, debere verbo præponi. Autor tamen iſte conſiderans, quòd pronomen, cauſa verbi, ſicut poſtea demonſtrabitur, repertum eſt. Quod autem participium a nomine & verbo contrahit proprietates, merito ſtatim poſt nomẽ, & verbum debuit poni, vt etiam rationem ſui nominis ſeruaret. Pronomen itaque quartum merito obtinuit locum. Diſtat autem inter nominis & pronominis ſignificationem, quòd illud quidem ſubſtãtiam & qualitatem ſignificat, iſtud vero meram ſubſtantiã. Nam ſubſtantia tribus modis accipitur. Vno modo ſumitur a ſubſtando. Et dicitur a Græcis hipoſtaſis, ab hipo, quod eſt ſub & ſtaſis, quod eſt ſtans, vel ſtatus. Hoc modo primordialis natura, quia formis omnibus ſubſtat, merito dicitur ſubſtantia. Dicitur alio modo a ſubſiſtendo, & dicitur a Græcis vſioſis, i. ſubſiſtentia, ſecundum quam acceptionem conuenit formæ. cuiuſmodi eſt humanitas, quia ſub ſe ſiſtit quodammodo fluxum materiæ, quam informat, ſicut ex artificialibus poſſumus intelligere. Ecce.n. antequam ceræ imprimatur figura, in fluxu quodam eſt, & confuſione, quia quamlibet formã poteſt accipere. Cum vero figura ei imprimitur, iam ab illo fluxu retinetur, quoniam certam aſſumit formam, vt dum illam retinet, recipere non poſſit aliam. Dicitur ergo tertio modo ſubſtantia tã a ſubſtando, quàm a ſubſiſtendo. Et tunc dicitur a Græcis vſia, a nobis autem propriè eſſentia, ſecundum quam conuenit cõpoſito ex vtroque. i. rei. Ex materia quidem proprietatem contrahit ſubſtandi, ex forma quidem ſubſiſtendi, propter enim materiam formis tam ſubſtantialibus quàm accidentalibus habet ſubſtare, propter formam vero determinatum quid eſt & diſtinctum, quod eſt rem ipſam ſubſiſtere. Nomen ergo ſignificat ſubſtantiam, & qualitatem. i. rem, vt forma ſubſiſtentem, ſiue illa formam habeat vt homo, ſiue nõ habeat, vt albedo, hoc enim nomen ita rem ſuam diſcrete ſignificat etiam determinate, quaſi formam qua ab alijs rebus diſcernatur habeat, quamuis tamen nullam habeat formam, quia formæ nulla forma eſt. Pronomen vero ſignificat ſubſtantiam ſine qualitate. i. ſignificat rem vt ſubſtat. Vnde & in libro conſtructionum ſuppoſitum dicitur ſignificare, quia non formam, ſed formæ rem, vel ſicut formæ ſuppoſitam, ſine formæ tamen reſpectu ſignificat. Dicitur ergo meram ſubſtantiã ſignificare, non ꝙ informẽ, & ab oĩ qualitate exutã, hoc n. eſſet materiam primordialẽ ſignificare, ſed quia rẽ vt ſubſtat, & ſine reſpectu formæ ſignificat. Cum ergo dicitur Virgilius ſcripſit Bucolica, idem ſcripſit Eneida, hoc nomen, idem, rem illam quam hoc nomen Virgilius, ad quod refertur, ſignificat, ſed tantum vt ſubſtantem, & ſine qualitatis reſpectu.

De diffinitione, & proprietate pronominis. Cap. CXXI.

Sit ergo pronomen eſt pars orationis, quæ accipitur pro nomine proprio vniuſcuiuſque, quod totum quoniam infinitis nominibus conuenire videtur, et ei quod eſt, quis adiungit, perſonaſque finitas recipit, quod non habet quis. Sed quæritur, cur dicatur poni pro nomine proprio, magis quàm pro appellatiuo: ad appellatiuum namque ſæpe refertur, vt cùm dicitur, homo currit, idem diſputat. Ad quod dicendum eſt, quòd appellatiuum nomen, & habet ſignificare communem qualitatem, & habet hoc officium, vt oſtendat de qua ſpecie rerum, vel genere ſit id de quo eſt ſermo, ergo nec ſignificatione, nec officio pronomen ponitur pro nomine appellatiuo. Nomen vero proprium ſignificat propriam qualitatem, & eſt eius officium oſtendere de quo ſermo eſt, ſeparando illud ab omnibus alijs, quamuis hoc ſæpe non faciat æquiuocatione impediente. Pronomen vero, quamuis ſignificationem proprij nominis non habeat, eius tamen officium habet, id eſt determinatè, & ſeparatum ab omnibus alijs oſtendere, de quo ſermo eſt. Quamuis ergo referatur appellatiuo, non tamen pro ipſo ponitur, ſicut demonſtratum eſt, ſed pro proprio nomine ponitur, hoc eſt ad complendum officium, quod faceret proprium nomen, ſi ibidem poneretur. Et ideo dicit proprium eſſe pronominis poni pro nomine proprio. Sed quia quandoque appellatiuum nomen antonomaſicè, id eſt per excellentiam pro nomine proprio ponitur, vt Vrbs pro Roma. Idcirco addit Priſcianus, quòd præter hoc proprium eſt pronominis, certas ſignificare perſonas; hoc eſt determinare circa ſubſtantiam, vtrum de ſe loquatur ipſa, an aliquis ad eam vel de ea, quod non facit appellatiuum nomen poſitum pro proprio. Sed opponitur, quòd quando pronomen refertur ad appellatiuum nomen, non ſignificat determinatè, quia nec nomen ad quod refertur. Sed dicimus, quia illud determinatè ſignificat, quod nomen ad quod refertur, & hoc proprium pronominis eſt facere. Immo cum dicimus, homo legit, idem diſputat, nomen quod præfertur, ad certitudinem perſonæ vult trahere. Illud quoque videndum eſt, quòd pronomen duabus de cauſis loco proprij nominis ponitur: pro neceſſitate in prima, & ſecunda perſona, quia omne nomen tertiæ perſonæ eſt, & pro commoditate, in tertia. Cùm namque Socrates legit, quamuis dici poſſet, & Socrates diſputat, tamen commodius eſt dicere, & ipſe diſputat, vt determinetur de eodem Socrate dictum eſſe; quamuis ſint & aliæ quamplures cauſæ inuentionis pronominum, vt Diſcretio, Demonſtratio, Illatio.

De accidentibus pronominis, & primo, de Specie. Cap. CXXII.

Poſt hoc conuenit pronominis accidentia, quorum quædam ſunt ſecundum ſignificationes, quædam vero communes vocum proprietates. Inter hæc autem, Demonſtrationem, & Relationem non enumerat, quia pronomini ſunt quaſi ſubſtantia; quoniam propter demonſtrationem, necnon etiam diſcretionem reperta ſunt, licet tamen dicat hoc omni pronomini accidere, ideo quòd principaliter ſignificant ſubſtantiam ſecundario illa. Accidunt itaque pronomini ſex, ſpecies, perſona, genus, numerus, figura, caſus. Quid ſit autem ſpecies & cætera, quæ ad ſpeciem pertinentia, tractatu nominis requiritur. Octo igitur dicit eſſe pronomina primitiua. Ego, tu, ſui, ille, iſte, hic, is, ipſe. Hæc omnia dicit primitiua eſſe, vel ſimplicia, id eſt primitiua eſſe, quòd & ſimplicia, vt illud, vel, ſubiunctiuè ponatur. Non autem dicit ea ſimplicia eſſe quantum ad figuram, ſed quantum ad ſpeciem. Deriuatiua namque duplicem habent ſignificationem, vt meus, quod ſignificat poſſeſſorem, & poſſeſſionem, primitiuum ſimplicem tantum habet ſignificationem, ſimiliter & cætera. Vel quia quædam apud Græcos æquipollentia quibuſdam iſtorum ſunt compoſita, ideo ad differentiam illorum, dicit hæc eſſe ſimplicia. Conſequenter dicit alios, ſeptem eſſe deriuatiua, ſ. meus, tuus, ſuus, noſter, veſter, noſtras, veſtras. Sed quæritur, cur idem, nec inter primitiua, nec inter deriuatiua enumeretur. Quod vel ideo facit, quia diminutionem accepit ſtrictius more ſuo, et non complectatur compoſita; vel ſecutus quaſi pro eodem pronomine reputauit ſimplex pronomen is, & idem, compoſitum ab eo & demum, per apocopam autem. Concludit itaque Priſcianus eſſe pronomina quod dicit propter quis, qualis, & quantus & cætera huiuſmodi pronomina eſſe putantur, ipſe autem nomina.

Cur Donatus quis qualis, & quantus, putauit eſſe pronomina, Priſcianus autem nomina. Cap. CXXIII.

Donatus namque inſpexit quòd formas rerum ſonant nomina. Omne enim nomen ex communi qualitate dari ſit rei, vel ex propria, vt hoc nomen, homo, datum eſt ab humanitate, hoc nomen Plato, a qualitate propria, quæ ſcilicet Platonitas appellari poteſt. Cognouit itaque, quòd, quis, cum interrogatiuum ſit ſubſtantiæ, ſubſtantiam ſignificat. Et quia qualitas ſiue communis, ſiue propria certificat rem, & determinat, quis, nuſquam interrogatiuum eſt, cum ſit, & nihil determinando ſignificat, concludit quòd, quis, non qualitatem, ſed ſubſtantiam ſine qualitate ſignificat. Hoc autem inquit proprium eſt pronominis: ideoque quis, pronomen eſt. Præterea inquit, cum, quis, ponitur interrogatiuè, omnia comprehendit nomina, quæ poſſunt ad ipſum reſpondere, & quodammodo pro eis ponitur. Cum enim quæritur, quis hoc fecit, idem eſt ac ſi quæratur, vtrum Socrates fecerit illud, vel quis alius. Et quoniam inquit proprium eſt pronominis pro nominibus poni, ideo, quis, pronomen eſt, & hac ſola de cauſa, non ſignificationis ratione, putauit qualis, & quantus, & cætera huiuſmodi, eſſe pronomina. Priſcianus tamen rem altius inſpexit, quamuis enim, quis, ſubſtantiam ſine qualitate ſignificet, quia tamen ſubſtantiam inquit infinitam ſignificat, non debet putari pronomen, cuius eſt finitè ſubſtantiam ſignificare. Præterea inquit, quamuis qualitas rem determinet, nihil tamen infinitè ſignificatam certificat. Quis, vero ſicut infinitè ſubſtantiam, ita etiam infinitè qualitatem ſignificat. Quis enim interrogatiuè poſitum mittit nos ad quamlibet ſubſtantiam, quamlibet communi qualitate, vel propria determinandam, propter quas nomen repertum eſt, ſignificat enim infinitè ſubſtantiam & qualitatem, non ergo poteſt dici pronomen. Præterea licet, quis, comprehendat quodam modo nomina omnia, quæ ad eius interrogationem poſſunt reſpondere, pro nullo tamen proprio nomine poteſt poni, quod omne pronomen habet facere, ideoque, quis, non eſt pronomen. Quoniam vero qualis, & quantus, & cætera huiuſmodi ſubſtantiam non ſignificant, ſed vel qualitatem generalem, vel quantitatem, vel aliud huiuſmodi, ideo inquit non ſunt pronomina. Nihil enim niſi ſubſtantiam pronomen ſignificat. Subtilius inſpexit Priſcianus, & quos ille ſecutus eſt, ideoque illi acquieſcendum eſt. Vide ergo quòd quoniam pronomen ſuum habet proprium modum ſignificandi, quia nulli alij conuenit.

Cur pronomen in tertia perſona, plures habeat voces quàm in alijs. Cap. CXXIIII.

Mouet vero poſtea quæſtionem, cur prima, & ſecunda perſona ſingula habeant pronomina, cum tertia habeat vocum diuerſitatem. Ad quod dicendum eſt, quòd in prima & ſecunda perſona idem operatur demonſtratio, quod in alijs operatur multitudo. Quoniam enim pronomina primæ, & ſecundæ perſonæ demonſtratiuè ſemper ſignificant, & ſemel præſentem, vel vt præſentem ſemper deſignant, adeo certa & definita eſt eorum demonſtratio, vt diuerſitate vocum non egeant. Tertia vero perſona non ſemper præſens eſt, vel demonſtratiua, ſed quandoque deſignatur demonſtratiuè, aliquando relatiuè, modo præſens, vt iſte; modo abſens, vt ille, & modò prope poſita, modò longe poſita: propter has ergo ſex proprietates tertiæ perſonæ diſtinguendas, repertæ ſunt ſex voces cum diuerſitate neceſſariò in tertia, ne ſi vna vox præſentem ſignificaret, & abſentem, eſſet in pronomine confuſio, quod certam omnino debet habere ſignificationem. Quod autem in prima & ſecunda pronominum perſona, adeo certa ſit demonſtratio, probat ex eo quòd demonſtratio certa, & relatio cauſa eſt, cur ea principalia pronomina nec diſcernant genera, nec conſequenter declinentur, ſed poſitiuè, vt vna tantum ab alia non diſſentiant terminatione: enim, mei, genitiuus ſit ab ego, nec mihi, genitiuus mei. Certa tamen demonſtratio vel relatio facit vt in eadem terminatione trium ſint generum, abſque confuſione. Quod enim in diſcernendis generibus faceret, vel articularium, vel diuerſitas terminationum, hoc idem in ipſis operatur demonſtratio. Sicut etiam, & illud ſupplet, quod conſequentium caſuum operaretur inflexio. Cum enim dicimus ego, vel tu, ex certa, vel præſentis, vel eius ad quem ſermo dirigitur, demonſtratione, an ad maſculinum genus vel ad fœmininum vel alia prolatione pronomen pertineat, cognoſcitur. Ita quoque licet ſui, non inſpectatur ab eo, quoniam tamen perſonam eius qui loquitur demonſtrat, genitiuus eius pronominis eſſe perpenditur. Et hoc idem de tu, & ſui, dicendum eſt. Cætera autem tertiæ perſonæ pronomina, & vocis qualitate genera diſcernunt, & conſequenter declinantur, vt ille, illa, illud, illius, illi. Et ideo quòd illa tria pronomina ego, tu, & ſui, dicuntur principalia, quoniam ad diſcretionem trium perſonarum principaliter ſunt reperta, & cætera tertiæ perſonæ pronomina propter diuerſitates terminum magis reperta ſint. Non autem neceſſe fuit, vt conſequenter habeant principalia pronomina declinationem, quemadmodo nomina, quorum multitudo propter ſubſtantiam ex quibus dantur, diuerſitas tanta eſt, vt ſi poſitiuè, nec conſe-

quentes

quenter declinarentur infinitæ multitudinis eſſent,& ideo cõfuſa,certa autem & definita demonſtratio rerum principalium pronominum, vel relatio, pauca admodũ exigebat eſſe pronomina,cum idem in ipſis demonſtratio certa faciat, vel relatio,quod in nominibus vocum multitudo, vnde neceſſariũ nõ erat,vt cõſequentẽ haberent declinationẽ, immo potius,vt nõ haberent. Cum.n.pro nominibus proprijs ponantur,quæ primę tum declinationis ſunt,tũ ſecũdæ,tũ tertiæ, non magis vni eorum terminationi ſuccedere debebant ꝙ alij: vnde factum eſt vt neceſſario euitarent conſequentiam terminationis. Quã vero propter diuerſas tertiarũ proprietates, ne vlla incurreretur confuſio cætera in diuerſis vocibus reperta ſunt pronomina, vt omno certa,& abſq; cõfuſione eſſent,& diuerſis terminationibus diſcernunt genera,& cõſequentẽ habuerũt declinationem.

De Pronominibus demonſtratiuis, & relatiuis.

Cap.. C X X V.

PRo nominũ alia ſunt demonſtratiua tantum,vt ego,& tu, alia tantum relatiua,vt ſui. Alia demonſtratiua ſimul,& relatiua, vt ille. Eſt autem demonſtratiuũ quod repertum eſt ad demonſtrandam rem quam ſignificat ex ſua prolatione,vt ſit demonſtratio pronominis rei, quam ſignificat ex vi prolationis ſuæ oculis,vel intellectui certa preſentatio,Relatiuum vero quod repertum eſt ad ſignificandum de quo præceſſerit ſermo,vel cogitatio:nam & ad illud de quo quis cogitat, facit ſæpiſſime relationẽ, vt ſit pronominũ relatio certa quędã,& quaſi per recordationem repetita cognitio. Pronomina primæ,& ſecundæ perſonæ tantũ demonſtratiua ſunt,quã prima & ſecunda perſona ſp vt præſens ſignificatur. Pronominum vero tertiæ perſonæ alia dicit eſſe demonſtratiua tãtum,vt hic, & iſte, alia tantummodo relatiua,vt is,& ſui, alia demonſtratiua ſiſ, & relatiua,vt ille,& ipſe. Tunc aũt dicit ipſe relatiuum eſſe,quã per ſe.i.ſine coniunctione pronominis primæ,& ſecundæ perſonæ ponitur,ita tñ vt cum tertia verbi perſona coniungatur. Si.n.dicas,ego ipſe ſcribo,vel tu ipſe ſcribis,in his quidem nobus,ipſe,primæ perſonę,vel ſecundæ eſt,& demonſtratiue ponitur. Semper.n.ipſe,alij pronomini coniunctum, recipit eius proprietatẽ. Põt tñ ſatis congrue dici,ꝙ ẽt ibi,ipſe, & Sortes tertię ſit perſonæ,ſed per adiunctionem hẽt officiũ primæ,vel ſecundæ. Poſt hoc aſſignat drãm inter demonſtrationem, & relationẽ dicens,ꝙ nomina ea vi demonſtrationis primam faciunt cognitionem,ex vi relationis ſecundã. Dicit ẽt demonſtrationem interrogationi redditam,primã oñdere cognitionẽ cum rẽ ex interrogatione pateat dubiam, quæ demonſtratiuo pronomine ſubiunctio certificatur. Illud quoq; adiungit,ꝙ q̃uis ipſe,referri poſſit ad iſte,& ille,pronomina in prima cognitione poſita,tñ econuerſo fieri non põt,quia,ipſe,pro ſe poſitum in tertia perſona ſemper relatiuum eſt. Quod aũt ſine interuẽtu pronominis alterius primis & ſecundis verborum perſonis adiungitur,vt ipſe ſcribo,ipſe ſcribis,quod nec nomina facere poſſent,nec ille,vel alia dictio tertiæ,puto ꝙ facit diſcretio. Adeo.n.diſcretiuum,eſt,vt propter diſcretionis expreſſionẽ hẽat adiungi per ſe verbo primæ & ſecundæ perſonæ, quomodo ſi ei additum eſſet,ego,vel tu,cum abſq; dubio tertiæ eſt perſonę.

De Pronominibus deriuatiuis ſiue poſſeſſiuis.

Cap. C X X V I.

AGit deinde de pronominibus deriuatiuis dicens, hæc ſeptẽ eſſe. Quorum vnum.i.meus,a genitiuo ſing. mei, primæ perſonæ formatur,duo vero noſter,& noſtras,a genitiuo plurali eiuſdem perſonæ.ſ.noſtrũ,vel noſtri. Quartũ quoq; quod eſt tuus,formatus a genitiuo ſing.ſecundæ perſonæ tui,corripit.n.pen.quod non faceret,ſi formaretur a nominatiuo,tu. A genitiuo rurſus plurali ſecundæ perſonæ veſtrũ, vel veſtri, formantur duo veſter,poſitiuũ,& veſtras,quod gentile eſt,ſicut ẽt noſtras. Hæc aũt duo.ſ.noſtràs,& veſtràs,circũflexo accentu debẽt proferri in fine. Integris.n.eorũ nr̃atis,& veſtratis,vtebantur antiqui quæ nunc proferimus per ſyncopam. Hæc aũt eſt ſyncopatorum regula,& apocopatorum,ꝙ ſuper quam vocalẽ erat accentus in integris,ſuper eandem remanet,poſt apocopam,vel ſyncopam,ſi tñ vocalis illa remanſerit, hoc aũt dico propter amaſti,& ſimilia quibus non remanet. Deniq; a genitiuo tertiæ perſonæ ſui deriuatur ſeptimũ pronomen.i. ſuus, de quo dicit ꝙ intrinſecus cõe eſt vtriuſq; numeri,nam nẽ poſſeſſiuũ poſſeſſorẽ ſignificat intrinſecus, poſſeſſionẽ extrinſecus. Poſſeſſor dr̃ in arte Grammatica cuius aliquid dr̃ eſſe. Poſſeſſio aũt quod alicuius eſſe dr̃,ſiue domus,ſeruus, ſiue quicquid. In quolibet aũt poſſeſſiuo,indeterminate poſſeſſio ſignificatur. Meus,ergo ſignificat poſſeſſorem ſimul,& poſſeſſionem infinite.i.cuius aliquid. Cum.n.dico meus,ſignifico mei, aliquid, ſed quid non determino,niſi vel equus,vel aliquid aliud adiecero. Itaq; poſſeſſiuum ſignificat poſſeſſorem intrinſecus.i. ex ſe.ſ.ex prolatione ſua,ſine vllo extrinſecus adiecto determinate ſignificat cuias,poſſeſſionem vero ſignificat extrinſecus.i.ſecundũ, ꝙ aliquid extra ſibi exigit adiungi ad determinandũ, quid alicuius dicatur eſſe, vel ſit. Patet ergo,quã ſuus,ſm quod poſſeſſorem ſignificat,reſoluitur in genitiuũ primitiui,hoc eſt ſui,qui tã ſingularis eſt numeri,q̃ pluralis,& ita cõe eſt vtriuſque numeri.i.tã ad ſingularẽ q̃ ad pluralẽ numerũ põt referri vt ſuus illius,ſuus illorũ, quã tñ conſtructionem quidã aſſerũt non valere,niſi ſuos ponerentur pro proprius. Nos aũt Priſciano conſentientes,congruam dicimus conſtructionem ſuus ſeruus Platonis,vel iſtorũ miniſtrat mihi,ita vt ſuus,ad genitiuũ, vel ſingularem vel pluralem relatiue dicatur. Et dicimus,quòd meus,poſſeſſiuum primæ eſt perſonæ,eo ꝙ primam ſignificat pro poſſeſſore,nec tñ meus,eſt dictio primæ perſonæ, ſed tñmodo tertiæ,quã nõ tertijs perſonis ſemper conſtruitur ea ſe. Similiter mouet deinde quæſtionem,cum cætera pronomina poſſeſſiua deriuentur tam in ſingulari numero q̃ a plurali, cur aliqua gentilia pronomina non deriuantur a pronominibus ſingularis numeri,videlicet vt eſſent pronomina meas,& tuas,quõ noſtras,& veſtras. Ad quod equipollenter reſpondet,ꝙ a ſingulari non poterant dici,ſignificatione gentilium pronominum repugnante, quia ſcilicet patria, vel gens vnius eſſe non poteſt,ſed multorum poſſeſſio.

De differentijs inter nomina deriuatiua, & primitiua.

Cap. C X X V I I.

IGitur in eis quæ prædicta ſunt aſſignauit autor differentiã inter deriuatiua pronomina,& primitiua ſecundum ſignificationem, quia videlicet deriuatiua ſignificant duas perſonas poſſeſſoris,& poſſeſſionis,quod non primitiua. Aſſignat rurſus & aliam,vt a quibuſdam vr̃,ſm conſtructionem,ꝙ poſſeſſiua indigeat adiunctione nominum ad perfectam faciendam conſtructionem,primitiua vero non ſemper. Si. n. dicam, ego ſcripſi,non eſt ſubintelligendum Sortes,nec apponendum ad perfectionẽ,niſi ad abſentẽ loquẽdo dicatur,ego Sortes ſcripſi, & hoc eſt quare,ait non ſemper. Si.n.aliquis hoc ſcriptum videret.ſ.ego ſcripſi,non addito proprio nomine, nihil certum per illud pronomen comprehenderet, vnde cum ad abſentem loquimur, indiget hmõi pronomen adiunctione nominis, vel oportet vt præmittantur propria nomina, vt Cicero Bruto ſalutem. Deinde poſſunt poni pronomina. Vel non ſemper.i.nõ ola dixi propter relatiua. Aliam deinde differentiam aſſignat. ſ.quòd hic, & hæc,& hoc non addantur primitiuis pronominibus in declinatione,ad diſcernenda genera, & caſus, & numeros quõ nominibus. Illã.n diſcretionẽ,& caſuum,& numerorum, quã facerent articularia,complet primitiuorum pronominum demonſtratio,vel certa eorum relatio, ſed poſſeſſiuis ſolent proponi, hoc tñ niſi propter nomina ſequentia, vt hic meus ſeruus. Obijcitur tñ ꝙ in conſtructione poſſit dici hic ipſe,cũ dicat Priſcianus in libro conſtructionũ,ꝙ ipſe apponitur oĩ pronomini,excepto ſui. Propterea dicunt pleriq; ꝙ non intẽdit autor hic differẽtiam inter poſſeſſiua, & primitiua aſſignare, ſed quandam proprietatem demonſtratiuorũ pronominũ ponere.ſ.ꝙ articularia non poſſint eis præponi,nec ẽt in conſtructione. Quã ergo pronomina primitiua finita ſunt,articuli vero infiniti, hęc maxima cauſa eſt quare ſibi nõ põt adiungi. Cũ ergo hanc aſſignare differentiã contendat, præmittit, ꝙ apud Græcos articuli nunquam præponuntur pronominibus demonſtratiue poſitis, vt inde competentius deſcendat ad articularia pronomina, quæ loco articulorum in declinatione funguntur.

De articulis, & articularibus, pronominibus.

Cap. C X X V I I I.

ARticulus ergo apud Græcos pars orationis eſt,quę ſecundã notitiã ſuppoſitorũ demonſtrat.i.quæ conſignificat de quo præceſſerit ſermo vel cognitio. Nihil.n.ſignificat,ſi ſolam conſignificat relationẽ. Semper.n.in conſtructione relatiua ponitur. Articulus aũt ſumitur a verbo articulare,quod idem eſt quod copulare. Dicunt ẽt plures, quia dicuntur minimi artus in compoſitione corporis, ideo per ſimilitudinẽ quandã apud Græcos dr̃ quædã pars orationis articulus, quia minima eſt oĩum aliarũ partiũ, vel quoniã pauci ſunt apud Græcos articuli,vel quia monoſyllabi ſunt,vel ex paucis literis conſtant. O, namq; & os,ſunt articuli,vel quia ad articulos oẽs ueim conueniunt in corpore,& coniunguntur. Cum aũt articulus omnis ſit relatiuus, quidam tñ articuli ex officio quodam dicuntur præpoſitiui, eo ſ. quod in declinatione præponuntur nominibus ad diſcernenda genera & caſus,ſicut hic, & hæc, & hoc apud nos, nec ibi ſignificant relationem,ſed ſolam generum, & caſuum diſcretionem, licet idem articuli in conſtructionibus relatiue ponuntur. Subiunctiui vero dicuntur apud Græcos

articuli,

articuli, quibus ſemper relatiue vtuntur. Et, o, quidem præpoſitiuus eſt articulus. Os, vero ſubiunctiuus. Vel certe ideo, quidē articuli præpoſitiui dicuntur, quia licet oīs articulus, eo ꝙ relatiuus eſt, in conſtructione ſemper ſubiunctiue ponitur, tamē quidam articulus eſt, qui primam facit relationem, & ſecundā cognitionem, vt, o, Alius vero eſt, qui facit ſecundam relationē & tertiam cognitionē. Sicut. n. apud nos dr, Virgilius ſcripſit Bucolica, is Georgica, idē Eneida. Et, is, facit primā relationē, idē, ſecundā. Ita quoq; & Græcus diceret, Virg. ſcripſit Bucolica, o Virgilius Georgica, os Virg. Eneida, ita vt, o, primam relationē faceret, os vero ſecundā. Eſt igit o, ꝓpoſitiuus articulus nec tñ eſt præpoſitiua dictio, imo ſubiunctiua, qm̄ refert. Sed dr præpoſitiuus articulus reſpectu alterius articuli, qui poſtponitur. Quoniā vero hic, & hæc & hoc præponuntur in declinatione ad diſcernenda genera & caſus, ſicut quidā articuli apud Græcos, inde videntur eſſe articuli, ſed nō ſunt, quia demōſtratiue conſtruuntur, & nunquam relatiue. Et ēt in cōſtructiuue poſita ſubſtantiam ſignificant, non ergo ſunt articuli, ſed pronomina. Sed qm̄ in declinatione vicem articulorū obtinent, inde articularia pronomina dicuntur. Quod ēt articulus facile poſſet videri, qm̄ idē valet, quod olitos apud Græcos. Quod compoſitum eſt ex o, præpoſitiuo articulo, & litos pronomine, & præſertim cum relatiue ponatur, ſicut & ipſe articulus. Sed quoniā non ſolum pro articulo ponitur, ſed pro compoſito ex articulo & pronomine, tum ēt quia ſubſtantiam ſignificat, idcirco nō eſt articulus. Idem quoq; valet quantū oſtis, quod eſt compoſitum, ex nomine infinito tis, & os, ſubiunctiuo articulo. Vnde ea interpretatione videtur idem articulus eſſe præſertim cum ponatur relatiue, ſed non eſt pars, ratione prædicta.

De Pronominibus, in quibus deficit vocatiuus, & in quibus non. Cap. CXXIX.

NVllū pronomen hēt vctm̄ caſū, niſi primitiuū ſecūdę pſonę, vt, o tu, & o vos. Et poſſeſſiuū primę, vt, o, mi fili, o mea vxor, o meum mancipiū. Ego itaq; habere non potuit, eo ꝙ primā ſp diſcernat perſonā, cum oīs vocatiuus ſit ſecundæ perſonæ. Relatiua quoq; pronomina, vt ſui, ideo non pñt, qm̄ relatio ſecūdā ſemper faciat cognitionē, ſed vocatiuus primā. Demonſtratiua vero tertiæ nō, quia tertiā ſp diſcrete deſignāt perſonam, nullus vero vocatiuus tertiæ perſonę. Nullū aūt poſſeſſiuum ſm ꝙ poſſeſſorē ſignificat, habere pōt vocatiuū, ſemper. n. ſignificat poſſeſſorē eo mō, quo per genitiuū primitiui ſignificatur. Genitiuus. n. ſignificat rē, vt eius eſt aliquid. vocatiuus vero, vt ad eam dirigitur ſermo, non ergo poſſeſſiuū poterit vocatiuum habere, niſi reſpectu poſſeſſionis quam ſignificat. ad eam. n. dirigitur ſermo per vocatiuū poſſeſſiuum, vt, o, mi fili! Cum ergo ſecunda perſona non poſſit poſſidere ſecundam, poſſeſſio ſecundæ, vel erit prima perſona, vel tertia, ſed vocatiuus nec primæ, nec tertiæ pōt eſſe. Poſſeſſiuū ergo ſecundæ, reſpectu poſſeſſionis, non pōt vocatiuum habere, ſed conſtat, ꝙ nec reſpectu poſſeſſoris. Suus vero qm̄ relatiue, ſp ponitur, idcoque in ſecunda cognitione, ideo quoque non potuit hēre. Dr tñ in libro conſtructionū, ꝙ rationabiliter poſſ; t dici, o, ſue Enander fili, niſi vſus deficeret, ſi volunt hoc eſſe dictum ſecundum ꝙ ſuus, accipitur pro proprius, non ſm ꝙ relatiue ponitur. Quæſtionē vero intereſerit. ſ. cur tertia perſona poſſideat tertiam, cū nec prima primā, nec ſecunda ſecundā, quod inde prouenit, qm̄ cum vno ſemper modo deſignetur prima perſona, i. demonſtratiue, & principaliter. ſimiliter, & ſecunda. Ideo dr vna perſona tantum eſſe prima, & vna tantum ſecunda. Vnde nec prima poterat poſſidere primā, niſi ſeipſam poſſideret, nec ſecunda ſecundā. Tertia vero, diuerſis modis ſignificatur, vt prædictum eſt. Vnde & diuerſæ dicuntur eſſe tertiæ perſonæ, ideoque poterit vna tertia, & aliam tertiā poſſidere, vt iſta eſt illius ſeruus. Quod aūt ait figuratiue poſſe dici meus ſum, & tuus es, & non aliter, pōt ita intelligi, vt oſtendat ibi figura in locutione, quia alium ſenſum ſignificat, q̄ ad quem fuit inſtituta. Meus ſum. n. nihil aliud eſt niſi, ꝙ meæ ſum ptātis. i. liber eū tñ inſtitutum ſit, meus, vt poſſeſſorem ſignificet & poſſeſſionē. In conſtructione quoque ibidem eſt figura, quia non eſt ibi intranſitione inter perſonā poſſeſſionis, & verbi, licet ſatis improprie notatur ibi poſſeſſio. Vide ergo qñ meus per ſe ponitur, quid ſignificet, qñ vero adiungitur nomini, vt meus amicus ſum, tunc habet ſenſum reciprocum. ſ. ego amo me. Illud quoque videndum eſt, quòd ait tertiam. ſ. non poſſe tranſire ad primam, vt ſecundam, niſi figuratiue, vt ſuus illius ſum. vel ſuus illius es filius, ſed ad aliam tertiam perſonam poteſt, ſ. non figura tranſire, vt ſuus eſt illius iſte. Illud quoque addit quòd ſui, ſemper refertur ad tertiam perſonam, ſiue ponatur pro compoſito pronomine tertię perſonæ, quod apud Græcos reciprocum eſt, ſiue pro ſimplici, quod tranſitiue ponitur apud eos, & retranſitiuè. Reciprocè quidē ponit. vt Socrates miſeretur ſui. Retranſitiuè, vt Socrates rogat me, vt ego miſerear ſui.

De ſecundo Pronominis accidente, quod eſt perſona C. CXXX.

POſt ſpeciē tractat de perſona. Videtur ergo pleriſque, duobus modis accipi perſona hac in arte. Vno. ſ. modo ſecundum rem, altero ſecundum vocem. Vt perſona ſecundum rem dicatur ſuppoſitum loquens de ſe, vel ad quod quis loquitur de ipſo, vel de quo. Vel eſt forma vocis repræſentās loquētem de ſe, vel ad quem loquatur quis de ipſo, vel de quo. Quāuis aūt vnumquodque ſuppoſitum loquens de ſe, prima ſit perſona, quoniam tñ ex eo dicitur prima qñ loquitur de ſe. Loqui vero de ſe vnum quid, eſt, omni ſuppoſito huiuſmodi commune, ideo non niſi vnam primam dicimus eſſe. Eadem quoque ratione, non niſi vnam ſecundam, ſed quoniā diuerſis modis tertia deſignatur, vt ſupradictū eſt, diuerſæ tertiæ dicuntur eſſe. Bene aūt hoc nomen, perſona, ab hiſtrionibus ad artem grammaticam tranſſumptum eſt. Dici namque vr perſona, quoniam modis diuerſis quodammodo ſonat i. vel quia loquitur de ſe &c. Et fortaſſe prius eſt natura loqui de ſe, deinde ad aliū de ipſo, poſtea vero de alio. Accidit aūt perſona pronomini, vt ſi de ſuppoſito loquamur, ſit eius ſignificatio ſecundaria. Nam ego, ſic ſignificat ſuppoſitum, ꝙ ſecundario ſignificat proprietatem loquendi de ſe, hoc idem de cæteris intellige. Perſona vero ſecundum vocem, cōis eſt vocū proprietas. Obiecit poſtea contra deſcriptionē primæ perſonæ, quā poſuerat, quia non videbatur ei in plurali numero conuenire. Cum. n. dicit, quis legimus, non ſolum de ſe pronunciat, ſed de alio, vel de aliis ſecum, nam idem eſt acſi, diceret, Ego, & tu, & ille, vel illi, vel ego, & tu, & ille legimus. Vide tamen ꝙ illud pronomen plurale principaliter deſignat illum qui profert, adiungendo alios ei. Eſt ergo cōceptio perſonarum cum aliqua perſona per verbum eiuſdem perſonæ, aliam, vel alias ſibi adiungit perſonas in eodem actu vel paſſione, vt ego, & tu legimus, vel ego, & tu docemur. Concipit aūt prima, ſecundam, & tertiam, ſecunda vero primam non concipit, ſed ſolummodo tertiam. Sed quæritur cum dicitur, ego & tu legimus, cum quo verbo conſtruatur, ego. Ad quod dicimus, ꝙ cum verbo plurali legimus: nec eſt vitium, ſed figura, habet enim hæc diuerſorum numerorum coniunctio rationem, quoniam. ſ. prima aliam ſibi perſonam in actu illius verbi ſibi conſociat.

De tertio eiuſdem accidente. i. de genere. Cap. CXXXI.

POſt hoc incipit tractare de genere, de quo eadem quæ in tractatu nominis dicta ſunt, pronomini ruſſus conuenire. Dicit itaque, ꝙ omnia pronomina mobilia ſunt, & tamen ſubintelligendum eſt voce vel ſignificatione, propter noſtras, & veſtras, quæ ſola ſignificatione (quæ cōis eſt rebus diuerſorū generum) ſunt mobilia, non ēt voce. Oīa, inquam, exceptis tribus, ego, & tu, & ſui. In primis duobus quoque demonſtratio ſola facit diſcretionem generum, in tertio aūt certa relatio, cum non ſolum relatio ſuit cauſa quare ſui, cōe ſit trium generum, verū etiā ſimilitudo terminationis cum obliquis caſibus pronominum primæ & ſecundæ perſonæ. ſ. in i, & in e, quæ cū cōia ſint trium generum, rōne quoq; ſimilitudinis factum eſt, vt in eadem voce cōe ſit trium generum, quod de pronomine, is (licet relatiuum ſit) dici non pōt. Tria ergo primitiua pronomina, ego, & tu, & ſui, fixa ſunt, & non mouentur per genera, ſed oīa alia mobilia ſunt. Vide ergo ꝙ mobilitas nominum eſt, quæ reperta eſt circa nomina, & hñt ēt eam poſſeſſiua pronoīa ab ipſis nominibus, vt meus, a, um. Mobilitas quoq; pronominum eſt illa, quæ reperta eſt circa pronomina, vt ille, la, lud, ſed quoq; habent eam nomina quædā ab ipſis pronominibus, vt alius, lia, lud. Illud quoque addit, ꝙ oīa pronomina triū ſunt generū, vel in vna terminatione, vel in diuerſis. Quoniā ad hoc reperta ſunt, vt pro proprijs nominibus ponātur, quæ partim ſunt maſculini generis, partim fęminini, partim neutri. Quæritur tamen cur pronomen primæ & ſecundæ perſonæ habet vtrumque genus, cum pronomen primæ perſonæ ſemper deſignat loquentem de ſe, nunquam aūt loquitur de ſe niſi mas vel fœmina. Huius ſolutio eſt, ꝙ in maribus inueniuntur, & quædā nomina neutri generis, vt hoc Baſion, & in fœminis ſimiliter, vt hoc Glicerium. Sunt autem hęc neutra ſola terminationis ratione, ſecundum ſignificationem namque ſunt fęminina. Eſt iterum alia ſolutio, ꝙ res quæ nullius eſt ſexus, poteſt per figuram illam quæ dicitur proſopopeya. i. confirmatio, introduci de ſe loquens, vel vt ad ipſam fiat locutio. Illud quoque addit, quòd deriuatiua pronomina, quæ cōia ſunt trium generum, ſunt intrinſecus. i. ſecūdum poſſeſſorem, quem ad ſe & ex vi ſuę prolationis ſignificant poſita. Et vir enim, & mulier, & mancipium poteſt dicere, ſeruus meus. i. ſeruus mei. Eadem vero poſſeſſiua diſcernunt genera extrinſecus, id eſt ſecū-

dum

dum poſſeſſionem, quam ſignificant, & ſecundum quam aliquid extra ſibi adiungi exigunt ad ipſius determinationem. Fit aūt illa diſcretio generum per terminationū diuerſitatem, vt meus,a,um. Antiqui aūt dicebant intrinſecus.i. per primam ſyllabam, extrinſecus.i. per vltimam. Item poſſeſſiua pronomina, quantum ad poſſeſſorem pertinent, loco proprij nominis accipiuntur, quantum ad poſſeſſionem pertinet, appellatiua ſunt & communia, quamuis.n. q̄ſq; propria ſibi adiungantur nomina, vt meus Socrates, magis tamen ſm̄ vim poſſeſſionis aſſiſtūt ſibi appellatiua. Ponit deinde dr̄ias inter poſſeſſiua pronomina, & nomina. Quarum prima eſt, ꝙ poſſeſſiuum pronomen quemlibet poteſt poſſeſſorem deſignare. Poſſeſſiua vero nomina oī poſſeſſuri ſunt communia. Hectoreus.n. nullum ſignificat pro poſſeſſore, niſi Hectorem. Quod poſſeſſiua nomina tertiam perſonam ſemper pro poſſeſſore ſignificant; poſſeſſiua vero pronomina quandoque primam, quandoq; ſecundam, quandoque tertiam.

De quarto accidente, quod eſt Figura.

Cap. CXXXII.

POſt hoc agit de Figura, de qua etiam in tractatu nominis ſufficienter dictum eſt. Itaque dicit quòd oē pronomen ſimplex eſt, aut compoſitum. Nullum.n. decompoſitum inuenitur pronomen. Addit quoque quòd tria pronomina per nominatiuos caſus componuntur, ſ. iſte, hic, is. Quædam alia componuntur per obliquos, vt eccum.i. ecce, eum, ellum.i. ecce illum. Componuntur aūt tria prędicta ſic, vt quædam eorum ponātur vnū ſimul cum alio, vt iſtic, ab iſte, & hæc, & iſtæc ab iſte, & hoc, iſtoc ab iſtud & hoc, pro vno enim pronomine reputamus, iſte ſta, ſtud. Is vero componitur cum demum per apocopam um, cum dicitur idem, quod cum maſculinum eſt producit i, penultimam, neutrum corripit eandem i, & eſt, idem, quaſi iterum is. Et ſciendum quòd is, propriè primam facit relationem, idem vero ſecundam, vt Virgilius ſcripſit Bucolica, is Georgica, idem Eneida. Illud etiam addit quòd idem in neutro componitur per geminationem, ſ. identidem, & deficis in obliquis caſibus, cum vero ſit pronomen ponitur frequenter pro aduerbio, ſimiliter, vel ſępe. Illud quoque adiungit, quòd idem tam maſculinum q̄ neutrum, in nominatiuo ſingulari ex duobus corruptis cōponit, ſimiliter accuſatiuus maſculini, & fœminini, dicimus. n. eundē & eandem, non per, m, ſed potius per n. In cæteris.u. compoſitis ēt ſolet, m, mutari in n, d, ſequente, vt quēdam quādam. Dicunt aūt pleriq; ꝙ quidam, compoſitum eſt, ex qui, & damno. Qui enim dicit quidam, quodammodo damnat vniuerſitatem, eo quòd deſignat particularitatē. Alij dicunt quòd cōponitur, ex qui, & demum, quod melius eſt. Magis tñ videtur poſſet ſyllabica adiectio, niſi ꝙ Priſcianus videtur ponere illud pro compoſito. Illud vero addit, ꝙ idem tam maſculinum quàm neutrū, oēs alios caſus præter nominatiuū ſingularē, & accuſatiuū habet cōpoſitos ex integro, & corrupto, vt eiuſdē. Vnde ēt compoſito plurali inuenitur eidem & eiſdem, vel ijdē ijſdem. Ita tñ vt cum ſcribantur duo, i, vnum tantū pronunciatur. Iterum adiungit, ꝙ hic componitur, & iſte, per eos caſus tantum, qui deſinunt in e. abſque damno huic, quod non cōponitur, licet deſinat in e. Et puto quòd ideo non componitur, quia huic non habet. e propriè, ſed cauſa euphoniæ. Quidam tñ dicunt illic, & huiuſmodi alia non fieri per compoſitionem ſed methaplaſmum finis, i. per tranſmutationem.

De ſyllabicis adiectionibus pronominum.

Cap. CXXXIII.

ILlud quoq; adiungit, ꝙ egomet, & alia hmōi, de quibus poſtea videri, ꝙ ſint compoſita non ſunt, ſed potius eſt paragoge, vel epectaſis.i. porrectio, vel ſyllabica adiectio. Et vide ꝙ oībus caſibus primæ, & ſecūdæ pſonæ adijcitur, met, ſyllaba, niſi tantum genitiuo plurali & nominatiuo tu, ne ſi dicatur, tumet, videatur eſſe tertia perſona verbi tumeo. Ideoq; adijcitur ei, te, ſyllaba breuis, vel temet, vel tute, vel tutemet. Hoc ēt addit ꝙ ablatiui poſſeſſiuorū pronominū aſſumunt per adiectionē ſyllabicā apte, & hoc tm̄ in fœminino genere, vt meapte, noſtrapte, veſtrapte. Adiungit iterū ꝙ prædictæ adiectiones ſyllabicæ non ſine cauſa adijciuntur pronominibus, ſed cauſa diſcretionis plerūque, vt egomet feci.i. ego, & non alius: plerūq; aūt cauſa maioris ſignificationis, vel expreſſionis, vt egomet feci.i. qui tantæ ſum dignitatis. Illud quoque, ꝙ, ce, additur articularibus pronominibus, vt hicce, huiuſce, & ſimilia. Apud Terentium inuenitur quoque hoccine, quod vr̄ compoſitum ex hocce, & ne, ſed, e, mutatur in i, breuem in cōpoſitione. Sūt tñ qui dicunt, ꝙ totum hoc, id eſt cine, additur ei pronomini, quod eſt hoc, vt non tantum ce, adijciatur ei, ſed & cine. Illud quoque addit, ꝙ nominatiuo plurali, ſm̄ antiquos, additur ce, ſed interpoſitus ſ, cauſa euphoniæ, vt ſ. dicatur, hiſce. Addit ēt ce, adverbio illic, vt dicatur illice, & tunc eſt accentus ſuper penul. vnde facta eſt quaſi apocopa vltimæ ſyllabæ, remanet illic accentus in fine ſm̄ regulā apocopatorum. Quod aūt egomet & hmōi alia, non ſunt compoſita, probat ex eo quidem. Oē quod componitur ēt ex corruptis, in duas intelligibiles partes diuiditur, ſed met, & pte, & hmōi alia nihil per ſe dant intelligere, quare ex his nulla eſt compoſitio. Illud quoque innuit, ꝙ ecce aduerbium ex vi demōſtrationis importat, & implicat verba quibus vtimur in demonſtrationibus, ſ. aſpice, cerne, & conſimilia quæ oīa accuſatiuum caſum exigunt. Ideoque veriſimile eſt, ꝙ qñ illud aduerbium in conſtructione eſt ſine verbo, dēt poni cum accuſatiuo caſu, vt ecce illum.i. ecce vide illum, quando tñ ponitur in conſtructione cū alio verbo, vt, hic ecce rex venit, tūc non oportet et accuſatiuum adiungi, ſed nominatiuū, quod q̄ſq; fit per defectum, vt ecce homo, & ſubintelligitur venit, vel aliquid aliud huiuſmodi.

De pronominibus quibus per anaſtrophen hęc præpoſitio, cum, præponitur. Cap. CXXXIIII.

DE mecū, tecum, & cæteris hmōi dicit, ꝙ duæ partes, ſunt. ſ. præpoſitio prolata cum ablatiuo pronominis per anaſtrophen.i. per recti ordinis conuerſionem. Nam ſi diceretur cum nobis, inepta & obſcena prolatio eſſet. Ideo facta eſt anaſtrophe, vt dicatur nobiſcum. Et quia hac ratione fiebat in vno, & in oībus alijs, nihil.n. eſt mirum, cum multas alias cōes habeant proprietates. ſ. ꝙ pro genitiuis ipſorū ponuntur cū verbis impersonalibus, intereſt, & refert, ablatiui poſſeſſiuorū. Cū.n. dicatur intereſt imperatoris, vel refert.i. ad vtilitatem eius eſt, vel ad ipſum pertinet. Dr̄ tñ per ablatiuum non per genitiuū intereſt, vel refert mea, ne ſi dicamt intereſt mea, ſit dubitatio, an primitiui genitiuus, an poſſeſſiui. Idē quoq; de cæteris intelligendum eſt. Improbat deinde ſnīam Donati qui putabat, mecum, vel cætera aduerbia compoſita eſſe. Poſt hoc agit de numero. Quid aūt ſit numerus, & cætera quæ ad numerum pertinent, ex tractatu nominis requires. Illud quoq; addit, ꝙ nulla monoſyllaba præpoſitio patitur anaſtrophen, niſi, cum. Ideoque fungitur fortaſſe vi enclitica.i. inclinatiua, hoc eſt inclinat accentum præcedentis ſyllabæ ſuper ſe, cum dicitur nobiſcum, & ſimilia, ſuper vltimam namque ſyllabam pronominis eſt accentus.

De Caſu pronominis. Cap. CXXXV.

DE caſu aūt pronominis tractat ad vltimū dicens quidem primitiua pronomina primæ & tertiæ perſonæ non poſſunt hr̄e plus quinq; caſibus, quia ſ. carent vocatiuo, ſine ſupradicta. Sed primitiuum ſecundæ perſonæ ſex habet caſus. Non tñ ſex diuerſas terminationes Dicit. o poſtea, ꝙ nulla pronomina inueniuntur hexaptota. Addit quoque, ꝙ poſſeſſiuū primæ perſonæ hēt vocatiuū, vt meus, o mi. & noſter, o noſter. Et vide ꝙ quia meus, primam ſignificat pro poſſeſſore perſonam, cū vocatiuus primæ non poſſet eſſe perſonæ. Ideo vocatiuū reſpectu poſſeſſoris hr̄e non potuit, pręſertim, quia ſm̄ ꝙ ſignificat, reſoluitur ſp̄ in genitiuū primitiui, & non in alium caſum, vt meus filius.i. filius mei. Reſpectu ergo poſſeſſionis ſolius vocatiuum habet, ad quam ſermo dirigitur. Noſtrás quoque in eadē voce, & nominatiui caſus eſt, & vocatiui. Alia vero poſſeſſiua pronomina carent vocatiuo. Cū tuus, ſecundā perſonā pro poſſeſſore ſignificet, vocatiuus aūt ſp̄ ad ſecundā dirigatur pſonā, nec ſit niſi vna ſecunda. Iccirco ſi diceretur tue, eādem perſonā pro poſſeſſore ſignificaret, & poſſeſſionē. Itaq; vnū & idē ſeipſum poſſideret, ꝙ nequit eſſe. Suus aūt q̄uis vtm̄ hr̄e poſſet, deficit tñ in vſu. Addit iterū, ꝙ pronominū alia ſūt monoptota.i. vnius caſus, vt iſtuc, eccū. Alia triptota &c. & eſt triptotū vt ſui. Tetraptotum vt tuus. Pentaptotū vt ille. Nullū aūt inuenitur hexaptotū, nec pronomen, nec nomen, exceptis tribus nominibus quæ terminant in us, & genitiuum in ius, vnus, ſolus, & totus. Inueniuntur.n. apud antiquos vocatiui eorum, o vne, o ſole, o tote. Vllus. o. iuquit, & nullus, & alius, vocatiuos habere non poſſunt, cum abnegent præſentiū demonſtrationē, vocatiuus vero rē ſignificat ſp̄ pñtem, vel quaſi pñtē.

De quatuor declinationibus pronominis.

Cap. CXXXVI.

ADdit quoq; declinationes pronominū eſſe quatuor. Et eſt prima conſimilis variatio genitiuorū, cæterorūq; caſuum in tribus perſonis principaliū pronoīum, vt mei, tui ſui mihi tibi, ſibi, me, te, ſe. Et dr̄ prima quia tres perſonæ principaliū pronoīum continentur in ea. Secundū vero modū dicit eſſe cuius genitiuus ſingularis terminatur in ius, vt ille, illius: iſte iſtius. Et dr̄ ſecunda, quia quæcunque pronomina ſunt eius declinationis, ſunt primitiua, cū oīa ſequentiū declinationū ſunt deriuatiua. Tertiā dicit eorū eſſe, quæ mobiliter declinantur, vt meus, a, um, mei, meę, mei. Quæ quia deriuatiua ſunt, iure

poſt primitiua in tertia declinatione ponuntur. Quarta eſt cuius genitiuꝰ ſingularis terminatur in tis, vt noſtràs noſtratis, veſtràs veſtratis, quæ quia deriuantur a deriuatiuis, inter declinatio eorũ quarta ponitur, & vltima. Itẽ declinatio alia nominalis eſt, alia pronominalis. Et eſt nẽ ſalis quæ in noĩbus, & circa ipſa primo reperta eſt, vt albus, ba, bũ, ſimiliter Arpinas Arpinatis, vtraq; tñ quaſi tranſlata eſt ad pronoĩa. Dicimus. n. meus, a, um, & noſtràs, atis. Itaq; ſecunda declinatio noĩum, eſt tertia pronominũ. Tertia quoq; noĩum, quarta eſt pronominũ. Cum ergo quæratur cuius declinationis eſt, meus, oportebit vt reſpondeatur tertiæ pronoĩum, vt per hanc determinationẽ oĩs dubitatio remoueatur. Similiter ad, cuius declinationis eſt noſtràs, rñdendũ eſt quartæ pronominũ. Pronominalis rurſus declinatio eſt, quæ in pronominibus primo, & circa ipſa reperta eſt, vt illa cuius genitiuus terminatur in ius, quę tñ ẽt tñſlata eſt ad q̃dam noĩa, vt vnus, na, num, vnius, & ſimilia. Vnde quidã, vt Donatus putauerunt has eſſe pronomina. Si ergo quæratur cuius declinationis ſit vnus, reſpõdetur ſecundæ pronominum.

De vnaqueq; earum ſigillatim. Cap. CXXXVII.

De pronoĩbus primæ declinationis, vide ꝙ qui grũs apud Græcos terminatur in oys, apud nos terminatur in is, vt illi dicunt Demoſtenoys, & nos Demoſtenis, & qui apud Græcos in oy, apud nos terminatur in i. Illi. n. dicũt Piramoy & nos Pirami. Sicut ergo illi dicũt emoy, vel emoy, ita & nos dicimus mei, vel mis, tui, vel tis. Similiter quoq; dicere debuimus ſui, vel ſis; ſed ne videatur verbũ eſſe, tacetur a nobis. Et vide ꝙ mei, & tui, & ſui, ſunt tã primitiuorũ genitiui, q̃ poſſeſſiuorũ. Hoc aũt intereſt, ꝙ q̃dã genitiui primitiuorũ cũ dictione cuiuſlibet generis, vel caſus vel numeri, recte põt conſtrui, vt mei ager, & mei agrũ, & mei agros. Genitiui aũt poſſeſſiuorũ eadem genera, & caſus & numeros ſibi exigunt adiungi. Itaq; qñ ſint genitiui primitiuorũ, qñ poſſeſſiuorũ, conſtructionis rõne diſcernitur. Poſt hæc ſui, non põt hr̃e nominatiuum, quia Græci in tribus perſonis, & ſimplicia habẽt pronomina, & cõpoſita. Simplicibus vero vtuntur, & in conſtructionibus intranſitiuis per nominatiuos, & in ſimplici tranſitiua per obliquos, vel ẽt in re tranſitiua. Compoſitis vero vtuntur in reciproca conſtructione, ad deſignandã rẽ, vt rã tranſit actus, qđ nõ põt fieri niſi per caſum obliquũ. Vtuntur ẽt compoſitis, vbi poſſeſſor agit in ſuã poſſeſſionẽ, vt Socrates videt ſeruũ ſui. Hic Grę cus non poneret genitiuũ ſimplicis, ſed cõpoſitũ tñmodo, nec ibi iterũ poſſet vti nominatiuo. Qm̃ ergo, ſui, ſic repertum eſt apud nos vt ꝓprie vĩ cõpoſiti Gręci hẽat, neceſſario nõ habuit apud nos nim̃. Ponitur tñ ẽt tertiã ſimue, ſed improprie, & hoc ẽt tñ in obliquo. Illud ẽt adiungit, ꝙ ntũs per ſe, i. ſine obliquo nõ facit tranſitionẽ, & qm̃ cui verbo adiungitur ntũs, eidẽ nõ põt obliquus illius addi ſine tranſitione, vel reciprocatione. De ſecunda declinatione dicimus, ꝙ a grõ terminante in ius, fit datiuus ablata us, vt ſit minor vna ſyllaba q̃ genitiuus, vnde huius ablata ut, facit datiuũ hui, manente i, naturaliter conſonante, licet vocaliter proferatur, & addatur ei c, ad differentiã, huius interiectionis. Verũ poſt datiuum cui, licet i, ſit ſiſt conſonans, quę tñ vocaliter profertur, non põt poni in metro dictio incipiens a vocali niſi fiat ſinalimpha. Addit quoq; ꝙ octo noĩa ſequuntur declinationem pronominũ terminantiũ genitiuũ in ius, vnus, vnius: ſolus, ſolius &c. Illud quoq; addit, ꝙ quidam protuleũt, huic, diſſyllabice, vt ibi. Fallus huic pennas &c. Cui quoq; poſuit Terentianus ſtr̃. De tertia declinatione dicimus, ꝙ cum meus deberet regulariter facere vocatiuũ, o, Mee, duas e, breues vertit in i, longam, cauſa inquit euphoniæ, vt dicatur in vocatiuo, o, mi. Quidã aũt putauerunt. ꝙ. mi, eſſet genitiuus vel datiuus primitiui, prulatus per ſincopã. Quod ideo auctor improbat, ꝙ, mi, cũ ponitur vocatiue, onq̃ adiungitur fęminino, vel neutro, quod tñ poſſet fieri ſi eſſet genitiuus, vel datiuꝰ primitiui. De quarta declinatione quoq; idẽ prorſus dicimus, quod ſupra, niſi ꝙ noſtràs, & veſtràs circumflexum accentum habent ſuper vltimam ſyllabam, propter regulam apocopatorum, noſtratis enim & veſtratis ſolebant eſſe integra.

De quibuſdam vocabulis, quæ putata ſunt eſſe pronomina, cum non ſint. Cap. CXXXVIII.

Poſt hoc aũt, quia quidã putauerunt, o, eſſe vocatiuum pronominis. Alij vero articulum. Remouet vtrunque, Et prius ꝙ non eſt vocatiuus, quia nec eſt a nominatiuo, deinde, quòd articulus. Nam, o, ponitur ſemper demonſtratiue Articulus vero relatiue. Quamuis enim idem interpretatur, oủtòs, quod eſt compoſitum ex o, præpoſitiuo articulo, & pronomine ủtòs, tamen non eſt articulus, cum nec etiam ex articulo, ſit compoſitum, ſed ex pronomine is, & aduerbio demum. Quique quod interpretatur hoſti, quod eſt compoſitum ex, os, ſubiunctiuo articulo, & nomine infinito, tis, tamen ſimplex eſt, nec compoſitum ex articulo, vt hoſtis, nec articulus eſt. Dicit quidem multa ſunt apud nos ſimplicia, quæ apud Græcos ſunt compoſita, vt ſanctus ſimplex eſt, quod dicitur agyos, a Græcia compoſitum, ex a quod eſt ſine, & ge, quod eſt terra. Et econuerſo, moytòs, apud Græcos ſimplex eſt, quod apud nos dicitur ineptus, & eſt compoſitum ex, in, & aptus, Eſt aũt, o, aduerbium vocandi, ſicut heu, reſpondendi: eſt etiam aduerbiũ optãdi, & eſt ẽt interiectio. Quando igitur eſt aduerbium vocandi, præponitur vocatiuo caſui, & non alij. Quod aũt ait interrogatiua vt quis: & infinita vt aliquis: & abnegatiua vt nullus: & diſtributiua, vt vterque, & relatiua, vt qualis, vocatiuis carere. Rõ inquit eſt, quia hæc omnia carent demonſtratione, ſine qua vocatiuus non poteſt eſſe. Diſtributiua quoq; ad diuerſas videtur pertinere perſonas. Qui enim dicit, vterq; veſtrum faciat hoc, idem eſt, ac ſi dicat, tu & ille, cum vocatiuus ad ſolam ſecundã pertineat, ergo quoniã, oĩs, diſtributiuum eſt, improprie dr̃ vos oẽs, & huiuſmodi. Item quidã putauerunt, quis, eſſe pronomen vt Donatus, tũ quia declinatur ad modum quorundam pronominum, quis, cuius, ſicut ille, illius, tum quia ponitur pro quolibet nomine nobis ignoto. Ignorato enim nomine, quærimus quis, tũ & quia ſubſtantiã ſine certa qualitate ſignificat. Reſpõdet itaque ad ſingula. Et primo quidem oſtendit, quòd multa quoque alia nomina modo pronominum declinantur, quæ cum omnia, vel certum numerum ſignificent, vt vnus, ſolus, vter, alter, alius, vel ſignificent quantitatem, vt totus, quantus & tantus, pronomina vero ſolam ſubſtantiam, quomodo propter declinationem dicentur pronomina. Qualis vero, & talis infinitã qualitatem ſignificant, pronomina vero ſolam ſubſtãtiam, quare nõ ſunt pronomina. Quod aũt interrogatiua pronominibus ponuntur, nihil eſt, cum ignorationẽ ſubſtantiæ, vel qualitatis vel q̃titatis, q̃ ſignificant, & declinãtur per ipſa nomina, deſignent, vt quis, qualis, quantus. Præterea inquit licet ſubſtantiam, quis, ſine certa qualitate ſignificet, pronomina tamen propriam cuiuſlibet ſubſtantiam demonſtratiuè, vel relatiuè, & definitè ſignificant. Quis vero infinitam ſubſtantiam, & infinite ſignificat, vt ſit ei pro qualitate infinitas, quare, nec putandum eſt pronomen. Deinde inquit, quid ſtultius eſt, quàm vnus, & vter, & alter, propter declinationem dicere pronomina, cum ſit regula Grammaticorum generalis, quòd omnia vocabula numerorum ſunt nomina. Contra hoc autem, quod quidam obijciebant talis, & tantus, & tot, eſſe pronomina, cum ſint demonſtratiua, & demonſtratio ſit pronominum propria, reſpondet hoc falſum, quia & quædam aduerbia ſunt demonſtratiua, vt en, ecce. Differt tamen demonſtratio nominum ab ea, quæ eſt pronominum, quia pronomen vnum quid oſtendit, & nihil extra. Talis autem, etiam id cuius reſpectu dicitur, demonſtrat, vt talis puer apparet, qualis pater eius. Præterea oportet, vt pronomen eiuſdem ſit generis, & vnum cum eo quod demonſtrat, ſed non nomina, vt ſi videntes mare dicamus, Talis eſt Nilus cum illud neutri, hoc autem ſit maſculini. Illud quoque addit quòd talis, & tantus, & tot, ſi dicatur ad abſentes, relatiua ſunt i. in reſpectu dicta, non quòd ibi ſint ſecundam cognitionem facientia. Cum enim dicitur, qualis Hercules, talis Theſeus fuit, licet de abſente dicatur, etſi relatiuum qualis, quare, talis, facit ibi primam cognitionem reſpecto qualis, quod ad ipſum refertur. Quod ſi ibidem, talis, ſit relatiuum oportebit vt qualis, faciat ibidem primam cognitionem reſpectu, talis, quod ad ipſum refertur. Idem ergo ex vna prolatione, & reſpectu eiuſdem, primam & ſecundam faciet cognitionem quod nequit eſſe, niſi illud dicamus, quòd, qualis, dicitur ibi infinite, & non relatiue. & hoc quotiens. ſ. talis dẽ de abſente, vt ſit ſenſus, qualis fuit Hercules. i. qualiſcunq; fuerit, talis Theſeus fuit. Conſtat autem quòd talis, ſi dicatur ad præſentem, tunc demonſtratiuum eſt, vt talis fuit Socrates, qualis. ſ. ille quem video, & tunc ſine dubio, qualis, relatiuum eſt. Item quia pronomina certas faciunt perſonas, alius autem illas abnegat, conuincitur non eſſe pronomen, quia incertam tertiã ſignificat, quæ incertitudo ei eſt pro qualitate. Rurſus ꝓnomen relatiuum pro illo nomine ponitur, ad quod refertur, & eandem cum eo perſonã ſignificat. Cum aũt dr̃ Cicero legebat, & alius recitat, de alia dr̃ perſona, quare alius non eſt pronomẽ. Rurſus ambo, & vterque, & alteruter, cum ſint relatiua. i. in reſpectu dicta non habent demonſtrationem, nec poſſunt habere. Ideoque vocatiuos habere non poſſunt, vide ergo, ꝙ vt dicamus ambo, congrue oportet præcedere ad quod illud dicamus nomen, vt Sortes & Plato venerunt ad me, & ambo receſſerunt. Idem de vterque, & alteruter, vnde dicuntur relatiua non ſicut idem, & is, ſed relatiua. i. in reſpectu dicta. Differunt itaque ambo, & duo, quia in reſpectu dicimus ambo, ſine

reſpectu

reſpectu duo. in hoc quoque quòd ambo congregat, duo numerat.

De Præpoſitione & ratione nominationis eius.
Cap. CXXXIX.

POſt tractatum de partibus orationis declinabilibus, tractatum quoque indeclinabilium aggreditur, & agit primo de præpoſitione, tum quia ſolet ſemper in conſtructione præponi, tum quia reperta eſt propter nomen, quod prius eſt natura, ut deſeruiat, ſcilicet obliquis caſibus. Aduerbium verò repertum eſt propter verbum, quod eſt poſterius natura. Dicit itaque q, Præpoſitio eſt pars orationis reperta propter vnum aliqđ principale ſignificationis genus, vel conſignificationis indeclinabilis, quæ præponitur, id eſt debet præponi aliis partibus orationis, quamuis enim quædam præpoſitiones inueniantur, quandoque poſtpoſitæ, natura tamen earum exigit eas ſemper præponi, vel appoſitione, ſcilicet quando retinet vim dictionis, & deſeruit obliquo caſui, vt ad domum, vel compoſitione, vt adduco. Docet poſtea quare præpoſitio per ſe prolata, debet acui in fine. Ideo, ſcilicet quòd ſemper acuitur, id eſt expectat, & deſiderat adhærere, & coniungi ſequenti dictioni, quapropter acuitur in fine, & ſuſpenditur, donec habeat, quod expectat, ſcilicet partem cui exigit adiungi, quam poſtquam ſibi aſſociat, quaſi vna pars efficitur cum ea, quia cum per ſe prolata incertæ eſſet ſignificationis, ex dictione cui adiungitur, certificatur. Ideoque adiuncta ſequenti dictioni acutum accentum in grauem cõuertit, habet enim quod deſiderabat, nec amplius debet ſuſpendi. Et id, id eſt quòd præpoſitio ſeparata debeat acui, præpoſita grauari, confirmat Donatus. Addit deinde, quòd præpoſitiones in proſaicis rariſſime præpoſterantur, excepta cum. Nam & apud Tullium reperitur quocum, quibuſcum. Præ quoque poſtponitur apud Terentium. Mediè autem ponitur de, & ob, vt qua de re, quamobrem, quæ tamen a quibuſdam putantur eſſe compoſita, quod nos minime putamus. Itaque dicit iterum, quod præpoſitionis proprium eſt ſeparatim, id eſt per appoſitionem præponi caſualibus. Sed coniunctim, id eſt per compoſitionem, tam cum habentibus caſus, quam cum non habentibus. Vide ergo, quòd hæc deſcriptio data eſt, & ſecundum vim vocis, id eſt ſecundum rationem huius nominis præpoſitio, & ſecundum cauſam inuentionis, non ſecundum rationem ſignificationis. Addit quoque quòd præpoſitiones quando apponuntur a poetis plerumque poſtpoſitiue proferuntur, quod ſine metris ſcribentes rariſſime faciunt, niſi in, cum, quæ poſtponitur ſemper in mecum, tecum &c. rariſſime dicitur, quia Tullius præpoſitionem, de, aliquando poſtponit, dicens, quo de agere, & ſimilia. Illud etiam addit, quod quando præpoſtere ponuntur, mutant accentum, niſi differentia prohibeat. Igitur per ſe prolatæ acutum accentum habent in fine, præpoſitæ vero ſuis caſualibus grauantur per omnes ſyllabas, vt ante domum. Quod ſi ſupponantur mutant accentum. Non enim grauantur omnibus ſyllabis. Sed ſi fuerint monoſyllabæ acuuntur præter, cum, quæ poſita poſt me, te, ſe, nobis, vobis, patitur encleſim, id eſt inclinationem. Inclinat enim ſuper ſe accentũ. Si vero fuerint diſſyllabæ acuunt penultimam, niſi differentia prohibeat, vt apud Virgilium, maria omnia circum, acuit finalem ne accuſatiuus nominis, vel aduerbium eſſe putetur. Nec hoc tamen vniuerſaliter eſt accipiendum. Sine enim cum ſit præpoſitio licet ſit poſtpoſita, acuit penultimam ſecundum vſum, quamuis differentia imperatiui a ſino ſinis hoc prohibeat, ſed vſus ſequendus eſt, analogia ſciẽda. Illud etiam addit, quod coniunctiones, vel præpoſitiue, vt quoniam, vel communes, vt igitur, ſaltem, ſimiliter mut ant accentum, quia præpoſitæ grauantur omnibus ſyllabis, poſtpoſitæ acuuntur in principio. Subiunctiuæ verò coniunctiones poſtpoſitæ non mutant accentum, quia nunquam præponuntur. Ideoque de illis reticuit, cuiuſmodi eſt, quidem, & conſimiles.

De Differentia inter Præpoſitiones, & Coniunctiones.
Cap. CXL.

ASſignat poſtea differentias inter præpoſitiones, & coniunctiones, ſcilicet quod coniunctiones præpoſitæ nunquam poſſunt componi, niſi cum declinabilibus his infinitis, ſiqua, nequa, nec dixit quod præpoſitæ non poſſent componi cũ indeclinabilibus, hoc enim falleret in ſiquando, & ſimilibus, ſed potius, quod non poſſunt componi cum aliis declinabilibus, niſi cum illis. Et vide, q maluit iſta ponere, in quibus dictio ex cõpoſitione corrumpitur, quàm ſiquis, ne quis, ne forte, quis negaret in illis fieri compoſitionem. Porro cum indeclinabilibus poſſent componi poſtpoſitæ, vt atque, & ſi, & ſimilia. Item præpoſitiones præponuntur caſualibus, & compoſitæ, & appoſitæ. Coniunctiones vero, nec præponi poſſunt aliis partibus, niſi in appoſitione, nec ſupponi, excepta, que hæc enim ſupponitur in compoſitione, vt vbique. bene ait, non aliis partibus, quia coniunctio coniunctioni, & præponi poteſt, & ſupponi per compoſitionem, vt atque enimuero. Si obiciantur ſiquando, nequando, quandoquidem, poſtea, q quando etiam aduerbium eſt, & illa ex quando ſunt compoſita, dicemus quoniam etiam coniunctio eſt. Item ſi opponatur neſcio, & nequeo, dicemus quod ex aduerbio, non ex, ne, coniunctione compoſita ſunt. Iterum addit, q vbique, & vndique, & ſimilia magis videntur dici per ſyllabicã adiectionem, quàm dici compoſita, ex que coniunctione. Ideo ſcilicet quod in omnibus illis, cum nihil coniungat, vim ſuam non ſeruet, quod ſemper facere debet in compoſitione, quomodo facit hoc, in atque. Rurſus nec in omnibus illis ſeruat, que vim encleticam, vt in vndique, & vtique. Quam tamen in omnibus illis ſeruaret, ſi compoſitio ex ea coniunctione fieret. Dicit tamen alibi Priſci. quod vterque compoſitum eſt, quod vel ſecundum aliquorum ſententiam dixit, vel fortaſſe, quia in vterque quodammodo retinetur vis coniunctionis. Quid enim eſt, vterque iſtorum legit, niſi quod iſte, & ille legit.

De Differentia inter Præpoſitiones, & Aduerbia.
Cap. CXLI.

POſt hoc etiam aſſignat differentias inter Præpoſitionem, & Aduerbia, dicens quod præpoſitiones pluſquam trium ſyllabarum non poſſunt eſſe, aduerbia etiam plurium, vt aliquando. Item quod aduerbia quædam deriuatiua ſunt, præpoſitiones autem omnes primitiuæ ſunt, ſecundum Græcos. Ergo, abſque, ſecundum eos videtur eſſe aduerbium, niſi dicamus, quod non eſt deriuatio, ſed ſyllabica adiectio. Probat deinde, quod extra, & intra, & alia huiuſmodi non ſunt præpoſitiones, ſed aduerbia, quia ſcilicet poſſunt adiici verbis ſine caſualibus dictionibus, vt Ego curro in campo, tu extra. Subintelligitur. n. curris. Hoc quoque quod dicitur, in campo, adiacet verbo curro, ad modum aduerbij. Addit quod extra, & infra, & huiuſmodi aduerbia, quæ caſibus obliquis deſeruiunt, dixerunt Latini eſſe præpoſitiones, & quia præponuntur caſualibus, & quia illis præpoſita grauantur omnibus ſyllabis, quod ſuum eſt præpoſitionis, vt extra domum. Quod autem dixit, quæ ſolent caſibus adiungi, intelligendum eſt de caſibus diuerſæ ſignificationis, propter pridie, quod ſolent temporalibus iungere, vt pridie Calen. nec tamen a Latinis ideo præpoſitio dicebatur. Dicebant autem huiuſmodi aduerbia Latini præpoſitiones eſſe, vel propter cauſas prædictas, vel quia nunc interpretantur, quod apud Græcos præpoſitiones, nunc illud quod aduerbia, quod cum dicit, deſignat non propter hoc magis debere præpoſitiones, quã aduerbia dici, & ſic partem aduerſam attenuat. Si enim dicam, ante ora patrum, id eſt coram patribus, hic ante ſignificat hoc, quod hæc præpoſitio Græca, Chro. Itaque ſciẽdũ eſt tres fuiſſe de his ſententias. Quidam enim dixerunt infra, & extra, & huiuſmodi alia, quæ nunc caſualibus iunguntur, nunc autem verbis ſine caſualibus, eſſe tantummodo præpoſitiones, & non aduerbia. Alii dixerunt quando caſualibus iunguntur eſſe præpoſitiones, quando autem verbis ſine caſualibus eſſe aduerbia. Fuerunt, & qui dicerent hæc tantummodo eſſe aduerbia, ſed caſualia, ſcilicet quæ obliquis deſeruirent, quandoque caſibus, quomodo & præpoſitiones, hanc vero ſententiam ad vltimum confirmauit Priſci. licet iterum, & hanc, & cæteras cum quadam dubitatione interſerat.

De Compoſitionibus Præpoſitionum. Cap. CXLII.

POnit autem communem de præpoſitionibus regulam, ſcilicet quod compoſitæ inueniuntur tam in nominatiuo, quã in obliquis caſibus flexis ab eo, unde collegerunt antiqui, quod præpoſitio nunquam componitur cum obliquo, niſi compoſitio præiaceat in nominatiuo. Nobis autẽ ex auctoritate non videtur poſſe haberi, ſed illud potius, quod compoſita cum nominatiuo inuenitur, & cum obliquis eiuſdem, vt indoctus, ti. indocto. Quare, & inuicem dicemus eſſe compoſitum, nec præiacere compoſitionem in nominatiuo, hoc idem, & de hactenus diceremus, niſi q ſm ſignificationẽ magis vr componi ab hoc aduerbio. Illud quoq; addit, q præpoſitio nunquam inuenitur cum verbo, niſi per cõpoſitionẽ, q.a.ſ.in verbis intelligitur ſemp nominatiuus, vel vocatiuus, quantum ad ſignificationẽ. Et quia his caſibus nunquam additur præpoſitio per appoſitionem ideo nec in verbis. Cum participiis non ponitur in compoſitione ſecundum verborum figuram, ex quibus naſcuntur, niſi præcedat verbum eius compoſitum, vt inducens ab induco. Per appoſitionem vero præponitur accuſatiuo, vel ablatiuo participiorum, ſicut & nominum. Præponitur, & præpoſitio præpoſitioni per compoſitionem, vt imperterritus, & coniunctioni, ut abſque. Dicit tamen, quod magis eſt ſyllabica adiectio. Quoniam hæc coniunctio, quę quotiens in compoſitione ponitur retinet, vim ſuam, id eſt uim copulatiuam, vt in atque, vbicumque, vero non retinet, deriuatio eſt per ſyllabicam adiectionem.

Additur etiam aduerbio per compoſitionem, ut perinde. Illud etiam addit, quando præpoſitiones componuntur cum aliis partibus in earum poteſtate concidunt, id eſt vt compoſita dictio ſit eiuſdem partis, cum illa, cui præpoſitio additur. Quod inuicem non eſt compoſitum, cum vicem ſit nomen, & inuicem ſi una pars eſt, ſit aduerbium. Dicamus ergo, quod in earum poteſtatē incidunt ſæpiſſime, rariſſime vero, vel nunquam, idē, fiet præpoſitio. Abſque, etenim, non per compoſitionem dicitur, ſed per adiectionem, que ſyllabæ.

De Accentibus Aduerbiorum, & præpoſitionibus compoſitorum.
Cap. CXLIII.

SVnt autem apud Græcos quædam dictiones diſſyllabæ, habentes penult. acutam, quibus præpoſitio p̄ cōpoſitionem iuncta ſit, vt addat aliquid ſignificationi, accentum acutum de penultima transfert in antepenultimo. Quando enim dicunt paralexos, antepenultimo acuitur. Eſt enim pars compoſita a para præpoſitione Græca. Cum ergo apud Græcos præpoſitio compoſita in multis dictionibus hoc faciat, apud nos facit hoc idem, in vno aduerbio, ſcilicet inde, hoc enim per ſe prolatum acuit penul. Qui ſi de, vel pro, vel conſimiles præpoſitiones et per compoſitionem addantur, acuitur antepenul, vt proinde, deinde, ſubinde, & ſimilia Ne ſi grauaretur inquit. ſ. præpoſitio ponendo acutum accentum ſuper penul. putetur per appoſitionem ante aduerbium poni, quod fieri non licet propter hanc ergo Priſci. rationem, volunt pleriſque idem in cæteris aduerbiis compoſitis, non ſolum præpoſitione, verumetiam cum quibuſdam alijs obſeruari, vt etiam debeat dici, aliunde, antepenultima acuta. Eſt ergo ſuper hoc controuerſia nec irrationabilis. Priſcianus teſtatur hoc in vno aduerbio, inde, ſolere hoc fieri, quapropter videtur ſecundum autorem eundem dicendum eſſe delonge, alonge, penultima acuta, ſimiliter & de cæteris aduerbiis, quæ non ſunt compoſita ex inde, aduerbio, ſi fuerint tamen ex alio aduerbio, & præpoſitione compoſita. Quod ſi ita eſt, dicendum eſt, deinceps, abintus penultima acuta, quod contra communē vſum eſt, omnes enim acuere ſolent in his antepenultimam. Quid igitur dicendum primum æquidem, nec ex his, quæ dicuntur in tractatu de præpoſitione, nec ex his, quæ in libro accentuum poteſt haberi, vt in aliunde, antepenultima debeat acui. Non enim ait in libro accentuum, omnia aduerbia compoſita ſub vno accentu pronuncianda ſunt, ſed potius omnia aduerbia, quæ a præpoſitionibus componuntur, non intelligendum eſt, vt dixerat ſub vno, id eſt non ſub pluribus, hoc enim habet omnis dictio, vt vno accentu regatur, ſed ſub vno accentu inquit, id eſt ſub eodem, & conſimili, hoc eſt vno modo accentu audi, ſcilicet vt antepenultima debeat acui. Dicimus itaque, aliunde, dici debere regulariter, vt accentum habeat penultima, ſi tamen vſus eccleſiæ in qua forte tibi legendum fuerit, aliter habeat, ſequere vſum niſi tantæ fueris auctoritatis, vt prauum vſum emendare poſſis: ſi enim obiiciatur, quod aliquando habet accentum acutum ſuper antepenultimam, ſciat hoc fieri cauſa differentiæ ab aliquanto. Porro liber ille de accentibus, a pleriſque dubitatur a quo factus ſit, vt ergo certum aliquid ponamus, illam regulam accentuandi antepenultimam acute in aduerbiis compoſitis, non dicimus obſeruandam eſſe regulariter, niſi in compoſitis abinde aduerbio, & præpoſitione, ſi Priſcianum autorem ſequi velimus, nec quidem quod in libro accentuum dicitur, pro autentico habemus. Videtur ergo nobis regulariter dicendum, delonge, alonge, & ſimilia, vt ſuper penultimam ponatur accentus. Analogia tamen (vt ſæpe diximus) ſeruanda eſt, vſus vero ſequendus. Magiſter enim locutionis eſt, & velle quidem inter inſanos videri doctum, ſpecies quædam furoris eſt. Qui tamen dicunt regulam in omnibus aduerbiis compoſitis obſeruandam eſſe, literam Priſcia. ſic exponunt, præpoſitio ſolet hoc facere in vno, ſcilicet in vna parte orationis, ſ. aduerbio. ſicut in inde manifeſtū eſt, ſed videtur plane innuiſſe, quòd in ſolo inde, fieri ſolet, quod enim innititur rationi, quam autor induxit, illa equidem ratio probabilis eſt, & non neceſſaria, alioquin eadem ratione diceremus induco antepenultima acuta, quod omni caret ratione.

De Appoſitionibus Præpoſitionum cum caſualibus.
Cap. CXLIIII.

APud Græcos præpoſitio tribus adiungitur caſibus, per appoſitionem, id eſt genitiuo, datiuo, & accuſatiuo. Apud nos autem tantum duobus, id eſt accuſatiuo, & ablatiuo, niſi autoritate ſua vtantur noſtri poetæ Helleniſmo, id eſt more eorum, ut Virgilius. Crurum tenus, pro tenus cruribus. Dicit etiam, quod toachris cuius interpretatio eſt tenus, aduerbium eſt apud Græcos, & non præpoſitio. Inde eſt, quod tenus, rara apud nos præponitur. Addit quoque quòd nominatiuis non adduntur præpoſitiones per appoſitionem, quia ipſi ſunt intranſitiui, id eſt ex vi nominatiui non ſignificant rem, vt in eam tranſeat actus, ſed intranſitiue iunguntur cum verbis. Ideo autem diximus ex vi nominatiui, quia conſtructi cum verbo paſſiuo bene ſignificant rem, vt in eam tranſeat actus, quia rem patientem, ſed hoc eſt ex vi paſſiui verbi. præpoſitiones autem per appoſitionem prolatæ, ſemper tranſitionem exigunt, vnde rationabiliter adduntur accuſatiuo, vel ablatiuo, qui tranſitiui ſunt, id eſt deſignant in quem ſit actus. Quod autem apud Græcos genitiuo, & datiuo apponuntur, opinor cauſa penuriæ factum. Quoniam enim carent ablatiuo, coguntur iungere præpoſitionem cum genitiuo vel datiuo, vt compleant vim ablatiui cum præpoſitione prolati. Sed non poſſunt vel non debent adiungi puto, cum ſimiliter ſint tranſitiui, ipſis genitiuorum conſignificationibus, necnon etiam datiuorum, propter implicitam quodammodo quorundam vim præpoſitionum. Quid enim eſt, lego diſcipulis meis, niſi lectionem facio ad eos, vel quid eſt, Iſte equus eſt Socratis niſi ad ipſum pertinens. Non autem præpoſitionibus appoſitis, aliæ poſſunt apponi, propterea veriſimile eſt his caſibus præpoſitiones per appoſitionem non poſſe adiungi. Quod autem adiungit, nihil carens caſu per ſe tranſitiuum poſſe eſſe, oppoſitionem habet propter præpoſitiones, & propter verba tranſitiua. Sed hoc ſoluit per hoc, quod ait, per ſe, id eſt ex ſua vi, hoc eſt niſi aliud ſequatur, ſcilicet caſus obliquus, vel niſi ſubintelligatur. Obiicietur tamen, quod nec, ſic, obliquus tranſitiuus eſt p ſe, ſed poteſt dici, quod per ſe poſitus ſignificat, ut eius, vel, ut ei vel vt eam, vel vt ab ea, quæ omnia ad res cum tranſitione dictas pertinent. Ideoque obliqui etiam poſiti per ſe, meritò dicūtur tranſitiui.

De Multitudine Præpoſitionum apud Latinos.
Cap. CXLV.

ILlud quoque addit, quod multoplures præpoſitiones ſunt apud nos, quam apud Græcos. Quia cum apud illos ſingulæ multas ſignificationes habeant, nos ad vnamquamque illarum, vnam habemus præpoſitionem. Itaque ſingulæ præpoſitiones Græcorum complent ſignificationem multarum apud nos, vt, peri, ponitur pro circum, & ſuper, non quando ſuper ſignificat locum, ſed quando conſignificat memoriam, vt ibi, multa ſuper Priamo, id eſt de Priamo. Iterum, quia aduerbia localia, quæ ſolent præponi caſualibus computauerunt Latini eſſe præpoſitiones, quia ſcilicet præpoſita caſualibus grauantur omnibus ſyllabis, vt pone tribunal aduerſus hoſtes, & huiuſmodi alia, quæ omnia Græci dicunt eſſe aduerbia, tum quia pleraque aduerbia apud eos non poſſunt componi, cum omnes apud eos præpoſitiones, & poſtponi ſoleant, & apponi. Tamen quia cum verbo ponuntur, & apud Latinos ſine caſualibus, vt ibi, pone ſubit cōiunx. Quod autem per appoſitionem ponatur ſine caſuali, rariſſime, id eſt nunquam patitur præpoſitio. Semper enim vel apponitur caſui, vt vado ad domum, vel ſubintelligitur, vt, de poſt fœtantes, ſubintelligendum enim eſt (vt antiquis videtur) exiſtente, Sed quomodo poteſt fieri, vt ſi dicam, De vltra mare venit Pompeius, ibi intelligatur, exiſtente. Dicunt ergo plerique, quod in, de poſt fœtantes accepit eum, de poſt, vna pars eſt compoſita, & exigit accuſatiuum ſimiliter, de ſub cuius pede, &c. dicunt enim, de ſub manu, partem compoſitam eſſe, & quòd exigit ablatiuum. Alij quòd in, de poſt fœtantes, exigit poſt, accuſatiuum illum fœtantes, & quod de, irregulariter ibi ponitur, & nullum caſum exigit. Idemque de ſimilibus dicendum. Dicunt etiam plerique, quod poſt fœtantes, ponitur loco cuiuſdam ablatiui. Concludit itaque, ex præpoſitis tria apud nos in præpoſitionibus Græcorum obſeruationi contraria, ſcilicet: quod quædam præpoſitiones apud nos certam habent ſignificationē, quod dicit ſecundum eos, qui, retro, & cætera aduerbia caſualia reputant inter præpoſitiones, & quod quædam nunquam componuntur, ut apud, erga, circiter, & quod quædam nunquā ſeparantur, vt di, & dis, ſed ob hoc tantum vocantur præpoſitiones, quia loco præpoſitionum ponuntur in compoſitione.

De Diuerſis acceptionibus Præpoſitionum.
Cap. CXLVI.

PRæpoſitio quandoque aſſumitur cauſa ſignificantiæ, vt imprudentibus, pro ualde prudentibus. Significat etiam, in, quandoque priuationem, ut impius, id eſt ſine pietate. Et ordinem, ut, ex ro Gorgoneis, &c. Ponitur etiam loco aduerbii extra, ut exul, id eſt extra ſolum. Addit quoque, quod ſubtractæ nominibus faciunt ea pro aduerbijs accipi, ut domo venio. Item præpoſitiones poſitæ loco aduerbiorum, vel interiectionū

ſuum

num mutant acentum, ut apud Terentium. Perpulchra credo dona, per enim debet hic acui & grauari. Et ſunt qui dicūt per pulchra, duas partes orationis eſſe. Alii uero dicunt unā partem compoſitam eſſe & verius eſſe videtur. Pro etiā loco interiectionis, ut apud Lucanū, pro triſticia fata. Et ideo ibidem acuitur. Quod ergo plerique dicunt debere ſcribi cum aſpiratione, ph. facta apocopa ab interiectione integra prod, id nulla auctoritate tuetur, ſed hoc tantum quòd pro præpoſitio ponitur pro interiectione, quod non dicit eſſe mirandum, cum Græci, & præpoſitiones pro aduerbiis, & èconuerſo ſolebant ponere. Et nos etiam aduerbia loco nominum, ut mane nouum, & ſponte ſua, & rite ne facto, pro ritu. Dicit tamen alibi, quòd ſponte, nomē eſt, & ponitur pro aduerbio, ſecundum quod diuerſas diuerſorum dicit ſententias. Secundum quando ſignificat vel catha, vel meta, præpoſitionis vim obtinet. Cum enim catha ſit æquiuocum apud Græcos, hic opinor ſignificat, quod iuxta, vt ſecundùm ea, ideſt ad ſimilitudinem eorum. Meta, quoque accipitur pro de, & trans, & propter. In hac autem ſignificatione ponitur, ſecundum pro meta, vt apud Lucanum. Secundum Emathiam lis tanta datur, ideſt propter Emathiam. Sed quid ſignificat, cum dicitur ſecundum Lucam, & ſimilia? puto idem quod iuxta, quaſi ſicut Lucas dixit. Propter quandoque ponitur loco, dia, caſualis. Græcæ coniunctionis, vt propter te, i. cauſa tui. Quando autem ponitur loco, para, quod eſt iuxta, tunc habet vim præpoſitionis, vt propter amenum, ideſt iuxta, ſed quid eſt, quod dicit, propter, ibi habere vim præpoſitionis cum iuxta, ſecundum ipſum ſit ſolummodo aduerbium, & ibi propter, ponatur pro iuxta. Fortaſſe ſecundùm eos dixit hoc, qui iuxta putauerat eſſe præpoſitionem, vel potius, quia para, loco cuius ponitur, ibi propter, præpoſitio eſt apud Græcos, quamuis iuxta aduerbium, loco eius quandoque ponatur. Addit etiam, quòd ob, ponitur pro caſuali coniunctione, ut ob auſpicium. In compoſitione verò habet vim præpoſitionis, vt obeuntia terras, ideſt euntia circa. Circum, tamen aduerbium eſt, ſed Græcus poneret ibi præpoſitionem, dicit etiam, quòd ob coniuncta cū aliis partibus, ſimul cum illis accipitur pro caſuali coniunctione, ut quamobrem.

De Communi ſignificatione Præpoſitionum.
Cap. CXLVII.

PRæpoſitiones ſecundum Græcos nihil certum per ſe ſignificant. Cuiuſmodi inquit apud nos pene ſunt omnes monoſyllabæ, pene dicit propter præ, quod per ſe prolatum certam habet ſignificationem loci. Mutant itaque ſignificationes ſuas ex diuerſis adiunctis, vt ad modo conſignificat perſonam, vt ad te confugio, modo locū, vt ad Troiam, ideſt apud Troiam, modo tempus, ut ad bellum Perſicū, Macedonicū, modo numerū, vt ad quinquaginta millia venerunt. In compoſitione quoque modo, conſignificat intenſionem, vt affirmat poſita f, pro d, modo directionem ad perſonam vel ad aliam rem, vt alloquitur arridet. Quæ ergo uere, & indubitabiliter ſunt præpoſitiones, nihil certum per ſe ſignificant, quæ vero certam habent ſignificationem, cum ſecundum rationem Græcorum inter aduerbia pleræque, poni debeant, vt ſupra, & intra, & infra, & huiuſmodi, Latini tamen poſuerunt inter præpoſitiones, pleræque dictum eſt, quia, inter, certam habet loci ſignificationem. Quoniam tamen nunquam ſine caſuali inuenitur, non concedit, vt etiam ſecundum rationem Græcorum debeat dici aduerbium, ſed prępoſitio. Item præpoſitiones retinēt quandoque eandem ſignificationem, tam in compoſitione, quàm in appoſitione, vt inuado hoſtem, ideſt in hoſtem vado, & hic enim, & ibi, contra ſignificat. Aliquando diuerſas, vt de te loquor, ideſt cauſa tui, deprimo, ideſt infra primo. Quandoque etiam abundat in compoſitione, ac ſi eſſent diſſyllabæ adiectiones, vt nihil, ſcilicet ſenſus habeat addere, vt emori pro mori. Quandoque vero deſignant locum, & hoc quadripartito, vt ſignificent quo, vel vbi, uel vnde, vel qua.

De proprijs ſignificationibus earum, quæ accuſatiuo deſeruiunt, & primo de Monoſyllabis. *Cap.* CXLVIII.

POſt hoc pertractat ſingulas præpoſitionum quarumcumq; ſignificationes. Et primo earum, quæ deſeruiunt accuſatiuo, quas diuidit in monoſyllabas, diſſyllabas, & triſſyllabas. Sunt enim inquit vniſyllabæ, vt pleriſque Latinorum videtur e, ad, ob, per, poſt, cis, trans, pleriſque, dixit propter, poſt, quod alii dicunt eſſe aduerbium caſuale. Biſſyllabæ vero ſunt apud, ante, citra, circum, circa, contra, erga, extra, inter, intra, infra, iuxta, prope, pene, vltra, præter, propter, ſupra, vſque, penes. Triſſyllabæ ſunt, circiter, aduerſum, ſecundum. Quarum pleraſque ex his ſecundùm rationes, Græcorum dicit eſſe aduerbia, pleraſq; autem dicit, quia ad, & ob, & per, ſecundum rationem Græcorū etiam non ſunt aduerbia, ſed poſt, & ante, & circa, & citra, & ſi-

milia. Siquidem ſi plures inueniuntur præpoſitiones, uel biſſyllabæ, vel triſſyllabæ accuſatiuo caſui ſeruientes, non eſt curandum, quia de illis tantum agit, quæ Græcarum præpoſitionum interpretationem habent. Dicit ergo, quod ad, & appoſitum, & compoſitum ſignificāt quandoque proximitatem, vt adeo ad Troiam, ideſt iuxta Troiam. Quandoque cauſam, vt ad quid feciſti hoc, ideſt cuius cauſa: Quandoque ſimilitudinem, vt ad vnguem, ideſt ad vnguis ſimilitudinem explanatum. Quandoqoe etiam contrarietatem, vt ad illum mihi pugna eſt, ideſt cōtra illum. Quādoq; vero tempus, vt ad bellum Perſicū, Macedonicum, hoc eſt vſque ad bellum. Quandoque iterum additionē, vt ad hæc mala, ideſt ſuper hæc alia addita ſunt. Ob appoſita ſignificat. Aliquando cauſam ad modum dia Græcę præpoſitionis, quæ pro caſuali coniunctione accipitur. Aliquando etiam ſignificat accommodationē, vt ob meritum, ideſt pro merito, vel ſecundum meritum. In compoſitione conſignificat, vel contra, vel circum, ut obambulo, ideſt circumambulo. Per ſignificat aliquando dia Græcam, ſecundùm quod eſt localis, ut perumpor, quaſi per medium rumpor. Conſignificat etiam tempus, ſed quaſi locum, ut per annum fuit mecum. Dicit enim Priſcianus, quòd omnia localia poſſunt etiam eſſe, & temporalia. Addit etiam, quod ita quoque alijs rebus, quaſi loco iunguntur, ut per virtutem fio laudabilis, in quo virtus, quaſi locus laudis fuiſſe oſtenditur. Eſt etiam per, iurandi, ut per Iouem. Conſignificat quoque perfectionem plerumque in compoſitione, vt percurro, ideſt perfectè curro. Quandoque locum, vt perumpor. Quandoque ponitur loco, valde, aduerbii, ut perecaſtor. Conſignificat etiam, per, abnegationem, ut perfidus, ideſt ſine fide.

Adhuc de eodem. *Cap.* CXLIX.

ADdit, quod poſt, & componitur, vt poſtpono, & ſeparatur, & ſignificat inquit, meta, præpoſitionem, ſed non quādo loco ſin, accipitur, quæ valet quantum, con, præpoſitio. Poſt ergo ſicut meta, quandoque ſignificat ordinem loci, vt poſt montem. Quandoque tempus, vt poſt multum temporis, quandoque ordinem alterius rei, vt poſt pietatem vtilitas ponenda eſt, quandoque pro aduerbio temporali, poſtea, abſque omni caſu, ſcilicet vt, longo poſt tempore. Nam quando inquit præpoſitio eſt, ablatiuo iungi non poteſt, quia deſeruit accuſatiuo. Illud etiam, addit quidem, ſi poſt deriuatur poſterus, & poſtica. Cis, quoque dicit componi, & apponi, & locum ſignificat, quid eſt enim Ciſalpina, Gallia, niſi quæ inter nos eſt, & Alpes, quandoque etiam transfertur ad tempus deſignandum, ut cis definitum tempus, quandoque etiam ad alias res, vt cis naturæ leges, ſed magis & frequentius loco additur, præſertim quoniam ad alias res ut locum ſignificat. Trans etiam, & componitur, vt tranſuebo, & apponitur, vt trans mare. Amittit autem quandoque in compoſitione n, & s, vt traduco. Et uide, quod videtur locum trans ſignificare, ſed modo diuerſo. In tranſuebo nanque ſignificat vlteriorem locum, ita quod vſque ad ipſum. Io trado quoque quaſi tranſitionem localem, ab vno in alterum. In tranſgredior quaſi localem acceſſum. Appoſita quoque trans ponitur loco per, an, aduerbii, vt trans mare, & ſignificat idem tunc, quod vltra. Addit poſtea, quod omnes monoſyllabæ præpoſitiones cuilibet caſui deſeruientes, & apponuntur, & componuntur, excepta cum, pro qua ſemper, con, in compoſitione inuenitur, & n, conuertitur in, m, ſæpe, vt communis: ſicut, m, quoque ſolet per compoſitionem conuerti in, n, vt tantundem. De clam uero oſtendit, quod aduerbium debeat dici, quia ſignificat qualitatem, quod non præpoſitiones, ſed aduerbia facere ſolent, & facit ex ſe diminutiuum clanculum, quod nulla præpoſitio facit, & poteſt proferri ſine obliquo. Et quia interpretatio apud Græcos aduerbium eſt, præponitur tamen obliquo caſui, ſicut & multa aduerbia localia, vt clam te factum eſt

De Diſſillabis, quæ accuſatiuo deſeruiunt.
Cap. CLX.

POſt hoc agit de diſſyllabis præpoſitionibus, quæ accuſatiuo iunguntur. dicit ergo, quod apud ſignificat in loco, ut apud Numantiam. Iunguntur etiam perſonis, ideſt nominibus perſonarum, ut apud Athenienſes, in quo tamen & perſonas, quaſi locum ſignificat. Vnde etiam vnam dicitur habere ſignificationem, ſcilicet in loco, nunquam autem componitur. Ante & componitur & apponitur, & ſignificat locum, vt ante eo vel tempus, vt ante annum, quod ſecundum adiuncta poteſt dignoſci, uel etiam ponitur pro antea, aduerbio. Deriuatur ab ante, antiquus, & antiquarius. Citra non cōponitur, & ſignificat locū, vt eādē fere habeat ſignificationē, quā habet cis, niſi quod cis, ſolet plerunque præponi propriis nominibus montium uel fluminum, reliquis uero magis ſolet addi citra. A cis, deriuatur citra, a quo citer, citerior, citimus. Vnde catho. Citer ager,

id eſt vicinae. Et licet cis,& citra, præpoſitiones a Latinis eſſe putentur, tamen interpretatio eorum apud Græcos aduerbiũ eſt. De circa quoque dicit,quoniã ſignificat id, quod peri Græca, ſed tunc quando peri, ponitur pro iuxta. Nam & ponitur pro de vel pro iuxta, & multas alias ſignificationes habet apud Græcos. Circa,& ad locum pertinet, vt cum dicitur circa forum,& ad tempus, vt circa viginti annos,addit etiam quod circa, nunquam præponitur in compoſitione, ſed poſtpoſita componi inuenitur cum ablatiuo,vt quocirca,& habet vim caſualis coniunctionis ,hæc dictio compoſita. Inuenitur quoque ſubiuncta circum præpoſitioni,& videtur compoſita dictio eſſe, qđ fieri non poteſt. In ſequentibus enim dicit, quod circa non cõponitur. Quòd autem circumcirca debeat dici, probat auctoritate Donati dicentis,quod præpoſitio aut præcedit verbum,vt præfero:aut aduerbium,vt expreſſe: aut participium,vt præcedens:aut coniunctionem , ut abſque:aut ſeipſam ſimplicem facit relationem, quaſi diceret, præpoſitio præcedit præpoſitionem. Dicit autẽ Priſcianus,quod circumcirca ſignificat,idem quod apud Græcos amphiperi,quod valet ac ſi diceret,ex omni circum. Cum vero ſit propoſitum eius hoc in loco de diſyllabis præpoſitionibus agere,adiungit tamen de circiter,quia & Græce præpoſitionis peri, ſignificationem retinet,acceptæ pro iuxta,ſed differt a circa , quod circiter ad ſolum tempus pertinet,ut circiter Calendas Ianuarias . De erga quoque dicit, ꝙ ſignificat idem quod peri , ſed quando peri ſignificat affectum. Et tunc nominibus perſonarum iungitur,quando bonus ſiue malus affectus in eas deſignatur,vt erga propinquos,hæc præpoſitio nunquam componitur.

Adhuc de eodem. Cap. C L I.

COntra vero quandoque ſignificat aduerſationem, vel malum affectum,vt contra adulteram dico: quandoque repugnantiam , vt contradico:quandoque localem poſitionem ,ſed aduerſam,vt ſtat contra:deriuatur autem ab eo contrarius. Extra verò ſignificat idem , quod hoc aduerbium ectos,quod deriuatur ab ex,quæ præpoſitio eſt tã apud nos,quam apud Græcos,tamen apud nos,& aduerbium eſſe dicitur,quia ſine caſualibus verbo adiungitur,& præpoſitio etiam,quia caſualibus præpoſita,per omnes ſyllabas grauatur . Quòd autem extra loco præpoſitionis ponitur,dicit nihil mirum videri,cum & ex præpoſitio in quibuſdam compoſitis inuenitur poſita pro extra , vt exul,ideſt extra ſolum , deriuatur autem ab eo extraneus , & externus. Inter , quoque inuenitur compoſita , & appoſita,vt inter amicos,cum verbo ſine caſuali,vt tu dextrorſum,ille ſiniſtrorſum,ego curro inter. Vnde videtur velle,quod debeat dici aduerbium,& deriuatur ab in,& ſignificat quandoque quod dia,& ſignificat tunc locum , & inuenitur ſemper compoſita, vt interrumpit . Quandoque ſignificat, quod en,& tunc localem poſitionem,vel quaſi localem . In qua ſignificatione , & poteſt apponi,vt Conuerſique oculos inter ſe, atque ora tenebant , & poteſt componi,vt in illo exemplo, quod ſequitur, interea loci, quod ſub vno accentu debeat proferri , & valet quantum in eo loci,quod quandoque ſignificat meta , & ſignificat locum , uel quaſi locum,ut iter vicinos. Vbique ergo locum ſignificat. Interea vero ab inter deriuatur,quod dicit ſemper eſſe aduerbiũ, dicunt autem plerique, quod intercapedo ſignificat diſtantiam loci . Interualum diſtantiam temporis . Intra vero ſignificat, quod entos,aduerbium,& habet contrariam ſignificationem ei, quod eſt extra. Et vide,quòd cum ab in,deriuetur inter,& intra,& intus,& intro,hæc duo vltima nunquam præponuntur caſualibus,ſicut nec foris,& foras , quæ ſimilem habent ſignificationem. Ab intra vero deriuatur intrinſecus , & internus , & introrſus. Infra temporaliter plerumque ponitur , vt infra decem dies. Propriè,& principaliter ſignificat locum , ſicut contra, & citra,& contrariam gerit ſignificationem ei, quod eſt ſupra,quod exceſſum localem ſignificat,vel quaſi localem . Infra vero eius contrarium,quamuis abuſiue inueniatur poſitum pro intra,deriuatur autem ab infra inferius,inferior,infimus. Iuxta enim ſignificat,quod engys,aduerbium,ſed dicta eſt a Latinis præpoſitio,videtur tamen pro æqualiter iuxta apud Saluſtium. De pridie,etiam dicit,quòd more præpoſitionis iungatur cum accuſatiuo,vt pridie Calendas. Eſt ergo, pridie,temporale aduerbium , & caſuale. Vnde reliquit intelligendum, quòd licet,iuxta,iungatur obliquo caſui , non tamen minus eſt aduerbium,ſi cum verbo poſſit conſtrui ſine caſu obliquo,vt tu longe ſedebas a rege,ego iuxta.

De Monoſyllabis ablatiuo deſeruientibus.

Cap. C L I I.

POſt hoc progreditur Priſcianus ad præpoſitiones,quæ ſolo caſui ablatiuo deſeruiunt . Harum autem quædam ſunt Monoſyllabæ,ut a,ab,abs,e,ex,pro,præ,cum, & clam ſecundum quoſdam eſt aduerbium. Quædam autem diſſyllabæ ut coram,palam,ſine,abſque tenus;quarum omnium , ſcilicet diſſyllabarum interpretationes apud Græcos aduerbia ſunt. Sed quoniam caſibus obliquis deſeruiunt per tranſitionem perſonarum,ideſt vt notetur tranſitio ad aliam perſonam,ut coram rege hæc omnia locutus ſum. Latini eas quidem præpoſitiones eſſe aſſerunt. Quando autem ſine caſibus obliquis ponuntur, & intranſitiue,aduerbia ab eiſdem putantur . Dicit tamen,quod ſine,& abſque,& tenus ,nuſquam inueniuntur ſine ablatiuo, videtur itaque velle , quòd hæc propriè apud Latinos ſunt præpoſitiones, licet etiam interpretationes earũ apud Græcos ſint aduerbia. Aduerbia namque verbis iunguntur intranſitiuè , & omnibus caſibus indifferenter. Dicit ergo , quod monoſyllabæ omnes fere eandem vim habent,quia & locum,& tempus,& ordinem æqualiter ſignificant, ſed differunt , quoniam quando conſonantes ſequuntur a,& e,ſolent præponi in appoſitione , vt a domo,e rure. Ab,vero & ex,præponuntur non ſolum vocalibus,ſed etiam conſonantibus. Ab,in compoſitione præponitur omnibus literis abſque c, vel q,vel t. Affatur eſt compoſitum ex ab,licet b,mutetur in f,ſequente f,In aufero b,mutatur in u, non in f,licet ſequatur f,ſic ſi diceretur affero,b, mutata in f,videretur ab,ad,componi,non ex ab,ſimiliter arripio,b, conuertitur in r. In aſporto non conuertitur b, in p, ſed in ſ,ne ſi dicat apporto,videretur eſſe cõpoſitum ab ad. De e,vero dicit,quod tam in appoſitione,quàm in compoſitione inuenitur ante b,vt ebibo,& d,vt educo,quod producit penultimam, ſi dicatur educo cis,& corripit eam ſi dicatur educo cas,quod eſt nutrire, Ponitur etiam e,ante g,ut egero,ante l,ut elimo , ante m,vt emineo,quod eſt amoneo,ante n,vt eneruo,quod eſt neruus nerui, ante r,vt eruo,ante u,& i,conſonantes,vt euoco eijcio. Et ecce habemus,quod debeat dici eiicio, non ſolum eiicio . Similiter ergo abijcio,& deijcio,addit vero , quod conſonantibus cæteris a,b,& d,& g,& l,& m, & n, & r, & i, & u conſonantibus non præponitur e,ſed ex,vt excubo,effero,vbi x,mutata eſt in f. Addit iterum,quod omnes prædictæ præpoſitiones,ideſt a,ab,abs, e,& ex,vim habent conſimilem,niſi quòd & a , & abs, iunguntur verbis paſſiuis,vel ablatiuis,ideſt quæ ablationem deſignãt vt aufero, & ſimilia. E quoque in compoſitione poſitum, uel ſignificat priuationem,ut enodis, quaſi ſine nodo , uel intenſionem,ut edurdo,vel ponitur pro extra,vt educo, i.extra duco. Similiter,& ex,in compoſitione , vel ponitur pro extra, ut excludo,uel deſignat priuationem,ut explico,quaſi a plica remoueo, vel intenſionem,vel perfectionem,vt exoro,efficio.

Adhuc de eodem. Cap. C L I I I.

DE,vero quandoque ſignificat apo,& tunc eſt materialis,ut hic anulus eſt de auro. Quandoque peri,& tunc memoratiua eſt,ut de partibus orationis. Quandoque ponitur, pro Catha,& tunc ſignificat locum,vt deſcendo,ideſt deorſum ſcando. Quandoque ſignificat intenſionem,ut de primo. Quandoque priuationem ut demens,ideſt ſine mente . Similiter, & pro,quandoque ſignificat locum,& in appoſitione ,vt pro templo,& in compoſitione, vt procurro. Quandoque tempus , ut proſpicio,proauus quod tamen dicunt plerique componi a procul:eo quod in proauus corripitur,pro ſimiliter & cætera omnia in quibus prõ,corripitur, vt proteruus.quod eſt a torno. Alii vero dicunt quod more Græco corripitur pro , præpoſitio apud nos in compoſitis dictionibus . Ponitur autem,pro, loco u,vel ſuper,ut promineo,præeminet, vel ſupereminet . Ponitur etiam pro ante, vt proſtratus,& pro ad,vt pro viribus ſuis , pro in, ut pro teſtimonio. Ponitur quoque interiectiue,& circumflectiue,vt apud Saluſtium. Pro Deum,&c. Et ponitur admiratiue, Præ vero,& apponitur,& componitur. Ponitur autem pro ad,vt apud Terentium. Hic ego contempſi illum præ me, ideſt ad comparationem mei. Ponitur etiam pro ab, vt apud eundem,ut ſit miſera pro amore,&c. Ponitur quoque pro ſuper, ut præſideo. Pro valde vt præcelſus. Pro ante ut præcurro, Deriuatur autem ab eo præter. Cum vero, & aduerbium poteſt eſſe quando temporale eſt,& præpoſitio quando ſignificat idem ,qđ ſin,& eſt tunc copulatiua,vt cum ducibus pugno: Non inuenitur autem in compoſitione,nam loco eius in compoſitione ſemper ponitur. Cumque,etiam, mutat n,in m,quando b,vel m, vel p,ſequitur,vt combibo,imbibo,communis,immunis,compello , impello. Sequentibus autem l,vel r,commutat u,in eas,ut colligo,illido,corripio,irripio. Inuenitur etiã n, integra ſequẽtibus l, vel r,ſed raro , nec debet fieri . Porro clam magis debet dici aduerbium , deriuatur ab eo clandeſtinus, unde conſtat , quod penultima correpta habeat pronunciari , cum non habeat t, a principio.

De diſſyllabis eidem caſui deſeruientibus.
Cap. CLIIII.

Coram quoque, & palam, quamuis equipollentia eorum apud Græcos ſunt aduerbia, quia tamen deſeruiunt obliquis caſibus, a Latinis dicuntur præpoſitiones, ſed mihi, inquit magis videtur, quòd debeant aduerbia dici caſualia. Cum ſine caſibus verbis poſſint adiungi, Differunt autem coram, & palam, quoniam, coram, ad ſingulares pertinet perſonas, vt coram rege. Palam vero ad omnia. Ponitur etiam per ſe, vt palam eſt, id eſt manifeſtum omnibus. Sine, autem, & abſque, apud Latinos ſunt præpoſitiones, & conſignificat vtrumque abnegationem, nec inuenitur in compoſitione. Falſum ergo eſt, quòd ſincerus ſit compoſitum a ſine, & cera, vel ſinceris, a ſine, & carie, ſed ſic intelligendum eſt, quòd ſine, s, nunquam inuenitur integra in compoſitione, cum, abſque, in compoſitis nullo modo inueniatur. Sine, quoque verbum imperatiuum eſt, ſed differt accentu, quia cum præpoſitio eſt, præpoſita grauatur per omnes ſyllabas, vt te ſine timore. Poſtpoſita vero acuit penultimam, vt te ſine nihil. De abſque vero dicit quòd deriuatur ab abs, neque enim, eſt compoſitum ſicut videtur pleriſque, quoniam, quæ nunquam amittit vim ſuam in compoſitione, ſed ſemper in ea operatur copulationem, vt in atque, & in ſimilibus, vbi ergo vim ſuam amittit debet adiectio ſyllabica dici. Tenus, iungitur non ſolum ablatiuo, verum etiam Græca more genitiuo, ſicut apud Virgilium, & crurum tenus, &c. quamuis poſſit dici, quòd genitiuus eſt poſitus pro ablatiuo.

De his, quæ vtrique caſui deſeruiunt, & primo de in.
Cap. CLV.

Poſt hoc agit de his, quæ vtrique caſui iunguntur. Sunt autem quatuor, in, ſub, ſuper, & ſubter. In ergo quando ſignificat motionem ad locum, vel ponitur pro contra, tunc ſolo accuſatiuo iungitur, vt in vrbem vado, in adulterum dico. Quando etiam ponitur pro ad, accuſatiuo iungitur, vt impulit ad latus, pro in latus, Cum autem ponitur pro en Græca præpoſitione, deſeruit ablatiuo caſui, id eſt quando localem permanentiam ſignificat, vt in Italia, in Vrbe. In compoſitione quoque aliquando priuationem ſignificat, vt inuiſus. Aliquando intentionem, vt imprimo. Igitur accuſatiuo iungitur quando diuturnitatem, vt ibi, viſio quam hic videt in dies longos eſt. Rurſus quando ad in, ſubauditur, vſque, tunc etiam iungitur accuſatiuo, vt in vitam æternam. &c. Item certus ſum, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem, id eſt, vſque ad illum diem. Rurſus quando in, ponitur pro iuxta, tunc etiam deſeruit accuſatiuo caſui, vt in hunc modum contendant, & iterum miſit ad Ezechiam in hæc verba. Rurſus quando in, ponitur pro per, exigit accuſatiuum, vt ibi. Iuſti intrabunt in eas, id eſt per eas. Rurſus quando in, ponitur pro ſuper, tunc quoque iungitur accuſatiuo, vt Hieronymus in Matthæum. Beda in Marcum. Rurſus quando ponitur pro ſuper, iungitur accuſatiuo, vt ibi, in omnem terram gloria tua loquetur pacem in populo. Quando autem in aliquo loco motio fieri oſtenditur, tunc iungitur ablatiuo, vt curro in campo. Item quando pro inter, vel pro intra, ponitur, ablatiuo ſolummodo iungitur, pro inter, vt ibi. Accepiſti dona in hominibus, id eſt inter homines. Et ibi ſimiliter. Benedicta tu in mulieribus. Et in Apoſtolo. In quibus, & vos vn. Rurſus ponitur pro intra, vt ibi, oratio mea in ſinu meo con. Rurſus in pro per poſitum plerunque iungitur ablatiuo, vt ibi loquens Deus patribus in prophetis, id eſt per prophetas. Rurſus aliquando ponitur pro ad, & iungitur ablatiuo, vt dominus erit in latere tuo. Quandoque etiam accuſatiuo, vt impulit in latus, Rurſus quandoque pro ante iungitur ablatiuo, vt ibi, Intret in conſpectu tuo oratio, & eſt hoc mirabile in oculis noſtris.

De Sub, & ſuper, & ſubter. Cap. CLVI.

Sub vero, quando ſignificat ad locum, & ponitur pro ante, vel per, iungitur accuſatiuo, Ponitur autem pro ante, vt ibi ſub lucem expectant calathis, id eſt ante lucem. Ponitur quoque pro per, vt ibi. Et ſub noctem cura recurſat. In compoſitione vero ſemper ſub vel localem habet ſignificationem, vt ſuppono, ſupprimo, ſubeo, vel vim diminutiuam, vt ſubrideo, id eſt parum rideo. Mutat autem, b, in ſequentem conſonantem, quando ea quibus adiungitur ſub, incipiunt a c, vt ſuccurro, vel, f, vt ſufficio, vel a g, vt ſuggero, vel ab m, vt ſummitto, vel a p, vt ſuppono. De ſuper vero, & ſubter, dicit quòd habent contrarias ſignificationes, & locum ſignificant,

iunguntur etiam tam ablatiuo, quàm accuſatiuo. Quibuſdam tamen videtur figuratiuè ablatiuo iungi, vt ibi, gemina ſuper arbore ſidunt, ſimiliter & ibi, fronde ſuper viridi, vbi ſuper, vel ponitur aduerbialiter, vel pro in, vt alibi dicis. Quando tamen ponitur pro de proculdubio iungitur ablatiuo, vt ibi, multa ſuper priamo ro, &c. Inuenitur etiam adiungi verbo, vel nominatiuo participij, & tunc ſine dubio eſt aduerbium, vt ibi, Ecce ſupermœſti, id eſt valde mœſti. Inuenitur etiam in compoſitione, vt ſuperſideo. A ſuper quoque deriuatur ſuperbus, & ſuperus, & ſupremus.

De Præpoſitionibus inſeparabilibus.
Cap. CLVII.

Inſeparabiles præpoſitiones ſunt, hæ, di, dis, re, ſe, an, con, quæ quamuis in contextu orationis per ſe poni non poſſunt, vnde nec partes propriæ poſſunt vocari, quia tamen in compoſitione addunt aliquid ſignificationi, & præponuntur, idcirco præpoſitionibus connumerantur. Et di, quidem, & dis, eandem habent ſignificationem, quia ſeparationem ſignificant, vt diuido, diſtraho, quod dia, præpoſitio facit apud Græcos. Tunc enim ponitur dis, quando ſequitur c, vt diſcumbo, vel, f, vt differo, in quo ſ, mutatur in f, vel ſequente, p, vt diſpliceo, vel ſ, vt diſſero, vel t, vt diſtraho, vel i, conſonante vt diiectus. Quibuſcunque vero conſonantibus alijs ſequentibus præponitur di, vt dimitto, dirimo, diduco, digero, diluo, & vbique producitur di, excepto, dirimo, diſertus, in quibus corripitur. Non ergo debet dici diſrumpo, ſed potius dirumpo. Et vide, quòd cum dixit alijs conſonantibus ſequentibus præponitur di, non negauit, & præponi poſſe aliquibus prædictarum. Ideoque non poteſt obijci diſiunctiuus ſi præponitur di. De re, vero, dicit quòd, vel factum eſt a retro per apocopam, vnde reſpiratio, id eſt retro aſpiratio, vel potius a re, deriuatur retro, ſicut ab ex, extra. De, ſe, quoque dicit, quòd quandoque ponitur pro dia, conſignificat ſeparationem, vt ſecubo, id eſt ſeorſum cubo. Quandoque etiam ſignificat abnegationem, vt ſecurus, quaſi ſine cura: deriuatur autem ſenſum, a ſe, ſicut a de, deorſum. Quibuſdam tamen videtur ſumptum eſſe a ſemis, quod facit ſeparationem, dimidium enim ſignificat, alijs autem videtur, a ſecus. Am vero ſignificat idem, quod peri, apud Græcos, quod eſt circum, vt ambio, quod eſt ab am, & eo, ſed b. interponitur. De con, vero nihil aliud dicit, niſi quòd loco cum, præpoſitionis accipitur.

De quibuſdam dictionibus compoſitis.
Cap. CLVIII.

Siqua, & nequa, compoſita ſunt, a ſi, vel ne, & quæ ſit huiuſmodi compoſitio. Nec enim ſecundum Priſ. dicendum eſt, quæ, vel qua, in nominatiuo, ſed tantum quæ, Sunt autem ſiqua, & nequa, tam ſingularia, quàm pluralia, vt ſiqua mulier, id eſt ſi aliqua, vel ſiqua animalia, id eſt ſi aliqua. Similiter, vbique, ſecundum Priſc. non eſt compoſitum, vult enim, quod in quibuſcunque coniunctio non operatur vim coniunctionis, illa non ſunt compoſita, ſed per adiectionem ſyllabæ deriuata. Pridie temporale aduerbium eſt, a primo, & die, & deſeruit accuſatiuo caſui, vt pridie Calend. id eſt die præcedenti Calend. dicimus primum diem menſis, a calo, quod eſt voco, quia die illo aſcendebat tortem antiquitus Romæ ſacerdos, vt populum conuocaret ad nundinas, inclamans ter calo, propter quòd non niſi pluraliter dicimus Calende. Videtur tamen velle alibi, quòd cum dicimus pridie Calendas ſubaudiendum ſit ante, ſed diuerſas ſecutus eſt opiniones. Videtur intercapedo non fieri ab intercipio, vnde enim formaretur, dicerunt ergo plerique, quòd aliud eſt intercapio, aliud intercipio. Intercipere, enim eſt quaſi reprehendere. Intercapere autem, quaſi ad diſtantiam localem videtur pertinere, vt inde dicatur intercapedo, diſtantia localis, ſicut interuallum deſignat diſtantiam temporis. Interrex, dicitur cuſtos regni inter duos reges, præteritum, ſcilicet, & futurum. Eſt autem in compoſitis ab ex, dubitatio quædam, quando, enim ſequitur vocalis poſt ex, ita in quibuſdam pronunciare conſueuimus, vt videatur x, adhærere ſequenti vocali, vt exaudio. In quibuſdam autem per ſe, & quaſi diſiunctum videtur ſonum ſuum habere, vt exquo, ſonat enim cum præcedenti eſt, & diſiunctim ab e, ſequenti. Sed in his nihil aliud attendere debemus niſi vſum, & euphoniam. Conſtat enim, quòd in omnibus compoſitis ab ex debet a, coniungi, & literari cum præcedenti e. Exterius dicunt ab ex, & terra. Expedio, compoſitum eſt ab ex, & pedica, quod eſt a pede, & capio pis. Denique, ſi eſt compoſitum, a denuo componitur, & que. Deiero eſt a de, & iuro, quòd ſi

deponitur priuatiue ſignificat, quod peiurare. ſi verò intenſiue, ſignificat quod valde iurare. Procliuus eſt compoſitum à cliuo. Eſt enim procliuus, quaſi ante cliuus. Cliuum autẽ dicunt, quãdam loci quaſi inclinationem. Dirimo a di, & emo interpoſita r, & e, mutata in i.

De Aduerbio. Cap. CLIX.

POſt hoc agit de aduerbio, eo ꝙ adiacet verbo, ſicut ergo verbum poſt nomen ponitur, ſic aduerbium, quod propter verbum repertum eſt, debuit poni poſt præpoſitionem, quę cauſa nominis inuenta eſt. Ait ergo. Aduerbium eſt pars orationis indeclinabilis, cuius ſignificatio verbis adiicitur, ideſt ꝙ ad hoc fuit inuentum, ut uerbis adiiciatur. Ita ut eorum ſignificatio, determinet ſignificationem verborum, ſicut enim adiectiua nomina habent ſe ad ſubſtantiua, ita quoque aduerbia, ſic tamẽ adiunguntur verbis, ut nec genus, nec numerum eorum ſibi aſſumant. Aduerbiorum quædam adiunguntur verbis omnium temporum, ut recta. Quædam verbis diuerſorum temporum, ut ipſa tempora ſeparatim ſignificent, ut hodie, & cras. De non, quoque dicit, ꝙ non adiungitur imperatiuo, niſi in compoſitione, ut noli, & hoc (ut opinor) ideo quia, non, ſignificatiuum eſt abnegationis, quæ eſt contraria affirmationi, & imperatiuum nihil affirmationis, uel negationis conſignificat. Porro noli, uerbũ compoſitum quaſi uim infiniti obtinet, ſignificat enim infinite, hoc autem ſignificatio imperatiui non reſpuit. Item dicit, quòd aduerbium ſine uerbo, & participio plenam non habet ſententiam. Non quia cum dico bene, qualitatem plene. & determinatè non ſignificat, ſed quoniam aduerbium quaſi adiectiuum eſt verbi. Ideoque ex ſignificatione verbi, aduerbii ſignificatio pendet. Videtor uelle, ꝙ aduerbium in omni conſtructione referatur ad uerbum, ſed nunquid dicimus, omnis homo fere eſt auarus, ut fere, reddatur ad omnis, & non ad uerbum, ſic enim dicimus, omnes fere, quaſi pauci ſunt, qui non ſint auari, ſed ſi ad ſenſum reſpicias, & ibi ferè ad aduerbium redditur ad verbũ. Idem enim eſt, omnis homo fere eſt auarus, ac ſi dicatur, nullus eſt ferè, qui non ſit auarus. Idemque in conſimilibus obſeruandum eſt conſtructionibus.

De Accidentibus Aduerbio, & primo de Specie.
Cap. CLX.

POſt hoc enumerat accidentia Aduerbio, ſunt autem tria. Species, ſignificatio, figura. Igitur aduerbia quædam ſunt primitiua, ut nõ a quædam deriuatiua, ut, clam, clanculum. Et uide, ꝙ ſtatim, a ſtatu, quod eſt nomen participiale, unde qui ſtatim penult. producta ponunt in metris, contra regulam facere videntur. Omnia enim quæcunque a verbo ſto, ſtas, deriuãtur, corripiunt a, excepto ſtaturus, ra, rum. & ſtatim. Hanc enim regulam longe tradidit Priſcianus. Quare cum ſtatim mediante participiali nomine a ſto, ſtas, deriuetur, debet corripere a, ſed quoniam in ſtatio inuenitur producta, dicimus illam Priſciani regulam, de ſolis datam eſſe declinabilibus. Item hic aduerbiũ, ab hic pronomine dicitur, ſed hæc nulla videtur eſſe deriuatio, cum eadem ſit uox prorſus utrinque, ſed non eſt prorſus eadẽ, quia hic aduerbium ſemper producitur, hic uerò pronomẽ ſm Priſcianum ſemper corripi debet, quamuis verſificatores moderni, hic, pronomen indifferenter ponant. Illud etiam addit, quod nomina ſub diuerſis caſibus pro aduerbiis inueniuntur poſita, ut nimium pro nimis. Multum quoque quod nomen eſt, ſimiliter & primum, & unà, quod eſt nomen pro ſimul aduerbio. Similiter, hac, quod eſt pronomen, ponitur aduerbialiter, ut apud Virgilium. Hac fugerent Grai, &c. Adiungit iterum, ꝙ per nominatiuum ponuntur aduerbialiter nomina, ue fors, & uota facit, &c. Et ſole recens orto, pro recenter, Per genitiuum etiã, ut Romæ, Militiæ, Tarenti. Datiui quoque caſus ponuntur pro aduerbiis, ut veſperi, forti, ruri: Actiui etiam, ut Romam Athenas. Et ablatiui, ut forte alternis, ponuntur aduerbialiter, de quibus iterum ponit exempla, ut apud Virgilium· Alternis dicetis, &c. ideſt alternatim. Et uide, quod forte ablatiuus eſt a nominatiuo fors, qui in raro uſu eſt. Iterum dicit, quod cum nomina pro aduerbiis ponuntur, indeclinabilia manent, licet diuerſis caſibus nominum iungantur, id eſt non uariant caſus, ut ſublime uolans, ſublime uolantis.

De Formis Aduerbiorum, & primo de terminantibus in a.
Cap. CLXI.

ADiungit, quod aduerbia primitiua uniformia ſunt, id eſt, unumquodque ſuam ſeparatim formam habet. Ideoque nullam inquit regulam a ſimilitudine, uel collatione aliorum poſſunt accipere, quoniam regula ſemper ſimilitudinẽ eiuſdem proprietatis inter diuerſa continet. Deriuatiua uero ſub aliqua certa proferuntur forma. Quoniam quædam eorum terminantur in e. Alia in es. Alia in r. per hoc, quod ait, ſubnotauit multorum in eadem forma conuenientiam. Itaque ſimilitudine proprietatis adhibita, ſicut enim a docto, ſit doctè, o, in e, longam conuerſa, ſic a pulchro pulchrè, plerumque poſſunt accipere rationem, ideſt regulã. ſuæ natiuitatis, quæ a primitiuis ſecundum ſimiles terminationes deriuantur. Plerumque autem inquit, diximus propter excepta, uel anomala, ut bene, malè, duriter. Deinde exequitur ſingulas aduerbiorum formas, ſecundũ diuerſas eorum terminationes. Et incipit primo a terminantibus in a. Dicit ergo, quòd aduerbia terminantia in, a, uel ſunt primitiua ut ita, vel compoſita, ut præterea. De ita, interponit, ꝙ ipſum ſolum habet, a, correptam, quamuis quidam corripiãt puta aduerbium. Ideoque ad differentiam verbi imperatiui dicũt, ut ibi hoc puta non iuſtum eſt, vnde & plerique dicũt vtputa, compoſitum eſſe ab aduerbio puta. De compoſitis autem dicit autor, ꝙ omnia producunt terminalem a. Si quis ergo poſtea finali correpta inueniat, neceſſe eſt duas eſſe partes intelligat. Antea uerò finali correpta non poteſt poni, cum duæ partes eſſe nequeant. Illud quoque dicit, quòd ablatiui nominum terminantes in, a, ponuntur pro aduerbiis, ut unà, qua, nequa, de quibus ponit exempla, quæ manifeſta ſunt, niſi quod in illo, Nequa ſcire doles, &c. Sciendum eſt, nequa, poni pro nequando.

De Puta, & Quiſputas. Cap. CLXII.

DE puta uero opinor, ꝙ magis debeat dici adiectio ſyllabica, uelut in eo, quod eſt quiſputas, de quo tamen dubitatio eſt, & controuerſia. Quidam enim dicunt duas eſſe partes, quis, & putas, æſtimantes putas eſſe verbum vbi dicitur, quiſputas maior eſt in regno? propter Hieronymum, qui ſuper illum locum dicit, verbo interrogatiuo vſus eſt, cum nullũ omnino interrogatiuum verbum eſſe poſſit denique reſpondeant, cum quo verbum illud in hac oratione conſtruatur, & quomodo intranſitiue vel tranſitiue, quod nullatenus inuenient, niſi forte dicat aliquis ſubintelligendum, vt & conſtruat ita. Quis eſt maior in regno cœlorum, vt putas illius? Et ignorantibus aliquid nunc dedi remedium, quoniam de huiuſmodi defectu, nec auctoritatem, nec probabilem poſſemus habere rationem. Dicimus ergo, quod quiſputas vna pars eſt ſimplex, & eſt putas ſyllabica adiectio, & quod totum hoc ſcilicet quiſputas ſub vno accentu debet proferri, & correpta penultima. Quod autem ait Hieronymus verbum ponitur ibi, non pro illa orationis parte, ſed pro quolibet ſermone.

De Nominibus locorum, quæ ponuntur aduerbialiter, & primo de ſimplicibus. Cap. CLXIII.

TRadit quoque regulariter, quæ propria locorum nomina ſub vno caſu debeant aduerbialiter poni, de quo nos quoque ad maiorem euidentiã plenius, quàm ab autore iſto dicatur, non grauabimur dicere. Primo ergo videndum eſt, quòd omnia propria nomina apud Latinos, vel ſunt primæ, vel ſecundæ uel tertiæ declinationis, exceptis duobus Virginum nominibus, ſpes ſpei, & fides fidei. Dicunt tamen pleríque fides fidis dicendum eſſe pro nomine uirginis, ſed vſus Eccleſiæ habet ea ſicut prædixi. Illud quoque videndum eſt, quòd nomina locorum dicit hic non nomina nationum, ſed ciuitatum, caſtellorum, uicorum, & uillarum quæ omnia appellat. Cum ergo ſint aduerbia locorum quatuor interrogatiua, ubi, quo, qua, unde. Videndum eſt, quæ propria locorum nomina ſub quo caſu loco aduerbii, ad quod illorum reſponderi debeant. Omnia igitur propria nomina locorum, ſi primæ fuerint declinationis, vel ſecundæ numeri ſingularis, ad ubi ſub genitiuo caſu debent reſponderi, ut ubi eſt Cæſar? Romæ, Tarenti. Si fuerint pluralis numeri, ſub ablatiuo caſu debent reſponderi, ut ubi eſt Plato? Athenis. Rurſus ſi propria nomina locorum tertiæ ſint declinationis, ad ubi ſub ablatiuo caſu ſine præpoſitione debent reſponderi, ut vbi eſt ille? Chartagine, &c. Rurſus omnia nomina propria locorum cuiuſcumque ſint declinationis uel numeri, ad quo ſub accuſatiuo ſine præpoſitione addita debent reſponderi, ut quo uadis, Romam, Athenas, Tarentum, Chartaginem. Rurſus omnia propria nomina locorum, cuiuſcumque ſint declinationis, uel numeri, ad unde, & qua, ſub ablatiuo ſine præpoſitione debent reſponderi, ut unde uenis, uel qua tranſibis, Roma uenio, Roma pertranſibo, ſimiliter Athenis, Carthagine, Tarento. Sunt autem quædam nomina ciuitatum terminantia in is, de quibus ſub quo caſu debeant reſponderi eſt dubitatio, ut Pictauis, Andegauis, Turonis, Aurelianis, Remis, quæ omnia licet pleriſque uideantur eſſe tertiæ declinationis, ut tamen præcipuis in hac arte uidetur, indeclinabilia debent dici, ſolebant enim antiqui dicere, Remi, Remorum. Et nos ſolum ablatiuum in uſum retinuimus, quo pro omni utimur caſu, ſub vna, & eadem igitur terminatione ad omnia prædicta aduerbia debent huiuſmodi nomina reſponderi, ut ubi eſt ille? Remis, quo vadis? Remis Pi-

ctauis,

ctanis, non Remim, Pictauim, ruſus vnde uenis, Remis venio, qua pertranſibis, Remis pertranſibo.

De nominationibus locorum, quæ fiunt per nomina Sanctorum, & primo de compoſitis. Cap. LXIIII.

SVnt iterum quædam loca, quæ nominibus Sanctorum celebrantur, præcipue nuncupantur, ut Sanctus Dionyſius, de quorum reſponſione poteſt dubitatio haberi, ſi quis ergo ſubtilius inſpiciat aduerbia prædicta, debent omnia huiuſmodi, ſub genitiuo caſu, addita præpoſitione reſponderi: ut vnde venis, de Sancti Dionyſii, ſub intelligitur enim in hoc, & in aliis huiuſmodi, uico, uel villa, uel caſtro, vel aliquid huiuſmodi, ſicut in Calendario ad notandum feſtum Beati Petri, inuenitur ſcriptū Sancti Petri Apoſtoli, ſubintelligitur feſtum, vel aliquid cōſimile. In quo ſi quæratur, quo vadis? congrue reſpondetur, ad Sācti Dionyſii, ſubintelligendo uicum, uel alium accuſatiuum huiuſmodi. Vt tamen minus peritis ſatisfaciam, dicatur, ꝙ quia nomen Sanctos, eſt appellatiuum, & in prædicto exemplo præponitur per caſum quem exigit aduerbium, interrogatiue præpoſitum, addita ſibi congrua præpoſitione, poteſt congrue reſponderi, ut quo uadis, ad ſanctum Dionyſium, unde venis, de ſancto Dionyſio. qua pertranſibis, per ſanctum Dionyſium, ubi eſt ille, apud ſanctum Dionyſium. Mihi tñ vr, ꝙ magis Latine ſꝫm ſupra dictum modum Reſpondebitur. Item quædam ſunt ꝓpria nomina locorum ex nominibus appellatiuis, & propriis nominibus cōpoſita, ut Mons peſſulanus, Ponſiſarę, &c. de quibus quoque multa quæſtio eſt. Primo enim quæritur cuius declinationis dici debeant. Si enim Pōſiſaræ primę dicatur declinationis eſſe, ſub genitiuo ad ubi reſpondebitur, ſi ergo quæras, ubi eſt ille? reſpondendum erit Pontiſiſarę, quod vſus non habet. Dicimus itaque, ꝙ cum ex vtraque parte fiat declinatio, ut Mons peſſulanus, Montis peſſulani, hoc nomen intrinſecus tertiæ declinationis eſt, extrinſecus ſecundæ. Similiter licet ex una tantū parte fiat declinatio in quibuſdam iſtorum, ut Ponſiſara Pontiſiſaræ, dicetur alterius declinationis eſſe intrinſecus, alterius extrinſecus, ut Ponſiſaræ intrinſecus, quod eſt tertiæ, extrinſecus primæ eo, ꝙ extrinſecus in æ dyphthongum terminat genitiuum. Intrinſecus verò in is. Qm̄ ergo in omnibus iſtis pręponitur nomen appellatiuum, uidetur debere reſponderi ſꝫm eoſdem caſus, quos aduerbia exigunt interrogatiua, præpoſitis præpoſitionibus ſibi congruis, ut quærenti, quo uadis, ad Montempeſſulanum, apud Pontemiſaræ, rurſus, unde uenis, de Monte peſſulano, de ponteiſare, licet pleriſque uideatur debere reſponderi ſine præpoſitione, ſecundum regulas quas præmiſimus.

De nominibus appellatiuis, quæ ponuntur ſimiliter aduerbialiter. Cap. LXV.

PRæterea tria ſunt appellatiua, quæ ad ſimilitudinem propriorum ad prædicta verba habent reſponderi, ut militiæ, militiam, militia: domi, domum, domo: humi, humum, humo. Vt ſi quæras, ubi eſt ille, reſpondēdum eſt domi: quo uadis domum: unde uenis, vel qua pertranſibis, domo venio, uel domo pertranſibo. Et vide, ꝙ cum quæritur, ubi eſt ille? non poteſt reſponderi congrue, domi, niſi vel de domo eius, qui interrogat, uel qui interrogatur, uel de quo quæritur. Alioquin cum quæritur, ubi eſt ille? reſpondendum eſt præpoſitione præpoſita, ut in domo regis, uel huiuſmodi alia. Vnde Tullius ad determinandū de cuius domo dicatur, addit pronomina, domi meæ, domi ſuæ, ut totum hoc domi meæ, pro vno ponatur aduerbio. Et uide, ꝙ hoc nomine, rus, utitur ſimiliter Horatius pro aduerbio, ut quærenti, quo vadis, ſecundum eius vſum debeat reſponderi, rus uado, unde venis, rure. Porro militiam appellabant antiqui antonomaſicè, expeditionem Romanorum. Illud etiam ſciendum eſt, nomina nationum ad prædicta aduerbia, non ſine ſuis præpoſitionibus reſponderi debere, ut ubi eſt ille, in Italia: quo vadis? ad Italiam, & ſimilia. Illud quoque attendit autor, ꝙ propriis nominibus locorum ſolebant etiam antiq. præpoſitiones addere, ut ad certam opidum, & alia huiuſmodi, de quibus plura ponit exempla. Quæret fortaſſe quis, cur quædam propria nomina locorum, ſub genitiuo reſpondeatur ad ubi, tum alia ſub ablatiuo ad eandem interrogationem ſoleant reddi. Sciendum ergo, ꝙ reſponſio facta ad ubi, ſemper retinet ſignificationem ablatiui, ſed quia à Græcis, qui genitiuo vtuntur pro ablatiuo, quo carent, habuimus, ut propria locorum nomina aduerbialiter poneremus. Ad hoc notandū, ꝙ ad eorū ſimilitudinem ponimus in quibuſdam genitiuos caſus ꝓ aduerbiis, in aliis vero utimur ablatiuis ſꝫm ꝙ exigit propria ſignificatio reſponſionis. Genitiuis tñ reſpondemus in prima, & ſecunda declinatione, ut in tertia, eo ꝙ genitiuus primæ terminetur in æ genitiuus ſecundæ in i, genitiuus tertiæ in is. Multa inueniuntur aduerbia terminantia in e, vel is in i, pauca vero in is. Illud quoque videndum eſt, ꝙ ad ubi, congruè reſpondent hæc aduerbia hic, ibi, illic. Ad quo autem iſta, huc, illuc, iſtuc. Ad unde uero, hinc, illinc, iſtinc. Ad qua quoque, hac, illac, iſtac.

De Aduerbijs primitiuis, quæ terminant in e correptam. Cap. LXVI.

POſt hoc agit Priſcianus de aduerbiis terminantibus in e. Et primo in e. correptam, quorum quædam dicit eſſe primitiua, quædam verò deriuatiua. Primitiua ſunt vt pene, a quo peniſſime. Ne quoque ponit inter terminantia in e. correptam, quod ſit qñ eſt aduerbium interrogandi, uel affirmandi, poſitū pro certe. Qñ enim, ne, dehortatiuum eſt producitur. Inde etiā terminatur in e, correptam, ex quo compoſita ſunt deinde, ſubinde, proinde, exinde, quæ omnia, ſ. compoſita ſupra dicta antepenult. habēt acutam, de quo duplicem reddit rationem. Cū enim inueniantur exin, & dein, dicunt quidam, ꝙ habent de. ꝑ adiectionem. ſ. cum dr̄ exinde, deinde. Ideoque retinuerunt naturalem accentum, qui ante adiectionem erat ſuper primā de, Alii uerò dicunt, ꝙ quia ſunt compoſita ex præpoſitionibus de ſub, per, ex, in principio poſitis, acutum in his aſſumpſerunt accētum, ut ex acuto accentu oſtendantur illę præpoſitiones in compoſitionem redactæ: præpoſitiones enim ſeparatæ cum præponuntur habent grauari. Vt ergo præpoſitiones illę redactæ oſtēdantur in compoſitionem acuuntur, ſicut ſi, & ne, cum præponuntur per compoſitionem qñ, vt ſiqñ, neqñ, debet enim acui accentus ſuper primam ſyllabam eſſe, in his, ꝓꝓ prædictam cauſam. Aliqñ, non ideo acuit antepenult. ut compoſitum oſtendat eſſe, ſed cauſa differentiæ ab aliquanto, ita enim aſſinitum ſonant, d, &. t, vt ex ſono non poſſit diſcerni utrum eorum ꝓnunciaretur, niſi eſſet in accentu differentia. Ideoque aliqñ a. antepenult. cauſa differentiæ acuit in legendo. De alioquin, ſic habetur. ut ſi ex nomine, & quin, dicatur componi, producat penult. ſi uero ex aduerbio alio, & quin, communis ſit, penultima, o, ſicut in aduerbio, Horatius tamen prodocit penult. in ſermonibus, unde magis uidetur ſic debere proferri.

De Deriuatiuis eiuſdem terminationis. Cap. CXLVII.

DEriuatiua aduerbia in e, correptam, deſinentia dixit eſſe, ut a peragro peregre, a puno, impune per compoſitioem, ſimiliter ab abundo abunde. Nomina quoque deſinentia in e, correptam, inueniuntur pro aduerbiis poſita, ut facile, ſublime, forte, ſponte, & mane, quæ duo confirmat eſſe nomina ex aliorum coniunctione, dicitur enim ſponte ſua, mane primo hoc tamen magis ſecundum alios uidetur dixiſſe, cum dicat alibi ea eſſe aduerbia pro nominibus poſita. De compoſitis quoque aduerbiis in e, correptam deſinentibus adiungit, ut exinde, deinde: & nunc primo de his, quæ principaliter agit. Vtpote, vero dicit compoſitum ab, ut, aduerbio, & pote, nomine, quod naſcitur a maſcolino potis, unde quia ſcilicet pote, nomen eſt, dixit Pariſius. Qui, ideſt, quomodo, pote uis dicam. Poſt hoc agit de deſinentibus in e, prod. dicit itaque ſe primitiua in e, prodū. non inueniſſe, bene autem ait pluraliter primitiua, unum enim inuenitur, ſcilicet ne dehortatiuum. Deriuatiua autem multa ſunt in e, prod. deſinentia, quę formantur a datiuis ſingularibus nominum ſecundæ declinationis, o, conuerſa in e, longam, ut huic claro, & inde clare, eodemque modo in cæteris, exceptis bene, & male, quæ licet fiant a bono, & malo, tamen deſinunt in e, correp. Addit, quod multi datiui nominum ſecundæ declinationis terminati in o, ſub eadem terminatione ponuntur pro aduerbiis, ut falſo, pro falſe, conſulte, ſed ſæpe inquit corripiunt, o, quando tranſeunt in aduerbia, ſæpe dicit, quia aduerbialiter poſita inueniuntur in, o, producta. De neceſſario, quoque dicit, quod ualet quantum neceſſe, ſed in hoc diſſorunt, quod neceſſe, eſſet tertia perſona uerbi ſubſtantiui. Neceſſario autem quibuſlibet uerbis poteſt adiungi, & dicunt plerique, quod neceſſe eſt aduerbium primitiuum, mihi tamen videtur nomen indeclinabile, tum quia ſemper eget perſona verbi tertia, tum quia non erit nominatiuus cum quo conſtruatur eſt, verbum, cum dicitur, neceſſe eſt Sortem eſſe animal, ubi neceſſe cum quo iungitur, nomen eſſe dicamus. Sed ſunt dialectici quidam nimis ſimplices, qui concedunt totum hoc. Sortem eſſe animal, poni pro nominatiuo, & loco nominatiui conſtrui cum eſt uerbo. Sed dico ſi fiat ſermo de dicto, ſic non erit modalis præpoſitio. At illam reſoluit ſic Ariſto. Sortes ex neceſſitate eſt animal, ut illa modali, non de dicto, ſed de Socrate, fiat potius ſermo. Item neutra nominum ſecundæ declinationis accipiuntur pro aduerbiis, ut multum, nimium, & parum pro paruum, quod dicit, quia in aduerbio parum, u, ſincopatur, paruū, enim rectè diceretur.

Collectio regulæ de aduerbijs deriuatiuis.
Cap. LXVIII.

VT ergo regulam breuiter colligam, aduerbia deriuatiua a nominibus ſecundę declinationis fiunt a datiuo, o finali in, e. longam conuerſa. Excipiuntur inquit a duro, dure, duriter, a largo, largè, largiter, ab humano, humaniter, a firmo firmè, firmiter, reſpicit autem hæc exceptio ad illa, quæ deſinunt in er, non ad ea, quæ in e. Illa enim inæqualem habent deriuationem. Non enim a nominibus ſecundæ declinationis regulariter deriuantur, & deſinentia in er. hæc ſunt ea, quæ ſuperius dixit anomala. Ponit autem exempla, & de quibuſdam alijs, quæ non recipit vſus, ut inſaniter, ſeueriter, & addit, ꝙ habunde fit ab habundo. Et habundanter, ab habundans. Et uide, ꝙ ſuperius dixit habunde corripere e, hic autem ponit illud inter ea, quæ producunt, forſitan ut deſignaret, ꝙ aduerbia in. e. a uerbis deriuata, & producere licet, & corrip. ſicut & uerba in o, terminātia, licet uſus in aduerbijs huiuſmodi magis ea corripiat. Itē vide, ꝙ ſi habundo compoſitum eſt ex ab, & vndo as, non habet aſpirationem, ſi deriuatur ab habeo, ut pleriſque videtur tūc in principio aſpiratur. Illud etiam addit, quòd quædam ſunt aduerbia, quę non planè ſuam a nominibus a quibus deriuantur contrahere videntur ſignificationem, ut a ferus fere, pro prope, ſanus, ſanè pro certe, a ſenſus ſenſim pro paulatim, quodammodo tamen contrahunt,

De Aduerbijs, quæ terminantur in. i. o, u. Cap. CLXIX.

ADdit poſtea pauca eſſe primitiua, quæ deſinant in i, vt heri, ubi, ibi. Inueniuntur quoque nomina terminantia in. i, pro aduerbijs poſita, uel per genitiuum, ut domi, uel per datiuum ut ueſperi, uel per ablatiuum, ut qui, pro quomodo, & vnde. In o, inueniuntur primitiua, ut quando, & ex eo compoſita, ſiquando, nequando. Inueniuntur quoque deriuatiua in o, ut a cis. citro, ab intus intro. Inueniuntur etiam compoſita, ut præſto a præ præpoſitione, & ſto ſtas, & profecto, a pro & facto nomine. Inueniuntur nomina in, o, aduerbialiter prolata, ut falſo, merito, & ſimilia, ſed quando ponuntur pro aduerbijs corrip. quandoque, o, non autem ſemper. In u, quoque inueniuntur deriuatiua, ut a die diu, & interdiu, id eſt, interim dum dies eſt, quod eſt ab inter, & diu. Nomina autem in æ, dyphthongum deſinentia, ponuntur pro aduerbijs, ut Romæ, militiæ. De terminantibus uerò in oe. an. ei. hob. ah. dicit quod interiectiones ſūt ſed Græci eas connumerant aduerbijs.

De His, quæ terminantur in. c, l, m, t. Cap. CLXX.

EXequitur quoque aduerbiorum formas ſecundum ordinē conſonantium. Primo ergo dicit, quòd inueniuntur primitiua in. c, deſinentia, ut ſic, donec: & deriuatiua, ut illic, illuc, & ſimilia. Et uide, quod omnia aduerbia in. c, deſinentia producūt natura, uel poſitione extremam ſyllabam, excepto donec. Quòd ſi uocalem habuerint longam natura, circumflectuntur in fine, donec, ergo cum uocalem naturaliter correptam habeat, acuit penult. Compoſita etiam inueniuntur in. c, vt adhuc, & ſimilia. Pauca inueniuntur in. l, ut ſemel, pol, edepol, & uel coniunctio, quæ quando pro ualde accipitur, aduerbium qualitatis reputāda eſt. Sunt autem primitiua deſinentia in am, ut clam, corā. Sunt deriuatiua ſiue compoſita, ut nequicquam, prætereaquā, quando eſt ſimilitudinis, uel compoſitionis, uel electionis aduerbium accipitur. Dicit etiam biſariam, & triſariam, & omnifariam eſſe compoſita a ferendo, uel ſecundum alios a fando. Primitiua aduerbia inueniuntur in em, ut item, & tandem, & cōpoſita ut itidem, quod eſt ex item, & demum, ſimiliter ibidem, & idſdem, & identidem, quod eſt ex idem, & idem. In im, quoque inueniuntur denominatiua a nominibus deriuata, ut a parte partim, uel participalia, ideſt a nomine participali formata, vt ſaltum ſaltim, ideſt ſaltando, uel etiam uerbalia, ut præſertim, & confeſtim, & componitur præſertim, ex præ & ſero ris verbo tunc enim dicimus præſertim, cum aliqua ſententia præſeritur, ideſt præfertur alijs ſententijs interdictis, uel componitur a pre & ſerto, & tunc eſt denominatiuum. Confeſtim uero componitur ex con, præpoſitione, & feſtino as. In um. quoq; inueniuntur primitiua, ut iterum, ſurſum, & deriuatiua uel compoſita, ut dextrorſum, ſiniſtrorſum, quæ uel deriuantur a dextra, & ſiniſtra, uel componuntur ex iiſdem nominibus, & orſum aduerbio, ſimiliter uidentur aduerbia compoſita orientem uerſum, occidentem uerſum, eo quod ſub uno proferantur accentu, ſed melius eſt dicere, quod orientem uerſum, duæ partes ſunt, & quòd aduerbium poſtpoſitum inclinat ſibi ſuprapoſitum nomen. Illud quoque dicit, quod actutum, ideſt cito, deriuatur ab actu. Et quod nomina terminantia in um, inueniuntur aduerbialiter poſita, ut multum, & huiuſmodi. Deſinentia in, n, pauca ſunt, ut en, forſan, forſitan.

De His, quæ terminantur in r, ſ, s, x. Cap. CLXXI.

PEr quando pro ualde accipitur, tunc aduerbium eſt, uel loco aduerbij. Inueniuntur a nominibus vel participijs tertię declinationis, exeuntia in ter, quorum regula hæc eſt, ſi in ens deſinit nominatiuus, is, genitiui conuertitur in er, ut ſapiēs, tis, ter. Cætera verò aſſumunt datiuo ter, penult. correp. ut fortis, ti. ter, & excipiuntur facilis, & difficilis, quorum primum habet facile pro aduerbio, pro faciliter, ſm vero facit difficulter, pro difficiliter. Excipitur etiam oīs, qđ facit omnino, & omniniter, A tribus, & quattuor naſcuntur aduerbia ter, & quater. Obiter quoque compoſitum eſt ab ob & iter, ut obiter dixit hic mihi. i. dum erat in itinere. Inueniuntur etiam alia compoſita in er, vt pauliſper, tantiſper, parumper. Poſtea dicit, ꝙ inueniuntur a nominibus deriuata in as, vt aliàs, & habēt extremam circumflexam. In es quoque productam: vt ſædes, & Hercules. Pleraque th deſinentia in es, naſcuntur, a nominibus numerorum, ut a quinque quinquies. Et deinde, vſque ad mille. Nam quæ a numeris infra quinque poſitis deriuantur, non terminantur in es. In is correptam inueniuntur quædam aduerbia, ut nimis, & ſatis, qđ etiam loco nominis poſitum accipitur, & facit ex ſe comparatiuum, ut ſatius. i. melius, Item inueniuntur terminatiua in us, correp. & primitiua vt penitus, rurſus. Et deriuatiua, ut ſtirpitus, diuinitus dr & diuinè, & humane, ſed differunt, nam diuinitus & humanitus, ſignificant a dijs, & hominibus, diuine & humanè, ad ſimilitudinem Deorum, & hominum. Aduerſus quoque cum ſit nominatiuus ponitur pro aduerbio, quo nullus pro minime, quod mirum non debet videri, cum ſors ſit nominatiuus pro aduerbio ponatur, & omnia comparatiua, quæ ſimilia ſunt nominibus comparatiuis neu. ge. aduerbia inueniantur, ut clarius, & ocyus, & ſimilia. In ens quoque inueniūtur aduerbia, ut totiens, & quotiens. Male igitur dicunt, qui toties præcipiunt dici, & quoties. In. t. etiam inueniuntur aduerbia, ut ſat, & duntaxat. i, tantummodo, & componitur ex dum, & taxo verbo, qđ eſt vel æſtimare, uel dicere, uel licitari. In x. etiam deſinūt quędam, ut uix, pax, quod eſt Græcum, & comicum aduerbium, & ſignificat, quod tantummodo. Quædam verò deſinunt in, nc, ue nunc. Alia in ps, ut deinceps, qd eſt compoſitum a dein, & cepto. Illud etiam addit, ꝙ a nominibus deriuantur aduerbia, vt ſapiens ſapienter, uel a pronominibus, ut ab ille, illic, uel a verbis ut detero deterius, uel a participijs, ut ab indulgens indulgenter, uel a præpoſitionibus, ut ab in, inter.

De Figura, & ſignificatione Aduerbij. Cap. CLXXII.

POſt ſpeciem tractat Priſcia. de figura, ſed omnia, quæ ad figuram pertinent, in tractatu nominis, expedita ſunt. Poſt hoc agit de ſignificatione. Habet autem quęſtionem, utrum ſignificationem uocet ſignificatum, uel ſignificandi modū quorum utrumlibet dicatur, Alia quoque ſuboritur, ꝙ cur ſignificatio magis dicatur accidens aduerbio, quàm cæteris partibus, cū vnaquæque aliarum partium ſignificationem habeat quo aduerbium. Primum ergo dicendum, ꝙ ſignificatio in hoc loco (ue opinor) dr diuerſitas ſignificationum. Bene autem ſignificatio dr accidens aduerbio. Accidentia namque partibus orationis dicuntur conuenientia ipſis, ſm quæ vel inter ſe, uel cum alijs conuenienter habent conſtrui. Aduerbia verò ſm diuerſitatem ſignificationum, diuerſo modo cum verbis habent conſtrui. Nā quod præteritum tempus ſignificat, ut heri, & cum præterito verbo conſtruitur, non cum futuro, uel cum præſenti, ꝙ quia ſignificatio non confert cum cæteris partibus orationis, iccirco non eis accidere dr, quemadmodum aduerbio. Dicit ergo, ꝙ aduerbiorum alia ſunt temporalia, alia vero localia. Poſt quas ſpecies multas alias ſubiungit, ſed temporalium diuiſionem primo exequitur, Horum igitur alia communiter tempus ſignificant, i. diuerſa tempora indifferenter alia diſcretè. Quæ verò diſcretè, alia ſignificant præteritum tempus, ut multoante, alia præſens, ut nunc, alia præſens, & præteritum perfectum, ut modo: proprie ergo dr nunc lego, nec niſi improprie, nunc legi, ſed & modo lego, & modo legi proprie habet dici, & in hoc differūt nūc, & modo. Sumitur autem, & nunc pro infinito aduerbio, quod eſt aliquando, unde & nunc (licet non ſatis proprie) iungitur cū præterito imperfecto, ſicut aliquando, quædam uerò futurum tempus ſignificant, ut cras. Sunt & alia diuerſorum temporum communia, ut olim, dudum, quondam, unde Virgilius. Forſan, & hoc olim meminiſſe iuuabit. Quando etiam & ex eo compoſita diuerſorum ſunt temporum communia ut aliquando, ſiquādo, nequando, quæ omnia dicit infinita, quia particulas temporis indeterminate ſignificant, ut ſi dicam, aliquando ſcribā. Eſt autem quando relatiuum, ut ibi, Quando etiam autem peccauit, ubi ſubintelligitur tunc, & ad quando, habet ibidem referri. Eſt etiam infinitum, ut quando veniam, vel quando faciam, uel dicamus, ꝙ ponitur pro quandocumque, & ſic ponitur infinite,

accentu tamen diſcernuntur. Nam ſi eſt interrogatiuum acuit primam, ſi vero relatiuum, vel infinitum, per omnes ſyllabas grauatur. Illud quoque addit, quòd ponitur pro aliquando, & pro quoniam coniunctione cauſali, vt apud Virgilium, quando hæc te cura remordet.i.quoniam.

De Aduerbijs localibus. Cap. CLXXIII.

ADuerbiorum localium quædam habent communes locorum ſignificationes, quædam diſcretas. Eorum verò, quæ diſcretas habent ſignificationes, alia ſignificant ad locũ, vt huc, alia in loco, vt hic, vel vbi, quod quando interrogatiuum eſt acuit penult. quando vero relatiuum eſt, grauatur per omnes ſyllabas. Ita quoque, & vnde. Quædam autem ſignificant de loco, vt hinc, illinc, quædam per locum ſignificant, vt hac illac. Sunt ruſus, quæ communes habent locorum ſignificationes, vt peregrè ſum, quandoque autem ad locum, vt peregrè eo, i. in peregrinationem, quandoque de loco, vt peregrè aduenio, i. peregrinando de alio loco ad iſtum venio, quãdoque ſignificat per locum, vt peregrè tranſeo. Similiter ponè, & ſuper huiuſmodi alia, quæ quia inquit caſibus iunguntur, & eis præpoſita grauantur putantur eſſe præpoſitiones, licet proculdubio ſint aduerbia, propter quod tradit differentiam inter præpoſitiones, & aduerbia, hanc.ſ. quòd illa propriè dicenda eſt præpoſitio, quę nunquam ſeparata per appoſitionem ſine caſualibus poteſt proferri, vt, e, ex. Aduerbia vero, licet caſualibus, vt vltra murum, ponè domum, tamen cum verbis ſine caſualibus poni poſſunt, vt apud Virgilium. Ponè ſubit coniunx &c. In hoc quoque differunt, quòd aduerbia per ſe prolata, certam habent ſignificationem, vt vltra, per ſe locum ſignificat, præpoſitio vero non, ſed ex diuerſis adiũctis, diuerſas contrahit ſignificationes. Aliud enim ſignificat, de, cum dico, de partibus orationis, aliud ſi dicas, de loco in locum. Illud quoque adiungit, quòd ſunt quædam aduerbia ad locum ſignificãtia tantummodo, vt dextrorſum, & ſimilia. Eodemq́; modo Italiam verſum, Siciliam verſus, ſignificat ad locũ. quæ aduerbia eſſe compoſita oſtendit accentus, quia.ſ. ab vno proferũtur accentu, niſi illud dicatur, quod verſum, & verſus poſtpoſita inclinant ſibi nomina, vt ſupra demonſtratum eſt. Illud etiam dicit, quòd militiæ ſignificat in loco, cum pro aduerbio ponitur, quomodo Veſperi, in tempore ſignificat. Et, quòd localia aduerbia pro temporalibus ponuntur, vt inde, proinde, vel poſtea, & vbi pro poſtquam, & hic pro tunc, temporalia vero nunquam pro localibus.

De Cæteris ſpeciebus Aduerbiorum. Cap. CLXXIIII.

POnit deinde tertiam ſpeciem aduerbiorum.i. aduerbium dehortatiuum, vt ne, quod accipitur pro neque, & tũc eſt coniunctio copulatiua, & ponitur pro, vt non, & tunc eſt coniunctio cauſalis. Sciendum tamen, quòd in his ponitur & ne, pro valde: Sunt rurſus aduerbia abnegatiua.i. abnegationẽ conſignificantia, vt non, haud, & huiuſmodi alia. Addit, quoq; q̀ aliæ partes ponũtur pro aduerbijs diuerſarũ ſignificationũ, & eſt quãdo duę ponuntur pro vna, vt nullomodo, nullatenus, vnde videtur voluiſſe, quòd nulla iſtarum ſit compoſita dictio, quod ſi ita eſt, non ſub vno accentu debẽt proferri, ſed qui accentum pronunciant ſuper ante penultimas, dicunt nullomodo duas eſſe partes, & tamen debere ſub vno accentu proferri, vt oſtendatur pro vna particula poni. Idem, & de nullatenus. Sunt etiam qui dicant, quidem, nulla pars eſt compoſita, ſed dicunt Priſ. dixiſſe duas partes, quia duæ integræ ibi inueniũtur coniunctę licet per compoſitionem, quod ſatis poteſt eſſe. Sunt etiam quædam confirmatiua.i. confirmationem ſignificãtia, vt profecto, & ſimilia. Inueniũtur etiam duæ partes pro vno aduerbio confirmatiuo, vt quamdiu, & cur non, & quid iſtic, interrogatiuè ponuntur, pro certe. Addit tamen, & alterius ſpeciei aduerbia, quæ appellat iuratiua, vt medius fidius. Illud quoq; dicit, quòd per præpoſitio pro aduerbio iurandi ponitur, quod nunquam fit, niſi caſuali coniuncta ſit. Adiungit rurſus optatiua.i. q̃ optationem ſignificant, vt vtinã, o. vtinam componitur ab vti, & nam. Item quædam ſunt hortatiua, vt age, quod videtur inquit pluralẽ habere.ſ. agite, ſed quia agite, da verbo trãſlatum eſt in aduerbium, licet ibi proprietatẽ verbi amittat, tamẽ non ſignificatione, ſed vſu exigente, pluribus tamen adiungitur perſonis, ac ſi verbum ibi propriè eſſet. Agit vero poſtea de remiſſiuis aduerbijs, quæ dicit hortatiuis eſſe contraria, quia cum illa motum animi excitare videantur, remiſſiua econtrario ſedant, vt paulatim, & ſimilia. Præter hoc etiam ſunt aduerbia qualitatis, vt bene. Quantitatis, vt parum, Similitudinis vt ſicut Dubitatiua quoque, vt forſan. Congregatiua, vt ſimul. Diſcretiua, vt ſeorſum. Ordinatiua, vt deinde. Intẽtiua, vt prorſus. Comparatiua, vt magis, & minus, de quo dicit, quod adiunctum cum qualitate contraria, ſignificat, quod comparatiuum contrarij poſitiui, vt minus ſtultus, dicitur pro prudentior. Adiungit poſtea de ſuperlatiuis, cuiuſmodi ſunt maxime, & minime, & ſimilia. Et vide, quòd cum ocyus, & ocyſſime, dicantur deriuari a nomine Græco ochis, tamen habent nomina Latina ex quibus deriuantur, ſ. ocyor, & ocyſſimus. Non enim quantum ad vocem ſit, ſed quantum ad ſignificationem a duobus dicimus bis anomale. Vbi enim Græci dicunt dis, & Latini dicunt bis. Cæteri autem numeri à vocibus ſuis faciunt regulariter aduerbia, vt a tribus ter, a quatuor quater. Et vide, q̀ a quinque, vſque ad mille, deſinunt aduerbia in es, produ, vt a quinquies millies, A quot autem deriuata, & a tot terminantur, in ens, vt quotiens, & totiens. Et ſunt aduerbia hæc numeralia. Et ſic addit pro vna ſpecie numerali.

De Aduerbijs æquiuocis, & de ordine Aduerbiorum. Cap. CLXXV.

ILlud etiam adiungit, quòd ſicut ſunt nomina ſynonima, & polionima, ita quoque, & aduerbia. Polionima ſunt æquiuoca, quæ.ſ. plura ſignificant, vt vbi tempus, & locum, ſimiliter habent diuerſas ſignificationes, quo, qua, quando, cum ſint relatiua, & interrogatiua, & infinita. Tandem, quoque; & eſt aduerbium temporale, & coniunctio expletiua, & ſic accipiunt equiuoce, ſimiliter & o, & eſt aduerbium admirandi, vel indignandi, & eſt proprie interiectio, ſed interiectio, & aduerbium tantam habent affinitatem inter ſe, vt ſpecies vnius dicatur ſpecies alterius. Eſt quidem vocandi, & admirandi, vt ibi, O qualis facies, &c. Et eſt aduerbium indignandi, vt apud Ciceronem, o tempora, o mores. Et eſt etiam optandi, vt Aſſis, o placidus.i. vtinam aſſis, &c. eſt iterum, o, nomen literæ, & ſic ponitur equiuoce. Inueniuntur ſynonima, vt videlicet, cum ſint diuerſa voce, ſunt eiuſdem ſignificationis, vt olim, dudum. De ordine etiam aduerbiorum adiungit, quòd magis deberent præponi verbis, quam ſupponi, quomodo adiectiua nomina ſubſtantiuis, ne liceat auditoris animo euagari, ſed ſuſpenſus expectet ſubſtantiui adiunctionem, & ita demum rem ſubſtantiui cum determinatione ſimul intelligat, velut cum dicimus, Albus homo. Tamen ſciendum, quòd aduerbia licet etiam prępoſtere proferre, exceptis monoſyllabis, quæ omnia debent præponi, vt non, ne, dum, cum, quando eſt temporale, quod ideo determino, qm̃ aliter acceptum habet præpoſitio eſſe. Ita, quoque, & per, præponitur ſemper, quando ponitur aduerbialiter pro valde, vt per pulchra. Item demonſtratiua aduerbia, vt ecce, & interrogatiua, vt cur, quare: & hortatiua, vt age: & ſimilitudinis, vt quaſi: & vocandi, vt heus: & optandi, vt vtinam. Hæc omnia, inquam ſemper verbis præponi.

De Interiectione: Cap. CLXXVI.

POſt hoc adiungit de Interiectione, quia tantam habet cũ alijs affinitatem, vt Græci eã inter aduerbia poſuerint. Et ideo, quia interiectio habet in ſe vim verbi. Interiectio.n. ſicut aduerbiũ, vel adiungitur verbis vel verba ei ſubaudiũtur, vnde habet ſignificationẽ vbi in ſe. Inde eſt, q̀ Latini vnã partẽ per ſe ab aduerbijs ſeparandã eſſe voluerunt, præſertim cũ, nullum aduerbiũ ſignificet effectũ verbi cui adiungitur, quòd interiectio, vnde & Oſanna dicitur, quaſi ſalua obſecro, Nam oſi, idem eſt, quod ſalua, anna vero interiectio eſt obſecrantis, propter, quòd & verbum obſecrationis in illa interiectione intelligitur. Et ne quis opponeret, quoniam docte ſignat, quod docet. Subiungit, quòd interiectio plenam animi motus ſignificationem habet in ſe, i. etiam ſi non addatur verbum. Et vide, quòd interiectiones illis tantum verbis adiunguntur, quæ affectus ipſa ſignant, vt, papè tantum verbo ſignificanti admirationem. Si quæras quare addatur ei tale verbum, cum interiectio eius intellectu in ſe habeat, credo ad maiorem rei expreſſionem. Item ſciendum eſt, quòd non ſolum interiectio ſignificatiua, vt papè ſignificat affectum, ſed etiam voces, quæ non inuentæ ſunt ad placitum, ſed per admirationem interiaciuntur, cogente pulſu cuiuſque paſſionis animi, vt ha, hei, & ſimilia. Et vide, quòd interiectiones aliæ ſignificant affectum gaudij, vt euax, aliæ doloris, vt hei, aliæ timoris, vt atat, admirationis, vt papè: his connumerant quidam Grammatici mutationes illiteratorum ſonituum, vt riſus, hahahe. Indignationis phi. Differunt autem hæ a ſupradictis naturalibus, quoniam illæ nihil aliud ſunt, quàm naturales ſoni literati, Iſtæ vero mutationes illiteratorum ſonituum, quia non ſiũt cũ pronunciatione literali. Itẽ quædam voces ſm̃ acceptiones diuerſas ad diuerſas partes orationis pertinent, vt, o, cum ſignificat indignationem, vel dolorem, vel admirationẽ, interiectio eſt. Quando autem eſt vocandi, vel optandi, eſt aduerbium: cũ autem nomen eſt ipſius literæ, nomen eſt. Ita

quoque

quoque, a poteſt eſſe præpoſitio, & nomen. Sic etiam pro, præpoſitio eſt, & interiectio, vt apud Lucanum. Pro ſi remeaſſet in vrbem. Quod ergo quidam aſpirant hoc modo, proh, cum interiectio eſt, certũ eſt. Dicunt tamen, quòd proh, integra debuit eſſe interiectio, vt vaha, ſed apocopata eſt vltima, o, ſed hoc ex nulla habẽt autoritate. Illud vero, quòd præpoſitio ſit, & etiam interiectio, ex auctoritate hac in loco habemus. Illud quoque addit, quòd accentus interiectionum incerti ſunt, quia nõ plana, & expreſſa voce proferuntur, immo ſecundum coniunctionem affectus animi alio, & alio accentu pronunciantur. Vide ergo, quòd interiectionum genera poſuit. ſ. interiectiones ſignificatiuas ad placitum, & naturales, quæ ſunt ſoni literati, & imitatorias. Nunc vero addit, quòd aliæ partes interiectiuæ poſſunt proferri, vel ſingulæ, vt infandum; vel plures, vt Pro facinus. Item notandum eſt, quòd quæ voces propriæ interiectiones ſunt, ſemper primitiuæ ſunt, vt papè, euax, & his ſimiles.

De Coniunctione. Cap. CLXXVII.

AD vltimum de coniunctione. Cauſa inuentionis coniunctionum eſt hæc, videlicet, vt habeamus qualuet, vel duo caſualia cum eodem verbo iungere poſſemus, vt Socrates, & Plato diſputant: vel duo verba cum vno caſuali, vt Plato legit, & diſputat, vel duo aduerbia, cum eodem verbo, vt, & bene, & docte legit. Ait ergo, Coniunctio eſt pars orationis indeclinabilis coniunctiua aliarum partium orationis, ſiue coniungit ſenſum earum, vt copulatiua, ſiue diſiungat, vt diſiunctiua. Quod autem apponit vim, vel ordinem demonſtrans, non eſt (vt opinor) de corpore deſcriptionis, ſed quædam diuiſio coniunctionis. Vim ergo intelligit actor copulationem, quãdo. ſ. coniungit duas ſubſtantias cum vno accidenti, vel econuerſo, ſiue diuerſa accidentia diuerſis ſubiectis. Et, vt abſolutius dicã vim vocat poteſtatem omnium coniunctionum, niſi continuatiuarum, vel ſubcontinuatiuarum. Ordinem vero vocat conſequẽtiam, quando. ſ. coniunctio demonſtrat, quòd vna res naturali neceſſitate conſequitur aliã, qui ordo, in ſolis continuatiuis, & ſubcontinuatiuis conſideratur.

De Figura, & Specie Coniunctionis, Cap. CLXXVIII.

ACcidunt autem coniunctioni tria. ſ. figura, ſpecies, ordo. Speciem autem dicit, quam alij poteſtatem nominant, quæ eo, quòd ſignificat conſideratur. De figura nihil aliud dicendum hic, niſi quod de nomine tractando diximus. Sunt autem coniunctiones quædam ſimplicis figuræ, vt at, ſunt aliæ vero compoſitæ, vt atque, etenim. Quod autem hæ ſunt cõpoſitę patet ex accentu. Agit poſtea de accidenti ſecundo. i. de ſpecie. Species autem appellat hic, diuerſitates coniunctionum, ſecundum diuerſitatem conſignificationum, ſunt autem multæ. Prima quarum dicitur de copulatiua, vt at, & quoque, quando ponitur pro que, ſunt aliæ copulatiuæ, quæ per abnegationem ſenſum copulant, vt nec, neque. Vide ergo, ꝙ aliæ ſunt affirmatiuæ, vt que, & huiuſmodi. Aliæ ſunt negatiuæ, vt nec, neque. Secunda ſpecies dicitur continuatiua, vide ergo, ꝙ coniunctio cauſalis, & magis, & minus communiter accipitur. Magis communiter accepta quinque ſpecies habet. Nam alia eſt continuatiua, alia ſubcontinuatiua, alia adiunctiua, alia effectiua, alia propriè cauſalis. Et hæc eſt quam minus communiter cauſalem diximus vocari. Harum autem quinq; ſpecierum duæ primæ continuatiua. ſ. & ſubiunctiua cõſequẽtiæ neceſſitatem retinent. Tres vero reliquæ ab omni cõſequẽtiæ neceſſitate abſolutæ ſunt. Ait ergo quoniam continuatiuæ ſunt quæ ſignant continuationem rerum. i. ſeriem rei continuari, ita ꝙ vna res ab alia ex neceſſitate cõſequitur, vt ſi ſtertit dormit. Dicit autem, quòd iſta coniunctio, ſi, rerum conſequẽtiam demonſtrat, quandoque, & quandoque cauſalis eſt illa. ſ. quinta ſpecies, quæ neceſſitatem conſequẽtię non habet, vt ſi legas doctus eris. Similiter, ſin, ſiue, ſeu, tam continuatiuæ ſunt, quàm cauſales non neceſſariæ. Quotiens enim, ſin, in oratione ponitur; aliam oportet præceſſiſſe orationem, cui ſin, ſupponatur. Porro, quia deſcriptio continuatiuarum ſuperius data, ſubcõtinuatiuis etiam conueniebat, determinat, quòd continuatiuæ ſignant qualis ſit ordo, & natura rerum. i. quæ res in illo ordine natę ſunt, vt vna poſita ex neceſſitate altera ſequatur, ſignat dicen cum dubitatione eſſentiæ. Subcontinuatiuæ veró cõſequẽtem. i. conuenientem, & neceſſariam cauſam continuationis. i. res continuatæ ad alteram nõ conditionaliter, ſed cum eſſentia rerum, vt quia, quoniam vt ſi dicas, quoniam ambulat mouetur, ſignans vtrumq; fieri, & ambulationem, & motum, conuenienti ordine, ita quòd ambulatio ſit cauſa, ad quam motus ſequitur ex neceſſitate. Ergo illę conditionaliter, & dubitatiuè, iſtæ vero per affirmationem rerum eſſentiam demonſtrãt.

Adiunctiuæ coniunctiones dicuntur, quæ ſubiunctiuo modo adiunctæ, vel cauſam finalem non iam eſſe, ſed vt ſit, vel eſſicientem, ſi ſit, aliquid conſequi ex neceſſitate oſtendunt. Velut ſi dicam, Exerce te, vt ſis ſanus, nam ſanitas finalis cauſa exercitij eſt. Rurſus cum dicam, Si legas doctus eris, hæc coniunctio, ſi, adiuncta ſubiunctiuo modo, oſtendit cauſam efficiẽtem. i. lectionem non iam eſſe, ſed ſi ſit, oſtendit fore, doctum ſequi non ex neceſſitate. Effectiua coniunctio eſt illa, quæ effectus per indicatiuum iuncta, cauſam non neceſſariu probare nititur, vt Legi, nã doctus ſum. Et nota quòd vt, pro οτι, Græca coniunctione accipitur, & tunc nullã denotat cauſam, quãuis ipſa ſit adiunctiua, cuius eſt cauſam oſtendere, vt ſi dicas, Non dum coniugit, vt per altum nauigarem. Propriè cauſalis dicitur, quæ cauſæ per indicatiuum iuncta, effectũ probat neceſſariò, vt quoniam prodeſt igitur lege. Præterea dicit, quatenus, eſſe adiunctiuam coniunctionem, quando in a Græcam coniunctionem ſpecificat, quod ideo determinat, quoniã duas partes poſſemus intelligere, quatenus, vel etiam, pro οτι. Græca accipi, ſicut ſupradictum eſt de vt. Et vide, quòd in illo exẽplo Virgilij. Cum faciam vitulam, non eſt, cum, aduerbiũ tẽporale, ſed eſt coniunctio poſita pro, ſi. Illud quoque addit, ꝙ nomina, vel pronomina, vel præpoſitiones, vel aduerbia loco cauſalium coniunctionum inueniuntur: pronomina, vt ideo, quod alij compoſitum dicunt eſſe ab id, & eo, pronominibus. Alij dicũt, quòd duo illa pronomina irregulariter coniuncta, ſunt pro coniunctione poſita. Nomina quoque inueniuntur poni pro coniunctione, vt qua cauſa, qua propter, quamobrẽ.

Adhuc de quibuſdam ſpeciebus coniunctionum. Cap. CLXXIX.

AGit poſtea de approbatiuis, quæ approbant rem cui adiunguntur, vt equidem merui, ecce, equidem, approbatiua eſt. Dicit etiam, quòd cauſales illæ. ſ. quæ adiunctiuæ ſunt, ponuntur pro approbatiuis, vt apud Virgilium: Dij ſiqua eſt cœlo pietas. Diſiunctiuæ autem ſunt, quæ cum verba coniungant, tamen res, & ſenſum diſiungunt, vt alteram eſſe, alteram non eſſe ſignificant, vt vel dies eſt, vel nox eſt. Hæc aliquã indicatiuæ ſunt, aliquando dubitatiuæ. Indicatiuæ inquit, vt aut lux eſt, aut tenebræ. Omnis. n. habens oculos ex oratione ipſa concipit, quod membrũ eius concedere debeat. Cum autẽ dicitur, aut prodeſt diuitias quęrere, aut non, dubitatiua eſt ibi aut, coniunctio; quia ſępe prodeſt, & ſępe nocet diuitias quærere. Subdiſiunctiuæ ſunt, quæ cum vocem habeant diſiunctiuarum, verumque tamen eorum, quæ quantum ad vocem videntur diſiunctiuæ eſſe ſignant, vel ſimul. i. in eodem tempore, vel diſcretè, in diuerſis temporibus. Simul, vt apud Terẽtium, vel rex mihi, &c. quaſi alij mihi agebant gratias, vel. i. etiã rex. Et rurſus Alexander ſiue paris, id eſt, Alexander qui & paris dicitur. Diſcretè autem, vt tota die vel legit iſte, vel cogitat, nõ hæc duo ſimul, ſed nunc hoc, nunc illud. Item ſi dicam, Vel eunicam mihi accommoda, vel etiam penulã, ſubdiſiunctiuum eſt, quod autor oſtendit. Nam hoc videntur ſonare, quod alterum ſolum petam. Si quis ad intentionem inquit meam reſpicit, videbit me vtrunque petere, & libenter accipere. Poteſt etiam ibi vel eſſe diſiunctiua, vt ſit ſenſus. Accommoda, vel alteram tantum, vel vtraque, hoc. n. non poteſt ſimul eſſe. Ad dit etiam, quòd vel, diminutiuè ponitur, vt apud Lucanum. O felix ſi te, vel ſic tua Roma videret, vel. n. poſuit pro ſaltem. De diſiunctiuis, quæ electiuæ dicuntur agit poſtea, hæ autem ſunt quæ diuerſis propoſitis nos aliquid eligere ex eis oſtendimus, vt diues eſſe malo, quàm pauper. i. hoc, non illud. Duplicatur etiam quàm, & eſt quanquam, aduerſatiua coniunctio.

Adhuc de eodem. Cap. CLXXX.

POſt hoc adiungitur de aduerſatiuis, hæ ſunt, quæ aduerſum conuenientis ſignificant. Recte autem dicitur conuenienti. Aduerſari nanque, & negare rem prius conceſſam puerile eſſet, ſed quod eſt conueniens rei prius conceſſæ, ſæpe abnegamus, & contrarium ponimus. Et vide, quòd ſaltem, cũ ſit aduerſatiua, habet etiam diminutiuam ſignificationem. Ita ꝙ ſimul habet vtramq; vim. Et eſt aduerſatiua cõuenientis, hoc ſolo reſpectu, quia diminutè cõuenientis. i. minus, quàm ſit cõueniẽs ponit, vt ſi amicum rogans dicas. Si non vis iuuare me charitate, ſaltem iuua me precio. Minus enim conueniens eſt iuuare precio, quam charitate. Illud quoque addit, quòd, ne, inuenitur ſignificare diminutionem, vt apud Saluſtium: Ne illud corruptis moribus, &c. pro nedum, quaſi dicat res ſecundæ ſapientum animos fatigant. Et ſupponitur per ironiã. Nedum illi &c. q. d. ſi res ſecundæ ſapientũ aios fatigant, poterũt fatigare animos corruptorũ, quod minus eſt. Poſtea dicit, quod apud Græcos abnegatiuæ ſunt coniunctiones, chen, & an, nos autem huiuſmodi non habemus, ſed ſine illis vtimur

verbis

verbis ſubiunctiuis in eadem ſignificatione, ubi enim Græci dicerent, en feciſſem. nos dicimus, feciſſem, ſi potuiſſem. Collectiuæ ſequuntur, quæ & rationales dicuntur, quoniam per illationem alicuius rei colligunt rationem, ut ergo, igitur, itaque, qũ antepenult. acuitur, quia ſi non acuatur, duæ partes ſunt. Et vide, ꝙ rationalis coniunctio inuenitur expletiue, ut apud Terentium. Mihi ne ergo. Hic enim ergo, quantum ad ſenſum nihil operatur, ſimiliter, & quin expletiuè ponitur, ut apud Virgiliũ. Quin occidit uno, &c. De dubitatiuis addit ſubſequenter, hæ ſunt quæ dubitationem ſignificant, ut an, & ne correpta, quod ideo dicit, quia quando produ. eſt, negatiua eſt, vt Ne facias. Eſt autem differentia inter aduerbia dubitandi, & inter coniunctiones dubitatiuas, quia hæ aliqua coniungunt, vt ſi dico, Vide an Sortes ſit ſanus, an non. Illa autem nihil coniungunt, ſed uerbis tantum adijciũtur. Et uide, ꝙ dubitatiuæ coniunctiones frequentiſſimè ſunt interrogatiuæ. Interrogatiua tamen non eſt ſpecies coniunctionum, ſed accidens, nulla enim coniunctio ex vi coniunctionis interrogatiua eſt: poteſt enim dici, ꝙ in ipſa interrogatione copulat, ut cum dicitur Eſt ne Sortes ſanus à hoc enim exigit addi, uel ſubintelligi, Eſt ne Sortes ſanus, an nõ eſt ſanus? quamuis plerique dicant, ne, quando interrogatiue ponitur, eſſe aduerbium interrogandi, quemadmodum quando eadem, ne, producitur, eſt aduerbium prohibendi, quod ſatis cõgrue poteſt dici. Illud quoque addit, ꝙ, ne, confirmatiue ponitur, & tunc aduerbium eſt. Item ꝙ hæc ſola coniunctio apoſtropham accipit. Item ꝙ necne accipitur pro an non, & tunc eſt dubitatiua. Completiuæ ſunt, quæ orationem complent, & non ſenſum, quæ & expletiuæ dicuntur, quoniam extra plenum ſenſum orationis ponuntur: illis enim ſublatis integer manet ſenſus. Et vide, quòd illę eædem quæ copulatiuæ ſunt, ad alias ſpecies coniunctionum pertinent plerumque, vt ſi dicas. Eneas vero, & pius, & fortis fuit, hic expletiue ponitur verò. Sin autem dicas, Eneas quidem pius fuit, Vlixes verò aſtutus, hic pro copulatiua accipitur. Poteſt tamen dici, & diſtributiua, quia diuerſas res diuerſis attribuit perſonis. Eſt itaque copulatiua cõiunctio alia ſimpliciter, alia cum diſtributione.

De Ordine Coniunctionum, cæterarumque partium. *Cap.* CLXXXI.

EXecutis accidentibus coniunctionum, agit de ordine, qui communis eſt pene omnibus dictionibus. Pene dictum eſt, quia ſunt quædam dictiones, quæ licet ſuum habeant ordinẽ, tamen nullus in eis reſpectus ordinis habet, ut homo legit, vel legit homo, indifferenter habetur. Dicit itaque Priſcia. ꝙ dictionum quædam præponuntur naturaliter, vt præpoſitiones caſualibus: Naturaliter autem dicit, quia etiam inuenitur præpoſitio poſtpoſita, vt nobiſcum, ſed hoc non habet ex natura, & vi præpoſitionis. Habent etiam coniunctiones ſuum ordinem, quædam ſemper præponuntur, vt at, ac, aſt, aut, vel, nec, neque, ſi, quin, quatenus, ſin, ſeu, ſiue, ni. Sed dicitur ſin, poſtpoſita eſſe, quia neceſſe eſt, vt præponatur aliquid. Aliæ ſemper poſtponuntur, ut quæ, ne, ve, he. dicuntur enclericæ, id eſt inclinatiuæ. Aliæ autem pene omnes a prædictis indifferenter, & poſtponi poſſunt, & præponi. Pene dictum eſt propter et, & atque, quæ nõ poſſunt poſtponi, niſi poetica auctoritate, vt Virgilius. Suſpiciẽs altam lunam, & voce precatur. Actoi. Hæc de ſingulis partib⁹ orationis earumque proprietatibus, iuxta Petrum Helyæ, qui Priſciani ſummam breuiter colligit, ac diligenter expoſuit ad pręſens excerpta ſufficiant, nunc ad cætera, quæ cõmunia ſunt tranſeamus.

De Analogia partium. *Cap.* CLXXXII.

ISidorus ubi ſupra. j. lib. Analogia Græce, Latinè ſimiliũ cõparatio, ſiue proportio nominatur. Cuius hæc vis eſt, ut qđ dubium eſt, ad aliquid ſimile, quod non dubium referatur, ut incerta certis probentur. Octo autem modis comparatio Analogiæ colligitur, id eſt qualitate, comparatione, genere, numero, figura, caſu, extremitatibus ſyllabarum, & ſimilitudine temporum, ſi quidem de his vnum defuerit, iam non eſt analogia. i. ſimilitudo, ſed eſt anomala, id eſt extra regulam, ut Lupus, & Lepus totum conuenit, ſed diſſentiunt caſu, facit enim Lupi, Leporis. Nam regulariter eſt, dum quæris utrum Trames, maſculinum ſit, an fœmininum, ſimilis eſt illi in omni declinatione Limes, & erit maſcu. Item in comparatione poſitiuorum, ut ſi dicas, Doctus, magnus, poſitiui ſunt, & ſui ſimiles. Fit & per diminutionem, vtputa Funem maſculinum eſſe Funiculus oſtendit, ſicut Marmor neutri eſſe generis Marmuſculum indicat: nam quod genus in principalitate eſt, id eſſe ſolet in diminutione, ſed hoc non ſemper, ut piſtrinum, piſtrilla: ſed quia ſcire debemus ex poſitione declinationem, & ex diminutione genus colligere.

De Conſtructione partium orationis. *Cap.* CLXXXIII.

PRiſcianus in lib. conſtructionum. Prædictarum verò partium ordinatio fieri ſolet ad conſtructionem orationis perfectæ. Quam ſcilicet conſtructionem dictionum Syntaſim Græci vocant. Sicut enim literæ, quæ dicuntur prima, & indiuidua ma materies eſſe uocis humanæ, non quocumque modo iunctę, ſed per aptiſſimam ordinationem coeuntes, faciunt ſyllabam, & ſyllabæ dictionem, ſic & dictione, orationem. Eſt enim oratio cõprehenſio dictionum aptiſſimè iunctarum. Quidam verò ſolacium imperitiæ ſuæ quærentes: non oportere aiũt, quærere cauſas ordinis elementorum, & ordinationes caſuum ac generum, & temporum ipſarumque partiũ ſuſpicantes fortuitas eſſe poſitiones ordinationum, ſed ex hac opinione contingeret generaliter nihil per ordinem accipi, nec contra ordinem peccare, qđ penitus ſtultum eſt æſtimari. Sicut igitur a ſapientibus apta ordinatione partes orationis traditæ ſunt, cum primo nomen, ſecundo uerbum poſuerunt. Nulla quippe oratio complectitur ſine his, quod in illa conſtructione licet oſtendere, verbigratia. Idem homo lapſus, heu hodie concidit. Hic omnes inſunt orationis partes, abſque cõiunctione, quæ ſi addatur aliam orationem exigit. Ab hac inquam ſi nomen aut verbum ſubtrahas imperfecta fit oratio: ſi verò cætera ſubtrahas omnia, & omninò neceſſe eſt orationem deficere. Verumtamen ſicut in elemẽtis alia ſunt vocalia, quæ per ſe vocem perficiunt, alia conſonantia, quæ ſine vocalibus hoc agere nequeunt. Sic & in dictionibus quædam per ſe dicendæ ſunt, vt in uerbis maxime imperatiuis, vel nominibus, vel pronominibus, ſæpe videbitis, vel etiam aduerbiis, quæ quandò adiiciuntur antecedentibus actionibus, vel orationibus, ut cum ad illos, qui optime dicunt aliquid, aut agunt, clamamus, bene, recte, diſerte. Aliæ uerò ſunt, quæ cæterarum ſine adiunctione partium ad perfectionem ſenſus proferri non poſſunt, ut præpoſitiones, aut coniunctiones, quæ ſemper conſignificant, & non per ſe, vnde & ſignificatio variatur illarum, ad vim ſibi coniunctarum. Multæ verò ſunt dictiones, ad quas explanandas, maxime neceſſaria eſt conſtructio, quia diuerſas habent ſignificationes, quæ per ordinationem declarãtur, ut in verbis amato, doceto, & ſecundæ ſunt, & tertiæ perſonæ, additione vero pronominum diſcernuntur, ut amato tu, amato ille. Sic, & in nominibus diuerſi caſus, aut generis, aut numeri, ſimiles voces inueniuntur, vt huius poetæ, huic poetæ, hi poetæ, o poetæ. Multa quoque, & in aliis partibus inuenies ſimilia, nec aliter ea diſcreta, niſi ex ordinationis cõſequentia, id eſt caſus caſibus, genera generibus, & cætera congruè diſponendo. Confuſio namque ſignificationis, per ordinationis iuncturam, & accidentium diſcutitur.

De Conſtructione ad intellectum referenda. *Cap.* CLXXXIIII.

OMnis autem conſtructio (quam Græci Syntaſim vocãt) ad intellectum vocis eſt referenda. Itaque per diuerſas figuras in conſtructione ſolent autores accidentia uariare. Quę quamuis ad ipſas dictiones incongrue depoſita eſſe videantur, ratione tamen ſenſus ordinata rectiſſimè eſſe iudicantur. Verbigratia. Prima perſona, & tertia in vnum figuratiuè coeunt, ut apud Virgilium. Ille ego qui quondam. Eſt enim intellectus. Ego Virgilius, ille Virgilius, qui ſcripſit Bucolica, uel Georgica. Diuerſi quoque numeri, vt idem in primo Eneidę. Pars in fruſtra ſecant, per partem Troianorum multi intelliguntur. Diuerſa genera, ut Præneſte ſub ipſa, namque neutrum eſt, ſed quoniam vrbs intelligitur, ad intellectum magis, quam ad vocem nominis ipſa fœmininum redditur. Idem quoque per accidentia omnium partiũ orationis frequenter inuenitur. Actor. De conſtructione ſingularum partium breuitatis cauſa prætermitto, maxime quoniam in præcedenti de illis tractatu, iuxta magiſtrum Petrum Helyam, multa quoque de ipſarum ordinatione occaſionaliter interpoſita ſunt.

De Orthographia. *Cap.* CLXXXV.

ISidorus vbi ſupra. Orthographia Græce, Latine recta ſcriptura interpretatur. Ortho, enim recta, graphia, ſcriptura dicitur. Hæc diſciplina docet ſcribendi notitiam, utputa, ad, cũ eſt præpoſitio, d, literam, cum eſt coniunctio, t, literam accipit, Haud quando eſt aduer. negandi d, litera terminatur, & aſpiratur in capite, quando autem coniunctio eſt per, t, literam ſine aſpiratione ſcribitur. Apud præpoſitio per d, ſcribitur ſicut, apud patrem, quoniam veteres ſæpe apud, pro ad, vſi ſunt, duabus literis ex his medijs ſubtractis. Equus, quod eſt animal, p e, ſolam ſcribendum, æquus, quod eſt iuſtus, per æ dyphthongũ ſcribendum. Exſul addita s, debet ſcribi, quia exſul dicitur extra ſolum eſſe. Exultat melius ſine ſ, litera ſcribitur, nam cum ipſa x. ex c, & ſ, conſtet, quomodo cum in ea ſit, rurſus ei additur alia. Aequor per dyphthongum ſcribendum eſt, quia ab æqualitate,

qualitate, non ab aqua eſt nomen factum. Fœdus, quod eſt deformis per e, ſolam ſcribendum. Fœdus, quod eſt pactum cum oe, dyphthongo ſcribendum. Gnatus, quod eſt filius per g. ſcribendum, quia facis generatus. H, quæ eſt aſpirationis nota, in latino tantum vocalibus adiungitur, vt honor, humus, homo, aſpiratur, & conſonantibus, ſed in Græcis, & Hebræis, nominibus. K, literam antiqui præponebant, quotiens a ſequebatur, ut Kaput, Kanna, Kalamus. Nunc autem Karthago, & Kalendæ, per eandem tantum ſcribuntur. Omnia autem Græca nomina qualicumque ſequenti vocali per k. ſunt ſcribenda. Ora finium per o, hora dierum per h, ſcribendum eſt. Onus ſi de onere venit, per o, ſcribendum eſt. Si de honore cum aſpiratione. In dubiis quoque verbis conſuetudo veterum erat, ut cum eadem litera alium intellectum correpta, alium producta haberet, longæ ſyllabæ apicem apponebant, vtputa populus an arborem ſignificaret, an hominum multitudinem, apice diſtinguebatur. Sic & vbi literæ conſonantes geminabantur, ſicilicum ſuperponebant, vt ſella, ſerra, aſſeres (veteres enim non duplicabant) qua nota ammonebatur lector geminandam eſſe literam, nunc tamē duplicandæ literæ, & duplicatæ ſcribuntur. Idem in lib 6. Glorioſum ſtudium, quod loqui debeas competenter ſcribere, & quæ ſcripta ſunt ſine aliqua erroris ambiguitate proferre. Vox enim articulata a pecoribus nos ſequeſtrat, ſcribendi verò ratio ab imperitis, ita perfectum hominem duo ſibi iſta vendicāt, ac defendunt.

De Materia, & instrumentis ſcribendi.
Cap. CLXXXVI.

VEræ literarum materies paruulorum nutrices. Ipſæ dant ingenium pueris, primordia ſenſus. Græci autem, & Tuſci primum ferro in ceris ſcripſerunt, poſtea Romani iuſſerunt ne grafium ferreum, quis haberet. Poſtea inſtitutum eſt, vt cerani oſſibus ſcriberent, grafium autem Græce, Latine ſcriptoriū dicitur. Nam grafia ſcriptura dicitur. Chartarum vſum primum Ægyptus miniſtrauit ceptum apud Memphiticam vrbem. Memphis, enim ciuitas eſt Ægyptiorum, vbi chartæ vſus inuentus eſt primum, ſicut ait Lucanus. Conficitur bibula Mēphicis charta papyro. Bibulam autem papyrum dixit, quod humorem bibat. Charta autem dicta, quod carptum papyri tegmem decerptum glutinatur. Pergameni reges cum charta indigerent, membranas primi excogitauerunt, unde & pergamenarum nomen hucuſque tradente ſibi poſteritate ſeruatum eſt, hæc & membrana dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur. Fiebant primum coloris lutei, ideſt crocei. Poſtea verò Romæ candida membrana reperta ſunt, quod apparuit inabile, eo quòd & facile ſordeſcant, aciemque legentium lædant. Mēbrana autem, aut candida, aut lutea, aut purpurea ſunt. Candida naturaliter exiſtunt. Luteum membranum bicolor eſt, quod a confectore vna tingitur parte, ideſt crocatur. Purpurea verò inficiuntur colore purpureo, in quibus aurum, & argentum liqueſcent pateſcat in literis. A ſcribendo Scriba nomen accepit. Inſtrumenta ſcribæ calamus, & penna. Ex his enim verba paginis infinguntur, ſed calamus arboris eſt, penna auis, cuius acumen in duo diuiditur in toto corpore vnitate ſeruata. Credo propter myſterium, ut in duobus apicibus vetus, & nouum teſtamentum ſignaretur, quibus exprimitur verbi ſacramentum ſanguine paſſionis effuſum. Dictus autem calamus, quod liquorem ponat, vnde & apud nautas, calare, ponere dicitur. Penna autem a pendendo vocata, ideſt volando, eſt.n vt diximus auium.

De Pronunciatione. Cap. CLXXXVII.

ACtus. De accidentibus dictionum, vel ſyllabarum multa ſuperius dicta ſunt. Quod autem eſt in ſyllaba, vel dictione accentus, hoc eſſe videtur in oratione poſitura, quæ modum pronunciationis oſtendit, de qua hic pauca ſubiungā. Iſido. in lib. Ety. 1. Poſitura eſt ad diſtinguendus ſenſus per cola, & comata, & periodos, quæ dum ordine ſuo apponitur, ſenſum nobis lectionis oſtendit. Dictæ autem poſituræ, vel quia punctis poſitis annotantur, vel quia ibi vox pro interuallo diſtinctionis deponitur. Prima poſitura ſubdiſtinctio dicitur, eadem & coma. Media diſtinctio ſubſequens eſt, ipſa & cola. Vltima diſtinctio, quæ totam ſententiam concludit, ipſa eſt periodus, cuius, vt diximus, partes ſunt cola, & coma, quarum diuerſitas punctis diuerſo loco poſitis, demonſtratur. Vbi enim in initio pronunciationis, nec dum plena pars ſenſus eſt, & tamen reſpirare oportet, vtputa. Si vinco, fit coma, ideſt particula ſenſus, ubi autē in ſequentibus iam ſententia ſenſum præſtat, ſed adhuc aliquid ſupereſt, eſt ſententiæ plenitudine. vtputa. Si vinco, & pereo, ſit cola, ubi vero iam per gradus pronunciando plenam ſententiæ clauſulam facimus, vtputa. Si vinco, & pereo, quid me ibi vincere præſtat. ſit periodus.

De Barbariſmo, & Solœciſmo. Cap. CLXXXVIII.

BArbariſmus eſt vna pars orationis vitioſa in communi ſermone. In poemate Methaplaſmus. Et fit duobus modis pronunciatione, & ſcripto, His bipartitis, quatuor ſpecies ſuperponuntur. Adiectio, detractio, immutatio, tranſmutatio literę, ſyllabæ, temporis, toni, aſpirationis. Fiunt etiam Barbariſmi per hiatus. Sunt & malæ compoſitiones, ideſt Cacobotheca, quæ vitia nonnulli Barbariſmos putant, in quibus ſunt Metaciſmi, Labdaciſmi, Iotaciſmi, hiatus, colliſiones, & omnia quæ plus æquo, minus reſonantia ab eruditis auribus reſpuuntur. Solœciſmus eſt vitium in contextu partium orationis contra regulā artis Grāmaticæ factum. Fit autem duobus modis per partes orationis, aut per accidentia partium orationis. Per partes fiunt Solœciſmi, cum alia pro alia ponitur, fit etiam in eadem parte orationis, ut cum ipſa pro ſe non in loco ſuo, neque vt conuenit ponitur. Per accidentia vt genere, &c. Solœciſmus in proſa, in poemate Schema nominatur.

De Cæteris vitijs Grammaticæ. Cap. CLXXXIX.

CVm Barbariſmo, & Solœciſmo decem vitia nominantur, hoc modo. Acyrologia eſt impropria dictio, vt hūc ego ſi potui tantum ſperare dolorem, ſperare enim dixit pro timere. Cacephaton eſt obſcena enunciatio, vel in compoſita dictione, vel in verbo, vt Numerum cum nauibus æquat. Et Arrige aures Pamphile. Pleunaſmos eſt adiectus verbi ſuperuacua ad plenā ſignificationē, vt ſic Ore locuta eſt, pro ſic locuta eſt. Perſologia eſt ſuperuacua verborum adiectio, ſine vlla vi rerum, vt Ibant quo poterant, & quo non poterant non ibant. Macrologia eſt longa ſententia res non neceſſarias comprehendens, vt legati non impetrata pace, retro unde venerant domū reuerſi ſunt. Tantalogia eſt eiuſdem dictionis repetitio vitioſa, ut Egomet ipſe. Eclypſis eſt defectus quidem neceſſariæ dictionis, quā deſiderat præciſa ſententia, ut. Hic ſecum, deeſt enim, loquebatur. Tapinoſis eſt humilitas rei magnæ, non ad agente ſententia, quod oſtendit, vt Penituſque cauernas Ingentes, iterumque milite armato complent, ideſt multæ legiones armatorum militū impleuerunt cauernas. Cacoſinteton eſt vitioſa compoſitio dictionum, vt Verſaque iuuencum terga fatigamus haſta. Amphibologia eſt ambiguitas dictionis.

De Metaplaſmo. Cap. CXC.

MEtaplaſmus eſt transformatio quædam recti, ſolitiq; ſermonis in alteram ſpeciem metri, ornatus, neceſſitatis ve cauſa. Huius ſpecies ſunt. 14. Prothesis eſt appoſitio quædam ad principium dictionis literæ, vel ſyllabæ, vt gnaton pro nato, & retulit pro tulit. Epentheſis eſt appoſitio ad mediam dictionem literæ, vel ſyllabæ, ut relliquias pro reliquias, & Induperator pro Imperator. Paragoge eſt appoſitio quædam ad finem dictionis literę aut ſyllabæ, vt magis pro mage, vt poteſtur pro poteſt. Aphereſis eſt ablatio de principio dictionis, contraria protheſi. Sincope eſt abſciſio de media dictione literæ aut ſyllabæ, contraria epentheſi. Apocope eſt ablatio de fine dictionis literę aut ſyllabæ peragoge contraria. Extaſis eſt extenſio ſyllabæ, contra naturam verbi. Siſtole eſt correptio ſyllabæ contra naturā verbi, contraria extaſi. Diereſis eſt diuiſio ſyllabæ unius in duas facta, ut eſt. Olli reſpondit rēdit res albat longai pro en, quod eſt albæ longæ. Sinereſis eſt conglutinatio duarum ſyllabarum in vna facta, contraria diereſis. Sinaliphe eſt per interceptionem concurrentium vocalium lubrica quædam, leuiſq; colliſio, ut Atque ea diuerſa penitus dum parte geruntur. Elipſis eſt conſonantium cum vocalibus aſperè concurrentium, quædā difficilis, ac dura colliſio, ut Multum ille terris iactatus, & alto. Antitheſis eſt literæ pro litera poſitio, vt olli pro illi. Metatheſis eſt tranſlatio literarum in alienum locum, nulla tamen ex dictione ſublata, vt Euandre pro Euāder, & Timbre pro Timber.

De Schematibus. Cap. CXCI.

SChemata Lexeos ſunt, & Dianoeos, ideſt figuræ uerborum, & ſenſuum. Sed Schemata Dianoeos ad Oratores pertinēt, ad Grammaticos Lexeos. Quæ cum multa ſint, ex omnibus neceſſaria fere ſunt. 17. quorum hæc ſunt nomina. Prolempſis eſt præſumptio rerum ordine ſecutarum, vt Continuo Reges ingēti mole Latinus procedunt caſtis. Zeuma eſt vnius uerbi concluſio, diuerſis clauſulis apte coniuncta, ut Troiugena interpres diuum, qui numina phebi, Qui tripodas Clarii lauros, qui ſidera ſentis, &c. Ipozeuſis eſt figura ſuperiori contraria, vbi diuerſa verba ſingulis quibuſcumque clauſulis ſubiunguntur. Silepſis eſt diſſimilium clauſularum per vnum verbum conglutinata cōceptio, vt hic illius arma, hic currus fuit. Anadiploſis eſt congeminatio dictionis ex vltimo uerbo præcedētis verſus, & in principio ſequentis, vt Sequitur pulcherrimus aſtur, Aſtur ego uidens. Anaphora eſt relatio eiuſdem verbi per principia verſuū plurimorum, vt Nate meæ vires, mea magna potentia ſolus.

Nate patris ſumi, qui tela Cyphoea temnis. Epanalenſis eſt verbi in principio verſus poſiti in eiuſdem fine repetitio, vt Ante etiam ceptrum dicteі regis, & ante. Epizeuſis eſt eiuſdem verbi in eodem verſu, ſine aliqua dilatione congeminatio, vt Me me adſum, qui feci, in me conuertite ferrum. Paranomaſia eſt quotienſcumq; de nomine aliud efficitur nomen, velut quędam denominatio, ſub vna ſignificatione diuerſa dictio. inceptio eſt amantium ſed amentium. Scelyſonomatio eſt multitudo nominum coniunctorum quodam ambitu copulandi, vt Marſa manus, pelligna cohors, feſtina iuuentus. Paranomeon, eſt cum ab eiuſdem literis diuerſa verba ſumuntur, ut o Tite, tute tace, tibi tanta Tyranne tuliſti. Omeoteleuton eſt cum diſſimili modo dictiones plurimæ finiuntur, vt eos reduci, quā relinqui, deuehi, quàm deſeri malui. Omoeoptoton eſt, cum in ſimiles caſus exeunt diuerſa verba, vt mœrentes, flentes, lachrymantes, commiſerantes. Poliptoton eſt multitudo caſuū varietate diſtincta, vt, litora litoribus cōtraria, fluctibus vndas. Imprecor, arma armis pugnent, ipſiq; nepotes. Irmos eſt ſeries orationis tenorem ſuum, vſque ad vltimum ſeruans: vt. In principio cęlum, terram, campoſque liquentes. Lucentemque globum Lunæ Tytaniaque aſtra. Spiritus intus alit, &c. Poliſinteton eſt multis nexa coniunctionibus dictio, vt Adamasque, Thoasque, Peliderque Neaptolomusque, &c. Dialiton ſiue aſſinteton eſt figura ſuperiori contraria, carens coniunctionibus, vt Ite, ferte citi flammas, date tela, impellite remos.

De Tropis. Cap. CXCII.

TRopus eſt dictio translata a propria ſignificatione, ad non propriam, ornatus neceſſitatisve cauſa. Sunt autem tropi. 13. Metaphora eſt rerum verborumque translatio, hoc fit modis quatuor, ab animali, ad aīale, ab inanimali ad inalale, ab inanimali ad inaiale, ab inanimali ad aīale. Cathacreſis eſt vſurpatio nominis alieni, vt parricidā dicimus eū, qui occiderit fratrem ſuum, aut piſcinam, quæ piſces non habet. Methalenſis eſt dictio gradatim pergens ad id, quod oſtendit, vt Speluncis abdidit atris, & Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas. Methonomia eſt dictio quædam, veluti transnominatio, huius multæ ſunt ſpecies, aut enim per id quod cōtinet id quod continetur oſtendit, vt, Nunc pateras libate Ioui. aut contra, vt Vina coronant, aut per inuentorem id, quod inuentū eſt, vt Sine Cerere, & Bacho friget Venus, aut contra, vt Vina precamur. Autonomaſia eſt ſignatio vice proprij nominis, quæ fit modis tribus, ab animo, a corpore, extrinſecus. Epitheton eſt ſuperpoſita dictio cum proprio nomine. Nā Antonomaſia vicē nominis ſuſtinet, Epitheton nunquam eſt, ſine proprio nomine, vt Dira Celeno, Diua Camilla. Fit etiam Epitheton modis tribus ab animo, a corpore, extrinſecus. His duobus tropis, vel vituperamus aliquem, vel oſtendimus, vel ornamus. Sinedoche eſt ſignificatio pleni intellectus capax, cum plus minusve pronunciat, aut enim a parte totum oſtendit, vt Puppesque tuę. Puppesque tuorum, aut contra. Onomatopeia, eſt nomen de ſono factum, vt Tinnitus ęris, clangorque tubarum. Periphraſis eſt circumlocutio, quæ fit aut ornādæ rei cauſa, quæ pulchra eſt, aut vitandæ, quæ turpis eſt. Hiperbaton eſt tranſcenſio quædam verborum ordinem turbans, cuius ſpecies ſunt quinque, hiſterologia, anaſtrophe, parentheſis, themeſis, ſinchreſis. Hiſterologia, vel hiſteron proteron, eſt ſententiæ cum verbis ordo mutatus, et Torrere parant flammis, & frangere ſaxo. Anaſtrophe eſt verborum tantum ordo præpoſterus, vt Italiam contra, pro contra Italiam, Parentheſis eſt interpoſita ratiocinatio diuerſæ ſententiæ. Themeſis eſt vnius compoſiti aut ſimplicis verbi ſectio, dictione vna, vel pluribus interiectis, vt Septem ſubiecta trioni, pro Septentrioni, & ſaxo cere comminuit brum. Sinchreſis eſt hiperbaton ex omni parte confuſum. Hiperbole eſt dictio excedens fidem, augendi minuendive cauſa, augendi, vt Niue candidior, minuendi, vt tardior teſtudine.

De Allegoria, & quibuſdam alijs figuris.
Cap. CXCIII.

ALlegoria eſt tropus, quo aliud ſignificatur, quàm dicitur, huius ſpecies ſunt multæ, a quibus eminent 7. Ironia, antifraſis, enigma, Carientiſmos, parœmia, ſarcoſmus, antiſmos. Ironia eſt tropus, per contrarium, quòd conatur oſtendens, hanc niſi grauitas pronunciationis adiuuerit, confiteri videtur, quod negare contendit. Antiphraſis eſt vnius verbi ironia, vt Bellum minime bellum, et Lucus eo, quòd non luceat, & Parcę eo, quòd nulli parcant. Enigma eſt obſcura ſententia per occultam ſimilitudinem rerum, vt mater me, genuit, eadem mox gignitur ex me, quod ſignificat aquam in glaciem conualeſcere, & ex eadem ruſus effluere. Charientiſmos eſt tropus quo dura dictu, gratius proferuntur, vt cum interrogantibus nobis, nunquid nos quæſierit aliquis, Reſpondetur Bona fortuna, vnde intelligitur neminem nos quęſiſſe. Parœmia eſt accommodatum rebus temporibusque prouerbium, vt. Aduerſus ſtimulum calces, & Lupus eſt in fabula. Sarcoſmos eſt plena odio atque hoſtilis irriſio, vt En agrot, & quàm bello Troiane petiſti Heſperiam, metire iacens. Antiſmos eſt tropus multiplex, numeroſæque virtutis. Namque Antiſmos putatur omne quicquid ſimplicitate ruſtica, & faceta ſatis vrbanitate politum eſt, vt illud. Qui Bauium non odit ama tua carmina Meui. Atque idem Vulpes iungat, & mulgeat Hircos Omoeſis eſt minus notæ rei per ſimilitudinem eius, quæ magis nota eſt demonſtratio, huius ſpecies ſunt tres. Icon, parabola, paradigma. Icon eſt perſonarum inter ſe, vel eorum, quæ perſonis accedunt comparatio. Parabola, eſt rerum genere diſſimilium comparatio. Paradigma eſt enarratio exempli hortantis aut deterrentis.

LIBER TERTIVS.

De Logica, & eius intentione. Cap. I.

LOGICA eſt ſcientia ordinandi propoſitiones enunciatiuas ſecundum figuras logicas, ad eliciendas concluſiones quibus peruenimus ad cognitionem dictorum, & & ad iudicandum de illis, vtrum vera ſint an falſa. Iſidorus in lib. etymo. 3. Logica eſt rationalis ſcientia, in qua diſputatur quemadmodum in rerum cauſis, aut vitæ, & moribus veritas ipſa quæratur. Logos enim apud Græcos, & ſermonem ſignificat, & rationem. In Phiſica quidem cauſa naturam quærendi, in Ethica ordo viuendi. In logica vero ratio intelligendi verſatur. Phiſicam primus apud Græcos Thales Mileſius, vnus ex ſeptem ſapientibus inquiſiuit. Hic ante alios cœli cauſas, atque vim rerum naturalium contemplans ratione ſuſpexit. Quam poſtmodum Plato in quatuor diffinitiones diſtribuit; ideſt Arithmeticam, Geometriam, Muſicam, Aſtronomiam. Ethicam Socrates primus ad corrigendos, & componendos mores inſtituit, omneq; ſtudiū eius, ad bene viuendi diſputationem perduxit, diuidens eam in quatuor virtutes animę, ideſt Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam, &c. Logicam vero, quæ rationalis vocatur, Plato ſubiunxit, per quam diſcuſſis rerum morumque cauſis, vim earum rationabiliter perſcrutatus eſt, diuidens eam in Dialecticam, & Rethoricam. Richardus in lib. exceptionum. Logica diuiditur in Grammaticam, & Rationem diſſerendi, Grammatica eſt ſcientia recte loquendi. Et diuiditur in Literam, Syllabam, Dictionem, & Orationem. Ratio diſſerendi diuiditur in probabilem, neceſſariam, & ſophiſticam. Et neceſſaria quidem pertinet ad philoſophos, Sophiſtica ad ſophiſtas. Probabilis autē diuiditur, in Dialecticam, & Rhetoricam. Dialectica eſt diſputatio acuta, verum a falſo diſtinguēs. Rhethorica eſt diſciplina, ad perſuadendum quæque idonea.

De intentione logica. Cap. II.

ALphorabius in libro, de diuiſione ſcientiarum. Logica intendit dare regulas, quibus orationis veritatem deprehendimus, vel intus, vel apud alios, vel alij apud nos, non tamen ad verificandum omnem orationem, logicæ regulis indigemus. Eorum enim quibus ratiocinando vtimur, quædam ſunt, quæ probatione non egent, In quibus ſcilicet, nullus error eſſe poteſt vt, Omne totum eſt maius ſua parte. Alia vero quæ probatione indigent, quia poteſt in eis homo decipi. Et ea quidem de quibus fit probatio duo ſunt, ſcilicet ſermo in voce, ratio in mente, interpretatio vero fit vtroq;. Vnde id quod verificat ſententiam apud ſe, eſt Logos fixa in mente. Id autem, quod verificat eam apud alium, eſt Logos exterior cum voce. Logos autem qua verificatur ſententia, vocabant antiqui Sillogyſmum, ſiue fixa ſit in anima, ſiue exterior cum voce. Interpretatio itaque logicæ ſumpta eſt a ſumma intentionis nominis qui triplex eſt. Logos enim, i. ratio. Alia eſt exterior cum voce, quæ per linguā interpretatur, id quod eſt, in mēte. Alia fixa in anima (quæ dr̄ mentis conceptus) quā dictiones ſignificāt, vnde illa ſignificans eſt, iſta ſignificata. Tertia vero eſt virtus creata in homine, quæ diſcernit inter bonum, & malum, & ſcientias ac partes earum apprehendit, & hoc eſt in omni homine. Sed in infantibus, & in quibuſdam adultis infima, eſt, non valens actiones ſuas perficere. Quoniam igitur hæc ſcientia dat regulas de Logo exteriore, & interiore,

ſę,

re, quibus certificatur, vtramque vero tertia Logos regit, & cõprehendit id, quod rectius eſt. Iccirco logica a Logos ſecundũ tres huius nominis intentiones deriuatur. Quamuis autem plures ſcientiæ dent regulas de Logo exteriore ſicut Grammatica, hæc tamen quæ dirigit ad illud, quod omnino neceſſarium eſt, dignior eſt hoc nomine. Præterea quamuis Grammatica, & Logica conueniant in hoc, quòd vtraque dat regulas de dictionibus. Differunt tamen in hoc, ꝙ Grammatica non dat niſi de dictionibus vnius generis tantum. Licet enim multæ gentes cõueniant in regulis eius, vt ꝙ dictionum aliæ ſunt ſimplices, aliæ compoſitæ, & huiuſmodi. Ipſa tamen ars in omni lingua nõ intendit, niſi inquantum eſt proprium illius linguæ, nec curat ſiue conueniat alii genti, ſiue non. Logica vero non dat regulas niſi ſecundum ꝙ conuenerint in dictiones omnium gentium.

De Partibus Logicæ ſiue artis Syllogiſticæ.
Cap. III.

ELementa vero, quibus ſcientia verificatur, quinque ſunt. ſ. Demonſtratiua. Topices, Sophiſtica, Rhetorica, Poetica. Demonſtratiuæ proprium eſt dare ſcientiam certiſſimam de propoſita quæſtione. Topicæ vero rationibus probabilibus, aut veriſimilibus de re dubia fidem facere. Sophiſticæ verò ſimulare, vel diſſimulare, & facere putare verum eſſe, quod non eſt, & econuerſo. Vnde Sophiſtica dicitur ſapientia deceptiua. Rhetoricæ proprium eſt ſermonibus ſuis auditorem mouere, & inclinare ad id, quod voluerit, vt credat ei quod dicit, & generet in eo cognitionem proximam certitudini. Poeticæ vero ſermonibus ſuis facere imaginari aliquid pulchrum, vel fœdum, quod non eſt ita, vt auditor credat, & aliquid abhorreat, vel appetat. Quamuis enim certum ſit non ita eſſe in veritate, animi tamen audientium eriguntur ad horrendum, vel appetendum, quod imaginatur. Iſtæ ſunt igitur ſpecies artium ſyllogiſticarum, & locutionum quibus vtuntur homines, ad verificandum aliquid in omnibus rebus. Et ſermones quidem ſyllogiſtici, aut ſunt in anima fixi. ſ. ex intellectibus pluribus ſignatis, & ordinatis, ad aliquam rem verificandam, aut extra cum voce compoſiti, ſcilicet ex dictionibus pluribus ligatis, & ordinatis, ſignificantibꝰ illos intellectus, ſeque ad verificandum adiuuantibus. Quoniã autem veritatis certa cognitio non habetur, niſi per demõſtrationem, compoſitus eſt liber Poſteriorum Analeticorum, qui doceret qualiter, & ex quibus demonſtratio fieret. Quia vero demonſtratio non niſi quoque ſyllogiſmo fit, & ſyllogiſmus ex propoſitionibus conſtat, neceſſarius quoque fuit liber Priorum, in quo docetur ex quot, & ex qualibus propoſitionibus, & qualiter ſecundum modum, & figuram ſyllogiſmus contexitur. Itẽ quia propoſitiones ſyllogiſmum cõponere non poſſunt, niſi priꝰ ipſę ſuis terminis componantur, ideo neceſſarius fuit liber Perihermenias, qui doceret ex quibus, & ex quot terminis propoſitio conſiſteret. Denique quia propoſitio nunquam ex terminis bene componitur, niſi prius cuiuſque termini ſignificatio cognoſcatur, inſtitutus eſt liber Cathegoriarum ad docendum quot ſint genera terminorũ, & quæ ſignificatio cuiuſq; eorum. Sunt igitur octo partes logicę, ſcilicet Cathegoriæ, Perihermenias. Analetica priora, & poſteriora, Topica, Sophiſtica, Rhetorica, Poetica. Harum vnaquæque propriũ habet, de quo agit, & ad quod intendit, & modum quo agit, & vtilitatem, quæ ex ea prouenit. Sed quoniam pars quarta vehementioris probationis eſt, ſublimitate ac dignitate omnibus antecellit, & ad eã ſolam tota logica principaliter intendit. Itaque tres partes, quæ antecedunt eam ordine doctrinæ, non ſunt niſi præparationes, & introductiones ad illam. Cæteræ quoque quatuor ſequentes, non niſi propter ipſam inuentæ. Et hoc duabus de cauſis, vna eſt, quia vnaquæque eſt quaſi inſtrumentum eius ſubſeruiens, & adiutorium ad eam; videlicet vt probabilibus, & veriſimilibus aſſueſcans moneri, qui adhuc demonſtratione vti neſciunt. Secunda cauſa eſt propter cautelam, ſi enim partes iſtæ nõ diſtinguerentur inter ſe, proprijs nominibus, ac regulis, & intentionibus, profecto contigeret, quòd homo cum vellet probationibus certam veritatem apprehendere de aliqua re, quandoque neſcius vteretur Topicis, vel Sophiſticis, vel talibus, quæ nullam certitudinẽ faciũt, ſed vel imaginari, vel credere, vel errare. Sicque deceptus crederet ſe certitudinem percepiſſe, & quærens veritatem incideret in errorem. Sunt ergo ſcientiæ neceſſarij libri Cathegoriarum, & Perihermenias.

De Dialectica & libris Ariſtotelis. *Cap.* IIII.

AVguſtinus. Dialectica eſt ars artium, ſcientia ſcientiarum, ſine qua nulla perfecte ſcitur. Iſido. lib. 2. Dialectica eſt diſciplina, ad differendas vel diſcernendas rerum cauſas inuenta. Ipſa eſt philoſophiæ ſpecies, quæ dicitur Logica, ideſt rationalis, diffiniendi, quærendi, & differendi potens. Docet enim in pluribus, quæſtionum generibus quemadmodum diſputando vera, & falſa diiudicentur. Hanc quidem primi Philoſophi in ſuis dictionibus habuerunt, non tamen ad artis redigere peritiam. Poſt hos Ariſtoteles ad regulas quaſdam huius doctrinæ argumenta perduxit, & dialecticam nuncupauit, pro eo, quòd in ea de dictis diſputatur. Actor. Idem igitur in libris ſuis eandem artem ad plenum ferè proſequitur. Nam omne dicibile, aliud eſt incomplexum, aliud complexum. Incomplexum aliud inhærens intra, & de hoc agitur in libro Prædicamentorum. Aliud extra, & de hoc in libro ſex principiorum. Complexum aliud eſt inordinatum ſiue abſolutum, & de hoc eſt liber Perihermenias, vbi de enunciatione ſine reſpectu. Aliud ordinatũ. Et hoc dupliciter, vel ad omnem materiam indifferens, hoc in libro Priorum: vel ad aliquam materiam determinatam contractum. Et hoc tripliciter, vel ad neceſſariam, & hoc in libro Poſteriorum. vel ad probabilem, & hoc in libro Topicorum: vel ad Sophiſticam, & hoc in libro Electorum. Quãuis Grammatica, & Rhetorica partes ſint rationalis philoſophiæ: Logica tamen ſola a Logos quod eſt ratio denominatur, eo quod ei actus rationis præcipuè attribuitur, quæ eſt ordinare cauſam reſpectu effectus, hoc autem fit per ſyllogiſmum. De iſto & eius partibus probantur omnes proprietates, & paſſiones, quæ in Logica oſtenduntur, & ideo Logica rationabiliter diuiditur ſecundum exigentiam ſyllogiſmi, & partium eius. Quia autem determinatur aliquod in Logica de ſyllogiſmo, aut de partibus. Si de partibus, aut agitur de parte remota, ſcilicet de termino, & ſic eſt liber Prædicamentorum, aut de parte propinqua: & ſic de enunciatione, & eſt liber Perihermenias, intelligatur tamen ꝙ enunciatio ſit pars propinqua ſyllogiſmi, prout accipit formam propoſitionis. Si determinatur de ſyllogiſmo, aut ergo de abſtrahente à qualibet materia ſpeciali, & ſic determinatur in libro Priorum. Ibi enim docet Ariſtoteles formam generalem ſyllogizandi non applicatam tali materiæ vel tali. Aut de contracto ad materiam ſpecialem, & hoc vel ad neceſſariam, & ſic eſt ſyllogiſmus demonſtratiuus, de quo agitur in Poſterioribus. Vel ad probabilem, & ſic eſt ſyllogiſmus Topicus, de quo agitur in Topicis. Aut ad materiam apparentem tantum, & ſic ſyllogiſmus Sophiſticus, de quo agitur in libro Elencorum. Et ſic patet diuiſio iſtorum ſex librorum Logicæ.

De diuiſione Logicæ, ſiue Dialecticæ. *Cap.* V.

BOetius in Topicis. Omnis quidem ratio differendi, quæ & Logica dicta eſt, in duas diuiditur partes, vnam ſcilicet inueniendi, quæ Topica dicitur, ideſt localis, & alteram iudicandi, quæ Analetica, ideſt reſolutoria nuncupatur: Actor. Et nos itaque ſic Logicam diuidamus ad præſens. In Logica vero non docetur immediatè rerum cognitio, ſed via per quam res poſſunt cognoſci. Via autem hic differens eſt, prout facit cognoſcere complexum & incomplexum, quia incomplexum aut cognoſcitur per prius, & ſic via diffinitiua, aut per poſterius, & ſic via diuiſiua. Si cognoſcitur complexum, Aut per prius cognoſcitur, & ſic via Syllogiſtica. Aut per poſterius, & ſic via inductiua. Et hoc inſpiciebat Boetius, quando in Topicis ſuis diſtinxit Logicam in artem diuidendi, id eſt diffiniendi, & colligendi, hoc eſt argumentandi: quia diuiſio eſt via in diffinitionem, & diffinitio via in diuiſionem. Et etiam diffinitio eſt medium demonſtrandi, propter hoc non diſtinxit Ariſtoteles artem diuidendi, & diffiniendi ab arte colligendi, ſicut patet in ſecundo Poſteriorum. Ars iterum colligendi diuiditur à Boetio in artem inuentiuam, & iudicatiuam. Iudicatiua autem duplex eſt, Prior quæ procedit per medium, quod eſt cauſa inferendi tantum, ſicut eſt ſcientia libri Priorum. Iudicatiua quæ procedit per medium, quod eſt cauſa inferendi, & eſſendi, ſicut eſt ſcientia libri Poſteriorum. Similiter duplex eſt inuentiua, quia Inuentio propriè per ſignum eſt. Iudicium autem per cauſam. Signum autem duplex eſt, eſt enim ſignum probabile quod eſt ſæpe, & vt in pluribus, quod conſideratur in libro Topicorum Ariſtotelis. Et eſt ſignum fantaſticum, quia raro eſt, & vt in paucioribus. quod conſideratur in libro Elencorum. Sed liber Prædicamentorum, & Perihermenias præparant materiam incomplexam, & complexam, in remota tamen diſpoſitione, tam ſcientiæ inuentiuæ, quàm iudicatiuæ: & ideo non continentur neque ſub inuentiua determinatè, neque ſub iudicatiua, ſed indifferenter (vt dictum eſt) præparant materiam iſti, & illi. Et ſic poteſt diſtingui Logica quo ad verbum Boetij in principio Topicorum. Patet etiam ex hoc ordo prædictorum librorũ, quia prius eſt terminus, quàm enunciatio, quæ præcedit ſyllogiſmum. Syllogiſmus etiam contractus ad materiam neceſſariã præcedit contractum ad probabilem, & probabile præcedit apparens tãtum, ſicut habitus priuationem. Alij vero libri ab iſtis, vt libri Boetij, & Porphyrij ſunt de bene eſſe, ſiue de introductione, & facilitate cognoſcendi eſſe ipſius artis.

De Iſagogis Porphirij. Cap. VI.

ET quia liber Prædicamentorum primus, eſt inter omnes alios libros logices, in quo libro traditur via cognoſcendi multa, quæ dicuntur in Prædicamentis, patet ꝙ accedenti ad logicam primo inſpiciendus eſt liber Porphirij. Nam præter hoc etiam valet (vt ipſe dicit) & ad aſſignationem, diffinitionum, & omnino ad ea quę vtilia ſunt in diuiſione, vel demonſtratione. In prædicamento vero ordinantur ſpecies, & genera in linea recta, ſpecies ſub, & genera ſupra, & ſunt ibi differentiæ diuidentes genera, quæ a latere ordinantur in prædicamento. Species autem conuertuntur cum ſuo proprio. & ſic oportet cognoſcere proprium. Vel ideo neceſſaria eſt proprij cognitio in Prædicamentis, quia in proprietate propria differt vnum genus prædicabile ab alio, ſicut differt quãtitas ab alijs in eo quod eſt facere æquale, vel inequale, hoc enim eſt ei proprium. In communibus aũt proprietatibus, ſicut in eo quod eſt non ſuſcipere magis, aut minus, communicant ſubſtantia, & quantitas, & ſic neceſſaria eſt cognitio accidentis communis. Igitur ad hoc ꝙ cognoſcatur Prædicamentum, & proprietates eius, neceſſe eſt cognoſcere quinque prædicta, quæ ad aſſignationem diffinitionum valent, quia ſpecies eſt, quod diffinit genus, & differentia ex quibus diffinitio conſtituunt. Non haberetur igitur diffinitio, niſi haberentur hæc tria. Proprium vero, & accidens non ponuntur in diffinitione, & ideo debent cognoſci vt remoueantur a diffinitione. Item & ad ea quæ ſunt in demonſtratione ſunt prædicta vtilia, quia proprium eſt illud quod demonſtratur de ſpecie ſubiecta, per diffinitionem, quæ eſt medium demonſtrandi: quæ diffinitio fit ex genere, & differentia, vel ex his quæ ſumuntur ad proportionem horum, quia licet ſic genera, & differentiæ non ingrediuntur demonſtrationem, prout huiuſmodi, diffinitio tamẽ quæ eſt medium demonſtrandi fit ex proportionalibus generi, & differentiæ, & ſic vtile eſt cognoſcere prædicta quatuor in demonſtratione. Accidens autem commune alienum eſt a demonſtratione, & ideo vtiliter cognoſcitur, vt remoueatur. Item ad aſſignationem diuiſionum ſunt vtilia, quia diuiditur genus per ſpecies, & differentias, & diuiditur tum per accidẽtia propria, tum per communia: per propria, vt animalium, aliud riſibile, aliud hinnibile: per communia vt animalium, aliud album, aliud nigrũ, & ſic omnia prædicta quinque vniuerſaliter intrant diuiſionem. Quia igitur vtilis eſt cognitio horum ad diffinitionum aſſignationem, (vt prędictum eſt) oſtenditur etiam eſſe vtilis ad Topicorum doctrinam, quæ tota finaliter ordinatur ad diffinitionem, verumtamen ibi conſiderantur prædicta. ſ. vniuerſalia ſecundum ꝙ conſtruuntur, aut deſtruuntur per media in terminando problemata, vnde quia per eadem media poſſunt genus, & differentia conſtrui, vel deſtrui. Dicit ibidem Ariſtoteles, ꝙ differentia cum ſit generalis ſub genere collocanda eſt. Species vero non habet ſubiectum, niſi indiuiduum cuius inſpectio ſub arte non incidit, & ideo non ibi ponitur inter prædicta. Cum autem ſic dialectica, & ſophiſtica, & tentatiua ſint ex eiſdem. ſ. ex cõmunibus prædictis, habetur per conſequens, ꝙ vniuerſalium ſcientia, ſit vtilis ad ſophiſticam, & tentatiuam. Itaque meritò liber ille dicitur Iſagogicus. i. introductorius in logicam. Iſidorus vbi ſupra. Iſagoga Græcè, Latinè introductio dicitur, eorum. ſ. qui philoſophiam incipiunt, continens in ſe demonſtrationem primarum rationum, de qualibet re, quid ſit, ſuaque certa atque ſubſtantiali diffinitione declaretur, nam poſito primo genere, deinde ſpecies, & alia quę vicina eſſe poſſunt ſubiungimus, ac diſcretis communibus ſeparamus, tamdiu interponentes differentias, quouſque ad proprium eius, de quo quærimus, ſignata eius expreſſione perueniamus, vt puta, Homo eſt animal rationale, mortale, terrenum, bipes, riſus capax.

Opiniones Philoſophorum, & quæſtiones de eſſe vniuerſalium. Cap VII.

ACtor, quia vero de eſſe vniuerſaliũ varia fuit opinio Philoſophorum. Stoici namque dicebant ſpecies, & genera nihil aliud eſſe, quã indiuidua. Academici vero ſiue Platonici dicebant, hæc eſſe ideas in mente diuina. Peripatetici vero, quorum magiſter fuit Ariſtoteles ponebant, ꝙ vniuerſale ſit quædam natura communis indiuiduis, quorum ſententiæ Porphirius magis conſentit. Idem in principio libri ſui, tres de vniuerſalium eſſe quæſtiones proponit, quas tamen determinare recuſat, quoniã altioris negocij ſunt. i. Methaphiſici. Diuerſimode tamen vniuerſale pertinet ad conſiderationem Methaphiſici, & Logici. Methaphiſici quidẽ gratia ſui eſſe, huius enim eſt cõſiderare de ente, quod diuiditur in vniuerſale & particulare. Logici vero inquantum eſt dicibile, vel prædicabile. Prima quæſtionum quas tangit Porphirius eſt. Vtrum vniuerſalia ſubſiſtentia ſint, an in ſolis nudis, ac puris intellectibus poſita, id eſt, vtrum habeant eſſe in natura rerum, an non. In hac tamen clauſula, quidam inculcationem verborum eſſe dicunt. Alij vero vocabula ſic diſtinguunt vt intellectus dicatur ſolus, cui nihil extra reſpondet, vt ſi quis Chimeram intelligeret, cui nihil in re reſpondet. Nudus autem dicitur intellectus, ſine fantaſmate, quia fantaſma quaſi operimentum eſt intellectus, nec aliquid proprie nudum dicitur, niſi quod aptum natum eſt veſtiri. Vel ſecundum alios nudus dicitur intellectus materialis, qui. ſ. nondum indutus eſt forma, ſicut nuda eſt materia informis. Purus autem dicunt intellectus, vel qui nullo modo materiæ eſt admixtus, vt eſt Diuinus, vel Angelicus, vel qui parum aut nihil de corpulentia, ſiue de fece materiæ recipit, vt eſt intellectus maxime formalis. Secunda quæſtio eſt, poſito ꝙ vniuerſalia ſint, vtrum corporea ſint an incorporea id eſt vtrum ſubiecta ſint ſenſibus, ſicut corporea vel non. Tertia eſt, dato ꝙ incorporea, vtrũ ſeparata ſint a ſenſibilibus an in ſenſibilibus poſita, id eſt vtrũ actu exiſtant abſque indiuiduis. His autem tribus quæſtionibus tangitur triplex eſſe, quod habet vniuerſale ſecundum triplicem ſui conſiderationem. Per primam enim tangitur eſſe eius, quo ad Metaphiſicum, cuius eſt conſideratio de ente. Per ſecundam eſſe eiuſdem, quo ad Mathematicum, cuius eſt corpus & quamlibet quantitatem conſiderare. Per tertiam vero, quò ad Phiſicum, cuius eſt ſenſibilia cognoſcere. Ideo verò quæſtiones hæ, de genere potiuſue ſpecie, quam de cæteris vniuerſalibus mouetur, quoniam hæc duo principalia ſunt, in quibus alia fundantur, vnde per modum vnum ſubſtantiæ, quem habent, quia quid ſignificant, potius videntur ſeparari poſſe, & ſtare per ſe, quam alia.

De prima quæſtione ſcilicet an ſint &c. Cap. VIII.

QVod autem vniuerſalia ſint multipliciter probari poteſt. Primo quidem, quoniam aliter nulla eſſet eorum ſcientia. Dicit enim Ariſtoteles in Poſterioribus, quòd non entis non eſt ſcientia. Præterea, quoniam ens diuiditur in vniuerſale, & ſingulare, diuiſum autem de ſuis diuidentibus prædicari debet. Item Ariſtoteles in præfato lib. vbi comparat demonſtrationem vniuerſalem particulari, dicit, ꝙ eius vniuerſale verius eſt, quam particulare, dicit etiam ꝙ vniuerſalia neceſſaria ſunt, & perpetua. Sunt igitur in rerum natura, quod concedimus. Sed contra hæc obijcitur, ꝙ idem videtur eſſe ſolum in intellectu & non ſimpliciter, iuxta ſupradictam Platonis ſententiam, nam dicit ipſe Plato, ꝙ genus & ſpecies ideæ erant in mente diuina, antequam in corpora prodirent. Dicit quoque Boetius, quòd vniuerſale eſt dum intelligitur, particulare dum ſentitur. Item quicquid eſt, ideo eſt, quia vnum numero & ſingulare eſt. Vniuerſalia autem non ſic, quia ſic eſſent hoc aliquid. Præterea dicit Ariſtoteles in libro de Anima, ꝙ vniuerſale, aut nihil eſt, aut poſterius eſt. Sed poſterius eſſe non videtur, quoniam ab vniuerſali ad particulare conſequentia non conuertitur, ergo nihil eſſe probatur. Item nec exiuit in eſſe per creationem, quia tunc eſſet hoc aliquid, & ſingulare. Nec per generationem, quia tunc eſſet corruptibile, tale eſt enim omne generabile. Nec eſt per artificium, vel opus noſtrum, quia ſic eſſet compoſitum, & apud diuerſos diuerſificari poſſet. Vniuerſale vero ſimplex eſt, & idem apud omnes. Nec a caſu, quia ſic iam non eſſet ex neceſſitate. Eſt autem neceſſarium, & perpetuum (ſicut iam dictum eſt.) Item ſi eſſet, aut vnum, aut multa eſſet. Si vnum, cum vnum, & multa ſint oppoſita, & oppoſitum in oppoſito non ſit, vniuerſale iam vnum in multis, non erit, quod tamen Ariſtoteles dicit. Si multa cum iterum ſingularia multa ſint, iam non erit ponere vnitatem in rebus.

Aſſertio, quòd vniuerſalia ſint in rerum natura. Cap. IX.

AD primum reſpondeo, ꝙ vniuerſalia non ſolum in intellectu ſunt, ſed & in re. Nam homines indiuiduam quandam inter ſe naturam communem participant, quæ eſt humanitas, per quam vnumquodque dicitur homo, & illa a quolibet eorum participata dicitur vniuerſale, & eſt ſimilitudo ſpecialis ipſorum. Ab ipſo tamen intellectu accipitur præter indiuidua. Sicut enim linea, quamuis non poſſit eſſe præter materiam, non tamen falſus eſt intellectus, qui capit eam ſine materia, quia non intelligit eam ſeparari a materia, ſed intelligit eam non habito reſpectu ad materiam, & bene hæc poteſt. Sic & vniuerſale, licet abſque ſingularibus, vel præter ſingularia non ſit, poteſt tamen intelligi non habito reſpectu ad ea. Plato verò non loquebatur de vniuerſali ſecundum id quod eſt, ſed de ſimilitudine vniuerſalis, quæ erat in mente diuina ab æterno, ſicut nec paries eſt in mente artificis antequam ſiat, ſed ſimilitudo parietis. Has igitur æternas rerũ ſimilitudines appellauit Plato Ideas, ſiue vniuerſalia. Quoniam ad horum ſimilitudinem fiebant indiuidua. In hoc tamen eſt differentia, ꝙ ſimilitudo in mente artificis humani fit a rebus, quæ ſunt extra,

ibi

ibi autem econuerſo. Ex verbo autem Boecij ſupradicto, non habetur, ꝙ vniuerſalia ſint tantum in intellectu, ſed quod natum eſt ab intellectu apprehendi per ſe loquendo. Senſus enim apprehendit particularia tantum, intellectus autem, vniuerſale a particularibus abſtractum. Ad aliud dicitur, ꝙ ibi eſt figura dictionis, quia cũ vniuerſale dicat quale quid, accipitur ſub eo, quod eſt quicquid. Alij vero ſoluunt dicentes, ꝙ vniuerſale eſt vnum numero non numeroſitate materiæ ſicut ſingulare, ſed numeroſitate eſſentiæ: vna enim numero eſt eſſentia cõmunis hominis, quæ communiter reſpectu particulariũ ſe extendit. Ad aliud dicendum, ꝙ quantum ad eſſe naturæ poſterius eſt vniuerſale. Natura namque primo & per ſe operatur in ſingulari, & ex conſequenti in vniuerſali, & ſic loquitur Ariſtoteles in li. de Anima, tanquam philoſophus naturalis. ſ. Sed quantum ad eſſe rationis prius eſt vniuerſale, quia ratio primo capit vniuerſale, & ex conſequenti particulare, hoc modo debetur ei conſequentia. Ad aliud dicendum, ꝙ vniuerſale egreditur in eſſe per generationem, non tamen primo ſed ex conſequenti, quia generato Sorte, generatur ex conſequenti, homo. Et hoc habetur ĩ ſex principijs, ꝙ. ſ. natura occulte operatur in his. Ad vltimum dicendum ꝙ vnum multipliciter dicitur, ſicut in primo Phiſicorum Ariſtotelis innuitur. Indiuiſibilitate, vt punctus. Continuitate, vt linea. Genere vel ſpecie, vt vniuerſale, & tale continet ſub ſe multa, nec opponitur multitudini quam continet.

Vtrum vniuerſalia corporea ſint, an incorporea. Cap. X.

Circa ſecundam quæſtionem probatur, ꝙ vniuerſalia non ſunt corporea, quoniam omne corporeum eſt compoſitum, & corruptibile, & ſenſibile, vniuerſale vero ſimplex eſt, & incorruptibile, & intelligibile. Econtra vero objicitur. Quia corpus eſt ſpecies quantitatis, & etiam ſubſtantia corporea ſpecies eſt ſubſtantiæ. Species autem vniuerſale eſt, ergo aliquod vniuerſale eſt corporeum. Item incorporeum de corporeo prædicari non poteſt, quare nec Homo de Sorte, niſi ſit aliquid corporeum. Ad hoc eſt dicendum, ꝙ vniuerſalia ſecundum ſe ſunt incorporea, per ſua tamen incorporantur indiuidua, & corpus quidem, prout eſt ſpecies quantitatis, non eſt corporeum, ſed incorporeum, quoniam eſt vniuerſale. Iſta ergo propoſitio, qđlibet corpus eſt corporeum, vera eſt de corpore prout eſt ſubſtantia corporea ſingularis, & non prout eſt quantitas vniuerſalis. Per idem reſponderi poteſt de ſubſtantia corporea, prout eſt ſpecies ſubſtantiæ, quia. ſ. non eſt corpus ſenſibile, niſi ſecundum ſua indiuidua. Vnde vult Ariſtoteles in Topicis, ꝙ ponentes ſenſibile corpus eſſe genus animalis peccant, quia prout corpus eſt genus, natura eſt vniuerſalis, & non ſenſibilis. Ad aliud dicunt quidam, ꝙ incorporeum nullo modo corporeum eſt, nec de corporeo prædicari poteſt, vniuerſale vero corporeum eſt, non primò, ſed ex conſequenti, quia. ſ. in indiuiduis incorporatur. Alij vero dicunt, ꝙ in argumento illo fallacia eſt accidentis, quamuis enim hoc attributum prædicari de Sorte, vel de corporeo remoueatur ab hoc accidente incorporeum, non propter hoc oportet ꝙ remoueatur ab hoc ſubiecto.

Vtrum vniuerſalia ſeparata ſint a ſingularibus, an non. Cap. XI.

De tertia quæſtione diſſenſio erat (vt ſupra dictum eſt) inter Ariſtotelem, & Platonem, nam Ariſtoteles dicebat vniuerſalia eſſe in ſingularibus. Plato vero hæc eſſe a ſingularibus ſeparata. ſ. in mente diuina. Quod autem ita ſint ſeparata, videtur etiam per Ariſtotelem in Elencis, vbi dicitur, ꝙ vniuerſale eſt vnum ex omnibus. Præterea nec ſunt vera materia ſingularium, nec vera formæ, alioquin non prædicarentur de illis, quia neutrum iſtorum poteſt de compoſito prædicari, nec ſunt in eis. E cõtra vero legitur in libro Poſteriorum, ꝙ vniuerſale non eſt vnum præter multa, ſed vnum in multis. In prædicamẽtis quoque ſcriptum eſt, ꝙ deſtructis primis ſubſtantijs, impoſſibile eſt aliquod aliorum remanere. i. vniuerſalium, quod eſſe poſſet, niſi illa in primis eſſent. Solutio de prædicta Philoſophorum diſſenſione, poteſt dici, ꝙ Plato conſiderabat ſimilitudinem vniuerſalis, vt ſuperius dictum eſt. Ariſtoteles conſiderabat eſſe eius, vnde ſecundum eius intentionem dicendum eſt, vniuerſalia eſſe in ſingularibus. Ad id quod contra obiectum eſt de Elencis, dicendũ eſt, ꝙ duplex eſt cauſa per quam vniuerſale contrahit ſuum eſſe, habet enim cauſam materialem ipſa ſingularia, vnde dicitur in lex principijs, ꝙ omnis communitas a ſingularitate procedit. Quantum ad iſtam cauſam non eſt vniuerſale vnum præter multa, ſed vnum in multis, ſicut in Poſterioribus dicitur. Habet etiam cauſam efficientem. ſ. intellectum, abſtrahentem commune a particularibus. Vnde dicit Boetius, ꝙ vnumquodque vniuerſalium ſubſtantiam ſuam ſumit, non ex his, ex quibus eſt. i. ex ſingularibus, ſed ex his, a quibus efficitur. i. ab intellectibus. Quantum igitur ad iſtam cauſam, eſt vnum extra omnia, ſicut dicitur in Elencis, & hoc eſt eius eſſe, quod dici ſolet habituale. Ad aliud dicendum, ꝙ vniuerſale eſt vera forma ſingularium. Sed duplex eſt forma. Quædam enim eſt altera pars compoſiti, & hęc non poteſt de compoſito prædicari. Altera vero eſt quæ compoſitum ipſum conſequitur, & hæc bene eſt de compoſito prędicabilis, eadem eſt enim cum ipſo. Talis autem eſt forma vniuerſalis reſpectu ſingularium, vt humanitas reſpectu cuiuslibet hominis. Si vero quæritur vtrum hoc vniuerſale homo ſit in quolibet homine, ſecundum ſe totum, an ſecundum partem. Dicendum eſt, ꝙ ſecundum ſe totum. i. ſecundum quamlibet ſui partem diffinitiuam, quia ſimplex eſt, nec a loco capitur, niſi per accidens, ideſt in ſuo ſingulari: non autem ſecundum quamlibet ſui partem ſubiectiuam eſt in quolibet homine.

Vtrum vniuerſalia ſint res, an nomina, & quare tot, & non plura. Cap. XII.

Præterea quæri ſolet, vtrum vniuerſalia ſint nomina, vel res. Quod autem ſint res iam dictum eſt ſuperius, & probari poteſt per hoc, quod dicit Porphirius. Iſtarum inquit rerum ſpeculatione. Item vniuerſale idem eſt apud omnes, nomen autem non ſic, ergo vniuerſale non eſt nomen, ſed res. E contra vero ſic obijcitur: Vniuerſale dicibile eſt, & prædicabile, res autem non prædicatur, aut ſubijcitur, ſed potius nomen rei ſiue vox ſignificatiua. Vltimò verò quæritur, quare quinque ſunt vniuerſalia, nec plura, nec pauciora. Ad primũ dicendum, ꝙ vniuerſalia res ſunt, & apud Methaphiſicum ſunt altera differentia entis, prout vero conſideratur vniuerſale a logico conditio eſt vocis ſignatæ, rei ordinabilis in genere, quia logicus non accipit rem, niſi prout ſignificatiua. Dicendum ergo ꝙ oportet ipſa vniuerſalia, prout veniunt ad vſum logici, eſſe per nomina præſentata, cum ſit ſermocinalis artifex. Et ſic cũ quæritur, an ſint res, an nomina. Dicendum quod res per nomina deſignatæ, res ſunt rationis, & talis res ſignificata per nomẽ ſubijcitur, vel prædicatur, & iſta notitia. ſ. quantum ad hoc, ꝙ cadunt ſub regulis artis, eadem ſunt apud omnes. Ad vltimum dicendum, quod numerus vniuerſalium multis modis poteſt ſumi. Vno modo ſic iuxta modos prædicandi, quia vniuerſale, aut prædicatur in quid, aut in quale. Si in quid, & de differentibus numero, ſic eſt ſpecies. Si in quid, & de differentibus ſpecie, ſic eſt genus. Si in quale, aut igitur ſubſtantiale, & ſic eſt differentia, aut accidentale, & tũc aut conuertibile, & ſic eſt proprium, aut non conuertibile, & ſic eſt accidens. Aliter vero ſic. In naturali compoſito cogitur materia & forma, & vnio iſtorum duorum, & proprietates habentes, ortum ex principijs proprijs, vel communibus ipſius compoſiti. Ad modum itaque compoſiti accipitur ſpecies, ad modum materiæ in compoſito accipitur genus, ad modum formę differentia, ad modum proprietatis oriẽtis ex proprijs principijs compoſiti ſumitur proprium, ad modum orientis proprietatis ex communibus principijs compoſiti accipitur accidens commune. Aliter quoque ſic. Vniuerſale eſt conditio rei ordinabilis in genere. In genere autem prædicabili eſt ordo rerum illius generis inter ſe. Et eſt ordo rerum vnius generis ad res alterius. Ad ordinandum vero res eiuſdem generis tria concurrunt, genus in ſpecies, & ſpecies in differentias, & differentia a latere. Res autem generum diuerſorum ordinantur inuicem ſicut accidens ad ſubiectum, & tunc aut ſicut accidens commune, & ſic eſt accidens, aut ſicut per ſe accidẽs ad proprium ſubiectum, & ſic eſt proprium.

De Genere, & Specie. Cap. XIII.

Porphirius, eorum ergo quæ prædicantur. Alia de vno ſolo dicuntur, vt indiuidua, alia de pluribus, vt genera, ſpecies, differentiæ, & propria, & accidentia communiter. Genus tripliciter dicitur. ſ. aliquorum ad vnum aliquod ſe habentium, & ad ſe inuicem collectio, vt Romanorum genus a Romulo dicitur. Item vniuſcuiuſque generationis principium genus dicitur, vel ab eo qui genuit, vel a loco in quo quis genitus eſt, vt Horeſtes a Tantalo dicitur habere genus, & Plato ab Athenis. Item apud Philoſophos genus dicitur, quod de pluribus ſpecie differentibus, in eo quod quid eſt, prædicatur. De pluribus inquam, ad differentiam indiuidui. Differentibus ſpecie, ad differentiam, ſpeciei, & proprij. In eo quod quid eſt, ad differentiam differentiarum, & communiter accidentium. Species autem dupliciter dicitur. Primo modo vniuſcuiuſque forma, vt Priami ſpecies digna eſt imperio. Alio modo ea quæ ſub genere ponitur, & de qua genus in eo quod quid eſt, prædicatur. Item ſpecies eſt, quod de pluribus numero differentibus, in eo quod quid eſt, prædicatur, ſed hæc eſt diffinitio ſpeciei ſpecialiſſimæ. Nam in vnoquoque prædicamento eſt aliquod generaliſſimum, quod. ſ. cum ſit genus, non eſt ſpecies. Et quædam

ſpecia-

ſpecialiſſima,quæ cum ſint ſpecies,non ſunt genera.Quædã vero ſubalterna,quæ.ſ.& ſpecies ſunt,& genera. Extrema aũt vnã habent habitudinem,generaliſſima.ſ.ad ea,quæ poſteriora ſũt. ſpecialiſſima vero ad ſuperiora. Media verò duas,qñ ad ſuperiora ſpecies,& ad inferiora ſunt genera. Non eſt aũt ens cõe omnium genus,neque.n.oĩa vniuocè dicuntur entia. Sed decẽ ſunt poſita prima genera, quaſi decem prima principia, quorũ ad ens cõio,ſm nomen eſt ſolum, non ſm diffinitionis rõnem. Decem vero ſunt generaliſſima. Specialiſſima verò in numero quodam ſunt,non tñ diffinito,ſuple,quo ad nos. Indiuidua aũt infinita ſunt. Quapp a generaliſſimis ad ſpecialiſſima deſcẽdẽtem iubet Plato quieſcere. Infinita vero inquit relinquẽda ſũt. Neque.n.horum poſſe fieri diſciplinã. Deſcendentibus igitur ad ſpecialiſſima,neceſſe eſt diuidentem per multitudinẽ ire,aſcẽdentibus autem ad generaliſſima multitudinem colligere. Collectiuum.n.multorum in vnam naturam ſpecies eſt,magis autẽ id,quod eſt genus. Particularia vero,& ſingularia econuerſo in multitudinem diuidunt id,quod vnum eſt. Participatione nãque ſpecies ſunt plures hões vnus homo, particularibus autem vnus,& communis plures. Diuiſiuum enim ſemper eſt,quod ſingulare eſt. Collectiuum autem, & adunatiuum eſt,quod cõmune eſt. Indiuiduum autem dicitur, quod de vno ſolo prædicatur, vt Socrates,& hoc album, quoniam horum vnumquodque ex proprietatibus conſiſtit,quarum collectio,nunquam in alio eadem erit,vt ſunt,ſcilicet patria,parentela, forma,figura,locus, tempus,propria nominatio.

De Differentia,Proprio,& Accidente. Cap. XIIII.

DIfferentia tripliciter ſumitur. Cõiter.n.aliquid differre dr,qñ alteritate quadam quocumque differt modo,vel a ſe, vel ab alio, vt Socrates a Platone alteritate quadam. vel ipſe a ſe,vel puero,vel iam viro,& aliquid faciente,vel quieſcente. Propriè vero inſeparabili accidente,vt oculorum cæcitate,vel naſi curuitate. Magis autem propriè ſpecifica differẽtia, vt Homo ab Equo rationali qualitate. Duæ primæ ſpẽs alteratum tñ faciunt,iſta vero tertia facit aliud. Vt igitur a ſuperioribus incipiam, Differentiarum aliæ ſunt ſeparabiles,vt ſanum, & ægrum,aliæ inſeparabiles,& harum aliæ ſunt per ſe,vt rõnale hoĩ,aliæ per accidens,vt aquilum aſo,vel ſymum. Illæ quidẽ quæ per ſe ſunt in ſubſtantiæ rõem.i.diffinitionem accipiuntur,& faciunt aliud. Eædem nec magis,nec minus recipiunt,quia vniuſcuiuſque diffinitionem complent. Eſſe autem vnicuique vnum,& idem eſt,neque intenſionem,neque remiſſionem ſuſcipiens. Illæ verò,quæ ſm accidens ſunt,nec in ſubſtantiæ rõnem cadunt,nec aliud faciunt,ſed ſm has alteratio ſola conſiſtit, & aliquo modo ſe habendi permutationes, intenſionemque ſuſcipiunt,& remiſſionem. Item inſeparabilium differentiarum,quę per ſe ſunt,alię quidem ſunt ſm quas genera in ſpẽs diuidunt, aliæ ſm quas ea,quæ diuiſa ſunt ſpecificantur. Verumtñ etiam illæ,quæ diuiſiuæ ſunt generũ conſtitutiuæ ſunt, & completiuę ſpecierum Diuiditur.n.aĩal rõnali,& irrationali differentia, & rurſum mortali,& immortali. Sed rõnalis,& mortalis, conſtitutiuæ ſunt hoĩs,rõnalis autẽ,& immortalis Dei. Denique quidã differentiam ſic diffiniunt. Differentia eſt,qua abundat ſpẽs,a genere. Item differentia eſt.quæ de pluribus ſpecie differẽtib' in eo,qđ quale eſt prædicatur. Item differentia eſt,qđ aptũ natum eſt diuidere,quæ ſunt ſub eodem genere. Item differẽtia eſt,qua differunt a ſe ſingula. Interius autem perſcrutantes, & ſpeculantes. Differentiam eſſem dicunt,id quod ad eſſe conducit.i.cum alio ducit.ſ.cum ſuo genere,& quod eſſe rei pars eſt. i.diffinitionis,quæ notificat eſſe rei. Proprium vero quadrifariam dr.ſ.& id,quod ſoli alicui ſpeciei accidit,etſi non omni,vt homini Medicum eſſe,vel Geometram, & quod omni etſi non ſoli,vt eſſe bipedem,quod omni,& ſoli,ſed aliquando non ſemper,vt in ſenectute caneſcere. Et quod omni ſoli,& ſemper vt eſſe riſibile. Nam & ſi non ſemper rideat,riſibile tñ dr pp aptitudinem ridendi naturalem. Et hoc eſt propriè proprium, quia eſt conuertibile cum eo cuius eſt. Accidens eſt,quod adeſt,vel abeſt præter ſubiecti corruptionem. Diuiditur autem in duo. Aliud enim eſt ſeparabile,vt homini dormire,Aliud inſeparabile,vt nigrum in Coruo,& Ethiope. Poteſt autem vterque albus intelligi præter ſubiecti corruptionem. Sic quoque diffinitur accidens. Accidens eſt,quod contingit eidem ineſſe,& non ineſſe,vel quod nec eſt genus,nec ſpecies,nec differentia,nec proprium,ſemper autem in ſubiecto ſubſiſtens. Differt autem proprium a differentia,quia hoc quidem de pluribus ſpeciebus ſæpe dicitur,vt rationale de homine,& de Deo proprium autem de vna ſola. In hoc etiam ipſo differt ab inſeparabili accidente. Et in hoc quoque,quòd proprium æqualiter participatur,accidens autem ſecundum magis,& minus.

De Decem prædicamentis. Cap. XV.

ISidorus vbi ſupra. Sequuntur Ariſtotelis Cathegoriæ.quæ Latine Prædicamenta dicuntur, quibus per varia ſignificationes omnis ſermo concluſus eſt. Inſtrumenta Cathegoriarum ſunt tria,ideſt prima æquiuoca,ſecunda vniuoca,tertia denominatiua. Æquiuoca ſunt,qñ multarum rerum nomẽ vnum eſt,ſed non eadem diffinitio,vt Leo. Nam quantum ad nomen pertinet,& verus,& pictus,& cæleſtis Leo dicitur,quãtum ad diffinitionem pertinet,aliter verus diffinitur, aliter pictus,aliter cæleſtis. Vniuoca ſunt,quando duarum,aut plurium rerum nomen eſt,& diffinitio,vt Veſtis. Nam & Byrrus,& Tunica nomen veſtis poſſunt accipere,& eius diffinitionem ergo hoc vniuocum in generibus eſſe intelligitur,quia & nomen, & diffinitionem dant formis ſuis. Denominatiua,id eſt deriuatiua dicuntur, quæcumque ab aliquo ſolo differentia caſu ſecundum nomen habent appellationem, vt a bonitate bonus, a malitia malus. Cathegoriarum ſpecies decem ſunt, id eſt Subſtantia,Quantitas. Qualitas,Relatio,Situs,Locus,Tempus,Habitus, Agere,& Pati. Plena vero ſentẽtia de his ita eſt. Auguſtinus magnus orator, filius illius,ſtans in templo hodie infulatus,diſputando fatigatur. Vſia autem ſubſtantia eſt,ideſt proprium,quæ cæteris ſubiacet. Reliqua nouem accidentia. Ariſtoteles in libro Cathegoriarum. Horum itaque complexione adinuicem fit affirmatio vera,vel falſa. Nam ea,quæ ſine complexione dicuntur vel ſunt,nec vera,nec falſa ſunt. Horum autem quædam de ſubiecto dicuntur,& in ſubiecto nullo ſunt,vt Homo. Quædam autem in ſubiecto quodam ſunt, & de ſubiecto nullo dicuntur, vt quædam Grammatica, & quoddam album. Alia vero & de ſubiecto dicuntur,& in ſubiecto ſunt,vt ſciẽtia, quæ cum ſit in anima,de ſubiecto dicitur, vt de Grammatica. Alia quoque nec de ſubiecto dicuntur,nec in ſubiecto ſunt, vt aliquis homo,vel aliquis equus. Simpliciter autem indiuidua,& ſingularia de ſubiecto nullo dicuntur, in ſubiecto vero nihil ea prohibet eſſe,quoniam ſunt accidentia, vt quædam Grammatica. Quando autem alterum de altero prædicatur,vt de ſubiecto,quæcumque de eo,quod prædicatur dicuntur, & de ſubiecto dicuntur. Et eorum quidem quæ de ſubiecto dicuntur, neceſſe eſt,& nomen,& rationem de ſubiecto prædicari,vt homo de quodam homine prædicatur,animal vero de homine, ergo de quodam homine prædicatur animal. Et quæcumque prædicati differentiæ fuerint,eædem erunt,& ſubiecti. Earum vero quæ in ſubiecto ſunt, ſcilicet accidentium,in pluribus quidem nec nomen,nec ratio de ſubiecto prædicatur, ſcilicet in nominibus abſtractis,vt eſt albedo. In aliquibus vero nomen prædicari poteſt,rationem vero impoſſibile eſt,ſcilicet in concretis,vt eſt album. Porro diuerſorum generum,& non ſubalternatim poſitorum diuerſæ ſunt ſpecies,& differentiæ. Eorum igitur, quæ ſine complexione dicuntur, ſingulum aut ſubſtantiam ſignificat,vt homo:aut quantitatem, vt bicubitum,aut qualitatem,vt album:aut ad aliquid, vt duplum:aut vbi,vt in loco: aut quando,vt heri,aut ſitum,vt ſedere,aut habitum, vt armatum eſſe, aut facere,vt ſecare:aut pati,vt ſecari.

De Prædicamento Subſtantiæ. Cap. XVI.

SVbſtantia prima eſt,quæ proprie, & principaliter, & maxime ſubſtare dicitur,quæ neque de ſubiecto dicitur, neque in ſubiecto eſt. Secundæ autem ſubſtantiæ dicuntur ſpecies,& earum genera in quibus,ſcilicet ſpeciebus ſunt primæ ſubſtantiæ,quæ idea maxime dicuntur ſubſtantiæ, quia omnibus aliis, ſcilicet ſubſtantiis & accidentibus ſubiacent, vel ſubiectæ ſunt, & alia omnia de ipſis prædicantur, aut in eis ſunt, quapropter illis non exiſtentibus impoſſibile eſt aliquid aliorum remanere,eo quod omnia, aut de ſubiectis eis dicuntur, aut in ſubiectis eis ſunt. Ideoque etiam ſecundarum ſubſtantiarum magis eſt ſubſtantia ſpecies, quàm genus, quia propinquior eſt primæ ſubſtantiæ, & euidentius aſſignatur prima ſubſtantia per ſpeciem,quàm per genus. Commune autem eſt omni ſubſtantiæ in ſubiecto non eſſe, Sed non eſt hoc ſubſtantiæ proprium, quia conuenit, & differentiæ, non enim eſt in homine,vt in ſubiecto,bipes,greſſibile. Ineſt autem ſubſtantiis,& differentiis, & his omnibus de quibus prædicantur vniuoce prædicari, nam ſi greſſibile de homine dicitur, & ratio greſſibilis de eodem prædicatur. Videtur autem omnis ſubſtantia hoc aliquid ſignificare, & in primis quidem ſubſtantiis manifeſte verum eſt hoc, ſed non ſic in ſecundis, ſed magis quale aliquid ſignificant, id eſt qualem quandam ſubſtantiam,

ſcilicet inferioribus communem. Ineſt autem ſubſtantijs nihil eis eſſe contrarium. Sed hoc conuenit etiã alijs, vt quantitati. Præterea licet ſubſtantia ſit a ſubſtantia magis, & minus, quia ſcilicet quædam pluribus ſubſtat, quædam paucioribus, vnaquæque tamen ſubſtantia, ſecundum hoc ipſum qđ eſt, ſ. in eſſentia, non ſuſcipit magis, & minus, non enim homo vel a ſeipſo, vel alter ab altero, dicitur magis, vel minus homo. Maximè vero ſubſtantiæ proprium eſſe videtur, ꝙ cum ſit vnum & idem numero, contrariorum ſuſceptiuum eſt. Neque.n. color idem numero erit albus, & niger, neque eadem actio praua & ſtudioſa, ſed idem homo numero aliquando quidem albus, aliquando niger, ſimiliter prauus, & ſtudioſus. In alijs aũt nullis ſic inuenitur, niſi forte quis inſtet dicens, hmõi eſſe orationem, & viſum.i. opinionem, quia ſi vera ſit oratio, ſedere quendam, eo ſurgente erit falſa. Et ſi quis vere putet ſedere aliquem, eo ſurgente falſum videtur illi, eidem (dico) viſum habenti. Sed ſi quis hanc recipiat inſtantiam attendat diſtantiam. Oratio nãque & opinio non in eo ꝙ ipſa recipiant aliquid.i. ꝙ in eis aliqua paſſio, vel mutatio fiat contrariorum: ſuſceptibilia dicuntur, ſed in eo ꝙ circa alterum alteratio facta ſit paſſio.i. circa rem: nam in eo ꝙ res eſt vel non eſt, in eo etiam dicitur oratio vera vel falſa, non in eo ꝙ capabilis, vel ſuſceptibilis ſit contrariorum. Subſtantia vero ipſa in ſe ſuſcipit contraria, quare proprium erit ſubſtantiæ cum vnum & idem in numero ſit, ſecundum ſui mutationem contrariorum eſſe ſuſceptibile.

De Prædicamento Quantitatis. Cap. XVII.

QVantitas diuiditur in continuam, & diſcretam. Continuum quidem eſt cuius particulæ ad communem terminum copulantur, vt linea, ſuperficies, corpus. ſ. quæ menſurant interius. Poteſt enim lineæ ſumere communem terminum, ad quem eius particulæ copulentur.i. punctum & ſuperficiei lineam, & corporis ſuperficiem. Præter hæc autẽ continua ſunt locus, & tempus, quæ. ſ. menſurant exterius. Nam loci continuorum eſt, locum enim quendam corporis particulæ obtinent, & ad quendam terminum copulantur, ergo & loci particulæ, quæ ſingulas corporis particulas obtinent, ad eundem terminum copulantur, ad quem & corporis particulæ, ſic & ad præſens tempus, præteritum, & futurum copulantur. Diſcretum vero eſt, cuius non eſt terminus communis, ad quem copulentur, vt numerus, & oratio, horum enim partes ſemper diſcretæ ſunt, & ſeparatæ. Item quantitas alia conſtat ex particulis habentibus poſitionem ad ſe inuicem, vt linea. Vnaquæque enim eius particula ſita eſt alicubi, & aſſignari poteſt, vbi ſita ſit in plano.i. in ſuperficie, & ad quam particulam cæteræ copulentur. Sic eſt etiam de plano, & de ſolido, ideſt corpore, ſimiliter & de loco. Alia vero ex non habentibus poſitionem, vt numerus, & tempus: non enim permanent temporis particulæ, quod autem non permanet poſitionem non habet, ſed magis ordinem quendam. ſ. vt aliud ſit prius, aliud poſterius. Talis eſt &, numerus, quia prius numeratur, vnus, quam duo, & duo, q̃ tres. Similiter & oratio, non enim eius particulæ permanent, ſed dictum eſt, & non poteſt amplius ſumi, ideoque poſitionem non habent. Actor. Ecce quatuor quantitatis ſpẽs exprimit Ariſtoteles, quarum ratio numeri, ſic poteſt aſſignari. Omnis quantitas ex partibus conſtat, aut igitur ex partibus coniunctis, aut inconiunctis. Si ex coniunctis, aut ergo menſurantibus, intra aut extra. Si intra, hoc poteſt eſſe, aut vna dimenſione, & ſic eſt linea; aut duabus, & ſic eſt ſuperficies: aut tribus, & ſic eſt corpus. Lineæ namque conuenit tantum longitudo: ſuperficiei longitudo, & latitudo; corpori vero longitudo, latitudo, & profunditas. Et in hoc ternario perfectiſſima conſiſtit dimenſio, vt dicit Ariſtoteles in libro de cœlo, & mundo. Si ex partibus menſurantibus extra, aut ergo permanentibus, & ſic eſt numerus, aut non permanentibus, & ſic eſt oratio. Ariſtoteles, vbi ſupra. Propriè igitur quantitates hæ ſunt ſolæ, quas diximus, aliæ vero ſecundũ accidens, vt album dicitur multum, quia multa eſt ſuperficies. Et actio longa, quia tempus longum, multa vero, eo ꝙ motus multus. Quantitati quidem nihil eſt contrarium, niſi multa dicat paucis aliquis, eſſe contraria, vel magnum paruo, ſed horum nihil eſt quantitas, nihil enim per ſe magnum vel paruum dicitur, ſed ad aliud comparatum, hæc ergo ad aliquid ſunt. Præterea non ſunt hæc ſibi contraria, quod enim non eſt ſumi per ſeipſum, ſed tantum ad aliud relatum, quomodo huic aliquid erit contrarium, alioquin contingeret idem ipſum ſimul contraria recipere. Idem enim aliquod eſt ad hoc quidem magnum, ad aliud vero paruum. Non enim videtur quantitas ſuſcipere magis, & minus, neque enim eſt aliud alio magis bicubitum, nec quinque magis dicuntur numerus, quam tria. Proprium autem maxime quantitatis eſt æquale & inæquale dici.

De Prædicamento, Ad aliquid. Cap. XVIII.

AD aliquid ſunt quæcunque hoc ipſum qđ ſunt aliorum dicuntur. ſ. genitiuè, vel quomodolibet aliter ad aliud. ſcilicet datiuè, accuſatiuè, vel ablatiuè. Omnia autem relatiua ad conuertentiam dicuntur, vt ſeruus domini, & dominus ſerui. Hoc dico ſi conuenienter aſſignentur, ſi enim ala aſſignetur aui, non conuertitur vt ſit auis alæ, neque enim prius conuenienter aſſignatum eſt ala auis, non enim dicitur ala auis, in eo ꝙ auis eſt, ſed in eo ꝙ alata. Multorum enim aliorum alæ ſunt, quæ aues non ſunt, vt Apum. Dicatur ergo alati ala, & ala alatum, ſic enim conuertuntur, quia cõuenienter aſſignatur. Aliquãdo autem & nomina fingere oportet, ſi poſita non ſunt: nam ſi remus nauis aſſignetur, non conuertitur vt dicatur nauis remi. Sunt enim naues quarum remi non ſunt. Dicatur ergo remus remitæ rei remus, aut quomodolibet aliter dictũ ſic, nomen enim non eſt poſitũ. Conuertitur autem ſi conuenienter aſſignemus, remitum enim remo remitũ eſt, ſimiliter caput capitati, & capite capitatum. Denique omne quod ad aliquid dicitur, ſi conuenienter aſſignetur ad id ad quod dicitur, omnibus alijs circumſcriptis, quæcumque accidentia ſunt, & illo ſolo relicto ad quod aſſignatum eſt, ſemper ad ipſum dicetur, vt circumſcripto bipede, vel homine, & omnibus quæ ſunt accidentia domino ideſt cætera, relicto vero hoc ſolo quod dominus eſt, ſemper ſeruus ad eum dicetur. Seruus enim ſemper domini ſeruus eſt, & econtrario quoque, ſi nõ eſt dominus neque ſeruus. Omnia itaque relatiua dicuntur conuerſim. Videntur autem aliquid ſimul eſſe natura, vt duplum, & dimidiũ, dominus, & ſeruus, hæc enim inuicem ſe ponunt, & auferunt. ſed, non in omnibus hoc verum videtur nam ſcibile ſublatum ſimul aufert ſcientiam, non autem econuerſo, nam ſublato animali non eſt ſcientia, ſcibilia tamen ſunt plurima. Similiter autem his ſe habent & ea, quæ in ſenſu ſunt, ſenſibile enim prius eſt, quam ſenſatum. Ignis enim, & aqua, & cætera ex quibus animal conſtat, prius, ſunt quam animal, vel ſenſus. Videntur autem relatiua, magis & minus ſuſcipere, vt æquale, & ſimile, Quædam tamen nequaquam, vt duplex. Ineſt autem contrarietas in relatione, vt cum virtus vitio contrarium ſit, vtrumq; eorum ad aliquid eſt. Similiter diſciplina & ignorantia, nõ autem ita eſt in omnibus, nam duplici nihil eſt contrarium, nec triplici, neque alicui talium. Actor. Hæc enim ſunt. ſ. vere relatiua: nam ſicut veræ ſubſtantiæ, vel veræ quantitati non eſt aliquid contrarium, ita nec veræ relationi, niſi ſit qualitas, vel habens naturam qualitatis. Et nota ꝙ habitudo inter correlatiua, quædam eſt genitiua, vt inter duplum & dimidium, dicitur enim dimidij duplum, & econuerſo. Quædam datiua, vt cum dicitur alicui ſimile. Quædam ablatiua, vt minore maius. Et huiuſmodi habitudines, ſecundũ quoſdam, ſunt ſpecies in hoc Prædicamento. Indiuidua vero ſunt ipſa correlatiua. ſ. duplum, & dimidium: dominus, ſeruus, & huiuſmodi. Sciendum eſt ꝙ quædam ſunt relatiua non vera, ſed ſecundum dictionem tantum, vt habitus, affectus, diſciplina, poſitio, quia. ſ. aliorum eſſe dicuntur, habitus enim habitus alicuius eſt, & ſimiliter cætera. Sed hoc ſecundum prædictam relatiuorum diffinitionem, quæ recte aſſignata eſt, vt patet ex ſequentibus. Ariſtoteles, vbi ſupra. Habet autem quæſtionem, vtrum aliqua ſubſtantia dicatur ad aliquid. De primis quidem ſubſtantijs verum eſt, ꝙ nulla, ſimiliter & de quibuſdam ſecũdis. Non enim dicitur homo alicuius homo, nec bos alicuius bos, ſupra, niſi poſſeſſiue. In aliquibus autem dubitari poteſt, nam manus dicitur alicuius manus, & caput ſimiliter. Quare prædicta diffinitio eorum, quæ ad aliquid ſunt, non eſt ſufficienter aſſignata, alioquin, vel nimis difficile, vel impoſſibile eſt ſoluere, quin aliqua ſubſtantia ad aliquid eſſet. Sed propriè ad aliquid ſunt, quibus hoc ipſum eſſe, eſt ad aliquid ſe habere. Itaque neutrum relatiuorum ſine reliquo ſciri, vel diffiniri poteſt. Et qui nouit vnum ſcit, & reliquum, quia relatiuorũ eſſe, eſt ad aliqd quodammodo ſe hře, quare nulla ſubſtantia relatiuorum eſt. Fortaſſis autem erit difficile de huiuſmodi rebus confidenter declarare. Dubitare vero de ſingulis non erit inutile. Actor. ſupra. Vbi ſunt probabiles rationes ad vtramque partem contradictionis. Aliter.n. ſumitur dubitatio, ſecundum ꝙ eſt priuatio ſcientiæ, & ſic eſt inutile.

De Prædicamento Qualitatis. Cap. XIX.

ARiſtoteles. Qualitas eſt, ſecundum quam quales eſſe dicimur. Huius ſpecies ſunt quatuor. Vna. ſ. habitus, & diſpoſitio. Differunt autem hæc duo, quia, diuturniores, & permanentiores ſunt habitus, vt virtus, & ſcientia. Hæc enim difficile mouentur, niſi forte grandis mutatio facta ſit ab ægritudine, vel alio huiuſmodi. Actor. Sic enim narrat Boetius, in commento ſuo, de quodam, qui propter febres totam notitiam literarum amiſit. Ariſtoteles. Affectiones

autem,

autem, ideſt diſpoſitiones ſunt faciles, & cito permutabiles, vt calor, frigiditas, ægritudo, ſanitas, ſunt tamen habitus diſpoſitiones, diſpoſitiones autem non neceſſario ſunt habitus. Qui enim habitum retinent, quodammodo diſpoſiti ſunt ad ea quæ habent, qui non diſpoſiti ſunt non neceſſario habitum retinẽt. Secunda ſpecies, eſt naturalis potentia vel impotentia, ſecundum quam curſores, vel pugillatores dicuntur, eo φ naturalẽ habent potentiam facile currendi, vel pugnandi ſanatiui. Similiter propter naturalem potentiam, nihil a quibuslibet accidentibus patiendi, ægrotatiui, propter impotentiam. Similiter & durum dicitur, quod habet potentiam nõ citius ſecari. Molle vero quod impotentiam habet eiuſdem rei. Tertia ſpecies eſt paſſibilis qualitas, & paſſio, vt dulcedo, & amaritudo, calor, & frigus. Quæ quidem, non φ illa, quæ iſta ſuſcipiunt aliquid patiantur, neque enim mel, quoniam aliquid paſſum ſit, iccirco dulce dicimus, ſed φ horum ſingula ſecundum qualitatem ſenſuum paſſionis perfectiua ſunt, paſſibiles, qualitatesq; dicuntur. Dulcedo enim paſſionem quandam, ſecũdum guſtum efficit, & calor ſecundum tactum, ſimiliter & aliæ. Albedo autem, & nigredo, & alij colores alia de cauſa, quia, ſ. ab aliquibus paſſionibus innaſcuntur, vt erubeſcens aliquis fit rubeus, & timens pallidus, ſiue autẽ ſecundum naturalem ſubſtantiam, ideſt complexionem talia in alio fiant, ſiue per ægritudinẽ longam, vel propter æſtum, vel aliquid tale contingant, nec facile prætereant, ſed diu permaneant, paſſibiles qualitates dicuntur. Quæ vero ex his facile ſoluuntur, & cito tranſeunt, paſſiones dicuntur, non autem qualitates, quia non ſecundum eas quales eſſe dicuntur, non enim qui propter verecundiam rubet, dicitur rubeus, nec cui pallor propter timorem venit, pallidus, ſed magis aliquid paſſus. Et hoc quidem ex parte corporis. Similiter autem & ſecundum animam paſſibiles qualitates, & paſſiones dicuntur, vt dementia & ira. Nec qui cõtriſtatus iraſcitur, dicitur iracundus, ſed magis aliquid paſſus. Quarta ſpecies eſt forma, & circa aliquid conſtans figura. i. claudens aliquid, vt triangulus, & rectitudo, & curuitas. Rarum autem, & ſpiſſum, & aſperum, & leue, poſitionem quandam partium potius, quam qualitatem videntur ſignificare. Spiſſum quidem eo φ partes ipſæ ſibi propinquæ ſint, Rarum autem eo φ a ſe inuicem diſtent, Leue quidem eo φ in rectum ſibi partes iaceant. ſcilicet ita, vt nulla ſupra aliam ſit. Aſperum autem eo φ hæc quidem ſuperior, illa vero inferior ſit. Actor. Forma & figura in hoc differunt ſecundum quoſdam, φ forma eſt in rebus animatis, & inanimatis, figura autem in ſolis inanimatis. Alij dixerunt φ differũt ſicut longitudo, & linea. ſ. vt forma ſit in abſtractione, figura in concretione, ſed vtraque differentia, nec eſſentialis eſt nec vera. Alij φ differunt ſicut materia & quantitas, forma enim eſt terminus materiæ, figura vero quantitatis, & ſic præcedit forma figuram. Sed ſi forma, vt hic ſumitur, eſt terminus materiæ, melius eſſet in Prædicamento ſubſtantiæ, quam qualitatis. Ad veram ergo differentiam aſſignandam, dico φ forma eſt terminus figuræ. Sed figura dupliciter ſumi poteſt. Vno modo ſecundum φ figura dicitur, quod termino vel terminis continetur, & ſic eſt quantitas. Vel ſecũdum φ figura eſt clauſio terminorum, & ſic eſt qualitas. Sic etiam triangulus poteſt ſumi dupliciter eadem duplicitate, ſecũdum hoc poteſt ſolui obiectio, quia videntur genera eſſe permixta. Item forma dicitur terminus motus naturæ, in vnoquoque complexionatum.

De multiplici acceptione huius nominis Forma. *Cap.* XX.

IN ſumma vero noui, φ Forma multipliciter ſumitur. Vno modo ſecũdum φ dicitur de ſubſtantijs ſeparatis. Alio modo ſecundum, φ dicitur de perfectionibus ſeparabilibus, vel non ſeparabilibus. Item ſecundum quodlibet accidens dicitur de nouem prædicamentis. Item ſecundum φ comprehendit omne quod eſt præter primam ſubſtantiam, & ſic ſumitur in libro ſex principiorum, cum dicitur. Forma eſt compoſitioni contingens, ideſt compoſito adueniens, ſimplici & inuariabili eſſentia conſiſtens, ideſt cum alio ſiſtens, quia. ſ. per ſe non poteſt, ſimplex quidem eſt eius eſſentia, quia ſine compoſitione materiæ, & formæ, non autem partium. Inuariabilis autem eſt de ſui natura, licèt varietur per ſubiecta. Potius autem dicitur compoſitionis contingens, Quia quædam adueniũt gratia materiæ, vt albedo, hæc ineſt homini gratia corporis, quædam gratia formæ, vt rationabilitas homini gratia animæ, quędam ratione compoſiti, vt riſibile. Eſt autem compoſitio quędam naturalis, vt quælibet ſubſtantia corporea ſit ex materia & forma. Quædam artificialis, vt domus ſit ex lignis, & lapidibus, & cęmento. Quædam logica, vt ſpecies, vel diffinitio ſit ex genere, & differẽtijs. Quædam Mathematica, vt linea ſit ex locis mediante puncto. De tertia hic agitur. Ex libro ſex principiorum. Forma autem quædam a natura videtur eſſe vt ratio, quædam vero ab actu, vt calor, ſcilicet per motum acquiſitus. Item forma diuiditur in ſubſiſtens, & contingens, ideſt in ſubſtantialem & accidentale. Subſtantiale comprehendit ſecundas ſubſtãtias, accidentale vero omnia nouem prædicamenta. ſ. quæ ſubſtãtiæ contingunt, ideſt adueniunt. Et horum quædam infra ſubſtantiam ſimpliciter conſiderantur, vt linea, ſuperficies, corpus, huiuſmodi enim adueniunt ipſi ſubſtantiæ immediate. Quædam vero extrinſecus, vt agere, & pati &c. De his quidem quæ ſubſiſtunt, ideſt de ſubſtantijs, & de his quæ ſubſtantiæ immediatè adueniunt, vt ſunt quantitas, & relatio, agitur in libro Prædicamentorum. De reliquis vero, quæ ſcilicet extrinſecus adueniunt, in libro ſex principiorum.

De ordine & numero ſpecierum qualitatis, & quantitatis. *Cap.* XXI.

RAtio autem & ordinis, & numeri quatuor ſpecierũ qualitatis, ſic poteſt haberi. Omnis qualitas aut eſt ſenſibilis, aut inſenſibilis. Si inſenſibilis, aut ex parte animæ, & hæc eſt prima ſpecies. ſ. habitus, & diſpoſitio. aut ex parte corporis, & hæc eſt ſecunda. ſ. naturalis potentia vel impotentia. Dignior eſt autem anima quam corpus, ideo & prima ſpecies, quam ſecunda, & ob hoc prior. Si eſt qualitas ſenſibilis, aut ſenſu proprio ſentitur, & hæc eſt tertia ſpecies. ſ. paſſio & paſſibilitas, aut ſenſu communi, & ſic eſt quarta ſpecies, forma, & figura. Patet autem ordinis ratio, quia ſicut Ariſtoteles in libro de Anima, prius agit de ſenſu proprio, quam de communi, ſic & in Prædicamentis, prius eſt obiectum ſenſus proprij, quã ſenſus communis, minor. n. error in ſenſu proprio, quam in cõmuni. Ariſtoteles. vbi ſupra: Qualitates igitur hæ ſunt φ prædictæ ſunt. Qualia vero ſunt, quæ ſecundum has denominatiuè dicuntur, vt a candore candidus. Quædam tñ non denominantur ab his, quia nõ ſunt impoſita noĩa qualitatibus ipſis, vt curſor, & pugilator, ſecundum naturales valitudines dicuntur, quibus noĩa poſita non ſunt vt ab eis denominatiuè quale nõ dicitur ſecundum ipſam qualitatem, vt virtutem habens ſtudioſus dr̃, ſed non denominatiuè dicitur a virtute. Ineſt autem contrarietas ſecundum φ quale eſt, vt iniuſtum iuſto contrarium eſt, & album nigro, non tamen in oĩbus ita eſt. Rubeo enim, & pallido, & hmõi coloribus. ſ. medijs, nihil eſt contrarium, ſcilicet per ſe, ſed tantum per accidens. Suſcipit autem qualitas magis, & minus. ſ. concreta non abſtracta. Album. n. magis, & minus alterum altero dicitur. Similiter & iuſtum, Iuſtitia vero & iniuſtitia non multum aut magis, & minus, aiunt dici, nec ſanitatem & ſanitate. Sed iſta, quæ ſecundum hos affectus dicuntur, ideſt diſponuntur, & denominantur, magis, & minus recipiuntur. Non autem omne quale ſecundum magis, & minus dicitur, vt triangulus, quadrangulus, & aliæ figuræ. Quæcunque. n. diffinitionem trianguli & circuli recipiũt, oĩa ſimiliter triãguli & circuli ſunt. Horum igitur quæ dicta ſunt nihil eſt propriũ qualitatis, ſed hmõi proprium eſt ſcdm eam ſimile & diſſimile dici.

De Prædicamento Actionis. *Cap.* XXII.

EX libro ſex principiorum. Actio eſt ſecundum quam in id qđ ſubijcitur agere dicimur. Actionum alia eſt animæ alia corporis. Differunt autem, quoniam corporea neceſſario mouent ſubiectum in quo eſt, animæ vero actio non mouet id in quo eſt. ſ. animam ipſam, ſed coniunctum. Aĩa namq; dum agit mouet corpus. ſ. per ſe, coniunctũ vero per accidens, ipſa vero immutabilis permanet, & immobilis, quia nec ſcdm locum mouetur, nec ſcdm aliorum quenquã motuum, niſi forte ſcdm alterationem. Locus ſiquidem corpus eſt, aĩa vero nõ, & impoſſibile eſt, non corpus, corpore moueri, quare ſolũ corpus mouetur localiter. Hoc tñ in quibuſdam dubitabile vr̃. Nã ſpeculo immobili permanente, motus imaginis fieri vr̃ ad oppoſitæ mutationes. ſ. per motum tet vſq; ab vna parte, ſpeculi ad aliam. Sed conuenientius dicere eſt, φ non ibi vera forma exiſtat. Sciẽdum aũt, φ oĩs actio in motu eſt. ſ. ſicut cã in cauſato: oĩſque motus in actione firmabitur, ſ. ſicut cauſatũ in cã. Proprium igitur actionis eſt in motu eſſe, ſicut proprium motus in actione. Et hoc quidem palam eſt in actionibus generatiuis, ſiue effectiuis, in deſtructiuis autem eſt obiectio. Qđ. n. deſtruit in motu quidem eſt, nihil tamen agit ſed qđ actũ eſt deſtruit. Dico autem actionem, non quidẽ vt aliquid conſtruat, ſed in qđ. ſ. ſubiectum in qđ agat exigere. Non eſt autẽ motus actio, ſed quale, nam & quieſcere quale eſt, & quæcunq; cõtraria ſunt in eodem gñe ſunt gñaliſſimo. Naturalis proprietas actionis eſt paſſionẽ ex ſe inferre in id qđ ſubijcit, oĩs. n. actio paſſionẽ efficit, & oẽ paſſionem inferẽs actio eſt. Cõtingit aũt & actionẽ ex actione effici: actio. n. eius qđ p ſe mouet, eius actionis q̃ p aliud eſt gñatio eſt. Quamobrẽ & actionis, & paſſionis actus gñatiuus eſt. Qualitas aũt ex ſe gignit facere, vt calor, id qđ eſt calefacere. Qualitatẽ vero particulariũ. ſ. p ſe, & vniuerſaliũ

per accidens, effectiuus eſt ſitus ſiue poſitio, vt aſperi, & lenis. Similiter, & quadratarum, vt lineæ ſuperficiei, & ſoliditatis, oīa enim hæc a ſitu ſubſtantiam, & generationem habent. Quantitas autem quantitatis effectiua eſt, & generatiua, vt longitudinis linea, latitudinis planum, altitudinis ſolidum. Qualitas quoque qualitatis, vt calor caliditatis. Situs etiam, agere & pati cauſa eſt. In diſpoſitiones namque, compoſitione. ſ. quatuor qualitatum fit generatio quædam ſimplicium. i. elementorum, quam in motiua actione conſiſtere neceſſe eſt. Qn̄ verò cauſa eſt tempus. Vbi vero locus. Hic autem corpus, quia. ſ. habit⁹, eſt proprietas derelicta ex adiacentia ornamenti ad ornatum. Eorum vero, quæ in ſubiecto non ſunt, Indiuiduarum. i. primarū ſubſtantiarum corruptio quidem eſt in primis, in qualitatibus quatuor contrariis, generatio vero in elementis. Secundarum vero ſubſtantiarum cauſæ indiuidua ſunt. Recipit autem facere, & pati contrarietates, & magis ac minus. Nam calefacere, & infrigidare, contraria ſunt, & magis ac minus recipiunt, ſimiliter, & ſiccari, & humefieri.

De Prædicamento Paſſionis. Cap. XXIII.

Paſſio eſt effectus illatioque actionis. ſ. effectus reſpectu agentis, & illatio reſpectu actionis. Secundum hanc aliqua patiuntur magis, & aliqua minus. Sunt enim quædam animatiora cæteris. ſ. nobilioris complexionis, vel potentiæ, ut brutum arbore, q̄a plures. ſ. habet virtutes aīa ſenſitiua, quā arbor. Nam vegetatiua, quidem habent virtutem generatiuam, nutritiuam, augmentatiuam. Bruta vero ſuper hæc motiuam, & apprehenſiuam. Animantiora quoque ſunt rōnalia brutis, q̄a præter quinque virtutes prædictas, habent etiam intellectiuā. Oīa vero, quæ de generatione dicta ſunt, & de actione generāte paſſionem, etiam de paſſione per actionem in rebus generata dici poſſunt, quadam eſt ꝓbatione non recta, ſed tranſmutata, quia. ſ. in capitulo de actione paſſio conſiderata eſt in concretione, hic autem in abſtractione. Dr̄ autem paſſio multipliciter. Vno modo ſecundum ꝙ vnaquæque actio aīæ paſſio dr̄, vt amor, odium, triſtitia, gaudiū, hæc. n. oīa ſunt paſſibiles aīæ actiones. Alio modo id, q̄d in naturam agit. ſ. in rem naturalē, vt qualibet ægritudo, vel etiam amaritudo, & dulcedo, & hmōi quæ paſſionem inferunt, ſic autem eſt paſſio tertia ſpecies qualitatis. Tertio modo prima generatio actionis immediata, & ſic ſumitur hic. Non eſt autem paſſio in agente, ſed in eo, qui actum ſuſcipit operantis. Cætera de hac materia in libro de generatione tractantur. Ariſtoteles in libro de generatione, & corruptione. Omnino quidem ſimile a ſimili rationabile eſt non pati, etiam omnino alterum. ſ. diſſimile, non. n. albedo a linea patitur, aut econuerſo, niſi ſm̄ accidens, vt ſi alba, vel nigra, ſit linea. Neceſſe eſt itaque faciens, & patiens eſſe ſimile, & idem genere. Specie vero diſſimile, & contrarium, innatum eſt. n. corpus a corpore pati, ſaporem a ſapore, calorem a calore, & vniuerſaliter homogeneum, ab homogeneo. Hui⁹ cauſa eſt, q̄m in eodem genere contraria ſunt oīa. Contraria vero agunt, & patiuntur abinuicem. Itaque paſſiua, & actiua inuicem ſunt contraria, & media, & vniuerſaliter in his generatio fit, & corruptio. Porro vniuerſaliter agens aſſimilat ſibi patiens, quapropter neceſſe eſt patiens in agente tranſmutari. Sic enim in contrarium erit generatio, dum. ſ. agens ſpeciem ſuam generat in patiente. Quemadmodum autem in motione primum quidem mouens nihil prohibet eſſe immobile. In quibuſdam autem, & neceſſarium eſt, vt in prima cauſa, vltimū vero mouens neceſſe eſt moueri, ſic & in actione. Primum quidem agēs impaſſibile eſt, vltimum autem, & patiens, nam quæcumque non habent eandem materiam agunt, & impaſſibilia ſunt, vt medicina faciens ſanitatem, nihil patitur a ſanato, ipſa eſt enim primum agens. Cibus autem cum ſit vltimum agēs, ac tangens, & ipſe patitur. Aut enim calefit, aut infrigidatur, aut aliudquid patitur ſimul agens. Materiam quidem dicim⁹ eandem eſſe contrariorum cuiuſlibet, & ipſa ſecundum ꝙ materia paſſiua eſt, vnumquodque vero indiuiſibilium, ideſt athomorum, neceſſe eſt impaſſibile dicere, non enim poſſibile eſt pati niſi per vacuum medium ſuper, molle vero dicitur aliquid in patiendo, ſubactiuum enim molle.

De Prædicamento Quando. Cap. XXIIII.

Ex lib. 6. principiorum. Qn̄ vero eſt, quod ex adiacentia tēporis relinquitur. Tempus autem, q̄n non eſt, vtrinſque eā. ſ. temporis, & q̄n, ratio coniuncta eſt. Diuiditur etiam, q̄n ſm̄ diuiſionem temporis. Nam aliud quidem relinquitur ex præterito, aliud ex præſenti, aliud ex futuro. Præteritum, & futurum quantitates ſunt, & continuantur ad præſens. Præteritum quidem non quod in ſubſtantia permaneat, ſed q̄m in exceſſu ſuo nondum præteriit, quia. ſ. pars eius copulatur ad præſens, vel quia quod ſemel eſt præteritum ſemper eſt præteritū. Futurum vero, quia neceſſarium eſt contingere, futurum. ſ. in ratione futuri, licet non id, quod futurum eſt, quod tantundem eſt acſi inſtaret. i. acſi præſens eſſet. nulla eſt enim differentia in eo, quod permanet, & quod futurum eſt, & quod abiit. ſ. quantum ad eſſentiam temporis, quia hæc tria copulantur adinuicē ſic & q̄n præteriti, & futuri ad præſens copulatiue reducuntur. In quocumque tempus eſt, vel erit, vel fuit, in eodem, & q̄n eſt, vel erit, vel fuit, quia ſm̄ tempus, q̄n, dr̄, a quo. ſ. denominatur. Qn̄ itaque quod ex præſenti eſt, cum ipſo præſenti ſimul eſt, & q̄d ex præterito, & quod ex futuro, nunquam ſimul erunt. In hoc ergo differt quando, ab eo quod eſt vbi, quia vbi, & locus a quo fit, nunquam in eodem ſunt, ſed vbi, in circumſcripto eſt, id eſt in contento. Locus autem in continente. Sicut autem tempus nunc primum quidem futurum eſt, ſecundum autem præſens, poſterius vero præteritum, ſic & quando, vnum & idem, primū quidem ex futuro eſt, ſecundum quod ex præſenti. poſterius vero ex præterito. Item ſicut tempus aliud ſimplex, quod cum ſimplici actione recedit. ſ. quo minus apprehēdi non poteſt. Aliud vero compoſitum, quod. ſ. ex compoſita actione eſt. Sic & q̄n, aliud ſimplex. ſ. quod in momento eſt, & nunc eſt. Aliud cōpoſitum, vt in hora, die, hebdomada, & hmōi. Item ſicut partes tēporis ſibi ſine mora ſuccedunt, ſic & partes q̄n. Differunt autem tempus, & q̄n, quia ſm̄ tempus eſt aliquid menſurabile, vt motus diurnus, at ſm̄ q̄n, nihil menſuratur, ſed ſm̄ id dr̄ aliquid temporale, & variabile. Ineſt autem oī q̄n non ſuſcipere magis, & minus, quia. ſ. & ſi dicatur aliquid diuturnius alio, non hoc eſt ſm̄ naturam tp̄is, ſed ſm̄ naturam diſtantiæ. Qn̄ quoque nihil eſt contrarium, nam q̄n. quod eſt ex præſenti, vnum & idē, & de futuro eſt, & de præterito. Impoſſibile autem eſt de eodē indiuiduo duo ſimul contraria prædicari. Eſt autem q̄n, in oī eo quod incipit eſſe, vt eſt corpus, omne namque corpus aliquando eſt, & ſuſcipit temporum alterationes. Alteratur enim in æſtate, & vere, & c. ſimiliter autem, & anima. Quidam enim acutius ſpeculantur in hyeme, quidam in æſtate, ſecundum ſolitam mentis complexionem, id eſt corporis, anima enim hanc commentā, complexiones eius concomitatur, vt qui aridæ, & gelidæ cōplexionis ſunt, dementiores in autumno ſæpe ſiunt, quibus vero ſanguis dominatur in vere, ſimiliter & in aliis fit, ſecundum ſimilitudinem ipſorum animalium, & temporum.

De Prædicamento Vbi. Cap. XXV.

Vbi eſt circumſcriptio, id eſt totalis comprehenſio corporis, a loci circumſcriptione procedens, locus eſt in eo, q̄d capit, vbi, vero in eo, quod capitur. Videtur autem non omni rei adeſſe, anima & enim nuſquam eſt, quia nullum locum occupat, vel implet. Nunquam enim locus alio occupante contento, poteſt aliud capere occupante permanentē, nam granum adueniens medio non poteſt ingredi, niſi aere quo impletur expulſo, nequaquam igitur duo localia in eodem loco ſimul eſſe poterunt, nec idem vnum in diuerſis. Animatum autem aliquid capere poteſt, quàm animam, ſcilicet corpus, quare localis non erit anima, cum locum non occupet, ſimiliter & alia quæcumque corporis rationem non habent loci circumſcriptione carent. Habet autem quæſtionem, vtrum idem ſit in diuerſis locis. Et enim vox vna ſit aer, in auribus diuerſorum eſt, quare corpus idem in diuerſis locis eſt, verum ſimpliciter vnum, & idem totum in pluribus, impoſſibile eſt mentiri. Sed dici poteſt diuerſorum ſenſus eſſe imaginabiliter ſe generandum, & ſimiliter, id eſt, quod diuerſorum ſenſus ſentiant voces, figuraliter ſe generantes ad ſimilitudinem primæ vocis, quia ſcilicet vox prima ex ore prolata, generat aliam ſibi immediatam ſimilem in aere, & illa iterum aliam, & ſic deinceps donec perueniat ad aures diuerſorum, ſicut fit in circulis ægeneratis in aqua, cum ibi lapis proiicitur, ſed ſecundum hoc videtur, quod quædam vox nō ſit animalis, illa ſcilicet quæ imaginabiliter fit, quia non profertur ab animali. Ad hoc quidem omnem vocem animalis eſſe dicimus, quæcumque ipſo proferente fit, quamuis ſcilicet alia non proferatur per ſe, ſed p accidens, vnde & vnica quidem vox ad aures diuerſorum dirigitur, non tamen vna, & eadem, ſcilicet numero, ſed ſpecie, diuerſorum aures attingit. Vbi autem aliud eſt ſimplex, ſcilicet quod a ſimplici loco procedit. Aliud compoſitum, ſcilicet quod ex compoſito. Locus ſimplex eſt origo, & conſtitutio eius, quod continuorum eſt, qui. ſ. continet talē totum, quod eſt prædicabile de ſua parte. Compoſitus autem (vt dictum eſt) habet particulas copulatas ad eundem terminum, ad quem & corporis particulæ coniunguntur. Corporis verò partes ad punctum, quaſi ad vltimum terminū. Primo enim, & principaliter copulantur ad ſuperficiem, igitur loci particulæ ſoliditatis particulas claudunt. Etenim loca ſimplicia, minimi corporis occupatiua ſunt, quare nec locus ſine corpore, nec ſoliditas

eſt ſine loco. Oritur autem dubitatio de ſphera extrema, ſcilicet octaua, locus enim in alio eſſe non poteſt qđ ambitur, ſed qđ ambit.ſ. Cõfitentibus igitur nobis illã ſpherã eſſe localem, confiteri neceſſe eſt, aliud præter eam eſſe, in quo extremitas eius cõſiſtat, nihil autem eſt extra illam, quare extremitas eius in loco non eſt. De huiuſmodi vero determinare, inſolitum quidem, & occultum, & contra ſenſum humanum. Caret autem, vbi, intenſione, non enim alterum altero dicitur magis in loco, licet maiorem locum poſſideat. Vbi quoque non ineſt cõtrarietas, ſicut nec loco, nam etiam ſurſum & deorſum, quæ maxime a ſe diſtare videntur, contraria nõ ſunt. Alioquin duo eidem contingeret ineſſe contraria, & inſuper idẽ eſſe ſibi cõtrarium. Idem.n. eſt ſurſum & deorſum, comparatione diuerſorũ.

De prædicamento Situs. Cap. XXVI.

POſitio eſt quidam ſitus partium, & generationis ordinatio.i.rei generatę ſecundum quam dicuntur ſtantia, & ſedentia, aſpera, & lenia, vel quomodolibet aliter diſpoſita. Solet tamen quæri de aſpero, & leni, recto, & curuo, triangulo, & ſimilibus, vtrum.ſ. poſitiones ſint, quandam enim partium poſitionem ſignificare videntur. Aſperum enim dicitur, cuius partium vna alteri ſupereminet. Lene autem cuius particulæ æqualiter porrectæ ſunt: Non ſunt autem poſitiones ea quæ dicta ſunt omnia, ſed qualia circa ſitum conſiſtentia, ex eo namq; ꝙ partes ſic diſpoſitæ ſunt, talia ſenſibus videntur. Actor. Ex æquali.ſ. poſitione lene apparet alicui, & ex inæquali aſperũ. Sed videtur haberi contrarium in Prædicamentis.ſ.ꝙ aſperum & lene, ſint poſitiones, & non qualitates. Ideo nota ꝙ aſperum & lene dupliciter eſt conſiderare.ſ. penes eorum cauſam efficientem, & ſic poſitiones, vel penes formalem, & ſic qualitates. Item nota ꝙ ex duobus membris, quæ poſita ſunt in diffinitione poſitionis.ſ. ſitus partium, & generationis ordinatio, poteſt elici diuiſio poſitionis, quæ ponitur in fine capituli. Quædam enim innata eſt a principio.ſ. ipſius ſubſtantiæ naturalis coordinatio, & hoc eſt intrinſecus adueniens, vt ea quæ in aſperis, & lenibus, vel æqualibus, vel inæqualibus ineſt. Alia vero a cõſueto motu naturæ, vt ſeſſio, ſtatio, & huiuſmodi. Ex textu. Suſcipere autem videtur ſitus contrarietatem, vt ſedere, ad id qđ eſt ſtare contrarium videtur. Contraria enim ſunt, quæ in indiuiduo, eodemque tempore ſimul impoſſibile eſt reperire, ſed viciſſim poſſibilia ineſſe. Sedẽs.n. ſtare poteſt, & ſtans ſedere, ipſo autem ſedente, impoſſibile eſt ipſum ſtare. Sed tamen videtur ſecundum hoc, vnum pluribus eſſe contrarium, non enim magis videtur ſedere, contrarium ad ſedere, quam ad accumbere, hoc autem eſſet inconueniens, nam & ſi pallidum albo, & nigro videatur contrarium, non tamen eſt, quia ex vtroque in eodem eſt, pallidum enim & reliqui colores medij, ex albo & nigro conficiuntur. Amplius quidem ratio contrariorum eſt, circa idem ſubiectum natura exiſtere: verum iacere, & ſedere non ſunt circa idem natura, nam ſedere circa rationalia, iacere autem & accumbere circa irrationalia, ideo non ſunt contraria. Proprium autem poſitionis eſt, nec etiam magis, nec minus ſuſcipere, non enim ſedens magis, vel minus altero dicitur, neque accumbens. Magis autem proprium poſitionis eſſe vĩ, ſubſtantiæ proximæ aſſiſtere, oĩbus alijs formis ſuppoſitis.

De prædicamento Habitus. Cap. XXVII.

HAbitus autem eſt corporum, & eorum, quæ circa corpus ſunt adiacentia, corpus quaſi habentium, & eorum quæ circa corpus, &c.i. eorum quæ habentur tam corporum quam non corporum, vnde ſecundum hoc, hæc quidem habere, illa vero haberi dicuntur, non ſecundum totum, ſed ſecũdũ partes, vt calceatum eſſe, ſecundum pedes dicitur. Suſcipit autẽ habitus magis, & minus. Armatior enim eques pedite dicitur, & calceatior qui cum caligis, & calciamentis eſt, quam ꝗ cum caligis ſolum. In habitu vero nihil eſt contrarium, proprium eſt autem habitus in pluribus quidem, vt in corpore, & in his, quæ circa corpus ſunt exiſtere ſecundum partium diuiſionem. In paucis alijs autem hoc inuenies, ſcilicet in quantitate ſolũ, & in his quæ ſunt ad aliquid, in quantitate, vt in numero. Nihil enim tot partibus deſtribus poſſibile eſt, vt numerum. In ad aliquid vero, vt eſt ſimilitudo, & diſſimilitudo, hęc enim in pluribus ſimilibus, & diſſimilibus inſunt. Non autem omnis quãtitas, aut relatio huiuſmodi eſt. Habitus vero in pluribus neceſſario conſiſtit, quare magis proprium eius eſt, ꝗ̃ alicuius alterius. Ex libro Prædicamentorum. Habere autem multis modis dicitur.ſ. aut qualitatem aliquam, vt ſcientiam, vel virtutẽ: aut quantitatem, vt magnitudinem: aut ea ꝗ̃ circa corpus ſunt, vt veſtem: aut in membro, vt annulum in manu: aut membrum, vt manum, vel pedem: aut in vaſe, vt in continente, vt in lagena vinum: aut in poſſeſſione, vt domum vel agrum: vel & ſicut vir vxorem habere dicitur, & vxor virum. Sed hic modus alieniſſimus eſſe videtur, in eo quod eſt habere. Nihil enim aliud dicimus vxorem habere quam cohabitare. Forsaſſis & alij modi habendi apparebunt, ſed hi ſunt, ꝗ dici conſueuerũt. Actor. In ſumma igitur nota ꝙ eorum quæ habentur, quædã inſunt, quædam non. Et eorum quæ inſunt quędam habentur a natura, vt pars a toto, quædam caſu, vt nouem prædicamenta accidentalia. Eorum vero quæ non inſunt, quædam adiacẽt, quædam non, vt poſſeſſiones. Eorum autem quæ adiacent, quædam ſecundum continuationem, & horum quædam ad totum, vt indumentum, quædam ad partem, vt anulus. Quædam autem ſecundum diſcontinuationẽ, & horum quædam adiacent proprie, vt viris, ager: quædam improprie, vt vir, & vxor.

De conſequentibus Prædicamenta, & primo de magis, & minus. Cap. XXVIII.

EX libro vj principiorum. Dicitur autem magis, & minus aliquid ſuſcipere tripliciter. Aiunt enim quidam, magis & minus cauſari ſecundum crementum, vel diminutionem eorum quæ ſuſcipiũt ſubiectorum formas. Quod ſi eſſet, nulla ratio hominem, & animal, & ſubſtantiam cum magis, & cum minus dici prohiberet. Præterea lapis minor lapide dicitur, qui nunquam intenſionem, vel remiſſionem paſſus eſt, & Margarita albior Equo, non ſecundum ſubſtantiæ magnitudinem, vt palam eſt. Alij vero dicunt ſecundum ipſius accidentis quãtitatẽ. Quod ſi verum eſſet, vtique magis albus Homo, vel Equus, quam Margarita dici poſſet, quia maior albedinis quantitas accidit Equo, quam Margaritæ.ſ. ſecundum extẽſionem, non ſecundum intenſionẽ. Tertij dicunt ſcđm vtriuſque.ſ. ſubiecti & accidentis augmentum, & diminutionem. Sed prima & ſecunda opinione deſtructa, deſtruitur & tertia. Itaque magis, & minus dicuntur accidentia ſecundum, ꝙ propinquiora vel remotiora ſunt tertiæ, ſiue primæ vocis impoſitioni, vt album dicitur in quo eſt pura albedo. Quanto igitur album ad vocis impoſitionem accedens puriori iunctum albedine, tanto magis album aſſignabitur. Ideo autem ſubſtantiæ non ſuſcipiunt magis, & minus ſicut accidentia, quia earum impoſitio in termino eſt, quem tranſgredi impoſſibile eſt. Sed & quædam accidentia ſine magis, & minus ſunt, vt triangulus, & quadrangulus, vel quia in ſubſtantiarum deſignationem huiuſmodi nomina accipiuntur, nam quadrangulum & qualitas nuncupatur, & corpus quadrangulatum, vel etiam ratione prædicta, quia.ſ. huiuſmodi impoſitio in termino facta eſt, vltra quem trãſgredi poſſibile non eſt, quemadmodum & in ſuperlatiuis.

De Oppoſitis. Cap. XXIX.

ARiſtoteles in libro Prædicamentorum. Dicitur autem alterum alteri opponi quadrupliciter. Quædam vt relatiua, quæ ſcilicet ea ipſa quæ ſunt oppoſitorum, dicuntur, aut quomodolibet aliter ad ea ſcilicet datiuè vel accuſatiuè &cæt. Quædam vero vt contraria, & horum quædam ſunt immediata, quorum ſcilicet alterum ſubiecto in quo nata ſunt fieri neceſſe eſt ineſſe, vt ſanitas, & ægritudo, par & impar. Quædam vero mediata, quorum ſcilicet non eſt neceſſe alterum ineſſe ſuſceptibili. Et in quibuſdam horum nomina poſita ſunt his, quæ media ſunt, vt albi nigri, ſuſcum & pallidum. In aliquibus autem non, ſed per extremorum negationes determinantur, vt inter bonum & malum, neque bonum neque malum. Malo autem aliquando etiam malum contrarium eſt, vt egeſtati ſuperabundantia, ſed hoc rarum eſt, pluribus autem bonum malo contrarium eſt. Circa idem vero, aut ſpecie aut genere ſecundum naturam habent fieri contrarietates, vt languor & ſanitas, in corpore animalis. Albedo, & nigredo ſimpliciter in corpore. Neceſſe eſt autem omnia, contraria eſſe, vel in eodem genere, vt album & nigrum ſub colore. Vel contrarijs generibus, vt iuſtitia ſub virtute. Iniuſtitia ſub nequitia, vel ipſa eſſe genera, vt bonum & malum, quæ non ſunt in genera, ſed ipſa ſunt genera aliorum. Item contrariorum mediatorum, quædam ſunt quorum neutrum determinate ineſt, vt albedo, & nigredo homini, quædam vero quorum alterum, vt caliditas igni, & candor niui. Quædam autem vt priuatio, & habitus, & hæc circa idem aliquid fieri habent. Tunc autem priuari dicimus vnumquodque ſuſceptibilium habitus, quando id quod aptũ natum eſt habere nullo modo habet, vt edentulum, vel cęcum, non quia non habet dentes, aut viſum, ſed quia quando contingit habere, non habet. Differunt autem hæc a contrarijs, quia ab vno contrariorum in aliud poteſt fieri mutatio, niſi alterum inſit naturaliter, vt igni calidum eſſe. A priuatione autem in habitum mutari impoſſibile. Quædam vt affirmatio, & negatio, & in his ſolis proprium eſt ſemper alterum eorum eſſe verũ, & alterum falſum. Omnia namque ſupradicta ſine vlla complexione ſunt. Nihil autem incomplexorum verum, vel falſum eſt.

De hoc quod eſt prius, & ſimul, & de motu. Cap. XXX.

PRius autem alterum altero dicitur quadrupliciter. Primo quidem & proprie, ſecundũ tempus, vt quod eſt antiquius. Secundo quod non conuertitur ſecundum ſubſiſtendi conſequentiam, vt vnum duobus, duobus enim exiſtentibus conſequens eſt vnum eſſe, ſed non conuertitur. Tertio ſecundum quendam ordinem, vt in Grammatice, elementa ſyllabis, & in Rethorica, prohemium narratione. Quarto quod melius eſt & honorabilius, ſed hic modus prioris, penè alienus eſt a cæteris. Videtur autem, & præter hos alius eſſe modus. Eorum enim quæ conuertuntur ſecundum eſſentiæ conſequentiam, illud qđ alterius quomodolibet cauſa eſt, digne prius natura dicitur, vt ſi homo eſt, vera eſt oratio, qua dicitur eſſe hominem, & econtrario. Ipſa autem res eſt cauſa quare oratio vera ſit, & ideo natura prior eſt. Sic igitur quinque modis prius dicitur. Simul autem dupliciter eſſe dicuntur, Simpliciter quidem & proprie ſecundum tempus, vt quorum generatio eſt in eodem tempore. Secundo modo naturaliter, ſcilicet quæcumque conuertuntur ſecundum quod eſt eſſe conſequentiam, dum tamen vnum non ſit cauſa alterius, vt duplum & dimidũ, ſimiliter & ea quæ ex eodem genere, e diuerſo a ſeinuicem diuiduntur, vt volatile greſſibile, & aquatile, ex oppoſito animal diuidunt, natura ſimul ſunt. Genera vero ſemper priora ſunt, quia non conuertuntur, ſecundum ꝙ eſt eſſe conſequentiam. Motus autem ſpecies ſunt ſex, & motui quidem communi cõtrarium eſt quies. Motibus autem particularibus, quæ per ſingula ſunt. ſ. generationi corruptio, augmentationi diminutio. Secundum locum autem mutationis, ſecundum locum quies videtur opponi, & forte in contrarium locum mutatio, vt et quæ eſt ſuperius, ea quæ inferius. Alterationi vero non videtur aliquid eſſe contrarium, niſi forte ſecundum qualitatem quies, vel in contrarium qualitatis mutatio, eſt enim alteratio mutatio ſecundum qualitatem. Actor. Nota ꝙ motus dupliciter conſiderari poteſt, aut ſecundum ꝙ eſt actus imperfectus cuiuslibet rei naturalis, & eſt via deducens ſibi naturalia in eſſe, & ſic eſt tranſcendẽs. Aut ſecundum ꝙ eſt perfectio naturalis potentiæ, & ſic opponitur quieti contrariæ, generatio quidem & corruptio nõ ſunt propriè motus, ſed mutationes. Augmentum eſt ab imperfecto ad perfectum, diminutio vero eſt econuerſo.

De libro Perihermenias. Cap. XXXI.

ISidorus, vbi ſupra. Sequitur de hinc liber Perihermenias ſubtiliſſimus nimis, & per varias formas iterationeſq; cautiſſimus. De quo dicitur. Ariſtoteles, quando Perihermenias ſcriptitabat, calamum in mente tingebat. Omnis quippe res quæ vna eſt, & vno ſignificatur ſermone, aut per nomen ſignificatur, aut per verbum, quę duę partes orationis interpretantur totum quicquid concepit mens ad loquendum. Omnis enim elocutio conceptæ rei mentis interpres eſt, hanc Ariſtoteles vir in rerum expreſſione, & faciendis ſermonibus peritiſſimus Perihermeniam nominat, quam interpretationẽ nos appellamus. i. ꝙ res mente conceptas, platis ſermonibus interpretetur, per cathaſtaſin, & apoſtaſin. i. per affirmationem, & negationem. In his itaque Perihermenijs ſupradictus philoſophus de ſex principijs tractat. i. de nomine, & de verbo, de oratione, de enunciatione, de affirmatione, de negatione, de contradictione. Actor. Quoniam autem, vt dicit Ariſtoteles, vna eſt ſciã, quæ eſt vnius generis cuius partes, & principia & paſſiones per ſe conſiderat. Sciendum ꝙ Dyalectica dupliciter conſideratur, vno modo vt ars, & ſic de omnibus eſt, & ſic non eſt alicuius generis determinati. Et traditur ſic in libris Topicorum. Alio modo vt eſt ſcientia, & traditur in libris Priorum, & ſic logica eſt de ſyllogiſmo. Igitur in libro Prædicamentorũ agit Ariſtoteles, de materia remota ſyllogiſmi. ſ. de terminis. In libro autem Perihermenias, de materia propinqua ipſius ſyllogiſmi. ſ. de eſſentialibus. In libro aũt Priorũ agit Ariſtoteles, de ſyllogiſmo plenariè. In li. i. Topicorũ & Poſteriorũ & Elẽchorũ, de partibus. i. de ſpẽbus ipſius ſyllogiſmi. Et nota ꝙ in libro Prædicamẽtorũ agit Ariſtoteles, de prædicabili, & ſubiicibili. In hoc aũt libro ꝓpriè de enunciatione, q̃ anthonomaſice nũcupatur interpretatio. ſecũdo iſte liber, q de enunciatione eſt, de interp̃tatione intitulat. Nã peri, ꝓpoſitio græca eſt, & æqualet huic ꝓpoſitioni, de. Hermenias aũt Græce, idẽ eſt ꝙ interpretatio Latinè. Vñ hoc ſpm Hermias grũs ẽ, & ponit̃ ꝓ ablatiuo, more Græcorũ, q non hñt ablatiuũ. Sed q̃a prius oportet cognoſcere interp̃tationẽ i cõi, q̃ ſpãles interpretationes, ꝓmittit capitulum in quo agit de interpretatione in cõmuni. Et ſic poſtea deſcendet ad interpretationes ſpeciales, ſimplicem. ſ. & compoſitam.

De interpretatione, vel ſignificatione. Cap. XXXII.

AGit ergo de interpretatione ſiue de ſignificatione, primo determinans, quæ ſignificant, & quæ ſignificantur, dicẽs ꝙ literæ & voces ſignificant. Intellectus autem & res ſignificantur, & aſſignat proprietates ſignificantium, & ſignificatorum, dicens, ꝙ voces, & literæ non ſunt eadem apud omnes. Intellectus autem & res ſunt idem apud omnes. Horum igitur quatuor litera eſt ita ſignum ꝙ non eſt ſignatum, ſignificat enim vocem, & non ſignificatur ab alio, & hoc intelligendum eſt de litera in ſcripto. Litera enim, quæ eſt elemẽtum vox eſt, vox autẽ ſignificat & ſignificatur, ſignificat enim intellectum, & rem, ſignificatur autem a literis. Res aũt ſignificatur, & non ſignificat. Intellectus vero ſignificatur, & non ſignificat, proprie loquendo, ſignificatur enim per vocem, nõ autem proprie ſignificat rem, ſed eſt ſimilitudo rei. Vnde non dicit Ariſtoteles ꝙ intellectus ſit nota rei, ſed dicit ꝙ intellectus ſimilitudo rei eſt. Differunt eſſe notam, & eſſe ſimilitudinem, ꝙ enim aliquid ſit nota, hoc habet ſecundum placitum, ſimilitudo non ſecũdm placitum, ſed magis ſecundum naturam. Solet tamẽ dici, ꝙ intellectus eſt ſignum & ſignatum, ſignatum per vocem, ſignum dicunt rei: ſed melius eſt dicere ſicut prędictum eſt. Nam ꝓprie loquendo intellectus non eſt ſignum rei. Dicit. n. philoſophus diffiniens ſignum, ꝙ ſignum eſt ſpeciem ſuam ingerens ſenſui, & aliam relinquens intellectui, tale autem non poteſt eſſe intellectus, paſſiones enim animæ non ingerunt ſpeciem ſuam ſenſui, vt aliud relinquant in intellectu ſiue in potentia intelligibili, paſſiones enim animæ a ſenſu percipi non poſſunt, nõ ergo ꝓprie ſigna dici poſſunt, ſed ſimilitudines, ſicut iam eſt dictũ. Sciendum eſt autem ꝙ quadrupliciter dicitur intellectus. Vno enim modo dicitur intellectus potẽtia intellectiua, quæ eſt nobilior vis aĩæ, & ſic non eſt verus, nec falſus eſt, & iſte appellatur intellectus paſſibilis vel materialis. Scđo modo dicitur intellectus habitus principiorum demonſtratiuorum, ſicut dicit Ariſtoteles. Intellectus eſt habitus principiorum, ſcientia vero concluſionum. Et ſic intellectus ſemper eſt verus. Tertio modo dicitur lux quædam, quæ illuminat intellectum paſſibilem ad intelligendum ſpecies receptas in fantaſmate, & hic appellatur intellectus agens, & talis neque verus neque falſus eſt. Quarto modo dicitur ſpecies rerum extra, quę ſunt in anima, ſicut. n. in ſpeculo ſpecies rerum ſunt, & non res, ſic & in anima. Vnde Ariſtoteles, Lapis non eſt in anima, ſed ſpẽs lapidis eſt in aĩa. Et iſte appellatur intellectus formalis, adueniens enim intellectui materiali informat illum & perficit. Appellatur etiam iſte intellectus, intellectus adeptus, acquiritur. n. per ſenſum in intellectu poſſibili, & hoc quarto modo tantum accipitur hic intellectus, cum dicit ꝙ voces ſunt notæ intellectuum. Et iſtos intellectus vocat paſſiones, vel quia anima in apprehendendo patitur, large ſumpto vocabulo patiendi, ſicut dicimus oculum pati, quando recipit coloris immutationem. Vel forte melius, ideo quia affectationes animæ ſunt. i. qualitates in tertia ſpecie qualitatis, talis enim paſſio, vel intellectus qualitas eſt animæ.

De vocibus ſignificatiuis ad placitum. Cap. XXXIII.

ITaque vox eſt aer tenuiſſimus, ictus plectro linguæ. i. ex volumine linguæ formatus. Vocum alia ſignificatiua, alia non ſignificatiua. Vox ſignificatiua eſt illa, quæ aliquid ſignificat, vt homo. Vox non ſignificatiua eſt illa, quæ nihil ſignificat, vt bu, ba. Significatiuarum alia ſignificat ad placitum, alia naturaliter. Naturaliter eſt illa, quæ a natura procedit, vt gemitus infirmorum, latratus canum. Ad placitum eſt illa quæ ad voluntatem inſtituentis aliquid ſignificat, vt homo, animal. Item ſignificatiuarum ad placitum, alia eſt nomen, alia eſt verbum, alia oratio conſtans ex his. Ariſtoteles in lib. Perher. Nomen eſt vox ſignificatiua ad placitum, ſine tempore, cuius nulla pars ſeparata ſignificat, eſt autem finita & recta: non homo enim, non eſt nomen ſimpliciter, ſed nomen infinitum. Catonis quoque, vel Catoni non ſunt nomina, ſed caſus nominis, quia ſcilicet cum eſt vel fuit, vel erit adiunctum, nec verum, nec falſum ſignificat, nomen vero ſemper ſcilicet rectum. Verbum eſt quod conſignificat tempus, cuius pars extra nihil ſignificat, & eſt ſemper aliorum eorum, quæ de altero dicuntur nota, id eſt ſignum. Eſt etiam finitum & rectum, vt currit, non currit enim verbum non dico, ſed verbum infinitũ, quia ſimiliter eſt in quodlibet quod eſt, vel quod non eſt. Similiter currebat, vel curret, non verbum eſt ſimpliciter, ſed caſus verbi, nõ enim conſignificat præſens tempus, ſed quod illud complectitur. ſ. præteritum & futurum. Oratio eſt vox ſignificatiua ad placitum, cuius partium aliquid ſignificatiuum eſt. Actor. Orationum alia perfecta, quæ fit ex nomine & verbo, & perfectum ſenſum generat in animo auditoris, vt homo currit. Alia imperfecta, quæ imperfectum ſenſum generat in animo auditoris, vt homo albus. Item orationũ perfectarum alia indicatiua, alia imperatiua, alia deprecatiua, alia optatiua, alia coniunctiua, alia infinitiua.

De oratione enunciatiua, quæ eſt propoſitio. Cap. XXXIIII.

ARiſtoteles vbi ſupra. Enunciatiua.i.indicatiua oratio verum vel falſum ſignificat, nam deprecatiua nec vera nec falſa eſt, & exteræ ſimiliter.ſ.optatiua, hortatiua, & huiuſmodi, quæ magis ad Rhetores, & Poetas pertinent, enunciatiua vero ad logicum, quam quidem neceſſe eſt ex verbo, vel ex caſu verbi eſſe. Idem in libro Priorum. Propoſitio eſt oratio affirmatiua, vel negatiua alicuius de aliquo. Hæc autem, aut vniuerſalis, aut particularis, aut indefinita. Boetius vbi ſupra. Propoſitio eſt oratio verum vel falſum ſignificans. Huiuſmodi duæ ſunt ſpecies.ſ.affirmatio, vel negatio. Harum aliæ ſunt vniuerſales, alia particulares. aliæ indefinitæ, aliæ ſingulares. Item propoſitionum, aliæ ſunt prædicatiuæ, quæ.ſ.ſimpliciter proponunt, aliæ conditionales, vt cum prędicatiuæ conditio copulatur, vt ex duabus vna conditionalis efficiatur. Cõditionalium propoſitionum, aliæ ſimplices, quæ.ſ.prædicatiuas habẽt ſui partes, quarum prima antecedens, poſterior conſequens, vt ſi cœlum rotundum eſt, volubile eſt. Aliæ vero coniunctæ, & harum multiplex eſt differentia, de quibus agitur in libris de hypotheticis ſyllogiſmis. Simplicium hypotheticarum quatuor ſunt differentiæ. Aut.n.ex duabus affirmatiuis cathegoricis cõſtant, aut ex duabus negatiuis, aut ex affirmatiua & negatiua, aut econuerſo. Actor. Dicitur hypothetica ab hypo, quod eſt ſub, & theſis ꝙ eſt poſitio, quaſi ſuppoſitiua. Alio modo ab hypotheſis, quod eſt conditio, quaſi conditionalis. Eſt ſciendũ ꝙ ſex ſunt ſpecies hypotheticæ.ſ.conditionalis, copulatiua, disiunctiua, temporalis, localis, cauſalis. Et nota ꝙ per quæ, quæritur de propria qualitate, ſiue de eſſentia ꝓpoſitionis, quæ eſt cathegorica, vel hypothetica. Per qualis, de communi qualitate, quæ eſt affirmatiua vel negatiua. Per quanta, de quantitate cathegoricæ ſolum, eo ꝙ omnis quãtitas eſt penes ſubiectum. Vnde verſus. Quæ ca, vel hyp. qualis ne. vel af. v. quanta per in. ſin. Item propoſitionum alia vna, alia plures. Vna ſic diuiditur, alia primo vna, alia coniunctione vna. Primo vna eſt, quando vnum ſolum ſubijcitur, & vnum ſolũ prædicatur, vt homo eſt animal. Coniunctione vna, quando plura ſubijciuntur, vel prędicantur, ex quibus ſit vnum per eſſentiam, vt aĩal rationale eſt homo, vel vt hic homo eſt animal rõnale mortale. Propoſitio plures, ſic diuiditur, alia coniunctione plures, quando plura coniunguntur ſub vna voce, vt canis currit. Vel alio modo quando plura coniunguntur per vnam coniunctionem, vt Sortes currit & Plato diſputat. Alia vero plures inconiunctæ, quando ſubijciuntur plura, vel prædicantur, ex quibus non ſit vnum per eſſentiam, vt hic Sortes albus, grãmaticus, muſicus currit.

De terminis Cathegoricæ propoſitionis. Cap. XXXV.

ARiſtoteles in lib. priorum. Terminum autem voco in quẽ reſoluitur propoſitio, vt prædicatum, & de quo prædicatur, appoſito, vel diuiſo eſſe, vel non eſſe. Boetius, vbi ſupra. Propoſitionum itaque prædicatiuarum partes, terminos appellamus.ſ.ſubiectum quæ minor terminus eſt, & prædicatum qui maior, vnde & ab huiuſmodi priuilegio prædicatiua propoſitio vocatur. Sæpe tamen euenit, vt hi termini ſibi inueniantur æquales, vt cum dicitur, homo eſt riſibilis. Sed hoc ſemper enim neceſſe eſt, vt ſi inæquales termini ſint, maior ſemper de minore prædicetur. Si vero æquales vterumque conuerſa prædicatione dicatur, vt autem minor de maiore prædicetur, nunquam contingit. Terminos autem voco, nomina, vel verba, quibus propoſitio veſtitur. Sæpe etiam oratio de oratione prædicatur, vt Socrates cum Platone, & diſcipulis de philoſophiæ ratione pertractat. Sic etiam quandoque nomen ſubiectum eſt, oratio prædicatum, aliquando autem econuerſo. Actor. Prædicatiua propoſitio ipſa eſt cathegorica, ſic dicta a cathegorizãdo.i. prædicando. Trahit enim hoc nomen a prædicato, tanquã a digniori parte, huius enim principales partes ſunt ſubiectũ, & prædicatum, & copula, ſecundariæ vero ſunt ſincathegoreumata.i.dictiones conſignificatiuæ.ſ.quæ per ſe non ſignificãt, ſed cum adiuncto, vt præpoſitiones, coniunctiones, &c. Cætera namque cathegoreumata ſunt, vt nomen & verbum. Itaque ſubiectum eſt de quo dicitur aliud.ſ. prædicatum. Prædicatum eſt quod dicitur de alio.ſ.de ſubiecto. Copula eſt inter vtrũq; ligãs ſubiectum & prædicatum. Eſt autem duplex copula.ſ.implicita, vt homo currit, explicita, vt homo eſt animal. Et dicitur cathegorica prædicatiua, & hoc nomen trahit a prędicato.

De ſuppoſitionibus terminorum. Cap. XXXVI.

COnditiones autem terminorum, ſiue partium principaliũ cathegoricæ propoſitionis ſunt ſupponere, appellare, copulare, quorum genus eſt ſignificare. Significare eſt rem aliquam ex inſtructione principali deſignare. Itaque ſuppoſitio eſt alicuius rei ſubſtantiua deſignatio. Subſtantiua dicitur ad differentiam adiectiuorum, quæ deſignat rem ſuam adiacentem, vnde non dicuntur propriè ſupponere, ſed magis copulare. Suppoſitionum alia diſcreta quam.ſ.habet terminus diſcretus, vt Sortes. Alia communis, quam habet terminus communis, vt Homo. Et hæc eſt multiplex. Quædam enim eſt naturalis, quædam accidentalis. Naturalis eſt, quam habet terminus communis, non ab alio ſed virtute propriæ ſignificationis, vt iſte terminus, homo, ſumptus per ſe poteſt ſupponere pro homine, qui eſt, & qui non eſt, ſi dicatur omnis homo: Accidentalis eſt illa, quam contrahit terminus ab extrinſeco, ſicut ab alio reſtringente. Accidentalium alia ſimplex, alia perſonalis. Simplex eſt illa, quam habet terminus communis pro forma cõmuni, non attingendo aliquod inferius, vt cum dicitur, homo eſt ſpecies. Perſonalis eſt illa, quam habet terminus communis, reddens locutionem veram pro aliquo, vel pro aliquibus ſuorum inferiorum. Huiuſmodi ſuppoſitionem dicitur habere iſte terminus, homo, in hac propoſitione, homo currit. Item perſonalium alia confuſa, alia determinata. Determinata eſt illa, quam habet terminus communis, reddens locutionem veram pro aliquo ſuppoſito, vt cum dicitur, homo eſt albus. Confuſa dicitur ſuppoſitio, quando virtute locutionis exigitur, ꝙ terminus teneatur pro omnibus, vel pro pluribus ſuorum inferiorum. Confuſarum alia mobilis, ſiue diſtributiua, alia immobilis. Mobilis eſt illa, quam habet terminus in quo poteſt fieri deſcenſus pro quolibet ſuorum inferiorum. Immobilis dicitur illa, quam habet terminus ſupponens pro pluribus, pro quibus non licet deſcendere. Et hoc patet in hac propoſitione, omnis homo eſt animal. Iſte enim terminus, homo, confuſam & mobilem habet ſuppoſitionem, quia licet ſub eo deſcẽdere ad quodlibet inferiorum hominis. Ille autem terminus, animal, habet ſuppoſitionem confuſam immobilem, quia non poteſt fieri deſcenſus pro quolibet ſuppoſito. Ex iam dictis patet, ꝙ non valet argumentatio iſta, homo eſt ſpecies, ergo aliquis homo eſt ſpecies: immo ſecundum fallaciam figuræ dictionis arguitur, quia a ſimplici ad determinatam. Et ſi obijciat ꝙ particularis, & indefinita conuertuntur. Dicimus, ꝙ verum eſt, ſed hæc propoſitio, homo eſt ſpecies, non eſt indefinita, immo ſingularis, quia homo, nomen proprium eſt ipſius ſpeciei, vnde reſpectu huius prædicati non eſt terminus communis, ſed tanquam terminus diſcretus. Similiter omnis homo eſt animal, ergo animal eſt omnis homo, quia in prima propoſitione, ly animal, confunditur a ſigno, in concluſione vero non, cum ſignũ ſubſequitur, immo determinatè ſupponit pro aliquo, pro quo non contingit recipere veritatem. Et ſciendum ꝙ dicitur pro regula in ſuppoſitionibus, ſignum vniuerſale affirmatiuum terminum ſibi immediate adiunctum confundit mobiliter, tamen poſt mediante compoſitione adiunctum confundit immobiliter, quod patet hic, omnis homo videt animal. Item ſignũ vniuerſale negatiuum, terminum ſibi adiunctum, ſiue mediate, ſiue immediate confundit mobiliter, vnde ſequitur nullus Homo eſt Aſinus, ergo Sortes non eſt hic Aſinus. Per hęc quæ iam dicta ſunt põt ſolui hoc ſophiſma, omnis homo, eſt omnis homo.

De appellationibus. Cap. XXXVII.

APpellatio verò dr̃ quædam ꝓprietas, quæ ineſt termino, eo ꝙ ille poteſt accipi pro aliquo ſuppoſito actu exiſtẽti, vnde differt a ſuppoſitione, eo ꝙ ſuppoſitio eſt indifferẽs reſpectu entium, & non entium Appellatio vero reſpectu entiũ tm̃, vñ ſi dicatur, oĩs homo, ly homo, ſupponit pro oĩ eo, cui põt ineſſe ſua forma, vel potuit, tñ in propoſitione reſtringitur ſuppoſitio, ſicut cum dr̃, oĩs homo currit, ly homo, non põt appellare hoĩem, qui non eſt, ſed hoĩem exiſtentem ſolum, vñ ſuppoſitio cõior eſt, q̃ appellatio. Et ſciendum ꝙ ſuppoſitio termini multipliciter reſtringitur, qñque per qualitatem noĩs adiectiui, qñque per actum participij, qñq; per actum verbi circa terminum implicitum, alio mõ per dr̃as tẽpis. Et ſciendũ, ꝙ reſtrictio, ſiue coarctatio, nihil aliud eſt, q̃ cõis ſuppoſitionis ad minus cõem reſtrictio. De reſtrictione quæ fit per tp̃a dr̃ias, talis datur regula. Terminus cõis non reſtrictus ab alio, ſupponẽs verbo de pñti, non habenti vim ampliandi, ſupponit tm̃ ꝓ eis quæ ſunt, vt ſi dicatur, oĩs hõ currit, ſenſus eſt, oĩs homo ens currit. Et dr̃ non reſtrictus, quia talis terminus põt reſtringi, ita ꝙ non ſupponit ꝓ eis, quæ ſunt, vt ſi dicatur, hõ, qui fuit, non eſt, vel homo, qui non eſt, legit. Non hñti vim ampliandi, dicimus, ꝙ quædam ſunt verba ampliantia, vt hæc.ſ.põt, laudatur, optnat, quilibet in pñti tp̃e, terminus ſupponẽs tali verbo, non reſtringitur ad puros entes, vt ſi dicatur, põt currere, homo ſolet legere, põt.n. iſte terminus homo ſupponere ꝓ hoĩe qui non eſt. Similiter ſi dicat, hõ laudatur, hõ optnatur, vñ hmõi verba dñr ampliare ſuppoſitionẽ terminorũ, qa cũ iſta ſunt verba indifferenter põt ſupponere ꝓ enti & nõ enti, & hoc forte eſt, qa res ſignificata ſaluabilis eſt, tam in non ente, quam in ente, quod

non videtur in alijs verbis. Notandum tamen, ꝙ dicta regula ſolet aſſignari de termino habenti ſufficientiam appellationis, eiuſmodi terminus dicitur habere tria appellata. Vnde ſolet dici, ꝙ terminus communis, non habens ſufficientiam appellationum, retrahitur ad non entia, pro illis ſupponendo. Vnde ſi diceretur, omnis Fenix eſt, vel omnis homo eſt, vnico homine exiſtente, falſum dicitur, cum hmôi termini ſupponant pro non exiſtente, cui non conuenit eſſe. Et hoc dicebant ponêtes, ꝙ ſignum vniuerſale termino cui adiungitur, exigit de neceſſitate tria appellata, qđ tamen non dicimus, quia ſignum vniuerſale nihil aliud ſignificat circa terminum, niſi quoniã vniuerſaliter conſignificat. Vnde ſi habeat plura appellata pro tribus, virtute ſigni actu ſubijcitur, ſi plura non habeat, pro tempore ſolum, ad qđ reſtringitur, nec virtute ſigni vniuerſalis pro alijs non exiſtentibus ſubijceretur, cum hmôi ſignum vniuerſale, circa terminum cui adiungitur nihil aliud exigit, niſi formam vniuerſalem, natam eſſe in pluribus, ſiue actu ſiue potentia, ſicut hæc forma vniuerſalis, homo, ſiue nô ſint actu, ſed per temporis ſucceſſionem, ſicut hoc vniuerſale Fenix. Et valet ſimiliter ſi habeat eſſe in pluribus, & hoc exigente non forma, ſed materia circa quam. Sed materia circa quam, attenditur huiuſmodi forma, vt hmôi vniuerſalia, Sol, Luna. Vnde dicimus, ꝙ iſtæ ſunt veræ, oîs Homo eſt, vnico hoîe exiſtente, oîs Fenix eſt, omnis Sol, omnis Luna, & conſimiles. Item terminus ſupponens verba de præterito, ſupponit indifferenter pro eis, quæ ſunt, vel quæ fuerunt. Apponens vero tantũ ſupponit pro eis, quæ fuerunt. Vnde non ſequitur, poſito ꝙ modo Sortes ſit albus, & nunquam fuerit album, fuit Sortes, ergo Sortes fuit albus, quoniam in prima ly album, indifferêter ſupponit ſiue copulat pro albedine, quæ eſt, vel quę fuit. In concluſione vero ꝓ albedine quæ fuit tantum. Item terminus côis ſupponens verba de futuro, indifferêter ſupponit pro eo, quod eſt, vel erit tantum. Vnde non ſequitur, Album erit Sortes, ergo Sortes erit albus, poſito ꝙ Sortes ſit modo albus, nec amplius erit. Item terminus côis immediate coniunctus ad terminum deſignantem ſpeciale accidens, reſtringitur ſecundum exigentiam qualitatis illius adiuncti, vnde ſi dicimus, homo albus currit, ly homo, reſtringitur ad albos, & ſic de conſimilibus.

De communicantia propoſitionum in terminis.
Cap. XXXVIII.

PRopoſitionum quædam participant vtroque termino, vt omnis homo currit, nullus homo currit, quædam altero tantum, & quædam neutro. Item participantium vtroque termino, quædam participant ad eundem ordinem, quædam ad ordinis conuerſionem, quando de prædicato fit ſubiectum, & ecôuerſo, vt omnis homo eſt animal, quoddam aial eſt homo. Item participantium vtroque termino ad eundem ordinem, quędã ſunt contrariæ, vt vniuerſalis affirmatiua, & vniuerſalis negatiua, de eodem ſubiecto, & de eodem prædicato, ſecundũ vocem & rem, vt omnis homo currit, nullus homo currit. Quædam ſubcontrariæ, vt particularis affirmatiua, & particularis negatiua. Quædam ſubcontrariæ, vt vniuerſalis affirmatiua, & particularis affirmatiua; vel vniuerſalis negatiua, & particularis negatiua. Quædam contradictoriæ, vt vniuerſalis affirmatiua, & particularis negatiua: vt omnis homo currit, quidã homo non currit. Vel vniuerſalis negatiua, & particularis affirmatiua: vt nullus homo currit, quidam homo currit. Lex contrariarum talis eſt, ꝙ ſi vna eſt vera, reliqua erit falſa, & non econuerſo, quia nunquam poſſunt ſimul eſſe veræ, ſed falſæ in contingenti materia. Lex ſubcontrariarum eſt, ꝙ ſi vna eſt falſa, reliqua erit vera, ſed non conuertitur, poſſunt.n. ſimul eſſe verę in materia contingenti, ſed nunquã ſimul falſæ. Et dicuntur ſubcontrariæ, quia ſub contrarijs ponuntur. Lex contradictoriarum eſt, ꝙ ſi vna eſt vera, reliqua erit falſa. Lex ſubalternarum eſt, ꝙ ſi vniuerſalis eſt vera, ſua particularis erit vera, & non conuertitur. Et dicuntur ſubalternæ, eo ꝙ vna alij ſupponitur. Et ſciendum ꝙ triplex eſt materia.ſ. naturalis, in qua prędicatum naturaliter inhæret ſuo ſubiecto, vt homo eſt animal. Contingens, in qua contingenter, vt homo eſt albus. Remota eſt illa, in qua prædicatum nullo modo inhæret ſuo ſubiecto, vt homo eſt aſinus.

De Conuerſionibus, & Aequipollentijs. Cap. XXXIX.

ITem propoſitionum participantium ad ordinis conuerſionem, quædam conuertuntur ſimpliciter, quædam per accidens, quædam per contrapoſitionem conuerſim. Simpliciter eſt, quando de ſubiecto fit prædicatum, de prædicato ſubiectum, manente eadem qualitate, & quantitate, vt nullus homo eſt lapis, nullus lapis eſt homo, quidã hõ eſt aial, quoddã aial eſt homo. Et ſimplex dr̃, quaſi ſine plica. Conuerſio p accidens eſt, quando fit de ſubiecto prædicatum, & econuerſo, manente eadem qualitate, ſed mutata quantitate, vt oîs homo eſt aial, quoddam animal eſt homo. Conuerſio quæ fit per contrapoſitionem, eſt quando fit de prædicato ſubiectum, & ecôuerſo, manente eadem qualitate & quantitate, & terminis finitis mutatis in infinitos, vt omnis homo eſt animal, ergo oẽ non aial, eſt non homo. Vel ſic, quoddam aial eſt homo, ergo quoddã non homo non eſt non aial. Item negatio præpoſita ſigno vniuerſali affirmatiuo, vel particulari, ſemper æquipollet ſuæ contradictoriæ, vt non omnis, quidam non æquipollent, non nullus, quidam non aliquis nullus. Item negatio poſtpoſita ſigno vniuerſali affirmatiuo, vel negatiuo, æquipollet ſuæ contrariæ, vt omnis nonnullus, nullus non omnis. Particulari vero poſtpoſita equipollet ſuæ ſubcontrariæ, vt quidam non, & quidam nô, æquipollent, quidam non, & quædam ſic. Item negatio præpoſita & poſtpoſita æquipollet ſuæ ſubalternę, vt non omnis, non quidam, nonnullus non, quidam non, non aliquis, non omnis. Item negatio præpoſita remouet qualitatem & quantitatem, poſtpoſita vero remouet qualitatẽ tm̃. Vñ verſus. Præ côtradi. poſt ſit côtraria circũ. Pone ſubalterna ſacietq; negatio ſignũ.

De propoſitionibus modalibus. Cap. XL.

PRopoſitio large ſumpta diuidi habet per has dr̃ias, de ineſſe, & modales. De ineſſe eſt illa, quæ aliquid de aliquo, vel aliquid ab aliquo enunciat, ſine modo compoſitionis, vt Socrates currit. Modalis eſt illa, quæ cum modis côpoſitionis aliquid de aliquo, vel aliquid ab aliquo enunciat, vt Sortes currit neceſſario. Modi autem ſunt ſex.ſ. vero, falſo, contingenter, poſſibiliter, impoſſibiliter, neceſſario. Similiter noîa a quibus deſcendunt modi dicuntur.ſ. verum, falſum, &c. Vnde Ariſtoteles non determinauit de illis modalibus, quæ fiunt p modos aduerbiales, vt Sortes currit neceſſario, quia hmôi modales ſunt ex noîe & verbo ſimpliciter, & in hmôi ſubijciunt res, & prædicatur eſſe vel non eſſe, ſicut in propoſitionibus de ineſſe, & propter hoc ſunt enunciationes ſimpliciter. Illæ autem quæ fiunt per modos nominales ſunt enunciationes, ſecundũ quid ex noîbus, & verbis obliquis, & I huiuſmodi modalibus, eſſe vel non eſſe ſunt ſubiecta, modi vero appoſitiones.i. prędicata, vt Sortem currere eſt neceſſarium, & de hmôi modalibus determinat Ariſtoteles in ii. Perihermenias. Et ſciendum ꝙ oîs modalis nominalis eſt ſingularis, quoniam in hmôi modalibus ſubijcitur hoc dictum, quoniam is eſt ſenſus. Sortẽ currere eſt verum.i. hoc dictum vel hoc enunciabile Sortem currere eſt verũ, & ſic de alijs. Item omnis modalis affirmatiua eſt a compoſitione modi, negatiua a negatione modi. Item ſex ſunt modi nominales, de quatuor vltimis modis dicendum eſt, & non de iſtis.ſ. verum, falſum; quoniam propoſitiones, quæ fiunt per hmôi modos conuertuntur cum propoſitionibus, de ineſſe. Vnde bene ſequitur. Sortem currere eſt verum, ergo Sortes currit, & econuerſo Sortem currere eſt falſum, ergo ſortes nô currit, & econuerſo. Alia dr̃ia eſt, quare nô determinat de hmôi, quia non poſſunt conuerti cum modalibus, quæ fiũt per alios quatuor modos. Non enim ſequitur Sortem currere eſt falſum, ergo ſortem currere eſt impoſſibile. Similiter Sortem currere eſt verum, ergo ſortem currere eſt neceſſe.

De lineis earum ſecundum diſtinctionem quatuor modorum.
Cap. XLI.

ET ſciendum ꝙ ſecũ illos quatuor modos quatuor ſunt lineæ. Vna de poſſibili, alia de contingenti, & ſic deinceps. Et ad formãdum primam lineam, talis datur regula. Cuicumque dicto affirmato datur poſſibile, eidẽ attribuitur contingens, ab eodẽ remouetur impoſſibile, & ab eius côtradictoriẽ oppoſito, remouetur neceſſe. Ad formandã ſcđam, datur talis regula. Cuicũq; dicto negato attribuit̃ poſſibile, eidẽ attribuitur contingens, ab eodem remouetur impoſſibile, & ab eius contradictoriẽ oppoſito remouetur neceſſe. Ad tertiam talis. A quocũq; dicto affirmato remouetur poſſibile, ab eodẽ remouetur contingens, eidẽ attribuitur impoſſibile, & eius contradictoriẽ oppoſito attribuitur neceſſe. Ad quartam talis. A quocũque dicto negato remouetur poſſibile, ab eodẽ remouetur contingens, eidem attribuitur impoſſibile, & eius contradictoriẽ oppoſito attribuitur neceſſe. Exemplum omnium pñs figura demonſtrat Poſſibile eſt eſſe, contingens eſt eſſe, non impoſſibile eſt eſſe, non neceſſe eſt non eſſe. Poſſibile eſt non eſſe, contingens eſt non eſſe, non impoſſibile eſt non eſſe, non neceſſe eſt eſſe. Non poſſibile eſt eſſe, non contingens eſt eſſe, impoſſibile eſt eſſe, neceſſe eſt non eſſe. Non poſſibile eſt non eſſe, non contingẽs eſt non eſſe, impoſſibile eſt non eſſe, neceſſe eſt eſſe. Prima & ſcđa ſubcontrariantur.ſ. in ꝙ reddẽtur ſingula ſingulis, & quaſi particulares ſunt. Tertia & quarta côtrariant, & quaſi vles ſunt. Prima & quarta ſubalternæ ſunt, ſcđa vicẽ particularis ſupplet, ſcđa & quarta côtradictarię. Prima & tertia ſimiliter.

De

De Equiuocatione ſingulorum modorum.
Cap. XLII.

PRæterea ſciendum, q̃ eſt poſſibile quoddam cum re & cum actu, vt ſcribentem ſcribere. Quoddam cum re & ante actũ ut non ſcribentem ſcribere. Quoddam ante rem & ante actum, ut antechriſtum currere. Item eſt potentia propinqua, vt hominem uidere & potentia remota, vt hunc hominem eſſe epiſcopum. Impoſſibile quoddam eſt per ſe.ſ.q̃ non potuit, nec poteſt, nec poterit eſſe verum, vt Deum non eſſe. Quoddam per accidens, quod.ſ.non poteſt, nec poterit eſſe verum, potuit tamen, vt me non fuiſſe. Item eſt impoſſibile abſolute, vt Deum non eſſe. Et eſt impoſſibile reſpectiue, vt te non ſedere dum ſedes. Contingens quoque duplex eſt, eſt enim contingens natũ, quod.ſ.magis ſe habet ad unam partem contradictionis, quam ad reliquam, vt hominem caneſcere in ſenectute, & eſt contingens ad vtrũlibet, ſiue vagum ſiue erroneum, quando æqualiter ſe habet ad vtrãque: vt te ſedere, & te non ſedere. Neceſſarium vero multipliciter dicitur. Vno modo idem quod vtile, vt neceſſarium eſt Deo ſeruire. Alio modo ineuitabile, ut neceſſariũ eſt hominem mori. Alio modo familiare, ut iſte homo eſt mihi neceſſarius. Alio modo non ceſſans ab eſſe, & huius duplex eſt.ſ. neceſſarium per ſe, quod non poteſt, nec potuit, nec poterit eſſe falſum, vt Deum eſſe. Et neceſſarium per accidens, quod.ſ.nec poteſt, nec poterit eſſe falſum, potuit tamen, ut Cæſarem fuiſſe. Item eſt neceſſarium quoddam abſolute, ut Deum eſſe, quoddam reſpectiue, ut te ſedere dum ſedes.

De Quæſtionibus. *Cap.* XLIII.

BOetius vbi ſupra. Quæſtio eſt dubitabilis propoſitio, in qua neceſſe eſt omnia fere conſiderari, quæ de propoſitione dicta ſunt. Et in prædicatiua quidem quæſtione dubitatur, an ſubiecto prædicatum inhæreat. In hipothetica vero quæritur an illud, quod antecedit comitetur conſequens. Quæſtionis duæ ſunt ſpecies. Vna ſcilicet Theſis, quæ de re cæteris circunſtantiis nuda quærit ac diſſerat, vt voluptas ne ſummũ bonum ſit. Hæc a nobis propoſitio, vel propoſitum dicitur, & tales maxime a dialecticis ad diſputationem ſumuntur. Altera vero Hipotheſis, quæ ſcilicet perſonis, temporibus, factis, cæteriſque circunſtantiis implicita eſt, vt iure ne Cicero in exiliũ, dubio rei publicę tempore detrudatur, quia in iuſſu populi ciues Romanos interemit, hæc a nobis dicitur cauſa. Quæſtio Theſeos, in quatuor ſpecies diuiditur, uni enim eſt de genere, aut de accidente, aut de proprio, aut de diffinitione. Poteſt autem fieri, & de differentia, ſed tantum eſt de differentia quære re, quantum ſi de genere non dubitetur. Quæſtio vero de eodem diffinitioni aggreganda eſt. Quæſtio autem in comparationem aliquid adducens, in accidentes dubitatione ponenda. Omnis autem quæſtio, vel ex ratione diſſerendi, vel ex naturali, vel ex morali trahit ſpeculationem.

De Argumentis. *Cap.* XLIIII.

ARgumentum eſt ratio, rei dubiæ faciens fidem. Ideo hanc eſſe notiorem quæſtione neceſſe eſt, quia notis ignota probantur. Argumentorum alia ſunt probabilia, & neceſſaria: alia probabilia quidem, ſed non neceſſaria: alia econuerſo. alia vero neutrum. Probabile eſt, quod videtur omnibus, vel pluribus, vel ſapientibus, & his, vel omnibus, vel pluribus, vel maxime notis, atque præcipuis, vel quod unicuique artifici ſecundum propriã facultatem, vt de medicina medico. Neceſſarium eſt, quod vt dicitur ita eſt, & alter eſſe non poteſt. Probabile igitur, & neceſſarium eſt, uc hoc. Si quid cuilibet rei uddatur, hoc totũ magis efficitur. Neque enim quiſquam ab hac propoſitione diſſentiet, & ita ſe habere neceſſe eſt. Probabile, & non neceſſarium eſt, cui facile quidem animus acquieſcit, ſed veritatis non tenet firmitatem, ut ſi mater eſt, diligit filium. Neceſſarium, & non probabile, vt obiectu lunaris corporis euenire ſolis defectum. Neceſſarium neque, nec probabile, vt Dyogenem habere, quæ non perdidit cornua, quoniam id habet quiſque quod nõ perdidit. Et talia quidem, nec argumentã dici poſſunt, quoniã his nulla fides eſt, quæ nec in opinione, nec in veritate conſtituta ſunt. Sed nec illa videntur eſſe argumenta, quæ cum ſint neceſſaria, non tamen auditoribus approbantur, quia ſi ipſe qui iudicat hoc non probat, nec illud quidem probabit, quod ex huiuſmodi ratione conficitur, quoniam ergo rei dubiæ fides non fit, argumentum eſſe non videtur, ſed non eſt ita, huiuſmodi enim aliis argumentis probabilibus ac neceſſariis demonſtrantur, ſicque cognita, & credita ad alterius rei, de qua dubitatur fidem trahuntur. His ergo quibus nondum demonſtrata ſunt, ad aliquid aliud probandum argumentum eſſe non poſſunt. Quæ autem prioribus rationibus eorum fidem ceperunt, ea ſiquidam bigunt, argumenta vocare poſſunt. Quoniam igitur omnis ratio diſſerendi quatuor facultatibus, earum velut opificibus ſubiecta eſt, id eſt Dialectico, Oratori, Philoſopho, Sophiſtæ, Sciendum quòd Dialectico, & Oratori duæ ſpecies argumenti famulantur, ſcilicet probabile, & neceſſarium; probabile, & non neceſſarium. Ambo enim in communi argumentorum materia verſantur, & probabilia ſiue ſint neceſſaria, ſiue non, probabilia tamen ſequuntur. Philoſopho autem demonſtratori ſimiliter duæ, ſcilicet probabile, ac neceſſarium, neceſſarium ac non probabile. Hic enim de ſola veritate pertractat, & ideo ſiue ſint ꝓbabilia ſiue non, non refert, dũmodo non ſint neceſſaria. Quarta uero ſpecies quam, nec argumentum recte dici poſſe monſtrauimus, ſolis Sophiſticis eſt attributa.

De Argumentationibus. *Cap.* XLV.

BOetius ubi ſupra libro ſecundo. Argumentatio eſt argumẽti per orationẽ explicatio. Huius duæ ſunt ſpecies.ſ. Syllogiſmus, & Inductio, Syllogiſmus eſt oratio in qua quibuſdã poſitis, aliud qd dã ꝑ ea, q̃ conceſſa ſunt euenire neceſſe eſt, Inductio eſt oratio ꝑ quã a particularibꝰ ad vniuerſalia fic ꝓgreſſio. Sæpe etiam multorum collecta particularitas, aliud quoddam particulare demonſtrat, vt, ſi neque nauibus, nec curribus, nec agris ſorte præponuntur, nec rebus quidẽ publicis rectores ſorte ducendi ſunt, ſed arte. Quod quidem inductionis genus maxime ſolet eſſe probabile, & ſi non æquam ſyllogiſmo habeat firmitatem. Syllogiſmus enim ab vniuerſalibus in particularia deſcendit, & eſt in eo firma veritas, ſi veris præpoſitionibus cõtexatur. Inductio veró interdum a veritate deficit, ut cum dicitur. Qui ſcit luctari luctator eſt, qui canere cantor, qui ædificare ædificator, ergo qui ſcit malum malus eſt. Mali ſiquidem notitia bono deeſſe non poteſt, virtus enim ſeſe diligit, aſpernaturque contrarium, nec vitari poteſt vitium, niſi cognitum. Sũt & alij duo argumentationis modi, quorum vnus a ſyllogiſmo, alter ab inductione ducit exordium, ſcilicet enthymema, & exẽplum. Enthymema quippe eſt imperfectus ſyllogiſmus, cum.ſ. altera propoſitionum prætermiſſa, feſtinata infertur concluſio, vt homo eſt animal ergo eſt ſubſtantia. Exemplum quoque nõ ex pluribus, vt inductio, ſed ex parte partem approbat, vt oportet a Tullio conſule necari Catilinam, cum a Scipione Gracchus fuerit interemptus. Siue autem enthymema, ſiue inductio, ſiue etiam exemplum, omnes ex ſyllogiſmo ducuntur, & ex eo fidem capiunt, ſicut in prioribus analecticis oſtenditur.

De Locis Dialecticis. *Cap.* XLVI.

ISidorus in lib. Etymologiarum ſecundo, Topica eſt inueniẽdorum argumentorum diſciplina. Boetius in Topycis. Topycorum autem intentio eſt veriſimilium argumentorum copiã demonſtrare, quod vtique fiet de ſignatis, e quibus argumenta probabilia ducuntur. Idem in lib. 2. Locus eſt argumenti ſedes. Sedes autem argumenti partim eſt maxima propoſitio, partim differentia maximæ. Maxima eſt vniuerſalis, ac principalis indemonſtrabilis, ac per ſe nota propoſitio. Quæ ideo locus dicitur, quia ſicut locus naturalis continet corporis quantitatem, ſic & iſta intra ſe tenet concluſionis conſequentiam. Et aliquando quidem in ipſo argumento ſumpta, vt cum dicitur, quod diuturnius bonum eſt, melius eſt eo, quod parui temporis eſt, regnum diuturnius eſt quam conſulatus, ergo melius. Hæc prima præpoſitio maxima eſt, ita enim nota eſt, vt extrinſecus probatione non egeat, & ipſa aliis eſſe probatio valeat. Aliquando vero extra poſita, vt cum dicitur. Inuidus eſt, qui alienis bonis affligitur, Sapiens alienis bonis non affligitur, ergo non eſt inuidus. Hic maxima non uidetur incluſa, ſed tamen vires argumẽtationi ſubminiſtrat. Hęc.ſ.quorum diuerſa eſt diffinitio, ipſa quoque diuerſa ſunt. Quoniam igitur argumentum oportet rei dubiæ facere fidem, id quoque notius ac probabilius eſſe, quàm illud, quod probatur, neceſſe eſt, ut argumentis omnibus illa maximam fidem tribuant, quæ ita per ſe nota ſunt, vt aliena probatione non egeant. Differentia maximæ eſt, qua differt vna maxima ab alia, vt eſt hominis differentia, non enim in eo, quòd maximæ ſunt differunt, ſed in hoc, quod hæc a genere, & illa a diffinitione, &c. Actor. Hic igitur locus ſumitur a terminis ſiue differentijs maximæ propoſitionis, & eſt habitudo inferentis ad illatum. Verbigratia. Locus a diffinitione nihil aliud eſt, quàm habitudo diffinitionis ad diffinitum. Boetius vbi ſupra. Huiuſmodi autem loci vniuerſaliores ſunt ipſis maximis propoſitionibus, ſicut rationalitas homine, ideoque pauciores. Semper enim, quæ vniuerſaliora ſunt pauciora ſunt, & ideo facile ſub ſcientia cadunt, quia non tanti numeri ſunt vt cito a memoria dicentis elabantur. In prædicatiuis inquam quęſtionibus nihil aliud quæritur, niſi an ſubiecto prædicatum inhæreat. Quod ſi ſit, quæritur an inſit ei ut genus, an vt accidẽs,

an vt

an vt proprium, an ut diffinitio, tantum vero ineſſe accidens maxime pertinet. Quod enim, nec ut genus, nec vt proprium, nec vt diffinitio ineſt, & tñ ineſt, vt accidens ineſſe neceſſe eſt.

De Locis extrinſecis, & intrinſecis ſecundum Themiſtium.
Cap. XLVII.

LOcorum igitur quos in maximarum differentia conſtituimus, ſic facienda eſt diuiſio. Horum alij ſunt intrinſeci, qui ſcilicet in terminis in quæſtione poſitis, ideſt prædicato, & ſubiecto ducuntur. Alij extrinſecus aſſumuntur. Alij vero ſunt eorum medij, qui inter vtroſque verſantur, quia.ſ.a terminis partim in quæſtione poſitis, partim extra ſumuntur. Locus intrinſecus duplex eſt, ſcilicet a ſubſtantia, & concomitantibus ſubſtantiam. A ſubſtantia proprie locus eſt a diffinitione, quæ ſubſtantiam integre demonſtrat, huic autem adiungitur locus a deſcriptione, quia deſcriptio ſæpe ponitur veræ diffinitionis vice. Diffinitio quidem genus, & differentias ſumit, deſcriptio vero ſubiecti intelligentiam claudit, quibuſdam accidentibus, & vnam proprietatem efficientibus, vel etiam ſubſtantialibus, præter genus conuenienter aggregatis. His etiam tertius adiungitur ſcilicet a nominis interpretatione, quæ eſt quaſi nominis ipſius diffinitio, vt philoſophia eſt amor ſapientiæ. Locus a concomitantibus ſubſtantiam multiplex eſt, ſcilicet a toto, a parte, a cauſa, ab effectu, ſiue generatione, a corruptione, ab vſibus, a communiter accidentibus. Totum autem dupliciter dici ſolet, ſcilicet totum vniuerſale, vt genus, & totum integrale. Licet autem non ſolum in ſubſtantijs, verumetiam in quantitate, in tempore, in loco, & in modo, totum partes quoque reſpicere. Cauſa vero quadruplex eſt, ſcilicet efficiens, materia, forma, finis. Locus etiam extrinſecus multiplex eſt, ſcilicet a rei iudicio, ideſt ab auctoritate, a ſimili, a maiori, a minori, a proportione, ab oppoſitis, a tranſſumptione. Horum ſinguli proprias habent maximas, verbigratia. De rei iudicio talis datur maxima. Quod omnibus, vel pluribus, vel doctis videtur hominibus, ei contradici non oportet. De proportione vero talis. Quod in vnaquaque re euenit, id in eius proportionali euenire neceſſe eſt. Oppoſitorũ genera ſunt quatuor, de quibus ſupra. Locus medius triplex eſt ſcilicet a caſibus, a coniugatis, a diuiſione. Caſus eſt alicuius nominis principalis inflexio in aduerbium, vt a iuſtitia, iuſte. Coniugata dicuntur, quæ ab eodem diuerſo modo deducta fluxerunt, ut a iuſtitia iuſtus.a.um. Ex quibus omnibus in promptu argumenta ſunt. Diuiſio autem omnis, aut negatione fit, vt omne animal, aut habet pedes, aut non habet, Aut partitione, ut omnis homo, aut eſt ſanus, aut æger, & ex utroque genere fiũt argumentationes. Fit autem vniuerſaliter diuiſio vel generis in ſpecies, vel totius in partes, &c. Et Græci quidem Themiſtij diligentiſſimi ſcriptoris, ad intelligentiæ facultatem omnia reuocantis, talis eſt locorum diuiſio.

De Alio modo diuidendi locos ſecundum alios.
Cap. XLVIII.

ACtor. Eſt alia diuiſio locorum iuxta Marcum Tullium, quam Boetius ponit, & Iſidorus in libro. Etymo. in hunc modum. Iſidorus vbi ſupra. Diuiſio Topicorum, ſiue locorum, ex quibus argumenta ducuntur triplex eſt. Nam alia eſt in coipſo de quo agitur hærens alia quæ dicuntur effecta, quę quodammodo ex rebus alijs tracta noſcuntur, alia quæ aſſumuntur extrinſecus. Argumenta, quæ in eoipſo de quo agitur hærent, in tribus diuiſa ſunt, prima a toto, ſecunda a parte, tertia a nota. Effecta argumenta ſunt, quæ quodammodo ex rebus alijs tracta noſcuntur. Sunt autem numero quatuordecim, ideſt a genere, a ſpecie, a ſimili, a differentia, a contrarijs, ſcilicet a conſequentibus, ab accidentibus, a repugnantibus, a coniugatis, a cauſis, ab effectis, a comparatione. Quę triplex eſt, ſcilicet maiorum, minorum, parium. Item argumenta, quæ dicuntur extrinſecus, quæ Græci Tegnos, ideſt artis expertes vocant, ut eſt teſtimonium. Teſtimonium uero conſtat ex re, ac diuiditur quinque modis, primo ex perſona, ſecundo ex naturæ auctoritate, tertio ex temporibus auctoritatum, quarto ex dictis factiſque maiorum, quinto ex tormentis. Teſtimonium omne eſt, quod ab aliqua externa re ſumitur, ad faciendam fidem. Perſona vero qualiſcumque eſt, quæ teſtimonij pondus habet ad faciendam fidem, ſed morum probitate debet eſſe laudabilis. Naturæ auctoritas eſt, quæ maxima uirtute conſiſtit. Teſtimonia multa ſunt, quæ afferunt auctoritatem, ideſt ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, vſus, neceſſitas, & concurſio rerum fortuitarum. A dictis factiſque maiorum petitur fides, cum Priſcorum ſacta, dictaque commemorantur. A tormentis fides præbetur, poſt quæ nemo creditur velle mentiri.

De Oppoſitis. Cap. XLIX.

COntrariorum genera quatuor ſunt, quæ Ariſtoteles antiċimena.i.oppoſita vocat. Primum genus eſt contrariorum, quod iuxta Ciceronem diuerſum uocatur pro eo, quod tantum contraria ſibi opponuntur, vt non eorum ſint quibus opponuntur vt ſapientia, ſtultitia. Quod genus in tres ſpecies diuiditur. Nam ſunt quædam eius quæ medium habent, & ſunt quæ ſine medio ſunt, & quædam ſunt quæ medium habent, & tamen ſine nomine ſunt, niſi vtrumque vocabulum ei creet. Candidum, & nigrum medium hẽnt: quia inter eos ſæpe color pallidus vel ſuſcus inuenitur. Sine medio ſunt quotiens vnum de duobus accidit, ut ſanitas, uel infirmitas, horum nihil eſt medium, ea autem quorum media ſine nomine ſũt, vt infelix, medium habent, non felix. Secundum genus eſt relatiuorum, quæ ita ſibi opponuntur, ut ad ſe conferantur, ſicut duplũ ſimplum. Tertium genus eſt oppoſitorum habitus uel orbatio, quod genus Cicero priuationem vocat, qua oſtendit aliquid quempiam habuiſſe, vnde priuatus eſt, cuius ſpecies ſunt tres. Quarum prima eſt in re, ſecunda in loco, tertia in tempore congruo. In re, ut cæcitas, & viſio in oculis. In loco, vt cæcitatis, & viſionis in oculis locus eſt. In tempore congruo, vt infantem nõ dicere, ſine dentibus eum, cui dentes adhuc ætas paruũ negauit: non eſt enim priuatus dentibus, quos nondum habuit. Quartũ vero genus ex confirmatione, & negatione opponitur, ut Sortes diſputat, Sortes non diſputat, quod genus quartum multum habet apud dialecticos conflictum, & appellatur ab eis valde oppoſitum, ſiquidem & tertium non recipit. Nam ex illis quædam habere tertium poſſunt, vt in contrarijs candidum, & nigrum. Tertium eſt nec candidum, nec nigrum, ſed fuſcum, vel pallidum. In relatiuis quoque, vt multa & pauca, tertium eius, nec multa nec pauca, ſed mediocria. In habitu vel orbatione, ut uiſio & cæcitas, tertium eſt nec cęcitas nec viſio, vt lippitudo: hoc ergo legit non legit, tertium nihil habet.

De Syllogiſmis, & eorum figuris. Cap. L.

SEquuntur dialectici ſyllogiſmi, vbi totius artis eius vtilitas, & virtus oſtenditur. Quorum concluſio plurimum lectorem adiuuat, ad veritatem inueſtigandum, tantum ut abſit illi error decipiendi aduerſarium, per ſophiſmata falſarum concluſionum. Boetius vbi ſupra. Syllogiſmus eſt oratio, in qua quibuſdam poſitis & conceſſis, aliud quiddam, per eaipſa quæ conceſſa ſunt. neceſſe eſt euenire. Syllogiſmorum alij ſunt Cathegorici, qui.ſ. omnibus prędicatiuis propoſitionibus texuntur. Alij, vero Hipothetici, quorum.ſ. propoſitiones conditione præmiſſa nectuntur. Actor. Omnis ſyllogiſmus fit ex duabus propoſitionibus ante cõcluſionẽ, ex tribus terminis, quorũ vnus vocatur maior extremitas, alius medius, alius minor. Medius eſt, qui bis ſumitur ante concluſionem. Tres ſunt figuræ ſyllogiſmorum. Prima eſt quando id quod ſubicitur in prima, prædicatur in ſecunda: ut omnis homo eſt animal, Sortes eſt homo, ergo Sortes eſt animal. Secunda eſt, quando id quod prædicatur in prima prædicatur in ſecunda, vt nullus homo eſt lapis, omnis margarita eſt lapis, ergo nulla margarita eſt homo. Tertia eſt quando id quod ſubicitur in prima, ſubicitur in ſecunda; vt omnis homo eſt animal, omnis homo eſt riſibilis, ergo quoddam riſibile eſt animal. Prima continet.ix. modos, quorum quatuor cõcluduntur directè, quinque indirectè. Directa concluſio eſt, quando maior concluditur de minori. Indirecta quando minor de maiori. Secunda cõtinet quatuor, & concluduntur directè. Tertia continet ſex, qui ſimiliter directè concluduntur. De quibus ſunt hi verſus. Barbara, celarent, darij, ferio, baralyptõ. Celantes, dabitis, ſapeſmo, friſeſomorum. Ceſare, camelles, feſtino, baroco, darapti. Felapton, diſamis, datiſi, brocardo, feriſon. Et ſciendum, quod omnes alij modi, quatuor primis reducũtur in hos quatuor, ductu poſſibili, excepto quarto ſecundæ, & quinto tertiæ, qui reducitur p impoſſibile. Et ſciendum eſt; q̃ omnis modus deſignatus per dictionem incipientem a b, debet reduci ad Barbara. a. e. ad Cælarent. a d. ad Darij, &c. quod patet per hos verſus. In ſibi conſimilem vult litera quæque reduci. Ductu poſſibili, baroco brocardo remotis. Item ſciẽdum eſt q̃, a, denotat vniuerſalem affirmatiuam. e. vniuerſalem negatiuã. i. particularem affirmatiuam. o. particularem negatiuam. ſ. ſimplicem conuerſionem, p. conuerſionem per accidẽs, in ordinis trãſmutationem c. reductionem per impoſſibile. Item ſciẽdum eſt, quod ex puris particularibus, vel indefinitis non contingit ſyllogizare, ſimiliter nec ex puris negatiuis. Iſidorus ubi ſupra. Itaque formulæ cathegoricorum, ideſt prædicatiuorum ſyllogiſmorum ſunt tres. Modi vero ſyllogiſmorum hipotheticorum, qui ſunt cum aliqua concluſione ſunt ſeptem. Primus modus eſt: Si dies eſt lucet, eſt autem dies, lucet igitur. Secundus modus eſt. Si dies eſt lucet, non lucet, non eſt ergo dies. Tertius modus eſt ita, Non & dies eſt, & non lucet, at quia dies eſt, lucet igitur. Quartus modus, ita eſt aut dies eſt aut nox, at quia dies eſt, nox igitur non eſt. Quintus modus eſt ita, Aut dies eſt aut nox, at

quia

quia nox non eſt, dies igitur eſt. Sextus modus eſt ita, Non & dies eſt, & non lucet, dies autem eſt, nox igitur non eſt. Septimus modus eſt ita, Non & dies eſt, & nox, at quia nox non eſt, dies igitur eſt.

De Quatuor ſpeciebus ſyllogiſmi. Cap. LI.

ARiſtotiles in Topicis. Syllogiſmus eſt oratio in qua quibuſdam poſitis aliquid aliud, per hæc, quæ poſita ſunt, ex neceſſitate accidit. Huius ſpecies ſunt quatuor. Prima eſt demonſtratio, ſcilicet ſyllogiſmus ex primis, & veris, aut ex talibus, quæ per aliqua prima, & vera, quæ circa ipſa eſt, cognitionis principium ſumpſerunt. Sunt autem prima, & vera, quæ nõ per alia, ſed per ſeipſa fidem habent. Non enim oportet in diſciplinalibus principiis inquirere propter quid, ſed vnumquodq; principiorum ipſum eſſe fidem. Secundus eſt dialecticus ſyllogiſmus, qui ſcilicet ex probabilibus eſt ſyllogizatus. Probabilia vero ſunt, quæ videntur omnibus, vel pluribus vel ſapientibus, & his vel omnibus vel plurib⁹, vel maxime notis, vel præcipuis. Tertius eſt litigioſus, qui ſcilicet ex his, quæ videntur probabilia, non ſunt autem, & qui ex probabilibus, aut ex his, quæ vidẽtur probabilia eſt apparens. Et horum quidem primus litigioſus, & ſyllogiſmus dicatur. Reliquus verò litigioſus eſt ſyllogiſmus. Syllogiſmus autem non, quia videtur quidem ſyllogizari, non autem ſyllogizatur. Quartus falſigraphus, qui ſcilicet ex primis veris, nec ex probabilibus, ſed ex his, quæ conueniunt alicui diſciplinæ, non tamen ex veris paralogiſmum facit, vt in geometria, & in cæteris.

De Syllogiſmo demonſtratiuo, & eius materia. Cap. LII.

IDem in libro. Poſteriorum. Demonſtrationẽ voco ſyllogiſmum facientem ſcire. Scire autem opinamur vnumquodq; ſimpliciter, & non ſophiſtico modo (quod eſt ſecundum accidens) cum causam arbitramur cognoſcere propter quam res eſt, & quoniam illius eſt cauſa, & quia non eſt contingens aliter ſe habere. Neceſſe eſt igitur demonſtratiuam ex veris quidem eſſe, & primis, & immediatis, & notioribus, & prioribus, & cauſis concluſionis, huiuſmodi enim principia propria ſunt ei, quod ſic demonſtratur, & ſine his non erit demonſtratio. Ex veris igitur oportet eſſe, quia quod non eſt, non eſt ſcire. Ex primis autem, & ex indemonſtrabilibus, quia non ſciet, non habẽs ipſorum demonſtrationem. Cauſas quoque, & notiores, & priores oportet eſſe, Cauſas quidem, quia tunc ſcimus cum cauſas cognoſcimus, & ſi vere cauſæ ſunt, priores, & notiores exiſtunt. Priora autem, & notiora dupliciter ſunt quo ad nos, quæ ſenſui, proxima ſunt, ſcilicet ſingularia, hæc vero quæ longius, ſcilicet vniuerſalia. Ex primis quidem eſt, quod ex principiis propriis eſt, idem enim primum dico, & principium. Eſt autẽ principium demonſtrationis, propoſitio immediata. Immediata vero eſt, qua non eſt altera prior. Idem in libro Priorum. Differt autem demonſtratiua propoſitio a dialectica, quia demonſtratiua, quidem ſumptio eſt alterius partis contradictionis, nõ enim interrogat, ſed ſumit qui demonſtrat. Dialectica vero interrogatio contradictionis eſt. Nihilque diſtat vt fiat vtriuſque ſyllogiſmus, nã & qui demonſtrat, & interrogat ſyllogizat, ſumẽs aliquid de aliquo eſſe, vel non eſſe, quare ſyllogiſtica quidem erit propoſitio, ſimpliciter affirmatio, vel negatio alicuius de alio. Demõſtratiua vero, ſi vera ſit, & per primas propoſitiones ſumpta. Dialectica autem percuntanti quidem interrogatio cõtradictionis, ſyllogizãti vero ſumptio apparentis, & probabilis. Itẽ in lib. Poſteriorum. Demonſtratiua igitur determinate alterũ ſumit, quoniam verum eſt. Enunciatio vero quamlibet contradictionis partem. Contradictio autem eſt oppoſitio, cuius non eſt medium ſecundum ſe. Immediati autem principii ſyllogiſtici, ſupra, alteram partem, quam non eſt, monſtrare, nec neceſſe eſt habere ad docendum, aliquid poſitionem dico. Quam vero neceſſe eſt ad quodlibet diſcendum habere, dignitatem, vel maximam propoſitionem voco. Poſitionum autem, illa quidẽ, quæ quamlibet partium enunciationis accipit, vt cum dicitur, aliqd eſſe, vel non eſſe, ſuppoſitio eſt. Quæ vero ſine hoc diffinitio. Diffinitio namque poſitio eſt. Ponit enim arithmeticus vnitatem eſſe hoc indiuiſibile ſecundum quantitatem. Suppoſitio autem non eſt, id enim quod quid eſt vnitas, & eſſe vnitatem, non eſt idem. Quoniam autem in demonſtratione, & credere, & ſcire rem neceſſe eſt. non ſolum præcognoſcere prima, aut omnia, aut quædam, ſed magis cognoſcere, ſemper enim propter quod eſt vnumquodque, illud magis, vt propter, quod amamus, illud magis amicum eſt. Quare ſi quid ſcimus per prima, illa ſcimus, & credimus magis, quam poſteriora propter illa. Quoniam autem impoſſibile eſt aliter ſe habere id, cuius ſimpliciter ſcientia, vtique neceſſarium erit hoc ſcibile, quod eſt ſecundum demonſtratiuam ſcientiam, hoc eſt quam habemus in habẽdo demonſtrationem. Ex neceſſariis itaque ſyllogiſmus eſt demonſtratio. Accipiendum eſt igitur ex quibus, & qualibus demonſtrationes ſunt.

De Hoc, quod eſt de omni, & per ſe, & vniuerſale. Cap. LIII.

DE omni, quidem hoc dico, quod non in quodam eſt, & in quodam non, nec aliquando ſic, nec aliquando non, vt de omni homine animal, quia ſi verum eſt dicere hominem, & animal, & ſi alterum nunc, & alterum. Nam & inſtãtias ſic proferimus interroganti de omni, ſcilicet aut ſi inde in quodam non, aut ſi aliquando non. Per ſe autem ſunt, quæcumque ſunt in eo, quod quid eſt, vt triangulo ineſt linea, & lineæ punctum, ſubſtantia enim ipſorum ex his eſt. Item quæcumque inſunt in ratione, dicenti, quid eſt, vt lineæ ineſt rectum, & circulare, numero par, & impar, & yſocheles, quod eſt æquilaterum, & altera parte longius. Quæcumque vero neutraliter inſunt, accidentia ſunt, vt muſicum, vel album animali. Item per ſe ſunt, quæ non de ſubiecto alio quodam dicuntur, vt ambulans, cum alterum quoddam ſit ambulans, & album · ſubſtantia vero, & quæcumque hoc aliquid ſignificant, non alterum aliquid ſunt, quam quod veræ ſunt, quæ quidem igitur non de ſubiecto ſũt per ſe dico. Quæ verò de ſubiecto accidentia. Item per ſe eſt, quod propter ipſum vnicuique ineſt, ſcilicet tanquam effectus cauſæ, vt interfectione interiſſe. Quod autem non propter ipſum ineſt, accidẽs eſt, vt me ambulãte choruſcare. Quæ ergo dicuntur in ſimpliciter ſcibilibus per ſe, ſic ſunt ſicut in eſſe prędicantibus, aut in eſſe propter ipſa, quæ inſunt ex neceſſitate. Vniuerſale autem dico, quod cum ſit de omni, & per ſe eſt, & ſecundum quód ipſum eſt. Quęcumque igitur vniuerſalia ſunt, ex neceſſitate rebus inſunt. Per ſe autem, & ſecundum qoód ipſum eſt, idem eſt, vt per ſe ineſt lineæ punctum, & rectitudo, quia ſecundum quod linea eſt. Quæ autem per ſe inſunt, neceſſario rebus inſunt.

Quòd Demonſtratio ſit ex neceſſariis, & propriis. Cap. LIIII.

EX veris quidem eſt, & non demonſtrantem ſyllogizarẽ, non autem ex neceſſariis, hoc enim proprium eſt demonſtrãtionis. Vnde & inſtantias ita ferimus ad opinantes demonſtrare, quoniam non ſit neceſſe, ſed opinantur aliter contingere, nam corrumpetur vtique medium, niſi ſit neceſſariũ, quare ſyllogizans habebit quidem rationem, neſcit autem, quia qđ corrumpi contigit, poſſibile eſt, & contingens. Eſt autem neceſſarium ex non neceſſariis ſyllogizare, ſicut verum ex non veris, non autem econuerſo, vnde cum non eſt neceſſaria concluſio, nec medium poſſibile eſt eſſe neceſſarium. Quoniam igitur, quod ſcit aliquis demonſtratiue, oportet ex neceſſitate ineſſe, patet quód & per medium neceſſarium oportet habere demonſtrationem, aut ſi non, nec ſciet propter quid, nec quia neceſſe eſt illud eſſe, ſed aut opinabitur neſciens, aut neque opinabitur. Accidentium autem non per ſe, non eſt demonſtratiua ſciẽtia, non enim neceſſaria ſunt, quæ contingit non eſſe, quare non eſt neceſſe concluſionem eorum ſcire propter quid ſit, etiã ſi ſemper ſint, non autem per ſe, propter quid enim ſcire, eſt per cauſam ſcire, propter ipſum ergo oportet medium tertio, & primũ medio ineſſe, non eſt autem ex alio genere in aliud deſcendentem, demonſtrare, vt geometricum in arithmeticam. Tria ſunt enim in demonſtrationibus. Vnum quidem quod demonſtratẽ, concluſio, ideſt paſſio, quæ probatur de ſubiecto, & ineſt ei per ſe. Aliud vero dignitates ex quibus eſt demonſtratio. Tertium vero ſubiectum cuius paſſiones, & per ſe accidentia oſtendit demonſtratio. Ex quibus igitur ſubiectis demonſtratio ſit, illa eadem eſſe contingit, quorum autem alterum genus eſt, ut arithmeticæ, & geometriæ nõ eſt demonſtrationem conuenire, nam arithmetica ſemper habet genus proprium, circa quod eſt demonſtrare, & aliæ ſimiliter. Quare ex eodem genere neceſſe eſt media, & vltima eſſe, ꝓpter hoc geometrię non eſt demõſtrare quod contrariorum eadem ſit ſcientia, nec alterius ſcientiæ, qđ alterius eſt, niſi forte ſic ſe habeant ad inuicem, quod altera ſit ab altera, vt perſpectiua ad geometriã, & conſonantia ad arithmeticam. Manifeſtum eſt autem ſi ſint propoſitiones vniuerſales (ſcilicet de omni & per ſe, &c.) ex quibus eſt ſyllogiſmus, ꝙ neceſſe eſt, & concluſionem eſſe perpetuam huiuſmodi demonſtrationis, & ſimpliciter, vt eſt dicere demonſtrationis, non eſt ergo corruptibilium demonſtratio, neque ſcientia ſimpliciter, ſed ſecundum accidens. Similiter autem ſe habet de diffinitione. ſ. ꝙ habet neceſſitatem ſiue perpetuitatem, quoniam diffinitio quidem eſt, aut principium demonſtrationis, aut demonſtratio poſitione differens, aut concluſio quædam demonſtrationis. Eorum etiam, quæ ſæpe ſiunt, demonſtrationes & ſcientiæ ſunt, vt lunæ defectus. Actor. Ad hoc talis poteſt fieri demonſtratio.

ſtratio. Omne luminoſum, priuatum lumine terræ obiectu deficit, luna eſt luminoſum, &c. ergo luna deficit. Hic ſi reſpicias ad naturam ſubiecti, quod eſt luna, neceſſaria eſt demonſtratio. Reſpiciendo autem ad naturam paſſionis, quæ eſt deficere, demonſtratio eſt ſecundum quid. Et hoc exponit Ariſto. in textu dicens, quòd ſecundum quòd huiuſmodi ſunt ſemper ſunt. Inquantum autem non ſemper, ſecundum partem ſunt, ideſt ſecundum aliquam partem temporis.

De Facultate inueniendi medium, & de numero quæſtionum. Cap. LV.

ITem in textu. Solertia eſt ſubtilitas quædam medii inueniendi, in non perſpecto tempore, ideſt ſubito, vt ſi quis vidit, quod luna ſemper habet ſplendorem ad ſolem, ſtatim intellexit propter quid hoc ſit, ſcilicet quòd id illuſtratur a ſole. Aut videns pauperem diſputantem cum diuite, cognouit quoniam accommodatum eſt, omnis enim cauſas medias videns, cognouit & vltimas. Idem in 2. libro. Quæſtiones autem ſunt æquales numero, his quæcumque vere ſcimus. Quærimus autem quatuor, quia eſt, propter quid eſt, ſi eſt, quid eſt. Cum enim vtrum hoc ſit, an non ſit, quærimus, in numerum ponentes (vt vtrum ſol deficiat an non) ipſum, quia quærimus. Cum autem ſcimus ipſum quia, propter quid quærimus. Quædam autem & alio modo quærimus, vt ſi eſt, aut non eſt Centaurus, aut Deus. Cognoſcentes autem quia ſit, quid igitur ſit quærimus. Hæc igitur, & tot ſunt quæ quærimus, & quæ inuenientes ſcimus. Cum enim quærimus, quia eſt, aut ſi eſt, quærimus vtrum ſit medium ipſius an non. Cum autem propter quid, aut quid eſt, tunc quærimus, quid ſit medium. Dico autem, quia eſt, aut ſi eſt, in parte aut ſimpliciter: in parte quidem, vt vtrum luna deficit, ſimpliciter autem, vt ſi eſt, aut non eſt luna. In omni itaque quæſtione contingit quærere, aut ſi eſt medium, aut quid eſt mediũ. Cauſa autem, & medium idem eſt.

De Syllogiſmo dialectico. Cap. LVI.

IDem in lib. Topicorum primo. Dialecticus ſyllogiſmus eſt ille, ſicut dictum eſt, quoniam ſcilicet ex probabilibus ſyllogizatus eſt. Eſt autem dialectica vtilis ad tria, ſcilicet ad exercitationem, vt poſſimus facile ad propoſitum argumentari. Itẽ ad obuiationes, vt diſputando poſſimus falſa improbare. Item ad ſecundum philoſophiam diſciplinas, quia potentes ad vtraque dubitare, id eſt vtramque partem contradictionis rationes adducere, facile in ſingulis ſpeculabimur verum, & falſum. Valet etiam ad prima, & principia eorum, quæ ſunt circa vnãquãque diſciplinam probanda, ſcilicet. Et hoc eſt proprium, vel maxime conueniens dialecticæ. Cum enim inquiſitiua ſit, ad omnium methodorum principia viam habet, habemus autem perfecte methodum, ideſt artem, quando ſimiliter habemus, ideſt ſufficienter, ſcilicet quantum ad nos, licet non ſemper quantũ ad alterum. Nõ enim Rhetor omnimodo perſuadebit, nec Medicus ſemper ſanabit, ſed ſi nihil omiſit ex contingentibus, ſufficienter eum diſciplinam habere dicemus. Conſiderandum eſt igitur ex quibus eſt methodus, ideſt ars dialectica, hoc eſt ex quibus ſiunt orationes, & ad quot, & ad quæ problemata, & quomodo abundemus his. Orationes ſi quidem, ideſt diſputationes dialecticæ ſiunt ex propoſitionibus. Syllogiſmi autem de problematibus, ideſt ad problemata, ſcilicet ad vtrãque partem contradictionis probandam, vel improbandam, quam continet problema.

De Propoſitionibus, & Problematibus. Cap. LVII.

SVnt autem æqualia numero propoſitiones, & problemata. Nam ex omni propoſitione problema facies tranſſumpto modo, ideſt adiuncta nota dubitandi, cum aduerbio negandi. Verbigratia, ſi dico, Putas ne animal greſſibile bipes, ſit hominis diffinitio, propoſitio eſt. Si autem dico, vtrum animal greſſibile bipes diffinitio eſt hominis, an non, problema ſit, ſimiliter & in aliis. Sunt enim propoſitionum, & problematum genera quatuor, nam omnis propoſitio, & omne problema, aut terminum, aut genus, aut proprium, aut accidens indicat. Eſt autem terminus, ideſt diffinitio, & oratio, quid eſt eſſe ſignificans. Genus eſt, quod de pluribus, & differentibus ſpecie, in eo, quod quid eſt prædicatur. Proprium eſt, quod quidem non indicat, quid eſt eſſe, ſoli autem ineſt, & conuerſim prædicatur de re. Accidẽs eſt, quod nihil prædictorum eſt, ineſt autem rei. Idem accidens eſt, quod contingit vnicuilibet ineſſe, & non ineſſe. Quod autẽ ex his, & per hæc, & ad hoc ſint orationes dialecticæ, vna quidem fides eſt per inductionem. Conſiderans enim vnamquamque propoſitionum, & problematum, videbit aut a diffinitione, aut a proprio aut genere, aut ab accidente eſſe factam. Alia quoque fides eſt per ſyllogiſmũ. Neceſſe eſt enim, omne quod de alio prædicatur, aut conuerſim prædicari, aut non. Si cõuerſim, aut ſignificat, quid eſt eſſe, & ſic eſt diffinitio, aut non, & ſic eſt proprium. Si autem non cõuerſim, aut eſt ex his, quæ in diffinitione ſubiecti dicuntur, & ſic eſt genus, aut differentia, aut non ex his, & ſic eſt accidens. Differentia vero generalis, cum genere collocanda, vel ordinanda eſt. Dictæ autem quatuor differentiæ in decem prædicamentis ſunt, & omnis ab his propoſitio facta, aut quid eſt, aut quale, aut quantum, aut aliquid aliorum ſignificat, nam quando poſito homine in ſubiecto dixerit quis, quod poſitum eſt eſſe hominem, & quid eſt dicit, & ſubſtãtiam ſignificat. Quando vero albo colore poſito, dixerit quòd poſitum eſt, album eſſe, vel colorem, quid eſt dicit, & quale ſignificat, ſimiliter, & de cæteris.

De Diffinitione vtriuſque prout ſpectant ad dialectica. Cap. LVIII.

NOn autem omnem propoſitionem, nec omne problema dialecticam eſſe ponendum eſt. Sed propoſitio dialectica eſt interrogatio probabilis, aut omnibus pluribus, aut ſapientibus, & his vel omnibus, vel pluribus, vel maxime notis non extranea. Sunt etiam dialecticæ propoſitiones illæ, quæ ſimiles ſunt probabilibus, vt ſi probabile eſt, contrariorum eandem eſſe diſciplinam, & ſenſum eundem, contrariorum eſſe probabile apparebit, & ſi vnam eſſe Grammaticam, & Muſicam vnã, hæc enim ſimilia ſunt. Item illæ, quæ probabilibus ſunt contrariæ, ſecundum contradictionem protenſæ ſupra, ſecundum eſſe vel non eſſe, ſecundum prædicata, vel ſubiecta. Vt ſi probabile eſt, quoniam amicis oportet benefacere, probabile eſt, quoniã amicis non oportet malefacere, ſecundum contrariorum contradictionem. Item quæcumque opiniones ſunt ſecundum artes inuentæ, propoſitiones ſunt dialecticæ, ſcilicet cum ponit aliquis ea, quæ videntur his, qui in arte probati ſunt. Verbigratia, de his quæ in geometria, vt geometer, de his, quæ in medicina, vt medicus. Problemata autem dialecticum, eſt ſpeculatio contẽdens electionem, vel fugam, vel ad veritatem ſcientiam, aut vt ipſum, aut vt adminiculans, aut aliquid aliud huiuſmodi. Quędam enim vtile eſt ſcire ad eligendum vel fugiendum, vt vtrũ voluptas fugienda ſit, an non. Quædam vero ipſa quidem per ſe ad neutrum horum, ſed adminiculantia ſunt, ad aliquod taliũ, plurima enim per ſe ſcire non volumus. Propter alia autem, vt per hæc alia cognoſcamus. Sunt autem, & problemata, de quibus contrarij ſiunt ſyllogiſmi, quia dubitationem habent, vtrũ ſic ſe habeat res an non. Poſitio eſt extranea opinio alicuius notorum, ſecundum philoſophiam. Eſt ergo poſitio, quidem problema, non autem omne problema poſitio eſt, quia problemata quædam ſunt, de quibus neutro modo opinamur. Nec oportet dialecticum omne problema, nec omnem poſitionem conſiderare, ſed ea de quibus dubitabit aliquis rationis, ideſt certitudinis indigentium, & non pœnę, vel ſenſus, nã qui dubitat vtrum oporteat Deum vereri, & parentes honorare, vel non, pœnę indiget, qui vero vtrum nix ſit alba, vel non, ſenſus, neque ergo quorum propinqua demonſtratio eſt, neque quorum valde longe.

De Inſtrumentis abundandi ſyllogiſmis. Et primo de propoſitionibus eligendis. Cap. LIX.

RAtionum dialecticarum ſpecies ſunt duæ, ſcilicet inductio & ſyllogiſmus. Inductio eſt a ſingularibus ad vniuerſalia progreſſio. De ſyllogiſmo vero, quid ſit, iam ſuperius dictum eſt. Inductio quidem veriſimilior eſt, & planior, & ſecundum ſenſus notior, & pluribus communis. Syllogiſmus autem violentior, & ad contradictionem efficatior. Inſtrumenta autẽ per quæ abũdemus ſyllogiſmis, ſcilicet ſunt quatuor. Vnum, ſcilicet propoſitiones ſumere, ideſt eligere. Secundum vero quotiens, ideſt quot modis vnumquodque dicitur poſſe diuidere. Tertiam differentias inuenire. Quartum ſimilitudinem conſiderare. Sunt enim, & horum tria quodammodo, ſcilicet cauſaliter propoſitiones facere, ideſt vnumquodque illorum trium inſtrumentum eſt ad quartam, quod eſt ſumptio propoſitionum, vt quoniam eligendum eſt, quod bonum, vel ſuaue, vel quod expedit, hęc propoſitio ſumpta eſt a diſtinctione nominis. Et quoniam differt ſenſus a diſciplina, quia illa poteſt amitti, & iterũ ſumi, ſenſus autem non, hæc differentijs. Et quoniam ſimiliter ſe habet ſanatiuum ad ſanitatem, & euechiuum ad euechiam, hæc a ſimilibus. Eligendæ ſunt autem propoſitiones non ſolum probabiles, ſed & his ſimiles, vt quoniam contrariorum eadem eſt diſciplina, quia idem ſenſus. Et quoniam videmus intus ſuſcipientes aliquid, non extra mittentes, quia in audita, & in cæteris ſenſibus ita eſt. Oportet etiam protendere contrarias apparentibus ſecundum contradictionem, vt ſuperius dictum eſt. Eſt autem figuraliter complecti propoſitionum, & problematum partes tres, ſcilicet ethicę, phiſicę, logice.

De Conſideratione ſimplicis, & multiplicis. Cap. LX.

Vtrum autem aliquid multipliciter an non multipliciter dicatur. Primum in contrario perſpiciendum, ſi multipliciter, ſiue ſpẽ, ſiue nõĩe, diſſonet. Quædã.ſ. ſpecie, idest ſignificatione, & etiam nominibus diuerſa ſunt, vt acuto in voce contrarium eſt graue, acuto autem in magnitudine obtuſum, & ita cõtrarium acuto multipliciter dicitur, ergo & acutum, nõ enim idem acutum graui, & obtuſo erit contrarium. In quibuſdam autem nulla eſt in nominibus differentia, ſed tantum in ſpecie, vt in albo, & nigro, vox enim alba, & nigra dicitur, & etiã color, ſed non ſimiliter. Nam eorum quæ ſunt idem ſpecie, idẽ eſt ſenſus. Album verò in colore, & in voce non eodem ſenſu iudicamus, ſed hoc viſu, illud auditu. Præterea conſiderandum, ſi vni eſt aliquid contrarium, alij vero ſimpliciter nihil. Item ſi huic eſt aliquid medium, illi autem nihil, aut ſi vtrique quidẽ eſt, non idem autem, vt albi, & nigri in coloribus ſuſcum, in voce nihil, niſi forte raucum. Præterea ſi horum plura ſunt media, vt albi, & nigri, illorum autem vnum ſicut in voce raucum. Rurſus in eo, quod contradictorie opponitur, conſiderandum ſi multipliciter dicitur vnum, ſcilicet non habere viſum aliud non vti viſu, quare & videre multipliciter. Similiter & in priuatione, & in habitu, nam ſi vnum multipliciter, & reliquum. Item in caſibus, nam ſi iuſte multipliciter dicitur, iuſtum, ſimiliter, & econuerſo. Conſideranda ſunt etiam nouem Prædicamentorum genera, ſi eadem ſunt in omnibus. Nam ſi non eadem, patet æquiuocum eſſe, quod dicitur, vt bonum in medicina effectiuum eſt ſanitatis, in homine autem ſignificat quale, vt caſtum vel iuſtũ, in tempore vero quando, quare æquiuocum eſt. Conſideranda etiam genera eorum, quæ ſub eodem nomine ſunt, verum ſint diuerſa, & non ſubalterna, vt Aſinus dicitur animal, & vas, ideo æquiuocum eſt. Hoc autem conſiderandum non ſolum in problemate, ſed etiam in contrario. Si enim contrarium multipliciter dicitur, & propoſitum, oportet enim ad diffinitionem reſpicere, quæ ex oppoſito ſit, vel ſubiecto, & accidente, vt albo corpore, & alba voce, perempto enim ſubiecto, eandem rationẽ vtrobique oportet relinqui. Hoc autem non accidit in æquiuocis, vt in his, quæ nunc dicta ſunt, nam corpus album eſt corpus talem colorem habens, vox alba eſt vox bene audibilis. Interẽpto itaque corpore, & voce, non idem eſt in vtroque quod reſtat quando non eſt vniuocum. Item conſiderandum ſi non ſunt comparabilia ſecundum magis vel ſimiliter, vt alba vox, & alba veſtis, acutus humor, & acuta vox. Hæc enim neque ſimiliter dicuntur alba, vel acuta, neque alterum magis altero, vniuocum autem omne comparabile eſt, ſecundum magis vel ſimiliter. Rurſum ſi eorum, quæ ſub eodem nomine ſunt diuerſæ differentiæ ſunt, vt coloris, qui eſt in corporibus differentiæ ſunt congregatiuum, & diſgregatiuum viſus, eius autem qui in melodijs non ſunt eædem differentiæ. Item ſi vnum eſt ſpecies, & alterum differentia, vt album in corpore ſpecies coloris, in voce autem differentia. De eo ergo quod multipliciter dicitur, per hæc, & ſimilia perſpiciendum, quod quidem ad hoc vtile eſt, vt ad rem, & non ad nomen fiant ſyllogiſmi. Si enim latet quotiens, idest quot modis nomen dicitur, contingit interrogantẽ, & reſpondentem, non ad idem ferre intellectum. Manifeſtato autem quotiens, dicitur, ridiculoſus videbitur interrogans, ſi nõ ad hoc opponat, ſcilicet quod dedit reſpondens. Valet itaque, & ad non paralogizari, & etiam ad paralogizare, ſcilicet ſi neſciat reſpondens quotiens dicitur.

De Conſideratione diuerſitatis, & ſimilitudinis. Cap. LXI.

Differentias autem conſiderandum eſt, & in his, quæ in eodem genere ad ſe inuicem, vt in quo differt iuſtitia a fortitudine, & etiam ex alio ad aliud, in his dũtaxat, quæ non nimium differunt, vt in quo differt ſenſus a ſcientia. Nam in his, quæ nimium differunt manifeſtæ ſunt omnes differentiæ. Differentias quidem inuenire vtile eſt, & ad ſyllogiſmos de eodem, & diuerſo, quia differentiam quamlibet propoſitorũ inuenientes, oſtendentes erimus, quoniam non idem, & etiam ad cognoſcendum, quid eſt, eo quod propriam ſubſtantiæ cuiuſque rationem conuenientibus differentijs ſeparare ſolemus. Similitudines autem conſiderandæ ſunt in his, quæ ſunt in diuerſis generibus, vt ſicut diſciplina ſe habet ad diſciplinatum, ſic ſenſus ad ſenſatum, & ſicut mens in anima, ſic in oculo viſus. Similiter & in eodem genere, ſi aliquibus ineſt aliquid, idem in eo ſimilia ſunt. Maxime autem in his, quæ multum diſtant oportet exerceri, quia facile in reliquis, & ſimilia poſſunt conſpici. Horum autem ſpeculatio vtilis eſt ad inductiuas rationes, quia circa ſingula in ſimilibus vniuerſale aggredimur inducere. Item ad ſyllogiſmos ex hypotheſi, quia probabile eſt quemadmodũ in vno ſimilium ſe habet, ſic, & in reliquis. Item ad diffini-

cua

tionum aſſignationem, quia potentes reſpicere, quid in vnoquoque ſit idem, non dubitamus, quod oporteat genus diffinientes propoſitum ponere. Omnium namque communium, quod maxime in eo, quod quid eſt prædicatur, genus eſt, ſed etiam in multis diſtantibus vtilis eſt ad diffinitiones ſimilitudinis conſideratio, vt quoniam idem eſt punctus in linea, & vnitas in numero, vtrumque enim principium eſt, vnitatem principium numeri eſſe dicunt, punctum vero principium lineæ.

De Conſiderationibus ad problemata, de accidente abſoluto ſermonandum. Cap. LXII.

Idem in libro ſecundo. In ſolis autem accidentibus contingit quo, idest ſecundum partem, & non vniuerſaliter. Iccirco difficillimum eſt eam, quæ ab accidente conuenientem nominationem conuerti, nam & a genere, & a proprio, & diffinitione conuerti neceſſe eſt, vt ſi animal ineſt alicui, verum erit dicere quoniam animal eſt, ſimiliter & in alijs. Nihil enim horum contingit ſecundum quid ineſſe, ſed tantum ſimpliciter. In accidente uero nihil prohibet ineſſe ſecundum quid, vt albedinem, vel iuſtitiam, quare non ſufficit oſtendere, quod albedo, vel iuſtitia ineſt ad oſtendendum quoniam albus, vel iuſtus eſt. Itaque in problematum de accidente quædam vniuerſalia ſunt, quædã particularia. Et vtraque genera conſtructiua, vel deſtructiua. In his autem dupliciter peccatur, ſcilicet mentiendo, vt ſi quis alicui dicat ineſſe, quod non ineſt. Et poſitam locutionem tranſgrediendo, vt ſi extraneo nomine rem appellet, ſicut Platanũ Hominem. Vnus igitur locus, idest conſideratio eſt, ſi quid ſecundum aliquem alium modum ineſt, vt accidens aſſignatum eſt. In quo maxime circa genera peccat, vt ſi quis albedinem colorari dicent, ambulationem moueri. Nullum enim genus denominatiue de ſpecie dicitur, ſed omnia vniuoce, quia ſecundũ nomen, & rationem. Alius locus eſt, inſpicere quibus inſit, quod omnibus, aut nulli ineſſe dictum eſt. Oportet autem incipere a prioribus, idest ſpeciebus, & inde vſque ad indiuidua, vt ſi dictum eſt, Omnium oppoſitorum eadem eſt diſciplina, perſpiciendum verum eorum, quæ ſunt ad aliquid, & contrariorum ac cæterorum. Et ſi in nondum manifeſtum ſit, conſiderandum eſt ad indiuidua, ſcilicet verum iuſti, & iniuſti: dupli, & dimidij. Nam ſi in aliquo oſtendatur, quia non eadem interimentes erimus problema. Similiter autem, & ſi nonnulli ineſt, ille autem locus ſcilicet a toto in quantitate conuertitur, ad conſtruendũ, & deſtruendum. Si enim diuidendo videtur in omnibus, aut in pluribus, vniuerſaliter concedendum eſt, vel inſtantiam ferre oportet, in aliquo non ſic. Alius quoque locus eſt, diffinitiones facere accidentis, & eius cui accidit, vel alterius tantum, & in diffinitionibus conſiderandum verum aliquid non verum, vel verum ſumptum ſit, id eſt verum aliquid ſit in diffinitione vni quod repugnet alteri, vel alicui quod ſit in diffinitione illius. Nam ſi ſic patet, ꝙ non ineſt, ut ſi iniuſtitiam facere eſt ſponte nocere, patet quia Deo non ineſt iniuſtitiam facere, quia non cõtingit Deum nocere. Et ſi inuidia eſt triſtitia in apparenti proſperitate alicuius, vitium patet, quod ſtudioſus non eſt inuidus prauus enim eſſet. Item omnis, qui dicit vnumquodlibet, quodã modo multa dicit, eo ꝙ plura ſunt vnicuique ex neceſſitate cõſequentia, vt qui hominem dicit eſſe, dicit & quõ animal eſt, & quõ bipes, & diſciplinæ ſuſceptibile, quare quolibet conſequentium interempto, interimitur quod ex principio eſt.

Adhuc de eodem. Cap. LXIII.

Alius eſt locus ab appoſitis, in quibus duplex eſt conſequẽtia, ſcilicet in ipſo, idest in eodem, ordine, & econtrario. In contradictorie oppoſitis eſt conſequentia econtrario, vt ſi homo eſt animal, non animal eſt non homo. In contrarijs autem, & alijs oppoſitis eſt conſequentia in ipſo, vt in fortitudine, & debilitate, hanc enim ſequitur virtus, illam autem vitiũ. Raro autem accidit in contrarijs conſequentia econtrario, vt euechiam quidem ſanitas ſequitur, catechiam autem ægritudo non, ſed ægritudinem catechia. Alius quoque locus eſt a coniugatis, & caſibus. Dicuntur autem coniugata, quæcunque ſecundum eandem coniugationem ſunt. vt iuſtitia, iuſtus, iuſta, iuſtũ, iuſte, vno igitur quolibet eorum oſtenſo, & reliqua quoque omnia oſtenſa ſunt. Alius eſt locus a generatione, & corruptione, quorum enim generationes bonæ ſunt, & ipſa bona, & econuerſo, quorum autem generationes malæ, & ipſa mala. In corruptionibus autem econtrario. Eadem quoque ratio eſt in efficientibus, & corrumpentibus. Quorum enim effectiua bona, & ipſa bona, & quorum corruptiua mala, & ipſa mala. Item ex magis, & minus quatuor loci ſunt. Vnus ſcilicet quo magis ſequitur magis, vt ſi voluptas bonum, & magis voluptas magis bonum. Item vno dicto de duobus, cui ſi magis videtur ineſſe nõ ineſt, nec cui minus. Et ſicut minus videtur ineſſe alicui magis non ineſt, & cui magis. Item duobus de uno dictis, ſi quod videtur

ineſſe

ineſſe alicui magis non ineſt, nec quod minus videtur. Item duo bus de duobus dictis, ſi quod magis alteri videtur ineſſe non ineſt, nec reliquum reliquo. Aut ſi quod minus videtur alteri ineſſe ineſt, & reliquum reliquo. Item a ſimili triplex eſt locus, ſicut a maiori, ut in tribus poſterius locis dicebatur. Nam ſi vnū, quid duobus ſimiliter ineſt, vel ineſſe videtur, ſi alteri non in ſit, nec alteri, ſi autem alteri ineſt, & reliquo. Item ſi duo eidem ſimiliter, ſi alterum non inſit, nec reliquum. Eodem modo, & ſi duobus duo ſimiliter in ſint, nam ſi alterum altero non ineſt nec reliquum reliquo. Alia eſt conſideratio ex appoſitione, ſi enim alterum ad alterum appoſitum facit illud bonum, vel album, quod prius non erat album, vel bonum, appoſitum ipſum erit bonum vel album, quale & totum facit. Non autem conuertit hic locus ad deſtruendum, nam ſi non faciat, quod appoſitum eſt bonum, non ideo ſequitur, quod ipſum non ſit bonū, bonum etenim malo appoſitum non ex neceſſitate totum bonum facit, nec album nigro.

De Accidente comparato. Cap. LXIIII.

IDem in libro primo. Adiacent autem accidenti, id eſt cadunt ſub accidente, & quæ ad ſeinuicem ſunt comparationes quolibet modo ab accidēte ductæ, vt vtrum pulchrum, aut quod expedit magis ſit eligendum, & ſimilia. Idem in lib. 3. Primum ergo quod diuturnius, & certius eſt, magis eſt eligendum, eo quod minus huiuſmodi. Et quod magis eligit prudens, vel bonus vir, vel lex recta, vel ſtudioſi circa ſingula dicta in eo, ꝙ tales ſunt, omnia bonum appetunt. Quod propter ſe eligendum, eo quod propter aliud magis eſt eligendum. Et quod propinquius eſt fini, & omnino quid ad vitæ finem appetibilius, & poſſibile impoſſibili, & cui conſequens eſt maius bonum, vel minus malum. Amplius plura bona paucioribus, niſi alterum propter alterum, vbi nihil magis eligendum, vtraque, quàm vnum. Vnumquodque in tempore quo magis valet, in hoc etiam magis eligendū, vt prudentia a ſenectute, nemo enim iuuenes eligit duces, eo ꝙ non conſtet prudentes eſſe. Temperantia autem in iuuentute: magis enim iuuenes, quam ſenes, concupiſcentiis moleſtantur, quod proximum bono melius, & magis eligendum, & quod ſimilius eſt bono, & quod melioris eſt ſimilius, ſi tamen illi ſimile ſit in eo, quod melius. Conſiderandum enim, & ſi in ridiculo ſioribus ſit ſimile, velut Symia Homini, quàm Equus, non enim melior Symia, quàm Equus; licet ſimilior Homini. Item quod difficilius, magis enim amamus cum habemus, quod non eſt facile ſumere. Aliquando autem meliora, non etiam magis eligenda, nam philoſophari melius eſt, quam ditari, ſed non magis eligendum, indigenti neceſſarijs. Quod ad omnia, vel plura vtile eſt, magis eligendum erit, quam quod non ſit, & quod propter melius eſt, vt quod propter virtutem, quàm quod propter delectationem. Similiter autem & in ſugiendis, nam magis fugiendum eſt, quod magis impedit virtutes. Idem autem loci vtiles ſunt ad demonſtrandum quid eligendum ſimpliciter, vel ſugiēdum, ſi enim quod vtilius eſt magis eligendum eſt, & vtile eligendum, ſimiliter & in alijs. Item quod naturaliter bonum eſt, palam quoniam eligendum eſt. Eſt autem, & eorundem, qui dicti ſunt locorum, quoſdam magis vtiles facere parum tranſmutatos, ſcilicet vt dicendo, quod natura tale magis eſt tale, eo ꝙ non natura tale. Et quod facit aliquid tale, magis tale, quam quod non facit, vel quod minus facit. Similiter & ex ablatione, nam id, quo ablato reliquum minus tale, ipſum magis tale. Et quæ contrariis impermixtiora ſunt, magis & talia. Item quod magis ſuſcipit propriam propoſiti rationem, vt ſi albi ratio eſt color diſgregatiuus viſus, albius erit color magis diſgregatiuus viſus. Si autem particulariter, & vniuerſaliter problema ponatur, primum quidem dicti loci conſtructiui, & deſtructiui vniuerſaliter omnes ad hoc vtiles ſunt. Nam ſi omni ineſt, & alicui & ſi nulli, nec alicui. Vniuerſaliter ergo interimentes, & conſtituentes, & particulariter demonſtramus, problema vno modo interimitur, ſed oſtendendo vniuerſaliter, vel quia nulli eſt, aſſirmatio ponitur, vel quia omni, ſi negatio.

De Conſiderationibus ad problema de genere. Cap. LXV.

IDem in libro quarto. Si vero ponatur aliquid eſſe genus alicuius exiſtentium. Primum quidem perſpiciendum, vtrum non de omni prædicetur, nam ſi ſic, palam quoniam non eſt genus. Item ſi non in eo, quod quid eſt prædicatur, ſed ſecundū accidens. Amplius ſi non in eadem diuiſione eſt genus, & ſpēs, ſed hoc quidem ſubſtantia, illud autem quale. Item ſi contingit genus participare diffinitionem illius, quod poſitum eſt in genere, ſcilicet ſpeciei, quæ poſita eſt ſub genere propoſito. Diffinitio quidem participare eſt ſuſcipere participati rationem; itaque ſpecies participant genera, non autem econuerſo. Item ſi de pluribus dicitur, quam genus, quod ſub genere ponitur, vt opinabile quā ens, nā ens & non ens opinabile, quamobrē non eſt opinabile ſpecies. Item ſi de æqualibus, vt ens & unum. Omnia enim ens & vnum, quare neutrum neutri genus, de pluribus enim ſemper genus, quam ſpecies dicitur. Et impoſſibile eſt participare genus, quod nulla ſpecierum participat. Item cōſiderandum ſi genus in ſpeciem poſuit, ut contiguitatem ſub cōtinuatione, non enim omne contiguum continuatur, ſed quod continuatur contiguum eſt. Item ſi ſit aliquid contrarium alicui ſpeciei, vtrum illud ſit in eodem genere (oportet enim contraria eſſe in eodem genere) ſi nihil ſit contrarium generi. Cum autem eſt contrarium generi, conſiderandum ſi contrarium in contrario, ſi ſit contrarium quidem generi, neceſſe eſt enim omne contrarium, in contrario eſſe. Item ſi & genus, & ſpecies habent contrarium, horum quidem aliquid eſt medium, & ſpecierum & econuerſo, ſed quorundam eſt medium ſecundum negationem, quorundam autem ut ſubiectum. Item ſi contrarium eſt generi, conſiderandum eſt, non tantum ſi contrarium eſt in eodem genere, ſed & medium, in quo enim ſumma & extrema, & medium, & econuerſo. Inſtantia in egeſtate, & abundantia, quæ mala ſunt, mediocritas vero bona. Item ſi genus eſt contrarium alicui, ſpecies autem nulli, nam ſi genus habet contrariū, & ſpecies. Item ſi contrarium in contrario genere, & propoſitū in propoſito. Conſiderandum etiam, quod vnicum eſt genus cuiuslibet ſpeciei, non autem plura niſi ſubalterna. Et cuiuslibet generis plures ſunt ſpecies. Et omne genus de ſpeciebus vniuoce prædicatur, & propriae, non tranſlatiue, & alia huiuſmodi, neque vituperabilium potentia genus eſt. Poteſt & ſtudioſus praua agere, non tamen eſt prauus, quia omnes praui ſecundum appetitum dicuntur.

De Conſiderationibus ad problema de proprio. Cap. LVI.

IDem lib. 5. Aſſignatur autem proprium, aut per ſe, & ſemper, aut per aliud, & quandoque. Per ſe quidem, vt hominis animal manſuetum natura. Ad aliud autem, vt animæ ad corpus. Quoniam hoc quidem imperatiuum, illud autem miniſtratiuum eſt ſemper: vt Dei immortale, quandoque autem, vt alicuius hominis ambulare in theatro. Eſt quidem per ſe proprium, quod ad omnia aſſignatur, & ab omni ſeparat, ut hominis animal mortale, diſciplinæ ſuſceptibile. Ad aliud autem quod non ab omni, ſed ab aliquo ſtatuto determinat, ut virtutis ad diſciplinam, quoniam hæc quidem in pluribus, illa vero in rationali nata eſt fieri. Et aſſignatur quidem proprium ad aliud alterum, aut in omnibus & ſemper, vt hominis ad equum quoniā bipes. Nam homo omnis, & ſemper bipes eſt, equus nullus & nūquam. Aut ſępius, & in pluribus: vt rationabile ad concupiſcibile, & iraſcibile, quod hæc quidem imperat, illa uero miniſtrat, non enim rationale ſemper imperat, ſed quandoque, & imperatur, ſed nec cōcupiſcibile, & iraſcibile ſemper imperātur, ſed quādoque imperant, vt cum fuerit anima hominis peruerſa. Primū autem cōſiderandum vtrum per notiora poſitum ſit proprium, nam propter notitiam proprium facimus, ſicut & diffinitionem, per notiora ergo reddendum eſt, vt peccat qui ponit ignis proprium eſſe ſimillimum animæ, quia ignotior eſt anima, quā ignis. Oportet autem notius eſſe non ſolum illud re, ſed etiam huic ineſſe, cui aſſignatum eſt. Qui enim neſcit ſi huic ineſt, neque ſi illi ſoli ineſt cognoſcit. Conſtruenti autem ſi per notiora poſitum eſt proprium, ſecundum vtrūque modum, bene erit, ut ſi aſſignatur proprium animalis habere ſenſum. Deinde ſi quod nominum, quæ in proprio ſunt aſſignata multipliciter dicitur, vt etiam tota oratio plura ſignificat, non erit bene poſitum proprium, vt quia ſentire ſignificat ſenſum habere, uel ſenſū vti, nō bene proprium ponitur animalis, quod natum ſit ſentire. Propter hæc autem non vtendum nomine, quod multipliciter dicitur, quia quod multipliciter dicitur obſcurum facit dictum. Recte autem aſſignatur ignis proprium corpus mobiliſſimum in ſuperiorem locum, neque enim corpus plura ſignificat, neque mobilis in ſuum locum, neque totum ex his compoſitum. Deinde ſi illud cuius proprium aſſignatur multipliciter dicitur, nec determinatur cuius eorum proprium ponatur, vt quoniam ſcire hoc plura ſignificat, ſ. ipſum habere ſcientiam, uel ſcientia uti, uel ſcientia eius eſſe, uel ſcientia eius vti, non recte eius quod eſt ſcire hoc aſſignatur proprium, non determinato cuius illorum. Item ſi in proprio idem repetitur, ſæpe enim hoc latet facientes, & in proprijs, & in diffinitionibus. Conturbat autem audientem quod frequenter dicitur. Et hoc duobus modis euenit. Vno quidem cum idem nomen frequenter repetitur, ut ſi quis proprium ignis aſſignet corpus tenuiſſimum corporum. Secundo vero cum diffinitio pro nomine ſumitur, ut ſi quis reddat proprium terræ ſubſtantiam, quæ maxime corporum ſecundum naturam fertur in inferiorem locum. Deinde aſſumas pro corporibus

bus huiuſmodi ſubſtantias. Idem enim eſt corpus, & huiuſmodi ſubſtantia. Item ſi quis tale, quid in proprio aſſignauerit, quod omnibus inſit. Inutile enim eſt in proprio, quod non ſeparat ab alio, vt ſi poſuerit ſcientię proprium opinionem irreprobabilē, ſub ratione vnum exiſtens, non bene ponit, quia vtitur hoc nomine, vno quod omnibus ineſt. Recte autem ſecundum hoc ponit, quis animalis proprium animam habere, quia nullo communi vius eſt. Item ſi plura propria aſſignat eiuſdem, non determinans, quia plura ponit, Inutile enim fit huiuſmodi, vt ſi dixerit proprium ignis corpus tenuiſſimum, & leuiſſimum, vtrumque enim ſoli igni conuenit. Recte autem ſecundum hoc huiuſdi proprium, proprium aſſignatur corpus, quod in omnem figuram ducitur.

Adhuc de eodem. L X V I I.

Item nō recte proprium aſſignatur, ſi aut oppoſitum, aut omnino ſimul natura, aut poſterius aliquid ponitur. Quod enim natura ſimul, & poſterius non facit notius, oppoſitum autem ſimul natura eſt. Item ſi non, quod de neceſſitate ſemper ſequitur, proprium aſſignatur, vt animalis moueri, quandoque & ſtare, non recte proprium dicitur, ſed virtutis proprium eſt, ꝙ habentem faciat ſtudioſum hoc enim ſemper ſequitur. Item ſi tale proprium aſſignetur, quod non aliter manifeſtum eſt ineſſe, quam ſenſu. Nam omne ſenſibile extra ſenſum factum incertū fit, exceptis his, quæ ſemper ex neceſſitate conſequuntur. Vnde qui ponit ſolis proprium eſſe aſtrum, quod ſuper terram fertur lucidiſſimum, non recte agit, quia ſuper terram ferri ſenſu cognoſcitur. Ideoque ignotum erit, cum ſol occiderit, ſenſu eius amiſſo. Recte autem aſſignatur proprium, quod non eſt ſenſui manifeſtum, vel quod cum ſenſibile ſit, ex neceſſitate ineſſe palam eſt, vt ſuperficiei proprium eſt, ꝙ primum eſt coloratum. Item ſi diffinitio vt proprium aſſignatur, non recte agitur, vt ſi dicatur hominis proprium animal greſſibile, bipes, oportet enī proprium conuerſum quidem prædicari, ſed non indicare, quid eſt eſſe rei. Item ꝙ ſi proprium aſſignatum eſt, non ponens in quid eſt. Oportet enim in proprijs, ſicut in diffinitionibus primum aſſignare genus, deinde ſic addere reliqua, & ſeparare, vnde qui dicit, animalis proprium animam habere, non recte dicit, quia non in quid eſt animal ponit. Conſiderandum eſt, ꝙ eiuſdem in eo, ꝙ idem eſt proprium idē, vnde quoniam hominis in eo, ꝙ homo eſt dicitur proprium triplicem habere animam, & mortalis in eo, quód mortalis erit idem proprium. Idē vero plurium eſſe proprium eſt impoſſibile. Quoniam autem idem & diuerſum multipliciter dicitur, labor eſt ſophiſtice ſumenti vnius, & ſolius alicuius proprium aſſignare, nam qđ ineſt alicui cui accidit aliquid, & accidenti inerit, ſumpto cū eo cui accidit, vt quod ineſt homini, & albo homini; inerit & homini. Quod autem ſecundum ſuperabundantiam dicitur vni ſoli inerit, vt ignis leuiſſimum, non eſt autem vna ſpecies ignis, diuerſum eſt enim ſpecie carbo, & flamma, & lux. Et vnumquodque horum eſt ignis, ignis quidem proprium eſt ſubtiliſſimum. Sed hoc alij quidem magis, alij vero minus ineſt, ſubtilior enim eſt lux carbone, & flamma. Amplius ex oppoſitis conſiderandum eſt, vt ſi contrarij contrarium proprium eſt, & contrarium contrarij proprium erit, & ſimpliciter econtrario. Ad idem quoque ſumuntur loci a caſibus, & a ſimili, vel a proportione, & maiori, vel minori, & ſimilibus.

De Diffinitione, & eius problemate. Cap. LXVIII.

Iſidorus vbi ſupra. Diffinitio eſt, quæ in rebus exprimendis explicat, quid ipſa res ſit, qualis ſit, & quemadmodum membris ſuis conſtare debeat. Eſt enim oratio breuis, vniuſcuiuſque naturam communione diuiſam, propria ſignificatione concludens. Diuiſio diffinitionum in 15. partes habetur. Ariſtoteles in libro primo de Anima. Differenter autem diffinit Phiſic⁹ quàm Dialecticus. Horum enim alius materiam dedit, alius vero ſpeciem, ideſt formam, & rationē. verbigratia. Quid eſt ira, hic quidem, ideſt dialecticus dicit. Ira eſt appetitus doloris contrarij, aut huiuſmodi. Vel ſecundum aliam tranſlationem, tribulatio ſanguinis aut doloris in corde. Similiter, quid eſt domus, Alius dicit, ꝙ eſt coopertimentum prohibens ab imbribus, & vētis, & caumatibus. Alius autem dicit, ꝙ eſt ex lapidibus, & lateribus ac lignis. Idem in Topicis. Quæ autem ad proprium, & genus, & accidens dicta ſunt, omnia & ad diffinitiones dici conuenit. Oſtendendo enim, quia non ſoli ineſt, quod eſt ſub diffinitione, ſicut in proprio, vel ꝙ aliquod eorum non ineſt, ſicut in accidente, vel quia non eſt genus, quod ibi aſſignatum eſt, interimitur diffinitio. Quare omnia quodammodo diffinitiua ſunt. Ex. 6. lib. Eius autem, quod eſt circa diffinitiones, negocij partes ſunt quinque, ſcilicet ad interimendum. Aut enim quia nō omnino verum eſt dicere, de quo, nomen & rationem, cum ſcilicet diffinitio debeat dici de omni. Aut quia non ibi poſitum eſt genus, vel non conuenienter poſitum, cum maxime genus eorum, quæ ſunt in diffinitione, videatur diffiniti ſubſtantiam ſignificare. Aut quia non eſt diffinitio propria, ideſt conuertibilis, aut quia non eſt determinata, nec dicens, quid eſt eſſe diffiniti, aut quia non bene determinata. Primum quidem ex his, qui dicti ſunt ad accidens locis conſiderandum eſt. Illic enim vtrum verum, vel non verum, ideſt vtrum inſit vel non inſit, omnis conſideratio fit. Secundum autem, & tertium ex his, quæ ad genus, & proprium dicta ſunt perſpicienda ſunt. De quarto vero, & quinto, ſcilicet ſi non diffiniuit, & ſi non bene diffiniuit, breuiter dicendum. Et primo quidem ſi non bene, facilius enim quidlibet feciſſe, quàm bene feciſſe, vnde & circa hoc magis, id eſt, pluries peccatur, quia labor inſius eſt. Primum quidem dupliciter, ſcilicet ponendo aliquid obſcurum, vel etiam ſuperfluum. Item in Metaphiſica, 8. libro. Sicut autem cum alio numero diuiditur aliquid, vel ei additur, non remanet idem numerus, qui prius, ſic non remanebit diffinitio, ſi aliquid ei addatur, vel minuatur. Diffinitio quoque ſi non fuerit cum cauſa, non erit manifeſta. Verbigratia. Eclipſis eſt priuatio luminis, ſi addatur ex terra, quod fit in medio, hic erit ſermo cauſæ.

De Obſcuritate, & ſuperfluitate mouenda à diffinitione.
Cap. L X I X.

Idem in Topicis. 6. De ſuperfluo itaque, & obſcuro primus locus eſt. Si ponatur ibi aliquid æquiuocum, vt ſi dicatur, ꝙ generatio eſt ductio ad ſubſtantiam, & quia ſanitas eſt cōmenſuratio calidorum, & frigidorum. Equiuoca enim ſunt ductio, & commenſuratio & ideo obſcura. Similiter ſi diffinitum multipliciter dictum, diffiniens nō diſtinxit, incertum enim eſt vtrius diffinitionem aſſignauit. Alius eſt ſi tranſlatiue aliquid ponitur non proprie, vt ſi dicat ſcientiam incadibilem aut terram nutricem. Alius vero ſi non poſitis, ideſt vſitatis nominib⁹ vtitur, vt Plato ponit vmbricilium oculum. Nam omne inſuetum obſcurum eſt. Quædam autem, nec æquiuoce, nec tranſlatiue, nec proprie dicuntur, & huiuſmodi peiora ſunt tranſlatione. Nam tranſlatio quodammodo rem ſignificatam notificat. Quod autem huiuſmodi eſt, non facit notum, vt quoniam lex eſt menſura, vel imago eorum, quæ naturaliter iuſta ſunt, hoc vtique proprie dici non poteſt, quia imago eſt generatio ꝑ imytationem, hoc autem legi non ineſt. Si autem non proprio dicitur palam, quia obſcure, & peius qualibet tranſlatione. Alius quoque locus eſt. Si non eſt manifeſta contrarij ratio, ex hoc quod dicitur. Nam qui bene aſſignant, contraria conſignificāt. Aut ſi per ſe dicta ſit diffinitio, nec manifeſtum ſit cuius eſt diffinitio, ſicut liber ſine ſuperſcriptione. De ſuperfluo autem conſiderandum primo. Si quid ibi poſitum ſit, quod omnibus inſit, vel ſimpliciter, vel omnino exiſtentibus, vel his, quæ ſunt ſub genere, quod eſt in diffinitione. Oportet enim genus quidem ab alijs ſeparare. Differentia autem ab alio eorum, quæ ſunt in eodem genere. Quod autem omnibus ineſt a nullo ſeparat, & quod omnibus, quæ ſub eodem genere ſunt, non ſeparat ab his, quæ ſunt in eodem genere, quare vanum apponitur. Item ſuperfluum eſt illud, quo ablato reliquum indicat ſubſtantiā diffiniti, & eſt diffinitio propria, vt cum dicitur Anima eſt numerus ſeipſum mouens. Nam ſeipſam mouens eſt anima, ſed non indicat ſubſtantiam interempto numero. Item ſi quid eorum, quæ in diffinitione ſunt, non omnibus ineſt quæ ſub eadem ſpecie ſunt, huiuſmodi autem diffinitio non conuerſim prædicat. Item ſi idem repetatur, vt ſi dicatur, concupiſcentiam eſſe delectationis appetitum, nam omnis concupiſcentia delectationis eſt. Similiter ſi dicatur refrigidationem eſſe caloris priuationē, qui ſecundum naturam eſt, nam omnis priuatio eſt eius, quod ſecundum naturam eſt. Verum ergo bene, vel non bene diffinitū ſit per hæc, & huiuſmodi perſpiciendum.

Quod per priora, & euidentiora facienda ſit diffinitio.
Cap. L X X.

Vtrum autem vera diffinitio ſit, ſcilicet dicens, quid eſt eſſe, vel non, ex his, quæ ſequuntur patet. Primum quidem ſi per priora, & euidentiora facta ſit, per hoc enim cognitio fit, ſicut in demonſtrationibus. Eſt autem euidentius aliquid, vel ignotius dupliciter, ſcilicet ſimpliciter, & quo ad nos, Simpliciter enim, quod prius eſt, euidentius eſt poſteriore, vt punctus, linea, & hæc ſuperficie, & iſta ſoliditate, vnitas quoque numero, & litera ſyllaba. Nobis autem accidit econtrario quandoque, nam magis ſub ſenſu cadit ſolidum, quàm ſuperficies, & hæc magis, quam linea. Ideoque a pluribus cognoſcitur ſimiliter, ergo melius eſt poſteriora per priora tentare cognoſcere, diſciplinabilius enim eſt, quia iſta ſubtiliori intellectu comprehendere eſt, Sed ad eos, qui impotentes ſunt, per huiuſmodi cognoſcere, neceſſarium fortaſſe per ea quę ſibi cognita ſunt diffinire tales ſunt diffinitiones puncti, lineæ, ſuperficiei, ſcilicet per poſteriora,

ſteriora, nam hoc quidem lineæ, illam autem ſuperficiei, & hãc ſoliditatis terminos eſſe dicunt. Sic autem diffinientes, non cõtingit, quid eſt eſſe indicare, niſi contingat idem, & nobis, & ſimpliciter notius eſſe. ſiquidem oportet per genus, & differentias diffinire. Hæc autem ſimpliciter priora ſunt, quam ſpecies, quia interemit genus, & differentia ſpeciem, & etiam euidentiora, quia ſpecie nota, neceſſe eſt hæc cognoſci, non autem ecõuerſo. Præterea his, qui huiuſmodi veras diffinitiones eſſe dicunt (quæ ſunt ex his, quæ ſingulis nota ſunt) plures accidit eiuſdem dicere diffinitiones eſſe, non enim omnibus eadẽ, ſed alijs alia contingit eſſe notiora, etiam eiſdem tempore magis, nota, ſcilicet ſenſibilia quidem in principio, certioribus factis è contrario. Per ea vero, quæ ſimpliciter notiora ſunt, vna ſola ſemper, & eadem diffinitio fiet. Eius autem diffinitionis, quæ non fit ex prioribus tres ſunt loci deſtructiui. Primus, ſcilicet ſi per oppoſitum diffiniatur oppoſitum, vt per malum bonum, ſimul enim natura ſunt oppoſita, quare non eſt notius alterum altero. Quædam tamen fortaſſe non eſt aliter diffinire, vt relatiua quorum ſcilicet eſſe, eſt ad aliud ſe habere. Ideo non poteſt alterum ſine altero cognoſci, ſed oportet in alterius diffinitione ſumi. Alius eſt locus ſi eo diffiniens vtitur, quod eſt idem ei quod diffinitur, vt ſi dicat ſolem eſſe ſtellam, quæ die apparet, nam qui die vtitur, & ſole vtitur, ſed latet pro diuerſitate nominis. Ad deprehendendum autem hoc, accipiatur pro nomine diffinitio, vt quia dies eſt ſolis latio ſuper terram, patet quia qui lationem dicit ſolis, ſolem dicit. Alius quoque locus, ſi eo quod e diuerſo diuiditur, aliquid diffinitur, vt abundans eſt, quod vnitate maius eſt perfecto, ſimul enim natura ſunt, quæ ex eodem genere diuiduntur e diuerſo: vt abundans, & perfectum, ambo. n. numeri differentiæ, ſimiliter autem, & ſi per inferius diffinitur ſuperius, vt perfectus numerus eſt, qui bipartite diuiditur, id eſt in duo æqualia vt ſenarius, ſcilicet cuius medietas accepta per ſe reddit totum, hoc eſt trinarios, nam vnum duo tria ſunt ſex. Vniuerſaliter igitur vnus locus eſt ſi non per priora, & eundem tura facta ſit diffinitio, partes autem eius ſunt, quæ dictæ ſunt.

De Genere in diffinitione aſſignando. Cap. LXXI.

SEcundus eſt ſi res cum ſit in genere, non poſita eſt in genere, nec ponitur in ratione, quid eſt, hoc enim vult genus ſignificare, vt ſi dicatur corpus eſſe, quod habet tres dimenſiones, non enim dicitur, quid eſt eſſe. Alius vero ſi ad plura dictio eo, quod diffinitur, non ad omnia aſſignatur: vt Grammatica eſt ſcientia ſcribendi, quod profertur. Deeſt enim, quoniam, & intelligendi, in quibuſdam tamen non ita ſe habet, vt quando nõ per ſe dicitur ad vtrunque, nam medicina dicitur ſanitatem, & ægritudinem facere, ſed hoc quidem per ſe, illud autem per accidens, ſimpliciter autem alienum eſt a medicina ægritudinẽ facere. Quare non magis diffinitur cum ad vtrumque aſſignatur, quàm cum ad alterum, ſed forte peius, quia & reliquorum quodlibet poteſt ægritudinem facere. Item ſi non ad melius, ſed ad peius aſſignatur, cum plura ſint ad quæ dicitur, quod diffinitur. Nam omnis diſciplina, & poteſtas eius quod eſt, optimũ videtur. Rurſus ſi quis tranſcendens genus in diffinitione poſuit, vt iuſtitiam habitum æqualitatis effectiuum, vel distributiuum æqui. Relinquens iuſtitiæ proximum genus, virtutẽ tranſcendit, nec quid eſt eſſe dicit. Qui autem in proximum genus ponit, omnia ſuperiora dicit, quia omnia de eo prædicantur. Quare autem in proximum genus ponendum eſt, aut oẽs differentias ſuperiori generi addendum, per quas proximum genus determinetur, ſic enim nihil erit prætermiſſum.

De Differentijs ibidem apponendis. Cap. LXXII.

SImiliter autem & ad differentias conſiderandum, ſi non ſint differentiæ rei diffinitæ, aut aliquid huiuſmodi, quòd nullius differentiam contingit eſſe, & ſi differentiæ poſitæ ſit aliquid, quo e diuerſo diuiſa ſit. Nam omne genus ex his, quæ e diuerſo diuiduntur differentijs, diuiditur. Item ſi non ſit ſpecifica differentia, quæ ſcilicet appoſita generi ſpeciem faciat. Item ſi negatio e diuerſo diuidat genus, vt cum dicitur, linea eſt longitudo ſine latitudine, nihil aliud ſignificatur, quàm quòd non habet latitudinem, Fortaſſis autem in quibuſdam neceſſe eſt vti negatione diffiniente, vt in priuationibus. Nam cæcum eſt, quod viſum non habet, quando natum eſt habere. Item ſi genus vt differentia ponitur, vt virtus eſt habitus bonus. Bonum enim eſt genus virtutis, vel certum bonum, non eſt genus, ſed differentia: quia non contingit idem in duobus generibus eſſe, non continentibus ſeinuicem, bonum autem non continet habitum, quia non omnis habitus bonus, ſimiliter nec econuerſo. Et habitus quidem ſignificat quid eſt virtus, bonũ autem quale, videtur autem omnis differentia, quale quid ſignificare. Videndum etiam ſi ſecundum accidens, ineſt diffinito illud, quod pro differentia ponitur. Amplius ſi prædicatur de genere differentia, vel ſpecies, aut inferiorum aliquid non erit diffinitũ, nullum enim eorum quæ dicta ſunt contingit de genere prædicari, eo q genus ampliſſimè omnium dicitur. Et iterum, ſi genus de differentia prædicatur, non enim genus de differentia, ſed de quibus differentia genus prædicari videtur. Item ſi ſpecies, aut aliquid inferiorum ſpecie, de differentia prædicatur, nam de æqualibus aut de pluribus differentia, quàm ſpecies neceſſario dicitur. Item ſi non prior eſt ſpecie differentia, nam genere quidem poſteriorem, ſpecie vero priorem oportet eam eſſe. Itẽ ſi diuerſi generis eſt dicta differentia, non enim videtur eandẽ eſſe differentiam duorum generum non continentium ſeinuicẽ vel certe non hoc impoſſibile, ſed addendum, neque vtriuſque ſub eodem exiſtentis, nam greſſibile animal, & volatile animal, genera ſunt non continentia ſeinuicem, & vtriuſque bipes eſt differentia, vtrumque autem ſub animali. Item ſi paſſio vt differentia aſſignatur, omnis paſſio magis facta abijcit a ſubſtãtia. Differentia vero magis ſaluare videtur, id cuius eſt differentia. Et ſimpliciter impoſſibile eſt ſingulum eſſe ſine propria differentia. Item ſecundum quod alteratur habens, nihil horum eſt differentia. Omnia enim huiuſmodi, quæ cum magis fuerint, abiciunt a ſubſtantia. Quare ſi quis huiuſmodi differentiã aſſignat, peccat, ſimpliciter enim non alteramur ſecundum differentias.

De Cæteris conſiderationibus ad problemma diffinitionis. Cap. LXXIII.

ITem conſiderandum ſi ad quod natum eſt, id quod dicitur ad aliquid, id eſt ad aliquem finem, aſſignauit diffiniens. Nam ſi diffinierit ſubtelare inſtrumentum ad haoriendum, peccat, q non ad hoc natum eſt. Item ſi ſecundum aliud magis dicitur, quod diffinitur, quàm ſecundum aſſignatam rationem, vt iuſtus magis eſt, qui eligit æquum diſtribuere, quàm qui poteſt, quare non erit iuſtitia, potentia æqui diſtributiua. Item ſi diffinitio ſuſcipit magis, & diffinitum non, vel econuerſo. Oportet enim aut vtraque ſuſcipere, aut neutrum. Item ſi ſuſcipiunt quidem vtraque, ſed non ſimul. Item ſi duobus poſitis, de quibus. ſi dicantur ſubiectum, & diffinitio, de vno magis ſubiectum prædicatur, quàm diffinitio, vt ſi dicatur, quòd ignis eſt corpus ſubtiliſſimum. Nam flamma magis eſt ignis, quàm ſit lux, ſed min⁹ eſt corpus ſubtile, quàm lux. Item ſi quod diffinitur ad aliquid ſit per ſe, vel per accidens, & non ponitur in diffinitione ad qd̄ dicitur, vel ſecundum ipſum vel ſecundum genus, vt ſi dicatur, ſcientia opinio rata, vel voluptas appetitus ſine triſtitia. Oportet enim dicere ſcientiam opinionem ſcibilis, & voluptatem appetitum boni, neceſſe eſt enim, vel ad quod ipſum dicitur, vel ad quod genus in diffinitione ponere, quia relatiuorũ eſt ad aliud ſe habere. Item ſi ad aliquid dictum, non ad finem aſſignatur. Finis enim in vno quoque eſt, quod optimum, vel cuius gratia ſunt alia, vt concupiſcentia non delectabilis, ſed delectationis, propter hanc enim, & delectabile eligitur. Conſiderandum etiã ſi illud ad quod aſſignatur eſt generatio, vel actus, nihil enim talium eſt finis. Nam magis egiſſe, vel generaſſe finis eſt, quàm agere, & fieri, ſed non in omnibus ita eſt. Pœne enim magis plurimi delectari volunt, quàm quieuiſſe delectatos. Item in quibuſdam oportet determinare differentias, ſcilicet qualis, vel quantis, vel vbi, vel a quo. Nam omnes appetunt honorem, quare non ſufficit ambicioſum dicere, qui appetit honorem, ſed addendum differentias, ſcilicet qualis, & quantis appetens eſt honoris. Similiter, & de auaro, & luxurioſo. Relinquens enim differentiam quamlibet, non dicit, quid eſt eſſe. Oportet autem ſemper ad indigens conarinam non aere quolibet motu, vel quantocunque moto ventus erit. Idem in appetitibus oportet addere, quod videtur id eſt apparet. Non enim recte diffinitur voluptas appetitus boni, vel concupiſcentia appetitus delectabilis, ſed apparentis boni, vel delectabilis. Plurimumque enim latet appetentes, quid bonum aut delectabile. Quare non eſt neceſſe bonum eſſe, vel delectabile, ſed tantum apparens. Tantum apparentis autem boni non erit per ſe voluptas, nec apparentis delectabilis per ſe concupiſcentia.

Adhuc de eodem. Cap. LXXIIII.

VNiuerſaliter autem plura vno quodammodo determinantem accidit diffinire. Nam qui ſcientiam, quodammodo diffiniuit, & ignorantiam. Similiter autem ſciuit, & non ſciuit, & ſcire, & ignorare, nam primo palam facto, & reliqua quodammodo palam fiunt. Videndum autem, & ſi oppoſiti oppoſita eſt diffinitio, ſic enim oportet, & in contrarijs ſimiliter. Quod autem ſecundum priuationem dicitur, oportet diffiniri, non econuerſo. Priuationem autem bene diffinientem oportet aſſignare, quid eſt, & cuius habitus ſit, id eſt quem habitum priuet, & in quo natus ſit fieri. Item videndum ne non ſecundum priuationem dictum, vt priuatio diffiniatur, vt ignorantia non

ſecundum

ſecundum priuationem ſcientiæ dicitur. Nam quod non habet ſcientiam, non ſemper videtur ignorare, ſed magis quod fallitur, neque enim inanimata, neque pueros ignorare dicimus. Item ſi eorum, quæ ſecundum æquiuocationem dicuntur, vna diffinitio omnibus communis aſſignatur, vt Dionyſius ait. quoniam vita eſt motus generis nutribilis naturaliter aſſequens, non enim hoc ineſt magis animalibus, quàm plantis, vita autem de his æquiuoce dici videtur. Quoniam autem quædam latent æquiuocorum interroganti, vt vniuocis vtendum eſt. Sciendum autem, quod genus omnibus euidentius eſt, differentia vero minus, quàm genus nota. Conſiderandum etiam, ſi quod diffinitur eſt eorum quæ ſunt, diffinitio autem non, vt ſi album quis diffiniat colorem igni permixtum, impoſſibile enim eſt incorporeum corpori permiſceri: quare non erit color igni permixtus, album vero eſt. Vniuſcuiuſque optimum in ſubſtantia maxime. Quædam ſic ſe habent ad inuicem, vt nihil ex his vnum quid fiat, vt linea, & numerus.

Quòd eiuſdem & diuerſi cognitio ſit vtilis ad diffinitionem. Cap. LXXV.

IDem in libro primo. Circa diffinitiones autem, vtrum idem, vel diuerſum plurima ſit attritio, oſtendentes enim quoniam idem non eſt, interimentes erimus diffinitionem, ſed non conuertitur; non enim ſufficit ad conſtituendum diffinitionem, oſtendere idem eſſe. Eſt autem idem tripliciter, numero enim ſunt eadem, quorum nomina plura, res autem vna, vt tunica, veſtis: Specie vero quę cum ſint numero plura, ſpecie ſunt indifferentia, vt homo homini. Genere vero, quæ ſub eodem genere ſunt, vt homo & equus. Videbitur autem & alius eſſe modus ab his, quo aqua ab eodem fonte dicitur eadem, ſed non eſt alius, nam omnis aqua, omni aquæ dicitur eadem ſpecie, quamquam in hoc validior eſt ſimilitudo, quòd ſcilicet ab eodem fonte. Maxime autē quod vnum eſt numero, ab omnibus idem dici videtur. Et hoc aſſignatur tripliciter. Primum quidem & proprie quando nomine vel diffinitione idem eſt, vt veſtis tunicæ, & animal greſſibile bipes, homini. Secundum quando proprio, vt diſciplinæ ſuſceptibile, homini: & quòd natura ſurſum fertur, igni. Tertium quandoque accidente, vt ſedens, vel muſicum, Socrati, vnde eſt aliquando appellationem ignorantibus, iubemus ſedentem, vel diſputantem vocare ad nos, eundem opinantes, & ſecundum nomen, & ſecundū accidens ſignare.

De conſiderationibus ad problema de eodem. Cap. LXXVI.

IDem in 7. libro. Vtrum idem, vel diuerſum ſecundum principaliorem modum, ex caſibus & coniugatis conſiderandum: nam ſi iuſtitia eſt, idem fortitudini, & iuſtus forti, & iuſte fortiter. Similiter autem & in oppoſitis, nam ſi hæc eadem, & oppoſitis his, eadem ſecundum quamlibet ſupradictarum oppoſitionum. Rurſum ex effectiuis & corruptiuis, & generationibus & corruptionibus, & ex ſimilibus: nam quęcunque ſimpliciter ſunt eadem, & generationes, & corruptiones eorum eadem, & effectiua, & corruptiua. Conſiderandum etiam ſi alterum recipiat quodlibet cum maxime, vtrum & alterum recipiat illud idem cum maxime, aliter enim non erunt idem, vt Zenocrates beatam vitam, & ſtudioſam aſſignauit eandem, eo quòd omnium vitarum maxime eligenda eſt vtraque: vnum enim oportet numero eſſe quod dicitur maximum, & maxime eligendum, propter quod non recte aſſignauit: non enim eſt vnum numero beata vita, & ſtudioſa, quare non neceſſe eſt eandem eſſe, eo quòd ambæ quidem maxima ſunt eligende, ſed altera ſub altera. Rurſum conſiderandum ſi cui alterum, eidem & alterum; nam ſi non ſunt ambo eidem eadem, palàm quia nec ſibiinuicem. Item quæcunque alteri accidunt, oportet & alteri accidere: & cui alterum accidit, & alterum, ſi ſunt eadem. Videndum etiam ſi non ſunt in eodem genere prædicamenti, ſed hoc quale, illud autem quantum, vel ad aliquid indicet. Amplius ex magis ſcilicet ſi hoc quidem ſuſcipit, illud autem non, vel ſi ambo quidem, ſed non ſimul. Item ex appoſitione, ſcilicet, ſi idem ad vtrunque appoſitum nō facit totum idem, aut ſi ab vtroque eodem ablato, quod relinquitur eſt alterum, vt ſi duplum dimidij, & multiplex dimidij quis dicat, idem peccat. Ablato enim ab vtroque dimidio, non idem ſignificat duplum, & multiplex. Conſiderandum autem nō ſolum, ſi iam accidit aliquid impoſſibile per poſitionem, ſed etiā ſi poſſibile eſt ex hypotheſi fieri. Poſito enim quolibet ſiue vero ſiue falſo, nihil enim refert ſi altero interempto, non interimitur alterum, patet quia non ſunt idem, velut his obiici poteſt, qui vacuum & aere plenum idem eſſe dicunt, palàm enim, quia exeat aer vacuum quidem non minus erit, ſed magis, plenum autem aere iam non erit. Item ſi aliqua ſunt eadem, quæcunq; de vno prædicantur, & de altero, & de quibus alterum & alterum. Item ſi poteſt alterum ineſſe ſine altero, non ſunt idem. Omnes itaque, qui ad idem deſtructiui ſunt loci, & ad diffinitionem vtiles ſunt, vt prius dictum eſt.

De difficultate conſtruendi diffinitionem. Cap. LXXVII.

CONSTRVCTIVORVM autem locorum, nullus vtilis eſt ad diffinitionem, non ad conſtruendum, quia diffinitio eſt, ſufficit oſtendere id, quod idem eſt nomine, & ratione: ſed & alia omnia oportet habere, quę annumerata ſunt in diffinitione. Itaque nullus, vel pauci diſputantium ſyllogizant diffinitionem. Sed omnes tale principium accipiunt, vt qui circa geometricam figuras, & numeros, & alias huiuſmodi diſciplinas. Quantum ad præſentem vtilitatem pertinet, diffinitio eſt oratio quæ quidā eſſe rei ſignificat. Et oportet ea, quę in ea ponuntur, in eo quod quid eſt, de re ſola prædicari. In eo autem quod quid eſt, prædicantur genera, & differentiæ. Ratio igitur habens diffinitionem, ex neceſſe erit. Non enim contingit aliud eſſe diffinitionem, quàm rem. eo quòd nihil aliud in eo quod quid eſt, de re prædicatur. Proſpiciendum autem in contrariis, & in aliis oppoſitis. Nam ſi oppoſita oppoſite, & eam quæ dicta eſt propoſite eſſe neceſſe eſt. Vniuerſaliter etiam ſi diffinitio ex genere & differentiis eſt, ſi contrarij diffinitio manifeſta ſit, & propoſiti manifeſta erit. Nam cōtrarium eſt in eodem genere, vel in contrario. Similiter & differentię, aut contrariæ de contrariis, aut eędem prædicantur. Item ex caſibus & coniugatis, neceſſe eſt enim conſequentia eſſe genera generibus, & diffinitiones diffinitionibus, vt ſi obliuio eſt amiſſio ſcientię, & obliuiſci amittere ſcientiam &c. Vno enim conceſſo, neceſſe eſt, & reliqua concedere. Quod autem difficilius ſit conſtruere diffinitionem, quàm deſtruere palàm eſt, facilius enim eſt vnum concludere, quàm plura. Et interimenti quidem ſufficit ad vnum argumentari, quia vno quolibet deſtructo interimitur diffinitio, conſtruenti autem neceſſe eſt omnia conuenire, id eſt concludere, quoniam inſunt, quæ in diffinitione ſunt. Præterea conſtruenti neceſſe eſt vniuerſaliter cōſtruere ſyllogiſmum. Oportet enim de omni quo nomen, & rationem prædicari, & econuerſo. Deſtruenti vero non vniuerſaliter, ſufficit enim oſtendere, quia non vera erit de aliquo eorum, quæ ſunt ſub nomine diffinitio. Similiter etiam, ſi omni ineſt quod ſub nomine eſt, nō autem ſoli, interempta eſt diffinitio. Similiter autem & circa proprium, & genus ſe habet. In vtriſque enim deſtruere facilius eſt quàm conſtruere: quia conſtruenti oſtendendum, quoniam omni ineſt, deſtruenti autem ſufficit vni oſtendere non ineſſe. Particulare vero econtrario, quia conſtruenti quidem ſufficit oſtendere alicui ineſſe, deſtruenti autem oſtendendum, quia nulli ineſt. Omnium autem facillimum eſt diffinitionem deſtruere, quia plurima in ea aſſignata ſunt. Ex pluribus autem citius fit ſyllogiſmus. Veriſimile enim eſt in multis, magis quàm in paucis peccatum fieri.

De arte diuidendi, quòd & ipſa ſit ad diffinitiones neceſſaria. Cap. LXXVIII.

BOETIVS in libro diuiſionum. Ad diffinitiones autem ſpecierum, diuiſio neceſſaria eſt, & ſi forte in eodem diuiſionis, diffinitioniſque ratio verſatur. Nam diuiſionibus inuentis, vna diffinitio comprimitur. Sed quoniam diuiſio generis fit in vniuocis, diuiſio vero ſignificationis in æquiuocis; rurſus ad diuiſionem neceſſaria eſt diffinitio, quia quid ſit æquiuocum, quid vniuocum cum diffinitione colligimus, ne cum iſta fefellerint æquiuocum nomen quaſi genus in ſpecies, ſic in voces ſignificatiuas reſoluamus. Fieret autem omnis diuiſio, omniſque diffinitio ex duobus terminis, niſi nominum indigentia prohiberet. Cum enim diuido animal in rationale & irrationale, animal rationale ad diffinitionem hominis protendit: ſed quia vnum nomen non eſt, ponatur ei nomen, a. & ſubdiuidatur immortale & in immortale; ſi ergo hominis diffinitio redditur ex duobus terminis, homo eſt a mortale. Idem eſt enim ac ſi diceretur, homo eſt animal rationale, mortale. Idem in diuiſione manifeſtum eſt, cum enim dicitur. Rerum omnium alia ſunt bona, alia mala, alia indifferentia, hic tertia diuiſio gemina fiet, ſi nomen quod deeſt imponeretur, & ita diceretur. Rerum omnium, alia differentia ſunt, alia indifferentia. Differentium alia bona, alia ma-

la, ſicque diuiſio omnis in gemina ſecaretur, ſi ſpeciebus & differentijs vocabula non eſſent. Vniuerſaliter autem ſciendum, quod illæ differentiæ, vel in generis diuiſione, vel ſpeciei diffinitione ſumendæ ſunt, quæcunque huiuſmodi ſunt: vt nullo modo præter eas ſpecies eſſe poſſit, ſed propter eas ſolas ſit. Regula itaque diffiniendi hæc eſt. Rerum, Aliæ ſunt ſuperiores, aliæ mediæ, ſuperiores quidem, id eſt genera generaliſſima diffinitio nulla complectitur, quia ſuperiora genera non habent. Similiter nec inferiores, vt indiuidua, quia & ipſa ſpecificis differentiis carent. Media igitur tantum ſub diffinitione cadunt. Data itaque huiuſmodi ſpecie, quæ & genus habeat, & de poſteriori prædicetur, primo genus illius, ſigno, & eiuſdem generis differentias diuido, ac differentiam generi adiungo. Quæ ſcilicet differentia generi adiuncta, ſi non fuerit æqualis ſpeciei, quam diffinitione circunſcribere intendo, ſed maior, id eſt ſuperior, hanc rurſum quaſi genus pono, in alias ſuas differentias diuido: ſicque duas generi coniungo, & poſtremas totiens differentias differentiis diſtribuimus, donec omnes iunctæ generi, ſpeciem æquali diffinitione præſcribant. Illud quoque ſciendum, quòd genus in diuiſione totum eſt, in diffinitione pars. Et ſic eſt diffinitio, quaſi quædam partes totum coniungant, ſic eſt diuiſio, quaſi totum ſoluatur in partes. Et ſimilis eſt diuiſio generis totius diuiſioni. Diffinitio totius compoſitioni.

De Diuiſione generis in ſpecies.
Cap. LXXIX.

DIVISIO multiplex eſt, ſcilicet generis in ſpecies, totius in partes, vocis in ſignificationes. Præter has autem tres (quæ dicuntur diuiſiones ſecundum ſe) eſt & alia ſecundum accidens. Et hæc ſimiliter triplex, ſcilicet ſubiecti in accidentia, accidentium in ſubiecta, accidentium in accidentia. Quod fit cum vtraque eidem ſubiecto ineſſe contingit. Oportet autem omnem generis in ſpecies diuiſionem, Aut in duas fieri partes, aut in plures: ſed nec infinitę poſſunt eſſe generis ſpecies, nec minus duabus. Diuiditur autem genus alias in ſpecies, & alias in differentias, quibus genus oporteat diuidi cum ſpecies nominibus carent, vt cum dicitur. Animalium alia rationalia, alia irrationalia, nam quia huius ſpeciei, quæ eſt animal rationale, nomen vnum non eſt, Pro ſpecie differentiam ponimus, eamque ſuperiori generi collocamus: omnis enim differentia in genus proprium veniens, ſpeciem facit; vnde fit, vt quodammodo materia genus ſit, forma vero differentia. Si autem omnes ſpecies nominibus ſuis appellarentur, ex duobus ſolis terminis fieret diffinitio, nunc autem ex pluribus colligitur. Illud autem ſcire perutile eſt, quoniam genus vna quodammodo multarum ſpecierum ſimilitudo eſt, quæ earum omnium ſubſtantialem conuenientiam monſtrat; atque ideo collectiuum multarum ſpecierum genus eſt. Diſiunctiuæ vero vnius generis ſpecies ſunt. Quæ quoniam differentijs informantur (vt dictum eſt) idcirco ſub vno genere minus duabus ſpeciebus eſſe non poſſunt. Omnis enim differentia in diſcrepantium pluralitate conſiſtit; fit autem diuiſio generis vnius multiplex, vt numerorum alij ſunt pares, alij impares. Et rurſum alij primi, & alij non primi. Illæ autem ſolæ differentiæ ſub genere poſitæ, genus ipſum diuidere poſſunt, quæ inter ſe aliqua oppoſitione differunt.

De Diuiſione totius in partes.
Cap. LXXX.

TOTVM in partes diuiditur, quotiens in ea ex quibus compoſitum eſt, vnumquodque reſoluitur; vt domus, aliud tectum, aliud paries, aliud forma. Dicitur autem totum multipliciter. Eſt enim totum continuum corpus, & totum diſcretum, ſiue non continuum, vt populus, vel exercitus; & totum vniuerſale, vt homo; & totum, quod ex quibuſdam virtutibus conſtat, vt anima, cuius eſt alia potentia ſapiendi, alia ſentiendi, alia vegetandi. Horum igitur vniuſcuiuſque in partes diuiſio eſt. Diuiditur autem totum continuum, etiam in materiam, & formam; aliter enim conſtat ſtatua ex partibus ſuis, aliter ex materia & forma, id eſt ex ære, & ſpecie. Differt autem diuiſio generis a totius diſtributione, quia totius diuiſio ſecundum quantitatem fit, generis autem diſtributio qualitate perficitur. Quale namque animal eſt homo, ſcilicet rationale, vel mortale. Item genus omne naturaliter prius eſt proprijs ſpeciebus, totum vero partibus ſuis poſterius, partes enim ſunt quæ totum iungunt, vnde fit vt genus in poſteriora, totum autem in priora ſoluamus. Item genus ſpeciebus materia eſt, nam ſicut æs accepta forma tranſit in ſtatuam; ſic genus accepta differentia, tranſit in ſpeciem. At vero totius materia eſt partium multitudo, forma autem earum partium compoſitio. Nam ſicut ſpecies ex genere conſtat & differentia, ſic totum ex partibus. Vnde fit vt totum ab vnaquaque parte ſua differat, partium ipſarum compoſitione, ſpecies autem a genere, differentiæ coniunctione, id eſt appoſitione.

De Diuiſione vocis in ſignificationes.
Cap. LXXXI.

DIVISIO vocis fit tripliciter ſcilicet aut per ſignificationes, aut per modum ſignificationum, aut per determinationem. Vocis in ſignificationes duplex diuiſio eſt, ſcilicet nominis, hæc eſt æquiuocatio orationis, & hæc amphibologia. Diuiſio ſecundum modum vt fit, quando vox vna non plura ſignificat ſecundum ſe, ſed multimode de multis prædicatur, vt infinitum ſignificat quidem vnam rem, ſcilicet cuius terminus non poteſt inueniri. Sed hoc dicitur multipliciter, ſcilicet aut ſecundum menſuram ſiue magnitudinem, vt mundus, aut ſecundum multitudinē vt diuiſio corporis, aut ſecundum ſpeciem, vt ſpecies figurarum, aut ſecundum tempus, vt Deus, quia finem temporis non habet. Secundum determinationem fit vocis diuiſio, quia quando ſine determinatione profertur, in audientis intellectu dubietas generatur, vt cum dicitur, Homo. Hec vox confuſe multa ſignificat, nec habet auditor quid rationabiliter intelligat, niſi id loquens aliqua determinatione concludat, vt omnis homo ambulat, vel quidam homo, vel Fortes. Similiter ſi cui dicatur, Da mihi, non intelligit quid dare debeat, niſi ille determinationem addat. Hęc igitur, & ſimilia dubitabilia ſunt, non tamen ambigua. Nam omne ambiguum dubitabile, non autem econuerſo. In ambiguo enim, cum profertur, vtraque auditor rationabiliter ſeipſum intellexiſſe arbitratur; vt cum quis dicit, Audio Græcos vicisse Troianos, vnus poteſt intelligere, quòd Græci Troianos vicerunt, alius econuerſo; & vterque hoc ex ipſa locutione rationabiliter intelligit. Cum autem dicitur, Da mihi, nullus ex ipſo ſermone quid dare debeat, rationabiliter intelligit, ſed ex ſola ſuſpitione. Vocum igitur quædam in particula multiplicitatis ſignificationem habent, ſcilicet æquiuoca, quædam in tota oratione, ſcilicet amphibologica. Diuiduntur autem ſignificationes æquiuocorum quandoque diffinitione, vt cum dicitur, homo viuit, intelligitur & verus & pictus. Diuiditur autem ſic, animal rationale mortale viuit, quod verum eſt, animalis, rationalis, mortalis ſimulatio viuit, quod falſum eſt. Quandoque autem adiectione ſcilicet generis, vel caſus, vel articuli. Diuiditur etiam quædam ſecundum accentum, vt penè, & pęnæ. Quædam ſecundum orthographiam, vel etiam ſecundum actionem, & paſſionem, vt queror ab inquiſitione patientis eſt. queror a querela agentis. Ambiguarum autē orationum diuiſio fit, aut per adiectionem, vt Audio Græcos vicisse, Troianos victos eſſe. Aut per diminutionem, vt audio Græcos vicisse. Aut per diuiſionem, ut Græci uincunt, Troiani uicti ſunt. Aut per aliam transmutationem, ut Audio quod Græci uicerūt Troianos. His enim omnibus modis ambiguitas ſoluitur.

De Diuiſione ſecundum accidens.
Cap. XXXII.

DIVISIO autem ſecundum accidens triplex eſt, ut dictum eſt. Nam alia eſt ſubiecti in accidentia, ut, hominum alij ſunt albi, alij nigri, alij medij coloris. Alia vero eſt accidentis in ſubiecta, ut omnium quæ expetuntur, alia in anima, alia in corpore ſita ſunt. Alia quoque accidentium in accidentia, ut omnium candidorum alia dura, ut Margarita; alia liquida, ut lac. Sed hæc diuiſio ſemper in alterutrum permutatur. Poſſumus enim dicere. Eorum quæ dura ſunt, alia alba, alia nigra. In hoc ergo differt huiuſmodi diuiſio ab omnibus ſupradictis: nam neque ſignificationem uiciſſim diuidere poſſumus in uoces, neque partes in totum, neque ſpecies in genera. Harum quoque ſecundum accidens diuiſionum commune præceptum eſt, quicquid ipſarum diuiditur in oppoſita diſgregari. Illud etiam maxime perſpiciendum, ne quid ultra dicatur, aut minus, ſicut fit in generis diuiſione.

De cautela opponendi in dialectica, & propoſitum celandi.
Cap. LXXXIII.

ARIST. in Topi. 8. lib. Cum autem qui debet interrogare, Primum oportet inuenire locum unde argumentandum. Secundo autem interrogationes formare, & ordinare ſingula apud ſe. Tertio uero dicere iam ea ad alterum. Sumendæ ſunt autē propoſitiones quædam neceſſariæ, quædam præter neceſſarias. Neceſſariæ ſunt, per quas fit ſyllogiſmus. Quæ autem preter has ſumuntur, quatuor ſūt. Aut enim inductionis gratia, ut detur uniuerſale.

Aut

Aut in magnitudine, id eſt ornatu orationis, Aut ad celationem concluſionis, Aut vt manifeſtior ſit oratio. Ergo neceſſarias non ſtatim præordinandum, ſed in ſuprema id eſt a longe diſcedendũ. Quæ autem ſumuntur præter has, accipiendæ ſunt præter eas, & vnaquaque ſic vtendum, inducenti quidem a ſingularibus vniuerſale, & a notis ignota. Nota autem magis, quæ ſecundum ſenſũ, vel ſimpliciter, vel pluribus. Celanti vero præſyllogizare conuenit ea, per quæ ſyllogiſmus eius ex principio debeat fieri, nec ſolũ neceſſarias, ſed & earum quæ ad has ſunt vtiles aliquam ſyllogizari oportet. Item concluſiones non dicere, ſed poſtea ſubitas ſyllogizare, vt non præuideat reſpondens, ex quibus accidit. Vtile autem, & non continuas ſumere propoſitiones, ex quibus ſyllogiſmi, ſed permutatim ad aliam, & ad aliam concluſionem; poſitis enim conuenientibus iuxta ſe, magis quod ex ipſis accidit manifeſtum eſt. Item proponere oportet, non vt propter propoſitum ipſum, ſed alterius gratia, verentur enim, quæ ad propoſitum ſunt vtilia. Item per ſimilitudinem inquirere, nam & veriſimile, & latet magis vniuerſale, Hoc autem ſimile eſt inductioni, non tamen idem, quia a ſingularibus ſumitur vniuerſale ſub quo omnia ſimilia ſunt, in ſimilibus autem, non eſt, quod ſumitur, vniuerſale.

Adhuc de eodem. Cap. LXXXIIII.

OPortet autem & ipſum ſcilicet opponentem quandam ſibimet inſtantiam inferre. Inſuſpecte namque ſe habent reſpõdentes ad eos, qui videntur iuſte argumentari. Vtile eſt etiam dicere quoniam conſuetum eſt dici huiuſmodi, pigreſcunt enim quod ſolitum eſt mouere id eſt negare, inſtantiam non habentes. Oportet non properare, quia contra properantes magis obſtant. Sed vt in parabola proponere, quia quod propter aliquid aliud proponitur, non propter ipſum, citius concedũt non videntes quid inde ſit, & hoc ſumpto, ſumptum eſt illud. Rurſum in vltimo interrogare quod maxime vult ſumere ſcilicet ad minus promptos. Maxime namque prima renuunt eo quòd plures interrogantium primo interrogant, circa quæ maxime properant. Ad graues autẽ, id eſt autenticos oportet hoc primo protendere, nam hi prima maxime admittunt, niſi omnino manifeſtum ſit quid accidere ſit, in finem autem aduerſantur. Similiter & qui arbitrantur eſſe acres in reſpondendo, prima ponentes, in fine frangunt, velut non accideret ex his quę poſita ſunt, ponunt enim credentes habitui, ſuſpicantes ſe nihil eſſe paſſuros. Amplius oportet prolongare & interponere, quę nihil vtilia ſunt ad orationem, ſicut falſigraphi. Cum enim plura ſint quæ deſcribunt, dubium eſt in quo falſum ſit, ſic & interrogantes quandoque latent, in abſconſo ponentes, quæ per ſe poſita non ponerentur, ad celandum ergo propoſitum eo quod dictum eſt vtendum.

De modo ornandi & explanandi orationem interrogantis. Cap. LXXXV.

AD ornatum vero inductione, & diuiſione eorum, quę cognata ſunt. Inductio quidem, quale quid ſit, iam ſupradictum eſt. Diuiſio autem huiuſmodi eſt, vt diſciplina melior eſt alia, vel quia certior, vel quia melior, id eſt verior. Et diſciplinarum aliæ ſpeculatiuæ ſunt, aliæ actiuæ, aliæ vero poeticæ; vnum quodque etenim talium ornat orationem, nõn autem neceſſaria ſunt dici ad concluſionem. Ad explanationem autem exempla, parabolaſque ſumendum eſt. Exempla conuenientia, & nota, qualia Homerus, non qualia Cherulus. Vtendum eſt autem in diſputando ſyllogiſmo quidem magis ad dialecticos, inductione vero ad plures, id eſt vulgares quando autem opponenti in pluribus inducenti non dederit reſpondens vniuerſale, iuſtum eſt inſtantiam exigere, & probare inſtantiam, non in eo quod proponitur fieri, niſi vnum tantum ſit huiuſmodi. Oportet, enim eum qui inſtat in altero quàm in propoſito inſtantiam inferre aut dicere, quoniam hoc ſolum tale eſt. Quod ſi in æquiuocis ponat inſtantiam, vt quoniam habebis pictor colorem, & cocus pedem non ſuum, oportet interrogatiue diuidere, ne latente æquiuoco, bene videatur reſpondens inſtare propoſitioni. Si autem in vniuoco inſtans prohibet interrogationem, auferente illud in quo inſtantia eſt, oportet proponere reliquum vniuerſaliter, vt in obliuione. Non enim concedunt eum, qui diſciplinam amiſit, oblitum eſſe, quia tranſcadente re amiſiſſe quidem diſciplinam, ſed non oblitus eſſe dicendus eſt. Auferenti ergo illud in quo eſt inſtantia, reliquum oportet ponere, vt ſi re permanente amiſit diſciplinam ſequitur quoniam oblitus eſt. Similiter autem & contra inſtantes, quoniam maiori bono malus opponitur malum, proferunt enim quoniam ſanitati, cum ſit minus bonum, quàm euechia, opponitur ægri-

tudo, quæ maius malum quàm cacechia. Auferatur ergo id in quo eſt inſtantia, & cogetur reſiduum ponere, ſcilicet quàm maiori bono maius malum opponitur, niſi conferas alterum, vt euechia ſanitatem. Si autem in multis, eo quod obicis proponente, non ferat inſtantiam, dignum eſt ponere, id eſt, concedere, nam dialectica eſt propoſitio, contra quam ſic in pluribus ſe habentem non eſt inſtantia.

De modo reſpondendi. Cap. LXXXVI.

DE reſponſione autem dicendum, quod eſt opus bene reſpondentis, ſicut bene interrogantis. In reſponſione duo peccata vitanda ſunt ſcilicet ponere, quod non oportet, & poſitum non ſeruare, ſicut oportet. Et diſcentibus quidem ſcilicet in demonſtratiuis, ponenda ſunt ſemper ea, quæ videntur, nullus enim docens conatur dicere falſum. Colluctantium vero, id eſt, litigioſe ac ſophiſticè diſputantium, interrogantem quidem videri aliquid facere oportet omnino. Reſpondentem vero nihil videri pati. In dialecticis autem, & tentatiuis, neceſſe eſt reſpondentem ſuſtinere orationem ponentem, ſiue probabilem, ſiue improbabilem poſitionem, ſiue neutram. Nam ad commune genus poſitionis, eodem modo ſe habere debet. Cum enim probabilis eſt poſitio, concluſio opponentis erit probabilis, & econuerſo, cum enim neutra, & concluſio neutra, ſemper enim opponens concludet oppoſitum poſitionis. Quando tamen ſimpliciter eſt improbabile quod ponitur, non eſt dandum reſpondenti, quia per probabiliora, & notiora, debet quod minus notum eſt, concludi. Si autem ſimpliciter probabilis eſt poſitio, palam quoniam concluſio improbabilis, ponendum ergo, & quæ videntur omnia & eorum quæ non videntur, quæcunque minus ſunt improbabilia concluſione, & etiam neutra, ſi vero non ſimpliciter probabile, vel improbabile ſit quod ponitur, ſed reſpondenti, ad ipſum quod videtur, vel non videtur, ponendum eſt, vel non ponendum: his quoque quæ obſcure ac multipliciter dicuntur obuiandum eſt. Conceſſum eſt enim reſpondenti non intelligenti dicere, non intelligo, & multipliciter dictum non ex neceſſitate profiteri vel negare. Nam ſæpe ex eo quod non plane obicientibus datur, obuiat aliquid difficile; ſi vero ſit notum, ſed multipliciter dictum, & in omni ſenſu verum, vel falſum, ſimpliciter dandum eſt vel negandum. Si autem in alio ſenſu verum ſit, & in alio falſum, videndum eſt primo. Poſterius enim diuiſo incertum eſt an & in principio dubium conſpexeris, ſi autem non præuideris dubium, ſed in alterum ſenſum inſpiciens poſuis. Dicendum eſt ei, qui in alterum ducit, quia non ad hoc inſpiciens dedi, ſed ad alterum. Cum autem aut per inductionem, aut per ſimilitudinem plerunque vniuerſale ſumant, ſingularia quidem omnia ponendum, ſi vera ſint & probabilia, ad vniuerſale autem tentandum inſtantiam ferre, ſi enim in multis apparentem non dederis vniuerſaliter, qui non habet inſtantiam: patet quia proteruit, ſi autem nec argumentari contra habeat, multo magis proteruire videbitur. Eſt enim proterua reſponſio, pręter dictos modos ſyllogiſmi corruptiua. Quæcunque autem orationes falſum ſyllogizant, ſoluendum eſt interimendo, propter, quid ſit falſum, non enim qui quodlibet interimit ſoluit, etiam ſi falſum eſt quod interimitur, ſed & propter quid falſum ſit aſſignandum. Fiunt autem inſtantiæ quadrupliciter. Prima eſt interimere a quo ſit falſum. Secunda ad opponentem inſtantiam ferre. Tertia ad interrogata reſpondere. Quarta vero & peſſima inſtantiarum quæ eſt ad tempus. Quidam enim talibus inſtant ad quæ diſputare pluris eſt temporis q̃ præſentis exercitationis. Harum autem ſolutio prima tantum eſt, reliquæ vero prohibitiones quædam, & impedimenta concluſionum.

De Oratione, & vitioſa & manifeſta. Cap. LXXXVII.

INCREPATIO vero orationis, alia eſt ſecundum ipſam, id eſt ex uitio ipſius orationis proprio; alia quando non bene interrogatur, id eſt ex vitio opponentis & reſpondentis, plurimo namque enim, quòd non bene diſputatur oratio, qui interrogatur cauſa eſt, eo quòd non concedat ex quibus plane erat diſputare ad poſitionem, non enim in altero tantum eſt, bene finire commune opus; ſicut autem in cæteris paruus ſocius eſt, qui impedit commune opus, ſic & in oratione, nihilq; differt, ſiue in opponendo, ſiue in reſpondendo hoc fiat, nam & qui litigatorie diſputat, & qui in reſpondendo non concedit quod videtur, nec ſuſcipit quicquam, quod vult interrogans inquirere, non ergo ſimiliter increpandum eſt, & per ſe orationes, &

interrogantes, nihil enim prohibet orationem prauam eſſe, interrogantem autem, vt contingit, optime contra reſpondentem diſputare. Per ſe autem orationis, quinque ſunt increpationes. Prima quando non ex interrogatis concluditur, cum ſint vel falſa, vel improbabilia, aut omnia aut plura in quibus eſt concluſio. Secunda ſi ad poſitionem non fiat ſyllogiſmus. Tertia ſi quibuſdā additis fiat. Quarta ſi quibuſdam ablatis. Quinta ſi ex improbabilibus, & minus credibilibus concluſione; aut etiam ſi ex veris, ſed pluri opera indigentibus demonſtrari quam problema. Patet igitur quia non eſt eadem orationis increpatio ad propoſitum, & per ſe, nihil enim prohibet orationem per ſe quidem eſſe vituperabilem, ad problema vero laudabilem, & econuerſo. Eſt autem quandoque oratio concluſa, non concluſa peior, quando quidem ex fatuis vel falſis concluditur. Eos vero, qui per falſa verum concludunt, non eſt iuſtum increpare. Nam falſum quidem ſemper per falſum ſyllogizare neceſſe eſt, verum autem quandoque, & per falſa contingit. Oratio autem manifeſta eſt, vno quidem modo, & publiciſſimo, ſi ſic concluſa ſit, vt nihil oporteat aliud interrogare, vno autem, & qui maxime dicitur, quando ſumpta eſt, ex quibus neceſſarium eſt eſſe. Eſt autem per concluſiones concluſum, amplius ſi deeſt, quod probabile eſt valde.

De falſitate ſyllogiſmi, & petitione principij.
Cap. LXXXVIII.

FAlſa autem oratio quadropliciter dicitur. Vno quidem modo, quando videtur concludi, quando non concluditur, & hoc eſt apparens litigioſorum ſyllogiſmus. Alio vero quando concluditur quidem, ſed non ad propoſitum, quod accidit maxime in his, quæ ducunt ad impoſſibile. Tertio quando ad propoſitum quidem concluditur, non tamen ſecundum propriam diſciplinā, vt non geometricè in geometria. Quarto quoque modo ſi per falſa concluditur, licet aliquando concluſio vera ſit, aliquando falſa, vt ſupradictum eſt, ergo falſam eſſe orationem magis peccatum eſt dicentis, id eſt reſpondentis quàm orationis, nec ipſius ſemper, ſed quando latet eum falſum ſuſceptum. Quare prima quidem conſideratione orationes per ſe, ſi concludit. Secūda vtrum verum vel falſum. Tertia vero ex qualibus, nam ſi ex falſis quidem, probabilibus autem, rationalis eſt, ſi autem ex veris quidem, ſed improbabilibus, praua, id eſt reprehenſibilis, ſi vero ſint & falſa & valde improbabilia, palam quoniam praua, aut ſimpliciter aut ad rem. Petere autem quod eſt in principio, videtur quinque modis. Primo quidem, & manifeſtiſſime, ſiquis id qđ monſtrari oportet præſumat. Et hoc ipſo quidem non facile eſt latere, id eſt, in eodem nomine, vt Marcus currit, ergo Marcus currit. In vniuocis autem, ſcilicet vniuerſalibus, in quibus nomen, & ratio idem ſignificat, facilius eſt latere. quia ſcilicet poteſt in dubium venire pro quo, vel pro quibus particularium ſumatur, vel in vniuocis, id eſt ſinonymis quatuor, ſcilicet vna eſt ſignificatio, & vox diuerſa, vt Marcus Tullius. Secundo autem quando quod particulariter oportet demonſtrare proponit vniuerſaliter. Quod enim per ſe oportet oſtendere, cum alijs pluribus petit. Tertio quando vniuerſaliter oportet oſtendere, particulariter petit: videtur enim quod cum pluribus oſtendendum eſt per ſe extra petere. Quarto ſi diuidens petat quod propoſitum eſt. Vel ſi eorum, quę ex neceſſitate ſequuntur ſe inuicem, alterum petat, vt latus incommenſurabile eſſe dyametro, cum oporteat oſtendere quoniam dyameter lateri. Quot ſunt autem petitiones principij, tot & contrarij, ſcilicet quatuor. Primus modus eſt ſiquis contradictione oppoſita petat. Secundus ſi contraria. Tertius ſi vniuerſaliter probans particulariter petierit contradictionem, vt ſi contrariorum vnam eſſe diſciplinam ſumpſerit, ſanatiui autem, & egrotatiui alteram eſſe probauerit, aut etiam ſi particulare petens in vniuerſali contradictione aſſumere tentauerit. Quartus ſi contrarium petat eius, quod ex neceſſitate, per ea quæ poſita ſunt accidit, & etiam ſi non ea quidem ſumat quæ oppoſita ſunt, ſed talia duo ex quibus erat oppoſita contradictio.

De exercitatione dialectici in ſyllogiſmis.
Cap. LXXXIX.

AD exercitationem autem ſyllogiſmorum, primum quidem oportet aſſueſcere conuertere orationes. Sic enim & ad hoc qđ dicitur magis idonei erimus, & in paucis plures orationes ſciemus. Nam conuerti, eſt tranſumentem concluſionem, cum reliquis interrogationibus, interimere vnum eorum, quæ data ſunt. Neceſſe eſt enim, ſi concluſio vera non eſt, alteram præmiſſarum interimere, ſi omnibus poſitis, neceſſe erat concluſionem eſſe. Ad omnem autem poſitionem argumenta, quoniam ſic, & quoniam non ſic, conſideranda ſunt, ac ſolutio ſi inueniri poſſit quærenda, & ſi nullum alium habemus, ad nosipſos hoc faciamus, ſic enim ſimul accidet, & ad interrogandum, & ad reſpondendum exercere, nam & ad philoſophiam non paruum inſtrumentum eſt poſſe conſpicere, quæ vtrunq; accidit dicere. Oportet autem ad huiuſmodi, homines eſſe boni ingenij, hoc enim eſt ſecundum veritatem bonum ingenium, bene poſſe eligere verum, & fugere falſum. rurſum in electione terminorum, id eſt, diffinitionum, oportet eſſe idoneos, ac probabilium propoſitionum, & primorum, & maximarum propoſitionum promptus ſe habere, & in ea quæ ſæpe incidunt ſermocinationes tenere. Nam ſicut in Geometria, circa elementa oportet exercitatum eſſe, & in Arithmetica, circa capitales numeros, ſcilicet, vt ſunt denarius, & vigenarius, & huiuſmodi, multum confert ad cognoſcendum multiplicationem numerorum, ſic & in orationibus Logicis oportet propoſitiones memoriter ſcire. Principii autem, & hypotheſeos idoneum, id eſt, expeditum eſſe mediocriter, difficile eſt. Item orationem vnam plures facere aſſueſcendum eſt, vt quoniam non eſt vna plurium diſciplina. Sic enim & in relatiuis, & in contrariis, & in coniugatis eſt. Exercitatio autem aſſignanda eſt, inductiuarum quidem ad rudem, ſyllogiſticarum ad eruditum, & reſpondentibus tentandum eſt. A ſyllogiſticis quidem accipere, id eſt, auferre propoſitiones, ſcilicet vniuerſales, id eſt, impedire ne habeant vniuerſale. Ab inductionibus autem parabolas, id eſt ſimilitudines. Præcipuè autem exercitio diſputantium afferre. Tentandum eſt autem ſyllogiſmum de aliquo, aut propoſitionem, aut ſolutionem, aut inſtantiam. Ex his enim poteſtas, exercitium autem poteſtatis cauſa, & maxime circa propoſitiones, & inſtantias. Eſt enim (vt ſimpliciter dicatur) dialecticus propoſitiuus, & inſtantiuus. Eſt autem proponere quidem, vnum facere, quæ ſunt plura, id eſt vnam concluſionem ex pluribus. Inſtare autem quod vnum eſt facere plura. Inſtans enim diuidit aut interimit, hoc quidem dans, illud autem non, non eſt autē omni diſputandum, nec contra quemlibet exercitandum, neceſſe eſt enim contra aliquos prauos fieri diſputationes; nam qui exercitati ſunt abſtinere non poſſunt a certatoria diſputatione. Oportet autem & factas orationes habere, circa quæſtiones dialecticas, in quibus abundantes minimis, ad plurima vtiles habebimur. Hæ vero ſunt vniuerſales, & ad quas abundare difficile eſt continuum.

De ſophiſtica diſputatione, & eius comparatione.
Cap. XC.

ARiſtoteles in libro primo Elenchorum. Sophiſtica eſt apparens ſapientia, & non exiſtens. Ideoque ſophiſtis magis opereprecium eſt videri eſſe ſapientes, quàm eſſe, & non videri. Opus autem ſcientis eſt, non mentiri de quibus nouit, & poſſe manifeſtare mentientem. Eos ergo, qui volunt ſophiſticè agere, neceſſe eſt diſputationum genus quærere, huiuſmodi enim poteſtas facit videri ſapientes, cuius ſunt deſiderium habentes. Sunt ergo diſputationum genera quatuor, ſcilicet Doctrinales, Dialecticę, Tentatiuæ, Litigioſæ, Doctrinales, vel demonſtratiuæ, quę ex propriis principijs cuiuſque diſciplinæ ſyllogizant, & nō ex his quæ videntur reſpondenti, oportet enim credere eum qui diſcit. Dialecticæ vero, quę ex probabilibus collectiuæ ſunt contradictionum. Tentatiuæ autem, quæ ex his quæ videntur reſpondenti, & neceſſarium eſt ſcire ei, qui ſimulat habere ſcientiam. Litigioſæ vero, vel ſophiſticæ ex his quæ videntur probabilia, non ſunt autem ſyllogizantes. Dialecticus quidem omnia communia ſecundum rem conſiderat, qui autem hoc facit apparenter, ſophiſta eſt. Et eadem quidem eſt oratio ſophiſtica, & litigioſa, ſed non ſecundum idem. Nam in eo quòd propter apparentem victoriam, litigioſa, in eo vero quód propter ſapientiam apparentem, ſophiſtica. Litigioſus autem quodammodo ſe habet ad dialecticum, ſicut falſigraphus ad geometricum, ſed falſigraphus ex propriis ſcilicet principijs, & concluſionibus, quæ ſub arte ſunt falſæ ſyllogizat. Litigioſus autem circa communia, ſicut & dialecticus, non eſt autem dialecticus circa genus aliquod determinatum, ſicut demonſtratiuus, nec iterum talis, qualis eſt vniuerſalis, id eſt methaphiſicus, ſcilicet quia non oſtendit ſua, principia eſſe ſicut illæ. Demonſtratiua quoque non eſt interrogatiua, nec enim eius ſyllogiſmus fieri, poteſt ex vtraque parte contradictionis. Dialectica vero interrogatiua eſt. Tentatiua autem eſt quædam dialectica; huius enim eſt experimentum ſumere neſcientis, & ſcire ſe ſimulantis, nec ex propriis arguit, vt geometria, ſed ex communibus vt dialectica, talibus ſcilicet quæ ſcientem quidem nihil prohibet artem naſcire, non ſcientem autem neceſſe

ceſſe

eſſe eſt ignorare: quare omnes idiotæ dialectica, & tentatina vtũtur, eo ꝙ omnes communia diiudicare conantur. Idem in Methaphiſica, quarto libro. Logici, & ſophiſtæ laborant in eo circa quod philoſophus, id eſt Methaphiſicus debet laborare, loquuntur enim de rebus quæ philoſophiæ ſunt propria. Entis enim eſt ſcientia communis omnibus, & logicus quidem ſcit illud quod ſcit philoſophus. Sophiſta vero ſcire ſe exiſtimat, ſed in rei veritate neſcit: eius enim ſcientia deceptoria tantum eſt, homines autẽ non decipiuntur, niſi in eo quod neſciunt.

De Paralogiſmis, & eorum figuris. Cap. XCI.

IDem in Elenchis, primo. Syllogiſmus quidem eſt ex quibuſdam poſitis, vt dicatur aliquid aliud ex neceſſitate accidere ab his quæ poſita ſunt, Elenchus autem eſt ſyllogiſmus cum contradictione concluſionis. Sophiſtici autem, vel paralogiſmi videntur quidem hoc facere, ſcilicet vt dicatur ab his, quæ poſita ſunt ex neceſſitate aliquid accidere, ſed non faciunt. Videtur autem ob multas cauſas, quarum vna eſt verbi gratia, publiciſſima & aptiſſima, quæ fit per nomina, ſcilicet æquiuocatio. Nam quia res infinitæ ſunt, nomina vero finita, neceſſe eſt vnum nomen plura ſignificare. Itaque qui virtutis nominum ignari ſunt, facile paralogizantur, & ipſi diſputantes, & alios audientes, cum ſcilicet vnam ſolã rem, vno nomine ſignificari arbitrantur. Sunt autem numero quinque, quæ conſectant, qui in diſputationibus contiuantur, & decertant, ſcilicet redargutio, falſum, inopinabile, ſolœciſmus, nugatio. Modi autem arguendi ſunt duo. Alii quidem ſecundum dictionem faciunt fantaſiam. Alij extra dictionem. In dictione ſunt ſex, ſcilicet, æquiuocatio, amphibologia, compoſitio, diuiſio, accentus, figura dictionis. Extra dictionem vero 7. ſcilicet ſecundum accidens, ſecundum quid, & ſimpliciter, ſecundum ignorantiam elenchi, ſecundum conſequens, principium petere, non cauſam vt cauſam ponere, plures interrogationes vt vnam facere.

De Aequiuocatione, & Amphibologia.
Cap. XCII.

ACTOR. Aequiuocatio eſt deceptio proueniens eo quòd plura ſignificata, vel conſignificata latent ſub vna voce. Prima ſpecies eſt quando plura ſignificata principaliter latent ſub vna voce, vt canis poteſt ſumi pro latrabili, vel pro marino. Secunda quando ſub vna latent plura, ita quod vnum prius, alterum poſterius, vt expediens poteſt accipi pro bono, vel pro vtili. Tertia quando ſub vna voce latent plura conſignificata, ſicut diuerſa tẽpora. Verbi gratia. Quicunque ſanabatur, ſanus eſt, laborans ſanabatur: ergo laborans ſanus eſt, non valet; quia ſi laborans primo ſignificat laborantem tunc, in concluſione vero laborantem nũc. Et dicitur æquiuocatio, quaſi vocans æque plura. Amphibologia dicitur ab amphi quod eſt dubium, & bologia quod eſt ſententia, quaſi dubia ſententia. Fallacia amphibologiæ, eſt deceptio veniẽs ex eo, quòd vna & eadem dictio poteſt conſtrui cum vno & eodẽ, diuerſis de cauſis, vel cum diuerſis dictionibus, cum vno & eodẽ modo, vt iſte eſt liber Ariſtotelis, poteſt hæc dictio Ariſtotelis, ratione ex vi auctoritatis, vel ex vi poſſeſſionis. Similiter hæc eſt duplex. Quicquid videt hoc, hoc videt, eo quòd li hoc, poteſt teneri nominatiue, vel accuſatiue. Cum diuerſis dictionibus, vt Aiote Cacida Romanos vincere poſſe. li te, poteſt regi de li vincere, vel de li poſſe. Similiter impoſſibile eſt aliud, quàm Aſinum genuiſſe te. Item alio modo proueniunt æquiuocatio, & amphibologia, eo ꝙ dictio vel oratio tranſitiue poteſt ſumi.

De Compoſitione & Diuiſione.
Cap. XCIII.

SEcundum compoſitionem, & diuiſionem ſunt ſyllogiſmi ſophiſtici, quotiens in oratione accidit potentialis multiplicitas, eo quòd aliqua dictio poſſit componi cum diuerſis. Ex hoc patet diuerſitas ad paralogiſmos amphibologiæ, quia in illis eſt multiplicitas ex diuerſa ordinatione vnius cum vno. Et notandum, quòd in huiuſmodi orationibus eſt duplex compoſitio, & ſimiliter diuiſio eſſentialis. Vna ſcilicet, quando componitur dictio cum eo, cum quo magis nata eſt componi. Et iuxta hanc accipitur diuiſio eſſentialis. Alia eſt compoſitio accidentalis, quãdo ſcilicet fit compoſitio alicuius cum aliquo, cum quo minus nata eſt componi. Et iuxta hanc ſimiliter accipitur diuiſio accidentalis. Item ſecundum compoſitionem proprij fiunt paralogiſmi, quoniam in oratione poſſunt eſſe plures ſententiæ ex diuerſa compoſitione alicuius cum diuerſis; ita quòd in compoſitione eſſentiali ſit falſitas, & in diuiſione eidem reſpondente (quæ ſecundum rem compoſitioni accidentali eſt eadem) ſit veritas. Iuxta

quod dicit Ariſtoteles, vbi fallit compoſitio, ibi ſoluit diuiſio, & econuerſo. Vnde dicebant antiqui, quòd compoſitio nihil aliud eſt, quàm diuidendorum falſa coniunctio. Diuiſio vero componendorum falſa ſeparatio. Itaque ſecundum diuiſionem propriè paralogizatur, quando in oratione eſt dicti multiplicitas, ita quòd accidentalis diuiſio ibidem ponat veritatem, eſſentialis compoſitio falſitatem. Et ab hac eſſentiali compoſitione, dicitur oratio compoſita, & non ab alia. Similiter a diuiſione eſſentiali dicitur oratio diuiſa. Secundum compoſitionem ponit Ariſtoteles tres paralogiſmos. Primus fit eo quòd participium gratia concomitãtiæ intellectæ poteſt ordinari cum diuerſis verbis ſic. Quencunq; poſſibile eſt ambulare, poſſibile eſt vt ambulet. poſſibile eſt ſedẽtem ambulare: ergo poſſibile eſt vt ſedendo ambulet. Minor multiplex eſt, ſi compoſita falſa, diuiſa eſt vera; diſtinguitur tamen cõmuniter dure vera, de dicta falſa. Secundus fit eo, quòd aliquod aduerbium poſſit componi cum vno verbo, vel ab illo diuidi, & componi cum alio, vt hic. Quod ſcit aliquis nunc didicit, ſed magiſter literas nunc ſcit; ergo nunc didicit, non valet, prima enim duplex eſt, diuiſa vera, compoſita falſa. Nam hæc dictio, nunc. magis nata eſt componi cum hoc verbo didicit, eo quòd adiectiuum debet præcedere ſuum ſubſtantiuum. Tertius fit, eo quòd nota excluſionis poſſit componi cum diuerſis verbis, vt hic. Quod vnum ſolum poteſt ferre, non poteſt plura ferre, hæc dictio ſolum poteſt facere excluſionem ſuam reſpectu eius quod eſt poſſe, vt eidem cõponatur, & ſic eſt compoſita falſa, vel reſpectu eius quod eſt ferre, & ſic eſt vera diuiſa. Secundum diuiſionem propriè fiunt paralogiſmi, quando aliqua huiuſmodi oratio conceditur compoſita, & infertur tanquàm diuiſa, & prouenit vno modo, eo quòd dictio copulatiua vel disiunctiua poteſt copulare dictiones vel orationes, ſecundum quem ſic paralogizatur. Quæcunque ſunt duo, & tria, ſunt paria, & imparia, quinque ſunt duo & tria, ergo &c. Secundo modo eo ꝙ participium poſſit coniungi cum diuerſis nominibus, vt hic. Ego poſui te ſeruum entem liberum, vnum poteſt coniungi huic nomini ſeruum, & ſic eſt vera compoſita, quia priori nomini natum eſt plus componi, vel ab eodem diuidi, ſic eſt falſa diuiſa. Tertio modo hoc idem contingit, quãdo aliquod nomen cum alio nomine poteſt coniungi vere, vel ab eodem diuidi falſe, vt hoc nomen, centum, in exemplo Ariſtotelis, centum quinquaginta virorum reliquit Achilles. Itaque ſecundum diuiſionem poteſt fieri paralogiſmus, quotiens ab coniunctim dato, infertur diuiſim & econuerſo, ſecundum compoſitionem ſic. Iſte eſt bonus, & eſt clericus; ergo eſt bonus clericus & econuerſo. poteſt argui ſimiliter, ſecundum diuiſionem, & ad hæc omnia docet Ariſtoteles ſimul ſoluere, ſcilicet vt ſi concludatur diuiſim, dicendum eſt quoniam coniunctim conceſſum ſuit, & econuerſo.

De Accentu, & figura dictionis. Cap. XCIIII.

SEcundum accentum fiunt paralogiſmi, quotiens aliqua diuerſimode poteſt accentuari, ex eo ſequitur diuerſitas ſignificationis. ſ. quando poteſt accentuari, vt dictio, vel oratio, vt hæc vox, metuo, & hæc vox vnuocè, aut aliqua ſub diuerſo accentu proferri. ſ. longo vel breui, vt pendere, aut etiam cum aſpiratione vel ſine, ex quo reſultant diuerſæ ſignificationes. Figura dictionis eſt ſimilitudo dictionis ad dictionem, quantum ad modum ſignificãdi, propter quam earum ſignificata, vt eadem interpretantur. Eſt autem figura dictionis, quædam intrinſeca, quædam extrinſeca. Intrinſeca eſt ſimilis terminatio dictionis cum dictione. Extrinſeca eſt ſuppoſitio, vel copulatio eiuſdem, vnde hæc fallacia eſt deceptio proueniens ex ſimilitudine dictionis. Huius tres ſunt ſpecies principales. Prima vt ex ſimili tranſlatione dictionis, vt hic. Qualiſcunq; terminationis eſt in ſta, talis eſt poeta, ſed miſſa eſt fœminini generis, ergo poeta. Secunda prout ex mutatione prædicamenti, & hoc eſt, quando vnum prædicamentum commutatur in aliud, vel aliqua ſpecies vnius prædicamenti in aliam eiuſdem, vt hic. Quanti homines ſunt in hac domo, ſunt in illa; ſed decũ ſunt in hac &c. Tertia prouenit ex variatu ſuppoſitione, vt hic. Homo eſt digniſſima creaturarum, Sortes eſt homo, ergo &c. Vel tertia ſpecies dicitur vniuocatio, quæ prouenit quotiens interpretatur quale quid, vt hoc aliquid, ſiue commune, vt ſingulare, ſic Coruſcus eſt alter ab homine, & coruſchus eſt homo, ergo coruſchus eſt alter a ſe, vel ſic. Homo eſt ſpecies, Sortes eſt homo, ergo Sortes eſt ſpecies. Ad hunc modum reducuntur paralogiſmi, in quibus fit proceſſus a confuſa ſuppoſitione ad determinatam, vel ab immobili ad mobilem.

De fallacia Accidentis, & ſecundum quid. & ſimpliciter.
Cap. XCV.

SEquitur de locis ſophiſticis extra dictionem, qui prædicti ſunt ſeptem. Et primo de Accidente, quod non ſumitur hic pro accidente in prædicando, vel in eſſendo, ſed pro accidente in conſequendo, vnde poteſt dici medium accidentale, ad inferendũ

hoc de hoc. Fiunt autem paralogiſmi ſecundum accidens, eo ꝙ quidlibet aſſignatur inesſe rei ſubiectæ, & accidenti, & econuerſo, quod non eſt neceſſe, ſcilicet quòd quæ inſunt prędicatis in eſſe ſubiectis, & hoc diuerſimode exponitur, ſcilicet in prima figura & in tertia, quia in prima maior extremitas eſt attributum, medius terminus dicitur accidens, minor extremitas res ſubiecta, vnde ſenſus eſt quando quidlibet, ideſt maior extremitas attribuitur primo medio termino, ideſt accidenti, in concluſione vero minori extremitati ideſt rei ſubiectæ. Quod patet ſic. Ab homine coruſchus eſt alter, ipſe eſt homo, ergo eſt alter a ſe. Maior extremitas ideſt alterum, attribuitur coruſcho reſpectu hominis, & ita reſpectu accidentis. In concluſione vero reſpectu ſuipſius, & ita reſpectu ſubiecti, ſimiliter. Hic homo eſt ſpecies, Sortes eſt homo, ergo &c. eſſe ſpeciem primo attribuitur homini tanquam accidenti, in concluſione vero Sorti tanquam rei ſubiectæ. In tertia figura ſic. Quando quidlibet ideſt maior extremitas attribuitur medio ideſt rei ſubiectæ, & minori ideſt accidenti. Quod patet ſic. Coruſchus cognoſcitur a te, & coruſchus eſt veniens, ergo veniens cognoſcitur a te: nam cognitio primo attribuitur coruſcho, tanquam rei ſubiectæ, in concluſione vero venienti, tanquam accidenti. Similiter in his. Iſte canis eſt tuus, & eſt pater, ergo eſt tuus pater: non valet, quia eſſe tuum primo attribuitur cani, tanquam rei ſubiectæ, in concluſione vero patri tanquàm accidenti. In ſecunda autem figura fit deceptio, eo quòd ea, quę vni & eidem ſunt eadem, credimus inter ſe eſſe eadem, vt hic. Fel eſt rubeum, mel eſt rubeum, ergo mel eſt fel. Secundum quid, & ſimpliciter ſunt paralogiſmi, quotiens aliquid ſumptum ſecundum partem impropriè ſumptam, vt ſimpliciter concluditur. Et dicitur aliquid ſumi ſecũdum partem impropriè ſumptam, quando huiuſmodi pars non ponit ſuum totum, ſicut homo mortuus, non ponit hominem album dentes, non ponit album, ſed criſpus caput ponit criſpum ſimpliciter, vnde per aliquod tale non eſt paralogizare, ſed ſecundum partem ſolummodo impropriè ſumptam, & hoc poteſt fieri iuxta partem ſubiectiuam ſic. Cęſar non eſt, & eſt opinabile, ergo eſt quod non eſt. Vel iuxta partem integralem ſic. Indus eſt niger, & eſt albus dentes, ergo eſt albus, & niger. Vel iuxta partem in tempore ſic. Comedere carnes eſt bonum, in die veneris eſt malum, ergo eſt bonum & malum. Vel iuxta partem in loco ſic. Mactare patrem eſt malum, in triuanis eſt bonum: ergo &c. Vel iuxta partem in modo, vt dicatur pars in modo nomen determinans aliud nomen, ſic. Hoc eſt bonum, & eſt malum ægro, ergo &c. vel ſic. Diuitiæ ſunt bonæ, non benè vtenti ſunt malæ, ergo &c. ſecundum hunc locum fieri dicantur huiuſmodi paralogiſmi. Ego dico falſum, ergo verum eſt me dicere falſum, & dico hoc, ergo dico verum. Et ſoluit Ariſtoteles dicens, quia hoc dicẽdo falſus eſt ſimpliciter, verus autem quo, & concluditur verum ſimpliciter.

De ignorantia elenchi, & petitione principij, & conſequente.
Cap. XCVI.

SECVNDVM ignorantiam elẽchi fiunt paralogiſmi, eo quòd ignoratur ſiue omittitur ratio elenchi. Et dicitur elenchus ab Ariſtotele contradictio vnius & eiuſdem, non nominis tãtum, ſed rei & nominis, non ſinonymi, ſed eiuſdem ex his quæ data ſunt de neceſſitate, non connumeratio quod eſt in principio, ſecundum idem ad idem, ſimiliter & in eodem tempore. Fiunt ergo huiuſmodi paralogiſmi ex obmiſſione huius diffinitionis, & propriè defectum huiuſmodi differentiarum, ſecundum idem, in eodem tempore, ad idem ſimiliter, ſic Duo ſunt duplum vnius, & nõ ſunt duplum trium, ergo &c. non valet, quia in præmiſſis ponitur affirmatio & negatio non ad idem, & infertur, vt ad idem, quare ignoratur elenchus. Hoc eſt duplum huic ſecundum longitudinem, & non eſt duplum ſecundum latitudinem; ergo duplum eſt, & non duplum. Et patet reſponſio, quia in præmiſſis ſumitur affirmatio & negatio non ſecundum idem, quare non ſumitur vera contradictio. Fortes currit in a, & non currit in b. ergo &c. De petitione principij notãdum eſt, quòd principium nihil aliud eſt hic, quàm principale propoſitum, quod debet probari. Fiunt ergo paralogiſmi ſecundum hoc, quando ad probandum aliquod ſumitur idem, ſiue aliquid minus notum. Et hoc quinque modis, vt diſtinguitur in 8. Topicorum, quod iam ſupra poſuimus. Secundum conſequens, vt dicit Ariſtoteles, fiunt paralogiſmi, eo quòd credimus conſequentiam conuerti, quæ non conuertitur. Et hoc fit dupliciter, quando ſcilicet proceditur a ſuperiori ad inferius affirmãdo, uel ab inferiori ad ſuperius cum negatione, fit conſequens. In Rhetoricis ſimiliter paralogizatur ſecundum conſequens, quando aliquid conſequens ut in pluribus, accipitur ut conſequens in omnibus, ſic iſte eſt comptus, ergo eſt adulter, tamen poteſt reduci ad aliquem modum prædictum iſte proceſſus.

De fallacia ſecundum non cauſam vt cauſam.
Cap. XCVII.

SEcundum non cauſam, ut cauſam fiunt paralogiſmi (ut dicit Ariſtoteles) eo ꝙ propoſitio non cauſa, habens tamen conuenientiam cum illis quæ ſunt cauſæ, ut cauſa ſumitur, & uelut propter eam fiat concluſio, interimitur ſic. Anima & uita ſunt idem, mors & uita ſunt contraria, generatio & corruptio ſunt contraria, ſed mors eſt corruptio, ergo uita eſt generatio, ergo uiuere eſt generari, ſed hoc eſt impoſſibile, non ergo anima & uita ſunt idẽ. Itaque in huiuſmodi ſyllogiſmis ad impoſſibile, in quibus interimitur aliqua præmiſſarum, maxime accidit hæc fallacia, & quum ad vltimam concluſionem, unde dicit Ariſtoteles, quòd huiuſmodi paralogiſmi non ſunt ſimpliciter anſyllogizati, ſed ad propoſitum. Secundum plures interrogationes fiunt paralogiſmi, eo quod interrogatio plures, ut una accipitur, & datur reſpõſio una tantum, cum deberent plures dari, ſic demonſtratis duobus quorum unum ſit bonum, alterum malum, putaſne iſta ſunt bona uel non: ſi ſic, ergo hoc eſt bonum demonſtrato malo: ſi non, ergo hoc eſt malum, demonſtrato bono. Cum prima enim interrogatio ſit plures, plures debent dari reſponſiones, ut, hoc quidem bonum, aliud autem malum, unde cum detur una reſponſio, prouenit inde deceptio. Differt autem enunciatio plures, & interrogatio plures, quia dicitur enunciatio plures a pluritate rerum enunciatarũ, quando ſcilicet enunciãtur plura, de pluribus, ex quibus non fit vnum, vel plura de vno, vel vnum de pluribus. Ab eodem dicitur interrogatio plures, & præter hoc, ab actu interrogandi, vnde ſi dicatur, Omnis homo currit, vna eſt enunciatio, ſiue propoſitio: ſi autem interrogetur, fiet interrogatio plures, & hoc ab actu interrogandi eſt, cum eidem debeantur reſponſiones plures, vnde prouenit hæc fallacia cum ad huiuſmodi interrogationes plures, vel enunciationes plures, datur vnica res, ſimpliciter negando, vel ſimpliciter affirmando, ad quod ſequitur inconueniẽs.

De ſolutione paralogiſmorum. Cap. XCVIII.

ARISTOTELES in Elenchis, lib. 2. Scire autem paralogiſmorum ſolutiones ad duo valet, primo quidem ad philoſophiam, deinde ad gloriam, vel apparentem ſapientiam, ſcilicet vt videatur homo circa omnia exercitatus eſſe, & in nullo inexercitatum ſe habere. Ad philoſophiam autem dupliciter, ſcilicet vt homo ſciat quot modis vnumquodque dicatur, & quæ ſimiliter in rebus accidunt, & in nominibus, & vt non facile ab alijs paralogizetur, alioquin & a ſeipſo frequenter hoc ipſum patietur. Actor. Modus autem ſoluendi paralogiſmos eſt vniuſcuiuſque fallaciam ſiue locum ſophiſticum aſſignare, & in conſequentiam concluſionis oſtendere, ſicut iam ſuperius actum eſt ex 8. libro Topicorum, in capitulo de falſa oratione. Hæc igitur ad præſens de arte ſophiſtica breuiter dicta ſufficiant. Nunc iam ad ea tranſeundum eſt, quæ ex partibus Logicæ iuxta diuiſionem Alpharabij reſtant, ad Rhetoricam ſcilicet, & Poeticam. Et primo de Rhetorica differendum.

De arte Rhetorica. Cap. XCIX.

De dignitate Rhetorices ſecundum Tullium.

RHETORICAE dignitatem, & excellentiam ne ſilentio prætereamus. Marci Ciceronis teſtimonium afferamus, in primo de Oratore ita inquientis. Quid eſt enim tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum vnum exiſtere, qui id quod omnibus natura datum ſit, vel ſolus, vel cum perpaucis facere poſſit: Aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quàm ex ſapientibus ſententijs, grauibuſque verbis, exornata oratio, atque polita. Aut quid eſſe poteſt in otio iucundius, quàm ſermo facetus, & nulla in re rudis? Hoc enim præſtamus, vel maxime feris, quòd colloquimur inter nos, & quòd exprimere inter nos ſenſata poſſumus. Ob quam rem quis hoc iure miretur, ſummeq́; in eo laborandum eſſe arbitretur, vt quo vno homines maxime beſtijs præſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat arte, & vſu qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperat. Ac ne plura, quæ penè ſunt innumerabilia conſectemur, breui comprehendamus. Sic enim ſtatuimus perfecti Oratoris moderatione, & ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed & priuatorum, & pluſimorum, & vniuerſæ Reipub. ſalutem maxime contineri.

De diffinitione Rhetoricæ.

ISIDORVS vbi ſupra. Rhetorica eſt bene dicendi ſcientia, in ciuilibus quæſtionibus ad perſuadendum iuſta, & bona in rerum,

rum, perſonarumq; negocij cauſa. Dicta eſt autem Rhetorica Grę cæ, a copia locutionis. Rheſis enim apud Græcos locutio dicitur. Rhetor Orator. Differunt autem Rhetorica, Color, & Eloquentia, vt ſuperius, & inferius. Vnde Rhetorica eſt ars exornandi ſententias ſeu dictiones, ſiue fuerint vocetenus expreſſæ, ſiue ſubintellectæ. Quia Rhetor, ſiue exercet artem, ſiue non, ſemper dicitur habere Rhetoricam. Sed Color eſt, cum verba in debita voce vnita, & cum hoc vocetenus prolata, per debitos modos, & tanquam colores depinguntur. Sed Eloquentia dicitur ſolum ars, ſiue conceptualis, ſiue mentalis, non tamen ad hoc vocetenus, vel verbotenus expreſſa, & ergo vbicunq; eſt Color, & Eloquentia ibi eſt Rhetorica, & non econuerſo. *Boetius in Topicis, 4. lib.* Differt autem Rhetorica a Dialectica, quia Dialectica tantum theſim conſiderat, id eſt quæſtionem ſine circunſtantijs. Et ſi quando hanc ad diſputationem ſumit, non principaliter quidem, ſed omnem eius vim, ad theſim de qua diſſerit, trahit. Rhetorica vero de hipotheſibus, id eſt quæſtionibus circunſtantiarum multitudine incluſis tractat, ac diſſerit; & ſi quando theſim aſſumpſerit, ad hipotheſim trahit. Circunſtantiæ autem iſtæ ſunt. Quis Quid. Vbi, quibus adminiculis, cur, quomodo, quando. Item dialectica interrogatione, ac reſponſione confecta eſt. Rhetorica vero rem propoſitam continua oratione decurrit. Rurſum perfectis ſyllogiſmis vtitur Dialectica, Rhetorica vero, enthymematum breuitate contenta eſt. Item Rhetor præter aduerſarium habet iudicem, qui inter vtroſque diſceptet. Dialectico vero ille reſponſionem quaſi ſententiam fert, qui aduerſarius ſedet. Omnis itaque earum differentia, vel in materia, vel in vſu, vel in fine conſtituta eſt, fina, dico, quia hæc quidem iudici perſuadere, illa vero, quę vult, ab aduerſario extorquere conatur.

De Oratione, & eius inſtitutione! *Cap. C.*

INSTRVMENTVM Rhetoricę facultatis eſt Orator, quæ in ciuili quæſtione verſatur & continue decurritur, huius effector eſt Orator, cuius officium eſt dicere appoſite ad perſuaſionem. Finis vero duplex, in ipſo ſcilicet benedixiſſe, in altero vero perſuaſiſſe. *Iſidorus vbi ſupra.* Orator autem eſt vir bonus, dicendi peritus. Vir bonus conſiſtit natura, moribus, vita, artibus Dicendi peritus conſiſtit artificio & eloquentia, quæ conſtat partibus v, ſcilicet inuentione, Diſputatione, Memoria, Pronunciatione, & fine officij, quod eſt aliquid perſuadere. Ipſa autem peritia dicendi in tribus rebus conſiſtit, ſcilicet natura, doctrina, vſu. Natura, ingenio, doctrina, ſcientia, vſu, aſſiduitate. Hæc ſunt enim, quæ non ſolum in oratore, ſed in vnoquoque homine artifica expectantur, vt aliquid efficiat. *Quintilianus de oratoria inſtitutione libro primo.* Ante omnia futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media republica viuendum eſt, aſſueſcat iam a tenore non reformidare homines, nec ſolitaria vita palleſcere. Excitanda eſt mens & attollenda ſemper, quæ in huiuſmodi ſecretis aut langueſcit, & quendam velut in opaco ſitum ducit, aut contra inani perſuaſione langueſcit, Neceſſe eſt enim ſibi plurimum tribuat, qui ſe nemini comparat. Conſuetudo eſt certiſſima loquendi magiſtra, vtendumque plano ſermone eſt, vt nummo cui publica forma eſt, vſitatis enim tutius vtimur, noua verba non ſine periculo fingimus. *Idem in ſecundo.* Multo labore, aſſiduo ſtudio, varia exercitatione, plurimis experimentis, altiſſima prudentia, perſentiſſimo conſilio conſtat ars dicendi. Perſuadet autem & pecunia, & gratia, & authoritas, & dignitas dicentis. Poſtremo etiam aſpectus ipſa ſine voce. *Tullius in libro de Oratore.* Memoria eſt theſaurus omnium rerum, qui niſi cuſtos inuentis, cogitatiſque rebus adhibeatur, omnia (etiam ſi præclara fuerint) in oratore ſunt peritura. In hoc autem maxime beſtijs præcellimus, quod inter nos loquimur, & ſenſa verbis exprimere poſſumus. Quis ergo hoc iure non miretur, & in eo laborandum eſſe arbitretur: vt quo homines maxime beſtijs, in hoc hominibus ipſis antecellant, ingenium autem propter celeres motus, & vberes ad cogitandum, & loquendum maximam vim affert ad operandum. Porrò quicquid eſt in quo in dicendo offenditur, illud etiam ea quæ laudanda ſunt obruit. Qui etiam optima dicit, maxime dicendi difficultatem, varioſque euentus orationis, expectationemque hominum pertimeſcit, quod in multis aduertere ſoleo, & in meipſo etiam ſæpiſſime experior, vt exalbeſcam in principijs dicendi, & tota mente atque artubus omnibus contremiſcam. *Idem in Rhetorica ſecunda.* Oportet autem in oratore eſſe inuentionem, diſpoſitionem, eloquutionem, memoriam, pronunciationem. Inuentio autem in ſex partes orationis conſumitur, ſcilicet exordium, narrationem, diuiſionem &c. De quibus infra.

De partibus orationis Rhetoricæ. *Cap. CI.*

ISIDORVS vbi ſupra. Partes orationis in arte Rhetorica quatuor ſunt, ſcilicet Exordium, Narratio, Argumentatio, Concluſio. Harum prima auditoris animum prouocat, ſecunda res geſtas explicat, tertia fidem aſſertionibus facit, quarta finem totius orationis complectitur. Inchoandum eſt itaque taliter, vt beniuolum, docilem, vel attentum auditorem faciamus, beniuolum prędicando, docilem inſtruendo, attentum excitando. Narrandū eſt itaq;, vt breuiter, atq; aperte loquamur. Argumentandum eſt vt primum noſtra firmemus, de hinc aduerſa confringamus. Concludendum eſt ita, vt concitemus animos audientis implere quæ dicimus. *Tullius in Rhetorica prima.* Partes orationis Rhetoricæ ſunt ſex, ſcilicet exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehenſio, concluſio. Exordium eſt oratio animum auditoris idoneè comparans ad reliquā dictionem, quod euenit ſi eum beniuolum, attentum, docileq; fecerit. Beniuolentiam quatuor ex locis comparatur, ſcilicet ex noſtra, ab aduerſariorum, & a iudicum perſona, & a cauſa ipſa vnde agitur. Attentos auditores facimus, ſi ea, quæ dicturi ſumus noua, & magna, & vtilia demonſtramùs eſſe, & nos breuiter cauſam noſtram expoſituros pollicemur. Dociles eos facimus, ſi aperte, ac breuiter ſummā cauſæ exponimus. Cumq; docilem velis facere, ſimul & attentum facere oportet. Nā is maxime docilis eſt, qui attentiſſime audire paratus eſt. Narratio eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio, quam oportet habere tria, ſcilicet vt ſit breuis, & probabilis, & aperta. Multos autem imitatio breuitatis decipit, vt cum breues ſe eſſe putent, longiſſimi ſint, cum dent operam, vt multas res breuiter, non vt paucas dicant. Partitio illuſtrem, & perſpicuam totam facit orationem. Huius partes ſunt duæ, vna quæ quid cum aduerſarijs conueniat, & quid in controuerſia relinquatur oſtendit, ex qua certum quidam deſignatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera in qua earum rerum, de quibus dicturi ſumus, breuiter expoſitio ponitur diſtributa, ex qua conficitur, vt certas res animo teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. Et hæc debet habere tria, ſcilicet abſolutionem, & breuitatē, & paucitatem. Confirmatio eſt per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Reprehenſio eſt per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. Concluſio totius eſt orationis exitus, & determinatio.

De rebus expetendis. *Cap. CII.*

IDEM vbi ſupra. Verum expetendarum tria ſunt genera, vnum quod ſua vi nos allicit ad ſe, non emolumento aliquo captans, ſed ſua dignitate trahens, vt virtus, ſcientia, veritas. Aliud quod non propter ſuam vim & naturam, ſed propter fructum, & vtilitatem petendam, vt pecunia. Tertium eſt horum partibus iunctum, ſcilicet quod & ſua, vt & dignitate nos ducit, & per ſe quandam vtilitatem gerit, ex quo magis expectatur, vt amicitia. In primo genere ſunt honeſta, in ſecundo vtilia, in tertio ea, quæ ſcilicet honeſtatis partem continent, partem vtilitatis, ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his conficitur, vt appetendarum ſint partes, honeſtas, & vtilitas; vitandarum autem, turpitudo, & inutilitas. Honeſti autem partes duæ ſunt, quarum altera ſimplex, altera iuncta, id eſt, vna propter ſe ex toto appetitur, altera ex aliqua parte propter ſe, ex altera propter vtilitatis fructum. In primo genere omnes res vna vi, atque vno nomine virtus amplectitur. Nam virtus eſt habitus animi naturæ, modo rationi conſentaneus. Et habet quatuor partes, ſcilicet prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia eſt rerum bonarum, & malarum ſcientia. Iuſtitia eſt habitus animi communi vtilitate conſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Fortitudo eſt conſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Temperantia eſt rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Hæc omnia propter ſe ſolum (vt nihil addatur emolumenti) petenda ſunt. Propter ſe autem vitanda ſunt, non modo ea, quæ his contraria ſunt, vt fortitudini ignauia, iuſtitiæ iniuſtitia, verum etiam illa, quæ propinqua, & finitima eſſe videntur. Vnicuique enim virtuti finitimum vitium reperitur, vt audacia fidentiæ, pertinacia perſeuerantiæ, ſuperſtitio religioni, & huiuſmodi. In ſecundo autem generi honeſti, ſcilicet, quod partim dignitate ſui, partim vtilitate nos allicit, ſunt hæc, gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria eſt frequens fama de aliquo cum laude. Dignitas eſt alicuius honeſta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo eſt potentiæ, vel maieſtatis, vel aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia eſt voluntas erga aliquem bonarum rerum illius ipſius cauſa, quam di-

ligit cum pari voluntate. Vtilitatis autem duæ ſunt partes, ſcilicet incolumitas, & potentia. Incolumitas eſt ſalutis tuta, atque integra conſeruatio. Potentia eſt ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda idonea rerum facultas.

De generibus cauſarum. Cap. CIII.

IDEM in Rhetorica ſecunda. Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet Orator, ſcilicet Demonſtratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, vel vituperationem. Deliberatiuum eſt poſitum in conſultatione, quod habet in ſe ſuaſionem, & diſſuaſionem. Iudiciale eſt, quod in controuerſia poſitum eſt, quod habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Iſidorus vbi ſupra. Deliberatiuum genus eſt, in quo de quibuſlibet vtilitatibus vitæ, quid aut debeat aut non debeat fieri tractatur. Demonſtratiuum in quo laudabilis perſona, aut reprehenſibilis oſtenditur. Iudiciale, in quo de ipſius perſonæ facto, aut pœnæ, aut præmij ſententia datur. Deliberatiuum genus duplex eſt, ſuaſio, & diſſuaſio. Suaſoria autem in tribus locis diuiditur, honeſto, vtili, & poſſibili. Demonſtratiuum duas habet ſpecies, laudem, & vituperationem. Laudis ordo tribus temporibus diſtinguitur, ante ipſum, in ipſo, poſt ipſum. Pari ordine econtrario, & in vituperatione hominis, hęc forma ſeruanda eſt, ante ipſum hominem, in hominem, poſt hominem. Boetius vbi ſupra. Itaque demonſtratiuum genus finem habet, honeſtum, & bonum. Deliberatiuum, vtile, vel honeſtum. Iudiciale vero iuſtum. Iſidorus vbi ſupra. Species cauſarum ſunt quinque, id eſt; honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum. Honeſtum cauſæ genus eſt, cui ſtatim, ſine oratione noſtra, fauet animus auditoris. Admirabile eſt, quo attentus fit animus eorum, qui audituri ſunt. Humile eſt, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps eſt in quo, aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa honeſtatis, & turpitudinis particeps, vt & beniuolentiam, pariat, & offenſam: Obſcurum in quo, aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negocijs, cauſa cernitur implicata.

De ſtatibus Rhetoricis. Cap. CIIII.

STatus apud Rhetores dicitur ea res, in qua cauſa conſiſtit, id eſt, conſtitutio fit autem ea intentione, & depulſione. Status autem cauſarum duo ſunt, rationalis, & legalis. De rationali oriuntur coniectura, finis, qualitas, tranſlatio. De fine, iudicialis, & negocialis. De iudiciali, abſoluta & aſſumptiua. De aſſumptiua conceſſio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. De conceſſione purgatio, & deprecatio. Item ex legali ſtatu hæc oriuntur, id eſt ſcriptum, & voluntas, legis contrariæ ambiguitas, collectio ſiue ratiocinatio, & diffinitio legalis. Boetius vbi ſupra. Rhetorica quidem ineſt ſpeciebus, ſpecies autem cauſis. Cauſa eſt controuerſia alia conſtitutione formata, cauſarum vero partes ſtatus eſſe dicuntur, quos etiam conſtitutiones, aut quæſtiones nominare licet. Omnes autem Rhetoricæ quęſtiones, aut in alicuius ſcripti controuerſia verſantur, aut præter ſcriptum, ex re ipſa ſumunt contentionis exordium. In ſcripto quinque modis fiunt. Primus modus eſt cum hic ſcriptoris verba defendit, ille ſententiam, & hic dicitur ſcriptum. Secundus cum inter ſe leges quadam contrarietate diſſentiunt, & dicitur ſtatus legis contrariæ. Tertius, cum ſcriptum, de quo contenditur, ſententiam claudit ambiguam, & hic dicitur ambiguitas. Quartus cum ex eo, quod ſcriptum eſt, aliud non ſcriptum intelligitur, & hæc ratiocinatius ſyllogiſmus dicitur, quoniam hic per ratiocinationem, & quandam ſyllogiſmi conſequentiam inueſtigatur. Quintus cum ſermo ſcriptus eſt, cuius non facile ius & natura clareſcit, niſi diffinitione detecta ſit, hic vocatur finis in ſcripto. Earum vero, quæ preter ſcriptum, in ipſarum rerum contentione poſitæ ſunt, hæ differentiæ ſcilicet an ſit, quid ſit, quale ſit, prima dicitur coniecturalis quæſtio, ſecunda finita conſtitutio, tertia generalis qualitas, in qua tamen & qualitatis, & quantitatis comparationis verſatur ratio. Hæc autem in duas partes diſtribuitur. Aut enim in præteritum quęritur de qualitate propoſiti, & hæc dicitur quęſtio iudicialis. Aut in præſens, vel futurum, & hæc negocialis. Iudicialis in duas partes diuiditur: aut enim in ipſo facto ius defenſionis ineſt, & hæc abſoluta qualitas dicitur, aut extrinſecus aſſumitur, & hæc aſſumptiua quæſtio dicitur. Sed hęc in quatuor partes dirimatur, aut enim conceditur crimen, aut remouetur, aut refertur, aut comparatur. Conceditur quidem cum nulla introducitur facti defenſio, ſed venia poſtulatur. Quod fit dupliciter, ſcilicet aut deprecando, ſi nihil accuſationis attuleris, aut purgando deprecaris. Purgatio autem fit cum facti culpa his aſcribitur, quibus obſiſti non poſſit, nec tamen perſonę ſint, id enim in aliam conſtitutionem cadit. Sunt autem hęc imprudentia, caſus, neceſſitas. Remouetur crimen, cum ab eo qui inceſſitur in alium transfertur. Et hoc dupliciter ſ. remouendo cauſam, vel factum. Cauſa remouetur, cum aliena poteſtate aliquid eſſe factũ oſtenditur. Factum vero, cũ alius aut potuiſſe aut debuiſſe facere demonſtratur. Et hæc maxime valent, cum talis in nos intenditur actio, quod nos id fecerimus, quod fieri non oportuit. Refertur crimen, cum in aliquem iuſte commiſſum eſſe facinus oſtenditur, eo ꝙ is iniurius ſępe fuerit, & id pati meruit. Cõparatio fit cum propter meliorem vtilioremve rem, factum quod aduerſarius arguit, cõmiſſum eſſe defenditur. Horum autem omnium ſunt proprię differentię, ac diuiſiones minutiſſimę, quæ in Rhetorum libris diligentius continentur.

De Syllogiſmis Rhetoricis. Cap. CV.

ISIDORVS vbi ſupra. Syllogiſmus Græce Latine argumentatio appellatur. Argumentatio autem dicta eſt quaſi, argutæ mentis oratio, qua inuentum probabile exequitur. Syllogiſmus igitur eſt, propoſitionis, & aſſumptionis, confirmationiſq; extrema concluſio, aut ex ambigentis incerto, aut ex fiducia comprobantis. Conſtat enim tribus partibus, propoſitione, aſſumptione, concluſione. Syllogiſmorum apud Rhetores principalia genera duo ſunt, inductio, & ratiocinatio. Inductio eſt, quæ rebus non dubijs captat aſſenſionem eius, cum quo inſtituta eſt, ſiue inter philoſophos, ſiue inter Rhetores, ſiue inter ſermocinantes. Inductionis mẽbra ſunt tria, prima propoſitio, ſecunda illatio, quæ & aſſumptio dicitur, tertia concluſio. Propoſitio inductionis eſt, quæ ſimilitudines concedendæ rei neceſſario vnius inducit, aut plurium. Illatio inductionis eſt, quæ rem de qua contendit introducit. Concluſio, quæ aut conceſſionem illationis confirmat, aut quid ex ea conficiatur declarat. Ratiocinatio eſt oratio, qua id, de quo eſt quæſtio, comprobatur. Ratiocinationis modi ſunt duo, primus Enthymema, qui eſt imperfectus ſyllogiſmus, atque Rhetoricus. Secundus Epichirema, qui eſt in Rhetoricis latior Syllogiſmus. Enthymematis membra ſunt quinque, primum conuincibile, ſecundum oſtentabile, tertium ſententiale, quartum exemplabile, quintum collectiuum. Sequitur Epichirema deſcendens de ratiocinatione latior, executior rhetoricis Syllogiſmis, latitudine diſtans, & productione ſermonis, a dialecticis ſyllogiſmis, propter quod Rhetoribus datur. Hic autem conſtat tribus modis, primus modus tripartitus eſt, ſecundus quadripartitus, tertius quinquepartitus, Tripartitus Epichirematicus ſyllogiſmus eſt, qui conſtat membris tribus i. propoſitione, aſſumptione, concluſione Quadripartitus eſt, qui conſtat ex membris quatuor, prima expoſitione, ſecunda aſſumptione, & vna propoſitionis, ſiue aſſumptionis coniuncta, tertia probatione, & concluſione. Quinquepartitus itaque eſt, qui conſtat ex membris v. id eſt, prima propoſitione, ſecunda eius probatione, tertia eius aſſumptione, quarta eius probatione, quinta cõcluſione.

De Locis Rhetoricis. Cap. CVI.

BOETIVS vbi ſupra. Locos omnes Rhetoricos ex attributis perſonæ vel negocio venire neceſſe eſt, perſona eſt quæ in iudicium vocatur, cuius dictum aliquod, factum ue reprehenditur. Negocium eſt factum, dictumve perſonæ, vel propter quod in iudicium verſatur. In his duobus omnis iudiciorum ratio verſatur, perſona ſcilicet & negocio. Hæc ergo duo non poſſunt argumenta facere, quia de ipſis quæſtio eſt. Argumentum enim eſt ratio rei dubiæ faciens fidem, de quibus autem dubitatur, ea fidem facere non poſſunt: Faciunt autem negocia fidem ea, quę ſunt perſonis, & negocijs attributa. Et ſi quando perſona negocio faciat fidem, vt ſi credatur rem publicam ſeuiſſe Catilinam, quia perſona eſt viciorum turpitudine denotata: tunc non in eo quòd perſona eſt, & in iudicium vocatur, ſed in eo quòd ex attributis perſonæ quãdam ſuſcipit qualitatem. Vt autem rerum ordo clarius eluceſcat, ſciendum, ꝙ circunſtantiæ ſunt, quæ conuenientes ſubſtantiam quæſtionis efficiunt, Has autem in duo ſic partitur, vt eas quæ quis in attributis perſonæ ponat, reliquas autem in attributis negocio conſtituat. Et primam quidem, quam perſonæ attribuit in 11. partes diuidit. Hæ ſunt autem nomen, natura, victus, fortuna, ſtudium, caſus, affectio, habitus, conſilium, facta, & orationes, ea duntaxat quæ extra illud factum dictumque ſunt, quod nũc in iudicium deuocatur. Reliquarum vero, quas in attributis negocio ponit, quid, & cur, cum ipſo negocio continentia dicit. Cur in cauſa eſt conſtituens. Quid autem in quatuor partes ſecans ſcilicet in ſummam facti, vt eſt parentis occiſio, & ante [illegible]

ctum.

ctum, vt concitus gladium arripuit: & dum ſit, vt vehementer percuſſit, & poſt factum vt in abdito ſepeliuit. Poſtremas autem quatuor circunſtantias ponit in geſtione negocij, quæ eſt ſecunda pars attributorum negocijs. Et illam quidem, quæ eſt quando, diuidit in tempus, vt nocte fecit, & occaſionem, vt cunctis dormientibus: vbi vero dicit locum, vt in cubiculo, quomodo autem modum, vt clam: quibus auxilijs facultatem, vt cum multo exercitu. Tertia pars eorum, quæ attributa negocio dicuntur, ſunt adiũcta negocio, vt genus, vel ſpecies, contrarium, euentus, comparatio. Conſecutio vero quarta pars eſt attributorum negocio: hæc itaque quæ in attributis perſonę, ac negocio conſtant, ſunt velut in dialecticis locis ea, quæ in ipſis de quibus quæritur hęrent.

Adhuc de eodem. *Cap.* *CVII.*

RELIQVA vero, quæ, vel ſunt adiuncta negocio, vel geſtum negocium conſequuntur talia ſunt, qualia ea, quæ ſecundum Themiſtium partim ex ſubſtantiam conſequuntur, partim extrinſecus ſunt, partim in medijs verſantur. Secundum Ciceronem autem inter affecta ſunt numerata, vel extrinſecus poſita. Sunt enim adiuncta negocio, affecta quodam modo ad id, de quo quæritur. Nam circunſtantiæ ſeptem prædictæ cum comparari cœperint, & quaſi in relationem venire, ſi quid ad ſe continens, vel ad id quod continet referatur, aut ſpecies ſit, aut genus. Si autem ad id quod ab eo longiſſime diſtet, contrarium, Si vero ad finem ſuum, & exitum, euentus eſt. Eodem quoque modo ad maiora: & minora, & paria ſiue ſimilia comparatur. Et hi quidem loci a prioribus differunt, quia illi vel facta continent, vel factis inſeparabiliter adhærent, vt locus & tempus &c. Hæc vero ſcilicet adiuncta negocio, non ipſi negocio adhærent, ſed accidunt circũſtantijs, & tunc demum argumenta præbent, cum ad comparationem veniunt. Conſequentia vero negocium, nec in ipſis rebus inſunt, nec eis inſeparabiliter adhærent, nec ex comparatione reperiuntur, ſed rem geſtam vel antecedunt, vel conſequuntur, & hic locus totus extrinſecus eſt. Primum enim in eo quæritur non de re, ſed de nomine, ſcilicet quo, id quod factum eſt, appellari conueniat. Deinde quæ ſit eius rei lex, conſuetudo, pactio, iudicium, ſententia, artificium & cætera huiuſmodi extrinſeca. In hoc ergo quatuor habet negocijs attributa diuidere, ſcilicet, vt ſint partim continentia cum negocio, & hæc ſunt facta; partim vero in geſtione negocij, & hæc factis adherentia, partim quoque adiuncta negocio, & hæc in relatione ponuntur, partim etiam geſtum conſequuntur negocium, & horum fides extrinſecus ſumitur. Hęc de Rhetoricis locis ſufficiant.

De conſtructione, & ornatu orationis Rhetoricæ.
Cap. *CVIII.*

ISIDORVS vbi ſupra. Componitur autem, & inſtruitur omnis oratio verbis comma, colon, periodo. Comma eſt particula ſententiæ. Colon membrum, Periodus ambitus, vel circuitus. Fit autem ex coniunctione verborum comma, ex commate colon, & ex colon periodus. Periodus autem longior eſſe non debet, quàm in vno ſpiritu proferatur. Pręterea purum, & honeſtum oratoris eloquium, carere debet omnibus vitijs, tam in literis, quàm in verbis, quàm etiam in ſententijs. Augetur, & ornatur oratio etiam figuris verborum, ac ſententiarum. Nam quia directa & perpetua oratio fatigationem, atque faſtidium, tam dicendi, quàm audiendi creat, flectenda eſt, & in alias verſanda formas: vt & dicentem reficiat, & ornatior fiat, & iudicem diuerſo vultu, audituque deflectat, e quibus plurimę a Donato in ſchematibus artis grammaticæ annotatę ſunt. Iam vero in locutionibus illo vti oportebit, vt res, locus, tempus, perſona audientis efflagitat, ne prophana religioſis, ne inuerecunda caſtis, ne leuia grauibus, ne laſciuia ſerijs, ne ridicule triſtibus miſceantur. Hinc non ſic ſatis videre quid dicat, niſi id quoque aperte, & ſuauiter dicere, ne id quidem tantum, niſi id quod dicit, & facere. Dicenda ſunt quoque ſummiſſa leniter, incitata grauiter, inflexa moderate. Hoc eſt enim illud trimodum genus dicendi, Humile, medium, grandiloquum. Nã in paruis cauſis nihil grande, nihil ſublime dicendum eſt, ſed leni, ac pedeſtri more loquendum. In cauſis vero maioribus, vbi de Deo, vel hominum ſalute referimus, plus magnificentiæ, & fulgoris eſt exhibendum. In temperatis vero cauſis, vbi nihil agitur vt agat, ſed tantummodo vt delectetur auditor, inter vtrunque moderate dicendum eſt. Tullius in ſecunda Rhetoricorum. Oratoria elocutio tria in ſe debet habere, ſcilicet elegãtiam, compoſitionem, dignitatem. Elegantia eſt, quæ facit, vt vnumquodque purè, & apertè dici uideatur. Compoſitio eſt, quæ facit omnes partes orationis, æqualiter perpolitas. Dignitas, eſt, quæ reddit ornatam orationem, & varietate diſtinguit.

De Arte poetica. *Cap.* *CIX.*

ACTOR. Poſt artem Rhetoricam dicendum reſtat de Poetica, quam & Alphorabius in libro de diuiſione ſcientiarum, inter logicæ partes vltimam ponit, & ipſam in libro de ortu ſcientiarum ita deſcribit. Poetica, inquit, eſt ſcientia ordinandi metra, ſecundum propoſitionem dictionum, & tempora pedum, ac numerum eorum. Idem quoque dicit in libro de diuiſione ſcientiarum, quod poeticæ proprium eſt, ſermonibus ſuis facere imaginari aliquid pulchrum, vel fœdum, quod non eſt ita, vt auditor credat, & aliquid abhorreat, vel appetat: quamuis cum certum ſit nõ ita eſſe in veritate, animi tamen audientium eriguntur ad horrendum, vel appetendum, quod imaginatur. Habet autem poeſis ſeptem ſpecies, ſcilicet Comœdiam, Tragœdiam, Inuectiuã, Satyrã, Fabulam, Hiſtoriam, Argumentum. Eſt autem Comœdia poeſis, exordium triſte, lætum fine commutans. Tragędia vero poeſis, a læto principio in triſtem finem deſinens. Inuectio eſt carmen reprehenſorium animo bono compoſitum. Fabula eſt nec vera nec veriſimilis narratio. Hiſtoria eſt res geſtæ narratio. Argumentum eſt rei viſibilis voluntaria ſimilitudo.

De Poetis. *Cap.* *CX.*

ISIDORVS libr. 8. Poetę inde ſunt dicti, ſicut ait Tranquillus, cum primum homines exuta feritate rationem vitæ habere cœpiſſent, ſeq; ac Deos ſuos noſce, cultum modicum ac ſermonem neceſſarium commenti, ſibi vtriuſque magnificentiam ad religionem Deorum ſuorum excogitauerunt, laudeſque eorum, & verbis illuſtrioribus, & iucundioribus numeris extulerunt. Id genus, quia forma quædam efficitur, quę poetes dicitur, poema vocitatũ eſt, eiuſque fictores poetæ. Lyrici poetæ dicuntur, a poem lyrim, is a varietate carminum, vnde & lyre dicitur. Tragædi dicti ſunt, eo quòd initio canentibus pręmium erat Hyrcus, quem Græci Tragos vocant. Comœdi appellati, ſiue a loco, quia circum pagos agebant, quos Græci comas vocant, vel e commeſſatione. Solebant enim poſt cibos, homines ad eos audiendos venire. Sed comici priuatorum hominum prædicant acta. Tragici vero reſpublicas, ac regum hiſtorias. Item Trãgicorum argumenta ex rebus luctuoſis ſunt. Comicorum ex rebus lętis. Duo ſunt genera comicorum. ſ. veteres, & noui, veteres qui & ioco ridiculares extiterunt. vt Plautus, Actius, Terentius. Noui qui & ſatyrici, e quibus generaliter vitia carpuntur, vt Flaccus, Perſius, Iuuenalis, vel alij, hi enim omnium delicta corripiunt & deſcribunt, vnde & audi plaguatur, eo quod per eos vitia ſingula denudẽtur. Satyrici, autem dicti, ſiue quòd pleni ſint omni facundia, ſiue a ſaturitate & copia. De pluribus enim ſimul rebus loquuntur. Quidam autem poetæ theologi dicti ſunt, quoniam de Dijs carmina faciebant. Officium autem poetę in eo eſt, vt ea quæ vere geſta ſunt, in alias ſpecies obliquis figurationibus cum decore aliquo conuerſa tranſducat. Apud poetas autem tres characteres eſſe dicunt, vnum, in quo tantum poeta loquẽtur, vt eſt in libro Virgilij Georgicorum. Alium Drameticum in quo poeta nunquam loquitur, vt eſt in Comœdijs & Tragœdijs. Tertium mixtum, vt eſt in Eneide. Nam poeta illic, & introductæ perſonæ loquuntur.

De Proſa, & Metro. *Cap.* *CXI.*

IDEM in tertio. Proſa eſt producta oratio, & a lege Metri ſoluta. Proſum enim antiqui productũ dicebant, & rectũ. Alij proſam aiunt dictam, eo quod ſit Profuſa. Præterea ſciendum, tam apud Græcos, quàm apud Latinos longe antiquiorem curam fuiſſe carminum, quàm proſæ: omnia enim prius verſibus condebantur. Metra vocata ſunt, quia certis pedum menſuris atque ſpacijs terminantur. Menſure n. Gręce, Metron dicitur. Verſus dicti ſunt ab eo, quòd pedibus in ordine ſuo diſpoſitis, certo fine moderantur per articulos, qui cęſa, & membra nominantur, qui ne longius prouolnerẽtur, quàm iudicium poſſet ſuſtinere, modum ſtatuit ratio, vnde reuerteretur, & ab eo ipſo verſum vocatum, quòd reuertitur. Huic adheret Rythmus, qui non eſt certo fine moderatus, ſed tamen rationabiliter ordinatis pedibus currit, qui Latine nihil aliud, quàm numerus dicitur, de quo eſt illud. Numeros memini ſi verba tenerem. Poeſis dicitur Græco nomine opus multorum librorum, poema vnius. Idilion paucorum verſuum, diſticõ duorum, monoſticon vnius. Centones apud Grammaticos vocari ſolent, qui de carminibus Homeri, & Virgilij, ad propria opera more centenario, ex multis hinc inde compoſitis in vnum ſarciunt corpus ad facultatem cuiuſque materiæ. Denique Proba vxor Adelphi centonem ex Virgilio de fabrica, mundi, & de Euangelijs pleniſſime expreſſit. Materia compoſita ſecundum verſus, & verſibus ſecundum materiam concinnentibus: Sic quoque, & quidam

Pom-

Pomponius, ex eodem poemate inter cætera ſtili ſui ocia Tytirum in Chriſti honorem compoſuit, ſimiliter & Eneidos.

De Carmine, & eius ſpeciebus.
Cap. CXII.

CARMEN vocatur quicquid pedibus continetur, cui nomen datum exiſtimant eo, quòd carptim pronuncietur. Metra, vel a pedibus nuncupata ſunt, vel a rebus quæ ſcribuntur, vel ab inuentoribus, vel a frequentatoribus, vel a numero ſyllabarum. A pedibus vt Dactilica. Iambica. Trocheica. A numero ſyllabarum, Exametrum, Penthametrum, Trimetrum. Ab inuentoribus vt Saphicum, Archiloicum. Saphica Sapho mulier edidit. Archilochus quidam Archiloica ſcripſit. Symonidia quoq; metra Symonides poeta Lyricus compoſuit. A frequentatoribus, vt Aſclepiodia, A rebus quæ ſcribuntur, vt Heroicum, Elegiacum, Buccolicum. Heroicum enim carmen dictum eſt, eo quod virorum fortium res, & facta narrantur, nam heroes appellantur viri quaſi aerei, & cęlo digni, propter ſapientiam & fortitudinem, quod metrum auctoritate cętera metra pręcedit, conſtatque duobus pedibus, Dactilo, & Spondeo: at ſępe penè, vel ex hoc, vel ex illo; niſi quòd temperatius ſit vtriuſque mixtura. Hoc primum Moyſes in cantico Deuteronomii longe ante Fereciden, & Homerum cecinisse probatur, vnde apparet antiquiora fuiſſe apud Hebreos ſtudia carminum, quam apud gentiles. Siquidem & Iob Moyſi temporibus adæquatus, exametro verſu, dactilo, ſpondeoque decurrit. Elegiacum autem dictum eſt eo quòd modulatio eiuſdem carminis conueniat miſeris. Bucolicum, id eſt paſtorale carmen appellatur, a bobus de maiori parte, quamuis Opilionum Caprariorumque ſermones, in his, & cantica inſerantur. Hymni autem ex Græco in Latinum laudes interpretantur. Epithalamia ſunt carmina nubentium, quæ decantantur a ſcholaſticis in honorem ſponſi & ſponſæ. Vocatum autem Epitalamium quod in talamis decantetur. Trenos (quod Latine lamentum vocamus) primus Hieremias verſu compoſuit ſuper vrbem, & populum, quando captiuus ductus eſt. Poſt hunc apud Græcos Symonides poeta Lyricus. Adhibebantur autem funeribus atq; lamentis, ſimiliter & nunc. Epitaphium Gręce, Latine ſuper tumulum, eſt enim titulus mortuorum. Scribitur enim ibi vita, mores, & etas eorum. Epigramma eſt titulus, quod in Latinum ſuperſcriptio interpretatur.

De Fabulis poeticis. *Cap. CXIII.*

FABVLAS poetæ, a fando nominauerunt: quia non ſunt res factæ, ſed tantummodo loquendo fictæ; quæ ideo ſunt inductæ, vt ficto mutorum animalium inter ſe colloquio, imago quædam vitæ hominum noſceretur. Sunt autem fabulæ, aut Aeſopicæ, aut Libiſticæ. Aeſopicæ ſunt, cum animalia muta inter ſe ſermocinaſſe finguntur, vel quæ animam non habent: vt vrbes, & mõtes, petræ, & fulmina. Libiſticæ autem dum hominum cum beſtiis, aut beſtiarum cum hominibus fingitur vocis eſſe commertium. Fabulas poetæ quaſdam delectandi cauſa finxerunt, quaſdam ad naturam rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati ſunt. Delectandi cauſa fictas, vt eas quas vulgo dicunt, vel quales Plautus, & Terentius compoſuerunt. Ad naturas rerum fabulas finguntur, vt Vulcanus claudus, quia per naturam nunquam rectus eſt ignis, vt illa Triformis beſtia, prima leo, poſtrema draco, media ipſa chimera, id eſt caprea. Aetates hominum per eam volẽtes diſtinguere, quarum ferox & horrens prima adoleſcentia, vt leo, dimidia, vitæ tempus lucidiſſimum vt caprea, eo quòd acutiſſime videat, tunc ſit ſenectus caſibus inflexis, vt draco. Sic & Hipocentauri fabulam eſſe confictam, id eſt hominem equo mixtum, ad exprimendam humanę vitæ velocitatem: quia conſtat eſſe velociſſimum. Ad mores, vt apud Horatium. Mus loquitur muri, & muſtella vulpeculæ, vt per narrationem fictam, ad id quod agitur, verax ſignificatio referatur. Vel ſicut in libro iudicum ligna ſibi regem requirunt & loquuntur ad oleam, & ad ficum, & ad vitem, & ad rubum, quod totum vtique ad mores fingitur, vt ad rem, quæ intenditur, facta quidem narratione, ſed veraci ſignificatione veniatur. Sic & Demoſthenes orator, fabula vſus eſt aduerſus Philippum, cui cum ab Athenienſibus poſtularet, vt ſibi decem oratores darentur, & diſcederet, finxit ille hanc fabulam, qua diſſuaderet dicens, Lupos aliquando Paſtoribus quorum diligentiam decipere voluiſſent, ſuaſiſſe, vt in amicitiam conuenirent, ea tamen conditione, vt ſi Canes (in quibus erat cauſa iurgiorum) iure ſecuritatis illis traderentur, annuiſſe paſtores, & in ſpecie ſecuritatis dediſſe Canes, quos Ouium ſuarum vigilantes cuſtodes habebant, tunc Lupi adepta omni fortitudine, omne quod in gregibus illis erat, non pro ſatietate tantum, verumetiam pro libidine lacerauerunt. Philippum quoque principes populi poſtulare; quo facilius poſſet opprimere expoliatam cuſtodibus vrbem.

De Fabulis fictis, contra calumnioſos, & inſidioſos.
Cap. CXIIII.

ACTOR. Tales ſunt & morales Aeſopi fabulæ, de quibus exempli cauſa nonnullas hoc in loco placuit breuiter inſerere. Nam & ſi legentis, vel audientis miſceant riſum, acuunt tamen ingenium. Verbigratia contra calumnioſos fingitur, quod Agnus & Lupus ſitientes ad riuulum e diuerſo venerunt, ſurſum bibebat Lupus, longeque inferior Agnus, Lupus vt Agnum vidit, ſic ait. Turbaſti mihi aquam bibenti, Agnus patiens dixit, quomodo aquam turbaui tibi, ſi ea ad me decurrit, cui Lupus. Et maledicis mihi inquit. At ille. Non maledixi. Lupus vero, pater, inquit, tuus multa mala mihi oſtendit. In fine autẽ altercationis. Lupus improba voce dixit. Et adhuc mihi loqueris latro, Statimque in eum irruit, & innocenti vitam eripuit. Contra illos, qui alienę ſaluti inſidias parant, fingit quòd. Mus vt flumen tranſiret, auxilium a rana petiit. Illa ceruiſium illius petens, murem ad pedem ſibi ligauit, & natare cepit, in medio vero fluminis rana ſe immerſit, at illa validius dum teneret vires, miluus econtra volans, murem cum vnguibus rapuit, ſimul & ranam pendentem ſuſtulit. Item contra inſidioſos. In nido Luſciniæ cum Accipiter ſederet, vt ſpecularetur auras, paruos illic pullos inuenit, Luſcinia cito ſuperuenit, & rogabat eum parcere pullis ſuis: Faciam inquit, quod vis, ſi bene mihi cantaueris. At illa (quãuis animus excideret tanto metu coacta) pauens, & dolore plena cantauit. Accipiter qui prædam inuenerat. Non bene cantaſti, inquit, prenditque vnum de pullis & deuorare cepit. E diuerſo enim Auceps quidam venit, & calamo lento leuans Accipitrem viſco contractum, in terram ſtrauit. Sic qui alijs inſidiatur timere debeat, ne capiatur.

Item eiuſdem contra cupidos, & auaros, & guloſos.
Cap. CXV.

PRAETEREA contra cupidos fingit, Quòd canis flumen trãſiens, partem carnis ore tenebat, cuius vmbram cum vidiſſet in aquam, patefecit os ſuum, vt illam caperet, ſtatim eam quam prius tenebat fluuius tulit, & illam quam ſub aqua eſſe putauerat, obtinere non potuit. Sic quiſquis alienum quærit, dum plus vult, ſuum perdit. Item contra inuidiam, auaritiam fingit, quòd Symia Vulpem rogauit, vt de magnitudine caudę ſibi daret, vnde nates ſuas turpiſſimas tegeret, quid enim, inquit, vtile, vt ſit pondus ſine cauſa tantæ longitudinis caudæ, quam per terram trahis. Cui Vulpes ait, longior fiat & maior, vt per terram illam trahã ſiue per petras, & ſpinas & lutum, ne tu meo tegmine pulchrior videaris. Locuples inquit & auare, te nunc fabulam increpat, qui non das quod tibi ſuperat. Contra guloſos qui ad vnum prandium rem ſuam perdunt, hoc quoque componit. Nocturnus quidam fur, cum Cani panem immitteret, Canis ait. Panis tuus non pro gratia datur, tu ideo das, vt me lædas, ſi modo mihi panem porrigas, nunquid poſtea daturus es mihi cum fame victus fuero, non præſentem tantum vitam volo, ſed futuram prouideo, nolo igitur fauces meas pane claudas, ſed niſi receſſeris, ipſe contra te latrabo, dominum ac familiam ſuſcitabo, furemque illis nunciabo.

Item contra incautos. *Cap. CXVI.*

ITEM contra illos qui incautè ſociantur potentibus, fingit, quod vacca, & capella, & ouis fuerunt ſocii ſimul cum Leone. Qui cum in ſaltibus venarentur, & Ceruum caperent, factis partibus, Leo ſic ait. Ego primus tollo, quia Leo, ſecunda pars mea eſt, eo quòd fortior ſum vobis, tertiam vero mihi defendo, quia plus vobis cucurri. Quartum autem qui tetigerit inimicum me habebit, ſicque totam prædam illam ſola improbitas abſtulit. Item contra illos qui malos incaute iuuant, fabulam componit, dicens. Oſſa dum Lupus deuoraret, vnum ex illis tranſuerſum grauiter in faucibus hæſit, Lupus magno pretio, qui hoc malum extraheret inuitauit. Rogabatur Grus collo longo, vt medicinam præſtaret Lupo. Id egit, vt caput mitteret, & malum de faucibus extraheret, ſanato Lupo Grus reddi promiſſa præmia petit, & Lupus ait, o iniuria, meis virtutibus ingrata eſt illa Grus, quæ caput incolumis extulit non vexatum dente noſtro, & mercedem ſibi poſtulat. Item contra illos qui laudant ſibi inutilia, & vituperant vtilia. Ceruus de fonte bibens, ſua cornua magna vt vidit, nimium laudare cepit, crura tenuia vituperauit, quod cum faceret, venatorum voces, ac repente latrare Canes audiens, fuga per

campum

campum euaſit. At vbi eum Sylua ſuſcepit, magnitudo illa cornuum venantibus eum retinuit, tunc mortem ſuam videns, ait, quæ mihi erant vtilia vituperaui, & deceptuoſa laudaui. Item ne quis hoſti arma præſtet. Securis cum facta eſſet homo, poſtulabat ab arboribus, vt illi manubrium darent de ligno, quod firmum eſſet, quo facto, homo manubrium ſumpſit, & aptata ſecuri, ramos, ac robora magna, & omnia quæ voluit incidit. Tunc Fraxinus Quercus ait. Digne, & bene patimur, qui roganti hoſti noſtro, vt cæci manubria dedimus. Ideo qui. ante cogitent, ne hoſti aliqua præſtet.

De figmentis eiuſdem contra vane glorioſos.
Cap. CXVII.

ITarum contra illos, qui laudari verbis ſubdolis gaudent, & poſtea pœnitent, hanc fabulam Fingit. Cum de feneſtra coruus occaſione caſeum raperet, altam arborem ſuperſedit, Vulpes vt hunc vidit, de contra ſic ait. O Corue, quis ſimilis tibi, & pennarum tuarum, quàm magnus eſt nitor. Qualis decor eſſet, ſi vocem claram habuiſſes, nulla prior auis fuiſſet. At ille dum placere voluit, & vocem ſuam validius oſtendere, ſurſum clamauit, & ore patefacto caſeum oblitus deiecit, quem celeriter doloſa Vulpes auidius rapuit, tunc ſtupens Coruus ingemuit, ac deceptus pœnituit. Fingit etiam idem fabulam, homines in dignitate, manſuetos eſſe commonentem, hoc modo. Annis defectus, & viribus Leo, cum grauatus iaceret, ſpiritum extremum trahens, Aper ad eum venit iratus, ſpumans, fulmineis dentibus, & ictum veterem vindicauit, Taurus etiam cornibus, hoſtile corpus Leonis confodit, Aſinus quoque feram, vt ſic vidit, calcibus illi frontē aperuit: & ille cum gemitu ſuſpirans, ſic dixiſſe fertur. Cum eſſet virtus mea fuit honor, fuit timor, vt omnes viſione mea fugerent, & opinio ipſa terreret plures. Quos autem non læſi, quibus, & auxiliator fui, ipſi malignantur mihi: & quia ſum ſine viribus, nullus eſt honor priſtinus. Item contra illos, qui indecenter ad officia meliora reddenda indigni ſe ingerunt, hanc quoq; fingit. Aſinus quotidie videbat Catello blandiri dominum, & de menſa ſaturari, & familiam illi largiri plura. Sicq; dixiſſe Aſinus fertur. Si animal immundiſſimum ſic diligit Dominus meus ita & familia, quantum me ſi obſequium illi fecero? plus enim melior ſum Cane, qui in multis rebus ſum vtilior, aquis e fontibus alor, cibus mihi mundus datur, melior ſum Catello, meliori vita frui poſſum, & maximum honorem habere. Cum Hæc Aſinus ſecum cogitaſſet, vidit dominum introire, occurrit velocius clamans proſiliuit, & ſuper ſtetit leuans pedes priores impoſuit humeris domini, lingua eum lingens linit, & maculans veſtem fatigat dominum pondere ſuo: clamore autem domini concitatur omnis familia. fuſtes, & lapides arripiunt, Aſinum feriunt, debilem membris coſtiſque fractus, ſic abiciunt ad præſepia, laſſum atq; ſemiuiuum.

Item contra Puſillanimes. Cap. CXVIII.

ITem contra illos qui vanis rumoribus nimis terrentur, ſic fingit. Quidam mons parturiebat, & gemitus magnus dabat, omnis natio, vt audiuit timuit, cunctiſque perturbatis, nullus ſui memor erat, mons ille tandem peperit Murem, huius fama volat, & quod malum putabant, in nihilum omnibus venit, quos timor inuaſerat. Item contra illos qui nimis puſillanimes ſtatum ſuum ferre non poſſunt, ſic componit. Cum ſtrepitus magnus ad Lepores veniret, & ſubitus, conſilium inierunt, vt ſe præcipitarent propter aſſiduos metus: at vbi ad oram fluminis venerunt, ranæ multæ quæ ibi erant expauerunt, & in fluuium ſe iactauerunt, Lepores cum hoc viderunt, vnus inquit illorum. Sunt & alii timentes, ſequamur vitam, vt cæteri, feramus ſi quid accidit, neque erit toto tempore malum. Quicunque ergo malum tolerare nō poteſt, aliorum mala inſpiciat. Item contra illos, qui tedio victi, & labore mortem deſiderant. Fuit quidam negociator in via, qui onuſtum Aſellum flagello, & fuſte cedebat, vt citius veniret ad nundinas lucri cauſa: Aſellus autem mortem optabat, putans ſe poſt eſſe ſecurum laſſatus, & quaſſatus: de ipſius tamen pelle fiunt tympana, & cribra, quæ ſemper patiuntur, & qui putabat ſe fore ſecurum poſt mortem, tenditur.

Item contra Arrogantes. Cap. CXIX.

ITem ne quis de alienis bonis magnum ſe iactet, exhortatur, fingens quòd Graculus pennas Pauonum, quæ ceciderant ſuſtulit, & inde ſe ornauit, ſuoſque contemnere cœpit, & gregi Pauonum ſe miſcuit. At illi ignoto, & impudenti pennas iniurioſe eripiunt, calcibus ac morſibus eum fatigant, miſerque ſemiuiuus ab eis relictus, ad proprium genus redire timuit, vbi cum eſſet ornatus, multos iniurioſe terruit: tunc vnus ex his ait illi. Si veſtes tuas, quas natura dedit tibi, amaſſes, hæ tibi ſufficerent, nec ab illis iniuriam paſſus, nec a nobis pulſus fuiſſes. Item contra illo, qui ſe contentioſe laudant. Formica, & muſca contendebant acriter, quæ melior illarum eſſet, Muſca ait, nunquid te noſtris potes comparare laudibus, vbi immolantur cara prima guſto in capite regum ſedeo, & omnibus matronis oſcula dulcia figo, de quibus rebus tu nihil. Formica ait. Contra te hoc tu dixeris improba teſtis, laudas importunitatem tuam. Nunquid optata venis, reges & matronas quas nominas, tu importuna adis, & ſua omnia eſſe dicis, cum vbi accedis, fugaris vndiq; quaſi iniurioſa abigeris. Aeſtate vales, bruma non appares, ego vero delicioſa hyeme ſum ſecura, meque ſequuntur gaudia: tu autem ventoſo flabello repelleris ſordida. Itē contra pauperem ſuperbum. In prato quodam Rana vidit paſcētem Bouem, putabat ſe poſſe fieri talem, ſi rugoſam impleret pellem, & inflans ſe natos ſuos interrogauit, ſum ipſa quanta Bos? Dixerunt non. Iterum ſe inflauit potius, & dixit ſuis, quid modo? Reſponderunt nihil. Tertio cum ſe inflaret, rupta pelle mortua eſt. Ideo vulgo dicitur, Noli te inflare, nè crepes.

Item contra contemptores humilium.
Cap. CXX.

ITam ad exhortationem humilium, ne quis minimos lędat fingit Quòd dormiente Leone in Sylua, Mures agrarii luxuriabantur, & vnus ex illis ſuper Leonem caſu tranſijt. Expergefactus Leo celeri manu miſerum comprehendit, qui veniam ſibi dari rogabat, quia non ſponte fecerat. Leo vero de Mure cogitat, vindicta quid eſſet in tali, ſi eum occideret, crimenque illi, non gloria laudis eſſet: ignouit igitur & dimiſit. Poſt paucos dies ipſe in foueam cecidit, quo vt ſe captiuum agnouit, magno dolore rugire cœpit. Mus autem vt agnouit, ad eum cucurrit, & re cognita: Non eſt, Inquit, iam quod timeas, parem gratiam reddam tibi non immemor beneficij. Tunc omnes artis illius ligaturas luſtrare cœpit, & loca rodenda cognoſcens neruos ſecare dentibus, & artis illius ingenia laxare cœpit, ſicque Leonem captum liberum reſtituit. Itē, vt qui ſe felices æſtimant, nulli iniuriam faciant, dubiamque meminerint eſſe fortunę rotam. Equus quidem ornatus freno, ex argento, & auro, ſellaque decora occurrit Aſino in anguſto delonge venienti, & onuſto: & quia illi tranſeunti tardius dederat viam, eo quòd in timòre lapſus erat, Dixit Equus, Niſi me ſatis continerem, te calcibus rumperē, qui obuianti mihi non ceſſiſti, aut ſteiſti vt tranſitem, Terrore igitur, & ſuperbia illius tacuit, ingemuit miſer Aſellus. Nec multū poſt Equus currendo ruptus ac miſer effectus, iuſſu Domini ſui ad villam ductus eſt, vt agris portaret ſtercus. Acceptiſque ruſticis ornamentis, per ſemitam ibat onuſtus, quem iam infelicem in prato paſcens ille cognouit Aſellus, taliq; ſono increpauit. Quid tibi profuerunt ornamenta illa pretioſa, vt talem haberes audaciam? nunc & tu noſtris vtere nobiſcum ruſticis officijs.

Item contra infideles, & adulteros.
Cap. CXXI.

ITem contra illos, qui a ſuis infideliter tranſeunt ad alienos, Quadrupedes cum Auibus bellum gerebant, nullamque pars alij cedebat, ſed fortiter ac diu pugnabat. At veſpertilio, dubios & graues euentus timens, quia ſuperior erat, & magna acies quadrupedum, contulit ſe ad eoſdem quaſi cum vincentibus. Subitoque veniens Aquila volucribus ſe miſcuit, & cedentibus quadrupedibus; Auium victoria ſtetit. Reuerſique ſunt ad priſtinam pacē Aues, & Quadrupedes, Veſpertilio igitur Auium ſententia damnatus, eo quòd ſuos reliquiſſet, plumis ſuis expoliatus eſt, vt lucē fugiens noctibus nûdus volaret. Sic qui ſe duabus partibus obnoxium commiſerit, hīc & illic ingratus viuit, & ſibi potius reus erit. Item contra adulatores & eorū fautores. Duo homines vnus fallax, alius verax, cum ambularent, venerunt in prouinciam Symiorum, quos vt vidit vnus eorum, qui ſe priorem aliis conſtituerat, iuſſit homines illos teneri, & quid de ipſo dixiſſent interrogari. Iuſſit quoque omnes Symios ſibi ſimiles ante ſe, & dextra lęuaque ſtare, ſibique ſedem contra parari, ſicut viderat imperatorem aliquando facere, Iubentur igitur homines illi in medium adduci, dixitque maior ille Symius, Quid ſum ego? Fallax ait: Tu es Imperator, Iterum ille, Et iſti quos ante me vides ſtare? Qui reſpondit, Hi ſunt comites tui primicerii, milites, & cæteri officiales. Ille ergo in mendacio laudatus eſt, & munerari iuſſus, quia adulatus eſt, & omnes illos fefellit: ille autem verax homo, hęc apud ſe aiebat. Si iſte qui mendax eſt, ſic eſt acceptus & muneratus: ego quid ſi verum dixero? interrogatus ergo ab illo Symio. Dic tu, quid ſum ego, & hi quos ante me vides? ille qui veritatem amabat, reſpondit.

dit. Tu Symius es, & hi omnes Symii ſunt ſimiles tibi, Continuo iobetur lacerari dentibus, & vnguibus, quia quod verum eſt dixit. Hoc modo fieri ſolet a malis hominibus, vt fallacia & malitia ametur, & honeſtas vel veritas laceretur.

Item contra pigros. Cap. CXXII.

ITem contra pigros, qui laborare nolunt, fingit indignatas manus, & pedes, ventri cibum dare noluiſſe, eo q ſine vllo repleatur labore. Illoq; ſedente ocioſo, contra eum indignantes, laborare noluerunt, & ſeruitium negauerunt, venter vero eſuriens clamauit. At illi nihil per paucos dies dare voluerunt. Ieiuno autem ventre membra omnia laſtauerunt, poſtea vero cibum dare volentes, recuſat venter, quia iam clauſerat vias; ſic membra, & venter ſimul interierunt. Item contra pigros Formica hyeme frumentum ex cauerna trahens ſiccabat, quod æſtate colligens coagulauerat. Cicada autem eam rogabat eſuriens, vt daret aliquid illi de cibo, vt viueret: cui formica. Quid faciebas, inquit, in æſtate? at illa, quando mihi vacabat, per ſæpes oberrabam cantando, Formica igitur ridens, frumentum includens ait. Si æſtate cantaſti, hyeme ſalta. Hæc fabula pigrum docet, vt certo tempore laboret, ne dum minus habuerit, non accipiat cum petierit.

Item eiuſdem contra iactantiam, & ad libertatis commendationem. Cap. CXXIII.

ITem contra illos, qui quod facere non poſſunt, verbis, tamen ſe poſſe, & nulle oſtendunt. Fame coacta Vulpes vuam ſurſum pendentem aſpexit, & alio gradu ſe excutiens, quotiens voluit, attingere ſurſum, non potuit. Tādem irata, Nolo te acerbam, & immaturam, inquit, & quaſi eam tangere nolens, abiit. Item contra illos, qui virtute facere nihil valent, & verbis inanibus alios terrent. Aſinus e diuerſo Leoni occurrit, & ſic ait. Aſcendamus in cacumen montis, & oſtendam tibi, quia & multi me timent, Leo ridens ait: eamus Cumque venirent ad locum, ſtans Aſellus in edito loco, voce dimiſſa clamare cepit. Quem audientes Vulpes, & Lepores currere cœperunt. Cui Leo ait. Poterit & me terrere vox tua, ſi non te ſcirem quis eſſes. Item contra illos, qui domos potentū facile intrant. Leo iam deficiens, languorem fingebat, & per hāc fallaciam, cum certæ beſtiæ ad viſitandum eum introirent, mox eas comedebat Vulpes autem ante ſpeluncam veniens ſtetit, & ſalutauit eum: interrogata autem a Leone, quare non intraſti? Reſpondit quoniam introeuntium veſtigia video, exeuntium autem non video. Item ad commendationem libertatis fingit. Quòd Canis & Lupus in Sylua dum conuenirent, ait Lupus Cani. Vnde frater ſic nitidus, & pinguis es? Qui reſpondit, Quia domi cuſtos ſum contra latrones, affertur mihi panis, dat dominus oſſa, amat me tota familia, quiſq; mihi cibum porrigit, aqua non deeſt, ſub tectis cubo, & ocioſus vitam gero, Cui lupus. Bone, inquit, frater, Vellē, vt iſta mihi contingerent, vt ocioſus ſatiarer cibo, & melior viuerem ſub tecto. Canis ait Lupo, ſi vis eſſe tibi bene, veni mecum, noli timere. Cumque ſimul ambularent, vidit Lupus Canis collū cathena tritum, & ait. Quid hoc eſt frater, quòd iugum attriuit collum tuum? Et Canis: quia ſum, inquit, acrior interdiu ligor, nocte ſoluor, inter duas domos vagos, & vbi volo illic dormio, Cui lupus. Non eſt opus mihi iſtis frui, quæ laudaſti: viuere volo liber, quodcunque venerit mihi, rapio, liber vbi volo peragro, in eo quod placet nulla cathena me tenet, nulla impedit cauſa, vitæ mihi parent in campo, de grege prius guſto, canes ingenio deludo, viue vt conſueuiſti, ego vt conſueui ſic viuo. Actor. Hæc de fabulis Aeſopi excerpere volui, quas & ſi forte plerunque liceat in ſermonibus publicis recitare, quod etiam nonnulli prudentium faciunt, propter audientium tedia releuanda, qui talibus delectantur ſimul & propter argumenta ſubiuncta, quæ aliquid ædificationis habere videntur: nunquam tamen niſi caute, & parce id æſtimo faciendum, ne quis verbis ſacris ad luctum penitentiæ, Deique deuotionem prouocari debent, ipſi per huiuſmodi nugas in riſum magis, atque laſciuiam diſſoluamur, ſimul ne ad narrandas fabulas, quaſi licenter, exemplo prædicantium, male informentur.

De mitologia Fulgentij, & prime de vita triplici. Cap. CXXIIII.

EXtat autem & Mitologia Fulgentij, de qua etiam integumentorum cauſa nonnulla hoc in loco nonnulla inſerere volui Fulgentius in libro Mitologiarum ſecundo Philippi tripartitā humanitatis vitam eſſe voluerunt, ſcilicet contemplatiuam, actiuā, voluptariam. Idque poetæ conſiderantes, trium Dearum certamina ponunt, ſcilicet Mineruam Iunonem, & Venerem, de formæ qualitate certantes, & primam quidem, quæ ad ſapientiam, & veritatis inquiſitionem pertinent. Ideo de Iouis vertice natam ferūt, q ingenium in cerebro poſitum ſit, hanc Mineruę attribuunt, quę Græce dicitur immortalis virgo, quia ſapientia nec mori poterit, nec corrumpi. Huius in tutelam ponunt Noctuam, eo quòd ſapientia etiam in tenebris proprium poſſidet fulgorem. Iuno vero, quam actiuæ vitæ ponūt, quaſi a iuuando dicta eſt, vnde & regnis præeſſe dicitur, idenque cum ſceptro pingitur, qoòd hæc vita diuitiis ſtudeat, quæ regni proximæ ſunt, in huius tutelam Pauonē ponunt, eo q eius caudę curuamen anterius faciem ornet, poſterioraque turpiter nudet. Sic enim diuitiarum appetitus, & gloriæ momentaliter ornat, poſtrema tamen denudat. Vnde & Salomon in fine hominis de o.i.l. Tertiam quam voluptariæ vitæ poſuerunt, Venerem dici voluerunt, ideſt aut ſecundum Epicuros, bonam rē, aut ſecundum Stoicos, vanam rem. Epicuri enim voluptatem laudant, ſtoici damnant: iſti libidinem colunt, illi nolunt, vnde & Aphrodis dicta eſt, id eſt, ſpuma, quia momentaliter, vt ſpuma libido ſurgit, & in nihilum venit, ſiue quòd ipſa ſeminis concitatio ſpumoſa ſit. Denique ferunt, quòd ex ſectis falce Saturni virilib. & in mare proiectis, nata ſit Venus, quia Saturnus Grece Cronos dicitur, id eſt Tempus. Abſciſſæ autem temporis vires, ideſt fructus, falceque maxillæ in humore viſcerum, velut in mari proiectæ, libidinem gignunt. Vnde Terentius ait. Sine Cerere & Bacho friget Venus Hanc etiam nudam pingunt, quòd nodos affectatores ſui dimittat, vel quòd nunquam niſi nudis cōueniat. Huic etiā roſas in tutelam adiiciunt, quia rubet verecundiæ opprobrio, & pungit peccati aculeo. Et ſicut roſa delectat quidem, ſed cito marceſcit, ſic iſta libet momentaliter, & fugit perhenniter. In huius etiam tutelam Columba ponunt, eo quòd aues illæ ſint in coitu feruidæ. Hanc in mari natantem pingunt, eo quòd omnis libido rerum naufragia patiatur. Concha etiam marina portari pingitur, eo quòd huiuſmodi animal toto corpore ſimul apto, in coitum miſceatur, ſicut Iuba in Phiſiologis refert.

Item eiuſdem contra Ebrietatem, & Luxuriam, & Auariciam. Cap. CXXV.

IVppiter cum Semele concubuit, cui natus eſt Liber pater, & inter Deos deputatus, cum Semele itaq; quatuor ſorores appellatæ ſunt, quia quatuor ſunt Ebrietatis genera. ſ. vinolentia. Obliuio, Libido, Inſania. Vnde hæc quatuor nomina Bacce acceperunt, quaſi vino baccantes, ſcilicet Hino eſt vinum, Autonee, id eſt, ſeipſam non cognoſcens, Semele. i. corpus ſolutum, quarta vero Agaue, comparatur inſaniæ, quia caput filij violenter amputauit, Liber autem dictus eſt, quia vini paſſio liberas mentes facit. Tigribus inſidere dicitur, eo quòd vinolentia feritati ſemper inſtat, ſiue quòd efferatas mentes mulceat, vnde & Lenæus vocatur, quaſi lenitatem præſtans. Iuuenis autem pingitur, quia nunquam ebrietas matura eſt. Ideo etiam nudus. quia nudus ebrioſus remanet, vel ab eo quòd mentis ſuæ ſecreta denudet. Syrenæ Græce tractatoriæ dicuntur. Tribus enim modis amoris illecebra trahitur, ſcilicet cantu, viſu, conſuetudine. Amatur enim quędam vocis ſuauitate, quædam ſpeciei venuſtate, quędā etiam lenocinitate, & conſuetudine. Mida rex Appolinem petiit, vt quicquid tetigiſſet, aurum fieret. Cumque munus promeruiſſet, voti cœpit effectu torqueri. Erat enim neceſſitas aurea, locupleſque penuria. Nam & cibus, & potus auri materia rigebat. Itaque Appolinē petit, vt male deſiderata converteret. Reſponſum accepit, vt tertio caput ſub Pactoli fluminis vndas ſubderet, quo facto Pactolus deinceps aureas harenas trahere dicitur. Sed euidenter poetæ alluſerunt argutias, quia ſcilicet omnis auarus cum omnia pretio deſtinat, fame moritur. Tantalum dicunt in lacu in inferno depoſitum, cui fallax aqua guloſis labia titilla mentis attingit, poma quoque fugitiuis cinereſcentia tactibus, de ſuperficie tenus apparent pendula, huic ergo locuples viſus, & pauper effectus, dum ita ſe illi vnda fallax præbet, vt ſitiat, ita ſe poma ingerunt, vt eſuriat. Sed hanc fabulam Petronius breuiter exponit dicens.

Non bibit inter aquas, poma nec appendentia carpit.
Tantalus infelix, quem ſua vota premunt.
Diuitis hæc magni facies erit omnia cernens.
Qui tenet, & ſicco concoquit ore famem.

Idem de Libidine, & Vſura. Cap. CXXVI.

CHimæra dicitur, quaſi chimerō ideſt amoris fluctuatio; ideo triceps pingitur, quia tres amoris modi ſunt, ſcilicet incipere, perficere, finire; dum enim nouiter amor venit, quaſi leo feraliter inuadit. Capra quæ in medio pingitur, perfectio libidinis eſt, quia huiuſmodi animal in libidine valde procliuum eſt, po-

ſtremus

ſtremus Draco ponitur, quia poſt perfectionem dat vulnus pœnitentiæ venenumque peccati. Hanc Bellorophon occidit, ideſt bona conſultatio inſidens æquo Pegaſo, quaſi Pegaſion, ideſt fonti æterno ſcilicet ſapientiæ. Qui etiam pennatus dicitur, quia vniuerſam mundi naturam celeri cogitatione theorie colluſtrat. Ex ſanguine, id eſt, morte Gorgone natus dicitur, quia initium, ſapientiæ timor eſt: Gorgona enim pro terrore ponitur, ideo & in pectore Mineruæ fixa eſt. Fneus e ſenerando dictus eſt. Ideo cæcus, quod omnis auaritia cæca ſit, quæ ſua non videt, huic Arpiæ cibos rapiunt, quia rapinæ aliquid ei de ſuo comedere non permittit. Quod autem eius prandia ſtercoribus conſedant, oſtendit venatoris vitam, rapinæ illuuie eſſe ſordidam. Actor. Hæc de fabulis moralibus, & integumentis earum ad præſens ſufficiant.

De Hiſtorijs. Cap. CXXVII.

TVllius in libro de Oratore. Hiſtoria eſt temporum teſtis, lux veritatis, vita memoriæ, Magiſtra vitæ, nuncia vetuſtatis. Iſidorus vbi ſupra. Hiſtoria eſt narratio rei geſtæ, per quam ea quæ in præterito geſta ſunt dignoſcuntur. Dicta autem Hiſtoria e ποτῷ hiſtorin, id eſt, a videre vel cognoſcere, apud veteres enim nemo conſcribebat Hiſtoriam, niſi is qui interfuiſſet, & ea quæ conſcribenda eſſent vidiſſet, Hiſtoriam autem apud nos primus Moyſes de initio mundi conſcripſit, Hiſtoriæ gentium non impediunt legentes, in his quæ vtilia dixerunt. Siquidem & per Hiſtoriam ſummæ retro temporum annorumque ſupputatio comprehenditur, & per conſulum regumque ſucceſſum multa neceſſaria perſcrutantur. Ephemeris appellatur vnius diei geſtio, Calendaria appellantur, quæ in menſes ſingulos digeruntur. Annales ſunt res ſingulorum annorum. Hiſtoria autem multorum annorum, vel temporum eſt. Item inter Hiſtoriam, & Argumentum, & Fabulã hoc intereſt. Nam Hiſtoriæ ſunt res veræ, quæ factæ ſunt. Argumenta ſunt, quæ, & ſi facte non ſunt, fieri tamen poſſunt. Fabulæ vero ſunt quæ nec factæ ſunt, nec poſſunt, quia contra naturam. Cronica Græce dicitur, quæ latine temporum ſeries appellatur, qualem apud Græcos Euſebius Ceſarienſis Epiſcopus edidit. Et Hieronymus presbyter in Latinam linguam conuertit, Cronos enim Græce Latine tempus interpretatur.

De ſententijs, & Figmentis. Cap. CXXVIII.

ISIDORVS vbi ſupra. Sententia eſt dictum impersonale, vt, Obſequium amicos, veritas odiũ parit. Huic ſi perſona fuerit adiecta, Crian erit ita. Offendit Achilles Agamenonem, vera dicendo, Metrofanes promeruit gratiam Mitridatis obſequendo. Cataſceua eſt confirmatio propoſitæ rei. Anaſceua autem contraria ſuperiori eſt, Reuincit enim non fuiſſe, aut non eſſe, quod natum, aut factum eſſe, vel dictum proponitur, vt ſi quis Chimerã neget fuiſſe, aut non fuiſſe confirmet. Inter has, & theſin hoc intereſt, ꝙ theſis, quamuis, & ipſa habeat diſputationem in vtramq; partem, tamen incertę rei, quaſi quedam deliberatio, vel cohortatio eſt. Cataſceua autem & Aneſceua in his rebus, quæ veriſimiles non ſunt, ſed pro veris ponuntur, plerunque verſantur. Anaſceuæ prime diuiſio eſt inconueniens, & mendacium, Inconuenientis ſpecies ſũt, quod inhoneſtum eſt, & quod inutile. Item inhoneſtum tractatur, aut in dictis, aut in factis. Mendacium tres habet ſpecies, incredibile, impoſſibile, contrarium. Id autem in Anaſceua requiramus, ne quid aliud ſignificare voluerunt, qui iſta finxerunt, vt Scillam non marinam, ſed maritimam feminam, nec ſuccinctam canibus, ſed rapacem aliquam, & inhoſpitalem venientibus extitiſſe. Proſopopeya eſt, cum in animalibus, & perſone, & ſermo fingitur. Nam montes, & flumina, & arbores loquentes inducimus, perſonam imponentes, rei, quæ non habet naturam loquendi. quod & Tragædis vſitatum eſt, & in orationibus frequẽtiſſime inuenitur. Ethopeiam vero illam vocamus, in qua hominis perſonam fingimus, pro exprimentis affectibus ætatis, ſtudij, fortunę. ſexus, leticię, mæroris, audacię. Nam cum Piratæ perſona ſuſcipitur audax abrupta, temeraria erit oratio, cum fęminæ ſermo ſimulatur, ſexui cõuenire debet oratio. Iam vero adoleſcentis, & ſenis, militis, & imperatoris, ruſtici, & philoſophi diuerſa oratio dicenda eſt. Aliter etiam loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus, in quo genere dictionis illa ſunt maxime cogitanda, quis loquatur, & apud quem, & de quo, & vbi, & quo tempore, quid egerit, quid acturus, ſit, aut quid pati poſſit, ſi hæc conſulta neglexerit.

De figuris verborum. Cap. CXXIX.

AVGETVR & ornatur oratio, etiam figuris verborum, & ſententiarum. Nam quia directa, & perpetua oratio fatigationem, atque faſtidium tam dicendi, quam audiendi creat, flectenda eſt, & in alias verſenda formas, & vt dicentem reficiat, & ornatior fiat, & iudicem diuerſo vultu audituque deflectat. E quibus plurimæ ſuperius a Donato in ſchematibus artis grammaticæ annotatæ ſunt. Vnde tantum illa hic interponi oportuit, quæ in poemate, aut nunquam, aut difficulter fiunt, in oratione aut libere. Anadiploſis eſt congeminatio verborum, vt hic, tamen viuit, & iam in ſenatu venit. Climax eſt gradatio, cum ab eo verbo quo ſenſus ſuperior terminatur, inferior incipit, ac de hinc quaſi per gradus, dicendi ordo ſeruatur, vt eſt illud Aphricani. Ex innocentia naſcitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas. Antitheta Latine, contra poſita appellantur, quæ dum ex aduerſo proponuntur, ſententiæ pulchritudinem faciunt, & in ornatu locutionis decentiſſima exiſtunt, vt Cicero. Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantie, hinc conſtantia, illinc furor, hinc honeſtas, illinc turpitudo, hinc continentia, illinc libido hinc denique æquitas, temperantie, fortitudo, prudẽtia, virtutes omnes certant cum iniquitate, luxuria, ignauia, temeritate, Huiuſmodi locutionis ornamento liber Eccleſiaſticus vſus eſt dicens. Contra malum bonum, & contra mortem vita, ſic contra pium peccator, & ſic intuere in omnia opera altiſſimi, bina, & bina, vnum contra vnum. Sinonyma eſt quotiens in connexa oratione pluribus verbis vnam rem ſignificamus, vt ait Cicero. Nihil agis, nihil molitis, nihil cogitas, & idem non feram, non patiar, non ſinam. Antapodoſis quotiens media primis, & vltimis conueniunt, vt apud Perſium. Scire tuum nihil eſt, niſi ſcire tuum ſciat alter. Paradieſtole eſt quotiens id quod dicimus interpretatione diſcernimus, cum te pro aſtuto ſapientem, appellans, pro inconſiderato fortem, pro illiberali diligentem. Antimetabole eſt conuerſio verborum, quæ ordine mutato contrarium efficit ſenſum, Non vt edam viuo, ſed vt viuam edo. Et illud. Si conſul Antonius Brutus hoſtis, ſi conſeruator Reipublicæ Brutus, hoſtis Antonius.

De figuris Sententiarum. Cap. CXXX.

NVNC figuras ſententiarum, quas operepretium ſit cognoſcere, proſequamur. Sententiarum ſpecies multæ ſunt, aliæ enim ſunt indicatiuæ, aliæ pronunciatiuæ, ſunt, vt Nuſquam tuta fides, Aliæ imperatiuę, aliæ admiratiuæ, aliæ comparatiuæ, vt Si vinco, & pereo, quid ibi me vincere præſtat? Aliæ ſuperlatiue, quæ cum aliquo motu animi, & indignatione promouentur, vt ibi. Quid non mortalia pectora cogis auri ſacra fames? Aliæ interrogatiuę, aliæ reſponſiuæ, aliæ deprecatiuæ, aliæ promiſſiuę, aliæ conceſſiuæ, aliæ demonſtratiuæ, aliæ optatiuæ, aliæ derogatiuæ, aliæ quę cum exclamatione proferuntur, vt Quis furor o ciues? pacem conuertit in arma. Aliæ exhortatiuæ, aliæ dehortatiuę. Sunt & affirmatiuæ, vt quid; in, quippe, præceptiuæ, vetatiuę, negatiuæ, miratiuæ, admonentis, irridentis, gementis, exhortatiuę, conſulatiuæ, commiſerantes, quarum quotquot ſunt figura tot, & pronunciando voces. Sunt & Anſidoxe, quarum pars honeſta eſt, pars inhoneſta, ſunt & aliæ procatalenſis, cum id quod nobis obiici poterat ante præſumimus ad diluendum. Sunt & Aporiæ dubitatio ſimulatur, neſcire ſe, quę ſcit, aut quomodo dicatur. Paradoxon eſt cum dicimus inopinatum aliquid accidiſſe. Parſia eſt oratio libertatis, & fiduciæ plena. Eropeia eſt cum ſermonem ex aliena perſona inducimus. Energie eſt rerum geſtarum, aut quaſi geſtarum, ſub oculis inductio. Apoſiopeſis eſt cum id quod dicturi videbamur, ſilentio intercipimus, Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus. Epanalenſis eſt digreſſio. Anamineſis eſt commemoratio eius rei, quod oblitos nos fuiſſe fingimus. Aparaſis eſt id, quod in animos iudicum, quaſi depoſuerimus, optime repoſcimus. Etiologia eſt, cum proponimus aliquid eiuſque cauſam & rationem reddimus. Characteriſmos deſcriptio figuræ alicuius expreſſe. Latiſimos plurimos ſenſus breuiter expeditos, in vnum locum coaceruet. Proſopopeia eſt, cum in animalium, & perſona, & ſermo fingitur. Peuſis, id eſt, ſoliloquium cum ad interrogata ipſi nobis reſpõdemus. Sineroſis eſt cum differimus aliquid petentes, vt aliud interim nos permittant dicere.

De poſituris, ac cæteris notis. Cap. CXXXI.

POSITVRA eſt ad diſtinguendos ſenſus per cola, & comata, & periodos, quę dum ordine ſuo apponitur ſenſum nobis lectionis oſtendit. Dictę ſunt autem poſiturę. vel quia pũctis poſitis annotantur, vel quia ibi vox ꝓ interuallo diſtinctionis deponitur, Apud poetas quidẽ, vbi in verſu poſt duos pedes ſyllaba remaneat coma eſt, quia ibi poſt ſcanſionem præciſio facta eſt. Vbi vero poſt duos pedes, de parte orationis nihil ſupereſt, colon eſt. Totus autẽ verſus periodus eſt. Præterea quædam ſcripturarum notæ apud celeberrimos autores fuerunt, quas ſcilicet antiqui ad diſtinctionem ſcripturarum carminibus, & hiſtoriis appoſuerunt. Notę autem veſti-

verſibus apponuntur numero 26. quæ ſunt nominibus infraſcriptis. Aſteriſcum Ariſtarches reperit. Hæc apponitur in his quæ omiſſa ſunt, vt illuceſcant per eam notam, quæ deeſſe videntur, ſtella enim aſter dicitur Græco ſermone, a quo aſteriſcus eſt diriuatus. Obelus ideſt virgula iacens apponitur in verbis, vel ſententiis ſuperfluè iteratis, ſiue in his locis, vbi lectio aliqua falſitata notata aſt, vt quaſi ſagitta quędam iugulet ſuperuacua atque falſa confodiat, ſagitta enim Græce obelus dicitur. Obelus ſupernè appunctatus ponitur in iiſdem, de quibus dubitatur, verum tolli debeant nec ne appoui. Limniſcus ideſt virgula inter geminos pūctos iacens, apponitur in his locis, quæ ſacræ ſcripturæ interpretes, eodem ſenſu, ſed diuerſis ſermonibus tranſtulerunt. Antigraphus cum puncto, apponitur vbi in tranſlationibus, diuerſus ſenſus habetur. Aſteriſcus cum obelo, hac propria Ariſtarcus vtebatur, in his verſibus, qui non ſuo loco poſiti erant. Paragraphus inter verſus ponitur, ad ſeparandas res a rebus, quę in contextu concurrunt, quemadmodum in Cathalogo loco a locis: & regiones a regionibus, in agone præmia a præmiis, certamina a diuerſis certaminibus ſeparantur. Fuerunt & aliæ notulæ librorum pro agnoſcendis quę per extremitates paginarię exponuntur, vt vbi lector in liminaribus huiuſmodi ſignum inuenerit, ad textum recurrens eiuſdem ſermonis vel verſiculi ſciat eſſe expoſitionem, cuius ſimilem ſuperiacentem notam inuenerit. In breuiculis quoque quibus militum nomina continebantur, propria nota erat apud veteres, qua inſpiceretur quanti ex militibus ſupereſſent, quātique in bello cecidiſſent. Tau nota in capite verſiculi poſita ſuperſtitem deſignabat. Thita vero ad vniuſcuiuſque defuncti nomen apponebatur, vnde & habet medium telum ideſt mortis ſignum, de qua Perſius. Et potius aſt nigrum vitium præfigere Thita. In ſtipendiorum quoque largitione propriæ erant. Notas etiā literarum inter ſe veteres faciebant, vt quicquid occulte inuicem ſcriptura ſignificare vellent, mutuo ſcriberent, teſtis eſt Brutus, qui in his literis, ea quæ acturus erat notabat, ignorantibus alijs quid ſibi vellent hæ literę. Cæſar quoque Auguſtus ad filiū, Quoniam, inquit, innumerabilia accidunt aſſidue, quæ ſcribere alterutrum oportet, & eſſe ſecreta, habeamus inter nos notas, ſi vis tales, vt cum aliquid vocis ſcribendum erit, pro vna quaque litera ſcribamus ſequentem, hoc modo pro. a. b pro. b. c. Et deinceps eadem ratione alijs pro. z. autem litera redeundum erit ad duplex. aa. Quidam etiam verſis verbis ſcribunt,

LIBER IIII.

De Practica ſcientia, & eius inuentore. *Cap. I.*

ACTOR Dicto de ſermocinalibus ſcientiis, ſecundum ordinem ſupra tactū, dicendum eſt de practicis. Vt enim dicit Richardus de ſancto Victore. Prima omnium comparanda eſt eloquentia, & ideo expetenda aſt Logica. Deinde vero per Ethicam purificandus eſt oculus, & ſic ad Theoricam tranſeundum aſt. Practica autem ipſa aſt Ethica ſiue moralis ſcientia, moralis tamen ſcientia plerunque ſtrictius accipitur pro illa parte Ethicæ, quæ dicitur Monoſtica. Aug. de ciui. Dei lib. 8. Socrates magiſter Platonis primus vniuerſam philoſophiam ad corrigendos mores, componendoſque, flexiſſe memoratur: tamen ante illam omnes magis philoſophicis ideſt naturalibus rebus perſcrutandis operam maximam impenderunt: Non mihi autem videtur poſſe aliquid colligi, verum Socrates hoc faceret, vt tedio rerum obſcurarum, & incertarum, ad aliquid certum, & apertum reperiendum animum intenderit, quod eſſet vitæ beatæ neceſſarium, propter quam vitam, omnium philoſophorum inuigilaſſe & laboraſſe videtur induſtria, an vero, ſicut de illo quidam beniuolentius ſuſpicantur, nolebat immundos terrenis cupiditatibus animos ſe extendere in diuina conari, quandoquidem ab eis cauſas rerum videbat inquiri, quas primas atque ſummas, non niſi in vnius veri, & ſummi Dei voluntate eſſe credebat. Vnde non eas putabat niſi mundata mente poſſe comprehendi, & ideo purgandæ bonis moribus vitæ cenſebat inſtandum, & deprimentibus libidinibus exonerates animus, naturali vigore in æterna ſe attollere, naturamque incorporalis, & incommutabilis luminis, vbi cauſæ omnium factarum naturarum ſtabiliter viuunt, intelligentiæ puritate conſpiceret. Conſtat tamen eum imperitorum ſtultitiam, ſcire, ſe aliquid opinantium, etiam in his moralibus quæſtionibus quo totū animum intendiſſe videbatur, vel confeſſa ignorantia ſua, vel diſſimulata ſcientia, lepore mirabili differendi, & acutiſſima vrbanitate agitaſſe, atque verſaſſe.

De partibus eiuſdem. *Cap. II.*

ACTOR. Moralis autem ſcientia diuiditur in Monoſticam, Economicam, & Politicam, quæ diuidebatur penes habitus diuerſos, quibus mediantibus homo regit ſeipſum, vel propriam familiam, vel ciuitatem totam. Dicitur autem Monoſtica a monos, quod eſt vnus, & icos, quod eſt ſcientia, quaſi ſcientia regendi ſeipſum. Economica vero dicitur, ab æconomos, quod eſt diſpēſatio, & icos, quaſi ſcientia diſpenſatoria cum familia propria. Politica vero a polis, quod eſt pluralitas & icos ſcientiam, quaſi ſciētia regendi plures. Et quia quando homo ſcit bene regere ſeipſum, & propriam familiam, plures ſiue totam ciuitatem perfecte morigeratus eſt, Ideo diuidebant antiqui totam philoſophiam moralem per iſtas tres partes. Aliter poſſet diuidi ſecundum diuiſionem boni. Eſt enim moralis philoſophia de bono, ſecundum quod prius dictum eſt. Eſt autem quoddam bonum a quo omnia alia fluunt, & præter quod nihil eſt, ſicut eſt ipſum primum, & de tali bono, & etiam de circunſtantiis deueniendi ad ipſum, determinatur in libris Theologiæ. Aliud eſt bonum datum ipſi animæ, quo mediante cognoſcit primum, & ſubſtantias ſuperiores, quod bonum dicitur virtus intellectiua, & de tali tractat Ariſt. in noua Ethica. Aliud eſt bonum datum ipſi animæ, ad regendum corpus in quo eſt, cuſtodiendo ipſum a motibus illicitis, tum intrinſecus, tum extrinſecus, Huiuſmodi bonum dicitur virtus conſuetudinalis, quæ ſic dicitur, quia facit corpus aſſueſcere in bonum, ſicut vult Ariſtoteles in Ethicis, & de tali bono tractat Ariſt. in veteri Ethica, Aliud eſt bonum, quo mediante regit anima ſe, & ſua defendendo a nocumento aliorum, & de tali tractatur in libris legum, & decretorum. Et ſic patet qualiter poteſt diuidi moralis ſcientia, ſiue practica. Sed prima diuiſio eius fuit penes habitus diuerſos, quibus homo ſe regit &c. Secunda vero eſt penes bonum, de quo intendit.

De ſcientia Monoſtica. *Cap. III.*

RICHARDVS in libro exceptionum. Ethica idem moralis ſiue Monoſtica eſt ſcientia, quæ ſui curam gerens, cunctis ſeſe erigit & exornat, augetque virtutibus, nihil in vita admittens quo non gaudeat, nihilque faciens pœnitendum. Iſidorus libro 2. Scientia moralis eſt illa, per quam viuēdi mos honeſtus appetitur, & inſtituta ad virtutem tendentia præparantur. Hanc Socrates, ad corrigendos componendoſque mores primus inſtituit, & omne ſtudium eius ad bene viuendi diſputationem perduxit, diuidens eam in quatuor virtutes animę, ſcilicet Iuſtitiam, Prudentiam, Fortitudinem, Temperantiam. Iuſtitia eſt, qua recte iudicando ſua cuique diſtribuuntur. Prudentia vero eſt, qua mala a bonis diſcernuntur. Fortitudo eſt, qua æquanimiter aduerſa tolerantur. Tēperantia denique, qua libido, concupiſcentiaque refrenatur. Sicut igitur in Phiſica, cauſa quærendi in logica ratio intelligendi, ſic & in Ethica morali, verſatur ordo viuendi. In his tribus philoſophię generibus etiam eloquia diuina conſiſtunt. Nam aut de natura diſputare ſolent, vt in Geneſi & Eccleſi. aut de moribus, vt in Prouerbijs, & in omnibus ſparſim libris, Aut de Logica pro qua noſtri Theologicam ſibi vendicant, vt in Cantico canticorum, & in Euangelijs.

De Naturali appetitu boni. *Cap. IIII.*

ARiſtoteles in Ethica noua. Omnis ars, & omnis doctrina, ſimiliter autem & operatio, & proheretis boni alicuius operatrix videtur. Ideoque optime enunciant bonum, quod omnia appetunt, & omnis cognitio & proheretis bonum aliquod exoptat. Boetius in libro de Conſola. Omnis mortalium cura, quam multiplicium ſtudiorum labor exercet. Diuerſo quidem calle procedit, ſed ad vnum tamen beatitudinis finem nititur peruenire, quo quis adepto nihil vltra deſiderare queat. Eſt enim cuncta intra ſe bona continens. Liquet ergo eſſe beatitudinem ſtatum, bonorum omnium congregatione perfectum. Quem (vt diximus) mortales omnes diuerſo tramite adipiſci conantur. Eſt enim hominū mentibus, veri boni naturaliter inſita cupiditas, ſed ad falſa deuius error abducit. Aug. de ciu. Dei lib. 18. Proinde philoſophi quondam inter ſe diſſentientes, alij finem boni conſtituebant in corpore ſcilicet voluptate, alij in animo ſcilicet vt Stoici virtutē, alij vero in vtroque, alij etiam extrinſecus, & impoſita bona ad animum & corpus addebant, alij ſenſibus corporis ſemper. Alij non ſemper, Alij vero nunquam putabant eſſe credendum, Alij quoque mortales eſſe animas, Alij immortales. Has & alias penè

innu-

innumerabiles diſſentiones, & immortales controuerſias impia ciuitas gremio ſuo continuit. Non de agris, vel domibus, aut aliqua pecuniaria ratione: ſed de his rebus, quibus aut miſerè viuitur aut beatè. Et ſi qua dicebantur vera, eadem licentia dicebãtur & falſa.

De Rebus expetendis, & primo de Virtute. Cap. V.

TVLLIVS in Rhetorica prima. Verum expetendarum quidem tria ſunt genera. Vnum, quod ſua vi nos allicit ad ſe, non emolumento aliquo captans, ſed ſua dignitate trahens, vt virtus, ſcientia, veritas. Aliud quod non propter ſuam vim, & naturam, ſed propter fructum, & vtilitatẽ petendum eſt, vt pecunia. Tertium ex horum partibus iunctum, ſcilicet quòd ſua vi, & dignitate nos ducit, & per ſe quandam vtilitatem gerit, quo magis expetatur, vt amicitia. In primo genere ſunt honeſta, in ſecundo vtilia, in tertio ea quæ partem honeſtatis continent, partẽ vtilitatis: ſed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honeſta nominentur. Ex his conficitur, vt appetandarum rerum partes ſunt honeſtas, & vtilitas, vitandarum autem turpitudo, & inutilitas. Ariſt. in Ethica noua. Omnia autẽ honeſta concordant rationi. Quintilianus de oratoria inſtitutione lib. 1. Nihil enim poteſt placere, quod non decet. Idem in lib. 8. Aſſtante fortuna, penè omnia decent. Seneca ad Lucillium 67. Omne autem honeſtum voluntarium eſt; non enim poteſt honeſtum eſſe, quod non eſt liberum. Idem in lib. de beneſi, 4. Rerum honeſtarum pretium in ipſis eſt. Idem in Edippo. Vbi turpis eſt medicina, ſanari piget. Simachus in lib. epiſtolarum. Quorum mens honeſta eſt, imbecilla frons eſt. Tullius de offi. lib. 1. Idipſum quod honeſtum decorumque dicimus, per ſe nobis placet, animoſque omniũ natura ſua commouet. Idem in 3. lib. Qui deliberant vtrum id quod honeſtum vident ſequantur, an ſcientes ſcelere ſe contaminent, etiam ſi ad id quod deliberant, non peruenerint, in ipſa dubitatione facinus committunt. Ea enim deliberanda omnino non ſunt, in quibus turpiſſima eſt ipſa deliberatio. Cum id quod vtile videtur in amicitia, cum eo, quod eſt honeſtum comparatur, iaceat vtilitatis ſpecies, valeat honeſtas. Et cum in amicitia, quæ honeſta non ſunt poſtulantur, religio, & fides anteponantur amicitiæ. Peruertunt homines ea, quæ ſunt fundamenta naturæ, cum vtilitatem ab honeſtate ſeiungunt: omnes enim expetimus vtilitatem, ad eamque rapimur. Idem in lib. de Paradoxis. Quod honeſtum eſt, id ſolum eſſe bonum Stoici teſtantur. Diſputant Stoici multa turpia, praue hominum conſuetudine, verbis honeſta eſſe, vt parricidium, adulterium, & inceſtum, & his ſimilia. Ruſumque re honeſta hominibus videri turpia, vt liberos procreare, inflationem ventris ſtrepitu digerere, aluum ſtercore releuare, veſicam vrinæ effuſione laxare. Hecaton Stoicus. Omne honeſtum in arduo eſt, etiam quod vicinum honeſto eſt; non enim tantum debet fieri, ſed ratione fieri.

De partibus honeſti, & primo de Virtute. Dicta philoſophorum. Cap. VI.

TVLLIVS in Rhetorica prima. Honeſti quidem partes duę, quarum altera ſimplex, altera iuncta, id eſt vna propter ſe ex toto appetitur, altera ex aliqua parte propter vtilitatis fructum. In primo genere omnes res vna vi, atque vno nomine virtus amplectitur; nam virtus eſt habitus animi, naturæ modo rationi conſentaneus. Et habet quatuor partes, ſcilicet Prudentiam, Fortitudinem, Iuſtitiam, & Temperantiam. Actor. Virtus quoque ſic deſcribitur. Virtus eſt habitus, a quo quis bonus exiſtit, & opus ſuũ bene reddit. Tull. in lib. 1. de legibus. Virtus eſt perfecta ratio eius, quod certe a natura ineſt. Idem in li. de fine boni & mali 4. Virtus quoq; rationis abſolutio diffinitur. Idem in lib. de natura Deorum 1. Nihil eſt virtute amabilius, quàm qui adeptus fuerit, vbicunque gentium erit a nobis diligetur. Idem in lib. de Amicitia. Nihil eſt virtute amabilius, nihil quod magis alliciat ad diligendum, quippe cum propter veritatem, & probitatem, etiã eos quos nunquam vidimus, diligamus. Omnino eſt amans ſui virtus; optime enim ſe ipſa nouit, quamque amabilis ſit, intelligit. Idem in lib. de Paradoxis. Si autem iſti &c. Require infra ca. de rerum ponderatione. Idem in Philippica prima. Omnia alia incerta mobilia caduca ſunt: virtus eſt vna altiſſimis infixa radicibus; quæ nulla vi labefieri poteſt, nec dimoueri loco. Idem in lib. de offi. 1. Virtutis autem omnis laus in actione conſiſtit, a qua tamen fit intermiſſio. Multi dantur ad ſtudia reditus. Idem in Rheto 1. Diuitiæ virtutis pediſſequæ ſunt, ſola virtus in ſua poteſtate eſt. Omnia præter eam ſub fortunæ ſubiecta ſunt dominatione. Virtutis comes eſt inuidia. Aphricano virtutem induſtria, virtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Calcidius in procemio ſupar Thimeũ Platonis. Yſocrates in exhortationibus virtutem laudans, cum omnium bonorum, totiuſque proſperitatis conſiſtere cauſam penes eam diceret, addit ipſam eſſe ſolam, quæ res impoſſibiles, ad poſſibilem redigeret facilitatem præclarè. Quid enim generoſam magnanimitate vel aggredi pigeat, vel ceptum, facitque vt tanquam victa difficultatibus ſe temperet a labore? Saluſtius in Catilinario: Virtuti omnia parant. Seneca ad Lucillum epiſtola 74. Quamdiu virtus ſalua fuerit, non ſenties, quid abſceſſerit. Idẽ in 76. Amor, ira, cupiditas, pericula depulerunt. Quod poteſt breuis obſtinatio animi, aliquo ſtimulo excitata; quanto magis virtus, quæ nec ex impetu, nec ſubito, ſed æqualiter valet, cui perpetuum robur eſt. Vnum bonum virtus eſt, quæ inter hanc fortunam, & illam ſuperba incedit, cum magno vtriuſque contemptu. Idem in 79. Nulla virtus latet, & latuiſſe non eſt ipſius damnum, veniet qui conditam, & ſeculi ſui malignitate expreſſam, dies publicet. Idem in 82. Omnis res quod non habuit decus, virtute addita ſumit. Idem in lib. de immatura morte. Vna res eſt virtus, quæ nos immortalitate donare poſſit, & pares Diis facere. Lactantius in lib. de falſa ſapientia. Virtus autem cum ſcientia iuncta, ſapientia eſt.

De eodem dicta poetarum. Cap. VII.

OVIDIVS in li. Metham. 14. Inuia virtuti nulla eſt via. Proſper. in lib. Epigrammatum. Ergo ad patriam vitæ de noſtis valla vocati, Virtutum gradibus ſcandite lucis iter. Omni virtutum ſemper ſubſtantia ſalua eſt. Inuitus Chriſti munera nemo rapit. Gamphredus in poetria noua. Sectemus honeſta, & mala vitemus; quia virtus optima rerum, peſſima res vitium, nihil æque pernitioſum. Iuuenalis lib. 3. Nobilitas animi ſola eſt, atque vnica virtus. Maximianus. Fuluo virtus pretioſior, auro. Lucanus li. 3. Creſcit in aduerſis virtus. Lucanus lib. 9. Virtutis amator quære quid eſt virtus, & poſce exemplar honeſti. Matthęus in Thobia. Ridet in aduerſis. Ex prouerbiis ſapientum. Scias autem virtutibus abundare in ſe, qui alienas amat.

Quòd nobis innata ſint virtutum ſe ina. Cap. VIII.

TVLLIVS in Tuſculanis lib. 3. Natura quidem paruos dedit nobis igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibuſque deprauantes, ſic extinguimus, vt nuſquam naturæ lumẽ appareat. Sunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum, quę ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem ſimul vt editi in lucem, & ſuſcepti ſumus, in omni continuo prauitate & opinionum peruerſitate verſamur; vt panè cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur. Idem in quarto lib. Natura omnes ea, quæ bona videntur ſequuntur, fugiuntque contraria. Idem in quinto, Stoici finem bonorum eſſe ſenſerunt congruere naturæ, & cum ea conuenienter viuere. Idem in lib. de legibus 1. Virtus eſt perfecta ratio eius, quod certe a natura eſt; itaque nihil praſtabilius, quam planè nos ad iuſtitiam eſſe natos. Idem in libro da officiis ſecundo. Idipſum enim quod honeſtum dicimus (vt iam dictum eſt) per ſe nobis placet, omniumq; animos natura ſui commouet. Idem in libro tertio. Multo magis eſt ſecundum naturam communitas, & iuſtitia, & libertas, quam voluptas, vita, diuitiæ: homo naturæ obediens, homini nocere non poteſt. Nihil tam ſecundum naturam eſt, quàm vtilitas, certe in re vtili turpitudo eſſe non poteſt. Idem in libro de Amicitia Illos bonos uiros appellandos putemus, qui aſſequuntur quantum homines poſſunt naturam, optimam bene uiuendi ducem. Quintilianus ubi ſupra. Omnia quæ ars conſummauit, certũ eſt a natura initia duxiſſe. Nobis igitur ad uirtutes etiam antequãm docemur, initia quædam, & ſemina naturæ conceſſa ſunt, ut ad iuſtitiam, cuius ruſticis quoque ac barbaris aliqua imago apparet. Seneca ad Lucillum. Habet hoc optimum in ſe generoſus animus, quòd concitatur ad honeſta. Magnarum rerum ſpecies ad ſe uocat & attollit, animus enim noſter ad modum flati in motu eſt eo mobilior, & actuoſior, quo uehementior fuerit: ſed felix qui ad meliora hunc impetum dedit; ponet ſe extra ius, ditionemque, ſecunda temperabit, aduerſa comminuet, & aliis admiranda deſpiciet. Idẽ in 48. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectã, ſed quæ perfici poſſet.

De Generibus virtutum quatuor. Cap. IX.

MACROBIVS in lib. da Somnio Scipionis. i. Plotinus philoſophus dicit, quatuor eſſe quaternarum genera virtutum. Primas uocat Politicas, quarum prudentiæ eſt, ad rationis normam,

nam, quæ cogitat, quæque agit, vniuerſa dirigere, ac nihil præter rectum velle facere, humaniſque actibus, tanquam diuiniſque arbitris prouidere. Fortitudinis, animum ſupra periculi metum agere, nihilque niſi turpia timere, aduerſa, vel proſpera fortiter tolerare. Temperantiæ, nihil pœnitendum appetere, in nullo legem moderationis excedere, ſub iugum rationis cupiditatem domare. Iuſtitiæ, vnicuique ſeruare quod ſuum eſt. Huiuſmodi vir bonus primum ſui, deinde reipublicæ rector efficitur. Secundæ (quas purgatorias vocat) hominis ſunt, qui diuini capax eſt, ſoluntq; animum eius expediunt, qui decreuit ſe a corporis contagione purgare: & quadam humanorum fuga ſolis ſe diuinis inſerere, hæ ſunt ocioſorum, qui a rerum publicarum actionibus ſe ſequeſtrant. Harum quid ſingulæ velint, ſuperius expreſſimus, cum de virtutibus philoſophantium diceremus, quas ſolas quidam æſtimauerunt eſſe virtutes. Tertiæ ſunt purgati iam defecatique animi, & ab omni huius mundi aſpergine preſſi, penitusque deterſi, illic prudentiæ eſt, diuina non quaſi in electione præferre, ſed ſola noſſe, & hæc tanquam nihil aliud intueri. Temperantiæ terrenas cupiditates nõ reprimere, ſed penitus obliuiſci. Fortitudinis paſſiones ignorare, non vincere, vt iraſci neſciat, nihil cupiat. Iuſtitiæ ita cum ſuperna & diuina mente ſociari, vt ſeruat, cum ea perpetuum fœdus imitando. Quartæ ſunt, quæ in ipſa diuina mente conſiſtunt, quæ vocatur noys, a quarum exemplo reliquæ omnes per ordinem defluunt. Nam ſi rerum aliarum, multo magis virtutum ideas eſſe in mente diuina credendum. illic prudentia eſt mens diuina, temperantia quod in ſe perpetua intentione conuerſa eſt, fortitudo quod ſemper idem eſt, nec aliquando mutatur, iuſtitia quod perenni lege a ſempiterna operis ſui continuatione non flectitur. Hæc quatuor genera quaternarum virtutum, in paſſionibus quibus homines metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, maximam habent ſui differentiam, has primæ molliunt, ſecundæ auferunt; tertiæ obliuiſcuntur, in quartis nefas eſt nominari.

De Virtute conſuetudinali, & quòd ipſa ſit habitus.
Cap. X.

ARISTOTELES in Ethicis li. 2. Neque vero natura, neque præter naturam fiunt virtutes, ſed innatum eſt nobis ſuſcipere quidem eas per aſſuetudinem perfectis. Ex ſimilibus enim actionibus, fiunt ſimiles habitus, & ſecundum actuum differentias, ſequuntur habitus. Non parum igitur differt ſic, vel ſic aſſueſci a iuuentute, magis autem omnia. Quæcunque quidem natura nobis adueniunt, potentias eorum primitus ferimus, poſtea autẽ operationem, & actum tradimus. Ea vero circa quæ eſt virtus, innata ſunt a ſuperfluitate, & indigentia corrumpi. Qui enim omnia fugit, & timet, timidus eſt qui autem nihil omnino timet, audax. Similiter autem, & qui omnem voluptatem habet, & a nulla ſemotus eſt, incontinens, qui autem omnes fugit, inſenſibilis. Corrumpitur enim caſtitas, & fortitudo a ſuperfluitate, & indigentia, a medietate autem ſaluatur. Signum autem oportet facere habituum voluptatem, triſtitiam in operibus; quicunque enim remouetur a corporalibus, & hoc ipſo gaudet, caſtus: qui autem triſtatur, incontinens, & quiſquis ſuſtinet pericula & gaudet, vel non triſtatur, fortis, qui autem triſtatur timidus. Circa voluptates enĩ, & triſtitias eſt conſuetudinalis virtus: nam medicinæ quædam virtutes ſunt. Medicinæ autem per contraria innatæ ſunt fieri. Tribus igitur exiſtentibus, quæ in voluntatibus, & tribus quæ in fugis, bono conferente delectabili, & tribus contrariis malo nociuo, & triſti. Circa hæc quidem omnia bonus directus eſt, malus autem peccans. Magis autem circa delectationem, quia a puertia nobis cõnutritur. Ideo difficillimum eſt hanc paſſionem repellere, contemporaneam vitæ, quemadmodum dicit Heraclitus. Circa difficilius autem ſemper & ars fit & virtus. In his autem, quæ ſecundum virtutes fiunt, ſequitur qualiter habens operatur. Primum quidem ſi ſciens. Deinde ſi ſoluens, aliàs eligens, præter hoc autem tertium, ſi firmè & immutabiliter operatur. Hæc autem ad habendũ alias artes non connumerantur, præter ipſum ſcire, ad habendum igitur virtutes ſcire quidem parum aut nihil prodeſt, ad alia autã non parum, ſed omne. Sed multi hęc quidem quæ ſecundum virtutes ſunt, non faciunt, ad rationem autem confugientes exiſtimãt philoſophari, & ſic fore ſtudioſos, & ſimile aliquid facientes, Aegrotantibus, qui medicos audiunt quidem ſtudioſe, & ipſi nihil faciunt operandorum. Quemadmodum igitur, nec illi bene habebunt corpus, nec iſti animam, ſic philoſophantes. Quoniam autẽ ea quæ ſunt in anima tria ſunt, Paſſiones, Potentiæ: Habitus, horum aliquid erit virtus. Paſſiones quidem non ſunt, neque virtutes, neque malitiæ: quia ſecundum paſſiones non dicimus boni, vel mali, neque laudamur, neque vituperamur. Secundum virtutes etiam & malitias boni, vel mali dicimur, & ſecundum eas laudamur, & vituperamur. Et paſſiones quidem vt ira, & timor involuntariæ, virtutes autem voluntates vel non ſine voluntate: propter hoc autem neque potentiæ ſunt, neque enim boni vel mali dicimur, quia poſſumus pati ſimpliciter, neque laudamur, neq; vituperamur. Et adhuc potentes quidem ſumus natura, boni autem non ſumus natura; relinquitur ergo eas habitus eſſe, omniſq; virtus cuiuſcunq; fuerit, & id bene habens perficit, & opus eius bene reddit.

Quòd virtus ſit voluntaria tantum, & non coacta, dicta philoſophorum. Cap. XI.

IDEM in 3. In voluntariis quidem laus, & vituperatio fit. Videtur autem violentum eſſe cuius principium exterius nihil conferente vim paſſo, voluntas vero finis eſt. Eligentia autem eorum quæ ad finem ſimpliciter quidem, & ſecundum veritatem, bonũ eſt voluntarium, vnicuique autem quod videtur. Bono quidem quod ſecundum veritatem eſt, malo autem quod contingit, ſicut & in corporibus bene diſpoſitis, ſana ſunt, quæ ſecundum veritatem talia ſunt, infirmus autem alia. Bonus enim ſingula recte iudicat, quia in ſingulis verum videt, regula & menſura eorum exiſtens. Malis autem deceptio propter delectationem fit, non enim exiſtens, bonum, eis videtur, ſed volunt delectabile vt bonum, triſtitiam autem vt malum fugiunt. Dydimus ad Alexandrum. Nullum virtutis initium eſt id naniſci, quod mutari non poſſit, ſed nec gloria dicenda eſt, quam ſibi quiſque non dederit, ergo non in anguſtiis & in egeſtate, ſed in opulentia temperanter vixiſſe laudandum eſt, alioquin cæcitas, & paupertas ſolæ virtutum gloriam ſortiuntur. Illa quia non videt vt cupiat, iſta quia non habet vt capiat. Nos autem, qui nullius inediæ lege perſtringimur, ad bene viuendum libero incitamur arbitrio, vt voluntariam continentiã, digna remuneratio conſequatur. Dedit enim nobis multas natura blandicias, quas plerumq; virtus cohibet. Terentius in Andria. Quando non poteſt fieri quod vis, id velis quod poſſis. Idem in Heautontimorumeno. Nulla eſt tam facilis res, quin difficilis ſit, dum inuitus facias. Idem in Adelphis. Quod ius cogit, voluntas impetrat, vel imperat. Tullius in li. de Paradoxis. Soli ſapienti conuenit, vt nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. Idem in Tuſculanario lib. 4. Voluntas eſt, quæ quid cum ratione deſiderat. Sic enim eam Stoici diffiniunt, quam putant eſſe in ſolo ſapiente. Quę autem ratione aduerſa vehementius incitata libido, vel cupiditas eſt effrænata, quæ in omnibus ſtultis inuenitur. Idem in li. de Fato. Ad animorum autem motus voluntarios non eſt exquirenda externa cauſa: Motus enim voluntatis eam naturam continet in ſe, vt ſit in noſtra poteſtate, nobiſque pareat. Seneca ad Lucillum. 34. Pars magna bonitatis eſt, velle fieri bonum. Idem in 54. Sapiẽs nihil inuitus facit, neceſſitatem effugit, quia vult quod illa coactura eſt. Idem in 56. Da ergo operam, ne quid vnquam inuitus facias. Qui imperia libens excipit, partem acerbiſſimam ſeruitutis effugit facere quod nolit, nec qui iuſſus aliquid facit, miſer eſt, ſed qui inuitus. Itaque ſic animum componamus, ut quicquid res exigit, id velimus. Idem in 66. Omne honeſtum voluntarium eſt, non enim poteſt honeſtum eſſe, quod non eſt liberum. Idem in 71. Magna pars eſt profectus, velle proficere. Idem in 74. Placeat homini quicquid Deo placet, ob hoc ipſum quod Deo placet, q̃diu virtus ſalua fuerit, non ſentiet quid abſceſſerit. Quintil. vbi ſupra 4. lib. Nihil facile perſuadetur inuitis. Item Valerius maximus lib 2. Olim ambiguæ laudis a ſenatu ciuis exiſtimabatur, qui debitis reipublicæ officiis, non ſua ſponte, ſed iuſſus fungeretur, quia quicquid imperio cogitur, exigenti magis, quàm præſtãti acceptum refertur.

De eodem dicta Poetarum. Cap. XII.

OVIDIVS in lib de Ponto. Sponte ſua probitas officiumq; iuuat. Si deſint vires, tamen eſt laudanda voluntas. Horatius in lib. Epiſtolarum. Oderunt peccare boni virtutis amore. Oderunt peccata mali formidine pœnæ. Item Maximianus. Deformius vitiis, fugit indignata voluptas. Nec quod non poſſum, non voluiſſe meum eſt, Interdum trahimur vitiis, trahimurque volentes. Et quod non capiunt pectora bruta volunt. Petrus riga in biblia verſificata. Vult implere viam Balaam, ſed trita flagellis. Et diuina videns, tardat Aſella viam. Amplecti mundum quorundam vota laborant, Sed votis obſtat, verbere trita caro. Nã nos a vitiis mundanis ſæpe retardat Corporis anxietas, damna, flagella, fames.

Quòd virtus gratuita ſit, non mercenaria. Cap. XIII.

TVLLIVS in dialogo ad Hortenſium. Nulla quidem virtus eſſe poteſt, niſi gratuita ſit. Nam quæ voluptate, quaſi

mercede

mercede aliqua,ad officium impellitur, non eſt virtus, ſed ſallax quædam mutatio,ac ſimulatio virtutis. Idem in libro de legibus primo. Idipſum quoque iuſtiſſimum eſt iuſticiæ mercedem non quærere. Seneca de clementia lib. j. Recte factorum verus fructus in ipſis eſt, nec vllum pretium virtutum dignum illis extra ipſas eſt. Idem in lib. de beneficijs. 4. Rex honeſtarum pretium in ipſis eſt. Plinius in epiſtola ad Catulium. Magnitudo animi nihil ad proſtentationem: omnia ad oſcientiam refert: recteque facti nõ ex populi ſermone mercedem, ſed ex facto petit. Claudianus in maiori Producit non empta fides nec pectora merces. Alligat ipſa quidẽ virtus pretium ſibi, ſolaque,lata. Fortunæ ſecura, vitet nec faſcibus vllis Erigetur plauſu, nec petit clareſcere vulgi. Non quærit pretium uitam qui debet amori. Gaudia præmiſſi cumulant inopia dolores. Ouidius in lib. de Ponto. Nunc cum fortuna ſtatque caditque fides. Nec facile inuenies multis in millibus vnum. Virtutes pretium qui putet eſſe ſui. Ipſa decor recti facti ſi præmia deſinit. Non monet, & gratis pœnitet eſſe probum. Nil niſi quod prodeſt, carum eſt, en detrahe menti. Spem fructus, auide nemo petendus erit. En redditus iam quiſque ſuos amat & ſibi quid ſit. Vtile ſolicitus computat articulis. Sponta ſua probitas officiumq. iuuat Mercede carat per ſe, ſemperque petenda eſt. Exterius virtus incomitata bonis, Iuuanalis lib. 4. Nullus virtutem complectitur ipſam, præmia ſi tollas.

Quòd virtus libera ſit, & regina, vitium ſeruile ſecundum Philoſophos. Cap. XIIII.

TVllius in Rethorica. ij. Sola virtus in ſua poteſtata eſt, omnia præter eam ſub fortunæ ſubiecta ſunt dominatione, diuitiæ virtutis pediſſequæ ſunt. Ille liber exiſtimandus eſt, qui nulli turpitudini ſeruit. Idem in lib. de Paradoxis. Omnis ſapiens liber, omnis ſapiens liber, omnis ſtultus ſeruus. Quid eſt libertas, poteſtas viuendi vt velis. Quis autem viuit vt vult? qui recte viuit; qui gaudet officio? qui nec legibus quidem propter metum paret, ſed eas ſequitur & colit, qui nihil facit, uel dicere, vel cogitat, niſi libẽter ac libere. Soli igitur ſapienti conuenit, ut nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus: Cum ſeruitus ſit obedientia fracti animi, atque abiecti, & arbitrio ſuo carentis, quis neget omnes leues, omneſque improbos eſſe ſeruos? Nunquid ille liber, cui mulier imperat; cui leges imponit, præſcribit iubet, vetat quod ei videtur, nec illi imperanti aliquid negare poteſt, vel audet recuſare. Ego iſtum non modo ſeruum, ſed etiam nequiſſimum ſeruum appellandum puto, licet ampliſſima familia natus ſit. Omnis animi debilitas & humilis & fracta timiditas, ſeruitus eſt. Seneca in Tyeſte. Neſcitis cupidi regnum quo iacet loco, regnum nõ faciũt opes, non veſtis Tyriæ color, non auro nitidæ trabes: Rex eſt qui poſuit metus, & diri mala pectoris, quem non ambitio impotens, & nunquam ſtabilis vulgi fauor mouet, qui eſt in tuto poſitus loco, & omnia infra ſe videt. Idem ad Lucilium. Quid intereſt quot domini ſint? ſeruitus vna eſt, hanc qui contempſit in quamtalibet turba dominantium liber eſt. Idem in lxxxvij. Nunquam maiorẽ animus, quam vbi aliena ſe poſuit, & fecit ſibi pacem: niſi timendo fecit ſibi diuitias, nihil concupiſcendo. Seneca. Nemo niſi vitio ſuo miſer eſt. Martialis coquus. Liber, & guloſus eſſe non potes.

De Eodem ſecundum poetas. Cap. XV.

IDem. Liber eris cœnare foris ſi maxima nolis: Vegentana tuam ſi domat vua ſitim Si ridere potes miſereris endecacume. Contentus noſtra ſi potes eſſe toga. Si tua non rectus tecta ſubire potes. Hæc tibi ſi vis eſt, ſi mentis tanta poteſtas. Liberior Partho viuere rege potes. Matthæus in Tob. Venditur arbitrium dum viuitur ex alieno. Sumptu, pana tun veſcere liber eris. Claudianus in maiori. Si metuis ſi plura cupis, ſi duceris ira. Seruitij patiere iungum tolerabis iniquas. Interius leges, tunc omnia iure tenebis. Cum poteris rex eſſe tui. Proſper, vbi ſupra. Quid iuuat in longum cauſas producere morbi. Cur dubium expectat cras hodierna ſalus Scimus correctis ueniam non eſſe negandam. Sed nulli noſtrum eſt ultima nota dies. Libertas nulla eſt melior, maiorve poteſtas. Quam ſeruire Deo, cui bene ſeruit amor. Abſque iugo poſita eſt diuinis amica uoluntas. Quæ viget affectu: non gemit imperio. Ganfredus in poetria noua. Liberis eſt vitijs qui non inſeruit, abundans. Cui ſatis eſt quod habet, pauper, qui plus cupit. Ennodius ſemper ſtudijs reſeratur honeſtis.

Quòd virtus medij ſit inſpectrix, & conſeruatrix. Cap. XVI.

ARiſtoteles vbi ſupra. In omni vero continuo, & diſereto eſt accipere hoc quidem plus, hoc vero minus, hoc vero æquale. Et hæc autem ſecundum rem, aut ſecundum nos. Dico autem rei medium, quod æqualiter remouet ab vtraque extremitatum, quod eſt vnum & idem omnibus. Ad nos autem, quòd neque ſuperabundat neque deficit, ſed non eſt idem omnibus. Nam Miloni quidem comedere ſex minas parum eſt, dominatori autem gymnaſiorum multum, ſic vtique omnis ſciens ſuperfluitatem & deficientiam fugit. Medium autem quærit, & hoc vult. Medium autẽ non quod rei, ſed quod ad nos, ſic ergo boni artifices ad medium reſpicientes operantur. Virtus autem omnium arte certiorem, & melior, quemadmodum & natura. medij vtique erit inſpectrix. Adhuc peccare quidem, multis modis, dirigere autem uno modo; ideo & hoc quidem facile, hoc uero difficile; facile quidem diuerti a ſigno, difficile autem inuenire, & propter hoc malitiæ quidem ſuperfluitas, & indigentia. Virtutis autem medieta, boni quidem enim ſimpliciter, mali autem omnifariam. Eſt igitur uirtus uoluntarius habitus immediate exiſtens, quo ad nos, determinata ratione, vt ſapiens determinabit. Seneca ad Lucillum. lxvj. Omnis virtus in modo eſt. Ex prouerbijs ſapientum. Bonarum rerum nimia conſuetudo peſſima eſt. Horatius in lib epiſtolarum. Virtus eſt medium vitiorum vtrinque redactum. Idem in libro ſermonum. Eſt modus in rebus, ſunt certi denique fines. Quos ultra citraque, nequit conſiſtere rectum. Ouidius in lib. de remedijs. ij Vento nutritur, vento reſtringitur ignis. Lenis alit flammas grandior aura necat. Idem in lib. Metham. ij. Inter utrunque tena medio tutiſſimus ibis. Maximianus. Maior enim medijs gratia rebus adeſt. Ganfredus in poetria noua. In omnibus una eſt virtus ſeruare modũ.

De Modo ac difficultate conſiſtendi in medio. Cap. XVII.

ARiſtoteles vbi ſupra. Medietas autem duarum militiarum eſt virtus, huius quidem ſecundum ſuperfluitatem, huius uero ſecundum indigentiam. Eſt enim virtus circa paſſiones & operationes, in quibus ſuperfluitas, vitia, & defectus vituperatur, mediũ autem laudatur & diligitur: nam neque omnis operatio, neque omnis paſſio ſuſcipit medietatem. Quædam enim mox nominata coniuncta ſunt cum malo, vt inuidia, adulterium, furtum, & conſimilia, quæ dicuntur eſſe ipſa mala, non eorum ſuperfluitates, & deficientiæ: non eſt igitur unquam circa hoc dirigere, ſed ſemper peccare: itaque fortitudo eſt medietas circa timores, & audacias. Liberalitas eſt medietas, circa dationem pecuniarum, & acceptionem Magnanimitas eſt medietas circa honorem, & inhonorem. Ad quæ autem ipſi magis nati ſumus aliqualiter, magis contraria medio videntur. Verbigratia. Magis nati ſumus ad delectationem, ideo facilius mobiles ſumus ad intemperantiam, quam ad temperantiam. Ideo difficile eſt bonum eſſe, in vno quoque enim mediũ accipere difficile eſt. Verbi gratia. Circuli accipere medium nõ omnis eſt, ſed ſcientis eſt. Sic vtique & iraſci facile, & dare pecuniam, & conſumere: ſed cui, & quantum, & quando, & cuius gratia. & qualiter non omnis. neque facile eſt, quod eſt bonum, & rarum, & laudabile. Ideo oportet eum qui incedit ad medium, primo ſegregat a magis contrario, & in contrarium trahere oportet. Multum enim ſeiũgentes nos a peccato, ad mediũ venimus, quod quę tortuoſa lignorum dirigunt, faciunt. In omni autem magis cauendũ eſt delectabile & delectatio, non enim indeceptis iudicamus eam. Quod igitur Plebiſſenes paſſi ſunt ad Helenam, hoc oportet nos pati ad delectationem, ſic enim eam proijcientes. Idem in lib. iij. Mollicies autem eſt fugere laborioſa, difficilius tamen eſt triſtia ſuſtinere, quam a delectationibus abſtinere: furorem autem ad virtutem homines ferant. Impetuoſiſſimus enim furor ad pericula ſuſtinenda. Vnde Homerus. Virtutem immitte furori, & furorem virtute eige. Horatius in lib. ſermonum. Dum ſtulti vitant vitia, in cõtraria currunt. Omnibus hoc vitium eſt cantoribus inter amicos, Vt nunquàm inducant animum cantare rogati. Iniuſſi nunquàm deſiſtant. Idem in lib. epiſtolarum. Alter in obſequium plus æquo pronus. Alter rixatur de laua ſæpe caprina. Seneca de naturalibus quæſtionibus lib 8. Difficilis inuenta eſt virtus, ducem rectoremq; deſiderat, & ſine magiſtro vitia diſcuntur. Idem in Hercula furente. Non eſt ad aſtra mollis e terris via. Oui. de arte. li. ij. Eſt nulla niſi ardua virtus. Idem in lib. de Ponto. Tendit in ardua virtus. Proſper in lib. epigrammatum. Amplius incedit ſpatiis terrena voluptas. Anguſto virtus limita celſa petit. Petronius. Nihil tamen tam arduum eſt, quod non improbitas extorqueat.

De Quatuor virtutibus cardinalibus. Cap. XVIII.

TVllius in Rhetorica prima. Virtutis partes, ut dictum eſt, ſũt prudentia, iuſtitia, fortitudo, temperantia. Prudentia eſt rerum bonarum & malarum ſcientia. Cuius partes ſunt memoria, intelligentia, Prouidentia. Memoria eſt per quam animus

Ouid. in lib. Methamor. 7. Formica paruum genus eſt, patienſq; laborum, Queſtuque tenax. Idem in lib. de remedijs. 2. Parua necat morſum ſpinoſum Vipera Taurum. A Cane non magno, ſæpe tenetur Aper. Flumine perpetuo torrens ſolet altius ire. Sed tamen hic breuis, illa perhennis aqua.

De prudenti rerum ponderatione. Cap. XXIII.

ACTOR. Ea prudenti rerum eſtimatione, ſequitur earũdem iuſta ponderatio, qua ſ. potiora deterioribus preponuntur, vt animi corpori, virtus ſanitati, honeſtas voluptati. Tull. de offi. li. 2. Nemo iuſtus eſſe poteſt, qui mortem, vel dolorem, vel ægeſtatem timet, aut ea que his contraria ſunt æquitati antepoñit. Idem in li. 3. Errat qui vitium vllum corporis, aut fortunæ, vitijs animi grauius exiſtimat. Cum id quod vtile videtur, in amicitia, cũ eo quod honeſtum eſt comparatur, iaceat vtilitatis ſpecies, valeat honeſtas. Et cum in amicitia, quæ honeſta non ſunt poſtulantur, religio & fides anteponantur amicitiæ. Idem in lib. de Paradoxis. Si autem iſti callidi rerum eſtimatores, prata, & areas quaſdam magni æſtimant, quia huic generi poſſeſſionum quaſi nocere non poteſt, quia neq; naufragio, neq; incendio amitti poteſt: quanti æſtimanda eſt virtus, quæ nec eripi, nec ſurripi poteſt, quæ nec incendio, neq; naufragio amittitur, qua qui prediti ſunt, ſoli diuites ſunt. Soli ꝓ poſſident res fructuoſas, & ſempiternas, ſoliq; (quod eſt proprium diuitiarum) rebus ſuis contenti ſunt. Idem in lib. de fine boni, & mali. j. Nemo voluptatem, quia voluptas ſit aſpernatur, neque dolorem, quia dolor eſt conſectatur. Denique aut voluptates omittuntur, maiorum voluptatum adipiſcendarum cauſa, aut dolores ſuſcipiantur, maiorum dolorũ effugiendorum gratia. Seneca ad Lucillum. Seruiant ergo deteriora melioribus, fortes ſimus aduerſus fortuita. Idem in 81. Abſtrahunt a recto diuitiæ, honores, potentia, & cætera, quæ opinione noſtra cara ſunt, precio ſuo vilia. Neſcimus æſtimare res, de quibus non cum fama, ſed cum rerum natura deliberandum eſt. Nihil habent iſti magnificum, quo mentes in ſe trahant, præter hoc, quod mirari illa conſueuimus. Idem in 87. Quod contemptiſſimo cuiq; contingere, ac turpiſſimo poteſt bonum nõ eſt, opus autẽ & lenoni, & laniſtæ contingunt, ergo bona non ſunt.

De prudenti rerum vſu. Cap. XXIIII.

ACTOR. Porro ea prudenti rerum æſtimatione, iuſtaq; ponderatione ſequitur bonus, ac rectus earum vſus, quo vir prudens ad commodum ſuum cuncta retorquet. Quintilianus 2. lib. Nõ eſt æquum id haberi malum, quo bene vti licet. Idem in 8. lib. Prudentis eſt, quod in vnoquoq; optimum eſt, ſi poſſit ſuum facere. Seneca in naturalibus quæſtionibus, lib. 2. Ita e natura comparatum eſt, vt alacrius iniuriæ, quam merita deſcendant, & illa cito deſluant, has tenax memoria cuſtodiat. Idem ad Lucillum. Ait Cryſippus. Sapientem nulla re egere, & tamen multis illi rebus opus eſſe, ecõtra ſtulto nulla re opus eſt, nulla enim re vti ſcit. Idem in 85. Tempeſtas non opus gubernatoris impedit, ſed ſucceſſum. Non ex ebore tantum ſimulacra facit ſtatuarius, ſed ex ære, vel marmore ſi aſſit. Sic ſapiẽs virtutem ſi licebit in diuitijs explicabit, ſi minus, in paupertate, ſi poterit in patria, ſi minus in exilio, ſi poterit integer, ſi minus, debilis. Quamcunque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Sapiens eſt artifex domandi mala, dolor, egeſtas, ignominia, carcer, exilium, vbique horrenda, qui ad hunc peruenerunt manſueta ſunt. Idem Cicero in oratione pro domo ſua. Rerum mobilium non tam facultas & copia eſt extendenda, quam in vtendo ratio, & in carendo patientia. Horatius in lib. carminum. Non poſſidentem multa vocaueris recte beatum. Rectius occupat nomen beati, qui Deorum muneribus ſapienter vti, duramque callet pauperiem pati. Dydimus vbi ſupra. Beatus enim rerum conditor varias ſpecies formauit in mũdo, quia nullatenus poterat ſine earum diuerſitate ſubſiſtere, quarum vſum humano arbitrio permiſit diſcernendum. Quiſque ergo deterioribus omiſſis, meliora ſectatur, non ipſe quidem Deus eſt, ſed Dei amicus efficitur. Ouid. in lib. triſtium 2. Nil prodeſt quod non lædere poſſit idẽ. Proſper vbi ſupra. Et bona quæ praui naturę ex dote ſuperſunt, Augent peccati pondera, non minuunt. Cuncta bonis proſunt, quos & mors ipſa beatos efficit, vt ſumant præmia principium. Maximianus. Non res in vitio, ſed malefacta cadunt.

De prouidentia. Cap. XXV.

ACTOR. Prouidentia eſt virtus per quam ſagaci ſubtilitate futurorum euẽtus colligitur, aduerſaq; præuidet ſolerter animus præmunitus. Tull. de offic. Illud etiam magni ingenij eſt, cogitatione percipere, & ante conſtituere quid euenire poſſit, & quid agendum ſit, cum euenerit. Seneca ad Lucillum epiſtola 4. Aduerſus omnia, quæ accidere poſſunt te adhortare, & indura nemini enim eo fortuna prouexit, vt non tantum illi minaretur, quantũ promiſerat. Noli huic tranquilitati confidere, momento mare cõuertitur. Idem in 30. Venit aliquis ad mortem iratus morti, vementem illam nemo hilaris excipit, niſi qui ſe ad illam diu compoſuerit. Idem in Agamennone. O quàm miſerum eſt neſcire mori. Plinius ſecundus in epiſtola ad Nunicam maximum. Dum vita ſuppetit enitendum eſt, vt mors quam pauciſſima, quæ abolere poſſit inueniat. Lucanus lib. 9. Scire mori ſors prima viris. Actor. De hac materia require ſuperius cap. de Prouidẽtia, & in capitulo de cautela, & etiã inferius capi. de preparatione ſui contra mortem.

De Conſilio & deliberatione. Cap. XXVI.

ACTOR. Conſilium eſt examinandarum gubernandarũ que cauſarũ ſubtilis animi profectus. Deliberatio eſt ante quodlibet inceptum, plena maturitatis, & ſolertiæ conſideratio. Itẽ cõſilium eſt bene excogitata rõ, aliquid faciendi. Ex prouerbijs ſapientum. Diu conſiderãdum eſt quicquid ſtatuendum eſt ſelis. Itẽ Saluſtius in catilinario. Priuſquã incipias conſulto, at vbi cõſuleris, mature opus eſt facto. Tullio Reth. 1. Conſiliũ aliquid faciendi, vel nõ faciendi vere excogitata ratio. Idem in li. de off. 1. Fortis animi & conſtantis nõ perturbari in rebus aſperis, nec tumultuantem de gradu deijci, ſed preſenti aĩo, & conſilio vti, nec a ratione diſcedere, futura percipe, & quiddo cõſtituere quid euenire poſſit, & quid agendũ ſit cõ euenerit. Idẽ in lib. 1. Qui deliberãtes quire ſupra cap. de honeſtate. Idem in lib. de ſenectute. Nõ viribus aut velocitate corporis res magnæ geruntur, ſed conſilio, auctoritate, & ſnia. Idem in Philippica. 2. Maioris conſilij eſt preuidere, ne quid triſte accidat, ſed animi non minoris fortiter ferre ſi euenerit. Idem in 12. Otio eſt etiam amans ſui virtus, optime enim ſe ipſa nouit quàm amabilis ſit intelligit. Apuleius in lib. de Deo Socratis. Quidam per angiportam reptãtes, conſilia non ex ſuo corde, ſed alienis vocibus colligunt, & vt ita dixerim, non animo, ſed auribus cogitant. Quintil. 3. lib. Plurimum in conſilijs valet auctoritas. Nam & prudentiſſimus & optimus haberi debet, qui ſententiæ ſuæ de vtilibus atque honeſtis credere omnes velit. Idẽ in 8. Nouerit quiſque ſe, nec tantum ex communibus preceptis, ſed ex natura conſilium capiat formandę actionis. Sene. ad Lucillum. 33. Viri boni auiditas tuta eſt, quæ ſubit ex bona conſciẽtia, ex honeſtis cõſilijs, ex contemptu fortuitorum. Pauci ſunt qui cõſilio ſe ſuaque regãt, cęteri eorum more quæ fluminibus innatãt, non eunt, ſed feruntur. Idem. 37. Turpe eſt non ire, ſed ferri, & ſubito in medio turbine rerũ ſtupentem quærere, huc ego quemadmodum veni. Socrates. Oriente ſole conſilium, occidente conuiuium cogitato. Idem. Velox conſilium ſequitur penitentia, maximeque conſilio ſunt contraria, feſtinatio, & ira. Sydonius in epiſtolari lib. 3. Plurimum laudis iuuenes moribus ſuis applicãt, quotiens de negociorum meritis ambigentes, ad periniorum conſilia recurrunt. Cato in lib. de moribus. Antequam voceris, ad conſiliũ ne acceſſeris. Idem. Tu te conſule. Idem. Conſilium arcanum tacito committe ſodali. Vtile conſilium dominus ne deſpice ſerui. Nullius ſenſum ſi prodeſt ſpreueris vnquam. Gauphredus vbi ſupra. Si vis bene duci, te certo committe duci.

De Cautela, & circumſpectione ſecundum poetas. Cap. XXVII.

ACTOR. Prudentiæ quoque ſpecies eſt cautela qua malum ſagaciter & aſtutẽ cauetur. Circunſpectio autem eſt contrariorum vitiorum cautela, qua ſi vnum fugimus, alterum declinamus. Socrates. Melius eſt cauere, quàm pauere. Ex prouerbijs ſapiẽtum. Bonum eſt in alieno malo fugienda aſpicere, citius euenit periculum cum contemnitur. Ex alterius vitio ſapiens emendat ſuũ. Inimicum quemuis humilem docti eſt metuere. Panetius. Vitam hominum qui ętatem in medio rerum agunt, ac ſibi ſuiſque eſſe vſui volunt, ad cauenda pericula ex improuiſo aſſidua, & prope quotidiana, oportet eſſe animo prompto ſemper & intento, vt ſunt athelarum (qui Pancratij vocantur) vt ſicut illi ad vitandos ictus cauti, & ad faciendos ſuos periti, ita animus & mẽs viri prudentis, aduerſus vim, & petulantias iniuriarum omnium, in loco atque tempore proſpiciens debet eſſe recta, ardua, ſepta, nunquam conniuens, nuſquam aciem flectens, conſilia, cogitationeſque contra fortunę verbera, atque inſidias inimicorum, quaſi brachia, & manus protendens, ne qua in re aduerſa repentina incurſio imparatis, improtectiſque nobis oriatur. Terentius in Phormione. Dum maxime hominum ſecundę ſunt res, tunc maxime meditari eum oportet, quo pacto aduerſam erumnam ferat, ne quid animo ſit nouum. Et ſic quicquid præter ſpem euenet in lucro deputare. Seneca ad Lucillum. Feſtis maxime diebus animo impetrandũ eſt, vt tunc voluptatibus ſolus abſtineat, cum in illas omnis turba procubuit. Idem in 76. Pręcogitati mali mollis ictus

venit, ac ſtultis & fortunæ credentibus, omnis videtur noua rerum & inopinata facies: magna autem pars eſt apud imperitos mali nouitas. Ideo ſapiens aſſueſcit ſe malis futuris, & quæ alij diu patiendo faciunt leuia, hic leuia facit diu cogitando. Idem in Hercule furente. Nemo ſe tuto diu periculis offerre tam crebris poteſt. Quintilianus lib. 2. Carendum eſt non ſolum crimine turpitudinis, verũ etiam ſuſpitione Caſſiodorus in li. epiſtolari 33. Maior in conſeruandis rebus, quam in inueniendis adhibenda eſt cautela.

Adhuc de eodem ſecundum poetas. Cap. XXVIII.

OVIDIVS in li. de arte 1. Quiq; aliis cauet, non cauet ipſe ſibi. Idem in 2. li. Non minor eſt virtus, quàm quærere parta tueri. Idem in 3. Diſcite ab alternis noſtris timuiſſe querelis Idem in li. de remedijs. Quæ nimis apparent retia, vetat auis. Cato vbi ſupra. Cum fueris felix, quæ ſunt aduerſa caueto. Proſpice qui veniunt, hos caſus eſſe ferendos. Nam leuius lædit, quicquid præuidimus ante. Quod tibi ſuſpectum eſt, confeſtim diſcute quid ſit. Nã que ſolent primo quæ ſunt neglecta nocere. Trãquillis rebus, quæ ſunt aduerſa caueto. Rebus in aduerſis melius ſperare memento, Claudianus in maiori volumine. Quid iuuat errores merſa iam quippe fateri? Idem. Sæpius incautæ nocuit victoria turbæ. Idem. Plus eſt ſeruare quæſitum, q̃ quæſiſſe nouum. Cato vbi ſupra. Qđ tibi ſuſpectum eſt, confeſtim diſcute quid ſit. Nãque ſolent primo quæ ſunt neglecta nocere. Math. in li. de Tob. Et ſcaturizantes lęſus abhorret aquas. Tibullus. Felix quicunq; dolore alterius didicit poſſe cauere ſuum. Ganfredus vbi ſupra. Syrenes exemplar habe, docearis in illis. Caſibus in lætis ſemper peiora cauere. Eſto ae gus, & argutis oculis circumſpice ne ſis. Securus hodie, vel cras moriturus. Intus ſiue foris eſt plurima cauſa timoris. Cunctis ſit horis hominis memor interioris.

De obſeruanda temporis opportunitate. Cap XXIX.

ACTOR. Quoniam autem, vt ait Salomon. omnia tempus habent. Omnique negocio tempus eſt & opportunitas, magna prudentię pars eſt, opportunitatẽ tẽporis ſemper in omnibus, quę agenda ſunt obſeruare. Sũt enim plurima, quæ ſi tempore ſuo fiant, vtilia ſunt & ſalubria, aliàs autem damnoſa vel pernitioſa. Seneca in declamationibus lib. 4. Neceſſitas eſt lex temporis, neceſſitas nauigia iactu exonerat. Neceſſitas incendia ruinis opprimit. Oui. in li. de remedijs. Temporibus medicina valet, data tempore proſunt. Et data non apto tempore vina nocẽt. Principijs obſta, ſero medicina paratur, Cum mala per longas conualuere moras. Sed propera, nec venturas differ in horas. Qui non eſt hodie, cras minus aptus erit Vidi ego ꝙ primum fuit ſanabile vulnus. Dilatum longæ damna tuliſſe moræ. Idem in lib. 2. Frigore ſoles. Sole iuuant vmbre, grata ſit vnda ſiti, Et quę non proſunt ſingula, multa iuuant. Idem in li. de Ponto. Læta quidem lætus cecini, cano triſtia triſtis. Conueniens operi, tempus vtrumque ſuum. Cato vbi ſupra. Temporibus mores ſapiens ſine crimine mutat. Inſipiens eſto, cum tempus poſtulat aut res. Stultitiã ſimulare loco prudentia ſumma eſt. Actor. De hac quoq; materia inferius require capitulo de Maturitate, capitulo quoq;, de Zelo & Correctione.

De iuſtitia. Cap. XXX.

ACTOR. Iuſtitia eſt virtus vniculque ius ſuum tribuens, vtilitate cõmuni ſeruata. Item iuſtitia eſt virtus, per quam communitatis gratia tenetur, & ſui cuique dignitas non negatur. Itẽ iuxta Ambroſium. Iuſtitia eſt, quæ ſuum cuique reddit, alienum non vendicat, vtilitatem propriam negligit, vt æquitatem cuſtodiat communem. Quę & rectiſſime cardinalis virtus dicitur, quia circa illam omnes aliæ verſantur: dum in omni virtute, ſcilicet aut Deo, aut ſibi, aut proximo quod ſuum eſt, redditur. Tull. de offi. li. 1. Fundamentum iuſtitiæ eſt fides, ideſt, conuentorum, dictorũ que conſtans veritas. Idem in lib. 2. Nemo iuſtus eſſe poteſt, qui mortem, qui dolorem, vel egeſtatem timet, aut ea quæ his contraria ſunt æquitati anteponit. Tãta eſt iuſtitiæ vis, vt nec illi qui maleficio, & ſcelere paſcuntur, ſine vlla eius particula viuere poſſint: nam & princeps latronum niſi æqualiter prędam diſpertiat, aut interficietur a ſocijs, aut relinquetur. Idẽ in li. 3. Iuſtitia eſt vna omnium domina, reginaq; virtutum. Idem in li. de legibus primo. Nihil præſtabilius, quàm intelligi planè nos ad iuſtitiam eſſe natos, nec opinione, ſed natura ius eſſe conſtitutum. Idem in eodem iuſtitia eſt obtemperatio legibus ſcriptis inſtitutiſque philoſophorum, idipſum autem iuſtiſſimum eſt, iuſtitię mercedem non quærere. Seneca de quatuor virtutibus. Iuſtitia eſt naturæ tacita conuentio in adiutorium multorum inuenta. Iuſtinianus Inſtitutionum lirũ. Iuſtitia eſt conſtans, ac perpetua voluntas ius ſuum vnicuiq; tribuens Hugo. Opus iuſtitiæ eſt motus mentis rationalis, qui ſecundum Deum incidit, a cordis conceptione ſurgens, & foras vſq; ad actionem corporalem procedẽs. Lactantius in lib. de vera iuſtitia. Iuſtitia quàmuis oẽs ſimul virtutes amplectatur, tamen duæ ſunt omnium principales, quæ ab ea diuelli & ſeparari non poſſunt, pietas, & æquitas. Pietas (ſicut veriſſime Triſmegiſtus diffinit) nihil aliud eſt, q̃ dei notio. Aequitatem aũt non bene iudicandi, quod & ipſum laudabile eſt in homine iuſto, ſed ſe cum cæteris coæquãdi, quã Cicero æqualitatem vocat, Deus enim qui homines generat & inſpirat, omnes æquos ideſt pares eſſe voluit, eandem viuendi conditionem omnibus propoſuit, immortalitatẽ omnibus ſpopondit, nemo apud eum ſeruus eſt, nemo dominus: ſi enim cunctis idem pater eſt, ęquo iure omnes liberi ſumus: nemo Deo pauper eſt, niſi qui iuſtitia indiget: nemo diues, niſi qui virtutibus plenus eſt. diuitiæ quæ non faciunt inſignes, niſi quos poſſunt bonis operibus facere clariores. Qui autem pauperes videntur, eo tamen diuites ſunt, quo & non egent, & nihil concupiſcunt. Idem in li. de vero cultu. Primum ergo iuſtitiæ officium eſt coniungi cum Deo, ſecundum cum homine, ſed illud primum religio dicitur, hoc ſecundum miſericordia, vel humanitas nominatur; quæ virtus propria eſt iuſtorum, & cultorum Dei: eo ꝙ ſola continet vitæ communis rationem, Nullius opera indigere ſe putat, qui ſuã alteri denegat.

De Latria, ſiue Religione. Cap: XXXI.

ACTOR. In ſumma vero, ſpecies iuſtitiæ videntur eſſe Latria, Humilitas, Reuerentia, obedientia, Pietas, concordia, Liberalitas, Gratia, Moralitas, Fides, Lex, Seueritas, Miſericordia. Eſt autẽ Latria idem quod cultus Dei ſiue religio, quæ ſic deſcribitur. Religio eſt virtus quædam ſuperioris vitę, qua, ſcilicet diuino cultui, religamur. Religio eſt cultus, per quem reuerenti ſamulatu cæremoniæ diuini cultus exercentur. Hugo. Deum adorare, eſt totã ei mentem per humilitatem ſubſternere, ipſumq; principium, & finem omnis boni credere. Mercurius Triſmegiſtus ad Aſclepium. Solum animal homo duplex eſt, & eius illa pars ſimplex, quam vocamus diuinæ ſimilitudinis formã: humanitas ergo ſemper memor naturæ, & originis ſuæ, in deitatis imitatione perſeuerat, nos ergo agentes gratias adoremus. Hæ ſunt enim ſummæ intentiones Dei. Cum gratiæ aguntur, cum mortalibus hominum adorationibus, & laudibus, & obſequijs, cęlum, cęleſteſque delectantur nos piiſſimis votis optamus, ſi diuinę placerent pietati, vt nos mundana cuſtodia abſolutos, ſuperioris partis naturæ reſtituat. Et hęc eſt merces, pie ſub Deo diligenter cum mundo viuentibus. Sextus Pythagoricus in li. ſententiarum. Libertatem arbitrij permiſit hominibus Deus, vtpote & ſine peccato viuentes ſimiles fiant Deo. Templum Deo eſt mens pura. & altare optimum eſt ei cor mundum. Vir caſtus, & ſine peccato poteſtatem accepit a Deo, eſſe filius Dei. Ex prouerbiis ſapientum. Non aſpicias quàm plenas, ſed quàm puras, quis Deo manus afferat, admoueat, nõ enim alter, niſi optimus aius pulcherrimus Dei cultus eſt. Aug. de ci. Dei 8. li. Plato quoque dicit amatorem Dei philoſophum eſſe. Sec. ad Lucillum 74. Placeat igitur homini, quod Deo placet, ob hoc ipſum quod Deo placet.

De eodem ſecundum poetas Cap. XXXII.

PRoſper vbi ſupra. Hac deſiderij Deus eſt pietate colendus. Iuſtitię vt merces tota ſit ipſe Deus. Optima vota Deo, quorum eſt dator ipſe, vocentur. Hoc ſurſum dignum eſt ire, quod inde venit. Tales a domino quales formamur, amamur. Non quales noſtris extitimus meritis. Omnem habitum mundi totus Deus implet, & ambit. Quem templo cordis, mens pia ſemper habet. Libertas nulla eſt melior, maior ve poteſtas, Quàm ſeruire Deo, cui bene ſeruit amor. Abſque iugo poſita eſt ditionis amica voluntas, Quæ viget affectu, non gemit imperio. Ex prouerbijs ſapientum. Tutiſſima res eſt, aliquid domini timere.

De uitanda ſuperſtitione, ſecundum philoſophos.
Cap. XXXIII.

DIdimus ad Alexandrum. In honorem diuinum pecudes innocuas non mactamus, nec delubra metallis argenteis incruſtata fundamus, nec auro altaria & gemmis ſplendentia dedicamus: quę ſi vt non habenti Deo largiaris, ſuperiorem te aſſeris, ſi vt habenti parem, quorum vtrumuis feceris, contumelia eſt: non ſuſcipit Deus ſacra ſanguinea, cultum diligit incruentum, verbo propitiatur orantibus, quod ſolum ei cum homine eſt, ſ uaque ſimilitudine delectatur: nam verbum Deus eſt, hoc mũdum creauit, hoc regit, atque alit omnia, hoc veneramur, hoc diligimus, ex hoc ſpiritum trahimus. Siquidem Deus ipſe ſpiritus atq; mens eſt, & ideo non terrenis diuitijs, nec largitate magnificat, ſed religionis opibus, & gratiarũ actione placatur: quapropter nimirũ vecordes vos & miſerabiles iudicamus, qui originem noſtram eſſe celeſtem non ſuſpicitis, magnamq; cum Deo habere cognationem, ſed ſplendorem generis noſtri, rebus vtiliſſimis obfuſcatis. Quippe quibus maxima in carne voluptas eſt, hanc fouetis, & colitis, & amatis, cu

ius

ſiet, & contractatio horrenda eſt, & contagio morientis inceſta. In cuius vſibus elementa vexantur, & mundus in exhibendis laborat obſequijs. Et quod eſt vehementius, audetis Deum cecis carnibus expiare, & in hoc ſcilicet a cratua decepti. Ita enim vera non optimatis Deo, ſed carnifices teterrimos inuocatis, qui viſcera vaſtra ſuppliciorum diuerſitate diſcerpant. O vos infeliciſſimos, quorum religio crimen eſt, & vita ſupplicium. Cicero in oratione pro domo ſua. Eſt etiam quidam religionis modus, nimiumque ſuperſtitioſum eſſe non oportet.

De Eodem ſecundum poetas. *Cap.* XXXIIII.

PERSIVS. O curuæ in terris animæ, & celeſtium manes, Quid iuuat in templis noſtros immittere mores? Dicite pontifices in ſancto quid facit aurum? Qui damus id ſuperis, de magna quod dare lance Non poſſit magni Meſſalæ Lippa propago, Compoſitũ ius, fas animi, ſanctoſque receſſus, Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto. Oui. in lib. epiſtolarum. Pone deos, & quæ tangendi ſacra prophanas. Non bene celeſtes impia dextra colit. Tibullus 2. li. Vos quoque procul abeſſe iubeo, diſcedat ab aris. Cui tulit heſterna gaudia nocte venus.

De ſacris diebus colendis. *Cap.* XXXV.

SENACA ad Lucillum epiſtola 18 Feſtis maxime diebus animo imperandum eſt, vt tunc voluptatibus ſolus abſtineat, cũ illas omnis turba procubuit. Oui. in li. de faſtis. Proſpera lux oritur linguis animiſque fauete, Nunc dicenda bono ſunt bona verba die. Lite vacent aures, inſanaque protinus abſint Iurgia, differt opus liuida turba tuum. Tibullus li. 2. Luce ſacra requieſcat humus, requieſcat arator. Et graue ſuſpenſo vomere ceſſet opus. Soluite vincula iugis, nunc ad præſepia debent Plena coronato vertice, ſtare boues. Omnia ſunt operata Deo, non audeat vlla, Lanificam penſis impoſuiſſe manum. Vos quoque abeſſe procul iubeo, diſcedat ab aris, Cui tulit heſterna gaudia nocte Venus Vina diem celebrant, nec feſta luce madere, Eſt rubor errantes & male ferre pedes. Proſper vbi ſupra. Non recto ſeruat legalia ſabbata cultu. Qui pietatis opus, credit in his vetitum. Nulla dies actus hominum non damnat iniquos. Omnia conueniunt tempora iuſtitiæ. Nec corrumpuntur virtutibus ocia ſancta, Tantum a peccatis libera corda vacent. Ex li. digeſtorum 2. Volpianus ad eod. Lege cautum eſt ne diebus ferìatis iudicatum ſit, niſi ex voluntate partium. Paulus lib. 13. ad Sab. More Romano dies a media nocte incipit, & ſequentis noctis media parte finitur, ita quod in his. 12. horis ideſt duabus dimidiatis noctibus, luce media actum eſt, perinde quaſi quauis hora lucis actum eſt.

De oratione ſecundum philoſophos. *Cap.* XXXVI.

POrphirius. Deus vtpote omnium pater nullius indiget, ſed nobiſcum bene eſt, cum per iuſtitiam & caſtitatem eum adoramus. ipſam vitam, preces ad eum fundentes per imitationem, & inquiſitionem de ipſo. Inquiſitio enim purgat, imitatio deificat affectionem ad ipſum operando. Dydimus vbi ſupra. Verbo deus propitiatur orantibus, quod ei ſolum eſt cum homine, ſuaque ſimilitudine delectatur. Val. max 7. lib. Socrates humanæ ſapientiæ, quaſi terreſtre quoddam oraculum, nihil vltra petendũ eſſe à Dijs immortalibus arbitrabatur, quàm vt bona tribuerent, eo q hi ſcirent quid vnicuique vtile eſſet. Nos plerumq; id votis expetimus, quod melius foret non impetraſſe. Etenim denſiſſimis tenebris inuoluta mortalium mens, in quam latè patente errore cecas precationes tuas ſpargis? Diuitias appetis, quæ multis exitio fuerunt; honores concupiſcis, qui complures peſſundederunt, ſplendidis coniugijs mentis inijcis, quæ nonnunquàm domos funditus euertũt. Deſine, igitur ſtulta, futuris malorum tuorum cauſis, quaſi feliciſſimis rebus inhiare, & te totam cæleſtium arbitrio committe: quia qui bona facile tribuere ſolent, etiam eligere aptiſſima poſſunt. Athenodorus Stoicus. Tunc ſcito te omnibus cupiditatibus eſſe ſolutum, cum eo perueneris, vt nihil Deum roges, niſi quod poſſis rogare palàm. Item Iuuenalis libro 4. Orandum eſt, vt ſit mẽs ſana, in corpore ſano. Fortem poſce animum mortis terrore carentem.

De eodem ſecundum poetas. *Cap.* XXXVII.

MArtialis coquus. Parua rogas magnos, ſed non dant hoc, quoque magni. Vt leuis pudeat te mihi magna roga Ouidius de arte li. 1. Flectitur iratus, voce rogante, Deus. Idem. Facile eſt omnia poſſe Deo. Idem in li. de Ponto. Confugit interdũ templi violator ad aram, Nec petere offenſi numinis horret opẽ.

Proſper vbi ſupra. Laus vera in Deum deprimitur ore precantis. Sæ quæ voce fluunt, intima cordis habent. Qui dedit vt quæras, addit vt inuenias. Cum Deus effectum precibus nõ præſtat iniquis. Multum concedit, quod natura negat, Nam iratus fineret, quod prohibet placidus. Cum pia mens in laude Dei ſuperata laboras, Gaude quod tantum te bene iuuat opus. Quære bonum ſine fine bono, & periiſſe reperto. Quærere non habeant talia vota modum. Nam qui ſe nullo iam munere credit egere. Creſcere vero cupiens, perdit adepta tepens. Sedulius in carmine paſcali lib. 1. Salue ſancta parens, enixa puerpera regem, Qui cęlum terramque regit per ſæcula, cuius. Numen & æterno complectens omnia gyro, Imperiũ ſine fine manet, quę ventre beato, Gaudia matris habens, cum virginitatis honore, Nec primam ſimilem viſa es, nec habere ſequentem. Sola ſine exemplo placuiſti fœmina Chriſto, Chriſtæ faue votis, qui mundum in morte iacentem. Viuificare volens quondam terrena petiſti. Item Cato vbi ſupra. Quid ſtatuat de te, ſine te deliberat ipſa.

De humilitate. *Cap.* XXXVIII.

ACtor. Humilitas eſt propriæ conditionis, vel conditoris intuitu voluntaria mentis inclinatio. Item humilitas eſt amor, ſiue voluntas perſiſtendi in proprio gradu. Item humilitas eſt virtus, per quam animus fragilitatis ſuæ memor in nullo ſe extollit, nihilque boni ſibi aſcribit. Bruno. Humilitas eſt virtus, qua homo ſibi veriſſima ſui cognitione vileſcit. Seneca ad Lucillum epiſtola 1. Quando fatuo delectari volo, neque enim mihi longe quærẽdus eſt, meipſum video Ariſtoteles in Metha. lib. 5. Qui humiliatur ſponte, maior eſt, quàm ille qui humiliatur 6. Seneca ad Lucillum 20. Redige te ad parua, ex quibus cadere non poſſis. Valerius maximus 4. lib. Valerius cum omnia inſignia ſub titulo conſulatus in ſe tranſlata cerneret, inuidioſum magiſtratus faſtigiũ, moderatione ad tolerabilem, & humilem habitum deduxit, quod, q ædes ſuas diruit, quia excelſiore loco poſitę inſtar arcis haberi videbantur, nonne quantum domo inferior, tantum gloria ſuperior euaſit. Idem in 8. lib. Nulla eſt tanta humilitas, quę dulcedine glorię non tangitur. Prudentius in li. de conflictu vitiorum, & virtutum. Humilitas intendit greſſum mediocriter, oraq; parcè Erigit, & certo moderatur gaudia vultu. Ouid. in li. de triſtibus 3. Viue tibi, & longe nomina magna fuge, Tu quoq; formida nimiũ ſublimia ſemper, Propoſitiq; tui contrahe vela precor. Item Horatius libro epiſtolarum. Paruum parua decent. Verſificator. Spernere mundum, ſpernere nullum, ſpernere ſeſe. Spernere ſe ſperni, quatuor hæc bona ſunt.

De Reuerentia. *Cap.* XXXIX.

ACtor. Reuerentia eſt virtus, qua ſublimioribus debitum honorificationis cultum exhibemus, Deo ſcilicet, & Angelis, & Hominibus. De reuerentia Deo exhibenda dicit Ariſtoteles. Nunquam verecundiores eſſe debemus, quàm cum de Dijs agitur. Boetius de conſolatione lib. 5. Magna vobis ſi diſſimulare non vultis, indicta eſt neceſſitas probitatis, cum ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis. Valerius 5. lib. Xenophon cum ſacrificaret, maiorẽ e duobus filiis in prelio periiſſe cognouit, nec ideo cultum Deorũ dimittendum putauit. Idem in eodem. Horatius Puluillus cum Ioui pontifex edem dedicaret, & in ſolemnium nuncupationum verborum poſtem tenens, mortuum eſſe filium ſuum audiſſet, nec manum a poſte remouit, nec vultum a publica religione ad priuatũ dolorem deflexit, ne patris magis quàm pontificis partes egiſſe videretur. Statius in Thebaide lib. 4. A Ioue primus honor. Virgilius in buccolicis. A Ioue principium. Cato in li. de moribus Maiori cede. Aul. Gellius in lib. Atticarum noctium primo. Apud antiquiſſimos Romanorum, neq; generi, neq; pecuniæ præſtantior honos tribui, quàm ætati ſolitus eſt. Symachus in lib. epiſtolari. Indignus quoque læditur ille, quem religio non permittit offendi. Quintilianus in lib. cauſarum 18. Genus etiam eſt reuerentiæ, vt tacenda minime ſcire velis. Petronius. Itaque periculoſum eſt alienis intereſſe ſecretis.

De Obedientia. *Cap.* XL.

ACtor. Obedientia eſt animi deliberati iuſtæ iuſſionis effectus. Item obedientia eſt iuſſi pio ſtudio, propriæ voluntatis abnegatio, & voluntaria recuſatio. Inobedientia vero ex duritia mentis obſtinatæ, cui debeat imperanti nolle obtemperare. Hugo. Obedientia vera eſt pro amore Dei ſeruare mandatum. Tullius in libro de legibus ideſt Iuſtitia eſt obtemperatio legibus, ſcriptis, & inſtitutis populorum. Idem in libro 3. Et qui bene imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt; vt qui mode-

ſe paret, videtur qui aliquando imperare dignus eſſet. Si inuitus pares ſeruus es; ſi volens, liber. Caſſiodorus in lib. epiſtolarum 13. Animus doloſus non ſequitur, imperantur, arbitrium, ſed ſuas explicat voluntates. Virgilius in Georgicis 4. li. Eſt legum ſeruāda fides, ſuprema voluntas. Quod mandat fieriquè iubet, parere neceſſe eſt. Saluſtius in Catilinano. Quo modo te conueniet in minore negocio legem timere, ſi eam in maiora neglexeris. Terētius in Adelphis. Quid tu illic agas, vbi ſi quid bene præcipias, nemo obtemperat. Valerius lib. 7. Subtiliter Anatharſis, leges Aranearum telis comparabat. Nam vt illas infirmiora animalia retinere, & valentiora transmittere: ita & his humiles, ac pauperes audimus conſtringi, diuites ac præpotentes non alligari. Horatius in li. epiſtolarum. Sunt qui turpè putant parere minoribus. Et quæ imberbes didicere, ſenes prodenda fateri. Lucanus. Tu quicquid iubeare, velis. Sedulius in carmine paſcali, li. 1. O iuſti mens ſancta viri pietate remota, plus pietatis habens, contempſit vulnera nati, amplexus præcepta Dei ſcilicet Abraham. Actor. De obedientia quoque voluntaria, requira ſupra capitulo de voluntario, quod cadit in diffinitione virtutis.

De Pietate. Cap. XLI.

PIETAS eſt virtus, qua debitum honorem petentibus exhibemus. Item pietas eſt ex benigne mentis dulcedine, grata omnibus auailiatna affectio. Tull. in Rhetorica 1. Pietas eſt, per quam ſanguine coniunctis, patriæque beniuolis, officium, & diligens cultus tribuitur. Seneca in Thieſte. Nulla vis maior pietate vera eſt, quoſque, quia verus amor tenuit tenebit. Vale lib. 5. Humanitatis dulcedo, & inſerata barbarorum ingenia penetrat, orboſque & truces hoſtium oculos mollit, & inter diſtrictos mucrones placidū iter reppetit, nulla acerbitate fortunę, nullis ſordibus pretium caræ pietatis eulueſcit, quin atiam eo certius, quo miſerius experimentum habet. Sanguinis ingenui mulierem prætor, apud tribunal ſuum, capitali crimine damnatam, in carcere necandam tradidit. Is autem qui cuſtodiæ præerat miſericordia motus, non eam protinus ſtrangulauit, aditum quoque filiæ, ſed diligenter excuſſę, ne quid ſibi inferret, dedit, futurum exiſtimans, vt inedia conſumeretur. Pluribus autem iam tranſactis diebus, ſecum ipſe quærens, quid nam eſſet quod tamdiu ſuſtentaretur, curioſius obſeruans, animaduertit filiam exerto vbere, famem matris, lactis ſui ſubſidio, lenientem. Quæ tam admirabilis ſpectaculi nouitas, ad iudices prolata, remiſſionem pęnæ mulieri impetrauit. Quo ergo non penetrat, aut quid non excogitat pietas? quid enim tam inuſitatum, & inauditum, quàm matrem natę vberibus alitam? Putaret hoc aliquis contra rerum naturam factum, niſi parentes diligere prima naturæ lex eſſet. Idem de pietate prædicatur, qua patrem ſuum Cymona conſimili fortuna affectum, parique cuſtodia traditum, iam vltimæ ſenectutis, velut infantē pectori ſuo admotum aluit. Hærent oculi hominum, ac ſtupent cum huius facti pictam imaginem vident. Cæterę quidem virtutes admirationis multū, pietas autem, & amoris meretur plurimum. Scripti teſtamentum perbibeo pietatis. Dario totis regni ſui viribus in Scytharum regionibus imperū facienti, paulatim cedentes, & interroganti. Quē finem fugiendi, vel quod initium pugnandi facturi eſſent. Reſponderunt ſe, nec vrbes, nec agros cultos habere, pro quibus dimicarent. Cæterum cum ad parentum ſuorum monumenta veniſſent, ſciturum eum quemadmodum Scythæ præliari ſolerent. Quo quidem vno tam pio dictu, immanis & barbara gens, ab omni feritatis crimine ſe redemit. Prima igitur, & optima rerum natura pietatis magiſtra eſt, quæ nullo vocis miniſterio, nullo vſu literarum indigens, propriis ac tacitis viribus charitatem parentum, liberorum pectoribus infundit. Quid ergo doctrina proficit, vt politiora. ſ. non vt meliora fiant ingenia? quoniam quidem ſolida virtus naſcitur, magis q̃ fingitur. Quis enim Scythas paluſtris, vagos, & ſiluarum latebris corpora ſua tegentes, in modum que ferarum laniatu pecudum viuentes, ſic Dario reſpondere docuit? Illa nimirū qua Creſi etiam filium loquendi vſu defectum, ad protegendā patris vitam, miniſterio vocis inſtruxit. Hanc charitatem proximus fraternæ beniuolentiæ gradus excipit, quàm copioſæ etenim ſuauitatis illa recordatio eſt. In eodem domicilio antequam naſcerer habitaui, in eiſdem cunabulis infantiæ tempora peregi, eoſdem parentes appellaui, chara eſt vxor, dulces liberi, iocundi amici, affines accepti, ſed poſtea cognitis, nulla, beniuolentia debet accedere, quæ priorem exhauſiat. Statius in Rhebaide li. 10. Prolis amor crudelia vincit pectora. Ouidius in li. de triſtibus 1. Pietas, & in hoſte probatur. Petronius. O maxima rerum, & merito pietas homini tutiſſima virtus. Alio vero pietas dicitur cultus Dei.

De Amore patriæ. Cap. XLII.

ACTOR. Ad pietatem quoque pertinet amor patriæ, de qua multa loquuntur autores. Tullius in Rhetorica 2. Quoniā omnia commoda prouenerunt ex patria, nullum incommodum pro patria tolerare eſt graue putandum. Idem in Tuſculanis quæſtionibus lib. 1. Nemo vnquàm ſine magna ſpe immortalitatis, ſe pro patria offert ad mortem. Idem contra Antonium. Omnino vero nulla eſt cuiq̃ cauſa iuſta, contra patriam arma capiendi. Symachus in li. epiſtolari. Patriam alimentorum defectu laborantē, pericu loſum eſt inhabitare, crudele & impium deſerere. Valerius li. 5. Codrus rex Athenienſium cum ingenti hoſtium exercitu Attica regio debilitata, ferro & igni vaſtaretur, humani auxilii diffidentia, ad Apollinis oraculum confugit, ac per legatos ſciſcitatus eſt, quu nam modo tam graue bellum illud diſcuti poſſet. Cui reſpōdit, ita finem ei fore, ſi ipſe hoſtili manu occidiſſet. Hoc non ſolum in Athenienſium caſtris, ſed etiam contrariis percrebuit, ob hoc illic edictum eſt, ne quis Codri corpus vulneraret. Id poſtquàm cognouit, depoſitis inſignibus imperij, familiarem cultum induit, ac parabulantium hoſtium globo ſe obiecit, vnumq; ex his falce percuſſum in cedem ſuam compulit, ne Athenæ occiderent. Themiſtocles, quem virtus ſua victorem, & iniuria patriæ Perſarum imperatorem fecerat, vt ab ea expugnanda ſe abſtineret, inſtituto ſacrificio, exceptum patera Tauri ſanguinem hauſit, & ante arma ipſa, quaſi quædam clara pietatis victima concidit. Ariſtoteles, ſupremæ vitæ reliquias, ſenilibus ac rugoſis membris in ſummo literarum ocio via cuſtodiens, adeo valenter pro ſalute patriæ incubuit, vt cum eam ab hoſtibus armis ſolo æquatam, in lectulo Athenienſi iacens, Macedonum manibus quibus obiecta erat, eriperet. Itaq; vrbs tam ſtrata, atq; uerſa Alexandri, quàm reſtituta Ariſtotelis notum eſt opus. Ennodius. Amica eſt homini ad genitale ſolum reuertendi ſemper hylaritas. Horatius in li. carminum. Dulce, & decorum eſt propria mori. Ouidius in li. de Ponto. Neſcio qua natale ſolum dulcedine cūctos, Ducit: & immemores non ſinit eſſe ſui. Idem in li. ſine titulo 2. Felix quem ſua terra tenet. Nauita ſolicitus, cum ventos exhorret iniquos. Et prope tam lętum quam prope cernit aquam. Tutius eſt fouiſſe thorum, legiſſe libellos. Traiciam digitis increpuiſſe lyram. Galtherus in Alexandreide lib. 5. O patriæ natalis amor, ſic allicis omnes. Idem in lib. 6. Dulcior eſt patrius alieno ceſpite ceſpes, Eſt aliquid patrio ſe reddere poſſe ſepulchro,

De humanitate uel manſuetudine. Cap. XLIII.

ACTOR. Humanitas eſt elegans, & grata quædam vrbanitas homini innata, quæ reddit eum omnibus benignum, affabilem, & iocundum: & eſt idem penè quod manſuetudo. Nam & homo dicitur eſſe animal manſuetum natura. Vnde humanitas vīdetur eſſe manſuetudo. Quę ſic deſcribitur. Manſuetudo eſt virtus, qua quis tractabilis eſt non aſper, non indomitus, ſed omnibus affabilis, & iocundus. Item manſuetudo eſt animi dulcedo, ſiue tranquillitas, aut benignitas, quæ nec prouocat, nec prouocatur. Item manſuetudo eſt virtus, per quam domeſtici tranquillitas animi nullius improbitate limitem ſuę quietis excedit. Hæc eſt homini quaſi naturalis vt dixi, & ideo recte poteſt humanitas vocari. Valerius lib. 5. Humanitatis dulcedo, & inſerata barbarorum ingenia penetrat, urboſque, & truces hoſtium oculos mollit, & inter diſtrictos mucrones placidum repperit. Pyſiſtratus Athenienſis Tyrannus cum adoleſcens quidam amore filiæ eius virginis accenſus in publico obuiam ſibi factam oſculatus eſſet, hortante vxore, vt ab eo capitale officium ſumeret, reſpondit. Si eos qui nos amant occiderimus, quid his faciemus, quibus odio ſumus. Hæc vxor ex ore tyranni, de humanitate mauauit. In hunc itaque modum filiæ tulit iniuriam, ac multo laudabilius ſuam. Idem a Traſippo amico inter cęnam conuicio laceratus, ita & animum & vocem ab ira cohibuit, vt putares ſatellitem a tyranno mala audire. Denique Traſippus concitatæ temulentiæ impeto euectus, os eius ſputo reſperſit, nec tamen illum in ſui vindictam accendere valuit. Qui etiam filios ſuos, violatæ patris maieſtatis, ſubuenire cupientes, retraxit. Poſtero autem die Traſippo ſupplicium a ſe, voluntaria morte volente exigere, ad eum venit, dataque fide, in eodem amicitiæ gradu ſe manſurum, ab incepto reuocauit. Atque mitis animus Pirrhi regis, qui cum audiſſet quoſdam in conuiuio Tarentinorum, parum honoratum de ſe ſermonem habitū, accerſitos qui illic interfuerant, percunctabatur an de ſe talia dixiſſent, tūc vnus ex his. Niſi inquit vnum nobis defeciſſet, hæc quę tibi relata ſunt, præ his, quæ de te locuturi eramus, ludus fuiſſent ac iocus. Tam vrbana crapulæ excuſatio, tanquàm ſimplex veritatis confeſſio, iram regis conuertit in riſum. Qua quidem clementia, & moderatione aſſecutus eſt, vt ſobrii bene precarentur. Tullius de offic. libro 1. Porrò magnitudo animi, remota comitate, & coniunctione humana, feritas quædam fit & inhumanitas. Idem in tertia. Sicut quædam membra amputantur, ſi languere, & tanquàm ſpiritu carere cœperint, ne noceant

ceant, reliquis partibus corporis: ſic in figura illa hominis, feritas, & immanitas beluæ a communi humanitate ſegreganda eſt. Horatius in lib. epiſtolarum. Nemo adeo ferus, qui non miteſcere poſſit. Martialis coquus. Abſit a iocorum noſtrorum ſimplicitate. Malignus interpres, innocuos cenſura poteſt permittere luſus. Laſciua eſt malis pagina, vita proba. Actor. Paginam vocat ſermonem, vel faciem aut cultum exteriorem.

De Concordia, & pace, ſecundum philoſophos.
Cap. XLIIII.

CONcordia eſt animorum indiſrupta quædam & vnita complexio. Pax eſt animorum in bono concordantium ordinata tranquillitas. Varo in ſententijs. Alit autem concordiam mores ad cohabitantium animos formare. Ex prouerbiis ſapientium. Principium autem diſcordiæ &c. Require infra c. de odio, & diſcordia. Item. Ab alio itaque ſuper incipiat diſſenſio, a te vero ſit conciliatio. Saluſtius in Iugurtino. Concordia paruæ res creſcunt, diſcordia maximæ dilabuntur. Seneca in libro de moribus. Pacẽ habeto cum hominibus, cum vitiis bellum. Idem in Tyeſte. Peior eſt bello timor ipſe belli. Fulgentius in lib. Mitologiarum 2. Sapiẽtes viri maiorem cum vitiis quàm cum inimicis pugnam gerunt. Dydimus ad Alexandrum. Nos bella non gerimus, ſed pacem moribus, non viribus confirmamus. Sola fortuna eſt, aduerſus quam ſæpe pugnamus, & ſemper vincimus. Tullius de officijs libro 1. Quare ſuſcipienda ſunt bella, vt ſine iniuria in pace viuatur. Itaque paci, quæ nihil habitura ſit inſidiarum, ſemper eſt cõſulendum, bellum ita ſuſcipiatur, vt nihil aliud, niſi pax quæſita videatur. Idem in Philippica 2. Nullum eſt armatorum præſidiũ, charitate, & beneuolentia ciuium oportet eſſe ſeptum, non armis. Nomẽ certe pacis dulce eſt, & ipſa res ſalutaris, nec eſt aliud quàm tranquilla libertas. Iulius Celſus in li. de bello Gallico Cæſaris 3. Inter duos bellantes hoc vnum tempus agendi de pace eſt, dũ ſibi vterque confidit, & pares ambo videntur. Quod ſi alteri paululũ modo fortuna tribuerit, vix veteres conditionibus pacis, qui ſuperior videtur, nec æqua parte contentus erit, qui omnia ſe habiturum ſperat.

De eodem ſecundum poetas. Cap. XLV.

PRoſper vbi ſupra. Cordibus in ſanctis pulchra & concordia pacis. Spernuntur mundi prælia pace Dei. Lucanus in 4. Heu miſeri qui bella gerunt, Nempe viis Marte ſecundo. Tot dubiæ reſtant acies, tot in orbe labores. Imperia in æternam ruperunt ſcelera pacem. Idem in ſecundo. Minimas rerum diſcordia turbat, Pacem ſumma tenent. Idem in 10. Nulla fides, pietaſque viris, qui caſtra ſequuntur. Venaleſque manus, ibi fas, vbi maxima merces. Ouidius de arte li. 3. Candida pax homines, trux decet ira feras. Prudentius vbi ſupra. Pax plenum virtutis opus, pax ſumma laborum, Pax belli exacti, pretiumque pericli. Nil placidum eſt ſine pace Deo, nec munus ad aram. Cum cupias offerre probat, ſi turbida ferreo Mens impacati ſub pectoris oderit Antro. Mentorũ clauſula pax eſt, non inflata tumet. Non mulcet æmula factis. Omnia perpetitur patiens atque omnia credit. Nunquam læſa dolet, cuncta offendicula donat. Occaſum lucis venia præcurrere geſtit. Cato vbi ſupra. Ira odium generat, concordia nutrit amorem.

De liberalitate ſecundum philoſophos. Cap. XLVI.

ACtor. Liberalitas eſt virtus, per quam liber animus in largitione poſſeſſorum nulla tenacitate coarctatur. Dydimus ad Alexandrum. Libera eſt enim res communicata &, neſcia pati diſpendium, cum in alterum participata transfunditur. Sicut ex vna face ſi lumina plura ſuccenderis, nullum damnum principali materiæ generabis, quæ quidem facultatem accipit plus lucendi, quotiens cauſas accipit plus præſtandi. Boetius de conſo. lib. 2. Diuitiæ magis effundendo, quàm coaceruando nitent: tunc enim pretioſa eſt pecunia, cum tranſlata in alios largiendi vſus, deſinit poſſideri. Auaritia ſemper odioſos, claros largitas facit. Tullius de officiis lib. 2. Beneficentiæ, ac liberalitatis duplex eſt ratio. Aut enim opera impenditur indigentibus, aut pecunia; facilior poſterior, locupleti præſertim; ſed prima lautior, ac ſplendidior, & viro forti, claroq; dignior, ac pluribus vtilior. Nam prior ex arca, ſecunda ex virtute depromitur. Et ſæpe qui pecuniæ beneficium accipit, deterior inde fit, atque ad idem ſemper expectandum paratior. Conuenit autem viro liberali in dando eſſe munificum, in exigendo non acerbum, in omni quoque re contrahenda vendendo, emendo, conducendo, locando, facilem, & æquum multa multis de iure ſuo cedentem, & a litibus quantum liceat abhorrentem. habenda eſt tamen ratio rei familiaris, quam quidem dilabi ſinere flagitioſum eſt, ſed ita vt illiberalitatis, & auaritiæ abſit ſuſpitio. Lactãtius in li. de falſa ſapientia &c. Require infra c. de diuitiis contemnendis. Laudatur &c. Caſſiodorus in epiſtola 14. Libenter omnibus præbeamus aſſenſum, quotiens eſt vox iuſta poſcentium: Nõ decet eſſe difficile beneficium, quod non patitur largitate determinatio. Item Seneca de beneficiis li. 1. Beneficium eſt beniuola actio tribuens gaudium, capienſque tribuendo, & in id quod facit, prona & ſponte ſua parata. Itaque non quid detur refert, ſed qua mẽte: animus enim eſt, qui parua & ſordida illuſtrat, magna & pretio habita dehoneſtat. Nonnunquam magis nos obligat, qui parua dedit magnifice, quia regum, opes æquauit animo, qui exiguũ tribuit; ſed libenter, qui paupertatis ſuæ oblitus eſt, dum in eum reſpicit, qui accipere, ſe putauit, cum daret beneficium, qui dedit tanquàm non recepturus, recepit, tanquam non dediſſet: qui occaſionem qua prodeſſet, & occupauit, & quæſiuit. E contra ingrata ſunt, licet re, & ſpecie magna videantur, quæ danti extorquentur, aut excidunt. Itaque multo gratius venit, quod facili, quàm quod plena manu datur. Idem in 2. Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hæſit. Gratiſſima ſunt beneficia parua accurrẽtia, vbi nulla interuenit mora, niſi in accipientis verecundia. Omnis benignitas properat, & proprium eſt libenter facientis cito facere. Idem in libro 6. Quæris quomodo ea, quæ habes, tua facias, dando. Conſule rebus tuis, & earum tibi certam, atque inexpugnabilem poſſeſſionem para, non ſolum honeſtiores illas facturus, ſed etiam tutiores. Illud quo te diuitem putas, quamdiu poſſides, ſub ſordido nomine iacet; domus eſt, ſeruus eſt, nũmi ſunt; cum autem donaſti, beneficium eſt. Idem in lib. de moribus. Vires ſuas magis amici beneficijs, quam inimicus ſentiant. Varro in ſententiis. Ex animo dantis cenſetur munus magnum. Ex prouerbiis ſapientum. Bis gratum eſt, quod opus eſt, ſed vltro offeras. Item beneficium qui dare neſcit, iniuſte petit. Beneficium ſæpe dare, eſt docere reddere, benignus & dandi cauſam cogitat.

De eodem ſecundum poetas.
Cap. XLVII.

OVidius in libro epiſtolarum. Illa acceptiſſima ſemper munera ſunt, actor quæ pretioſa facias. Idem in li. Metha. 8. Super omnia vultus acceſſere boni. Mattheus in lib. de Tobia. Affectus præit affectum, non aſpice quantum. Sed fluat ex quanta ſedulitate datum. Verus amicus dantis in affectu non datione patet. Da cito, da gratis, gratum, ne gratia fiat venalis. Prodigus menſuram excedit, largus honori. Seruit, fructificat parcus, auarus eget. Eſt ancilla dei ſimplex eleemoſyna, mortis Antidotum, veniæ porta, ſalutis iter. Liberat a mortis laqueis eleemoſyna, ſordes Abluit, actori dulce perorat opus. Vitam perpetuat, venturum præſtat honorem. Corporeum præſtat ſpirituale decus. Martialis coquus. Grande ſui pretium muneris actor habet. Item, Quas dederis ſolas ſemper habebis opes.

Quòd liberalitas debet eſſe diſcreta.
Cap. XLVIII.

TVllius in offi. lib. 1. Liberalitate, & beneficientia nihil eſt naturæ hominis accommodatius. Sed hæc multas debet habere cautiones. Videndum eſt enim primum, ne obſit, vel illi cui datur beneficium, vel aliis. Sunt enim multi cupidi ſplendoris, & gloriæ, qui aliis eripiunt, quòd aliis largiantur; & iidem aliis nocent, vt in alios liberales exiſtant. Nos autem ea liberalitate vtamur, quæ amicis proſit, & nemini obſit. Idem. Ne maior ſit liberalitas quàm facultas, & tandem vt pro dignitate cuique tribuatur, quod eſt fundamentum iuſtitiæ. Nihil enim liberale eſt, quod non ſit iuſtum. Spectandi etiam ſunt mores eius, in quem beneficium confertur, & animus eius circa nos, & communitas, ac ſocietas vitæ, & ad noſtras vtilitates officia prius collata. Idem in libro 2. Nec ita claudenda eſt res familiaris, vt eam benignitas aperire non poſſit; nec ita reſeranda, vt pateat omnibus. Cauſa autem largitionis duplex eſt, ſcilicet ſi aut neceſſe, aut vtile, & in his ipſis mediocritatis regula ſeruanda eſt; temeritate enim remota, gratiſſima eſt liberalitas. Nam viri liberalis bonitas, commune omnium perfugium eſt. Nec vno modo in diſparibus cauſis affecti eſſe debemus. Propenſior enim debet eſſe benignitas in calamitoſos, niſi forte calamitate digni fuerint. Valerius libro 4. Itaque liberalitatis duo ſunt maximè fontes probabiles, verum iudicium ſcilicet, & honeſta beniuolentia. Seneca de beneficiis lib. 2. Volo Cryſippi noſtri vti ſimilitudine, de pilæ luſu, quam cadere non dubium eſt, aut mittentis dubio, aut excipientis vitio; tunc curſum ſuũ ſeruat, vt apte iactata, & excepta eſt.

Neceſſe eſt autem luſor bonus aliter illum colluſori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficii ratio eſt, niſi vtrique perſonæ dantis & accipientis aptetur, nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vbi debet. Idem in eodem. Sunt quædam nocua impetrantibus, quæ non dare beneficium, ſed negare. Aeſtimemus itaque vtilitatem potius, quàm voluntatem petentium. Sepe enim noxia quæque concupiſcimus, nec deſpicere quàm pernicioſa ſint licet, quia iudicium interpellat affectus. Sed cum ſubſedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui conſilium fugat cecidit, deteſtamur pernicioſos malorum munerum actores. Idem in lib. 4. Turpiſſimum damni genus eſt, inconſulta donatio, grauiuſq; eſt beneficium male dediſſe, quàm non recepiſſe. Cato vbi ſupra. Cui des videto. Macrobius in li. Saturnalium. Beneficium dando accepit, qui digno dedit. Qui. in li. ſine titulo Crede mihi, res eſt ingenioſa dare. In flammam flammas, in mare fundis aquas. Marci. coquus. Semper pauper eris, ſi pauper es Emiliane. Dantur opes nullis nunc niſi diuitibus. Terentius in Phormione, quàm inique comparatum eſt, vt hi qui minus habent, ſemper aliquid ditioribus addant.

Quorum ſit dare, vel accipere beneficia.
Cap. XLIX.

SENUCA in libro de beneficijs. Quæritur ab Hecatone an beneficium dare ſeruus domino poſſit. Sunt enim quidam, qui ita diſtinguunt. Quædam beneficia eſſe, quædam officia, quædam miniſteria, beneficium eſſe quod alienus dat. Alienus autem eſt, qui potuit ſine reprehenſione ceſſare. Officium eſſe filii, vxoris, & cæterarum perſonarum, quas neceſſitudo ſuſcitat, & opem ferre iubet. Miniſterium eſſe ſerui, quem conditio ſua eo loco poſuit, vt nihil eorum, quæ præſtat imputet ſuperiori. Idem in li. 5. Dictis Stoici, quod nemo malo homini prodeſſe poteſt: Beneficium eſt, quod prodeſt, ergo beneficium non accipit malus; ergo non debet reddere, ergo ingratus non eſt. Item bonus vir omnia recte facit. ergo ingratus eſſe non poteſt, & ita nec bonus quiſquàm ingratus eſt, nec malus. Ad hoc dicimus, quòd apud nos bonum honeſtum eſt, id peruenire ad malum non poteſt. Deſinit enim eſſe malus, ſi ad illum virtus intrauerit, quàmdiu autem malus eſt, nemo illi dare beneficium poteſt: quia quicquid ad illum peruenit, prauo vſu corrumpitur. Quemadmodum enim ſtomachus morbo vitiatus, & colligens bilem, quoſcunque accepit cibos, mutat in deterius, & omne alimentum in cauſam doloris trahit. Ita animus cæcus, quicquid illi commiſeris, id onus ſuum, & perniciẽ, & occaſionem miſeriæ facit. Idem in eodem. Nihil poteſt ad malos quod proſit, immo quod non noceat. Quæcunque enim illis contingunt, in ſuam naturam vertunt, ideo nec beneficium dare poſſunt, quoniam nemo poteſt, quod non habet, dare. Sed quàmuis hæc ita ſint, tamen accipere quædam malus poteſt, quæ beneficiis ſimilia ſunt, quibus nõ reddens ingratus erit; ſunt enim animi bona, ſunt corporis, ſunt fortunæ, prima a ſtulto, & malo ſubmouentur. Peripatetici vero (qui felicitatis humanæ longè, lateque terminos ponunt) aiunt minima beneficia peruentura ad malos, quæ qui non reddit, ingratus eſt. Nobis autem non placet eſſe beneficia, quæ non ſunt facturа animum meliorem, commoda tamẽ animæ illa, & expetenda non negamus. Cle. autem vehementius agit, licet inquit beneficium non ſit quod accepit, tamen ingratus eſt, quia non fuit redditurus, etiam ſi accepiſſet. Sic latro eſt etiã, antequàm manus inquinet, quia ad accipiendum iam voluntate armatus eſt, exercetur enim, & aperitur opere nequitia, non incipit.

Quòd beneficium debet eſſe gratuitum. *Cap.* *L.*

TVLLIVS de offi. lib. 2. In beneficiis collocandis mores hominum non fortunam ſequi honeſta ratio eſt, ſed quis tandem, qui inopis & optimi viri cauſę, non anteponat gratiam viri fortunati & potentis; a quo enim videtur remuneratio fore expeditior, atque celerior, in eo noſtra voluntas eſt propenſior, corruptique ſunt mores, & deprauati admiratione diuitiarum. Idem in oratione ſua, priuſquàm iret in exilium. Officium itaque liberale eſt, ferre beneficium, vt poſſis metere fidei fructum. Seneca de beneficiis lib 2. Hæc beneficii inter duos lex eſt, alter ſtatim obliuiſci debet, alter memor eſſe accepti. Taceat qui beneficium dedit, narret qui accepit. Detrahenda eſt manus iactantia, res loquentur nobis tacentibus. Interdum etiam ille, qui iuuatur falliendus eſt vt habeat, nec a quo acceperit ſciat. Arceſilam aiunt amico pauperi, & paupertatem ſuam diſſimulanti, egro autem, & ne hæc quid confitendi deeſſe, ſibi in ſumptum ad neceſſarios vſus, cum clã ſuccurrendum indicaſſet, puluino eius ignorantis ſacculũ ſubieciſſe, vt homo inutiliter verecundus, quod deſiderabat inueniret, potius quam acciperet. Varro vbi ſupra. Turpiſſimum eſt in datis ſperare. Ex prouerbiis ſapientum. Pulcherrimum autem eſt omnia præſtare, nihil exigentem.

De non protrahendo, vel negando beneficia. *Cap.* *LI.*

SENECA de beneficiis lib. 1. Multos experimur ingratos, plures facimus, quia alias graues exprobratores exactoreſque ſumus, alias leues, & quòd paulo poſt munere pœniteat, aliis querulis, & minima momenta calumniantes, omnem gratiam corrumpimus, nec tantum poſtquam beneficium dedimus, ſed etiam cum damus. Quis enim noſtrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut ſemel? Quis non cũ aliquid a te peti ſuſpicatus eſt, frontem abduxit, vultum auertit, occupationes ſimulauit, longis ſermonibus, & de induſtria exitum non inuenientibus, occaſiones petendi abſtulit, & variis artibus petentes illuſit? In angulo vero poſitus, vel comprehenſus, aut diſtulit, aut timide negauit, aut promiſit, ſed difficulter, ſed ſuperductis ſuperciliis, ſed malignis, & vix exeuntibus verbis. Ingratus eſſe quiſquàm ad eum poteſt, qui beneficium aut ſuperbe abiecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt moleſtia careret, dedit. Qui vtique tarde fecit, diu noluit. Idem in 2. libro. Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hæſit. Grauiſſimis viris nulla res carius conſtat, quàm quæ precibus empta eſt. Moleſtum enim verbum eſt & oneroſum, demiſſoque vultu dicendum. Rogo. Aequiore animo quidam ferunt ſpem ſuam præſcindi, quàm trahi. Quemadmodũ acerbiſſima crudelitas eſt, quę pęnam trahit: & miſericordiæ genus eſt, cito occidere, quia tormentum vltimum finem ſui ſecum affert, ita maioris gratiæ munus eſt, quominus diu pependit. Ab Antigono Cinicus petijt Talentum. Reſpondit Antigonus, plus eſſe, q̃ Cinicus petere deberet: repulſus petit denarium. Reſpondit minus eſſe, quàm quod regẽ deceret dare. Turpiſſima certe huiuſmodi cauillatio inuenit, quomodo neutrum daret, in denario regem, in talento Cinicum reſpexit, cum poſſet denarium tanquam Cinico dare, talentum tanquam Rex. Nihil autem tam exiguum eſt, quod non honeſte regis humanitas tribuat. Idem in Hipolito. Rogantis autem intrepida conſtet verba. Nam qui timide rogat, docet negare. Socrates. Negat ſibiipſe, qui quod difficile eſt petit. Baltherus in Alexãdreide lib. 6. Ex merito patitur, qui poſtulat vlterius quàm promeruit. Spes quam meritum non præuenit, a ſpe deluat, & verum dat ei præſumptio nomen. Varro vbi ſupra. Fit ſœpe referat gratiam rogata dari, vix datum eſt ne putes beneficium, ſed prædam. Semel dedit qui rogatus, bis qui non; extorquere autem eſt plus, quàm ſemel rogare. Ennodius. Argumentum eſt nil mercedis, rogare diu. Ex prouerbiis ſapientum. Ingenuitatem lædit, qui indignum rogat. Beneficium vero dat bis, qui celeriter dat. Cato vbi ſupra Quod præſtare potes, ne bis promiſeris vlli. Ne dubites cum magna petas, impendere parua.

De non repetendo, vel improperando beneficio.
Cap. *LII.*

SENECA de beneficiis lib. 1. Non autem facile dixerim, vtrum turpius ſit inficiari, an repetere beneficium. Idem in ſecundo libro. Taceat qui beneficium dedit, narret qui accepit. Idem in li. 3. Qui dat beneficia, Deum imitatur, qui repetit, fœnerator eſt. Terentius in Andria. Frequens quoque commemoratio, quaſi immemoris beneficii eſt exprobratio. Tullius in li. de amicitia. Odioſũ ſanè genus hominum officia exprobrantium, quæ meminiſſe debet is, in quem collata ſunt, non commemorare qui contulit. Idẽ in Philippica 2. Quod eſt aliud beneficium latronum, niſi vt cõmemorare poſſint his ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint. Ex prouerbiis ſapientum. Beneficium qui ſe dediſſe dicit, petit. Seneca vbi ſupra lib. 7. Nos Stoici quædam præcipimus vltra modum, vt ad verum, & ſuum redeant. Cum dicimus ille dati beneficii meminiſſe non debet, hoc volumus intelligi, non debet nec iactare, nec grauis eſſe. Quotiens parum tibi fiduciæ eſt, in his quibus imperans amplius exigendum eſt, quàm ſat eſt, vt præſtetur quanta ſat eſt. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniatur, itaque ille qui dixit, vt candore niues anteirent, curſibus auras, quod non poterat fieri dixit, vt crederetur quantum plurimum poſſet. Nunquam tantum ſperat hyperbole, quantũ audet; ſed incredibilia ſuadet, vt ad credibilia, ſed magna perueniat. Martialis coquus. Quæ mihi præſtiteris, memini, ſemperque tenebo. Cur igitur taceo, Puſtume tu loqueris. Incipio quotiens alicui tua dona referre. Protinus exclamas, dixerat ille mihi. Non bella quoddam faciunt, duo ſufficit vnus. Huic operi ſi vis, vt loquar, ipſe tace. Crede mihi, quamuis ingentia Poſtume dona Actoris peremit garrulitate ſui.

De

De Gratia beneficijs rependenda. Cap. LIII.

ACTOR. Gratia eſt, qua beneficijs noſtris ratione beneficiorum grati tenemur. Item gratia eſt virtus, qua beniuolentiæ mutuæ alterius ad alterum affectuoſus cultus oſtenditur. Seneca de beneficijs lib. 1. Docendi ſunt qui libenter accipiunt, libenter reddere, & eos quibus obligati ſunt, re animoque non tantum æquare, ſed etiam vincere. Idem in li. 4. Quidam cum aliquod ſibi miſſum eſt munuſculum, ſubinde intempeſtiue aliud remittunt, & nihil ſe debere teſtantur. Reijciendi ſignum eſt protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expugnare. Qui nimis cito ſoluere cupit, inuitus debet; & qui inuitus debet, ingratus eſt. Item ad Lucillum. Docet philoſophia precipue, bene debere beneficia, bene ſoluere. Interdum autem ſolutio eſt ipſa confeſſio. Idem in li. 81. Cui etiam ſi merita non præceſſiſſent, oportebat ignoſci, poſt beneficia lędenti plus quàm venia debetur; pluris enim æſtimo beneficium, quàm iniuriam. At non omnes grati ſciunt debere beneficium viro ſapienti. Notum eſt quanti res quæque taxanda ſit, & omnia ſecum examinabit, quantum acceperit, a quo, quando, vbi, & quemadmodum. Vnde Methodorus ait, Solum ſapientem referre gratiam ſcire, beneficia creſcunt mora, & tanto plus ſoluendū eſt, quanto tardius. Ingratus eſt, qui beneficium reddit ſine vſura, ſępe quod datur exiguum eſt, quod ſequitur ex eo magnum. Tullius de prouincijs conſularibus. Is autem non ſolummodo gratus eſſe debet, qui beneficium acceperit, ſed etiam cui poteſtas accipiendi fuit. Varro vbi ſupra. Turpiſſimum eſt in datis ſperare, pulcherrimum autem cum fœnore data reddi. Seneca vbi ſupra li. 1. Pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum. Actor. Refert quoque Seneca, Socratem ipſum aliquando ab Archelao rege inuitatum, vt ad ſe veniret, quatenus eum honorare poſſet, Socratemque reſpondiſſe, ſe ab eo nolle beneficia accipere, cui paria non poſſet reddere. Ex prouerbijs ſapientum. Fraus eſt accipere, quod non poſſis reddere. Beneficium accipere eſt libertatem vendere, beneficia plurima accipit, qui ſcit reddere. Inde nihil petas, quod negaturus ſit. Cato vbi ſupra. Beneficij accepti memor eſto. Exiguum munus cum dat tibi pauper amicus. Accipito placide, & plene laudare memento.

De ingratitudine vitanda. Cap. LIIII.

VALERIVS lib. 5. Dandi, & accipiendi beneficij commercium, ſine quo vita hominum vix conſtat, tollit & perdit, quiſquis bene merito parem referre gratiam negligit. Ex prouerbijs ſapientum. Ingratus vnus miſeris omnibus nocet, malignos fieri maxime docent ingrati, reuera beneficiorum memoria fragilis eſt, iniuriæ vero tenax. Seneca de beneficijs lib. 1. Inter plura maxima vitia, nihil eſt frequentius, quam ingratitudo animi. Ita a natura comparatum eſt, vt alterius iniuriæ quàm merita deſcendāt, & illa cito defluant, has tenax memoria cuſtodiat. Idem in li. 2. Quidam fortunæ gratias agunt, & in angulo, & ad aurem: non eſt iſta verecundia, ſed inficiendi genus. Ingratus eſt, qui remotis arbitris, gratias agit. Nunquàm improbæ ſpei quod datur ſatis eſt, nullumque tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas poſſit; nullum tam anguſtum, quod non bonus interpres oſtendat. Idem in 4. lib. Quidam cum aliquid &c. require præcedenti capitulo. Idem in lib. 6. Summæ malignitatis eſt non vocare beneficium, niſi quod dantem aliquo afficit incommodo. Idem ad Lucillum. Quiſquis de accipiendo cogitat, oblitus eſt accepti, nec vllum habet maius malum cupiditas, quàm quòd ingrata eſt. Idem in 81. Nihil carius æſtimamus, quàm beneficium quàmdiu petimus, nihil vilius cum accepimus. Quæris quid nobis faciat obliuionem acceptorum, cupiditas accipiendorum. Quintilianus cauſa 14. Non eſt iuſtior dolor, quàm beneficij ſui perdidiſſe rationem. Non expectes, vt ſtatim gratias agat, qui ſanatur inuitus. Seneca in lib. de beneficijs 6. Plato cum flumen naue tranſiſſet, nec ab illo portitor quicquàm exegiſſet, hoc honori ſuo datum credens dixit, poſitum illi eſſe apud Platonem officium, deinde paulò poſt, cum alium atque alium eadem ſedulitate tranſueheret, negauit illi iam apud Platonem poſitum officium. Actor. Hic Seneca addit. Nam vt tibi debeam aliquid pro eo quod præſtas, debes non tantum mihi dare, ſed & tanquàm mihi, non poteſt ob id quemquàm appellare quod ſpargis in populum. At vero hic poteſt Senecę reſponderi. Quidem Plato erat ignotus portitori, & alij noti & familiares, aut aliquo iam eum beneficio obligauerant, ſed & eadem ratione Deo nil debemus, pro communibus beneficijs. Ennodius. Superni beneficij vix dignoſcitur qualitas dum tenetur, poſtquàm migrauerint cupita dulceſcunt.

Quòd non propter quorundam ingratitudinem a beneficijs ceſſandum eſt. Cap. LV.

SENECA de beneficijs lib. 1. Multos quidem ingratos experimur, ſed plures facimus &c. vt ſupra. Is autem perdit beneficia, qui, ſe perdidiſſe cito credidit, at qui inſtat, & onerat priora ſequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Idē in 7. lib. Non eſt magni animi beneficium date & perdere, ſed eſt magni animi perdere & dare. Idem ad Lucillum epiſtola 81. Quæreris te incidiſſe in hominem ingratum, ſed ſi hoc periculum vitare volueris, beneficia non dabis, ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non reſpondeant potius quàm non dentur, cito inertis ocio vita torpebit, ſi relinquendum eſt quicquid offendit. Et poſt malam ſegetem ſerendum eſt, cuius euentus incertus eſt, id vt aliquando procedat, ſepe tentandum eſt. Torquet ingratus ſe, & macerat, odit quæ accepit, quia redditurus eſt, & extenuat; iniurias vero dilatat, & auget. Quid eo miſerius cui beneficia excidunt, hęrent iniuriæ, at contra ſapiens exornat omne beneficium, & ſibi ipſa commendat, & ſe aſſidua eius commemoratione delectat, illa contemnit, quibus lęſus eſt, nec vertit omnia in peius, nec quærit cui caſum imputet, ad fortunam potius refert, & quicquid accipit, benigne interpretando leuat. Non offenſæ potius, quàm officij meminit: quantum poteſt in priore, ac meliore memoria ſe detinet, nec mutat animū aduerſus bene meritos. Semper enim quicquid dubium eſt, humanitas inclinat ad melius, nemo autem gratus eſſe poteſt, niſi contempſerit iſta, propter quæ vulgus inſanit.

De Moralitate ſecundum philoſophos. Cap. LVI.

ACTOR. Moralitas eſt ſeruata virtute propria, iuſtæ pixque vitę hominum ſe contemperare. Varro in ſententijs. Alit concordiam mores, ad cohabitantium animos formare. Ex prouerbijs ſapientum. Intus omnia diſſimilia ſint, frons populo noſtro conueniat. Seneca in lib. de quatuor virtutibus. Nec paupertas tibi immunda ſit, nec parſimonia ſordida, nec ſimplicitas neglecta, nec leuitas languida. Quod ſi res tibi exiguæ ſint, non ſint tamen anguſtæ, nec tua defleas, nec aliena mireris. Non ſis arrogans, non andax ſubmittas te, non prolicias grauitate ſeruata, admone libenter, reprehende patienter, alienorum vitiorum nec curioſus ſis explorator, nec acerbus reprehenſor, nec cum exprobratione corrector, ita vt admonitionem hilaritate præuenias. Dicenti eſto tacitus auditor, requirenti facile reſponde, contendenti facile cede, omnes tibi pares feceris, ſi nec inferiores ſuperbiendo contemnas, nec ſuperiores recte viuendo timeas. Cunctis eſto benignus, nemini blandus, paucis familiaris, omnibus æquus, ſeuerior eſto iudicio, quàm ſermone, vita, quàm vultu, nec ſuæ bonæ famæ ſeminator ſis, nec inuidus alienæ, quæ noſtri ſine arrogantia poſtulanti impartiaris; quæ etiam neſcis, ſine occultatione tibi impartiri poſtula. Idem ad Lucillum epiſtola 5. Id agamus, vt meliorem vitā ſequamur quàm vulgus, non vt contrariam, alioquin quos emēdari volumus, fugamus a nobis, & auertimus. Illud quoque facimus, vt nihil velint imitari noſtri, dum timent ne imitanda ſint omnia. Contra naturam eſt torquere corpus ſuum, & faciles odiſſe mondicias, & ſqualorem appetere, cibis non tantum vilibus vti, ſed horridis. Quemadmodum deſiderare delicatas res, luxuriæ eſt, ita viitatas, & non magno parabiles fugere dementiæ. Frugalitatem exigit philoſophia, non pęnam. Temperetur vita inter bonos mores & publicos. Auguſtinus. Turpis eſt omnis pars, vniuerſo ſuo non congruens.

De eodem ſecundum poetas. Cap. LVII.

PERSIVS. Mille hominum ſpecies, & rerum diſcolor vſus. Velle ſuum cuique eſt, nec voto viuitur vno. Sedulius vbi ſupra. Hic loquitur nimis, ille tacet, & hic ambulat. Hic ſtat, alter amat fletus, alter criſpare cachinnum. Diuerſiſque modis par eſt vetitum cunctis. Ouid. in lib. de arte 1. Ergo mille modis. Non eadem tellus parit omnia, vitibus illa. Conuenit, hęc oleis, hic bene farra virent. Pectoribus mores tot ſunt, tot in orbe figuræ. Qui ſapit innumeris moribus aptus erit. Horatius in poetica. Vt ridentibus arrident, ita flétibus adſunt humani vultus. Tullius de offi. lib. 1. Turpe eſt valdeque vitioſum, in re ſeuera delicatum inferre ſermonem. Martialis coquus. Abſit a iocorum noſtrorum &c. require ſupra capitulo, de humanitate.

De fidelitate ſecundum philoſophos. Cap. LVIII.

ACTOR. Fides, iuxta Anſelmum, eſt abſentium voluntaria certitudo ſupra opinionem, & infra ſcientiam conſtituta. Alter autem fides, eſt idem quod fidelitas. Ex prouerbijs ſapientum: Etiam hoſti eſt æquus qui habet in conſilio fidem; qui fidem perdit, nihil poteſt vltra perdere. Quintilianus cauſa 8. Non autē habet cauſam loquendi, cui credi non poteſt, ablata eſt ab eo omnium verborū fides, omnis ſermonis auctoritas. Tull. de offi. lib. 1.

fun-

Fundamentum primum iuſtitiæ eſt fides, ideſt dictorum, conuentorumque conſtans veritas. In illis tamen promiſſis ſtandum non eſſe quis non videt, quæ quis metu coactus, vel dolo deceptus promiſerit. Seneca ad Lucillum epiſtola 82. Fides eſt ſanctiſſimum humani pectoris bonum, nulla neceſſitate ad fallendũ cogitur, nullo præmio corrumpitur. Idem in Agamennone. Non intrat vnquam regium limen, fides pretio parata, vincitur pretio fides. Item Valerius. Fabius captiuos ab Hannibale interpoſita nummorum pactione receperat, qui cum a ſenatu non præſtarentur, miſſo in vrbem filio, fundum quem vnicum poſſidebat, vendidit, pretiumque protinus Hannibali numerauit. Sic enim patrimonij ſ quam patriam fidei inopem eſſe maluit. Actor. Idem Valerius lib. 7. refert quòd Hannibalis obſidione Caſilinates clauſi, cum arua ſua paſcuoſiſſima mentibus ſuis ſubiecta conſpicerent. Et addit. Quid ſi caſus acerbitatem intuearis? miſereris: quid ſi conſtantiã reſpicias? ſideliſ. Lora neceſſariis vinculorum viribus ſubducta, & pelles ſcutis detractas feruente reſolutas aqua, mandere maluerunt, quam a Romanis diſcedere. Idem Valerius lib 8. Bonæ fidei vẽditurẽ, nec commodorum ſpem augere, nec incommodorum cognitioné obſcurare oportet. Idem in li. 9. Occultum iam, & inſidioſum malum perfidia latebris ſuis extrahatur, cuius efficaciſſimæ vires ſunt, mentiri & fallere, fructum autem in aliquo admiſſo ſcelere conſiſtit. Tum quidem certus, cum crudelitatem nephariis vinculis circumdederit, tantum incommodi afferens humano generi, quantum ſalutis bona fides præſtat; habeat igitur non minus reprehenſiones, quàm illa conſequitur, laudis. Maſiniſſa rex parum fidei in pectoribus hominum reponens, ſalutem ſuam cuſtodia canum vallauit. Saluſtius in Iugurtino. Paucis charior fides, quàm pecunia. Tull. in Rhetorica 2. Summa dementia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia totiens deceptus ſis.

De eodem ſecundum poetas. Cap. LIX.

VIrgilius in 4. lib. Aeneidos. Nuſquam tuta fides. Entodius. Nulla fides letis, integra nec dubiis. Lucanus Nulla fides regni, comnis omniſque poteſtas, Impatiens conſortis erit, nec gentibus vllis credite. Idem in lib. 10. Nulla fides &c. Oui. in li. de pō ex. Et cum fortuna, ſtatque caditque fides. Idem in lib. de arte 2. Reddite depoſitum, pietas ſua fœdera ſeruet. Lucanus 8. Ardua quippe fides robuſtos exigit annos. Prudentius vbi ſupra. Prima petit campum dubia ſub ſorte duelli, Pugnatura fides agreſti turbida vultu, Prouocat inſani frangenda pericula belli. Arator in hiſtoria actuum lib. 2. Hęc eſt vera fides, quam lex comitatur amoris, Meduſque tenebris apparet radiata fides. Fit laurea iuſtis ex pretio quod terror agit, Manſuraque virtus. Creſcit in aduerſis, quæ ſæpius vſa periclis. Ad meritum diſcrimen habet.

De Veritate. Cap. LX.

ACTOR. Veritas eſt adequatio totius vitæ hominis, qua ſcilicet intentio & ſermo & actus hominis inuicem in bono cõcordant, nec vllo inter ſe diſſentiũt: vnde veriſſime dicitur, quòd veritas non habet angulos. Item alio modo. Veritas eſt adequatio rerum, & intellectuum. Item veritas eſt virtus, qua quis omni timore, vel fraude ſepoſita, cum quadam ſpiritus liberalitate, qđ recte ſentit, & fatur. Hieronymus contra Ruffinum. Pythagoræ præceptum fuit, poſt Deum veritatem, quæ ſola homines Deo proximos facit. Demoſthenes orator. Liberi ſeruique perſonam veritas ſeparat, ſerui liberique mendacium miſcet. Tull. inuectiua contra Catilinam. O magna vis veritatis, quæ contra omnium ingenia callididatem, ſolertiam, contraque fictas omnium inſidias, facile per ſeipſam ſe defendit. Terentius in Andria. Hoc tempore obſequium amicos, veritas odium parit. Seneca de clementia li. 2. Malo veris offendere, quàm adulando placere. Idem ad Lucillum. Veritas in omnem ſui partem eadem eſt: quæ decipiunt nihil habent ſolidi, mendacium tenue eſt, perlucet ſi diligenter inſpexeris. Idem in declamationibus lib. 5. Nihil eſt puero teſte certius: nam & ad eos annos peruenit, vt intelligat, & non ad eos quibus fingat. Idem in lib. de clementia. 1. Nemo poteſt perſonam diu ferre fictam, cito in naturam ſuam recidunt, quibus veritas non ſubeſt. Quæ autem ex ſolido naſcuntur tempore, in melius proficiunt.

De lege ſecundum philoſophos. Cap. LXI.

ACtor. Lex eſt per quam facienda iubentur, & non facienda prohibentur, ac diſtrictius in peccantem exercetur. Tull. in lib. de legibus 1. Lex eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ iubet ea quæ facienda ſunt, prohibetque contra. Lex, eſt recta ratio imperandi, ac prohibendi, qua qui ignorat iniuſtus eſt, ſiue ſcripta ſit vſpiam, ſiue nuſquàm. Iuſtitia eſt obtemperatio legibus ſcriptis, inſtitutiſque populorum. Idem in li. 2. Hanc video ſapientiſſimorum eſſe ſententiam, legem nec hominum ingeniis excogitatam, nec ſcitum aliquod eſſe populorum, ſed æternum quiddam, quod vniuerſum mundum regeret, imperandi prohibendique ſapientia. Ita principem legem illam, & vltimam eſſe dicebant, omnis rationem aut cogentis, aut vetantis Dei, ea qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, rectè laudata eſt. Idem in philippica 11. Lex nihil aliud eſt quam recta, & a numine Deorum tracta ratio, imperans honeſta, & prohibens contraria. Tertullianus in apologetico ſuo: Nulla lex ſibi conſcientiam iuſtitię ſuæ debet, ſed eis a quibus obſequium præſtat. Cęterum ſuſpecta eſt lex, quæ probari ſe non vult, improba autem ſi non probata dominetur. Valerius lib. 7. Subtiliter Anacharſis &c. Require ſupra capitulo de obediẽtia. Idem in lib. 8. Licinius Stolo cum lege ſanxiſſet, ne quis amplius quàm quingenta agri iugera poſſideret, ipſe mille comparauit, diſſimulandique criminis gratia, filio dimidiam partem emãcipauit. Ob hoc a Popilio accuſatus, primus lege ſua cecidit. Docuitque nihil aliud debere præcipi, niſi quod prius temperauerit quiſque ſibi.

De eodem ſecundum poetas. Cap. LXII.

VIrgilius in Buccolicis. Pallas quas cõdidit artes. Idem in georgicis lib. 4. Eſt legum ſcrutanda fides. Tullius de legibus 3. lib. Et qui imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt, & qui modeſte paret, videtur qui aliquando imperare dignus eſſet. Cato vbi ſupra. Patere legem, quã tu ipſe tuleris. Iudicis auxilium ſub iniqua lege rogato. Ipſe etiam leges cupiunt, vt iure regantur. Ouidius in lib. de remediis 2. Sunt qui non poſſunt aliquo cogente iuberi. Idem in lib. de arte 1. Nec enim lex æquior vlla eſt, quam necis artifices arte perire ſua. Iuuenalis 2. Sic volo, ſic iubeo, ſit pro ratione voluntas. Idem in lib. 3. Veniet de plebe togata. Qui iuris nodos & legum enigmata ſoluat. Seneca in declamationibus lib. 4. Neceſſitas eſt lex temporis, neceſſitas nauigia iactu exonerat, ruinis incendia opprimit. Actor. Hinc dicitur ꝙ neceſſitas non habet legem, quia videlicet lex eſt ipſa ſibi.

De Aequitate iudicij ſecundum philoſophos. Cap. LXIII.

AEquitas eſt lance librata iuſtitiæ digna retributio meritorũ. Iudicium per quod ex audientis meritorum dignum redditur, vel ſupplicium vel meritum. Ex codice Theodoſiano lib. 1. Aequitas eſt rerum conuenientia, quæ cuncta coæquiperat, & in paribus cauſis paria iura deſiderat. Tullius de offi. lib. 2. Iudicis eſt ſemper in cauſis verum ſequi. Idem in lib. 3. At neque contra rempublicam, neque contra iuſiurandum ac fidem, amici cauſa vir bonus faciet, etiam ſi iudex fuerit de ipſo amico, ponit enim perſonam amici, cum induit iudicis, ſed tantum dabit amicitię, vt amici cauſam mallet eſſe veram; & vt morandæ litis tempus quo ad lites permiſerint, accommodet. Cum autem iuramento ſententia dicenda ſit, meminerit ſe Deum teſtem adhibere. Item in oratione ſua, pridie q̃ iret in exilium: Nemo tam facinoroſa inuentus eſt vita, vt non tam iudicum prius ſententiis conuinceretur, q̃ ſupplicijs adiceretur. Idem in libro de legibus. Id ipſum quoque iniuſtiſſimum, eſt, iuſtitiæ mercedem non quærere. Caſſiodorus in epiſtola 3. Facilis recti perſuaſor eſt innocens iudex, ſub cuius prędicabili conuerſatione pudet mores probabiles non habere. Sydonius in libro epiſtolari 2. Hoc ipſum ꝙ copiam tui iurgantibus difficile concedas, iudicium eſt bene iudicaturi. Quis enim ſe non ambiat arbitrum legi, aut pretio aliquid indulturus aut gratiæ. Sententiam tuam non victus accuſat vt ſtolidus, nec victor irridet vt argutus, veritatiſque reſpectu impendunt tibi addicti reuerentiam, gratiam liberati. Quintilianus de or. inſti. lib. 4. Naturale eſt, vt iudices his quos libentius audiunt, facilius etiam credant.

De eodem ſecundum poetas. Cap. LXIIII.

OVidius ſine titulo lib. 3. Non bene conducti vendunt periuria teſtes, Nec bene ſelecti iudicis arca patet. Idem in 2. Culpa nec ea facilis, quàmuis manifeſta probatur. Idem in lib. de faſtis. Sic agitur cenſura & ſic exempla parantur. Cum iudex alios quod monet, ipſe facit. Claudianus vbi ſupra. Ne cunctos paucorum crimine damnes. Qui fruitur pęna ferus eſt, legumque videtur. Vindictam præſtare ſibi cum viſcera felle canduerint. Diis proximis ille eſt, quem ratio non ira mouet. Qui facta rependens conſilio punire poteſt. Galtherus in alexandreide li 1. Siſtis inciderit, te iudice dirige libram. Iudicii, non flectat amor nec munera palpent. Nec moueat ſtabilem perſonæ acceptio mentem. Muneris arguitur accepti cenſor iniquus. Munus enim a norma recta diſtorque

quæ

quet acumen Iudicis, & terra inuoluit caligine mentem. Cum ſemel obtinuit vitiorum mater in aula. Peſtis auaritiæ, quę ſola incarcerat omnes, Virtutum ſpecies, ſpreto moderamine iuris, Curritur in facinus, nec leges curia curat. Iniuſte quandoque ligatur, iuſtus, & iniuſtos abſoluit curia mendax. Item in li. 7. Cenſor iniquus auertit ſurdas a cauſa pauperis aures. Et fouet iniuſtam corruptus munere cauſam. Petronius. Quid faciunt leges, vbi ſola pecunia regnat, aut vbi paupertas vincere nulla poteſt, iam nunc iudicium nihil, vbi eſt publica merces, tutius eſt paruo ęre rem perditam recuperare; quàm in ambiguam litem deſcendere. Ad prædam ſtrepitumque lucri ſuffragia vertit. Venalis populus venalis curia primum. Ipſaque maieſtas auro corrupta latebit.

De interceſſionibus, & aduocationibus.
Cap. LXV.

TVLLIVS in oratione, pridie quàm iret in exilium. Quis vnquam tam crudelis in aliquē fuit, vt prohiberet eum aut ſibi mercere, aut cæteris ſupplicare. Symachus in lib epiſtolarum. Pro optimis viris quiſquis interuenit, non magis illorum videtur iuuare commodum, quàm ſuum commendare iudicium, Quintilianus cauſa 12. Qui vero confeſſum defendit. non abſolutionem ſceleris petit, ſed licentiam. Ex prouerbiis ſapientum. Fatetur facinus qui iudicium fugit. Ouid in lib. de ponto. Non eſt confeſſi cauſa tuenda tei. Tibullius. Vincuntur pectora dura prece. Terentius in Eunucho. Euge ipſi patrono opus eſt quem defenſorem paro. Plautus in aulularia. Da mihi aduocati gratiam, lar vende vocē, vende linguam, iras atque odium loca in ſomma pauper eſto, & reporta penatibus pecuniarium aliquid, ſed plus criminum. Helinandus lib. 15. Demoſthenes cum Ariſtodimum autorem fabularum interrogaſſet, quantum mercedis vt ageret accepiſſet, & reſpōdiſſet talentum, at ego ait, Demoſthenes plus accepi vt tacerem, ita cauſidicorum lingua damnifica eſt niſi eam (vt dici ſolet) funibus argenteis vincias. Apud aduocatos igitur, & ipſum ſilentium venale eſt. Idem Demoſthenes cum a ſenatu Athenienſium in patrocinium peteretur contra Philippum regem Macedonum, ſimulata infirmitate (vt aiunt) lecto decubuit, & reſpondit his, qui ad ſe conuenerant, ſe pati morbum ſinantem. Cui a quodam ex nunciis mordaciſſime reſponſum. Certe non ſinautem pateris, immo arginantem.

De Seueritate. Cap. LXVI.

ACTOR. Seueritas eſt, qua vtilitate communi ſeruata, diſtricte in ſupplicus reddendis. Tullius de offi. libro 1. Exiſtunt autem ſæpe iniuriæ quadam nimis callida, ſed maliciosa iuris interpretatione, ex quo iſtud Summum ius ſumma iniuria eſt, factum eſt iam certum prouerbium. Helynandus 15. lib Cambiſes adeo ſeuerus fuit, vt quendam iniuſtum iudicem excoriari fecerit, & ſuper ſellam cute eius adopertam filium iudicis in iudicio fecerit ſedere, vt timeret iniuſte iudicare, ne ſimile iudiciū pateretur. Valerius 6. Et Aleucus cum filius eius adulterio damnatus, vtroque oculo carere deberet, ac tota ciuitas in honorem patris aliquā diu ei repugnaret, ad vltimum victus, ne lex a ſe condita violaretur ſuo prius, deinde filii eruto oculo vtriſque vſum videndi reliquit. Oroſius li. de ormeſta mundi lib. 5. Falaris Siclus Agrigentinos, arrepta tyrannide, depopulabatur, qui crudelis mente, commentis crudelior, omnia nephariè in innocentes agens, Inuenit aliquā do quem iuſte puniret iniuſtus. Nam perillus quidam æris opifex, affectus affectans tyranni amicitiam, aptum munus ratus crudelitati illius æneum taurum fecit, cui fabricæ ianuam ex latere compoſuit, quæ ad intrudendos damnatos receptui foret, vt cum incluſus ibidem ſubiectis ignibus torreretur, ſonum vocis extortæ capacitas concaui æris augeret, pulſuque ferali competens imagini murmur emitteret, nepharioque ſpectaculo mugitus pecudis, non hominis gemitus videretur ſed Falaris factum amplexus, factorem execrans, & vltioni materiam prebuit & crudelitati. Nam ipſum opificem ſua inuentione puniuit. Ouidius de arte li. 1. Nec enim lex equior vlla eſt, quàm necis artifices arte perire ſua. Ex prouerbiis ſapientum. Iudex damnatur cum nocens abſoluitur. Item res eſt optima non ſceleratos erumpere, ſed ſcelera.

De miſericordia & compaſſione. Cap. LXVII.

ACTOR. Miſericordia eſt clemens & æqualis in omnes dignatio, & in afflictos animi compaſſibilis inclinatio. Compaſſio eſt virtus, vel affectio per quam ex proximi dolore, condolenti animo quædam affectio generatur. Tullius in Tuſcu. li. 3. Miſericordia eſt ęgritudo ex alterius rebus aduerſis. Econtra vero inuidentia eſt ægritudo ex alterius rebus ſecundis. Idem in 4. li. Miſericordia eſt ægritudo cordis, ex miſeria alterius iniuria laborantis. Idem in oratione ſua pro Ligario. Nulla de virtutibus plurimis adminiſtrabilior nec gratior miſericordia, homines enim ad Deū nulla re propius accedunt, quàm hominibus dando. Nihil habet fortuna maius, quàm vt poſſit, nec natura melius, quàm vt uelit ſeruare quàm plurimos. Quintilianus cauſa 5. Voluit nos ille mortalitatis artifex Deus in commune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum vices, quemque in alterum quod pro ſe timeret. In aliena fame ſui quiſque miſeretur. Seneca in Hercule furente. Quęcunque miſerum videris hominem ſcias. Caſſiodorus in epiſtola 38. Procliuior ſemper ad miſericordiam via bonis mentibus patet. Ex prouerbiis ſapientum. Bona præſidia comparat miſericordia. Ab alio expectes, quod alteri feceris, habet in aduerſis auxilia, qui in ſecundis commodat. Item homo qui in homine calamitoſo miſericors eſt meminit ſui, qui ſuccurrere perituro poteſt, & cum non ſuccurrit, occidit. Lactantius in lib. de vero cultu. Nullius opera indigere ſe putat, qui ſuam alteri denegat. Qui perituro ſuccurrere poteſt, & non ſuccurrit, occidit. Actor. Dicebat etiam Ariſtoteles, vt legitur, ſolum ſe incommodum paupertatis pati, quòd non poſſet egentibus ſubuenire. Ouidius in lib. de ponto. Regia crede mihi res eſt ſuccurrere lapſis. Galtherus in Alexandreide. Leuiter veniunt leuiterque recedant, blandiri dociles lachrymæ, ſolaſque propinqui. impendunt lachrymas, miſeris arentibus illis. Cum lachrymis areſcit amor pietaſque tuorum. Verus amor miſerum qui non faſtidit amicum. Deſperare ſolent alios in tempore duro. Eſſe miſerturos aliis, qui miſereri non vellent, ſi fata darent cōtraria fila.

De indulgentia. Cap. LXVIII.

ACTOR. Indulgentia eſt reatus alieni remiſſio, clemens ex ſui conſideratione deſcendens. Seneca in li. de moribus. Alteri ſemper ignoſcito, tibi ipſi nunquam. Idem in lib. de 4. virtutibus. Cito honeſtum & magnum eſſe vindictæ genus ignoſcere. Idem in li. de clementia 1. Tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quàm nulli, modum tenere debemus, ſed quia difficile temperamentum eſt, quicquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præponderet. Magni animi proprium eſt placidum eſſe, tranquillumque, & iniurias atque offenſiones deſpicere, muliebre autem litigare, & morem iræ ſuæ gerere. Idem in Agamennone. Det ille veniam facile, cui venia opus eſt. Ex prouerbiis ſapientū. Optimum eſt ſemper ignoſcere, tanquàm ſi ipſe quotidie pecces. Res magnæ clementiæ eſt indulgendo peccata, potiuſquàm vindicando corrigere. Quintil. lib. 5. Princeps qui vult omnia ſcire, neceſſe habet multa cognoſcere Horatius in li. ſermonum. Aequum eſt peccantis veniam poſcenti reddere. Ruſſus & aſſit regula peccatis, quæ pęnas irroget æquas. Oui. ſine ti. li. 3. Si ſapis indulge dominæ, vultuſque ſeueros. Erue, nec rigidi iura tuere viri. Idem in lib. de arte 2. Dextra precipue capiet indulgentia mentes. Aſperitas odium, ſæuaque bella mouet. Idem in lib. de triſtibus 1. Si nō peccaſſet, quid tu concedere poſſes. Materiam veniæ ſors tibi noſtra dedit. Si quotiens peccant homines, ſua fulmina mittat Iuppiter, exiguo tempore inermis erit. Idem in lib. 3. Quanto quis maior tanto placabilis iræ, Et faciles motus mens generoſa capit. Idem in li. de ponto. Parcendum eſt animo miſerabile vulnus habenti. Regia crede mihi res eſt ſuccurrere lapſis. Galtherus vbi ſupra lib. 8. Non veriſimile eſt alieno parcere cuiquàm, Qui ſibi nō parcit.

De Zelo, & correptione ſecundum philoſophos.
Cap. LXIX.

ACTOR. Zelus eſt feruor animi, quo mens humano timore abiecto, pro defenſione veritatis accenditur, eoque comeditur, & quælibet praua quæ viderit corrigere ſatagit, quod ſi nequit tolerat, & gemit. Item zelus dum pro amore iuſtitiæ defenſorē vltro ſe offert animus, calumniam veritatis pati non ſuſtinens, itaque correptio eſt ex zelo iuſtitię procedens, emendationis cauſa delinquentis reprehenſio, vel coertio. Seneca ad Lucillum epiſtola 25. Quod ad duos amicos noſtros pertinet, diuerſa via eundū eſt. Alterius enim, vitia emendanda ſunt, alterius frangenda vtar libertate tota. Non amo illum niſi offendero, an profecturus ſim neſcio. Malo mihi ſucceſſum, quàm fidem deeſſe. Idem in lib. de clementia 2. Malo verus offendere, quàm adulando placere. Idem in Troade. Qui non vetat peccare cum poſſit iubet. Terentius in Hehauter. Vt quid aliena cures, quæ ad te non pertinent. Homo inquit ſum, & ideo humani à me nihil alienum puto. Tullius in oratione pro Celio. Hoc te admoneo, vt quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate ſeiungas. Deinde ne ea in alterum dicas, quæ cum tibi falſo reſponſa ſint erubeſcas.

Idem

Idem in li. de amicitia. Et monendi ſæpe amici ſunt,& obiurgandi, ſic tamen;& vt monitio acerbitate,& obiurgatio contumelia careant,& tunc amicè accipienda ſunt,cum beniuolè fiunt,ſed neſcio quomodo. Verum eſt quod in Andria familiaris meus ait Terentius.Obſequium amicos, veritas odium parit. Moleſta eſt veritas,ſi quidē ex ea naſcitur odiū,quod eſt venenum amicis, ſed obſequium multo moleſtius, quod peccatis indulgens præcipitem amicum ſinit ferri. Maxima autem in eo culpa eſt, qui & veritatem aſpernatur,& in fraudem obſequio impellitur. Cuius autem aures veritati clauſæ ſunt, vt ab amico verum audire nequeat,huius ſalus deſperanda eſt; & monere igitur & moneri proprium eſt naturæ amicitiæ,& alterum libere facere non aſpere, alterum patienter recipere. Saluſtius in Iugurtino. Fruſtra niti, neque aliud fatigando, niſi odium quærere,extremæ dementię eſt. Ex prouerbus ſapientum. Obiurgationi ſemper aliquid admiſce blanditiæ, zelum tamen de Deo habe,non contra homines, ſe veriſſimile ad uerſum peccantes ingemimus, & ipſi eedem committimus. Plautus in aulularie. Nemo ſibimet arbitretur dici,quod nos dicimus populo,neque ſibimet cauſam conſtituat communi ex ioco.

De Eodem ſecundum poetas. Cap. LXX.

OVIDIVS de remediis lib. 1. Cum furor in curſu eſt, currenti cede furori. Difficiles aditus impetus omnis habet. Stultus eb obliquo, qui cum diſcedere poſſit, Pugnat in aduerſas ire natato aquas. Impatiens animus,nec adhuc tractabilis arte. Reſpuit,atque odio verba monentis habet. Aggrediar melius tunc cum ſua vulnera tangi Iam ſinet, & veris vocibus aptus erit Quis matrem (niſi mentis inops) in funere nati Flere vetat? non hęc illa monenda loco eſt.Cum dederit lachrymas animumque impleuerit egrum, Ille dolor verbis emoderandus erit. Temporibus medicina valet; data tempore proſunt, Et data non apto tempore vina nocent. Idem in lib. de Ponto. Horrent admotas vulnera cruda manus. Non eſt in medicis ſemper releuetur,vt æger. Vulneris id genus eſt, quod cum ſanabile non ſit. Nō contrectare tutius eſſe puto. Curando fieri quædam maiora videmus,Vulnera, quæ melius non tetigiſſe fuit. Idem in lib. triſtium 5. Eripit interdum, modo dat medicina dolorem. Cato vbi ſupra. Cumque mones aliquem,nec ſe vult ipſe moneri: Si tibi ſit charus, noli deſiſtere cœptis.Quod noſti factum non rectè noli tacere, Ne videare malos imitari velle tacendo. Vulnera dum ſanas,dolor eſt medicina doloris. Horatius in lib. epiſtolarum. Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet.Et neglecta ſolent incendia ſumere vires:

De Fortitudine. Cap. LXXI.

ACTOR. Sequitor de tertia virtute cardinali,ipſa eſt fortitudo, quæ ita deſcribitur. Fortitudo eſt animi immobilis inter aduerſa laborum,periculorumque ſuſceptio. Fortitudo eſt virtus, quæ nec aduerſitatis incurſu frangitur,nec blandimento proſperitatis eleuatur.Item fortitudo eſt,quæ & in rebus bellicis animi magnitudine eminet,& domi corporiſque viribus præſtat. Ariſtoteles in Ethicis. lib. 2. Fortitudo eſt medietas circa timores,& audacias. Tullius in Rhetorica 1.Fortitudo eſt conſiderata periculorū ſuſceptio, laborumque perpeſſio. Idem in ſecunda lib.3.Fortitudo eſt rerum magnarum,& humilium conceptio,laborumque cum vtilitatis ratione perpeſſio. Idem in li. 4. Fortitudo eſt conceptio laboris & periculi,cum vtilitatis ratione & commodorum compenſatione. Idem in Tuſculanis lib. 4. Fortitudo eſt affectio animi,legi ſummæ in perpetiendis rebus obtemperans,vel conſeruatio ſtabilis iudicii in his rebus,quę formidoloſe videntur ſubeundis & repellendis,vel ſcientia rerum formidoloſarum contrariorumque,aut omnino negligendarum,conſeruens earum ſtabile iudicium. Vel breuius,vt ait Cryſippus, Fortitudo eſt ſcientia rerum proferendarum,vel affectio animi in patiendo ac perferendo,ſummæ legi ſine timore parens.Idem in li. inuectiuarum.Nequaquàm viro forti turpis mori accidere poteſt. Idem in philippica 11.Maioris conſilij eſt præuidere, ne quid triſte accidat: ſed animi non minoris,fortiter ferre ſi euenerit Idem in li. de offi.1. Sicut ſcientia,quę remota eſt e iuſtitia, calliditas potius quàm ſapientia eſt appellanda, ſic & animus paratus ad periculum, ſi ſue cupiditate non communi vtilitate impellitur,audaciæ potius nomen habet, quàm fortitudinis. Non eſt præterea conſentaneum rationi, qui metu non frangitur,eum frangi cupiditate, nec qui ſe inuictum a labore præſtiterit,vinci a voluptate. Seneca ad Lucillum 17. Nō ſum tam demens,vt ægrotare cupiam; ſed ſi ægrotandum fuerit, vt nihil effęminate faciam,non enim pati tormenta optabile eſt, ſed pati fortiter. Idem in libro de naturalibus quęſtionibus 3. Humano animo e bonis artibus robur venit, & a naturæ conſideratione. Quid eſt enim cur ego hominem aut feram, aut ſagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula expectant fulminibus, & magnæ naturæ partibus. Quintus Curtius de geſtis Alexandri lib. 4. Fortium virorum eſt magis mortem contemnere, quàm vitam odiſſe. Caſſiodorus in epiſtola 13. Latet ſub otio laudabilis fortitudo; & dum ſe probandi non habet ſpacium, occulta eſt lux tota meritorum. Valerius lib.4. Fortiter ſe in aduerſis gerere quid aliud eſt,quam fortunam ſæuientem in adiutorium ſui pudore victam conuertere? Lactantius in li. de vero cultu. Timidi & imbecillis eſt animi aut dolorem metuere,aut egeſtatem aut mortem, quæ omnia quiſquis non exhorruit,fortiſſimus iudicatur.Qui autem Deum metuit, illa omnia non metuit. Ouidius ſine titulo li. 2. Felix qui quod emet, defendere fortiter audet. Galtherus vbi ſupra,libro quinto. Nulla rei nouitas peruertere fortia debet pectora.

De magnificentia & confidentia ſecundum philoſophos. Cap. XXXII.

ACTOR. Fortitudinis ſpecies ſunt magnificentia ſiue confidentia,patientia,tolerantia,conſtantia ſiue perſeuerantia,ſtabilitas,ſecuritas. Magnificentia ſiue magnanimitas eſt ſpontanea difficilium aggreſſio.Item magnificentia eſt glorioſe quadam animi claritudo,pulchre res arduas adminiſtrās.Fiducia eſt certa ſpes animi,rem inchoatam ad finem perducendi. Item confidentia eſt ex conſcientia virtutum immotam mentem inter aduerſa ſibi conſtare. Tull. de offi. li.1. Fortes quoque & magnanimi ſunt habendi,non qui faciunt, ſed qui pulſant iniuriam: vix inuenitur, qui in laboribus ſuſceptis,periculiſque aditis nō quaſi mercedem rerum geſtarum deſideret gloriam. Ariſt. in Ethicis lib. 3. Furorem autē ad virtutem homines ferant. Mobile enim furor ad pericula ſuſtinenda. Vnde Homerus. Virtutem immitte furori, & furorem virtute erige. Idem in Topicis lib. 3. Quod difficilius magis eligendum eſt, quàm quod minus: magis enim amamus cum habemus, quod non eſt facile ſumere. Seneca ad Lucillum 13 Non poteſt magnos ſpiritus athleta ad certamen afferre, qui nulla nunquam ſugillatus eſt. Ille qui ſanguinem ſuum vidit, cuius dentes crepuerunt ſub pugno, nec proiectus animam proiecit, ſed quotiens cecidit,contumacior reſurrexit,cū magna ſpe deſcendit ad pugnā; multum enim adiicit virtus laceſſita.Idem in 87.Nūquàm maior eſt animus, quàm vbi aliena ſepoſuit, & fecit ſibi pacem nihil timendo,fecit diuitias nihil concupiſcendo, Iuſtinus in abbreuiatione Pompeij Trogi lib.2. In Marathonio prælio Themiſtoclis adoleſcentis gloria emicuit,& Cynegirus miles Athenienſis,qui poſt prælii innumeras cędes,cum fugientes hoſtes ad naues egiſſet, onuſtam nauem dextere manu tenuit,nec prius dimiſit quàm amitteret,qua amiſſa,ſiniſtra quoque nauem tenuit,quam & ipſam cū amiſiſſet, ad poſtremum morſu nauem detinuit, ſicque nec cædibus fatigatus,nec duabus manibus amiſſis victus, truncus ad vltimum (velut rabida fera) dentibus dimicauit. Ducenta millia Perſarum in eo prælio ſine naufragio ceciderunt.

De eodem ſecundum poetas. Cap. LXXIII.

OVIDIVS in lib. de Ponto. Omnia deficiunt, animus tamen omnia vincit Ille etiam vires corpus habere facit. Idem in lib. Metha. 10. Audentes Deus ipſe iuuat. Martialis coquus. Sed tu ſub principe duro, temporibusque malis auſus es eſſe bonus. Proſper vbi ſupra. Qui valet aduerſis oneratam ducere vitam. Et tolerare magis vult mala quàm fugere, hic magni eſt animi. Horatius in lib. carminum. Rebus in anguſtis animoſus atque fortis: Appare ſapienter idem. Geltherus in Alexandreide li.6. Nihil eſt quod fortis & ardua virtus linquat.Inexpertum monet omnia, & omnia tentet.Ex prouerbus ſapiētum.Nunquàm periculum ſine periculo vincitur.Nihil eſt magnum in rebus humanis, niſi animus deſpicientis.

De Puſillanimitate, & vana formidine abijcienda. Cap. LXXIIII.

ACTOR. Magnanimitati contraria eſt Puſillanimitas mentis anguſtia,qua timet quis aggredi magna. Item Puſillanimitas eſt tędio rerum aduerſarum intus, & inconſiderata fracti animi deiectio. Timor eſt animi fuga, per quam anguſtie menti fluctuans,ex contrariorum expectatione generatur. Tullius in Tuſcu. lib. 4. Metus eſt opinio impendentis,quod intolerabile eſſe videtur,quæ facit receſſum quendam animi & fugam.Idem in li. de paradoxis. Omnis animi debilitas,& humilis, & fracta timiditas, ſeruitus eſt. Iulius Celſus 4. lib. Terror hominibus conſilium mētemque eripit,& membra debilitat. Quintil. quarta cauſa Excedit omnem calamitatem, diebus ac noctibus timere. Seneca in li.

de

de quatuor virtutibus. Timidum non facit animum, niſi reprehenſibilis vitę conſcientia. Idem in lib. de remedijs fortuitorum. Stultum eſt timere, quod vitare non poſsis. Idem in epiſtola ad Lucillum 5. Apud Hecatonem noſtrum inueni cupiditatum finem, etiam ad timoris remediũ proficere. Deſines inquit timere, ſi ſperare deſieris: ferę pericula quæ vident fugiunt; & cum effugerint ſecuræ ſunt. Nos, autem & venturo torquemur, & præterito, timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantum præſentibus miſer eſt. Idem in 9. Quid refert qualis ſit ſtatus tuus, ſi tibi videtur malus. Idem in 13. Plura ſunt quę nos terrent quàm quæ premunt; & ſępius opinione, quàm re laboramus. Illud tibi præcipio, ne ſis miſer ante tempus, cum illa quæ velut imminentia expauiſti, fortè nunquàm ventura ſint, certe non venerint. Quædam nos torquent magis quàm debeant, quædam antequàm debeant, quædam cum omnino non debeant; ſicq; aut augemus dolorem, aut fingimus, aut præoccupamus, quàm in ſua expectata nunquàm comparuerunt. Etiam ſi futurum eſt, quid iuuat dolori ſuo occurrere, ſatis cito dolebit cum venerit. Nihil tam certum eſt ex his quæ timentur, vt non certius ſit & formidata ſubſidere, & ſperata decipere. Item in 24. Quid neceſſe eſt mala acceſſiri, ac ſatis cito patienda cum venerint præſumere, ac præſens tempus futuri metu perdere ſtultum eſt; quia quandoque futurus ſis miſer, eſſe iam miſerum, ſed ego alia te ad ſecuritatem via ducã, ſi vis omnem ſolicitudinem cauere, quicquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone; & quodcunque illud eſt, malum tecũ ipſe metire, & timorem tuum taxa. Acrior eſt virtus ad occupanda pericula, quàm crudelitas ad irroganda. Ex prouerbijs ſapientũ. Reuera qui timetur a multis, multos timet, & eſt minus quàm ſeruus dominus, qui ſeruos timet, tutiſsima vero res eſt, nihil timere præter Deum. Lactantius in lib. de origine erroris. Socratis carcerem times, ideoque patrocinium veritatis ſuſcipere non audes: at mortem vt ſapiens contemnere debuiſti, & erat multo pulchrius, vt ob benedicta, quàm ob maledicta morereris. Statius in Thebaide. O ſemper timidum ſcelus. Ex prouerbiis ſapientum. Heu quàm miſerum eſt ſic metuendo ſeneſcere. Suetonius de 12. Cæſaribus lib. 2. Auguſtus Cæſar tonitrua & fulgura paulò infirmius expaueſcebat, vt ſemper & vbique pellem vituli marini circũferret in remedium. Actor. Cętere quoque de hac materia require infra, capitulo de timore.

De Strenuitate laboris, & eius interpolatione.
Cap. LXXV.

STrenuitas eſt probitas, & promptitudo corporis, facienſque hominem habilem & paratum ad honeſtos labores hilariter ſubeundos, atque tolerandos. Quintilianus cauſa 6. Labori oportet inſiſtere, vbi effectus promittitur; nam ſtulta eſt cura, quæ ſpem nõ habet. Idem in lib. 4. de oratoria inſtitutione. Naturalis eſt fauor pro laborantibus. Seneca ad Lucillum. Generoſos animos labor nutrit, non eſt viri timere ſudorem. Ariſt. lib. 3. in Ethicis. Mollicies eſt fugere laborioſa. Terentius in Andria. Ingenium eſt omnium a labore procliuè ad libidinem. Actor. Legitur quòd Cato dicebat militibus ſuis. Cogitate cum animis veſtris, ſi quid per laborem recte feceritis, labor iſte recedit a vobis cito, beneficium a vobis dum viuitis non recedet: ſed ſiqua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit, nequiter factum apud vos ſemper manebit. Ouidius in li. de arte 3. Dum vires annique ſinunt, tolerate labores. Iam veniet tacito curua ſenecta pede. Venturæ memores iam nunc eſtote ſenectæ. Sic nullum vobis tempus abibit iners. Virgilius in Georgicis lib. 1. Labor omnia vincit Improbus, & duris vrgens in rebus egeſtas. Matthæus in li. Tobiæ. Eſt carnis cultura labor, caro nuda labore, Fit ſterilis, ſpinis obſita, inops. Vale in lib. 8. Ocium quidem induſtriæ ſtudio maxime videtur contrarium, præcipue vero ſubnectis debet, non quo euaneſcat, ſcilicet quo recreetur. Caſsiodorus in epiſtola 23. Latet ſub ocio laudabilis fortitudo, & dum ſe probandi non habet ſpacium, occulta eſt lux tota meritorum. Oui. in lib. epiſtolarum. Quod caret alterna requie, durabile non eſt. Hæc reparat vires, feſſaque membra nouat. Idem in li. de arte 2. Da requiem, quietus ager bene credita reddit. Cato vbi ſupra. Interpone tuis interdum gaudia curis. Tibullus. Ite procul curæ, durum genus, ite labores. Maximianus. Intermiſſa minus ſarcina pondus habet. Magiſter Serlo. Me grauat ille labor, in cuius pendere labor.

De exercitatione. Cap. LXXVI.

ACtor. Exercitatio eſt virtus animi, que quis molliciem, ſiue rubiginem ocij faſtidiens, aut deteſtans, aſsidue bonis, honeſtiſque ſtudiis, vel actibus ſe occupat, vt nullum tempus vacuum prætereat. Nam & Catonis (vt ait Aul. Gellius) eſt illa ſentẽtia, vita humana prope vti ferrum eſt; ſi exerceas, conteritur; ſi non exerceas rubigo conſumit. Homines exercendo videmus conteri, ſia autem inertia atque torpedo plus detrimenti facit, quàm exercitatio. Symmachus in lib. epiſtolari. Bonis familiare eſt ſtudia bona cumulare, quorum gratiam ſentiunt non perire. Magiſter Serlo. Inſta ne ceſſes, ederunt poſt ſemina meſſes. Poſt lachrymas riſus, poſt exilium paradiſus. Fle ſi ſolari, ieiuna ſi ſaturari, Da ſi ditari, ſerus ſi vis dominari. Tullius in Tuſc. lib. 1. Græcorum prouerbium eſt. Quam quiſque nouit artem, in hac ſe exerceat. Ganfredus in poetria. Ad certos, vſus promptos, imitatio reddit. Artifices aptos, tria concurrentia ſummos. Oui. in lib. triſtium 4. Ingenium longa rubigine læſum, Torpet, & eſt multo, quàm fuit ante minus. Fertilis aſsiduo ſi non renouetur aratro, Nil niſi cum ſpinis germen habebit ager. Contulit ingenium patientia longa malorum. Idem in lib. de arte. primo tempore difficiles veniunt ad aratra iuuenci. Tempore lenta pati fræna docentur equi. Ferreus aſsiduo conſumitur anulus vſu. Interit aſsidua vomer aduncus humo. Quid magis eſt durum ſaxo, quid mollius vnda? Dura tamen molli ſaxa cauantur aqua. Capta vides ſero pergama, capta tamen.

De militia ſecundum philoſophos. Cap. LXXVII.

ACTOR. Militia eſt iuſtorum præliorum fortis, ac prudens adminiſtratio. Quid autem ſit iuſtum bellum, require in tractatu de arte militari. Tullius in Antonium. Omnino nulla eſt cauſa iuſta, cuiquàm arma contra patriam capiendi. Idem pro Marcello. Iracundia quoque conſilio inimica eſt, & victoria natura inſolens ac ſuperbia eſt: ipſam victoriam viciſſe videtur, qui ea, quæ illa adepta eſt, victis remiſit. Ex prouerbiis ſapientum. Bis vincit, qui ſe in victoria vincit. Bis autem punitur, qui ſuis armis perimitur. Item diu apparandum eſt bellum, vt vincas celerius. Suetonius de duodecim Cæſaribus li. 3. Auguſtus Cæſar prælium ſuſcipiendum omnino negabat, niſi cum maior emolumẽti ſpes, quàm damni metus oſtenderetur. Nam minima commoda non minimo ſectantes diſcrimine, ſimiles aiebat eſſe aureo hamo piſcantibus, cuius ob rupti damnum nulla captura penſari poſſit.

De Eodem ſecundum poetas. Cap. LXXVIII.

OVIDIVS in lib. de arte 3. Iudice me, fraus eſt conceſſa repellere fraudem. Armaque in armatos ſumere iura ſinunt. Idem in lib. epiſtolarum. Non faciunt molles ad fera tela manus. Certamen præmia magna mouent. Idem in li. ſine titulo 1. Turpe ſenex miles, turpe ſenilis amor. Sæpe ſuperatos inuadere profuit hoſtes. Victi quandoque reſurgunt. Quoſque neges vnquàm poſſe iacere cadunt. Idem in lib. 5. Felix qui quod amat defendere fortiter audet. Pigra reluctanti ceſſat in hoſte manus. Idem in li. Meth. 8. Sæpe velle vinci, Antheo nocuit temeraria virtus. Idẽ in 9. Quis enim ſua prælia victus, commemoraſſe velit. Idem in 10. In audaces non eſt audacia tuta, audentes Deus ipſe iuuat. Idem in 13. Tutius eſt contendere verbis, quàm pugnare manu. Idem in lib. triſtium 3. Pugna ſuum finem, cũ iacet hoſtis habet. Idem in quarto. Integer eſt melior nitidis gladiator in armis, Quã cui tela ſuo ſanguine tincta rubent. Idem in lib. de Ponto. Hoſtis adeſt, dextra, lęuaque à parte timendus. Vicinoque metu terret vtrumque latus. Cato vbi ſupra. Victorẽ a victo ſuperari ſepe videmus. Claudianus in maiori. Sepius incaute nocuit victoria turbæ. Ganphredus in poetria noua. Sepe ſagittantem didicit referre ſagittam. Tibullus li. 1. Quis furor eſt atram bellis arceſſere mortem. Imminet, & tacito clam venit illa pede? Quàm potius laudandus hic eſt quẽ prolem parata Occulit, in parua pigra ſenecta caſa. Proſper vbi ſupra. Superuntur mundi prelia pace Dei. Actor. De hac iterum materia require ſupra ca. de pace. & ca. de tolerantia.

De patientia ſecundum philoſophos. Cap. LXXIX.

ACTOR. Patientia eſt virtus animi, cunctos aduerſitatis impetus, cum tranquillitate ſuſtinens. Tullius in Rhetorica. 1. Patientia eſt honeſtatis ſiue vtilitatis cauſa rerum arduarum ac difficilium voluntaria vel diuturna perpeſsio. Lactantius in lib. de vera iuſtitia. Patientia eſt malorum, quę aut inferuntur, aut accidũt, cum æquanimitate perlatio. Plato. Totius philoſophiæ robur patientia eſt. Ex prouerbiis ſapientum. Cuius dolori remedium eſt patientia, furor fit læſa ſapientia ſæpius. Seneca de clementia li. 1. Temeritas hominum, & contumacia ſæpe tranquilliſsimis quoq; pectoribus patientiam extorſit. Io li. de remedijs fortuitorum. Dolor exiguus leuis eſt patientia, ſi grauis, nõ breuis eſt gloria. Ad Lucillum 67. Non ſum tam demens, vt ęgrotare cupiam; ſed ſi ęgrotandum fuerit, vt nihil effæminate faciam. Non enim pati tormen-

ta

ta optabile eſt, ſed pati fortiter. Idem in · 8. In remedium cedant honeſta ſolatia, & quicquid animum erexerit etiam corpori prodeſt. Tria in omni morbo grauia, metus mortis, dolor corporis, intermiſſio voluptatum. De morte ſatis dictum eſt. Dolere nemo poteſt valde & diu, ſic enim nos amantiſſima noſtri natura diſpoſuit, vt dolorem aut tolerabilem, aut breuem faceret. Non eſt autem acerbum carere eo, quod cupere deſieris. Denique tolerabilis & morbi patientia, ſi contempſerit id, quod extremum minatur. Noli mala tua tibi ipſi facere grauiora, & te querelis onerare. Leuis eſt dolor, ſi nihil illi opinio adiecerit, leuem illum dum leuem putas facies, tam miſer eſt enim quiſque, quàm credidit. Quod acerbum fuit retuliſſe iocundum eſt, naturale eſt enim mali ſui fine gaudere. Idem ad Paulum epiſtola 6. Feramus æquo animo, & vtamur ſorte quod ſors cōceſſit donec inuicta felicitas finem malis imponat Valerius. lib. 7. Solon aiebat. Si in vnum locum mala cūcti ſua contuliſſent, futurum vt propriam deportare domū, quàm ex communi miſeriarum aceruo portionem ſuam ferre vellent. Quintilianus cauſa 6 Subit libens pietas penam etiam ſceleribus grauem. Idem in 10. Nulla pœna eſt niſi inuito, nullum habemus niſi ab impatientia dolorem, & vt aliquid crudele ſit, metus facit. Tertullianus in Apologetico. Epicurus omnem cruciatum doloremque depreciat, modicum quod eſt contemptibile pronunciabo, magnum vero non diuturnum.

De Eodem ſecundum poetas. *Cap. LXXX.*

PRudentius vbi ſupra. Ecce modeſta graui ſtabat patientia vultu. Per medias immota acies, varioſque tumultus. Spectabat. defixa oculos, & lęta manebat. Inde quieta manet patientia fortis ad omnes, Telorum nymbos, & non penetrabile durans. Omnibus vna comes virtutibus aſſociatur. Nam vidua eſt virtus, quam non patientia firmat. Lucanus li. 9. Gaudet patientia duris. Ouidius in li. de arte 2. Cede repugnanti, cedendo victor abibis. Quod male fers aſſueſce, feres bene. Idem in li. de remediis 2. Poſſe pati facile eſt, tibi ni patientia deſit. Flumine perpetuo torrens ſolet altius ire, Sed tamen hæc breuis eſt illa perhennis aqua. Marcialis coquus. Qui ſua metitur pondera ferre poteſt.

De cauſis patiendi & tolerandi ſecundum philoſophos. *Cap. LXXXI.*

ARiſtoteles in Ethicis libro 2. Turpiſſima quidem ſufferre pro nullo bono aut menſurato mali eſt. Suetonius de 12. Cæſaribus libro 2. Auguſtus Cæſar. Minima commoda non minimo ſectantes diſcrimine ſimiles aiebat eſſe aureo hamo piſcantibus, cuius abrupti damnum nulla captura penſari poſſit. Seneca ad Lucillum. Vir bonus quicquid acciderit ei æquo animo ſuſtinebit, ſciet enim id accidiſſe lege diuina, qua vniuerſa procedunt Idem in 74. Placeat homini quicquid Deo placet. Idem in Hercule furente. Nullo vero premetur onere qui cęlum tulit: Virtutis eſt domare quæ cuncti pauent. Non eſt ad aſtra mollis e terris via Quæ fuit durum pati, meminiſſe dulce eſt. Valerius in lib 3. Non parua gloria contemptu doloris acquiritur, titulus ſapientię datur. Idem in lib. 4. Siracuſanus a Dyoniſio tyranno pulſus Megaram petiit, vbi cum Theodorum euſdem vrbis principem domi conuenire vellet, nec admitteretur, multum diuque ante fores retentus, comiti ſuo, patienter hoc ferendum eſt, ait forſitan tibi: & nos cum in gradu noſtre dignitatis eſſemus, aliquid tale fecimus Qua tranquillitate conſilii placidorem ſibi reddidit cōditionem exilii. Terentius in Echira Ex quo tibi fuerunt commoda eius, ęquum eſt te ferre incommoda. Quintilianus cauſa 6. Subit libens pietas pœnam, etiam ſceleribus grauem. Macrobius libro Saturnalium. Qui ſuos dolores, anxietateſque diſſimulāt ſi patientiæ beneficio ad maximam voluptatē peruenerint, magis admirandi fuerunt in anguſto, quos ipſe pertulit locos, quàm quos ipſe protulit. Maior eſt patientiæ quàm facundiæ laus: feras, non culpes, quod mutari non poteſt.

De eodem ſecundum poetas. *Cap. LXXXII.*

CAto vbi ſupra. Quod merito pateris, patienter ferre memento. Cumque reus tibi ſis, ipſum te iudice damna. Claudianus. Truncentur & artus. Vt liceat reliquis ſecure viuere membris. Lucanus 5. li. Creſcit in aduerſis virtus. Ex prouerbijs ſapientum. Felix eſt improbitas optimorum calamitas; difficilia feras, vt facilia lenius perferas. Feras quod lędit, vt quod prodeſt feras. Citius nocet quicquid inexpertum nocet Honeſta turpitudo eſt mori pro bona cauſa Ouidius in lib. epiſtolarum. Leuiter ex merito quicquid patiare ferendum eſt. Quæ venit indigne pœna, dolenda venit. Vtilis interdum eſt ipſis iniuria paſſis Sæpe eſt ſupplicij cauſa fuiſſe pium. Idem in li. ſine titulo 1. Leue ſit quod bene fertur onus. Idem in li. 2. Aequo animo pęnam quæ meruere ferunt. Idem in li. 3. Non iuga Taurus amat, quod tamen odit habet. Idem in li. de reme. 1. Sępe bibi ſuccos, quàmuis inuitus amaros, Aeger, & fateur medicus Iuppiter æger eram. Vt corpus redimas, ferrum patieris & ignes. Vtque animo valeas, quicquàm tolerare negabis, Vt valeas animo multa dolenda feras. Idem in lib. 2. Eſſe ſolent magno damna minora bono. Idem in lib. triſtium primo. Tot mala ſum paſſus, quot in ęthere ſydera lucent. Paruaque quot ſiccus corpora puluis habet. Idem in 3. Denique non poſſum nullam ſperare ſalutem. Cum nō, ſit penę cauſa cruenta meę. Idem in 4. Fert ſapiens omnis caſus patienter amaros. Frænos nec indomiti more recuſat equi. Scilicet, aduerſis probitas exercita rebus. Materiam triſti tempore laudis habet. Item in li. de ponto: Sæpe creat molles aſpera ſpina roſas. Iuppiter in multos temeraria fulmina torquet. Qui pęnam culpa non meruere pati. Proſper vbi ſupra. Multa diu ſummi differt patientia regis. Suſpendens æquos pondera iudicii. Verbere nonnunquā caſtigans corde paterno. Et curat medicus vulnera vulneribus. Ad veniā tendunt iuſti pia verba regit. Ira breuis, rectis gaudia longa dabit. Arator lib. 2. Mitiſſima ſors eſt, Pœnarum quas vota gerunt regnique facultas, Perpetuo pro rege pati, manſuraque virtus Creſcit in aduerſis, quæ teſtibus vſa periclis Ad meritum diſcrimen habet. Galtherus in Alexandreidos li. 3. Excitat interdum vires dolor. Patiens ſæpe reatumuis illata leuat, minuitque coactio. Omnia deſcendunt a ſummo culmine rerum. Idem in lib. 6. Aſperior ſanat grauiores potio morbos. Naufragium timēs iactura ſæpe redemit. Nauta quot potuit, & damnis damna leuauit. Matthæus in li. de Tobia. Nomine paſſa Dei redolet tribulatio, parcit Paſſio, delectat læſio, pœna ſapit.

De tolerantia ſecundum philoſophos. *Cap. LXXXIII.*

ACTOR. Tolerantia eſt improbitatis alienæ, vel moleſtiæ ſufficientia diuturna. Seneca ad Lucillum epiſtola 76. Aequo animo audienda ſunt imperitorum conuitia, & ad honeſta vadenti, contemnendus eſt ipſe contemptus. Varro in ſententijs. Contemnendi ſunt ineruditorum contemptus, ſi vis ad ſumma progredi. Saluſtius in Iugurtino. Bono more ſatius eſt vinci, quàm malo iniuriam vincere. Ex prouerbijs ſapientum. Iniuriarum remedium eſt obliuio. Miſerrima eſt fortuna quæ inimico caret, non dum felix es, ſi nondum turba deridet Nam etſi nullos inimicos tibi facit iniuria, multos tamen facit inuidia. Ariſt. Aduerſum inimicos intra parietes noſtros victoria quærenda eſt, viri boni eſt neſcire, vel pati, vel facere iniuriam, iniuria iniuſte irrogata, eius eſt infamia qui facit. Caſſianus in li. collationum Socratem quidem Criſios intuentes ait. O oculi corruptoris puerorum, cumque diſcipuli irruētes in eum, vltum vellent ire illatum magiſtro conuitium, hac ſententia illos repreſſit. Quieſcite o ſodales, quieſcite, etenim ſum, ſed me contineo. Hieronymus contra Iouin. lib. 1. Socrates Xaorpē, & Mironeptem Ariſtidis duas habebat vxores, quæ cum crebro inter ſe iurgarentur, & ille eas irridere ſolitus eſſet, quòd propter ſe fœdiſſimum hominem, ſimis naribus, recalua fronte, piloſis humeris, & repandis cruribus: diſceptarent, nouiſſimè verterunt in eū impetum, & male mulctatum, fugientemque diu perſecutæ ſunt. Quodam autem tempore cum infinita conuitia ex ſuperiori loco ingerenti Xantipe reſtitiſſet aqua perfuſus immunda. Nihil amplius reſpondit, quàm capite deterſo, ſciebam inquit futurum vt iſta tonitrua himber ſequeretur. Seneca ad Lucillum. Dicebat aūt Socrates. Quiſque volet tibi contumeliam faciat & iniuriam, tamē nihil patieris, ſi modo tecum erit virtus. Sydonius in epiſtolari li. 3. Garrulo non reſpondere condicionum eſt.

De Eodem ſecundum poetas. *Cap. LXXXIIII.*

OVIDIVS in libro de arte 2. Cede repugnanti, cedendo victor abibis. Cato vbi ſupra Quem ſuperare potes, interdum vince ferendo. Maxima etenim morum eſt ſemper patientia virtus. Cum recte viuas, ne cures verba malorum. Arbitrij noſtri non eſt, quòd quiſque loquatur. Proſper vbi ſupra. Impia pars mundi, parti eſt infeſta piorum. Mens illæſa nihil violato in corpore perdit. In vitam carnis vulnera non maculant. Nec crimen facti recipit non mixta voluntas. Velle magis facimus, quàm tolerare nocet. Nunquàm bella bonis, nunquam diſcrimina deſunt. Et cum quo certet mens pia ſemper habet. Pulſant exterius diuerſis moribus hoſtes. Intus ciuile eſt & ſociale malum. Magiſter Serlo. Gegeneri uita uitam corrumpere uita. Ne uitæ nitetra demerearis ita. Lite tumeni: retice ſcortantur, uiue pudice. Fraudant fraude care, ſtant, curre uacans operare.

De conſtantia, ſiue Perſeuerantia. *Cap.* LXXXV.

ACTOR. Conſtantia eſt animi firma ſtabilitas, & in propoſito perſeuerans. Firmitas eſt animi ſtatus æquanimiter omnia portans. Longanimitas eſt ad complenda iuſta deſideria infatigabilis laborum ſuſtinentia. Tullius in Reth. prima. Perſeuerantia eſt in ratione bene conſiderata, ſtabilis perpetuaq; permanſio. Ex prouerbiis ſapientum. Nihil prodeſt didiciſſe bene facere ſi ceſſes, ſi tamen te inſtitueris pudet fieri deteriorem. Quintil. de ora. inſtitutione lib. 4. Perſeuerandum eſt ſaltem, quia cepimus, & ſi vires deficiunt, animo tamen perſeueremus. Nihil longum videri neceſſe eſt, in quo quid vltimum ſit certum eſt. Seneca in Tyeſte. Leue quidem eſt miſeria ferre, ſed perferre graue. Idem in Hercule furente. Poſt multa opera virtus laxari ſolet. Idem in Edippo. Quod ſæpe fieri non poteſt, fiat diu. Idem ad Lucillum epiſtola 16. Plus operis eſt in eo, vt propoſita cuſtodias, quàm vt honeſta proponas; perſeuerandum eſt, & aſſiduo ſtudio robur addendum, donec bona mens ſit, quod bona voluntas eſt. Idem in 22. Turpe eſt cedere oneri, luctari cum officio quod ſemel recepiſti. Non eſt vir fortis ac ſtrenuus qui laborem fugit, vbi etiam creſcit illi animus ex ipſa rerum difficultate. Tullius in lib. de offi. 1 Fortis animi & conſtantis non perturbari in rebus aſperis, nec tumultuantē de gradu deijci, ſed preſenti animo & conſilio vti, nec a ratione diſcedere. Horatius in lib. carminum. Equam memento rebus in arduis ſeruare mentem, iuſtum & tenacem propoſiti virum, non ciuium ardor praua iubentium, non vultus inſtantis tyranni mente quatit ſolida. Proſper vbi ſupra. Cum pia mens, require ſupra in capitulo de oratione. Petronius. Nihil tam arduum eſt, quod improbitas extorqueat. Ouid. in li. triſtium 4. Eſſe bonum facile eſt, vbi quod vetet eſſe remotum, Rara quidem virtus quam non fortuna gubernet. Quæ maneat ſtabili, cum fugit illa pede. Idem in li. epiſtolarum. Capiſti melius quàm deſinis, vltima primis, Cedunt, diſſimiles hic vir & iſte puer. Boetius de conſol. lib 1. Qui cecidit ſtabili non erat ille gradu. Iuue. lib. 3. Furor eſt poſt omnia perdere naulum.

De Stabilitate animi. *Cap.* LXXXVI.

ACTOR. Stabilitas eſt mentis fixę, nulla varietate locorum aut temporum in diuerſa iactantia. Hæc omnem animi leuitatem, atque a ſemetipſo diſſentionem excludit, & eliminat. Ex prouerbiis ſapientum. Grauis animus, dubiam non habet ſententiam. Seneca ad Lucillum epiſtola 85. Tempeſtas &c. require ſupra cap. de rerum vſu. Arator vbi ſupra. Repellitur error in diuerſa trahens, cum ſpiritus efficit vnum. Cato vbi ſupra Sperne repugnando tibi tu contrarius eſſe. Conueniet nulli, qui ſecum diſſidet ipſe. Horatius in lib. epiſtolarum. Rides quid mea compugnat ſētentia mecum. Quod petiit ſpernit, repetit quod nuper omiſit. Aeſtuat & vitę diſconuenit ordine toto, Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis. Idem in eodem. Peregre eſt animus ſine corpore velox. Ouid. in lib. de arte 1. Parua leues capiunt animos. Idem in lib. epiſtolarum. Tu leuior foliis, tunc cum ſine pondere ſucci, Mobilibus ventis arida facta volant. Et minus eſt in te, quàm ſumma pondus ariſta. Quę leuis aſſiduis ſolibus vſta riget. Ganfredus in poetria noua. Multiplice forma diſſimuletur idem. Varius ſis, & tamen idem.

De vitanda inſtabilitate loci. *Cap.* LXXXVII.

SEneca ad Lucillum. Socrates querenti cuidam, cur mutatio locorum nihil ſibi prodeſſet ad depoſitionem vitiorum, ait. Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodeſſe, cum te circumferas. Idem in 28. Animum debes mutare, non cœlum: licet enim vaſtū traieceris mare, ſequentur te vitia quocunque perueneris. Quæris quare te fuga iſta non adiuuet, tecum fugis, onus animi deponendum eſt. Non autem tibi vllus placebit locus, immo quicquid facis contra teipſum facis, & motu ipſo noces tibi: ægrum enim concutis. At cum iſtud exemeris malum, omnis loci mutatio iocunda fiet: in vltimas licet terras expellaris, in quolibet barbariæ angulo collocceris, hoſpitalis tibi illa qualiſcunque ſedes erit. Magis quis veneris, quàm quo intereſt, & ideo nulli loco adicere debemus animum. Cum hac perſuaſione viuendum eſt, non ſum vni angulo natus, & patria mea totus mundus. Quid tam turbidum fieri poteſt quàm forum, Ibi quoque licet quiete viuere ſi neceſſe ſit. Sed ſi liceat diſponere ſe, conſpectum quoque & viciniam fori procul fugiam. Idem in 69. Frequens de loco ad locum migratio, inſtabilitas animi eſt. Vt igitur animum poſſis continere, primo corporis tui fugam ſiſte. Horatius vbi ſupra. Impiger extremos currit mercator ad indos. Per mare pauperiem fugiēs, per ſaxa per ignes. O ciues ciues quærēda pecunia primum eſt, Virtus poſt nummos. Item. Cœlum non animum mutant, qui transmare currunt. Martialis coquus. Dic mihi quo veniam, dic qua parte te requiram? Quiſquis vbique habitat maxime nuſquam habitat. Valerius li. 7. Cum Giges armis & diuitijs opulentiſſimo Lidiæ regno inflatus animo Phitium Apollinem ſciſcitatum veniſſet, an aliquis mortalium ſe felicior eſſet, ex abdito ſacrarij ſpecu vox inſonuit, quę Aglaū Suphidium ei prætulit. Is erat Archadum pauperrimus, ſed ętate ſenior, terminos agelli ſui nunquàm exceſſerat.

De ſecuritate mentis, & requie. *Cap.* LXXXVIII.

ACTOR. Securitas eſt virtus incommoditates eminentes & inchoatæ rei affines non formidans. Requies autem mentis eſt per quam animo ſecuritas quædam ex contemptu perſtrictione varietatis affertur. Seneca de naturalibus queſtionibus lib. 7. Quid eſt autem in rebus humanis præcipuum: animo omnia vidiſſe, & qua nulla victoria maior eſt vitia domuiſſe. Innumerabiles ſiquidem ſunt qui populos qui vrbes habuerunt in poteſtate, pauciſſimi vero qui ſe. Quid eſt præcipuum animum erigere ſupra minas, & promiſſa fortunæ, quicquid acciderit ſic ferre quaſi volueris tibi accidere, debuiſſes.n. velle ſi ſciuiſſes omnia ex decretis Dei fieri. Flere autem quę & gemere de ſciſcere vit. Quid eſt præcipuum, animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduerſus tantum, ſed infeſtus, nec auidus periculi, nec fugax, qui ſciat fortunam non expectare, ſed facere, & aduerſus vtrāque intrepidus, inconfuſuſq; prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore perculſus, puras ad cœlum manus eleuare. nullum bonum petere quod vt ad te tranſeat aliquis debet dare: aliquis amittere, optare quod ſine aduerſario optatur, bonam mentem. Quid eſt pręcipue, animum habere liberum. Liber autem eſt qui ſeruitutem ſuam, effugit grauiſſima nanque ſeruitus eſt: & aſſidue præmens: ſibi ſeruire, quam diſcutere facile eſt, ſi deſieris multa poſcere, tibique mercedem referre ſi ante oculos & naturam & ætatem tuā poſueris ac tibiipſe dixeris, quid inſanio, quid anhelo, quid ſudo, quid terram: quid forum verſo. Multo opus eſt nec diu. Primum igitur a ſordidis diſcedamus deinde animum ipſum (quo ſummo magnoque opus eſt) a corpore feducamus: & tandem to occultis exercitata ſubtilitate veritatem inquiramus. Idem ad Lucillum 8. Vitare quæcunque vulgo placent, ad omne fortuitum bonum ſuſpicioſi pauidique ſuſiſtite. Nam & fera & piſcis aliqua ſpe oblectante decipitur. Munera iſta fortunę putatis, inſidię ſunt quiſquis ergo tutam agere vitam volet, viſcata beneficia iſta deuitet. In pręcipiti curſus iſte deducit huius eminentis vitę exitus cadere eſt. Scitote tam bene hominem culmo tegi quàm auro. Cogitate nihil eſſe mirabilem præter animum cui magno nihil magnum eſſe. Idē in 24. Pauper fiam inter plures ero. exul fiam, vbi menotum putabo, alligabor, quid enim nunc ſolicitus ſum ad hoc me natura graui corporis mei pondere aſtrinxit. Moriar, deſinem ægrotare poſſe, alligari poſſe: mori poſſe. Idem in 36. In mores fortuna ius non habet, animus ille tranquilliſſimus ad fretum venit: qui in eodem habitu eſt quocunque modo res cedant, cui ſiue aggregentur vulgaria bona ſupra res ſuas eminet, ſiue aliquid va his, vel omnia caſus excuſerit, minor non fit. Idem in 65. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes ſimus aduerſus fortuita. Idem in 71. Eadem virtute & mala fortuna vincitur, & bona ordinatur, virtutem intelligo animoſam & excelſam: quam incitat quicquid infeſtat nō mirum eſt in tranquillitate non concuti. Illud mirare vbi omnes iacent aliquem ſtare. Idem in 76. Vnum bonum eſt virtus, quæ inter hanc fortunam & illam ſuperba incedit: cum magno vtriuſq; contemptu. Idem in 78. Quomodo vero pernicioſior eſt hoſtis fugientibus: ſic omne fortuitum incommodum: magis inſtat cedenti & aduerſo. Proſper vbi ſupra. Ancipitis vitæ qui vis ſuperare labores. Dilige quod ſemper verus amator habet. Nam nihil eſt inter carnalia vota quietum. Nec pax ſolicitis nec modus eſt cupidis. In ſolo eſt mens tuta Deo.

De temperantia. *Cap.* LXXXIX.

ACTOR. Sequitur nunc de quarta virtute cardinali quæ eſt Temperantia. Hæc ita deſcribitur. Temperantia eſt virtus & potentia reſiſtendi illecebris in nos impetus facientibus. Item temperantia eſt contra illicitos impetus animi firma rationis & diſcreta dominatio. Item iuxta Tullium. Temperantia eſt in animo cōtinens moderatio cupiditatum. Item ſecundum Ambroſium. Tēperantia eſt virtus quæ modum & ordinem eorum quæ dicenda vel agenda ſunt ſeruat. Tullius in Rhe. 1. Temperantia eſt rationis in libidinem & in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Idē in Tuſculanis lib. 4. Omnium autem perturbationum fontem dicunt eſſe intemperantiam, quæ eſt a recta ratione defectio ſic aduerſa a præſcriptione rationis, vt nullo modo appeti-

appetitiones animi contineri & regi queant. Seneca ad Lucillum epiſtola 38. Omnia dicta & facta tua inter ſe congruant, ac ſibi reſpondeant: & vna forma percuſſa ſint, non eſt huius animus in recto, cuius acta diſcordant. Agellius li. 1. Socratem temperantia fuiſſe tanta tractatum eſt, vt omnia ferè vitæ ſuę tempora valitudine inoffenſa vixerit. Idem in eodem. Socrates dicebat multos homines propterea velle viuere, vt ederent & biberent: ſe edere & bibere, vt viueret. Epicurus. Non potationes nec commeſſationes nec copule fœminarum, nec copia piſcium & aliorum huiuſmodi: quę ſplendido vſui parantur, conuiuij ſuauem vitam faciunt, ſed ſobria diſputatio, his copijs conuiuii moderate vtantur: qui non immoderate eas querunt. Multę enim ex deliciarum epolis moleſtie generantur. Lactantius in li. de vero cultu. Poetæ tres furias eſſe dixerunt, quæ mentem hominis exagitant. Ira vltionem deſiderat. Cupiditas opes. Libido voluptates. Sed Deus his omnibus certos limites ſtatoit hominibus: quos tranſcendere noluit. Cupiditas. n. ad ea comparanda nobis data eſt, quæ ſunt ad vitam neceſſaria. Libido ad ſobolem propagandam. Iræ vero affectus ad coercẽda peccata ſubditorum, ne licentia audaciam pariat, quæ ad omne flagitium & facinus euadat. Sicut autem ira vti aduerſus minores & iuſtum eſt & neceſſarium, ſic aduerſus pares & pernicioſum eſt & impium. Ganfredus in poetria noua. In omnibus vna eſt virtus ſeruare modum & habitum.

De modeſtia. Cap. XC.

ACTOR. Cum autem officium temperantiæ ſit omnes impetus animi non rectos dirigere, vel immoderatos cohibere, poſſet virtus in tot ſpecies diuidi, quot ſunt impetus animi. Vnde ad præſens in 10. partes diuidimus, quæ ſunt modeſtia, verecũdia, taciturnitas, clementia ſiue moderatio, maturitas, abſtinentia, ſobrietas, pudicitia, parcitas ſiue perſimonia, ſufficientia. Modeſtia eſt virtus quę geſtus & habitum corporis ad normam honeſtatis atq; grauitatis ordinat & componit. Item modeſtia eſt obſeruantia honeſti geſtus & habitus, laudabili profectu verecunda. Tull. in Rhet. 1. Modeſtia eſt per quam pudor honeſtus claram & ſtabilem comparat auctoritatẽ. Idem in lib. de offi. 1. Ornanda eſt dignitas domo, non ex domo tota quærenda eſt. Nec domo dominus, ſed domino domus honeſtanda eſt. Formæ corporali adhibenda eſt munditia non odioſa, nec exquiſita nimis, ſed tantum quæ fugiat inhumanam negligentiam. In veſtibus etiam mediocritas optima eſt. Cauendum eſt, ne aut ingreſſu tarditatibus mollioribus vtamur, vt pomparum ferculis ſimiles videamur, aut nimias celeritates infeſtatione ſuſcipiamus, in quibus eſt ſignificatio incõſtantiæ. Sit vox loquentis dulcis, & non contentioſa, neq; languẽs neque canora. Videatque in primis de quibus rebus loquatur, ſi de ſeriis ſeueritatem adhibeat, ſi de iocoſis leporem. Seneca in lib. de quatuor virtutibus. Nec paupertas tibi immunda ſit, nec parſimonia ſordida, nec ſimplicitas neglecta, nec leuitas lãguida. Quod ſi res exigue tibi ſint, non ſint tamen anguſtę, nec tua defleas nec aliena mireris. Sermones vtiles magis quàm facetos ama. Reprehenſibilis eſt riſus, ſi eſt immodicus, ſi pueriliter effuſus, ſi muliebriter fractus, odibilem quoque facit hominem riſus aut ſuperbus & clarus, aut malignus, & furtiuus, aut malis alienis euocatus, non ſit ſcurriliter, ſed grata vrbanitas, ſales tui ſine dente ſint, ioci ſine vilitate, riſus ſine cachinno, vox ſine clamore, inceſſus ſine tumultu. Quies tibi ſine deſidia ſit, & dum ab aliis luditur, tu aliquid ſancti honeſtiq; tractaueris. Non ſis arrogans, non audax, ſubmittas te, non proiicias grauitate ſeruata. Admone libenter. Reprehende patienter. Dicenti eſto tacitus auditor. Requirenti facile reſponde. Contendenti facile cede. Claudianus in maiori. Non tibi quod liceat, ſed quod feciſſe decebit. Occurret, mentem domitet reſpectus honeſti.

De verecundia. Cap. XCI.

ACTOR. Verecundia penè idem eſt quod modeſtia. Eſt autem honeſtas quædam animi reuerens: in vultu & geſtu & habitu corporis apparens, de qua ſic loquitur. Ambroſius in libr. de offi. 1. Sicut in ſenibus, inquit, grauitas, & in iuuenibus alacritas, ſic in adoleſcentibus verecundia, velut quadam naturæ dote commendatur. Hæc in ipſo corporis motu, geſtu, & inceſſu tenenda eſt. Habitus enim mentis cernitur in ſtatu corporis & vox quædã eſt animi corporis motus. In ipſo quoq; corporis decore verecundia plus eminet. Ita tamen vt ipſum decus non ſit affectum, ſed naturale ſimplex, neglectum potius quàm expeditum. Sanè ſi quid in naturæ vitij eſt ars, emendet. Hęc Ambroſius. Item verecundia eſt verba fœda ſuperfluaque reprimere vel reſpuere. Quintil. de ora. inſtit. lib. 8. Nihil eſt ad conciliandum animos gratius verecundia. Valerius lib. 4. Verecundia parens eſt omnis honeſti, conſilij tutela: ſolemnium officiorum magiſter innocentiæ, chara proximis, accepta alienis, omni loco omni tempore fauorabilem præferes vultum. Symachus in lib. epiſtolar. Quorum mens honeſta eſt, imbecilla frons eſt. Seneca in declamationibus li. 2. Efferat matrona oculos iacentes in terram, & aduerſus officioſum ſalutatorem inhumana potius quam inuerecunda ſit, longe ante pudicitiã ſuam ore quàm verbo neget, nemo fortiter negantem rogauit iterum. Idem ad Lucillum 12. Verecundia in adoleſcente bonum ſignum eſt. Idem in 26. Nutriendus eſt igitur pudor; qui quàmdiu in animo durauerit, aliquis bonæ ſpei locus erit. Idem in lib. de beneficijs 3. Pudorem tollit multitudo peccantium, & deſinit eſſe probri loco commune maledictum.

De taciturnitate. Cap. XCII.

ACTOR. Taciturnitate eſt virtus, qua cum quadam animi fructuoſa quiete a verbis etiam vtilibus homo ſe temperat. Quintilianus in lib. de cauſis. Nullum difficiliorem eſſe credo quàm ſilentij virtutem: adeoque promptiſſimo ſermone facile delinquimus, vt conſtantiam tacendi nec in alijs ferre poſſimus. Ex prou. ſapiẽtum. Neminem cito accuſaueris vel laudaueris. Nullum ſine teſte locum eſſe putaueris, quod tacitum eſſe vis, nulli dixeris: quia non poteris ab alio ſilentium exigere, ſi tibi ipſi non præſtas. Item. Tene ſemper vocis & ſilentij temperamentum. In hoc tamen incũbe, vt libentius audias, quàm loquaris; tacere qui neſcit, loqui neſcit. Seneca in Hypolito. Alium ſilere quod vis, primus ſile. Sydonius epiſtolari lib. 5. Non maior eſt gloria dixiſſe quod noueris, quàm ſiluiſſe quod neſcis. Socrates. Sepultus apud te ſit ſermo quem ſolus audieris. Alexander in epiſtola ad Ariſtotelem. Solet terminũ æquitatis cuſtodire, & parcius omnia quæ geſta ſunt loqui. Hieronymus ſuper eccleſiaſticum. Pythagoricorum diſciplina eſt tacere per quinquennium, & poſtea eruditos loqui. Cato vbi ſupra. Pauca in conuiuio loquere. Virtutem primam eſſe puto compeſcere linguam. Proximus ille Deo, qui nouit ratione tacere. Quod pudeat ſocios prudens celare memento. Quod noſti factum, recte noli tacere. Ne videare malos imitari velle tacendo. Inter conuiuas fac, ſis ſermone modeſtus. Ouid. de arte lib. 2. Qui ſermone placet, nocitura ſilentia vitet. Qui canit arte canat, qui bibit arte bibat. Exigua eſt virtus præſtare ſilentium rebus. At contra grauis eſt culpa tacenda loqui. Idem ſine ti. li. 2. Quis minor eſt vnquàm tacuiſſe labor. Ganfredus in poetria. Non manus ad calamum præceps, non lingua ſit ardens ad verbum.

De moderatione. Cap. XCIII.

ACTOR. Moderatio animi ſiue clementia eſt virtus, qua impetus iracundiæ & animoſitatis ab animo cohibentur. Tullius in Rhe. 1. Clementia eſt, per quam animi temere in odium alicuius inuectio concitata comitate retinetur. Ex prouerbiis ſapientum. In vindicando crimnoſa eſt celeritas. Valerius li. 4. Nihil tã præclarum aut tam magnificum eſt, quod non moderatione temperari deſideret. Illa potentia tuta eſt, quæ viribus ſuis modum imponit. Pithachus moderatione pectus inſtructum habuit: qui Alcheum poetam, & amaritudine odij, & viribus ingenij, contra ſe pertinaciſſime vſum, tyrannidem a ciuibus delatam adeptus, tantummodo quid in opprimendo poſſet admonuit. Plato cum aduerſus ſerui delictum vehementius exarſiſſet, veritus ne vindictæ modum excederet, Speuſippo amico ſuo caſtigationis arbitrium mandauit. Ipſe quoque Plato criminationes difficillime recipiebat, aliquando. n. Xenocratem diſcipulum ſuum audierat de ſe multa impia fuiſſe locutum, reſpuit criminationem. Inſtabat criminator, querens cur ſibi non crederet, adiecit non eſſe credibile: vt quem tanto opere amaret ab eo inuicem non diligeretur. volẽte criminatore ad iuſiurãdum prodire, affirmauit nunquàm ea Xenocratem dicturum fuiſſe niſi expedire ſibi ea dici iudicaſſet. Item Tirentinus Architas villico ſuo, ſumpſiſſem inquit a te ſupplicium, niſi tibi iratus eſſem, maluit. n. impunitum delinquere, quàm propter iram iuſto grauius punire. Statius in thebaide li. 10. Non frena animo permitte calenti. Da ſpacium tenuemque moram, male cuncta miniſtrat Impetus. Idem in 12. Hic miſeris furor eſt inſtare periclis.

De maturitate. Cap. XCIIII.

ACTOR. Maturitas eſt virtus, qua quis impetum actionis ſuæ regens ac moderans, ad competentem moram & grauitatem reducit. Apuleius in lib. de Deo Socratis. Solet apud prudentes viros eſſe in operibus elaboratis iudicatio reſtrictior in rebus ſubitariis venia prolixior. Nulla res poteſt eadem ſimul feſtinata eſſe & examinata, nec eſt quicquàm omniũ quod habere poſſit & laudẽ

dili-

diligentiæ ſimul & gratiam celeritatis. Ex prouerbiis ſapientum. Mora omnis odio eſt, ſed facit ſapientiam. Sueto. lib. de 12. Cæſaribus. Auguſtus Cæſar nihil minus in perfecto duce quàm feſtinationem temeritatemq; conuenire arbitrabatur crebro id iactans, ſatis celeriter fieri quicquid ſatis bene fit. Socrates. Velox conſilium ſequitur pœnitentia, maximeque conſilio contraria ſunt feſtinatio & ira. Varro in ſententiis. Imperitiæ ſignum eſt quod difficillimum eſt, exigere cito fieri. Gaufredus in poetria. Si quis habet fundare domum non currit ad actum. Impetuoſa manus intrinſeca linea cordis. Præmetitur opus, ſeriemq; ſub ordine certo. Interior præſcribit homo, totumq; figura. Ante manus cordis q̃ corporis & ſtatus eius. Eſt prius Archetypus, quàm ſenſibilis. Non manus ad calamum præceps, non lingua ſit ardens. Ad uerbum ſit mens diſcreta perambula facti. Quid de arte lib. 2. Eſt mora tuta breuis lenteſcunt tempore curæ. Vaneſcitque abſens & nouus intrat amor. Cum mora non tuta eſt totis incumbere remis. Vtile & admiſſo ſubdere calcar equo. Idem in lib. Metha. 2. Non eſt mora libera nobis. Idem in lib. de Faſtis 5. Differ. habent paruæ commoda magna moræ. Idem in lib. epiſtolarum. Ha nimium propeias, & adhuc tua meſſis in herba eſt. Tibullus. Quid fraudare iuuat vitem creſcentibus vuis. Et modo nata mala vellere poma manu. Petronius. Nolo quod cupio ſtatim tenere, nec victoria placet mihi parata. Claudianus vbi ſupra. Sæpius incaute nocuit victoria turbæ. Saluſtius in Catilinario. Priuſquàm incipias conſulto, at vbi conſulueris mature opus facto eſt. Idem in Iugurtino. Animo cupienti nihil ſatis feſtinatur. Lucanus 2. lib. Semper nocuit differre paratis. Ex prouerbiis. Etiam celeritas in deſiderio mora eſt. Plinius ad Cornelium Tacitum. Eſt gratior multis actio breuis. Symachus in li. epiſtolari. In re aperta piget eſſe prolixum. In arduis autem rebus multum valet longior diligentia. Reuera omnis affectio impatiens eſt, & iuſte, & legitime tarditatis.

De Abſtinentia. Cap. XCV.

ACTOR. Abſtinentia eſt qua gulæ voluptates in nobis reſtringimus, aut reſecamus. Valerius lib. 2. Fuit antiquorum illa ſimplicitas in cibo capiendo humanitatis ſimul & continentiæ index certiſſima. Nam maximis viris prandere & cenare in propatulo non erat verecundiæ, quia nec vllas epulas habebant, quas oculis populi ſubiicere erubeſcerent. Vini etiam vſus olim Romanis fœminis ignotus fuit, ne ſcilicet in aliquod dedecus prolaberentur. Agellius lib. 1. Parſimonia apud veteres Romanos victus atq; cenarum tenuitas non domeſtica ſolum obſeruatione ac diſciplina, ſed publica quoque animaduerſione legumque ſtructionibus cuſtodita eſt. Hieronymus contra Iouinianum lib. 2. Quod autem mirandum ſit Epicurus voluptatis aſſertor, omnes libros ſuos repleuit, oleribus & pomis vilibus cibis dicens eſſe viuendum, quia carnes & exquiſitæ epulæ ingenti cura & miſeria præparatæ, maiorem pœnam habent in inquirendo, quàm voluptatem in abutendo, corpora etiam noſtra cibo tantum & potu indigere vbi aqua & panis ſunt &c. his ſimilia, ibi naturæ ſatisfactum. Quicquid ſupra fuerit, non ad vitæ neceſſitatem ſpectare, ſed ad vitium voluptatis. Præterea eos qui carnibus veſcuntur indigere & his quæ non ſunt carnium, qui ſimplici victu vtuntur eos carnes non quærere, ſapientiæ quoq; operam dare nos non poſſe. Si menſæ abundantiam cogitemus, quæ labore nimio & cura indiget. Dydimus ad Alexandrum. Genus Bragmanorum cura & ſimplici vita viuit nullis rerum capitur illecebris. Nihil appetit amplius quàm ratio naturę flagitat. Facilis nobis alimonia, non quam luxuriæ ſagacitas per omnia elementa perquirit, ſed quam tellus ferro inuiolata producit, menſam epulis oneramus innocuis hinc eſt q̃ nulla genera morborum & nomina numeramus, ſed diuturna ſalute perfruimur. Medicinæ remedium nobis parſimonia eſt, quæ non ſolum illapſos poteſt curare dolores, ſed etiam procurare ne veniant. Seneca ad Lucillum. Non eſt iocunda res aqua & polenta aut fruſtum panis ordeacei, ſed ſumma voluptas eſt poſſe capere etiam ex his voluptatem, & ad id ſe duxiſſe quod eripere nulla fortunę iniquitas poſſit. Oui. in li. epiſt. Eſt virtus placidis abſtinuiſſe bonis.

De Sobrietate ſecundum philoſophos. Cap. XCVI.

ACTOR. Sobrietas eſt virtus qua cibi & potus exceſſum a nobis cohibemus, eorumque nimium appetitum rationis imperio reuocare ſtudemus. Terentius in Andria. Arbitror adprimę in uita vtile eſſe vt nequid nimis. Seneca in lib. de quatuor virtutibus. Ede citra ſaturitatem, bibe citra ebrietatem uictus tibi ſit ex facili, nec ad voluptatem, ſed ad cibum accede, palatum tuum fames excitet, non ſapores, deſideria tua paruo redime, quia hoc tantum curare debes, ut deſinant. Hieronymus contra Iouinianum. Galliens doctiſſimus Hipocratis interpres, athletas quorum uita & ars ſagina eſt, dicit in exhortatione medicinæ nec uiuere poſſe diu nec ſanos eſſe, animaſq; eorum ita nimio ſanguine & adipibus inuolutas, nihil tenue nihil celeſte, ſed ſemper de carnibus & ructu a ventris ingluuie cogitare. Socrates. Oriente ſole conſilium, occidente conuiuium cogitato. Agellius lib. 1. Socratem temperantia tanta, require ſupra. c. de temperantia. Boetius de conſ. li. 2. Paucis minimiſque natura contenta eſt, cuius ſatietatem ſi ſuperfluis vrgere velis, aut iniocundum fiet quod infuderis, aut noxium. Valerius li. 2. Quaſi mater quædam valetudinis eſt frugalitas.

De Eodem ſecundum poetas. Cap. XCVII.

TIbullus li. 2. Mixtaq; ſecuro ſobria limpha mero. Lucanus. Diſcite quàm paruo liceat producere vitam. Et quantum natura petat non erigit egros. Nobilis ignoto diffuſus conſule Bacchus. Non auro murrave bibunt, ſed gurgite puro Vita redit ſatis eſt populis fluuiuſq; cereſque. Ennodius 2. Libertas ſemper ſtudiis refertatur honeſtis. Nulla fides letis integra, nec dubiis. Amplector ſanctas quæ dant bona ſemina fraudes Poſt culpas animę ſunt holocauſta Dei. Gaufredus in poetria. Quando dapem reficis, dapibus non ſis ita plenus. Vt nihil appoſitioni queat amplius eſſe refectus. Plus ſemipleno, pleno minus ingere ventri. Non quantum poſſis, ſed quantum proſit. Magiſter ſerlo. Vis ne coronari vis deliciis ſaturari. Iſtud tibi præſto dictum breue, ſobrius eſto. Ouid. in li. de arte 1. Certa tibi dabitur a nobis menſura bibendi. Officium præſtent mens manuſque ſuum. Idem in lib. 3. Carpe cibos digitis eſt quidam geſtus edendi. Priamides Helenam aude ſi ſpectet edentem. Oderit & dicat ſtulta rapina mea eſt.

De Pudicitia. Cap. XCVIII.

ACtor. Pudicitia eſt virtus non ſolum impetum libidinis cohercens, verumetiam ſigna cohibens. Huius ſpecies ſunt tres, ſcilicet virginitas in incorruptis, caſtitas in coniugatis, continentia in ſolutis. Itaq; continentia eſt virtus abſtinendi ab illecebris carnis, cuius concupiſcentia tentatur quis abſtractus & illectus. Item continentia eſt virtus per quam carnalium affectuum impetus conſilii moderamine refrenatur. Hieronymus contra Iouinianũ. Plato cum diues eſſet, & thoros eius Diogenes lutatis pedibus conculcaret, ut poſſet uacare philoſophię, elegit academiam uillam ab urbe procul nõ ſolum deſertam, ſed etiam peſtilentem, ut cura & aſſiduitate morborum libidinis impetus frangeretur, unde & plures eius diſcipuli oculos ſibi effoderunt. Actor. Tertullianus quoque refert Democritum Philoſophum excecaſſe ſe pſum, eo q̃ mulieres aſpicere ſine concupiſcentia non ualebat. Valerius lib. 4. Quidam excellentis pulchritudinis adoleſcens ſpurinna nomine, cum mira ſpecie quàm plurimum feminarum ſollicitaret oculos, ideoq; uiris ac parentibus earum ſe ſuſpectum ſentiret, oris decorem uulneribus confudit, deformitatemque ſanctitatis ſuæ fidẽ, quàm formam irritamentum alienæ libidinis eſſe maluit. Idem in lib. 6. Lacedemonii libros Archilogiæ ciuitate ſua exportare ſecerunt eo, q̃ illorum parum uerecundiam ac pudicam arbitrantur lectionem, noluerunt enim ea liberorum ſuorum animos imbui, ne plus moribus noceret q̃ ingeniis prodeſſet. Itaque maximum poetam uel certe ſummo proximum (quia domum ſibi inuiſam obſcenis maledictis lacerauerat) carmimum exilio mulctarunt. Auguſt. de ciu. Dei lib. 1. Egregius autem Romani nominis Marcus Marcellus qui ſyracuſas urbem ornatiſſimam cæpit, refertur prius eam fleuiſſe ruituram, & ante eius ſanguinem ſuas illi lachrymas effudiſſe, geſſit autem & curam pudicitiæ etiam in hoſte ſeruande. Nanq; priuſquam oppidum uictor iuſſiſſet inuadi, conſtituit edictione quis corpus liberum uiolaret. Terẽtius in eunucho. Sine Cerere & Bacho friget uenus. Symachus in epiſtolari li. 5. Perſona matronę uerecundiam atque ſuccinctam exigit ſumentem.

De Caſtitate. Cap. XCIX.

ACtor. Caſtitas eſt uirtus ſub rationis iugo refrenans impetũ libidinis, ut limites coniugii non excedat. Item caſtitas eſt poſt edomitas vitiorum carnalium ſurias munda & honeſta totius corporis habitudo. Dydimus ad Alexandrum. Nos bragmani membra libidini ad debilitandum non tradimus, ad concubitũ nõ libido nos admonet, ſed prolis amor. Sextus Pythagoricus in ſententiis. Adulter eſt in ſuam vxorem amator ardentior. Hieronymus &c. require ſequenti libro ca. de uxore & bona & mala. Valerius li. 6. Horridum. G. Sulpicii Galli Maritale ſupercilium, qui uxorem dimiſit, eo q̃ eam aperto capite foris uerſatam cognouit, abſciſa quidem ſententia, ſed tamen aliqua ratione mota. Lex enim inquit tibi meos tantum præfinit oculos, quibus formam tuam approbes his decoris inſtrumenta præpara his eſto ſpecioſa, horũ te certiori crede noticiæ, ulterior tui cõſpectus irratione ſuppacua acceſſitus, ſuſpitiõe & crimine ſubhereat neceſſe eſt. Oui-

ne tit. 3. lib. Si qua metu dempto caſta eſt ea denique caſta. Quæ quia non liceat non facit, illa facit. Vt iam ſeruetur bene corpus adultera mens eſt. Nec cuſtodiri ni velit vlla poteſt. Nec mentem ſeruare poteſt, licet omnia claudas. Omnibus excluſis intus adulter erit. Idem in lib. Metha. 8. Facies ætas iubebant. Credere adulterium, prohibebant credere mores. Tibullus. Caſta precor coniunx maneas ſanctique pudoris, Aſſideat cuſtos ſedula ſemper anus. Nec ſæuo ſis caſta metu, ſed mente fideli. Verſatur celeri ſors leuis orbe cito.

De Virginitate. C. C.

Actor. Virginitas eſt virtus qua ſic homo refrenat motus concupiſcentiæ carnalis, q́ non incurrit lubricum carnis. Item virginis diffinitio iuxta Hieronymum eſt ſanctam eſſe corpore & ſpiritu. Boetius in li. de Conſol. 3. libr. Euripidis probo ſententiam, qui carentem libidinis fortunio dixit eſſe fœlicem. Valerius li. quarto. Scipio xxiiii. annum agens, cum multos obſides quos in vrbe Carthagine pęne clauſos habuerant, in ſuam poteſtatem redegiſſet, eximiæ inter eos formæ virginem ætatis adultæ. iuuenis cælebs & victor poſtquàm comperit illuſtri loco inter Celtiberos natam, nobiliſſimo gentis eius indibili deſponſam, acceſſitis parentibus & ſponſo inuiolatam tradidit, aurum quoq; quod pro redemptione puellæ allatum erat ſummæ dotis adiecit, qua continentia ac munificentia indibilis obligatus, Celtiberorum animos Romanis applicando meritis eius debitam gratiam retulit. Idem in lib. 6. Dux Romanæ pudicitiæ Lucretia a Tarquinii regis ſuperbi filio per vim ſtuprum pati coacta, cum grauiſſimis verbis iniuriam ſuam in concilio neceſſariorum deplorаſſet ferro ſe (quod veſte tectum attulerat) interimitur. Teutenicorum coniuges Marium Victorem orauerunt, vt ab eo virginibus veſtalibus dono mitterentur. Affirmantes æque ſe vt illas virilis concubitus expertes futuras, eaque re non impetrata laqueis ſibi nocte proxima ſpiritum artipuerunt. Ouid. in lib. epiſtolarum. Nulla reparabilis arte læſa pudicitia eſt. Proſper vbi ſupra. Mens illæſa nihil violato in corpore perdit. Inuitam carnis vulnera non maculant. Nec crimen facti recipit non mixta voluntas. Velle magis facinus quàm tolerare nocet. Charius virginitas intacto corpore habetur. Virginitas eſt animæ incemerata fides.

De Parcitate, ſiue frugalitate. Cap. CI.

Actor. Parcitas vno modo dicitur virtus dandi moderatrix, ideſt retinens retinenda, ſicut largitas dat danda, ſed de hac dictum eſt ſuperius ſub illo titulo quod liberalitas debeat eſſe diſcreta. Hic autem parcitatem ſiue parſimoniam voco frugalitatem ideſt virtutem illam quæ circa corporalem habitum cæteramque neceſſariam ſuppellectilem immoderatum reuocat vſum. Didimus vbi ſupra. Nullus nobis precioſus amictus, ſed membra papiri tegmine, vel quod eſt verius pudore velantur, fœminæ noſtrates non ornantur, vt placeant, nec ſciunt in augenda pulchritudine plus affectare quàm nactę ſunt. Nam quis poteſt opus naturæ corrigere, quod cum ſiet aut infructuoſum eſt, quia uincitur, aut criminoſum, quia præſumitur. Symachus in li. epiſtolarũ. Odi in paruo corpore longa velamina, illa ueſtis decenter induitur quæ non trahit puluerato, nec in humum demiſſa calcatur. Valerius 9. lib. Quid autem de fœminis ulterius loquar, quas & imbecillitas mentis & grauiorum operum negata affectatione, omna ſtudium ad curioſiorem ſui cultum hortatur conferre, cum & nominis & animi excellentes uiros in hoc priſcę continentiæ ignotum diuerticulum uideam prolapſos eſſe.

De eodem dicta poetarum. Cap. CII.

Hieronimus in lib. epiſtolarum. Quid ſi forte ſuas repetitum uenerit olim grex auium plumas, moueat cornicula riſum furtiuis nudata coloribus. Tibullus. Præbet auaritię cauſas precioſa potentium Veſtis, & e rubeo lucida concha mari. Oui. de arte lib. 1. Forma uiros neglecta decet. Idem in quarto lib. Veſtes quas geritis ſordida lana fuit. Idem in li. de remediis. Decipimur cultu gemmis, auroque teguntur Omnia, pars minima eſt ipſa puella ſui. Petronius. Quærit ſe natura, nec inuenit. Omnibus ergo ſcorta placent fractique neruis ſerpera greſſus. Et laxi crines & tot noua nomina ueſtis. Martialis coquus. Non quicunq; capit ſaturatas muricę ueſtes Nec niſi deliciis conuenit iſte color. Dydimus ubi ſupra. In extrahendis domibus igne ſaxa non ſoluimus, nec admixtione pulueris cęmenta duriora conficimus, quin potius in defoſſis telluris ſpeluncis, ac concauis montium latebris capaciter habitamus, nullos ibi uentorum fremitus, nullius tempeſtatem turbis formidamus, tutius nos defendit ab imbre ſpelunca quàm tegula, cuius geminus eſt nobis uſus, manſioni dum uiuimus, ſepulturę dum morimur, nulla extrahimus inſtar templorum ſepulchra defunctis, nec in gemmatis vrnis funera combuſta recondimus, quod non honoris dixerim eſſe pœna. Sed hæc ſunt argumenta noſtra diuitię, quæ nec ſatietatem viuentibus conceſſiſtis, & mortuis ſupremam requiem ſuſtuliſtis (non enim tellurem cineres ſuos quos edidit fouere ſinitis) vos æſtis malorum omnium cauſa mortalium omnia tenetis, & vos habentibus imperatis. Sola ſapientia Bragmanorum vos ſuperat non amando. Seneca ad Lucillum 5. Qui domum intrauerit nos potius miretur quàm ſuppellectilem noſtrã. Magnus ille eſt qui fictilibus ſic vtitur, quomodo argento, nec ille minor eſt qui ſic argento vtitur quomodo fictilibus. Infirmi animi eſt diuitias non poſſe pati. Plinius de hiſtoria naturali 33. li. Vaſa coquinaria ex argento clauus orator quæritur, at nos carrucas ex argento celari inuenimus. Noſtraq; ætata Pompeia coniunx Neronis principis delicatioribus iumentis ſuis ſoleas ex auro quoq; induere. Val. li. 9. Antiochus Syrię rex cuius cęcam & amentem luxuriã exercitus immitatus, magna ex parte clauos aureos crepidis ſubiectos habuit, argentea vaſa ad vſum culinæ comparauit, & tabernacula textilibus ſigillis adornata ſtatuit, auaro potius hoſti optabilis præda, quàm vlla ad vincendum ſtrenuo mora.

De Sufficientia ſiue paupertate voluntaria ſecundùm philoſophos. Cap. CIII.

Actor. Sufficientia eſt virtus quę bona conſcientia ſubnixa eſt, ctas rerum temporalium copias ſpernens paucis quæ naturæ ſufficiunt hominem contentum reddit, & immoderatam in concupiditatis ſitim extinguit, ipſa eſt paupertas voluntaria, quæ & frugalitas appellatur a Seneca. Plautus in Aulularia. Sibimet eſſe ſufficientem primum bonum eſt. Quintil. cauſa 12. Parum aliquid terræ & humilis tugurii ruſticum culmen æquitas animi regnum facit. Varro in ſententiis. Non eſſemus pauperes, ſi neſciremus quid eſt paupertas, neſcire quid eſt paupertas, optimus eſt ad ſummas diuitias progreſſus. Nuſquàm deueniet, qui quod videt ſequitur calles. Valerius lib. 4. Locupletem facit aliquem non multa poſſidere, ſed modica deſiderare. Seneca ad Lucillum epiſt. 1. Non puto pauperem cui quantuncunq. eſt, ſatis eſt. Idem in 2. Cui cum paupertate bene conuenit diues eſt, nec qui parum habet, ſed qui plus cupit pauper eſt, quid enim refert quãtum in horreis iaceat, ſi non acquiſita, ſed acquirenda computat, quis ſit diuitiarum modus quæris primus habere quod neceſſe, proximus habere quod ſatis eſt. Idem in 4. Magnæ diuitiæ ſunt lege naturæ compoſita paupertas. Lex autem naturæ ſcis quos nobis terminos ſtatuat, non eſurire, non ſitire, non algere, vt famem ſitimq; depellas, non eſt neceſſe maria tentare nec caſtra ſequi. Ad manum eſt quod ſatis eſt, quàm iocundum eſt nihil poſcere quàm magnificũ eſt plenum eſſe, nec ex fortuna pendere. Idem in 44. Non eſt iocunda res &c. Require ſupra. c. de abſtinentia. Idem in 28. Panem & aquam natura deſiderat, nemo ad hoc pauper eſt, intra quæ quiſquis deſiderium ſuũ clauſerit, cum ipſo Ioue de felicitate cõtẽdat.

De Eodem exempla. Cap. CIIII.

Actor. De Dyogene pulchre ait Seneca. Potentior erat Dyogenes omnia poſſidente Alexandro, plus enim iſte quod nollet accipere, quàm quod ille poſſet dare. Valerius lib. 4. Alexander cum ad Dyogenem Cinicum acceſſiſſet in ſole ſedentem, hortareturque vt ſiqua ſibi præſtari vellet indicaret. Mox inquit de cæteris interim velim a ſole mihi non obſtes. Item Dyogenes Siracuſis cum olera ei lauanti ariſtippus dixiſſet, ſi Dionyſium adulare velles, ita non eſſes, immo inquit ſi tu ita eſſe veles, Dyoniſiũ non adulares. Gieronymus contra Iouinianum. De Dyogene refert Satirus, q́ duſſutili pallio uſus ſit, propter frigus perã pro cellario habuit, Clauam ob corpuſculi fragilitatem, qua iam ſenex mãbra ſuſtentare ſolitus erat. Oemerodios vulgo appellatus ſit in preſentem horam poſcens a quolibet & accipiens cibum, habitauit autem in portarum veſtibulis & in porticibus ciuitatum. Cum quis ſe quęreret, in dolio volubilem ſe habere domum iocabatur, & ſe cum temporibus commutantem, frigore enim os dolii vertebat in meridiem, æſtate ad ſeptentrionem, & vbicunq, ſe ſol inclinauerat, Dyogenis ſimul prætorium vertebatur. Quoddam vero tempore habens ad potandum cauum lignum, vidit puerum concaua manu bibere, & eliſiſſe fertur illud ad terram dicens Neſciebam quod & natura poculum haberem. Epicurus. Honeſta res eſt læta paupertas, illa vero non eſt paupertas ſi læta non eſt, ſi cui ſua non videntur ampliſſima, licet totius mundi Dominus ſit tamen miſer eſt. Si ad naturã viuas, nunquam eris pauper, ſi ad opinionẽ, nunquam eris diues, exiguũ natura deſiderat, opinio immenſum. Multis paraſſe diuitias non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio.

De eodem ſecundum poetas Cap. CV.

Cato Vbi ſupra. Infantem nudum cum te natura creauit. Paupertatis onus patienter ferre memento. Quod uile eſt carum, quod carum uile putato. Quod nimium eſt fugito

paruo

paruo gaudere memento. Commoda naturæ nulla tibi tempore deerunt. Si contentus eo fueris, quod poſtulat vſus. Perſius ſatyricus. Viue memor lęti fugit hora hoc, quod loquor inde eſt. Meſſe tenus propria viue & granaria fas eſt Emole quid me tuas occa, ſeges altera in herba eſt. Ganfredus in poetria. Liber is eſt vitijs, qui non inſeruit abundans. Cui ſatis eſt, quod habet, pauper qui plus cupit. Galtherus in lib. Alexandreidos 8. Animum nullius egentē. Non res efficiunt, ſed ſufficientia quamuis Sit modicum ſi ſufficit, nullius egebis. Maximianus. Non tantum velle in vitium, ſed & malefacta cadunt. Mattheus in lib. de Tobia. Non rerum cumulus, ſed ſufficientia mentis. Ditat ſufficiunt paucula diues eris.

De vitijs fugiendis. Cap. CVI.

NVLLVS in Retho. 2. Hæc omnia ſitus iam ſuperius dictū eſt propter ſe ſolum, vt nihil addatur emolumenti petenda ſunt, propter ſe natura vitanda ſunt, non modo ea quæ his contraria ſunt, fortitudini ignauia, iuſtitiæ iniuſtitia, verum & illa quæ propinqua & finitima eſſe videntur, vnicuique.n. virtuti finitimū vitium reperitur, vt audacia fidentiæ, pertinacia perſeuerantiæ, ſuperſtitio, religioni, & huiuſmodi. Lactantius in lib. de vero cultu. Porro ſiue virtutes inſeras vitia ſponte decedent, ſiue vitia eximas virtutes vltro ſubibunt: ſic enim bonorum & malorum conſtituta eſt natura, vt ſe ſemper oppugnent & expellant. Valerius lib. 9. Quid autem vitijs fœdius, quid etiam damnoſius, quibus virtus atteritur victoriæ langueſcunt, ſopita gloria in infamiam conuertitur, animiq; pariter & corporis vires expugnantur. Boetius de con ſol. lib. 4. Qui virtuta deſerta homo eſſe deſinit, cum in diuinā conditionem tranſire non poſſit, vertitur in beluam. Tullius in lib. de Paradoxis. Cum tibi Deus vel mater omnium natura dederit animum, quo nihil præſtantius, nihil diuinius, ſic teipſe proijcies, atque proſternes, vt nihil inter te & pecudem intereſſe putes. Idem Philippica 11. Quo maior eſt vis animi quàm corporis, hoc grauiora ſunt mala, quæ animo concipiuntur, quàm quæ corpore feruntur, miſerior ergo eſt, qui in ſe ſuſcipit ſcelus, quàm qui a alterius facinus ſuſcipere cogitur. Claudianus in maiori. Heu quàm cæcus ineſt vitijs amor. Ouid ſine titulo lib. 2. Odi nec poſſum cupiens non eſſe quod odi. Ex prouerbijs ſapientum. Grauior eſt inimicus, qui latet in pectore. Maleſacere qui vult nonnunquam cauſam inuenit, omne radix eſt peccati inuoluntarium, ipſaq; nequitia pœna ſui eſt, peccandi quidem duo genera ſunt. Vnum ex propoſito, aliud ex negligentia. Pleriq; vero metu peccare ceſſant, nō innocentia, tales profecto timidi non innocētes dicendi ſunt, odiū igitur oportet peccandi non metum facias. Bis autem peccas cum peccato obſequium accōmodas. Seneca ad Lucillum epiſtola 53. In his quoque morbis, quibus afficiuntur animi quo quis peius ſe habet minus ſentit. Idem in 69. epiſtola. Nullum enim ſine autoramento malum eſt, auaritia pecuniam promittit, luxuria voluptatem, ambitio potentiam mercede te vitia ſolicitant. Horatius in libro epiſtolarum. Oderunt peccare boni virtutis amore. Oderunt peccare mali formidine pœnæ. Proſper vbi ſupra. Nullus enim eſt inſons ſola formidine pœnæ. Qui ſanctum & iuſtum non amat imperium. Tull. de offic. 3. lib. Certe ſi omnes Deos, hominesq; celare poſſumus, nihil tamen auarè, vel iniuſtè, vel libidinosè faciendum eſt bonus vir non modo facere, ſed nec cogitare quidem audebit quicquam quod non audeat prædicare. Seneca lib. de moribus. Nihil intereſt quo animo facias, quod vitioſum eſt feciſſe. Ouid. in tit. de Ponto. Pęna poteſt demi, culpa perhennis erit. Mattheus in lib. de Tobia. Eſt grauius meritum pœnæ, quam pœna necari. In cruce credo minus, quam meruiſſe crucem.

De mala mente & inculta. Cap. CVII.

QVINTILIANVS de orat. inſtitione lib. 8. Nihil enim tam occupatum, tam multiforme, tam varijs affectibus conciſum, atque laceratum quam mala mens. Nam & cum inſidiatur ſpe curis labore diſtringitur, & etiam cum ſceleris compos fuerit, ſolicitudine pœnitentia pœnarum expectatione torquetur. Tullius in Tuſculanarum lib. 3. Animus eger (vt ait Ennius) ſemper errat, nec pati, nec perpeti poteſt, cupere nunquam deſinit. Idem in lib. de natura Deorum 3. Verſutos eos appello, quorum ſceleriter mens verſatur. Seneca ad Lucillum epiſtola 5. Infirmi animi eſt diuitias non poſſe pati. Idem in 17. Multis paraſſe diuitias, non ſuit miſeriarum finis, ſed commutatio, nec hoc miror, non eſt enim in rebus vitium, ſed in ipſo animo. Illud quod paupertatem nobis grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum enim nil differt, vtrum ægrum in lecto ligneo, aut in aureo colloces, quocūque enim tranſtuleris illum morbum ſuum ſecum transferet, ſic nihil refert vtrum eger animus in diuitijs, an in paupertate ponatur. Malum enim ſuum illum vbiq; ſequitur. Idem in 27. Si vis omnia tibi ſubijcere, te ſubijce rationi. Multos reges ſi te illa rexerit, & ab illas diſces, quemadmodum & quid aggredi debeas. Ex prouerbijs ſapientum. Turpe præbet ſpectaculum eger animus. Sunt quorum corpus innoxium eſt, & in mille facinorum furta mens otioſa diſcurrit. Ouidius in libro triſtium 2. Omnia peruerſas poſſunt corrumpere mentes. Sunt tamen illa ſuis omnia tuta locis. Proſper in libro epigrammatum. Fallaces curis torquentur amaris. Et mala mens nunquam gaudia pacis habet. Tibullus libro 2. Solicitant pectus facta nephanda reum. Ouidius ſine titulo libro 1. Multa miſer timeo, quia feci multa proterue. Exemplique metu terreor ipſe mei. Arator libro 1. O quantum per inania currit mens ignara boni. Perſius. O curuæ in terris animæ, & cœleſtium manes.

De paſſionibus animæ. Cap. CVIII.

AVGVSTINVS de ciuit. Dei libro 14. Sunt autem quatuor animi paſſiones ſiue perturbationes, quibus omnis humanorum noſtrorum vitioſitas continetur. De quibus ſcilicet Virgilius ita loquitur. Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque, nec auras ſuſpiciunt clauſæ tenebris, & carcere cęco. ſ. animæ in corpore terreno, atque moribundo. Intereſt tamen qualis ſit voluntas hominis, quia ſi peruerſa eſt, peruerſos habebit hos motus, ſi vero recta non ſolum non culpabiles erunt, verum laudabiles, voluntas, ſi quidem in omnibus eſt, immo omnes nihil aliud ſunt, quam voluntates, vt ſuperius habitum eſt, vbi de viribus animæ dictum eſt. Idem in eodem. Illi porro philoſophi, qui veritati propius accellerunt iram, atque libidinem vitioſas animi partes eſſe confeſſi ſunt, eo ꝙ turpiter, atque inordinate mouerentur, ad ea etiam quę ſapientia perpetrari vetat, atque per hoc opus habere moderatricē rationem, quam partem animi triciam velut in arce quadam ad iſtas regendas perhibent collocatam, vt illa imperante iſtis ſeruiētibus, poſſit in homine iuſtitia ex omni parte ſeruari. Idem in lib. 53. Require capitulo, infra de regimine animæ. Lactantius in libro de vero cultu. Poetæ tres furias eſſe dixerunt. Require ſupra capit. de temperantia Boetius de conſo. lib. 1. Nubibus atris condita nullum fundere poſſunt ſydera lumen. Tu quoque ſi vis lumine claro cernere verum. Tramite recto carpere callem pelle timorem. Gaudia pelle, ſpemque fugato nec dolor aſſit. Nubila mens eſt, vinctaque frenis hæc vbi regnant. Proſper in libro epigrammatum. Scire volens, in qua ſis rerum parte locandus. Diſcute quid timeas quidve ſit id quod amas, nam cuncti gemino naſcūtur fomite motus. Reſpondentque ſuis germina principijs.

De amore. Cap. CIX.

ACTOR. Amor eſt affectio, ſiue motus animi ad diligendum aliquid quod bonum eſt, vel apparens bonum. Omnia namque bonum appetunt, & amant. Boetius de conſolatione. Quis legem det amantibus, maior lex amor eſt ſibi. Ex prouerbijs ſapientum. Amor extorqueri non poteſt, ſed elabi poteſt. Amare & ſapere via a Deo conceditur. Item amor cauſa eſt omnis ſolitudinis. Virgilius in Buccolicis. Omnia vincit amor, & nos cedamus amori. Item in lib. 4. Eneidos. Improbe amor quid non mortalia pectora cogis. Ouidius in libro epiſtolarum. Res eſt ſoliciti plena timoris amor. Credula res amor eſt. Auribus interdum voces capiamus & timent. Aduentus ſtrepitum credimus eſſe tui. Idem in lib. ſine titulo 2. Fœlix qui quod amat defendere fortiter audet. Idem in lib. de arte 1. Palleat omnis amans. hic eſt color aptus amanti. Idem in 3. lib. Mora ſemper amantes incitat. Idem in libro de remedijs 1. Quod potuit fecit ne nil ageretur amauit. Idem in lib. Methamor. 4. Tempore creuit amor. Quo magis tegitur, tectus magis eſtuat ignis. Quid non ſentit amor. Idem in lib. 6. Nihil eſt, quod non effreno captus amore. Auſit nec capiunt incluſas pectore flammas. Idem in lib de faſtis 2. Quid non amor improbus audet. Claudianus in maiori. Heu quam cęcus ineſt vitijs amor. Idē. Non quærit pretium vitam. qui debet amori. Proſper lib. epigrammatum. Ancipitis intæ qui vult ſuperare labores. Dilige, quod ſemper verus amator habet &c. Require infra c. de ſecuritate mentis. Arator lib. 2. Hæc eſt vera fides, quam lex comitatur amoris. Mattheus in Tobia. Gratia dum nubit, naturæ fructus amoris plenior eſt. Sedulius. Fortia vincla dedit peccati ſęua poteſtas. Dulcis amor Chriſti fortia vincula dedit. Sydonius in epiſtolari lib. 5. Perfecta dilectio non tam debet recolere quid officiorum ſoluerit, quam meminiſſe quid debeat.

De ſpe. Cap. CX.

ACtor. Spes ē animi motus imobiliter ad ea. ꝙ appetit accipiēda ſuſpēſus. Quintil. c. 3. Nihil difficilius eſt, ꝙ differre gaudiū.

Idem in 81. Nihil vnquam grauius, quàm ſi quem deſtituta ſpes torquet Seneca in Hippolyto. O ſpes amantium credula. Lucanus 2. lib. Liceat ſperare timenti. Ouid. in lib. epiſtolarum. Quæcunque ex merito ſpes venit, æqua venit. Spes bona dat vires. Spes bona ſollicito victa timore cadit. Fallitur augurio ſpes bona ſæpe ſuo. Idē in lib. de faſ. 1. Conſcia mens, vt cuiq; ſua eſt, ita concipit intra. Pectora pro facto, ſpemq; metumq; ſuo. Idem in libro 5. Diſter. habent paruæ commoda magna moræ. Solicitæ mentis, ſpeq; metuq; pauent. Idem in lib. de triſtibus 3. Denique non poſſum nullam ſperare ſalutem, Cum non ſit pœnæ cauſa cruenta meæ. Idem in lib de Ponto. Quamuis ſit ſemper meritis inſcribta voſtris. Magna tamē ſpes eſt in bonitate Dei Sedulius in carmine paſcali lib. 4. Nil igitur recte de te ſperantibus vnquam. Difficile conferre Deo, cui prona facultas. Ardua planare, & curua indirecta referre. Et quicquid natura negat, ſe iudice præſtat. Quodque Deo facile eſt homines ſperare decēter. Nec pudeat. Idem in carmine de mediatore. Hic homo qui Deus eſt, ſpes eſt antiqua priorum. Spes in fine ſijs hic homo qui Deus eſt. Arator in hiſtoria actuum metrice compoſita. 1. lib. Spiritus almus. Neſcia menſuræ ſuus præmia pluſq; miniſtras, quàm ſperantis erat præcedis gratia votum. Idem in libro 2. Cortoq; humanum trāſcendant gaudia uotum. Hoc tale præſtare Deo cui muneris vſus. Hic potior quam nemo putas. Proſper in libro epigrammatum. Grauior eſt fructus, quem ſpes productior edit. Vltro obiectorum vile adeſt pretium. Cato in lib. de morib. Rem ſibi promiſſam certā promittere noli. Rara fides ideo, quia multi multa loquuntur. Somnia ne cures, nam mens humana, quod optat. Dum vigilat ſperat per ſomnum cernit idipſum. Stultitia in morte alterius ſperare ſalutem. Tempora longa tibi noli promittere vitæ. Quocunq; ingrederis ſequitur mors corporis vmbrā. Tibullus 2. lib. Spes fouet & melius cras fore ſemper ait. Galtherus in libro de geſtis Alexandri Magni 6. Spes quam meritum non præuenit a ſpe, Deuiat & verum dat ei præſumptio nomen. Idem in lib. 7. Eſt ſpes in dubijs ſemper comes optima rebus.

De gaudio. Cap. CXI.

ACTOR. Gaudium eſt diffuſio animi in apprehenſione conuenientis ſiue delectabilis. Seneca ad Lucillum epiſtola 23. Fundamentum bonæ mentis eſt non gaudere vanis, mihi crede verum gaudium res ſeuera eſt, an tu exiſtimas aliquem ſoluto vultu, lætoi oculo mortem contemnere, paupertati domum aperire, voluptates tenere ſub freno, meditari dolorum patientiam: hæc qui apud ſe verſat, in magno gaudio eſt, ſed parum blando. Hæc autem quibus de eſtatur vulgus, tenuem habent ac perfunctoriā voluptatem, quodcunque gaudium eſt, fundamento caret. Idem in 59. Omnes tendunt ad gaudium, ſed vnde ſtabile magnumque conſequantur, ignorant. Et ſapiens quidem nunquam ſine gaudio eſt, gaudium autem hoc non naſcitur, niſi ex virtutum conſcientia, nec interrumpitur nec deſinit. Quod enim non dedit fortuna, non eripit. Idem in 80. Compara inter ſe pauperum, & diuitum vultum, ſæpius pauper & fidelius ridet, quia nulla eū ſolicitudo in alto eſt: etiam ſi qua incidit cura velut nubes leuis tranſit: horum autem qui felices vocantur hilaritas ficta eſt aut grauis, & ſuppurata triſtitia. Cato ubi ſupra. Interpone tuis interdum gaudia curis. Statius in Achilleide. Dant gaudia vires. Martialis coquus. Gaudia non remanent: ſed fugitiua volant. Tibullus. Heu quam difficile eſt. Require infra capitulo de inepta lætitia. Proſper vbi ſupra. Fallaces curis ſemper torquemur amaris. Et mala mens nunquam gaudia pacis habet. Felices vere faciunt ſemperque beatos. De vero & ſummo gaudia nata bono. Claudia. in maiori. Gaudia præmiſſi cumulant inopina dolores. Sedulius in carm ne paſchali lib. 4. Maxima ſæpe gaudia non ferimus: penſaq; vota timemus. Valerius lib. 9. Vix veriſimile eſt in eripiendo ſpiritu, idem gaudium potuiſſe, quod ſubuenit: & tamen idem valuit; nunc lata eius clade, quæ ad lacum traſimenum inciderat: mulier lima ſoſpiti ſuo ad ipſam portam obuia facta in eius complexu expirauit. Altera quinque cum ſalſo mortis filij nuncio mœſta domi ſederet: ad primum cōſpectu redeuntis, exanimata eſt: ſicque quas dolor non extinxerat: lætitia conſumpſit: ſed minus minor quòd mulieres M. Vitius Calua conſul, collega Tiberij Gracchi Cōſulis iterum cum in Corſica, quā nuper ſubegerat ſacrificaret, receptis litteris decretas ei a Senatu ſupplicationes nunciantibus intento illas animo orta caligine ante foculum collepſus mortuus eſt. Quem quid aliud, quàm nimio gaudio euectum putemus? Philemoni quoq; vis immoderati riſus vitam abſtulit.

De dolore, & luctu. Cap. CXII.

ACTOR. Dolor eſt paſſio naſcens ex ſenſu contrarij. Luctus eſt afflictio cordis ex ſenſu doloris in lachrymas erūpens. Aug. de ciu. Dei 14. Itaq; dolor carnis eſt offenſio animæ ex carne, & quædam ab eius paſſione diſſenſio, ſicut animæ dolor, qui dicitur triſtitia eſt diſſenſio ab his rebus quæ nobis nolentibus accidunt. Ex prouerbiis ſapientum. Animo dolenti nihil oportet credere, etiam innocentes cogit mentiri dolor, heu dolor quàm miſer eſt qui in tormento vocem non habet, cuius dolori patientia remedium eſt, dolor decreſcit, vbi quo creſcat non habet. Statius in thebaide li. 5. Mouet & cœleſtia quondam corda dolor. Cato vbi ſupra. Vulnera dum ſana, labor eſt medicina doloris. Claudianus in maiori. Gaudia præmiſſi cumulant inopina dolores Maximianus. Certe difficile eſt abſcondere pectoris æſtus. Panditur, & clauſo tempus ore dolor. Oui. in lib. Meth 6. Grande doloris ingenium miſeris venit ſolertia rebus. Idem in lib. de triſtibus 4. Eſt quædam flere voluptas. Expletur lachrymis egeriturque. Strangulat incluſus dolor at exæſtuat intus, Cogitur & vires multiplicare ſuas. Tibullus, li. Frangit fortia corda dolor. Galtherus in Alexandreide li. 9. Excitat interdum vires dolor. Martialis coquus. Ille dolet vere, qui ſine teſte dolet. Seneca in declamationibus lib. 3. Miſero ſi flere non licet magis flendum eſt, dolori ſilentium imperari non poteſt. Idem in lib. quarto. Nulla flendi maior eſt cauſa, quàm flere non poſſe. Idem in Medea. Leuior autem eſt dolor qui capere conſilium poteſt, & libet ire contra. Matthæus in li. de Tobia. Poſt lamenta redit lyra.

De timore. Cap. CXIII.

ACTOR. Timor eſt animi fuga, per quam anguſtia mentis fluctuantis ex contrariorum expectatione generatur. Statius in Thebaide lib. 3. Peſſimus in dubiis augur timor. Idem in eodem. Primus in orbe Deos fecit timor. Idem in lib. 10. Eſt vbi dat vires nimius timor. Virgilius in Aeneid. li. 1. Soluite corda metu atque innatas ſecludite curas. Idem in lib. 4. Degeneres animos timor arguit. Lucanus 2. libro. Liceat ſperare timenti. Idem in lib. 6. Degeneres trepidant animi, peioraque verſant. Idem in lib 7. Multos in ſumma pericula miſit. Venturi timor ipſe mali. Fortiſſimus ille eſt, qui promptus metuenda pati. Si cominus inſtent. Horatius in poetica. Non ſemper feriet quodcunque minabitur arcus. Ouidius in lib. epiſtolarum. Res eſt ſolliciti plena timoris amor. Idem in lib. 1. ſine titulo. Multa miſer timeo, quia feci multa proterue. Exemplique metu terreor ipſe mei. Vrbibus obſeſſis clauſæ munimina portæ. Profūnt in media pace quid arma times. Idem in li. de faſ. 1. Conſcia mens vt cuiq; ſua eſt ita concipit intra. Pectora pro facto ſpemq; metumque ſuo. Idem in li. 3. Soluta mentes ſpeq; metuque pauens. Idem in li. Triſtium 1. Terretur minimo pennæ ſtridore columba. Vnguibus accipitris ſaucia facta ſemel. Idem in eodem. Interdum audaces e gloria pronime metu. Idem in 4. Quam miſerum eſt vitam porta muroq; tueri. Vixque ſoi tutum viribus eſſe loci. Deſine tuta ſueti. Deq; fide certa ſit tibi certa fides. Idem in li. de Ponto. Accipitrem metuens aliis trepidantibus ales audet Ad humanos ſeſſa venire ſinus. Tranquillas etiam naufragus horret aquas. Qui ſemel eſt læſus, fallaci piſcis ab hamo. Omnibus æra cibis vnca ſubeſſe putat. Idem in lib. de nuce. Res timida eſt omnis miſer. Claudianus in maiori. Clauſa putat tibi cuncta pauor. Eſt malus interpres rerum metus & trahit omne. Augurium peiora via. Tibullus. Somnia fallaci ludunt temeraria nocte Et pauidas mētes falſa timere iubent. Actor. Porro de timore copioſius habetur ſuperius in capitulo de vitanda puſillanimitate & vana formidine.

De Suſpitione. Cap. CXIIII.

SVSPITIO eſt opinio ſiniſtra de aliquo, nondum ratione firmata. Iudicium vero temerarium eſt aliquando rationis conſenſus ad opinionem huiuſcemodi confirmandam in rebus incertis proniius inclinetur. Item. Suſpitio eſt iugis formido impendentis mali, faciens hominem ad omnia meticuloſum atque ſuſpectum. Seneca in libro de Moribus. Hoc habet omnis affectus, vt in quo ipſe inſanit, in idē putat inimici furere. Teren. in adelphis. Omnes quibus res ſunt minus ſecundæ (neſcio quomodo) ſuſpicioſi ad contumeliam omnia accipiunt magis, propter ſuā impotentiā ſuper ſe credunt negligi. Valerius li. 9. Maſſiniſſa rex parū fidei in pectorib. hominum reponens, ſalutem ſuam cuſtodia canū vallauit, hoc rege infelicior Alexander, cuius præcordia hinc amor hinc metus torſerunt. Nam cum infinito ardore coniugis Thebis teneretur, ad eandē ex epulis in cubicu ū veniēs, barbarū cū ſtricto gladio iubebat anteire, nec prius ſe lecto cōmittebat, quàm a ſtipatoribus diligēter ſcrutatus eſſet Dyoniſi⁹ Siciliæ tirānus, adeo ſuſpicioſus erat & meticuloſus, ſciēs ſe odio ab oibus habitū, vt ſubmotis amicis in eorum locum feroci ſſimos ſeruos, quib. latera ſua cōmitteret ſubſtituit, & etiam tonſorum metu, filias ſuas tōdere docuit

quibus

quibus & ipſis adultis non auſus eſt ferrum committere, ſed inſtituit vt candentium gladium & nucum putaminibus barbam ſibi & capillum adurerent, nec ſecuriorem maritum egit quàm patré, duarum enim ſimul. ſ. auſtoniades & doridis matrimonijs obligatus neutrius vnquàm niſi excuſſe complexum petit, lectum quoque quaſi caſtra lata foſſa cinxit, quem ſe ligneo ponte recipiebat, foremq; cubiculi extrinſecus a cuſtodibus clauſam, interiorem diligenter obſerabat. Item require dictum Platonis de eodé. Quintil. lib. 2. Carendum eſt non ſolum turpitudine, verumetiam ſuſpitione. Marcialis coquus. Abſit a iocorum noſtrorum ſimplicitate malignus interpres. Cato vbi ſupra. Ne cures ſi quis tacito ſermone loquatur Conſcius ipſe ſui de ſe putat omnia dici. Quod tibi ſuſpectum eſt, confeſtim diſcute quid ſit. Nanqua ſolent primo quę ſunt neglecta nocere. Ouid. in li. Triſtium 4 Quàm miſerum eſt vitam porta muroque tueri. Vixq; ſui tutum viribus eſſe loci. Actor. De hac iterum materia require infra capitulo de puſillanimitate vitanda.

De credulitate ſecundum philoſophos. Cap. CXV.

ACtor. Credulitas eſt animi leuitas ſiue facilitas, qua cito & abſque rationis examinatione mouetur ad credendum audita. Varro in ſententijs. Fides eſt media & opinionis & ſcientiæ neutr. m attingens. Tuil. in Tuſ. lib. 4. Opinatio eſt imbecilla aſſenſio. Petronius. Nunquam recte faciet qui cito credit. Alexander ad Dydimum. Res nouitate mirabilis rumorum licentia videtur incredula. Dydimus ad eundem Nuncios de nobis ad te prolatos non immerito famę incredulus reſpuiſti, ſolet enim gaudere figmétis. Tul. in Rhe. 2. Facta non famá ſpectari oportet. Quintus Tert. in Apologetico Fama malum quo non aliud velocius vllú. Cur fama malum quia pluimum mendax, quæ nec tunc quidem cum aliquid veri affert, ſine mendacij vitio eſt detrahens adiciens da veritate. Ea quoq; illic conditio eſt, vt non niſi cú mentitur perſeueret. Fame ergo non credit niſi inconſideratus, quia ſapiens nó credit incerto, ne forte illud os mendaci ſeminauerit, quod ſæpe fit aut ingenio emulationis, aut arbitrio ſuſpicionis, aut non noua, ſed ingenita quibuſdam mentiendi voluptata. Quintil. in 15. cauſa. Facinus eſt id tantum credere quod expedit, & actum eſt da rebus humanis, ſi ſolum ſeruatur viſitatum fides. Idem in 17. Peſſimum humanarum rerum malum ſemper eſt q̃ auidius nephanda finguntur, nec vſquam magis operępretium putant malignis facere ſermones, q̃ cum incredibilia quaſi deprehenſa narrantur. Neceſſe eſt autem contentiosius loquaris quicquid probare non poſſis, & affirmationem ſuonit ex homine quicquid non habet ex veritate. Sen. in lib. de 4. virtutibus. Prudentis proprium eſt examinare conſilia, & non cito facili credulitate ad falſa prolabi. Idem io declamationibus li. 4. Nemo quicq̃ facile credit, quo credito dolendum ſit. Idem in Hercula furente. Quod nimis miſeri volũt hoc facile credunt. Prona eſt timori ſemper in peius fides. Idem in Hipolito. Contemne famam vix vero fauet. Ex prouerbijs ſapientum. Ero deſituri hoc oportet credere. Item diſſimilem oportet habere aurem ad crimina. Idem ibidem. O ſpes amantium credula. Idem ad Lucillum epiſtola 3. Vtrumq; vitium eſt & omnibus credere, & nulli, ſed alterum dixerim honeſtius vitium.

De eodem ſecundum poetas, Cap. CXVI.

OVidius in lib. epiſtolarum. Tarde quę credita lędunt credimus. Credula res amor eſt. Tarda ſolet magnis rebus inelle fides. Idem in li. de arte 3. Non cito crediderís, quantum cito credere lędat. Exemplum nobis non leue procris erit. Ex parte credite. Idem io li. de remedijs 3. Dum ſibi quiſque placet credula turba ſumus. Item in Methamor. 8. Facies exaſque iubebant. Credere adulterium, prohibebant credere mores. Idem in li. 12. Credita res actore ſuo eſt. Idem in li. de Faſ. 4. Conſcia mens recti famę mendacia ridet. Sed nos in vitium credula turba ſumus. Cato vbi ſupra. Nil temere crede. Admiranda canunt, ſed non credenda poete. Proſper vbi ſupra. Non pateant faciles ſeuis rumoribus aures. Quę neſcire iuuat credere non libeat. Gaufredus in poetria. Certior aure arbiter eſt oculus.

De Errore. Cap. CXVII.

ACtor. Error eſt a recto tramite deuiatio. Item error eſt cum per ignorantiam malum committitur. Tull. in Tuſ. li. 4. Animus eger (vt ait ennius) ſemper errat, nec pati nec perpeti poteſt, cupere nunq̃ deſinit. Idem in li. de Offi. 3. Errat qui vitium vllum corporis aut fortunæ vitijs animi grauius exiſtimat. Idé in Philippica 12. Cuiuſuis hominis eſt errare, nullius autem niſi inſipientis in errata perſeuerare. Poſteriores enim cogitationes (vt aiunt) ſolent eſſe ſapienciores. Idem in li. de legibus 1. Non eſt viri boni errare, & diligere quod per ſe non eſt diligendum. Valerius li 9. Temeritati proximus eſt error, & ad lędendum par. cui tamen facilius quis ignoſcat, quia non ſua ſponte, ſed vanis cócitatus imaginibus culpæ ſe implicat. Seneca de beneficijs li. 3. Non eſt leuitas a cognito & damnato errore diſcedere, & ingenue fatendum eſt, aliud putaui deceptus ſum. Hæc vero ſuperbę ſtultitię pertinacia eſt quod ſemel dixi, qualecunque eſt, fixum ratumq; ſit. Non eſt turpe cum remutare conſilium. Idem ad Lucillum epiſtola 1. Cęci ducem quęrunt nos autem ſine duce erramus, & ideo difficulter ad ſanitatem peruenimus, quia nos egrotare neſcimus. Ouidius de remedijs li. 1. Ex mala ſunt vicina bonis errore ſub ipſo Pro vitio virtus crimina ſępe tulit. Arator li. 2. Repellitur error in diuerſa trahens cum ſpiritus efficit vnum.

De Stultitia. Cap. CXVIII.

ACtor. Stulticia eſt priuatio ſiue defectus ſapientię. Item iuxta Hugonem. Stultitia eſt cum malum cognitum nó vitatur. Lactantius in li. de vera iuſtitia. Stultitia eſt in factis dictiſq; per ignorantiam recti ac boni erratio. Tullius in lib. de ſenectute. Tanta ineſt ſtultitię inconſtantiæ atque peruerſitas, quód omnes eam vt adipiſcantur exoptant, & eandem adepti accuſant. Idem in libro de natura deorum 1. Multa incommoda in vita quę ſapientes commodorum compenſationa leniunt, ſtulti nec vitare venientia, nec ferre pręſentia poſſunt. Idem in lib. de Paradoxis. Stoicorum ſententia fuit omnes ſtultos inſanire, omneſq; ſapientes eſſe liberos, & omnes ſtultos ſeruos. Idem in Tuſculanis lib. 3. Stultitię proprium eſt aliorum vitia cernere, ſuorum obliuiſci. Auguſtinus in libro ſoliloquiorum primo. A quibuſdam dictum eſt ita ſtultos omnes inſanos eſſe: ſicut omne cenum olere quod non ſemper ſed dum commoues, ſentias. Seneca de beneficijs lib. 2. Negamus iniuriam accipere ſapientem. qui tamen illum pugno percuſſerit iniuriarú damnabitur. Negamus ſtulti quicquàm eſſe: & tamen eú qui rem aliquam ſtulto ſurripuit furti condemnabimus. Magiſter, ſerlo. Stultus, ſi qua refert quæ ſint ea nil puto refert. Cato vbi ſupra. Inſipiens eſto cum tempus poſtulat aut res. Stultitiam ſimulare loco prudentia ſumma eſt. Ouidius in lib triſtium quarto. Forſitan hoc ſtudium poſſit furor eſſe videri. Sed furor hic aliquid vtilitatis habet.

De Naturalibus deſiderijs ſecundum philoſophos. Cap. CXIX.

SEneca ad Lucillum epiſtola. 16. Naturalia deſideria finita ſunt ea falſa autem opinione naſcentia, vbi deſinant non habent. Nullus. n. terminus falſo eſt, nam via eunti aliquid extremum eſt, error autem immenſus eſt retrahe ergo te a vanis. Et cum vis ſcire quod petis vitum naturalem habeat an cęcam cupiditatem: cóſidera ſi non poſſis alicui conſiſtere. nam ſi longe progreſſo ſemper aliquid reſtat ſcito illud naturale non eſſe. Idem in 39. Magna animi eſt magna contemnere: & mediocria malle q̃ nimia. neceſſe. n. in immenſum exeat cupiditas quę naturalem modum tránſilit. Idé in 70. Quomodo veniet in mentem finis ſuus omnia ſine fine cupientibus. Idem in 72. Vidiſti aliquando canem miſſa a domino fruſta panis vel carnis aperto ore captantem. quicquid excepit protinus integrum deuorat, & ſemper ſpem futuri hiat. idem euenit nobis quicquid expectátibus fortuna proiecit. id ſine vlla voluptate dimittimus ſtatim ad rapinam alterius erecti & attoniti. hoc ſapienti non euenit. plenus eſt & ſi quid euenit: ſecurus excipit & reponit. Impeditis autem ac rudibus nullus præcipitationis finis eſt, in Epycureum illud chaos decidunt inane ſine termino eſt. Ex prouerbijs ſapientum. Alienú nobis noſtro plus placabit. Varro in ſententijs. Deſiderata non habita magni fiunt: habita vileſcunt.

De eodem ſecundum poetas. Cap. CXX.

OVidius ſine titu li. 2. Quod licet ingratum eſt, quod non licet acrius vrit. Quod ſequitur fugio, qđ fugit ipſe ſequor. Idé in lib. 3. Nitimur inuetitú ſuper cupimuſque negata. Sic interdictis imminet eger aquis. Quicquid ſeruatur cupimus magis, ipſaq; furem. Cura vocat, pauci qđ ſinit alter amant. Idem in lib. de arte. 1. Quod refugit multi cupiunt, odere quód inſtat. Petronius. Quęrit ſe natura nec inuenit. Omnibus ergo ſcorta placent. fractique nerui in corpore greſſus. Et laxi crines & tot noua nomina veſtis. Prudentius vbi ſupra. Summa quies nil eſſe velle ſuper quam poſtulat vſus: Debitus, vt ſimplex alimonia veſtis vt vna. Infirmos tegat aut recreet mediocriter artus. Expleturnque modum naturæ non trahat vltra. Theodolus. Mortales cuncti quod contendunt. adipiſci. Nec ſi perficiant vitæ diſcrimina curant.

De eo q. in amore ſui. Cap. CXXI.

ACtor. Theofraſti ſnia fuit. An ſtiú ceca eſſe iudicia. vnde qa quilibet hó ſe ipſum pręceteris amat in iudicio ſui facilius

erat. Amor oanque priuatus mentem vehamenter excecat. In prouerbiis quoq; ſapientum legitur, quòd amare & ſapere via a Deo conceditur. Varro in ſententiis. Non tam modeſte quiuis ſua miratur quam aliena, hoc autem fit, quoniam nemo ſibi inuidet. Quintus Curtius. Thobares magus ad Alexandrum ait. Natura mortalium hoc nomine praua & ſiniſtra dici poteſt, quòd in ſuo quiſq; negocio ebetior eſt quàm in alieno. Teren. in adelphis. Quid homine imperito iniuſtius, qui nihil rectum putat niſi quod ipſe fecit. Idem in hebauter. Ita fere comparata eſt omnium hominum natura, vt aliena melius iudicēt quàm ſua. Iulius Celſus s. li. Quę volumus & libenter credimus, & quæ ipſi ſentimus, alios quoque ſentiro ſperamus. Petronius. Omnes opertis oculis bona ſua computant. Plinius ſecundus in epiſtola ad Cornelium Tacitum. Suæ quiſque inuentioni fauet. Quintil. s. li. Aliena quoque vitia magis quiſque comprehendi quam ſua. Lactantius in li. de falſa ſapientia. Nemo poteſt de ſe rectè iudicare, ſed aliena iudicat melius quàm ſua. Tull. de Offi. li. 1. Neſcio quomodo fit vt magis in aliis quam in nobiſmetipſis cernamus ſi quid delinquitur. Idem in Tuſc. 4. lib. Stulticię proprium eſt aliorum vitia cernere, ſuorū obliuiſci. Idem in oratione pro deiotaro. Nemo fere eſt qui ſui periculi iudex non ſibi ſe equiorem quam reo prębeat. Idem in Rhetor. 2. Qui nihil in vita iocundius habet quàm vitam, non poteſt cum virtute vitam colere. Sen. in Agaménone. Non intrat vnquā regium limen fides Precio pareta, vincitur precio fides. Idem in epiſtola 26. Vna eſt cathena quæ nos elligatos tamen, amor vitę. Vale lib. s. Dulcedo vitę multa & facere & pati turpiter cogit. Statius in Thebaide lib. 3. Proh vitæ ſeda cupido Iuue. lib. 3. Summum crede nephas animam preferre pudori. Et propter vitam viuendi perdere cauſas. Claudius in maiori. Hęu quàm cecus ineſt vitiis amor. Idem. Munere carior omni aſtringit ſua quemque ſalus Horatius in lib. epiſtolarum. Sunt qui nil rectum niſi quod placuit ſibi ducunt. Ouidius in lib. de Ponto. Quod fecit quiſq; tuetur opus. Martialis coquus. Quis enim damnet ſua vota libenter. Auianus vbi ſupra. Sic mos eſt homini quicquid ſibi fecerit ipſe. Vile licet maneat, approbat eſſe tamen. Maximianus. Non intellecti, nulla eſt curatio morbi.

De ſuperbia. *Cap.* *CXXII.*

ACtor. Omnium itaq; vitiorum caput & origo ſiue radix eſt ſuperbia, quę ſic deſcribitur. Superbia eſt amor proprię excellentię. Item ſuperbia eſt animi tumor ex honore proprię cæteros ſuperare contendens. Item ſuperbia eſt ſingularis excellentię tumentis animi ſuper omnes cæcus quidam appetitus. Item ſuperbia eſt eleuatio vitioſa, quę inferiorem deſpiciens, ſuperioribus ac mediocribus ſatagit dominari. Itaque ſuperbię comes inſeparabilis eſt inuidia. Dum enim ſuperbus cunctos preire & ſuperare conatur, ſuperiorem vel parem habere dedignatur. Plautus in aulularia. Res nimium ſingularis eſt homo parem ferre non patiens. Minores deſpicimus, maioribus inuidemus, ab equalibus diſſentimus. Tull. de Offi. li. 1. In rebus etiam proſperis ſuperbia fugienda eſt & arrogantia, nam vt aduerſas res ſic & ſecundas immoderate ferre leuitatis eſt. Ex prouerbiis ſapientum. Cito fit ignominia ſuperbi gloria. Seneca ad Lucillum epiſtola 47. In homines noſtri ſimiles ſuperbia non agimus imperium, nec quicquàm vel minima ſeruitute exigimus præter corpus quod ſolum animo famulari debere cenſemus, alioquin ſeuitia eſt in obſequium cogere quos nobis fratres eadem natura progenuit, & quibus a Deo patre communium bonorum ſpondetur hæreditas. Saluſtius in iugurtino. Superbia commune nobilitatis malum eſt. Iuuenalis lib. 4. Quia tu galline filius albæ. Nos viles populus nati infelicibus ouis. Proſper vbi ſupra. Sola eſt innumeris armata ſuperbia telis. Cui poſſunt vires & bene geſta dare. Verſificatur. Vnde ſuperbit homo cuius cōceptio culpa. Naſci pęna labor vita, neceſſe mori. Vana ſalus hominis vanus labor omnia vane. Inter vana nihil vanius eſt homine. Poſt hominem vermis, poſt vermem fit cinis hæu hæu. Sic redit in cinerem gloria noſtra ſuum. Primas. Si tibi gratia ſi patientia formeq; detur Sola ſuperbia deſtruit omnia ſi comitetur. Claudianus vbi ſupra Inquinat egregios adiūcta ſuperbia mores. Ouidius de Feſtis li. 1. Faſtus ineſt pulchris ſequiturq; ſuperbia formam.

De temeritate. *Cap.* *CXXIII.*

ACtor. Ex virulenta radice ſuperbię naſcitur peſtifera proles multiformis vitiorum. ſ. temeritas, præſumptio, ambitio, inanis gloria. Inuidia, Ira, Acidia, Triſtitia, Gula, Luxuria. Temeritas eſt rationis expers, animi procacis indiſciplinatus excurſus. Itē temeritas eſt audacia præceps qua quis audet aliquid ſupra vires ſuas attentare. Tull. in Rhetorica 2. Temeritas eſt inconſiderata dolorum perpeſſione gladiatoria periculorum ſuſceptio. Valerius in lib. 9. Temeritatis & ſubiti & vehementes ſunt impulſus, quorum ictibus hominum mentes cōcuſſe, nec ſua pericula reſpicere, nec aliena facta vlla examinatione proſequi valent, temeritati proximus error, & ad ledendum par, cui tamen facilius quis ignoſcat, quia non ſua ſponte, ſed vanis concitatus imaginibus culpè ſe implicat. Tullius de Offi li. 1. Sicut ſcientia quę remota eſt a Iuſtitia, callidiſas potius quàm ſapientia eſt appellanda, ſic & animus paratus ad periculum, ſi ſua cupiditate non communi vtilitate impellitur, audaciæ potius nomen habet, quàm fortitudinis. Videndū eſt etiam vt contra communem naturam nihil contendamus, ſed ſtudia noſtra eius regula metiamur, nec enim attinet naturæ repugnare, nec quicquam ſequi quod non queas aſſequi. Id maximè quemq; decet, quod maxime ſuum eſt. Terentius in Andria. Quādo fieri non poteſt id quod vis, id velis quod poſſis. Quintil. de oratoria inſtit. lib. 2. Nec tentes quod effici non poſſit. Idem in 4. lib Tentanda non ſunt quæ effici omnino non poſſunt. Idem in 8. libro. Quod autem imitaturus eſt primum quiſqua intelligat & quare id bonum ſit, ſciat, tum in ſuſcipiendo onere vires ſuas conſulat, vbiq; perniciosiſſimum eſt vires fiducia preuenire. Statius in Thebaidę 11. li. Hic miſeris furor eſt inſtare periclo. Ouidius in libro Metham. 8. Sępe vult vinci, aratben nocuit temeraria virtus. Idē in lib. 10. In audaces non eſt audacia tuta. Iuuenalis 2. lib. Fortem pręſtant animum rebus quas turpiter audent. Nihil eſt audacius illis deprehenſis. Iram atq; animos a crimine ſumunt. Seneca in Herculeſurente. Nemo ſe tuto diu periculis offerre. Tam crebris poteſt. Quem ſepe tranſit caſus aliquando inueniet. Cato vbi ſupra. Quod potes id tenta nam littus carpere remis. Tutius eſt multo q̄ velum tendere in altum.

De Præſumptione. *Cap.* *CXXIIII.*

ACtor. Præſumptio nouitatum eſt qua quis contra qualitatē ſui ordinis aut virium ſingulari tumore noui quippiam eudet attentare. Inſolentia eſt extra communiantium viam vel morem quaſi deſpectis cæteris verba facta geſtum habitumque ſpecificare. Item præſumptio eſt vitium animi quo quis de viribus ſuis ſupra modum confidens, nititur alios preire, vel eis ſe pręferre, vel alterius bona ſibi ſpiritualiter arrogare. Varro in ſentētiis. In multis contra omnes ſapere, deſipere eſt. Tull. in lib. de academicis. Inepte quis mineruam docet Bernardus Silueſter in Megacoſmo. Pudet docuiſſe mineruam. Galtherus in lib. de geſtis Alexandri 2. Parcite mortales animas extollere feſtu. Collatis opibus eſpernariq; minores. Parcite victores ingrati viuere ſummo. Victoria vires, ſceptrum, dyadema, triumphos. Diuitias dare qui potuit auferre valebit. Proſper vbi ſupra Quod quis non cecidit propriis ſi viribus aptat. Hoc ipſo quo ſe ſtare putat cecidit.

De ambitione ſecundum philoſophos. *Cap.* *CXXV.*

ACtor. Ambitio eſt inordinatus appetitus honoris terreni vel dignitatis aut altitudinis Sydonius in epiſtolari li. 2. Quidam ius faſque commune ſupergreſſi, ſummam beatitudinē ſummam poteſtatem putant, hoc ipſo ſatis miſeriores quòd parum intelligunt ſe inquietiſſimo famulatui ſubiacere. Nam ſicut hominibus reges ita regibus dominandi deſideria dominantur. Macrobius in lib. Saturnalium. Summum ad gradum claritatis cum veneris ægre conſiſtes, & citius q̄ aſcendas cades. Fulgentius in li. Mitologiarū 2. Qui plus quęrit eſſe q̄ licet, minus erit q̄ eſt. Socrates. Stultū eſt vt imparare quis velit, cum ipſe ſibi imparare nō poſſit. Seneca in li. de quatuor virtutibus. Ne in te altiori te ponas, in quo ſtanti tremendum, deſcendenti cadendum eſt. Idem ad Lucillum epiſtola 73. Ambitioſis non iam iocundum eſt multos poſt ſe videre, quàm graue aliquem ante ſe. Nec ambitio tantum inſtabilis eſt, verum etiam omnis cupiditas quia incipit ſemper a fine. Saluſtius in iugurtino. Inter mortales difficillimum eſt gloria inuidiam vincere. Ex prouerbiis ſapientum. Vis habere honorem, do tibi imperium magnum, Impera tibi. Valerius 8. li. Nulla eſt tā ta humilitas que dulcedine glorię non tangatur. Nam Alexandri pectus inſatiabile laudis, qui Anaxarti comiti ſuo ex auctoritate Democriti pręceptoris innumerabiles mundos eſſe referenti. Hæu me inquit miſerum, qui nec vno quidem adhuc potitus ſum Gloria, nec ab his quidem qui eius contemptum introducere conantur negligitur. Quintus Curtius. Dixit quidem ex ſuis maximus natu Alexandro, ſi dii habitū corporis tui auiditati animi tui parem eſſe voluiſſent, orbis te nō caperet, altera manu orientē altera cōtingeres occidētē Quid tu ignoras arbores magnas diu creſcere, vna extirpari hora. Stultus eſt qui fructus earum ſpectat altitudine non mota, vide nedum ad cacumen peruenire contendis, in ipſis ramis quos comprehenderis decides. Leo quandoq; minimarum auium pabulum fuit, nihil tam firmū eſt, cui periculū non ſit ab inualido Deniq; ſi Deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non ſua eis eripere,

eripere, ſi autem homo es, id quod es ſemper te eſſe cogita: ſtultū eſt eorum meminiſſe, propter quæ tui obliuiſcaris.

De eodem ſecundum poetas. Cap. CXXVI.

OVidius in li. de faſtis quinto. Nos quoq; tangit honor, feſtis gaudemus & aris, Turbaq; celeſtes ambitioſa ſumus Matth. in li. de Tobia. Si quæratur honor, onus intricatur honori. Galtherus in lib. Alexandreidos. Quàm friuola gloria mundi, quàm rerū fugitiuus honor: quàm nomen inane. Prælatus qui preeſſe cupit, prodeſſe recuſat. Magnus in exemplo cui non ſuffecerat orbis. Suf ficit exciſo de foſſa marmore terra. Quinq; pedum fabricata domus, qua nobile corpus. Exigua requieuit humo. Verſificator. Vir bone quid curas res viles res perituras. Nil profecturas damno qđ que futuras: Nemo diu manſit in culmine, ſed cito tranſit. Eſt breuis atque leuis in mundo gloria quæuis. Qui fuit hic imus, ibi erit ordine primus. Quid lucri refert, qui mundo totus inheret?

De principatu uel honore recuſando. Cap. CXXVII.

SEneca de beneficijs li. 2. Dicis Mitigonus, beneficus patrem, qui cum ingenti prælio ſuperaſſet hoſtem, præmium belli ad patrē tranſtulit, & illi imperium cypri tradidit. Hoc eſt regnum, nolle regnare cum poſſis. Idem in Hypolito. Cęlo Iuppiter alto. Vicina petit, non capit vnquàm magnos Motu humilis tecti plebeia domus circa: regna tonat. Valerius lib. 4. Fabius Maximus cujus a ſe quinquies & a patre, auo & proauo, maioribuſq; ſuis ſępe conſulatum geſtum animaduerteret, cum populo conſtanter egit quā tum potuit, vt aliquando vacationem huius honoris Fabię genti darent, nō quidem q virtutibus filij diffideret, erat enim illuſtris, ſed ne maximum imperium in vna familia continuaretur. Quid hac moderatione valentius, qua etiam patrios affectus qui potiſſimi habentur ſuperauit? Idem in lib. 5. Nam ſicut meito primum amoris vinculum ducitur plurima & maxima beneficia a parentibus accepiſſe, ita proximum iudicari debet ab eiſdem ſimul accepiſſe. Idem in lib. 6. Manlius cum ei conſulatus cum omni conſenſu deferretur, & ille ſub excuſatione aduerſę valitudinis oculorum eum recuſaret, inſtantibus cunctis, alium, inquit, quirites quęrite, ad quem hunc honorem transferatis. Nam ſi me eum gerere coegeritis, nec ego mores veſtros ferre potero, nec vos meum imperium perpeti poteritis. Idem in li. 6. Rex ille ſubtilis iudicij, quē ferunt traditum ſibi dyadema, priuſquàm capiti imponeret, retētum diu conſideraſſe ac dixiſſe. o. nobilem magis quàm fęlicem pannum, quem ſi quis penitus quàm multis ſollicitudinibus, periculis ac miſeriis ſit refertus cognoſceret, nec humi quidem iacentem tollere vellet. Saluſtius in iugurtino. Poſt gloriam inuidiam ſequi memineris. Itaque quo clarior eris, eo magis anxium ac ſollicitum te eſſe oportet. Terentius in adelphis. Preterea quid tu ibi agas, vbi ſiquid bene præcipias, nemo obtemperat. Ex prouerbus ſapientum. Excelſis multo facilius cauſus nocet. Seneca in tyeſte. Mihi crede falſis magna nominibus placerent. Fruſtra timentur dura, dum excelſus ſteti, Nunquàm pauere deſtiti, atque ipſum timere. Ferrum aſt lateris mei. Horatius in li. Carminum. Sępe quoq; ventis agitatur ingens pinus Et celſę grauiore caſu decidunt turres. Feriuntq;. ſummos fulgura montes. Ouidius in lib. Methamorphoſeos 2. Via vlla potentia longa eſt. Idem in li. de remedijs. 5. Summa petit liuor, perflant altiſſima venti. Summa petunt dextra fulmina miſſa Iouis. Rumpere liuor edax. Idem in li. de triſtibus 3. Viue tibi, & longe nomina magna fuge. Tu quoque formida nimium ſublimia ſemper Propoſitique tui protrahe vela precor. Idē in li. 4. Ardua per præceps gloria vadit iter Galtherus in Alexandreide li. 8. Satius eſt non aſcendere, q̄ poſt aſcenſum regredi.

De Inani gloria. Cap. CXXVIII.

ACtor. Inanis gloria eſt amor vel appetitus vanę laudis aut fauoris humani. Item vana gloria eſt placendi deſiderio mota vtriuſq; hominis impotens exagitatio. Tull. in Tuſ. lib. 1. Honos alit artes, omneſq; incenduntur ad ſtudia gloria. Idem in lib. 5. Leniculus ſane noſter Dæmoſthenes, qui illo ſuſurro delectari ſe dicebat conſi entis mulierculę (vt mos eſt in Græcia) hic eſt ille Demoſthenes, quid hoc le uius, ſed orator ille tantus apud alios videlicet loqui didicerat non multum ipſe ſecum. Boetius in lib. Diuiſionum. Quis hoc non videat plurium ad bonarum artium valere defectum, ſi apud mentes hominum vnquàm ſit deſperatio diſplicendi. Plinius in epiſtola ad Arrianum. Neceſſe eſt vt laudis ſuæ ſpacio & curſu, & peregrinatione quiſq; lętetur. Etenim neſcio quo pacto vel magis homines iuuat gloria lata, quàm magna. Valerius li. 8. Nulla eſt tanta hu. &c. Require in pręcedenti capitulo. Idem in lib. 60. Sophocles iam ſenex tragediam quandam in

certamen miſerat, cumq; ſuſpenſus ancipitis certaminis expectaret ſententiam, audiuit ſe vna ſententia viciſſe, & præ gaudio expirauit. Sydonius in epiſtolari li. 2. Non grandis alicui datur gloria, ſi detertiorum collatio clareſcat. Martialis coquus. Cum voco te Dominum, noli tibi cuna placere. Sępe etenim ſeruum ſic reſaluto meum. Horatius in li. ſermonum. Gaudent præ nomine molles auricule. Auianus. Hic quicunque noua ſublatus laude tumeſcit, Dat merito pęnas cum meliora cupit. Perſius ſatyricus. Nate quæſieris extra ſcire tuum nihil eſt, niſi te ſcire ſciat alter. O curę in terris animæ & cęleſtium manes. Cato vbi ſupra. Nec te collaudes nec te culpaueris ipſe. Hoc faciunt ſtulti, quos gloria vexat inanis.

De Hypocriſi. Cap. CXXIX.

ACtor. De inani gloria naſcitur Hypocriſis. Etenim eſt Hypocriſis ficta ſanctitas, procedens ex appetitu vanę laudis vel humani fauoris. Item Hypocriſis eſt vitium virtutum ſimulatione clauſum & arte palliatum. Tullius de officijs lib. 1. Totius iniuſtitiæ nulla capitalior, quàm eorum, qui cum maximè fallūt, id agunt vt boni viri videantur. Idem in lib. 2. Omnia ficta celeriter tanquam floſculi decidunt, nec ſimulatum quicquam poteſt eſſe diuturnum. Idem in lib. 3. Omnes aliud agentes & aliud ſimulantes perfidi ſunt, improbi & malitioſi. Nullum igitur eorum factum velle eſſe poteſt, cum tot ſit vitiis inquinatum. Idem in libro de amicitia. Omnium rerum ſimulatio vitioſa eſt, colliſit enim iudicium veri. Ex prouerbiis ſapientum. Bona verba mercari maior eſt malitia. Item malus vir, bonum quando ſe ſimulat, tunc peſſimus eſt. Boetius de conſolatione libro ſecundo. Vos autem niſi ad populares auras inaneſq; rumores recte facere neſcitis, & relicta cōſcientia, virtuteſq; præſtantia, da alienis præmia ſermunculis poſtulatis. Quidam cum adortus eſſet contumelia quendam, qui nō ad veræ virtutis vſum, ſed ad ſuperbam gloriam, falſum ſibi nomen philoſophi induerat, adiecitetque ſe iam ſciturum, an ille philoſophus eſſet, videlicet ſi illatas iniurias patienter toleraſſet, cum ille patientiam parumper aſſumpſit, acceptaque contumelia, velut inſultans iam tandem inquit, philoſophum me eſſe intelligis. Et alter nimium mordaciter, intellexerim inquit, ſi tacuiſſes. Seneca de clementia lib. 1. Nemo poteſt diu perſonam ferre fictam. Cito in naturam ſuam recidunt, quibus veritas non ſubeſt. Quæ autem ex ſolido naſcuntur tempore, in melius proficiūt. Idem ad Lucillum. Omnia vitia ad modum morbi in aperto leuiora ſunt, tūc aūt perniitioſiſſima, cum ſimulata ſanitate ſubſidunt. Plautus vbi ſupra. Quid nam o ſtulte mirum eſt, ſi te qui nouit deſpicit, qui nō nouit diligit. Boetius vbi ſupra li. 3. Si tuam non habes, ſplendidū aliena te claritudo non efficit. Plinius ad Catulium. Magnitudo animi nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiam refert. Recteque facti non ex populi ſermone mercedem, ſed ex facto petit. Tullius in oratione pro Celio. Quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate ſeiungas. Deinde ne es in alterum dicas, quæ cum tibi falſo reſponſa ſunt erubeſcas. Horatius in poetica. Nunquam te fallant animi ſub vulpe latentes. Martialis coquus. Ars eſt captandi quod nollit velle videri. Ne facias optari, quod rogat vt facias. Perſius. Pelliculam veterem retines ſi frōte politus. Aſtutam vapido ſeruas ſub pectore vulpem. Prudentius vbi ſupra. Lactat Lupus ore cruento. Lacteolam mentitus quem ſub vellere molli.

De inuidia ſecundum philoſophos. Cap. CXXX.

ACtor. Inuidia eſt dolor vel ęgritudo animi ex aliena felicitate naſcens, & animum torquens. Sic dicta, quoniam inuidus aliena bona videre non poteſt. Item inuidia eſt in actorem ſuum reciprocus ex alterius bono tabeſcientis animi cruciatus. Huius itaque vitii partes ſunt tres, afflictio ſcilicet in proſperis proximi, & exultatio in aduerſis, & malignitas ſiue malitia. Afflictio quidem in proſperis eſt animi cruciatus ex profectu minus ſibi placētis deſcendens. Exultatio vero in aduerſis eſt quędam ex alterius caſu concepti odii nebuloſa conſolatio. Porrò malitia eſt alieni damni auidę nequiſſimęq; voluptatis odioſus excurſus. Saluſtius in iugurtino. Poſt gloriam memineris inuidiam ſequi. Inter mortales itaque difficillimum eſt gloria inuidiam vincere. Tullius in Rhetorica 2. Virtutis comes eſt inuidia, aphricano ſiquidem induſtria virtutem, virtus gloriam & gloria ęmulos comparauit. Plinius ad Cornelium Zicianum. Prauum atq; malignum eſt, non admirari hominem admiratione digniſſimum. Ex prouerbiis ſapientum. Si nulli inuideris, maior eris. Qui enim inuidat minor eſt. Inuidia ſiquidem eſt animi dolor ex alterius

commodis, nolli ergo inuidere vir bonitate præditus ſcias eum mul tis abundare virtutibus in ſe, qui alienas amat. Ennodius. Male pertinax Dei liuoris, obloquendi fomitem de loco gloriæ quæri. Tullius in oratione pro Cornelio Balbo. Eſt hæc ſeculi malitia, quædam atque labes, virtuti velle inuidere, ipſumque florem dignitatis infringere. Idem in Tuſcula. lib. 3. Quemadmodum miſericordia eſt ęgritudo ex alterius rebus aduerſis, ſic inuidentia eſt ægritudo ex alterius rebus ſecundis. Idem in 4. Inuidentia eſt ægritudo ſuſcepta propter alterius res ſecundas, quæ nihil noceant inuidenti. Malitia eſt voluptas ex malo alterius ſine emolumento ſuo. Idem in inuectiua contra Catilinam abſentem. Non intelligo cur minore quidem dolore perituros ſe cum multis quàm ſi ſoli pereant, accipiant. Socrates. Malum alienum, tuum ne feceris gaudium. Valerius li. 7. Fabius Labeo cum a rege Antiocho, quem bello ſuperauerat, ex icto fędere dimidiam partem nauium accipere deberet, medias omnes (vt fertur) ſecuit, vt eum tota claſſe priuaret. Agellius. Cum ergo Alexander orientem prælijs & victoriis vrgeret, in illis tamen negocijs literas ad Ariſtotelem miſit, non eum recte feciſſe, quòd diſciplinas quæ ad naturę contemplationem ſpectant, quibus ab ipſo eruditus foret literis foras editas inuulgaſſet. Nam qua, inquit, re alia cęteris omnibus præſtare poterimus, ſi ea quæ ex te accepimus, omnium propſus fient communia. Quippe ergo doctrina antire, malim, quàm copijs atque opulentijs? Reſpondit Ariſtot. libros illos neq; editos eſſe, neque non editos: quia ſolis eis cognoſcibiles, qui eos intelligerent. Dydimus vbi ſupra. Locus inter nos inuidię non præbetur, vbi nullus ſuperior eſt. Omnes enim diuites facit paupertatis ęqualitas.

De eodem ſecundum poetas. Cap. CXXXI.

OVIDIVS in libro de arte primo. Fertilior ſeges eſt alienis ſemper in agris. Vicinumque pecus grandius vber habet. Idem in libro de Remedijs 1. Summa petit liuor. Idem in eodem. Rumpere liuor edax. Idem in lib. de Ponto. Lędere viuos. Liuor & iniuſto carpere dente ſolet. Claudianus in minori. Rabiem liuoris acerbi nulla quies placare poteſt. Horatius in libro epiſtolarum. Inuidus alterius marceſcit rebus opimis. Et videt illius proſpera cum lachrymis. Inuidia ſiculi non inuenere tyranni. Maius tormentum. Martialis coquus. Rumpitur inuidia quòd turba ſuper in omni Monſtramor digito rumpitur inuidia. Rumpitur inuidia quòd ſum iucundus amicis. Quod conuiua frequens rumpitur inuidia. Rumpitur inuidia quòd amamur quòdque probamur Rumpatur quiſquis, rumpitur inuidia.

De Malitia. Cap. CXXXII.

ACTOR. Malitia eſt vitium animi, quo quis damnum molitur alicui. Item malitia eſt in alienum damnum auida nequiſſimeque voluptatis odioſus excurſus. Malignitas eſt mala voluntas hominis cum vltra non poſſit. Nequitia eſt quando quis audet quod nequit. Fulgentius in libr. Mitologiarum 2. Triplici modo nocet malitia, ſcilicet aut vi euidenti potentior aut inſidijs vt impotentialis latro, aut occultæ vt falſus amicus. Tull. de offi. lib. 3. Homo naturæ obediens, homini nocere non poteſt. Idem in philippica 11. Quo maior eſt vis animi quam corporis, eo grauiora ſunt mala, quæ animo concipiuntur: quàm quę corpore feruntur. Miſerior ergo eſt qui in ſe ſuſcipit ſcelus, quam qui alterius facinus ſuſcipere cogitur. Proſper in li. Epigrammatum. Quicunque alium molitur lędere primum. Ipſum ſe iaculo percutiet proprio. Gaufredus in poetria noua. Fel modicum totum mel amaricat. Vnica menda totalem faciem diffamat. Quis fuit horrendos primus qui protulit enſes, quàm ferus & vere ferreus ille fuit? Ex prouerbiis ſapiētum. Ab alio expecta: alteri quod feceris. Etiam qui faciunt oderunt iniuriā. Multis imperatur, qui vni facit iniuriā.

De iracundia ſecundum philoſophos. Cap. CXXXIII

ACtor. Iracundia eſt tempeſtas animi, qua quis aduerſus aliū commouetur. Ira eſt animi ſubita tempeſtas, quæ dum inordinata ſe concutit, cor hominis ad inſaniam trahit. Item ira eſt animi feruor ab interioribus ad exteriora prorumpens, cum anima ob illatas ſibi iniurias vindictam excogitatam adimplere deſiderat. Item ira eſt animi concitati furor ſubitus vlciſcendi libidine feruens. Item iracundia eſt vlciſcendi libidine in eum qui te lęſiſſe videtur iniuria. Indignatio eſt ex turbida quadam & inſolenti mali voluntas inferioris deceptio. Furor eſt animi inueterata tempeſtas animi rationē ſubuertens. Tull. in Toſ li. 4. Ira eſt libido puniendi eum qui feciſſe videtur iniuriam. Idem in oratione pro Marcello. Iracundia quoque conſilio inimica eſt, & victoria vero inſolens ac ſuperba eſt. Epicurus. Ira immoderata inſaniam gignit. Ennodius. Ira iuſto liberior ſuum in plus quàm alios laceſſit actorem. Ex prouerbijs ſapientum. Bonus animus leſus in multis grauius iraſcitur. Item furor fit læſa ſepius patientia. Item grauiſſima eſt probi hominis iracundia. Item homo extra corpus ſuum eſt, cum iraſcitur. Iracundiam autem qui vincit, hoſtem ſuperat maximum. Iratus etiam facinus conſilium putat. Lęſo doloris remedium eſt, inimici dolor. Nunquam ſcelus ſcelere vindicandum eſt. Ira crudelitatis mater eſt. Ingenia recta debilitat iracundia praua, cōfirmat audacia. Si quis iraſcitur & ab alio pęnas expetit, a ſe exigit. Itaq; ſemper ab alio incipiat diſſenſio, a te vero reconciliatio.

De eodem ſecundum poetas. Cap. CXXXIIII.

HOratius lib. epiſtolarum. Ira furor breuis eſt, animum rege qui niſi paret. Imperat hunc frenis, hunc tu compeſce cathenis. Ouidius in li. epiſtolarum. Quęlibet iratis ipſe dat arma dolor. Imperat heu ventis tumide non imperat ire. Poſſidet & vitiis regna minora ſuis. Idem Iuuen. lib. 1. Minuit vindicta dolorem. Quaſlibet infirmas adiuuat ira manus. Idem in libro de arte 1. Ve fragilis glacies, interit ira mora. Idem in lib. 3. Candida pax homines, trux decet ira feras. Ora tument ira, nigreſcunt ſanguine venę. Quam licet extinctos iniuria ſuſcitat ignes. Idem in lib. Methamor. 1. Sępe ſuum feruens oculis fert ira furorem. Idem in li. de Faſtis 5. Iuſtum præterit ira modum. Idem in lib. de ponto. Quem non obrueret tacita quoq; Cæſaris ira. Addita ſunt penis aſpera verba meis. Virgilius in 2. Aeneid. Furor iraq; mētem præcipitāt. Lucanus 5. lib. Inuenit arma furor. Cato vbi ſupra. Ira odium generat, concordia nutrit amorem. Impedit ira animum ne poſſit cernere verum. Prudentius vbi ſupra. Ira tumens ſpumanti feruida rictum. Sanguinea torquet ſuffuſo lumina felle Impatienſque more eſt. Galtherus in Alexandreide lib. 5. Comes indiuiſa furoris præcipites capit Ira gradus & fellea torquet lumina. Contemniſque humiles rationis habenas.

De odio, & diſcordia. Cap. CXXXV.

ACtor. Ira inueterata vertitur in odium. Eſt enim odium rancor animi contra aliquem induratus & roboratus. Item odium eſt vitium quod irati motum animi ſpemque vindictæ tenacius abſcondit. Cancor eſt, cūm amaritudine clauſa mordacis animi vulnus habitu demonſtrantur. Diſcordia eſt aliquorum diſſidentia, quos prius amoris vinculum colligauerat. Ariſt. in 8. lib. philoſophorum. Amicitia facit ex multis vnum. Diſcordia vero multa ex vno. Amicitiæ namque eſt congregare, inimicitiæ vero diſgregare. Tullius in Tuſc. lib. 4. Odium eſt ira inueterata. Inimicitia eſt ira vlciſcendi, tempus obſeruans. Diſcordia eſt ira acerbior intimo odio, & corde concepta. Valerius lib. 9. Iræ & odiā affectus magnos in pectoribus humanis excitant fluctus; ille procurſu, hic nocendi cupidine pertinacior, vterq; conſternationis plenus ac nunquàm ſine ſui tormento violentus: quia dolorē cum inferre vult, patitur amara ſolicitudine, ne vltio non contingat anxius. Sed proprietatis eorum imagines certiſſimę ſunt, quas dij ipſi in claris perſonis aut dictu aliquo aut facto vehementiore conſpici volunt. Sylla dum ire vitio obtemperauit, nonne multo alieno ſanguine profuſo, ad vltimum, & ſuum erogauit, puteolis enim ardens indignatione q Graneus princeps eius coloniæ pecuniam a decurionibus ad refectionem capitoli promiſſam cunctantius daret animi concitatione nimia, immoderatoq; vocis impetu, conuulſo pectore ſpiritum, cruore ac minis mixtum euomuit. Igitur in dubio eſt Sylla ne prior an iracundia Sylle ſit extincta, quam vehemens aduerſus rp. hamilcaris odium. Quatuor enim puerilis ętatis intuens filios, quatuor leunculos in perniciem Imperii Romani alere ſe prædicabat, digna nutrimenta, quę in exitium patriæ ſuæ (vt euenit) converteret. E quibus Hanibal maturæ adeo patris veſtigia ſubſecutus eſt, vt eo in Hiſpaniam exercitum traiecturo, & ob id ſacrificante 9. annorum natu tenens altaria iuraret, ſe populi Romani futurum hoſtem acerrimum, cum primum per ætatē potuiſſet. Idem ſignificare cupiens, quanto interſe odio Carthago & Roma diſſiderent inflicto in terram pede, ſuſcitatoq; puluere, tunc inter eas finem belli fore dixit, cum alterutra pars in habitū pulueris eſſet redacta, in puerili pectore tantum vis odii potuit. Ex prouerbiis ſapientum. Multorum odia ſub occulto latent, omnia tamen pandentur, non dico ſi cecideris, ſed ſi titubaueris. Peiora ſunt tecta quàm aperta; propterea minus te loquax inimicus q̃ taciturnus offendit. Principium autem diſcordiæ eſt aliquid ex cōmuni ſuum facere. Quietiſſime namque viuerent homines, ſi duo verba de medio tollerentur, meum ſcilicet & tuum. Item quàmuis agas vt ne quis tuo merito te oderit, erunt tamen ſemper qui te oderint. Reuera memoria beneficiorum fragilis eſt, iniuriæ vero tenax.

rax. Item ridiculum eſt odio nocentis innocētiam perdere. Ouid. in ybio. Deſinet eſſe prius contrarius ignibus humor. Et tepidus gelido flabit ab axe nothus. Et ver autumno brumæ miſcebitur & ſtas. Atq; eadem regio veſper & ortus erit. Quòd mihi ſit tecum poſitis, quæ ſumpſimus armis. Gratia, commiſſis improbe rupta tuis: Pax erit hæc nobis ſemper dum vita manebit. Cum pecore infirmo quæ ſolet eſſe lupis.

De crudelitate ſecundum philoſophos.
Cap. CXXXVI.

ACTOR. Iræ & odij propriū eſt crudelitatem exercere, quæ ex hoc etiam habere nomen videtur, quia cruore delectatur. Eſt itaque crudelitas animi effrę̄nati excurſus ad ſeuiendum in aliquem, proprieq; ad ſanguinem eius effundendum. Verumtamen crudelitas non ſemper ex odio procedit, ſed plerumq; etiam ex alicuius rei cupiditate, vel ex ſeueritate iudicii, quādo ſcilicet remota miſericordia iuſtum vindictę modum excedit. Tullius de officijs lib. 1. Magnitudo autem animi remota comitate & cōiunctione humana, feritas quædam fit & inhumanitas. Idem in 3. li. Hominum naturæ quàm maxime ſequi debemus, inimica eſt crudelitas. Quid intereſt vtrum ex homine quis in beluam ſe conuertat, an ſub hominis figura immanitatem beluæ gerat. Valerius libro 9. Crudelitatis horridus eſt habitus, truculenta ſpecies, uiolentus ſpiritus, vox terribilis, omnia minis & cruentis imperiis referta, cui ſilentium dare crementum eſt adiicere. Seuus ille æoei tauri inuentor, quo incluſi ſubditis ignibus, longo & abdito cruciatu mugitus reſonante ſpiritu, edere cogebantur, ne eiulatus eorū humano ſono vocis expreſſi, Phalaridis tyranni miſericordiam implorare poſſent, quā quia calamitoſis deeſſe voluit, teterrimū artis ſuæ opus primus artifex incluſos, merito auſpicatus eſt. Idē. Hannibal tam crudelis extitit, ut in flumine Gollo de corporibus Romanis ponte facto exercitum traduxit. Actor. Tyranni Siciliæ Dionyſij, cum omnes Syracuſani interitum optarent, quædā ultimæ ſenectutis fęmina ſola quotidie matutino tempore Deos orabat, vt incolumis ac ſibi ſuperſtes eſſet. Quod audiens Dionyſius, admiratus interrogauit cauſam. At illa puella inquit, cum eſſem, & grauem tyrannum haberem, carere eo cupiebam: ſucceſſit peior: & illo etiam cum carere cuperem, tertium te importuniorem cæteris cępimus habere: timens ergo deteriorem tibi ſuccedere, caput meum pro tua ſalute deuoueo: iam facetam audaciam puniret Dionyſius erubuit. Hæc Valerius. Idem vbi ſupra lib. 9. Ochus qui poſtea Darius appellatus eſt, ſanctiſſimo à Perſis iureiurando obſtrictus, ne quem ex coniuratione, quæ ſeptem magos cum eo oppreſſerat, aut veneno, aut ferro, aut vlla vi, aut inopia alimentorum necaret, crudeliorem mortis excogitauit rationem. Septū enim altis parietibus locū cinere implens, ſuperpoſito tigno prominente eos benigne cibo, & potione exceptos in eo collocabat, ex quo ſomno ſopiti in illam inſidioſam congeriem decidebant. Ex Prouerbiis ſapientum. Multos timere debet, quem multi timent. Minus autem quàm ſeruus eſt dominus, qui ſeruos timet. Nunquam ſcelus ſcelere vindicandum eſt Itaq; reſpue crudelitatem, & matrem crudelitatis iram. Res eſt optima non ſceleratos extirpare, ſed ſcelera. Seneca in Agamennone. Rudis eſt tyrannus morte, qui pœnam exigit. Idem in declamationibus lib. 5. Etiam vbi remedium eſt mori, ſcelus eſt occidere. Idem in lib. de clementia lib. 1. Ferina iſta rabies eſt ſanguine gaudere, ac vulneribus, & abiecto homine, in ſiluestre animal tranſire. Lactantius in lib. de vero cultu. Qui hominem quamuis ob merita damnatum in conſpectu ſuo iugulari pro voluptate computat, conſcientiam ſuam polluit, tanquam ſi homicidij, quòd fit occulte ſpectator & particeps fiat.

De eadem ſecundum poetas. *Cap. CXXXVII.*

HORATIVS in lib. epiſtolarum. Nemo adeo ferus eſt, qui nō mitescere poſſit. Tibullus. Qui fuit horrendos primus, qui protulit enſes, quam ferus & vere ferreus ille fuit. Ouid. de arte, lib. 1. Nec enim lex ęquior vlla eſt, quàm necis artifices arte perire ſua. Claudianus in maiori. Qui fruitur pęna ferus eſt, legumq; videtur. Vindictam præſtare ſibi, cum viſcera felle Canduerint. Galtherus in Alexendreide lib. 8. Non veriſimile eſt alieno parcere cuiquam qui ſibi non parcit. Arator vbi ſupra. Ardet amor ſcelerum, cupiuntque in ſanguine Pauli Sacrilegas verſare manus, quæ dura malorum. Vota, o pallidi cordis imago. Pocula ſunt meliora tibi Iudæa cruoris. Quam laticis, nullaq; volens contingere menſas. Eſuris ad facinus, ſaturamq; cadauer iuſti. Quæris habere famem, non hęc ieiunia Moyſes Condidit, exemplo tot conſummata diebus.

De impatientia & triſtitia. *Cap. CXXXVIII.*

ACTOR. Impatientia eſt vitium, quo deficiens animus in aduerſis impetuoſos motus ſuos non refręnat. Querela eſt, latitem cordis moleſtiam impatientibus motibus aperire. Quintilianus cauſa 5. Humanæ infirmitatis iſta natura eſt, vt ex omnibus accidentibus grauiſſimum, putet quiſque quod patitur. Neceſſe eſt apud impatientiam ſua vel minima præualeant. Item in 10. cauſa. Nulla pęna eſt niſi inuito. Nullum habemus niſi ab impatientia dolorem. & vt aliquid crudele ſit metus facit. Iulius Celſus li. 5: Animi eſt iſt. mollicia, non virtutis inopiam paulisper ferrē nō poſſe. Facilius reperiuntur qui ſe vltro morti offerant, quàm qui dolorem patienter ferant. Saluſtius in catilinario. Nulli mortaliū iniuriæ ſuæ paruæ videntur. Ex prouerbiis ſapientum. Heu quam miſerum eſt ab aliquo lędi, de quo non poſſit credi. Plautus vbi ſupra. Quidnam o ſtulte mirum eſt, ſi te qui nouit diſpicit, qui non nouit diligit. Galtherus in Alexandreide li. 1. Blandicijs indignus erit mollique potiri fortuna. Qui dura pati vel amara recuſat. Actor. Triſtitia eſt conſternatio mentis ex damno temporalium rerum maxime prorumpens. Item triſtitia eſt ex fruſtrato rebus contrariis voto turbatæ mentis anxietudo ſæculi: vt quando quis ſupra modum dolet ex amiſſione rerum temporalium, vel quando dolet non quia peccauit, & Deum offendit, & æterna vita ſe priuauit, eaque indignum ſe fecit: ſed quia per peccata ſua in conſpectu hominum viluit. Item amaritudo eſt gaudij ſpiritualis expers, quædam diſtractæ mentis ſolitudo. Quintil. cauſa 1. Nihil difficilius eſt, quàm differre gaudium. Idem in 11. Nihil vnquàm grauius, q̄ deſtituta ſpes torquet. Seneca in li. de quatuor virtutibus. Cogitationes vagas & velut ſomno ſimiles non recipias, quibus ſi animū oblectaueris, cum omnia diſpoſueris, triſtis remanebis. Tibullus 2. lib. Nunc & amara dies, & noctis amarior vmbra eſt. Omnia nunc triſti tempora felle madent.

De luctu pro rerum vel amicorum amiſſione.
Cap. CXXXIX.

EX prouerbiis ſapientum. Domo totiens moritur quotiens amittit ſuos. Seneca ad Lucillū 26. Quæ querela eſt q̄d incōmodū ſi quicquid debeat deſinere defecit. Et quis exitus melior, q̄ in finē ſuum natura ſoluēte dilabi? Idem in epiſtola 52. Circūſpice iſta q̄ nos angunt in inſaniam, & quæ cum plurimis lachrymis amittimus ſcies in his non damnum eſſe moleſtum, ſed opinionem damni. Nemo illa periiſſe ſentit, ſed cogitat qui ſe habet nihil perdidit. Idem in 74. Placeat homini quicquid Deo placet; quamdiu virtus ſalua fuerit non ſenties quid abſceſſerit Non affligitur ſapiens liberorum amiſſione, non amicorum. Eodem enim animo fert eorū mortem, quo ſuam expectat. Idem in 63. Nec ſi citiſunt oculi amico amiſſo nec fluant, lachrymandum eſt, non plorandum. Id agamus vt iucunda nobis fiat amicorum recordatio amiſſorum, nemo libenter ad id redit, quod non ſine tormento cogitatur. Mihi amicorum recordatio amiſſorum defunctorum cogitatio dulcis ac blanda eſt; habui enim illos tanquam amiſſurus, amiſi tanquā habeam. Idem in lib. de remedijs fortuitorum Stultus eſt, qui deflet mortem mortalium, nihil hoc nouum aut mirum eſt, naufragium feciſti, cogita non quid perdideris, ſed q̄ euaſeris. Tullius in lib. de ſenectute. Non eſt lugenda mors, quam immortalitas conſequitur. Valerius lib. 5. Xenophon cum ſacrificaret, maiorem e duobus filiis in prælio periiſſe cognouit, nec ideo cultum deorum dimittendum putauit; ſed tantummodo coronam deponere contentus fuit, quam ipſam (percunctatus quo nam modo cecidiſſet vt audiuit fortiſſime pugnantem interiiſſe) capiti repoſuit. Anaxagoras audita morte filii, nihil, inquit, mihi inexpectatum nuncias; ego enim illum ex me natum ſciebam eſſe mortalem, hanc vocem ſi quis efficaciter receperit, non ignorabit ita liberos eſſe procreandos, vt meminerit ſicut mori neminem qui non vixerit, ita nec aliquem viuere poſſe qui moriturus non ſit. Symachus in epiſtolis. Anaxagoram phiſicum grauis de filio nuncius a diſputationibus non retraxit. Horatius in poetica. Vt ridentibus arrident, ita flentibus adſint humani vultus. Ouid. in lib. de remedijs 2. Partius e multis mater deſiderat vnum. Quem quæ flens clamat tu mihi ſolus eras.

De Fictis lachrymis & ioco. *Cap. CXL.*

SENECA ad Lucillum Epiſtola 63. Quis autem ferat hos qui negligentiſſime cum amicos habeant, miſerrime lugent, nec amant quempiam niſi perdiderint. Ideoque tunc effuſius merent, quia verentur ne dubium ſit an amauerint certaque indicia affectus ſui quærunt. Tullius ſecunda. Nihil lachryma citius areſcit. Iuuenalis lib. 5. Maiore tumultu planguntur nummi quàm funera.

ſuperbiſſime opinantur ſolo ſe cenſu aſſe cenſendos, qui ſic vitiis vt diuitiis incubant. Ille ſub iuſto principe iacet qui per ſe minimus, & tamen per ſua maximus, animo exiguus viuit & patrimonio plurimus.

Item de eodem ſecundum poetas.
Cap. CXLV.

PRVDENTIVS vbi ſupra. Fertur auaritia gremio precincta capaci. Quicquid luxus edax precioſum liquerat vnca. Corripuiſſe manu nec ſufficit amplos. Impleuiſſe ſinus, iuuat infarcire crumenis. Turpe lucrum eſt grauidos furtum diſtendere fiſcos. Filios extinctum belli ſub ſorte cadauer. Aſpexit ſi forte patris fulgentia bullu Cingula, & exuuias gaudet rapuiſſe cruētas. Nec parcit proprius amor infatuatus habendi. Pignoribus ſpoliatque ſuos ſitis improba natos. Omne hominum rapit illa genus ſcilicet auaritia nõ eſt violentius vllum. Terrarum vitium quod tantis cladibus euũ. Mundani inuoluat populi damnoq; gehenne. Vnde dicit. Sola quidem rapui quicquid ſua abdit auaris. Gurgitibus nobis diuiſſima tartara debent. Quos retinent populos, quod voluunt ſecula noſtrum eſt. Quod miſcent mundum veſana negocia noſtrum eſt. Horatius in li. epiſt. Semper auarus eget. Idem in lib. ſermonum. Hic nummos aurumque recondit. Neſcius vti compoſitis, metuẽſque velut contingere ſacrum. Maximianus Paucis pœna eſt incumbere rebus. Quas cum poſſideas eſt violare nefas. Efficior cuſtos rerum magis ipſe mearum. Conſeruans aliis quæ periere mihi. Quęrere quę nequeo ſemper retinere laboro. Et ſemper retinens nil tenuiſſe puto. Auri cæcus amor natiuum vincit amorem. Ouidius ſine tit. lib. 1. Quærit auarus opes, & quę laſſauit eundo. Equora, periuro naufragus ore bibit. Idem in lib. de arte 2. Aurea nunc vere ſunt ſecula, plurimus auro. Venit honor auro cõciliatur amor Idem in lib. Methamor. Effodiuntur opes irritamenta malorum. Iamque nocens ferrum ferroque Nocentius aurum. Prodierat, prodit bellum quod pugnat vtroque. Idem in lib. 3. Inopem me copia fecit. Idem in 2. Auarus via ſpes ipſe ſuas animo capit, Aurea fingens. Iuuenalis lib. 5. Seruorum ventres modio caſtigat iniquo. Ipſe quoque eſuriens, nec enim omnia ſuſtinet vnquàm. Mutcida cerulei panis conſumere fruſta Heſternum medio ſolitus ſeruare minutas. Septembri, nec non differre in tempora cœne. Cum furor haud dubius cum ſit manifeſta freneſis. Vt locuples moriatur egentis viuere fato. Interea plena cum turget ſaculus ore. Creſcit amor nummi quantum pecunia creſcit. Magnis parta malis, cura maiore metuq; ſeruantur. Miſera eſt magni cuſtodia cenſus. Tibullius lib. 2. Prębet auaritiæ cauſas precioſa potentum Veſtis, & e rubro lucida concha mari. Claudianus in maiori. Quas male collegit fallacis dextera parenti. Has penis nati dextra refundit opes. Galtherus in Alexandreide 1. Cum ſemel obtinuit vitiorum mater in aula. Peſtis, auaritia quæ ſola incarcerat omnes. Virtutum ſpecies ſpreto moderamine iuris. Currit in facinus, nec leges curia curat. Idem in 8. lib. Quid tibi diuitiis opus aſt quę ſemper auaris. Eſuriem pariunt, quanto tibi plura paraſti Tanto plura ſitis, & habendi acrius ardes. Sicque famem faciens, defectum copia nutrit. Citius torquentur auari amiſſi memoria, quàm delectantur habendo. Verſificator Cur homo qui cinis es per auaritiam ſepelis es. Eris tu hæres, eris qui non eris hæres. Quando ſepultus eris quicunque ſepultor es eris. Dici ſępe putes tu qui ſub marmore putes. Non hodie quod heri, nouus hęres imperat eri.

De cupiditate ſecundum philoſophos.
Cap. CXLVI.

ACtor. Cupiditas eſt inſatiabilis appetitus acquirendi res tẽporales, vel ſpecialiter pecuniam atque multiplicandi. Tullius in Rhetorica. Cupiditas eſt genus omnium libidinum, & huius generis pars eſt auaritia. Ex prouerbiis ſapientum. Cupiditatẽ effugere regnum eſt vincere. Inſtructa inopia eſt in diuitiis cupiditas. Lucrum ſine damno alterius fieri non poteſt. Valerius libr. 7. Inutiliter aliquid cupere & in eo perſeuerantes morari, hęc dulcedo vicina eſt exitio. Seneca ad Lucillum in epiſtola 58. Nemo noſtrum idem eſt qui fuit pridie, quicquid vides currit cum tempore. Nihil ortum ſtabile vel ſolidum eſt, & nos tamen ea cupimus, tanquàm aut ſemper futura aut ſemper habituri. Tullius de Offi. lib. 1. In domo clari hominis hoſpites multi recipiendi ſunt, & admittenda hominum cuiuſque generis multitudo, atque adhibẽda eſt cura largitatis, aliter enim ampla domus dedecori domino fit, ſi eſt in ea ſolitudo, & maxime ſi ſub alio domino ſolita eſt frequentari. Odioſum eſt enim cum a prætereuntibus dicitur, o domus antiqua heu quàm diſpari Domino dominaris. Idem in lib. de paradoxis. Non expletur vnquàm neque ſatiatur ſitis cupiditatis, nec ſolum augendi quæ habent libidine cruciantur homines ſed etiam amittendi metu. Dydimus ad Alexandrum. Omnia poſſidemus quæcunque non cupimus. Eſt enim ferociſſima peſtis cupiditas, quæ ſolet egenos quos capit efficere, dum finem inquirendi non inuenit, ſed & magis quo fuerit locupletata mendicat, nos mercandi gratia pontum claſſe non ſulcamus. Nunquàm nos peregrina ſpecies ardore ſuæ pulchritudinis inflammauit, nec famulor ſibi facies multis caſibus deuicta opum materies, quos liberos edidit abſoluta paupertas. Epicurus. Si cui ſua non videntur ampliſſima, licet totius mundi Dominus ſit tamen miſer eſt. Si ad naturam viuas, nunquàm eris pauper, ſi ad opiniones nunquàm eris diues. Exiguum natura deſiderat, opinio immenſum. Multas paraſſe diuitias non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio, ſi vis diuitem facere, non pecuniæ adiiciendum, ſed cupiditati detrahendum eſt. Helinandus. In obſidione Hannibalis caſſilinatibus clauſis, cum tricentum prænestini permanerent, quidam murem captum ducentis potius denariis vendere maluit quàm famem lenire, qui auarus poſtea fame conſumptus eſt, & qui emit, vixit Dei prouidentia vtrique ſecundum meritum tribuente. Terentius in adelphis. Pecuniam in loco negligere maximum interdum eſt lucrum.

De eodem ſecundum poetas. *Cap. CXLVII.*

VIrgilius in lib. Eneidos. Quid non mortalia pectora cogit. Auri ſacra fames. Lucanus lib. 3. Ferrum mortemq; timere. Auri neſcit amor. Horatius in lib. epiſtolarum. Impiger extremos currit mercator ad indos. Per mare pauperiem fugiens per ſaxa per ignes. O ciues ciues quærenda pecunia primum eſt Virtus poſt nummos. Idem in li. ſermonum. Tantalus a labris ſitiens fugientia captat. Flumina. Oui. in lib. de Fa. lib. 1. Iuppiter arce ſua totum cum ſpectat in orbem. Nil niſi Romanum quod tueatur habet. Tempore creuit amor qui nunc eſt ſummus habendi. Via vltra quòd iam progrediatur habat. Pluris opes nunc ſunt quàm priſci temporis annis. Dum populus pauper dum noua Roma fuit. Nam poſtquàm fortuna loci caput extulit huius. Et tetigit ſummo vertice Roma Deos. Creuerunt & opes, & opum furioſa libido. Et cum poſſideant plurima plura petunt. Quo plus ſunt potę, plus ſitiuntur aquæ. In precio precium nunc eſt, dat cenſus honores. Cenſus amicitias pauper vbique iacet. Iuuenalis lib 5. Creſcit amor nummi quantum pecunia creſcit. Cato vbi ſupra. Dilige denarium, ſed parce dilige formam. Petronius. Non bibit inter aquas nec poma pendentia carpit. Tantalus infelix, quem ſua vota premunt. Diuitis hæc magni facies erit omnia cernens. Qui tęnet & ſicco conquirit ore famem. Marcialis coquus. Fortuna multis dat nimis, nulli vero ſatis. Proſper in libro epigrammatum. Terrenorum auidos ſomnia ſuſcipiens. Magnum peccatum eſt amor immoderatus habendi. Et pluſquam vitę ſufficiat cupiens. Si qua igitur ſuperant quorum non indiget vſus. Debilibus proſint atq; iuuent inopes. Quiſquis enim cupide non extendenda recondit. Qui nulli tribuit pauperibus rapuit. Nec pax ſolicitis nec modus eſt cupidis. Lucanus. Nemo nimis cupide rem ſibi deſideret vllam. Ne cum plus cupiat, perdat & hoc quod habet. Magiſter Serlo. Non bene dignus equo, cui carior eſt equus equo.

De Acceptione vel contemptu munerum.
Cap. CXLVIII.

SEneca. Contentior erat dyogenes omnia poſſidente Alexandro. Plus enim erat quod iſte nollet accipere, quàm quod ille poſſet dare Valer. lib. 4. Marcus Curcius (vt refert Valerius) exactiſſima norma Romanæ ſingularitatis. Idemque fortitudinis perſpectiſſimum ſpeciem, legatis ſamnitum ſe in ſcamno aſſidentem foco, atque ligneo catino cenantem ſpectandum prebuit. Magnũque pondus auri reſpuens, quod ipſi es attulerant. Narrate, inquit, ſamnitibus Marcum curcium malle locupletibus imperare, quàm ipſum locupletem eſſe & mementote me nec acie vinci, nec pecunia corrumpi poſſe. Tullius de Officiis li. 2. Male ſe habet res, cum quod virtute effici debet id pecunia tentatur. Saluſtius in iugurtino. Romæ omnia venalia ſunt, fides paucis carior eſt quàm pecunia. Petronius. Quid faciunt leges vbi ſola pecunia regnat. Aut vbi paupertas vincere nulla poteſt. Iam nunc iudicium nihil eſt, niſi publica merces. Ad predam ſtrepitumque lucri ſuffragium vertit Venalis populus venalis curia, primum. Ipſaque maieſtas auro corrupta iacebit. Ouidius ſine titulo libro primo. Non bene cõducti vendunt periuria teſtes. Nec bene ſelecti iudicis arca patet. Idem in lib. de arte 2. Ha pereant per quos munera crimen habẽt. Ipſe licet venias muſis comitatus homere. Si nihil attuleris ibis Homere foras. Idem in libro tertio. Munera crede mihi capiunt homineſque Deoſque. Placatur donis Iuppiter ipſe datis. Galtherus in Alexandreide lib. 1. Muneris arguitur accepti cenſor iniquus. Munus enim a norme recti diſtorquet autem Iudicis & cetra inuo-

lut

luit caligine mentem. Idem in lib. 7. Cenſor iniquus auertit ſurdas a cauſa pauperis aures. Et fouet iniuſtam corruptus munere cauſam.

De Rapina & fraude & vſura ſecundum philoſophos.
Cap. CXLIX.

ACTOR. Rapina eſt alienę rei depredatio violenta. Item rapina eſt ex auidæ mentis impetu venticos alicuarum rerum violenta diſtractio. Violentia eſt per quam malitia vel iniuria potenter in ſuperiorem exercetur. Item violentia eſt iniuria coacta. Furtum eſt alienę rei contrectatio clandeſtina inuito domino. Fraus eſt per quam rei familiaris inopie vel malitiæ clandeſtina ſurreptione conſulitur. Fallacia eſt per quam motibus deceptoris veritas palliata, vel odium alterius vel proprium commodum intendit. Vſura eſt ſtudioſa cupiditas recipiendi aliquid vltra ſortem. Tullius de officiis libro tertio. Detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo ſuum augere commodum, magis eſt contra naturam quàm mors. Sicut enim ſi vnumquodque corporis membrum hunc haberet ſenſum, vt putare poſſet ſe valere ſi proximi membri valitudinem detraxiſſet, debilitari & interire totum corpus neceſſe eſſet. Sic vnuſquiſque noſtrum ſi ad ſe rapiat commoda aliorum, detrahatque cui poſſit emolumenti ſui gratia ſocietas hominum & communitas euertatur neceſſe eſt. Societatis artiſſimum vinculum eſt arbitrari magis contra naturam eſſe hominem homini aliquid detrahere ſui commodi cauſa, quàm omnia incommoda ſubire, vir bonus & iuſtus nihil cuiquàm quod in ſe transferat, detrahet. Idem in Philippica ſecunda. Male parta male dilabuntur. Seneca ad Lucillum. Nulli etiam cui rapina feliciter ceſſit, gaudium rapti durauit in poſterum. Valerius ſexto libro. Deforme eſt virtutis gloriam magnitudine prede minuere. Terentius in Phormione. Quàm inique comparatum eſt, vt hi qui minus habent, ſemper aliquid ditioribus addant. Plautus in aulularia. Sepe condita luporum fiunt rapinę vulpium. Caſſiodorus in epiſtola 15. Peruiæ ſunt ſemper iniuriis facultates abſentium & quodammodo videtur occaſio in delectum trahere, quę non poteſt animum perſuadentis inſultatione terrere.

De eodem ſecundum poetas.
Cap. CL.

CATO vbi ſupra. Qui ſua conſumunt cum deeſt aliena ſequuntur. Ouidius in libro Methamorphoſeos. Viuitur ex rapto non hoſpes ab hoſpite tutus. Nec ſocer a genero, fratrū quoque gratia rara eſt. Idem in lib. de Nuce. Vicina damno eſt, quæ longius abſunt. Natiuum retinent inuiolata decus. Idem in libro de arte primo. Fertilior ſeges eſt alienis ſemper in agris. Vicinumque pecus grandius vber habet. Idem ſine titulo libro primo. Fit cito per multas preda petita manus. Martialis coquus. Ticulle vs ue ſemper rape coge aufer preſide relinquendum eſt. Superba depreſſis arca pullulet nummis. Iurabit heres te nihil reliquiſſe. Arator libro primo. Auri ceſſet amor qui pectora ſemper adurit. Quo rapitur mortale genus, qua pullulat omne. De radice malum cuius violentius ardet. Ambitio creſcente modo, ſtimulanrque rapinis. Addita lucra famem. Fulgentius in libro Mitologiarum tertio. Fenus a fenerando, dictus eſt ideo cæcus quòd omnis auaritia ceca ſit, quę ſua non videt. Huic arpie cibos rapiunt, quia rapina aliquid ei de ſuo comedere non permittit. Quod autem eius prandia ſtercoribus fędant, oſtendit feneratoris vitam rapinæ illuuie eſſe ſordidam.

De voluptate capitu. Cap. CLI.

ACtor. Dicto de vitiis ſpiritualibus, reſtat dicendum de vitiis carnalibus. Et primo de voluptate in generali. Eſt autem voluptas cum lubrica ſuauitate quadam ad illicita ſede mentis inclinatio. Tull. 10 lib. de ſene. Impedit conſilium voluptas rationis inimica, ac mentis oculos præſtringit, nec habet vllum cum virtute commercium. Idem in lib. de paradoxis. Cum tibi Deus, vel mater omnium natura dedit animum quo nihil eſt præſtantius, nihil diuinius, ſic te ipſe proiicies atque proſternes, vt nihil inter te & pecudem intereſſe putes. Voluptas quo maior eſt, eo magis animum a ſede ſua & ſtatu dimouet. Idem in Tuſc. li. 5. Si quædam etiam ſuauiora natura deſideret quam multa ex terra arboribuſque gignuntur, tum facili copia, tum ſuauitate præſtantia, adde integritatem valitudinis quæ continentiam in victu conſequitur, & confer ſudantes ructantes refertos epulis tanquàm opimos boues, tunc intellige qui voluptatem maxime ſequuntur, eos minime conſequi. Seneca de beneficiis li. 7. Voluptas fragilis, eſt breuis, faſtidio obiecta, quo auidius hauſta eſt, citius in contrarium recidens, cuius ſubinde neceſſe eſt vt aut peniteat aut pudeat. Idem ad Lucillum. Feſtis maximæ diebus animo imperandum eſt, vt tuoc voluptatibus ſolus abſtineat, cum in illas omnis turba procubuit. Idem in 24. Ipſe voluptates in tormenta vertuntur, epule cruditatem generant. Ebrietas neruorum torporem, ac tremorem, libidines manuum ac pedum & articulorum deprauationem. Vale lib. 7. Ariſt. vtiliſſimum preceptum eſt, vt voluptates abeuntes conſideremos, feſſas enim pęnitentiæq; plenas animus noſtris ſubicit, quo minus cupide repetantur. Quint. 4. lib. fallit voluptas & minus longa videntur, quę delectant, ſicut amenum & molle iter, etiam ſi ſpacij amplioris eſt, minus fatigat, quàm durum arduumque compendium. Boe. de conſ. lib. 3. Voluptatum appetentia plena eſt anxietatis, ſatietas vero pęnitentię. Lactantius in lib. de falſa ſapientia. Voluptas eſt quæ a cunctis appetitur, ſed honeſti vim non habet & ſatietatem affert & nimia nocat, & proceſſu ætatis minuitur, & multis non contingit. Non eſt igitur ſummum bonum. Idem in li. de vero cultu. Illecebre voluptatum arma ſunt illius cuius vnum opus eſt expugnare virtutē. Scit enim quia mortis fabricatrix eſt uoluptas.

De eodem. Cap. CLII.

ARchita Tarentinus. Nulla peſtis capitalior, quàm uoluptas corporis, cuius auide libidines temere & effrenata ad potiundum incitantur hinc patrię proditiones, hinc rerum publicarum euerſiones. Nullum denique ſcelus, nullum facinus eſt, ad quod ſuſcipiendum non libido uoluptatis impellat. Tull. in lib. de ſene. Archita Tarentinus cum eius ſermoni Plato Athenienſis interfuiſſet, nullam capitaliorem peſtem, quàm uoluptatem corporis dicebat hominibus a natura datam. Cunque nil mente præſtabilius Deus dediſſet homini, huic diuino muneri nihil tam inimicum eſſe quā uoluptatem. Quod ut magis intelligi poſſet, fingebat animo tanta incitatum aliquem corporis uoluptate, quanta percipi poſſet maxima. Neminem cenſebat fore dubium qui tamdiu dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione conſequi poſſet &c. Actor. Platonem quoque Tullius dixiſſe aſſerit, eſcam malorum eſſe uoluptatem, quòd ſcilicet ea capiuntur homines ſicut hamo piſces. Virgilius in Bucco. Trahit ſua quemq; uoluptas. Oui. ſine Tit. lib. 1. Nox & amor uinumque nihil moderabile ſuadent. Illa pudore caret liber amorque metu. Impia ſub dulci melle uenena latent. Idem in li. de arte 1. Nil niſi turpe iuuat, cure eſt ſua cuique uoluptas. Cato ubi ſupra. Pauca uoluptati debentur plura ſaluti. Morbi nanque cauſa mali eſt quæque uoluptas. Proſper ubi ſupra. Non ſemper uere eſt felix impleta uoluptas.

De uita delitioſa ſecundum philoſophos.
Cap. CLIII.

ACtor. Delitię ſunt corporalis indigentiæ neceſſitatum cum ſuperfluitate quadam opulentior apparatus. Sen. ad Lucillum epiſtola 20. Quia delitiis permaduimus omnia dura aut difficilia iudicamus. Idem in 51. Debilitatem nobis induxere delitiæ, & quod diu noluimus, poſſe deſiimus. Vegetius renatus in lib. 1. de arte militari. Mortem minus metuit, qui minus delitiarum in uita nouit. Ariſt. in eth. 2. li. Malis deceptio propter delectationem fit, non enim exiſtens bonum eis uidetur, ſed delectationem quidem ut bonum uolunt. Triſtitiam autem ut malum fugiunt. Macrobius in lib. Saturnalium. Ea quæ ex tactu atq; ea guſtu uoluptas eſt, omnium rerum fœdiſſima eſt, eoſqua maxime qui ſe his duabus dederint, uoluptatibus, incontinentes & intemperantes dicimus. Iſtas ſolas duas hominibus communes eſſe uidemus cum beluis. Et ideirco in pecudum ferarumq; numero habetur, quibus uoluptatibus hic occupatus eſt. Toll. in lib. de Paradoxis. Cumq; Deus uel mater omnium natura dedit animum, quo nihil præſtantius nihil diuinius, ſic te ipſa proiicies atq; proſternes ut nihil inter te & pecudem intereſſe putes. Tullius in lib. 4. de fine boni & mali. Vox uoluptas multis obſcuratur in uita uoluptatia. Valerius lib. 9. Xerxes opum regionum oſtentatione eximia, eo uſque luxuria gaudebat, ut edicto præmium illi proponeret qui nouum uoluptatis genus reperiſſet. Quanta dum delitiis nimis capitur. Ampliſſimi imperij ruina euaſit. Antiochus &c. Requira ſupra in capitulo de parcitate. Plinius 33 lib. Require ſupra capitulo de temperantia. Aug. de ciu. Dei lib. 5. Stoici contra eos qui uirtutes appetendas propter uoluptatem dicunt, pingunt quandam tabulam ubi uoluptas in ſella regali quaſi delicata quædam regina conſidat eique uirtutes famulæ ſubiciantur, ut faciant quod illa imperauerit. Iubeatque prudentiæ ut uigilanter inquirat quomodo uoluptas regnet, & ſalua ſit. Iuſtitia ut præſtet beneficia quę poteſt ad comparandas amicitias corporalibus commodis neceſſa-

æſſitias. Nulli faciat iniuriam, ne offenſis legibus voluptas ſecura viuere non poſſit. Fortitudini iubeat, vt ſi dolor corpori acciderit, qui non compellat in mortem, teneat dominam ſuam ideſt voluptatem fortiter in animi cogitatione, vt pro pertinatum deliciarum ſuarum recordatione mitiget præſentis doloris aculeos. Téperantiæ, vt tantum capiat alimentorum vel aliorum delectabiliũ, vt voluptas non impediatur: pingatur ergo ſimiliter loco voluptatis, gloria vana, delicata quàmuis mulier illa non ſit, inflata tamẽ eſt. Et nihil prouideat prudentia, nihil diſtribuat iuſtitia, nihil toleret fortitudo, nihil moderetur temperantia, niſi vnde placeatur hominibus & ventoſæ gloriæ ſeruiatur.

De eodem ſecundum poetas. Cap. CLIIII.

VIRGILIVS in Buccolicis. Trahit ſua quenq; voluptas. Qui legitis flores, & humi naſcentia fraga. Frigidus o pueri fugite hinc, latet anguis in herba. Oui. ſine tit. lib. 2. Tunc etiam ſomni pingues & frigidus aer. Et liquidum, tenero gutture cantat auis. Idem in libro de tertio. Res eſt blanda canor. Pro facie multis vox ſua lena fuit. Idem in libro de remedijs ſecundo. Eneruant animos cytharę cantuſque lyręque. Galtherus in libro Alexandreidos ſeptimo. Dum ſequitur profugi bona momentanea mundi. Allicit illecebris animam caro, nec ſinit eſſe. Principij memorem, vel eius imaginis inſtat. Facta ſit, aut quorſum reſoluta carne reuertet. Debeat inde boni ſubit ignorantia veri. Proſper vbi ſupra. Amplius in cedit ſpatiis terrena voluptas: Auguſto virtus limite celſa petit. Iuuenalis lib. 4. Magis illa iuuant, quæ pluris emuntur. Et voluptates commendat rarior vſus.

De Vitio gulæ ſecundum philoſophos.
Cap. CLV.

ACTOR. Caſtrimargia, id eſt gula eſt exceſſus in cibo & potu. Item gula ſiue caſtrimargia eſt vorax edacitas nauſeanti ſtomacho applaudens, naturę finibus non contenta. Item gula eſt ſolius cauſa corporis illecebroſus & auidus appetitus cibi & potus. Ventris ingluuies eſt immoderata qualiũcunq; ciborum hiantis concupiſcentiæ ſatisfactio. Crapula eſt ex delicioſorum ſumptuum ſuperfluitate cordis ſopiti prægrauitas. Item hebetudo métis eſt acuię rationis obtuſio, carnalis intemperantię vitio craſſis ſenſibus inducta. Tullius in Rhetorica ſecunda. Eſſe. id eſt comedere oportet vt viuas, non viuere vt comedas. Seneca in libro de naturalibus quęſtionibus ſeptimo. Quotidie aliquid ſubtilius, aliud elegantius excogitat luxurię furor, viſitata contemnens. Iam non ſunt homines ad propinam dentibus & ventre & ore contenti, etiam oculis guloſi ſunt. Idem ad Lucillum epiſtola ſexageſima. Taurus pauciſſimorum iugerum paſcuo impletur, vna ſilua helephantis pluribus ſufficit, homo vero & terra paſcitur & mari, veruntamen non fames ventris magno conſtat, ſed ambitio. Quintilianus libro octauo In grandibus cęnis hoc ſæpe nobis accedit, vt cum optimis ſatiati ſimus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata ſit. Hieronymus contra Iouinianum li. ſecundo. Galienus doctiſſimus Hipocratis interpres, athletas quorum vita & ars ſagina eſt, dicit in exhortatione medicinę, nec viuere poſſe diu, nec ſanos eſſe, animaſque eorũdẽ ita nimio ſanguine & adipibus innolutas, nihil tenue, nihil cęleſte, ſed ſemper de carnibus & victu & ventris ingluuie cogitare. Ex prouerbiis ſapientum. Crudelem męđicum intemperantia facit.

De eodem ſecundum poetas,
Cap. CLVI.

CATÕ vbi ſupra. Indulgere gulę noli, quę ventris amica eſt. Qui ſua conſumunt, cum deeſt aliena ſequuntur. Horatius in lib. epiſtolarum. Forte per anguſtam tenuis vulpecula rimam. Repſerat, in cameram frumenti paſtaque rurſus. Ire forte foras pleno tẽdebat pectore fruſtra. Cui muſtella procul ſi vis, ait, effugere iſtinc, Macra cauum repetes arctum, quem macra ſubiſti. Petronius. Ingenioſa gula eſt. Bernardus ſilueſter Microcoſmo. Conſtat ab humecto quicquid in ore ſapit. Pauper in hoc ſenſu vellẽ defectior eſſet. Mente quidem ſapere amplius, ore minus. Quęrit vt expoliet venãtibus alite piſce. Guſtus humum, guſtus aera, guſtus aquas. Pernitioſa fames, ſiquando recedit ab aula. Perſonæ tenui pernicioſa venit. Olla ciborum eſt ſtomachus, ſtomachi fel coquus, actor epar. Incidat has epatis partes innata voluptas, Et grauis in noſtra carne tyrannus amor. Effluit occiduo corpore totus homo. Sic ſibi deficiens peregrinus indiget eſcis. Sudat in hoc vitam, deſtillatque dies. Lucanus. O prodiga rerum luxuries, nũquàm paruo contenta paratu. Et quæſitorum terra pellagoque ciborum. Ambitioſiſſima fames & lautæ gloria menſæ. Diſcite quã paruo liceat producere vitam. Ennodius. Tubera, perdices, grus, turdus, turtur, echinus. Non explent vterum corpora mille tuum. Infauſtus multis, tibi fęlix diceris vni. Hæres tibi miſero venter erit proprius. Petrus riga vbi ſupra. Spiritus ad corpus victor ab hoſte redit: Virtutes animæ ſi princeps deſtruit aluus. Cui parat arma cocus, dans renouanſque cibos. Nam neque quis poterit virtutum tangere culmen. Si dominetur ei ventris iniquus amor. Martialis coquus. Liber non potes & guloſus eſſe. Liber eris cœnare foris ſi maxime nolis. Vegetana tuam ſi domet vna ſitim. Valerius libro 4. Diogenes &c. Require ſupra capitulo de ſufficientia.

De ebrietate. Cap. CLVII.

ACTOR. Ebrietas eſt vitium, per quod menti quędam alienatio vel obliuio ſui generatur ex ſuperflua potuum indulgẽtia. Seneca ad Lucil. epiſtola 83. Nihil aliud eſt ebrietas, quam voluntaria inſania, omne vitium incendit & detegit, obſtantem mali verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi quam bona vo[...] prohibitis abſtinent. Adijce illa ignorationem ſui, dubia & parum explanata voluentem verba, incertos oculos, gaudia [...] caput, & cętera huiuſmodi. Rebus itaque non verbis pro[...], quę dicuntur voluptates, vbi modũ exceſſerint pęnas eſſe. Idem in lib. de naturalibus queſt. li. 1. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum iſtud & ſine effectu iurgiũ eſt, litigemus tamen quamdiu quidem ſanus & ſalubris tibi capax eſt ſtomachus, impleturque non premitur naturalibus contentus fomentis, at vbi quotidianis cruditatibus non temporis æſtus, ſed ſuos ſentit; vbi ebrietas continua viſceribus inſidet ac præcordia torret, aliquid neceſſario quęritur, quo æſtus ille frangatur, qui etiam ipſis incalecit remedijs. Facile autem eſt extinguere ſitim ſanam, ſed quid ſentire poſſunt emortuæ fauces, & decisæ cibis ardentibus. Quemadmodum nihil illis ſatis frigidum eſt, ſic nihil ſatis calidum, ſitim iſtam eſſe putas, febris eſt, & eo quidem acrior, quo nõ tactu venarum, nec in cutem effuſo calore deprehenditur, ſed cor ipſum excoquit luxuria. Valerius li. 2. Vini vſus olim romanis fœminis ignotus fuit, ne ſcilicet in aliquod dedecus prolaberentur. Ex prouerbiis ſapientum. Abſentem lædit qui cum ebrio litigat.

De eodem ſecundum poetas. Cap. CLVIII.

OVIDIVS in lib. de arte primo. Vina parant animos, faciuntque coloribus aptos. Cura fugit, multo diluiturque mero: tunc veniunt riſus, tunc pauper cornua ſumit. Tunc dolor & curæ rugaque frontis abit. Tunc aperit mentes &c. Iurgia præcipue vino ſtimulata caueto. Et nimium facile ad fera bella manus. Idẽ in lib. 2. Qui canit, arte canat, qui bibit arte bibat. Idem in lib. de Rem. 2. Vina parant animos veneri, ne plurima ſumas. Vt ſtupeãt multo, corda ſepulta mero. Galtherus in Alexandreide li. 1. Rationis vile ſepulchrum ebrietas. Tibullus li. 2. Vina diem celebrant nec feſta luce madere. Rubor erraores & male ferre pedes. Mixtaque ſecuro eſt ſobria lympha mero. Martialis coquus. Omnia promittis, cum tota nocte bibiſti. Nuo facient quenquam pocula noſtra reum.

De inepta lętitia. Cap. CLIX.

ACTOR. Ex gula & ebrietate maxime prouenit inepta lętitia, hoc eſt animi diſſolutio, quæ ruptis clauſtralis modeſtię vinculis in riſum effunditur, ac per quoſdam laſciuię motus exteriores oſtenditur. Symachus in lib. epiſtolari. Lætitia res loquax eſt, atque oſtentatrix ſui. Ex prouerbijs ſapientum. Cito improbi ſunt læta ad perniciem cadunt. Item laſciuia & laus nunquam ſibi bene concordiam. Oui. de art. lib. 1, Mens erit apta capi tunc, cũ lætiſſima rerum, Et ſegetes in pingui luxuriabit humo. Pectora dum gaudent, nec ſunt attrita dolore. Ipſa patent, blanda tunc ſubit arte Venus. Idem in li. de Ponto. Tu modo ne timeas, & quæ tibi lęta videntur. Dum loqueris fieri triſtia poſſe puta. Ennod. 8. Nulla fides lętis integra nec dubiis. Ganfredus vbi ſupra. Syrenas exemplar habe, doceant te illis. Caſibus in lętis ſemper pericla caueto.

De luxuria ſecundum philoſophos,
Cap. CLX.

ACTOR. Luxuria eſt immoderata carnis petulantia, dulce venenum, importuna mens, pernitioſa potio, quæ corpus humanum debilitat, & virilis animi robur eneruat. Item luxuria eſt ex immundis deſideriis deſcendens, lubrica & effrenata mẽtis proſtitutio. Item luxuria eſt illecebroſa voluptas, adulterina iucunditas,

ditas,habens mel in ore,fel in corde,aculeum in dorſo, ſubiectum que neceſſe eſt vt peniteat. Luxuria eſt incontinentia corporis naſcens ex prurita libidinis. Laſcivia eſt indecens motus diſſoluti corporis,intemperantia carnali prodiens. Petulantia eſt ex carnalium cogitationum conceptione totius corporis pecolialis habitudo. Valer. lib. 9. Blandum malum luxuria, quam accuſare aliquanto facilius aſt quàm vitare,inſeratur operi noſtro, non vt honorem vllum recipiat,ſed vt ſeipſam recognoſcens ad penitentiam impelli poſſit. Idem in lib. 4. Sophocles,ætate iam ſenior cum ab eo quidam quæreret an non & rebus venereis vteretur, dij meliora inquit, libenter iſtinc tanquam ex aliqua furioſa dominatione profugi. Boe. de conſ. lib. 3. Furi pedis probo ſententiã,qui carentem libidinis infortunio dixit eſſe felicem. Tull. de of. li. 1. Luxuria cum omni ætati turpis ſit, ſenibus maxime fœdiſſima eſt. Idem in li. de ſenec. O preclarum munus ætatis:ſiquidem aufert nobis quod eſt in adoleſcentia vitioſum ſcilicet libidinem corporis. Sen. in declamationibus li. 2. Adoleſcens luxorioſus peccat,ſenex luxurioſus inſanit. Quæ malam faciem habent ſæpe impudice ſunt, non enim deeſt illic animus, ſed corruptor. Plinius in hiſto. naturali 7. lib. Præter mulierem pauca animalia coitum nouere grauida. Saluſtius in catilinario. Multos peſſima ac diuerſa inter ſe mala luxura atque auaritia vexant. Fulgen. in lib. Mitologiarum 2. Quamuis in omnibus libidinis amor turpis ſit, nunquàm tamen deterior cum ſe honorato miſcuerit. Libido enim honeſtatis nouerca dum quod expectat neſcit, ſemper eſt maieſtati contraria. Idem in lib. 3. Amor cum periculo ſæpe concordat, & dum ad illud vacat quod diligit,nunquàm videt quod expedit. Aug. in li. de ciu. Dei Scipio naſica prohibuit ſenatum conſtruere theatrum perſuadens oratione grauiſſima,ne græcam luxuriam virilibus patriæ motibus paterentur obrepere, & poſt pauca dum propter ſedandam corporis peſtilentiam ludos ſibi ſcenicos exhibere iubebant. Pontifex autem propter cauendam animorum peſtilentiã ipſam ſcenam conſtrui prohibebat,& paulo poſt, neque enim cenſebat ille felicem fore rempub. ſtantibus menibus ruentibus moribus. Helinandus. Quid hic dicunt noſtri,quibus quicquid extra oblectamentum libidinis occurrit,offenſio eſt. Accuſent igitur nõ tempus,ſed theatra in quibus ad aram luxuriæ virtutum victimæ trucidantur. Dæmoſthenes ſtomachum laudis nobiliſſimæ meretricis iocando ſuppalpans & quæritans Hoc quantum? cum illa diceret, mille denariiſq; reſpondit. Ego penitere tanti non emo.

De eodem ſecundum poetas.
Cap. CLXI.

OVIDIVS in libro de arte 2. Quot lepores in atho: quot apes naſcuntur in hybla. Cerula quot baccas palladis arbor habet Littore quot conche tot ſunt in amore dolores. Quod iuuat exiguum eſt,plus eſt quod lædat amantes. Idem in libr. 4. Ad multas lupa tendit oues:prædetur vt vnam. Idem in li. de Ponto. Res immoderata cupido eſt. Iuuenalis lib. 2. Eſt eadem ſummis pariter minimiſque libido. Theodolus. Mens robuſta viri læuitate cadit muliebri. Femineas vires expauit dux Holofernes. Inſignis viduæ veſano captus amore. Defleſt Aſſyrii q̄ crediderint mulieri Tibullus 2. lib. Diſc. dat ab atis. Cui tulit heſterna gaudia nocta venus.

De Adulterio & ſodomia.
Cap. CLXII.

ACTOR. Adulterium eſt alieni thori violatio. Hoc quoque vitium etiam apud gentiles deteſtabile atque damnabile ſolet eſſe,ſicut patet in Abimelech dicente Abrae. Potuit quiſpiam coire cum vxore tua,& induxeris ſuper nos peccatum grande. Valer. lib. 6. Zeleuchus cum filius eius adulterio damnatus vtroque oculo carere deberet,ac tota ciuitas in honorem patris aliquamdiu repugnarat,ad vltimum victus, ne lex a ſe condita violaretur, ſuo prius,deinde filii eruto oculo vtriſque vſum videndi reliquit. Actor. De hac quoque materia require ſuperius vbi de pudicitia & caſtitate dictum eſt. Peccatum contra naturam aſt quando quis extra locum ad hoc naturaliter deputatum ſemen effundit,ſiue ſolus apud ſe ipſum,& tunc mollicies vocatur,ſiue in alterum eiuſdem ſexus,vt maſculus in maſculum,fœmina in fœminam. Aut alterius generis, ut in animal brutum,& tunc ſodomia dicitur. Oui. in li. epiſtolarum Sint procul a nobis iuuenes ut fœmina compti. Idem in li. de ar. 1. Forma viros neglecta decet. Idem in lib. Methamor. 9. Non vaccam uacce, nec equas amor urit. Equarum urit oues aries,ſequitur ſua fœmina ceruum. Sic & aues coeunt inter quæ animalia cuncta. Fœmina fœminea correpta cupidine nulla eſt. Ennodius de molli concubino Neronis. Vir facie,mulier geſtu,ſed crure quod ambo. Es lepus & tauri conculcas colla leonis. Ludit & in ancipiti conſtans fallacia ſexu Fœmina cum patitur peragit cum turpia mas eſt.

De Fomentis luxuriæ. Cap. CLXIII.

TVLLIVS. Oſculum eſt pars adulterij. Idem in Tuſcul. lib. 3. Flagitii principium eſt(ut ait Ennius) inter ciues nudare corpora. Teren. in Andria. Ingenium omnium hominum a labore procliue ad libidinem. Idem in eunucho. Sine cerere & libero friget uenus. Fulgen. in lib. Mitologiarum 3. Deliberatio eſt ante quodlibet inceptum plena maturitatis & ſolertiæ conſideratio. Cato ubi ſupra. Cum te detineat ueneris damnoſa uoluptas. Indulge regulæ noli quæ uentris amica eſt. Oui. in lib. de arta 1. Mens erit & cæca &c. Require ſupra cap. de inepta lætitia. Idem in eodem. Liber quoque amantes. Adiuuat,& flammæ qua calet ipſe fauet. Delectant etiam caſtas præconia formæ. Idem in lib 3. Res eſt blanda canor. Pro facie multis uox ſua lena fuit. Ignoti nulla cupido eſt,mora ſemper amantes incitat. Idem in li. de Remed. 1. Ocia ſi tol. &c. Require ſupra ca. de ocio uitando. Idem in eodẽ, Decipimur cultu,gemmis auroque teguntur. Omnia pars minima eſt ipſa puella ſui. Idem in li. 2. Non facile eſt taurum oſſa retinere iuuenca. Vt pene extinctum cinerem ſi ſulphure tangas. Viuit, & ex modico maximus ignis erit. Diuitus aliter luxurioſus amor. Non habet unde ſuum paupertas p ſcat amorem. Vina parant animos ueneri,ne plurima ſumas. Vt ſtupeant multo corda ſepulta mero. Idem in lib. de Ponto. Veneris damnoſa libido. Non ſolet in meltos ſæpe uenire thoros. Iuuenal. lib. 4. Rara eſt concordia formæ atque pudicitiæ. Ennodius. Tingite candentes roſeo de mutica uultus. Atq; fidem morum pandita de facia Tibullus lib. 1. Sit procul a nobis formam cui uendere cura eſt. Et precium plena grande referre manu. Idem in lib. 2. Ne nos decipiant pendentia brachia collo. Nec capias blanda,ſordida lingua prece.

De effectibus luxuriæ. Cap. CLXIIII.

GIERONIMVS contra Iouinianum. Scripſerunt. Ariſt. & Plutarchus & noſter Seneca de matrimonio libros,ex quibus ſtia ſunt, Amor formæ,rationis obliuio eſt & inſania proximus, fœdus minimeque conueniens animo ſapientum,turbat conſilia, altos & generoſos ſpiritus frangit. A magnis cogitationibus ad humillimas trahit. Querulos,iracundos, temerarios,dure impenoſos & ſeruiliter blandos facit, & cum fruendi cupiditate inſanabilis flagrat,plura tempora ſuſpitionibus,lacrymis, conqueſtionibus perdit,odium facit ſui,& ipſe nouiſſime odium eſt. Seneca declama. lib. 1. Nihil eſt tam mortiferum ingeniis vt luxuria. Idem in libro 8. Luxuria blanda peſtis victrix orbis,imminentias opes auaris manibus vt perdat rapit. Claudia. in maiori. Luxuries prædulce malum quæ dedita ſemper. Corporis arbitrii hebetat caligine ſenſus. Idem in minori. Diſſuaſor honeſti. Luxus, & humanas oblimat copia mentes. Galtherus in Alexan. lib. 1. Non te molliat intus. Prodiga luxuries,nec fortia pectora frangat Mentis morbus amor latebris & murmure gaudens. Si baccho uenerique vacas,quæ cetera ſubdis. Sub iuga uieniſti perit debita uacantis. Libertas animi,ueneris flagrante camino. Mens habet interius rixaſque & bella moueri. Impetrat & ſuadet rationis uile ſepulchrum. Ebrietas rigidos eneruauit,hæc duo mores. Idem in ſexto. Nil ſinit intactum nullis concenta libido. Oui. in lib. Methamor. 6. Nihil aſt quod non effreno captus amore. Auſit, nec capiunt incluſas pectore flammas. De effectibus quoq; luxuriæ ſunt hi uerſus. Fœmina corpus,opes,animam,uim,lumina,nocem. Polluit, annihilat,necat,eripit,orbat, acerbat. Redde ſingula ſingulis. Item Corpus opus animam conſortia fœdera famam. Debilitat perdit necat odit deſtruit aufert.

De uitijs linguæ. Et primo de mendacio ac periurio.
Cap. CLXV.

HVGO. Mendacium eſt falſa uocis ſignificatio cum uoluntate fallendi,quæ uel præſentialiter ineſt, uel poſtmodum aduenit. Periurium eſt mendacium ſacroſancto firmatum. Falſum teſtimonium eſt quando quis ad cauſam diffiniendam productus falſum dicit atque teſtatur. Sen. ad Lucil. epiſtola 47. Iam quidẽ etiam ubi cauſa ſublata eſt,mentimur cõſuetudinis cauſa. Ex prouerbiis ſapientum. Tenue mendacium perlucet,ſi diligenter inſpexeris. Tullius de offi. lib. 1. Illiberales & ſordidi ſunt quæſtus mercenariorum,qui mercantur a mercatoribus quod ſtatim uendit. Nihil enim proficiunt,niſi admodum mentiantur Idem in lib. 3. Tollendum eſt ex rebus contrahendis omne mendacium tam emptor quam uenditor ſi ad loquendum uenerit,non plus quàm ſemel

mal

nel eloquatur. Symachus in epiſtolari. Minus eſt alienam ſententiã ſpernere quàm a propria diſcrepare. Lactan. in lib de vero cultu. Vir iuſtus non ſolum huiuſmodi amico & familiari, ſed etiam inimico & ignoto exiſtimabit mentiri non eſſe ſuum. Nec aliquãdo committet vt lingua interpres animi & ſenſu & cogitatione diſcordet. Quint. 8. lib. Iurare quoq; niſi vbi neceſſe eſt, graui viro parum conuenit. Valerius li. 7. Cum Alexander ad diruendum Lapſatum, alias Lamſatum ciuitaté cum impetu ferretur: progreſſum extra mœnia obuium, habuit Anaximené præceptorem ſuũ, ſciens que ꝙ præces iræ eius opponeret, iurauit ſe non facturum quicquid petiſſet, peto ergo inquit vt Lapſatũ diruas, & ita ſalus vrbis vnius iuramenti beneficio obtenta eſt. Tullius vbi ſupra lib. 3. Eſt ius bellicum, fideſque iuriſiurandi, & cum hoſte ſæpe ſeruanda, ſed non ſemper. Quod enim ita iuratum eſt vt & mens fieri oportere conciperet, id ſeruandum eſt, quod autem aliter, ſi nõ feceris, nullum eſt periurium. vt ſi prædonibus vel piratis pactum pro capite precium non attuleris, nulla fraus eſt etiam ſi iuratus id quidem non feceris. Nam cum pirata ſit communis omnium hoſtis, nec fides nec iuramentum cum eo debet eſſe commune. Nõ falſum iurata peierare eſt, ſed quod ex animi tui ſententia iuraueris, ſicut verbis concipitur more noſtro, id non facere periurium eſt. Nec illa quidem promiſſa ſeruanda ſunt quæ hic ipſis inutilia ſunt quibus illa promiſeris. In iureiurando non quis metus, ſed quod ſit ius debet intelligi. Eſt enim iuſiurandum affirmatio religioſa. Quod ergo affirmatiue & quaſi Deo teſte promiſeris, illud tenendum eſt. Idem in Philippica duodecima. Optimus eſt portus pereunti, mutatio conſilij.

Adhuc de eodem. *Cap.* *CLXVI.*

SENECA de beneficiis lib. 4. Si promiſeris alieni te daturum beneficium, & poſtea ſciens eum eſſe malum dabis an non. Si facies, ſciens peccas, das enim cui non debes, ſi negas, & hoc modo peccas, promiſiſti enim. Sed ſententia noſtra hoc loco titubat, & illud ſuperbum Stoici promiſſum nunquàm ſapientes conſilii ſui pœnitere, nec vnquàm emendare quod fecerit, nec mutare conſilium. Non mutat ſapiens conſilium omnibus his manentibus quę erant cum ſumeret. Cæterum ad omnia cum exceptione venit, ſi nihil ſcilicet inciderit quod impediat. Imprudentium enim iſta fiducia eſt, fortunam ſibi reſpondere, ſapiens vtramq; eius partem cogitat. Tunc fidem falſam, tunc inconſtantiæ crimen audiam: ſi cum omnia eadem ſint quę erant promittente me non præſtitero promiſſum. Omnia eſſe debent quæ fuerunt cum promitterem: ad hoc vt præſtara tenear. Aut certe vt poſtea conſideratius loquar, licet non omnia ſint, tamen (quod dicere ſolemus) linguarium dabo, verba mea redimam, iurem mihi peruellam. Non eſt turpe cũ re mutare conſilium. Martialis coquus. Quod ſi me tonſor cum ſtricta nouacula ſubſit. Tunc libertatem diuitiaſq; roget. Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor. Latro rogat, res eſt imperioſa timor. Si fuerit curua cum mia nouacula theca. Frangam tonſoris crura manuſq; ſimul. Oui. fine tit. lib. 1. Non bene conducti venduot periuria teſtes. Idem in li. de arte 3. Iudice me fraus eſt conceſſa repellere fraudem. Ennodius. Amplector ſanctas quas dant bona ſemina fraudes.

De Adulatione. *Cap.* *CLXVII.*

ACTOR. Adulatio eſt blanda & fraudulenta locutio, aures alicuius aſſentationibus leniens in perniciem ipſius. Hinc adulator dicitur eſſe blandus dæmon, ſyreni quoq; maris comparatur, eo ꝙ mortiferis incantationibus aures hominum demulcet. Socrates. Præſentem laudare minime decet. Tull. in Rheto. ſecũda. Nolo alſa laudator, ne videar adulatur. Idem in li de Offi. 1. In domo clari hominis hoſpites multi recipiendi ſunt, & admittenda hominum cuiuſque generis multitudo, atq; adhibenda eſt cura largitatis. Aliter enim ampla domus dedecori Domino fit, ſi eſt in ea ſolitudo, & maxime ſi ſub alio Domino ſolita eſt frequãtari. Odioſum eſt enim cum a prætereuntibus dicitur. O Domus antiqua, heu quàm diſpari Domino dominaris. Idem in li. de amicitia. Aperte quidem adulantem nemo non videt, niſi qui admodum excors eſt, ſed callidus & occultus non facillime agnoſcitur quippe, qui etiam aduerſando ſæpe aſſentatur, & litigare ſe ſimulans blanditur, atque ad extremum dat manus, vinciq; patitur ſe: vt is qui illuſus eſt plus vicisse videatur.

Adhuc de eodem. *Cap.* *CLXVIII.*

SENECA in li. de natu. quæſt. li. 8. Adulatoribus latus ne præbeas, artifices ſunt ad captandos ſuperiores. Et alius quidem adulatione clam vtitur parce, alius ex aperto ruſticitate ſimulata, quaſi ſimplicitas illa & non ars ſit, hoc habent in ſe naturale adulationum blandicię quòd etiam cum reiiciuntur placent. Et ad id iam dementię venimus, vt qui parce adulatur, pro maligno ſit. Idem in lib. de quatuor virtutibus. Tam tibi triſte ſit laudari a turpibus, quàm vt lauderis ob turpia. Difficillimum continentiæ opus eſt aſſentationes adulatorum repellere. Quorum ſermones animum quadam voluptate reſoluunt, nullius per aſſentationem amicitiam merearis, nec ad tuam promerendam per hanc aditum pandas. Non acerba, ſed blanda verba timeas. Omnibus eſto benignus, nemini blandus. Idem in declam. lib. 1. Hæc inter ſe raro coeunt, vt eadem vox ſit dulcis & ſolida. Idem in li. de clementia ſecundo. Malo veris offendere quàm adulando placere. Plautus in Aulularia. Multum inquit adulator ſeſe aliqui laudant: qui vel fugaces feras vel pugnaces beſtias aut veſtigiis inſequuntur, aut cubilibus deprehendunt, aut caſu opprimunt, quanto mihi maius eſt ingenium & lucrum qui homines venor publice, & quos homines? potentes & diuites, & literatos maxime. Petronius. Adulatores ficti cum cœnas diuitum captant, nihil prius vel potius meditantur quàm id quod graſſimum auditoribus fore putant. Piſcator niſi illam impoſuerit hamo eſcam quam ſcit appetituros eſſe piſciculos, ſine ſpe prædæ moratur in ſcopulo. Doctores etiam niſi dixerint talia quæ adoleſcentuli probent, ſoli relinquuntur in ſcholis. Sydonius in epiſtolari lib. 3. Sectator epularum laudabilé profert non de bene viuente, ſed de bene paſcente ſententiam. Varro in ſententiis. Adulationis ſpecies eſt, cum laus præſtolationem præcedit. Ex prouerbiis ſapientum. Habet ſuum venenum blanda oratio. Bis peccas, cum peccato obſequium accommodas. Valerius Maximus. Diogenes ſyracuſius, cũ olera ei lauanti Ariſtippus dixiſſet. Si Dionyſium adulare velles, ita non eſſes, immo inquit ſi tu ita eſſe velles, Dionyſium non adulares. Helinandus in chronicis ſuis Speuſippi quoque philoſophi, qui fuit nepos Platonis, ex ſorore, huius legitur eſſe illa ſententia, quam in laudantem, ſe protuliſſe fertur. Adulator inquit deſine vtroſq; fallere, nihil proficis, cum te intelligam. Prudentius vbi ſupra. Latitat lupus ore cruento. Lacteolam mentitur ouem ſub vellere molli. Proſper vbi ſupra. Lingua aſſentatrix vitium peccantis aceruat. Et delectatum crimine laude ligat.

De Detractione. *Cap.* *CLXIX.*

ACTOR. Detractio eſt alterius gloriæ minuendæ reſpectu mordax ad alterum dilatio. Suſurratio eſt occulta & vitioſa locutio per quam odioſæ vel adulationis vel derogationis ſibilo quodam alter in odium alterius excitatur. Ambro. Detractores ſunt qui aliena bona negant aut peruertunt. Valerius libro quarto. Nulla tam modeſta fœlicitas eſt quæ malignitatis dentes vitare poſſit. Ennodius. Male pertinax dens liuoris obloquendi fomitem de loco gloriæ quærit. Quintus Tertulianus in appologetico ſuo. Ita pleriq; clauſis oculis in odium alicuius impingunt, vt bonum et ſerentes teſtimonium, admiſceant nominis exprobrationem, laudãt in eo quæ ſciunt, vitupetant quæ ignorant, & id quod ſciunt eo quod ignorant irrumpunt. Cum iuſtius ſit occulta de manifeſtis præiudicare, quàm manifeſta de occultis pręd amnare. Ex prouerbiis ſapientum. De inimico ne dixerit malum. Tul. contra ſaluſtium. Sæpe vidi grauius offendere animos auditorum eos qui aliena vitia aperte dixerunt, quàm eos qui commiſerunt. Idem in Rhethor. ſecunda. Vitioſum eſt artem ſiue ſcientiam vel ſtudium vituperare propter illorum vitia qui in eo ſtudio ſunt. Sydonius in epiſtolari lib. quinto. Eſt hæc quędam vis malis moribus, vt innocentiam multitudinis deuenuſtent ſcelera paucorum, cum tamen e diuerſo bonorum raritas flagicia multorum virtutibus communitatis nequeat excuſare. Et quis eſt qui non exacerbeſcat, cum videat ſordidari virtutem criminatione vitiorum. Claudianus in maiori. Nec cunctos paucorum crimine damnes. Ouidius in lib. de arte tertio. Parcite paucorum crimen diffundere in omnes. Idem in lib. de remediis primo. Et mala ſunt vicina bonis errore ſub ipſo. Pro vitio virtus crimina ſæpe tulit. Idem in libro de Ponto. Lędere viuos. Liuor & iniuſto carpere dente ſolet. Iuue. libro tertio. Lingua mali pars peſſima ſerui. Auianus in libro. Mitologiarum. Qui bene proloquitur coram qui poſtea praue. Hic erit inuiſus bina quòd ora gerat. Proſper vbi ſupra. Culpare in quo quam quæ non ſunt nota malignum eſt. Præſertim ſi quæ cognita ſunt bona ſunt.

De garrulitate & turpiloquio. *Cap.* *CLXX.*

ACTOR. Garrulitas eſt pronitas ad loquendum ea quæ non expediunt. Vnde garrulus eſt quaſi vas fractum, vel non habens operculum. Et ideo ſecundum legem immundum. Terentius in eunucho in perſona Garruli. Plenus rimarum, hac atq; illac perfluo.

ſeſſuo. Symachus Patricius in lib. epiſtolari. Lætitia loquax res eſt atque oſtentatrix ſui. Natura [illegible] eſt vt qui balbutiunt, plus loquantur. Affectant enim copiam ſermonis pudore defectus. Oui. in lib. de arte ſecundo. Exigua eſt virtus præſtare ſilentia rebus. At contra grauis eſt culpa tacenda loqui. Idem in lib. de Ponto. Tu modo ſic timeas, & quæ tibi læta videntur. Dum loqueris fieri triſtia poſſe puta. Cato vbi ſupra. Rumores fuge ne incipias nouus autor haberi. Nam nulli tacuiſſe nocet, nocet eſſe locutum. Iuue. in tertio libro. Torrens dicendi copia multis. Et ſua mortifera facundia eſt. Sydonius in epiſt. lib. tertio. Garrulo non reſpondere conuitium eſt. Quintil. in lib. de cauſis cauſa ſedecima. Nullam difficiliorem eſſe credo, quàm ſilentii virtutem. Adeoq; promptiſſimo ſermone facile delinquimus, vt conſtantiam tacendi nec in his ferre poſſimus. Ex prouerbiis ſapientum. Neminem cito laudaueris, vel accuſaueris. Nullum ſine teſte locum eſſe putaueris. Quod tacitum eſſe vis nulli dixeris, quia non poteris ab alio ſilentium exigere, ſi tibi non præſtas. Idem Tene ſemper vocis, & ſilentii temperamentum. In hoc tamen incumba, vt libentius audias quàm loquaris. Tacere qui neſcit, neſcit loqui. Seneca in Hipolito. Aliud ſileis quod vis primus ſile. Sydonius in epi. li. quinto. Non maior eſt gloria dixiſſe quod noueris quam ſiluiſſe quod neſcis. Socrates. Sepultus apud te ſit ſermo quem ſolus audieris. Alexander in epiſtola ad Ariſt. Solet terminum equitatis cuſtodire, & parcius omnia quæ geſta ſunt loqui. Hieronymus ſuper Eccleſiaſten. Pythagoricorum diſciplina eſt tacere per quinquennium, & poſtea eruditos loqui. Actor. Hæc quoq; materia habetur ſupra in capitulo de Taciturnitate. Turpitudo ſiue turpiloquium dicitur ſermo turpis aut indecens, qui & ſcurrilis dicitur a ſcurra vnde & ſcurrilitas, quoniam more ſcurrarum abundare ſolet. Tul. in Rhetorica prima. Turpe eſt quod aut loco in quo dicitur aut ab homine qui dicit aut eo tempore quo dicitur, aut ab his qui audiunt, aut re de qua agitur indignum propter inhoneſtam rem videtur. Idem contra Saluſtium. Non qui ita viuit vt tu, aliter ac tu loqui poteſt, nec qui ita illoto ſermone vtitur vita honeſtior eſt. Ex prouerbiis ſapientum. Turpia ne dixeris, paulatim enim pudor per verba diſcutitur ſermo vero tranſibit in effectum, ſi honeſta loquamur. Menander comicus. Corrumpunt bonos mores confabulationes peſſimæ.

De Contentione. Cap. CLXXI.

ACtor. Contentio eſt improba & litigioſa vel proterua contra aliquem altercatio. Item iuxta aliud. Contentio eſt veritatis eſt impugnatio per confidentiam clamoris. Proteruia eſt ſubitaneo motu & abſque ratione in verba obiecta prorumpere. Auſt. in Topicis lib. 8. Qui litigatoriæ interrogat, praue diſputat, & qui in reſpondendo non concedit quod videtur. Ex prouerbiis Senecæ. Nimium altercando veritas amittitur. Sunt multi qui plurimum verbis contendunt & non re, ſed ipſa quæ ſpernunt, clam ſurantur. Quintil. de oratoria inſtitutione 2. lib. Non bona conſcientia, ſed victoria litigantis eſt præmium. Idem in 5. lib. In rebus apertis tam ſtultum ſit argumentari, quàm in clariſſimum ſolem mortale lumen afferre. Quod rei alterius illuſtrandæ gratia aſſumitur clarius eſſe debet eo quod illuminatur. Idem in cauſa decimaſeptima. Necelle eſt autem contentioſus loquaris, quicquid probare non poſſis, & affirmationem ſumit ex homine quicquid non habet ex veritate. Sydonius in epiſt. lib. 5. Idiotarum eſt ſicut facile vincere ita difficile compeſci. Lactantius in lib. de beata vita. Qui contradicendi ſtudio inſaniunt, dum ſua etiam falſa defendunt, aliorum etiam vera ſubuertunt. Cato vbi ſupra. Contra verboſos noli contendere verbis. Sermo datur cunctis animi ſapientia paucis. Lis minimis verbis interdum maxima creſcit. Litis prætentæ noli maledicta referre. Sunt quædam quæ ferre decet patienter amicum. Horatius in libro epiſtolarum. Alter rixatur de lana ſæpe caprina.

De Procacitate, & irriſione contumelia. Cap. CLXXII.

ACtor. Procacitas eſt importuna quædam impudentis frontis audacia, qua quis humanæ verecundiæ cum irriſione inſultat. Valerius Maximus lib. 4. Alienis incommodis ſuorum adhuc expertes inſultant. Cato vbi ſupra. Miſerum noli irridere. Seneca ad Lucillum epiſtola. 1. Quando fatuo delectari volo, non enim longe mihi quærendus, meipſum rideo Iuua libi. 2. Loripedem rectus, derideat Ethiopem albus. Actor. Contumelia eſt conuitioſa & indecora exprobratio malitioſæ in alterum prolata. Blaſphemia ſimiliter eſt quadam irreligioſa probroſitate conuitiorum in alium iaculata maledictio. Terentius in Andria. Deſinant maledicere, malefacta ne noſcant ſua. Qui pergit dicere quæ vult, audit ea quæ non vult Sydonius ubi ſupra lib. 4. Garrulo non reſpondere uitium eſt. Xenophon. Ego conſcientia teſte didici maledicta contemnere. Ex prouerbiis ſapientum. Plerique cum ſtultis maledicunt ipſi conuitia faciunt. Perturpe enim eſt quod obicitur inobedientiæ cognoſci. Varro in ſententiis. Contemnendi ſunt imperitorum contemptus, ſi vis ad ſumma progredi. Plautus in Aulularia. Quid nam o ſtulte mirum eſt ſi te qui non nouit deſpicit, qui non nouit diligit.

De Maledictione. Cap. CLXXIII.

ACtor. Maledictio eſt mali alicuius in alterum odioſa imprecatio. Verbigratia. Oui. in Ibin. Terra tibi fruges, amnis tibi deneget vndas. Deneget afflatus ventus & aura ſuos. Nec Sol calidus, nec ſis tibi lucida Phœbe. Deſtituit oculos ſydera clara tuos. Nec tibi Vulcanus, nec ſe tibi præbeat aer. Nec tibi det tellus nec tibi pontus iter. Exul inops erres, alienaq; limina luſtres. Exiguumq; petas ore tremente cibum. Nec corpus querulo, nec mens vacet ægra dolore. Noxque die grauior ſit tibi nocte dies. Sisque miſer ſemper, nec ſis miſerabilis ulli. Gaudeat aduerſis fœmina virque tuis. Qui mala cum tuleris plurima, plura feras. Cauſaq; non deſit, deſit tibi copia mortis. Optatam fugiat uita coacta necem. Luctatoſq; diu cruciatos ſpiritus artus. Deſerat & longa torqueat ante mora. Idem in libro ſine titulo primo. Dij tibi dent nulloſque lares inopemque ſenectam. Et longas hiemes perpetuamque ſitim.

De Oſtentatione. Cap. CLXXIIII.

ACtor. Oſtentatio eſt quando quis bona ſua cæteris oſtendit, uel facta ſua laudando narrat ut fauorem uel laudem acquirat. Varro in ſententiis. Qui in magnis excellit etiam inuitus laudabunt. Multi uero laudem amittunt, quando ipſi eam de ſe prædicant, hoc autem uno modo ſapiens ſe laudat, quæ in ipſo apparent bona in aliis prædicando. Symachus in epi. ſuo. Omnis oſtentatio non caret ſuſpicione mendacii. Quia quicquid aſſumitur proprium non putatur. Quintilianus de oratoria inſtitutione lib. 4. Verecundius dicendum eſt ſua quam aliena laudantis. Valerius lib. ſeptimo. Ariſtoteles in neutram partem de ſemetipſo loqui debere prædicabat quoniam laudare ſe uani, uituperare ſtulti eſſent. Idem in lib. octauo. Quidam vt æternam memoriam aſſequerentur, etiam ſceleribus innoteſcere non dubitarunt. Quorum e numero neſcio an in primis pauſanias debeat referri, nam cum hermoclen percunctatus eſſet, quo nam modo ſubito clarus poſſet euadere, iſque reſpondiſſet, ſi aliquem illuſtrem virum occidiſſet, futurum vt eius ad ipſum gloria redundaret, Philippum interfecit. Sic quod petierat aſſecutus eſt. Tam enim ſe parricidio, quam Philippus virtute, notum poſteris reddidit. Illa vero gloria cupiditas ſacrilega. Inuentus eſt qui Dianæ Epheſiæ templum incendere vellet, vt opere pulcherrimo conſumpto, nomen eius per totum terrarum orbem diſiceretur. Quem quidem mentis furorem eculeo impoſitus detexit. Ac bene conſuluerunt Epheſii decreto memoriam teterrimi hominis abolendo, niſi Theopompi magnæ facundiæ ingenium hiſtoriis eum ſuis comprehendiſſet. Ouid. ſine tit. lib. 3. Quis furor eſt quæ nocte latent in luce fateri. Et quæ clam facias facta referre palam. Idem in li. de arte ſecundo Furto celetur culpa modeſto. Gloria peccati eſt nulla petenda ſui. Idem in lib. Metha. 9. Quis enim ſua prælia victus commemoraſſe velit. Cato vbi ſupra. Nec ſis ventoſus, dum vis bonus eſſe videri, Nec te collaudes, nec te culpaueris ipſe. Hoc faciunt ſtulti quos gloria vexit inanis.

De Iactantia. Cap. CLXV.

ACtor. Iactantia eſt faſtu vel arrogantia mentis id agentem maiora quam ſint de ſe promittere. Arrogantia enim eſt animi motus ad iactandum ſe habere quod non habet. Item arrogantia vel iactantia eſt cum quis ex eo quod non accepit gloriatur placendi cupidine. Quint. de ora. inſti. lib. 8. Vitioſa eſt iactatio ſerteqs audientibus non modo faſtidium, ſed etiam plerumq; odium. Habet enim mens noſtra natura ſublime quoddam & erectum & impatiens ſuperioris. Ideoque ſubiectos & ſubmittentes ſe libenter alleuamus quia hoc facere tanquàm maiores videmur. Et quoties diſceſſerit æmulatio, ſuccedit humanitas, at qui ſe ſupra modum extulerit, premere ac deſpicere creditur, nec tam ſe maiorem quàm cæteros minores facere. Inde inuident humiliores, hoc vitium eſt eorum qui nec cedere volunt nec contendere poſſunt. Rident ſuperiores improbant bonos, ſed in veris ſufficit conſcientia. Prudentius in lib. de conflictu vitiorum ac virtutum. Deſine grande loqui, frangit Deus omne ſuperbum. Magna cadunt inflata crepant, tumefacta premuntur. Diſce ſupercilium deponere diſce cauere. Scandunt celſa humiles trudunt ad ima feroces. Ganfredus in poetria noua. Vincat opus verbum minuat iactantia famam. Actor.

Iactan-

Inſtantiæ ſpecies eſt mendax & vana promiſſio uel comminatio per arrogantiam in aliquem prolata. De qua nonnulli quoque loquuntur auctores. Ex prouerbiis ſapientum. Priuſquam promittas, prouidere debes, vt quod promiſeris facias. Horatius in poetria noua. Quid dignum tanto feret hic promiſſor hiatu. Parturient montes, naſcetur ridiculus mus. Non ſemper feriet quodcunque minabitur arcus. Caro vbi ſupra. Rem tibi promiſſam certam promittere nob. Rara fides ideo quia multi multa loquuntur. Ouidius in li. de arte primo. Promittas facito, quid enim promittere ledit. Pollicitis diues quilibet eſſe poteſt. Spes tenet in longum ſemel eſt, ſi credita tempus. Sic dominum ſterilis ſæpe feſellit ager. Sic ne perdiderit non ceſſat perdere luſor.

De vitijs oculorum. Cap. CLXXVI.

Actor Poſt vitia linguæ libet & de vitijs oculorum pauca ſubnectere. Hæc enim duo membra ſunt quaſi duo mortis inſtrumenta, ſiue duæ ianuæ per quas interiora animæ bona frequenter diripiuntur ipſaque in baratrum præcipitatur. Vnde de Demetrio philoſopho refert a Cellius in libro noctium acticarum quòd natione abderites fuerit & ditiſſimus, qui omne patrimonium ſuū relinquēs ſuis ciuibus Athenas profectus eſt, & ibi oculos ſibi eruit, tanquàm. ſ. impedimenta bonorum ſtudiorum, vt vegetatiores cogitationes haberet. Liberius tamen dicit eum oculo ſibi eruiſſe, ne videret bene eſſe malis ciuibus. Tertulianus dicit quòd ideo excecauit ſeipſum, quia mulieres ſine concupiſcentia aſpicere nō poterat. Porro merito ſibi oculos eruit, qui magicas tenebra oculis humanis inuexit. Hieronymus contra Iouinianum. Inutile eſt crebro videre per quæ aliquando captus es, & eorum te experimēto committere quibus difficulter careas. Nam & Pythagorei huiuſce modi frequentiam declinantes in ſolitudine & deſertis locis habitare conſueuerant. Plures etiam ex Platonis diſcipulis oculos ſibi effoderunt. Tull. de reſponſis Aruſpicum. Miſerior es cum omnem fraudem oculis rapieris, quàm ſi oculos omnino non habueris. Quintilianus cauſa prima. Totius hominis libertas eſt oculos perdidiſſe. Oculi ſunt per quos paupertatem ferre non poſſumus. Oculi tota noſtra luxuria. Hi nos in omnia quotidie vitia præcipitant, mirantur adamant, concupiſcunt. Facilius impleas animi ſatietatem. Lactantius in libro de vero cultu. Qui hominem quàmuis ob merita damnatum in conſpectu ſuo iugulari pro uoluptate computat, conſcientiam ſuam polluit, tanquàm ſi homicidii quod fit occultæ ſpectator & particeps fiat. Seneca in lib. de remedijs fortuitorum. Intelligendum eſt partem eſſe Innocentiæ cæcitatem. Oculi enim ſunt irritamenta vitiorum Duces Scelerum. Ouidius in libro triſtium 2. Heu mihi cur vidi, cur noxia lumina feci. Idem in libro 3. Inſcia quod crimen viderunt lumina plector. Peccatumque oculos eſt habuiſſe meum.

De Signis exterioribus interioris mentis habitus. Cap. CLXXVII.

Actor. Dicto de mentis habitibus hominis & malis, ideſt de virtutibus & vitiis, dicendum eſt de exterioribus eorum ſignis, quæ maximè apparent in facie & in oculis. Galthærus in Alexandreidæ libro primo. O quàm difficile eſt ſtudium non prodere vultu. Ganfredus in poetria noua Formido pallet rubet ira ſuperbia turget. Ouid. in libro de arte. 3. Sæpe tacens vocem verbaque vultus habet. Idem in libro tertio. Ora tument ira, nigreſcunt ſanguine venæ. Nec tumeat vultu damnoſa ſuperbia veſtro. Sæpe tacens odij ſemiun vultus habet. Idem in libro ſine titulo 2. In tacito vultu ſcire futura licet. Idem in Metha. 2. Heu quàm difficile eſt crimen non prodere vultu. Pallor in ore ſedet, macies eſt corpore toto. Nuſquam recta acies, liuent rubigine dentes. Pectora felle virent, lingua eſt ſuffuſa veneno. Riſus abeſt, niſi quem non fecere dolores. Nec fruitur ſomno vigilantibus excita curis. Sed ridet ingratos contabeſcitque videndo. Succeſſus hominum, carpitque & carpitur vna. Suppliciumque ſuum eſt, adoptaque nubibus atris. Polluit afflatu populos vrbeſque domoſque. Vixque tenet lachrymas cum nil lachrymabile cernit. Idem libro 7. Facies ætaſque iubebant. Credere adulterium prohibebant credere mores. Idem in libro ſeptimo. Super omnia vultus acceſſere boni. Idem in libro epi. Erubuit gremioque pudor deiecit ocellus. Hæc ſatis in tacita ſigna fatentis erant. Prudentius vbi ſupra. Pallor in ore conſcius audacia facti dat ſigna reatus. Et deprehenſa tremit languens manus & color albet. Statius in Achilleidæ Nec latet hauſtus amor ſed fax vibrata medullis. In vultus atque ora ſedit, lucemque genarum. Tingit & impulſu tenuit ſudore pererrat. Iuuenalis libro primo. Hiſpida membra quidem & duræ per brachia ſetæ. Promittunt atrocem animum. Proſper in libro Epigrammatum. Ex operum ſpecie calrebunt intima cordis. Quiſue hominis mentem ſpiritus intus alit. Actor de hac iterum materia require ſupra, cap. de phiſonomia.

LIBER V.

De Bonis moribus principum & magnatum. Cap. Primo.

Poſtquam de uirtutibus & vitijs per ſingulas ſpecies diuerſorum auctorum ſētentia excerpendo collegimus. Nunc propter precedentis uoluminis longitudinem ab alio capientis exordium ad vniuſcuiuſque conditionis, & ſexus, & ætatis mores deſcribendos ſpecialiter deſcendamus. Et primo de bonis moribus principum, ac iudicum & magnatum quorumlibet aliquâ colligamus. Tull. in philippica primo. Nos nobiles magna quædam ſpectare decet, non pecuniam quidem non opes violentas, & minimè ferendam potentiam, ſed charitatem ciuium, & gloriam concupiſſe. Caſſiodorus in epi. 3. Conuentus ſapientium dignitas eſt imperantium. Idem in 9. Decet quemque honorem quem gerit nomen moribus exhibere. Sydonius in epi. lib. 5. Multa in te genera virtutum ſuperno munere congeſtam gaudemus. Siquidem agere narraris ſine ſuperbia nobilem: ſine inuidia potentem, ſine reſtrictione religioſum, ſine iactantia litterarum, ſine ineptia grauem, ſine ſtudio facetum, ſine aſperitate conſtantem ſine popularitate communem Socrates. Qui multarum rerum poteſtatem habet primum purgare conſcientiam debet, vt qui delicta corrigit nulla admittat. Stultum eſt, vt imperare quis alijs uelit cum ſibipſi imperare non poſſit. Idem. Age ſic alienum, ut tuum non obliuiſcaris negocium. Nulli imponas quod ipſe pati non poſſis. Hoc exhibe qđ tibi optaueris exhiberi. Si bene egeris, ipſe tibi perſonæ auctitatem dabis. Valerius lib. 7. Imperium noſtrum non tam robore corporis quàm vigore animorum incrementum ac tutelam ſui comprehendit. Idem Publius valerius conſul Romanus adeo plebem ſemper dilexit, vt merito publicola cognominatus ſit, idem ædes ſuas in medio foro dirui fecit, quia excelſe ſuper cęteras apparebant, quantumq; domo inferior tantum gloria ſuperior euaſit, adeo pauper mortuus eſt, vt ſumptu publico ſepeliretur. Eutropius. Inter alia dicta vulpij critiiti tyranni hoc ipſius fertur egregium. Amicis enim eum culpantibus, ꝙ nimium omnibus eſſet communis. Reſpondit, talem ſe imperatorem eſſe priuatis, quales ſibi eſſe imperatores priuatus optaſſet. Seneca in Troade. Minimum decet libere cui multum licet. At qui non vetat peccare cum poſſit iubet. Periclet. Prætorem decet non ſolum manus & linguam, ſed & oculos habere continentes. Galtherus in Alexandreide libro 6. Maieſtas regia magni ponderis eſſe ſolet. Ouidius in libro triſtium 4. O qui nominibus cum ſit generoſus auorum. Exuperas morum nobilitate genus. Cato vbi ſupra. Patere legem quam ipſe tuleris. Quem ſuperare potes, interdum vince ferendo. Vtilius eſt regno meritis acquirere amicos. Martialis coquus. Principis eſt virtus maxima noſſe ſuos.

De Clementia principum. Cap. II.

Seneca de clementia ad Neronem libr. 3. Clementia eſt temperantia animi in poteſtate vlciſcendi. vel lenitas ſuperioris ad inferiorem in pęnis conſtituendis. Idem in lib. 1. Nullum ex omnibus clementia magis quàm regem aut principem decet. Iracundiſſime ac pro corporis captu pugnaciſſimæ apes ſunt, & aculeos in vulnere relinquunt, rex ipſe ſine aculeo eſt natura ei zelum detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hominis rebus ingens, pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores, cum tanto hominis moderatior eſſe animus debeat, quanto vehementius nocet. Errat ſiquis eſtimat ibi tutum eſſe regem vbi nihil tutum eſt a rege. Securitas ſecuritate mutua paſcenda eſt, Non eſt opus altas edes ſtruere, & multiplicibus muris turribuſq;. ſepire ſaluum regem clementia in aperto monſtrabit. Vnum eſt inexpugnabile munimentum amor ciuium. Quid pulchrius eſt quàm viuere cunctis optantibus. Verecundiam peccandi facit ipſa clemētia regentis Et grauior multo pęna videtur quæ a miti viro cōſtituitur. Nō minꝰ principi turpia ſunt multa ſupplicia ꝙ me

dico multa vulnera. Remiſſius imperanti melius paretur. Nam .n. contumax eſt animus humanus. & in contrarium atque arduum nitẽs ſequiturque facilius quàm ducitur. Idem in Thebaide. Qui vult amari languida regnat manu. Tullius in Philippica .ij. Quãuis homines in turbidis rebus ſint, tamen ſi uere homines ſunt, interdum animis relaxantur. Nullum eſt armatorum præſidium, charitate & beniuolentia ciuium oportet eſſe ſeptum, non armis. Idem in lib. de offi .j. Nihil eſt laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate & clementia, quæ tamen ita probanda eſt, vt adhibeatur reipublicę cã ſeueritas ſine qua ciuitas adminiſtrari non poteſt. Quintus Curtius lib. 6. Regum ducumque clementia non in ipſorum modo, ſed etiam illorum qui parent ingenijs ſita eſt. Caſſiodorus in epiſtola to. Regnantis facultas tunc ditior fit, cum remittit & acquirit nobiles Theſauros fame neglecta vtilitate pecuniæ. Terentius in Adelphis. Vt homo es, ita mores geras. Nam quid tu hic agas vt ſi quid bene præcipias, nemo obtemperat. Errat longe a mea ſententia, qui imperium credit eſſe grauius aut ſtabilius vi quod fit, quam illud quod amicitia iungitur. Claudia. in maiori. Sis pius in primis, nam ſi uincamur in omni. Munere ſola Deus equat clementia nobis. Pax maiora docet peragit tranquilla poteſtas. Quod violenta inquit, mandataque fortius vrges Imperiola quies nunquàm libertas gratior extat. Quã ſub rege pio. Galtherus in Alexandreide. lib. 1. Inſtabile eſt regnũ, quod non clementia firmat.

De Moderamine & patientia eorum.
Cap. III.

SENECA de clementia li. 3 Rex læſus animum in poteſtate habeat, & pœnam ſi tuta poterit donet, ſi minus temperet longeque ſit in ſuis quam in alienis exorabilior iniurijs Nam quemadmodum magni animi non eſt, qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quod alteri donat ſibi detrahit ita clementẽ uoco non in alieno dolore facilem, ſed eum qui cum ſuis ſtimulis agitetur, nõ proſilit qui intelligit magni animi eſſe, iniurias in ſumma potentia pati. Nec quicquàm glorioſius eſſe principe impune læſo. Idem in Troade. Quo plura poſſis, plura patienter feras, violenta imperia nemo diu continuit, moderata durant. Tul. de offi. lib. 1. Omnis animaduerſio & caſtigatio debet vacare a contumelia, nec ad eius qui punit vel caſtiga aliquem, ſed ad Reipublicæ utilitatem referri. Cauendum eſt etiam ne maior ſit pœna quàm culpa Et ideo prohibendã eſt ira, in puniendo maxime, nunquàm enim qui iratus ad puniendum accedit, mediocritatẽ illam tenebit quæ eſt inter nimium & parum, qui ergo reipublicę præſunt, legum ſimiles ſint, qui ad puniendum non iracundia ſed æquitate ducuntur. Val lib. 3. Illa demum tuta eſt potẽtia quæ uiribus ſuis modum impoſuit. Require ſuprà cap. de moderatione Clau. vbi ſupra Carmẽ amat, quiſquis carmine digna gerit. Oui in lib. triſt. 3. Quanto quis maior, tanto placabilius ire. Et faciles motus mens generoſa capit. Idem in li. de arte 2. Flectitur obſequio curuatus ab arbore ramus. Frangis ſi vires experiare tuas. Obſequio tranantur aquæ nec uincere poſſis. Flumina ſi contra quę rapit unda nates. Obſequium tigreſque domat. tumidoſque leones. Ruſtica paulatim taurus aratra ſubit. Galtherus in Alexandreidæ lib. 1. Vindictam ſuffer donec pertranſeat ira. Nec meminiſſe uelis odij poſt uerbera. Actor. De hac quoque materia require ſupra in cap. de miſericordia de indulgentia de clementia quoque ſiue moderatione.

De vitijs principum ſecundum philoſophos.
Cap. IIII.

SENA. in Thebaidæ. Regna porro cum ſceleri omnibus exilijs ſunt grauiora. Idem in Troade. Qui non vetat peccare cũ poſſit iubet. Idem in Agamenone. Non intrat unquam regium limẽ fides precio peracta fides precio vincitur. Tul. de off. lib. 2. Nullum vitium deterius eſt auaritia, præſertim in principibus & rempublicam gubernantibus, habere enim rempublicam non modo turpe, ſed etiam ſceleratum & nepharium. Sal. in catil. Regibus boni quã mali ſuſpectiores ſunt. ſemperq; his aliena virtus formidoloſa eſt. Idem in Iugurtino. Auida eſt impij natura mortalium, & præceps ad explendam animi cupiditatem. Superbia commune nobilitatis malum eſt. Fulgentius in lib Mitologiarum 2. Quãmuis in omnibus libidinum amor turpis ſit, nunquàm tamen deterior quàm cum ſe honniarn miſcuerit Libido .n. honeſtatis nouerca, dum quod expediat neſcit ſemper eſt maieſtati contraria. Iupiter in cignum cõuerſus cum læda concubuit, quæ peperit ouum, unde tres nati ſũt, ſ. Caſtor Pollux & Helena. Iuppiter in modum potentiæ ponitur, læda vero quaſi a lædo. i. iniuria vel conuicium dicitur. Omnis ergo potentia iniuriæ mixtam ſpeciem ſuę generoſitatis mutat. Ideo ante in Cignum, quia philoſophi hoc genus auium ſerunt huiuſmodi auẽ ita conuicijs eſſe plenam, ut ea clamante taceant aues reliquę quæ præſto fuerint. Vnde & olor dictus eſt quaſi ab oligoria, quod latina dicitur iniuria. Ex hac commixtione ouum concipitur, in quo ſordicies omnis intrinſecus continetur. quia & in effectu iniuria omnis eſt immundicia. Inde generatur Helena. ſcandali ſcilicet & diſcordie ſeminarium & materia. Caſtorem vero & Pollucem quaſi in modum perditionis ponunt, vnde & in mari Caſtorum ſigna dixerunt, quæ periculum creant Nam & grece pollux a perdendo dicitur, & caſtor quaſi malum extremum Suet. in lib. de 12. Cæſaribus. Auguſtus Cęſar nihil minus in perfecto duce docet quàm feſtinationem temeritatemque conuenire arbitrabatur crebro id iactans ſatis celeriter fieri quicquid ſatis bene fit.

De eodem ſecundum poetas.
Cap. V.

OVIDIVS lib. epi. Imperat heu populis tumide non imperat ire. Poſſidet & vitijs regna minora ſuis. An neſcis longas regibus eſſe manus. Idem in lib. ſine tit. 2. Curia pauperibus clauſa eſt, dat cenſus honores. Inde grauis iudex: inde ſeuerus æques. Omnia peſſundant illis campuſque forumque. Seruit, & hi pacem crudaque bella gerunt. Idem in libro de Faſtis 6. Regia res ſcelus eſt. Idem in lib. Methamor. 2. Non bene conueniunt nec in vna ſede morantur. Maieſtas & amor. Statius in Thebaidæ lib. 1. Gentiles animo ſubijt fragor. egraque letis inuidia. Atque parens odij metus inde regendi. Senſus amor, ruptaqua vices, iuriſque ſecũdi. Ambitus impatiens, & ſummo dulcius vnum. Stare loco ſociiſque comes diſcordia regni. Idem in 5. Non percit populis regnum breue. Lucanus lib. 1. Nulla fides regni ſocijs: omniſque poteſtas. Impatiens conſortis erit. Idem in 8. Sceptrorum vis tota perit, ſi pendere iuſta Incipit euertit qua arces reſpectus honeſti. Libertas ſcelerum eſt, quæ regna iniuſta tuetur. Sublatuſque modus gladijs tacere omnia ſeue. Non impune licet: niſi cum facis exeat aula. Qui vult eſſe pius, virtus & ſumma poteſtas. Non coeunt ſemper metuet quem ſeua pudebunt. Auianus in Mitologia. Ab ſtultum nimis eſt cum tu prauiſſima tentes. Alterius cenſor vt vit oſa notes. Petronius ad prædato. Strepitumque lucri, ſuffragia uertit Venalis populus, venalis curia primum. Iamque maieſtas auro corrupta iacebit. Galtherus in Alexandreidæ lib. 1 Require ſupra, in cap. de auaritia ſecundum poetarum dicta.

Quod exemplis principum formantur mores ſubditorum.
Cap. VI.

QVINTILIANVS in 3. cauſa. Hæc eſt autem ſuperiorũ conditio, vt quicquid faciunt præcipere videantur, & petulantiſſimus eſt male rei quiſque maximus actor. Boetius de conſolatione lib. 1 Imperante florenteque nequitia, virtus non ſolum premio caret, uerumetiam ſceleratorum pedibus ſubiecta calcatur. Caſſiodorus in epiſtola 3. Porro facilis recti perſuaſor eſt innocẽs iudex, ſub cuius prædicabili conuerſatione pudet mores probabiles nõ habere. Eutropi[9]. Inter alia dicta Vulpii Criniti Traiani hoc ipſius fertur egregium. Amicis enim eum culpantibus qđ nimium omnibus eſſet communis. Reſpondit talem ſe eſſe imperatorẽ priuatis, quales ſibi eſſe imperatores priuatus optaſſet. Ouid. in lib. de Faſtis. 6. Agitur cenſura, & ſic exempla parantur. Cum iudex alios quod monet ipſe facit. Idem ſine tit. lib. 2. Quod decuit reges, cur mihi turpe putem. Iuuenalis lib. 3. Omne animi vitium tanto conſpectius in ſe. Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur. Ex prouerbiis ſapientum Inferior horreſcit quicquid peccat ſuperior. Claudianus in maiori. Componitur orbis regis ad exemplum, nec ſic inflectere ſenſus. Humanos edicta valent, quaque vita regentis. Mobile mutatur ſemper cum principe vulgus.

De Lateralibus principum & magnatum:
Cap. VII.

ACtor. Quoniam autem ex conuictu præcipuã mores formantur. Mali principes mala habens latera, & aliquando quidem ex ipſis ad latera ſua procedit aut redundat iniquitas, aliquando autem econtrario. Ipſa quoque potentum ac diuitum familiaritas aut amicitia fallax eſt & inconſtans, utpote ueritatis ac fidei fundamento carens. Ex prouerbijs ſapientum. Si in clientelam & hominis felicis potentiſque perueneris, aut veritas aut amicitia perdenda eſt. Seneca in lib. de reme. fortuitorum. Multi aliquando diuitem comitantur (& mal muſce ſequuntur cadauera lupi frumenta formice) prædam ſequitur turba iſta non hominem. Helynandus in Chronicis. Plato cũ uidiſſet Dionyſium Tyrannum Siciliæ corporis ſui circũſeptum cuſtodibus, qđ tantũ malum

lum inquit feciſti, vt a tam multis neceſſe habeas cuſtodiri. Boeti⁹ in lib. de conſ. 4. Regum familiares regia poteſtas ſæpe incolumis ſæpe elapſa proſternit. Luc. lib 1. Nulla fides regni ſociis omnisq; poteſtas. Impatiens conſortis erit. Idem in lib. 8. Exeat aulam qui vult eſſe pius. Hora in lib. epiſt. Principibus placuiſſe viris non vltima laus eſt. Dulcis inexpertis cultura potentis amici. Expertus metuit tu dum tua nauis in alto. Hoc age ne mutata retrorſum te ferat aura. Ouidius in lib. triſtium 1. Dum iuuat & vultu ridet for tuna ſecundo. Indelibatas cuncta ſequuntur opes. Actor. De hac iterum materia require copioſius infra in ca. de falſis amicis. Nā diuitum & potentum amici ſunt amici fortunæ non perſonæ. Vnde Varro in ſententiis. Amici inquit diuitum paleæ ſunt circa grana.

De Morbis ſeruorum ſecundum philoſophos.
Cap. VIII.

SENECA de beneficiis li. 1. Seruus, vt placet Cryſippo ꝑpetuus mercennarius eſt, hic beneficium domino dat, cum plus præſtat quàm per operas locauit. Sic & ſeruus cum beniuolentia erga dominum fortunæ ſuæ modum tranſit, & aliquid audet, quod & feliciùs natis decori eſſet, vbi enim præſtat quod nolle licuit, voluiſſe laus eſt. Idem. Quæritur ab Ecathone &c. require ſupra in tractatu de liberalitate. Valerius lib. 6. Antonius orator clariſſimus cum inceſti reus ageretur, accuſatores ſeruum eius in quæſtionem perſeuerantiſſime poſtulabant, eo quòd ab eo cum ad ſtuprum iret, laternam prælatam contenderent, qui Antonium hoc nomine vehementius confuſum atque ſolicitum vltro hortatus eſt vt ſe iudicibus torquendum traderet, affirmans nullum ex ore ſuo verbum exiturum quod cauſam eius læderet. Itaque pluribus verberibus laceratus eculeoque impoſitus candentibus etiam laminis vſtus omnem vim accuſationis cuſtodita rei ſalute ſubuertit. Argui fortuna merito poteſt ꝙ tam pium & fortem ſpiritum ſeruili nomine incluſit. Panopionis quoque admirabilis fidei, cum ad dominum proſcriptum occidentium milites in reatinam villam veniſſe cognoſceret, mutata cum eo veſte, permutato etiam anulo, illum poſtico clam emiſit, ſe autem in cubiculum lectulumque recepit, & vt Panopionem occidi paſſus eſt. Breuis huius facti narratio, ſed non parua materia laudationis Seneca ad Lucil. epiſt. 48. Quid intereſt quot domini ſint ſeruitus vna eſt, hanc qui contempſit in quālibet turba dominantium liber eſt. Hermogenes. Plerique hominum ſtulti, ſeruiles cibos & ſeruilem veſtem fugiunt, & ſeruiles mores non fugiunt. Tullius in li. de Paradoxis. Omnis ſapiens liber eſt & omnis ſtultus ſeruus, omnis etiam animi debilitas & humilis fractaque timiditas ſeruitus eſt. Matthæus in Thobia. Maligno ſæpe miniſterio ſeruus accerbat herum. Ex prouerbiis ſapientum. Bis peccas cum peccato obſequium accomodas.

De Eodem ſecundum poetas.
Cap. IX.

IVVENALIS lib. 3. lingua mali pars peſſima ſerui. Galthe. in Alexand lib. 1. Conſultor procerum ſeruos contemne bilingues. Et nequam, nec quos humiles natura iacere. Præcipit exalta, nam qui pluuialibus vndis. Intumuit torrens, fluit acrior amne perhenni. Sic patris opibus, & honoris culmine ſeruus. Obturat precibus aures, manſueſcere neſcit. Nec tamen his prohibet rationis calculus, vt non. Exaltare velis ſi quos inſignit honeſtas. Quos morum ſublimat aper licet ampla facultas. Et patriæ deſit gloria & ſanguinis alti. Poeta. Aſperius nihil eſt humili cum tendit in altū. Hildebertus Cenomanenſis. Si his inciderit te iudice dirige librā. Iudicii nec flectat amor nec munera palpent. Nec moueat ſtabilē perſonæ acceptio mentem. Actor. De hoc quoque require ſupra ſub illo titulo ꝙ virtus libera ſit, & vitium ſeruile.

De Moribus fœminarum. Cap. X.

ACTOR. Fœminas conſtat eſſe leuiores ſiue mobiliores, & ad quædam vitia proniores. Vnde multa de hac materia loquuntur auctores. Seneca de naturali quæſtionibus li. 3. Muliebriū vitiorum fundamentum eſt auaritia. Terentius in Echira. Vno animo omnes ſocrus oderunt nurus. Idem in eodem. Mulieres fermę vt pueri leui ſententia ſunt. Ex prouerbiis ſapientum. Aut amat aut odit mulier nihil eſt tertium. Aperta mala quando eſt mulier tūc demum erit bona. Anus cum ludit, morti delicias facit. Mulier cum ſola cogitat, male cogitat. Malo conſilio fęminæ vincunt viros. Macrobius in lib. de Saturnalibus Papirius cum eſſet puer forte cum patre ſuo in curiam ierat. Illum reuertentem percontari cæpit mater, quid in ſenatu egiſſent patres, puer reſpondit tacendum eſſe, neque id dici licere. Miſer audior audiendi ſecretum rei, & ſilentium pueri, animum eius ad inquirendum euerberat. Tunc puer vrgente matre lepidi atque feſtiui mendacij conſilium capit, actum in ſenatu dixit, vtrum videatur vtilius eſſe vnus ne duas haberet vxores, an vna apud duos nupta eſſet. Hæc illa vt audiuit. Ad cæteras matronas retulit, poſt tridieque ad ſenatum confluunt orantes, vt vna potius duobus nupta fieret, quam vni duę. Senatores quænam eſſet illa mulierum intemperies & quid ſibi poſtulatio hæc vellet mirabantur, & non vt paruæ rei prodigium, illam verecundi ſexus impudicam paueſcebant inſaniam, puer papirius publicum metum demit, quæ matri dixerat enarrat. Senatus fidem atque ingenium pueri exoculatur, aliis amplectitur conſultumque facit, ne præter illum pueri cum patribus in curiam poſt hęc introirent. Secundus philoſophus. Quid eſt mulier hominis confuſio, inſatiabilis beſtia, continua ſolicitudo, indeſinens pugna, viri incontinentis naufragium humanum mancipium.

De Eodem ſecundum poetas.
Cap. XI.

OVIDIVS in lib. de arte 1. Parcior in nobis nec tam furioſa libido Legitimum finem flamma virilis habet. Quæque dāt quęque negant, gaudent tamen rogatę. Vix erit e multis quę neget vna tibi. Sibi quæque videtur amanda. Peſſima ſit nulli non ſua forma placet. Delectant etiam caſtas præconia formę. Virginibus curæ grataque forma ſuæ eſt. Fœmina nec flammas nec ſęuos effugit arcus. Parcius hæc video tela nocere viris. Idem in libro 3. Non eſt fuluus aper media tam ſęuus in ira. Fulmineo rapidos dum rotat ore canes. Lac lea cum Catulis lactantibus vbera præbet. Nec leuis ignaro vipera læſa pedi Fœmina quàm ſocij deprenſa pelice lecti. Ardet & in vultu pignoramentis habet. Idem ſine tit. libro 1. Ludunt formoſæ, caſta eſt quam nemo rogauit. Iuuen. libro 2. Cognoſcit, mulier quid toto fiat in orbe. Prima videt famam, rumoreſque illa recentes. Excipit ad portam. Intolerabilius nihil eſt quàm fęmina diues. Quæ non faciat quod principis vxor. Calputius in Buccol. Mobilior ventis o mulier. Virgilius in Eneide lib. 4. Varium & mutabile ſemper fœmina. Cato. Fœmina dum plorat hominem ſuperare laborat. Valerius li. 2. Vini vſu olim Romanis fœminis ignotus fuit. ne. ſ. in aliquod dedecus prolaberentur.

De Moribus puerorum. Cap. XII.

ACTOR. Pueros quoq; conſtat eſſe laſciuos ac mobiles & ad fletum ac riſum faciles, ſimplices tamen ac dociles & innocentes. Seneca in declamationibus libro 1. Nihil eſt puero teſte certius. Nam & ad eos annos peruenit vt intelligat, & non ad eos quibus fingat. Idem in lib. de Moribus. Educatio & diſciplina mores facit. Et id ſapit quiſque quod didicit. Varro in ſententijs. Sicut ridenda eſt in ſene puerilitas, ſic obſtupeſcenda in puero optimorum morum conſtantia. Sapiunt quidem vaſa, quæ quid primum acceperint, ſic & de infantibus. Quintil. lib. 1. Vtinā liberorum noſtrorum mores non ipſi perderemus. Infantiam ſtatim delicijs ſoluimus. Mollis educatio quam indulgentiam vocamus. Neruos omnes mentis corporiſque frangit. Aetas quidem hominis tunc uel maxime formanda eſt, cum ſimulandi neſcia eſt, principientibus facillime cedit. Idem in 2. Ingenia puerorum nimia emendationis ſeueritate deficiunt. Nam & deſperant & dolent, ac nouiſſime oderunt, & quod maxime nocet dum timent nihil conantur. Oui. de arte lib. 1. In puero eſt ætas mollis aptaque regi. Ingenium cęleſte ſuis velocius armis. Surgit. Idem in li. Epiſt. Ars fit a teneris crimen quod diſcitur annis. Scilicet, vt teneros lędunt iuga prima iuuencos. Frenaq; vix patitur de grege captus equus. Sic male vixq; ſubit primos mores rude pectus. Statius in Thebaide lib. 7. Maturum euo. Robur & ingentes ſpondet tener impetus annos. Horatius in poetris. Reddere tam voces qui ſcit puer & pede certo Signat humum geſtit paribus colludere & irā. Colligit ac ponit temere & mutatur in horas. Imberbis iuuenis tādem cuſtode remoto. Gaudet equis canibus, & aprici gramine cāpi. Cereus in vitium, flecti monitoribus aſper. Vtilium tardus prouiſor prodigus æris. Sublimis, cupidus, contra amara relinquere pernix. Idem in lib. epiſt. Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem Teſta diu. Tractari mollius ætas imbecilla ſolet. Virgilius in Buccolicis. Qui legitis flores & humi naſcentia fraga. Frigidus o pueri fugite hinc latet anguis. In herba.

De Moribus iuuenum. Cap. XIII.

SENECA in declamationibus lib. 1. Torpent ingenia deſidioſe iuuētutis, nec vni⁹ honeſte rei labore vigilatur. Cātādi ſaltādiq;

obſcena ſtudia effeminatos tenent, capillum frangere & ad mulie brer blandicias voces extenuare, mollicia corporis cum fœminis certare, & immundiſſimis ſe munditijs extollere: hoſtiorum adoleſcentium ſpecimen eſt, molles eneruesque nati in vitijs manēt, expugnatores alienæ pudicitiæ, negligentes ſuæ. Idem in troade. Iuuenile vitium eſt regere non poſſe impetum. Idem ad Lucil. in epiſtola 11. Verecundia bonum in adoleſcente ſignum eſt. Sydonius in epiſt. lib. 3. Plurimum laudis iuuenes moribus ſuis applicant, quotiens de negotiorum meritis ambigentes ad peritorum conſilia recurrunt. Tullius de offi. lib 2. Prima adoleſcentis commendatio proficiſcitur a modeſtia cum pietate in parētes, in ſuos beniuolentia. Deinde etiam facile in optimam partem declinare cognoſcitur, ſi ad ſapientes & claros viros & bene conſulentes rei publice ſe contulerit, & cum eis aſſiduus ſit. Idem lib. de ſenectute. Adoleſcentem probo, in quo eſt aliquid ſenile, at ipſa defectio virium adoleſcentiæ vitijs afficitur ſepius quàm ſenectutis. Libidinoſa enim & intemperans adoleſcentia effetum corpus tradit ſenectuti, fruſtra ſperat adoleſcens vel promittit ſe diu victurū. Quid enim ſtultius quàm incerta pro certis habere. Quoniam enim illa ætas multo plures quàm ſenectus habet mortis caſus, facilius enim in morbos adoleſcentes incidunt, grauius egrotant, triſtius curantur &c. require infra. Sal in Cate. Adoleſcentium animi molles & ætate fluxi, haud difficile capiuntur. Virgilius in Georgicis lib. 3. Hortare viamque iuſiſſe domandi. Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas. Ouid. in lib. de arte 3. Dum vires animiq; ſinunt tolerate labores. Iam veniet tacito curua ſenecta pede. Venturæ memores iam nunc eſtote ſenectæ. Sic nullum vobis tempus abibit iners. Idem in lib. de faſtis 5. Cum iuuenilibus annis. Luxuriant animi corporaq; ipſa vigent. Idem ſine tit. lib. 1. Militat omnis amans, & habet ſua caſtra cupido. Quæ bello eſt habilis veneri quoque conuenit ætas. Claudianus in minori. Teneris eſt lubrica moribus ætas. Lucanus 8. li. Ardua quippe fides robuſtos exigit annos.

De Moribus ſenum. Cap. XIIII.

VARRO in ſententijs. Tam vero ridenda eſt in ſene puerilitas, quàm ſtupenda in puero optimorum conſtantia. Tull. de offi. lib. 1. Luxuria cum omni ætati turpis ſit ſenibus maximæ fediſſima eſt. Seneca in lib. de moribus. Monſtro ſimilis eſt auaritia ſenilis, quid enim ſtultius eſt, quàm via deficiente viaticū augere. Idem in lib. declamationum 2. Adoleſcens luxurioſus peccat, ſenex luxurioſus inſanit. Idem ad Lucil. epiſ. 4. Tenes vtique memoria quantum ſenſeris gaudium, cum prætexta poſita ſumpſiſti virilem togam & in forum deductus es, maius expecta cum puerilem animum depoſueris, & te in viros philoſophiæ tranſtuleris. Adhuc enim nō puericia, ſed quod eſt grauius puerilitas remanet. Et hoc quidem peius eſt, quod habemus auctoritatem ſenum, ſed vitia puerorum nec puerorum tantum, ſed & infantium. Illi leuia, hi falſa formidant, nos vtraque. Idem in 13. Quid turpius eſt quàm ſenex viuere incipiens. Idem in 27. Numera annos tuos & pudebit eadem velle quæ volueras puer, hoc denique tibi circa diem mortis præſta moriatur ante vitia. Idem in 36. Turpis & ridiculoſa res eſt elementarius ſenex iuueni parandum, ſeni vtendum eſt. Terentius in adelphis. Ad omnia alia ætate ſapimus rectius, hoc ſolum vitium ſenectus affert omnibus, quod attentiores ſumus ad rem quam ſat eſt. Symachus in epi ſua. Scio ſenes ad capeſcendum laborem ſegnes fieri quia ſcilicet crescunt vitia cum tempore. Martialis. Hæc noſtri male computantur anni. Infantes ſumus & ſenes videmur, non enim viuere, ſed valere vita eſt. Tibullus in lib 1. Vidi ego qui miſeros iuuenum damnaſſet amores, Poſt veneris vinclis ſubdere colla ſenem. Et ſibi blandicias tremula componere voce Et manibus canas fingere velle comas. Quid tibi nunc prodeſt molles caluiſſe capillos. Sepe & mutatas diſpoſuiſſe comas. Nunc ſtudium formæ eſt coma, nunc mutatur in annos. Diſſimulet viridi cortice tincta nucis. Tollere nūc cura eſt albos e ſtirpe capillos. Et faciem dempta pelle referre nouam. Ouid. in lib. de Faſtis 1. Nequitia eſt quæ te non ſiuit eſſe ſenem. Idem in lib. ſine tit. 1. Turpe ſenex miles turpe ſenilis amor. Ex prouerbiis ſapientum. Anus quoq; cum ludit, morti delicias facit.

De Multiplicatione iniquitatis in ſeculo, Cap. XV.

ACTOR. Dicto de moribus hominum quibus bene vel male viuitur, ſigillatim diſcurrendo per ſingula habituum & hominum genera. Reſtat dicendum in vniuerſali de bona & mala vita quæ per habitus huiuſcemodi formatur aut deformatur. Et a mala quidem inchoandum, quoniam (vt ait Auguſ.) Nemo vnquàm bonus eſt, qui non prius fuerit malus. Omnes enim natura ſumus filii iræ. In prouerbiis ſapientum quoque legitur, quòd vix quiſquàm in bonum, niſi ex malo tranſit. Itaque primo paucas auctorum ſententias colligamus in generali de multiplicatione malitiæ ſeculi. Seneca in Agamenno. Periere mores, ius pietas fides & qui redire cum perit, neſcit pudor per ſcelera ſemper ſceleribus tutum eſt iter. Idem in Hercule Etheo. Illicita amantur excidit quicquid licet. Idem ad Lucil. Epiſt. 39. Deſinit eſſe remedij locus, vbi quę fuerant vitia mores ſunt. Idem in 46. Iam etiā vbi cauſa ſublata eſt, mentimur conſuetudinis cauſa. Idem in 80. Cogito mecum quantus ad ſpectaculum luſorum fiat concurſus, quanta ſit contra bonas artes ſolitudo, quàm imbecilli animo ſint quorum lacertos humeroſque miramur. Idem in lib. de beneficijs. 5. Dicitis o Stoici omnes ſtulti mali ſunt & qui vnum vitium, habet & omnia. Quod ſi eſt, nonne vndique humano generi conuitium fit. Nonne publica querela eſt beneficia perire & pauciſſimos eſſe qui de bene merentibus non inuicem peſſime merentur. Non eſt quòd hanc tantum noſtram murmurationem putes neſcio quis ſcilicet ex philoſophorum domo clamat & ex medio conuentu populos genteſque damnatura vox mittitur, non hoſpes ab hoſpite tutus non ſocer a genero, fratrum quoq; gratia rara. Imminet exitio vir coniugis, illa mariti. Beneficia in ſcelus verſa ſunt, & ſanguini eorum non parcitur, pro quibus ſanguis fundendus eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare quiſquis non ſupra rempublicam ſteterit. Quis extremo die dicere audeat vixi, & quem dederat curſum fortuna peregi. Sal in Catil. Plurima maiores noſtros magna fecerunt quę nobis nulla ſunt. I. domi induſtria, foris iuſtitia, animus in conſulēdo liber, neq; delicto neq; libidini obnoxius pro his aūt habemus luxuriā & auaritiam, publice egeſtatem, priuati opulentiā. Inter bonos & malos nullō diſcrimine. Omnia præmia virtutis ambitio poſſidet, domi voluptati, foris aut pecuniæ ſeruitur aut gratiæ. Idē in iugurtino. Plura vero ſunt quæ licet grauia ſint tamen ex conſuetudine pro nihilo habentur. Plautus in aulularia. Patientia deſidie atrimonia crudelitati aſſignatur, ſic euertuntur omnia. Boetius de conſol. lib. 4. Quantarum rerum lubrica verſat fortuna vices Premit inſontes debita ſceleri noxia pęna. At peruerſi reſident celſo mores ſolio Sanctaq; calcant. Latet obſcuris condita virtus clara tenebris. Tull. in li. de Paradoxis. Non autem peccata rerum euentu, licet vitijs hominum metiēda ſunt.

De Eodem ſecundum poetas. Cap. XVI.

PERSIVS ſatyricus. O curuæ in terris animæ & cæleſtium inanes. Iuue. li 1. De moribus vltima fiet quæſtio. Lucanus li. 5 Itur in omne nephas iuuat eſſe nocentes. Idem Facinus quos inquinat equat. Ouidius de arte lib. 1. Nil niſi turpe iuuat, cure eſt ſua cuique voluptas. Idem in li. 3. Semper ſunt plura deteriora bonis. Idem in li. Triſtium. 1 Prima nubila ſunt noſtris tempora noſtra malis. Idem in li. Meth. 1. Irrupit venę peioris in æuū. Omne nephas fugere pudor, verumq; fideſque In quorum ſubiere locū fraudeſq; doliq; inſidieq;. Et vis & amor ſceleratus habendi. Effodiuntur opes irritamenta malorum. Iamq; nocens ferrū, ferroque Nocentius aurum. Prodierat. prodijt bellum quod pugnat vtroq;. Sanguineaq; manu crepitantia concutit arma. Viuitur ex rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus. Non ſocer a genero, fratrum quoq; gratia rara. Imminet exitio vir coniugis illa mariti. Lurida terribiles, miſcent aconita nouercæ. Filius ante diem patrios inquirit in annos. Victa iacet pietas, Qua terra patet, fera regnat erinis. In Facinus iuraſſe putes, Quantum noxe iam regnat vbiq;. Enumerare piget minor eſt infamia vero. Eſſe quoq; in fatis reminiſcitur affore tēpus. Quo mare quo tellus correptaq; regia cęli. Ardeat, & mundi moles operoſa laboret. Quippe vbi temperiē ſumpſere humorq; calorq; Concipiunt, & ab his oriuntur cuncta duobus. Cū que ſit ignis aquæ pugnax, vapor humidus oē Res creat, & diſcors concordia fetibus apta eſt. Hildebertus Cenomannenſis. Quæ eſt ita ſunt tenerum tamē amorem, tanq̄ germanum fędus, plurimumque ſuperuenientes irrumpunt moleſtię quibus excita caro præ viuificationis odio ſpiritum ſolicitat ad conſenſum, quia ſicut illecebrarum deſiderio, ſic etiam pernitioſæ commouetur anxietate ſolitudinum. Quibus dum venatria illa delitiarū diu ſubeſſe, diuque fatigari formidat, paulatim incipit tedere vitæ, placetq; viuificationis gratiam abiurare, cuius obſequia permixtis incommodis amareſcunt, naſcitur inde turpis ac ridiculoſus mortis appetitus, nec ſ. progenies, & quæ more vipereo ſuos pleriq; ſuffocat & extinguit genitores, nonnullos enim tua quoq; tēpora habuere, quos vel ad aquas vel ad laqueum egit dolor amiſſe pecuniæ. Nā de veteribus quid loquar, quorum mortes ſimilis prouocatas inſania, veridicis aſſertionibus nequaquàm poetæ tacuerunt. Num recolis idem te atteſtatum, cum affectate mortis originem ſuppoſitis decantares verſiculis. Cū placeat carni q̄ viuificetur ametq;. Hoc animæ obſequium, tamen euenit vt diuturnis. Fracta malis vitam faſtidiat abdicet annos Malit obire ſemel, quàm ſæpius atque ſuprema. Morte rapi, quàm tot præeuntibus eſſe ſuperſtes. Sed

licet

licet his inſtet non eſt homicida voluntas. Donec declinat ſaneat que vxoribus alli. Spiritus, hoc ſtimulis & blanda lite ſubacto. Gignitur exceſſus, quia dum caro clamat, eamque. Spiritus exaudit, conſenſu culpa creatur. Inque creando nephas, caro fit uir, ſpiritus vxor.

De Noxia libertate & licentia peccandi. Cap. XVII.

SALVSTIVS in Catil. 10 Sepe alia aliis licentia eſt, qui enim demiſſi in obſcuro vitam agunt, ſi quid deliquerint, pauci ſciũt. Nam fama & fortuna eorum pares ſunt. Qui vero magni Imperij prediti in excelſo ætatem agunt, facta eorum cuncti mortales nouerunt. Itaq; in maxima fortuna minima licentia eſt, & que apud alios iracundia dicitur, hæc in imperio ſuperba crudelitas appellatur. Ex prouerbiis ſapientum. Oſtendit in aliis quidem non voluntatem ſibi deeſſe, ſed poteſtatem, qui ob hoc iniuriam facit, quia poteſt. Tullius in Philippica 13. Id licere dicimus, quod legibus quod more maiorum & inſtitutis conceditur. Neque enim quod quiſque poteſt id ei licet. Aut ſi nemo obſtat propterea permittitur. Plato. Illa iuſtitia veriſſima quæ erga Inferiores ſeruatur. Triũphus eſt innocentiæ non peccare vbi liceat poſſe. In quẽ ergo plus potes peccare, deſine. Oui. ſine tit. lib. 3. Cui peccare licet, peccat minus ipſa poteſtas. Semina nequitiæ languidiora facit. Nitimur in uetitum, ſemper cupimuſque negata. Sic interdictis imminet eger aquis. Clau. in maiori. Procliuior vſus. In peiora datur ſuadetque licentia luxum. Non tibi quod poſſis, ſed quod feciſſe decebit. Occurret mentem domit & reſpectus honeſti. Proſper vbi ſupra. Qui ſe peccatis gaudet feliciter vti. Infelix nimis eſt proſperitate ſua. Cum datur iniuſto peccandi optata poteſtas. Vt mala mens praue eum cupit efficiat. Ira magna Dei qua multos ſic quoque punit. Vt quibus exultant, criminibus pereant. Et magis errantes ne percant flagra timendum. Quod ne non fiant, quod noluiſſe nocet. Ah vetitorum audis, grauior tunc ira timẽda. Cum ſeſe remouent verbera iuſtitiæ. Nam quid erit morbi qđ dominabitur illi Cui ſupra auxilium iam medicina negat. Maximianus. Permiſſum fit vila nephas.

De Excuſatione. Cap. XVIII.

FVlgentius in lib. Mitologiarum 3. Io ſcientia formidoloſa ſuſpicio ſemper excuſandi ſuffragia quærit, quo quicquid ignorantia iuris incurſionum peccauerit, id veniæ abſoluat petitio, quæ culpas veſtire conſueuit. Ex prouerbiis ſapientum. Omne peccatum eſt voluntarium, omitte igitur excuſationem. Nemo enim inuitus peccat. Seneca in Decl. li. 5. Hoc & equale omnium eſt, vt vitia ſua malint excuſare quàm effugere. Idem in Edippo. Iners in medium malorum ignorantia eſt. Terentius in echira. Si quis poſt factam iniuriam ſe expurget, parum mihi prodeſt. Oui. in lib. de Ponto. Nec factum defende tuum, mala cauſa ſilenda. Nil niſi ſolicite ſint tua verba preces. Nec tua ſi fletu ſcindantur verba nocebit. Interdum lachrymæ pondera vocis habẽt. Quod fecit quiſque tuetur opus. Martialis coquus Simpliciter pateat vitium fortaſſe puſillum. Quod tegitur Maius credimus eſſe nephas. Claudianus in maiori. Heu quàm cecus ineſt vitiis amor. Maximianus non intellecti nulla eſt curatio morbi.

De Vitijs virtutum ſpeciem prætendentibus. Cap. XIX.

ACtor. Cautio ſiue cautela eſt prudentia diſcernendi vitia virtutum ſpeciem præferentia. Quint. de ora. inſtit. lib 2. Eſt enim quædam virtutum vitiorumque uicinia, qua temerarius pro forti, effuſus pro copioſo accipitur. Seneca ad Lucil. epiſt. 45. Vitia nobis ſub uirtutum nomina irrepunt. Temeritas ſub titulo fortitudinis latet, moderatio uocatur ignauia, pro cauto timidus accipitur in his magno periculo erramus. Idem in 56. Omnia uitia ad modum morbi in aperto leuiora ſunt, tunc autem perniciosiſſima, cum ſimulata ſanitate ſobſidant. Sal. in Catil. Priuſquàm incipias conſulto ubi conſulueris mature opus eſt facto. Tibullus de Catil. Habuit ille per multa maximarum non expreſſa ſigna, ſed adumbrata uirtutum, utebatur hominibus improbis, & quidẽ optimis uiris ſe deditum aliis deditum eſſe ſimulabat. Nunquàm tale monſtrum in terris ullum fuiſſe puto tam contrariis diuerſiſque & inter ſe pugnantibus naturę ſtudiis cupiditatibus conflatum. Quis enim clarioribus viris quandoque iocundior, quis turpioribus coniunctior, quis ciuis aliquando melior, quis hoſtis ciuitati tetrior, quis in voluptatibus inquinatior, quis in laboribus patientior, quis in rapacitate auarior, quis in largitione effuſior. Illud quoque in eo erat mirabile naturam ſuam verſare & regere ad tempus, atque huc & illuc torquere, flectere cum triſtibus, ſeuire cum remiſſis, iocunde cum ſenibus, grauiter cum iuuenibus, comiter cum facinoroſis, audacter cum luxurioſis, luxurioſe viuere. Sydonius in epi. lib. 3. de quodam. Eſt hic ipſe loquax nec dicax, ridiculus nec letus, arrogans nec cõſtans, curioſus nec perſpicax. Ex prouerbiis ſapientum. Timidus ſe cautum vocat, ſordidus parcum. Lactantius in lib. de vero cultu. Etiam ea quæ bona ſunt fines ſuos habent, quos ſi exceſſerint in vitia labuntur. Nam conſtantia niſi pro veritate ſuſcepta ſit, impudentia fit, & fortitudo ſi nulla neceſſitate cogente, aut non pro cauſa honeſta certum periculum ſubierit in temeritatem conuertitur, & ſeueritas niſi ſe iuſta congruentes Nocentium codex coerceat, fit ſeua crudelitas. Ouidius in lib de Rem. Et mala ſunt vicina bonis errore ſub ipſo. Pro vitio virtus crimina ſæpe tulit. Idẽ in lib. Methamor. 6. Proh ſuperi quantum mortalia pectora cecę. Noctis habent ipſo ſceleris molimine quiſquàm Creditur eſſe pius, laudemq; criminæ ſumit. Idem in lib. de Ponto. Et cum fortuna &c require ſupra ſub tit. de virtute quòd debeat eſſe gratuita non mercennaria. Iuuenalis lib. 5. Fallit enim vitium ſpecies virtutis & vmbra. Ganfredus in poetria noua. Fel modicum totum mel amaricat. Vnica menda totalem faciem diffamat.

De Quorundam peſſimis moribus. Cap. XX.

TVLLIVS de officiis libro primo. Sunt quidam homines nõ re, ſed nomine. Idem in lib. 2. In iulio tanta peccandi libido fuit, vt hoc ipſum peccare eum delectaret, etiam ſi cauſa non eſſet. Idem in Inuectiua contra Catilinam abſentem. Iam tecum ſic loquar: vt non odio permotus videar quo debeo: ſed ut miſericordia quæ tibi nulla debetur: neque enim is es, vt te aut pudor a turpitudine aut metus a periculo, aut ratio a furore reuocauerit. Saluſtius contra Tullium Homo leuiſſimus: ſupplex inimicis cõtumelioſus amicis, nemini fidus. Senator leuiſſimus, patronus mercennarius: cuius nulla pars corporis a turpitudine uacat lingua uana, manus rapaciſſimæ, gula immenſa, pedes fugaces, & quę honeſte nominari non poſſunt, inhoneſtiſſima. Sydonius in epiſtolari lib. 3. de quodam. Eſt hic loquax ne dicax, ridiculus nec lentus, arrogans nec conſtans curioſus nec perſpicax, tempora præſentia colens, pręterita carpens, futura faſtidiens, beneficij ſi rogatur ut eſt importunus petendi. Derogator negati, emulator accepti, callidus reformandi, quærulus flagitati, garrulus reſtituti. At ſi rogandus ſimulator paraſi, diſſimulator petiti, venditor præſtiti, publicator occulti, calumniator morati, inficiator ſoluti, oſor ieiuniorũ, ſectator epularum, laudabilem proferens, non de bene viuente, ſed de bene paſcente ſententiam. Inter hæc tamen ipſe auariſſimus, quem non tam paſcit panis bonus quàm alienus, auidus bibendi, auidior detrahendi, rapido pariter ore ſpirans cenum, ſpumans vinum, loquens venenum, ita viuens paucis eſt voluptati nullis amori, omnibus riſui. Valerius lib. 9. Alexandri regis felicitas tribus in ſolentiæ euidentiſſimis gradibus exhauſit, faſtidio namq; Philippi Iouem Hammoné patrem aſciuit, tedio morum & cultus Macedonici veſtem & inſtituta perſica aſſumpſit, ſpreto mortali habitu diuinum caput latus eſt, nec fuit ei pudori, ſilium ciuem hominem diſſimulare. Ganfredus in poetria noua. Lege quicquid habet de ſelle legetur. Pręſens blanditor, abſens detractor amicus. Apparens, hoſtis detectus poſſeſſor auarus Exactor durus, prædo grauis, ambitioſus Inſtitor. Martialis coquus. Mentitur qui te vitioſum zoile dicit. Non vitioſus homo es zoile, ſed vitium Iuuen. libro primo. Dedit hanc contagio labem. Et dabit in plures ſicut grex totus in agris. Vnius ſcabie cadit, & prurigine porci. Vuaq; conſpecta liuorem ducit ab vua. Nemo repente fuit turpiſſimus.

De Peccatis leuioribus. Cap. XXI.

TVLLIVS de Offic lib. 1. Quæ quidem parua videntur eſſe delicta, nec a multis intelligi poſſunt, ab his diligentius eſt declinandum. Saluſtius in iugurtino. Plura vero ſunt quæ licet grauia ſint, tamen ex conſuetudine pro nihilo habentur. Horatius in libro ſermonum. Heu ſine vitiis nemo naſcitur. Optimus ille eſt qui minimis vrgetur Ouidius in lib. de Remed. 2. Paruus necat morſo ſpatioſum vippera taurum. A cane non magno ſæpe tenetur aper. Collige va multi grandis aceruus erit. Quo tua non poſſunt offendi pectora facto. Forſitan hoc alio iudice crimen erit. Grandia per multos teneantur flumina riuos. Magnaque ſubducto ſtipite flamma perit. Idem in libr. Methamo. 5. Minimum eſt quod amantibus obſtat. Idem in lib. de Remed. 2. Infirmis cauſa puſilla nocet. Proſper in lib. epigrammatum. Nam merita obſcurat grandia culpa leuis. Cato in lib. de Moribus. Nemo ſine crimine viuit. Martialis coquus. Simpliciter pateat

initium fortaſſe puſillum. Quod tegitur maius creditur eſſe nephas. Seneca ad Lucil. Imperfecta neceſſe eſt labent, & modo prodeantur, modo ſuccidant, ſed magna eſt pars profectus velle proficere.

De Agenda pœnitentia. *Cap.* XXII.

ACTOR. Pœnitentia eſt afflictio pro delictis, qua & commiſſa cum emendationis propoſito plangimus & odimus, & plangenda vlterius committere nolumus. Lactantius in libro de vero cultu. Agere pœnitentiam nihil aliud eſt quam profiteri & affirmare ſe vlterius non peccaturum. Seneca ad Lucil. epiſt. 28. Initium ſalutis eſt notitia peccati. Nam qui peccare ſe neſcit, corrigi non vult. Ideo quantum potes teipſum argue, inquire in te peccatum accuſatoris partibus fungere, deinde iudicis, tandem deprecatoris. Idem in 43. Somnium narrare vigilantis eſt, & peccata ſua confiteri ſanitatis eſt indicium. Idem in Agamemnone. Remeemus illuc, vnde non decuit abire. Quem pœnitet peccaſſe, pœnæ innocens eſt. Idem in lib. de Moribus. Alteri ſemper ignoſcito, tibi ipſi nunquam. Tullius in Philippica 12. Cuiuſuis eſt hominis errare, nullius autem niſi inſipientis in errato perſeuerare. poſteriores enim cogitationes (vt aiunt) ſolent eſſe ſapientiores. Optimus eſt portus pereunti mutatio conſilii. Idem in oratione de Catilina. Multos audiui & vidi, qui cum totam adoleſcentiam voluptatibus dediſſent, ſe ad frugem bonam recepiſſe, grauesq; homines atque illuſtres fuiſſe. Ex prouerbiis ſapientum. Grauis animi pœna eſt, proximumq; ad innocentiam locum tenet, quam poſt facta penitet verecunda peccati confeſſio. Socrates. Peccatum geminat qué non pudet delicti. Ouidius in lib. epiſt. Erubui gremioq; pudor deiecit ocellos. Hæc ſatis tacita ſigna fatentis erant. Idem in lib. triſtium 3. Heu mihi cur vidi, cur noxia lumina feci. Idem in lib. de Ponto. Ne factum defende tuum mala cauſa ſilenda. Nil niſi ſolicitum ſint tua verba preces. Nec tua ſi fletu ſcindentur verba nocebit. Require ſupra ca. de excuſatione peccati. Maximianus. Nó intellecti nulla eſt curatio morbi. Ennodius. Poſt culpas animæ ſunt holocauſta Dei. Sedulius li. 1. Culpa fugis, cedunt lachrymis delicta ſuis. Et dulcem veniam fletus generaſſis amari. Proſper vbi ſupra. Quando peccati merito manus omnip. tenens. Omnia concludens artat vbique reum. Vnum profugium tutum eſt Deus ipſe timenti. A quo diſcedens ne pereat redeat ipſe. Conuerti námque ad Dominum certiſſima vita eſt. Et pacem offenſi quærere ſola ſalus. Qui terræ parcit qui percutit ipſe medetur. Viuere vis a illi ſubdere quem metuis.

De Pœnitentia & vita non differenda.
Cap. XXIII.

VEh properent ſonteſ peccati obrumpere nodos. Ante diem mortis dum locus eſt veniæ. Quid iuuat in longum cauſas producere morbi. Cur dubium expectat cras hodierna ſalus. Scimus correctis veniam non eſſe negandam. Sed nulli noſtrum eſt vltima nota dies. Seneca in li. de Moribus. Multos vitam differentes mors incerta præuenit. Omnis itaque dies velut vltimus ordinandus eſt. Idem ad Lucil. epiſt. 1. Ita fac mi Lucili vendica te tibi & tempus quod auferebatur aut ſurripiebatur, aut excidebat, collige & ſerua, turpiſſima enim iactura eſt quæ per negligétiam fit. Qué mihi dabis qui aliquod precium tempori ponat qui diem eſtimet, qui intelligat ſe quotidie mori. In hoc omnes fallimur quòd mortem proſpicimus. Magna pars eius iam præteriit, quicquid ætatis eſt mors tenet, dum differtur vita tranſcurrit. Reliqua omnia nobis aliena ſunt tempus noſtrum eſt tantum. In huius rei vnius fugacis ac lubrice poſſeſſionem natura nos mitit. Sera parſimonia in fundo eſt, non enim tantum minimum immo etiam peſſimum remanet. Idem in 13. Quid turpius eſt quàm ſenex viuere incipiens. Idem in 23. Quidam tunc uiuere incipiunt cum deſinendum eſt, quidam ante deſierunt quàm inciperent. Idem in 71. Id agamus vt omne tempus noſtrum ſit, quod non erit niſi prius noſtri eſſe reperimus. Idem in libro de beneficijs 5. Quis extremo die audeat dicere uixi, et quem dederat rurſum fortuna poregit. Ouidius in libro de Ponto. Nam genus eſt mortis male uiuere. Martialis coquus. Cras te uicturum cras dicis poſthume ſemper. Dic mihi cras iſtud poſthume quandoque uenit. Quàm longe cras iſtud ubi eſt, aut unde petendum. Nunquid apud partos Armenioſque latet. Iam cras iſtud habet Priami uel Neſtoris annos. Cras iſtud quanti dic mihi poſſit emi. Cras uiues, hodie iam uiuere poſthume ſerum eſt. Ille ſapit quiſquis poſthume uixit heri. Non eſt crede mihi ſapientis dicere uiuam. Poſſidonius. Vnus dies hominum eruditorum plus patet quàm imperitis longiſſima ętas.

De Bonis initijs & difficultate incipiendi.
Cap. XXIIII.

SENACA ad Lucil. epiſtola 5. Initium eundi ad uirtutes arduum eſt, quia hoc peccatum imbecille atque ægre mentis eſt formidare inexperta. Itaque cogenda eſt ut incipiat. Deinde non eſt acerba medicina, protinus enim delectat dum ſanat. Quintilianus 5. libro. Qui recta uia depulſus eſt, ad eam reduci niſi alio flexu non poteſt. Idem in cauſa 14. Non ſine morſu aliquo reſilitur ab his quæ uoluptate animum tenuerint. Terentius in Heautontio. Quæ uero dum incipias dumque ignoras grauia ſunt, ubi cognoueris facilia erunt. Saluſtius in Catili. Prius autem quàm incipias conſulto, at ubi conſulueris mature opus eſt facto. Ennodius. Niſi uires æſtimes, dum aggrederis ſarcinam Subiacebis. Horatius in libro epiſt. Dimidium facti qui bene cępit habet. Valerius 2. libro. Mos hominum eſt, paruula initia pertinaci ſtudio perſequi. Ouidius in libro Methain. 7. Flebile principium melior fortuna ſequetur. Idem in lib. 12. Exitus in dubio eſt. Idem in libro epiſt. Exitus acta probat, cæpiſti melius quàm deſinis. Vltima primis cedunt, diſſimiles hic uir et ille puer. Flamma recens parua ſparſa reſidet aqua. Idem in libro de Reme. 2. Infirmis cauſa puſilla nocet. Idem in lib. de arte 2. Dum nouus in uiridi coaleſcit cortice ramus. Concutiat tenerum quælibet aura cadit. Mox eadem uentis ſpatio durata reſiſtit. Seneca ubi ſupra epiſtola 71. Imperfecta neceſſe labent, et modo prodeant, modo ſuccidant, ſed magna pars eſt profectus uelle proficere. Proſper ubi ſupra. Semper enim ſupereſt ſanctis quo creſcere poſſint. Et perfectorum gloria principium eſt. Actor. Item de difficultate bene agendi require ſuperius in tract. de uirtute cau. de modo et difficultate conſiſtendi in medio. De conſtantia quoq; perſeuerandi uide ſuperius in ca. de perſeuerantia.

De Vitijs extirpandis aut ſubigendis. *Cap.* XXV.

SENECA ad Lucil. epiſt. lib. 1. Id agere debemus, ut irritamenta uitiorum quàm longiſſime profugeamus. Indurandus eſt animus, et debellandæ uoluptates, quæ ſeua quoque ad ſe ingenia rapuerunt. Vitia ſine modo ſine fine perſequere. Nam illic quoque nec finis nec modus eſt. Proice quæcunq; cor tuum dilaniant quæ ſi aliter extrahi nequirent, cor ipſum cum illis reuellendum erat. Voluptates præcipue extirpa latronum more in hoc nos amplectuntur, ut ſtrangulent. Idem in 69. Nihil facilius q̃ amor recrudeſcit alius reardeſcat. Itaque qui deponere vult deſideria rerum omnium quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, auertat. Cito enim affectus quocunq; ſe vertit rebellat. Nullum enim ſine auctoramento malum eſt. Auaritia pecuniam promittit, luxuria voluptatem. Ambitio potentiam, mercede ſe vitia ſolicitant. Vix igitur effici toto ſeculo poteſt, vt vitia longa licentia tumida ſubigantur, & iugum accipiant. Ex Prouerbiis ſapientum. Recte fortior putandus eſt, qui cupiditates ſubicit quàm qui hoſtes. Horatius in li. Sermonum. Dum ſtulti uitant uitia in contraria currunt. Proſper ubi ſupra. Quod ſibi quiſque fieri nolit, non inferat ulli. Vindictam læſus neſciat exigere. Spernit ne timeat, ſuperne non io eat. Non ſua non cupiat, quę ſua ſunt tribuat. Quid rogo, mandatis durum cenſetur in iſtis. Aut quid in eſt quod non poſſit adire fides. Abſq, dolore quidem nequeunt mala ſueta repelli. Sed quoniam læſerunt dulcia amara non eſt. Lactantius in lib. de uero cultu. Siue uirtutes inferas, uitia ſponte decedent. Siue uitia eximas uirtutes ultro ſubibunt. Sic enim bonorum & malorum conſtituta eſt natura, ut ſe ſuper oppugnent & expellant.

De Primis motibus reprimendis. *Cap.* XXVI.

ACTOR. Concupiſcentia carnis ſecundum Iſidorum eſt motus animæ turpis, in affectum ſordidæ delectationis. Sunt autem & motus iracundiæ atq; inuidiæ ceterorumq; uitiorum carnalium & ſpiritualium, qui & ipſi omnes propter fomitem eſſe dicuntur ex carne. Nos igitur omnes primitus inſurgentes anteq̃ inualeſcant, & animam captiuam ducant, nos oportet conſilio ignis reprimere. Seneca ad Lucil. Epiſt. 85. Facilius eſt uitiorum initia prohibere quàm impetum regere. Oui. in lib. de Rem. Terra ſalutifera herbas eademque nocentes. Nutrit & urtice proxima ſæpe roſa eſt. Vtile propoſitum eſt ſeuas extinguere flammas. Nec ſeruum uitiis pectus habere tuum. Dum licet & modici tangunt præcordia motus. Si ſapis in primo limine ſiſte pedem. Opprimere dum noua ſunt ſubiti mala ſemina morbi. Nam mora dat uires teneras mora percoquit uuas. Et validas ſegetes qđ fuit herba facit. Quæ præbet latas arbor ſpatiantibus umbras. Quo poſita eſt primum tempore virga fuit. Tunc poterat manibus ſumma tellure reuelli. Nunc ſtat in immenſum uiribus acta ſuis. Prin

cipijs

cipijs obſta ſero medicina paratur. Cum mala per longas conualuere moras. Sed propera: nec te uenturas differ in horas. Qui nõ eſt hodie cras minus aptus erit. Vidi ego quòd primum fuerat ſanabile vulnus, Dilatum longe damna tuliſſe mora. Proſper vbi ſupra. Mens nullus poterit carnis compeſcere motus. Ni fuerit Chriſti ſemper amore potens.

De Regimine corporis. *Cap. XXVII.*

SENECA ad Lucil. epi. 14 Multis ſeruiet qui corpori ſeruit. qui pro eo nimium timet, qui ad illud omnia refert. ſic gerere nos debemus: non tanquam propter corpus uiuere debeamus. ſed tanquam non poſſumus ſine corpore. Huius nimius nos amor timoribus inquietat: ſolicitudinibus onerat: contumelijs obijcit. honeſtum ei vile eſt: cui corpus nimis charum eſt, agatur eius cura diligentiſſime: ita tamen ut cum exigit ratio vel fides: etiam in ignem mittendum ſit. Idem in 23. Corpuſculum etiam ſi nihil ſine illo fieri poteſt, magis neceſſariũ rem crede, quàm magnam, vanas ſuggerit voluptates breues pœnitendas, & niſi magna moderatione temperentur in contrarium abituras. Ita dico in præcipiti voluptas ad dolorem verget, niſi modum tenuerit, modum autẽ tenere in eo difficile eſt, quod bonum eſſe credideris. Idem in 65. Vetas me cœlo intereſſe. i. iubes me capite demiſſo viuere. Maior ſum & ad maiora genitus. quàm vt corporis mei mancipiũ ſim. Quod equidem non aliter aſpicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circundatum, cuius contemptus certa libertas eſt, ſeruiſſet ergo deteriora melioribus. Idem in 69. Frequens de loco ad locũ migratio inſtabilitas animi eſt, ut igitur animum poſſis continere, primum corporis tui fugam ſiſte. Idem in 70. Vis aduerſus hoc corpus liber eſſe, tanquam migraturus habita. Actor. Cętera de hac materia require ſuperius in tractato de temperantia.

De Regimine animi. *Cap. XXVIII.*

TAcero pro Marcello. Nulla corporis tanta vis eſt, quæ non ferro & viribus debilitari frangique poſſit: animum vero uincere iracundiã, cohibere victoriam, temperare aduerſarium, extollere non modo iacentem, ſed etiam amplificare eius priſtinam dignitatem, hæc qui fecerit, non ego eum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum Deo iudico. Seneca in troade. Iuuenile vitium eſt, nõ regere poſſe impetum. Idem in lib. de beneficiis. v Facilius eſt Barbaras gentes impatientes alieni arbitrij regere, quam animum ſuum continere, & ſibi tradere. Idem in epiſtola ad Lucil. 37. ſi vis omnia tibi ſubijcere: te ſubijce rationi, multos reges, ſi te illa rexerit, & ab illa diſces quemadmodum quid, & aggredi debeas. Idem in 39. Habet hoc optimum in ſe generoſus animus, quòd concitatur ad honeſta magnarum ſpecierum res ad ſe vocat, & attollit &c. Require ſub illo uerbo quòd omnis ornata, ſunt uirtutum ſumma. Idem in 85 Non eſt bona valitudo mediocritas morbi, facilius eſt vitiorum initia prohibere, quam impetum regere, non enim recipiunt mala animi temperamentum, facilius ſubtuleris illa quàm rexeris. Terentius in Ehira. Iſtud porro ſapere eſt, vt vbicunque opus ſit animum flectas. Auguſt. de ci. Dei. 14. Quas Greci Eupathias: lat ne autem Cicero conſtantias nominauit. Stoici tres eſſe voluerunt pro tribus perturbationibus in animo ſapientis, pro cupiditate voluntate, pro lætitia gaudium, pro metu cautionem, pro ægritudine uero, vel dolore, quam nos uitande ambiguitatis cauſa triſtitiam maluimus dicere, negauerunt eſſe poſſe aliquid in animo ſapiens. Gaudium vero de bono adepto eſt, quod vbique adipiſcitur ſapiẽtis. Cautio deuitat malũ, quod debet ſapiens deuitare. Triſtitia porro, quia de malo iam accidit, & nullum malum exiſtimant poſſe accidere ſapienti, nihil in eius animo pro illa poſſe eſſe dixerunt: apud nos autem, non tam quæſtio uertitur: vtrum pius animus iraſcatur, quàm vnde iraſcatur, nec vtrum ſit triſtis, ſed quare ſit triſtis, nec vtrũ timeat, ſed quid timeat. Ouid. in li. de arte. 3. Magnũ opus mores cõpoſuiſſe bonos.

De Regimine linguæ. *Cap. XXIX.*

TVllius de Offi. lib. 1. Sit vox loquentis dulcis, & non contentioſa languens, neque canora, videatque in primis de quibus rebus loquatur, ſi de ſerijs ſeueritatem adhibeat ſi de iocoſis leporẽ. Idem in procemio. Quantum a rerum turpitudine habes, tantum a uerborum libertate ſeiungas. Deinde ne ea in alterũ dicas, quæ cum tibi falſo reſponſa ſint, erubeſcas. Sene. in li. de quattuor uirtutibus. Parce lauda, parcius uitupera. Similiter reprehenſibilis eſt nimia vituperatio, illa ſiquidem adulatione: iſta malignitate ſuſpecta eſt. Teſtimonium veritati non amicitiæ reddas. Sermones vtiles magis, quàm facetos ama. Non ſit ſcurrilis, ſed ſed grata vrbanitas, & riſus ſine cachinno, vox ſine clamore. Admone libenter: reprehende patienter. Alienorum vitio-

Speculum Doctrinale.

rum, nec curioſus ſis explorator, nec acerbus reprehenſor, nec cum exprobratione correctior, ita vt admonitionem hilaritate præuenias, dicenti eſto tacitus auditor, requirenti fac te reſponde, contẽdenti facile cede, ſeuerior eſto iudicio, quàm ſermone, vita quàm vultu, nec tuę bonæ famæ ſeminator ſis, nec inuidus alienæ. Quæ noſtri ſine arrogantia poſtulanti impartire, quæ autem neſcis, ſiue occultatione ignorantię poſtula tibi impartiri. Idem ad Lucil. epiſtola 40. Quemadmodum ſapienti viro inceſſus modeſtior conuenit, ita oratio preſſa non audax, itaque tardiloquium te eſſe iubebo. Idem in Medea. Suſpecta quoque ne ſint longa colloquia de nita alias amputa. Ex Prouerbiis Sapientum. Tene ſemper & vocis & ſilentij temperamentum, in hoc tamen incumbe, vt libentius audias, quàm loquaris. Tacere namque neſcit, qui neſcit loqui. Actor. De hac iterum materia require ſupra ca. de taciturnitate & etiam infra ca. de eloquentia.

De Vnitate & concordia totius vitæ. *Cap. XXX.*

TVLLIVS in Officiis libro primo. Præclara æquabilitas in omni vita, ſcilicet, vt ſit idem ſemper vultus, eademque frõs, ſicut de Socrate dictum eſt. Quemadmodum ergo in oratione conſtanti, ſic in vita omnia apta ſint inter ſe & conuenientia, & quæ parua videntur eſſe delicta, nec a multis intelligi, ab his diligentius eſt declinandum. Si enim in organis muſicis, quãuis paululum diſcrepent, vitatur tamen, ne quid in eis diſcrepet multo magis ordinis omnimoda conuenientia in actionibus noſtris adhibendus eſt, quia maior & melior eſt actionum, quàm ſonorum accentus. Idem contra Saluſtium. Ex maxima ciuſpe ſaluſti voluptas eſt, equalem & parem verbis vitam agere, vt omnis muneribus ratio conſonet. Seneca ad Lucilium epiſtola 20. Tacere docet philoſophia non dicere, & hoc exigit, vt ad legem ſuam quiſque viuat, ne orationi vita diſſentiat, vt ipſa intra ſe vita vnius ſine omnium actionum diſſentione coloris ſit. Maximum hoc eſt officium ſapientiæ, & indicium, vt verbis opera concordent, vt ipſe vbique par ſibi idemque ſit. Quid eſt enim ſapientia ſemper idẽ velle, atque idem nolle, licet illam exceptiunculam non adijcias. vt rectum ſit quod velis. Non poteſt enim cuiquàm idem ſemper placere, niſi rectum variatur autem quotidie iudicium hominum, & in contrarium uertitur ac plerique agitur uita per luſum. Idem in 34. Omnia dicta, & facta tua inter ſe congruant ac ſibi reſpondeant, & una forma percuſſa ſint. Non eſt huiuſmodi animus in recto cuius acta diſcordant. Idem in 75. Concordet ſermo cum vita, ille promiſſum ſuum impleuit, qui & cum videas illum, & cum audias idẽ eſt. Nec delectent uerba ueſtra, ſed proſint. Proſper ubi ſupra. Non prodeſt cuiquàm ſolis bona dicere uerbis. Impia mẽs habeat, quod bene lingua ſonat. Nam fari recta miſerum eſt, & uiuere praue. Damnat nota malum regula iuſtitię.

De Bonitate ac ſinceritate vitæ, ſecundum philoſophos. *Cap. XXXI.*

LActantius in li. de falſa religione Benedicere quidem ad paucos pertinet. bene uiuere ad omnes. Varro in ſententiis. Viatores nõ eunt, ut eant, ſic & uita non ſui cauſa ſit, ſed ut ea præclarum aliquid fiat. Seneca ad Lucil. epiſt. 71. Ideo uero peccamus, quia de partibus vitæ deliberamus, nemo de tota deliberat. Idem in 77. Vita non eſt imperfecta, ſi honeſta eſt, vbicunq; deſines, ſi bene deſines tota eſt. Quomodo fabula ſic uita, non quamdiu, ſed quàm bene acta ſit refert, quocunq; uoles deſine, tantum bonam clauſulam impone. Idem in 79. Non eſt autem bonitas peſſimis eſſe meliorem. Tull. in oratione ſua pro ligatio. Nihil tam populare, q̃ bonitas. Idem in li. de Offi. 3. Vir bonus & iuſtus, nihil cuiq̃ quod in ſe transferat detrahet. Bonus vir non modo facere, ſed nec cogitare quidem audebit quicquàm quod nõ audeat prædicare. Idem in lib. de amicitia illos bonos viros appellandos putemus, qui aſſequuntur quantum homines poſſunt, naturam optimam bene viuendi ducem. Idem in Tuſc. lib. 4. Ampliſſima omnium artium eſt bene uiuendi diſciplina, quam uita magis, quàm litteris quidã proſecuti ſunt. Idem in lib. 5. Stoici finem bonorum eſſe ſenſerũt congruere naturę. & cum ea conuenienter viuere. Apuleius in lib. de Deo Socratis. Nihil eſt Deo gratius & ſimilius quàm vir animo perfecte bonus, qui cæteris antecellit.

De Eodem, ſecundum poetas. *Cap. XXX.*

CAto vbi ſupra. Cũ recte uiuas, ne cures uerba malorũ. Arbitrij noſtri non eſt quid quiſq; loquatur. Proximus eſt huic ſi non potes optimus eſſe. Horatius in li. Sermonũ. Optimus ille eſt, qui minimis urgetur. Idem in eodem. Humo factus ad unguem. Idẽ in li. carminũ. Nihil eſt ab omni parte beatũ. Virgilius in Buccolicis

Fraxinus in ſiluis pulcherrima pinus in hortis. Populus in fluuiis abies in montibus altis. Non omnia poſſumus omnes. Ouidius in lib. de arte 3. Magnum opus eſt mores compoſuiſſe bonos. Claudianus in maiori. Inquinat egregios adiuncta ſuperbia mores Carmen amat, quiſquis carmine digna gerit. Martialis coquus. Núc licet & fas eſt, ſed tu ſub principe duro Temporibuſq; malis auſus es eſſe bonus. Petrus riga in biblia verſificata. Aſt altare Dei non ſit vacuum, ſed inane. Sed later in vacuo theſaurus dignior auro, Et vitium vitiis (ſi bona vita replet) Te decet hic vt eas feſtinus currere greſſu, virtutum ſemper ad meliora celer.

De Moderamine vitæ quorundam antiquorum.
Cap. XXXIII.

HIERONYMVS contra Iouinianum. Stoicus narrat de vita antiquorum ſacerdotum Aegypti, φ omnibus mundi negociis curiſque poſtpoſitis ſemper in templo fuerunt. & rerum naturas cauſaſque ac rationes ſyderum contemplati ſunt, nunquàm mulieribus ſe miſcuerunt, nunquàm cognatos propinquos nec liberos quidem viderunt ex eo tempore, quo cepiſſent diuino cultui mancipari carnibus & vino ſe ſuper abſtinuerunt propter tenuitatem ſenſus, & maxime propter appetitum libidinis, qui ex his cibis & hac potione naſcitur, pane raro veſcebantur, ne onerarent ſtomachum, oleum tantum in pulmentis nouerant, & hoc parum propter nauſeam & aſperitatem guſtus lenjendam. Quid loquar inquit de volatilibus cum ouum quoque pro carnibus vitauerint & lac quoque alterum carnem liquidas, alterum ſanguinem eſſe dicebant colore mutato, cubile eis erat de palmarum folijs contextum, ſabellum acclive & ex vna parte obliquum in terra pro puluillo ſupponebant capiti ſuo biduo triduoque inediam ſuſtinentes & humores corporis qui naſcuntur ex ocio & vnius loci manſione, nimia victus caſtigatione ſiccabantur. Lucanus 2. lib. de creatione. Immota Catonis. Secta fuit, ſeruare modum, finemque tenere. Naturamque ſequi patriæque impendere vitam. Non ſibi, ſed toti genitum ſe credere mundo. Huic epulis viciſſe famem, magnoique penates. Submouiſſe hyeme tecto.

De Tribus generibus vitæ ſecundum philoſophos.
Cap. XXXIIII.

FVLGENTIVS in libro Mitologiarum. Philoſophi trapartitam humanitatis vitam eſſe voluerunt, ſcilicet actiuam, contemplatiuam, voluptariam. Idem poetæ conſiderationes trium dearum certamina ponunt, ſcilicet Mineruam. Iunonem & Venerem de formæ qualitate certantes. Et primam quidem quæ ad ſapientiam & veritatis inquiſitionem pertinet. Ideo de Iouis vertice natam ferunt, quód ingenium in cerebro poſitum ſit, hanc Mineruæ attribuunt, quæ græce dicitur immortalis virgo, quia ſapientia nec mori poterit, nec corrumpi, huius in tutela ponunt noctuam, eo quód ſapientia etiam in tenebris proprium poſſidet fulgorem. Iuno vero quam actiuæ vitæ præponunt quaſi a iuuando dicta eſt, vnde & regnis præeſſe dicitur. Ideoque cum ſceptro pingitur, quód hæc vita diuitiis ſtudeat, quę regni proxime ſunt, huius in tutelam pauum ponunt, eo quód eius caude curuamen anterius faciem ornet, poſteriora que turpiter nudet. Sic enim diuitiarum appetitus & gloriæ momentaliter ornat, poſtrema tamé denudat, vnde & Salomon in fine hominis denudatio operum illius. Tertiam quam voluptarię vitæ præpoſuerunt, Venerem dici voluerunt id eſt aut ſecundum Epicuros bonam rem, aut ſecundú Stoicos vanam rem. Epicuri enim voluptatem laudant, Stoici dánant. Iſti libidinem colunt alii nolunt, vnde & afrodis dicta eſt id eſt ſpuma, vnde & momentaliter (vt ſpuma) libido ſurgit, & in nihilum venit, ſiue quód ipſa ſeminis conciatio ſpumoſa ſit, Denique ferunt quód ea ſectis falce Saturni virilibus & in mare projectis nata ſit Venus, quia Saturnus græce cronos dicitur id eſt tempus, abſciſe autem temporis vires id eſt fructus, falceque maxille in humore viſcerú velut in mari proiecta, libidinem gignút, vnde Terentius ait. Sine Cerere & Bacho friget Venus, hanc etiam nudam pingunt, φ nudos affectatores ſui dimittat, vel nunquàm niſi nudis conueniat, huic etiam roſas in tutelam adiciunt, quia rubet verecundię ob probrio, & pungit peccati aculeo, & ſicut roſa delectat quidem, ſed cito marceſcit, ſic iſta libet momentaliter, & pungit perhenniter. In huius etiam tutelam columbas ponunt eo φ aues ille in coitu ſint feruide, hanc in mari natantem pingunt, eo φ omnis libido rerum naufragia patiatur. Concha etiam manna portari pingitur eo φ huiuſmodi animal toto corpore ſimul aperto in coitú miſceatur ſicut iuba in phiſiologus refert.

De Interioribus vitæ propriæ teſtibus obſeruandis.
Cap. XXXV.

BOETIVS de conſolatione lib. 5. Magna nobis (ſi diſſimulare non vultis) indicta eſt neceſſitas probitatis, cum ante oculos agitis iudicis cuncta cernentes. Vale. lib. 7. Thales interrogatus an hominum facta Deos falleret ne cogitata inquit, vt non ſolum manus, ſed etiam mentes puras habere uellemus, cum ſecretis cogitationibus noſtris celeſte numen adeſſe crederemus. Seneca ad Lucil. epiſtola 10. Sic uiue cum hominibus, tanquam Deus uideat. Sic loquere cum Deo tanquàm homines audiant. Idem in 29. Multumagis ad rem pertinet qualis tibi uidearis, quàm qualis aliis. Conciliari niſi turpi ratione amor turpium non poteſt. Idem in 41. Sacer. intra nos ſpiritus ſedet malorum bonorumque noſtrorum obſeruator & cuſtos, hic prout a nobis tractatus eſt, ita nos tractat. Idem in 43. O te miſerum ſi conſcientiæ tuæ contemnis teſtimonium. Idem in 78. Non eſt agendum ut de te loquantur homines. ſed ut ipſe tecum loquaris. Idem in 73. Si certe uiuendum eſt tanquàm in conſpectu alicuius uiuamus, ſic cogitandum tanquàm aliquis in pectus intimum proſpicere poſſit Quid prodeſt ab homine aliquid eſſe ſecretum, nihil Deo clauſum eſt. Idem in lib. de Moribus. Nullum peccatorum tuorum conſcium magis timueris quàm teipſum. Alium enim effugere potes, te autem nunquàm. Ex prouerbiis ſapientum. Plerique famam, pauci uerentur conſcientiam, nullum putaueris eſſe locum ſine teſte. Tibullus in lib. 1. Ne tibi celandi ſpes ſit peccare paranti. Eſt Deus occultos qui ne uetat eſſe dolos. Ouid. in lib. de arte 1. Innocuę viuite numen adeſt.

De Teſtibus forinſecus adhibendis.
Cap XXXVI.

EPICVRVS. Aliquis etiam vir bonus eligendus eſt nobis ac ſemper ante oculos habendus, vt ſic tanquam illo ſpectante viuamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Idem. Sic omnia fac tanquàm ſpectet Epicurus. Seneca ad Lucil. epiſtola. Magna pars peccatorum tollitur ſi peccaturi teſtis aſſiſtit, o felicem qui ſic aliquem vereri poteſt, vt ad memoriam quoq; eius ſe componat & ordinet. Qui ſic aliquem veretur, cito erit verendus. Elige ergo illum cuius tibi placet & vita & oratio. Illum tibi ſemper oſtéde vel cuſtodem vel exemplum. Opus enim eſt aliquo, ad quem mores noſtri ſe erigant, niſi ad regulam praua non corriges. Idem in epiſtola 25. Sic fac omnia tanquam ſpectet aliquis prodeſt ſine dubio cuſtodem ſibi impoſuiſſe, & habere quem reſpicias quem intereſſe cogitationibus tuis iudices. Omnia enim nobis mala ſolitudo perſuadet. Cum autem iam tantum profeceris vt ſit tibi etiam tua reuerentia, licebit dimittere Pedagogum, multis autem diſſimilem te fieri oportet, dum tibi tutum non ſit a te recedere. Idem in 43. Vix quem quàm inuenies, qui poſſet aperto hoſtio viuere. bona conſcientia turbam aduocat, mala etiam in ſolitudine anxia eſt atque ſolicita, ſi honeſta ſunt quæ facis, omnes ſciant, ſi turpia quid refert neminem ſcire, cum tu ſcias, o te miſerum ſi contemnis huiuſmodi teſtem. Tullius Pridie quàm irет in exiliú. Multorum vultu flagitia parietibus teguntur, ſed hæc obſtructio nec diuturna eſt, neq; obducta, vt curioſis oculis perſpici nó poſſit.

De Exemplis ab alijs accipiendis.
Cap. XXXVII.

TERANTIVS in adelphis Inſpicere tanquam in ſpeculo vitas hominum iubeo, atque ex aliis ſumere exemplum ſibi. Seneca ad Lucillum epiſtola 4. Cum his verſare, qui te meliorem facturi ſunt. Illos admitte quos tu potes facere meliores. Quintil. de oratoria inſtitutione lib. 4. Prudentis eſt quod in quoque optimum ſit poſſit ſuum facere. Quod autem imitaturus eſt, primum quiſque intelligat, & quare id bonum ſit ſciat, tamen in ſuſcipiendo onere vires ſuas conſulat. Ex prouerbiis ſapientum. Optimum quidem eſt maiorum, veſtigia ſequi, ſi recte præceſſerint, ex alterius vitio ſapiens emendat ſuum Cato in lib. de Moribus. Multorum diſce exemplo quæ facta ſequaris. Quæ fugias, vita eſt nobis aliena magiſtra. Proximus eſto bonis, ſi non potes optimus eſſe. Cum tibi vel ſocium vel fidum quæris amicum. Non tibi fortuna eſt hominis, ſed vita petenda. Oui. in lib. de arte 3. Tunc bene fortis æquus reſerato carcere currit. Cú quos prætereat quoſque ſequatur habet. Idem in eodem Diſcite ab alterius veſtris timuiſſe querelis. Tibullus 2. lib. Felix quicunque dolore alterius didicit poſſe cauere ſuum. Ganfredus in poetria noua. Syrenes exemplar habe docearis in illis. Caſibus in lętis ſemper peiora cauere.

De Vita ſociali ſecundum philoſophos.
Cap. XXXVIII.

EPICVRVS. Ante circunſpiciendum eſt cum quibus edas & bibas, quàm quid edas & bibas. Nam ſine amico, viſceratio

Leonis

Leonis & Lupi, uita eſt. Seneca ad Lucil. epiſtola 6. Nullius boni ſine ſocio iocunda eſt poſſeſſio. Idem in 25. Panem & aquam natura deſiderat, nemo ad hæc pauper eſt. Intra quæ quiſquis deſiderium ſuum clauſerit cum ipſo Ioue de felicitate contendat. Idē in 47. Require ſupra capitulo de ſuperbia. Idem in lib. de naturalibus quæſtionibus lib. 1. Inter nullos autem magis quàm inter philoſophos eſſe debet æqua libertas. Tullius in libr. de Officiis. Omnium ſocietatum nulla præſtantior eſt nulla firmior, quàm cum boni viri moribus ſimiles familiaritate coniuncti ſunt. Nihil enim amabilius eſt nec copulatius quàm morum ſimilitudo bonorum. In quibus enim eadem ſtudia, eadem voluntates ſunt, in his fit, ut altero æque delectetur ut ſeipſo, & ſic unus fiat ex pluribus. Idem in lib. 3. Societatis artiſſimum vinculum eſt, arbitrari magis contra naturam eſſe hominem homini aliquid detrahere ſui commodi cauſa, quàm omnia incommoda ſubire. Idem in lib. de amicitia. Bonos boni diligant aſciſcantq; ſibi quaſi propinquitate ſibi coniunctos atque natura. Nihil enim eſt appetentius ſimilium ſui atque rapacius quàm natura. Idem in eodem. Si quis Deus nos ex hominum frequentia tolleret, & in ſolitudine aliquo collocaret, atque ſibi ſuppeditans omnium rerum quas natura deſiderat copiam, hominis nec aſpiciendi eripere poteſtatem, quis tam ferreus eſſet qui hanc etiam ferre poſſet, cuique non auferret voluptatum omnium fructum ſolitudo, natura enim nihil ſolitarium amat, vnde uerum eſt quod ab Archita Tarentino (ut opinor) dici ſolitum a ſenibus noſtris audiui. Si quis in Cœlum aſcendiſſet, naturamque mundi & pulchritudinem ſyderum perſpexiſſet inſuauem illi fore admirationem, quæ iocundiſſima quidem fuiſſet, ſi cui narraſſet habuiſſet. Macrobius in lib. Saturnalium. Comes facundus in via pro vehiculo eſt. Sydonius in epiſtolari lib. 4. Sodales vetuſtos nunquàm pro frequentium nouitate faſtidias, aliter enim eidebens ſic amicis uti quaſi floribus, tamdiu gratis quàm diu recentibus. Plautus in Aulularia. Nemini vero te nimis ſodalem feceris. Inſipientium atque improborum facilius ſuſtinetur odium quàm collegium. Tres edaces domus una non capit. Res nimium ſingularis eſt homo parem ferre non patiens. Apuleius in lib. de Deo Socratis. Parit conuerſatio contemptum raritas conciliat admirationem. Ariſtoteles in Topicorum 8. Prauus quoq; ſocius eſt qui impedit commune opus. Menand. libro comicus. Corrumpunt etiam mores bonos confabulationes peſſimæ. Seneca in epiſtola 9. Crates Stilbonis auditor cum vidiſſet adoleſcentulum ſecrete ambulantem interrogauit, quid illic faceret ſolus. Mecum inquit loquor. Cui crates. Caue inquit obſecro & diligenter attende ne cum malo homine loquaris. Varro in ſententiis. Alit autem concordiam mores ad cohabitantium animos formare. Ennodius. Nemo in altero mores amplexatur niſi quos in ſe formauerit. Symachus. Semper natura gaudet equalibus & familiare ſibi eſt omne quod ſimile eſt.

De Eodem ſecundum poetas. Cap. XXXIX.

OVIDIVS in lib. de Ponto. Scilicet ingeniis aliqua eſt concordia iunctis. Et ſeruat ſtudij fœdera quiſque ſua. Ruſticus agricolam, miles fera bella gerentem. Rectorem dubiæ nauita puppis amat. Idem in lib. de Remediis 1. Vrtice proxima roſa eſt. Maximianus. Quæcunq; ſolent per ſe perpenſa placere. Alterno potius iuncta decore placent. Matthæus in Tobia. Conſonat & redolet melius iunctura bonorum plus namque ſapiunt lilia mixta roſis. Proſper vbi ſupra. Naturę quiſquis proprium non ſpernis honorem. In quocunq; hominum quæ tua noſcis ama. Sic tantum ut prauos vitet concordia mores. Nullaq; pacis fœdera cum vitiis. Cato vbi ſupra. Vincere cum poſſis interdum cede ſodali, Quod pudeat ſocios prudens celare memento.

De Officijs adminiſtrandis. Cap. XL.

SALVSTIVS in iugurtino Miſerum autem eſt prius oneri eſſe quam vſui. Vale. lib. 2. Olim ambigue laudis a ſenatu cuius æſtimabatur, qui debitis rei publice officiis non ſua ſponte, ſed iuſſus, fungeretur, quia quicquid imperio cogitur exigenti magis quàm præſtanti acceptum refertur. Idem in lib. 4. De publico miniſterio nihil cuiquam præter laudem bene adminiſtranti, officium debet accedere. Seneca ad Lucil. epiſtola 22. Turpe eſt cedere oneri. Luctari cum officio quod ſemel receptum. Non eſt vir fortis atque ſtrenuus qui laborem fugit, niſi etiam creſcat illi animus ex ipſa rerum difficultate. Tull. in lib. de Offi. omne autem quod ad coniunctionem hominum & ad ſocietatem tuendam valet, anteponendum eſt illi officio quod ex cognitione & ſcientia continetur. Eſt enim humanæ naturæ aptius & vtilius. Idem in li. 1. Qui veram iuſtitiæ gloriam adipiſci vult, iuſtitiæ fungatur officiis. Idem in lib. de fine bon. & mal. 3. Omnia officia eo referri oportet vt adipiſcamur principia naturæ. Socrates. Age ſic alienum, ut tuum non obliuiſcaris negocium. Amico ſic prodeſſe ut tibi noceas. Quod habes ita vtere ut alieno non egeas. In tuo quam in alieno labore ſarcinam ſuſcipe. Quintil. de Orato. inſt. lib. 2. Ne ab eo quod quis optime facit, in aliud cui minus eſt idoneus, eum transferas. Cicero in Tuſc. lib. 1. Græcorum Prouerbium. Quam quiſque norit artem, in hac ſe exerceat. Symachus in epiſtolari. Animus egritudine leuatur, quoties in amica officia dirigitur. Oui. in li. de Ponto. Sponte ſua probitas officiumque iuuat. Mercede caret per ſeq; petenda. Externis virtus incomitata bonis.

De Repetendo ſecreto mentis. Cap. XLI.

TVLLIVS de officijs lib. 3. Multi tranquillitatem expetentes a negociis publicis ſe remouerunt atq; ad ocium profugerunt. Inter quos & nobiliſſimi philoſophi & quidam homines ſeueri & graues, nec populi nec principum mores ferre potuerunt, vixerunt nonnulli in agris, facilior quidem & tutior & aliis minus grauis aut moleſta ocioſorum vita, fructuoſior autem hominum generi & ad claritatem atque amplitudinem aptior eorum qui ad rempublicam & ad res magnas gerendas ſe accommodauerunt. Idem in lib. 2. Sicut enim utilitates adipiſcimur, conſpiratione hominum atque conſenſu, ſic nulla tam deteſtabilis peſtis eſt quæ homini ab homine non naſcatur. Idem in lib. 3. Publium Scipionem ſcripſit Cato dicere ſolitum Nunquàm ſe minus ſolum quàm cum ſolus eſſet. Magnifica vere vox ac viro magno & ſapiente digna quæ declarat illum & in ocio de negociis cogitare, & in ſolitudine ſecum loqui ſolitum. Duæ itaque res quæ languorem afferunt ceteris illum acuebant ſcilicet ocium & ſolitudo. Idem in Tuſ. lib. 1. Tota philoſophorum vita (ut ait Cato) commentatio mortis eſt. Nam quid aliud agimus cum a voluptatibus corporis & a re familiari quæ eſt miniſtra corporis & a reipu. negociis animū ſeuocamus, niſi quòd ipſum ad ſe vocamus maximeque a corpore abducimus ſecumq; eſſe cogimus, animum autem a corpore ſecernere nihil aliud eſt quàm mori diſcere, require infra ca. de preparatione ſui contra mortem. Seneca de Natur. quæſtio. li. 4. Scio Lucili quàm ſis ambitioni alienus quàm familiaris ocio & litteris. Turbam rerum hominumq; deſiderant, qui ſe pati neſciunt, tibi tecum optime conuenit. Nos autem nobiſipſis moleſti ſumus; modo amore noſtri modo tedio laboramus. Infelicem animum nunc ſuperbia inflamus, nunc cupiditate diſtendimus, alias voluptate laſſamus, alias ſolicitudine excutimus, & quod miſerrimum eſt nunquam ſinguli ſumus. Itaque neceſſe eſt, aſſidua ſit in tā magno vitiorum contubernio rixa, fac ergo quod facere conſueſti, & a turba te quantum te potes ſepera. Idem in epiſtola ad Lucil. 2. Primum argumentum compoſitę mentis exiſtimo poſſe conſiſtere & ſecum morari. Idem in 7. inimica eſt multorum conuerſatio, & vtiq; quo maior eſt populus cui miſcemur, hic plus periculi eſt. Nam & auarior redeo, & ambitioſior, & luxurioſior, quin etiam crudelior & inhumanior, quia inter homines fui, vtrunque deuitandum eſt, ne vel ſimilis malis fias, quia multi ſunt, neue inimicus multis quia diſſimiles ſunt. Recede in te ipſa quantum potes. Idē in 8. Mihi crede qui nihil agere videntur maiora agunt, humana diuinaque ſimul tractant. Idem in 10. Non inuenio cū quo te malim eſſe quàm tecum. Sic fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Idem in 15. Quicquid facias redi cito a corpore ad animum. Illum noctibus ac diebus exerce. Id bonum cura quod vetuſtate fit melius. Idem in 19. Si potes ſubducte iſtis occupationibus, ſi minus eripe. In freto viximus, moriamur in portu. Idem in 27. Nunquid tam turbidum fieri poteſt quàm forum. Ibi quoque licet quiete viuere ſi neceſſe eſt. Sed ſi liceat ſe diſponere conſpectum fori viciniamque procul fugiam. Idem in 45. Omnia impedimenta dimitte, & vaca boni menti, nemo ad illam peruenit occupatus. Quintilianus 8. lib. Etiam in itinere, in turba, in conuiuiis, faciat tibi cogitatio ipſa ſecretum. Ex prouerbiis ſapientū. Rem maximam tibi ſapientia promittit, vt reducat te tibi. Solitudinem quærit qui vult cum innocentibus viuere. Oui. 10 lib. Triſtium 3. Viue tibi & longe nomina magna fuge. Proſper vbi ſupra. Scrutari legem poſſunt vtrunq; quieti, ſi mundi a ſtrepitu libera corda vacent.

De Viciſſitudine quietis, & actionis. Cap. XLII.

TVLLIVS in lib. de offic. 1. Virtutis autem omnis laus in actione conſiſtit. A qua tamen ſæpe fit intermiſſio, multiq; dantur ad ſtudia reditus. Seneca ad Lucil. epiſtola 3. Vtrunque vitium eſt omnibus credere & nulli, ſed alterum dixerim honeſtius vitium, alterum tutius, ſic etiam vtroſque reprehendes, & eos qui ſemper inquieti ſunt, & eos qui ſemper quieſcunt. Nam illa tumul-

tomulto gaudens non eſt induſtria, ſed ea agitare mentis concul-
catio,& hec nna eſt qu es quę motum ouinem moleſtiam iudi-
cat, ſed diſſolutio &, languor. Itaque inter ſe miſcenda ſunt hæc,
& quieſcenti agendum eſt, & agenti quieſcendum. Cum natura re
rum delibera, ipſa dicet tibi, & diem ſe feciſſe, & noctem. Idem in
epiſtola 10. Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat, ſic lo-
quere cum Deo, tanquam homines audiant. Idem in 68. Iactantię
genus eſt nimis latere, & a conſpectu hominum ſecedere. Conuo-
cat turbam, quiſquis ocio ſuo aliquam fabulam impoſuit. Non
eſt autem agendum hoc, vt de te homines loquantur, ſed vt ipſe te
cum loquaris. Quid autem loqueris, quod homines de aliis liben-
tiſſime faciunt, de te apud te male exiſtima, aſſueſces & dicere ve-
rum, & audire: id maxime tracta, quod in te infirmiſſimum eſſe ſen
tres: nota habet quiſque ſui corporis vitia. Actor. De hac quoque
materia require ſupra ca. de ſtrennuitate laboris, & ocio interpel-
latione. Et etiam infra in tractatu de ſapientia & contemplatione.

De Conſuetudine, & vſu. *Cap. XLIII.*

QVONIAM autem præſens ſermo de Moribus eſt, & ex con-
ſuetudine, vel vſu mores hominum in melius aut in deterius
conformantur. De hac etiam breuiter huc in loco aliquid de diuer
ſis autoribus colligendum eſt. Seneca in li. de Moribus. Educatio
& diſciplina mores facit. Et id ſapit quiſque quod didicit. Bona
itaque conſuetudo excutiat, quod mala inſtruxit. Idem in libro de
Naturalibus quæſtionibus lib. 4. Quis non intelligit omnia con-
ſuetudine vim ſuam perdere. Idem in lib. 4. Quamdiu decurrunt
ſolita, magnitudinem eorum conſuetudo ſubducit. Et cætera re-
quire infra de ſpectaculis naturæ. Quintil. libro 1. Conſuetudo
eſt certiſſima loquendi magiſtra &c. Require ſupra ca. de eloquē
tia. Ariſtot. in Metha. lib. 1. illud quidem ad quod aſſueti ſumus,
magis eſt animo applicabile. Quod autem extra illud eſt, incon-
ueniens immo inopinabile. In hoc quoq; ſcire potes, quantum fa-
ciat conſuetudo. Inuenies enim apologos, & fabulas propter con-
ſuetudinem magis applicabiles animo, quàm ſint ſuæ veritates. Iu
lius Celſus li. 2. Rerum omnium magiſter eſt vſus. Teren. in Phor
mione. Quot homines tot ſententiæ, ſuus cuique mos eſt. Saluſt
in Iugurtino. Plura vero ſunt, quę licet grauia ſint, tamen ex con
ſuetudine pro nihilo habentur. Tull. in Philippica 6. Omne ma-
lum naſcens facile opprimitur. Inueteratum fit robuſtius, turpis
fuga mortis omnium peior eſt. Idem in Tuſcu. lib. 2. Conſuetu-
dinis maxima vis eſt. Idem in lib. de Diuinatione 2. Cauſarum
ignoratio in re noua mirationem facit. Quod autem crebro videt
quis, non miratur etiam cur fiat ſi neſciat. Idem in oratione ſua,
quando gratias egit populo. Omnia deſiderata magis, quàm aſſi-
due percepta delectant. Ex Prouerbiis Sapientum. Bonarum rerum
conſuetudo peſſima eſt. Grauiſſimum eſt imperium conſuetudi-
nis. Heu, quàm miſerum eſt diſcere ſeruire, niſi doctus ſis domina-
ri. Conſuetudo eſt altera natura. Horatius in lib. epiſt. Naturam
expelles furca, tamen vſque recurret. Ennodius in li. de erte. 1. Tē
pore difficiles veniunt ad aratra iuuenci. Tempore lenta pati fre-
na docentur equi. Ferreus aſſiduo conſumitur anulus vſu. Interit
aſſidua vomer aduncus humo. Idem in lib. 2. Nihil aſſuetudine
maius. Quod male fers aſſueſce, feres bene. Galiherus in Alexan-
dreide 6. Conſuetudo potens natura fortior ipſa eſt. Actor. De
conſuetudine quoque ſequitur capitulum proprium infra tractatu
de ſcientia Politica, vbi de iure conſuetudinis agitur, inter cætera
iura, & iterum in tractatu de practica medicinæ, vbi agitur de regi
mine ſanitatis, iuxta ſpeculationem conſuetudinis.

De Scientia, & arte. *Cap. XLIIII.*

ACTOR. Inter illa, quæ vi ſua nos alliciunt, ſuaque dignita-
te nos trahunt. Ponit Tullius virtutem, atque ſcientiam, &
veritatem, dicto itaque de virtute, & eius contrario, quibus homi-
nis vita formatur, aut deformatur. Reſtat dicendum de ſcientia,
qua intellectus perficitur. Eſt etenim ſcientia certa rerum notitia,
videlicet, opinionem & fidem tranſcendens. Ars autem eſt colle-
ctio principiorum, id eſt regularum ad eundem finem tendentium.
De his plenius ſuperius dictum eſt, vbi de philoſophia, & eius par
tibus copioſe diſertum eſt. Hypocras in lib. Aphoriſmorum. Vita
breuis, ars vero longa. Iudicium autem difficile. Actor. Theophra
ſtus accuſaſſe naturam dicitur, quòd ceruis & corniculis vitam
diuturnam, quorum id nihil intereſſet: hominibus vero quorum
maxime intereſſet, tam exiguam dediſſet vitam, quorum ſi ætas
potuiſſet eſſe longior, omnibus perfectis artibus omnis vita erudire
tur. Quærebatur ergo tunc ſe cum illa videre cepiſſet extingui.
Tull. in Dial. ad Hor. Omnis cognitio multis eſt obſtructa diffi
cultatibus. Eſt enim, & in ipſis rebus obſcuritas, & in iudiciis no-
ſtris infirmitas. Idem in lib. de Natura deorum. Omnibus fere in re

bus quid non ſit, quàm quid ſit facilius dixerim. Idem in Tuſ li 1.
Græcorum autem prouerbium eſt. Quam quis nouit artem, in
hac ſe exerceat. Idem in lib. 1. Quid enim dulcius ocio literato.
Seneca ad Lucil. epiſtola 82. Ocium ſine literis mors eſt, & ho-
minis viui ſepultura. Ariſt. in ſto. & hi. 1. Omnis cogitatio, & pro
hæreſis bonum aliquod exoptat. Boetius in lib. Cathegoriorum.
Nemo ſi quid in puerilibus diſciplinis acceperit id ſacroſanctum
iudicat, quandoquidem res teneris auribus accommodatas ſenior
philoſophiæ tractatus eliminat. Actor. Socrates, vt legitur nihil ſe
ſcire dicebat, niſi hoc ipſum, quòd nihil ſciret. Ariſt. ſciſcitante A-
lexandro quo dicente profiteretur ſe ſcientem. Rebus, inquit, ipſis
quæ non nouerunt mentem Academici noui, quorum ſecta cæpit
ab Archeſila dicūt, nihil ſciri, ſed incerta omnia eſſe, vt ait Seneca,
ſpem omnis ſcientiæ eripiunt. Satius eſt autem ſuperuacua ſcire,
quam nihil. Horum ſententiam ſic breuiter improbat. Aug. in
11. de ciui. Dei. Et nos, inquit, ſumus, & nos eſſe nouimus, & id eſ
ſe ac noſſe diligimus. Nulla in his veris Academicorum formiden
tur argumenta dicentium Quid ſi falleris. Si enim fallor ſum, nā
qui non eſt vtiq; nec falli poteſt: ac per hoc ſum ſi fallor. Quia er-
go ſum, quomodo eſſe me fallor, quando certum eſt me eſſe ſi fal-
lor. Quia igitur eſſem qui fallerer, etiam ſi fallar, proculdubio in
eo quod noui me eſſe non fallor. Conſequens autem eſt, vt etiam
in eo q me noui noſſe non fallar. Tull. in libro de Diuinatione.
Omnibus in rebus temeritas in aſſentiendo errorque turpis eſt ſi
quis mortalis colligationes omnium cauſarum animo, perſpicere
poſſet, nihil eum profecto falleret. Virg. in Geor. lib. 2. Fęlix qui
potuit rerum cognoſcere cauſas.

De Studio, & meditatione. *Cap. XLV.*

ACTOR. Studium, vt ait Tullius eſt aſſidua, & vehemens ani
mi ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occu-
patio. De hoc quoque plenius dictum eſt ſupra, in tractatu de phi-
loſophia. Valerius Maximus. Marcellus captis Syracuſis machina
tionibus Archimedis philoſophi diu victoriam ſuam inhibitam
ſenſerat. Delectatus autem eximia illius prudentia, vt capiti eius
parceretur præcepit. At is dum animo & oculis in terra defixis for
mas deſcriberet, miles (qui prędandi gratia domum eius irrupe-
rat) ſtrictoque ſuper caput gladio quiſnam eſſet interrogaret, pro
pter nimiam cupiditatem inueſtigandi, quod requirebat, nomen
ſuum non dicere potuit. Sed protracto manibus puluere, noli, in-
quit obſecro iſtum diſturbare, qui mox quaſi negligens imperii vi
ctoris obtruncatus, ſanguine ſuo lineamenta contundit. Varro in
ſententiis. Multum intereſt, vtrum rem ipſam an libros inſpicias,
libri non enim ſcientiarum paupercula monimenta ſunt principia
inquirendorum continent, vt ab his negociandi principia ſumat
animus. Eo vero tantum ſtudia intermittantur, ne omittantur.
Gaudet natura varietate. Ariſt. in Ethi. lib. 1. Optimus eſt, qui a
ſeipſo omnia intelligit. Bonus autem, & rurſus, qui bene dicenti
hoc audit. Qui autem, neque ipſe intelligit, neque alium audiens
in memoria ponit, hic inutilis videtur. Ouid. in libro de Triſtibus 4.
Ingenium longa rubigine torpet. Lęſum, & cæteræ, ſequire ſupra
cap. de exercitatione.

De Docilitate. *Cap. XLVI.*

ACTOR. Docilitas eſt recta diſcendi, vel docendi abilitas, vt
ſcilicet primum te dehinc & alium inſtruas. Seneca ad Lucil.
epiſtola 49. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfe
ctam, ſed quæ perfici poſſet. Idem in 76. Quid autem ſtultius eſt,
quam quia non didiceris, non diſcere, quamdiu vixeris tamdiu di-
ſcendum eſt quemadmodum viuas. Quintilianus 2. lib. Sicut offi-
cium præceptorum eſt docere, ſic diſcipulorum dociles præbe e.
Scientia namque coaleſcere nequit, niſi tradentis, & accipientis cō
cordia ſociata fuerit. Tullius in Tuſculanis quæſtionibus libro 1.
Magni vero refert quali in corpore animi locati ſint, nam multæ e
corpore exiſtunt, quæ mentem acuant, multa quæ obtundant, vn-
de Ariſtot. ait omnes ingenioſos melancolicos eſſe, vt ego me tar
diorem eſſe moleſte non feram. Apuleius in lib. de Deo Socratis.
In quibuſdam mirandum eſt, quòd ea, quæ minime videri neſcire
volunt, diſcere tamen negligunt, & euiſdem artis diſciplinam ſi-
mul & ignorantiam detrectant. Valerius 8. lib. Socrates dum ſem
per ad diſcendum ſe pauperem credidit, ad docendum locupletiſſi
mum fecit. Sed Solon quanta induſtria flagrauerit, etiam verſibus
complexus eſt, quibus ſe quotidie aliquid addiſcentem ſeneſcere
ſignificauit. Ariſtoteles in libro Elencorum. Oportet autem cre-
dere eum qui diſcit. Ex muſica, lib. 1. Olim erat Pythagoricis in
morem, vt cum quid a magiſtro Pythagora diceretur, hinc nullus
rationem petere audebit, ſed erat eius ratio docentis auctoritas,
idque fiebat quàmdiu diſcentis animus firmiore doctrina robora-
tus,

tur, ipſe earundem rerum rationem nullo etiam docente reperiret. Ennodius. Artium mater eſt inſtantia nouerca eruditionis eſt negligentia Cato vbi ſupra. Inſtrue præceptis animum ne diſcere ceſſes. Nam ſine doctrina vita eſt quaſi mortis imago. Commoda multa feres ſi autem ſpreueris iſtud. Non me ſcriptorem, ſed te neglexeris ipſum. Ne pudeat quę neſcieris, ta velle doceri. Scire aliquid laus eſt, culpa nil diſcere velle. Sedulius li. 1. At ſi magnarū carperis dulcedine rerum. Nobilium nitidis doctorum veſcere cenis. Ouid. us in lib. Me hamor. Fas eſt & ab hoſte doceri. Idem in lib de arte 1. Ingenium celeſte ſuis velocius annis, ſurgit. Idem in lib. 1. Ingenium mala ſæpe mouent. Idem in eodem Semina non ſemper ſulci cum fœnore reddunt Idem in lib epi. Ingenium nimiis deficit omne malis Virgilius in Boccolicis. Grandia ſæpe quibus mandauimus ordea ſulcis. Infelix a lolium ſterile dominantur auene, pro molli viola pro purpureoq; narciſſo. Carduus & ſpinis ſurgit paliurus acutis.

De Eligendo doctore. *Cap.* *XLVII.*

VARRO in ſententiis. Illum quidem eruditorem elige, quem magis mireris in ſuis quàm in alienis. Nil magnificum docebit, qui a ſe nil didicit, ſalſoque magiſtri nuncupantur auditorum narratores, ſic igitur audiendi ſunt, vt qui rumores recenſent. Seneca ad Lucil. epi. 6. Plus tibi viua vox & conuictus quàm oratio proderit, vnde in rem pręſentem venias oportet, primumq; homines amplius oculis quàm auribus credunt. Deinde quia longū iter eſt per præcepta breue & efficax per exempla Idem in l. Cæci ducem quærunt, nos autem ſine duce erramus: & ideo difficulter ad ſanitatem peruenimus, quia nos egrotare neſcimus. Idem in 61. Illum elige auditorem quem magis admireris cum videris, q̃ cum audieris. Idem in lib. de 4 virtutibus. Non te moueat dicentis auctoritas, nec quis, ſed quid dicat attendas. Idem 10 li. de Moribus. Verba rebus non perſonis æſtimanda ſunt.

De Puerorum inſtructione. *Cap.* *XLVIII.*

QVINTILIANVS lib. 1. Aetas vero hominis tunc maxime formanda eſt, cum ſimulandi neſcia eſt ac præcipientibus facilime cędit, frangas citius quàm corrigas quæ in prauum diruerunt. Varro in ſententiis Sapienti vaſa quicquid primum acceperint, ſic eſt de infantibus. Seneca ad Lucil. epiſtola 36. Turpis & ridiculoſa res eſt elementarius ſenex Iuueni parandum ſeni vtendū eſt. Aug. in lib confeſſionum 1. Deus meus quas ibi miſerias expertus ſum & ludificationes quandoquidem mihi recte viuere puero ibi proponebatur obtemperare monentibus vt in hoc ſeculo florerem, & excellerem linguoſis artibus ad honorem hominum & falſas diuitias famulantibus. Inde in ſcholam datus ſum vt literas diſcerem, in quibus quid vtilitatis eſſet ignorabam miſer, ſed ludere delectabar, & vindicabatur in nos ab eis qui talia vtiq; agebant, ſed maiorum nugæ negocia vocantur, puerorum talia cum ſint puniuntur a maioribus & tamen mihi bene fiebat, & non faciebam ego bene, non enim diſcebam niſi cogerer. Nemo autem bene facit inuitus, & ſi bonum eſt quod facit Nec qui me vrgebāt bene faciebant, ſed bene mihi fiebat abs te Deus meus. Illi enim non intuebantur quo referrem quod me diſcere cogebant, præterquàm ad ſatiandas inſatiabiles cupiditates copioſę inopię & ignominioſæ gloriæ, tu vero cui numerati ſunt capilli noſtri, & errore omnium qui mihi inſtabant vt diſcerem vtebaris ad vtilitatem meam, meo autem qui diſcere nolebam vtebaris ad pęnam meā: qua plecti non eram indignus tantillus puer. tantus peccator. Ita de non bene facientibus bene faciebas mihi. Et de peccante meipſo iuſte retribuebas mihi. Iuſſiſti enim & ſic eſt, vt pœna ſibi ſit omnis animus immoderatus, tenere cogebar Eneæ neſcio cuius errores oblitus errorum meorum, & plorare Didonem mortuam, quia ſe occidit ob amorem, cum inter ea meipſum in his a te morientem De⁹ vita mea ſiccis oculis ferrem miſerrimus. Quid enim miſerius miſero non miſerante ſeipſum, nō flendo aut mortem ſuam quæ fiebat non amando te, ve tibi flumen moris humani, quàmdiu non ſiccaberis, quouſque volues filios Euæ in mare magnum & formidoloſum quod vix tranſeunt qui lignum conſcenderent Nonne ego intelligo & tonantem Iouem & adulterantem & vtiq; non poſſet, hoc duo, ſed actum eſt vt haberet auctorita: ē ad imitandum verum adulterum lenocinante falſo tonitru. fingebat hæc Homerus hominibus flagitioſis diuina tribuendo ne flagitia putarentur & vt quiſquis ea feciſſet, non homines perditos, ſed cęleſtes Deos videretur imitatus. Non omnino niſi per has turpitudines verba iſta commodius diſcuntur, ſed per verba talia turpitudines iſtæ confidentius perpetrantur non accuſo verba quaſi electa atque precioſa, ſed vinum erroris quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus, & niſi biberemus cedebamur, nec appellare ad aliquem iudicem ſobrium licebat, & tamen ego Deus meus libenter hoc didici, & eis delectabar miſer, & ob hoc bonæ ſpe puer appellabar. Ita ne aliud non erat vbi exerceretur ingeniū meum & lingua mea laudes tuæ domine, laudes tuæ per ſcripturas tuas ſuſpenderunt palmitem cordis mei, vt non raperetur per inania nugarum turpis præda volatilibus. Val. li. 6. Lacedemonij libros Archilogi a ciuitate ſua exportari iuſſerunt, q̃ eorum parū verecundam & pudicam lectionem arbitrarentur Noluerunt enim ea liberorum ſuorum animos imbui, ne plus moribus nocerent quàm ingeniis prodeſſet, &c. Require ſupra ca. de pudicitia.

De Curioſitate ſtudentium. *Cap.* *XLIX.*

SENECA in declamationibus lib. 4. Acrior eſt cupiditas ignota cognoſcendi quàm nota repetendi. Idem ad Lucil. epiſt 68. Multi apta tranſeunt, condita & abſtruſa rimantur, furem ſignata ſolicitant, vile videtur quicquid patet, aperta effractarius præterit, hos mores habet imperitiſſimus quiſque in ſecreta irrumpere cupit. Idem in 26 Remoue ſtudia tua vitam tracta mors de te pronunciatura eſt, ita dico diſputationes & literata colloquia & ex præceptis ſapientum verba collecta, & eruditus ſermo non oſtēdunt verum robur animi. Eſt enim oratio etiam timidiſſimis audax. Quid egeris tunc apparebit cum animam ages. Actor. Theoſtaſtus &c. Require ſupra ca. de ſciantia. Varro in ſententiis. Nuſquàm deuenies & qui quot videt ſequitur calles. Socrates Quę ſupra nos, nihil ad nos. Terentius in Heautonti. Vt quid aliena cures quæ ad te non pertinent. Tull. in li. de Offi. Vita victuſq; cōmunis, cōſilia, ſermones, cohortationes, interdū & obiurgationes, maxime in amicitiis vigent. Eſtq; illa iocundiſſima amicitia, quā ſimilitudo coniugauit, facilior, & quidem, & tutior, & aliis minus grauis aut moleſta vita ocioſorum Fructuoſior autem hominum generi & ad claritatem atque amplitudinem aptior, eorum qui ad rempublicam, et ad res magnas gerendas ſe accomodauerunt. Idē in Tuſc. 3. li. Stultitiæ eſt proprium aliorum vitia cernere, ſuorum obliuiſci. Petronius Periculoſum eſt al enis intereſſe ſecretis. Cato vbi ſupra. Ad conſilium ne acceſſeris antequàm voceris. Idem ibidem. Mitte arcana Dei cœlumque inquirere quid ſit. Cum ſit mortalis, quę ſunt mortalia cura. Horatius in lib. Carminum. Nec ſcire fas eſt omnia.

De Eloquentia ſecundum philoſophos.
Cap. *L.*

TVLLIVS in prologo Rhetoricorum. Cum homines multis in rebus humiliores et infirmiores ſint beſtiis, hac in re maxime beſtiis præſtare videntur quòd loqui poſſunt. Quare præclarū mihi quiddam videtur adeptus, qui in ea re hominibus antecellit, qua in re homines beſtiis præſtant. Item in li da Paradoxis. Nihil eſt tam incredibile quod non dicendo fiat probabile. Nil tam horridum atque incoltum q̃ non ſplendeſcat oratione. Idem in lib. de partitione orationi. Communia vero quaſi 5. lumina orationis ſunt hæc. Dilucidum, breue probabile, illuſtre ſuaue. Idem in Rhe. 1. Breuitas eſt cum nullum niſi neceſſarium aſſumitur verbum. Orationem autem oportet magnopere variari quoniam in omnibus rebus ſimilitudo ſatietatis eſt mater. Idem in Rethorica a. Maxime autem varietas delectat auditorem. Idem in eodem. Ars eſt pręceptio quæ dat rectam viam rationemque dicendi Exercitatio autem eſt aſſiduus vſus et conſuetudo dicendi. Lactantius in li. de falſa religione. Bene dicere pertinet ad paucos, bene viuere ad omnes. Quintilianus libro primo. Conſuetudo eſt certiſſima loquendi magiſtra, vtendumque plano ſermone eſt, vt nummo cui publica eſt forma vſitatis enim tutius vtimur. Noua verba non ſine periculo fingimus. Idem in lib 8 Philoſophia ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt. Macrobius in li. Saturnalium. Comes facundus in via pro vehiculo eſt.

De Eodem ſecundum poetas. *Cap.* *LI.*

ENnodius Exercitatio eloquentiam dat, quam ingenium negat. Valerius 8 libro. Demoſthenes cum primam literam artis Rhetoricæ proferre non poſſet propter vocis exilitatem oris ſui vitium tanto ſtudio expugnauit, ut nullus expreſſius quod nolebat proferret Idem gracilem nimis vocem continua exercitatione ad gratum auribus ſonum perduxit Ore quoque calculis inſertis, multum ac diu loqui erat ſolitus quo vacuum promptius eſſet et ſolutius. Idem in eodem Eloquentiæ ornamenta in pronunciatione apta et conueniente corporis motu conſiſtunt: Quibus cum ſe inſtruxerit, tribus modis homines aggreditur, ſcilicet aures eorum penetrando, oculos demulcendo, animos inuadendo. Recte itaque eſchines cum propter iudicialem ignominiam rhodum

Rhodum petiſſet, & ibi rogatu ciuitatis ſuam prius in Theſiophōtem, deinde Demoſthenis pro eodem orationem clariſſima voce recitaſſet, mirantibus cunctis vtriuſque eloquentiam, ſed aliquanto magis Demoſthenis. Quid ſi inquit ipſum audiſſetis tantus orator, & ut inimici vim ardoremque dicendi ſuſpexit, vt ſe ſcriptorum eius parum idoneum lectorem eſſe prædicaret, expertus acerrimum vigorem oculorum, terribile vultus pondus, accommodatum ſingulis verbis vocis efficaciſſimos corporis motus. Et ſi igitur illius operi nihil adici poteſt, tamen in Demoſthene magna pars Demoſthenis abeſt cum legitur potius quàm auditur. Seneca in libro de Moribus. Verba rebus non perſonis æſtimanda ſunt. Idē in Edippo. Quid verba quæris veritas odit moras. Terētius in Phormione. Nihil eſt quin male narrando poſſit deprauari. Varro in ſententiis. Nuſquam deueni & qui quot videt ſequitur calles. Ouidius in lib. Methamor 3. Inopem me copia fecit. Idem in lib. de faſti 5. Sæpe ſtat incertus & neſcit qua ſit eundum. Cum videt ex omni parte viator iter.

De Quorundam pulchra, ſed mortifera facundia.
Cap. L I I.

TVLLIVS in prologo Rhetoricorum. Sapientia quidem ſine eloquentia parum prodeſt. Eloquentia vero ſine ſapientia nunquàm prodeſt, ſed plerumque nimium obeſt. Dydimus ad Alexandrum. Artem bene loquendi non diſcimus, neq; facundię Rhetorum oratorumq; operam damus, cuius officium ſimulatis ſermonibus ſigmentare mendacia, & Innocentiæ ſidera conſerre criminibus, ac parricidii reos aſſignare pyiſſimos, qui dum putant ſe alienę laudis fructum per iniquam victoriam rapuiſſe, neſciūt munimentum ſe ſuæ conſcientię perdidiſſe. Simplex eſt apud nos eloquentia communiſque omnibus, ſolum præcipiens non mentiri. Seneca in Declamationibus lib. 3. Hæc inter ſe raro coeunt, vt eadem vox ſit dulcis & ſolida. Idem in Edippo. Require in præcedenti capitulo Ex prouerbiis ſapientum. Verba quoque bonitatis imitatoris malitia eſt maiorum. Lactantius in lib. de vere religione & ſapientia. Vtinam tam multi bene facerent quàm multi bene loquuntur. Iuuenalis lib. 4. Torrens dicendi copia multis. Et ſua mortifera eſt facundia. Proſper in lib. Epigrammatum. Non prodeſt cuiquàm ſolis bona dicere verbis. Impia mens habeat quod bene lingua ſonat. Nam ſari recte miſerum eſt, & viuere praue. Damnat nota malum regula iuſtitię. Ouidius in libro de Nuce. Mentem verba ſequantur. Actor. De hac quoque materia require ſupra ca. de vnitate & concordia totius vitæ.

De Gratia docendi. *Cap. LIII.*

LACTANTIVS in lib. de vero cultu. Nihil tam præclarum homini conueniensque poteſt eſſe quàm homines ad iuſtitiā erudire. Boetius in lib. Syllogiſmorum hipotheticorum. Nullum bonum eſt quod non pulchrius eluceſcet ſi plurimorum notitia comprobetur. Quintil. lib. 1. Optimus quiſque præceptor frequētia gaudet. Et maiore ſe theatro dignum putat. Idem in 8. Melius certe perſuadebit aliis qui prius perſuaſerit ſibi. prodit enim ſe quælibet cuſtodite ſimulatio, nec vnquàm tanta eſt loquendi facultas, quæ non titubet & hæreat quotiens ab animo verba diſſentiunt, rerum autem optimarum inuentio eſt etiam ſi lenociniis verborum deſtituta ſit, ſatis tamen natura ſua ornatur. Seneca in lib. de Moribus. Oratorem te puta ſi tibi ante omnes quod oportet perſuaſeris. Idem ad Lucil. epiſtola 7. Mutuo iſta fiunt & homines dum docent diſcunt. Symachus vbi ſupra. Aptius eſt negocus imitandis viuæ vocis indicium. Ouidius in lib. de Ponto. Gratius ex ipſo fonte bibentur aquæ. Idem in eodem. Sunt quippe inter ſe communia ſacra Poetis. Diuerſum quàmuis quiſq; ſequatur iter. Idem in lib. Triſtium. 2. Quod minime nouit, nemo docere poteſt. Idem in lib. de Faſtis. 1. Proſpera lux oritur, linguis animiſque fauete. Nunc dicenda bona ſunt bona verba die. Idem in lib de arte 1. Caſus vbique valet ſemper tibi pendeat hamus. Quo minime credis gurgite piſcis erit. Claudianus in maiori. Carmen amat, quiſquis carmine digna gerit. Cato in lib. de Moribus. Morbi cauſa mali homini quæcunque voluptas. Galtherus in Alexandreide lib. 8. Minus eſt precioſus & abſque pondere ſermo. Grauis quem non grauis edit auctor. Rumoreſque facit leuitas actoris inanes. Proſper in lib. epigrammatum. Non ſatis eſt domini præcepta euoluere lingua. Is meminit legis qui memor eſt operis. Actor. Cętera quoq; de iſta materia, require ſuperius 10 cap. de totius vitę concordia, & iterum 10 capitulo de docilitate, & de eligendo doctore.

De forma vel modo docendi. *Cap. LIIII.*

PALLADIVS. Pars eſt prima prudentiæ ipſam cui præcepturus es æſtimare perſonam. Neque enim formator agricolæ debet artibus & eloquentia Rhetores imitari, quod a pleriſque factum eſt, qui dum diſerte loquuntur ruſticis, hoc aſſequuntur, vt eorum doctrina nec a peritiſſimis poſſit intelligi. Plinius in epiſtola ad Cornelium Tacitum. Suæ quiſque inuentioni fauet, & quaſi fortiſſimum complectitur, cum ab alio dictum eſt quod ipſe prędixit. Omnibus ergo dandum eſt aliquid quod teneant, quod agnoſcat. Idem in epiſtola ad Vrſum. Sicut faces ignem aſſidua concuſſione cuſtodiunt, demiſſum ęgerrime reparant, ſic & dicentis calor & audientis intentio continuatione ſeruatur, intercapedine aut & quaſi remiſſione langueſcit. Caſſiodorus in prologo epiſtolarum ſuarum. Declinanda eſt ſuaſio quæ plus habet periculi quàm decoris. Aliter multa lectione ſatiatu. Aliter mediocri guſtatione ſuſpenſis. Aliter a literarum ſapore ieiunis perſuaſionis cauſa loquendum eſt, vt plerumque ſit peritię genus, vitare quod placeat doctis. Quintil. vbi ſupra. In grandibus cenis hoc ſæpe nobis accidit, vt cum optimis ſatiati ſumus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata ſit. Varro in ſententiis. Eluciſſimum autem edocendi genus eſt exemplorum ſubditio. Sene. ad Lucil. epiſtola 38. Plurimum proficit ſermo qui minutatim irrepit animo. Nec multis opus eſt, ſed efficacibus. Idem in 40. Inopia verborum & exilitas minus intentum auditorem facit tedio interruptę tarditatis, facilius tamen inſidet quod expectatur quàm quod prętervolet. Illa quidem quæ veritati operam dat oratio, incompoſita eſſe debet & ſimplex, hæc popularis, nihil habet veri, mouere vult turbam, & inconſultas aures impetu rapere.

De Eodem. *Cap. LV.*

VALERIVS lib. 6. Perdite luxuriæ athenis adoleſcens polemo non modo illecebris, ſed etiam ipſa infamia gaudens, cū a conuiuio non poſt ſolis occaſum, ſed poſt ortum ſurrexiſſet, domumque rediens Xenocratis philoſophi patentem ianuam vidiſſet, vino grauis delibutus vnguentis, ſertis capite redimito, perlucida veſte amictus, refertam turbam doctorum ſcholam eius intrauit. Nec tam deformi contentus introitu conſedit, vbi etiam clariſſimum eloquium & prudentiſſima præcepta temulentiæ laſciuiis elueret. Orta deinde ut par erat omni indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omiſſaque re quam diſſerebat, de modeſtia ac temperantia loqui cœpit. Cuius grauitate ſermonis Polemo reſipiſcere coactus, primum coronam capite detractam proiecit, pauloposſt brachium intra pallium reduxit, procedente tempore conuiualis oris hilaritatem depoſuit, ad vltimum totam luxuriam cauit. Sicq; vnius orationis medicina ſanatus, ex infami Ganeone Maximus philoſophus euaſit, peregrinatus igitur huius animus in nequitia non habitauit. Hora. in poetria. Quandoque bonus dormitat Homerus, hęc placuit ſemel, hæc decies repetita placebit. Non homines, non dij, non conceſſere columnæ, Vt gratas inter menſas ſymphonia diſcors. Et craſſum vnguentum & ſardo cum melle papauer offendunt. Poterat duci quia cœna ſine iſtis. Aut prodeſſe volunt aut delectare poetæ. Aut ſimul & iocunda & idonea dicere vitę. Actor. Cætera quoq; ſuperius require in ca. de Regimine linguæ. Sed & de breuitate loquendi require infra ca. de Induſtria ſcribendi.

De Doctoribus male viuentibus. *Cap. LVI.*

ARIST. in Eth. lib. 1. Quidam vitam pecudum eligentes adipiſcuntur tamen gloriam, quia quidam magiſtratuum ſimilia patiuntur Sardanapalo. Helinandus in chronicis ſuis. Pacuuius ut ait Agellius dicebat ſe odiſſe homines ignaua opera & philoſopha ſententia, nihilque poſſe fieri indignius, aut intollerantius, quam quòd homines ignaui ac deſides operti barba & pallio mores & emolumenta philoſophię in linguæ verboſumque artes conuerterent, & vitia facundiſſime accuſarent, intercutibus vitiis ipſi madentes. Lactan. in lib. de falſa ſapientia. Quidam ſub obtentu ſapientiæ vitia ſua celantes. Domi faciunt ea quæ in ſcholis arguunt, ſed qui docent tantum, nec faciunt, ipſis præceptis ſuis pondus detrahunt. Idem in eodem. Maximum autem argumentū eſt philoſophiam neque ad ſapientiam tendere, neque ipſam ſapientiam eſſe, quòd myſterium eius barba tantum celebratur & pallio. Itaque non vitia excludit, ſed abſcondit. Idem in lib. de vera religione & ſapientia. Vtinam tam multi bene facerent, quàm multi bene loquuntur. Sed qui præcipiunt nec faciunt, abeſt ab his fides, & ſoluta præcepta ſunt. Quint. in 18. cauſa. Require ſupra de quorundam mortifera facundia. Ex prouerbijs ſapientum. Omnis doctor in vitæ ratione peccans turpior eſt ob hoc quòd in officio cuius magiſter eſſe vult labitur. Sen. ad Lucil. epiſtol. 24. Hoc turpiſſimum eſt quòd nobis obici ſolet, verba nos philoſophiæ, non opera tractare. Cato vbi ſupra. Quod culpare ſoles ea tu ne feceris ipſe. Turpe eſt doctori cum culpa redarguit ipſum.

ſum. Ouidius in libro Triſtium 3. Crede mihi mores diſtant a carmine noſtri.

De Peritia vel induſtria ſcribendi.
Cap. LVII.

CASSIODORVS in lib. de ſcribendis rebus. Glorioſum ſtudium quod loqui debeas competenter ſcribere, & quæ ſcripta ſunt ſine aliqua erroris ambiguitate proferre. Vox enim articulata a pecoribus nos ſequeſtrat, ſcribendi vero ratio ab imperitis. Ita perfectum tibi hominem duo tibi iſta vendicant ac defendunt. Ennodius. Superflua ſcribere reſtat iactantiæ, neceſſaria reticere contemptui. Sen. de Natu. quæſt. lib. 7. Conſumpſere ſe ſte. Require ca. de Memoria. Idem ad Lucil. epiſt. 54. Turpe eſt aliud loqui, aliud ſentire, quanto turpius aliud ſcribere aliud ſentire. Idem in 12. Quamuis ad eundem finem duo peruenerunt, maior tamen eſt laus idem effeciſſe in difficiliori materia. Idem in 53. Magni artificis eſt clauſiſſe totum in exiguo. Symachus in epiſtolis ſuis. In re aperta piget eſſe prolixum. In arduis autem rebus multum valet longior diligentia. Mediocribus ſcriptis amicorum benignitas ſcit fauere. Aliorum autem inuidia neſcit ignoſcere. Sicut in veſtitu hominum cæteroq; vitæ cultu loco ac tempori apta ſumuntur, ita ingeniorum varietas in familiaribus ſcriptis negligentiam quandam debet imitari, in forenſibus autem acuere arma facundiæ. Plinius in prohemio libri ſui de hiſtoria naturali: Res ardua eſt vetuſtis nouitatem, nouis auctoritatem dare, abolitis nitorem, obſcuris lucem, faſtiditis gratiam, dubiis fidem. Idem in epiſtola ad Votonium Romanum Librum quem miſi tibi adnota quæ putaueris corrigenda. Ita enim magis credam cætera tibi placere, ſi quædam cognouero diſplicuiſſe. Idem ad Cornelium Tacitum Eſt gratior multis actio breuis. Tull. in libr. de amicitia. Omnia breuia tollerabilia eſſe debent etiam ſi magna ſint. Valerius lib. 1. Externa latinis litteris inſerta, ſicut autoritatis minus habent, ſic aliquid gratæ varietatis afferre valent. Helinandus in Chronicis ſuis lib. 25. Virg. cum ei obiceretur ab inuidis, quod alienos verſus ſuo operi inſerebat. Reſpondit magnarum eſſe virium clauam extorquere de manu Hercul. Oui. in lib. de Triſtibus 1. Carmina proueniunt animo deducta ſereno. Carmina ſeceſſum ſcribentis & ocia quærunt. Carminibus debet omnis abeſſe metus. Idem in lib. de Ponto. Scribentem iuuat ipſe fauor minuitq; laborem. Cumq. ſuo creſcens pectore feruet opus. Ganfredus in poetria noua. Non manus ad calamum ſit præceps.

De Sapientia. Cap. LVIII.

ACTOR. Dicto de virtute & ſcientia, reſtat dicendum de ſapientia quæ vtrumque complectitur, & quaſi ex ambabus cōficitur. Eſt enim ſapientia diuinarum & humanarum rerum atque virtutum condita noticia ſiue cognitio. Lactan. in lib. de falſa ſapientia: Virtus cum ſcientia coniuncta ſapientia eſt. Naturam etenim hominis Deus hanc eſſe voluit, vt duarum rerum cupidus ac appetens eſſet religionis & ſapientiæ. Sed homines ideo falluntur, quoniam aut religionem ſuſcipiunt omiſſa ſapientia, aut ſapientiæ ſoli ſtudent religione omiſſa, cum alterum ſine altero verum eſſe non poſſit. Maximum autem argumentum eſt neque ad philoſophiam neq; ad ſapientiam tendere, neque ipſam ſapientiam eſſe quod myſterium eius barba tantum celebratur & pallio. Itaque non vitia excidit, ſed abſcondit. Idem in lib. de vero cultu. Sicut in itinere celebrando nihil prodeſt viam noſſe, niſi conatus & vires ſuppetant ambulandi. Ita veri ſcientia nihil prodeſt ſi virtus propria deficiat. Scientia eſt Deum noſſe, virtus colere. Auguſt. de ciuit. Dei 8. libro. Plato quoque dicit amatorem Dei philoſophum eſſe. Tullius in libro de amicitia. Negant etiam quenquàm eſſe virum bonum niſi ſapientem, ſed illam ſapientiam interpretantur quam nemo adhuc mortalis eſt aſſecutus. Idem in lib. de Paradoxis. Sicut improbo & ſtulto & inerti nemini bene eſſe poteſt, ſic vir bonus & ſapiens & fortis miſer eſſe nō poteſt. Omnis ſapiens liber, omnis ſtultus ſeruus. Idem in Tuſc. lib. 5. Sapientis proprium eſt nihil quod penitere poſſit facere, nihil inuitum, ſed ſplendide, conſtanter, grauiter, honeſte omnia. Nihil ita expectare quaſi certo futurum, nihil cum acciderit admirari ſuis ſtare iudicus. Sen. ad Lucil. epiſtola 9. Niſi ſapienti ſua nō placent, omnis ſtultitia laborat faſtidio ſui. Idem in 14. Nunquàm in tantum conualeſcit nequitia: nunquàm ſic contra virtutes coniurabit, vt non philoſophiæ nomē venerabile & ſacrum maneat. Idem in 20. Tacere docet philoſophia, non dicere, & ex hoc exigit vt ad legem ſuam quiſque viuat, nec orationi vita diſſentiat, vt ipſa mater ſe vita vnius ſine omnium actionum diſſentione coloris ſit &c. Require ſupra ca. de concordia totius vitæ. Idem in 84. Tēpeſtas non opus gubernatoris impedit, ſed ſucceſſum &c. Require ſupra ca. de prudenti rerum uſu. Actor. Ait Boe. dixiſſe Platonem beatas fore reſpublicas: ſi aut eas ſapientes regerēt aut earum rectores ſapientiæ ſtuderent. Platonis quoq; dicta ſunt hec. Si ſapientiæ forma oculis videri poſſet, maximæ ad amorem ſui omnes excitaret. Ex prouerbiis ſapientum. Rem maximam tibi ſapientia promittit, ut te reducat tibi. Proſper ubi ſupra. Tranquillam & uacuam curis ſapientia mentem. Imbuit & placidi pectoris hoſpes erit. Cato ubi ſupra. Sermo datur cunctis, animi ſapientia paucis. Claudianus in maiori. Magnas ingenia copia vincat opes.

Quam ſtultus nihil habet, ſapientis vero omnia ſunt.
Cap. LIX.

SENECA de benef. lib. 2. Negamus iniuriam accipere ſapientem, qui tamen illum pugno percuſſerit iniuriarum, damnatur. Negamus ſtulti quicquam eſſe, & tamen eum qui rem aliquam ſtulto ſurripuit, furti condemnabimus. Idem in 7 lib. Dicitis o ſtoici omnia ſapientis eſſe, quomodo ergo aliquid poteſt dari ſapienti, ſi omnia eius ſunt, nihil prohibet quid & ſapientis eſſe & eius qui poſſidet, iure ciuili omnia regis ſunt, & tamen illa quorū ad regem pertinet uniuerſa poſſeſſio in ſingulos dominos deſcripta ſunt, dare tamen regi & donum & pecuniam poſſumus & non accipitur, nec dare de ſuo dicimur. Ad regem enim poteſtas omniū pertinet, ad ſingulos proprietates. Item nemo rem ſuam emit, omnia ſapientis ſunt, ergo ſapiens nihil emit. Sic & uetant mutuum ſumere. Sed quod alter ſapientis eſt alter meum, poſſum donare ſapienti, nec mirum eſt aliquid ei cuius eſt totum poſſe donari Cōduxi domum a te, in hac aliquid tuum eſt, aliquid meum, res tua eſt, uſus rei meus. Libros dicimus eſſe Ciceronis, eoſdem dorus librarius ſuos uocat, & utrumque uerum eſt. Alter illos tanquàm actor, alter tanquàm emptor ſuos aſſerit. Cæſar omnia habet, fiſcus eius priuata tantum ac ſua, uniuerſa imperio eius ſunt, patrimonio propria, ſub optimo rege, omnia Rex imperio poſſidet, ſinguli dominio, ſic ſapiens omnia poſſidet animo, iure ac dominio quiſque ſua. Idem ad Lucil. epiſtola 9. Ait Criſippus ſapientem nulla re egere, & tamen multis illi rebus opus eſſe. Contra ſtulto nulla re opus eſt, nulla enim re uti ſcit.

De Cognitione ſui vel ignorantia.
Cap. LX.

MACROBIVS in ſomnio Scipionis libro 1. De cœlo ut ait quidam deſcendit. Nothis olithos ideſt ſcito teipſum. Nam & delphici uox hæc fertur oraculi conſulenti ad beatitudinē quo itinere perueniret. Si te inquit agnoueris. Sed in ipſius fronte templi hæc inſcripta eſt ſententia Homini autem una eſt cognitio ſui, ſi originis ſuæ exordia prima reſpexerit, nec ſe extra quæſiuerit. Sic enim anima uirtutes ipſas conſcientia nobilitatis induit, quibus poſt corpus euecta eo unde deſcenderat reportatur. Seneca ad Lucillum epiſtola 6. Hoc ipſum argumentum eſt animi in melius tranſlati quod uitia ſua quæ prius ignorabat videt. Idem in l. Cæci ducem quærunt, nos autem ſine duce erramus, & ideo difficulter ad ſanitatem peruenimus, quia nos ægrotare neſcimus. Idem in 53. In his morbis quibus afficiuntur animi quo quis peius ſe habet minus ſentitur. Maximianus. Non intellecti nulla eſt curatio morbi. Galtherus in Alexandreide li. 7. Dum ſequitur profugi bona momentanea mundi. Allicit illecebris animam caro nec ſinit eſſe. Principij memorem vel cuius imaginis inſtar. Facta ſit, aut quorſum reſoluta carne reuerti Debeat, inde boni ſubit ignorantia veri. Lactan. in li. de falſa relig. Nullus ſuauior animæ cibus quàm cognitio veritatis, ignorantia autem ſui cauſa eſt prauitatis. Actor. De hac materia require ſupra de cæco amore ſui.

De Purgatione mentis ad inquiſitionem ſeu cognitionem veritatis. Cap. LXI.

AVGVST. in lib. de 83. quæſt. Sententia eſt cuiuſdam ſapiētis. Fonteinom uc de mente mundanda ad videndum Deū, quam paganus quidem ſcripſit, ſed chriſtianus baptizatus mortuus eſt. Agite o inquit miſeri, hoc agite ne vnquam polluat hoc domicilium ſpiritus malignus, ne ſenſibus immixtus inceſtet animæ ſanctitatem, lucemque mentis obnubilet. Serpit hoc malum per omnes aditus ſenſuales, dat ſeſe figuris, accommodat coloribus, adheret ſonis, latet in ira, in fallacia ſermonis, odoribus ſe ſubicit, infundit ſe ſaporibus, ac turbidis motus illuuiæ tenebroſis affectionibus tenebrat ſenſus, quibuſdam nebulis implet omnes meatus intelligentiæ, per quos pandere ſolet lumē rationis radius mentis, in hoc enim Deus, in hoc enim voluntas innoxia, in hoc

recte

recte facti meritum relucet, Deus ibi præſens eſt, tunc autem vnicuique noſtrum ſimilis eſt, cum mentis noſtræ illibata puritas in eius præſentiam patuit. Vt enim viſus oculorum ſi lucem vitiarit quicquid videre non poteſt, adeſſe nõ putat, fruſtra enim circũſtat oculos imago rerum præſens ſi oculis integritas deſit. Ita etiã Deus qui nunquam deeſt fruſtra pollutis animis præſens eſt, quem videre mentis cæcitas non poteſt. Lactan. in li. de fal. rel. Obuoluta in obſcuro veritas latet eaque vel cõtemptui doctis eſt, quia idoneis aſſertoribus eget, vel odio indoctis propter inſitam ſibi auſteritaté quam natura hominum procliuis in vitia pati non poteſt. Nam quia virtutibus amaritudo permixta eſt, vitia vero voluptate condita ſunt, illa offenſi, ſed hac deliniti feruntur in præceps, & bonorum ſpecie decepti, mala pro bonis amplectuntur. Idem in li. de vera religione & ſapientia. Veritas acerba & inuiſa omnibus qui virtutis expertes vitam ſuam mortiferis voluptatibus dediderunt. Sen. ad Lucil. epiſtola 55. Somnium narrare vigilantis eſt, & vitia ſua confiteri ſanitatis indicium eſt. Quint 8. lib. Pulcherrimi operis ſtudio vacare mens non niſi omnibus vitiis libera poteſt. primum quòd in eodem peccatore nullum eſt turpium honeſtorumq; conſortium, & cogitare optima ſimul ac deterrima non magis vnius animi eſt quàm euidem hominis eſſe bonum ac malum. Ex prouerbiis ſapientum. Vt auri aliquid contrahamus terras euertimus, vt autem ſummum bonum occupemus pectus ſcrutari piget.

De Eodem. *Cap. LXII.*

BOETIVS lib. de conſ. 1. Nubibus atris condita nullum fundere poſſunt ſydera lumen. Tu quoq; ſi vis lumine claro. Cernere verum, tramite recto Carpe callem, gaudia pelle. Pelle timorem ſpemq; fugato Nec dolor adſit, nubila mens eſt. Vinctaq; frenis hæc vbi regnant. Proſper vbi ſupra Scire volens &c. Require ſupra ca. de paſſionibus animę. Idem Non placeat vanis animum ſubnectere rebus Peſtiferiſq; auidam mentem onerare cibis. Cor mundum & ſapiens fructu virtutis alatur Et Chriſti in noſtro pectore regnat amor. Ouidius in lib. de arte 2 Eſt mora tuta breuis lenteſcunt tempora curæ. Vaneſcitq; abſens & nouus intrat amor. Prudentius vbi ſupra. O quotiens animam vitiorum peſte repulſa. Senſimus incaluiſſe Deo, quotiens repefactum. Celeſte ingenium luctum poſt gaudia tetro. Geſſiſſe in ſtomacho.

De Spectaculis naturæ. *Cap. LXIII.*

TVLLIVS in dialogo ad Hortenſium. Eſt autem animorum ingeniorumq; naturale quaſi pabulum quoddam contemplatio naturæ. Dydimus ad Alexandrum Nulla nos ludicra, vel ſpectacula, nec equina certamina, nec ſcenicas turpitudines affectamus. Sed theatrum cum ſpectare volumus, noſtrorum operũ monumenta relegimus, quę cum ſint maxime ridenda deflemus. Alia porro nobis ſpectacula exhibet mundi machina, diuerſaſq; voluptates in qua videmus cęlum pulchre formatum figurarum varietatibus ſtellarumq; fulgoribus rutilare, pelagus purpureo colore venuſtatum germanam terram amplecti, cuius multiformes piſces per æquoreas vndas ſaltus exercent Camporum etiam virentium ſpeciem delectamur, ex quibus odor grauiſſimus flores ſuauitatis exalans oculos ſimul paſcit & animum. Nemorum quoq; opacitas & fontium arridet amenitas, quàm variæ ſimul aues muſicis concentibus perſonantes dulce melos componunt. Hæc ſunt naturæ ſpectacula, quæ & mutari difficile eſt, & refutare culpabile Sen. de Naturalibus lib. 4. Quamdiu decurrunt ſolita, magnitudinem eorum conſuetudo ſubducit. Ita enim a natura compoſiti ſumus, vt nos quotidiana etiam ſi admiratione digna ſunt tranſeãt, & minima quęque rerum ſi inſolitæ prodierint, dulce ſpectaculũ fiant. Fulg. in lib. Mitol. 2. Dyogenes Cinicus cum dolore rami torqueretur, & vidiſſet homines ad amphiteatrum currentes, aiebat Qualis hominum ſtultitia, currunt ſpectare feris homines repugnantes, & me prætereunt cum naturali dolore certantẽ. Actor. Vt legitur ſcitcitante Alexandro quo docente profiteretur ſe ſciẽtem, rebus inquit ipſis quæ non nouerunt mentiri. Virg. in Geor. lib. 1. Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas Tul. in li. de diuinatione. 1. Si quis mortalis colligationes omnium cauſarum animo perſpicere poſſet, nihil eũ profecto falleret. Proſper in li. Epigrammatum. En miris operum ſignis oſtenditur Actor. Actoremque ſuum condita quæque canunt.

De Contemplatione diuinorum ſecundum philoſophos. *Cap. LXIIII.*

SENECA in naturalibus quæſt. li. 5. Nunc quidem gratias ago ... um rerum naturam non ab hac parte video qua publica eſt. Sed cum eius ſecretiora intraui, & diſco quæ vniuerſi materia ſit, quis actor aut cuſtos, quid ſit Deus ne in ſe intendat an & ad nos aliquando reſpiciat, faciat ne quotidie aliquid, an ſemel fecerit, neceſſe eſt vtique eadem ipſa quæ facit aut fecerit illi placere: cui niſi optima placere non poſſunt, nec ob hoc minus liber eſt & potens, ipſe enim eſt neceſſitas ſua, niſi ad hoc admitterer, nihil fuerat naſci. Quid enim erat cur numero viuentium poſitum me eſſe gauderem? an vt cibos ac potiones percolarem, vt hoc corpus caluarium ac fluidum periturumque (niſi libidine impleatur) farcirem & egri miniſter viuerem vt mortem cui naſcimur omnes timerem, detrahe hoc ineſtimabile bonum, & non eſt vita tanti vt ſudem & eſtuem O quàm contempta res eſt homo niſi ſupra humana ſurrexerit, quàmdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus, quid eſt cur noſmetipſos inſpiciamus, quia deterrimis diſſimiles ſumus, non video cur ſibi placeat quia valitudinario robuſtior eſt, multum enim intereſt inter vires & bonam valitudinem. Effugiſti vitia animi. Non eſt tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem ſermo compoſitus, nec cor inuolutũ, nec auaritia, quæ quicquid omnibus abſtulit ſibiipſi neget, nec luxuria pecuniam turpiter perdens, quam turpius reparet, nec ambitio quæ te ad dignitatem niſi per indigna non eleuet, nihil adhuc conſecutus es, multa effugiſti, te nondum. Virtus enim iſta quam affectamus magnifica eſt, non quia per ſe beatum eſt malo caruiſſe, ſed quia laxat animum, & præparat ad cogitationem cęleſtium, dignumque efficit qui in conſortium Deo veniat, tunc omni malo calcato vitat inter ipſa ſydera, vaga autem diuitum pauimenta ridere totamque cum auro ſuo terram. Tull. in lib. de natura deorum 2. Quid tam perſpicuum cum celeſtia contemplamur, quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis quo hæc regantur. Ad conſiderandum autem qualis ſit natura Deorum, nihil difficilius quàm conſuetudine oculorum aciem mentis abducere. Idem in lib. de creatione mundi. Parentem vniuerſitatis huius inuenire difficile eſt, & cum iam quis eum inuenerit, indicare in vulgus nephas eſt. Lactantius in lib. de origine erroris. Nobis proprie datum eſt cęlum rigidis ac ſtantibus intueri, vt Deum cuius illa ſedes eſt quem oculo non poſſumus, animo contemplemur.

De Eodem ſecundum poetas. *Cap. LXV.*

BOETIVS in lib. de conſol. 5. Qui recto cœlum vultu petis exeriſque frontem. In ſublime feras animum quoq. ne grauata peſſum. Inferior ſidat mens corpore celſius eleuato. Iuuencus li. 1. Felices puro qui cœlum corde mentur. Viſibilis Deus his per ſecula cuncta manebit. Ouid. in lib. Metham. 1. Pronaque cum ſpectant animalia cætera terram Os homini ſublime dedit, cœlũque videre. Iuſſit & erectos ad ſidera tollere vultus. Bernardus ſiluester in Microcoſmo Bruta parenter habent tardos animalia ſenſus. Cornua deiectis vultibus ora ferunt. Sed maieſtatem mentis teſtante figura. Tollat homo ſanctum ſolus ad aſtra caput, vt cœli leges inde flexoſque meatus. Exemplar vitæ poſſit habere ſuæ. Aſſiſtunt omnes operi cum quinque miniſtri. Senſus quę cernunt exteriora docent. Nuncius ingreditur ſenſus mentemque quietans. Euocat vt certa res ratione probet. Neruus enim qui luce ſua collustrat ocellos, contrahit e cerebro quod radioſus agit. Sol oculus mundi quantum communibus aſtris. Præminet & cœlum vendicat vſque ſuum Quærenti Empedocles curvineret inquit. Vt aſtra inſpiciam, cœlum ſubtrahe nullus ero. Actor. Hic Empedocles eſt, qui ſic Deum legitur deſcripſiſſe. Deus inquit eſt ſphera cuius centrum eſt vbique, & circunferentia nuſquam, hic totum ſeſe athenis incendiis dedit. (Et vt refert Lactantius) mortem ſibi intulit, eo quod æternas eſſe animas ſuſpicabatur.

De Quiete contemplantium. *Cap. LXVI.*

SENACA ad Lucil. epiſtola 8. Mihi crede qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaq; ſimul tractant. Idem in li. 6. Nulla placida eſt quies niſi quam ratio compoſuit, nulla res animum ſapientis auocat, nullus hominum auiumque concentus interrumpit cogitationes bonas, ſolidaſque iam & certas leue illud ingenium eſt nec ſeſe adhuc reduxit introrſus, quod ad vocem & accentia erigitur. Agellius li. 1 Stare Socrates ſolitus dicitur pertinaci ſtatu perdiu atque pernoxi a ſummo lucis ortu ad Solem alterum Orientem in commune immobilis iiſdem in veſtigiis ore atque oculis eundem in locũ directis cogitabundus tanquã quodam receſſu mentis atque animi facto a corpore Actor. Idem interrogatus cui attentum ſe eſſe diceret. Mundanum inquit, totius enim mundi ſe incolam & ciuem arbitrabatur. Nihil autem ſe ſcire dicebat niſi hoc ipſum quòd nihil ſciret. Valerius li. 8. Carneades laborioſus & diuturnus ſapientię miles cum ad menſam ſederet cogitationibus inherens, manum, ad menſam porrigere obliuiſcebatur, ſed meliſſa quam vxoris loco habebat, temperato inter

ſtudia

ſtudia interpellandi & medio ſuccurrendi officio dexteram ſuã neceſſarijs vſibus aptabat.

De Gloria vel fama ſecundum philoſophos.
Cap. LXVII.

ACTOR. Hæc ſunt ergo partes honeſti iuxta Tulliumq; ſua vi nos alliciunt, ſuaq; dignitate nos trahunt. ſ. virtus & ſcientia & veritas ſine ſapientia. Tull. in Reth. 1. In ſecundo autem genere honeſti. ſ. quod partim dignitate ſui partim vtilitate nos allicit, ſunt hæc gloria dignitas, amplitudo amicitia. Gloria eſt frequens fama de aliquo cum laude. Idem in lib. de amicitia. Non eſt negligenda fama nec mediocre telum ad res gerendas oportet exiſtimare beniuolentiam ciuium, quam tamen blandiciis & aſſentãdo colligere turpe eſt. Idem in oratione ſua pro ceho. Illud te eſſe admonitum volo primum vt qualis es talem te homines exiſtiment. Idem in Tuſculanis lib. tertio. Homo qui in ſumma vanitate verſatur nullam effigiem eminentem virtutis, ſed ad vmbratã imaginem gloriæ conſectatur. Eſt enim gloria ſolida quędam res & expreſſa non adumbrata. Illa conſentiens laus bonorum, vox incorrupta bene iudicantium de excellente virtute. Hæc virtuti reſonat tanquàm imago gloriæ. Quæ quia recte factorum comes eſt, non eſt bonis viris repudianda. Illa autem quę ſe imitatricem eius eſſe vult, temeraria atque inconſiderata, & plerumq; vitiorũ laudatrix fama popularis ſimulatione honeſtatis formam eius corrumpit. Valerius Maximus. Socrates humanæ ſapientiæ quaſi terreſtre quoddam oraculum compendiaria via eos ad gloriam peruenire dicebat, qui id agerent vt quales videri vellent tales etiam eſſent. Conſcientiam pluſq; famam attende, falli enim poteris fama, conſcientia vero nunquàm. Seneca ll lib. de quatuor virtutibus. Nunquàm multis, ſed quibus placeas cogita. Seneca ad Luc. epiſtola 26. Remoue exiſtimationem hominum dubia ſemper eſt & in partem vtramq; diuiditur. Idem in 29. Multo magis ad rem pertinet qualis tibi videaris, quàm qualis aliis. Conciliari niſi turpi tatione amor turpium non poteſt. Idem in 86. Nemo mihi videtur pluris eſtimare virtutem, nemo illi magis eſſe deuotus, q̃ qui boni viri famam perdidit, ne conſcientiam perderet. Ex prouerbiis ſapientum. Bona hominum opinio tutior eſt pecunia, damnum eſt appellandum cum mala fama lucrum, heu q̃ difficilis eſt gloriæ cuſtodia. Opinentur homines de te malum ſi mali, malis enim diſplicere laudabile eſt. Item plurimiq; famam pauci verentur conſcientiam. Item quid ſis intereſt non quid habearis. Item vis omnibus eſſe notus effice prius vt neminem noueris. Quintil. lib. 8. In quibuſdam virtutes gratiam non habent, in quibuſdam ipſa vitia delectant.

De Eodem ſecundum poetas. Cap. LXVIII.

HORATIVS in li. epiſt. Principibus placuiſſe viris non vltima laus eſt. Ouid. in li. Meth 12. Et obeſt ſua gloria multis. Idem in lib. Triſtium 4. Non paruas animo dat gloria vires. Et fecunda facit pectora laudis amor. Idem in li. de Ponto. Excitat auditor ſtudium, laudataq; virtus creſcit immẽſum gloria calcar habet. Mattheus in Tobia. Non credas titulis fame, te conſule crede. Menti, nam canit mens ſibi fama fauet. Martialis coquus. Nolo virum facili redimit qui ſanguine famam. Hunc volo laudari qua ſine morte poteſt. Actor. De hac quoque materia require ſupra cap. de inani gloria & de Hipocriſi, de oſtentatione quoque & iactantia.

De Laude ſecundum philoſophos. Cap. LXIX.

VARRO in ſententiis. Qui in magnis excellit etiam inuitus laudabitur. Caſſiodorus in epiſtola 13. Debemus omnes bene gerentibus, vt eos laudis comitetur aſſenſus. Nam ſi equorum curſus clamoribus incitatur, & inſonantium manibus agitur, vt a mutis animalibus velocitas expetatur, quantum & homines ſtimulari poſſe credimus, quos ad laudis auiditatem natos ſingulariter inuenimus. Sydonius epiſtolari ſuo lib. 5. Vt autem vera laus ornat ita falſa caſtigat. Tullius in Philippica 2. Sicut quidam morbo aliquo ob ſtuporem ſenſus ſuauitatem cibi non ſentiunt, ſic libidinoſæ & auari naturæ laudis guſtum non habent Seneca in libro de remedijs fortuitorum. Malis diſplicere laudari eſt. Idem ad Lucillum epiſtola 52. Quid lætaris qp ab hominibus his laudatus es, quos ipſe laudare non potes, laudatio aliquid exhortationis affert ipſis audientibus, & animos adoleſcentium extimulat. Idem in libro de quatuor virtutibus Parce lauda, vitupera parcius tam triſte ſit tibi laudari a turpibus, quàm ſi lauderis ob turpia. Terentius in Adelphis. Coram aliquem laudare verendum eſt, ne id magis aſſentãdi cauſa fieri videatur. Symachus vbi ſupra. Procliuior ſemper ad miſericordiam via bonis mentibus patet. Valerius lib. 5. Publica religione conſecrata virtus, nulla priuata laudatione indiget. Idem in lib. 7. Ariſt. in neutram partem de ſemetipſo loqui debere prædicabat, quoniam laudare ſe vani, vituperare ſtulti eſſet. Ennodius. Liberior iuſto laudatio, tantum gloriæ decerpit quantum falſitatis adiecerit, fit enim vana narratio quæ creſcit ex mendaciis. Plinius ad Iunium Maricum in epiſtola. Hoc ipſum amantis eſt amatum non honorare laudibus. Idem ad Cornelium Zicianom. Prauum ac malignum eſt non admirari hominem admiratione digniſſimum. Quintil. li. 2. Verecundius dicendum eſt ſua quàm aliena laudanti. Ex prouerbiis ſapientum. Recte parem & inferiorem laudas, quia pertinet ad gloriam tuam. Item quàm magnum eſt non laudari & eſſe laudabilem.

De Eodem ſecundum poetas.
Cap. LXX.

CATO vbi ſupra. Cum te aliquis laudat, iudex tum eſſe memincoto. Plus aliis de te quàm tu tibi credere noli. Horatius in lib. epiſt. Quid de quoque viro, & cui dicas ſæpe caueto. Percontatorem fugito, nam garrulus idem. Nec retinent patule commiſſa fideliter aures. Et ſemel emiſſum volat irreuocabile verbum. Qualem commendes etiam atque etiam aſpice, ne mox. Incutiãt aliena tibi peccata pudorem. Ouidius in lib Methani. 5. Laudare parum eſt laudemur & ipſi. Idem in lib. 6. Proh ſuperi, quantum mortalia pectora cæce Noctis habent, &c. Require ſupra de vitiis virtutum ſpeciem prætendentibus. Idem in lib. Triſtium & in li de Ponto. Require in præcedenti ca. Actor. De hac iterum materia require ſupra ca. de inani gloria, cæteriſque ſupradictis capitulo quoque de adulatione.

De Dignitate. Cap: LXXI.

ACTOR. Sequitur de dignitate quam ſecundo loco Tullius inter ſpecies partis ſecundæ honeſti poſuit, quia ſcilicet partim dignitate ſui partim vtilitate nos allicit Tull. in Rhet. 1. Dignitas eſt alicuius honeſta & cultu & honore digna & verecunda auctoritas Boetius de conſola. lib. 2. Non autem virtutibus ex dignitate, ſed ex virtute dignitatibus honos accedit & collata improbis dignitas non modo efficit dignos, ſed prodit potius & oſtẽtat indignos Valerius Maximus lib. 3. Deforme eſt quibus dignitate præſtes ab his virtute ſuperari Ex prouerbiis ſapientum. Ignominię loco eſt apud indignum dignitas Seneca ad Lucil. epiſtol. 4. Habemus auctoritatem ſenum, ſed vitia puerorum. Idẽ in epiſt. 80. Omnium iſtorum quos ſupra capita hominum ſupraque turbam delicatos lectica ſuſpendit perſonata felicitas eſt, contemnes illos ſi deſpoliaueris. Equum empturus ſolui iubes ſtratum, veſtimenta detrahis, nequa corporis vitia lateant, hominem vero inuolutum eſtimas. Quid de aliis loquor, ſi perpendere te vis ſepone pecuniam, domum dignitatem intus teipſum conſid ra tunc qualis ſis aliis credis. Actor. De hac quoque materia require ſuperius ca. de bonis & malis moribus principum, & ca. de ambitione.

De Amplitudine diuitiarum. Cap. LXXII.

TVLLIVS in Rheto. 1. Amplitudo eſt potentię vel maieſtatis vel aliquarum copiarum magna abundantia. Actor. De potentia vel maieſtate multa ſuperius ſub diuerſis titulis iam poſita ſunt videlicet ca. de ambitione & de principatus recuſatione, ca. quoque de moribus principum, & iterum inferius nonnulla ſupponenda ſunt, videlicet ca. de potentia quam reputat Tullius inter vtilia, ſicut virtutem & amplitudinem inter honeſta. Nunc autem pauca de diuitiarũ amplitudine inter honeſta breuiter perſtringenda ſunt, & primo de diuitiarum vtilitate. Tullius in Rh. ſecunda diuitiæ virtutis pediſſeque ſunt. Seneca ad Lucillum epiſtola 5. Infirmi ergo eſt animi diuitias non poſſe pati. Horatius in lib. epiſt. Vxorem cum dote fidemque & amicos. Et genus & formam regiam pecunia donat. Petronius. Quiſquis habet nummos ſecura nauigat aura. Fortunamque ſuo temperat arbitrio. Carmina componit, declamat concrepat omnis. Et peragit cauſas ſitque Catone prior. Parua loquor quod vis nummis præbentibus opta. Eueniet clauſum poſſidet arca Iouem. Iuuenalis lib. 1. Quãtum quiſq; ſua nummorum ſeruat in arca. Tantũ habet & fidei. Martialis coquus. Quas dederis ſolas ſem per habebis opes.

De Vanitate & incertitudine diuitiarum.
Cap. LXXIII.

VALERIVS lib. 6. Caduca nimium & fragilia puerilibuſq; conſentanea crepidis ſunt iſtaque vires & opes humanę vocantur.

cantur. Affluunt enim ſubito repente labuntur nullo in loco, nulla in perſona ſtabilibus nixa radicibus conſiſtunt, ſed incertiſſimo flatu fortunæ huc & illuc acta, quos in ſublime extulerunt, improuiſo recurſu deſtitutos, profundo cladium miſerabiliter immergunt. Itaque nec exiſtimari nec dici bona debent, quæ ea inflictorum malorum magnitudine deſiderium ſui duplicent. Seneca ad Luc. epiſt. 87. Quod contemptiſſimo cuique contingere ac turpiſſimo poteſt, bonum non eſt, opes autem & lenoni & laniſte contingunt, ergo bona non ſunt. Cicero in oratione pro domo ſua. Caduca ſunt hęc & mobilia non virtutis atque ingenij, ſed fortunæ & temporum munera, quorum non tam facultas & copia extendenda eſt, quàm in vtendo ratione & incarẽdo patientia. Claudianus in maiori. Magnas ingenij copia vincit opes. Tibullus 2 libro. Quid prodeſſe poteſt pondus graue diuitis auri. Prataq; ſi ſundant pinguia mille boues. Quidve domus prodeſt frigijs innixa columnis. Aurataq; trabes marmoreumq; ſolum. Non me regna iuuant non lidius aurifer amnis. Nec quas terrarum ſuſtinet orbis opes. Hęc alij capiunt, liceat mihi paupere cultu. Securo vitæ munere poſſe frui. Somnia fallaci ludunt temeraria nocte. Et pauidas mentes falſa timere iubentur. Maximianus. Quid mihi diuitias quarum ſi deſpexeris vſum Quàmuis largus opum ſemper egenus ero. Horatius 10 lib. epiſt. Quid mihi diuitiæ ſi non conceditur vti. Martialis coquus. Callidus afflata nummos fur auferet arca. Proſternet patrios impia flamma lares, debitor vſuram pariter cum ſorte negabit. Non reddet ſteriles ſemina iacta fruges. Diſpenſatorem fallax ſpoliabat amica. Mercibus obſtructas obruit vnda rates. Extra fortunam eſt quicquid donatur amicis. Quas dederis ſolas ſemper habebis opes.

De incommodis diuitiarum ſecundum philoſophos. Cap. LXXIIII.

PLAVTVS in aulularia. Pecunia rerum ac ſolicitudinum cauſa & caput eſt. A. gellius in libro atticarum noctium 10. Verum eſt quòd obſeruato rerum vſu, ſapientes viri dixere multis egere qui multa habeant magnamque indigentiam naſci non ex magna inopia, ſed ex copia magna. Multa enim deſiderari ad multa quæ habeas tuenda. Quiſquis igitur multa habẽs cauere ac proſpicere velit, ne quid egeat, neve quid ei deſit, iactura opus eſſe ſciat non quæſtu & minus habendum eſt eſſe vt minus deſit Boetius de conſolatione lib. 2. O anguſtas inopeſq; diuitias, quas nec habere totas pluribus licet, & ad quemlibet ſine cæterorum paupertate non perueniunt, fugare indigentiam copia quærimus. At hoc nobis in contrarium cedit quippe pluribus adminiculis opus eſt ad tuendam precioſæ ſupellectilis varietatem, verumque illud eſt per multis indigere, qui permulta poſſides. Item nunquam tua faciet eſſe fortuna quæ a te rerum natura fecit aliena. Seneca ad Lucillum epiſtola 13. Nemo ſolicito bono fruitur. Adiicere diuer aliquid diuitijs ſtudet. Dum de incremento cogitat, oblitus eſt vſus, rationes accipit, forum conterit, fit ex domino procurator, multa tibi poſſem oſtendere quæ acquiſita acceptaq; libertatem nobis extorquent. Idem in libro de Moribus. Facilius eſt pauperi contemptum effugere quàm diuiti inuidiam. Socrates. Fęlicitas ſemper ſubiecta eſt aduerſis. Damnumq; niſi ex abundantia raro venit. Secundus Philoſophus. Quid ſunt diuitiæ auri pondus, curarum miniſtri, verecunda delectatio, inſatiabilis inuidia, deſiderium inexplebile, os excelſum, inuiſa concupiſcentia. Actor. Sydonius etiã ait diuitias eſſe cauſam malorum, non quod ipſe faciant aliquid, ſed quia facturos irritant.

De Eodem ſecundum poetas. Cap. LXXV.

HORATIVS In lib. epiſt. Imperat aut ſeruit collecta pecunia cuique. Item. Stultitiam patiuntur opes. Ouid. in lib. de Remedijs 2. Diuitijs aliter luxorioſus amor Idem in lib Metha. 1. Effodiuntur opes irritamenta malorum. Iamque nocens ferrũ ferroque nocentius aurum. Prodeũt, prodit bellum quod pugnat vtroque. Iuue. lib. 2. Prima peregrinos obſcena pecunia mores. Intulit, & turpi fregerunt ſecula luxu. Diuitiæ molles Idem 10 4. lib. Quàm plures nimia congeſta pecunie cura. Strangulat, cantabit vacuus coram latrone viator. Pauca licet portes argenti vaſcula puri. Nocte iter aggreſſus gladium contumq; timebis. Et nocte ad lunam trepidabis arundinis vmbram. Idem in 5. lib. Magnis parta malis cura maiore metuque. Seruantur, miſera eſt magni cuſtodia cenſus. Claudianus in maiori. Quas mala collegit fallacis dextra parentis. Has perit nati dextra refundit opes. Idem in minori. Diſſuetor honeſti. Luxus, & humanas oblimat copia mentes. Arator lib. 1. Auri ceſſit amor, qui pectora ſuper adurit. Quo capitur mortale genus, qua pullulet omne. De radice malũ, cuius violentius ardet. Ambitio, creſcentque modo ſtimulantque rapinas. Addita lucra famem &c. Galtherus in Alexandreide li. 1. Auferre pecunia mores, non afferre poteſt. Idem in 6. Quid tibi diuitiis opus eſt, quæ ſemper auaris. Eſuriem parit, quanto tibi plura paraſti. Tanto plura petis, & habendis acrius ardet. Sicque famem faciens, defectum copia nutrit. Martialis coquus. Ardua res hæc eſt opibus non tradere mores. Et cum tot croceos viceris eſſe numam. Actor. De hac quoque materia require ſuperius ca. de auaritia & cupiditate.

Quod Diuitiæ non ſunt huiuſmodi bona propria. Cap. LXXVI.

SYDONIVS in epiſtolari ſuo li. 5. Humana ſubſtantia rectius mente quàm mole cenſenda eſt. Inter opes itaque quaſlibet poſita (quę bona a ſtultis falſo vocantur) ſi quid agimus noſtrum eſt, ſi quid habemus alienum. Seneca ad Luc. epiſt. 8. Alienum eſt quicquid optãdo euenit. Non eſt tuum fortuna quod fecit tuum. Idem in 47. Quomodo ſtultus eſt, qui equum empturus non ipſũ inſpicit, ſed ſtratum eius & frenos, ſic qui hominem ex veſte aut ex conditione eſtimat. Tull. in lib. de Paradoxis. Nihil meum vel cuiuſquàm alterius eſt, quod auferri vel amitti poteſt. Varro in ſẽtentiis. Nemo ſuum putet quod extra ipſum eſt, vir bonus patriã ſuam quocunque it ſecum fert, & omnia ſua cuſtodit. Valerius. Bias Prienens cum patriam eius Prienem hoſtes inuaderent, omnibus precioſarum rerum pondere onuſtis fugientibus, interrogatus quid ita nihil ex bonis ſuis ſecum ferret. Ego certe inquit bona mea omnia mecum porto, pectore enim illa geſtabat non humeris nec oculis viſenda, ſed animo eſtimanda quę domicilio mentis inclusa manibus mortalium labefactari nequeunt, & vt manentib. præſto ſunt ita fugientes non deſerunt. Lactantius in lib. de falſa ſapientia. Detracta diuitibus inſolentia & iniquitate, nihil intereſſit, vtrum alij diuites alij pauperes ſint, cum animis pares fuerint. Ex prouerbiis ſapientum. Nihil proprium ducas quod mutari poteſt. Quis eſt pauper, qui ſibi videtur diues. Et quis plurimum habet, qui minimum cupit. Proſper in libro epigrammatum Terrenis opibus cum diues gaudet iniquus. Veris ſe miſerum neſcit egere bonis. Cum licet aduerſis ceſſantibus omnia parcant. Lege tamen mortis ſit faciendus inops. At bona iuſtorum nullis obnoxia damnis. Hoſtes furta ignes & mare non metuunt. Omnis virtutũ ſemper ſubſtantia ſalua. In viris Chriſti munera, nemo rapit. Galtherus in Alexandreide lib 1. Auferre pecunia mores non afferre ſolet. Quem vero murum non rerum copia ditat. Quem virtus extullit habet quod præferat auro. Non eget exterius, qui moribus intus abundat. Nobilitas ſola eſt animum quæ moribus ornat. Horatius in lib. Epiſt. Forte per anguſtam tenuis vulpecula rimam. Repſerat in cameram frumenti paſtaq; rurſus. Ire foras pleno tendebat pectore fruſtra. Cui muſtela procul ſi vis ait effugere iſtinc. Macra cauum repetes artum quem macra ſubiſti. Actor. De hac quoque materia plenius ſupra require capitulo de intelligentia & rerum eſtimatione cap. quoque de praua mente.

De Diuitijs contemnendis. Cap. LXXVII.

VARRO in ſententiis. Eo animo dimittendæ ſunt diuitiæ, quo accipiendæ. Ex prouerbijs ſapientum. Qui paupertatem timet quàm timidus eſt, plurimũ habet is qui minimum cupit. Quietiſſimæ quoque viuerent homines ſi duo verba de medio tollerẽtur, meum & tuum. Tertulianus in Apologetico. Dyogenes lutulentis pedibus ſuperbos Platonis thoros alia ſuperbia conculcat. Lactantius in lib. de falſa ſapientia. Laudatur democritus quòd agros ſuos reliquerit, eoſque paſcua publica fieri paſſus ſit, probarem quidem ſi donaſſet, ſed nihil ſapienter fit, quod ſi ab omnib. fiat inutile ac malum ſit, at hęc negligentia tolerabilis. Quid ille qui patrimonium in nummos redactum effudit in mare, ego dubito vtrum veſanus ac demẽs fuerit, abite inquit in profundum male cupiditates. Ego vos mergam ne ipſe mergar a vobis. Si tantus pecuniæ contemptus eſt fac illo beneficium, fac humanitatem largire pauperibus, poteſt hoc quod perditurus es multis ſuccurrere. Imitare ſaltem inſaniam iudicani ſperge populo diripiendam, potes & pecuniam effugere, & tamen bene collocare: quia ſaluum eſt quicquid pluribus prodeſt. Seneca ad Lucil. epiſtola 17. Proijce iſta omnia ſi ſapis immo vt ſapias, & ad bonam mentem magno curſu actoris viribus tende. Si quid eſt quo teneris, aut expedi, aut incide. Idem in epiſtola 20. Non licet diuitias in ſinu poſitas contemnere. Ille ingentis animi eſt, qui illas circunfuſas ſibi diu multumque miratus quòd ad ſe venerint ridet ſuaſque magis audit eſſe quàm ſentit. Cato in libro de Moribus. Deſpice diuitias ſi vis animo eſſe beatus. Quas qui ſuſcipiunt mendicant ſuper auari. Actor. De hac quoque materia ſuperius require ca. de

ca. de liberalitate & etiam inferius ca. de contemptu ſeculi & de proſperitati., vanitate.

De Bono paupertatis ſecundum philoſophos. Cap. LXXVIII.

SECVNDVS philoſophus. Quid eſt autem paupertas odibile bonum, ſanitatis mater curarum remotio, ſapientiæ reparatrix, negocium ſine damno, poſſeſſio abſque calumnia, ſine ſolicitudine felicitas. Seneca ad Lucil. epiſtola 17. Multis ad philoſophandum obſtitere diuitiæ paupertas expedita eſt, ſecura aſt, nõ circunſtat illam turba ſeruorum, ad quos paſcendos tranſmarinarum regionum eſt optanda fertilitas, facile eſt paſcere paucos ventres & bene inſtitutos, & nihil aliud deſiderantes quàm impleri, paruo fames conſtat magno faſtidium, paupertas contentu aſt inſtantibus deſideriis ſatisfacere, cur ergo hanc contubernalē recuſes cuius mores ſanus diues imitatur. Si vis vacare animo aut pauper ſis oportet, aut pauperi ſimilis, non patet ſtudium ſalutare fieri ſine frugalitatis cura, frugalitas autem paupertas voluntaria eſt. Idem in epiſt. 20. Quod tuo beneficio ſcire non potes, paupertatis ſcies. Illa enim veros certoſq; amicos retinebit, diſcedit quis non te, ſed aliud ſequebatur. Nonne vel ob hoc vnum amāda eſt paupertas quòd a quibus ameris oſtendat. O quando ille veniet dies quando nemo in honorem tuum mentiatur, huc ergo cogitationes tuę tendant, hoc cura, hoc opta. Valerius 4. lib. Quorſum attinet aut diuitias in prima felicitatis parte, aut paupertatē in vltimo miſerarum ſtatu ponere, cum & illarum frons hilaris, multis intus amaritudinibus ſit referta & eius horridior aſpectus certis & ſolidis bonis abundet. Quintil cap. 7. Paupertatis proprium aſt, vbi alia deficiunt exercere libertatem. Idem in 14. Improbius quoque pauperes amant. Ex prouerbiis ſapientum. Hominem experiri multa paupertas iubet. Petronius. Neſcio quomodo bonę mentis ſoror eſt paupertas.

De eodem ſecundum poetas. Cap. LXXIX.

OVIDIVS de remediis 1. Diuitiis alitur luxurioſus amor. Nõ habet vnde ſuum paupertas paſcat amorem. Luc. in lib 1. Fæcunda virorum. Paupertas fugitur. Idem in li. 5. Dat vires fortuna minor. O vita tuta facultas, pauperis anguſtiqua lares. O munera nondum intellecta Deum. Fortunatus, pauper in anguſto regnat habendo Deum. Iuuencus li. 1. Felices humiles pauper quos ſpiritus ambit. Illos, nam cœli regnum ſublime receptat. De hoc quoque require ſupra ca. de ſufficientia ſiue paupertate voluntaria. Dicebat autem Ariſt. vt legitur, ſolum ſe incommodum paupertatis pati quòd non poſſet egentibus ſubuenire. Iuue. lib. 1. Nil habet infelix paupertas durius in ſe, quàm ꝙ ridiculos homines facit &c. Commune id vitium hic viuimus ambitioſa paupertate omnes.

De Securitate eiuſdem ſecundum philoſophos. Cap. LXXX.

SENECA in Tyeſte. O quantum bonum eſt obſtare nulli, capere ſecuras dapes humi iacentem, ſcelera non intrant caſas, tutuſq; menſa capitur in anguſta cibus venenum in auro bibitur, malam bonæ fortunæ præferre licet. Idem in epiſt. ad Lucil. 5. Apud Echatonem noſtrum inueni cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Deſines inquit timere ſi ſperare deſieris. Idem in 12. Ille beatiſſimus eſt & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſolicitudine expectat. Idem in 13. Etiam in obſeſſa via pauperi pax eſt. Idem in 15. Quàm iocundum eſt nihil poſcere quàm magnificum eſt plenum eſſe nec ex fortuna pendere. Idem in 17. Paupertas expedita eſt, ſecura eſt, non circunſtat illam turba ſeruorum ad quos paſcendos tranſmarinum regionum eſt optanda fertilitas. Idem in 20. Pauperibus ineſt ſina qua nihil eſt iocundū ſecuritas. Idem in 87. Nunquàm maior eſt animus quàm vbi aliena ſepoſuit, & fecit ſibi pacem nihil timendo, fecit ſibi diuitias nihil concupiſcendo. Valerius li. 7. Cum giges armis & diuitiis opulētiſſimo Lidiæ regno inflatus Phitium Apollinem ſciſcitatum veniſſet, un aliquis mortalium ſe felicior eſſet ex abditu ſacrarum ſpecu vox inſonuit, quæ aglaum ſophidium ei prætulit. Is erat Archadum pauperrimus, ſed ætate ſenior, terminos agelli ſui nunq̃ exceſſerat. Sic ergo ioſolerter de fortitudinis ſuę fulgore glorianti reſpondit Apollo, magis ſe probare ſecuritate ridens, tugurium, q̃ triſtem curis & ſolicitudinibus aulam, paucaſq; glebas pauoris experes, q̃ arua Lidiæ pinguiſſima metu referta, & vnum aut alterum facilis tutelæ iugum boum, quàm equitatum voracibus impēſis oneroſum & horreolum vſus neceſſarii nullique minus appetēdum, quàm theſauros expoſitos inſidijs & cupiditatibus omnium ita giges dom a ſtipulatore vane opinionis Deum habere concupiuit vbi nam ſolida eſſet felicitas, didicit.

De eodem ſecundum poetas. Cap. LXXXI.

LVCANVS 5. lib O vitæ tuta facultas pauperis & cætera, ut ſupra. Iuue. 4. lib Cantabit vacuus coram latrone viator. Tibullus libro primo Diuitias alius ſuluo ſibi congerat auro. Et teneat culti iugera multa ſoli. Quem labor aſſiduus vicino terreat hoſte. Martia cui ſomnos claſſica pulſa fugent. Me mea paupertas vita traducat inerti. Dum meus exiguo luceat igne focus. Et uos exigua pecori furesque lupique. Parcite, de magno eſt præda petenda grege. Idem in 2. Non me regna iuuant nec lidius aurifer amnis. Nec quas terrarum ſuſtinet orbis opes. Hoc alij cupiunt, liceat mihi pauperi cultu. Securo vitę muneræ poſſe frui. Actor. De hoc quoque require ſupra ca. de ſufficientia. ca. quoque de diuitij, & de bono paupertatis.

De amicitia. Cap. LXXXII.

SEquitur de bono amicitię quam quarto loco ponit Tull. in 2. honeſti genere. Tull. in rethor. 2. Amicitia eſt uoluntas erga aliquem bonarum rerum illius ipſius cauſa quem diligit cum pari volūtate. Idē in li. de amicitia. Amicitia oībus rebus humanis præponenda aſt. Nihil enim eſt tam naturę aptum tanque conueniens ad res ſecundas vel aduerſas. Quāta ſit uis amicitiæ ex hoc poteſt intelligi, ꝙ ex infinita ſocietate generis humani quam conciliauit ipſa natura ita contracta res eſt, & adducta in anguſtū, vt omnis charitas inter duos uel inter paucos concilietur. Eſt aute amicitia nihil aliud niſi omnium diuinarum humanarumque rerū cum beniuolentia & charitate conſenſio. Quidam diffiniſſe amicitiam paribus officijs, & uoluptatibus, ſed hoc quidem eſt nimis exigue & vtiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par ſit ratio acceptorum & datorum. Ditior enim & affluētior videtur eſſe amicitia, nec obſeruare reſtricta quin plus reddat quàm accipit. Neque enim verendum eſt ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut plus æquo in amicitiam congeratur. Secundus philoſophus. Quid eſt amicitia, æqualitas animorum, quid amicus, deſiderabile nomen, homo via apparens, infelicitatis refugiū, indeſinens felicitas. Seneca de beneficijs lib. 6. Neſcis quantum ſit amicitiæ precium ſi non intelligis te ei daturum cui amicum dederis rem ſeculis raram quæ non alicui magis deeſt quam ubi creditur abundare. Neminem tam alte ſecula poſuerunt, vt non illi amicus eo magis deſit quo nihil abſit: Calcidius in probemio ſuper Thimeū Platonis. 5. Socrates in exhortationibus ſuis virtutem laudans, cum omni um bonorum totius proſperitatis conſiſtere cauſam penes eam diceret, addidit ipſam eſſe ſolam quæ res impoſſibiles ad poſſibilem redigeret facilitatē. Præclare. Quid n. generoſam magnanimitatē vel aggredi pigeat, vel ceptum fatiget, vt tanquā victa difficultatibus ſe tēporet a labore. Eadē aſt (vt opinor) vis amicitiæ, parq; impoſſibilium pęnæ rerum extricatio, cū alter ex amicis iubēdi religione alter parēdi voto cōplaciti operis admoiculetur effectui. Ouid. in lib. de Ponto Nomē amicitię barbara corda mouet. Cato vbi ſupra. Dilige ſic alios vt ſis tibi charus amicus, Sic bonus eſto bonis, ne te mala dāna ſequātur.

De Vtilitate, & iocunditate amicitiæ. Cap. LXXXIII.

TVLLIVS in lib de amicitia. Amicitia omnibus rebus humanis præponenda aſt. Nihil enim eſt tam naturæ aptum tam que conueniens ad res ſecundas vel aduerſas ſed hoc primū ſcio amicitiam niſi in bonis eſſe nō poſſe. Secundas enim res amicitia ſplendidiores facit aduerſas partiens communicanſque leuiores. Quomodo poteſt vita eſſe vitalis, quæ non amici mutua beniuolētia conquieſcat. Quid o dulcius q̃ habere cum quo audeas ſic loqui ut tecū, quis eſſet tātus fructus in proſperis rebus niſi haberes qui illis æque vt tu gauderet. Aduerſas vero ferre difficile niſi eſſet qui iſtas grauius & q̃ tu ferret. Et ſecundas res facit amicitia ſplēdidiores & aduerſas partiens communicaſq; leuiores. In uera amicitia non tam utilitas parta per amicum q̃ amor ipſe delectat, amicitiarum ſua cuique permanet ſtabilis, & certa poſſeſſio, ita vt ēt ſi illa maneant quæ ſunt quaſi dona fortunę cū uita inculta & deſerta ab amicis iocunda eſſe nō poſſit. Vetuſtiſſima queq; (vt ea vina quæ vetuſtatē ferunt) debēt eſſe ſuauiſſima. Maxima enim vis eſt vetuſtatis & conſuetudinis. Quintil. 8. cauſa. Non reperio quid in rebus humanis excogita rem natura præſtantius amicitia, quod concordia contra fortunā maius auxilium. Quid enim foret humano genere Felicius, ſi omnes eſſe poſſent amici, non bella, nō ſeditiones, non latrocinia, nō lites cæteraque mala quę hominibus ex ſeipſis nata ſunt fortunæ acceſſiſſent. Ex prouerbijs ſapientum. Animi beniuoli coniunctio magna eſt cognatio. Quid dulcius quàm habere cum quo omnia audeas quem ſic credas vt ta, ſic loquaris ut tecum. ¶ Quanti tales amicos habere voluerunt, & ipſi tales eſſe non poſſunt. Cato vbi ſupra. Vtilius

eſt regno meritis acquirere amicos. Hecaton ſtoicus, Quęris quid pro te, etiam amicus mihi eſſe cæpi.

De Fidelitate & conſtantia amicitiæ.
Cap. LXXXIIII.

TVLLIVS de amicitia. Boni viri & ſapientis eſt hęc duo tenere in amicitia, primum ne quid fictum vel ſimulatum ſit. Aperte enim odiſſe magis ingenuum eſt quàm fronte occultare ſẽtentiam. Deinde non ſolum allatas ab aliquo criminationes repellere, ſed nec ipſum quidem ſuſpicioſum eſſe ſuper æſtimantes aliquid ab amico eſſe violatum, accedat huc oportet ſuauitas quędam ſermonum atque morum haud mediocre condimentum amicitiæ. Idem in libro de natura Deorum. Nihil eſt virtute amabilius, quam qui adeptus fuerit vbicunque gentium erit a nobis diligetur. Amicitia ſi ad fructum noſtrum referimus: & non ad illius commodum quem diligimus, non eſt amicitia, ſed mercatura quędam vtilitatum ſuarum. Prata & arua & pecudes hoc modo diliguntur, quod ex eis fructus capiuntur, hominum autem charitas gratuita eſt. Val. lib. 4. Sinceræ fidei amici præcipue in aduerſis rebus cognoſcuntur, in quibus quicquid præſtatur totum a conſtanti beniuolentia proficiſcitur fœlicitatis autem cultus maiore ex parte adulationi quàm charitati erogatur. Certe ſuſpectus quoque eſt eo quòd prius ſuper petat quàm impendat. Damon & Phitias Pythagorę diſcipuli tam fidelem inter ſe iunxerunt amicitiam, vt cũ alterum ex his Dionyſius Syracuſanus interficere vellet, & his tẽpus ab eo, quo priuſquàm periret domum profectus ordinaret res ſuas impetraſſet, alter vadem ſe pro eius reditu tyranno dare non dubitauit. Appropinquante autem præfinita die, nec illo redeunte vnuſquiſque ſtulticiæ tam temerarium ſponſorem damnabit. At is nihil ſe de amici conſtantia metuere prædicabat, eodem itaque momento & hora Dionyſio conſtituta qui eam acceperat ſuperuenit. Et admiratus tyrannus amborum animum ſuppliciũ fidei remiſit, eoſque inſuper vt ipſum in ſocietatem amicitiæ tertium gradum vltima cultorum beniuolentia reciperent rogauit. Ecce vires amicitię mortis contemptum ingenerare, vitæ dulcedinem extinguere, crudelitatem manſuefacere, odium in amorem conuertere, pœnam beneficio penſare potuerunt. Sydonius in epiſt. ſuo lib. 1. Perfecta dilectio non tam debet recolere, quid officiorum ſoluerit quàm meminiſſe quid debeat. his quos amplius diligimus plus timemus. Symmachus in epi. ſuo. Iuſta coniectura eſt quæ de amicorum pondere & æſtimatione colligitur: ex meo animo metior amicitiam non poſſe ſentire officiorum ſocietatem. Quintus Curtius lib. 4. Nemo fideliter diligit, quem faſtidit. Seneca in Tyeſte. Quos verus amor tenuit, tenebit. Idem in Hercule furente. Odit verus amor nec patitur moras. Plinius in epiſt. ad Iunicum maricum. Hoc ipſum amantis eſt amatum non honorare laudibus. Sueto, vbi ſupra lib. 2. Auguſtinus Cæſar amicitias nõ facile admiſit, & conſtantiſſimæ retinuit. Prudentius vbi ſupra. Cedant motus, & labor & vis. Et ſcelus & placide fidei fraus inficiatrix. Quod ſapimus coniungat amor quòd viuimus vno. Conſpirat ſtudio, nil diſſociabile firmum. Claudianus in Maiori. Non quirit precium vitam qui debet amori. Galtherus in Alex. libr. 5. Verus amor miſerum qui non faſtidit amicum.

Quid pro amico faciendum ſit & quid non.
Cap. LXXXV.

TVLLIVS in libr. de offic. 1. Amicis & non tribuere quod recte poſſis & tribuere quod non ſit equum, contra officium eſt. Honores & diuitiæ & voluptates & c huius generis quę videntur vtilia, nunquàm amicitię anteponenda ſunt. At neq; contra rẽpublicam, neq; contra iuſiurandum ac fidem amici cauſa vir bonus, faciet etiam ſi iudex fuerit de ipſo amico. Ponit enim perſonam amici cum induit iudicis, ſed tantum dabit amicitiæ, vt amici cauſam malit eſſe veram: & vt orandę litis tempus quoad leges permiſerint accommodet, cum autem iuramento ſententia dicenda ſit, meminerint ſe Deum teſtem adhibere. Si omnia facienda ſunt quę amici volunt, nõ amicitiæ tales, ſed coniurationes putandę ſunt. Cum id quod vtile videtur in amicitia cũ eo quod honeſtum eſt comparatur, iaceat vtilitatis ſpes valeat honeſtas, & cũ in amicitia quæ honeſta non ſunt poſtulantur, religio & fides anteponatur amicitię. Idem in li de amicitia. Nulla eſt excuſatio peccati ſi amici cauſa peccaueris. Nam cum conciliatrix amicitiæ virtutis opinio fuerit, difficile eſt amicitiam manere ſi a virtute defeceris. Quod ſi rectũ ſtatuerimus vel concedere amicis quicquid velint, vel impetrare ab eis quicquid velimus, perfectæ quidem ſapiẽtiæ ſumus, ſi nihil habeat res, vitij. Hæc igitur lex in amicitia ſanciatur, vt neq; rogemus res turpes, neq; rogati faciamus. Turpis enim excuſatio hæc eſt & minime accipienda. Si quis contra rẽpublicam amici cauſa ſe feciſſe fateatur. Hæc igitur prima lex amicitiæ ſanciatur, ut ab amicis honeſta petamus, & amicorum cauſa honeſta faciamus. Conſilium uero libere dare gaudeamus plurimumque in amicitia amicorum bene ſuadentium ualeat auctoritas. Multa quæ noſtri cauſa nunquàm faceremus, cauſa amicorũ facimus, quæ enim in noſtris rebus inhonaſte in amicorum fiunt honeſtiſſime ut præcari pro amico indigno in aliquem acerbius inuehi pro eo. Val. li. 6. Rutilius cum amici cuiuſdam iniuſte rogationi reſiſteret. Iſq; cum indignatione dixiſſet, quid ergo mihi opus eſt amicitia tua, ſi quod rogo nõ facis. Reſpondit immo quid mihi tua ſi propter te aliquid inhoneſte facturus ſum. Claudianus in maiori. Multis delicta fuere nexus amicitiæ. Cato ubi ſupra. Quod iuſtum eſt petito, uel quod uideatur honeſtũ. Nam ſtultum eſt petere quod poſſit iure negari. Dilige ſic alios & c Require ſupra cap. de amicitia.

Quod Amicitia vera niſi inter bonos non ſit.
Cap. LXXXVI.

TVLLIVS de offi. li. 2. Quia uero idipſum quod honeſtũ decorumq; dicimus per ſe nobis placet, animoſq; omnium natura ſui commouet. iccirco illos in quibus hoc eſſe remur a natura ipſa diligere cogimur, atq; hoc quidem eſt cauſa diligendi grauiſſima. Idem in li. de amicitia. Nihil eſt tam apertum naturæ tãq; conueniens ad res ſecundas uel aduerſas quàm amicitia, ſed hoc primum ſcio amicitiam niſi in bonis eſſe non poſſe. Negant etiã quemquàm eſſe uirum bonum niſi ſapientem, ſed illam ſapientiã interpretantur quam nemo adhuc mortalis eſt aſſecutus. Nihil eſt uirtute amabilius nihil quod magis alliciat ad diligendũ quippe cum propter veritatem & probitatem etiam eos quos nunquã vidimus diligimus Bonos boni diligant, aſciſcantq; ſibi quaſi propinquitate communi vinctos atq; natura. Nihil enim eſt appetentius ſimilium ſui atq; rapacius quàm natura. Diſpares mores diſparia ſtudia ſequũtur, quorum diſſimilitudo diſſociat amicitias. Nec ob vllam aliã cauſam boni improbis & improbi bonis amici eſſe non poſſunt, niſi quia tanta eſt inter eos quanta maxima poteſt eſſe ſtudiorum diſtantia. In talibus autem ſtabilitas amicitiæ confirmari poteſt, qui beniuolentia iuncti primum cupiditatibus quibus cæteri ſeruiunt imperant, deinde equitate & iuſtitia gaudent, unuſquiſque alter pro altero ſuſcipit, nec quicquàm niſi rectũ & honeſtum alter ab altero petit, nec ſolum colunt ſe inter ſe & diligunt, ſed etiam verentur. Nam ornamentũ amicitiæ tollit qui ex ea tollit verecundiam pernicioſuſque in his furor eſt; qui exiſtimant libidinum peccatorumq; omnium in amicitia patere licentiam, virtutum enim amicitia adiutrix a natura data eſt non vitiorum comes, vt quoniam ſolitaria non poſſet virtus ad ea quæ ſumma ſunt peruenire, coniuncta & ſociata cum altera perueniret. Sydonius ubi ſupra li. 2. Non magis cordi eſſe debet aut uoluptati ager cum redditibus amplis, quàm uicinus equalis bonis moribus. Galtherus in Alexandreidę lib. 8. Firmiſſimus inter equales. Interque pares eſt nodus amoris.

De Concordia & communitate amicorum.
Cap. LXXXVII.

TERENTIVS in Adelphis. Vetus uerbum hoc eſt communia eſſe amicorum inter ſe omnia. Saluſtius in katilinario. Idẽ uelle & idem nolle ea demum uera amicitia. Ita ſi quis etiã a culpa uacuus iã amicitiã prauorum inciderit, quotidia uſu atq; illecebris facile par ſimiliſq; cæteris efficitur. Idem in iugurtino. Omnes eadem cupere eademq; odiſſe inter bonos amicitia, inter malos factio eſt Boetius in li. Hypotheticorum ſyllogiſmorũ. Hoc in ſe obtinet proprium munus amicitiæ, ut nolit habere ſolitarias cogitationes. Nam quod honeſta quiſq; cogitat nulli promptius q̃ ei quam diligit confitetur. Seneca ad Luc. epiſt. 3. Tam audacter cũ amico loquere q̃ tecum, tu quidem ita uiue ut nihil tibi cõmittas, niſi quod cõmittere etiam inimico tuo poſſis. Idem in 48. Conſortium rerum omnium inter nos facit amicitia. Omnia cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hier. contra Rufinũ. Pythagorica ſunt hæc amicorum oĩa eſſe communia, & amicum ſeipſum eſſe alterum. Ouid. in li. Triſt. 4. Hi duo corporibus, mẽtibus unus erant. Proſper ubi ſupra. Moribus in ſanctis pulchra eſt concordia pacis Arator lib. 2. Repellitur error in diuerſa trahens, cum ſpiritus efficit unum Prudentius ubi ſupra. Quod ſapimus coniungat amor. Et cætera requirẽ ſupra de fidelitate amicitiæ.

De Fomentis amicitiæ. *Cap.* LXXXVIII

TVllius de offi. li. 1. Vita victuſq; communis cõſilia, ſermones, exortationes interdum & obiurgationes maxima in amicitijs uigẽt. Eſtq; illa iocundiſſima amicitia quam ſimilitudo coniugauit. Idẽ in li. de amicitia. Firmamentum ſtabilitatis & conſtantiæ quã in amicitia quærimus eſt fides. Hi qui ſuperiores ſũt ſubmittere ſe debẽt in amicitia, & ſic quodãmodo inferiores extollere. Hecaton ſtoic⁹. Si uis amari ama. Ex prouerbijs ſapiẽtũ. Ab amãte lachrymis

nis redimas iracundiam. Itaque amicum habeas, vt hunc fieri poſſe inimicum potes. Ab alio ſemper incipiat diſſentio, a te vero reconciliatio. Amicorum paupertati ſuccurre immo potius occurre. Item amicos admone ſecreto, palam lauda. Cato vbi ſupra. Vincere cum poſſis interdum cede ſodali. Obſequio dulces quoniam retinentur amici. Ira odium generat, concordia nutrit amorem. Sunt quædam quæ ferre decet patienter amicum. Ouidius in lib. de arte 2. Vt ameris amabilis eſto. Dulcibus eſt verbis allieiendus amor. Idem in libr. 3. Non tumeat in vultu damnoſa ſuperbia noſtra. Mollibus eſt oculis alliciendus amor. Matthæus in lib. de Tobia. Eſt brauio dignus amoris amor. Actor. De hac quoque materia require ſupra cap. de vita ſociali.

De Impedimentis amicitiæ.
Cap. LXXXIX.

TVLLIVS in libro de offic. 3. In amicitijs maxime perturbantur officia, quibus & non tribuere quod recte poſſis, & tribuere quod non ſit equum contra officium eſt. Idem in libro de amicitia. Scipio nihil difficilius eſſe dicebat quàm amicitiam vſque ad extremum vitæ diem permanere. Interdum enim dirimitur contentione luxuriæ vel alterius incommodi, quod idem adipiſci vterque non poteſt. Peſtem vero nullam eſſe maiorem amicitijs quàm in pleriſque pecuniæ cupiditatem, in optimis quibuſque certamen honoris & gloriæ, ex quo inimicitias maximas ſępe inter amiciſſimos extitiſſe videmus, vere amicitiæ difficillime reperiuntur in illis qui in honoribus reipublice verſantur. Vbi enim inueniat qui honorem amici ſuo anteponat. Sciendum etiam nullam in amicitiis maiorem eſſe peſte quàm adulationem, quæ eſt vitium hominum leuium ac fallacium ad voluptatem omnia loquentium, nihilque ad veritatem, præterea cum in hoc vis amicitiæ conſiſtat, vt vnus quaſi animus ex pluribus fiat quomodo, id fieri poterit, ſi nec in vno vnus animus erit, ſed varius & commutabilis & multiplex. Nulla eſt hæc amicitia cum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus eſt. Plautus in aulularia. Conuentus & debachationes & ioca friuole, non quæro vt amorem pariant, vtinam nihil odiorum darent. Symachus in epiſtolari ſuo. Faciat affectio tenerior vt ſit querela procliuior. Mollis eſt animus diligentis, & ad omnem ſenſum doloris arguitur. Si negligentius tractes cito marceſcit vt roſa, ſi durius teneas liqueſcit vt Lilium. Ex prouerbiis ſapientum. Amici vitia vbi feras facis tua. Sedulius in carmine paſcali lib. 1. Pone ſupercilium ſi te cognoſcis amicum. Prudentius vbi ſupra. Cedant metus & labor & vis &c. Require ſupra cap. de fidelitate & conſtantia amicitiæ, Horatius in lib. epiſt. Oderunt hilarem triſtes, triſtemque iocoſi. Sedatum celeres, agilem gnauumque remiſſi. Potores bibuli media de nocte phalerna. Oderunt porrecta negantem pocula.

De Inuidijs fortunæ ſecundum philoſophos.
Cap. XC.

VARRO in ſententijs. Amici diuitum palea ſunt circa grana, vitis amicum experiri, calamitoſus fias. Quintil. cap. 15. Minus debetur homini qui ideo tantum aliquem amat, quia neceſſe eſt. Neſcis an diligat, cuius experimenta non habet niſi felicitas. Val. lib. 4. Sincere fidei &c. Require ſupra ca. de fęlicitate & conſtantia amicitiæ. Seneca ad Lucil. epiſtola 9. Qui vtilitatis cauſa aſſumptus eſt, tam dio placebit, quàmdiu vtilis fuerit, hac reflorentes amicorum turba circumſedet, circa euerſos ſolitudo eſt, & inde amici fugiunt vbi probantur. Neceſſe eſt enim initia inter ſe exituſque conueniant, qui amicus eſſe cœpit, quia expedit, placebit. Aliquod pretium circa amicitiam eſt, ſi nullum in illa placet præter ipſam, negociatio eſt iſta, non amicitia quæ ad commodũ accedit. Tull. in lib. de amicitia. Tarquinium ſcilicet Bruti auunculum exulantem dixiſſe ferunt, tunc primum ſe intellexiſſe quos fidos habuiſſet amicos, quos infidos cum iam neutris gratiam referre poſſet. Boetius in lib. de conſol. 3. Quemq; fęlicitas amicũ fecit infelicitas faciet inimicum nulla peſtis efficatior ad nocendum quàm familiaris inimicus.

De eodem ſecundum poetas.
Cap. XCI.

OVIDIVS in lib. de Ponto. Nil niſi quod prodeſt charum eſt en detrahe menti. Spem fructus aude nemo petendus erit. En redditus iam quiſque ſuos amat & ſibi quid ſit. Vtile ſolicitis computat articulis. Illud amicitiæ quondam venerabile nomen. Proſtat & in quæſtu pro meretrice ſedet, diligitur nemo niſi cui fortuna ſecunda. Quæ ſimul intonuit proxima quæque fugat. En Speculum Doctrinale.
ego non paucis quondam munitus amicis. Dum flauit ventis aura ſecunda meis. Vt fera morboſo tumuerunt equora vento. In mediis fracta naue relinquor aquis. Vulgus amicitias vtilitate probat. Turpe erit in miſeris veteri tibi rebus amico. Auxilium nulla parte tuliſſe tuum. Turpe ſequi caſum & fortunæ cedere amicum. Et niſi ſit fęlix eſſe negare ſuum. Idem in lib. Triſtium. Vix duo treſve mihi de tot ſuperſtes amici. Cætera fortunæ non mea turba fuit. Illud amicitiæ ſanctum & venerabile nomen. Re tibi pro vili ſub pedibuſque iacet. Donec eris fœlix multos numerabis amicos. Tempora ſi fuerint nubila ſolus eris. Horrea formicæ tendunt ad inania nunquàm. Nullus ad amiſſas ibit amicus opes. Mobile ſic ſequitur fortunæ lumina vulgus. In duris autem remanentem rebus amicum. Quamlibet inuiſo Cęſar in hoſte, probat. Petronius. Cum fortuna manet vultum ſeruatis amici. Cum cecidit turpi verticis ora fuga.

De Pernicioſis ac fictis amicis.
Cap. XCII.

BONTIVS vbi ſupra. Nulla peſtis efficacior eſt ad nocendum quàm familiaris inimicus Cleobolus Lidius. Magis amicorum inuidiam quàm inimicorum inſidias debemus cauere. Illud enim apertum, hoc celatum eſt malum. Nocendique fraus quo non ſperatur potentior. Bias Prieneus. Moleſtius eſt inter duos amicos quàm inter duos inimicos iudicare. Theofraſtus. Amantium ceca ſunt iudicia. Saluſtius in Catilinario. Si quis etiam in culpa vacuus in amicitiam prauorum inciderit, quotidiano vſu atque illecebris facile par ſimiliſque cæteris efficitur. Claudianus in maiori. Multis delicta fuere nexus amicitiæ. Terentius in Andria. Hoc tempore obſequium amicos, veritas vero odium parit. Cato. Multo melius eſt de quibuſdam acerbos eos mereri inimicos quàm eos amicos qui dulces videantur. Illi enim verum ſæpe dicunt hi autem nunquàm. Idem in libro de Moribus. Vna dies qualis fuerit monſtrabit amicus. Matthæus in libro de Tobia. Fluctuat ad ſenſum venalis amicus egenum. Nec verus refouet, nec fabricatus amor. Martialis coquus. Hunc quem menſa tibi quem cena parauit amicum eſſe. Putas fide pectus amicitiæ. Aprum amat & mulos & ſinum & oſtrea non te. Tam bene ſi cenem, noſter amicus erit. Tibullus libro 2. Ne nos decipiant pendentia brachia collo. Nec capiat blanda ſordida lingua prece. Sedulius in carmine paſchali lib. 5. Traditor immitis ferè proditor impie latro. Quid ſocium ſimulas & amica fraude ſalutas. Nunquàm terribiles aut pax coniurat in enſes. Aut truculenta pio lupus oſcula porrigit agno. Horatius in libro Sermonum Abſentem qui rodit amicum. Qui non defendit alio culpante ſodales, qui captat riſus hominum famamque dicacis. Fugere qui non viſa poteſt commiſſa tacere. Quid inquit hic niger eſt hunc tu Romane caueto. Sic teneros animos aliena obprobria ſæpe abſterrent vitijs.

De Amicitia cum malis inita potius diſſoluenda quàm abrumpenda.
Cap. XCIII.

TVLLIVS in libro Officium 1. Amicitias quæ minus delectent magis cenſent ſapientes cenſim diluere quàm repente precidere. Idem in lib. 3. Cum id quod vtile videtur in amicitia, cum eo quod honeſtum eſt comparatur, iaceat vtilitatis ſpecies, valeat honeſtas, & cum in amicitia quę honeſta non ſunt poſtulantur, religio & fides anteponatur amicitiæ. Idem in libro de amicitia. Præcipiendum eſt igitur bonis vt ſi in prauorum amicitias ignari aliquo caſu inciderint, ne exiſtiment ita ſe alligatos, vt ab amicis in rempublicam peccantibus non diſcedant, nec minor pœna ſtatuenda eſt his qui alterum ſecuti fuerint, quam his qui ipſi fuerint impietatis duces. Diſpares mores diſparia ſtudia ſequuntur quorum diſſimilitudo diſſociat amicitias, nec ob vllam aliam cauſam boni improbis & improbi bonis amici eſſe non poſſunt, niſi quia tanta eſt inter eos quanta poteſt eſſe ſtudiorum diſtantia. Erumpunt ſæpe vitia amicorum tum in ipſos amicos, tum in alienos, quorum tamen ad amicos redundat infamia, tales amicitiæ ſunt remiſſione vſus eludendę, & (vt Catonem audiui dicere) diſſuendę magis quam diſcindendę. Cauendum aſt nanque ne non ſolum amicitiæ depoſitæ, ſed etiam inimicitiæ ſuſceptę videantur. Nihil enim turpius quã cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris, hoc autem dico vbi quædam admodũ intolerabilis exarſerint iniuria, vt neq; rectum neque honeſtum ſit nec fieri poſſit, vt non ſtatim alienatio diſiunctioque facienda ſit. Sic ergo fiant amicorum diſcidia ſi neceſſe ſit, vt extinctę potius amicitiæ quàm oppreſſę videantur. Et hic honor veteri amicitiæ tribuendus eſt, vt in culpa ſit is qui

ſacit non qui patitur iniuriam. Cato. Amicitiæ ſi forte cum prauis ignoranter conciliatæ fuerint diſſuendæ ſunt magis quàm diſcindendæ.

De Vtili vel vtilitate. *Cap.* *XCIIII.*

ACTOR. Dicto de primo rerũ expetendarũ genere. ſ. de honeſto qđ ſua ꝑpria vi ac dignitate nos allicit. de medio quoq; genere quod ſcilicet & ſua vi quadam ac dignitate nos trahit, & præſe quendam vtilitatis fructum gerit. Sequitur de tertio genere ſcilicet de vtili quod non propter ſuam vim ac naturam expetitur ſed propter fructum & vtilitatem in eo genere ſunt pecunia, ſanitas, fortitudo corporalis & huiuſmodi, quãmquàm in ſecundo genere non quidem vtilitas aut vſus pecuniæ ſcilicet diuitiarum amplitudo vel honor ſeu gloria videatur iuxta Tullium comprehendi. Eſt autem vtile quicquid in vſum neceſſarium aut fructuoſum aſſumi poteſt, vtile namque ab vtendo. Vti vero ſecundum Aug. eſt aliquid in facultatem voluntatis aſſumere. Porro ab vtili dicitur vtilitas quæ ſemper honeſtati poſtponenda eſt. Tullius de offic. lib. 3. Vnum omnibus debet eſſe propoſitum, vt eadem ſit vtilitas uniuſcuiuſque & uniuerſorum. Cumque id quod vtile uidetur cum eo quod honeſtum eſt comparatur, iaceat utilitatis ſpecies, ualeat honeſtas, nihil quidem tam ſecundum naturam eſt q̃ utilitas. Sed certe in re utili turpitudo eſſe non poteſt, honores & diuitiæ & cætera huius generis quæ uidentur utilia nunquàm amicitiæ, anteponenda ſunt, peruertunt hominas ea quæ ſunt fundamenta naturæ cum utilitatem ab honeſtate ſeiungunt, omnes enim expetimus utilitatem ad eamque rapimur. Idem in lib. de natura Deorum ideſt. Aegyptij nullam beluam niſi ob aliquam utilitatem quam ex ea caperent obſecrauerunt. Seneca ad Lucil. Epiſtola 9. Qui utilitatis cauſa aſſumptus eſt, tandiu placebit quàmdiu utilis fuerit, negociatio eſt iſta, non amicitia quæ ad commodum accedit. Ouidius in lib. de Ponto. Nil niſi quod prodeſt charum eſt, en detrahe menti. Spem fructus auide nemo petendus erit. En redditus iam quiſquis ſuos amat & ſibi quid ſit. Vtile ſolicitis computat articulis. Horatius in poetria. Omne tulit punctũ qui miſcuit utile dulci. Idem in lib. epi. Quid mihi diuitiæ ſi non conceditur uti. Cato in libro de moribus. Quæ nocitura tenes q̃uis ſint chara relinque. Vtilitas opibus præponi tempore debet. Res age quę proſunt rurſus uitare memẽto. In quibus error ineſt, nec ſpes eſt certa laboris.

De Publica vtilitate quærenda pluſquàm priuata. *Cap,* *XCV.*

TVLLIVS da officio libr. 1. Scire debemus quæ in terris gignuntur, ad uſum hominum creare omnia. Homines autem hominum cauſa fuiſſe generatos, ut ipſi inter ſe alij alijs prodeſſe poſſint. In hoc ergo debemus naturam ducem ſequi, & communes utilitates afferre in medium. Fundamentum enim primum iuſticiæ eſt ne cui noceatur. Deinde vt communi vtilitati ſeruiatur. Qui reipublice pro futuri ſunt duo pręcepta Platonis teneant. Vnum quòd vtilitatem ciuium ſic tueantur. vt quicquid agant ad eã referant, obliti commodorum ſuorum. Alterum vt totum corpus reipublice curent ne dum aliquam partem tuentur reliquas deſerant, tutela autem & procuratio reipublica ad eorum vtilitatem quæ commiſſi ſunt, non ad eorum quibus eſt commiſſa gerenda eſt. Omne autem officium quod ad coniunctionem hominum & ad ſocietatem tuendam valet, anteponendum eſt illi officio quod cognitione & ſcientia continetur. Eſt enim humanæ naturæ aptius & vtilius. Magnitudo autem animi remota comitate & coniunctione humana feritas quædam fit & inhumanitas. Idem in libro 3. Multo magis ſecundum naturam communitas & iuſtitia liberalitas quàm voluptas vita diuitiæ, magis quoque eſt ſecundũ naturam pro omnibus gentibus (ſi fieri poſſit) conſeruandis atq; iuuandis maximos labores moleſtiaſque ſuſcipere, quàm viuere in ſolitudine non ſolum ſine illis moleſtijs, ſed etiam in voluptatibus maximis & omnium rerum copijs. Vnum omnibus debet eſſe propoſitum vt eadem ſit vtilitas vniuſcuiuſque & vniuerſorũ. Idem in Rhe. 2. Sapienti nullum incommodum pro republica vitandum eſt. Idem in libro de amicicia, Mihi non minori curæ eſt qualis reſpublica poſt mortem meam futura ſit, quàm qualis hodie ſit. Idem in oratione ſua pro Marcello. Ille vero fortunatus eſt. ex cuius ſalute non minor pęnę ad omnes quàm ad ipſum leticia peruenerit. Idem pro ligario. Nihil habet fortuna magis quàm vt poſſit, nec natura melius quàm vt velit ſeruare quàm plurimos. Idem in Tuſc. lib 1. Quæ melior in hominum genere natura quàm eorum qui ſe natos ad homines iuuandos & conſeruandos arbitrantur Sydonius in epiſt. libr. 4. Bonum publicum ſemper euertunt ſtudia priuata. Terentius in Heautontu. Vt quid aliena cures quæ ad te non pertinent, homo inquit ſum, & ob hoc humanum nihil alienum a me puto. Seneca de beneficij' lib. 4. ſatius eſt malis prodeſſe propter bonos, quàm bonis deeſſe propter malos. Horatius in lib. epiſt. Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet. Et neglecta ſolent incendia ſumere vires. Oui. in lib. epiſt. Quis enim celauerit ignem. Lumine nam ſemper proditur ille ſuo. Actor. De hac itaque materia require ſupra cap. de officiis, in præcedenti quoque libro cap. da amore patriæ, & capitulo de moralitate.

De Vtilitate & primo de incolumitate. *Cap.* *XCVI.*

TVLLIVS in Rhetorica 1. Vtilitatis autem duæ ſunt partes ſcilicet incolumitas & potentia. Incolumitas eſt tuta ſalutis atque integra conſeruatio. Idem in oratione ſua cum gratias egit populo. Bona valitudo iocundior eſt his qui e graui morbo recreati ſunt, quàm illis qui nunquam egro corpore fuerunt. Omnia enim deſiderata magis quàm aſſidue percepta delectant. Sydonius in epiſtolari libro 2. Vitanda ſunt plerumque conſilia medicorum aſſidentium & diſſidentium, qui parum docti & ſatis ſeduli languidos multos officioſiſſime occidunt. Seneca in Edippo. Vbi turpis eſt medicina ſanari piget. Idem ad Lucillum epiſtola 40. Remedia non proſunt niſi immorentur. Quis enim medicus egros in tranſitu curat. Idem in 67. Non ſum tam demens vt egrota te cupiam, ſed ſi egrotandum fuerit, vt nihil effeminatæ faciam. Non enim pati tormenta optabile eſt, ſed pati fortiter. In 77. In medium cedunt honeſta ſolatia & quicquid animum erexerit etiam corpori prodeſt &c. Require ſupra in præcedenti libro capitulo de patientia. Hildebertus Cenomannenſis. In querimonia ſui de ſeipſo. Ha quàm ſolicito quiſque labora. Occurſat medico carnis amore, de morbus animæ nulla querela. Egreſſam ſequitur tarda medela. Bernardus ſuper Cantica Canticorum Homelia 30. Qui voluerit (inquit, Dominus) animam ſuam ſaluam facere perdet eam. Quid hæc vos dicitis ciborum obſeruatores, morum neglectores, Hipocras & ſequaces eius docent animas in hoc mundo ſaluas facere. Chriſtus & diſcipuli eius perdere. Quem e duobus magiſtrum ſequi eligitis. At manifeſtum ſe facit qui ſic diſputat hoc oculis, & hoc capiti illud pectori vel ſtomacho nocet profecto vnuſquiſque quod a ſuo magiſtro didicit, hoc in medium profert. Num in euangelio legiſtis has differentias aut in prophetis, aut in literis apoſtolorum, num de Hipocratis vel Galieni ſententia da ſchola Epicuri debui proferre vobis. Chriſti diſcipulus ſum, Chriſti diſpulus loquor. Epicurus & Hipocras corporis, alter voluptatem alter bonam habitudinem præfert. Meus vero magiſter vtriuſque rei contemptum prædicat.

De Eodem. *Cap.* *XCVII.*

HIARONIMVS contra Iouinianum. Morbi ex ſaturitate nimia concitantur, multiqua impatientiam gulæ vomitu remediantur & quod turpiter ingeſſerunt turpius egerunt, Hipocrates in afforiſmis docet craſſa & obeſa corpora quæ creſcendi menſuram impleuerint, niſi cito ablatione ſanguinis imminuantur, in paraliſim & peſſima morborum genera erumpere. Et idcirco neceſſariam eſſe demptionem vt rurſum habeant in quæ poſſint creſcere. Non enim manere in vno ſtatu natura corporum, ſed aut creſcere ſemper aut decreſcere. Nec poſſe viuere animal niſi creſcendi capax ſit, vnde & Galienus & doctiſſimus Hipocratis interpres athletas (quorum vita & ars ſagina eſt) dicit in exhortatione medicinę nec viuere poſſe diu, nec ſanos eſſe. Idem ſuper Matthæum libro primo. Chriſtus apoſtolis prohibet portare calciamenta. Plato etiam præcipit duas corporis ſummitates eſſe velandas, nec aſſuefieri debere mollicie capitis & pedum, cum enim habuerint firmitatem cetera robuſtiora ſunt. Cato vbi ſupra. Pauca voluptati debentur plura ſaluti. Morbi cauſa mali tibi eſt quæcunque voluptas. Maximianus. Non intellecti nulla eſt curatio morbi. Ouid in libro da Remedijs 1. Principiis obſta &c. Require ſupra capitulo de primis motibus reprimandis. De hac quoqua materia require plenius infra tractatu de practica medicinę, vbi de regimine ſanitatis agitur.

De Corporis pulchritudine ſecundum philoſophos. *Cap.* *XCVIII.*

ACTOR. Ad incolumitatem quidem videntur pertinere non tantum ſanitas, & fortitudo corporalis, verum & pulchritudo

tudo, & ætas iouenilis, & huiuſmodi, quæ omnia vana ſunt & quaſi flos feni tranſeunt, Secundus philoſophus. Quid eſt pulchritudo flos marcidus, carnalis felicitas humana concupiſcentia. Seneca in Hipolito. Res eſt forma fugax. Idem ad Lucil. epiſt. 66. Poteſt autem ex caſa vir magnus exire, poteſt & ex deformi humilique corpuſculo formoſus animus ac magnus, nec deformitate corporis animus fedatur, ſed pulchritudine animi corpus ornatur. Idem in 80 Cogito mecum quàm imbecillo ſint animo quorum lacertos humeroſque miramur. Petronius. Raram facit mixturam cum ſapientia forma. Ariſt. Si linceis oculis homines vteremur, vt eorum viſus obſtantia penetraret, nonne introſpectis viſceribus etiam pulcherrimum corpus turpiſſimum videretur. Actor. Hoc verbum Boetius in libro de conſ. recitans addit, te igitur pulchrum videri non tua natura, ſed ſpectantium oculorum facit infirmitas. Valerius libro 4 Quidam excellentis pulchritudinis adoleſcens ſpurinna nomine, cum mira ſpecie complurium feminarum ſolicitaret oculos. Ideoque viris ac parentibus earum ſe ſuſpectum eſſe ſentiret, oris decorum vulneribus cõfodit, deformitatemque ſanctitatis ſuæ fidem quàm formam irritamentum alieoę libidinis eſſe maluit.

De Eodem ſecundum poetas.
Cap. XCIX.

TIBVLLVS lib. 1. Sit procul a nobis formam cui vendere cura. Et precium plena grande referre manu. Ouidius in libro epiſtol. Sint procul a nobis iuuenes vt fœmina compti. Idem in libro de arte 1. Forma viros neglecta decet. Peſſima ſit, nulli non ſua forma placet. Delectant etiam caſtas præconia formæ. Idem in 2. Forma bonum, fragile, quantumque accedit ad annos. Fit minor, & ſpacio carpitur ipſa ſuo Nec viole ſemper nec lilia candida florent. Idem in lib. de Faſtis. Faſtus ineſt pulchris ſequiturque ſuperbia formam. Idem in libr. triſtium 3. Iſta decens facies longis vitiabitur annis. Rugaque in antiqua fronte ſenilis erit Cumque aliquis dicet, fuit hec formoſa dolebis Et ſpeculum mendax eſſa quærere tuum. Scalpurius in Bucolicis. Non hoc ſemper erit, perdunt & gramina flores. Perdit ſpina roſas nec ſemper lilia candent. Nec longum tenet vua comas, nec populos vmbras. Donum fortuna breue nec eſt commodet annis. Omnia tempus alit tempes rapis vſus in arto. Iuuenalis 4. libro. Mors ſola fatetur. Quantula ſunt hominum corpuſcula. Rara eſt concordia formæ atque pudicitiæ.

De Iuuenali ætate. *Cap. C.*

ACTOR. Sed nec in iuuenilis ætatis robore confidendum eſt quia mors iuuenibus eſt in inſidiis quæ ſenibus eſt in ianuis. Tullius in lib de ſenectute. Fruſtra igitur ſperat adoleſcens valpromittit ſe diu victurum. Quid enim ſtultius quàm incerta pro certis habere quoniam etiam illa ætas multo plures quàm ſenectus habet mortis caſus. Facilius enim in morbos adoleſcentes incidunt grauius egrotant, triſtius curantur, in hoc etiam melioris conditionis eſt ſenex, quia quod ſperat adoleſcens ipſe conſecutus eſt. Ille vult diu viuere iſte diu vixit quàmquàm mihi quidem nec diuturnum videtur quicquàm. in quo eſt aliquid extremum, cum enim id aduenit, tunc id quod preterit effluxit, hoc tamen remanet quod virtute & recte factis quiſque conſecutus eſt Mors etiam contingit adoleſcentibus aduerſante & repugnante natura, & ideo grauis, ſenibus vero venis tanquàm ſponte nulla vi adhibita, & ideo leuis. Sicut ergo poma ex arboribus ſi cruda ſunt vi auelluntur. ſi matura & cocta decidunt, ſic vis adoleſcentibus vitam aufert, ſenibus maturitas. Seneca ad Luc. epiſt. 26. Iunior es quid refert. Incertum eſt quo loco te mors expectet. Ita tu illam omni loco expecta. Tibullus li 1. Sepe quidem cani nigros leſere capillos Sepe venit tacito curua ſenecta pede. Iuue 1. lib. Feſtinat enim decurrere velox Floſculus, anguſte miſereque breuiſſime vitæ. Portio. Oui. ſine tit. lib. 1. Labitur occulte falliq; volubilis ætas. Et celer admiſſis labitur annus equis. Cato vbi ſupra. Tempora longa tibi noli promittere vitæ Quocunq; ingrederis ſequitur mors corporis vmbram. Acor. De hac quoq; materia require ſupra cap. de moribus iuuenum.

De Senili ætate & bona ſenectutis.
Cap. CI.

TVLLIVS vbi ſupra. Quiete & pure atque eleganter actæ ætatis placida & leuis eſt ſenectus. Nam ipſa bene actæ vitæ bene

ficiorumque multorum recordatio iucundiſſima eſt. Temeritas florentis ætatis, prudentia autem ſeneſcentis, vnde qui legere aut audire antiqua volunt. Maximas res ab adoleſcentibus labefactas, a ſenibus autem ſuſtentatas & reſtituta reperiet. Decorus eſt ſermo ſenis quietus & tremulus facitque ſepe ipſa ſibi audientiam diſerti ſenis compta & mitis oratio. Senectus honeſta ſi ius ſuum retinet. O preclarum munus ætatis ſiquidem aufert nobis quod eſt in adoleſcentia vitioſiſſimum ſcilicet libidinem corporis Cupidis rerum odioſum & moleſtum eſt carere. Satiatis vero & expletis iucundius eſt carere quàm frui. Quanti illa ſunt quę affert ſenectus animo, tanquàm emeritis ſtipendiis libidinis ambitionis & contentionis inimicitiarum & cupiditatum omnium, ſecum eſſe ſecumque viuere. Si vero & aliquod pabulum habet ſtudij atque doctrinæ nihil ocioſa ſenectute iucundius Apex ſenectuti. eſt auctoritas vnde in ſenatu vt quiſqua ætatem antecedit, eius ſententia principatum tenet. Non tamen cani nec rugę auctoritate repente arripere poſſunt, ſed honeſta ſuperior ætas fructus capit auctoritatis extremos. Mors etiam contingit adoleſcentibus &c. Require in pręcedenti capitulo. Piſiſtrato tyranno a Solone reſponſum eſt quærenti qua tandem fretus ſibi tam audacter reſiſteret ſenectute inquit. Val. 6. libro. Paſcelius iuriſperitus cum de temporibus liberius multa loquaretur, ab amicis ne hoc faceret admonitus, duas res quæ hominibus amariſſime viderentur magnam licentiã præbere ſibi reſpondit ſenectutem. ſ. & orbitatem. Idem in 4. Sophocles ætata iam ſenior, cum ab eo quidam quæreret an etiam rebus venereis vteretur. Dic alias dij meliora inquit, libenter enim iſtinc tanquàm ex aliqua furioſa donatione profugi. Fulgentius in libro Mitologij 3. Omnis enim colorate iuuentutis igniculus torpide veteroſitatis algeſcit, in ſenio. Seneca ad Lucil. epiſt. 61. Ante ſenectutem curaui vt bene viuerem, in illa vt bene moriar.

De Incommodis ſenectutis.
Cap. CII.

SECVNDVS philoſophus. Quid eſt ſenectus optatum malum, mors viuentium incolumis langour, ſpirans mors. Ex prouerbijs ſapientum. Heu quàm multa pœnitenda incurrunt homines viuendo diu. Tull. in lib. de ſenectute. Nemo tam ſenex eſt qui ſe annum viuere poſſe non putet. In ſtudijs laboribuſque iuuentutis non intelligitur quando obrepit ſenectus. Ita ſenſim ſine ſenſu ætas ſeneſcit, nec ſubito frangitur, ſed diuturnitate extinguitur. Quintil. ca. 1. Genus infirmiſſimę ſeruitutis eſt ſenex maritus. Virgilius in Georgicis 3. lib. Optima quæque dies miſeris mortalibus aui. Prima fugit ſubeunt morbi triſtiſque ſenectus. Frigidus in venerem ſenior, fruſtraque laborem. Ingratum trahit. Horatius in poetria. Multa ſenem circumueniunt incommoda vel quod Quærit & inuentis miſer abſtinet, & timet vti. Vel quia res omnes timide gelideque miniſtrat. Dilator ſpe longus, iners, auiduſque futuri. Difficilis querulus laudator temporis acti. Se puero caſtigator, cenſorque minorum. Maximianus. Te me ſola ſubdis tibi miſeranda ſenectus. Cui cædit quicquid vincere cuncta ſolet. Singula turpe ſeni quondam quæſita referre. Et quod tūc decuit iam modo crimen habet. Stat. tremulus dubiuſqua ſenex ſemperque malorum. Credulus & ſtultus quæ facit ipſe timet Laudat præteritos, præſentes deſpicis annos. Hic tantum rectum quod ſapit eſſe putat. Se ſolum doctum ſe iudicat eſſe peritum. Et quod ſit ſapiens deſipit ipſa magis. Deſipit auditor, nec deficit ipſe loquendo. O ſola fortes garrulitate ſenes. Actor. De hac quoqua materia require ſupra capitulo de moribus ſenum.

De Remedijs ſenectutis.
Cap. CIII.

TVLLIVS vbi ſupra. Vt autem contra morbum ſic contra ſenectutem pugnandum eſt, & habenda ratio valitudinis, vtendum ergo eſt exercitationibus modicis, & tantum cibi ac potus adhibendum, vt vires reficiantur non opprimantur poteſt enim exercitatio & temperantia etiam in ſenectute aliquid priſtini roboris conſeruare, nec corpori tantũ ſubueniendum eſt, ſed animo multomagis. Nam quòd ſenes aiunt ſtultos credulos obliuioſos & diſſolutos, non ſunt hæc vitia ſenectutis, ſed inertis ignauæ ac ſomniculoſæ ſenectutis. Sicut enim petulantia vel libido magis eſt adoleſcentum quàm ſenum, nec tantum omnium adoleſcentum, ſed improborum, ſic iſta ſenilis ſtulticia quæ deliratio dicitur, ſenum eſt non omnium, ſed leuium. Sicut autem adoleſcentem in quo eſt ſenile aliquid, ſic & ſenem in quo eſt adoleſcentis aliquid probo Quod qui ſequitur corpore ſenex eſſe poterit, animo nunquàm. Seneca de naturalibus quæſtionibus libro 7. Obiciat tibi ſenectus annos inter ſtudia vua conſumptos, & damna ætatis male exemptæ labor ſarciat, occupationes recidantur patrimonij lon

ga cura ſoluatur, ſi enim totus animus vacet & ad contemplationem ſui ſaltem in ipſo fine reſpiciat, faciet ac ſibi illabi & quotidie breuitatem temporis metiens quicquid commiſſum eſt diligenti eius præſentis vſu recolliget. Require ſupra in lib. præcedenti cauſa de memoria. Item de remedijs contra ſenectutem. Require plenius infra libro de practica medicinæ cauſa de regimine ſenum.

De Breuitate huius vitæ. *Cap. CIIII.*

Ex prouerbijs ſapientum. Homo vitę commodatus eſt non donatus, lex enim vniuerſalis eſt quę iubet & naſci & mori. Ita que male viuunt qui ſe victuros ſuper putant. Seneca de naturalibus quęſtionibus lib. 1. Fluit tempus & auidiſſimos ſui deſerit, pendeo & magni eſt modicum fuiſſe. Eleganter Lebus cuidam dicenti 60. annos haben, hos inquit 60 dicis quos non habes. Ouid. ſine titulo libro 1. Labitur occultè, fallitque volubilis ætas. Et ſceler admiſſis labitur annus equo. Idem in libro 3. Ludite eunt anni more effluentis aqua Nec quæ præterit iterum reuocabitur unda Nec quæ præterit hora redire poteſt. Idem in lib. Methamor. 15. Cuncta fluunt, nihil quod tam perſtet in orbe. Ipſa quoque aſſiduo voluuntur tempora motu. Non ſecus ac flumen. nec enim conſiſtere flumen. Nec leuis aura poteſt, ſed vt vnda impellitur unda Vrgetur eadem veniens, vrgetque priorem. Tempora ſic fugiunt pariter, pariterq; ſequuntur. Corpora vertuntur nec quod fuimuſve ſumuſve. Cras erimus. Idem in lib. de Faſtis 6. Tempora labuntur tacitiſque ſeneſcimus annis. Effugiunt freno non remanente dies. Petronius. Heu heu nos miſeros quàm totus homunculo nihil eſt. Sic erimus cuncti poſtquàm nos auferet orcus Ergo viuamus dum licet eſſe bene. Maximianus. Cuncta trahit ſecũ, vertitque volubile tempus Nec patitur certa currere queque via. Iam nihil eſt totum quod viximus omnia ſecum. Tempus prætereuns horaque ſumma trahit Actor. De hac quoque materia require ſupra capitulo de Iuuenili ætate capitulo de Moribus iuuenum.

De Multiplici miſeria huius vitæ ſecundum philoſophos.
Cap. CV.

Apvleivs in libro de Deo Socratis. Homines quidem ratione plaudentes, oratione pollentes, immortalibus animis, ſed moribundis membris, leuibus & anxijs mentibus, brutis & obnoxijs corporibus, diſſimilibus moribus, ſimilibus erroribus, audacia peruicaci, ſpe pertinaci, caſſo labore, fortuna caduca, ſigillatim mortales, cunctim tamen perpetui, cita ſapientia, cita morte. Secundus philoſophus. Quid eſt homo mens incarnata, phantaſma temporis ſpeculator vitæ, mancipium mortis, tranſiens viator loci hoſpes anima laborioſa, parui temporis habitaculum. Quid eſt vita, beatorum lætitia, miſerorum mæſtitia, expectatio mortis. Plinius in li. de hiſtoria naturali 7. Cæteris animantibus varia tegumenta natura tribuit teſtas, cortices, coria, ſpinas, ſetas, pilos, plumam pennas, ſquamas, vellera, truncos etiam arbori, quæ cortice interdum gemino a frigoribus & calore tuta eſt, hominem vero tantum nudum & in nuda humo Natali die abicit ad vagitus proſtratum & ploratum, nullumque tot animalium aliud ad lachrymas & protinus in vitæ principio. Sydonius in epiſtolari ſuo lib. 5. O neceſſitas abiecta naſcendi, miſera viuendi dura moriendi. Ex prouerbijs ſapientum. Homo totiens moritur quotiens amittit ſuos. Valerius lib. 9. Humanæ vitæ curſus modo aſpero, modo tranquillo motu peragitur, ſpe ſemper minor, dum & cupide votis extenditur, & vere ſine ratione conſumitur Nam & ſi bene eo vti velis etiam paruum ampliſſimum efficies numerum annorum multitudine ſuperando, vix verſimile eſt in eripiendo ſpiritu id eſt potuiſſe gaudium quod fulmen, & cætera require in præcedenti lib ca. de gaudio. Plautus in aulularia. Imbecilla tantum corpora nobis eſſe videntur, vt quanto animus infirmior eſt, ſpes timor cupiditas auaritia felicem eſſe non ſinunt. Boetius de Conſolatione lib. 3. Pecuniam ne congerere conaberis, at eripies habenti. Si dignitatibus fulgere velis, danti ſupplicabis. Et qui præire cæteros honore cupis, poſcendi humilitate vileſces, potentiam ne deſideras ſubiectorum inſidijs obnoxius periculis ſubiacebis. Si gloriam petas ſed per aſpera quæque diſtractus ſecurus eſſe deſiſtis Voluptariam vitam eligis. ſed quis non ſpernat & abiciat viliſſimæ fragiliſſimeque rei ſcilicet corporis ſeruum. Seneca in Hercule furente. Quæcunque miſerum videris hominem ſcias.

De Eodem ſecundum philoſophos. *Cap. CVI.*

Hildebertvs de exilio ſuo. Hoc eſt hæc hominis ſuper cum tempore labi. Et ſuper quadam conditione mori. Eſt hominis nudum naſci nudumque reuerti. Ad matrem nec opes tollere poſſe ſuas, eſt hominis putrere ſolo ſanieque fatiſci. Et miſeris gradibus in cinerem redigi Iſtius eſt heres homo proprietatis Et illum certius his dominum præmia nulla manant. Res & opes præſtantur ei, famulantur ad horam. Eſt locuples mane veſpere pauper erit. Nemo poteſt rebus ius aſſignare manendi. Quæ nutus hominis non didicere ſequi. Ius illis Deus aſcripſit ſtatuitque teneri. Legibuſque metu ſtare vel ire ſuo. Martialis coquus. Expectant cuncteque cathenatique labores. Gaudia non remanent, ſed fugitiua volant, hæc traque manu complexuque aſſere toto. Sepe fluent immo ſit quoque lapſa ſinu. Maximianus, O quàm dura premit miſeros conditio vitæ, Nec mors humano ſubiacet arbitrio. Dulce mori miſeris, ſed mors optata recedit. At cum triſtis erit, præcipitata venit. Morte mori melius quàm mortis ducere vitam. Pęna minor certam ſubito perferre ruinam, quàm quod pertimeat ſuſtinuiſſe diu. Iam nihil eſt totum quod viximus, omnia ſecum. Tempus prætereuns horaque ſumma trahit. Sed ſolte miſeris ſupereſt poſt omnia luctus. Quot bona tũc habui, tot modo, damna fleo. Nonne placet melius certis confidere rebus. Euentus varios res noua ſemper habet. Fœlix qui potuit tranquillam ducere vitam. Et lætos ſtabili claudere fine dies. Fulgentius in lib. Mitologiarum 2. Sola medicina miſerorum obliuio eſt.

De Infelicitate animæ degentis in hoc mortali
corpore ſecundum philoſophos.
Cap. CVII.

Hildebertvs Corporis huius carcer ea materia compactus eſt cui facile ingreſſus admotarum flammæ voluptatum. Quis igitur eius incarceratus caleſieri dubitet in quem viceres & fauillam vicinum iaculatus incendium. Sentire fetorem vix aut nunquàm gubernator euadet. Nimis itaque difficile eſt affectum quo ſummæ corporis nauicula plena eſt, ad rectorem ſpiritũ minime peruenire, quo plerumque perfuſus & ipſe tam carnaliter carnis morigeratus imperijs, et cum illa vitæ moleſtiis affligitur, per ipſa eius imperia viuificationem ipſius impugnare magnum putat obſequium, cum viuere magnum putat eſſe ſupplicium Idem in perſona animę ſuæ de ſtatu ſuo conquerentis atque plangentis. Loquitur anima. Iam iamque ruentis. Hoſpita ſeruili conditione premor. Triſtę iugum ceruice gero grauibuſque cathenis proh dolor ad mortem non moritura trahor, heu mihi quam docilis talli quàm prõpta ſubire. Turpia quam velox ad mea damna fui. Hoſpitium ſponſus mihi faber ſtruerat arte. Quo ſuſcepta breui tempore caſta fui. Nam mihi verſutus, ſed nigro clarus adulter Illuſit famula ſub reſerante fores. Muſitat obloquitur præſcoribus imperat ei. Delicijs opibus nomine lactat herum, hic peruerſa modice ceptum peruertit honeſtum & miſeram quo vult imperioſo trahit. Hoſpitij lex iſta mei his exul ad horam. Obligor hoc ſędus ſoluet amara dies. Egrediar, ſed neſcio quo, ſed neſcio quando. Et fortaſſe dies iſte ſupremus erit Eſt igitur ponenda domus qua libera triſti Carcere perpetuo iure carere queam.

De Eodem ſecundum poetas.
Cap. CVIII.

Prvdantivs vbi ſupra. Feruent bella horrida feruent. Oſſibus incluſa fremit & diſcordibus armis. Non ſimplex natura hominis, nam viſcera limo. Effigiata premunt animum: contra alle ſereno. Editus afflatu nigrantis carcere cordis. Eſtuat & ſordes inter arte vincta recuſat. Galtherus in Alexandreide lib. 7. Dum ſequitur profugi bona momentanea mundi. Allicit illecebris animam caro: nec ſinit eſſe Principij memorem, quòd eius imaginis inſtar. Facta ſit vt quorſum reſoluta carne reuerti. Debeant inde boni ſubit ignorantia veri. Bernardus in Microcoſmo. Velle Dei formatur homo cui corpor ab imis. A ſuperis animus ſuperinfluit. Velle Dei mixtura modum moderatio nexum. Nexus amicitiam pariat facer. Ne pigeat mentem cecas habitare tenebras, hoſpitiumque pati graue corporis nec. Propria de carne quærat feciſſe querelam. Spiritus in proprijs ſubiectior. Vt concors ſibi diſparitas coniuret amice. Huius ad artis opus comes euocor. Mirari libet in cęlo ſtabilita profundę. Mentis & argute primi potentis opus. Mentem de cœlo corpus trahit ex elementis. Vt terras habitet corpore mente polum. Mens, corpus diuerſa licet iunguntur ad vnum. Vt ſacra complacitum nexio reddat opus. Diuus erit terrenus erit curabit vtrumque. Conſilijs mundum religione Deum. Naturis poterit ſic reſpondere duabus. Et ſic principijs congruus eſſe ſuis. Cum ſuperis commune bonum rationis habebit. Deſtrahet a ſuperis linea parua hominem.

De Tedio huius vitæ. *Cap.* CIX.

HILDEBERTVS. Caro enim viuificationis officium amat, tantamque cum eo pacem pepigit, vt ſi quid ei contrarium nouerit & implacabili odio abhorreat, & curioſa ſolicitudine auerſetur, quæ cum ita ſint tantum tamen amorem tamq; germanum fœdus plerumque ſuperuenientes irrumpunt moleſtię, quibus exacitata caro ad viuificationis odium, ſpiritum ſolicitat ad conſenſum, quia ſicut illecebrarum deſiderio, ſic pernicioſe commonetur anxietate ſolicitudinum. Quibus dum venatrix illa deliciarũ diu ſubeſſe diu fatigari ſonuidat paulatim incipit tedere vitæ, placetque viuificationis gratiam abiurare, cuius obſequia pertinxtis incommodis amareſcunt. Naſcitur inde turpis ac ridiculoſus mortis appetitus nequàm ſcilicet ꝓgenies & qui modo vippereo ſuos plerumq; ſuffocat & extinguit genitores. Nonnullos etenim tua tempora quoque habuere, quos vel ad laqueum egit dolor amiſſe pecuniæ. Nam de veteribus quid loquar quorum mortes ſimili prouocatas inſania vendicet aſſertionibus nequaquàm poetæ tacuerunt. Num recolis idem te atteſtatum cum affectate mortis originem ſuppoſitis de antares verſiculis Cum placeat carni ꝗ viuificatur ametque. Hoc animæ obſequium, cum euenit vt diuturnes. Fracta malis vitam faſtidiat abdicet annos. Malit obire ſemel quàm ſæpius atque ſuprema. Morte rapi, quàm tot præeuntibus eſſe ſuperſtes. Sed licet his inſtet non eſt homicida voluntas. Donec declinat ſaueatque vxorius i ll. Spiritus huic ſtimulis & blandalitate ſubacto gignitur exceſſus, quia dum caro clamat eamq; Spiritus exaudit conſenſu culpa creatur. Inque creando nephas caro ſit ſpiritus vxor. Euſebius in Cronicis. Anno imperii Augu. 41. Marcus Portius Cato latinus declamator tedio duplicis quartanę ſemetipſum interfecit.

Quàm non ſit ad mortem currendum præ faſtidio vitæ ſecundum philoſophos.
Cap. CX.

SENECA ad Lucil epiſtola 24. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitæ, & tunc quoq; cum creſcimus vita decreſcit. Ridiculum eſt currere ad mortem tedio vitæ vir fortis ac ſapiens non debet e vita fugere, ſed exire. Idem in 78. Nec vita ſit tedio, nec mors timori, vitam enim in odium ſui adducere ſolet iners ocium, hiſque neceſſe eſt omnem vitam breuem videri, qui illam voluptatibus vanis, & ideo infinitis, metiuntur interim, hoc tene hoc morde aduerſis non ſuccumbere lętis non credere. omnem fortunæ licentiam in oculis habere tanquàm quicquid poteſt facere factura ſit, quicquid enim expectatum eſt diu, leuius accedit. Quintus Curtius lib. 4. Fortium virorum eſt magis mortem contemnere quàm vitam odiſſe. Valerius Maximus lib. 9. Ratio vitam eligere, mortem non timere præcepit. Epicurus. Ridiculum eſt currere ad mortem tedio vitæ, quid tam ridiculũ quàm appetere mortem cum vitam inquietam tibi feceris metu mortis. Macrobius in lib. de ſomnio Scipionis 1. Require infra ca. de bona morte appetenda.

De Eodem ſecundum poetas.
Cap. CXI.

LVCANVS lib. 5. Seuicia eſt voluiſſe mori. Galtherus in Alexand. lib. 6. Fortis animi eſt contemnere vitam, non odiſſe tamen vitam, ſed amare virorum eſt. Degeneres & quos conſtat tedere laboris, compelluntur ad hoc vt vitam ducere vile quid reputent quid mirum ignauo viuere mors eſt Martialis coquus. Hoſtẽ cum fugeret ſe ſaunius ipſe peremit. Hic Rogonũ furor eſt ne moriare mori. Idem. Quod nimium laudas Cheremon ſtoice mortẽ. Vis animum mirer ſuſpiciamque tuum, hanc tibi virtutem fracta facit vrceus anſa. Et triſtis nullo qui tepet igne focus. Rebus in anguſtis facile contemnere vitam. Fortiter ille facit qui miſer eſſe poteſt.

De Neceſſitate moriendi.
Cap. CXII.

SECVNDVS philoſophus. Quid eſt mors eternum ſomnus diuitum pauor, pauperum deſiderium in euitabilis euentus, latro hominis, fuga vitę, reſolutio omnium. Ex prouerbiis ſapientum. Homo vitę commodatus non donatus. Horatius in poetria. Debemus morti nos noſtraque. Item mortalia facta peribunt, & adhuc ſub iudice lis eſt. Ouidius io libro epiſt Occurrunt animo pariendi mille figuræ. Morſque minus penę quàm mora mortis habet. Idem in libro Meth. 10. Omnia debentur morti, paululũque morati. Serius aut citius ſedem properamus ad imam. Tendimus hac omnes hæc eſt domus vltima. Idem ſine titulo lib. 4. Scilicet omne ſacrum mors importuna prophanat. Omnibus obſcuras inicit illa manus. Viue pius. Moriere pius, cole ſacra colentẽ. Mors tamen a templis in caua buſta trahit Claudianus in minori. Quicquid liquidus complectitur aer. Quicquid alit tellus quicquid maris equora verrunt. Quod fluuij voluunt. quod nutricę paludes. Cuncta tuis pariter cedunt animalia regnis. Lunari ſubiecta, globo qui ſeptimus auras. Ambit & æternis mortalia ſeparat aſtris. Sub tua purpurei venient veſtigia reges. Depoſito luxu turba cum paupere mixti Omnia mors equat. Maximianus. Ortus ſuos cuncta repetunt, matremque requirunt. Et redit in nihilum quod fuit ante nihil. Lucanus. Communis mundo ſupereſt rogus, capit omnia tellus. Quæ genuit, cœlo tegitur qui non habet vrnam. Statius in Thebaide. Mille modis lętis miſeros mors vna fatigat. Proſper vbi ſupra. Ferro peſte famæ uinculis ardore calore Mille modis miſeros mors rapit una homines. Ennodius. Non expectatis mors uenit ordinibus. Serlo. Mors omne durum, præſens graue, triſte futurum. Fine carens finis, & plena ruina ruinis. Actor. De hac quoq; materia require ſuperius cauſa de iuuenili ætate, & iterum cauſa de labilitate uitæ inferius ca. de mortis equitate.

De Ipſa ratione ſui contra mortem.
Cap. CXIII.

TVLLIVS vbi ſupra. Meditatum eſſe debet ab adoleſcentia vt mortem negligamus, ſine qua meditatione tranquillo animo nemo eſſe poteſt, cum certiſſime moriendum ſit, & quo incertum tempore. Sapientiſſimus quiſque equiſſimo animo moritur, nec eum vixiſſe pœnitet qui ita vixit vt non fruſtra ſe natum exiſtimet, & ex hac vita diſcedit tanquàm ex hoſpitio non ex domo commorandi enim diuerſorium natura nobis dedit non habitandi. Idem in lib. de Paradoxis. Mors terribilis eſt his quorum cum vita omnia extinguuntur, non his quorum laus emori non poteſt. Idem in Tuſc. lib. 1. Tota philoſophorum vita (vt ait Cato) commentatio mortis eſt. Nam quid aliud agimus cum a voluptatibus carnis & a re familiari quæ eſt miniſtra corporis, & a reipubl. negocii animum ſeuocamus, niſi quòd ipſum animum ad ſeipſum uocamus, maximęque a corpore abducimus, ſecumque eſſe cogimus. Animum autem a corpore ſe cernere nihil aliud eſt quàm mori diſcere. Hoc ergo mihi crede commentemur, noſque a corpore ſeiungamus ideſt mori conſueſcamus. Idem in oratione, ut interficiantur deprehenſi. Nequaquàm uiro forti turpis mors accidere poteſt Vegetius renatus de re militari lib. 1. Mortem minus timet, qui minus delitiarum nouit in uita. Seneca in Agamennone. O quàm miſerum eſt neſcire mori. Idem ad Lucil. epiſtola 4. Plerumque inter mortis metum & uitæ tormenta miſeri fluctuãt, & uiuere nolunt & mori neſciunt. facitoque tu tibi iocundam uitam omnem pro illa ſolicitudinem deponendo. Nullum bonum adiuuat habentem, niſi ad cuius amiſſionem præparatus eſt animus. Idem in 26. Qui mori didicit, naturæ ſeruire didicit ſupra omnem potentiam eſt, certe extra omnem. Quid ad illum carcer & cuſtodia & clauſtra, liberum hoſtiũ haber, una eſt cathena quę nos alligatam tenet amor uitæ. Idem in 54. Illum lauda & imitare quem non piget mori cum iuuet uiuere, quæ eſt enim uirtus cũ eiciaris exire. Sapiens nil inuitus facit, neceſſitatem effugit quia uult quod coactura eſt. Petronius Heu heu nos miſeros quàm totus homuncio nil eſt. Nil erimus cuncti poſtquàm nos auferetur orcus. Ergo uiuamus dum licet eſſe bene, ego ſic ſemper & ubiq; uixi ut ultimam quamque lucem tanquàm non redituram conſummem. Verſificator. Ne ſis ſecurus hodie uel cras moriturus. Intus ſiue foris eſt plurima cauſa timoris. Cunctis ſis horis hominis memor interioris. Actor De hac iterum materia require in li. pręcedenti ca de prouidentia.

De Contemptu mortis ſecundum Philoſophos.
Cap. CXIIII.

VALERIVS libro 9. Corporis & animæ ſocietas infirmo uinculo coherens dirimitur, minimoque ſtudio bonum retinendum eſt, cuius caduca poſſeſſio tam leui afflatu uiolentię concuſſa dilabi poteſt. Varro in ſententiis. Cum natura litigat qui mori graue fert, dupleaque malum eſt cum moleſtę ferimus quod neceſſe eſt. Seneca in libro de Remedijs fortuitorum. Stultum eſt timere quod uitare non poſſis, optimumque eſt mori cũ iuuat uiuere Idem in li de naturalibus quæſtionibus 3. Puſilla res eſt hominis uita, licet ingens res contẽptus uitę. hãc qui cõtẽpſerit ſecurus uidebit Maria turbari. Securus aſpicet horridam faciem ſu' minantis cœli. Quid ad me quàm magna ſint quibus pereo, ipſum perire non magnum eſt ... ſi uolumus eſſe

felices

ſalices nec hominum nec rerum timore verſari, anima in expedimento habenda eſt. Idem in libro 6. Contemne mortem, & omnia quæ ad mortem ducunt contempta ſunt, ſiue bella ſiue naufragia ſiue ruinarum pondera. Nunquid amplius facere poſſunt quam vt corpus ab anima reſoluant, hoc nulla diligentia euitat, nulla fælicitas donat, nulla potentia euincit. O te dementem & oblitum fragilitatis tuę, ſi nunc mortem tantum times cum tonat, uiues ſi fulmen effugeris. Reperat te gladius, petet lapis, petet bilis, non maximum ex periculis, ſed ſpecioſiſſimum fulmen aſt tecum ſi ſenſum mortis tuæ celeritas, infinita præueniet. Iratis dijs propitiiſque moriendum eſt. Animus audacem ex ipſa deſperatione ſumatur. Idem in libro declinationum. 3. Crudelius eſt, quam mori ſemper timere mortem. Idem in Troade Optanda mors eſt ſine mortis metu mori. Idem in Tyeſte. Abeant quæſtus, diſcedat timor vitæ nimis auidus eſt, quiſquis non vult mundo ſecum pereunte mori. Idem in Hercule Aetheo. Nuſquam ille cuiſet aſt cui facila eſt mors.

De eodem ſecundum poetas.
Cap. CXV.

IDem ad Lucil. epiſtola 26. Quæ querela eſt, quod incommodum ſi quicquid debeet deſinere deficit, & quæ animus melior quàm in finem ſuum natura ſoluente dilabi. Idem in libro 54. In hoc ni fallor erramus, quòd mortem ſequi iudicamus cum illa & præceſſerit, & ſecutura ſit. Quicquid enim ante nos fuit mors aſt. Idem in 77. Nemo iam imperitus eſt, ut neſciat quandoque ſibi moriendum eſſe, & tamē cum prope accaſſerit tergiuarſatur, tremit. plorat. nonne tibi videtur ſtultiſſimus quæ fleuarit, quòd anta mille annos non vixerit. Eque ſtultus aſt, quæ flet, quòd poſt mille annos non uiuet, hæc paria ſunt, non eris, non fuiſti, vtrinque tempus alienum eſt, quod fles ad hanc legem natus, quid noui aſt omnibus accidit. Idam in 82. Non autem eſt mors glorioſa, ſed fortem mori glorioſum eſt, quæ dementia eſt fugere, cum retro ire non poſſis. Tull. in Philippica. 8. Turpis fuga mortis omni morta peior eſt. Idem in Tuſcul. libro ſecundo. Qui (non modo, quia mori neceſſa eſt, verumetiam quia nihil mors habet, quod ſit horrendum) mortem non timet, magnum ſibi præſidium ad beatam uitam comparat. Valerius libro ſeptimo. Theodorus Cyreneus cum regem Lyſimachum increpaſſet, & ob hoc eum ille cruci affigi iuſſiſſet, terribilis ait hoc ſit purpuratis tuis, mea ſiquidem nihil intereſt humi an in ſublimi putreſcam. Cato ubi ſupra. Fac tibi præponas mortem non eſſe timendam. Quæ bona ſi non eſt, finis tamen illa malorum. Non metuit mortem qui ſcit contemnere vitam. Lucanus libro octauo. Mors vltima pœna eſt, nec metuenda viris.

De Bona morte appetenda.
Cap. CXVI.

MAcrobius in libro primo, de ſomnio Scipionis. Plato in Phedrone diffinit homini non eſſe ſua ſponte moriendum, ſed in eodem iterum dyalogo idem dicit mortem philoſophantibus appetendam, & ipſam philoſophiam eſſe meditationem moriendi, hæc ſibi contraria eſſe videntur, ſed non eſt ita. Nam Plato duas mortas hominis nouit, quarum vnam natura, altera virtutes præſtant, homo enim moritur cum anima corpus relinquit ſolutum lege naturę. Mori autem dicitur, cum anima adhuc in corpore conſtituta corporeas illecebras philoſophia docente contemnit, & cupiditatum dulces inſidias reliquat que omnes exurit paſſiones. Et hanc mortem dicit Plato ſapientibus appetendam. Illam vero quam omnibus natura conſtituit, cogi uel inferri vel acceerſiri vetat. Mercurius Triſmegiſtus ad Aſclepium. Nos quidem piiſſimus uotis optamus ſi diuinæ placeret pietati, vt nos mundane cuſtodia abſolutos. ſuperioris partis naturæ reſtituat, & hæc eſt merces pie ſub Deo diligentur cum mundo viuentibus. Ouid. in libro Methamor. tertio. Vltima ſemper expectanda dies hominis eſt, dicique beatus. Anta obitum nemo ſupremaque funera debet. Idem in lib epi. Occurrunt animo pereundi mille figure. Morſque minus pœnæ quā mora mortis hēt. Maximianus. Morta mori melius quàm mortis ducere vitam. Pœna minor certam ſubito proferre ruinam. Quàm quòd pertineas ſuſtinuiſſe diu. Fælix qui potuit tranquillam ducere vitam. Et lætos ſtabili claudere fine dies. Martialis coquus. Dulcia defecta moderatur carmina lingua. Cantabit Cignus funeris ipſa ſui. Genfredus in poetria noua. Quandoquidem mortem ſi non vitare necaſſe. Tranſeat in formam virtutis.

De Compendio mortis. *Cap. CXVII.*

ACtor iccirco nec mors pręcipuè miſeris non modo, non eſt formidabilis, uerumetiam optabilis, quia finis eſt miſeriarum, requies laborum naturalis, debiti ſolutio, paruulorum creatura, carceris effractio. exilij quoque liberatio, & ad patriam regreſſio, meritorum reuelatio, philoſophiæ conſummatio. Hinc etiam Solonis Athenienſis (vnus vocat ex illis .7. qui primum in Græcia ſapientes appellati floruerunt) in philoſophia legitur eſſe elegans illa ſententia. Felicitatis iudex eſt dies vltimus, & appellationis honorem ſapientis confirmat rogus. Siquidem rerum initia debentur fortunæ, philoſophiam ſolus conſecrat finis. Zenon quoque ſtoicus hac etiam collatione vſus eſt, vt refert Seneca. Nullum malum glorioſum aſt, mors autem glorioſa eſt, mors argo malum non eſt. Vnde & ipſa Zeno manus ſibi intulit, ut poſt mortem fælicius viueret ſicut dicit Lactantius. Saluſtius in Katilinario. In luctu atque miſeriis mors ærumnarum requies eſt non cruciatus. Seneca ad Lucili. ep. tole 24. Multum fuit Carthaginem vincere, ſed amplius mortem. Adeo mors timenda non aſt, vt beneficio eius nihil ante ferendum ſit aut timendum. Idem in Agamennone. Rudis atque tyrannus eſt morta quę pœnam exigit. Idem in libro de naturalibus quæſtionibus 3. Mors eſt lex tributum officiumque mortalium, malorumque omnium remedium. Optent illam quiſquis timat, mortis ergo nomen ne formides. Effice illam cogitatione multa tibi familiarem, vt ſi ita tulerit, poſſis ei & obuiam exire. Idem in lib. de remed fortuitorum. Optimum quoque eſt mori cum iuuat viuere. Ex prouerbijs ſapientum. Dum vita eſt gratia conditio mortis eſt optima. Boetius de conſola. lib. 1. Mors hominum fælix qua ſe nec dulcibus annis. Ingerit, & mœſtis ſæpe vocata venit. Ouid. ſine titulo libro ſecundo Paſcitur in viuis liuor, poſt facta quieſcit. Cum ſuus ex merito quemque tuetur honor. Iuue libro quarto. Mors ſola fatetur quantula ſunt hominum corpuſcula. Valerius libro ſexto. Humane fælicitatis appellationem rogus conſummat, qui ſe incurſui malorum abicit.

De Aequitate mortis. *Cap. CXVIII.*

SEneca de naturalibus quæſtionibus libro tertio. Hoc etiam habet inter omnia iuſtitiæ ſuę natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum eſt, omnes in æquo ſumus, nihil intereſt, vtrum me lapis unus elidat, an totus mons primat. Egregie Vagallius in illo incliyto carmine, ſi cadendum inquit mihi eſt, e cœlo cecidiſſe velim. Boetius de conſol. libro ſecundo. Mors ſpernit altam gloriam, inuoluit humila pariter & celſum caput æquatque ſummis infima. Horatius in libro carminum odarum. Pallida mors æquo pulſat pede. pauperum tabernas, regumque turres. Vitæ ſumma breuis, omnes mors una manet. Equa tellus pauperi recluditur regumque pueris. Mors ultima rerum linea eſt. Claudianus in Rufinum. omnia mors ęquat ſu damnatura nocentes. Tu requiem datura pijs ta iudice ſontes. Impia cogentur uitæ commiſſa fateri. Hildebertus Cænomanenſis. Inter opes & delitias populique fauores. Hoc animus recolat hoc tua lingua ſonet. Mors dominum ſeruo, tiaras ſceptra ligonibus æquat. Diſſimiles ſimili conditione trahens. Actor. De hac quoque materia require ſupra cap. de neceſſitate moriendi. capit. quoque da compendio mortis.

De Potentia. *Cap. CXIX.*

ACtor dictū de his quę pertinent ad incolumitatem vitæ corporalis ſiue tuendam, ſiue ſeparandam ſiua etiam amore virtutis aut deſiderio vitæ melioris contemnendam. Reſtat dicendum da potentia quam ponit. Tullius aſſe ſecundam partem vel ſpeciem vtilitatis. Potentię tamen amplitudinem & gloriam in ſecundo genere conſtituit honeſtatis, ſicut de diuitijs ſuperius dictum eſt. Tull. in rhe. prima Potentia eſt ad ſua conſeruanda, & alterius obtinenda idonea rerum facultas. Sydonius in epiſtolari ſuo libro ſecundo. Quidam vis ſaſque communia ſupergreſſi ſummam beatitudinem ſummam poteſtatem putant, hoc ipſo ſatis miſericores quòd parum intelligunt ſa inquietiſſimo famulatui ſubiacere. Nam ſicut hominibus reges, ita regibus dominandi deſideria dominentur. Actor. Neque igitur temporali potentię fidendum eſt, aut innitendum vel ad eam aſpirandum, tum quia ſuperbiæ materia eſt, tum etiam, quia ſicut dicit poeta vix illa potentia longa aſt. De hac autem materia require plenius in præcedenti libro tractatu de ramis ſuperbiæ, videlicet cap. de ambitione cap quoque de principatu vel honora recuſando, & iterum in hoc eodem libro ſuperius cap. de dignitate.

De

De Fortuna. Cap. CXX.

QVoniam autem eorum quæ expetuntur, quædam tranſitoria ſunt & caduca ac mutabilitati fortunæ ſubiecta videlicet ea quæ dicuntur vtilia. Verbigratia, dignitas, amplitudo, diuitię & potentia. Quædam vero fortunæ ſubiecta non ſunt, ſed hominem liberum & quodammodo felicem in hac uita conſtituunt, ac de felicitate futura ſecurum reddunt, ut ea quæ dicuntur honeſta. Dicto de vtroque rerum expetendarum genere, quarum uidelicet appetitu formantur hominum mores in melius vel in peius. Reſtat dicendum de ambiguitate ſeu mutabilitate fortunæ, & vtraque ipſius facie proſpera videlicet & aduerſa. Ad extremum vero de vtraque felicitate præſenti videlicet & futura, nihilominus etiam de hac materia colligendo philoſophorum dicta. Nam & ipſi quamuis gratiæ diuinæ gratificantis exortes totîque fidei expertes eſſent quodam tamen naturali rationis ductu (quo etiam multa vera de vnius deitatis æternitate, & animarum perpetuitatem ſenſerunt atque ſcripſerunt) iſta fortunę bona vana & caduca deſpicientes, virtutum formam experte ſectabantur, per quam etiam ad felicitatem cótendebant, quam etiam in præſenti uirtutum perfectione ſe adeptos vel adepturos putabant, & de futura ſibi poſt mortem blandiebantur. Primo itaque de vtraque fortuna coniunctim dicendum eſt. Boetius in libro conſol. 1. Quantas rerum lubrica verſat fortuna uices. Præmit inſontes debita ſceleri noxia pœna. At peruerſi reſident celſo mores ſolio ſanctaque calcant. Latet obſcuris condita virtus clara tenebris. Idem in ſecundo. Ego plus hominibus reor aduerſam quæ proſperá prodeſſe fortunam, illa ſemper ſpem felicitatis cum videtur blanda mentitur, hæc ſemper vera eſt cum ſe inſtabilem mutatione demonſtrat illa fallit, hæc inſtruit poſtremo felix a vero bono blanditiis deuios trahit, aduerſa plerumque ad vera bona reducens unco retrahit. An hoc etiam inter minima æſtimandum putas, quòd amicorum tibi fidelium mentes, hæc aſpera hæc horribilis detexit, hæc tibi certos ſodalium vultus ambiguoſque ſecreuit. Illa diſcedens ſuos aufert tuos relinquit. Idem in libro quarto. Eorum quæ in proceſſione vel profectu uel adeptione virtutis ſunt, omnem quamcunque ſit bonam iudico, in improbitate vero manentibus omnem peſſimam eſſe fortunam. Quintus Curtius libro quarto. Et calamitas querula eſt, & felicitas inſolens ac ſuperba.

De ambiguitate fortunæ.
Cap. CXXI.

EX prouerbijs ſapientum. Fortuna uitrea eſt, quæ cum ſplendet frangitur fortunam citius reperias quàm retineas, malu ita geritur, quicquid ſub fortunę fide geritur. Terentius in Adelphis. Ita vita eſt hominum quaſi cum ludas teſſeris. Illud quod maxime uſu eſt opus non cadit, forte vt illud quod cecidit arte corrigas. Tullius in retho. 2. Sola virtus in ſua poteſtate eſt, omnia preter eam ſub fortunæ ſubiecta ſunt dominatione. Errant autem qui in proſperis rebus omnes impetus fortunę fugiſſe ſe putant, ſapienter autem cogitant qui in temporibus ſecundis aduerſos caſus formidant. Seneca ad Lucil. epiſtola octaua. Vitate ergo quecunque vulgo placent, ad omne fortuitum bonum ſuſpicioſi pauidique ſubſiſtite. Nam & fera & piſcis aliqua ſpe oblectante decipitur, munera iſta fortunę putat, inſidię ſunt, quiſquis tutam agere vitam volet, viſcata beneficia iſta deuitet, in præcipiti curſus iſte deducit, huius eminentis vitæ exitus, deinde ne reſiſtere quidem licet cum ceperit tranſuerſos agere felicitas. Scitote tam bene hominem culmo tegi quàm auro. Cogitate nil preter animum eſſe mirabile, cui magno nihil magnum eſt. Non eſt tuum fortuna quod fecit tuum.

De eodem ſecundum poetas.
Cap. CXXII.

HIldebertus de exilio ſuo. Nuper eram locuples multiſque beatus amicis. Et riſere diu propria fata mihi. Sæpe mihi dixque tuam tam proſpera rerum. Quid ſibi vult tantus, tam cito ager opum. Heu mihi nulla fides nulla eſt conſtantia rebus. Res ipſe quid ſint mobilitate docent. Res hominum atque homines leuis alea verſatur in horas. Et venit a ſummo ſumma ruina gradu. Cuncta ideo ancipiti pendent mortalia caſu. Et ſpondent propria mobilitate fugam. Quicquid habes hodie cras te fortaſſe relinquet. Aut modo dum loqueris deſinet eſſe tuum. Has ludit fortuna vices regeſque ſuperbos. Aut ſeruos humiles non ſinit eſſe diu. Illa doloſa comes ſola leuitate fidelis. Non impune fauet aut ſine fine premit. Illa mihi quondam vultu blandita ſereno. Mutauit vultus nubila facta ſuos. Ouid. in libro triſtium 4. Paſſibus ambiguis fortuna uolubilis errat. Permanet in nullo certo tenaxque loco. Sed modo læta manet, modo vultus ſumit acerbos. Et tantum conſtans in leuitate ſua eſt. Idem in libro de Ponto. Omnia ſunt hominum tenui pendentia filo. Et ſubito caſu quę valuere ruunt. Ludit in humanis diuina potentia rebus. Et certam præſens vix habet hora fidem. Ganfredus in poetria noua. Nulla fides rerum ſequitur poſt mella uenenum. Et claudit nox atra diem, nebuleque ſerenum. Omnibus iræ crede tuis, ſi tempore paruo. Illuxere tibi, mox ſunt clauſura ſerenum. Turbida fata diem, ducentque creduſcula noctem.

De Mutabilitate eiuſdem.
Cap. CXXIII.

TVllius Celſus libro primo. Conſueuit Deus immortalis, quo grauius homines ex commutatione rerum doleant quos pro ſcelere eorum ulciſci voluit, his ſecundiores interdum res & diuturniorem impunitatem concedere. Idem in libro quarto. Fortuna plerunque eos quos plurimis beneficijs ornauit, ad duriorē caſum reſeruat. Boetius de conſo. libro ſecundo. Omnis ſubita rerum mutatio non ſine quaſi quodam fluctu contingit animorum. In omni aduerſitate fortunæ infeliciſſimum infortunij genus eſt fuiſſe felicem. Valerius libro quinto. Optima vindex eſt inſolentiæ varietas conditionis humanę. Idem in libro ſexto. Alcibiadem quaſi duæ fortunæ partite ſunt, altera quæ ei nobilitatem eximiam, abundantes diuitias, formam præſtantiſſimam fauorem ciuium propenſum ſumma imperia, pręcipue potentiæ vires flagrantiſſimum ingenium aſſignaret, altera quæ damnationem exilium, inopiam, odium patrię, violentam mortem infligeret, ne aut hæc aut illa vniuerſa ſed varia perplexa freto eſtuique ſimilia. Dionyſius cum hæreditatis nomine a patre Syracuſanorum ac penæ totius Sycilię Tyrannidem accepiſſet, maximarum opum dominus exercituum dux, rector claſſium, potens equitatuum, tandem propter inopiam literas puerulos Corinthi docuit, eodemque tempore tanta mutatione maiores natu ne quis nimis fortunæ crederet magiſterludi factus ex Tyranno monuit. Idem in libro nono. Humanæ vitæ curſus modo aſpero, modo tranquillo motu peragitur, ſpe ſemper minor, dum & cupidæ votis extenditur, & fere ſine ratione conſumitur. Saluſtius in katilinario. Fortuna ſimul cum moribus mutatur. Seneca de naturalibus quæſtionibus libro ſeptimo. Neſcit fortuna quieſcere letis gaudet triſtia miſcet. Itaque ſecundis nemo confidat, aduerſis nemo deficiat, alternę ſunt uices rerum. Idem in declamationibus libro quarto. Ludit de ſuis fortuna muneribus quę dedit aufert, quæ abſtulit reddit. Nec vnquàm tutius eſt illam experiri, quàm cum locum iniuriæ non habet. Idem in Tyeſte. Res Deus noſtras celeri citatas turbine uerſat. Et prouerbiis ſapientum. Leuis eſt fortuna cito repoſcit quod dedit. Ouid. in libro triſtium tertio. Largitur quodcunque libet fortuna rapitque. Eſt gracilis ſubito qui modo craſſus erat. Cato in libro de moribus. Labitur exiguo quod partum eſt tempore longo. Indulget fortuna malis, vt ledere poſſit. Fronte capillata poſt hoc occaſio calua.

De Aduerſitate fortunæ.
Cap. CXXIIII.

QVintus Curtius libro ſeptimo. Facilius eſt aduerſam quàm proſperam regere fortunam. Seneca in Hercule Aetheo. Fortuna peior amorem inflammat magis. Boetius de conſo. libro ſecundo. In omni aduerſitate fortunæ infeliciſſimū infortunij genus eſt fuiſſe felicem. Valerius libro ſeptimo. Solon aiebat ſi vnum in locum mala ſua cuncti contuliſſent, futurum ut propriam deportare domum quàm ex communi miſeriarum aceruo portionem ſuam ferre mallent. Quo colligebat non oportere nos quę fortuito patimur pręcipue & intollerabilis amaritudinis iudicare. Ouidius in libro de Ponto. Fortuna miſerrima tuta eſt, nam timor euentus deterioris abeſt. Idem in libro triſtium. 1. Tot mala ſum paſſus quot, in æthere ſydera lucent. Paruaque quot ſiccus corpora puluis habet. Idem in libro quarto. Litora quot conchas quot amena roſaria flores. Quotque ſoporiferum grana papauer habet. Sylua feras quot alit, quod piſcibus unda natatur. Tot pręmor aduerſis. Virgilius in libro 6. Aeneid. Non mihi ſi linguæ ſint centum, corpora centum. Ferrea vox omnes ſcelerum deprendere, formas. Omnia pœnarum percurrere nomina poſſum.

De

De proſperitate. Cap. CXXV.

TVLLIVS in libro de offi. Panetius auditorem & familiarem ſuum Aphricanum ſolitum ait dicere, ut æquos propter crebras contentiones præliorum ferocitate exultantes domitoribus tradere ſolent, ut his facilioribus poſſint uti, ſic homines ſecundis rebus efferatos, ſibique præfidentes tanquàm in gyrum rationis & doctrinæ duci oportet, ut perſpiciant rerum humanarum imbecillitatem varietatemque fortunæ. In rebus autem proſperis ſuperbia fugienda eſt, & arrogantia. Nam ut aduerſas res, ſic & ſecundas immoderatè ferre leuitatis eſt. Saluſtius in Catilinario. Secundæ res etiam ſapientum animos fatigant. Terentius in Phormione. Dum maximè hominum ſecundæ ſunt res, tunc maximè meditari eum oportet, quo pacto aduerſam ærumnam ferat, ne quid animo ſit nouum, & ſic quicquid præter ſpem eueniet in lucro deputare. Claudianus in minori. Diſuaſor honeſti luxus, & humanas obliuat copia mentes. Seneca in Hipolito. Honeſta quædam ſcelera ſucceſſus facit. Valerius libro primo. Lento gradu ad vindictam ſui diuina procedit ira. Tarditatemque ſui grauitate ſupplitij compenſat. Horatius in libro epiſtolarum. Quem res plus nimio delectauere ſecundæ. Mutatæ quatient. Tum quamcunque Deus tibi fortunauerit horam. Grata ſume manu. Idem in libro ſermonum. Multorum ingenium res aduerſæ nudare ſolent. Celare ſecundæ. Ouidius in libro de arte 2. Luxuriant animi rebus plerumque ſecundis. Nec facile eſt æqua commoda mente pati. Proſper ubi ſupra. Qui ſe peccatis gaudet feliciter uti. Infelix nimis eſt proſperitate ſua. Gauphredus ubi ſupra. Quo magis optatur, magis effluat, omnia lapſum. Spondent, & citius ſunt proſpera prorupta ruinæ. Inſidias ponit ſemper ſors aſpera, blandæ. Anticipatque fugam, melius fortuna repente. Syrenes exemplar habe, docearis in illis. Caſibus in lętis ſemper peiora cauere. Res fortunas ſecundas imperat eſſe breues. Breuis eſt diſtantia lęti. Omnis & mœſti, nox eſt vicina diei. Actor. De hac quoque materia require ſupra cap. de ambiguitate & mutabilitate fortunæ.

De falſa felicitate. Cap. CXXVI.

BOETIVS in libro de conſola. 2. Impretioſam æſtimet quis fælicitatem abituram, an cara ſit fortuna preſens nec manendi fida. Et cum diſceſſerit allatura merorem. Non quod ante oculos ſitum eſt ſufficit intueri. Rerum exitus prudentia metit, quàm multis amaritudinibus humanæ fęlicitatis dulcedo reſperſa eſt, quæ & ſi fruenti iocunda uideatur, tamen quo minus habeat cum velit retineri non poteſt. Varro. Non eſt felicitas quæ ſecum recipit miſeriam. Ex prouerbijs ſapientum. Nulla tam bona fortuna qua nihil poſſis queri. Martialis coquus. Fortuna multis dat nimis, & nulli ſatis. Tullius in lib de Paradoxis. O qui te beatum qui te florentem putas, te miſerię te ęrumnæ premunt, te tuę libidines torquent, tu die noctuque cruciatis, cui nec ſatis eſt, quod eſt, & id ipſum ne non diu futurum ſit times, te conſcientiæ ſtimulant maleficiorum tuorum, te metus examinant iudiciorũ atque legum. Seneca in declamationibus libro quarto. Acrior eſt cupiditas ignota cognoſcendi quàm nota repetendi. Proſper vbi ſupra. Qui ſe peccatis gaudet feliciter vti. Infelix nimis eſt proſperitate ſua. Caro ubi ſupra. Cum fuerit felia, quæ ſunt aduerſa caueto. Non eodem curſu reſpondent vltima primis. Ouidius Faſtorum ſexto. Scilicet interdum miſcentur triſtia lætis. Actor. De hac quoque materia require ſatis in præcedentibus capitulis de fortuna. In lib. quoque præcedenti de intelligentia & rerum ęſtimatione.

De vera miſeria. Cap. CXXVII.

TVLLIVS in Philippica ſecunda. Optimus eſt portus pœnitenti mutatio conſilij. Idem in lib. de Paradoxis. Sicut autem improbo & ſtulto & inerti nunquam bene poteſt eſſe ſic bonus vir & ſapiens & fortis miſer eſſe, non poteſt, non peccata rerum euentu ſed uitijs hominum metienda ſunt. Idem in oratione de reſponſis aruſpicum. Miſerior eſt cum in omnem fraudem oculis reperis, quàm ſi omnino oculos non habueris. Seneca in Hercule Aetheo. Nunquàm eſt ille miſer cui facile eſt mori. Statius in Thebaidę libro nono. Mille modis lęti miſeros mors vna fatigat. Virgilius in Geor. libro tertio. Optima quæque dies miſeris mortalibus æui. Prima fugit, ſubeunt morbi triſtiſque ſenectus. Frigidus in venerem ſenior fruſtraque laborem. Ingratum trahit. Ouidius in libro de nuce. Res timida eſt omnis miſer. Idem in libro de Ponto. Crede mihi miſeros prudentia prima relinquit. Et ſenſus cum rę conſiliumque fugit. Idem in libro epiſt. Ingenium nimijs deficit omne malis. Actor. De hac quoque materia require ſupra cap. de multiplici huius vitæ miſericordia.

De Contemptu ſeculi. Cap. CXXVIII.

ARISTOTELES in libro de Vegetabilibus. Tria ſunt, ut ait Empedocles in tota rerum varietate præcipua, ſcilicet mobilis affluentiæ contemptus futurę felicitatis appetitus, mentis illuſtratio. Quorum primo nihil honeſtius, ſecundo nihil felicius, tertio nihil ad amborum adeptionem efficacius. Tullius in oratione ſua pridie quàm iret in exilium. Præſentes fructus negligamus, poſteritatis gloriæ ſeruemus, ſpernemus, quod volumus, quod acciderit feramus. Idem in oratione pro domo ſua. Caduca ſunt & mobilia non uirtutis atque ingenij, ſed temporum munera quorum non tam facultas & copia extendenda eſt, quàm in utendo ratio, & in carendo patientia. Idem in Tuſcu. libro quinto. Non ſunt ea bona dicenda nec habenda, quibus abundantem licet eſſe miſerrimum. Tardis mentibus virtus non facile committitur. Varro. Nunc in ſegetibus aiunt in herbis in frumentis bona ſunt, nolite ibi nimiam ſpem habere. Sępe audiui inter os & offam multa interuenire poſſe, uerum inter herbam & offam longum interuallum eſt. Seneca ad Lucil. epiſtola 15. Diſcedunt aliquando iſta bona inſidioſa, & ſperantibus meliora quàm aſſecutis. Si quid in illis eſſet ſolidi aliquando implerent, nunc autem haurientium ſitim concitant. Idem in decimo octauo, Diuitiarum poſſeſſionem tibi non interdico, ſed efficere volo, ut illas intrepidus poſſideas, quod uno modo conſequeris, ſi te etiam ſine illis beatæ victurum tibi perſuaſeris, ſi illas tanquam ituras aſpexeris. Idem in 22. Quod male implicuiſti ſoluas potius quàm obrumpas. Dummodo ſi alia ratio ſoluendi non erit, neceſſe eſt, ut abrumpas. Nemo tam timidus eſt, vt malit ſemper pendere, quàm ſemel cadere. Idem in 62. Contemnere aliquis omnia poteſt, habere omnia nemo poteſt. Itaque breuiſſima ad diuitias per contemptum diuitiarum via eſt. Idem in 74. Aut iſta bona non ſunt quæ uocantur. Aut homo felicior Deo eſt, quoniam quæ parata ſunt nobis Deus non habet in uſu. Neque enim opes nec epularum lętitia, nec quicquàm ex his hominem ineſcantibus ad eum pertinet. Idem in 84. Relinque diuitias aut periculum aut onus poſſidere poſſidentium, relinque voluptates, molliunt enim & eneruant. Relinque ambitum timida res eſt varia & ventoſa, nullum habet terminum, laborat duplici inuidia cui inuidetur & inuidet. Idem in libro de remed. fortuitorum. Paupertas tibi grauis eſt immo tu paupertati. Illa enim expedita eſt hilaris tuta, tu opinione laboras, non re, pecuniam ſi perdidiſti, eris nunc in uia expeditior domi tutior. Quod damnum putas remedium eſt. Deſles genus miſerum, te calamitas quod opibus excuſſus es, tuo imperio iſta tibi iactura triſtis eſt non tam moleſtę perditas ferres, ſi tanquàm perditurus habuiſſes. Naufragium feciſti, cogita non quid perdideris, ſed quod euaſeris.

Exempla eorundem de eodem.
Cap. CXXIX.

VALERIVS libro 8. Anaxagoras poſt longam peregrinationem pro ſtudio ſapientię in patriam reuerſus cum poſſeſſiones deſertas videret, non eſſem ego inquit ſaluus, niſi iſtę periiſſent. Actor. Crates philoſophus Thebanus fuiſſe dicitur natione, de quo legitur, quòd magnum pondus auri in mare proiecerit, dicens. Abite peſſime diuitiæ, ego uos mergam, ne ego mergar à uobis. Stilbon autem magiſter eius ipſe eſt quem epiſtola Epicuri inſequitur. Qui capta patria, & amiſſis vxorem, & liberis cum ex incendio ſolus exiret publico, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio vrbium poliocertes fuit, num quid omnia perdidiſſet, omnia inquit bona mea mecum porto, pectore enim illa geſtabat non humeris. Dydimus ad Alexandrum. Nos non ſumus incolę mundi, ſed aduenę, nec ita in orbem terrarum uenimus, vt in eo libeat conſiſtere ſed tranſire; preparamus enim ad larem patrium. Nullis delictorum ponderibus prægrauati, nec aliquibus illecebrarum tabernaculis commorantes, nec flagitiorum cauponibus obligari. Nihil. n. indecorum pęnæ contegimus, quippe qui nuda conſcientiæ fronte progredimur ut expediat, ac faciles ſpatium propoſiti decurramus itineris.

De eodem ſecundum poetas.
Cap. CXXX.

GANFRIDVS in poetria noua. Cui potior Deus eſt quàm mundus, non nocet illi ſpiritus immundus. Arator libro primo.

primo. Turba perhennem. Portatura crucem dominumque ſe cuta fidelem, ſpreuit agros habitura polos, hæc nempe facultas. Fortior eſt de parte magis conquirere totum. Atque caducorum penſare manentia cauſis, & queſtum per damna ſequi. Proſper vbi ſupra. Eſt & in uita requies multis data ſanctis. Quorum animus mundus non tenet occidus. Quos deſiderijs nullus peritura fatigant. Et quibus omne bonum eſt Chriſtus, & omnis honor. Celeſtem ad patriam Chriſto redimente uocatus. Vitam labentis temporis hoſpes agit. Dumque ad promiſſam requiem per non ſua tendit. Mundanæ patitur multa pericula vic. Quæ nunc obſeſſa aduerſis nunc plena ſecundis. Aut frangit trepidos obligat aut dubios. Inter quos laqueos currentem ad gaudia vera. Non capiet mundus cui uia mundus erit. Non placeat uanis ani mum ſub nectere rebus. Peſtiferiſque auidam mentem onerare cibis. Cor mundum & ſapiens fructu virtutis alatur. Et Chriſti in noſtro pectore regnet amor. Qui credunt veros verum ceciniſſe prophetas. Et qui non dubitant verba manere Dei. Qui Chriſtum paſſum pœnas crucis vltima mortis. In toto celſi patris honore vident. Quique ipſum multa cum maieſtata tremendum. Expectant pingui lampade peruigiles. His ſordent terrena patent celeſtia, nec ſa. Captiuos ſeruos temporis huius agunt. Imperia faſces indocti munera vulgi. Quaſqua orbis ſcelerum ſemina terit opes. Calcarunt, ſancta celum ambitione petentes. Quærere nil cupiunt, perdere nil metuunt. Eſſe volens, gaudere optans ſcire abdita quærens. Vt te non teneant vltima ſumma peta. Serlo. Si mundo morieris moriendo non morieris. Mundus clamat aue, ſed aue conuertit in haue. Cum mundus tranſit, neſcis ſi ne forſitan an ſit. Eius cerne vices, o flos modo fex modo dices. Si mundum ſequeris, poſt eſſe fuiſſe queraris. Hic ſtatus abſque ſtatu, locus hic locat in cruciatu. Hæc tria uerba fidem non dent tibi poſt modo pridem. Poſt pendet, cecidit pridem, modo non ſibi fidit. Verſificator. Spernere mundum, ſpernere nullum ſpernere ſeſe, ſpernere ſe ſperni, quattuor hoc bona ſint. Actor de hac quoque materia require ſupra in tractatu de diuitijs, & in tractatu de fortuna. In præcedenti quoque li. ca. de rerum æſtimatione, & cap. de ſufficientia ſiue de uoluntaria paupertate.

De præſenti iuſtorum felicitate. Cap. CXXXI.

Ariſtoteles in Ethi. libro primo. Omnis cognitio & proheresis bonum aliquod exoptat, perfectius autem dicimus quod per ſe eſt perſequabile, quàm quod propter aliud eſt eligibile, tale autem felicitas maxime eſſe videtur, hanc enim ſemper eligimus propter ſe & nunquam propter aliud. Quis ergo prohibet felicem dicere eum qui ſecundum uirtutem operatur perfectam, & exterioribus abundat ſufficienter. Felicitas igitur eſt actus animæ, ſecundum virtutem perfectam. Omnia enim honeſta concordant rationi. Idem in Topicis 3. Omnia quidem bona appetunt. Quod autem propter ſe eligendum eo, quod propter aliud magis eſt eligendum, & quod propinquius eſt fini, & omnino quod ad vitæ finem appetibilius. Seneca ad Lucil. epiſtola 31. Ille beatiſſimus eſt, & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſolicitudine expectat. Idem in 15. Quàm iocundum eſt nihil poſcere quàm magnificū eſt plenum eſſe, nec ex fortuna pendere. Tull. in lib. de Paradoxis. Sicut improbo, & ſtulto, & inerti nemini, bene eſſe poteſt, ſic bonus vir, & ſapiens, & fortis miſer eſſe non poteſt. Valerius libro ſeptimo. Anaxagoras interroganti quidam, quiſnam eſſet beatus, nemo inquit ex his quos tu felices exiſtimas, ſed eum in illo numero reperies, qui ex miſerijs a te conſtare, creditur. Non enim erit illa diuitijs aut honoribus abundans, ſed aut exigui ruris, aut non ambitioſe doctrinæ fidelis, & pertinax cultor in ſeceſſu quàm in fronte beatior. Horatius in lib. carminum. Non ſemper feriet quodcunque minabitur arcus. Semper auarus eget. Ouid. in libro Methamor. 3. Vltima ſemper expectanda dies homini, dicique beatus. Ante obitum nemo ſupremaque funera dēt. Cato vbi ſupra. Felices obiunt quorum ſine crimine vita eſt. Proſper vbi ſupra. Felices vera faciunt ſemperqua beatos de vero & ſummo gaudia nata bono. Nam mundi ex opibus breuis ac peritura voluptas. Edita: perpetue ſemina mortis habet. Galtherus in Alexandreidæ lib. 8. O ſelix mortale genus ſi ſemper haberet. Ethereum prænente bonum finemqua timeret. Actor. De hac quoque materia require in præcedenti li. ca. de ſecuritate mentis, & requira iterum in hoc eodem li. ca. de paupertatis ſecuritate.

De ſpe immortalitatis futuræ. Cap. CXXXII.

Xenophon. in lib. de Cyro. Cyrus maior moriens dixit. Nolite arbitrari o filij mei chariſſimi, me cū a uobis receſſero nuſquàm aut nullum fore. Nec enim dum eſſem vobiſcum, animum meum uidebatis, ſed eum eſſe in hoc corpore ex eis rebus quas gerebam intelligebatis, eundem igitur eſſe credit. ote, etiam ſi nullum uidebitis. Macrobius de ſomnio Scipionis li. 2. In Phedrone quoque Platonis quem tranſtulit Cicero validiſſimis argumentis animæ immortalis aſſeritur. Actor. Legitur ꝙ therobiotus cum legiſſet librum Platonis de immortalitate animæ, e muro ſe præcipitem dedit præ deſiderio melioris uitæ. Tull. in lib. de ſenectute. Non eſt lugenda mors quam immortalis conſequitur. Idem in Tuſc. lib. 1. Nemo vnquam ſine ſpe immortalitatis ſe pro patria offerret ad mortem. Et neſcio quomodo inheret mentibus quaſi ſeculorum quoddam augurium futurorum. Idque in maximis ingeniis, & altiſſimis animis & maximè exiſtit & apparet facillime. Quo quidem dempto, quis tam eſſet amens qui ſemper in laboribus & periculis viueret. Ouidius in lib. Methamor. 15. Morte carent animæ. Statius in Thebaidę lib. 7. Itē alacres noſtri nunquàm moriuntur honores.

De Deſiderio vitæ perpetuæ ſecundum philoſophos. Cap. CXXXIII.

Tullius in lib. de Senectute. Cum in his inclitum corporis compagibus ſumus, munere quodam neceſſitatis & graui opere perfungimur. Eſt enim animus celeſtis altiſſimo domicilio depreſſus, & quaſi demerſus in terram locum diuinę naturę ęternitatique contrarium. O præclarum diem cum ad illud diuinum animorum conſilium cetumque proficiſcar. Cumque ex hac turbe colluuione diſcedam proficiſcat enim ad uiros ſapientes, & ad Catonem meum præcipuè cuius corpus a me crematum eſt, quo nemo uir melior natus eſt, nemo pietata præſtantior. Idem in libro de Paradoxis. Mors terribilis eſt his quos cum vita omnia extinguuntur, non his quorum laus emori non poteſt. Idem in Philippica. 14. Breuis a natura uobis data eſt vita, ſed memoria bene actę vitæ ſempiterna, quæ ſi non eſſet longior quàm hęc vita, quis eſſet tam amens qui maximis laboribus & periculis ad ſummam laudem gloriamque contendens: Tull. in Tuſcu. lib. 1. Nulla eſt celeritas quæ cum animi celeritata poſſit contendere. Qui ſi permanet incorruptus ſuiqua ſimilis, neceſſe eſt uitta feratur, vt penetret & diuidet omne cęlum, hoc eique illi demum ſedes naturalis erit, cum ad ſui ſimile penetrauerit, in quo nulla re egens aletur, & ſuſtentabitur eiſdem rebus quibus aſtra ſuſtentantur. Cumque corporis facibus ad omnes cupiditates inflammari ſoleat, profecto beati erimus cum corporibus relictis & cupiditatum & ęmulationum expertes fuerimus, totoſque nos in contēplandis rebus perſpiciendiſqua ponemus, quia & natura ineſt in mentibus noſtris inſatiabilis quædam cupiditas veri uidendi, quia præcipuè viſione fruentur, qui tunc id etiam cum has terras incolentes caligine circumfuſi erant, cum acie mentis conſpicere cupiebant, quia non modo quia mori neceſſe eſt, uerum etiam quia nihil mors habet, quod ſit horrendum, mortem non timet magnum ſibi præſidium ad beatam vitam comparat Mercurius Triſmegiſtus Aſclepiades. Nos piiſſimis uotis optamus ſi diuinæ placeret pietati, ut nos mundana cuſtodia abſolutos, ſuperioris partia naturæ reſtituat, & hæc eſt merces pia ſub Deo diligenter cum mundo viuentibus. Quintil. in 4. cauſa. Si quis ſciat quis eſt finis bonorum, quæ vera felicitas, nunquàm ſibi videbitur prematura morte periturus. Seneca ad Lucil. epiſtola 20. O quando ille veniet dies quando nemo in honorem tuum mentiatur, huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta. Idem in 73. Miraris hominem ad Deos ire, Deus ad homines uenit immo in homines, nulla enim bona mens ſine Deo. Idem ad Paulum, epiſtola 6. Feramus ęquo animo & vtamur foro, quod ſors conceſſit. Donec inuicta felicitas finem malis imponat.

De Eodem ſecundum poeta. Cap. CXXXIIII.

Orator lib. 2. Quantum per inania currit mens ignara boni. Certeque humanum tranſcendunt gaudia votum. Hoc facile eſt patrare Deo cui muneris vſus. Hic potior quàm nemo putat. Proſper vbi ſupra. Semper erunt quod erant æterna gaudia vitæ. Gaudendi quoniam cauſa erit ipſe Deus. Nec varios patiet motus diuerſa voluntas. Vnum erit cunctis lumen & vnus amor. Inque bonu ſummus poſita experientia felix Nec valet augeri nec metuet minui. Ad patriam vitæ de noctis valle vocati. Virtutum gradibus ſcandite lucis iter. Gratior eſt fructus quam ſpes productior edit. Vltro obiectorum vila aderit precium. Delitias iam nunc promiſſi concipe regni. Virtuta atqua fide quod cupis eſſe tene. Exulta agnoſcens te verbi in carne renatum. Cuius ſi pars es, pars tua Chriſtus erit. Qui ne damnandi legeres mala gaudia mundi. Promiſſum ad regnum ſe tibi fecit iter.

LIBER

deſpiciór, cur aſpiciebas vicinam, quid cum ancillula loquebaris, de foro veniens quid attuliſti? Nō amicum habere poſſum⁹ non ſodalem, alterius amorem ſuum odium ſuſpicatur. Si doctiſſimus præceptor in qualibet vrbium fuerit, nec vxorem relinquere, nec cum ſarcina ire poſſumus, pauperem alere difficile eſt, diuitem ferre tormentum. Adde quod nulla eſt vxoris electio, ſed qualiſcunque obuenerit habenda, ſi iracunda, ſi fatua, ſi deformis, ſi ſuperba, ſi fœtida, quodcunque vitij eſt, poſt nuptias diſcimus. Equus, Aſinus, Bos, Canis, & viliſſima mancipia, veſtes quoque, & lebetes, ſedile ligneum, calix, & vrceolus fictilis probantur prius, & ſic emuntur, ſola vxor non oſtenditur ne ante diſpliceat, quam ducatur. Attendenda eſt ſemper eius facies, & pulchritudo laudanda, ne ſi ad alteram aſpexeris ſe æſtimet diſplicere, vocanda domina, celebrandus natalis eius, iurandum per ſalutem illius, vt ſit ſuperſtes orandum, honoranda nutrix eius, & gerulam, ſeruus paternus, & alumnus, & formoſus aſſecla, & procurator calamiſtratus, & in longam ſecuramque libidinem erectus ſpado, ſub quibus nominibus adulteri delitescunt, quoſcumque illa dilexerit, ingratis adamandi. Si totam domum regendam commiſeris, ſeruiendum eſt. Si aliquid tuo arbitrio reſeruaueris, fidem ſibi haberi non putabit, & in odiū vertitur ac iurgia, & niſi cito conſulueris parabit venena. Anus, & aurifices, & ariolos, & inſtitores gemmarum ſericarumque veſtium ſi intromiſeris, periculum pudicitię eſt. Si prohibueris ſuſpicionis iniuria. Verum quid prodeſt etiam diligēs cuſtodia, cum vxor impudica ſeruari non poſſit, pudica nōn debeat. Infida enim cuſtos eſt caſtitatis neceſſitas. Illa vero pudica dicenda eſt, cui licuit peccare ſi voluit. Pulchra cito adamatur, fœda facile concupiſcit. Difficile cuſtoditur, quod plures amant. Moleſtum eſt poſſidere, quod nemo habere dignatur. Minori tamē miſeria deformis habetur, quam formoſa ſeruatur. Nihil tutū eſt in quo totius populi vota ſuſpirant, alius forma, alius ingenio alius facetiis, alius liberalitate ſolicitat aliquo modo expugnatur, quod vndique inceſſitur.

Adhuc de eodem. Cap. VI.

QVod ſi propter diſpenſationem domus, & languoris ſolacia, & fugam ſolitudinis ducuntur vxores, multo melius ſeruus fidelis diſpenſat, obediens auctoritati Domini, & diſpoſitioni eius obtemperans, quám vxor, quæ in eo ſe æſtimat dominam ſi aduerſus viri faciat voluntatem, ideſt quod placet, non quod iubetur. Aſſidere autem ægrotanti magis poſſunt vernulę beneficiis obligati, quám illa, quæ nobis imputet lachrymas ſuas, & hæreditas ſpe vendat, ingluuiem, & ſolicitudinē iactans, languentis animum conturbet. Quód ſi languerit coęgrotandum eſt, & nunquam ab eius lectulo recedendum. Aut ſi bona fuerit, & ſuauis vxor, quæ tn̄ rara auis eſt, cum parturiente gemimus, cum periclitante torquemur. Sapiens autem nunquā ſolus eſſe poteſt, habet ſecum omnes, qui ſunt quicumque fuerunt boni, & animum liberum quocumque vult transfert. Qđ corpore non poteſt, cogitatione complectitur. Et ſi hominū inopia fuerit loquitur cum Deo, nunquam minus ſolus erit, quám cum ſolus fuerit. Porro liberorum cauſa vxorem ducere, vt vel nomen noſtrum non intereat, vel habeamus ſenectutis pręſidia, & certis vtamur hæredibus, ſtolidiſſimum eſt. Quid enim ad nos pertinet recedentes e mundo, ſi nomine noſtro alius nō vocetur, cum & filius non ſtatim patris vocabulum referat, & innumerabiles ſint, qui eodem appellantur nomine, aut quæ ſenectutis auxilia ſunt, nutrire domi, qui aut prior te forte moriatur aut peruerſis moribus ſit, aut certe cum ad maturam ætatem peruenerit, tarde ei videaris mori. Hæredes autem meliores, & certiores ſunt amici, & propinqui quos iudicio eligas, quā quos velis nolis habere cogaris. Licet certa hæreditas ſit dum ad viuis bene vti ſubſtantia tua, quam tuo labore quæſita in incertos vſus relinquere. Hęc & huiuſmodi Theofraſtus diſſerens, q̄ ora ſuffundant Chriſtianorum quorum conuerſatio in cęlis eſt. Cicero quoque rogatus ab Hirco vt poſt repudium Terētiæ ſororem eius duceret, omnino facere ſuperſedit dicens non poſſe ſe vxori, & Philoſophiæ pariter operam dare. Gorgia Rhetor librum pulcherrimum de concordia Græcis tunc inter ſe diſſidētibus recitauit olimpię. Cui Melāctus inimicus eius, hæc nobis inquit de concordia præcipit, qui ſe, & vxorem, & ancillulam tres in vna domo concordare non potuit. Emulabatur quippe vxor eius ancillæ pulchritudini, & caſtiſſimum virum quotidianis iurgiis exagitabat. Terentius in Ecira. Vnoquoque animo omnes Socrus oderunt Nurus. Ouidius in lib. de remediis. 2. Turpe vir, & mulier modo iuncti protinus hoſtes. Idem in lib. Methamor. 1. Imminet exitio vir coniugis illa mariti. Filius ante diem patrios inquirit in annos, vel honores. Idem in lib. Epi. Quam male inæquales veniunt ad aratra iuuenci. Tam premitur magno coniuge nupta minor.

De Immoderato vxoris amore. Cap. VII.

HIeronimus vbi ſupra. Tota amoris inſectatio apud Platonem poſita eſt, & omnia eius incommoda Lyſias explicat, quod non iudicio, ſed furore ducatur, & maxime vxorum pulchritudini grauiſſimus cuſtos accubet. Refert præterea Seneca cognouiſſe ſe quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum faſcia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præſentia eius carere poterat, potionemque nullam niſi alternis tactis labris vir, & vxor hauriebant. Alia deinceps nō minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat. Origo quidem amoris honeſta erat, ſed magnitudo deformis. Nihil autē inter eſt, quám ex honeſta cauſa quis inſaniat, vnde & Sextus in ſentētiis. Adulter eſt inquit in ſuā vxorem amator ardentior. In aliena quippe vxore omnis amor turpis eſt, in ſua nimius. Sapiens vir iudicio debet amare cōiugem, non affectu regat impetus voluptatis, nec præceps feratur in coitum. Nihil eſt fœdius, quám vxorem amare quaſi adulteram. Certe, qui dicunt ſe cauſa reipu. & generis humani vxoribus iūgi, & liberos colere, imitentur ſaltem pecudes. Et poſtquám vxorum venter intumuerit ne perdant filios, non amatores ſe vxoribus exhibeant, ſed maritos. Quorundam matrimonia adulteriis coheſcere, & o rem improbam, ijdem illis pudicitiā præcęperunt, qui abſtulerant. Itaque cito eiuſmodi nuptias ſatietas ſoluit.

De Mutua parentum, & filiorum exhibitione. Cap. VIII.

EX ſumma Azonis. Porro ſecundum leges, & liberi parētes, & parentes liberos tenentur alere, & omnia onera inuicem ſufferre. Diſtingue tamen patrem, & aſcendentes lineæ paternę. Nam pater cogitur, ita demum ſi ſit iuſtus, & idem in eis a quibus ipſe deſcendit. Mater autem compellitur, & ſi vulgo conceperit, & idem in aſcendentibus eius. Ex alia differentia, q̄a mater non compellitur, niſi pater, vel aſcendentes eius defierint eſſe, vel modo ſint egentes. Certum eſt enim id, quod filia parit, non auo materno, ſed patri ſuo oneri eſſe, ſunt & aliæ diuerſitates in tempore, vel forte in aliis. Generale tamen eſt in omnib⁹ parentibus, vt non compellantur alere, ſi habeāt, quod obiiciāt liberis, vt ecce accuſati ſunt ab eis, vel quia ſibi poſſunt ſufficere in alimentis, vel ex bonis ſuis vel ex artificio ſuo. Et idem puto in liberis circa parentes, & econuerſo. Item extranei hæredes, liberos non habent neceſſe alere parentes liberorum, niſi in ſummam egeſtatem ſint deducti. Nec diſtinguendum in liberis an ſint in poteſtate, vel non. Præſtari autem debent alimēta pro modo facultatum, & ſi non præſtentur captis pignoribus, & diſtractis, cogetur quis ſatiſfacere ſententiæ. Si autem de hoc ipſo ſit dubium an ſit parens, vel de liberis, ſuper ea re ſummatim iudex debet cognoſcere, & ſi conſtiterit filium, vel parentē eſſe, tunc alii iubebit, alioquin non decernet alimenta. Sciendū eſt tamen, q̄ ſi pronunciauerit iudex ali debere, tamē ea res non facit præiudicium veritati, nec enim hunc pronunciatur filium eſſe, ſed ali debere, forte quia de incidenti quæſtione filiationis non plena, ſed ſemiplena ſit cognitio. Vel forte illa eſt ratio, quia pater quandoque cogitur alere etiam non ſuum. Nam ſi vxore denunciante ſeſe prægnantem, maritus non negauerit, non vtique ſuus iſte efficietur partus. Cæterum ſi hoc eſſet, ſatis iniurioſum eſſet, ſiquis longo tempore abfuerit, & reuerſus vxorem prægnantem inuenerit, & idcirco reiecerit, cogitur tamen alere filium donec conſtet de filiatione.

De Educatione filiorum. Cap. IX.

QVintilianus li. 1. Vtinam liberorum noſtrorum mores non ipſi perderemus. Infantiam ſtatim deliciis ſoluimus, mollis educatio, quam indulgentiam vocamus, neruos omnes mētis & corporis frāgit. Ætas igitur hominis tūc, vel maxime formāda eſt, cum ſimulandi neſcia eſt, & præcipientibus facillime cedit, frangas enim citius, quám corrigas, quæ in prauum duruerunt. Idem in li. 2. Ingenia tn̄ puerorum nimia emendationis ſeueritate deficiunt, nam & deſperant, & dolent, & nouiſſime oderunt, & quod maxime nocet dū oīa timent, nihil conantur. Valerius li. 1. Perſę non aſpiciunt liberos ſuos priuſquam ſeptē annos impleuerint, quo paruulorum amiſſionem ęquiore aīo ſuſtineant. De hac quoque materia plenius require in præce. lib. ca. de moribus puerorum, cap. quoque de puerorum inſtructione, Suetō. lib. 2. de. 12. Cæſaribus. Auguſtus Cæſar filiam, & neptes ita inſtituit, vt etiam lanificio aſſueſaceret, vetaretque loqui aut agere quicquam, niſi palam, & quod in diurnos commentarios referretur.

De Beneficijs, & emendatione propinquorum. Cap. X.

AVguſtinus de Doct. Chriſtiana. Cum autem omnibus prodeſſe non poſſit, his potiſſimum conſulẽdum eſt, qui pro locorum, & temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus conſtricti tibi quaſi quadam ſorte iunguntur. Ex decretis Gratiani cauſa. 23. q. 1. Aug. in ſermone de puero centurionis. Paratus eſſe debet homo iuſtus, & pius patienter eorum malitiam ſuſtinere, quos fieri bonos quærit. In manifeſto autẽ id fiat, quod eis vt prodeſſe quibus bene velle debemus. Agenda ſunt autem multa etiam cum inuitis quadam benigna aſperitate plectendis, quorum potius vtilitati conſulendum eſt, quã voluntati. Nam in corripiendo filium quemlibet aſpere nunquã profecto paternus amor amittitur, fiat tñ quod nolit, & doleat, quia etiam inuitus dolore videtur eſſe ſanandus. Ex ſumma Azonis. Quoniam autem emendatio propinquorũ adhibita quoque quadam vt licita celebratur, tribuit lex poteſtatem ſenioribus propinquis iuniorum delicta corrigendi pro qualitate delicti, cum moderamine tamen quodam, & iure quaſi patrio, vt in immenſum hæc licentia non extendatur. Nam ſi atrocitas facti emendationis domeſticæ ius excedit, placet enormis delicti reos dedi iudicum notioni.

De Mutua viciſſitudine dominorum atque ſeruorum. Cap. XI.

AVguſtinus de Ciui. Dei, li. 19. In domo autem iuſti viuentis ex fide etiam, qui imperant ſeruiunt eis, quibus videntur imperare, neque. n. dominandi cupiditate imperant, ſed officio conſulendi, nec principandi ſuperbia, ſed prouidendi miſericordia. Hoc naturalis ordo præſcribit, ita Deus hominẽ condidit. Nam dominetur inquit piſcium maris, & volatilibus cœli, & reptilibus terræ. Rationalem factum ad imaginem ſuã voluit niſi irrationabilibus dominari, non hominem homini, ſed hominem pecori. Inde primi iuſti paſtores pecorum magis, quã reges hominum conſtituti ſunt, vt ſic inſinuaret Deus, quid poſtulet ordo creaturarum, quid exigat meritum peccatorum. Cõditio ſeruitutis iure intelligitur impoſita peccatori, proinde nuſquam ſcripturarum legibus ſeruum antequam hoc vocabulum Noe iuſtus peccatum filij vindicaret. Nomẽ itaque iſtud culpa meruit non natura. Origo autem vocabuli ſeruorum in Latina lingua inde creditur ducta, ꝙ hi, qui iure belli poſſent occidi, a victoribus conſeruabantur, ſerui fiebant a ſeruando appellati, quod etiam ipſum ſine peccati merito non eſt. Nam & cum iuſtum geritur bellum, pro peccato contrario dimicatur, & omnis victoria cum malis prouenit diuino iudicio, victos humiliat, vel emendans peccata, vel puniens. Teſtis eſt hominibus homo Dei Daniel, cum in captiuitate poſitus peccata ſua, & peccata populi ſui confiteretur Deo, & hanc eſſe cauſam illius captiuitatis pio dolore teſtatur. Prima ergo ſeruitutis cauſa peccatum eſt, vt homo homini conditionis vinculo ſubderetur, quod non fit niſi Deo iudicante, apud quem non eſt iniquitas, & nouit diuerſas pœnas meritis diſtribuere peccantium. Sicut autem ſupernꝰ Dñs dicit. Omnis, qui facit peccatum ſeruus eſt peccati. Ac per hoc multi quidẽ religioſi dñis iniquis nõ tñ liberis ſeruiunt. A quo enim, quis deuictus eſt huic, & ſeruus addictus eſt, & vtiq; felicius ſeruitur homini, quàm libidini, cum ſæuiſſimo dñatu vaſtet corda mortalium, vt alias omittam libido ipſa dominandi. Hominibus autẽ illo pacis ordine, quo alijs alij ſubiecti ſunt ſicut prodeſt humilitas ſeruientibus, ita nocet ſuperbia dñantibus. Nullus autem natura in qua prius Deus hominem condidit ſeruus eſt hominis aut peccati, verum pœnalis ſeruitus ea lege ordinata, quæ naturalem ordinem conſeruari iubet, perturbari vetat. Quia ſi contra eam legem non eſſet factum nihil eſſet pœnali ſeruitute coercendum. Ideoque Apoſtolus monet ſeruos ſubditos eſſe dominis ſuis, & ex animo eis cum bona voluntate ſeruire, vt. ſ. ſeruitutem ſuam quodammodo liberã faciant non timore ſiue dolo, ſed fidei dilectione ſeruiendo, donec tranſeat iniquitas, & euacuetur omnis principatꝰ, & poteſtas humana, & ſit Deus omnia in omnibus. Quo circa etiam ſi habuerũt ſeruos iuſti. Itaque patres noſtri ſi adminiſtrabant domeſticam pacem, vt ſecundum hæc temporalia bona filiorum ſuitẽ a ſeruorum conditione diſtinguerent. Ad Deum autem colendũ in quo æterna bona ſperanda ſunt, omnibus domus ſuæ membris æquali dilectione conſulerent, quo naturalis ordo, ita præſcribit, vt nomen patrisfamilias hinc exortum ſit.

De Regimine ſeruorum. Cap. XII.

CAſſiodorus Epiſtola. 33. Maiora principem decet tribuere quam a ſeruitute videatur accepiſſe. Plautus in Aulularia. Ve autem apud quos Dñi vigilias multam in noctẽ pertrahunt tũ. n. ſeruis de vita quantum de nocte auferunt. Idem in eadẽ. Dñi ſunt, dicant quod volunt quandiu libuerit tolerãdum eſt. Ex prouerbijs ſapientum. Minus ꝙ ſeruus eſt Dominus, qui ſeruos timet. Seneca ad Lucil. Epiſtola. 47. Illos autem rideo, qui turpe exiſtimant cum ſeruo ſuo cœnare, quare, niſi quia ſuperbiſſima conſuetudo cœnanti domino ſtantium ſeruorum turbã circundedit. Ille quidem ingenti auiditate diſtentum ventrem onerat, ſerui autem tota nocte ieiuni mutique perſtant, ſicque fit vt de Domino loquantur, quibus coram Domino loqui non licet, tu autem ſic cum inferiore viue, quemadmodum tecum ſuperiorem velis viuere, & quotiens tu mentem venerit quantũ tibi in ſeruum liceat, in mentem etiam veniat tantundem in te Dño tuo licere. Dydimus rex Bragmanorum ad Alexandrum Magnum. In homines noſtri ſimiles ſuperbia non agimus Imperium, nec quemquam, vel minima ſeruitute exigimus præter corpus, quod ſolum animo famulari debere cenſemus. Alioquin iniuria eſt in obſequium cogere, quos nobis fratres eadem natura progenuit, & quibus a Deo patre communium bonorum ipſa detur hæreditas. Valerius 4. lib. Plato cum aduerſus ſerui delictum vehementius exarſiſſet, veritus ne vindictæ modum excederet, Speuſyppo amico ſuo caſtigationis arbitrium mandauit. Ex ſumma Azonis, Olim Dñs impune ſeruum ſuum occidere poterat, ſed hodie diſtinguit, an occidat cauſa iuſta, vt tunc non teneatur, aut ſine cauſa, & tunc aut voluntate ſua, aut caſu, aut culpa. In primo caſu tenetur tanquam ſi liberum occidiſſet. In ſecundo non. Vbi autem eum verberibus, & fame affligit, ſed id moderate facit, impunitum erit, licet ꝑ contrarium dixerit. Si autem immoderate, confugere poteſt ſeruus ad præſides, vt cõpellatur Dñs vendere ſeruum ſuum bonis conditionibus, idest ne reuertatur in Dñi poteſtatem. Ex notulis ſuper titulos primi lib. Pandectarum ſiue digeſtorum. Adrianus Vmbriciã quãdã matronam in quinquennium relegauit, quod ex leuiſſimis cauſis ancillam ſuam atrociſſime tractaſſet. Cato vbi ſupra. Vtile conſilium Dominus ne deſpice ſerui, Nullius ſenſum, ſi prodeſt ſpreueris vnquam. Contra hominem iuſtum praue contendere noli. Semper enim Deus iniuſtas vlciſcitur iras. Galtherꝰ in Alexandreide lib. 1. Require ca. de electione poteſtatis. De hac etiam materia require in præcedenti li. ca. de moribus ſeruorum, & iterum inferius in hoc eodem lib. de libertate & ſeruitute.

De Seruanda pace domeſticorum. Cap. XIII.

AVguſtinus de Ciui. Dei li. 19. Pax itaque domus eſt ordinata imperandi, & obediendi concordia cohabitantium. Hanc naturali iure, vel inſtinctu ſeruare omnes appetunt. Nam & Latrones vt vehementius, & tutius infeſti ſint paci cæterorum, volunt pacem habere ſociorum. Sed & ſi vnus tã præpollens ſit viribus, & conſcius, ita cauens vt nulli ſocio ſe committat, ſoluſque inſidians, & præualens, quibus potuerit oppreſſis, & extinctis prædas agat, cum eis certe, quos occidere nõ poteſt, & quos vult latere, quod facit, qualemcunque vmbram pacis tenet. In domo autem ſua cum vxore, & filijs ſtudet ꝑfecto eſſe pacatus, eis quippe ad nutum obtemperantibus ſine dubio delectatur. Nam ſi non fiat indignatur, corripit, vindicat, & domus ſuæ pacem (ſi ita neceſſe ſit) & ſæuiendo componit, quã ſentit eſſe non poſſe niſi cuidam principio, quod ipſe eſt in domo, cætera in eadem domeſtica ſocietate ſubiecta ſint. Ideoq; ſi offeretur ei ſeruitus plurimorum, vel ciuitatis, vel gentis, ita vt ſic ei ſeruirent quemadmodum ſibi domi ſuę ſeruiri volebat, non ſe iam latronem latebris conderet, ſed regem conſpicuum ſublimaretur, cum eadem in ipſo cupiditas, & malitia permaneret. Pacem itaque cum ſuis omnes habere cupiunt, quos ad arbitrium ſuum viuere volunt. Denique etiam ſæuiſſimę feræ genus proprium quadam pace cuſtodiunt, coeundo, gignendo, pariendo, fouendo, nutriendo, cum ſint pleręque inſociabiles, & ſoliuagę, vt Leones, Vulpes, Aquilę, noctuæ. Quæ enim Tigris non filijs ſuis immurmurat, & pacata feritate blanditur. Quis Miluus nõ coniugium copulat, oua cõfouet, pullos alit, & quaſi cum matrefamilias ſocietatem domeſticam quanta poteſt pace conſeruat, quanto magis homo fertur quodammodo naturæ ſuæ legibus ad ineundum ſocietatem pacemque cum hominibus quorum in ipſo eſt, omnibus maximeque domeſticis obtinendam.

De Electione vel acquiſitione amicorum. Cap. XIIII.

EX Prouerbijs ſapientum. Talem diligẽtiam in amicis adhibe comparandis, ne incipias amare, quem deinceps poſſis odiſſe, tu primum teipſum bonum exhibe, & ſic alterũ tui ſimilem elige, amor extorqueri non poteſt, ſed elabi poteſt. Sene. de bene. lib. 6. Neminem tam alte ſęcula poſuerunt, vt nõ illi amicus eo magis deſit quo nihil abſit. Idem in lib. de remedijs fortuitorum. Quære amicum inter recta, & honeſta officia quære in laboribus, ad menſam res iſta non quæritur. Idem ad Lucil. Epiſtola. 3. Si aliquem amicum exiſtimas cui non tantũdem credis quantum tibi, vehementer erras. Errat, & ille, qui

amicam

amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis ſuis obſeſſus, quam q amicos ſibi putat quibus ipſe non eſt. Tu vero omnia cum amico delibera, ſed de ipſo prius. Poſt amicitiam credendum eſt, ante amicitiam iudicandum. Ipſi vero præpoſtere permiſcent officia, qui contra præcepta Theofraſti cum amauerint iudicant, & non amauerint cum iudicauerint. Tullius in lib. de amicitia. Veterrima quoque amicitia (ſicut vinū vetus) debet eſſe ſuauiſſima. Maxima enim eſt vis vetuſtatis, & conſuetudinis. Caueamus autem ne nimis cito diligere incipiamus, neve indignos. Digni autem ſunt amicitia quibus in ipſis eſt cauſa cur diligantur, ſed rarum genus eſt. Equidem omnia præclara, nec quicquam difficilius eſt, quam reperire, qđ ſit ex omni parte in ſuo genere perfectum. Ipſe homo ſeipſū diligit per ſe, non vt aliquam a ſeipſo mercedem exigat charitatis ſuæ, quod niſi in amicitia idem transferatur, verus amicus nunquam reperitur. Eſt enim verus amicus tanquam alter idem. Æquum eſt ergo ipſum virum primum bonum eſſe, & ſeipſum primum per ſe diligere. Deinde alterum ſui ſimilem quærere, cuius animum ita cum ſuo miſceat, vt penè efficiat vnum ex duobus. Scipio ſolebat conqueri, quod omnibus in rebus homines diligentiores eſſent, vt Capras, & Oues quot quiſque haberet dicere poſſet, amicos quot haberet non dicere poſſet. Idem in Rheto. 2. Diligere oportet, quem te velis diligere. Saluſtius in Iugurtino. Veros amicos neque armis cogere, neque auro parare queas, ſed officio, & fide parantur. Macrobius in lib. Saturnalium. Ita amicum habeas, vt inimicum poſſe fieri putes. Valerius Maximus. Bias quoque Prieneus ita aiebat oportere homines in vſu amicitiæ verſari, vt meminiſſent eam ad graues inimicitias conuerti. Socrates. Cū amicis breues rationes, amicitias longas habere oportet, principium amicitiæ bene loqui, exordium inimicitiarum maledicere. Amicus raro acquiritur, cito amittitur. Theofraſtus. Expedit iam probatos amicos amare, non amatos probare. Suetonius de 12. Cæſaribus, lib. 7. Auguſtus Cæſar amicitias non facile admiſit, & conſtantiſſime retinuit. Plautus in Aulularia. In amicitiam, & fidem ſtultum ne receperis. Nam inſipiētium atque improborum facilius ſuſtinetur odium, quam collegium. Vis te nō decipi nemini crediderīs, nullo tibi honorē deferri, inter miſeros viuito, nemini te quæſtulo nimis ſodalē feceris. Cato, vbi ſupra. Dilige ſic alios, vt ſis tibi charus amicus. Sic bonus eſto bonis, ne te mala damna ſequantur. Ignotum tibi, tu noli præponere notis. Cum tibi, vel ſocium, vel fidum quæris amicum. Non tibi fortuna eſt hominis, ſed vita petenda. Ouidius in lib. Triſtium 4. Turpius eijcitur, quam non admittitur hoſpes.

De Administratione rerum domeſticarum. Cap. XV.

ACtor. Secunda vero pars Œconomicæ, quæ ad rei familiaris diſpoſitionem pertinet quatuor, (vt dictū eſt) partes continet. Prima conſiſtit in domeſticarum rerum negocijs ſolerter, ac ſtrenue procurandis, ipſiſque rebus iuſte, & fideliter acquirendis, atque multiplicandis. Secunda in eis cuſtodiendis. Tertia in eis diſpenſandis. Quarta in debitis curādis. De iuſta rerum acquiſitione dicit Tull. in lib. de Offic. Arbitrandum magis eſſe contra naturam hominem aliquid homini ſui commodi cauſa detrahere, quam omnia incommoda ſubire. Et iterum. Vir inquit bonus, & iuſtus nihil cuiquam, quod in ſe transferat detrahet. Patet ex his verbis Tullij, quod etiam philoſophi fraudem, & auaritiam deteſtantes ſenſerunt abſque damno alterius res domeſticas debere multiplicari. Quod & penitus fieri difficile eſt, aut etiam impoſſibile. Ab antiquo tempore tritum eſt prouerbiū. Omnis diues aut eſt iniquus, aut hæres iniqui. De hac quoque materia require plenius in præcedenti lib. c. de cupiditate, & auaritia, de rapina quoque, & fraude, & vſura. De cautela cuſtodiæ dicit Caſſiodorus in epiſtola 33. Maior in conſeruandis rebus, quā inueniendis adhibenda eſt cautella. Et iterū Claudianus in maiori volumine. Plus eſt ſeruaſſe quæſitū, q̃ quæſiſſe nouū. Porro de prudenti rerum diſpenſatione iam dictum eſt in præcedenti lib. tractatu de libertate. De hac Aug. ita loquitur in lib. de doctrina chriſtiana. Cum inquit omnibus prodeſſe non poſſis, his potiſſimum conſulendum, qui pro locorum, & temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus conſtricti, tibi quaſi quadam ſorte iunguntur. Amb. in lib. de Offi. In diuerſis caſibus, cui potius credendum ſit pleniſſime deſcribit. Denique de vitanda debitorum obligatione dicit Amb. in lib. de Tobia. Paupertas non habet crimen, ſed debere verecundū eſt, nō reddere verecūdius. Diues es, pauper es, non ſumas mu-

tuum. Si diues nullam pateris petendi neceſſitatem. Si pauper conſidera ſoluendi difficultatem. Hinc etiam in prouerbijs ſapientium legitur. Fraus eſt accipere, quod non poſſis reddere. Seneca quoque ſcribit in lib. de beneficijs. Primo docendi ſūt qui libenter accipiunt libenter reddere, & eos quibus obligati ſunt re animoque non tantum æquare, ſed etiam vincere. Itaque ſi beneficia gratis collata reddenda ſunt, multo fortius mutua. Denique quia multi ingrati quidem videntur in petēdo, ſed inimici fiunt in reddendo. Dicit Demas philoſophus. Amico me roganti pecuniam dum mutuo, ipſum, & pecuniā perdo. Primum itaque membrum huius diuiſionis, quod conſiſtit, in domeſticarum rerum agendarum induſtria, latius proſequamur ab ædificijs inchoantes.

De Habitaculis conſtruendis. Cap. XVI.

PAlladius in libro de Agricultura. Ædificium pro agri merito, & pro fortuna domini oportet inſtitui. Si vicinus eſt fluuius, vbi ſtatuimus fabricæ ſedem parare, eius debemus explorare naturam, quia plerunque, quod exalat inimicum eſt. Palus omnimodo vitanda præcipue ab Auſtro eſt, vel Occidente, & ſiccare conſueuit æſtate, propter peſtilentiam, vel animalia inimica, quæ generat, præterea ſcire neceſſarium eſt conſtructuri, quæ calcis, & arenæ natura ſit vtilis. Arenæ enim foſſiciæ genera ſunt tria, nigra, ruſa, cana. Omnium præcipua ruſa melior. Meriti ſequentis eſt cana. Tertium locum nigra poſſidet. Ex his, quæ comprehenſa manu edit ſtridores, erit vtilis fabricanti. Item ſi panno, vel linteo candidæ veſtis ſparſa, & excuſſa nihil maculæ relinquit, aut ſordis, egregia eſt. Sed ſi foſſilis arena non fuerit, de fluminibus, aut glarea, aut littore colligetur. Marina arena tardius ſiccatur, & ideo non continuè, ſed intermiſſis temporibus conſtruenda eſt, ne opus oneret, & corrumpat, camerarum tectoria ſalſo humore diſſoluit. Nam foſſiles tectorijs, & cameris ex celeri ſiccitate, vtiles ſunt, melioreſque ſi ſtatim cum effoſſæ ſint miſceantur. Nam diutino Sole, aut pruina, aut imbre vaneſcunt. Fluuiales tectoriis magis putantur conuenire. Sed ſi vti neceſſe ſit maris arena, erit commodum prius eam lacuna humoris dulcis immergi, vt vitium ſalis aquis ſuauibus eluta deponat. Calcē quoque albo, ſaxo, duro, vel tiburtino, aut columbino fluuiali coquemus, aut rubeo, aut ſpongia, aut poſtremum marmore. Quæ autem erit ex ſpiſſo, & duro ſaxo, ſtructuris conuenit. Ea fiſtuloſo, verò aut molliori lapide tectorijs adhibetur. Vilius in duabus partibus calcis, vna arenæ miſcenda eſt. In fluuiali vero arena ſi tertiam partem teſtæ cretæ addideris, operum ſoliditas mira præſtabitur.

De Situ, & forma ædificiorum. Cap. XVII.

PRætorij ſitus loco aliquatenus erectiore, & ſicciore, quam cætera eſſe debet propter iniuriam fundamentorum, & vt læto ſruatur aſpectu. Fundamenta autem hoc modo ponēda ſunt, vt latiora ſint ex vtraque parte ſemipedis ſpacio, q̃ parietis corpus increſcit. Si lapis, vel toſus occurrat facilis cauſa eſt collocandi, in quo ſculpi tantum fundamenta forma debebit vnius pedis altitudine, vel duorum. Si ſolida, & conſtricta inuenietur argilla, quinta, vt ſexta pars altitudinis obruatur, donec munda ſine ruderum ſuſpicione occurrat argilla, quæ ſi omnino deſit quartam meruiſſe ſufficiet. Studendum præterea, vt hortis, & Pomarijs cingi poſſit, atq; pratis. Sed totus fabricæ tractus vnius lateris longitudine in quo frons erit meridianam partem reſpiciat. In primo angulo excipiens ortum ſolis hyberni, & paululum ab Occidente auertatur hiemali. Ita proueniet, vt per hiemem ſole illuſtretur, & calores eius æſtate non ſentiat, forma tamen eſſe debet eiuſmodi, vt ad habitationum, breuiter collectas, & æſtati, & hiemi præbeat manſiones. Quæ hiemi parantur ita ſint conſtitutæ, vt poſſit eas hiberni ſolis totus propemodum curſus hylarare, menſura vero hæc ſeruanda eſt in triclinijs, atque cubiculis, vt quanta latitudo, vel longitudo fuerit in vnum computetur, & eius medietas in altitudine conferatur.

De Pauimentis rerum. Cap. XVIII.

IN his pauimenta oportuna eſſe debebunt, primum in fabricis planis earum obſeruandum eſt, vt æqualis, & ſolida contignatio ſiat, ne gradus ambulantium tremor fabricæ titubātis excutiat. Deinde, vt axes quernæ cū æſculeis nō miſceātur. Nā quærcus humore recepto cū ſe cœperit ſiccare torquet, & rimas in pauimento faciet, eſculus aūt ſine vitio durat. Sed quærcu ſuppetente eſculus deſit, ſubtiliter quærcus ſectus, & tranſ-

tranſuerſus, atque directus duplex ponatur ordo tabulatum clauibus frequentibus fixus. De acerno, aut phago, aut Fraxino diutiſſimæ tabulata durabunt ſi ſtratis deſuper paleis, vel filice humor calcis nuſquam ad tabulati corpus accedat, tunc ſuper ſtratu minabis rudera, id eſt ſaxa contuſa duabus partibus, & vna calcis temperante conſtitues, hæc cum ad ſex digitorum craſſitudinem feceris, & regula exploratis æquale, ſi loca hiemalia ſunt, tale pauimentum debebis imponere in quo, vel nudis pedibus ſtantes miniſtri hieme non rigeſcant, inducto itaque rudere, vel teſtato pauimento, congeſtos, & calcatos ſpiſſe carbones, cũ ſabulone, & fauilla, & calce permiſces, & huius impenſę craſſitudinem ſemipedis iubebis imponi. Quod exequatum nigra pauimenta formabit, & ſi qua fundetur ex poculis velociter rapta deſuget.

De Parietibus, & Tecturis. Cap. XIX.

QVod ſi latericios parietes, in prætorio facere volueris, perfectis parietibus in ſummitate, quæ trabibus ſubiacebit ſtructura teſtacea cum coronis prominentibus fiat ſeſquipedali altitudine, vt ſi corruptæ tegulæ, aut imbrices fuerint, parietem non poſſint penetrare per pluuiam. Deinde prouidendum eſt, vt ſiccis, & aſperatis parietibus lateritiis inducatur tectorium, quod humidis, ac lenibus adhærere non poterit. Et ideo tertio eos prius debebis obducere, vt tectorium ſine corruptione ſuſcipiant. Opus quoque albarium ſępe delectat, cui calcem debebimus adhibere cum multo tempore fuerit maceratum. Ergo vt vtile probes, aſcia calcem quaſi lignũ dolabis, ſi nuſquam aciem eius offenderit, & quod aſciæ adhæret fuerit molle, atque viſcoſum, conſtat albariis operibus cõuenire. Parietum vero tectura ſic fiet fortis, & nitida. Prima trullis frequenter inducto, cum ſiccari cœperit, iterum inducatur, ac tertio, poſt hęc tria coria ex marmoreo grano cooperiatur ad trullam, quæ inductio ante tamdio ſubigenda eſt, vt quo cals ſubigetur, mundum leuemus, hæcque marmoris grani inducto cum ſiccari incipiet, aliud corium ſubtilius oportet imponi, ſic & ſoliditatem cuſtodiet, & nitorem.

De Ciſternis, & Piſcinis, & Balneis extruendis. Cap. XX.

VItandum eſt, quòd pleriquę fecerunt, aquę cauſa villas in infimis vallibus mergere, & paucorum voluptatem præferre habitatorum ſaluti, cum ſi fons deſit, ac puteus, Ciſternas conſtituere conueniat, quibus omnium conduci poſſit aqua tectorum. Magnitudo ea cui delectatis Ciſterna conſtruatur, longior magis, quam latior. In imis ſolum alto rudere ſolidatum, relicto fuſoriis loco, teſtacei pauimenti ſuperfuſione leuigetur, hoc pauimentum omni cura terendum eſt ad nitores, & lardo pingui decocto aſſidue perfricandum. Quod vbi deducto humore ſiccatum ne rimis in aliqua parte fundatur etiam parietes ſimili corio velentur obducti, & ita poſt diuturnam, & ſolidam ſiccitatem aquæ præbeatur hoſpicium. Anguillas ſane, piſceſque fluuiales mitti in his, paſcique conueniet, vt horum natatu aqua ſtans agilitatem currentis imitet. Piſcinæ duæ, vel ſolo impreſſæ, vel cæſo lapide extra villam eſſe debebunt, quas facile eſt, aut fonte, aut imbre ſupplere, vt vna ex his vſui ſit pecoribus, vel auibus aquaticis, alia madefaciat virgas, & coria Lupi, Pinos, & ſi qua ruſticitas conſueuerit infundere. Non alienum eſt ſi aquæ copia patiatur, patrem familias de ſtructura Balnei cogitare, quæ res, & voluptati plurimum conferat, & ſaluti. Balneum conſtruemus in ea parte qua calor futurus eſt, loco ab humore ſuſpenſo; ne vligo cum fornacibus vicina refrigeret. Lumina ei dabimus a parte Meridiana, & Occidentis Hyberni, vt tota dies ſolis intuetur, & illuſtretur aſpectu. Cellæ autem ſic diſponantur, vt quadratæ non ſint, ſed verbigratia, ſi quindecim pedibus longæ fuerint 10. latæ ſint, fortius enim vapor inter anguſta luctabitur. Piſcinales cellæ in æſtiuis Balneis a Septentrione lumen accipiant, in hiemalibus a Meridie, ſi fieri poteſt ita conſtituantur Balneæ, vt omnes earum hortos decurrat eluuies. Si aquę copia eſt, fuſura balnearum debeat, & piſcinam ſuſcipere, vt ibi formatis aquariis molis, ſine animalium, vel hominum labore frumenta frangantur.

De Cellis vinariis, & oleariis. Cap. XXI.

CEllam vinariam Septentrioni habere debemus oppoſitã, frigidam, vel obſcuræ proximam, lõge a balneis, ſtabulis, furno, ſterquiliniis, ciſternis, aquis, & cæteris odoris horrendi, ita conſtructam neceſſariis, vt non timeatur a fructu, ſic autem diſpoſitam, vt baſilicæ ipſius forma calcatorium loco habeat altiore conſtructum, ad quod inter duos lacos, qui ad excipienda vina hinc inde depreſſi ſint, gradibus tribus ferè aſcẽdatur, aut quatuor. Ex his lacubus canales ſtructi, vel tubi fictiles circa extremos parietes currant, & ſubiectos lateri ſuo dolios per vicinos meatus manantia vina defundant, ſi copia maior eſt, medium ſpacium cupis deputabitur, quas ne ambulantia vina prohibeant, aſſellis altioribus impoſitas, vel ſupra dolia poſſumus collocare, ſpacio inter longiore diſtantes, vt ſi res exigat curatoris tranſitus poſſit admitti, quod ſi cupis locum ſuum deputabimus. In locos ad calcatorij ſimilitudinem podiis breuibus, & pauimento teſtato ſolidetur, vt etiam ſi ignorata ſe cupa diffuderit, lacu ſubdito excipiantur non peritura vina, quę fluxerunt. Olearis cella Meridiana ſit obiecta partibus, & contra frigus munita, vt illi per ſpecularia debeat lumen admitti, ita, & operas, quæ hieme ſunt nullus algor impediet, & oleum cum præmitur adiutum temporibus, frigore non valebit aſtringi, receptacula olei ſemper munda ſint, ne nouos ſapore infecta, veteri rancore corrumpant. At ſi quis maiori diligẽtia ſtudet, ſubiectis hinc inde cuniculis pauimenta ſuſpendat, & ignem ſuggerat fornace ſuccenſa. Ita purus calor olei cellam ſine fumi nidore vaporabit, quod ſępe infectum corrumpit, & ſaporem.

De Horreis. Cap. XXII.

SItus horreorum, quamuis ipſum deſideret partem, & ſuperior, & longe ab omni humore, & letamine, & ſtabulis ponendus eſt, frigidus, ventoſus, & ſiccus, cui prouidendum eſt ſtructuræ diligentia ne rimis poſſit abrumpi. Solum igitur oẽ bipedis craſſitudine ſternatur, vel maioribus latercalis quos ſuffuſo teſtaceo pauimento debemus imprimere tunc diuiſas cellas, ſi magnus ſperabitur terminum modus grano cuiq; tribuemus. Si terræ pauperes minora promittunt, vel crateis podiis erunt diſcernenda granaria, vel vimineis vaſculis pedituas tenues congeremus. Sed factis granariis amurca luto mixto parietes liniantur. Cui aride Oleaſtri folia, vel Oliuæ pro paleis adiciuntur, quo tectorio ſiccato, rurſus amurca reſpargitur, quæ vbi ſiccata fuerit, frumenta condentur, hæc res gurgulionibus, & cæteris noxiis animalibus inimica eſt, aliqui Coriandri folia frumentis miſceant ad ſeruandum. Nihil tamen commodius erit diu cuſtodiendis frumentis, quam ſi ex areis in alterum vicinum locum transfuſa refrigerentur aliquantis diebus, atque in horreis inferantur. Negat Columella, ventilanda eſſe frumenta, quia miſcentur magis animalia toto aceruis, quæ ſi non mouentur in ſummitate, vltra menſurã palmi ſubſiſtent, & hoc velut corrupto corio extera illæſa durabunt. Aſſerit idem noxia animalia vltra prædictam menſuram non poſſe generari, herba Conſa ſicca, (vt Græci aſſerũt) ſubſtrata frumentis addit grati. Ab horreis tamen auſter debet eſſe auerſus.

De Stabulis, & Corte, & auiariis. Cap. XXIII.

STabula Equorum, vel Boum meridianas quidem reſpiciãt partes, non tamen egeant a Septentrione luminibus, quæ per hiemem clauſa nihil noceant, per æſtatem patefacta refrigerent, ipſa ſtabula propter vngulas animalium ab humore ſuſpenſa ſint, Boues nitidiores fiẽt ſi focum proxime habeãt, & lumen intendant. Octo pedes ad ſpacium ſtandi ſingula boum paribus abundant, & in porrectione quindecim planæ roboreæ ſupponãtur ſtationibus equorum, vti accubitus mulle ſit, ſtantibus durum. Cors ad Meridiem pateat, & obiectus ſoli, quia facilius erit propter ea, quæ inſunt animalia ad æſtatis temperandum calorem. Porticus ſuteis aſſeribus, & fronde formari debent, vel ſcindulis, vel (ſi copia ſuppetit) tegulis, vel (ſi facilius, & ſine impenſa placuerit) tegentur caricibus, aut geneſtis. Circa parietes cortis extremos auiaria facienda ſunt, quia ſtercus auium maxime neceſſarium eſt agriculturæ, excepto anſerum lætamine, quod ſatis omnibus inimicum eſt.

De Columbariis, & Turturum, & Turdorum cubiculis. Cap. XXIIII.

COlumbarium vero poteſt accipere ſublimis vna turricula in prætorio conſtituta, leuigatis, ac dealbatis parietibus, in quibus quatuor partibus feneſtellæ (ſicut mos eſt) breuiſſimæ fiant, vt Columbas ſolas

ad

ad introitum exitumque permittant, nidi figurentur interius. A muſtelis tutæ fiunt, ſi inter eas vetus ſparta proijciatur. Nõ pereunt, neque locum deſerunt ſi per omnes feneſtras aliquid de ſtrangulati hominis loco, aut vinculo, aut fune ſuſpendas. Inducunt alias ſi Cimino paſcantur aſſiduo, vel ſi Iris alarum balſami liquore tangantur. Fœtus frequentant ſi hordeum torrefactum, vel fabam, vel eruum ſæpe conſumant. Triginta autem Columbis volantibus diurni tres ſextarij tritici ſufficient. Aut creaturæ prouideſtimus ita, vt eruum vetus gratia menſibus præbeamus hybernis. Rutæ ramulos plurimis locis oportet contra animalia inimica ſuſpendere, ſed columbarij ceſſe duo ſubiecta cubicula fiant, vnum breuem, & prope obſcurum, quo Turtures claudi poſſint, quos nutrire facillimum eſt. Nam nihil expetunt niſi, vt æſtate, qua ſola maxime pinguiſcunt, triticum, vel millium mulſa maceratum ſemper accipiant. Sed modius vnus diurnus 120. Turturibus ſufficit. Aqua ſaue et frequenter mundior debet offerri. Aliud vero cubiculum Turdos nutriat, qui locus mundus ſit, & lucidus, & vndique leuigatus, tranſuerſæ in hoc perticæ figantur quibus poſſint poſt incluſum volatum ſedere, rami etiam virides, ſæpe mutentur, caricæ tunicæ mixtis pollinibus largiſſimæ præbeantur. Mixti etiam ſi facultas eſt, Lentiſci, Oleaſtri, Hederæ, arbuti ſemina interdum ad excludenda faſtidia, & maxime aqua munda tribuatur. Claudantur illæ ſi, & recentes capti mixtis aliquibus ante nutritis, quorum ſocietate ad capiendos cibos, pauidam nouæ captiuitatis mæſtitudinem conſolentur.

De Gallinis educandis. Cap. XXV.

GAllinas educare nulla mulieris neſcit induſtria. Hæc dabis præcepiſſe ſufficiat, vt fumo, & puluere vtantur, & cinere. Sint præcipue nigræ, aut flaui coloris. Albæ vitentur. Vinaceæ cibo ſteriliſcunt, ordeo ſemicocto, & parere ſæpe coguntur, & reddunt oua maiora. Supponenda ſunt his ſemper oua numero impari, Lunæ creſcente a decima, vſque ad quintamdecimam. Pituita his naſci ſolet, quæ alba pellicula linguam veſtit extremam, hæc leuiter vnguibus vellitur, & locus cinere tangitur, & Allio trito plaga mundata conſpergitur. Item alij mica trita cum oleo faucibus inſerunt. Staphiſagria et prodeſt, ſi cibis miſceatur aſſidue. Si amarum pinum comedant, ſub oculis illis grana procedunt, quæ niſi acu leuiter apertis pelliculis auferantur, extinguunt oculos, portulacæ ſucco forinſecus, & mulieris lactæ curemus, vel hammoniaco ſale, cui mel, & ciminum æquale miſceatur. Pediculos earum perimit ſtaphiſagria, & torrefactum ciminum paria, & pariter tunſa cum vino, & amari Lupini aqua, ſi penetret ſecreta pennarum.

De Faſianis nutriendis. Cap. XXXVI.

IN Faſianis nutriendis, hoc ſeruandum eſt, vt nouelli ad creandos fœtus parentur, id eſt qui anno ſuperiore ſunt editi, veteres enim fœcundi eſſe non poſſunt. Ineunt fœminas menſe Martio, vel Aprili, duabus vnus maſculus ſufficit, quia cæteras aues ſalacitate non æquat. Semel in anno fœtus creabunt viginti fere ouis pariendi ordo concluditur, Gallinæ his melius incubabunt, ita vt quindecim Faſianina oua nutrix vna cooperiat, cætera ſui generis ſupponantur, in ſupponendo de Luna, & diebus, quæ ſunt in alijs dicta ſeruemus. Triceſimos dies maturos pullos in lumine mittet, ſed per 15. dies diſcocto, atque refrigerato leuiter ordei farre paſcentur, cui vini humor aſpergitur, poſt triticum fractum præbebis, & locuſtas, & oua Formicæ, ſane ab aquæ prohibeantur acceſſu, ne pituita concludat. Quòd ſi pituitam patientur Faſiani, Allio cum pice liquida terſo roſtra eorum debebis aſſiduus perfricare, vel vitium (ſicut Gallinis fieri conſueuit) auferre. Saginandi hæc ratio eſt, vt clauſo Faſiano miniſtrentur offulæ de farina tritici, vel ordei, quæ oleo leuigentur aſperſo, & ita inſerantur faucibus, ne ſub infima linguæ parte mergantur, quæ ſi euenerit ſtatim peribunt. Illud quoque curemus, vt præbeantur noua alimenta prioribus digeſtis, quia eo facillime onus cibi hæctenus extinguuntur.

De *Anſeribus.* Cap. XXVII.

ANſeres ſine aqua, nec ſine herba facile ſuſtinentur. Locis conſitis inimicus eſt, quia ſata, & morſu lædit, & ſtercore, pullos præſtat, & plumas quas Autumno, vel vellamus, & vere. Vni maſculo, tres fœminæ ſufficiũt. Si deſit fluuius lacuna formetur. Si herba non ſuppetat, Trifolium, fœnum Græcum, Agreſtia intiba, Lactuculas ſeremus alimẽto. Albi fœcundiores ſunt, varij vel fuſci minus, quia de agreſti genere ad domeſticum tranſierunt. Incubant a Calend. Martij, vſque ad æſtiuum ſolſtitium. Plus pariet ſi Gallinis oua ſuppones. Extremum partum matribus iam vacaturis educare permittimus, pariturae ad aram perducantur, cum ſemel hoc fecerit cõſuetudinem ſponte retinebunt, Gallinis ſicut Pauonina, & anſeris oua ſuppones, ſed anſerinis ouis, ne noceant ſuppoſitis ſubijciantur Vrticæ, parui ſemine Papaueris primis decem diebus intus paſcendi ſunt. Poſtea ſereno eos poterimus educere, vbi Vrtica non fuerit, cuius aculeos formidant. Quatuor menſium bene ſaginantur, nam melius in tenera ætate pinguiſcunt. Polẽta dabitur in die ter. large vagandi licentia prohibetur, loco obſcuro claudentur, & calido, ſic maiores etiam ſecundo menſe pinguiſcunt. Nam paruuli ſæpe die triceſimo ſaginantur melius, ſi ad ſacietatem millium præbeamus infuſum. Inter anſerum cibaria legumen omne porrigi poteſt excepto eruo. Cauendum eſt & ne pulli eorum ſetas glutiant.

De Pauonibus. Cap. XXVIII.

PAuones nutrire facillimum eſt, niſi eis fures, aut animalia inimica formides, qui plerunque per agros vagati ſponte ſe paſcunt, pulloſque educunt, altiſſimas arbores veſpere petunt, vna his cura debetur, vt incubantes per agrum fœminas quæ hoc paſſim faciunt, a Vulpe cuſtodias. Ideo in inſulis breuibus meliori ſorte nutriuntur. Vni maſculo fœminæ quinque ſufficiunt. Maſculi oua, & pullos ſuos perſequuntur velut alienigenas, priuſquam illis criſtatum naſcatur inſigne. Ab Idibus Februarij calere incipiunt. Faba leuiter torrefacta in libidine prouocantur ſi eis quinto quoque die tepida præbeatur. Cupidinem coeundi maſculus confitetur, quotiens circa ſe amictum caudæ gemmantis inuoluit, & ſingularum capita oculata pennarum locis ſuis erexit cum ſtridore procurrens. Si oua Pauonum Gallinis ſupponantur, excuſatæ matres ab incubatione tribus vicibus per annum fœtus edunt, primus partus quinque ouorum, ſecundus quatuor, quæ a primo incremento Lunæ 9. diebus habeant 9. oua ſuppoſita, quinque Pauonina, & cætera ſui generis. Decima die omnia Gallinacia ſubtrahantur, & alia item Gallinacia totidem recentia ſupponantur, quæ ablata ſunt, vt triceſima Luna hoc eſt expletis 30. diebus poſſint cum Pauoninis ouis operiri. Oua autem Pauonum, quæ Gallinæ ſubiecta ſunt, ſæpe manu conuertantur, quia hoc ipſa facere via valebit. Maiores tamen Gallinas oportet eligere, nam minoribus pauciora ſupponas. Natos ſi ad vnam transferre a pluribus velis, dicit Columella, vni nutrici 25. ſufficere, mihi vero videtur 15. ſatis eſſe. Primis diebus far ordei conſperſum vino pullis dabitur, vel vndecunque cocta pulticula, & refrigerata, poſtea adijcietur porrum conciſum, vel caſeus recens, ſed expreſſus. Nam ſerum Pullis nocet. Locuſtæ etiam ablatis pedibus præbentur. Ita paſcendi ſunt vſque ad vnum menſem. Deinde ordeum poteris præbere ſolenniter, triceſimo quinto tamen die poſtquam nati ſunt, & in agrum cum deijci poſſunt comitante nutrice paſcendi. Cuius ſingultu reuocantur ad villam. Pituitas vero & cruditates his remedijs amouebis, quibus Gallina curatur, maximum illi periculum eſt cum incipit criſta prodire, nam patiuntur languores infantum ſimilitudine, cum illis tumentes gingiuas denticuli aperire oriuntur.

De Area ſternenda. Cap. XXIX.

AREa longe a villa eſſe non debet, & propter exportandi facilitatem, & vt fraus minor timeatur Domini, vel Procuratori in vicinitate ſuſpecta. Sit autem vel ſtrata ſilice, vel ſano montis exciſa, vel ſub ipſo trituræ tempore vngulis pecorum, & aqua amiatione ſolidata, clauſa deinde, & robuſtis munita cancellis propter armenta, quæ cum terentur inducimus. Sit circa hanc locus altus planus, & purus in quem frumenta tranſfuſa refrigerentur, & horreis inferantur, quæ res in eorum durabilitate proficiet, fiat deinde vndecunque proximum maxime in humidis regionibus, ſub quo propter himbres frumenta ſi neceſſitas coegerit raptim, vel munda, vel ſemitrita ponantur. Sic enim loco ſublimi, & vndecunque perflabili, longe tamen ab hortis, vineis, atque pomeriis. Nam ſicut radicibus virgultorum proſunt lætamen, & paleæ, ita inſidentes frondibus proferant, atque arere compellunt.

De Balneis, & Piſtrino. Cap. XXX.

NOn eſt alienum ſi aquæ copia patiatur, patremfamilias de ſtructura Balnei cogitare, quæ res, & voluptati plurimum conferat, & ſaluti, itaque balneum conſtituemus in ea parte, qua calor futurus eſt loco ab humore ſuſpenſo, ne vllo eum fornacibus vicina refrigeret, lumina ei dabimus a parte Meridiana, & Occidentis hyberni, vt tota die ſolis tuoetur, & illuſtretur aſpectu. Cellæ aūt ſic diſponantur, vt quadræ non ſint, ſed verbigratia ſi 15. pedibus longæ fuerint, in. latæ ſint. Fortius enim vapor toter anguſta luctabitur. Piſcinales cellæ in æſtiuis balneis a Septentrione lumen accipiant, Hiemalibus a Meridie, ſi fieri poteſt ita cōſtituantur Balneæ, vt omnes earum hortos decurrat eluuies. Si aquæ copia eſt fuſuras balnearum debet, & Piſtrinam poſt ſuſcipere. vt ibi formatis aquarijs, molis, ſiue hominum, vel animalium labore frumenta frangantur.

De Fænili, & Sterquilinis. Cap. XXXI.

FOeni, Palearum ligni, cannarum repoſitiones, nil refert in qua parte, dummodo ſiccæ ſint, atque perflabiles, & lōge remoueantur a villa, propter timorem ſurrepticij incendij. Stercorum congeſtio locum ſuum teneri debebit, qui abundent humore. Et propter odoris horrenda a prætorij cōuertatur aſpectu. Humor enim abundans hoc præſtat ſtercori, vt ſi qua inſunt ſpinarum ſemina putreſiant. Stercus Aſinorū primum eſt maxime hortis, deinde Ouilium, & Caprinum, & iumentorum, Porcinum vero peſſimum. Cineres optimi, ſed Columbinum feruidiſſimum, cæterarumque auium ſatis vtile excepto Paluſtrium. Stercus, quod anno requieuerit, ſegetibus vtile eſt, nec herbas creat, ſi vetuſtius ſit minus proderit Pratis vero recentia ſtercora proficient, at vber herbarum, & maris purgamenta ſi aquis dulcibus eleuantur mixta reliquis vicem ſtercoris exhibebunt, & limus, quem ſcaturiens aqua, vel fluuij incrementa reſpuerint.

De Hortis, & Pomerijs. Cap. XXXII.

HOrti, & Pomeria domui proxima eſſe debent. Hortus ſterquilinio maxime ſubiectus, cuius eum ſuccus ſponte fæcundet ab area longe ſitos. Nam puluerem palearum patitur inimicum. Felix poſitio eſt, cui leniter inclinata planicies curſus aquæ fluctis per ſpacia diſcreta diruat. Si fons deſit, aut imprimendus eſt puteus, aut ſi hoc nequeas, piſcina ſuperius cōſtruenda, vt illi aquas pluuia conſeruare hortus per æſtiuos rigetur ardores. Si hac omni facultate caruerit, ſemper altius tribus, vel quatuor pedibus, ad paſtini ſimilitudinem fodies hortulum, qui ſic cultus negligat ſiccitates. Sed huic quamuis cōtra neceſſitatem iuta ſtercora quælibet terra conueniat, tamen hæc genera ſunt in electione vitanda. Creta quam arguillam dicimus, atque rubrica. Illud quoque cuſtodies in hortis quos humoris natura non adiuuat, vt diuidas partes, & hieme ad Meridiem, æſtate ad Septentrionem, ſpacia colenda cōuertas. Multa munitionis ſunt genera. Alij luto inter formas clauſo parietes figuratos ex partibus imitantur. Quibus ſuppetit maceries luto, & lapide cacitani, pleriquae ſine luto congeſta in ordinem ſaxa componunt, nonnulli foſſis ſpacta coleoda præcingunt, quod vitādum eſt, quia horto ſubducit humores, niſi forte locus Paluſtris colatur. Alij ſpinarum plantas, & ſemina in munitione diſponunt, ſed melius erit rubi ſemina, & ſpinę, quæ rubus caninus vocatur, ad ſeptem procreandam terræ mandare.

De Hortorum partibus, & Autualis, & ſerendi temporibus. Cap. XXXIII.

PArtes ſane horti diuidendæ ſunt, vt hæ in quibus autumno ſeminabitur, verno tempore paſtinentur, quas ſeminibus vere complebimus Autumni tempore debemus effodere, ita vtraque paſtinatio decoquetur beneficio algoris, vel ſolis. Areæ faciendæ ſunt anguſtiores, & longæ, ideſt 12. pedū longitudine, & 6. latitudine, ſic propter ſpacia vtrinque purgāda diuiſæ. Margines vero earū locis humidis, vel irriguis duobus pedibus erigantur, ſiccis vno extuliſſe ſufficiet. Inter areas ſi humor conſueuit effluere, ſpacia altiora ipſis areis eſſe debebunt, vt facilius ingrediatur aream, de ſuperiori parte humor admiſſus, & vbi ſitientem ſaturauerit, in alias poſſit excluſus aduerti. Serendi tempora, licet per menſas certa ſignemus, tamen ſecundum loci, & cœli naturam vnuſquiſque cuſtodiat. Frigidis locis Autumnalis ſatio celerior eſt, verna, vero tardior. Calidis vero regionibus, & Autumnalis ſatior fieri pōt, & verna maturior. Quęcunque ſerenda ſunt, cum creſcit Luna ſeminentur, quæ ſecanda ſunt, vel legenda cum minuitur.

De nocumentis Hortorum, & remedijs. Cap. XXXIIII.

COntra nebulas, & rubiginem paleas, & purgamenta pluribus locis per hortum diſpoſita ſimul cum omnia nebulas videris inſtare combures. Contra grandinē panno ruſſeo mola cooperiunt, horti ſpacia alba vite præcingitur. Aliqui Vrſi adipē cū oleo tritum reſeruāt, & falces hoc cū putaturi ſunt vngunt, cuius tāta vis eſſe phibetur, vt neque gelu, neq; nebula, neq; aliquo animali poſſit noceri. Contra culices, & limaces, vel amnicam recentem, vel ex camini fuliginem ſpargimus. Contra Formicas, ſi in hortum habent foramen, cor nociuæ admouemus. Si foris veniunt omne horti ſpacium cinere, aut cretæ candore ſignabimus. Contra Erucas ſemina, quæ ſpargenda ſunt, Sēperuiuæ ſucco madefiant, vel erucarum ſanguine. Aliqui cinerem de fico, ſuper erucas ſpargunt. Itemq; ſquillam, vel in horto ſerunt, vel certe ſuſpendunt. Aliqui mulierem menſtruantem, nudis pedibus contra erucas, &c. hortorū faciunt circumire. Aliqui fluuiales Cancros pluribus locis inter hortum configunt. Contra animalia, quæ vitibus nocent Cantarides, quas in Roſis inuenire conſueuimus oleo merſas reſolui patieris in tabem, & cum putādæ ſunt vites, hoc oleo falces perunges. Extinguuntur Cimices, amurca, & felle bubulo lectis, aut locis perunctis, vel folijs Hederæ tritis, ex oleo, vel incenſis ſanguiſugis, vt Olera animalia infeſta non generent. In corio Teſtudinis omnia ſemina, quæ ſpatſurus es ſiccā, vel Mentē locis pluribus maxime inter Caules ſere, ſi Vitibus conſulemus Allio trito, falces putatoriæ ferunt vngendæ. Ne Cātarides vitibus noceant in cote, qua falces acuuntur, ipſe ſunt conterendæ. Formicas abiges Origano, & Sulphura tritis foramen aſpergens, hoc & Apibus nocet, Item cocclearum vacuas teſtas, ſi vſſeris, & eo cinere foramen inculces. Culices Galbano infuſo fugantur, aut ſulphure. Pulices Amurca per pauimentum frequenter aſperſa, vel Cymino Agreſti cum aqua trito, vel Cucumeris ſemen Agreſtis, aqua reſolutum ſepe infundes.

De quibuſdam noxijs animalibus exterminandis. Cap. XXXV.

MVres, ſi amurcam ſpiſſam patinæ infuderis, & in domo nocte poſueris, adhærebunt. Item necabuntur ſi Elleboro nigro caſeum, vel panem. vel adipes, vel polentam permiſceas, & offeras, & Agreſtis Cucumeris, & coloquintidæ ſuffuſio ęque nocebit aduerſus Mures Agreſtes. Apuleius aſſerit ſemina Bubulo felle maceranda, antequam ſpargas, nonnulli folijs Radodaphoes aditum eorum claudunt, qui Roſis his, dum in exitum nituntur intereunt. Talpas Græci hoc genere perſequuntur. Nucem perforari iubent, vel aliquod Pomi genus ſoliditatis eiuſdem, ibi paleas, & cedria cū Sulphure ſufficienter includi, tunc omnes paruos aditus, & reliqua ſpiramina Talparum diligenter obturari, vnum foramē quod amplius eſt reſeruari, in cuius aditu nucem intus incenſam ſic pone, vt ab vna parte flatus poſſit accipere quis, vt ab alia parte diffundat. Si impletis fumo cuniculis, Talpas, vel fugere protinus, vel necari. Mures ruſticos ſi querno cinere aditus eorum ſatures, a tractu frequenti ſcabies occupabit, ac perimet Serpentes prope omni auſteritate fugantur, & nocentes ſpiritus innocentia fumi graue olentis exagitat. Vramus galbanum, vel Cerui cornua, radices Lilij, Capræ vngulas, hoc genere monſtra noxia prohibentur, Opinio Græcorum eſt ſi nubes locuſtarum repente ſurrexerit, latentibus infra tecta cunctis hominibus eam poſſe tranſire. Quod ſi in obſeruantea homines, ſub arte deprehendant, nullum fructum noceri, ſi continuo omnes ad tecta confugiant. Pelli etiam dicuntur amari Lupini, aut Agreſtis Cucumeris aqua decocta ſi Muriæ mixta fundatur. Æſtimant aliqui Locuſtas, vel Scorpios poſſe fugari ſi aliqui ex his vrantur in medio.

De Apibus emendis, & collocandis, ac nutriendis. Cap. XXXVI.

APes ſi emendæ ſunt prouideamus, vt plena comparētur, quam rem, vel inſpectio, vel murmuris magnitudo, & frequentia monſtrant, commeantis, ac remeantis examinis, ex vicina potius, quam longinqua regione, ne aeris nouitate tentētur. Si vero longius aduehendę ſunt, collo nocte portētur, ac collocare, nec aperire aluearia, niſi veſpere inſtante debemus. Speculemur deinde poſt triduum, ne omne ianuas ſuas ægrediatur examen, hoc enim ſignū fugam meditantur aſſumere. Cætera oīa ſuo vndequaque reddemus loco, creduntur rō non fugere ſi ſtercus primogeniti. vituli allinamus orbes vaſculorū. Apibus ſtatione non longe a dñi ædibus, vel in horti parte ſecreta, & aprica, & a ventis remota, & calidiore locare debemus.

mus, quæ in quadratam conſtituta menſuram, fures, & acceſſus hominum, pecudumque ſubmoueat, ſit abundans floribus quæ, vel in herbis, vel in fructibus, vel in arboribus procuret induſtria, herbas nutriat Origanum, Thimum, Violas agreſtes, Affodillam, Amaracum. Hyacinthum, qui Iris, vel Gladiolus dicitur ſimilitudine foliorum, Narciſſum, Crocum, cæteraſque herbas ſuauiſſimi odoris, vel floris. In fructibus, vero ſunt Roſæ, Lilia, Violæ flauæ, Roſmarinus, Hederę. In arboribus Ziziſa, Amigdalus, Perſicus, Pirus, Pomiferęque arbores, quibus nulla amaritudo reſpondet flori de ſucco. Silueſtria vero Glandifera, Robora, Therebintus, Lenóſcus, Cedrus, Tilia, Ilex, minor, & Thimus, ſed Taxi remoueantur inimici, Primi ſaporis Mella, Thimi ſuccus effundit. Secundi Meriti Tymbra, Serpillum, vel Origanum. Tertij Roſmarinum, & Saturegia. Cætera, vt Arbutus, & Olera ſaporem ruſticæ mollis efficiunt. Sint autem a Septentrionali parte diſpoſitæ frutices, atque virgulta ordines ſuos, ſub maceriis exæquantur, herbas deinde plano, poſt frutices conſeremus, fons vel riuus hunc commeatur riuoſus, qui humiles tranſcando ſoemes Lacunas, quas operiant rara, & tranſuerſa Virgulta, ſedes tutas Apibus præbituræ, cum ſitient.

De documentis earum remouendis. Cap. XXXVII.

SEdibus Apium, caſtris longe ſint omnia odoris horrendi, Balnea, Stabula, Coquinæ, Fuſoria, ſugenda præterea animalia, quæ ſunt Apibus inimica, Lacertos, & Blactas, & his ſimilia, & Aues etiam crepitaculis terreamus. Porus cuſtos frequens, & caſtus accedat, habens noua aluearia præparata, quibus accipiant examinum inuentus, vitetur odor cæni, & cancer exuſtus, & locus qui ad humanam vocem ſalſa imitatione reſpondet. Abiiut & herbæ Titimallus, Elleborū, Capſia, Abſinthium, Cucumis agreſtis, & omnis amaritudo conficienda aduerſa dulcedini. Aluearia meliora ſunt, quæ cortex formabit raptus ex ſubere, quia non tranſmittunt vim frigoris, aut caloris, poſſunt tamen ex ferulis fieri. Si hæc deſint ſaligines, viminibus fabricent, vel ligno cauatæ arboris, aut tabulis more caparum, fictilia deterrima ſunt, & hieme gelantur, & æſtate feruelcunt. Sed podia ternis alta pedibus fabricentur, propter lacertorum, cæterorumque animalium noxā, quibus eſt mons irrepere, & ſupra hæc aluearia collocentur, ita vt nō poſſint himbre penetrari, ſpaciolis inter ſe patentibus ſegregata. Anguſtus tamen aditus admittat examina propter frigoris, & caloris iniuriam. Sane ventis frigidioribus, altus paries reſiſtat, qui locum poſſit defenſis ſedibus apricare. Aditus omnes ſoli opponantur hyberno, qui in vno cortice, duo, vel tres, eſſe debebunt ea magnitudine, quæ Apis formā non poſſit excedere. Sic enim noxijs animalibus ingreſſu reſiſteiur anguſto, vel ſi Apes obſidere voluerint exeuntes, alio cum non defuerint inuentur egreſſu.

De Agris eligendis, atque colendis. Cap. XXXVIII.

ELigendus eſt pinguis, ac reſolutus ager, qui minimum laborem petit, fructum maximum reddit. Secundi meriti eſt ſpiſſus, qui quidem labore maximo ad vota reſpondet. Illud vero, deterrimum eſt, quod erit ſiccum ſimul, & ſpiſſum, & macrum, vel frigidum, qui ager peſtiferi mora fugiendus eſt. In eligendo Agro, vel emendo conſiderare debebis ne bonum naturalis fœcunditatis colentium deprauauerit inertia. Et indegeneres ſurculos, vber ſoli feracis expenderit. Qđ quamuis emendari poſſit in ſatione, melinrum tamen harum rerum ſine culpa melius vſus eſt, quam cum ſpe corrigendi ſerus inuenius. Poſitio ipſius Agri, qui eligendus eſt, ea ſit. In frigidis Prouincijs Orienti, & Meridiano lateri debet eſſe oppoſitus, ne alicuius magni montis obiecta his duabus partibus excluſis algore rigeſcat. Aut per partem Septentrionis remoto, aut per Occidentis, in veſperam ſole dilato. In calidis vero Prouincijs pars potius Septentrionis optanda eſt, quæ & vtilitati, & voluptati, & ſaluti æqua bonitate reſpondeat. Eligendi, & bene colendi Agri ratio 4. rebus conſtat, aere, aqua, terra, induſtria. Ex his tria ſunt naturalia, vnum facultatis & voluntatis eſt. Naturæ eſt enim vt eis locis, (quæ colere deſtinabis) aer ſit ſalutaris, & clemens, aqua ſalubris, & facilis, vel ibi naſcens, vel adducta, vel himbre collecta. Terra vero fœcunda, & ſitu commoda.

De ſalubritate aeris, & quæ ibi conſideranda. Cap. XXXIX.

AEris ſalubritatem declarant loca ab infimis vallibus libera, & nebularum noctibus abſoluta, & habitatorum, conſiderata corpuſcula, ſi eis color ſanus, capitis firma ſinceritas, inoffenſum lumen oculorum, purus auditus, fauces commeatus liquidæ vocis exercent, hoc genere benignitas aeris approbatur. His autem contraria noxium illius cęli ſpiritū cōfitentur. Aquæ vero ſalubritas ſic agnoſcitur, primum ne a lacunis, aut palude ducatur, ne de metallis originem ſumat, ſed ſi perſpicui coloris, neque vllo, aut ſapore, aut odore vitietur, nullus illi limus inſideat, frigus tepore ſuo mulceat, æſtatis incendia moderetur. Sed quia ſolet his omnibus ad ſpeciem euſtoditis, occultiorem noxam tectione ſeruare natura. Ipſam quoque ex incolarum ſalubritate noſcamus, ſi fauces bibentium puræ ſint, ſi ſaluo capite in pulmonibus, ac thorace, aut nulla eſt, aut rara cauſatio.

De Terræ fœcunditate exploranda. Cap. XL.

IN terris vero quærenda eſt fœcunditas, ne alba, & nuda ſit gleba, ne macer ſabulo ſine ammixtione terreni, ne creta ſola, ne arenæ ſqualentes, ne ieiuna glarea, ne auroſi pulueris lapidoſa macies, ne ſalſa, vel amara, ne vliginoſa terra, ne tofus arenoſus, atque ieiunus, ne vallis nimis opaca, & ſolida. Sit gleba putris, & fere nigra, & ad tegendam ſe graminis ſui etate ſufficiens, aut mixti coloris, quæ & ſi rara ſit, tamen pinguis ſoli adiunctione glutinetur. Quæ protulerit, nec ſcabra ſint, nec torrida, nec ſucci naturalis egentia ferat, (quod frumentis dandis vtile ſignum eſt) Ebulum, Iuncum, Calamū, Trifolium non macrum, rubos pingues, Pruna ſilueſtria. Color tamen non magnopere quærendus eſt, ſed pinguedo, atque dulcedo. Pinguem ſic agnoſces, glebam paruulam dulci aqua conſpargis, & ſubigis, ſi glutinoſa eſt, & adhæret, cōſtat illi ineſſe pinguedinem. Item ſcrobe effuſa, & repleta ſi ſuperauerit, terra pinguis eſt, ſi defuerit exilis, ſi conuenerit æquata mediocris. Dulcedo autem cognoſcitur, ſi ex ea parte agri, quæ magis diſplicet, glebam fictili vaſe dulci aqua madefactam iudicio ſaporis explores. Vineis quoque vtilia per hæc ſigna cognoſces, ſi coloris nigri, & corporis rari aliquatenus atque reſoluti eſt, ſi virgulta, quæ protulit lenia, nitida, procera fœcunda ſunt, vt Piros ſilueſtres, Prunos tuberes, cæteraq; huiuſmodi, neque intorta habeat, neque ſteolia, neque macera exilitate languentia. Situs vero terrarum, neque planus vt ſtagnet, neque peruptus vt defluat, neque obrutus vt in imo deiecta valle ſubſidat, neque arduus vt tempeſtates immodicę ſentiat, & calores: ſed & ex omnibus his vtilis ſemper & æquate mediocritas, & vel campus apertior, & humorem pluuium cliuo fallente ſubducens, vel collis molliter per latera inclinata deductus, vel vallis cum quadam moderatione, & aeris laxitate ſummiſſa, vel mons alterius culminis defenſus obiectu, & a moleſtiis ventia aliquo liber auxilio, vel ſublimis aſper, ſed nemoroſus, & herbidus.

De Ruſtici operis induſtria. Cap. XLI.

TVnc exequi conuenit partem, quæ reſtat induſtriæ, cuius hæc erit cura, vel maxime quas ſubieci tenere ſententias. Pręſentia domini profectus eſt agri. Genera omniū ſurculorum, vel frugum præclara, ſed terris tuis experta committe. In nouo enim genere ſeminum, ante experimentū non eſt ſpes tota ponenda, locis humidis ſemina cuiuſquam ſiccis degenerant. Operum ratio vnum modum tenere non poteſt, in tanta diuerſitate terrarum. Et ideo ſoli, & prouinciæ conſuetudo conſideranda eſt. Siue in ſurculis, ſiue in genere omni ſatorum, quæ florent conſtat non eſſe tangenda. In rebus agreſtibus maxime officia iuuenum congruunt, imperia ſeniorum. In agro periclitantur interiora, neceſſitas ſertis caret. Qui arando crudum ſolum inter ſulcos relinquit, ſuis fructibus derogat, terræ vber infamat. Fœcundior eſt culta exiguitas, ſcilicet, quam magnitudo neglecta. Terræ altitudinem cum fœcunditate ſi ad frumenta duobus pedibus explora, quatuor vero ſi ad arbuſta, vel vites. Si tibi ager eſt ſiluis inutilibus tectus, ita eum diuide, vt loca pinguia puras reddas annales, loca ſterilia ſiluis tecta eſſe patiaris: quia illa naturali vbertate reſpondent, hęc beneficio lætantur incendij; ſed ſic vtenda diſtingues, vt ad incenſum agrum poſt quinquennium reuertaris: ita efficies, vt æqualiter, vel ſterilis gleba cum fœcunditate contendat. Lupinus, & vitia pabularis ſi virides ſuccidantur, & ſtatim ſupra ſectas eorum radices aretur, ſtercoris ſimilitudine agros fœcundant, quæ ſi ex ſe aruerint, antequam proſcindas, in his terræ ſuccus aufertur. Ager aquoſus plus ſtercoris quærit, ſiccus minus. Si neceſſitas

cogat de falſa terra ſperari aliquid, poſt autumnum plantanda eſt, vel conſerẽda, vt malitia eius hybernis himbribus eluatur. Aliquid iam terræ, vel arenæ fluuialis ſubijciendum eſt, ſi illi virgulta committimus.

De Seminibus collocandis. Cap. XLII.

SEmina pluſquam annicula eſſe non debent, ne vetuſtate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidem grano robuſtius, ſed menſura minus refundet. Omnia, quæ ſerũtur creſcente Luna, & diebus tepidis ſunt ſerenda, nam tepor enocat, frigus includit, frumenta omnia maxime lætantur patenti campo, & ſoluto, & ad ſolem tecliui. Spiſſa, & cretoſa, & humida terra bene far, & triticum nutrit. Ordeum ſoluto delectatur, & ſicco. Nam ſi in lutoſo agro ſpargitur morietur. Trimeſtris ſatio locis frigidis niuoſis conuenit, vbi qualitas æſtatis humecta eſt, cæteris raro reſpondet euento. Semen trimeſtre locis tepidis melius reſpondebit, ſi ſeratur Autumno. Omnia legumina Græcis autoribus ſeri iubentur in ſicca terra, Faba tantummodo in humida debet aſpergi. Omne triticum ſolo vliginoſo poſt tertiam ſationem in genus ſiliginis commutatur. Tria vero mala ęque his nocent, ſterilitas, morbus, vitium. Quamuis temperatis agris ſerendum ſit, tamen ſi ſiccitas longa eſt, ſemina occata potius in agris, quam in horreis ſeruabuntur. Seminarium mediocri terra inſtituere debemus, vt ad meliora, quæ ſata fuerint transferantur. Hortus qui cœlo clementi ſubiacet, & fontano humore percutitur, prope eſt, vt liber ſit, & nullam ſerendi diſciplinam requirat.

De Oleis, ac cæteris arboribus excolendis. Cap. XLIII.

TErra profunda, (vt Græci aſſerunt) Oleæ grandes arbores efficit, fructus minores. Et aquatoſa ſeros, magiſque amurcæ proximos. Aer oleas tepidus iuuat, & ventis mediocribus ſine vi, & horrore perflabilis. Vitis, quæ ad iugum colitur per ætates ad hoc perducenda eſt, vt locis moleſtioribus quatuor pedibus a terra, placidioribus vero ſeptem ſummitas eius inſurgat. Ramus lætus viribus, & ſterilis in media olea abſcindendus eſt, velut totius arboris inimicus. Sterilitas & peſtilentia ęquo modo fugiendæ ſunt. Græci iubent oliuam cum plantatur, & legitur a mundis pueris, atque virginibus operandam, credo recordati arbori huic eſſe præſulem caſtitatem. In omni opere inſerendi, putandi, & recidendi duris, & acutis vtere ferramentis. In vite, vel arbore, quæ facienda ſunt perage ante apertionem floris, & gemmæ, de locis deterrimis ſicut arborea, ita homines conuenit ad meliora transferre.

De vitibus plantandis, atque colendis. Cap. XLIIII.

LOcis frigidis, a meridie vineta ponuntur, calidis, a ſeptentrione, temperatis ab Oriente, vel ſi neceſſe ſit ab Occidente. Qui ſterilem terram vineis occupat, & laboribus ſuis, & ſumptibus eſt inimicus. Campi largius, vinum colles nobilius ferunt. Aquilo vites ſibi obiectas fœcũdat, Auſter nobilitat. Ita in arbitrio noſtro eſt plus habeamus, an melius. In paleſtinato ſolo inter nouellas vites omnino nihil eſt conſerendum. Græci iubent exceptis caulibus tertio anno, quæ libebit adiungere. Vitis nouella, vt facile incrementum delecta conſequitur, ita interitum celerem ſi negligatur incurrit. In vitibus putandis, ita conſideranda ſunt, fructuum ſpes, ſucceſſura materies, locus qui ſeruet, ac reuocet. Vitem ſi maturius potes plura ſarmenta, ſi ſerius fructus plurimos conſequeris. Poſt bonam vindemiã ſtrictius, poſt exiguam largius puta. Locis calidis, ſiccis, apricis, pampinandum non eſt, cum magis vites oporteat operiri. Et vbi vineas vulturnus exurit, aut flatus regionis aliquis inimicus, vuem tegamus ſtraminibus, ac aliunde quæſitis. Teneram, & viridem vitem ſerui acie, ne recidas. Omnis inciſura ſarmenti euertatur, a gemma, ne eam ſtillę, quæ fluere conſueuit extinguat, pro macie, vel ſoliditate vitium nutrienda ſarmenta putator iniungat. Subligatio acerbis vuis facienda eſt, quando excutiendi, aut rumpendi acini, nulla formido eſt. Ligatura in vitibus locum debet mutare, ne vnum aſſiduitas ſemper conterat vinculorum. Foſſorẽ ſi apertus viris oculus videtur elabi, ſpes magna vindemiæ, & ideo dum eſt clauis ſodietur. Calidis maritimis, ſiccis, apricis, campeſtribus locis, omne opus vinearum maturius inchoetur, frigidis, mediterraneis, humidis, opacis, montanis locis tardius, quod non ſolum de menſibus, aut diebus dixerim, ſed & de horis operandi.

De his, quæ circa rem domeſticam agenda ſunt in Ianuario. Cap. XLV.

ACtor. His itaque generaliter prælibatis, docet Palladius ſigillatim, quæ per totum annum per ſingulos menſes, agenda ſunt in re domeſtica, maxime, quæ in Agricultura. Incipiens a Ianuario. Palladius, vbi ſupra li. 2. Menſe Ianuario cõficitur oleum Myrtinum, & Laurinum, oleum quoque Lentiſtinum. Apricis, aut macris, aut aridis locis prata iam purganda ſunt & a pecore vendicanda, hoc quoque menſe Tuberes inſeruntur Cydoneo, nunc locis temperatis Perſicorum oſſa ponamus. Et inſeritur eadem Perſicus in ſe, in Amigdalo, in Pruno, ſed Pruno amerina inſerimus, & præcoqua. Nunc & Prunus inſerenda eſt, antequam germinet, & Perſicus, & Ceraſus oportune inſeritur agreſtis. Hoc iterum menſe, ſicut Columella dicit, maturi Agni, & animalia omnia minora, atque maiora charactere ſignantur. Item Gallinarum partus fœcunditatem repetit. Hoc menſe, poſt brumalem quietem incipiunt ad educandos pullos, oua ſupponi. Hoc etiam menſe cædenda materies eſt ad fabricam cum Luna decreſcit, & ramices, vel pali faciendi.

De Agris eodem menſe, & Caule, & Allia proſcindendis. Cap. XLVI.

PInguea, & ſicci agri proſcindi, & aperiri iam poſſunt, ſed Boues melius collo, quam capite iunguntur, quos vbi ad verſuram venerint, arator retineat, & iugum propellat, vt eorum colla refrigerentur. Sulcus. n. in arationibus longior, q̃ 120. pedum eſſe non debet. Seruandum eſt ne inter ſulcos, nõ remota terra relinquatur, glebę omnes dolabris diſſipandæ ſunt, ſed æqualiter terram motam eſſe cognoſces, ſi tranſuerſam per ſulcos perticam mittas. Quæ res ſæpius facta bubulcos ab hac negligentia ſummonebit. Obſeruandum eſt ne lutoſus ager, aretur, aut quod ſæpe fit poſt longas ſiccitates leui himbre perfuſus. Nam terra, quæ lutoſa tractatur in primordio, fertur toto anno, non poſſe tractari. Quæ autem ſupra leuiter infuſa eſt, & ſubter ſicca, ſi in ea aretur aſſeritur per triennium ſterilis fieri, & ideo mediocriter infuſus ager, vt nec lutoſus, nec aridus ſi proſcindi debet. Si collis eſt tranſuerſus, per latera ſulcetur, quæ forma, & tunc ſeruanda eſt cum ſemen accipiet.

De Lactucis ſerendis, & Caule, & Allio. Cap. XLVII.

MEnſe Ianuario, Lactuca ſerẽda eſt, vel Decembri, vt plãtæ eius Februario transferantur. Itemque Februario ſeritur, vt poſſit Aprili, menſe transferri. Sed certum eſt cã toto anno bene ſeri, ſi locus ſit lætus, ſtercoratus irriguus, ante quam pangatur eius reſect mus æqualiter, & liquido fimo linamus, vel quæ iam patefactæ ſunt nudatæ letamen accipiant. Amant ſolum ſubactum pingue humidum ſtercoratum, inter has herba manu eſt vellenda, non ſarculo, latior fit ſi rara ponatur, vel cum producere incipiet caulem, eo leuiter inciſo gleba prematur, aut teſta. Candidæ fieri putantur, ſi fluminis arena, ac littoris frequenter ſpargatur in medias, & collectis in ſe ſoliis alligentur, ſi vitio loci, vel temporis, vel ſeminis eius lactuca dureſcit, planta eius auulſa, & denuo poſita teneritudinem conſequetur. Item multis ſeminibus condita naſcentur, ſi caprini ſtercoris, bacam ſubula ſubtiliter cauaueris, & in ea ſemen lactucæ, naſturcij ocimi, erucę radicis immiſeris, tunc inuolutam fimo bacam terra optime culta, breui ſcrobe demerſeris Raphanus mittitur in radicem, cætera ſemina in ſummos lactuca pariter emergente proſiliunt) ſingulorum ſapore ſeruato, hoc etiam menſe Caules, & toto anno ſeri poſſunt. Nunc etiam Allium, & vlpicum bene ſeritur, ſed Allio alba terra proficiet.

De Frugibus ſeminandis, & ſarculandis. Cap. XLVIII.

SI clemens fuerit hiems ordeum galaticum, quod graue, & candidum eſt. Circa idus Ianuarij ſeramus. Cicercula menſe hoc ſeritur. Loco lęto, humido, hoc genus ſeminis raro reſpondet, quia decipitur Auſtro, vel ſiccitate, dum floret, quod tunc prope neceſſe eſt euenire. Hoc menſe vltimo colligendi ſeminis cauſa non pabuli ſecandi vitia ſeritur. In terra proſciſſa poſt horam ſecundam, vel tertiam, cum ros eſſe deſierit, quem ferre non poteſt, ſed ſtatim cooperienda eſt ante noctem. Nam ſi nuda manſerit noctis humore corrumpitũr. Obſeruandum ne ante 25. Lunam ſeratur, quia ſi ſatam limaces perſequuntur, hoc menſe ſerenis, & ſiccis diebus dum gelicida non ſunt, ſarculanda erunt frumenta, quod opus plerique

atque negant fieri debere, quia radices eorum deteguntur aut incidantur, & necentur frigore ſubſecuto. Mihi videtur herboſis locis tantum eſſe faciendum. Sed triticum, & far ſarritur quatuor foliorum, ordeum quinque, faba & legumina cum ſupra terram quatuor digitis fuerint. Lupinus vero, qui vnam radicem habet, ſi ſarculetur extinguitur, quod nec deſiderat, quia herbas præter auxilium cultoris affligit, faba ſi bis ſarculetur proficiet multum fructum, & maximum reddituram. Si ſiccas ſegetes ſarculaueris aliquid, & contra rubiginem præſtitiſti.

De vitibus ablaqueandis. Cap. XLIX.

MEnſe Ianuario locis temperatis ablaqueandę ſunt vites, quod Itali excodicare appellant. i. circa vitis codicem dolabra terram diligenter aperire, & purgatis omnibus, velut lacus efficere, vt a ſolis teporibus, & imbribus prouocetur. Paſtinum quoque nunc fieri tempus eſt, quod fit tribus generibus, aut terræ in totum foſſa, aut ſulcis, aut ſcrobibus. Terra tota debet effodi, vbi ager immundus eſt, vt Silueſtribus truncis, & radicibus filicis, vel herbarum noxiarum ſpacia liberentur. Vbi autem mundæ ſunt nouales ſcrobibus paſtinemus aut ſulcis. Sed ſulcis melius erit, quia humorem velut in totam ſpacia paſtinata tranſmittunt. Quod ſi ſcrobes fieri placeat, faciemus tribus pedibus altas, duobus ſemis latas, tribus longas, vltra tres vero altius fodiendę non ſunt, ne laborent frigore ſarmenta, quæ pangimus. Intera ſcrobibus ęqualiter inciſa ſint, ne obliqua vitis ſauciatur alte intendibus ferramentis cum foſſor incumbet, paſtino vero ſolum, quod omne verſabitur, trium, vel duorum ſemis pedum altitudine terra vniuerſa fodietur. In quo erit diligentia ne crudum ſolum fraude occulta foſſor includat.

De Solo congruente pangendis vineis. Cap. L.

SOlum vineis ponendis, nec ſpiſſum nimis ſit, nec reſolutum, propius tamen reſoluto, nec exile, nec lętiſſimum, tamen læto proximum: nec campeſtre, nec præceps, ſed potius edito campo, nec ſiccum, nec vliginoſum, modice tamen roſcidum, nec ſalſum, nec amarum, quod vitium ſapore corrupto vina contriſtat. Cęlum mediocris qualitatis tepidum tamen magis, quàm frigidum, ſiccum potius, quàm nimis humbidū. Sed ante omnia vitis procellas ventoſque formidat. Ad paſtinandum rudes agros potius eligamus, vel maxime Silueſtres, vltima conditio eſt eius loci, in quo fuerint vetuſta vineta, quo ſi neceſſitas coegerit prius multis arationibus exerceatur, vt abolitis radicibus prioris vineę, & omnium earum carie, & ſqualore depulſo, nouella vitis tutius poſſit induci. Tofus, & alia duriora vbi gelu relaxantur, & ſolibus, pulcherrimas vineas ferunt refrigeratis radicibus, & humore retento, ſed & ſoluta glarea, & calculoſos ager, & mobiles lapides, ſi tamen hæc omnia glebis ſtrigoſis miſcuerunt, & ſilex cui terra ſuppoſita eſt, qui frigidus eſt, & humoris tenax, radices æſtate ſitire non patitur. Item loca ad quæ de cacuminibus terra decurrit, vel valles quas fluminum ſaturabit aggeſtio. Sed hoc in his locis, quæ gelu, & nubibus infeſta eſſe non poſſunt. Argilloſa terra commoda eſt. Argilla autem ſola grauiter inimica. Plagam cœli vinea ſpectare debet, locis frigidis meridionalem, calidis ſeptentrionalem, tepidis orientem. Si tamē Auſtros, vel Euros regio non habeat inimicos, tūc melius in aquilonem, vel fauonium vineta dirigimus. Sed locus, qui paſtinandus eſt prius impedimentis, & omnibus eliſis liberetur arboribus, ne poſt calcatu aſſiduo terra foſſa ſolidetur. Si campus eſt duobus ſemis pedibus paſtinetur ſi cliuus tribus. Collis præruptus quatuor citius terra decurrat, vallis pedem, & ſemis, vel duobus pedibus. Sed ager vliginoſus, qui humores altius ſuffus eructat non amplius, quàm pedem ſemis effoditur.

De Amigdalo ſerenda, vel plantanda. Cap. LI.

AMigdalus ſeritur Ianuario, & Februario. Item locis calidis Octobri, & Nouembri ſemine, & plantis de matoria radice, quæ tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil vtilius eſt, quàm ſeminarium facere, fodiemus enim altam pede vno ſemiſque aream. In quam obruemus Amigdala, non amplius quatuor digitis alta, cacumina tamen figamus in terra ſpacio inter ſe binorum pedum ſeparato, amant agrum durum ſiccū calculoſum, cœlum calidiſſimum, quia maturæ florere conſueuerunt. Ita ſtatuendę ſunt arbores, vt ad meridiē ſpectent. Cū in ſeminario adoleuerint relictis ibi, quę ſpacio ſufficiant plantis, alias transferemus menſe Februario. Sed ipſa Amigdala ad ponendum, & noua legamus, & grandia, quæ antequam ponimus pridie mulſa aquata nimis maceremus, ne germen contingat ex multo melle mordacitas. Cum in ſeminario Amigdala diſponimus, ſi ſiccitas interceſſerit, ter in menſe rigemus, & herbis naſcentibus circumfodiendo ſæpe purgemus, terra ſeminarij letamen habere debet admixtum. Spacia inter arbores viginti aut quindecim pedibus dediſſe ſufficiat.

De eadem excolenda, vel inſerenda. Cap. LII.

AMigdalus putanda eſt Nouembri menſe, vt ſuperflua, & arida, & denſa tollamus. Seruandę ſunt a pecore, quia ſi rodantur amareſcunt. Circumfodi non debent quotiens florent, quia inde flos eius excutitur, in vetuſtate plus affert. Si ferax non eſt, tedæ cuneum terebrata radice immergamus, vel ſilicem ſic inſeramus, vt libro tegente claudatur. Locis frigidis vbi metus eſt de pruina. Martialis dicit hoc remedio ſubueniri, antequam floreant radices nudantur, & albi lapidei minutiſſimi mixti arenis congeruntur, & vbi iam tutum videbitur, vt debeant germinare effoſſi iterum lapides ſubmouentur. Teneras nuces Amigdalus creabit (vt dicit) ſi ante florē radicibus ablaqueatis per dies aliquot aqua calida ingeratur. Ex amaris dulces fient, ſi circumfoſſo ſtipite tribus digitis a radice fiat cauerna per quam noxium deſudet humorem, vel medius truncus terebretur, & cuneus ligni melle oblitus imprimatur, aut circa radices ſuillum ſtercus effundas. Amigdala ad legendum maturitatem fatentur, cum fuerint ſpoliata corticibus. Nec ſine cura hominis ſeruantur in locum. Si difficulter corium dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt. Item decoriata ſi aqua Marina lauemus aut ſalſa, & candida fient, & plurimum durant. Menſe Decembri, vel Ianuario circa idus Amigdalus inſeritur. Locis vero frigidis Februario, ſi tū ſurculos condias antequam germinent. Vtiles ſunt qui de ſummitate ſumuntur, inſeritur, & ſub cortice, & trunco. Inſeritur in ſe, & in Perſico.

De Nuce ſimiliter excolenda. Cap. LIII.

NVcem ſeremus extremo Ianuario, amat loca montana humida, & frigida plerumque lapidoſa, poteſt tamen & locis temperatis iuuante humore nutriri. Serenda eſt nucibus ſuis eo more quo, & Amigdala ſeruntur, & iiſdem menſibus, ſed quas Nouembre deponis aliquatenus in ſole ſiccabis, vt exiccetur noxium virus humoris. Quas vero menſe Ianuario, vel Februario poſiturus es, aqua ſimplici pridie macerabis, ponemus autem tranſuerſas, vt latus .i. carina ipſa figatur in terra. Cacumen ipſum eum ponimus. Nucem in aquilonis partem dirigemus, lapis ſubter, vel teſta ponenda eſt, vt radicem non ſimpliciter, ſed repercuſſa diſpergat. Lætior fiet ſi ſæpius transferatur. In frigidis locis bima, in calidis locis trima debet transferri. Radices plantarum (ſicut in aliis arboribus ſolemus) in hoc genere reſecare non debes. Fimo bubulo ima planta iungenda, ſed melius cinis ſpargetur in ſcrobibus, ne calore ſtercoris aduratur. Et cinis creditur, vel corticis teneritudinem procurare, vel fructuum denſitatem. Altis ſcrobibus delectatur pro arboris magnitudine, & deſiderat interualla maiora, quia ſtillicidiis foliorum ſuorum proximis, vel ſui generis neceſſit arboribus, debet aliquando circumfodi, ne caua fiat vitio ſenectutis. Canalis lōgus a ſummo trunco ad imū debet excidi, ſic beneficio ſolis, & venti dureſcunt, quæ in putredinem tranſiebant. Si dura nux erit, vel nodoſa cortex, circundanda eſt, vt vitium mali decutiat humoris. Alii radicum ſumma præſcindunt. Alii terebratæ radici palum de buxo imprimūt, vel cuprinum clauum, vel ferreum. Cortex in nuce dimiſſus maturitatis indicium eſt, qualis debet, & pom. Nuces ſeruantur, vel paleis obrutę, vel arena, vel foliis ſuis aridis, vel arca ex ligno ſuo facta incluſę, vel cepis mixtę quibus acritudinem reddunt, vt eis ariditatem tollant. Martialis expertum ſe ait, virides nuces tantū liberatas putaminibus ſui melle demergi, & poſt annum virides eſſe, & ipſum mel ita medicabile fieri, vt ex eo facta potio arterias curet, & fauces. Inſeritur (vt plerique volunt) menſe Februario in arbuto, ſed melius in trunco, vt reliqui in Pruno, & in ſe.

De his quæ agenda ſunt menſe Februario. Cap. LIIII.

MEnſe Februario locis temperatis prata incipient cuſtodiri, quæ prius ſi macra ſunt ſparſo letamine ſaturentur, quod eijciendum eſt luna creſcente. Quanto recentius fuerit, tanto plus nutriendis herbis valebit. Quod a ſu

periore

periore parte fundatur, vt ſuccus eius per totum poſſit elabi. Hoc menſe ſerendum eſt omne trimeſtre genus. Hoc etiam menſe lenticulam ſeres ſolo tenui reſoluto, vel etiam pingui, ſed ſicco. Maxime quia luxuria, & humore corrumpitur. Hoc menſe vltimo canabum ſeres, terra pingui ſtercorata, rigua, vel plana, atque humida, & altius ſubacta. Heruum adhuc ſeri poteſt, quia martio ſerendum non eſt, ne paſtu ſuo pecoribus noceat, & boues reddat inſanos. Tunc pomis, & vitibus vetus vrina ſi affundatur, & numerum fructuum præſtat, & formę eius prodeſt, vt amurcam miſceamus infuſam, maxime in oleis, ſed hoc frigidioribus diebus antequã feruor incipiat. Etiam nunc ordeum galaticum, quod graue, & candidum eſt ſeretur in locis frigidis. Tunc locis maritimis, & calidis fodiendę ſunt vites, vel ſi hæc prouinciæ conſuetudo eſt exarandę, & in eiſdem locis palandę aut ligandę ſunt vineæ priuſquam gemma procedat, cuius concuſſione, vel attritu incurrit grãde periculum. Tunc oleæ cæteræque arbores lætamen accipiant decreſcente luna. Sufficiet autem maiori arbori veges vna, minori media, ita vt ſubducta a radicibus terra, & fimo permixta reuocetur. Tempore hoc, ſi quæ ſunt in ſeminariis plantę, circumfodiendi ſunt, & amputandi eis rami ſuperflui, vel radiculę, quas eitea in ſuperiori parte emiſerunt.

De vitibus eodem menſe excolendis, & plantandis. Cap. LV.

HOc menſe omnia genera paſtinati ſoli, ſeu ſulci, ſeu ſcrobes vitibus complean tur. Natura autem vitis cælum omne ſolumque ſuſtentat, ſi genera conuenientior aptentur. Plano igitur loco ſtatues vitem, cuius genus nebulas ſuſtinet, & pruinas. Collibus, quod ad ſiccitatem durat, & ventos. Pingui agro graciles atque fœcundas. Macro feraces, & ſolidas. Ventoſo ſtatuę tenaces. Calido grani tenerioris, & humidi. Sicco eas, quæ pluuias ferre nõ poſſunt. Placida ſane regio, & ſerena toto genus omne ſuſcipiet. Vitem vel arborem melius erit de exili ad pinguem transferre. Nam ſi a pingui terra ad ſolum exile tranſierint, vtiles eſſe non poſſunt. Eligenda ſunt ſarmenta, quæ pangimus de vite media, neque de ſummo, neque de infima, quinque, vel ſex gemmarum ſpacio a veteri procedentia, ſumantur autem de vite fœcunda. Capus ſarmenti cum deponatur torquendum non eſt, nec aliquo more vexandum, & pars ea de qua radix prætermittitur, vnius nulli ſubiicienda eſt. Ponendę ſunt vites placidis diebus ac tepidis, cauendumque ne ſarmenta ſole vrantur aut vento. Sed vel ſtatim ponantur, vel obruta reſeruentur. Hoc menſe ac deinceps toto vere vinea ponẽda eſt regionibus frigidis pluuioſis pinguibus campis, vel humidis prouinciis. Sit autem menſura ſarmenti cubitus vnus vbi pinguis eſt natura terrarũ, maiora inter vites ſpacia relinquamus vbi exilis anguſta. Præterea nõ eſt vno genere vitium omne paſtinum conſerẽdum, ne annus iniquus generi ſpem Vindemiæ totius extinguat, & ideo quatuor, vel quinque eximii generis ſarmenta pangemus.

De arbuſtis, vel arboribus vitiferis. Cap. LVI.

QVod ſi arbuſtum te habere delectat generoſę vitis prius in ſeminario nutrire debebis, vt inde radicata transferatur ad ſcrobem cui arbor iniuncta eſt. Seminarium vero dicimus æque foſſam tabulam pedum duorum ſemis altitudine. In hac (quam pro numero ponendarum vitium, vel qualiscunque plantarum protendis aut contrahis) breuiſſimo ſpacio diſtantia inter ſe ſarmenta depones. Si vallis aut humectus eſt campus, trium gemmarum exceptis minutiis quas habebat inferius. & vbi conualuerint ſiue poſt biennium radicatas vites vel arbuſtulas transferens, quas cum depones in ſcrobe, ad ſingulas materias redigit, putatis omnibus, quæ ſcabra ſunt, curatis etiam radicibus ſi quas poteris inuenire vexatas. In ſcrobe autem ad arbuſtum faciendum duas radicatas vites depones, hoc ſeruans ne ſe in radice contingant, ſed lapides quinũ pene librarum medios inter vtranque conſtitues, & ipſas vites ad ſcrobis latera diſcreta coniunges. Mago aſſerit ſcrobem non primo anno eſſe complendam, ſed ſubinde coæquandam, quæ res vitem faciet altius fundare radices. Sed hoc aridis prouinciis forte conueniet. Humidis autem ſata putreſcent recepto humore, niſi ſtatim terra cumuletur. Sed arbuſta qui faciet, plantas arborum de his generibus ponat, vel ſi ergo ſuppetit abũdãtia, his vtatur, Populo, Vlmo, Fraxino. In ſcrobe vitis ab arbore ſua ſeſquipedis ſpacio diſtare debet, nam vitis multum ſubiecta arbori, incremento arboris opprimetur. Cauenda etiam munienda eſt aduerſum pecoris appetentis iniurias, & arbori ſuæ protinus alliganda.

De vineis communibus putandis. Cap. LVII.

HOc menſe locis frigidis aliquatenus, & temperatis vitiũ eſt iuſta putatio. Sed vbi multæ ſunt vineę diuidantur & pars earum, quæ ſeptentrionem reſpicit verno putetur. Alia pars aduerſa clementioribus plagis reſcidatur autumno. Sed in putatione ſemper nitamur, vt vitis ſit in cruce robuſtior, vel debili viticulę duo duramenta ſeruemus. Auferenda ſunt ſeta, intorta, debilia, malis locis nata ſarmenta. In locis clementioribus altius vitem licebit expandere. In exilibus aut æſtuoſis aut decliuibus aut procelloſis humilior eſt habenda. Locis pinguibus ſingulis brachiis vnium bina flagella dimitte ſed erit ſapientis æſtimare vim vitis. Nam quæ altius colitur, & fœcunda eſt, pluſquam octo palmites habere non debet. Ita vt deſideremus ſemper in inferiore parte cuſtodem. Circa crus quicquid naſcitur amputandum eſt, ſi non deſideret vinea reuocari. Quod ſi truncus vitis ſole aut pluuiis, aut noxiis animalibus eſt cauatus, purgemus quicquid mortuum eſt, plagaſque eius amurca linamus, & terra, quod proderit aduerſum prædicta. Cortex etiam reſciſſus, & pendens a vite tollatur, quæ res minorem fæcem reddit in vino. Muſcus radatur vbicunque reperias. Sed plagæ quas in duro vitis accipit, & obliquæ, & rotundę eſſe debebunt. Deciſis ſicut ſupradixi male natis omnibus, & veteribus, nouellos, & fructuarios ſerua, vngues etiam cuſtodũ ſiccos, & annotinos reſcinde, & omnia quæ veteſe, vel ſcabra reperies. Hæc quæ altius colitur, vt in iugo, vel pergula, vbi quatuor pedibus ſupra leuata ſteterint, quaterna brachia habeant. Si macra vitis erit, in angulis brachiis ſingula flagella dimittimus, ſi pinguis bina, ſed prouidendum ne in vna parte ſint ſarmenta, quæ ſeruas, quod cum fit, vitem tanquam ſi fulgure tangatur areſcit ſummo. Relinquenda ſunt ſarmenta neque circa durum neque in ſummo, quia hæc velut pampinaria minus afferunt. Illa autem nimietate fœtus onerant, & longius ducunt: quare in medio loco ſeruanda ſunt, quæ tuemur. Plaga non iuxta gemmam, ſed aliquanto ſuperius ſiat, & auerſa ſit a gemma propter lachrymam defluentem.

De arbuſtis putandis. Cap. LVIII.

VItis quæ in arbore collocatur. Prima eius materia ad ſecundam, vel tertiam gemmam procidatur. Deinde omnibus annis aliquid per ramos creſcere ſubinde patiamur, vnam maceriam ſemper ad cacumen arboris dirigentes, ſed qui fructum volunt maximum materias plures per ramos ſubmittunt. Qui vinum melius, ſarmenta in cacumine extendunt fortioribus ramis arborum plures materiæ, debilioribus imponendæ ſunt pauciores. Putandi autem ratio talis eſt, vt veterem ſarmenta quibus primi anni fructus pependit omnia reſecentur, & noua circumciſis Capriolis, & Ramulis inutilibus dimittantur. Sed prouidendum eſt omnibus annis vitem reſolui ac religari, quia refrigeratur. Ita reformandi ſunt rami arborum vitiferarum vt alter ſub alterius linea dirigatur, ſed loco pingui vlmus a terra octo pedibus, gracili vero ſeptem ſine ramo relinquenda eſt. In ſolo roſcido, & nebuloſo rami arboris vitiferæ in orientem, & occidentem putatione dirigantur, vt latera vacua ſolis radiis membra totius vitis oſtendant. In loco clinoſo humiliter rami arborum ſeruandi ſunt in plano, & viginoſo altius. Palmites ad arborem non duro vimine ligentur ne eos vinculũ reſcidat aut atterat. Palmes quod extra ligaturam pendens habuerit fructũ tradat, quod infra ligaturam maceriæ ſequentis anni deputabitur.

De nouellarum vitium putatione, & veterum propagatione. Cap. LIX.

NOuellam vitem Columella dicit a primo anno ad vnã maceriam eſſe formandam, nec reſcindendam totam; ſicut Italiæ conſuetudo eſt. Anno ſecundo expleto, quia vel intereant vites in totum reſciſſæ, vel infœcũda ſarmẽta producant, quæ iam amputato capite velut a pampinaria de duro cogantur exire: quare iuxta ipſam commiſſuram veteris ſarmenti vnam, vel duas gemmas relinquendas, quod eſt merito in viticula fortiore ſeruandum, & ſane excipiendam calamo nouellam, vel exiguis palis, vt tertio anno robuſtiores poſſit accipere. Nam quadrima nouella, vbi lætum ſolum eſt, tres maceriæ merito nutrire cogetur, ſtatim poſt putationem, ſarmenta decisa vineis, & rubi, & impedimentũ ſoſſoris omne tollatur. Hoc etiam menſe propaganda ſunt vites, ſed vetus, & exeſa vinea cuius duramẽta longe proceſſerunt (vt Columella dicit) mergis melius reparabitur, quàm ſi in foſſione totius corporis obruatur.

obruatur, quod agricolis certum eſt diſplicere, Mergum dicimus quotiens velut arcus ſuper terram relinquitur alia parte vitis infoſſa. Nã vt ait Columella cum totæ ſtratæ ſunt pluri mis radicibus totius corporis ſatigãtur. Mergi vero poſt biennium reſcidũtur in ea parte, quæ eſt ſupra, & in loco iuſtas vites relinquunt. Sed (vt agricolæ aſſerunt) poſt biennium ſi reſcidas, plerumque infirmas habent radices, & ſimiles veteribus repente pereunt.

De vite Thiriaca, & illa quæ nimis lachrymoſa eſt.
Cap. L X.

THiriaca vitis profectus eſt, vt vinum eius vel acetum, vel vua, vel ſarmenti cinis proficiat contra morſus omniũ beſtiarum. Fit autem ſic ſarmentum, quod pangendum eſt, trium digitorum ſpacio in vna parte, findatur, & ſublata medulla ad eius vicem Thiriacæ medicamen addatur, tunc terræ mandetur vinculo diligenter aſtrictum. Aliqui eadem ſarmenta iam medicamine ſanata, intra ſquillæ bulbum recondunt, & terris hac ratione committunt. Aliqui antidoti eius affuſione radices vitis infundunt. Sane ſarmentum ſi de hac vitæ ſumatur ad transferendum, potentiã materni medicaminis non tenebit. Oportebit aũt Thiriacæ infuſione aſſidua vim ſucci ſeneſcentis iterare. Vites, quæ lachrymarũ nimietate tabeſcũt, & deplorando vim roboris ſui auertunt a fructu, trunco earum lacerato Græci ſinum fieri iubent. Si hoc minus prodeſt, radicum robur pingue reſcindi, vt affectat medicinam vulnus impreſſum tunc inſulſa amurca ad medietatem decocta, & refrigerata plagæ excſiſæ perlinetur, & ſub hac acetum acre fundatur.

De vite, quæ propomata facit, & illa quæ varios botriones producit. *Cap.* L X I.

COnditum, vel abſinthium, vel roſatum, vel violatum procedere ſponte fertur ex vitibus, vt natura ſuſcipiat, quod procurare conſueuit induſtria. Si ſarmenta in vas aliquod ſemiplenum ſupradictis potionibus merſa ſeruentur, & viuam terram ſimul reſolutas ad Lixiui modum, donec oculi ſarmentorum nitantur exire, tunc eadem ſarmenta gemmãta in quo volueris loco vitium cæterarum more deponas. Vt vitis Botriones albos afferre poſſit, & nigros, Græci ſic fieri debere iuſſerunt. Si vicinę ſint vites nigra, & alba cura putantur, ſarmenta vtriuſque inter ſe diuiſa ſic iunge, vt medios vtriuſque generis oculos aliquando poſſis reddere vnitati, tunc papiro ligabis ſtricto, & molli atque humida terra curabis alliniare, & interiectis trinis diebus adaquare, donec germen nouæ frondis erumpat. hinc ex erupto tempore ſi libuerit genus efficies per plura ſarmenta.

De Vua ſine granis. *Cap.* L X I I.

ESt & pulchra ſpecies vuæ, quæ granis interioribus caret, hinc efficitur, vt ſumma iocunditate ſine impedimento ſorberi poſſit, velut vnum omnium corpus vuarum, fit autem Græcis autoribus hac ratione per artem ſuccedente natura. Sarmentum, quod obruendum eſt, quantum latebit in terra tantum ſcindere debemus, & medulla omni ſublata ac diligenter exculpta, membra iterum diuiſæ partis adunare vinculoque conſtricta deponere, vinculum cum papiro aſſerunt eſſe faciendum, & ſic in humida terra eſſe ponendum, diligẽtius, quidam ſarmentum reuinctum, quantum exciſum eſt intra ſquillæ bulbum demergunt, cuius beneficio aſſerunt ſata omnia comprehendere poſſe facilius. Alii tempore quo vites putant ſarmentum frugiferum putatæ vitis in ipſa vite quam ponunt de alto ſublata medulla excauant non diuiſum, & calamo affixo alligant ne poſſit inuerti, tunc opium quiſinaicum in excauata parte ſuffundunt, ex aqua prius ad ſapæ ſimilitudinem reſolutum, & hoc tranſactis octenis diebus ſemper renouant, donec vitia gemmina nouella procedãt, & in granatis malis fici hoc poſſe firmat n Græcis, & I cerasijs opus eſt experiri.

De Inſitionibus eodem menſe faciendis. *Cap.* L X I I I.

HOc menſe calidis, & apricis locis optime celebratur inſitia, quæ fit tribus generibus, ſed ea his duo nunc fieri poſſunt, tertium reſeruatur æſtati. Sunt autem inſerendi genera hæc, aut ſub cortice, aut in trunco, aut emplaſtro. Inſeremus ergo ſic. Arborem, vel ramum in loco, qui nodus & ſine cicatrice eſt ſerra reſcidemus, non læſo cortice, poſt ſerraturam plagam ferramentis incidamus. Inde quaſi cuneum tenuem ferreum, vel oſſeum maxime Leoninum inter corticem, & lignum tribus prope digitis conſideranter diſponimus ne corticis faſcia diſſipetur, & in eum modum ſubducto cuneo ſtatim ſurculum mergimus vna parte deciſum ſalua medulla, & cortice partis alterius, qui ſupra arborem ſex, vel octo digitis emineat. Duos, vel tres, vel plures ſurculos pro trunci quantitate conſtituimus quaternis digitis, vel amplius inter eos ſpacium relinquentes, tunc iunco aut culmo aut vimine ſtringimus, & deſuper lutum muſco tectum ponemus, ac ligabimus, vt quatuor digitis ſuper lutum poſſit ſurculus eminere. Pleroſque delectat ſtrictum primæ ſectę arboris truncum vinculis artioribus in medio findere, & ibi ſurculos ex vtraqu parte raſos, & in modum cunei vt integra ſit medulla demergere, præmiſſo ante cuneolo, quo ſubducto depoſitus ſurculus redeũte io plagam materia poſſit aſtringi, ſed hoc vtrunque genus vernum eſt, & fit creſcente luna vbi incipit arborum gemma turgeſcere. Surculi autem qui inſerendi ſunt, ſint nouelli, fertiles nodo ſi de nouo nati, ab orientali arboris parte deciſi, in craſſitudine digiti minoris bifurci, vel trifurci gemmis pluribus vberes. Si arborem minorem deſiderabis inſerere, in qua ſine dubio meliora incrementa proueniunt, circa terram ſerrato, & quod melius eſt ſurculos inter lignum corticemque depone, & tunc aſtringe, quidam raſum ex vtraque parte ſurculum conuenientem ſoliditati arboris inſerendæ, ſic in medio deponunt vt cortex ſurculi vndique cortici arboris reddatur æqualis, ſed in nouella arbore terra mota vſque ad ipſum inſitum colligatur, quę res eam a vento, & calore defendet. De implaſtratione in ſuo menſe dicemus.

Adhuc de duobus generibus inſitionis. *Cap.* L X I I I I.

QVartum genus Columella ſic retulit Gallica terebra vſque ad medullam arborem perforandam, plaga interius leniter inclinata, ibi eductn omne ſcrobe vitem, vel ramum ad modum foraminis impreſſi delibratum, ſuccidum tamen, & humentem imprimi, vna aut duabus gemmis foris relictis tunc argilla, & muſco locum diligenter operiri. Ita & vites in vlmo inſeri poſſe commiſſas. Hyſpanus quidam mihi hoc genus inſitionis nouę oſtendit, quod ea Perſico afferebat expertum, ſalicis ramum brachii craſſitudine ſolidum longum cubitis duobus aut amplius terebrari iuſſit in medio, & plantam Perſici in eodem loco in quo conſtitit ſpoliatam ramis omnibus ſolo capite relicto per ipſum ſaligni manubrii foramen induci, tunc eundem ſalicis ramum terræ capite vtroque demerſo in arcus ſimilitudinem debere curuari, foramẽ luto muſco vinculiſque ſtringi, anno deinde exempto vbi infra medullam ſalicis caput plantulæ ſic cohæſerit, vt vnita ſit ex duobus mixta corporibus, plantam ſubter incidi atque transferri, & aggeri terram, quę arcum ſalicis cum Perſicis cacumine poſſit operire, hinc Perſici Poma ſine oſſibus naſci, ſed hoc locis humidis conuenire, vel riguis, & ſalices aquationibus adiuuandas, vt & natura ligni vincat, quæ delectatur humore, & ſuperfluentem copiam ſucci germinibus miniſtret alienis.

De Oliuetis inſtituendis. *Cap.* L X V.

HOc menſe locis temperatis inſtituemus olineta, quæ vel paſtinis conſerenda ſunt, vel extremas circa decumanum tabulas cingant, vel ſuum locum tenebunt. Si ponantur in paſtino radicatæ plantæ deciſis capitibus, & brachiis, in truncum redactę vſque ad menſuram cubiti vnius, & palmi in fermento terræ foſſæ defigantur, locum palo antea deprimente, Ordei grana ſubter iactantur, & amputetur his quicquid putridi inuentum fuerit, aut arentis, & tunc capita earum luto velentur, & muſco, vimeis vinculis, vel tenacibus quibuſcunque conſtricta. Sint a ſe diſcreti pedibus 15. vel 20. omnis ſubinde circa eas herba vellatur, & quotiens ſe bimbet infuderit breuiſſimis ac frequentiſſimis foſſionibus ſolicitentur, & ſubinde ducta a trunco terra atque permixta, in aliquanto altiores cumulos congeratur. Qd ſi oliuetũ ſuo loco facere volueris, hæc genera terrarũ ſequeris, terrã cui ſit mixta glarea aut cretam ſabulonis coniunctione reſolutam, aut pinguem ſabulonem, aut terram naturæ denſioris, & tumidæ, creta figuli omnino repudianda eſt, & vliginoſa, & in qua ſemper humor aſſiſtit, & ſabulo macer, & nuda glarea, quamuis enim comprehendas, non conualeſcit. Poteſt ſeri, & vbi arbutus aut ilex ſteterat, nam Ceraſus eruta, & excila radices noxias relinquit, quarum virus oleam necat.

Adhuc

Adhuc de eodem. Cap. LXVI.

OLiueta locis æſtuoſis ſeptẽtrionali colle, frigidis meridiano gaudet mediis cliuis delectatur neq; arduum patitur magis modicos clinos. Baccarum genus numeroſum eſt. Pauſia tamẽ oleum quod reddit dum viride eſt, optimum, ſed cito vetuſtate corrumpitur: Optimum Licinia dat plurimum Sergia. Sed de his generaliter hæc percepiſſe ſufficiat, maiores baccas cibo, minores oleo profuturas, melius autem facis ſi ordines in fauonium dirigamus, cum deponentur in ſcrobes ſiccas conſtituantur quaternis pedibus foſſas, glarea etiam vbi lapides defuerint miſceatur, & ſtercus. Si clauſus locus eſt, modice ſupra terram quæ ponuntur emineant. Si pecora formidantur altiores trunci eſſe debebũt. In ſiccis vero prouinciis enim pluuiæ ſunt, & rigare conueniet. Si prouincia indiget oliuetis, & non eſt vnde planta ſumatur, ſeminarium faciendum eſt. Inde poſt quinquennium poterit valida planta transferri, & locis frigidis hoc menſe plantari. Scio pleroſque quod faciliꝰ atque vtilius eſt radices olearum, quæ in ſiluis plerumque ſunt, aut locis deſertis, in cubitalem mẽſuram reſciſas aut in ſeminario (ſi placuerit) aut in oliueto ſolere diſponere, & ammixtione ſtercoris adiuuare, quare prouenies, vt ex vnius arboris radicibus numeroſa planta naſcatur.

De arboribus pomiferis. Cap. LXVII.

ETiam pomiferas arbores poſſumus in paſtinis a ſeptentrionali regione diſponere, de quibus ſigillatim dicemus quæ ſpecialiter ſunt tenenda. Nam Pomis eadem terra conuenit, quæ vitibus. Scrobes autem maiores facies, inter ordines tricenos pedes relinques, plantas ſtatues radicatas, quod eſt melius ſeruabis ne cacumina aut manufracta aut capſa non creſcant, vnumquemque ordinem ſui generi deputabis, ne infirmæ a valentioribus opprimantur, plantas ſimiliter notabimus, vt ipſis quibus ſteterant cardinalibus opponamus. De cliuo ſicco exili in planum pinguem humidum transferemus. Si truncos ponere volueris ſupra terram propa tribus pedibus erigantur, vbi duas in vna ſcrobe plantas deponis, cauendum eſt ne ſe contingant, nam vermibus interibunt. Sed vt Columella dicit feraciores ſunt, quæ ſeminibus hoc eſt nucibus ſuis, quàm quæ plantis ponuntur, aut tamẽ vbi regio ſiccior eſt, aquationibus adiuuentur.

De Piris ſerendis, & excolendis. Cap. LXVIII.

PLantas pirorum menſe Februario locis frigidis ponemus, calidis vero Nouembri, ſed menſe Nouembri pira locis tepidis conſerenda ſunt, vt ſolo iuuentur irriguo, ita & florem plurimum proferent, magnitudinem Pomi turgentis acquirent, naſci tamen tali ſolo maxime diligunt, quali vineas diximus conuenire, Sed læto ſolo, & validas arbores, & fructus plurimos conſequemur, Lapidoſi generis pira virium mutare creduntur, ſi terris mollibus conſerantur, ſed pirum plantis ſerere, prope tardua euentus eſt, tamen quibus hoc placet, vt ſemina generoſa nihil ſibi de agreſti aſperitate permiſceant, plantas bimas aut trimas (eo more quo oleæ ponuntur) radicatas magnis ſcrobibus ponunt ſupra terram tribus altas, vel quatuor pedibus, quarum deciſa cacumina argilla mixta muſcus debet aperire, Nam ſiquis pirorum ſemen aſpergat, naſci quidem neceſſe eſt originem ſuam ſequente natura, cuius æternitati nulla tarditas poteſt creare faſtidium, ſed homini hoc ſpectare longinquum eſt, cum & ſero veniant & de generis nobilitate decedant, melius ergo hoc menſe Nouembri fiat, vt pirorum plantas radicatas ſeramus, agreſtium ſubactis bene ſcrobibus, & vt comprehenderint inſerantur. Hoc autem intereſt, quòd quæ plantis ſuis ſeruntur, dulcedinem ac teneritudinem ſeruant, diu tamen ſeruata non durant, inſita vero moram temporis ſuſtinebunt. Spacia inter piros 30. pedum menſura diſcernas, genus hoc arboris, vt proficiat, frequenti humore, & aſſiduis foſſionibus eſt colendum, vſque adeo, vt tempore quo florere conſueuit nihil perditura credatur de flore prolato ſi eum tunc foſſor adiuuerit. Multum proficis, ſi interiecto anno qualelibet letamen adiungas, ſed bubulum ſpiſſa, & grauia Poma generare facit, aliqui cinerem miſcent, credentes hinc contrahi arguta ſaporem generum varietates. Exequi ſuperuacuum puto, cum imponendis, vel excolendis ſit nulla diſtantia.

De Piris inſerendis ac remediandis; & fructibus earum conſeruandis. Cap. LXIX.

MEnſe Februario, & Martio pirus inſeritur, more quo dictum eſt, cum de inciſione loqueremur ſub cortice, & in trunco. Inſeritur autem Piro agreſti, melo vt non nulli, Amigdalo, & ſpino vt virgilius, orno, & fraxino & cydoneo, vt aliqui & punico, ſed fiſſo ligno. Surculus Piri, qui inſeritur ante ſolſtitium anniculus eſſe debet, & priuſquam figatur, foliis ex omni parte tenera primari, poſt ſolſtitium vero eum figis, qui ſummum germen incluſit, ſi liquida arbor eſt Piri, vel oblaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum deprimis, vel in trunco ſimiliter terebrata ea reda cuneum figis, vel ſi hæc deſit ex quercu. Vermes eius arboris, & nati necantur, & naſci prohibentur radicibus felle taurino frequenter infuſis, Item fecea vini veteris recentes, ſi radicibus affundãtur per triduum diutius arbores in floribus laborare non faciunt. Si lapidoſa pirus eſt, ab extremis radicibus terram priorem leuabis, & ſecernes omnes lapillos, quibus diligenter remotis, alteram terram cribro fractam in loco eius infundis, Sed hoc proderit ſi rigare non ceſſes. Plerimi Pira obrura inter paleas, aut frumenta ſeruarunt. Alii ſtatim lecta cũ tenacibus ſuis picatis vrceis condiderunt, & oribus vaſculorum gipſo, vel pice clauſis, ipſa ſub diuo obruta ſabulone texerunt. Alii pira, quæ ſe non contingerent in melle ſeruarunt. Item pira diuiſa, & purgata granis in ſole ſiccantur. Aliqui aquam ſalſam (cum ceperit eudare calefacta) deſpumant, & ei poſt iam frigidæ pira ſeruanda demergunt, tunc exempta poſt tempus exiguum condunt vreeo, & eius littore conſeruant. Vinum de Piris fit ſi contuſa, & ſacco rariſſimo condita ponderibus comprimantur aut prælo. Hyeme durat, ſed prima aceſcit æſtate.

De Malis ſerendis, & excolendis. Cap. LXX.

MEnſe Februario, & Martio locis frigidis Mella ſeramus ſi calida, & ſicca regio eſt Octobri, & Nouembri. Eorum plura ſunt genera, amant pingue ac lætum ſolum, & cui humorum non tam rigatio, quam natura ſuppeditet, Si in arena, vel argilla ſit, rigationibus adiuuetur. Montanis locis debent ad meridiem verſa, & conſtitui, & frigido ſolo prouenient, ſi cœli tepor adiuuerit, neque in aſperis, & humectis ſedem recuſant: Macrum, & aridum ſolum Poma verniculoſa efficit, & caduca, ſeruntur omni genere, ſicut Piri, neque exarari neque effodi deſiderant. Iccirco eis magis prata conueniunt. Stercus tantum non exigunt quidem, ſed libenter aſſumunt, vel cinera pulueres miſceantur. Amant modeſtas rigationes, putatio illis apta eſt, ſed maxime; vt arida aut male nata tollantur. Citius ſeneſcit hæc arbor, & in ſenectute degenerat. Si caduca ſunt Poma, fiſſæ radici lapis iniectus Poma retinebit, lacertæ viridis felle ſi rigantur cacumina non putreſcit, vermes eius ſuillo ſtercore mixta humanæ vrinæ, aut felle bubulo extinguuntur, qui ſi plures circa arborem ſint, areo ſcalpro ſemel raſi non vltra naſcentur, quæ raſa ſunt bubulum ſtercus obducat. Si ſpiſſa Poma ramus onerabunt inter legenda ſunt quæque vitioſa, vt alimentum cæteris integris æquiparet, & generoſis abundantiam miniſtret, quæ numeroſa vilitate perdebat, Melus omni genere inſeri poteſt quo Pirus. In Malo in Piro, in Spina, Pruno, Sorbo Perſico, Platano, Populo, Salice.

De fructibus earum cuſtodiendis. Cap. LXXI.

DIligenter legenda ſunt Mela, quæ volumus cuſtodire. Ea in locis obſcuris vbi ventus non ſit, ſtramentis pereũ in crate ſubiectis in cumulos ſecreta diſponimus, qui cumuli frequẽti diuiſione ſeparentur. Aliqui diuerſa dixerũt, vel ſingula in vaſculis fictilibus picatis atq; oblitis claudi, vel argilla inuolui, vel ſolos pediculos creta illini, vel in tabulis ſubſtrata palea diſponi, & ſtramentis de ſuperiori parte cooperiri. Mela rotunda, quæ orbiculata dicuntur, ſine cura toto anno ſeruare ſe poſſunt. Alii in puteo, vel ciſterna mergunt vaſa fictilia, quibus diligenter picatis, & clauſis mela committunt. Alii ex arbore mela illæſa ſumpſerunt, & pediculis eorum pice feruenti merſis ſupra tabulatum, per ordinem diſpoſuerunt nucum foliis ſubter expoſitis, pleriqne ſcrobes Populi, vel Abietis inter Mela diſponunt. Conſtat Mela ſic ponenda, vt pediculorum partes deorſum facias, neq; antequã vſo neceſſaria videantur eſſe cõtingat. Vinum & acetũ fit ex Melis ſicut ex Piris ponderibus præſſis aut prælo.

De Moris ſerendis, & excolendis. Cap. LXXII.

AMica eſt morus, & vitis. Mori naſcuntur ex ſemine, ſed & Poma, & virgulta degenerant. Serenda eſt locis temperatis menſe Februario, & toto Martio. Locis vero calidioribus Octobri poſtremo, vel Nouembris initio, ſed verno maxime die 9. kal. Aprilium. Amat loca calida ſabuloſa, & plerumque Maritimo. In toſo, vel argilla vix comprehenditur, humor aſſiduus moris prodeſſe non creditur, foſſionibus lętatur & ſtercore. Putris in his, & arida poſt triennium ſunt putāda, plantam ſi robuſtam transferes menſe Octobri, & Nouembri, ſi teneram Februario. & Martio. Scrobes deſiderat altiores, interualla maiora ne vmbris premantur alterius. Feracem letioremq; mori arborem fieri aliqui crediderūt, ſi perforato hinc inde trunco ſingulos cuneos inſeramus therebinti, hinc inde lentiſci. Circa Octobris kal. morus ablaqueanda eſt, & radicibus eius vini veteris recentiſſimę feces infundendæ. Inſeritur in fico, & in ſe tantum ſub cortice. Vlmo inſita comprehēdit, ſed parturit magnæ infelicitatis argumenta.

De Siliquis, & Auellanis, & arboribus cæteris. Cap. LXXIII.

SIliqua ſeritur Februario menſe, Nouēbri, & ſemine, & plantis. Amat loca maritima calida, ſicca campeſtria, tamen vt ego expertus ſum in locis calidis fęcundior fiet, ſi adiuuetur humore, Scrobem deſiderat largiorem. Siliquæ ſeruantur diutiſſime ſi expandantur in cratibus. Auellanæ ponendæ ſunt nucibus ſatis. Non amplius ſuper terram ducenda eſt, quàm craſſitudine digitorum duorum, plantis tamen, & Sobole experctus ſum melius peruenire. Menſe Februario ſeu planta ſeu ſemen exponitur, gaudent loco macro humido frigido etiam ſabuloſo. Menſe Iulio circa nonas Auellana matura eſt. Nunc etiam Meſpilus inſeritur, & oſſa Prunorum. Ficus etiam locis temperatis nunc poni poteſt, & Sorbus. Hoc etiam menſe ſeri, & Amigdali ſemina in areis obrui. Et locis temperatis nūc inſeri menſe ęnchoante, frigidis vero exeunte, conditis tamen ſurculis, antequam germinent. Et piſtatiæ planta, vel nunc ſtatui aut inſeri poteſt, & Caſtanearum ſpergi, Nuces quoque iuglandes etiam nunc ſeminariis recondi, & ipſum genus inſeri, & frigidis, vel humectis locis nunc poterint pineta ſeminari. Nunc etiam Salicis plantas, & omnium generum, quæ arbuſto applicādæ ſunt, vel geneſtę niſi deerit obruemus. Ex baccis etiam Myrti, & Lauri ſeminaria faciemus, vel ſi fuerant excolemus.

De Roſarijs conſerendis, & Lilijs, & Cannis. Cap. LXXIIII.

HOc menſe Roſaria conſeremus, quæ ſulco breuiſſimo aut ſcrobibus ponēda ſunt, vel virgultis, vel etiam ſemine. Semina autem roſarum non putemus medios floſculos eſſe aurei coloris quos roſæ ferūt, ſed baccas nutriunt quas in breuiſſimi Piri ſimilitudinē plenas ſeminibus ſuis poſt vindemiam reddunt maturas, quarum tamen maturitas ex colore fuſco, & mollitie poterit æſtimari. Si qua etiam ſunt antiqua Roſaria hoc tempore circumfodiūtur ſarculis, vel dolabris, & ariditas vniuerſa reſciditur. Nunc & quæ rara ſunt poſſunt denſa virgarum propagine reparari. Si Roſam temperius habere volueris duabus palmis ab ea gyrum fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Nunc & Liliorum bulbos ponemus, vel lilia antehabita ſariemus ſumma diligentia, ne oculos circa radicem naſcentes, & minores bulbulos ſauciemus, qui a matre ſubtracti atq; in alios digeſti ordines noua lilieta formabunt. Item violarum plantę, & croci bulbi ſerendi ſunt, vel ſubtiliter ſi ſuarēt ante fodiendi. Hoc menſe aliqui Lini ſemen lęto ſolo in iugerum decem modios ſpargunt, & lina conſequentur exilia. Tēpore hoc Canneta ponēda ſunt factis breuiſſimis ſcrobibus, & oculis cannarum per ſingulas ſcrobes obrutis, qui ſemipedis ſpacio inter ſe diſtare debebunt.

De ſepibus hortorum ſeminandis, & herbis hortulanis. Cap. LXXV.

CIrca idus Febuarias ſepes hortorum ex congeſto in finibus ſpinarum ſemine faciendæ ſunt. Item Græci dicunt de groſſa rubi virga fieri debere particulas, & palmaribus ſcrobibus obrui, & quotidie donec frondeant foſſione, & rigatione nutriri. Hoc menſe lactuca ſeritur, vt poſſit Aprili menſe transferri. Item nunc carduus, ſeritur & naſturtium, & coriandrum, & papauer, ſicut menſe Nouembri, & allium, vel vlpicū, Hoc etiam menſe cepullas feris, ſed conſtat, & vere, & autumno eſſe ſeminandas. Si ſemen eius ſeueris in caput creſcit, & minus reddit in ſemine. Si capitulum ponas ipſum marceſcit, & multum ſemen educit. Terram Cępę deſiderant pinguem vehementer ſubactam, irriguam, ſtercoratam, ibi areas ſeremus omnibus herbis, & radice purgatas. Serimus placido, & ſereno die maxime auſtro, vel euro flantibus. Si minuente luna ſerantur teneres, & acriores proueniunt, ſi creſcente robuſtæ, & ſaporis humecti. Rarius ſunt ponendæ runcandæ, ſarculandæ ſępius. Si capita voluerimus his eſſe maiora, folia omnia debemus auferre, & ſic ſuccus ad inferiora cogetur, de quibus vero ſemina colligenda ſunt, iungitur amminiculis vbi caulem ceperint excitare. Cum niger color ſeminis fuerit præferūt maturitatis indicia, vellēdi ſunt tali ad hoc ſemiſicci cum ſemine, & ſic in ſole ſiccandi. Hoc menſe Anetum feres locis frigidis, omnē cęli ſtatum patitur, ſed tepidiora lętatur, rigetur ſi ſe himber abſtineat, ſeratur rarius, aliqui ſemen eius non obruunt, opinantes, q̄ a nulla aue tangatur. Nūc, & Sinapim ſerere poſſumus.

De Caule & alijs quibuſdam oleribus. Cap. LXXVI.

HOc etiam menſe Caules ſeremus, qui & toto anno ſeri poſſunt, ſolum pingue, & ſatis ſubactum diligunt, argillam, & glaream timent, ſabulone, & arenis non delectantur, niſi perhennis vnda ſuccurrat. Omnem ſtatum cęli caulis patitur, frigidum magis, contra auſtrum poſiti citius ferunt, contra ſeptentrionem ſerius, ſed hic, & ſapore Caulis vincit, & robore. Cliuis delectatur, & iden ponēdę ſunt plātę per bulbinos arearum. Gaudet ſtercore, & ſarculatione. Rarius poſitus ęqualeſcit, celerius coquitur vitente ſeruato. Si dum eſt trium, vel quatuor foliorum, nitrum tritum, cribello deſuper ſpargas, & ſpeciem pruinę canentis imitetur. Columella dicit plantarum radices Alga Marina inuoluendas ſeruandæ viriditatis cauſa fimo ſimul adhærente. Ponendę ſunt plantę maioris incrementi, quia licet ſerius comprehendāt, fortiores fient. Si hiems eſt tepido iam die, ſi ęſtas, cum ſol in veſperā declinat planta pangenda eſt. Vaſtior fiet ſi terra operiantur aſſidue. Semen braſſicæ vetuſtum mutatur in rapam. Nunc etiā Malua ſeri poteſt. Mentam quoque ſeret plantis, vel radicibus loco humido, vel circa aquas. Apricum ſolum, nec pingue, nen ſtercoratum deſiderat. Hoc menſe Fęniculum feres, loco aprico, & modice ſaxoſo, ſeritur primo vere. Paſtinaca, & ſemine ponetur, & plantis loco pingui, & ſoluto alti' paſtinato, rarā ſtatues, vt robur accipiat. Nūc Cerefolium locis frigidis poſt idus ſeratur, deſiderat agrū lętum humidum ſtercoratum. Hoc menſe Betam ſeremus quamuis poſſis & tota æſtate ſeminari, amat agrum putrem humidum locum. Transferēda eſt quatuor aut quinque foliorum radicibus fimo recenti oblitis, amat frequenter effodi, & multo ſtercore ſaturari.

De Porro, & quibuſdam alijs. Cap. LXXII.

HOc menſe Porrus ſerendus, quem ſi ſectilem velis poſt duos menſes, quàm ſatus eſt, poteris defecare manentem in areis ſuis, quamuis aſſerit Columella etiam ſectiuum diutius duraturum melioremq; ſi transferatur, & quotiens ſecabitur aqua inueniri, & ſtercora ſi capitatū facere velis. Quod vere Seueris Octobri menſe transferre debebis. Serendus eſt loco lęto, & maxime cāpeſtri, area plana paſtinata alte, & diu ſubacta, & ſtercorata. Si ſectiuum velis ſpiſſius, ſi capitatum rarius feris, ſarculo frequentandus eſt, & herbis liberandus cum digiti craſſitudinem habuerit a media parte præciſis folius, truncatis radicibus transfertur, oblitus fimo liquido quaternis, vel quinis digitis ſeparetur, cum radice modicè comprehendendus, & alicuandus eſt ſarculo, vt ſuſpenſus a terra, quod ſpacii vacuum ſubter inuenerit capitis vaſtitatē cogatur implere. Item plura ſemina in vnum ligata ſi depoſueris grandis naſcetur porrus ex omnibus: Item ſi capiti eius rapę ſemen immittas ſine ferro, & pangas multum fertur increſcere, melius ſi frequenter hoc facias, hoc menſe inula ſeritur quo canneta ponuntur, ſeritur oculis ſicut calami, quos abſcindere, & terra leuiter debemus operire terra foſſa, & ſubacta, cacitaſis ad lineam puluinis quibus eius oculos oportet infodere, trium pedum inter ſe ſpacio ſeparentur. Hoc meſe ciminum, & auiſum ſeritur loco bene ſub acto, & cui letamen ammiſceas, quod ſatum eſt herbis purgetur aſſidue.

De porcis eodem menſe educandis. Cap. LXXVIII.

MEnſe quoq; Februario, verres mutimé fœminas inire debebunt, ligendi ſunt, & vaſti, & ampli corporis, ſed rotundi potius, quàm lõgi, ventre, & clunibus magnis, roſtro breui, ceruice glandulis ſpiſſa, libidinoſi, annicult, qui vſq; ad quadrimos inire fœminas poſſunt. Scrofas vero longi lateris debemus eligere, & quibus ad ſuſtinendum fœturæ onus magnus ſe venter effundat, per cætera verribus ſimiles. Sed in regionibus frigidis denſi, & nigri pili, in tepidis qualeſcunque prouenerint. Fœmina ad creandũ vſque in annos .v. partus bona geſtare ſufficit. Ad concipiendum anicula debet incipere, quarto exempto menſe, partum vbi quintus incipiet. Incipiũt autem vt dixi menſe Februario, vt ſolidioribus herbis nati, & ſtipula ſuccedente paſcantur, vbi facultas eſt tranſigendi, vendita qui ſubinde nati ſunt, celerius matribus fœtura reparatur. Genus hoc omnibus locis haberi poteſt, melius tamen agris paluſtribus, quàm ſiccis, præcipue vbi arborũ fructuorum ſilua ſuppetit, quæ ſubinde maturũ fructibus alterna per annum mutatione ſuccurrat, maxime locis graminoſis, & cannarum, vel iunci radice nutriuntur, ſed deficientibus alimentis per hyemem nonnunquam præbenda ſunt pabula glandis Caſtaneæ, vel frugum vilia excrementa, cæterum verno magis, cum lactãt, nouella enim virentiaque ſolent porcis nocere neque Gregatim claudendæ ſunt porcæ more aliarum pecorum, ſed haras ſub porticibus faciemus quibus mater vnaquæq; claudatur, & alumnum gregem tutior ipſa defendat a frigore, quare a ſuperiori parte detectæ ſunt, vt libere numerum paſtor exploret, & oppreſſis a matre fœtibus ſæpe ſubueniat ſubtrahendo. Curabit autem, vt fœtus proprios cum vnaquæq; includat. Plus vero quàm octo (ſicut Columella dicit) nutrire non debet. Mihi vero vſibus probatur experto porcam (cui pabula ſuppetunt) vt plurimum nutrire 6. debere, quia licet plures poſſint educare, tamen e numero frequenter ſucta deficiet. In porcis etiam illud eſt commodum, quod immiſſi vineis, necdum turgentibus, vel exacta vindemia germine perſecuto diligentiam foſſoris imitantur.

De his quæ in Martio agenda ſunt. Cap. LXXIX.

MEnſe Martio locis frigidis prata purganda atque ſeruanda ſunt, locis calidis colles pingues, & agros vliginoſos proſcindere, vtq; exarare conuenter, calidis, & ſiccis regionibus punicum ſeremus, & milium. Leuem, & ſolutã terram deſiderant, nec in ſabulone ſolum; ſed in arena quoq; proueniunt, dummodo cęlo humido de ſolo ſerantur irriguo, quia ſiccum, & argilloſum agrum reformidant, herbis liberentur aſſidue. Nunc quoq; vicer vtrumq; ſerere debemus, loco lętiſſimo cęlo humido macerandum eſt pridie, vt poſſit vitius naſci. Cicer grande naſci Græci dicunt, ſi infundatur aqua tepida pridie, amate etiam loca maritima, temperius prouenire ſi ſeratur autumno. Hoc etiam menſe Cannabum ſerimus vſq; in æquinoctium vernum. Nunc etiam oleis laborantibus circum radices inſulſa amurca fundetur. Alij paleas fabę. alij veteris vrinæ humanæ trunco quantum ſatis videtur affundunt, & arbori mortarium ſtatim faciunt, maxime locis ſiccis trunco autem cooperto. Oleam ſterilem gallica terebra perforabis, tunc duos frugiferæ arboris ab auſtrali parte ramos eiuſdem magnitudinis tollis, & ſtricte in foramen vtrunque conuerta, vel lapidẽ, vel vlmi, vel querci palos, & abſciſo eo quod ſuperabit luto paleato curabis occulere. Si ſine fruge luxuriant oleaſtri palũ radicibus viuis in fige. Nunc etiam quibus mos eſt frumenta iterum ſerere conueniet. Nunc quoque locis frigidis ſeminaria (quæ Februaria dicta ſunt) baccarum, & ſeminum fiunt. Et inſitaria in menſis initio percolantur.

De vineis eodem menſe putandis, & inſerendis. Cap. LXXX.

HOc menſe locis frigidis putatio vinearum celebratur, de qua abũde Februario mẽſe locuti ſumus, vſqueque incipit gẽma eſſe ſuſpecta, nunc vineas oportet inſerere, cũ vites nõ aquato, ſed ſpiſſo humore lachrymabũt, itaq; trũcus qui inſeritur ſolidus ſit, & alimento humoris exuberet, neq; vlla vetuſtate aut iniuria laceratus areſcat, ſũt deciſæ, viti ſurculi qui inſeriẽdi ſunt, ſint ſolidi, rotũdi, gemmis ſpiſſis, & pluribus oculati. Tria eñ oculi in inſitione ſufficient, radendum eſt eius ſarmentum ad menſuram digitorũ duorum, vt ab vna parte ſit cortex. Aliqui nõ patiuntur nudum medullam, ſed vites radũt vt inciſura poſſit ſenſim in acumen exire, & corticata pars cor ticis oculi mittis aperiat. Infimus oculus ita infigendus eſt, vt trunco vinctus adhereat, qui oculus exteriorem partem debet aſpicere, vinculo ſalicis infuſo, & paleato luto deſuper alligari tegumento quoque aliquo a ventis, & a ſo defendi, oe hi quæritur, hic vdurat, vbi calor temporis cœperit, ligaturæ ipſi penicello circa veſperam tenuis debet frequenter humor affundi, vt hoc alimento contra vim cęli torrentis muniatur, cum vero gramen ruperit, & aliquod cœperit incrementum, calami adiutorio debet annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis ſarmento quaſſet ætatem, vbi ſolidius quantumcunq; proceſſerit, vincula oportet abſcidi, ne adoleſcentis molliſſimi germinis nodo duræ conſtrictionis angatur. aliqui infra terrã ſemis ſpacium effoſſæ viti ſurculos inſerunt, & beneficio congeſtionis accumulãt, vt hoc quoque nouis ſarmentis præter nutritus alimento conueniat, nonnulli circa terras melius aſſerunt inſerẽdum, quia in altiori difficilius comprehendant. Vſque ad idus, vel æquinoctium vites frigidis locis pangendæ ſunt ſeu paſtinato ſeu ſulco ſcrobibus, more, quo dictum eſt.

De vineis nouellis, ac veteranis, & ęgris, ac læſis. Cap. LXXXI.

HOc menſe nouella vinea incipiat pulucrari, quod nũc ac deinceps per omnes Kal. Octobris faciendum eſt, non ſolum propter herbas, ſed ne tenera adhuc ſemina ſolidata terra conſtringat, graminum radices, quæ plurimum vitibus nocent extirpandæ ſunt, Nunc locis frigidis vinearum foſſio celebranda eſt, & palãdæ ac ligandæ ſunt vites; ſed nouellam mollibus vinculis alligemus, quia eam teneram vincula duriora præciduut. Palos maioribus ſolidis, minoribus ponamus calamis propter hiemis moleſtiã. Statuatur ab aquilone, & plaga frigida ſpacio quatuor, vel ſemipedis remotus a vite, vt poſſit ea omni parte circũ fodi. Vinea vetus hoc genere reparatur, prius ablaqueabitur altius, donec eius nodus appareat, deinde ſuſa terram ſupra nodum reſcidunt, vt operta de frigore, & ſole nihil timeat, hoc faciendum eſt ſi optimi generis vitis eſt, & alte poſita, alioquin gratioſis melius erit inſerenda ſarmentis. Omnia ſupradicta locis calidis primo mẽſe, frigidis vero poſt idus ipſius exequemur. Ægras vites, vel quibus fructus areſcit circũ fodies, & veterem vrinam ſuffundes. Item cinerem ſarmenti, vel cineres aceto mixtum ſubiice, aut inciſas circa terram lętamine reſouero, & quæ germinant ſortiora dimitte, cum aut vitis bidente læditur aut ferro, plagam ſi tetigit inducta eſt allio ſtercore bubulo, vel caprino, tunc terra mixta; & circumfoſſa, & gaie curata. Si radice læſa eſt, aperiens liquidum lętamen ammiſce,

De ſatione hortorum, & primo de Carduis. Cap. XXXII.

NVnc horti optime ſiunt initia cultionis, mẽſe Martio Carduus ſeritur. Terram ſtercoratã, & ſolutã diligu, quãuis in pingui poſſit melius prouenire. Et hoc illi contra talpas Prodeſt, ſi pangatur in ſolido vt terra ab inimicis animalibus facilius perforet. Serendi ſunt cardui luna creſcente in area iam parata, ſemina ſpacio ſemipedis diſcreta cauendum eſt ne ſemina vniuerſa ponantur, nam debiles, & curtos, & duros creabunt, nõ alte imprimenda ſunt, ſi tribus digitis cõprehenſa mergantur, donec ad primos articulos terra perueniat, tunc leuiter operiantur, & herbis liberentur aſſidue, donec plãtaria ſolidentur, & ingerantur ſi æſtus intercidant. Si acumina confringas, ſpinis carebunt. Item ſi ſemina eorum madefeceris per triduũ Laurino oleo, vel Nardo, vel opio, vel Balſamo, vel ſucco Roſæ, vel maſtichino, & poſtea ſiccata depreſſeris eiuſdem ſaporis oriuntur, cuius vnguentum ſemina combiberunt. Singulis ſane annis a radice auferendæ ſunt plantę, vt nec matrem fatigent, & Soboles per alia ſpacia dirigatur, cum aliqua tamẽ radicis parte vellẽdæ ſunt. Quos reſeruabis ad ſemina colligẽda, liberatos omnibus pullis teſta ſupertegere debebis aut cortice, itam ſolent ſemina ſole, vel himbribus interire. Contra talpas prodeſt cattos frequenter habere in medijs carduetis, muſtelas habent plerique manſuetas, aliqui foramina earum rubrica, & ſucco agreſtis Cucumeris implerũt, nonnulli iuxta cubilia talparum, plures cauernas aperiunt, vt illæ irritæ fugiant ſolis admiſſum, plerique laqueos in aditu eorum ſecit pendentibus ponunt.

De Cucumero, & cucurbita. Cap. LXXXIII.

NVnc, & cucumeres ſeminantur rara, ſulcis altitudine ſeſquipedali, latitudine pedum trium, inter ſulcos octo pedum ſpacium crudum relinquis, vbi poſſint vagari, herbis iuuantur. Ideo ſarculo, & runcatione non indigent,

Semina ſi ouillo lacte & mulſa maceres dulces naſcentur, & candidi, longi ac teneri fiunt ſi aquam in patenti vaſculo ſub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam feſtinando ta- les efficientur. Sine ſemine naſcentur, ſi prius eorum ſemina oleo Sabino perunguntur, & herba ea quæ Culex dicitur trita cõfricentur. Aliqui florem cucumeris, cum Viticulæ Cannę in- ſerunt, cui prius omnes nodos perforauerint. Ibi cucumeris, naſci- tur in nimiam longitudinem tenſus. Oleum ſic metuit, vt ſi iu- xta poſueris, velut Hamus plicetur, Quotiens tonat velut timo- re conuertitur. Si eius florem ſicut in vite ſua eſt, in forma fi- ctili clauſeris, ac ligaris, qualem vultum forma vel hominis, vel animalis habuerit talem Cucumeris figura præſtabit, hæc om- nia Gargilius Martialis aſſerit. Columella dicit, loco aprico & ſtercoroſo ſi rubos habeamus, aut ferulas, poſt autumni æqui- noctium his iuxta terram reſciſis, & cauatis ligneo ſtilo in- ter medullas lætamen immittamus, & Cucumeris ſemen adda- mus, hinc naſci fructus, qui poſſint & inter frigora non nega- ri. Hoc menſe Cucurbita ſerenda eſt, amat ſolum pingue humi dum ſtercoratum ſolutum. Hoc in cucurbitis inſigne eſt, quod lon gas pariunt, & cauiles ſemina quæ in earum ceruice naſcuntur, quæ in ventre fuerant Cucurbitas faciunt craſſiores, quæ in fundo latas. Si inciſis cacuminibus obruantur, vbi adoleſcere cęperint amminiculis adiuuentur. Quæ ſeruantur ad ſemina, vſque ad hyemem in ſua vite dependeant. Deinde ſublatę in ſole ſumentur aut fumo, aliter ſemina putrefacta deperent.

De Allio, & Cepulla, & cæteris Oleribus. Cap LXXXIIII,

ALlium ſeremus, & Cepullas locis frigidis, & Anetũ. Nũc & Synapi & Caules optime ſeruntur, vel plantantur. Et malua ſeritur, Et Origani planta transfertur, Lactuca & Beta & Porrus Capparis ſeri poſſunt, & Naſturtium. Intuba & & Raphanos, nunc aliqui ſerunt quibus vtantur æſtate. Nunc Melones ſerendi rarius, diſtent inter ſe ſemina pedibus duobus locis ſubactis, vel paſtinatis maxime arenis. Semina eius mul- ſo & lacte per triduum maceranda ſunt, & tunc iam ſiccata po nenda, hinc ſuaues efficientur, odorati autem ſi eorum ſemina multis diebus in Roſæ folia ſicca merguntur. Hoc menſe Ruta ſeritur locis Apricis, ſolius Cineris inſperſione contenta, lutą deſiderat aliorũ vnde humor elabit. Si ponas ſemina eius ad- huc clauſa folliculis, ſigillatim manu debetis afficere. Si iam minuta ſunt ſparſa iactabis, & raſtro obducta cooperies, caules eius, qui incluſis ſeminibus nati fuerint fortiores erunt, ſed ſe- ro naſcentur. Ramuli eius, cum aliqua corticis parte conuulſi verno tempore pro plantis tenebuntur, tota vero tranſlata mo ritur, Nõnulli ramulos eius Pertuſę Fabæ inſerunt, vel Bulbo, atque ita obruunt alieno vigore ſeruandos. Sub ſici arboris, vm bra libentius, acquieſcit non effudi herbas, ſed optat auelli, im mundæ mulieris formidat attactum. Ab hoc menſe vſque in Octobrem totum Coriandrum ſeritur, amat terram pinguem, ſed & macro ſolo naſcitur. Semen melius putatur, quod vetu- ſtius fuerit, delectatur humore ſatum, bene cum olere quocuo- que naſcetur. Anetum quoque & Ciminum nunc bene ſeritur, locis lætioribus melius prouenit, Itemque cæteris, ſi humorę iuuerit, & ſtercore.

De arbore Mali punici excolenda. Cap. LXXXV,

LOcis temperatis menſe Martio vel Aprili Malapunica ſe- remus, calidis vero & ſiccis Nouembri, amat hæc arbor ſolum cretoſum Macilentum. Sed in pingui etiam naſci- tur. Regio illi eſt apta quæ calida eſt, ſeritur plantis, de matrum radice diuulſis. Sed quamuis multis generibus ſeratur melius, tamen ramus eius cubitalis inciſus Manubrij craſſitudine, & capite vtroque acuta falce leuigatus, ſcrobi velut obliquus im- mergitur, prius tamen Porcino ſtercore, & in capite & in parte quę ima eſt oblinitur, & in crudo ſolo malleo cogatur ad in- feriora defigi. Melius prouenit ſi ponendus ramus gemmans ſumatur. Sed qui in ſcrobe deponit, ſi tres lapillos, in ipſa radi- ce conſtituat, prouidetit ne poma findantur, curandum eſt ne virgulta inuerſa deponat. Cinis cum lixiuio circa punici triun cum frequenter infuſus, læta & fructuoſa reddet arbuſta. Aſſe- rit Martialis candida in his grana fieri, ſi Argillæ & cretę quar tam partem gypſi miſceas, & toto triennio hoc genus terræ ra dicibus eius adiungas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri, ſi ol la fictilis obruatur, circa arborem punici, & in ea ramus, cum flore claudatur ne reſiliat ligatus, ad palum, tunc cooperta olla contra aquæ muniatur incurſus. Autumno patefacta ſuæ ma- gnitudinis poma reddebit. Multa in punico ipſe aſſerit poma procedere, ſi Titimalli & Portulacæ ſuccus æqualiter mixtus, anteqnam germinet trunco arboris allinatur, inferi poſſe fir- matur, de ramorum connexione vt medulla vtrinque diuiſa ſe iungat, in ſe tantum inſeri poteſt circa Apriles Calendas men ſe Martio vltimo. Sed ſecto trunco ſurculus recentiſſimus, ſta- tim debet inſeri, ne mora exiguum qui ineſt ſiccet humorem.

De eadem remedianda. Cap. LXXXVI.

MAlapunica cocduntur acida fieri, ſi rigentur aſſidue, Nam ſiccitas, in bis, & ſuauitatem præſtat, & copiam, cuius tamen nimietati aliquid debet humoris opponi. Circumfodi autumno debet & verno. Si acida naſcuntur abla queatis radicibus tedæ clauus inſigi. Alij Algam marinam ob- ruunt ad radices, cui nonnulli ſtercus miſcent Aſininum atque Porcinum. Si florem non continet, vrinam veterem cum pari menſura aquæ temperabis, & ter per annum radicibus infun- des, vni arbori amphora ingeſta ſufficiet, vel amurcam mittis, inſulſam, vel algam radicibus iungens, & bis rigabis in menſe, vel arboris fluentis truncum plumbeo circulo debebis include re, vel corio anguis inuoluere. Si crepant Poma, lapidem in me dia arboris radice ſupponis, vel ſquillam circa arborem feris. Et ſi dum pendent Poma tenacibus, ſicut in arbore habentur, intorſeris, in totum annum ſine corruptione ſeruantur, ſi ver- mibus laborant, tangis radices Felle bubulco, & continuo mo- riuntur, aut clauo æneo ſi vermes eoſdem purges, difficile na- ſcentur, vel Aſini vrina ſtercori ammixtione Porcino vermi- bus obuiabit.

De Maliſpunicis conſeruandis, & vino conficiendo in eis, Cap. LXXXVII,

PVnica mala ſeruantur ſi picatis pediculis ordinata ſuſpen das. Aliter lecta integra in aqua marina vel muria ſeruen te merguntur, vt combibant, poſt triduum ſole ſiccentur, vt ſub diuo nocte non maneant, poſt in loco frigido ſuſpẽdan tur. Cum volueris vti, aqua dulci pridie macerabis, ſeruntur, hæc Pomis recentibus æmulari. Item ſi a tactu inuicem ſepara- ta paleis obruantur. Item foſſa fit longa & cortex eiuſdem la- titudinis paratur, cui mala acutis ſurculis ſuis affiguntur, tunc inuerſus cortex ſupra foſſam ponitur, vt mala ſine terræ tactu ſubter pendentia ab humore defendat. Item ſi inducatur argil- la & ea ſiccata loco frigido pendeant. Item ſi feriola ſub diuo obruatur, quæ habeat Arenas vſque ad medium & mala cum tenacibus lecta imprimantur canis ſingulis, vel ſambuci vir- gulis, & ita ſeparata in Arenis figantur, vt ipſa quatuor digitis emineant ab Arena. Item in dolio intra ordinem ſic ordinantur ne ſe inuicem tangant, & dolium deſuper operitur. Vinum de maliſgranatis conficies hoc modo, grana matura purgata dili- gẽter in palmeam fiſcellam mittis, in coclea exprimis, & leni- ter coques vſque ad medietatem, cum refrigerit picatis, & gy- pſatis vaſculis claudis. Alij ſuccum non excoquunt, ſed ſingu- lis ſextarijs libras ſingulas mellis miſcent, & in prædicta vaſa condunt, & cuſtodiunt.

De arbora Citrine, ac cæteris, & Piro. Cap. LXXXVIII.

MEnſe Martio Citri arbor inſeritur multis modis, ſemi- ne, ramo, talea, clauo. Amat tepidã rationis naturæ, cœlũ calidũ, humoremque continuum. Citreum inmarı cre- dunt, ii cucurbitę vicinis locis ſerantur, quarum vites etiã com buſtę vtilem Citri arboribus cinerem præbent. Gaudent aſſidua foſſione. In fundis meis comperi per gradus quoſdam ſibi ſem per Poma ſuccedere cum maturis, ſe acerba ſubſtituãt, acerbo- rum vero ætatem florentia conſequantur orbem quendam con tinuæ fœcunditatis, ſibi miniſtrante natura. Feruntur acres me- dullas mutare dulcibus, ſi per triduum mulſa aqua ſemina po nenda macerentur, vel ouillo lacte quod præſtat. Aliqui menſe Februario truncum obliquo foramine ab imo terebrant, ita vt altera parte non exeat, ex hoc humorem fluere permittunt donec Poma formentur, tunc foramen luto replent, ſicq; quod eſt medium dulce fieri affirmant. Citreum & in arbore poteſt per totum annum propemodum cuſtodire melius, ſi vaſculis, q- buſcunque claudatur. Si velis legere atque ſeruare, nocte vna la tente debebis cum ramis foliatis carpere & ſecreta diſponere. Alij ſingula vaſis ſingulis claudunt, vel gypſo alliniunt, & opa- co loco ordinata cuſtodiũt, plerique in Cedri ſcrobe vel ſtrami nibus minutis, vel in paleia tecta ſeruatunt. Tunc & Pirus, & Malus inſeri ac ſeri poteſt. Et Cidonea & Prunus inſeritur. Et Sorba ponuntur, & Morus nono. Calendarum Aprilium die, & inſeruntur Piſtatia & locis frigidis Pini ſemen aſpergitur.

De

De Meſpilis ſerendis, & excolendis. Cap. LXXXIX.

MEſpili locis calidis maxime gaudent, ſed irriguis, tamẽ frigidis quoque proueniunt, magis Sabuloſo pingui aut glareoſa terra, cui permixta eſt Arena vel Argilla, cum ſaxis. Seritur da eſt taleis menſe Martio vel Nouembri. Sed ſolo ſtercorato & ſubacto, ita vt vtrumque caput talæ ſtercus obducat. Sunt eius incrementa tardiſſima, amat putari atque circumfodi & parco humore inter ſiccitates ſæpe refoueri. Seritur & ſemine, ſed in longiorem ſperatur ætatem. Si vermibus occupantur, ſtilo æreo purgandi ſunt, & amurca, vel humana vetere vrina, vel viua calce perfundendi, ſed parcius propter arboris noxam. Vel aqua decocti lupini, ſed putatur hinc arbor ſterilis fieri. Fimus, & cinis vitium ſimul ſi radicibus infundantur fertilem reddit, ſi formicæ moleſtæ ſunt rubrica cum aceto & cinere temperata necabuntur. Si poma labuntur, ſuſtis de eius radice præciſum in media trunci parte figatur. Inſeritur menſe Februario in ſe, & in Piro, & in Melo. Surculus tamen eius ex arbore media debet aſſumi. Nam de ſummitatibus vitioſus, eſt. In trunco fiſſo inſerenda eſt, nam corticis macies ieiuna nil nutriet. Meſpila ad ſeruandum leguntur, nec dum integra quæ & in arbore durabunt, vel in vrceolis picatis, vel in ordinem ſuſpenſa, vel vt quidam paſſa condita. Die ſerena legantur, ac media, & paleis obruantur diſcreta, ne ea viciſſim tactus afficiat, vel cum pediculis lecta ſeminaria, & ſalſa aqua per dies quinque macerata, poſtea ſæpe infundantur, vt enatent ſero & melle, ſed ſi nimis matura collegeris.

De Ficu plantanda. Cap. XC.

CAlidis locis Fici planta radicata Nouembri menſe, temperatis Februario, frigidis melius Martio vel Aprili ponenda eſt. Si taleam vel cacumen ponas vltimo Aprili cum iã ſe viridior ſucco infuderit. Plantæ in ſcrobe depoſitæ lapides ſubſtituendi ſunt ad radicem, fimo terra miſcenda eſt, ſi loca frigida ſunt, plantarum cacumina diuerſis cauũq; interuodijs, defendantur a frigore, ſi cacumen velis ponere, triſulcum ramũ bimum vel trimum ab Auſtrali parte decides, & ſic obrues, vt ſic diuiſa cacumina terra interiacente, velut tres ſurculos reddant. Taleam ſic ponemus, vt cætera, cui leniter ab infima parte diuiſæ lapidem mergemus in fiſſo. Ego menſe Februario vltimo, vel Martio in Italia plantas grandes ficorum per paſtinatum locũ diſpoſui, & eo anno Poma pepererunt ſupra comprehendẽde felicitatem velut tributo reddentes. Legendæ ſunt plantæ in quibus frequens nodus exuberat, ſteriles credantur, quæ nitidæ ſunt, & oculos ſuos per longa internodia diſtulerũt. Si plantam fici prius nutrias in ſeminario, & maturam tranſferas in ſcrobem, poma generoſiora producet. Aliqui multũ prodeſſe confirmant, ſi plantã fici diuiſo ſquillæ Bulbo inſertam ſtrictamq; vinculis collocemus. Scrobes amat altas interualla maiora terræ genus, durum, & gracile, & ſiccum pro vili ſapore pomorum. Prouenit & petroſis atque aſperis, & tamen poteſt locis prope omnibus ſeri. In locis nimis frigidis præcoquas ficos ſeremus, quæ cito veniãt, vt ante himbres gerant, hoc poſſit occurrere, calidis vero & æſtuoſis eam quæ ſera maturat.

De eadem colenda & inſerenda. Cap. XCI.

TVnc etiam ficulnea cacumina obruuntur, vtiliter cum tumeſcunt vt plantas faciant, ſi earum copia nõ abundat. vt etiam varios fructus vna ficus exhibeat, ramos duos nigræ & albæ arborum iis inter ſe vinculo ſtringis, & torques, vt germina inter ſe miſcere cogantur, ſic obrue & ſtercoras & humoribus iuui, vbi prodire cœperint germinatores oculos aliqua ſibi annexione conglutinent, tunc germen adunatum parta tenet duos colores, vt quos diuidat vnitate diuiſionis contingat. Gaudet ficus aſſidua foſſione. Per autumnum prodeſt ſi ſtercus admoueas præcipue de auiarijs. Menſe Iunio circa ſolſtitium Caprificandæ ſunt arbores fici. i. ſuſpendendi groſſi ex Caprifico lino velut ſerta pertuſi, ſi hoc deſit Abrotani virga ſuſpendatur, aut callum quod in vlmeis folijs inuenitur, aut Arietina cornua circa radices arboris obruuntur. Vel truncus arboris, quo loco turget ſcarificandus eſt, vt poſſit humor effluere. Cum folia producere incipiunt fici, vt multum fructum & pinguem ferant, in principio germinis cacumina ſumma decutimus, vel hoc tantũ cacumen quod ex arboris medietate procedit. Si maturam ficum vis Serotinam facere, incipientes groſſos diſcute cum illis ſuerit fabæ magnitudo. Vt ficus cito maturet, ſucco cæpe longioris cum oleo & Pipere mixto vnge Poma, quando groſſi incipiant ſubrubere.

De eadem purganda & remedianda. Cap. XCII.

REſcidenda ſunt in ea, quæ ſunt putrida, aut male nata repertis, & ea ratione putanda eſt, vt inclinata per latera poſſit expandi. In locis humectis ficus ſaporis obtuſi eſt, quibus circumciſis inter ficarias caprifici arborem ſerunt, vt non ſit neceſſe per ſingulas arbores, pro remedio eadem Poma ſuſpendi. Ne vermes patiatur, ramum Therebinti, vel Lentiſci taleam eũ plantis fici cacumine ponemus inuerſo. Vncinis æreis vel ferreis tollendi ſunt vermes ex ficu, alij amurcam, alij vetere ſem vrinam ablaqueatis radicibus miſcẽt, alij bitumen & oleũ aut ſolam calcem viuam latebris vermium alliniunt. Si formicæ moleſtæ ſunt, Rubrica, Butyro & Pice liquida mixta circa truncum debet induci, alij coracinum piſcem contra formicas in arbore ſuſpendendum eſſe confirmant. Si fructus ſuos, velut ægra proijciet, alij rubrica, alij amurca inſulſa mixta aqua arborem liniunt, vel cancerum fluuialem cum ramo rutæ ſuſpenduut, vel Algam marinam, vel faſcem Lupinorum, vel radici terebratæ cuneum ſignum, vel ſecuri arboris, corium ſæpe proſcindunt.

De Ficis eligendis, & conſeruandis. Cap. XCIII.

FIcus, quæ in montanis, & frigidis locis naſcuntur, quia minus lectis habent ad ſiccitatem durare non poſſunt. Vſus illius I viridi eſt melioris magnitudinis, & ſaporis argoti. Quæ naſcũtur in campis, & locis calidis, & pinguiores ſunt & in ſiccitate durabiles, In carieis melius alba ſeruatur. Ficus virides ſeruari poſſunt, vel melle ordinatæ ne ſe inuicem cõtingãt, vel ſingulæ inter viridem cucurbitam clauſæ locis vniculque cauatis. Et tectum teſſera quæ ſecaris incluſis, ſuſpenſa ea cucurbita vbi ignis non ſit aut fumus. Alij miſſas ficos recentes minus maturas in nouo vaſe fictili lectas, cum pediculis, & a ſe ſeparatas recludunt & in doliο vini pleno vas natare permittunt Martialis dicit caricas per genera multa ſeruari, cum ſatio vna ſufficiat. Ergo hoc genere (quo Campania tota cuſtodit) ſeruare debemus. In cratibus ficus vſque ad meridiem expanduntur, & adhuc mollia in qualum remittuntur, tũc calefacto furno ad panis coquẽdi modum ſuppoſitis tribus lapidibus, ne ardeat qualus includitur etiam clauſo furno, vbi cum decocta ficus fuerit, ſicut eſt calida, folijs ſuis inter poſitis, intra vas fictile cõditur denſius preſſa & operculo diligentius obducitur. Sed pluuijs abundantibus crates ſoli ſi non poſſis expãdere ſub tecto eas ita pones, vt ſemipede eriguntur a terra, & eas ad multum ſolis cinis ſubiectus vaporet, & ſubinde ficus, ſicut eſt diuiſa reigatur, ne & ficorum folijs ſiccentur & pulpæ, deinde ſublata in ciſtellis ſeruetur, aut loculis. Alij maturas mediocriter ficus, & diuiſas in cratibus expandunt toto ſole ſiccandas, ſed recipiunt nocte ſub tecta.

De Bobus eodem menſe comparandis & eligendis.
Cap. XCIIII.

HOc menſe comparandi ſunt Boues, quia nec dum ſagina temporis pleni, aut celare poſſunt fallaciam venditoris, & vitia ſua, aut ad repugnandum domiturę contumacem pleni roboris exercere fiducia, hæc tamen ſigna ſpectãda ſunt in Bobus, ſeu de noſtro ſeu de alieno gręge fuerint cõparandi, vt ſint boues nouelli, quadratis, & grandibus membris, & ſolidi corporis, muſculis vbiq; turgentibus, magnis auribus, latæ frontis, & criſpæ labijs oculiſque nigrantibus, cornibus robuſtis, ac ſine curuaturę, ſpecie lunatis, patulis narib⁹, & reſimis, ceruice toroſa compacta, paleantibus largis, & circa genua ſluentibus, pectore grandi, armis vaſtis, ventre non paruo, porrectis lateribus, latis lumbis, dorſo recto & plano, cruribus ſolidis, neruoſis, & breuibus, vngulis magnis, caudis longis, ac ſetoſis, pilo totius corporis denſo ac breui, rubei maxime coloris, aut fuſci Melius autem boues, de vicinis locis pertrahemus, q nulla ſoli aut aeris varietate tententur. Aut ſi hoc deeſt, de locis ſimilibus ad ſimilia tranſferamus. Illud ante vniuerſa curãdum eſt, vt viribus ad trahendum comparentur æquales, ne valentia roburalteri procuret exitium. In moribus, hæc conſiderãda ſunt, ſios arguti, manſueti, timentes hortamen clamoris, & verbera, cibi appetentes. Sed ſi regionis ratio patitur, nullus melior cibus eſt quam viride pabulum, vbi vero deeſt eo ordine miniſtretur, quo pabuli copia & laborum coget acceſſio.

De iiſdem adomandis, & iugo præparandis. Cap. XCV.

HOc etiam menſe vltimo domandi ſunt Boues trimi, quia poſt quinquennium bene domari nõ poſſunt, ætatis repugnante

pugnante duricia, capite ergo ſtatim domentur, qui quidem prius cum temeri fuerint, frequenti manus attrectatione manſueſcant. Sed ſtabulum noui Boues largioribus ſpacijs debebũt habere, vt & ante ſtabulum loca nullis concludantur anguſtiis, & producti nõ aliqua vitientur offenſa. In ipſo vero ſtabulo aſſeres tranſuerſi a terra ſeptem pedibus alti cõfigantur, ad quos boues ligentur indomiti, tunc eligis abſolutam tempeſtatibus, & impedimentis omnibus diem, qua capti producantur ad ſtabulum, quorum ſi nimia fuerit aſperitas, vno die ac nocte inter vincula mitigentur atque ieiunio, tunc appellationibus blãdis, & illecebris oblatorum ciborum, non a latere neque a tergo, ſed a fronte accedens bubulcus ammulceat, nareſque & terga pertractet, mero ſubinde conſpergens, hac tamen cautione ne aliquem calce contingat aut cornu, quod vitium ſi in primordijs effectui ſibi ceſſiſſe ſenſerit, obtinebit. Tunc mitigatis os, & palatum ſalibus frica, & in gulam dimitte præ ſulſi adipis librales offas, & cum ſextarios ſingulos cornu infundente per fauces, quę res in triduum totius ſeuicie iram reſoluet. Aliqui eos inter ſe iungunt, ac docent onera tentare leuiora, & quod vtile eſt ſi arationi parantur, ſub acto prius ſolo exercendi ſunt, ut nouus labor tenera adhuc colla non quaſſet. Expeditior autem domãdi ratio eſt, vt aſperum bouem manſueto, & ualido boui coniungas, quo oſtcadente facile ad omnia cogetur officia, ſi poſt domituram decumbit in ſulco, non afficiatur igne, nec vbere. Sed potius cum decumbit pedes eius, ita ligentur uinculis, vt nõ progredi, aut ſtare, vel paſci poſſit. Quo facto ſiti ac fame laſſatus carebit hoc vitio.

De Tauris, & vaccis ad copulam praeparandis.
Cap. XCVI.

TVnc Tauros quoque, quibus cordi eſt armenta conſtruere parabit, aut his ſignis a tenera ætate ſubmittere, vt ſint alti atque vigentibus membris, ætatis mediæ, & magis, quæ iuuentute minor eſt, quàm quæ declinat in ſenium, torua facie, paruis cornibus. Thoroſa, uaſtaque ceruice, ventre ſubſtricto. Vaccas etiam nunc maxime parabimus, ſed eligemus forma altiſſima, corporis longi, vteri capacis, & magni, alta fronte, oculis nigris, & grandibus, pulchris cornibus, & præcipue nigris aure ſetoſa, palearibus laxis, & caudis maximis, vngulis breuibus, & cruribus nigris, & paruis, ætatis maximæ trimę, quia uſque ad decennium fętura ex his procedit utilior, nec ante ętatem trimam Tauros his oportet ammitti, ſed erit ſtudium diligentis amotis ſenioribus, nouellas ſubinde conducere, & ſteriles aratro ac laboribus deputare. Græci aſſerunt ſi mares creare velis ſiniſtrum tauri in coitu ligandum eſſe teſticulum, ſi fœminas dextrum, tauros tamen diu abſtinendo, vt cum tempus eſt, acrius in cauſas dilati feruoris incumbant. Sed his urmentis hieme maritima, & aprica loca, ęſtate opaca paremus ac frigida, montana maxime, quia melius frutectis, & his herba internaſcente ſaturentur, quia quamuis circa fluuios recte propter loca amena paſcuntur, fœtura tamen aquis tepidioribus adiuuatur, unde magis utilius habentur, ubi pluuialis aqua tepentes format laſciuias. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus, & poteſt facile hibernare ſub diuo, quibus tamen ſepta fieri propter iniuriam grandinarum conuenit laxiora. Stabula vero vtilia ſunt ſtrata ſaxo, ut glareis aut arenis, deuexa aliquatenus ut humor poſſit elabi, parti meridianę obuerſa, propter flatus glaciales, quibus aliquis reſiſtere debet obiectus.

De Equis ad copulam mittendis.
Cap. XCVII.

HOc menſe ſaginati aut paſti ante admiſſarii generoſis equabus admittendi ſunt, & repletis fœminis. Item ad ſtabula colligendi, neque tamen æqualem numerum omnium debemus adhibere, ſed æſtimatis viribus, uniuſcuiuſque admiſſarii ſubmittenda pauca, uel numeroſa coniugia. Quæ res efficiet admiſſarios non parua ætate durare. Iuueni tamen equo, & viribus formaque conſtanti non amplius, quàm duodecim, vel quindecim debemus admittere, cæteris pro qualitate uirium ſuarum. Sed in admiſſario quatuor ſpectanda ſunt, forma, color, meritum, pulchritudo. In forma hæc ſequemur, ut ſit in corpus, & ſolidum, robori conueniens, altitudo latus longiſſima, maximi ac rotundi clunei, pectus late patens, & corpus omne muſculorum denſitate nodoſum, pes ſiccus, & ſolidus, & cornu concauo altius calciatus. Pulchritudinis partes hę ſunt, ut ſit exiguum caput, & ſiccum, pelle prope modum ſolis oſſibus adhærente, aures breues, & argutæ, oculi magni, nares patulæ, coma & cauda profuſior, ungularum ſolida, & fixa rotũditas. Colores hi præcipui Badius, Aureus, Roſeus, Myrteus, Ceruinus, Gilꝰ, Glaucus, Scotulatꝰ, Canꝰ, Cãdidus, Albus, Guttatus, Niger. Sequentis meriti varius cum pulchritudine, nigro badioque mixtus, canus cum quouis colore, ſpumeus, maſculoſus, murinus obſcurior. Sed in admiſſariis præcipue legamus clari, & unius coloris, cæteri vero deſpiciendi, niſi magnitudo meritorum culpam coloris excuſet. Eadem in Equabus conſideranda ſunt, maxime, ut ſint longi, & magni ventris, & corporis. Sed hoc in generoſis ſeruetur armentis. Cæterę paſſim toto anno inter paſcua dimiſſis ſecum maribus impleantur. Equarum natura eſt, partuſu ſpacio duodecimi menſis abſoluere. Illud in admiſſariis ſeruandum eſt, ut mediis aliquibus ſpatiis ſeparentur propter noxam furoris alterni, ſed his armentis paſcua legamus pinguiſſima, hyeme aprica, frigida, & opaca prouideamus æſtate, nec adeo mollibus locis nata, ut vngularum firmitas de aſperitate nil ſentiat.

De Conſenſu Equarum, & pullis earum.
Cap. XCVIII.

SI Equa marem pati noluerit, trita ſquilla naturalia eius infecta libidinem concitabunt, deinde grauidæ non vrgeantur, nec famem frigusque tolerent, nec inter ſe locis comprimantur anguſtiis. Generoſas Equas, & quæ maſculos nutriunt alternis annis ſubmittere debebimus, ut pulli puri ſint, & copioſi lactis robur infundant, cæteræ paſſim replendæ. Ætas incipientis admiſſarii quinti anni initio eſſe debebit, fœmina recte, & bima concipiet: quia poſt decennium inets ex ea naſcetur ſoboles, ſed tarda. Pulli Equarum nati manu tangendi non ſunt, quia eos tactus lædit aſſiduus: quantum ratio patitur defendatur a frigore. In pullis pro ætatis merito ea ſunt conſideranda, quæ ſignum bonæ indolis monſtrant, quæ in matribus, vel patribus ſpectanda præcepi, dabit & hilaritas, alacritas, agilitaſque documentum. Nunc etiam domandi ſunt pulli, vbi tempus bimæ ætatis exceſſerint. Conſideranda autem ſunt magna, longa muſculoſa, & arguta corpora, teſticuli pares exigui, & cætera, quæ in patribus dicta ſunt. Mores, ut uel ex ſumma quiete faile concitentur, uel excitata feſtinatione non difficile teneantur. Ætatis conſideratio talis eſt. Bimo, & ſex menſium dentes medii ſuperiores cadunt. Quadrimo eorum proximi mutantur. Infra ſextum annum molares ſuperiores cadunt. Sexto anno quos primo mutauit exequat. Septimo anno omnes dentes eius explentur, latent ab hinc ætatis notæ, ſed prouectioribus tempora cauari incipiunt, ſupercilia caneſcere, dentes plerumque prominere. Hoc menſe omnia quadrupedia, maxime Equos caſtrari debemus.

De Mulis educandis, & Aſinis.
Cap. XCIX.

SI quem Mulorum genus creare delectat, Equam magni corporis ſolidis oſſibus, & forma egregia debet eligere, in qua non velocitatem, ſed robur exquirat, ætas a quadrima vſque in decennem huic ammiſſuræ iuſta conueniet. Si Aſinus Equam faſtidit admiſſus, oſtenſam prius Aſinam donec coeundi uoluptas ſolicitetur, adhibemus: qua ſubducta Equam libido incitata non ſpernet, & raptis illecebris generis ſui in permixtione conſentit, & alieni, ſi morſu fuiem lædit obiectas, aliquatenus labore miteſcat. Creantur ex Equo, & Aſina, uel ex onagro, & Equa. Sed generoſius nullum eſt huiuſmodi animal, quàm quod Aſino creante naſcetur. Vtiles tamen admiſſarii naſcentur ex onagro, & Aſina, qui poſt in ſobole ſecutura agilitatem fortitudinemque reſtituant. Admiſſarius tamen Aſinus ſit huiuſmodi corpore amplo ſolido, muſculoſo, ſtrictis & fortibus membris, nigri uel murini maxime coloris aut rubei, qui tamen ſi diſcolores pilos in palpebris aut auribus geret, colorem ſobolis plerumque variabit. Minor trimo maior decennii non admitti. Annicula Mula debet a matre depelli, & per montes aſperos paſci, ut iuuenis laborem in tenera ætate ſolidata non contemnat, minor uero Aſellus maxime agro neceſſarius eſt, qui & laborem tolerat, & negligentiam propemodum non recuſat.

De Morbis Apum eodem menſe remediandis. Cap. C.

HOc menſe maxime Apibus ſolet morbus incũbere, nam poſt hiberna ieiunia ſtrimalis, & vlmi amaris floribus (qui prius naſcunt) auidius appetitus, ſolutionẽ uentris incurrũt, & pereunt niſi affueris velocitate remedij. Præbebis ergo maligna nati cum vino aminneo grana contrita, vel vuæ paſſę cum rore Syriaco, & auſtereo vino, vel ſimul omnia coniugata purgata, & incocta vino aſpero, quæ deinde in ligneis canalibus refrigerata ponantur. Item ros marinus, aqua mulſa decoctus cõgelatur, & in himbrice ponitur ſuccus huiuſmodi. Quod ſi hoc tædę videntur atque contractæ torpore, ſilentio, & mortuarum corpora frequenter offerre, canalibus ex canna factis mel cum gallę puluere, vel ſiccæ roſæ coctum debebis infundere. Illud ante omnia expediet, vt putres partes fauorum, vel vacuas ceras, quas aliquo caſu examen ad paucitatem redactum non valebit implere ſemper reſcidas acutiſſimis ferramentis ſubtiliter, ne mota alia pars fauorum cogat apes domicilia concuſſa deſerere. Nocet apibus pleruumque fęlicitas ſua, nam ſi nimius floribus annus exoberat, dum ſolam curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitant, cuius omiſſa reparatione populus idem labore confectus extinguitur totius gentis exitio. Itaque cum mellis nimietatem videris ex florum grandi cõtinua meſſe defluere, interiectis ternis diebus clauſo foramine, non eas patiaris exire. Ita ad generandum ſobolem conferentur. Nunc circa Calendas Apriles curãdi ſunt alueí, vt omnia purgamenta tollantur, & ſordes, quas tempus contraxit hibernum, & vermiculi, & tineæ, & araneæ quibus corrumpitur vſus fauorum, & papiliones qui vermiculus ſtercore ſuo faciunt naſci, tunc fumus incenſi ſicci bubuli ſtercoris adhibeatur, qui aptus eſt apum ſaluti, quę purgatio frequenter vſque in autumni tempora celebretur. Hæc omnia cæteraq; efficies caſtus, & ſobrius, & alienus a balneis, vel a cibis acribus, & odoris immundi, atque omnibus ſalſamentis.

De Leguminibus, & oleribus in Aprili ſeminandis. Cap. CI.

MEnſe Aprili medica ſerẽda eſt, quę ſemel ſeritur, & decẽ annis permanet continuis, ita vt quater, vel ſexies poſſit per annum reſcĩdi, agrum ſtercorat, macra animalia reficit, curat ægrota. Nunc etiam locis mediocriter ſiccis millium ſerimus, & panicum. Hoc menſe pingues campi, & agri, qui diu aqua tenent proſcindantur poſt idus; cum, & omnes herbas protulerunt, & earum ſemina nondum firmata ſunt maturitate. Nũc, & apium bene ſeritur locis calidis, & frigidis terra quali volueris, dummodo ibi humor aſſiduus eſt, quamuis naſci ſi neceſſe fuerit, & in ſiccitate non deneget, & prope omnibus menſibus, a primo vere ad autumnum feratur extremum. Ex ipſius genere eſt hipoſelinon durius tamen, & auſterius, & eloſelinon molli folio, & caule tenero, quod naſcitur in lacunis. Et Petroſelinũ maxime locis aſperis. Apios maiores facies ſi ſemẽ quantum tribus digitis comprehendi poteſt Linteolo clauſeris rariore, & breui foſſa abrueris, ita omnium ſeminum germen capitis vnius ſoliditate nectetur. Criſpi fiunt ſi ſemina ante tundantur, vel ſuper areas naſcentes aliqua pondera voluantur, aut pedibus proculcentur enata. Apij ſemina vetuſtiora citius naſcuntur, quæ nouella ſunt ſerius. Hoc etiam menſe atriplicem ſeremus ſi rigare poterimus, & Iulio, vel cæteris vſque ad autumnum menſibus, amat aſſiduo humore ſatiari, Semen ſtatim cum ſpargitur obruendum eſt, herbæ ei ſubinde vellantur, transferri neceſſarium non eſt cum bene ſeritur, tamen poteſt melius adoleſcere ſi ſpacio rariore pangatur, & iuuetur ſucco lætaminis, & humoris, ferro tamen ſemper eſt reſcindendum, quia ita pullulare nõ ceſſat. Nunc, & ocinum ſeritur. Cito naſci dicitur ſi ſtatim cum ſeueris aqua calida perfundas. Rem miram de ocino Martialis affirmat, quod modo purpureos, modo albos flores, modo ruſſeos pariat, & ſi ex eo ſemine frequenter ſeratur, modo in ſerpillum, modo in ſiſimbrium mutetur. Hoc etiam menſe Melones, & Cucumeres ſeruntur, & Porrus. Et in primordio Capparis, & ſerpillum, & colocaſis plantaria ponemus, & Lactucas, & Betas, & Cepulas, & Coriandrum ſeremus, & intiba ſecunda ſatione, quibus vtamur æſtate, & cucurbitas, & mentam radice, & planta.

De Arboribus eodem menſe excolendis. Cap. CII.

TVnc locis temperatis Oliua inſeratur, quæ inſeritur inter corticem more pomorum, ſicut ſupradictum eſt. Sed ut oleaſtro inſeras contra illud, quod ex Olueto inſito, & caſu incenſo renaſcitur oleaſter infelix, ſic prouidendum eſt, poſitu, prius oleaſtri brachiis in ſcrobe in qua diſponemus inſerere. Scrobes, ita replebimus, vt mediæ vacuæ ſint, cum comprehenderit oleaſter inſeremus in infimo, vel inſitum ponemus, & inſitionem prope infra terram nutriemus. Deinde ſicut adoleſcit terram ſubinde colligimus, ita commiſſura in profundo latente quiſquis vrit accedit oliuæ locum, non auferet vim pullulandi, quæ & apertam redeundi felicitatem de olea, & occultam valẽdi felicitatem de oleaſtri connexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inſerunt, & ubi comprehenderint cum aliqua parte radicis auellunt, & transferunt more plantarum. Græci oleas ab 8. Calend. Aprilium die vſque in 3. nonas, Iulias inſeri debere præcipiunt, ita in locis frigidis ſerius, calidis maturius inſerantur. Locis frigidiſſimis nunc vinearum foſſio ante idus peragẽda eſt, & ſi quæ de Martio menſe reſtabunt vites quoque inſeremus. Seminaria, quæ ſunt ante facta herbis liberentur, & leuiter circumfodiantur, hoc etiam menſe locis temperatis malogranata ponuntur, & inſeruntur. Perſicus inoculari poteſt. Locis frigidis fici plantaria diſponemus. Nunc etiam ficum debemus inſerere, nunc palmarum planta (quam Cephalonem vocamus) locis apricis, & calidis eſt ponenda.

De Vitulis in eo nutriendis, & Ouibus tondendis, & Apibus inueſtigandis. Cap. CIII.

HOc menſe vituli naſci ſolent, quorum matres abundantia pabuli iuuentur, vt ſufficere poſſint tributo laboris, & lactis. Ipſis autem uitulis toſtum inolitumque milium cum lacte miſceatur, ſalinati more præbendum, nunc locis calidis tondeantur oues, & ſerotini fetus hoc menſe ſignentur. Nunc prima eſt ad miſſura (quæ excellit) arietum, vt agnos iam maturos hibernum tempus inueniat, hoc menſe locis aptis Apes quæremus. Sed loca mellifica indicant Apes ſi circa fontes frequentiſſime paſcantur. Nam ſi rariores videbuntur in his locis mellificari vtiliter non poteſt. Quòd ſi frequentes aquantur, ubi ſint examina earum hoc genere poſſumus inuenire. Aliqui mellis breuiſſimum circa aquas vaſculum ponunt, de quo cum Apes aquanda guſtauerit, ad commune pabulum pergens alias exhibebit, quarum frequentiam ſubinde creſcentem notata reuolantium parte vſque ad examina proſequeris. Quod ſi eſt examen in ſpelunca reconditum fumo eijcietur, & cum exterit eris ſonitu territum, in frutice, vel in aliqua ſiluę ſe parte ſuſpendet, & ita admoto vaſculo recipietur. Si vero in cauę arboris ramo fuerit, acutiſſima ſerra idem ramus ſupra infraque deciſus, & munda veſte coopertus poterit afferri, & inter aluearia collocari, veſtigantur autem mane, vt tota dies ſufficiat ad ſequendum. Nam veſpere peracto opere ad aquas plerumque non redeunt. Vaſa autem quibus recipiuntur perfricãda ſunt citragine, uel herbis ſuauibus, & conſpergenda himbre mellis exigui. Quod ſi verno fiat, & circa fontes aluearia ſic tincta ponantur locis quibus Apum frequentia eſt, multitudinem ſibi ſponte conducent, ſi tamen ſeruari a furibus poſſint, hoc etiam menſe ſicut ſupra purganda ſunt aluearia ſordibus, & vetandi papiliones quę maxime abundant florentibus maluis, quos hoc genere intercipiemus vas æneum miliario ſimile, adeſt, altum & anguſtum, veſpere inter aluearia collocemus, in fundo eius ponamus lumen accenſum. Illuc & papiliones conuenient, & circa lumen volitabunt, & anguſtia, vaſculi, ab igne proximo interire cogentur.

De his, quæ agenda ſunt in Maio. Cap. CIIII.

MEnſe Maio lateres faciẽdi, ſunt ex terra Alba, & Creta, vel rubrica. Nã quę Æſtate fiunt celeritate feruoris in ſumma crate ſiccantur interius humore ſeruato, quæ res ſciſſuris eos faciet aperiri. Fiũt autem ſic, terra cribrata diligenter, & omni aſperitate purgata, mixta cum paleis diu macerabitur, & intra formam alteri ſimilem reprimetur, tunc ad ſiccandum relicta, ſubinde verſabitur ad ſolis aſpectum. Item hoc quoque menſe conficitur oleum liliaceum & rodomel, & oleum roſeum atque roſatum, roſas autem nondum patefactas ſeruabis, ſi in canna uiridi ſtante fiſſa recidas, ita ut ſciſſuram coarctaris, & eo tempore cannam recidas, quo roſas virides habere volueris. Aliqua olla rudi conditas ac bene munitas ſub diuo obruunt ac reſeruant. Item hoc menſe omnia prope quæ ſata ſunt florent, neque tangi a cultore debebũt, frumẽta, & ordeum, & q̃ ſunt ſeminis ſingularis 8. dieb. florebũt, & deinde p dies 80. grãdeſcẽt flore depoſito uſq; ad maturitatis euentũ. Quæ vero duplicis ſeminis ſũt, ſicut faba, piſũ, cæteraq; legumina 40. dieb. florẽt, ſimulq; grãdeſcunt. Hoc menſe

in locis ſiccis calidis,ſiue maritimis ſena recidantur,prius tamē quam exareſcant, q̄ ſi pluuiis infuſa fuerint conuerti ante non debent, quam pars eorum ſumma ſiccata eſt. Hoc menſe Pāpinari conueniet,ſed tunc eſt oportuna pampinatio, cum teneri rami digitis ſtringentibus crepabunt, ſine difficultate carpentis,hæc res vuas efficiet pinguiores, maturitati conſolit ſolis admiſſa. Hoc menſe arbores,& uites,quæ ablaqueatę fuerant,cæcare hoc eſt operire iam conuenit, nunc & ſemmaria ſodiuntur aſſidue,& locis prægelidis , & pluuioſis oleæ putantur, & eis muſcus abraditur.Item hortorum ſpacia,quæ per autumnum ſeminibus implenda deſtinantur,aut plantis,nunc conueniet paſtinari. Hoc menſe apium bene ſeritur,vel coriandrum, & melones,& cucurbitę,carduus,& radices , & ruta tangetur, porri quoque planta transfertur, vt rigationibus animetur, hoc etiam menſe locis calidis implaſtrari Perſicus poteſt. Locis frigidis conſeremus,& ficum,vel inferimus.Hoc etiam menſe palmę planta diſponitur.

De Nouellis vitibus excolendis, & noualibus aperiendis.
Cap. CV.

TVnc conſideremus nouella vitis ſarmenta, quæ protulit, & ei pauca,& ſolida relinquamus, & amminiculis firmętur donec brachia prolata dureſcant.Non autem ampli⁹ reſectæ,& pullulanti viticulę,quàm duę vel tres materiæ relinquantur,& alligentur propter iniuriam venti.Ideo autem tres materias dixi debere dimitti,ne diſſipantibus ventis nulla remaneat,ſi in primordio reliqueris pauciores, nunc quoque pingues agri,& herboſi proſcindantur. Sed ſi agros incultos volueris aperire , conſiderabis ſiccus an humidus ſit ager ſiluis aut gramine,frutectis veſtitus aut ſalice. Si humidus erit , foſſarum ductibus ex omni parte ſiccetur.Sed apertę foſſę notę ſunt,cæcę vero hoc genere fiunt. Imprimūtur ſulci per agrum transuerſi altitudine pedum trium,poſtea vſque ad medietatem lapidibus minutis repleotur aut glarea,& ſuper terra, quam egeſſeramus æquatur.Sed foſſarū capita vnā patentē foſſam petant ad quam decliues recurrant,ita & humor deducetur , & agri ſpacia non peribunt. Si defuerint lapides ſarmentis , vel ſtramine ſubiecto cooperiant,vel quibuſcumque virgultis. Sed ſi nemoroſus eſt,extirpatis aut raro relictis arboribus excolatur. Si lapidoſus per maceries ſaxorum turba collectis , & purgari poterit, & inde muniri.Iuncus,& gramen , & ſilices frequenti aratione vincentur.Sed ſilicem ſi ſæpe fabam conferas,vel lupinos , & ſi ſubinde naſcentem mucrone ſalcis incidas,intra exiguum tempus abſumes.

De Vitulis hoc menſe caſtrandis. Cap. CVI.

TVnc caſtrandi ſunt vituli (ſicut Mago dicit) tenera ætate,vt fiſſa ferula teſticuli comprimantur, & paulatim confracti reſoluantur.Sed hæc luna decreſcēte verno,vel autūno fieri debere præcepit.Alii ligato ad machinam uitulo duab⁹ anguſtis regulis ſtamneis ſicut forpicibus ipſos neruos apprehēdunt ,qui Græces cremaſteres dicuntur,his comprehenſis tētos teſticulos ferro reſecant,& ita recedunt,vt aliquid de his capitibus neruorum ſuorum dimittatur herere,quæ res, & ſanguinis nimietatem prohibet,& non omnino iuuencos ſubducto robore virilitatis effeminat ,nec admittendum eſt,quod pleriquę faciunt vt ſtatim caſtratos coire compellant. Nam certum quidē eſt ab eis generari,ſed ipſos fluxu ſanguinis interire , vulnera vero caſtratorum cinere ſarmentorum, & ſpuma linentur argenti. Caſtratus abſtineatur a potu, & cibis paſcatur exiguis , ac ſequente triduo præbeantur ei tenerę arborum ſummitates , & frutecta mollia,& herbę uirides cum dulciore ſagina roris aut fluminis.Pice etiam liquida mixto cinere, & modico oleo poſt triduum vulnera diligenter vngenda ſunt. Sed melius genus caſtrationis ſequens vſus inuenit . Alligato enim iumento atque deiecto teſticuli ſtricta pelle claudūtur, atque ibi regula lignēa præmente deciduntur ignitis ſecuribus,vel dolabris , vel quod eſt melius formato ad hoc ferramento vt gladii ſimilitudinem teneat, ita enim circa ipſam regulam acies ferri candentis imprimitur,vnoque ictu , & moram doloris beneficio celeritatis abſumit, & viſis venis ac pellibus a fluxu ſanguinis ſtrictis plagis, cicatrix quodam modo cum ipſo vulnere nata defendit.

De Ouibus tondendis, & caſeo faciendo , & Apibus purgandis.
Cap. CVII.

LOcis temperatis nunc ouium celebranda tonſura eſt , ſed tonſas oues hoc vnguine medicemur,ſuccum de cocti lupini. feces vini veteris , & amurcam pari menſura miſcebis, & in unum corpus omnia redacta curabis allinere. poſt triduum ſi mare uicinum eſt litori iungantur extremo, ſi in mediis terris paſcimus aqua cęleſtis, cum ſale paululum decocta ſub diuo debebit pecorum tōſa, & victa membra diluere , hoc enim modo curatum pecus toto anno,nec ſcabrum fieri dicitur,& prolixas lanas creare fertur ac molles.Hoc menſe caſeum coagulabimus ſincero lacte coagulis,vel agni vel hædi , vel pellicula quæ ſolet pullorum ventricolis adhęrere,vel agreſtis cardui florib. vel lacte ficulneo,cui ſerum debet omne deduci, ut etiam ponderib⁹ urgeatᷣ,vbi ſolidari cępit. Loco opaco ponatᷣ aut frigido, & preſſus ſubinde adiectis ꝑ acquiſita ſoliditate pōderibus,trito ac torrefacto ſale debet aſpergi, & iam durior uehementius præmi,poſt aliquos dies ſolidatę iam formulæ,per crates ita ſtatuantur ne inuicem ſe unaquęque contingat, ſic aūt clauſo loco & a uentis remoto,vt teneritudinem ſeruet atque pinguedinē. Vitia caſei ſunt, ſi aut ſiccus ſit, fiſtuloſus,quod euenit ſi aut parum pręmitur,aut ſales nimios accipiet, aut calore ſolis vratur.In recēti caſeo conficiendo aliqui nucleos uirides pineos terunt,atque ita lacte mixto gelant. Aliqui thimum tritum , & freque nter colatum congelant.Qualemcūque etiam ſaporē uelis efficere,poteris adiecto q̄ elegeris cōdimēto,ſeu piperis,ſeu cuiuſcūq; pigmēti.Hoc menſe incipiūt augeri examina, & in extremis fauorum partibus,maiores creantur apiculę, quas aliqui reges putant,ſed Græci eos deſtros appellant, & necari iubent, quia requiem concutiunt quieſcentis examinis.Nunc papiliones abundant, quos necemus more quo dixi.

De his,quæ in agris agenda ſunt in Iunio.
Cap. CVIII.

MEnſe Iunio frigidiſſimis locis,quę Maio ſūt præter miſſa faciemus. Agros ęque proſcindemus herboſis. & gelidis partibus vineta locabimus,colligemus viciam,fęnū Gręcum reſecemus ad pabulum. Hnc menſe locis frigidis peragenda eſt leguminum meſſis . Itaque lenticulam collectam cineri mixtam bene ſeruabimus, vel uaſis olearis aut ſalſamentariis repletis,ſtatimque gipſatis.Nūc & Faba Luna minuente velletur ante lucem,ſane & antequam Luna procedat excuſſa,& refrigerata ponatur ,ita gurguliones non patietur. Hoc menſe Lupinus colligitur , & ſi placuerit ſtatim ſeretur ex area . Græci aſſerunt Ægyptios hoc more prouentum cuiuſque ſeminis experiri . Aream breuem loco ſubacto , & humido nunc excolunt , & in ea diuerſis ſpaciis omnia frumenti , uel leguminum genera ſpargunt,deinde in ortu caniculæ , qui apud Romanos 25. Calend. Auguſtarum die tenetur , explorant quæ ſemina ortum ſydus exurat, quę illæſa cuſtodiat, his abſtinent,illa procurant, quia indicium noxę aut beneficii per annum futurum generi unicuique ſydus aridum pręſenti exitio uel ſalute præmiſſit .

De his , quæ tunc agenda ſunt in arboribus .
Cap. CIX.

HOc etiam menſe ramus punici ſicut ſupradiximus poterit intra fictile vaſculum claudi,vt ad eius magnitudinem poma reſtituat. Nūc pira, uel męla vbi ramos multa poma denſabunt, interlegenda ſunt quæcunque uitioſa,vt ſuccus , qui ingratę his poſſit impendi , ad meliora vertatur. caprificandę ſunt arbores fici. Aliqui eas, & hoc menſe inſerūt locis frigidis. Perſicus inoculatur,palmę planta circūfoditur. Hoc mēſe vel Iulio celebratur inſitio in pomis,quæ implaſtratio dicitur. Solis arboribus conuenit in quibus pinguis ſuccus in cortice eſt,ut ficis,& oleis,ac ſimilibus(vt Martialis dicit) & Perſico.Fit autem ſic ex nouellis ramis, & nitidis ac feracibus , gemmamque bene apparebit ſine dubio proceſſura , duobus digitis quadratis circumſignabis , ut ipſa ſtatuatur in medio,& ita ſubtiliter corticem leuabis acutiſſimo ſcalpro ne gēma lęgatur . Item ex ea arbore cui velimus inſerere ſimiliter cum gemma tolletur emplaſtrum nitido tamen atque vberi loco tunc ibi conuenienter aſtringatur, & præſſum circa gemmā vinculis cogitur ſine germinis læſione cohærere,ot ea, quæ appoſito redditur locum gemmæ prioris includat, tunc luto ſuperlinis,& liberam gemmam relinques,ramos eius ſuperiores arboris ſecabis ac ſtirpes , ac vigintiuno diebus exactis reſoluto vimine vinculorum,reperies externi ſeminis gemmam ſic in arboris alienæ membra tranſiiſſe.

De Area præparanda, & meſſe trituranda. Cap. CX.

HOc menſe area prædaranda eſt ad trituram, cuius primo terra radatur, deinde effoſa leniter mixtis paleis, & amurca æquatur inſulſa, quæ res a muribus, & formicis frumenta defendit, tunc præmenda eſt rotundo lapide, vel quocumque fragmento, cuius volutatio poſſit eius ſpacia ſolidare, dehinc ſole ſiccetur. Aliqui mundatis areis aquam ſpargunt, & inimica ibi pecora diu ſpaciari ac proculcare compellunt, & cum terra vngulis ſtricta fuerit ſpectant ſolidam ſiccitatem. Nunc primo ordei meſſis incipitur, quæ conſumenda eſt antequam refractis ſpicis lapſa decurrant, quia nullis ſicut triticum folliculi veſtiũtur. Quinque modios recidere poteſt pleni agri opera vna meſſoris experti, mediocris vero tres vltimi etiam minus. Sed ordei culmos iacere in agris aliquantum ſinamus, quia fertur hoc more grandeſcere. Nunc etiam menſe poſtremo locis maritimis, & calidioribus ac ſiccis, tritici meſſis abſcinditur, quam paratam eſſe cognoſcis, ſi æqualiter ſpicarum populus maturato robore flaueſcat. Pars Galliarũ planior hoc compendio vtitur ad metendum, & præter hominum labores, vnius bouis opera ſpacium totius meſſis abſumit. Est itaque vehiculum, quod duabus rotis breuibus fertur, huius quadrata ſuperficies tabulis munitur, quæ forinſecus reclines in ſummo reddant ſpacia largiora. Ab eius fronte carpenti breuior eſt altitudo tabularum, ibi denticuli plurimi ac rari ad ſpicarum menſuram conſtituuntur in ordine ad ſuperiorem partem recurui, a tergo vero eiuſdem vehiculi duo breuiſſimi temones figurantur velut amites baſternarum. Ibi bos capite in vehiculum verſo iugo aptatur, & vinculis manſuetus ſane, qui non modum compulſoris excedat, hic vbi vehiculum per meſſes cœpit impellere, omnis ſpica in carpentum denticulis comprehenſa cumulatur, abruptis ac relictis paleis, altitudinem vel humilitatem plerumque bubulco moderante, qui ſequitur, & ita per paucos itus ac reditus breui horarum ſpacio tota meſſis impletur, hoc campeſtribus locis, vel æqualibus vtile eſt, & his quibus neceſſaria palea non habetur.

De Legendo, vel conficiendo melle. Cap. CXI.

HOc menſe aluearia caſtrabuntur, quæ matura eſſe ad mellis redactum, ſignis pluribus inſtruemur, primum ſi plena ſunt Apum ſubtile murmur audimus. Nam uacuæ ſedes fauorum velut concaua ædificia voces, quas ceperint in maius extollunt: quare cum murmuris ſonus magnus, & raucus eſt, agnoſcemus non eſſe idoneas ad metendum crates fauorum. Item cũ fucos a ſedibus ſuis, quæ ſunt Apes maiores grãdi intentione deturbant, matura mella teſtantur. Caſtrabuntur autem aluearia matutinis horis cum torpent aues, nec caloribꝰ aſperantur, fumos admouetur ex galbano, & arido fimo bubulo quem in pultariu factis carbonibus conuenit excitare, quod vas ita figuratum ſit, vt velut infuſi in ſiduli anguſto ore fumum poſſit emittere, atque ita cedentibus apibus mella recidentur ad examinis pabulum, hoc tempore pars fauorum debet quinta dimitti. Sane putres ac vitioſi faui de aluearibusꝰ auferantur, Nunc mella conficimus congeſtis in mundiſſimum Sabanũ fauis ac diligenter expreſſis. Sed antequam præmamus partes fauorum corruptas, vel pullos habentes recidemus. Nam malo ſapore mella corrumpũt. Mel recens paucis diebus apertis vaſculis habendum eſt, atque in ſummitate purgandum donec refrigerato muſti calore defetueat, nobilius mel erit, quod ante expreſſionem ſecondam velut ſponte profluxerit. Hoc etiam menſe ceram conficimus, quæ in vaſe æneo, feruenti aqua pleno minute conſcitis fauorum reliquiis mollietur, & deinde in aliis vaſculis, ſine aqua reſoluta digeretur in formas.

De Examinibus Apum cuſtodiendis. Cap. CXII.

TVnc hoc menſe vltimo noua egrediuntur examina, cuſtos debebit eſſe admonitus, quia nouellę apes vagantibꝰ animis iubent vt te niſi feruentur effugient. Exeuntia in adito ſuo morantur vno aut duobus diebus, quæ ſtatim nouis aluearis excipienda ſunt. Obſeruabis autem cuſtos aſſiduus vſque in octauam, vel nonam horam, quia poſt hæc tempora non facile fugere aut emigrare conſueuerunt, quamuis aliquę & pcedere, & abire non dubitent. Signa futuræ fugę hæc ſunt. Ante biduum, vel triduum acrius tumultuantur, & murmurãt, quod vbi appoſita aure frequẽter explorator ugnouerit, ſolicitior aduerſum hoc eſſe debebit. Solent hoc ſignum, & cum pugnaturæ ſunt facere, quarum pugnas compeſcet puluis, aut mulſę aquæ himber aſperſus. Iacit illis ad originis ſuæ reparandam concordiam dulcis auctoritas, ſed cum ſe agmina ſic pacata in ramo vel quocumque loco ſuſpenderint, ſi vnius vberis eductione pẽdebunt, noris aut vnum regem eſſe vniuerſis, aut reconciliatis omnibus manere concordiam. Si vero duo, vel plura vbera ſuſpendens ſe populus imitatur, & diſcordes ſunt, & tot reges eſſe quot velut vbera videris confitentur, vbi globos Apum frequentiores videris. Vncta manu ſucco mellis, ſiſilli, vel apij reges requiras. Sunt autem paulo maiores, & oblongę magis quàm cęteræ apes. Rectioribus cruribus, neque grandibus pẽnis pulchri coloris, & nitidi. Lenes ſine pilo, niſi fortè plenioris, quaſi capillum gerunt in ventre. Quo tamen non vtuntur ad vulnus. Sunt alij fuſci, atque hirſuti, quos oportet extingui, & pulchriorem relinqui, qui ſi frequenter vagatur cum examinibus, exceptis alis reſeruetur, hoc enim manente nulla diſcedet, ſed ſi nulla naſcantur examina duorum, vel trium multitudinem vaſculorum in vnum conferre poſſumus, dulci tamen liquore conſperſas apes atque incluſas per triduum tenebimus, appoſito cibo mellis, & exigua tantum ſpiracula relinquemus in cella.

De Aluearijs ſupplendis. Cap. CXIII.

QVod ſi velis aluearium, cui per aliquam peſtem, multitudo ſubducta eſt, populi adiectione reparare, conſiderabis in aliis abundantibus ceras fauorum, & extremitates, quæ pullos habent, & vbi ſignum naſcituri regis inueneris, cum ſobole ſua recides, & in id aluearium pones. Eſt autem hoc regis futuri ſignum, inter cætera foramina, quæ pullos continent, vnũ maius ac longius velut vber apparet. Sed tunc transferendi ſunt quando eroſis coopercolis ad naſcendum maturi capita nituntur exerere, nam ſi immaturos tranſtuleris, interibũt. Si autem ſe ſubitum leuabit examen, ſtrepitu ęris terreatur aut teſtulę, tunc ad aluearium rediet, aut in proxima fronde pendebit. Et inde in nouum va berbis conſuetis, & melle conſperſa manu contrahatur aut ſtulla, & cum in eo loco requieuerit, veſpere inter alia collocetur.

De His, quæ agenda ſunt in Iulio. Cap. CXIIII.

IDem in lib 8. Menſe Iulio agri, qui Aprili proſciſſi fuerant circa Calend. iterentur. Nunc etiam locis temperatis tritici meſſis expletur more quo dictum eſt. Siluestres agri vtiliter extirpabuntur arboribus atque virgultis cum luna decreſcit, deiectis radicibus atque cõbuſtis. Hoc menſe arbores, quæ in meſſe ſteterant, ſectis meſſibus obruantur aggeſtione terrarum, propter nimius ſolis ardores. Nunc & nouellę vitæ, & mane, & veſpere iam calore depoſito effodi debent, & auerſo gramine puluerari. Hoc etiam menſe cepullas ſerimus irriguis aut frigidis locis, & radices, & atriplicem ſi rigare poſſumus, & ocimum, Maluas, Betas, Lactucas, & Porros rigandos Hoc mẽſe loco riguo napos ſeremus, & Rapas ſoluto putri, & ſolo, nec ſpiſſo, locis humidis lætantur, & campis. Sed napus in ſicco, & prope tenui ac deuexo, & ſabuloſo melior naſcitur. Loci proprietas vtrumque ſemen in alterum mutat. Nam rapę in alio ſolo per biennium ſatę mutantur in Napos. Alio vero napus tranſit in rapam. Subactum ſolum ſtercoratum verſatumque conquerunt quod & ipſis, & ſegetibus prodeſt, quæ ibi anno eodem ſerantur. Hoc menſe cum ſol Cãcri tenebit hoſpitium, Luna vero in Capricorni ſigno poſita gramen ablatum Græci aſſerunt nihil de radicibus redditurum. Item ſi bidentes cuprei fiant, & ſanguine extinguantur hyrcino, & fornacis ardores non aqua, ſed eodem ſanguine tẽperentur, per eos erutũ gramen extinguit

De Tauris, & Arietibus ad coitum admittendis. Cap. CXV.

HOc menſe maxime Tauris ſubmittendę ſunt uaccę quia decem menſium partus ſic poterit maturo uere cõcludi. Et certum eſt eas poſt vernam pinguedinem geſtientes veneris amare laſciuiam, vni tauro. 15. vaccas Columella aſſerit poſſe ſufficere, curandumque ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si ab abundantia pabuli eſt in regione qua paſcimus poteſt annis omnibus in fœturam vacca ſubmitti. Si uero indigetur hoc genere, alternis temporibus onerandæ ſunt maximeque ſi eædem alicui operi ſeruire conſueuerunt. Hoc etiam menſe Arietes candidiſſimi eligendi, & admittendi ſunt mollibus lanis, in quibus non ſolum corporis candor conſiderandus eſt, ſed etiam lingua, quæ ſi maculis fuſcabitur, uarietatem reddit in ſobole. De albo plerumque naſcitur coloris alterius, de fuſcis nunquam (ſicut Columella aſſerit) poteſt albus creari. Eligemus Arietem altũ, pro-

cerum

cerum ventre promiſſu,& lanis candidiſſimis tecto,cauda lõgiſſima.velleris denſi,fronte lata magnis teſtib.ætatis primæ, qui tamen vſque in octo annos poteſt vtiliter inire. Fœmina debet bima ſubmitti quæ vſq; in quinquennium feturę neceſſaria eſt anno 7.deſit. Eligenda eſt vaſti corporis,& prolixi velleris:ac in hoc genere vt pabuli ſaturetur vbertate. & longe paſcatur a ſentibus.quæ & lanã minuunt.& corpus incidunt. Admittẽdi ſunt menſe Iulio.vt naq; ante hiemem conualeſcant. Ariſtoteles aſſerit.ſi maſculos plures creari velis, admiſſura tempora ſic cuſtodies,& habitum ſeptentrionis eligendum, & contra eum ventũ greges eſſe paſcendos. Si fœminas generari velis auſtri captandos flatus, & in eum paſcua dirigenda. Ac ſic ineundas matres ut mortuarum uel uitioſarum uumerus nouella ſobole reparetur. Autumno debiles quoque mutentur precio.ne eas imbecillas hybernum frigus abſumat aliqui duobus ante mẽſibus arietes, a coitu reuocant:vt facem libidinis augeat dilatio voluptatis,quidam coire ſine diſcretione permittunt:vt hoc eis genere per annum totum fętura non deſit.

De his, quæ in Auguſto ſunt agenda. Cap. CXVI.

IDem in lib.9. Menſe Auguſto circa Calendas Septembris ager planus humidus exilis incipiet exarari. Nunc quoque maritimis locis vindemiæ apparatus urgetur. Hoc etiam menſe locis frigidis occaſio vinearum eſt hoc tempore ſi terra exilis in uinea eſt & uinea ipſa miſerior tres uel quatuor lupini modios in iugero ſparges, atq; ita, locabis; quod ubi fructificauerit euertitur,& optimum ſtercus præbet in uineis, quia lætamen propter uini uitium non conuenit inferre uineis. Nunc etiam locis frigidis pampinatur,locis uero ardentibus ac ſiccis obumbratur potius uua, ne ui ſolis areſcat, ſi aut uineæ breuitas aut facultas permittit operarum. Nunc urenda ſunt paſcua, ut & altiorum fruticum feſtinatio reprimatur ad ſtipes, & incenſis aridis,noua lętius herba ſuccedat. Hoc etiam menſe ultimo ſiccis locis rapa & napus ſerenda ſunt. Hoc menſe ultimo locis ſiccioribus radices ſeruntur, quæ hyeme ſui uſum miniſtrent,amat terram pinguem ſolutam diu ſubactam qualem rapa,tofum & glaream reformidant, gaudent cœli ſtatu nebuloſo. Serendæ ſunt ſpacijs grandibus & altis foſſis meliores proueniunt. Si in arenis ſerantur,lætamen non eſt ingerendum,ſed potius paleę, quia inde fungoſę ſuauioreſque ſunt, ſi eas aqua ſalſa frequenter aſpergas. Radices fœminini generis putantur, quę minus acres ſunt & habentes folia latiora tenſa & cum iucunditate uirentia. Ex his ergo ſemina colligemus. Maiores fieri creduntur, ſi ſublatis omnibus folijs ſolo tenui caulæ demiſſo ſæpè terris operiantur. Si ex minus acra dulcem fieri uelis,ſemina die ac nocte melle macerabis,aut paſſo, raſanum tamen ſicut & raficam cõſtat eſſe uitibus inimicam. Nam ſi circa ſe ſerantur natura diſcordante refugiunt. Hoc etiam menſe paſtinacas ſeremus. Et nunc implaſtrãtur arbuſta. Pirum nunc pleriq; inſerunt, & locis irriguis arborẽ citri. Hoc menſe Scrabrones Abrones moleſti ſunt aluearijs Apum,quos perſequi ac necare debemus, nunc etiam quibus Iulio non occurrimus exequamur.

De Vena aquæ inueſtiganda. Cap. XVII.

NVnc ſi deerit aqua,ſic eam quærere,ac veſtigare debebis. Ante ortum ſolis his locis quibus aqua quærenda eſt æqualiter pronus,mento ad ſolum depreſſo,iacens in terra ſpectabis orientem,& in quo loco ſubtilis nebula aerem ſurgere uideris,& uelut rorem ſpargere,conſtat naturali ex ratione aquã latere: ſed & terrarum genus conſiderabis, ſcilicet an ſit creta, uel ſabulum,uel terra ſupra uel huiuſmodi(ſicut dictũ eſt ſup.) vt poſſis uel de tenuitate aquæ,uel de abundantia iudicare. Sũt & hæc ſigna veſtigandæ aquæ quibus tunc credimus, ſi neque aliquis ibi ex conſuetudine humor inſidet ac præteris, iuncus tenuis,ſalix ſiluatica,alnus,vites,arundo,hædera,cæteraq; ſiquæ humore gignũtur,locus ergo ubi prædicta ſigna reperies fodiatur latitudine pedibus tribus,& altitudine pedibus quinque,& prope ſolis occaſum mundũ vas ibi ęreum uel plumbeũ interius vnctum inuerſum ponatur in ſolo ipſius foſſionis,tunc ſupra librum foſſę crates facta de uirgis ac frondibus, additaque terra ſpacium omne cooperiatur,ſequenti die aperto loco ſi in eodem uaſe ſudores inuenientur aut ſtillæ, aquas ibi eſſe non dubites. Item ſi uas figuli fictum,neque coctum eadem ratione ponatur, ac ſimiliter operiatur,altero die,ſi aquarum uena eſt,in præſentia uas concepto humore ſoluetur. Item lucerna oleo plena & incenſa,ſi ibi ſimiliter tecta ponatur, & ſecuto die inueniatur extincta ſuperantibus alimentis,aquas idem locus habebit. Item ſi in eo loco focum feceris,& terra uaporata humidum fumum nebuloſumque ructauerit, aquas ineſſe cognoſces.

De Puteo fodiendo, & aqua probanda. Cap. CXVIII.

HIs itaque repertis,certa firmante notitia,puteum facies, & aquæ caput requires,vel ſi plura ſint in vnum colliges, tamen maxime ſub radicibus montiũ in Septentrionali parte quærendę ſunt aquæ,quia in his locis magis abundant vberioreſque naſcuntur. Sed in fodiendis puteis cauendum eſt foſſorum periculum,quoniam plerunque terra ſulphur,alumen, bitumen educit,quorum ſpiritus inati anhelitum peſtis exalant, & occupatis ſtatim naribus extorquent animas, niſi quis ſibi velocitate ſuccurrat. Prius ergo,quàm deſcendatur ad intima in eis locis lucernam ponis accenſam, quæ ſi extincta non fuerit, periculum nõ timebis, Si vero extinguetur, cauendus eſt locus, quem ſpiritus mortifer occupauerit. Quòd ſi alio loco aqua nõ poteſt inueniri, dextra leuaque fodiemus puteos vſque ad aquę ipſius libramentum,& ab his foramina hincinde patefacta velut nares intro agemus,qua nocens ſpiritus euaporet, quo facto latera puteorum ſtructura ſuſcipiat. Fodiendus eſt autem puteus latitudine 8.pedum quaque uerſum, ut binos pedes ſtructura concludat, quæ ſtructura uectibus ligneis, ſubinde denſatur, & ſtructa ſit lapide tofico uel ſilice. Si aqua limoſa fuerit ſalis ammixtione corrigitur. Sed dum puteus foditur, ſi terra non ſtabit uario generis diſſoluta,aut humore lababitur, tabulas obiicies directas vndique,& eas tranſuerſis uectibus ſuſtinebis,ne fodientes ruina concludat. Aquam uero nouam ſic probabis, in vaſe ęneo nitido ſparges, & ſi maculam non fecerit probabilis indicetur. Item decocta ęneo uaſculo, ſi arenam vel limum non relinquit in fundo utilis. Item ſi legumina cito ualebit excoquere, uel ſi colore perlucido carens, a muſco tamen & omni labe pollutionis eſt aliena, ſed qui in alto ſiunt putei perforatis uſque ad infimam partem terris, ad loca inferiora poſſunt vice fontis exire,ſi uallis ſubiectę natura permittat.

De Aquaductu faciendo. Cap. CXIX.

CVm vero ducendã eſt aqua, ducitur aut forma ſtructili, aut plumbeis fiſtulis, aut cannalibus ligneis, aut fictilibus tubis, ſi per formam ducitur ſolidandus eſt canalis, ne per rimas aqua poſſit elabi,cuius magnitudo pro aquę menſura facienda eſt,ſi per planum veniet.inter centenos, vel ſexagenos pedes ſenſim reclinetur ſtructura ſeſquipede, vt vim poſſit habere currendi,ſi quis mons interiectus occurrerit,aut per latera eius aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput ſpeluncas liberabimus, per quas ſtructura perueniat, ſed ſi ſe vallis interferat,erectas pilas vel arcus uſque ad aquæ iuſta veſtigia conſtruemus. Aut plumbeis fiſtulis clauſam deiici patiemur,& explicata valle conſurgere,ſed quod eſt ſalubrius, & vtilius fictilibus tubis cum ducitur duobus digitis craſſi, & ex vna parte reddantur anguſti, vt palmi ſpatio vnus in alterum poſſit intrare,quas iuncturas viua calce oleo ſubacta debemus illinere. Sed antequam his aquæ curſus admittitur,fauilla per eos mixta exiguo liquore decurrat, vt glutinare poſſit ſi qua ſunt, vitia tabularum. Vltima ratio eſt plũbeis Fiſtulis ducere, quæ aquas noxias reddunt. Nam ceruſa plumbo creatur attrito,quæ corporibus nocebit humanis, diligentius erit aquarũ receptacula fabricare,vt vel copiam inops vena procuret.

De Agris in ſeptembri arandis, & ſtercorandis. Cap. CXX.

IDem in li. 10. Menſe Septembri ager pinguis, & qui diu tenere conſueuit humorem,tertia vice arabitur,quamuis, & humido anno poſſit antea tertiari,nunc etiam humidus planus exilis (quẽ primo Auguſto arari diximus) iterãr,ac ſerẽr, Graciles cliui nũc primũ arãdi ſunt,& ſerẽdi ſtatim. Circa æquinoctiũ agri nũc ſtercorãdi ſunt,ſed in colle ſpiſſius, in cãporum,lętamina diſponent cũ luna minuitur,q̃ res herbis ſi ſeratur officiet,vni iugero aſſerit Columella 24. ſtercoris carpenta ſufficere,in plano vero 18.ſed ijdem cumuli tot diſſipandi ſũt, quot ea die poterunt exarari,ne ſtercora exucca nihil proſint, Eijciuntur quidem lætamina,& qualibet hiemis parte,ſed ſi tẽpore ſuo eijci, aliqua ratione non potuerunt, antequam ſeras more ſeminis per agros puluerem ſtercoris ſparge, vel caprinũ manu proiice,& terram ſarculis miſce, nec prodeſt nimiũ ſtercorare uno tempore, ſed frequenter & modice. Ager aquoſus plus ſtercoris, ſiccus vero minus requirit. Sed ſi lætaminis copia non abundat hoc pro ſtercore optime cedit, vt ſabuloſis locis cretam ideſt argillam ſpargas, cretoſis, ac nimium

piſtis ſabulonem, hoc & ſegetibus proficit, & vineas pulcherrimas reddit, nam letamen in vineis ſaporem vini uitiare conſueuit.

De Frugibus, ac leguminibus ſeminandis.
Cap. CXXI.

HOc menſe vliginoſis, locis aut exilibus, ac frigidis, aut apricis circa æquinoctium triticum, & ordeum ſeretur dum ſerenitas conſtat, vt radices frumenti ante hiemē conualeſcant. Solet autem terra humorem ſalſum vomere, quæ ſegetes necat. Vbi hoc fit, Colombinum ſtercus, aut Cypreſſi folia oportet inſpergere, & ita ut eadem miſceantur inarare, melius tamen omnibus remedijs erit, ſi aquarius ſulcus noxium deducat humorem. Si autem modo, quando ſeretur hyenę pelle veſtieris, & ibi aliquandiu quod ſerendum eſt eſſe patiaris, ſata bene prouenire confirmant. Item quoniam quædam animalia ſubterraneis ſectis radicibus necant pleraſque frumenta, contra hoc proderit Agreſtis Cucumeris humor expreſſus, & eius radix trita ſi aqua diluatur, & eodem quæ ſerenda ſunt macerentur humore. Aliqui ubi hoc ſegetes ſuas perferre ſenſerint, inter initia uitiorum inſulſa amurca uel prædicta aqua ſulcos, & aratra perfundunt. Nunc gracili ſolo ordeum ſeritur cantherinum. Poſt hoc genus agros ceſſare patieris, niſi forte letamen aſpergas. Nunc etiam vel maturius aliquanto Lupinus ſeritur, antequam frigus incipiat. Hoc menſe poſtremo piſum ſeremus, terra facili & ſoluta, loco tepido, cœlo delectatur humecto. Nunc etiam ſiſamum ſeretur putri ſolo, vel pinguibus arenis, vel terra congeſtitia. Nunc quoque viciæ prima ſatio eſt, & fœnū Græcum pabuli cauſa ſeritur, farrago etiam loco reſtibili ſtercorato ſeritur, hoc menſe ut loca fœcundentur exilia: Lupinus circa idus ſeratur, & vbi creuerit vetere vomere, vt putreſcat excisus, nunc quibuſdam locis panicum metetur, & milium. Tempore hoc ſalelus ad eſcam ſeratur, nunc in ammaniculis apparetur aucupium noctuæ, cæteraque inſtrumenta capturæ, ut circa Kal. exerceatur octobris.

De Hortis, & Oleribus conſerendis.
Cap. CXXII.

NVnc & papauer ſeritur locis ſiccis, & calidis, fertur vtilius prouenire vbi virgę, & ſarmenta combuſta ſunt, hoc menſe ſpacia hortorum, quę per Vernum ſeminibus impleturus er, alte tribus pedibus paſtinare debebis, & Luna decreſcente his ſtercus inferre. Hoc menſe thimum ſeremus, ſed melius plantis naſcitur, quamuis poſſit & ſemine. Agium diligit apricum, macrum, maritimum. Nunc circa ęquinoctium ſeres origanum, ſtercorari ac rigari donec conualeſcat. Amplectitur, amat loca aſpera atque ſaxoſa. Iſdem diebus ſeritur Capparis. Late ſerpit, ſucco ſuo terris nocet. Serendus eſt ergo ne procedat vlterius circumueniente foſſato, vel luto ſtrictis parietibus, ſolo ſicco & gracili, herbas ſponte perſequitur, flore æſtate ſub occaſu virgiliarum Capparis marceſcit. Gith etiam hoc menſe ultimo bene ſeritur. Hoc menſe naſturtium ſeremus, & anetum locis temperatis & calidis. Radices ſiccis. Et Paſtinacas & Cærefolium circa Octobres Kal. & Lactucas & Betas, & Coriādrum & primis diebus rapam napos.

De Pratis nouellis formandis, & veteribus excolendis,
Cap. CXXIII.

NVnc Prata ſi libuerit nouella formare, ſi eligendi facultas eſt, locum pinguem roſcidum planum: odcrine inclinatū, vel huiuſmodi vallem deputabimus, vbi humor nec ſtatim præcipitari cogitur, nec diu debet hærere, poteſt & quidē & ſoluto, & gracili ſolo prati forma ſi rigetur imponi. Exurpandus eſt, itaque locus hoc tempore, & liberandus impedimentis omnibus uel herbis latioribus, & ſolidis, virgultiſque, deinde cū frequenter exercitus fuerit, ac multa aratione reſolutus, ſubmotis lapidibus, & glebis vbique confractis ſtercoretur Luna creſcente recenti lætamine, ab vngulis iumentorum ſumma intentione ſeruetur intactus, præcipue quotiens humeſcit, nec inęquale ſolum reddant multis impreſſa locis veſtigia. Sed ſi prata vetera muſcus obduxerit, abradendus eſt, & ſcalpris eiſdem locis fœni ſpargenda ſunt ſemina, & quod ad necandum muſcum, prodeſt cinis ſæpius ingerendus. Quod ſi ſterilis factus eſt locus caritæ incuria, vetuſtate exaretur ac de nouo rurſus æquetur. Nam prata ſterilia, plerunque aratre conueniet. Sed in nouo Prato rapas conſerere poſſumus, quorū melle fuita, cætera quæ dicta ſunt exequemur, Viciam cum fœni ſeminibus mixtā poſt hoc ſpargemus, rigari vero antequam durum ſolum fecerit non debebit, ne eius cratem minus ſolidatus interflui corrumpat humoris.

De Vindemijs celebrandis & dyamoron conficiendis.
Cap. CXXIIII.

HOc menſe locis tepidis, maritimiſque celebranda vindemia eſt, frigidis apparanda. Sed maturitatem vindemiæ cognoſcimus hoc genere, ſi expreſſa vua vinacia, quæ in acinis celantur, hoc eſt grana ſint fuſca, & nonnulla propemodum nigra, quam rem naturalis maturitas facit. In dolijs picandis diligentiores optimę ceręę in vigeſimo picis libras, unam libram miſcent, quę & odori proficit, & ſapori, & picem lentitate per mulcens frigoribus eam non patitur diſſilire. Picis tamen guſtu exploranda dulcedo eſt, quia ſæpe vina eius amaritudine vitiantur. Vuas quas ſeruare volumus legamus illeſas, neque acerbitare rigidas, neque maturitate defluentes. Sed quibus eſt, & granum luce penetrabili ſplendidum, & tactus cum molli iucunditate calloſus. Si qua ſunt corrupta, vel tumoſa reſecemus, nec patiamur intereſſe quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta ęſtiui caloris induruit, tunc inciſos botrionum tenaces calida pice oportet amburi, atque ita in loco ſicco frigido, & obſcuro ſine luminis irruptione ſuſpendi. Vitis cuiuſque fructus humore putreſcit, per latera pampinanda eſt ante tricesimum vindemię diem, & ſola from illi ſeruanda eſt, quæ in ſummitate poſita ſolem nimium defendit a vertice. Dyamoron ſi conficere volueris, ſuccum mori agreſtis pabulum facies deferuere, tunc ſucci duas partes in unam mellis admiſces, & mixta curabis ad pinguedinem mellis excoquere.

De Vindemia Octobris, & vua paſſa. Cap. CXXV.

IDem in libro. 11. Menſe Octobri oportuna vindemia eſt, cuius tempore notanda eſt fœcunditas vitium, vt ex his ad ponendum ſarmenta poſſimus eligere. Aſſerit autem Columella vno anno explorari fertilitatem non poſſe, ſed quatuor, quo numero cognoſcitur vera generoſitas ſurculorum. Idem in libro 11. Græcis aſſerentibus vt vuam ſerues in vite vſque ad veris initia, circa ipſam vitem, quæ fructu plena eſt loco vmbroſo ſcrobē fodies altitudine trium pedum, latitudine duorum, & ammittes ſabulonem ibi calamos figens in quibus retorques aſſidue ſarmenta fructibus plena, & illeſis botri finibus alligabis, vt ſoli non contingant, & coopertos, ut imber eo penetrare non poſſit. Item Græcis docentibus vuas uel poma in uitae aut arbore ſi diu ſeruare volueris, vaſculis clauſa fictilibus ab vna parte pertuſis, diligēter a ſummo tecta ſuſpende, quamuis poma, & gipſo cooperta in longam ſeruentur ætatem. Idem in 11. Paſſum vero nunc fiet ante vindemiam, quod Aphrica conſueuit uniuerſa conficere, leue atque iocundum, & quo ad condimentum ſi vtaris mellis uice, ab inflatione te vendicet. Leguntur ergo vuę paſſę quam plurimę, & in fiſcellis clauſę iunco factis aliquantiſper ariore contexta virgis, primo fortiter verberentur; deinde ubi vuarum corpus uis concuſſionis exoluerit, cocleę ſuppoſita ſporta comprimitur, hinc paſſum eſt quicquid effluxerit. & conditum uaſculo mellis more ſeruatur. Vuā paſſam Grecam ſic facies, acini & dulcis, & lucidi botriones in ipſa uite torquebis, & patieris ſponte marceſcere, deinde ſublatos in vmbra ſuſpendes, & quam deſtrictam in uaſculis cum potius ſubſternis pampinos ſicco algore frigentes, & comprimis manu, & ubi vas impleueris, iterum pampinos addis, nihilominus non calentes, & operculabis, ac ſtatues in loco frigido ſicco, quem nullus fumus infeſtet.

De Muſto, & vino. Cap. CXXVI.

GRæci iubent ſi uuā nimius himber infuderit poſtea, quam muſtū eius primo ardore feruebat, ut ad alia uaſcula tráſferatur. Ita propter naturæ grauitatem remanens aqua ſubſidet & tranſlatum uinum pure ſeruabitur, relicto quicquid ſe illi ex imbre miſcuerat. Muſtum quoque quod per pluuias frequentes leue eſt, ſic curari iuſſerunt, quod probari guſtu ipſius poterit. Oē muſtū decoqui iubēt, donec pars eius 50. poſſit abſumi, melius quoque fieri ſi centeſimā partem Gipſi adijcias. Lacedemonios uero ſerſie eo vſqȝ decoquere, donec uini quinta pars pereat, & quarto anno uſibus miniſtrare. Græci quoque uini naturam tali ratione diſcernunt, & hanc in eo uolunt eſſe diſtantiam, ut quod dulce eſt grauius dicant, quod album, & aliquatenus ſalſum connectere ueſicæ, quod croceo colore blanditur digeſtioni accommodum, quod album, & ſipticum prodeſſe ſtomacho

macho largiori, tranſmarinum pallorem facere, & tantum ſanguinem non creare. Vuis nigris fieri forte, rubeis ſuaue, albis vero plerumque mediocre.

De Vino condiendo. Cap. CXXVII.

IN condiendo igitur vino aliqui Græcorum, muſtum decoctum ad medietatem, vel tertiam partem vino adijciunt. Alij Græci ita iubent aquam marinam in undam, de puro, & quieto mari, quam anno ante compleuerint reſeruari, cuius talem eſſe naturam, vt & ſalſedine, & amaritudine per hoc tempus careat, & odore, dulcis fiat ætate. Ergo eius octogeſimam partem muſto admiſcent, & Gipſi quinquageſimam, poſt tertiã deinde diem fortiter commouent, ac pollicentur, non ætatem ſolum vino, ſed ſplendorem quoque coloris afferre. Oportet autem vnaquaque die vinum moueri atque curari, vel ſi tardius vndecima. Suaue uinum de duro facere docent, ſi Ordacei pollinis cyatos duos, ſimul cũ vino ſubacto mittas in vini vaſculo, & hora vna patiaris eſſe. Vinum quoque intra paucos dies optimi odoris, effici dicunt, ſi baccas Myrti agreſtis montanas ſiccas, & tunſas mittas in cado. Vinum vero velut vetus effici de nouello, ſi Amigdala amara Abſinthium Pini frugiferi Gummi, Fœnum Græcum ſimul fricas, & pariter tundas. Et in album colorem vina fuſca mutari aſſerunt, ex Faba lomentum factum vino ſi quis adijciat, vel ouorum trium lagenæ infundat alboré, diuque commoueat, ſequenti die candidum reperiri. Quod ſi ex Afra piſa lomẽtum adijciat eadem die mutari poſſe. Vitibus quoque hanc eſſe naturam, vel alba vel nigra ſi repigantur in cinerem, vinoque adijciantur, ei vnamquamque formam ſui coloris imponere, vt ex nigra fuſcum, candidum vero reddatur ex alba. Vinum quoque aſſerunt ex molli forte ſic fieri. Aliter hoc eſt Euiſci folia, vel radices, aut eius caulem tenerum decoctum immitti, aut Gipſum, aut cineria conculas duas, aut Cipreſſi pilulas tres, aut Buxi folia quantum manus cæperit, aut Apij ſemen, & cinerem ſarmentorum, cuius commixtio corpus reliq̃t exile, omni ſoliditate detracta. Item feculentum ſtatim limpidũ reddi, ſi ſeptem Pini nucleos in vnum vini ſextarium mittas, diuque commoueas, & paululum ceſſare patiaris. Nunc roſatum ſine roſa facies ſic, folia Citri viridia, ſporta Palmea immiſſa, in muſti nondum feruentis vaſe depones, & claudes exemptis. 40. diebus melle adito, ad modum roſati, cum placebit vteris. Hoc quoque menſe omnia, quæ locis ſuis leguntur ex pomis vina conficies.

De Vitibus eodem menſe ponendis, & excolendis. Cap. CXXVIII.

HOc menſe poſtremo, vbi calidi aut ſicci aeris qualitas eſt vbi exilis, & aridus campus, vbi collis præruptus aut macer eſt, vites vtiliſſimæ ponuntur, de quibus ſatis menſe Februario diſputaui. Nunc locis ſiccis calidis exilibus, macris, arenoſis, apricis, quæcumque de paſtinis, de vitibus ponendis, putandis, propagandis, reparandis, vel arbuſto faciendo ante dicta ſunt, rectius fiunt, vt contra exilitatem glebæ, hibernis himbribus adiuuentur. Sic & humorem ſitientibus conferunt, & reſciſa, vel inuerſa glacie non aduritur, quia talibus locis pruinarũ vis, & natura neſcitur. Poſt idus Octobris ablaqueanda eſt omnis nouella, ſeu in paſtino, ſeu in ſcrobibus, aut ſulcis, amputent̃ radices ſuperuacuæ, quas produxit æſtate, quæ ſi conualuerint inferiores radices faciet interire, & ita remanebit vitis in ſummitate ſuſpenſa, q̃ res eã frigori obnoxiã faciet, & calori. Sed hę radiculę nõ ad ſitũ dẽni reſcindi, ne aut plures inde naſcant̃ noua aut plaga corpori vitis impreſſa, vt ſecuta algoris vrat. Reſcidemus aũt relicto digiti ſpacio, & ſi placida ibi hiems eſt, apertas relinquem⁹ vites. Si violẽta ante Decẽbr. idus operim⁹. Si præfrigida aliquantulum columbini ſtercoris ſub ipſa hieme circa vititularum veſtigia largiemur, quod contra frigus niuium Columella dicit toto faciendum eſſe quinquennio, Hoc tempore icciroo, locis quibus dixi, propagatio melior eſt. quia firmandis radicibus vitis incumbit, cum proferendi palmitis eam cura non permouet. Hoc menſe aliqui vites, & arbores, locis calidiſſimis inſerere conſueuerunt.

De Oliuetis inſtruendis, & oleis exprimendis. Cap. CXXIX.

NVnc etiam locis calidis, & apricis Oliueta inſtituemus, more vel ordine quem Feb. menſis oſtendit. Seminaria quoque olearum locis talibus faciemus hoc tempore, & omnia, quæ ad oleam pertinebunt. Oliuas quoque albas cõdiemus, ſicut poſtea referetur. Hoc tempore ablaqueandæ arbores ſunt oliuæ prouinciis ſiccioribus ac tepidis, ita ut eis a ſuperiori parte humor poſſit induci. Omnem ſobolem conuelli Columella præcepit, mihi videtur paucas dimitti ſemper ac ſolidas, ex quibus, vel in vetuſtate matris loco delecta, ſuccedat, vel melius nutrita, & aggeſtæ terræ beneficio, etiam ſuas habens radices, ad Oliuetum faciendum, ſine cura ſeminarij transferatur arbuſtula. Nunc ſi ſuppetit, intermiſſo triennio, ſtercorãda ſunt oliueta, locis maxime frigidis. Nunc etiam oleum viride faciemus hoc genere, oliuam quam recentiſſimam cum varia eſt colligis, & ſi diebus aliquot collegeris, expandis, ne caleſiat. Siqua ibi putris aut ſicca eſt, remoues, vbi vero compleueris modum factorij, ſales tritos, vel non tritos, quod eſt melius, in oliuã mittes per. 10. modios tres ſalis, & molis primo, & ſic ſalitam in nouis caniſtris eſſe patieris, vt pernoctet cum ſalibus, & ducat in ſe eoſdem ſapores, at mutue præmi incipiat olei meliorem fluxum redditura, ſalis ſapore concepto. Canales ſane, & omnia receptacula olei calida aqua prius lauabis, vt nihil de anni præteriti rãcore coſtodiant, focos etiam non propius amouebis, ne olei ſaporem fumus inficiat. Nunc etiam menſe poſtremo, locis ſiccis, & calidis, ad oleum faciendum Lauri baccas legimus.

De Palmis conſerendis, & arboribus cæteris. Cap. CXXX.

CVi placet curas agere ſæculorum. de palmis cogitet conſerendis. Hoc igitur menſe Dactilorum non veterum, ſed nouorum, & pinguium recentia oſſa debebit obruere, terræ cinerem miſcere. Si plantam velit, ponenda eſt Aprili menſe, uel Maio. Locis delectatur apricis, & calidis, fouenda eſt vt creſcat humore, terram ſolutam, vel ſabulonem requirit, ita tñ vt qñ plãta diſponitur, circa eam, vel ſub eam pinguis terra fundatur. Annicula transferatur, aut bima, Iunio menſe incipiente, vel Iulio circumfodiatur aſſidue, & rigatione continuos vincat ardores. Aquis Palmæ aliquatenus ſalſis iuuantur, quæ infici debent ſalibus, etiam ſi tales eas natura non præbuit. Si ægra eſt arbor feces vini veteris ablaqueatæ oportet infundi, vel radicum ſuperuacua capillamenta decidi, vel cuneum ſalicis interfoſſis radicibus præmi. Conſtat autem locum prope in illis vtilem fructibus in quo palmæ ſponte naſcuntur. Menſe etiam Octobri aliqui mali arborem calidis, & ſiccis regionibus ponunt, & Cidonea circa Nouembres Calend. & Sorbum, vel Amigdala in ſeminariis obruunt, & Pini ſemen aſpergunt. Hoc menſe Poma condienda ſunt, atque ſeruanda eo more quo in ſingulorum titulis continetur, vel vt quæque matura proceſſerunt.

De Ceraſo, & fructibus eius. Cap. CXXXI.

CEraſus amat cœli ſtatum frigidum, ſolum vero poſitionis humectæ, in tepidis regionibus parua proueniunt, calidum non poteſt ſuſtinere, modo tana, vel in collibus cõſtituta regione lætatur, Ceraſi plantam ſilueſtrem transferre debemus menſe Octobri, vel Nouembri, & eam primo Ianuario com comprehendit inſerere. Plantaria vero creari poſſunt, ſi prædictis menſibus ſpergantur Poma, quæ ſumma facilitate naſcentur. Ego ſic huius arboris facilitatem probaui, vt uirgulta ex Ceraſo pro amminiculis per vineam poſita, in arborem ꝓfiluiſſe confirmem, & Ianuario menſe ſeri poteſt, inſeritur menſe Nouembri melius, vel ſi neceſſe ſit extremo Ianuario. Alii & Octobri ſerendã eſſe dixerunt. Martialis in trunco inſeri iubet. Mihi inter corticẽ, & lignũ feliciter ſemp̃ euenit. Qui in trũco inſerũt (ſicut Martialis dicit) oẽm lanuginẽ, quæ circa eſt, auferro debebunt, quia ſi remanſerit, in ſitis nocere manifeſtat. In Ceraſis hoc ſeruandum, & in omnibus gumminatis, vt tunc inſerãtur, quando his, vel non eſt, uel deſinit gumma effluere. Ceraſus inſeritur in ſe, in Pruno, in Platano, vt alii in Populo, amat ſcrobes altas, ſpacia largiora, aſſiduas foſſiones, putari io ea putria, & ſicca debebũt, uel quæ denſius arctata protulerit vt rareſcat, fimum non amat, atque inde degenerat. Ceraſa vt ſine oſſe naſcantur, fieri Martialis hoc dicit. Arborem teneram ad duos pedes reſcindes, & eam vſque ad radicem findẽs, medullam partis vtriuſque ferro curabis abradere, & ſtatim vtraſque partes in ſe vinculo ſtringes, & oblinies fimo, & ſummam partem, & laterum diuiſuras. Poſt annum cicatrix ducta ſolidatur, hanc arborem ſurculis, qui adhuc fructum non intulerunt inſeres, & (vt aſſerit) ex his ſine oſſibus poma naſcentur. Si Ceraſus conceptto humore putreſcit, in trunco foramen accipiat, quo poſſit educi. Si Formicas patitur, ſuccũ portulacæ debebis infundere, cũ aceti media parte ꝑmixtũ, uel vini fecibus truncũ arboris florentis illinire. Si æſtu Caniculariũ fatigatur, ter ſi fontiũ ſingulos ſextarios poſt ſolis occaſum radicibus arboris iubemus influere ſic ne remedium luna deprehendat. Vel herbam Simphicam

circa arboris truncum torquebimus in coronam, vel ex ea iuxta imum codicem cubile faciemus. Ceraſa non aliter quàm in ſolu vſque ad rugas ſiccata ſeruantur.

De Hortis eodem menſe conſerendis, Cap. CXXXII.

EOdem quoque menſe plantæ Cardui ponuntur, quas cũ ponemus radices eorum ſummas ferro reſecamus, ac fimo cingimus, trium pedum ſpacio ſeparamus incrementi cauſa, pedali ſcrobe depoſitas bimas aut trimas, cinerem ſæpe ſub hieme, diebus ſiccis fimum miſcebimus, hoc etiam menſe Sinapim ſeremus, terrã diligit aratam, & ſi fieri poteſt congeſtitiam, quamuis vbicumque naſcatur. Sarculari debet aſſidue, vt reſpergatur puluere quo fouetur, nõ nimis gaudet humore. De quo ſemen legere diſponis, ſuo loco eſſe patieris, quod ad eſũ parabis, robuſtius facies transferendo. In Sinapi vero vetus ſemen inutile eſt, vel ſationi vel vſui, Quod dentibus fractum ſi intus viride videbitur nouum eſt, ſi album vetuſtatem fatetur. Hoc quoque menſe Malua ſerenda eſt, quæ occurſu hiemis ab incrementi longitudine reprimetur, loco pingui delectatur, & humido gaudet letamine. Nunc etiam locis temperatis, & calidis Anetum ſeremus. Cepullæ ſeruntur, & hoc menſe, vel Menta, & Paſtinaca, Thimum, & Origanum, & Capar menſis initio. Item Betam locis ſiccioribus ſeremus, vel transferemus ad culta, vt melior fiat. Nunc & Porrum verno ſatum transferre debebis, vt creſcat in capite. Sane ſarculis circumfodiatur aſſidue & comprehenſa porri planta, velut tenacibus alleuetur, vt inanitas ſpacij, quæ radicibus ſubeſt incremento capitis ſuppleatur, Ocimum quoque etiam nunc ſeremus, quod citius naſci fertur hoc tempore, ſi aceti hinibre leuiter ſpergatur infuſum.

De Frugibus ſeminandis, & Aluearijs Apum caſtrandis,
Cap. CXXXIII.

HOc etiam tempore Adoreum ſeremus, vt Triticum, Iuſta ſatio eſt a. 10, Calen. Nouembris, vſque ad. 6. Idus Decẽbris regionibus temperatis, nunc etiam letamen effertur, ac ſpargitur, Hoc etiam menſe ſeremus Ordeum, quod dicitur Cauterinum. Et nunc Heruum Lupinum, & Piſum, & Siſamũ ſeremus, vt dixi. Hoc menſe Lini ſemen ſeremus, ſi placet, qđ tamen pro malitia ſui ſerendum non eſt, nam terræ vber exhaurit. Sed ſi velis, loco pinguiſſimo, & modice humido ſeritur. Aliqui macro ſolo ſpiſſum ſerunt, ita aſſequuntur vt Linum ſubtile naſcatur. Hoc etiam menſe Aluearia caſtrabuntur, more quo dictum eſt, quæ tamen oportet inſpicere, & ſi abundantia eſt demere, ſi mediocritas partem mediam relinquere, pro hiemis inopia, ſi verò ſterilitas apparet, in cellis nil proſſus auferre.

De Frugibus, & leguminibus in Nouembri ſeminandis.
Cap. CXXXIIII.

IDem in lib. 12. menſe Nouembri triticum ſeremus, & Far ſatione legitima, & Ordeum maturum adhuc ſeremus. In huius principio Fabam ſpargimus, quæ pinguiſſimumq́, vel ſtercoratum deſiderat locum vel vallem, quam ſuccus veniens a ſummitate ſecundet. Primo ſeritur, & deinde proſcindatur, & tunc ſulcatur, loccanda eſt large, vt tegi plurimum poſſit. Aliq locis frigidis dicunt in fabæ ſatione glebas non eſſe frangẽdas, vt per eas gelicidiorum tempore poſſint germina obumbrata defendi. Satione eius generis (ſicut opinio habet) non fecundatur terra, ſed minus læditur. Nam Columella dicit agrum frumentis vtiliorem probari, qui anno ſuperiori vacuus fuerit, quam qui calamos fabaceæ meſſis eduxit. Pingue iugerum ſex modii occupant, mediocre amplius ſpiſſo bene prouenit. Macrũ locum nebuloſumque non patitur. Curãdum præcipue vt luna, 15. ſeratur, ſi adhuc ictum ſolis repercuſſa non ſenſit. Aliqui dicunt, 14. potius eligendam. Sanguine Caponis Græci aſſerunt Fabæ ſemina macerata herbis aduerſantibus non noceri. Aqua pridiæ infuſa citius naſci, nitrata aqua reſperſa coctuturam non habere difficilem, Nunc quoque ſeritur prima Lenticula, ſicut Februario menſe narratum eſt, hoc etiam toto menſe poterit Lini ſemen aſpergi.

De Pratis, & Hortis, & Roſarijs inſtituendis. Cap. CXXXV.

IN huius maxime principio poſſumus inſtituere noua prata, more quo dictum eſt. Hoc menſe Alhum bene ſeritur, & Vlpicum, terra maxime alba foſſa, & ſubacta ſine ſtercore. Sulcos in areis facies, & ſemina in locis altioribus pones, quatuor digitis ſeparata, neque altius preſſa, ſarculabis frequenter, inde plureſcent, ſi capitatum facere volueris, vbi cœpit caulis prodire, per culta, ita ſuccus reuertetur ad ſpicas. Fertur ſi luna ſub terris poſita ſeratur, & item ſub terris luna latente vellatur, odoris feritate cariturum, Vel paleis condita Allia, vel fumo ſuſpenſa durabunt. Nunc, & Cepulla ſeri poteſt, & Carduorum planta diſponi, Amaraca ſeritur, & Amelea. Quamuis autem menſe Februario ſint conſerenda Roſaria, tamen locis calidis, apricis, atque maritimis. Hoc etiam mẽſe poterimus inſtituere Ruſeta quæ ſi indigeus plantarum volueris ex paucis virgultis habere copioſa, quaternorum digitorum ſurculos gemmantes cum geniculis ſuis dabelas excidere, & in modum propaginaſſerere, ſtercore ac rigationibus adiuuare, vbi anni ætatem cõpleuerint, pedis ſpatio inter ſe transferre diſtinctos, atque ita ſolum, qđ huic generi deputabis, implere.

De Vitibus, eodem menſe excolendis. Cap. CXXXVI.

HOc etiam toto menſe locis calidis, & ſiccis, vel apricis exit vitium celebranda putatio, nunc & propago iure ducetur, & locis frigidis nouellas vites, & arborum plantas circumfodere atque operire conueniet. Et ante Idus, nunc mergus, hoc eſt propaginis curuatura, poſt triennium, quàm preſſa fuerat reſcindetur a vite, nunc ac deinceps vinea vetus, quæ in iugo eſt, vel pericula ſi robuſto, & integro trunco ſit ablaqueata fimo ſatietur, & anguſtius putata inter quartum, & tertium pedem, a terra viridiſſima parte corticis, acuto ferramenti mucrone feriatur, ac folia frequentius incitetur. Nam ſicut aſſerit Columella, ex eo loco germen plerumque producit, & veniente vere, materiam qua vitis reparetur locis calidis, & apricis. Vites quæ fructu carent, & fronde luxuriant, nunc preſſius putare conueniet. Frigidis vero menſe Februario ſi permanebit hoc vitium circũfoſſas, arena fluuiali, vel cinere debebimus aggregare. Quidam lapides inſerunt inter flexuoſa radicum. Iiſdem temporibus, & locis vitem, quæ ſterilis fuerit, Græci ita præcipiunt eſſe curandam, Trunco eius fiſſo lapidem aſſerunt includendum, & ibi vrinæ veteris humanæ quatuor cotulas circa truncum debere ſuffundi, vt ad radices inſtillatio ipſa deſcendat, tunc adiciendum terra lætamine ammixta, & circa radices ſolum omne vertendum.

De Perſicis plantandis, & eorum fructibus conſeruandis.
Cap. CXXXVII.

HOc menſe locis calidis, cæteris vero Ianuario Perſici oſſa in paſtinatis, quia eis ſunt ponenda, binis a ſe pedibus ſeparata, & cum illis plantæ excreuerint transferuntur, ſed oſſa ponantur acumine deorſum verſo, & non amplius, quam duobus aut tribus palmis obruantur, locis quidem quabuſcumque proueniunt, Sed & pomis, & frondibus, & durabilitate præcipua ſunt, ſi cœlum calidum, ſolum arenoſum, & humidum ſortiantur. Frigidis vero, & maxime ventoſis, niſi obtectu aliquo defendantur intereunt, Dum tenera ſunt germina ſæpe herbis circumfoſſa liberentur. bimam plantam recte transferemus ſcrobe breui, nec a ſe longius ſtatuendæ ſunt, vt inuicem ſe a calore ſolis excuſent, ablaqueandæ ſunt per autumnum, & ſuis ſtercorandæ foliis. Putanda Perſicus in eo eſt, vt arida, & putrida tantum virgulta tollantur. Nam ſi quid viride reſecemus areſcit. Languenti arbori veteris vini feces aquæ mixtas oportet infundi. Hæc arbor ardore ſolis marceſcit, frequenti aggeſtione cumuletur, veſpertino iuuetur humore, obiectis defendatur vmbraculis, iuuat in ea, & ſpolium ſerpentis appendi. Nunc iam contra pruinas ſtercus ingeratur Perſico, vel feces vini, cum aqua permixtæ, vel quod magis prodeſt, aquam in qua faba decocta eſt. Si vermes perſicus patitur, cinis eos amurcæ mixtus extinguet, vel bouis vrina cum aceti tertia parte confuſa. Si poma caduca ſunt, nudatæ radici eius, vel trunco Lentiſci, aut Therebinti cuneus affigitur, vel terebratæ in medio palus ſalicis imprimetur. Si poma rugoſa creabit, aut putria, circa imum truncum cortex reſcidatur, & cum inde modicus humor effluxerit, argilla vel paleato luto plaga retegatur. Magna poma Perſicus aſſert, ſi ante florem per triduum ternos ſextarios Caprini lactis ingeſſeris. Mẽſe Ianuario, vel Februario locis frigidis, Nouembri calidis Perſicus inſeratur, maxime circa terram ſurculis plenioribus, & prope arborem natis, nam cacumina, vel nõ tenebunt, vel diu durare non poterunt. Inſeritur in ſe, in Amigdalo, in Pruno. Perſicus rubeſcit ſi platano inſerta figatur. Duratiua ſeruantur, ſi detractis oſſibus, ficorum more in ſole ſiccantur, ac pendeant. Item ſæpe vidi detractis oſſibus duratiua melle condiri, & ſaporis eſſe iocundi.

De Pino, & nucibus eius. Cap. CXXXVIII.

PInus, creditur prodeſſe omnibus, quæ ſub ea ſeruntur, Pinum ſeremus nucleis ſuis calidis, & ſiccis regionibus menſe Octobri, vel Nouembri, frigidis, & humectis Februario & Martio. Amat locum gracilem ſiue maritimum, inter montes, & ſaxa vaſtior & procerior inuenitur, ventoſis & humidis arborum ſunt incrementa lætiora, ſed ſiue montes velis conſerere, ſeu ſpacia quæcumque, hæc hoc genere depurabis, quæ alteri vtilia eſſe non poſſunt. Exarabis ergo ea loca diligenter atque purgabis, & frumenti more ſemen aſpergis, ac leui ſarculo curabis operire. Nec enim plus, quam palmo debent abſcondi, defendenda eſt tenera arbor a pecore ſolum, ne calcetur inualida, proficies ſi nucleos aqua ante triduum macerabis. Aliqui dicunt fructum Pineum tranſlatione niteſcere. Sed plãtas hoc modo procurant, vt prima multa ſemina in calicullis terra a ſimo repletis obruant, quæ ibi proceſſerint relicto eo quod ſolidius eſt auferunt, alij vbi iuſtum cęperit incrementum trimam plantam cum ipſis caliculis transferunt, quibus fractis in ſcrobe inducent radicibus largitatem, terræ tamen æquè ſtercus ammiſcerent, facientes ſtramtam alterno ordine ſubinde creſcentem. Seruandum tamen eſt, vt radix eius quæ vna & directa eſt, vſque ad ſummitatem ſuam poſſit integra & illeſa transferri. Putatio nouellas, vias arbores tantum promouet (quod expertus ſum) vt quæ ſperaueras incrementa duplicentur, Nuces pineæ vſque in hoc tempus in arbore eſſe poſſunt, & maturiores legentur, prius tamen legendæ ſunt, quam pateſcant. Nuclei niſi purgati durare non poſſunt, tamen aliqui in vaſis fictilibus nouis, & terra repletis, cum teſtis ſuis miſſos aſſerunt cuſtodiri.

De Pruna, & fructibus eius. Cap. CXXXIX.

PRuna ſi oſſibus ſeratur Autumno menſe Nouembris, ſolo putri & ſubacto duobus palmis obruũtur oſſa, eadem ponuntur & menſe Februario. Sed tunc prius lixiuio ſunt maceranda per triduum, vt cito germinare cogantur, ponuntur & plantis quas ſumemus ex codice menſe Ianuario exeunte, vel Februario circa idus, radicibus fimo oblitis. Gaudent loco læto, & humido, cœlo tepido melius perſeuerant, tamen queunt & frigidum ſuſtinere, locis lapidoſis, & glareoſis iuuantur lætamine, ex cuſente, ne poma caduca, & vermicaloſa naſcantur. Extirpandæ ſunt ſoboles a radice exceptis rectioribus, quæ ſeruabuntur ad plantas. Si languida pruni arbor eſt, amorca cũ aqua æqualiter temperata radicibus debet infundi, vel bubulum lotium ſolum, vel humanum vetus duabus aquę partibus mixtũ, vel cineres ex fumo aut maxime ſarmentorum. Si poma decurrant, oleaſtri epigrum terebratæ infige radici. Vermes eius atque Formicas rubrica cum pice ſi allinatur extinguet, ſed modeſtius propter arboris noxam, ne idem faciat remediũ quod venenum. Iuuatur frequenti humore & aſſidua foſſione menſe Martio ex tremo, Prunus inſeritur melius trunco fiſſo quã cortice, vel mẽſe Ianuario antequam incipiat gumine lachrymari. Inſeritur in ſe, & Perſicum recipit, vel Amigdalum, vel Malum, ſed eam degenerem reddit & paruam, Pruna ſiccantur in ſole, per crates loco ſicciore diſpoſita, hæc ſunt quæ Damaſcena dicuntur. Alij in aqua marina vel muria feruente recens lecta pruna demergunt, & inde ſublata, aut in fumo tepido faciant, aut in ſole ſiccari.

De Caſtanea plantanda, vel ſeminanda. Cap. CXL.

CAſtanea ſeritur, & plantis quæ ſponte naſcuntur, & ſemine, ſed quæ plantis ſeritur ita ægra eſt, vt biennio de eius vita ſæpe dubitetur. Serenda eſt ergo ipſis caſtaneis, hoc eſt ſeminibus ſuis, menſe Nouembri, item Februario. Eligendæ ſunt Caſtaneæ ad ponendum recentes, grandes, maturæ, quas menſe Nouembri ponamus, facilem ſe præſentia fructus ipſius præſtat. Si vero Februario ponemus, vt vſque tunc durent, ita faciendum eſt. In vmbra caſtaneæ ſiccentur expanſæ, tunc in anguſtum & ſiccum locum tranſlatæ cumulum faciant, & eas omnes fluuiali arena diligenter operias, poſt dies. 30. eas remota arena in aquam frigidam mittis, quæ ſanæ ſunt merguntur, ſupernatat quæcumque vexata eſt. Item quas probaſti ſimiliter obrues, & poſt. 30. dies æquæ probas. Hoc cum tertio feceris, vſque ad veris initium ſerere debebis, quæ manſerint illibatæ. Aliqui in vaſculis ſeruant arena pariter immiſſa. Amant ſolum molle & ſolutum, non tamen Arenoſum, in Sabulone proueniunt, ſed humecto, nigra terra illis apta eſt, & carbunculus, & tofus diligenter infractus, in ſpiſſo agro & rubrica vix prouenit, in argilla & glarea non poteſt naſci, diligit cœli ſtatum frigidum, ſed & tepidum non recuſat, ſi humor aſſenſerit. Delectatur cliuis, & opacis regionibus, ac maxime in ſeptentrionem verſis.

De eadem excolenda & fructibus eius ſeruandis. Cap. CXLI.

PAſtinari ergo locus debebit, qui huic deſtinatur arbuſto, altitudine pedis vnius ſemis, vel duorum, vel totius, aut ſulcis, in ordinem deſtinatis, aut certe arattis reſolui hinc inde findentibus, qui fimo ſatiatus, ac redactus in puluerem, Caſtanearum ſemen accipiat, non amplius pedis dodrãte deiectum, vnicuique ſemini propter notam ſurculus, debet infigi. Ipſa ſemina ſingulis locis ſimul trina vel quina ponãtur, & inter ſe quaternos pedum ſpacio ſeparentur, quibus tranſferre placuerit bimas plantas transferre debebunt. Locus tamen deductoria liquoris accipiat, ne humor inſidẽs limo germen extinguat. Cui placet poteſt caſtaneæ in propaginem ducere ima virgulta quæ in radice naſcuntur. Nouum Caſtaneum circumfodi debet aſſidue menſe Martio, & Septembri, incrementum maius acquirit, ſi putationibus adiunetur. Caſtanea inſeritur (ſicut probaui ipſe) ſub cortice menſe Martio, vel Aprili, tamen genere vtroq; reſpondet, poteſt & inoculari. Inſeritur in ſe, & in ſalice, ſed ex ſalice tardius maturat, & fit aſperior in ſapore. Caſtaneæ ſeruantur, vel in cratibus diſpoſitæ, vel intra Sabulonem ne, inuicem tangantur immerſæ, vel in vaſculis fictilibus conditæ, & loco ſicciore defoſſæ, vel incluſæ virgeis ex fago receptaculis, & lutatis, vt ſpiracula nõ relinquas, vel ordei palea minutiſſimis obrutæ, vel paluſtri vlua figuratis dẽſioribꝰ ſportis reclusę.

De Olea, & arboribus cæteris. Cap. CXLII.

NVnc putatio Autumnalis celebratur, in vitibus arboribus, maxime vbi inuitamur tempore prouinciæ. & putantur olineta, & oliua cum varia cęperit eſſe colligitur, ex qua primum fiet oleum, nam cum tota nigreſcit, quod ſpeciei merito poſterant, fundendi vbertate compenſat. Eſt vtilis olearum putatio, cæterarumque arborum, ſi loci patitur diſciplina, vt deciſis cacuminibus rami fluentes per latera prona fundantur, quod ſi regio inſolens, & incuſtodita cõngerit, agẽdum prius toto arboris corpore ab inferiore parte purgato; vt altitudine animalium ſuper greſſam, modus tranſcendatur iniuriæ, & arbor iam ſpacio ſuo tuta euitetur. Nunc etiam locis calidis, & ſiccis regionibus olineta ponuntur, ſicut Februario diſputatum eſt. Amat hæc arbor arduo laborum ſim, medium citer ab humore ſuſpendi, ſcalpi aſſiduè, lætamiuis vbertate pingueſcere, feracibus ventis clemẽter agitari. Hoc etiam menſe oleis ſterilibus, quæ ſupradicta ſunt remedia faciemus, & corbes, & pali radice bene fieri poſſunt. Etiam nunc locis temperatis eſt Laurini olei iuſta confectio. Hoc menſe locis calidis, & ſiccis regionibus agreſtium Pirorum plantas ponimus, quas poſtea poſſumus inſerere, & Malorum vel Malipunici, & Cidonei, & Citri, & Meſpeli, Fici, Sorbi, Siliqua, & plantas agreſtis Ceraſi, poſt inſerendas, & Mori taleas, & Amigdali ſemina, & nuces Iuglandes, ſicut in ſeminatijs dictum eſt quo more panguntur. Hoc etiam menſe locis ſiccis, calidis, & Apricis maiores transferemus, truncatis ramis, illeſis radicibus, multo ſtercore, & rigationibus adiuuandas.

De Oleis conficiendis, & purgandis. Cap. CXLIII.

GRæci in conficiendi olei præceptis, iſta iuſſerunt, tantum legendum eſſe oliuę quantum nocte veniente poſſumus exprimere: Molam primo oleo debere leniter eſſe ſuſpenſam, oſſa enim confracta ſordeſcant, quare de ſolis carnibus fit prima confectio, ſaligineis caniſtros fieri debere virgultis, quia genus hoc oleum dicitur adiuuare. Nobilius erit quod ſponte defluxerit. Sal deinde ac nitrum iubent oleo ſolo miſceri, vt hoc ſes ſpiſſitudinem eius abſoluat, deinde cum ab amurca ſubſederit oleum purum. 30. diebus exactis in vitrea vaſa transferri. Secundum eadem diſciplina fieri, ſed mola fortiore quaſſari. Si ſorduerit oleum, ſiccos & adhuc calentes ſales inici iubent, & diligenter operari, ita mundum reddi poſt tempus exiguum. Si fuerit odoris horrendi, virides oliuæ ſiue oſſibus tuſæ in olei metreta cheracas duas mitti, ſi baccæ defuerint cauſes teneriſſimos oleæ ſimiliter eſſe tundendos. Nõnulli vtraque permiſcẽt adiecto etiam ſale. Quidam mittunt vetuſtum laterem torrefactum, pleriqque ordeaceos panes breuiter figuratos, & raro linteo inuolutos immergunt, & nouos ſubinde permutant, vbi hoc bis aut tertio fecerint ſales inijciũt, & in alia vaſa transla-

tum

tum per paucos dies ſubſidere patiuntur. Oleum rãcidum Græci aſſerunt, ſic poſſe curari: Albam ceram mundo & optimo oleo reſolutam, & adhuc liquentem mitti in eo iubent, tunc ſales friĉtos calẽtes addi, operari atque gipſari, ſic fieri vt oleum purgetur ſapore & odore mutato. Oleum tamen omne in tepentis locis eſſe ſeruandum, & eius eſſe naturã, vt vel igne purgetur, vel aqua feruenti, ſi ſimul miſceãtur in vaſculo, hoc etiam menſe oliuas condiemus.

De *Apibus nutriendis, & aluearijs purgandis.* Cap. CXLIIII.

HVius menſis initio Apes ex Thymaticis floribus reliquiſque ſiluestribus mella conficiunt, quæ auferenda non ſunt, quia ſeruantur hiberno. Eodem menſe ſordibus liberandi ſunt aluei (quia tota hieme eos mouere non poſſumus) ſed hoc die aprico tepidoq; facienda ſunt, vt pennis maxime auiũ maiorum quæ habent rigorem, vel aliquo ſimili omnia interiora mundentur, quo manus non valebit attingere, tamen rimas omnes, quæ ſunt extrinſecus luto, & fimo bubulo mixtis liniamus, & inſuper Geneſtis, vel alijs tegumentis ſimilitudinẽ porticus imitemus, vt poſſint a frigore & tempeſtate defendi.

De Agnis eodem menſe educandis. Cap. CXLV.

HOc menſe Agnorum prima generatio eſt, ſed agnus ſtatim natus vberibus maternis admouendus eſt manu, prius tamen exiguum lactis, in quo ſpiſſior eſt natura mulgendum, quod Paſtores Coloſtram vocant, namque hoc Agnis niſi auferatur, nocebit. Ac primo per biduum natus cum matre claudatur, tunc ſeptis obſcuris ſeruetur, & calidis, ita ſecluſo paruulorum grege matres mittantur in paſcua. Sufficiet autem priuſquam procedant mane, & cum ſatuæ reuertuntur ad veſperam agnis vbera haurienda permittere, qui donec firmentur intra ſtabulum ſuffitibus, vel Medica herba, vel ſi eſt copia, farina Ordei paſcantur ingeſta, donec cõceptum paulisper robur ætatis paſcua matribus poſſint habere communia.

De Ouibus paſcendis. Cap. CXLVI.

PAſcua Ouilo generi vtilia ſunt, quæ vel in noualibus, vel in pratis ſiccioribus excitantur. Paluſtria vero noxia ſunt, ſiluestria damnoſa lanatis, ſalis tamen crebra conſperſio, vel paſcuis mixta, vel canalibus frequenter oblata, debet pecoris leuare faſtidium. Nã per hiemem ſi penuria eſt, Fenum, vel Paleæ, vel Vitia, vel Facilior victus Vlmi, ſeruatis frondibus præbeatur, aut Fraxini. Aeſtiuis menſibus paſcantur ſub lucis initio, cũ Graminis teneri ſuauitatem roris mixtura commendat. Quarta hora caleſcẽte potus puri fluminis, aut putei præbeatur, aut fontis. Medios ſolis calores, vallis aut arbor vmbroſa declinet, deinde vbi fleſo iam die ardor infringitur, & ſolũ primo humbre veſpertini roris humeſcit, gregẽ reuocemus ad paſcua. Sed Canicularibus, & æſtiuis diebus, ita paſcendæ ſunt oues, vt capita gregis ſemper auertantur a ſolis obiectu. Hieme autẽ vel Vere, vbi reſolutis gelicidijs ad paſcua prodire non debent. Nã pruinoſa herba huic generi morbos creabit, at tunc ſemel adaquare ſufficiet Græcas oues, ſicut Aſianas, vel Tarentinas moris eſt ſtabulo potius nutrire, quam campo, & pertuſis tabulis ſolum in quo claudentur ſinſternere, vt ſi tuta cubilia, propter iniuriam præcioſi velleris humor reddat elabẽs. Sed tribus per autum totum diebus aprico die lotas oues vngere oleo oportebit, & vino propter Serpentes, qui plerumque ſub præſepibus latent, Cedinam vel Galbanum, vel mulieris capillus, aut Ceruina cornua frequenter vramus.

De Hircis ad Capras admittendis. Cap. CXLVII.

TVnc Hirci admittendi ſunt, vt fœtum primum veris ſouere poſſit exordijs, ſed Caper eligendus eui ſub maxillis, duæ videntur pendere verruculæ magni corporis, craſſis cruribus, breui plenaque ceruice, auribus flexis, & grauibus, paruo capite, nitido, ſpiſſo, & longo capillo, ad ineundas fœminas, & ante anniculum congruus, non autem durat vltra ſexennium. Capella ſimilis corporis, ſed magnis vberibus eſt eligenda, non tamen ita multæ Capræ, vt Oues vna ſtatione claudantur, quã luto & ſtercore carere conueniet, hædis ſupra lactis abundantiam Hedera, & Arbuti, & Lẽtiſci cacumina ſunt ſæpe præbenda, tamen educare optimè poſſunt. Quod teneriores matres generant tranſfigendum eſt. Sed vltra octo annos ſeruandæ non ſunt matres, quia genus hoc largiore ſterileſcit ætate.

De Glande legenda, & materia ad fabricam cedenda. Cap. CXLVIII.

HOc tempore Glandes legendæ ac ſeruandæ cura nos exercet, quod opus fœmineis, ac puerilibus operis celebrabitur, facile more baccarum. Nunc materies ad fabricam cedenda eſt cum luna decreſcenti. Sed arbores, quæ cædentur vſque ad medullam ſecuribus reſcilas aliquandiu ſtare patieris, vt per eas partes humor, ſiquis in venis continetur, excurrat. Vtiles ſunt autem maxime hæc, Abies, quam Gallicam vocãt (niſi perpluatur) leuis, rigida, & in operibus ſiccis perhenne durabilis, Larix vtiliſſima, ex qua ſi tabulas ſuffigas, tegulis in fronte atque extremitate tectorum præſidium contra incendia cõtuliſti. Neque enim flammam recipiũt, aut carbones poſſunt efficere. Quercus durabilis ſi terrenis operibus obruatur, & aliquatenus palis, ſuculus ædificijs, & radice apta materies. Caſtanea miram ſoliditate perdurat in agris, & tectis, & operibus exterris, & inteſtinis. cuius ſolum pondus in vitio eſt. Ficus in ſicco vtilis humore corrumpitur, Populus in vtraque, Salix & Tilia in ſculpturis neceſſariæ. Alnus fabricæ inutilis, ſed neceſſaria ſi humidus ſit locus, quia ad accipienda fundamenta paludibus eſt. Vlmus, & Fraxinus ſi ſiccentur rigeſcunt. Ante curuabiles carbonis vtilis habentur. Carpinus vtiliſſima, Cupreſſus egregia Pinus niſi in ſiccitate non durans, cui contra celerem putredinem competi in Sardinia hoc genere prouident, vt excisæ trabes, eius aut in piſcina qualibet, anno toto merſæ lateant, poſt operi ſuturæ, aut arenis obruerentur in littore, vt aggestionem, qua tectæ eſſent alternis æſtibus reciprocans fluctus alluerer, Cedrus durabilis, niſi humore tangatur. Quæcumque autem ex parte meridiana cedantur, vtiliores ſunt. Quæ vero ex ſeptentrionali proceriores, ſed facile vitiantur.

De his, quæ agenda ſunt in Decembri. Cap. CXLIX.

IDem in lib. 13. Menſe Decembri ſerantur frumenta, Triticum, Far, Ordeum, quamuis Ordei ſatio iam ſera ſit, & Faba circa, 7. iduum fieri poteſt. Nam poſt auctam brumam male ſeminatur. Hoc etiam menſe adhuc Lini ſemen ſpargi poterit, vſque in 7. idus Decẽbris. Nunc ad inſtituendas Vites, ſed poſt idus paſtina inchoemus effodere, ſicut ante tractatum eſt. Et materiem bene hoc menſe cædemus, palos quoq;, & corbes faciemus, & radicas, & locis frigidis oleum faciemus ex Lauro, & Mirti baccis, atque Lentiſci, in olei ſui confectione quaſſabimus, & vinum Myrticem ſicut dictum eſt conficiemus. Hoc tempore ſerenda lactuca eſt, vt planta eius Februario transferatur. Etiam nunc Alleum, & Vlpicum, & Cepullæ, & Synapis, & Chymata ſeri poterunt, diſciplina & More qua ante narratum eſt. Nunc etiam quibus littus in fructum eſt, vbi lunæ fuerit augmentum, quæ omnium clauſurum marinarum animaliũ atque conchatum iubet incremento ſua membra turgere, & Echini carnes ſalibus condire curabunt, quo ſolitum more conficiuntur: Hanc quoque rem per omnes menſes bene faciemus, Hybernos. Pernas etiam, & Lardum conficimus, non ſolũ meo ſe hoc, ſed omnibus quas hiemalis algor aſtringit. Tempore hoc per humiles ſiluas, & Baccis fecunda virgulta, ad Turdos cæteraſque aues capiendas, laqueos expedire conueniet, hoc vſque in Martium menſem tendentur aucupium.

LIBER SEPTIMVS.

De Scientia politica. Cap. I.

ACtor. Poſt Ethicam, ſiue monaſticam ſcientiam, & Echonomicam tandem de Politica dicendum reſtat, eo q̃ inter practicas poſtremum locum teneat. Rechardus in libro exceptionum. v. Practica enim ſciẽtia eſt, quæ recte viuendi modum, ac diſciplinæ formam, ſecundum virtutum inſtitutionẽ, diſponit. Et hæc diuiditur in tres. ſ. Ethicam, ideſt moralem, & Echonomicam, ideſt diſpenſatiuam, & Politicam, ideſt ciuilem. Prima quidem eſt ſolitaria, quæ mores inſtituit, & ad ſingulos pertinet. Secunda eſt priuata, quæ familiam diſponit, & ad patremfamilias pertinet. Tertia publica, quæ vrbes regit, & hæc pertinet ad vrbium rectores. Ethica igitur eſt, quæ ſui curam gerens, cunctis ſeſe erigit & exornat, augetque virtutibus, nihil in vita admittens quo non gaudeat, nihilque faciens pœnitendum. Echonomica eſt, quæ familiaris officij curam mediocri diſpoſitione componens diſtribuit. Politica

litica eſt, quæ reipublicæ curam ſuſcipiens, cunctorum ſalutem ſuæ prudentiæ ſolertia, iuſtitiæque libra, & fortitudinis ſtabilitate, ac temperantiæ patientia moderetur. Actor. Qualiter autem iſtæ tres ſcientiæ ſibiinuicem connectantur, ex Auguſtini verbis euidenter perpenditur, quibus videlicet pax propria vel humana paci domeſticæ, pax quoque domeſtica paci ciuicæ accommodari docetur. Ethica namque ſiue moralis ſcientia docet ſeruare pacem hominis propriam, conſcientiæ ſ. voluntatis, ſiue contemplationis, & actionis concordiam. Echonomica vero pacem domeſticam. Politica quoque pacem ciuicam.

Qualiter Ethica, & Echonomica ordinentur ad Politicam. Cap. II.

AVguſtinus de ciui. Dei li. 19. Sicut nemo eſt, qui gaudere nolit, ita nemo eſt qui pacem habere nolit, quoniam quidem & ipſi qui bella volunt, nihil aliud quam vincere volunt, quod cum factum fuerit pax erit, pacis ergo intentione geruntur, & bella. Sed & illi, qui pacem in qua ſunt perturbari volunt, non pacem oderunt, ſed eam pro arbitrio ſuo permutari volunt: non ergo vt ſit pax nolunt, ſed vt ea ſit, quam volunt. Pax itaque corporis eſt ordinata temperatura partium. Pax animæ irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animæ rationalis ordinata cognitionis, actionisque conſenſio. Pax animæ & corporis, ordinata vita & ſalus animantis. Pax hominis mortalis, & Dei ordinata in fide, ſub æterna lege obedientia. Pax hominum ordinata concordia. Pax domus ordinata imperandi atque obediendi concordia cohabitantium. Pax ciuitatis ordinata, imperandi ac obediendi concordia ciuiũ. Pax ſupernæ ciuitatis ordinatiſſima & concordiſſima ſocietas fruẽdi Deo, & inuicem in Deo. Itaque quia homini rationalis anima ineſt, totum hoc, quod habet commune cum beſtijs, ſubdit paci animæ rationalis. Ad hoc enim valle debet, nec dolore moleſtari, nec deſiderio perturbari, nec morte diſſolui, vt aliquid vtile cognoſcat, & ſecundum eam cognitionem, vitam moreſque componat. Sed ne ipſo ſtudio cognitionis, propter humanæ mentis infirmitatem in peſtem alicuius erroris incurrat, opus habet magiſterio diuino, cui certus, obtemperet, & adiutorio, vt liber obtemperet. Ac per hoc omnem pacem, vel corporis, vel animæ, vel ſimul corporis, & animæ refert ad iſtam pacem, quæ homini mortali eſt cum immortali Deo, vt ſit ei ordinata in fide ſub æterna lege obediẽtia. Iam vero quia duo præcipua præcepta, hoc eſt dilectionem Dei, & dilectionem proximi docet magiſter Deus, in quibus tria inuenit homo quæ diligat, Deum, ſeipſum, & proximum, atque ille in ſe diligendo non errat, qui diligit Deum, conſequens eſt, vt etiam proximo ad diligendum Deum conſulat, quem iubetur ſicut ſeipſum diligere, ſic vxori, ſic filijs, ſic domeſticis, ſic cæteris quibus potuerit hominibus, & ad hoc ſibi a proximo ſi forte indiget conſuli velit, ac per hoc erit pacatus omni homini quantum in ipſo eſt, pace hominum, ideſt ordinata cõcordia, cuius hic ordo eſt. Primum vt nulli noceat, deinde vt etiam proſit cui potuerit, primitus ergo ineſt ei ſuorum cura. ad eos quippe habet opportuniorem aditum conſulendi, vel naturæ ordine, vel ipſius ſocietatis humanæ. Vnde Apoſtolus dicit. Quiſquis autem ſuis, & maxime domeſticis non prouidet, fidem denegat, & eſt infideli deterior. Hinc itaque etiam pax domeſtica oritur, i. ordinata imperandi, obediendique concordia cohabitantium. Imperant enim qui conſulunt, ſicut vir vxori, parentes filijs, domini ſeruis. Obediunt autem quibus conſulitur, vt mulieres maritis, filij parentibus, ſerui dominis. Itaque patres noſtri ſic adminiſtrabant domeſticam pacem, vt ſecundum hæc temporalia bona, filiorum ſortem a ſeruorum conditione diſtinguerẽt. Ad Deum autem colendum (in quo æterna bona ſperanda ſunt) omnibus domus ſuæ membris æquali dilectione conſulerent, qđ naturalis ordo ita præſcribit, vt nomen patrisfamilias hinc exortum ſit, & tam late vulgatum, vt etiam inique dñantes, hoc ſe gaudeãt appellari. Qui autem veri patresfamilias ſunt, omnibus in familia ſua, tanquam filijs ad colendum & promerendum Deum conſulunt, deſiderantes, atque optantes venire ad cæleſtem domum, vbi neceſſarium non erit officium conſulendi, iam in illa immortalitate felicibus, quo donec veniatur magis debent patres, ꝙ dominantur, quam ſerui tolerare, ꝙ ſeruiunt, ſi quis autem in domo propter inobedientiam paci domeſticæ aduerſatur corripiatur, ſeu verbo ſeu verbere, ſeu quolibet alio genere, quantum ſocietas humana concedit, pro eius, qui corripitur vtilitate, vt paci vnde diſſiluerat coaptetur. Sicut enim non eſt beneficientiæ adiuuando efficere, vt bonum qđ maius eſt amittatur, ita non eſt innocentiæ parcendo ſinere, vt in malum grauius incidatur. Pertinet ergo ad innocentis officium, non ſolum nemini malum inferre, ſed etiam cohibere a peccato, vel punire peccatum, vt vel ipſe qui plectitur corrigatur experimento, vel alij terreantur exemplo. Quia igitur hominis domus part cula ciuitatis eſt, & omnis pars ad totius ſui integritatem refertur, cõſequens eſt, vt ad pacem ciuicam pax domeſtica referatur. Ita fit, vt ex lege ciuitatis præcepta ſumere patremfamilias oporteat, quibus domum ſuam ſic regat, vt ſit paci accommodata ciuitatis.

Quòd alius ſit Politica finis apud fideles, & alius apud infideles. Cap. III.

SEd domus hominum qui non viuunt ex fide, pacem terrenam ex bonis temporalis vitæ rebus, commodiſque ſectatur. Domus autem hominum ex fide viuentium, expectat ea, quæ in futurum æterna promiſſa ſunt, terreniſque rebus ac temporalibus tanquam peregrina vtitur: non quibus capiatur, & auertatur, quo tendit in Deum: ſed quibus ſuſtentetur ad facilius toleranda, minimeque augmentanda onera corporis, corruptibilis, quod aggrauat animam. Idcirco rerum vitæ huic mortali neceſſariarum, vtriſque hominibus communis eſt vſus, ſed finis vtendi, ſuus cuique proprius multumque diuerſus: ita & terrena ciuitas pacem terrenam appetit, in eaque defigit imperandi, at obediendi concordiam ciuium, vt ſit ei de rebus ad mortalem vitam pertinentibus humana quædam compoſitio voluntatum. Ciuitas autem cæleſtis, quæ hic peregrinatur etiam iſta pace neceſſe eſt vtatur, donec ipſa cui talis pax neceſſaria eſt, mortalitas tranſeat. Ac per hoc dum apud terrenam ciuitatem velut captiuam vitam ſuæ peregrinationis agit, iam promiſſione redemptionis, & dono ſpiritualı accepto tãquam pignore, legibus terrenæ ciuitatis, quibus hæc adminiſtrantur, quæ ſuſtentandæ mortali vitæ accommodata ſunt, obtemperare nõ dubitat, vt quia communis eſt ipſa mortalitas ſeruetur in rebus ad eam pertinentibus, inter ciuitatem vtranque cõcordia. Verum quia terrena ciuitas habuit ſuos quoſdam ſapientes, ꝗ vel ſuſpicati vel decepti, multos Deos rebus humanis conciliandos eſſe crederent, a quorum diuerſis quodammodo officia diuerſa ſubdita permanerent. Cæleſtis autem ciuitas, cum vnum ſolum Deum colendum pietate fideli cẽſeret, factum eſt, vt religionis leges cum ipſa ciuitate terrena non poſſet habere cõmunes, per quæ his ab ea diſſentire neceſſe haberet. Hæc ergo cæleſtis ciuitas, ex omnibus gentibus ciues euocat, atque in omnibus linguis peregrinam colligit ſocietatem, non curans, quicquid in moribus, legibus, inſtitutiſq; diuerſum eſt. Quibus pax terrena vel conquiritur, vel tenetur, dum tamen religionem in qua vnus ſummus, & verus Deus colendus docetur, non impediat. Eamque terrenam pacem, ad cæleſtem refert, vbi non erit vita mortalis, ſed plane certeque vitalis, nec corpus animale & corruptibile, ſed ſpirituale ſine vlla indigentia ex omni parte ſubditum voluntati. Hanc pacem dum peregrinatur in fide habet, atque ex hac fide iuſte viuit, cum ad iſtam pacem conquiſcendam refert, quicquid bonarum actionum gerit erga Deũ, & proximum, quoniam ciuitatis vita vtique ſocialis eſt.

De materia Politica. Cap. IIII.

ALphorabius in li. de diui. ſcientiarum. Scientia ciuilis inquirit de ſpeciebus actionum, & conſuetudinum voluntariarum, & de habitibus, & moribus ac geſtibus, a quibus illæ proueniunt, & de finibus propter quos fiunt, & ex quibus diſtinguuntur, & docet qualiter, vel quo ordine eſſe debeãt & qualiter comprehendantur, ac deponantur. Declarat & quæ ſit ex eis vera beatitudo, quæ putantur eſſe beatitudo cum non ſint, & ꝙ vera beatitudo non poteſt haberi in præſenti, ſed in futuro quærenda eſt. Quæ aũt putantur eſſe beatitudo, & non ſunt, ſunt ſicut victoria, & gloria, & delectationes, quæ ponunt fines eorum qui faciunt hoies. Diſcernit igitur inter actiones, & cõſuetudines, quibus vera & beatitudo acquiritur, & quibus ea quæ vera putatur, & oſtendit quibus vtendum ſit inter ciues, & quibus inter gentes, quibus prælatus circa ſubditos, & quibus ſubditus erga prælatos, & ꝙ bonæ conſuetudines ſubditorum proueniunt ex iuſta dñatione prælatorum. Ergo virtus regia comprehenditur ex duabus. Vna conſiſtit in cognitione ciuiũ vſuum, alia in vſu viuendi, & aſſiduitate agendi, & experiendi, & audiendi. Sicut. n. non fit perfectus medicus, niſi p cognitionem regularũ vſuum medicinæ ſpeculatiuæ, quæ dr̃ Theorica, & per aſſiduitatem medendi ac medicinas circa ægros experiẽdi, quæ dicitur practica, ſic virtus regia non ſufficit actiones hominum diſponere, ſecundum vnumquodque accidẽs, vnamquamque ciuitatem, vnumquodque tempus, niſi per veritatem ſcientiæ, & aſſiduitatem experientiæ coaleſcat.

De

De partibus eiuſdem. Cap. V.

HAec autem ſcientia tres habet partes. Vna eſt quæ cognoſcit habitudinem, & diſcernit inter veram & falſam, & comprehendit operationes, & conſuetudines, ac mores, geſtus voluntarios, & vniuerſales, qui habentur in ciuitatibus, & gentibus, cognitiones quoque regias, quibus ſtabilitur geſtus hominum, ad obſeruandum, quod ordinatum eſt ſuper eos. Secunda eſt quæ comprehendit ſpecies regaliū virtutum quot ſint, & quæ ſit vnaquæque illarum inquirit, vt per hoc melius ſtabiliat in ciuitatibus, & gentibus, quæ ſub eius imperio ſunt quod intendit. Docet etiam quas cōditiones, atque diſpoſitiones naturales, in filijs regum, & in alijs obſeruari oporteat, vt ille in quo inuentæ fuerint, eligatur ad regnum. Deinde vero qualiter illum in quo fuerint oporteat morigerari, donec in eo perficiatur regia virtus, fiatque rex perfectus. Tertia legum, in qua ſ. homo poteſt adinuenire cuiuſq; rei modum, in his, quæ legiſlator non propalauit, per illa quæ iam propalata ſunt, cū determinatione & modo, in quo debet hominem eſſe ſubtilem, & circumſpectum ad comprehēdēdam voluntatem autoris in lege. In omni autem lege ſunt ſcientiæ, & operationes. Scientiæ, ſicut ea quæ ſtatuta ſunt de cultu Dei, de fide, & de modo. Operationes vero ſunt, quæ ad honorem Dei fiunt. Quapropter ſcientiæ legum duæ partes ſunt. Vna in ſcientijs, alia in actionibus. Actor. Quoniam itaque Politica ſcientia prædicto modo tripartita eſt. Noſq; ne iuxta hūc modum, & ordinem de illa proſequi volumus. Primo videlicet agendo de Ciuitatibus, & Gentibus. Secundo de Regibus, Ciuitatumque rectoribus. Tertio vero de Legibus. Quod autem ad primam attinet partem, cum penè iuxta numerum ciuitatum, vel gentium multiplex ſit varietas conſuetudinum, non eſt noſtræ facultatis, neque propoſiti ſingulares vrbium, aut etiam regionum conſuetudines, moreſque deſcribere, ſed tantum nominum rationes, ciuitatis ciuiumque breuiter colligere, poſtmodum autē loco congruo de iure conſuetudinis, in generali aliquid inſerere.

De Ciuitate, & Ciuibus. Cap. VI.

ISidorus in li. ety. 15. Ciuitas eſt concors hominum, multitudo ſocietatis vinculo adunata, dicta a ciuibus, id eſt ab ipſis incolis vrbis, pro eo q̃ plurimorum conſciſcat, & cōtineat vitas. Nam vrbs ipſa mœnia ſunt, ciuitas autem nō ſaxa, ſed habitatores vocantur. Tres autem ſocietates, familiarum, vrbium, gētiū. Vrbs vocata eſt ab orbe, eo q̃ antiquitus ciuitates in orbe fiebant, vel a Buri parte aratri, quo muri deſignabantur, vnde eſt illud. Optauitque locum regno, & concludere ſulco. Locus enim futuræ ciuitatis ſulco deſignabatur. i. aratro. Cato. Qui vrbem, inquit, nouam cōdit, tauro & vacca arat, vbi arauerit murum faciet, vbi portam vult eſſe, aratrum ſuſtollat, & portet, & portam vocet. Ideo autem vrbis aratro circundabatur diſpari ſexu iumentorum, propter commixtionem familiarum, & imaginem ferentis, fructumque reddentis. Idem in li. 9 Ciues vocati ſunt, q̃ in vnum coeuntes viuant, vt vita cōis & ordinatior fiat, & tutior. Domus vnius familiæ habitaculum eſt, ſicut vrbs vnius populi, ſicut orbis domicilium totius generis humani. Eſt autem domus genus familiæ, ſiue coniunctio viri, & vxoris. Incipit autem a duobus, & eſt nomen Græcū, nam Domata Græce, tecta dicuntur. Familia eſt liberi, ex liberis legibus ſuſcepti, a fæmore dicta, genus autem a gignendo. Populus eſt cœtus humanæ multitudinis, iuris conſenſu & concordi cōmunione ſociatus. Populus autem eo diſtat a plebibus, q̃ populus vniuerſi ciues ſunt, cōnumeratis ſenioribus ciuitatis. Plebs autem reliquum vulgus. Populus ergo tota ciuitas eſt, vulgus vero plebs. Plebs autem dicta eſt à pluralitate, maior eſt enim numerus minorum, quam ſeniorū. Græcè autem populus Laos dicitur, a lapidibus. Vulgus eſt paſſim inhabitans multitudo, quaſi quiſque quo vult. Tribus dicuntur, quaſi curiæ, & cōgregationes diſtinctæ populorum, eo q̃ in principio Romani trifariè fuerint, a romulo diſpartiti. i. in ſenatoribus, militibus, & plebibus, quæ tamen tribus nunc multiplicatæ nomen priſtinum retinent. Gens eſt multitudo ab vno principio orta, ſiue ab alia natione, ſcdm propriam collectionem diſtincta, vt Græciæ: Aſiæ: hinc & gentilitas dr̃. Gens autem appellata pp generationes familiarum, id eſt a gignēdo, ſicut natio a naſcēdo.

De Republica. Cap. VII.

AVgu. de Ci. Dei li. 2. Scipio rempub. diffiniens, dicit, eam eſſe rem populi, populum autem non omnem cœtum multitudinis, ſed cœtum iuris conſenſu, & vtilitatis cōmunione ſociatum eſſe determinat. Idem in lib. 19 Nūc locus eſt, vt breuiter oſtendam ſecundum diffinitiones, quibus apud Ciceronem vtitur Scipio in lib. de repu. nunquam rempu. fuiſſe Romanam. Rem enim publicam, dicit eſſe rem populi. Populum vero cœtum multitudinis iuris conſenſu, & vtilitatis communione ſociatum. Quid autem dicat iuris conſenſum diſputando explicat, per hoc oſtendens geri ſine iuſtitia non poſſe rempub. vbi vero iuſtitia non eſt, nec ius eſſe poteſt, quod iure enim ſic profecto iuſtè fit, qđ autem fit iniuſte, nec iure fieri p̃t. Quo circa vbi non eſt vera iuſtitia, iuris conſenſu ſociatus cœtus hominū eſſe non poteſt. Ergo neque res populi ſiue rempub. Iuſtitia porro ea virtus eſt, quæ cuique ſua diſtribuit. Quæ igitur iuſtitia eſt hoīs, quæ ipſum hominem Deo vero tollit, & immundis demonibus ſubdit? Diſputatur certe acerrime, atq; fortiſſime in eiſdem libris de repu. aduerſus iniuſtitiam pro iuſtitia, & quia cum prius ageretur pro iniuſtitia partibus contra iuſtitiam, & diceretur niſi per iniuſtitiam rempu. ſtare augeriq; non poſſe, velut hoc validiſſimum poſitum erat, iniuſtum eſſe vt homines hominibus dominantibus ſeruiant, quam tñ iniuſtitiam niſi ſequatur imperioſa ciuitas, cuius eſt magna reſpublica, non eam poſſe prouincijs imperare. Rñſum eſt a parte iuſtitiæ, ideo iuſtū eſſe, q̃ talibus hominibus, ſit vtilis ſeruitus, & pro vtilitate eorum fieri, cum rectè aliquid fit. i. cum improbis aufertur iniuriarum licentia, & domiti melius ſe habebūt, quia indomiti deterius ſe habuerint. Subditumque eſt vt iſta ratio firmaretur, velut a natura ſumptum nobile exemplum, atq; dictum eſt: Cur igitur Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, cæteriſq; vitioſis animi partibus? Planè hoc exēplo ſatis edoctum eſt, quibuſdam eſſe vtilē ſeruitutem, & Deo quidem vt ſeruiatur vtile eſſe oībus: Deo autem ſeruiens animus rectè imperat corpori. Inque ipſo aīo ratio domino Deo ſubdita rectè imperat libidini, cæteriſq; vitijs. Quapropter vbi homo Deo non ſeruit, quid in eo putandum eſt eſſe iuſtitiæ? Cum quidem Deo non ſeruiens, nullo modo poteſt iuſte animus corpori, aut ratio vitijs imperare. Et ſi in hoīe tali non eſt vlla iuſtitia, procul dubio nec in omni cœtu, qui ex hoībus talibus conſtat eſt iuſtitia: Ergo nec iuris conſenſus. Nam & de vtilitate quid dicam? quamuis n. ſi diligenter attendas, nec vtilitas ſit vlla eorum, qui impiè viuunt, ſicut viuit oīs, qui Deo nō ſeruit, ſed dæmonibus. Tamen qđ dictum eſt de iuris cōſenſu ſatis eſſe arbitror: vnde apparet per hanc diffinitionem nō eſſe populum, cuius reſpub eſſe dicatur, in quo iuſtitia non eſt. Forte dicent non ſpiritibus immundis, ſed Dijs bonis in ſua repub. ſeruiſſe Romanos. Sed vt taceam quales ſint quos ſacrificijs colebant, in lege ver. Dei ſcriptum eſt. Sacrificans Dijs eradicabitur, niſi domino tantum. Nec bonis igitur, nec malis Dijs ſacrificari voluit, qui hoc tanta comminatione præcepit.

De corpore reipublica, & primò de capite, id eſt Principe. Cap. VIII.

HElinandus in chro. 11 li. Eſt itaque reſpublica, vt Plutarcho placet, corpus quoddam qđ diuini muneris beneficio animatur, & nutu ſummæ æquitatis agitur, & regitur quoddā moderamine rōnis. Quæ ad regionem pertinent vicem animæ obtinent, Princeps caput eſt huius corporis vni ſubiectus Deo, & his qui vices Dei agunt in terris. Cordis locum ſenatus obtinet. Oculorum aurium, & linguæ officia ſibi vendicant Iudices, & Præſides prouinciarū, Officiales, & Milites manibus coaptantur. Qui ſemper aſſiſtunt principi, lateribus aſſimilātur. Quæſtores, & commentarienſes, non illi qui carceribus pſunt, ſed comites rerum priuatarum, ventris & inteſtinorum ferunt imagines; Pedes agricolæ ſunt. Ex his ergo quatuor illa ſunt, quæ Plutarchus Principibus inculcare conſtruit, reuerētia Dei, item cultus ſui diſciplina, officialium affectus, & protectio ſubditorum. Iſid. vbi ſupra Princeps, & dignitatis modo ſignatur, & ordinis. Regnum a Regibus dictum, vniuerſæ nationes ſuis quoque temporibus habuerūt, vt Aſſirij. Medi, Perſi, Aegyptij, Græci. Quorum vices ſors temporum ita voluitauit, vt alterū ab altero ſolueretur. Denique regnum Romanorum de Italiæ regiunculis exortum, totum orbem terrarum, paulatim belligerādo, obtinuit. Omnes enim nationes, vel interfectæ ab eis, vel terrore, & ſeruituti ſunt ſubiugatæ. Reges autem a regendo vocati ſunt, non autem regit, qui non corrigit. Rectè igitur faciēdo regis nomen tenetur, peccando amittitur, vnde & apud veteres tale erat prouerbium: Rex eris, ſi rectè facias, ſi non facias non eris. Regiæ virtutes præcipuè duæ ſunt: Iuſtitia, & Pietas. Plus autem in regibus laudatur Pietas: nam iuſtitia per ſe ſeuera eſt. Reges autem ob hanc cauſam, apud Græcos Baſilei vocantur, q̃ tanquā baſes populum ſuſtineant, vnde & baſes coronas hñt.

Quanto

Quanto enim quiſque magis præponitur, tanto amplius pondere laborum grauatur. Tyranni Græcè dicuntur, idem Latinè & Reges: nam apud veteres inter Regem & Tyrannum nulla diſcretio erat, vt, Pars mihi pacis erit dexteram tetigiſſe tyranni: Fortes.n.reges tyranni vocabantur: nam tyro fortis, iam poſtea in vſum accidit Tyrannos vocari peſſimos, atque improbos reges, luxurioſæ dominationis cupiditatem, & crudeliſſimam dominationem in populis exercentes.

De his qui poſt Reges rempublicam rexerunt. Cap. IX.

CONſules appellati ſunt, a conſulendo, nam cum Romani regum ſuperbam dominationem non ferrent, annua imperia, binoſque conſules ſibi fecerunt, nam faſtus regius non beniuolentia conſulentis, ſed ſuperbia dominantis erat: Hinc igitur conſules appellati ſunt, vel a conſulendo ciuibus, vel a regendo cuncta conſilio. Quos tamen ideo mutandos per ſingulos annos elegerunt, vt nec inſolens diu maneret, & moderatior cito ſuccurreret. Inde autem duo pares, quia vnus rem ciuilem, alter rem militarem adminiſtrabat. Regnauerunt autē annis quadringentis.67. Proconſules ſubiecti erant cōſulibus, & dicti proconſules, eo ꝙ vice conſulis fungerentur. Exconſules autem dicti ſunt, eo ꝙ iam a conſulatu exierint, ſiue diſceſſerint, peracto ſuę vicis anno. Dictatores.5.anno, poſt reges expulſos Romani ſibi creauerunt, dum gener Tarquinij ad iniuriam ſoceri vindicandam, ingētem aduerſus Romam collegiſſet exercitum. Hi quinquennij temporis imperio vtebantur, plus enim erant honore, quam conſules, qui annuas poteſtates tenebant. Et dicti Dictatores, quaſi principes & præceptores, vnde & magiſtri populi nominabātur, vnde & Edicta dīr. Cæſarum nomen, a Iulio cępit, qui bello ciuili commoto, primus Romanum ſingularem obtinuit principatum. Cæſar aūt dictus eſt, eo ꝙ cæſo mortuæ matris vtero, prolatus, eductuſque fuerit, vel ꝙ cum Cæſarie natus ſit, a quo & Imperatores ſequentes Cæſares dicti ſunt. Imperatorum autem nomen, apud Romanos, eorum tantum prius fuit, apud quos ſumma rei militaris conſiſteret, & ideo Imperatores dicti, ab imperando exercitui. Sed dum diu Duces titulis Imperatorijs fungerentur, Senatus cenſuit, vt Auguſti Cæſaris hoc tantum nomen eſſet, eoque is diſtingueretur a cæteris gentium regibus, quod & ſequentes Cæſares hactenus vſurpauerunt. Solet etiam fieri, vt primi regis nomen, etiam reliqui poſſideant, ſicut apud Albanos, ex Siluij nomine, omnes reges Albanorum, Siluij appellati ſunt: Apud Perſas Arſacidę. Apud Aegyptios Ptolomei: Apud Athenienſes Cecropidæ. Auguſtus iden apud Romanos nomen imperij eſt, eo ꝙ olim augerent rempu. amplificando. Quod nomen primo Senatus Octauiano Cæſari tradidit, vt quia auxerat terras, ipſo nomine & titulo conſecraretur. Monarchæ ſunt qui ſingularem poſſident principatum, qualis fuit Alexander apud Græcos, & Iulius apud Romanos. Tetrarchæ ſunt, quartam partem regni tenentes. Patritij vocati ſunt, pro eo ꝙ ſicut patres filijs, ita prouideant reipublicæ. Præfecti dicti eo quod Prætoria poteſtate præſunt. Prætores iidem, qui & præfecti, quaſi præpoſiti. Præſides vero dicti, qui & alicuius loci tutelam præſidialiter tenent.

De Senatoribus. Cap. X.

SEnatui nomen ætas dedit, ꝙ ſeniores eſſent. Alij a ſinendo dictos accipiunt ſenatores, ipſi enim agendi facultatem dabant. Senatuſconſultus a conſulendo, & tractando eſt dictus. Patreſconſcripti dicti ſunt, quia dum Romulus decem curias Senatorum elegiſſet, nomina eorum præſenti populo in tabulas aureas contulit. Primi ordines Senatorum dicuntur Illuſtres. Secundi Expectabiles. Tertij Clariſſimi. Iā inferius quartum aliquod genus non eſt, quamuis enim Senatoria quiſque origine eſſet, vſque ad legitimos annos Eques Romanus erat, deinde accipiebat honorem Senatoriæ dignitatis. Cenſores apud Romanos veteres erāt. Eſt enim nomen Cenſoris, dignitas iudicialis. Cenſere enim iudicare eſt. Itera Cenſores, ſunt patrimoniorū iudices, a cenſendo appellan. Ex Digeſtis lege.1. Vlpianus Labeo ſcripſit, eū, qui poſt mortem patris Senatoris natus ſit, filium Senatoris eſſe. Sed eum, qui poſtea quam pater eius ſenatu motus eſt concipitur, & naſcitur, Proculus, & Pegaſus opinantur non eſſe, nec Senatoris filium, nec quaſi Senatoris, quorum ſententia vna eſt. Vlpianus libro.2. de Cenſibus. Senatores accipiendum eſt eos, qui a Patritijs, & Conſulibus, vſque ad omnes viros illuſtres deſcendunt: quia & hi ſoli in Senatu ſententiam dicere poſſunt. Marcellus libro.3. Digeſtorum. Caſſius Longinus non putat permittendum, eum, qui propter turpitudinem Senatu motus eſt, nec reſtitutus, iudicare, vel teſtimonium dicere.

De Præfectis, & publicis officialibus. Cap. XI.

ISidorus vbi ſupra. Præſides, rectores prouinciæ ſunt dicti, ꝙ præſunt. Prætores autē quaſi præceptores ciuitatis & principes, Idem & quæſtores quaſi quæſitores, eo ꝙ quæſtionibus præſunt: conſilium enim, & cauſa apud eos eſt. Proceres ſunt principes ciuitatis, quaſi procedes, eo ꝙ ante omnes honore præcedant, hinc ad primores facta eſt tranſlatio, qui in cætera multitudine prominent. Tribuni dicti ſunt, eo ꝙ Plebi vel iura vel opera tribuunt: Conſtituti ſunt autem ſexto anno poſt Reges exactos. Dum enim Plebs a Senatu, & Conſulibus premeretur, tunc ipſa Tribunos, quaſi proprios iudices, & defenſores creauit, qui eorum libertatem tuerentur, & eas aduerſus iniuriam nobilitatis defenderēt, vnde & Defenſores dicti, eo ꝙ Plebem ſibi commiſſam, contra inſolentiam improborū defendant. At contra nunc, quidam euerſores, non defenſores exiſtunt. Numerarij vocati ſunt, quia publicum nummum ęrarijs inferunt. Functi: ab eo, ꝙ fungantur officio, & honore aliquo dicti ſunt, hinc & defunctos mortuos dicimus, quia compleuerunt vitæ officia: nihil enim iam faciunt. Municipes ſunt in eodem Municipio nati, ab officio munerum dicti, eo quòd publica munera accipiunt: Munia enim officia ſunt, vnde & immunes dicuntur, qui nullum gerunt officium. Municipales autem originales ciues, & in loco officium gerentes. Decuriones dicti ſunt, eo ꝙ ſint de ordine Curiæ: Officium enim curiæ adminiſtrant. Principales dicti ſunt eo ꝙ primi ſint, vel quod præſint Magiſtratibus. Magiſtratus vero, ꝙ ſint maiores reliqua officiis. Duumuirales, quaſi duo viri ad vnum officium deputati. Tabellio vocatus, eo ꝙ ſit portitor tabellarū, idem exceptor, Idem & Scriba publicus: quia ea tantum quæ geſtis publicantur, ſcribit. Publicani appellantur conductores Vectigalium Fiſci, vel rerum publicarum, ſiue qui Vectigalia publica exigunt, vel qui per publica negocia ſæculi lucra ſectantur: vnde & cognominati ſunt. Villicus proprie Villæ gubernator eſt. Interdū autem Villicus, non gubernationem Villæ, ſed diſpenſationem vniuerſę domus, Tullio interpretante, ſignificat, quod eſt vniuerſarum poſſeſſionum & villarum diſpenſatorem. Actores idem, & Curatores, ab agendo, & curando vocan. Procuratores vocati, eo ꝙ vice Curatoris, ideſt Actoris fungatur, quaſi Curatores. Ex ſumma Azonis, Vicarij dicuntur, qui infra certum tempus eligebantur, quod etiam ordinariis erat præfixū, vt ipſi vices ordinariorum præſentium, atque viuentium ſupplerent. Suffecti vero, qui deſcendentium, vnc mortuorum, & abſentium vices gerebant, huiuſmodi Suffecti omnia poterant agere, quæ pertinēt ad iuriſdictionem rectoris prouinciæ, præter vltimum ſupplicium, & membri abſciſionem. Cancellarij dicebantur, qui petitiones, atque ſupplicationes in curiam introducebant, quia cancellis, & hoſtijs præerant. Dicitur enim Cancellus hoſtium feneſtratum in modum crucis, per quod patebat aditus, & acceſſus. Vel dicuntur Cancellarij, quia dicta ſibi ab Aſſeſſoribus ſcribebant, & cancellabant, ideſt ad modum crucis dicta penna delebant.

De Ducibus, & Militibus. Cap. XII.

ISidorus. Dux dictus eſt ex, eo ꝙ ſit ductor exercitus. Tribuni militum primum a Cęſare inſtituti ſunt, qui plebes in Vrbe haberent, vt neque pars populi ſine auxilio eſſet, ſic dicti eo quod militibus ſiue Plebibus iura tribuant. Chiliarchi ſunt, qui mille præſunt, quos nos Millenarios nuncupamus, & eſt Græcum nomen. Centuriones dicti ſunt, eo quod centum præſunt militibus, ſicut quinquagenarij, qui in capite ſunt quinquaginta militum, ſicut Decani ab eo, quod decem militibus præferuntur. Miles dictus eſt, quia mille erant antea in numero vno, vel quia, vnus eſt ex mille electus. Miles autem ordinarius, dicitur, aut extraordinarius. Ordinarius, qui per ordinem militat, nec adhuc aliquem conſecutus eſt gradum honoris. Eſt enim Gregarius, ideſt humilis militiæ. Extraordinarius vero, ꝙ ob virtutem promouetur ex ordine. Emeriti dicuntur Veterani, ſolutique militia, qui iam in vſu prælij non ſunt, quia mereri militare dicitur a ſtipendijs, ſcilicet quæ merentur: Idem & veterani, quia poſt multos militiæ labores, quietis ſuffragium cōſequuntur. Equeſtres milites dicti ſunt, eo quod equo ſedeāt. Itē dī, Militat ille in equeſtri ordine. Tyrones dīr fortes pueri, qui ad militiam deleguntur, atque armis gerendis habiles exiſtunt, quique antequam ſacramento probati ſint, milites non ſunt. Romanę autem militię mos fuit, puberes primos exercere armis.

armis. Nam ſextodecimo anno Tyrones militabãt, quo etiam ſolo ſub cuſtodibus agebantur. Deſertores vocati ſunt, eo ꝙ deſertis militaribus officijs euagantur. Hi in alios numeros militiæ nomen dare prohibentur, ſed ſi non magni temporis culpam cõtraxerint, cæſi numeris ſuis reſtituuntur. Sed & qui deſerto exercitum ad hoſtes tranſeuntes deſertores vocantur. Conſcripti milites dicuntur, quia in tabulis conſeruntur, ab eo qui eos ducturus eſt: ſicut tranſcripti vocantur, cum de alia in aliam legionem tranſeunt. Excubitores dicuntur, pro eo qđ excubias ſemper agunt. Sunt enim ex numero militum, & in porticibus excubant, propter regalem cuſtodiam. Excubiæ autem diurnæ ſunt, vigiliæ nocturnæ, vnde & vigiles. Velites erãt apud Romanos genus militiæ, a volitando vocati. Lecti enim agilitate iuuenes, cum armis ſuis poſt terga equitum conſidebant, & mox cum ad hoſtes ventum eſſet equis deſiliebant, & continuo pedites ipſi, ex alia parte equitibus per quos aduecti fuerant dimicantibus, hoſtem perturbabant. Ab his igitur velitibus, Elefanti quõdam Hannibalis retro, cum regi iam a ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro inter aures adacto necabantur.

De Caſtris. *Cap.* XIII.

CAſtra ſunt vbi miles ſteterit, dicta quaſi caſta, eo ꝙ illic caſtraretur libido. Nam nunquam his intererat mulier. Militia a militibus dicta eſt, aut a multis, quaſi multitia, quaſi negocium multorum, aut a mole rerum quaſi molitia. Legio ſex millium armatorum, eſt, ab electo vocata. quaſi lecti idest armis electi: Propriè autem lingua Macedonũ Phalana, Gallorum Caterna, noſtra Legio dicitur. Legio habet ſexaginta Centurias, Manipulos triginta, Cohortes duodecim, Turmas docentas. Centurias dicimus partes exercitus in centenos milites diuiſas, vnde & qui his præſunt Centuriones dicuntur. Subcenturiati vero ſunt, non qui in prima, ſed qui in ſecunda ſunt Centuria, quaſi ſub prima centuria conſtituti, etiã ipſi & in ſpeculis poſiti in bello ſunt, vt ſi primi defecerint, illi ipſi quos ſubeſſe diximus, laborantibus primis ſubueniunt. Vnde & ad inſidiandum ponitur ſubcenturiatus, quaſi armis dolo ſis inſtructus. Manipulus ducentorum eſt militum. Manipuli autem dicti ſunt milites, ſiue quia bellum primo manu incipiebant, ſiue ꝙ antequam ſigna eſſent, manipulos ſibi.i. faſciculos ſtipulæ, vel herbæ alicuius, pro ſignis faciebãt, a quo ſigno manipulares milites cognominati ſunt. Turma triginta equites ſunt. Romani enim equites in vna tribu trecenti fuerunt. De ſingulis enim centurijs decem dabãtur, & fiebat Turma. Cohors quingentos milites habet. Tria ſunt militiæ genera, Sacramentum, Euocatio, Coniuratio. Sacramentum in quo poſt electionem iurat vnuſquiſque miles, ſe nõ recedere a militia, niſi poſt completa ſtipendia.i. militiæ tempora. Et hi ſunt qui habent plenam militiam. Nam viginti quinque annis tenentur. Euocatio dum ad ſubitum bellum non ſolum miles, ſed & cæteri euocantur. Vnde etiam Conſul ſolebat dicere, Qui rempublicam ſaluam eſſe vult, me ſequatur. Coniuratio quæ fit in tumultu, quando vicinum vrbis periculum ſingulos iurare non patitur, ſed repente colligitur multitudo, & tumultuoſa ira conflatur. Hęc & tumultuatio dicitur. In acie autem iſtę formę ferè ſunt, Exercit⁹, Claſſis, Nodus, Cuneus, Alę. Cornua. Agmẽ, quæ forma, & nomina ab ipſis rebus de quibus tranſlata ſunt mutuantur. Acies dictæ ꝙ ferro armata ſit, & acumine gladiorum. Exercitus multitudo ex vno genere, ab exercitatione belli vocata eſt. Claſſes dictę ſunt propter diuiſionem exercitus, q̃ poſtea manipuli dicti ſunt. Iam poſtea & claſſica nauiũ dicta. Nodus propriè eſt denſa peditum multitudo, ſicut Turma equitum. Nodus autem pro difficultate ſic dictus eſt, ꝙ vix poſſit reſolui. Cuneus eſt collecta in vnum militum multitudo, quaſi coeus, eo ꝙ in vnum omnes coeant, vel cogantur. Alæ in exercitu triginta equites eſſe dicuntur, quia tegunt pedites alarum vice. Cornua vocata ſunt extremitas exercitus, eo quod intorta ſit. Agmen dicitur cum exercitus iter facit, ab agendo vocatum, idest eundo ipſum, eſt enim exercitus, ambulans. Nam agmen propriè dicitur quod in longitudine directum eſt, quale ſolet eſſe cum exercitus portis procedit, quicquid fuerit aliud abuſiuè dicitur.

De Mercenarijs. & Colonis, ac Seruis. *Cap.* XIIII.

PRiuati ſunt extranei ab officijs publicis. Mercẽnarij, ſunt, qui ſeruiũt accepta mercede. Idem & Barones Græco nomine, eo ꝙ ſint fortes in laboribus. Bari enim dicitur grauis, qđ eſt & fortis. Coloni ſunt cultores aduenę dicti a cultura agri: ſunt.n. aliunde venientes, atque alienum agrum locatum colentes, ac debentes conditionem genitali ſolo, propter agriculturam, ſub dñio poſſeſſoris, pro eo ꝙ his locatus eſt fundus. Coloni autem quatuor modis dñr. Nam Coloni aut Romani ſunt, aut Coloni Latini, aut Coloni auxiliares, aut Coloni rerũ priuati. Inquilini vocati ſunt, quaſi incolentes aliena, non.n. habent propriam ſedem, ſed in terra aliena inhabitant. Differt autem inter Inquilinum, & Aduenam. Inquilini enim ſunt, qui emigrant, & non perpetuo permanent. Aduenæ autem, vel incolæ aduenticij perhibentur, ſed permanentes, & inde incolæ dicuntur, quia iam habitatores ſunt ab incolendo. Indigenæ ſunt inde geniti, vbi inhabitant. Peregrini dicti ſunt, eo ꝙ ignorantur eorum parentes quibus orti exiſtunt ſunt.n. de longinqua regione. Vrbani vocabanť, qui Romæ habitabant, qui vero in cæteris locis Opidani. nam ſola vrbs Roma dicebatur, cæteræ vero opida. Famuli ſunt ex propria ſeruorum familia orti. Serui autem vocabulum inde traxerunt, quod hi qui iure belli poſſent occidi a victoribus conſeruabantur, & ſerui fiebant a ſeruando, ſcilicet ſerui appellati. Ancillæ a ſuſtentaculo vocatæ ſunt, Ancon enim Græce cubitus dicitur. Vnde & Anconem dicimus. Mancipium eſt quicquid manu capi ſubdique poteſt, vt homo, equus, ouis, hæc enim animalia ſtatim vt nata ſunt mancipium eſſe putantur, nam & ea quæ in beſtiarum numero ſunt, tunc videntur mancipium eſſe, quando capi ſiue domari cœperint.

De electione Principis. *Cap.* XV.

ACtor. Dicto de corpore reipu. myſtico, cuncta videlicet eius membra, a ſummis vſq; ad infima proſequẽdo, nunc ad caput rei.i. ad principem redeundum eſt. Primoq; de ipſius electione agendum. Qualis aũt debeat eſſe, q in regem, vel principem aſſumitur, non ſolum ex Diuinis, verum etiã ex Philoſophorum, & Poetarum ſcriptis colligitur. Et primũ qđẽ, ꝙ ab omni ambitione, ſuperbia, auaritia, cæteriſq; vitijs liber, & immunis eſſe teneatur. Tullius in li. Paradoxor. Cui.n. liberè imperabit q non pōt cupiditatibus ſuis imperare? Refrenet primum libidines, ſpernat voluptates, iracundiam teneat, auaritiã coerceat, cæteras animi labes repellat, tuncque incipiat imperare. cum ipſe improbiſſimis dominis dedecori ac turpitudini parere deſierit. Valerius libro. 6. Scipio Emilianus, cum duo in Senatu contenderent, vt aduerſus Viriathum, in Hyſpaniam mitteretur, at magna inter Patres cõſcriptos diſſenſio eſſet, omnibus quonam eius ſententia inclinaretur expectantibus. Neutrum, inquit, mihi mitti placet, quoniam alter nihil habet, alteri nihil ſatis eſt, æque malam licentis imperij magiſtrã iudicãs inopiam, & auaritiam, ſicque vt neuter mitteretur, obtinuit. Iuſ Pomponius lib. 12. ex varijs lectionibus. Qui indignus eſt inferiori ordine, indignior eſt ſuperiori, Ait Prætur, cæcus retinere poteſt iam ceptum magiſtratum, ſed aſpirare nõ poteſt ad nouum. Seneca de benef. li. 5. Regnũ eſt nolle regnare cũ poſſis. Scilo. Si bene regna regis, dignus es nomine regis. Petrus Riga, hi quos vexat adhuc tenera laſciuia carnis, Improba, paſtores non decet eſſe gregis. Horatius in libro ſermonum. Populus quoque ſtultus honores. Sæpe dant indignis. Claudianus in maiori. Iam nunc ad culmina rerum, In iuſtos creuiſſe queror, tolluntur in altum, Vt lapſu grauiore ruant. Poeta Aſperius nihil eſt humili cum ſurgit in altum. Galthęrus in Alexãdreide li. 1. require de moribus ſeruorum. Gauſredus vbi ſupra. Si vis bene duci, te certo committe duci. Actor. Boetius Platonem dixiſſe refert. Beatas fore reſpublicas, ſi aut eas ſapientes regerent, aut earum rectores ſapientiæ ſtuderent. De hac quoq; materia require ſuperius in libro de virtutibus, & vitijs, capitulo de Ambitione, & etiam capitulo de recuſando principatu, vel honore, & iterum in li. ſequenti, de moribus, capitulo, de dignitate. Idcirco autem maxime probatus eſſe debet, qui in regem eligitur, quia dum in eminentia regalis faſtigij, tanquam in ſpecula quadam, ſuper alios conſtituitur, eius vitia ſiqui ſunt facilius, ac citius omnibus innoteſcunt, qui & eius exẽplo corrumpuntur. Quinetiam dum gloria ſemper inuidiam patitur, laudabilis vita principis frequenter ab æmulis detractoribus obfuſcatur. Sydonius in epi. ſuis li. 5. Quis autem non exacerbeſcat, cum videat ſordidari virtutem criminatione vitiorum? Si eligimus humilem vocatur abiectus: ſi erectum ſuperbus: ſi minus inſtitutum, propter imperitiam creditur irridendus: ſi aliquatenus doctum, propter ſcientiam clamatur inflatus: ſi ſeuerum, tanquam crudelis horretur: ſi indulgentem, facilitate culpatur: ſi ſimplicem, deſpicitur vt brutus: ſi acrem, vitatur, vt callidus: ſi diligentem, ſuperſtitioſus decernitur: ſi remiſſum, negligens iudicatur: ſi ſolertem, cupidus: ſi quietum, ignauus: ſi abſtinentem, auarus: ſi bene paſcentem, guloſus.

De inſtitutione morum Principis. Cap. XVI.

HElinandus, vbi ſupra. Plutarchus autem qualis debeat eſſe princeps eleganter deſcripſit in libello pulcherrimo, qui inſcribitur. Inſtitutio Traiani. Cuius principium hoc eſt. Plutarchus Traiano ſalutem dicit. Modeſtiam tuam noueram non appetere principatum, quem tamen ſemper morum elegãtia merens induiſti. Quo quidem tanto dignior iudicaris, quãto a crimine ambitionis videris eſſe remotior. Tuæ itaque virtuti congratulor, & fortunæ meæ, ſi tamen rectè geſſeris, quem probè meruiſti. Alioquin te, & me periculis detrahentium linguis, ſubiectum iri non dubito, cum & ignauia plebis Imperatorem Romanum ferat, & ſermo publicus delicta diſcipulorum refundere ſoleat in præceptores. Sic Seneca Neronis ſui merito detrahentium carpitur linguis, Adoleſcẽtium ſuorum temeritas in Quintilianum refunditur, & Socrates in pupillum ſuum fuiſſe clementior criminatur. Tu vero quoduis rectiſſime geres, ſi non receſſeris a teipſo, ſi primo te compoſueris: Ac ſi autem recte procedant vniuerſa, Politicæ conſtitutionis maiores tibi exculpſi, cui ſi obtemperas Plutarchum viuendi habes autorẽ. Alioquin præſentem epiſtolam teſtem inuoco, quia in perniciem imperij non pergis autore Plutarcho. Sequuntur autem poſtea Politicæ conſtitutionis capitula. Actor. Qualiter etiam electus, in regno conſtitutus, viuere debeat, in Deuteronomio legitur, vbi & de electione, ac iure Regis agitur, & de forma viuendi præcipitur. Heli. in chro. ſuis lib. 11. Eum inquit cõſtitues regem, quem dominus Deus tuus elegerit, de numero fratrum tuorum: Cumque fuerit cõſtitutus, non multiplicabit ſibi equos, quorum numeroſitate ſit ſubditis oneroſus. Equos multiplicare, eſt plures, quã neceſſitas exigat vanæ gloriæ cauſa, vel errore alterius congregare. Multo minus igitur licet ei multiplicare Canes, aut Volucres rapaces, aut beſtias truces, aut quælibet portẽta naturæ. De Hiſtrionibus aũt, & Mimis, Scurris, & Lenonibus, & Meretricibus, & huiuſmodi prodigijs hominum, quę princeps potius exterminare, quam fouere debet, non erat in lege mentio facienda. Sequitur. Nec reducet populum in Aegyptum. i. inferiores non corrumpat exemplo, quia componitur orbis regis ad exemplum, nec ſic inflectere ſenſus humanos edicta valent, vt vita regentis, mobile mutatur ſemper cum principe vulgus. Sequitur. Nec habebit vxores plurimas, quæ alliciant animam eius. Cũ in alijs plures vxores eſſe viuis licitum fuerit: vt in Abraam, & Iacob, & alijs, gratia ppagandæ prolis, & fidelem populum dilatandi: In regibus perpetuo obtinet, vt vna vxius ſit, multo minus igitur licet eũ vel adulterari, vel fornicari, vel quælibet ſtupra committere. Quomodo enim hæc crimina in alijs puniet, eiſdem ſubiectus. Sequitur. Nec habebit auri, & argenti immenſa pondera: Quid hic dicunt, qui domino prohibente argentum, & aurum ſibi thẽſaurizant, quæſtum ex calumnia facientes, & quærentes abundantiam ſingularem de multorum inopia, de rapinis diuitias, beatitudinem de calamitate, non habebit diuitias, quas nomine poſſidet alieno, nec ſibi priuata erunt fiſcalia, quæ publica conſtituuntur. Non autem mirum ſi regi non licet habere priuata fiſcalia, cum nec ipſe ſuus ſit, ſed ſubditorum. Actor. De hac quoque materia require plenius ſuperius, in tractatu, de moribus principum, vel magnatum.

De ſtudio eius, vel ſapientia. Cap. XVII.

HElinandus. Poſtquam autẽ ſederit inquit in ſolio regni ſui, deſcribet ſibi Deuteronomium legis huius in volumine. Igitur princeps, iuris nõ debet eſſe ignarus, licet multis priuilegijs gaudeat, nec prætextu militiæ legem dñi permittitur ignorare, ſed & princeps Chriſtianiſſimus, legibus ſuis iudicet, ne dedignentur principes ſacros canones imitari. Inutilis. n. eſt omnis conſtitutio principis, ſi non eſt Eccleſiaſticæ diſciplinæ conformis. Sequitur. Et habebit ſecũ, legetq; illud omnibus diebus vitæ ſuę, neceſſaria eſt ergo principi peritia literarum, cui quotidie legem dñi legere præcipitur. Qua. o. die legem non legerit, non ei dies vitæ eſt ille, ſed dies mortis. Hinc eſt qđ in litteris, quas rex Romanorum miſiſſe legitur ad regem Francorũ, hortaris eum vt liberos ſuos liberalibus diſciplinis inſtitui faceret. Adiecit inter cætera: Rex illiteratus, eſt quaſi Aſinus coronatus. Quod ſi forte illiteratus eſt, certe literatorum cõſilijs eum regi neceſſe eſt. Hinc eſt q exemplar legis a ſacerdotibus Leuiticæ Tribus iubetur aſſumere, i. catholicis viris, & literatis. Plato, vt Boetius teſtis eſt, reſpublicas fore beatas dixit, ſi eas aut ſapientes regerent, aut earum rectores ſapientiæ ſtuderẽt. Sapientia ipſa dicit: Per me reges regnant, & conditores legum iuſta decernunt, gentiles ſapientiam quaſi Deum Deorũ colebãt, ſine cuius Dei nutu nihil faciẽdum credebant, vnde & antiqui philoſophi imaginem ſapientiæ pro foribus oium templorũ pingi, cum hac ſubſcriptione cenſuerunt: Vſus me genuit, peperit memoria, ego odi homines ignaua opera, & philoſophica ſcia. Eſt autem ſapientia rerum diuinarum & humanarũ princeps, & gerendorum omittendorumque ſcientia, huic inſiſtere philoſophari eſt. Ab initio vrbis conditæ nomina ſenum aureis literis ſcripta ſunt: vnde & ipſi patres conſcripti appellati ſunt. Eſt autem ſenectus mentis, ſicut & corporis.

De Humilitate eius, ac Pietate. Cap. XVIII.

SEquitur. Nec eleuetur cor eius in ſuperbiam ſuper fratres ſuos. Qđ præcipuè neceſſarium eſt ſæpius replicat. Nunq̃ enim humilitas ſatis vĩ commendata principibus, q difficillimum eſt, vt gradus honoris non pariat tumorem in aĩo præſidentis. Principes, ſicut medici nonquam vti debẽt grauibus remedijs, niſi cum leuium beneficio deſiderata ſanitas deſperat. Vnde Lucior: Principem ſenem moribus eſſe oportet, & q moderatiora conſilia ſequatur, & vicem gerere medicorũ, q morbos curant, nunc exinanitione in repletis, nunc refectione in vacuis, & dolorẽ ſedant, nunc cauterio, nũc fomentis. Si. o. cytharedi alijq; fidicines multa diligentia procurant, quõ oberrantis cordæ compeſcant vitium, & alijs concordem reddant, quanta ſolicitudine oportet principem moderari, vt ſubditos reddat quaſi vnanimes, & vnius moris habitãtes in domo? Certum eſt aũt, q tutius eſt chordas remitti amplius, q̃ intenſius protendi. Sit piget ad pœnam princeps, ad præmia velox, & doleat quotiẽs cogitur eſſe ferox. Quorum alterum iuſtitię eſt, alterum pietatis. De quibus Salomõ. Miſericordia, & veritas nõ te deſerant. Circunda eas gutturi tuo, & deſcribe eas in tabulis cordis tui, & inuenies gratiam, & diſciplinam bonã coram Deo, & hoĩbus. Grauis namq; debetur miſericordiæ, iuſtitiæ diſciplina. Qui ſine prima eſt, omnibus eſt odibilis, q ſine ſecũda, omnibus contemptibilis. Plato cum ſubditos inquit opprimunt magiſtratus, perinde eſt, ac ſi caput corporis intumeſcat, vt a membris, aut omnino, aut ſine ingẽti moleſtia ferri nõ poſſit. Idem inquit. Cum in ſubditos poteſtas ſæuit, idem eſt, ac ſi pupillum tutor perſequatur, vel eum ſuo mucrone iugulet, qui ſibi ad defenſionẽ ſui gladium dedit. Vnde Claudianus. Sis pius in primis, &c. Actor. Reſponſio ſupra in li. de moribus cap. de clementia principis, & de eius moderatione, cap. quinqua de noua libertate, & etiam in li. præcedenti, cap. de crudelitate. Helinandus. Sequitur. Neque declinet in partem dexteram ſiue in ſiniſtram. Declinare in dexteram, eſt nõ Dei gratiæ, ſed ſibi tribuere velle, q rectum eſt. Vel declinare in dexteram, & ſiniſtrũ, eſt peccare propter rerum felicitatem, quæ appetuntur, aut pp eorum infelicitatem quæ fugiuntur. Vel ad dexteram declinare, eſt virtutibus ipſis vehementer inſiſtere, & in virtutum operibus, quæ in modo cõſiſtit, excedere modum: vnde Iul. Inſani ſapiens nomen feret, æquus iniqui, vltra quam ſatis eſt virtutem ſi petat ipſam. Omnis vehemẽtia ſaluti inimica eſt, & exceſſus omnis in culpa. Bonarumque rerum conſuetudo nimia peſſima eſt. Vnde Salomon. Noli eſſe nimis iuſtus. Quid ergo nimiũ prodeſt, ſi regnum virtutum nimietate ſua obeſt. Nimia quoque humilitas maxima pars ſuperbiæ eſt. Item ad ſiniſtrã declinat, qui in ſubditorum culpis puniendis nimis proteruus eſt ad vindictam. Ad dexterũ vero qui manſuetudini nimis indulgent.

De præmio regalis iuſtitiæ. Cap. XIX.

SEquitur. Vt longo tempore regnet ipſe & filius eius ſuper Iſrael. De virtute nanque parentum ſępe protenditur ſucceſſio filiorum, & ſuccedentium. Felicitas ex decedentium iniquitate præſciditur, iuxta illud. Iniuſti que diſperibunt, ſimul reliquiæ impiorum interibunt. Item regnum a gente in gentẽ transfertur, propter iniuſtitias, & iniurias, & contumelias, & diuerſos dolos. Iniuſtitia, vt Stoicis placet, eſt mentis habitus, qui a regione morum exterminat æquitatem. Iuſtitia eſt non nocere, & ex humanitatis officio nocentes prohibere. Nocere enim iniuſtitia eſt, nocentes non impedire iniuſtitia. Contumelia eſt, quando tumorem mentis in læſione alterius manifeſta operis ſequela comitatur. Dolus, vt a quibuſdã diffinitur, eſt cũ aliud agitur, & aliud ſimulatur, Malus, qñ fit intentione nocendi & quaſi inſidijs nocet. Dolus igitur, quia ex timore eſt, aduerſatur fortitudini. Contumelia prudentiæ quæ dicit ſibi pſi. Quid ſuperbis terra & cinis? Iniuſtitiam temperantia non admittit, nolens inferre alij, qđ ſibi nollet ab alio irrogari. Iniuſtitiam iuſtitia excludit, faciens alij, quod vellet ſibi fieri bñ & honeſte. Quod aũt addit diuerſos puto & nĩa cõtinet reſcindũ, non

solum

ſolū ad vitiorum diuerſas ſpecies, ſed & ad diuerſas perſonas, & ad oēs modos, quibus a quocunque hæc vitia committuntur. Princeps enim tenetur pro omnibus, & oīum actor videtur eſſe, qui cum omnia poſſit corrigere, eorum merito particeps eſt, quæ noluit emendare. Cum enim poteſtas publica ſit, omnium vires exhaurit, & ne in ſe deficiat, incolumitatem oīum debet procurare membrorum. Sicut autem potentes potenter tormenta patientur, ſi a iuſtitia deflexerint, ſic & iuſtitiæ præmijs fruentur ubundantius, ſi recte exercuerint poteſtatum. Et tantam in futuro præ ſubditis habebunt gloriam, quanta virtute eos in magna delinquendi licentia præceſſerunt. Vnde potuit, inquit, tranſgredi, & non eſt tranſgreſſus, &c. Ad iuſtitiam namque reputatur principibus, etiam dum temperant ab iniurijs, & facultas delinquendi eſt eis materia meritorum. Declinare a malo, in eis magnum eſt, etiam ſi magna bona non faciunt, dum tamen ſubditos indulgentia ſua non perimant. Patri ergo ſuccedit filius, ſi patris iuſtitiam imitatur. Charitatis autem ordo minime ſeruatur, cum amorem, quē patriæ, & parentibus perpue debent, pater trāſfundit in filios, & filialis affectus paterni pectoris cellam, ſolus exhaurit. At hodie vitia liberorum ſaluti reipublicæ præferuntur, ſed ſalutem populi liberis omnibus oportet anteferri. In libris Regum latenter Saul arguitur, qd in voto ſancto, de diurno ieiunio pepercit Ionathæ, contra religionis votum, cuius priuatione populus corruerat. Et Hely, licet in ſe ſanctus eſſet: quia filijs pepercit periit, vt aliis de cæteris taceam, quantū rempublicā dilexit Deus pater, qui pp eā proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum.

De Reuerentia Dei, & cultu ſui. Cap. XX.

QVatuor, vt dictum eſt, principibus inculcare Plutarchus nititur: Reuerentiam Dei. Cultum ſui. Diſciplinam officialium, & Poteſtatem, affectum, & protectionem ſubditorum. Miro autem modo Deus intelligentiam ſui ſic infundit, vt ſubtrahat, ſic ſubtrahit vt infundat. In multis.n. multipliciter lucet. Eſt autem a maieſtate mirabilis, a ſapientia venerabilis, amabilis a bonitate. Et hic eſt funiculus triplex, inter creatorem & creaturam, qui facile non rumpitur. i. vt timeatur, honoretur, & diligatur. Colitur autē Deus tripliciter affectu mentis, & exhibitione operis, Reuerentiam quæ corporaliter exhibetur, aut in perſonis conſiſtit, aut in rebus. In perſonis, aut a natura, aut ab officio, aut a moribus, aut a conditione, aut a fortuna. Natura vt parentes, cognati, & affines. Officium eſt debitum exequendi, quæ vnicuique, ex inſtitutis, aut moribus agēda ſunt, quorum agendorum alia ad publicum, alia ad ſuum cuiuſque pertinent ſtatum. Nam officiorum quædam publica, quædam priuata dicuntur. Priuata tot ſunt quot perſonæ. Publica aut a Diuino, aut ab humano Iure deſcendunt. Publico officio tanta debetur reuerentia, quanta eſt eminentia cuiuslibet magiſtratus. Mos eſt mentis habitus, ex quo ſingulorum operum aſſiduitas manat. Hinc virtutes, & vitia, æque cōplectitur, vnde bonos, & malos mores dicimus moratos, ſiue morigeros a bono, moroſos a malo nominamus. Conditio eſt ſtatus perſonæ fortuitus, qui aut in aduerſis, aut in proſperis verſatur. In his, autem qui diuina iura miniſtrant, Deus præ cæteris aut honoratur, aut ſpernitur, eum illorum honorem, & cōtemptū propriū reputet dicens. Qui vos ſpernit me ſpernit, & q vos recipit me recipit. Reuerētia quæ in rebus conſiſtit, aut in corporalibus eſt, vt in ædibus, & locis ſacris, aut ſacrificijs. Aut in ſpiritualibus, vt ſuper ioia, quæ ſacris rebus competunt, quæ temerare ſacrilegium eſt morte expiandum. Rerum ſacrarū immunitates cōuellere, iniurgere in Deum eſt. Cultus ſui maxime temperantia conſiſtit. Marcum Catonem.n. eodem vino, quo remiges cōtētū fuiſſe tradunt. Gaius Curius Sabinorum victor, nolens agros ſuos ea ſenatuſcōſulto ampliari, gregaliū portione cōtētus fuit, malū ciuē dicens eſſe, cui non ſatis eſſet idē, qđ cæteris ciuibus.

De Officialium diſciplina. Cap. XXI.

SEquitur de Poteſtate, & Officialium diſciplina. Nihil iniquo diuitis cōſiliario perniciolus, vnde in prouerbijs. Omni cuſtodia ſerua cor tuum, quoniam ex ipſo vita procedit. Eſt igitur prouidendum poteſtati, ne conſiliarij eius indigeant, neue aliena immoderatius concupiſcant. Nihil eſt ſcelestius, quam amare pecuniam, non ſolum in corda, ideſt in conſiliario, ſed etiam in ventre, & inteſtinis reipublicæ, ideſt quæſtoribus, & commentarienſibus, hæc ratio ſeruanda eſt. In lateribus quoque, ideſt illis, qui ſemper principi aſſiſtunt, nam in conuictu mores formantur, & qui tangit picem inquinabitur ab ea. Vuaque contracta, liuorem ducit ab vua. Itaquidam legati ſedis Apoſtolicæ in prouincijs debachantur, ac ſi ad eccleſiam flagellandam egreſſus ſit Sathan a facie domini. Receptores perſonarum, & quaſi quidam bonorum malleus. Vnde Iuuenalis. Omne vitium animi, tanto conſpectius in ſe Crimen habet, quanto maior qui peccat habetur. Epiſcoporum nomen, & officium venerabile eſſet, ſi tanta impleretur ſollicitudine, quanta interdum petitur ambitione, & diligerent vt patres, timerentur vt domini, colerentur vt ſancti, ſi exactionib. parcerent, & proiicerent ex animo quicquid prouenit ex calūnia, nec omnem quæſtum pietatem putarent.

De Munerum acceptoribus. Cap. XXII.

IN domibus Prælatorum, & Principum omnia hodie venalia ſunt, fruſtra apud curiales de teſtimonio conſcientiæ, de venuſtate morum, de torrente eloquentię, niſi precium interueniente confidis. Ipſe licet venias muſis comitatus Homere, Si nihil attuleris ibis Homere foras. Ego credo me vidiſſe Hoſtiarios Cerbero duriores apud inferos, cum Cerberus, ut aiunt, vnus eſt. Sed quot ſunt diuerticula curiarum, tot Cerberi, tota familia aut mordet, aut latrat. Vetus prouerbiū eſt. Vacuę manus, temeraria petitio eſt. Importunus prę̨cator eſt, qui dandas res ad verba confidit. Apud aduocatos quoque, & ipſū ſilentium venale eſt. Hoc fortaſſis a Demoſthene acceperunt, qui cum. Ariſtodinum autorem fabularum interrogaſſet, quantum mercedis uti ageret accepiſſet, & reſpondiſſet Talentum. At ego ait Demoſthenes plus accepi, vt tacerem. Cauſidicorum lingua dāmnifica eſt, niſi eam, ut dici ſolet, funibus argenteis uincas. Nihil autem ut ait Seneca, uenali materia turpius. Iniuſtum prorſus eſt materiam uendere, ſiue iuſtitiam. In lege uero ſcriptum eſt. Iuſte quod iuſtum eſt exequeris. Lege quoque Iulia repetundarum tenetur, qui cum haberet aliquam poteſtatem ob iudicandum, vel nō̄ denunciandum, pecuniam acceperit, quo magis, aut minus quid ex officio faceret. Itemque oēs cognitores, ac iudices a pecunijs & patrocinijs manus abſtineant, neque alienum iurgium ſuam putent prędam. Plebiſcito etiam continetur, ne quis præſidium, munus, donūue caperet, niſi eſculentum poculentūue, & id quidem intra dies proximos prodigatur. Sed nec exennia producenda ſunt ad munerū qualitatem. De talium muneribus ait epiſtola Seueri Imperatoris. Vetus prouerbium eſt. Nec omnia, nec ſemper nec ab omnibus. Nam valde inhumanum eſt a nemine accipere, paſſim viliſſimum, per omnia amariſſimum. Nunc autem ſic oēs poſt munera currunt, at ſi alibi laborum requies, dolorumque ſolatium non poſſit inueniri, ac ſi naufragi de periculo facilius enatent, ſi prægrandi ſarcina onerentur. Quis vlceroſus vnquā ſpinas congeſſit, vt ſuper eas mollius quieſceret.

De Publicis exactoribus. Cap. XXIII.

EGregie de talibus ait Laurentius Mediolanen. epiſcopus. vbi publicos exactores deſcribit. Publicanus, inquit, eſt caput rapinę, lex violentiæ, prędo ſine pudore, mendicus exſpectans, immanior furibus. Nam fur timens delinquit, hic autem confidenter. Fur laqueos legis timet, hic quicquid fecerit legem uocat. Quis eo iniquior, qui verbis iuſtitiæ iuſtitiā damnat, & armis innocentiæ ſpoliat, vulnerat, occidit innocentes. Lege utique legem premit, & duos alios reges ad legem, excelsa eſt. Publicanorum aūt a maximo vſque ad minimum cętus concuſſioni potius, quam iuſtitię vacat, & ita in populū debachantur, vt quod reliquit vnus, alii non moreentur auferre, tanquam ad hoc inſtituti ſint, vt reſiduum Locuſtę comedat Bruchus. Officialis Cæſaris niſi in omnibus acquieuerit Cæſari contradicens, & quicquid dicit, & niſi ſit ſic, & niſi ſic fiet, eſt in perſonam regis, contraque coronam. Quicquid dixerit ita, obtinet ac ſi inueniatur in actis. Et cum alias moderatione inculpatæ tutelæ vim vi repellere liceat, concutientibus officialibus, ſpoliantibus, torquentibus, mutire nō licet. Hæc autem omnia in principem redundant, ſinguli quippe tenentur ad ſingula, principi vero onera incūbunt uniuerſa. Princeps autem legis nexibus dicitur abſolutus, non quia iniqua ei liceant, ſed quia is eſſe debet, qui non timore pęnę, ſed amore iuſtitiæ æquitatem colat. Nam in negocijs publicis nil ei velle licet, niſi quod lex aut æquitas perſuadet, aut ratio communis utilitatis inducit. Æquitas autem eſt (vt iuriſperiti aſſerunt) rerum eminentia, quæ cuncta coæquiparat ratione, & in paribus cauſis paria iura deſiderat. Lex vero eius interpres eſt. Quicquid autem æquum eſt, ita demum iuſtum eſt, ſi eſt uoluntatum. Petrus comeſtor in Hiſtoria Scholaſtica. Tyberius (vt refert Ioſephus) in omnibus negocijs ſuis moroſus erat, unde cum ſtatueret procuratores in prouintijs, vix aut unquam mutabat eos. Quod cum ſæpius quæſitum eſſet ab eo, quare.ſ. non mutaret procuratores. Reſpondit ſe in hoc parcere plebiculę, ſcientes enim procuratores ſe ad modicum habere procurationem,

rationem, emungunt vſque ad ſanguinem, & tanto dominantur grauius, quãto breuius, & qui recentes ſuperueniunt, diſſipant quicquid inueniunt. Quod oſtendit exemplo cuiuſdam vulnerati, qui cum iaceret in via, & non amoueret multitudinẽ muſcarum a vulnere, ſuperueniens alter putauit, q́ hoc omitteret ex imbecillitate, & abegit muſcas, quæ operuerant vulnus. Ad quem ille, Male feciſti mihi, quia muſcæ quas amouiſti, iam plenę erant ſanguine, & parcius moleſtabãt me, quæ autem ſuperuenient recentes acrius pungent me. Sic & procuratores, vel officiales recenter ſubſtituti, acrius in ſubiectos deſæuiunt. Actor. De hac quoque materia require ſuperius in lib. de virtutibus, c. de crudelitate c. quoque de malis moribus principum in libris ſequenti.

De Electione Militum. Cap. XXIIII.

HElinandus vbi ſupra. Vidimus de membris cæteris Reipub. nunc de Militibus videamus, qui manus appellantur. Nullus eſt, (vt ait Vegetius renatus) quem oporteat plura, vel meliora ſcire, quam principem. Chriſtianus princeps milites magis a fide, & moribus, quam a viribus debet eligere, Noſtri hodie milites, ſic ad bella, quaſi ad nuptias dealbati procedunt. In caſtris ſermo illis eſt de conuiuijs, in conuiuio de armis. Hæc ſunt, quæ faciunt militem tam corporalem, quam ſpiritualem, Electio, & Sacramentum. Longa pars militum incurioſius legit. Cato militem non dicit, niſi eum, qui ſacramento ad militiam iam conſecratus eſt. ergo qui non electus ſeipſum militiæ ingerit, in ſe gladium prouocat, quem propria temeritate vſurpat. Vſus autem militiæ ordinatæ eſt tueri eccleſiam, impugnare perfidiam, & ſacerdotum venerari, pauperum propulſare iniurias, pacare prouinciam pro fratribus, & ut ſacramenti docet conceptio, fundere ſanguinem. Miror autem quomodo princeps illis habet fidem, quos videt Deo ſuo cui, (vt cætera taceam,) & ſacramento militię alligati ſunt, fidem debitam non ſeruare. Non eſt quo ſe vertat impius, quia qui hominem Deo præfecit, nequaquam fidem ſeruabit ſecundam, qui primam irritam facit. Denique conſecratio militis hæc eſt. Conſuetudo ſolennis eſt, vt ea die qua quis militari cingulo decoratur, eccleſiam ſolenniter adeat, gladioque ſuper altare poſito, & oblato, quaſi celebri profeſſione facta, ſeipſum altaris obſequio deuoueat, & gladij, id eſt officij ſui iugem Deo ſpondeat famulatũ. Eis ergo pro eccleſia plurimum, contra eccleſiam, licet nihil. Aut enim plus aut non minus, in ſua profeſſione faciunt, quam epiſcopi, vel Abbates, qui ſcedulam offerunt. In quibuſdam etiam locis mortis eſt militem in craſtino conſecrandum, totam noctem præcedentem peruigilem in orationibus ducere, & nec iacendi, nec ſedendi habere licentiam, niſi forte repentinę infirmitatis neceſſitas coegerit. Sed tota nocte ſtauerim orare. Primum hominium Deo debetur cuius eſt homo creatione, & redemptione, Secundum homini, ſaluo tamen per omnia hominio Dei, qui ab omnibus hominibus ſuis exigit innocentiam. Cum periculo ergo innocentiæ nemo cuiquã debet fidem, nec Abbati monachus, nec patri filius, nec domino ſeruus, nec marito vxor.

De Regimine eorum. Cap. XXV.

ESt enim principis prouidere in primis, ne milles ſuam perdat innocentiam pro defenſione Reipublicæ, ſine qua Reſpu. ſalua eſſe non poteſt: ſolus enim ille princeps bonus eſt, & iudex incorruptus, cuius ſententia ex contemplatione aſſidua, imago eſt æquitatis. Eſt enim publicæ æquitatis iudex, & æquitatis ſeruus, & in ea perſonam publicam gerit, q́ omnium iniurias, & damna corrigit, & crimina omnia media æquitate punit, cuius officium eſt illis, qui minimum poſſunt plurimam prodeſſe, & qui nocere deſiderant, plurimum aduerſari. Vnde & in ſacra ſcriptura Columbæ gladius appellatur, quia ſine felle irratus, ſine iracũdia ferit, & cum dimicat amaritudinem nullam recipit. Nam vt ait Cicero, Orator egregius, ſicut lex perſequitur culpas, ſine odio perſonarum, ita & princeps debet facere. Pulchrè ſecũdum Stoicos lictor dicitur quaſi legis ictor, quia ad eius ſpectat officium ferire, quẽ lex iudicat feriendum. Vñ & antiquitus illi cuius manu iudex innocens innocẽtẽ punit, cũ reo gladius imminere dicebatur. Obtempera legis arbitrio, vel legem imple, vt vel ſic manſuetudo verborum, puniendi rei triſtitiam mitigaret. Cum ergo milites ſint manus corporis publicæ poteſtatis, illius principes manus ſanguine plenæ ſunt, cuius officiales, & milites vel innocentem ſanguinem fundunt, vel innocentes opprimunt. Huius ergo principis oratio nunquam exaudienda eſt, eleemoſyna Deo nunquam acceptanda.

Quod recte militare non ſit peccatum. Cap. XXVI.

GRatianus cauſa 23. q. 1. Quod militare quidem alienum videatur ab euangelica diſciplina, hinc videtur poſſe probari, quia omnis militia, vel ob iniuriam propulſandam, vel propter vindictam inferendam eſt inſtituta. Iniuria autem, vel a propria perſona, vel a ſocio repellitur: quod vtrumque euãgelica lege prohibetur. His ita reſpondetur. Præcepta patientiæ non tam oſtentatione corporis, quam præparatione cordis ſunt retinenda. Vnde Auguſtinus in ſermone de puero Centurionis. Agenda ſunt etiam multa cum inuitis quadam benigna aſperitate plectendis, quorum potius vtilitati conſulendum eſt, quam voluntati. Ac per hoc, ſi terrena res iſta publica Chriſtiana præcepta cuſtodiat. Etiam ipſa bella ſine beniuolentia non gerentur. Sed vt potius ad pietatis iuſtitiæque ſocietatem victis facilius conſulatur. Nam cui licentia iniquitatis eripitur, vtilius vincitur, quoniam nihil infelicius felicitate peccantium, quia pœnalis nutritur impunitas, & mala voluntas velut interior hoſtis roboratur. Et paulo poſt. Nam ſi Chriſtiana diſciplina omnia bella culparet, hoc potius conſilium ſalutis petentibus in Euangelio diceretur, vt abijcerent arma, ſeque militiæ omnino ſubtraherent. Dictum eſt autem eis, Neminem concuſſeritis, Eſtote contenti ſtipendijs veſtris, quibus proprium ſtipendium ſufficere debere præcepit, militare vtique non prohibuit. Item eiuſdem ad Bonifacium. Noli exiſtimare neminem Deo placere poſſe, qui armis bellicis miniſtrat, In his erat ſanctus Dauid, & Centurio qui ait. Non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum &c.

De Recta intentione, & obedientia militantium. Cap. XXVII.

BEllum enim debet eſſe neceſſitatis, vt liberet omnes a neceſſitate, & conſeruet in pace. Non enim pax quæritur, vt bellum exerceatur, ſed bellum quæritur, vt pax acquiratur. Eſto ergo bellando pacificus, vt eos, quos expugnas ad pacis vtilitatem vincendo perducas. Itaque hoſtem pugnantem neceſſitas deprimat, non voluntas. Sicut autem bellanti, & reſiſtenti violentia redditur, ita victo & capto miſericordia iam debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur. Item contra Manichæos. Quid culpatur in bello, an quia moriuntur quãdoque morituri, vt dominentur in pace victuri, hoc reprehendiſſe timidorum eſt, non religioſorum Nocendi cupiditas, vlciſcendi crudelitas, implacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & ſiqua ſimilia, hæc ſunt quæ in bellis iuſtè culpantur: vnde neque Iohannes ab armis iubet diſcedere milites, & Chriſtus tributa Cæſari monet, reddi, quia pp bella neceſſario militi ſtipendia præbeãtur. Ordo autem ille naturalis mortalium paci accommodatus, hoc poſcit, vt ſuſcipiendi belli auctoritas, atque conſilium penes principes ſit. Sed ſi, humana cupiditate bellũ geritur, non nocet ſanctis in quos non habet quiſquam poteſtatem, niſi deſuper datam. Ergo vir iuſtus, ſi forte etiam ſub rege homine ſacrilego militet, recte poteſt illo iubente militare, bellare ſi vicẽ pacis ordine ſeruans, qđ ibi iubetur, vel non eſſe contra Dei præceptum certum eſt, vel vtrum ſit certum non eſt, ita vt forſaſſe reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem aũt militem oſtendat ordo ſeruiendi. Item eiuſdem in lib. de verbis domini. Militare non eſt delictum, ſed pp prædam militare peccatum eſt. Nec Rempub. gerere crimenoſum eſt, ſed ideo agere Rempu. vt diuitias augeas, videtur eſſe damnabile Propterea in quadam prouincia ſtipendia militibus conſtituta ſunt, ne dum ſumptus quæritur, prædo graſſetur. Igitur qđ Cæſar præcipit ferendum eſt, qđ imperat tolerandum eſt, ſed fit intolerabile, dum prædam exactores accumulant. Quicunque ſtipendia ſibi publicè decreta conſequitur, ſi amplius quærit tamquam calumniator, & concuſſor Iohannis ſententia condẽnatur. Item eiuſdẽ de diuerſis eccleſiæ obſeruationibus. Apud veros Dei cultores, & ipſa bella pacata ſunt, quæ non cupiditate, aut crudelitate, ſed pacis ſtudio geruntur, vt mali coerceantur, & boni ſubleuentur. Item 23. q. 1 Grego. vniuerſis militibus Neapoli. Summa militiæ laus, inter alia bona merita hæc eſt, obedientiam Reipublicæ vtilitatibus exhibere, quicquid ſibi vtiliter imperatum fuerit obtemperare.

De Iniuſto bello. Cap. XXVIII.

QVod autem ſit iuſtum bellum Iſidorus Ethymol. lib. 18. inquit. Iuſtum eſt bellum, quod ex edicto geritur, de rebus repetendis, aut propulſandorum hoſtium cauſa. Itẽ Aug. in lib. quæſtionum. Dominus Deus noſter iubebat Ieſum Naue, vt conſtitueret ſibi retrorſum inſidias. i. inſidiantes bellatores,

latores, ad inſidiandum hoſtibus. Hinc admonemur, hoc non iniuſte fieri ab his, qui bellum iuſtum gerunt. Cum autem iuſtus bellum ſuſceperit, vtrum aperte pugnet, an ex inſidijs, nihil intereſt ad iuſtitiam. Iuſta autem bella ſolent diffiniri, quæ vlciſcuntur iniurias. Si gens, vel ciuitas plectenda, vel bello petenda eſt, quæ vindicare neglexerit, quod a ſuis improbe factum eſt, vel reddere quod per iniurias ablatum eſt, ſed & hoc genus belli, eſt ſine dubio iuſtum, quod Deus imperat, qui nouit quid cuique fieri debeat. In quo bello ductor exercitus, vel ipſe populus, non tam auctor belli, quam miniſter iudicandus eſt. Aug. in lib. quæſtionum Numeri. Notandum eſt ſane, quemadmodum iuſta bella gerebantur a filijs Iſrael contra Amorrheos. Innoxius enim tranſitus negabatur, qui iure humanæ ſocietatis æquiſſimo patere debebat. Ex ſumma de caſibus. Nota ꝙ quinque exiguntur ad hoc vt bellum ſit iuſtum .ſ. perſona, res, cauſa, animus, & auctoritas. Perſona vt ſit ſæcularis, cui licitum eſt fundere ſanguinem, non autem eccleſiaſtica, cui eſt prohibitum, niſi in neceſſitate ineuitabili. Res, vt ſit pro rebus repetendis, vel pro defenſione patriæ. Cauſa ſi propter neceſſitatem pugnetur, vt per pugnam pax acquiratur. Animus ne fiat propter odium, vel vltionem, vel propter cupiditatem, ſed propter charitatem, iuſtitiam, & obedientiam. Auctoritas, vt ſit auctoritate eccleſiæ, præſertim cum pugnatur pro fide, vel auctoritate principis. Si aliquod iſtorum defuerit, bellum dicetur iniuſtū. Vt tamen caſus in quo ſine auctoritate principis, vel eccleſiæ poſſit moueri bellum, vt pro rebus repetendis, & defenſione patriæ. Nā de iure naturali, cuique licitum eſt vim vi repellere incontinenti, & cum moderamine inculpatæ tutelæ. De hoc autem require plenius infra lib. 11 in tractatu de Homicidio. Miles habens iuſtum bellum contra alium militem, licite facit ſuum quicquid capit ab hoſte, vel coadiutoribus, ſiue ſubditis ſuis, ſiue alijs, quouſque iuxta conſcientiam ſuam ſit ſibi ſatisfactum, de omni damno dato, & labore, & opere, tam ſui, quam ſuorum hominum, vel donec ipſe hoſtis offerat ſua, vel velit ſatisfacere ipſi. Subditos autē illos, qui Deū plus quā homines timentes, nolunt ſuo domino in bello illicito impendere conſilium, auxilium, vel fauorem, credo nullatenus ſpoliandos, vel in aliquo puniendos.

De Propulſanda iniuria ſociorum. Cap. XXIX.

GRatianus 23. q. 3. Quod vero iniuria, ſociorū armis propulſanda non ſit, exemplis, ac auctoritatibus probatur. Dñs enim cum ab Herode quæreretur ad interficiendum, non patrocinium ſibi quæſiuit armorum, cum occulto inſtinctu poſſet in eum conuertiſſe manus Iudæorum, ſed fugiens in Ægyptum latuit ibi per ſeptenniū. Ipſi ēt Iudæi captiui ducti ſunt, quia ſpem ſuæ liberationis, non in ſolo Deo, ſed ēt in homine poſuerunt. Sed multa iure præſtantur, quæ nō iure petuntur: bonus .n. non iure iniuriæ vindictam petit, quia malū pro malo redderet, non quia iniqua eſt vltio, q̄ lex ſtatuit, ſed quia vitioſa eſt libido vlciſcendi, magiſq; ad iudicem pertinet hoc iniquos homines decernere, q̄ ad bonum hominē ſibi expetere: hic enim malum pro malo redderet, iudex vero non: ſed delectatione iuſtitiæ iuſtum pro iniuſto, qđ eſt bonum pro malo, qđ etiam Deus iudex facit. Item ab aliquo capto iniuſte ſua exigunt, pro vita eius redimenda iuſte offeruntur. Item ſacra vaſa ab aliquo Barbaro iniuſta exiguntur, pro redemptione captiuorum iuſte præſtantur. ſic ēt iniuriæ propulſatio, licet iniuſte poſtuletur, iuſte tñ præſtatur, q̄q̄ & ipſa poſtulatio non vſquequaque iniuſta probetur. Aliud eſt .n. iniuriam propellere, vt ſibi liceat viuere voluptuoſe: aliud vt aliorū vtilitati libere poſſit vacare. Sicque aliud eſt ſuffragiū ab hoīe, tanq̄ a miniſtro iuſtitiæ poſtulare, vt mala voluntas aduerſariorum eius miniſterio careat effectu, & bonorum voluntas eius ſuffragio ſortiatur effectum. Aliud ſpem ſuam a Deo in hoīem transferre, vt aduerſa quæ inferuntur a Deo ad vitæ correptionē humano pellantur auxilio, nulla præcedente correctione. Petere ergo, vel ꝓſtare in tribulatione ſubſidium, vt voluptuoſe quis in crimine viuat eſt damnabile. Petere aūt, vel præſtare ſolatiū, vt mala facultas delinquendi adimatur, vt eccleſia pacē adipiſcatur, vt aliqui multorum vtilitatibus ſeruiat, vtile eſt, & honeſtū, diſſimulare vero grauiſſimū. Hinc de Paulo legitur, ꝙ cum q̄dam Iudæorum iuraſſent ſe non cōmeſturos panē, .n. niſi eū interficerent, petijt milites a prætore, quorū præſidio illæſus ſeruatus ab iniuria Iudæorum: non ſuæ voluptati, ſed aliorum vtilitati victus. Hinc ēt eccleſia auxilium ab Imperatore ad ſui defenſionē petere monetur. Itē Amb. in li. de Off. 1. Fortitudo, quæ bello tuetur a Barbaris patriā, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus ſocios, iuſtitia plena eſt. Itē Hieron. ſuper Sophoniam. Si quis fortitudinē latronis, vel piratæ eneruat, & infirmos reddit, prodeſt illis ſua infirmitas; debilitata .n. membra, quibus prius non bñ vtebantur, a malo opere ceſſabunt. Item Amb. in li. de Offi. 1. Non in inferenda, ſed in depellenda iniuria lex virtutis eſt. Qui .n. non repellit a ſocio iniuriam ſi pōt, tam eſt in vitio, q̄ ille qui facit. Item Anaſtaſius Papa, & Damaſus. Poſſe obuiare, & perturbare peruerſos, & non facere, nihil aliud eſt, q̄ fauere impietati eorum. Nec caret ſcrupulo ſocietatis eorum occultæ, qui manifeſto facinori deſinit obuiare. Ecce ꝙ omnimodo obuiandum eſt peruerſis, & iniuria ſociorum armis propulſanda eſt, vt & malis adempta facultas delinquendi proſit, & bonis optata facultas libere conſulendi eccleſiæ miniſtretur, hoc qui non facit conſentit.

De Affectu mutuo principis, & ſubditorum. Cap. XXX.

HElinandus vbi ſupra. Vnum tñ totum quæ Plutarchus hēre iubet principem eſt, amor ſubditorum. Codrus Athenienſium Rex, pro victoria populi ſui ſeipſum morte tradidit. Nam mutato regis habitu, ſarmenta colligens, caſtra hoſtium ingreſſus, a milite quē falce in iurgio percuſſerat, interfectus eſt. Vnde illud poeticum. Et iurgia Codri. Decios duces Romanorum, ſe pro ſuis exercitibus morti deuouiſſe percelebre eſt. Iulius Cæſar dicere ſolitus erat, Dux qui non laborat, vt militibus charus ſit, militem neſcit amare, neſcit humanitatē ducis in exercitu, & aduerſus hoſtes debere eſſe. Idem piſtorē in vincula cōiecit, quia ſibi meliorē panem, q̄ cæteris militibus in menſa ſuppoſuerat. Alexāder militem ſuum Macedonem ſenio cōfectum, nimio frigore obſtupefactum, ipſe in ſublimi, & propinqua igni ſede ſedens, cum animaduertiſſet, ſtatim deſcendit, & ſuis manibus, corpus frigore duplicatum, in ſuā ſedem impoſuit. Plato cum vidiſſet Dionyſium tyrannū Siciliæ corporis ſui circumſeptum cuſtodibus. Quid tm̄ malū inquit feciſti, vt a tam multis neceſſe habeas cuſtodiri? Principem ſiquidem oportet vincere obſequijs omnium affectus, vt quiſque ſubditus pro eo periculis imminentibus caput opponat, ſicut vrgente natura pro capite cætera ſe ſolent membra opponere. Vñ Claudianus. Non ſic excubię non circunſtantia tela. Tutatur amor extorquebis amari. Hoc alterna fides, hoc ſimplex gratia donat. Hucuſque dictum ſit de inſtitutione regum, & principum: qualiter ſe habere debeant vel domi, vel militię, non ſolum ſecundum leges diuinas, ſed etiam humanas.

De Diſtinctione poteſtatis Principum, & Pontificum. Cap. XXXI.

EX decretis Gratiani 2. parte diſt. 10. Cyprianus Iuliano Epiſcopo Mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, ſic actibus proprijs, & dignitatibus diſtinctis, officia poteſtatis vtriuſque diſcreuit, propria volens medicinali humilitate ſurſum efferri, non humana ſuperbia rurſus in inferna demergi, vt ēt Chriſtiani Imperatores pro æterna vita Pontificibus indigerent, & Pontifices pro curſu tpalium tm̄modo rerum, Imperialibus legibus vterentur: quatenus ſpūalis actio a carnalibus diſtaret incurſibus, & Deo militans minime ſe ſæcularibus negocijs implicaret, & viciſſim non ille rebus diuinis præſidere videretur, qui eſſet ſæcularibus negocijs implicatus. Hugo. de ſacramentis li. 2. Eccleſia ſancta .ſ. vniuerſitas fidelium, corpus Chriſti vocatur ꝑ ſpiritum Chriſti, quem accipit, cuius participatio in noīe deſignatur, qñ a Chriſto Chriſtianus appellatur: Chriſtus quippe vnctus interpretatur, illo videlicet oleo ſcilicet, qđ præ cunctis participibus ſuis, quaſi caput membris, ſm participationem transfudit, ſicut vnguentum in capite, qđ deſcendit &c. vt ad totum efflueret, & totum viuificaret. Vniuerſitas autem hæc duos ordines cōplectitur, laicos, & clericos, quaſi duo latera corporis vnius: quaſi .n. ad ſiniſtrā ſunt laici, qui vitæ præſentis neceſſitati inſeruiunt, Clerici vero quibus ea, quæ ad ſpūalem vitam pertinent, diſpenſant, quaſi dextra pars. Laicus interpretatur popularis. Græce .n. laos, Latinè dr̄ populus. Clericus dr̄ a Græco cleros, quod Latine ſortem ſonat, ſiue ꝙ ipſe ſorte electus ſit a Deo, & ad ſeruitutem Dei, ſiue ꝙ ipſe Deus ſortis illius ſit, & ꝙ portionem aliam in terra hēre non debeat clericus, niſi Deum, & ea quę ad partem Dei ſpectant. Laicis enim terrena poſſidere conceditur, clericis vero ſpiritualia tantum committuntur, & conceduntur. Duę quippe vitæ ſunt, vna terrena, alia cæleſtis. Vna qua corpus viuit ex aīa, alia qua aīa viuit ex Deo. Vita terrena bonis terrenis alitur, ſpūalis ſpūalibus. Vt aūt in vtraq; vita iuſtitia ſeruet, & vtilitas ꝓueniat, primū vtrinque diſtributi ſunt, qui vtriuſque bona ſecundum neceſſitatem, vel rationem ſtudio, vel labore acquirant, deinde alij qui ea poteſtate officij commiſſi, ſecundum æquitatem diſpenſent. Propterea in vtroque populo, ſecundum vtramque vitam diſtributo, poteſtates ſunt conſtitutæ ſæcularis & ſpiritualis, in vtraque diuerſi ſunt gradus, & ordines. Terrena poteſtas caput habet regem, ſpiritualis habet ſummum Pontificem.

De

De Præminentia poteſtatis principum. Cap. XXXII.

QVantum autem vita ſpiritualis dignior eſt, quam terrena, & ſpiritus quam corpus, tantum ſpiritualis poteſtas, terrenam honore, ac dignitate præcedit. Nam ſpiritualis terrenam, & inſtituere habet vt ſit, & iudicare ſi bona non fuerit. Ipſa vero a Deo primum inſtituta eſt, & cum deuiat, a ſolo Deo iudicari habet & poteſt, ſicut ſcriptum eſt, Spiritualis diiudicat omnia, &c. Nam & in veteri teſtamento, primum a Deo ſacerdotium inſtitutum eſt, poſtea vero per ſacerdotium, iubente Deo, regalis poteſtas ordinata. Vnde & adhuc in Eccleſia Dei ſacerdotalis dignitas regalem poteſtatem ſacrat. Et Apoſtolus. Qui benedicit maior eſt. Extra. ſ. De maioritate, & obedientia. Clemens Papa. Omnes principes terræ, & cæteros homines, Epiſcopis obedire beatus Petrus præcipiebat. Innocentius 3. illuſtri Conſtantino Imperatori. Mirata eſt imperialis ſublimitas, quòd te auſi fuimus in noſtris literis increpare, huic autem admirationi non cauſam, ſed occaſionem præbuit, quòd legiſti beatum Petrum ſcripſiſſe. Subditi eſtote omni humanæ creaturæ &c. Quod autem ſequitur, Regi tanquam præcellenti, non negamus quin præcellat Imperator in temporalibus, illis duntaxat, qui recipiunt ab eo temporalia, ſed Pontifex in ſpiritualibus antecellit, quæ tanto temporalibus ſunt digniora, quanto anima præfertur corpori. Quod autem ſequitur, Ad vindictam malorum, laudem verò bonorum. intelligendum non eſt, quòd Rex, vel Imperator ſuper bonos & malos gladij acceperit poteſtatem, ſed in eos ſolummodo, qui vtentes gladio, eius ſunt iuriſdictioni commiſſi. Ad firmamentum ergo cœli, hoc eſt, vniuerſalis eccleſiæ, fecit Deus duo magna luminaria, i. duas inſtituit dignitates, quæ ſunt Pontificalis auctoritas, & regalis poteſtas, ſed illa quæ præeſt diebus .i. ſpiritualibus maior, quæ vero carnalibus minor, vt quanta eſt inter Solem, & Lunam, tanta inter pontifices, & reges cognoſcatur differentia. Extra 2. de Iudicijs. Innocen. 3. Cum Valentinianus inclytus Imperator ſuffraganeis Mediolanenſis eccleſiæ dixiſſe legatur. Talem in Pontificali ſede conſtituere procurate, cuius & nos, qui gubernamus Imperiū, ſinceræ iuriſdictioni noſtra capita ſubmittamus, & eius monita, cum tanquam homines deliquerimus, ſuſcipiamus neceſſario, velut medicamenta curantis. Nec illud omittamus, quod Theodorus Imperator ſtatuit, & Carolus innouauit. Quicunque videlicet litem habens, ſiue petitor fuerit, ſiue reus, ſiue in initio litis, ſiue decurſis temporum curriculis, ſiue cum negociū peroratur, ſiue cum iam cœpit promi ſententia, ſi iudicium elegerit ſacroſanctæ ſedis Antiſtitis, illico ſine aliqua dubitatione, etiam ſi pars alia refragetur, ad epiſcoporum iudicium cū ſermone litigantium dirigatur. Cum enim non humanæ conſtitutionis legem, ſed diuinæ potius imitamur; quia poteſtas noſtra non eſt ex homine, ſed ex Deo. Nullus ſanæ mentis ignorat, quin ad officium noſtrum ſpectet, de quolibet mortali peccato corripere quemlibet Chriſtianum, & ſi correptionem contempſerit, per diſtrictionem eccleſiæ coercere.

Quod Decreta Pontificum, præferenda ſunt legibus Imperatorum. Cap. XXXIII.

ACtor. Sicut ergo poteſtati ſæculari præcellit poteſtas eccleſiaſtica, cum ea poteſtate imperantium dependeat tenor & obedientia præceptorum, patet quòd & præcepta canonum ſiue decretorum Pontificalium, præferenda ſunt edictis, & legibus Imperatorum, vt innuit Gratianus vbi ſupra diſt. 10. Ex decretis Gratiani in prima parte diſt. 1. Ius naturæ eſt, quod in lege, & in Euangelio continetur, quo quiſque iubetur alij facere, quod ſibi vult fieri, & prohibetur, alij inferre, quod ſibi nolit fieri. Diſt. 3. Eccleſiaſtica inſtitutio canonis nomine cenſetur. Item in diſt. 10. Conſtitutiones vero principum, eccleſiaſticis conſtitutionibus non præeminent, ſed eccleſiaſticis legibus poſtponendæ ſunt. Vbi autem euangelicis, atque canonicis decretis non obuiauerint, omni reuerentia dignæ habeantur. Helinandus vbi ſup. Humanæ leges catenus valent, quatenus a diuinis non diſcrepant, alioquin falſum eſt, quod in lege ſcriptum eſt, quod placet legis habet vigorē. Nullas leges credūt quidam ciuilibus præferendas, ſed has Anacharſis telis Araneæ comparauit, quæ muſcas, & culices detinent, & volatilia grandiora tranſmittunt. Ex ſumma iuris. Nota quòd cōſtitutio à principe lata, ſuper eccleſiaſtico negocio nō valet, eo quòd a principe lata eſt, niſi forte priuilegium fuerit, quod Imperator eccleſiæ tribuit, hoc. n. ipſo iure valet. Super ſæculari vero negocio lata, ſi non contradicit canoni valet, & ipſam eccleſia tanquā ſuam approbat, & tenet, ac per ea negocia decidit, vbi canon nil ſtatuit, quòd ſi eſt immutetur a principe ipſam quoque immutatam hic debet eccleſia, niſi per canonem ſpecialiter fuerit cōfirmata. Si vero canoni contradicit, tunc & in ſæcularibus, & in foro ſæculari valet, niſi legi, vel Euangelio contraria fuerit: tūc enim non valet, vt ſunt leges de vſuris loquentes, & de diuortijs. In foro autem eccleſiaſtico canon, illi legi contradicens, obſeruari debet, & ſecundum illum iudicari, ſicut eſt ille de præſcriptione 30. annorum.

De Legibus, & effectu, & qualitate earum. Cap. XXXIIII.

ACtor. Dicto de Ciuibus, & Regibus, ſiue Principibus, tertio loco, ſecundum ordinem ſupradictum, reſtat dicendum de Legibus. Nam & ipſæ conſenſu ciuium, i. maiorum natu, ſanciuntur a principibus, & indicuntur ciuibus. Ex ſumma Azonis. Lex aliquando ſtricte ponitur, vt pro ſtatuto populi Romani, cum dr̄. Lex eſt id quod populus, Senatorio magiſtratu interrogante, veluti conſule, conſtituebat. Conſul. n. quia Senator erat, populum conſulebat, an ei placeret ita ſtatui, populuſque reſpondebat: ita. Porro quantum ad ſubſtantiam, licet alia verba ſint, eadem eſt diffinitio qua dr̄, Lex eſt cōe præceptum, delictorum, quæ ſponte, vel ignorantia cōtrahuntur, coertio, cōis Reipu. ſponſio. Quandoque vero large ponitur, pro omni rationabili ſtatuto: vn̄ & dr̄, Lex eſt ſanctio ſancta, iubens honeſta, prohibens contraria. Iuſtinianus in lib. 1. Inſtitutionum. Imperatoriam maieſtatem, non ſolum armis decoratam, ſed etiā legibus oportet eſſe armatam, vt vtrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte poſſit gubernari. Quodque principi placuit, legis habeat vigorem. Quodcunque igitur Imperator per epiſtolam conſtituit, vel cognoſcens decreuit, vel edicto præcepit, has ſunt quas conſtitutiones appellamus. Ex his quædam perſonales ſunt, vt quod princeps alicui ob meritum indulſit, vel ſi cui pœnam irrogauit, vel ſi cui ſine exemplo ſubuenit, perſonam non egreditur. Papinianus in lib. Diffinitionum. Lex eſt cōe præceptum, virorum prudentium conſultatio, delictorū, quæ ſponte, vel ignorantia contrahuntur, coertio, Reipub. ſponſio communis. Celſus li. 7. Dig. Ex his quæ forte vno aliquo caſu accidere poſſunt, iura non conſtituuntur. Idem in li. 6. Nā ad ea potius debet aptari ius, quæ & frequenter & facile, quam quæ per raro eueniunt. Modeſtinus li. 1. Regularum. Legis virtus hæc eſt, imperare, vetare, permittere, punire. Vlpianus li. 3. ad Sabinū. Iura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur. Idem li. 16. ad eundem. Non ambigitur Senatū ius facere poſſe. Iſido. vbi ſupra li. 6. Omnis autem lex, aut permittit aliquid, vt vir fortis petat præmium: aut vetat, vt ſacrarum virginum nuptias nulli petere liceat: aut punit, vt qui cædem fecerit, capite plectatur: ii eius enim præmio, aut pœna vita moderatur humana. Factæ ſunt aūt leges, vt earum metu humana coerceatur audacia, tutaque ſit inter improbos innocentia, & in ipſis improbis, formidato ſupplicio, refrenetur nocendi facultas. Erit autem lex honeſta, iuſta, poſſibilis ſecundum naturam, ſecundum conſuetudinem patriæ, loco, temporique conueniens, neceſſaria, vtilis, manifeſta quoque, ne aliquid per obſcuritatem in captione contineat, nullo priuato commodo, ſed pro communi ciuium vtilitate conſcripta.

De Inſtitutione earum. Cap. XXXV.

EX ſumma Azo. Condendæ ſunt autem leges ab Imperatore, conſilio procerum ſacri palatij, ac cœtu Senatorum honeſtiſſimo, qui erant, & dicebantur patres, vel ætate, vel curæ ſimilitudine. Conſcripti vero, quoniam eorum nomina Imperator habebat ſcripta in ſuo diademate. Delegatur aūt lex, primo alicui dictanda, dictata quoque recenſetur, i. iterum tractatur, an ſit æquum ita cenſeri, & ſi tandem omnes conſentiant, in ſacro conſiſtorio recitabitur, vel per Principē firmetur, ciuſque iuſſu in populos diuulgetur, & valeat poſt duos menſes a tempore inſinuationis. Poteſt etiam cōdi lex a Præfecto prætorij, ſi non ſit contraria legibus principis, & iterū ab his quibus Imperator mandauerat. Nec obſtat quod ſcriptum eſt, ſoli principi licere legem condere, quoniam & Senatus, & Præfectus, & Iuriſconſulti condunt, ex principis autoritate. Qualiter autē condi debeat lex, patet, quia clarè, & apertè, certeque, & indubitanter. Nihil enim adeo propriū eſt legiſlatoris, vt claritas. Debet etiam condi cum deliberatione illa, quam dixi ſupra. Hic autem loquor de legibus generalibus, nō de ſpecialibus, vel priuilegijs, quæ purpurea tm̄ ſcriptione leguntur. Scitur autem lex eſſe generalis, ex hoc ipſo quòd continetur in corpore iuris, niſi in caſu. Aliter autem non eſt generalis niſi Imperator de cauſa cognouerit, & inter partes diffinitiue pronunciauerit, vel niſi mittat legem ad Senatum, vel niſi vocet Edictū, vt ſæpe dr̄, Hac edictali lege. Vel niſi iubeat eā per oēs populos diuulgari, vel in ſimilibus cauſis idem ſtatui, vel niſi vocet eam generalem. Quando vero condi debeat ſi quæratur, vel quando ſuper hoc preces Imperatori porriguntur, vel cū a ſua ſponte mouetur, vel quoniam non eſt per legem diffinitum, id quod quæritur. Paulus lib. 2. Regularum. Quod quiſque iuris in alterum

ſtatuerit, ipſe eodem iure vtatur. In Extrauagantibus, ideſt de Conſtitutionibus. Innocen 3. Quod quiſque iuris in alterum ſtatuit, ipſe debet vti, cum & ſapientis dicat auctoritas, Patere legem, quam ipſe tuleris. In iſtis temporalibus legibus, quamquam de his homines iudicent, cum eas inſtituunt, tamen cum fuerunt inſtitutæ, & firmatæ, iudicare de ipſis non licebit, ſed ſecundum ipſas. Leges inſtituuntur cum promulgantur, firmantur cum moribus vtentium approbantur, ſicut enim moribus vtentium leges confirmantur. Vnde illud Thelespbori Papæ decretum, quod decreuit, vt clerici generaliter, a quinquageſima ieiunandi propoſitum ſuſciperent, & a carnibus, & delitijs abſtinerent, quia moribus vtentium approbatū non eſt, aliter agentes tranſgreſſionis reos non arguit. Niſi forte quis dicat, hæc non decernendo eſſe ſtatuta, ſed exhortando conſcripta. Decretum vero neceſſitatem facit, exhortatio autem liberam voluntatem excitat.

De Primis auctoribus legum. Cap. XXXVI.

Iſidorus vbi ſupra li. 5. Omnes autem leges aut ſunt diuinæ, aut humanæ. Diuinæ natura, humanæ moribus cōſtāt. Ideoque hæ diſcrepant, quoniam aliæ alijs gentibus placent. Fas lex diuina eſt: Ius lex humana. Tranſire per alienum agrum fas eſt, ius non eſt. Moyſes gentis Hebrææ primus omniū diuinas leges ſacris literis explicauit. Foroneus Rex Græcis primus leges, iudiciaque conſtituit. Mercurius Trimegiſtus primus leges Ægyptijs tradidit, Solon Athenienſibus. Ligurgus primus Lacedemonijs iura ex Apollinis auctoritate confinxit. Numa Pompilius, qui Romulo ſucceſſit in regnum, primus leges Romanis edidit. Deinde cum populus ſeditioſos magiſtratus ferre non poſſet, decem viros legibus ſcribendis decreuit, qui leges ex libris Solonis in Latinum ſermonē tranſlatas de 12. tabulis expoſuerunt. Fuerunt autē hi. Apius, Claudius, Genutius, Veterius, Iulius, Manlius, Sulpitius, Sextius, Curatius, Romelius, Poſtumius. Hi decem viri legum cōſcribendarum electi ſunt. Leges autem redigere in libris, primus Conſul Pompeius inſtituere voluit, ſed non perſeuerauit obtrectatorum metu. Deinde Cæſar cœpit id facere, ſed ante interfectus eſt. Paulatim autem antiquæ leges vetuſtate, atque incuria exoleuerunt, quarum etſi nullus iam vſus eſt, noticia tamen neceſſaria videtur. Nouæ leges a Conſtantino inceperunt Cæſare, & reliquis ſuccedentibus, erantque permixtæ, & inordinatæ, Poſtea Theodoſius minor Auguſtus, ad ſimilitudinē Gregoriani, & Hermogeniani, Codicem factum conſtitutionum a Conſtantini temporibus, ſub proprio cuiuſque Imperatoris titulo diſpoſuit, quem a ſuo nomine Theodoſianum vocauit.

De Iure vniuerſali. Cap. XXXVII.

Iſidorus vbi ſupra. Ius generale nomen eſt. Lex autem iuris ſpecies eſt, & dicitur ius, quia iuſtum eſt. Iuſtinianus vbi ſupra. Iuſtitia eſt conſtans, ac perpetua voluntas, ius ſuum vnicuique tribuens. Iuris prudentia eſt diuinarum atque humanarum rerum noticia, iuſti & iniuſti ſcientia. Iuris præcepta ſunt, honeſte viuere, alterum non lędere, ſua cuique tribuere. Ius publicum eſt, quod ad ſtatū rei Romanæ ſpectat. Ius priuatum, quod ad ſingulorum vtilitatem. Ius priuatum collectū eſt, aut ex naturalibus pręceptis, aut gentium, aut ciuilium. Ius naturale, quod natura omnia animalia docuit. Hinc deſcendit maris & fœminæ coniugatio, quam nos matrimonium appellamus, liberorum procreatio, & educatio. Vlpianus li. 1. Inſtitutionum. Iuris nomen a iuſtitia deſcendit. Nam vt eleganter Celſus diffinit. Ius eſt ars boni & æqui, cuius merito quis nos ſacerdotes appellat. Iuſtitiam namque colimus, & boni, & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo ſeparantes, licitum ab illicito diſcernentes, bonos non ſolum metu pœnarū, verum etiam præmiorum exhortatione efficere cupientes, veram (ni fallor) philoſophiam non ſimulatam affectantes.

De Speciebus iuris. Cap. XXXVIII.

Publicum ius, & ſacris in ſacerdotibus, & magiſtratibus cōſiſtit. Priuatum ius eſt, quod ad ſingulorum ſpectat vtilitatem, quod tripartitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Pomponius li. ſingulari Enchirid. Ius gentium eſt apud Deum religio, vt parentibus, & patriæ pareamus. Florentinus lib. 1. inſtitutionum, vt vim atque iniuriam propulſemus, nam iure hoc euenit, vt quod quiſque ob tutelam corporis ſui fecerit, iure feciſſe exiſtimetur. Et cum inter nos cognationem quandam natura conſtituit, conſequens eſt, hominem homini inſidiari nefas eſſe. Papinianus, lib. 2. diffinitionum. Ius prętorium eſt, quod prætores introduxerunt, adiuuandi, vel ſupplendi, vel corrigendi iuris ciuilis gratia, propter vtilitatem publicam, quod & honorarium dr̄, ab honore Prætorum ſic nominatum. Marianus li. 1. Inſtitutionum. Nam & ipſum ius honorarium, viua vox eſt iuris ciuilis. Paulus Prætor quoque ius reddere dr̄, etiam cum iniquè decernit, relatione facta non ad id quod prætor facit, ſed ad id quod prætorem facere conuenit. Iſidorus vbi ſupra. Ius gentium eſt ſedium occupatio, ædificatio, munitio, bella, captiuitates, ſeruitutes, poſtliminia, fœdera pacis, induciæ, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita. Et inde ius gentium, quia eo iure omnes fere gētes vtuntur. Ius militare eſt belli inferendi ſolennitas, fœderis faciendi nexus, ſigno dato egreſſio in hoſtem, vel commiſſio. Itē ſigno dato receſſio. Item flagitij militaris diſciplina, ſi locus deſeratur. Item ſtip endiorum modus, dignitatum gradus, præmiorum honor, veluti cum corona, vel torques donantur. Itē prædæ deciſio, & pro perſonarum qualitatibus, & laboris iuſta diuiſio, ac principis portio.

De Ortu iuris triplicis. Cap. XXXIX.

Gratianus diſt. 5. Naturale ius inter omnia primatum obtinet, & tempore, & dignitate. Cœpit enim ab exordio rationalis creaturæ, nec variatur tempore, ſed immutabile permanet. Sed cum naturale ius in Lege, & in Euangelio ſupra dicatur eſſe comprehēſum, quædam autem contraria his, quæ in lege ſtatuta ſunt, nunc inueniuntur conceſſa, non vr̄ ius naturale immutabile permanere. In lege namq; præcipiebatur, vt mulier ſi maſculum pareret 40. ſi vero fœminam 80. diebus a tēpli ceſſaret ingreſſu, nunc autem ſtatim poſt partum eccleſiam ingredi non prohibetur. Diſt. 8 §. His itaque reſpondetur. Sunt in lege quædam moralia, vt, Non occides &c. quædam myſtica, vtpote ſacrificiorum præcepta, & alia his ſimilia. Moralia mandata ad naturale ius pertinent, & ideo nullā mutabilitatē recepiſſe mōſtrantur. Myſtica vero, quantum ad ſuperficiem, a naturali iure probantur aliena, quantum ad moralem intelligentiam inueniuntur ſibi annexa, ac per hoc, ſi ſecundum ſuperficiem videantur eſſe mutata, tamen ſecundum moralem intelligentiam mutabilitatem neſcire probantur. Ius vero conſuetudinis, poſt naturalem legem exordium habuit, ex quo homines conuenientes in vnum cœperunt ſimul habitare, quod ex eo tempore factum creditur, ex quo Cayn ciuitatem legitur ædificaſſe. De. di. 8. Ius autem conſtitutionis cœpit a iuſtificationibus, quas dominus tradidit Moyſi dicēs. Si emeris ſeruum Hebræum &c.

De Differentia eorum, & ordine. Cap. XL.

Diſt. 7. Differt autem ius naturæ a conſuetudine, & conſtitutione. Nam iure naturæ omnia ſunt communia omnibus, quod non ſolum inter eos ſeruatum creditur, de quibus legitur. Multitudinis credentium erat cor vnū, & anime vna &c. verumetiam ex præcedenti tempore, a philoſophis traditum inuenitur. Vnde apud Platonem illa ciuitas iuſtiſſime ordinata traditur, in qua quiſque proprios neſcit affectus. Iure vero conſuetudinis, vel conſtitutionis hoc meū eſt, illud vero alterius. Vnde Augu. ait, ſuper Iohannem. Vnde quiſq; poſſidet, quod poſſidet, nonne iure humano? Nam iure diuino, Domini eſt terra, & plenitudo eius. Iura autem humana iura ſunt Imperatorum, quare? quia ipſa iura humana per Imperatores, & Reges ſæculi Deus diſtribuit humano generi. Item tolle iura Imperatoris, & quis audet dicere: Hęc villa mea eſt, meus eſt iſte ſeruus, mea eſt hæc domus? Sed dicitis, Quid nobis & Imperatori? ſed vt iam dixi, de iure humano agitur. Apoſtolus voluit ſeruiri omnibus regibus, voluit honorari reges, & dixit. Regem veneremur. Noli ergo dicere, quid mihi & regi. Quid tibi ergo & poſſeſſioni, per iura regum poſſidentur poſſeſſiones, dixiſti: Quid mihi & regi. Noli ergo dicere poſſeſſiones tuas, quia ipſa iura renunciaſti humana, quibus poſſeſſiones poſſidentur. Tullius in Rheto. c. Naturæ ius eſt, quod cognitionis, aut pietatis cauſa ſeruatur, quo iure parentes a liberis coluntur, & econuerſo. Lege ius eſt, quod proprio iuſſu ſanctum eſt. Conſuetudine ius eſt, quod ſine lege æquè ac ſi legitimum ſit vſitatum eſt. Gratianus vbi ſupra. Dignitate vero ius naturale ſimiliter præualet conſuetudini, & conſtitutioni. Quæcunque enim, vel moribus recepta ſunt, vel ſcriptis comprehenſa, ſi naturali iuri ſunt aduerſa, vana & irrita ſunt habenda. Nicolaus Papa. Mala conſuetudo nō minus, quam pernitioſa corruptela eſt abijciēda. Quæ niſi citius radicitus euellatur, in priuilegiorum ius ab

impijs

impijs aſſumitur. Aug. Veritate manifeſtata, cedat conſuetudo veritati. Item Grego. Papa 7. Certe vt beati Cypriani vtamur ſententia, quælibet conſuetudo quantumuis vetuſta, quantumuis vulgata, veritati omnino eſt postponenda, & vſus qui veritati eſt contrarius, eſt abolendus. Hoc plane verum eſt, quia ratio, & veritas conſuetudini præponenda eſt, ſed ſi conſuetudini veritas ſuffragatur, nihil oportet firmius retineri.

De Iure naturali. Cap. XLI.

ISidorus vbi ſupra. Ius aut naturale eſt, aut ciuile, aut gentium. Ius naturale eſt commune omnium nationum, & quod vbique inſtinctu naturæ, non conſtitutione aliqua habetur, vt viri, & fœminæ coniunctio, liberorum ſuſceptio, & educatio, communis omnium poſſeſſio, & omnium vna libertas, acquiſitio eorum, quæ cœlo terra marique capiuntur. Item depoſitæ rei, vel commendatæ pecuniæ reſtitutio, violentiæ per vim repulſio. Nam hoc, ac ſi quid huic ſimile eſt nunquam iniuſtum, ſed naturale, & æquum habetur. Ex decretis Gratiani in prima parte diſt. 1. Ius naturæ eſt, quod in lege, & in Euangelio continetur, quo quiſque iubetur alij facere, quod ſibi vult fieri. Diſt. 2. Eccleſiaſtica inſtitutio canonis nomine cenſetur. Regula iuris. Iure naturali æquum eſt, neminem cum alterius detrimento, & iniuria fieri locupletiorem. Tull. in 1. de legibus. V. Require ſupra in li. de Ethica c. & iterum. ſub illo tit. quod nobis inata ſunt virtutum ſemina. Ex Decretis diſt. 12. Ex concilio Toletan. Placuit ſancto concilio, vt Metropolitanæ Sedis auctoritate coacti, vniuſcuiuſque prouinciæ omnes, rectoreſque eccleſiarum, vnum eundemque in pſallendo teneant modum, quem in Metropolitana ſede cognouerint inſtitutũ. Officia publica, id eſt Veſperas, Matutinum, vel Miſſam aliter, quam in principali eccleſia celebrata non liceat. Actor. Quia vero dictum eſt ſupra, iuris naturalis eſſe coniunctionem maris, & fœminæ, quam natura omnia animalia docuit, unde per hoc videtur, quod liceat alicui carnem ſuam in plures diuidere. Nota quod ius naturale quoddam eſt vniuerſaliſſimum ſ. quod eſt in omnibus rebus, id eſt in concordia omnium rerum, & de tali iuſtitia naturali agit Plato in Thimæo, vnum enim elementum non poteſt eſſe ſine alio. Quoddam autem minus vniuerſale, quod ſcilicet, natura omnia animalia docuit. Et hoc modo, de naturali iure eſt coniunctio maris, & fœminæ. Quoddam vero ſpeciale, quod ſcilicet naturalis ratio dictat, & tale ius eſt in ſolis vtentibus ratione, vnde de tali iure eſt fidelitas, quam vir debet vxori ſuæ. Sit itaque de iure naturali ſpeciali, vnicam vnius eſſe, veruntamen cum antiquis patribus diſpenſauit Deus, non quantum ad eſſentiam virtutis præcepti, ſcilicet caſtitatis, ſed quantum ad opus: virtus enim immutabilis eſt, ſed opera variabilia ſunt.

De Iure poſitiuo. Cap. XLII.

EX. ſumma iuris. Conſtitutio eſt ius humanum, quod dicitur poſitiuum, quaſi poſitum ab homine, ſiue compoſitum. Conſtituere poteſt in ſæcularibus Imperator. Poteſt etiam Synodus Metropolitana, vel etiam Epiſcopalis cõſtitutionem facere, ſed non generalem, ſimiliter & capitulum. Videtur quoque, quod vniuerſitas conſtituere poſſit, dummodo talis conſtitutio non fit per quam onus alijs inferatur, & ad conſtituentes non extendatur, tunc enim non ualeret. Conſtituendi cauſa eſt malitiæ coertio, vel quæſtionis nouæ iudicialis diffinitio. Officiũ Conſtitutionis unico verſiculo ſic cõprehenditur. Permittit, punit, imperat, atque vetat. Præiudicat autem conſtitutio poſterior, anteriori, ſi contraria ſit, alioquin poſterior ſecundum priorem intelligitur, & hoc dico ſi ab eodẽ emanauerit imperãte. Si aũt a diuerſis, illa præiudicat quæ facta eſt ab illo, qui eſt maioris auctoritatis. Item nota, quod ex cauſa ſtatuitur aliquando diſpenſatio, & tunc ceſſante cauſa debet ceſſare conſtitutio, quia cum diſpenſatio iuri cõmuni detrahat, non eſt trahenda ad cõſequentiã. Vnde dicit regula iuris. Quæ propter neceſſitatem recepta ſunt, non debent in argumentum trahi. Et hoc dico, niſi loco illius ſuccedat alia cauſa. Aliquando vero ius commune ſtatuitur ex cauſa, & tũc aut expreſſum eſt hoc in conſtitutione, & tunc etiam ſi ceſſet cauſa, debet & conſtitutio ceſſare. Aut non, & tunc erit conſtitutio perpetua. In ſumma vero nota, quia ius poſitiuum, id eſt conſtitutionem, vel legem ſcriptam, ſiue ius commune ceſſare faciunt aliquando neceſſitas, vtilitas, pietas, ſcandalum, contraria conſtitutio, contraria quoque conſuetudo.

De Iure ciuili. Cap. XLIII.

REgula iuris. Omnis diffinitio in iure ciuili periculoſa eſt, parum eſt quod ſubuerti non poſſit. Iſidorus vbi ſupra. Ius ciuile eſt, quod quiſque populus, vel ciuitas ſibi proprium, humana, diuinaque cauſa cõſtituit. Iuſtinianus ubi ſupra. Omnes autem populi, qui legibus, & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. nam quod quiſque populus, ipſe ſibi ius conſtituit, id ipſius proprium ciuitatis eſt, vocaturque ius ciuile, quaſi ius proprium ipſius ciuitatis. Quod vero naturalis ratio inter oẽs homines conſtituit, id apud omnes populos peræque cuſtoditur, vocaturque ius gentium, quaſi quo iure omnes gentes vtuntur. Ius ciuile conſtat aut ex ſcripto, aut ex non ſcripto. Scriptum ius eſt lex, plebiſcita, ſenatuſconſulta, Principum placita, magiſtratuum edicta, reſponſa prudentum. Lex eſt quod populus Romanus Senatorio magiſtratu interrogante, ueluti Conſule conſtituebat. Plebiſcitum eſt, quod plebs plebeio magiſtratu interrogante, veluti Tribunitio conſtituebat. Plebs a populo differt, ut ſpecies a genere. Nam appellatione populi uniuerſi ciues ſignificantur, Plebis aũt appellatione ſine Patritijs & Senatoribus, cæteri ciues ſignificantur. Plebiſcita lege Hortenſia lata, non minus valere, quam leges cœperunt. Senatuſconſultum eſt, quod Senatus iubet atque conſtituit. Quod & principi placuit, legis habet vigorem. Reſponſa prudentum, ſunt ſententiæ, & opiniones eorũ, quibus permiſſum erat iura condere, Nam antiquitus conſtitutum erat, ut eſſent qui iura publicè interpretarentur, quibus a Cæſare ius reſpondẽdi datum eſt, qui Iuriſconſulti appellabantur, a quorum reſponſo iudici recedere non licebat.

De Ortu iuris ciuilis Lacedæmoniæ ſcilicet, & Athenis. Cap. XLIIII.

IVs ciuile a duabus ciuitatibus emanauit: Athenis, & Lacedæmoniæ. Lacedæmonij ea, quæ pro legibus obſeruabant, memoriæ mãdabant. Athenienſes ea, quæ in legibus ſcripta erãt, cuſtodiebant. Helinãdus in cronicis ſuis lib. 13. Regnante Ioas in Iudæa Ligurgus Lacedæmoniis iura compoſuit. Iuſtinianus lib. 3. Ligurgus legibus ſuis nihil in alios ſanxit, cuius non ipſe exemplum in ſe primus daret, Auri argentique vſum, vt omnium ſcelerũ materiam ſuſtulit, fundos omnium æqualiter inter omnes diuiſit, vt æquata patrimonia, neminem potentiorẽ altero redderent. Conuiuari omnes publicè iuſſit, ne cuius diuitiæ, vel luxuria in occulto eſſent, Iuuenibus non amplius vna veſte vti toto anno permiſit, nec quemquam cultius, quam alterum progredi, nec epulari opulentius. Emi ſingula non pecunia, ſed compenſatione mercium iuſſit. Pueros puberes non in forum, ſed in agrum deduci iuſſit, vt primos annos non in luxuria, ſed in omni opere, & labore agerent. Nihil eos ſomni cauſa ſubſternere, & vitam ſine pulmento degerere, neque prius in vrbem redire, quã viri facti eſſent, ſtatuit. Virgines ſine dote nubere iuſſit, vt vxores, non pecunia eligerentur. Maximum honorem non diuitum & potentum, ſed ſenũ eſſe ſtatuit. Hæc & ſimilia quoniam ſolutis antea moribus dura videbantur, auctorẽ eorum Appollinẽ Delphicũ finxit, & inde ſe ea detuliſſe. Deinde vt æternitatẽ ſuis legibus daret, iureiurãdo obligat ciuitatẽ, nihil eos de eius legibus mutaturos, priuſquam reuerteretur, ſimulãs ſe ad oraculum Delphicum proficiſci, cõſulturũque quid addẽdum, vel mutãdũ legibus videretur. Profectus eſt aũt Cretam, vbi voluntariũ exilium perpetuo egit, moriẽſque abijci oſſa ſua in mare iuſſit, ne forte Lacedæmonẽ relata eſſent, & ſic ſe putarent Lacedæmonij ſolutos a iureiurando. Ex Cronicis. Porro regnante Sedechia Solon Atheniẽſibus, vnus ſcilicet ex ſeptem ſapientibus Draconis legibus antiquatis, extra eas, quæ ad ſanguinem pertinebant, noua genti cui præerat, iura compoſuit. Ex cuius etiam libris in Latinum tranſlatæ leges Romæ expoſitæ ſunt.

De Ortu, & incrementis iuris apud Romanos. Cap. XLV.

CAue lib. 1. Cuiuſque rei potiſſima pars principium eſt. Pomponius li. ſingulari Enchiridij. Et quidem in initio ciuitatis noſtræ, populus ſine lege certa, ſine iure certo, primum agere inſtituit. Omniaque manu a regibus gubernabantur. Poſtea aucta ad aliquem modum ciuitate, traditur ipſum Romulum diuiſiſſe populũ in. 30. partes, quas curias appellauit, quia tunc reipu. curam per ſententias earum partium expediebat, & ita tulit ad populum leges curiatas, Tulerunt & ſequentes reges, quæ omnes conſcriptæ ſunt in li. 6. Papirij, qui fuit tempore Tarquinij ſuperbi, alias qui fuit illis temporibus, quibus ſuperbus Demarati Chorinthi filius, qui liber appellatus. Ius Papirianum, non quod ipſe Papirius de ſuo quicquam ibi adiecerit, ſed quod leges ſine ordine latas, in vnum compoſuit. Exactis deinde regibus, lege Tribunitia omnes eorum leges exoleuerũt, Iteruumque cœpit populus Romanus incerto magis iure, & cõſuetudine aliqua vti, quã per legem latã, prope an. 20. annis paſſus eſt. Poſtea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem conſtitui viros per quos peterẽtur leges a Græcis ciuitatibus,

tatibus,& ciuitas fundaretur legibus, Quas in tabulis Eboreis perſcriptas pro roſtris cõpoſuerunt, vt poſſent leges apertius percipi. Datum eſt eis ius eo anno in ciuitate ſummum, vti leges & corrigerent,& ſi opus eſſet interpretarẽtur. Ne qua prouocatio ab eis ſicut a cæteris magiſtratibus fieret. Quod & ipſi animaduerterunt aliquid deeſſe illis primis legibus, ideoque ſequenti anno alias duas eiſdam tabulas adiecerunt, & ita ex accidente appellatæ ſunt Leges duodecim tabularum. Quarũ ferendarum auctorem fuiſſe ex decem viris, Hermodorũ quendam Epheſium exulantẽ in Italia, quidam retulerunt. His legibus latis cœpit, vt interpretatio deſideraret prudentium auctoritatem, neceſſariamque eſſe diſputationem fori. Hæc diſputatio,& hoc ius, quod ſine ſcripto venit compoſitum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur,(vt cæteræ partes iuris ſuis nominibus deſignantur,) ſed cõi appellatur nomine, Ius ciuile. Deinde ex his legibus eodem tẽpore ferè actiones compoſitæ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent, quas certas, & ſolennes eſſe voluerunt, & appellatur hæc pars Legis actiones, id eſt legitimæ actiones. Et ita eodem pœnè tempore tria hæc iura nata ſunt.ſ. Leges duodecim tabularum.& ex his fluere cœpit Ius ciuile, ex eiſdem Legis actiones,& ſere populus annos prope centum hac conſuetudine viſus eſt. Poſtea cũ Apius Claudius has legis actiones in formã redegiſſet, Gneus Flauius ſcriba eius libertinus, ſurreptum librum populo tradidit quod munus adeo gratum fuit populo, vt tribunus plebis fieret,& ſenator,& edilis curulis. Qui liber actiones cõtinens appellatur, Ius ciuile Flauianum. Primus iuris ciuilis ſcientiã Tiberius Coruncanus publice profeſſus eſt. Fuit autem in primis peritus Papirius publius, qui leges regias in vnum contulit, poſt Apius Claudius, vnus de decem viris, cuius maximũ conſilium in duodecim tabulis ſcribendis fuit, poſt hunc Apius eiuſdem generis cognomento Centumanus, qui viam Apiam ſtrauit, & aquam Claudiam induxit & de Pyrro in vrbem nõ recipiendo ſententiam tulit. Publius Mutius decem libellos reliquit. Brutus ſeptem, Manlius tres. Poſt hos Quintus Mutius Publij filius iuris ciuilis ſcientiam primus conſtituit generatim, in libros 18. redigendo. Mutij auditores fuerunt complures. Omnes iuriſconſultorum libri digeſti ſunt ab Aufidio Namuſa in centumſexaginta libros. Seruius reliquit prope 180. libros. Atheius Conſul fuit: Labeo eſſe noluit cum offerretur ei conſulatus ab Auguſto, quo ſuffectus fieret,& honorem ſuſciperet, Sed plurimum ſtudijs operam dedit,& totum annum ita diuiſerat, vt Romæ ſex mẽſibus cum ſtudioſis eſſet, & ſex mẽſibus ſecederet,& conſcribendis libris operam daret: Reliquit 40 volumina. Hi duo primum veluti diuerſas ſectas fecerunt. Nam Atheius Capito in his, quæ ei tradita fuerant perſeuerabat. Labeo ingenij qualitate, & fiducia doctrinæ plura innouare inſtituit.

De Iure Quiritio, id eſt Romano,& partibus eius. Cap. XLVI.

ISidorus vbi ſupra. Ius Quiritum eſt proprie Romanorum, quod nulli tenent, niſi Quirites, id eſt Romani, tanquam de legitimis hæreditatibus, de curationibus, de tutelis, de vſucapionibus. Conſtat autem Ius Quiritum ex legibus, ex plebiſcitis, conſtitutionibus principum, ſiue prudentum reſponſis. Lex eſt conſtitutio populi, quo maiores natu ſimul cum plebibus aliquid ſanxerunt. Scita ſunt quæ plebes tantum conſtituunt: Et vocata ſcita, q ea plebs ſciat, vel quod ſciſcitatur, & rogat, vt fiat. Senatuſconſultum eſt, qd tantum Senatores populis conſulendo decernunt. Cõſtitutio, vel edictum, qd Rex, vel Imperator conſtituit, vel edidit. Reſponſa ſunt, quæ iuriſconſulti reſpondere dicuntur conſulentibus, vnde & reſponſa Pauli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes,& arbitri æquitatis, qui inſtitutiones ciuilis iuris compoſitas ediderunt, quibus diſſidentium lites, contentioneſque ſopirent. Quædam & leges dicuntur, ab his qui condiderunt, vt conſulares, Tribuniciæ, Iuliæ, Corneliæ, Papia, Pompeia, Falcidia, Aquilia. Satyra vero lex eſt, quæ de pluribus ſimul rebus eloquitur, dicta a copia rerum, & quaſi a ſaturitate, Vnde & Satyram ſcribere eſt, poemata varia condere, vt Oratij, Iuuenalis,& Perſij, lex nouella. Rhodiæ leges naualium commerciorum ſunt, ab inſula Rhodo cognominatæ, in qua antiquitus mercaturũ vſus fuit.

De Iure Canonico. Cap. XLVII.

GRatianus in Decretis, diſt. 3. Eccleſiaſtica vero conſtitutio canonis nomine cenſetur. Idem diſt. 3. Canon Græcè, Latinè regula nuncupatur. Regula dicta eſt, eo q recte ducit, nec aliquã aliorſum trahit. Alij dixerunt regulam dictam, vel q regat, vel q normam recte viuendi præbeat, vel quod diſtortum, prauumque eſt, corrigat. Porro canonum, alij ſunt Decreta põtificum, alij ſtatuta Conciliorum. Conciliorum vero alia ſunt vniuerſalia, alia prouincialia. Ex diſt. 19. Agatho Papa vniuerſis Epiſcopis. Sic autem omnes Apoſtolicæ ſedis ſanctiones accipiendæ ſunt, tanquam ipſius diuina voce Petri firmatæ. Itẽ ex Capitulo Caroli Imperatoris. In memoriam B. Petri Apoſtoli honoremus ſanctam Romanam Eccleſiam, apoſtolicamque ſedem: vt quæ nobis ſacerdotalis mater eſt dignitatis, eſſe debeat eccleſiaſticę magiſtra rationis. Et licet vix ferendum ab illa ſancta ſede imponatur iugum, tamen feramus,& pia deuotione toleremus. Item Greg. Sit ergo ruinæ ſuæ dolore proſtratus, quiſquis Apoſtolicis voluerit contraire decretis. Hugo Cathalaunen. Præceptiones canonum, ſeu prohibitiones, quæ ab Apoſtolicis viris Romanis Pontificibus, ſeu cæteris orthodoxis patribus traditæ ad nos vſque venerunt, quam ſalubres,& neceſſariæ ſint eccleſiæ Dei,& euidens oſtendit ratio,& grauiſſima patrum comprobat auctoritas. Ipſis enim tanquam regimine ſpirituali regimur, ac gubernamur. Ipſis canonibus dico, tanquam regulis artioribus, ab illicitis quibuſque,& inhoneſtis coercemur, per ipſos eccleſiaſticis docemur intendere diſciplinis, & rebus diuinis adhibere diligentiam, ſecundum ipſos omnes fere eccleſiarum adminiſtrationes diſpenſantur, & vt verbis Papæ Leonis 4. vtar. Ipſi ſunt per quos epiſcopi iudicant, immo per quos ipſi ſimul,& clerici iudicantur, proinde ob multiplicem eorum virtutem, ſeu vtilitatem, ob eruditionem fidei,& ſacramentorum, quam plenariè continent, tum etiam propter admonitiones quaſdam, ac præceptiones neceſſarias, ad publicam eccleſię bibliothecam apponi meruerunt, & inter authentica ſcripta connumerari, ac ſpirituali hoc nomine intitulari, Decreta Pontificum. Et exhinc tanquam eccleſiaſticæ leges vigere cœperunt. Ex ſumma iuris. Canon quidem dr̃ multipliciter. Dr̃ enim canon alicuius negocij Papa diffiniente, præſentibus Cardinalibus explicatio,& hoc Decretum appellatur. Et dr̃ etiam canon alicuius iuriſconſultatio, vel per ſcripturam facta reſponſio,& hæc Decretalis epiſtola vocatur. Item Canon dr̃ in concilio generali, ſuper vniuerſalis eccleſiæ ſtatu, facta promulgatio, & ſic proprie ſumitur. Dicitur etiam Canon idem, quod penſio, ſicut vbi dicitur. Qui non ſoluerit canonem per biennium, repellatur a poſſeſſione.

De Ortu eiuſdem, & compilationibus Decretorum. Cap. XLVIII.

EX ſumma de caſibus Decretalium. Dixit canon, q vetus oriens damna ſuæ ruinæ irrefragabili diſſolutus, argumenta ſatagit inuenire, vt ex propoſitionibus peccatorum, concluſionem inferat infernalem, & communem vtilitatem procurare pœnitus diſſipare, quam nouus oriens homo Chriſtus Ieſus, medicinali humilitate ſua, turbine peccatorum primi parentis diſſipatam, Adamante ſui ſanguinis, firmiter ſolidauit. Ab iſta veritate duo veri infernales bellatores fortiſſimi certarunt, quorum vnus Meum, alter Suum, in ſuo clipeo deferebãt, quæ ſi ſm Senecam, de medio eſſent ſublata, pax eſſet in cœlo, & in terra perhenniter reformata. Fuit ergo neceſſarium, vt iſta diſſenſio ſedaretur. Et pp hoc iudiciorũ iuriſque canonici doctrina, publica in medio conſtituta eſt, ne quis ſibi promiſcue valeat vltionem. Quid aũt mouit ſummum Pontificem ad veterem canonum deciſionem, hæc poſſet euidens rõ aſſignari, quia nouę cauſarum emergentium qõnes, nouis exigunt deciſionibus terminari, vt ſingulis morbis, cõpetentibus remedijs deputatis, ius ſuũ vnicuique ſalubriter tribuatur. Hugo Cathalen. Horũ aũt canonũ tanta in immẽſum creuere volumina, vt vel cõparari via poſſent pp ſumptum, vel ſcribi, vel legi pp faſtidium. Succedentibus aũt Romanis ſibiinuicẽ Pontificibus, tot & tanta appoſita ſunt, partim ex generalibus eorum concilijs, partim exemplis eorũ, vel cæterorum virorũ illuſtriũ, vt oẽm memoriã humanã excederent. Quanta ergo poſtea alijs innumerabilibus addita, ex concilijs, qñ huic vni tot inſerta ſunt, pp tantã ergo librorũ immenſitatẽ, quæ vel legi vix poterant, vel teneri memoria, cogitauerũt qdam doctores prudenti intellectu, ſalubri conſilio, prouida cautela, horũ oĩum incolentiã facere abbreuiationẽ. Ex qbus glorioſę memoriæ venerabilis Iuo Carnotenſiũ epũs, exquiſita diligentia de ſtatuẽs canonũ regulis, qdã capitula ordinauit, & ad narrati 10. libro rũ laudabili redegit cõpendio. Sed qm & ille liber immenſus eſt,& nondũ ad hoc breuiatus, vt recte Enchiridion poſſit nominari, tentaui ego ſummariũ illius facere, & volumen eius in libellum redigere manualem. Extat & apud nos liber Decretorum apoſtolicorũ, quem primus compilauit Iſidorus.ſ. epiſtolas decretales Romanorũ Pontificũ, canones quoq; conciliorũ, (q per ſucceſſiones tpis, diuerſis locis p orbẽ ab epis catholicis celebrata ſunt) in vnũ grande volumen cõpingens. Ex quo volumine, ſiue ex eius partibus, id eſt ex epiſtolis Pontificalibus, & concilijs ſimul, & ex catholicorum doctorum opuſculis manifeſtum eſt Iuonis, & Gratiani decreta fuiſſe excerpta.

De Compilatione Extrauagantium, & abbreuiatione earum.
Cap. XLIX.

EX ſumma de caſibus Decretalium. Sed cum omnia non poſſent in corpore Decretorum comprehendi, poſt compilationem ipſorum factam per Gratianum, multæ decretales Epiſtolæ a Romana curia emanauerunt, quarum tempore Alexandri primus fuit B. Papienſis præpoſitus, & etiam ſubtiliſſimus ordinator, quæ, Prima compilatio, appellari ſolebat. Secundo tempore Cæleſtini, & Vrbani, Iohannes Galenſis quandam edidit compilationem, quæ ſolebat, Secũda compilatio, ſiue ſecundæ nuncupari. Sed quia quædam decretales reperiebantur in illis: quas Romana curia non approbat. Ideo Innocentius 3. per B. Beneuentanum aliam fecit compilationem. de his, quæ a principio ſuæ promotionis, vſque ad 12. annum in ſuo continebantur regiſtro, & quæſtiones quas in generali concilio promulgauit, quæ 3. & 4. compilationes appellabantur. Deinde creſcente hominum multitudine, & ſeruſimis quæſtionibus, cauillationibuſque immiſcente, tempore Honorij Papæ facta fuit quædam compilatio, quæ quinta ſeu Honoriana dicebatur. Verum cum non debeat reprehenſibile iudicari, ſi pro varietate temporum ſtatuta quandoque variantur humana, præſertim cum vrgens neceſſitas, & euidens vtilitas hoc expoſcit, quoniam ipſe Deus ex his, quę ſtatuerat in vete. teſta. nonnulla mutauit in nouo, aduenıente nouo homine, id eſt Gregorio. ſigna, & prodigia in medio mundi emittere, & produxit ventos de theſauris ſuis, hoc eſt iuris ſciẽtiam vento comparabilem, quæ inflatum, & tumidum reddit lectorem, iuxta illud. Scientia inflat, & decretales a prędeceſſoribus ſuis compilatas, remouendo ſuperflua, & membranas fruſtra occupantia decurtauit, iniungens ſuper hoc fratri Raymũdo pœnitentiario ſuo, vt de compilationibus veteribus, conſtitutiones eliceret meliores, in conſonantiam luculentam. Ex vero in omnibus, tam libris, quam titulis, & etiam capitulis, illa facta eſt deciſio. Nam cum prius eſſent 5. volumina, in quibus 25. diſtinctiones habebantur; hodie per Gregorianam prouidentiam ad volumen vnicum ſunt redacta, in quo ſolummodo quinque diſtinctiones reperiuntur. Decurtauit in titulis, nã cum in veteribus quinquies c. & 20. tituli comprehenderentur, ad nonies 20. hodie ſunt redacti. Item in capitulis; ſed non multum. Nam cum in antiquis bis mille & 6a. eſſent: ad mille. & 900. reducuntur. Quia vero tot compilatiões errorem, tædium, confuſionem, & ſtudentibus deſperationem frequentiſſime inducebant, propter hoc facta fuit hæc compilatio, quæ ſufficit ad canonicarum quæſtionum deciſionem. Diuiditur opus in quinque partes. In prima tractat de officiis clericorum, & præparatoriis iudiciorum. In ſecunda de iudiciis, & proceſſu iudiciorum. In tertia, de vita & honeſtate clericorum. In quarta de matrimonio. In quinta de criminibus, & pœnis. Quare autem ſic ordinentur hæc eſt ratio. Omne ius quo vtimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Ideo primo tractat de perſonis, ſed quia perſonæ in iudicio exiſtentes, aliquando cauſas terminant diffiniendo, interloquendo, componendo, ideo in ſecundo tractat de iudiciis. Verum cum duplex ſit genus hominum, clericorum. ſ. & laicorum, quod duobus modis habet regi, naturali. ſ. iure, & moribus, Vita & honeſtas clericorum, longe præeminet vitæ laicorum. Ideo pro tertia parte primo tractat, de vita & honeſtate clericorum. Sed quia in laicis etiam vita & honeſtas habet attendi, quæ conſiſtit circa ſponſalia, & matrimonia, ideo quartus de his intitulatur, Veruntamen cum nec clericus, vel laicus vitam mundam ſine immunditia ducere poteſt, nec honeſtam ſine dehoneſtate, propter hoc quintus de vitijs, & eorum pœnis habet tractare. Vnde verſus. Pars prior officia parat, eccleſiæque miniſtros. Altera pars teſtes, & cætera iudiciorum. Tertia de rebus, & vita presbyterorum. Dat formam, rite nubere quarta docet. Vltima de vitijs, & pœnis tractat eorum.

De Concordantia canonum. *Cap.* L.

HVgo. Cum autem in ſcriptis ſanctorum patrum, vel apoſtolicorum virorum noſtrorum aliquod capi. vel canonẽ reppereris, ab vno quidem ſecundum rigorem iudicij interdictum, ab alio vero ſecundum indulgentiæ moderationem diſpenſatum, non ſtatim, vt contrarium reprehende, ſed ſcriptorum intentione diligenter intuita, vnam eſſe ſcripturæ faciem intellige, quæ de vno charitatis fonte proceſſit. Verbi gratia. Beatus Greg. dicit in canone, quem ſcribit Secundino incluſo. Lapſi in ſacris ordinibus poſt condignam ſatisfactionem reuocari poſſunt, & ad ordinem ſuum redire. Sed Martinus Papa, ab eo decimus dicit, q ſemel lapſi, poſt ſuam ordinationem, deinceps iam depoſiti erũt, & nullum gradum ſacerdotij poterũt adipiſci. Et putaſne hæc ſunt cõtraria? Vl ſuperficies

Speculum Doctrinale.

literæ facere diſſonantiam, ſed ſi diligenter attendas auctorum intentio facit concordiam. Ecce. o. canonem illum, quem alter diſpenſat, & moderatur pp infirmos compaſſione miſericordiæ, alius aggrauat, & intendit rigore eccleſiaſticæ diſciplinæ, nec deſperatione veniæ hoc dr̃, ne forte contra claues eccleſiæ diſputaretur, quibus ligata ſoluuntur, ſed zelo quodam iuſtitiæ, & ferno. a extirpandi vitia: vt hac ſingulari cautela, metus quidam liberę peccatoribus incuteretur. Multa in hunc modũ in ſacris canonibus reperies, quæ pro neceſſitate temporũ, vel conſideratione perſonarum, vel ẽt ætatum, aliqñ rigore iudicij intenduntur, aliqñ miſericordiæ moderatione indulgent. Scire ergo iam debes, quia ſunt quædam præceptiones, & prohibitiones mobiles, quędam immobiles. Immobiles ſunt quas lex æterna ſanxit, quæ obſeruatæ ſalutem conferunt, non obſeruatæ eandem auferunt. Qualia ſunt. Diliges dñm Deum tuum, ex toto corde tuo, & proximum tuum ſicut teipſum. Et honora patrem tuum, & non occides, non mœchaberis, & huiuſmodi. Mobiles vero ſunt, quas lex æterna nõ ſanxit, ſed poſteriorũ diligentia ratione vtilitatis inuenit, nõ ad ſalutẽ principaliter obtinendam, ſed ad eam tutius muniendam, quale eſt illud Apoſtoli: Hereticum hominem poſt primam & ſecundam correctionem deuita, Et qualia ſunt quæ propoſuimus. Canonũ itaque præceptiones, vel prohibitiones mobiles ſunt, & ſecundum rigorem eccleſiaſticum, vel moderationem, qñq; mitigantur, (vt ſæpe dictum eſt) qñque diſpenſantur. Quas ſi quidem præceptiones, vel prohibitiones, cum diligenter intuitus fueris, & quid ſecundum rigorem, quid ſecundum moderationem, quid ſecundum iudicium quid ſecundum miſericordiã dicatur, vigilanter attenderis, nihil in eis iam ambigui, vel contrarietatis inuenies. Ex ſumma iuris canonici. In ſumma vero nota, q canonum quædam ſunt generales. ſ. de ſtatu vniuerſalis Eccleſiæ, quidam uero ſpeciales. Et hoc multipliciter. ſ. ex tempore, ex loco, ex cauſa, ex perſona. Iterum quidam dati ſunt ſecundum præceptum, quidam ſecundum conſilium, quidam ſecundum rigorem, quidã ſm miſericordiam. Et ſecundum iſtas diſtinctiones poſſunt ſolui multæ canonum contrarietates. Item epiſtola decretalis aliquando eſt conſtitutio. ſ. in qua Papa aliquid ſtatuit. Aliquando eſt conſultatio. ſ. in qua de iure reſpondet, aliquando vero diffinitio, qñ. ſ. per eam diffinitiua ſententia negocium diffinit. Aliquando quoque commiſſio, qñ. ſ. per eam negocium alicui diffiniendum cõmittit.

De Reſcriptis. *Cap.* LI.

EX ſumma Decretalium. Reſcriptum dr̃, quod a Papa, vel Imperatore reſcribitur ad conſultationem, vel ad relationem. Reſcriptum ſi eſt ſecundum ius, vim habet cõſtitutionis. Eſt enim epiſtola Decretalis, & habet auctoritatẽ pro cauſis diffiniendis. Similiter, & qñ eſt præter ius. Si vero contra ius non ualet, niſi fiat ex certa ſcientia reſcribentis, & illius iuris contra quod ſic mentionem facit. Vnde cauſa 25. q. 2. Imperatores Theodoſius, & Val. Reſcripta contra ius elicita, ab omnibus iudicibus præcipimus refutari, niſi forte aliquod qđ non lædat alium, & proſit petenti, vel crimen ſupplicantibus indulgeat. Itaque reſcriptum, qđ non eſt contra ius, iuxta caſum ſuum indulgendum eſt, concepta præſumptione, q ex aliqua cauſa Papa, vel Imperator ita ſcripſerit, nec ad conſequẽtiam trahi voluerit, niſi voluntas eius contraria, vel per aliqua verba in reſcripto contenta, vel per alia indicia apparuerit. Tunc enim ſecundum voluntatem eius tenendum eſt ẽt contra ius, dummodo tale ſit ius cui per conſtitutionem Papę, vel Imperatoris derogari poſſit. Per nouum. n. ius, antiqua abrogãtur. Præiudicat aũt ſm reſcriptum priori in certis caſibus. ſ. ſi de eo mentionem faciat. Item ſi primũ generalẽ ſit, & ſm ſpeciale. Item ſiquis prius permiſit ſe conueniri per ſecundas literas, & non obijcit eas in principio litis. Item ſi is, qui primas literas impetrauit, non ſit vſus eis per annum. Alias aũt regulare eſt, quod ſemper valent literæ priores. Si uero dubitetur, quæ literæ ſint priores, quæ poſteriores, ad arbitrũ eatur. Qđ ſi vero arbitri diffinire non poſſunt, Papa conſulatur. Si autem impetretur reſcriptum per falſi ſuggeſtionem, vel per tacitam veritatem, tunc ſi talis ſuit falſitas, vel ueritas, qua non ſuggeſta, vel non ſuppreſſa, literæ habitæ non fuiſſent, non ualent, nec debent iudices delegati per eas procedere in cauſa, niſi tantum, quo ad hoc, vt cognoſcant de illo mendacio, alias autem valebunt in forma communi. Et nota ergo, q hæc conditio. (Si preces veritate nitantur) in literis ſubintelligitur, ẽtſi non apponatur. Et qñ literæ impetrantur, oĩa illa narrãda ſũt Papæ, qbus omiſſis literę nõ concederent. Itẽ in sũma nota, q ſi qs impetrat literas ſub hac forma. Conquæſtus eſt de Titio, & de qbuſdã alijs, p hãc generalẽ clauſulã, nõ poterit multitudi-

nem effrenatam in iudicium vocare, nec maiores perſonas, quam ſint in clauſula ſpeciali. Habentur hæc extra, id eſt de reſcriptis c. ſedes apoſtolica. Porro ſi dubitatio vertitur in reſcripto, latiſſima fieri debet interpretatio, poteſt autem interpretari reſcriptum ille cui deſtinatum eſt. Sed eius interpretatio tantum inter partes, quarum cauſa illi committitur faciet ius, & non inter alias perſonas. Poteſt etiam interpretari Papa, vel etiam magiſter, vel conſuetudo, ſicut infra capitulo, de interpretatione iuris.

De Priuilegijs. Cap. LII.

PRiuilegium eſt conceſſionis beneficium, contra ius commune indultum, quod enim de iure competit, non debet priuilegio impetrari, licet ea ſuperabundanti plerumque concedatur, quod quidem ad cautelam fit, vt videlicet plus timeatur, ſed priuilegium dici non debet. Dicitur enim priuilegium quaſi lex priuata, vel quia priuata a lege communi, vel quia in priuato fertur. In hoc etiam differt a reſcripto, quia datur contra ius commune, reſcriptum autem (vt dictum eſt) cõtra ius commune non valet, niſi fiat ex certa ſcientia reſcribẽtis, & illius iuris communis, contra quod ſit habita mentione. Priuilegiorum aliud generale, aliud ſpeciale. Generale quidẽ, vt illud quod eſt indultum toti collegio clericorum. Verbigratia, quòd clerici ſunt immunes a tutelis, quòd eccleſiarum prædia generaliter immunitatem habent. Speciale vero ſubdiuiditur in perſonale, & reale. Sed & perſonalium aliud eſt perſonę, aliud perſonarum. Speciale & reale eſt, quod ſpecialiter conceditur, & rei, vel domui cohæret, nec cum perſona finitur, ſemper autem reale videtur, niſi contra exprimatur. Speciale & perſonæ eſt, quod ſpecialiter perſonæ conceditur, & cũ perſona finitur. Speciale vero, & perſonarum, quod ad poſteros, vel ſucceſſores tranſmittitur. Item priuilegiorum aliud eſt tẽporale, aliud perpetuum. Iterum aliud enaſcit ius nouũ, aliud vetus confirmat. Itẽ aliud eſt in lucro captando, ſicut in donatione facta eccleſiæ, eius quod vltra quingentos ſolidos valeat, ſine inſinuatione, aliud in damno vitando, ſicut cum alicui datur eccleſiæ priuilegium, ne contra eam currat præſcriptio centum annorum. Priuilegium poſſunt concedere, qui & communem legem condere, Papa, ſcilicet & Imperator; quilibet enim contra legem a ſe conditam poteſt venire. Vnde nec ipſi legibus ſuis tenentur. Vlpiano dicente, Princeps legibus ſolutus eſt. Epiſcopus quoque, licet communes leges non poſſit facere, conſuetudo tamen admiſit, vt de his quæ pertinent ad ſuam poteſtatẽ, poſſit aliqua priuilegia dare. Verbigratia. Poteſt in decimis monaſterium priuilegiare, capellam a iuriſdictione eccleſiæ baptiſmalis eximere, & eccleſiam vnã alij ſubijcere, ſicut & vnire. Poteſt tamen dici, quòd huiuſmodi non ſunt priuilegia, ſed quędam conceſſiones. Cum autem duo priuilegia inter ſe repugnant, ſed conceſſa ſunt ab imparibus autoritatibus, conceſſum a maiori præiudicat alteri. Si autem a paribus, aut ambo generalia, vel ambo ſpecialia ſũt, & in vtroque caſu primum poſteriori præiudicat, niſi in poſteriori mẽtio de priori fiat, aut vnum generale, & alterum ſpeciale, & tunc ſpeciale generali derogat, ſiue prius ſiue poſterius impetratum fuerit, niſi ſpecificatio ex generali procedat.

De effectu Priuilegiorum, & exceſſibus priuilegiatorum. Cap. LIII.

EFfectus priuilegij eſt, quòd is, cui cõpetit, eo vtitur perpetuo, nec aliquis etiam ſummus Pontifex contra illud venire debet, niſi aliqua ratione motus velit priuilegio derogare, tali tamen diſtinctione. Priuilegium, aut parit actionẽ, aut tribuit exceptionem. Si parit actionem, præſcribitur contra eam illo ſpatio, quo præſcriberetur ſi actio illa de iure cõpeteret. Lex tamen videtur dicere, quòd contra priuilegium currit præſcriptio decem annorum, ſed illud priuilegium de quo loquitur, nec actionem nec exceptionem cõceſſit, immo tantum ad factum datum eſt, & ideo tam breui tempore contra illud præſcriptum eſt. Eadem ratio videtur, quòd ſi templarius per decem annos in hac eccleſia, ex qua interdicta eſt celebrare diuina negligeret, fieret ei præiudiciũ. Si verò tribuat exceptionem, nullo tempore præſcribitur contra eam. Quæ n. temporalia ſunt ad agendum, perpetua ſunt ad excipiendum. Tria vero faciunt, vt priuilegium mutetur, vel amittatur, ſcilicet meritum priuilegiandi voluntas priuilegiantis, & culpa priuilegiati. Tripliciter autem priuilegiatus circa priuilegiũ committit. ſ. permiſſa poteſtate abutendo, contra priuilegium faciendo, priuilegio quoque tacite, vel expreſſe renunciando.

Veruntamen ſi priuilegium aliquod concedat eccleſiæ Ro. nõ poteſt ei renunciari expreſſe, ſed tacite poteſt, ſ. ſ. per centum annos negligatur. Si vero non concedat aliquid eccleſiæ Romanæ, poteſt ei renunciari expreſſe, ita tamen q ſi ſuit cõceſſum rei non perſonæ renunciantis, perſonę tantum non eccleſiæ renunciatio nocet. Hoc etiam dico, niſi ſit odioſum, vel pęnale, vel toti collegio clericorum conceſſum, cui renunciari non poteſt, expreſſe poteſt, non tacite. Exceſſus itaque priuilegiatorum ipſius amiſſione priuilegij, vel mutatione punitur, & etiam quod per vſurpationem factio ad ignominiam ipſorũ irritatur. Extra 5. de priuile. & ca. per. Innocentius 3. Priuilegiũ meretur amittere, qui permiſſa abutitur poteſtate. Idẽ. Delictum perſonæ in damnum eccleſiæ redundare, non debet. Idẽ. In beneficijs pleniſſima ſit interpretatio adhibẽda. Actor. Hic nota, q priuilegij beneficium, quando non in damnum cõceditur, largiſſimè interpretandum eſt, cum vero in damnum alicuius ſtrictiſſimè interpretatur. Gratianus in cauſa 15. q. 2. c. vltimo. Hoſtilitatis, vel paupertatis neceſſitate temporales ſedes, vel mutantur, vel duæ in vnum redigũtur, ſicut neceſſitatẽ patientes ceſſante neceſſitate beneficijs renunciare cogũtur, q eis miſerationis indulſit iniuitas, ſic religioſè viuẽtes, cũ a religione ceſſauerint priuilegijs careant, q religioſa cõuerſatio meruit. Priuilegia ergo, quæ religioſis domibus conceduntur, vel in eo caſu accipienda ſunt, in quo eis ita conſulitur, quòd nulli aliquid derogatur, videlicet vt ea noualibus quorum decimationes nulli aſſignatæ fuerant, priuilegiorum auctoritate decimas nulli perſoluere cogantur, vel ſi propter inſtantem temporis neceſſitatem eis conſuli non poterit, niſi alijs derogetur. Ita priuilegiorum auctoritas videtur eſſe ſeruanda, vt eorum ſubueniatur inopiæ, non vt ſuarum diuitiarum augmẽto, & poſſeſſionum non modica extenſione porrecta, baptiſmales ſeu parochianæ eccleſiæ penitus deſtituantur.

De principijs vtriuſque iuris, communibus & proprijs. Cap. LIIII.

EX ſumma iuris. Iurium principia ſunt quædam communia vtriuſque iuris. ſ. ciuilis, & iuris canonici. Quędam vero propria ſingulorum. Illa quidem quę inſtinctu quodã modo naturæ cordi hominis ſunt innata. Cõmunia ſunt vtriuſque iuris, vt iſtud nĩ homini iniuriari nephas eſt. Item iſtud. Non facias alij, quòd tibi non vis fieri, id eſt non debes velle fieri, & ſimilia. Sunt & alia quædam communia vtriuſque, quæ etſi non a natura, tamen iure gentium ſunt introducta, vt hoc iuſtum eſt, vnumquodque eo genere quo ligatum eſt, diſſolui. Item qui non facit, quod debet, contra ea facere videtur, quæ facere debet. Et ferè omnes regulę contentæ ſub titulo de regulis iuris in Digeſtis, communia ſunt vtriuſque iuris. Ferè dicẽ propter quædam, quæ iuri canonico non conueniunt, quod lectori diligenti facile patere poteſt. Et caue tibi, quòd nullum adeo generale principium iure gentium eſt introductum, quod non patiatur exceptionem in aliquo pro qualitate temporũ, locorum, negociorum, & etiam perſonarum quandoque. Itẽ ſunt & alia multa principia communia vtriuſque iuris, quæ ſub titulo de regulis iuris, non continentur, vt hoc: Sententiã a nõ ſuo iudice latam nullam eſſe. Item. Quod cum falſo procuratore actum eſt, iudicium nullum eſſe, adeo q nec iudiciũ dici ſolet. Item iſtud, Licet cuique a ſententia iniqui iudicis appellare, & multa alia. Propria ſunt iuris ciuilis, vt quod quiſque ob tutelam ſui corporis fecerit, vim & iniuriam pulſando iuris via feciſſe videtur. Hoc enim iure canonico cuique non licet, immo clerici arma portantes excommunicari debent. Et perfectus, ſi fuerit percuſſus in maxillam, debet præbere & aliam. Item proprium iuris ciuilis, eſt omne ius, & omnẽ actionem præſcriptione triginta, vel quadraginta annorum tolli, non habita diſtinctione, verum præſcribens bonam fidem, vel malam habeat. Quod ſecus eſt ſecundum iura canonica, quia omne, quod non eſt ex fide peccatum eſt. Item iure ciuili eſt hoc principium proprium. Neminem poſſe nec diffinitiuã ſuam appellare. quod non eſt ſecundum iura canonica, & multa alia. Iuris quoque canonici propria ſunt, verbigratia. Neminem in ſacris ordinibus conſtitutũ, matrimoniũ poſſe contrahere. Itẽ omnes committẽtes ſymoniam in ordine irregulares effici, & executionem ordinis non habere. Item nemini licere beneficium quod habet, in manu laici reſignare. Item nullos infra quartum gradum cognationis ſibi attinentes poſſe matrimonialiter copulari. Neminẽ poſſe contrahere matrimoniũ cum ea, cui viuente marito fidem dedit de contrahendo cum ipſa. Item neminem poſſe ad ſacros ordines promoueri, qui duarũ vxorum, vel vnius corruptæ maritus extiterit, & alia plura.

De

De interpretatione iuris Canonici, vel Ciuilis.
Cap. LV.

EXtra 5 de verborum ſignificatione. Hylarius Intelligentia dictorum ex cauſis eſt aſſumenda dicendi, quia non ſermoni res, ſed rei eſt ſermo ſubiectus. Greg. Plerunque dum proprietas verborum attenditur, ſenſus veritatis amittitur. Celeſtinus 3. Non intentio verbis, ſed verba intentioni debent deſeruire. Innocentius 4. Beneficia principum ſunt interpretanda largiſſime. Glo. ſuper Matthæum. Quod non eſt licitum in lege, neceſſitas licitum facit, nam & ſabbatum, cuſtodiri præceptum eſt. Machabæi tamen in ſabbato ſine culpa pugnant. Sic & hodie ſi quis ieiunium fregerit ægrotus, reus voti non habetur. Extra 1. de conſtitutionibus. Greg. nonus. Quoniam cõſtitutio Apoſtolicæ ſedis omnes aſtringit, nihil debet obſcurũ vel ambiguum continere. Extra de tranſactionibus. c. Ex parte tua. Honorius. 3. I. ſanctæ Praxedis presbytero card. In his, ſuper quibus ius nõ inuenitur expreſſum, procedas æquitate ſeruata, ſemper in humaniorem partem declinando, ſecundum quòd perſonas, & cauſas, loca, & tempora videris poſtulare. Iulianus li. 1. Digeſ. Neque, vero leges, neque Senatusconſulta ita ſcribi poſſunt, vt omnes caſus, qui quandoque inciderint cõprehendantur, ſed ſufficit ea, quæ plerumque accidunt contineri. Idem in lib. 15. Non poſſunt omnes articuli ſigillatim, aut legibus, aut ſenatusconſultis comprehendi. Sed cum in aliquo caſu ſententia eorum manifeſta eſt, debet is qui iuriſdictioni præeſt ad ſimilia procedere, atque ita eſt ius dicere. Paulus li. 4. ad ed. Quod contra rationem iuris receptum eſt, non eſt producendum ad conſequẽtiam. Idem in lib. Digeſt. de ſingulari iure. Ius ſingulare eſt, quod cõtra tenorem rationis, propter aliquam vtilitatem, auctoritate conſtituentium introductum eſt. Celſus lib. 20 Digeſt. Scire leges hoc non eſt verba earum tenere, ſed vim ac poteſtatẽ. Idem lib. 29. Dige. Benignius leges interpretandæ ſunt quo voluntas earum conſeruetur. Idem libro 33. In ambigua voce legis, ea potius accipienda eſt ſignificatio, quæ vitio caret, præſertim cum etiam voluntas legis, ex hoc colligi poſſit. Vlpianus lib. 35. ad ed. Cũ lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat. Paulus li. 4. ad Plautium. Minime mutanda ſunt, quæ interpretationem certam ſemper habuerunt. Celſus lib. 9. Digeſt. Inciuile eſt niſi tota lege perſpecta, vna aliqua particula eius propoſita iudicare, vel reſpondere. Paulus li. ſingulari ad legem Anciam. Contra legem facit, qui facit, quod lex prohibet. In fraudem vero legis, qui ſaluis verbis legis, ſententiam eius circumuenit. Vlpianus li. 4. ad ed. Fraus legi fit, vbi quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit. Regula iuris. Semper in dubijs benigniora præferenda ſunt. Quoties idem ſermo duas ſententias exprimit, ea potiſſimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior eſt. In ambiguis orationibus maxime ſententia ſpectanda eſt, eius qui eas protuliſſet. Vbi repugnantia inter ſe inueniuntur, vtrumque ratum eſt. Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata ſunt. In re dubia benigniorem interpretationem ſequi non minus iuſtius eſt, quàm tutius. In pœnalibus cauſis benignius interpretandum eſt. Ex ſumma Azonis. In ſumma vero nota, quorum eſt propriè leges interpretari, quorum eſt condere, de quibus ſuperius dictum eſt. Et hæc interpretatio generalis eſt, & in ſcriptis redigenda. Poteſt etiam interpretari conſuetudo, quæ eſt optima legum interpres, ſed non eſt ſcripta, neque neceſſario in ſcriptis redigenda, cum & ipſa conſuetudo dicatur ius non ſcriptum. Interpretatur, & iudex in cauſa ſibi commiſſa, ſiue de verbis legis dubitetur qualiter intelligenda ſint, ſiue de caſu qui non eſt in lege comprehenſus. Interpretatio tamen eius generalis non eſt, quia res inter quoſdam iudicata non præiudicat alijs, & hæc tamen redigenda eſt in ſcriptis. Poteſt etiam interpretari doctor, ſiue magiſter legis, ſed iſta neque generalis, nec in ſcripto neceſſario redigenda eſt, ſed eam ex voluntate, & vtilitate ad conſeruationem memoriæ ſcribere poteſt. Prima igitur eſt generalis, & neceſſaria, & ſcripta. Secunda eſt generalis, in loco. ſ. in quo obtinet, & neceſſaria, ſed non ſcripta. Tertia eſt neceſſaria, & non generalis, ſed ſcribenda. Quarta vero neque generalis, neque neceſſaria, neque neceſſario ſcribenda.

De ſolutionibus contrarietatum iuris. Cap. LVI.

EX ſumma iuris canonici. Ad notitiam vero contrarietatum iuris, nota generales ſolutiones, quæ diuerſis in locis, vel caſibus incidere poſſunt. Aliquando namque duorum canonum, vel decretalium, aut etiam legum, quæ ſibi repugnare videntur, eo modo contrarietas ſoluitur, vt dicatur, quoniam hæc illa poſterior eſt, & ob hoc ad ſe trahit illam. Hæc ſolutio confirmatur per legem Digeſtis. de leg. & ſe. con. l. non eſt nouum, & l. ſequenti. Aliquando vero ſic, iſta loquitur demum lite conteſtata, illa vero ante litis conteſtationem. Vel iſta loquitur in caſu ſuo, cum factum eſt petitorio, illa vero in contrario cum agitur poſſeſſorio. Vel iſta corrigit illam, aut reuocat, vel abrogat, vel quod minus in illa dicitur, in iſta ſuppletur: Vel iſta poſterius fuit edita, licet prior ponatur in compilatione, quoniam ibi melius adaptatur materiæ: Vel illa loquitur de rigore iuris, iſta vero de miſericordia, & ob hoc eſt ei præferenda. Vel ideo non eſt contrarietas, quia Papa vel Imperator hic non ſtatuit ius, ſed factum narrat. Vel illa loquitur ſecundum ius antiquum, hæc autem ſecundum ius modernum: Vel illa dictat conſilium, hæc autem præceptum: Vel illa continet ius commune, hæc autem obtinet de conſuetudine: Vel continet indulgentiam, aut ius datum, vel commiſſum ſpeciale: Vel illa intelligitur de comparatiua permiſſione, hæc autem de communi iure: Vel prima fuit promulgata propter neceſſitatem, hæc autem cum nulla neceſſitas eſſet, & ob hoc illa ceſſante cauſa, & illa ceſſare debet: Vel illa per importunitatem, & inſtantiam magnam emanauit, hæc autem cum deliberatione. Vel aliter in illa diſſimulat, aut tolerat Papa, vel Imperator, in hac autem conſiſtit pura veritas: Vel cõtrarietas eſt tantum in ſuperficie literæ, non in medulla ſententiæ. Vel in iſta quidem ſupplendum eſt aliquid in litera, & inuenietur concordantia. Vel aliter. Hæc illi contraria non eſt, ſed ſecundum illam intelligitur, quia per eam determinatur. Vel forſitan diſtinguendum eſt, vt quòd aliud eſt in iudice ordinario cui perpetua eſt iuriſdictio, aliud in delegato, qui poſtquam demandat ſniam executioni, functus eſt officio. Vel aliud eſt in actione pſonali, vbi ſnia debet elapſis quatuor mẽſibus executioni demandari, & aliud in reali, vbi ſtatim, ſi reus eſt præſens. Vel aliter, illa lex, vel decretalis in deſuetudinem abiit, quoniam vſus eam non approbauit. Vel illa loquitur indiſtincte, hæc autem cum diſtinctione. Et licet canon, vel lex indiſtincte loquatur, iudex tamen, vel aduocatus diſtinguere debet, & ſupplere quod omiſſum eſt. Vel aliter: Illa loquitur confuſe, hæc aperte, & ob hoc ſtandum eſt: quia lex, & canon debent eſſe manifeſti. Vel hæc & illa loquitur in diuerſis caſibus, aut materiebus, aut locis, aut temporibus, vel cauſis: vt illa decretalis, quæ dicit parcendum eſſe delinquenti propter ſcandalum vitandum, intelligitur. Illa vero quæ dicit contrarium, intelligenda eſt, vbi ſcandalum non timetur. Vel illa prior intelligitur, vbi ſemel tãtum peccauit, hæc autem vbi bis, vel pluries deliquit. Vel aliter In illa decretali Papa loquitur in foro, vel conſilio animæ, in hac in foro iudicij. Vel in illa loquitur magiſtraliter, hic autẽ Papaliter, ſcilicet conſuetudo ius auctoritate præcepti. Vel illa ſpectat ad conſuetudinem Eccleſiæ Romanæ, hæc aliarum eccleſiarum. Vt illarum Decretalium, quæ ſunt, de decimis. Vna ſpecialiter loquitur in Monachis Ciſtercienſibus, qui priuilegiati ſunt in multis, alia vero in cæteris Monachis Vel illa de decimis prædialibus, iſta vero de perſonalibus. Vel illarum de electionibus. Illa intelligitur quando aliquid de forma electionis omiſſum eſt, altera vero quando nihil: Vel illa quando vitium fuit in perſona electi, & eligentium, iſta vero, quando in vno tantum. Vel illa continet errorem, quia cum deberent eligere Canonici, poſtularunt, hæc autem nequaquam. Vel in illis de appellationibus, licet vtraque videatur loqui poſt appellationem, in primo tamẽ fuit appellatum ab eo, vel ab illis quorum non intererat, aut ab his qui circa appellationẽ peccauerunt, vel qui appellationi renunciauerunt: quia non eã infra tẽpus legitimum proſecuti ſunt, ſecus autem in ſecunda. Item ſi reſcripta videantur contraria, conſidera, quod prius impetratum fuerit, & vtrum in ſecundo fiat mentio de primo, & vtrũ vnũ ſpeciale ſit alterum generale, vel vtrunque generale. Item vtrũ tacita veritate, vel expreſſa falſitate fuerit impetratum, vtrum impetrato dolo, deſiit vti infra annum, vtrum pendente citatione per primum, vel coram iudice delegato, vtrum lite pendente, & vtrum ſuper re litigioſa. Item quis aduerſariorum præuenit alium in citatione, tunc enim obtinet, qui præuenit. Item vtrum primus impetrator ſuppreſſit reſcriptum, vſque ad litis conteſtationem quia tunc non valet, etiam ſi de primo mentio fiat in ſecundo. His conſideratis facile poteris ad contraria reſpondere.

De iure non ſcripto, quod mos eſt, vel conſuetudo. Cap. LVII.

Veſtiniauus vbi ſupra. Ex non ſcripto ius venit, quod vſus comprobauit. Nam diuturni mores conſenſu vtentium cõprobati, legem imitantur. Iſidorus vbi ſupra. Ius legibus, &

& moribus conſtat. Lex eſt conſtitutio ſcripta. Mos eſt vetuſtate probata conſuetudo, ſiue lex non ſcripta, nam lex a legendo vocata, quia ſcripta eſt. Mos autem longa conſuetudo de moribus tracta tantundem. Conſuetudo autem eſt ius quoddam moribus inſtitutum, quod pro lege ſuſcipitur cum deficit lex. Nec differt ſcriptura an ratione conſiſtat, quando & legem ratio commendat. Porro ſi ratione lex conſtat, lex erit omne iamquod ratione conſtiterit, duntaxat, quod religioni congruat, quod diſciplinę conueniat, quod ſaluti proficiat. Vocata autem conſuetudo, quia in communi eſt vſu. Ex Decretis di. 12. conſtitutionum, li. 1. ti. 1. Diuturni mores, niſi legi ſint aduerſi, conſenſu vtentium approbati legem imitantur. Auguſtinus ad Ianuarium. Quod neque contra fidem, neque contra bonos mores eſſe conuincitur, indifferenter eſt habendum, & pro eorum inter quos viuitur ſocietate ſeruandum eſt. Mater mea Mediolanum me ſecuta, inuenit eccleſiam ſabbato non ieiunantem, cœperat fluctuare quid ageret, tunc ego conſului de hac re, beatæ memoriæ Ambroſium epiſcopum. At ille ait: Cum Romam venio ſabbato ieiuno, cum Mediolani ſum non ieiuno. Sic & tu ad quam forte eccleſiam veneris, eius morem ſerua, ſi cuiquam non vis eſſe ſcandalum, nec quemquam tibi. Actor. De conſuetudine quoque, & vſu proprium habes capitulum, ſuperius, in libro de moribus.

De conſuetudine bona ſeruanda & mala abolenda.
Cap. LVIII.

Extra. 1. de conſuetudine. Inno. 3. c. ad audientiam. Conſuetudo quidem, quæ canonicis obuiat inſtitutis, nullam obtineat firmitatem, cum ſententia lata a non ſuo iudice nullam obtineat firmitatem. Conſuetudo approbata optima eſt legum interpres Grego. 9. Cum tanto ſint grauiora peccata, quanto diutius infelicem detinent animam alligatam. Nemo ſanæ mentis intelligit naturali iuri (cuius tranſgreſſio periculum ſalutis inducit) quacunque conſuetudine (quæ dicenda eſt in hac parte corruptela) poſſe aliquatenus derogari, licet etiam longæuæ conſuetudinis non ſit vilis auctoritas: non tamen eſt vſque adeo valitura, vt iuri poſitiuo valeat præiudicium generare, niſi fuerit rationabilis, & legitime ſit præſcripta. Extra 5. de regu. iur. Grego. 9. Quod latenter, aut per vim, vel alias illicite introductum eſt, nulla debet ſtabilitate ſuſtineri. Regula iuris. Quæ ab initio fuit inutilis conſtitutio, temporis tractu conualeſcere non poteſt. Ex ſumma iuris canonici. In ſumma vero nota, quòd conſuetudo quædam eſt generalis, vt orare contra orientem apud omnes catholicos. Quædam vero ſpecialis, vt illa quæ eſt in aliquo municipio. Item quædam eſt inhoneſta, & hæc nullatenus eſt ſeruanda, quia corruptela eſt. Quædam autem honeſta & hæc, aut eſt, ſecundum ius, & hæc inuiolabiliter obſeruanda eſt in loco ſuo: aut præter ius, & hanc ſimiliter obſeruari oportet, quia vt ait Augu. Turpis eſt omnis pars, vniuerſo ſuo non congruens. Aut eſt contra ius, & tunc, aut ille qui poteſt iuri derogare, ſcit hoc, aut neſcit. Si ſcit, aut eam tolerat, quia ſcilicet non contradicit expreſſe cum poſſit, & tunc ſeruanda eſt, & legi in loco ſuo derogat. Si neſcit, aut veriſimile eſt, quòd ſi ſciret toleraret eam, prudentium arbitrio ſeruanda eſt, & legi in loco ſuo derogat. Aut veriſimile non eſt, & tunc ſeruanda non eſt: Aut de hoc dubitatur, & tunc ſeruari non debet: quia quod certius eſt tenendum eſt, iuxta illud Auguſt. Tene certum, & dimitte incertum. Solet autem dici, quòd in criminibus inducit conſuetudinem bina actus, id eſt duæ vices. In aliis autem non ſufficiunt tres, vel etiam plures, ſed exigitur longitudo temporis, ſcilicet 10. annorum inter præſentes 20. inter abſentes. Vnde de hoc iura diuerſimode loquuntur. Quod autem plures vices ſic inducant conſuetudinem, parca quia forſitan ea grauia, vel ex tolerantia ſæpius hoc permiſſum eſt. Item quia licet pluribus vicibus aliquid iudicatum ſit, nō ob hoc impoſterum ita iudicandum eſt. Secundum conſuetudinem bene iudicatur, ac ſi ſecundum legem, quod tamen non fieret niſi iuſta, & rationabilis eſſet: non eſt enim iudicium niſi ſit iuſtum.

De vigore Conſuetudinis. Cap. LIX.

Iuſtinianus. vbi ſupra. Nona quoque hominum conſuetudo, aliter vſa, quàm legibus ſcriptum eſt, legem ſcriptam excludit. Ex. ff. li. 1. Iulianus. Leges non ſolum ſuffragio legiſlatoris, ſed tacito etiam conſenſu omnium, per deſuetudinem abrogantur. Vlpianus libro 1. de officio proconſulis. Diuturna conſuetudo pro iure, & lege in his, quæ non ex ſcripto deſcendunt obſeruari ſolet. Paulus li. 7. ad Sabin. Magnæ auctoritatis habetur hoc ius conſuetudinis, quod in tantum probatum eſt, vt non fuerit neceſſe ſcripto comprehendere. Idem libro 1. quæſtionum. Optima legum interpres eſt conſuetudo. Celſus li. 23. digeſt. Quod non ratione introductum eſt, ſed errore primum, deinde conſuetudine obtentum eſt, in aliis ſimilibus non obtinet. Modeſtinus li. 1. Regulariter omne ius, aut conſenſus fecit, aut neceſſitas conſtituit, aut firmauit conſuetudo. Vlpianus libro 1. inſtitutionum, & Iuſtinianus vbi ſupra. Quod principi placuit legis habet vigorem. Ex ſumma iuris. Dicit canō, quòd conſuetudo pro lege ſuſcipitur, cum deficit lex. Vbi videtur innuere, quòd ſi lex in promptu ſit, non ſit ſtandum conſuetudini, ſed tunc demum ad conſuetudinem recurrendum ſit, quando lex deficit. Vnde nota, quòd iudex, maxime delegatus, primo ſecundum canones iudicare debet, quibus deficientibus iudicet ſecundum leges. Dicit enim Lucius. Sicut enim leges nō dedignantur ſacros canones imitari: ita, & ſacrorū ſtatuta canonum principum conſtitutionibus adiuuātur, deficiente autē omni iure, ad cōſuetudinem generalem procedat, vel etiam ad particularem ipſius loci, vel prouinciarum vicinarum ſi generalis deficiat, licet quidam tunc dicant ad Romanam conſuetudinem recurrendum. Deficiente vero vtroque, ſcilicet & iure, & conſuetudine, de ſimilibus eſt ad ſimilia procedendum. Quandoque tamen conſuetudini ſtandum eſt, etiam contra ius ſcriptum, verbigratia in electionibus. Nam perſona, quæ alias eſt ineligibilis, fit eligibilis ratione conſuetudinis. Coguntur etiā aliqui ratione conſuetudinis, eligere de aliena eccleſia. Item fit per ſolum Abbatem, & in præſentatione ſimiliter ad eccleſiā. Solus etiam epiſcopus ratione conſuetudinis, ſine conſenſu fratrum confert ſtipēdia. Præualet quoque conſuetudo iuri, in cognitione cauſę matrimonii, in venditione patrimonii, in ſacramento Baptiſmi, in ordinatis extra quatuor tempora, in libertate ſerui iudicando, & in aliis quibuſdam caſibus. Sed ad hoc tamen, quòd conſuetudo iuri præiudicet, exiguntur ad minus tria, vel etiam plura. Primum, eſt vt ſcripta ſit. i. longi temporis, ſicut iam ſuperius oſtenſum eſt, & moribus conſtituta. i. frequentibus hominum actibus approbata. Secundum eſt, vt contra rationem, vel æquitatem non ſit, alioquin (vt dictum eſt) ſecundū eam iudicari non poſſet. Tertium eſt, vt animus habendi, vel in poſſeſſionem ſequendi intro dictus ſit, alioquin talis vſus, non dicitur vſus, vel quòd in iudicio contradicto, ſiue non contradicto obtenta ſit, hoc enim ſufficit. Item quòd res illa præſcriptibilis ſit, & quòd antiqua, & approbata conſuetudo dici poſſit. Item quòd de ſcientia, vel conſcientia principis introducta ſit, & quòd per errorem ſit, inducta. Item quòd maior, vel ſanior populi pars ea vti conſueuerit. Sicut enim minor pars populi non poſſet inducere legem, ita nec conſuetudinem. Quidam tamen dicunt, quòd illa conſuetudo præiudicat legi, quæ excedit hominū memoriam. Illa enim habetur loco conſtituti.

De Perſonis publicis ſæcularibus, eccleſiaſticis.
Cap. LX.

Iuſtinianus, vbi ſupra. Omne ius quo nos vtimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Parum eſt autem ius noſſe, ſi perſonę quarum cauſa ſtatutum eſt, ignorentur. Ex ſumma iuris. Perſonarum duplex eſt diuiſio, quia quædam ſunt publicæ, quædam priuatæ: quædā eccleſiaſticæ, quędam ſęculares. Sęcularium publicarum perſonarum multiplex eſt diuiſio, quia quædam ſunt maximæ, vt ſuperilluſtres: quædā magnæ, vt ſpectabiles: quædam minores, vt clariſſimæ: quædā minimæ vt pedaneæ. Maximæ ſuperilluſtres, quaſi ſuperilluſtrātes, id eſt ſuper alios lucentes, vel alios illuminātes ſunt, vt Imperator, idem credo de Rege in regno ſuo. Item conſules ſuperilluſtres dicuntur, ſed melius illuſtres dici poſſunt. Maiores perſonæ illuſtres ſunt præfectus prætorio, præfectus vrbis, magiſter militum, quæſtor ſacri palatii, id eſt Imperialis palatii. Et dicitur ſic ad differentiam aliorum quæſtorum, quia plures ſunt quæſtores ſcilicet prætor, & alii, qui huius ordinis non exiſtūt. Magni ſunt ſpectabiles, quaſi ea dignitate, & honore inſpectione digni, vt magiſtri officiorum, comes rerum priuatarum, & comes orientis, præfectus Aegypti, & duces. Minores ſunt præſides prouinciarum, id eſt qui prouinciis præſunt, ſicut poteſtates. Et hi dicuntur clariſſimi, & defenſores ciuitatum. Alii ſunt minimi ſicut pedanei, ab hoc forte dicti ſic, quia vltimum & infimum locum obtinent, ſicut pes in corpore. Nam iſti omnes magiſtratus, quaſi membra ſunt, vt lex dicit. Sunt & alii in dictis ordinibus, ſed iſtis, exempli gratia, ſis contentus. Sunt & alii, qui communi nomine, ſcilicet iudices, vel ſpeciali aliquo ratione officii nominantur, ſed quia non ponuntur a iure

in

in ordine, proſequi nõ curamus. Eccleſiaſticę vero publicę perſonæ ſunt dominus Papa, Patriarchæ, Primates, Archiepiſcopi, Epiſcopi, Decani eccleſiarum cathedralium. In quibuſdam eccleſiis Archipresbyteri, Diaconi, Præpoſiti. In quibuſdam eccleſiis Abbates, Priores, & magnates ordinum. Gratianus. d. 21. Miniſtri vero ſanctorum canonum, & decretorum Pontificum ſunt ſummi Pontifices, & infra. Præſules, ac reliqui ſacerdotes, quorum inſtitutio in veteri teſtamento eſt inchoata, & in nouo plenius conſummata. Anacletus. In nouo teſtamẽto poſt Chriſtum dominum, a Petro ſacerdotalis cœpit ordo: quia ipſi primo Pontificatus in eccleſia Chriſti datus eſt. Cæteri vero Apoſtoli, cum eodem pari conſortio honorem, & poteſtatem acceperunt, ipſumque principem eorum eſſe voluerunt, ipſis quoque decedentibus in loco eorum ſurrexerunt epiſcopi. Videntes autem ipſi Apoſtoli meſſem eſſe multam, & operarios paucos, ab eis electi ſunt, 72. diſcipuli, quorum typum gerunt Presbyteri.

Qualiter ad illas iura pertineant. Cap. LXI.

EX ſumma iuris. Viſo ergo de perſonis publicis, nunc qualiter ad eas iura pertineant, non habito reſpectu ad ſeipſas, vel eorũ priuilegia; quibus quidam ſunt in pluribus, quidam in paucioribus honorati. Sed eorum quibus præſunt, reſpectu, breuiter videamus: Tribus itaque modis ad prædictas perſonas iura ſpectant, in condendo, interpretando, & vtendo. Dominus enim Papa in foro eccleſiaſtico ſolus iura condit, & cum dico ſolus, conſilium cardinalium non excludo, nec concilia, quæ quandoque facta ſunt ipſius tamen auctoritate. Eius eſt, & interpretari iura, in eodem foro, ſi dum in iure dubitatio oriatur. Aliæ omnes perſonæ eccleſiaſticæ nõ condũt, ſed vtuntur iure condito, reddendo iuſtitiam his quibus præſunt, aliis vero non. Nam extra territorium ius dicenti impune non paretur. Item ius reddũt pro limitato ſibi officio, ſecũdum quod diuerſimode ſuper hoc iura loquuntur, & de conſuetudine obſeruantur, nec proſequor officium ſingulorum, quia de his inferius Deo dante tangetur, vbi de eccleſiaſticis officiis agetur, quod autem in domino Papa dixi, in imperatore intellige in ſuo imperio, & in Rege in regno. Alii vero non condunt, nec interpretantur, ſed ſolum vtuntur condito iure, ſicut de perſonis eccleſiaſticis diximus, pro diuerſitatibus ſingulorum, hoc excepto, quòd præfectus prætorio orientis, & præfectus prætorio illirici, poſſunt leges condere, dum tamẽ non ſint contrariæ generalibus, vel conſtitutionibus aliorum; quod nullus alius poteſt, niſi principis auctoritate ſuffultus; Prætor etiam edicta proponit, iuris ciuilis iuuandi gratia. Et quia de iure ciuili principaliter ad præſens hic agimus, quarundam perſonarum publicarum ſecularium officia breuiter conſtringemus.

De quarundam perſonarum publicarum officiis. Cap. LXII.

EX digeſt. lib. 1. Vlpianus lib. 1. de officio conſulis. Officium conſulis eſt cõſilium præbere. Aurelius, Archadius, Criſius magiſter liberorum libro ſingulari. A præfectis prætorio facultas appellandi interdicta eſt ſententia principali. Credidit enim princeps eos, qui ob ſingularem induſtriam, explorata eorum fide, & grauitate ad huius officii magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos eſſe pro ſapientia, ac luce dignitatis ſuæ, quã ipſe foret iudicaturus. Vlpianus lib. ſingulari de officio quæſtoris. Opinio eſt Tullium Hoſtilium primum in rempublicam induxiſſe quæſtores, & a genere quærendi quæſtores initio dictos. Paulus libro ſingulari de officio præfecti vigilum. Præfectus vigilum appellatur, qui agnoſcit de incendiariis, furibus, raptoribus, effractoribus, receptoribus, niſi ſi qua tam atrox, & tam famoſa perſona ſit, vt præfecto vrbis remittatur. Et quia plerumque incendia culpa fiunt inhabitantium, qui negligentius ignem habuerunt, hos præfectus vigilum aut caſtigat fuſtibus, aut ſeuera interlocutione comminatus, fuſtium caſtigationem remittit. Sciendum eſt autem, præfectum vigilum, per totam noctem vigilare debere, & quoquo errare calceatum cum armis, & dolabris, & omnes inquilinos admonere, vt curam adhibeant, ne aliqua negligentia incendii caſus oriatur. Et vt aquam vnuſquiſque inquilinus, in cœnaculo paratam habeat. Vlpianus lib. 1. Obſeruare proconſulem oportet, ne in hoſpitiis præbendis oneretur prouincia. Idem in libro primo de officio proconſulis. Antequam fines prouinciæ ſibi decretæ proconſul ingrediatur, edictum debet de aduentu ſuo mittere. Seuerus, & Antonius Imperatores in epiſtola ſic ſcribunt. Quantum ad exenia pertinet audi quid ſentimus. Vetus prouerbiũ eſt. Ex ſonata ſilena, quod exponitur. Neque omnia, neque ſemper, neque ab omnibus. Nam valde inhumanum eſt a nemine accipere, ſed paſſim viliſſimum, & per omnia auariſſimum, & quidem in mandatis continetur, ne donum, vel munus, ipſe proconſul & qui in aliquo officio erit accipiat, emat ve, quid, niſi victus quotidiani cauſa, ſed nec exenia producẽda ſunt ad munerum qualitatem, ideſt neceſſitatem: Aduocatus quoque petentibus debebit indulgere, plerũque fœminis, vel pupillis, vel aliàs debilibus, vel his qui ſuæ mẽtis non ſunt, ſi quis eis petat, vel ſi nemo ſit qui petat, vltro eis dare debebit. Si quis per potentiam aduerſarii non inueniſſe ſe aduocatum dicat, æque oportebit ei aduocatum dare. Vlpianus lib. 10. Ad legem Iuliam. & Papiam. Proconſules non amplius, quàm ſex faſcibus vtantur. Idem lib. 12. ad ed. Proconſul portam Romę ingreſſus deponit imperium. Marcus lib. primo de officio præſidis. Nomen præſidis generale eſt, eo quòd, & conſules, & legati Cæſaris, & omnes prouincias regentes, licet ſenatores, præſides appellãtur. Paulus lib. 13. ad Sab. In mandatis principum eſt, vt curet is qui prouinciæ præeſt malis hominibus prouinciã purgare, nec diſtinguitur vnde ſint. Vlpianus lib. 1. opinionum. Illicitas exactiones, & violentia factas, & extortas metu venditiones, vel ſine pretii numeratione prohibeat præſes prouinciæ, & ne quis iniquum lucrum aut damnũ ſentiat, ne potentiores viri humiliores iniuriis afficiant, neve defenſores eorum, calumnioſis criminibus inſectentur innocentes. Illicitas exactiones ſub ſpecie tributorum fieri prohibeat. Neque licita negociatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocẽtibus pœnam irrogari ſinat. Idem li. 3. opinionum. Præſes prouinciæ inſpectis ædificiis, dominos eorum, cauſa cognita, reficere ea compellat, & aduerſus detrectantes competenti remedio deformitati auxilium ferat. Paulus lib. 4. epiſtolarum. Non iam ſpectandum eſt, quid Romæ factum eſt, quàm quod fieri debeat. Modeſtinus li. 5. Regum Plebiſcito continetur, ne quis præſidum munus, donumve caperet, niſi eſculentum, poculentumve, quod intra dies proximos prodigatur.

De iudicibus ordinariis. Cap. LXIII.

EX ſumma iuris. Prædicti autem omnes ordinarii ſunt iudices. Et dico ordinarium eſſe illum, qui eo ipſo quòd eligitur, & confirmatur a ſuperiore, vel eo ipſo quòd princeps ſibi dat in aliquo territorio, vel prouincia dignitatem, vel ſuper collegio primatum iuriſdi. habet, ſuper quibus eſt conſtitutus. In qualitate iudicis ordinarii conſiderantur iſta quinq; ſecundum iura; conditio, ſexus, ætas, diſcretio, fama. Conditio quidem ne ſeruus ſit. Sexus, ne fœmina. Ætas autem vt maior ſit 20. annis, vel ad minus annorum 18. Diſcretio vero, ne ſit indiſcretus in iudicio. Fama quoque, ne ſit infamis. Sed licet infamia faciat ne poſſit ordinarius de iure, & merito ſubditos ſuos iudicare, ſententia tamen infamis, vel criminoſi iudicis tenet, nec propter talia repelli poteſt ordinariè iudicando, quamdiu ſuſtinetur in officio ſuo, ſed delegatus repelli poteſt. Omnem autem prælatum eccleſiaſticum ordinarium eſſe puto. Archiepiſcopus quidam eſt ordinarius ſuffraganeorum ſuorum, ſed non ſubditorum illorum. Officium prælati, vel iudicis eſt, curam habere ſubditorum. Eiuſque poteſtas circa tria verſatur. ſ. circa correctionem, & iudicium, & animaduerſionẽ. Igitur in correctione debet eſſe beniuolus, in iudicio iuſtus, in animaduerſione miſericors. Iſidor. lib. 9. Iudices dicti ſunt, quaſi ius dicentes populo, ſiue quòd iure diſceptent, ideſt iudicent, nõ eſt. n. iudex, niſi ſit in eo iuſtitia. Gratianus cauſa 3. q. 7. Quod autem iudex eſſe non poſſit, quem cum reo par, aut maior macula inficit, multis auctoritatibus probatur, ſicut enim ſancta Romana Synodus dicit. Infamis perſona, nec procurator eſſe poteſt, nec cognitor. Item Ambroſius ſuper B. ati immac. Iudicet ille de alterius errore, qui non habet quod in ſeipſo condemnet, ne cum de alio iudicet, in ſe ferat ſententiam. Gratianus vbi ſupra. Sed obiicitur. Saul enim cum a domino eſſet reprobatus, populum Dei iudicabat: Multi etiam alii tam in veteri teſtamento, quàm in nouo inueniuntur, quorum vita cum eſſet blaſphemabilis, tamen eorum ſententia, quia ex officio ſuo (ſeruata iudiciarii ordinis integritate) proceſſit, tunc mitus ſeruata. Vnde in euangelio dominus ait. Super cathedrã Moyſi ſedebunt ſcribæ & Phariſæi &c. Hinc liquido conſtat, quòd mali paſtores, dum ſententia iuſti examinis aliorum crimina ferunt, ſibipſis nocent, dum ſine exemplo ſuæ emendationis aliorum vitia corrigere curant. Subditis vero proſunt ſiue eum interpretatione correcti, vel ſententia coerciti, vitam ſuã

in melius commutare dedicerint, ac per hoc dum ab eccleſia tolerati fuerint, eorum iudicium ſubterfugere non licet. Item vt ſupra eadem. q. 5. c. quia ſuſpecti. Nicolaus Papa ſcribit Michaeli Imperatori. Quod autẽ ſuſpecti, & inimici iudices eſſe non debeant. & ipſa ratio dictat, & plurimis probatur exemplis. Ex Digeſt. lib. Marcellus li. 3. Digeſt. Caſſius Longinus nõ putat permittendum eundem, qui propter turpitudinem ſenatu motus eſt, nec reſtitutus, iudicare, vel teſtimonium dicere: quia lex Iulia, repetundarũ, hoc fieri vetat. Ex 3. li. Cęcus retinere poteſt iam cęptum magiſtratum, aſpirare autem ad nouum penitus prohibetur Ex 5 li. ff. de iudicijs. l. cum prætorum. §. non autem omnes, & 3. q 7. c. infamis. Quidam lege prohibentur, ne iudices ſint, quidam natura, quidam moribus. Lege, vt qui ſenatu motus eſt. Natura vt ſurdus, mutus, & perpetuo furioſus, & impubes, quia non habent iudicium. Moribus fœminæ, & ſerui, non quia iudicio careant, ſed quia præceptum eſt, vt ciuilibus officijs non fungantur. Qui autem poſſunt eſſe iudices, nihil intereſt vtrum in poteſtate, an ſui iuris ſint. Aphricanus lib. 3 quæſtionum. In priuatis negocijs, pater filium, vel filius patrem iudicem habere poteſt. Paulus 6. lib. Ad Plãtium, Iudicare publicum munus eſt.

De Moderatione iudicis. Cap. LXIIII.

EX digeſt. lib. 1. Caliſtratus li. 1. de cognitionibus. Obſeruandum eſt ius reddenti, vt in adeundo facilem ſe præbeat, ſed contemni nõ patiatur, vnde mandatis adijcitur, ne præſides prouinciarum in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittant. Nam ex conuerſatione æquali contemptus dignitatis naſcitur, ſed in cognoſcẽdo neque excandeſcere aduerſus eos quos malos putat, neq; precibus calamitoſorum illachrymari oportet. Id enim non eſt conſtantis, & recti iudicis, cuius animi motũ vultus detegit, & ſummatim ita ius reddere debet, vt auctoritatem dignitatis ingenio ſuo augeat. Seuerus, & Antonius Imperatores in epi. ſic ſcribũt. Quãtũ ad exenia pertinet, audi quid ſentimus: Vetus prouerbiũ eſt. Εὐϰαρπα ſilendi. id eſt neq; omnia, neque ſemper, nec ab omni homine. Nam valde inhumanum eſt nil accipere, ſed paſſim vileſſimum, & per omnia auariſſimum, & quidem in mandatis conſtituitur, ne donum, vel munus ipſe proconſul, & qui in aliquo officio erit accipiat, ematve quid niſi victus quotidiani cauſa, ſed nec exenia producenda ſunt ad munerum qualitatem. Regula iuris. Porro factum a iudice quod ad officium eius non pertinet, ratũ eſt.

De Iudicibus delegatis. Cap. LXV.

EX ſumma iuris. Delegatus iudex eſt, cui a principe in ſecularibus, vel ab Apoſtolico in eccleſiaſticis, vel ab alio ordinario cauſa committitur. Huius officium eſt, mãdati fines obſeruare, cum exacta diligentia, & a partibus conuocatis, quæ vtrinque proponerent audire. Et ſi mandati fines excedat, nihil aget. In duobus tamen caſibus recedere debet a forma mandati. Primus eſt ſi rationabiles exceptiones opponantur (verbi gratia) ſi mandetur vt cito reſtituatur eccleſia, qua quis ſpoliatus eſt, & aduerſarius opponat exceptionem de ſpontanea renunciatione facta in manu prælati ſui, debet abſoluere reum, & ſic a forma recedere mandati. Secundus eſt ſi impetratæ ſint literæ tali falſitate ſuggeſta, qua non ſuggeſta literæ nullatenus darẽtur. In quo caſu ſi fraus, & dolus interuenerit, procedet non ſecundum formam reſcripti, ſed ſecundum ius commune. Ad officium quoque delegati pertinet cognoſcere tam ſuper principali, quam ſuper incidentibus quæſtionibus, ſine quibus cauſam ſibi commiſſam commode nõ valet explicare. Nam ea quo quæſtio principalis ei committitur, oĩa q̃ ad illam pertinent, ei commiſſa intelliguntur. Et nota, quòd delegatus maior eſt omni eo, cuius ſibi cauſa delegatur. Iuriſdictionis eius prorogatio tripliciter fit. Primo quidem de perſona ad perſonam, & hoc auctoritate iuris, præter cõſenſum partium; Vt ſi alicuius eccleſiæ prælato cauſa mandetur, eius proprio nomine non expreſſo, eo mortuo mandatum ad ſucceſſorem extendetur. Secundo modo de re ad rem, ſed hoc ex conſenſu partium. Nã ſi datus ſit iudex, vt cognoſcat ſuper 10. & partes volunt, vt cognoſcat ſuper 20. prorogabitur eius iuriſdictio ad rẽ illam maiorem, & ſic a quantitate ad quantitatem. Quandoq; etiam a genere cauſæ, in aliud genus cauſæ. Tertio modo de tẽpore ad tempus, & hoc itidem ex conſenſu partium. vt ſi iudex ſit datus, vt cognoſcat infra certum tempus, poterunt partes eius iuriſdictionem prorogare, in tempus prolixius. Neceſſe eſt tamen, vt & iudex conſentiat. Extra primo, de officio & po. iudi. de. Alexãder 3. Epiſcopo Londo. Si pro debilitate, vel pro alia qualibet graui neceſſitate tractandis cauſis, quæ tibi a ſede Apoſtolica committuntur interreſſe non poteris, liberum tibi ſit perſonis diſcretis, & idoneis vices tuas committere, ita quòd ſi res tanti eſt, te conſulere debeant, niſi forte cauſæ ita graues ſint, quòd ſine præſentia tua non poſſunt commode terminari. Idem. Si iudex ad mandatum iudicis delegati a nobis, non vult, aut non poteſt alijs reſiſtentibus ſententiam ab eo latam effectui mancipare, delegatus iudex eam aucto. apo. ſibi cõmiſſa, poteſt executioni mandare: Et ſi qui ſibi reſtiterint, eos ſententia eccleſiaſtica coercere. Idem. Ex quo iudex delegatus per ſe, vel per alium ſententiam executioni mandauit, vel mãdari præcepit, eius auctoritas, & iuriſdictio ceſſat, quia ſemel eſt officio ſuo functus. Idem. Iudex a nobis delegatus vices noſtras gerit, vnde in cauſa illa ſuperior eſt, & maior illis, quorum cauſam ſuſcipit terminandam. Ideoque ſi epiſcopus, vel alia perſona quæ ſit de iuriſdictione illius, in cauſa, quam ei delegamus, rebellis, & contumax fuerit, ſecundum qualitatem facti poterit, vel interdicti, vel ſuſpenſionis ſententia a iudice delegato compelli: ita quòd iudex ſecundum negocij qualitatem temperate procedens, epiſcopo vel ingreſſum eccleſiæ, vel ſacerdotale officium interdicat, aut etiam terram illius, quæ ad iuriſdictionem ſuam pertinet, ſpecialiter interdicto ſupponat. Inno. 3. Cum ordinarius teneatur obſequi delegato, & ſi ſciat illam ſententiam iniuſtam exequi, nihilominus tenetur eãdem, niſi apud eum poſſit efficere, vt ab hoc onere ipſum abſoluat. Idem. Cum 20. annum peregeris, dari potuiſti in ætate huiuſmodi delegatus, exceptum conſtituto infra ætatem eandem, niſi partes ſcientes conſentirent in eum, qui annum 18. tranſcendiſſet, facta delegatio ab alio, quàm a principe non teneret.

De ſingularitate, & pluralitate eorum. Cap. LXVI.

ALexander 3. Poſtquam alicui cauſa licet ſimpliciter, & non ordinarie delegatur, ſatis poteſt noſtra auctoritate partes compellere, & contumaces ſententia eccleſiaſtica coercere, quia ea eo quod cauſa ſibi committitur ſuper omnibus, quæ ad cauſam ipſam ſpectare noſcuntur, plenariam recipit poteſtatem. Si vero duobus cauſa committitur, & etiam ſi non apponatur, vt vnus ſine altero procedat in ea, nihilominus vnus ex ipſis, ſiue ſuo commodo, ſiue alij vices ſuas committere poteſt, in hac parte. Idem. Cum cauſa duobus cõmittitur, ſententia vnius non tenet. Cęleſtinus 3. Cum aliquis delegatorum iudicum, per certum excuſatorem, vel nuncium literatorie deſtinatum non oſtenderit ſe intereſſe non poſſe, vel alias de eodem canonicè conſtare non poterit, reſidui procedere ad cauſæ cognitionem non debent, quòd ſi proceſſerint nihil recte putabuntur egiſſe, cum ſicut canonica atteſtantur, irritum ſit iudicium, quod plurimorum ſententijs confirmatur. Inno. 3. Si quis iuriſdictione a ſuo ſibi collega delegata, ea viuente vti non cœpit, quia mandatum huiuſmodi re integra morte mãdatoris expirauit, non habet ſolus officium iudicandi. Si vero ante mortem illius iuriſdictione vti cœpit taliter demandata, vices ſuas, & illius poterit adimplere. Ex ſumma iuris. In ſumma vero nota, quòd ſi cauſa pluribus committitur, & iſtã clauſula apponatur, quòd ſi omnes intereſſe nequiuerint, ipſa taſſetur tam ad impotentiam facti, quàm ad impotentiam iuris, vt ſi alij non poſſunt intereſſe, vel nolunt, procedet vnus. Item quando iudici delegato cauſa aliqua appellatione remota committitur, ipſe non poteſt cauſam alij committere, præterquam in vno caſu, quando ſcilicet procurat reus, ne iudex delegatus poſſit intereſſe cauſæ in termino aſſignato.

De Expiratione interdicti. Cap. LXVII.

IVriſdictio delegati finitur, vel ex curſu temporis, quando ſcilicet cauſa committitur ei cognoſcenda infra certum tempus. Vel interpoſitione appellationis, quando ſcilicet appellatio fuerit recepta per iudicem appellationis, & cauſa aliũ commiſſa. Vel renunciatione, ſiue reuocatione delegantis, quãdo ſcilicet alij delegat, Vel etiam recuſatione, vel morte mandatoris interueniente, re integra exiſtente. Vel morte mandatarij, ſcilicet vbi delegata fuit ei cauſa proprio nomine expreſſo. Finitur quoque, ſententia lata, & executioni mandata. Finitur etiam per reuocationem delegantium. Extra. t. vbi ſupra. Alexander 3. Guilelmo cardinali electo. De cauſis quæ infra certũ terminum decidendæ tibi committuntur, hoc tenore ſolemus cognitionem tenere, quòd niſi dies præfixus de communi conſenſu partium prorogetur: eo tranſacto mandatum expirat. Lucius 3. Cantuarienſi. Archiepiſcopo, & ſuis ſuffraganeis. Si lis fuerit ante prædeceſſoris noſtri obitum conteſtata, mandatum

in

in morte mandatoris nullatenus expirauit, ſi vero ante litis cõteſta. deceſſerit, non eſt a iudicibus, quos delegauerat ex delegatione huiuſmodi procedendum. Vrbanus 3. Conſuluit nos deuotio veſtra, an ante obitum delegantis, propoſito citationis edicto, lite vero poſt mortem conteſtata, nihilominus debeat in cauſa procedere delegatus. Reſpondemus quòd cum citatione facta negocium ſit quaſi cœptum, & maxime ſi delegatus non ſit certus de obitu delegantis, poteſt & debet in cauſa procedi. Inno 3. Toletan. Archiepiſcopo. Diſtinguendum eſt vel ſi iuriſdictio duret poſt terminum peremptorium, an expiret in illo, ſi duret in diem alterum æquitate ſuadente poteris expectare, nec enim pars contumax peremptorio elapſo citãda, niſi gratiam ei fecerit benignitas iudicantis. Si autem expiret, niſi partes cum id nouerint ſe tibi præſentauerint, illa hora qua congrue poſſis procedere ad exequendũ id, propter quod eis legitime terminum peremptoriũ aſſignaſti, eo tunc exequi poteris quod intendis, ne fruſtra iudicialis inſtantia euaneſcat. Ne verò iudicium eccleſiaſticum exerceatur in tenebris, quia iuxta teſtimonium veritatis, qui male agit lucem odit. Licet ſecundum conſuetudinem, & conſtitutiones, & legitimas more Romano dies a medietate noctis præcedentis incipiat, & in medio noctis deſinat ſubſequentis. Vnde quod in duabus dimidiatis noctibus agitur, perinde ſanxit habendum legalis auctoritas, ac ſi qualibet parte lucis agatur. Nos tamen eam procedendi horam congruam intelligimus, ex qua poſſis ante noctis tenebras perficere quod incumbit. Porro diſcretus iudex, in aſſignatione peremptoria nõ debet iuriſdictionem ſuam, niſi neceſſitas exigat, adeo coartare. Idem. Si vero delegatus a nobis excommunicet illum, qui rei iudicatæ parere contemnit, licet aliquibus videatur, quòd ſuo ſit functus officio, vt vlterius nõ habeat ex delegata ſibi iuriſdictione proceſſum, ſtatuimus vt delegatus a nobis, non ſolum vſque ad quadrimeſtre tempus, quod ad ſoluẽdum debitum a lege reo conceditur, ſed vſque ad integrum annum iuriſdictionem commiſſam ſibi ad exequendum ſententiam valeat exercere, ſicut obſeruatur in illo, qui ante litis conteſtationem contumax inuenitur.

De Subdelegatis. Cap. LXVIII.

IDem. Cum delegatus a nobis iuriſdictionem ſuam in alium transfert totam, ſi fuerit appellandum, non ad eum, ſed ad nos appellari debebit. Idem. Cum delegato a principe, iuriſdictio dandi iudicem ſit a lege conceſſa, dum modo ipſe exonerare ſeipſum malitioſe non quærat, poteſt cõpellere renitentẽ, eo quòd iuriſdictio illa nullius videretur momenti, ſi coertionem aliquam non haberet: debet tamen delegatus ſolicite prouidere, vt ſi perſonis ſuperioribus, exigente neceſſitate, negocium duxerit delegandum, in coertionibus inferendis, dignitati deferat & perſonæ. Item cum totum negocium alii poſſit cõmittere, citationis officium poteſt cuilibet diſcretione, vel ratione prœuia demandare, ac punire meritò contemptorem. Idem. Vno delegatorum, vel arbitrorum (ſicut propouis) rebus humanis exempto, eorũ officiũ expirauit, niſi aliud in delegatione vel compromiſſo fuiſſet expreſſum. Is autem cui iniungitur, vt perſonaliter negocium exequatur, poteſt (dummodo partes cõſentiant) hoc aliis delegare, præterquam ſi inquiſitionem fieri vel eccleſijs, de prælatis, & aliis miniſtris prouideri mandauerimus, cum in his caſibus fidem, & induſtriam perſonæ, cui talia committimus, eligere videamur. Cæterum ſalua legatorum ap. ſe. auctoritate. Nulli cui commiſſum eſt prædicare crucem, excommunicare, abſoluere aliquos, diſpenſare cum irregularibus, vel iniungere pœnitentias, liceat hoc de cætero aliis demandare, quia non ſibi iuriſdictio, ſed certum miniſterium committitur potius in hac parte. Ex ſumma iuris. In ſumma vero nota, quòd delegatus a principe differt a cæteris, quia ſententiam ſuam ipſe per ſe exequitur, delegatus ab aliis nequaquã, immo ſententia eius exequitur ordinariis. Item delegatus a principe poteſt aliis cauſam ſubdelegare, & renitentes compellere, delegatus ab alio minime. Itẽ quando delegatus a principe cauſam delegat, & aliquid ſibi de iuriſdictione reſeruat, ad ipſum appellatur, alioquin ad Papam. In cæteris autem nõ ſic eſt, immo ſemper ad delegantem appellatur, niſi forte cauſarum vniuerſitas delegaretur, tunc enim a delegato ad illum appellatur, ad quem a delegante appellaretur, & tunc delegatus & iudicem poſſet dare, licet non eſſet delegatus a principe. Item delegatus a principe citat cum ſolennitate, & ante litem, cæteri vero non ſic. Poteſt etiam cuicunque voluerit officium citationis demandare, & contumaces punire. Item delegatus a principe mittit in poſſeſſionem ex ſecundo decreto cauſa rei ſeruandæ, cæteri vero non poſſunt, quia hoc eſt magis imperii, quàm iuriſdictionis: Et ea quæ ſunt imperii non delegantur. Item poteſt aliis ſententiam exequendam demandare, & renitentem compellere, quod non cæteri.

De Aſſeſſoribus. Cap. LXIX.

EX ſumma Azonis. Aſſeſſor dicitur, qui ab eo cui data eſt iudicandi poteſtas rogatur, vt in cognitione cauſæ ſibi aſſideat: vt cum debito fine cauſam decidere inſtruat. Nõ autem mera terribili, vel neceſſitate incongrua libertati, ad hoc debet aſſeſſor compelli. Ex Dige. lib. 1. de officio aſſeſſ. Paulus lib. ſingulari. Omne officium aſſeſſoris, quo iuris ſtudioſi partibus ſuis funguntur, in his ferẽ cauſis conſtat, in cognitionibus, libellis, edictis, decretis, epiſtolis Marcianus lib. 1. de iudiciis publicis. Liberti aſſidere poſſunt. Infames autem, licet non prohibeantur legibus aſſidere, attamen arbitror, vt aliquo quoque decreto principali reſeretur, conſtitutum non poſſe officio aſſeſſoris fungi. Paulus lib. 1. ſententiarum. Conſiliariis eo tempore quo aſſident negocia tractare in ſuum quidem auditorium nullo modo conceſſum eſt, in alienum autem non prohibentur. Pomponius lib. 1. reſponſorum. In conſilium curatoris reipublicæ, vir eiuſdem ciuitatis aſſidere non prohibetur, quia publico ſalario non fruitur.

De Aduocatis, vel Patronis. Cap. LXX.

EX ſumma iuris. Aduocatus, ſiue patronus ipſe eſt, qui põſtulat, patrocinium videlicet preſtans ei qui litigat. Eſt autem poſtulare deſiderium ſuum, vel amici ſui apud eum, qui iuriſdictioni præeſt exponere, vel agendo, vel reſpondendo. Ex Digeſt. 3. lib. de poſtu. l. 1. §. Ait prætor ſi nõ habebũt aduocatum, ego dabo. Quod autẽ fœminæ prohibentur pro aliis poſtulare ideo eſt, ne contra pudicitiam ſexui congruentem, alienis cauſis ſe immiſceãt, nec virilibus officiis fungãtur mulieres. Origo vero introducta eſt a Calphurnia improbiſſima fœmina, quæ inuerecundè poſtulans, & magiſtratum inquietans, cauſam dedit edicto. Regula iuris. Neque interdicto, neque in cæteris cauſis, pupillo nocere oportet dolum tutoris, ſiue ſoluendo eſt, ſiue non eſt. Culpa eſt immiſcere rei ad ſe non pertinenti. Nemo qui condemnare nõ poteſt, abſoluere poteſt. Helinandus vbi ſupra. Vt autem dicitur in libro Codicis ſecundo. Procliuiora ſunt iura ad defendendum, quàm ad impugnandum, faciliuſque exceptionem, quàm actionem trahunt. Vnde cum non omnes ad accuſationem admittantur, ad defenſionem admittuntur omnes, neque aliquis abſens damnandus eſt. Prætor tamen a poſtulando prorſus remouet minorem 17. annis, & ſurdum qui prorſus non audit. Quibuſdam perſonis poſtulare pro ſe tamen permittit, vt cæco, & mulieri, & qui paſſi ſunt muliebria ſui corporis. Quibuſdam pro ſe, & pro certis perſonis, vt infamibus. Poſtulare autem eſt pro tribunali petere, ſiue intendas, ſiue agentem repellas. Ipſos quoque aduocatos, iudex pari diſtributione partibus exæquabit, ſiue eos potiorios ſiue non, vt æquo marte poſſit cauſa procedere: Hęc autem paritas, & in virtutis merito, & viuacitate ingenii, conſilii, profunditate, & opinione ſcientiæ, & nominis auctoritate conſiſtit, vt hæc omnia (ſi fieri poteſt) apud partes, quadam æquitatis lance librentur. Qua ſi vnius præ cæteris eſt fama clarior, ex officio iudicantis (prout poterit) parti aduerſariæ compenſabitur. Qui tamen alicuius litigatorum arcana prænouit, non patrocinabitur aduerſario, niſi forte circa conniuentiam iudicis ſeparatim, cum pluribus alter tractauerit, vt alteri par defenſionis copia ſubtrahatur: Nec eſt qui a iudice præmonitus, ſine excuſatione probabili, poſſit cuicunque parti patrocinium denegare, niſi forum ſibi præcludi velit in perpetuum, vt poſtmodum in cauſis agendis minime audiatur. Rationibus autẽ probris contendendum eſt, & ex edicto principis pariter opinionis diſpendium, quiſquis negocio procax in aduerſarii contumeliam, aut palam pergit, aut ſubdole. Si patronum vinci cõtigerit, in nullo læditur fama eius, ſi nihilominus ſit ex contingentibus, & clientis ſui iuſtitiam fideliter fouerit: non enim cogitur patrocinari mẽdacio. Ex Decretis cauſa 3 q. 7 §. Tria. Præterea non licet aduocato vllum contractum inire, vllam pactionem conferre cum eo litigatore, quem in propriam receperit fidem, nec ex induſtria iurgium protrahere. Si quis autẽ ex litigatoribus detectus fuerit ſeparatim tractaſſe cũ pluribus & aduerſario ſuo ſubtraxiſſe paris defenſionis copiam, oſtendit proculdubio iniquam ſe litem fouere, & auctoritatem iudiciariam a ſe eluſam experietur. Cauſa. 15. q. 2. Pro impenſis vero patrocinii, in Tarraconenſi concilio clerici munera exigere prohibentur, hoc autem de illis intelligendum eſt, qui cano

nicam

nicam vitam profeſſi, regulariter ſe victuros propoſuerunt: generali namque eccleſiæ conſuetudine receptum eſt, & moribus approbatum, vt clerici more aduocatorum patrocinia impendant, & pro impendendis munera exigant, & pro impenſis ſuſcipiant.

Qui pro quibus aduocare poſſunt. Cap. LXXI.

EX ſumma iuris. Poſtulare poteſt qui non prohibetur, hoc enim edictum prohibitorium eſt, ſicut illud de procuratoribus, & teſtibus. Item poſtulare prohibentur qui verſibus his notantur. Non cuique datur, vt poſtulet, immo vetatur. Addictus pœnæ, ſeruus, puer, actor arenæ. Luminibus caſſus, mulier, muliebria paſſus. Addictus pœnę dicitur condemnatus de publico crimine. Actor arenæ, qui locauit operas ſuas, vt cum beſtiis depugnaret in arena, talis enim infamis eſt. Sed & luminibus caſſus, ideſt cęcus, aduocare prohibitus eſt, propter quendam Publium cęcum, qui volens aduocare, cum eſſet poſt tergum prætoris, credens ſe eſſe ante illum, aduocare cæpit auerſa ſella. Monachi quoque, vel canonici regulares, poſtulare nõ poſſunt. Clerici ſiue in maioribus, ſiue in minoribus ordinibus conſtituti, ſi habent eccleſiaſtica beneficia ſufficientia, non poſſunt apud ſecularem iudicem aduocare, niſi ſuam proſequãtur cauſam, vel eccleſiæ ſuæ, vel miſerabilium perſonarum, vel niſi alicui eccleſiæ, pro alicuius munificentiæ debito, ad impendendum patrocinium fuerint obligati. Si vero non habent beneficia, vel non ſufficientia, in minoribus exiſtentes ordinibus aduocare poteſt, & habere ſalaria: quoniam & iuſta negotiatio, non eſt clericis pauperibus interdicta. Sed ſi habent ſufficiẽtem ſimilum, non debent agere pro ſalario, poſſunt tamen ſuſcipere gratis oblatum. In criminali cauſa nullo modo poſſunt. In maioribus autem aduocare non poterunt, quia ſi non habent beneficium, poſſunt agere contra Epiſcopum. Porro in foro eccleſiaſtico poſſunt aduocare, etiam ſi habeant beneficiũ, niſi ſint prælati. Cum enim prælatis imponatur neceſſitas habendi aduocatum in cauſa eccleſiæ ſuæ, multofortius in aliena cauſa arcentur ab aduocatione. Ex Decretis, cauſa 3. q. 7. In ff. titulo de poſtulando, leguntur infames eſſe non poſſunt procuratores, vel patroni cauſarum. Sunt autem tres ordines eorum, qui poſtulare prohibẽtur. Eſt autem poſtulare deſiderium ſuũ, vel amici ſui in iure, apud eum qui iuriſdictioni præeſt, exponere, vel alterius deſiderio contradicere. Nam, vt prædiximus, quidam prohibentur omnino poſtulare, vel propter ætatem, vt minores 17. annis, vel propter caſum, vt ſurdus, qui prorſus non audit. Alii prohibentur ne pro aliis poſtulent: vel propter ſexum, vt fœminæ: vel propter caſum, vt vtroque lumine orbati: vel propter notam infamiæ turpitudinis, vt hi qui corpore ſuo muliebria paſſi ſunt: niſi forte vi prædonum, vel hoſtium ſtuprati probẽtur. Similiter qui capitali crimine, vel calumnia publici iudicii ſunt damnati, vel qui operas ſuas locauerint, vt cum beſtiis depugnarent in arena, pro aliis poſtulare prohibẽtur. His perſonis pro ſe allegare permittitur, pro aliis poſtulare prohibentur: niſi forte tutelam impuberum, vel curam adoleſcentium non affectatam, ſed neceſſariam adminiſtrent: pro his enim quorum curam gerunt, eis poſtulare conceditur: alii enim omnes, qui vt infames notantur, niſi pro ſe, & certis perſonis poſtulare non poſſunt, niſi in integrum reſtitutionem acceperint. Permittitur autem eis poſtulare pro parente, pro patrono, pro patrona, liberis, & parentibus patroni, vel patronæ, pro liberis etiam ſuis, fratre, ſorore, ſocero, genero, nouerca, vitrico, nouerca, priuigno, priuigna, pupillo, pupilla, furioſo, furioſa fatuo, fatua, ſurdo, & prodigo adoleſcente. Item pro his quibus propter infirmitatem curatores dari ſolent. & qui negociis ſuis aliquo perpetuo morbo, ſupereſſe non poſſunt. Omnes autem qui non ſponte, ſed neceſſario funguntur officio, ſiue offenſa poſtulare poſſunt, etiam ſi hi ſint quibus non niſi pro ſe poſtulare permittitur. Extra t. de poſtulando. Greg. 9. Cum ſacerdotis ſit nulli nocere, omnibus autem velle prodeſſe, non niſi pro ſeipſo, vel eccleſia ſua, vel ſi neceſſitas immineat, pro perſonis coniunctis ſibi, aut miſerabilibus eſt licitum poſtulare. & infra: Clericus autem, qui contra eccleſiam, a qua beneficium obtinet, pro extraneis aduocatus, vel procurator eſſe præſumit, tanquam ingratus poteſt maxime ſi clericus ſit, eiuſdem eccleſiæ beneficio huiuſmodi ſpoliari.

De Procuratoribus. Cap. LXXII.

EX ſumma iuris. Dicto de aduocatis qui patrocinium litigantibus præbent, dicendum eſt de procuratoribus, qui vicem litigãtium ſupplent. Eſt enim procurator, qui negocium alienum mandato generali, vel ſpeciali ſuſcipit miniſtrandum. Mandatum enim exigitur, Sunt tamen quædam perſonæ, quæ ſine mandato admittuntur, ſicut in Digeſtis legitur. Differt autem ab aduocato, quoniam aduocatus in omni cauſa tam criminali, quam ciuili admittitur, procurator autem in cauſis criminalibus non recipitur, Item procurator poſt litem conte. efficitur dominus litis, aduocatus autem nunquam. Item ſi aduocatus doloſe egit in cauſa alicuius, ſtatim eius dolo probato, reſtituitur dominus ad totam cauſam ſi voluerit. Procurator autem, ſi præuaricatus fuerit, in cauſa nunquam reſtituitur. Procuratorem dare poteſt, quicunque lege non prohibetur: procurator etiam poſt litem conte. poteſt dare procuratorem. Poteſt autem dari procurator, qui perſonam habet ſtandi in iudicio, nõ enim dari poſſet excommunicatus. Ex his autem qui ſtare poſſunt in iudicio, miles, & mulier excipiuntur. Item non poteſt dari monachus, vel clericus a priuato, quia non ſe debent ſecularibus negociis immiſcere. Et ſciendum quòd ſi de mandato conſtet, nõ eſt ab eo exigenda cautio. Si vero dubitetur de mãdato exigitur a procuratore quidem actoris, cautio de rato. ſ. vt caueat dominum, rem ratam habiturum a procuratore. Nec rei exigitur cautio de iudicato. Porro ſi dubitetur procuratorem actoris habere mandatum, in poteſtate eius eſt verum mandatum probet, vel de rato caueat; quia cum quis tenetur ad duo ſub alternatione, eius eſt electio, quod illorum velit facere. Si vero conſtet eum non habere mandatum, ab agendo repellitur niſi talis perſona ſit, quæ ſine mandato poſſit admitti, vt ſunt coniunctæ perſonæ, conſanguinei, vel affines: cauere tamen debent etiam tales de rato. Contradicente vero me, nec etiam cõiunctæ perſonæ poſſunt agere, niſi in cauſa liberali, vt puta ſi moueatur mihi quæſtio ſuper ſtatu meo, & non defendam me poterit perſona mihi cõiuncta, me ẽt cõtradicente, ſe interponere. Itẽ ſi cõdẽnetur quis in q̃one criminali, põt aliquis ẽt ipſo contradicẽte pro eo appellare. In criminalibus cauſis (vt dictũ eſt) procurator nõ datur, & hoc niſi in crimine iniuriarũ, qñ agit illuſtris perſona. Item niſi in crimine ingratitudinis, pro quo patronus poteſt agere per procuratorem, ad reuocandum libertũ in ſeruitutem, & ille ſe defendere poteſt per procuratorem. Item niſi in cauſa criminali, in qua ciuiliter agit. Item niſi contra tutorem agatur de ſuſpecto, tunc enim procurator conſtitui poteſt. Item in popularibus actionibus non datur procurator. Et idem videtur in cauſa denunciationis, cum illa ſit popularis. Secus eſt in inquiſitione. Nam ibi per procuratorem agitur. Procuratoris officium eſt vſque in finem exequi mandatum, niſi tempeſtiue renunciauerit. Mandatum. n. ab initio poteſt reſpui, ſed cęptum debet conſumari: vnde verſus. Spernere mandatum licet, at finire neceſſe eſt. Et hoc niſi his qui mandauerat reuocet, re integra exiſtente. Poteſt quilibet enim ante lit. conte. mandatum procuratorium reuocare, poſt litem conteſt. poteſt cauſa cognita non aliter: puta ſi religioſus efficiatus, vel inimicus, vel ſuſpectus, vel affinis aduerſario. Effectus vero procurationis eſt, vt ratum ſit quod cum procuratore geſtum eſt, ac ſi cum domino geſtum eſſet.

Iterum de eodem. Cap. LXXIII.

IVſtinianus vbi ſupra 4. lib. Omnis homo agere poteſt, aut ſuo nomine, aut alieno, veluti tutorio, procuratorio, curatorio: nam & morbus, & ætas, & neceſſaria peregrinatio, itemque aliæ multæ cauſę ſępe hominibus impedimento ſunt, quo minus rem ſuam ipſi exequi poſſint. Procurator neque præſente aduerſario, immo plerumque eo ignorante, conſtituitur. Cuicunque enim permiſeris rem tuam agere, aut defendere, is tuus procurator intelligitur. Nemoque defenſor in aliena re, ſine ſatiſdatione idoneus eſſe creditur. Ex Digeſt. lib. 3. Prætor ait, procuratorem ad litem ſuſcipiendam datum, pro quo cõſentiente dominus iudicatum ſolui expoſuit, iudicium accipere cogam: verum ex cauſa non debet compelli, vtpote ſi inimicitiæ capitales interuenerint inter ipſum procuratorem, & dominum. Scribit Iulianus debere ei procuratorem denegari actionem. Item ſi dignitas acceſſerit procuratori, vel reipublicæ cauſa abfuturus ſit. Iulianus ait, eum qui dedit diuerſis temporibus procuratores duos, poſteriorem dando, priorem prohibuiſſe videri. Ait prætor. Cuius nomine quis actionem ſibi dari poſtulauit, is eum viri boni arbitratu defendat, & eum quo homine agit, id ratum habere, ad quem res pertinet boni viri arbitratu ſatiſdare. Æquum prætori viſum eſt, eum qui alicuius nomine procurator exeperunt, eundem etiam defenſionem ſuſcipere. Regula. Cum iudicatur rem meam eſſe iudicatur aduerſarii non eſſe. Regula. Nemo alienæ litis idoneus defenſor, ſine ſatiſdatione intelligitur. Regula. Ignorantis domini

domini conditio deterior per procuratorem fieri non debet: vt ait Paulus. l. 54. ad ed. Ea ff. li. 3. de nego. geſt. Caius li. 3. ad ed. prouinc. Si quis abſentis negocia geſſerit, licet ignorantis, tamen quicquid vtiliter in rem eius impenderit, vel etiam ipſe ſe in rem abſentis alieni obligauerit, habet eo nomine actionem. Extra 1, De procuratoribus. Alex. 3. c. querelam. Infirmitate detentus, non poteſt quis cogi, niſi velit, in grauibus cauſis procuratorem conſtituere. Inno. 3. c. in noſtra Falſi procuratoris exceptio, non ſolum ante ſententiam, verumetiam poſt poteſt obiici, vtpote qua probata iudicium nullum, & nullius momenti controuerſiæ reputentur. Idem. c. tuæ frater. Si vir accuſet vxorem de crimine adulterii coram iudice ſeculari, ad pœnam legitimam infligendam, quia tunc inſcriptionis vinculũ debet accipere, ſeque ad pœnam talionis aſtringere, non per procuratorem, ſed per ſeipſum præſentem oportet præſentiali ter accuſare. Si vero coram eccleſiaſtico iudice vt ab eius cohabitatione diſcedat: quia tunc, & ſi fortitan oporteat eum inſcribere, vt deſignet in ſcriptis nomen, locum, & tempus, & omnia quæ comprehenduntur in lege ciuili, ad talionem tamen non debet ſe obligare, ne forte cum in probatione defecerit, intentionis ſuæ conſequantur eff. ctum. Suſtineri vero poteſt (ſi neceſſitas ea poſtulauerit) vt per procuratorem accuſet, quoniam huiuſmodi accuſatio, & ſi de crimine fiat, non eſt tamen criminalis, ſed quaſi mixta inter ciuilem, & criminalem, quamquã in præſentia principalium perſonarum ſecurius procedatur.

Da *Arbitris*. Cap. LXXIIII.

EX ſumma iuris. Quoniam prædictarum perſonarum litigia per ſententiam arbitri terminantur. Hic quoque de arbitris inſerendum videtur. Arbiter enim dicitur, in quem ab vtraque parte litigantium ſuper pecuniaria quæſtione cõpromittitur, vt inquiſita veritate, ſententia ſtabilis ac firma proferatur. Item arbiter eſt iudex per electionẽ litigantiũ, a principe, vel ab alio delegatus. Item arbiter eſt iudex, qui neceſſitate a litigãtibus electus eſt loco iudicis declinati, propter cauſam ſuſpitionis: ab iſtis licet appellare. Eſt iterũ arbiter. i. arbitrator in quem ſine pœna cõpromittitur, & ab iſto non appellatur, quia nulla eſt eius ſentẽtia, nec vlla ea ex actio datur. Eſt & arbiter compromiſſarius, in quẽ ſub pœna compromittitur, ab iſto quoq. non appellatur, quia citra 10. dies licet a ſententia lata recedere, citra omnem appellationem, ita ꝙ pœna committatur, niſi ſententia fuerit corroborata per ſubſcriptionẽ litigantium, ſiue per aliũ conſenſum, ſed poſt hm̃oi conſenſum nullas vices ſortitur appellatio. Item poſt decennium nulla eſt appellatio, quia per ſilentium litigantium videtur arbitriũ eſſe probatum, & in rem iudicatam quodammodo verſa. Ex præmiſſis patet, ꝙ arbiter non dicitur proprie iudex, quia priuatorum conſenſus non facit iudicem eum, qui nullam habet iuriſdictionem. Arbiter eſſe põt, qui non prohibetur: puta liber hõ, paterfamilias, filius familias. Prohibetur aũt mulier, & quilibet iunior 20. annis, prohibetur etiam iudex ordinarius, ſeruus, furioſus, ſurdus, & mutus, non tamen libertus, vel infamis. Notandum vero, ꝙ ex quo aliquis arbitrium in ſe ſuſceperit, cõpellitur ab ordinario loci pronunciare ſecundum formam cõpromiſſi, niſi interuenirent inimicitiæ inter litigatores, & arbitrum, vel occupatio rerum, vel neceſſaria profectio, vt munus aliquod exigat arbitrum. Quod ſi arbiter inimicus fiat, & licet prohibitus arbitretur, obſtabit exceptio doli ſi pœna petietur ab illo qui non paruit arbitrio. Apud arbitrum quoq; non habet locum reconuentio. Item nota, quod ſi pares ſunt arbitri, diuerſaſq; ferant ſententias, neutra ſententia valet. Ideoq; ſtatutum eſt, vt arbitri in impari numero eligantur. Si vero iudices delegati ſunt, & pares, ac diſcordent in ſententiis, tunc confirmabit ſuperior quam voluerit. Si autem ordinarii ſint, & pares, valebit ſententia lata pro reo, & hoc niſi in caſibus. ſ. in libertate, in matrimonio, & dote, in ambiguis, in teſtamento. Si vero ſint impares, valebit ſententia lata a pluribus.

Iterum de eodem. Cap. LXXV.

EXtra 1. de arbitris. c. ſane Si ex communi placito epiſcoporum, inter quos cauſa verſatur, arbitros elegerint, aut vnus eligatur, aut tres. Et ſi tres elegerint, aut omnium ſequitur ſententiam, aut duorum. Inno. 3. Dilecti filii abbas & conuentus de Straden. Ciſterc. or. ſua nobis, querela monſtrarunt, ꝙ cum inter eos ex vna parte, & hoſpitalarios ex altera, ſuper vſuario cuiuſdam nemoris quæſtio verteretur, in Reginã Francorum fuit cõpromiſſum vtrinq;, quæ cauſæ meritis intellectis, arbitriũ duxit per diffinitiuã ſententiã promulgandũ: & tota. Quamuis aũt ſecũdum regulã iuris ciuilis fœminæ a publicis officiis ſint remotæ, & alibi dicatur, ꝙ licet ſummæ opinionis exiſtant, ſi arbitrium ſuſceperint, vel ſi patronæ inter libertos ſuos interpoſuerint audientiam, ab omni ſint iudiciali examine, vel ordine ſeparandæ, vt ex earum prolatione, nulla pœna aduerſus earũ contemptores, nullaq; pacti exceptio habeatur, quia tamen iuxta conſuetudinẽ approbatam (quæ pro lege ſeruatur in partibus Gallicanis, fœminæ præcellẽtes, in ſubiectos ſuos ordinariã iuriſdictionem habere noſcuntur Mandamus quatenus hoſpitalarios, vt arbitriũ ipſum, præſertim cũ eorum præſentia, & conſilio fuerit roboratũ, ſicut prouide latum eſt, & ab vtraq; parte ſponte receptũ, obſeruent, per pœnã in compromiſſo ſtatutã ap. poſt. compellatis. Ex decretis. Cauſa 3. q. 7. c. infamis. §. cognitores. Nihil refert eũ qui arbitriũ ſuſcipit, an ſit integræ famæ, an ignominioſus. Filius & in re patris arbiter eſſe põt, nam, & iudicem eum eſſe poſſe pleriſq; placet. Si quis vero iudex ſit, arbitrium accipere eiuſdem rei de qua iudex eſt, & in ſe compromitti iubere, prohibetur, & ſi ſententiã dixerit non eſt danda pœnæ perſecutio. Seruus arbiter eſſe non valet, Libertinus poteſt.

De Delegato, & eius officio. Cap. LXXVI.

EX ſumma iuris. Officiũ legati ſimile eſt officio delegati, quamuis latius ſit Legatus. n. dicitur, cui aliqua patria, vel prouincia regenda cõmittitur, vt eius vice fungatur a quo deſtinatur: vnde officiũ eius eſt ea explicare, vel expedire, quæ faceret ille qui eum legauit, exceptis his quæ ſpeciali priuilegio Ro. ec. reſeruantur: vt eſt epiſcoporũ depoſitio, vel eorũ tranſlatio, & ſimilia. Hæc. n. legatis non competunt, niſi ſpecialiter eis committantur, præter abſolutionem excõicatorum, pro violenta iniectione manuum in clericũ. Hoc. n. competit eis, licet Papæ ſpecialiter reſeruetur. Item poteſt de cauſis illorũ, qui pertinẽt ad eius iuriſdictionẽ cognoſcere, & diffinire, ſiue deuoluantur ad eũ per appellationem, ſiue per querelã: niſi appellетur ad Papã, & tunc & appellationis cauſam audire poſſet, vt cauſam inſtructam ad Papam remitteret, non ꝙ appellationi factæ ad Papã derogaret. Poteſt & eccleſias vacantes conferre, procurationes vbicunq; venerit exigere. Et ſi cõmittantur ei duæ prouinciæ, põt in vna exiſtens in aliã iuriſdictionẽ exercere. Neq; vero poteſt epiſcopũ deponere, nec epiſcopatũ dare, vel diuidere, nec de cauſa delegato commiſſa cognoſcere. Iuriſdictio legati durat quamdiu placet mittenti, finitur autem elapſo termino, ſi ad terminũ eſt data legatio, vel ſecura reuocatione, vel morte alterius interueniente, ſiue cœpta ſit legatio, ſiue non cœpta, ſi fuit perſonalis. Itẽ extra 1. de of. legati. c. ſtuduiſti. Cum mandatum ſpeciale deroget generali, legatus commiſſionẽ factam alii ſpecialiter impedire non põt, & ſi ſecundum formam, mandati noſtri ſententia fuerit promulgata, non poterat ipſe delegatus, niſi ſuper hoc mandatum ſpeciale accepiſſet, eã quolibet irritare, ipſam tñ, ſi rationabiliter lata fuerit, confirmare valebit, & executioni mandare. Greg. 9. Excõ catis pro iniectione manuum violenta, eccleſiæ Ro. legati, qui de ipſius latere non mittuntur, extra prouinciam ſibi commiſſam, vel ibidem, ſi huiuſmodi manuũ iniectores illuc contingat aliunde accedere, & qui eccleſiarum ſuarum prætextu legationis ſibi vendicant dignitatem, & ſubditis (quamuis in prouincia ſua exiſtentes) beneficiũ abſolutionis impartiri non poſſunt, niſi de ſpeciali mandato, illis & iſtis amplius a ſe. ap. concedatur. Idem. Nemini dubiũ eſſe volumus, quin legatorũ ap. ſe. ſtatuta edita in prouincia ſibi commiſſa, durent tanquam perpetua: licet eadem ſint poſtea egreſſi: Secus autem ſi cauſas duxerint aliquibus delegãdas: cum iuriſdictio iſtorum expiret, ſi ante illorum diſceſſum horum citatio non præceſſit.

De perſonis priuatis. Cap. LXXVII.

EX ſumma iuris. Perſonæ priuatæ ſunt (vt largè dicã) quæ non ſunt in dignitate aliqua conſtitutæ. Ad has autem iura pertinent reſpectu iui, Et harum multiplex eſt diuiſio, quia quidam ſunt liberi, quidam ſerui, item quidam ingenui, quidam libertini, item quidam ſui iuris, quidam alieni iuris ſunt. Quidam ſunt in poteſtate dominorum, vt ſerui, qui quicquid acquirunt dominis acquirunt. Quidam vero in poteſtate patris, vt filii ex iuſtis nuptiis procreati. Itẽ nepotes uel filii ſ. filiorũ & cæteri deſcendendo filii, & non filiæ, ſi in poteſtate patris exiſtunt. Et nota quòd matrimoniũ eſt viri ac mulieris cõiunctio, indiuiduam vitæ conſuetudinem retinens. ſ. obaudi, propoſito, & ſi non facto. Item in poteſtate noſtra ſunt illi, quos in filios adoptamus, vt dumtaxat ſi tẽpore adoptationis ſui iuris ſunt.

Qui

Qui ſui iuris ſunt, alij ſunt in tutela, alij in cura, alij neutro iure tenentur. Et eſt tutela, ius ac poteſtas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, iure ciuili data ac permiſſa. Iſido.ety.lib.9. Priuati dicuntur, qui ſunt ab officijs curiæ ſiue ab officijs publicis extranei & ideo ſic appellati, eſt o. nomen magiſtratū habenti contrarium. Ex regula iuris. Fœminæ ab oībus officijs ciuilibus, vel publicis remotæ ſunt, & ideo nec iudices eſſe poſſunt, nec magiſtratū gerere, nec poſtulare, nec pro alio interuenire, nec procuratores exiſtere. Item impubes omnibus officijs ciuilibus debet abſtinere. Furioſus nullum negocium contrahere poteſt. Pupillus omnia tutore actore agere poteſt.

De Seruis, & Ancillis. Cap. LXXVIII.

Iſidorus vbi ſupra. Serui dicti ſunt a ſeruando &c. Require ſupra c. de mercenarijs &c. Iuſtinianus vbi ſupra li. 1. Oēs hoīes aut liberi ſunt, aut ſerui. Libertas eſt naturalis facultas, eius quod cui facere libet, niſi ꝙ aut vi, aut iure prohibetur. Seruitus eſt cōſtitutio iuris gentium, qua quis domino alieno contra naturā ſubijcitur. Serui autem ex eo appellati ſunt, ꝙ Imperatores captiuos vēdere iubent, ac per hoc ſeruare, nec occidere ſolent, qui etiam mancipia dicti ſunt, ꝙ ab hoſtibus, manu capiantur: Serui aūt, aut naſcuntur, aut fiunt, naſcuntur ex Ancillis noſtris, fiunt aut iure gentium. i. ex captiuitate, aut iure ciuili, cum homo liber maior 20. annis, ad precium participandum ſeſe venundari paſſus eſt. In ſeruorū conditione nulla differentia eſt. Domini in ſeruos vitæ, necisq; poteſtatem habent, & quicquid per ſeruum acquiritur, domino acquiritur. Nullis inde hoībus, q ſub imperio noſtro ſunt licet ſine cauſa legibus cognita, ſupra modū in ſeruos ſuos ſæuire. Ex conſtitutione Antonij Pij. Qui Sine cauſa ſeruum occiderit, nō minus puniri iubetur. q̄ ſi alienū ſeruum occiderit. Itē præcepit, vt ſi intolerabilis videatur ſæuitia dñorum, cogantur ſeruos ſuos bonis conditionibus vendere, vt pretium dño daretur, etenim expedit reipu. ne quis re ſua male vtatur. Ex ff. li. 1. de his qui ſui vel ali. iur. ſunt. l. ſi dominus. Vlpi. ad Sab. Adrianus Vmbritiam quandam matronam in quinquennium relegauit, quæ ex leuiſſimis cauſis ancillam ſuam atrociſſime tractaſſet. Regula iuris. In perſonam ſeruilem nulla cadit obligatio. Quod attinet ad ius ciuile ſerui pro nullis habentur, non tñ ex iure naturali, quia quod ad ius naturale attinet, oēs hoīes æquales ſunt. Cum ſeruis nulla eſt actio. Item qui in ſeruitute eſt vſucapere non poteſt: cum enim poſſideatur poſſidere non videtur. Item melior conditio noſtra per ſeruos fieri poteſt, deterior fieri non poteſt. Item ſeruitutem ſere mortalitati comparamus, itaq; libertas omnibus rebus fauorabilior eſt, & æſtimari non pōt.

De Ingenuis. Cap. LXXIX.

Iſidorus vbi ſupra. Ingenui dicti ſunt, qui in genere habent libertatem, non in facto, ſicut liberti, vnde & eos Græci Eugenes vocant, quòd ſint boni generis. Inſti. vbi ſupra li. 1. In liberis aūt multę differentiæ ſunt, aut n. Ingenui ſunt, aut Libertini. Ingenuus eſt is, qui ſtatim vt natus eſt, liber eſt, ſiue ex duobus Ingenuis cōſtante mřimonio editus eſt, ſiue ex duobus Libertinis, ſiue ex altero Libertino, & altero Ingenuo. Si qs ex matre libera naſcitur, patre vero ſeruo Ingenuus nihilominus naſcitur, quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus eſt, quoniam vulgo cōceptus eſt: ſufficit aūt liberam fuiſſe matrem eo tempore quo naſcitur, licet ancilla conceperit. Et ecōtrario ſi libera cōceperit, & poſt ancilla facta pariat, placuit eum qui naſcitur liberum naſci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in vtero eſt. Sed ſi ancilla prægnans manumiſſa ſit, & iterum ancilla facta pepererit, probat Marcellus, eum qui naſcitur liberum naſci. Sufficit enim ei, qui in vtero eſt liberam matrem, vel medio tempore habuiſſe.

De Libertis, vel Libertinis. Cap. LXXX.

Libertini ſunt, qui ex iuſta ſeruitute manumiſſi ſunt: Manumiſſio autem eſt datio libertatis, nam quamdiu quis in ſeruitute eſt, & poteſtati ſuppoſitus eſt. Et manumiſſus liberatur a domini poteſtate. Libertas dari nō poteſt minori 17. annis, nec liberum poteſt facere ſeruum, niſi qui 17. annum impleuerit, & 18. attigerit. Idem in lib. de ſingulis rebus per fideicom. relic. Directa libertas tunc dari videtur, cum non ab alio ſeruum manumitti rogat, ſed velut ex ſuo teſtamento ei competere vult. Verba autem fideicommiſſorum hæc maxime in vſu habentur, peto, Rogo, volo, mando, fidei tuæ committoq; quæ perinde ſingula firma ſunt, ac ſi omnia in vnum congeſta eſſent. Ex codice Theodoſiano lib. 7. Sunt quædam ſpecies relictorum, quæ priuilegijs gaudent, vt libertas. Libertas enim omnibus rebus fauorabilior eſt. Libertati fauere omnibus permiſſum eſt. Si duo ſunt iudices, & diuerſas ſententias dederint, pro libertate conſtitutum obtinet. Si duo petant hominē aduerſus diuerſos iudices, & vnus pro libertate ſentētiam dederit, alter contra libertatem, cogentur conſentire, cum tamen ſi diſſenſerint libertas conſeruetur, parte pretij præſtita victori. Præſcriptio 20. annorum pro libertate eatenus facit, vt & ciuem Romanum faciat, contra libertatem autem nulla temporis præſcriptio opponitur. Iſidorus vbi ſupra. Libertus autem vocatus eſt, quaſi liberatus: erat enim prius iugo ſeruitutis addictus. Libertorum autem filij apud antiquos libertini appellabantur, quaſi de libertis nati. Nunc vero libertinus, aut a liberto factus aut poſſeſſus. Manumiſſus dicitur quaſi manu emiſſus, apud veteres enim quotiens manumittebant, alapa percuſſos circumagebant, & liberos confirmabant. Dedititij primum a deditione ſunt nuncupati, Deditio enim dicitur quando ſe victi, aut vincendi hoſtes victoribus tradunt. Quibus hæc origo nominis fuit, dum quondam aduerſus populum Ro. ſerui armis ſumptis dimicaſſent, victi ſe dederunt, comprehenſiq; varia turpitudine affecti ſunt. Ex his quidā poſtea a dominis manumiſſi, propter ſuppliciorū notas, quas manifeſte perpeſſi ſunt, ad dignitatem ciuium Romanorum peruenerunt. Liberti ante Romam conditam, apud Latinos fiebant, nunquam per teſtamentum, ſed per epiſtolam libertatē ſumentes. Inde quia nec teſtamento aliquid capere, nec ſuos hæredes facere poterant, ciues Romani poſtea ſub conſulibus per teſtamenta in Vrbe Romana effecti ſunt. His primum aditus erat in vrbe Roma commorari, cæteris autem libertis prohibebatur ne, vel in vrbe Roma, vel infra ſeptimum ab vrbe milliarium commanerent. Ex ſum. iu. In ſumma vero nota, quòd Manumiſſio fit multipliciter, aliquando quidem in ſecreto, cum dicit dominus ſeruo: Liber eſto: aliquando vero corā iudice. Et ſi fiat ad hoc vt manumiſſus ordinetur potius debet fieri corā eccleſiaſtico iudice, quàm coram ſeculari. Fit etiam in vltima voluntate, & hoc vel directe, puta cum in teſtamento dicitur a teſtatore: Titius ſeruus meus liber eſto. Vel per fideicommiſſum, vt cum rogat hæredē ſuum, vel alium vt manumittat aliquem ſeruum. Manumittere poteſt, qui rerū ſuarum adminiſtrationem habet. Minor etiam (qui iam 20. annum compleuerit) inter viuos libertatem dare poteſt. In vltima quoq; voluntate ex quo teſtari poteſt, manumittere poteſt. Regula iuris. In obſcura voluntate manumittentis, fauendum eſt libertati, quæ rebus omnibus fauorabilior eſt, & æſtimari non poteſt.

De Filijs Legitimis, & Illegitimis. Cap. LXXXI.

Iſidorus, vbi ſupra. Quadripartitus eſt autem ordo filiorum, id eſt Primogenitus, Vnigenitus, Medius, Nouiſſimus. Quatuor autem modis filij appellantur, natura, imitatione, adoptione, doctrina. Filij autem ideo in legibus liberi appellantur, vt hoc vocabulo ſecernantur a ſeruis, quia ſicut ſeruus in poteſtate eſt domini, ſic filius in poteſtate patris, ideo etiam filio fit emancipatio, vt ſit liber a patre, ſicut ſeruo fit manumiſſio, vt ſit liberatus a domino. Item liberi dicti, quia ex libero ſunt matrimonio orti, nam filij ex libero & ancilla ſeruilis conditionis ſunt. Naturales autem dicuntur, ingenuarum concubinarum filij, quos ſola natura genuit non honeſtas coniugij. Item pueri a pube. Gemini ſunt non duo tantum ſimul nati, ſed etiam plures: de geminis enim vno aborto, alter qui legitime natus fuerit Volpiſcus nominatur. Poſthumus vero vocatus, eo quod poſt humationem patris naſcitur, id eſt poſt obitū. Iſte, & defuncti nomē accepit, ſic etenim lex voluit, vt qui poſt defunctum naſcitur, defuncti nomine appelletur. Nothus dicitur, qui de patre nobili, & matre ignobili gignitur, ſicut ex concubina. Eſt autem hoc nomen Græcum, & in Latinitate deficit. Huic contrarius eſt ſpurius, qui de patre ignobili, & matre nobili naſcitur. Item dicitur ſpurius, patre incerto matre vidua genitus. Inſti. vbi ſupra lib. 1. In poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex nuptijs iuſtis procreauimus. Nuptiæ autem ſiue matrimonium, eſt viri mulierisque coniunctio, indiuiduam conſuetudinem vitæ retinens. Ex. ff lib. 1. de ſtatu hominum. Celſus, li. 29. ff. Cum legitimæ nuptiæ factæ ſunt patrem liberi ſequuntur: Vulgo quæſitus matrem ſequitur Modeſtinus, li. 1. Pandectarum ti. eo. Vulgo concepti dicuntur, qui patrem demonſtrare non poſſunt, vel qui poſſunt quidem, ſed eum hñt quem habere non licet, qui & ſpurij appellantur. Ex

lib.

lib. 1. Pandectarum ti.en. Vlpianus lib.27.ad Sabi. Lex naturæ hæc eſt, vt qui naſcitur ſine legitimo matrimonio: matrem ſequitur, niſi lex ſpecialis aliud inducat.

De Filijs adoptiuis. Cap. LXXXII.

ISido.vbi ſupra, Adoptiuus filius eſt, qui aut patre iuſto, aut auo, aut proauo, cuius per emancipationem eſt traditus, in alienam poteſtatem, qui vtriuſque fert nomen, vt Fabius Emilius, vel Scipio Paulinus. Ex ſumma de caſibus. Adoptio eſt extraneæ perſonæ in filium, vel in nepotem, vel deinceps aſſumptio legitima. Species eius ſunt duæ, vna dicitur arrogatio, alia ſimplex adoptio. Arrogatur ille qui ſui iuris eſt. id eſt qui non habet patrem, vel ſi habet emancipatus eſt, & tranſit in poteſtatem arrogantis, & iſta fieri debent, auctoritate principis. Adoptatur ille qui eſt in poteſtate ſui patris, & ideo non tranſit in poteſtatem adoptantis, & hoc fit imperio magiſtratus. Adoptare poteſt paterfamilias, qui ſui iuris eſt, & qui generare poteſt. Nam qui generare non poteſt, ſi hoc eſt propter aliquod impedimentum naturale, non poterit adoptare, vt frigidi, & a natura eunuchi. Secus ſi eſſet propter impedimentum accidentale, vt ſpado, ſiue gallinacius, vel gladio caſtratus. Item nec ille, qui minorem. 20. annis, niſi iuſta cauſa interueniente. Mulier verò adoptare non poteſt, niſi ex ſeleripia principis in ſolatium filiorum amiſſorum ei concedatur. Poteſt adoptari quilibet tam maſculus, quam fœmina, dummodo ſit minoris ætatis patre adoptiuo, ita quod filius eius naturalis eſſe poſſit. Effectus adoptionis eſt, vt ille qui adoptatur, per omnia quaſi filius habeatur, ita vt etiam ab inteſtato ſuccedat. Item arrogatus, & eius filij vel nepotes ſi quos in poteſtate habet, tranſeunt in poteſtatem arrogantis, quod non eſt in eo qui adoptatur. Item arrogator tenetur relinquere filio arrogato quartam partem omnium bonorum quæ hẽt, ſiue in teſtamento, ſiue alias eum velit emancipare, ſed adoptator adoptiuo nihil tenetur relinquere, niſi velit. Spẽs adoptionis ſunt tres, vna quaſi deſcendentium, alia quaſi ex latere venientium, tertia quæ legalis affinitas dici poteſt, de qua ſcilicet dicetur infra, tractatu de impedimentis matrimonij. Iuſti. vbi ſupra. Minor maiorem adoptare non poteſt, adoptio enim naturam imitatur, & pro monſtro eſt, vt maior ſit filius, quam pater: debet itaque is qui ſibi per arrogationem, vel adoptionem filium facit, plena pubertate, id eſt 18. annis præcedere. Idem in libro. 3. In acquiſitione, quæ fit per arrogationem, nihil aliud niſi tantummodo vſuſfructus, tam naturalibus patribus, quam adoptiuis, per filiosfamilias acquiritur in his rebus, quę extrinſecus obueniunt filiis, dominio eis integro ſeruato. Ex lib. Pandectarum. id eſt de eman. & adop. Vlpia. lib. 26. ad Sabin. Inquirendum eſt, ne forte turpis cauſa arrogandi ſubſit: Eorum duntaxat pupillorum arrogatio permittenda eſt his, qui vel naturali cognatione, vel ſanctiſſima affectione ducti adoptant, cęterorum prohibenda.

De Patribus, & Auis, & Nepotibus. Cap. LXXXIII.

ISido. vbi ſupra. Pater dictus eo quod patratione peracta filium procreet: Patratio enim eſt rei venereæ conſumatio. Mater dicitur quaſi materia, nam pater cauſa eſt. Paterfamilias autem dicitur, eo quod omnibus in familia ſua poſitis ſeruis (vt pater filijs) paterna dilectione conſulat, ſeruorumque conditionem a filiorum affectu non diſcernat: ſed quaſi vnum membrum amplectatur. Qui autem inique dominatur in ſeruis hoc nomine nequaquam reputet appellari. Auus, patris pater eſt, ab quo dictus, id eſt ab antiquitate. Proauus, aui pater, eſt quaſi prope auum. Abauus proaui pater, iam longe ab auo. Atauus abaui pater. Tritauus ataui pater, quaſi tertauus, id eſt quartus ſupra auum. Sed tritauus vltimum cognationis nomen eſt. Familia enim oritur a patre & terminatur in tritauo. Nepos eſt qui ex filio natus eſt, dicitur enim nepos quaſi natus poſt, primum enim filius naſcitur, deinde nepos. Pronepos eſt, qui ex nepote conceptus, & natus eſt. Et dicitur pronepos, quaſi natus porro poſt. Abnepos dicitur quia ſeiungitur a nepote, eſt enim inter filium & nepotem. Pronepos abnepotis filius. Trinepos pronepotis filius: quia poſt nepotem quartus in ordine eſt, quaſi tetranepos.

De Cognatis, & Affinibus. Cap. LXXXIIII.

IVſtinia. vbi ſupra. Agnati ſunt, qui per maſculini ſexus perſonas cognatione iunguntur, cognati qui per fœminini. Idem in libro 3. Vulgo quæſiti agnatus non habent, quia agnatio eſt a patre, cognatos tamen habent, quia cognatio a matre eſt. Hi autem nullum habere patrem intelliguntur. Iſido. vbi ſupra. Agnati dicti ſunt eo quod accedant pro natis, dum deſunt filij, qui ideo prius in agnatione agnoſcuntur, quia veniunt per virilis ſexus perſonas, vt frater eodem patre natus, vel fratris filius, vel nepos ex eodem, item patruus. Quatuor autem modis in ſcripturis diuinis fratres dici ſolent, natura, gente, cognatione, affectu. Germana ita intelligitur, vt germanus eadem, ex genitrice manans. Soror autem vt frater, nam ſororem ex eodem ſemine, dicta quod ſola cum fratribus in ſorte agnationis habeatur. Fratres patrueles dicuntur, quia patres eorum germani fratres inter ſe fuerunt. Conſobrini vocantur, quia aut ex ſorore, & fratre, aut ex duabus ſororibus ſunt nati, quaſi conſororini. Fratrueles autem materteræ filij ſunt. Sobrini conſobrinorum filij. Patruus frater patris eſt, auunculus eſt matris frater, cuius nomen formam diminutiui habere videtur, quia ab auo venire monſtratur: Amita eſt ſoror patris, quaſi alia mater. Matertera eſt ſoror matris, quaſi mater altera. Socer eſt qui filiam dedit. Gener eſt qui filiam duxit. Vitricus eſt qui vxorem ex alio viro filium, vel filiam habentem duxit, & dicitur vitricus quaſi nouitricus, eo quod a matre ſuperducatur nouus, priuignus qui ex alio patre natus eſt, & priuignus dici putatur, quaſi primigenius, quaſi prius genitus.

De Hæredibus. Cap. LXXXV.

ISidorus, vbi ſupra. Hæredis nomen impoſuit, cenſus æris, ſolam enim tributum actoris. Idem libro 5. Cretio eſt certus dierum numerus, in quo conſtitutus hæres, aut accipit hæreditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum illi eſt vltra capiendæ hæreditatis. cretio autem appellata quaſi decretio. Iuſtin. vbi ſupra lib. 2. Hæredes aut neceſſarij dicuntur, aut quaſi ſui, & neceſſarij, aut extranei. Neceſſarius hæres eſt ſeruus hæres inſtitutus. Ideo ſic appellatur, quia velit nolit omnino poſt mortem teſtatoris protinus liber neceſſarius hæres fit. Sui & neceſſarij hæredes ſunt filius, & filia, nepos & neptis ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui modo in poteſtate morientis fuerint, ſui quia domeſtici. Neceſſarij vero qui omni modo velint nolint, tam ab inteſtato, quam ex teſtamento hæredes ſunt, ex lege 12. tabularum tantum. Cæteri qui teſtatoris iuri ſubiecti non ſunt, extranei dicuntur, etiam liberi qui in poteſtate eius non ſunt. Nota emancipatos liberos, iure ciuili ad bona parentis non admitti, ſimiliter adoptiuos emancipatos ad bona patris. adoptiui iure ciuili non admitti. Bonorum autem poſſeſſio eſt ius, quod ma facit defuncti rem aut poſſidere, aut expetere. Idem in lib. 3. Tertullianum ſenatuſconſultum Adriani tempore ſuit, quo cognoſcimus, quod matri competat de filij ſucceſſione inteſtati mortui inquit enim: Licet vulgo autem quæſitus ſit filius filiave, poteſt ad bona eius materna Tertulliano ſenatuſconſulto admitti. Orfici autem ſenatuſconſultum diui Marci temporibus factũ eſt. Orphicio & Ruſo conſulibus, quo cognoſcimus quẽadmodum matribus a filijs ſuccedatur, & dicitur ibi matri ſuccedere vulgo quæſitos, ſi tamen illuſtris non ſit, nam ſi illuſtris fuerit, & legitimos filios habuerit, illi excluduntur. Regula iu. Qui in ius dominiumve alterius ſuccedit, eius iure vti debet. Hæredem eiuſdem poteſtatis iuriſque eſſe, cuius fuit defunctus conſtat. Ea quæ in partes diuidi non poſſunt, ſolida a ſingulis hæredibus debentur. Priuilegia quædam cauſæ ſunt, quædã perſonæ, & ideo quædam ad hæredem tranſmittuntur, quæ cauſæ ſunt, q̃ vero perſonæ ſunt, ad hæredẽ nõ tranſeunt. Nemo plus commodi hæredi ſuo reliquit, quam ipſe habuit. In contractibus, quibus doli mali pręſtatio, vel bona fides ineſt, hęres in ſolidum tenetur.

De Perſonis legitimis ad hæreditatem admittendis. Cap. LXXXVI.

IVſtinianus, vbi ſupra. Legitimis perſonis hæreditates vſque ad decimum gradum competunt. Patruus eſt frater patris, qui Græce patròs vocatur: Auunculus frater mr̃is, Amita ſoror patris, Matertera ſoror matris. Patruus magnus aui frater. Amita magna aui ſoror: Auunculus magnus auiæ frater: Matertera magna aui ſoror. Conſobrinus, & cõſobrina, q̃ q̃ve ex frĩbus, aut ſororib' ꝓgenerant̃, q̃dã tñ cõſobrinos, eos

proprie putant dici, qui ex duabus ſororibus progenerantur, quaſi conſorores: Eos vero qui ex duabus fratribus, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filię naſcũtur, ſorores patrueles appellantur. Qui ex fratre, & ſorore progenerantur, Amitinos proprie dici putant. Amitæ tuæ filij, conſobrinum appellant, tu illos amitinos. Propatruus, & proamita, proaui frater & ſoror. Proauunculus, & promatertera proauiæ frater & ſoror. Abpatruus, & abamita, abaui frater & ſoror. Abauunculus, & abmatertera, abauiæ frater & ſoror. In primo gradu ſupra ſunt pater & mater, in ſecundo auus, & auia, in tertio proauus & proauia, in quarto abauus, & abauia, in quinto atauus, & atauia, in ſexto tritauus tritauia. Infra ſunt filius, nepos, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos.

De Tutoribus Pupillorum, & Curatoribus. Cap. LXXXVII.

IDem in libro 5. Tutela eſt (vt Seruius diffiniuit) ius ac poteſtas in capite libero, ad tuendum eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, iure ciuili data, ac permiſſa, maſculi vero puberes, & fœminæ viripotentes, vſque ad 25. annũ completum curatores accipiunt, qui licet puberes ſint, adhuc tamen huius ætatis ſunt, vt negocia ſua curare non poſſunt. Inuiti adoleſcentes curatores non accipiunt, præterquam in litem. Idem libro primo de legitima patronorum tutela. l. vnica. Regula dicit. Plerumque vbi eſt ſucceſſionis emolumentum, ibi & tutelæ onus incumbit. Ex ſum. iuris. Tutores ergo ſunt, qui tuendi vim & poteſtatem habent, vnde dicuntur tutores, quaſi tuitores, vel defenſores. Iſta durat in pupillari ætate, & ſi pupillus eſt maſculus vſque ad 14. annum completum, fœminæ vſque ad 12. tunc enim dicuntur viripotentes. In cura vero ſunt tempore pubertatis, quod eſt in maſculo a 14. anno, in fœminis a 12. vſque ad 25. Et nota quod tutor quandoque datur a patre, quandoque a iudice. Curator a patre non datur, ſed datus confirmatur. Item curator inuito adoleſcenti non datur, præterquam ad litem. Ex Digeſt. libro 4. de mino. 25. an. lib. primo. Prætor edicit, quod cum minore. 25. annis natu geſtum erit, vtiquæque res erit animaduertam: Naturalem ſecutus æquitatem hoc edictum propoſuit, quo tutelam minorum ſuſcepit. Nam cum inter omnes conſtet fragile eſſe, & infirmum huius ætatis conſilium, & multis captionibus ſuppoſitum, multorum inſidijs expoſitum, auxilium eis prætor hoc edicto pollicitus eſt, & aduerſus captiones opitulationem. Nam poſt hoc tempus completi virilem vigorem conſtat, & ideo hodie vſque in hanc ætatem adoleſcentes curatorum auxilio reguntur, nec ante rei adminiſtratio committi eis debet, quamuis rem ſuam bene gerentibus. Vlpianus. l. ait prætor. §. Hodie hoc iure vtimur, vt in lucro minoribus ſuccurratur. Pomponius. l. & ſi ſine dolo. §. quæſitum. In rebus, quæ fortuitis caſibus ſubiectæ ſunt, non eſt minoribus aduerſus emptorem ſuccurrendum, niſi aut ſordes, aut euidens gratia tutorum ſiue curatorum doceatur. Suſceptam tutelam non alij ſolent deponere, quam qui tranſmare cauſa reipu. abſunt, vel hi qui circa principes ſunt occupati. Paulus libro 9. ad edict. Plane quamdiu is qui a minore rem accepit, aut hæres eius idoneus ſit. nihil inquit noui conſtituendum eſt in eum, qui rem bona fide emerit. Vlpianus, l. in cauſæ cognitione. Si communi auxilio, & mero iure munitus ſit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium, vtputa cum pupillo contractũ eſt ſine tutoris auctoritate, nec locupletior factus eſt, & generaliter vbi contractus non valet, pro certo prætor non debet ſe interponere. Paulus l. cum mandato. Si procurator in numine minori circumſcriptus ſit, imputari debet hoc domino, qui tali commiſit ſua negocia. Triphonius. l. auxilium. Nulla eſt ætatis excuſatio aduerſus præcepta legum, qua dum leges inuocat, contra eas committit. Regula iuris. Neque in interdicto, neque in cæteris cauſis, pupillo nocere oportet dolum tutoris, ſiue ſoluendo eſt, ſiue non eſt.

De Rebus ad quas ſpectat ius. Cap. LXXXVIII.

EX ſumma iuris. Viſo de iure ad perſonas ſpectante, videndum eſt de iure ad res pertinente, ſiue in rebus omnibus competente. Rerum multiplex eſt diuiſio, nam aliæ ſunt ſanctæ, aliæ ſacræ, aliæ religioſæ. Item aliæ publicæ, aliæ communes. Item aliæ vniuerſitatis, aliæ ſingulorum, aliæ nullius. Item aliæ in noſtro patrimonio, aliæ extra patrimonium. Item aliæ nec in patrimonio, nec extra patrimonium. Item aliæ corporales, aliæ incorporales. Iſidorus, vbi ſupra lib. 5. Res ſunt, quæ in noſtro iure conſiſtunt, iura autem ſunt quæ a nobis iuſte poſſidentur, quod autem male poſſidetur alienum eſt. Malè autem poſſidet, qui vel male ſuis vtitur, vel aliena præſumit. Poſſidet autem iuſte, qui non irretitur cupiditate: qui autem cupiditate tenetur poſſeſſus eſt, non poſſeſſor. Peculium a pecudibus dictum, in quibus veterum conſtabat vniuerſa ſubſtantia. Regula iuris. Bona fides poſſidenti tantundem præſtat, quantum veritas. Quotiens lex impedimento non eſt, qui actionem iudice comparauit, bonæ fidei poſſeſſor eſt. Paulus libro 2. inſtitu. Res aliæ diuini iuris, aliæ humani. Primæ in nullius bonis ſunt. Quæ autem humani iuris ſunt, aliæ publicæ, aliæ priuatę. Publicæ non ſunt in bonis alicuius, ſed vniuerſitatis ſunt, priuatæ quæ ſingulorum ſunt. quædam corporales ſunt, id eſt quæ tangi poſſunt, quædam incorporales, quæ tangi non poſſunt, & in iure conſiſtunt, vt hæreditas, vſusfructus, obligationes, & ſimilia.

De Rebus ſacris. Cap. LXXXIX.

EX ſumma iuris. Sanctæ res ſunt ſanctorum martyrum reliquiæ. Item muri, & portæ ciuitatum, & municipiorum ſanctę dicuntur. Et eſt ſanctum, quod ab iniuria hominum defenſum & munitum eſt, pœna enim grauiſſima conſtituta eſt contra eos, qui prædicta violauerint. Communi vſu, homines bonæ vitæ, & dignitatis eximiæ, dicimus ſanctos eſſe. Et tantum valet ſanctus, quantum firmus, ſiue mundus cum perſonæ attribuitur. Sacræ ſunt, quæ rite ac publicè per pontifices conſecratæ ſunt, vt eccleſiæ, & alia quæ ad miniſterium Dei rite dedicatæ ſunt, vt Cruces, Calices, Veſtimenta & ſimilia. Religioſæ res ſunt loca, in quibus aliqui ſepulti ſunt, etiam ſi terræ ſint, niſi forte ille qui ſepultus eſt in loco, ſiue liber, ſiue ſeruus, capitali ſententia punitus ſit, vel niſi talis erat, quod non debeat lugeri, ut proditor patrię ſuæ. Et nota quod ſufficit ſaltem caput hominis ſepeliri in loco, ad hoc, quod ſit religioſus, ita tamen ſi eo animo ſepelitur, quod ibi perpetuo eſſet: nã ſi ſepelitur quis cauſa transferendi aliás, non eſt locus religioſus. Item religioſæ dicuntur domus religioſorum, & ipſi inhabitantes, religioſi dicuntur, a religando paſſiue, quia religati, ſiue aſtricti ſunt certa regula, puta B. Benedicti, vel alia per ſe. ap. approbata. Martianus li. 4. regularum. Sanctum eſt, quod ab iniuria hominum defenſum, atque munitum eſt. Vlpianus lib. 18. ad ed. Sacer locus eſt locus conſecratus. Sacrarium locus in quo ſacra reponuntur, quod etiam in ædificio priuato eſſe põt. Muros municipales nec reficere licet ſine principis, uel præſidis auctoritate, nec aliquid eis coniungere, vel ſupponere. Res ſacra non recipit æſtimationem. Pomponius lib. 2. ex varijs lectionibus. Si quis muros violauerit capite punitur, ſicuti qui tranſcenderet ſcalis admotis, uel alia qualibet ratione, nam ciues Romanos, aliás quam per portas egredi, uel ingredi non licet, cum illud hoſtile, & abominandum ſit.

Iterum de eodem. Cap. XC.

IVſtinianus, vbi ſupra. Sacrę res ſunt, quæ rite per Pontifices Deo conſecratæ ſunt vt ędes ſacrę, & dona quæ rite ad miniſterium Dei dedicata ſunt, quę etiam per noſtram conſtitutionem alienari, & obligari prohibemus, excepta cauſa redemptionis captiuorũ. Si quis auctoritate ſua locũ quaſi ſacrũ ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed prophanum: locus autem in quo ſacræ ædes ædificatæ ſunt, etiam diruto ædificio, adhuc ſacer locus manet, vt Papinianus ſcripſit. Religioſum locum vnuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum infert in locum ſuum, in communem autem locum purum, inuito ſocio inferre non licet. In commune vero ſepulchrum, etiam inuitis cæteris inferre licet. Item ſi alienus vſusfructus eſt, proprietarium placet, niſi conſentiente vſufructuario, locum religioſum non facere. In alienum locum concedente domino licet inferre, & licet poſtea ratum non habuerit, quoniam illatus eſt mortuus, tamen ſine conſenſu eius, religioſus locus ſit. Sanctæ quoque res ſunt veluti muri, & portæ. Ideo autem muros ſanctos dicimus, quia pœna capitis conſtituta eſt in eos, qui aliquid in muros ſanctos deliquerint. ideo legum eas partes, quibus pœnam conſtituimus aduerſus eos, qui contra legem fecerint, ſanctiones vocamus.

De Rebus publicis, & communibus. Cap. XCI.

QVædam naturali iure communia ſunt omnium, quædam publica. Communia ſunt, vt aer, & aqua profluẽs, & mare, & per hoc litora maris. Flumina omnia, & portus publica ſunt, ideoque ius piſcandi omnibus commune eſt, in portu, fluminibuſque. Littus maris eſt, quatenus hiber-

ous

nut fluctus maximus excurrit. Riparum quoque vſus publicus, & portus iure gentium eſt, ſicut fluminis. Itaque nauem ad eas ripas applicare, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere cuilibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen nauigare, ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædiis adhærent, qua de cauſa arbores in iiſdem natæ eorundem ſunt. Littorum quoque vſus publicus iure gentium eſt, ſicut ipſius maris, & ob id quibuslibet liberum eſſe caſam ibi imponere, in qua ſe recipiant, ſicut retia ſiccare, & ex mari deducere, proprietas eorum nullius eſt, ſed eiuſdem iuris eſt, cuius & mare, & quæ mari ſubiacet terra, vel arena. Ex ſumma iuris. Publica ſunt flumina omnia, & portus, riparum quoque vſus publicus eſt, ſicut & fluminis. Communia ſunt quæ iure naturali ſunt omnium, vt aer, aqua profluens, & mare, ac per omnia litora maris. Et caue, quia idem videtur commune, & publicum, quod quidam conceſſerunt, ſed non eſt verũ, quia commune eſt, quod quis occupatione, vel apprehenſione ſuum facit, vt quantum quis de aere attrahit tantum ſuum faciat, publicum eſt cuius vſus eſt publicus, nec occupanti conceditur, vnde occupantis non fit.

De rebus vniuerſitatis, & ſingulorum, & his quæ ſunt extra patrimonium. Cap. XCII.

VNiuerſitatis vero ſunt theatra, id eſt palatia, ſiue domus communitatis, & ſtadia, & ſi qua alia ſunt communia, ciuitatum vel alicuius vniuerſitatis. Idem dici poteſt de rebus collegiorum, vel capitulorum, quia ipſius collegij ſunt, non ſingulorum, vnde canonicus poteſt ferre teſtimonium in cauſa capituli, quia non eſt ſua: nam in re ſua, nullus idoneus teſtis habetur. Singulorum res ſunt, quarum quilibet dominium habet, quod quidem dominium traditionibus, & vſucapionibus, multis modis requiritur, & tales res bona noſtra vocantur, & in noſtro patrimonio eſſe dicuntur. Extra patrimonium ſunt res ſacroſanctæ, & religioſa, quæ etiam nullius eſſe dicuntur, nam quod diuini iuris eſt, id nullius in bonis eſt. Res vero, quæ nec in patrimonio, nec extra patrimonium ſunt, ſicut vſusfructus, ſeruitutes, tam ruſticorum, quam vrbanorum prædiorum. Idem de iure patronatus, nam iſtæ ſeruitutes, vel ius patronatus per ſe ſine prædio, vel patrimonio non venduntur, & ideo non dicuntur eſſe in bonis. Item non ſunt extra bona, cum contra non poſſidentes exceptionem, contra poſſidentes actionem ad eas recuperandas habeamus. Quid autem ſit exceptio, quid actio patebit infra.

De rebus, quæ nullius ſunt, & occupanti conceſſa ſunt. Cap. XCIII.

IVſtinianus lib. 2. Quod autem antea nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur. Nec intereſt feras beſtias, volucres, & piſces vtrum in ſuo fundo quiſque capiat, an alieno. Plane qui in alienum fundum ingreditur, venandi aut aucupandi gratia, poteſt a domino ſi is præuiderit, prohiberi ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eouſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coercetur, cum vero euaſerit cuſtodiam tuam, & in naturalem libertatem ſe receperit, tuum eſſe deſinit, & rurſum occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita in conſpectu tuo ſit, vt difficilis ſit eius perſecutio. Apium natura fera eſt. Itaque quæ in arbore tua conſederint, antequam a te alueo includantur, non magis tuæ eſſe intelliguntur, quam volucres, quæ in tua arbore nidum fecerint. Ideoque ſi alius eas incluſerit, ipſe earum dominus erit. Fauos quoque, ſi quos effecerint, quilibet eximere poteſt. Plane integra re priuſquam eximantur, ſi præuideris ingredientem in fundum tuum, poteſt eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen ex alueo tuo ſi euolauit, eouſque tuum eſſe intelligitur, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis eius perſecutio eſt. Alioquin occupantis fit. Pauonum, & palumbarum fera natura eſt, nec ad rem pertinet, quod ex conſuetudine auolare, & reuolare ſolent. Nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Ceruos quoque, ita quidam manſuetos habent, vt in ſiluas ire & redire ſoleant, & tamen feram eſſe naturam nemo negat. In his autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire, & redire ſolent, talis regula probata eſt, vt eouſque tua eſſe intelligantur, donec animum reuertendi habeant, nam ſi animum reuertendi habere deſierint, tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur deſinere, cum reuertendi conſuetudinem deſeruerint. Gallinarum, & Anſerum non eſt fera natura, nam aliæ ſunt gallinæ, quas feras vocamus, & alij anſeres, quos feros appellamus, & ideo ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo caſu turbati, turbatæve euolauerint, licet conſpectum tuum effugerint, quocumque tamen in loco ſunt, tui, tuæve eſſe non deſinunt, & qui lucrandi animo ea animalia retinet, furtum committere intelligitur.

Adhuc de eodem. Cap. XCIIII.

ITem ea, quæ ab hoſtibus capimus, iure gentium ſtatim noſtra ſunt, adeo quidem, vt & liberi homines in ſeruitutem noſtram deducantur, qui tamẽ ſi euaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reuerſi fuerint priſtinum ſtatum recipiũt. Lapilli & gemmæ, & cætera quæ inueniuntur, iure naturali ſtatim inuentoris fiunt. Quæ ex animalibus, dominio tuo ſubiectis nata ſunt, tua ſunt. Quæ per alluuionem agro tuo flumen adiecit, tibi acquiruntur, eſt autem alluuio incrementum latẽs. Per alluuionem autem id videtur adijci, quod ita paulatim adijcitur, vt intelligere non poſſis quantum quoque momento temporis adijciatur. Quod ſi vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & vicino prædio appulerit, palam eſt eam tuam permanere, plane ſi longiori tempore fundo vicini hæſerit, arboreſque quas ſecum traxerit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo acquiſitæ. Inſula quæ in mari nata eſt (quod raro accidit) occupantis fit. Glo. & hic eſt caſus, in quo publica res, ſine permiſſu principis, fit priuata. Si gregis vſusfructum quis habeat, in locum demortuorũ capitum ex fœtu fructuarius ſubmittere debet, & in vinearum demortuarum vel arborum locũ alias debet ſubſtituere, rectè enim colere debet, & quaſi bonus paterfamilias vti debet. Theſauros quos quiſque in loco ſuo inuenerit, Imperator Adrianus naturalem æquitatem ſecutus, ei conceſſit, qui inuenerit. Idemque ſtatuit. Si quis in ſacro, aut in religioſo loco, fortuito caſu inuenerit, aut ſi quis in alieno loco, nõ data ad hoc opera, ſed fortuito inuenerit, dimidium domino loli conceſſit, & dimidium inuentori. Glo. Quod ſi data ad hoc opera inuenerit, non ſolum nihil inde conſequitur, ſed etiam punitur. Si quis in Cæſaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, & dimidium Cæſaris erit. Ex ſum. in. In ſumma vero nota, quod 5. modis res dicuntur eſſe nullius. Conſenſu populi, vt res ſacræ, & religioſæ. Natura, vt homo liber, & ſilueſtria omnia, & ſimilia, vt piſces, & huiuſmodi. Facto, vt res pro derelicto habita, puta cum quis metu tempeſtatis proijcit res in mare, vel pro aliquo periculo etiam in terra, vel voluntate derelinquit aliquid, quod ſuum erat, ſine ſpe rehabendi. Caſu, vt hæreditas iacens, puta cum mortuus eſt aliquis, & relinquit hæredem, antequam hæres adeat hæreditatem, hæreditas dicitur in nullius bonis eſſe. Item tempore, vt theſaurus, puta cum aliqua pecunia, vel argentum, vel aurum abſconditum eſt, nec quod ibi ſit extat, hominis qui repoſuit, vel aliorum memoria.

De Rebus incorporalibus, & primo de Hæreditate. Cap. XCV.

EX ſumma iuris. Item rerum aliæ ſunt corporales, puta quæ ſui natura tangi poſſunt, vt homo, fundus, veſtis, aurum, & aliæ innumerabiles res. Aliæ incorporales ſunt, quæ tangi non poſſunt, vt ea quæ in iure conſiſtunt, vt hæreditas, vſusfructus, vſus, & obligationes quoquo modo contractæ, ſeruitutes prædiorum, ius patronatus, vſucapiones, præſcriptiones, obligationes quoque contractæ. Iſid. 5. li. Hæreditas eſt res, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit, vel legato, ex teſtamento, vel poſſeſſione recepta. Regula iuris. Hæreditas nihil aliud eſt, quã ſucceſſio in vniuerſum ius, quod defunctus habuit. Ex Digeſtorum. libro. 5. Pro hærede poſſidet, qui putat ſe hæredem eſſe & non eſt, vt ait Vlpianus li. 15. ad edict. Vel qui ſcit ſe nõ eſſe, pro poſſeſſore vero poſſidet, prædo. Si a furioſo emero ſciens, pro poſſeſſore poſſideo. Qui ſciens emit alienam hæreditatem, pro poſſeſſore poſſidet, & ſic peti ab eo hæreditatem, vt aiunt quidam, ſed nemo prædo eſt, qui pretium ſoluit. In hæreditate continentur vniuerſæ res hæreditariæ, ſiue iura, ſiue corpora ſunt, & etiam res pignori datæ, vel commodatę, vel depoſitæ. Caius lib. 6. ad edict. prouinc. Deperditum intelligitur, quod in rerum natura eſſe deſijt. Diminutum quod vſucaptũ eſt, & ob id de hæreditate exijt. Vlpianus in eodem. Quod quis ſuo nomine ſoluit non debitoris, debitorem non liberat, iuſtus autem poſſeſſor procul dubio debebit deducere quod ſibi debetur, ſicut autẽ ſumptum, quẽ fecit, deducit, ita ſi facere debuit, & non fecit, culpę huius reddat rõnẽ, niſi bonę fidei poſſeſſor eſt, tũc n. qa quaſi rẽ ſuã neglexit, nulli querelę ſubiectus, eſt añ petitã hẽditatem, poſtea vero & ipſe pdo eſt. Paulus. Fructus hæredita-

ris intelligitur deductis impenſis, quæ quærendorum, conſeruandorumque gratia fiunt, quod non ſolum in bonæ fidei poſſeſſoribus naturalis ratio expoſtulat, verum & in prædonibus. Vlpianus li. 15. ad edict. Quod ſi ſumptus quidem fecit, nihil autem percepit fructuũ, æquiſſimum erit rationem eorum quoque, in bonæ fidei poſſeſſoribus haberi, quod de impenſis neceſſarijs, & vtilibus, non voluntarijs intelligendum eſt. Prædo fructus ſuos facit, ſed auget hæreditatem, ipſe quoque de ſe quæri debet, qui ſciens in rem alienam impendit, ſed benignius eſt, in huius quidem perſona haberi rationem, nõ enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere, & id ipſum officio iudicis continebitur. Papinianus, libro 6. quæſtionum. Quamuis, ſtricto iure, nulla teneantur actione hæredes ad monumentum faciendum, tamen principali, vel Pontificali auctoritate compelluntur, ad obſequium ſupremæ voluntatis. Hermogenianus, libro 2. iuris epitomarum. Si poſſeſſor, ex hæreditate inhoneſtos habuit quæſtus, hos etiam reſtituere cogetur. Iulianus. Cum prædia vrbana, & ruſtica, negligentia poſſeſſorum peiora facta ſunt, litis æſtimationem earum rerum quanto peiores factæ ſunt, poſſeſſores pati debent.

De vſufructu, & vſu. Cap. XCVI.

EX Digeſt. 7. lib. Martianus libro 3. re. Seruitutes autem perſonarum ſunt, vt vſus, & vſufructus, aut rerum vt ſeruitutes ruſticorum prædiorum, & vrbanorum. Paulus, 3. libro ad vitellium. Vſuſfructus eſt ius alienis rebus vtendi, fruendi, ſalua rerum ſubſtantia. Celſus libro 19. Digeſtorum. Eſt enim vſuſfructus ius in corpore, quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt. Caſſius, libro 17. iuris ciuilis. Vſufructuarius rei, boni viri arbitratu eris, & frui debet. Vlpianus. Vſufructuarius, vel ipſe frui ea re, vel locare, vel vendere poteſt, vel alij fruendam concedere. Labeo ait. Vſufructuarium in omnibus rebus mobilibus, eum modum tenere debere, ne ſua feritate, vel ſæuitia eam corrumpat, alioquin lege Aquilia conueniendum. Iul. ait. Fructuarius, acquirere quidem fundo ſeruitutem non poteſt, retinere autem poteſt, & ſi forte fuerit, non vtente fructuario, amiſſa, hoc quoque nomine tenebitur, proprietatis autem dominus, etiam non conſentiente fructuario, ſeruitutem fundo imponere poteſt, niſi, vt ait Paulus, per hoc fiat deterior fructuarij conditio, veluti ſi talem ſeruitutem vicino conceſſerit, ius ſibi non eſſe altius tollere. Cum partis bonorum vſufructus legatur, ſi non ſit ſpecialiter partis facta mentio, dimidia pars, bonorum continetur. Paulus, alias. Neratius, libro 3. membranarum. Syluam cæduam, etiam ſi intempeſtiuè cæſa ſit, in fructu eſſe conſtat, ſicut olea immature lecta. Item fœnum immaturum lectum, in fructu eſt. Centum anni pro longæuitate habentur. Vlpianus, libro 2. Ex municipio, cui vſufructus legatus eſt, etiã inuito hærede eum extraneo vendere poteſt. Pomponius, libro 5. ad Sab. Si areæ vſuſfructus legatus ſit, mihi poſſe me ibi caſam ædificare, cuſtodiæ cauſa earum rerum quæ in area ſunt. Caius libro 7. ad edict. prouinciale. Caro & corium mortui pecoris, in fructum non eſt: quia extinguitur mortuo eo vſufructus. Pomponius libro 5. ad Quintum mucium. Cum gregis vſufructus legatus eſt, & vſque peruenit numerus gregis, vt grex non intelligatur, perit vſufructus. Vlpianus in l. hoc ſenatus. Idem continet vſus pecuniæ, & vſuſfructus. Vlpianus libro 18. ad Sab. Cuius vſus relictus eſt vti poteſt, frui non poteſt, ſed fructus, ſine vſu eſſe non poteſt, vſus ſine fructu poteſt. Paulus, libro 3. ad Vitellium. Vſus pars legari non poteſt, nam frui quidem pro parte poſſumus, vti vero pro parte non poſſumus. Modeſtinus, libro 2. regularum. Vſus aquæ perſonalis eſt & ideo ad hæredem vſuarij tranſmitti non poteſt. Ex ſumma iuris. Et nota quod aliud eſt vſuſfructus, aliud eſt vſus. Nam qui vſumfructum habet, poteſt fructibus vti ad opus ſuum, & dare, & vendere, & locare, quod non poteſt, qui tantum vſum habet, is enim tantum ad opus quotidianum vtitur fructibus.

De ſeruitutibus Prædiorum. Cap. XCVII.

EX Digeſt. 8. lib. Vlpianus libro 29. ad edict. prouinciale. Vnus ex dominis communium ædium ſeruitutem imponere non poteſt. Idem libro 26. Seruitutes prædiorum, aliæ in ſolo, aliæ in ſuperficie conſiſtunt. Paulus lib. 21. ad plaut. Vt pomum decerpere liceat, & vt ſpatiari, & vt cœnare in alieno poſſimus, ſeruitus imponi non poteſt. Celſus libro 25. Digeſt. Si cui ſimplici via, vt per fundum cuiuſpiam cederetur, vel relinquatur in infinitum, videlicet, per quamlibet eius partem ire, agere licebit, ciuili tamen modo. Nam quædam in ſermone tacito excipiuntur, non enim per villam ipſam, aut per medias vineas, aut ſegetes, ire agere ſinendus eſt, cum id æque commode, per alteram partem facere poſſit, minore ſeruitutis fundi detrimento. Verum conſtitit, vt quã primum iter direxiſſet, ea demum ea ire agere debebit, nec amplius mutandæ eius poteſtatem habere. Paulus. Publico loco interueniente, vel via publica, hauſtus, ſeruitus imponi poteſt, aquæductus non poteſt. A principe autem peti ſolet, vt per viam publicam, aquam ducere ſine incommodo liceat publico. Pomponius lib. ſingularium rerum. Viæ itineris, actus, aquæductus, pars in obligationem deduci non poteſt, quia vſus eorum indiuiſus eſt. Marcellus. Seruitutes, quæ in ſuperficie conſiſtunt, poſſeſſione retinentur. Sciendum eſt, per ſeruitutem, meliorem vicini conditionem fieri poſſe, deteriorem non poſſe, niſi aliquid nominatim in ſeruitutem impendendam immutatum fuerit. Paulus, libro 15. ad Sab. In rem communem, nemo dominorum iure ſeruitutis, neque facere quicquam inuito altero poteſt, neque prohibere quo minus alter faciat, nulli enim res ſua ſeruit. Idem in eodem. Omnes ſeruitutes prædiorum, perpetuas cauſas habere debent, & ideo neque ex lacu, neque ex ſtagno concedi aquæductus poteſt, ſtillicidij quoque immittendi naturalis, & perpetua cauſa eſſe debet. Idem in eodem. Vſufructus in alterutris prædiis acquiſitus, non adimit, aliàs interrumpit ſeruitutem.

De ſeruitutibus prædiorum Vrbanorum, & Ruſticorum. Cap. XCVIII.

EX ſumma iuris. Seruitutes vrbanorum prædiorum ſunt, quæ ædificijs, ſiue domibus inhærent, vt ſcilicet vicini onera vicinus ſuſtineat, vt liceat tignum, vel trabem in parietẽ immittere, vel ſtillicidium recipere, vel ne poſſit altius ædificare, & alia plura opera, quæ non expedit numerare. Ex Digeſt. libro 7. Paulus libro 6. ad edict. prouin. Parietem, qui naturali ratione communis eſt, alterutri vicinorum demoliendi eum, & reficiendi ius non eſt, quia ſolus dominus non eſt. Vlpianus libro 1. ad edict. Cum eo, qui tollendo obſcurat vicini ædes, quibus non ſeruiat, nulla competit actio. Marcellus, ita officere luminibus, & obſcurare legatas ædes conceditur, vt non penitus lumen recludatur, ſed tantum relinquatur, quantum ſufficit habitantibus in vſus diurni moderatione. Vlpianus li. 3. inſtitutio. Seruitutes prædiorum ruſticorum ſunt hæ, iter, actus, via, aquæductus. Iter eſt ius eundi, ambulandi hominis. Non etiam iumentum agendi, vel vehiculum. Actus eſt ius eundi, agendi, vel ducendi iumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet, qui actum habet, habet & iter, eoque etiam ſine iumento vti poteſt. Via eſt ius eundi, & agendi, & ambulandi, nam & iter, & actum in ſe via continet. Aquæductus eſt ius aquam ducendi per fundum alienum. In ruſticis autem computanda ſunt aquæ hauſtus, pecoris ad aquam appulſus, ius paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ traditio, planè & patientia ſeruitutum inducit officium prætoris. Paulus lib. 7. ad edict. prouin. Viæ latitudo ex lege 12. tabularum in porrectum, 8. pedes habet, in anfractũ idest vbi flexus eſt, 16. Modeſtinus libro 9. differentiarum. Inter actum, & iter nulla eſt differentia, iter eſt quo quis pedes, vel eques commeare poteſt, actus vero eſt, vbi & armenta ducere, & vehiculum liceat.

De iure Patronatus. Cap. XCIX.

EX ſumma iuris decretalium. Patroni nomen vnde patronatus, dicitur æquiuoce ſumitur. Dicitur enim patronus, qui clientulo ſuo patrocinium in cauſa præſtat, vel qui ſeruum manumiſit, vel etiam quilibet defenſor ſiue fautor, vnde patronus eſt turpitudinis, qui crimen celat vxoris. Dicitur etiam patronus eccleſiæ, vel hoſpitalis fundator, aut donator, vel ſoli præſtitor. Eſt ergo ſecundum quod hic accipitur, iuſpatronatus auctoritas, vel poteſtas prouidendi eccleſiæ, proueniens ex beneficijs in perpetuum ei collatis. Debet autem eccleſiæ prouidere patronus, & in temporalibus, ne dilapidentur, & in ſpiritualibus, vt dignum ibi presbyterum eligat, qui diuina officia celebret, & hoc in eccleſijs non collegiatis. In collegiatis autem, in electione a collegio facta, conſenſus eius eſt requirendus, & non ante, quia quod humani iuris eſſe deſijs, per conſecrationem ſeruitutem non recipit. Olim etiam vnus erat ex eligentibus. Pluribus itaque nominibus appellatur hoc ius, dicitur enim quandoque ius patronatus, quãdoque preſentationis aditus, quandoque gratia, quandoque conſenſus, quandoque inueſtitura, quandoque poſſeſſio, quandoque

def en ſio,

defenſio, quandoque etiam aduocatio, veruntamen aduocatus proprie dicitur, qui nec eccleſiæ ſolum præſtitit, nec ædificauit, neque dotauit, ſed ſolummodo ad eius defenſionẽ vocatus eſt, nec habet in ea ius aliquod ſpirituale. Transfertur autem iuſpatronatus quatuor modis, ſcilicet hæreditaria ſucceſſione. Item donatione, quam poteſt quis, etiam laico facere. Quidam tamen dicũt illud priuate donari non poſſe. Item permutatione cum alio ſpirituali, & etiam vniuerſalitatis alienatione. Non enim per ſe vendi poteſt, ſed tranſit cum vniuerſalitate. Eadem ratione non infeudari poteſt, cum titulus feudalis gratuitus non ſit, vnde verſus. Iuſpatronatus tranſire facit nouus hæres. Res permutata, donatio, venditioque. Sciendum vero quod iuriſpatronatus ſecundum quoſdam nõ eſt merum ſpirituale, quoniam & laico competit, & ad hæredes tranſfertur, ſicut & ius funerandi, & etiam ſecundum quoſdam ad extraneos, ſed neque purum temporale, quia vendi non poteſt, & ita partim temporale eſt, partim ſpirituale. Alij vero dicunt, quod eſt merum ſpirituale; cum ſit quoddam ſimplex, & indiuiſibile. Quod enim tranſit ad hæredes ex diſpenſatione ſit, ſicut innuitur extra, t. de iurepatronatus. Illa namque diſpenſatio ad ius commune redacta eſt. Nec diuiditur iuſpatronatus inter hæredes, ſed apud vnum quemque manet inſolidum quo ad omnem eius effectum, etiam ſi ex diuerſis, & inæqualibus partibus hæredes ſint, & hoc præter ſacerdotis præſentationem, quæ eſt apud omnes, ita quod apud nullum. Si tamen vnus compatronorum plures filios reliquerit, non habetur ratio in capita, ſed in ſtirpes. Item eccleſia non diuiditur, vt hæredum vnus poſſit ſuum presbyterum inueſtire, vel vt vnus plures prælatus pares poſſit inſtituere, ſed impares bene poteſt, vt probatur per illã decre. de iure pa. poſtulaſti. Semper autem tractanda eſt cauſa de iurepa. coram eccleſiaſtico iudice. Et ſiquidem ſuper hoc, inter aliquos mota quæſtione, differatur inſtitutio, diſtinguendum eſt vtrum protrahatur culpa litigantium, an impedimento iudicis. Si culpa litigantium, poterit epiſcopus poſt menſes quatuor eccleſiam ordinare, ſaluo iure patroni vtriuſque, ſi vero iudicia impedimento, tunc vſque ad menſes ſex tenetur epiſcopus expectare.

De eius acquiſitione, & debito, & translatione. Cap. C.

ACquiritur autem huiuſmodi ius tribus de cauſis. Patronum enim faciunt fundi præſtatio, dotatio, ædificatio, ſiue fundatio, & hoc diuiſim. Ita quod ſi vnus territorium, ſiue fundum aſſignauerit, & alius dotauerit, tertius vero fundauerit; cuilibet eorum iuſpa. eſt acquiſitum. Et vnuſquiſque habet inſolidum, ita quod omnes æqualiter, ſicut de ſeruituribus dicitur, in Dige. ſed licet quilibet habeat ibi ius ſingulare per ſe, habent tamen inſimul quoddam ius commune præſentãdi perſonam, ſicut & illi ad quos ſpectat electio, nullus enim per ſe poteſt eligere. Dicunt tamen alij, quod ille tantum debet perſonam præſentare qui territorium aſſignauit, ideſt agrum, vel fundum. Aliquando namque territorium in iure vocatur ipſe ager, aliquando autem vniuerſitas agrorum, aliquando vero diœceſis. Vnde verſus. Patrono debetur honor onus, vtilitaſque. Præſentet, præſit, defendat, alatur egenus. Honor quidem quia præſentat, ſed ex præſentatione ſola nihil iuris prouenit præſentato, niſi collegium, vel aliqua religioſa perſona habeat præſentationem. Nam vt ait Innocentius tertius. Epiſcopus, qui præſentatum idoneum admittere recuſat, ad prouidendum eidem in competenti beneficio compellitur, vt in quo deliquit, in eo puniatur. Onus vero, quia tenetur eam contra quoslibet oppreſſores defendere. Vtilitas autem, quoniam ali debet ab eccleſia ſi vergat ad inopiam, præterea debetur ei proceſſionis aditus, vt ſcilicet alios Parochianos præcedat in proceſſione, vel vt cum proceſſione recipiatur, cum a longo redit itinere, præterea ſi quod epiſcopi conſenſu ſeruitium impoſuerit eccleſiæ, illud etiam poteſt exigere, non autem feudum, tallias, & huiuſmodi.

De Bonorum poſſeſſione. Cap. CI.

ISidorus, li. 5. Bonorum poſſeſſio eſt ius poſſeſſionis certo ordine certoque titulo acquiſitæ. Iuſtinianus in lib. inſtitutionum, 3. Bonorum poſſeſſio eſt ius perſequendi, retinendique patrimonij, ſiue rei quæ cuiuſque dum moritur fuerit. Bonorum poſſeſſiones tribus modis introductæ ſunt, aut emendandi veteris iuris gratia, aut impugnandi, aut confirmandi. Emendandi, quia lex 12. tabularum emancipatos inter ſuos non cognouit, prætor vero hæc emendans vocat

eos, vnde liberi. Impugnandi, quia lex. 12. tabularum eos, qui per fœmineum ſexum deſcendunt, omni modo repellit a ſucceſſione, prætor vero hoc impugnans vocat eos, vnde cognati. Confirmandi quotiens prætor dat eis bonorum poſſeſſionem, qui poterant ex iure ciuili, tam ex teſtamento, quam ab inteſtato ſuccedere. Extraordinarium auxilium hoc, eſt ſecundum legem Corneliam conſiderandum, quæ æque proſpexit tam ex teſtamento, quam ab inteſtato. Omnes quidem dies, aut continui, aut vtiles vocantur. Continui ſunt qui quotidie, & omnes computantur. Vtiles ſunt in quibus feriati dies excipiuntur, & ægritudinis, vel in quibus quis qualibet occupatione detinetur, ſed tantum illi dies computantur in quibus agere poteſt in bonorum poſſeſſionem, & dies vtiles continui reputantur. Ex codice Theodoſiano lib. 7. Poſſeſſio tribus modis tibi acquiritur, occupatione, acceſſione, tranſlatione. Occupatione, vt vacua quæ a nemine detinentur, quo caſu a te incipitur, & ſi non illius fuit, ſiue alterius, ea cauſa dominium tibi acquiritur. Si autem quod alicuius eſt, nullus potes, aliqua iuſta opinione deceptus, & ita eius poſſeſſionem apprehendis, dominium quidem non tibi quæritur, ſed tamen iuſte poſſidere incipis pro ſuo poſſidendo. Acceſſio duplex eſt, aliquando per ſe, vt partus ancillæ, & fructus bona fide percepti, & tunc pro ſuo poſſidere, & vſucapere potes. Aliquando non per ſe, ſed ex commutatione maioris rei, vt quod per alluuionem agro tuo adiectum eſt, in his enim titulus principalis rei ſpectatur, vt iuſta poſſeſſio ſit, & pro ſuo vſucapere poſſis. Transfert aliquis poſſeſſionem vel per ſe vel per alium, & hoc aut nolens, aut volens, aut ignorans. Volens vt per venditionem, vel emptionem, vel tranſactionem, vel ſtipulationem, vel inſolidum dationem, vel donationem, & tunc incipis ciuiliter poſſidere. Nolens aliquando iuſte, aliquando iniuſte, iuſte vt per iudicem. Iuſta quidem poſſeſſio eſt, quando per auctoritatem iudicis incipis poſſidere, licet ſcias alienam rem eſſe. Iniuſte tranſit in te poſſeſſio, quando per vim incipis poſſidere, vel per furtum. Ignoranter poſſeſſio in te tranſit, velut per eum qui nomine eius poſſidet, vt colonus.

De Vſucapione. Cap. CII.

ISidorus, vbi ſupra. Vſucapio eſt adeptio dominij per continuationem iuſtæ poſſeſſionis biennij, aut alicuius temporis. Ex Digeſt. lib 6. de Publiciana in rem actione. Quod iam vſucaptum eſt, habet eiuſdem actionem. Marcellus lib. 22. digeſt. Scribit eum qui a furioſo ignorans eum furere rẽ emit, poſſe vſucapere, ergo & publicianam habebit, quæ etiam aduerſus donatorem competit. Eſt enim iuſtus poſſeſſor & petitor, qui liberalitatem accepit. Non igitur proderit emptio, niſi quæ bonam fidem habet, proinde ſufficit me bonæ fidei emptorem fuiſſe, quamuis a non domino emerim, licet ille callido conſilio vendiderit. Neque enim dolus venditoris mihi nocebit. Vlpianus. Hæc actio in his, quæ vſucapi non poſſunt vt in furtiuis, & in ſeruo fugitiuo locum non habet, ſed & hæres furis hanc actionem non habet, quia victorum defuncti poſſeſſor eſt. Regula iuris. Qui in ſeruitute eſt vſucapere non poteſt, nam cum poſſideatur, poſſidere non videtur. Ex ſumma iuris. Vſucapio eſt acquiſitio dominij, per cõtinuationem temporis lege diffiniti. Tempus autem a lege diffinitum eſt triennium. Introducta eſt vſucapio propter bonum publicum, ne dominia rerum eſſent in incerto. In hac exiguntur bona fides, iuſtus titulus, continua poſſeſſio, & quod res vitioſa non ſit, & quod non ſit, vſucapibilis. Vſu capiuntur etiam res eccleſiaſticæ, & prophanæ, licet dixerint quidam, quod non vſucapiuntur ad inſtar rerum fiſcalium. Sciẽdum itaque ꝙ vſucapio locum habet in rebus mobilibus, quas qui bona fide poſſidet aliquo titulo, ideſt, aliquo contractu, vel quaſi contractu, & per tres annos ſine interruptione, ideſt quod non ſit moleſtatus coram aliquo iudice, vſucapit, & defendit ſe contra quemlibet petentem, niſi ſit res furtiua: illa enim vitioſa eſt, & non vſucapitur. Eodem modo penitus locum habet præſcriptio in rebus immobilibus: ſed oportet, ꝙ poſſideat per decem annos inter præſentes, & per 20. inter abſentes.

De Præſcriptione. Cap. CIII.

PRæſcriptio igitur eſt ius quoddam in rebus immobilibus, ſubſtantiam ideſt firmitatem ex tempore capiens. Hæc etiam dicitur exceptio, vel excluſio actionis, quoniã obijcitur actioni perſonali, vel in rem, ſuper rebus immobilibus, & elidit eam, vel excludit, non aũt dñium acquirit ſcdm quoſdã. In eccleſiaſtica præſcriptione, ſicut & in vſucapione bona fides

exigitur, vt ſcilicet ille qui poſſidet, credat rem ſuam eſſe. Item iuſtus titulus ſcilicet ꝙ habeat rem ex bona cauſa, & iuſta, nõ per violentiam, nec per occupationem iniuſtam. Item cõtinua poſſeſſio, ſcilicet vt res poſſeſſa ſit vſquequò finem præſcriptionis, ſine interruptione. Item quod res ipſa ſit præſcriptibilis. Quędã enim res, vel iura ſunt quæ non præſcribuntur, ſ. ſubiectio, procuratio debita epiſcopo, vel legato, limes, & ea quæ limiti cohærentia ſunt. Item functiones publicæ non præſcribuntur a laicis. Item colonus fundum, ratione cuius eſt colonus, non præſcribit, ſed nec vſufructuarius præſcribere poteſt, quia non poſſidet. Nec clericus beneficium ſuum præſcribere poteſt, pro ſeruitio ſuo. Item liber homo præſcribi non poteſt, neque ius epiſcopale, neque reuerentia epiſcopo a clericis ſuis debita. Idem in rebus eccleſiæ. Impeditur autem præſcriptio, quandoque ad tempus, ſcilicet tempore vacantis eccleſiæ, & tempore vitæ male alienantis, & quamdiu prælatus eſt in hæreſi, vel in ſciſmate. Præſcriptionum quædam longi temporis eſt, ſcilicet decem annorum inter præſentes, vel viginti inter abſentes, vt ſuperius dictum eſt. Itaque vſucapio, dicitur acquiſitio dominij per continuationem temporis a lege diffiniti. Hæc diffinitio poteſt prædictę diffinitioni, quæ longi temporis eſt, adaptari. Eſt & alia quæ dicitur longiſſimi temporis, ſcilicet 30. vel 40. annorum, quæ odio non petentium eſt introducta, qua & res furtiua præſcribitur, & omnis actio & petitio tollitur. Quadraginta annorum præſcriptio locum habet in rebus eccleſiæ. Sed contra Romanam eccleſiam currit præſcriptio centum annorum. Item aliter, aut large ſumendo vocabulum, ſpecies multæ ſunt præſcriptionum. Eſt enim alia 10. dierum, quæ currit contra non appellantem. Alia vero ſex menſium, vt in actione redhibitoria, alia vtilis anni ſcilicet quæ obijcitur iniuriarum actioni, & illa quæ obijcitur appellationem non proſequenti. Eſt & alia biennij, ſicut de pecunia non numerata, alia quoque triennij, alia vero quadriẽnij, quæ currit pro fiſco, & contra fiſcum. Eſt iterum alia decennij, alia vicennij, quæ titulum requirit, & bonam fidem, etiam ſecundum leges. Iterum eſt præſcriptio. 30. annorum, vel etiã 40. de quibus tractatur in canonibus. Et licet antiqui canones præſcriptionem. 30. annorum admiſerint contra eccleſiam, hodie ſola præſcriptio. 40. annorum admittitur contra eam.

Iterum de eodem. *Cap.* CIIII.

GRatianus cauſa. 16. q. 3. Quod autem præſcriptione temporis omnia iura tollantur, probatur auctoritate Calcedonenſis concilij, & Gelaſij Papæ, & Toletani cõcil. Sed idem Gelaſius contra teſtatur ſcribens Maximiano, & Euſebio epiſcopo. Hæc autem multipliciter diſtinguitur. Sunt enim quædam Diœceſes, quæ certis limitibus diſtinctæ ſunt, hæ nullo modo præſcribi poſſunt. Aliæ vero, quæ non ſunt certis limitibus diſtinctæ, & de quibus certa diffinitio olim non præceſſit præſcriptione tolluntur. Poteſt tamen & aliter diſtingui. Quæ quiſque ſua auctoritate vſurpat, quia nullo titulo poſſidere incipit, præſcribere non poteſt, & in hoc caſu intelligenda eſt auctoritas Gelaſij. Temporis obiectio, quæ per incuriam forte generatur, non poteſt diuellere Diœceſim ſemel conſtitutam. Intelligendum eſt hoc ſi nullo titulo, ſed ſola vſurpatione eam poſſidere cœperit. Si vero iudicis auctoritate, & priuilegiorum longa conſuetudine poſſidere cœpit, tũc temporalis obiectio actori ſilentium imponit. Vnde Gelaſius Papa inter cætera inquit. Poſt quingentos annos conſtituta Chriſti quoſdam audio velle ſubuertere, cum 30. annorum lex hominum non poſſit abrumpi. Item ſi inter eccleſiæ controuerſia mota eſt, & diffinitio ſubſecuta, & ſi iniuſta ſit, tamen quia non ſua, ſed diffinientis auctoritate poſſidere cœperit, triceñalis præſcriptio petitori ſilentium imponit, ita tamen vt ſupputatio præſcriptionis, non a tempore diffinitionis, ſed a deceſſu definientis, exordium ſumat. Item ea quæ in beneficijs poſſidentur, ſiue, quæ metu hoſtilitatis interueniente, diutius poſſeſſa fuerint, præſcribi non poſſunt. Tolluntur etiam præſcriptione illæ diœceſes, quas proprijs epiſcopis negligentibus, alij ab hæreſi ad integritatem fidei reuocauerunt. Extra. 3. de præſcriptionibus. Ex regiſtro Gregorij. Scire nos credimus taciturnitatem, & patientiam noſtram, futuris poſt me Pontificibus, in rebus pauperum præiudicium non facturam. Gregorius. Omnes poſſeſſiones ad ſingulas prouincias noſtrorum fratrum pertinentes, a quibus per 30. annos poſſeſſæ ſunt quietè, & ſincerè abſque ſinodali proclamatione perpetuo teneantur. Alexander. 3. Nulla antiqua dierum poſſeſſio iuuat aliquem malæ fidei poſſeſſorem, niſi reſipuerit, poſtquam ſe aliena nouerit poſſidere. Idem.

Quadragenalis præſcriptio, omnem prorſus actionem excludit. Idem. Cum laici decimas detinere non poſſint, eas nulla ratione poſſunt præſcribere. Inno. 3. Cum non liceat a capite membra recedere. Mandamus quatenus, Archiepiſcopo, & eccleſiæ Bracaren. obedientiam, & reuerentiam debitam, ſicut alij clerici ſuæ dioce. faciunt, impendatis, præſcriptione temporis non obſtante. Idem. Contra Rom. Ec. non niſi centum annorum præſcriptio locum ſibi valeat vendicare. Idem. Contra procurationem, quæ ratione viſitationis debetur, præſcribi nequit, quemadmodum nec contra viſitationem ipſam. Idem. In præſcriptione rerum eccleſiaſticarum bona fides, & iuſtus titulus exigatur.

De interruptione præſcriptionis, & eius effectu, & probatione. *Cap.* CV.

GRegorius. Aduerſus eccleſias, minorem præſcriptionem quam 40. an. Ro. ec. non admittat, licet quidam canones comprobent tricennalem, & eccleſia ſe poteſt aduerſus eccleſiam quadragenaria temporis præſcriptione tueri, de re illa, quam inconcuſsè 40. annis noſcitur poſſediſſe. Verum ſi de præſcriptione, & interruptione inter partes fuerit mota quæſtio, ab vtraque parte teſtes recipi debent, & ſi probata fuerit interruptio, præſcriptio non tenebit. Ex ſumma iuris. Interrumpitur autem præſcriptio tribus modis ſcilicet naturaliter, ciuiliter, & canonice. Naturaliter quidem, quando res, quæ eſt in cauſa præſcriptionis, medio tempore ab alio aliquo poſſidetur, vel a mari, ſiue a fluuio inundante occupatur, vel quando pupillaris ætas interuenit. Ciuiliter autem multis, ſcilicet per libellum principi datum, & hoc valet in nonnullis actionibus tantum. Item per querelam iudici factam, & ſecuta ſit conuentione, hoc valet in omnibus actionibus. Item per litis conteſt. hoc quoque valet in omnibus. Interrumpitur quoque ciuiliter, ſinodali proclamatione, ſecundæ cautionis expoſitione, vſurarum ſolutione. Canonice vero, quando bona fide quis incipit poſſidere, & medio tempore malam habet, talis enim interruptio non poteſt dici naturalis, cum poſſeſſione non ceciderit, neque ciuilis, cum non ab aliquo cauſa ſit interpoſita. Dicitur ergo canonica, tanquam a canone introducta. Præſcriptionis effectus eſt, quòd præſcriptori eiuſque ſucceſſoribus defenſionem acquirit, & etiam ſi a poſſeſſione ceciderit, vendicationem habet, niſi malæ fidei poſſeſſor ſit. Obijcitur autem, vt dictum eſt, actioni perſonali, vel reali. Actio perſonalis eſt, quæ competit contra certam perſonam, vt actio commodati, quæ non competit, niſi contra commodatarium, vel eius hæredem. Realis autem eſt, quæ obijcitur contra quemlibet detinentem rem ipſius agentis. Probatur autem præſcriptio, ſi probetur res poſſeſſa fuiſſe in principio temporis præſcribentis, & in fine: præſumitur enim ille qui ſic probat, medio tempore poſſediſſe, niſi interruptio probetur interueniſſe. Probato vero tempore, præſumitur etiam bona fides. Quilibet præſumitur ignorans, niſi probetur ſciens, & ita præſumitur ignoraſſe rem ad alium pertinere, niſi probetur ſciuiſſe. Item etiam titulum habuiſſe præſumitur, niſi probetur non habuiſſe, quia poſſeſſor non tenetur poſſeſſionis ſuæ titulum probare. In ſumma vero nota, quod eccleſia præſcribit contra priuatum ſpatio. 10. vel 20. annorum, & non econuerſo: quia quod eſt in eius fauorem introductum, non eſt in læſionem ipſius retorquendum. Præſcriptio quoque quadriennij, quæ currit aduerſus eum cuius rem Imperator donat, in rebus eccleſiaſticis nõ habet locum. Nota etiam ꝙ præſcriptio non differt ab vſucapione, niſi in duobus. ſ. in hoc ꝙ conſiſtit in rebus immobilibus, & quia prolixius exigit tempus.

De obligatione. *Cap.* CVI.

IVſtinianus, vbi ſupra lib. 3. Obligatio eſt vinculum iuris, quo neceſſitate aſtringimur, alicuius ſoluendæ rei, ſecũdum noſtræ ciuitatis iura. Obligationes aut ciuiles ſunt, aut pretoriæ. Ciuiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ ſunt, aut iure ciuili comprobatæ. Prætoriæ vero, quas prætor ex ſua iuriſdictione conſtituit, quæ etiam honorariæ vocantur. Sequens diuiſio in quatuor ſpecies deducitur, aut enim ex contractu, aut quaſi ex cõtractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Omnis obligatio tollitur ſolutione eius qđ debetur, vel ſi quis conſentiente creditore, aliud pro alio ſoluerit. Acceptilatio eſt imaginaria ſolutio. Idem lib. 4. Inter dominum, & eum qui in poteſtate eius eſt, nulla obligatio eſſe poteſt. Helinandus, 9. li. Obligõ vinculum eſt non corporale, ſed iuris, quo aſtringimur ad aliquod

quod dandum vel faciendum, vel ex conuentione propria, ſeu quod pro eodem habetur, vel etiam contra propriam voluntatem, vt cum delinquimus, ſeu ꝙ pro delicto habetur facimus. Et quemadmodum in vinculo corporali facti ſolutio neceſſaria eſt, ita in ciuili vinculo, naturalis ſeu ciuilis ſolutio deſideratur. Igitur obligatio mater eſt perſonaliũ actionũ, actio.n.eſt ius perſequendi in iudicio, qđ nobis debetur. Ex lib. de actionibus. In oĩbus obligationibus, in quibus dies non ponitur, pñti die debetur. In perſonam ſeruilẽ nulla cadit obligatio. Regula iuris. Impoſſibilium quoque nulla eſt obligatio. Ex ſumma iuris. Obligatio autem alia eſt ciuilis tantum, alia naturalis tantum, alia ciuilis, & naturalis. Ciuilis tantum generaliter verum eſt quod non obligat cum effectu, puta ſi ſcripſi me tibi debere centum ſpe futuræ numerationis, ſi non ſit numerata poſtea pecunia ciuiliter tantum obligatus ſum, vnde ſi petas ſolui tibi quod ſcripſi me debere, niſi ſit tranſactum biennium, exceptione ſubmoueris. Quid ſit exceptio infra patebit. Item ciuilis tantum eſt, quando ego etiam cum effectu obligatur, & factum eſt mihi pactum de non petendo a creditore. Naturalis obligatio eſt, quæ oritur ex nudo pacto. Iſta ſimiliter non obligat cum effectu. Ciuilis & naturalis eſt, quando dedi tibi pecuniam mutuo, & eam ſtipulatus ſum. Quid ſit ſtipulatio infra patebit. Et multis alijs modis obligatur, quis cum effectu, vt inferius apparebit.

De *Pacto, & Conuentione.* Cap. CVII.

SEd quia de pacto fecimus mentionem. Nota qđ pactum eſt duorum, pluriumve conſenſus in idem. Et bene dixit in idem, non in eodem, vel de eodem. Nam ſi conſentiamus, de Socrate, quod ſit Aſinus, non eſt pactum, quia neutrum alterius talis conſenſus obligat, nec naturaliter, nec alio modo. Sed ſi in dandum vel faciendum alteri ab altero noſtrum obligat. Si vero conſentiamus inuito magiſtro Alberto, ꝙ ipſe det alij, non eſt pactum. Species pactorum duæ ſunt, aut enim ſunt in rem, & tunc proderunt omnibus ad quos res voluitur, aut in pſonam, & tunc proderunt perſonæ paciſcentis non alij. Paciſci poteſt in eccleſiaſticis prælatus in vtilitatem eccleſiæ, cõtra non, quia loco procuratoris eſt, & procurator conditionem dñi meliorem facere poteſt, deteriorem vero nõ. Similiter eccleſia vacante, capitulum, vel vniuerſitas paciſci poteſt, ſi concipiat pactum in vtilitatem eccleſiæ, aliter vero non. Quilibet autem in re ſua paciſci poteſt. Pactio ceſſat in acquiſitione ſpiritualiũ. Item in turpibus, & illicitis, etiam ſi iuramento firmata ſit, ceſſat etiam inter dominum & ſeruum, ceſſat iterum in iure publico, cui non poteſt derogari pactis priuatorum. Effectus pactorum eſt, vt ſeruentur, niſi ſint inhoneſta, vel contra iura, ſiue contra leges, vel contra bonos mores, vel contra ſubſtantiam contractus, vel niſi ſit impoſſibilis conditio. In ſumma vero notatur, ꝙ poſterius pactum priori præiudicat. Item ſecundum leges ex ſimplici pacto non oritur actio, niſi veſtiatur pactum, vel re, puta rei traditione, vel verbis, puta ſtipulatione, vel cohærẽtia contractus, vel ſi in contractu apponatur incontinenti, vel etiã literis. Sed ſecundum canones oritur actio ex nudo pacto, qa Deus inter ſimplicem, & ſolennem promiſſionem, nullam facit differentiam. Ex Dige. lib. 2. Paulus. Pactio eſt duorum, vel plurium in idem placitum & conſenſus. Conuentionis verbum generale eſt ad omnia pertinens, de quibus negocij contrahendi, tranſigendique cauſa conſentiunt, qui inter ſe agunt. Nam ſicut conuenire dicũtur, qui ex diuerſis locis in vnum locum colliguntur, & veniũt, ita qui ex diuerſis animi motibus in vnũ conſentiunt, in vnam ſententiam decurrunt. Conuentionum pleræque in aliud nomen tranſeunt, veluti in emptionem, locationem, pignus, ſtipulationem. Labeo ais conuenire poſſe vel re, vel per epiſtolam, vel per nuncium. Inter abſentes quoque, & tacito conſenſu. Vlpianus. Nuda pactio obligationem non parit, ſed parit exceptionem, quinimmo interdum informat ipſam actionem, vt in bonæ fidei iudicijs. Prætor ait. Pacta conuentaque, quæ neque dolo malo, neque aduerſus leges, plebiſcita, ſenatuſconſulta, decreta, edicta principum, neque quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, ſeruabo. Et vt ait Pedius. Dolo malo pactũ fit, quotiens circumſcribendi alterius cauſa aliud agitur, & aliud ſimulatur. Pacta, quæ turpem cauſam continent non ſunt obſeruanda. Caius, li. 1. ad edict. prouinc. Contra iuris ciuilis regulas pacta conuenta non habentur rata, veluti ſi pupillus ſine tutoris auctoritate pactus ſit, ne a debitore ſuo peteret. Aut ne intra certum tempus, veluti intra quinquennium peteret. Florentinus li. 8. inſtitutionum. Qui in futurum vſuras a debitore acceperat, tacite pactus, videtur, ne intra tempus for tem petat. Pomponius li. 8. ad Sab. Nemo paciſcendo efficere

poteſt, ne ſibi locum ſuum dedicare liceat, aut ne ſibi in ſuo ſepelire mortuum liceat, aut ne inuito vicino prædium alienet. Ibidem de tranſac. Scæuola li. 1. Dige. Priuatis pactionibus non dubium eſt, non lędi ius cæterorum. Elius Macer. Nulli procuratorum principis, inconſulto principe, tranſigere licet.

De *ſpeciebus Pacti.* Cap. CVIII.

EX libro qui dicitur Inſtrumentum iuris. Pactorum quædam in contracto bonæ fidei, quædam in contractu ſtricti iuris apponuntur. Item quædam in continenti, ideſt ingreſſu contractus. Quædam ex interuallo. Pacta quæ in contractu ſtricti iuris incontinenti fiunt, nouam tantum actionem pariunt, veterem non informant, ideſt ex contractu proficiſcentem cõditionem, datorum tamen ob cauſam plerunque præſtant ad repetendum quod datum eſt. Quæ vero ex interuallo fiunt nullam pariunt actionem, ſed tantum exceptionem. Cum autem in contractu bonæ fidei interponuntur, ſiquidem incontinenti, non tantum nouam actionem, ideſt præſcriptis verbis pariunt, ſed etiam ex contractu veterem naſcentem informãt. Si vero ex interuallo in contractu bonæ fidei pacta interponũtur, diſtinguendum eſt, vtrum addant aliquid contractui, an detrahant. Si detrahunt, creduntur ineſſe, & pariunt exceptionẽ. Si vero addunt, ſiquidem ſunt adminicula, ideſt accidentalia pacta, vt ſupra, & pœna præſtetur, vel cautio dupli, nullam pariunt actionem, ſed ſi ſponte adimpleantur, pariunt exceptionem. Cum vero ſunt de ſubſtantia contractus, ideſt de auctione, vel diminutione precij, intereſt quid agatur. Nam ſi hoc agitur, vt a toto contractu recedatur, a toto intelligitur receſſum. Si vero hoc non agitur, non receditur a primo, ſed informatur. vt etiam actio tribuatur: nam cum totus contractus poſſit poſteriori pacto tolli, multo magis, & reformari poteſt. Ex ſumma iuris. Item pactorum alia ſunt vtilia, alia inutilia. Inutilia dicuntur quandoque ratione paciſcentis, vt ſi furioſus, vel adultus curatorem habens, ſine curatore paciſcatur. Tales enim paciſci non poſſunt, cum furioſus expreſſim conſentire non poſſit, & hoc intellige, niſi in lucido interuallo, & in hoc adultus furioſo ſimilis eſt. Alijs etiam ratione perſonarũ ſunt pacta inutilia, ſed hæc exempli cauſa ſufficiant. Item ratione rerum ſunt pacta inutilia, vtputa ſi paciſcamur de impoſſibili aliquo facti, vt de Chimera, vel Hircocerno, vel de impoſſibili iuris, vt ſi paciſcamur contra leges, ſenatuſconſulta, plebiſcita, decreta prætorum, vel conſtitutiones principum, ſiue in fraudem alicuius bonum. Vtilia ſunt alia, quæ ratione rei, vel perſonæ, vel iuris non prohibentur. Item pacta alia ſunt nuda, & illa tantum naturalem pariunt obligationem regulariter. Alia veſtita, & illa pariunt naturalem & ciuilem ideſt obligant cum effectu. Et nuda ſunt omnia, niſi veſtiantur, re, verbis, literis, conſenſu. Et quid ſint iſta infra dicetur. Iſtis enim quatuor dicitur veſtiri pactum, ita quod eſt non vnquã ſine his veſtimentis, immo etiam eis incipit eſſe. Item veſtitur pactum contractus cohærẽtia poſt natiuitatem ſuam, vel quandoque ante, vel quandoque in ipſo contractu, puta ſi vendidi tibi domum, pactum feciſti mecum ante contractum, vel in cõtractu, vel paulopoſt, quod non ędificares eam altius, vel aliud huiuſmodi, tunc ex pacto tali naſcitur obligatio cum effectu, vel nata informatur, ſiue veſtitur. Item veſtitur rei interuentu in contractibus innominatis, qui ſunt quatuor, do vt des, facio vt facias, do vt facias, facio vt des, qui contractus ab initio nullam pariunt obligationem. Sed poſtquam res, quam conueniſti dari, data eſt, ſtatim naſcitur obligatio ei, qui dedit, vel fecit, non alij.

De *differentia Pacti. & Promiſſionis, Obligationis, Contractus, & Actionis.* Cap. CIX.

AT caue tibi, quia idem videtur eſſe pactum, & pollicitatio, obligatio, contractus, & actio, ſed non ſunt. Pactum enim (vt dictum eſt) eſt conſenſus duorum, verbi gratia, dico tibi ſic. Si velles mihi facere codicem, darem tibi. 20. & tu dicis, Parum eſſet. Et ego Fortaſſis darem bene. 30. Et tu dicis, bene facerem pro tanto. Ecce iam conſenſimus in idem ſcilicet de codice faciendo, & precio. Veruntamen, quia verba quodammodo inutilia ſunt, non obligant niſi naturaliter. Pollicitatio eſt ſolius offerentis promiſſio, verbi gratia, ſine aliqua interrogatione, vel contractu inter me, & te, dico. Facerem tibi codicem pro viginti. Contractus eſt ipſa verborum prolatio, ſiue ipſe conſenſus partium obligationis cõtrahendæ, verbi gratia, in venditione dico. Pro quanto dabis codicem. Et is. Pro centũ, Rñdeo. Non dabo centũ, ſed ſexaginta. Tu rñdes Nõ, ſed

ocingiota. Et ſic tu deſcendendo, & ego aſcendẽdo, tãdem, poſt multa, & varia certamina in vnam conuenientem deducitur ſententiam, conueniendo de pretio, & de re dãda pro illo, & q̃ io hoc dico in omnibus alijs contractibus ſerua. Ex tali conſenſu naſcitur obligatio, quam diffiniuimus ſupra, & ex obligatione naſcitur ius quoddam, quod proponimus contra obligatum in iudicio, ad faciendum, vel dandum, quod conuenit, vel promiſit, quod ius dicitur actio: nam actio eſt ius proſequẽdi in iudicio quod nobis debetur. Manifeſta igitur eſt differentia inter prædicta. Patet etiam ex præmiſſis, q̃ pacti nomẽ eſt generale ad omnia, quæ aguntur inter partes cauſa obligationis contrahendæ, vel etiam tollendæ, ſicut in pacto de non petendo. Conuentionis vero verbum generaliſſimum eſt, conueniunt enim ſcholares ad congregationem, & alij homines ad alium locum, & partes inter ſe. Item aliquando pactum ſtrictius ſumitur, vnde Iſid. 5. li. Pactum dicitur inter partes, ex pace conueniens ſcriptura, legibus, ac moribus comprobata. Et dicitur pactum, quaſi ex pace factum, ab eo quod eſt paco, vnde & pepigi fœdus. Placitum quoque ſimiliter ab eo qd placet,

De obligatione quæ contrahitur re, & primo de Mutuo. Cap. CX.

EX ſumma iuris. Dicto quid ſit contractus, ſupereſt, vt de illis, vel ſaltem de aliquibus contractibus, quibus pacta veſtiuntur videamus. Et primo de re. Inter partes quidẽ re contrahitur obligatio Mutuo, Commodato, Depoſito, Pignore, & Debiti ſolutione, item in contractibus innominatis. Sed hæc eſt differentia inter contractus innominatos, & prædictos, quia in p̃dictis ſtatim, vt ſunt, naſcitur obligatio & actio, & in innominatis non ſtatim, ſed poſtquã vnus cœpit facere, vel dare rem. Dicitur autem mutuum, quaſi de meo tuum, ex toto pro, & integro, quando .ſ. pecunia, quæ mea erat, fit tua, cum do tibi eam mutuo, & datur mihi conditio certi .i. actio ad petẽdũ quod mutuo dedi. Iuſtinianus vbi ſupra lib. 3. Obligatio quidem (vt ſuperius dictum eſt) aut ex contractu ſit, aut quaſi ex contractu aut maleficio, aut quaſi ex maleficio. Contrahitur autem aut re, aut verbis, aut literis, aut conſenſu. Re, vt mutuo, quod in tribus rebus conſiſtit, pondere, numero, & menſura, ſicut in vino, frumento, & oleo, pecunia numerata, ære, argento, auro, & dicitur mutuum, quia ita tibi a me datur, vt ex meo tuum fiat. Et quandoque nobis, non eadem res, ſed aliæ eiuſdem naturæ & qualitatis redduntur. Nã ſi eadem res reddatur, commodatum videtur, aut depoſitum. Et ex hoc contractu naſcitur actio, quæ vocatur condictio. Qui mutuum accipit, quicquid ei accidat caſu fortuito .i. furto, ruina, incendio, vel naufragio, ſemper tamen obligatus manet.

De Commodato. Cap. CXI.

ISidorus quinto lib. Commodum eſt, quod noſtri iuris eſt, & ad alios temporaliter tranſlatum eſt, cum modo temporis, quamdiu apud eum ſit, vnde & commodum dictum eſt. Iuſtinia. vbi ſupra. Qui autem vtendum accepit, exactam quidem diligẽtiam cuſtodiendæ rei præſtare iubetur, nec ſufficit ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam in ſuis rebus adhibere ſolitus eſt, ſi modo alius diligentior poterit eam rem cuſtodire. Sed propter maiorem vim, maioreſve caſus non tenetur, ſi modo non ipſius culpa is caſus interuenerit. Alioquin ſi id qđ tibi commodatum eſt, peregre tecum ferre malueris, & incurſu hoſtium, prædonumve, vel naufragio amiſeris, dubium non eſt, quin de reſtituendo tenearis: nam commodata res, tunc ꝓprie intelligitur, ſi nulla mercede accepta, vel conſtituta, tibi res vtẽda data eſt. Alioquin mercede interueniente, locatus tibi vſus rei videtur, gratuitum enim debet eſſe commodatum. Ex ſumma iuris. Eſt igitur commodatum, res mobilis alicui gratis ad vtendum ad tempus conceſſa. Ideo dico conceſſa non tranſlata, quia commodator ſemper rei commodatæ dominium, ac poſſeſſionem ſibi retinet, vt recipiat eandem numero, & in hoc differt a mutuo, in quo, & dominium transfertur. Et dicitur commodatum tanquam commodi gratia datum .ſ. vtentis, vel ipſius dantis, vel etiam vtriuſque. Commodare poteſt in eccleſiaſticis Oeconomus, ideſt diſpenſator, cui .ſ. eccleſiaſticæ res gubernandæ mandantur. In cæteris autem, quicunque rem habet propriam, tum etiam alienam, quod eſt apud me, poſſum alij commodare, ſicut dicit lex in Digeſtis. Natura vero commodati eſt, vt res ipſa reſtituatur, ſicut dictum eſt. Nec poteſt etiam prætextu debiti retineri. Damnum tamen in ea ſi acciderit fortuito caſu, vel fatali morte, vel latronum, vel hoſtium violentia, non imputabitur commodatario, niſi fuerit in culpa, vel niſi periculum in ſe ſuſceperit. In ſumma vero nota, q̃ qui re commodata, aliter quam commodata ſit, vtitur, furtum committit: niſi forte credat, hoc dominum rei permiſſurum, ſicut legitur in digeſtis, titulo de furtis. Extra. 4. De commodato. Greg. 9. Cum gratia ſui tantum quis commodatum accepit, de leuiſſima etiam culpa tenetur, ſed caſus fortuitus, niſi acciderit culpa ſua, vel interuenerit pactum, ſeu in mora fuiſſet, ſibi non debeat imputari. Contra eum quoque recte commodati non agitur, niſi poſt vſum completum, cuius gratia fuerit commodatum, cum non decipi nos oporteat beneficio, ſed iuuari.

De Precario. Cap. CXII.

ISidorus, vbi ſupra. Precarium eſt dum prece creditor rogatus, permittit debitorem in poſſeſſionem fundi, ſibi obligati, demorari. Ex ſumma iuris. Precarium eſt, quod vtendum alicui conceditur, quamdiu is qui concedit patitur, ita vt quandocumque voluerit reuocare poſſit. Vnde patet, quod eſt contractus gratuitus, ſimilis commodato, ſed in hoc differens, quia cõmodatio fit ad certum vſum, nec reuocari poteſt, antequã vſus ſit ille, cui commodatur. Precarium vero reuocatur quandocumque voluerit is, qui concedit. Item commodatum in rebus mobilibus conſiſtit, precarium autem in rebus immobilibus. Differunt ergo non tantum in voce, vt quidam diceruot, ſed etiam in re. Precaria vero idem eſt quod emphiteoſis, ideſt, contractus meliorationis inter dominum, & colonum conſiſtens. Verbi gratia, dicit dominus ad colonum. Concedo tibi terram hanc ad tempus colendam, ad dictumque redditum mihi præſtandum. In hoc ergo contractus iſte differt a locato, quia canta meliorationis interuenit, vnde & contractus meliorationis dicitur. Natura vero huius talis eſt, vt colonus ante terminum expelli non poſſit. Precaria vero eccleſiæ damnoſa, abſque metu pœnæ reuocatur. In ſumma vero nota, q̃ tres ſunt precariæ ſpecies. Vna quæ ab vſufructu non diſtat. Et de hac canon ille. 10. cã. q. 2. loquitur. Precariæ &c. Alia vero quæ de quinquennio in quinquennium renouatur. Tertia vero, quæ vſque in tertiam generationem durat, & hæc in pluribus locis frequentatur. Extra. 3. de precarijs. Ex concilio Beluac. Precariæ de quinquennio in quinquennium ſecũdum auctoritatem, & antiquam conſuetudinem renouentur. Ex concilio Carthagi. De precarijs irrationabiliter factis, a rectoribus eccleſiarum præcipimus, vt nemo ſucceſſor anteceſſoris ſui pœna ſit obligatus, ſed ſuæ prouidentiæ ſit conceſſum, vt ſi anteceſſor eius, res eccleſiæ irrationabiliter diſtribuit, ab eo ad ius eiuſdem eccleſiæ reuocentur. Greg. 9. Precarium vtendum conceditur, quamdiu patitur qui concedit. Soluitur quoque obitu eius cui cõceſſum eſt, non etiam concedentis, aut cum ipſum alienari contingit alicui, hoc reuocare volenti, quia per conuentionem huiuſmodi, non licet rem alienam inuito domino poſſidere. Porro precariæ quæ quandoque de eccleſiarum poſſeſſionibus fieri ſolent, non ſunt pro voluntate concedentium reuocandæ.

De Depoſito. Cap. CXIII.

EX ſumma iuris. Item depoſita re celebratur contractus. Et eſt depoſitum, quod cuſtodiendum alicui datum eſt, ideſt traditum. Nam depoſitæ ſicut commodatæ rei poſſeſſionem, & dominium retinemus, niſi quãdo apud ſequeſtrũ deponimus cuſtodiendam, vt ei reddatur cui fuerit adiudicata, & ita hic fit depoſitio, & a pluribus tantum & in ſolidum, & naſcitur ex depoſito, actio depoſiti, cõtra illum qui recipit depoſitum, vt reſtituat. Iſidorus, vbi ſupra. Depoſitum eſt pignus commendatum ad tempus, quaſi diu poſitum. Deponere autem quis videtur, cum aliquid metu furti, incendij, naufragij, apud alium cuſtodiæ cauſa deponit. Iuſtinianus, vbi ſupra. lib. 5. Is apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, ex actione depoſiti, quia & ipſe de ea re quam acceperit reſtituẽda, tenetur. Sed is ex eo ſolo tenetur, ſi quid dolo commiſerit. Culpæ autem nomine ideſt deſidiæ, ac negligentiæ non tenetur. Itaque ſecurus eſt, qui parum diligenter cuſtoditam rem furto amiſit, quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradit, ſuæ facilitati id imputare debet. Ex Digeſt. li. 4. Prætor ait Nautæ, caupones, ſtabularij, quod cuiuſque ſaluum fore receperint, niſi reſtituerint, in eos iudicium dabo. In locato etiam, conducto, culpa in depoſito dolus præſtatur. Si quid naufragio, aut per vim piratarum perierit, exceptio ei danda eſt. Similiter ſi in ſtabulo, vel in caupona vis maior contigerit. Extra. 1. de Depoſito. Greg. 9. Bona fides abeſſe præſumitur, ſi rebus tuis ſaluis exiſtentibus, depoſitas amiſiſti. De culpa quoque teneris, ſi te ipſum depoſito obtuliſti, vel ſi aliquid de cuſtodia recepiſſes. Pacto,

vero,

vero, culpa, vel mora præcedentibus, caſus, etiam fortuitus imputatur. Sane depoſitori liceat pro voluntate ſua depoſitum reuocare, contra quod compenſationi, vel deductioni locus non fuit, vt contractus, qui ex bona fide oritur, ad perfidiam minime referatur, licèt compenſatio admittatur, ſi cauſa ex qua poſtulatur ſit liquida, ita quod facilem exitum credatur habere.

De Natura Depoſiti. Cap. CXIIII.

EX ſumma iuris Canonici. Natura ergo Depoſiti talis eſt, vt res depoſita reſtituatur etiã furi, & latroni, vel cuilibet alij deponenti, non deterior facta. Et hoc niſi in tribus caſibus, ſcilicet quando petitio concurrit, quando ille furem ceperit, vel quando rem meam quis apud me depoſuerit. ſi vero damnum in re depoſita inciderit, non tenetur depoſitarius, niſi de dolo: niſi inter eos tale pactum interuenerit, ſcilicet vt culpam præſtaret, vel niſi cuſtodiæ pretium acceperit, vel niſi ſe vltro ad cuſtodiendum obtulerit, vel eam pro commodo ſuo ſuſceperit, vel vbi moram reſtituendo fecerit, nec iuſtam retinẽdi cauſam habuerit. In huiuſmodi nanq; caſib⁹, ni leuiſſima culpa imputatur. Vnde de quatuor primis verſus iſti formantur. Et in depoſito præſtanda leuiſſima culpa. Cui tenor hic pacti, cum ſola ſuſcipientis Contrahitur cauſa, cum ſe reus obtulit vltro. Sicut ergo de dolo, ſic de lata culpa tenetur, quia dicit eam lex in Digeſtis dolum eſſe. Pro his quidem quæ in Aede ſacra deponuntur. ſi eccleſiæ, id eſt vniuerſitati commendentur, eccleſia conuenietur. Si vero perſona, perſona impetetur. Item ſi duo rem litigioſam apud ſequeſtrum deponant, finita lite, debet eã, ſecundum arbitrium iudicantis reſtituere. Item depoſitarius contra depoſitorem agere poterit, ſi quid in re depoſita vtiliter expenderit. Item ex depoſito itur interdum in creditum, vt ſi depoſitarius ſuſceptam apud ſe pecuniam cõſumpſerit. Ex depoſito namque introductum eſt, ac lege in Digeſtis, vt ſi pecuniam apud te depoſuero, ita vt volueris ea vtaris, ſi vero ſignata deponeretur, ab eius vſu prohiberi intelligeretur. In ſumma quoque nota, quòd depoſitarius talem in depoſito cuſtodiam præſtare debet, qualem in ſuis rebus exercet. Item ſi depoſitarius apud alium deponat, & ille aliquid alteri committat, non tenebitur primus depoſitarius, niſi actione quam habet contra ſecundum cedere deponenti. Pœna negantis depoſitũ, hæc eſt, quòd conuictus ſuper hoc infamatur. Quatuor enim actiones ex contractibus deſcendentes infamant, ſcilicet depoſiti, mandati, pro ſocio, tutelæ. Et quatuor ex delictis, ſcilicet iniuriarum, doli, raptorum, & furti. Vnde verſus.

Iudice damnatos infames reddit vbique.
Quod vi diripitur, iniuria furta, doloque,
Atio tutela, mandati, depoſitique.
Directa. ſed pro ſocio communis vtrique.

De Pignore. Cap. CXV.

IVſtinianus vbi ſupra. Creditor quoque qui pignus accepit re obligatur, quia & ipſe de ea ipſa re, quã accepit reſtituenda tenetur actione pignoratitia, ſcilicet ſoluto debito. Sed quia pignus vtriuſque gratia datur, & debitoris quo magis ei pecunia creditur, & creditoris quo magis ei in tuto ſit creditũ, placuit ſufficere quod ad eam rem cuſtodiendam, exactam diligentiam adhiberet, quam ſi præſtiterit, & ſi ex aliquo fortuito caſu rem amiſerit, ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere. Iſidorus vbi ſupra. Intereſt autem in loquendi vſu inter arram, & pignus. Nam pignus eſt, quod datur propter rem creditam, quod dum redditur, ſtatim pignus aufertur. Arra vero eſt, quæ primum pro re bonæ fidei contractu empta ex parte datur, & poſtea completur. Arra enim complenda eſt, non auferenda: vnde qui habet arram nõ reddit ſicut pignus, ſed deſiderat plenitudinem. Et dicta arra, à re pro qua traditur. Ex ſumma iuris. Pignus eſt obligatio rei pro debito, fit autem ad maiorem ſecuritatem creditoris, quia tutius eſt pignori incumbere, quàm in perſonam agere. Solet inter pignus, & hypothecam hæc aſſignari differentia, quod vbi res obligatur & traditur pignus dicitur, vbi vero obligatur, & non traditur, hypotheca vocatur. vnde pignus eſt in re mobili, hypotheca vero in immobili. Sed hic largè pro vtroque accipitur pignus. Cõtrahitur autem duobus modis, tacite ſcilicet & expreſsè. Tacite quidem, vt in conductore domus, intelligitur enim, omnia quæ habet obligare tacite, vel ſi eã deteriorauerit, vel ꝓ pretio conductionis. Iterũ in Prælato, qui tacite totum patrimonium ſuum obligat eccleſiæ, ſi res eius diſtraxerit. Similiter in marito, qui tacite bona ſua obligat pro dote. Expreſſe vero, vt ſi dicatur, iſta res tibi ſit obligata pro decem, vel viginti. Iterum contrahitur aliquando ſpecialiter, ut ager, equus, Aliquando uero generaliter, ut quando quis omnia bona ſua obligat, in quo caſu non ſolum, quæ habet, ſed & quæ poſtmodum acquiret, obligata erunt.

De Rebus impignorandis, & reſtitutione pignoris. Cap. CXVI.

IMpignorari poſſunt omnia illa, & ſola, quæcumque vendi poſſunt. Itaque res ſacræ, nec vendi, nec obligari poſſunt, niſi vrgente neceſſitate. Item nec liber homo poteſt, vt pignus obligari, nec pro debito teneri, niſi ex conſenſu in obſtagio, uel niſi redimatur ab hoſtibus: tunc enim ſi non habet vnde reſtituat prætium numeratum, pro ipſo tenetur ſeruire, per quinquennium. Item niſi pater obliget filium ſuum ob neceſſitatem famis, quem etiam tunc vendere poteſt. Aliter autem, qui liberum hominem pro debito detinet, cadit a debito. Iccirco autem pignus ad maiorem ſecuritatem dari dicitur, quia naturaliter, & ſine pignore debitor tenetur, Vnde ſi pignus abſque creditoris culpa pereat, non reddet illud creditor, nec tamen minus ad ſolutionem tenetur debitor, niſi aliter eos conuenerit. Similiter, & ſi minus debito valet pignus, nihilominus omne debitum creditor exiget. Impenſas etiam, bona fide circa pignus factas, creditor ei reddere debet, Item rem alii impignoratam, alii ignoranti non debes impignorare, alioquin Stellionatus crimine poteris accuſari: niſi talis ſit res, quæ ſufficiat vtrique. Similiter etiam ſi rem alienam ſciens, abſque domini voluntate ignoranti obligaueris, aut rem fraudulenter ſubripueris, eidem crimini ſubijcieris. Creditor autem ſoluto debito integro, tenetur pignus reddere, non deterioratum, nec alii obligatum. Ideo autem dixi, integro, quia ſi pars tantum ſoluitur, remanet totum pignus obligatum pro reſiduo, donec integre ſit ſolutum. Hæc & alia plura de pignoribus inueniuntur in legibus. Extra. 3. de pignoribus. Ex concilio Remenſi. Nullus presbyter præſumat calicem, vel patenam, vel veſtimentum ſacerdotale, aut librum eccleſiaſticum, tabernario, uel negociatori alicui laico, vel fœminæ in vadium dare, niſi iuſtiſſima neceſſitate vrgente. Inno. 3. R. de Mõte forti. Cum contra G. ſuper quibuſdam poſſeſſionibus, quas quondam pater tuus L. de Saul. pro certa quantitate pecuniæ obligarat, & ipſius creditoris hæredes prædicto G. impignorauerant, monitiis in noſtra præſentia quæſtionem, legitime probaſti, quòd ex earum prouentibus tantũ fuerat, tum ab eodem G. tum ab aliis qui eas tenuerant, a tempore quo fuerant obligatæ, perceptum, quòd fructus ſorti poterant adæquari. Nos igitur attendentes, quod in talibus perceptio fructuum in ſolutione ſortis accedat, cum ſecundum canonicas ſanctiones fructus reſtitui, & in ſortem debeant computari, Conſiderantes etiam, quod poſſeſſiones ipſæ iam extenuaſſent penitus totum onus, & debitum annullaſſent, ipſas tibi reſtituẽdas eſſe decreuimus.

De Obligatione, quæ verbis contrahitur, ideſt ſtipulatione. Cap. CXVII.

EX Summa iuris. Verbis celebratur contractus, puta ſtipulatione. Eſt autem ſtipulatio uerborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum, facturum ve ſe id, quod interrogatum eſt, ſpondet, ideſt promittit. Et ex iſta diffinitione apparet quod per verba futuri temporis contrahitur tantum, excepto in quibuſdam caſibus, in illo, ſcilicet, qui promittit ſtare iuri. Nam lex interpretatur, quod dabit intereſſe, ideſt damnum reſarciet, ſi non ſtet iuri, Et in ſtipulatione, qua promitto animal, quod vendo eſſe ſanum, ut oportet: ſi non eſt ſanum, naſcitur illi cui promiſſum eſt actio contra illum, qui promiſit, quæ dicitur Edilitia ab inuentore. Inutilis eſt quandoque ſtipulatio ratione perſonarum. Item quãdoque ratione facti, uel iuris, ſicut de pactis ſupra diximus. Item inutilis eſt, quandoque ratione conditionis, puta ſi ſit impoſſibilis, Vt ſi promittam tibi centũ, ſi digito cęlum attigeris. Item ratione temporis, vt ſi interrogem utrum promittas, & non ſtatim reſpondeas, Nam continuus debet eſſe actus inter interrogantem, & reſpondentem, uel ſaltem cum modico interuallo. Ex hac autem verborum obligatione naſcitur certi conditio generaliſſima, ideſt actio, quę competit quandocumque aliquid mihi dari peto ex ſtipulatione, ideſt quia promiſiſti. Si uero aliquid fieri, uel quod in facto conſiſtat petatur, tunc habet locum actio talis ex ſtipulatu, ſiue certi conditio ad intereſſe, Nam ubicunque factum eſt in obligatione, & intereſſe eſt in obligatione. Iſidorus ubi ſupra. Stipulatio eſt promiſſio, uel ſponſio, vnde & promiſſores ſtipulatores vocantur. Dicta eſt autem ſtipulatio a ſtipula. Veteres enim qñ ſibi aliquid promittebant, ſtipulam tenentes frangebant, quam

iterum

iterum iungentes, ſponſiones ſuas agnoſcebant. Iuſtinianus vbi ſupra. Verbis itaque obligatio contrahitur ex interrogatione, & reſponſione, cum quid dari, fieriue nobis ſtipulamur. Ex quo duæ proficiſcuntur actiones, iam conditio certi, ſi certa ſit ſtipulatio, quam ex ſtipulatu ſi incerta. Quæ hoc nomine inde vtitur, quia ſtipulum apud veteres firmum dicebatur, forte a ſtipite deſcendens. Inutilis eſt ſtipulatio de re impoſſibili, vt de mortuo, quod viuere credebat, vel de re ſacra, aut religioſa, quam humani iuris eſſe credebat, vel republica populi, vel de foro, vel theatro, vel de homine libero, quem ſeruum eſſe credebat. Mutus, & Surdus, non qui tarde exaudit, ſed qui omnino non audit, ſtipulari non poſſunt, furioſi ſimiliter, & infantes, vel infantiæ proximi nullum negocium gerere poſſunt. Impoſſibilis conditio eſt, cui natura impedimento eſt, quo minus exiſtat, velut ſiquis dicat. Si digito cœlum tetigero, dare ſpondes. Quod turpi ex cauſa promiſſum eſt, non valet.

De Generibus ſtipulationum. Cap. CXVIII.

IVſtinianus vbi ſupra. Omnis ſtipulatio, aut pure, aut in diē, aut ſub conditione fit. Pure, ut cum quinque aureos dare ſpondes, idque confeſtim peti poteſt. In diem, cum adiecto die, quo pecunia ſoluēda ſtipulatio fit, videlicet tū. 10. aureos primis Calendis Martii dare ſpondes. Id autem, quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur, ſed peti priuſquam dies veniat non poteſt, ac ne eo quidem ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, quia totus is dies arbitrio ſoluentis tribui debet. Neque enim certum eſt, eo die, in quem promiſſum eſt, datum nō eſſe, priuſquam is prætereat. At ſi ita ſtipulaueris. 10. aureos annuos, quoadviuam dare ſpondes, & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur, quia ad tempus deberi non poteſt, ſed hæres petendo pacti exceptione ſubmouebitur. Gloſa, quia ſtipulantib[9] tacita pacta ineſſe videntur. Sub conditione ſtipulatio fit, cum in aliquem caſum differtur obligatio, vt ſi aliquid factum fuerit, vel non fuerit. Conditionalis ſtipulatio, dum adhuc pendet conditio, tranſmittitur ad hæredem, quæ enim ꝑ rerū naturam certa ſunt non morantur obligationem. Nec ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam facta, & in huiuſmodi ſtipulationibus optimum erit pœnam ſubiicere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit: veluti ſi domum mihi non ędificaueris, dabis. 10. aureos pœnæ nomine. Stipulationes aliæ ſunt iudiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes tam iudiciales, quàm prætoriæ. Iudiciales ſunt, quæ ex mero iudicis officio proficiſcuntur, veluti de dolo cautio, aut de perſequendo ſeruo, qui in fuga eſt, reſtituendoue precio. Prætoriæ ſunt; quæ a mero prætoris officio proficiſcuntur, veluti damni infecti, vel legatorum. Conuentionales ſunt, quæ ex conuentione vtriuſque partis concipiuntur, hoc eſt, neque iuſſu iudicis, neque iuſſu prætoris. Communes ſunt, veluti, rem ſaluam fore pupillo.

Iterum de eodem. Cap. CXIX.

EX libro, qui dicitur Inſtrumentum iuris. Stipulatio alia pura, alia conditionalis. Pura, ideſt ſine conditione, vt hic domum ædificare ſpondes, quæ ſtatim contrahitur, & committitur cum fieri poteſt, ſed tamen ante litem conteſtatā mora in ea purgatur. Conditionalis alia incipit a conditione, alia a præſenti pactione. Cū a conditione incipit, aut conditio poſſibilis eſt, & honeſta, aut impoſſibilis, vel inhoneſta. Si eſt impoſſibilis vel inhoneſta, tunc nullius momenti eſt ſtipulatio. Cum uero eſt probabilis, aut confertur in præſens tempus, vel præteritum, vel futurum. Cum in præſens tempus confertur, velutt ſi Rex Parthorum viuit vel in præteritum, veluti ſi Titius conſul fuit, non ſuſpēditur obligatio, ſed aut ſtatim valet, ſi ita eſt, aut ſtatim deficit, ſi ita non eſt. Quæ enim per rerum naturam certa ſunt, licet apud nos ſint incerta, non morantur obligationē: quoniam inſtar conditionis non habet, quod non in futurum: ſed in præſens, vel in præteritum refertur. Quod ſi in futurum conditio conferatur, aut eſt caſualis, aut poteſtatiua, aut mixta. Cum caſualis eſt, ideſt cum pendet tantum ex inſidiis fortunæ vt hæc, Si cras pluerit, nec cedit, nec venit dies eius, ideſt nec ea debetur, nec peti poteſt, ſed tantum ſpes eſt, ideſt debitū iri, ſi conditio extiterit Si vero ex facto promittentis tantum pendet, quæ dicitur poteſtatiua, vt hęc, ſi Pamphilum non dederis. c. dabu. Dimittitur ſententia Pegaſi æſtimantis non ex ea agi poſſe, quando defiſſet Pamphilus poſſe dari, licet Sabinus putat ſtatim c. poſſe peti, cum potuerit Pamphilum dare, & non dat. Hoc quidem defendebat exemplo pecuniæ legatæ, vt puta teſtator pecunia legata damnauit hæredem, vt centum daret. pecunia non data, ſtatim enim cum potuit dare pecuniam legatam, & non dedit, tenetur. Sed hoc ob tuēdam voluntatem defuncti, in pecunia admittitur. Eadem dico ſi concepta fuerit ſtipulatio ſub conditione mixta, ut hic. Si in capitolium non aſcēderis, uel in patriam tuam non redieris. In his enim omnibus agi poteſt, niſi primum conſtiterit non poſſe fieri, quod in conditione continetur. Cum autem ſtipulatio incipit a præcedenti pactione, ſiquidem præcedens pactio eſt improbata, uel contra bonos mores, tota ſtipulatio nullius momenti eſt. Si præcedens pactio eſt honeſta, ſiquidem eſt obligatoria, ut ſi primum ſtipulatus ſum Pamphilum dare, & ſi datus non eſſet c. Statim cum eris in mora dandi Pamphili, committitur ſequens in c. & quaſi nouatio prioris ſit, nec poteſt mora purgari.

De Obligatione Sacramento, & eius abſolutione. Cap. CXX.

ISidorus lib. 5. Sacramentum eſt pignus ſponſionis ſic dictū quia violare, quod quiſque promittit, perfidiæ eſt. Ex ſumma iuris. Iuramentum dicitur oratio iuratoria, ſiue iurantis actio. Iurare eſt, inuocato Deo teſte, aliquid aſſerere, vel negare, quod cum de facto proprio rite concipitur iuramentum promiſſorium dicitur, & obligat. Iuramentum namque ꝓmiſſorium duplex eſt. Aut enim id quod iuratur eſt illicitū in ſe, & tunc non obligat, nec eſt obſeruandum, etiam ſi illud illicitū ſit veniale peccatum. Aut eſt licitum in ſe, & tunc aut ſit ſoli Deo, & tunc obſeruandum eſt, nec in melius commutare licet, niſi de illius conſenſu, cui obligatio facta eſt. Fallit hoc in quibuſdam caſibus, ſcilicet in viro, qui iurat alicui de matrimonio contrahendo, talis enim poteſt intrare monaſterium, & abſoluitur a iuramento. Talis etiam ſi contrahat cum alia per verba de præſenti abſoluitur. Item in clerico, qui iurat obedientiam Epiſcopo, abſoluitur enim ab obedientia, quando monaſterium ingreditur. Item in eo, qui iurat ſe non repetiturum vſuras. Itē in eo, qui vi compulſus iurat, & in aliis huiuſmodi. In ſumma vero nota. Quòd ſi quis metu compulſus abiurauerit ius ſuum tenet, & ſeruandum eſt ſacramentum, niſi vergat in æternæ ſalutis interitum. Poterit autem rem recuperare poſt renunciationem, quia non iurauit, quod non repeteret, ſed tantum, ꝙ renunciaret. Extra. s. de iureiurando. Ex regiſtro Gregorii. Peruenit ad nos Lauditanen. Epiſcopum ab Arn. comite reb[9] ſuis ſpoliatum, & iurare compulſum, quòd non repeteret ſic ablata. Cognita igitur contumelia valde doluimus, aſſerentes ipſum Epiſcopum nullius iuramenti vinculis ſuper hoc poſſe conſtringi, quem tamen abſoluimus, quia nefandiſſima coactione iurauit. Idem regi Francorum. Peruenit ad nos, & infra. Non enim propoſitum, aut promiſſum infringit, qui in melius illud commutat. Nec tu etiam ei, ſi promiſſum tuum iuramento, vel fidei obligatione, interpoſita conditione firmaſſet, aliquatenus teneri, ſi conſtat eum conditione minime paruiſſe. Alexander. 3. M. vigilan. Epiſcopo. Debitores ad ſoluendas vſuras, in quibus ſe obligauerant, cogi non debent. Si vero de ipſarum ſolutione iurauerint, cogendi ſunt domino reddere iuramentum. Et cum vſuræ ſolutæ fuerint, creditores ad eas reſtituendas, ſunt Eccleſiaſtica ſeueritate, ſi neceſſe fuerit, compellendi. Idem. Non eſt tutum quemlibet contra ſuum iuramentum venire, niſi tale ſit, quod ſeruatum vergat in interitum ſalutis æternæ. Nec nos alicui dare materiam volumus veniendi contra proprium iuramentum, ne actores periurii, uideamur. Verum aliquādo in Romana Eccleſia a pluribus prædeceſſoribus noſtris factum eſſe recolitur, quod clerici, qui coacti miniſterium Eccleſiæ abiurarunt, de iuramento abſolutionis beneficium meruerunt, & ad coercendam iniquitatem eorum, qui Eccleſiaſticos uiros ad ꝑiurium, illud compulerant, permiſſi ſunt in eadem Eccleſia miniſtrare. Lucius. 3. Cum poſterius iuramentum ratione Later. con. auctoritate iuuetur, primo præiudicat, quod de cupiditate proceſſit. Vrbanus. 3. Qui iurauit non loqui patri, vel matri, ſorori, uel fratri, aut eis ſubſidium humanitatis exhibere, abſoluēdi ſunt ab illius obſeruantia iuramenti, cum illicitum ſit, & contra rationem, iniuncta tamen eis de hoc, quòd male iurauerant pœnitentia competenti.

Iterum de eodem. Cap. CXXI.

CÆleſtinus tertius. In ſacramenti vinculo abſoluantur, qui illud inimici pro vita, & rebus ſeruandis fecerunt. Nihil aliud arbitramur, quàm quod anteceſſores noſtri Romani Pontifices arbitrati fuiſſe noſcuntur, qui tales a iuramenti nexibus abſoluerunt. Cæterum vt ingatur conſultius, & auferatur materia peierandi, non eis ita expreſſe dicatur, ut iuramē-

ta non

ta non ſeruent, ſed ſi non ea attenderint, non ob hoc ſunt, tanquam pro mortali crimine puniendi. Innocentius. 3. Cum I. & G. Petro vſuras nõ modicas perſoluiſſent, iuramento firmarũt, quod non per ſe, nec per alium prædictas vſuras repeterent, vel apud Eccleſiaſticum iudicem, ſiue etiam ſæcularem, ſuper his deponerent quæſtionem. Cumque creditor conderet teſtamentum, ſuis præcepit hæredibus, vt omnibus, qui rationabiliter poſſent probare, ſe dediſſe vſuras, ipſas eiſdem reſtituere procurarent, ut cum prædicti I. & G. vſuras repetere non attentent propter huiuſmodi iuramentum, & hæredes prædicti Petri eis negligant ſatisfacere de vſuris. Mandamus quatenus ſub pœna excommunicationis publice in Eccleſia proponi facias, vel proponas, vt qui ſuper hoc nouerint veritatem, procedant ad teſtimonium proferendum, & ſi per dicta teſtium, vel alia documenta tibi conſtiterit de præmiſſis, hæredes illius, ut vſuras, quas a prædictis pater eorum acceperit, reſtituant vniuerſis, cenſura Eccleſiaſtica compellas. Idem Neapolitano Archiepiſcopo. Ad noſtram noueris audientiam perueniſſe, quod a te quaſi per extorſionem tale fuit præſtitum iuramẽtum, quod in omni cauſa deberes ordinem iudiciarium obſeruare, Verum quoniam ſecundum traditiones canonicas, manifeſta crimina accuſatione non indigent, nec in eis eſt ordo iudiciarius obſeruandus, qui debet in aliis obſeruari, neque tu quando ſub præmiſſo tenore iuraſti, habebas in mente, ut propterea venires contra canonicas ſanctiones, alioquin non iuramentum, ſed periurium potius extitiſſet, nec eſſet aliqua ratione ſeruandum. Nos iuramentum tuum benignius interpretari volentes, ita quod conſonet canonicis inſtitutis. ſ. t. aut. præ. intimamus, quod in manifeſtis, & notoriis, rõne iuramenti præmiſſi, non credimus te teneri ſeruare ſubtilitatẽ ordinis iudiciarii, quem in his, nec obſeruari per omnia, ipſa iuris ratio poſtulat, quamquam & ſecundum approbatum intellectum recte poſſet intelligi, quod iuraſti, ut in omnibus cauſis ordinem iuris obſeruares iudiciarium. In illis videlicet, in quibus ordo iudiciarius eſt ſeruandus. Idem. Non iuramenta, ſed periuria potius ſunt dicenda, quæ contra Eccleſiaſticam vtilitatem attentantur. Idem in Conci. ge. Nimis de iure diuino quidam layci vſurpare nituntur, cum viros Eccleſiaſticos nihil temporale obtinentes, ab eis ad præſtandum ſibi fidelitatis iuramẽtum compellunt. Grego. t t. Clericus, qui iurauit ſe ſtatuta in Eccleſia ſua edita ſeruaturum, promittens per idem iuramentum, ſtatutum quod poſtmodum ſubſecutum eſt, fideliter obſeruare, licet tranſgredi non debeat, quod promiſit, non tamen tenetur ad illius obſeruantiam, ex debito præſtiti iuramenti.

De Temerario coniugum iuramento.
Cap. CXXII.

INnocen. 3. Archiepiſcopo Terracon. Tua nos duxit fraternitas conſulendos, quid tibi ſuper hæc ſit faciendum, quod H. & A. vxor eius adinuicem iurarunt, ſe nunquam mutuo petituros. Idem uero nunc repetit illam inſtanter, ea econtrario affirmante, quod prius ſe faceret Saracenam, quàm rediret ad eum. Et infra. Nos igitur. ſ. t. reſpondentes. Mandamus quatenus vtrumque ad continentiam ſeruãdam moneas, & inducas, quã ſe promittere voluerint, & ſeruare, vtrumque dimittas ſine alio commorari. Alioquin ſi vir noluerit continere, tu illam vt reuertatur ad ipſum, & tanquam vxor cum viro moretur, per excommunicationis ſententiam ap. re. compellas. Cum & temerariũ fuerit huiuſmodi iuramentum, & adulterium ſit vtrinque commiſſum. Idem. Si autem vir mulieri iuraſſet, quando contraxit cum illa, quod eã pro legitima teneret vxore, pro fornicatione, quam mulier antea commiſiſſet, illam non poſſet dimittere, ſed pro fornicatione, quam poſtea perpetraret, eam dimittere poſſet, non obſtante huiuſmodi iuramento, quoniam talis erat ſub intelligenda conditio, ſi videlicet illa in legem coniugii nõ peccaret. Nam ſi poſt contractum coniugium, vir propter fornicationem licite poteſt vxorem ſuam a ſua cohabitatione dimittere, longe fortius ante coniugium celebratum propter eandem cauſam ſponſus licite poteſt in ſuam cohabitationem non admittere ſponſam: quia turpius eiicitur, quàm non admittitur hoſpes, Non obſtante in alterutro caſu uinculo iuramenti, quod quidem propter ſubintelligendam conditionem eſt tale, ut is, qui iurauit, ad utrumque ſine tranſgreſſione ſe poſſit habere. Quod ſi poſt huiuſmodi iuramentum mulier fieret non ſolũ leproſa, ſed etiam paralytica, vel oculos, vel naſum amitteret, ſeu turpius ei quicquam adueniret, nunquid vir teneretur eam ducere in vxorem. Profecto ductam non poſſet dimittere, ſed nunquam non ductam admittere teneretur, quia interdum non dirimit contractum, quod impedit contrahendum. Illud autem ſacramentum proculdubio eſt temerarium, ſi vir iuret uxori, quod eam in nullo crimine accuſabit, quia ſi mulier fieret infidelis, & nollet cohabitare abſque cõtumelia creatoris, uel vt illum protraheret ad infidelitatis errorem, tunc vir debet incunctanter illam impetere apud iudicem ſuum, vt eam niſi penitus reſipiſceret omnino dimitteret. Quod ſi expreſſe iuraſſet, quod eam ſuper adulterio non impeteret, eſſet ne ſeruandum huiuſmodi iuramentum, Scriptura teſtatur, quod patronus eſt turpitudinis qui celat crimen vxoris. Et ſecondum Euangelium. Si primo, & ſecundo correcta reſipiſcere nollet, dicendum eſſet Eccleſiæ, ut tanquam Ethnica, & Publicana vitaretur, ne per hoc libera præbeatur ei peccandi facultas, propter impunitatem peccati. Sed nunquid vir non poteſt dimittere vxori peccanti non ſolum ſepties, ſed etiam ſeptuagies ſepties, ſecundum Euangelicam veritatem. Tutius ergo in hoc caſu videtur, vt propter iuriſiurandi religionem vir accuſare deſiſtat uxorem ad diuortium celebrandum, quamquam denunciare eam poſſit ad pœnitentiam peragendam.

De Iuramento illicito non ſeruando.
Cap. CXXIII.

GRatianus cauſa. 22. q. 4. Quod autem illicita iuramenta ſeruari non debent, in Toletano concil. 8. legitur. Si publicis ſacramentorum geſtis (quod Deus auertat) a quibuſlibet illicita, uel non bona extitiſſet conditio allegata, quæ aut iugulare animam patris, aut gerere compelleret ſtuprum ſacratiſſimæ uirginis, nunquid non tolerabilius eſſet ſtultæ promiſſionis vota reiicere, quàm per inutilium promiſſorum cuſtodiam, exhortendam criminum adimplere menſuram. Item Iſido. in ſynonimis. In malis promiſſis reſcinde fidem, in turpi uoto decretum muta. Impia eſt promiſſio, quæ ſcelere adimpletur. Item Beda Homel. 44. Si aliquid nos incautius iuraſſe contigerit, quod obſeruatum peiorem vergat in exitum, libere illud ſalubriori conſilio mutandum nouimus, ac magis inſtante neceſſitate peierandum nobis, quàm pro vitando periurio in aliud crimen grauius eſſe diuertendum. Denique iurauit Dauid per Deum occidere Nabal virum ſtultum, & impium, atque omnia, quæ ad eum pertinebant demoliri, ſed ad primam interceſſionem Abigail fœminæ prudentis, mox remiſit minas, reuocauit enſem in vaginam, neque aliquid culpæ ſe pro tali periurio contraxiſſe doluit. Item non ſolum in iurando, ſed in omni, quod agimus, hæc eſt moderatio ſollicitius obſeruanda, ut ſi in talem forte lapſum verſuti hoſtis inciderimus inſidiis, ex quo, ſine aliquo peccati contagio ſurgere non poſſumus, illum potius euadendi aditum petamus, in quo minus periculi nos perpeſſuros eſſe cernimus. Item ex concilio Hilerdenſi. Non ſemper promiſſa omnia ſoluenda ſunt, denique ipſe Dominus frequenter mutat ſententiam. Item ex concilio Elibertano cap. primo. Diffinitio incauta laudabiliter ſoluenda eſt, nec eſt præuaricatio, ſed præuaricationis, vel temeritatis emendatio. Gratianus. Ecce, quod iuramenta illicita laudabiliter ſoluuntur, & damnabiliter obſeruantur. Quod tunc intelligendum eſt, quando iuramentum illicitum deſeritur, vt ad bonum redeatur. Cæterum ſi propterea deſeritur, ut in aliud malum tranſeatur, illicitum ſacramentum damnabiliter ſeruatur, ſed damnabilius contemnitur. Vnde Auguſtinus de bono coniugali. Mulier ſi fide coniugali violata, fidem ſeruet adulterio, utique mala eſt, ſi nec adultero peior. Gratianus. Sed cum omnibus his, illicita iuramenta non ſeruanda probentur, opponitur quod Ioſue Gabaonitas contra præcepta Domini non deleuerit, quia ſeniores Iſrael iuramenta pacis cum eis firmauerant. Sed notandum eſt, quod filii Iſrael, & ſi ſcirent a Domino eſſe imperatum, ut delerent genus terræ promiſſionis, decepti tamen a Gabaonitis, neſciebant eos eſſe incolas, terræ promiſſionis. Venerunt autem, ut hiſtoria refert, attritis calciamentis, & cum aridis panibus dicentes: Viri pacifici uenimus de terra longinqua. Illi autem uidentes ſe eſſe deceptos noluerunt delere eos, ſed pepercit eis, Ioſue propter iuramentum filiorum Iſrael. Illicitum ergo iuramentum, quod ſeruari prohibetur, intelligendum eſt, quando ſcitur eſſe illicitum dum iuratur. Si autem neſcitur illicitum eſſe ipſa ignorantia excuſatur, ſi putatur licitum eſſe non ignorantia iuris, ſed facti. Aliud eſt enim ſi alicuius copula credatur eſſe licita, quia neſcitur eſſe conſanguinea, uel quia creditur eſſe uidua. Aliud ſi ideo putatur licita, quia conſanguineorum coniunctio, uel relictarum copula, nullo iure credatur prohibita. Hic n. eſt ignorantia iuris, quæ neminẽ excuſat, niſi cui permittitur ius ignorare, ibi uero ignorantia facti, qua quiſque fere excuſatur.

De

B *De Tribus comitibus iuramenti.* Cap. CXXIIII.

QVod autem illicitum iuramentum ſeruari prohibetur, nõ eſt generaliter intelligendum. Iuramentum nãque (ut Hiero teſtatur ſuper Hieremiam) debet habere tres comites, veritatem, iudicium, & iuſtitiam; vbi autem iſta defuerint non eſt iuramentum, ſed periurium. Vnde datur intelligi illicitum eſſe iuramentum, cum aliquod iſtorum defuerit. Non tamen, cuicũque contigerit aliquid illorum deeſſe, prohibetur ſeruari. Aliquãdo nãque iuramento deeſt iuſtitia, ueluti cũ quiſpiam poſt votum caſtitatis duxit uxorem, iuramento firmans nunquam ſe ab ea diſceſſurum, quod quãuis illicitum, quia iuſtitia probatur ſibi deeſſe, tamen auctoritate Greg. ſeruari præcipitur. Hic autem ſi quis contendat prærogatiua coniugij non propter religionem iuriſiurandi ſeruari, animaduertat Gabaonitas ob ſolam religionem contra domini præceptum reſeruatos. Cum ergo omne præceptum Domini iuſtum ſit, patet ei iuſtitiam deeſſe, quod eius præcepto contrarium inuenitur. Iudicium quoque aliquando iuramento conſtat deeſſe, veluti cum propria temeritate aliquis ductus, iurat ſe manducaturum & bibiturum, hoc quãuis leuitate indiſcreta illicitum probetur, non tamẽ ideo iubetur violari. Iuramentum itaque illicitum multipliciter intelligitur. Eſt n. illicitum aliquando ex eo quod iuratur, aliquando ex modo iurandi. Ex eo quod iuratur tunc eſt illicitum iuramentum, cum id quod iuratur in ſui natura vitioſum eſt, vel vitam adimens, vt adulterium, homicidium, & his ſimilia. Vel reparari non permittens, veluti cum inimico ad pacem non redire, indigenti miſericorditer non ſubuenire. Iſta quia perſpicuam habent in ſe iniuſtitiam, & ſi iuramento firmentur, tamen ſeruari non debent. Circa hæc itaque iuramenta, intelligenda ſunt, quæ de illicitis iuramentis non obſeruandis, ſupra ſtatuta leguntur. Quiſque ergo iuramento firmauerit ſe aliquid ſacturum, quo corporalis vel ſpũalis ſalus adimitur, vel ſine quo vtraque ſalus ſeparari, uel conſeruari non poſſit, fidem permiſſam ſeruare prohibetur. Quorum præmiſſa exempla auctoritates ſubijciũt, dum eum quæ homicidium facere, vel alimenta matri & fratribus denegare, vel in adulterio perſeuerare, vel ad pacem cum aduerſario non redire, iuramentum præſtando promiſerit, ſalubriori conſilio illicita uota obſeruare nõ permittunt. Eſt autem id quod iuratur aliquando vitioſum nõ in natura ſui, ſed ex cauſis extra venientibus, veluti cum aliquis poſt votum caſtitatis iurat alicui, ſe habiturum eam in coniugem. Coniugem nãque habere in ſeipſo malum non eſt, tamen huic ex voto pernicioſum eſt, hoc autem iuramentum & ſi illicitum ſit, non tamẽ prohibetur ſeruari, ſed de violatione voti pœnitentia iubetur ſibi indici. Ex modo iurandi tunc eſt illicitũ iuramentum, quando inconſiderate, & incircũſpecte aliquid iuratur, quo nec corporalis, nec ſpũalis ſalus adimitur, & ſine quo vtraque ſalus reparari, & vita conſumari valet, veluti dũ aliquis a parentibus coactus, vt clericatus tonſuram, vel religionis veſtẽ ſuſcipiat, ſe neutrum ſacturũ iuramento firmauerit. Hoc quãuis aliquibus videatur reprehenſibile, quia opus charitatis iuramẽto ſe non ſacturum promiſit, nulla tamẽ auctoritate ſeruari prohibetur, quia etſi nunquam clericatus tonſuram, vel religionis veſtem ſuſcipiat, non tamen ideo minus ſalutem promoueri valet, cum nonnulli in laici habitu ſanctiſſimi, & Deo dilecti inueniantur. Quo exemplo euidenter datur intelligi, quotiens aliquis ſe iurat non ſacturum aliquid, ex quo expeditior ſibi via præpararetur ad beatitudinem, dummodo ſine eo ſalutem ualeat inuenire, quod iuramentum non prohibetur ſeruare. Vnde cum iuramus nos non daturos aliquid alicui, ſine quo utraque ſalus eius poteſt eſſe incolumis. Et ſi aliqua ex eo ſibi commoditas præſtaretur, nulla auctoritate tamen iuramentum ſeruare prohibemur, dummodo ſit nobis alia via neceſſitatibus eius ſubueniendi.

De Fraude iuramenti. Cap. CXXV.

EX ſumma iu. Sciendum eſt autem, q vbi eſt fraus, & vertitur ex parte iurantis, refertur iuramentum ad intentionẽ recipientis, non ipſius iurantis. Si vero non cõſtet de hoc, ad communem verborum ſignificationem recurrẽdum eſt. Gratianus vbi ſupra, q. 5. Quæritur de eo qui verborum calliditate ſe circũuenire putat illũ, cui iuramẽtũ defert, an ſit reus periurij niſi ſeruauerit q iuraſſe creditur. De hoc ita ſcribit Iſidorus li. ſententiarũ 5. Quacũque arte verborum quis iurat, Deus tamẽ qui conſciẽtiæ teſtis eſt, ita hoc accipit, ſicut ille cui iuratur intelligit. Dupliciter aũt reus fit, q & Dei nomẽ in uanũ aſſumit, & proximũ dolo capit. Sed obijcitur illud Gre. in 25. li. moraliũ. Humanæ aures talia verba iudicant, qualia foris ſonant. Diuina iudicia talia foris audiunt, qualia ex intimis proferuntur, q non debet intentio verbis deſeruire, ſed verba intentioni. Patet ergo, quod Deus non ſic accipit iuramentum, ſicut ille cui iuratur, ſed potius ſicut qui iurat intelligit. Item obijcitur de ciuibus, qui credunt ſe iurare obedituros conſulibus ſuis in omnibus, quæ ſibi imperata fuerint pro honore ſuæ ciuitatis, ne vero obedientiam recuſarent, reatu periurij illaquearentur, ſupponitur breue iuraturis, in quo aliud continetur, quàm ſe iuraturos arbitrentur, videlicet, ne Padum in Nilum conuertant, vel aliquid huiuſmodi faciant. Si ergo contra hoc, quod iuraſſe crediderant, conſulibus ſuis obedientiam denegarent, nunquid ſecundum intentionem recipientis, an potius ſecundum intentionem iurantis, Deus illud iuramentum acciperet. Sed ſicut aliud eſt callida arte verborum iurare, aliud ſimpliciter intentionem ſuã iurando denunciare. Sic aliud eſt ſimplici intentione iuramentum factum recipere, aliud in recipiendo calliditate uti. Deus autem duplicitatis aſpernator, ſimplicem intentionem utriuſque conſiderat, & tam ex parte recipientis, quàm ex parte præſtantis duplicitatem verborum aſpernatur, & odit.

De Fideiuſſione. Cap. CXXVI.

EX ſumma iuris. Poſt ſtipulationem dicendum eſt de fideiuſſione. Nam & ipſa cum ſtipulatione fit, ſed pro debito alieno, & obligatione principali accedit. Eſt itaque fideiuſſor, qui ſtipulante creditore, obligationem in debitore remanente, in ſuam percepit fidem, ſtipulatio namq; neceſſaria eſt. Et nota differentiam inter illos, qui alienas obligationes ſuſcipiunt, ſcilicet fideiuſſorem, mandatorem, & conſtitutorem. Fideiuſſor enim accipitur, & ante obligationẽ rei, & poſt, ſed non niſi per ſtipulationem, ut dictum eſt. Mandator autem ſine obligatione, & ſtipulatione, ſolo conſenſu. Et præcedit principalis debitoris obligationem; niſi in caſu, ſcilicet cum quis tibi mandauerit, ne urgeres debitorem ad ſolutionem teneri, periculoque ſuo fore pecuniam dixit. Conſtitutor ſimiliter obligatur ſolo conſenſu, ſequiturque principalis debitoris obligationẽ. Item fideiuſſor a cæteris differt in hoc, q a mandatore, vel conſtitutore alienam obligationem in ſe ſuſcipientibus, obligatio omnino transfertur in eos, ita q non remanet in reo. Fideiuſſore vero ſuſcipiente nihilominus in reo remanet, ut in diffinitione dictũ eſt. Verbigratia. Si pro Titio debitore tuo ſpondeo, fideiubeo, ſi mando tibi ut Titio credas, mandator exiſto. Porro ſi obligationem Titij in me transfero, & me pro eo debitorem conſtituo, conſtitutor eius, & actione de conſtituto conueniri potero. Fideiubere poteſt quicunque non prohibetur, hoc enim edictũ prohibitorium eſt, ſicut edictum de procuratoribus. Itaque mulier fideiubere non poteſt. Clericus quoque fideiubere prohibetur, ſi tamen fideiuſſerit tenetur. Milites etiam prohibentur. Seruus autem fideiubet agendo negotium peculiare, puta pro ſuo peculiari creditore. Alioquin, nec naturaliter obligatur ſeruus, nec dominus ex illa fideiuſſione conuenitur de peculio. Porro filiusfa. indiſtincte fideiubet, ſicut & pater. Omni autem obligationi recte fideiuſſor accedit, etiam naturali tantum, niſi contractus ſit legibus, aut canonibus improbatus.

De Eodem. Cap. CXXVII.

FIdeiuſſor tenetur ad id, ad quod principalis debitor tenebatur, non autem in plus. Nam ſecundum legem, in duriorem cauſam fideiuſſor obligari non poteſt. Et olim quidem erat in poteſtate creditoris conuenire quem uellet, ſcilicet uel debitorem, uel fideiuſſorem, vel etiam vnum ex fideiuſſoribus eligere. Hodie vero debitore præſente, & ſoluendo exiſtente, fideiuſſor conueniri non debet, ſed debitore deportato, vel capitaliter accuſato, fideiuſſor vrgebitur. Item pro fideiuſſore fideiuſſor fideiubere poteſt. Item ſi plures ſunt fideiuſſores, ſinguli pro parte conueniendi ſunt. Item cum aliquis fideiubet ſub pœna, q reus intra certum tempus iudicio ſiſtat, & ſi non ſteterit, elapſo ſpacio poterit moram per ſeptem annos purgare. Et hoc eſt ſpeciale in fideiuſſore iudicio ſiſti, alias enim non licet alicui purgare morã in pœnam, etiam poſt momentum. Aliud quoque ſpeciale eſt in fideiuſſore iudicio ſiſti, vt ſi quidem ſiat ſine ſcriptis, & non in cauſa publica, fideiuſſor liberetur lapſis diebus, in quibus actor non eſt accuſationem proſecutus, præſumitur enim quia noluit deferre, lex enim fauet ei, qui de aliena tenetur obligatione, debitor autem fideiuſſori tenetur, ut eum liberet, vel ſi fideiuſſor ſoluit, tenetur ei in ſortem, & eius acceſſiones. Item ſi quid fideiuſſor ex cauſa fideiuſſionis bona fide impenderit, debet ei ab eo pro quo fideiuſſit reſtitui, ſicut & in mandato contingit. In ſumma uero nota, q exceptio, quæ competit

tit debitori, competit & fideiuſſori. Quam ſi omiſerit fideiuſſor ſciens, non habet regreſſum contra debitorem. Hoc tamen recipit diſtinctionem. Denique fideiuſſor antequam ſoluat, contra debitorem non agit, niſi quando inter eos ab initio conuenit, vel quando debitor bona ſua venditare cœpit, vel quando mora interuenit. Extra. 3. de fideiuſſione ex concil. Cant. Clericus fideiuſſionibus inſeruiens abiiciatur. Inno. 3. in concil. generali. Volumus, & mandamus, ne quis religioſus abſque maioris partis capituli, & abbatis ſui licentia, pro aliquo fideiubeat, vel ab aliquo pecuniam mutuam accipiat vltra ſummam communi prouidentia ſibi conſtitutam, alioquin non teneatur conuentus pro his aliquatenus reſpondere, niſi forte in vtilitatem domus ipſius manifeſte conſtiterit redundaſſe. Regula Grego. 11. Cum pro quo te fideiuſſore obligaſti ſi in dicti debiti ſolutione diu ceſſauit, aut diſſipare bona ſua cœpit, ſeu ſuper hoc condemnatus fuiſti, iure poteris conuenire, vt te a fideiuſſione debeat liberare.

De Debiti ſolutione. Cap. CXXVIII.

EX ſumma iuris. Dicto de obligatione principali, & fideiuſſione, dicendum eſt de ſolutione qua res debita ſoluitur, & tam principalis perſona, quàm fideiuſſoris liberatur. Eſt itaque ſolutio eius, quod debetur redditio. Species eius duæ ſunt, vna quidem vera, ſiue naturalis, vt quando ſoluitur, quod debetur. Altera vero imaginaria ſiue ciuilis, vt per nouationem, vel acceptilationem. Verbi gratia. Habes ne acceptum, quod tibi debeo? Reſpondeo. Habeo, acceptumque tuli. Quædam etiā pro ſolutione habentur, vt ſolennis depoſitio, fructuum perceptio, compenſatio, pactum de non petendo, ſucceſſio. ſ. ſi creditor debitori ſuccedat, vel econuerſo. Soluere debet principalis debitor, vel fideiuſſor, vel hæredes eorum. In Eccleſiaſticis quoque ſucceſſor tenetur ſoluere anteceſſoris ſui debita, ſi tamen pecunia ab eo accepta pro vtilitate Eccleſiæ contracta, vel in vtilitatem Eccleſiæ fuerit verſa. Sed & quilibet pro alio ſoluere põt, etiam inuito. Qui autem inuito creditore ſoluit alij, non ſe liberat. Soluendum eſt igitur ei cui debetur, vel alij de voluntate ipſius, ſed & eius procuratori ſoluendo, liberatur quis a debito, ſimiliter & tutori. Effectus ſolutionis eſt, vt & reus, id eſt debitor principalis, & fideiuſſor, & pignora, & inſtrumenta liberētur. Illud autem in ſumma nota, ꝙ qui dicit ſe ſoluiſſe debet probare. Regula iuris. Nihil peti poteſt ante id tempus, quo per rerum naturam perſolui poſſit, & cum ſoluendi tempus obligationi additur, niſi eo præterito peti non poteſt. Quod autem nullius eſſe poteſt, id vt alicuius fieret nulla obligatio valet efficere, & ſi nihil facile mutandum eſt ex ſolennibus, tamen vbi æquitas euidens poſcit, ſubueniendum eſt. Extra. 3. de ſolu. Sicut filius debita patris tenetur ſoluere, ita prælatus ſui prædeceſſoris pro Eccleſiæ neceſſitate contracta. Grego. 11. Inhibemus, ne quis præſumat Eccleſiam ſibi commiſſam ꝑ alienis grauare debitis, aut literas alicui ſeu ſigilla concedere, quibus poſſent Eccleſiæ obligari, decernentes, ſi ſecus fuerit attentatum, ad ſolutionem talium debitorum Eccleſias non teneri. Idem. Odoardus clericus propoſuit, ꝙ cum P. clericus, & D. laicus, & quidam alii laici ipſum coram officiali Archi. Rem. ſuper quibuſdam decimis debitis conueniſſent, idem in eum recognoſcentem huiuſmodi debita ſe debere, ſed ꝓꝑ inopiam ſoluere non valentem, excommunicationis ſententiam promulgauit, & infra. Mandamus quatenus ſi conſtiterit, ꝙ prædictus O. in toto, vel in parte non poſſit ſoluere debita ſupradicta, ſententiam ſine difficultate aliqua relaxetis, recepta prius ab ipſo idonea cautione, vt ſi ad pinguiorem fortunam peruenerit, debita prædicta perſoluat. Inno. 3. R. in præcedenti. c. de fideiuſſione. Extra. 2. de iureiu. Idem onus non remittitur, ſed augetur, cum cuiquam improuide ſoluitur, quod alii ex debito eſt præſtandum. Regula iuris. Inanis eſt actio, quam inopia debitoris excludit.

De Donationibus. Cap. CXXIX.

EX ſumma iuris. Dicto de ſtipulatione, id eſt, promiſſione, & de fideiuſſione, quarum contractus verbis celebrantur, dicendum eſt de donatione, quæ & ipſa ſolis verbis perficitur. Donatio eſt datio ex mera liberalitate proueniens. Sic dicta quaſi dono datio. Vnde dicit regula iuris. Donari vř, ꝙ nullo iure cogente conceditur. Naturali ēn inſtinctu, ille cui donatum eſt ad antidota tenetur. Ideo vero dř mera, quia ſi fiat ex neceſſitate non eſt donatio, nam in neceſſitatibus nemo liberalis exiſtit. Duæ autem ſunt ſpecies donationis. ſ. inter viuos, & cauſa mortis. Donatio inter viuos eſt, quando rem, quam dono, alium habere malo, quàm meipſum. Et huius generis alia eſt ſimplex, quādo ſcilicet in nullo caſu volo ad me reuerti, quod dedi, vel qđ me daturum promiſi, ſiue fiat pure, ſiue in die, ſiue ſub conditione. Alia vero ob cauſam, quæ. ſ. interponitur, ut aliquid fiat, vel nõ fiat, in quam ſpeciem cadit donatio propter nuptias. Secus autem in donatione ſponſalitia, quoniam illa pure ſimpliciterque fit, licet conditio tacite per legem inſit. Donatio uero cauſa mortis eſt, quando malo quidem me habere, quàm alium; ſed magis alium, quàm hæredem meum. Perficitur autem donatio nudis verbis, etiam ſine rei traditione, donator tñ ad rem tradendam tenetur, ſed non tenetur de euictione, nec tenetur niſi inquantum facere poteſt, id eſt habita ratione, ut non egeat. Iſidorus vbi ſupra. Donatio eſt cuiuſlibet rei tranſlatio. Ceſſio eſt propriæ rei conceſſio, ſicut eſt illud. Cedo iure propinquitatis. Cedere enim dicimus quaſi concedere ea. ſ. quæ propria ſunt, nam aliæ reſtituimus, nõ cedimus. Extra. 3. de donationibus. Greg. Hanc ſibi quodammodo nobilitas legem ponit, ut debere ſe, quod ſponte tribuit exiſtimet, & niſi in beneficiis ſuis excreuerit, nihil ſe exuiſſe putet. Inno. 3. In contractibus plena, in teſtamentis plenior, in beneficiis quoque pleniſſima eſt interpretatio adhibenda.

Quis, quid, & qualiter donari poſſit. Cap. CXXX.

EX ſumma iuris. Donare poteſt quiſquis ſuæ poteſtatis eſt, ſicut paterfamilias. Seruus autem vel filiusfa. non poteſt, nec etiam pupillus ſine tutoris auctoritate. Sed quod dixi de patrefamilias, fallit, ſi filio non emancipato donare velit, hoc enim non poteſt, ſed nec vxori donare poteſt. Item monachus, qui propriis renunciauit, vel conuerſus, donare non poteſt. Sed neque Prælatus res Eccleſiæ donare poteſt, quia procurator eſt non Dominus, procurator autem non donat. Et hoc dico, niſi bene merito, vel niſi modicam rem. Donari vero poteſt tantum id, quod in accipientis dominium tranſire poteſt, itaque ſi Solē aut Lunam, vel liberum hominem, aut rem ſacram mihi donaueris nihil agis. Item donare quiſque quantum vult poteſt, eo ſalvo, ꝙ vltra ſummam quingentorum aureorum, ſine ſcriptis facta donatio non tenet, niſi in caſibus, ut ſi fiat donatio cauſa pietatis ab Imperatore in priuatum, aut econuerſo, vel a magiſtro militum in militem, vel a priuato in priuatum, in reparatione domorum, vel ſi fiat propter nuptias, uel ſi remittantur vſuræ futuri temporis. Alias ergo exigitur inſinuatio donationis apud magiſtratus, & ut inde ſcriptura fiat adhibitis perſonis publicis, non enim priuati ſufficiunt. Reuocatur itaque donatio ſi vltra legitimum modum fuerit, & quatenus legitimum modum excedit. Item reuocatur inofficioſa donatio, puta ſi donet ſquicquid habet. Item propter natos poſtea filios, uel propter ingratitudinem, vt ſi donatori donatarius intulerit atrocem iniuriam. Hæc de donationibus factis in priuatos. Donatio quoque facta Eccleſiæ reuocari ſolet propter appoſitam conditionem, ꝓpter pacti turpitudinem, propter dantis iniquitatem, propter dati enormitatem, propter ſuſcipientium fraudem, propter ſuperuenientem filiorum natiuitatem, propter dantis impotentiā. Qđ enim ab eo, qui donare non poteſt donatur, pro non donato habetur. Notandum vero, ꝙ ea, quæ clerico intuitu Eccleſiæ donātur, Eccleſiæ acquiruntur, quæ vero intuitu perſonæ, in bonis ipſius clerici computantur. Regula iuris. Nemo plus iuris ad alium transferre poteſt, quàm ipſe habet, nec videntur data, quæ eo tempore quo dantur accipientis non fuerint. Item qđ cuique præſtatur, inuito non tribuitur. Extra 3. De his, quæ fiunt a prælato, ſine conſenſu capituli Ex concil. apud Valentiam. Irrita erit Epiſcopo donatio, & venditio, vel mutatio rei Eccleſiaſticæ, abſque collaudatione, & ſubſcriptione clericorum. Alexā. 3. Conceſſio decimæ ab abbatiſſa prius facta, ſi conuentu ſciente, & non contradicente facta eſt, robur habere debet. Verum ſi ignorante conuentu, aut contradicente, decimam prius. H. conceſſit prædicto, & non poſt multum temporis de aſſenſu conuētus eandem decimam dedit eidem, ſecunda conceſſio debet ꝓiudicare priori. Ibi item de donationibus. Alex. 3. Cum Epiſcopus & quilibet prælatus Eccleſiaſticarum rerum ſit procurator non Dñs conditionē Eccleſiæ meliorare poteſt, facere uero deteriorem non debet. Greg. 11. Propter eius magnitudinem, in quem liberalitas eſt collata, donatoris perſona, ſecundum rigorem iuris eam potuit reuocare. Si forte in ipſum impias manus iniecerit, aut ſibi atroces iniurias, ſeu graue rerum ſuarum dānum, vel vitæ periculum inferre præſumpſit, quod tamen donatoris, qui hoc tacuit nõ extenditur ad ſucceſſores. Actor. In ſumma vero nota, quod quando donatur aliquid alicui ad vitā ſuā, intelligitur de vita naturali. Vnde ſi tranſeat ad vitam religionis, poteſt illud ius conferre cui voluerit.

De Teſtamentis. Cap. CXXXI.

EX ſumma iuris. Quoniã iu teſtamentis ſolet fieri donatio cauſa mortis, dicto de donationibus, dicendum eſt de teſtamentis. Et notandum inprimis quod teſtamentum dr tribus modis. Vno modo diuina lex ſcripta, ſ. vetus, & nouum teſtamentum. Alio modo, id quod quiſque pro anima ſua relinquit. Tertio modo magis proprie. ſ. ipſa diſpoſitio de rebus morientis. In qua ſignificatione hic accipitur. Vnde ſic diffinitur in codice li. 6. Teſtamentum eſt diſpoſitio, ſiue voluntatis ꝓpriæ iuſta ſententia, qua quis diſponit, quid de rebus ſuis poſt mortem fieri velit. Et dr teſtamentum, quaſi teſtatio mentis. i. manifeſtatio voluntatis. Teſtamenti ſpecies duæ ſunt. ſ. in ſcriptis, & ſine ſcriptis, quod dr teſtamentũ nuncupatiuũ. Qui ꝓhibuerit abquem teſtari, ab hæreditate, vel ſucceſſione repellendus eſt, ſm leg. Iſidorus vbi ſupra. Teſtamentum vocatum eſt, quia niſi teſtator mortuus fuerit, nec confirmari poteſt, nec ſciri, quid in eo ſcriptum ſit, quia clauſum, & obſiguatum eſt, dictum quia non valet niſi poſt teſtatoris monumentum, ſed omne pactum, vel placitum teſtamentum vocabant, quod vtique etiam inter viuos valeret. Olographum teſtamẽtum eſt manu uutoris totum conſcriptum, atque ſubſcriptum, inde & uomen accepit. Græci. n. olo totum, graphum literam dicunt. Irritum teſtamentum eſt, ſi is qui teſtauit capite diminutus eſt, aut ſi non recte f. ctum ſit. Inofficioſum teſtamentum eſt, quod fruſtra liberis exhæredatis, ſine officio naturalis pietatis in extraneas perſonas eſt redactum. Ruptum teſtamentum inde uocatũ eo ꝙ naſcente poſthumo, neque exhæredato nominatim, neq; hærede inſtituto diſrumpitur. Suppreſſum teſtamentum eſt, qd in fraudem hæredum, vel legatariorum, ſiue libertorum, nõ eſt palam prolatum, Quod ſi non latet iis ſi prædictis perſonis non profeiatur, ſupprimi videtur. Regula iuris. Omnia, quæ ex teſtamento proficiſcuntur, ita ſtatim euentus capiunt, ſi initium ſine vitio cœperint. Abſurdum eſt plus iuris habere eum cui legatus ſit fundus, quàm hæredem, aut ipſum teſtatorem ſi viueret. Si quis prægnantem vxorem reliquit, non videtur ſine liberis deceſſiſſe. Extra tertio, de teſta. & vltimis voluntatibus. Inno. 3. Qui extremam voluntatem in alterius diſpoſitionem cõmittit, non videtur decedere inteſtatus.

De Teſtibus, & inſtrumentis teſtamentorum. Cap. XXXII.

EX ſumma iuris. Fit autem teſtamentum ſm leges cũ multa ſolennitate, adhibitis. 7. teſtibus rogatis, maſculis, liberis & bonæ famæ, & inſtituendus eſt hæres vnus, aut plures. Inde tñ excipitur teſtamentum militis, quod huiuſmodi ſolennitates non requirit. Excipitur etiam teſtamentum, quod Imperatore præſente fit, quia pro ſolennitatibus omnibus, eius præſentia ſufficit. Excipiuntur uerum teſtamenta ruſticorum, in quibus 5. teſtes ſufficiunt. Item teſtamentũ cæci excipitur, in quo octo exiguntur. In his autem quę relinquũtur Eccleſiis duo teſtes ſufficiunt. Hodie quoque ſm canones in quolibet teſt. ſufficiunt duo teſtes. Item ſm canones valet teſtamentum, & ſi nullus hæres inſtituatur, dum tñ inſtitutio eius in alterius voluntate relinquatur. Extra. 4. de teſtamen. Alex. 3. Cum ſcriptum ſit, In ore duorum, vel trium teſtium ſtet omne verbum, teſtamenta, quæ parochianus coram presbytero ſuo, & tribus, uel aliis duabus perſonis idoneis, in extrema fecerit volũtate, firma decernimus permanere, ſub interminatione anathematis, ꝓhibentes ne quis huiuſmodi valeat reſcindere teſtamenta. Iſidor' vbi ſupra. Teſtes ſunt, quos quiſque ante iudicium placiti ſibi alligat, ſic dicti eo, ꝙ teſtamento ſolent adhiberi, ſicut ſignatores, eo ꝙ teſtamentum ſignant. Tabulæ teſtamenti dictæ ſunt, quia ante chartæ, & membranarum vſum, in dolatis tabulis, nõ ſolum teſtaméta, ſed etiam epiſtolarum alloquia ſcribebantur, vnde & portitores earum tabellarii vocabantur. Teſtamentum iuris ciuilis, eſt quinque teſtium ſubſcriptione firmatum. Teſtamentum iuris prætorii, eſt ſeptem teſtium ſignis ſignatũ. Sed illud apud ciues fit, inde ciuile, illud apud prætores, inde iuris prætorii. Teſtamentum autem ſignare, notare eſt, ut notum ſit quod ſcriptum eſt. Nuncupatio eſt, quam in tabulis, cerisque teſtator recitat Ius liberorum eſt coniugum ſiue liberis inuicem pro loco pignorum hæreditatis alterna conſcriptio. Codicillus eſt ſcriptura nulla indigens ſolennitate verborum, & ſola teſtatoris voluntate, qualicunque ſcripturæ ſignificatione expreſſa, cuius beneficio voluntatibus defunctorum conſtat eſſe ſubuentum, propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter neceſſitatem adhibendorum ſolennium, ita vt qui ſcribit titulum eiuſdem ſcripturæ codicillum vocet. Sicut autem codicillus ſit vice teſtamenti, ita epiſtola vice codicillorum. Regula iuris. Quæ iu teſtamento ita ſcripta ſunt, vt intelligi non poſſunt, perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent. Iuſtinianus vbi ſupra lib. 5. Aliquando oportet non intendere ſcripturæ in teſtamentis, ſed voluntatem teſtatoris conſiderare.

De Confirmatione, & executione teſtamenti. Cap. CXXXIII.

EX ſumma iuris. Morte teſtatoris teſtamentum confirmatur, vel ſi tranſeat ad religionem, quia talis mortuo comparatur. Infirmatur autem, quando non eſt legitime factum, vel ſi teſtator capite minuatur. Rumpitur etiam teſtamentum agnatione poſthumi naturalis. ſ. vel ciuilis. Puta ſi poſtea teſtator aliquem fecit adoptiuum, uel ingreſſus eſt monaſterium, cui nihil ante reliquerat. Monaſterium enim pro vno filio reputatur. Poteſt tamen dici contra, quia poſthumus non rumpit teſtamẽtum. niſi talis ſit, qui in teſtantis ſi viueret agnoſceretur poteſtatem. Præterea ſubuertitur, qñ teſtator ſibi mortem conſciuit. Effectus vltimæ voluntatis eſt, vt debeat omnino ſeruari, & ut transferatur dominium ſine traditione. Hæredes tenentur implere voluntatem teſtatoris, alioquin hæreditas auferetur eis. Extra 3. de teſta, & vl. vol. Grego. Dilatas defunctorum pias uoluntates epiſcopali decens eſt ſtudio adimpleri. Ex concil. Moguntin. Si hæredes inſtituta teſtatoris non adimpleuerint, ab epiſcopo loci illius, omnis res, quæ eis relicta eſt canonice interdicatur, cum frugibus, & cæteris emolumentis, vt vota defunctorum impleantur. Gre. 15. epiſcopo Nonionen. In omnibus piis uoluntatibus ſit per locorum epiſcopos prouidendum, ut ſm defuncti uoluntatem vniuerſa procedãt. Idem. Executores poſt mandatum ſuſceptum per diœceſanum, debent cogi teſtatoris explere uoluntatem. Iuſti. vbi ſupra. Damnoſa legata non ualẽt. Pœnæ quoque nomine inutiliter legatur. Pœnæ autem nomine legari uidetur, quod coercendi hæredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat. Quinetiam nec ipſa libertas pœnæ nomine dari poteſt. Nunc autem pœnæ nomine relicta cæteris legatis exequantur, exceptis his, quæ impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut alias probroſa. Impoſſibilis quoque conditio in inſtitutionibus, & legatis, necnon in fideicommiſſis, & libertatibus, pro non ſcripto habetur. Guilel. Impoſſibilis conditio, in ultimis uoluntatibus non valet, in contractibus autem ualet.

De His, qui poſſunt facere teſtamentum. Cap. CXXXIIII.

EX ſom. iuris. Sunt autem. 12. genera hominum, qui non poſſunt facere teſtamentum, ſm leges. Primum quidem ille, qui in aliena poteſtate eſt, vt ſeruus, vel filiusfa, etiam ſi pater concedat ei teſtari, quia teſtamenti factio publici iuris eſt, non priuati. Poteſt tñ donare cauſa mortis parte cõſentiẽte. Præterea, ꝙ filiusfa, teſtari non poſſit, fallit in filiofa. milite, qui de caſtrenſi peculio, vel quaſi caſtrenſi poteſt teſtamentum facere. Nam filiusfa. ſalarium habens ex patrocinio cauſarum in eo quaſi caſtrenſis teſtari poteſt. Item impuberes teſtari nõ poſſunt quia non habent animi iudicium, licet tribunatum plebis mereantur. Item furioſus teſtari non poteſt, quia non eſt ſuæ mentis, niſi dilucida habuerit interualla, tunc enim licet ei teſtari, ita tamen vt compleatur teſtamentum, antequam furor superueniat. Nomine vero furioſi, etiam mente captum accipio. Itẽ teſtamenti factionem non habet prodigus, cui bonorum adminiſtratio interdicta eſt, & omnino ſurdus pariter, & mutus a natura. Si vero ſurdus ex accidenti eſt, & mutus ſimiliter, tunc ſi literatus eſt, & ſcribere ſcit, teſtari poteſt, aliter non. Item neque cæcus teſtari poteſt, niſi quadam ſolennitate adhibita, quæ in lege determinata eſt. Iterum eius, qui apud hoſtes eſt obſes, uel captiuus non tenet, etiam ſi poſtea redierit. Item damnatus ad mortem teſtari non poteſt, mortem intelligas large, ſiue dãnatus ſit ut moriatur, ſiue ut fiat pœnæ ſeruus, ſiue in inſulam deportetur. Relegati vero, quia ciuitatem, uel libertatem non amittunt, teſtari poſſunt. Item damnatus ob crimen famoſum non poteſt condere teſtamentum, nec adhibetur ad teſtimonium. Item de ſtatu ſuo dubitantes, ut quia ſe manumiſſos, uel emancipatos neſciunt, teſtari non poſſunt. Sed nec hæretici, nec perduellionis rei, quoniam eis lege interdicitur bonis. Similiter nec qui propriis renunciauit, vt monachus, vel regularis. Epiſcopus tamen factus pro ſepultura ſua teſtari poteſt. Et hic eſt vnus ex caſibus in quibus poteſt teſtari non Dominus. Sunt & alii quinque caſus ſcripti, quos non proſequor.

De Teſtamentis clericorum. Cap. CXXXV.

IN ſumma vero nota, ꝙ olim Prælatus Eccleſiæ de his bonis poterat teſtamentum condere, quæ prius habebat, & de his, quæ poſtea per hæreditatem propinquorum ei obuenerant, hodie vero de omnibus, quæ obuenerunt ei, non intuitu Eccleſiæ, poteſt teſtamentum condere. Cauſa. 12. q. 5. Teſtamenta non licet eis conficere, niſi de proprijs rebus. Vnde Gre. Lucido Epiſcopo. Nulli dubium eſt, ꝙ ſicut ſacerdotibus, res in epiſcopatu acquiſitas nulla eſt alienandi licentia, ita de his quas ante habuerunt, quicquid iudicare voluerint non vetentur. Item ex concil. Spalenſi. Fixum ab hinc, & perpetuo manſurum eſſe decreuimus, vt epiſcopus res ſui iuris, quas aut ante epiſcopatũ aut certe in epiſcopatu, ſed hæreditaria ſucceſſione acquiſiuit, ſm auctoritatem canonicam, cui vult conferat, & quicquid de eis vult faciat, poſtquam autem Eps factus eſt, quaſcunque res de facultatibus Eccleſiæ, aut ſuo, aut alterius nomine comparauerit, decreuimus vt non in propinquorum ſuorum, ſed Eccleſiæ cui præeſt iura deueniant. De rebus vero Eccleſiaſticis teſtari licet Epiſcopo, ſed tantũdẽ de proprijs reſtituat. Extra. 3. de teſta. & vl. vo. Gre. Arelan. ciuitatis Epiſcopus edito teſtamento in 8. vncijs ſubſtantiæ ſuæ hæredem nutum ſuam inſtituit, eccleſiã ſuam in reſiduis quatuor. Hortamur ergo vt ſolicite hoc diſcutias, & quicquid ipſum habuiſſe patuerit, a qualibet perſona detineri nullatenus patiaris, niſi hoc ſolum, quod ante Epiſcopatus ordinem proprium habuiſſe conſtiterit, quicquid vero Eccleſiæ ante ipſius conſecrationem fuiſſe cognoueris, vel in Epiſcopatus ordine prædictum Epiſcopum acquiſiuiſſe, in eiuſdem Eccleſiæ dominio conſeruetur. Alex. 3. De mobilibus, quæ per Eccleſiam ſunt adepti, de iure teſtari non poſſunt, viuẽtes tñ, & ſui compotes, moderate valent aliqua de bonis, non ratione teſtamenti, ſed diuino intuitu erogare, & in ægritudine conſtituti. Idem. Generaliter bona quælibet per Eccleſiam acquiſita, ei debent per Lateranen. concilium poſt acquirentis obitum remanere. Nomine autem Eccleſiæ nõ Epiſcopus, vel ſucceſſor clerici morientis, vbi eſt collegium clericorum, ſed oĩs congregatio intelligitur, quæ rerum illarum debet canonicam diſtributionem, & curam hẽ. Vbi autem in loco defuncti tñ eſt vnus clericus ordinandus, is ea bona, ſicut & alia ipſius Eccleſiæ in Dei timore diſpenſet. Licet autem mobilia per Eccleſiam acqſita, de iure in alios pro moriẽtis arbitrio transferri nõ poſſunt, conſuetudinis tñ eſt non improbandæ, vt de his pauperibus, locis, & religioſis, & illis, qui viuenti ſeruierunt, ſiue conſanguineis ſuis, ſiue alijs aliqua iuxta ſeruitij meritum conferant. Cętera quoq;, q̃ ex hæreditate, vel artificio, vel doctrina ꝓueniũt, diſtribuuntur pro voluntate decedentis, & quia nonnulli in diuerſis Eccleſijs beneficia poſſident, diuidantur, quæ habuerant per exiſtimationem congruam inter ipſas.

De Succeſſione ab inteſtato. Cap. CXXXVI.

EX ſumma iu. Dicto de ſucceſſionibus ex teſtamento, reſtat dicendum de ſucceſſionibus ab inteſtato. Et notãdum primo, ꝙ vt dicit Inſti. in 3. li. Inſtitutionum. Inteſtatus dicitur quis, ſi teſtamentum omnino nõ fecerit, vel ſi non iure fecerit, vel ſi iure quidem factum, ſed poſtea ruptum, irritumve factũ, vel ſi ex illo teſtamento nemo hæres eſt. Laico quidem inteſtato decedenti, ſuccedunt conſanguinei poſt deſcendentes, & poſt hoc aſcendentes, deinde vero collaterales. His autem omnibus deficiẽtibus, ſuccedit vir vxori, vel vxor viro, ſm leges, his quoque deficientibus ſuccedit fiſcus. Putto clerico decedenti inteſtato, ſuccedunt eodem modo parentes, olim quidem in ante clericatum quæſitis tñ, & in poſt quæſitis hæreditaria dũtaxat ſucceſſione. Hodie vero parentes in omnibus ſuccedunt. Exceptis illis bonis, quæ clericis ipſis intuitu Eccleſiæ proueniũt. His autem omnibus deficientibus ſuccedit Eccleſia, quaſi loco fiſci. Hæc quidem vera ſuos vbi res inueniuntur diſtinctæ, vbi vero adeo confuſæ ſunt res clerici, cũ rebus Eccleſiæ vt diſcerni non poſſit, quatuor exinde debent fieri portiones. Vna. ſ. Epiſcopo danda, alia vero Eccleſiæ, tertia vero pauperibus, Et quarta parentibus. Item hæc vera ſunt, vbi cõſtat eum prius habuiſſe ꝓpria, vbi vero non conſtat præſumitur pro Eccleſia. Illud quoq; notandum eſt, ꝙ vxor clerici inteſtati ſuccedit in bonis defuncti ſine cognatione, & præfertur Eccleſiæ. Ad dignoſcendum autem, vtrum res clerico data fiat ipſius, vel Eccleſiæ, inſpiciend⁹ eſt dator. ſ. vtrum ſit ei conſanguineus, vel affinis. Item res donata. ſ. vtrum ſit calix, vel paleſredus, aut huiuſmodi. Item tempus donationis, vtrum. ſ. in tpe miſſæ, vel alias. Item locus, ut vtrum in Eccleſia, vel in camera. In dubiis autem præſumitur ꝓ Eccleſia. Cauſa. 12. q. 5. ex concil. Triburien. Quicunq; ex gradu Eccleſiaſtico, ſine teſtamento, & ſine cognatione deceſſerit, hæreditas eius ad Eccleſiam, vbi deſeruiuit deuoluatur. Extra. 3. de ſuc. ab inteſta. ex concil. apud Alten. Habito de Epiſcopis, presbyteris, & clericis, ſi per hæreditatem, vel alio modo iure ſuæ perſonæ aliquid acquiſierint, donare eis liceat cui voluerint, dum viuunt. Si vero ante obierint, quàm hoc perfecerint, altari cui ſeruierunt omnia perpetuo ſanctificentur, & in ius eius tradantur. Ex concil. Triburien. Sancto concil. allatum eſt, ꝙ quidã improbe agant contra presbyteros ſuos, ita vt de morientium presbyterorum ſubſtantia partes ſibi vendicent, ſicut de ꝓprijs ſeruis, interdicimus itaque ne hoc vlterius fiat. Nihilque ab eis præter diuinum officium exigatur. Peculium vero ipſorum diuidatur in quatuor partes. Quarum vna Epiſcopo, altera Eccleſiæ, tertia pauperibus, quarta parentibus aſſignetur, & ſi nõ ſint idonei parentes, Epiſcopus eam recipiat, & in vſus Eccleſiæ diligenter diſtribuat.

De Obligatione, quæ literis contrahitur. Cap. CXXXVII.

EX ſumma iuris. Literis etiam celebratur contractus, & naſcitur literarum obligatio. Et de iſta diſtingue, quia cum ſcribo aliquid, aut pro me, aut contra me. Si pro me, mihi non creditur. Si contra me, tunc ſubdiſtingue, quia aut ſcribo me obligatum, aut alium a me liberatum. Item ſi me obligatũ, aut adiecta cauſa, aut nõ. Item ſi adiecta cauſa, aut eſt ex cauſa mutui, vel dotis, aut alia. Si autem ſcribo me obligatum, & ex cauſa mutui vel dotis, puta forte maritus ſum, & ſcripſi me teneri in 20. vxori, quæ nomine dotis ab ea receperam, aut ſcribebam tunc, ꝙ ſit numerata pecunia, vel dos, aut non. Et ſi non, nihilominus ſum obligatus ciuiliter etiam, & ab eo exceptione nõ numeratæ pecuniæ vſque ad biennium, ſed tranſacto biennio cum effectu teneor, ante biennium (vt dictum eſt) non teneor, niſi creditor probaret mihi numeraſſe, & hoc ita verum eſt, ſi ego non renunciaui exceptioni non numeratæ pecuniæ, quia tunc mihi incumbit probatio, ꝙ non numerauit mihi creditor. Tranſacto vero biennio non admittor ad probandum mihi non fuiſſe numeratam, niſi forte non potui habere copiam iudicis, & conteſtatus ſum coram teſtibus, ꝙ volebam probare, ꝙ mihi nõ numerauit, & ꝙ volebam agere contra creditorem. Nam non ſolum excipere, ſed etiam agere poteſt debitor certi conditione, ad ſui liberationem. Si vero ex cauſa alia ſcribo me obligatum, ſtatim teneor cum effectu, niſi per literas poſſum probare contrarium, non per teſtes. Si enim nulla cauſa adiecta eſt, nunquam teneor, niſi creditor probet ſe numeraſſe. Et nota, ꝙ ſicut in ſtipulatione promiſſio fit per verba de futuro, ita in literis, puta ſcribo ſic. Nouerint vniuerſi, ꝙ per præſentes obligo me daturum, D. 10. ex cauſa mutui, vel ex depoſito, vel alia cauſa. Si autem per verba de præſenti ſcribam, præſumit lex me obligatum, Sed ſi per verba de præterito puta. Noueritis, ꝙ ego obligo me dediſſe, non valet. Sed nunquid iſta diſtinctio habet locum ſi inſtrumentum ſit publicum, dicebat dominus meus, ꝙ ſi ſcriptum ſit, ſe confeſſum fuiſſe, & accepiſſe tñ, nec ex cauſa aliqua præcedenti, tunc idem eſt, quod in præfato. Si uero ſit expreſſa cauſa præcedens mutui, vel dotis adhuc idem. Si alia tunc diſtinguebat, quia ſi fuerat confeſſus ſe recepiſſe, & numeratum ſibi fuiſſe, quia tunc probatur numeratum per inſtrumẽtum, ſtatim tenetur, & ſtatur eius confeſſioni, niſi per literas ꝓbet contrarium. Si uero non continetur in inſtrumento ſibi numeratum fuiſſe, ſi confeſſus eſt ſe recepiſſe, & ex cauſa præcedenti, tunc ſi illo præſente a quo recepit, & cum eo tractante adhuc ſtabitur confeſſioni eius, niſi contrarium probet per literas, ſi illo abſente non ſibi præiudicat, ſi confiteatur quis ſine literis, & cauſa adiecta ſit mutuum, vel dos. Idem ſi cum literis. Si alia, dixerunt quidam, quòd ſtatim tenetur, ſed contrarium poteſt probare per teſtes. Sed ego cum domino meo dico, quia cum confeſſio extra ius facta nemini præiudicat, non tenetur niſi in caſis, in quo teſtes ad hoc uocati, quinque, ſcilicet ualere probationem per literas, uel quod tantũmodo nomine poſſideo, confiteor me tuo nomine poſſidere. Si autem ſcribo aliũ a me liberatum, tunc regulare eſt, quod mihi non præiudico infra. 30. dies, ſed his elapſis liberatus eſt a me cum effectu. In tribus tamen caſibus ſtatim ſcriptura facit contra me, puta ſi maritus, poſtquam fecerat ſibi inſtrumenta de dote, ſcripſit ꝙ ſolutum ſibi erat. Item ſi procurator principis ſcribat ſibi ſolutos publicos redditus domini ſui, vel ipſe dominus ſcribat. Item ſi ſcribo me depoſitum, quod depoſueram, recepiſſe.

De illa quæ contrahitur conſenſu. Cap. CXXXVIII.

COnſenſu etiam celebratur contractus, & inde oritur obligatio, ut in venditionibus, locationibus, conductionibus,

ſocietatibus,

ſocietatibus, mandatis. Et eſt differentia inter hunc modũ, & alios, quia non eſt neceſſaria ſcriptura, ſicut in obligatione literarum. Item nec præſentia contrahentium ſicut in ſtipulatione ideſt obligatione verborum. Item nec eſt neceſſe rem interuenire, ſicut in contractibus, qui contrahuntur re, ſed ſufficit, quòd contrahentes conſentiant, ſiue præſentes ſiue abſentes, vnde ꝑ nuncium. & epiſtolam contrahere poſſunt. Eſt & alia differẽtia, quia in iſtis tractatibus vterque obligatur alteri, ſed in prædictis aliter eſt. quia vnus alteri tñ a principio obligatur, ex poſt facto tñ in depoſito, & commodato, ratione expenſarum, & ſimilium poteſt alter alteri teneri. De iſtis itaque videamus per ordinem, & primo de emptione, & venditione, quæ contrahi ſtatim dicitur, poſtquam de certo precio, pro aliqua re danda conuenerint, vnde ſic poteſt deſcribi.

De Emptione & venditione. Cap. CXXXIX.

VEnditio eſt alicuius rei, cuius commercium habemus, dandæ pro certo præcio in pecunia numerata, non erronea cõuentio. Nam ſi non ſit pecunia numerata, ſed alia res, puta equus pro equo detur, non venditio, & emptio, ſed alius contractus. ſ. permutatio dr. Quòd autem dicit pro aliqua re, intelligas, ꝙ rem oportet interuenire, & talem cuius commertium ius gentium, vel mores ciuitatis, ſeu ius canonicum non interdicãt, vt ſi ſciens quis rem ſacram, publica loca, vel religioſa emat, nõ valet. Ex contractu venditionis duæ naſcuntur actiones, Vna ex vendito, quæ datur venditori, Alia ex empto, quæ datur emptori. Ad quid autem, & qñ debetur, & quid in eas veniat, lõgũ eſſet proſequi. Emptio contrahitur, poſtquam de precio conuenitur. Arræ vero datio venditionis eſt argumentum. Et ſi velit emptor re integra. ſ. nondum tradita reſilire, amittet tñ arrã. Si venditor duplicabit eam, & nihilominus agi poterit ad intereſſe. Itaque vendi poteſt, quicquid commerciũ habet. Non habet autem commercium homo liber, ſed neque res ſacra, & religioſa, licet tranſeat cum vniuerſitate, ſicut ius patronatus. Natura venditionis eſt, vt res ſit, quæ vendatur, & precium intercidat, & vt emptæ rei lucrum, ac damnum ad emptorem pertineat, niſi venditor oẽ periculum in ſe ſuſceperit. De hoc tñ datur talis regula. Si venditio fiat pure, ſine ſcriptis, certę ſpeciei, quæ deguſtationem non exigit, oẽ periculum ad emptorem ſpectat, excepto caſu publicationis, niſi pactum, vel culpa, uel mora interueniat. Pure ideo dr, quia ſi venditio conditionalis eſſet, ante conditionis euentum, ad venditorem pertinet. Sine ſcriptis autem ideo dr, quia ſi in ſcriptis fieret, antequam perficeretur ſcriptura, ſimiliter ad venditorẽ pertineret. Porro certæ ſpeciei dr, quia ſi fuit ſub alternatione, præcij periculum itidem pertinet ad venditorem. Ideo quoque dr, ſi emptio ſit rei, qui deguſtationem non exigit, quoniam in huiuſmodi, ſicut in vino, ante deguſtationem pertinet periculum ad venditorem. Item ad eundem pertinet publicationis periculum.

Adhuc de eodem. Cap. C X L.

VEnditor ad rem tradendam tenetur, & ſi non det ad intereſſe condemnabitur, licet Ber. dicat eum ad rem tradendam præciſe teneri. Emptor autem tenetur ad præciũ & etiam ad expenſas, in re vendita, bona fide, factas. Iterum vẽditor de euictione tenetur, ſi res euincatur. Item ſi in mora tradendi fuerit, & res perierit, ad intereſſe tenebitur. Iſid. vbi ſupra. Emptio, & venditio eſt rerum commutatio, atque contractus ex conuenientia veniens. Precium autem vocatum eſt, eo ꝙ prius illud damus, vt pro eius vice, rem quam appetimus, poſſidere debeamus. Iuſti. vbi ſupra. Quod arræ nomine datur argumentum eſt emptionis, & venditionis contractæ. Nulla emptio, ſine precio eſſe poteſt. Quicquid ſine dolo, & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Loca ſacra, religioſa, publica fruſtra quis ſciẽns emit. Regula iu. Cui ius eſt donandi, eidem & vendendi, ius eſt, & contrahendi, pleruſque emptoris eadem cauſa eſſe debet circa petendum, ac defendendum, quæ fuit autoris. Ex codice. 4. l. Veſtimenta imperialia, & frumentũ quod militibus tribuitur, & arma militibus neceſſaria, non ſunt uendenda, uel alijs præbenda. Eunuchi nec faciendi ſunt in Romano Imperio, nec diſtrahendi, ſed qui a Barbaris facti ſunt, vẽdi & emi poſſunt. Ea quæ in bonis noſtris non ſunt, velut liberi noſtri, diſtrahi non poſſunt. Vbi pater in ea inopia ſit conſtitutus, ut ſe alere non poſſit, tunc enim liberos diſtrahere poteſt, ita tñ, ut quoquo tpe pater, uel ipſe qui diſtractus eſt, uel alius pro eo offerat mancipium, vel precium, quod poteſt valere, reſtituatur in priſtinam cauſam. Quæcunque conſenſu contrahũtur, contrario conſenſu diſſoluũtur. Si arræ datæ ſint, ita ut non ſint pars præcij, ſine cauſa repetuntur. Generaliter traditũ eſt, quotiens emptio pura eſt, periculum emptoris eſſe, niſi res ex priori uitio interempta ſit, vel ſi venditor non ſuſcepit in ſe periculum ex pacto ſpeciali. Ex. ff. 19. li. Vlpianus. Si res uendita non tradatur, in id. quod intereſt agitur, hoc eſt, ꝙ rem habere intereſt emptoris. Hoc autem interdum præcium egreditur, ſi pluris intereſt, quàm res ualet, uel empta eſt. Paulus. Si in emptione modus dictus eſt, & non præſtatur, ex empto eſt actio. Vacua poſſeſſio emptori tradita non intelligitur, ſi alius in ea legatorum fideive commiſſorum ſeruandorum cauſa, in poſſeſſione ſit. Pomponius. Ratio poſſeſſionis, quæ a uenditore fieri debet eſt, vt ſi quis eam poſſeſſionem iure aduocauerit, tradita poſſeſſio non intelligatur. Vlpia. Sciendum in hoc iudicio id demum deduci, quod præſtari conuenit, cum ſit bonæ fidei iudicium, Nihil magis bonæ fidei congruit, quàm id præſtari, qđ inter contrahentes actum eſt, & eius rei venditor faciet emptorem dominum, emptor autẽ nummos uenditoris facere cogr.

De Delicto, vel errore venditionem irritante.
Cap. C X L I.

EX ſumma iuris. In ſumma uero notandum, ꝙ pro nullo ſpirituali, puta pro præbenda, uel beneficio habendo, uel ut recipiatur in religione aliqua, uel ut ordinetur, licet aliquid dare. Qui enim pro talibus dat, uel recipit, uterque ſymoniam committit. Rerum Eccleſiaſticarum interdicta eſt uẽditio, niſi pro redemptione captiuorum, & quibuſdam alijs caſibus. Item rem meam ſiue ſciens, ſiue ignorans emam, nulla eſt emptio. Et nota, ꝙ quinque, uel ſex errores ſiue diſſenſus impediunt uenditionem. Si enim putabam me tibi uendere pro decem, tu putabas emere pro quinque, nulla eſt uenditio. Sed ecõtra, ego putabam pro quinque uendere, tu emere pro decem, quia tunc in quinque conuenimus bene ualet. Item ſi putabam me uendere, tu putabas tibi donari, uel econtra non ualet. Nam error contractus impedit uenditionem. Item diſſenſus in corpore impedit uenditionem, ut ſi putabam uendere fundũ Cornelianũ tu putabas emere Ticianũ. Vel ſi putabam ſeruum nomine Stichum abſentem uendere, tu credebas emere Pamphilum. Item etſi non in corpore, ſed in ſubſtantiali qualitate ſit erratum, nulla eſt emptio ut ſi ęs pro auro, uel ſtagnum pro argento quis uendiderit, ſecus ſi non in ſubſtantiali qualitate, ſed in bonitate erratum eſt, puta credebam eſſe melius aurum, quàm ſit. Item ſi erretur in ſexu, puta credebã emere hoĩem, tu mulierem vendidiſti, nulla eſt emptio. Secus ſi putabam virginem emere, tu corruptam uendidiſti, quia tunc ualet. Nota, quod ſi uenditor deceptus fuerit ultra iuſti præcij medietatem, in optione emptoris eſt, uel iuſtum precium ſupplere, uel uenditionem reſcindere, tenetur autem utrumque facere. Extra. 3. De emptione, & uenditione. Ex concilio apud Alum. Placuit ut presbyteri plebes ſuas admoneant, ut & ſi ipſi hoſpitales ſint, & non carius uendant tranſeuntibus, quàm mercato uendere poſſunt, alioquin ad presbyterum tranſeuntes hæc referant, ut illius iuſſu cum humanitate ſibi uendant. Inno. 3. Cum cauſa, quæ inter œconomum ſancti Martini de monte, & ciues Viterbien, ſuper caſamentis uertebatur, fuiſſet aliquandiu ventilata, tum conſtitiſſet nobis monaſterium, in uenditione ultra dimidiam iuſti precij, fuiſſe deceptum, ſententiando decreuimus, ut præfati ciues ei recepto præcio poſſeſſiones memoratas reſtituerent, uel ſupplerent quantum conſtaret legitime uenditionis tempore iuſto precio defuiſſe. Extra primo de conſtitutionibus. Innocentius. 3. Venditiones feudorum factas ſine legitimo Eccleſiaſticarum perſonarum aſſenſu, uires decreuimus nõ habere. Ex digeſtis. 6. libro. Marcellus, &c. Require ſupra cap. de vſucapione.

De Rei permutatione. Cap. C X L I I.

EX ſumma iuris. Permutatio eſt contractus uenditioni, & emptioni ſimilis. Eſt enim certę rei vicaria præſtatio. Differt autem ab emptione, quia ibi præcium datur pro re, hic autem res pro re. Emptio itaque ſola pecunia contrahitur, permutatio uero non niſi ipſa re. Huius ergo natura eſt, ut non ſolo pacto ſicut emptio, ſed ipſa re contrahatur. Et ut, ſi res quã mihi dediſti euicta fuerit, poſſim repetere rẽ ꝗ dedi tibi. Permutari põt, qcquid uendi põt. Sed, & ꝗ uẽdi nõ poſſunt, ꝑmutari recte poſſunt, ut una Eccleſia cũ alia. Dignitates uerẽ, & ꝓbẽdæ recte nequeunt ꝑmutari, qm̃ abſq; canonica electione nõ poſſunt haberi. Eccleſia quidem una cum alia permutari poteſt auctoritate ſuperioris interueniente, & hoc cum indemnitate vtriuſque, ita ꝙ uni ſuperfundatur pecunia, ſi poſſeſſiones alterius præponderent, & etiam cum principe, & cum priuato, ſi vtilitas exigit. Quod autẽ de mancipijs dicitur, quod non poſſunt

niſi

niſi ad libertatem permutari, cum priuato mancipio obtinet, vbi hoc vtilitas eccleſiæ exigit, alioquin permutari poſſet, cum & donari poſſit. Extra. 3. de rerum permutatione. Ex Concil. apud Tol. Si princeps voluerit rem immobilem ſanctis locis præſtare, & accipere ab eis aliam immobilem, eoque modo de communi voluntate permutationem contrahere, liceat ei hoc facere ſi cauſa rationalis id expoſcat, & res quã præſtiterit maior fuerit, vel æqualis, pragmatica ſanctione ſuper hoc promulgata. Ex Concil. Belua. Commutationes rerum eccleſiaſticarũ, quæ ab anteceſſore incõſulte factæ ſunt, ab eo qui ſucceſſor eſt emendentur. Ex Concilio Siluan. Mancipia eccleſiaſtica, niſi ad libertatem non conuenit commutari. Qđ. n. ſemel Deo cõſecratum eſt, ad humanos vſus transferri non decet, & eſt abſurdum, vt ab eccleſiaſtica dignitate ſeruus decedens, humanæ ſit obnoxius ſeruituti. Vrbanus. 3. Cum commutatio dignitatum in Turonen. Concilio fuerit interdicta, commutationes præbendarũ de iure fieri non poſſunt, præſertim pactione præmiſſa, quę circa ſpiritualia, vel connexa ſpiritualibus, labem ſemper continet ſimoniæ. Si autem epiſcopus cauſam inſpexerit neceſſariam, licite poterit de vno loco ad alium trãsferre perſonas, vt qui vni loco minus ſunt vtiles, alibi ſe valeant vtilius exercere. Clemens. 3. Duæ conuentuales eccleſiæ ſunt in tua diœceſi conſtitutæ, quarum vtraque parochialem habet eccleſiam, cum poſſeſſionibus magis alteri, quàm ſibi vicinam; Illis autem eas deſiderantibus permutare. Reſpondemus, ꝙ cum de dictis parochialibus eccleſijs per ſe queat commutatio celebrari, & in permutatione poſſeſſionum per ſe non ſit inhibitum, ſi altera ratione poſſeſſionum alteri præponderet, pecuniam poſſe refundi de ipſarum poſſeſſionibus adinuicem, prout viſum fuerit expedire, refuſa certa pecuniæ quantitate poterit contractus permutationis initiſſe tamen quod contractus nequaquam ſibi inuicem miſceantur.

De Locatione & Conductione. Cap. CXLIII.

EX ſumma iuris. Sequitur de Locatione, & Conductione. Eſt autem locatio perſonæ, vel rei ad uſum facta cõceſſio, mercede in pecunia numerata conuenta. Nam ſi non de mercede, ſed de alia re danda, vel facienda, eſſet contractus innominatus. Contrahitur autem locatio iiſdem modis quibus & uenditio, & eius iuris regulis, conſiſtit. Vnde ibi dicta, hic repetita intellige. Naſcuntur ex iſto contractu duæ actiones. Vna locatori, quæ ex locato dicitur, alia conductori quæ ex conducto dicitur. Et nota, quod conductor, ſi cuſtodiat rem diligenter, ſicut bonus hõ cuſtodiret, & aliquo caſu res locata perierit, vel mortua fuerit, non tenetur locatori, niſi fortè recepiſſet extimatam, quia tunc quodammodo ſuo periculo recepiſſe videtur. Locatio eſt perſonæ, rei ve facta conceſſio, ad uſum mercede data, uel conuenta. Itaque locator dicitur, qui eo quod ſuum eſt, uel adminiſtrationi ſuæ commiſſum, alium uti permittit, data uel cõuenta mercede. Conductor autem econuerſo, qui. ſ. eo qđ alienum eſt utitur, pacta mercede. Locari poteſt quicquid uendi poteſt, hoc excepto ſecundum leges, ꝙ ſeruitutes prædiales nõ poſſunt locari, ſed conſtat eas poſſe uendi. Item militi, uel curiali non poteſt quis prædia colenda locare duplici rõne. Vna eſt ne relicto armorum uſu, ad opus terreſtre ſe conferant. Alia uerò quia minacem terrorẽ vicinis oſtendere poſſunt. Sed certũ eſt, ꝙ eis prædia uendi poſſunt. Itaq; quæcunque de conſenſu, & de rebus in uenditione dicuntur, & in locatione locum habent, præterquam in duobus prædictis caſibus. In emphyteoſim uero, ſub annuo cenſu dari poſſe uidentur ſpiritualia, quæ tamẽ nec locari, nec uendi poſſunt.

De eodem. Cap. CXLIIII.

NAtura differunt locatio, & uẽditio, quoniam in emptione periculum ad emptorem ſpectat, & ante traditionem. In conductione uero non ita. Non enim tenetur cõductor ad mercedem, niſi pro rata temporis, ſi ei non licet uti re locata, uſque ad tempus locationis. Item uenditor tenetur, ut uel rem tradat, uel intereſſe præbeat. Sed locator excuſatur aliquando, uel quia res erat aliena quam bona fide locauit, uel quia uſibus eſt neceſſaria. Item locatio non eſt titulus uſucapiendi, uel dominium transferendi. Immo dicit decretalis, quòd per nihil melius retinet dominus poſſeſſionem, quàm per penſionem, ſecus eſt in emptione. In hoc autem locatio conuenit cum uenditione, quia de mercede neceſſarium eſt, ut conueniatur in quantitate. Locator itaque conductori præſtare tenetur, ut ei liceat uti re locata, & aliquando tenetur ex conducto ad intereſſe, nam qui uaſa uitioſa locat, ad intereſſe tenetur etiã ſi ignoret. Conductor uero locatori tenetur ad mercedem ſoluendam, ita quod ſi infra biennium non ſoluerit, expelli poterit: In èmphyteotico uero contractu, non expellitur ante triennium, ſed eccleſiæ priuilegium eſt, ut poſſit expellere poſt biennium. In ſumma uero nota, quòd dominus poteſt rem ſuam cui uult locare, nec poteſt ſecundus conductor quæſtionem primo referre. Locat itaque non ſolum dominus, ſed etiam primus conductor, & res poſterioris conductoris obligantur domino, ſicut & primi: non tamen intantum, ideſt ad uniuerſam penſionem ſicut primi, ſed ad eam tantum qua tenetur ipſe primo conductori. Extra, tertio. de locato, & conducto. Honorius iij. Abbati ſancti P. Veſtra nobis relatio declarauit, quòd cum ad firmam fructus ueſtrarum dare conſueueritis decimarum, & infra. Diœceſanorum epiſcoporum ſtatuto contrario non obſtante, ueſtrarum decimarum prouentus illis libere locare poteritis, cum quibus eccleſiæ ueſtræ conditionem poteritis facere meliorem, ita tamen quòd huiuſmodi locatio ad feudum, uel alienationem non uideatur extendi. Grego. nonus. Propter ſterilitatem afficientem magno incommodo conductores, uitio rei, ſiue culpa coloni, ſeu caſu fortuito contingentem colonis, eccleſiæ tuæ pro rata eſt penſionis remiſſio facienda, niſi cum ubertate præcedentis, uel ſequentis anni ſterilitas ualeat compenſari, Verum inuito inquilino domum inhabitare, uel reficere poteris, ſi neceſſitas, quæ tamen non inueniebatur locationis tempore, id expoſcat, remiſſa ſibi pro reſiduo tempore portione. Qui etiam inde rationabiliter amouetur, ſi peruerſe ibi fuerit conuerſatus, uel cum canonem per biennium non ſoluiſſet, & ſibi ſatisfactione celeri non prouidit.

De Infeudatione. Cap. CXLV.

EX ſumma Iuris. Infeudatio quoque contractus quidem eſt, qui ſit utriuſque gratia, ſicut locatio & conductio &c. ſupra dicta. Maiuſque ius habet feudatarius in feudis, quàm conductor in re locata, uel creditor in pignore debitoris. Feudũ quandoque dicitur beneficium ipſum, hic aũt contractus appellatur, quo beneficium illud intuitu fidelitatis in aliquem, ut uaſallũ confertur. Ideo dico, ut uaſallum, quoniã & prælato cõfertur fidelitatis intuitu, non tamẽ principaliter intuitu fidelitatis, uel fidei, ut uaſallo confertur, alioquin ſimonia cõmittitur. Præterea nõ confertur intuitu fidelitatis præſtitę, ſed poſt electionẽ ꝑſtandæ, alioquin ſimonia eſt. Itẽ feudalitas omni nouo dño iteratur, nõ ſic aũt in prælatis. Itẽ feudũ, ſiue perpetuo, ſiue ad tẽpus hẽri poteſt, in prælaturis aũt ſecus eſt. Et ſic intelligendũ eſt, qđ dicit decretalis. In ſpũalib. homagiũ non eſt faciendũ. Itaq; feudũ appellatur beneficiũ, licet non ſit gratuitũ, ſicut & dos appellatur donatio ꝓꝑ matrimonium, licet gratuita non ſit. Sic etiã inter aduocatũ, & clientẽ, licet interueniat pecunia, non tñ dicitur eſſe locatio, & cõductio, ſed magis opa beneficij loco præberi, & id qđ datur ad remunerandũ dari, & tñ honorariũ appellari. In ſacro fidelitatis inter cętera etiam illud adijciendum eſt, ꝙ dñm contra omnes homines defendet, exceptis Papa, & Imperatore. Conſiſtit autem feudum (ut dicunt) in rebus ſoli, puta domo, vinea, agro. Sed & iura cum immobilium lege cenſeantur, unde & præſcribuntur non uſucapiuntur, & ipſa in feudum concedantur, niſi ſpiritualia ſint, ut eſt ius percipiendi decimas, uel primitias oblationes. Quod ſi poſt Lateran. Concil. uel fuerit infeudatum, irritatur quod factum eſt, & prælatus qui infeudauit deponi debet. Infeudationes autem, ante Cõcilium factę, ratione multitudinis, quæ eſt in cauſa ſuſtinẽtur. Cætera uero eccleſiæ immobilia, ſ. quæ prophana ſunt infeudari poſſunt. Effectus feudi conſideratur, & ex parte accipientis, ut ſi conceſſum ſit in perpetuũ, uel ad longum tempus, habet poſſeſſionem naturalẽ, dñs uero ciuilẽ, vñ & agit interdicto, vnde vi, contra dominum. Et ex parte dantis, vt. ſ. habeat iuriſdictionem in ſuum uaſallum, quando contenditur inter duos uaſallos, ſuper iure feudi. Secus eſt in duobus creditoribus, qui litigant inter ſe de pignore, ibi enim dominus non eſt iudex. Præterea recipiẽdo præter ſortem fructus feudi ſibi obligari, non committit uſuram.

De Feudi acquiſitione, & amiſſione. Cap. CXLVI.

ACquiri poteſt feudum donatione. Item emptione, & permutatione, facta de domini uoluntate. Acquiritur ẽt collatione dotis, etiam ſine domini uoluntate. Erit tamen donatio ſpecialis duratura, ſcilicet duntaxat in uita dantis. Propterea pignorari, uel in uſum, aut in uſumfructum, uel feudum poſſe dari: conſtat ẽtiam ſine domini uoluntate, ſicut dicitur in illa conſtitutione Federici, de feudis Imperialibus. Et extra, ſecundo, de foro competenti: ex tranſmiſſa. Sicut autem in modo conferendi, ſic & in ꝑſonis conferentiũ, & accipientiũ eſt dira. Nam humilibus perſonis quilibet feudum dare poteſt, ut Eccleſia, Rex, Imperator, Dux, Comes & huiuſmodi militibus

autem inferiores (vt dicitur) feudũ dare non poſſunt. Et ſi dederit donatio tẽporalis, ſcilicet vt dominus reuocare poſſit quandocunque voluerit: Amittitur verò ſi vaſallus aufugerit de bello, relicto ibi domino non mortuo, nec mortaliter vulnerato. Item ſi dominum curtucauerit, id eſt vxorem eius cognouerit, vel ſi eandem, aut eius filiam in loco indecenti, puta circa mammillas, vel circa partes inferiores palpauerit, vel ſi cum aliqua de domo domini ſui inhoneſte luſerit, & huiuſmodi quæ numerantur in canone cauſa. 22. quæſtio. 5. de forma fidelitatis. Item amittitur morte, ſi decedat ſine ſucceſſione, vſque ad ſeptimum gradum. Succedunt autem virilis ſexus homines tantum de conſuetudine, niſi contra ſit expreſſum tempore dotis conferendæ. Item ſuccedunt fortes non clerici, non monachi, non debiles qui bellare non poſſint, niſi feudum ſit eccleſiæ datum. Sicut epiſcopi temporalia habent à regibus in feudum. Amittitur iterum ſi vaſallus infra annum, & diem nouo domino non præſtiterit fidelitatis ſacramentum. Gratianus ca. 20. ſecunda quæſtio. 5. De forma verò fidelitatis, quid quiſque debeat domino, vel econuerſo, ſic inuenitur in epiſtola, Siliberti epiſcopi. Qui domino ſuo fidelitatem iurat, iſta ſex in memoria ſemper habere debet. Incolume, tutum, honeſtum, vtile, facile, poſſibile: Dominus quoque in his omnibus fideli ſuo vicem reddere debet, quod ſi non fecerit merito cenſebitur maleſidus, ſicut ille, qui in eorum præuaricatione, vel faciendo, vel conſentiendo deprehenſus fuerit perfidus, & periurus.

De Obligatione contracta per ſocietatem, Cap. CXLVII.

EX ſumma iuris. Societas eſt duorum, vel plurium conuentio contracta ob commodiorem vſum, vel vberiorem quæſtum. Et poteſt cõtrahi, & ad tempus, & in perpetuũ, id eſt dum viuunt, & ſub conditione, puta ſi nauis venerit de vltramare. In æternum vero. i. in ſęcula ſęculorum contrahi non poteſt Item in re turpi contrahi ſocietas non poteſt, vt in furto faciendo, vel alio facinore. Idem contrahere poſſunt hi, qui obligari poſſunt alij, de quib. ſupra dixi in tractatu de pactis. Item omnium bonorum poteſt conſtitui ſocietas, vel partis, vel ad aliquam negociationẽ. Et breuiter id quod actum eſt ſeruari debet, ſi nihil ſit actum, pro dimidia quiſque lucrum, & damnum ſentit. Caue tamen quia non poteſt agi, vt vnus totum lucrum, alter nihil reportet, quia leonina eſſet talis ſocietas. Item ſufficit ꝙ ſocius talem diligẽtiam adhibeat in rebus communibus, qualem in ſuis. Vnde ſi negligens ſit, ſibi imputare debet qui talem ſocium eligit. Nota etiam, quòd quandoque plus valent operа vnius, quàm pecunia alterius, vnde quandoque plus ponit in ſocietate vnus, quàm alter & tamen pares ſunt in lucro. Ex hac naſcitur actio pro ſocio, quæ datur vni cõtra alterum, quę quando naſcatur, vel ad quid detur non proſequor.

De Obligatione poſt mandatum. Cap. CXLVIII.

EST autem mandatum officium quod quis gratuito ſuſcepit exhibendum. Gratuito dixi, quia ſi merces interueniret locatio eſſet, & ſi tamen dominus procuratorem ſuum remunerat, nihilominus eſt mandatum, & habet locum actio mandati. Et nota, quod duplex eſt procurator, vnus negociorum, puta mandaui, quod gereres negocia mea, vel illius, vel fideiuberes pro me, vel pro aliquo. In iſto caſu loquitur titulus ille qui intitulatur, Mandati in Codice, & Digeſtis. Et eſt alius procurator ad cauſas, vt mandaui, quod in iudicio agas pro me, vel defendas me, & ita loquitur titulus de Procur. Procurator eſt, qui aliena negocia mandato domini adminiſtrat. Fideiuſſor eſt, qui per ſtipulationem, pro alio obligatur, illo remanente obligato. Et nota, quòd diligenter ſeruandi ſunt fines mandati. Quibus autem modis contrahitur, & alia quæ veniunt in mandato longum eſſet proſequi. Naſcitur autem actio ex mandato directa contra procuratorem, ſi male geſſit. Et contraria quæ datur procuratori pro expenſis, quas fecit in re geſta, & etiam ex alijs cauſis. Iſidorus vbi ſupra. Mandatum dictum eſt, eo quod olim in commiſſione negocij alter alteri manum dabat. Ex Codicis lib. quarto. Mandatum eſt, quaſi manu datũ, videlicet cum id tuis manibus committo, quod per me conficiendum erat. Iuſti. vbi ſuprà. Mandatum non. ſuſcipere liberum eſt, ſuſceptum autem conſummandum eſt, aut quamprimum renunciandum eſt.

De Negocijs gerendis. Cap. CXLIX.

AZo. Dicto de negocijs geſtis ex mandato videamus, de geſtis ſine mandato. Vnde duplex oritur actio directa, ſcilicet & contraria. vt ſupra proximo cap. Hæc actio locum habet, quando negocia geſta ſunt aliena, id eſt non eius, qui geſſit. Nam etiam pro negocijs quæ nullius ſunt, vt hæreditarijs datur hæc actio, ſi cum viuo teſtatore geri potuerint, alioquin non dabitur pro eis actio negociorum geſtorum, ſed funeraria. Aliena verò dicuntur negocia quatuor modis, ſcilicet cura, & ſolicitudine, re ipſa, ratihabitione, ipſo geſtu. Primo modo negocia aliena mala ſunt, vt ſi ſpectent ad me velut ad tutorem, vel curatorem, vel procuratorem eorum, & teneor pro actione directa domino rei, ſi tamen geſta ſunt iuris contemplatione, dominus quoque tenetur pro contraria actione, ſi quid in rem ſuam eſt impenſum. Si tamen dominus ſit pupillus, tenetur vltra, ſi quàm prius locupletior ſit, tempore litis conteſt. ſi ſcilicet eius negocia geſta ſunt vtiliter. Si vero neceſſario tenetur, & ſi non ſit locupletior tempore litis, hoc ipſo quod neceſſario geſtũ fuit. Re ipſa, meum eſt negocium, cum circa rem meam aliquid impendis, vel neceſſario, vel vtiliter aliquid facis, & hic teneor, ſi geſſiſti nomine meo. Si verò nomine alterius, ad quem nullo modo pertinebat negocium, hic ſimiliter teneor, & non ille. Porrò ſi ad eum tantummodo pertinebat aliquo modo, ſaltem naturaliter, vt ſi filius erat, vel ſeruus, cuius negocia geſſiſti peculiaria nomine ſuo, ipſe tibi naturaliter tenetur, & ego, & eius perſona de peculio, ſcilicet non quidem iuſſa, vel de in rem uerſo, etiam ſi ratum non habeam, quia ratum non poſſum habere negocium, quod meo nomine non eſt geſtum. Si vero nomine meo non filij, uel ſerui geſtum ſit, teneor inſolidum. Porro ſi negocium quod meũ eſt, re ipſa nomine tuo geſſeris, vt quia rem meam poſſidebas, in quam neceſſario, uel utiliter impendiſti, non datur actio, niſi contra me, quia neminem obligare tibi uoluiſti, ſed rem tantum, ſi tamen eras bonæ fidei poſſeſſor, alioquin donaſſe uideris. Ratihabitione meum eſt negociũ, quod nomine meo geſſiſti, & ratum habui, uel ratũ fuit me tus habuiſſe: unde demum ratihabitione expreſſa, uel inſecuta, aliquid mihi quæritur. Porro ſicut iam dictum eſt, negocium nõ meo nomine geſtum, ratum habere non poſſum. Ipſo uero geſtu meum eſt negocium, ut cum quis creditori meo ſoluit, etiã me inuito & ignorante. Sic enim liberat me, licet à debitore meo, me inuito, exigere non poſſit. Naturalis enim, & ciuilis ratio ſuaſit, alienam conditionem, & ignorantis, & inuiti meliorem fieri poſſe, deteriorem uero non poſſe. Competit autem in his omnibus hæc actio, ſi neceſſario, uel utiliter cœptum ſit negocium.

De Obligationibus, quæ naſcuntur ex quaſi contractu. Cap. CL.

EX ſumma iuris. Dicto de obligationibus, quæ ex contractu naſcuntur. Quia autem obligationum quædam ſunt ex quaſi contractu, reſtat conſequenter dicere de his, & quia multæ ſunt, pauca exempli gratia proſequamur. Et primo de obligatione negociorum geſtorum, quæ locum habet, quando aliquis ſine mandato geſſit aliena negocia. i. non ſua. Nam tunc ex quaſi contractu obligatur domino rerum ſi male geſſit. Sed ad hoc, ꝙ non teneatur ſufficit utiliter incepiſſe, & ſi nõ ſit ſecutus effectus. Itẽ obligatur dñs geſtori ad expenſas, quas utiliter fecit reſtituendas, ſi geſſit prout dñs aliàs eſſet geſturus. Nam ſi mercator erit pannorum dñs, & geſtor emit ſibi uaſa uitria, & perierunt in uia, ſibi imputet, & domino tenetur. Item conditio indebiti eſt ex contractu, nam præter ſpem nobis obligamus illum, cui indebitum ſoluimus. Indebitum, locum habet, cum ego ſoluo, quod non debeo, puta uſuras ultra duplum, uel aliquid contra legem, & multis alijs modis, cum de nõ recipienda ſit, quod tibi ſoluo, ipſo iure mihi obligaris ad reſtituendũ, quod indebite ſolui, & datur mihi repetitio, quæ uocatur conditio indebiti, quod nihil aliud eſt, quàm ius quoddam, quod propono contra te ad repetendum. In multis etiam ſpecialibus caſib. competit conditio indebiti. Extra. 3. de ſolutionibus. Grego. ix. Is qui conqueritur, indebitam pecuniã ſe ſoluiſſe, probare tenetur, ꝙ indebite ſit ſoluta, niſi eius aduerſarius ſolutionẽ inficians exinde conuincatur, tunc enim diffitenti onus incumbit probandi, ꝙ debitum non recepiſſet. Ex ſumma iuris. Item ex quaſi contractu eſt actio de communi diuidundo, quæ datur inter poſſidentes res communes, & pro rebus ſingulis diuidendis. Item familiæ erciſcundæ actio, quæ datur inter hæredes pro hæreditate diuidenda. Item actio tutelæ ex obligatione, ex quaſi contractu naſcitur, & datur pupillo contra tutorem, uel eius hæredem. Demum finita tutela, pro negocijs geſtis & gerendis, id eſt quæ gerere debuit tutor. Quid ſit tutela dixi. Item actio ex teſtamento, ea quaſi contractu eſt, quæ datur legatarijs contra hęredem defuncti, pro legatis ſibi ſoluẽdis. Iuſtinia-

ſtinia-

ſtinianus ubi ſupra.lib. 3. Quaſi contractus eſt, quod quidem a contractu ſeparatur, nec delicto ſubiacet, legalem tamen habet confirmationem. In contractibus nullus ignorans obligatur.

De Obligationibus, quę naſcuntur ex delicto. Cap. CLI.

EX ſumma iuris. Iterum obligationum alię naſcuntur ex delicto, alię ex quaſi delicto. Ex delicto quidem naſcitur obligatio pluribus modis, uerbigratia. Ex furto, rapina, uſura, cæteriſque criminibus, de quibus agetur inferius, ubi tractabitur de actionibus criminalibus. Item ex dãni iniuria, ideſt non iure facto, naſcitur actio legis Aquiliæ, quæ duo habet capita, unum quo datur actio contra illum qui occidit ſeruum meum, uel pecora mea: Nomine autem pecorum intellige omnia animalia, quæ ſimul paſcuntur. Item datur actio contra illum, qui damnũ dedit, quantum illud quod occidit ab anno, aut aliqua parte anni melius ualebit. Item eſt aliud caput, quando non occidit ſed vulnerat, uel rem meam aliquo modo deteriorat, puta ſcindit ueſtimenta, uel frangit uaſa, uel huiuſmodi, & tunc datur actio contra eum intantum quantum res ſciſſa fracta, uel deteriorata melius ualuit a. 30. diebus, antequam læderetur, & ita iſta actio directa, habet locum, quando ex culpa dãnum datum eſt, alioquin ceſſat. Item eſt actio iniuriarum ex delicto, quando ſcilicet aliquis percutitur iniuria, ideſt non iure, uel quando quis ei conuicium dixerit, uel in domum ſuam intrauerit conuiciandi cauſa. Iſtis caſibus dicitur inferri iniuria in corpus eius. Omnis enim iniuria, aut infertur in corpus, aut in dignitatem, aut ad infamiam. Regula iuris. Is autem dãnum dat, qui dare iubet. Nemo ex ſuo delicto meliorem ſuam conditionem facere poteſt. Nunquam creſcit ex poſt facto præteriti delicti exterminatio. Nemo damnum facit, niſi qui fecit quod facere non habet. Hoc iure utimur, ut quicquid omnino per uim fiat, aut in ius publicum, aut in ius priuatum crimen incidat. Deiecit, & qui mandauit, uel iuſſit, uel ratum habuit. Quod quis ex culpa ſua damnum ſentiret ſibi imputare debet. Ex ſumma iuris. Datur autem iſta actio infra annum, contra eum qui fecit iniuriã, non contra hæredem ſuum, niſi lis fuerit conteſtata, nam ad ſolam uindictam eſt prodita: unde ſola diſſimulatione tollitur, tollitur etiam per pactum quod ſpeciale eſt in ea. Illud tamen nota, quòd de omni iniuria, poteſt aliquis agere criminaliter, & tollitur ciuile iudicium per criminale, & econuerſo ciuili iudicio agitur in tantum, quantum diceret ſe prius uoluiſſe amittere, quàm iniuriam paſſum eſſe. Criminaliter agitur, ut iniuriator corporaliter puniatur.

De his, quæ naſcuntur ex quaſi delicto. Cap. CLII.

REſtat de obligationibus, quæ ex quaſi delicto naſcuntur, quarum una eſt, cum iudex male iudicauit. Si enim dolo male iudicauit, ex maleficio tenetur. Si per imperitiam, ex quaſi maleficio, actione in factum in quantum uidebitur agnoſcenti, nec diſtinguendum puto, ſiue ſit iudex ordinarius, ſiue delegatus, ſiue arbiter, ſiue compromiſſarius. Nam & arbiter tenetur, niſi ſit electus ſine pœna, & iurauerit: tunc ſatis habet de iuramento, & nihil plus erit ei, ideſt arbitro, ſecundum unam literam, imputandum, alij habent ei. Item ex quaſi maleficio datur actio in factum, contra illum ex cuius cęnaculo proprio conducto, vel gratia conceſſo, aliquid effuſum, vel deiectum eſt, ita vt alicui noceat. Vnde quandoque tenetur quis ex culpa ſerui ſui, aut liberi, & hæc eſt actio in duplum, niſi tu pœnas, quòd homo liber mortuus ſit, tunc. l. aureorum pœna ſtatuta eſt, & ideo certa, quia homo liber extimationem non recipit. Si vero læſus fuit, tunc extimabit iudex quantum deterioratus, & mercedes medicis datas, & omnes expenſas, quas fecit in emplaſtris, & huiuſmodi, ratione curationis, & operas quas ãmittit, ſi inutilis factus eſt. Hæc actio datur infra annum, & non in hæredẽ, niſi lis ſit conteſtata cum defuncto, & popularis, ideſt cuilibet de populo datur, qui velit agere pro mortuo, vel pro læſo. Veruntamen citius datur illi, cui magis intereſt, vel eius propinquiori. Item ſi quis appenderit aliquid in loco, vnde tranſitus publicus ſolet fieri, ſi cadat facile poteſt lędere aliquem, quod ſi ex quaſi maleficio tenetur, & datur actio in factum ad pęnam decem aureorum. Item ſi quis ſit exercitor nauis, ſcilicet nauta, cuſtos nauis, qui præeſt alijs de naui, vel caupo, ideſt tabernarius, vel ſtabularius, ideſt cuſtos ſtabuli, de rebus quæ in nauem illatæ ſunt, vel in tabernam, vel in ſtabulum, ſi ipſe dedit damnum, tenetur ex ſuo maleficio, ſi vero pueri ſui, tenetur ex quaſi maleficio, nec exigo, quòd in cuſtodiam recepit, vel non, quantum ad hanc actionem, quæ dicitur actio in factum, & datur in duplum, & ita demum ſi intra nauem, vel cauponam, vel ſtabulum damnum datum ſit, ſecus ſi extra. Item ſi dixit, Cuſtodiat vnuſquiſque rem ſuam, & conſentiunt vectores, & non tenetur. Quòd ſi delictum eſt, quod fugit, culpa quidem in ſe paratur, aut à contractu, aut quòd legibus prohibetur. Exercitor nauis, cauponæ, ſtabuli, tenetur de dolo, vel furto, quod in his locis commiſſum eſt, pro eo quòd is opera malorum hominum vtitur.

LIBER VIII.

De Cauſis, & Litibus. Cap. I.

ACTOR. Quoniam, vt dictum eſt ſuperius, omne ius quo vtimur, vel ad perſonas, vel ad res, vel ad actiones pertinet. Dicto de perſonis tam publicis, quàm priuatis, de rebus quoque, tam corporalibus, quàm incorporalibus, reſtat dicendum de actionibus. Sed quoniam actio oritur, ex cauſa ſecundum vnum modum, vel etiam pars eſt cauſæ, ſecundum alium modum, de cauſa aliquid præmittendum eſt. Cauſa nanq; aliquando dicitur ipſa obligatio, de qua dictum eſt ſuperius, ex qua naſcitur actio, ideſt ex qua acquiritur alicui ius, eius quod ſuum eſt perſequendi, ſiue debitum ſuum exigendi. Aliquando vero dicitur totum negocium, ſiue controuerſia, quæ vertitur inter actorem & reum, & ſic accipitur in Rhetorica Iſido. vbi ſupra. Pragma Græcè, cauſa Latinè vocatur. Vnde & Pragmatica negocia dicuntur, & actor cauſarum, atque negociorum, Pragmaticus nuncupatur. Extra 5. de verborum ſignificatio. Iſid. Negocium multa ſignificat, modo ad actum rei alicuius cui contrarium eſt ocium, modo actionem cauſæ, quæ eſt iurgium litis. Iurgium dicitur, quaſi iuris garrium, eo quod hi, qui cauſam dicunt iure diſceptant. Lis à contentione litantis prius nomen ſumpſit. De qua Virgilius. Limes poſitus litem, ut diſcerneret agri. Cauſa autem, aut argumento, aut probatione conſtat. Argumentum ſola inueſtigatione inuenit ueritatem, vnde dictum eſt argumentum argutum inuentum. Probatio ex teſtibus & fide tabularum conſtat: In omni quoque negocio hæ perſonæ quæruntur. Iudex, Accuſator, Reus, & tres Teſtes. Iudex quaſi ius dicens populo, ſiue quòd iure diſceptet. Iure autem diſceptare eſt, iuſtè iudicare. Non eſt ergo iudex, ſi nõ eſt in eo iuſticia. Accuſator uocatus eſt, quaſi accuſator, quia ad cauſam uocat eum quem appellat. Reus a re, quæ petitur, quamuis conſcius ſceleris non ſit. Teſtes conſiderantur, conditione, natura, & uita. Ibidem de regu. iuris. Inipſo uerò cauſæ initio, non eſt à quæſtionibus inchoandum. Regula iu. ex ff. l. Cum autem de lucro duorũ quæratur, melior eſt conditio quàm cauſa poſſidentis. Iuſti. ubi ſupra. ij. li. Regula dicit, duas lucratiuas cauſas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non poſſe. Ex ff. 5. lib. Noua quoque hominum conuerſatio aliter uſa, quã quod legibus ſcriptum eſt legem ſcriptam excludit. Interdicta aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria, duo ultima proprie decreta uocantur. Omnia iccirco interdicta uocantur, quia inter duos dicuntur. Pro calumnia iurare cogitur, & actor, & reus, & utriuſque partis aduocati.

De eodem. Cap. II.

HElinandus ubi ſupra, Quæſtio, ſiue cauſa multiplex eſt, Quæſtio facti eſt cum quæritur, an factum ſit. i. an res ſit ablata. Quæſtio nominis eſt, cum de facto conſtat, ſed de nomine quæritur, & utrum furtum ſit, uel rapina, an aliud delictum. Quæſtio iuris eſt cum de facto, & nomine conſtat, & quæritur an ea pęna ei delicto iure imponatur. Quæſtio autem boni, & æqui eſt, cum de facto, & nomine, & iure conſtat, & tamen adhuc quæritur, an æquitas aliud, quàm ius ſtrictũ dictet. Actor. In ſumma quoque nota, ꝙ quæſtio ſiue cauſa duplex eſt. ſ. ciuilis quæ pertinet ad iudicem ciuilem, & eccleſiaſtica quæ ad eccleſiaſticum. Ciuilis alia eſt pecuniaria, in qua. ſ. agitur de pecunia. Nomine autẽ pecuniæ intelligitur quicquid habet homo. Alia uerò criminalis in qua. ſ. agitur de crimine, ſicut de ſanguinis effuſione. Eccleſiaſtica quoque diuiditur in pecuniariam, ſcilicet ubi de pecunia agitur, & ſpiritualem, in qua de re ſpirituali, puta de decimis, & huiuſmodi, & criminalem in qua de crimine, puta de depoſitione, & huiuſmodi.

De Actionibus. Cap. III.

EX libello de actio. Olim dicebatur actio ſolemnium verborum, & præſcriptorum formata conceptio, vt ſi quis à

ſyllaba caderet cauſam amitteret. Hæc autem ſolênia & aucupationes ſyllabarum, per Conſtantinum principem amputata ſunt. Subſidiaria actio in ſubſidium ſubrogata. Actio eſt ius.i. quædã iuris ratio, ſiue forma, qua ęditia ſpecies futuræ litis demonſtratur. Inſti. vbi ſupra 4. lib. Actio eſt ius perſequendi in iudicio, quod ſibi debetur. Reg. iuris. Minus eſt autem actionem habere, quàm rem. Ex ff. 4. lib. Non debet paſſim actio dari humili aduerſus eum, qui dignitate præcellit, plebeio aduerſus cõſularem, luxurioſo atque prodigo, aduerſus hominem emendatioris vitæ. Ideo prætor in hoc edicto cauſæ cognitionem inſeruit. Heli. vbi ſupra. Obligatio mater eſt perſonaliũ actionum, Actiones ſunt legitimæ perſecutiones, quæ non propria vi, ſed publica auctoritate exercendæ ſunt. Actio enim eſt ius pſequendi in iudicio quod nobis debetur. Ius aũt dicimus per quod intendimus rem noſtram eſſe, vel perſonã nobis obſtrictã, ad aliquid dandum, faciendumve. Perſonales actiones, cõditiones appellantur. Generaliſſima conditio eſt triticaria, quæ ſic dicitur, quaſi tritutatoria. Quemadmodum, n. omne granum, vel triticum in area trituratur, & vtile ab inutili ſeparatur, & ita ſingula grana colliguntur, & in horrea reponuntur, abiecta palea. Ita per hãc conditionem quicquid quocunq; modo debetur, pręter pecuniam numeratã, non habito delectu rerum, nec cauſarũ peti poteſt. Hoc tñ in hac conditione intuendum eſt, vt id quod debetur præciſe debeatur, & ea res ſit, quæ æſtimari poſſit, non ẽt pecunia. Cum. n. ipſa ſit æſtimatio cæterarũ rerum, æſtimari non põt. Aequum eſt certe, vt quicquid alterius apud alterũ, ſine cauſa deprehẽditur, reuocetur. Quicquid aũt nobis debetur, non propria auctoritate, ſed publica.i. per iudicem pſequi debemus. Aequitati. n. congruum eſt, vt priuatorum lites publica actione dirimantur, & per magiſtratum effectui tradantur, verbũ autem debendi ita accipere debemus, quia nõ ſolum ea p actionẽ, vel per alia iura, quæ hodie in actiones redacta ſunt, debentur, ſed etiam illa, quæ iudicis officio tantum nobis præſtanda ſunt, velut per reſtitutiones. Et indebiti verbo diſtinguitur illa perſecutio, per quam non pecuniarum ęſtid exigitur, ſed publica vindicta deſideratur. Indebitum autem eſt, quod omnino nõ debetur. i. neq; naturali ratione, nec etiam ciuili iure, vel prætorio. Siue aũt iuſtè ſiue iniuſte; rès mea ad te puenẽrit, ęquũ ẽ te teneri, non ſuffragante iuſta cauſa, ex qua eam tenere debeas.

De Speciebus actionum. Cap. IIII.

PONtius in lib. de arbore actionum, Actionum aliæ ſunt prætoriæ. ſ. omnes illę, quas prætor ex ſua iuriſdictione introduxit, vt illæ quę dant ex edictis, & interdictis & ędilitiæ. Aliæ vero ciuiles, quæ. ſ. aut ex lege ſunt introductæ, aut iure ciuili comprobatæ. Item actionum aliæ ſunt in rem, aliæ in perſonã, aliæ vero mixtæ. In rem ſunt illæ quib. dicimus aliquẽ poſſidere, vel tenere rẽ ad nos aliquo iure ptinentem, vel quia nſa eſt, vel quaſi, & tunc datur rei vẽdicatio, vel Publiciana, vel qa obligata eſt nobis, & tunc dr hypothecaria, quæ in rem eſt, aut quia dicimus nos habere ius in rem. i. ſeruitutem, & tunc datur confeſſoria. Aut quia negamus alij ius eſſe, & tunc dr negatoria. In perſonam verò ſunt illæ, quib. dicimus aliquem nobis obligatũ, quia promiſit, uel aliquo modo cõtraxit nobiſcum. Mixtæ verò ſunt, quæ cãm permixtim continent, tã in rem, quã in perſonã. Item aliæ ſunt actiones perſecutoriæ rei. ſ. oẽs in rem actiones, & quæ deſcendunt ex contractib. ferè oẽs ferè, dico pp actionẽ depoſiti, quæ in quatuor caſib. perſequitur, ẽt pœnam. Generaliter aũt omnis illa eſt rei perſecutoria, quę de patrimonio nſo aliquid pſequitur. Aliæ vero perſecutoriæ ſunt pœnæ, quæ. ſ. ex maleficijs dãtur, non tñ oẽs. Nã & ex eis quædã rei, quædã pœnæ, quædã vtriuſq; ſunt pſecutoriæ. Itẽ actionũ aliæ ſunt in ſimplum, aliæ in duplum, aliæ uerò in triplũ, & aliæ in quadruplũ. Item aliæ ſunt bonæ fidei, aliæ uero ſtricti iuris. Non q aliquæ dicantur malæ fidei, cum bona fides exigatur in omnibus, ſed dicuntur qdam anthonomaſice bonæ fidei, qa maior & exuberantior in eis deſideratur bona fides, quàm in alijs, quæ dicuntur ſtricti iuris. Nam in eis ueniunt illa, de quibus nec actum eſt, nec cogitatum. Item aliæ perpetuæ ſunt, aliæ temporales. Item aliæ tranſeunt ad hæredes, ideſt dantur hæredibus, uel contra hæredes, vt illę quæ ex maleficio deſcendunt, niſi ſint ad uindictam proditæ, ut in actione iniuriarum, & huiuſmodi. Aliæ uero nequaquam. Item aliæ infamant, alię non. Item aliæ directæ ſunt, quæ ſcilicet ex uerbis legis deſcendunt. Aliæ uerò utiles, quæ non ex uerbis, ſed ex ſententia, ideſt quæ ex interpretatione prudentium ad eas extenditur. Item quædam ſunt directæ, aliæ uero contrariæ. Item aliæ ſunt uniuerſales, & aliæ ſingulares, Item aliæ ſunt ſimplices, aliæ vero duplices.

Iterum de eodem. Cap. V.

IVſtinianus ubi ſupra. Actio in rem, uendicatio appellatur. Actio uero in perſonam, qua dare, aut facere oportere intenditur, ſcilicet condictiones. Condicere enim priſca lingua denunciare eſt. Nunc uero abuſiue dicimus condictionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere Nulla. n. hoc tpe quo prius fiebat, eo nomine denunciatio fit. Item mixta actio aduerſus eos, qui relicta ſacroſanctis eccleſijs, & alijs uenerabilibus locis legata, uel fideicommiſſa nomine dare diſtulerint, uſque adeo ut etiam in iudicium uocarentur, & ipſam rem, uel pecuniam quæ relicta eſt dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna, & pro dilatione in duplum ſit eorũ condemnatio. Quædam etiam actiones mixtam cauſam obtinere uidentur, tam in rem, quam in perſonam: qualis eſt familiæ herciſcundæ actio, quæ competit hæredibus de diuidenda hæreditate: Item actio de communi diuidundo inter eos eſt, inter quos aliquid commune eſt, ut id diuidatur. Item actio finium regundorum, inter eos, qui confines agros habent. Omnes actiones, uel in ſimplum conceptę ſunt, ut ea ſtipulatione, & mutui datione, ex empto, uendito, locato, conducto, mandato, & denique ex alijs cauſis quampluribus, uel in duplum, ueluti furti nec manifeſti, damni, iniuriæ, ea lege Aquilia depoſiti, tumultus, incendij, ruinæ, naufragij, cauſa, ſi cum ipſo apud quem depoſitum eſt, aut cum hærede eius ex dolo ipſius agitur. Item ſerui corrupti, quæ competit in eum, cuius hortatu, conſiliove ſeruus alienus fugerit, aut contumax aduerſus dominum factus eſt: aut luxurioſe uiuere cœpit, aut denique quolibet modo deterior factus fuerit. In qua actione, etiam earum rerum quas ſeruus domino abſtulit, æſtimatio deducitur. Item ex legato, quòd uenerabilibus locis relictum eſt, vt Paulo ante dictum eſt. Tripli vero, cum quidam maiorem veræ æſtimationis quantitatem, in libello conuentionis inſeruit, vt ex hac cauſa viatores, litiumq; executores, ampliorẽ ſummã ſportularũ nomine exegerint, tũc. n. id q propter eorum cauſam dãnũ paſſus fuerit reus, id in triplum ab actore cõſequitur, vt in hoc triplo & ſimplum in quo dãnum paſſus eſt connumeretur, vtputa ſi cui debentur. l. ſolidi, & illa in libello conuentionis, volens aduerſarium ſuum damnificare. c. ſcripſit, vel plures, ſportulæ nomine quã oportet, ad triplum tenetur. Quadrupli vero, vt furti manifeſti, & de eo quod metus cauſa factum ſit, & de illa pecunia, quæ in hoc data eſt, vt is cui datur calumniæ negocium alteri faciat, vel non faciat. Executores etiam litium ſi plus commodi, quam lege cautum eſt exegerint, quadruplum reſtituere compelluntur, ut legitur in 3. lib. ff. de calumniatoribus. Præſcriptis verbis actio, de æſtimato proponitur. Actiones arbitrariæ ſunt, ex arbitrio iudicis pendentes. Seruiana actio eſt de rebus coloni, quaſi ſecutaria ideſt hypotecaria inter pignus, & hypothecam, quantum ad actionem hypothecariam nihil intereſt. Sed in alijs differentia eſt, quia pignus traditione fit; hypoteca autem verborum obligatione continetur, & maxime res mobilis, quæ traditur creditori pignus eſt. Illa vero res, quæ ſine traditione nuda conuentione tenetur, hypoteca nuncupatur.

De Speciali in rem actione. Cap. VI.

EX Digeſtis, de rei vendi. Vlpianus lib. 6. ad eo. Specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus, tam animalibus, quam his quæ anima carent, & in his quæ ſolo continentur. Per hanc autem actionem liberæ perſonæ, quæ ſunt iuris noſtri, vtputa liberi qui ſunt in poteſtate non petuntur. Per hanc autem actionem non ſolum ſingulæ res, ſed etiam grex totus vendicari poteſt, & armentum, & equitium, & cętera, quæ gregatim habentur. Si quid quod euſdem naturæ (ait Põponius) ita confuſum eſt atque commixtum, vt deduci, & ſeparari non poſſit, vtputa meum, & tuum argentum in maſſam redactum, non totum ſed pro parte vendicandum eſt, aliàs erit nobis commune, & vnuſquiſque pro rata ponderis portione, quod in maſſa habemus, vendicabimus & ſi incertum ſit, quantũ quiſque ponderis in maſſa habeat (vt ait Paulus de communi diuidundo) in tali caſu agi poterit furti, & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum procurauit: ita vt in ad exhibendum actione, pretij ratio haberi debeat, in vendicatione, vel communi diuidundo actione, hoc amplius fert, cuius argentum precioſius fuerat. Vlpianus 25. ad eds. Pomponius ſcribit. Si frumentum duorum non voluntate eorum confuſum ſit, competit ſingulis in rem actio in id, inquantum apparet in illo aceruo ſuum cuiuſque eſſe. Quia ſi voluntate eorum commixta ſunt, communicata videbuntur, & erit cõi diuidundo

uidēdo actio. Idem Pomponius. Si ex melle meo, & vino meo factum ſit mulſum, quidam exiſtimauerunt id communicari debere. Sed puto verius, (vt & ipſe ſignificat) eius eſſe qui fecit, quoniam ſuam ſpeciem priſtinam non continet. Sed ſi plūbum cum argento mixtum eſt, quia deduci poteſt, non communicabitur, nec communi diuidendo agetur, quia ſeparari poteſt: agetur autem in rem actione. Sed ſi deduci inquit non poſſit, vtputa ſi æs & aurum mixtum fuerit, pro parte eſſe vendicādum. Nec erit dicendum, quod de mulſo dictum eſt, quia vtraque materia, & ſi confuſa ſit manet eō. Idē. Si equus tuus equā meā prægnantē fecit, nō eſt tuū, ſed meū qd natū eſt. Si arbor in alienū agrum trāſlata coaluit, & radices immiſit, Varus & Nerua vtilem actionem in rem, in tali caſu dabant. Nā ſi nondum coaluit mea eſſe non deſinit. Paulus. Si in rem aliquis agat, debet deſignare rem, & vtrum totam an partem, & quotam petat. Appellatio.n.rei, non genus, ſed ſpeciem ſignificat: Octauenus ita diffiniuit, ꝙ infectę quidē materiæ pondus, ſignatæ vero numerum, factæ autem ſpeciem dici oportet. Mēſura vero dicenda erit, cum res menſura continebitur. Idē in l. Pomponius. Res mobiles nūquam pro indiuiſa poſſideri poſſunt. Vlpianus in l. Officium. Vbi probaui rem meā eſſe, neceſſe habebit poſſeſſor reſtituere, qui non obiecerit aliquam exceptionem. Vlpianus. l. nō ſolum. Sed etiam ſi deterior facta eſt, damnum compenſandum eſt. Lex dicit. Rationem iudex habere debet. Paulus lib. 21. ad ed. Fructus non ſolū percepti, ſed & qui honeſte percipi potuerunt æſtimandi ſunt. Idē li. 56. ad ed. Quæ religioſis adhærent religioſa ſunt, & ideo nec lapides inædificati poſtquam remoti ſunt, vendicari poſſunt, per infactū autem actionem petitori extra ordinem ſubuenitur, vt is qui hoc fecit eos reſtituere cōpellatur. Caius li. 29. ad edi. prouin. Fructus pendentes, pars fundi videntur eſſe. Celſus li. 18. Dig. Solum partem eſſe ædium exiſtimo, nec alioquin ſubiacere, vti mare nauibus. Meum eſt, quod ex re mea ſupereſt, cuius vēdicandi ius habeo. Pomponius li. 24. ad Fab. Quod infans, vel furioſus poſſeſſor perdidit, vel corrupit impunitum eſt. Mutius interrogatus: Si quis nauem ſuam de aliena materia refeciſſet, num nihilominus eiuſdem nauis maneret. Reſpondit manere, ſed ſi in ea ædificanda ea idē feciſſet, non poſſe Iulianus notat. Nam proprietas totius nauis carinæ cāuſam ſequitur.

De Tranſactione. Cap. VII.

ACtor. Dicto de ſpeciebus actionum, tranſeundum erat ad præparatoria iudiciorum, ſed quoniam ad iudicium vocati, tranſigere plerunque malunt, quam ad iudicium venire, primo de tranſactione videtur diſſerendum. Ex ſumma iuris. Eſt itaque Tranſactio de re dubia, & lite incerta, non gratuita pactio, aliquo dato, vel retento, vel retineri permiſſo. Tranſigere poteſt in eccleſiaſticis, qui & paciſci, vt .ſ. prælatus, & hoc poteſt ſine conſenſu capituli, ſi tranſactionem concipiat in vtilitatem eccleſiæ, quia licet ei conditionem facere meliorem. Tranſactio admittitur in omnibus rebus temporalibus, tam mobilibus, quam immobilibus. Item in criminibus, quę pœnam inferunt ſanguinis, præterquam in adulterio. Ceſſat autem tranſactio in ſpiritualibus. Item in ſubiectione, & etiā in matrimonio, quoniam ibi vertitur periculum animæ. Item in criminibus, qui pęnam ſanguinis non inferunt, præterquā in crimine falſi. Item non tranſigitur in re iudicata, velut ſi condemnatus ſum per ſententiam dare 10. non poſſum tranſigere ſuper illa 10. niſi ſententia eſſet dubia, vtputa ſi fuerit appellatum ab ea, ſicque dubitetur vtrum iudex appellationis cauſam confirmet, vel infirmet, tunc enim tranſigi poterit. Itē in alimentis non tranſigitur, ſine auctoritate præſidis. In famoſis etiam actionibus, ex maleficio deſcendentibus, vt furti, vel bonorum raptorum, vel iniuriarum, non tranſigitur abſq; auctoritate iudicis. Effectus tranſactionis eſt, vt ea iterum, idq; ſuper quo contracta eſt, ad illum cum quo contractum eſt, inconcuſſe pacificeque conſeruetur. Extra 1. de tranſactionibus. Alexan. 3. Vtrum de eccleſiaſtico beneficio in litigium deducto poſſit fieri tranſactio. Tale damus reſponſum, ꝙ tranſigi ſuper re ſacra litigioſa non poteſt. Etenim ſacræ res vt poſſideantur aliquo dato, vel retento, ſiue promiſſo, ſpeciem habere credimus ſymoniæ. Alias autem ſi gratis, & amicabiliter inter ſe litigantes componant, nequaquam ſacris canonibus dicimus obuiare. Idem ſi ſuper decimis inter vos, & aliam perſonam eccleſiaſticam aſſenſu epiſcopi, vel archiepiſcopi ſui facta fuerit, rata & inconcuſſa perſiſtat. Ex ff. de tranſactionibus lib. 2. Vlpia. Qui tranſigit quaſi de re dubia, & lite incerta, neq; finita tranſigit. Qui vero paciſcitur donationis cauſa rem certam, & indubitatam liberalitate remittit. Caius. De his controuerſijs, quæ ex teſtamento proficiſcuntur, neque tranſigi, neque exquiri veritas aliter poteſt, quam inſpectis cognitiſq; verbis teſtamenti. Vlpia. Et poſt rem iudicatam tranſactio valet, ſi vel appellatio interceſſerit, vel appellare potueris. Idem. Cum hi quibus alimenta relicta erant facile tranſigerent, contenti modico præſenti, Diuus Marcus oratione in Senatu recitata effecit, vt aliter alimentorum tranſactio rata non eſſet, quam ſi auctore prætore facta eſt. Solet igitur prætor interuenire, & inter conſentientes arbitrari, an tranſactio valeat, anque admitti debeat: vult igitur ratio apud prætorem de iſtis quæri. In primis de cauſa tranſactionis, deinde de modo, tertio de perſona tranſigentium. Elius Macer. Nulli procuratorum principis, inconſulto principe tranſigere licet. Vlpianus. De re filiorum quos in poteſtate non habuit tranſigentem patrē minime eis obeſſe placet.

De Arbitrio, vel Compromiſſione. Cap. VIII.

EX ſumma iuris. Quoniam iudicium voluntarium, quod arbitrabile dicitur, gratius eſſe ſolet, quam neceſſarium, qđ ordinarium appellatur, antequā agatur de iudicio ordinario, merito præmittendum eſt de arbitrio. Eſt autem compromiſſum, ſiue arbitrium trium perſonarum actus compromiſſum exequentium ſuper pecuniaria quæſtione, in quaſi iudicio cōfugientium, vel contendentium. Cōcedit enim actor, vt reus ſibi condemnetur, Reus vt abſoluatur, Arbiter ad inquiſitionē veritatis. Et bene dixi quaſi, quia non eſt iudicium, nullam.n. habet arbiter iuriſdictionem, niſi timore pœnæ conſtitutæ inter partes, vt eius pareant arbitrio. Item bene dixi in pecuniaria quæſtione, quia de criminali non poteſt eſſe arbitrium. Itē neque de cauſa ſtatus. In pecuniaria vero cauſa recte ad arbitros curritur. Idē puto & in ſpirituali, excepta cauſa matrimonij. De qua non ſolet, nec poteſt arbiter adiri. Effectus talis eſt, ſi quidem arbiter aſſumptus eſt ſine pignorum datione, vel pœnæ promiſſione, non tenentur partes eius ſententiæ ſtare, ſi tamen ſcripſerint litigatores. Nō cōtradico, vel Laudo, tenebit ſententia. Similiter ſi infra 10. dies non contradixerint, tenet ſententia. Si vero aſſumptus eſt arbiter cum pignorum datione, vel pœnæ promiſſione, ſtabitur ſententiæ, metu amiſſionis pignorum, vel pœnæ. Arbitrium autem non eſt ſub iuramēto ſubeundum. Item cautio de proſequenda lite non exigitur. Item apud arbitrum non habet locum reconuentio, nec appellatur ab eo ſicut dictum eſt ſupra. Alias autem ad modum iudiciorum procedunt arbitria. In ſumma vero nota, quòd arbitri compromiſſarij ſententiæ ſtandum eſt, ſiue ſit æqua ſiue iniqua. Sententiæ vero arbitratorum, tunc demum ſtabitur, ſi talis eſt, qualis a bono viro ferri debet, vnde ſi ſit iniuſta, per arbitrium boni viri caſtigatur. Eſt aūt arbitrator, qui non vt iudex, ſed vt bonus vir rem decidit. Extra 1. de arbitris. Inno. 3. Licet in iudicio conuenientem reconuenire valeat is, qui coram iudice conuenitur, coram arbitris tamen reconuenire nō poteſt, cum arbitri iudicare non valeant, niſi de his tantum, ſuper quibus, in eos extiterit compromiſſum Greg. 9. Legali prouiſione ſtatutum eſt, vt compromiſſum de incerta perſona in arbitrium aſſumenda non teneat. Idem. Compromiſſum nō extenditur in compromittentis hæredes, ſi de ipſis non caueatur ibidem. Inno. 3. in concilio gener. Prohibemus, ne ſuper rebus ſpiritualibus compromittatur, in laicum, quia non decet, vt laicus in talibus arbitretur.

Iterum de eodem, ſecundum leges. Cap. IX.

EX Digeſt. 4. lib. In ſeruum Labeo compromitti non poſſe ſcribit. Vnde Iulianus. Serui arbitrium nullum eſſe ait. Vlpia. Sed neque in pupillum, neque in furioſum, aut ſurdum, aut mutum compromittetur. Arbiter cogendus non eſt ſententiam dicere, niſi compromiſſum interuenerit, & ipſe cōpromiſſionem receperit, pęna.ſ. compromiſſa, ſi quis arbitri ſētentiæ non ſteterit. Vlpia. Idem Pomponius ſcribit. Si vrgeatur arbiter a prætore ad dicendam ſententiam, æquiſſimū erit ſi iuret ſibi nondum de cauſa liquere, ſpacium ei ad pronunciandum dari. Si plures ſunt qui arbitrium receperunt, nemo vnus cogendus eſt ſententiam dicere. Sed aut omnes, aut nullus. Si in duos fuerit compromiſſum, ſic vt ſi diſſentirent tertium aſſumant, puto non valere tale compromiſſum. Nam in aſſumendo poſſunt diſſentire. Sed ſi ita ſit, vt tertius aſſumeretur Sinfronius, valet compromiſſum, quoniam in aſſumendo diſſentire non poſſunt. Vſitatum eſt etiam in duos compromitti, & debet prætor cogere arbitros, ſi non conſentiant certam tertiam eligere perſonam, cuius auctoritati pareatur. Si in tres fuerit compromiſſum (Celſus libro 4. Digeſt. dicit) ſufficere duorum conſenſum, ſi tō tertius præſens fuerit. Alioquin abſente eo, licet duo cōſentiāt, arbitrium nō valere, quia

in plures fuit compromiſſum, & potuit præſentia eius trahere eos in eius ſententiam, ſicut tribus iudicibus datis, quod duo ea conſenſa abſente tertio iudicauerunt, nihil valet. Paulus. Qualem ſententiam arbiter dicat (Labeo ait) ad prætorem nõ pertinere, dummodo dicat, quod ipſi videtur. Iulianus libro 4. Dige. Dicere autem ſententiam æſtimamus eũ, qui ea mente quid pronunciat, vt ſecundũ id diſcedere eos a tota controuerſia velit, ſed ſi de pluribus rebus fuerit arbitrium receptum, niſi omnem controuerſiam finierit, non videtur adhuc dicta ſententia, ſed adhuc erit a prætore cogendus. Non poteſt autem arbiter mutare ſententiam, quam dedit condemnantem, vel abſoluentem: nam diem mutare poteſt, ſed cum iam abſoluerit, vel condemnauerit, vtique mutare non poteſt, quia iam arbiter eſſe deſinit. Caius. Quia arbiter, & ſi errauerit in ſententia dicenda, eam mutare non poteſt. Papinianus. Plenum compromiſſum appellatur, quod de rebus controuerſijs, vel compoſitum eſt. Vlpianus. Stari autem debet ſententiæ arbitri, quomodo de re dixerit, ſiue æqua ſit, ſiue iniqua, & ſibi imputet, qui compromiſit. Si pœna non fuerit adiecta compromiſſo, ſed ſimpliciter ſententiæ ſtari quis promiſit, incerti aduerſus eum foret actio. Non cogetur arbiter ſententiam dicere, ſi pœna compromiſſa non ſit. Iulianus. De liberali cauſa compromiſſo facto, recte non compellitur arbiter ſententiam dicere, quia fauor libertatis eſt, vt maiores iudices habeat. Arbiter nihil extra compromiſſum facere poteſt. Celſus lib. 2. Digeſt. Quamuis arbiter alterum ab altero petere vetuit, ſi tamen hæres ab altero petit pœna committetur. Non enim differendarum litium cauſa, ſed tollendarum ad arbitros itur. Ex Codice lib. 2. Æquum eſt igitur auctoritate eius in quem ex conſenſu proprio compromittimus, noſtra negocia diffiniri, ac eius ſententiæ ſtari. Arbitri diffinitiuam ſententiam corrigere non poſſunt, licet in ea dicenda errauerint. Siue tamen æqua, ſiue iniqua ſemper ſtandum eſt, partibus quidem præſentibus, tam corpore quam animo, ideſt ſcientibus non furioſis.

De Iuriſdictione. Cap. X.

Ex ſumma iuris. Quoniam igitur iuris miniſtri ſacerdotes, ideſt ſacra docentes, vel reddentes dicuntur. Reſtat videre quomodo iura reddantur ab eis. Miniſtrat enim ſiue reddit iura non quilibet. Nam qui nulli iuriſdictioni præeſt, nec a principe poteſtate aliqua prædirus eſt, nec ab aliquo qui ius dandi iudicem habet datus, nec ex compromiſſo ſumptus, vel aliqua lege confirmatus non eſt, iudex eſſe nõ poterit, nec ordine iudiciario cognoſcere, & ita nec ius reddere. Eſt autem iuriſdictio, poteſtas de publico introducta, cum neceſſitate iuris dicendi, æquitatiſque ſtatuendæ. Et diuiditur iuriſdictio, quia alia pleniſſima, & hæc in domino Papa, & Cæſare in foro ſuo. Alij minus plena, quæ competit alijs inferioribus ab eis. Alij tamen etiam reſpectu inferiorum, vt Patriarchæ, Archiepiſcopi, & Epiſcopi in foro ſuo. Præfecti prætorij quoque & huiuſmodi ſuperiores in foro ſuo pleniſſimam habere dicuntur. Itẽ alia eſt ordinaria, quæ competit prædictis ordinarijs iudicibus cõſtitutis, non ad vnam, vel duas, vel etiam decem cauſas, ſed ad vniuerſitatem cauſarum in territorio, villa, vel prouincia. Alia vero delegata, quando. ſ. delegatur. i. committitur alicui certæ perſonæ certa cauſa cognoſcẽda a principe, vel alio ordinario. Sed eſt differentia, quia delegatus a Principe, vel domino Papa alium delegare poteſt, delegatus vero ab alio, non poteſt alium delegare, ſuper cauſa ſibi commiſſa. Ex Digeſt. 2. lib. Vlpianus 2. lib. de officio quæſtoris. Iuriſdictio eſt iudicis dandi licentia. Idem in eodem. Imperium aut merum, aut mixtum eſt. Merum imperium eſt habere gladij poteſtatẽ, ad animaduertendum in facinoroſos homines, quod etiã poteſtas appellatur. Mixtum Imperium eſt, cui etiam iuriſdictio ineſt, quod in danda bonorum poſſeſſione conſiſtit. Iulianus li. 1. Digeſtorum. More maiorum ita comperitum eſt, vt is demum iuriſdictione mandare poſſit, qui cauſam ſuo iure non alieno beneficio habet. Vlpianus lib. 3. Qui iuriſdictioni præeſt, neque ius ſibi dicere debet, neque vxori, neque liberis ſuis, neque libertis, vel cæteris quos ſecum habet. Idem eſt receptũ, eoque iure vtimur, vt ſiquis maior, vel æqualis ſubijciat ſe iuriſdictioni alterius, poſſit ei, & aduerſus eum ius dici.

De Iudicio, & proceſſu, vel forma iudicij. Cap. XI.

Ex ſumma iuris. Iudicium aliquando vocatur iuris diſceptio, aliquando litis conteſtatio, aliquando vero ferri candentis, vel aquæ feruentis purgatio, vel examinatio. Hæc autem appellatur iudicium, trinus actus, trium perſonarum. ſ. actoris, rei, & iudicis. Vbi tamen negatur factum, & quarta perſona vocatur in iudicium. ſ. teſtis. Poteſt itaque ſupradicta diffinitio arbitri, & ad iudicium reduci, excepto ꝙ actus illarum perſonarum in arbitrio eſt voluntarius, in iudicio vero neceſſarius. Aliæ quoque ſunt inter vtrunque differentiæ, de quibus ſupradictum eſt c. de arbitris. Iudicium igitur, eſt actus trium perſonarum ſuper pecuniaria, vel criminali cauſa contendentium, vel ius fori exequentium. Contendit enim iudex, vt veritatem inquirat, actor vt reus ſibi condemnetur, reus autem vt abſoluatur. Itaque iudex exequitur ius fori, cauſam examinando. Species iudiciorum tot ſunt, quot & cauſarum. Eſt enim iudicium criminale, quod. ſ. inſtituitur ſuper crimine. Et eſt ciuile quod pecuniaria quæſtione. De crimine tamen interdũ inſtituitur iudicium in modum accuſationis, ad depoſitionem, vel aliam pœnam legitimam. Interdum etiam in modum inquiſitionis, ad remotionem ab adminiſtratione. Interdum & in modum denunciationis, ad pœnitentiam iniungendam, vel ad correptionem. Interdum autem in modum exceptionis. Itẽ eſt iudicium occultum, vbi de pœnitentia imponenda agitur. In hoc qui confitetur abſoluitur. Et eſt manifeſtum in quo qui confitetur damnatur. De hoc ad præſens agitur. Conſiſtit autem iudicij proceſſus in vocatione, ſiue citatione, in libelli oblatione, litis conteſtatione, iuramento calumniæ, interrogatione, probatione, diſputatione, cognitionis ordine, deciſione, ſiue diffinitione. Finitur iudicium pluribus modis. ſ. tempore, ſententia, perſonę quoque morte, vel mutatione. Tempore quidem, quia criminales cauſæ biennio, cæteræ vero triennio terminantur. Sententia vero, quia iudicium ex re iudicata finem accipit. Iudicis quoque mutatione, quia iudicium ſoluitur mutato eo, qui iudicare iuſſerat. In ſumma vero notandum, ſine iudicio neminem eſſe condemnandum. Item in pecuniaris cauſa filij, patrem eſſe poſſe iudicem, & econuerſo. Iuſtinianus vbi ſupra 3. lib. Iudex in primis obſeruare debet, ne aliter iudicet, quam legibus, aut conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt. Ex Digeſt. 5. lib. Marcellus. Vbi acceptum eſt ſemel iudicium, ibi & finem accipere debet. Caliſtratus in l. interdum. Humanum eſt propter fortuitos caſus dilationes accipi. Paulus lib. 1. ſententiarum. Per minorem cauſam maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet, maior enim quæſtio minorem cauſam ad ſe trahit. Idem lib. 14. ad Sab. Mortuo iudice quod eum iudicare oportebat, idem eum qui ſubditus eſt ſequi oportet. Vlpianus. l. Solemus. Quidem latrunculatos, de re pecuniaria iudicare non poteſt. Aphricanus li. 3. quæſtionum. In priuatis negocijs, pater filium, vel filius patrem iudicem habere poteſt. Qui neque iuriſdictioni præeſt, neque a principe poteſtate aliqua præditus, neque ab eo, qui ius dandorum iudicum habet, datus eſt, nec ex compromiſſo ſumptus, vel ex aliqua lege confirmatus eſt, iudex eſſe non potuit. Paulus li. 6. ad Plautium. Iudicare publicum munus eſt. Extra 2. de ſententia, & re iudi. Inno. 3. In cauſis quæ ſummi pontificis iudicio deciduntur, & ordo iuris, & vigor æquitatis ſubtiliter eſt obſeruandus, cum in ſimilibus caſibus cæteri teneantur ſimiliter iudicare, niſi cum aliquid (cauſa neceſſitatis, & vtilitatis inſpecta) diſpenſatione duxerit ſtatuendum.

De Foro competenti. Cap. XII.

Ex ſumma iuris. Quũ autem in iudicijs ſtatim requiri ſolet ad quem iudicem ſit eundum, ideſt cuius forum debeamus ſequi, conſequenter nunc dicendum eſt de foro competenti. Eſt itaque forus exercendarum litium locus. Metimur autem forum ratione perſonę, quæ conuenitur, ſecundum illam regulam. Actor forum rei ſequatur. Item ratione criminis admiſſi, quoniam vbi crimen admittitur, ibi cauſa debet agi. Itẽ ratione rei de qua agitur, nam vbi res illa ſita eſt ibi quæſtio mouenda eſt. Item ratione contractus, vel religionis, vel diſparis cultus. Item per appellationem, per delegationem, per accuſationem, & etiam per cauſæ priuilegium, vt ſi conueniatur Epiſcopus ad depoſitionem. Igitur in huiuſcemodi cauſis ad iudicem non ſuum trahitur aliquis. In ſumma vero notandum eſt, ꝙ in perſonalibus actionibus metimur forũ de domicilio obligati perſonaliter. Si tamen alibi contrahat quis, & non in illo loco, vbi domicilium habet fiet adiectio fori, vnde poterit conueniri, vel vbi domicilium habet, vel vbi contraxit. In reali quoque actione poteſt conueniri quis, vbi habet domicilium. Si tamen res illa, quæ petitur alibi ſita ſit, poterit etiam ibi conueniri, quoniam & tunc fit adiectio, vel accumulatio fori. Item nota, quòd in quolibet crimine ſi agatur in modum denunciationis, iudicium eccleſiaſticum ſubeundum eſt

Item

Item eccleſiæ rerum ſuarum inuaſores, ſub quo voluerit poteſt iudicio conuenire, vel ſub eccleſiaſtico, vel ſæculari. Eccleſiaſtica vero cauſa, per ſæcularem iudicem non eſt diffinienda. Cauſa 3. q. 6. Extra prouinciam autem reus nullatenus eſt producendus. Vñ Fabianus Papa. Si quis epiſcoporum ſuper certis criminibus accuſatur, ab omnibus audiatur, qui ſunt in prouincia ſua epiſcopis: quia non oportet accuſatum alibi, quam in foro ſuo audiri. Exceptio autem fori dilatoria, atque ideo in initio litis debet opponi, & probari. Idem. Pulſatus ante iudicem ſuum cauſam dicat. Non ante ſuum iudicem pulſatus, ſi voluerit taceat: pulſatus etiam quotiens appellauerit induciæ dentur. Gratianus. Hoc autem quod de loco dictum eſt, non intelligendum eſt, cum veritas cauſæ non niſi in loco admiſſi criminis deprehendi poteſt. Aut niſi altera pars iudicium maioris perſonæ interpellauerit, ſiue declinando iudicium, ſiue releuando ſententiam. Item. Eleuterius Papa. Quamuis liceat, apud comprouinciales, & Metropolitanos, atque primates epiſcoporum ventilare accuſationes, vel criminationes, non tamen licet diffinire ſine huius ſanctæ ſedis auctoritate. Item ex Adriani Papæ decreto. Qui crimen obijcit, ſciat ſe probaturum. Reuera ibi cauſa agatur, vbi crimen admittitur. Cauſa 6. q. 3. Iudiciũ vero Archiepiſcopi, alterius prouinciæ alicui expetere non licet. Vnde Grego. Scriptum eſt in lege, per alienã meſſem tranſiens, falcem mittere non debet, ſed manu ſpicas conterere, & manducare. Falcem enim iudicij non potes in eã ſegetem, quæ alteri videtur commiſſa, ſed per affectum boni operis, frumẽta dominica, vitiorum ſuorum expoliare paleis, & in eccleſiæ corpus admonendo conuertere, perſuadendo quaſi mãdendo conterere. Gratianus. Eſt tamen caſus, in quo epiſcopus alterius prouinciæ parochianum excommunicare valet. Vnde in concilio apud Compendium. Placuit pro communi vtilitate, vt nullus epiſcoporum grauiter ferat, ſi eius parochianum, pro depredationis cauſa alter epiſcopus excommunicauerit.

Item de eodem. Cap. XIII.

GRatianus ibidem q. 4. Porro cuius iudicium expetendum ſit, ſi iudices electi inter ſe diſcordare compererint, in Laudicen. concil. ſic inuenitur diffinitum. Si quis epiſcopus criminalibet in iudicio epiſcoporum fuerit accuſatus, contingat autẽ epiſcopos prouinciæ, qui conuenerint diuerſas habere ſententias, alios quidem innocentem eum pronunciare, alios reum, propter huiuſmodi controuerſiam amputandam, placuit ſanctæ ſynodo Metropolitanum epiſcopum alterius prouinciæ vicinum aduocari, & aliquantos coepiſcopos cum eo alios, q pariter reſidentes, quicunque fuerint, dirimant quæſtionem. Cauſa 11. q. 1. Quod clericus apud ſæculares iudices accuſandus non ſit. Gelaſius, alias, Caius Papa ſcribit dicens. Nemo vnquam epiſcopum, aut reliquos clericos apud iudicem ſæcularem accuſare præſumat. Item Marcellus Papa. Clericum cuiuſcunque ordinis, abſque Pontificis ſui permiſſu, nullus præſumat ad ſæculare iudicium attrahere, nec laico quemlibet clericum liceat accuſare. Item Silueſter Papa. Teſtimonium clerici aduerſus laicum nemo accipiat. Nemo clericum quemlibet in publico examinare præſumat. Item. Si quis clericus accuſans clericum, in curiam introduxerit, anathema ſit. Gratianus. Subaudiendum eſt, ſi publicorum iudiciorum cognitionem petierit, ſpiritualis alias epiſcopale namque iudicium nil obeſt ab Imperatore poſtulare. Item Pelagius Sergio cancellario. Si quiſquam clericus ſiue potioris, ſiue inferioris gradus petitor extiterit, & cõtra laicam perſonam ſuas dirigit actiones, iſte modis omnibus non alibi, quam apud prouinciæ iudicem, in negocium ſuum dicturus occurrat. Si quis autem laicus clericum cuiuſcunque gradus duxerit eſſe pulſandum, ad epiſcoporum iudicium in eadem ciuitate, vel territorio conſtitutorum proponat, eas quas ſe eſtimat habere actiones, quem ordinem legibus per omnia conuenientem, atque conſentaneum, illa regula manifeſtat, quæ præcepit rei forum ſemp ſequi pulſantẽ. Gratianus in c. ſicut. N. In criminali vero cauſa, non niſi ante epiſcopum clericus examinandus eſt, & nunc detracto eius offi. in curiæ tradẽdus eſt. Item ex concilio Carthag. 3. Placuit, vt vnuſquiſque presbyterorum, & diaconorũ, ſeu clericorum, cum in eccleſia ei crimen fuerit intentatũ, vel ciuilis cauſa fuerit commota, ſi derelicto eccleſiaſtico iudicio, publicis iudicijs purgari voluerit, et ſi pro ipſo fuerit lata ſententia, locum ſuum amittat, & hæc in criminali actione. In ciuili vero perdat quod euicit, ſi locum ſuum obtinere maluerit. Extra tale foro competenti ex concil. Calcedonen. Si quis clericus aduerſus clericum habeat negocium, non deſerat epum proprium. Sed prius apud ipſum actio ventiletur, vel conſilio eiuſdem apud alios quos vtraque pars voluerit iudicium obtineant. Ex concil. Aphricano. Sane ſi epi inter quos cauſa verſatur ſunt diuerſarum prouinciarum, ille primas det iudices, in cuius prouincia eſt locus de quo contenditur. Alexan. 3. Si clericus laicum de rebus ſuis, vel eccleſiæ impetierit, & laicus res illas non eccleſiæ, aut clerici, ſed ſuas proprias aſſeuerat, debet de rigore iuris ad forenſem iudicem trahi, cũ ſemp actor forum rei ſequi debeat, licet in pleriſque partibus aliter habeatur de cõſuetudine. Lucius 3. Cum ſit generale, vt actor forum rei ſequi debeat, tamen quoniam iudices ſæculares in exhibenda iuſtitia perſonis eccleſiaſticis, ſæpe in iudicio ſunt remiſſi, in fauorem tamen eccleſiæ eſt introductum, vt malefactores ſuos, qui ſacrilegi ſunt cenſendi, venerabilium locorũ rectores poſſint ſub quo maluerint iudice conuenire. Inno. 3. c. Si diligenti. Clerici etiam voluntarij paciſci non poſſunt, vt ſæcularia iudicia ſubeant, cum non ſit hoc beneficium perſonale, cui renunciari valeat, ſed potius toti collegio eccleſiaſtico publicè ſit indultum, cui priuatorum pacto derogare non põt, nec iuramẽtum licite ſeruari põt, qđ cõtra canonica inſtituta, illicitis pactionibus informatur. Idem. Poſtulaſti per ſedẽ apo. edoceri, vtrum ſacerdos habens eccleſiam in vna diœceſi, & reſidens in eadem, domicilium vero patrimonij ratione in alia, ibique delinquens, ab eo in cuius diœce. habet patrimonium, pro delicto ibi commiſſo debeat iudicari, præſertim in cauſis, quæ officij, & beneficij priuationem expoſcunt. Ad qđ breuiter reſpondemus, quòd per epiſcopum in cuius diœc. deliquit, ſententia promulgari poteſt in eundem, ſed ab eo in cuius diœc. beneficium obtinet, erit non ad illud executio facienda. Greg. 9. c. Significaſti. Licet priuatorum conſenſus, cũ qui iuriſdictioni præeſſe dignoſcitur, ſuum poſſit iudicem conſtituere, clerici tamen in iudicem non ſuum, niſi forte ſit perſona eccleſiaſtica, & epiſcopi diœc. ſui voluntas accedat, conſentire non poſſunt. Idem ratione delicti ſiue contractus, aut domicilij, ſiue rei de quâ contra poſſeſſorem cauſa mouetur, forum regulariter quis ſortitur.

De In ius vocatione, ſiue Citatione. Cap. XIIII.

EX dig. 2. lib. Paulus 3. lib. ad ed. In ius vocare, eſt iuris experiendi cauſa vocare. Vlpianus lib. 2. ad ed. In ius vocari non oportet, neque conſulem, neque præfectum, neque prætorem, neque proconſulem, atque cæteros magiſtratus, qui imperium habent, qui & coercere aliquem poſſunt, & iubere in carcerem duci, nec Pontificem dum ſacra facit, nec eos qui propter loci religionem inde ſe mouere non poſſunt. Sed nec eum, qui cum equo publico in cauſa publica tranſuehatur, propterea in ius vocari non debet. Sed qui vxorem ducit, aut eam quæ nubit, nec iudicem dum de re cognoſcat, nec eum, dum quis apud prætorem cauſam agat, neque funus ducentem familiare, buſtava mortuo facientem. Vlpianus lib. 10. Pandectarum. Generaliter eas perſonas, quibus reuerentia præſtanda eſt, ſine iuſſu prætoris in ius vocare non poſſumus. Caius lib. 1. ad legem 12. tabularum. Plerique putauerunt, nullum de domo ſua in ius vocare licere, quia domus tutiſſimũ cuique refugium, atque receptaculum ſit, eumque qui inde in ius vocaret, vim inferre videri. Ex 5. lib. digeſt. l. & poſt. de iudi. Vlpianus ad ed. lib. 4. De omnibus tribunalibus poſt edictum peremptorium impetratum, cum dies eius ſuperuenerit, tunc abſens citari debet, & ſiue reſponderit, ſiue non, agetur cauſa, & pronunciabitur. Non vtique ſecũdum præſentem, ſed interdum vt abſens, ſi bonam cauſam habuerit vincet. Quod ſi is qui edictum peremptorium impetrauit abſit, is vero aduerſus quẽ impetratum eſt adſit, tunc circunducendum erit edictum peremptorium, neque cauſa cognoſcetur, neque ſecundum præſentẽ pronunciabitur. Quo circunducto ſalua quidem lis eſt, ſed inſtantia tantum edicti perit. Sciendum eſt tamen ex peremptorio abſentem condemnatum, ſi appellet, non eſſe audiendũ, ſi modo per contumaciam defuit, ſi minus audietur. Iuſtinianus, vbi ſupra. Aduerſarius in ius vocandus eſt, ideſt ad eum qui ius dicturus eſt. Parentes, & patroni, abſque prætoris licentia non ſunt in ius vocandi, aliter vocanti pœna. l. ſolidorum conſtituitur. Ex ſumma iuris. Primo igitur venit actor (ideſt ille, qui vult conqueri) ad iudicem, de cuius iuriſdictione eſt, de quo vult conqueri (nam actor rei forum ſequi debet,) & petit reum citari ad certam diem non feſtiuam, & ſi non venerit, iterum citari facit, & poſt tertio, deinde peremptorium impetrat (ideſt, quòd minatur iudex perimere tergiuerſationem ipſius rei,) & inter vnam citationem, & aliam non debet eſſe minus ſpacium 30. dierum. Sed iudices quoque moderu-

tur ſpacium iſtud, & poſſunt. Quandoque etiam vnum peremptorium continens ſpacium trium edictorum pro omnibus mittit iudex, & ſi tunc non veniat duplex eſt pœna. Si eſt eccleſiaſticus iudex, poteſt vel excommunicare eum, vel mittere actorem in poſſeſſionem cauſa cuſtodiæ rei petitę, ſi petatur res immobilis. Si vero pecunia petatur mittere poteſt in poſſeſſionem bonorum ipſius rei pro modo debiti declarati, quod intelligo ſummandum per iuramentum actoris. Et ſi ſteterit reus per annum, quod non veniat, actor efficietur verus poſſeſſor. Vnde ſi veniat poſt, non recuperabit poſſeſſionem, nec in perſonali, ſi neget debitum, nec in reali ſecundum canones. Secus ſecundum leges in perſonali, quia non præſcribitur contra eum infra 30. annos. Gratianus cauſa 16. q. 6. Quod autem quiſquis ſua auctoritate, quod ſibi deberi putat, vſurpat, nec per iudicem repoſcit, cadit a cauſa, vt ex auctoritate Mileuitani concil. habetur. Extra 2. de præſumptionibus. Boniſacius. Nullus autem dubitat, quòd ita iudicium nocens ſubterfugit, quemadmodum, vt abſoluatur qui eſt innocens quærit: Confitetur enim de omnibus, quiſquis ſe ſubterfugere iudicium dilationibus putat.

De Iudicis recuſatione. Cap. XV.

EX ſumma iuris. Quoniam autem omnes lites abſque ſuſpicione debent procedere, nihilque grauius, & amabilius inimico poteſt dari, quam aduerſarium ſuum adiudicandum ei tradere, poteſt recuſari iudex ſuſpectus tam ordinarius, quam delegatus, & hoc infra 20. dies ante litis conteſt. Poteſt autem poſt litis conteſt. ſuperueniente cauſa recuſari, recuſatione vero facta, debet allegari cauſa ſuſpicionis coram illo qui recuſatur, & tunc compellitur is qui iudicem ordinarium recuſat, per executorem dare arbitros eligere, qui de cauſa principali debent cognoſcere. Idem etiam ſi recuſatur delegatus, cui non eſt cauſa commiſſa appellatione remota. Si vero commiſſa eſt ei ap. re. arbitri tantum ad cognoſcendum de cauſa ſuſpicionis eligendi ſunt. Recuſatur quidem ordinarius, abſque probatione cauſę, ſi de eo dubitetur. Cum autem delegatus, cui non eſt cauſa commiſſa ap. re. recuſatur, neceſſe eſt, vt aſſignetur cauſa recuſandi, atque probetur. Et hoc patet. Nam appellatio, & recuſatio, quantum ad remotionem paria iure cenſentur, quoniam altero remoto reliquum quoque remouetur. Cum ergo remota app. non admittatur appellatio, niſi aſſignetur cauſa, nec recuſatio admittetur niſi aſſignata cauſa, & probata. Si vero remota nõ eſſet appellatio, admitterẽ ſine cauſæ cognitione. Si ergo & recuſationis cauſæ, propter quas recuſari poſſit iudex delegatus cui cauſa re. app. committitur, ſunt hęc, verbigratia, ſi ſit alterius partis conſanguineus, vel in eodem negocio aduocati officio functus. Item ſi ſit affinis, vel inimicus, vel familiaris alteri parti, vel commenſalis, & generaliter vbicunque percipitur iudex amore carnali, vel timore, vel cupiditate moueri, poterit recuſari, quoniam affectiones huiuſmodi ſenſum hebetant humanum, & opiniones peruertunt. Interdum autem propter inſolentiam paſſim recuſantium, & ordinarius recuſari permittitur, tamen cum aſſignatione cauſæ, & probatione. Extra de appellationibus, & recuſationibus. Alex. 3. c. Super eo. In cauſis eccleſiaſticis, vbi appellationis remediũ tollitur, ſicut appellationi ita recuſationi non eſt aliquatenus deferendum. Lucius c. poſtremo, Si cauſa fuerit alicui delegata, qui conſanguineus ſit illius, qui literas impetrauit, aut in eodem negocio aduocati officio functus, vel ex alia iuſtæ cauſa ſuſpectus, huiuſmodi delegatus non immerito poterit recuſari, quamuis app. re. fuerit ei negocium delegatum. Item in c. Tertio poſtulas. Cum enim aliquis iudicem proponit ſe habere ſuſpectum, ſuſpicionis cauſam coram eodem allegare tenetur. Sed partes vt in aliquos non valde remotos cõueniant, per eundem debent cogi, coram quibus ſi cauſa ſuſpicionis infra terminum competentem probata non fuerit, tunc demum auctoritate ſua vtetur, quòd ſi coram ipſis cauſa ſuſpicionis probata fuerit, cauſæ cognitioni ſuperſedere tenebitur recuſatus, ipſa namque ratio dictat, quòd ſuſpecti, & inimici iudices eſſe non debent.

Item de eodem. Cap. XVI.

INnocentius tertius in Concilio generali. Cum ceſſante cauſa ceſſet effectus, ſtatuimus, vt ſiue iudex ordinarius, ſiue delegatus aliquid comminando, vel interloquendo protulerit, quo executioni mandato alter litigantium grauaretur. Et ſano vſus conſilio ab huiuſmodi interlocutionis, vel comminationis effectu deſtiterit, libere in cauſæ cognitione procedat, non obſtante ſi a tali comminatione, vel interlocutione fuerit appellatum. Dummodo non ſit ex alia cauſa legitima ſuſpectus, ne proceſſus negocij friuolis occaſionibus retardetur. Idem in eodem: Cum ſpeciali ſit prohibitione prouiſum, ne quis in aliquem excommunicationis ſententiã, niſi competenti commonitione præmiſſa promulgare præſumat, volentes etiam prouidere, ne forte commonitus fruſtratoriæ recuſationis, vel appellationis obtentu, monentis poſſit declinare examen, ſtatuimus, vt ſi allegauerint ſe iudicem ſuſpectum habere, coram eodem cauſam iuſtæ ſuſpicionis aſſignet, & ipſe cum aduerſario, vel ſi forte aduerſarium non habet, cum iudice arbitros communiter eligat. Aut ſi communiter conuenire non poſſunt, abſque malitia ipſe vnum, & ille alium eligat, qui de ſuſpicionis cauſa cognoſcant, & ſi nequiuerint in vnam concordare ſententiam, aduocent tertium, vt quod duo ex ipſis decreuerint robur obtineat firmitatis. Sciantque ſe ad id fideliter exequendum, ex iniuncto a nobis virtute obedientiæ, ſub atteſtatione diuini iudicij diſtricto præcepto teneri. Cauſa vero ſuſpicionis legitimæ coram illis infra competentem terminum non probata ſua iuriſdictione iudex vtatur. At ipſa probata legitime, de recuſatoris aſſenſu perſonæ idoneæ committat negocium recuſatus, vel ad ſuperiorẽ tranſmittat, vt in eo ipſe procedat, ſecundum quod fuerit procedẽdum. Porro commonito ad ap. obſtaculum conuolante, ſi eius exceſſus euidentia rei, vel ipſius confeſſione, aut alio modo legitimo fuerit manifeſtus, cum appellationis cauſa remedium non ad defenſionem iniquitatis, ſed ad præſidium innocentiæ inſtitutum, non eſt prouocationi huiuſmodi deferendum. Exceſſu quoque dubio exiſtente, ne friuolæ ap. diffugio appellans iudicis proceſſum impediat, coram eodem probabilem cauſam appellationis exponat, talem videlicet, quæ ſi foret probata, deberet legitima reputari, & tunc ſi habuerit aduerſarium (infra terminum ſecundum locorum diſtantiam, & tẽporis qualitatem, & naturam negocij ab eodem iudice moderandum) appel. cauſam proſequatur, quam ſi proſequi non curauerit, extunc ipſe iudex app. non obſt. procedat. Nullo autem aduerſario comparente, tunc iudex ex ſuo procedat officio. Appellationis cauſa coram ſuperiore iudice probata, ſuperior ſuæ iuriſdictionis officium exequatur. Sed ſi appellans in eius probatione defecerit, ad eum a quo ipſum appellaſſe malitioſe conſtiterit, remittatur. Cæterum has duas conſtitutiones præmiſſas volumus ad regulares extendi, contra ſuas obſeruantias ſpeciales.

De Alienatione rei litigioſæ. Cap. XVII.

EX ſumma iuris. Plerumque vero accidit, vt rem de qua controuerſiam metuit quis, dolo alienet, id eſt in alium transferat, vt iudicium mutet, aut euitet, & tunc dicitur alienatio fieri, cauſa mutandi iudicij. Ideo autem dixi de qua controuerſiam metuit, quia ſi lis, vel controuerſia iam cœpta fuerit, vel quaſi ſubiacet vitio litigioſi, porro ſiue proprietatem, ſiue poſſeſſionem alienet, hoc edictum locum habet de pœna alienationis. ſ. vt teneatur ad intereſſe illi cuius erat: Pœna vero illius qui ſuſcipit, eſt vt & teneatur, & conueniri poſſit de illa re ſicut alienator. Quandoque vero non habet locum hoc interdictum, vt ſi ille qui rem alienauit, ea carere, quàm litigare maluit, vel ſi ob valetudinem, aut ætatem, aut propter neceſſarias occupationes, litem in alium tranſtulit, vel etiam ſi rem alienauit, & recuperauit. Extra j. de alienatione facta mutandi iudicij cauſa. Alex. 3. Ex quorundam relatione accepimus. Quod cum aliqui a nobis literas commiſſionis impetrant, aduerſarij, (vt mandatum noſtrum eludant) antequam literæ ad iudices perueniant, vel poſtea priuſquam citentur ab eis in vocem appellationis prorumpunt, & infra. Nos igitur contra prædictam calliditatem, & verſutiam prouidere volentes. Mandamus quatenus ſi aduerſarij coram pro enacuando mandato noſtro taliter appellauerunt, aut de poſſeſſione, de qua controuerſia vertitur commutationem fecerint. Vel ſe malitioſe duxerint abſentandos, eos qui in poſſeſſionem ſe ingeſſerunt. app. ceſ. cogatis ſub noſtro examine, iuris æquitati parere. Gregorius 9. Alb. Nicola. & Decan. Furnen. Ex parte Scabinorum Cipri fuit propoſitum, quòd inter laycos illius loci quæſtionibus emergentibus dirimendis per iudicium ſæculare, quidam clerici ſibi dono, vel precio ab aliquibus laicorum ipſorum cedi faciunt actiones, vt ad eccleſiaſticum forum aduerſarios trahant, & prædam ex huiuſmodi commercio aſſequantur, & infra. Cum igitur ceſſiones, & emptiones litium legitimæ prohibeant ſanctiones. itaque iactura cauſæ afficiant illos, qui ſibi patrocinium taliter aduocare potentiorum præſumunt, & ex eo etiam ſint odioſę, quòd ex fonte cupiditatis videntur procedere. Man. qua. clericos memoratos a præſumptione huiuſmodi per cen. eccl. compeſcatis. Ex 4. ff. De alienatione mutandi iudicij cauſa facta. Paulus. Omnibus modis proconſul id agit, ne cuius deterior cauſa fiat ex alie-

no

tio facto. Et cum intelligis iudiciorum exitum interdum durio rem nobis conſtitui, oppoſito nobis alio aduerſario, in eã quoque rem proſpexit, vt ſi quis alienando rem, alium nobis aduerſarium ſuo loco ſubſtituerit, idque data opera in fraudem fecerit noſtram, tanti nobis actione in factum tenetur, quanti noſtra interſit alium aduerſarium nos non habuiſſe. Itaque ſi alterius prouinciæ hominem, aut potentiorem nobis oppoſuerit aduerſarium, tenebitur. Vlpia. Item fieri poteſt, vt ſine dolo malo quidem poſſidere deſierit, verum iudicii mutandi cauſa id fiat. Sunt & alia complura talia, poteſt autem quis dolo malo deſinere poſſidere, nec tamen mutandi iudicij cauſa feciſſe, nec hoc edicto tenebitur, neque.n.alienat, qui dumtaxat omittit poſſeſſionem. Non tamen eius factum improbat prætor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam ſæpius litigaret. Hęc eſt verecunda cogitatio eius qui lites execratur, non eſt vituperanda, ſed eius dumtaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transferat, vt moleſtum aduerſarium pro ſe ſubijciat. Pedius non ſolum ad dominij tranſlationem hoc edictum pertinere ait, verum ad poſſeſſionis quoque. Alioquin cum quo in rem agebatur inquit, ſi poſſeſſione ceſſit, non tenebitur. Si quis autem ob valitudinem, aut ætatem, aut occupationes neceſſarias, litem in alium transtulerit, in ea cauſa non eſt, vt hoc edicto teneatur, cum in hoc edicto doli mali fiat mentio. Hęc actio in id quod intereſt competit, ſi dolo malo fiet alienatio.

De rei confeſſione. Cap. XVIII.

EX ſumma iuris. Quod ſi forte veniat reus ad iudicium, & confiteatur. Dicit lex, quòd in confitentem nullæ ſunt partes iudicis, quod ſubaudi, in cognoſcendo, nihilominus tamen condemnabit eum iudex per ſententiam. Reo quidem in iudicio confitente, actor exoneratur probatione. Ad hoc tamen vt alicui confeſſio ſua præiudicet, exiguntur plura, quæ notantur his verſibus. Maior ſponte ſciens, contra ſe vbi ius ſit & hoſtis. Ne ius, lis, certum, fauor, aut natura repugnet. Maior inquam, quoniam impuberi confeſſio ſua non præiudicat. Sciens autem, quia confitenti per errorem facti non nocet, vſque ad ſententiam, ſed poſt. Econtra vbi ius ſit, quia facta extra ius ideſt lite nondum conteſt. etiam coram iudice ſuo non præiudicat. Fallit tamen hoc in quibuſdam caſibus, vt quando quæritur, an aliquis ſit hæres, pro qua parte ſit hæres, & huiuſmodi. Item vbi ſit, & hoſtis ideſt aduerſarius, vel eius procurator, quia ſi eo abſente, & ignorante ab eo confeſſio fiat, non præiudicat. Non enim ſolet quis abſenti condemnari. Ne ius repugnet. Ideo dicitur, quia confeſſio iuri contraria non præiudicat, vt ſi confitear illum eſſe ſeruum meum, qui de iure hoc eſſe non poteſt, vel me contraxiſſe matrimonium ſed ad tempus. Item ne lis repugnet, quoniam ad hoc vt confeſſio præiudicet, neceſſe eſt, vt fiat de re, de qua cum alio lis eſt.i.actio, vt ſi confeſſus ſum me interfeciſſe illum, quẽ alius interfecit, vel ſeruum meum eſſe, qui eſt alterius. Nam ſi confitear me occidiſſe eum, qui viuit, nihil obeſt. Certum quoque, quia confeſſionem oportet eſſe de certa re. Ne fauor repugnet ſ.matrimonij, vel libertatis. In his enim confeſſio non ſtatim præiudicat.i.niſi quis in ea perſiſtat. Item ne natura repugnet, quia ſi confiteor illum eſſe filium meum, qui maioris ætatis eſt, quàm ego, non præiudicat mihi. Hæc de confitentibus pręcedente interrogatione iudicis, vel alterius partis. Si autem interrogatus a iudice reus noluit reſpondere, perinde eſt ac ſi contra ſe confeſſus eſſet, quod aſſerebat aduerſarius. Idem quoq; eſt ſi obſcure reſpondeat, vt interrogantem incertum dimittat. Ex.ff.42.li.de confeſſis. Paulus. Confeſſus pro iudicato eſt, qui quodammodo ſua ſententia damnatur. Vlpianus: Non fatetur qui errat, niſi ius ignorauit. Iul.ait. Confeſſum ſe certum debere legatum omnino damnandum, & ſi in rerum natura res non ſit, & iam a natura receſſit, ita tamen, vt in æſtimatione eius damnetur, quia confeſſus pro iudicato habetur. Idem ſi is cum quo lege Aquilia agitur confeſſus eſt ſeruum occidiſſe, licet non occiderit, ſi tamen occiſus homo ſit, ex confeſſione tenetur. Certum confeſſus, pro iudicato erit, incertum non erit. Paulus non omnimodo confeſſus condemnari debet rei nomine, quæ an in rerum natura eſt etiam incertum ſit. Extra 2.de confeſ. Clemens. 3. Eos quorum ſuggeſtione ſcelus homicidij ſe presbyter perpetraſſe proponit, niſi alijs modis verum eſſe conſtiterit, nulli cenſemus pœnæ ſubdendos: quia ſecundum vtriuſque iuris ſtatuta, de ſe confeſſi, ſuper aliorum conſcientiis, interrogari non debent. Crimine læſæ maieſtatis excepto, de reatu proprio confitentis. Periculoſa confeſſio non eſt aduerſus quemlibet admittenda. Si tamen eos infamia huiuſmodi laborare cognoueris, ſingulis eorum, adiunctis tibi bis locis ſui ordinis purgationem indicas.

De Libelli oblatione. Cap. XIX.

EX ſumma iuris. Si vero reus veniat, & velit contendere, tunc debet ei dari libellus, quem etiam reus petere ſolet, vt ſciat ſuper quo debeat reſpondere, & eſt libellus duplex ſcilicet conqueſtionis qui dicitur conuentionalis, & datur in cauſis ciuilibus. Et accuſationis, qui dicitur libellus inſcriptionis, & datur in criminalibus. Eſt autem libellus breuis petitio in ſcriptis redacta, rem, cauſam, & intentionem continens proponentis. Et quod dico rem intelligas generaliter, ſiue agatur in rem, ſiue agatur in perſonam. Item debet continere libellus factum vt bene narretur, quare es obligatus, puta quia vendidiſti, vel quia mutuo ſibi dediſti, & hoc voco cauſam ſiue obligationem. Item debet continere ſecundum iura ciuilia actionem, ex illa obligatione deſcendentem, ſed ſecundum iura canonica ſufficit narrare factũ, & cauſam exprimere, quare petat, id quod petit. Debet etiam continere nomen agentis, & illius contra quem agitur. Item nomen iudicis, & diem dati libelli, menſem, & annum incarnationis domini. Vnde ita concipias libellum. Vobis domine.P.Ar.de Bu la. Conqueror ego Pe.de magiſtro Alberto cui vendidi codicem vnum pro c. nummis li. quas peto ab eo mihi perſolui. Vnde peto ipſum in dictam pecuniam condemnari, & per vos ad ſolutionem compelli, Proteſtantur etiam quidam de expenſis factis, & faciendis in lite. P. tunc etiam quidam damna quæ incurrerunt propter hoc, & ſic in ſcriptis debet offerri reo, vel iudici, vt ei det. Et debet aſſignare iudex terminum non minus 30.dierum ſecundum iura reo, vt deliberet an cedat, an contẽdat. Moderantur tamen hodie iudices, pro qualitate perſonarum, & factorum induciās memoratas. Si agatur autem in rem poteſt ſic formari libellus, Peto ego magiſter Pe.a magiſtro Alberto domum vnam quam dico meam, ſitam in tali loco, cui cohæret via publica. In interdicto recuperandæ poſſeſſionis libellus ſic concipitur. Ego.H. conqueror de.N.qui talis rei poſſeſſionem mihi violenter abſtulit, vnde peto rem meam reſtitui. In interdicto vero retinendæ poſ.ſic. Ego.H. conqueror de N.qui impetit me ĩ poſſeſſione mea. In interdicto ad adipiſcẽdum poſ.ſic. Ego H. peto poſſeſſionẽ talis rei à N. Effectus libelli eſt, vt actionem annalem perpetuet. Item vt faciat rem litigioſam, ſecuta conuentione per executorem. Item oblato libello ſecutaque conuentione executoris, interrumpitur præſcriptio. In ſumma vero nota, quòd ſi literis Papæ, per quas cõmittitur res, exprimatur, vt exemplum earum mittatur aduerſæ parti, quę citatur, vice libelli fungetur, tollerque partibus inducias deliberatorias. Ex.ff.li.2.de edendo. Vlpianus. Qua quiſque actione agere vult prius eam edere debet. Nam æquiſſimum videtur, eum qui acturus eſt, edere actionem, vt proinde ſciat reus, vtrum cedere, an contendere vltra debeat. Et ſi contendendum putat, veniat inſtructus ad agendum cognita actione qua conuenietur. Edere autem eſt etiam copiam deſcribendi facere, vel in libello complecti, & dare, vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait qui producit aduerſarium ſuum ad album, & demonſtrat quid dicturus eſt, vel id dicendo quo vti velit. Editiones ſine die, & conſule fieri debent, ne quid excogitetur edito die, vel conſule, & prolato die fiat. Diem autem & conſulem excipit prætor, quo inſtrumentum conſcriptum eſt, non in quam ſolutio concepta eſt. Nam dies ſolutionis, ſiue ſumma pars eſt ſtipulationis. Rationes enim cum die & conſule edi debent, quoniam accepta, & data nõ aliter poſſunt apparere, niſi dies & conſul fuerit editus. Edenda ſunt omnia, quæ quis apud iudicem editurus eſt, non tamen vt inſtrumenta quibus, quis vſurus eſt, compellatur edere. Edere non videtur, qui ſtipulationem totam non edidit. Eis qui ob ætatem, vel ruſticitatem, vel ob ſexum lapſi non ediderunt, ex alia iuſta cauſa ſubuenitur. Idem: Edi autem eſt, vel dictare, vel tradere libellum, vel codicem proferre.

De Spoliatorum reſtitutione. Cap. XX.

EX ſumma iuris. Quoniam autem expoliati ſtatim in iudicio reſtitutionem petere ſolent, quando facienda ſit videamus, multũ enim refert an aliquis expoliatus a iudice ſuo, an non ſuo. Similiter an ordine iudiciario ſeruato an non. Nam ſi ordine non ſeruato, ſtatim reſtituendus eſt. Excipiuntur autem caſus in quibus ceſſat reſtitutio. Ceſſat enim in eo, qui ſedem apoſtolicam occupat: Nam ſi expellatur, non competit ei reſtitutio. Item ſi petenti reſtitutionem opponatur.

ſpoliatio,

ſpoliatio, non obtinebit reſtitutionem, niſi prius eam faciat ſpoliato. Item ceſſat reſtitutio, ſi ſcandalum oriatur ex ea. Item ſi opponatur excommunicatio, quoniam excommunicatus nō habet perſonam ſtandi in iudicio. Item ſi opponatur renunciatio ſpontanea in manu iudicis ſui facta. Item ſi mulier a viro ſeparata, committat fornicationem, non poterit petere reſtitutionem. Vel ſi ex vxore ſua ſpolietur, & de viri ſæuitia timeatur. In ſumma vero nota, quòd nullus iniuſte ſpoliatus poteſt accuſari ſuper illo, vel alio crimine, ante reſtitutionem ab ipſo ſpoliatore, ab alio vero poſſet, quia res inter alios acta, aliis non præiudicat. Item nota, quòd non omnia ablata ſpoliato reſtituenda ſunt eo loco vnde ſunt ablata, hoc tamen, ſi placuerit ſpoliato, cum id eius fauore ſit introductum. Item reſtituendi ſunt omnes fructus quos percepit violentus, & quos percepiſſe potuiſſet, is qui deiectus eſt, ſi ei poſſidere licuiſſet. Et probata ſpoliatione, ſuper damnis, ſtatur ſacramento ſpoliati, tamen cum iudicis taxatione. Poſſunt autem petere reſtitutionē illi, qui de poſſeſſione expelluntur, quoniam illi naturali poſſeſſione priuantur. Item illi quorum feudus occupatur, vel eccleſia. Et cum venerint ad eam nō admittuntur, quia ciuili poſſeſſione priuantur. Extra 2. de reſt. ſpoli. Alexander 3. Sollicite cures perquirere, quo tempore B. renunciauerit eccleſiæ, & ſi cōſtiterit eum ſpoliatum, cum eidem eccleſiæ renunciauit, cōtra eum teſtes alterius partis de iuramento, & renunciatione ſponte facta antequam reſtitutus fuerit non admittas: quia non eſt veriſimile, quòd ſponte iuri ſuo renunciauerit, qui renuncias ſpoliatus, ſed teſtes eiuſdem H. quibus intendit ſe probare, quòd violenter prædicta eccleſia fuerit ſpoliatus dummodo idonei ſint, recipere nō poſtponas. Cæleſtinus 3. Grauis nos querela. Et infra. Mandamus ſi vobis conſtiterit de præmiſſis, prædictum Arch. ablata prænominati monaſterii fratribus, cum integritate reſtituere, damnaque plenarie reſarcire, & de illatis iniuriis competenter ſatiſfacere compellatis. Prouiſuri, vt non tantum fructus a nouo, & violento poſſeſſore perceptos, ſed quos etiam ſi eis poſſidere fuiſſet licitum, poſſeſſores cæteri percepiſſent, reddi faciatis eiſdem. Inno. 3. in c. Olim. Inanis eſt actio quam inopia debitoris excludit. Itē in cōcil. gene. Sæpe contingit, quòd ſpoliatus per ſpoliatorem in alium re tranſlata, dum aduerſus poſſeſſorem non ſubuenitur, per reſtitutionis beneficium ſpoliato, cōmodo poſſeſſionis amiſſo, propter difficultatem probationum iuris, proprietatis amittit effectū. Vnde non obſtante iuris ciuilis rigore, ſtatuimus vt ſi quis de cætero ſcienter rem talem receperit, cum ſpoliatori, quaſi ſuccedat in vitium, eo quòd non multum interſit quo ad periculum animæ iniuſte detinere, ac inuadere alienum, contra poſſeſſorem huiuſmodi, ſpoliato per reſtitutionis beneficium ſuccurratur.

Quid cuique faciendum ſit ante litem.
Cap. XXI.

GRatianus cauſa 3. q. 1. Quod autem reſtitutio quibuslibet danda ſit, multis auctoritatibus probatur. Ait. n. Fabianus. Papa. Epiſcopi ſi a propriis ſedibus, aut eccleſijs ſine auctoritate Romani pontificis expulſi fuerint, antequam ad ſynodum vocentur, proprius locus, & ſua omnia eis reintegrāda ſunt nulla enim ratio ſinit, dum ad tempus eorū bona, vel eccleſias atque res ab æmulis, aut a quibuſcunque detinentur, vt aliquid illis obiici debeat, nec quicquam poteſt eis quilibet maiorum, vel minorum obiicere, dum ſuis eccleſiis, vel rebus, vel poteſtatibus carent. Patet ergo quòd expoliati prius ſunt præſentialiter reſtituendi, quàm ad cauſam vocādi. Sed ſubiicitur, vbi non fuit legitima inſtitutio, ibi nec poteſt eſſe reſtitutio. Illi ergo quorum electio vitioſa eſt, vel qui a clero nō ſunt electi, vel a populo expetiti, vel qui per ſimoniam irrepſerūt, non ſunt habendi inter epiſcopos, & ideo ſi a ſedibus quas tenere videbantur, expulſi fuerint, non poſſunt reſtitutionem poſcere, antequam vocentur ad cauſam. Vide ſupra in tractatu ordinandorum. Si quis pecunia, vel gratia humana ſeu ſeculari, vel militari tumultu &c. Sed hoc in eo caſu tantum intelligitur, in quo Apoſtolica ſedes per violentiam occupatur, quo caſu iudex non inuenitur, cuius officio ille apoſtaticos poſſit excludi. In aliis autem locum nō habet, cum violenta poſſeſſio, niſi per iudicis ſententiam, violento detentatori, alias detracta ſibi detrahi non poſſit. Si autem verus dominus bello non cōtinuato, ſed reuocato, vt illum de poſſeſſione eiecerit, iudicia auctoritate prædoni poſſeſſionem reſtituet. Extra 2. de reſti. ſpoliatorum. Alex. 3. Vercellen. epiſcopo. Cum quis dicit ſe de poſſeſſione violēter eiectū, & aduerſarius dicit eū nō fuiſſe canonicè inſtitutū. Reſpondemus, prius de violēta eiectione, quàm de canonica inſtitutione agi debere: quia prædo etiam eſt ſecundum rigorem iuris reſtituendus. Idem Oxonien. epiſcopo. Itē cum quis dicit ſe de poſſeſſione violenter eiectum, vel aduerſarium clam poſſeſſionem intraſſe, & aduerſarius crimen ei obiicit, vt eum a ſua intentione repellat, non occurrit nobis, quòd illius obiectio admitti debeat, vel principalis cauſæ propter hoc executio retardari, quoniam criminaliter contra eū ante reſtitutionem agere non poteſt, cum præſumatur eius exiſtere inimicus. Idem Cant. Archiepiſcopo. Conquærente nobis R. clerico accepimus, quòd ipſum eccleſia de Vuerfort, ſine iudicio ſpoliaſti, quia vero tam non decet honeſtatem tuam, clericos tuæ iuriſdictionis ſine manifeſta cauſa, & rationabili ſuis beneficiis ſpoliare, quibus tenetis paterna prouiſione conſulere. Man. qua. ſi eſt ita, prædicto clerico præfatam eccleſiam cum redditibus inde perceptis reſtituas, & in pace eam poſſidere permittas. Reſtitutione autem facta, ſiquid aduerſus eum ſuper præſcripta eccleſia proponere volueris, coram Oxon. epiſcopo, delegato a nobis, per te, vel ſufficientem reſponſalem tuum cum eodem R. ordine iudiciario poteris experiri. Idem in c. cum veniſſent. Is poſſidet, cuius nomine poſſidetur.

Vtrum pendente lite diuortij, mulier viro reſtituenda ſit.
Cap. XXII.

EXtra 2. de reſti. ſpol. Lucius 3. Cum C. miles. B. ſibi matrimonio copulaſſet. & maritali affectione pertractans, ex ipſa filiam ſuſcepiſſet, ſine iudicio eccleſiæ a ſe remouit eādem, & de accuſando ſuper cōſanguinitate matrimonio, literas re. ap. ob. impetrauit ad iudices, cum autem pluriſquam a iudicibus mulier citaretur, per dyœceſanum epiſcopum virum ſibi reſtitui petiiſſet, & ob hoc ad nos proprium nuncium deſtinaſſet: Demum coram præfatis iudicibus conſtituta, vel modo per ſe, modo per procuratorem ante ipſius cauſę ingreſſum, & poſt, virum ſibi reſtitui poſtulabat. Iudices vero reſtitutione negata (quod fieri non debuit) in principali procedere voluerunt. Vnde ipſe noſtram audientiam appellauit, & infra. Man. qua. ſi eſt ita, mulieri virum reſtitui faciatis, quæ poſt ap. ipſius facta ſunt in irritum reuocātes. Poſtmodum cauſam ſuper matrimonio audiatis, & fine canonico terminetis. Innocen. 3 Bituricen. Archiepiſcopo. Verum quando aliquis conſanguinitatis gradus obiicitur, in quo ſedes ap. diſpenſare non poteſt, nec ēt conſueuit, & probationes promptæ ſunt, & paratæ, indulgenda ſit reſtitutio, an deneganda, & infra. Sane circa ſolutionē quæſtionis propoſitæ diuerſæ ſunt ſententiæ. Porro cum mulier, quæ conſanguinitatis habet notitiam, præſertim in gradibus quos lex diuina prohibuit, non poſſit huiuſmodi viro ſine mortali peccato carnaliter commiſceri, quoniam omne quod non eſt ex fide peccatum eſt, & quicquid ſit contra conſciētiam ædificat ad gehennam, fruſtra in tali caſo adiudicaretur reſtitutio ſpoliato, cum illa contra Deum non debeat in hoc iudici obedire, ſed potius excommunicationem humiliter ſuſtinere. Sicque difficultas occurreret, quaſi perplexa, quia propter ſententiam oporteret eum reddere debitum, & propter conſcientiam reddere non deberet, vnde contingeret eos grauiter impediri, & vtrique laqueus pararetur, cum inter ſe carnaliter coniungi non poſſent, nec alij matrimonialiter copulari. Propterea melius videtur quòd cum opponitur conſanguinitas, præſertim in gradibus diuina lege prohibitis, & probationes offeruntur incontinenti paratæ, in cæteris quòd ſit adiudicanda reſtitutio. Sed ad maiorem cautelam iuramento recepto, quòd talis obiectio malitioſe non fiat, ſolum quò ad commixtionem carnalem, maxime ſi fama conſonet eſt reſtitutio differenda, donec auditis probationibus, & diſcuſſis, cauſa ſine diffugio terminetur. Cum vtrique ſit melius talitet expediri, quàm manere aliter impeditos. Quod ſi non habeat incontinenti probationes paratas, ſed dilationes expetat longiores, quia præſumitur contra eam, quæ ſine iudicio eccleſiæ ſua temeritate tantum receſſit a viro, ad reſtitutionem plenariam eccleſiaſtica debet cenſura compelli. Quam tamen ipſa ibi negando conſortium, debet humiliter tolerare, donec probationes offerat præparatas, & tunc abſolutione petita, ſecundū formam eccleſiæ abſoluatur. Sed antequam ſit illi mandatum ſub debito iuramenti receptis probationibus, procedatur, quēadmodum eſt præmiſſum. Si vero tanta ſit viri ſæuitia, vt mulieri trepidanti non poſſit ſufficiens ſecuritas prouideri, non ſolum debet illi reſtitui, ſed ab eo potius amoueri. Alioquin ſi fieri poteſt, ſufficienti ſecuritate prouiſa, pro facto videtur coniunx ante cauſæ cognitionem reſtituenda marito.

De

De Induciis petendis poſt reſtitutionem.
Cap. XXIII.

GRatianus ſupra q. 2. De induciis autem poſt reſtitutionẽ præſtandis, & quo ſpacio temporis concedendæ ſint ſcribit Iohannes Papa dicens. Quanto tempore expoliati, vel expulſi eſſe videbantur, antequam ad ſynodum conuocentur, ſub eodem temporis ſpacio eis induciæ indulgeãtur. Item Stephanus Papa quintus Gerardo Leodicenſi. Oportet vero, vt primũ vos tam de inuaſis ciuitatibus, & monaſteriis, & manſis, quàm & de reliquis generaliter rebus reinueſtire faciatis, quia nec nudi contendere, nec inermes inimicis nos debemus opponere. Item Gelaſius Papa. Electis epiſcopis, vel expoliatis poſt integram reſtitutionem anniuerſariæ induciæ, vel 6. menſium indulgendæ ſunt. Item Felix Papa in c. Si epiſcopus. Male viuendo facultates eccleſiæ diſperdit, epiſcopus ab eius patrimonio quouſque de dilapidatione rerum eccleſiaſticarum cognoſcatur ſubmouendus eſt, exemplo tutorum & curatorum, qui dũ fuerint ſuſpecti, a tutela, vel cura remouentur, donec de ſuſpectione cognoſcitur. Eadem q. 3. Quod vero poſt vocationẽ venienti ad iudicium induciæ negandæ non ſunt Felix Papa teſtatur. Quidam enim ait, ad repellenda inimicorum improborum machinamenta, & ſuas præparandas reſponſiones, & teſtes confirmandos, & conſilia epiſcoporum atque amicorum quærenda, annum & 6. menſes mandauerunt concedi, quidam autem annum, in quo plurimi concordant. Minus vero, quàm ſex menſes non reperi, quia & laicis hæ indultæ ſunt, quanto magis Domini ſacerdotibus.

De Mutuis petitionibus, vel reconuentionibus.
Cap. XXIIII.

EX ſumma iuris. Sæpe vero ſiunt, petitiones mutuæ, quæ debent fieri coram eodem iudice, debetque libellus porrigi ſtatim, porrecto ſuper principali, & inſimul tractari, vnicaque ſententia terminari. Si tamen ſeparentur tenet ſententia. Forma reconuentionis aſſumpta fuit, vnde dicitur quòd cõuẽtus ab alio ſi viciſſim illum pulſare vult, ſtatim poteſt, quod non licet, niſi apud eundem iudicem. Et poteſt reconuentio fieri ciuili, quolibet incidenti. Ceſſat autem reconuentio in præiudicialibus actionibus, vt ſi ego velim agere reſtitutionem iudicio, & tu velis quæſtionem proprietatis inſtituere, non potes: quia quæſtio mea præiudicialis eſt, & prius tractari debet, quã tua. Item ceſſat in actione criminali concurrẽte cum ciuili, nõ poteſt reconuentio taliter fieri. Ceſſat in excommunicato, qui poteſt conueniri, ſed conuenire non poteſt, & ideo neque recõuenire. In arbitrio quoque ceſſat, vt dictum eſt ſupra. In ſumma vero nota, quòd conuentus ſuper vna actione, poteſt aduerſarium pluribus actionibus reconuenire. Item conuentus ſuper 10. poteſt reconuenire ſuper 20. Et dicunt quidam, quòd reconuentio fieri poteſt vſque ad ſententiam. Alii vero, quòd ſtatim, nec habebit locum ſi differatur vſque ad lit. conteſtationem. Sed prima opinio verior. Eodem autem modo procedendum eſt in reconuentione, ſicut in conuentione. Quod autem dixi coram eodem iudice, intellige de cauſa, de qua poſſet ille iudex cognoſcere. Nam ſi coram laico conuentus, velit de ſpirituali cauſa reconuenire, nõ poteſt laicus eam tractare. Pœna vero actoris reſpondere nolentis eſt, vt non reſpondeatur ei. Hæc autem obſeruanda ſunt, ſiue ſit iudex ordinarius, ſiue delegatus: nam & ſi delegatus ſit, poterit in eodem iudicio de vtraque quæſtione cognoſcere, ſine appellationis remedio Extra 2. de mutuis petitionibus. Cœleſtinus 3. Conſuluiſti nos vtrum cum cauſa ap. re. committitur, & reus coram eodem iudice actorem reconuenerit, & actor ſuper reconuentione ap. ob. interponat, an ſit appel. huiuſmodi deferendum. Nos vero ita ſentimus, quòd cum actoris & rei eadem ſit conditio, & vno eodemque iure, circa appellationis remedium, debeat vterque cenſeri. Sicut deſiderat actor, vt ſibi iuxta mandatoris reſcriptum ſiat iuſtitia ap. re. ita eodem modo debet recõuentũ in ſua iuſtitia reſpondere.

De Ordine cognitionum in diuerſis quæſtionibus, ſiue petitionibus. Cap. XXV.

QVoniam autem frequenter in iudiciis plures veniunt quæſtiones, de qua prius agendum ſit videamus. Quando quidem proponuntur plures ab vna, & eadem parte, tunc eſt in eius arbitrio qui proponit, quam illarum prius proſequatur, niſi altera incidens fuerit, vel niſi vna pendeat ex altera, vt ſi a poſſeſſore hæreditatis Titii petam hæreditatem, & mutuũ quod dedi Titio, prius oportet me hæreditatem petere, vt ita liqueat, an mutuum petere debeam. Poſſunt etiam plures, gratia diminuendarum litium, inſimul tractari. Quãdo vero proponuntur a diuerſis, ſi quidem ambæ ciuiles ſint inſimul tractabuntur, quoniam in illis habet locum reconuentio. Ille tamen prius libellum porriget, & litem conteſtabitur, qui prius ad iudicium prouocauerit, iuxta regulam illam, Qui prior appellat prior agat. Fallit hoc in actionibus, quæ ſui natura præcedunt alias, vt quæſtio poſſeſſionis precedit quæſtionem proprietatis, vt ſi actor agat poſſeſſorie, reus non poterit agere petitorie. Item in præiudicialibus actionibus vt ſi tu petas a me 10. & ego dicam te ſeruum meum eſſe, vel filium in poteſtate mea exiſtentem. Item ſi a reo inferatur alia quæſtio, in modũ exceptionis, illa prius tractabitur. Item fallit hoc in quæſtione criminali, concurrente in ciuili ex diuerſis partibus, prius enim tractanda eſt criminalis Si vero ſunt ambæ criminales, ſimiliter obtinet regula præmiſſa, Qui prior appellat &c. Fallit tamẽ hoc ſi prior inſtituat quæſtionem de minori crimine, & ſecundus de maiori. Item ſi primus iniuriam ſuam non proſequebatur, & ſecundus proſequitur fallit. Item in crimine derogatorio, vt ſi dicas quòd vendiderim ſeruum tuum, & ego dicam occidiſſe te illum ante tempus illud, quo me dicis eum vendidiſſe. Fallit etiam vbi ciuilis quæſtio præiudicialis, criminalis concurrit cum quæſtione criminali, prius. n. tractabitur ciuilis, quæ eſt præiudicialis criminalis, vt ſi velis me accuſare criminis, & ego dicam te ſeruum meum, prius cognoſcetur ciuilis quæſtio: quoniam illa probata, perimetur quæſtio criminalis, cum non liceat ſeruis dominum accuſare. Item vna fuerit incidens, altera principalis, incidens ſemper primo tractabitur. Extra 2. de ordine cognitionum. Cœleſtinus 3. Cum exceptione probata, principalis quæſtio perimatur, ante eſt cognoſcendum de ipſa, quàm ad diffinitionis articulum procedatur. Grego. 9. Super ſpoliationis quæſtione, ſi eum reconueniat, audiẽdus. cum reſtitutionis petitio in hoc priuilegiata cognoſcatur, vt ipſam intentans non cogatur ante reſtitutionem ſpoliatoribus reſpondere, quamquam ab agẽdo ſpoliatione ab eis in modum exceptionis oppoſita repellatur.

De Plus iuſto petentibus. Cap. XXVI.

IVſtinianus vbi ſupra li. 4. Si quis autem agens in intentione ſua plus complexus fuerat, quàm ad eum pertineret, cauſa cadebat idest rem amittebat, nec facile in integrum reſtituebatur a prætore niſi minor 25. annis, aut iuuentute lapſus, & vbi tam magna cauſa iuſti erroris interueniebat, vt etiam conſtantiſſimus quis labi poſſet. Plus autem quatuor modis petitur, re, tempore, loco, & cauſa. Re, vt ſiquis pro 10. aureis, qui ei debentur 20. petat. Aut ſi is cui pars debetur, totum petat. Tempore, vt qui ante diem præfixam, vel ante conditionẽ petierit. Sicut enim qui tardius ſoluit, quàm debuit, minus ſoluere intelligitur, ita qui præmaturè petit, plus petere videtur. Loco, vt cum quis quod certo loco ſoluendum eſt, alio loco petit, auferre enim nititur vtilitatem loci, quæ vtilitas pluſimum quæ in mercibus maxime inuenitur, vt in vino, oleo, frumento & huiuſmodi, quæ per diuerſas regiones diuerſa habent precia. Cauſa, vt ſi quis ita ſtipulatus ſit, Hominem Stichum ſe dare aut 10. aureos, & ille alterutrum petat, veluti hominem tantum, aut 10. aureos tantum In hac autem petitione electio tollitur promiſſori, & eo modo petitor conditionem ſuam meliorem facit, aduerſarii deteriorem. Vel ſi quis generaliter hominem ſpondeat, aut vinum, aut purpuram, & ille cui ſpondetur ſpecialiter petat Stichum hominem, vel vinum campanum, purpuram Tyriam: quinetiam licet viliſſimum ſit, quod quis petit, tamen plus petere intelligitur, quia ſæpe accidit, vt promiſſori facilius ſit illud ſoluere, quod maioris eſt pretii. Zenonis autem, & noſtra conſtitutio indicat, quòd ſi quid quantitate, vel alio modo plus petitum fuerit, ſi quid forte damni ex hac cauſa acciderit, ei in ſportulis, contra quem petitum fuerit condemnatione triplici punietur. Ex ſumma iuris. De quatuor modis, quibus plus debito petitur, verſus iſte formatur. Plus petitur cauſa, reque, loco ve. Pœna vero plus petentis, hoc eſt ille qui plus petit re, ſi perſeueret in petitione, cadit a toto debito, Ei vero qui plus petit tempore, induciæ temporis in pœnam duplicantur, & expenſas reſtituet. Qui autem loco, vel cauſa plus petit, omne damnum reſtituet, quod inde reus percepit. Denique ſi probetur per teſtes actori, quòd plus petierit, prædictas pœnas patietur. Si vero probetur iuramento delato, vel per confeſſionem actoris, euacuabitur tantum ſumma falſo adiecta. Extra 1. de plus petitio. Greg. 9. Punitur impunitas plus petentium, ſi ſuper petitione ſua, duxerint in iudicio perſiſtendum,

ita

ita quòd qui re petunt amplius ſine cauſa, in expenſis aduerſariis condemnantur. Qui autem plus loco, ad intereſſe tenentur, pro eo quòd vtilitas admittur debitoribus, quam haberẽt, ſi ſtatuto loco ſoluiſſent. Ei vero a quo amplius tempore petitur, induciæ duplicantur, nec litem excipiet, niſi ei ſoluantur expenſę.

De Minus petentibus, vel in petendo errantibus.
Cap. XXVII.

IVſtinianus vbi ſupra 4. lt. Si vero in intentione ſua minus complexus fuerit actor, quàm ad eum pertinet, ſine periculo agit, in reliquum enim nihilominus iudex aduerſariũ in eodem iudicio condemnat. Ex conſtitutione Zenonis. Si autem aliud pro alio intendit, nihil eum periclitari placet. Sed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem ſuũ corrigere permittimus. velut ſi Stichum hominem petere debeat, & hæredẽ petat, aut ſi quis ex teſtamento dari oportere intendat, quod ex ſtipulatu ei debetur. Eum qui creditoribus ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id quod facere poteſt, creditores cum eo experiuntur. Inhumanum enim erat ſpoliatum fortunis inſolidum damnari. glo. Bene dixit, & idoneũ emolumẽtum habeat, nam ſi forte modicum ſit commodũ, quod ad victum eius vix ſufficiat, non poſſunt hoc auferre creditores, quia amplius, quàm ſemel ceſſio non fit. Sed hoc intellige de prioribus creditoribus, nam ſi poſtea noui superueniunt, ſecunda ceſſio fit, ſi ne cum ſeruis negocium geſtum eſt, ſiue cum his, qui ſunt in poteſtate parentis, in his vero eadem iura ſeruantur. Glo. ſere dicit, quia filius familias, poteſt perſonaliter cõueniri. Exercitor appellatur is, ad quem quotidianus nauis quæſtus pertinet Qui negociationibus præponuntur inſtitores vocantur.

De Quæſtione, vel cauſa poſſeſſionis, & proprietatis.
Cap. XXVIII.

EX ſumma iuris. Sciendum. vero quòd aliquando mouetur quæſtio proprietatis, aliquando quæſtio poſſeſſionis, & aliquando ambæ concurrunt. Quæſtio poſſeſſionis eſt in qua de ſola poſſeſſione controuerſia ventilatur. Quæſtio verò proprietatis, in qua de ſola proprietate quæritur, id eſt de ſolo dominio, vel quaſi dominio. Quæſtio poſſeſſionis recuperandæ, & adipiſcendæ ab vna, & eadem parte poſſunt concurrere. Ex diuerſis autem partibus concurrere non poſſunt, quia quæſtio poſſeſſionis quæſtioni proprietatis eſt præiudicialis, quando ex diuerſis partibus proponuntur. Item cum ego petam reſtitutionem, tu vero poteris inferre proprietatis quæſtionem, ſuper illa re quam poſſides, & detines, quæſtio vero poſſeſſionis retinendæ poteſt ex diuerſis partibus concurrere, & nõ ab vna, & eadem parte, ſicut notant Lau Sanſque concedi poteſt vbi quæſtio poſſeſſionis retinendæ mouetur, inter poſſidentẽ naturaliter ex vna, & poſſidentem, ciuiliter ex alia, quòd ille qui dicit ſe ciuiliter poſſidere, poſſit quæſtionem proprietatis inferre, cum non detineat. Alius autem, qui poſſidet, & detinet non poſſet: lex tamen vult, quòd nullo modo poſſint concurrere. In ſumma vero nota, quòd ſi is cui competebat poſſeſſoriũ, inſtituat petitorium, poterit quæſtionem proprietatis ſuſpendere, & ad poſſeſſorium redire, vbi iam eſſet concluſum in proprietatis quæſtione: tunc enim non eſſet agendum poſſeſſorio, niſi reus ſubtraxiſſet copiam probandi dominium actori. In tali namque, vel in alio rationabili tunc poſſet agi poſſeſſorio. Itẽ quando tractantur inſimul iſtæ quæſtiones, licet præmittatur in pronunciatione quæſtio poſſeſſionis, præualet tamen quæſtio proprietatis. Extra 2. de cauſa proprietatis, & poſ. Cęleſtinus 3. Interrogati fuimus, ſi iudices deputati, vt de poſſeſſione & proprietate agnoſcant, grauibus partium ſumptibus parcere cupiẽtes, de vtraque commiſtim audiant allegationes pariter & teſtes admittant. Deinde prius audiant atteſtationes de poſſeſſione, & pronuncient ſecundum tenorem illarum, verum licite hoc agatur. Nos autem cum hoc ſit in iure ciuili expreſſum, quòd licita poſſit fieri reſpondemus.

Quod Omnibus liceat debita repetere Cap. XXIX.

HElinandus vbi ſupra. Æquum eſt certe, vt quicquid alterius apud alterum ſine cauſa deprehenditur reuocetur. Quidquid autem nobis debetur, non propria auctoritate ſed publica, id eſt, per iudicem perſequi debemus. Æquitati. n. congruum eſt, vt priuatorum lites, publica actione diſſmantur & per magiſtratum effectui tradantur. Verbum autem debendi, ita accipere debemus, vt non ſolum ea, quæ per actionem, vel per alia iura, quæ hodie in actiones redacta ſunt, debeãtur, ſed etiam illa quæ iudicis officio tantum nobis præſtãda ſunt, velut per reſtitutiones, & in debiti verbo diſtinguitur, illa perſecutio per quam non pecuniarum quid exigitur, ſed publica vindicta deſideratur Indebitum autem, quod omnino non debetur, id eſt neq; naturali ratione, nec etiam ciuili iure, vel prætorio: ſiue autẽ iuſte ſiue iniuſte res mea ad te peruenerit, æquũ eſt te teneri, non ſuffragante iuſta cauſa, ex qua eam tenere debeas: Gratianus cauſa 14 q. 1. Quod autem clerici ſua repetere non poſſint, facile videtur poſſe probari. Ait enim dominus in euangelio. Si vis perfectus eſſe vade &c. quia ergo iſti iter perfectionis arripiunt, non licet eis habere ſua, multo ergo minus licet eis repetere, quia non debet repeti, quod poſſidere non licet. Item ſi quis voluerit tunicam tuam tollere &c. Item Apoſtolus in epiſtola ad Corinth. Secularia igitur iudicia ſi habueritis omnino peccatum eſt in vobis. Vnde in concil. Carthagi: 4. Epiſcopus nec prouocatus, pro rebus tranſitoriis litiget. His ita reſpondetur. Prohibetur perfecto in iudicio ſtare, captando lucrum, ſed non euitando damnum, vel aliter. Aliud eſt ſua poſſidere, aliud communium procuratorem eſſe. Canonici nõ poſſident ſua, quia res Deo oblatæ non ſunt alicuius. Vtuntur enim rebus eccleſiæ, non vt ſuis, ſed tanquam ad diſpenſandũ ſibi creditis. Sicut ergo iſti non ſua poſſident, ita nec repetunt, ſed res eccleſiæ quarum procurationem gerunt. Similiter quòd in iudicio prohibentur contendere, ita intelligendum eſt, vnde licet, vt non ſibi ſtent coram iudice, ſed aliis. Aliis autem corã iudice aſtitiſſe, & pro eis iudicem interpellaſſe, nonnullos ſanctorum legimus Hi autem non ſibi ſtant, ſed pauperibus, quorum neceſſitatibus profutura repetunt, & ita non prohibentur ſtare coram iudice. Illud vero euangelii. Siquis abſtulerit tibi tunicam &c. non præcipientis eſt, ſed exhortantis. Vnde aug. ait. Quod debetur, etſi benigne remittitur, non tamen inique repetitur, peccat autem qui exigit vltra debitum. Iuſtinia. vbi ſupra. 4. lib. Tribus autem modis debitor ſuis rebus defraudatur, ſi latent bona eius ne venſidentur. Si ceſſionem bonorum fecerit. Si intra certum tempus non ſoluerit.

De Exceptionibus. Cap. XXX.

EX ſumma iuris. Adueniente vero termino, & reo comparente, ac litigare volente, poteſt excipere contra illum, qui petit, & contra libellum, & etiam contra iudicem. Et eſt exceptio actionis, intelligas large, vt ſit etiam intentionis excluſio. Et nota quòd exceptiones, aliæ ſunt peremptoriæ, aliæ dilatoriæ. Item dilatoriæ aliæ ſunt declinatoriæ iudicii, aliæ dilatoriæ facti, ſiue communes Declinatoriæ iudicii ſunt, quando excipitur contra iudicem, quòd non eſt iudex, puta quia nõ valet reſcriptum in quo datus eſt iudex, vel quia dico me non eſſe de iuriſdictione eius. Dilatoriæ cauſæ ſunt, cum reus dicit actorem excommunicatum, vel cum dicit nondum extare terminum ſolutionis, vel aliquid huiuſmodi. Peremptoriæ ſunt, quæ factum perimunt, & ſemper competunt ante ſentẽtiã, vt factum de non petendo, & cum opponitur dolus actori, vel quod metus cauſa, videlicet quòd coegit me per metum ſibi promittere aliquid, & nunc petit a me illud, obſtat enim exceptio prædicta. Dilatorię ſiue declinatoriæ ante lit. conteſt. poſſunt opponi, poſtea non, præter excommunicationis exceptionem, illa enim ſemper proponitur, Peremptoriæ vero, & ante litem conteſtatam, & poſt poſſunt proponi, vſque ad diffinitiuam ſentẽtiam, poſtea nõ regulariter. Et nota quòd in qualibet exceptione, reus efficitur actor, quãtum ad probationem. Iuſtinia. vbi ſupra. Exceptio eſt auxilium contra legem inuentum, iure quidẽ ciuili inualidum, naturali vero plenam virtutem habens Exceptionum alia perpetua, & peremptoria. Alia temporalis & dilatoria. Primæ ſunt quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rẽ de qua agitur perimunt, vt exceptio doli mali, vel quòd metus cauſa factum eſt, & pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. Secundæ ſunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilatione pereunt, qualis eſt pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, vt intra quinquennium, quo tempore finito nihil impedit actorem exequi. Replicatio eſt, per quod replicatur, & reſoluitur ius exceptionis. Regula iuris. Marcellus definit debitorẽ eſſe eũ, q nactus eſt exceptionem iuſtam, nec a naturali æquitate abhorrentem. Vlpianus. Cui vero damus actionem, eidem exceptionẽ competere multo magis dicimus, ſiue vtilis, ſiue directa ſit, cũ effecta tantum. Extra primo. de ordine cognitionum. Clemẽs 3. Cum exceptione probata principalis quæſtio perimatur, eſt ante cognoſcendum de ipſa, quàm ad diffinitionis articu-

lum

lum procedatur. Innocentius. 3. in c. cum dilectus. Si in modum exceptionis aliquod crimen teſti obiicitur, vt a teſtimonio repellatur, & ſi crimen contra eum ciuiliter probatum fuerit, nō igitur ſibi pœna infligitur ordinaria, ſed eius duntaxat teſtimonio non credetur, quod ea ratione non contingit, quoniā in ipſum accuſatio non procedit, teſtes etiam quorum teſtimonium reprobatur, inter infames, quaſi ex falſo teſtimonio non habentur.

De His, quæ vi, vel metus cauſa fiunt. Cap. XXXI.

Ex ſumma iuris. Quoniam autem exceptiones, ut dictum eſt, plurimumque de vi, vel metu, vel dolo fiunt, dum ſcilicet actori, uel dolus malus, vel metus ab eo illatus, opponitur, de his quoque dicendum eſt. Et primo de vi, vel metu, Vis eſt maioris rei impetus, cui reſiſti non poteſt. Metus autem eſt inſtantis, vel futuri periculi cauſa mentis trepidatio. Et quoniam in talibus incidit coactio. Notandum eſt de coactione. Quòd ſi quis compellatur ad id, quod peccatum mortale eſt, vt ad thurificandum idolis, & hoc coactione abſoluta. ſ. violenter eum trahendo, alias trudendo, & manus eius cum thuribulo ſuper aram agitando, talis coactio excuſat omnino. Si vero coactio ſit conditionalis, non excuſat, niſi in parte: melius eſt enim omnia mala tolerare, quam peccato conſentire. Porro ſi compellatur quis ad id, quod non eſt mortale peccatum, ſicut ad renunciandum rebus ſuis, & metus, vel coactio talis ſit, q̄ in conſtantē virum cadere poſſit, vt eſt motus mortis, vel ſtupri, vel ſubuerſionis ſtatus, vel cruciatus corporis, vel etiam ablationis rerum excuſat, & factum, vel promiſſum irritum facit. Si uero ſit modica vis, vel metus, non excuſat. Item nota, q̄ ſi quis in metum incidat ex culpa ſua, non excuſatur, ſi tamen vim inferendam legitimo modo ſibi timeat, ſed ſi vim iniurioſam timeret excuſaretur, licet ex culpa ſita in metum incidiſſet. Extra. 1. De his, quæ vi, metuſve cauſa fiunt. Alex. 3. Cum quidam nobilis, & potens. M. vxorem ſuam ſuſpectam haberet. Milites ſui eius præcepto eam ad quandam ſiluam ducentes, euaginato gladio occidere voluerunt, ſed tandem pietate ducti, ſub tali conditione præceperunt eidem, q̄ in monaſterio de Collobiis habitum ſuſciperet monachalem, & infra. Epiſcopi vero miſſi a viro, vt ei velum interponerent, quia iuuenis erat, & filium habebat paruulum, mutatione vitæ ſui ſuſpectam habentes, ſeorſum conuenerint, eādemque rem patefaciens, q̄ mortis timore intrabat monaſterium, propoſuit vt inde quandocumque poſſet exiret, ſed alter epiſcoporum, vt uiri tyrannidi ſatisfacere videretur, velum imponere ſimulauit. Tandem viro de medio ſublato, mulier de monaſterio exiens, alium maritum accepit, quos Collitanus Epiſcopus, ad inſtantiam ſororum vinculo excommunicationis aſtrinxit, & infra. Ideo mandamus quatenus mulierē, & virum, recepto ſacramento, quod noſtro debeant ſtare mandato, excommunicationis vinculo abſoluatis. Deinde tam mulierem, quàm prioriſſam, & moniales ante veſtram præſentiam conuocantes, ſi legitime probatum fuerit, non timore mortis mulierem religionem intraſſe, aut quod fecit ratum poſtmodū habuiſſe, ipſam ad monaſterium redire, & habitum depoſitum reſumere, cen. ec. compellatis. Idem. Quæ metu, & vi fiunt, de iure debent, & in irritum reuocari. Clemens. 3. Renunciatio facta ad laicorum terrorem, niſi forte per iuramentum, vel fide interpoſita ſit conſummata, non impedit quo minus, qui renunciauit Eccleſiæ ad cuius regimen prius erat electus, præficiatur. Innocen. 3. Diſtinguimus utrum is, qui communicat excommunicatis, inuitus ſit per coactionem attractus, aut per metum inductus. In primo caſu talem non credimus excommunicatione teneri, cum magis pati, quàm agere conuincatur. In ſecundo, licet metus culpam attenuet, non tamen prorſus excludit, cum pro nullo metu debeat, quis mortale peccatum incurrere, excōmunicationis labe credimus inquinari.

Iterum de eodem. Cap. XXXII.

Extra. 5. de regulis iuris. Gregorius ſeptimus. Quod latenter, aut per vim, vel alias illicite introductum eſt, nulla debet ſtabilitate ſuſtineri. Iuſtinianus vbi ſupra. Vis priuata eſt ſine armis, vis publica cum armis. Regula iuris. Vani timoris iuſta excuſatio non eſt, nec uim facere videtur, qui ſuo iure vtitur. Ex dige. 4. li. Vlpianus lib. 11. ad ed. Ait prætor, quod metus cauſa geſtum erit, ratum non habeo. Olim ita dicebatur, quod vi metuſve cauſa, vis enim fiebat mentio, propter neceſſitatem impoſitam, contrariam voluntati. Metus eſt inſtantis, vel futuri periculi cauſa, mentis trepidatio. Sed poſtea detracta eſt vis mentio ideo, quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videtur. Paulus lib. 1. ſententiarum. Vis eſt maioris rei impetus, quæ repelli non poteſt. Vlpianus lib. 11. ad edi. Vim accipimus atrocem, & eam quæ aduerſus bonos fiat mores, non eam quam magiſtratus recte intulit, ſcilicet iure licito, & iure honoris, quem ſuſtinet. Idem. Metum enim accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, ſed maioris mali. Caius lib. 4. ad edi. prouin. Metum dicit non vani hominis, ſed qui merito, & in homine conſtantiſſimo cadit. Paulus. Si quis dederit pecuniam, vel aliud, ne ſtuprum patiatur, ſiue vir, ſiue mulier, hoc edictum locum habet, cum viris bonis metus iſte, maior quam mortis eſſe debeat, hæc autem, quę diximus ad hoc edictum pertinere, nihil intereſſe inter ſe quis veritus ſit, an in liberis ſuis, cum pro affectu parentes magis in liberis terreantur. Vlpianus lib. 11. ad edi. Metum autem præſentem accipere debemus, nō ſuſpicionem inferendi eius. Caliſtratus. Extat enim decretum diui Marci in hæc verba. Optimum eſt, vt ſi quas putas te habere petitiones experiaris actionibus. Cum Martianus diceret, vim nullam feci, Cæſar dixit, Tu uim putas eſſe ſolum, ſi homines vulnerentur. Vis eſt, quotiens quis id, quod deberi ſibi putat, non per iudicem repoſcit. Quiſquis igitur probatus mihi fuerit, rem ullam debitoris, vel pecuniam debitam, non ab ipſo ſibi ſponte datam, ſine vllo iudice temere poſſidere, uel accepiſſe, iſque ſibi ius in eam rem dixiſſe, ius crediti non habebit. Vlpianus. Et quoniam metus habet in ſe ignorantiam, merito quis non aſtringitur, vt deſignet, quis ei metum, vel vim adhibuit, ſed ad hoc tantum actor aſtringitur, vt doceat metum in cauſa fuiſſe, vt alicui acceptam pecuniam, vel rem traderet, vel quid aliud faceret.

De Reſtitutione rerum quæ per vim, vel metum extorta ſunt. Cap. XXXIII.

Vlpianus in. l. Si cum exceptione. Pedius lib. 8. ſcribit Arbitrium iudicis in reſtituenda re tale eſſe, ut eum quidē, qui vim admiſit iubeat reſtituere, etiam ſi ad alium res peruenit, eum autem ad quem peruenit ſimiliter, etiam ſi alius metum fecit. Nam in alterius primum verti alienum metum non oportet. Siquis autem non reſtituat, in quadruplum in eum iudicium pollicetur. Quadruplabitur autem omne quodcunq; reſtitui oportuit, ſatis clementer cum reo prætor egit, ut daret ei reſtituendi facultatem, ſi vult pœnam euitare, poſt annum uero in ſimplum actionem pollicetur, ſed non ſemper, ſed cauſa cognita. In cauſæ autem cognitione verſatur, ut ſi alia actio nō ſit, tunc hæc detur. Et ſane cum per metum facta iniuria, anno quidem utili expleuerit, cauſa eſſe debet, ut poſt annum actio hæc dari debeat. Alia autem actio ſic eſſe poteſt, ſi is cui uis admiſſa eſt deceſſerit, hæres eius habet hæreditatis petitionem, qui pro poſſeſſore, qui uim intulit poſſidet, nec cuiquam iniquū uideatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari, q̄a non ſtatim quadrupli eſt actio, ſed ſi res non reſtituatur. Hæc autem actio cum arbitraria ſit, habet reus licentiam vſque ad ſententiam ab arbitro datam reſtitutionem rei facere. Quod ſi non fecerit iure meritoque quadrupli condemnationem patietur. Qui uim intulit cum poſſeſſionem a me ſit conſecutus, ſui non eſt, quamuis qui ui rapuit uir improbior eſſe uideatur, ut Iuliano placet. Eum qui metum fecit, & de dolo teneri certum eſt. Si plures intulerunt metum, & unus fuerit conuentus, ſi quidem ſponte ante ſententiam rem reſtituerit, omnes liberati ſunt. Si autem non ſponte, ſed ex ſententia quadruplum reſtituerit, verius eſt etiam ſic perimi aduerſus cæteros metus cauſa actionem. Vlpianus. Quod turpiter, uel ſcelere quæſitum eſt, & ad hæredis compendium non debet pertinere. Paulus. Quod metus cauſa geſtum eſt nullo tempore prætor ratum habebit. Paulus lib. 1. ſententiarum. Qui in carcerem, quem detruſit, ut ei aliquid extorqueret, quicquid hac cauſa factum eſt nullius momenti. Ex Codice. 8. lib. Poſſeſſionem iam ui ablatam incontinenti, ideſt in eadem concertatione armis etiam recuperare permiſſum eſt, eum enim qui cum armis uenit, poſſumus armis repellere.

De Dolo malo. Cap. XXXIIII.

Ex ſumma iuris. Dolus eſt calliditas ad aliquem decipiendū adhibita. Pœna doloſi eſt, ut de dolo condemnetur infamis. Item ut aduerſario condemnetur in expenſis, ſed qui dolū obiicit, probare debet. Ex digeſt. 3. li. Vlpianus lib. 15. ad ed. Hoc edicto prætor aduerſus varios, & doloſos qui aliis obfuerūt calliditate quadam ſubuenitur, ne uel illis malitia ſua lucroſa ſit, uel illis ſimplicitas damnoſa. Verba edicti talia ſunt. Quæ dolo malo facta eſſe dicentur, ſi de his rebus alia actio non erit, &

iuſta

iuſta cauſa eſſe uidebitur, iudicium dabo. Dolum malum Seruius ſic diffinit, Machinatio eſt quædam alterius decipiendi cauſa, cum aliud ſimulatur, & aliud agitur. Labeo autem ait, poſſe & ſine ſimulatione id agi, ut quis ſibi conueniatur, poſſe etiam ſine dolo aliud agi, & aliud ſimulari, ſicuti faciunt qui per ſuam diſſimulationem, ſe & ſua, uel alios, & aliena tuētur. Ipſe itaque ſic diſſinit. Dolum malum eſſe omnem calliditatē, fallaciam, machinationem, ad circumueniendum, fallēdum, decipiendum alterum adhibitam. Hæc diffinitio eſt uera, nō fuit autem contentus prætor dolum dicere, ſed adiecit malum, quia veteres dolum etiam bonum dicebant, & pro ſolertia hoc nomen accipiebant, maxime ſi aduerſus hoſtem, latronemve quis machinetur. Vlpianus dicit. Si quis pupillus tutore actore colludente circumſcriptus ſit, non debere eum de dolo aduerſus tutorem habere actionem. Idem Labeo quærit. Si ſeruum meū compeditum, vt fugeret ſoluiſti, an de dolo actio danda eſt, & ait Quintus apud eum notans, ſi nō miſericordia ductus feciſti furti teneris, ſi miſericordia in factum actionem dari debere. Non niſi ex magna, & euidenti calliditate, non debet de dolo actio dari. Vlpianus lib. 11. ad edi. Si plures dolum fecerint, & vnus reſtituerit omnes liberantur. Vlpianus lib. 11. Si deferente me iuraueris, & abſolutus ſis, poſtea periurium fuit approbatum, Labeo ait de dolo actionem in eum dandam. Pomponius ait per iuſiurandum tranſactum videri, quam ſententiam Marcellus lib 8. digeſt. probat. Stari enim religioni debet. Paulus. 11. ad edi. Nam ſufficit pœna periurii. Regula iuris. Qui iuſſu iudicis aliquid fecit, non videtur dolo malo facere, quia parere neceſſe habet, ſed damnum dat, qui iubet dare. Neque interdicto, neque in cæteris cauſis pupillo nocere oportet, dolum tutoris, ſiue ſoluendo eſt ſiue non eſt. Non poteſt dolo carere, qui imperio magiſtratus non obtemperat, nemo videtur fraudare eos qui ſciunt, & conſentiunt, Nemo lucrari debet ex alieno damno. Martianus lib. 2. dige. Si duo dolo malo fecerint, inuicem de dolo non agent. Extra. 5. de dolo, & contu. Inno. 3. Finem litibus cupientes imponi, ne partes vltra modum grauentur, laboribus, & expenſis, præſertim cum de beneficijs Eccleſiaſticis litigatur, quæ ſine diſpendio diu uacare non poſſunt, præſenti decreto ſtatuimus, ut poſt quàm intentionem ſuam altera pars fundauerit, ſi reliqua ſorte voluerit veram exceptionem opponere, quam noluit, aut nequeat incontinenti probare, quia frequentes ad impediendum, vel differendum proceſſum huiuſmodi exceptiones per excogitatam malitiam opponuntur, ad ſoluendas moderatas expenſas, ex tunc in iudicio faciendas, cū receptis inducijs, ſi forſitan in probatione defecerit, condemnetur. & ſi ſoluendo non fuerit, alias ſecundum arbitrium diſcreti iudicis puniatur, vt hic ſaltem timore perterritus non facile, quis in grauamen alterius, falſas exceptiones opponat. Extra 3. de rerum permutatione. Deceptis, & non decipientibus iura ſubueniunt. Ex Codice lib. 1. Quæ in fraudem legis geſta ſunt, irrita ſunt, tam ipſa, quàm eorum ſubſecutiua, ſi perpetuo prohibita ſunt. Si autem temporalem cauſam ſeruat, ſubſecutiuum eius valet.

De Ignorantia, & Errore. Cap. XXXV.

QVoniam autem in cauſis ſæpe prætenditur ignorantia, tā iu re, quàm in facto, de hac quoque videndum eſt. Et notandum. 3. q. aliud eſt ignorantia, aliud error, & aliud titubatio. Ignorantia eſſe dicitur, quando quis de iure, vel facto nihil ſcit, nec aliquid inde ſuſpicatur. Proprie vero ignorare eſt, quod ſciri debet, neſcire. Sicut enim gnarus ſapiens, & ignarus, ideſt inſipiens appellatur, ſic & ignorantia dicitur inſipientia, quando. ſ. aliquis neſcit ea, quæ ſciri tenetur, & inde eſt, q qui ignorat ignorabitur, ita neſcire latius eſt, quàm ignorare. Error autem, quando aliter eſt, quàm credatur. Titubatio vero, cum de duobus contrarijs aut diuerſis dubito, ita q neutri credulitatem meam applico. Ignorantia diuiditur. Nam alia iuris eſt, alia facti. Ignorantia facti alia probabilis, alia non probabilis eſt, vt ſi quis errat in alieno facto, non in ſuo. Nam in facto ſuo vel in rebus ſuis, vel in qualitate rerum ſuarum probabilis non eſt, niſi in caſu, vt cum tractatur de indebito repetendo. Item non probabilis eſt, quando quis ignorat, quod omnes de ciuitate ſciunt, vel maior pars ciuium. Secundum primam diuiſionem ſumitur hæc regula. Ignorantia iuris, in vſucapione prodeſſe negatur, vt ſi putat quis ſibi licere a pupillo emere, ſine tutoris auctoritate. Ignorantiam uerò facti prodeſſe conſtat, vt ſi putauit venditorem dominum eſſe, qui non erat, nec tamen cuiuſlibet ignorantia facti prodeſt, vt ſi puto rem non eſſe furtiuam, quæ tamen eſt. Item alia regula. Ignorantia non prodeſt acquirere volentibus, ſuum vero petentibus non nocet. Item error facti in damnis, vel compendiis non obeſt, error autem iuris, nec fœminis in compendiis prodeſt, in damnis autem non nocet. Ex Codice lib. 1. Error in iure naturali tolerandus non eſt, in ciuili tolerabilis eſt iuris ignorantia, in amittenda re ſua nemini obeſt, in compendiis vero nemini prodeſt.

De Differentijs ignorantiæ iuris. Cap. XXXVI.

EX ſumma iuris. Porro diſtingui poteſt, vtrum naturale ius ignorauerit quis, vel quaſi naturale, an cætera iura. Si naturale, velut ſi credat impune ſibi licere pulſare parentē, uel inopem non exhibere, vel furioſum non procurare, vel captiuum non redimere, cum ipſe ſit filius maior, non parcitur ei quominus exhæredetur. Idem & ſi putet ſibi licere occidere, uel furtum committere, uel huiuſmodi, quæ iure naturali prohibentur. Nihilominus enim ex delicto ſpeciali tenetur. Secus autem ſi putat ſibi licere rem ſuam auferre, tunc enim potius eſt error in iure ciuili, & ob hoc excuſatur a delicto furti, non tamen a pœna conſtitutionis. Item quia quaſi de iure naturali debemus reuerentiam. Ideo mater, quæ prætextu ignorantiæ iuris, non petiit filiis tutorem, non excuſatur vt euitet pœnam, ſic & mulier, quæ nubit infra annum, non ſeruata ſuo quondam marito reuerentia. Regulariter autem ignorantia facti probabilis, & prodeſt in compendiis, & non nocet in damnis. Notādum vero, quia propter ignorantiam iuris ciuilis parcitur fœminis, non tamen ſemper, ſed in caſibus a lege deſignatis. Minoribus quoque ſuccurritur, & in contractibus, & in delictis, quæ non proueniunt ex animo, ſi quid per errorem iuris, uel facti feciſſe dicantur. Militibus etiam errantibus in iure parcitur. Ait enim imperator. Milites arma ſcire uolo, non leges. Subueniri tamen eis tantum uidetur errantibus in iure, quantum ad exceptionem, non quantum ad actionem. Item hæc intelliguntur in his, quæ extra iudicia aguntur. Nam in iudicijs expoſita confeſſio per errorem iuris nocet. Diligenter ergo notandum eſt, quis ignorantias ſibi ſubuenire velit, & utrum in lucro, aut in damno, & pro qua ignorantia, & vtrum ad actionem, uel ad exceptionem, & etiam quando, ſcilicet ante ſententiam, vel poſtea. Nam poſt ſententiam non licet prætendere errorem etiam facti, niſi in caſu, vt ſi forte error ſit communis, non ſpecialis ipſius errantis. Item in iudicijs, ut ualeat ſententia prodeſt allegare iudicis errorem. ſ. ſi ignorabat ſucceſſorem aduenifſe. Paruū autem error itemque populi, quandoque prodeſt, ut eius ſententia valeat. Si eum eſſe liberum, ac iudicem eſſe poſſe putabant, ſecus uero ſi putarent eum alium eſſe, quàm eſſet. In teſtimonijs etiam error teſtatoris, ac teſtium. Item populi circa teſtē, quem credebant eſſe liberum prodeſt, ut teneat teſtimonium. Item ignorantiam in delictis quandoque reperio excuſare, in quibus ſolus punitur dolus, vt ecce ſi re commodata, uel depoſita a te vtar aliter, quàm accipiam. Item & ſi in teſtimonio ſeruo meo ſcripſi, quem putabam alienum. Non enim punior, quia culpa etiam lata, in publicis accuſationibus, pro dolo non punitur. Sicut & econtrario excuſor, quem aſcripſi ſeruo, quem putabam meum, ſed erat alienus. Contrarium uero reperio in actione iniuriarum. Nam ſi facias mihi iniuriam, cum me putas alium eſſe, quam ſim, uel ſi credas me filium fa. eſſe, non tamen ſcias cuius teneris. Ac in contractibus non excuſat, vt ſi vendideris rem uitioſam, quaſi ſanam, vel ſubiectam, uel quaſi ſubiectam minoribus.

De His, quæ fiunt mente alienata. Cap. XXXVII.

CAuſa. 15. q. 1. Quòd autem ea, quæ alienata mente fiunt, non ſint imputanda, facile uidetur poſſe probari. Auguſti. de uera religione. Vſque adeo peccatum uoluntarium malum, eſt, ut niſi ſit uoluntarium nullo modo ſit peccatum. Quare aut negandum eſt peccatum committi, aut fatendum eſt cum uoluntate committi. Sed obijcitur de Lamech, qui cum cæcus eſſet Chayn interfecit nec eum excuſauit cæcitatis infirmitas, ſed cæcitas ignorantiæ ſimilis eſt. Ex vtraque enim quædam fiunt, quæ imputantur, quædam uero quæ minime. Cæcus namque ſi debitum ſuæ uxori ſe credens reddere, alienam polluit, non eſt reus adulterii, ſi autem ludo, vel exercitatione virium, uel venatione iaculum mittens alium perimat, quia ab eo penitus hoc debet eſſe alienum, homicidij reus habetur. Mens vero alienata furore, cum ſui compos non ſit, reatum non contrahit, quia facultatem deliberandi non habuit. Item Ambroſius in Exam. Neque enim ſi per furorem aliquis innocentem perimat, obnoxius morti eſt. Idem in lib. de Paradiſo. Necis qui homicidium aliquod inuitus fecerit, extra miniſterium Dei eſt. Siquidem lex ait de eo: Quia Deus dedit illum in manus eius.

mittit ergo eius inſtrumenti modo diuinæ vltioni miniſterii præbuerunt. Gratianus. Cum itaque, qui inuitus hominem interfecerit miniſter Dei ſit, cum innocentem furore perimens morti nequaquam obnoxius eſt, cum ſubito dementes eorum, quæ faciunt rea. um minime geſtent, patet hunc ſacerdotem minime reum eſſe homicidii, vnde nec ſacerdotio priuari debet. Obiicitur autẽ illud quod inuenitur in pœnitentiali Theodori. Si quis inſaniens aliquem occiderit, ſi ad ſanam mentem peruenerit, leuior ei pœnitentia imponenda eſt. Sed hoc forte de eo intelligitur, quem propria culpa ad furorem perduxit. Itẽ obiicitur. Sunt quædam quæ & ſi non imputentur ad pœnam, tamen impediunt ſacramenti ſignaculum. Ambitio namque parentum, filio non imputatur ad pœnam, cui tamen obeſt ad Eccleſiæ munus recipiendum. Sic quæ mente alienata fiunt, & ſi non imputantur ad pœnam, tamen ſacri muneris executionem impediunt. Vnde Hierony. Si quis non iratus, ſed propter diſciplinam, aliquem verberauerit, vel alicui palmam dederit, & caſu occiderit, ſicut ſolet fieri, quantum ad gratiam innocens eſt, quia voluntatem non opus requirit, quantum ad legem autem reus eſt, quia opera quærit. Sicut ergo, qui propter diſciplinam caſu homicidium facit, quamuis ad legem reus eſt, quantum ad gratiam innocens, ſic iſte ſacerdos, qui furore homicidium fecit, quantum ad culpam innocens eſt, quantum ad ſuſcepti muneris executionem reus probatur. His itaque reſpondetur. Non omnia, quæ ordinandum impediunt, ordinatum deiiciunt. Non enim poteſt ad ſacerdotium promoueri, qui aliquando inſaniit, verumtamen ſi poſt ſuſceptum ordinem, vel ſacerdotium furere cœperit, non ideo ſacerdotio carebit, niſi forte nunquam ad ſanæ mentis officium illum redire contingat.

De Contumelia. Cap. XXXVIII.

Ex ſumma iuris. Contumacia eſt erga iudicem, vel prælatum inobedientia. Pena contumacis eſt, vt ſi fuerit abſens ante litemconteſt. in cauſa criminali ſecundum canones debeat excommunicari, vel ſuſpendi. Secundum leges autẽ bona eius annotantur, & poſt annum fiſco applicantur. In pecuniaris vero ſi agatur reali actione, fiet miſſio in poſſeſſionem rei petitæ. Si actione perſonali, tunc fiet miſſio in poſſeſſionem bonorum ipſius abſentis, ſecundum modum declarati debiti, ſed ſi contumax infra annum venerit, & obtulerit cautionem ſtandi iuri, recuperabit poſſeſſionem, ſolutis expenſis, miſſo in poſ. Poſt annum autem non audietur, niſi ſuper proprietate. Si vero cauſa ſit talis, q̃ miſſio in poſ. fieri non poſſit, puta: ſi ſit ſuper aliquo iure, vel ſuper matrimonio, tunc excommunicabitur abſens. Porro ſi contumax fuerit poſt lit. conteſt. & in cauſa criminali, aut liquere poterit iudici de cauſa, aut non: ſi ſic, feret ſententiam diffinitiuam in contumacem, alioquin ipſum excommunicabit. In ciuili uero vel quaſi recipiet, probationes præſentis, & condemnabit contumacem diffinitiua ſententia, nec poterit appellare. Si autem liquere non poteſt iudici de cauſa, forte quoniam abſens præſenti ſubtrahit copiam probandi, trãſferet in aduerſarium poſſeſſionem, nec recuperabit eam rediẽs infra annum. Illud igitur in ſumma nota, q̃ qui propter contumaciam condemnatur, non auditur appellans, niſi veniret adhuc iudice pro tribunali ſedente. Hoc quidem verum eſt de cõtumace in non ueniendo, contumax autem in non exhibendo bene auditur appellans. Extra. 2. de dolo, & contu. Vrbanus. 3. Reum qui contumaciter a præſentia veſtra receſſit iuratoriã coegiſtis exponere cautionem, q̃ coram vobis iuri pareret, Cũque die præfixa veſtro ſe conſpectui præſentaſſet, prætextu aduocati, quem non habebat, reſpondere ſolita malitia recuſauit, tandem actore inſtante, reſpondit, q̃ 40. annis decimas de quibus erat contentio percepiſſet, variiſque excuſationibus vtens, in vocem appellationis prorupit, & contumaciter iuramento contempto receſſit. Ideoque man. quat. ad conuincendam eius malitiam ſemel eum ad præ. ve. conuocetis, & ſi venerit, finem imponatis negocio competentem. Quòd ſi venire contempſerit, cauſam (vtpote lite, quæ ingeritur conteſtata) diffinitiua ſententia terminetis, vel præſenti ſaltem adiudicetis poſſeſſionem, ſeruata duntaxat proprietatis quæſtione abſenti. Inno. 3. cum mandatur alicui ut ad certum terminum ſe iudici repræſentet, duo ſub hac forma mandantur, vt ad iudicem veniat, & ad diem ſibi præfixam accedat, unde ſi venire non poſſit ad diem aſſignatam, tenetur nihilominus ſe iudici præſentare. Si enim mandatur alicui vt ad certum diem alii rem certam exhibeat, non ideo erit a mandato ſolutus, ſi ſoluere nequiuerit die dicto, imùo ad ſolutionem (elapſo ipſo etiam die ad ſolutionẽ præfixo) tenetur.

De Mittendo in poſſeſſionem cauſa rei ſeruandæ. Cap. XXXIX.

Ex ſumma iuris. Quia vero propter contumaciam mittitur actor in poſſeſſionem rei ſeruandæ, videamus quid iuris acquirat ex huiuſmodi miſſione, talis enim infra annum non poſſidet, ſed tantummodo cuſtos eſt. Sed hoc dicunt quidam eſſe verum in perſonalibus actionibus, In realibus autem miſſum dicunt ſtatim, quàm cito mittitur poſſidere, ſed non incommutabiliter, quoniam infra annum poterit ei cautio offerri, & poſſeſſio recuperari. Secundum decretales autem videtur, q̃ nec in actione reali miſſus poſſideat. Ille quidem ex primo decreto miſſus dicitur, qui cauſa rei ſeruandæ in poſſeſſionem mittitur In ſecundo vero decreto dicitur ille mitti, qui poſt excurſum anni poſſeſſor conſtituitur. Igitur ex ſecundo decreto miſſus poſſeſſionem conſequitur, ex primo nõ. Licet autem miſſione facta ex ſecũdo decreto, miſſus efficiatur dominus, alioquin parabitur ei cauſa vſucapiendi. Extra ſecundo, de dolo, & contumacia. Inno. 3. in concil. gene. Contingit interdum cum actori ob contumaciam aduerſæ partis adiudicatur (cauſa rei ſeruãdæ) poſſeſſio, propter rei potentiam, ſiue dolum actor infra annum rem cuſtodiendam nanciſci non poteſt, vel acquiſitam amittit, & ſic (cum ſecundum multorum aſſertionem, verus non efficeretur poſt lapſum anni poſſeſſor) reportet commodum de malitia ſua reus. Ne igitur contumax melioris, quàm obediens cõditionis exiſtat, de canonica æquitate ſancimus, vt in caſu præmiſſo actor verus conſtituatur (elapſo anno) poſſeſſor. Item ibidem de eo, qui mittitur in poſ. cauſa rei ſeruam. Greg. ix. Si aduerſarius tuus poſt citationis edictum ad remota loca ſe trãſferens procuratorem legitimum non dimiſit, & denunciatione publica facta domi non apparet, qui defendat eundem, iure petere potes, ut in poſſeſſionem terrarum, de quibus quæſtio uertitur, cauſa cuſtodiæ inducaris.

De Litigioſæ rei ſequeſtratione. Cap. XL.

Ex ſumma Azonis. Sequeſter dicitur ille apud quem a pluribus res, quæ eſt in lite, ſiue de qua eſt controuerſia deponitur, ſic dictus ab eo, q̃ occurrenti, & quaſi ſequenti eos res committitur. Sequeſtratio eſt ipſa rei ſeparatio. Interim enim dum apud ſequeſtrum eſt, nec actor, nec reus poſſidet, niſi hoc in ſequeſtratione actum eſſet, vt cuſtodiæ tantum cauſa depoſitio fieret. Si igitur de quolibet contractu pecunia poſtulatur, ſequeſtrationis neceſſitas conquieſcit, oportet enim primo debitorẽ conuinci, & ſic ad ſolutionem pulſari. Ex voluntate vero partiũ ſequeſtratio fieri poteſt, ſicut ex præmiſſis patet. Fit etiã quandoque ex neceſſitate, ſi de mobili re controuerſia ſit, & perſona rei ſuſpecta eſt, q̃ depopuletur fructus, vel quòd rem diſſipatura ſit. Et ſit etiam quandoque propter contumaciam non cauẽtis de collatione facienda. Quandoque vero propter conditionem perſonæ, vt ſi ſeruus de conditione ſeruitutis proclamat in liberum, & contra eum pronunciatum eſt, fit enim tunc ſequeſtratio rerum earum, de quibus dubitatur, verum domini ſint an eius, qui ſe dicit liberum. Ex ſumma iu. Sequeſtratio eſt eius rei, quæ in lite eſt, vel eius fructus a poſſeſſore ſeparatio. Hæc quidem prohibetur, quia quilibet in poſſeſſione exiſtens, in illa tuendus eſt vſque ad diffinitiuam ſententiam, & etiam poſt ſententiam infra decendium quo appellari poteſt. Permittitur tamen in ſeptem caſibus, ſcilicet in quatuor prædictis, & præterea quando poſſeſſor contumaciter eſt abſens, & hoc de miſericordia. Item quando libertus dicit ſe non debere operas. Item quãdo timetur ne ſcandalum aut violentia inferatur, ſi reus poſſideat. In his caſibus fit inuito poſſeſſore per iudicem ſequeſtratio. Ex uoluntate uero poſſidentis fieri poteſt in omni caſu, quia poteſt ſi velit renunciare iuri ſuo. Extra 2. de ſequeſtratione poſ. & fructu. Innocen. 3. R. rector Eccleſiæ de Bertuerya ſua nobis petitione monſtrauit, quod cum inter ipſum ex parte una, & Abbatem, & conuentum de Ceſtria ex altera, ſuper eadem Eccleſia coram abbate de Sibiton, & eius collegis quæſtio uerteretur, iudices ipſi prædictos abbatem, & conuentum in poſſeſſionem ipſius Eccleſiæ cauſa cuſtodiæ induxerunt, qui fructus medio tempore perceptos pro ſuæ diſtrahunt libito voluntatis, Quo circa. Man. qua. ſi eſt ita, facientes fructus ſequeſtrari prædictos, ſi quid de ipſis per eos diſtractum inueneritis, in ſtatum priſtinum reuocetis. Gregorius. ix. ab eo, qui a ſententia prouocauit, fructus poſſeſſionis ſi diſſipentur, ab eo poſſunt lite pendente ſequeſtrari.

Quòd nihil innouandum ſit lite pendente. Cap. X L I.

ACtor. Quod autem circa rem ſuper qua lis, vel quæſtio mota eſt lite pendente nihil innouandum ſit, vel immutandum, multis auctoritatibus comprobatur. Extra 2. vt lite pendente nihil innouetur. Alex. 3. Eboracenſi Archiepiſcopo. Literæ prohibitionis noſtræ, quas ad petitionem Archiepiſcopi Cant. t. f. direxerimus, nullum tibi præiudicium faciant, quo minus tibi, & ſucceſſoribus tuis liberum ſit, more ſolito, ante nos per totam Angliam deferre crucem, quouſque diffinitiua ſententia decernatur, an Eccleſia tua de iure debeat hoc habere. Cœleſt. 3. Laudabilem, & infra. Quæris quando matrimonium accuſare contingit, an ſtatim ſit carnale commercium ſuſpendendum, & infra. Ad quod breuiter Reſpon. quòd coniugum alteruter accuſatus ante probatam accuſationem, iure quod habet in altero priuari non poſſit. Inno. 3. Abbati, & conuentui Sancti Siluestri. Eccleſia Sanctæ Mariæ in via lata contra. I. de Ateza, qui quaſdam poſſeſſiones ipſius dicebatur contra iuſtitiam detinere, mouit ſub iudice quæſtionem, & infra. Prohibemus ne poſſeſſiones, quæ ſucceſſerunt in locum, & ius illarum quas ab. I. de Ateza Eccleſia Sanctæ Mariæ petierat in monaſterium veſtrum ab eo de I. lite pendente translatas alienare, interim præſumatis, vt ſi Eccleſia Beatæ Mariæ de vitio litigioſi contractus, vel de proprietate voluerit experiri, quod ſi obtinuerit in iudicio inuanum laboret, monaſterio veſtro minime poſſidente, ſic quòd euincere valeat, & poſſidere. Item titulo de confirmatione. Alex. 3. Si quis rei litigioſæ confirmationem impetrauit, ap. ſe. non minus iudex poteſt de cauſa cognoſcere, & eam fine debito terminare. Sed ſi rem tunc pacifice poſſidebat, cum inde confirmationem obtinuit, non eſt licitum iudici de quæſtione poſtea exorta cognoſcere, aut eam diffinire, abſque ap. ſe. mandato.

De Litis conteſtatione. Cap. X L I I.

EX ſumma iuris. Si uero non excipiat reus, vel in probatione exceptionum deficiat, cogitur ad reſpondendum actori, id eſt ad litem conteſtandam ſuper negocio principali. Eſt autem Litis conteſtatio ad negocii principalis apud iudicẽ narrationem, ſiue petitionem oppoſitam, ſubiecta reſponſio. Extra. a. de lit. conteſt. Grego. ix. Inter Epiſcopum Nouiomen. ex parte vna, & capitulum Sancti Quintini ex altera, ſuper quibuſdam iniuriis excommunicationis ſententiis, & quibuſdam aliis articulis, materia quæſtionis ſuborta, & infra. Iudices factis quibuſdam poſitionibus, & reſponſionibus ad eaſdem, auditis etiam quæ partes voluere proponere coram eis cauſam eandem ad examen apoſtolicum remiſerunt. Procuratoribus igitur partium propter hoc in noſtra præſentia conſtitutis, quamuis poſitiones, & reſponſiones hincinde ſuper pluribus articulis factæ fuerint, coram iudicibus memoratis, quia inde litis conteſtationem non inuenimus eſſe factam, cum non per propoſitiones, & reſponſiones ad eam, ſed per petitionem in iure propoſitam, & reſponſionem ſecutam conteſtatio litis fiat, proceſſum illorum iudicum, de fratrum noſtrorum conſilio, irritum duximus nunciandum. Ibidem. Vt lite non conteſtata, non procedatur ad receptionẽ teſtium, vel ad diffinitiuam ſententiam. Inno. 3. Si reus lite nõ conteſtata contumaciter ſe abſentat, taliſque ſit cauſa, quòd actor poſſit in poſſeſſione rerum petitarum introduci, eſt in eadem cauſa cuſtodiæ introducendus. Quòd ſi cauſa talis fuerit, quod idem in poſſeſſione nequeat intromitti, vt iuri pareat, eſt per ſen. ec. contumax compellendus.

De Non procedendo ante litis conteſt. Cap. X L I I I.

LIte non conteſtata non eſt ad receptionem teſtium procedendum, niſi forte de morte teſtium timeatur, vel abſentia diuturna. In quibus caſibus, cum ciuiliter eſt agendum, ne veritas occultetur, & probationis copia fortuitis caſibus ſubtrahatur, ſenes, & valitudinarii, & alii teſtes, de quibus ex aliqua rationabili cauſa timetur, etiam lite non conteſt. ſunt proculdubio admittendi, ſiue pars conuenta ſit contumax, ſiue ſit abſens abſque malitia, vt conueniri non poſſit. Sed ſi actor non conuenerit aduerſarium, ex quo infra annum conueniri poterit, vel ſaltem receptionem huiuſmodi teſtium non denunciauerit illi, atteſtationes ſic receptæ non valeant, ne forte hoc procuret in fraudem, vt proceſſu temporis exceptiones legitimæ ad repellendum teſtes, vel aliæ locum habere non poſſint. Porro ſpeciales cauſæ poſſunt occurrere, in quibus caſualiter eſſet aliquid obſeruandum, vt verbi gratia. Si ſuper alicuius electione, uel copula maritali quæſtio moueatur, tunc & enim ne propter longam moram, in ſpiritualibus, & temporalibus patiatur Eccleſia læſionem, vel viro ſiue mulieri fornicationis occaſio præbeatur, maxime cum propinquitatis gradus opponitur, lege diuina prohibitus. In huiuſmodi caſibus ſi contumax apparuerit is, in quẽ fuerit actio dirigenda, ſiue quia peremptoria citatione uenire contempſit, ſiue quia malitioſe occultat ſe, ſiue quia impedit ne poſſet ad eum citatio peruenire, teſtes lit. non conteſta. ſunt merito admittendi, & nihilominus ſi de cauſa liqueat, ad diffinitiuam ſententiam procedendum. Si verò alter abſens fuerit, & agatur de ſpirituali coniugio inter Eccleſiam, & prælatum, iam contracto, electione maxime confirmata, illud in hoc articulo volumus obſeruari, quod ſuper expectatione talium perſonarũ, in ſacris canonibus eſt diffinitum. Quòd ſi forſan agatur de ſpirituali coniugio contrahendo, is qui eſt in prælatum electus, per ſpacium ſex menſium expectetur, niſi penſatis negocii circunſtantiis per ſuperioris prouidentiam, magis, uel minus fuerit expectandus. Si autem de carnali coniugio ſit agendum, tamdiu alteruter coniugum expectetur, donec de ipſius obitu præſumatur veriſſime, quia cum ſine culpa ſit abſens ut ſi captiuitate, vel ægritudine, aut alio iuſto impedimento forſitan teneatur, aut etiam propria, ſi nõ malicioſa voluntate, in remotis partibus moram faciat, vel de facili, vel in breui citari non poſſit, ei quidem præiudicari non debet, cum habeat exceptiones legitimas ad intentionem contrariam eligendam, eo nequaquam obſtante, quod de lapſu carnis poſſet opponi, quoniam in coniugio multi caſus occurrunt, in quibus coniuges ſine culpa, ſed non ſine cauſa, continere cogantur. Sunt & alii caſus ſimiliter ſpeciales, in quibus abſque litis conteſt. legitime poſſunt teſtes produci, & quando exceſſuum inquiſitio, vel teſtium publicatio imminet facienda. In aliis vero caſibus prudenter eſt attendendum, utrum contumax actione reali, aut perſonali conueniatur. Si reali, mittendus eſt actor in rei petitæ poſſeſſionem, vt tædio affectus reus veniat reſponſurus. Qui ſi venerit infra annum, iudicio ſiſti præſtita cautione aut exhibita ſatisfactione cõgrua, expenſarum poſſeſſionem recipiet. Quòd ſi cautionem offerre neglexerit infra annum, actor poſt annum verus conſtituetur poſſeſſor, ſuper proprietate duntaxat, aduerſæ parti defenſione legitima reſeruata. Quòd ſi ſuper rebus immobilibus quiſque conueniatur, qui eas nomine poſſidet alieno, debet ſtatim in iudicio dominum nominare, certo dierum ſpacio a iudice finiendo, eoque ad eius notitiam producendo, vt vel ipſe ueniens, uel idoneum dirigens reſponſalem, actoris intentionem excipiat. Si vero poſt tempus indultum, quod diſpoſitum eſt, voluerit adimplere, tanquam lite qua ingeritur, ex eo die quo poſſeſſor ad iudicium vocatus eſt, ad interrumpendum præſcriptionem longi temporis, contra dominium poſſeſſionis, iudex edictis legitimis euocabit, & nunc ipſo in eadem uoluntate manente, negocium ſummatim examinans in poſſeſſionem ipſarum rerum auctorẽ mittere non tardabit, omni allegatione abſenti ſuper principali quæſtione ſeruata. Si autem ſuper perſonali actione conuenitur, mittendus eſt actor in poſ. mobilium bonorum ſuorum, uel immobilium, ſi forte non habeat mobilia pro modo debiti declarati, uel in contumacem eſt Eccleſiaſtica ſententia proferenda, & ita uidelicet, quòd alterutra pœna, quæ magis timeri debeat iudex a principio ſit contentus, ad alteram nihilominus proceſſurus, ſi hoc meruerit proteruitas contumacis, qui veniens infra annum, vel poſt annum etiam audietur, iuxta diſtinctionem notatam ſuperius in alio caſu.

De Abſentatione partium poſt litem conteſt. Cap. X L I I I I.

EX inſtrumento iuris. Si lite conteſta. abfuerit actor, ut reus multiplici dilatione fatigetur, & triennii metæ iam prope finem veniant, debet actorem iudex legitime citare, trinis edictis, per interualla decem dierum. Iuxta uero Autenticorum per iure ualla. 30. dierum, & ſi non eſt ſufficienter actitatum de cauſa, abſoluat reum de obſeruatione iudicii, & actorem in legitimas expenſas condemnet. Si uero ſufficienter de cauſa diſputatum eſt, & viderit abſentem meliorem cauſam habere, reum ei condemnet, ſed de condemnatione omnes expenſas legitime a reo factas deducat, hæc enim pœna actori etiam meliorẽ cauſam habenti imponitur. Si autem reus contumaciter abeſt, & nihil adhuc ſufficienter actitatum eſt de cauſa, ex quo poſſit fieri certa coniectura, auditis etiam allegationibus præſentis, & abſente legitime citato, ſi venire diſtulerit iudex non differat actorem mittere in poſſeſſionem. Si uero cauſa ſufficienter eſt actitata, tunc iudex contracto Hermodicero abſente legitime citato, non dubitet proferre ſententiam, & pro abſente ſi uiderit eum meliorem cauſam habere, cum eius abſentia Dei præſentia repleditur, uel contra eum ſi viderit condemnandum, omnẽ

remedio

remedio appellationis abſenti contumaciter in hoc caſu denegato. Ex. 4. libro. ff. Quibus ex cau. maio. 25. an. in inte. reſti. Paulus lib. 22. ad edi. Non autem negligentibus ſubuenitur, ſed neceſſitatibus rerum impeditis. Vlpianus. Reipublicæ cauſa tâdiu abeſſe, quis uidetur, quamdiu officio aliquo præeſt, quod ſi finitum fuerit officium, iam deſinet abeſſe reipub. cauſa. Sed têpus ad reuertendum illi computabitur ſtatim, atque deſiit reipublicæ cauſa abeſſe, donec reuerti in vrbem potuerit. Quòd ſi infirmitate impeditus continuare iter non potuerit, habebitur ratio humanitatis, ſicuti haberi ſolet, & hiemis têpore nauigationis, & cæterorum, quæ caſu contingunt. Alphenus. Non uere dicitur reipublicæ cauſa abeſſe, cum qui ſui priuati negocii cauſa in legatione eſt. Vlpianus. libro. 12. ad edi. In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati ſunt, vt ſine dedecore in publico parere non poſſint. Regula iuris. Abſentia eius, qui rerum cauſa abeſt, nec ei, nec alii damnoſa eſſe debet.

De Dilationibus. Cap. XLV.

Ex ſumma iu. Dilationes quidem in iudiciis dantur a iure, vel a iudice. Et earum, quæ a iudice dantur, aliæ ſunt reſtitutoriæ, aliæ citatoriæ, aliæ deliberatoriæ, aliæ præparatoriæ, aliæ uero executoriæ. Reſtitutoriæ dantur poſt reſtitutionem eius, qui fuerat ſpoliatus, & ſunt ſex menſium ad minus. Citatoriæ dantur ad cauſam vocatis, ſuntque trium menſium in prælatis, & XXX. dierum in aliis clericis. Deliberatoriæ dantur volenti probare. Suntque trium menſium, ſi probationes poſtulentur ex eadem prouincia, vel ſex menſium ſi ex alia, porro 9. menſium ex tranſmarina. Executore vero condemnato dantur vt mandet ſententiam executioni, ſuntque quatuor menſium, Hodie tamen omnes induciæ dantur arbitrio iudicantis. Ex. 2. lib. ff. de feriis, & dilationibus. Paulus libro quinto ſententiarum. In pecuniariis cauſis omnibus, dilatio ſingulis cauſis plus, quàm ſemel tribui non poteſt. In capitalibus autem reo tres dilationes, accuſatori duæ dari poſſunt, ſed vtrunque cauſa cognita. Ex libro quinto Digeſto. De iudiciis. Caliſtratus. l. Interdum. Humanû eſt propter fortuitos caſus dilationes accipi. Extra. 2. de dilationibus. Alex. 3. Abbas, & monachi de Lu. timentes ſe iudicibus aggrauari, eo quòd ad primam citationem terminum ſibi nimis breuem, & peremptorium ſtatuerunt, ad noſtram duxerunt audientiam appellandum, & infra. Quia vero non ſpectat ad iuris ordinem, diem peremptorium, maxime cum de rebus Eccleſiaſticis agitur, niſi forte neceſſitate ingruente taliter maturare. Man. qua. ſi eſt ita reuocato in irritum, ſi quid inueneritis poſt appellationem huiuſmodi attentatum, in cauſa iuxta priorum tenorem literarû, &c. Item titulo de præſumptionibus. Bonifacius. Nullus autem dubitat, quòd ita iudicium nocens ſubterfugit, quemadmodû ut abſoluatur, qui eſt innocens quærit. Confitetur enim de omnibus quiſquis ſe ſubterfugere iudicium dilationibus putat. Helinandus vbi ſupra. Iuſte inquit, quod iuſtum eſt eaequeris, ideſt ſine acceptione perſonarum, vel munerum, mox ut tibi liquebit de cauſa iuſta, de vtraque parte feres ſententiam, Nam dum cauſa anceps eſt, protelanda eſt ſententia, quia feſtinata iudicia pariunt pœnitentiam. Si igitur in iudicando periculum vitari non poteſt, nihil eſt vtilius, quàm differri, ſi autem alterutrius litigantium periclitatur utilitas, & rei difficultas moram non exigit, iniquiſſimum eſt iudicium protelari. Pro æſtimatione quidem iudicis tempus poteſt coarctari, & etiam dilatio prorſus denegari. Et amplius, quam ſemel, ex iuſtiſſima cauſa, danda non eſt.

De Feriis ſiue Vacationibus. Cap. XLVI.

Ex ſumma iuris. Dilationes autem quæ dantur a iure ſunt feriæ, quarum aliæ ſunt ſolennes, aliæ repentinæ, aliæ vero temporaneæ. Solennes ſunt vt dies feſti. Repentinæ uero ſicut ob natalem Imperatoris, vel ob rem proſpere geſtam, puta victoriam, vel aliud huiuſmodi inſtitutæ. In his ita, quia feriis cauſæ tractari non debent, nec ſententia ferri, & ſi lata fuerit in die feriato, non tenet, niſi de conſenſu partium lata ſit. Temporaneæ vero feriæ ſunt, quæ dantur frugibus colligendis, & ſunt duorum menſium ſecundum varios ſitus terrarum, in quibus ſimiliter cauſæ tractari non debent. Ex digeſt. 2. libro de feriis, & dila. Solet meſſis, vindemiarumque tempore ius dici, de rebus, quæ tempore, vel morte periturę ſunt, ut ait Vlpianus libro ſecundo ad edi. Morte veluti furti, iniurię, damni. iniuriarumque atrocium, & qui de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata, rapuiſſe dicuntur, & ſi quæ ſunt ſimiles. Itê ſi res tempore perituræ ſunt, aut actionis dies exiturus eſt, liberalia quoque iudicia omni tempore finiuntur. Paulus. Præſides prouinciarum ex conſuetudine cuiuſque loci ſolent meſſis vindemiarumq; cauſa, tempus ſtatuere. Vlpianus ad edi. Lege cautum eſt, ne diebus feriatis iudicatum ſit, niſi ex voluntate partium. Pau. libro 13. ad Sab. More Romano dies a media nocte incipit, & ſequentis noctis media parte finitur, ita quod in his. 24. horis, ideſt duabus dimidiatis noctibus, luce media actum eſt, perinde eſt, quaſi quauis hora lucis actum eſſet. Extra. 2. de feriis. Gregorius 9. Quamuis non prorogari, ſed expediri deceat quæſtiones, debet tamen iudicialis ſtrepitus diebus conquieſcere feriatis, qui ob reuerentiam Dei noſcuntur eſſe ſtatuti. Natalis, ſcilicet Domini, ſancti Stephani, Ioannis Euangeliſtæ Innocentium, ſancti Silueſtri, Circuncíſionis, Epiphaniæ, ſeptem diebus Dominicæ paſſionis, cum ſeptem ſequêtibus. Aſcenſionis, Penthe. cum duobus qui ſubſequuntur, Natiuitatis ſancti Iohânis Baptiſtæ, feſtiuitatum omnium ſanctorum, & Virginis glorioſæ. xij. Apoſtolorum, & præcipue Petri, & Pauli, Beati Laurentii, Dedicationis Beati Michaelis, ſolennitatis omnium Sanctorum, ac Dominicis diebus, cæteriſque ſolennitatibus, quas ſinguli Epiſcopi in ſuis diœceſibus, cû clero, & populo duxerint ſolenniter uenerandas, quibus utique ſolennibus feriis, niſi neceſſitas vrgeat, vel ſuadeat pietas, vſque adeo conuenit ab huiuſmodi abſtinere, vt conſentientibus etiam partibus, nec proceſſus habitus teneat, nec ſententia quam contingit in huiuſmodi diebus ſolennibus promulgari, Licet diebus feriatis, qui gratia uindemiarum, & meſſium ob neceſſitates hominum indulgentur, procedi valeat, ſi de partiû proceſſerit uoluntate.

De Treuga, & Pace. Cap. XLVII.

Ex ſumma iuris. Ad officium quoque iudicis ſpectat inter diſſidentes facere treugam, pacemque ſeruari, vel reformari. Eſt autem treuga ſecuritas præſtita perſonis, ac rebus diſcordia non finita, pax uero eſt diſcordiæ finis. Quidam habent treugam perpetuam, ſecundum. L. vt clerici, monachi, peregrini, ruſtici quoque, & animalia quibus terra colitur. Quidam uero temporalem, ut ne quis in alium faciat inſultum, ſcilicet a veſpera quartę ferię vſque in exordium ſecundę ferię. Ab aduentu quoque domini vſque in octauam Epiphaniæ, & a. lxx. uſque ad octauam Paſchæ, de feriis quidem hæc fortè ratio reddi poteſt. Quinta feria priuilegium treugę habet propter Dominicam aſcenſionem. Sexta propter Domini paſſionem. Sabatum vero propter eius diei requiem. Dominica propter Reſurrectionem, & Spiritus Sancti miſſionem. Hæc autem, quę dicta ſunt, in treugis canonicis obtinent. In treugis uero conuentionalibus, id obſeruandum eſt, quod in datione treugę fuerit expreſſum: nam fides ſi promittatur, etiam hoſti ſeruanda eſt. Item habent pręmiſſa locum in bello uoluntario, ſcilicet ubi princeps aliquis res ſuas iniuſte occupatas rehabere non poteſt, & uult eas prælio recuperare: talis ſi quidem non debet mouere bellum in prædictis diebus, ſed ſi inferretur alicui uiolentia, poſſet eam propulſare, etiam in die Paſchę. Ex decreta cauſa. vigeſimatertia quęſtione octaua. Nicolaus Papa. Si nulla urget neceſſitas, non ſolum in Quadrageſimali tempore, ſed etiam omni tempore, a prœliis eſt abſtinendum. Si autem ineuitabilis urget importunitas, nec Quadrageſimali tempore, pro defenſione tam ſua, quam patrię ſeu legum paternarum aſt bellum proculdubio pręparationi parcendum, ne uidelicet Deum uideatur homo tentare, ſi habet quod faciat, & ſuę ac illorum ſaluti conſulere non procurat, & ſanctæ religionis detrimenta non pręcauet. Extra primo de treuga, & pace. Alexander tertius. Treugas a quarta feria poſt occaſum ſolis vſque ad ſecundam feriam in ortu ſolis, ab Aduentu Domini uſque ad octauas Epiphanię. & a Septuageſima vſque ad octauam Paſchę ab omnibus inuiolabiliter obſeruari pręcipimus. Si quis autem treugas frangere pręſumpſerit, poſt tertiam monitionem ſi non ſatisfecerit, Epiſcopus ſuus excommunicationis ſententiam dictet in eum, & ſcriptam viciniis coepiſcopis annunciet.

De Satiſdatione. Cap. XLVIII.

ACtor. Satiſdatio eſt ſpecies cautionis illa videlicet, quæ ſic per pignora vel fideiuſſores. Nam cautio fit etiam per ſtipulationem, vt per ſimplicem promiſſionem, vel per iuramentum, aliquando tamen accipitur cautio ſtricte, videlicet genus pro ſpecie. Ex. ff. 1. libro 5. ad edi. prouinci. Satiſdatio eodem modo appellata eſt, quo ſatisfactio. Nam vt ſatisfacere dicimur ei cuius deſiderium implemus, ita ſatiſdare dicimur, dare aduerſario noſtro eum, qui pro eo, quod a nobis petijt ita cauit, ut eum hoc nomine ſecurum faceremus, datis fideiuſſoribus. Pau. Si medio tempore inſignis id eſt magna calamitas, vel magna inopia acciderit, cauſa cognita ex integro ſatiſdandum erit. Marcel. lib. 1. de appel. Sciendum eſt poſſeſſores immobilium rerum ſatiſdare non compelli, poſſeſſor autem is accipiendus eſt, qui in agro, vel ciuitate rem ſoli poſſidet, aut ex aſſe aut ea parte. Sed & qui vectigalem id eſt emphiteoticum agrũ poſſidet poſſeſſor intelligitur. Item qui ſolam proprietatem habet, ſed non uſumfructum, nam eum qui vſumfructum tantũ, Iuli. ait poſſeſſorem non eſſe. Occupati circa rem ruſticam, in forum compellendi non ſunt.

De Sacramento calumniæ. Cap. XLIX.

HElinandus ubi ſupra. Ipſo autem iure cautum eſt, vt ſacrorum Euangeliorum ſcripturæ terribiles, ante ſedem iudicis deponantur, ibique ab initio litium vſque ad finem permaneant, nec amoueantur, niſi ſententia recitata, quo totius conſiſtorii latitudo Dei ipſius repleta præſentia omnibus ad ſacroſanctas ſcripturas metum incutiat, & reuerentiam, ad inquiſitionem veritatis omnis iniquitas propulſetur. Itaque facta ſatisfactione, nihil aliud reſtat, niſi vt iuſiurandum exigatur, tã ab eo, qui intendit, quàm ab eo, qui fugit, ut ne quid inter ſe calumnioſe expoſtulent. Sed & ipſi patroni cauſarum, quo fidelior poſſit fieri examinatio ab ipſa conteſtatione litis, iuramẽto artantur ad virtutem, & fidem. Iurant enim quod cum omni virtute ſua, omni tempore quod iuſtum, & verum exiſtimauerint, clientibus ſuis inferre procurabunt, nihil ſtudii relinquẽtes, prout cuique poſſibile eſt, & quod ex induſtria ſua non protrahent lites, nam eas oportet a iudicibus infra biennium, vel triennium terminari. Iuſti. ubi ſupra. lib. 4. Pro calumnia iurare cogitur, & actor, & reus, & vtriuſque partis aduocati. Extra. a. de iura. calum. Honorius. 3. Cum in nonnullis patrum canonibus reperiatur, ut clerici omnino iurare non audeant, dignum eſt, ut totus ordo clericalis a præſtando iuramento calumniæ ſic immunis. Item non abbas non aliquis monachus, vel ſancti monialis, in quacumque cauſa, ſeu controuerſia criminali, ſeu ciuili iuſiurandum compellatur, aliqua ratione ſubire. Sed aliis idoneis defenſoribus, ſi expedire Eccleſiæ ſuæ viderint officiũ, huiuſmodi liceat delegare, verumtamen cum hac moderatione, vt Epiſcopus inconſulto Rom. Pont. vel quiſquis clericus inconſulto prælato ſuo, minime iurare audeat, Idem. Romana Eccleſia in his caſibus in quibus de decimis Eccleſiaſticis, & rebus ſpiritualibus tantum agitur, iuramentum calum. nec dare. nec recipere conſueuit, eo q̃ tales cauſæ non ex legum diſtinctione, ſed ex canonum æquitate finem debitum ſortiuntur. Canones autem iuramentum calumniæ in huiuſmodi cauſis nulli indicunt. Euge. Papa. In pertractandis cauſis ſacramentum calum. paſſim præcipimus exhiberi. Sed cauſæ, & principalium perſonarum qualitate inſpecta, quandoque per ipſas principales perſonas, quandoque per œconomos, qui cauſam omnino non neſciant, in animas iurantis illud præſtari præcipimus. Ex ſumma. iu. Tam in iudicio voluntario, quod arbitrabile dicitur, quàm in neceſſario (de quo hic agitur) iuramentum de calumnia frequentatur, ſic dictum, quia propter uitandam calumniam datur. Eſt autem calumnia. certa ſcientia petitio, uel repulſio iniuſta. Itaque iuramentum calomniæ eſt, quando quis iurat ſe non calumniandi animo agere, uel reſpondere. Præſtatur autem poſt lit. conte. ut ex confeſſionibus partium, ueritas magis eluceſcat.

De Eodem. Cap. L.

IN omnibus itaque cauſis, exceptis ſpiritualibus de calumnia iuratur. Debent autem iurare perſonæ principales. Item tutor, œconomus, ſindicus, & actor, quia legitimam adminiſtrationem habent. Clerici uero ſi conueniantur Eccleſiæ nomine, iurant per œconomum, vel ſindicum. Nam cum uiagna fuerit cauſa, & perſona œconomi depauperata, tunc enim iuratur in propria clerici perſona. Quando uero ſuper rebus patrimonialibus conueniuntur clerici, vel ſuper contractibus habitis nomine ſuo, iurare debent in propria perſona. In cauſa autem adulti, qui eſt ſub cura, poteſt vel ipſe, uel curator iurare. In cauſa vero ciuitatis, vel municipii conſules, vel rectores. In iuramento calumniæ quinque continentur præcipue. Iurat enim pars utraque, quod credat ſe iuſtam cauſam habere. Item interrogata non negabit, quod credit uerum eſſe. Item quod non vtetur ſcienter falſa probatione. Item quod dilationẽ fruſtratoriam non petet. Item quod pro hac cauſa nec dedit aliquid vel promiſit, neque dabit aut promittet, niſi tantum aduocatis, vel aliis certis perſonis, quibus de iure indulgentia præſtari licet. Hæc autem quinque uerſibus his potes comprehendere. Iſtud iuretur, quod lis ſibi iuſta videtur. Et ſi quæretur, uerum non inficietur. Nil promittetur, nec falſa probatio detur. Vt lis tardetur, dilatio nulla petetur. Qui vero iuramentũ hoc præſtare noluerit cadet a cauſa ſi actor fuerit, ſi reus habebitur pro conuicto, nec appellare poterit. Semel quidem in principio cauſæ præſtatur, & ad omnes exceptiones, quæ in iudicio proponuntur extenditur. Ante lit. conteſt iurandum eſt. Item hæres illius, qui moritur in iudicio pendente cauſa debet iterum iurare, quia iuramenta non transferuntur in hæredes. In cauſa vero appellationis non iurabitur iterum, quia eadem eſt cum principali. In ſumma quoque nota, quod in iuramento calomniæ pater contra filium, & patronus contra libertum excipiuntur.

De Poſitionibus, & Probationibus. Cap. LI.

IVramento præſtito, quandoque fiunt poſitiones ab actore, quæ eſſe debent ſimplices, & non implicitæ, & purum factũ continere debent, tales ſcilicet quod actor poſſit probare ſi reus neget, & tales quibus probatis faciant ad negocium, nam impertinentes non debet iudex recipere. Quibus factis, ſi reus neget eas, producuntur teſtes ab actore ad minus duo, quia vnus regulariter non ſufficit, quantæcumque auctoritatis ſit, qui iurare debent præſente aduerſa parte, quod puram veritatem dicent, nec pro odio vel amore, gratia, vel timore dimittent. Contra quos, & eorum dicta poteſt reus dicere, Vnde poſtquam examinati fuerint a iudice, de veritate quam ſciunt, & quomodo ſciunt, aperiri debent eorum dicta. Et ſignanter dico ſciunt, quia teſtimonium de auditu, vel de credulitate regulariter non valet. Eis uero apertis, fit copia reo atteſtationum eorum, & datur ei terminus ad dicendum contra, quo adueniente, poteſt dicere reus, quod diſcordant. Nam ſi non concordant, & ſingulares ſunt in dictis, nihil probant, idem eſt ſi contraria dicant. Poteſt etiam dicere, quod ſunt excommunicati, vel aliter criminoſi, & ſic eos repellere. Et nota, quod non ſolum per teſtes, ſed etiam per inſtrumenta poteſt actor probare ſi velit. Porro contra promptas rei negationes neceſſæ ſunt actori probationes. Eſt autem probatio rei dubiæ per argumenta quæcunque oſtenſio, ſic dicta a probe aduerbio, quia probe agit, qui probat. Illi ſiquidem incumbit probatio, qui dicit, non ei, qui negat, negantis enim factum per rerum naturam probatio nulla eſt. Species probationis ſunt ſex. Prima per rei euidentiam, ut ſi quis in adulterio fuerit deprehenſus. Secunda per famam. Tertia per præſumptionem. Quarta per iuramenti dilationem. Quinta uero per teſtes. Et ſexta per inſtrumenta. Ex his duæ poſtremæ probationes dicuntur propriæ, reliqua uero impropriæ, & tranſumptiuæ. In notoriis probatio non eſt neceſſaria. Item uera probatio vincit præſumptionem. Helynandus ubi ſupra. Præſumptionibus ſtandum eſt, donec probetur contrarium, probatio rei dubiæ eſt argumentum iudici faciens fidem. Iudici probandum eſt præſente aduerſario, uel eo habito pro præſente, publica enim perſona, ideo in medio poſita eſt, ut ei fidem faciamus. Nam aduerſario nunquam fidem facere poſſumus. Actori probatio incumbit uſque adeo donec intentionem teneat, vel tenere uideatur. Tenet intentionem ſi reus confeſſus vel conuictus ſit. Tenere uidetur ſi reus dicit ſe ſuſcepiſſe, aſſerit ſe ſoluiſſe, ſi de intentione conſtet, reus uel excipere, uel elidere intentionem debet, alioquin ſoluere cogitur. Reo excipiente probare debet exceptionem, quemadmodum actor intentionem. Reus enim in exceptionem actor efficitur. Argumenta ſunt quæ cauſam indicant, atque oſtendunt ut teſtes, & inſtrumenta. Et iudicia omnia recipienda ſunt, quæ lege non ſunt reprobata, ut domeſtica teſtimonia, vel inſtrumenta. Quædã ſunt, quæ per ſe fidem non

faciunt

faciunt, cum aliis uero proſunt ut unus teſtis, & domeſticum inſtromentum. Extra. 2. de probationibus. Alex. tertius. Quoniam apud nos conſuetum eſſe dicimus, ut cum aliquis intentionem ſuam fundauerit inſtrumentis, aut teſtibus, ei ſacramentum nihilominus deferatur, quòd ſi ſubire noluerit, fides probationibus non habetur, Nos cum deinde tunc ad huiuſmodi ſit ſuffragium recurrendum, cum aliæ legitimæ probationes deeſſe noſcuntur, talem conſuetudinem reprobamus. Inno. 3. Cum per literas iudicis ordinarii, quibus ſtandum eſt donec probetur contrarium nobis conſtiterit, quòd N. excommunicatus erat quando officium procurationis aſſumpſit, ipſum tanquam procuratorem non duximus admittendum. Idem Epiſcopo, & Archi. Senonen. Cauſam matrimonii, quæ inter N. iuuenem, & G. puellam Senonen. quæ ſe virginem, & monachã profitetur noſcitur agitari, & infra. Man. qua. puellam eandem ponatis in monaſteriu illo interim, q intrauit, vt ibi ſecure ualeat commorari, donec iudiciali ſententia, quid agi debeat decernatur, recepturi poſtmodũ non ſolum probationes uiri, quas inducere voluerit contra mulieres illas, quæ ad inueſtigandum ſigna virginitatis ex parte puellæ fuerint introductæ, verumetiam probationes alias, hoc negocium contingentes, quas pars vtralibet duxerit producendas, Et quia vt dicit canon, Sæpe manus fallitur, & oculus obſtetricũ. Volumus, & mandamus quat. ad hoc honeſtas matronas prouidas, & prudentes deputare curetis, ad inquirendum vtrum dicta puella virginitatis priuilegio ſit munita.

De Probatione negatiua. Cap. L I I.

EX ſumma iuris. Licet autem ſuperius dictum ſit, q negãtis factum per rerum naturam probatio nulla ſit, in quibuſdam tamen caſibus imponitur neganti probatio. Sĩ præſumptio ſit pro actore. Verbigratia. Si duo ſimus filii patris vnius, & tu poſſideas omnes res hæreditarias, dicaſque me non debere aliquam rem ex illis habere, debes probare negatiuam. Item ſi negatio in ſe implicitam habeat affirmationem. Item ſi reus ſponte ſubire velit negatiuæ probationem, tunc enim mos ei gerendus eſt. Item ſi ius negetur. Qui enim dicit aduerſarium ſuum a iure prohibitom, probare tenetur. Item ubi in defectu probationum ſit delatio iuramenti, tunc enim reus ſacramento ſuo probat ſuam negationem. In exceptionibus etiam cum reus efficiatur actor, probare tenetur exceptionem. Extra. 2. de probationibus. Inno. 4. in concil. generali. Quoniam contra falſam aſſertionem iniqui iudicis innocens litigator quãdoque non poteſt veram negationem probare, cum negantis factum per rerum naturam nulla ſit directa probatio, ne tamen falſitas veritati præiudicet, aut iniquitas præualeat æquitati, ſtatuimus, vt tã in ordinario iudicio, quàm in extraordinario iudex ſemper adhibeat aut publicam, ſi poteſt habere perſonã, aut duos viros idoneos, qui fideliter vniuerſa iudicij acta conſcribant, videlicet citationes, dilationes, recuſationes, exceptiones, petitiones, reſponſiones, & interrogationes, confeſſiones, teſtium depoſitiones, inſtrumentorum productiones, interlocutiones, appellationes, & renunciationes, concluſiones, &c. quæ occurrerint competenti ordine conſcribenda, loca deſignando, & tempora, & perſonas, & omnia ſic conſcripta partibus tribuantur, ita q originalia penes ſcriptores remaneant, ut ſi ſuper proceſſu iudicis fuerit ſuborta contentio, per hoc poſſit veritas declarari, quatenus adhibito moderamine ſic honeſtis, & diſcretis deferatur iudicibus, quod per improuidos, & iniquos innocentium iuſtitia non lædatur.

Cui probationi ſtandum ſit, cum duæ ſibi obuiant. Cap. L I I I.

LVcius. 3. Scire autem debes, q iudicium finium regendorum tale eſt, vt in eo vtraque perſona vices duorum habeat, videlicet actoris, & rei. Vnde hincinde teſtes produci poſſunt ad cognitionem iudicis inſtruendam, quibus examinatis iudex quos præcellere intellexerit, ad fidem ſibi faciendã admittat. Quod ſi ambarum partium teſtes ſunt ęquè idonei, poſſeſſoris teſtes præferantur, cum promptiora ſint iura ad abſoluendum, quàm ad condemnandum, præterquam in libertatis cauſa, in qua ſi vtriuſque partis teſtes æquales fuerint, pro libertate ſententia proferatur. Nam poſſeſſori probationem aliquando dari iuris eſt manifeſti, cum iure cautum ſit, q qui obiecerit præſcriptionem longiſſimi temporis, quam nemo recte obiicit, niſi qui poſſidet, & eam probauerit, in cauſa debeat obtinere. Clemens. 3. Iurauit quidam (ut aſſeris) ſe quandam in vxorem legitimam accepturum, quam cum vellet traducere, quidã iuramentis ſecundum morem exhibitis, legitime probauerunt ipſos in quinto conſanguinitatis gradu ſibi inuicem attinere. Quia vero requiſiſti a nobis, quid agendum ſit, cum quidã alii probare uelit contra prædictam probationem, iuramentis canonicis factam, & partibus publicatam, nullo eos ſe conſanguinitatis gradu contingere. R. q ſtandum eſt probationi priori. Inno. 3. Sacerdotes, & clerici Daciæ Regni, legi per quam negatiua probatur temere innitentes, a criminibus, quæ probari teſtibus poſſunt fidedignis, legitime contra eos reputantur inſontes, ſi ſe ſuper his purgare valeant quoquo modo, & infra. Volẽtes igitur, vt hæc peſtis contraria omni iuri penitus extirpetur a clero. Mandamus, quat. in huiuſmodi probatione negatiuæ, dum tamen poſſet affirmatiua ex aduerſo probari, nemiñe audiatis. Idem. Nimis indignum eſt, iuxta legitimas ſanctiones vt quod ſua quiſque uoce dilucide proteſtatus eſt, in eundem caſum proprio ualeat teſtimonio infirmare. Ex ſum. iu. In ſumma uero nota, quod ſi teſtes inducuntur ad probationem negatiuam factam, non valet probatio talis. Vnde ſi probet actor duobus teſtibus affirmatiuam, & reus aliis duobus negatiuam, directe præualent teſtes actoris, ſi autem indirecte, præualent teſtes rei.

De Teſtibus eligendis. Cap. L I I I I.

ISidorus. lib. 5. Teſtes ſunt, a quibus quæritur veritas in iudicio, quos quiſque ante iudicium placiti ſibi alligat, ne cui ſit poſtea liberum aut diſſimulare, aut ſubtrahere ſe, ſic dicti, eo quod teſtamento ſolent adhiberi, ſicut ſignatores, quia teſtamentum ſignant. Ex ſum. de caſibus. Teſtis debet eſſe communis perſona, ſicut iudex, & pro utraque parte dicere puram, & meram veritatem, quam ſcit, de facto ſuper quo inducitur. Item nihil debet recipere pro teſtimonio ferendo. Nam ſententia, ſicut non debet eſſe venalis, ita nec teſtimonium. Auguſti. Cum iudicia, & teſtimonia, quæ nec iuſta ſunt, nec uera, ſunt vendenda, iniqua & falſa uenduntur, multo ſcelere utique pecunia ſumitur, quia ſcelerate etiam, quamuis a uolentibus datur, expenſas tamen poteſt recipere ab illo, qui eum producit. Item ubi uidet proximum rem ſuam amittere, propter defectum probationis, quaſi neceſſitate cogente, debet tunc ferre teſtimoniũ veritati, alias peccat. Auguſt. Quiſquis metu cuiuſque poteſtatis veritatem occultat, iram Dei ſuper ſe prouocat, quia magis timet hominem, quàm Deum, immo in tali caſu etiam priuilegiatæ perſonæ, vt ſacerdos cogendi ſunt, iurati teſtimonium dicere, ſi talis ſit cauſa, in qua liceat eis ferre teſtimonium, nõ enim liceret in cauſa ſanguinis. Præter iſtum tamen caſum, ſũt alii ſex caſus, in quibus debet etiam ſacerdos, vel clericus iurare, necnon laicus, uidelicet pro recta fide, pro obedientia, pro pace, pro indemnitate Eccleſiæ, & cum abſolutus ab excommunicatione, & cum infamatus debet ſe purgare. Extra de teſtibus, & atteſt. Ex concil. Macienſi. Placuit ſancto conuentui, vt teſtes non condocantur prætio, & vt quicumque idonei, & fideles in teſtimonium aſſumantur, & vt nullus teſtimonium dicat, niſi ieiunus. Honorius. 3. Nullius teſtimonio, quantumcunque religioſus exiſtat niſi iuratus depoſuerit, in alterius præiudicium debet credi. Extra ſecundo. de confirmatione. Inno. tertius. Iure ciuili ſtatutum eſt, vt quando periculum teſtium formidatur, ne veritas occultetur, & probandi copia fortuitis caſibus ſubtrahatur, & lite non conteſta. teſtes ualitudinarii, & alii de quibus aliqua cauſa rationabili timetur, ad teſtimonium admittantur.

De Teſtium productione. Cap. L V.

EX ſumma iuris. Producendi autem ſunt teſtes in iudicio regulariter poſt lit. conteſtatio. producti iurare debent, quod ueritatem dicent, quam in illa cauſa nouerint & quod falſum non admiſcebunt, quod teſtimonium pro utraque parte dicent. In cauſa quoque matrimoniali iurare debent, quia non uenerint ad teſtificandum odio, uel gratia, uel timore. Debent autem inquiri teſtimonia de cauſis propriis, loco, tempore, auditu, ſcientia, credulitate, fama, certitudine. Dixerunt tamen quidam, teſtimonia de auditu non ualere, ſed contrarium uerum eſt, quoniam in omnibus contractibus, qui contrahuntur ex conſenſu, teſtimonium de auditu ualet, denique ualet in cauſa matrimoniali. Item in ſolutione pecuniæ. Item in memoria facti operis. Item ubi dubitatur de baptiſmo alicuius. Itẽ de uolontate obmuteſcentis in articulo mortis. Et nota, q qui teſtes producit, eos debet interim ſuis ſumptibus procurare. Productione vero facta publicant atteſtationes, & ſup illis publice diſputãt. Et nota, q publicatis

atteſtationibus, nec a reo, nec ab actore poſſunt ulterius produci teſtes. Hoc uerum eſt in illo articulo, in quo publicatæ ſunt atteſtationes, in alijs uero poſſunt. & in cauſa appellationis ſimiliter. Fallit etiam hoc in cauſa matrimoniali, in qua in eodem articulo producuntur. Sunt autem tres productiones quæ fieri debent infra vnam dilationem. Quarta vero non permittitur, niſi iuret is, qui vult eam facere, q non didicit teſtificata per ſe, vel per aduocatum, nec dolo poſtulet quartam productionem. Extra. 2. de teſtibus, & atteſta. Grego. 9. Vltra tertiam productionem non debent teſtes in cauſa produci, niſi p̄ſtito ab eo, qui poſtulat, iuramento, quod neque per ſe, neq; per alium teſtificata ſubtraxerit, vel fuerit percontatus, neque per dolum, vel artem aliquam, quartã productionem expoſcat, ſed quia quos deſiderat de nouo producere, prius hebere nequiuit. Cauſa. 3. q. 9. Calixtus Papa. Teſtes per quamcumque ſcripturam teſtimonium non proferant, ſed præſentes de his, quæ nouerunt, & viderunt teſtimonium veraciter dicant, nec de alijs cauſis, vel negocijs teſtimonium proferant, niſi de his, quæ ſub eorum præſentia acta eſſe noſcuntur. Gratianus. De his, quæ audierunt, ſi ad hoc vocati ſunt, in ciuili cauſa teſtimonium dicere poſſunt.

De His, qui a teſtimonio repelluntur. Cap. LVI.

EX ſumma iuris. Teſtes eſſe poſſunt quicumque non prohibentur. In his enim 7. conſideranda ſunt, quæ verſibus his notantur. Conditio, ſexus, etas, diſcretio, fama. Et fortuna, fides, in teſtibus iſta requires. Conditio requiritur, quia ſeruus a teſtimonio repellitur, ne metu dominantium ſupprimat veritatem. Et hoc niſi deficiant probationes, tunc enim poterit interrogari, vel ſi quęratur de facto ſerui, puta ſi per eum ſit depoſitum, non tamen admittitur contra dominum. Sexus quoque requiritur, quia fœminę in criminali repelluntur, in ciuili admittuntur. Ætas autem, quia minor quatuordecim annis non admittitur in ciuilibus, nec minor. 20. annis in criminalibus. Diſcretio quoque, quia furioſus, & mente captus repellitur a teſtimonio, ſicut a iudicandi officio. Fama uero, quoniam infamis repellitur. Item fortuna, quia ſicut in accuſando, ſic & in teſtificando pauper ſuſpectus habetur. Fides quoque, quoniam infidelis contra infidelem non admittitur. Præter hęc etiam repelluntur cõſanguinei illius, pro quo debet teſtimonium ferri. Inſuper, & ipſius domeſtici, & ipſius etiam aduerſæ partis inimici. Cauſa. 4. quæſt. 3. Calixtus Papa. Conſanguinei accuſatores aduerſus extraneos teſtimonium non dicant, nec familiares, vel de domo prodeuntes. Sed ſi voluerint, & inuicem conſenſerint, inter ſe parentes teſtificentur, & non in alios. Item Anacletus Papa. Accuſatores, & teſtes eſſe non poſſunt, qui ante heſternum diem, aut nudiuſtertius inimici fuerint, ne irati nocere cupiant, ne læſi ſe vlciſci velint. Inoffenſus ergo, & accuſatorum, & teſtium affectus, quærendus eſt, & non ſuſpectus. Item Pontianus Sanctæ, & vniuerſalis Eccleſiæ Epiſcopus. Suſpectos aut inimicos, aut facile litigantes, & eos qui non ſunt bonæ conuerſationis, accuſatores eſſe, & teſtes Apoſtoli prohibuerunt.

De Eodem. Cap. LVII.

CAuſa. 4. quæſtio. 2. & . 3. Ex concil. Cartag. Illos ad teſtimonium non admittendos eſſe cenſemus, qui nec ad accuſationem admitti iuſſi ſunt, vel etiam quos ipſe accuſator de domo ſua produxerit. Item infra annum. 14. ætatis ſuæ conſtituti non admittantur. Item in criminali cauſa produci teſtis non poteſt, qui antea in eum reum teſtimonium dixerit. Item lege Iulia. de vi. Cauetur ne hac lege in reum teſtimonium dicere liceret, qui ſe ab eo parenteve eius liberauerit, quive impubes erit, quive in iudicio publico damnatus erit, quive in vinculis, cuſtodiave publica erit, quive eorum reſtitutus in integrum nõ erit, quive ad beſtias vt depugnaret ſe locauerit, quive palã quęſtum facit, feceritve, quive ob teſtimonium dicendum, vel non dicendum pecuniam accepiſſe iudicatus, vel conuictus fuerit. Item idonei non videntur eſſe teſtes, quibus imperari poteſt vt teſtes fiant. In teſtem idoneus pater filio, aut filius patri non eſt. Item nullus idoneus teſtis in re ſua intelligitur. Item parentes, & liberi inuicem aduerſus ſe, nec volentes etiam ad teſtimonium admittendi ſunt. Item ſerui neque pro domino, neque aduerſus dominum, ſed pro facto ſuo interrogari poſſunt. Cauſa. 14. quæſtione ſecunda. In criminali enim cauſa non licet teſtem de propria domo produci, in ciuili autem prælatus Eccleſiæ licet. Vnde Paſchalis. 2. In criminali quidem accuſatorum, & teſtium illa diſtinctio obſeruanda eſt, quæ in canonibus continetur, neque ad probationem domeſtici aſſumantur. Cæterum in poſſeſſionum, vel huiuſmodi, hi potiſſimum, aſſumendi ſunt, qui eadem negocia tractauerunt, de quorum auditu, & viſu hæſitatio eſſe non debeat. In conficiendis autem inſtrumẽtis ſecularium negociorum, presbyteri non vocentur ad teſtimonium. Sed ſi caſu contractui eos interfuiſſe acciderit, iubente Epiſcopo teſtimonium dicãt. Extra. 2. de teſtibus, & at. Alex. 3. Verum teſtes ſint reprobandi in cauſa criminali, vel ciuili, q. bus ab aduerſa parte crimina opponuntur. Reſpondetur, quod ſi etiam ante non ſunt conuicti, vel confeſſi de criminibus illis, dum modo inde conuincantur, in teſtimonium non debent admitti. Idem. Laicos in accuſationem, vel teſtimonium contra clericum, in criminali cauſa non eſſe aliquatenus admittendos, cenſura ſacrorum canonum manifeſtius edocetur, niſi forte ſuã vel ſuorum iniuriam proſequantur, nec tunc etiam ad teſtimonium, ſed ad accuſationem poſſunt admitti. Idem. Teſtimoniũ Chriſtianorum aduerſus Iudæos in omnibus cauſis, cum illi aduerſus Chriſtianos teſtibus ſuis vti præſumant, recipiendum eſſe cenſemus, & anathemate feriendos eſſe decreuimus, quicumque Iudæos Chriſtianis voluerint in hac parte præferre, cum eos Chriſtianis ſubiacere oporteat, & ab eis pro ſola humanitate foueri. Gregorius. 9. Non debet quis in criminibus, niſi forſitan in exceptis, ad teſtificandum admitti pendente accuſatione de crimine contra ipſum, cum etiam accuſati, niſi ſe probauerint innocentes, ab accuſatione, ac ſuſceptione eiuſdẽ repellantur.

De Infamibus repellendis. Cap. LVIII.

ACtor. Infames non ſolam ab accuſatione, ſed etiam a teſtimonio repelluntur, ſicut ex multis auctoritatibus colligitur. Cauſa. tertia. quæſtione quinta. Euſebius Papa. Conſtituimus cum omnibus, qui nobiſcum ſunt Epiſcopis, ut homicidæ, malefici, fures, ſacrilegi, raptores, adulteri, inceſti, venefici, ſuſpecti, criminoſi, domeſtici, periuri, & qui raptum fecerint, & qui falſum teſtimonium dixerĩt, ſeu qui ad ſortilegos diuinoſque cucurrerint, ſimileſque eorum, nullatenus ad accuſationem, uel ad teſtimonium ſint admittendi, quia infames ſunt iuſte repellendi, quia funeſta eſt vox eorum. Eadem quæſtione ſeptima. Gra. Porro infamia multipliciter irrogatur, aliquando enim contrahitur genere delicti declarati per ſententiam, aliquando genere pęnę, ſicut ille qui damnantur in opus publicum, qui priſtinum ſtatum obtinent, ſed damno infamiæ etiam poſt impletum tempus ſubiciuntur. Helinandus vbi ſupra. Fama ſiue exiſtimatio, necnon opinio eſt illæſæ dignitatis ſtatus, a natura tributus, cuius merito, quis ea poteſt, quæ homini permiſſa ſunt, legibus & moribus comprobatus, nec in aliquo imminutus. Infamia eſt famæ priuatio, & commaculatio. Ex. ff. libro tertio de poſtula. l. hunc titulum. §. ait prætor. Si quis famoſo iudicio condemnatus, per in integrum reſtitutionem fuerit abſolutus, Pomponius putat hunc infamia eximi. Iulia. lib. ad edictum. Prætoris verba dicunt, infamia notantur, qui ab exercitu ignominiæ cauſa, ab Imperatore, eove cui de ea reſtituenda poteſtas fuerit dimiſſus erit, qui artis ludicræ pronunciandive cauſa in ſcenam prodierit, qui lenocinium fecerit, qui in iudicio publico calumniæ, præuaricationiſve cauſa, quid fecis iudicatus erit, qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, & fraude ſuo nomine damnatus pactusve erit: Marcel. in libro publicorum. Ictus fuſtium infamiam non importat. Sed cauſa propter quam id pati meruit, ſi ea fuerit, quæ infamiam damnato irrogat. In cæteris uero generibus pœnarum eadem forma ſtatuta eſt.

De Numero teſtium legitimo. Cap. LIX.

EX ſumma iuris. Debent autem teſtes adminus eſſe duo, quia in ore duorum, & cæte. In quibuſdam tamen caſibuſ plures requiruntur, ut quando præſul, uel cardinalis accuſatur. Item quando infamatus de crimine debet ſe purgare. Item in teſtamentis, ubi ſeptem teſtes requiruntur ſecundum leges, quę tamen uidentur per decretales, extra de teſta. ubi expreſſe dicitur, quòd etiam in teſtamentis ſuffitiunt duo teſtes aut tres, vel dici poteſt, illas decretales eſſe reſtringẽdas ad pias cauſas, ut ſi in teſtamento, vel codicillis aliquid legaretur pauperibus Eccleſiis, vel alijs pijs locis, quantum ad illa ualerent. & cum duobus aut tribus teſtibus. Porro effrenata multitudo teſtium eſt a iudice coarctanda. In nulla uero cauſa ſufficit unus teſtis, quantæcumque ſit dignitatis, quoniam ad probationem, uel fidem faciendam, uox unius, uox nullius. In omnibus tamen illis caſibus unius teſtimonio creditur, in quibus præiudicium alteri non infertur, Vt ſi

dubitetur

dubitetur an aliquis baptizatus ſit,& appareat ſuper hoc unius teſtis,ſufficit. Idem eſſet ſi de conſecratione Eccleſiæ dubitaretur. Et ſimiliter in conſimilibus. Item iuramento, vel teſtimonio vnius creditur,in cauſa denunciationis,in cauſa ſymoniæ, in reuocatione procuratoris,in eo,qui dicit ſe cognouiſſe illã, quam conſanguineus eius vult ducere. Item in matre,quæ conſitetur contra matrimonium filiæ ſuæ. Item in clerico verberato,& in eo,qui paſſus eſt ablationem rerum ſuarum. Cauſa.2. q.5. Silueſter Papa. Præſul nõ damnetur, niſi cum.72.teſtibus, Presbyter autem cardinalis,niſi.60.teſtibus non deponat. Diaconus cardinalis vrbis Romæ niſi.60. teſtibus non condemnabitur. Subdyaconus,acolytus,exorciſta,lector,hoſtiarius,niſi in ſeptem teſtibus non condemnabuntur. Taſtes autem,& accuſatores ſine aliqua ſint infamia. Item Leo.4. Nullam damnationem Epiſcoporum vnquam eſſe cenſemus, vbi autem ante legitimũ numerum epiſcoporum, qui ſit per 12. epiſcopos, aut certe ꝓbata ſententia,per.70.idoneos teſtes,qui tales ſint,qui & accuſare poſſint,& prius ad ſacra Chriſti quatuor Euangalia ſacramenta præſtent, ꝙ nihil falſum depromant. Sed hoc vel ſpeciali priuilegio de clericis Romanæ Eccleſiæ intelligitur, vel propter improbitatem quorundam, qui cum non ſint ſpectatæ vitæ,& ſcienciæ,in accuſationem miniſtrorum Dei repente proſiliunt. Quorum vero vita adeo laudabilis eſt, vt omnibus imitãda appareat, de quorum aſſertione nulli dubitatio naſci poterit, eorum teſtimonio,duorum vel trium teſtium,quilibet iure cõuinci,& damnari poterit. Cauſa.4.q.2. Vnius teſtis reſponſio omnino non audiatur, etiam ſi præclaræ curiæ honore præfulgeat. Sed obiicitur illud Beati Briccii, qui voce pueri. 30. dies ab ortu habentis,innocens probatus eſt, ſed miracula diuina ſunt admiranda,non in exemplum humanæ actionis trahẽda. Extra de teſtibus, & atte. Inno.4. Inhibemus ne vnius iudicis quantæcumque ſit auctoritatis verbo credatur, in cauſis, ſiue ſuper teſtimoniis,ſiue quibuſdam aliis contractibus quæſtio agitetur,nec ſcriptum eorum niſi teſtium adminiculo fulciatur eam obtineat firmitatem,quin ei poſſint, & debeant duorum, vel trium teſtium bonorum teſtimonia præualere,ſalua tamen ap.ſe.auctoritate. Idem. Ad multitudinem tantum reſpicere nõ oportet,ſed ad teſtium qualitatem,& ad ipſorum depoſita,quibus potius lux veritatis aſſiſtit,ex quibus motum animi ſui cõuenit iudicem informare. Si ergo teſtes ex parte monachorum producti,tantæ præeminentiæ fuerint, quod eorum auctoritas aliorum ſit merito multitudini præferenda, ab impetitione Archid.abſoluatis eoſdem. Idem. Monachi uero de ſuis fratribus ac conuerſis teſtes in cauſis propriis producere, abſque iuramẽti exhibitione non poſſunt, niſi forſitan a parte remittatur aduerſa.

De Variatione atteſtationum. Cap. LX.

EX ſumma iuris. Sunt autem quinque, quorum diuerſitates obſunt teſtimonio,& notantur hoc verſu. Res,perſona,locus,gradus,hæc ſunt conſona tempus. Res quidem, quia cum vnus dicit de vna re,& alius de alia, vbi res petitur, vel vnus dicit de facto vno,& alius,de alio,vbi de facto quæritur,non valet eorum teſtimonium,cum ſinguli ſint in teſtimoniis ſuis ſingulares. Perſona vero,quia cum agitur in perſonam alicuius, vel quæritur de facto perſonæ,& vnus dicit de vna, alius de altera,non valet ſimiliter eorum teſtimonium ratione premiſſa. Gradus autem quia cum agitur de conſanguinitate,& teſtes variantur in graduum computatione,ſimiliter non valet. Locus etiam reddit teſtimonium diſſonum,ſicut patet per exẽplum in Daniele. Similiter & tempus,vt ſi vnus vno tempore,& alius alio dicit ſe vidiſſe. Hoc tamẽ intelligunt quidam in facto non iterabili,ſicut in homicidio. Nam in facto iterabili ſicut eſt adulterium,dicunt diuerſitatem loci, vel temporis non nocere, quia qui in huiuſmodi diuerſificantur, & ſi non probant idem adulterium,probant tamen illum etiam adulterium,contra quẽ ferunt teſtimoniũ. Porro ſi vnus dicit in die dominico,& alius hora 9. talis diuerſitas in tempore non nocet, quia dictũ ſecundi continetur ſub dicto primi. Similiter,& de loco. Item in facto durabili nõ nocet diuerſitas temporis,vt ſi dicat vnus ſe vidiſſe epiſcopum celebrare miſſam in diœceſi alterius epiſcopi in hora tertia,& alius dicat quod in hora 6.quia factum illud in tãtum durare ſolet. Idem etiam in ſimilibus. In ſumma vero nota, circa diuerſitates, ſiue contrarietates teſtium, quod ſi teſtis vnus contradicat ſibi,non valet eius teſtimonium. Si autem alteri, neutrius valet,cum ſint in teſtimoniis ſuis ſingulares. Si vero pluribus, valebit pluriũ teſtimonium ſiue ſint ab vna, & eadem parte producti,ſiue diuerſis. Quidam autem dicunt, teſtes ab eadem parte productos,fidem ſibimutuem derogare,ſicut in inſtrumentis contingit,ſed in inſtrumentis aliud eſt,quoniam illa poſſum inſpicere antequam ea producam. De teſtibus autẽ neſcio,quid teſtificaturi ſint. Cauſa.3.q.9 Ambro.in lib. de paradiſo. Pura & ſimplex teſtimonii ſeries intimanda eſt. Plerumque teſtis dum ad ſeriem geſtorum aliquid ea ſuo adiicit totã teſtimonii fidem partis mendacio decolorat: nihil ergo, quod etiam bonum videtur addendum eſt. Cauſa.3.quæſtin.2. Si teſtes omnes eiuſdem honeſtatis,& extimationis ſint, & negocii qualitas,ac iudicis motus cum his concurrerit, ſequenda ſunt omnia teſtimonia. Si vero ex his, quidam eorum aliud dixerint,licet impari numero credendum eſt, quod naturæ negocii conuenit, & quod inimiciciæ aut gratiæ ſuſpicione caret, confirmabitque iudex motum animi ſui ex argumentis,& teſtimoniis,& quæ rei aptiora,& ueritati proximiora eſſe competit. In teſtibus fides,dignitas,mores,grauitas, examinanda eſt, & ideo teſtes,qui aduerſus fidem ſuæ teſtationis uacillant,audiendi nõ ſunt. Item in teſtibus conſiderandum eſt,ſi ſimpliciter teſtimonium dicant,utrum unum eundemque meditatuoi ſermonem aſſerant,an ad ea, quæ interrogantur ex tempore, uerisſimilia reſpondeant.

De Receptione teſtium in cauſa matrimonij.
Cap. LXI.

EX ſumma iuris In cauſa matrimonii duo teſtes ſufficiunt ſicut & in cæteris cauſis. Extra a.de teſtibus,& atte. Gregorius.3. Quotiens aliqui propter cognationem propinquitatis ſeparari petunt,duobus, uel tribus teſtibus adhibitis, qui de ea conſanguinitate ſuperſint,uel totidem ſenioribus, & melioribus eiuſdem loci,idem debet legitime comprobari. Probatio autem teſtium debet fieri duplici iuramento, ut iurent ſe non priuato odio,neque amicicia,neque pro aliquo commodo,quod habuerint,vel habent,vel habituri ſunt, ad iurandum inductos, & ſicut ipſi dicunt rei ueritatem accepiſſe a maioribus ſuis,& credere ita eſſe. Alex.tertius. Vtrum uiro negante ſe mulierẽ affidaſſe,ipſius mater mulieris, & altera mulier poſſint ad teſtimoniũ recipi. Conſultationi tuæ taliter reſpondemus,quod cum mater filię incrementum, & honorem uidetur diligere,ubi uir ſuperior eſt diuitiis,nobilitate,& potentia, vel honore, teſtimonium eius videtur eſſe ſuſpectum, & ideo non eſt aliquatenus admittendum. Idem, Si matrimonium eſt firmatum,non debet ſine plurium iuramento diſſolui. Cœleſtinus.3. Cum quis accuſatur aliquam cognouiſſe, an ſint teſtes interrogandi de uiſu,aut ſola uicinæ fama ſufficiat,uel ſi iuratis teſtibus ſit procedendum, qui ſe carnali copulæ conſcios eſſe fatentur, ſed de uiſu nihil affirmant. Reſpon.quod ſi teſtimonium conueniens de uiſu reddatur, uel etiam de auditu, & pręſumptionem violentam ſama conſentiens ſubminiſtret, ac alia legitima adminicula ſuffragentur ſtandum eſt teſtimonio iuratorum. Etenim circunſpectus iudex atque diſcretus,motum animi ſui xe argumentis, & teſtimoniis, quæ rei aptiora comperiet,confirmabit. In Concil. Gene. Licet ex quadam neceſſitate pręter communem formam,olim fuerit inſtitutum, ut conſanguinitatis,& affinitatis gradibus computandis, ualeret teſtimonium de auditu, cum propter hominum breuem vitam teſtes de uiſu deponere non ualerent, uſque ad gradum ſeptimum computando: quia tamen pluribus exemplis, & certis experimentis didicimus,ex hoc periculo,cõtra legitima ꝓueniſſe coniugia. Statuimus ne ſuper hoc recipiantur de cætero teſtes de audien,cum iam quartum gradum prohibitio non concedat Niſi forte perſonæ graues extiterint,quibus fides merito ſit adhibenda, & ante litem motam teſtificata didicerunt, ab antiquioribus quidem ſuis, non vtique ab vno, cum non ſufficeret ille ſi uiueret,ſed duobus adminus,nec infamibus, & ſuſpectis, ſed a fidedignis,& omni exceptione maioribus,cum ſatis uideretur abſurdum illos admitti,quorum repellerent autores, Nec tamen ſi unus a pluribus, uel infames ab hominibus bonæ famæ acceperint,quod teſtantur,tanquam plures,& idonei teſtes debent admitti,cum ſecundum ordinem ſolitum iudiciorum, non ſufficiat unius teſtis aſſertio, etiam ſi præſidiali dignitate præfulgeat, & actus legitimi ſint infamibus interdicti. Teſtes autem huiuſmodi proprio iuramento firmantes,quod ad ferendum teſtimonium in cauſa ipſa odio, amore, uel timore, uel commodo non procedant, perſonas expreſſis nominibus, uel demonſtratione, uel circumlocutione ſufficienti deſignent, & ab utroque latere, ſingulos gradus clara computatione diſtinguant, & in ſuo nihilominus iuramento concludant, ſe accepiſſe a ſuis maioribus,qđ depoſuit,& credere ita eſſe. Sed nec tales ſufficiant niſi iurati deponant ſe uidiſſe perſonas, uel ſaltẽ in uno ꝓdictorũ graduũ cõſtitutas ꝓ cõſanguineis ſe hr̃e.

Tolerabilius eſt enim aliquos contra ſtatuta hominum dimittere copulatos, quàm coniunctos legitime contra ſtatuta domini ſeparare.

De Coactione teſtium. Cap. LXII.

EX ſumma iuris. Regulare quidem eſt ſecundum leges, vt teſtes ad teſtimonium ferendum, etiam inuiti compellãtur, ſed excipiuntur inde quidam ratione ſenectutis, & inualitudinis, aut militiæ, abſentes quoque cauſa reip. & qui publicis funguntur officiis. Quidam autem ratione conſanguinitatis, & affinitatis. Quidam etiam ratione affectionis, vt libertus contra patronum. Secundum canones vero monendi ſunt, non cogendi, niſi per alios veritas liquere non poſſit, tunc enim etiã clerici ab Eccleſia compelluntur, quia tacere veritatem in præiudicium alterius, mortale peccatum eſt, & Eccleſia peccantes tenetur corrigere, ſi ei denuncientur. Videtur autem per leges, q in criminalibus cauſis compellantur teſtes, quia concedunt leges, de publicis iudicijs loquentes, quibuſdam perſonis priuilegium, ne poſſint compelli. Vnde videtur, q alij poſſint compelli. Porro ſm canones dicunt doctores in cauſis criminalib', qñ. ſ. agitur criminaliter, non eſſe teſtes compellendos, quoniam accuſator debet habere probationes luce clariores, quando vero de crimine ciuiliter agitur, ſ. in modum inquiſitionis, compelluntur. Quando etiam in modum denunciationis, ſimiliter compelluntur. Cum enim compellantur vbi in cauſa pecuniaria veritas per alios liquere non valet, multo magis compellũtur vbi per ſilentium, animæ tacentis perditio fieret. Compellũtur etiam in cauſis matrimonialibus. Extra. 2. de teſti. cogen. Clemens. 3. Qui de rebus Eccleſiaſticis teſtificari recuſant, ſi aliter veritas nequiuerit elici, ad illud ſunt per cen. ec. compellendi. Iterum Cæterum quod de conſanguinitate cogendus ſit teſtis perhibere teſtimonium veritati, non dubitatur a nobis. Inno. 3. Super inquiſitionis articulis tam de fama electi, quam literis contra eum ſub nomine longe maioris, & ſanioris partis capituli deſtinatis, cogatis teſtes, qui nominati fuerint perhibere teſtimonium veritati. Honorius. 3. Teſtes, qui nominati fuerint, præterquam ſuper criminibus, ſi ſe gratia, vel timore ſubtraxerint, vel odio, per cen. ec. cogatis veritati teſtimonium perhibere.

De fide inſtrumentorum. Cap. LXIII.

EX ſumma iuris. Dicto de illa probationum ſpecie, quæ fit per vocem viuam. ſ. per teſtes, reſtat de illa, quæ fit per vocem mortuam, ideſt per inſtrumenta. Eſt autem inſtrumentum ſcriptura facta ad alicuius rei probationem. Inſtrumentorum aliud publicum, aliud priuatum. Publicum eſt, quod habet publicam auctoritatem. Et huius ſpecies ſunt tres. Eſt enim publicũ, quod eſt per manum publicam, ideſt per manum tabellionis in forma publica factum, vt ſunt chartæ tabellionum. Et eſt publicum, quod auctoritate iudicis in acta publicis eſt deductũ. Eſt etiam publicum autentico ſigillo ſignatum. Priuatum inſtrumẽtum eſt veluti cirographum, vt eſt apocha de recepto, antipocha de ſoluto. Inſtrumenta quędam priuata ſi habeant ſubſcriptionem contrahentium in perſonalibus, præferuntur publicis inſtrumentis. In realibus vero præfertur priuato publicum inſtrumentum, niſi ſubſcriptionem habeat trium teſtium. Alias autem ſine ſubſcriptione contrahentium, vel teſtium inſtrumenta priuata non faciunt fidem, niſi contra illum, qui ea ſcripſit introducantur. Duobus modis imponitur fides inſtrumentis, ſcilicet per teſtes, & per comparationem literarum. Inſtrumenta vero parem habent vim cum teſtibus, ſed fallit hoc in quibuſdam caſibus. Vno videlicet de cenſibus, quorum inſtrumenta præferuntur teſtibus. Item vbi minor ſe maiorem per ſcripturam fatetur, interpoſito ſacramento non poterit per teſtes probare cõtra, ſed per inſtrumentum. Item ſi quis indebitam pecuniam promittat, & cautionem ſuper hoc exponat ſine adiectione cauſæ poterit poſtea promiſſionem factam indebite, ſcriptis probare. Item vbi ſcriptura exigitur, vt in alienatione rei Eccleſiaſticæ, & etiam in omnibus caſibus, qui remoti ſunt a memoria hominum. In ſumma vero nota, q ſcripturæ diuerſæ ab una, & eadem parte prolatæ fidem ſibi derogant. Ex Codice. 2. li. Equũ eſt controuerſiam re fauente alicui, cauſam eius documẽto non finire. Econtra reus inſtrumenta ſua actori exhibere non cogitur, niſi intentione fundata. Actor enim ſuis inſtrumentis intentionem non etiam fugientis partis probare debet. Extra. 2. de fide inſtru. Gregorius. Si ſcripturam autenticam non videamus ad exemplaria nihil facere poſſumus. Alexan. 3. Scripta uero autentica ſi teſtes inſcripti deceſſerint, niſi per manum publicam facta fuerint, ita quòd appareant publica, aut autenticum ſigillum habuerint, per quod poſſint probari, non videntur nobis alicuius firmitatis robur habere. Helinandus vbi ſupra. Inſtrumenta cauſæ dicuntur omnia, quibus cauſa inſtrui poteſt, ſiue teſtimonia, ſiue teſtes, inter huiuſmodi inſtrumenta ſunt apochæ, & antipochæ. Apocha eſt qua creditor ſcribit ſe accepiſſe debitum, vel Dominus ſe debitum ſuſcepiſſe. Antipocha eſt, qua debitor ſe vſuras creditoris ſoluiſſe profitetur, uel colonus a Domino rem accepiſſe, vel penſiones ei ſe ſoluiſſe dicit.

De Præſumptionibus. Cap. LXIIII.

POſtquam de vera probatione diſſeruimus, ſupereſt vt etiã de quaſi probatione, ideſt de præſumptione pauca ſubiungamus. Præſumptio eſt alicuius facti dubij, ſemiplena inueſtigatio. In hoc ergo differt a probatione, quia probatio facit plenã fidem. Præſumptionum alia eſt temeraria, & hæc reprobatur. Alia vero probabilis, & hæc admittitur, inducitque purgationẽ licet non ſufficiat ad condemnationem. Alia quoque violenta, & huic ſtatur, ita quòd ſententia per ipſum fertur. Vbi uero ius præſumit, & non ſtatuit, ex præſumptione tali recipit probationem in contrarium, etiam ſi violenta ſit. Si uero ſtatuat inde, hoc eſt faciat conſtitutionem, per talem præſumptionem non recipientur probationes in contrarium. Oriuntur præſumptiones ex cauſa, ex perſona, loco, tempore, & ætate, cæteriſque modis, qui notantur his verſibus. Si vis iure quæri, quæ ſit præſumptio veri, Cur, quantum, quale, locus, euentus, fuga, fletus. Vtilitaſque frequens bona conuicinia, tempus. Neglectus, iuris norma, proteſtatio, forma, Conſuetudo, modus, præſumptio, ſexus, & ætas. Præſumitur autem tam ex præſenti, quàm ex præterito, circa præſens, & præteritum, & futurum. Eſt autem præſumptio iudicis, hæc admittit probationem in contrarium, ſiue ſuper iure, ſiue ſuper facto ſit quouſque probationibus renunciatum fuerit. Et eſt præſumptio iuris, quæ ſi ſuper iure ſit, idem eſt quod ius, ſiue conſtitutio iuris, & ideo probationem in contrarium non admittit, Puta dicit Papa, quod ſibi videtur, ut q illa, quæ a viro lapſo in hæreſim receſſit, ad illum conuerſum redire compellenda ſit. Si vero ſit ſuper facto, debet in contrarium admitti probatio, niſi admitti prohibeatur a iure, uel fauor impediat, uel odium, uel niſi probato contrario idem iuris eſſet. Effectus præſumptionis eſt, ut ei ſtetur donec contrarium probatur. In ſumma vero nota, quod omne bonum factum, rectum præſumitur, omne uero malum factum, prauè actum præſumitur. Extra. 2. de præſumptionibus. Bonifacius. Nullus autẽ dubitat, quòd ita iudicium nocens ſubterfugit, quemadmodum ut abſoluatur, qui eſt innocens quærit, confitetur enim de omnibus, quiſquis ſe ſubterfugere iudicium dilationibus putat. Alexan. tertius. Literis t. ſ. receptis nobis innotuit, quod cum P. ab A. muliere quam vxorem accepit petierat ſeparari, accuſatores matrimonij produxerant teſtes, firmiter aſſerentes, quod poſtquam mulier cum prędicto viro contraxerat matrimoniũ, conſanguineum eiuſdem viri ſolum cum ſola, nudum cum nuda, in eodem lecto iacentem, ea vt credebant intentione, ut eam cognoſceret carnaliter viderunt, multis ſecretis locis, & latebris ad hoc commodis, & horis electis, & infra. con. t. taliter reſpon. quod ex huiuſmodi uiolenta, & certa ſuſpicione fornicationis, poteſt ſententia diuortij promulgari, ita quidem, vt vir licentiam mortua illa ducendi aliam habeat mulierem, muliere ſine ſpe coniugij remanente.

De Iureiurando. Cap. LXV.

EX ſumma iuris. Prȩterea, quia Iuſiurandum aliquando loco probationis ſuccedit. De ipſo quoque nobis dicendum occurrit. Iuramentum igitur eſt aſſertio, uel negatio de aliquo, ſacrę rei atteſtatione firmata. Huius ſpecies ſunt duę, nam aliud eſt aſſertorium, aliud promiſſorium. Aſſertorium eſt quando iuratur ſuper re præterita, vel pręſenti. Promiſſorium eſt, quod ſuper futuro concipitur, ut cum iurat quis ſe daturum aliquid, uel facturum. Et hoc quando fit in iudicio, vocatur cautionale, de quo iam ſatis dictum eſt ſupra: Aſſertorium uero quadruplex eſt. Primum eſt uoluntarium, vt ſi dicas extra iudicium me tibi debere decem, & deferas mihi ſacramentum, dicens te velle vlterius non petere, ſi iurauero me non debere, nõ habes neceſſe, vel referre, vel recipere. Secundum eſt neceſſarium, quod a iudice defertur in defectum probationis. Et dicitur neceſſarium, quia recuſari non poteſt, niſi iuſta cauſa alleget. Tertium eſt iudiciale, ſcilicet ubi pars parti defert iuramentum, & habebat olim reus neceſſe cui ſic deferebatur, vel iurare, vel ſacramentum referre, uel ſoluere, quod petebatur.

petebatur. Hodie vero poteſt reus ſacramentū recuſare, ſi, & inquantum dubitat. Quartum eſt iuramentum in litem, quo. ſ. iuratur ſua intereſſe. Helinandus vbi ſupra. Cum alia inſtrumenta deſunt, ad emendicata ſuffragia recurramus, & per iuſiurandum res expediatur, quod proprie probatio non eſt, ſed locum probationis obtinet. Iudex autem nequaquam iuris quęſtionem in iuſiurandum dimittere debet, ſi aliter decidere eam poteſt. Religio autem iuſiurandi id facit, vt hoc quod inter eos (qui rem in iuſiurandum dimiſerunt) actum eſt, præſtito ſacramento pro vero accipiatur, non ſolum pro eo, vel eius ſucceſſorib⁹, qui iurauit, ſed etiam contra eum, vel eius ſucceſſores: nā ſacramentum eis prodeſt, vel obeſt, inter quos factum eſt, & eorum hæredibus. Cauſa. 22. q. 5. Cornelius Papa. Honeſtum eſſe vr, vt qui in ſanctis audet iurare, hoc ieiunus faciat, cum omni honeſtate, & Dei timore, ut etiam pueri ante annos. 14. non cogātur iurare. Gratianus. Præterea ſunt quædam tempora, quibus iurare prohibemur. Vnde in concil. Tol. apud Sanctum Medardū habito, decreuit Sācta ſynodus, vt a. Septuag. vſq; ad octauā Paſchæ, & ab Aduentu Dñi vſque ad octauam Epiphaniæ, necnon etiam in ieiuniis quatuor temporum, & Letaniis maioribus, & in diebus Dominicis, & in diebus Rogationum, niſi de concordia, & pacificatione, nullus ſupra Sancta Euangelia iurare præſumat. Extra. 2. de iureiurando. Vrbanus tertius. Nullus Epiſcopus clericos ſuos, niſi forte quibus Eccleſiaſticarum commiſſa fuerit diſpenſatio, ſibi iurare compellat. Innocentius. 3. Abbati, & capitulo Caſtellionis. In c. & ſi Chriſtus. Licet debeatis eſſe viri perfecti, vt quantum poteſtis iuramenti vinculum euitetis, volentes indemnitati monaſterii veſtri prouidere, ne propter defectum teſtium ſui iuris ſuſtineat læſionem, præſenti vobis pagina indulgemus, quatenus vos, & monaſterii veſtri cōuerſi, poſſitis in cauſis eiuſdem, deficientibus alijs teſtibus, pro ipſo perhibere teſtimonium veritati. Gregor. ix. H. iudici. Iuramentum a te parti delatum, niſi iuſta de cauſa non potuit recuſari, Quamuis quod in iudicio a parte parti defertur, recuſari poſſit licite ac referri. Nec liceat conuentui, accuſatione famoſa, referre huiuſmodi iuramentum. Sane ſi actor omnino in ꝓbatione defecerit, reus debet, etſi nihil præſtiterit obtinere. Præſumptionem vero facientem pro illo, reo deferri poteſt, ad oſtēdendam ſuam innocentiam: iuramentum, niſi iudex reſpectis perſonarum, & cauſæ circunſtantiis, illud actori videat deferendum.

De Exceptionibus contra teſtes. *Cap.* LXVI.

EXtra. 2. de excep. Celeſtinus. 3. Si crimina teſtium obiiciuntur, de quibus non fuerant hactenus accuſati, ſed tantū per exceptionem opponuntur, probatio illorum criminum exhibenda eſt, antequam cauſa per ſententiam terminetur, cum teſtes abſque vlla infamia, vel ſuſpicione manifeſta in ferendo teſtimonio requirantur. Cæterum ſi de criminibus ad ſolam exceptionem obiectis teſtes conuicti fuerint, vel confeſſi, pœna ordinaria mulctari non debent, cum accuſatio in ipſos, ſecundum iuris ordinem non procedat. Sufficit ergo ſi a perhibendo teſtimonio repellantur, pręſertim cum ſi crimen, quod eis obiicitur, cauſam de qua agitur, contingere non videtur. Inno. 3. Verum is, qui excommunicato in locutione, vel oratione ſcienter communicat, excommunicatum ipſum a ſua poſſit accuſatione repellere, cum ille communionem huiuſmodi replicet contra eū. Reſpon. ꝙ ipſe ab accuſatione eius poterit remoueri, cum primus a communione fidelium ſit excluſus, ſecundus vero tantū ſacramentorum participatione eſt remotus. Idem. Quoniam ꝑ dilatorias exceptiones, malitioſe nonnunquam cauſarum terminus prorogatur, inquiſitioni tuæ taliter reſpondendo decernimus, vt infra certum tempus a iudice aſſignandum, omnes dilatoriæ proponantur, ita quod ſi partes exinde aliquas vellent proponere, quas non fuerint proteſtati, nullatenus audiātur, niſi forte de nouo aliqua ſibi competens orta fuerit, vel is, qui voluerit proponere, fidem faciat iuramento, ſe poſtmodum ad illius notitiam perueniſſe. Idem in c. cum venerabilis. Delictum perſonæ in damnum Eccleſiæ redundare non debet, ac non ſolum ante ſententiam, verum poſt obiici poteſt exceptio falſitatis cum falſorum inſtrumentorum prætextu, lata ſententia, vſque ad 20. annorum ſpacium valeat retractari. Honorius. 3. Si procurator. V. probare poterit exceptionem, quam propoſuit ſe in cauſam trahi ultra duas dietas, contra Conſtan. concilii generalis. Nos appellationem dicti. V. legitimam decernentes, negocio ſuperſedere curetis. Grego. ix. in cap. ſignificauit. Prætextu excommunicationis oppoſitæ a proſecutione appellationis non debet, quis excludi: cum omnis legitima defenſio, excommunicato in iudicio reſeruetur. Idem. Exceptionem excommunicationis in dilatoriis proponendis, reus ſcienter omittens, in qualibet parte litis minime opponere prohibetur, quod eſt in hac exceptione ſpecialiter obſeruandum, ne quis in periculum animæ ſuæ excommunicato communicare cogatur, qui ſi eam omiſerit, vt actor laboribus, & ſumptibus fatigetur, in expenſis eſt legitimis condemnandus. Idem. Aduerſario tuo per iudicē abſoluto, quoniam tempore motæ litis rem petitam ab ipſo ſine dolo deſierat poſſidere, ſi eam modo poſſideat, tibi petenti denuo rei iudicatæ exceptio non obſiſtit. Idem. Venerabilem fratrem noſtrum Archiepiſcopum Narbonensē, qui a iudicibus ex ſufficienti grauamine ad apo. ſe. appellans, ad vos ſuper appelatione ſua literas noſtras reportans, & ſi ex cauſis aliis tempore impetrati reſcripti vinculo excōmunicationis fuerit aſtrictus, de quibus ibi mentio non habetur, ad proſequendam per eaſdem literas ap. prædictam decreuimus admittendum, quia nihil excommunicato appellare prodeſſet, ſi non poſſet appellationem proſequi, & ſuper eas literas impetrare.

De Diffinitione, & proprietate exceptionis.
Cap. LXVII.

EX ſumma iuris. Exceptio eſt actionis excluſio. Sicut enim teſtibus reus impugnatur, ſic exceptionibus actor repellitur. Exceptio tamen aliquando large, & improprie ſumitur, pro omni defenſione, quæ reo competit, vel etiam pro replicatione, quæ datur actori contra exceptionem rei. Aliquādo vero ſtricte, & proprie pro illa defenſione, quæ competit reo contra actionem in eum competentem, vt in prædicta diffinitione. Sic enim dicit tex, ꝙ exceptio actorem excludit, replicatio reum, contra replicationem ſolet dari triplicatio, contra triplicationem rurſus quadruplicatio, ſicque deinceps multiplicatio ſit, dum aut reus aut actor obiicit. Et ꝙ dixi exceptionem, nec actori improprie dari, verum eſt, cum actor tm̄ habet probare. Secus uero cum vterque, quod eſt inuenire in caſibus notatis ſupra ca. de probationibus. Præterea quando ponitur ſpecies pro genere, vt præſcriptio pro exceptione, opponuntur exceptione a reis, & eorum hæredibus. Item a fideiuſſoribus niſi ſint perſonales, puta ut condemnetur, quis inquantum facere poteſt, non autem tranſit ab vno fideiuſſore in alium. Præterea notandum, quòd omnis exceptio ſua vtitur æquitate. Nec illud omittendum, quod replicationes imitantur naturā actionū. Sicut enim in petitione principali, ambiguitas eſt contra actorem interpretanda, ſic & in replicatione, licet ſecus in exceptione. Et eodem tempore tollitur replicatio quo actio, licet exceptio duret ſine temporis præfinitione.

De Speciebus exceptionis. *Cap.* LXVIII.

EXceptionum aliæ ſunt peremptoriæ, quæ ſemper agentibus obſtant, & rem de qua agitur periment, qualis eſt de conſanguinitate contra eum, qui petit aliquam in uxorē, vel ꝙ ſpoliatus, quis renunciauit, vel ꝙ ſeruus eſt illius a quo, quid petit. Aliæ uero dilatorię, quæ. ſ. aliud tempus nocent, & dilationem tribuunt. Harum autem alia ſolutionis eſt, & hæc duplex inuenitur, ſi ex pacto, puta ſi conuenerit, ne infra tempus competatur, vel ex lege. Alia uero declinatoria iudicij. Et hæc multiplex. Verbigratia, fori vel etiam iudicis, quia infamis eſt, vel criminoſus, aut ſuſpectus. Item quòd falſus eſt procurator, uel excommunicatus, uel etiam quòd excommunicatus eſt accuſator, vel teſtis, aut tabellio, uel huiuſmodi, uel ꝙ tempus eſt feriarum, uel ꝙ in criminalibus fruſtra interuenit. Item non numeratæ pecuniæ, extenditur enim in 30. dies, & quandoque in biennium. Item exceptionū aliæ ſunt doloſæ, vt Macedoniana, aliæ fauorabiles, ut Valeriani, aliæ inductæ ad rigorem iuris obſeruandum, ut Rei iudicatæ, obſtant enim obligationi naturali. Et idem dico in dræſcriptione, uel vſucapione qualibet. Natura namque indultum eſt, ne quis cum aliena iactura locupletetur. Aliæ vero propter cauſam a naturali æquitate non abhorrentem, ut numeratæ pecuniæ, metus & doli, & tranſactionis, & ignorantiæ, uel ætatis, & militiæ, & huiuſmodi. Item exceptionum aliæ ſunt in rem, vt quæ competunt alicui, & his qui conueniuntur ex perſona ſua. Alię uero in perſonam, ut quę non tranſeunt ad alium, ſicut illa quam habet quis ut damnet inquantum facere poteſt, & pacti perſonalis. Perpetuæ, ac perēptoriæ exceptiones opponuntur a reo antequam renunciatum ſit, aut concluſum, non enim poſt. Fallit hoc in 7. caſibus. ſ. in filioſa. qui poſt ſententiam habet exceptionem Macedoniani, & in muliere, ꝙ habet exceptionē Valeriani, & ſimiliter in milite,

& in donatoꝛe, qui condemnandus eſt inquãtum facere poteſt, & habita ratione ſui ne egeat, ſimiliter in marito, & in fideiuſſore, qui habet priuilegium, vel exceptionem de cedenda ſibi actione a creditore. Idem etiam in tutore.

De Sententia diffinitiua. Cap. LXIX.

EX ſumma iuris. Finito curſu de proceſſu iudiciorum, tanquam ad litus quoddam veniamos ad ſententiam. Eſt itaque Sententia diffinitio iudicialis, finem imponens controuerſiæ, terminat enim cauſam. Duæ tamen ſpecies ſententiæ ſunt, interlocutoria. ſ. & diffinitiua, Interlocutoria eſt, qua non ſuper principali, ſed ſuper aliis quæſtionibus pronunciatur, ſtante quæſtione principali, Puta ſuper offerendo libello, vel teſte recipiendo, ſiue repellendo, dilatione danda, vel non danda. Diffinitiua eſt qua principalis quæſtio diffinitur, Poteſt autem interlocutoriam reuocare iudex, ſiue ſit ordinarius, ſiue delegatus. Sententie pronuncianda eſt in ſcriptis ſecundum leges, & hoc ab ipſo iudice, non ab alio, nec etiam ab aſſeſſore. Hodie tamen Epiſcoporum ſententia valet, & ſine ſcriptura, conſuetudine id approbante. Minores quoque cauſæ etiam a quocumque iudice, ſine ſcriptis iudicari poſſunt. Item ferenda eſt ſententia præmiſſo ordine iudiciario, ſ. litis. conteſt. confeſſionibus, atteſtationibus, & allegationibus vtriuſque partis auditis, alioquin non valet, ordine generali prætermiſſo. Si vero prætermittatur ordo ſpecialis, qui obſeruatur in aliquibus cauſis, & non in omnibus, tenebit ſententia, ſed appellandum erit. Fallit hoc in quibuſdam caſibus. Nam in inquiſitione prætermiſſo ordine generali. ſ. litis conteſt. tenet ſententia lata, ſimiliter & in aliis caſibus notatis, ſupra. ca. de eo, qui mittitur in poſſeſſionem. Item & in notorio, in quo non requiritur iudiciarius ordo. Sententiæ effectus eſt, vt ei ſtetur, niſi fuerit appellatum, ipſaque lata pro actore dat ei actionem in factum, ad petendum rem illam, ſuper qua pro ipſo ſententiatum eſt. Si vero pro reo feratur abſolutoria ſententia, competit ei exceptio rei iudicatæ contra actorẽ, ſi iterum petat eum, vel alius nomine ipſius. Ille uero contra quem profertur ſententia, non poteſt ab illa excipere, ſi ab eo petatur. Eſt autem ſententia executioni mandanda infra trimeſtre tempus, hoc verum eſt ſi lata ſit in perſonalibus actionibus. Si uero in reali ſtatim reſtituenda eſt res, vel ſi non poſſit ſtatim, dandum eſt tempus reo, quo poſſit reſtituere. In criminali quidem ſtatim poſt. 10. dies mandanda eſt executioni. Anulatur autem ſententia, per appellationem infra. 10. dies, per ſupplicationem infra biennium. Item per in integrum reſtitutionẽ, vel per querelam falſi. In ſumma vero nota, ꝙ ſententia nulla eſt, ſi condemnationem, vel abſolutionem non continet, vel verba æquipollentia. Extra. 2. de ſen. & re iudi. Greg. Sententia contra leges canoneſve prolata, licet non ſit appellatione ſuſpenſa, non poteſt tñ ipſo iure ſubſiſtere Idem Iurgantium controuerſias celeri ſententia terminare, & æquitati conuenit, & rigori. Greg. 11. Duobus iudicibus, vt accepimus diuerſas ſententias proferentibus, ſi ex iuriſdictione ordinaria proceſſerunt, tenet pro reo non pro actore ſaententia, niſi in cauſa fauorabili, puta matrimonio, libertate, dote, ſeu teſtamento, ſi pro ipſo fuerit promulgata. Si vero ex delegata poteſtate, vtrinque pendet ſententia, ex arbitrio delegantis. Quod ſi ex compromiſſo neutra debet habere vigorem.

De Quadrupliti ſententia. Cap. LXX.

EX ſumma iuris. In ſumma uero nota, ꝙ quadruplex eſt ſententia. Prima diffinitionis: Et hæc ſubdiuiditur (vt dictum eſt) in interlocutoriam, & diffinitiuam. Et diffinitiua quidem ſi ex ordine iuſta fuerit, licet non ex animo, vel ex cauſa, tenet tamen ipſo iure. E contra vero ſi iniuſta ſit ex ordine, licet ex animo, & ex cauſa ſit iuſta, ipſo iure nulla eſt. Igitur ſentenſia diffinitiua iudiciarium ordinem requirit, niſi in caſibus ſupra notatis. Secunda eſt ſententia præceptionis, & hæc quocumque prædictorum modorum iniuſta ſit tenet, dummodo præcipiatur tale quid, quod ad iuriſdictionem vel effectum præcipientis pertineat, nec error exprimatur in ſententia, nec certum ſit eſſe contra Deum. Nam ſemper in dubiis, etiam ſuperioribus obediendum eſt. Tertia eſt ſententia ſuſpenſionis, & hæc ſine iudiciario ordine fertur, de conſuetudine. Quarta eſt excommunicationis, &, hæc etiam ex animo iniuſta tenet, dummodo proferatur a iudice ſuo, & ante appellationem, nec exprimatur error. Si vero ex cauſa fuerit iniuſta, quandoque tenet, quandoque non Aut enim iudex fert ſententiam ſimpliciter dicens. Excommunico te, vel illum, & tunc tenet ex quacumque cauſa ea ita feratur. Aut cum adiectione cauſæ, & tunc aut eſt cauſa iuſta, nec eſt dubium tunc, quin teneat ſententia. Aut eſt iniuſta, & tunc aut eſt notorium eam eſſe iniuſtam, & tunc non tenet, ſicut nec diffinitiua. Verbigratia, ſi dico, Excommunico te, quia credis in Deum. Aut non eſt notorium, & tunc tenet ratione dubii.

De Sententia excommunicationis. Cap. LXXI.

EX ſumma de pœnitentia. Eſt autem excommunicatio, a communione Eccleſiæ ſeparatio, & propter contumaciam fit, uel aliam manifeſtam offenſam. Conſiſtit autem hæc ſeparatio in ſacramentis, & orationibus Eccleſiæ in menſa corporali, in locutione communi, in ſalutatione. Sed excommunicationũ alia minor, alia maior, quæ promulgatur in aliquos, vt cum dicitur. Excommunicamus Petrum, vel omnes vſurarios, hæc arcet a ſacramentis Eccleſiæ, & communione fidelium, quæ eſt in tribus prædictis. Minor eſt, quæ contrahitur ex participatione cum illis, qui ſunt in maiori, hæc ſeparat a perceptione ſacramentorum, non a communione fidelium, non enim tranſit excommunicatio in tertiam perſonam, nec etiam in quoſdam qui excipiuntur in decretis. De hac poteſt abſoluere quilibet ſacerdos, de priori tantum, ille qui tulit, uel ſuperior. Item excommunicationum quædam eſt iuſta, quædam iniuſta. Iuſta eſt, quæ fit animo corripiendi, & propter culpam debitam, & iuris ordine ſeruato. Iniuſta eſt in qua prædicta omittuntur. Habuit autem ortum excommunicatio ab Apoſtolo, qui excommunicauit Corinthum fornicarium, tradens eum Sathanæ, ut ſpiritus eius ſaluus fieret. Et etiam in veteri lege ab illa maledictione, quæ facta eſt ſuper non obſeruantibus legem. De hac autem plenius dicetur inferius.

De Timenda ſententia paſtoris. Cap. LXXII.

CAuſa. 11. quæſt. iij. Quod ſententia Epiſcopi ſiue iuſta ſiue iniuſta fuerit timenda ſit. Gregorius teſtatur dicens. Sententia paſtoris, ſiue iuſta, ſiue iniuſta fuerit, timenda eſt. Eadem. quæſtione tertia. Item Calixtus Papa. Excommunicatos quoque a ſacerdotibus nullus recipiat, ante vtriuſque partis examinationem iuſtam, nec cum eis, aut oratione, aut cibo, aut potu, aut oſculo communicet, nec Aue, eis dicat, quia quicumque in his, vel aliis prohibitis ſcienter excommunicatis communicauerit, iuxta Apoſtolorum inſtitutionem, & ipſe ſimili excommunicatione ſubiacebit. Item ex concilio. Chartaginenſi, Quicumque communicauerit, vel orauerit cum excommunicato, ſi laicus eſt excommunicetur, ſi clericus, deponatur. Itẽ ex decreto Honorij Papæ, Curæ ſit omnibus Epiſcopis, excommunicatorum omnia nomina, tam vicinis Epiſcopis, quàm ſuis parochianis pariter indicare, eaque in celebri loco poſita, pro foribus Eccleſiæ cunctis conuenientibus inculcare, quatenus in vtraque diligentia excommunicatis, vbique Eccleſiaſticus ad ius excludatur, & excommunicationis cauſa omnibus auferatur. Gratianus. Hoc denominatim excommunicatis intelligitur. Excommunicationis enim pœnam dupliciter ſubimus, & dum reatum incurrimus, & dum ſententia notamur. Item. Vrbanus. Quibus Epiſcopi non communicant, non communicetis, & quos eiecerint non recipiatis. Valde enim timenda eſt ſententia Epiſcopi, licet. iniuſte liget. Item ex concilio Chartaginenſi. Clericus, qui Epiſcopi diſtrictionem ſe putat iniuſtam, recurrat ad ſynodum. Item Auguſtinus de uerbis domini, ſermone. 68. Omnis Chriſtianus dilectiſſimi, qui a ſacerdotibus excommunicatur, ſathanæ traditur. Idem ſuper Iohannem. Nihil ſic debet formidare Chriſtianus, quàm ſeparari a corpore Chriſti. Qui enim ſeparatur a corpore Chriſti, non eſt membrum eius, ſi non eſt membrum eius, non uegetatur ſpiritu eius. Quiſquis autem, inquit Apoſtolus, ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. Item Gelaſius Papa. Quicumque intra anni ſpacium ciuiliter, ſiue publice cauſam ſuam coram ſuis excommunicatoribus non egerint, ipſi ſibi aditum audientiæ clauſiſſe uideantur. Quòd ſi obſtinato animo ſine communione defuncti fuerint. Nos illorum cauſam, iuxta Beati Leonis prædeceſſoris noſtri ſententiam, diuino iudicio obſeruantes, quibus uiuis non communicauimus, nec mortuis communicare debemus. Item ex concilio Hilerdenſi. Qui iubente ſacerdote de Eccleſia, pro qualicumque culpa ab Eccleſia exire contempſerit, pro noxa contumeliæ tardius recipiatur ad ueniam.

Quòd ſemper iniuſtæ ſententiæ parendum ſit.
Cap. LXXIII.

GRatianus ibidem. Præmiſſis auctoritatibus, quibus iniuſtæ ſententiæ vſque ad examinationem vtriuſque partis parere iubemur, ita reſpondet. Grego. Non dicit ſententiam iniuſtè latam eſſe obſeruandam, ſed timendam. ſic &. Vrbanus. Timenda eſt ergo, id eſt non eſt ex ſuperbia contemnenda, reliquæ verò auctoritates de excommunicatis loquuntur, qui vel vocati ad ſynodum venire contempſerint, vel callididitatibus aduerſantium occurrere neſcienter, iniuſtam ſententiam à iudice reportauerunt, vel qui neglectu ſuæ vitæ ſiniſtrā de ſe opinionem naſci permittentes, ſententiam in ſe exceperunt, hos ſiquidem ſolius excommunicationis ſententia ferire licet. Vnde in Meldenſi Concil. Nemo epiſcoporum quemlibet ſine certa, & manifeſta peccati cauſa priuet communione eccleſiaſtica, ſub anathemate autem, ſine conſcientia archiepiſcopi, aut coepiſcopi nullum præſumat ponere, niſi vnde canonica docet auctoritas; quia anathema eſt æternæ mortis damnatio, & non niſi pro mortali debet imponi crimine, & illis qui aliter non potuerunt corrigi. Item ex Concil. Aruern. Nullus ſacerdotum, quenquam recta fide hominem pro paruis & leuibus cauſis à communione ſuſpendat, præter eas culpas pro quibus antiqui patres arceri ab eccleſia iuſſerunt committentes. Ex Concil. Triburien. Certum eſt pro hiſce criminibus aliquem excommunicari debere, cum ad ſynodum canonice vocatus venire contemnit, aut ſi poſtquam illuc venerit, ſacerdotalibus contemnit obedire præceptis, aut ſi ante finitam cauſæ ſuæ examinationē à ſynodo abire præſumit. Gratianus. Quod autem iniuſtę ſententiæ parendum non ſit, multis auctoritatibus probatur. Quarum prima eſt illa Hiero. ſuper Math. Quomodo ſacerdos mundum leproſum non facit, ſi epiſcopus, vel presbyter non alligat eos, qui nocentes ſunt, nec ſoluit innoxios, ſed pro officio ſuo cum peccatorum varietates audierit, neſcit qui ligādus ſit, qui ſoluendus. Item Gelaſius Papa. Orientalibus epiſcopis de dānatione Dyoſcori. Cui illata eſt ſententia deponat errorem, & vacua eſt. Si iniuſta eſt, tanto curare eam non debet, quanto apud Deum, & eius eccleſiam neminem poteſt grauare iniqua ſententia. Item. Ergo ea ſe non abſolui deſideret, qua ſe nullatenus proſpicit obligatum. Augu. de verbis domini. Cępiſti habere fratrem tuum tanquam Publicanum, ligas illum in terra, ſed vt iuſtè alliges vide, nam iniuſta vincula diſrumpit iuſtitia. Item Gregorius in Homel. 27. Ipſe ligandi, atque ſoluendi poteſtate priuat ſe, qui hanc pro ſuis voluntatibus, & non ſubditorum moribus exercet &c. Item ex concil. Carthag. 4. Irritam eſſe iniuſtam epiſcoporum damnationem cenſemus, & iccirco à ſynodo retractandam.

Quando parendum ſit iniuſtę ſententiæ. Cap. LXXIIII.

GRatianus. ibidem. Ad hoc reſpondendum eſt, quòd ſententia aliquando iniuſta eſt, ex animo proferentis, iuſta vero ex ordine, & cauſa. Aliquando eſt iuſta ex animo & ordine, ſed non ex cauſa. Cum autem ex cauſa iniuſta fuerit, aliquando nullum omnino in eo delictum eſt, quod ſit damnatione dignū. Aliquando non eſt in eo illud ſuper quod fertur, ſed ex alio nominādus eſt. Ex animo iniuſta ſententia eſt, cum aliquis ſeruata integritate iudiciarij ordinis, in adulterum, vel quemlibet criminoſum, non amore iuſtitiæ, ſed liuore odij, vel precio, aut fauore aduerſariorum inductus, ſententiam profert. Vnde Beda ſuper epiſtolam Iacobi ait. Ita enim vir iuſtitiam Dei non operatur, quia ille qui iratus in aliquem ſententiam profert, & ſi ille quantum ad ſe iuſtam reportet ſententiam, iſte tamen, qui non amore iuſtitiæ, ſed liuore odij in eum ſententiam dedit, iuſtitiam Dei, in quem perturbatio non cadit, non imitatur. Idem Grego. Qui rectè iudicat, & premiū remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat, quia iuſtitiam quam gratis impartiri debuit, acceptione pecuniæ vendit. Bonis male vtuntur, qui pro temporali lucro iuſtè iudicant, tales quippe ad veritatē, non iuſtitiæ defenſio, ſed amor premij prouocat, quibus ſi ſpes nummi ſubtrahitur, confeſtim à iuſtitiæ confeſſione recedunt: acceptio nummorum pręuaricatio veritatis eſt. Vnde & pro iuſto dicitur: Qui excutit manus ſuas ab omni munere, iſte in excelſis habitat. Huic itaque ſententiæ quæ non amore iuſtitiæ, ſed ex alia qualibet cauſa fertur: in quenquam humiliter obediendum eſt. Item ſententia eſt iniuſta ex ordine, quando non ſeruato iudiciali ordine, quilibet pro culpa ſua damnatur. Vnde Grego. ſcribit. Conſtantino Mediolanenſi epiſcopo. Graue ſatis eſt & indecens, vt inter dubia certa detur ſententia. Item Aug. in lib. de pœnitentia. Quamuis vera ſint quædam, tamen iudici non ſunt credenda, niſi certis indicijs demonſtrentur. Item ex octauo ſynodo. Non ſolum ille reus eſt, qui falſum de alio profert, ſed is qui aurem cito criminibus præbet. Gratianus Cum itaque ſententia ex ordine iniuſta eſt, nec ab ea recedendū eſt, quia & antequam ſententia daretur in eum pro qualitate ſui reatus, ligatus apud Deum tenebatur. Contingit etiam aliquando, vt adulter ſententiam pro ſacrilegio reportet, cuius reatum in conſcientia non habet. hæc ſententia, & ſi iniuſta ſit, quia nō eſt in eo crimen, ſuper quo ſententia prolata eſt, tamē ab eo reportata eſt; quia ex reatu adulterij iamdiu apud Deum excommunicatus fuerat. Et in hoc caſu intelligenda eſt illa auctoritas Grego. Sententia paſtoris &c. Iuſtam ſententiam vocat, quādo crimen ſubeſt, ſuper quod fertur: Iniuſta quando illud non ſubeſt, quæ tamen timenda, vel ſeruanda eſt, quia ex alio aliquo iamdudum damnandus erat. Vnde cum præmiſiſſet Greg. vtrū iuſtè an iniuſtè obliget, paſtor, paſtoris tamen ſententia gregi timenda eſt, ſubſecutus adiecit, ne is qui ſubeſt, & cum iniuſtè forſitan ligatur, ipſam obligationis ſuæ ſententiam ex alia culpa mereatur. Paſtor ergo vel indiſcrete abſoluere timeat, vel ligare. Is autem, qui ſub manu paſtoris eſt, ligari timeat etiam iniuſtè, nec paſtoris ſui iudicium temere reprehendat, ne etſi iniuſtè ligatus, ex ipſa tumidę reprehenſionis ſuperbia, culpa, quæ non erat, fiat.

Quòd iniqua ſententia, ſuſtinentem non lædit.
Cap. LXXV.

ALiquando verò nullum ſubeſt crimen, & tamen vel odio iudicis, vel factione inimicorum, oppoſitam ſibi ſententiam in ſe damnationis excipit. Vnde Grego. ait. Quatuor modis humanum iudicium peruertitur, Timore, dum metu poteſtatis alicuius, loqui veritatem pertimeſcimus. Cupiditate, dum premio alicuius animum corrumpimus. Odio, dum contra quemlibet aduerſarium molimur. Amore, dum amico, vel propinquo contendimus auxilium præſtare. Gratianus. Hæc autē ſententia potius iudicem lædit, quam eum in quem temerè fertur. Vnde Auguſt. ait. Illud planè non temere dixerim, quod ſi quiſquam fideliū fuerit anathematizatus iniuſtè, ei potius oberit qui fecit, quàm qui hanc patitur iniuriam. Item Auguſt. ſuper Pſalmum 102. ait. Qui iuſtus eſt, & iniuſtè maledicitur, premium illi redditur. Gratianus. Hic autem & ſi (vt dictum eſt) non teneatur ligatus apud Deum, ſententiæ tamen parere debet, ne ex ſuperbia ligetur, qui prius ex puritate cōſcientię abſolutus tenebatur. Idem eſt quando contra ęquitatem ſententia fertur, veluti quando ſubditi non poſſint cogi ad malum, ſcientes obedientiam non eſſe ſeruandam prælatis, in rebus illicitis. Vnde Euticianus Papa ait. Si quis epiſcopus, aut abbas, presbytero, aut monacho ſuo iuſſerit miſſas hæreticis cantare; non licet, non enim expedit obedire eis. Gratianus. Hoc ipſum, & de ſeruis apud dominos, & de vxoribus apud viros, & de filijs apud patres, quòd in illis tantum debent dominis, & parentibus eſſe ſubiecti, quæ contra Dei mandata non ſunt. Item Ambroſ. Iulianus Imperator quamuis eſſet apoſtata, habuit tamen ſub ſe Chriſtianos milites, quibus cum dicebat, producite aciem pro defenſione reipub. obediebant, cum autem diceret. producite arma in Chriſtianos tantum, cognoſcebant Imperatorem cœli. Gratianus. Cū ergo ſubditi excōmunicantur, ideo quia ad malum cogi non poſſunt: tunc ſententiæ nō eſt obediendum, quia iuxta illud Gelaſij. Nec apud Deum, nec apud Dei eccleſiam, quenquam grauat iniqua ſententia.

De Appellationis remedio. Cap. LXXVI.

ACtor. Quoniam autem vt ſuperius dictum eſt, iniuſta ſententia per appellationem releuatur, de hac quoque tractandum eſt. Eſt igitur appellatio à minori iudice ad maiorem prouocatio, iniquæ ſententiæ querelam continens. Vel aliter, Appellatio eſt ſententiæ à minori iudice latæ per inuocationē maioris iudicis, prætextu iniquitatis reſciſſio, vel extinctio. Cā. 2. q. 6. Euticianus Papa. In ſecularibus, poſtquam legibus vocatus quis venerit, & in foro decertare cępit, non licet ei ante peractam cauſam recedere. In eccleſiaſticis vero dicta cauſa recedere licet, ſi neceſſe fuerit, vel ſi ſe viderit prægrauari. Sixtus Papa. Quotiens epiſcopi ſe à ſuis Prouincialibus, vel à Metropolitano, putauerint prægrauari, aut eos ſuſpectos habuerit, mox Romanam appellent ſedem, atque eis libere liceat ire. Gratianus. Ab eis quoque ad quos prouocatum fuerit, ſicut in Aphricano concil. legitur, vlterius prouocari non licet. Imperator Iuſtin. ſcribit. Si quis in quacunque lite iterum prouocauerit, non licet ei tertia in eadem lite ſuper eiſdem capitulis prouocatione vti.

ne vti. Ex ſumma iu. In ſomma ergo nota, quòd poteſt appellari, quotiens opus fuerit. Quidam tamẽ dicunt, quod bis tantum in vno & eodem articulo poteſt. Et exponunt illud quotiens, id eſt bis, vel quotiens neceſſe fuerit, ſcilicet in diuerſis articulis. Sed primum verius eſt. Item ab omni ſententia poteſt appellari, præterquam à ſententia arbitri. Extra. a. de appel. & re. Cœleſtinus. 3. Si quis iudex ita protulit ſentẽtiam. Niſi Sempronio infra 20. dies ſatisfeceris, te excommunicatum, vel ſuſpenſum, vel interdictum eſſe cognoſcas. Ille in quem fertur ſentẽtia medio tempore appellans, ad diem ſtatutum minimè ſatisfecerit, videtur nobis, quòd huiuſmodi ſententiam ap. obſtaculum debeat impedire. Innocen. 3. Quotiens ad illos iudices vos euocari contingit, ad quorum præſentiam vobis periculoſum eſt ire, libere poteritis appellare, etiam ſi in literis commiſſionis Apo. fuerit remedium interclusum, niſi iudices vobis aſſignent locũ idoneum, & ſecurum. Idem. Plus eſt ad ſedem Apoſt. prouocare facto, quàm verbo. Greg. IV. Quotiens clauſula, per quam tollitur App. remedium, in medio ponitur literarum, ſi ſint plura negocia ſe minimè cõtingentia, præmiſſa tantum complectitur, niſi fortè in fine literarum prædicta clauſula iteretur. Item vna ſententia pluribus condemnatis, ſi vnus ſolus ad app. beneficium conuolauit, illius victòria in re communi cæteris ſuffragatur, ſi communi iure iuuetur. Idemque negocium, & eadem cauſa defenſionis exiſtat.

De his quibus, & à quibus appellare poſſit.
Cap. LXXVII.

EX ſumma iuris. Appellare poſſunt illi quorum intereſt. Item procurator, negociorum geſtorum, tutor, & curator. In criminali vero cauſa pro condemnato poteſt appellare quilibet, & illo inuito appellari debet, vt dictũ eſt, à minore iudice ad maiorem. Si quis autem appellauerit ab æquali ad æqualem, vel etiam ad maiorẽ, ſed extraneum, vt ab epiſcopo ad epiſcopum, vel ad alterius prouinciæ Archiepiſcopum. appellatio tenet errore non nocente, fietque proſecutio ad illũ, ad quem debuit appellari. Si verò ad minorem appellauerit error ei nocebit, quia ſententia tranſibit in rem iudicatam. Omnibus autem medijs intermiſſis appellari poteſt ad Papam. De legato vero appellatur ad delegantem, niſi iuriſdictio, id eſt vniuerſitas cauſarum ei fuerit delegata, tunc enim appellabitur ad illum, ad quem à delegante appellaretur. Gratianus vbi ſupra. In concil. Mileuitano legitur. A iudicibus quos communis conſenſus elegerit, non liceat prouocari, quod de arbitris intelligendum eſt. Iudicum enim alij ſunt arbitrarij, alij ordinarij. Ordinarij vero ſunt, qui ab Apoſtolico vtpote eccleſiaſtici, vel ab Imperatore, vtpote ſeculares legitimam poteſtatem accipiunt. Arbitrarij ſunt, qui nullam poteſtatem habentes, cum conſenſu litigantium, in iudices eliguntur, in quos compromittitur, vt eorum ſententiæ ſtetur. Horum alij ſunt ordinarij & arbitrarij, & alij arbitrarij tantum. Ordinarij & arbitrarij ſunt, qui legitimã poteſtatem habentes, ab eis eliguntur ad arbitrandum, qui non ſunt ſuæ iuriſdictioni ſuppoſiti. Ab his, & ſi vt arbitrarij ſedeãt, & non ut ordinarij, priuilegio tamen ordinariæ dignitatis prægrauatus aliquis, appellare valebit. Arbitrarij tantum ſunt, qui nullam legitimam poteſtatem acceperunt, à quibus appellari non licet, quia eis imputandum eſt, quòd ſibi tales elegerunt. Si vero ſententia eorum, à quibus appellatur, ſoluta fuerit per eũ, ad quem appellatum eſt, nihil eis oberit, niſi fortè vel inimicitia, vel pecunia deprauati, iniuſtam probantur tuliſſe ſniam.

De Appellatione ad Papam. Cap. LXXVIII.

ZEpherinus Papa. Ad Romanam eccleſiam, ab omnibus, maxime tamen oppreſſis, eſt appellandum, & concurrendum quaſi ad matrem, vt eius vberibus nutriantur, auctoritate defendantur à ſuis oppreſſionibus releuentur. Item. Iulius Papa. Placuit, vt à quibuſcunque eccleſiaſticis iudicibus, ad alios iudices eccleſiaſticos, vbi eſt maior auctoritas prouocatum fuerit, audientia non denegetur. Idem. Ideo huic ſedi præfata priuilegia ſpecialiter ſunt conceſſa, tam de concilijs congregandis, & iudicijs ac reſtitutionibus epiſcoporum, quam & de ſummis eccleſiarum negocijs, vt ab ea omnes oppreſſi auxilium, & iniuſte damnati reſtitutionem reſumant, & talia ab impiis non præſumantur, abſque vltione, nec exerceantur abſque ſua damnatione. Idem Iulius Papa. Qui ſe ſcit aliis præpoſitum eſſe, non moleſte ferat aliquem ſibi eſſe prælatum. Ipſa nanque eccleſia, quæ prima eſt, ita reliquis eccleſiis vices ſuas credidit largiendas, vt in partem ſint vocatæ ſolicitudinis, non in plenitudinem poteſtatis. Vnde omnium appellantium ad Apoſtolicam ſedem, epiſcoporum iudicia, & cuncta maiorum negocia cauſarum, eidem ſanctæ ſedi ſeruata eſſe liquet. Leo Papa. Nulli appellanti induciæ ſunt negandæ. Extra. a. vbi ſupra. Alex. 3. Idem deniq; quod quæritis, ſi à ciuili iudice ante iudicium, vel poſt, ad noſtram audientiam fuerit appellatum, an huiuſmodi appellatio teneat, tenet quidem in his, qui ſunt noſtræ temporali iuriſdictioni ſubiecti, in aliis nõ. Etſi de conſuetudine eccleſiæ teneat, ſecundum iuris rigorem credimus non tenere. Idem de appellationibus minimis interpoſitis volumus tenere te, quòd eis pro quacunque cauſa leui fiant, non minus eſt, quàm ſi pro maioribus fierent deferendum.

De temporibus appellationis faciendæ, & proſequendæ. Cap. LXXIX.

EX ſumma iuris. Appellari quidem non poteſt, ſecundum leges, niſi poſt ſententiam. Secundum canones autem, poteſt & ante ſententiam, & poſt, & ante lit. conteſt. & poſt, & in qualibet parte litis, niſi appellaretur à correctione, tunc enim maxime ante lit. conteſt. non licet prouocare, quoniam à correctionibus inhibitum eſt appellare. Appellatio infra decem dies facienda eſt, etiam ſi ſententia fuerit lata ſub conditione, proſequenda eſt autem infra annum, vel ſi iuſta cauſa interuenit, datur biennium ad proſecutionem. poſt illud itaque tempus ſi ſententia lata eſt, tuta manet. Si non eſt lata procedetur contra appellantem appellatione remota, niſi forſitan appellans appellationem proſequi non potuiſſet, vel ſi lis in conſiſtorium principis inferenda ſit, ac per principem ſtet, quo minus appellationem recipiat, & cauſam examinet. Item ſi medio tempore fuerit a litigatoribus arbiter electus, & ita biennium tranſeat, etiam ſi cauſa non fuerit ibi terminata ex curſu biennii, nõ nocebit appellatori. Gratianus vbi ſupra. Tempus appellationis eſt ante datam ſententiam, uel poſt datam; quotiens enim quis ſe grauari ſenſerit, libere poteſt appellare. Poſt datam uero ſententiam, qui appellare uoluerit, infra quinque dies appellet, & infra eoſdem à quo prouocauit dimiſſorias accipiat, & infra eoſdem ad quem appellauit iter arripiat. Vnde in Theodoſianis legibus ſic ſtatutum legitur. Propter ſuperfluam appellatorum licentiam, ne in retractandis, uel reuocandis ſententijs liberũ habere arbitrium uideãtur, & tempora appellationis, & pœnæ conſtitutæ ſunt, vt quicunque apud iudicem, qui cauſam eius audiuit appellare, & ad aliud iudicium prouocare uoluerit, & infra quinque dies appellet, & in his quinque diebus ad iudicem ad quem prouocauit, ſine aliqua diſſimulatione perueniat. Et ipſe dies in quo accepit literas in his quinque diebus ſpecialiter cõputetur, q; ſi longius interſit, exceptis quinque diebus, ſpacium dierum quo iter agi poſſit computetur. Extra. a. de appellationibus, & re. Alex. a. Sacri canones ante, & poſt lit. conteſt. & in prolatione ſententiæ, & poſt ſingulis facultatem tribuunt appellandi. Leges autem ſeculares appellationem, niſi in caſibus ante ſententiam, non admittunt. Si autem infra certum tempus lis decidenda committitur, extunc terminus incipit, cum iudices contingit literas recepiſſe. Si ante ſententiam, uel poſtea fuerit appellatum, appellantibus huiuſmodi annus indulgetur, aut ex neceſſaria, & euidenti cauſa biennium, niſi fortè iudex à quo appellatum fuerit, ſecundum locorum diſtantiam, & perſonarum, ac negocii qualitatem, tẽpus præciſius fuerit moderatus, infra quod, ſi is qui appellauerit cauſam app. non fuerit proſecutus, tenebit ſententia. Si poſt ſententiam appellauerit, & à cauſa ſua cecidiſſe uidetur, nec amplius audietur ſuper eo negocio appellans. Si uero à grauamine, & ante litis ingreſſum fuerit appellatum, huiuſmodi audietur appellans: quoniam ſacri canones, & extra iudicium paſſim appellare permittunt, nec ſolent huiuſmodi dici appellationes, ſed prouocationes ad cauſam. Si autẽ ante ſententiam quis appellauerit, cogitur illius ſtare iudicio, ad quem noſcitur appellaſſe. Præterea ſi raptor ſit, uel uiolentus detentor alienæ rei, qui appellat, huiuſmodi appellatio facta in iudicio, apud eccleſiaſticas perſonas ſolet audiri; niſi forte manifeſtus raptor, uel fornicator exiſtat, ſicut ille, quẽm abſentem & irrequiſitum Apoſtolus excommunicauit.

De forma appellationis. Cap. LXXX.

CAuſa. 2. q. 6. Martianus lib. 5. tit. de libellis dimiſſoriis. Poſt appellationem interpoſitam literæ dandæ ſunt ab eo, à quo appellatum eſt, ad eum qui de appellatione cogniturus eſt, ſiue principem, ſiue quemlibet alium, quas literas Dimiſſorias, ſiue Apoſtolos appellant. Sufficit autem petiſſe intra tempus dimiſſorias inſtanter, & ſæpius, & ſi non accipiat ad ipſum conteſtetur. Nam inſtantiam petendi dimiſſorias, conſtitutiones

tiones deſiderant. Aequum eſt igitur, ſi per eũ ſteterit, qui debebat dare literas quo minus det ne hoc accipienti noceat. Forma Apoſtolorum talis eſt. Ego Hen. ſanctæ Bononien. eccleſiæ epiſcopus, te presbyterum Rullandũ, capellanum eccleſiæ ſancti Appollinaris, ad Apoſtolicam ſedem quam appellaſti, ab obſeruatione mei iudicij dimitto. Forma verò appellationis ante ſententiam hæc eſt. Ego Adelinus ſanctæ Reginæ eccleſiæ miniſter, licet indignus, ſentiens me prægrauari à domino Gualtero ſanctæ Rauennatis eccleſiæ Archiepiſcopo, Romanam ſedem appello, & Apoſtolos peto. Si vero poſt datam ſententiam appellare voluerit, his erit ei modus appellandi. Ego A. S. R. e. mi. licet indignus, contra ſententiam domini Gualteri ſanctæ Rauennatis eccleſiæ Archiepiſcopi, iniuſte in me latam, pridie Kalen. Martij; anno Incarnationis Domini Milleſimo Centeſimo. 5. feria. 4. Ro. ſe. ap. & Apoſtolos peto. Si autem vnus, vel duo pro pluribus appellare voluerint, ſic appellabunt. Nos G. & P. ſyndici id eſt defenſores Canonicorum. S. B. E. ſentientes nos prægrauari contra ſententiam &c. Romanam ſedẽ appellamus, & Apoſtolos poſtulamus. Huiuſcemodi appellationes in ſcriptis fieri debent, ad iudicium autem alterius fidei catholico non licet appellare. Extra. a. de appellationibus & re. Alexan. 3. Licet prædictus presbyter ex ſimplicitate forte verbum appellandi non expreſſit, quia tamen poſtquam ſe & ſua noſtrę protectioni ſubiecerat non debuit ſine cauſæ cognitione aliqua ſententia cõdemnari. Manda. quat. ſi ita tibi conſtiterit, ſententiam quam præfatus epiſcopus in eundẽ tulit denuncies non tenere. Grego. Si iuſtus metus, quo minus appellaueris te excuſat, ad ap. beneficium reputaris conuolaſſe, dummodo infra tempus quo licitè prouocatur, coram iudice à quo appellaſſe volueras, vel ſi habere ipſius copiam nequiueris, in præſentia bonorum virorum, atteſtatione ſuper hoc propoſita, cauſas appellationis duxeris exprimendas.

De Proſecutione eiuſdem. *Cap.* LXXXI.

ALexander. 3. Illos autem, qui appellant à præſentia tua, cogere debes infra tempus cõueniens ap. interpoſitam proſequi, aut iudicio tuo ap. re. parere. Idem. De his qui iuramentum præſtant, quòd eccleſiæ ſtabunt iudicio, & poſtea appellant, id tua ſolicitudo prouideas, vt eos ſeruare quod iurant, vel infra. 40. dies poſt ap. interpoſitam iter arripere ad ipſam proſequendam, compellas. Greg. ix. Interpoſita appellatione ex cauſa probabili, non ſufficit appellanti probare, quòd ex cauſa huiuſmodi prouocauerit, ſi eam non doceat eſſe veram, niſi hoc ſe offerens probaturum, non fuiſſet admiſſus. Eidem quoque permittitur, ſi non recipiatur ap. eius à iudice, nec ab aduerſario approbetur, ſuper proſecutione appellationis per procuratorem ad impetrandum, & contradicendum conſtitutum, literas impetrare, licet pars altera per ſe, vel per procuratorem idoneum, ſuper hoc iudicium apud ſe. ap recipere ſit parata. Ille denique qui vocem ap. emiſit, cuius nondum eſt alij cognitio delegata, ad petitionem eiuſdem, ad eũ à quo prouocauit, de iure remittitur, contradictione partis alterius non obſtante. Eſt tamen in legitimis expenſis aduerſario, quas eum propter hoc feciſſe cõſtiterit, condemnandus. Sane parato aliquo probare grauamen, propter quod duxerat appellandum, parte aduerſa ſe contumaciter abſentante, poteſt ſuper hoc lit. non conteſt. procedi, licet nondum lit. conteſt. facta fuerat in ipſo ap. articulo, vel negocio principali: quia cum in hoc caſu iniquitas prioris iudicis principaliter arguatur, non eſt rigor iuris, ea quo ſequi poſſet cauſæ prolixitas, requirendus. Cauſa. 2. q. 6. c. ſi autem. Cum autem in capitali cauſa, vel ſtatus, interpellatum fuerit, non per procuratores, ſed per ſeipſos appellantes, cauſam ſuã agere oportet. Itẽ in c. ſi quando. Si vero is qui appellauit, pęnitentia ductus ab appellatione deſiſtere voluerit, non prohibetur.

Iterum De eodem. *Cap.* LXXXII.

EXtra. a. vbi ſupra. Innoc. 3. in c. ſæpe contingit. Licet in Lateranenſi concil. fuerit conſtitutum, vt ſi eo qui appellatus fuerit veniente, qui appellauit venire neglexerit: competentem illi recompenſationem faciat expẽſarum; quia tamen propter hoc quæſtiones nihilominus prorogãtur, ſtatuimus vt ſi huiuſmodi appellatio, vel à iudice recepta, vel a parte fuerit approbata, poſt terminum ap. præfixum, edicti peremptorij vires obtineat, vt ita, vt extunc in abſentem perinde procedatur, ac ſi peremptorie vocatus ad iudicium extitiſſet. Quicquid autem cõtra citationem peremptoriam poſſet ab abſente proponi, aduerſus ap. huiuſmodi valeat allegari. Si quis autem terminum appellationis præueniẽs tacita veritate literas impetrauit, & careat impetratis, & pœnam contumaciæ non euadat. Idem. Licet igitur appellanti legitima ſententia indulgeatur, annus à lege, aut ex iuſta cauſa biennium, ad ap. interpoſitam proſequendam, quia tamen huiuſmodi terminus poteſt reſtringi non ſolum à prouocante, verumetiam à iudice à cuius ſententia prouocatur, cum ideo ſit conſtitutus, non vt terminus ipſe præueniri non poſſit, ſed ne valeat prorogari. Credimus diſtinguẽdum in quo caſu literæ impetrẽtur, & quidem quoniam tertius terminus ab appellante, vel iudice præfigitur appellationi proſequẽdæ, ſi eo tacito appellatus literas impetrauit, huiuſmodi literæ tanquam tacita veritate ſurreptæ, obtinere non debent aliquam firmitatem. Si uero non ſit aliquis terminus à iudice, vel appellante præfixus, pars appellata infra terminum conſtitutum à lege, dũmodo nimium non præcurrat, vt appellantem in commiſſione impetranda ſupplantet, commiſſionis literas poterit impetrare, quarum auctoritate in appellationis cauſa legitime procedatur. Ita quod ſi appellans voluerit in cauſa ap. procedere, oportebit eum agere ſub iudice ſic obtento, niſi poſſit eum legitime recuſare. Quod ſi agere noluerit appellatus, poteſt nihilominus proſequi cauſam ipſam, maxime ſi ſentiat ſibi ex dilatione imminere grauamen: Superior quoque iudex, ſibi ſi viderit expirationẽ ex dilatione periculum imminere, poteſt & debet neutro proſequente ap. occurrere, vt periculum euitetur. Idem. Cum ſit lis ſuper eodem coram iudicibus primis legitime conteſtata, poterunt iudices delegati, eo qui conuenitur ſe per contumaciam abſentante, cum eis de meritis cauſæ liquebit, ſibi commiſſum negocium diffinire. Idem in concil. generali. Vt debitus honor deferatur iudicibus, & litigatoribus conſulatur ſuper laboribus & expenſis, ſtatuimus, vt ſi quis coram idoneo iudice conuenerit aduerſarium, ille ante ſententiam ad ſuperiorem iudicẽ abſque rationabili cauſa non prouocet, ſed coram illo ſuam iuſtitiam proſequatur, non obſtante quòd dicat, quòd ad ſuperiorẽ iudicem deſtinauerit nuncium, aut literas impetrauerit ab eodem, priuſquam delegato fuerint aſſignatæ. Cum autem ex rationabili cauſa putauerit appellandum, corã eodem iudice cauſa probabili appellationis expoſita, tali videlicet, quæ ſi foret probata deberet legitima reputari, ſuperior de ap. cognoſcat, & ſi minus rationabiliter appellaſſe conſtiterit, illum ad inferiorẽ remittat, & in expenſis alteri parti condemnet, alioquin ipſe procedet ſaluis conſtitutionibus, de maioribus cauſis ad ſedem Apoſtolicam deferendis.

De Officio appellationis, & appellati. *Cap.* LXXXIII.

CAuſa. 2. q. 6. c. ſi quando cauſa. Iudicibus autem non ſolum ſuſcipiendæ appellationis neceſſitas videtur impoſita, verumetiam. 30. dierum ſpacia, ex die ſententię diffinita ſunt, intra quæ geſta, vnà cum relatione litigatoribus conuenit præſtari. Similiter arbiter appellationem ſuſcipere, & relationem dare compellitur, ſi delegatus fuerit. Litigatoribus vero copia eſt, etiam non conſcriptis libellis, illico voce appellare, cum res iudicata popoſcerit, tam in ciuilibus, quàm in criminalibus cauſis. Ab eo autem, qui de appellatione cognoſcit, non poteſt recurſus fieri ad iudicem à quo fuerit prouocatum. Gratianus. Hæc omnia in 6. lib. Cod. inuenies tit. de appellationibus, & conſultationibus. Item. Quæritur autem de eo à quo appellatur, an ſit deuocandus in teſtimonium apud eum, ad quem appellatur ſuper negocio cuius cognitionem ſuſceperit. De hoc ita ſtatutum eſt in concil. Carthag. 5. Non liceat clericum in iudicium ad teſtimonium deuocari eum, qui præſes, vel cognitor fuerit, & nulla ad teſtimonium dicendum perſona eccleſiaſtici cuiuſlibet pulſetur. Leo Papa. c. qui ſcit. Cęterum ſi quis cauſa fruſtratorię dilationis appellauerit à iudice, ad quem prouocatum fuerit, condemnabitur. Ex ſumma iuris. Officiũ igitur eius, qui appellat, eſt pétere Apoſtolos, eius à quo appellatur, eſt dare dimiſſorias, quas etiam non petenti dare debet. Item mittere debet ad eum, ad quem appellatur, atteſtationes, allegationes, & alia, quæ coram eo ſunt acta. Officium autem illius ad quem appellatur, eſt omnibus diligenter examinatis, appellationem iuſtam, vel iniuſtam pronunciare. Extra. a. ubi ſupra. Innocen. 3. Ad officium eius qui de ap. cogniturus eſt, pertinet prudenter corrigere, quæ contra ipſum inuenit attentata. Si tamen notoriũ exiſteret quòd mandatum epiſcopi indiſcretũ erat, uel fruſtratorium, cui non tenebatur ſubditus obedire, ac per conſequẽtiã liqueat euidenter ſubditum legitime prouocaſſe, poteſt archiepiſcopus auctoritate metropolitica declarare, ſubditum irrationabiliter anathematis mucrone percuſſum. Cum autem excommunicatus qui appellauerat, iuxta prædictam formam, coram archiepiſcopo deponit cõtra epiſcopum quæſtionem Metropol. ad cognoſcendum de cauſa poteſt interponere partes ſuas, cum

ille appellationis proſecutionem renunciare tacito videatur, ſed ſi vel verbo, vel facto appellationem ſe velle, proſequi proteſtatur, non eſt tanquam aduerſa petens, & ſibi contrarius audiendus. Idem. Plus eſt Romanum Pont. ad ſe aliquod euocare negocium, quam aliquē ad eum ſuper aliquo negocio prouocare.

De Effectu appellationis. Cap. LXXXIIII.

EX ſumma iuris. Effectus appellationis eſt, vt omnia ſint in eodem ſtatu, in quo fuerunt tempore appellationis factæ, niſi ille qui appellat aduerſarij ſui deferat appellationi. Idem quoque puto ſi appellans contra ſententiam propriam cōuenit, ita procedendo, ac ſi non appellaſſet. Gratianus vbi ſupra. Dum ergò litigantes Romanam appellauerint ſedem, aut ab ea ſe audiri popoſcerint, nullus eos aut excommunicare, aut eorum ſedes ſurripere, aut eorum res auferre, aut aliquam vim eis inferre prę̄ſumat, antequam amborum cauſa Romani Pont. auctoritate finiatur. Quòd ſi aliter à quoquam præſumptum fuerit nihil erit, ſed viribus carebit. Extra. 2. Alex. 3. Idem præterea de his qui ad apo. ſe. appellant, & poſtea grauia committentes, ſedum conueniuntur appellatione tuentur, duximus reſpondendum, quod eos appellatio non debet in ſua iniquitate tueri, quo minus eorum exceſſus cen. eccle. puniatur. Idem. Cum aliquis ſuper aliqua cauſa appellat, licet pro illa appellatione non minus teneatur in alijs, ſuper quibus appellatum non eſt, reſpondere. Iudex tamen à quo appellatur (quia illi ſuſpectus omnino eſt) non debet eum ad reſpondendum ſuper alijs compellere, niſi pro crimine adeo graui, & manifeſto, quū ipſo actu merito ſit condemnandus. Idem Cantuar. Archiepiſcopo. Qua fronte nos conſulere valeas non videmus, cum videaris ordinem iuris peruertere. Iam enim non in eccleſia ſicut eſt canonicum & honeſtum, non etiam in palatio, ſed non in camera tua, ſed in camera regis contra debitum iuris & Pontificalis officij dignitatem, epiſcoporum electionem diceris confirmare. Sane ſi quis pro contumacia, vel alia cauſa qualibet interdicto, vel excommunicatione tenetur aſtrictus, & offert ſe ad iuſtitiā, de his pro quibus ſententiam ipſam exceperit, iudex eum ne in excommunicatione decedat abſoluere poterit, etiam ſi pars aduerſa (ne abſoluatur) app. obſtaculum interponat. Ab ipſo tamen ante abſolutionem, ſufficienti cautione ſuſcepta, quòd vel in præſentia Rom. Pont. ad cuius audientiam appellatur, ſi maluerit aduerſarius, vel coram iudice cui cauſam delegauerit, iuris pareat ęquitati. De his etiam, qui conqueruntur ſe irrationabiliter excommunicationi, vel interdicto ſuppoſitos. Illud idem dicimus, & ſi hi, qui huiuſmodi ſentētiam protulerint ad Se. Apoſt. duxerint appellandum. Innoc. 3. Quia multotiens quis ad tempus per ap. legitimam à iudicis ſui, quo ad aliquem certum articulum, eximitur poteſtate. Conſuluiſti autem nos, vtrum ſi quis excommunicationis ſententia innodatus, ante denunciationem ipſius, ab ea tāquam minus rationabiliter promulgata, in eo caſu in quo ante ſententiam appellatio vires obtinuiſſet, curauerit prouocare, eo q. per ap. interpoſitam excommunicantis videtur iuriſdictio dormitaſſe, ipſe denunciare poſſit eundem, & ad tempus eccleſiaſticis beneficijs ſpoliare. Nos itaque reſpondemus, quòd cum executionem excommunicatio ſecum trahat, & excommunicatus per denunciationem amplius non ligetur, ipſum excommunicatum denunciare potes, vt ab alijs euitetur, & illi prouentus eccleſiaſtici merito ſubtrahantur, cui eccleſiæ communio denegatur. Grego. ix. Vna ſententia pluribus condemnatis, ſi vnus ſolus ad appellationis beneficium conuolauit, illius victoria in re communi cęteris ſuffragatur, ſi communi iure iuuetur, idemq; negocium, & eadem cauſa defenſionis exiſtat. Require ſupra. tit. de appellationis remedio.

De Appellationibus friuolis, & non neceſſarijs.
Cap. LXXXV.

CAuſa. 2. q. 6. Eſt autem, quando appellationem interponi non eſt neceſſe. Sententia nanque extra ſolitum ordinē iudiciorum à præſide prolata, auctoritatem rei iudicatæ non obtinet. Item ſi ſententia lata fuerit circa prius iudicata, à quibus prouocatum non eſt, ſententiæ auctoritatem non obtinebit, & ideo ab eo appellari non eſt neceſſe. Item ſi ſententia contra ius ſcriptum feratur. Si vero contra litigatoris ſeotentiam dicatur, ad prouocationis remedium oportet confugere. Item ſi plures iudices dati fuerint, & vnus tantum ex his pronunciaſſe proponitur, non videtur appellandi neceſſitas fuiſſe, cum ſententia firmitatem iuris non teneat. Item quod citra ius geſtum videtur, firmitatem non tenet, & ſine appellatione poteſt reſcindi. Venales quoque ſententias, quæ in mercede à corruptis iudicibus proferuntur, & circa interpoſitæ prouocationis auxilium, infirmas eſſe decretum eſt. Sunt etiā quorum appellationes non recipiuntur. Non enim poteſt recipi eius appellatio, qui per contumaciam abſens, cum ad agendam cauſam negocio prius ſummatim perſcrutato, vocatus eſſet, condemnatus eſt. Nullus enim homicidarum, veneficorum, maleficorum, adulterorum, itemq; eorum qui manifeſtam violentiam commiſerunt, argumentis conuictus, teſtibus ſuperatus, voce etiā propria vitium, ſcelusq; confeſſus, audiatur appellans, & hoc in notorijs. In occultis aūt, ſi teſtibus productis, inſtrumentis prolatis, alijſque argumentis præſtitis, ſententia contra eum lata ſit, & ipſe qui condemnatus eſt, aut minime voce ſua cōfeſſus ſit, aut fortitudine tormentorum territus, contra ſe aliquid dixerit, prouocandi licentia ei non denegetur. Item. Quicunque non confidentia iuſtæ cauſæ, ſed cauſa differendæ moræ, ne cōtra eum ſententia proferatur, appellauerit, vel ſi de facto ſuo confeſſus, ne abijciatur appellare voluerit, huiuſmodi appellationes non recipiātur. Extra. 2. de appellationibus, & recu. Alexan. 3. c. ad noſtram. Quia remediū ap. non ideo eſt inuentum, vt alicui à religionis, & ordinis obſeruantia exorbitanti, debeat in ſua nequitia patrocinium exhibere, Mandamus quatenus, quando ſi quis ſubiectorum tuorum ad remedium appellationis conuolauerit, non ideo minus eum iuxta tenorem mandati, quod in prædicta regula continetur, & inſtitutione ordinis, corrigas, & caſtiges. Idem vbi ſupra ca. conſuluit. Si aliqui quos manifeſtum ſit, & notorium vxorem alterius detinere, aut iniecisse manus violentas in clericum, appellauerit, eorum ap. non eſt aliquatenus deferendum. Idem. Si generaliter app. quis interponat ab omni grauamine, quod ſibi poſſet contingere, huiuſmodi app. teneri non debet. Si verò ab aliquo iudice ſuper omni grauamine, quod in vna cauſa ſibi poſſit inferri, quamquam generalis app. fuerit interpoſita, appellationi tamen eius ab eodem iudice eſt deferendum. Cęleſtinus tertius. An ſit deferendum app. illius, quem aduerſarius de expoliatione, poſt appellationem legitime interpoſitam ſibi facta, paratus eſt incontinenti conuincere. Reſpon. quod cum in eo puniēdus ſit, in quo deliquit, qui appellationi deferre neglexerit, ſe beneficio reddidit appellationis indignum. Honorius tertius. Cum omiſſo diœceſano epiſcopo, fuiſſet ad archiepiſcopum appellatum, ad quem gradatim fuerat appellandum, in cauſa ipſa de iure procedere non debebat.

De Caſibus in quibus appellare prohibetur.
Cap. LXXXVI.

EX ſumma iuris. Inhibetur etiam appellatio in quibuſdam caſibus, qui notantur his verſibus. Appellare vetant ſcelus, excellentia, pacta. Contemptus, minima res, interdictio facta. Arbitrium, res quæ perit, eſt ſi longius acta. Scelus quidem, quoniam propter delicta notoria, non poteſt quis appellare. Excellentia vero, quoniam à Papa non appellatur, cum ſuperior illo non inueniatur. Pacta quoque, quia ſi paciſcantur partes, ne appellent, appellare non poterunt. Contemptus autē, id eſt contumacia, quia contumax appellans non auditur, niſi forte ueniret adhuc iudice pro tribunali ſedente, uel niſi eſſet contumax in oō exhibendo. Minima vero res, quia non appellatur, ſi citra 40. ſolidos conſiſtat ſumma, ſuper qua litigatur. Interdictio facta, quia quando à Papa inhibetur appellatio, non appellatur, niſi à manifeſto grauamine, tunc enim deferendum eſt appellationi. Si verò appelletur ab occulto grauamine, Iudex non defert ei. Sed ſuperior ſi inuenerit appellationem à grauamine interpoſitam, retractabit ipſam, & quę poſtea facta ſunt, arbitriū autem non, quoniam ab arbitro non appellatur. Opponitur tamen exceptio doli, quæ vicem obtinet accuſationis. Verbi gratia. Si arbiter inimicus meus efficiatur, & denūciem illi ne pronunciet, & ipſe nihilominus pronunciat, illius ſententiæ non parebo. Etſi pœna petatur, opponam exceptionem doli. Res autē, quæ perit, quia ſi res ex dilatione detrimentum patiatur, non appellatur. Verbi gratia. Si appelletur ne corpus defuncti ſepulturæ tradatur. Can. 2. q. 6. Sixtus Papa. Quotiens epiſcopi ſe à ſuis comprouincialibus, vt à Metropolitano putauerint prægrauari, aut eos ſuſpectos habuerint, mox Romanam appellent ſedem, atque eis libere liceat ire. Et dum prædictam Romanam eccleſiam appellauerint, aut ab ea ſe audiri popoſcerint, nullus eos aut excommunicare, aut eorum ædes ſurripere, aut res eorum auferre, aut aliquam eis vim inferre præſumat, antequam amborum cauſa Romani Pontificis auctoritate terminetur, q. ſi aliter à quoquam præſumptum fuerit, nihil erit, ſed viribus carebit. Extra. 2. de appellationibus & re. Alexan. 3. in concil. Statuimus, vt nec prælati, niſi canonica commonitione pręmiſſa ſuſpenſionis, vel excommunicationis ſententiam proferant in

ſubditos

ſubditos, niſi fortè talis ſit culpa, quæ ſuo genere ſuſpenſionis, vel excommunicationis pœnam inducat: nec ſubiecti contra diſciplinam eccleſiaſticam in vocem appellationis prorumpant, præcipue verò hoc in religioſis volumus obſeruari, ut ſi religioſi pro aliquo exceſſu fuerint corrigendi, contra regularem prælati ſui & ca. diſciplinam appellare præſumant, ſed deuote, & humiliter ſuſcipiant, quod pro ſalute ſua fuerit eiſdem iniunctum. Idem. Peruenit ad nos: quòd cum M. tuæ eccleſiæ canonicus, vt in ea reſidentiam faceret monuiſſes, in appellationem prorupit. & infra. Cum autem fruſtratoriæ dilationis cauſa, videatur dictus canonicus appellaſſe. Mandamus quatenus eum ſtudioſe moneas, vt in eadem eccleſia reſidentiam faciat. vel infra terminũ appel. ſuam proſecutus iter ad nos arripiat veniendi. Interim verò alicui honeſtæ perſonæ vices eius in eccleſia prætaxata committas, & ei de beneficijs illius aſſignes, vnde poſſit cõgruè ſuſtentari. Quòd ſi præfatus M. & alterum ipſorum adimplere neglexerit, eũ præbenda ſua priues eundem, & eam alij idoneæ perſonæ concedas. Idem. Abbates qui de aliqua publica infamia reſperſi ac conuicti, & deinde in communi capi. commoniti prælationi cedere noluerint, appellandi non habeant facultatẽ.

Quando appellare liceat, etiam appellatione remota. Cap. LXXXVII.

EX ſumma iuris. Appellari verò poteſt etiam appellatione remota, quãdo iudex ſuſpectus allegatur, nec recuſatio admittitur. Item quando primum peremptorium ſtatuitur. Item quando certum imprimi libello poſtulatur, nec conceditur. Itẽ cum ante cauſæ principalis ingreſſum, reſtitutio denegatur. Itẽ cum locus incongruus ad litigandum ſtatuitur. Item cum appellans ante citationem, iter arripuerit ad ſedem Apoſt. Item quando iudex alij vices ſuas committit, cum non poſſit cõmittere re. ap. Item quando iudex recuſat admittere probationem ſuper falſi ſuggeſtione. Item cum appellatio inhibita eſt vſq; ad diffinitiuam ſententiam tantum. Item cum iudex delegatus, inuito ordinario, vult clericum minus idoneum in eccleſia inſtituere. Item cum iudex rationabiles exceptiones non vult admittere, & huiuſmodi. Extra. 2. de appellationibus & re. Quotiens clauſula, per quam tollitur ap. remedium in medium ponitur literarum, ſi ſint plura negocia ſe inuicem contingentia, præmiſſa tantum complectitur, niſi fortè in fine literarum prædicta clauſula iteretur.

De Sententia confirmatione. Cap. LXXXVIII.

EX ſumma iuris. Quoniam autem ſententiæ frequenter à iudice, qui de appellatione cognoſcit confirmari ſolent, de confirmatione quoque tractandum eſt. Confirmatio eſt iuris prius habiti corroboratio. Item confirmare, eſt alicuius facto, vel iuri firmitatem præſtare. Fit autem pluribus modis. Aliquando quidem à iure, ſcilicet ex curſu temporis, vt ſi à ſententia non fuerit infra decem dies appellatum. Aliquando vero à iudice, ſcilicet per ſententiam, vel priuilegium. Aliquando verò iureiurando, vt ſi minor alienet rem ſuam, & iuret ſe non venire contra, non poterit reſtitutionem petere. Similiter autem confirmatur ſententia decreto. Fit autem confirmatio à ſuperiori perſona, puta Papa. Vel epiſcopus aliquando confirmat aliquem contractum, vel beneficium aliquod, vel electionem alicuius, vel ſententiam ab inferiori latam. Confirmari quidem poſſunt ea, quæ iuſte, & pacifice poſſidentur, & ea quæ minus legitime proceſſerunt. Res autem litigioſa confirmari non poteſt. Effectus confirmationis eſt, vt ex quo res tibi fuerit a ſuperiori confirmata, non licet alicui ſine mandato Papæ de ipſa contra confirmationem iudicare, niſi confirmatio per mendacium eſſet impetrata. Nam ſi dixi me canonice poſſidere, & ſic obtinui cõfirmationem, poterit mihi moueri quæſtio ſuper illo beneficio. Vnde ſi dicatur me non canonice poſſidere, poterit de hoc iudex cognoſcere: hoc enim probato per conſequentiam probabitur, me per falſi ſuggeſtionem habuiſſe confirmationem, & ita non valebit mihi. Si vero vitioſam habui inſtitutionem, & hoc dixi Papæ, ipſeq; nihilominus confirmauit, eius confirmatio quod deerat inſtitutioni ſupplebit, vnde iudex inferior de hoc cognoſcere non poterit. Quæritur autem ſi ſententiam ab epiſcopo confirmet Papa, poſſit idem epiſcopus, qui tulit illam, abſoluere ab ea. Videtur quidem, quòd non poſſit, quoniam omnia illa noſtra facimus, quibus auctoritatem noſtram impartimur, & ſic illa ſententia confirmata à Papa perinde habetur, ac ſi eſſet ab eo lata: vnde non videtur inferior iudex ab illa poſſe abſoluere: contrarium tamen verum eſt. Si verò quæratur cur non expirat confirmatio morte mandatoris, ſicut reſcriptum, vel mandatum. Hæc poteſt eſſe ratio, quia confirmatio ſtatim ſortitur effectum ſuum, vnde ſtatim confirmatur, mandatum verò ſemper ſpectat ad futurum. Extra, de confirmatione vtili. li. j. Alex. 3. Si iuſtus metus, quo minus appellaris te excuſat, ad appell. beneficium reputaris conuolaſſe, dummodo infra tempus quo licitè prouocatur coram iudice, à quo appellaſſe volueras, vel ſi habere ipſius copiam nequiueris, in præſentia bonorum virorum atteſtatione ſuper hoc propoſita, cauſas appellationis duxeris exprimendas. Idem. De confirmationibus autem Rom. Pont. te volumus tenere, quòd contra illas, niſi nouum apo. ſe. procedat mandatum, aut certum ſit, quod ſint per falſi ſuggeſtionem elicitæ, non eſt aliquatenus iudicandum.

De Re iudicata. Cap. LXXXIX.

EX ſumma iuris. Res iudicata pro veritatè accipitur, & tenet, etiam ſi lata ſit contra ius litigatoris, dummodo non ſit lata contra ius ſcriptum, tunc enim non teneret: neque verò prætextu inſtrumentorum, vel teſtium poſtea repertorum retractatur, ſed fallit hoc in cauſa matrimoniali. Extra. 2. de ſentẽ. & re iudi. Alex. 3. Cum autem aliquibus eſt adiudicata poſſeſſio, non ſufficit dare pignora, niſi corporali poſſeſſione lætentur. Innoc. 3. Conſtantino epiſcopo. Cum poſt decem dierum ſpatium ſententia in auctoritate rei tranſeat iudicatæ, qui ad prouocationis ſubſidium infra id tempus nõ recurrit, appellandi ſibi aditum denegauit, cum per hoc videatur per interpretationem iuris latæ ſententiæ paruiſſe, præſertim ubi cauſa non redditur appellandi. Sed nec executionem ipſius ſententiæ, ideo conuenit retardari, licet ad hoc agendum quadrimeſtre tempus regulariter ſit ſtatutum, quia id arctari põt nonnunquam à ſedenti in medio, & etiam prorogari, & qui ab initio ſpontè recipit terminum breuiorem, ſibi imputare poteſt & debet, cum ex hoc videatur amplius beneficium contempſiſſe: vnde talis non audietur appellans, niſi fortè aduerſus eum modus executionis canonicus excedatur.

De Sententia executione. Cap. XC.

EX ſumma iuris. Fiat autem executio ſententiæ in rebus condemnati. Primo, in mobilibus ſi inueniantur, ſi non inueniantur in immobilibus. Tertio, ſi illa non ſufficiãt, peruenitur ad debitores condemnati, contra quem iudex exequitur. Et nota, quod iſta bona omnia pignori capiuntur auctoritate iudicis, & venduntur bona fide infra tempus à iudice ſtatuendum, & hoc habet locum in perſonali. Si autem agatur reali actione, ſtatim ſit executio ſententiæ ſi non appellatur, & hoc ſi res ſtatim reſtitui poteſt. Si forte non poſſit ſtatim reſtitui datur condemnato tempus à iudice, infra quod reſtituat rem, & interim dat condemnatus bonos fideiuſſores de præſtanda extimatione, ſi rem non reſtitueret, & hæc locum habent, quando condemnatus eſt iuſſus reſtituere, & vult parere ſententiæ. Si autem parere non vellet, & rem habeat penes ſe, iudex ex officio ſuo, per brachium militare poteſt ab illo auferre rem, & dare victori. Si verò condemnatus rem non habeat, nec reſtituere velit, iurabit victor quantum ſua intereſt, & in tantũ iudex condemnabit victum, maxime niſi dolo fecit quo minus rem haberet. Si verò victus dolo non deſijt poſſidere, nec rem poteſt reſtituere, iudex in rei æſtimatione debet eũ tantummodo condemnare. Iuſti. ubi ſupra lib. 4. Improbus etiam litigator, damnum & impenſas litis inferre aduerſario cogitur. Ex Digeſt. 5. lib. Vlpianus de offic. Proconſ. Eum quem temere aduerſarium ſuum in iudicium vocaſſe conſtiterit, viatica, litiſq; ſumptus aduerſario ſuo reddere oportebit.

De In integrum reſtitutione. Cap. XCI.

EX ſumma iuris. Quoniam autem eorum, quæ per uim aut metum, uel dolum, uel alias perperam ablata ſunt, reſtitutio per ſententiam ſit. De in integrum reſtitutione quoque uidendum eſt. In integrum reſtitutio eſt prioris ſtatus, uel iuris redintegratio. Fit autẽ ab ordinario, & a delegato ſi delegatus ſit ab eo, qui propriam habet iuriſdictionem. Si tamen iam tuliſſet ſententiam, & poſtea peteretur ab eo reſtitutio, non poſſet eam facere, quia iam functus eſſet officio ſuo. Ordinarius autẽ, etiam contra ſententiam ſuam, vel præ deceſſoris ſui poteſt reſtituere. Maior etiam aduerſus ſententiam minoris reſtituere ualet, ſed non econuerſo. Eſt autem facienda minori, uel eccleſiæ, ſi tamen ſe læſos oſtenderint, minori quidem 25. annis, ſi decipiatur in cõtractibus, uel ſententia: poterit enim petere reſtitutionem toto tempore minoris ætatis, uſque ad annos 25. & etiam

ille appellationis proſecutionem renunciare tacito videatur, ſed ſi vel verbo, vel facto appellationem ſe velle, proſequi proteſtatur, non eſt tanquam aduerſa petens, & ſibi contrarius audiendus. Idem. Plus eſt Romanum Pont. ad ſe aliquod euocare negocium, quàm aliquẽ ad eum ſuper aliquo negocio prouocare.

De Effectu appellationis. Cap. LXXXIIII.

EX ſumma iuris. Effectus appellationis eſt, vt omnia ſint in eodem ſtatu, in quo fuerunt tempore appellationis factæ, niſi ille qui appellat aduerſarij ſui deferat appellationi. Idem quoque puto ſi appellans contra ſententiam propriam cõuenit, ita procedendo, ac ſi non appellaſſet. Gratianus vbi ſupra. Dum ergo litigantes Romanam appellauerint ſedem, aut ab ea ſe audiri popoſcerint, nullus eos aut excommunicare, aut eorum ſedes ſurripere, aut eorum res auferre, aut aliquam vim eis inferre præſumat, antequam amborum cauſa Romani Pont. auctoritate finiatur. Quòd ſi aliter à quoquam præſumptum fuerit nihil erit, ſed viribus carebit. Extra. 2. Alex. 3. Idem præterea de his qui ad apo. ſe. appellant, & poſtea grauia committentes, ſe dum conueniuntur appellatione tuentur, duximus reſpondendum, quod eos appellatio non debet in ſua iniquitate tueri, quo minus eorum exceſſus cen. eccle. puniatur. Idem. Cum aliquis ſuper aliqua cauſa appellat, licet pro illa appellatione non minus teneatur in alijs, ſuper quibus appellatum non eſt, reſpondere. Iudex tamen à quo appellatur (quia illi ſuſpectus omnino eſt) non nebet eum ad reſpondendum ſuper alijs compellere, niſi pro crimine adeo graui, & manifeſto, quo ipſo actu merito ſit condemnandus. Idem Cantuar. Archiepiſcopo. Qua fronte nos conſulere valeas non videmus, cum videaris ordinem iuris peruertere. Iam enim non in eccleſia ſicut eſt canonicum & honeſtum, non etiam in palatio, ſed non in camera tua, ſed in camera regis contra debitum iuris & Pontificalis officij dignitatem, epiſcoporum electionem diceris confirmare. Sane ſi quis pro contumacia, vel alia cauſa qualibet interdicto, vel excommunicatione tenetur aſtrictus, & offert ſe ad iuſtitiã, de his pro quibus ſententiam ipſam exceperit, iudex eum ne in excommunicatione decedat abſoluere poterit, etiam ſi pars aduerſa (ne abſoluatur) app. obſtaculum interponat. Ab ipſo tamen ante abſolutionem, ſufficienti cautione ſuſcepta, quòd vel in præſentia Rom. Pont. ad cuius audientiam appellatur, ſi maluerit aduerſarius, vel coram iudice cui cauſam delegauerit, iuris pareat æquitati. De his etiam, qui conqueruntur ſe irrationabiliter excommunicationi, vel interdicto ſuppoſitos. Illud idem dicimus, & ſi hi, qui huiuſmodi ſentẽtiam protulerint ad Se. Apoſt. duxerint appellandum. Innoc. 3. Quia multotiens quis ad tempus per ap. legitimam a iudicis ſui, quo ad aliquem certum articulum, eximitur poteſtate. Conſuluiſti autem nos, vtrum ſi quis excommunicationis ſententia innodatus, ante denunciationem ipſius, ab ea tãquam minus rationabiliter promulgata, in eo caſu in quo ante ſententiam appellatio vires obtinuiſſet, curauerit prouocare, eo q̃ per ap. interpoſitam excommunicantis videtur iuriſdictio dormitaſſe, ipſe denunciare poſſit eundem, & ad tempus eccleſiaſticis beneficijs ſpoliare. Nos itaque reſpondemus, quòd cum executionem excommunicatio ſecum trahat, & excommunicatus per denunciationem amplius non ligetur, ipſum excommunicatum denunciare potes, vt ab alijs euitetur, & illi prouentus eccleſiaſtici merito ſubtrahantur, cui eccleſiæ communio denegatur. Grego. 12. Vna ſententia pluribus condemnatis, ſi vnus ſolus ad appellationis beneficium conuolauit, illius victoria in re communi cęteris ſuffragatur, ſi communi iure innetur, idemq; negocium, & eadem cauſa defenſionis exiſtat. Require ſupra. tit. de appellationis remedio.

De Appellationibus friuolis, & non neceſſarijs. Cap. LXXXV.

CAuſa. 2. q. 6. Eſt autem, quando appellationem interponi non eſt neceſſe. Sententia nanque extra ſolitum ordinẽ iudiciorum a præſide prolata, auctoritatem rei iudicatæ non obtinet. Item ſi ſententia lata fuerit circa prius iudicata, à quibus prouocatum non eſt, ſententiæ auctoritatem non obtinebit, & ideo ab eo appellari non eſt neceſſe. Item ſi ſententia contra ius ſcriptum feratur. Si vero contra litigatoris ſententiam dicatur, ad prouocationis remedium oportet confugere. Item ſi plures iudices dati fuerint, & vnus tantum ex his pronunciaſſe proponitur, non videtur appellandi neceſſitas fuiſſe, cum ſententia firmitatem iuris non teneat. Item quod citra ius geſtum videtur, firmitatem non tenet, & ſine appellatione poteſt reſcindi. Venales quoque ſententias, quæ in mercede a corruptis iudicibus proferuntur, & citra interpoſitæ prouocationis auxilium, infirmas eſſe decretum eſt. Sunt etiã quorum appellationes non recipiuntur. Non enim poteſt recipi eius appellatio, qui per contumaciam abſens, cum ad agendam cauſam negocio prius ſummatim perſcrutato, vocatus eſſet, condemnatus eſt. Nullus enim homicidarum, veneficorum, maleficorum, adulterorum, itemq; eorum qui manifeſtam violentiam commiſerunt, argumentis conuictus, teſtibus ſuperatus, voce etiã propria vitium, ſceluſq; confeſſus, audiatur appellans, & hoc in notorijs. In occultis aũt, ſi teſtibus productis, inſtrumentis prolatis, alijſque argumentis præſtitis, ſententia contra eum lata ſit, & ipſe qui condemnatus eſt, aut minime voce ſua cõfeſſus ſit, aut fortitudine tormentorum territus, contra ſe aliquid dixerit, prouocandi licentia ei non denegetur. Item. Quicunque non confidentia iuſtæ cauſæ, ſed cauſa differendæ moræ, ne cõtra eum ſententia proferatur, appellauerit, vel ſi de facto ſuo confeſſim, ne abijciatur appellare voluerit, huiuſmodi appellationes non recipiãtur. Extra. 2. de appellationibus, & recu. Alexan. 3. c. ad noſtram. Quia remediũ ap. non ideo eſt inuentum, vt alicui à religionis, & ordinis obſeruantia exorbitanti, debeat in ſua nequitia patrocinium exhibere, Mandamus quatenus, quando ſi quis ſubiectorum tuorum ad remedium appellationis conuolauerit, non ideo minus eum iuxta tenorem mandati, quod in prædicta regula continetur, & inſtitutione ordinis, corrigas, & caſtiges. Idem vbi ſupra ca. conſuluit. Si aliqui quos manifeſtum ſit, & notorium vxorem alterius detinere, aut iniecisse manus violentas in clericum, appellauerit, eorum ap. non eſt aliquatenus deferendum. Idem. Si generaliter app. quis interponat ab omni grauamine, quod ſibi poſſet contingere, huiuſmodi app. teneri non debet. Si verò ab aliquo iudice ſuper omni grauamine, quod in vna cauſa ſibi poſſit inferri, quamquam generalis app. fuerit interpoſita, appellationi tamen eius ab eodem iudice eſt deferendum. Cęleſtinus tertius. An ſit deferendum app. illius, quem aduerſarius de expoliatione, poſt appellationem legitime interpoſitam ſibi facta, paratus eſt incontinenti conuincere. Reſpon. quòd cum in eo puniẽdus ſit, in quo deliquit, qui appellationi deferre neglexerit, ſe beneficio reddidit appellationis indignum. Honorius tertius. Cum omiſſo diœceſano epiſcopo, fuiſſet ad archiepiſcopum appellatum, ad quem gradatim fuerat appellandum, in cauſa ipſa de iure procedere non debebat.

De Caſibus in quibus appellare prohibetur. Cap. LXXXVI.

EX ſumma iuris. Inhibetur etiam appellatio in quibuſdam caſibus, qui notantur his verſibus. Appellare vetant ſcelus, excellentia, pacta. Contemptus, minima res, interdictum facta. Arbitrium, res quæ perit, eſt ſi longius acta. Scelus quidem, quoniam propter delicta notoria, non poteſt quis appellare. Excellentia vero, quoniam à Papa non appellatur, cum ſuperior illo non inueniatur. Pacta quoque, quia ſi paciſcantur partes, ne appellent, appellare non poterunt. Contemptus autẽ, id eſt contumacia, quia contumax appellans non auditur, niſi fortè ueniret adhuc iudice pro tribunali ſedente, uel niſi eſſet contumax in nõ exhibendo. Minima vero res, quia non appellatur, ſi citra 40. ſolidos conſiſtat ſumma, ſuper qua litigatur. Interdictio facta, quia quando à Papa inhibetur appellatio, non appellatur, niſi a manifeſto grauamine, tunc enim deferendum eſt appellationi. Si verò appelletur ab occulto grauamine, Iudex non defert ei. Sed ſuperior ſi inuenerit appellationem à grauamine interpoſitam, retractabit ipſam, & quę poſtea facta ſunt, arbitriũ autem non, quoniam ab arbitro non appellatur. Opponitur tamen exceptio doli, quæ vicem obtinet accuſationis. Verbi gratia. Si arbiter inimicus meus efficiatur, & denũciem illi ne pronunciet, & ipſe nihilominus pronunciat, illius ſententiæ non parebo. Etſi pœna petatur, opponam exceptionem doli. Res autẽ, quæ perit, quia ſi res ex dilatione detrimentum patiatur, non appellatur. Verbi gratia. Si appelletur ne corpus defuncti ſepulturæ tradatur. Can. 2. q. 6. Sixtus Papa. Quotiens epiſcopi ſe à ſuis comprouincialibus, vt à Metropolitano putauerint prægrauari, aut eos ſuſpectos habuerint, mox Romanam appellent ſedem, atque eis libere liceat ire. Et dum prædictam Romanam eccleſiam appellauerint, aut ab ea ſe audiri popoſcerint, nullus eos aut excommunicare, aut eorum ædes ſurripere, aut res eorum auferre, aut aliquam eis vim inferre præſumat, antequam amborum cauſa Romani Pontificis auctoritate terminetur, q̃ ſi aliter à quoquam præſumptum fuerit, nihil erit, ſed viribus carebit. Extra. 2. de appellationibus & re. Alexan. 3. in concil. Statuimus, vt nec prælati, niſi canonica commonitione pręmiſſa ſuſpenſionis, vel excommunicationis ſententiam proferant in

ſubditos

ſubditos, niſi fortè talis ſit culpa, quæ ſuo genere ſuſpenſionis, vel excommunicationis pœnam indicat: nec ſubiecti contra diſciplinam eccleſiaſticam in vocem appellationis prorumpant, ſpecialiter verò hoc in religioſis volumus obſeruari, ne ſi religioſi pro aliquo exceſſu fuerint corrigendi, contra regularem prælati ſui & ca. diſciplinam appellare præſumant, ſed deuotè, & humiliter ſuſcipiant, quod pro ſalute ſua fuerit eiſdem iniunctum. Idem. Peruenit ad nos: quòd cum M. tuæ eccleſiæ canonicus, vt in ea reſidentiam faceret monuiſſes, in appellationem prorupit. & infra. Cum autem fruſtratoriæ dilationis cauſa, videatur dictus canonicus appellaſſe. Mandamus quate. eum ſtudioſe moneas, vt in eadem eccleſia reſidentiam faciat. vel infra terminũ appel. ſuam proſecutus iter ad nos arripiat veniendi. Interim verò alicui honeſtæ perſonæ vices eius in eccleſia prætaxata committas, & ei de beneficijs illius aſſignes, vnde poſſit cõgruè ſuſtentari. Quod ſi præfatus M. & alterum ipſorum adimplere neglexerit, tu præbenda ſua priues eundem, & eam alij idoneæ perſonæ concedas. Idem. Abbates qui de aliqua publica infamia reſperſi ac conuicti, & deinde in communi capi. commoniti prælationi cedere noluerint, appellandi non habeant facultatẽ.

Quando appellare liceat, etiam appellatione remota. Cap. LXXXVII.

EX ſumma iuris. Appellari verò poteſt etiam appellatione remota, quãdo iudex ſuſpectus allegatur, nec recuſatio admittitur. Item quando primum peremptorium ſtatuitur. Item quando certum imprimi libello poſtulatur, nec conceditur. Itẽ cum ante cauſæ principalis ingreſſum, reſtitutio denegatur. Itẽ cum locus incongruus ad litigandum ſtatuitur. Item cum appellans ante citationem, iter arripuerit ad ſedem Apoſt. Item quando iudex alij vices ſuas committit, cum non poſſit cõmittere re. ap. Item quando iudex recuſat admittere probationem ſuper falſi ſuggeſtione. Item cum appellatio inhibita eſt vſq; ad diffinitiuam ſententiam tantum. Item cum iudex delegatus, inuito ordinario, vult clericum minus idoneum in eccleſia inſtituere. Item cum iudex rationabiles exceptiones non vult admittere, & huiuſmodi. Extra. 2. de appellationibus & re. Quotiens clauſula, per quam tollitur ap. remedium in medium ponitur literarum, ſi ſint plura negocia ſe minime contingentia, præmiſſa tantum complectitur, niſi fortè in fine literarum prædicta clauſula iteretur.

De Sententia confirmatione. Cap. LXXXVIII.

EX ſumma iuris. Quoniam autem ſententiæ frequenter à iudice, qui de appellatione cognoſcit confirmari ſolent, de confirmatione quoque tractandum eſt. Confirmatio eſt iuris prius habiti corroboratio. Item confirmare, eſt alicuius facto, vel iuri firmitatem præſtare. Fit autem pluribus modis. Aliquando quidem à iure, ſcilicet ex curſu temporis, vt ſi à ſententia non fuerit infra decem dies appellatum. Aliquando vero à iudice, ſcilicet per ſententiam, vel priuilegium. Aliquando verò iureiurando, vt ſi minor alienet rem ſuam, & iuret ſe non venire contra, non poterit reſtitutionem petere. Similiter autem confirmatur ſententia decreto. Fit autem confirmatio à ſuperiori perſona, puta Papa. Vel epiſcopus aliquando confirmat aliquem contractum, vel beneficium aliquod, vel electionem alicuius, vel ſententiam ab inferiori latam. Confirmari quidem poſſunt ea, quæ iuſte, & pacifice poſſidentur, & ea quæ minus legitime proceſſerunt. Res autem litigioſa confirmari non poteſt. Effectus confirmationis eſt, vt ex quo res ſibi fuerit a ſuperiori confirmata, non licet alicui ſine mandato Papæ de ipſa contra confirmationem iudicare, niſi confirmatio per mendacium eſſet impetrata. Nam ſi dixi me canonice poſſidere, & ſic obtinui cõfirmationem, poterit mihi moueri quæſtio ſuper illo beneficio. Vnde ſi dicatur me non canonice poſſidere, poterit de hoc iudex cognoſcere: hoc enim probato per conſequentiam probabitur, me per falſi ſuggeſtionem habuiſſe confirmationem, & ita non valebit mihi. Si vero vitioſam habui inſtitutionem, & hoc dixi Papæ, ipſeq; nihilominus confirmauit, eius confirmatio quod deerat inſtitutioni ſupplebit, vnde iudex inferior de hoc cognoſcere non poterit. Quæritur autem ſi ſententiam ab epiſcopo confirmet Papa, poſſit idem epiſcopus, qui tulit illam, abſoluere ab ea. Videtur quidem, quòd non poſſit, quoniam omnia illa noſtra facimus, quibus auctoritatem noſtram impartimur, & ſic illa ſententia confirmata à Papa perinde habetur, ac ſi eſſet ab eo lata: vnde non videtur inferior iudex ab illa poſſe abſoluere: contrarium tamen verum eſt. Si verò quæratur cur non expirat confirmatio morte mandatoris, ſicut reſcriptum, vel mandatum. Hæc poteſt eſſe ratio, quia confirmatio ſtatim ſortitur effectum ſuum, vnde ſtatim confirmatur, mandatum verò ſemper ſpectat ad futurum. Extra, de confirmatione vtili. li. j. Alex. 3. Si iuſtus metus, quo minus appellare te excuſat, ad appell. beneficium reputaris conuolaſſe, dummodo infra tempus quo licitè prouocatur coram iudice, à quo appellaſſe volueras, vel ſi habere ipſius copiam nequiueris, in præſentia bonorum virorum atteſtatione ſuper hoc propoſita, cauſas appellationis duxeris exprimendas. Idem. De confirmationibus autem Rom. Pont. te volumus tenere, quòd contra illas, niſi nouum apo. ſe. procedat mandatum, aut certum ſit, quod ſint per falſi ſuggeſtionem elicitæ, non eſt aliquatenus iudicandum.

De Re iudicata. Cap. LXXXIX.

EX ſumma iuris. Res iudicata pro veritate accipitur, & tenet, etiam ſi lata ſit contra ius litigatoris, dummodo non ſit lata contra ius ſcriptum, tunc enim non teneret; neque vero prætextu inſtrumentorum, vel teſtium poſtea repertorum retractatur, ſed fallit hoc in cauſa matrimoniali. Extra. 2. de ſentẽ. & re iudi. Alex. 3. Cum autem aliquibus eſt adiudicata poſſeſſio, non ſufficit dare pignora, niſi corporali poſſeſſione lætentur. Innoc. 3. Conſtantino epiſcopo. Cum poſt decem dierum ſpatium ſententia in auctoritate rei tranſeat iudicatæ, qui ad prouocationis ſubſidium infra id tempus nõ recurrit, appellandi ſibi aditum denegauit, cum per hoc videatur per interpretationem iuris latæ ſententiæ paruiſſe, præſertim ubi cauſa non redditur appellandi. Sed nec executionem ipſius ſententiæ, ideo conuenit retardari, licet ad hoc agendum quadrimeſtre tempus regulariter ſit ſtatutum, quia id arctari põt nonnunquam à ſedenti in medio, & etiam prorogari, & qui ab initio ſponte recipit terminum breuiorem, ſibi imputare poteſt, & debet, cum ex hoc videatur amplius beneficium contempſiſſe: vnde talis non audietur appellans, niſi fortè aduerſus eum modus executionis canonicus excedatur.

De Sententia executione. Cap. XC.

EX ſumma iuris. Fiat autem executio ſententiæ in rebus condemnati. Primo, in mobilibus ſi inueniantur, ſi non inueniantur in immobilibus. Tertio, ſi illa non ſufficiãt, peruenitur ad debitores condemnati, contra quem iudex exequitur. Et nota, quod illa bona omnia pignori capiuntur auctoritate iudicis, & venduntur bona fide infra tempus à iudice ſtatuendum, & hoc habet locum in perſonali. Si autem agatur reali actione, ſtatim ſit executio ſententiæ ſi non appellatur, & hoc ſi res ſtatim reſtitui poteſt. Si forte non poſſit ſtatim reſtitui datur condemnato tempus à iudice, infra quod reſtituat rem, & interim dat condemnatus bonos fideiuſſores de præſtanda extimatione, ſi rem non reſtitueret, & hæc locum habent, quando condemnatus eſt iuſſus reſtituere, & vult parere ſententiæ. Si autem parere non vellet, & rem habeat penes ſe, iudex ex officio ſuo, per brachium militare poteſt ab illo auferre rem, & dare uictori. Si uerò condemnatus rem non habeat, nec reſtituere uelit, iurabit uictor quantum ſua intereſt, & iuranti ſi iudex condemnabit uictum, maxime ubi ſi dolo fecit quo minus rem haberet. Si vero uictus dolo non deſijt poſſidere, nec rem poteſt reſtituere, iudex in rei æſtimatione debet eũ tantummodo condemnare. Iuſti. ubi ſupra lib. 4. Improbus etiam litigator, damnum & impenſas litis inferre aduerſario cogitur. Ex Digeſt. 5. lib. Vlpianus de offic. Proconſ. Eum quem temere aduerſarium ſuum in iudicium uocaſſe conſtiterit, uiatica, litiſq; ſumptus aduerſario ſuo reddere oportebit.

De In integrum reſtitutione. Cap. XCI.

EX ſumma iuris. Quoniam autem eorum, quæ per uim aut metum, uel dolum, uel alias perperam ablata ſunt, reſtitutio per ſententiam ſit. De in integrum reſtitutione quoque uidendum eſt. In intégrum reſtitutio eſt prioris ſtatus, uel iuris redintegratio. Fit autẽ ab ordinario, & à delegato ſi delegatus ſit ab eo, qui propriam habet iuriſdictionem. Si tamen iam tuliſſet ſententiam, & poſtea peteretur ab eo reſtitutio, non poſſet eam facere, quia iam functus eſſet officio ſuo. Ordinarius autẽ, etiam contra ſententiam ſuam, vel prædeceſſoris ſui poteſt reſtituere. Maior etiam aduerſus ſententiam minoris reſtituere ualet, ſed non econuerſo. Eſt autem facienda minori, uel eccleſiæ, ſi tamen ſe læſos oſtenderint, minori quidem 25. annis, ſi decipiatur in cõtractibus, uel ſententia poterit enim petere reſtitutionem toto tempore minoris ætatis, uſque ad annos 25, & etiam

etiam poſt annos 25. infra quadriênium. Hæc eadem reſtitutio competit eccleſiæ, quoniam eccleſia iure minoris vtitur. Nam iure pupilli ſecundum leges vtitur reſpublica, eccleſia vero vtitur eodem iure quo reſpu. Reſtituitur autem ſi lædatur circa iudicia, vtputa ſi neceſſarias allegationes omittat. Reſtituitur etiã circa contractus ſi lædatur, & hoc infra quadriennium tantum à tempore contractus. Eccleſia quoque contra eccleſiam reſtitui poteſt. Eſt & alia reſtitutio, quæ cõpetit iure maioris, ſecundum leges. Debet autem fieri reſtitutio cauſa cognita, & aduerſario præſente. Effectus reſtitutionis eſt, vt læſus quod ſuum eſt accipiat, & ad omnia reſtituatur. Ceſſat autem reſtitutio in re modica. Item vbi damnum prouenit ex euentu. Verbi gratia. Si minor, vel eccleſia vendidit prædium, nec fuit in venditione deceptus, ſed precium poſtea perijt per caſum, nõ competit reſtitutio. Item ſi contractus ipſo iure non teneat. Item ſi minor reſtitui petat ad hæreditatem omiſſam, & ampliatam laboribus ſubſtituti. Item ſi ſoluatur ei debitum auctoritate iudicis, & poſtmodum illud amittat. Idem in delictis. In ſumma vero nota, quod licet eccleſia iure minoris vtatur: tamen priuilegium eccleſię, priuilegium minoris excedit, quoniam eccleſia non tenetur creditori, niſi creditum in vtilitatem eccleſiæ verſum ſit. Minor autem tenetur, ſed reſtituitur.

Iterum De eodem. Cap. XCII.

EX Digeſt. lib. 4. Modeſtinus. Omnes in integrum reſtitutiones cauſa cognita à prætore promittuntur, ſcilicet, vt iuſtitiam earum cauſarum examinet, an veræ ſint, quarum nomine ſingulis ſubuenit. Paulus lib. 7. Nemo videtur re excluſus, quem prætor in integrum reſtituturum pollicetur. Marcellus. Antonius Imperator Martio Auito prætori de ſuccurrendo ei, qui abſens rem amiſerat, in hanc ſententiam reſcripſit. Et ſi nihil facilè mutandum eſt ex ſolennibus, tamen vbi æquitas euidens poſcit, ſubueniendum eſt. Itaque ſi citatus non reſpondit, & ob hoc more pronunciatum eſt, confeſtim autem pro tribunali te ſedentem adijt, exiſtimari poteſt non ſua culpa, ſed parum exaudita voce præconis defuiſſe, ideoq; reſtitui poteſt. Deceptis enim ſine culpa ſua, maximè ſi fraus ab aduerſario ſuo interuenerit, ſuccurri oportebit: cum etiam de dolo malo actio competere ſoleat, & boni prætoris eſt potius reſtituere litẽ, vt & ratio & æquitas poſtulabit, quàm actionem famoſam conſtituere. Ad quam tunc demum deſcendendum eſt, cum remedio locus eſſe non poteſt. Extra de in integrum reſtit. Alexã. 3. De poſſeſſionibus eccleſiæ laicis ſub modico cenſu conceſſis: Noueris, quod ſi eccleſia læſa eſt, & manifeſte apparet ipſius detrimentum, cum epiſcopo conditionem eius deteriorem facere non liceat, & eccleſia iure minoris ſemper debeat illæſa ſeruari, quæ in damnum eius data fuiſſe conſtiterit, ad ipſius ius, & proprietatem redire conuenit. Prouidendum eſt tamen, ne ſi forte coloni poſſeſſiones illas expenſis, atque laboribus ſuis reddiderint meliores, ſumptibus quos bona fide fecerunt, debeant defrandari. Innocẽ. 3. Sententia Rom. ſe. non negatur in melius poſſe commutari, cum aut ſurreptum aliquid fuit, aut ipſa pro conſideratione ætatum, & temporum, ſeu grauium neceſſitatũ diſpenſatiue quicquam ordinare decreuit, & ſecundum iura ciuilia, principes etiam contra res bis iudicatas, in auditorio ſuo examinari, reſtitutionem in integrum permiſerunt. Grego. ix. Cauſa reſtitu. in integrum coram iudicibus ordinarijs adminiſtrationem habentibus, vel delegatis ab eis tractari poterit, & ſiquidem, ſiue hoc ipſis delegatis ſpecialiter demandatum fuerit, ſiue commiſſo eis negocio contingat incidere huiuſmodi quæſtionẽ. Delegati vero ab ordinarijs qui adminiſtrationem non habẽt, ſed facultatem tantummodo iudicandi, ſeu arbiter de cauſa cognoſcere nequeunt, vbi coram eis mota fuerit incidenter. In matrimoniali quoque, liberali, vel criminali cauſa, cum maiores iudices exigantur, arbiter nequit aſſumi. Idem. Beneficio reſtitutionis in integrum eccleſiæ tuæ in alio iudicio denegato, reſtitutio, præterquam ad appellationem omiſſam, videtur eidem eccleſiæ poſſe negari, niſi nouis defenſionibus ad huiuſmodi ſit beneficium admittenda.

Quòd, & hi, qui iniuſtam cauſam fouerunt, tenentur reſtituere. Cap. XCIII.

HElinandus vbi ſupra. Iudex, & Conſiliarius, & Aduocatus tenentur ad reſtitutionem omnium, quæ iudicio, conſilio, aduocatione ablata ſunt à proximo, ſiue dolus, ſiue non, ſed ignorantia interuenerit, eo quod Prophetæ, & videntis aſſumũt omnes officium, & ſicut videns, qui per incuriã aliquid de contingentibus omiſit punietur, tenetur enim talis omnia ſcire, quę vt diſpenſet officio aſſumit, ſimiliter & magiſter. Quod autem objicitur, non fraudulenti officij nulla eſt obligatio, verũ quidẽ eſt eatenus, vt non propter hoc traheris in cauſam coram iudice. Quòd tum autem ad Deum citra fraudulentiam officij obligaris, quamuis reuera fraus ſit ſcienter nos tale officium aſſumere, quod cum debito fine ſcimus nos non poſſe terminare. Scientia igitur in fraudem, & ignorantia craſſa obligat, diligentia debita adhibita excuſat. Ex his patet, quod notitia iuris non minus iudici neceſſaria eſt, quàm voluntas aut facultas. Et quidem meo tempore nihil miſerabilius vidi, quàm iudices ſcientiæ legis ignaros, & bonæ voluntatis inanes, quos cõuincit amor munerum & retributionum, & qui talibus ordinariam iuriſdictionem conferunt, aut iuris ignari ſunt, aut contemptores. Si autem aduocatus ſciens fouet partem iniuſtam, tenetur ad reſtitutionem omnium rerum earum, quæ amittit ille, contra quem ſtat ſi vicerit in cauſa. Si vero iuſtam, & ſcit ſententiam ferendam, & pro cliente ſuo ſine auxilio ſuo, tenetur ad reſtitutionẽ ſalarij, quod tunc demum accipere poteſt ſi ſcit iuſtam cauſam, nec clientem ſuum ſine auxilio, & labore aduocati poſſe euincere. Sed cum aduerterit cauſam quam fouet in aliquo vacillare, & iniuſtitiam continere, puta in teſtibus ſubintroductis, vel in alijs inſtrumentis, minus conuenientibus, quæritur ſi aduocatus teneatur monere iudicem circa illud: Et videtur neceſſariũ, quia ei ſeruit neceſſe hẽt, vt faciat ei fidem. At ſi monuerit eũ erit proditor cauſæ, & ſecreti ſibi commiſſi, quod non videtur reuelandum, ſicut nec confeſſio. Ob hoc valde periculoſum eſt aduocare pro pecunia Magiſter Radulphus de Talamo, comperta iniuſtitia partis quam fouebat, quam à principio cauſæ iuſtam putauerat, repente ſtetit aduocatus, & pro parte aduerſa etiam euocatus à iudice ad iudicium daudum, quia ſolius Dei intuitu cognoſcebatur agere negocium, propter quod maxim ũ incommodum, & odium, & inimicitias ab aduerſa parte incurſit. Periculoſum eſt igitur aduocare, præterquã in illo negocio ſolo vbi veritas eſt periculo. Dico etiam, quod aduocatus tenetur conſulere clienti ſuo, ne per præſcriptionem euincere cupeat, cum ſacra ſcriptura conſulat, ne quis per præſcriptionẽ tantum, aliquid poſſideat, dicatque illũ qui ſic poſſidet magis peccare quanto diutius ſic poſſederit. Igitur ſi in tali cauſa euicerit aliquis, aduocatione tua te patrocinante, teneris ad reſtitutionẽ totius damni partis aduerſæ, ſiue corporale damnum ſit, ſiue ſpiritale. Ad eandem reſtitutionem tenetur, tam iudex forenſis, quàm eccleſiaſticus. Sic enim iudex efficitur particeps rapinæ, & tenetur tanquam raptor ad reſtitutionem, cum pari pœna puniendi ſint male agens, & conſentiens. Eſt autem conſenſus iſte remotus, cum opus quidem prauum non placet, ſed delinquentem cum poſſis non corripis verbo, iuxta illud: Si peccauerit in te frater tuus corripe eum, aut iuſta coerctione, quod ad prælatos pertinet vtriuſque fori. Sicut ergo famulus meus ad cuſtodiam equi mei deputatus, ſi eum amiſeo per eius incuriam, tenetur mihi illum reſtituere, ſic & iudex ad hoc conſtitutus.

De Cauſis criminalibus. Cap. XCIIII.

EX ſumma iuris. Viſo qualiter procedendum ſit in cauſis pecuniarijs, reſtat agendum de criminalibus. Nam de cauſis ſpiritualibus, quæ propriè ad forum eccleſiaſticum pertinẽt, in ſequentibus Deo dante tractabitur, vbi de lapſu clericorum agetur. Extra. 5. de accuſationibus. Innocen. 3. Tribus modis ualet crimen opponi denunciando, excipiendo, & accuſando. Quãdo crimen in modum denunciationis opponitur, non eſt inſcriptio neceſſaria. Sed cum in modum accuſationis, oportet inſcribi, quoniam ad depoſitionem inſtituitur accuſatio. Sed ad correptionem eſt denunciatio facienda. Cũ autem excipiendo fuerit crimen obiectum, diſtinguendum eſt, quare opponatur, & quomodo. Si enim a teſtificatione, vel ab accuſatione aliquis repellatur, non eſt inſcribi neceſſe, ſed cũ opponitur, vt quis à promotione officij, vel beneficij excludatur. Si ante confirmationẽ objicitur, non cogitur quiſquã inſcribere, quia crimen hoc modo probatum impedit promouendum, ſed non deijcit iam promotum. Poſt confirmationem uero, cum ſcilicet ordinandus fuerit aliquis, aut etiam conſecrandus, quia ab obtinendo repellit, & deijcit ab obtento, ad extraordinariam pœnam, ſecundum arbitrium diſcreti iudicis citra vinculum inſcriptionis eſt excipiens aſtringendus, ſi defecerit in probando, pro eo quòd crimine ſic probato perdit, quod per electionem & confirmationem ei fuerat acquiſitum. Sed ob hoc prius habita non amittit, licet enim agatur de crimine non eſt tamen huiuſmodi quæſtio criminalis: unde per procuratorem poteſt rite tractari. Can. 2. quęſtio. ſexta. Gratianus. Cum autem in capitali cauſa, vel ſtatus, interpellatum fuerit, non per procuratorem, ſed per ſeipſos appellantes

pellantes cauſam ſuam agere oportet. Extra 1. de reſtit. in integ. Grego. ix. In criminali quoque cauſa cum maiores iudices exigantur, arbiter nequit aſſumi.

De Quinque modis accuſandi, vel agendi de crimine. Cap. XCV.

EX ſumma iuris. Quoniam ergo criminales cauſæ, de quibus dicendum eſt per accuſationem proponuntur, de hac ordine congruo pauca præmittantur. Accuſatio, large ſumpto vocabulo, dicitur alicuius de crimine delatio. Talis accuſatio quintuplex eſt, ſcilicet infamantis, denunciantis, famæ communis, ſolemniter accuſantis, & excipientis. Prima prohibetur, ſecunda præcipitur, ſed ſecundum quoſdam ad prelatos reſtringitur. Tertia verò nec præcipitur, nec prohibetur, quia non pendet de iuris poteſtate, ſed ipſius infamato vitio, vel plerunq; ſolius Dei poteſtate, & hæc inquiſitionem inducit. In inquiſitione nanque fama eſt loco accuſatoris. Quarta quoque nõ præcipitur, tum quia odioſa eſt, tum quia periculoſa eſt. Nec etiam prohibetur, ſed tantum permittitur, quoniam intereſt reipub. ne crimina permaneant impunita. Quinta ſimiliter nec præcipitur, nec prohibetur, ſed tantum permittitur, quoniam vnicuique ius ſuum, & proſequi, & contemnere licet. In prima & tertia conſtat non inſcribi, cũ prima ſit omnino prohibita, nec tertia fiat ab homine ſpeciali. In ſecunda quoque non eſt inſcribendum, ſed admonitio tantum præmittenda, quoniam ad correctionem eſt denunciatio facienda. In quarta vero oportet inſcribi, quoniam ad pœnam legitimam inſtituitur accuſatio. In quinta denique diſtinguendum eſt, vtrum objciatur accuſatori, vel teſti, vt ab agendo, vel teſtificãdo repellatur, an vt à promotione excludatur. In primo caſu non eſt neceſſe inſcribi. In ſecundo idem ſi agatur ante confirmationem. Si verò poſt obligabit ſe, concipiens ad pœnam extraordinariam, ſi defecerit in probatione. Quod autem dixi, vbi ad pœnam legitimam agitur, inſcribi oportere, fallit in denunciatione, quoniam hæc ad omnes pertinet, ſine in inquiſitione, vbi perdit quis honorem, ſine accuſatoris inſcriptione. Regulariter enim inquiſitio neceſſaria eſt, vbicunque de honore adimendo tractatur. Item fallit etiam in leuibus criminibus, & in notorijs, & in omnibus, quæ iudicio publicantur, talia nanque non requirunt inſcriptionem, vnde ſine inſcriptione deponitur teſtis, qui contra ſe crimẽ confitetur illud, etiam ſi crimen de quo excipitur, cauſam de qua agitur contingere videatur. Denique & iudex punit calumniatorem ſine inſcriptione accuſatoris, incontinenti abſoluto reo. Idem in eo qui ſuſpectam producit chartam, cui fidem non facit. Idem etiam in teſte vacillante, vel procaciter reſpondente. Idem forte & in ſuſpectis tutoribus.

De Infamatione. Cap. XCVI.

CIrca infamationem autem nota, quòd ſi quis famoſum libellum compoſuit, aut certum eſt, quòd inſcripſit, aut non. Si certum, aut ſponte confitetur, & tũc cum eo mitius agitur, aut conuincitur, & tunc ſecundum leges capitali pœna punitur, vel forte in exilium deportatur, ac perpetuo ibi ſtabilis efficitur, ſecundum canones autem, qui vltimum ſupplicium nulli irrogant, verberibus ſubijcitur. Si vero non eſt certum, tũc ſecundum canones admoneri debet, vt prodeat in publicum & exequatur quod incepit. Quod ſi non fecerit, primo quidem eucharistiæ participatione priuabitur, & ſi contumax ex toto fuerit, tunc demum anathematis mucrone ferietur, ſecundum leges autem, ſi capi potuerit & comprehendi, ſi eo libello infametur innocens, punietur. Secus vero ſi nocens, quoniam expedit delicta nocentũ eſſe nota, atque punita. Hæc quidem vera ſunt in eo, qui non vult probare quod inſcripſit. Si verò vult probare commendandum eſt, & ſi defecerit tenetur ad pœnam talionis. Cauſa. 5. q. 1. Adrianus Papa. Qui in alterius famam publicé ſcripturam, aut verba contumelioſa confinxerit, & repertus ſcripta non probauerit flagelletur, & qui eam inuenerit prius rumpat, ſi non vult autoris culpam, & facti cauſam incurrere. Item ex concil. Albertano. Hi qui inuenti fuerint libellos famoſos in eccleſia ponere, anathematizentur. Cod. lib. 12. tit. de famoſis libellis. Imperator Valentianus & Valens. Si quis famoſum libellum, ſiue domi, ſiue in publico, ſiue quocunque loco ignarus reperit, aut corrumpat priuſquam alter inueniat, aut nulli fateatur inuentum. Si vero non ſtatim eaſdem chartulas, vel corrumpit, vel igne conſumpſerit, ſed vim earum doloſe manifeſtauerit, ſciat ſe quaſi auctoritate huiuſmodi delicti, capitali ſententiæ ſubiugandum.

De Denunciatione. Cap. XCVII.

CAuſa. 5. q. 5. Nunc autem quæritur, an ſit aliquis maliuolus, quia crimen alterius indicat. De hoc ſcribit beatus Auguſtinus dicens: Non vos iudicetis maliuolos, quãdo crimen alterius indicatis magis quippe nocentes eſtis non indicando crimen, quàm ſi fratres veſtros, quos indicando corrigere poteſtis, tacendo perire permittitis. Idem ad Innocentium Donatiſtam. Melius eſt cum ſeueritate diligere, quam cum lenitate decipere, & qui freneticum ligat, & qui lytargicum excitat, ambobus moleſtus, ambos amat. Quis non poteſt nos amplius amare q̃ Deus, & tamen nos non ſolum docere ſuauiter, verumetiam ſalubriter terrere non ceſſat, fomentis lenibus quibus Deus conſolatur, ſæpe etiam mordaciſſimum medicamẽtum tribulationis adiungit. Noueris aliquem ſuiem auertendis pecoribus pabulũ ſpargere, & paſtorem aliquando flagello ad gregem pecora errantia reuocare. Gratianus. Euſebius autem contra ſtatuere videtur, dum aliorum crimina ſponte confitentes, in epiſcoporũ accuſatione recipi prohibet, ſed aliud eſt ex charitate aliorũ crimina deferre, vt quos ſecreta ammonitione corrigere non poſſumus, conuictos iudicis ſententia corripiat. Atque aliud inſidiando falſa objicere, vel inſultando vera facilè exprobrare. Illud vero charitatis, hoc autem impietatis eſt officium: unde in Prouerbijs dicitur. Verba impiorum inſidiantur ſanguini, os iuſtorum liberauit eos. Ex ſumma iuris. Circa denunciationem, ergo nota, quòd qui crimen alterius indicat. Si malo animo maliuolus eſt, & peccat, qui vero bono, beniuolus. Et hoc præſumitur ſi iuris ordinem in iudicando ſeruat, puta ſi indicat ei, qui prodeſſe poteſt, & non obeſſe. Item ſi eum præmonuit. Item ſi quod occulté indicat in iudicio probat. Denunciare prohibẽtur criminoſi, qui adhuc in ſcelere perſeuerant. Et infames prohibentur, & inimici, quia charitatiua debet eſſe denunciatio. Aliter etiam laicus admittitur ſed non mulier, vel pupillus, et. aut bonæ famæ, cum ſit accuſatio popularis. Idem dico de illo, qui proſequitur inquiſitionem, ſcilicet, vt ſi eſt criminoſus, uel infamis, aut inimicus repellatur. Idem etiam in exceptione videtur, ſcilicet, vt inimici repellantur. Ab accuſatione quoque prohibentur multi, ſicut infra dicetur. Sed idem forè denunciare, & inquiſitionem impetrare valent. Denunciari vero, vel accuſari nõ poſſunt, quidam propter dignitatis eorum excellentiam, vt Papa, qui ſuper ſe iudicem non habet, niſi ſolum Deum. Et hic niſi in crimine hæreſeos Idem etiam in Imperatore quo ad accuſationem. Cæterum denunciari poteſt coram Papa, de quolibet mortali peccato.

De Publica fama clamante. Cap. XCVIII.

FAma communis accuſat aliquem de crimine, quando infamatus eſt publicè, ita quòd infinuatio clamoſa peruenit ad aures iudicis, vt procedat ad inquiſitionem, & indicat infamato purgationem; tunc enim non exigitur inſcriptio, uel accuſatio ſpecialis alicuius hominis, quoniam ipſa fama ſupplet locum accuſatoris. Et de hac quidem fama, uel potius infamia, iam ſuperius dictum eſt capitulo. de infamibus, à teſtimonio repellendis. Quæri autem poteſt, vtrum infamis pendente infamia poſſit aliquem excuſare, uel contra aliquem teſtificari, de hoc diſtingue, quod eſt infamia facti, puta quando de aliquo dicitur, q crimen aliquod commiſerit, & tunc infamia pendente, nõ poteſt accuſare, uel teſtificari. Item eſt infamia iuris, quando ipſo facto eſt aliquis infamis, ut qui fœnus improbum exercet, uel qui muliebria paſſus eſt, talis enim etiam poſt ſententiam infamis remanet, niſi fuerit à principe reſtitutus, & ob hoc accuſare non poteſt. Item eſt infamia iudicis, quando condemnatur aliquis de crimine, quod habet actionem famoſam, ab epiſcopo, uel ab inferiori iudice, talis etiam poſt actam pœnitentiam infamis remanet, niſi fuerit à Papa reſtitutus, qui poteſt depoſitum reſtituere. Item infamia canonis, quando quis peccatum mortale committit, uel quando eſt excommunicatus. Nã quicunque peccat mortaliter, eo ipſo infamis eſt infamia canonis, quæ ſcilicet infamia fertur ad tempus, & ſub conditione, ſcilicet niſi ſe correxerit, vnde finita pœnitentia, finitur, & aboletur infamia, & ſic accuſare, uel teſtificari poteſt. Poſſunt autem ſimpliciter infames accuſare ſuam, uel aliorum iniuriam proſequendo. Poſſunt etiam infames accuſare de hæreſi, de ſymonia, de crimine læſæ Maieſtatis, de crimine quoque fraudatæ annonæ, de crimine ſuſpecti tutoris, & etiam de ſacrilegio ſecundum quoſdam.

De Inquiſitione. Cap. XCIX.

EXtra 5. de accuſa. & re. Innoc. 3. In concil. generali. Qualiter autem, & quando debeat prælatus procedere ad inquirendum, & puniendum ſubditorum exceſſus, ex auctoritate noui, & veteris teſtamenti colligitur euidenter, ex quibus proceſſerunt canonicæ ſanctiones. Legitur enim in Euangelio, quod villicus ille, qui diffamatus erat apud dominum ſuum, quaſi diſſipaſſet bona illius, audiuit ab illo. Quid eſt hoc, quod audio de te, redde rationem villicationis tuæ &c. & 10 Gen. Dominus ait deſcendam, & videbo &c. Ex quibus probatur, quòd non ſolum cum ſubditos, veruṁetiam cum prælatus excedit, ſi per clamorem, & famam, ad aures ſuperioris aduenerit, non quidem à maliuolis, & maledicis, ſed a prouidis & honeſtis, nec ſemel tantū, ſed ſæpe quod clamor innuit, & diffamatio manifeſtat, debet coram eccleſiæ ſenioribus veritatem diligentius perſcrutari, vt ſi rei popoſcerit qualitas, canonica diſtrictio culpam feriat delinquentis. Non tanquam idem ſit actor & iudex, ſed quaſi denunciante fama, vel deferènte clamore officij ſui debitum exequatur. Licet autem hoc ſit obſeruandum in ſubditis, diligentius tamen obſeruandum eſt in prælatis, qui quaſi ſignum poſiti ſunt ad ſagittam. Et quia non poſſunt omnibus complacere, cum ex officio teneantur non ſolum arguere, ſed etiam increpare quandoque, & interdum ſuſpendere, nonnunquā vero ligare, frequenter odium multorum incurrunt, & inſidias patiuntur. Et ideo ſancti Patres ſtatuerunt prouide, vt accuſatio prælatorum non facilè admittatur, ne concuſſis columnis corruat ædificium. Verum ita voluerunt prouidere prælatis, ne criminarentur iniuſte, vt tamen cauerent ne delinquerent inſolenter, contra morbum vtrinque inuenientes congruam medicinam, videlicet, vt criminalis actio, quæ ad diminutionem capitis, ideſt ad degradationem intēditur, niſi legitima procedat, inſcriptio, nullatenus admittatur, ſed tamen ſi ſuper exceſſibus ſuis quiſquam fuerit infamatus, vt iam clamor aſcendat, qui diutius ſine ſcandalo diſſimulari non poſſit, vel ſine periculo tolerari, abſque dubitationis ſcrupulo, ad inquirendum, & puniendum eius exceſſus, non ex odij fomite, ſed charitatis procedatur affectu. Quatenus ſi fuerit grauis exceſſus, & ſi non degradetur ab ordine, ab adminiſtratione tamen amoueatur omnino, quod eſt ſecundum ſententiam euangelicam, à villicatione villicum amoueri, qui non poteſt villicationis ſuæ dignam reddere rationē. Debet igitur eſſe præſens is contra quem debet fieri inquiſitio, niſi ſe per contumaciam abſentauerit, & exponenda ſunt illa capitula, de quib. fuerit inquirendum, vt facultatem habeat defendendi ſeipſum, & non ſolum dicta, ſed etiam ipſa nomina teſtium ſunt ei (vt quid, & à quo ſit dictum appareat) publicanda, necnō exceptiones & replicationes legitime admittendæ, ne per ſuppreſſionem nominum infamandi, per exceptionum vero excluſionem, falſum deponendi audacia præbeatur. Ad corrigendos itaq; ſubditorum exceſſus, tanto diligentius debet prælatus aſſurgere, quanto damnabilius eorum offenſas deſereret incorrectas. Contra quos, vt de notorijs exceſſibus taceatur, & ſi tribus modis poſſit procedi, per accuſationem videlicet, denunciationem, & inquiſitionem ipſorum, vt tamen in omnibus diligens adhibeatur cautela, ne fortè per leue compendium ad graue diſpendiū perueniatur, ſicut accuſationē legitima debet procedere inſcriptio, ſic & denunciationem charitatiua monitio, & inquiſitionē clamoſa inſinuatio præuenire. Illo ſemper adhibito moderamine, vt iuxta formam iudicij, ſententiæ quoque forma dictetur. Hunc tamen ordinem contra regulares perſonas non credimus vſquequaque obſeruandum, quæ cum cauſa requirit facilius & liberalius a ſuis poſſunt adminiſtrationibus amoueri. Idem Vercellen. epiſcopo, & abbati de Til. Vos quidem omni gratia & timore poſtpoſitis, Deum ſolum præ oculis habentes, via regia incedentes, ſine perſonarum acceptione in negocio procedatis, formam vero iuramenti quam a clericis Nouarien. ſuper inquiſitione facienda in hoc negocio recepiſtis, in ſimilibus volumus obſeruari, vt videlicet iurent clerici, quod ſuper his quæ ſciunt, vel credunt in ſua eccleſia reformanda, tam in capite, quàm in membris, (exceptis occultis criminibus) meram & plenam dicant inquiſitoribus veritatem.

De Legitima purgatione. Cap. C.

IDem. Propter famam quidem & deponentium credulitatem non erit ad depoſitionis ſententiam contra aliquem procedendum, ſed infamato canonica poterit indici purgatio, ſecundum arbitrium iudicantis, qui propter dicta paucorum eū infamatum reputare non debet, cuius apud bonos & graues opinio læſa non exiſtit. Ex ſumma de caſibus. Purgatio eſt de obiecto crimine innocentiæ oſtenſio. Purgationis ſunt duæ ſpecies. Canonica, ſcilicet & Vulgaris. Canonica quæ ſit per iuramentum, vel per teſtes, & iſta permittitur, & approbatur tanquam bona, vtilis, & honeſta in eccleſia Dei. Vulgaris eſt, quæ a vulgo eſt inuenta, vt ferri candentis, aquæ feruentis, monomachiæ, i. duelli, & cætera huiuſmodi. Sed iſta hodie in totum reprobata eſt, & maledicta. Can. 6. q. 5. Quod autem deficiente accuſatore reus non ſit cogendus ad probationem, auctoritate Gregorij probatur. Accuſatus itaque non negationes, ſed excuſationes probare debet. Hoc autē obſeruandum eſt, quando reum, publica fama non vexat, tunc autèm auctoritate ipſius Gregorij propter ſcandalum remouendum famam ſuam reum purgare oportet. Cau. 15. q. 5. Purgationem vero neganti eſſe præſtandam. Stephanus Papa ſcribit Leoni Thianenſi archiepiſcopo dicens, vt ſi vel ſpōte confeſſus, vel legitimis teſtibus fuerit approbatus, canonica feriatur ſententia. Quod ſi nec ſponte confitetur, nec accuſatores & teſtes legitimi reperti fuerint, & mala fama crebreſcit, nō in publico examine, ſed coram te, & aliquantis reuerendiſſimis presbyteris & diaconibus tuæ eccleſiæ ſecreto iuramento ſe purificet, & deinde boni teſtimonij eum annuncia, & compeſce, & commone eccleſiæ ſuæ filios, nec ſacerdotem Dei infamare vlterius præſumant.

De Probationis vulgaris reprobatione. Cap. C I.

CAuſa. 2. q. 5. Iuramento vero dato candētis ferri, & feruentis aquæ purgatio non eſt addenda. Vnde Stephanus 5. Huberto epiſcopo Maguntino. Conſuluiſti de infantibus, qui in vno lecto cum parentibus dormientibus mortui reperiuntur, vtrum ferro candente, aut aqua feruente, ſeu quolibet alio examine parentes ſe purificare debeant, eos non oppreſſiſſe. Monendi nanque ſunt, & proteſtandi parentes, ne tenellos ſecum in vno collocent lecto, ne negligentia qualibet proueniente ſuffocentur, vel opprimātur. vnde ipſi homicidij rei inueniantur. Nam ferri candentis, vel aquæ feruentis examinatione, confeſſionem extorqueri à quolibet, ſacri non cenſent canones, & quod ſanctorum Patrum documento ſancitum non eſt, ſuperſtitioſa adinuentione non eſt præſumendum. Spontanea enim confeſſione, vel teſtium approbatione, publica delicta, habito præ oculis Dei timore, commiſſa ſunt noſtro regimini iudicare, occulta vero Deo delinquenda.

De Duelli prohibitione. Cap. C II.

EX ſumma de caſibus. Duellum eſt ſingularis pugna, inter aliquos, ad probationem veritatis, ita videlicet, ut qui vicerit probaſſe intelligatur. Et dicitur duellum, quaſi duorum bellum. Dicitur etiam uulgo in pleriſque partibus, iudicium, eo quòd ibi Dei iudicium expectatur. Dicitur etiam monomachia, quaſi unica, uel ſingularis pugna. Monos enim unus, machia pugna. Non debet fieri etiam inter laicos, licet enim Dauid duellum cum Golia commiſit, non tamen illud eſt pro lege ſumendum, quia priuilegia paucorum communem legem non faciunt, vt ait Hieronymus. Item quia eſt contra illud præceptum Domini, Non tentabis dominum Deum tuum, expreſſe enim prohibetur in lege ſeculari, ſcilicet de gladiatoribus. Conſuetudo tamen generalis contra iſta inualuit, ferè ubiq; terrarum, unde ſolet quæri, an huiuſmodi conſuetudine generali excuſentur à mortali peccato. Et dicunt quidam quòd ſic, inducentes pro ſe uerbum. Ambr. 32. q. 4. Obijciuntur Iacob. 4. uxores, quod quando mos erat, crimen nō erat. Alij diſtinguūt & aiunt, eum qui duellum offert, & eum qui ſpontè ſuſcipit, peccare mortaliter. Eum uero, qui ſuſcipit iudice compellente nō peccare, cum aliter non poſſit euadere periculū mortis, uel rerū ſuarum: quod enim quis facit ob defenſionem ſuam, uel rerum ſuarum, licitum iudicatur, ſi ſit etiam ſacerdos. Ego autem, ſaluo meliori iudicio, dico cum A. ſine exceptione, quod nulla conſuetudo, uel iuris corruptela, poteſt in hoc aliquem excuſare, eo quod diuturnitas temporis non minuit peccata, ſed auget. Peccant ergo omnes mortaliter, ſed differenter. grauiter enim peccat, qui ſuſcipit etiam propter quantumcunque metum. Attenuatur tamen peccatum multum propter periculum perſonæ, uel rerum. Ille autem qui ſpontè ſuſcipit, item qui offert, item iudex qui defert, uel præſtat auctoritatem, item aſſeſſores, & qui dant ad hoc conſilium, auxilium, uel fauorem, item ſacerdotes, qui dant benedictionem, iſti homines peccāt longe grauius. Item ſi contingeret aliquem ibi mori, omnibus imputaretur homicidium, & omnes fierent irregulares. Si ergo alicui clerico offeratur duellū, nullo modo ſuſcipiat, uel per ſe, uel per aliquē, quem ponat loco ſui, quia de iure debet deponi. Pœna pugnantium

tium

tium in duello eſt depoſitio, ſi arans clerici. Sed ſi exinde nec mors ſit, nec membrorum diminutio ſubſecuta fuerit, poterit erga eos ſuus epiſcopus diſpenſare, ſi aliter neceſſitas, vel vtilitas hoc expoſcat. Si tamē ſacerdos vel alius clericus in duello ſponte oblato, vel ſuſcepto ab ipſo, amiſiſſet partem digiti, ſed non tantam, quin ſine ſcandalo poſſet celebrare ſolenniter, poteſt, quantumcunque grauis ſit exceſſus, epiſcopus cum tali poſt peractam pœnitentiam, diſpenſare. Circa laicos autem qualiter in talibus ſit procedendum. Require infra.

De ſolemni accuſatione. Cap. CIII.

ACtor. Accuſatio propriè dicitur, alicuius ante iudicem de crimine manifeſta delatio. Nam ſi non fiat ante iudicem, non eſt accuſatio, ſed infamatio. Si autem apud iudicem occultè ſit, eſt denunciatio. Igitur accuſare eſt aliquem coram iudice reum criminis ad vindictam proclamare. In omnib. autem negocijs exigitur accuſator, niſi in quibuſdam caſibus, verbi gratia. Secundum leges, quando quis defert literas ſuſpectas, nec poteſt oſtendere fidem earum, poteſt enim tunc vt falſarius puniri ſine accuſatore. Similiter & quando quis vacillat in teſtimonio, ſi poſſit ſciri, quod falſum ſit. Item quando quis intulit iniuriam miniſtris eccleſiæ. Item quando tutor ſuſpectus eſt de dilapidatione. Item quando maritus accuſat vxorem de adulterio, & vxor replicat de lenocinio, ſi verum ſit, iudex ſine accuſatore poteſt eum punire. Secundum canones autem in notorijs, vt in filio ſacerdotis habente eccleſiam patris. Item in presbytero habente concubinam. Item in parentela manifeſta. Item in adulterio, in vſurario, & ſymoniaco. Accuſatur autem aliquis de crimine ſicut de adulterio, vel homicidio, vt capite puniatur. aliquando prælatus de ſymonia, vel incontinentia, vt deponatur, aliquando vero de negligentia, vel inſufficientia, vt ab adminiſtratione remoueatur. Prohibentur autem accuſari niſi de hæreſi Papa, & Imperator, vt ſupra dictum eſt. Item Legatus Imperialis, vel Papalis, Præſes prouinciæ Conſul Romanus. Prohibentur quoque magiſtratus, niſi in his, quæ circa magiſtratum conſiſtunt. Poteſt etiam accuſatio contra eos deponi ſed differtur vſque in finem honoris cauſa. Item accuſatus ab vno prohibetur accuſari ab alio de eodem crimine. Item prohibentur accuſari, qui in digeſtis vetantur in ius vocari, & multi alij. Item nullus laicus admittitur ad accuſationem clerici, niſi ſuam, vel ſuorum iniuriam proſequendo. Nam in hoc caſu, licet etiam infamib. accuſare. Remuneratur autem ſecūdum iura, qui accuſat tractantem de electione Papæ ipſo viuente, vel conſpirantem in mortem Epiſcopi, vel Imperatoris, vel iudicem accipientem aliquid ob iudicandum, vel dominam cum ſeruo concumbētem, vel condentem falſam monetam, vel etiam ſymoniacum aut hereticum: nam hæreſis, & ſymonia crimini læſæ maieſtatis comparantur.

Quòd nullus ſit condemnandus, niſi in iudiciario ordine. Cap. CIIII.

GRatianus. Cau. 2. q. 1. Quod autem nullus ſine ordine iudiciario damnari valeat, multis auctoritatibus probatur. De eo ait Aug. Nos in quenquam ſententiam ferre non poſſumus, niſi aut in conuictum, aut in ſponte confeſſum. Item Conſtantinus Imperator. Iudex criminoſum diſcutiens, non ante ſententiam proferat, quàm aut reum ipſe ſe confiteatur, aut per innocentes teſtes conuincatur. Item Eleutherius Epiſcopus. Nihil circa quemlibet accuſatum, abſque legitimo, & idoneo accuſatore fiat. Nam & dominus noſter Ieſus Chriſtus Iudam furem eſſe ſciebat, ſed quia non eſt accuſatus, non eſt deiectus. Item de libro Conſtitutionum. Nemo Epiſcopus, nemo presbyter excommunicet aliquem, antequam cauſa probetur, propter quam eccleſiaſtici canones hoc fieri iubent. Cā. 4. q. 4. Fabianus Papa. Nullus vnquam præſumat accuſator ſimul eſſe, & iudex, vel teſtis, quoniam in omni iudicio 4 perſonas ſemper neceſſe eſt eſſe. Iudices electos. Accuſatores cōgruos, Defenſores idoneos, atq; Teſtes legitimos. Iudices aūt debent vti æquitate, Teſtes veritate. Accuſatores intentione ad amplificādam cauſam, Defenſores extenuatione ad minuendā cām.

Quòd autem crimina manifeſta non indigent accuſatione. Cap. CV.

GRatianus. Cauſa. 2. q. 1. His omnibus auctoritatib. datur intelligi, ꝙ nullus eſt condemnandus, niſi iudicio ordinabiliter habito, aut conuincatur, aut reum ſe ipſe cōfiteatur. Verum hoc de illis intelligendum eſt, quorum crimina ſunt occulta. Cæterum quæ manifeſta ſunt, iudiciarium ordinem non requirunt, vnde Ambr. Manifeſta, accuſatione non indigent. Sed ſciendum eſt, ꝙ eorum quæ ſunt manifeſta, alia ſunt nota iudici, & incognita alijs: quædam vero ſunt nota iudici, & alijs. Quæ iudici tantum nota ſunt, ſine examinatione ferri non poſſunt: quia dum accuſatoris perſona aſſumitur, iudiciaria poteſtas amittitur. In vna eademq; cauſa nullus ſimul eſſe poteſt accuſator, & iudex. Vnde Aug. in Hom. de pœnitentia. Multi corriguntur, vt Petrus: multi tolerantur, vt Iudas: multi neſciuntur donec veniat dñs, qui illuminabit abſcondita tenebrarum. Nos vero quenquam a cōmunione prohibere non poſſumus, quamuis hæc prohibitio nondum ſit mortalis, ſed medicinalis. Niſi aut ſponte confeſſum, aut in aliquo ſiue ſeculari, ſiue eccleſiaſtico iudicio nominatum, aut conuictum. Quis. n. ſibi vtrumq; audet aſſumere, vt cuiuſquam ipſe ſit accuſator & iudex. Gratianus. Qñ vero crimen notum eſt alijs, & non iudici, nec tunc ſine examinatione feriendum eſt, quia in crimen ſibi occultum, iudex ſnīam ferre non dēt, vnde Euariſtus Papa ait. Si. n. Deus cognitor omnium, Sodomorum mala (quorum clamor ad cœlum vſq; perueniebat) nōn ſciens, prius, nec credere, nec iudicare voluit, quàm ipſa ea cum fidelibus teſtibus inueſtigans, quæ audierat opere cōprobaret, nos qui ſumus homines, & peccatores, quibus incognita ſunt occulta iudicia Dei, non præcauentes, nullum ante verum iuſtamq; probationem damnare debemus, manifeſtè Paulo Apoſtolo dicente. Tu quis es, qui iudicas alienum ſeruum? ſuo. n. dño, aut ſtat, aut cadit. Qñ aūt crimen notum eſt iudici, & alijs, aliqñ reus factum inficiatur, veluti ſi quis negaret ſe interfeciſſe eum, quem ſub oculis iudicis in conſpectu multorum interfecerat. Hic quia reum ſe negat, ſine examinatione feriri non pōt. Aliqñ ipſa operis euidentia reum teſtatur, qñ opere publico crimen ſuum confitetur, tunc poſt ſecundam, & tertiam correctionem, ſine examinatione damnandus eſt, ſi incorrigibilis extiterit. In hoc itaq; vltimo caſu intelligenda eſt auctoritas illa Ambroſij, & Nicolai. Manifeſta, accuſatione non indigent. Extra. 5. vbi ſupra. Greg. ſuper Gen. de morte Abel. Euidētia patrati ſceleris, non indiget clamore accuſatoris.

De Criminoſi ad cauſam vocatione. Cap. CVI.

GRatianus. Cauſa. 5. q. 2. Vocatio autem eius qui impetitur, non ſemel ſed bis, & tertio, per congruum ſpacium rationabilibus ſcriptis fieri debet. Vnde Damaſus Papa ſcribit dicens. Vocatio ad ſynodum iuxta patrum decreta canonica eius, qui impetitur rationabilibus ſcriptis, debet fieri per ſpacium congruum atque canonicum, quia niſi canonicè vocatus fuerit ſuo tempore, & canonica ordinatione, licet venerit ad conuentum quacunque neceſſitate, niſi ſponte voluerit, nullatenus ſuis reſpondebit inſidiatoribus. Item Silueſter Papa. Præſenti decreto cenſemus, vt in primis paternaliter vocentur, & per ſeptem dies expectentur, nullius eccleſiaſticæ rei interdicta licentia. Huic vero expectationi iterum addantur dies ſeptem interdicta licentia eccleſiam intrandi, & omnia diuina officia audiendi. Poſt hoc vero adijciantur duo dies, quibus a pace, & communione ſanctæ, ſint eccleſiæ ſuſpenſi. Deinde vero iterum alijs duobus diebus, ſub eadem expectatione deportentur, quib. vna die ſuperaddita, nī expectatione, veluti iā deſperata, reus mox anathematis gladio feriatur. Itē Damaſus Papa. Delatū eſt ad ſedē Apoſtolicam, nos accuſationes fratrum per ſcripta ſuſcipere, abſq; legitimo accuſatore, qđ deinceps in omni orbe terrarum fieri apoſtolica auctoritate prohibemus. Leges. n. ſeculi accuſatores præſentes exigunt, & non per ſcripta abſentes. Ibidem. q. 3. Quòd autem per procuratorem ſuam cauſam agere valeat, qui impeditus cauſæ ſuæ adeſſe non valet, auctoritate Romanæ ſynodi, quæ tempore Adriani Papæ celebrata eſt, probari videtur. Cauſam autem maximè criminalem, nulli niſi per ſe agere licet.

De his, qui repellantur ab accuſatione. Cap. CVII.

CAuſa 2. q. 1. Ex lib. 48. digeſt. tit. de accuſationibus, & inſcriptionibus. Prohibentur accuſare alij propter ſexum, vel ætatem, vt mulier, & pupillus. Alij propter ſacramentum, vt qui ſtipendium merentur. Alij propter magiſtratum, & poteſtatem, in qua agentes ſine fraude in ius euocari non poſſunt. Alij pp delictum proprium, vt infames. Alij propter turpem quæſtum, vt qui duo iudicia aduerſus duos reos ſubſcripta habent, nummoſve ad accuſandum, vel non accuſandum acceperint. Alij propter conditionem ſuam, vt libertini contra

patronos ſuos. Alij propter ſuſpicionem calumniæ, vt illi, qui falſum teſtimonium ſubornari dixerunt. Nonnulli propter paupertatem, vt ſunt, qui minus quam 50. aureos habent. Hi tamen omnes, ſi ſuam iniuriam exequantur, mortemve propinquorum defendant, ab hac accuſatione non excludentur: Liberi, libertique non prohibentur ſuarum rerum defendendarum gratia, de facto parentum, patronorumve conqueri, veluti ſi dicant ſe vi a poſſeſſione ab his expulſos, ſed non vt crimen in eos intendant, ſed tantum vt poſſeſſionem recipiant. Mulierem propter publicam vtilitatem ad annonã pertinentem, audiri a præfecto annonæ deferentem, Diuus Seuerus, & Antonius reſcripſerunt. Cau. 3. q. 4. Calixtus Papa: Conſanguineorum coniunctiones, nec legitimæ ſunt, nec manere poſſunt, ſed ſunt repellendæ. Quiſquis ergo non legitime coniunctus, vel abſque dotali titulo atque benedictione ſacerdotis copulatus, ſacerdotes, vel legitimè coniunctos criminari, vel in eos teſtificari minimè poteſt, quoniam omnis inceſti macula pollutus, infamis eſt, & accuſare ſupradictos non permittitur, ſic & omnes eis conſentientes. Similiter de raptoribus, vel eis, qui ſeniores impetunt, fieri cenſemus: hos enim ſeculi leges interficiunt, ſed nos tales miſericordia præeunte ſub infamiæ nota ad pœnitentiam recipimus. Idem: Conſpiratores in nullius accuſatione ſunt recipiendi, nec eorum, vel anathematizatorum vox vllum nocere, aut lędere poteſt. Item Stephanus Papa: Clericus vero, qui epiſcopum ſuum accuſauerit, aut inſidiator ei extiterit, non eſt recipiendus, quia infamis effectus eſt, & a gradu debet recedere, ac curiæ tradi ſeruiturus. Ibidem. q. 5. Gratianus: Et ſi manifeſta ſint crimina alicuius, non tamen accuſatione inimici condemnandus eſt. Cã. 4. q. 1. Omnes autem infamiæ maculis aſperſi, id eſt hiſtriones, aut turpitudinibus ſubiectæ perſonæ, Hæretici etiam, ſiue Pagani, ſiue Iudęi ab accuſatione prohibentur. Cau. 6. q. 1. Gratianus. Quòd autem crimine irretiti alios accuſare non poſſunt Anacletus Papa teſtatur. Si ſacerdos ſine crimine eligi præcipitur, nullatenus a criminoſis accuſari, vel calumniari permittuntur, nec ab alijs, quàm ab his, qui ſine crimine ſunt, & & iuxta electionem canonicam ſacerdotes ordinari poſſunt, & tales per omnia inueniuntur quales ſacerdotes eligi iubentur. Item Clemens Papa, Iacobo Hieroſolymitano epiſcopo: Beatus Petrus homicidas, & adulteros, ac cunctos criminalibus nexibus alligatos, & qui eis coæquales non erant, ab epiſcoporum accuſatione, & vexatione prohibebat, & non niſi a coæqualibus aliquid ſibi inferre debere docebat. Infames etiã omnes, & quos primates, & leges ſeculi non ſuſcipiunt, ſed & laicos ab epiſcoporum accuſatione, & vexatione ſemper repellere debere rogabat, & cunctos eſſe ſubditos præcipiebat. Maiores uero a minoribus, nec accuſari, nec iudicari nullatenus poſſe dicebat, quoniam non ſolum hoc diuinas, ſed etiam leges ſeculi inhibere docebat. Gratianus: Carnales prohibere ab accuſatione ſpiritualium, nõ ſpirituales ab accuſatione carnalium. Stephanus Papa. Infames autem eſſe eas perſonas dicimus, quę pro aliqua culpa notantur id eſt, omnes qui Chriſtianæ religionis normam abijciũt, & ſtatuta eccleſiaſtica contemnunt.

Vtrum minoribus liceat maiores accuſare. Cap. CVIII.

CAuſa 2. q. 6. Vt autem dicit Marcellus Papa, Laico non liceat quemlibet clericum accuſare. Gratianus. Perſonæ autem inferiorum ordinum in ſuperiorum accuſatione recipiendæ non ſunt. Vnde Siluester Papa: Clericus aduerſus exorciſtam, exorciſta aduerſus acolitum, acolitus aduerſus ſubdiaconum, ſubdiaconus aduerſus diaconum, diaconus aduerſus presbyterum, presbyter aduerſus epiſcopum, accuſationem dare, aut teſtimonium ferre non valent. Item Zepherinus Papa: Maiorum quiſpiam, minorum accuſationibus nõ impetatur. Gratianus. Verum hoc de criminoſis, & infamibus intelligendum eſt, qui vitam ſuorum prælatorum parati ſunt reprehendere, non imitari. Qđ ex verbis Anacleti datur intelligi, qui ait. Laici in ẽporum accuſatione audiendi non ſunt, quia oppido eis, quidam infeſti ſunt, & indignum eſt, vt ab eis accuſentur, qui eorum grauitatem nolunt imitari. Nam eorũ accuſatio non niſi ab idoneis, & probatiſſimis viris, qui ſuſpicionibus, & ſceleribus carent, fieri debet: quia & Dñs ſacri corporis ſui tractatores, a ſilibus, ac reprobis, & non idoneis perſonis infamari noluit, nec calumniari, ſed ipſe proprio flagello peccantes ſacerdotes, a templo eiecit. Vnde liquet, ꝙ ſummi ſacerdotes, i. ẽpi a Deo ſunt iudicandi, nec ab humanis, aut prauæ vitæ hoĩbus lacerandi, ſed potius ab hominibus fidelibus portandi. Item Euariſtus Papa, Si qui ſunt vituperatores, aut accuſatores ẽporum, aut aliorum ſacerdotum, non oportet eos a iudicibus eccleſiæ audiri, antequam eorum diſcutiatur exiſtimationis ſuſpicio, vel opinio, qua intentione, qua fide, qua temeritate, qua vita, qua conſcientia, quove merito, ſi pro Deo, aut pro vana gloria, aut pro inimicitia, vel odio, vel cupiditate iſta præſumpſerint. Item. Calixtus Papa. Quærendum eſt in iudicio, cuius ſit conuerſationis, & fidei, is qui accuſat, & is qui accuſatur: quoniam hi qui non ſunt rectæ fidei, & conuerſationis, & quorum vita eſt accuſabilis, & quorum vita fides, & libertas neſcitur, non permittuntur maiores natu accuſare, neque viles perſonæ in eorum recipiantur accuſationem. Extra 5. de accuſationibus, & in. Paſchal a Papa. Nulli ẽporum ab accuſatione ſua repellere liceat, quos antequam ſe ab eis impetendum cognoſceret, a ſua cõi familiaritate neglexerit ſeparare. Alexander. III. Monachi niſi alia cauſa præpediat rationalis, eo ꝙ de obedientia, & ſubiectione abbatis eſſe noſcuntur, ab eius accuſatione non ſunt vllatenus repellendi, licet alios accuſare nõ poſſunt, quibus ſiquidem cum proprium non habeant, de rebus monaſterij expenſæ debent neceſſariæ, donec cauſa debitum finem accipiat, miniſtrari.

De modo accuſationis, & ordine. Cap. CIX.

EX ſumma iuris. Qui vult aliquem accuſare, prius debet ei denunciare, & poſtea libellum ſcribere, ac iudici porrigere. Quem ita demum iudex recipit, ſi de lite proſequenda ſatiſdederit, Itaque ſatiſdatione præſtita, etiam in abſentia rei libellus recipitur, & eius nomen inter reos ſcribitur. Quibus peractis reus exhiberi iubetur, & non ante. Exhibitus autem cauere debet, & ſic obiectis reſpondere, vel ſi adeſſe noluerit, procedetur contra eum. Cauſa. 2. q. 8. Calixtus Papa: Accuſatorum perſonæ ſine ſcripto nunquam recipiantur, nec abſente eo, quem accuſare voluerint. Quibuslibet accuſare permittitur. Codicis lib. 4. tit. de probationibus. Sciant cuncti accuſatores, eam rem ſe debere deferre in publicam notationem, quæ munita ſit teſtibus idoneis, vel inſtructa apertiſſimis documentis, vel indicijs ad probationem idoneis, vel indubitatis, & luce clarioribus expedita. Item Sixtus Papa. Qui crimen obijcit ſcribat ſe probaturum, & qui crimen non probauerit, quod obiecit, pœnam quam intulerit ipſe patiatur. Sed Stephanus Papa contra ſcribere videtur, ita dicens. Per ſcripta, nullius accuſatio ſuſcipiatur, ſed propria voce, ſi legitima, & condigna accuſatoris perſona fuerit, præſente eo videlicet quem accuſare deſiderat, quia nullus abſens accuſare poteſt, nec ab aliquo accuſari. Sed Calixtus Papa præcepit, vt accuſator, præſente eo quem accuſat, in ſcriptis accuſationem iudici offerat, & propria voce literas ſuæ accuſationis legat. Stephanus autem prohibet ne abſens aliquem per epiſtolam accuſare audeat. Cauſa 3. q. 9. Theleſphorus Papa. Accuſatori oĩno non credi decreuimus, qui abſente aduerſario cauſam ſuggerit ante vtriuſq; partis iuſtam diſcuſſionem. Item Cornelius Papa. Oĩa quæ aduerſus abſentes in omni negocio, aut loco aguntur, aut iudicãtur, omnino euacuantur: Quoniam abſentem nullus addicit, nec vlla lex damnat. Item Damaſus Papa. Qui accuſare alium elegerit, præſens per ſe, & non per alium accuſet, inſcriptione videlicet præmiſſa, neq; vllus unquam iudicetur, antequam legitimos accuſatores, vel tutores præſentes habeat, locumq; defendendi accipiat ad abluenda crimina. Item Felix Papa. Abſens per alium nec accuſare, nec accuſari põt. Cã. 5. q. 2. Damaſus Papa. Delatum eſt ad Sedem Apoſtolicã, vos accuſationes fratrum per ſcripta ſuſcipere abſq; leĝimo accuſatore, qđ deinceps in omni orbe terrarũ fieri apoſtolica auctoritate prohibemus: leges. n. ſeculi accuſatores præſentes exigunt, & non per ſcripta ſcilicet abſentes. Extra. 5. de accuſationibus, & in. Felix Papa. Si legitimus accuſator non fuerit, non fatigetur accuſatus.

De Criminoſi confeſſione. Cap. CX.

GRatianus. Cauſa. 15. q. 6. Quod vero confeſſio cruciatibus extorquenda non ſit, Alexander Papa teſtatur, ſcribens omnibus Orthodoxis. Omnis enim confeſſio, quæ fit ex neceſſitate, fides non eſt. Confeſſio igitur in talibus non debet extorqueri, ſed ſponte profiteri; peſſimum enim eſt de ſuſpicione, aut extorta confeſſione quenquam iudicare, cũ magis inſpector ſit Dominus cordis, quàm operis. Nõ aũt põt humano condemnari examine, quem dñs ſuo reſeruauit iudicio. Si oĩa namque in hoc ſeculo iudicata eſſent, locũ diuina iudicia non haberent. Regula iuris: Qui tacet, non vtique fatetur,

fatetur, ſed tamen verum eſt eum non negare. Extra. 2. de confeſſis. Clemen. 2. Eos quorum ſuggeſtione ſcelus homicidij ſe presbyter perpetraſſe proponit, niſi alijs modis verum eſſe conſtiterit nulli cenſemus pœnæ ſubdendos: quia ſecundum vtriuſque iuris ſtatuta, de ſe confeſſi ſuper aliorum conſcientiis interrogari nõ debent, & crimine læſæ maieſtatis excepto. De reatu proprie confitentis, periculoſa confeſſio non eſt aduerſus quemlibet admittenda. Si tamen eos infamia huiuſmodi laborare cognoueris, ſingulis eis adiunctis tribus ſocijs ſui ordinis, purgationem indicas. Inno. III. Quoniam. V. canonicus B. thlesmitanus ſatetur iure confeſſus, ꝙ pro præſtando alterius electioni conſenſu, quingentorum Saracenorum obligationem receperit, & mediator extitit ſimoniacæ prauitatis, ipſum per diffinitiuam ſententiam duximus ab omni officio, & beneficio eccleſiaſtico deponendum. Greg. IX. B. iudici Viterbien. Ex parte abbatis, & conuentus ſancti. M. monaſterij, fuit propoſitum, ꝙ cum inter ipſos ex parte vna, & V. nomine vxoris ſuæ ex altera, coram te quæſtio verteretur, œconomus monaſterij memorati, quædam per errorem facti fuit in iure confeſſus. Cum igitur in negocio needum finito, nemini noceat error facti: Man. quat. ſi huiuſmodi poterit errorem docere, prouideas, vt nulli ſuper hoc præiudicium generetur. De hac quoque materia require ſupra ca. de rei confeſſione.

De Accuſationum calumnia, & temeritate. Cap. CXI.

EX ſumma iuris. In accuſando vero peccat, quis tripliciter ſcilicet calumniando, & hic ad talionem tenetur. Item præuaricando, & talis ab accuſatione repellitur. Item tergiuerſando, & hic infamis efficitur, & 5. libris auri punitur. At in his omnibus ſi accuſare ceſſauerit, abolitione interueniente nõ efficitur infamis, nec in aliquo punitur. De calumnia quidem niſi ſit euidens, non notatur tutor, qui ex officio res pupillorum adminiſtrare tenetur. Item neque mater illum accuſans, qui filium eius interfecit, Item neque ſucceſſor, qui mortem prædeceſſoris ſui vindicare debet. Item neque pater qui filio præcipit, vt libertum accuſet, quia veneniferum poculum ſibi obtulit. Item neque quem vltimus dolor admiſſi criminis excuſat, vt ſi pater accuſet adulterum vxoris filij ſui. Item neque maritus, quando accuſat vxorem de adulterio iure mariti. Gratianus. Cau. 2. q. 3. Notandum quoque eſt, ꝙ ſicut in digeſt. lib. 47. legitur ti. de abolitionibus crim. nom. Accuſatorum temeritas tribus modis detegitur. Aut enim calumniantur, aut præuaricantur, aut tergiuerſantur. Calumniari eſt falſa crimina intendere. Præuaricari vera crimina abſcondere. Tergiuerſari in vniuerſum ab accuſatione deſiſtere. Sed non vtique qui non probat quod intendit protinus calumniari videtur. Nam eius rei inquiſitio arbitrio cognoſcentis committitur, qui reo abſoluto de accuſatoris incipit conſilio quærere, qua mente ductus ad accuſationem proceſſerit, & ſi quidem iuſtum eius errorem reperit, abſoluit eum. Si vero in euidenti calumnia deprehenderit eum, legitimam ei pœnam irrogat. Pene vero perſecutio non eius voluntati mandatur, ſed legis auctoritati reſeruatur. Si autem interloquendo dixerit, Titius temere accuſaſſe videtur, non calumniatorem pronunciauit. Temeritas. n. facilitatis veniam cõtinet, & inconſultus calor calumniæ vitio caret, & ob hoc nonnullam pœnam huic irrogari oportet. Ex digeſt. lib. 47. tit. de præuaricatoribus. Vlpianus: Præuaricator eſt, quaſi varicator, qui diuerſam partem adiuuat prodita cauſa ſua. Quod nomen Labeo a varia certatione contractum ait. Extra. 2. de accuſa. & in ea. Brocbardo l. 44. Accuſaſti aliquem & per tuam accuſationem occiſus eſt, niſi pro pace hoc feceris, 40. dies in pane, & aqua, quod quarentena vocatur cum. 7. ſequentibus annis pœnitere debes. Cum autem per tuam delaturam debilitatus eſt, per tres debes. 40. pœnitere. Ibidem de calumniatoribus Grego. Fortius punienda ſunt crimina quæ inſontibus, & maximè ſacratis hominibus inferuntur,

De his qui deficiunt in accuſationis proſecutione. Cap. CXII.

CAuſa. 2. q. 3. Damaſus Papa. Calumniator autem ſi in accuſatione defecerit, talionem recipiat. Item ex decreto Adriani Papæ: Qui non probauerit, quod obiecerit, pœnam ſcilicet quam intulerit ipſe patiatur. In lib. capitulorum. c. 70. capitulo legitur: Si quem pœnituerit accuſaſſe criminaliter, & inſcriptionem feciſſe, eo ꝙ probare non potuerit, ſi cum accuſato innocente conuenerit, inuicem ſe abſoluant. Si vero iudex eum qui accuſatus eſt criminoſum eſſe cognouerit, & inter reum & accuſatorem per obreptionem conuenerit, de col-

Iudio pœnam excipiat legibus conſtitutam. Ibidem. q. 4. Deficientibus vero accuſatoribus, non videtur eſſe cogendus reus ad purgationem. Sicut enim poſſeſſor, deficiente actore, titulum ſuæ poſſeſſionis probare non cogitur, ita qui impetitur, ad innocentiam ſuam purgandam cogendus eſſe non creditur. Cau. 5. q. 6. Qui quod intulerit probare non vales, puniendus eſt. Vnde Adrianus Papa: Omnis qui falſa intulerit puniatur, & pro falſitate ferat infamiam. Itẽ ex decreto Adriani Papæ: Delatori autem lingua capuletur, aut conuicto caput amputetur. Delatores autem ſunt qui inuidia produnt alios. Extra vbi ſupra. Innocentius. III. Cum dilectus filius magiſter Scholaſticus Palentinus ad Sedem Apoſtolicam acceſſiſſet, & de ſuo epiſcopo varios exceſſus nunciaſſet, nec intelligere potuerimus, probatum eſſe ſufficienter aliquod de prædictis. Vn. h. s. man. quat. memoratum magiſtrum Scholaſt. donec ſuam canonice purgauerit innocentiam ſcilicet, quòd non calumniandi animo, ad huiuſmodi crimina proceſſerit, ab officio, & beneficio ſuſpendatis, vt cæteri pœna perterriti, ad infamiam ſuorum facile non proſiliant prælatorum.

De deficientibus in primi capituli probatione. Cap. CXIII.

EX ſumma iuris. Quæritur autem, vtrum ſi aliquis ſimul de pluribus accuſet, & vnum non probet, ad alia ſit admittendus. Et quidem admitti poteſt ad alia, ſiue ſint maiora, ſiue minora, ſiue ſimul omnia velit probare, ſiue ſeparatim: poteſt enim quis de pluribus condemnari, vel abſolui. Capitula vero, quæ videntur dicere contrarium, loquuntur in eo caſu, quando quis de calumnia ſuper primo condemnatus eſt, tunc enim non debet admitti, quia præſumitur, quòd & in alijs velit calumniari Cau. 3. q. 10. Gratianus. Quod vero deficientes in primo capitulo non ſint admittendi ad ſequentia, ex Concil. Carthag. 7. confirmatur, in quo ſic ſtatutum legitur. Placuit, vt quotienſcunque clericis ab accuſatoribus multa crimina obijciuntur, & vnum ex his, quod prius egerint, probare non valuerint, ad cætera iam non admittantur. Item Felix Papa in 2. decre. Epiſcopis Galliæ. Si accuſatorum perſonæ in iudicio culpabiles apparuerint, ad arguendum de cætero non admittantur, niſi proprias cauſas aſſerere, non tamen criminales, vel eccleſiaſticas voluerint.

De obiectione criminis in modum exceptionis. Cap. CXIIII.

IBidem. q. 11. Gratianus. Ab accuſato vero accuſationem in accuſatorem verti multorum auctoritate prohibetur. Ait enim Stephanus Papa. Neganda eſt accuſatis licentia criminandi, priuſquam ſe crimine, quo præmuntur exuerint, quia non eſt credendum contra alios eorum confeſſioni, qui criminibus implicantur, niſi ſe prius probauerint innocentes. Eadem vbi ſupra. ca. Negantes. li. 9. C. ti. 1. Imperatores Valentinus, Valerius, & Gratianus. Neganda eſt accuſatis, niſi ſuas, ſuorumve iniurias proſequantur, licentiam criminandi in pari, vel minori crimine, priuſquam ſe crimine quo præmuntur exuerint, ita tamen, vt & ipſi inſcriptionem cõtra eos, etiam pendente accuſatione, deponere poſſint. Cauſa. 6 q. 2. Quod autem quæritur, ſi epiſcopus in accuſatorem accuſationem vertere voluerit, an ſuæ ſimplici aſſertioni fides ſit habenda, facile ſoluitur, ſi ſanctorum patrum auctoritas diligenter inſpiciatur. Vt enim ſancti patres diffiniunt, Nullius perſonæ, quantumlibet exercitatæ confeſſioni fides eſt adhibenda, niſi competentes probationes adhibeat. Ex ſumma iuris. In ſumma vero nota, ꝙ accuſatus antequam nomen eius recipiatur inter reos, ſi accuſatorem de maiori crimine velit accuſare, prius auditur, vel ſi ſuam, aut ſuorum iniuriam proſequatur. Si vero nomen eius receptum eſt inter reos, neminem poteſt accuſare, poteſt tamen contra accuſatorem inſcriptionem deponere, & poſt ſententiam agere, niſi forte cõdemnetur de capitali crimine. Poteſt etiam quis accuſatione pendente, contra alium iniuriam ſuam exequi, indirecta accuſatione in modum exceptionis, & antequam accuſatus accipiatur inter reos, & poſt, vſque ad litem conteſta. & ſic accuſatorem repellet.

De viria colluſionis. Cap. CXV.

EX ſumma iuris. Quoniam autem in actionibus criminum ſæpe colluditur. De colluſione quoque nonnulla hoc loco conſectantur. Colluſio eſt quædam illicita pactio inter actorẽ, & reũ, per quã alter accepta pecunia,

vel aliquo pecuniæ loco interueniente, vel tergiuerſatur, ideſt, in totum ab accuſatione deſiſtit, vel præuaricatur, ideſt ſe malitioſè in iudicio ſuperari permittit. Fit autem per tranſactionē, cum ſcilicet interueniente pecunia, vel aliquo pecuniæ loco a lite receditur. Sed cum ſint cauſarum tria genera ſcilicet ciuilis, & criminalis, & ſpiritualis. In cauſa ciuili nunquam fit colluſio, ſiue iudicis auctoritate, ſiue ſententialiter cedatur. Itē ſiue gratis, ſiue per tranſactionem, niſi in duobus caſibus ſcilicet in actione famoſa, in qua ſine iudicis auctoritate non licet tranſigere. Et in cauſa ſtatus, vt ſi me agente cum aliquo tanquam ſeruus meus eſſet, vel libertus, paſſus ſum eum pronunciari ingenuum, confitendo contra me in iudicio, q̄ eſſet ingenuus, tunc enim ne per tales ita degeneres inquinetur ordo in dignitate poſitorum, vel ſenatus eccleſiæ, ideſt clericorum, ſtatutum eſt, vt hæc colluſio detegatur, ac detur præmium detegenti. In cauſa vero criminali ante inchoatā actionem, ſi gratia recedatur colluſum non videtur, poſt inchoatam autem recedere non licet, etiam per gratiam ſine iudicis auctoritate, & etiam ſine rei conſenſu, ſi tormentis fuerit mancipatus, vel per accuſationem infamatus, & ſi deſtiterit incidit in Turpilianū, ſi publicum crimen intendit. Si vero priuatum extra ordinem punitur. Per tranſactionem quidem licet, vel non licet, ſecundum leges reo recedere prout his verſibus diſtinguitur. Sanguinis in pœnis niſi mœchus tranſigat omnis, &c. ſicut dictum eſt ſupra ſcilicet in lib. præcedenti, capitulo de tranſactione. Actori vero nunquam licet, ſecundum canones, autem etiam reo non licet recedere per tranſactionem in criminali, etſi nullum ſit ibi crimen ſanguinis. Porro in cauſa ſpirituali per gratiam, ex iuſta cauſa licet recedere. Qui vero ſine iuſta cauſa recedit punitur. Per tranſactionem autem nunquam licet, veluti cum ſuper eccleſiaſtico beneficio, quis malitioſe ſibi controuerſiam moueri facit, vt ſic interpoſita tranſactione, vel in aliū transferat ipſum beneficium, vel exinde præſtet alij annuam penſionem, & hoc cum agitur de ſpirituali tanquam beneficio, ſecus vero ſi tanquam ſuper proprietate. Porro in cauſa mixta, cum ſcilicet vir accuſat vxorem ad diuortiū, poteſt maritus deſiſtere quando vult. Fit itaque colluſio in cauſa criminali, & ſpirituali, cum diſtinctione tamen in vtraque. In ciuili vero nunquam, niſi in prædictis duobus caſibus.

De Conſcientia illicita. Cap. CXVI.

EX ſumma de caſibus. Quid de iudice, qui ſcit accuſatum ad pœnam capitis, vel quamlibet aliam coram ſe immunem penitus a culpa, quæ ſibi imponitur, & tamen videt teſtes paratos ad iurandum falſum, nunquid recipiet? aut ſi receperit eos nunquid per illos condemnabit ſcienter innocentem? Itē quid facient officiales, & executores, qui nouerūt veritatem, & tamen vident illos iurare falſum, & compellūtur mandato iudicis ſuſpendere, vel decapitare innocentem, vel alio modo punire. Videtur enim omnino, q̄ nec iudex, nec alij poſſunt procedere cōtra conſcientiā, q̄ ædificat ad gehennam. Item ſecundum quoſdam. Omnis homo tenetur ex præcepto, illum qui iniuſte ad mortem ducitur eripere, & liberare etiam per vim, & ſecundum omnes tenentur ſaltem iudices, & prælati. Si ergo tenentur ab alijs defendere, iudex vel officialis, multo fortius a ſeipſo, ſicut argumentatur canon, & leges. E contra videtur. Dicit enim expreſſe Ambro quòd iudex non debet iudicare ſecundum priuatam conſcientiam, quam apportauit de domo, ſed ſecūdum iura & allegata & probata coram ipſo dum ſedebat pro tribunali, vnde. Deſcendam inquit, & videbo &c. An non eſt ita, vt ſcientia & c. dicit glo. Tanquam iudex, & tāquam Deus omnia nouerat. Ite licet ſacerdos ſciat parrochianum ſuum in peccato mortali occulto, tenetur tamen illi petenti in publico dare Eucharistiam. Ad hoc dico quòd iudex ſi perpendit, quòd teſtes velint deponere contra iſtum & peccare, debet niti ex officio ſuo (etiam ſi accuſatus taceat) ad repellēdum illos a teſtimonio, vel quia ſunt ignoti, vel infames, vel grauis opinionis, vel opponendo eis aliquam ſimilem cauſam. Si in narratione facti inuenerit eos deuiare a vero, ſubtiliter examinet, inueſtigetq; cauſam ad repellendum eos, ſicut Daniel de duobus ſenibus falſo teſtificantibus contra Suſannam. Si autem nullo modo poteſt eos repellere, & probant ſecundam formam iuris ſufficienter. Conſulo vt deleget alteri ſi fieri poteſt. Si autem remittat ad ſuperiorem. De officialibus vero executoribus, & cæteris ſubditis credo, ſaluo meliori conſilio, quòd in hoc caſu non debent obedire, ſi pro certo ſciunt, ſecus ſi dubitant, tunc enim excuſantur propter bonum inobedientiæ.

De cauſis ſuſpendendæ condemnationis, & differendæ. Cap. CXVII.

EX ſumma iuris. Iudicio vero ſiue condemnationi ſuperſedendum eſt, in quibuſdam caſibus ſ. vbi timetur periculum ſcandali, vel ſciſmatis, vel turbatio pacis, vel ſtrages multorum. Item quando talis eſt conſuetudo Item quando eſt ardua cauſa, puta fidei, quæ tractari debet a ſolo Papa. Præterea ſuperſedendum eſt in iuuene, in ſene, in muliere, in Papa, in potente, & in occulto crimine Vnde verſus: Scādala, ſciſma, ſtrages, iuuenes, tranſactio pacis: Papa, ſenex, mulier, mos, cauſa, potens, vel occultum. Caſibus his debet correctio diſſimulari. Lata porro condemnationis in reum ſententia, differenda eſt, in quibuſdam caſibus, ipſius executio. ſ. quando iudex ſeuerius iudicat, quàm expreſſum ſit in iure. Item quando ſeruus condemnatur in cauſa criminali Debet enim differri ſententia donec ille domino ſuo reddidit ratiocinia. Item quā do mulier prægnans condemnatur, tunc etiam oportet differri donec pepererit. Item quando iudex aliquem condemnauit deportatione, differenda eſt executio, donec aſſignetur inſula eidem. Vnde verſus: Exilium, ſeruus, prægnans, læſus ſolito plus. Non habet effectum ſententia caſibus iſtis.

De abſolutione accuſati a crimine. Cap. CXVIII.

ABſoluitur autem accuſatus de crimine tripliciter. ſ. per diffinitiuam ſententiam, & extunc ab eodem, de eodem crimine non accuſatur. ſ. ne ſæpius de delictis eiuſdem hominis quæratur. Ab alio quoque non niſi doceat priorem præuaricatum eſſe, vel niſi cum dolorem ſuum proſequatur, & docet accuſationem inſtitutam priori ſe neſciſſe. Item per diſpēſationem, quæ eſt accuſationis inſtitutæ peremptio. Et fit tribus modis. ſ. publice, priuatim, & ex lege. Vnde triplex diſtinguitur abolitio. ſ. publica, priuata, & legalis. Publica fit ad tēpus ob publicam gratulationem, vel ob rem proſpere geſtam, vel diem inſignem. Priuata fit cum accuſans eum abſolui petit. Legalis autem fit accuſatore moriente, vel omnino ab accuſatione deſiſtente, vel ex iuſta cauſa ſic impedito, vt accuſationē proſequi non poſſit. Et illa quidem, quæ fit publicè, fieri debet altera parte p̄ſente, & cognita cauſa, non de plano, ſed de pleno, id eſt plena inquiſitione. poſt hanc quidem & alius, & idē accuſator admittitur, finita ſ. abolitionis cauſa. Poſt priuatam autem idem accuſator non admittitur ſed alius, poſt legalem ſimiliter. Poteſt autem & iudex maximeq; Imperator, & Papa plerunq; accuſato, & confeſſo, vel conuicto penam ex officio ſuo remittere, & ſic eum abſoluere de crimine. Extra. 5. de accuſationibus & ex concil. Maguntinem. De his autem criminibus de quibus abſolutus eſt accuſatus, non poteſt accuſatio, vel actio replicari. Actor, Hoc intellige cum prædicta diſtinctione.

De Verborum ſignificatione. Cap. CXIX.

DAmaſus. Ad eorum autem, quæ dicuntur interpretationes, neceſſarium eſt ſcire verborum ſignificationes, & ambiguitatum expoſitiones. Verborum ambiguitas alia eſt in legibus, alia in iudicijs, alia in teſtamentis, & vltimis voluntatibus, alia vero in contractibus, & alia in ſtipulationibus. De legum ambiguitate planum eſt, quòd eius eſt interpretari, cuius & condere. In iudicijs autem alia eſt ambiguitas in conteſtatione litis, alia in confeſſionibus, alia in teſtimonijs, vel probationibus, alia in ſententijs. In conteſt. litis ambiguitas petitionis interpretanda eſt pro actore. Ambiguitas reſponſionis contra reum. Nam circa litis exordium plus creditur actori, quam reo. Si autem in confeſſione eſt ambiguitas, debet vrgeri confitens, vt certum confiteatur, ſic autem accipiatur, quod magis expedit aduerſario. Circa probationum proprietates, contra actorem præſumitur. Semper enim in ambiguis teſtium dictis, reus abſoluitur: nec enim teſtes poſt publicationem reuerſari poſſunt, vt dictum ſuum interpretentur. Sed hoc tamen poſſunt incontinenti ſcilicet poſt publicationem. Sic itaque quo ad initium pro actore, quo ad finē pro reo præſumitur, quo ad media vero pro vtroque. Poſt ſententiam autem, iudicis eſt interpretari. Sed diſtinguitur inter ordinarium, & delegatum, delegatus enim eodem die tantum interpretatur, ordinarius autem etiam poteſt in executione, & hoc in diffinitiuis, in interlocutorijs enim etiam delegatus poteſt, immo etiam reuocare poſſet, quod plus eſt. In teſtamentis autem, vel vltimis voluntatibus,

ſecundum intentionem proferentis eſt ambiguitas interpretanda. Diſtinguendum eſt tamen, vtrum vſus ſit nomine proprio vno pro alio, an nomine appellatiuo vno pro alio. In primo caſu valet quod fit. In ſecundo non. In contractibus porrò diſtingue, aut certum ſit, quia conſenſerit, & tunc valet quod agitur, etiam ſi vno nomine appellatiuo ſint vſi pro alio, aut certum ſit quod non conſenſerint, & tunc nihil agitur. Aut dubitetur quod ſenſerint, & tunc diſtinguo, quoniam aut præſumi poteſt intentio clientis ex adiacentibus cauſis, & tunc ad intentionem verba referantur, aut non poteſt, & tunc ad communem verbi ſignificationem recurratur. Quod ſi & illa ſe habet in duas partes ſubdiſtinguo, aut enim valet quod dictum eſt ſecūdū vnam partem intellectum, aut ſecundum vtranque. In primo caſu commodiſſime id accipitur quod rei gerendæ aptius eſt. In ſecundo caſu contra eum interpretandum eſt, in cuius fuit poteſtate verba apertius dicere. In ſtipulationibus autem ambiguitas reſponſionis pro reo interpretanda eſt, ex hoc quando nulla ex vtraque parte fraus vertitur. Cęterum autem ſi vertitur, diſtingue vtrum ex altera, an ex vtraque. Si ex altera verba ſunt contra illam interpretanda, ſicut dicitur in iuramentis, quæ ſunt ſimiliter quaſi contractus, ſiue ſit ſuſcipiens, ſiue proferens verba. Si verò ex vtraque, & circa diuerſa dolus dolo compenſetur, ſcilicet vt quæ tenet teneat. Nam contra doli actionem dolo excipitur, ſed non replicatur ex eodem de quo agebatur, licet de alio poſſet etiam ſi maius eſſet. Si vero circa idem, & ſtipulatio fauorabilior eſt, ad communem verbi ſignificationē recurratur. Porrò ſi fauorabilis non eſt, locum habet quod prius dictum eſt, ſcilicet vt dolus dolo compenſetur, & hoc quando de dolo excipientis non conſtat, niſi per dictum agentis, alias ſalua tali diſtinctione. Hæc de verborum ſignificatione generalia perſtrinxiſſe ſufficiat, neque enim omnia ſpecialia plenè referre nobis poſſibile eſt.

De Pœnis Canonicis, & Legalibus. Cap. CXX.

EX ſumma iuris. Pœna eſt iudicialis retributio pro peccato. Vel aliter. Pœna eſt ſatisfactio delicti, quæ à lege, vel miniſtro legis imponitur. Gratianus. Cau. 23. qō. 2. Pœna nulli eſt inferenda, niſi per iudicem, vnde licet vir poſſit vxorem dimittere fornicationis cauſa, tamen quia ſeparatio pęna eſt, non licet alicui auctoritate ſua dimittere. Quod etiam de pœna homicidij, & de qualibet alia intelligendum eſt. Ex ſumma de caſibus. Pœnarum alia eſt canonica, alia legalis. Canonica iterum ſubdiuiditur, quia alia eſt ſpiritualis, alia corporalis, alia pecuniaria. Spiritualis enim quintuplex. Nam alia increpationis, alia interdicti, vel ſuſpenſionis, alia excommunicationis, alia infamiæ, alia depoſitionis. Corporalis pœna ſimiliter quincuplex inuenitur, vna ieiunij, ſiue abſtinentiæ, alia verberationis, alia ſeruitutis, alia publicationis omnium bonorum, alia exilij. Exilium triplex eſt, aliud in loco certo, vt cum quis intruditur in monaſterium, aliud a loco determinato, vt cū prohibetur alicui eſſe in aliquo certo loco, ſed ſit alibi pro velle ſuo. Aliud ab omni loco, vt cum interdicitur publice pœnitentibus morari in vno loco vltra vnum, vel duos dies, & ſic peregrinantur per orbem ad tempus. Pecuniaria infertur aliquando pro iniuria illata perſonæ, vel loco, aliquando pro illati damni ſatisfactione, ut pro furto, vel rapina, vel ſimili. Pęna autem legalis eſt multiplex. Nam alia eſt mortis corporalis, uel urbiū, uel detruncationis membrorum. Alia depoſitio, alia proſcriptio, uel relegatio, alia exilium, & aliæ multæ. Generaliter iudices poſſunt punire ſubditos iuxta quantitatem culparum, & nullus alius. Nam iuriſdictio ſine modica coerctione nulla eſt. Hoc tamen ſcias, quod pœnas maiores, ut decapitare quantum ad forum ſeculare, uel deponere quo ad forum eccleſiaſticum, non poſſunt iudices, niſi maiores, qui etiā dicuntur habere merum imperiū, ut epiſcopus in eccleſiaſticis, ad ipſum enim pertinent negocia maiora.

De Speciebus pœnarum legalium. Cap. CXXI.

ISidorus in libro Ethy. 5. Octo genera pœnarum in legibus contineri Tullius ſcribit, ſcilicet damnum, uincula, uerbera, talionem, ignominiam, exilium, ſeruitutem, & mortem. Cōpedes dictæ ſunt, quia continent pedes. Peduces ſunt laquei, quibus pedes illaqueantur, dictæ à pedibus capiendis. Cathenæ autem dicuntur eo, quod capiendo ſe teneant pluribus nodis. Manicæ ſunt uincula, quibus manus capiuntur, licet & manicæ tunicarum ſint. Neruus uincula, uel cathenæ, quibus pedes, uel ceruices impediuntur. Boia eſt torques damnatorum, quaſi iugum in boue. Verbera dicta, quia cum agitantur actu

uerberant. Hinc flagra, & plagæ, & flagella, quia cum flatu, & ſtrepitu in corpore ſonant. Nam plagæ, quaſi flagæ. Sed plagæ, & flagra primæ poſitionis ſunt, flagella autem per diminutionem dicta ſunt. Anguilla eſt, qua in ſcholis pueri coercentur, quæ uulgo ſcutica dicitur. Fuſtes autem pali ſunt, quibus pro criminibus iuuenes feriuntur, appellati quòd præfixi in foſſis ſtent. Scorpio eſt uirga nodoſa, uel aculeata, ſic dicta quia arcuato uulnere in corpore infigitur. Vngulæ dictæ ſunt, eo quod effodiant, hæ & fidiculæ, quia ijs rei in æculeo torquentur, ut fides inueniatur. Aeculeus autem dictus eſt, eo quod extendat. Eſt & lautumia genus ſupplicij, ad uerberandum aptum, inuentum à Tarquinio Superbo, qui tormenta, fuſtes, metalla, atque exilia prior adinuenit, & ipſe prior ex regibus exilium meruit. Talio eſt ſimilitudo uindictæ, ut taliter quis patiatur, ut fecit. Hoc enim, & natura, & lege eſt inſtitutum, ut lædentem ſimilis uindicta ſequatur. Exilium dictum, quaſi extra ſolum. Nam exul dicitur, qui extra ſolum eſt. Vnde poſtliminium redeuntibus, hoc eſt de exilio reducendis, qui ſunt eiecti iniuria, id eſt limen patriæ. Diuiditur autem exilium in relegatis, & deportatis. Relegatus eſt, quem bona ſua ſequuntur, deportatus quem non ſequuntur. Proſcriptio exilij, procul damnatio, quaſi porro ſcriptio. Item proſcriptio, quaſi palam ſcriptus. Metallum eſt, ubi exules deputantur ad eruendam uenam, marmoraque ſecanda in cruſtis. Seruitus a ſeruando vocata eſt, hæc eſt ſola malorum omnium poſtrema, quæ liberis omni ſupplicio grauior eſt. Nam ubi libertas perijt non, ibi perierunt & omnia. Patibulum autem uulgo furca dicitur, quaſi ferens caput. Suſpenſum enim, & ſtrangulatum eo exanimat. Sed patibuli minor pœna quàm crucis. Nam patibulo appenſus ſtatim exanimatur. Cruci autem affixus diu cruciatur. Culleum eſt parricidale uaſculum, ab oculendo, id eſt claudendo dictum, eſt autem uter ex corio factus, in quo parricidæ cum Simia, & Gallo, & Serpente incluſi in mare præcipitantur. Omnium autem iſtarum mortium genus animaduerſio nominatur, & dicitur animaduertere, animum uertere, ad puniendum reum.

De Ignominioſa miſſione, & capitis diminutione. Cap. CXXII.

EX Digeſt. libro tertio. l. prætoris uerba. De his, qui infamia notantur multa ſunt genera miſſionum. Eſt honeſta, quæ è meritis ſtipendijs, uel ante ab Imperatore indulgetur. Eſt cauſaria, quæ propter ualitudines laboribus militiæ ſoluitur. Eſt ignominioſa totiens, quotiens is, qui mittit addit nominatim ignominiæ cauſa mittere. Eſt & quartum genus miſſionis, ſi quis euitandorum munerum cauſa militiam ſubiiſſet. Hæc autem miſſio æſtimationem non lædit. Ignominiæ autem cauſa miſſis, neque in urbe, neque alibi ubi Imperator eſt morari licet. Ibidem quarto libro, Paulus libro undecimo ad edictum. Ciuitatis amiſſione fit capitis diminutio, ut in aquæ, & ignis interdictione. Qui deficiunt, capite minuuntur. Deficere autem dicuntur, qui ab his quorum ſub Imperio ſunt deſiſtunt, & in hoſtium numero ſe conferunt. Sed & hi quos Senatus hoſtes iudicauit, uel relegari utique, uſque adeo, ut ciuitatem amittant. Caius libro quarto ad edictum prouinciale. Eas obligationes, quæ naturalem præſtationem habere intelliguntur, palam eſt diminutione capitis non perire, quia ciuilis ratio naturalia iura corrumpere non poteſt. Paulus libro ſecundo ad Sabinum. Capitis diminutionis tria genera ſunt. Maxima, media, minima. Tria enim ſunt, quæ habemus, libertatem, ciuitatem, familiam. Maxima eſt, cum hæc tria pariter amittuntur. Media cum ciuitas amittitur, & libertas retinetur. Minima, cum ſola familia mutatur, ciuitate, & libertate retentis.

De Iudicijs criminum publicis, ſecundum leges. Cap. CXXIII.

IVſtinianus Inſti. lib. 3. Publica iudicia dicta ſunt, quia ciuibus ex populo executio eorum plerunque datur. Horum quędā capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia quæ ultimo ſupplicio afficiunt, uel aquæ & ignis interdictione, uel deportatione, uel metallo. Cætera ſi qua infamiam irrogant, cum dāno pecuniario, publica ēt iudicia ſunt, ſed non capitalia. Publica autem iudicia hæc ſunt. Lex Iulia Maieſtatis læſæ, in eos, qui ſcilicet contra Imperatorem, uel Rempublicā aliquid moliti ſunt, cuius pœna animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei ēt poſt mortem damnatur. Item lex Iulia de adulterijs coercendis, quę non ſolum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit,

ſed etiam eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audent, quæ lex etiam ſtupri flagitium punit, cum quis ſine vi, vel virginem, vel viduam honeſte viuentem ſtuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat peccatoribus, ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bonorum eorum, ſi humiles corporis coerctionem cum relegatione. Item lex Cornelia de ſicarijs, quæ homicidas vltore ferro perſequitur, vel eos qui cauſa hominem occidendi cum telo ambulant. Telum autem (vt ait Caius) in interpretatione legis duodecim tabularum id appellatur, quod ab arcu mittitur, & quod manu cuiuſquam mittitur vt autem ait Paulus in libro Sententiarum, qui telum pro tuendæ ſalutis cauſa gerit, non videtur hominis occidendi cauſa portare. Igitur & lapis, & lignum, & ferrum teli nomine continetur. Dictum ob hoc, quód in longinquum mittitur, á Græco telon. Sicca eſt ferrum occultum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odioſis, tam venenis, quàm ſuſurris magicis homines occidunt, vel mala medicamenta publice vendunt. Item lex Pompeia de parricidiis, ſecundum quam parricida, nec gladio, nec ignibus, nec alia ſolenni pęna ſubijcitur. Sed inſutus culleo, cum Cane & Gallo Gallinatio, & Vipera, & Symia inter illas ferales anguſtias comprehenſus, ſecundum quód regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem proijcitur, ut omnium elementorum vſu viuus carere incipiat, & ei cęlum ſuperſtiti, terra mortuo auferatur. Item lex Cornelia de Falſis, quæ pęnam irrogat ei, qui teſtamentum, vel aliud inſtrumentum falſum ſcripſerit, ſignauerit, recitauerit, ſubiecerit, qui ſignum adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit, ſciens dolo malo. Huius legis pœna in ſeruos vltimum ſupplicium eſt, in liberos deportatio. Item lex Iulia de vi publica, ſeu priuata, cuius legis pęna in armatam vim, id eſt publicam deportatio. In priuatam, ideſt ſine armis, tertiæ partis bonorum publicatio. Raptus autem violentus virginis, aut viduæ, aut ſanctimonialis, tam in ipſos peccatores, quàm in illos qui opem flagitio dederunt, capite punitur. Item lex Iulia peculatus, eos punit, qui pecuniam, uel rempublicam, uel ſacram, uel religioſam furati fuerint. Sed & ipſi iudices, ſi tempore adminiſtrationis hoc fecerint, capitali animaduerſione puniuntur, ut omnes illi qui miniſterium ad hoc illis adhibuerunt, uel qui pecunias ab his ſubtractas ſcienter ſuſceperunt. Item lex Flauia de plagiariis, quæ interdum capitis pęnam irrogat, interdum leuiorem. Item lex Iulia de ambitu, & lex Iulia repetundarum, & lex Iulia de annona, & aliæ, quæ animæ quidem amiſſionem non irrogant. Sed alijs pęnis eos ſubijciunt, qui earum præcepta neglexerint.

Item De eodem. . Cap. CXXIIII.

EX Inſtrumento iuris. Turpe lucrum ab hæredibus ſemper extorquetur. Criminum quædam ſunt publica, quædam extraordinaria. Publica quorum executio cuiuis de populo plerunque datur. Nam conſtante matrimonio, adulterij accuſatio non omnibus permittitur: Horum quædã ſunt capitalia, quædam non. Capitalia ſunt, quæ caput, uel ciuitatem eximunt. Receptatores latronum eo modo puniendi ſunt, ut latrones. Effractores quandoque capite puniuntur, quandoque leuius. Expilatores tanquam atroces fures grauius puniuntur. Qui hæreditatem nondum aditam expilauerit, extra ordinem punitur. Qui terminos mouent pecuniali pęna l. aureorum tenentur, quam in publico dare debent, & corporaliter extra ordinem puniuntur. Sacrilegi quandoque beſtijs damnantur, quandoque uiui eximuntur, quandoque in furca ſuſpenduntur. Qui mortem ſibi conſciſcunt ante ſententiam, eorum bona fiſco uendicantur. Crimen hæreſeos, crimini maieſtatis ſimile eſt, & iiſdem modis punitur, id eſt omnium bonorum confiſcatione, & animæ amiſſione, niſi quod in hoc crimine delicti uenia pęnitentibus non denegatur. Criminis apoſtatatus pęna eſt uerſari inter homines, & hominum carere ſuffragijs, bona eorum publicantur, ſi uiui de eodem crimine á quolibet conuincantur. Mathematici, & ſimiles concremandi ſunt, uel ultore gladio proſternendi, uel ferali peſte abſumendi. Lex Miſcella perſequitur libertinos, qui dicunt ſe ingenuos. Crimen falſæ monetæ flammarum depoſcit aduſtionem. Famoſi libelli ſcriptor, uel publicator capitalem męretur ſententiam. Incendiarij igne cremantur. Graſſatores capite minuuntur. Conſiliorum renunciatores, aut uiui eximuntur, aut furca ſuſpenduntur. Qui nondum uiripotentes uirgines corrumpunt, aut furca ſuſpenduntur, aut beſtiis obiiciuntur, aut in inſula deportantur.

Quod non ſolum opus ſed etiam voluntas, aut conſilium, in criminibus ſit puniendum. Cap. CXXV.

CAuſa. 33. de pęniten. di. 1 Eodem li. 8. Eadem aũt ſeueritate voluntaté ſceleris, qua effectum puniri uoluerunt. Eodem lib. 1. ti de Epiſcopis, & clericis Imperator Iuſtinianus. Si quis non dicam rapere, ſed tñ attentare matrimonii iungendi cauſa, ſacratiſſimas virgines auſus fuerit, capitali ferietur ſententia. Item ad l. Cornel. de ſiccariis. Si quis cũ telo ambulauerit hominis necandi cauſa, ſicut is qui hominem occiderit, vel cuius dolo factum fuerit commiſſum, legis Corneliæ de ſiccariis pœna coerceatur. Imperator Valerius, & Gratianus. Si quis in ſanitis necandi piaculum ingreſſus fuerit, ſciat ſe capitali ſupplicio eſſe puniendum. Imperatores Gratianus, & Valerius. Si forte mulier mortis periculo paraſſe inſidias, vel quolibet alio genere voluntatem occidendi habuiſſe inueniatur, vel forte maritus eo modo inſequitur vxorem, in eadem quæſtione ab omni familia non ſolum mariti, ſed etiam vxoris, quæ tñ tunc temporis domi fuerit, quærendum eſt ſine cuiuſquam defenſione. Item in digeſt. ti, de iniuriis. l. Sed & quæſtionis. Si quis tam maſculum, quàm fœminam, ſiue ingenuos, ſiue libertinos impudicos facere attentauerit, iniuriarum tenebitur. Sed & ſi ſerui pudicicia attentata ſit, iniuria locũ habet. Item non ſolum is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, hoc eſt qui percuſſit, verum etiam ille quoque tenetur, qui dolo fecit, vel qui curauit, ut cui mala pugno percuteretur. Idem apud Labeonem quæritur. Si quis pulſatus quidem non eſt, verũ manus leuatæ ſunt aduerſus eum, & ſæpe territus, quaſi vapulaturus, non tñ percuſſus, iniuriarum actione tenetur. Ibidem ti. de extraordinariis criminibus. Sollicitatores aliarum nuptiarum, itemque matrimoniorũ interpellatores, & ſi effectu ſceleris potiri non poſſunt, propter voluntatem pernicioſæ libidinis extra ordinem puniuntur, Qui puero ſtuprum abducto, uel corrupto comite perſuaſerit, aut mulierem, aut puellam interpellauerit, quidve impudicitiæ gratia fecerit, donum præbuerit, preciũve quo is perſuadeat dederit, perfecto flagitio punitur capite, in perpetuũ in inſulam deportatur, corrupti comites ſummo ſupplicio puniuntur. Sed contra eodem lib. ti. de pœnis. Cogitationis pœnam nemo patiatur. Gratianus: Cogitatio quidem non meretur pœnam lege ciuili, cum ſuis terminis contenta eſt. Verum quamquam lex minus eum, qui occidendi hominis cauſa cum telo fuerit inuentus, quàm eum qui occiderit puniat. Diſcernuntur tamen a maleficijs, ea quæ de iure effectum deſiderant. In his enim, non niſi iudicium animi conſideratur. Vnde in digeſt. ti. de repudiis: Diuortium non eſt verum, niſi ꝙ animo perpetua obſtinatione diſceſſionem facit, ita quicquid calore iracundiæ fit, vel dicitur, non aliter ratum eſt, quàm ſi ꝑſeuerantia approbauerit iudicium animi fuiſſe. Ideoque per eũ calorem miſſo repudio, ſi in breui reuerſa eſt uxor, nec diuertiſſe uidetur. Hinc etiam in canonibus: Si quis iratus crimen alicui obiecerit, &c. Ex conſilio autem, velut ex facto aliquem teneri. Auguſt. probat. Pericloſe decipiuntur, qui æſtimãt eos tantum homicidas eſſe, qui manibus hominem occidunt, & nõ potius eos per quorum conſilium, & fraudem, & exhortationẽ homines extinguuntur, &c.

De Pœna legalium, & moderatione. Cap. CXXVI.

IBidem Gratianus: Pęnę ſicut in digeſtis ti. de pœnis, legitui, legum interpretatione molliendæ ſunt potius, quã nimis exaſperandæ, atque ideo proprium caſum non excedunt. Sed quæ de raptu uirginum, uel aduocatis, ſiue de crimine maieſtatis, vel de ſiccariis dicta ſunt, fauore religionis, & fidei atque principalis, & odio ſiccariorum introducta ſunt. Iniuriarum vero, non pro earum varietate, multipliciter quis & reus fieri poteſt. Varietas itaque criminum uarietatem inducit pœnarum. Vnde in digeſtis ti. de pœnis. Aut facta puniuntur, ut furta, cædeſque. Aut dicta, ut conuicia. Et in fide aduocationis aut ſcripta, ut falſa charta, & famoſi libelli. Aut conſilia, ut coniurationes. Aut conſcientia latronum, quouſque alios ſuadendo mouiſſe ſceleris eſt inſtar. Sed hæc quatuor genera conſideranda ſunt 7. modis. Cauſa, perſona, loco, tempore, qualitate, quantitate, euentu. Cauſa vt in verberibus, quæ impunita ſunt a magiſtro illata, vel a parente, quoniam emendationis animo, non iniuriæ gratia uidentur adhiberi, puniuntur, cum quis ab extraneo per iram pulſatur. Perſona dupliciter ſpectatur, Eius qui fecit, & eius qui paſſus eſt. Aliter enim puniuntur ex eiſdem facinoribus ſerui, quam liberi, & aliter qui in Dominum, parentemve auſus eſt, quam qui in extraneũ, & qui

in ma-

in magiſtrum, quàm qui in priuatum. In huius rei conſideratione, ætatis quoque ratio habeatur. Locus facit, vt idem, vel furtum, vel ſacrilegium ſit, & capite luendum, vel minore ſupplicio. Tempus diſcernit, & emanſorem & effractorem, furem vel diurnum, vel nocturnum. Qualitate factum vel atrocius, vel leuius eſt, vt furta manifeſta non manifeſtis diſcerni ſolent, rixa à craſſaturis, expilationes à furtis, petulantia à violentia. Quantitas diſcernit furem de abigeo, nam qui ſuem vnum ſurripuerit, vt fur coercebitur, qui gregem, vt abigeus. Euentus ſpectatur, vt à dementiſſimo quæque facta, quanquam lex minus eum qui occidendi hominis cauſa cum telo fuerit inuentus, quàm eum qui occiderit puniat. Et ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti caſus luebantur.

De Tentanda iuris canonici ſeueritate. Cap. CXXVII.

CAuſa. 1. quæſt. 7. Canonicæ quoque rigor diſciplinæ quandoque relaxatur ex diſpenſatione miſericordiæ. Multorum enim crimina ſunt damnabilia, quæ tamen eccleſia tolerat, pro tempore, pro perſona, intuitu pietatis, vel neceſſitatis, vel vtilitatis, & pro euentu rei. Pro tẽpore, ſicut Gelaſius, qui cum neceſſitatem temporis videret, Italicam eccleſiam, propter belli, famiſq; incurſionem, ferè omniſi clericorum officio deſtitutam, adeo vt pleriſque populis ſubſidia regendorum deeſſent animarum, conceſſit de monachis, vel laicis clericos aſſumi. Similiter ex diſpenſatione in Niceno concilio ſtatutum eſt, de Nouatianis, vt ad eccleſiam redeuntes ordinentur. Pro perſona ſicut beatus Grego. ſcribens Ianuario epiſcopo ait. Tanta nequitia ad aures noſtras de tua ſenectute peruenit, vt eam niſi humanitus adhuc penſaremus, fixa iam maledictione feriremus. Et quidem pœnæ fuerat in te ſententia iaculanda. Sed quoniã ſimplicitatem tuam, cum ſenectute nouimus, interim taceamus. Pietatis intuitu, ſicut de illiteratis, & corpore vitiatis Gelaſius ait. Si qui, vel propria voluntate, vel temeritate, vel incuria præſidentium tales ſunt, nihil vltra promotionis accipiant, ſatiſque habeant, hoc ſibi pro nimia miſeratione conceſſum. Neceſſitatis intuitu, ſicut Hylarius Papa, qui cum de quodam epiſcopo, præter notitiam, vel conſenſum Metropolitani ordinato loqueretur, ne in vtroque graue ſcandalum fieret, ait in epiſtola ſua. Quoniam quicquid ab alterutra parte eſt iudicatum, omni videmus peruerſitate confuſum, temporum neceſſitate perſpecta, hac ratione decernimus ad veniam pertinere quod geſtum eſt, vt deinceps nullus præter notitiam, vel conſenſum Metropolitani ordinetur Antiſtes. Item Innocentius Papa. Quotiens à populis, aut à turba peccatur, quia in omnes propter multitudinem vindicari non poteſt, multum ſolet tranſire, priora ergo dimittenda dico Dei iudicio, & de reliquo maxima ſollicitudine præcauenda. Item in epiſtola Cyrilli ad Ianuarium presbyterum, & Archimandritam. Diſpenſationes rerum nonnunquam cogunt paruum quidem à debito rigore quoſdam foras exire, vt magis aliquid lucrifaciant. Sicut enim hi, qui mare nauigant tempeſtate vrgente, nauique periclitante, & anxiati quædam exonerant, vt cetera ſalua permaneant, ita & nos, cum non habemus ſaluandorum omnium negociorum penitus certitudinem, deſpicimus ex his quædam ne cunctorum patiamur diſpendia. Vtilitatis intuitu, ſicut in Meldenſi concil. prohibetur de filijs virginum, per vim raptarum, & ſic ad coniugium raptorum applicatarum. Tali coniugio generati, eccleſiaſticis ordinibus non applicentur, niſi fortè illos, aut maxima eccleſiæ vtilitas, vel neceſſitas poſtulet, vel euidens meritorum prærogatiua commendet. Pro euentu etiã aci quædam in eccleſia tolerantur, ſicut Leo Papa ait in decretis ſuis, de laicis ſubito contra decreta canonum ordinatis epiſcopis. Illos quorum prouectio hoc tantum reprehenſionis incurrit, quòd ex laicis ad epiſcopale officium electi ſunt ſuum locum tenere permittimus, non præiudicantes Apoſtolicæ ſedis ſtatutis, quia remiſſio peccati, non dat licentiam delinquendi. Gratianus. Ecce quibus de cauſis quædam in eccleſijs tolerantur, quæ eiſdem ceſſantibus pia ſeueritate vindicantur, Gelaſius Papa. Aliquando enim pro neceſſitate eccleſiæ mutilantur, & laxantur præcepta canonica.

De His qui excuſant aliquos, à pœna. Cap. CXXVIII.

EX ſumma de ca. Sunt autem multa, quæ excuſant à pęna, videlicet mentis alienatio. Talia enim quæ fiunt alienata mente impunita ſunt. Dicitur autem homo alienatæ mentis tripliciter, ſcilicet per ſtuporem, ſeu mentis perturbationem. Hoc modo videtur Auguſt. excuſare Loth, de eo quòd filias ſuas voluit proſtituere, vt viros hoſpites liberaret. Item per ſuror em, item per ebrietatem, & hoc intelligas ſi ex toto ſunt alienatæ mentis, ita quòd in nullo ſunt compotes ſui, & nihil intelligunt, aliàs excuſarentur non à toto, ſed a tanto, tamen ſi fuerint liberati, omnibus eſt pęnitentia imponenda, ſed leuior, quàm ſi ſani tale quid commiſiſſent. Hoc autem ſit ad cautelam, & ne diſciplina eccleſiæ deſeratur. Item excuſat à culpa, & à pœna coactio, à toto ſi fuerit abſoluta, à tanto ſi fuerit conditionalis. Item excuſat deceptio, ſi forté aliquis deceptus per fraudem, vel dolum alterius, vel per errorem facti probabilem, fecit non faciendum. Fallit hoc in his, quæ ſunt contra articulos fidei præcepta, vel prohibitiones domini, ſine quorum obſeruantia non eſt ſalus, & de tali ignorantia dicitur. Si quis ignorat ignorabitur. Quandoque tamen excuſat in iſtis ignorantia, non à toto, ſed à tanto, ſcilicet cum non fuerit affectata, ſed inuincibilis. Item multitudo non excuſat aliquem in delictis, ſicut nec conſuetudo, nec aliqua diuturnitas temporis. Releuat tamen multitudo à pęna temporali in duobus caſibus, ſcilicet cum multitudo eſt in culpa, uel cum delinquens habet ſociam multitudinem. Item quandoque excuſat ætas, vel à toto, ſi eſt infans non doli capax. Aliæ vero ætates aliquando attenuant ipſa peccata, & pęnas debitas pro peccatis, ſecundum varietatem ipſarum ætatum: & eorum quæ geruntur. Item iocandi, vel certandi facilitas. Præter hæc autem nota in ſumma, quæ ſunt conſideranda in aggrauatione, uel attenuatione pęnæ, & etiam in aliquibus omnimoda excuſatione.

An Aliquis puniendus ſit ſine culpa. Cap. CXXIX.

CAuſa prima quæſtio. quarta. Quęritur, an paternum crimen huic deputetur, quod eo ignorante conſtat admiſſum. Quòd ignorantia hunc excuſat, multarum auctoritatibus probatur. Ait enim Auguſtinus. Nullius crimen maculat neſcientem. Item quis locus innocentiæ relinquitur, ſi alienum crimen maculat neſcientem. Item ex concilio Tolet. quarto. Iudæi baptizati ſi poſtea præuaricantes in Chriſtum, qualibet pœna damnati extiterint, à rebus eorum fideles filios ſuos excludi non oportebit, quia ſcriptum eſt: Filius non portabit iniquitatem patris. Econtra Dominus ad Moyſen: Ego ſum Deus Zelotes, qui uiſito peccata Patrum in Filios, uſque ad tertiam, & quartam generationem, licet non in æqualitate iudicij, ſed magnitudine clemẽtiæ. Item paruulos Sodomitarum non excuſauit ignorantia, quin pro paterno ſcelere cœleſti igne conſumerentur. Sed hoc igne pœna illis diminuta eſt, quibus ſucceſſio paterni ſceleris eſt adempta. Pariter autem monſtratum eſt peccatis parentum paruulos aliquando corporaliter flagellari. Illud idem & intelligendum eſt de paruulis, qui peccato Dathan, & Abyron viui deſcenderunt ad inferos. Item Cham peccante Chanaan filius eius maledicitur. Gyezi delinquente, lepra tranſmittitur ad poſteros. Iudæis clamantibus, Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros, reliquiæ eorũ pœnæ mortis Chriſti addictæ ſunt. Achab quoque peccante, poſteri eius regni ſolium amiſerunt, & qui de eius ſemine in regno Iudæ nati ſunt, vſque ad purgatam labem ipſius familiæ, a genealogia Domini ſunt excluſi. Odium quoque Eſau tranſiuit ad Idumeos. Quibus omnibus colligitur, quod ignorantia peccati, non excuſat aliquem. Sed his exẽplis non probantur teneri peccatis aliorum, niſi imitatores nequitiæ eorum. Ex ſumma decre. Pœna quidem æterna nõ punitur vnus pro alio, ſed anima quæ peccauerit, ipſa morietur. Hoc autem fallit in peccato originali, quod ideo eſt (vt ait Auguſtinus) quia vnus erat cum illo, & in illo, a quo traxit, quando quod contraxit admiſſum eſt. Pœna autem ſpirituali, quę eſt excommunicatio, nunquam debet puniri unus pro alio. Pœna vero ſpirituali, quæ dicitur interdictum, ſæpe punitur familia, ciuitas, vel etiam tota prouincia pro peccato domini, & hoc propter magnitudinem peccati, & quia aliter non poteſt compelli ad ſatiſfactionem. Aliquando etiam remouetur filius ab ordine, vel beneficio propter ſymoniam a patre, uel etiam alio in ſua promotione & ipſo ignorante commiſſam. Pœna etiam infamiæ punitur filius pro patre in crimine læſæ maieſtatis, Et omnes illegittime nati pro peccatis parentum ſuorum repelluntur a promotione. Pœna quoque corporali, & pecuniaria punitur vnus pro alio. Nam pro peccato Achor plebs Iſraelitica in manus hoſtium tradita eſt. Item pro peccato Sodomitarum paruuli cœleſti igne conſumpti ſunt. Et infinita exempla poſſunt ſuper hoc inueniri. Amplius pro peccato hominum, etiam bruta, & inſenſata leguntur punita, & maledicta a Domino, quod non fit participatione peccati, ſed cauſa ſacramẽti, vel deteſtatione peccati, vel flagello delinquentium.

titum. Item nota ſex caſus, in quibus aliquis punitur quotidie licite ac iuſte ſine culpa, ſed non ſine cauſa. Vnde verſus: Paupertas, odium, fauor, & vitium, ſcelus, ordo; Perſonas ſpoliant, & loca iure ſuo. Propter paupertatem eccleſia, quæ conſueuit habere epiſcopum, perdit ipſum. Propter odium ciuium contractum, ex eo quòd occiderunt duos epiſcopos proprios ſucceſſiue, vel fortè ex alia ſimili cauſa, ita enormi, perdit ipſa eccleſia ius ſuum. Item propter fauorem Conſtantinopolitanæ ciuitatis, quam Conſtantinus conſtituit, quaſi nouam Romam transferés ſe ad illam, fuit datus eccleſiæ Conſtantinopol. primus locus poſt Romanam, & amiſit eum Alexandrina. Propter vitium lepræ remouetur prælatus ab adminiſtratione eccleſiæ. Debent tamen iuxta facultates ſibi neceſſaria, quandiu vixerit, miniſtrari. Propter ſcelus patris, vel domini ſpoliatur familia communione, & pro peccato Monachi, vel Monachæ, pro quo retruditur in aliud eartius monaſterium, perdit primum monaſterium res, quas illius perſonæ occaſione fuerit conſecutum. Propter ordinem ſacerdotij domino ſeruus aufertur.

De ordine pœnarum, & menſura. *Cap.* CXXX.

IN ſumma vero nota: quòd ſiue iudex puniat, ſiue abſoluat, ſemper debet facere propter correctionem. Item ſi ſemel punitus eſt aliquis ſufficienter pro aliquo crimine, non debet pro eodem alia pœna infligi. Item cum clericus punitur pro contumacia, debet pœna incipere ab excommunicatione minori. Deinde creſcente contumacia debet anathematizari, deinde deponi. Vbi vero punitur pro crimine, & crimen exigit, debet primo deponi, & non vltra, ſi eſt corrigibilis. Si vero eſt incorrigibilis, poſt depoſitionem debet excommunicari minori excommunicatione, deinde creſcente contumacia anathematizari. Si hoc non prodeſt, exinde per ſecularem compellédus eſt poteſtatem, ita quod ita ei deputetur exilium, vel alia pœna legitima inferatur. Iſte eſt ordinarius proceſſus, niſi crimen eſſet adeo enorme, quod nó ſufficeret vna pœna, tunc enim imponentur ſimul duæ, vel plures. Vnde multotiens pro eadem culpa imponitur multiplex pœna ſimul, in eodem iudicio, ſed omnes illę accipiuntur pro vna. Sed in diuerſis iudicijs non licet bis in idipſum iudicare. Vtrum autem iudex poſſit pœnam commutare. Reſpon. Crimine probato, ſi certa reperitur pœna in iure, illa infligenda eſt, non mollior, nec durior, alioquin iudex infamis fit. Quod ſi plures pœnæ taxatæ ſunt, tunc arbitrio iudicis pęna relicta, debet illam imponere, quæ magis timetur, extra vt li. non conteſt. quoniam. Si vero pœna certa ſtatuta non eſt, ſed iudici committitur, debet æquitate ſeruata, ſemper in humaniorem partem declinare, vt de tranſac. ex parte. Ex ſumma fratris V. Nota, quod tam milites, quam perſonæ eccleſiaſticæ emendas quas leuant ſecundum legitimas conſuetudines, & iudicia regionis retinere poſſunt, & in ſuos vſus expédere, nec peccant quádo in hac parte ſubeſt cauſa, & ſeruatur iuris ordo, nec eſt corrupta intentio, ſcilicet vt propter zelum iuſtitiæ hoc faciant, non propter cupiditatem, alias peccarent. Nec obſtat, quod pœna excedit damnum in magna quantitate quandoque, quia pœnæ huiuſmodi non ſolum propter intereſſe, ſed propter coercenda crimina ſtatutæ ſunt, tamen temperádæ ſunt penſatis circunſtantijs negociorum & perſonarum, quia culpa eſt totá perſequi culpam, & iudiciú ſine miſericordia fiet illi &c. Vnde non ſunt laxandæ habenæ maxime militibus in hac parte, in concilio animarum, quia freno indigent quo ad hoc, ſecurius tamen eſſet huiuſmodi emédas, in pios vſus erogare. Hæc de iudicijs, actionibus, & appellationibus, & pœnis hactenus dixiſſe ſufficiant.

LIBER NONVS.

De Criminibus. *Cap.* I.

ACTOR. Dicto de iudicijs criminum, ſecundum vtrunque forum, nunc etiam de criminibus, tam eccleſiaſticis, quàm ſecularibus, ſiue legalibus eſt aliquid ſubiungendum. Iſidorus in libro Ethym. 5. Crimen à carendo nomen habet, vt furtum, falſitas, & cętera quæ non occidunt, ſed infamant. Facinus dictum eſt, à faciendo malum, eo quòd noceat alteri. Flagitium autem à flagitando corruptelam libidinis, quia noceat ſibi. Vis eſt virtus poteſtatis, per quam cauſa, ſiue res, vel aufertur, vel extorquetur. Vis priuata eſt, ſi quis ante iudicium armatis hominibus quenquam à ſuo deiecerit, vel expugnauerit. Vis publica eſt, ſi quis ciuem ante populum, vel iudicem, vel regem appellantem necauerit, aut torſerit, ſiue verberauit, vel vinxerit. Dolus eſt mentis calliditas ab eo, quod deludat, aliud enim agit, aliud ſimulat. Apud comicos iniuria eſt, qua audet aliquis contra ordinem iuris. Seditio dicitur diſſenſio ciuium, quod ſeorſum alij ad alios eunt, nam hi maxime turbatione rerum, & tumultu gaudent. Sacrilegium proprie eſt ſacrarum rerum furtum poſtea & in idolorum cultu hęſit hoc nomen. Adulterium eſt illuſio alieni coniugij, quod quia alterius thorum commaculauit, adulterij nomen accepit. Stuprum raptus proprie eſt illicitus coitus, à corrumpendo dictus. Vnde & qui rapta potitur, ſtupro fruitur. Parricidij quidem actio, non ſolum in eo dabatur qui parentem, ideſt, qui patrem, vel matrem interemiſſet, ſed & in eum, qui fratrem deciderat. Et dictum eſt parricidium, quaſi parentis cędes. Furtum eſt rei alienæ clandeſtina contrectatio, à furuo, ideſt fuſco vocatum, quia in obſcuro fit. Peruaſio eſt rei alienæ manifeſta præſumptio, & eſt earum rerum quæ transferuntur, & eorum quæ immobilia ſunt. Inclinatio eſt negatio debitæ rei, cum à creditore depoſcitur. Idem & abiuratio, ideſt rei creditæ abnegatio. Peculatus iudicium in eos datur, qui fraudem ærario faciunt, pecuniamq; publicam interuertunt. Non autem iudicatur furtum reipublicæ, ſicut rei priuatæ; nam ille ſic iudicatur, vt ſacrilegus, quia fur eſt ſacrorum. Inceſti iudicium in virgines ſacratas, propinquis ſanguine conſtitutum eſt, qui enim talibus miſcentur, inceſti, ideſt incaſti habentur. Maieſtatis reatu tenentur hi qui regiam maieſtatem læſerunt. Piaculum dictum eſt, pro eo quod expiari poteſt. Actor. Hæc ſunt crimina in lege conſcripta, cætera dicuntur eccleſiaſtica. Ex ſumma fratris. V. Rodonenſis. Nam crimina eccleſiaſtica ſunt quorum examinatio, ſiue cognitio, & ſententia pertinet ad eccleſiaſticum iudicem, vt Symonia, Hæreſis, Apoſtaſia. Sacrilegium, periurium, votorum tranſgreſſio, & ſimilia. Sicut ſęcularia appellantur crimina, quorum cognitio pertinet ad iudicem ſecularem, vt homicidium, furtum, & ſimilia.

De Crimine Simonia. *Cap.* II.

EX ſumma iuris. Igitur inter omnia, de Symonia nobis eſt diſſerendum, quoniam inter eccleſiaſtica crimina, primú tenet locum. Symonia igitur eſt ſtudioſa, ideſt ad actum exteriorem progreſſiua cupiditas, emendi, vel vendédi aliquod ſpirituale. In hac quidem diffinitione apponitur ſtudioſa, ad excludendam voluntatem, quæ ſignis exterioribus non declarat, & ob hoc ab eccleſia non punitur, quoniam eius probatio nó habetur. Sunt tamen quædam quibus non punitur quis, ut ſymoniacus, etiam voluntate declarata, ſicut illa, quæ ſunt ſymoniaca tantum, quia prohibita. Ex ſumma de caſibus. Item videtur quod ſola intentio, uel uoluntas, etiam non ſtudioſa, ſeu declarata, faciat ſymoniacum, ſicut & vſurarium. vt in Luc. Date mutuum, nihil inde ſperantes. Itaque diſtinguo, quòd quædam ſunt prohibita, quia ſymoniaca, vt uendere, uel emere ſacramenta. In iſtis ſufficit ſola voluntas. Quædam ſunt ſymoniaca, quia prohibita, ſcilicet quæ per conſtitutionem eccleſiæ tantum ſunt ſymoniaca, ut cum quis renunciat eccleſiæ illa conditione, vel pacto, ut detur nepoti ſuo, uel alij, in talibus non ſufficit ſola uoluntas, niſi procedat in actum. Ex ſumma fratris. V. Quæritur ad quid ſufficit ſola uoluntas in primo caſu, & non in ſecundo, ſi ad faciendum reum eodem modo ſufficit, ad faciendum reum in ſecundo uoluntas renunciandi beneficio ad opus nepotis ex pacto. Sed ſufficit in primo caſu uoluntas ad introducendam irregularitatem, ſicut ſancitum eſt hoc extra. eod. mandato. Reſpondeo, Symonia quandoque large accipitur, vt comprehendat uoluntatem emendi, uel uendendi aliquod ſpirituale, uel paciſcendi ſuper eo, licet non progrediatur ad aliquem actum exteriorem, ſicut mechia large appellatur concupiſcentia mulieris. Iuxta illud. Qui viderit mulierem ad concupiſcéd. eam, &c. Quandoque ſtrictius, ſecundum quod diffiniuit eam Cantor Pariſien. Symonia eſt ſpiritualium acceptio, uel collatio non gratuita. Quandoque ſtrictiſſime, ſecundum quod ſymonia eſt pactio temporaliú, propter ſpiritualia danda, uel accipienda, uel facienda. Item duplex eſt actus, ſcilicet emendi, uel uendendi ſpiritualia, uel actus renunciandi beneficio ad opus alterius, & actus paciſcendi ſuper talibus. Dicit ergo, quod in his, quæ prohibita ſunt, quia ſymoniaca, ſufficit voluntas ad introducendum peccatum, ſiue ſtet in

finibus

finibus ſuis,ſiue progrediatur ad actum emendi, vel vendendi ſine etiam paciſcendi. Sed non ſufficit ad irregularitatem, ſi non progrediatur ad actum paciſcendi,In illis autem,quæ ſunt ſymoniaca, quia prohibita,non ſufficit ad introducendum peccatum voluntas renunciandi beneficio,ad opus alterius, etiam ſi progrediatur ad actum renunciandi, niſi cum hoc etiam ꝓgrediatur ad actum paciſcendi, quia non eſt peccatum alicui ſi renonciat beneficio ad opus alterius, dum tamen dignus ſit, dum tamen pactum non interccedat,

De Spirituali,& annexo ſpirituali. Cap. III.

ACror. Non autem oportuit addere, Vel annexum ſpirituali,nam & omne ſpirituali annexum ſpirituale eſt, & ideo ſymoniacum eſt illud vendere,vel emere. Specialiter tamen dicitur de iure patronatus,non quòd ſpirituale ſit, ſed ꝙ annexum ſpirituali,quia cadit in perſonam laici, ſicut & ius funerandi,quod non vt cætera ſpiritualia, prohibetur tamen vendi ratione prædicta. Ex ſumma fratris. V. Spirituale quandoque large,quandoque ſtricte accipitur. Stricte,ſecundum quod ſpirituale appellatur illud ſolum quo habetur ſpiritus ſanctus, vt virtus gratum faciens,vel quo datur,vel ſacramenta Eccleſię, vel quo haberi ſignificatur,vt donum propheriæ, & poteſtas faciendi miracula. Large autem accipitur, ſecundum quod comprehendit prædicta non ſolum quatuor,ſed ea,quæ ſequuntur ex ſacramento,vt ius percipiendi decimas,& oblationes,quod ſequitur ex ſacramento ordinis. Et etiam illud,quod antecedit ad ſpirituale,ut ius patronatus,quod antecedit ad præſentationem perſonæ ad aliquam Eccleſiam,vel præbendam. Et etiam omnis res ſacra inſtituta ad celebrationem,ſacramentorum,& omnis res officiorum diuinorum,vt calix,&c. Similiter annexum ſpirituali quandoque ſtricte ſumitur,ut appelletur illud ſolum,quod eſt in illo, qui habet ſacramentum ordinis,ut ius percipiendi decimas,& oblationes. Quandoque large,ut cõprehendat illud.quod & antecedit ad aliquod ius ſpirituale, ut ius patronatus,quod antecedit ad præſentationem, ut dictum eſt. Dic ergo,quòd ius patronatus non eſt ſpirituale ſtricte ſumpto vocabulo, nec annexum ſpirituali, ſimiliter ſtricte ſumpto vocabulo,quia tale non competit laico. Nam annexum ſpirituali large ſumpto vocabulo,bene poteſt competere laico, ut ius patronatus,ſed ius percipiendi decimas,vel oblationes, non competit ei,ſed illi ſoli,qui habet ordinem Eccleſiaſticum, uel ei qui habet auctoritatem clericis talia percipiendi, ſicut ſunt quidam regulares,& templarii,& ſimiles. Item nota, quod ſpiritualia quædam ſunt impreciabilia.& de iure, & de facto, ut fides,ſpes,charitas,& cæteræ virtutes,& ſpiritus ſanctus, & dona eius,ſcilicet doni prophetiæ, & poteſtas faciendi miracula. Quædam autem ſunt impreciabilia de iure, ſed non de facto, vt ſacramenta Eccleſiæ,quæ reuera de iure vendi non poſſunt, licet de facto quandoque uendantur. Ex ſumma de ca. Item nomine emptionis,& venditionis intelligas omnem contractum non gratuitum,præter contractum permutationis. De qua ſic teneas,quia permutatio dignitatum,vel aliorum beneficiorum Eccleſiaſticorum,non poteſt fieri auctoritate partium, abſque periculo ſymoniæ,ſicut nec tranſactio. Epiſcopus tamen ſi cauſam inſpexerit neceſſariam,poteſt ex officio ſuo transferre pſonas.& facere permutationem. Quantum ad proprietatem autem poteſt fieri permutatio Eccleſiarum,& aliorum beneficiorum,dum tamen fiat auctoritate ſuperioris, & nullum temporale interueniat,niſi forte altera abundaret multum in redditibus temporalibus,alia parum, quia tunc minus abundans poſſet refundere alteri certam pecuniæ quantitatem,ita quod tẽporale pro temporali daretur, vt contractus nullo modo miſcerentur. Item nota quòd ſicut ſpiritualia non debent uendi uel emi,ita nec redimi, ſuper,ab illo,qui ius habet percipiendi. Alias enim non poſſunt redimi,de manu laici, ſcilicet eas iniuſte detinentis. Nec uero poſſunt aliquo dato, vel retento,vel promiſſo poſſideri,nec ſuper eis tranſigi. Vnde dicunt, quod ante electionem nulla cautio,ſiue pactio peti poteſt,& ſi præſtatur ſymonia eſt, quia uidetur facere propter hoc ut eligatur. Idem eſt,ſi promittat ante electionem ſe daturum poſt electionem,ſed poſt electione bene poteſt. A ſuperiore uero poteſt peti honeſta cautio, & ante & poſt electionem. Dicitur autem ſymonia a Symone mago, primo in nouo teſtamento huius ſceleris auctore. qui uoluit emere gratiam ſpiritus ſancti a Sancto Petro, ſicut Gyezi in ueteri teſtamen. uoluit uendere gratiam ſanitatis Naaman Syro. Vnde proprie uenditor ſpiritualium dicitur Gyezita, & Gyezi: emptor uero Symoniacus,a Symone,vſu tamen uterque ſymoniacus dicitur.

De illa ſpecie Symoniæ.quæ per munus a manu committitur. Cap. IIII.

COmmittitur autem ſymonia tribus modis, quia triplex eſt ſpecies muneris. Munus a manu pecunia eſt. Munus ab obſequio eſt ſeruitus indebite impenſa. Munus a lingua fauor. Porro ſunt caſus in quibus licite pro ſpiritualibus aliquid datur. Munus a manu poteſt dari in quinque caſibus. Primus ſi gratis offeratur. Si autem dubitetur vtrum gratis, vel ex pactione,uel corrupta uoluntate datum ſit,tria maxime ſunt attendenda ſcilicet dantis, & recipientis qualitas, uidelicet an a paupere diuiti,uel econuerſo, ſiue a diuite locupleti. Muneris quantitas ſi magni,uel minoris pręcii res data exiſtat. Et donationis tempus,an ſcilicet inſtante neceſſitate, ſeu alio tempore conferatur, & ſecundum hoc eſt habenda præſumptio,uel pro,uel contra. Secundus caſus eſt pro operibus ſpiritualibus,ad quæ non tenetur ex officio. Tertius eſt pro operibus ſpiritualibus debitis,puta cum conſecrat Epiſcopus Eccleſiam,uel viſitat Epiſcopatum, poteſt exigere procurationem moderatam. Quartus pro uita æterna,& peccatorum remiſſione,ut eleemoſynæ. Quintus pro redimenda vexatione, quæ ſibi fit iniuſte ſuper iure ſpirituali. Ex ſumma fratris. V. Nota ꝙ hæc præpoſitio,pro,quandoque notat appreciationem,ſeu commutationem,& ſecundum hoc nunquam concedendum eſt, ꝙ temporale detur,pro ſpirituali, uel econuerſo. Quandoque notat cauſam efficientem,quandoque finalem. Quando ergo aliquis cum recipit ſacramentum aliquod,conferenti dat aliquod temporale. Et dicitur, Iſte dedit denarium pro ſacramento, vel aliud. Si hæc præpoſitio, pro,notat appreciationem falſa eſt, ſi autem notat cauſam finalem,ut ſic ſenſus, Ipſe dedit denariũ pro ſacramento,ideſt propter venerationem ſacramenti,ſiue ꝓpter venerandum ſacramentum,licite poteſt hoc fieri, & conceditur. Similiter ſi notet cauſam efficientem,ut ſit ſenſus. Dedit ꝓ ſacramento,ideſt pro deuotione quam habuit ad ſacramentũ, licite poteſt fieri. Porro cum dicitur,ꝙ pro operibus ſpiritualibus aliquod temporale datur,hæc præpoſitio,pro,notat cauſam efficientem large,ut ſub efficientia comprehendatur cauſa adminicularis, ſcilicet cauſa ſine qua non poſſunt commode opera ſpiritualia impendi. Vt ſi diceretur. Iſte miniſtrat ſacerdoti librum,& calicem pro celebranda miſſa,hæc dictio,pro,non nominaret appreciationem, ſed potius adminiculationem. Sed cur Epiſcopo datur procuratio,pro conſecratione Eccleſiæ, & non pro clericis ordinandis ſimiliter datur, cum ſit utrobique illi labor? Reſpondeo, Epiſcopus poteſt ordinare clericum, & debet in ſua Eccleſia,& facile poteſt habere expenſas in domo ſua,in qua habet victualia,ſed illa victualia non poteſt cõmode ferre ſecum ad alienam Eccleſia,unde neceſſe eſt ei de victualibus prouideri alibi,cum aliam conſecrat,aut uiſitat Eccleſiã. Item cum datur temporale pro uita æterna, & peccati remiſſione,quare non eſt hic ſymonia,cum nihil ſit ſpiritualius. Reſpondeo hic,quoniam eleemoſynæ dantur Deo in pauperibus, cum quo,quia dominus eſt,nulla committi poteſt ſymonia, ſicut committitur cum prælatis,qui non ſunt domini, ſed diſpẽſatores ſacramentorum,& aliorum ſpiritualium. Præterea uita æterna,& remiſſio pœnæ peccati cadit ſub merito,& proponitur nobis venale a Deo ex pacto, vt ematur a nobis mercede Dei,quæ eſt affectus,& opera charitatis. Sed non ſic eſt de ſpiritualibus,quæ conferuntur per miniſtris Eccleſiæ. Sed nec corporalis eleemoſyna eſt precium vitæ æternæ, inquantum eſt res corporalis,nec.inquantum datum, ſed inquantum fructus, ideſt inquantum procedit ex affectu charitatis,

Item De eodem. Cap. V.

EXtra.5.de ſymonia. Alexander.3. Archiepiſcopo ſtrigon. In hoc quòd. P. presbyter cardina ap. ſe. legatus, pro electione tua, & ut pallium tibi traderet ad partes illas acceſſit,& frater tuus eius præſciens neceſſitatem, equum unum te ignorante tranſmiſit.quoniam per mare ueniens nullas, uel paucas ſecum equitaturas adduxit,te nullo modo timere oportet,cum in accipiendis,& dandis muneribus,tria ſunt maxime attendenda,perſonæ ſcilicet dantis, & accipientis qualitas, & quantitas muneris,& donationis tempus. Qualitas perſonarũ, ut a quo & cui uidelicet an a paupere diuiti,an econuerſo, ſiue a diuite locupleti datum fuerit, Eſtimatio muneris, & donationis,ſiue magni uel maioris precii res data exiſtat, & an inſtante neceſſitate ſiue alio tempore conferatur. Si igitur prædictorum cardi.& fratris tui perſonam, & qualitatem penſamus, non fuit magnum ab eodem fratre tuo card. unum equũ tranſmitti,

mitti, quem etiam ioculatori non petenti vir tantus, & tam abundans forte donaret, verumetiam ſi temporis neceſſitatem perpendimus, non alia intentione hoc conſtat factum fuiſſe, quam vt cardinali ſubueniretur, in articolo prænotato, & infra. Quod autem ſcriptum eſt. Beatus qui excutit manus ſuas ab omni munere, de illis donis dictum eſt, quæ accipientis animũ allicere, vel irretire, alias euertere ſolent, quoniam ſi ipſa cuiã electi perſona offerat ordinatori, vel conſecratori ſuo electuarium, ut de optimo vino, ſiue de aliis huiuſmodi, quæ modici pretii fuerint, & quæ voluntatem recipientis inclinare, uel mouere non debeant, non tamen Eccleſia Romana interpretari conſueuit accipientem in his delinquere, nec donantem.

De Illa quæ per obſequium corporale. Cap. VI.

EX ſumma de eo. In munere ab obſequio diſtingue, quia aut corporale eſt, aut ſpirituale. In primo caſu ſi obſequium eſt honeſtum, poteſt pro eo ſpirituale dari, vt ſi eat Romam pro Eccleſia, vel ſeruiat alicui Epiſcopo, vel Eccleſiæ in licitis, & honeſtis, dum tamen ſine pactione. Si inhoneſtum, non poteſt. Ex ſumma fratris. V. Obiicitur, quia cum huiuſmodi corporale obſequium honeſtum ſit preciabile, & poſſit ex pacto propter illud recipi pecuni. ergo de eo idem eſt iudicandum, quod de pecunia. Sed ſi daret pecuniam pro habendo beneficio, eſſet ſymonia etiam ſine pacto, ergo & hic. Reſpondeo. Dicunt quidam quod datur præbenda principaliter pro Deo, & ſecundo pro ſeruitio licito, ut ſit finis ſub fine. Sed contra non poſſunt hic ordinari intentiones, quia ſi dicatur, quod Epiſcopus dat præbendam, propter remunerationem ſeruitii, & remunerat ſeruitium propter Deum. Prima intentio illicita eſt. & primus finis. ſ. dare ſpirituale pro temporali ſeruitio. Propter hoc dicunt alii, quod cum dicitur. Iſte dat præbendam pro ſeruitio licito, hæc præpoſitio, pro non notat cauſam finalem, ſed excitatiuam. Sed eadem ratione poſſem dare pecuniã Epiſcopo, ut pecunia non eſſet precium, ſed excitatio Epiſcopi ad dandam præbendam. Reſpondeo. Huiuſmodi obſequium non debet eſſe excitatiuum ad dandam præbendam. Sed ad cognoſcenda merita præſtantis obſequium, quibus cognitis danda eſt præbenda pro ipſis, non pro ipſo ſeruitio. Quia ſicut dixit Cantor Pariſienſis, Curiæ prælatorum probatoriæ ſunt clericorum. Pecunia autem ſi daretur Epiſcopo ab aliquo, non propter hoc aliquod eius meritum aut fidelitas probaretur, ſicut probatur per obſequium honeſtum.

De Illa, quæ per obſequium ſpirituale miſſarum. Cap. VII.

EX ſumma de ea. Si autem eſt obſequium ſpirituale, non debet quis facere pro beneficio, vel alio ſibi dando, niſi cum tale obſequium ſuit impoſitum ipſi beneficio, vt quando alicui præbendæ eſt impoſitum hoc onus, ut quicumque habuerit cantet quotidie. Ex ſumma fratris. V. Pone quod iſte ſacerdos debeat celebrare maiorem miſſam, alius minorem. Sed ex cauſa cum dicunt ad inuicem, quod ille celebrabit pro iſto, & ille pro illo, nunquid eſt licitum, cum tamen hic præſtetur obſequium ſpirituale pro ſpirituali. Reſpondeo. Licitum eſt ex cauſa. Et cum dicitur. Iſte impendit obſequium ſpirituale, pro alio ſpirituali, li pro, non notat cauſam finalem, & appreciationem, ſed adminiculationem, eo quod iſte non poſſit cantare loco alterius, niſi ille cantaret loco ipſius, cum duas miſſas cantare non debeat. Item ſi ſacerdos tenetur ex officio ad hanc miſſam, vel exequias, vel ſimile, propter hoc exigere aliquid ſymoniacum eſt. Si uero non tenetur, & deſint ei ſumptus, poteſt locare operas ſuas, vel ad diem, vel ad annum, ſicut faciunt conductitii ſacerdotes. Si autem habet ſumptus, & tamen non tenetur ad hoc, aut debet cantare gratis, aut ceſſare, alias videretur facere ex auaritia. Et licet forte non eſſet ſymonia, cum nemo tenetur cum ſuis ſtipendiis militare, tamen turpe lucrum eſt, vel ad minus habet ſpeciem mali. Celebrata tamen vna miſſa, qui celebrat ſecundam pro pecunia, vel hominum adulatione, peccat mortaliter. Quidam dicunt, quod cum ſacerdos talis intendat locare, uel uendere laborem ſuum, non ipſum officium vel ſacramentum, licitum eſt, alias non habet. Ego credo, quod non in talibus locum habeat conductio, vel locatio, cum etiam lex ſæcularis non dixerit eſſe locationem, vel conductionem, quando menſor agrorum aliquid recipit a Dominis eorum pro eis menſurandis, ſed quod datur appellauit honorarium, unde ibi dicitur. Non crediderunt veteres, inter tales perſonas locationem, & conductionem eſſe, ſed magis opera beneficii loco præberi. Dic ergo, quod ſacerdos ſiue indigeat ſiue non, poteſt ei dari pecunia in ſumptus ipſius ſacerdotis, non in munera ſacerdotii, ideſt officii ſacerdotalis, quod impendit, ſicut dicit Hiero. quod 10. panes, cruſtula, & vas mellis, ſi data fuerint prophetæ magis in ſumptum prophetæ, quàm in munera prophetiæ reputãda ſunt. Cum ergo ſacerdos recipit pecuniam pro officiando Eccleſiã ad tempus, li pro, notat cauſam ſine qua non, ſiue cauſam adminiculatiuam, non appreciationem ipſius ſacramenti, uel officii, quod impendit, uel laboris quo laborat in ipſo officio, qui Deo coniunctus eſt officio, qui nec vendi, nec locari poteſt, ſic nec ipſum officium. Quod autem dicuntur conductitij, male ſonat iſtud uerbum, potius poſſunt uocari, vel vicarii, vel ſubdiarii. Et credo quod in omni caſu debet cantare gratis, quia ſiue detur ei pecunia pro ſumptibus, ſiue dentur ei ſumptus in domo illius, quem iuuat in officiando Eccleſiam ad firmam, de qua reddit certam penſionem, & reſiduum prouentuum retinet, pro ſumptibus ex pacto, gratis tamen impendere debet officium, & quod datur ei gratis debet dari, ſicut dicit B. Auguſtin. quod Apoſtoli gratis panem accipiebant ab illis, quibus gratuitam prædicationem impendebant. Eſt quidem, ut dicit turpe lucrũ, ſi ex auaritia fiat, ſi autem in ſumptus recipiat, ut dictum eſt, non eſt turpe etiam ſi ſit diues. Quod autem, qui ſecundam pro pecunia celebrat, ut dictum eſt, peccat mortaliter. Idem credo de prima, ſi, li pro, notat appreciationem, uel primam cauſam motiuam. Extra de ſymo. Alex. 3. Mandamus quatenus pro miniſterio Eccleſiaſtico exercendo nullatenus pecuniam exigatis.

De Illa, quæ in benedictione nubentium. Cap. VIII.

EXtra 5. de ſymo. Inno. 3. in concil. generali. Quidam clerici pro exequiis mortuorum, & benedictione nubentium, & ſimilibus pecuniam exigunt, & extorquent, & ſi forte eorum cupiditati non fuerit ſatiſfactum, impedimenta ficta fraudulenter opponunt. Econtra quidam laici laudabilem conſuetudinẽ erga ſanctam Eccleſiam pia deuotione introductam, ex fermẽto hæreticæ prauitatis nituntur infringere, ſub prætextu canonicæ pietatis, qua propter ſuper his prauas exactiones fieri prohibemus. & pias conſuetudines præcipimus obſeruari, ſtatuentes vt libere offerant Eccleſiaſtica ſacramenta, ſed per Epiſcopum loci, veritate cognita, compeſcantur, qui malitioſe nituntur laudabilem conſuetudinem immutare. Ex ſumma fratris. V. Sacerdos, qui facit ſibi caueri, uel ſatisfieri de hoc, quod in talibus ſolet dari, uel qui exigit talia ante impenſum officium, vel etiam poſt, ſi extorqueat per violentiam, aut exigat iure actionis, uocando eum in ius, & ille qui opponit impedimenta fictitia, aut etiam uera, dum tamen ad extorquendum hoc faciat, ſymoniacus eſt. In huiuſmodi tamen ſymoniis credo ſimplicem epiſcopum poſſe diſpenſare, cum pœnitente.

De Illa, quæ in exequijs defunctorum. Cap. IX.

EX ſumma de ea. Item de proceſſionibus quas faciunt conuentuales Eccleſiæ, & aliæ in exequiis defunctorum, data uel promiſſa ſibi certa pecuniæ quantitate, alias non facturi. Ad hoc dico ſaluo meliori iudicio, ſi non fecerint ſuper hoc ſtatutum, idem quod ſupra. Si uero factum eſt ſtatutum, quod quicumque reliquerit conuentui. 10. habeat proceſſionem, nec tenebantur alias ad hoc, non eſt ſymonia, dum tamen intenderint hoc habere ratione laboris tantum. Si autem ſtatutum factum eſt per hæc uerba, uel æquipolentia, quod nulli fiat proceſſio, niſi reliquerit. 10. non ualet ſtatutum, quia remouet officium pietatis. Ex ſumma fratris. V. Nota quod ait rõne laboris, quem ſcilicet ſuſtinent eundo, & redeundo ad exequias, pro quo labore, eo quod non omnino coniunctus eſt officio exequiarum, ſed ſeparatus, poteſt dari pecunia, & accipi ſine periculo ſymoniæ ſecundum quoſdam, ſicut non eſt ſymonia, ſi canonicus ſæcularis, vel clericus vadat ad Eccleſiam pro habendis denariis horariis, uel anniuerſariorum, quia tale ære nõ eſt ſpirituale, ut dicunt, dum tamen non faciat officium pro illis denariis, quia hoc eſſet ſymoniacum. Sed quid ſi nullum ſit ſtatutum factum, licet ne dare pecuniã conuentui, uel recipere pro huiuſmodi exequiis, aut pro intereſſe extremæ unctioni? Item quid de illis, qui dant reditus, aut recipiunt propter facienda anniuerſaria. Item quid de illis, qui dant redditus ſacerdotibus diuitibus, uel pauperibus pro faciendo annuali, uel tricenario, uel anniuerſario, uel pro celebranda miſſa de Spirituſancto uel alia, uel qui dant donum clericis pro dicendis pſalteriis in exequiis mortuorum, uel qui dant eleemoſynas pauperibus ut orent pro eis, cum talis oratio ſit ſpiritualis, & huiuſmodi eleemoſyna ſit res corporalis. Reſpondeo in omnibus huiuſmodi

caſibus

caſibus dare, uel accipere temporale pro ſpirituali ſymoniacũ eſt, ſiue detur pro ſacramento, ſiue pro officio, ſiue pro oratione, ſiue pro labore huiuſmodi officis, vel orationis, ſecundum quod præpoſitio, pro, notat appreciationem. Sed ſi notat cauſam motiuam non primam, uel primam, vel principalem, ſed remotam, & occeſionalem, licitum eſt, Vnde ſiquis dat pecuniã collegio alicui pro generanda deuotione, & dilectione in ipſo collegio, ut ex illa deuotione ea audiatur in ſua petitione, qua petit, quod fratres interſint exequiis mortui, vel extremæ vnctioni morientis, & illi hoc faciant ex dilectione, vel deuotione in eis taliter generata, aut pro deuotione ipſius dantis, licitum eſt ſic dare, & ſic accipere temporale pro ſpirituali, ſecundum quòd li, pro, notat cauſam motiuam remotam, non propinquã, propinqua autem cauſa eſt dilectio, vel deuotio generata ex dato, aliàs forſitan non generanda. Nec eſt ſimile ſi obiciatur, quòd eadem ratione poſſum dare pecuniam Epiſcopo, vt me diligat, & ex dilectione me beneficiet, vel ordinet. Et hoc ideo, quia dilectio qua Epiſcopus diligit aliquem, licet ſit etiam ſpiritualis, non eſt cauſa propter quam debeant talia conferri, ſed & potius attendi debet meritum, & dignitas perſonæ. ſed bene eſt cauſa ſufficiens huiuſmodi dilectio, contra etiam diligitur peccator ſpiritualiter, ut debeat orari pro eo, & etiam in hoc concordat dominus, vbi dicit. Facite uobis amicos de mãmona iniquitatis, ut recipiant uos, &c. ideſt ut orent pro uobis recipiendis, pecunia tamen pro huiuſmodi amicitia acquirenda, quæ ſpiritualis eſt, non eſt penſanda a dante, vel excipiẽte, ut datum, ſed ut fructus. Secundum quod dicit Apoſtolus, Non quæro datum, ſed fructum, quaſi non uttendo principaliter pecuniam datam, ſed charitatem, & deuotionem, uel pietatem, ex qua datur, propter quam ſolam eleemoſyna fructuoſa eſt. Eodem modo reſpondendum eſt ad omnes quæſtiones ſuprapoſitas. De illis etiam, qui officiant Eccleſiam pro denariis horariis, uel anniuerſariorum die, quod ſi li pro, non denotat appreciationem, vel cauſam primam motiuam, uel finalem illicitum eſt. Si autem cauſam adminicularem, licitum eſt, ut talia recipiant in ſumptus officiantium, non in precium officiorum.

De Illa, quæ per preces committitur. Cap. X.

EX ſumma de ca. Iu munere à lingua, diſtinguitur ab H. & multis alijs. Aut eligitur, uel ordinatur quis ſuis precibus, uel alienis. In primo caſu, quantumcunque ſit dignus, eſt ſymonia. In ſecundo, aut illæ preces ſunt carnales, aut ſpirituales. Si carnales, & pro indigno, ſymonia eſt: tunc enim preces ſuccedũt loco precij. Si uero carnales pro digno non committitur ſymonia, dummodo ordinator, uel elector non habeat reſpectum ad preces, ſed ad Deum & merita perſonæ. Alij ſunt qui diſſentiunt in primo articulo, dicentes, quod licite poteſt quis petere pro ſe, exemplo Petri dicentis Domino. Ecco nos relinquimus omnia &c. Et ego diſtinguo, ſaluo meliori iudicio, quòd non poteſt pro ſe petere eccleſiam, uel dignitatem, uel aliud beneficiũ habens curam animarum annexam. Beneficium uero ſimplex, ſi indiget, & ſentit ſe dignum, poteſt petere, ſi uero nõ indiget, peccat ſi petat. Ex ſumma fratris V. Quòd ait: Non poteſt pro ſe petere, hæc opinio uidetur dura, & multotiens cõtrarium ſit, Vnde credo, quod beneficium habens curam animarum annexam, poteſt aliquis petere pro ſe, ſi dignus ſit, exemplo Eſaiæ, qui dicit: Ecce ego, mitte me. Item quòd ait. Si non indiget, hoc iterum durum eſt, & credo, quod ex quo quis promotus eſt ad ſacros ordines, cum huiuſmodi ordinatio titulum eccleſiaſticum requirat, poteſt petere beneficium eccleſiaſticũ, licet abundet in temporalibus, & iura quæ magiſter inducit ad probandũ contrarium, loquuntur ſecundum ſtatum primitiuæ eccleſiæ, quando exiles redditus erant, & diſtribuebatur de facultatibus eccleſiæ, prout cuique opus erat. Ex ſumma de caſibus. Quid de illis qui dicũt in capitulis. Canonizemus nepotulos noſtros, placeat tibi de meo, & mihi placebit de tuo, ſicq; paciſcuntur, uel ita. Si tu fuiſti exauditus in una petitione, ego debeo exaudiri in alia. Item alius dicit. Nunquam me uiuente ſiet canonicus in eccleſia, niſi & ille pro quo ego rogaui. Reſpondeo, in primo & ultimo caſu committitur ſymonia, quia dicit canon. Abſit omnis pactio. In ſecundo caſu, ſi preces ſint ſpirituales, non eſt ſymonia. Omnes enim qui in una eccleſia uni domino famulantur, pari debent libertate gaudere. Si verò ſunt carnales, uel ex pacto quodam facto, uel nũc faciendo ſymonia. Cauſa 1. q. 1. Grego. Oportet ergo, ut nec dono, nec gratia, neque alicuius ſupplicatione, aliquos ad ſacros ordines audeat quis promouere: niſi eum quem uitæ, & actionis qualitas, ad hoc dignum eſſe monſtrauerit. Gratianus. Non itaque quorumlibet precibus ordinationes factæ falſæ dijudicantur. Sed hæ demum, quæ precibus ordinandi, vel eius amici non ſpirituali, ſed carnali affectu porrectis ſiunt, cum alias futuræ non eſſent, quas non charitas interueniens, ſed ambitio ſupplicans extorquet. Cauſa 8. q. 2. Quod autem patrocinia amicorum in electione conualeſcere non debeant, auctoritate beati Gregorij Papæ probatur, qui in 3. lib. Regiſtri ſcripſit dicens Antonio ſubdyacono. Illud quidẽ præ omnibus tibi curæ ſit, ut in hac electione, nec datio quibuſcunque modis interueniat premiorũ, nec quarumlibet perſonarum patrocinia conualeſcant. Nam ſi quorundam patrocinio quiſque fuerit electus, uoluntatibus eorum cum fuerit ordinatus, reuerentia exigente, obedire compellitur. Sicque ſit ut res illius Eccleſiæ minuatur, & ordo Eccleſiaſticus non ſeruetur.

De Illa proprie, quæ committitur in ordinatis. Cap. XI.

EX ſumma de ca. Symoniaca dr ordinatio, alia ex parte ordinatoris, alia ex parte ordinandi tantum, alia ex parte vtriuſque alia ex neutrius parte, ſcilicet cum utroque ignorante amicus ordinandi dat, uel promittit aliquid conſiliatio Epiſcopi. Quæritur utrum conſuetudines circa procurandos conuentus poſt receptionem, vel circa exactiones, vel extorſiones quas plerique faciunt in conſecrationibus Epiſcoporum, benedictionibus abbatum, & ordinibus clericorum dicentes iã tum eſt dandum ſcriptori, portario, & huiuſmodi, inducunt ſymoniam? Solu. Si talia exacta, vel extorta perſoluuntur, ſymoniaci, & qui receperint, & qui dederint cum Giezi, & Symone condemnantur, nulla conſuetudine obſtante. Si uero electus, uel ordinatus, ſeu alius pro eis non exactus, ſed gratis offerat, dicunt quidam, quod ſi ſit ex pactione præcedente, eſt ſymonia alias non. Alii, & melius diſtinguunt, vtrum principaliter propter illud, an non, ita quod & alias eſſet daturus: in primo caſu eſt ſymonia, in ſecundo, non. Ex ſum. fratris. V. Pone, quod aliquis dignus ordinari, dat exactus, uel non exactus ianitori, ut permittat eum intrare ad Epiſcopum, ad petendos ordines, vel abbas ad petendum confirmationem ſuæ electionis, numquid eſt ſymoniacus? Reſpondeo, quod ſi non dat corrupta intentione, ſcilicet vt per interceſſionem illorum quibus datur, conſequatur, quod intendit. Similiter credo, quod ſi abbas, uel alius det aliquid familiæ Epiſcopi, ne uideatur auarus, & ut magis placeat, & facilius habeat acceſſum ad Epiſcopum, aut ut de largitate laudetur, non eſt ſymonia.

De Eodem. Cap. XII.

CAuſa. 1. quæſtio. c. Grego. 7. Ordinationes, quæ interueniente precio, vel precibus, vel obſequio alicuius perſonæ ea intentione impenſæ, vel quæ non communi conſenſu clericorum, uel populorum, ſecundum canonicas ſanctiones ſiunt, & ab his ad quos conſecratio pertinet non comprobantur, falſas eſſe iudicamus, quoniam qui taliter ordinantur, non per hoſtium, ideſt per Chriſtum intrant, ſed ut ipſa ueritas teſtatur, fures ſunt, & latrones. Item Grego. Vniuerſis Epiſcopis per Ellẽdam prouinciam conſtitutis. Cum quem precio quis ordinat, prouehendo agit, ut hæreticus ſiat. Ideoque hortamur, ut ueſtrum nullus denuo hoc fieri patiatur. Ibidem quæſtione. 2. Itẽ Grego. in Regiſtro. Sicut Epiſcopum non decet manum, quam imponit uendere, ita miniſter, uel notarius, non debet in ordinationem eius, uocem ſuam, uel calamum uenundare. Is autẽ, qui ordinatus fuerit, ſi non ex pacto, neque exactus, ac petitus, poſt acceptas chartas, & pallium, offerre aliquid cuilibet ex clero, gratiæ tantummodo cauſa uoluerit, hoc accipi nullo modo prohibemur, quia eius oblatio nullam culpæ maculam ingerit, quæ non ex ambientis petitione proceſſit. Ex ſumma de caſibus. Debet tamen quilibet in huiuſmodi non ſolum a malo, ſed ab omni ſpecie mali, ſecundum Apoſtolum, abſtinere. Nam licet ordinatus, vel ordinandus, eligendus, uel electus, non det cũ intentione corrupta, tamen ratione tẽporis, ut ſi, in ipſa collatione, uel parum ante, uel parum poſt, vel, ratione loci, uel perſonæ uel rei quæ datur ſurgit, uel pro, uel contra. Extra. 5. de ſymo. Alexan. 3 Cum ad ordinem ſacerdotij non aliter noluiſſet eũ eius Arch. præſentare, niſi ſex ſolidos, ſolueret eidem, & ſic ordinem ipſum per eum præſentatus accepit, ſi hoc publicum nõ fuerit, ſed ſecretum, ipſum ſacerdotem ſecrete conuenias, monens ſine ulla coactione, ut ordinem alicuius religionis aſſumat & ab officio perpetuo abſtineat, quod illicite acquiſiuit, alioquin non erit tutum, cum ſit ſecretus eius exceſſus, ipſum inuitum ab eodem officio coercere, cui tam ſecretam pœnitentiã, ſecundum quod tibi uiſum fuerit, iniungere non poſtponas. Lucius. 3. Cum quidam, licet per quandam ſpeciem ſymoniæ

utpote

vtpote illis ignorantibus, ſymoniace ordinentur, poſſunt (quia ſymoniaci non ſunt) in ordinibus remanere. Inno. 3. Cum. D. lator præſentium, vellet in ſubdyaconum ordinari, & certum titulum non haberet, quendam presbyterum exorauit, ut ipſe ad Eccleſiæ ſuæ titulum præſentaret, quod cum ille facere recuſaret, ipſe illi firmiter compromiſit, quod nunquam in eccleſia ſua aliquam peteret portionem, & ſic ad præſentationem ipſius extitit ordinatus, nec ſe in hoc egiſſe illicitum aliquid intellexit. Reſpondeo, quod niſi cum eo fuerit miſericorditer diſpenſatum, nec ad ſuperiores aſcendere, nec in ſuſcepto debet ordine miniſtrare. Greg. 9. Si quis ordinauerit, vel ad ordinem præſentauerit aliquem, promiſſionem vel iuramentum ab illo recipiens, quod ſuper prouiſione non quietaret eundem, ordinator a collatione, præſentator vero ab executione ordinis, per triennium, & ordinatus ab ordine ſic ſuſcepto, donec diſpenſationem ſuper hoc per ſedem apo. obtinere meruerint, nouerint ſe ſuſpenſos.

De Ordinatis a Symoniaco. *Cap.* XIII.

EX ſumma de caſibus. Pone, quod ſcit aliquis Epiſcopum ſuum ſymoniacum, vult ordinari, petit ab eo licentiam recipiendi ordines ab alio, non vult dare, immo præcipit, quod recipiat ordines ab eo, quid faciet. Dico, quòd non debet recipere ab eo, ſi ſcit eum ſymoniacum in ordine, cum enim ille non habeat executionem, non poſſet iſti dare, & potius debet ſe permittere excommunicari, quam recipiat ordines ab eo. Quid ſi ignorabat eum eſſe ſymoniacum, cum tamen eſſet. Dic, quòd quantumcumque ſit occultum, & iſte ignoret, non recipit executionem, & indiget diſpenſatione, & hoc in deteſtationem criminis, Secus eſt de coacto, Nam ille recipit executionem, & eſt ratio, quia magis conſtat de voluntate coacti, quam ignorantis. Hoc tamen intelligas de conditionaliter coacto, nã abſolute coactus non reciperet characterem. Ita ſentiunt maiores de eius effectu Io. & alii plerique, cum quibus ego. N. tamẽ intelligit totum de ordinatis ab hæreticis. Quidam tamen dicunt, quod ſi non poſſum probare per teſtes eum ſymoniacum, debeo recipere ordines ab eo, ſi mihi præcipit, licet ſciam eum ſymoniacum, ſed non poſſum exequi ſine diſpenſatione, dicunt quidam Papæ, alii cuiuſlibet ſuperioris, quæ in ſecreto erit petenda, ne Epiſcopus infametur, Hoc de ſymoniaco in ordine, ſecus de alio ſecundum diſtinctionem ſupra poſitam, Quid ſi creditur propter relationem aliquorum eum ſymoniacum? Reſpondeo, Non debet credere: veruntamen durante credulitate, non debet ab illo recipere ordinem, ſed debet deponere errorem. In ordine tamen ſuſcepto ab eo, cum nihil de ipſo audierat poteſt miniſtrare. Ex ſumma fratris. V. Ideo vero ordinandus a ſymoniaco non recipit executionem, quia ordinator ſuſpenſus eſt quo ad ſe, & quo ad alios. Sed nunquid eſt ſuſpenſus quo ad iuriſdictionem, ſicut & quo ad ordinum executionẽ eſt, ita quod non poſſit excommunicare, vel ſuſpendere? Reſpõdeo, Cum pœnæ non ſint extendendæ potius dicendum eſt, ꝙ non eſt ſuſpenſus talis, quo ad ea, quæ ſunt iuriſdictionis, ſed quo ad ea, quæ ſunt ordinis per ſymoniam obtenti. Quod autẽ dicit Secus eſt de coacto. Ego credo, quod nec ignorans, nec coactus recipit executionem. In hoc tamen eſt differentia, quod facilius diſpenſatur cum coacto, quàm cum ignorante.

De Illa, quæ in conſecrationibus & in rebus ſacris.
Cap. XIIII.

EXtra. 5. ubi ſupra. Alex. 3. in concil. Lateranen. Horribile nimis pro Epiſcopis, ſiue abbatibus, ſiue quibuſcunque perſonis Eccleſiaſticis ponendis in ſedem, ſiue introducendis presbyteris in Eccleſiam, necnon & pro ſepulturis, & exequiis mortuorum, & benedictionibus nubentium, ſeu aliis ſacramentis aliquid requiratur, Ne igitur hæc de cætero fiant, diſtrictius prohibemus. Si quis autem contra hoc venire præſumpſerit, portionem cum Gyezi ſe nouerit habiturum. Idem. Nihil pro conſecratione eccleſiarum potes, vel debes præter procurationem exigere. Idem. Pro ſepultura quoque, vel chriſmatis, vel olei perceptione, nulla precii exactio attentetur, nec ſub obtentu cuiuſquam conſuetudinis, reatum ſuum quis tueatur, quia diuturnitas temporis non diminuit peccata, ſed auget. Inno. 3. in concil. generali. In pleriſque locis fiunt exactiones, & extorſiones turpes, & prauæ, in conſecrationibus Epiſcoporum, & benedictionibus abbatum, & ordinibus clericorum. Eſt quoque taxatum quantum ſit illi uel iſti, quantumve alteri uel alij perſoluendum. Tantum igitur volentes abolere abuſum, conſuetudinem huiuſmodi, quæ magis dicenda eſt corruptela, penitus

reprobamus, &c. Idem. Cantuarien. Archiepiſcopo. Cum quidã ſuffraganei tui pro chriſmate certam conſueuerunt recipere quantitatem, non metuentes pœnam canonicam, tempus faciẽdæ ſolutionis anticipant, recipientes in media Quadrageſima, quod conſueuere poſt Paſcha, & ut recipiendi cauſam diſſimulent, nomen denariorum variant, quos prius Chriſmales, ſecundo Paſchales dicebant, conſuetudinem mediæ Quadrageſimæ nuncupantes, & infra. Cum vero expreſſius venditionis ſpeciẽ exprimat, qui prius recipit precium, quam rem conferat precioſam, & gratis ſit gratia conferenda. Man. quat. eos a tam illicita exactione compeſcas. Cauſa. 1. q. 1. ex concil. Tiburt. Pro perceptione Chriſmatis nummos dari, ſimiliter pro baptiſmo, & cõmunione, hæc eſſe ſymoniacæ hæreſis, deteſtata eſt ſynodus, & anathematizauit, & vt de cætero. nec pro ordinatione, nec pro chriſmate, vel balſamo, vel baptiſmo, vel ſepultura, vel communione quicquam exigant, ſtatuit. Sed gratis dona Chriſti gratuita diſpẽſatione donent. Ex ſumma de caſibus. Pro ſpiritualibus aut corporalibus aliquid dare, puta calice, ornamentis, & ſimilibus, dicunt quidam, ꝙ non eſt ſymonia, niſi inueniatur prohibitum, ut in eccleſia, in cœmeterio, & chriſmate, vel oleo benedicto. Ex ſum. fratris. V. Large dicuntur hæc ſpiritualia, pro eo que conſecrata, & deputata ſunt, ad hoc ꝙ in eis exerceantur diuina. Nota, ꝙ calix conſecratus bene poteſt vendi eccleſiæ ab eccleſia, in eadem forma, priuato autem non poteſt vendi, niſi conflatus nec panis benedictus, nec aqua benedicta, cum per eius aſperſionem dimittantur venialia, uendi debet. Quid ſi ſacerdos paruulum in periculo mortis conſtitutum baptizare nollet, niſi data pecunia, poterit ne dari et ſine periculo ſymoniæ in tali neceſſitate? Reſpondeo Credo, ꝙ in hoc caſu laicus, ſiue vir, ſiue mulier, poteſt huiuſmodi paruulum baptizare. Si autem non habeatur aqua, aut huiuſmodi, laicus formam verborum ignoret, potius debet dare pecuniam ſacerdoti, non intentione emendi ab eo ſacramentum, ſed potius intentione remouendi ipſius furiam, quàm huiuſmodi paruulum ſic perire dimittere. Secus autem credo dicendum de aliis ſacramentis, & benedictione nuptiali, & talibus, vbi res capit dilationem, & poteſt deponi quærimonia contra huiuſmodi ſacerdotem coram ſuperiore. Item. In contractu uero matrimonii non datur temporale pro ipſo ſacramento, ſed pro onere matrimonii ſuſtinendo datur dos rite.

De Illa, quæ in rebus Eccleſiaſticis ſpirituali annexis.
Cap. VX.

CAuſa. 1. q. 3. Paſchalis Papa. Si quis autem obiecerit non conſecrationem ſe emere, ſed res quæ ex conſecratione proueniunt, penitus deſipere probatur. Nam cum corporalis Eccleſia, aut Epiſcopus, aut abbas, aut tale aliquid ſine rebus corporalibus in nullo proficiat, ſicut nec anima ſine corpore corporaliter viuit, quiſquis eorum alterum vendit, ſine quo nec alterum prouenit, neutrum inuenditum derelinquit. Vrbanus Papa. Donum Dei eſt Spiritus ſanctus, & donum Dei eſt res ipſi eccleſiæ oblata, & ſi bene animaduertis Symon Magus, qui ad fidem ficte acceſſit, non Spiritum ſanctum, quo ipſe erat indignus, quia ſcriptum eſt, Spiritus ſanctus diſciplinæ effugiet fictum, ſed donum eius emere voluit, vt ex venditione ſignorum, quæ per eum fierent, multiplicatam pecuniam lucraretur. Quiſquis igitur res eccleſiaſticas, quæ Dei dona, a Deo fidelibus, & a fidelibus Deo donantur, quæque ab eodem gratis accipiuntur, & ideo gratis donari deberent, propter ſua lucra uendit, uel emit, cum eodem Symone donum Dei poſſideri pecunia exiſtimat. Ideoque, qui eas non ad hoc ad quod inſtitutæ ſunt, ſed ad propria lucra munere linguæ, uel indebiti obſequii, uel pecuniæ largitur, uel adipiſcitur, ſymoniacus eſt. Alioquin cur ſancta ſynodus Calcedonenſis. 600. & . 30 epiſcoporum procuratorem, uel defenſorem eccleſiæ, uel quemquam regulæ ſubiectum a Deo per pecuniam ordinari prohibet, ita ut intercentores quoque tanti ſceleris anathematizat, niſi ꝙ eoſdem ſymoniacos iudicet. In nomine ſiquidem procuratoris, intelligit præfata ſynodus quemlibet eccleſiaſticarum rerum adminiſtratorem, ut uerbigratia, præpoſitum, œconomum, uicedominum Defenſuris nomine aduocatum, ſiue caſtaldum, & iudicẽ. In ſubiecto uero regulæ Archipreſbyterum, Archadyaconum, Dyaconum, Canonicum, Monachum, vel quemlibet eccleſiaſtico officio mancipatum. Item. Gregorius. 7. Peruenit ad nos fama ſiniſtra, quod quidam Epiſcoporum, non ſacerdotibus propriæ dyœceſis decimas, atque Chriſtianorum oblationes conferant, ſed potius laicalibus perſonis, militum videlicet, ſiue ſeruitorum, uel quod grauius eſt, conſanguineis. Vnde amodo, ſi quis Epiſcopus inuentus fuerit huius diuini præcepti tranſ-

greſſor

greſſor, inter maximos hæreticos, & antichriſtos non minimus habeatur. Et ſicut Nicena ſynodus de ſymoniacis cēſuit, & quæ dat epiſcopus, & quæ recipiunt ab eo laici, ſiue precio, ſiue beneficio, æterni incendij ignibus deputentur. Item Paſchalis. 3. Altare & decimas per pecuniam dare, ſpiritumſanctum vendere ſymoniacam hęreſim eſſe, nullus fidelium ignorat.

De illa, quæ in electionibus. Cap. XVI.

CAuſa 1. q. 1. Quia vero per electionem venit ad conſecratione premia largitur, acſi in cōſecratione munera dediſſet. Vnde Symachus papa ſcribit Ceſario epiſcopo. Si quis autem epiſcopatum deſiderat, data pecunia potentes perſonas minime ſuffragatrices ſibi adhibeat, nec ad decretum ſibi faciendum clericos, vel ciues ad ſubſcribēdum, adhibito cuiuſlibet generis timore compellat, vel pro premijs quibuſlibet exhortetur. Item Greg. papa, Siagrio epiſcopo auguſtenſi. Sicut is qui inuitatus renuit, quęſitus refugit, ſacris altaribus eſt admouēdus. Sic qui vltro ambit, vel importunum ſe ingerit, eſt proculdubio repellendus. Nam qui ſic nititur ad altiora, quod aliud agit niſi vt creſcēdo decreſcat, aſcēdēdo exterius, interius in pfūdo deſcēdat. Gratia. Si aūt pecunia pmiſſa fuerit, vel ſoluta electo, vel ordinato penitus ignorāte, necnō eo mō ad electos peruenerit, vel ordinationem ei nullatenus obeſſe vī, nec ad reatum criminis cuius conſcientiam nō habuit. Extra. 5. de ſymo. Alex. 3. De huc quòd epiſcopus Oxon. Archidiac. beneficium, & cuidam clerico ante electionem prioratum dicitur promiſiſſe, vt vterque conſentiret in eundem. Tuę prudentię reſpondemus, quòd ſi manifeſtū eſt eundem Archidiaconum, & clericum ob cauſam illam promiſſa recepiſſe. Aut exinde cō feſſi fuerint in iure, vel legitime conuicti, ab altaris miniſterio ſunt perpetuo deponendi. Si vero tantum publica laborant infamia, eis canonica purgatio debet indici, in qua ſi defecerint tā quam actores tanti ſceleris ſunt puniendi. Cęleſtinus. 3. Cum quatuor eſſent a capitulo conſtituti, qui debebant quendā eligere ad plebanum, amici eius, de cuius electione ſpes habebatur, vni, vel omnibus eligētibus promiſerunt ſe pecuniam ſoluturos, eo tamen ignorante, qui huiuſmodi promiſſione interueniente poſtmodum eſt electus, & infra. vbi conſtaret illos, qui promiſſum tale fecerunt, per fraudem in diſpendium illius, qui eligendus fuerat id malitioſe feciſſe, quamuis ipſe promiſſionis conſcius non fuerit, eius tamē electio, tanquàm ſymoniaca prauitate pręſumpta penitus eſt reprobanda, & infra. Aliquis in plebanum, ſeu quemlibet eccleſię prȩlatum electus, & vt dictū eſt, per prauitatem ſymoniacam reprobatus, ab epiſcopo ſuo diſpenſationem aliquam obtinere de iure non poteſt. Innocentius. 3. abbati Gemblacen. Leodienen. epiſcopus electionem de te factam noluit confirmare, verum cum hoc fieri, pro extorquenda pecunia comperuiſſes, ſub interminatione anathematis vetuiſti, ne pro facto huiuſmodi aliqua pecunia offerretur. Quāuis igitur etiam paruuli, qui cupiditate parentum, eccleſias per pecuniam ſunt adepti, eas dimittere teneantur, quia tamen longe diuerſum eſt non prębere aſſenſum, & expreſſum aliquot prohibere, tibi duximus reſpōdendum. Quoniam ex eo, quod contra voluntatem & prohibitionem tuam, a qua poſt modum minime receſſiſti, aliquis te penitus ignorante promiſerit pecuniam, & exoluit, pręſertim cum is tibi ſit nulla conſanguinitate coniunctus, nihil tibi debet ad pęnam, vel ad culpam ſicut credimus imputari niſi poſtea conſenſeris pecuniam ſoluendo promiſſam, aut reddendo ſolutam. Alioquin contingeret, quòd alicuius factum inſidias inimico parantis, et damnoſum exiſteret, cui penitus diſpliceret, & ſic aliquis de frauda ſua commodum reportaret. Illos autem, qui dederunt pecuniā, vel qui receperunt inuentum conſtat eſſe culpabiles, quòd ſi exceſſus eſſet eccleſię manifeſtus, quę non iudicat de occultis, pęna eſſent canonica ferendi. Cauſa. 8. q. 3. Quod autem ſymoniacus habendus non ſit, qui poſt electionem pro indennitate eccleſię iuramentum pręſtat, facile probatur. Aliud eſt animi ante electionem iuramentum facere, vel ſe facturum paciſci, ad hoc vt eligatur. Aliud eſt nulla pręcedenti conuentione poſt electionem huiuſcemodi iuramentum conferre. Illud ab officio tanquam minus impenſum reijcit, hoc autem conſecrando nullum impedimentum generat.

De illo, quæ in redimendis vexationibus. Cap. XVII.

EX ſumma de ea. Si aliquis laico nullum ius habenti in electione, ſed malitioſe impediendi, cauſa det aliquid, vt ceſſet à tali impedimento, videtur quod non ſit ſymonia. Dedit enim, vt redimeret vexationem ſuam, credo tamen ſymoniam commiſſam, quòd nondum erat ei ius acquiſitum. Ex ſumma fratris. V. hoc verum eſt, quando aliquis eligendus dat huiuſmodi perſonæ aliquid, ne impediat electionem de ipſo faciendam. Si autem manifeſtum eſſet, quòd ille impediens nullum ius haberet in electione, & poſt electionem factam ſe opponeret, ne confirmaretur, inſtaretque electus, allegans id ſolum, quod eius aſſenſu fuit electus, poſſet tunc redimere vexationē ſuam, ſicut magiſter hic innuit. Sed & ſi ante electionem aliquis, de quo conſtaret nullum habere in electione ius, impediret electionem faciendam ſimpliciter, ideſt ne fieret aliqua electio, poſſet capitulum redimere vexationem ſuam. Si autem impediret, non ne omnino fieret electio, ſed ne de iſto fieret electio, vel de illo, forte capitulum tunc nihil poſſet dare impedienti, ſicut nec ille cuius electio impediretur. Extra. 5. de ſymo. Lucius 3. Cum fuiſſes ad eccleſiæ tuæ regimen, de voluntate maioris partis fratrum electus, paucis tibi contradicentibus. Quidam amicus tuus de conſcientia tua, & voluntate turbata ei, qui magiſter diſcordiæ uidebatur, certæ quantitatis munus exoluit, & ſic contradictio conquieuit. Reſpondemus, quòd multum tibi conſulis ſi adminiſtrationē celeriter, ac ſponte dimittas, illius verbi memor. Quid prodeſt homini ſi vniuerſum mundum lucretur, animæ vero ſuæ detrimentum patiatur &c. Ex ſumma fratris V. Quid ſi aliquis iniuſte interdictus, uel ſuſpenſus ab officio, & beneficio, uel iniuſtū excommunicatus, debet aliquid pro reſtitutione officij, uel beneficij, uel communionis, nunquid eſt ſymoniacus? Reſpondeo. Notauit Hu. quòd non eſt ſymonia ex parte dantis, ſed ex parte recipientis tantum, quia dans nullum ius acquirit, ſed dat, ut acquiſitū retineat. Cum autem aliquis iuſtè eſt interdictus, ſuſpenſus, uel excommunicatus, ſi dat aliquid pro ſua reſtitutione, ſymonia eſt ex utraque parte. Verius credo, ꝙ ſymonia committitur in utroque caſu, & qui iniuſtè interdictus, uel ſuſpenſus, uel excommunicatus eſt, deponat querimoniam coram ſuperiore. Quid ſi eccleſia mea, uel præbenda, me remoto, alij fuerit aſſignata, nunquid eſt ſymonia, ſi precio eam redimo, & recupero? Reſpon. Credo quod ſic, ſiue iuſtè amotus fuero, & alius inſtitutus, ſiue iniuſte, ſicut dictum eſt in caſu ſuperiori.

De illa quæ in beneficijs. Cap. XVIII.

CAuſa prima quæſtio. ſecunda, ca. ſicut epiſcopum. Gratianus. Auctoritate Bonifacij patenter oſtenditur, quia ſicut nullus precio eſt inuitandus ad conuerſionē, ita nulli pecuniæ interuentu, eccleſiæ largiri oportet ingreſſum. Item Hiero. ad Damaſum Papam. Qui bonis parentum, & operibus ſuſtentari poſſunt, ſi quod pauperum eſt accipiunt, ſacrilegium profecto committunt, & per abuſionem talium iudicium ſibi manducant & bibunt. Item Proſper. de contemplatiua uita, ca. 10. Paſtor eccleſiæ his, quibus ſua ſufficiunt, non debet aliquid erogare, quandoquidem nihil aliud ſit habentibus dare, quàm perdere. De clericis quidem dicit Spiritosſanctus, Peccata populi mei comedunt. Sed ſicut nihil habentes proprium, non peccata, ſed alimenta quibus indigere uidentur accipiunt, ita poſſeſſores, non alimenta quibus abundant, ſed aliena peccata ſuſcipiunt. Idem, Non eſt meum dicere quale peccatum, cibos pauperum præſumendo ſuſcipiant, qui eccleſiam, quam iuuare de proprijs facultatibus debuerunt, ſuis expenſis inſuper grauant, perfectior eſt ille, qui ſe mundi rebus expoliat, aut qui cum nihil habuerit, nec habere deſiderat, quàm ille qui ex multis, quæ poſſidet eccleſiæ aliquid præſtiterit, ac ſe de eo quod præſtiterit forſitan iactat. Quæſt. 3. Multorum auctoritatibus luce clarius conſtat, quod ab ingreſſuris monaſterium non licet pecuniam exigere, ne & ille qui exigit, & ille qui ſoluit, ſymoniæ crimen incurrat. Ibidem quæſt. 3. Alexan. Papa. Sicut per columbarum uenditores illi denotantur, qui ſacram manus impoſitionem uendere conantur, ſic per nummularios eccleſiaſtici beneficij uenditores deſignantur, qui domum Dei, teſte Euangelio, ſpeluncam latronum efficiunt. Itaque firmamus, ut nullus cuiuſcunque gradus clericus, pro eccleſiæ beneficio audeat aliquid conferre, aut in eccleſiarum fabrica, uel in donarijs eccleſiarum, ſeu etiam quod pauperibus ſit diſtribuendum. Ibidem quæſtio quinta. Vrbanus. Quicunque ſanè cupiditatem parentum, cum adhuc paruuli eſſent, eccleſias, uel eccleſiarum partes per pecunias adepti ſunt, poſtquam eas omnino dimiſerint, ſi canonice in eis uiuere uoluerint, pro magna miſericordia ibidem eos eſſe concedimus, neque hoc pacto a ſacris ordinibus remouemus, ſi alias digni inueniantur. Gratianus. Vnde patet, quòd & ſi illis ignorantibus ſymoniæ peccatum ſit admiſſum, fructum tamen paternæ emptionis reportare non poſſunt. Quòd vero a crimine excuſentur hinc patet,

quia

quia pro hoc facto a ſacris ordinibus non remouetur. Extra de ſymo. Alexan. 3. G. Cint. Archid. te induxit, vt ei homagiũ faceres, & fidelitatem præſtares. ita quod ipſe beneficium tibi eccleſiaſticum annis ſingulis exhiberet. Vnde quoniam huiuſmodi obligatio illicita eſt, abſolui a nobis inſtantius poſtulaſti, adiiciens, quód ab eo deinceps nihil de beneficio acciperes conſtituto. Quo circa nos tuam petitionem honeſtam, & fauorabilem attendentes, te a præfati Archidyaconi homagio, & fidelitate abſoluimus, ita quod ab Epiſcopo vel ſacerdote diſcreto, pœnitentiam inde condignam recipias. Idem. Man. etiam, quod pro vicariis aſſignandis, nullatenus pecuniam exigatis.

De illa, quæ in præbendis recipiendis.
Cap. XIX.

CAuſa. 1. quæſtione tertia. Si quis dator, vel acceptor Dei eccleſias, vel beneficia eccleſiaſtica (quæ quidam præbendas vocant) ſub pecuniæ interuentu ſuſceperit, ſiue dando emerit, ſiue accipiendo vendiderit, a Symonis non excluditur perditione. Extra. quinto, de ſymo. Innocen. 3. in cap. tua nos. Si quis clericus cum conditione, vel pacto largiatur aut offerat bona ſua, vt iſta poſtmodum pro pręběnda retineat, & in canonicum admittatur, huiuſmodi oblatio, vel receptio fieri non poterit ſine vitio ſymoniæ, cum in talibus omnis pactio, uel conuentio ceſſare debeat. Si uero pure ac ſine pacto, & conuentione offerat, rogans humiliter vt in canonicum admittatur, & bona ſua ſibi retinere liceat pro præbenda, & clerici eiuſdem eccleſiæ pure conſentiant, huiuſmodi receptio fieri poterit abſque ſcrupulo ſymoniæ. Si tamen his, qui talem donationem facit, ea intentione ducatur, vt per temporalia bona quæ offert ſpiritualia ualeat adipiſci, & clerici, qui eum in fratrem admittunt, non eſſent eum (niſi commoda temporalia perciperent) admiſſuri, ſine dubio tam ille, quam illi apud diſtrictum iudicem, qui ſcrutator eſt cordium, culpabiles iudicantur. Gregorius. 9. Iaco. Cum in eccleſia Apoſtolenſi ſit receptus in canonicum, & in fratrem canonici eiuſdem partem prouentuum ad præbendam ſibi aſſignare recuſant, quandam conſuetudinem prætendentes, ſcilicet quód prandium habere debeant a canonico recepto de nouo. Quo circa canonicos, ut tali conſuetudine non obſtante, ſibi ſicut vni ex aliis in prouentibus, & præbenda prouideant compellas. Ex ſumma fratris. V. Sed quæritur quare minores ordines accepit tantum, non poteſt ad ſtatum, & habitum ſecularem reuerti, cum ſuſceptione huius nullum emittatur votum. Reſpondeo conſtitutionem eccleſiæ, quæ ſtatuit, quod ex quo quis clericatum recepit ad laicalem ſtatũ non reuertatur, ne per hoc clericatus vilis, & contemptibilis habeatur ſicut ſtatuit vt qui ſemel baptiſmum accepit, licet coactus reſilire non poſſit, ne fides vilis, & contemptibilis habeatur. Nota, quod receptus in canonicum ſecularem, vel regularem, ſi propter deuotionem quam habet ad eccleſiam in qua receptus eſt, & ad fratres recipientes, dat eis prãdium, vel cappam ſericam. Aut ſi quis epiſcopo, qui dedit ei præbendam rogatus, vel non rogatus dat paleſridum, vel aliud propter deuotionem, vel dilectionem exortã ex gratia ſibi facta, aut ſi quis propter nepotem aut filium receptum in monachum ex deuotione, dat aliquid monaſterio vel fratribus, non credo eſſe ſymoniam: ſiue det longe poſt gratiam ſibi factam, ſiue cito poſt, dum tamen hoc faciat non corrupta intentione, ideſt non principaliter propter beneficium datum, ſed propter deuotionem, vel dilectionem ex beneficio collato generatam, quæ eſt propinqua cauſa mouens. Et hoc intelligo in foro pœnitentiali, ubi iudicatur ſecundum intentiones. In foro autem cauſarum, ubi ſecundum probata iudicatur, in prædictis caſibus, ſi aliquis rogatus, ut exactus daret aliquid in receptione, uel poſt receptionem modico tempore, præſumeretur ſymonia ex utraque parte. Quid ſi exigatur aliquid tanquam debitum in talibus, ille tamen qui dat, non dat tanquam debitum, ſed ex deuotione non eſt ſymonia quo ad Deum, ſi intentio dantis non eſt corrupta, maxime ſi dicat cum proteſtatione, ſcilicet quod non reddit ut debitum, ſed donat ut gratuitum.

De illa, quæ in præbendis de nouo conſtitutis,
Cap. XX.

QVid de præbendis de nouo conſtitutis in eccleſiis ſecularibus, vbi clerici aſſignant perpetuo certos redditus, pro præbendis, hoc modo, quod liceat eis quamdiu vixerint illos habere pro præbendis, & ſic admittantur ad canonicatum. Quidam etiam retinent poteſtatem conferendi illam præbendam alii perſonæ, ſi contingat eos cedere, vel decedere, nunquid eſt ſymonia. Reſpondeo. Qui præbendam inſtituit in aliqua eccleſia de conſenſu epiſcopi, in ipſa conſtitutione de conſenſu eius, & fratrum, ſi ibi ſunt aliqui poteſt retinere ius patronatus, vel in perpetuum, vel ad tempus. De aſſignatione autem redditũum pro præbenda, & obtinenda canonica, dic ſecundum ſententiam Innocentii ſupra poſitam. Quid de conſtitutione quam in fundatione eccleſiarum, vel præbendarum faciunt epiſcopi, quod quiſquis dederit eccleſiæ tantum, vel tantum in redditibus, recipiatur in canonicum, & quod dederit habeat pro præbenda, nunquid licita eſt hæc conſtitutio, quod duret ad tempus non in perpetuum, nec fiat in fraudem ſymoniæ, & ea ſit intentio conſtituentis, quod non pro rebus dandis, ſed principaliter propter diuinum cultum augmentandum, & propter deuotionem dantis recipiatur ad ſpiritualia? Tolerari poteſt, dum tamen dignus ſit ille qui recipitur, alias non. Idem credo poſſe dici in monaſteriis de nouo fundatis, vel fundandis indigentibus, de conſtitutione ſi fieret, quod quicunque tantum daret, vel tantum reciperetur ad illam religionem, dum tamen fieret auctoritate epiſcopi, & cæteris circunſtantiis, quæ dictæ ſunt, etiam vſque ad certum numerum perſonarum ibidem recipiendarum. Extra de ſymo. Innocentius tertius. Si quis clericus cum conditione, vel pacto largiatur, aut bona ſua, ut iſta poſtmodum pro præbenda retineat, & in canonicum admittatur, huiuſmodi oblatio uel receptio fieri non poterit, ſine vitio ſymoniæ, cum in talibus omnis pactio, uel conuentio ceſſare debeat. Si uero pure ac ſine pacto, & conuentione offerat rogans humiliter, ut in canonicum admittatur, & bona ſua ſibi retinere liceat pro præbenda, & clerici eiuſdem eccleſiæ pure conſentiant, huiuſmodi receptio fieri poterit abſque ſcrupulo ſymoniæ. Si tamen is, qui talem donationem facit ea intentione ducatur, vt p tẽporalia bona, quę offert ſpiritualia ualeat adipiſci, & clerici, qui eum in fratrem admittunt, non eſſent eum (niſi commoda temporalia perciperent) admiſſuri, ſine dubio tam ille, quàm illi apud diſtrictũ iudicem, qui ſcrutator eſt cordium, culpabiles iudicantur.

De Symonia, quæ committitur ab epiſcopis, in beneficiorum prouentibus retinendis. *Cap.* XXI.

EX ſumma de Caſibus. Quid de epiſcopis, uel aliis prælatis, qui fructus eccleſiarum, vel beneficiorum vacantium percipiunt per aliquot annos, & poſtea conferunt retentis ſibi fructibus. & redditibus ſic perceptis, vel retenta ſibi parte prouentuum. Reſpondeo, quod ſi prælatus ex donatione conſequitur, ut ipſe percipiat, non eſt dubium intercidere ſymoniacam prauitatem. Ex ſumma fratris. V. Hoc enim licite poteſt fieri in caſu, & nihilominus conferre beneficium ſpirituale alicui perſonæ, ſed non percipiet fructus ſic retentos, uſque dum elapſum fuerit tempus de quo ſtatutum eſt, ut retineantur. Et conferetur iſtud beneficium ſub hac forma. Damus tibi hanc præbendam, uel hanc eccleſiam, ſaluis fructibus, quos retinuimus ad talem uſum. Et nota, quod beneficia non debent vacare vltra ſex menſes. Alioquin ſi pertinebat donatio ad epiſcopum, deuoluitur ad capitulum, quod ſi fuerit negligens per alios ſex menſes deuoluitur ad Metropolitanum, & poſtea ad Papam. Nec poteſt aliquis iterum purgare negligentiam ſuam, ſi lapſo tempore amittit donationem, ita quod ſi poſt dederit, non ualet. Extra quinto. Vt eccleſiaſtica beneficia ſine diminutione conferantur. Innocentius tertius. In Lateranenſi concilio prohibitum eſt, ne quis eccleſiaſticum beneficium conferendo partem prouentuum ſuis uſibus retinere præſumat. Et alibi tantum reperitur in canone, quod debent eccleſiaſtica beneficia ſine diminutione conferri. Vnde credimus diſtinguendum, quia qui dat ſpirituale beneficium, ſi prouentus ipſius ante donationem non percepit, ſed alius, & ex donatione conſequitur, ut ipſe prouentus percipiat, non eſt dubium intercidere ſymoniacam prauitatem. Si uero ante percepit, credimus diſtinguendum, utrum ante donationem conſtituat, ut ipſi prouẽtus retineantur ad tempus pro cauſa iuſta, ſcilicet, & neceſſaria. An conueniat cum eo, qui accepit beneficium, ſeu cum mediatore quocunque, ut beneficio illo conceſſo ſibi retineat prouentus. Primum enim membrum credimus eſſe licitum, ſecundum autem dicimus non licere, ne viam aperiamus his, qui prauitatem ſuam ſatagunt palliare.

De Illa, quæ in receptione confraternitatis. Cap. XXII.

EX ſumma de ea. Quid de confraternitatibus, quæ ita cõſtitutæ ſunt, quòd nullus recipiatur, niſi promittat, uel etiam iurêt ſe daturum annuatim. to. Dic ꝙ ſi fuerit propter cauſam honeſtam, vtpota pro alendis pauperibus, pro redimendis captiuis, vel ſimilibus, non eſt ſymonia, nec ſunt reprobandæ. Immo Gangræcum. concil. dicit anathematizandum, qui eas deſpicit. Iuramentum tamen non approbo propter periculum periurii. Plus autem, ſi ita dictum eſt, ꝙ ſemel, vel bis in anno conueniant omnes confratres ad tractandum de ſalute animarum, ad audiendum verbum Dei, ad celebrandum miſſas, & orationes pro viuis, & defunctis, & ad excitandam deuotionem, & ideo ponunt ſingulis annis certam quantitatem ex qua reficiantur, & prouideant pauperibus, bonum eſt dummodo intentiones ſint mundæ, & principaliter in Deo fixæ. Abſit enim, vt ex quæ propter bonum & licitum facimus, nobis debeât (ſi quid mali etiam inde præter intentionem noſtram acecidat) imputari, videtur ꝙ non ſymonia ſit, dedit enim vt redimeret vexationem ſuam: credo tamen ſymoniam cõmiſſam, quia nondum erat ei acquiſitum, Ex ſum. fratris. V. Credo ſine præiudicio, ꝙ prædicta non eſt licita, quia excludit pietatem, ne quis recipiatur niſi ſic, ſed ſi fiat ſtatutum per verba affirmatiua, ꝙ quicumque receptus fuerit, det tantum vel tantum, ſuſtineri poteſt. Sed quare non poteſt ſimiliter conſtitui, ꝙ quicũque receptus fuerit in canonicum det procurationem, vel cappam ſericam, vel aliquid ſimile? Reſpondeo, hoc eſſe illicitum, ne talia excogitentur in fraude, ſymonia eſt. Præterea huiuſmodi fraternitates, ad hoc conſueuerunt inſtitui, ut a fratribus dentur pecuniæ in vſus pauperum, & tunc prope ingreſſum fraternitatis, poteſt ingredienti exprimi onus certæ ſummæ ſoluendæ ſingulis annis. Sed beneficia eccleſiaſtica non ſunt inſtituta propter faciendas cappas ſericas, vel procurationes ſoluendas.

De Illa, quæ in ingreſſu religionis. Cap. XXIII.

CAuſa. 1. quæſtin. 2. Liquido apparet, quod ingreſſuri monaſterium ſua debeant offerre rectoribus, nec aliter ſunt recipiendi, niſi ſua obtulerint, nec permittitur rectoribus ab ingreſſuris aliquid exigere, ſed ſponte oblata ſuſcipere. Ibidem. q. 3. Sed obiicitur, ꝙ qui ingreſſuri monaſterium pecunias tribuunt, non propoſitum religionis, ſed ſtipendiorum eccleſiæ participationem emunt. Temporalia ergo non ſpiritualia ementes, nequaquam ſymoniaci habendi ſunt. His itaque reſpondetur. Non ſolum, qui ſpiritualia, ſed etiam qui temporalia eis annexa precio accipiunt, vel tribuunt ſymoniaci iudicãtur. Extra. 5. de ſy. Alex. 3. Prohibemus igitur, ne ab his, qui ad religionem tranſire volunt, aliqua pecunia requiratur, nec prioratus, nec capellanię, cuilibet monachorum aut clericorum annua diſtractione vendantur. Idem. Veniens ad nos. S. presbyter propoſuit, quod abbas & fratres ſancti. R. noluerunt eum in monachum recipere, quouſque. triginta ſolidos daret conuentui, conuentione facta, cum ſequenti die monaſticum habitum induerunt, & ijdem monachi. viginti ſolidos. Abbas vero decẽ famuli, duodecim, pro paſtu aſſerentes hoc eſſe, de conſuetudine monaſteril poſtulantur. Quoniam ergo factum huiuſmodi pernicioſum videtur. Mandamus quatenus ſi ita eſſe inueneris, abbatem, & monachos ad reſtituendum pecuniam præfato. S. tam indigne ſuſcepiam compellas. abbatéque & maiores perſonas monaſterii, pro tantę prauitatis exceſſu, ab officii executione ſuſpendas, præcipiens dicto. S. vt in alio monaſterio in habitu monaſtico ſtudeat deſeruire. Clemens. 3. Nos conſulere voluiſti de regularibus canonicis, ſeu monachis, qui per ſymoniam ingreſſum, ipſis ſcientibus, habuerunt. Reſpondemus, ut locum quem taliter adepti ſunt, omnino dimittant, & ſolitudines, ſiue alia monaſteria diſtrictiora adeant, in quibus iam exe crabdem exceſſum ſine intermiſſione deplorent. Si autẽ ignorantibus ipſis pecunia data fuerit, eos ad renunciandũ loco eodẽ cogas, & poſtmodum in idipſum reducere, ſi ibi abſque ſcandalo potuerint remanere, vel in alio monaſterio, quod ſit de ordine ipſo, ad ſeruiendum Deo poteris collocare. Innocentius tertius in concil. gene. Quoniam ſymoniaca labes hucuſque moniales infecit, ut nix aliquas ſiue præcio recipiunt iu ſorores, paupertatis prætextu, volentes huiuſmodi uitium palliare. Ne id de cætero fiat penitus prohibemus, ſtatuentes, vt quæcumque de cætero talem commiſerint prauitatem, tam recipientes, quàm recepta, ſiue ſit ſubdita, ſiue prælata, ſine ſpe reſtitutionis de ſuo monaſterio expellatur in locum arctioris regulæ, ad agendum perpetuam pœnitentiam retrudenda. De his, quæ ante hoc ſynodale ſtatutum taliter ſunt receptæ taliter duximus prouidendum, ut remotæ de monaſteriis, quæ perperam ſunt ingreſſæ, in aliis locis eiuſdem ordinis collocentur, quæ ſi forte propter nimiam multitudinem alibi commode collocari nequeunt, ne damnabiliter in ſeculo euagentur, recipiantur in eiſdem monaſteriis diſpenſatiuè, de nouo mutatis prioribus locis, & inferioribus aſſignatis. Hoc etiam contra monachos, uel alios regulares decernimus obſeruandum. Verum ne per ſimplicitatem, & ignorantiam ſe valeant excuſare, præcipimus ut dyœce. Epiſcopi ſingulis annis hæc faciant per ſuas. dyœceſes publicari. Gregorius. 9 Mandato noſtro ſuſcepto, ut cum monachis, qui per ſymoniam dato aliquo, locum in monaſteriis ſunt adepti, ſecundum conſtitutionem generalis concilii diſpenſares. Con. r. reſpondentes, dicimus mandatum Apoſtolicum, etiã ad abbates extendi, & ad reſignationem ſpiritualium, & temporalium, quæ nullo pacto, ſed affectu animi præcedente, vtrũque taliter acquiſierunt, in quo caſu delinquentibus ſufficit per ſolam pœnitentiam ſatisfacere creatori, eos per ſymoniam huiuſmodi non teneri,

De Conditionibus ſymoniacis. Cap. XXIIII.

EX ſumma fratris. V. Pone, quod aliquis timens pati repulſam dixit abbati, ſi velletis recipere me, darem uobis terram meam. Abbas habito conſilio cum fratribus recipit eum ignarum iuris, & eorum quæ dixit abbas in capitulo. Ille poſtea antequam induatur dat res totas, vel partem monaſterio, nunquid eſt ſymonia, aut poteſt talis hic remanere? Reſpõdeo, Credo quod ſiue intuitu illius promiſſionis fuerit receptus, ſiue non, ſymonia eſt, ſaltem ex parte offerentis, cum interpoſuerit conditionem dandi temporalia pro ſua receptione, ſicut innuit canon extra, de ſymonia, nobis. Nec poteſt iſte remanere in huiuſmodi monaſterio nec data repetere, cum ſit in turpi cauſa, tenetur tamen ad aliud monaſterium tranſire, ſi ex illa ſui receptione obligatus fuit ad religionem, puta ſi dedit ſe, & receptus eſt in monachum, & in fratrem: quia hæc eſt quædam profeſſio. Ar. extra de regu. & tranſ. ad reli. porrectum. Quid ſi expreſſa fuit conditio de temporalibus habendis ex parte recipientium, & recipiendus omnino tacuit, proponens quod nihil daret, ſed tantum propter Deum ingrederetur, nunquid poteſt ibi remanere? Reſpondeo. Credo, quod non, ſicut nec in præcedenti caſu, quia taciturnitas eius, cum non contradixerit illicitę pactioni, pro conſenſu habenda eſt, etiam in foro pœnitentiali, ſi propter hoc tacuit, quia timebat repulſam ſi contradiceret. Quid ſi interponatur, quod ex parte recipiendi, uel ex parte ablatis, ſi antequam recipiatur, aut concedatur ei ingreſſus, pœnitent utique de conditione appoſita, & eam reuocant, & ille petit recipi propter Deum tantum, & illi conſentiũt nunquid licet? Reſpondeo, Credo quod ſic, dum tamen intentio non ſit corrupta. Si autem iam receptus fuiſſet, aut promiſſa receptio in illo monaſterio ante reuocationem huius conditionis, eo ipſo indignum ſe feciſſet illo monaſterio ille, qui huiuſmodi promiſſionem taliter habuiſſet. Quid de regularibus, qui concedunt alicui, quod completo biennio, uel triennio recipiẽt eum, ſi tamen interim didicerit artem ſutoriam, uel piſtoriam, vel aliam mechanicam, quando eſt laicus, vel quando eſt clericus, ſi interim ſtuduerit in ſcholis theologiæ, uel alterius facultatis. Quid & ſi recipiant talem in præſenti ſub prædicta conditione, non tamen uolunt eum recipere ad habitum, niſi elapſo termino, & impleta conditione. Item quid de ſeruiente regularibus, qui non vult eis ſeruire, niſi promittant ei quod recipient eum ſaltem poſt biennium uel triennium, uel alium certum terminum, & illi promittunt ei, nunquid eſt ſymonia in talibus. Credo, quod in ultimo ſymoniaca eſt talis promiſſio. In reliquis caſibus ſuprapoſitis non credo ſymoniam committi, nec illicita eſt huiuſmodi pactio, uel conditio, quia perinde eſt ac ſi dicatur, recipiemus te, uel recipiemus te induendũ tali tempore, vel tali, ſi tñ uel dũ tñ interim reddas te idoneũ ad hoc, ut recipiaris, & vtilem monaſterio, addiſcendo tale artificium, uel tale, aut ſcientiam talem, uel talem. Quid de illo cui facta eſt promiſſio, de ſe recipiendo ad certum terminum ſub prædicta conditione Nunquid adueniente termino, & impleta conditione tenetur intrare, cum illi parati ſunt eum recipere? Reſpondeo. Credo quod ſi nullum fecit uotum, nec obligauit ſe, uel ad intrandum, ſed tantum promiſſionem ſibi factam acceptauit, uolens ſibi prouidere in futurum, non tenetur intrare ſecundum iudicium pœnitentiale. In foro autem cauſarum de hoc iudicabitur, ſecundum præſumptiones, & allegata, & probata.

De

De Sana forma recipiendi in monaſterium. Cap. XXV.

EX ſumma de ca. Si monaſterium eſſet adeo tenue vel paupertate depreſſum, quod vel redditus, vel vix, vel non ſufficerent perſonis præſentibus, non ſolum intentionem poſſunt habere, ſed etiam credo, quod poſſunt dicere, non ſufficimus nobis, libenter ſuſcipemus te ad ſpiritualia, ad temporalia non poſſumus, niſi haberemus plures poſſeſſiones. Ex ſum. fratris. V. Credo etiam q licet exprimere nomina, & quantitatẽ oblatorum, credo etiam, q ſi huiuſmodi recipiendus dicat, uel aliquis pro eo. Dabo ſingulis annis pro expenſis meis. c. ſolidos vel 6. libras quamdiu vixero, non eſt illicitum, quando nõ ſufficit monaſterium. Sed nunquid licet dare in tali caſu poſſeſſionem, uel redditum in perpetuum, qui tamen non ſufficiat ad victum vnius perſonæ per annum? Credo, q licet in hoc caſu recipientes huiuſmodi poſſeſſionem, vel redditum, propter commodum perpetuitatis obligant ſe ad prouidendum ei in expenſis. Paciſci ergo in talibus, cum monaſterium indiget, non eſt ſymonia, dum non fiat pro ſubſtantialibus conferendis, vel recipiendis, ſed expenſis faciendis vel compenſandis. Ex ſumma de ca. Quod autem dictum eſt, quod vincit homicidium, intelligas in damno dato, quia maius damnum eſt in amiſſione vnius animæ, quàm infinitorum corporum, aliter grauius peccat homicida. Quid ſi audit aliquis aliquem iurare falſum, & ipſe ſcit & tacet, nunquid peccat. Videtur, quod ſic in Leuitico. Anima quæ audierit vocem iurantis falſum, teſtiſque fuerit, &c. Item, Non caret ſcrupulo ſocietatis occultæ, qui manifeſto facinori deſinit obuiare. Econtra vero, qui crimen occultum manifeſtat, non eſt erroris correptor, ſed proditor, vt dicit Aug. Item ſi prodit eum forte punietur iſte in corpore, vel occidetur a iudice, vel etiam a parentibus illius, contra quem ipſe nolebat peierare, uel ipſemet proditor poteſt de facili incurrere mortis periculum. Et idem Auguſt. d. quod ſufficit illi, vt ſe ab hoc ſoluat peccati vinculo, ſi iudicet talibus qui magis poſſunt prodeſſe, quam obeſſe periuro, ſiue eum corrigendo, ſiue pro eo Deum placando.

De His, qui prioratus emunt, aut redimunt. Cap. XXVI.

EXtra. 5. de ſymonia. Alexan. 3. Prohibemus quoq; ne prioratus, aut capellaniæ cuilibet monachorum, aut clericorũ a noua diſtractione vendantur. Ex ſumma fratris. V. Quid de monachis, qui dant aliquid abbatibus ſuis, pro cõferendis prioribus, nunquid eſt ſymonia Reſpondeo. Si ibi eſt aliquid ſpirituale vt decimæ, oblationes, vel debitum celebrandi diuina, vel aliquid tale, ſymonia eſt. Siue det de rebus monaſterii, vel prioratus, ſiue aliunde, ſecundum quod hæc præpoſitio notat appreciationem, vel proximam ſiue principalem cauſam, ut ſæpe dictum eſt. Quid ſi det talis prior epiſcopo pecuniam, ne ſuſtineat, quod amoueatur a prioratu. Vel canonicus regularis, ne ammoueatur a cura parochialis eccleſiæ, & ne reuocetur ad monaſterium, nunquid eſt ſymonia? Credo quod ſic, maxime ſi neceſſitas, vel vtilitas exigit, quod tales ammoueantur, aut ſi conſuetudo eſt, quod epiſcopus ad ſolã requiſitionẽ abbatis, tales curatos debeat amouere a parrochialibus eccleſiis. Si autem ſine muneribus, & obſequiis aut precibus carnalibus facerent impediri per epiſcopos, ne amouerentur, cum nec vtilitas, nec neceſſitas amotionem exigerent, nec eſſet corrupta intentio, non credo, quod peccarent.

De Illa, quæ ſit in commiſſione iuriſdictionis. Cap. XXVII.

EX ſumma de ca. Sciendum quoque, quod nec Epiſcopus, nec Archidyac. nec alius prælatus poteſt ſub præcio, uel annuo cenſu concedere alicui vices ſuas, ideſt prælationem, uel iuriſdictionem, uel aliquod ius ſpirituale. Sed uidetur contra extra, de reli. domi. conſtitutus, ubi iuriſdictio ſub annuo cenſu remittitur, ergo & confertur, quia paria ſunt remittere, & conferre, extra. de ſymo. quæ clam. & de tranſac. ſuper eo. Ad hoc dic, quod retinuit cenſum temporalem pro temporalibus, quæ remiſit, vel retinentur non pro redemptione iuriſdictionis, ſed in ſignum ſubiectionis antiquæ. Si tamen epiſcopus committeret alicui pure, ac ſimpliciter vices ſuas, ſi tali vicario conſtitueret poſtea ſalarium, non eſſet peccatum, immo tenetur ad hoc. 21. quæſtio. 3. charitatem. Item redditus temporales poſſunt uendi ad tempus. Sed nunquid perpetuo, Dicunt quidã quod non, quia per conſequens uideretur emptum ius ſpirituale ꝓpter connexionem. 1. quæſtio. 3. ſi quis obiecerit, Vel diſtingue melius cum Lau. Vtrum ab eo emat qui confert beneficium, an a beneficiato. in primo caſu eſt ſymonia. In ſecundo ſi emit a beneficiato perpetuo, ideſt dum ipſe venditor teneat beneficium, non eſt ſymonia, nec eſt prohibitum, non tamen honeſtum, & hoc ita intellige, quod nihil ſpirituale interueniat. Itẽ debent eccleſiæ ſoluere aliquem cenſum in ſignum ſubiectionis epiſcopis. Si autem loco tibi eccleſiam cum ſis presbyter, & tu per conſequens locas operas tuas, vt ibi officies, non habẽturus alias ibi aliquam iuriſdictionem, nec committis ſymoniam, nec aliás peccas. Extra quinto. ne prælati uices ſuas ſub annuo cenſu concedant. Alexan. tertius in concil. Lateranen. Quoniam in quibuſdam partibus, ſub præcio ſtatuuntur, qui decani vocantur, & pro certa pecuniæ quantitate Epiſcopalem iuriſdictionem exercent, ſtatuimus, ut qui hoc de cætero præſumpſerit, officio ſuo priuetur, & epiſcopus conferendi hoc officium poteſtatem amittat. Idem. Quoniam enormis conſuetudo in quibuſdam locis inoleuit, ut ſub annuo præcio ſacerdotes ac eccleſiarum regimen ſtatuantur, ne id fiat modis omnibus prohibemus, quia dum ſacerdotium ſub huiuſmodi mercede venale diſponitur ad æternæ retributionis præmium conſideratio non habetur, Ex ſumma fratris. V. Nota, quod tunc Epiſcopus redditus ſuos, uel interim poteſt ad firmam dare ſub annuo cenſu, dum tamen non ſit ibi annexa iuriſdictio ſpiritualis, ſed non poteſt recipere aliquid ab aliquo, ut conſtituat eum præpoſitum, uel œconomum, vel vicedominum. Præpoſituram tamen, uel balliuam temporalem cum iuriſdictione temporali conſueuerunt epiſcopi dare ad firmam, ſicut & principes ſeculares. Quod autem ait. Si loco tibi eccleſiam, non credo, quod in talibus habeat locum locatio, vel conductio. Sed talis presbyter gratis impendit officium, & ille gratis dat ei expenſas, ſicut dictum eſt ſupra. Synodus Calcedonen. iudicat ſymoniacos etiam procuratores rerum, & defenſores, & regulæ ſubiectos, ſi per pecuniam ordinantur. Sed cum laicus poſſit eſſe iudex, & habere aliqua alia officia ſupra nominata, quæ non habeant aliquid ſpiritualitatis, quare in eis committitur ſymonia. Ad hoc dicit H. & G. quod in omni adminiſtratione rei eccleſiæ committitur ſymonia, ſi ematur, & hoc eſt ſymoniacum, quia prohibitum. Alii uero inherentes conſuetudini generali dicunt, quod eſt probabilius, quia tunc eſt ſymonia in empta adminiſtratione, vel dignitate, ſi talis eſt, quæ habeat aliquod ſpirituale ſibi annexum, aliás non. Sæpe enim conſuetudo facit licitum, quod alias eſſet illicitum, & econuerſo.

De Illa, quæ in emptione iuris ſpiritualis. Cap. XXVIII.

EX ſumma. Ratione conſuetudinis poſſunt ne aliqua exigi pro intronizãdis epiſcopis, vel abbatibus, vel quibuſcũque perſonis eccleſiaſticis inueſtiendis. Item pro danda, abſolutione. Item pro iure decimarum, Item pro iuſtitia eccleſiaſtica ſeruanda, In omnibus his recipere pecuniam, uel equipollens, ſymonia eſt, non obſtante conſuetudine. Extra quinto. de ſy. Innocentius tertius. Prauam illam conſuetudinem de tua prouincia ſtudeas abolere, qua pro eccleſiarum inueſtitura Archid. marcham argenti, minores uero decani vaccam albam, ſibi dari poſtulant, & certam ſolui pecuniæ quantitatem, Alexander tertius. Nemo presbyterorum exenium, vel emolumentum quodlibet temporale, imo ſpirituale detrimentũ a quocumque peccante publice accipiat, ut epiſcopo, uel miniſtris peccatum eius celet, nec pro reſpectu cuiuſcunque perſonæ conſanguinitatis, vel familiaritatis, alienis communicans peccatis, hoc ipſo innoteſcere detractet, nec quemquam peccantem, vel minus digne pœnitentem gratia, uel fauore, ad reconciliationem adducat, & teſtimonium reconciliationis ferat eidem, vel quocumque liuore digne pœnitentem a reconciliatione remoueat, quia ſymoniacum eſt utrumque. Clemẽs tertius. Nos conſulere voluiſti de regularibus canonicis, ſeu monachis, qui per ſymoniam ingreſſum ipſis ſcientibus habuerunt. Reſpondemus, vt locum quem taliter adepti ſunt omnino dimittant, & ſolitudines, ſiue alia monaſteria diſtrictiora adeant, in quibus tam execrabilem exceſſum ſine intermiſſione deplorent. Si autem ignorantibus ipſis, pecunia data fuerit, eos ad renunciandum loco eidem cogas, & poſtmodum in idipſum redire, ſi ibi abſque ſcandalo poterunt remanere, uel in alio monaſterio, qđ ſit de ordine ipſo ad ſeruiendum Deo poteris collocare. Cauſa 1. quæſtio. 3. Paſchalis. 3. Altare, decimaſque per pecuniam dare, ſymoniacam hæreſim eſſe, nullus fidelium ignorat. Item ibidem, Grego. in Homel. In templo quoque vendentes ſunt, qui

huc quod de iure quibuſdam competit ad primum largiuntur. Iuſtitiam enim vendere eſt, hanc pro præmii acceptione ſeruare. Ex ſumma fratris. V. Igitur eccleſiaſticam iuſtitiam vendere ſymoniacum eſt, ſi quando datur aliquid epiſcopo, vel alii pro reddendo iure ſuper ſpiritualibus, eaquo perſona eſt eccleſiaſtica, quæ debet huiuſmodi ius reddere ratione eccleſiaſticæ iuriſdictionis. Si autem laicus eſt iudex, & recipiat pecuniam pro ferenda ſententia, vel facienda iuſtitia ſuper temporalibus, licet ſit graue peccatum, non tamen eſt ſymonia.

De Illa, quæ in emptione iuris quaſi ſpiritualis.
Cap. XXIX.

EX ſumma fratris. V. Quid de illo qui dat ſacerdoti, vel alii pecuniam, vt recipiatur ad ſeruiendum pauperibus in hoſpitali, vel vt recipiatur in leproſariam, vel in eleemoſynariam, vel aliam domum Dei? Item quid de illis qui emunt victum vnius monachi ad totam vitam ſuam, nunquid eſt ſymonia? Reſpondeo. Vbicunque aliquis ius aliquod ſpirituale conſequitur, quando recipitur ad hoſpitale, vel leproſariam, vel aliquid tale, ſymonia eſt, ſi pp hoc aliquid dat, vel promittit. Si aūt non conſequitur aliquid ſpirituale, ſed recipitur ad hoc tm̄, vt ſeruiat ibi, vel ad tempus, vel ad vitam ſuā, vel in coquina, vel in alio officio, non eſt ſymonia aliquid dare pro huiuſmodi, licet alias turpe ſit dare, vel accipere pro talibus. Victum autem monachi emere ſymoniacum non eſt, ex quo talis emptor non conſequitur aliqđ ſpirituale, nō eſt tñ ſecurum emere niſi probabiliter dubitetur, cuius melior ſit conditio ementis, an vendentis. Quid de matricularii aut ſonitoris. i. officio pulſandarum campanarum, nunquid officia huiuſmodi poſſunt vendi? Reſpondeo large ſumpto vocabulo ſymoniæ, Symonia eſt talia vendere, ſicut & talia officia ſpiritualia ſunt, large ſumpto vocabulo. Si tamē alicui datum ſuit ſit huiuſmodi officium gratis, ſi conſuetudo eſt loci, q̀ poſſit alium ponere loco ſui, vel locare, vel vendere, vel ad firmam dare prouentus illius officii, vel etiam in dotem dare pro filia, ad vitam ipſius dantis, non eſt ſymonia. Quid de ſacerdote q vendit officium portandi aquam benedictam per parrochiā? Reſponden. Si huiuſmodi ſacerdos de conſuetudine per ſe, vel per aliquem de familia ſua debet huiuſmodi officium expedire, & prouentus eius in ſuos vſus conuertere, ſymonia eſt illud officium vendere, vel aliquid pro eo dando accipere, large tamen ſumpto vocabulo ſymoniæ, etiam adminus turpe lucrum eſt. Si autem de conſuetudine eſt, quòd ſacerdos huiuſmodi poſſit retinere officium, & per ſe, vel per alium illud expedire, & prouentus recipere, non eſt ſymonia ſi officium illud committit ad firmam, ſicut eccleſiæ quandoque dantur ad firmam.

De Illa, quæ committitur in doctrina.
Cap. XXX.

EX ſumma de caſibus. Quia ſtatutum fuit quondam ab Eugenio Papa: poſtea ab Alexand. in concil. Lateranenſi, deinde ab Innocentio, in concilio generali, quòd ſinguke eccleſiæ cathedrales tenerēt ſingulos magiſtros liberalium artium, adminus grammaticæ, qui earundem eccleſiarum clericos, & alios ſcholares pauperes gratis inſtituerent, propter quod aliquod competens beneficium magiſtro cuilibet in eccleſia præberetur. Quæritur vtrum committat ſymoniam magiſter, ſi exigat aliqua a pauperibus, vel a clericis eccleſiæ, a qua recipit beneficium? Reſpondeo ſic cum enim hoc ſit ſpirituale, & ex officio ſuo teneatur facere, certum eſt exigere aliquid propter hoc, ſymoniam eſſe. Nam in templo vendentes ſunt, qui hoc qđ quibuſdam iure cōpetit ad præmium largiuntur. Dico ſymoniam etiam committere magiſtrum, qui feſtum de iure, vel conſuetudine colendum non vult concedere ſcholaribus colendum, niſi pecunia ſibi data, vel econuerſo diem non colendum concedit colendum pro pecunia. Sed nunquid ab aliis ſcholaribus, qui non ſunt pauperes, nec de eccleſia, poteſt exigere ſalarium? vel nunquid magiſter in ſcholis Pariſius, vel Bonon. pōt facere licite collectam? videtur q̀ non, quia ſcientia donum Dei eſt, vnde vendi non poteſt. Item profeſſores iuris, & ſi honeſte ſponte oblata recipiant, tamen inhoneſte petunt. Sed contra, qui pro tempore præſtat obſequium, debet conſequi beneficium. Itē poteſt magiſter vendere doctrinam ſicut & iuriſperitus conſiliū. Itē gratis poteſt docere, & nihilominus pro expenſis ſuis collectam facere, ſicut teſtis gratis teſtatur, & tamen recipit procurationem & epiſcopus gratis conſecrat eccleſiam, & recipit, ſimiliter procurationem. Sol. Dico cum La. & Io. quòd ſi ſua non ſufficiunt ei competenter, honeſte poteſt & licite exigere, moderate tamen. Aliter nihil debet exigere, ſed ſponte oblata poterit recipere. Ex ſumma fratris. V. Licite exigere, quod ita intelligo q̀ poteſt inopiam ſuam exponere ſcholaribus, & inſinuare, q̀ libenter acciperet, ſi gratis darent, ſed non licet exigere ſecundum q̀ exigere eſt, ab inuito extorquere, vt ff. de legatis & fideicommi. §. ſi rem. Non credo q̀ de iure poſſit eos de ſcholis expellere, vel ſpolia eorum accipere, ſi non velint ſponte promittere, ſed poſtquam promiſerint, promiſſa poteſt exigere. Quæ autem dicuntur ſupra, intelliguntur ab illis, qui habent ab eccleſia ſtipendium, licet alias ſint diuites, credo q̀ non tenentur laborare circa diuites auditores, niſi velint ei ſumptus moderate dare, quod tamen debent recipere, non pro ſcientia, ſed pro labore. Nota q̀ ait, quia ſymoniam magiſter committit, qui diem non colendum pro pecunia colere concedit, ſ. vt feſtum alicuius minoris ſancti, quod nō eſt ſtatutum ab eccleſia. Si autem pro data pecunia cōcederet magiſter ſcholaribus aliquo die profeſto ceſſare a lectionibus, propter recreationem ſicut conſueuit fieri ab autoriſtis, turpe lucrum eſſet, tamen non eſſet ſymonia. Dicit q̀ ſcientia donum Dei eſt, quia datur a Deo ad illuminandum intellectum, ex quo ſequitur affectus accenſio, & eſt perfectio animæ plus valens, quam totus mundus, ſicut & ipſa anima, vnde eſt imprecabilis, & ipſam vendere ſymonia eſt, ſecundum Altiſſiodorum. Porro iuriſperitus vendit conſilium, non ipſam cognitionem veritatis, aut ſcientiam, ſed pennam, & laborem ſuum.

De Mediatoribus ſymoniæ. Cap. XXXI.

CAuſa. 1. q. 1. Ex concil. Calcedon. Si quis vero mediator tam turpibus, & nephandis datis, vel acceptis extiterit, ſi quidem clericus fuerit a proprio gradu decidat. Si vero laicus anathematizetur. Extra quinto. de ſymonia. Innocentius tertius. Aliquis, te penitus ignorante, promiſit pecuniam, & exoluit, præſertim cum is nulla ſit tibi conſanguinitate coniunctus, nihil tibi debet ad pœnam vel culpam, ſicut credimus, imputari. Illos autem qui dederunt pecuniam intantum conſtat eſſe culpabiles, quòd ſi exceſſus eorum eſſet eccleſiæ manifeſtus, (quæ non iudicat de occultis) pœna eſſent canonica feriendi. Cauſa prima. quæſtione tertia. Emptor atque venditor nota infamiæ percellantur. Ex ſumma fratris. V. Quid ſi aliquis amicus medius procuret, quòd filius alicuius magni recipiatur in aliquo monaſterio, & poſtea ille amicus ſolicitat illum magnum, quòd det aliquid monaſterio, nunquid licet? Reſpondeo, ſi dictus amicus non aliter procuraſſet illum recipi, niſi quia ſperabat eum aliquid daturum monaſterio, vel etiam ſi non ſperauit, ſed tamen nunc petit aliquid pro receptione illius, ſymonia eſt. Si vero alias ſolicitat eum, quòd ſit deuotus, ſicut & eſſe debet illi monaſterio, & Dei dilectione orta, ex acceptione filii conferat aliquid monaſterio, non eſt ſymonia.

De Labe criminis huius, & deteſtatione.
Cap. XXXII.

CAuſa 1. q. 1. Quod autem ſpiritualia emere peccatum ſit, probatur multorum auctoritatibus. Ait enim Leo Papa: Gratia ſi non gratis datur vel accipitur non eſt gratia. Symoniaci autem non gratis accipiunt, igitur gratiam, quæ maxime in eccleſiaſticis ordinibus operatur non accipiunt, ergo non habent. Item Grego. in regiſtro. Quiſquis per pecuniam ordinatur, ad hoc vt fiat hæreticus, promouetur. Quiſquis ergo contra ſymoniacam, & Neophitorum hæreſim pro officii ſui loco vehementer non exarſerit, cum eo non dubitet ſe habiturum portionem, qui prius commiſit hoc piaculare flagitium. Item ex epiſtola Tharaſij Conſtantinopolitani epiſcopi miſſa Papæ Adriano: Tolerabilior eſt enim Macedonij, & eorum, qui circa ipſum ſunt Spiritusſancti impugnatorum impia hæreſis, illi enim creaturam Spiritumſanctum, & ſeruū Dei patris, & filij delirando fatentur. Iſti vero eundem Spiritumſanctū venalē efficiunt ſeruū, & ſic detrahunt Spirituiſancto, æqualiter peccātes his qui blaſphemauerunt, dicētes Chriſtum in Beelzebub eijcere dæmonia. Atque vt verius dicamus Iudæ proditori comparantur qui Iudæis occiſoribus Chriſtum vendidit. Item Auguſtinus ait, Sicut Eunuchus fuit

qui Ioſeph comparauit, ita qui gratiam mercatur, animum ſemino non habet ſecũ genitalibus. Sic quoque ignis ſacrificij, qui per ſeptuaginta annos Babylonicæ captiuitatis ſub aqua vixerat, extinctus eſt Antiocho Iaſone vendente ſacerdotium, quod ſignificat ignem Spiritusſancti non lucere in ſymoniacis ſacramentis. Idem. quæſtione ſecunda. Paſchalis Papa. Præter ſymoniacos veluti primos & præcipuos hæreticos ab omnibus fidelibus reſpuendos, & ſi commoniti non reſipuerint, ab exteris poteſtatibus reprimendos, omnia enim crimina ad comparationem ſymoniacæ hæreſis, quaſi pro nihilo reputabuntur. Extra 5. de ſymonia. Lucius Papa. Sicut ſymoniaca peſtis ſua magnitudine alios morbos vincit, ita ſine dilatione, mox vt eius ſignum per aliquam perſonam claruerint, de eccleſia Dei, debet eliminari & repelli. Idem tanta eſt labes huiuſmodi criminis, quód etiam ſerui aduerſus dominos, & quilibet criminoſi admittuntur ad accuſationem. Item omnis peccator poteſt Miſſam cantare, præter ſymoniacum, quem quilibet vt ab ordine male ſuſcepto remoueatur accuſare poteſt, vel etiam meretrix. Inno. 3. Pomponianus abbas de ſymonia, periurio, dilapidatione, ac inſufficientia infamatus, contra teſtes multas exceptiones propoſuit, vt eos teſtimonio remoueret. Nos vero illas duntaxat exceptiones probandas admiſimus, quibus forte probatis, teſtes non zelo iuſtitiæ, ſed malignitatis fomite proceſſiſſe conſtaret, vt conſpirationes & inimicitias capitales. Cæteras autem exceptiones, vt furti, adulterij, propter immanitatem huius hæreſis ſymoniacæ, ad cuius comparationem cætera crimina, quaſi pro nihilo reputantur duximus repellendas, præſertim cum teſtes de crimine fuerint emendati: tales igitur contra talem taliter duximus admittendos, non ſecundum rigorem iuris, ſed ſecundum temperantiam æquitatis, cum ageretur non criminaliter, vt deponeretur ab ordine, ſed ciuiliter vt ab adminiſtratione amoueretur, & vtique tales prælati ex leuioribus cauſis poſſunt ab adminiſtrationibus amoueri, ſicut quorundam religioſorum approbata conſuetudo depoſcit.

De Accuſatione ſymoniaci. Cap. XXXIII.

Ex ſumma iuris. Ad accuſandum in crimine ſymoniæ quilibet admittitur, ſicut in crimine læſæ maieſtatis. Si tamen clericus eſt, qui accuſatur, cum diſtinctione, laicus contra eum admittitur. Nam contra eum, qui ante bonæ opinionis extitit, non admittuntur criminoſi, ſed bonæ famæ admittuntur omnes, tam laici quam mulieres, alias crimen exceptum non eſſet. Qui vero ad teſtificandum in hoc crimine, vel in alijs exceptis admittantur, diſtinguendum eſt. Si enim agatur criminaliter, contra neminem admittitur teſtis criminoſus, etiam emendatus de crimine. Si vero agatur in modum denunciationis, vel inquiſitionis, refert vtrum contra regularem, an contra ſecularem. Si contra regularem, admittuntur contra eum teſtes criminoſi, ſi iam de crimine ſint emendati, & ſine alijs adminiculis. Si autem in crimine adhuc perſeuerant, ſubdiſtinguendum eſt, vtrum crimina ſint eadem vel minora, vel maiora, vel paria. In primo caſu nunquam admittuntur contra eum, etiam cum alijs adminiculis. In cæteris vero tribus, ſi depoſuiſſe credantur ex malignitatis fomite, puta quia conſpiratores ſunt, vel inimici capitales, nõ admittuntur, etiam cum alijs adminiculis. Si autem ex zelo iuſtitiæ, admittuntur, ſed non ſine cæteris adminiculis. Si vero contra ſecularem agatur, ſubdiſtingue, vtrum ille ſit inferioris gradus, & tunc idem omnino, quod in regulari, an excellentioris dignitatis, & tunc ſi ante fuit bonæ opinionis, admittuntur contra eum, honeſti duntaxat, ſicut in criminali. Si vero fuit grauiter infamatus, refert vtrum deſeri di puniri valeat, an ſine ſcandalo nequeat. In primo caſu locum habent, quæ de regularibus, & minoribus clericis dicta ſunt. In ſecundo, quæ in criminali.

De Pœna Symoniaci. Cap. XXXIIII.

Ex ſumma de ca. Circa pœnam ſymoniaci diſtingue, quoniam aut eſt ſymonia in ordine, aut in beneficio. Si in ordine non recepit executionem, ſed eſt ipſo iure ſuſpenſus quo ad ſe, & quo ad alios, ſiue ſit occultum ſiue manifeſtum, ſicut & notorius fornicator, & hoc quia characterem habet furtiuum. Item punitur depoſitione, & infamia, ſi de crimine iudici ſuo aliquo modo, etiam per inquiſitionem, vel denunciationem conſtiterit. Item non poteſt repetere pecuniam quam dedit, non quia alius bene acceperat, ſed quia alius bene acceperat, ſed quia iſte turpiter dedit. Si vero eſt ſymoniacus, quia contulit ordinem ſymoniace, vel quia dedit, vel recepit beneficiũ ſymoniace, vel fuit mediator ſymoniæ, ſi eſt occultum eſt ſuſpenſus ipſo iure, quo ad ſe tantum, ſicut & quilibet criminoſus, nõ tamen quo ad alios. Si vero eſt manifeſtum, eſt ipſo iure ſuſpenſus. Ex ſumma fratris V. Aliquẽ ſuſpenſum eſſe quo ad ſe, & quo ad alios, eſt eſſe ſuſpenſum per ſententiam canonis, vel hominis pp quam ſuſpenſionem tenetur, ſic ſuſpenſus abſtinere ab officio, & illi qui hoc ſciũt tenentur illum vitare, quantum ad executionem illius officij. Si tamen aliquis occulte ſit ſuſpenſus hoc modo per ſolam canonis, qui hoc ſcit, credo ꝙ ſi non poſſit eum vitare ſine ſcandalo, non teneatur eum vitare. Quo ad ſe autem dr̃ quis ſuſpenſus, qñ tenetur ab officio abſtinere non per ſniam canonis vel hominis, ſed per ſimplicem prohibitionẽ iuris abſque ſententia. Sicut quilibet ſacerdos exiſtens in peccato mortali, tenetur abſtinere a celebratione, ſi tamen celebraret non tenetur eũ vitare in officio ſubditus eius, vel quicunque alius, etiam ſi ſciret eius peccatum. Large aũt dr̃ eſſe ſuſpẽſus quo ad alios, & non quo ad ſe clericus peregrinus, quia ſacerdos peregrinus ſi velit ex deuotione celebrare priuatim, permittẽdus eſt. ſed non debet celebrare plebi, ex quo non eſt certũ de eius ordinatione, nec habetur aliqua notitia de perſona eius. Ex his poteſt colligi talis diſtinctio. Quod quidam ſuſpenſi ſunt quo ad ſe, & quoad alios, vt ſymoniacus notorius, & fornicator notorius, & ſymoniacus in ordine licet occultus. Quidã ſunt ſuſpenſi quo ad ſe, & non quo ad alios, vel ſacerdotes occulte peccantes. Alij quo ad alios, & non quo ad ſe, vt clerici peregrini ignoti. Item cum in denunciatione non agatur niſi ad pœnitentiam non credo ꝙ probata ſymonia in modũ denunciationis debeat ſequi depoſitio vel infamia, ſicut ſequitur cum probatur per accuſationem, vel per inquiſitionẽ. Ex ſum. de ca. Item ſecundum quoſdam punitur pœna depoſitionis & infamiæ ſymoniacus, & in beneficio, ſicut ſupra dictum eſt de ſymoniaco in ordine. Io. tamen intelligit illud de depoſitione non ab ordine ſed a beneficio crimine probato in modum denunciationis, vel inquiſitionis: quia ſi in modum accuſationis, deponeretur ab ordine & beneficio, ſicut pro alijs criminibus regulariter. Cauſa 1. q. 1. ex concil. Calcedonen. Si qs per pecuniam ordinationem fecerit, & ſub pretio ſpiritusſancti gratiam redegerit ac promouerit, etiam diſpenſatorem vel defenſorem, aut quemlibet, qui ſubiectus eſt regulæ pro ſui turpiſſimi lucri commodo, is qui hoc attentare probatus fuerit, proprij gradus periculo ſubiacebit, & qui ordinatus eſt nihil ex ordinatione hac, vel promotione quæ eſt per negociationẽ facta proficiat, ſed ſit alienus a dignitate vel ſolicitudine, quã pecunijs acquiſiuit. Si quis vero mediator tam turpibus & nefandis datis, vel acceptis extiterit, ſi quidem clericus fuerit, a proprio gradu decidet. Si vero laicus anathematizetur. Ibidem Nicolaus Papa inquit. Erga ſymoniacos nullam miſericordiam in dignitate ſeruanda habendam eſſe decreuimus, ſed iuxta canonum ſanctionem eos omnino damnamus, ac deponendos apoſtolica auctoritate ſancimus.

De Renunciatione beneficij ſymoniace accepti. Cap. XXXV.

Ex ſumma de ca. Qui recepit beneficium ſymoniace, tenetur renunciare beneficio, & reſtituere omnes fructus perceptos, & qui percipi potuiſſent. Generaliter enim poſſidens ſine titulo, tenetur ad omnia damna, & lucra percepta & percipienda. Idem eſt ſi habeat talem titulum, qui pro non titulo eſt habendus, vtpota quem turpiter & contra legũ interdicta mercatus eſt. Ex ſumma fratris. V. Titulus appellatur hic iuſtum initium, vel cauſa poſſidendi, vel emptio, donatio, venditio, & ſimilia. Contra legum interdicta dicit, vt ſi quis dolo, vel metu inducat aliquem ad vendendum, vel dandum ſibi aliquid, huiuſmodi enim donatio, vel venditio habetur pro non titulo. Aut ſi quis vendat ſeruum ſine gleba, aut glebam ſine ſeruo, quod inhibet lex. Ex ſum. de ca. Et intellige fructus, qui ſuperſunt deductis expenſis, quæ fiunt quærendorum, congregandorum, & obſeruandorum fructuum gratia, qui & deducuntur tam a bonæfidei, quam a malæfidei poſſeſſore. Item intelligo hoc de fructibus quos non expendit in ſeruitium, vel in vtilitatem eccleſiæ, ſed in alios vſus. Nam qui deprædandi cauſa acceſſit ad negocia mea gerenda, habet contra me actionem, non in id qđ ſibi abeſt, quia improbe ad negocia mea acceſſit, ſed in quo ego locupletior factus ſum. Idẽ intelligo de illo quo ſciente & conſentiente

te

te facta fuit ſymonia, vel ſtatim vt ſciuit non renunciauit. aliter ſi eſſet bonæ fidei poſſeſſor, tenetur non de conſumptis, ſed de extantibus tantum. Item hæc de pœna electorum, laici autem debent excommunicari. In ſumma vero nota, quòd in beneficijs receptis, & in ordinibus ſymonia mentalis per condignam pœnitentiam alias expiatur, vnde qui per hypocriſim ſimulatoriam, ſiue ambitionem, dum prætenderent ſpeciem ſanctitatis, promoti ſunt, nulla tamen interpoſita conditione, vel pacto ad ordines, beneficia, vel honores, non tenentur ſi verum egerint pœnitentiam, reſignare. Item duo caſus ſunt, in quibus muneribus datis ordinati, vel promoti, de iure communi non ſunt ſymoniaci, nec tenentur renunciare. Vnus, ſi inimicus meus daret fraudulenter pecuniam pro electione mea, vt poſtea caſſaretur electio, & ego remanerem in famis. Alius ſi me inuito, & expreſſe contradicente aliquis latenter dedit, vel promiſit pecuniam epiſcopo nolenti confirmare electionem, vel collateralibus ſuis, hoc intelligas verum eſſe, niſi poſtea forte conſenſerim, pecuniam ſoluendo promiſſam, aut reddendo ſolutam.

De Pecunia ſymoniace accepta. Cap. XXXVI.

PEcunia, vel poſſeſſio ſymoniace accepta, debet reſtitui illi eccleſiæ in cuius iniuriam data fuit, a quocunque etiam accepta fuit. De hoc autem ut. contra, extra e. veniens. vbi reſtituitur ei qui dedit. Dicunt quidam id diſpenſatiue factũ fuiſſe. Alij diſtinguunt, quibus aſſentio, quòd ſi remanet in ſeculo ille, qui dederat pecuniam, non eſt ei reſtitutio facienda, ſed eccleſiæ, vt ſupra. Si vero tranſeat ad religionem, vel de illo monaſterio ad aliud, debet reſtitui pecunia ſimpliciter, & poſſeſſiones ſaltem quo ad vſufructum illi monaſterio, quod ingreditur, vt ſicut habet onus, habet & emolumentum. Ex ſumma fratris. V. Rodon. Pone quòd datur abbati, & toto collegio pecunia pro aliquo monachando, vel canonizando, cui reſtituetur pecunia ſic ſuſcepta? Reſpondeo. Vbi abbas, & totum collegium eſt in culpa, non debet pecunia remanere pœnes iſtud monaſterium, quia illa pecunia ſe fecit indignũ, ſed danda eſt pauperibus per diſpenſationem ſuperioris. Si vero ſolus Abbas, vel aliquis de collegio non debet tunc delictum perſonæ redundare in damnum eccleſiæ: vnde pecunia illa ſiue poſſeſſio remanere debet pœnes illud monaſterium, præſertim cum in eius iniuriam data ſit, ita tamen quòd illi q. fuerunt in culpa quantum poſſet fieri alieni eſſent a commodo illius pecuniæ. Vbi autem aliquis ſecularis dat pecuniam epiſcopo pro habendo beneficio, illa debet refundi in vtilitatem præbendæ, vel eccleſiæ, quam ſic emit, ipſo amoto ab illo beneficio, niſi forte dediſſet illam pecuniam alicui collegio ſeculari, pro habenda ibi præbenda, in quo caſu debent fieri de illa pecunia quod ſupradictum eſt de pecunia data abbati, & monachis. Vbi vero dedit pro habendo ordine, ſi non habebat beneficium eccleſiaſticum, pecunia debet cedere illi cathedrali eccleſiæ, in cuius ignominiam datum eſt. Si autem habebat beneficium, ad cuius titulum ordinari gratis debuit, aut ſi dedit pecuniam pro beneficio obtinẽdo ab epiſcopo, vel alio prælato eccleſiaſtico, cum vtrique eccleſiæ ſit facta iniuria, ſcilicet eccleſiæ illius prælati, & eccleſiæ, vel præbendæ comparatæ, pecunia debet cedere, partim in vſus iſtius eccleſiæ, partim in vſus illius.

De Perfidia Iudaica. Cap. XXXVII.

EX ſumma de ca. Egimus de his, qui ſpiritumſanctum per ſymoniam blaſphemant. Nunc de his agamus, qui male colendo Deum inhonorant, vt ſunt Iudęi, & Saraceni, & hæretici. Iudæi dicuntur, qui legem Moſaicam ad literam tenent, ſc. circuncidendo, & alia legalia faciendo, dicti Iudæi a nomine dignioris tribus. ſ. a tribu Iudæ patriarchæ, q̃ inter tribus alias bellicoſior primum aciem in bellis, & regia priuilegium obtinebat. ſ. vt de ea ſola tribu crearetur Rex, ſicut ex tribu Leui Sacerdotes. Prius autem dicebantur Hebrei ab Heber cuius familia cultum tenuit vnius Dei, cæteris idolatria ſeductis. Statuit eccleſia illos Iudęos, publicis cædibus deponendos, qui de infidelibus baptizatos ſubuertere attentauerunt, & ſimiles pœnas interdum, & pecuniarias, prout qualitas delicti expoſcit. Sæpe ſtatuit eccleſia contra tales, illa tamen moderatione adhibita in flagellis, q. ſtatutũ eius in vindictam ſanguinis tranſire minime videatur, talis. n. pœna indiſtincte relinquenda eſt brachio ſeculari. Extra 5. de Iudæis, & Sarace. Inno. 3. Et ſi Iudæos quos propria culpa ſubmiſit ſeruituti, pietas Chriſtiana receptet, & ſuſtineat cohabitationem illorum: ingrati tamen eſſe non debẽt nobis, vt reddant Chriſtianis pro gratia contumeliam, & de familiaritate contemptum. Accepimus q. Iudæi faciunt Chriſtianos puerorum ſuorum nutrices, & qđ non tantum dicere, ſed etiam nephandũ eſt cogitare, cum in die Reſurrectionis Dominicæ illas recipere corpus & ſanguinem Ieſu Chriſti contigerit, per triduum antequam eos lactent, lac effundere faciunt in latrinã. Alia inſuper quæ fidei noſtræ confuſionem inducunt. & infra. Prohibemus igitur diſtricte, ne de cætero nutrices, vel ſeruiẽtes habeant Chriſtianos, ne filij liberæ filiis famulentur ancillæ, ſed tanquam ſerui a dño reprobati, in cuius mortem nequiter cõiurarunt, ſe ſaltem per effectum operis recognoſcant, ſeruos illorum quos Chriſti mors liberos, & illos ſeruos effecit. & infra. Si vero nutrices, & ſeruiẽtes non dimiſerint Chriſtianos, ſub excõicationis pœna inhibeatis diſtricte oĩbus Chriſtianis, ne cum eis commercium aliqđ audeant exercere. Idem in cõcil. ge. In nonnullis prouincijs a Chriſtianis Iudæos, ſeu Saracenos habitus diſtinguit diuerſitas, ſed in quibuſdam inoleuit confuſio, vt nulla differentia diſcernantur. Vnde contingit interdum, q. per errorem Chriſtiani Iudæorum ſeu Saracenorum, & Iudæi ſeu Saraceni Chriſtianorum mulieribus cõmiſceantur. Ne igitur damnatæ commixtionis exceſſus per velamen erroris huiuſmodi, vlterius excuſationis habere poſſit diffugium, ſtatuimus vt tales vtriuſque ſexus in omni Chriſtianorum prouincia, & omni tempore, qualitate habitus publice ab alijs populis diſtinguantur. In diebus aũt lamentationis, & dominicæ paſſionis, publicè minime prodeant, eo q. nonnulli ex ipſis, talibus diebus, ſicut accepimus, etiam ornatius non erubeſcunt incedere. A chriſtianis qui ſacratiſſimæ paſſionis memoriam exhibentes, lamentationis ſigno prætendant, illudere non formidant. Et quoniam illius diſſimulare non debemus opprobrium, qui probra noſtra deleuit, præcipimus præſumptores huiuſmodi per principes ſeculares animaduerſionis condignæ adiectione compeſci, ne crucifixum pro nobis aliquatenus blaſphemare præſumant.

Qualiter inter Chriſtianos Iudæi tolerandi ſunt. Cap. XXXVIII.

ALexan. 3. Generaliter interdictas, vt Iudæi hoſtia, vel feneſtras in die Paraſceues apertas non habeant, ſed clauſa teneant tota die. Iudæus de nouo conſtruere ſynagogas, vbi non habuerunt, pati non debet, verum ſi antiquæ corruerunt, vel ruinam minantur, vt eas reædificent poteſt æquanimiter tolerari, non autem vt eas exaltent, aut ampliores, aut pretioſiores fiant, quam antea fuiſſe noſcuntur: quia vtique pro magno debent habere, qđ in veteribus ſynagogis, & in ſuis obſeruantijs tolerantur. Clemens 3. Nullus Iudæos inuitos ad baptiſmum venire compellat, quippe Chriſti fidem habere non creduntur. qui ad baptiſmum non ſpontaneus cogitur peruenire. Nihilominus etiam Chriſtianus, eorum quemlibet ſine iudicio terrenæ poteſtatis, vel occidere, vel vulnerare, vel ſuas pecunias eis auferre præſumat, aut bonas quas hactenus habuerunt, conſuetudines immutare, præſertim in feſtiuitatum ſuarum celebratione, quiſquam fuſtibus aut lapidibus eos nullatenus perturbet, nec aliquis ab eis coacta ſeruitia exigat, niſi quę ipſi tempore præterito facere conſueuerunt. Nemo cœmeterium eorum mutilare, aut inuadere audeat ſiue obtentu pecuniæ corpora humana effodere. Porro ſi quis huiuſmodi decreti tenore cognito, qđ abſit, contraire præſumpſerit, honoris & officij ſui periculum patiatur, aut excõicationis ſententia plectatur. Inno. 3. Iudæum, qui manus iniecit in clericum, ſi tuæ iuriſdictionis eſt, pœna pecuniaria punias, vel alias, ſecundum q. conuenit temporali, faciens læſo ſatisfactionem congruam exhiberi. Idem in concil. ge. Cum ſit oĩmis abſurdum, vt blaſphemus Chriſti in Chriſtianos vim poteſtatis exerceat, quod ſuper hoc Toletan. concil. ſtatuit innouantes prohibemus, ne Iudæi publicis officijs præferantur, quoniam ſub hoc prætextu Chriſtianis plurimum ſunt infeſti. Ex ſumma de caſibus. Item Chriſtiani non in ſuis infirmitatibus debent vocare Iudæos, nec ab eis accipere medicinas, nec ſe in eiſdem balneis cum eis balneare. Item cogendi ſunt ſoluere decimas prædiales. Item Iudæi baptiſmum poſtulantes, debent 40. diebus in pœnitentia, & abſtinentia probari. Item cogendi ſunt Chriſtianos teſtes recipere circa ſe.

De Saracenis. Cap. XXXIX.

SAraceni dicuntur, qui nec nouum, nec vetus recipiunt teſtamentum, qui non ſe ab Agar ancilla Abrahæ, de qua eo

rum fuit origa, Agarenos vocari noluit, ſed potius a Sara eius vxore, & libera ſe Saracenos appellauerunt. Sunt tamen inter Saracenos quidam, qui receperunt 5. libros Moyſi, ſed prophetas reſpuerunt, hi dicuntur Samaritani. Cum Saracenis nobis comedere non licet, niſi in caſu, vt infra dicetur, his & arma cæteraque ſubſidia, quibus impugnare nos valeant mittere prohibemus. Extra 5. de Iudæis, & Sar. Clemens 3. Tuis frater epiſcope, petitionibus annuentes, tibi tuiſque ſociis ad prædicandum Chriſti fidem Paganis hæreticis exhibitis ap. auctoritate concedimus. vt vobis his cibis cum modeſtia & gratiarũ actione, obſeruata temporum qualitate, iuxta canonicas ſanctiones vti liceat, qui vobis ab ipſis infidelibus apponuntur. Inſuper indulgemus, vt quicunque religioſi ſiue clerici idonei, ad annunciandam gentibus veritatem euangelicam requiſita, & habita prelatorum ſuorum licentia, tibi voluerint adhærere. Id abſque contradictione qualibet liberam exequendi habeant auctoritate apoſtolica, facultatem. Idem. Illos qui inſueuerunt ſe amplius in terram Saracenorum cum mercibus obſtitutos, niſi pax eſſet inter Chriſtianos, & ipſos, & poſt treugam venerunt illuc. Conditio illa de pace & treuga habenda ab excommunicationis vinculo non abſoluit. Idem. Omnes excõicationi ſupponimus, qui amplius cum Saracenis mercimonium habuerint per ſe, vel per alios, nauibus, ſeu quocunque alio ingenio, eis aliqua rerum ſubſidia, vel conſilia, quamdiu inter nos, & illos guerra durauerit, duxerint impendenda. Inno. 3. in cõcil. generali. Anathematizamus falſos, & impios Chriſtianos, qui contra Chriſtum, & populum Chriſtianum Saracenis arma ferrea, & ligamina deferũt galearum, eos & etiam qui galeas eis vendunt, & naues, quique in Pyratharijs Saracenorũ nauibus, curam gubernationis exercent, vel machinis, vel quibuslibet aliis, aliquod eis impendunt conſilium, vel auxiliũ, in diſpendium terræ ſanctæ. Ipſoſque priuatione rerum ſuarum mulctari, & capientium ſeruos fore cenſemus, Præcipiẽtes, vt per omnes vrbes maritimas, diebus Dominicis, & feſtiuis, huiuſmodi ſententia publice innouetur, & talibus gremiũ non aperiatur eccleſiæ, niſi totum quod ex commercio cauſa damnato perceperint, & tantundem de ſuo in ſubſidium terræ ſanctæ tranſmiſerint, vt æquo iudicio, in quo deliquerunt puniantur, Quod ſi forte in ſoluendo non ſuffecerint, vt alias reatus talium caſtigetur, quòd in pœna ipſorum, alijs interdicatur audacia ſimilia perpetrandi.

De Cohabitatione, vel communione fidelium vtriuſque. Cap. XL.

IDem Alexan. 3. in concil. Lateranen. Iudæi ſiue Saraceni, nec que ſub obtentu alendorum puerorum ſuorum, neque pro ſeruitio, vel alia qualibet cauſa Chriſtiana mancipia in domibus permittantur habere. Excommunicentur autem qui cum eis præſumpſerint habitare. Sed hi qui prætereà Deo inſpirante ad fidem ſe cõuerterint Chriſtianam, a poſſeſſionibus ſuis nullatenus excludantur. Innoc. 3. in concil. gen. In nonnullis prouinciis a Chriſtianis Iudæos ſeu Saracenos habitus diſtinguit diuerſitas. Sed in quibuſdam inoleuit confuſio, vt nulla differentia diſcernantur. Vnde contingit interdum, q per errorem Chriſtiani Iudæorum, ſeu Saracenorum, & Iudæi, & Saraceni Chriſtianorum mulieribus commiſceantur. Ne igitur damnatæ commixtionis exceſſus, per velamen erroris huiuſmodi vlterius excuſationis habere poſſit diffugiũ, ſtatuimus. vt tales vtriuſque ſexus in omni Chriſtianorum prouincia, & omni tẽpore. & qualitate, habitus publicè ab alijs populis diſtinguantur. Ex ſumma de ca. Non debent Chriſtiani comedere cum Iudæis, neque habitare, neque recipere eos ad conuiuia ſua, quia per abuſionem ſcripturarum, contemptum ciborum noſtrorum, magis fidem noſtram impugnant. Similiter nec cũ Saraceno, quia Saraceni hodie iudaizant, vnde eadem cauſa prohibitionis: & idem periculum vtrobique. Excipitur tamen caſus, in quo licita poſſumus vti cibis, qui nobis a Paganis apponuntur, hoc tamen cum modeſtia, & gratiarum actione ſeruata, & temporum qualitate, videlicet ſi contigerit nos, vel aliquos ex noſtris in terram eorum intrare ad prædicandum eiſdem fidem Chriſti, & in hoc niſi eſſet eis dictam, q illud eſſet idolis immolatum, tunc enim, ſicut ait Aug. ſatius eſt mori fame, quam veſci idolatico. Quod intelligunt quidam, ſi veſceretur ad venerationẽ idoli. Aliter in ſumma neceſſitate famis, poſſet quis etiam idolatico veſci. Item nullus Iudæo, vel Pagano poteſt aliquid relinquere in teſtamento. & ſi fecerit, etiam poſt mortem iudicabitur anathema. Ex ſumma fratris. V. Iura quæ ad hoc introducuntur, loquuntur de ſolis clericis, ſed magiſter videtur extendere ad omnes. Credo tamen, q ſiue ſit clericus, ſiue laicus: ſi daret vel legaret aliud talibus, & maxime conſanguineis, non ad ditandum, ſed ad ſuccurrendum extremæ, vel multum arctæ neceſſitati, non eſſet puniendus. Ex ſumma de ca. Item q licet Chriſtianus non debeat ſeruire vel cohabitare Iudæo in eadem domo, tamen non prohibetur excolere prædia Iudæorum. Item pone q Iudæi occupant aliquam parrochiam, emẽdo prædia, & domos, quæ a parrochianis ſolebant inhabitari, nunquid poterit eccleſia petere a Iudæis quicquid ſoluere conſueuerant Chriſtiani? Reſpondeo, ſecundum omnes, poteſt petere decimas prædiales omnes. Et quicquid occaſione prædiorum ſolebant percipere, etiam oblationes, & decimas perſonales, extra de deci. de terris. & extra de vſuris. quanto. Quod tamen pleriquæ doctores nolunt concedere quantum ad oblationes, & decimas perſonales, propter honeſtatem eccleſiæ conſeruandam. Ex ſum. fratris. V. Poteſt tamen diſtingui vtrum huiuſmodi Iudæi aliquid habeant de laboribus, & induſtrijs ſuis, & tunc huiuſmodi perſonalia poſſunt ab eis recipi. aut nil habeant niſi de vſura, & tunc non ſit honeſtum talia ab eis recipi licet etiam in hoc caſu non peccarent, qui hoc acciperent vſque ad quantitatem damni quod patitur eccleſia, per hoc quia occupant loca, quę ſolent a fidelibus inhabitari. Sicut non peccaret aliquis damnificatus a fure, vel raptore per incendium, vel ſimili modo. ſi recuperaret ab eo damnum ſuum, licet fur, aut raptor, nihil haberet quod non eſſet ex furto, vel rapina acquiſitum, dum tamen non reciperet pro damno illo res furtiuas, vel raptas in ſpecie.

De Attractione eorum ad fidem. Cap. XLI.

EX ſumma de caſibus. Debent autem, ſicut ait Greg. tam Iudæi, quam Saraceni auctoritatibus, rationibus, & blãdimentis potius, quam aſperitatibus, ad fidem Chriſtianam de nouo ſuſcipiendam prouocari, non autem compelli, quia coacta ſeruitia non placent. Si tamen coacti conditionaliter, puta per minas, vel rerum ſuarum ablationem, vel verbera, vel aliam ſimilem coactionem ſuſceperunt aliqui ſacramẽtum baptiſmi, & poſtea receſſerunt a noſtra fide. compellendi ſunt redire, ne nomen domini blaſphemetur, & fides, quam ſuſceperunt, vilis ac contemptibilis habeatur. Item poteſt quis tales attrahere ad fidem promiſſionibus, & muneribus, & etiã per grauiorem exactionem, & penſionem faciendam in principio locationis. Ex ſumma fratris. V. Poſſeſſiones Iudęi (cũ ſint ſerui) non poſſident vti proprias, ſed vt peculium, & ideo poſſunt eis priuari per dominos ſuos ad libitum, niſi cum conuertantur ad fidem, quia tunc non debent & hoc in fauorem fidei, niſi eas habeant per vſuram, in quo caſu debent eas reſtituere, aut precium earum (ſi de vſura fuerint comparatæ) illis a quibus eas habuerunt, ſi ſciantur, vel eorum hæredibus. Alioquin poterũt ſic conuerſis, tanquam pauperibus per epiſcopum aſſignari. Porro nec ad fidem, nec ad religionem credo aliquem trahendum eſſe per munera danda, propter fidẽ recipienda, vel ingreſſum religionis ex pacto. Sed ſi quis infidelis vellet baptizari, niſi timeret paupertatem inter Chriſtianos, vel ſi quis deſideraret intrare religionem, ſi eſſet ſolutus a debitis, aut ſi ſtuduiſſet per aliquos annos, vt capacior eſſet ad intelligenda, quæ leguntur in religione, & ab aliquo ſciẽte eius propoſitum reciperet pecuniam, vel redditus, quãtum ad primum caſum, vt liberaretur a debitis, aut vt reciperet expenſas in ſcholis, quantum ad ſecundum, licitum eſſet, dum tamen non pro precio rei ſpiritualis. ſed adminiculum tollendi impedimenti daretur illud, vel reciperetur.

De Paruulis eorundem. Cap. XLII.

SEd nunquid poſſunt auferri eis filij eorum ad baptizandum. Reſpondeo. Adulti non debent, niſi conſenſerint ſpõte baptizari, nec etiam paruuli per illos, qui non ſunt domini eorũ, ſed ſi veri nomine ſerui ſunt Iudęi, ſicut & ſunt, iuxta illud: Maledictus ſeruus Chanaan, ſeruus ſit fratrum ſuorum, credo q principes quorũ ſunt ſerui Iudæi, ſicut poſſunt eis auferre filios paruos, tanquam mancipia ſua, & alijs dare, vel vendere in ſeruitutem etiam inuitis parentibus, ita poſſent eos offerre ad baptiſmum, & in hoc mererentur, dum tamen hoc non facerent propter compellendos hoc modo parentes ad fidem, ſed propter ſaluandos pueros per fidei ſacramentum, ad cuius ſuſceptionem ſufficit, quòd non inueniat obicem contrariæ voluntatis. Sed nunquid huiuſmodi nutrices cum baliueant paruulos Iudæorũ alia perſonis, licet illos clãculo baptizare. Rñdeo. Credo ſine præiudicio, q ſi in articulo mortis paruulorum hoc fieret, non peccarent, qui hoc facerent,

ſem, aliàs non licet, & hoc ne aperiatur via ad iniuriam ſacramenti per reiterationem, ſi forte contingat huiuſmodi baptizatos conuerti ad fidem in adoleſcentia. Item ne huiuſmodi filij ſpirituales per baptiſmum regenerati, relinquantur expoſiti faucibus luporum temporalium, ſ. Iudæorum deuorandi. Patrini talium debeant laborare, quòd in fide & moribus inſtruantur. Item ne fiat contra iura, quæ dicunt, quòd baptizati non debent infidelibus conuerſari, aut coaueſci, niſi forte in caſibus exceptis.

De Seruis eorum. Cap. XLIII.

EXtra 5. de Iudæis & Saracenis. Ex concil. Maguntin. Nullum Chriſtianum mancipium Iudæo ſeruiat, ſed datis 12. ſol. pro quolibet bono mancipio, ipſum quicunque Chriſtianorum, ſeu ad genuitatem, ſeu ad ſeruitium licentiam habeat redimendi: quia nephas eſt quê Chriſtus redemit, blaſphemantium Chriſti ſeruitutis vinculis detinere. Greg. 9. Nulli Iudæo baptizatum, vel baptizari volentem emere liceat, vel in ſuo ſeruitio retinere, quòd ſi quem nondum ad fidem conuerſum cauſa mercimonij emerit, & poſtmodum factus ſit, vel fieri deſideret Chriſtianus, datis pro eo 12. ſol. ab illorum ſeruitio protinus ſubtrahatur. Si autem infra tres menſes ipſum venalem non expoſuit, vel ad ſibi ſeruiendum emit, eundē, nec ipſe vendere, nec alius audeat comparare, ſed nullo dato precio producatur ad præmium libertatis. Ex ſumma de caſibus. Nota ergo quòd ſeruus Iudæi aut eſt vernaculus, i. de propria ancilla natus. Aut empticius. Sed vernaculus ſi ſit, vel fieri velit Chriſtianus, eripitur ſtatim in libertatem nullo precio dato. Si vero empticius, aut erat iam Chriſtianus quando fuit emptus, aut Paganus. Si chriſtianus indiſtincte liber efficitur nullo precio dato, quia Chriſtiani commercium eſt Iudæo penitus interdictum. Similiter etiam ſerui hæreticorum impune poſſunt & dominos relinquere, & ad eccleſiam confugere. Si autem ſit emptus, dum erat Paganus, aut cauſa ſeruitij, aut mercimonij, primo caſu ſi vult Chriſtianus fieri, liber efficitur ſine precio. In ſecundo vero caſu, ſi infra tres menſes non expoſuerit eum venalem, poſtea ſi fieri vult Chriſtianus liberatur ſine precio, quia præſumitur, quòd ad ſeruiendum eum emerit. Si autem expoſuerit eum venalem, infra tres mēſes, & iſte vult fieri Chriſtianus infra illud ſpacium, vel etiam poſt, dum tamen non fuerit per dominum, quo minus venderetur eum infra illud tempus liberatur reddito precio 12. ſol. ab aliquo Chriſtiano. Et intellige niſi dominus eum nolentem, cum diceret ſe velle fieri Chriſtianum circunciderit, vel alterius ſectæ ſignaculum impreſſerit, tunc enim propter iniuriam proprij corporis ſine precio liberatur. Idem per omnia dicimus de ſeruis Saracenorum. Sed nunquid erit iſte ſeruus redimentis, non, ſed reſtituet ei precium, & erit liber: vel ſi non habet precium quærat holiatum, vel ſeruiat ei aliquanto tempore ad arbitrium boni viri, vel 5. annis ad inſtar eius, qui redemptus eſt ab hoſtibus, & hoc niſi cauſa pietatis a Chriſtiano emitur, tunc enim non teneretur aliquid reddere nec ſeruire: quia quod pietate datur prohibet ius ne repetatur, quod ſemper præſumitur, niſi quis contrarium fuerit proteſtatus.

De Crimine Hæreſeos. Cap. XLIIII.

EX ſumma de caſibus. Dicto de Iudæis & Paganis, qui per infidelitatem Deum inhonorant. Nunc agendum eſt de Hæreticis, qui a fide deuiantes in Deum multipliciter peccant. Videamus ergo quot modis dicatur Hæreticus, qua pœna feriatur, qualiter ab hæreſi rediens recipiatur. Quatuor modis dicitur hæreticus, dicitur enim hæreticus errans a fide, vnde ſic diffinitur ab Auguſt. Hæreticus eſt, qui falſam de fide opinionem, vel gignit, vel ſequitur. Gignit vt hæreſiarcha, puta Arrius, Sabellius. Sequitur vt qui hæreſiarcham imitatur, velut Arriani, & Sabelliani. 24. q. 4. hæreticos. Item vt ait Hiero. Hæreticus poteſt appellari, licet ab eccleſia non receſſerit, qui aliter intelligit ſcripturam, quam ſenſus ſpiritusſancti flagitat a quo ſcripta eſt. Cauſa 24. q. 3. Qui vero hæretici propriè dicantur Aug. oſtendit dicens. Hæreticus eſt, qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatuſque ſui gratia, falſas, ac nouas opiniones gignit, vel ſequitur. Ille autem qui huiuſmodi hominibus credit, imaginatione quadam veritatis illuſus eſt. Item Auguſt contra Manicheos. Qui in eccleſia Chriſti morbidum aliquid, prauumque quid ſapiunt, ſi correcti, vt ſanum rectumque aliquid ſapiant, reſiſtunt contumaciter, ſuaque peſtifera, & mortifera dogmata emendare nolunt, ſed defenſare perſiſtunt, hæretici ſunt.

Item Vrbanus Papa. Qui aliorum defendit errorem, multo amplius eſt damnabilior illis, qui errant, quia non ſolum ille errat, ſed etiam alijs offendicula erroris præparat, & confirmat. Vnde quia magiſter erroris eſt, non tantum hæreticus, ſed & hæreſiarcha dicendus eſt. Hierony. ſuper epiſtolam ad Galath. Quicunque igitur aliter ſcripturam intelligit, quam ſpiritusſancti ſenſus flagitat, a quo ſcripta eſt, licet ab eccleſia non receſſerit, tamen hæreticus appellari poteſt. Actor. Item dicitur hæreticus a ſacramentis eccleſiæ, vel communione fidelium diuiſus, vt eſt excommunicatus. Item peruerſor ſacramentorum, vt ſymoniacus, qui vendit, vel emit eccleſiaſtica ſacramenta. Hic vero procedemus ſecundum primam ſignificationem. Extra 5. de hæreti. Stephanus Papa. Dubius in fide infidelis eſt, nec eis credēdum eſt, qui fidem veritatis ignorāt. Ex ſumma fratris. V. Dubius in fide dicitur, qui æqualiter ſe habet ad vtranque partem contradictionis, ſecus de illo, qui per ſpiritum blaſphemiæ tentatur de fide, cum dolore cordis & anxietate, cui ſi bene pugnauerit cedit ad profectum huiuſmodi tentatio, cum nulla ſit ibi libido. i. improba voluntas delectandi in creatura, ſine qua nullum eſt peccatum actuale. Extra vbi ſupra. Inno. 3. Vniuerſos, qui de ſacramento corporis & ſanguinis domini noſtri Ieſu Chriſti, vel baptiſmate, ſeu peccatorum confeſſione, aut de matrimonio, vel de reliquis eccleſiaſticis ſacramentis aliter ſentire, & docere non metuunt, quam ſacroſancta Romana eccleſia prædicat, & obſeruat, & generaliter quotienſcunque eadem Romana eccleſia, vel ſinguli epiſcopi per diœce. ſuas, cum conſilio clericorum, vel clerici ipſi ſede vacante, cum conſilio ſi oportuerit vicinorum epiſcoporum, hæreticos iudicauerint, vinculo anathematis perpetui innodamus. Inno. 3. in concil. gene. Excommunicamus itaque hæreticos vniuerſos, Catharos, Patrinos, Pauperes de Lugduno, & alios quibuſcunque nominibus cenſeantur, facies quidem habentes diuerſas, ſed caudas ad inuicem colligatas, quia de vanitate conueniunt in idipſum. Gregor. 9. Si qui autem de prædictis, poſtquam fuerint deprehēſi in hæreſi, redire voluerint ad agendam pœnitentiam condignam, in perpetuo carcere detrudantur. Idem. Abſolutos ſe nouerint a debito fidelitatis hominij, & totius obſequij: qui cunque lapſi in hæreſim, manifeſto aliquo pacto, quacunque firmitate vallato, tenebantur aſtricti. Extra ibidem de ſciſmaticis. ex concil. Lateran. Ordinationes ab hæreſiarchis factas, & ab ordinatis ab eis irritas eſſe cenſemus, adijcientes, vt qui dignitates eccleſiaſticas, ſeu beneficia per eos acceperunt, careant impetratis. Alienationes quoque, quæ per eos factæ ſunt de rebus eccleſiaſticis, omni careāt firmitate, ad eccleſias ſine omni onere reuertantur.

De Conuenticulis, & prædicationibus hæreticorum. Cap. XLV.

INnoc. 3. Quidam laici merito arguendi ſunt, qui occulta conuenticula celebrant, officiumque prædicationis ſibi vſurpant, & ſacerdotum ſimplicitatem eludunt, & eorum conſortia aſpernantur, qui talibus non inhærent. Deus enim lux vera intantum odit opera tenebrarum, vt Apoſtolos miſſurus eis præcepit aperte dicens. Quod dico vobis in tenebris dicite in luce, & quod in aure auditis prædicate ſuper tecta, & infra. Sicut enim multa ſunt membra corporis, omnia vero non eundem actum habent, ita ſunt ordines in eccleſia, licet non omnes idem habeant officium. Cum igitur doctorum ordo ſit quaſi præcipuus in eccleſia, non debet ſibi quiſquam indifferenter prædicationis officium vſurpare. Nam ſecundum Apoſtolum, quomodo prædicabunt niſi mittantur? & veritas præcepit Apoſtolis rogate dominum meſſis, vt mittat operarios in meſſem ſuam. Quod ſi forte quis argute reſpondeat, quòd tales inuiſibiliter mittuntur a Deo, & ſi non viſibiliter mittātur ab homine, cum inuiſibilis miſſio multo ſit dignior quam viſibilis, & diuina longe melior quàm humana, poteſt rationabiliter ſibi dici, quòd cum interior illa miſſio ſit occulta, nō ſufficit cuiquam nude tm̄ aſſerere, quòd ſit ipſe miſſus a Deo, cū hoc quilibet hæreticus aſſereret. Sed oportet vt aſtruat illā inuiſibilem miſſionē, per opera miraculi, vt Moyſes: vel ſcripturæ teſtimoniū ſpūale, vt Iohannes. Ego inquit vox clamantis in deſerto, dirigite viā dñi, ſicut ait. Eſa. Itē in concil ge. Sane oēs, qui prohibiti, vel nō admiſſi præter auctoritatē ab Apoſtolica ſede, vel a catholico epō loci ſuſceptā, publicè, vel priuatim p̄dicationis offm̄ vſurpare p̄ſumpſerint, excōicationis vinculo innodentur, & niſi quantotius reſipuerint, alia cōpetenti pœna plectentur. Gregorius 9. Interdicas laicis vniuerſis cuiuſcunque ordinis cenſentur, officium prædicandi.

De pœna hæreticorum. Cap. XLVI.

EX ſumma de ca. Punitur hæreticus excommunicatione, depoſitione, rerum ablatione, & militari perſecutione. Excommunicatione, quia hodie omnis hæreticus, ſiue occultus, ſiue manifeſtus, eſt ipſo iure excommunicatus maiori excõmunicatione. Depoſitione quia indiſtincte ſiue ſit clericus, ſiue laicus, Papa, vel Imperator, vel quilibet inferior, debet deponi ab omni dignitate. Rerum ablatione, quia bona eorũ omnia debent confiſcari eccleſiæ cui deſeruiebant, ſi erant clerici. Idem ſi erant laici eccleſiæ temporali iuriſdictione ſubiecti. Aliorum vero laicorum bona principibus. Militari perſecutione, quia ſi aliter non poteſt fieri, manu armata, & militari ſunt ab eis bona omnia, quæ iniuſte occupata detinent, auferenda, nam omnia ſunt iuſtorum. Extra 5 de hæreticis Lucius 3 Quicunque manifeſte fuerit in hæreſi deprehenſus, & ſi clericus, vel cuiuslibet religionis obumbratione fucatus, totius eccleſiaſtici ordinis prærogatiua nudetur, & ſic omni officio, & beneficio ſpoliatus eccleſiaſtico, ſecularis relinquatur arbitrio poteſtatis, animaduerſione debita puniendus, niſi continuo poſt deprehenſionem erroris, ad fidei catholicæ vnitatem ſponte recurrere, & errorem ſuum ad arbitrium epiſcopi regionis publice conſenſerit abiurare, & ſatisfactionem congruam exhibere. Ex ſumma fratris. V. Dicit forte aliquis, quia deprehenditur error aliquando per facti euidentiam, aliquando per probationem teſtium, vel inſtrumentorum. Et ꝙ hæc exceptio, niſi continuo poſt deprehenſionem erroris ad fidei catholicæ vnitatem &c. intelligitur de deprehenſione erroris ſecundum duos primos modos. Aliqui etiam dixerunt, ꝙ & ſecundum tertium modum. Sed quia conſuetudo ſe habet aliter, quæ eſt optima legum interpres, credo ſine præiudicio, ꝙ loquitur hæc de deprehenſione erroris in facto tantum. ſ. cũ inuenitur prædicans errorem, aut docens, aut faciens reuerentiam ſecundum ritum talium, qualiter dicitur furtum deprehenſum, cum deprehenditur fur in furando, vel cum re furtiua, licet taliter deprehenſo reuerti ad catholicæ fidei vnitatem, dum tamen hoc faciat continuo. i. antequam diuertat ad actum contrarium. Vel ſicut alij volunt, & obſeruatur ab aliquibus de conſuetudine, continuo. i. in prima ſeſſione iudicij, ideo prima die qua examinatur huiuſmodi cauſa, ita tamen quòd hoc faciat ſponte, ideſt non propter metum probationũ & contractuum, & canonice, ideſt quòd paratus ſit hæreſim abiurare, & ad mandatum eccleſiç.

De eodem. Cap. XLVII.

EXtra vbi ſupra Lucius 3. Illos quoque, qui poſt abiurationem erroris, vel poſtquam ſe proprij antiſtitis examinatione purgauerint deprehenſi fuerint, in abiuratam hæreſim recidiſſe, ſeculari iudicio, ſine vlla penitus audientia decreuimus relinquendos. Ex ſumma fratris. V. Hoc intelligo quando poſt huiuſmodi abiurationem, vel purgationem deprehenditur in hæreſi, ſiue per facti euidentiam, ſiue per confeſſionem propriam, vel per teſtes, in quo caſu non parcitur ei, nec quo ad vitam, nec quo ad bona. Si autem abſque huiuſmodi deprehenſione occulte recidat, & occulte pœnitens reuertatur ad eccleſiam, parcetur ei quo ad vtrunque. Quo ad fidem. i. fidei inſtructionem, ſi indigeat, & quo ad ſacramentum. i. quo ad abſolutionem de peccatis occultam ex quo non eſt deprehenſus. Item hæreticum iuxta Apoſtolum poſt primam aut ſecundam correctionem deuita, quo ad locutionem & cætera, in quibus excommunicatus eſt vitãdus. Et loquitur Apoſtolus ſecundum ſtatum primitiuæ eccleſiæ, quando non erant hæretici ipſo facto excommunicati, ſed excommunicandi. Si enim eſſent excommunicati ſicut nunc, vitandi eſſent in talibus, etiam ante primam & ſecundam correctionem. Magiſter tamen intelligit, ꝙ vitandi ſunt, quò ad ſecreta fidei, quæ ante primam & ſecũdam correctionem poſſunt eis propalari, ad conuerſionem eorum. Sed poſt non debent, cum iam deſperat de conuerſione eorum. Extra vbi ſupra. Inno. 3. in concil. gen. Damnati vero hæretici ſecularibus poteſtatibus relinquantur animaduerſione debita puniendi, clericis prius a ſuis ordinibus degradatis, ita quòd bona huiuſmodi damnatorum, ſi laici fuerint confiſcentur, ſi vero clerici applicentur eccleſiis, a quibus ſtipendia receperunt. Qui vero inuenti fuerint ſola ſuſpicione notabiles, niſi iuxta cõſiderationem ſuſpicionis qualitatemque perſonæ propriam innocentiam congrua purgatione monſtrauerint, anathematis gladio feriantur, & vſque ad ſatisfactionem condignam ab omnibus euitentur, ita ꝙ ſi per annum in excommunicatione perſtiterint, extunc velut hæretici condemnentur.

De Direptione bonorum eorum. Cap. XLVIII.

CAuſa 23. q. 7. Quæritur an hæretici ſuis, & eccleſiæ rebus ſint expoliandi, & qui poſſident ablata hæreticis, dicãtur poſſidere aliena. De his ita ſcribit Aug. ad Vincentium. Quicunque vos ex occaſione huius legis imperialis, non dilectione corrigendi, ſed odio inimicandi perſequitur, diſplicet nobis, & quamuis res quæque terrena, non recte a quoque poſſideri poſſit, niſi vel iure diuino, quo cuncta iuſtorum ſunt, vel iure humano, quod in poteſtate eſt regum terræ, ideoque falſo res appellatis veſtras, quas nec iuſte poſſidetis, & ſecundum leges terrenorum principum amittere iuſſi eſtis. fruſtraque diceris. Nos in eis congregandis laborauimus. cum ſcriptum legatis. Labores impiorum iuſti edunt. Sed tamen quiſquis ea occaſione legis huiuſmodi (quam reges terræ Chriſto ſeruientes, ad emendandam impietatem veſtram promulgauerunt) res proprias veſtras cupide appetit, diſplicet nobis. Idem contra Petilianum. Quid ergo indignum, ſi ea quæ tenebant hæretici ſecundum parem voluntatem domini catholici tenent. Ad omnes iniquos, & impios illa vox domini valet. Auferetur a vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti iuſtitiam. An fruſtra ſcriptum eſt: Labores impiorum pij edent. Idem. Quod autem nobis obiiciunt, quòd res eorum concupiſcamus, vtinam catholici fiant, & non ſolum quæ dicunt ſua, ſed etiam noſtra in pace, & charitate nobiſcum poſſideant. Si autem conſideremus quod ſcriptum eſt in libro ſapientiç. Ideo iuſti tulerunt ſpolia impiorum. Item quod legitur in prouerbiis: Theſaurizantur autem iuſtis diuitiæ impiorum, tunc videbimus non eſſe quærendum quæ habeant res hæreticorum. ſed quæ ſint in ſocietate iuſtorum. His ergo auctoritatibus liquido monſtratur, quòd ea quæ ab hæreticis male poſſidentur, a catholicis iuſte auferuntur, ideo aliena poſſidere dicuntur.

De eodem. Cap. XLIX.

EXtra 5. de hæreticis. Inno. 3. Bona hæreticorum ſtatuimus publicari per principes ſeculares. quos ad exequendum, ſi forte negligentes fuerint ec. cen. appel. re. compelli volumus. & mandamus nec ad eos bona eorum vlterius reuertãtur, niſi eis ad cor reuertentibus, & abnegantibus hæreticorum conſortiũ miſereri aliquis voluerit. Cum enim ſecundum legitimas ſanctiones rei læſæ maieſtatis puniti capite, bona confiſcentur eorum, filiis ſuis vita ſolummodo ex miſericordia conſeruata, quantomagis qui oberrantes fidei, Deum offendunt, a capite noſtro quod eſt Chriſtus, eccleſiaſtica debent diſtrictione præſcindi, & bonis temporalibus ſpoliari, cum longe ſit grauius æternã quam temporalem lædere maieſtatem. nec huiuſmodi ſeueritatis orthodoxorum exhæredatio filiorum, quaſi cuiuſdam miſerationis prætextu, debet nullatenus impedire, cum in multis caſibus, etiam ſecundum diuinum iudicium, filij pro patribus temporaliter puniantur, & ſecundum canonicas ſanctiones quandoque feratur vltio, non ſolum in actores ſcelerum, ſed etiam in progeniem damnatorum. Ex ſumma de caſi. Sed nunquid viri catholici auctoritate propria poſſunt eos expoliare? Videtur ꝙ ſic. Eccleſia enim videtur eis dare generalem auctoritatem, vt exterminent eos. Conceditur etiã talibus idem priuilegium, quod accedentibus in terræ ſanctæ ſubſidium, eſt conceſſum. Verumtamen ſatis videtur tutum, ꝙ ſemper fiat ex ſpeciali edicto, vel principis, vel eccleſiæ, ne aliter ex cupiditate, vel vltione potius, quam ex iuſtitia, vel obedientia pugnare videantur. 23. q. 1. quid culpatur. & q. 2. c. 1. & 2. & q. 3. ſex differentiæ. Item quid ſi poſtea conuertãtur ad fidem, nunquid reſtituentur ſibi res ablatæ? Reſpondeo? Non tenetur aliquis, niſi ſibi gratis voluerit miſereri. Denique Inno. Papa, conſtituit etiam filios orthodoxos, a paternis bonis penitus excludendos. Vnde nota, quòd in tribus criminibus filij excluduntur ab hæreditate paterna, ſcilicet in crimine hæreſis, extra eo. vergentis. in fine. quod videtur intelligendum, cum pater publicè prædicat contra fidem catholicam, vel publicè profitetur, vel defendit errorem, vel coram prælato ſuo conuictus eſt, vel confeſſus, aut ſententialiter condemnatus de hæreſi. Item in crimine læſe maieſtatis, & ſecundum quoſdam ſymoniæ, quia ei parificatur. Item interfector clerici, qui priuatur omni beneficio eccleſiaſtico, aliter autem bona damnatorum deuoluuntur ad hæredes. Ex ſumma fratris. V. Sed nunquid filius interfectoris priuabitur feudo eccleſiaſtico, ſi illud erat de materna hæreditate datum patri in dotem. Reſpondeo. Poteſt dici in odium pœnarum, quòd non, niſi pater ex pacto lucrifecerit dotem, aut alio iniuſto modo.

De

De Diuerſis generibus hæreticorum. Auguſtinus in libro de diuerſis hæreſibus.
Cap. L.

POſt Aſcenſionem domini exorti ſunt hæretici, primo Symoniani a Symone mago, qui a Philippo diacono baptiſatus voluit ab apoſtolis emere gratiam, vt per impoſitionem manus eius daretur ſpiritusſanctus. Baſilidiani a Baſilide 365. cœlos eſſe dicebant, quo numero dierum annus concluditur. Nicholaitæ a Nicholao vno de 7. diaconis, quos ordinauerunt apoſtoli, hic cum zelo pulcherrimæ coniugis culparetur velut purgandæ ſe cauſa permiſiſſe fertur, vt ea qui vellet vteretur, quod eius factum in ſectam turpiſſimam verſum eſt, qua placet indifferens vſus fœminarum. Nazarei filium Dei confitentur eſſe Chriſtum, ſed carnaliter opera legis obſeruant. Valentiniani a Valentino, qui multa de rerum natura fabuloſa contexit 30. ſecula aſſerens extitiſſe. Appellitæ ab Appelle, qui duos quidem Deos introduxit, ſcilicet vnum bonum, & alterum malum. Vnum tamen eſſe principium, ſcilicet Deum bonum, & ab illo alterum factum, qui cum malignum fuiſſet inuentus in ſua malignitate mundum fecit, de corpore quoque Chriſti, dicitur falſa ſenſiſſe. Cataſriges, quorum auctor fuit Montanus, aduentum ſpiritusſancti promiſſum in ſe potius, quam in apoſtolis aſſerunt fuiſſe redditum, Secundas nuptias pro fornicationibus habent. De infantis anniculi ſanguine, quem de toto eius corpore minutis quibuſdam punctionibus, & vulneribus extorquent, quaſi eucharistiam ſuam conficere perhibentur, miſcentes eum farinæ, panemque inde facientes. Qui puer ſi mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre, ſi autem vixerit, pro ſummo ſacerdote. Hic Montanus habuit prophetiſſas, Priſcam & Maximillam. Adamiani dicuntur ab Adam, cuius in paradiſo nuditatem imitantur, quæ fuit ante peccatum: vnde & nuptias auerſantur, quia credunt, quòd nuptiæ non fuiſſent ſi nemo peccaſſet. Nudi itaque mares, & fœminæ conueniunt, nudi lectiones audiunt, & orant, & nudi ſacramenta celebrant, & ex hoc paradiſum ſuam eccleſiam arbitrantur. Angelici dicti ſunt, quaſi quidam in angelorum cultum inclinati. Apoſtolici, qui nomine iſto ſe arrogantiſſime vocauerunt, eo quòd in communionem ſuam non reciperent vtentes coniugibus, & res proprias poſſidentes. Tales quidem habet catholica eccleſia, & monachos, & clericos plurimos. Sed iſti ideo hæretici ſunt, quia ſe ab eccleſia ſeparantes, nullam ſpem illos habere putant, qui vtuntur his rebus quibus ipſi carent. Sabelliani patrem paſſum fuiſſe dicunt. vnde & Patriſpaſſiani dicti ſunt. Origeniani ab Origene Adamantio, cuius dogmata quidem eccleſia non recipit. Manichei a quodam Perſa, qui vocabatur Manes. Sed cum eius inſana doctrina cœpiſſet in Græcia prædicari, diſcipuli ſui eum Manicheum appellari maluerunt, deuitantes nomen inſaniæ. Iſte duo principia inter ſe diuerſa, & aduerſa, & coæterna fuiſſe poſuit: duaſque naturas & ſubſtantias, boni ſcilicet & mali, earumque inter ſe commixtionem & pugnam.

De eodem. Cap. LI.

ARiani ab Arrio. Hi patrem, & filium, & ſpiritumſanctũ nolũt eſſe vnius & eiuſdem eſſentiæ. ſed filium eſſe creaturam, quem etiam ſolam carnem, ſine anima ſuſcepiſſe arbitrantur. Spiritum vero ſanctum creaturam creaturæ. i. ab ipſo filio creatum eſſe volunt. Appollinariſtæ ab Appollinari. Hi ſicut & Arriani dixerunt Deum Chriſtum carnem ſine anima ſuſcepiſſe. Illam quoque carnem, & verbum vnius, & eiuſdem ſubſtantiæ contentioſiſſime aſſeuerantes, verbum carnem factum .i. verbi aliquid in carnem fuiſſe conuerſum, nec carnem de Mariæ carne fuiſſe ſuſceptam. Aquarij qui aquam offerunt in poculo ſacramenti, non illud quod omnis eccleſia. Eſt & alia hæreſis nudis pedibus ſemper ambulantiũ, eo quòd dixit dominus ad Moyſem: Solue calciamenta tua de pedibus tuis. Et quòd Eſa. nudis pedibus legitur ambulaſſe. Ideo ergo hæreſis eſt: quia non propter corporis afflictionem ſic ambulat, ſed quia diuina teſtimonia ſic intelligit. Donatiani, vel Donatiſtæ audent rebaptizare etiam catholicos, cum eccleſiæ catholicæ placuerit, nec in ipſis hæreticis baptiſma cõmune reſcindere. Priſcillianiſtę a Priſcilliano diuerſorum hæreticorum permixta dogmata ſectantur, & ex aliis hæreſibus tanquam in ſentinam quãdam horribili confuſione ſordes in eos confluxerunt, qui etiam propter occultandas ſuas turpitudines habent in ſuis dogmatibus, & hæc verba, Iura, periura, ſecretum prodere noli. Luciferiani a Lucifero Caralitano Epi-

ſcopo, qui cum in omnibus teneant catholicam veritatẽ: in hunc errorem prolabuntur: vt dicant animam ex transfuſione generari: & eſſe de carnis ſubſtantia. Eluidiani qui ita virginitati Mariæ contradicunt, vt eam poſt Chriſtum filios, de viro ſuo peperiſſe contendant. Tertullianiſtæ a Tertulliano, cuius opuſcula multa leguntur eloquentiſſime ſcripta. ſed hæreticus factus eſt, quia tranſiens ad Cataſriges, quos ante deſtruxerat, cœpit etiam ſecundas nuptias deteſtari. Pelagiani a Pelagio Monacho. Hi gratiæ Dei inimici ſunt, quia ſine hac, poſſe hominem omnia mandata diuina implere, credunt.

De eodem. Cap. LII.

ISidorus Ethi. lib. 8. Neſtoriani a Neſtorio Conſtantinopolitano Epiſcopo, nuncupati ſunt, qui beatam virginem non Dei, ſed hominis tantum aſſerunt genitricem, vt aliã perſonam carnis, aliam faceret Deitatis. Eutichiani ab Eutice Conſtantinopolitano Abbate, qui Chriſtum poſt humanam aſſumptionem negauit exiſtere de duabus naturis, ſed ſolam in eo diuinam aſſeruit eſſe naturam. Aceſalitæ dicti ſunt, id eſt ſine capite, nullus enim eorum reperitur auctor a quo exorti ſint. Hi trium Calcedonẽſium capitulorum impugnatores, duarum in Chriſto ſubſtantiarum proprietatem negant, & vnam in eius perſona naturam prædicant. Theodoſiani, & Gaianitæ errores Eutichetis, & Dyoſcori ſequentes, Calcedonenſe concilium, reſpuunt ex duabus. Vnam in Chriſto naturam aſſerunt, quam Theodoſiani corruptam, Gaianitæ incorruptam contendunt. Gnoitæ, & Triteitæ a Theodoſianis exorti ſunt, ex quibus Gnoitæ ab ignorantia dicti, dicunt quod Chriſti diuinitas ignoret futura. Triteitæ vero vocati, eo ꝙ ſicut tres perſonas in trinitate, ita quoque tres aſtruunt Deos eſſe. Sunt & aliæ hæreſes ſine auctore, & ſine nominibus. Ex quibus aliæ triformem putant eſſe Deum. Aliæ Chriſti diuinitatem paſſibilem dicunt, alię Chriſti de patre natiuitati initium temporis dant. Aliæ liberationem hominum apud inferos factam Chriſti deſcenſione non credunt. Alię animã imaginem Dei negantes, aliæ animas conuerti in dæmones, & in quæcunque animalia exiſtimant. Aliæ de mundi ſtatu diſſentiunt. Aliæ innumerabiles mundos opinantur. Aliæ aquam Deo coæternam faciunt. Aliæ nudis pedibus ambulant. Aliæ cum hominibus non manducant. Hæ ſunt hæreſes aduerſus catholicam fidem exortæ, & ab Apoſtolis, & ſanctis patribus, vel conciliis condemnatæ, quæ dum in ſe multis erroribus diuiſæ inuicem diſſentiunt ſibi, communi tamen nomine aduerſus eccleſiam Dei conſpirant. Sed & quicunque ſcripturam ſanctam aliter intelligit, quam ſenſus ſpiritusſancti flagitat, a quo conſcripta eſt, licet de eccleſia non receſſerit, tamen hæreticus appellari poteſt.

De Hæreticis extirpandis. Cap. LIII.

EXtra 5. de hæreticis. Lucius 3. Statuimus inſuper vt comites, barones, rectores, & conſules ciuitatum, & aliorum locorum, iuxta commonitionem epiſcoporum præſtito corporaliter iuramento promittant, quod fideliter, & efficaciter cum ab eis fuerint requiſiti, eccleſiam contra hæreticos, & eorum complices adiuuabunt bona fide, iuxta officiũ & poſſe ſuum. Si vero id obſeruare noluerint. honore, quem obtinent, ſpolientur, & ad alios nullatenus aſſumantur, eis nihilominus excommunicatione ligandis, & terris ipſorum interdicto eccleſiæ ſupponendis. Ciuitas autem, quæ his inſtitutis duxerit reſiſtendum, vel contra commonitionem epiſcopi punire neglexerit reſiſtentes, aliarum careat commercio ciuitatum, & epiſcopi ſe nouerit dignitate priuandam. Siqui vero fuerint, qui a lege diœceſanæ iuriſdictionis exempti, ſoli ſubiaceant ſedi apoſtolicæ, nihilominus in his, quæ ſunt contra hæreticos inſtituta, epiſcoporum ſubeant iudicium, & eis in hac parte, tanquam a ſede apoſtolica delegantis, non obſtãtibus libertatis ſuæ priuilegiis obſequantur. Innoc. 3. in concil. gene. Si vero dominus terræ requiſitus & monitus ab eccleſia, terram ſuam purgare neglexerit ab hæretica fœditate, per Metropolitanum, & cæteros epiſcopos excommunicationis vinculo innodetur, & ſi ſatisfacere contempſerit infra annum ſignificetur hoc ſummo pontifici, vt extunc ipſe uaſallos ab eius fidelitate denunciet abſolutos, & terram exponat catholicis occupandam, qui eam, exterminatis hæreticis, abſque ulla contradictione poſſideant, & in fidei puritate conſeruent, ſaluo iure domini principalis, dummodo ſuper hoc nullum præſtet obſtaculum, eadem nihilominus lege ſeruata circa eos, qui non habent dños principales. Catholici uero, qui Crucis

aſſumpto charactere, ad hæreticorum exterminium ſe accinxerint, illa gaudeant indulgentia, illo priuilegio ſint muniti, quæ accedentibus in terræ ſanctæ conceduntur ſubſidium. Adiicimus inſuper, vt quilibet Archiepiſcopus, vel Epiſcopus, per ſe, vel Archidiaconum ſuũ, vel alias honeſtas, & idoneas perſonas, bis aut ſaltem ſemel in anno propriam parrochiam (in qua fama fuerit hæreticos habitare) circumeat, & ibi tres, vel plures boni teſtimonij viros, vel etiam ſi expedire videbitur, totam viciniam iurare compellat. Quod ſi quis ibidem hæreticos ſciuerit, vel aliquos occulta conuenticula celebrantes, ſeu a communi conuerſatione fidelium vita & moribus diſſidentes, eos epiſcopo ſtudeat indicare. Ipſe autẽ Epiſcopus ad præſentiam ſuam conuocet accuſatos, qui niſi ſe ab obiecto reatu purgauerint, vel ſi poſt purgationem exhibitam in priſtinam fuerint relapſi perfidiam, canonice puniantur. Si qui vero ex eis iuramẽti religionem obſtinatione damnabili reſpuentes, iurare forte noluerint, ex hoc ipſo tanquam hæretici reputentur. Si quis enim epiſcopus ſuper expurgando de ſua diœce. hæret. ex prauitatis fermẽto, negligens fuerit, vel remiſſus, cum id certis indicijs apparuerit, & ab epiſcopali officio deponatur, & in locum ipſius alius ſubſtituatur idoneus, qui velit & poſſit hæreticam confundere prauitatem. Ex ſumma fratris. V. Nota quòd ait, denunciat, nunquid ante huiuſmodi denunciationem, ſtatim cum fuerit excommunicatus, erant abſoluti. Reſpondeo ſecundum H. abſoluti erant ab exhibitione eorum, quæ exigit huiuſmodi fidelitas, ſed nõ ab ipſa fidelitate.

De Fautoribus eorum puniendis, Cap. LIIII.

EXtra vbi ſupra. Leo Papa. Qui alios cum poteſt ab errore non reuocat, ſeipſum errare demonſtrat. Ex concil. Lateran. Hæreticorum defenſores, & receptores eorum, anathemati decreuimus ſubiacere, & ſub anathemate prohibemus, ne quis eos in domo, vel terra ſua tenere, vel fouere, aut negociationem cum eis exercere præſumat. Si autem in hoc peccato deceſſerit, neque oblatio pro eo fiat, aut inter Chriſtianos accipiat ſepulturam. Innoc. 3. Vobis aduocatis, & ſcriniarijs firmiter inhibemus, ne hæreticis & fautoribus, vel defenſoribus eorundem, in aliquo præſtetis auxilium, conſilium, vel fauorem, quod ſi contra præſumpſeritis ab officio veſtro ſuſpẽſos, vos decreuimus infamiæ ſubiacere. Idem in concil. ge. Credentes præterea receptores, deſenſores, & fautores hæreticorum excommunicationi ſubiacere decreuimus ſtatuentes, vt poſtquam aliquis talium fuerit excõicatione notatus, ſi ſatisfacere contempſerit infra annum, extunc ipſo iure ſit factus infamis, nec ad publica officia, ſeu conſilia, ſeu ad eligendos aliquos ad hmõi, nec ad teſtimonium admittatur. Sit & inteſtabilis, nec teſtandi liberam habeat facultatem, nec ad hæreditatis ſucceſſionem accedat. Nullus præterea ipſi ſuper quocunque negocio, ſed ipſe alijs reſpõdere cogatur. Quod ſi forte iudex extiterit, eius ſententia nullam obtineat firmitatem, nec cauſæ aliqui ad eius audientiam proferantur. Si fuerit aduocatus, nullatenus eius patrocinium admittatur. Si tabellio, inſtrumenta confecta per ipſum nullius ſint momenti, ſed cũ actore damnato damnentur. Et in ſimilibus idem præcipimus obſeruari. Si vero clericus fuerit, ab omni officio, & beneficio deponatur, vt in quo maior eſt culpa, grauior exerceatur vindicta. Si qui autem tales poſtquam ab eccleſia fuerint denotati, euitare contempſerint, excommunicationis ſententia, vſq; ad ſatisfactionem condignam percellantur.

De His, qui eos extirpare negligunt. Cap. LV.

EX ſumma de caſi. Ex præmiſſis inter alia collige notabiliter, ꝙ iudex, vel poteſtas ſecularis non ſolum propter hæreſim ſuam, ſed etiam propter negligentiam circa hæreſim extirpandam, poteſt non ſolum excommunicari ab eccleſia, ſed etiam deponi. Et eandem hanc pœnam, & eccleſiæ poteſtatem, quandocunque princeps aliquis ſecularis fuerit inutilis, diſſolutus, & negligens circa regimen, & iuſtitiã obſeruandam. Vnde Zacharias Papa depoſuit Ludouicum Regem Francorum prædeceſſorem Pipini patris Caroli. Et Innocentius Ottonem Imperatorem. Et eſt ratio, quia omnis Chriſtianus ratione peccati efficitur de foro eccleſiæ. Vnde Dominus ad Prophetam: Ecce conſtitui te ſuper gentes, & reges. Poteſt etiam eccleſia propter ipſorum iudicum negligentiam, de illorum ſubditis iudicare. In ſumma nota, ꝙ dubius in fide infidelis eſt. nec eis omnino eſt credendum, qui fidem veritatis ignorant. Si tamen aliquis errat in fide, ſeductus forte a parentibus, vel etiam ab alijs, quærit aũt cauta ſollicitudine veritatem, paratus corrigi cum inuenerit, nequaquã (ſicut Aug. ait) eſt inter hæreticos deputandus. Item in articulis fidei parum diſtat in vitio, vel decipere, vel decipi poſſe. Item minus eſt peccatum in contractibus fallere, quam in articulis fidei falli. Item hæreticum hominem, ſicut præcepit Apoſtolus, poſt primam & ſecundam correptionem deuita, ſ. quo ad ſecreta fidei, quæ non ſunt ei propalanda, quia non debemus Margaritas proijcere ante Porcos, & tamen & in prima & ſecunda vice, & poſtea quotiens fuerit oportunum, poſſum & debeo ipſum monere, vt ceſſet a peccato, ne hæretica prauitas, vel alia vitia ſub ſpecie virtutum occulte ſubmittantur. Interdicendum eſt laicis vniuerſis, cuiuſcunque ordinis cenſeantur, officium prædicandi.

De Sciſmaticis. Cap. LVI.

DIcto de hæreticis, ſed quoniam Sciſma inducit hæreſim: conſequenter de Sciſmaticis agamus. Sciſma eſt illicita diſceſſio eorum, inter quos vnitas eſſe debet. Vel Sciſma eſt illicitus ab vnitate, ſeu vniuerſitate diſceſſus. Dicitur autem ſciſma a ſciſſura, quia per ſciſma fit in vnitate ſciſſura. Differt autem ab hæreſi, quia hæreſis in principio ſui habet peruerſum dogma, quod non habet ſciſma, ſed in fine. Vnde poſſet dici, ꝙ eſſet talis differentia, qualis inter diſpoſitionem, & habitum. Primo enim dicitur ſciſma, ſed cum poſt tempus pertinaciter adhæſerit ſuæ ſectæ, aſſerens non eſſe obediendum Romanæ eccleſiæ, eſt hæreſis, quia peccat in illo articulo fidei, Vnam ſanctam catholicam eccleſiam. Vel dic, ꝙ talis eſt differẽtia, qualis inter genus & ſpeciem, quia omnis hæreticus eſt ſciſmaticus, ſed non econuerſo. Cauſa 24. q. 3. Differentiã autem inter ſciſma & hæreſim Hier. in epiſtola ad Gal. deſignat dicens, ꝙ hæreſis peruerſum dogma habeat, ſciſma poſt epiſcopalem diſceſſionem, ab eccleſia pariter ſeparat. Cæterum nullum eſſe ſciſma, niſi ſibi aliquam hæreſim confingat, vnde recte ab eccleſia receſſiſſe videatur. Vrbanus Papa: Veteres ſcrutans hiſtorias inuenire nõ poſſum ſcidiſſe eccleſiam, & de domini populos ſeduxiſſe, præter eos qui ſacerdotes a Deo poſiti fuerant, & prophetæ, id eſt ſpeculatores. Iſti ergo vertuntur in laqueum tortuoſum in omnibus locis ponentes ſcandalũ. Extra 5. de ſciſmaticis ex concil. Latera. Illos vero qui iuramentum de tuendo ſciſmate præſtiterint, a ſacris ordinibus, & dignitatibus decreuimus manere ſuſpenſos. Innoc. 3. Priorem quem a ſciſmatico aſſeris ordinatum, ab officio poteris inconſtanter repellere, niſi legitime probauerit ſecum fuiſſe miſericorditer diſpenſatum.

De Pœna Sciſmatici. Cap. LVII.

EX ſumma de ca. Puniuntur Sciſmatici multipliciter, tam a domino, quam a iudice homine. Volens enim dominus nobis oſtendere quàm horrendum ſit hoc, & deteſtabile crimen, ſciſma Chore, Dathan, & Abyron puniuit hiatu terræ ſepultis auctoribus viuis, & cæteris cœleſti igne conſumptis. Itẽ decem tribus (quia poſt mortem Salomonis, relicto Roboam filio ſuo, ſactores ſciſma adhæſerunt Hieroboam) demoliuit, & dedit in diſperſionem. Item Abdon propheta miſſus a domino ad Hieroboam, ad exprobrandum ſibi peccatum ſciſmatis, prohibitus eſt apud illos ſciſmaticos panem comedere, & aquam bibere, quod quia non ſeruauit, morſu Leonis in itinere necatus eſt. Vnde propter magnitudinem pœnæ videtur Hiero. aperte ſentire, quòd hoc peccatum ſit grauius hæreſi, & omni peccato. Ait enim Idolum fabricatum atque adoratum eſt, & propheticus liber ira regis ſuccenſus, & ſciſma tentatum, idolatria gladio punita eſt, exuſtio libri bellica clade, & peregrina captiuitate, ſciſma hiatu terræ ſepultis auctoribus in interitu. Quis iam dubitauerit hoc eſſe ſceleratius cõmiſſum, quod eſt grauius vindicatum. 24. q. 1. Non afferamus. Sed contra: Hæreſis eſt maius crimen, quia obtinet primum locum in pœnis. Solutio. Dic quòd omne ſciſma habet hæreſim annexam, maxime ex quo perſeuerat, vt ſupra. Vel dic, ꝙ licet hæreſis ſit maius crimen in ſui natura, q̃ ſciſma, tamẽ quia ex maiori contumacia illi, de quibus ait Hier. vñr feciſſe ſciſma, quam alij idolatriam, grauius dñs peccaſſe, & ſecundum hoc illud, ſceleratius, erit aduerbiũ. Nã quanto maior eſt cõtẽptus, tanto magis ſcelerate peccatur. A iudice aũt homine hodie puniuntur ſpũaliter, videlicet per excõicationẽ, vel depoſitionem. Item pecuniariter. Item manu militari, ſiue armata, ſi neceſſe eſt. Alienationes autem rerum eccleſiaſticarum, ab intruſis, vel ſciſmaticis factæ non valent, vnde debent ad eccleſiã ſine nocte reuocari, vt extra. eo. cap. in 12. q. 2. Alienationes.

Et

Et ipſi tenentur reſtituere loca, ſi qua inuaſerunt, & fructus omnes perceptos, & qui percipi potuiſſent, ſecundum diſt. poſitam de ſymoniaco. Item tenentur renunciare beneficio, præterea cum omne ſciſma intendat ſibi conſtituere eccleſiam, & vniuerſalem eccleſiam impugnare, vix, vel nunquam poteſt eſſe ſine hæreſi.

De Crimine Apoſtaſiæ. Cap. LVIII.

EGimus de hæreticis, & ſciſmaticis, ſed quoniam vtrique cadunt in Apoſtaſiam, merito conſequenter de ipſa tanquam communi aliquo videamus. Apoſtaſia eſt temerarius a ſtatu fidei, obedientiæ, vel religionis receſſus, & dicitur Apoſtaſia quaſi poſt ſtatio. i. retrograda ſtatio. Eſt autem triplex apoſtaſia. ſ. perfidiæ inobedientiæ, & irregularitatis. Perfidiæ. qua quis receſſit a fide, vt Iulianus apoſtata. Inobedientiæ, qua quis tranſgreditur ſpontanea voluntate, præceptum, vt Adam, & Eua. Et qui ſacris canonibus obedire contemnunt. Irregularitas, qua quis a ſtatu ſumptæ religionis recedit, vt cum apoſtatat Monachus, clericus, vel conuerſus, vel aliquis religioſus. Hoc vero fit multis modis, dimittendo tonſuram, vel coronam accipiendo vxorem, abiiciendo religionis veſtem, ſiue clericalem, redeundo ad ſeculum. Cauſa 2. q. 7. Alieni erroris ſocium, vel a ſui voluntarie propoſiti tramite recedentem, aut ſacris patrũ regulis, conſtitutionibus non obedientem, ſuſcipere non poſſumuſſum, nec debemus, nec impetere recte credentes, vel ſanctorum patrum ſanctionibus obtemperantes permittimus, quia infames omnes eſſe cenſemus, qui ſuam fidem, vel Chriſtianam legem præuaricantur, aut apoſtolicam, vel regularem libenter poſtponunt auctoritatem &c.

De Apoſtaſia perfidiæ. Cap. LIX.

CIrca Apoſtatas perfidiæ, ſic poteſt quæri. Ecce multi Chriſtiani reſident in quibuſdam ciuitatibus Saracenorum, aliquis illorum profitetur Mahometum nunciũ eſſe Dei, ſicut & Saraceni. Alii in publico gerunt ſe pro Saracenis, & in occulto pro Chriſtianis, nunc quæritur, verũ iſti & ſimilea ſint apoſtatæ: dico ſecundum Rai. quia ſi Chriſtiani ſponte, & ea fide, quia ita credunt, hoc faciunt, ſunt apoſtatæ, & hæretici iudicandi, & per conſequens excommunicati. Licet enim iſti nihil expreſſe dicant, contra aliquem articulum ſpecialem, tacite tamen & per conſequentiam dicunt, cum dicant & ſentiant verbo, vel ſigno illos perfidos nuncios eſſe Dei, quos conſtat Hæreticos & apoſtatas extitiſſe, & in ſimili caſu fuit damnatus de hæreſi Anaſtaſius ſecundus, vt di. 19 Anaſtaſius. Si vero profitentur hoc verbo tantum, vel faciunt propter metum, ſed in corde in nullo deuiant a fide, nec dico eos apoſtatas, nec hæreticos, nec excommunicatos, peccant tamen mortaliter, quantuſcunque fuerit metus. Aug. Ad mendacium in doctrina religionis Chriſtianæ dicendum, nulla conditione quis debet adduci. Et ſecundum hoc ſoluas quod quæritur de his, qui circuncidunt filios ſuos, propter metum, vel etiam ſeipſos circumcidi permittunt; quia licet peccent mortaliter, non tamen ſunt propter hoc apoſtatæ, vel hæretici, niſi alias habeant intentionem corruptam. Ex ſum. fratris V. Item quæritur, an Chriſtiano liceat aſſumere habitum Saracenorum, aut infidelium, & ſimulare ſe taliter Saracenum. Reſpondeo. Credo quòd rationabili cauſa poteſt hoc fieri, ſicut beatus Sebaſtianus ſub clamide militari Chriſti militem gerebat abſconditum, ſicut Iehu ſimulabat ſe velle colere Baal. Si autẽ aliquod ſignum, vel aliquis character eſſet inſtitutus, principaliter ad diſtinguendum, & dignoſcendum profeſſores alicuius idoli, vel idolatriæ, aut cuiuſlibet infidelitatis, non liceret fideli ferre huiuſmodi habitum, aut characterem, cum eo ipſo profiteretur ſe infidelitatis huiuſmodi profeſſorem, & ſic mentiretur per tale ſignum mendacio, quod conſiſtit circa fidei profeſſionem. Sicut enim verbis poteſt quis mentiri, ita & ſignis quæ inſtituta ſunt loco verborum. Vnde & Monachi in ſignis digitorum, quibus vtuntur pro verbis, mentiri poſſunt.

De Apoſtaſia inobedientiæ. Cap. LX.

EX ſumma de ca. Circa apoſtaſiam inobedientiæ, quæritur vtrum quilibet clericus, vel laicus teneatur indiſtincte obedire præcepto ſui epiſcopi, de hoc infra de ſumma præcepti. Cauſa 11. q. 3. Clemens Papa. Si vobis epiſcopis non obedierint omnes presbyteri, & reliqui clerici, omneſque principes tã maioris ordinis, quàm inferioris, atque reliqui populi non ſolũ infames, ſed etiam extorres a regno Dei, & conſortio fidelium, & de liminibus ſanctæ Dei eccleſiæ alieni erunt. Item Petrus in ordinatione Clementis. Quicunque doctorem veritatis contriſtat, in Chriſtum peccat, & patrem omnium exacerbat, propter quod & vita carebit æterna. Item Eleutherius Papa: In veteri lege, quicunque ſacerdotibus nõ obtemperaſſet, aut extra caſtra poſitus, a populo Dei lapidabatur, aut gladio ſubiecta ceruice contemptum expiabat cruore. Nunc autem inobediens animaduerſione ſpirituali truncatur. Item Greg. in mora. Sciendũ autem nunquam per obedientiam malum fieri aliquando autẽ per obedientiam debet bonum quod agitur intermitti. Extra de maiori. & obe. Greg. 9. Si quis cõtra decretum epiſcopi venerit, eiiciatur ab eccleſia. In libro quoque Regum legitur, quòd qui non obedierit principi, morte moriatur. & in Agatenſi concilio præcipitur, quòd anathematizetur.

De Apoſtaſia irregularitatis Monachorum. Cap. LXI.

CAuſa 20. q. 2. Leo Papa: Propoſitum Monachi proprio arbitrio, & voluntate ſuſceptum, deſeri non poteſt ſine peccato, Quod enim quis vouet Deo, debet & reddere: vnde qui relicta profeſſione regularitatis ad militiã, vel ad nuptias deuolutus eſt, publicæ pœnitentiæ ſatisfactione purgandus eſt, quoniam etſi militia innocens eſt, & coniugium honeſtum eſſe poteſt, electionem tamen meliorum deſeruiſſe tranſgreſſio eſt: Ex concil. Procliuius eſt curſus ad voluptatem, & imitatrix natura vitiorum. Quamobrem quiſquis virorum, aut mulierum religioſum habitum ſpontanee ſemel induerit, in vtroque ſexu præuaricator inuitus teneri cogatur, Extra 5. de apoſtatis. Honorius 3. Quid de Apoſtatis ſit agendũ q in cuſtodia detinẽtur, qui minis, vel blanditiis nullatenus poſſunt induci, vt abiectũ habitum reſumant? Reſpondemus, quòd tales ſi volueris potes ſub graui cuſtodia carcerare, ita quòd ſolummodo vita ſibi miſera reſeruetur, donec a ſuæ præſumptionis nequitia reſipiſcãt. Idem: Monachus aliquem ſacrum ordinem in Apoſtaſia ſuſcipiens, abſque diſpenſatione Ro. Pont. miniſtrare non poteſt in ordine ſic ſuſcepto.

De Apoſtaſia irregularitatis clericorum. Cap. LXII.

EX ſumma de ca. Quid ſi acceperit primam tonſuram tantum, nunquid poterit eam deſerere? Credo quòd non, quia clericus eſt, & quilibet clericus compellitur per anathema viuere clericaliter. Ex ſumma fratris. V. No. quòd rigor illius cõſtitutionis ſi clericus comam relaxauerit, anathema ſit reuocatus eſt partim per contrariam conſuetudinem, quam Papa ſcit & non reuocat, partim per quædam iura, quæ poſtmodum emanauerunt in contrarium, quantum ad quoſdam caſus. Credo itaque quòd ex cauſa rationabili poteſt clericus dimittere tonſuram, vt ſi non poſſit viuere de officio clericali, quia pauper eſt & parum literatus, & magnam habet familiam, quam ſuſtentare non poteſt, niſi immiſceat ſe negociationi, aut ſi deuoluatur ad eum hæreditas cum iuriſdictione temporali, quam non poteſt adminiſtrare commode, niſi transferat ſe ad maritiam, aut ſtatum, & habitum laicalem. Fi idem in ſimilibus caſibus. Cum autem ex ſola libidine viuendi laicaliter, & non rationabili cauſa clericatum dimittit, mortaliter peccat, & ſi de hoc conſtaret, ad ſatisfactionem compelli deberet. Sed quæritur, quare qui minores ordines accepit tantum, non poteſt ad ſtatum, & habitũ ſecularem reuerti, cum in ſuſceptione huiuſmodi nullum emittatur votum? Rñ. propter conſtitutionem eccleſiæ, quæ ſtatuit, quòd ex quo quis clericatum recepit, ad laicalem ſtatum non reuertatur, ne per hoc clericatus vilis, & contemptibilis habeatur, ſicut ſtat, vt qui ſemel baptiſmum accepit licet coactus, reſilire non poſſit, ne fides vilis, & contemptibilis habeatur. Extra 5. de apoſtatis. Alexan 3. Clerici, qui relicto ordine, & habitu ſuo in apoſtaſia tanquam laici conuerſantur, ſi in criminibus deprehẽſi fuerint, & teneantur per cen. ec. non petimus, vel præcipimus liberari. Inno. c. 3. Clerici, qui ſunt in Apoſtaſiæ crimine infamati, qui videlicet abiecerunt habitum clericalem, non ſunt in ſeculari habitu tolerandi, ſed per eccleſiaſticam diſtrictionem coercendi.

Adhuc de eodem. Cap. LXIII.

EX ſumma de ca. Quid ſi clericus in prima tonſura, vel etiã acolytus accepit vxorem? Videtur adhuc, quòd tenetur deferre coronam, cantare in eccleſia, clericaliter viuere, & ita plane ſentit, H. Alii vt B. & Ia. t. co. & eorũ ſequaces diſtinguũt, verum tranſiuit prorſus ad actum contrarium, puta duxit vxorẽ corruptam, vel ſecundam, vel forte ſe fecit militem, vel exercuit

ſeua, vel ſimile, & tunc mox denudatur omni priuilegio eccleſiaſticæ dignitatis. Aut non exiuit ad actum prorſus contrarium, puta, quia ſimpliciter ambulat in habitu laicali, vel etiam duxit vxorem, ſed virginem, tunc debet viuere clericaliter, ſicut dicit H. & tenetur portare coronam. Hoc verum eſt, niſi in tribus caſibus. Vnus eſt, ſi ipſa nullo modo vult retinere priuilegium clericale. Alius, ſi non poteſt ferre abſque ſcandalo vxoris, quod intellige ſi non habet beneficium eccleſiaſticum, quia tunc omni modo deberet portare. Tertius eſt cum iuſta cauſa timoris exigit tonſuram, vel habitum transformari. Ex ſumma fratris. V. De illo qui duxit vxorem corruptam, vel ſecundam, notauit. H. quòd tenetur portare habitum clericalem, & viuere clericaliter & quòd percutiens eum incidit in canonem. Ego autem credo, quòd in hoc caſu ſtandum eſt conſuetudini regionis. Pariſius .n. huiuſmodi coniugati clerici, de foro ſunt eccleſiaſtico, & quo ad multa vtuntur priuilegio clericali, ſed non quo ad ordines poſtmodum ſuſcipiendos, vel eccleſiaſtica beneficia obtinenda. Qui vero fecit ſe militem, talis non tenetur portare tonſuram, aut habitum clericalem. Si tamen dimiſſa militia iterum rediret ad clericatum, gauderet priuilegio clericali, ſi auctoritate epiſcopi hoc faceret, aut ad religionem tranſiret, aliàs non, ſicut credo. Ille quoque priuilegium clericale dicitur amiſiſſe, qui exercuit ſeua, ſupple ex officio, puta recepit officium occidendi, vel mutilandi damnatos a iudice, vel torquendi reos, vel officium aduocationis in cauſis criminalibus. Ex officio dico, quia ſi quis ex ira, vel impetu & non ex officio, aliquem occiderit, vel mutilauerit, non propter hoc priuilegium clericale amittit, etiam ſi in apoſtaſia hoc fecerit. Aut ſi etiam ex officio talia fecerit, non dimiſſa tonſura, vel habitu clericali, niſi tunc demum cum ter monitus ab epiſcopo ſe corrigere nollet, & a talibus deſiſteret.

Iterum De eodem. Cap. LXIIII.

Porro ſi dubitetur de voluntate illius, qui non vult retinere priuilegium clericale. Tribus modis, de hoc conſtare poterit. Vno modo ſi ſic agit, publice contrahit, ſi conuenit, & conuenitur ſicut laicus, ſi vadit in exercitum, & talliatur, & ſuſtinet alia onera laicalia. Alio modo ſi ammonitus tertio, quòd ſe corrigat, non vult ſe corrigere, & ab apoſtaſia recedere. Tertio modo ſi conuentus coram eccleſiaſtico iudice perſonaliter, excipit de foro ſeculari. Aut aliàs confitetur in iure coram prælato, quod non vult viuere clericaliter, aut retinere priuilegium clericale, nec eſt contra illud extra, de foro compe. ſi diligenti. vbi dicitur, quòd clericus priuilegio clericali renunciare non poteſt, quia il lud. intelligitur de illis, qui remanent in clericatu, ſecus de illis, qui apoſtatant, qui de facto renunciare poſſunt, ſicut patet in quibuſdam caſibus ſupradictis. Item dicit quod non tenetur portare coronam, ſi non poteſt ſine ſcandalo vxoris. i. quia ſcãdalizatur vxor, & abhominatur eũ, propter ſigna clericatus. Sed nũquid in hoc caſu gaudebit priuilegio clericali? Reſpondeo. Licet Iohannes notauerit, quòd clericus coniugatus, ſi velit gaudere priuilegio clericali, tenetur ferre tonſuram, & habitum clericalem, credo tamen, quòd ſi ſolummodo propter ſcandalum vxoris dimittit tonſuram, dum tamen aliàs viuat clericaliter, nõ amittat priuilegium clericale, quantum ad beneficium illius canonis. Si quis ſuadente. etiam ſi fuerit ter monitus ab epiſcopo de ferendo tonſura, & hoc quia iſte non eſt in culpa. Item nunquid clericus vxoratus, aut negociator compellendus eſt dimittere tonſuram, & habitum clericalem? credo quòd ſic, cum huiuſmodi tonſuram, & habitus in vituperium redundent ordinis clericalis, cum portantur ab his, qui ſecularibus negocijs ſe immiſcẽt. Quæ autem dicta ſunt intellige tantum de minoribus ordinibus quia ſi quis in ſacris ordinibus maioribus factus eſt miles, aut aliqua feciſſet de prædictis, compellendus eſſet viuere clericaliter, & qui eum percuteret incideret in can. niſi tertio admonitus a prælato, ſe corrigere nollet.

De eodem. Cap. LXV.

Ex ſumma de ca. Item nunquid clerici ſeculares, qui nõ portant coronam, vel tonſuram, vel habitum congruentem, vel qui non interſunt diuinis officiis nec reſident, nec deſeruiunt eccleſiæ, ſunt in ſtatu ſaluandorum? Ad hoc licet multi ſcandalizentur, volentes ſibi applaudere in peccatis, & dicentes omnia iura, quę propter hoc emanauerunt de conſilio intelligenda, dico quòd non: cum enim pro tali apoſtaſia pęna grauior & multiplex imponatur, patet quòd non eſt conſilium, ſed præceptum: quia ſi eſſet conſilium nullus aſtringeretur, nec non ſeruantes in aliquo punirentur, hi autem qui non frequentant eccleſiam ſuam, & ſe correxerint, debent ſuſpendi ab officio, & beneficio. Ex ſum. fratris. V. Quod aſſidue clericus beneficiatus reſidere debeat in eccleſia, vel præbenda & in horis canonicis, & officiis in eccleſia intereſſe, ad arbitrium boni viri limitandum eſt, vel ſecundum rationabilem & approbatam conſuetudinem eccleſiæ præbendalis: non enim credo quòd ſingulis horis intereſſe teneatur, aut ſingulis diebus, & noctibus reſidere: ad horas tamen canonicas dicendas, vel audiendas ſaltem extra eccleſiam & priuatim. credo quòd teneatur quilibet clericus in ſacro conſtitutus, & ſiue ſit beneficiatus, ſiue non tenetur ad horas canonicas, quia ordini ſacro officium eſt annexum, vnde & ſubdiacono dicitur in ordinatione ſua. Vide ſi hactenus fuiſti tardus, ad eccleſiam modo ſis velox. Si hactenus fuiſti ſomnolẽtus, modo ſis vigilans. Nec credo quòd Archiepiſcopus, aut epiſcopus, ſuper his poſſet diſpenſare, aut in aliud commutare, aut Abbas cum ſuo monacho, propter ſcholas, aut viſitationem. Articulus tamen neceſſitatis, ineuitabilis poteſt excuſare tales, & licet quis ſit ſuſpenſus, aut excommunicatus, aut etiam degradatus, ſi ratione ordinis ſacri ante tenebatur ad horas, tenetur & poſt. Degradatus enim tenetur ad ea, quæ ſunt oneris non honoris, eodem modo ſi ratione beneficii tantum tenebatur ante, & poſt ſimiliter tenetur, quamdiu retinet beneficium. Suſpenſus tamen, aut excommunicatus, vel degradatus non debet officiare eccleſiam in ſuo ordine. Et cum ſolus dicit horas, illa qui ſuſpenſus eſt, vel degradatus, aut cum aliis non officiando eccleſiam, non debet dicere, Dominus vobiſcum. vel ſimilia verba, quæ ad dignitatem ordinis pertinent. Excommunicatus autem non debet cum aliis dicere horas, quia non eſt ei communicandum. Si autem eum aliquis ſuſpendiſſet, aut excommunicatus, aut degradatus prohiberet prælatus ne diceret horas priuatim, error eſſet expreſſus in mãdato, nec tenetur obedire, niſi fieret ex cauſa in odium, & terrorem criminis perpetrati: ſicut prohibetur aliquando ne reliquiæ ciborum excommunicati miſceantur cum aliis reliquiis, ſed proiiciantur canibus.

De eodem. Cap. LXVI.

Ex ſumma de caſibus. Sed nunquid tenentur ad reſtitutionem illorum fructuum, quos voluptuoſe conſumunt non facientes ſeruitium, vel facientes, ſed non debito modo, cum ſint in peccato mortali? Videtur quòd ſic, quia iſta oblata fuerunt eccleſiis ob cauſam, videlicet vt oraretur pro offerentibus, & inde pauperes alerentur. Qui ergo recipit, & hoc non facit, infidelis eſt, & necator pauperum. Item committit furtum, quia ſubtrahit amico fideli, qui obtulit. Non enim obtulit iſti, ſed illi qui deberet facere ſeruitium. Cõmittit etiam ſacrilegiũ quia fraudat totam eccleſiam, cui deberet prodeſſe oratio. Item Grego. In grauibus peccatis quis poſitus, dum ſuis premitur, aliena non diluit. Idem. Cum is qui diſplicet ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora prouocatur. Qui ſibi cõſcius eſt, his auditis det ipſe ſolutionem. Ex ſumma fratris. V. Videtur innuere, quòd nõ eſt alia ſolutio, niſi quòd reſtituat, fructus ſic perceptos. Ego credo quod non tenetur ad reſtituendũ fructus propter hoc ſolum, quod recepit illos, aut expẽdit dum erat in mortali: dũ tamen illos in debitos, vel licitos vſus expenderit. Sed ſi illos conſumpſit pro explenda voluptate, vel luxu, vel alio, aut ſi defraudauit eccleſiam ſuam ſeruitio debito, ita quòd nec per vicarium ſeruiuit, fructus ſic perceptos tenetur reſtituere, dando eos pauperibus, vel conuertendo in vtilitatẽ eccleſiæ, niſi fuerit talis conſtitutio eccleſiæ, in qua obtinebat beneficium, quòd fructus quos amittit qui non reſidet, cedunt in vtilitatem reſidentium, in quo caſo debet fieri reſtitutio communitati reſidentiũ. Credo etiam quòd hęc reſtitutio facienda eſt de bonis patrimonialibus, aut aliunde quàm de eccleſia acquiſitis ſi habeantur, non autem de prouentibus beneficii eccleſiaſtici, cum quicquid ſupereſt ei de huiuſmodi fructibus, deductis expenſis ſuis legitimis circa ſe & familiam ſuam, & in aliis licitis caſibus, in pios vſus erogari debent, quamuis ex nulla alia culpa ſua teneantur ad reſtitutionem.

De Pœna Apoſtatæ. Cap. LXVII.

Pœna apoſtatarum procedit iuxta varietatem apoſtaſiarum. Nam pro apoſtaſia perfidiæ punitur apoſtata excommunicatione. Eſt enim hæreticus, & infidelis: ergo & per conſequens excommunicatus ipſo iure. Item res eorum publicantur, & amittunt rationem teſtamenti, nec in ſtatu priſtinum reuertuntur etiam peracta pœnitentia. Item ſunt infames, & repelluntur a dignitatibus, & aliis multis. Pro apoſtaſia inobedientiæ repellitur interim quis a teſtimonio, & infamis efficitur, & excõmunicatur, & perſiſteret in inobedientia, creſcente contumacia

debet

debet creſcere pœna. Pro apoſtaſia irregularitatis, interim ab accuſatione, & teſtimonio remouetur tanquam infamis. Item interim ad dignitatem, vel ordinem promoueri non poteſt, & ſi receperit ſacrum ordinem, licet ſit poſtea reconciliatus abbati, & receperit pœnitentiam, non poteſt abſque diſpenſatione Ro. Pont. miniſtrare in ordine ſic ſuſcepto. Item ſi admonitus non ſe correxerit, eſt deponendus. Item interim caret priuilegio clericali, adeo quòd eum verberans non incidit in canonē latæ ſententiæ. Hoc tamen intelligas cum diſtinctione, quam require infra de ſen. ex. Si autem obiiciatur illud 11.q.3. Iulianus, vbi milites catholici obediebant Iuliano apoſtatæ Imperatori in omnibus, quæ non erant contra Deum. Dic quòd Iulianus adhuc tolerabatur ab eccleſia propter ſcandalum quod timebatur. Vel melius, illud loquitur ſecundum antiqua iura, quando diſtinguebatur inter hæreſim veterem & nouam, damnatam, manifeſtam, & occultam, hodie ſublatæ ſunt omnes diſtinctiones, quia omnis hæreticus eſt ipſo iure damnatus & excommunicatus. Extra ſ. de apoſtatis. Alex. 3. Clerici qui relicto ordine, & habitu ſuo in apoſtaſia, tanquam laici conuerſantur ſi in criminibus deprehenſi fuerint, & teneantur per cen. ec. non petimus, vel præcipimus liberari. Inno. 3. Clerici qui ſunt de apoſtaſiæ crimine infamati, qui videlicet abiecerunt habitum clericalem, non ſunt in ſeculari habitu tolerandi, ſed per eccleſiaſticam diſtrictionem.

De Tranſgreſſione voti. Cap. LXVIII.

EX ſumma de ca. Sequitur de tranſgreſſione voti. Votum eſt alicuius boni cum deliberatione, facta promiſſio. Sed dum fiat de re mala, vel etiam de bona, ſi ſine deliberatione, non obligat. Iſido. In malis promiſſis reſcinde fidē &c. Ex ſumma fratris. V. Sed nūquid, quæ mulieres faciunt in partu, vel in infirmitatibus aut anguſtiis ſuis, aut ſuorū, & etiam ea, quæ viri faciunt moti ex aliqua anguſtia, vel turbatione, tenenda ſunt? Reſpondeo. Si habuerunt intentionem obligandi ſe Deo, cogitantes, & de cauſa quæ mouebat eos ad vouendū. ſ. in infirmitate, vel alio periculo, & de fine. ſ. de euaſione periculi, propter quod euitandum vouebant, tenenda ſunt, licet in tribulatione, & perturbatione ſunt emiſſa. Iuxta illud. Reddā tibi vota mea, quæ diſtinxerunt labia mea. Nec ſunt huiuſmodi vota ſine deliberatione, ex quo vouentes ſunt in ſana mente. Eadem credo de iuramentis, quæ non vergunt in deteriorē exitum. Ex ſumma de caſibus. Votorum alia neceſſitatis dicuntur ea. ſ. ad quæ implēda omnis homo neceſſario tenetur, ſiue vouet ea ſiue non, vt abrenunciare diabolo, & omnibus pompis eius, tenere fidem catholicam, ſeruare decalogum, & breuiter omnia illa ſine quibus non eſt ſalus, & ad hoc ſe obligat quilibet in baptiſmo. Vnde quotienſcunq; poſtea peccat mortaliter, eſt tranſgreſſor huius voti, ergo tenetur agere pœnitentiam, tanquam pro diuerſis mortalibus, ſed tanquam pro vno, ex circunſtantia tranſgreſſionis aggrauato. Ex ſumma fratris V. Tranſgreſſionis, voti. ſecundum magiſtrum. Ego autē credo, quòd propter circunſtantiam ſuſcepti ſacramenti, quia in eodem genere peccati plus peccat fidelis quàm infidelis, & qui poſt pœnitentiam recidiuat, quàm qui non pœnituit cæteris paribus. Nam verius credo, quòd nec in pœnitentia, nec in baptiſmo emittitur votum, quia in illis magis eſt abrenunciatio vitæ præteritæ malæ, & profeſſio fidei, quàm aliqua obligatio reſpectu futuri: vnde in pœnitentia voti eſt exigendum ſacramentum, niſi in caſibus expreſſis, nec votum de non recidiuando, vel promiſſio, ſed ſufficit habere propoſitum de cauendo a peccato in poſterum. Quidam tamen diſtinxerunt inter votū primæ neceſſitatis, quod emittitur in baptiſmo ſecundum eos, & votum ſecundæ neceſſitatis quod emittitur in pœnitentia, & ſecundum iſtorum opinionem loquitur hic magiſter. Ex ſumma de ca. Votum voluntatis dicitur illud bonum, ad quod non tenetur aliquis, quia ſine illo poteſt eſſe ſalus, & tamen ſponte obligat ſe ad illud, & ad id poſtea tenetur, vt votum cōtinentiæ, abſtinentiæ, peregrinationis, horum aliud purum & abſolutum, vt cum ſine omni conditione, ſiue determinatione quis emittit votum continentiæ, abſtinentiæ, vel peregrinationis, vel ſimile. Aliud determinatum, vel conditionale, vt cum dicit vouens, ſic Voueo peregrinationem, ſi dominus dederit mihi ſanitatem, vſque ad menſem, vel vſque ad annum, & ſimilia. Ex ſumma fratris. V. In quo caſu non tenetur quis exequi votum, niſi extante conditione, vel die. Cum aut aliquis vouet ſine conditione, vel temporis præfinitione, tenetur illud exequi ſtatim cum poteſt, niſi tam in vouendo aliud in mente habuerit, tamen datur ei tempus ad arbitrium boni viri, ad diſponendum de rebus ſuis.

De Fractione Voti ſimplicis, & ſolemnis. Cap. LIX.

ITem Votorum, aliud priuatum ſiue ſimplex, aliud publicum ſiue ſolēne. Quantum ad Deum votum ſimplex non minus obligat, quàm ſolemne. Et vtriuſque tranſgreſſor peccat mortaliter. Grauius tamen qui frangit ſolemne, & grauior pœnitentia ſibi eſt imponenda: ſic ergo dicitur, non minus obligat. i. non in minori tempore. Item quia vtriuſque fractio eſt mortalis, ſed alterius maior, & eſt ratio, quia in fractione ſolemnis, & Deum offendit, & conſtitutionem eccleſiæ, & ſcādalum ſuſcitat, in alia non ſic. Ex ſumma fratris V. Nota, ꝙ votum ſimplex eſt, cui nulla adhibetur ſolemnitas. Solemne vero dicitur cui certa ſignificatio, vel expreſſio de iure, aut de conſuetudine introducta adhibetur. In voto peregrinationis adhibetur ſolemnitas, per ſuſceptionem Peræ & Baculi benedicti a ſacerdote, vel per ſuſceptionem Crucis in voto terræ ſanctæ. Votum autem continentiæ ſecundum quoſdam ſolēnizatur, per ſuſceptionem ſacri ordinis, vel habitus regularis, vel per publicam ſcripturam, vel per atteſtationem factam coram epiſcopo, vel etiam traditionem in manu publicæ perſonæ, ſic innuit. H. Io. vero notauit, quòd votum continentiæ ſolemnizatur niſi tribus modis. Vno modo per ſacri ordinis ſuſceptionem, alio modo cum aliquis, vel aliqua receperit veſtē ſacram a quocunque, & poſt ſuſceptionem incipit cohabitare cum aliis monachis, vel monialibus in eccleſia, ita quòd aliquandiu ibi ſtet inter illos vel illas. ſ. per triduum. Tertio cum dicit aliquis vel aliqua coram epiſcopo, vel abbatiſſa, aut coram duobus vel tribus teſtibus. Ego me deuoueo huic religioni, quia hoc non eſt aliud ſecundū ipſum q̄ dicere, voueo continentiam. Et circa hoc notat duo. Primum eſt, quòd votum ſolemne, & impedit, & dirimit matrimonium ſequens. Secundum eſt ſimplex & impedit ſed non dirimit. Secundùm vero Tancredum non ſolemnizatur votum monachatus, niſi per confeſſionem veram, vel præſumptā ſiue tacitā, vel expreſſam.

Probabilis opinio de ſolemnizatione voti. Cap. LXX.

ET ego credo, quòd abſque ordinis ſuſceptione, & regularis profeſſione, poteſt in ſeculo remanendo aliquis, vel aliqua facere votum caſtitatis ſolemne, quod impediet & dirimet matrimonium poſtea contrahendum. Et hoc ſi aliquis, vel aliqua non ſolum promittit de futuro, ſed conſentiat de præſenti, in continentiam perpetuam obſeruandam, & tradat ſe per huiuſmodi votum hoc modo in obſeruantiam in manu publicæ perſonæ, transferens in eum loco Chriſti, quo ad hoc, poteſtatem & ius corporis ſui, & animi, eadem perſona publica approbante, & recipiente huiuſmodi traditionem, & non ſolum ſic contrahitur matrimonium ſpirituale cum Deo, ſed etiam fit traductio, & conſumatio matrimonii huius, quantum poteſt fieri in hoc ſeculo. Vnde ſicut poſt matrimonium carnale de præſenti contractum, non poteſt alter altero viuente ad ſecunda vota tranſire, & ſi fuerit conſumatum carnaliter, non poteſt etiam per ingreſſum religionis, aut qualitercunque propter fauorem religionis diſſolui, & ſic poſt matrimonium ſpirituale, taliter contractum, traductum, & conſumatum tranſire non poteſt ad matrimonium carnale, quia ſi fiet de facto nihil agetur. Ratio autem quare huiuſmodi votū ſolemne impedit, & dirimit matrimonium poſtea contrahendum, hæc eſt, quia in ſimplici voto continentiæ ſola eſt promiſſio de futuro, & vbi adhibetur prædicta ſolemnitas, fit traductio & tranſitus in ius & poteſtatem Chriſti per approbationem, & receptionem factam per huiuſmodi publicam perſonam. Et ſicut in venditione facta duobus in iure eſt potior traditio prior, ita quòd ſecunda traditio non transferret dominium, ſed tantum prima: ſic poſt matrimonium ſpirituale ſic contractum, non poteſt contrahens transferre poteſtatem ſui in matrimonium carnale. Sed ad hanc ſolemnizationem neceſſaria ſunt quatuor, ſine quibus non erit huiuſmodi votum ſolemne, quamuis fiat coram toto mundo. ſcilicet Conſenſus de præſenti in perpetuam continentiam, vt dictum eſt. Et notificatio eiuſdem conſenſus facta publicę perſonæ, ſicut in matrimonio carnali neceſſaria eſt notificatio conſenſus. Item traditio facta in manu publicæ perſonæ. Item approbatio & receptio facta per illam publicam perſonam: quia quantumcunque voueat aliquis, vel tradat, vel det ſe Deo quantum in ſe eſt, in huiuſmodi matrimonium ſpirituale, tamen niſi aſſit vicarius domini, qui loco eius acceptet, & recipiat huiuſmodi votum & traditionem, non erit niſi votum ſimplex, quod bene emittitur a ſeculari, & in ſeculo remanenti. Publica autem

perſona,

perſona, quo ad hoc intelligenda eſt epiſcopus, ad quem regulariter pertinent hæc materia, & illi etiam qui ſuper talibus habent mandatum epiſcopi generale vel ſpeciale, & illi qui de conſuetudine talia vota conſueuerunt recipere, & illi etiam qui gerunt negocium epiſcopi in hac parte abſq; mandato, dũ tamen epiſcopus, quod geſtum eſt, poſtmodum habeat ratũ. Oẽs cæteræ perſonæ, quo ad hoc credo q̃ ſint habendæ pro priuatis.

Quæ Vota poſſunt redimi, vel commutari.
Cap. LXXI.

EXtra.3. de voto, & voti redem. Alexan.3. De peregrinationis votis, an eleemoſynis, redimi poſſint, vel pro neceſſitate in aliud commutari? Reſpõdemus, quòd ad eius qui præſidet pendet arbitrium, vt cõſideret diligentius qualitatem perſonæ, & cauſam commutationis. ſ. an ex infirmitate, ſiue affluentia diuitiarum, an alia cauſa probabili peregrinatio, an recompẽſatio melior ſit, & magis Deo accepta, & ſecũdum hoc debet exinde diſpenſare. Ex ſumma de ca. Quædam vota nullo modo poſſunt redimi vel commutari, vt omnia vota neceſſitatis, & de voluntariis votũ continentiæ. Votũ neceſſitatis ideo dico, quia non eſt commutatio, vel diſpenſatio contra Deum. Poteſt tamen Papa verba euangelii interpretari, vt illa. In ore duorum vel trium ſtet omne verbum, interpræratur ſic. i. non paucorum. Sunt enim plures caſus in quibus plures teſtes requiruntur. Item poteſt diſpanſare contra Apoſtolum, & omnẽ hominem quantumcunque ſanctum & eorum dicta mutare, niſi in his, quæ illi de fidei articulis dixerunt. Item votum continentiæ ideo non poteſt commutari, quia vix, vel nunquam poſſet melius inueniri in quod fieret commutatio, tamen ſi nõ eſt ſolemnizatum, ſed ſimplex, licet talis qui ſic vouit ſimpliciter, peccet mortaliter matrimonium contrahendo, ſi tamen cõtraxerit, & per verba de præſenti, tenet matrimonium, & ipſe debet agere pęnitentiam de fractione voti. Sicut econuerſo ſoluitur matrimonium per religionis ingreſſum, ante carnalem copulam. Alia vero voluntatis vota poſſunt redimi, vel commutari in opus aliud pietatis. Sed ad hoc duo exiguntur, vt talium votorum commutationis cauſa, & ſuperioris auctoritas. Cauſa vt ſi vouens ſit ſenex debilis, vel infirmus, vel ſi ex ipſius abſentia guerra vel turbatio timeretur in terra, vel ſi redẽptio, vel commutatio melior videatur, & magis accepta Deo, quam peregrinatio, vel abſtinentia. Item vtrum habeant cauſam temporalem vel perpetuam, vt in primo caſu indulgeatur dilatio, in ſecundo redemptio. Superioris auctoritas exigitur, quia nemini licet auctoritate propria redimere, vel commutare. Eſt tamẽ differentia inter votum terræ ſanctæ, & alia vota, quia de voto terræ ſanctæ redimendo, commutando, & differendo nullus poteſt ſe intromittere, niſi Papa, vel alius de ſuo ſpeciali mandato. In aliis autem votis redimendis, commutandis, vel differendis, licet quidam aliter dixerint, & alii dubitauerint) dico quòd ſuus diœceſanus epiſcopus, conſideratis cauſis, poteſt auctoritatem præſtare.

De Arbitrio ſuperioris in votis commutandis.
Cap. LXXII.

NOta circa arbitrium ſuperioris, quòd omne tale votum poteſt commutari in votum religionis, quia illud indubitanter melius. Vnde Alexan.3. Rei ſiacti voti nullatenus habeantur, qui temporale obſequium in perpetuam noſcũtur religionis obſeruantiam commutare. Inno. Nec mutat aliquis propoſitum cum pro ſalute animæ ſuę vtilius aliquid meditatur. Ex ſumma fratris, V. Credo tamen quòd ſi raptor fuerit, vel vſurarius, qui multa de alieno habuerat, aut multos dãnificauerat, & quia neſciebat quibus facienda erat reſtitutio, vouit, quòd illa expenderet in ſuccurſum terræ ſanctæ, non poteſt ſine ſpeciali licentia Papę in alios vſus illa conuertere, licet per ingreſſum religionis, ipſo iure, abſolutus ſit a labore peregrinationis. Si autem non vouit (vt dictum eſt) poteſt ingrediẽs monaſterium, aliter de illis diſponere, & in alios pios vſus erogare, cum conſilio epiſcopi vel pęnitentiarii ſui. Item hoc de mediocribus perſonis ſine dubio verum eſt, quòd per ingreſſum religionis liberantur a voto Crucis. Sed nunquid idem de Rege, & Imperatore, Duce, vel Comite aliquo præpotente, ex quo pendet totus exercitus Cruce ſignatorum, & de eius abſentia deſolabitur? Quid ſi vouit quòd toto tempore vitæ ſuæ, vel vſque ad triennium, vel ſeptennium militabit in terra ſancta, & tenebit ſecum mille, vel duo millia militum. Reſpondeo. Niſi probabiliter dubitetur, vtrum circa arduas huiuſmodi perſonas præponderare debeat communis vtilitas, vel priuata, credo Papam potius eſſe conſulendum in hoc caſu, quàm aliquid temere diffiniendum. Quid ſi aliquis Cruce ſignatus, vel alias vouet, quòd expenderet, vel mitteret in ſubſidium terræ ſanctę c. marcas, poſtea ingreditur religionem, nunquid eſt liberatus vtrinque? Reſpondeo. Sic quo ad laborem peregrinationis, non quo ad pecuniam prædictam: quia nec epiſcopus, nec abbas, nec alius abſque ſpeciali licentia Papæ poteſt mutare vota terræ ſanctæ, nec ipſo iure mutãtur per ingreſſum religionis, niſi quo ad laborem peregrinationis. Ex ſumma de ca. Item in redemptione, ſeu commutatione debet ſuperior habere conſiderationem ad facultates vouentis, & expenſas quas poſſet facere, vel facturus eſſet, ſi votum impleret, vt ſi ſit votum Hieroſolymitanum, vel ſimile, puta contra hæreticos, vel aliud tale, vt omnia ſine diminutione tranſmittat per aliquem, vel per aliquos viros religioſos in vſus, & ſubſidium terræ ſanctæ, ſeu catholicorum, pro fide pugnantium totaliter transferenda. In voto abſtinentiæ habenda eſt ratio aſperitatis ieiuniorum, panis, & aquę, & omnium aliorum, quæ in voto fuerint comprehenſa conſiderari, etiam de affluentia vouentis. Nam in eadem ſpecie non aliquis pauper poſſet redimere cũ. x. ſolidis, vel etiã vno denario, vel nullo, ſi nihil haberet, vel habere poſſet, vbi rex, vel comes non poteſt cum mille marcis argenti. Ex ſumma fratris, V. Generalis autem doctrina circa huiuſmodi redemptionem votorum, dari non poteſt de facili, cum ex variis circunſtantiis perſonarum huiuſmodi redemptio, variè ſit taxanda.

De redemptione voti terræ ſanctæ. Cap. LXXIII.

EXtra. i. de voto, & voti re. Alc.3. Cum Trecẽſis eccleſia cõtra libertatẽ eccleſiaſticam grauaretur, nec per alium, quã per Campaniæ comitem in vltramarinis partibus, conſtitutum, eidem eccleſiæ crederes de facili poſſe ſubueniri, ad ipſum propoſuiſti accedere, & in ſignum peregrinationis terræ oriẽtalis, Dominicã Crucem aſſumpſiſti. & infra. Quamuis autem audita morte ipſius, intentionem tuam conſpiceres iã fruſtratam, noluiſti tamen ſine conſilio ſe. ap. ad propria remeare. Et quidem tria præcipue duximus in hoc negocio attẽdenda, quid liceat ſecundum æquitatem, quid deceat ſecundum honeſtatem, & quid expediat ſecundum vtilitatem. Sane non videbatur contra votum licitum vt venires, cum vox clamet prophetica. Vouete & reddite domino Deo veſtro. Sed nec decens cum ſit ſcriptum: Nemo mittens manum ad aratrum, & reſpiciens retro aptus eſt regno Dei. &c. Nec expedire videbatur, cum ex abſolutione tua ſcandalum poſſet laicorum mentibus generari. Quod enim agitur a prælatis, de facili trahitur a ſubditis in exemplum. Ipſum etiam votum quod ex ſui forma ſanctum, & honeſtum erat, ex perſona vouentis minime licitum videbatur. Cum enim iuxta canonica inſtituta, clericus abſque licentia ſui epiſcopi peregrinari non debeat, & epiſcopus non minus immo potius ſe. ap. ſit aſtrictus, videri poterat merito, quòd abſque generali, vel ſpeciali licentia votum peregrinationis, qua te tamdiu abſentares emittere non deberes. & infra Tibi pro te, & famulis tuis licentiam concedimus votum peregrinationis taliter commutare, vt expenſas quas fueras in eundo, morando, redeundo facturus alicui religioſo committas in neceſſarios vſus terræ ſanctæ, ſine diminutione qualibet transferendas, & infra. Laborem etiam laboribus ſollicitius recompenſes, inſtando vigiliis deuotius, vacando orationibus, & in ieiuniis fortius te exercens. Ad hanc autem indulgentiam tibi faciendam ſpecialiter nos induxit, quòd cum pro libertate Trecen. eccleſiæ per dictum comitem aſſequendum præcipue votum peregrinationis emiſeris, eo ſublato de medio, quia ceſſauerit cauſa, facilius ceſſare potuit & effectus.

De Eodem. Cap. LXXIIII.

DE his, qui pro ſuccurſu ter. ſan. ſigno Crucis ſumpto propter infirmitatem, vel paupertatem, vel aliam iuſtam cauſam votum non poſſet vtiliter adimplere. Reſpondeo, quòd debiles, & inopes magis illuc in defectum, quàm profectum accedunt, cum iſti pugnare non poſſunt, & illi mendicare cogantur. Niſi forte ſint nobiles, & magnates, qui ſuis ſecum expenſis bellatores adducant, vel artifices, & agricolę, qui de laboribus ſuis ſibi poſſunt acquirere neceſſaria, & terrę ſanctæ ſubſidia miniſtrare. Quamuis non multi talium propter breuitatem poſſeſſionum, & paucitatem inhabitantium ibi ſunt oportuni. Vnde credimus diſtinguendum inter illos, qui temporalem, & eos qui perpetuam impedimenti cauſam creduntur habere. Quod primis indulgenda eſt dilatio, ſecundis autẽ

eſt

eſt redemptio iniungenda, ac rerum facultate pẽſata, quas poſſunt, aut quas facturi eſſent expenſas. Perſonarum præterea compenſato labore, in ſubſidium terræ ſanctæ tranſmittant, exequentes per alios, quod per ſe nequeũt adimplere. Rurſus inter alios, qui pro defenſione terræ ſanctæ votum peregrinationis emittunt & eos quibus, pro ſatisfactione ſuorum criminum, iter peregrinationis iniungitur, credimus diſtinguendũ. Quia circa primos plus terræ ſanctæ ſuccurſus, & circa ſecundos plus labor itineris, ſecundum intentionem vouentis, & pœnitentis debet attendi. Vnde ſi quis hoc modo vouentium eſt inutilis ad pugnandũ, quamuis habilis ad eundum, melius eſt redimere votum, quàm expenſas conſumere. Quod & de pœnitente, qui propter debilitatem non poteſt iter iniunctæ peregrinationis implere, ſane valet intelligi, non autem de illo, qui quamuis ſit impotens ad bellandum, potens tamen eſt ad eundum. Et infra. De mulieribus autem hoc credimus obſeruandũ, vt quæ remanere noluerint, viros ſuos ſequantur. Cæteræ vero niſi forte ſint diuites, quæ ſecum in ſuis expenſis poſſint ducere bellatores, votum redimant quod vouerunt. Item pleriq; debiles, & ſi per ſe pugnam non poſſunt, maturitate tamen cõſilij valent prodeſſe pugnantibus, & perſonæ defectũ per alios releuare. In tanta quoque neceſſitate populi Chriſtiani, ne terræ ſanctæ impediatur ſubſidium, viri præter aſſenſum vxorum huiuſmodi peregrinationis propoſitum vouere valent libere, & quod vouerunt libere adimplere. De clericis vero duximus reſpondendum, quòd cum clericatus officium eos reddat inutiles ad pugnandum, niſi vel conſilio ſtrenui, vel officio prædicationis inſtructi, aut magnatum ſint obſequio deputati, vel vſque adeo diuites fuerint, & potentes, vt in expenſis ſuis aliquos ſecum ducere valeant bellatores, magis ab eis expedit redemptionẽ accipere, quàm ad votũ eos cogere proſequendũ.

De Votorum irritatione. Cap. LXXV.

Ex ſumma de ca. Poteſt autem votum voluntarium irritari duobus modis. ſ. defectu conditionis. ſ. generalis, puta ſi vixero, ſi potero, ſi Deus voluerit, quæ ſemper ſubintelliguntur, etiam ſi non apponãtur. Siue ſpecialis, puta ſi filius meus fuerit liberatus de infirmitate, viſitabo ſanctum Iacobũ, vel ſimile: hic ſimiliter ſi defecerit conditio, non obligatur ex voto, alias ſic. Et hoc intelligas vbi tota obligatio ponebatur in euentu conditionis. Aliter ſi alia ſuit conſcientia, vel etiam ſi fecit votum ob cauſam, & publice, & non expreſſit cauſam ſic vouens & propter conſcientiam, & propter ſcandalum tollendum votum tenetur implere. Poteſtate vero ſuperioris multipliciter. Sunt enim quædam perſonæ, quæ non habent liberã facultatem vouendi, vt ecce monachus non poteſt facere votũ abſtinentiæ, vel peregrinationis, vel ſi aliquod aliud fecerit, nõ debet exequi ſine licentia abbatis. Excipitur votum ſtrictioris religionis. Nam quod dicunt aperte Greg. & Vrbanus Papa: Prohibetur canonicis regularibus ad monaſticam religionem tranſire abſque permiſſione patris, ac congregationis, intelligitur de his, qui leuitatis cauſa tranſire volunt. Ex ſumma fratris. V. Nota etiam, quòd ſi quis vouit, quòd iret ad ſanctum Iacobum, quia credebat ibi inuenire fratrem ſuum, & nihilominus propter redimenda peccata ſua. In hoc caſu quamuis ſciat fratrem ſuum deceſſiſſe, antequam iter arripiat, nihilominus tamen ire propter aliam cauſam tenebitur. Idem intelligas quotienſcunque vouet aliquis ex duabus cauſis, vel pluribus, & nihilominus intendit ſe obligare qualibet illarum cauſarum extante.

De Votis Monachorum. Cap. LXXVI.

Ex ſumma de caſibus. Circa votum peregrinationis, vel abſtinentiæ quæritur vtrum abbas, vel prior, vel alius prælatus poſſit abſoluere religioſos ſibi ſubditos ab huiuſmodi votis, quia ſe aſtrinxerant ad ingreſſum religionis. Ad hoc dicit. H. quòd ipſa religio ſtatim in ipſo ingreſſu ſoluit huiuſmodi vota, quia ſoluunt vinculum iuramenti, & obedientiæ. Immo expreſſa eſt decretalis: quia non frangitur votum cum in melius commutatur, Nec eſt neceſſaria certa ſatisfactio peccati, vbi totum vitæ tempus ſeruitio impenditur cõditoris. Alij vero dicunt, quòd tenentur adimplere quod promiſerunt, niſi prælatus ſuos diſpenſet cum eis. Mihi videtur, quòd ſi aliquis volens huiuſmodi votum in melius commutare, epiſcopo ſuo præſtante auctoritatem intrauit religionem, abſolutus eſt, vt ſupra c. 5. circa redemptionem. Si vero non intẽdebat commutare, vel etiam intendebat, ſed non interuenit auctoritas epiſcopi, licet poſſit dici, quòd vis religionis ſoluat huiuſmodi vota, vt ait. H. Conſulo tamen quòd diſpenſat prælatus, ſicut dicũt alij quia tutius eſt. Item nota quòd non poteſt iniũgere pater filio neceſſitatem peregrinandi, pecuniariam vero ſatisfactionem bene poteſt iniungere. Cauſa. 20. q. 3. Quod vero ab vno monaſterio in aliud diſtrictius tranſire monachis ſit liberum, ex concilio Triburienſi habetur, in quo ſic ſtatutum eſt: Virgines ſacræ, ſi pro lucro animæ ſuæ propter diſtrictiorem vitam ad aliud monaſterium pergere diſpoſuerint, ibidemque commanere decreuerint, Synodus concedit. Si vero fuga diſciplinæ alium locum quæſierint, redire cogantur. Quod autem de virginibus ſacris hoc capitulum ſtatuit, de monachis etiam conſequenter intelligitur, de quolibet etiam clerico. Sed obijcitur illud Baſilij. Monachum non licet votum vouere ſine conſenſu abbatis ſui. Si autem vouerit, frangendum erit. Item illud Agatenſis concilij Monachum niſi abbatis ſui permiſſu, aut voluntate, ad alterum monaſterium commigrantem, nullus abbas ſuſcipere aut retinere præſumat. Sed vbicunque fuerit ab abbate ſuo ſub auctoritate canonum reuocetur. Item clericis ſine commendatitijs literis, vel epiſtolis epiſcopi ſui, licentia nõ pateat euagandi. In Monachis quoque præſcriptis ſententiæ forma ſeruetur. Seruandum quoque eſt de Monachis, ne eis ad ſolitarias cellulas liceat a cõgregatione diſcedere, niſi forte probatis poſt emeritos labores, aut propter infirmitatis neceſſitatẽ aſperior abbatis licentia regula remittatur. Verum hoc intelligendum eſt de Monachis religioſe viuentibus, quibus vota ſpecialis abſtinentiæ, vel alicuius diſtrictionis, quæ generalem cõſuetudinem ſuorum fratrum excedat, ſine abbatis conſenſu vouere non licet, ne ſuper eos fratres ſcandalizentur. Cauſa etiã illorum ſtatutum eſt hoc, Qui regularem diſciplinam ſubterfugientes, peregrinationis vota ſibi aſſumunt, quod nec Monacho, nec alicui clerico licet, ne hac occaſione ad ſecularem conuerſationem redeat.

De His, qui voto religionis non teneantur. Cap. LXXVII.

Extra. 3. de regularibus & tran. ad te. Inno. 3. Cum alienatus non ſentias, ac per hoc non valeat conſentire, cum denuncietis ab obſeruatione monaſtici ordinis abſoluimus, niſi poſtquam mentis ſuæ factus eſt compos, ſpontanea voluntate profeſſionem fecerit monachalem. Ibidem de voto, & voti re. Alexan. 3. Cum ex quadam minutione nimio fuiſſes mortis pauore perterritus, hæc verba protuliſti: Non hic diu morabor, proponens in animo quòd religionis habitum eſſes aliquando ſuſcepturus, & infra. Tibi igitur reſpondemus: quòd plus in voto non eſt proceſſum, tranſgreſſor iudicari non poteris ſi non impleas quod dixiſti. Idem. Reus fracti voti non habetur, qui temporale obſequium in perpetuam noſcitur religionis obſeruantiam commutare. Item de impuberibus, aut cæteris, qui voto religionis aſtricti non ſunt, multa ſuperius dicta ſunt. Ex ſumma de ca. Greg. 9. cõſtituit, quòd nouitij in probatione poſiti, poſſunt ad priorem ſtatum libere infra annum redire, niſi in tribus caſibus. Primus ſi acceperunt habitum qui dari profitentibus conſueuit. Secundus ſi fecerunt profeſſionem Tertius ſi euidenter apparet, quòd tales abſolute voluerint vitam mutare, vel in religione perpetuò deſeruire. Sed qualiter ſcietur, quòd fuerint in probatione. Reſpondeo, vel quia proteſtati ſunt ſe velle eſſe in probatione, vel quia acceperunt habitum nouitiorum, vel quia talis eſt ordo qui non conſueuit recipere aliquem ad profeſſionem, niſi probatione præmiſſa. Quod autem ſequitur, infra annum, intellige vbi annus ſtatutus eſt ad probationem. Idem enim crederem de alio tempore, ſi eſſet ad hoc ſtatutum. Quid ſi non apparet euidenter, quòd voluit vitã mutare, & in religione perpetua deſeruire, in iudicio tamen pœnitentiæ confitetur, quòd ſui voluntatis compos fuit, & præmiſſa deliberatione intrauit. Dico quòd non licet ei redire ad ſeculum, & ſi dubitaret idem conſulerem, quia in dubijs, via tutior eſt eligenda. Ex ſumma fratris. V. Item ſine præiudicio credo, quòd ſolum propoſitum non obligat, nec eſt mortale venire contra niſi addatur promiſſio, vel votum expreſſum, vel tacitũ ſiue præſumptum, vt cum quis recipit habitum profeſſorum, licet nihil dicatur verbo, vel cum recipit habitum nouitij, exprimendo propoſitum ſuum de perpetua obſeruantia religionis. Receptio enim habitus nouitij, cum euidenti expreſſione huius propoſiti, voti præſumptionem inducit, ad quod neutrum per ſe ſufficeret. Sic credo quòd propoſitum eundi vltra mare, uel ad ſanctum Iacobum ſine voto non obligat, niſi Crucem accipiat, quò ad primum caſum, aut a ſacerdote ſuo peram, & baculum benedictum, ſicut fieri conſueuit, quò ad ſecundum.

De

De His, qui ad votum ſeruandum iure compelluntur.
Cap. LXXVIII.

EXtra 3. de regularibus. Ex concil. Tolet. Et clerici, qui ſe fingunt habitu, & nomine monachos, & non ſunt, cogantur, vt veri monachi ſint, vel veri clerici. Alex. 3. De clericis qui religionis habitum ſuſceperant, & ante profeſſionem ad priorem ſuum ſtatum conuerſi. Reſpondemus, quòd ſi religionis auſteritatem ad quam migraſſe noſcuntur ſeruare noluerint, ad mitiorem ſunt religionem tranſire cogendi, verùm ſi ante ſuſceptum huiuſmodi habitũ poſiti in probatione, recedere voluerint, ſecundum regulam beati Benedicti, non videntur prohiberi ad priorem ſtatum redire, quę videtur præcipere, vt in eadem veſte, in qua venerunt reuertantur. Clemens. 3. Monachũ, aut paterna deuotio, aut propria profeſſio faciat. Idem. Cum monachum faciat non habitus, ſed profeſſio regularis, ex quo ad conuertendum ad votum emittitur, & recipitur ab abbate, vt talis fiat monachus, & reddat domino quæ promiſit, erit vtiq; compellendus. Item Inno. 3. Idem. Licet tẽpus probationis antiquis patribus ſit indultum, non ſolum in fauorem conuerſi, ſed & monaſterii, vt & ille aſperitates illius, & iſtud mores illius valeat experiri. Si tamen ante probationis tẽpus regulariter præfinitum, is, qui conuerti deſiderat, habitum ſuſcepit, & profeſſionem emiſit, abbate per ſe, vel per alium profeſſionem recipiente, monaſticam, & monachalẽ habitum concedente, vterque renunciare videtur ei, quod pro ſe noſcitur introductum. Ideoq; obligatur per profeſſionem emiſſam pariter, & acceptam. Et quia multa fieri prohibentur, quæ ſi facta fuerint, obtinent firmitatem. Prohibẽdum eſt etiam abbatibus ne paſſim ante tempus probationis quemlibet indiſcrete, ad profeſſionem recipiant, cum in ſubſidium fragilitatis humanæ, ſpacium probationis ſit regulariter inſtitutum. Ibidem. de vo. & vo. re. Alex. 3. Nobis intimaſti te ſuſcipiendi regularem habitum votum ſolemniter emiſiſſe, quoque termino tranſacto non curaſſes, quod voueras adimplere, vocatus fuiſti ad regimen eccleſiæ Geben. Conſulimus, vt ſi tuam ſanam deſideras conſcientiam regimen religioſe eccleſiæ memoratæ, ac reddas altiſſimo vota tua. Quod ſi capitulum eiuſdem Geben. eccleſię te poſtmodum duxerit canonice eligendum, electionem recipere de te factam poteris. Ex ſum. de ca. Quid ſi non metu, ſed dolo inductus intrauit quis religionem, nunquid poterit allegare deceptionem, & exire. Dico quòd non, non enim poterit dicere ſe deceptum, cuius conditio melior facta eſt, nec alterius dolo, ſed ſuæ potius fatuitati aſcribat.

De eadem. *Cap.* LXXIX.

EX ſumma de ca. Pone quòd aliquis ſecularis videt monaſterium diſſolutum, monachos ſplendide comedere, bene etiam indutos & ſimilia, cogitat, hunc ordinem bene poſſe ſuſtinere, ingreditur, poſtea ſit inquiſitio in monaſterio, compelluntur ad regulam obſeruandam. Iſte dicit non noui hanc aſperitatem, quam modo vultis imponere, nolo eam tenere. quęritur vtrum poſſit cogi, vĩ q nõ: quia ſicut nõ poteſt quis cogi ad totum votum, ita nec ad voti augmentum. Item quia idem iuris eſt in parte & in toto, ſed ab initio non poterat cogi ad totum ergo, nec ad partem. Contra, qui facit profeſſionem ſecundum regulam beati Benedicti, obligat ſe ad eam totaliter obſeruandam. Nam qui nihil excipit, omnia cõprehendit. Item aut intendebat viuere regulariter, aut irregulariter. In primo caſo patet quòd tenetur, in ſecundo idem: quia etiam ſi expreſſiſſet, turpis adiectio pro non adiecta haberetur, & teneretur regulariter viuere. Item adiectio appoſita contra naturam contractus, non mutat contractum. Idem in adiectione poſita contra legem. Solutio Indiſtincte dico, quòd non poteſt redire ad ſeculum, ex quo fecit ibi profeſſionem. Sed vtrum ibi cogatur manere diſtinguo, Aut erat peritus iuris aut ignarus. In primo caſu non poteſt recedere, quia intelligitur ſe obligaſſe, non ad id quod fiebat, ſed ad id quod fieri debebat. In ſecundo caſu ſubdiſtinguo, aut fuit ei explanata aſperitas regulæ, & tunc idem quod in iuriſperito, aut non, & tunc ſi credebat eos regulariter viuere, & ad illam aſperitatem ſe voluit obligare, non ad maiorem, & hoc expreſſit, cogetur ibi manere, ſed tranſibit ad alium ordinem, quem valebit ſuſtinere. Si vero non expreſſit, credo quòd debeat manere; nec poteſt allegare dolum, nec deceptionem, quia ſit melior ſua conditio, & poteſt magis imputare fatuitati ſuæ, q non examinauit vt debuit. Vel dic indiſtincte quòd debet remanere, quia dolus aliorum, vel ſimplicitas vouentis, non excuſat in talibus. Ex ſum. fratris. V. Quid de illo, qui vouit intrare ordinẽ Ciſtercienſem, nunquid poteſt intrare laxiorem ordinem? Reſpondeo intrare tenetur ordinem Ciſtercienſis, ad probandum religionem, & hoc quia poterit placere, & ſic ibi remanere, licet poſtquam intrauerit in probationem, & habitum nouitii ſuſceperit, poſſit recedere, niſi vouerit, non ſolũ quòd intraret, ſed quòd ibi monachus fieret, aut vſque ad mortem ibi perſeueraret, in quo quamuis non arctetur per regulam ad remanendum, tamen tranſgreſſor eſt voti, ſi ad religionem tranſierit laxiorẽ.

Qualiter monacho liceat ad arctiorem regulam tranſire.
Cap. LXXX.

EXtra 3. de regularibus, & tranſ. ad reli. Inno. tertius. Licet quibuſdam monachis, & canonicis, nec non hoſpitalariis, & templariis a ſede apo. ſit indultum, ne poſtquã aliquis profeſſus fuerit apud eos, ad alium locum poſſit, ipſis inuitis, arctioris etiam religionis obtentu tranſire, vt vnuſquiſque ſecundum Apoſtolum in ea deuotione permaneat, in qua dignoſcatur eſſe vocatus; quia tamen vbi ſpiritus Dei eſt, ibi libertas, & qui ſpiritu Dei aguntur, non ſunt ſub lege, quia lex non eſt poſita iuſto. Ea ratione videtur, hoc illis fuiſſe conceſſum, ne quis ex temeritate, vel leuitate in iacturam, vel iniuriam ſui ordinis, ſub prætextu maioris religionis ad alium ordinem tranſuolaret, ſicut frequenter a multis conſtat eſſe præſumptum, non quidem vt ei tranſeundi licentia denegetur qui eam cum humilitate poſtulandam duxerit, & puritate, vt non ficte, ſed vere ad frugem melioris vitæ valeat tranſmigrare. Talis ergo poſtquam a prælato ſuo tranſeundi licentiam poſtulauerit, ex lege priuata, quæ publicæ legi præiudicat, abſolutus, libere poteſt ſanctioris vitæ propoſitum adimplere non obſtante indiſcreti contradictione prælati, qui priuilegium meretur amittere, qui conceſſa ſibi abutitur poteſtate. Cum ergo Ro. Pont. qui ſupremam obtinet in eccleſia poteſtatem, Archiepiſcopis & epiſcopis, cedendi licentiam ex iuſta cauſa petentibus, ſine difficultate concedat. Quocirca nouerint vniuerſi, quibus huiuſmodi priuilegium eſt conceſſum, ſe ad concedendam tranſeundi licentiam taliter poſtulantibus de iure teneri: quia ſicut ſubditus a prælato, cum humilitate, & puritate tranſeundi debet licentiam poſtulare, ne bonum obedientiæ contemnere videatur, ſic prælatus ſubdito ſine difficultate, & prauitate qualibet tranſeundi licentiam indulgere, ne videatur propoſitum impedire diuinitus inſpiratum. Si vero probabiliter dubitetur, vtrum quis velit ad arctiorem, an laxiorem ordinem ex charitate an ex temeritate tranſire, ſuperioris eſt iudicium requirẽdum, ne forte Angelus ſathanæ in lucis Angelum ſe transformet, illa ſemper regula inuiolabiliter obſeruata, vt nullus abſque licentia. Ro. Pont. præſumat, occaſione qualibet deſerere præſulatum, quoniam communis vtilitas ſpeciali præfertur. Et in hoc caſu recta præponitur doctrina ſilentio, ſolicitudo contemplationi, & labor quieti. Vnde quando poteſt epiſcopus præeſſe pariter, & prodeſſe, non debet concedi poſtulata licentiam, aut etiam obtenta. Cum ergo monachus veſter, ad fratres Ciſterc. ordinis, tranſmigrauerit, non vt ordini veſtro aliquatenus derogaret, ſed vt apud eos vitam duceret arctiorem. Mandamus, ſuper eo, quod de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta feciſſe dignoſcitur, eum nullatenus moleſtetis, quia charitas eſt ſuns propriis, cui non communicat alienus.

De Tranſeuntium, & fugitiuorum reuocatione.
Cap. LXXXI.

EX ſumma fratris. V. Nunquid ſi tranſeat aliquis non petita licentia, ad arctiorem religionem, eo ſolo poterit reuocari a prælato? Reſpondeo, quòd non maxime ſi profeſſionem fecit, vbi ſe tranſtulit: multa enim fieri prohibentur, quæ tamen facta tenent. Item pone, quòd impetrauit aliquis regularis licentiam ab abbate ſuo tranſeundi ad arctiorem religionem, poſtea pœnitet ille nunquid abbas prædictus tenetur eum recipere reuertentem? Reſpondeo, Si ille, vel non poteſt inuenire arctiorem religionem, vbi recipiatur, aut non poteſt ſuſtinere aſperitatem illius poſtquam probauit cauſa, tenetur eum recipere, reuertitur ante factam ibidem profeſſionem, aut nondum tranſacto tempore probationis, nec poteſt repellit prætextu prioris licentię, vel renunciationis, ſi renunciauit primo monaſterio cum facta ſit ex cauſa, ſcilicet vt tranſiret ad arctiorem religionem & cauſa ſecuta non ſit, alias non tenetur recipere. Quid ſi

petijt

petijt licentiam tranſeundi, & abbas dixit, quòd deliberat, & antequam reſpondeat ille pœnitet dicens, quòd non vult tranſire. Abbas tamen poſtea licentiat eum, nunquid tenetur exire? Reſpondeo, quòd non, ex quo non concurrerunt eodem tempore voluntas petentis, & licentiantis. Credo autem quòd vbi quis licentiam petit tranſeundi ad arctiorem religionem, ſufficit licentia ſolius abbatis, vbi autem ad parem, notauit. H. quòd non ſufficit licentia prælati, ſine licentia conuentus, cum in alienatione prædij quod minus valet, quàm homo, requiratur conſenſus capituli. Ad laxiorem autem religionem non poteſt tranſire etiam de conſenſu abbatis, & conuentus, quia contra ius eſt. Cum autem & conuentus licentiat aliquem ſimpliciter, & ille renunciet ſimpliciter ſuo monaſterio, ex odio forte, vel iracundia, vel alia de cauſa, non valet quod agitur, quia hoc non eſt niſi dare licentiam euagationis, & diſſolutionis. Extra. 3. de regularibus, & tran. ad rel. Greg. 9. Statuimus, vt præſidentes capitulis celebrandis, ſecundum ſtatutum ge. concil. Abbates, ſiue priores fugitiuos, & eiectos de ordine ſuo requirant ſolicite annuatim, qui ſi recipi poſſunt ſecundum ordinem generalem, abbates & priores eorum ad receptionem eorum, cen. ec. compellantur, ſalua ordinis diſciplina. Quod ſi hæc regularis ordo non patitur, auctoritate noſtra prouideant, vt apud eadem monaſteria ſibi in locis competentibus, ſi abſque graui ſcandalo fieri poterit. Alioquin in domibus alijs eiuſdem ordinis ad agendam ibibi pœnitentiam, talibus vitæ neceſſariis miniſtrentur. Si vero fugitiuos dictos inobedientes inuenerint, eos excommunicent, & tamdiu faciat a prælatis excommunicatos publice denunciari, donec ad mandatum ipſorum humiliter reuertantur.

De Votis epiſcoporum, & ſeruorum. Cap. LXXXII.

EX ſumma de ca. Quod autem ſuperius dictum eſt de monacho, intelligas & de clerico ſeculari, non in voto abſtinentiæ, ſed religionis, & peregrinationis. Sed hoc fallit in epiſcopo, qui nec votum peregrinationis, vel religionis poteſt facere, niſi obtenta licentia Papæ. Item nec ſeruus, ſine domini voluntate. Tamen ſi ſeruus intrauerit religionem, & eſt perſona nota, vel etiam eſt incognita, quia neſcitur vtrum ſit liber, vel ſeruus, non debet recipi ad monachatum per triennium, ita quòd ſi ſit ſeruus, vel ratiocinijs obligatus, vel colonus. i. originarius, vel aſcriptitius, & quæratur a domino ſuo, reddatur ei, cum omnibus his quæ attulerit, fide tamen accepta de impunitate. Si autem infra triennium non fuit requiſitus, poſtea quæri non poteſt. Quando incipiet computari illud triennium, dicit. H. quòd a tempore ingreſſus, & curret continue in fauorem religionis. Ia. Io. & alij plurimi dicunt, quòd a tempore ſcientiæ domini. Quid ſi receptum eum ad profeſſionem ante hoc tempus, credo, ſaluo meliori iudicio, quòd ille debet remanere in ordine & monaſterium ſatisfacere domino, quia fuit in culpa recipiendo eum, vel dic, quòd ſi iſte erat incognitus, & aſſerebat ſe liberum, cum interrogabatur de hoc vel forte probabat hoc per falſos teſtes, & corruptos, ſi dominus noluerit eum ex gratia dimittere, ſpoliabitur tanquam indignus, vel vilis habitu, quem furtiue accepit, & reſtituetur domino. Ex ſumma fratris. V. Sed nunquid iſtis eſt vere monachus, cum inuito domino ſeruus non poſſit conſtituere hominem, ſuper caput ſuum. Reſpondeo, quidam dicunt, non poteſt fieri monachus. Sed H. videtur contrarium: quia ſeruus vouere continentiam, & proprijs abrenunciare, & viuere ſecundum regulam monachorum quoad eum licet, ſaluo iure dominorum, quod habent in corpore ſerui, & animam Deo obligare inuito domino poteſt, licet non poſſit alijs ſubijcere corpus, ſed ſubiectio corporis non exigitur ad monachatum, quia in propria domo poteſt quis, & eſſe, & effici monachus. Quod autem dicit magiſter, quòd prædictus ſeruus debet in ordine remanere in fauorem religionis, quod ſatis poteſt dici quando ſeruus huiuſmodi bona fide intrauerat monaſterium, credens ſe eſſe liberum, alias videtur domino reſtituendus ſi velit dominus. Quid ſi poſtea fuerit manumiſſus, nunquid tenebitur reuerti ad monaſterium, vbi profeſſionem fecit. Reſpondeo, dicunt quidam quòd non. Sed H. innuit, quòd licet dicatur, quòd non fuerit monachus, quia tamen quantum in eo fuit, tenetur redire ad monaſterium. Sed quod contra videtur, extra, de conuer. coniu. Quidam intrauit. placet; & difficile eſt reſpondere, dato quòd ſeruus, manens ſeruus, monachus fieri non poſſit. Sed dato quòd poſſit ſicut videtur ſentire. H. facilis eſt, reſponſio, quia aliud eſt de viro inuita vxore intrante monaſterium, qui monachus eſſe non poteſt, quia vouere continentiam ſine conſenſu vxoris non poteſt, quæ continentia annexa eſt regulæ monachali, vnde reuocatus ab vxore de monaſterio, ipſa mortua non tenetur reuerti ad monaſterium, quia nunquam monachus fuit, ſed ſeruus. Adepta libertate tenetur reuerti, quia monachus fuit.

De Votis impuberum. Cap. LXXXIII.

EX ſumma de ca. Item nec impuberes abſque patris, aut tutoris auctoritate vouere poſſunt religionem, vel peregrinationem. Itaque nota, quòd ingrediens monaſterium, aut eſt adultus, aut impubes. In primo caſu ſi intrat ſponte, & facit profeſſionem expreſſam, vel tacitam, non poteſt exire. Et dicitur ſponte, quia ſi inuitus intraret non teneretur, etiam ſi propter aliquam culpam ſi ſibi imponeretur ad pœnitentiam agendam. Et intelligas inuitum, qui intrauit propter metum, qui poteſt cadere in virum conſtantem, videlicet mortis, vel verberum, vel ſeruitutis, vel ſtupri, ſeu, vel filiorum. Si vero impubes intrat, aut ab alio ponitur in monaſterio, puta patre, vel tutore, aut propria auctoritate. In primo caſu, ſi ipſe non conſentit poteſt egredi quando voluerit, vſque ad ætatem legitimam. Si autem conſentit, licet conſenſus ille, qui fit ante annos pubertatis non teneat, tamen exire non poteſt, priuſquam perueniat ad ætatem legitimam, ad inſtar carnalis matrimonii. Sed quàm cito peruenerit ad perfectam ætatem poteſt egredi. Si vero impubes propria auctoritate intrauerit, poteſt extrahi a patre, vel tutore infra annum, vel diem, Hoc tamen addit Innocen. 3. quòd ſicut in matrimonio carnali malitia ſupplet ætatem, ita & in ſpirituali. Item ſi quis impubes, doli tamen capax, ſponte intrante, conſulerem ei ad cautelam quòd non exiret, vel ſi exiuerit quòd rediret, niſi duxiſſet vxorem, non tamen dico teneri, niſi ſecundum diſtinctionem ſupra dictam. Cã. 20. q. 1. Quod intra annos pueritiæ monaſterio traditi, cum adulti fuerint liberum habeant arbitrium manendi, vel diſcedendi, probatur auctoritate ix. ſynodi, in qua ſic ſtatutum eſt. Firma autem tunc erit profeſſio virginitatis, ex quo adulta iam ætas eſſe cœperit, & quæ ſolet apta nuptiis deputari ac perfecta. Sed hoc de illa profeſſione, quæ proprio arbitrio fit. Secus de illa, quæ a parentibus Deo offertur. vnde Grego. ad Auguſtinum Anglorum epiſcopum. Addidiſtis adhuc quòd ſi pater, vel mater, filium vel filiam, intra ſepta monaſterij, in infantiæ annis ſub regulari tradiderint diſciplina, vtrum liceat eis poſtquam ad pubertatis peruenerint annos egredi, & matrimonio copulari, Hoc omnino deuitamus, quia nephas eſt, vt oblatis a parentibus Deo filijs, voluptatis frena relaxentur: Item ex concil. Tol. Monachum aut paterna deuotio, aut propria confeſſio facit, quicquid horum fuerit, alligatum tenebit.

Adhuc de eodem. Cap. LXXXIIII.

GRatianus. Ex his auctoritatibus colligitur, quòd paterna profeſſio pueros tenet obligatos. Sed obijcitur, illud Leonis Papæ. Puellæ, quæ non parentum coactæ imperio, ſed ſpontaneo iudicio, virginitatis propoſitum, atque habitum ſuſceperit, ſi poſtea nuptias elegerit præuaricantur. Ex quo datur intelligi, quòd ſi coactæ virginitatis habitum ſumpſerint, ſine præuaricatione ipſum deſerere poſſunt. Sed puella hic nobilis intelligitur, cuius (vt in ſubſequentibus monſtrabitur) poſt 12. annum liberum eſt arbitrium, nec in electione propoſiti cogitur ſequi parentum imperium. Sic & illud intelligendum eſt, quod eſt ſtatutum in ſynodo habita ab Eugenio Papa. Sicut qui monaſteria elegerit, a monaſterijs egredi non permittuntur, ita qui inuiti iuſtæ offenſionis cauſa ſunt intromiſſi, non niſi volentes teneantur, quia quod non petunt non obſeruant. Idem q. 2. Ex concil. Tribur. Puella ſi ante 12. annos ætatis, ſponte ſua ſacrum velamen ſibi aſſumpſerit, poſſunt ſtatim parentes eius, vel tutores, id factum irritum facere ſi volunt, at ſi annum, & diem diſſimulando conſenſerint, vlterius nec ipſi, nec ipſa mutare poterunt. Si vero in fortiori ætate adoleſcentula ſeruire Deo elegerit, non eſt poteſtas parentibus prohibendi. Ex ſum. fratris V. vbi dicit. Continentiam, perpetuam, ſupple, non enim ſufficit, quòd promittat continentiam ad tempus vitæ mariti tantum. Si autem poſt huiuſmodi votum factum ad tempus, maritus receptus fuerit de facto, quia de iure non debet, mortuo marito poterit matrimonium contrahere, ſi tic

manſit

manſit vſque ad mortem viri. Quod ideo dico, quia ſicut notauit H. viuente marito, debet compelli intrare monaſterium, vel ſaltem vouere perpetuam continentiam, quod ſatis credo ſi ipſa ignara fuit iuris, alias non credo, quòd compellenda ſit, ſed potius reuocare maritum debebit, ſi induci non poſſit illa ad intrandum monaſterium, quando eſt ſuſpecta, vel ad vouendam perpetuam continentiam. Item nota, quòd dicit, in manu, vel præſentia epiſcopi, talia enim maiora negocia non debent expediri per minorem, quam per epiſcopum, vel per aliquem de mandato eius. Si tamen per perſonam fieret inferiorem, vel alias rite factum eſſet, non deberet propter hoc epiſcopus factum reuocare, & peccaret ſi de facto reuocaret. Et nota quòd duplex eſt profeſſio. ſ. expreſſa, & tacita. Expreſſa eſt, quæ fit per verba ſecundum formam ordinis. Tacita autem fit per receptionem habitus regularis, quo vtuntur profeſſi, quod ſi & cætera omnia facit, inde eſt ac ſi feciſſet expreſſam profeſſionem. Item nota. quòd impubes, ſi eſt doli capax, ſecundum H. monachus fieri non poteſt, nec ſe Deo obligare. Gratianus. Paruuli vero dum offeruntur, non niſi ſub multorum teſtimonio ſuſcipiendi ſunt. Extra 3. de reg. & tranſ. ad rel. Ex concil. Maguntin. Nullus tondeatur niſi legitima ætate, ſpontanea voluntate. Ex eodem. Si quis ante legitimos annos tonſuratus ſine conſenſu parentum ſuorum, ſi parentes ſui infra annum non reclamauerint, in clericatu permaneat. Ex regiſtro Greg. Quia in inſulis dura eſt congregatio monachorum, pueros in eorum monaſterio ante 18. annum ſuſcipi prohibemus. Cœleſtinus 3. Cum. D. miles ſecum ſon filio diſcretionis annos nullatenus attingente, ad quoddam monaſterium cum bonis ſuis etiam contuliſſet, dictum filium ſuum fecit habitum ſuſcipere monachalem. Et infra. Diſ. t. t. reſpondemus, quòd ſi dictus puer ad annos diſcretionis peruenerit, & habitum retinere noluerit monachalem, ſi ad hoc induci nequiuerit, non eſt vllatenus compellendus.

Iterum De eadem. Cap. LXXXV.

Ex ſumma de ca. Si tamen impubes, & doli capax emiſit votum aliud quàm continentiæ, videtur quòd ſit obligatus, niſi pater ſtatim cum audierit reuocet. Ex ſumma fratris. V. Idem etiam credo de voto continentiæ circa ingreſſum religionis, quia non poteſt reuocari, niſi ſtatim reuocetur. Quid ſi vouerit ſe ſeruaturum continentiam, vel ingreſſum religionis, tunc demum cum venerit ad ætatem, vel cum mortuus fuerit pater, nunquid poteſt pater illud reuocare contradicendo ſtatim. Reſpondeo, non poteſt ſecundum opinionem H. ſed ſecundum communem quæ humanior eſt, poteſt ſtatim, nec enim datur ei annus, & dies ſicut in tranſitu ad rel. & hoc, quia per ingreſſum rel. eximitur a poteſtate patris vel tutoris, ſed propter aliа vota non eximitur, & ideo non poteſt reuocare niſi ſtatim reuocet, ex quo ſcit votum eſſe emiſſum. Et expono ſtatim, in ipſa die. ar Numeri. 30. vbi dicit: Et in alterum diem diſtulerit ſententiam. Idem enim credo de filio. & filia, licet lex loquatur de ſola filia. Quid ſi pater contradixerit, & reuocauerit huiuſmodi votum, ſiue continentiæ, ſiue aliud, & poſt huiuſmodi reuocationem conſenſerit huiuſmodi voto, nunquid filius cum venerit ad ætatem tenebitur obſeruare votum, Communis eſt opinio, quòd nõ, quia ſemel fuit abſolutus ſcilicet per reuocationem factam a patre, & obligatio ſemel extincta non reuixiſcit. Vnde non tenetur ſeruare votum huiuſmodi, vel iuramentum ſi forte iurauit aliquid, quòd tutor, aut pater reuocauit, niſi iterum voueat, aut iuret. Idem dicunt de vxore, quæ ad mandatum viri frangit votum, quod eo mortuo non tenetur illud implere. Idem dicunt de ſeruo qui intrauit monaſterium, & reuocatur a domino, & poſtea efficitur liber, quod non tenetur redire ad monaſterium. Idem de viro, qui inuita, vel neſciente vxore intrauit monaſterium, & propter hoc reuocatus fuit ab vxore, quòd mortua vxore non tenetur reintrare monaſterium, licet teneatur continere. Sed in omnibus caſibus iſtis, dicit H. contrarium, & dicit quòd in nullo caſuum prædictorum abſoluitur impubes, aut ſeruus, aut vir ab huiuſmodi votis, ſed impeditur adimplere quod promiſit. Vnde remoto obſtaculo, quod impediebat, debet fieri quod impediebatur. i. votum ſeruari. Et nota quòd cum pater, vel tutor reuocat votum filii, vel impuberis, aut maritus votum vxoris, non peccat, quia vtitur iure ſuo ſibi a Deo, & a canone conceſſo: nec filius, nec filia, nec vxor peccant, non implendo votum, poſt huiuſmodi reuocationem.

De Votis coniugum. Cap. LXXXVI.

Ex ſumme de ca. Vxores ſi emiſerint votum abſtinentiæ, vel peregrinationis, vel continentiæ, vel aliquod aliud non debent auctoritate ſua contrauenire. Sed viri ea poſſunt irritare, etiam ſi ante matrimonium contractum emiſerant votum, quod contracto matrimonio nondum compleuerant, verum eſt etiam hoc, ſi vxor de conſenſu viri emiſerat tale votum. & poſtea vir prohibet, quia debet ei obedire vxor, & in nullo peccat vxor obediendo, licet peccet vir, id quod conſenſerat prohibendo. Ex ſumma fratris. V. Nunquid poſſunt irritare ſimiliter iuramenta eorũ, facta ante matrimonium contractum, vel poſt? Reſpondeo. Credo quòd non niſi ſint talia, quòd præſtita fuerint ſuper abſtinentia, ſecundũ quòd notauit gl. Aug. ſuprapoſita. Notauit etiam H. 33. q. 3. voluit, quòd ſi ante matrimonium contractum obligauit ſe mulier alicui hominum, non poſſet poſt matrimonium contractum vir eius liberare eam ab illa obligatione. Similiter credo, quòd ſi poſt contractum matrimonium iuraret aliquid alicui, quod ipſa poſſet facere, non contradicente marito, non poſſet ille tale iuramentum irritare, alias credo quòd poſſet. Quid ſi voueat mulier, vel iuret quòd non ibit ad conuiuium, vel ad aliquid aliud extra domum propriam, cum viro ſuo. Reſpondeo, credo quòd huiuſmodi iuramentum, vel votum, ſi tamen votum eſt, poteſt vir reuocare. H. tamen notauit, quòd maritus illa ſola vota vxoris abſtinentiæ reuocare poteſt, quæ ipſa implere non poteſt ſine ſcandalo viri, vt de ieiuniis, de ſurgendo ad matutinas, de iacendo de nocte in camiſia. Alia quæ poteſt implere ſine ſcandalo viri, reuocare non poteſt, nec vxor tenetur ei obedire in reuocatione, vt ſi vouerit quòd daret aliquid de propriis, vbi conſuetudo eſt, quòd mulieres habent paraferualia ſeparata a rebus dotalibus, vel ſi vouit quòd cantaret vnum pſalterium, vel diceret Pater noſter, ſingulis noctibus, vel quòd de cætero non exiget debitum, vel quod non conſentiet adulterio.

De eadem. Cap. LXXXVII.

Ex ſumma de ca. Quod autem dixit de voto continentiæ. ſ. quòd viri vxorum vota poſſunt irritare, intelligas cũ diſtinctione. Quia aut inter virum, aut vxorem eſt ſecuta carnalis copula, aut non. In primo caſu, ſi vult vxor religionem intrare poteſt, ſi maritus ſimiliter intret, & econuerſo. Vel ſi eſt vetus vxor, & non eſt ſuſpecta de incontinentia licentiet virum, & promittat in manu, vel præſentia epiſcopi continentiã. Et ſic poterit vir intrare, alias non. Idem videtur dicendum in caſu conuerſo, videlicet, quod vxor poſſit intrare religionem, vero ſene, & non ſuſpecto de incontinentia: quia in huiuſmodi non ad imparia iudicantur. Ex ſumma fratris. V. vbi dicit continentiam ſupple. Non. n. ſufficit, quod promittat continentiã ad tẽpus vitæ mariti ſui tantum. Si autem poſt huiuſmodi votum factum ad tempus mariti, receptus fuerit de facto, quia de iure non debet, mortuo marito poterit matrimonium contrahere, ſi remanſit vſq; ad mortem viri, quod ideo dico, quia ſicut notauit H. viuente marito debet compelli intrare monaſterium, vel ſaltem vouere perpetuam continentiam. Quod ſatis credo ſi ipſa ignara fuit iuris, alias non credo, quòd compellenda ſit. ſed potius reuocare maritum debebit, ſi induci nõ poſſit illa ad intrandum monaſteriũ quando eſt ſuſpecta, vel ad vouendam perpetuam cõtinentiam. Item nota, quod dicit in manu, vel præſentia epiſcopi talis. n. maiora negocia non debent expediri per minorem quàm epiſcopum, vel per aliquẽ de mandato eius. Si tamen per aliam perſonam fieret inferiorem, ſi alias rite factum, non deberet propter hoc epiſcopus factum reuocare, & peccaret ſi de facto reuocaret. Extra. J. de conuerſione coniugum. Alex. J. Laicus, ignorante epiſcopo, de licentia vxoris monaſterium ingreſſus, profeſſionem ſuã. Dicimus quod niſi vxor ad religionem tranſierit, aut perpetuè caſtitatem ſeruare promiſerit, vir poteſt & debet de monaſterio reuocari. Inno. J. Non eſt alter coniugum recipiendus ad obſeruantiã regularem, niſi reliquus perpetuam continentiam repromittat, ſed & vitam debet mutare, niſi forte eius ſenectus, vt ſine ſuſpicione incontinentiæ valeat in ſeculo remanere. Ex ſumma de ca. Si viro vxor non vult ingredi religionem, ſed in ſeculo promittit continentiam, obligetur quantum in ea eſt, marito tamẽ petenti debitum reddere, niſi ambo emiſerint pari conſenſu tale votum, tunc enim & ſi maritus peteret, ac votum frangeret, ipſa tamen debet inſtantiſſime perſeuerare in voto quod fecit.

Adhuc

Adhuc de eodem. Cap. LXXXVIII.

SI autem non interuenit carnalis copula, poteſt ingredi religionem inuito etiam viro, & contradicente. Extra tertio de conuer. coniuga. Alexander quartus. Poſt conſenſum legitimum de præſenti licitum eſt alteri, altero etiam repugnante, eligere monaſterium ſicut ſancti quidam de nuptiis vocati fuerunt, dummodo carnalis commixtio non interuenerit, & alteri remanenti ſi commonitus continentiam ſeruare noluerit licitum eſt ad ſecunda vota tranſire quia cum non fuiſſent vna caro inſimul effecti ſatis poteſt vnus ad Deum tranſire, & alter in ſeculo remanere. Ex ſumma fratris V. Nunquid ſimiliter poterit tranſire ad heremum, vel ad recluſorium. Reſpondeo. H. notauit, quòd poteſt marito inuito, dum tamen emittat votum continentiæ, quia in heremo vel recluſorio vt dicit, eſt arctior religio, quã in eccleſia regulari. Sed non credo, quòd poſſit, niſi obliget ſe ad obſeruantiam regularem, & ſolenniter renunciet ſeculo, & omni proprietati, ita quòd teneatur ad illa tria vitata, quæ ſunt in qualibet religione, ſcilicet ad continentiam, & ad abrenunciationem propriorum, & ad obedientiam. Quid ſi datum eſt ei tempus ad intrandum, & maritus interim per violentiam cognoſcit eam, nunquid eo non obſtante poterit illa ingredi religionem infra tempus ſibi aſſignatum? aut impedietur intrare propter matrimonium iam per carnalem copulam conſummatum? Reſpondeo quod quæſtio dominicalis eſt, & diuerſi diuerſa ſuper hoc ſenſerunt. Ex ſumma de ca. Sed quid ſi ſe dicit velle intrare, cum vir exigit ab ea debitum, & tamen procraſtinando differt. Dico, quòd epiſcopus debet arbitrari tempus infra quod ipſa ingrediatur, quo elapſo ſi non fuerit ingreſſa, cogatur per excommunicationem ſatisfacere viro, quod etiã ex tunc poterit efficaciter accipere, tamen ſi termino elapſo illa ingrederetur, nihilominus teneret ingreſſus, dummodo ante carnalem copulam, poſtquam autem ipſa fuerit ingreſſa, & fecerit profeſſionem tacitam, vel expreſſam, ſolutum erit matrimonium, & vir qui remanſit in ſeculo, etiam illa viuente poterit aliam ducere. Ex ſum. fratris. V. Hoc ſiue de conſenſu intrauerit vxor religionem, ſiue eo contradicente. H. tamen contrarium notauit ſuper illud. c. deſponſata, ſcilicet quod eo ipſo videtur maritus vouiſſe continentiam, quod conſenſit vxorem intrare monaſterium, quod ego non credo. Ex ſum. de ca. Item quid ſi ipſa non vult ingredi religionem, ſed quaſi ſeruatura propoſitum caſtitatis in ſeculo, velit in domo propria permanere, ſuſcepto aliquo religionis velo. Ad hoc dicas, quòd nõ ſufficit, & nihilominus conſummandum eſt matrimonium iam contractum, niſi ſe voto aſtrinxerit ad obſeruantiam regularem. In quo caſu compelli poteſt, vt relicto ſeculo, religionis propoſitum exequatur. Extra vbi ſupra. Inno. 3. Cum quædam mulier velum viduitatis coram duobus abbatibus aſſumpſiſſet, benedictione ſolenni, quidam nobis proponebat ſe prius ipſam mediantibus nuncus per verba de præſenti, ara etiã inter poſita deſponſaſſe, at illa ſe in illum conſenſiſſe confeſſa, dixit, quòd audierat illum lepra eſſe percuſſum, & ob hoc eius fuerat abhominata complexum. Et infra licet videatur in veli ſuſceptione religionis habitum aſſumpſiſſe, ſi tamen velit in domo propria permanere, quaſi propoſitum caſtitatis in ſeculo ſeruatura, nihilominus conſummandum eſt matrimonium iam contractum, niſi ſe voto aſtrinxerit ad obſeruantiam regularem. In quo caſu compelli poteſt, vt relicto ſeculo religionis propoſitum exequatur. Ex ſumma fratris. V. Compelli poteſt, & debet.

Item de eodem. Cap. LXXXIX.

QVid ſi antequam compellatur, vel exequatur huiuſmodi propoſitum ſiue votum, voluntaria cognoſcatur a marito, nunquid conſummatur matrimonium? Credo, quod ſic, niſi ita aſtrinxerit ſe ad obſeruantiam regularem, quod fecerit profeſſionem tacitam, vel expreſſam ſecundum formam alicuius religionis, nec enim votum caſtitatis, quocumque modo ſolennizatum, dirimit matrimonium ante contractum, niſi ſit ſolennizatum per ſacri ordinis ſuſceptionem, vel profeſſionem regularem. Sed nunquid poteſt aliquis, vel aliqua fieri monachus, vel monacha in domo propria. Reſpondeo poteſt quidem, ſicut notauit. H. dum tamen faciat votum de non habendo proprium, & de ſeruanda continentia, & ſupponat ſe regulæ monachali, & viuat ſecundum eam, nec exigetur, quod

ſe ſupponat alicui abbati, uel priori, quia primus monachus ſine omni abbate, vel priore monachus fuit, licet non fuerit monachus ſecundum regulam, & formam Beati Benedicti, qui uoluit & inſtituit, quòd fratres ſui obedirent abbati. Sed cuius ſunt res, quas habet huiuſmodi monachus, qui eſt ſine abbate, vel priore in domo propria, vel in recluſorio, vel in heremo, cum habere propria nõ debeat? Reſpondeo. Dicit H. ſua ſunt quo ad vſum, quo ad proprietatem autem eorum ſunt, qui debent ei ſuccedere ab inteſtato, ſi tamen transferat ſe ad aliquam eccleſiam, fingentur nunquam fuiſſe illorum, & erũt illius eccleſiæ ad quam ſe tranſtulit. Si autem nec ſe transfert, nec habeat tales ſucceſſores, ſuccedet in illis rebus eccleſia, cum huiuſmodi monachus perſona ſit eccleſiaſtica. Cum autem quis, uel aliqua emittit uotum continentiæ in manu publicæ perſonæ, credo ſine præiudicio, quod talé uotum impedit, & dirimit matrimonium poſtmodum contrahendum, licet ſic uouens non recipiat habitum religionis, nec renunciet propriis, uel promittat obedientiam alicui, uel abbati priori. Quidam tamen dicunt contrarium, dicentes quod uotum continentiæ non dirimit matrimonium contrahendum, niſi ſit ſolennizatum per ſacri ordinis ſuſceptionem, aut per profeſſionem regularem. Ex ſumma de caſibus. Et nota, quòd quicquid dictum eſt de uxore, quantum ad uotum continentiæ, Intelligendum eſt, & de viro, quia in talibus, ſecundum omnes ad paria iudicantur vir & vxor. In voto autem abſtinentiæ dicunt quidam indiſtincte, quia vir ſit maior, quod poſſit talia uota facere inuita vxore. H. vero intelligit idem, vbi per tale uotum non fieret uxori præiudicium in debito ſibi reddendo, quod ſatis uidetur mihi probabile. In uoto peregrinationis dic, quod neuter coniugum poteſt altero inuito facere. Fallit tamen in uoto Hieroſolimitano, quod in maximum fauorem terræ ſanctæ, ac fidei Chriſtianæ poteſt uir ſine uxoris licentia facere, ac libere adimplere, uxor tamen, ut aſſentiat eſt attentius commonenda, vel ſi non uult remanere ſequatur uirum ſuum.

De Eodem. Cap. XC.

EX ſumma de caſibus. Item alter coniugum intrauit religionem ſine licentia alterius, alius repetit eum, quæritur vtrum teneatur redire ad coniugem. Reſpondeo, quòd ſic, niſi in duobus caſibus. Vnus eſt, ſi illa fuit publice fornicata, & ipſe ingrediens vixit caſte, de alio poſterius uide. Ex ſumma fratris. V Benedicit ſine licentia, quod fieri non debet, quia tria ſunt neceſſaria ad hoc, auctoritas epiſcopi, expreſſa licentia uxoris ſui, & uotum perpetuæ continentiæ, cum tranſitu ad religionem ſi ſit ſuſpecta perſona, alias poterit remanere in ſeculo. Item bene dicit, ſi uixit caſtè, alias non poſſet eam repellere, ſcilicet ſi fornicatus ipſe fuiſſet, ante ingreſſum religionis, uel poſt. Extra tertio ubi ſupra. Innocentius tertius. Conſtitutus in præſentia noſtra H. ſua nobis confeſſione monſtrauit, quod in acolytatus ordine conſtitutus, quandam puellam. R. nomine in faciẽ eccleſiæ duxit, quam cum carnaliter cognouiſſet, orta diſcordia inter eum & amicos puellæ, ipſa fuit alii nomine V. copulata, & tu eum vſque ad gradum ſacerdotii ordinaſti. Cum autem eum ſua conſcientia remorderet, habitum ordin. Ciſtercienſis aſſumpſit, & infra. Mandamus quatenus mulierem, vt a dicto V. recedat, cui per adulterium adiuncta eſt, nec prædictum monachum impediat, quo minus regulariter uotum valeat adimplere, per cenſur. eccleſiaſt. cogere non omittas. Ex ſumma fratris V. Quid ſi vterque fornicatus eſt, nunquid poteſt alter altero inuito intrare monaſterium? Reſpondeo, Non poteſt, ſicut notauit H. vigeſimaſeptima quæſtione ſecunda Agathoſa. Et poteſt reuocari, qui ſic intrauit, quod credo verum ſiue occulta, ſiue publica fuerit vtriuſque fornicatio, uel ſi etiam ingrediens occulte fornicatus fuerit, & alius publice. Quid ſi uterque non petita licentia ab altero intret monaſterium, nunquid poterint ſe mutuo repetere. Reſpondeo, Non poterunt, quia neuter poteſt dicere ſe ab altero ſpoliatum, & vterque intrando renunciauit iuri, quod habebat in reliquo, & iuri exigendi debitum, vnde votum vtriuſque tenuit quo ad exigendum, & quo ad reddendum debitum. Quid ſi vterque credens alterum eſſe mortuum intret monaſterium, nunquid comparata veritate poteſt alter exire, & alterum petere. Reſpondeo. Notauit H. quòd ſic, quia neuter intrando uoluit fieri monachus, niſi alter mortuus eſſet, unde neuter fuit monachus, cum uterque uiueret. Sicut illa quæ nupſit alii, cum virum ſuũ mortuũ eſſe crederet

comparata veritate licite recedit a ſecundo, & redit ad primum. Ex ſum. de ca. Alius eſt ſi fuerat lata inter eos ſententia, diuortij ad ſeparationem thori. Ex ſum. fratris. V. In hoc caſu poteſt ille qui relictus eſt intrare monaſterium inuito relinquente, ſicut notauit H. ſuper prædictum. c. quia per ſententiã eccleſiæ amiſit vterque poteſtatem in corpore alterius, & vterque ea toto renunciauit iuri ſuo, quod credo verum, eſſe, ſi relinquens non vult reliquum ſibi reconciliari. Ex ſum. de ca. Ad aliud dico, quòd eſt obligatus quo ad ſecundum, & ideo non poterit exigere debitum, quia hoc potuit vouere, quia erat in ſua poteſtate. Sed alienum, id eſt non reddere debitum coniugi petenti, non potuit vouere, & ideo tenebitur reddere. Extra. 3. de conuer. coniu. Alex. 3. Quidam intrauit monaſterium inuita vxore, qua ipſum repetente coactus eſt ad ipſam rediſſe, ea mortua, quæris &c. Reſpondemus, quòd votum non tenuit. Vnde ratione voti ad monaſterium non tenetur redire, Vlterius vero vxorem accipere non poterit, promiſit enim ſe non exigere debitum, quod in eius erat poteſtate, & ideo quo ad hoc votum tenuit, non reddere autem non erat in eius poteſtate, ſed mulieris.

Iterum de eodem. Cap. XCI.

Ex ſumma de ca. Pone, quod moritur vxor, quæ extraxerat eum de monaſterio, nunquid tenetur redire ad monaſterium? vel nunquid poterit ducere aliam vxorem? vel nunquid ſaltem tenebit matrimonium ſi duxerit? Item nunquid ab illa ſecunda poterit exigere debitum. Ad primum dico, quòd ceſſante impedimento monendus eſt diligenter redire ad monaſterium, & peccat ſi non facit, inuitus tamen non eſt cogendus ab eccleſia, quia profeſſio quam fecit, non ſolennizauit votum, cum non obligaretur ſimpliciter ad continentiam propter impedimentum vxoris. Ex ſum. fratris. V. Si peccat quare ergo non compellitur redire, cum quilibet poſſit cõpelli ad pœnitentiam, & deſiſtere a peccato. Reſpondeo ſecundum H. compelli poteſt, & peccat mortaliter ſi non redit. Quod ergo ſequitur, quòd non eſt cogendus inuitus, intelligendum eſt ad petitionem eorum, ad quos intrauit, quibus ſe ſubiicere non potuit. Epiſcopus tamen de ſuo officio poteſt eum compellere reuerti ad monaſterium. Vel dic, quod peccat venialiter, quia recedit a propoſito meliori, quod tamen non videtur verum, cum quantum in ipſo fuerit obligauerit ſe, ad perpetuo viuendum in religione quando fecit profeſſionem. Cum ergo mortua vxore ſublatum ſit impedimentum quod impediebat voti executionem, fieri debet quod impediebatur. & huic rationi innititur. H. extra vbi ſupra. Vrbanus. 3. Licet D. vxore ſua remanente in ſeculo de iure ad religionem tranſire nequiuerit, ea tamen ſublata de medio, votum ſine ſalutis ſuæ periculo non potuit violare. Cæleſtinus. 3. Verum mulier, quæ credens maritum mortuum, habitum religionis aſſumpſit, & eo reuerſo, de monaſterio educta fuit, poſt obitum viri ſit ad obſeruantiam regularem compellenda? Reſpondemus, quod votũ eius vſquequaque non tenuit, eatenus tamen fuerat obligatorium, quatenus ſe poterat obligare: promiſit enim intrando monaſterium, ſe non exacturam carnis debitum, quod erat in poteſtate ipſius. Redire vero ad ſeculum non erat in poteſtate ipſius, ſed in poteſtate mariti, & ideo quãtũ ad eũ tenuit votũ, quod poſt viri obitum tenere non deſiit, cum ad eum ſtatum a quo poterat efficaciam habere principium cognoſcatur. Conſultius quoque dicimus. vt ad monaſterium redeat, vbi profeſſionem fecit. Si vero ad hoc non poterit induci, ipſam inuitam credimus non cogendam. Ex ſumma de ca Ad ſecundum dico quòd non poteſt contrahere, impediente voto ſaltem ſimplici. Si tamen contraxerit per verba de præſenti peccat, & debet agere pœnitentiam de ſimplicis voti fractione, & tenebit matrimonium, & ita reſponſum eſt ad tertium. Ad quartum, & vltimum dixit H. quod ſicut non poterat exigere debitum a prima nec a ſecunda. Io. vero & pleriique alij doctores dixerunt, quod licite poterit exigere: quia licet peccauerat contrahendo, tamen tantum bonum eſt matrimonium, quod tollit totaliter obligationem illam. Opinio tamen H. videtur tutior, & congruentior ad ſalutem.

Adhuc de eodem. Cap. XCII.

Qvid ſi vxor ſine eius licẽtia vir intrauerat religionem, vult intrare religionem, & maritus contradicit? Ad hoc diſtinguo cum, Inno. quia aut eſt iam electus de monaſterio, & reconciliatus vxori, aut non. In primo caſu non poteſt intrare vxor religionem. In ſecundo poteſt illo inuito intrare. Cauſa. 33. quæſtione quinta. Qui vxorem ſuam velari permiſerit, aliam non accipiat, ſed ſimiliter conuertatur. Ex hoc caſu & ſimilibus dicit H. quod alter coniugum ſi viderit comparem ſuum, vel ſciuerit intrare religionem, & tacuit eo ipſo præſumitur vouere continentiam. & huiuſmodi taciturnitas reputatur pro conſenſu, ſecundum plurimos. Sed magiſter videtur tenuere ſupra, quod neceſſaria eſt licentia expreſſa, & non ſufficit taciturnitas, quod credo verum eſſe. Sed & ſi interuenerit conſenſus, vel licentia extorta per violentiam, vel per dolum, non præiudicat. Si autem non fuerit dolus ibi, vel violentia præiudicat, niſi licentians, vel conſentiens ius ignorauerit, ſcilicet quod teneretur ad perpetuam continentiam, ſi autem ſciuit ius, & non erat perſona ſuſpecta de incontinentia, non poterit reuocare licentiatum, ſed tenebitur continere, quia præſumitur continentiam vouiſſe. Si autem erat perſona ſuſpecta de incontinentia, & hoc ſciebat, non poterit ſimiliter reuocare, ſed tenebitur intrare religionem, ſi eam commode poterit inuenire. Si autem non poteſt, aut non credebat ſe eſſe ſuſpectam de incontinentia, cum tamen non eſſet, poterit reuocare licentiatam, quia non recipitur apud Deum illius viri conuerſio, cuius ſequitur coniugalis federis proſtitutio. Quid ſi licentians emiſerit votum continentiæ remanens in ſeculo, & non eſſet ſuſpectus, & mortuo corpore ſuo de facto, contrahat matrimonium, nunquid tenebit? Reſpondeo, tenebit, niſi emiſerit votum continentiæ ſolenne, quod poterit ſolennizari, quamuis non renunciet propriis, nec promittat obedientiam alicui abbati vel priori. Nec etiam recipiat habitum alicuius religionis, nec ſacrum ordinem, dum tamẽ emittat illud in manu epiſcopi, vel abbatis de mandato epiſcopi generali vel ſpeciali, ipſo epiſcopo, vel eius mandatario approbante illud votum, tunc enim ſpirituale matrimonium contrahitur inter vouentem, & Deum, & perficitur per approbationem ipſius epiſcopi, qui eſt vicarius, vel procurator Dei. Immo etiam conſumatur quantum in hac vita poteſt conſumari, vnde poſt huiuſmodi votum, ſiue matrimonium ſpirituale, locum non poteſt habere carnale matrimonium, ſicut poſt matrimonium carnale conſumatum, non poteſt tranſiri ad aliud carnale, altero contrahentium viuente, nec etiam ad ſpirituale, niſi de conſenſu vtriuſque.

De Eodem. Cap. XCIII.

Extra. vbi ſupra. Grego. 9. Mulier quæ in fide remanſit, poteſt nolente viro, qui ab infidelitate reuertitur, poſtquam ab eo fuerat iudicio eccleſiæ ſeparata, ad religionem libere conuolare. Idem, Mulieres vero, quæ relicto maritali thoro, lapſu carnis ceciderũt. Si mariti earũ cõmoniti a te diligẽter, eas conuerſas noluerint recipere propter Deum in clauſtris, cum religioſis mulieribus ſtudeatis collocare, vt perpetuam pœnitentiam ibi agant. Ex ſumma fratris. V. nota, quod dicitur de marito ſi noluerit recipere, ſupple voluntarie, & ſibi reconciliare, ad quod ipſe compelli non poteſt, quantumcumque illa non pœnituerit, niſi & ipſa adulteratus fuerit. Et eſt argu. quòd poteſt eam reconciliare ſibi inuitam ſi velit, & quòd antequam recuſet ſibi reconciliare illam, monachari non poteſt, ſiue lata ſit ſententia diuortij, ſiue non, cum hæc decret. Gaudemus, indiſtincte loquatur H. tamen dicit, quòd lata ſententia diuortij, relictus monachari poteſt inuito, & contradicente relinquente.

De Mendacio & eius ſpeciebus. Cap. XCIIII.

Ex ſumma de caſibus. Mendacium eſt, vt ait Auguſtinus falſa ſignificatio vocis, cum intentione fallendi. Nam is qui mentitur contra id, quod animo ſentit, loquitur voluntate fallendi, & ita prima pars diffinitionis comprehendit falſum dicere, ſecunda mentiri. Patet ex his, quòd hæc duo, mentiri, & falſum dicere, ſe habeant excedenter, & exceſſe, quia non omnis, qui mentitur dicit falſum, nec omnis, qui dicit falſum mentitur, at qui mentitur fallit ſemper voluntate, & ideo ſemp peccat quia reã linguã non facit, niſi rea mens. Qui vero dicit falſũ nõ ſemp peccat: aliqñ. n. dicit quia falſum, & credit ſe dicere verum, & tunc, ſi adhibuit diligentiam debitam non peccat, ſin autem peccat ſaltem venialiter. Auguſtinus ponit octo genera mendaciorum. Primum quod fit in doctrina religionis. Secũdũ vt aliquẽ lędat iniuſte, quod tale eſt vt nulli proſit, & obſit alicui. Tertium quod prodeſt alicui, ita

vt obſit alteri, quamuis non ad mundiciam corporalem, vt mẽdaciũ teſtis in cauſa pecuniaria. Quartum quod fit ſola mẽtiẽdi, fallendique libidine, quaſi ſine cauſa, & vtilitate. Quintum quod fit placendi cupiditate. Sextum quod nulli obeſt, & ꝓdeſt alicui, ad euitandum periculum pecuniæ. Septimum quod nulli obeſt, & prodeſt alicui, ad euitãdum periculum perſonæ. Octauum eſt, quod & nulli obeſt, & ad hoc prodeſt, vt ab immundicia corporali aliquem tueatur, vt ſi volenti corrumpere virginem, mentiatur quis, eam eſſe contingatam. In his autem tanto minus quiſque peccat, quantomagis a primo recedit. Ex ſumma fratris. V. Sed contra videtur, ꝙ minus peccatum eſt ſe primum mendacium, quam octauum. Reſpondeo. Non attenditur receſſus iſte quantum ad ordinem hic poſitum, ſed quantũ ad qualitatem, & deteſtationem primi mendacii, quod eſt in religionem fidei. Nec dicitur, ꝙ quanto quodlibet iſtorũ mendaciorum recedit a primo, tanto magis eſt peccatum, ſed quanto mentiens plus recedit. Vel dic, ꝙ tria vltima non differunt, niſi ſecundum qualitatem facti, & reputantur pro vnico mendacio. Porro in ſecũdo genere intellige, ꝙ nulli proſit ad ſuæ iuſtitiæ conſeruationem, quod dico, quod falſus teſtis in cauſa criminali, ſiue contra reum, ſiue pro reo dicat teſtimonium, prodeſt reo ad euadendum pœnam debitam, vel accuſatori ad euadendum pœnam calumniæ. Ex ſumma de ca. Fit autem materialiter ex verbis eiuſdem. Aug. alia diſtinctio breuior, & tamẽ plenior, Quia mẽdaciorũ, aliud eſt perniciosũ, ſiue malignitatis, aliud officioſum, ſiue pietatis, aliud iocoſitatis. Primum membrum huius vltimæ diſtinctionis cõprehendit quinque genera primæ præcedentis, ſecundum tria vltima.

De mendacijs mortalibus, & venialibus.
Cap. XCV.

OMne mendacium pernicioſum eſt mortale. Mendacium vero officioſum, ideſt quod nulli obeſt, & prodeſt alicui, veniale eſt, ſecundum omnes in homine imperfecto, & idem de iocoſo. Sed in hoc eſt opinio, quia quidam dicunt officioſum maius peccatum, quàm iocoſum, quia fallit proximum licet non noceat, quod non facit iocoſum. Alii vero dicunt contrarium. ſ. ꝙ officioſum ſit minus peccatum, quàm iocoſum, quia prodeſt proximo, quod non facit iocoſum. In homine autem perfecto ideſt clauſtrali, qui ex toto renunciauit mundo pro Chriſto, dicunt quidam idem. ſ. ꝙ vtrumque tam officioſum, quam iocoſum ſit in eo veniale, ſed eſt grauius, quàm in imperfecto. Alii dicunt, ꝙ mendacium officioſum ſemper eſt mortale in homine perfecto, iocoſum vero veniale, quia non fit ex animo, ſed iſtud fit, & per illud intendit decipere, ꝑ illud non, Prima opinio humanior eſt, & mihi plus placet. Quod tñ dictum eſt de iocoſo mendacio intelligendum vr̃, quia non fallit, nouit enim ille cui dr̃, iocandi cauſa fuiſſe dictum. Sic vr̃ dicere Aug. Hoc etiã intelligas niſi dicatur ex quadam complacentia, ſiue delectatione quam inde habeat, nam tunc dici põt mortale. Idem ſi ſcienter ducit in conſuetudinem Ex ſum. fratris. V. Quod aũt dum placet. Intelligo qñ illa placentia, vel delectatio præponitur delectationi Dei, & mandatorum eius. Nec enim delectari in creatura ſub Deo, mortale eſt etiam homini perfecto. Item ſecundum quoſdam, conſuetudo nunquam facit peccatum in aliquo actu, niſi comitetur libido delectandi mortalis. Cauſa. 22. q. 2. Aug. in enchi. Nemo mentiens iudicandus eſt, qui dicit falſum, quod putat verum eſſe, quia quantum in ipſo eſt non fallit ipſe, ſed fallitur. Non itaque mendacii, ſed aliqñ temeritatis arguendus eſt, qui falſa incautus credit, ac ꝓ veris habet, potius quam econtrario, quantum in ipſo eſt ille mentitur, qui dicit verum, quod putat eſſe falſum. Item Aug. in 5. pſal. Duo vero ſunt genera mendaciorum, in quibus non eſt magna culpa, ſed tamen nõ ſunt ſine culpa, cũ aut iocamur aut ꝓximo cõſulẽdo mẽtimur. Illud aũt primũ in iocando ideo nõ eſt pnicioſum, quia non fallit, nouit. n. ille cui dr̃ iocãdi cauſa fuiſſe dictum. Secundum autem ideo mitius eſt, quia retinet nonnullam beniuolentiam. Illud autem, quod non habet duplex cor, nec mendacium quidem dicendum Verbigratia tanquam ſi cui gladius commendetur, & promittat ſe redditurum, cum ille qui commendauit popoſcerit. Si forte gladium ſuum repetat furens, manifeſtum eſt non eſſe reddendum, ne vel ſe, vel alios occidat donec ei ſanitas reſtituatur. Hic ideo non habet duplex cor, quia ille cui commendatus eſt gladius, cum ꝓmittebat ſe redditurum repoſcenti, non cogitabat furentẽ poſſe repetere. Item Auguſt. in lib. quæſtionum Gen. ca. 45. Quod ait fratribus ſuis Ioſeph Neſciebatis, quia non eſt in augurio homo, qualis ego: quia non ſerio, ſed ioco dictum, vt exitus docuit, non eſt habendum mendacium: mendacia enim a mendacibus ſerio aguntur, non ioco. Gratianus. Sed in veteri teſtamento multa permittebantur, quorum exemplis hodie vti nõ licet. Ex ſum. de ca. Item ad id, quod ſupra dictum eſt, mendacium adulationis eſt mortale, contradicit Aug. numerans illud inter venialia. Sed dic, ꝙ tribus modis adulatur quis, attribuendo alicui bonum, quod non habet, approbando malum quod habet, & ſuperextollendo bonum quod habet. In primo caſu, & ſecundo credo eſſe mortale, ſed in ſecundo grauius, in tertio veniale, quidam tamen dicunt in primo caſu eſſe veniale.

Vtrum mentiendum ſit pro ſaluanda vita alicuius.
Cap. XCVI.

SOlet dubitari quid agendum ſit ei a quo quæritur aliquis occidendus, quem ipſe ſcit in domo ſua latitare. Si manifeſtat eum timet crimen proditionis, & homicidii, timet etiã peccatum illorum, qui occident eum, ne ſic grauius moriantur in anima, quod etiam timet in latitante, ſi forte eſt in mortali, & moriatur impœnitens. Si vero non manifeſtat, formidat ipſum mendacium, ſuper quo videtur nullum poſſe adhiberi remedium. Solutio. Plane videtur ſentire Auguſt. quod nullo modo debeat quis mentiri, & maxime perfectus pro vita alterius redimenda. ait enim. Ad ſempiternam ſalutem nullus eſt ducendus, opitulante mendacio. Idem. Nec quis arbitretur perfectum, & ſpiritualem hominem pro iſta temporali vita, vel morte, cuius ſua, vel alterius non occiditur anima debere mentiri, taceat potius, vt ſic neque prodat, neque mentiatur, neque occidat animam ſuam pro corpore alterius Item Auguſtinus. Periculoſiſſime admittitur hæc compenſatio, vt nos faciamus malum aliquod, ne alius grauius malum committat. Ego credo, ſaluo meliori iudicio, quòd talis debet eſſe proceſſus. Primo debet tacere, vt ait Auguſtinus. Sed ſi videtur ei, ꝙ taciturnitas ſit periculoſa, quia ex ea credit interrogans eum concedere illum eſſe in domo, transferat ſe ſi poteſt ad aliam materiam, quaſi interrogando eum de aliquo facto, vel reſpondeat verbum aliquod æquiuocum, vt puta non eſt hic, ideſt non comedit hic, vel aliud ſimile. Nam Iacob dixit patri ſuo Iſaac, ſe eſſe Eſau primogenitum, non natiuitate, quia tunc mẽtiretur, ſed iure primogenituræ quam emerat. Item Abraham rogauit uxorem ſuam Saram, vt diceret ſe non uxorem, ſed ſororem, quia filia fratris erat. Item Thobias: Ego ſum inquit Azarias, &c. Vel dic ſimpliciter, quod debet negare & aſſerere eum non eſſe ibi, ſi tamen conſcientia ſua dictat ſibi, quod ita debeat dicere, tunc enim nullo modo peccabit, quia non mentietur, ideſt non ibit contra mentem. Ex ſumma fratris. V. Duplex eſt conſcientia veri, contra quam dicit, & conſcientia dicendi contra quam non facit, ſic dicendo, ex quo dictat ei, ꝙ debeat ſic dicere.

De Crimine periurij. *Cap.* XCVII.

EX ſummis de caſibus. In mendacio fundatur periurium, proprie namque periurium eſt mendacium iuramento firmatum. Committit autem quis periurium tribus modis, ſecundum Auguſtinum. Vel cum iurando loquitur falſum ſine intentione fallendi, vel cum iurando loquitur falſum cum intentione fallendi. Qualiter autem hoc fiat oſtendit Auguſtinus ponens hos tres modos periurii. Primus modus cum quis fallitur, puta quia credit verum eſſe, quod falſum eſt, & temere ac indiſcrete iurat. Secundus cum ſcit, vel putat falſum eſſe, & tamen pro vero iurat. Tertius cum putat aliquid falſum eſſe, & tamen verum eſt, & ipſe iurat tanquam verum. Primũ periurium eſt peccatum, ſed veniale, ſi adhibuit diligentiam, quam debuit. Si vero ignorantia iuris, vel facti craſſa fuerit, & ſupina mortale. Duo vltima ſunt mortalia, ſed primum grauius, & hoc circa aſſertorium. Circa promiſſorium ſimiliter ſunt tres modi periurii, primus cum iurat ſe facturum, vel dicturum aliquid illicitum, vel inhoneſtum. Secundus cum iurat ſe facturum, vel dicturum aliquid licitum, & hoc cum ſolennitate ſed abſque neceſſitate, & indiſcrete. Tertius in iuramentis quotidianis, quæ fiunt ſine ſolennitate in curſu verborum, ex quadam leuitate, & conſuetudine mala, de re tamen licita, vel etiam cum fiunt huiuſmodi iuramenta iocoſa. In his tribus ſtatim cum iurat peierat. Primum iuramentum eſt mortale, & nullo modo obſeruandum. Secundum ſimiliter mortale, ſed minus, & omnino ſeruandum, ex quo ſeruari poteſt ſine interitu ſalutis æternæ. Tertium veniale iuramentum eſt, affirmatio vel negatio de aliquo, ſacræ rei atteſtatione firmata. Cauſa inſtitutionis eſt duplex. Vna propter infirmitatem hominum de facili dubitantium. Alia ꝓ-

pter vitandam idolatriam. Ex his patet, ꝙ iuramentum licitũ eſt, & bonum, & etiam meritorium, cum per ipſum proximo ſubuenitur, ad quod tenemur ex præcepto, nec ideo diſſuadetur, quia ipſum ſit malum, ſed quia ex frequenti & incauta iuratione ſæpe ſolet contingere periurium, ſicut vinum nõ eſt malum, & tamen prohibet Apoſtolus vinum bibere ad ſuperfluitatem, quia inde ſolent procedere ebrietates, & luxuriæ. Ex ſumma iuris. Dicitur autem iuramentum illicitum, quãdo eſt ratione perſonæ quæ iurat, vt ſi paruulus iuret. Quandoque ratione eius cui iuratur, vt ſi clericus laico iuret. Quandoq; ratione eius, quod iuratur, vt ſi iuretur id, quod eſt mortale peccatum. Quandoque ratione eius per quod iuratur, vt ſi p idola, vel per creaturas. Quandoque ratione eius ad quod ſiue propter quod iurat, vt ſi quis iuret ob hoc vt eligatur. Quandoque ratione eius cui iuratur, ſicut iuramentũ Herodis propter ſaltationem. Quandoque ra tione modi iurandi, vt ſi iuretur indiſcrete. Quandoque vero ratione temporis, vt ſi iuretur in diebus dominicis. Vnde verſus. Si ius iuſiurandum licitum vis diſcere cerne, Quis, cui, quid, per quid, ad quid cur, quomodo quando? Clericus tamen iurare debet in quibuſdam caſibus, ſcilicet pro pace, pro tollenda infamia, pro fide, pro ſententia, pro damno vitãdo, pro defectu veri. Vnde verſus. Pax, & fama, fides, reuerentia: captio damni. Defectus veri, ſibi quærunt magna caueri.

De Speciebus periurij. Cap. XCVIII.

PEriurium tripliciter dicitur, ſcilicet iuratio falſa, ſcienter facta, iuramentum indiſcretum. & eſt tranſgreſſio liciti iuramenti. Ex ſumma de caſibus. Pœna periurii eſt quòd debet pœnitentiam agere ſeptem annis, ſicut pro alijs peccatis mortalibus. Periurus in iuramento aſſertorio, non eſt infamis. Ex ſumma fratris. V. Quid de vxore ſuſpecta de adulterio, quòd ipſa reuera commiſit, nunquid poſtquam confeſſa fuit de peccato, & pœnituerit, poteſt iurare, quòd non ſit in culpa de illo adulterio propter ſcandalum mariti, & aliorum amicorum, qui alias placari non poſſunt niſi hoc iuret, & ad hoc compellunt eam? Reſpondeo Potius debet omnia mala tolerare, quàm huiuſmodi temerarium ſubire iuramentum, cùm certa eſſe non poſſit, quòd huiuſmodi culpa ſit ei dimiſſa adhuc, vt extra. de purga. cano. accepimus. Niſi ſic compulſa iuraret ſub verbis duplicibus, quæ vno ſenſu continerent veritatem, & in illo ſenſu intelligeret, non peccaret, per hanc cautelam illius malitiam excludendo. Quid ſi aliquis ex impetu iuret aliquid, ſup quo ſi plene deliberaſſet, non iuraret, nunquid ſeruare tenetur. Credo quod ſic, ſi licitum eſt quod iurauit, ſufficit enim ad hoc, quòd ſit obligatus, quòd intendit Deum inducere teſtem illius rei. Sed videtur magiſter innuere, quòd qui iurat ſe facturum aliquid, ſi non intendat ſe obligare, vel facere quod iurat, non eſt obligatus ex illo iuramento, licet mortaliter peccauerit in iurando. Ego credo, ſine præiudicio, quod ex quo quis induxit Deum teſtem alicuius rei licitæ faciendæ, quicquid intendat, quicquid proponat, tenetur.

De Criminis aggrauatione, ratione ſolennitatis adhibita. Cap. XCIX.

EX ſumma de caſibus. Circa ſolennitates nota, quòd qui iurat per Deum, multum obligatur, qui vero per Deum & Euangelia magis obligatur, qui iſtis adiungit ſanctorum reliquias, magis adhuc obligatur, & ita creſcentibus ſolẽnitatibus, creſcit obligatio. Sed quid ſi vnus iurat per Deum, alius per Euangelium? Solet tamen dici communiter a doctoribus, ꝙ ſi vtrumque iuramentum ſolenniter factum eſt æqualiter obligat. Si autem alterum ſolenniter, alterum non, magis eſt obligatus, quo ad Eccleſiam ſolenniter iurans, ſed quantũ ad Deum æqualiter. Aliter vero, quanto ſanctius per quod iuratur, tanto magis eſt, vt ait Aug. pœnale periurium. Gratianus. Cauſa. 22 q. 1. quæritur quis magis teneatur reus, an ille qui per Deum, an ille, qui ſupra ſacra Euangelia iurat? Huic quæſtioni Iohannes Chriſoſtomus reſpondet dicens, Si aliqua cauſa fuerit, modicum videtur facere, qui iurat per Deum, qui autem per Euangelium maius aliquid feciſſe vĩ, quibus dicendũ eſt. Stulti ſcripturæ ſanctæ pp Deum factæ ſunt, non Deus pp ſcripturas. Item Hiero Amouendi ſunt omnes, vt diligenter caueant periurium, non ſolum in altari ſeu ſanctorum reliquijs, ſed etiam in communi loquela. Item Pius Papa. Si quis per capillum Dei, vel caput iurauerit, vel alio modo contra Deum blaſphemia vſus fuerit, ſi in eccleſiaſtico ordine eſt deponatur, ſi laicus anathematizetur.

De Iuramento per creaturas non conceſſas. Cap. C.

HIero ſuper Math. lib. 1 Conſidera, ꝙ Saluator non per Deum iurare prohibuerit, ſed per cœlum & terram. & per Hieroſolymam, & per caput tuum, & hoc quaſi paruulis fuerat longe conceſſum, vt quando victimas immolabant Deo, ne eas immolarent idolis. Sic iurare permitterentur in Deum, non quòd recte hoc facerent, ſed quod melius eſſet id Deo exhibere, quàm dæmonibus. Item ex concil. Chartag. Clericum per creaturas iurantem acerrime obiurgandum, ſi perſtiterit in vitio excommunicandum. Inter æpulas vero cantantem, ſupradictæ ſententiæ ſeueritate coercendum decernimus. Et ſi quis per creaturas iurauerit acerrimè caſtigetur, & iuxta hoc ꝙ ſynodus diiudicauerit, pœniteat. Si quis autem talem hominem non manifeſtauerit, non eſt dubium quin diuina condemnatione coerceatur. Et ſi epiſcopus iſta emendare neglexerit, acerrime corripiatur. Ex ſumma fratris. V. Excepta cõſuetudine, non credo ꝙ ſi quis aliquando iurat per caput, aut oculos domini, aut alia membra eius, quæ in cæteris hominibus non cenſentur turpia, vel inhoneſta, vel per quæ conſueuerunt homines iurare, nõ credo inquam ꝙ peccet mortaliter. Ribaldos autem, & illos qui paſſim & aſſidue iurant per membra domini, non audeo a peccato mortali excuſare. Auguſt. ad Publicolam. Sed ſi obijciatur, ꝙ Ioſeph ſanctus vir per creaturas iurauit, dum dixit fratribus ſuis. Per ſalutẽ Pharaonis non exhibitis hinc. Sed ſciendum eſt, ꝙ ſancti, non tam per creaturas, quàm per auctorem creaturarum iurabant, nec in creaturis aliud quam creatorem ipſarum venerabantur, ſicut Ioſeph per Pharaonem, iurando hoc in eo veneratus eſt, ꝙ Dei iudicio poſitus erat rex in infimis. Vnde ait Apoſtolus. Omnis poteſtas a domino Deo eſt. Deus per creaturas iurare prohibuit, ne vel more gentilium aliquod numen deitatis creaturis ineſſe crederemus, vel ne creaturas contemptibiles iudicando per eas promiſſa pro nihilo duceremus. Ex ſumma de caſibus. Colligitur ex præmiſſis, quod prohibitum eſt iurare per creaturas, excipiuntur tamen quædam, per quas licite iuratur, videlicet per Euangelium, Altare, Reliquias ſanctorum, Crucem conſecratam in manu etiam epiſcopi, & hoc ideo, quia in iſtis creaturis ad Deum tantum habetur reſpectus. Videtur etiam, ꝙ per ſalutem principis poſſit iurari. 22. q. 5. quotiens. 1. quia iurans intelligitur per eum, cuius iudicio ſalus principis conſiſtit. Hoc tamen non eſt in vſu, nec multum approbo.

Vtrum iuramentum per idola, vel per creaturas obliget. Cap. CI.

CAuſa. 22. quæſtione prima. Sed quæritur vtrum vtendum ſit fide eius qui per dæmonia iurat, De his ita ſcribit Auguſtinus ad Publicolam. Si quiſpiam per Deos falſos iurauerit per quos non debuit, & contra pollicitam fecit fidem, quod non debuit, bis vtique peccauit. Ac per hoc, qui vtitur fide illius quem conſtat iuraſſe per falſos Deos, & vtitur non ad malum, ſed ad bonum, & ad licitum, non peccatis illius ſe ſociat, quo per dæmonia iurauit, ſed bono pacto eius, quo fidem ſeruauit. Verumtamen minus malum eſt per Deos falſos iurare veraciter, quam per Deum verum fallaciter. Quanto enim per quod iuratur magis ſanctum eſt, tanto magis pœnale periuriũ. Sed ſi periurium tanto magis pœnale eſt, quanto ſanctius illud per quod iuratur apparet, quod & ſi per creaturas mendaciter iurans dupliciter peccet, grauiori tamen pœnæ ſe ſubijcit, qui per creatorem iurat mendaciter. Ex ſumma fratris. V. Videtur, quod ſemper ſit maius peccatum iurare per falſos Deo veraciter, quàm per verum Deum fallaciter, quia in primo eſt peccatum idolatriæ, quo nullum maius. Reſpondeo, in huiuſmodi comparatione, habetur reſpectus ad tranſgreſſionẽ iuramenti, non ad formam iurandi. Auguſt. ubi ſupra. Sicut etiam de iuramento, quod fit per creaturas, intelligendum eſt, quod ipſum quidem per creaturas iurare malum eſt, quia a Deo prohibitum eſt, ſed ſeruare, quod iuratur bonum eſt, vt euitetur peccatum mendacij, & doloſitatis. Ex ſumma de caſibus. In ſumma vero nota, quod cum vnus iurat ſe ſeruaturum fidem per falſos Deos, vel per creaturas non conceſſas, & alter iurat idem, ſed per verum Deum, ſi vterque tranſgrederetur, magis peccat ſecundus, quam primus. Item cum aliquis iurat per falſos Deos, vel per creaturas non conceſſas, vel alio modo, quod videatur eſſe contra religionem fidei Chriſtianæ, ſe ſoluturum aliquid vel facturum, ſi Chriſtianus non poteſt aliter habere fidem in dictis illius, & expedit ei

habere

habere cautionem ab eo, licet ille peccet iurando, non peccat iſte recipiendo. Nam & ſi iuraret talis blaſphemus per Deum verũ, facilius obiuraret tali iuramẽto, & tamẽ magis peccaret.

Vtrum recipiens, vel exigens iuramentum peccet.
Cap. C I I.

CAuſa.22.q.1. Auguſtinus ſuper epiſtolam ad Galathas, Non eſt contra præceptum domini iuratio, quæ a malo non iurantis eſt, ſed increduli a quo iurare cogitur. Gratianus. Sed cum dicatur procedere a malo non credentis, videtur quod, & ſi iurare peccatum non ſit, recipere tamen iuramentum malum ſit, ſed nomine mali non malitia intelligitur, ſed pœna peccati. Ex pœnali enim infirmitate incredulitas illa proceſſit, qua ad iurandum compellimus. Ipſum autem iurare ſicut peccatum non eſt, ita iuramentum ab aliquo recipere malum non eſt. Vnde Augu. ſcribit ad Publicolam. Quamuis dictum ſit ne iuremus, nunquam memini me legiſſe, ne ab aliquo iuramentum recipiamus. Alia quæſtio eſt, vtrũ non peccet, qui per falſos Deos ſibi iurari facit ab illo, qui eos colit. Cui quæſtioni poſſunt illa teſtimonia ſuffragari de Laban, & Abimelech, ſi tamen Abimelech per Deos ſuos iurauit, ſicut Laban per Deos Sochot. Sicut etiam cum in li. Machabeorum, Romani leguntur pacem firmaſſe cum Iudæis, intelligendi ſunt iuraſſe per falſos Deos, ſicut & Iudæi iurauerunt per verum Deum. Ibidem. q.5. Porro an epiſcopus eſſet reus periurii, qui peierandum Archid. cogebat, facile poteſt diſcerni. Si enim conſentiens pari pœna cum faciente puniendus eſt, multomagis ille, qui cogit, reus admiſſi criminis probatur. Vnde Pius Papa ait. Qui compulſus a domino ſciens peierat, vtrique ſunt periuri, & dominus, & miles. Dominus quia præcepit, miles quia plus dominum, quam animam dilexit. Si liber eſt 40. dies in pane, & aqua pœniteat, & 7. ſequentes annos. Si ſeruus eſt ſidem. 3. quadrageſimas pœniteat, & legitimas ferias. Item ex pœnitentiali Theodori. Si quis coactus pro vita redimenda, vel pro qualibet neceſſitate, vel cauſa peierat, quia plus corpus, quàm animam dilexit, tres quadrageſimas pœniteat. Alij iudicant tres annos, vnum ex his in pane, & aqua. Item Aug. in ſermone de decollatione ſancti. Iohãnis. Ille qui hominem prouocat ad iurationem, & ſcit eum falſum iuraturum eſſe, vincit homicidam, quia homicida corpus occiſurus eſt, ille animã, immo duas animas, & eius quem iurare prouocauerit, & ſuam. Idem in ſermone de periuriis. Si autem ſcis eum feciſſe, & cogis eum iurare homicida eſt. Ille enim ſe ſuo periurio interimit, ſed iſte manum interficientis, & impreſſit, & preſſit, quaſi diceret multipliciter cogendo. Item ex concil. Maguntin. Si quis conuictus fuerit alios ad falſa teſtimonia vel periuria attraxiſſe, vel quacumque corruptione ſollicitaſſe, ipſe quidem vſque ad exitum vitæ non communicet. Hi vero, qui ei in periurio conſenſiſſe probantur, poſtea ab omni teſtimonio ſunt remouendi, & ſecundum legem infamia notabuntur. Item qui audit aliquem falſum iurare, & tacet, delinquit, ut ait Auguſt. in quæſtionibus Leuitic. multomagis ergo reus eſt, qui ad peierandum aliquem compellit. Ex ſumma de ca. Quod autem dictum eſt, quod iſte vincit homicidam, intelligo in damno dato, quia maius damnum eſt in amiſſione unius animæ, quã infinitorum corporum. Aliter grauius peccat homicida.

De Illo, qui audit alium peierare, & tacet. *Cap.* C I I I.

QVid ſi aliquis audit alium iurare falſum, & ipſe ſcit, & tacet, nunquid peccat? videtur quod ſic, in Leuitico. Anima, quæ audierit vocem iurantis falſum, teſtiſque fuerit, quod aut ipſe vidit, &c. Item caret ſcrupulo ſocietatis occultæ, qui manifeſto facinori deſinit obuiare. Econtra vero, qui crimen occultum manifeſtat, non eſt erroris correptor, ſed proditor dicit. Augu. Item ſi prodit eum forte punietur ille in corpore, vel occidetur a iudice, uel etiam a parentibus illius, contra quem ipſe uolebat peierare, vel ipſemet proditor poteſt de facili incurrere mortis periculum. Et ideo dicit Auguſtinus, quod ſufficit iſti, vt ſe ab hoc ſoluat peccati vinculo, ſi indicet talibus, qui magis poſſunt prodeſſe, quam obeſſe periuro ſiue eum corrigendo, ſiue pro eo Deum placando. Quid de iudice, qui ſcit accuſatum ad pœnam capitis, vel quamlibet aliã coram ſe, immunem penitus in culpa, quæ ſibi imponitur? & cum videt teſtes paratos ad iurandum falſum, nunquid recipiet, aut ſi recepit tam nunquid per illos non condemnabit ſcienter innocentem. Reſpondeo Potius tenetur ex præcepto illum, qui iniuſte ad mortem ducitur eripere, & liberare, etiam per vim, ſi alio modo non poteſt, ad idem. xxiij. quæſt. 3. non in inferenda. Ex ſum. fratris. V. ibi dicitur quòd qui non repellit iniuriam a ſocio, ſi poteſt, tam eſt in uitio, quam ille qui facit. Vnde credo, quod qui percuteret clericum cum moderamine inculpatæ tutelæ, defendendo ſocium, & repellendo uim, non libidine vindictæ, non incideret in can. Quòd autem dicit magiſter, quod ſi iudex cauſam delegare non poteſt, ad ſuperiorem remittat, Hoc non videtur tutum, niſi ſcribat ſuperiori veritatem, quam ſuper hoc nouit, quia eo ipſo exponeret innocentem morti, nec credo hoc eſſe faciendum, & potius deberet omnia mala tolerare, quam innocentem ſcienter ad mortẽ, vel ad mutilationem condemnare, vel etiam exponere condẽnandum. Item credo, quod iudex inferior, qui ſcit veritatem, non debet condemnare innocentem, etiã ſi præcipiatur ei à ſuperiori iudice. Nec eſt cõtra illud, extra de offi. del. paſtoralis, ubi dicitur, quod ordinarius debet exequi ſententiam latam a delegato, ad mandatum eius, quamuis idem ordinarius ſciat illam cauſam eſſe iniuſtam, niſi non poſſit obtinere ab eodem delegato, ut ab hoc onere abſoluatur, quia loquitur ibi de ciuilibus cauſis, & eccleſiaſticis, ubi nullus condemnatur ad mortem. Et ideo ibi non eſt tantum periculum, ſicut in caſu propoſito.

Vtrum iuramentum vi, vel metu extortum obliget.
Cap. C I I I I.

EX ſumma de ca. Pone, quòd aliquis dum teneretur captus ab hoſtibus, vel a prædonibus coactus per metum grauiſſimum, qui poſſet cadere in conſtantem virum, promiſit, & iurauit ſe ſoluturum mille vel traditurum caſtrũ, vel ſimile? quæritur vtrum tale iuramentum obliget eum? videtur quod non, quia vt ait Auguſtinus. Iuramentum non poteſt eſſe vinculum iniquitatis. Item quod vi metuſve cauſa geſtum eſt, ratum non habeo. Item valde eſſet inconueniens, quòd malefactor ex improbitate ſua commodum reportaret. Econtra probatur, quod obliget. Dicit enim Auguſtinus quod coacta voluntas eſt obligatoria. Item quia poteſt ſeruari ſine interitu ſalutis æternæ, cum ſit licitum quod iuratum eſt ſeruandum, nec prodeſt ei, quod fuit compulſus, vt ait Pius Papa, & Theodorus in pœnitentiali. Dico, quòd quantuſcumque fuerit metus, ſemper obligatur, & ſi alicubi inueniatur reſponſum, quod non teneatur, intelligitur dictum in odium violentorum, vel cum quis iurauerit ſe daturum res eccleſiaſticas, poteſt ipſe petentem repellere per exceptionem, quod vi metuſve cauſa, ſed peccabit vtendo ea, & hoc niſi cum iurabat ſe ſolummodo intendebat contrarium, ſcilicet ſe non ſoluturum, tunc enim peccauit mortaliter ita iurando, ſed bene poteſt uti exceptione ſine peccato, timeo tamen ſcandalum, & malum exemplum apud alios, qui neſciunt occultam intentionem ſuam. Procedat ergo ſic, & non peccabit. Petat ab epiſcopo, vt cogat illum abſoluere illum à iuramento. Si non poterat ad hoc induci, ſoluat & poſtea repetat, quia licet iurauerit ſoluere, non tamen iurauit non repetere. Si autem iurauit, quod ſolueret, & non repeteret, tunc denunciet eccleſiæ ſecundum formam euangelicam, vt ſic eccleſia compellat eum ad pœnitentiam, in qua veniet abſolutio iuramenti, vel reſtitutio male accepti. Si metu iurauerit, quod etiam non denunciaret, iuramentum eſt illicitum quo ad hoc, & ideo non ſeruandum, & iſtam diſtinctionem teneas per omnia, circa non ſoluendas vſuras, uel ſolutas repetendas. Excipit Iohannes quatuor caſus, in quibus iuramentum per vim, vel metum extortum non obligat, ſcilicet in voto, in traditione rei eccleſiaſticæ, in dotis promiſſione, in matrimonio, & ſi aliqua inueniantur contraria, Ad iſtud vltimum loquuntur quando fuerit leuis coactio, vel cum poſtea ſubſecutus fuerit conſenſus.

Vtrum iuramentum quod in deteriorem exitum vergit, obliget. *Cap.* C V.

QVando etiã iuratur aliquod indifferens, quod ex circunſtantia poſſit eſſe veniale, vel mortale, nõ debet ſeruari, nec eſt obligatoriũ iuramentũ, exiſtente illo caſu, vel circunſtantia. Vnde ſi quis iurauerit quòd nunquam erit negociator, aut miles, aut quod non tenebit feudũ ab illo domino, aut quod non ſeruiet iſti vel illi. vel locabit operas, aut accipiet donũ aut mutuum, non tenetur illud ſeruare, ſi aliter non poſſit viuere, niſi contra iſtud faciat, quia iam res venit ad illum caſum, de quo cogitaſſet ab initio, & iuraſſet, illicitum, eſſet iuramentum. Quid ſi quis propter hoc quod iurauit ſuperflue comedit, & iocoſe locutus eſt. Reſpondeo, Notauit H. quod talis

mortaliter peccat, non quia comedit ſuperflue, vel loquitur iocos, quod in ſe veniale eſt, ſed quia tranſgreditur illud præceptum, in malis promiſſis, &c. Sed credo, quod non peccat niſi venialiter, quia prædicta auctoritas, ſi intelligatur ita generaliter, quod extendatur ad mala, veniale quantum ad illa non eſt peccatum, ſed conſilium; iuxta Bedam vero ſeruandum eſt iuramentum, quod non vergit in peiorem exitum, ne videatur eſſe obſeruandum, ſi quis iurauerit ſe facere aliquod veniale. Quid ſi aliquis iuret, quod nunquam erit epiſcopus niſi neceſſitas vrgeat, vel nunquam erit clericus, aut monachus, aut regularis. Reſpondeo. Notauit H. quod talia iuramenta ſunt ſeruanda, & generaliter omnia quibus iuratur aliquid, quod nec eſt mortale nec veniale, & videtur idem ſentire Gratianus. ad hoc facit. 85. di. Archidiaconum Florentinum, vbi habetur, quod qui iurauit, quod nunquam foret epiſcopus, repellitur ab epiſcopatu. Sed poteſt dici, quod hoc non eſt, quia iuramentum ſit obligatorium, ſed quia mortaliter peccauit temere iurando. Cum autem duæ ſint partes iniuſtitiæ, ſcilicet facere malum, & declinare a bono, ſicut iuramentum non obligat ad faciendum, ita non videtur, quod obliget ad declinandum a bono, cum nulla ſit vtilitas in obſeruatione talis iuramenti. Quod dico propter obedientiam, propter quam, & ſi non ſit faciendum malum, tamen eſt dimittendum bonum, cuius dimiſſio compenſatur cum bono humilitatis, quæ ſeruatur in obedientia. Præterea cum dominus conſulat opera perfectionis, contrarius quodammodo eſſet ſibi, ſi vellet, quod occaſione talis iuramenti, abſtineret a talibus.

Quot Modis iuramentum in deteriorem vergit exitum. Cap. CVI.

CRedo ergo, ſine præiudicio, quod iuramentum vergit in peiorem exitum ſex modis. Primo cum iuratur aliquid, quod eſt mortale in ſe. Secundo cum iuratur, quod eſt veniale in ſe. Tertio cum iuratur indifferens aliquid, quod ex circunſtantia efficitur veniale, vel mortale, vt dictum eſt ſupra. Quarto cum iuramentum excludit opus ex charitate faciendum, vt quando iurat aliquis, quod nihil dabit iſti ex charitate, vel quod non colet Deum. Quinto cum excludit opus de genere bonorum, vt cum quis iurat, quod nunquam erit epiſcopus, monachus, vel canonicus, vel quod non celebrabit vſque ad menſem, vel quod non ieiunabit pro Deo uel pro peccatis ſuis in pane & aqua, niſi præcipiatur ei, vel quod non dicet pſalterium, vel. 7. pſalmos, vel quod non iuuabit illum in licitis, & honeſtis, vſque ad certum tempus. Sexto cum excludit opus, indifferens pia intentione pro Deo, aut proximo faciendum, vt ſi quis iurat, quod non loquetur Martino, vel non intrabit domum eius, vel non coquet ad furnum eius, vel molet ad molendinum eius, vel quod talia non faciet ei, vel quod non vendet ei rem pro minori precio quam tali, vel non comedet ad eandem menſam cum eo, aut ſi iuret aliquid huiuſmodi indifferens. Credo, quod propter huiuſmodi iuramentum non debet declinare a talibus, ſi ea velit facere pia intentione, & propter Deum, & ſalutem animæ ſuæ, & propter tollendum ſcandalum proximi, contra quem ſic iurauit. In primis autem tribus modis credo, quod poſſit quilibet ſic iurans auctoritate propria venire contra, ſed imponenda eſt ei pœnitentia de temerario iuramento. In reliquis tribus, quamuis huiuſmodi iuramenta non ſint obligatoria, nec imponenda ſit pœnitentia pro tranſgreſſione eorum tanquam pro mortali, non expedit tamen auctoritate propria contrauenire, niſi propter vrgentem neceſſitatem, tum propter reuerentiam ſacramenti, tum propter ſcandalum ſimplicium, qui reputant ſic incurri periurium & inde incurrunt in facilitatem labendi in periurium, & in detractionem, unde petenda eſt abſolutio a ſuperiori, qui huiuſmodi iuramenta debet facile relaxare, vel potius oſtendere ſic iurantes non fuiſſe obligatos, & imponere pœnitentiam de temerario iuramento. Nec te moueat, quod dicit Gratianus §. vigeſimaſecunda quæſt. quarta cau. vltimo, quia non recipitur ab omnibus quod ibi dicit, ſed recitat opinionem ſuam. Sed nec dicit, quòd huiuſmodi iuramenta ſunt obligatoria; ſed quod non prohibentur ſeruari.

De Illo, qui iurat ſe reuelaturum delicta proximorum. Cap. CVI.

QVid de domino, qui facit præpoſitum ſuum iurare, vel homines ſuos, vel familiam, quod dicent ei, ſi quem ſcierint, vel audierint ſurripuiſſe aliquid de foreſta ſua, vel de ſtagnis, aut vinariis ſuis, aut de cæteris rebus ſuis. Item quid de marito Zelotipo vel auaro, qui extorquet iuramentum a familia ſua, quod reuelabunt, quicquid ſciuerint, de adulterio vxoris. & de veriſimilibus coniecturis, & de damnificantibus eum in rebus ſuis. Reſpondeo ſecundum quoſdam, Qui ſic iurauit, & non poteſt probare per aliquos, quod ſciuerit de talibus, non tenetur dicere domino, vel marito, quia ſic proditor eſſet criminum non corrector, & debet potius mala omnia tolerare quam tale iuramentum ita generaliter præſtare, aut præſtitum obſeruare. Si autem poteſt probare per alios, tenetur dicere ſecundum quod iurauit. Sic notauit H. 30. quæſtione 6. Quid ſi iurat de teſtibus ſynodalibus, de quibus ibi agitur, ſcit ſolus aliquos eſſe conſanguineos, vel aliquem eſſe ſymoniacum, vel vſurarium, vel adulterum. Non tenetur denunciare epiſcopo hoc, licet iurauerit ei, quod reuelaret quicquid ſciret de criminibus ſynodalibus, quia in tali iuramento intelligitur, ſi probare poteſt. Alias debet tacere, ne ſit proditor criminis ſecunda. quæſtione prima. ſi peccauerit. Dicit etiam quod talis tenetur non reuelare epiſcopo, uel alii niſi hoc faciat ſecreto, vt epiſcopus, uel alius ſecrete debeat corrigere huiuſmodi criminoſos.

De Eodem. Cap. CVIII.

EX ſumma fratris. V. Ego credo, ſine præiudicio, diſtinguendum eſſe, quod, ſi ille cui iuratum eſt, probabiliter creditur eſſe truculentus, aut ferus, & ſuper hoc merito ſuſpectus habeatur, ſiue poſſit per alios probare, ſiue non, id quod de talibus vidit ille, qui iurauit, non tenetur reuelare, quia illicitum fuit quod iuratum eſt, cum per conſequens iurauerit, quod comparaaretur ei ad peccandum. Si autem cui iuratum eſt creditur manſuetus & iuſtus, & non niſi rationabiliter proceſſurus, diſtingue, quia ſi res huiuſmodi, de quibus iuratum eſt depoſitæ ſunt cuſtodiæ illius a quo recipitur, vel exigitur huiuſmodi ſacramentum, ſine peccato poteſt præſtari, & obſeruari debet puta ſi quis videat furem aſportantem res taliter ſuæ cuſtodiæ commendatas, licet ſolus hoc videat, poteſt clamare, & talem furem manifeſtare, & proſequi rem furtiuam, ne ſi in hoc negligens fuerit, teneatur damnum reſtituere, nec reputabitur talis criminis proditor, ſicut non reputatur, qui iniuriam ſuam, aut damnum proſequitur coram iudice, licet non poſſit probare quod intendit. Si autem non tenetur ad cuſtodiam illarum rerum, locum habet prædicta diſtinctio vt ſcilicet ſi poſſit probare per alios, quòd ipſe ſcit de talibus, tunc reuelet domino, Si non poteſt probare non debet reuelare, niſi talibus perſonis, quæ poſſunt prodeſſe, & non obeſſe. Et ſi quando iurauit intendit ſe obligare ad reuelandum occulta, quæ probare nó poſſet, non fuit licitum iuramétum nec obligatorium, ſed peccauit taliter iurando. Quid ſi peccatum reiterabile ſit, vt fornicatio, vel adulterium, ſi iam commiſit iſtud quis bis vel ter, & paratus ſit reiterare iſtud, nunquid qui hoc ſciuerit tenetur denunciare huiuſmodi perſonis. Reſpondeo. Credo quòd non tenetur de neceſſitate, ſed ante illud denunciandum, quam videat aliquem paratum, cum primo ſcilicet incipit incidere in illud peccatum.

De Iuramento plurium, vel vniuerſorum. Cap. CIX.

QVid de duobus habentibus communem menſuram, quam conſueuerunt portare ad vendentes bladum, & inde recipere mercedem, qui iurauerunt, quòd de cetero non portarent eam, & ex hoc multum damnificati ſunt, quia venditores bladi ex hac occaſione prouiderunt ſibi de alia menſura, nunquid poſſunt venire contra tale iuramentum. Credo quod non poſſunt auctoritate propria, niſi ad tantam deuenirent inopiam, quòd nullatenus haberent alias vnde viuerent, etiam de eleemoſynis. Epiſcopus tamen abſque tanta neceſſitate poſſet huiuſmodi iuramétum in melius commutare, cum nulli ſit vtile, & aliquibus damnoſum. Ex ſumma de caſibus. Ité pone, quòd vniuerſitas alicuius ciuitatis vel collegij obligauit ſe iuramento ad aliquid, & mortui ſunt iuratores. Quæritur vtrum ſucceſſores ſint periuri ſi tranſgrediantur? videtur quòd ſic, quia omnes obligationes anteceſſorum tranſeunt ad ſucceſſores. Solutio. Dico quòd non ſunt periuri: obligatio enim iuramenti perſonalis eſt, & non tranſit ad ſucceſſores quantum ad periculum periurij, tenentur tamen adimplere. Item aliquis iurauit ſe ſeruaturum ſtatuta in eccleſia ſua edita, poſtea fit ibi nouum ſtatutum, ille promittit per idem iuramentum ſe ſeruaturum illud. Dico non tenetur ad illius obſeruantiam ex debitu præſtiti iuramenti de ſtatutis præteritis, ſed de ratione promiſſionis poſtea factæ, ſiat ſemper

per eam in vi iuramenti intendebat obligare, alioquin ſi etiam pro tempore præſtandi iuramenti intendebat de ſtatutis tam præteritis, quam futuris, tenetur ad iſtud, & ſi nullam poſtea ſe cerit promiſſionem.

Vtrum plures ſimul iurati, poſſint inuicem iuramentum remittere. Cap. C X.

EX ſumma fratris. V. Nunqoid poſſunt huiuſmodi iuramenta ſibi remittere? ſiue cum iurat vniuerſitas, ſiue cũ iorant aliqui ſe aliquid facturos, vel non facturos. Reſpõdeo. Si io fauorem, vel ad cultum Dei, aut religionem, vel pietatem pertinet iuramentum, non poſſunt remittere, vt ſi duo iurent, quod ibuot vltra mare militari Deo, aut qood intrabuot religionem, aut quod dicent duo, uel tria pſalteria proinuicem. Aut ſi piſtores, vel aliqui mechanici iorent, quod de lucro ſuo certam portionem dabunt ſabricæ alicuius eccleſię, uel iu alios pios vſus. Vel cum aliqui iuraot, quod ibunt vltra mare ſimul, non quin poſſint remittere ſibi, quod ſimul non vadant, ſed non poſſunt remittere ſibi quin vadant: nam quaſi duo iurata ſunt, ſcilicet quod vadaot, & quod ſimul. Quando autem iuramentum reſpicit temporale commodum, diſtingue, quia ſi abſque iuramento tenebantur facere, quod iorant, non poſſunt ſibi remitiere, quia propter ſalutem animarum videtur ſic iuratum, vt ſi carnifices iuraot, quod non uendent carnes infectas vel corruptas pro ſaois: aut mercatores, quod non ſophiſticabũt merces ſuas, aut quod non vendent carius propter terminum. Si autem non tenentur ſeruare, quod iuratur, niſi quia iuratur, diſtingue, quia ſi obſeruantia iuramenti ſpectat tantum ad cõmodum uel incommodum iurantium, & iurent de dando, faciendo, vel non faciendo aliquo alteri ab altero, poſſunt ſibi remittere. Vt ſi iuret quis, quod faciet ſibi domum vel librum, vel alias operas, & alius iuret ei, quod reddet ſibi mercedem, uel quando duo ſocii iurant de communicandis ad inuicem omnibus lucris. Si autem non iurant ſuper aliquo dando, faciendo, vel non faciendo ad inuicem, vt dictum eſt, ſed alias iurant ſe aliquid facturos, vel non facturos, non poſſuot ſibi remittere vt in caſu ſuprapoſito, de habentibus communem menſuram, vel cum iurant duo ſocii bonorum, quod non negociabuntur tali, vel tali negociatione, aut quod non ibunt ad iſtas nundinas, vel ad illas. Si autem iuramentum reſpicit ad commodum, vel incommodum alienum, diſtingue, quia ſi reſpicit, & ſpectat ad commodum alienum obſeruatio iuramenti, noo poſſunt ſibi remittere, vt ſi iurent mechanici alicuius artis, quod in mercibus. 20. ſoli. non accipient de lucro vltra ſex denarios, vel aurifabri, quod non vendent opera ſua, niſi de materia ſic, vel ſic purgata, vel fullooes pannorum, quod non trahent venales telas vltra certum modum, uel quod non texent pannos de filis formatis ad rotam. Si autem obſeruatio iuramẽti damnoſa ſit aliis noo eſt obligatorium, vt ſi iurant ſutores, quod nihil faciant de opere ſuæ artis, vel certis temporibus anni, or propter raritatem carius vendant opera ſua, vel ſi iurẽt carnifices propter eandem cauſam, quod non laniabunt per diẽ vel per ſeptimanam vltra taxatum ab eis numerum animalium vel foſſores vinearum, vel cæteri laborantes, quod non locabũt operas ſuas pro minori prætio, quàm tali: uel quando iuraot ciues alicuius ciuitatis, habentes vineas, quod non permittent vinum aliunde aſportatum vendi io ſuo territorio, quamdiu vinum illius territorii inueniatur venale pro tanto, uel tanto prætio. Licet autem huiuſmodi iuramenta non ſunt obligatoria, quia illicitum eſt, quod iuratur: cum peccatum ſic circumſcripto iuramento talia facere, vel ſeruare corrupta intentione, tamen propter reuerentiam ſacramenti, & ſcandalum aliorum, non expedit, quod remittant ſibi huiuſmodi iuramenta auctoritate propria, vel veniant cootra ea, ſed reuocanda ſunt auctoritate epiſcopi, vel potius denuncianda noo tenuiſſe, & pœnitentia imponenda eſt de temerario iuramento.

Vtrum vno, vel pluribus contrauenientibus liceat aliis contrauenire. Cap. C X I.

QVid in caſu prædicto, de duobus habentibus communem menſuram, nunquid uno peierante, poteſt alius uenire contra iuramentum. Item nunquid multitudine aliqua iurante ſe facturam aliquid, vel non facturam duobus, vel tribus conuenientibus, poſſunt reliqui contrauenire. Item quid, ſi quilibet de illa multitudine iurauit aliquid ſe facturum, vel non facturum ſub hac conditione ſi alii ſeruarent, nunquid poteſt non ſeruare iuramentum duobus, uel tribus non obſeruantibus. Item quid ſi neſcitur quomodo intellecta fuerit illa conditio, ſi alii ſeruarent, utrum ſcilicet de omnibus aliis, an de aliquibus, Vel ſi dubitatur, utrum iuratum ſit ſub conditione, uel ſimpliciter. Reſponſio. Ad primum dic, quod ſi alter prædictorum iurauit, uel intendit ſub conditione iorare, ſcilicet quod noo portaret huiuſmodi menſuram ſi reliquus non portarẽt, tunc reliquo non ſeruante iurameotum, nec ille ſeruare tenetur. Si autem abſolute iurauit io omnem euentum, tunc ſeruare teoetur qoicquid reliquus faciat. Si autem neſcit quomodo iurauit, vel quid intendit, dic quod ſi emolumentum menſuræ ſit commune duobus, a quocumque portetur ex illis, vno peierante, reliquus oihilominus tenetur ſeruare iuramentum, cum nullum ex hoc ſiat ei præiudicium. Si autem ſolius portantis menſuram eſt emolumentum, benignè interpretandum eſt, quod fidem non ſeruanti, fidem ſe ſeruaturum noo promiſit, cum damno ſoo, & lucro alterius. Vnde non tenetur ſeruare iuramentum, ſi reliquus non ſeruet. Ad ſecundum dic ſimiliter, quod ſi ſimpliciter, & abſolute, & in omnem eueotum iuratum eſt, quilibet tenetur ſeruare, quod iurauit, quicquid alii faciant. Si vero ſub conditione, vel ob cauſam iurare intenderuot, nullus tenetor ſeruare, niſi exiſtente conditione, vel cauſa propter quam iuratum eſt. Salua tamen diſtinctione, quæ habetur ſupra de voto, vtrum ſcilicet obligatio tota fuerit poſita in euentum conditionis, vel cauſæ cum cæteris quæ ibi dicuntur, quæ tamen intelligo ſeruanda in foro cauſarum, non in ſoro pœnitentiali, ubi iudicatur de intentione. Ad tertium dic ſcilicet quomodo intelligenda ſit illa conditio, ſi alii ſeruent, utrum ſcilicet ſi omoes ſeruent, vel ſi aliqui ſeruent recurrendum eſt ad intentionem iurantium in foro pœnitentiali, & ſecundum hoc iudicandum. Ad quartum, & ultimum dic, quod ſi iuramentum ſpectat tantum ad commodum, uel incommodum iurantium, & medietas multitudinis, vel maior pars non obſeruat iuramentum, reliqui noo tenentur ſeruare, quia iam non extat conditio ſub qua iuratum eſt quia quod facit maior pars uniuerſitatis, uniuerſitas dicitur facere. Si autem medietas, uel maior pars multitudinis adhuc ſeruat iuramentum, & io lucrum non ſeruantium, cum non ſit uerisſimile, quod aliquis iurantium voluerit facere conditioonem ſuam deteriorem, & aliorum meliorem, benigne interpretandum eſt, ſicut dictum eſt ſupra in caſu de menſuris. Si autem nullum incommodum patiuntur ex hoc ſeruantes iuramentum, non eſt tutum eis venire contra iurameotum, ſed denunciare poterint prælato, ut uel compellat iurantes ſibi inuicem remittere ioramentum, vel illos qui non ſeruant, ſeruare quod iorauerunt. Si autem qood iuratum eſt ſpectat ad cultum Dei vel religionem, uel pietatem. Aut ſi tale, quid iuratum eſt, quod tenentur facere ſine iuramento, ſi dubitetur utrum ſimpliciter, & abſolute aut ſub conditione iuratum ſit, aut ſi neſcitur de quot aliis intellexerunt illam conditionem, ſi alii ſeruarent, tenendum eſt certum, & dimittendum incertum, & interpretandum eſt, iurantes obligatos eſſe per huiuſmodi iuramentum, niſi minor pars iurantium tranſgreſſa fuerit iuramentum. In quo caſu quaſi iam noo exiſtente conditione ſua qua iuratum eſt, reliqui non ſunt obligari ex illo iuramento.

Quis poſſit iuramentum in melius commutare. Cap. X C I I.

EX ſumma de caſibus. Sed nunquid Papa poteſt abſoluere a licito iuramento vt ſupra de voto. Ex ſumma fratris. V. credo, quod noo ſolum Papa, ſed epiſcopus in iuramentis ſicut & io uotis, etiam licita iuramenta poteſt mutare in melius, cum non magis obliget iuramentum, quam uotum, maxime cum iuratur, quod nulli eſt utile, & alicui eſt dãnoſum, ut ſiquis iuret, quod non loquetur cum Martino, uel comedet cum eo, vel intrabit domum eius, vel recipiet aliquid ab eo, vel non ſeruiet ei. Niſi taliter iurauerit aliquis, ut uitet occaſionem peccandi, quam ſolet iocurrere ex familiaritate alicuius perſonæ. Nec obſtat quod dicitur ioſia, de differentiis officiorum, ubi dicitur, quod ſolus Papa poteſt concedere, quod aliquis ueniat cootra iuramentum licitum, uel de quo dubitatur utrum ſit licitum, vel illicitum. Nec illud obſtat extra de reſcriptis. conſtitutus. vbi agitur de certo numero præbendarum iurato a capitulo. Et extra de elect. venerabilem, vbi dicitur, quod & ſi illicitum fuit iuramentum, debuit Papa conſuli ſuper eo, quia ad Papam pertinet decernere, an illud iuramentum fuerit licitum, uel illicitum. Sed iſta non obſunt, quia illa decretalis. Coostitutus. loquitur de iuramento uniuerſitatis illicito, quod de conſenſu epiſcopi præſtari debuit, & ideo epiſcopus diſpenſare noo potuit.

Et forte in iuramento vniuerſitatis propter ſcandalum non poteſt diſpenſare Epiſcopus, uel ipſum mutare in aliud, licet hoc poſſit in iuramento priuatę perſonæ. Item illa decre. Venerabilis, loquitur de Regno Alemanniæ, quid qui habet eoipſo debet eſſe Imperator, quod ſine approbatione Papæ fieri non debet, & forte circa magnas perſonas, & ardua negocia, propter ſcandalum, ſolus Papa interponere poteſt partes ſuas in talibus iuramentis. Et quod dicit magiſter in prædicto titulo, diſtinguendum eſt ad caſus de quibus exemplificat, & ad ſimiles. Vel loquitur de auctoritate præſtanda veniendi contra licitum iuramentum, uel dubium præciſe ſine aliqua commutatione, quod ſolus Papa poteſt facere, cuius auctoritas videtur, excepta in quibuſdam iuramentis. Ad minus ergo Epiſcopus, & ſi non poſſit ſimpliciter abſoluere a iuramento, poteſt tamē in melius commutare. Nec eſt hoc venire contra iuramentum, vel infringere, extra de iuramen. peruenit.

In Quibus caſibus excuſetur quis a periurio. Cap. CXIII.

GRatianus. 22 quæſtione ſecunda. Saul cum eſſet in caſtris pugnaturus, contra Philiſteos, iurauit ſe interfecturum quicumque ante ſolis occaſum comederet, Itaque falſum iurauit, nec tamen iuramenti reus arguitur, quia quantum in ipſo fuit, quod iurauit impleuit, dum ſententiam mortis in filium dedit, quam non carnali affectu, ſed populi petitione reuocauit. Ex ſumma de ca. Quæritur utrum neceſſitas in iuramento promiſſorio excuſet a periurio? Verbi gratia: Iurauit debitor ſe ſoluturum in certo termino, impeditus non poteſt ſoluere. Ad hoc dicas, quod ſi tunc quando iurabat credebat ſe non poſſe reddere, vel credebat quod poſſet, ſed fatuè quia non habebat cauſam credendi tunc, in utroque caſu peierabat, quia in primo caſu deerat veritas in conſcientia, in ſecundo iudicium. Si uero credebat ab initio ſe poſſe reddere, & probabiliter non peierabat quantum ad hoc, ſi poſtea fecit poſſe ſuum: in utroque caſu, ſi non potuit perſoluere in termino, non eſt propter hoc periurus, Ex hac cauſa multo magis excuſetur, ſi miſit tempore debito, ſed caſu fuit amiſſa pecunia in via. Si tamen elapſo termino poſſet, & non perſolueret, eſſet periurus, lapſus enim termini non ſuſtulit obligationem iuramenti. Pone quod aliquis iuramento tenetur aliquid facere, petit dilationem uel abſolutionem, & obtinet ab eo cui tenebatur, an ſic ſit abſolutus. Si iuramentum factum eſt in fauorem Dei, vt per illud intenderet homo ſe obligare Deo, non poteſt abſolui ab homine, niſi per commutationem in melius, vt ſupra de votis. Ex ſumma fratris. V. Quid ſi non intendas ſe obligare Deo, ſed tantum homini? Reſpondeo. Nihilominus non poteſt abſolui ab homine, ex quo iurat ſe facturum aliquid in fauorem Dei: vnde credo implendum hoc maxime, ſicut ſi iuraſſem tibi, quod darem Titio decem in fauorem ipſius Titii non poſſes mihi remittere huiuſmodi iuramentum. Ex ſumma de ca. Si vero in fauorem hominis, ſi ille ſponte abſoluerit, poſtea non tenetur. Et idem de dilatione. Item nunquid debitor tenetur propter vim iuramenti quo ſe aſtrinxit ſoluere debitum excommunicato, & ita communicare ei. De hoc require infra de ſen. ex. In ſumma quoque nota, quod non intelligitur peierare, qui ex licita cauſa deſerit iuramentum. Verbi gratia Promiſimus ex iuramento, firmauimus nobis inuicem fidem, & pacem, fregiſti mihi, non teneor poſtea ſeruare tibi. Nec obſtat, quod & hoſti ſeruanda eſt fides promiſſa. Illud enim intelligitur, cum & ipſe ſeruat fidem, Item depoſuiſti penes me gladium, iuraui quod reſtituerem quando repeteres, factus poſtea furioſus repetis, non teneor, immo nec debeo tibi reddere, niſi tibi reſtituta ſanitate, ne forte occidas te, vel alium. Item iuraui tibi generaliter, quod ſtarem omnibus mandatis tuis propter iniuriam quam tibi fecero, tu præcipis mihi aliquod inhoneſtum, vel importabile, vel adeo durum vel aſperum, quod ſi mihi fuiſſet ſpecificatum, nullo modo illud iuraſſem. Talia enim tacite ſubintelliguntur in generalibus iuramentis, debent tamen ad cautelam, & ne detur eis occaſio peierandi, petere auctoritatem ab eccleſia. Item ſi iurans, uel recipiens, dolum adhibet, ſemper debet referri iuramentum ad intentionem illius, qui non adhibuit dolum, uel artem. Ex ſumma fratris. V. Hoc intelligendum de dolo malo; quia ſi quis extorqueat a me iuramentum per uiolentiam, quod ego præſtare non teneor, & ille peccat extorquendo, ſi ad eludendam eius malitiam utor verbis duplicibus, intelligens in alio ſenſu, quàm ille intelligat, non credo me peccare. Item ſi iuraui aliquid, & emergat caſus inopinatus, de quo ſi cogitaſſem, & aduertiſſem nullo modo iuraſſem, non teneor illo iuramento Item ar. quòd ſi aliquid circumſcripto iuramento eſt peccatum, vt dare gladium in manu furioſi iuretur, non eſt obligatorium iuramentum.

De Falſo teſtimonio, & pœna periurij. Cap. CXIIII.

EXtra quinto de crimine falſi. Auguſtinus. Falſidicus teſtis tribus eſt obnoxius. Primum Deo, cuius præſentiam contemnit. Deinde iudici, quem mentiendo fallit. Poſtremo innocenti, quem falſo teſtimonio lædit. Vterque vero reus eſt, & qui veritatem occultat, & qui mendacium dicit, quia ille prodeſſe non vult, & iſte nocere deſiderat. Extra ſecundo. de teſtibus. Alexander tertius. Quidam accepta pecunia de parentela inter virum, & uxorem exhibere iuramenta, per quæ inter ipſos diuortii ſententia promulgetur, poſtea uero priuatim nullā inter eos lineam, aſſerentes ſe corruptos, dicunt teſtimonium præbuiſſe falſitati. Super quo taliter reſpondemus, quod ſi vir, & vxor, aut alter eorum ad ſecunda vota tranſiuit, teſtibus de periurio, & adulterio, vno pluribuſve, quibus cauſam dederunt, pœnitentia indicatur. Si vero ad ſecunda uota idem vir & vxor non migrauerint, diligenter inquirendi ſunt coram quibus corruptio interceſſit. Et ſi tales exhibeantur per quos poſſit prædictæ corruptionis veritas comprobari, receptu eorum teſtimonio eſt ſententia reuocanda. Non enim teſtimonium prædictorum, cum periuri ſint, eſt aliquatenus admittendum. Ex ſumma de ca. Pena periurii eſt, quod debet agere pœnitentiam ſeptem annis, ſicut pro aliis peccatis mortalibus. Periurus in iuramento aſſertorio non eſt infamis ipſo iure, niſi per ſententiam, qui autem tranſgreditur ſcienter, cum tamen poſſit ſeruare iuramentum cautionale, & licitum, & cum ſolennitate factum, eſt ipſo iure infamis. Cauſa ſexta. quæſtione prima. Fabianus Papa. Quicumque ſciens peierauerit, quadraginta dies in pane, & aqua, & ſeptem ſequentes annos pœniteat, & nunquam ſit ſine pœnitentia, & nunquam in teſtimonium recipiatur, communionem tamen poſt hæc percipiat.

De crimine ſortilegij. Cap. CXV.

EX ſumma de ca. Diximus de periurio, quo quis peccat in Deum, conſequenter de ſortilegiis, & diuinis, qui quod Dei eſt propriū, videlicet futura prædicere, ſibi falſo, & illicite aſcribentes, innumeras animas trahunt ad inferos, eſt agendū. Cauſa. vigeſimaſexta. quæſtione prima. Iſidorus etymo. octauo. Sortilegi ſunt qui ſub nomine fictæ religionis, per quaſdam, quas ſanctorum ſeu apoſtolorum uocant ſortes, diuinationis ſcientiam profitentur, aut quarumcumque ſcripturarum inſpectione futura promittunt. Gratianus. Quod autem ſortes exquirere peccatum non ſit, exemplis, & auctoritate probatur. Cum enim Achor de anathemate furtum ſubripuiſſet, præcepit Dominus Ioſue, ut ſortibus eum exquireret. De Zacharia quoque legitur, quod ſorte exiit ut incenſum poneret. Mathias ſimiliter ſorte in Apoſtolatum, & Iudæ ſucceſſorem eligitur. Quod ergo tantorum exemplis probatur, patet malum non eſſe. Vnde Auguſtinus in libro Pſalmorum. Sors non eſt aliquid mali, ſed res in humana dubietate, diuinam indicans uoluntatem. His itaque reſpondetur. Antequam euangelium clareſceret multa permittebantur, quæ tempore perfectioris diſciplinæ penitus ſunt eliminata. Copula namque ſacerdotalis, uel conſanguineorum, nec Legali, nec Euangelica, uel Apoſtolica auctoritate prohibetur, Eccleſiaſtica tamen lege penitus interdicitur, ſic & ſortibus nihil mali ineſſe monſtrat, prohibentur tamen fideles, ne ſub hac ſpecie diuinationis ad antiquos idolatriæ cultus redirent. quæſtio. 2. Quod autem ſortibus credi non oporteat, Hieronymus atteſtatur ſuper Ionam. Item Beda ſuper actus Apoſtolorum. Ex ſumma de ca. Ioſue præcepto domini ſortibus exquiſiuit peccatum Achor. Item Saul ſorte deprehendit Ionathan. Sorte quoque Ionas a nautis deprehenſus eſt, & Mathias electus. Sed vt ait Hierony. priuilegia ſingulorum communem legem facere non poſſunt. Itaq; ſors non eſt aliquid mali in ſui natura, tamen prohibetur, quia propter aſſiduitatem labitur talis in idolatriam, Vnde ſi eſſet cauſa honeſta, & ſubeſſet neceſſitas, vt ſi eſſet contentio de electione aliquorum, & eſſet paritas utrobique in omnibus, credo quod exemplo Mathiæ poſſent fieri ſortes. Et hoc ait Beda dicens: Si qui neceſſitate aliqua compulſi Deum putant ſortibus, Apoſtolorum exemplo, eſſe conſulendum, uideant hoc ipſos Apoſtolos non niſi collecto fratrum cætu, & precibus ad Deum fuſis egiſſe. Item cum

quædam

quædam ciuitas eſſet obſeſſa, & dubitaret clerus, qui deberent fugere, qui manere, conſultus Auguſtinus, reſpondit. Fortè illud eſſe dirimendum. Ex ſumma fratris. V. non credo, q hodie locum habeat ſors in electionibus, quia ſi etiam paritas eſſet in omnibus, in electione non valet hodie, niſi eſſet facta a maiori, & ſaniori parte capituli. Extra. 5. de ſortilegijs. Inno. III. Sortis vſum in electione, perpetua prohibitione damnamus.

De Diuinatione. Cap. CXVI.

SOrs eſt ars diuinandi. Diuinatio autem propriè in malo accipitur, prophetia vero in bono, vnde Hieron. ſuper illum locum Micheæ. Prophetæ eius in pecunia diuinabant, & cæt. ita ait. Nunquam diuinatio in bona parte accipitur. Videbantur quidem ſibi prophetæ, ſed quia pecuniam accipiabant, prophetia eorum facta eſt diuinatio, id eſt diuinatio eorum quæ credebatur eſſe prophetia, declarata eſt non eſſe prophetia. Cauſa. 26. q. 2. De diuinis vero ſcribit Auguſtinus lib. 2. de doctri. Chriſtiana. ita dicens. Superſtitioſum eſt quicquid inſtitutum eſt ab hominibus, vel ad colendam, ſicut Deū, creaturam, vel ad cōſultationes, & pacta quadam ſignificationum, cum dæmonibus placita atque fœderata, qualia ſunt molimina magicarum artium. Ad hoc etiam genus pertinent omnes ligaturæ, atque remedia, quæ medicorum quoque diſciplina condemnat, ſiue in præcantationibus, ſiue quibuſdam notis, quas characteres vocant. Hinc etiam illa ſunt, limen calcare cum ante domum ſuam tranſit, redire ad lectum ſi quis dum ſe calciat ſternutauerit, redire ad domum ſi procedens offendat, vel ſi veſtis a ſoricibus rodatur. Neque ab hoc genere ſuperſtitionis pernicioſæ ſegregandi ſunt, qui olim Genethliaci propter naturalium conſiderationes dierum, nūc autem Mathematici vocantur. Omnes igitur artes huiuſmodi, vel nugatoriæ, vel noxiæ ſuperſtitiones ex quadam peſtifera ſocietate hominum, & dæmonum quaſi pacta infidelis, & doloſæ amicitiæ conſtituta, ſunt penitus repudiandæ, & fugiendæ Chriſtiano. Ibidem. q. 7. Martinus Papa: Non licet iniquas cogitationes agere Kalendarum, & ocijs vacare, neque lauro, aut viriditate arborum cingere domos Omnis enim hæc obſeruatio Paganorum eſt. Item Zacharias Papa: Si quis kalen. Ianuarij ritu Paganorum colere, vel aliquid plus noui facere propter nouum annum, aut menſas cum lampadibus, vel epulis in domibus præparare, & per vicos, & plateas cantatores, & choros ducere præſumpſerit, anathema ſit. Item Aug. Non obſeruetis dies, qui dicuntur Ægyptiaci, aut kalen. Ianuarij, in quib. cantilenæ quædam, & commeſſationes, & ad inuicem dona donantur, quaſi in principio anni boni fati augurio. Extra. 5. de ſortilegijs. In talibus, vel codicibus, & alijs ſorte futura non ſunt requirenda, nec diuinationes aliquas in aliquibus rebus obſeruare præſumat, qui vero contra fecerit pœniteat. 40. dies.

Qualiter dæmones futura, ſecundum diuinos prædicant. Cap. CXVII.

CAuſa. 26. q. 3. A quibus autem diuinationis genus ſumpſerit exordium, vel quot ſint genera eius. Aug. exponit in lib. de natura dæmonum. Sed & de natura dæmonum cuius naturæ ſint, an futura præſcire valeant, vel quot modis. Ita ſcribit Aug. in eodem libro. Sciendum eſt hanc eſſe naturam dæmonum, vt aerei corporis ſenſu, terrenorum corporū ſenſum facile præcedant celeritate, & propter aerei corporis ſuperiorem nobilitatem nō ſolum curſus quorumlibet hominum, vel ferarum, verumetiam volatus auium incomparabiliter vincāt. Quibus duabus rebus (quantum ad aereum corpus attinet) præditi, hoc eſt acumine ſenſus, & celeritate motus multo ante cognita prænunciant, quæ homines pro ſenſus terreni tarditate mirentur. Acceſſit etiam dæmonibus, per tam longum tempus, quo eorum vita protenditur, rerum longè maior experientia, quam poteſt hominibus propter breuitatem vitæ prouenire, per has efficacias, quas aerei corporis natura ſortita eſt, non ſolum multa futura prædicunt hominibus dæmones, verumetiam multa faciunt, quæ quoniam homines dicere non poſſunt, aut facere, eos dignos quidam quibus ſeruiant, & quibus honores diuinos deferant arbitrantur, inſtigante maximè vitio curioſitatis, propter amorem fœlicitatis falſæ, atque terrenæ, & excellentiæ temporalis. Nunc igitur quoniam de diuinatione dæmonum quæſtio eſt, primo ſciendum eſt, eos plerumque prænunciare, quæ ipſi facturi ſunt. Accipiunt enim poteſtatem morbos immittere, & ipſum aerem vitiando morbidū reddere, & peruerſis, atque amatoribus terrenorum commodorum malefacta ſuadere. Suadent enim miris, & inuiſibilibus modis, per illam ſubtilitatem corpora hominum non ſentientium penetrando, & ſe cogitationibus eorum, per quædam viſa immiſcendo, ſiue vigilantium, ſeu dormientium. Aliquando autem non quæ ipſi faciunt, ſed quæ naturalibus ſignis futura prænoſcunt. Aliquando etiam hominum diſpoſitiones non ſolum voce prolatas, verumetiam cogitatione conceptas, cum ſigna quædam ex animo exprimuntur, in corpore tota facilitate perdiſcunt, atque hinc etiam multa futura prænunciant alijs, videlicet mira, qui iſta diſpoſita non nouerunt. Fallunt etiam ſtudio fallendi, & inuida voluntate, qua hominum errore lætantur. Sed ne apud cultores ſuos pondus auctoritatis amittant, id agunt, vt interpretibus ſuis, ſignorumque ſuorum coniectoribus, culpa tribuatur, quando ipſi decepti fuerint, vel mentiti. Ibidem. q. 5. Aug. in lib. de ci. Dei. Si autem quilibet opponit, & dicit. Quomodo eueniunt illa, quæ illi diuini prædicunt futura, aut quomodo poſſunt ægris præbere medelam, aut ſanis immittere ægritudinem, ſi aliquid propriæ virtutis, ac poteſtatis non habent? hoc a nobis recipiat reſponſum, quòd idem non debet quiſque eis credere, quia aliquando eueniunt quæ prædicunt, aut ſanare videntur languidos, vel lædere ſanos, quia hoc permiſſu Dei fit, vt hi qui hoc audiunt, vel vident probentur, & appareat quali fide ſint, vel deuotione erga Deum. ſicut in Deut. legitur. Si ſurrexerit in medio tui propheta, & cætera.

Qualiter mulierculas deludant, vt noctu ſe ambulare credant. Cap. CXVIII.

EX Concil. Aquitenſi. Illud etiam non eſt ommittendum, quòd quædam ſceleratæ mulieres, retro poſt ſathanam conuerſæ: dæmonum illuſionibus, & fantaſmatibus ſeductæ, credunt ſe & profitentur cum Diana, nocturnis horis, Dea Paganorum, vel cum Herodiade, & innumera multitudine mulierum, equitare ſuper quaſdam beſtias, & multa terrarum ſpacia intempeſtæ noctis ſilencio pertranſire, eius iuſſionibus obedire, velut dominæ, & certis noctibus ad eius ſeruitium euocari. Sed vtinam hæ ſolæ in perfidia ſua perijſſent, & non multos ſecum ad infidelitatis interitum pertraxiſſent. Nam & innumera multitudo hac falſa opinione decepta, hæc vera eſſe credunt, & credendo a recta fide deuiant, & errore Paganorum inuoluuntur, cum aliquid diuinitatis aut numinis extra vnum Deum arbitrantur. Quapropter ſacerdotes per eccleſias ſibi commiſſas, populo Dei omni inſtantia prædicare debent, vt nouerint hæc omnino falſa eſſe, & nō a diuino, ſed a maligno ſpiritu talia fantaſmata mētibus fidelium irrogari arbitramur. Siquidem ipſe Sathanas, qui transfigurat ſe in angelum lucis, cum mentem cuiuſque mulieris ceperit, & hanc per infidelitatem ſibi ſubiugauerit, illico transformat ſe in diuerſarum perſonarum ſpecies, atque ſimilitudines, & mentem quam captiuam tenet in ſomnis deludens, modò læta, modò triſtia, modò cognitas, modo incognitas perſonas oſtēdens, per quædam deuia deducit, & cum ſolus ſpiritus hoc patitur, infidelis hoc non in animo, ſed in corpore euenire opinatur. Quiſquis ergo credit poſſe fieri aliquam creaturam, aut in melius aut in deterius immutari, aut transformari in aliam ſpeciem, vel in aliam ſimilitudinem, niſi ab ipſo creatore, infidelis eſt, & Pagano deterior.

De Maleficijs artis Magicæ. Cap. CXIX.

ISidorus etym. lib. 8. Magi ſunt, qui vulgo malefici, ob facinorum multitudinem nuncupātur, hi & elementa concutiunt turbant mentes hominum, ac ſine vllo veneni hauſtu violentia tantum carminis interimunt. Dæmonibus enim accitis audent ventilare, vt quiſquis ſuos perimat malis artib. inimicos, hi etiam ſanguine vtuntur, & victimis, & ſæpe cōtingunt corpora mortuorum. Magorum primus Zoroaſtes Rex Bactrianorum fuit, quem Ninus Rex Aſſyriorum prælio interfecit, de quo Ariſtoteles ſcribit, quòd vicies centum millia verſuum ab ipſo condita indicija voluminum eius declarentur. Hanc autem multa poſt ſecula Democritus ampliauit, quando & Hipocratis medicinæ diſciplina effloruit. Itaque hæc vanitas Magicarum artium, ex traditione malorum angelorum, in toto terrarum orbe plurimis ſeculis valuit, per quandam ſcientiam futurorum, & infernorum, & inuocationes eorum inuenta ſunt aruſpicia, augurationes, & ipſa quæ dicūtur Oracula, & Nigromantia. Rich. in lib. exceptionum. Ars itaque Magica ſub philoſophia continetur, ſed foris falſa profeſſione de vero mentiens, & veraciter lædens homines, a

diuina

diuina relatione ſeducit, cultum dæmonum ſuadet, & ad omne nephas ſequaces ſuos impellit. Hæc quinque maleficiorũ genera continet ſcilicet, Manticen, Mathematicam, Maleficia, Sortilegia, Præſtigia. Mantice interpretatur diuinatio. Hæc quinque ſpecies habet, nigromãtiam, geomantiam, hidromantiam, aeromantiam, pyromantiam. Prima fit in mortuis, ſecunda in terra, tertia in aqua, quarta in aere, quinta in igne. Mathematica interpretatur vanitas. Hæc habet tres ſpecies, auſpicium, augurium, horoſcopia. Auſpicium dicitur ab inſpectione auium, hæc fit quando in fibris animalium, quæ in aris ponuntur fata quæruntur. Augurium ab auibus, hæc aliquando pertinet ad aures, & dicitur augurium, aliquando ad oculos, & dicitur auſpicium. Horoſcopia in conſtellationibus conſtat. Maleficia fiunt per incantationes. Sortilegia per ſortes. Præſtigia per fantaſticas illuſiones.

De diuerſis generibus Magorum. Cap. CXX.

NIgromantici ſunt, quorum præcantationibus videntur reſuſcitati mortui diuinare, & ad interrogata reſpondere. Nycron enim Græcè mortuus, mancia diuinatio nuncupatur, ad quos ſuſcitandos cadaueri ſanguis adijcitur. Nam amare dæmones ſanguinem dicuntur. Ideoque quotiens Nigromantia fit, cruor aquæ miſcetur, vt colore ſanguinis facilius prouocentur. Hidromantici ab aqua dicuntur. Eſt enim hidromantia in aquæ inſpectione vmbras dæmonum euocare, ibique ab eis aliqua audire, vbi adhibito ſanguine, etiam inferos perhibentur ſciſcitari. Varro dicit, diuinationis quatuor eſſe genera. Terram, aerem, aquam, & ignem, hinc geomantiã, hidromantiã, aeromantiã, pyromantiã, dictam eſſe. Diuini, quia diuinitate ſe plenos aſſimulant, & aſtutia quadam fraudulenta hominibus coniectant futura. Incantatores ſunt, qui artem verbis peragunt. Arioli, quia circa aras idolorũ nepharias preces emittunt, & funeſta ſacrificia offerunt. hiſque celebritatibus dæmonum reſponſa accipiũt. Horuſpices, quaſi horarum inſpectores, dies enim, & horas in agendis negocijs, operibuſque cuſtodiunt, & quid per ſingula tempora obſeruare debeat homo, intendunt. Hi etiam exta pecudum inſpiciũt, & ex eis futura prædicunt. Augures ſunt, qui volatus auium, & voces intendunt. Dicuntur autem auguria, quaſi auiũ garria. Vel quaſi auigeria, quòd aues gerant. Idem & auſpicia, quaſi auium aſpicia, quæ iter facientes obſeruant. Eorum duo genera. Vnum ad oculos pertinens ſcilicet volatus. Alterum ad aures ſcilicet vox auium. Phitoniſſa a Phitio Appolline dicta, quòd & is auctor fuerit diuinandi. Aſtrologi in aſtris augurantes. Genethliaci pro natalium conſideratione dierum. Geneſim enim hominum per duodecim cæli ſigna deſcribunt, ſiderumque curſu naſcentium mores, actus, & euentus prædicare conatur, id eſt, quis quali ſigno fuit natus, aut quem effectum habeat vitæ qui naſcitur, hi vulgo Mathematici vocantur. Horoſcopi ſunt, qui horas natiuitatis hominum ſpeculantur, diſſimili & diuerſo fato. Sortilegi ſunt, qui ſub nomine fictæ religionis, per quaſdam ſuperſtitiones, quas ſanctorum ſortes vocant, diuinationis ſcientiam profitentur, aut quarumcunque ſcripturarum inſpectione futura promittunt. Salisatores dicuntur, quia dum eis membrorum quæcunque partes ſalierint, aliquid ſibi exinde proſperum, ſeu triſte ſignare prædicũt. Ad hæc omnia pertinent, & ligaturæ execrabilium remediorum, quæ ars medicorum condemnat, vel in præcãtationibus, vel in characteribus, vel in quibuſcunque rebus ſuſpendendis, atque ligandis. In quibus omnibus ars dæmonum eſt, ex quadam peſtifera ſocietate hominum, & angelorum malorũ exorta vnde vitanda ſunt a Chriſtiano. Dicitur autem præſtigium, quaſi, præſtringens aciem oculorum.

De Carminatoribus, & carminatricibus. Cap. CXXI.

EX ſumma fratris. V. Quid de carminatricibus, & carminatoribus, qui carminant infirmos, vel pueros, vel animalia, nunquid peccant mortaliter? Reſpondeo: Si nihil ſuperſtitioſum dicunt, aut docent, aut faciunt, ſed tantum vtuntur licitis præcibus, & adiurationibus, ſicut per paſſionem, & Crucem, & ſimilia, non credo quòd peccent mortaliter, niſi talia fecerint poſt prohibitionem ab eccleſia factam ſibi. Sed credo, quòd prohibendi ſunt viri, & mulieres a talibus, quia permulta inutilia, & ſuperſtitioſa ſolent admiſcere. Niſi forte ſit ſacerdos religioſus, & diſcretus, aut etiam laicus, ſiue vir, ſiue mulier excellentis vitæ, & probatæ diſcretionis, qui ſua oratione licita infirmum nõ ſuper pomum, aut pirum, aut cingulum, ſed ſuper infirmantes manus imponant. Iuxta illud Marci: Super ægros manus imponent, & bene habebunt. Nec ſunt huiuſmodi perſonæ prohibendæ a talibus, niſi fortè timeatur, quod ad exemplum illorum, indiſcreti, & ſuperſtitioſi carminatoris ſibi vſurpant abuſum. Item non condemnantur hic ruſtici, qui ſeruant tempora ad ſeminandum, vel arbores incidendas, & ſimilia, quæ certam, & naturalem habent rationem. Idem de phiſicis circa medicinas dandas, & minutiones faciendas, & ſimilia. Item ſi aliquis, vel aliqua colligit herbam medicinalem cum ſymbolo diuino, vel oratione dominica, vel ſcribit in charta ſymbolum, vel orationem dominicam, vt ponat ſuper aliquem infirmum, vt ſic in iſtis tãtum Deus creator omnium, & dominus honoretur, non reprobatur, dummodo nulla alia ſuperſtitioſa obſeruantia miſceatur. Ex ſumma fratris. V. Ex hoc poteſt haberi, quod non ſunt reprobanda breuia, quæ fiunt in aſcenſione, cum non contineantur niſi verba euangelij. Sed ſuperſtitioſum eſt, ſi credatur, quòd minus habeant efficaciæ ſi ſcribantur poſt lectum Euangelium, aut poſt Miſſam, aut alia die, quàm ſi ſcribantur cum leguntur, ſiue proferantur in eccleſia verba euangelij, quæ ibi continentur. Illa autem breuia in quibus ſcribũtur quidam characteres, & quædam nomina inuſitata, quaſi nomina Dei ineffabilia, in quibus dicunt: Quicunque portauerit ſuper ſe iſtud breue, non periclitabitur, ſic, vel ſic, aut iſtud, aut illud ſibi eueniet, proculdubio reprobãda ſunt, nec portanda. & peccant qui ſcribunt ea, aut portant, aut donant, aut vendunt, aut portanda docent, niſi adeo fuerint ſimplices, quòd ignorantia eos debeat excuſare, quæ non excuſat, ſi ſuper hoc fuerint admoniti, vel inſtructi.

De ſortilegijs, ac diuinis, ac magis euitandis. Cap. CXXII.

CAuſa. 26. q. 5. Ex concil. Martini Papæ: Si quis autem Paganorum conſuetudinem ſequens, diuinos, & ſortilegos in domum ſuam introduxerit, quaſi vt malum foras mittant, aut maleficia inueniant, vel luſtrationes Paganorum faciant, quinque annis pœnitentiam agant. Mulieribus quoque Chriſtianis non liceat in ſuis lanificijs vanitatem obſeruare, ſed Deum inuocent adiutorem, qui eis texendi ſapientiam donauerit. Item ex concil. Tol. 4. c. 30. Si quis de ordinibus clericorum auruſpices, aut incantatores, aut ariolos, aut certe augures, vel ſortilegos, qui profitentur artem Magicam, aut aliquos eorum ſimilia exercentes, conſuluiſſe fuerit deprehenſus, ab honore dignitatis ſuæ ſuſpenſus, monaſterij curam excipiat, ibique pœnitentiæ perpetuæ deditus, ſcelus admiſſum ſacrilegij ſoluat. Item ex concil. Aquirenſi. c. 1: Epiſcopi eorumque miniſtri, omnibus viribus elaborare ſtudeant, vt perniciosam, & a Zabulo inuentam ſortilegam, & magicam artem ex parochijs ſuis penitus eradicent. Et ſi aliquem virum, aut mulierem huiuſmodi ſceleris ſectatorem inuenerint, turpiter dehoneſtatum, de parochijs ſuis eijciant. Ait enim Apoſtolus: Hæreticum hominem, poſt primam, & ſecundam correptionem, deuita, ſciens quia ſubmerſus eſt, qui huiuſmodi eſt, &c. Submerſi enim ſunt, & a diabolo captiui tenentur, qui relicto creatore ſuo diaboli ſuffragia quærunt. Ibidem. q. 7. Auguſti. Qui qualeſcunque diuinationes, & fata, aut auguria obſeruat, aut attendit, aut conſentit obſeruantibus, ſiue qui attendit ſomnialia ſcripta, & falſo in Danielis nomine intitulata, & ſortes quę dicuntur ſanctorum Apoſtolorum, & auguria auium, aut aliqua pro domo facienda, aut propter coniugia copulanda, aut in collectionibus herbarum carmina dicunt, aut pictaciolas pro quauis infirmitate ſcriptas, ſuper homines, aut animalia ponunt, præter ſymbolum, & orationem dominicam, aut falſitatibus magicis in grandinarijs, & tempeſtatibus credunt, aut ad eorum domum eunies, aut in ſuis domibus introducunt, & interrogant, ſciant ſe fidem Chriſtianam, & baptiſmum præuaricaſſe, & Paganum, & Apoſtatam, id eſt retro abeuntem, & Dei inimicum, iram Dei grauiter in æternum incurriſſe, niſi eccleſiaſtica pœnitentia emendatus Deo reconcilietur. Item Hier. Dæmonium ſuſtinentibus licet petras, vel herbas habere ſine incantatione.

De eiſdem puniendis. Cap. CXXIII.

CAuſa. 26. q. 5. Quod autem ſortilegi, & diuini, ſi ceſſare noluerint excommunicandi ſunt, ratione & auctoritate probatur. Eſt enim quoddam genus culturæ idolorum, & dæmonum conſolationibus futura prædicere. Futura enim præſcire ſolius Dei eſt, qui in ſua contemplatione etiam angelos præſcire facit. Cultores vero idolorum a fidelium communione ſeparãdi ſunt. Vnde in epiſtola ad Corinthios Apo-

ſtolus

ſtolus ait. Si quis frater nominatur fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiens, cum eiuſmodi nec cibum ſumere, &c. Ex ſumma de caſibus. In ſumma verò nota, quod pœna talium eſt multiplex. Sunt enim infames, nec debent recipi ad euchariſtiam ſi notorium eſt peccatum, ſicut nec hiſtriones. Item nec debent admitti ad accuſationem. Item debent excommunicari. Item ſi poſt admonitionem, vel excommunicationem noluerint ſe corrigere, ſi ſerui ſunt debent verberibus caſtigari, ſi liberi includi in carcerem, vel vtrique ſunt de parochia turpiter dehoneſtati, ideſt tonſurati, vel decaluati ejiciendi, & hoc poteſt epiſcopus ſua auctoritate facere, dum tamen caueat a membri detruncatione, morte, & ſanguinis effuſione, vel ſi neceſſe ſit inuocet brachium ſeculare, ſecundum vero leges capite puniuntur.

De inſpectione aſtrolabij. **Cap. CXXIIII.**

EX ſumma de caſibus. Quid de ſacerdotibus, & religioſis, quibus vaſa & ornamenta eccleſiæ, vel ſimilia furtim ſubtracta ſunt, vel etiam de laicis, quibus res propriæ furto ſublatæ ſunt, nunquid poterunt inueſtigare per inſpectionem aſtrolabij, vel ſimilia? Ad hoc dicas ſecundum omnes, quòd ſi fit ibi inuocatio dæmonum, vel aliud ſuperſtitioſum, grauiſſime peccat quicunque facit, vbi quidam, licet iuuenili ſimplicitate, & bono zelo fecitlicet, ſuit tamen ſuſpenſus ab officio, & beneficio. Si autem talis inſpectio fieret ſimpliciter poſt aſtronomiam, non inuocatis dæmonibus, neque alio ſuperſtitioſo adiuncto, forte poſſet admitti. Tamen in eodem decreto dicitur, quia licet quadruuiales artes in ſe contineant veritatem, tamen quia non ſunt ſcientiæ pietatis, non eſt in eis ſtudendũ. Extra. 5. de ſortil. Alexan. III. Presbyter cum quodam infami ad priuatum locum acceſſit, non ea intentione, vt vocaret dæmonium, ſed vt inſpectione aſtrolabij furtum cuiuſdam eccleſiæ poſſet recuperare, verum licet hoc ex bono zelo, & ſimplicitate ſe feciſſe proponat, id tamen grauiſſimum fuit peccatũ, & infra. Mandamus quatenus per annum & amplius ſi tibi viſum fuerit, eum ab altaris miniſtratione præcipias abſtinere. Ex ſumma ſratria. V. Nunquid ſi quis ſacrificet Deo nummorum, ſcilicet mammonæ, vt fiat diues, vel ſimilia faciat, nũquid incurrit irregularitatem, aut qui de ſacramentis eccleſiæ, Euchariſtia ſcilicet, vel Chriſmate, vel Oleo benedicto, aut Aqua fontium facit ſortilegium, vel baptizat imagines? Reſpondeo: Cum talia videantur eſſe enormia propter idolatriam, aut propter enormem ſuperſtitionem, licet ſint occulta generant irregularitatem ſecundum quoſdam, ſecundum alios non. Vnde in hoc dubio conſulendum eſt talibus, quòd petant diſpenſationem, non tamen præciſè dicendum eſt eis, quod alias nõ ſit eis ſalus, & abſoluendi ſunt de peccato ſi pœniteant. Si autem huiuſmodi peccata notoria ſint, ſecundum omnes indigent diſpenſatione, ſed hoc plenius infra, de lapſis, & diſpenſationibus. Quod autem dicit canon in quadruuialibus ſcientijs non eſſe ſtudendum, intelligas longo tempore, poteſt tamen in his ſtuderi non ad voluptatem, ſed vt ea, quæ ibi ſunt vtilia ſacræ ſcripturæ ad vſum conuertantur, & vt errores ibi contenti confutentur, & ne riſui pateat ſi contra mathematicos velit diſputare, vel philoſophos huiuſmodi doctrinarum ignarus. Iccirco enim aſtronomia, & aſtrologia in diſſuetudinem abiectis, quia dum propria curioſitate nimia erant intenti, minus vacabant hjs, quæ ſaluti animarum erant accommodata.

De quorundam ſacerdotum ſuperſtitionibus. **Cap. CXXV.**

CAuſa. 26. q. 5. c. epiſcopi. Nonnulli inueniuntur, qui interno liuore permoti, in perniciem ſuorum inimicorum altare ſacris veſtibus exuunt, & lugubri veſte accingunt luminariorum obſequia ſubtrahunt Dei eccleſijs, vel Miſſam pro requie defunctorum promulgatam, pro viuis celebrant hominibus, quorum omnium maleficia nequiſſima Toletan. concil. condemnat. Idem, Plerique. & ſacerdotum ſauciati inimicitiæ dolo Miſſam pro requie defunctorum promulgatam fallaci voto pro viuis ſtudent celebrare hominibus, vt is pro quo ipſum offerunt ſacrificium, mortis incurrat periculum. Proinde noſtræ elegit vnanimitatis conſenſus vt ſi quis deinceps talia perpetraſſe fuerit detectus, a proprij deponatur ordinis gradu, & tã ipſe ſacerdos, quàm ille, qui eum ad talia peragenda incitaſſe perpenditur, exilij perpetui ergaſtulo religentur. Ex ſumma de ca. Hic autem diſtinguo, quòd ſi aliquod prædictorum fiat propter odium priuatum, grauiſſime peccat, qui facit, & niſi per plurimam pœnitentiam ſe purgauerit, debet deponi. Si autem propter cauſam cõmunem, puta quia metuit contaminationem ſacrorum ordinum, vel ſubuerſionem fidei, vel hoſtilitatem ſuſtare, vel obſidionẽ, vel diuinorum iudiciorum, ſententiam meruit, & ideo tale quid fecerit, non dicitur peccare, quia in tali facto plus humilitas, qua Deus placatur, quàm interim liuoris doluſitas declaratur. Hinc etiam tenet conſuetudo eccleſiæ, vnde ſolet cantare, Deus venerunt gentes, & in ſignum triſtitiæ in die Veneris ſancta, altaria ſpoliare. Hæc tamen diſtinctio fallit in illis, qui pro viuis ſcienter celebrant officium mortuorum: nam tales ſi fuerint detecti, indiſtinctè, debent deponi, & pœna ſupradicta feriri.

De crimine ſacrilegij. **Cap. CXXVI.**

EX ſumma de ca. Sacrilegium eſt ſacræ rei violatio, & eiuſdem vſurpatio. Dicitur autem ſacrilegium, quaſi ſacrilegidium, ideſt ſacrum lædens. Committitur autem ſacrilegium ratione perſonæ, cum quis verberat clericum, vel perſonam religioſam. Ratione loci, cum eccleſiæ, vel cœmeterij emunitas violatur. Ratione rei, cum res conſecrata, vel ſacra vſui deputata vſurpatur. Large tamen dicitur committere ſacrilegium, & tranſgreſſor iuris publici, quod conſiſtit in ſacris ſacerdotum magiſtratibus. Item qui articulos fidei ideſt præcepta, vel prohibitiones Dei etiam negligendo, vel neſciendo violat, & offendit. Item qui diſputat de iudicio principis, vel iudicat, & hoc niſi euidenter conſtaret illud eſſe contra Deum. Item qui publica officia committit Iudæis. Item quicunque rem datam eccleſiæ retinuerit vel acceperit contra eius voluntatem. Cauſa 17. q. 4. Pius Papa: Sicut maius peccatum eſt, quod in Deũ committitur, quàm quod in hominem, ſic grauius eſt ſacrilegium agere, quàm fornicari. Ibidem Ioh. VIII omnibus epiſcopis. Sacrilegium committunt, ſi quis infregerit eccleſiam, vel 30. eccleſiaſticos paſſus, qui in circuitu eccleſiæ ſunt, vel domos, quæ infra prædictos paſſus fuerint, aliquid inde rapiendo, vel auferendo, ſeu qui iniuriam facit, vel oblationem rerum intulerit clericis arma non ferentibus, vel monachis, ſiue Deo deuotis, omnibuſque eccleſiaſticis perſonis. Capellæ quæ ſunt intra ambitum murorum caſtellorum, non ponuntur in hac 30. paſſuum obſeruatione. Similiter ſacrilegium committitur auferendo ſacrum de ſacro, vel non ſacrum de ſacro, ſiue ſacrum de non ſacro. Gratianus: Dicitur autem ſacrilegium committere, qui violentas, & impias manus in clericum iniecit. Committunt etiam ſacrilegium, qui diuinæ legis ſanctionem, aut neſciendo committunt, aut negligendo violant, & offendunt, aut de principali iudicio diſputant, dubitantes an is dignus ſit, quem princeps elegerit, vel qui intra prouinciam, in qua prouinciales, & ciues habentur, officium gerendæ ac ſuſcipiendæ adminiſtrationis deſiderant, vt lib. 9 cod. tit. de crimine ſacrilegij. Similiter de iudicio ſummi Pontificis alicui diſputare non licet.

De violatione emunitatis ſacri loci. **Cap. CXXVIII.**

EX ſumma de ca. Eccleſia, ideſt ipſe locus conſecratus habet emunitatem, vt nullus inde per vim abſtrahatur, niſi in caſibus, videlicet ſi ſit publicus latro, vel nocturnus populator agrorum. Item ſi in ipſa eccleſia commiſit homicidium, vel aliud maleficium, tunc enim non debet defendi ab eccleſia, cum eam violauerit. Aug. ad Boniſacium: Hominem de eccleſia rapuiſti. Tuus ſi de tuo amico forte præſumeretur fugitiuus, poſſet proculdubio interceſſionis cauſa veniam promereri, ergo ſi amicus attenditur cur Deus offenditur. Item ex lib. cap. Reum ad eccleſiam fugientem nemo abſtrahere audeat, neque inde damnare ad pœnam, vel ad mortem, vt honor eccleſiæ conſeruetur, ſed rectores eccleſiæ pacem, & vitam, & membra obtinere ſtudeant, tamen legitimè componat, quod inique fecerit. Item Gelaſius Epiphanio epiſcopo. Ad epiſcopos cæteros direximus inſſionem, vt eos qui eccleſias violaſſe perhibentur, acceſſu earum iudicent eſſe indignos. Item Pius Papa: Sicut qui eccleſiam Dei vaſtat, & eius prædia, & donaria ſpoliat, & inuadit, ſit ſacrilegus, ſic ille qui eius ſacerdotes inſequitur ſacrilegus iudicatur. Item ex concil. Hilerdenſi: Nullus clericorum ſeruum aut diſcipulum ſuum fugientem ad eccleſiam extrahere audeat, aut flagellare præſumat. Quod ſi fecerit, donec digne pœniteat, a loco cui honorem non dedit ſegregetur. Item ex concilio Tributienſi: Si quis contumax, vel ſuperbus fugientem ſeruum ſuum, vel quem ipſe perſecutus fuerit de atrio eccleſiæ, vel de porticibus eccleſiæ quolibet modo adhærentibus, per vim extraxerit, pro emunitate nongentos ſolidos, & ipſe publica pœnitentia mulctetur iuxta iudiciũ. Gratianus: Verum ne reuerẽtia religionis dominos ſuos iure fraudaret,

daret, ſi famuli ad eccleſiæ ſepta confugientes, inde nequaquam abſtraherentur, ſacris canonibus eſt inſtitutum, vt præſtito ſacramento impunitatis, eis etiam reddantur inuitis. Occaſione namque religionis ſeruus dominum ſuum contemnere, & eius miniſterium deſtituere non debet. Ex ſumma fratris V. Publicus autem latro ille eſt, qui agros militum, vel priuatorum de nocte populatur, & itinera frequentata ſcilicet ſtratas publicas, quæ quaſi loca ſacra habentur, inſidijs aggreſſionis obſidet, & talem poteſt quilibet, auctoritate ſua, de eccleſia extrahere, & punire, ſicut notauit H. Homicida quoque extrahitur ab eccleſia, in qua, vel in cuius cœmeterio commiſit homicidium, vel aliquod maleficium. Sed nunquid defenditur ab alia eccleſia, in qua hoc non commiſit, ſed confugerit ad illam? Reſpondeo, quòd non, quia cum ſit vna eccleſia vniuerſalis toto orbe terrarum, licet ſint multæ particulares, qui iniuriam facit vni, iniuriam facit omnibus, licet forte de conſuetudine in aliquibus eccleſijs aliter obſeruetur, quia forte videtur eis, quòd ſicut minor vtitur priuilegio ſuo contra alium minorem, ita vna eccleſia contra aliam. Quid de Iudæo, vel Pagano, vel excommunicato, ſi confugerit ad eccleſiam, nunquid defenditur ab eccleſia a mutilatione, vel morte? Reſpondeo. Satis credo, quod ſic, de iure tamen credo conſuetudinem regionis approbatam, quoad hoc eſſe tenendam.

De Effractoribus eccleſiarum. Cap. CXXVIII.

DE Effractoribus vero dico, quod ſiue aliquis veniat cum propoſito frangendi eccleſiam, ſiue non, non incidit in canonem, niſi eam corporaliter violet, & vim inferat, licet inde aliquid aſportet. Vnde ſi prædones veniant animo frangendi eccleſiam, & tamen non frangant, quia inueniunt eam apertam, & nullum reſiſtentem, quia propter timorem eorum inde effugerint cuſtodes, non incidunt in canonem, licet intrent, & aliquid aſportent, parati vim inferre ſi aliqui reſiſterent. Et credo, quod effractor eccleſiæ iudicandus eſt, qui dolo malo, aut per iniuriam violenter parietem foderit, aut ſuffoderit, aut vitream, aut ſeraturam, aut hoſtia, aut cardines, aut vectes, dum tenent hoſtia firmata, aut ipſum tectum eccleſiæ. Porro de fure, qui facto foramine in pariete, aut fracta vitrea, aut ſeratura, aut vectibus hoſtij intrat, & aliquid inde aſportat, licet poſſit dici, quòd non incidit in hanc pœnam, cum decre. extra, de ſen. excom. quæſt. non videatur loqui de illis, qui publice frangunt eccleſias, quia tamen lex diſtinguens inter fractores diurnos, & nocturnos, atrociores dicat eſſe nocturnos, poteſt dici probabiliter in fauorem eccleſiæ, quòd talis incidit in canonem, ſicut publicus effractor, & quòd a ſolo Papa eſt abſoluendus, poſtquam fuerit per eccleſiam denunciatus.

De Pœna ſacrilegij. Cap. CXXIX.

EX ſumma de ca. Pœna ſacrilegij, ſecundum leges, eſt decapitatio, ſi perſonæ eccleſiaſticæ atrox iniuria fiat, alias iudicis arbitrio reſeruatur, pro qualitate perſonæ, rei, temporis, vel loci diuerſitate moderanda. Sacrilegij ſecundum canones duplex eſt pœna. Vna ſpiritualis, alia pecuniaria. Spiritualis, præter pœnitentiam eſt excommunicatio, cum diſtinctione tamen, quia pro ſacrilegio in perſona commiſſa, eſt maior excommunicatio ipſo iure. Pro ſacrilegio vero in rebus commiſſo, eſt minor excommunicatio, exceptis quibuſdam caſibus, in quibus eſt maior, vt cum quis incendit eccleſiam, vel fregit. Pecuniaria vero qualis, & quanta ſit, & cui perſoluenda tam pro ſacril. commiſſo in perſonis, quàm in rebus legitur in decretis. Cauſa. 17 § 4 Sacrilegium duplicem continet pœnam, pecuniariam videlicet, & excommunicationis. Pecuniaria eis perſoluenda eſt, ad quos quærimonia ſacrilegij pertinet. Vnde Iohannes Papa. VIII. ſcribit omnibus epiſcopis. Quiſquis inuentus fuerit reus ſacrilegij, epiſcopis, abbatibus, ſiue perſonis ad quos quærimonia ſacrilegij iuſte pertinuerit, 30. libras examinati argenti, & puriſſimi componat. Idem ſi quis domum violauerit, & aliqua ſine licentia illius, cui commiſſa eſſe dignoſcitur, inde abſtulerit, vel eccleſiaſticis perſonis iniuriam fecerit, donec in conuentu admonitus legitimè ſatisfaciat, ſciat ſe communione priuatum eſſe. Idem Hi qui monaſteria, & loca Deo dedicata, & eccleſias infringunt, & depoſita, vel alia qualibet exinde abſtraxerint, damnum omnes componant, & emunitatem tripliciter, & velut ſacrilegi ſententiæ canonicæ ſubijciantur, vel ſubiugentur. Item ex 5. libro capitulariorum. Qui occiderit monachum, aut clericum, relinquat arma, & Deo in monaſterio ſeruiat, cunctis diebus vitæ ſuæ nunquam reuerſurus ad ſeculum, & per ſeptem annos publicam pœnitentiam agat. Item Innocen. Papa. II. Si quis, ſuadente diabolo, huiuſmodi ſacrilegij crimen incurrerit, quòd in clericum, vel in monachum manus violentas iniecerit, anathematis vinculo ſubiaceat, & nullus epiſcoporum illum præſumat abſoluere, niſi mortis vrgente periculo, donec apoſtolico conſpectui præſentetur, & eius mandatum ſuſcipiat Gratianus. Qui autem de eccleſia vi aliquem exemerit, vel in ipſa eccleſia, loco, vel cultui, ſacerdotibus, & miniſtris aliquid iniuriæ importauerit, ad inſtar publici criminis, & læſæ maieſtatis accuſabitur, & conuictus, ſiue confeſſus, capitali ſententia a rectoribus prouinciæ ferietur, ſicut primo libro codicis legitur.

De Retentione decimarum. Cap. CXXX.

EX ſumma de ca. Retentores quoque decimarum, & relictorum, pro ſepultura, ſacrilegi iure dicuntur. Decima eſt omnium bonorum iuſte acquiſitorum talis pars Deo debita. Qui bene & fideliter dant decimam, quadrupliciter remunerantur a Deo. Prima remuneratio eſt abundantia fructuum. Secunda ſanitas corporis. Tertia indulgentia peccatorum. Quarta cœleſte regnum. De duabus primis Aug. Si decimam dederis non ſolum abundantiam fructuum recipies, ſed etiam ſanitatem corporis conſequeris. Item de duobus vltimis idem Aug. Qui præmium comparare aut peccatorum deſiderat indulgentiam promereri, reddat decimam, & de nouem partibus eleemoſynam dare ſtudeat pauperibus. Qui vero non dat, punitur in oppoſitis. Vnde dominus per Malachiam: Quia mihi non reddidiſtis decimas, & primitias, ideirco in famæ, & penuria maledicti eſtis. Item Aug. Cum decimas dando, & terrena, & cœleſtia poſſis promereri, per auaritiam duplicem benedictionem fraudas, id eſt ſubtrahis tibi. Hæc eſt domini iuſtiſſima conſuetudo, ſi tu illi decimam non dederis, tu ad decimam reuoceris, dabis impio militi, quod non vis dare ſacerdoti. Deus enim noſter qui dignatus eſt totum dare, decimam a nobis dignatur recipere, non ſibi, ſed nobis ſine dubio profuturam. Vnde decimæ ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerint, res alienas inuadunt. Sed hoc tollit fiſcus, quod non accipit Chriſtus. Item Hiero. Amico rapere quippiam furtum eſt, eccleſiam defraudare ſacrilegium eſt. Aut quod apertiſſimi ſceleris eſt, exinde enim aliquid ſubtrahere omnium prædonum crudelitatem ſuperat. Itaque qui non dat decimam, niſi ſit exemptus, debet anathematizari, præmiſſa canonica admonitione vſque ad ſatisfactionem, & emendationem congruam. Ex ſumma fratris V. Exemptus dicitur priuilegiatus, aut infeudans legitimè, aut aliàs tutus legitima exceptione, ſiue propter compoſitionem factam cum eccleſia, ſiue propter tacitam, vel expreſſam eccleſiæ remiſſionem, vt notatum eſt ſupra. Extra. 3. de deci. pri. & ob. Alexan. III. Cum decimæ non ab homine, ſed ab ipſo domino ſint inſtitutæ, quaſi debitum exigi poſſunt. Innocen. iij. Omnes qui ratione perſonarum, aut etiam prædiorum decimas eccleſijs, & clericis tuæ diœce. exhibere tenentur, ad eas cum integritate reddendas ap. re. compellas. Idem in concil. gene. Illæ decimæ ſunt neceſſario ſoluendæ, quæ debentur ex lege diuina, vel loci conſuetudine approbata.

De veri nominis decima. Cap. CXXXI.

EX ſumma de caſibus: Decima eſt omnium bonorum iuſte acquiſitorum talis pars Deo debita. Extra. 3. de deci. Alex. iij. De frugibus 9. partibus ſibi retentis decimam eccleſiæ cuius parochiani ſunt ſine diminutione ſoluere tenentur. Ex ſumma fratris V. Quid de illis, qui non ſoluunt decimam de vineis, & quibuſdam alijs prædijs, ſed viceſimam vel aliam aliquotã minorem decimæ. Quid etiam de illis, qui de oliuis, vel nucibus, vel quibuſdam alijs terræ fructibus nihil ſoluunt pro decima, nunquid excuſantur per conſuetudinem, cum contraria videantur eſſe legi diuinæ. Reſpondeo. Credo quòd ſola conſuetudo non excuſat in prædictis caſibus, ſi tamen compoſitio auctoritate epiſcopi, & eccleſiæ (cuius intereſt decimas huiuſmodi ſolui) facta eſt cum illis, qui debent decimas, de minori parte ſoluenda, quàm decima. Vel ſi ita obtentum eſt a tempore cuius non extat memoria, excuſantur qui minus ſoluunt, quàm decimam, nec poſſunt auctoritate propria illi, qui fecerunt compoſitionem, aut ſine contradictione ſuſtinuerunt huiuſmodi conſuetudinem, vel ſucceſſores eorum aliquid plus ſolito exigere, vel de rebus, de quibus non conſueuerunt decimæ ſolui, de nouo aliquid exigere, nec domini prædiorum vltra ſolitum tenentur aliquid ſoluere, niſi ad inopiam eccleſia redigatur, vel niſi auctoritate domini Papæ hoc fiat ex certa ſcientia reuocantis compoſitionem prædictam,

ctam, vel conſuetudinem. Verum eſt tamen, quòd ſola conſuetudo non liberat debitorem decimarum in prædicto caſu, vel in prædictis caſibus. Sed compoſitio vel remiſſio, ſiue quitatio facta ab eccleſia expreſsè, vel tacitè ſiue præſumptiuè, ex hoc quòd per tantum tempus pacificè ſuſtinuit, quòd aut nihil pro decima ſolueretur, aut minus, quàm decima.

Vtrum Papa poſſit in huiuſmodi diſpenſare. Cap. CXXXII.

SEd quomodo poteſt eccleſia abſoluere aliquem tacitè vel expreſsè a legitima præſtatione decimarum, cum debeantur iure diuino. Item quomodo poteſt Papa priuilegium alicui dare, de non dandis decimis? Ad primum dic, quòd reuera eccleſia non poteſt aliquem abſoluere, vel remittere ius ſoluendi decimas, ad quod ſemper tenentur domini prædiorum. Sed bene poteſt abſoluere, vel remittere ipſam præſtationem, vel actum præſtandi, ſicut concedo, quòd ex quo matrimonium eſt conſumatum inter fideles, neuter poteſt abſoluere reliquum a vinculo matrimoniali, vel a iure mutuæ ſeruitutis, licet poſſet abſoluere illum ab actu, vel executione illius iuris; cum de communi conſenſu tranſeunt ad religionem. Poteſt etiam dici, quòd in prædictis caſibus fingitur a iure, quod domini prædiorum breui manu ſoluerint eccleſiæ decimas, & rurſus eccleſia redonauerit eis, vel in totum, quando ſcilicet ecclesia nihil conſueuit recipere minus quàm decimam, vel in partem, quando conſueuit recipere minus, quam decimam. Ad aliud poteſt dici, quòd Papa non dat priuilegium alicui de decimis non ſoluendis, nec dare poteſt, ſed ſolummodo ius administrandi pauperibus, & retinendi ſibi neceſſaria ex eis. Quod poteſt facere Papa non ſolum de decimis, quas de iure communi debent monachi, ſed de illis, quas alij debent eccleſijs parrochialibus. Vel dic, quòd Papa ſuper his, quæ non pertinent ad articulos fidei, vel ad decalogum poteſt diſpenſare, & priuilegia alicui concedere, non tamen canonem generalem contrarium ſtatuere. Vnde notauit Alanus, quòd Papa poſſet alicui laico concedere, quòd non ſolum non daret decimas, ſed & quòd reciperet ab alio, non tamen omnibus laicis hoc poſſet concedere. vt dicunt, niſi ex cauſa ad tempus, ſicut dicitur fuiſſe conceſſum Gallicis. Quod tamen ibi dicitur, quòd neceſſario ſoluendæ ſunt decimæ, quæ debentur lege diuina, intelligo quando nulla facta eſt compoſitio inter eccleſiam, & dominos prædiorum, vel quando eccleſia non remiſit eas tacitè, vel expreſsè, vt dictum eſt ſupra, vel quando eccleſia indiget, vel quando exigantur auctoritate Papæ ſcienter reuocantis compoſitionem, vel conſuetudinem contrariam.

De quibus rebus dandæ ſunt decimæ. Cap. CXXXIII.

EX ſumma de ca. Debent dari decimæ de omnibus fructibus terrarum, pomis arborum, herbis hortorum. Nutrimentis animalium, lana, lacte fœno, lignis, piſcationibus, venationibus, aſſectibus, penſionibus, molendinis etiam de vento, balneis, fullonicis, argentarijs, metallarijs, lapidicinijs. Item de negocijs, & artificijs, & cæteris bonis, etiam de tempore, Extra. 3. de decimis. Alexander. iij. Parrochianos veſtros monere curetis, vt de prouentibus molendinorum, piſcariarum, fœno, & lana decimas eccleſijs, quibus debentur, cum integritate perſoluant. Idem. Parrochianos tuos de apibus, & de omni fructu decimas perſoluere eccleſiaſtica diſtrictione compellas. Cœleſtinus. iij. Fidelis homo de omnibus, quæ licitè poteſt acquirere, decimas erogare tenetur. Ex ſumma fratris. V. Nunquid de rebus donatis, legatis, vel inuentis, vel iure ſucceſſionis acquiſitis, debent dari decimæ? Alanus notauit quòd non, & quòd ex his tantum quæ naturaliter, vel ex operibus ſuis, quis acquiſierit, tenetur ſoluere decimas, de alijs autem non reperitur: Probabilius tamen videtur notaſſe H. ſcilicet, quòd legatarius, & donatarius tenentur dare decimas, de ea donata, vel legata, licet decimata fuerit a legatore, vel donatore. Filius tamen, quia omnia bona patris pertinent ad ipſum, & eius ſunt quodammodo quoad proprietatem, ſi ſuccedat patri non tenetur ea decimare, ſi decimata ſunt a patre, ſed hæres extraneus tenetur ad hoc, ſicut legatarius, & donatarius, qui omne lucrum, vel emolumentum, quod ad ipſos peruenit tenentur decimare. Dicit etiam ibidem, quòd fur, raptor, & vſurarius, ſi non velint male ablata in totum reſtituere, tenentur res huiuſmodi decimare, quod tamen intelligit, vt credo, ſi res illæ non fuerant a domino decimatæ. Ex ſumma de caſibus. Ex prædictis patet, quòd quædam ſunt decimæ perſonales, & quædam prædiales. Sed quæritur vtrum omnes decimæ ſint in præcepto, an prædiales tantum? quia vix dantur alicubi decimæ perſonales. Præterea in lege domini non videntur præceptæ niſi prædiales. Dicit autem Innoc. quòd illæ quippe neceſſario ſoluendæ ſunt, quæ debentur ex lege diuina, vel loci conſuetudine approbata. Ius vero poſitiuum, ſiue humanum tollit conſuetudo. Si ergo perſonales decimæ, non Dei, ſed hominum præcepto debentur, videtur, quod conſuetudo contraria, a culpa liberet non ſoluentes. Conſilium tamen ſanum eſſet, vt ſoluerent, vel ſaltem auctoritate epiſcopi, & eccleſiarum, quibus eſſent perſoluendæ, erogarent.

Vtrum de male acquiſitis debeant dari. Cap. CXXXIIII.

QVæritur vtrum de iniuſtè & turpiter acquiſitis, teneatur quis dare decimas? vt de meretricio, fœnore, rapina, & ſimilibus? videtur quòd non, quia, qui offert ſacrificium de ſubſtantia, Pape, & cætera. Item. Non accipies mercedem proſtibuli. Honora Deum de tuis iuſtis laboribus. E contra videtur, quia licet meretrix turpe meretricetur, non tamen turpiter accipit. Item delictum non debet immunitatem tribuere, vt ait Auguſt. So, decimarum aliæ perſonales, aliæ prædiales. In perſonalibus diſtinguunt, quia aut eſt tranſlatum dominium pecuniæ decimandæ in accipientem, & non competit repetitio, vt in meretrice, & hiſtrione, vel non, vt in fure, raptore, ſymoniaco, vſurario. In primo caſu ille tenetur dare, ſed eccleſia non debet recipere, quandiu ille eſt in ſcelere, ne videatur approbare delictum eius. Sicut & quandoque reſpuit eccleſia oblationes aliquorum, ob deteſtationem criminis, in quo iacent, vt puta notoriæ diffidentium, raptorum, & vſurariorum, meretricis, vel propter aliud crimen notorium, & horrendum. Sed poſtquam pœnitentiam acceperint poteſt eccleſia decimas etiam præteritas recipere. In ſecundo caſu ſcilicet cum non transfertur dominium, vel transfertur, ſed competit repetitio, eccleſia non debet recipere. Ad prædiales autem ſoluendas tenetur quilibet indiſtinctè, etiam inuaſor, & Iudeus, & eccleſia poteſt licite recipere, quia illæ non intuitu perſonæ, ſed prædiorum dantur. Ex ſumma fratris V. Nota quòd ſecundum H. in ſymonia, & vſura non transfertur dominium, ſecundum aliquos transfertur, ſed ſecundum omnes competit repetitio, quia debitor poteſt repetere ab vſurario. Eccleſia vero, in cuius iniuriam commiſſa eſt ſymonia, poteſt repetere a ſymoniaco.

Qualiter, & quando debeant dari. Cap. CXXXV.

EX ſumma de caſibus. Dandæ ſunt decimæ non deductis expenſis indiſtinctè, ſi ſunt prædiales. Si vero ſint perſonales, id eſt, de negocio, vel artificio, vel de alijs, quæ non computantur fructibus terræ, diſtinguitur vtrum ſurgant de rebus decimatis, an non. In primo caſu deducuntur expenſæ. in ſecundo non. Item debent dari prædiales ſtatim cum fructus percipiuntur, & antequam ſeparetur inde cenſus, vel tributum, vel ſimile. Si tamen facta fuerit primo talis ſeparatio, ſicut ruſticus tenetur decimare, quod ſibi remanet, ita dominus, de hoc quod de agro ſuo indecimato accepit. Perſonales autem poſſunt dari in fine anni, vt ſic maior vtilitas proueniat eccleſiæ, quàm ſi per minutias ſoluerentur. Agnos, aut pullos, vitulos, & huiuſmodi, nec tenetur dare optimos, nec deteriores, ſed mediocres, vel ſicut tranſierint ſub virga paſtoris, quod enim decimum venerit ſanctificetur domino. Indignum enim eſt dare Deo, quod dedignatur homo. Diuiſionem canonicam habes. 12. quæſt. 2. quatuor. Verum quia illud in paucis eccleſijs obſeruatur, credo in talibus conſuetudini ſtandum eſſe. Extra certum. de deci. Man. quatenus eos cogatis, vt decimam ſtatim frugibus collectis perſoluant, & de ſubtractis, & retentis dignam ſatisfactionem exhibere procurant. Innocen. iij. Circa res factas, vel acquiſitas de pecunia decimata, cum ipſæ venduntur, credimus, deducendas expenſas, & de reſiduo, quaſi de lucro decimas perſoluendas, vt ſi vendantur domus, ager, vinea, clibanus, molendinum, grex, aut quælibet merces. Expenſas tamen, quæ fiunt pro fructibus percipiendis, ex illis de quibus fructus proueniunt non credimus deducendas, etiam ſi fuerint decimatæ, quoniam ſalua decima fructus efficiuntur eorum, qui faciunt ipſas expenſas. Fructus autem ipſos alienari poſſe non credimus, niſi cum onere decimarum. Nec pro reſtaurando detrimento quarumlibet rerum, ex quibus decimæ perſoluuntur, credimus deducendas expenſas de prouentibus decimandis, quæ penes dominum res permanent reſtaurandæ, vt ſi pars aliqua moriatur armenti, aut

deterioretur,

deterioretur, vel vnica portio mercis depereat, vel totus clibanus deſtruatur. In concil.gene. Cum autem in ſignum vniuerſalis dominij, quaſi quodam titulo ſpeciali ſibi dominus decimas reſeruauit, exactionem tributorum, & cenſuum præcedat ſolutio decimarum, vel ſaltem hi ad quos cenſus, vel tributa indecimata peruenerint (cum res cum onere ſuo tranſit ad eum) per cenſuræ decima re cogantur eccleſiaſticis, quibus de iure debentur.

De mora decimandi. Cap. CXXXVI.

EX ſumma de caſibus. Quid, ſi quis vendidit aceruum frumenti ante ſolutionem, quis tenetur ad ſolutionem? Dico, quòd vterque tenetur, tenetur venditor propter dolum quem commiſit, & quia habet precium, quod ſuccedit, loco rei & etiam emptor, quia res tranſiuit ad eum cum onere decimarum, & ita poteſt eccleſia petere a quo maluerit. Credo tamen quòd ſi ab ipſius, a venditore liberatus eſt emptor, vel econuerſo. Abſit enim quòd eccleſia ſuum recipiat cum augmento. Item ſi emptor fuit bonæ fidei, & ſoluit decimam, tenetur ei venditor, ſi fuit malæ fidei non tenetur, niſi expreſsè dictum fuerit, & cautum. Sed tamen vterque debet agere pœnitentiam de dolo, & quaſi furto, quia contrectauerunt decimam inuito domino. In foro tamen pœnitentiali tutum eſt, quòd ſi emptor perſoluit decimam, ſibi reſtituatur, niſi forte ex caſo ſcilicet ſi emptor non inuenitur deceptus in re, quia bene valet adhuc precium. Ex ſumma fratris V. Videtur tamen quibuſdam, & probabiliter, quòd in hoc caſu non teneatur venditor in foro pœnitentiali ad reſtituendum emptori, quod ſoluit eccleſiæ, cum ſit licitum contrahentibus ſe inuicem decipere, dum tamen abſit fraus, & dolus, & non vltra dimidium iuſti precij fiat deceptio. Ex ſumma de ca. Item quid ſi quis furtiue, vel etiam violenter armata manu rapuit totum aceruum, vel partem de area ruſtici, ante ſolutionem decimarum. Nunquid tenetur ruſticus eccleſiæ? Sol. Dominium decimæ reſidet penes eccleſiam, & ante ſeparationem ſtatim collectis fructibus debet dari, ergo ſi non ſoluantur ſtatim cum competenter ſolui poſſunt, in mora eſt ruſticus, ergo periculum ſpectat ad ipſum, quare tenetur eccleſiæ. Si vero non erat adhuc in mora, & violenter ſibi ablatum eſt ab extraneo, cui non potuit prohibere non tenetur, ſed aget eccleſia contra raptorem. Et hoc teneas pro regula, quòd ſemper poſterior mora nocet ei per quem fit. Secundum hoc dico, quòd ſi ruſticus erat in mora tempore violentiæ, tenetur ad totalem decimam totius aceruiꝰ. Dabit enim eccleſia ruſtico ſuas actiones contra violentum. Si vero eccleſia in recipiendo erat in mora, de reſiduo tantum recipiet decimam, niſi in caſu ſcilicet ſi propter moram eccleſiæ, ſine qua non audebat tangere fructus ruſticus nō repoſuerat fructus, quos aliàs repoſuiſſet in locum ſecurum, tunc quicquid aſportatur cedit in periculum eccleſiæ ad minus, vſque ad complementum decimæ. Eccleſia enim non debet petere lucra cum damnis aliorum. Ex ſumma fratris V. Credo tamen, quòd ſi de conſuetudine, aut conſtitutione aliqua non licebat ruſtico tollere, & reponere fructus ſuos, niſi de licentia eccleſiæ, ſi eccleſia fuit in mora dandi licentiam, eccleſia tenebitur ad reſtitutionem damni ruſtico.

Quæ perſonæ tenentur decimam dare. Cap. CXXXVII.

EX ſumma de ca. Dantur autem decimæ a laicis. Monachi vero nigri, canonici ſeculares, & regulares tenentur dare decimas de omnibus poſſeſſionibus ſuis, exceptis nouàlibus, cæteriſque nutrimentis animalium ſuorum, niſi ſint vlterius ſpecialiter priuilegiati a Papa, vel niſi poſſint ſe præſcriptione tueri. Ex ſumma fratris V. Non eſt verum de ſecularibus canonicis, quia non tenentur ad decimas de nouàlibus ſoluendas parrochijs, in quibus ſunt terræ eorum. Ex ſumma de caſibus. Item quod dictum eſt de clericis ſecularibus, reſtringunt quidam ad manſum eccleſiæ. Nam de prædijs patrimonialibus tenentur dare illi eccleſiæ in cuius parrochia ſita ſunt. Alij dicunt, quòd ſi non recipiunt eccleſiaſtica ſacramenta ab illa eccleſia non tenentur dare, aliter ſic. Vel dic, quòd ſi deſeruiunt illi eccleſiæ non tenentur, alias ſic. Item leproſi tenentur dare decimas, niſi de hortis, & animalibus. Ex ſumma fratris V. Solos illos leproſos intelligo non teneri ad ſoluendas decimas de hortis, & animalibus, qui viuunt in communi. Si enim aliquis viuat, ſolitarius in domo ſua, maximè ſi ſit diues, non credo, quòd gaudeat iſto priuilegio, Extra. 3. de decimis, & pri. Paſchalis. ij. Nouum genus exactionis eſt, vt clerici, a clericis decimas exigant, illi profecto clerici, qui a clericis ſpiritualium miniſteriorum labores accipiunt, decimas eis debent.

De his qui priuilegiati ſunt in hac parte. Cap. CXXXVIII.

EX ſumma de caſibus. Monachi albi, templarij, & hoſpitalarij Hieroſolimitani non tenentur dare decimas de poſſeſſionibus ſuis, quas proprijs manibus, vel ſumptibus excolunt. Secus eſt ſi tradant ruſticis excolendas ad firmam. Item quod dictum eſt intellige de poſſeſſionibus, quas habebant ante generale concilium. De illis enim quæ poſtea gratis ſunt collatæ ſibi, vel quas ipſi emerunt pro monaſterijs de nouo fundatis, quia aliter non licet eis emere tales poſſeſſiones, de quibus decimæ debebantur eccleſijs, etiam ſi illas proprijs manibus, vel ſumptibus excolant, tenentur perſoluere decimas eccleſijs, quibus ratione prædiorum antea ſoluebantur. Extra tertio de decimis & pri. Alexan. iij. Prædeceſſores noſtri fere omnibus religioſis decimas laborum ſuorum concesserant, ſed prædeceſſor noſter Adrianus ſolis fratribus Ciſtercien. ordinis, & templarijs, & hoſpitalarijs decimas laborum ſuorum, quos proprijs manibus, vel ſumptibus excolunt, indulſit, cæteris vero, vt de nouàlibus ſuis, quæ proprijs ſumptibus, vel manibus excolunt, & de nutrimentis animalium ſuorum, & de hortis ſuis decimas non perſoluant, hac occaſione decimas de alijs rebus eccleſiæ ſuæ non poſſunt ſubtrahere. Innocen. iij in concilio generali. Nuper abbates Ciſtercien. ordinis in generali concilio congregati, ad commonitionem noſtrā proinde ſtatuerunt ne de cætero fratres illius ordinis emerent poſſeſſiones, de quibus decimæ debebantur eccleſijs, niſi forte pro monaſterijs nouiter fundatis committantur alijs excolendæ, a quibus eccleſiæ decimæ perſoluantur, nec occaſione priuilegiorum ſuorum eccleſiæ vlterius prægrauentur. Decreuimus etiam, vt de alienis terris acquiſitis, & amm odo acquirendis, etiam ſi eas proprijs manibus, aut ſumptibus excolunt, decimas perſoluant eccleſijs, quibus ratione prædiorum antea ſoluebantur, niſi cum ipſis eccleſijs aliter duxerint componendum, & hoc ad ipſos, & alios regulares, qui gaudent ſimilibus priuilegijs extendi volumus, & mandamus, vt eccleſiarum prælati promptiores, & efficaciores exiſtant ad exhibendum eis de ſuis malefactoribus iuſtitiæ complementum, eorumque priuilegia diligentius, & perfectius audeant obſeruare.

In quibus caſibus contingat priuilegium huiuſmodi ceſſare. Cap. CXXXIX.

EX ſumma de caſibus. Item hæc omnia priuilegia de decimis non dandis, non defendunt in caſibus quibuſdam, videlicet cum pactione, vel tranſactione tenentur ad eaſdem ſoluendas. Vel cum parrochialis eccleſia in cuius parrochia prædia ſita ſunt enormiter læditur, vel cum eas abſoluendo renunciant tacite priuilegio. Ex ſumma fratris V. Quæritur quanto tempore, vel quotiens quis faciens contra, priuilegium amittat illud in poſterum? Reſpondeo. Quidam dicunt, quòd ſi ſemel fecerit contra, ſciens ſe ei tunc renunciare præſumitur. Vincen. diſtinxit, quòd ſi priuilegium datur ad faciendum, perditur non vtendo per decem annos. Si datur ad non faciendum, & Papa retinet ſibi aliquid iuris in eo, non poteſt renunciari tali priuilegio expreſsè, ſed tacitè poteſt. Sed ſi nihil ſibi reſeruauit, renunciari poteſt huiuſmodi priuilegio. Iohan. vero diſtinxit, quòd ſi directā faciat contra priuilegium impetratum, etiam ſemel, perdit ipſum. Si vero non ſeruat priuilegium, vel non tuetur ſe illo, tunc perditur niſi ſuo tempore. extra de priuilegijs. accedentibus. Et hæc diuerſitas contingit, quia plus peccat, qui directè venit contra priuilegium, quàm qui non vtitur illo. Alij dicunt, quòd ſi priuilegium eſt odioſum, perditur per vnum contrarium actum, ſi fauorabile non perditur, niſi legitimo tempore præſcribatur. Alij diſtinguunt, quòd ſi datum eſt, in fauorem perſonæ, vel perſonarum, perditur ſemel veniendo contra eum. Si autem in fauorem eccleſiæ non perditur, niſi contra illud fuerit præſcriptum legitimo tempore, ſcilicet ſpacio quadraginta annorum ad minus.

An, a Iudeis debeat eccleſia decimas accipere. Cap. CXL.

EXtra de deci. Alexan. iij. De terris quas Iudei colunt præ. tuæ reſpōdemus, vt eos ad decimas perſoluendas, vel poſſeſſiones

ſeſſionibus penitus renunciandas, cum omni diſ. compellas, ne forte occaſione ille eccleſiæ valeant ſuo iure fraudari. Extra quinto, de vſuris. Innocen. tertius. in concilio. gene. Participij Chriſtianorum ſubtractionis pœne Iudeos compellendos decreuimus ad ſatiſfaciendum eccleſijs pro decimis, & oblationibus debitis, quas a Chriſtianis de domibus, & poſſeſſionibus alijs percipere conſueuerant, antequam ad Iudeos quocunque titulo deueniſſent, vt ſic eccleſiæ conſeruentur indemnes. Ex ſumma fratris V. Si ergo Iudei, ne eccleſiæ damnificentur, tenentur ad oblationes huiuſmodi, quare non tenentur ad decimas perſonales, cum ſimiliter debeantur? Reſpondeo. Credo, quòd quando Iudei nihil habent, niſi de vſura, eccleſia non debet ab eis accipere oblationes, ne videatur communicare peccatis eorum. Vbi autem aliquid habent iuſto titulo, poteſt eccleſia ab eis exigere oblationes debitas, quia illæ ſunt quaſi prædiales, decimas autem perſonales exigere non debet ab eis, cum non recipiant Iudei ab ea eccleſiaſtica ſacramenta, nec audiant diuina. Nec facile eſt æſtimare quantũ interſit eccleſiæ parrochiali Iudeus habitare in illa parrochia, quantum ad decimas perſonales, quæ proueniunt ex induſtria hominis. Nec eſt contra, extra. c. ad audientiam. vbi innuitur, quòd Iudei compellendi ſunt ad decimas, & omnes prouentus alios, quos de parrochianis fidelibus (ſi ibi habitarent) conſequeretur eccleſia ſingulis annis recompenſare, quia ſicut ibi notauit Laur. hoc intelligendum eſt de prouentibus prædialibus, non perſonalibus, ad quos Iudei non tenentur, vt dicit. Quod tamen intelligit, vt credo, quando Iudei non occupant in parrochiis loca vbi Chriſtiani ſolebant habitare, & a quibus eccleſia conſueuit oblationes, & huiuſmodi decimas recipere, alioquin eccleſiæ poterunt ab his huiuſmodi prouentus exigere. De hoc tamen dic, vt ſupra de Iudeis.

Quibus perſonis, vel eccleſiis ſoluenda ſint decimæ.
Cap. CXLI.

EX ſumma de caſibus. Sunt autem dandæ eccleſijs, & clericis, in quorum parrochia prædia ſita ſunt, etiam ſi clerici ſint malæ vitæ, & malè diſpenſantes ipſas decimas. Sed quid de clericis, qui habentes ſufficiens patrimonium, recipiunt decimas de talibus? Dicit Hiero. Qui bonis parentum, & opibus ſuſtentari poſſunt, ſi quod pauperum eſt accipiunt, ſacrilegium profectò incurrunt, & per abuſionem talium, iudicium ſibi manducant, & bibunt. Dicas, quòd ſi iſti deſeruiunt eccleſiæ ſicut debent, & has decimas non recipiunt, vt eas in malos vſus conſumant. Sed vt inde pauperibus prouideant, non peccant, alias committunt ſacrilegium. Item ſi illo recipiente, aliqui fame moriantur, ipſe eſt reus homicidij. Ex ſumma fratris V. Quid ſi per medietatem paſcantur in vna parrochia, & per aliam medietatem in alia. Alanus notauit, quòd in hoc caſu æquum eſt decimas diuidere eadem ratione, ſi continuè iaceant in vna parrochia, & paſcantur continuè in alia, conſuetudo tamen tenenda eſt in talibus. Extra tertio, de deci. & pri. Lucius. iij. Aequũ eſt, vt illi eccleſiæ decimæ perſonales reddantur ab eis, in qua eccleſiaſtica percipiunt ſacramenta. Decimas vero meſſium, vel fructuum arborum, ſi voluerint in aliqua parrochia, quàm in ea in qua habitant, quoniam e diuerſis diuerſa conſuetudo tenetur. Tu intelligas in hoc caſu, quòd per conſuetudinem diu obtentam ibidem noueris obſeruatum. Innocen. iij. Perceptio decimarum, cum ad parrochiales eccleſias de iure communi pertineat, decimæ noualiũ quæ fiunt in parrochijs earundem, ad ipſas procul dubio pertinere noſcuntur, niſi ab his, qui aliàs percipiunt decimas cauſa rationabilis oſtendatur, per quam appareat noualium ad eos pertinere decimas. Ex ſumma de caſibus Pone, quòd aliquis habens domicilium in vna parrochia, colat prædia in alia, alius paſcit pecora in vna parrochia, ſed habet caulem, ſiue ouile in alia, cui eccleſiæ ſoluentur decimæ? Solutio Ad primum dico, quod decimas perſonales debet perſoluere illi eccleſiæ vbi per totum annum, vel frequentius audit diuina, & recipit eccleſiaſtica ſacramenta. Prædiales vero debent perſolui illi eccleſiæ, in cuius parrochia prædia ſita ſunt. Si tamen ſuper hoc eſſet certa conſuetudo, ſtandum eſſet ei. Item ſi dubitetur de conſuetudine, vtrum decimæ prædiales dandæ ſint capellis vbi audiuntur diuina, vel eccleſiæ baptiſmali? Dico, quòd eccleſiæ baptiſmali debent dari prædiales, perſonales vero capellæ. Ad aliud dico, quod de lacte, fœno, & lana detur decima illi eccleſiæ, in cuius parrochia paſcua ſita ſunt, quia cum inde ſuſcipiant totum nutrimentum, tales decimæ prædiales cenſentur.

Qualiter monachis liceat decimas accipere.
Cap. CXLII.

CAuſa. 16. quæſt. 1. Gratianus. De monachis autem quæritur, vtrum decimas dare, vel accipere eis liceat. In quibus hæc diſcretio ſeruanda eſt, vt de agris & vineis, quæ ad proprium ſtipendium coluntur, decimas ſibi retineãt. Sed, vt dicitur, prædia monachorum, ſiue precio ſint empta, ſiue pro ſalute animarum oblata, antequam in ius eorum venirẽt, baptiſmalibus eccleſijs, ſiue quibuslibet alijs primitias, & decimas perſoluebant. Illæ autem eccleſiæ ſuo iure priuari non poſſunt. Vnde in Magocien. concil. ſtatutum inuenitur. Si quis clericus, vel laicus, vel vtriuſque ſexus perſona, proprietates, ſiue loca, vel res alicui dare delegauerit, decimationum inde prouentum priori eccleſiæ legitimè aſſignatum abſtrahere nullam habeat poteſtatem. Item ex Concil. Tabilonenſi. Eccleſiæ antiquitus conſtitutæ, nec decimis, nec vlla poſſeſſione priuentur, ita vt nouis oratorijs tribuantur: Sed auctoritas illa Magocien. concil. de venditore, vel donatore loquitur, diffiniens, quòd ille, qui vendit, aut donat, non poteſt prouentum decimationum illi eccleſiæ ſubtrahere, cui prius legitimè fuerat, aſſignatus. Monachi autem decimas, & primitias, non auctoritate vendentis aut donantis, ſed auctoritate eius concil. & Paſchalis Papæ detinent. Quod autem decimæ, epiſcoporum conſenſu, licitè monachis tribuantur, beatus Hieronymus Damaſo Papæ ſcribit dicens: Quoniam quicquid habent clerici pauperum eſt, & domus illorum omnibus debent eſſe communes, ſuſceptioni peregrinorum, & hoſpitum inuigilare debent, maximè curandum eſt illis, vt de decimis, & oblationibus, cœnobijs, & xenodochijs, qualem valuerint, & potuerint ſuſtentationem impendant. Liberum eſt enim monachis, & ſpiritalibus viris, Deum colentibus, & timentibus, decimas & oblationes, cunctaque remedia concedere, & de iure ſuo in dominium illorum, & vſum transferre, non tam in pauperibus paupertatem, quàm religionem attendere. Ibidem quæſt. ſeptima. Sicut auctoritate Hiero. decimas male poſſeſſas, vel detentas, cum conſenſu epiſcoporum licet monachis recipere de manu laicorum, & eas perpetua ſtabilitate tenere, ſic & eccleſias a laicis male poſſeſſas, vel detentas, cum conſenſu epiſcoporum licet monachis ad ordinandum recipere, & eis in perpetuum prouidere. Extra tertio, de decimis, & pri. Innocen. iij. Quædam monaſteria, & conuentuales eccleſiæ in multis parrochijs maiores decimas percipiunt, & minutas, de quibuſdam fructibus annuatim perceptis non fuerunt decimæ perſolutæ, & infra. Reſpondemus, quòd ſi fructus prædicti de illa terra proueniunt, de qua monaſteria, vel conuentuales eccleſiæ aliquos percipiebant ratione decimarum prouentus, eis proculdubio decimæ fructuum debentur eorum. cum ipſa terra illa ab antiquo fuerat decimalis, & non debet vna eademque eccleſia diuerſo iure cenſeri, alioquin parrochialibus eccleſiis perſoluentur, ad quas de iure communi ſpectat perceptio decimarum.

Quod eccleſia baptiſmalis ius, non poteſt ad aliam niſi per epiſcopum tranſire. *Cap.* CXLIII.

CAuſa 16. q. 1. Quod autem dicitur, vt antiquiores eccleſiæ propter nouas, nec decimis, nec vlla poſſeſſione priuentur, non ita intelligendum eſt, vt nullo modo credatur licere epiſcopo aliquam partem decimationum, vel poſſeſſionum vnius eccleſiæ alteri pro tempore tribuere. Sicut enim Papa duos epiſcopatus in vnum poteſt redigere, ita vnus, proprio conſentiente epiſcopo, in duos poteſt diuidi, vel etiam metropolitano inuito, quælibet eccleſia ab eius iuriſdictione, apoſtolica eximi auctoritate. Vnde Greg. minor ſcribit Bonifacio. Præcipimus, vt iuxta canonum ſtatuta, vbi multitudo excreuerit fidelium, ex vigore apoſtolicæ Sedis debeas ordinare epiſcopos, pia tamen contemplatione, vt non vileſcat dignitas epiſcopatus. Gratianus. Sicut ergo duo epiſcopatus ſupraſcripto modo in vnum poſſunt redigi, & vnus in duobus valet diuidi, ſic & epiſcopus de baptiſmalibus, & parrochianis eccleſiis facere poteſt, cum conſenſu ſuorum clericorum. Quod cum factum fuerit illa pars populi, quæ ſupponitur nouis eccleſiis e iure prioris eccleſiæ abſoluatur. Ius ergo eccleſiarum ita interpretandum eſt, vt niſi epiſcopo diſponente, alijs eccleſijs fuerit aſſignatum, in nullo priorum redituum imminutionem patiantur. In ſacris enim canonibus præfixum eſt, vt decimæ iuxta diſpoſitionem epiſcopi diſtribuantur.

Quod

Quod ius decimarum cadit in laicum. Cap. CXLIIII.

IBidem Hieron. ad Damaſum Papam. Quod autem beatitudo tua quæſiuit, vtrum vſus decimarū, & oblationum ſecularibus prouenire poſſit, nouit ſanctitas tue, omnino non licere proteſtantibus huiuſmodi omnibus diuinis auctoritatibus paternorum canonum. Ex ſumma de caſibus. Quid ergo de militibus, & alijs laicis, qui recipiunt decimas ferè vbique terrarum? poſſunt ne eas recipere in aliquo caſu ſine mortali? videtur quòd non. Dominus enim præcepit eas dare Leuitis. Item Greg. Laici ſi ab epiſcopis, vel regibus, vel quibuslibet perſonis decimas acceperint, niſi eccleſijs reddiderint, ſciant ſe ſacrilegij crimen committere, & æternæ damnationis pœnam incurrere. Econtra videtur, quòd poſſint eas tenere in feudum ab eccleſia. Item expreſsè videtur hæc dicere Innocen. iij. extra de his, quæ fiunt a præla. ſine conſenſu ca. cum apoſtolica. De his, inquit, decimis intelligimus, quæ perpetuo ſunt laicis in feudum conceſſæ. Ex ſumma fratris V. Nec diſtinguit a quibus conceſſæ, vtrum ab eccleſia, vel laicis. Vnde credo, quòd ſiue ab eccleſia, ſiue a laicis perpetuo ſint in feudum conceſſæ, ſufficit ſolus epiſcopi conſenſus abſque auctoritate diœceſani, ad hoc quòd conferantur alicui eccleſiæ, vel religioſo loco, quod tamen verum eſt, ſi a tempore ex quo non extat memoria taliter ſint conceſſæ, & ante concilium Lateran. ſub Alexandro celebratum. Idem frater Ray. Item hoc habet cōſuetudo generalis, quæ eſt optima legum interpres, & etiam aliter totus ferè mundus eſſet in damnatione? Solutio. Ad hoc, ſaluo meliori iudicio, dico cum Io. & c. quòd decimæ duplici iure debentur eccleſijs ſcilicet intuitu diuini obſequij ab eis præſtiti, hoc iure, cum ſit merè ſpirituale, non poſſunt a laico detineri, quia tale ius non cedit in laicum. Item debentur in ſignum vniuerſalis dominij, & hoc iure cum ſit ciuile, cadere poſſunt in laicum, non tamen vniuerſaliter idest non, quoad proprietatem, ſed quoad fructuum perceptionem. Frater V. Nō ſuo nomine principaliter, ſed nomine eccleſiæ habendam, penes quam remanet ius, & proprietas percipiendi decimas. Frater Ray. Hodie tamen a tempore concilij Laterā. celebrati ſub Alexan. nullo modo valet collatio decimarum facta eis, cum talis alienatio, vel infeudatio ibi ſit prælatis penitus interdicta. Vnde ſi ius non ſpirituale, nec proprietas, ſed percipiendi fructus temporales, ſit conceſſum ante dictum concilium militi in feudum, & ipſa bene iuuat, & defendat eccleſiam, ſicut fidelis vaſallus, poteſt excuſari. Alias ſi vnum iſtorum deſuerit, in periculum animæ ſuæ tenet. Vel dic, quòd nullo tempore potuerunt dari in feudum, quoad ius temporale ſeu ciuile, ita quòd tranſirent ad hæredes, ſicut & feudum. Inutiliter enim eſſet tunc ius ſpirituale apud eccleſiam, quia ſicut ſine anima non poteſt viuere corpus, ita ſine temporalibus ſpiritualia non poſſunt conſiſtere. Frater V. Prime opinio benignior eſt, & ideo magis amplectenda. Sed de iure ciuili (vt dictum eſt) in laicum cadere poſſunt, & iure hæreditario ad ſucceſſores transferri, aut ex donatione, vel alio titulo tranſire ad extraneos, ad ſimilitudinem aliorum feudorum. Quod autem dicit magiſter, inutiliter, allegando dicit, quia ex quo eccleſia recipit ſeruitium debitum a vaſallo, non inutiliter remanet penes eam ius ſpirituale. Quod autem obijcit illud extra eo. ad hoc decretalis illa fortè loquitur de decimis datis in feudum poſt dictum concil. vel de illis, quæ non erant datæ in feudum, ſed gratis, & ſimpliciter, ibique omni ſeruitio iure hæreditario poſſidendæ.

De Prohibitione infeudationis decimarum. Cap. CXLV.

IN Lateranenſi vero concilio prohibita eſt infeudatio decimarum, in quarum poſſeſſione eſt eccleſia ab antiquo, & de quibus non fuerat laicus infeudatus. Quod dico, quia ſi feudatarius laicus deceſſerit, poterit forte epiſcopus hæredem eius, vel extraneum, ſi hæredem non habeat, de illis infeudare. Aut ſi huiuſmodi feudum a feudatario, ſit alienatum ita quòd per epiſcopum facilè recuperari non poſſit, poteſt forte epiſcopus illud in feudum alicui laico concedere, qui illud recuperet, & in feudum ab eccleſia recognoſcat. Ar. extra de feu. ea parte. Et idem poteſt concèdi probabiliter de decimis illis, quæ a tempore, ex quo non extat memoria tenentur a laicis, nec eas recognoſcunt ſe tenere ab eccleſia, poteſt ſimiliter dici, quod epiſcopus poſſit de eis laicos infeudare, cum per hoc ipſum procuretur vtilitas eccleſiæ, quia poſſeſſio directi dominij reſtituit eccleſiæ per infeudationem huiuſmodi. Quid ſi neſcitur de decima huiuſmodi quam tenet miles, vtrum ſit de antiquis datis ante concil. vel de datis de nouo in feudum poſt concilium? Dic quòd ſi a tempore, a quo non extat memoria, milites huiuſmodi, & anteceſſores eius quietè, & pacificè tenuerunt eam, & recognoſcentes ſe eam tenere ab eccleſia mediate, vel immediate, & reddentes ibi debitum obſequium ipſi eccleſiæ, vel alij nomine eius, præſumendum eſt benigna interpretatione, quòd ſit de antiquis, aliàs non eſt præſumendum, quòd iuſtè teneat.

De Priuilegiis militum. Cap. CXLVI.

FRater Reymundus. Quid de militibus Cataloniæ, qui nituntur ſe tueri priuilegio apoſtolicæ ſedis indulto, vt dicunt, quondam comiti Barchinonen. in fauorem Chriſtianitatis, & fidei catholicæ, vt ſcilicet decimas omnium locorum, quæ paganis expulſis reduceret ad cultum Dei, poſſet licite retinere, inter milites, & principes terræ ſuæ, qui ipſum iuuarent ad hoc diuidere, nunquid poſſunt tales decimas licite retinere? Item nunquid liberantur, & excuſantur ruſtici a peccato ſoluendo militibus. Ad primam dico, ſaluo meliori iudicio, quòd ſi priuilegium fuit conceſſum in perpetuum ſibi, & ſuis ſucceſſoribus, ita quòd ſuit reale, & propter rem fauorabilem cauſam, & a ſede apoſtolica poſſunt licite tenere, vel ad tempus, vel in perpetuum iuxta formam in eccleſia expreſſam. Fallit tamen in quatuor caſibus. Primus ſi poſtea ſunt abuſi priuilegio, impugnando ſcilicet eccleſiam, quam defendere tenebantur, vel non iuuando pro poſſe ad ampliandū contra paganos cultū fidei Chriſtianæ, propter quod priuilegium eſt conceſſum. Secundus, ſi fecerunt poſtea ſcienter contra priuilegium. Tertius ſi propter illud priuilegium grauatur enormiter eccleſia, in cuius parrochia prædia ſita ſunt. Quartus ſi renunciauerunt illi priuilegio. Adde quintum caſum, ſi commiſerunt aliquod enorme ſcelus contra eccleſiam a qua tenebant feudum, videlicet occidendo, vel mutilando cuſu cemetario per ſe, vel per alios rectorem, vel alium clericum eccleſiæ. Ad ſecundum dico, quòd ſi ruſtici ſciunt, vel credunt milites licite, & auctoritate eccleſiæ recipere, excuſantur, præſertim cum eccleſia non petat ab eis, nec contradicit militibus quos ſcit, & videt recipere decimas. Alias ſi ſcirent eos illicite recipere non liberarentur. Si tamen propter metum perſoluerent, excuſantur a peccato, non a toto ſed a tanto. Frater Guilelmus. Credo ſine præiudicio, quòd vbi eccleſia non petit ab huiuſmodi ruſticis decimas, ſed permittit tolli a militibus, liberantur omnino ruſtici, nec peccant taliter ſoluendo, niſi placeat eis eccleſiam taliter defraudari a iure ſuo.

De Decimis noualium. Cap. CXLVII.

FRater Raymundus. Iterum præfati milites, poſito quòd decimas licitè poſſint retinere, nunquid ex illo generalis priuilegij perceptione, potuerunt petere decimas noualium, quæ poſtea facta ſunt, vel fiunt, vel illarum rerum, de quibus antiquitus non conſueuerunt dari decimæ? vt de oliuis, & ſimilibus? dico, quòd non poſſint licitè petere decimas noualium, immo debent ſolui eccleſiæ, quia talia priuilegia arctanda ſunt non amplianda. Secus dico in priuilegio perſonis religioſis conceſſo, extra eo. ex parte tua. Frater Guilelmus. Ibi dicitur cuidam abbati, quòd cum conceſſum ſit ei maius, ſcilicet, vt decimas de laboribus terræ parrochianorum ſuorum integrè percipiat, quare & de noualibus eas exigere poteſt, quia vbi maius conceditur, minus conceſſum etiam eſſe videtur. Illud tamen intelligunt quidam de eccleſijs pleno iure ſubiectis monaſterijs, vel de illis, quæ ſunt eis conceſſæ in vſus proprios: quia tunc ratione eccleſiarum percipiunt decimas, alias vbi nihil habent iuris in eccleſijs, ſed in decimis aliquam portionem, dicunt priuilegium huiuſmodi non eſſe extendendum, ſed potius reſtringendum. Frater Raymundus. Decimas autem illarum rerum, quæ non conſueuerant decimari, videtur quòd poſſunt petere ipſi milites, eo quòd eis terra illa ab antiquo fuerit decimalis, & vna eademque res non debeat duplici iure cenſeri. Sed illud verum eſt in monaſterio, vel in eccleſia. Secus forte poſſet dici in laico, ad ſimilitudinem eius, quod dictum eſt de noualibus. vnde in dig. dicitur, ꝙ fundo vendito, exceptis lapidicinis, non videntur per illam exceptionem exceptæ, niſi lapidicinæ, quæ tunc apparebant, licet plures aliæ eſſe poſſent in fundo, quæ non apparebant. Frater Guilhelmus. Eodem modo illæ ſolæ decimæ videntur eſſe conceſſæ laicis, & de rebus illis ſolis, de quibus ſoluebantur tempore conceſſionis. Frater Raymundus. Item quia in ambiguo ſemper tutior via eſt eligenda, vnde cōſulendum eſt,

vt ſol·

ſit ſoluuntur eccleſiæ parrochiali. Frater Guilh. Eodem modo credo quòd miles, vel aliquis laicus, qui hactenus non conſueuit decimas perſoluere, de terra ſua, rediens ad cor velit eas perſoluere, ſoluere debet eas parrochiali eccleſiæ, non illis, qui ex ſola præſcriptione decimas hactenus perceperunt. Frater Raymun. Item poſito circa idem, quòd monaſterium, vel eccleſia præſcripſerit decimas alicuius parrochiæ, ibi dico quòd decimę nouelium, & illarum rerum, quæ non conſueuerunt decimari, debent non obſtante tali præſcriptione ſolui eccleſiæ parrochiali, ad quam de iure communi ſpectat perceptio decimarum. Et per hoc nota, pleroſq; epiſcopos male facere, qui omnes decimas noualiū ſuæ dyœc. & alias quaſcunq; poſſunt a militibus recuperare, ſi vſurpant, quod non licet de iure, niſi cum illa noualia, vel alia non ſunt infra terminos alicuius parochiæ, vel niſi aliam cauſam rationabilem oſtendat.

Qualiter Decimæ poſſunt de manu laicorum redimi, Cap. CXLVIII.

EX ſumma de ea. Quid ſi miles detinet iniuſte decimas, nec poteſt eccleſia recuperare ab eo, nunquid poterit eas redimere ſine periculo ſymoniæ? vtiq; dū tamen fiat auctoritate epiſcopi, ad cuius diſpoſitionem ſpectant decimæ. & quia auctoritas iudicis multum excuſat in talibus. Frater Guilh. Ego credo, quòd ſi parrochialis eccleſia vellet redimere huiuſmodi decimas ab iniuſto detentore, non eſt neceſſaria auctoritas epiſcopi, quia cuilibet licet ius ſuum redimere, nec eſt aliqua ſymonia ex parte redimentis. quia non dat temporale pro ſpirituali, ſed tantum temporale pro temporali. ſ. pro fructibus decimæ detentæ iniuſtè a milite, iuſq; ſpirituale percipiendi decimas remanet ſemper penes eccleſiam, a quocunque fructus iniuſte vſurpentur. Sed nec huiuſmodi miles, licet alias peccet, committit ſymoniam accipiendo pecuniam inde, quia nihil ſpirituale vendit, poteſt tamē eſſe ſymoniacus intentione ſola, & voluntate, non re ipſa, ſi intendat vendere aliquod ſpirituale. Si autem alia eccleſia quam parrochialis velit huiuſmodi decimas redimere, neceſſaria eſt auctoritas epiſcopi, & credo quòd ſufficiat auctoritas eius ſine conſenſu capituli, quando redimuntur decimæ laicis perpetuo in feudum conceſſę, ſicut ſufficit in gratuita conceſſione, vbi tamen fieret huiuſmodi redemptio ab alia eccleſia, quàm a parrochiali, tutius eſſet, quòd omnia ponerentur in manu epiſcopi, & poſtea epiſcopus aliquid dari faceret & laico ab alia eccleſia.

Qualiter poſſint in pignus recipi. Cap. CXLIX.

EX ſumma de ea. Idem credo quòd poteſt eas eccleſia recipere in pignore, ſicut & quamlibet aliam poſſeſſionē quam miles ſimiliter detinet violenter & iniuſte, nec tenetur in talibus fructus computari in ſortē, dum tn̄ non pertineant huiuſmodi decimæ ad alienas eccleſias, quas nō debent recipere a laicis. Extra 3. de decimis, & pri. Grego. 9. Interdicimus vniuerſis eccleſiaſticis perſonis, vt decimas detentas a laicis ad alienas eccleſias pertinentes in pignus recipere ab eiſdem laicis non præſumant. Frater Guilhelmus. Alienam eſſe a quocunque creditore credo eccleſiam, niſi ille creditor ſit ſacerdos parrochialis, vel talis perſona ad quam pertinent huiuſmodi decimæ de ſpeciali priuilegio, vel catholica donatione: vnde credo quòd nec epiſcopus, nec cathedralis eccleſia, hodie poteſt recipere decimas parrochialium eccleſiarum, licet etiam in eis habeant ius patronatus, nec aliqua alia eccleſia quàm parrochialis, vel quàm illa ad quā pertinent huiuſmodi decimę, de ſpeciali priuilegio, nec poteſt epiſcopus hodie in hac parte præſtare auctoritatem, ſed antequam edita eſſet illa decre. extra eo. interdicimus, permittebatur epiſcopis præſtare ſuper hoc auctoritatem, quantum ad decimas perpetuo in feudum laicis conceſſas, vel detentas ab eis, a tempore ex quo non extat memoria, non quātum illas quæ poſt concil. Lateranen. Alexand. vſurpatæ ſunt ab eis de nouo; in quarum alienatione non ſufficit auctoritas epiſcopi. Quid autem de illis, qui ante huiuſmodi prohibitionem receperunt huiuſmodi decimas in pignus auctoritate epiſcopi, nunquid eas poſſunt retinere modò facta prohibitione, ita quòd non computentur fructus in ſortem? Reſpondeo ſine præiudicio, Credo quòd ſicut nouæ conſtitutiones nō extendantur ad præterita, ſed ad futura, licet alibi ſemper contrarium notauerim.

Qua de cauſa prohibita ſunt impignorari. Cap. CL.

SEd quare facta eſt huiuſmodi inhibitio, & quare non poteſt epiſcopus præſtare auctoritatem ſuper huiuſmodi impignorationem, cum poſſit auctoritatem præſtare ſuper perpetua alienatione, quod maius eſt? vt in præ. decre. cum apoſtolica. Reſpondent quidam, quòd ideo facta eſt hæc prohibitio, vt facilius ſic reuerterentur decimæ ad parrochiales eccleſias. Ego credo, quòd ideo facta eſt, quia ſemper malum fuit, vel ad minus ſpecies mali propter vſuram, vel ſpem vſuræ cum creditor intenderet aliquid vltra ſuum recipere vltra ſortem, alias mutuum non daturus. Sed in perpetua alienatione non eſt malum, vel ſpecies mali, & propter hoc epiſcopus poteſt auctoritatem præſtare ſuper huiuſmodi perpetua alienatione, ſed non impignoratione. Si autem ſine auctoritate epiſcopi ante prohibitionem prædictam, aliqua perſona eccleſiaſtica recepit huiuſmodi decimas in pignus, tenetur fructus omnes, quos inde recepit, reſtituere, non laico qui nullum ius ibi habuerit, ſed eccleſiæ parrochiali, vel cum ea bona fide componere. Fidem bonam dico, cum ille qui facit reſtitutionem, exponit ſe ad plenariam reſtitutionem faciendam, niſi quatenus fuerit ei remiſſum liberaliter, & ſpontaneè. Si autem talis miles, ſiue laicus ille, iuſtè tenebat decimas illas in feudum, credo quòd creditor, qui ſine auctoritate epiſcopi illas recepit in pignus, tenetur fructus computare in ſortem, & quod vltra ſortem receperit reſtituere prædicto laico.

Quod fructus in ſortem non oporteat ab eccleſia computari. Cap. CLI.

QVid ſi miles de aſſenſu epiſcopi dedit proprietatem decimæ alianæ eccleſiæ, retento ſibi vſufructu, nunquid illa eccleſia poterit recipere illum vſufructum in pignus, non computatis fructibus in ſortem? Reſpondeo, ex quo huiuſmodi donatio facta eſt inter viuos, ita quòd proprietas iam eſt eccleſiæ acquiſita, cum vſuſfructus debeat ſequi proprietatem regulariter, ſi miles ille propria auctoritate retinuit vſumfructum, poteſt eccleſia illa, illum recipere in pignus, fructibus non computatis in ſortem, quia nihil recipit, niſi quod ſuum eſt eccleſia. Si autem epiſcopi auctoritate, & eccleſiæ illius, conceſſus eſt ei vſuſfructus: vt eo ipſo illum iuſte poſſideat, tenetur eccleſia fructus computare in ſortem, ſi illum recepit in pignus. Frater Raymundus. Quod autem dixi de decimis ſcilicet, quod poſſint in pignus recipi Non computatis fructibus in ſortem, idem intelligo de omnibus poſſeſſionibus emptis de illis fructibus iniuſte perceptis. In hoc tamen eſt differentia, quia non concederem iſta de decimis, niſi cum aliter non poſſent recuperari. Sed in aliis poſſeſſionibus non requiro aliud, niſi quod miles iniuſte detineat. Frater Guilhelmus. videlicet quantum ad hoc, quod eccleſia, ad quam pertinent, poſſit eas redimere ab iniuſto detentore, vel in pignus accipere. Quod ait idem, intellige. ſ. quod huiuſmodi poſſeſſiones poſſint recipi in pignus, non computatis fructibus in ſortem, non videtur tutum hoc dicere, quia huiuſmodi poſſeſſiones ſic emptæ videntur eſſe emptoris: quia ſicut res empta de furto non eſt furtiua, nec res empta de vſura eſt vſuraria, ſic nec poſſeſſio empta de fructibus iniuſte perceptis, poſſideri videtur iniuſtè. Sed ideo dicit hoc magiſter, quia priuilegiū eſt eccleſiæ, ſicut contingit in milite, & minore. Frater Raymundus. De feudo dico, quod ſi eccleſia recipit in pignore feudum, quem miles tenet per eam, ſi durante pignore recipit ab eo ſeruitium feudi, tenetur fructus computare in ſortem, alias non. Hoc autem volunt quidam extendere ad colonias ruſticorum, quod non approbo: immo dico, quod ſi eccleſia recipit coloniam coloni ſui in pignore, debet fructus in ſortem computare, deducto iure ſuo, & laboribus & expenſis: quia ſuper hoc nullum priuilegium inuenio eccleſiæ conceſſum Frater Guilhelmus. Et credo quod hoc eſt ſpeciale priuilegium eccleſiæ, vnde non eſt extendendum ad reges, & principes ſeculares, quantum ad feuda, quæ tenentur ab eis. Sed quomodo poteſt habere priuilegium iſtud eccleſia, cum videatur eſſe contra ius diuinum, quod prohibet in mutuo aliquid recipere vltra ſortem? Reſpōdeo. Eccleſia intelligitur ſua ſignior ſub tali onere, vel conditione conceſſiſſe feuda ſua, quod potuit facere quia licet cuilibet ab initio imponere rei ſuæ onus, quod voluerit.

De Laico, qui decimas iniuſte detinet, & illo qui ſatisfactionem offert. Cap. CLII.

CAuſa.16 q 6 .Laici autem nec epiſcoporum auctoritate, decimas, vel eccleſias poſſidere poſſunt, vnde Greg. 7. ait: Decimas quas in vſus pauperum conceſſas eſſe, canonica auctoritas demonſtrat, a laicis poſſideri apoſtolica auctoritate prohibemus. Siue enim ab epiſcopis, vel quibuſlibet perſonis eas acceperint, niſi eccleſiæ reddiderint, ſciant ſe ſacrilegij crimen committere, & æternæ damnationis crimen incurrere. Item ex concil. Rhotomageo. Omnes decimæ terræ ſiue de frugibus, ſiue de pomis arborum domini ſunt, & illi ſanctificantur. Gratianus. Si vero fundatores eccleſiarum ad inopiam vergere cœperint, ab eiſdem eccleſijs temporalis vitæ ſuffragia participant Hoc diſtinguendum eſt, quid iuris fundatores eccleſiarũ in eis habeant, vel quid non habeant, ius .ſ. prouidendi, & conſulendi, ſacerdotalem inueſtiendi, ſed non habent ius vendẽdi, vel donãdi, vel tradendi tanq̃ proprias, vt ergo ex his auctoritatibus colligitur, de manu laicorũ eccleſiæ non ſunt recipiendæ, niſi conſenſu epiſcoporum. Extra 3. de decimis, & primicia concil. Lateran. Prohibemus ne laici decimas cum animarũ ſuarum periculo detinentes, in alios laicos poſſint aliquo modo transferre. Si quis vero receperit, & eccleſiæ non reddiderit Chriſtiana ſepultura priuetur. Ex ſumma de caſibus. Quid ſi aliquis longo tempore recepit, vel retinuit decimas, nunc venit ad ſatisfactionẽ aſſerens ſe ignorantia, & ſimplicitate peccaſſe, vel etiam ſcienter, & poſtulat ſibi remitti intuitu Dei & eleemoſynæ, quod accepit, vel retinuit in præterito, cum aliter oporteret eum cum ſua familia mendicare. Dico ꝙ põt eccleſia petere omnes decimas præteriti temporis, ſed ſi videat iſtum contritum, & preces ſuas in veritate, debet ei tanquam pauperi dimittere, vnde viuat: cũ hoc idem eſſet ei datura poſtea, hoc tamen debet facere epiſcopus, & poteſt etiam ſine conſenſu capituli, cum ſic decimæ ad eccleſiam reuertantur. Frater Guilb. Credo quòd & ſi diocœſis poteſt ei gratis dimittere, vel in totũ, vel in partẽ, quod male acceptum eſt, ex quo in poſterum vult ceſſare a tali receptione, & eccleſiam reſtituere iuri ſuo.

De Primitijs. Cap. CLIII.

EX ſumma de ca. Primitia eſt prima pars frugum domino offerenda. Iuxta illud Exod. Primitias frugum terræ tuæ deferes in domum domini Dei tui. Item in canone dicitur: Præcipientes ſtatuimus, vt decimæ, & primitiæ, ſeu oblationes viuorum, & mortuorum, eccleſijs Dei fideliter reddantur a laicis, vt in diſpoſitione epiſcoporum ſint, quas qui retinuerint, a ſanctæ eccleſiæ cõione ſeparẽtur. Eſt aũt danda ſacerdoti parrochiali, olim qui plurimó 40. partem dabãt, qui minimum ſexageſimam, & hoc in aridis, & liquidis. In fœtibus aũt primogenitum dabitur. Hiſpano dicit, de ducentis vnum. La. & I. dicunt quòd centeſimum. Ego credo ſtandum eſſe conſuetudini, vt quælibet eccleſia ſeruet conſuetudinem ſuam ſi habet. Si non habet recurrat ad conſuetudinem, vicinarũ eccleſiarum. ſi inueniat ibi diuerſas conſuetudines, illam ſequatur, quæ magis tendit ad mediocritatem, vel quæ a pluribus conſeruatur. Si.n. eccleſia eſſet tenuis, nec haberet ſacerdos vnde poſſet ſuſtentari, ſatis tunc diceret conſuetudinem eligendam, quæ amplius ſoluit, vel ſaltem mediũ inter illas. Extra 3. de decimis, primitijs, & oblationibus. Hieronymus ſuper Ezech. Traditionem accepimus Hebræorum, ꝙ qui plurimum 40. partem dabãt ſacerdotibus, qui minimum 60. Inter 40. & 60. licebat quodcunq; voluiſſent offerre, quod igitur in Pentatheuco dubiũ derelictum eſt, hic ſpecialiter diffinitum eſt, propter ſacerdotum auaritiam, ne amplius a populo exigant in primitijs offerendis. Frater. Guilb. Circa primitias ſoluendas, vel non ſoluendas, ſecundũ quòd primitiæ dicũtur quædam aliquotæ inter 40. & 60. credo ſtandum eſſe conſuetudini & credo quòd nuſquam, aut in paucis locis hodie exiguntur huiuſmodi primitiæ, aut redduntur, vnde dicunt quidam, quòd præceptũ de primitijs ceremoniale fuit, quod etiam quidam dicunt de decimis vel ad minus, quòd fuit partim morale, partim ceremoniale. Morale quantum ad hoc, quòd domini prædiorum neceſſaria miniſtrarent Leuitis, & ſeruientibus in templo. Ceremoniale quantum ad illam aliquotam, quæ decima appellatur, & ſicut dicunt quidam, quòd præceptum de Sabbato morale eſt, quo adhoc, quòd ſemel in ſeptimana ceſſetur ab operibus laborioſis, vt vacetur Deo. Ceremoniale quantum adhoc, quòd præceptum eſt hoc fieri 7. die. Vnde dicunt, quòd vbi eccleſia abundaret alijs redditibus, & poſſeſſionibus, nullos hodie teneretur dare decimam, vel aliquid de fructibus ſuis, nec præceptum de decimis ſoluendis fuiſſet per canones innouatum. Sed huic opinioni contradicit illa decre. in aliquibus, quæ dicit quòd quædam decimæ debentur lege diuina, quædam ex locorum conſuetudine approbata. Credo etiam, quòd vbi conſuetudo eſt, quòd nihil ſoluitur, vel exigatur de huiuſmodi primitijs excuſantur a peccato non ſoluentes, ſi tamen huiuſmodi conſuetudo ſine contradictione obtenta eſt a temporibus, ex quo non extat memoria.

De Oblationibus. Cap. CLIIII.

EX ſumma de ca. Species oblationum ſunt tres, quantum ad præſentem materiam. Vna eſt alicuius rei donatio gratis facta inter viuos Deo, vel eccleſiæ. Alia eſt alicuius rei donatio Deo, vel eccleſiæ facta cauſa mortis, quę hodie ad exemplum, & inſtar legatorum redacta eſt, vt idem iuris ſit in vtroque. Tertia eſt quotidiana, & vſualis quam faciunt fideles ad altare, vel ad manũ ſacerdotis. Sunt autem dandæ ſacerdoti parrochiali tantum, quia pro peccatis offeruntur, & illi tenentur ex officio orare pro populo, vel ſi aliæ eccleſiæ offeruntur, prælato eiuſdem eccleſiæ dandæ ſunt. Frater Guilb. Donatio cauſa mortis eſt, cum quis magis vult ſe habere, quàm eum cui donat, vel eundem magis quàm hæredem ſuum. Differentia eſt inter legatum, & donationem cauſa mortis in quibuſdam, quia legatum ab hærede ſemper traditur. Donatum vero cauſa mortis, quandoque ab hærede quandoque a teſtatore traditur. Item in donatione cauſa mortis obligatur donans, & non in legato. Item ſi quis accuſat teſtamentum, amittit legatum, non donationem cauſa mortis. Alias ſi ex alia cauſa reſcinditur teſtamentum, & donatio cauſa mortis. Hęc & quædam alia circa diſtantiã, vel conuenientiam legati, vel donationis cauſa mortis notari ſolent. C. de donat cau. mo. Ex ſumma de caſibus. Oblationes in prima & ſecunda ſpecie neceſſario ſunt ſoluendæ, adeo quòd qui non ſoluerint, & maxime oblationes defunctorum, ſacrilegi iudicantur. Cauſa 13. q. 2. Ex concil. Carthaginen. Qui oblationes defunctorum, aut negant eccleſijs, aut difficulter reddunt, tanquam egentium necatores excommunicentur. In tertia vero ſpecie .ſ. oblationis quotidianæ, dicit H. quòd neceſſario ſunt ſoluendæ, & qui non ſoluerit debet excommunicari. De conſecra. diſt. 1. Omnis Chriſtianus procuret ad miſſarum ſolemnia aliquid Deo offerre, & reducere ad memoriam, quod Deus per Moyſen dixit: Non apparebis in conſpectu meo vacuus. Alij, cum quibus ſentio, intelligunt illud. c. omnis, de oblatione interiori, vel bonorum operum, vel de conſilio. Alia duo c. intelligantur de alijs oblationibus de quibus ſupra dictum eſt. In hoc tamen concordant, quòd ſi eſſet pauper ſacerdos, nec haberet vnde ſuſtentaretur, poſſet eis ſubtrahere diuina officia: quia nemo cogitur (vt ait Apoſtolus) ſuis ſtipendijs militare. Item credo, quod ſi de conſuetudine parrochiani in certis, & præcipuis aliquibus feſtis offerre ſolent, poſſunt cogi ad tenendam piam conſuetudinem, non a presbytero per officij ſubtractionem, ſed ab epiſcopo, cuius officium eſt, in talibus implorandum, extra de ſi. conſti. ad apoſtolicam. In ſumma notata, quòd quædam perſonæ ſceleratæ, & criminoſæ ſunt, a quibus ſacerdotes non debent recipere oblationes, in criminis deteſtationem, & ſunt ſex, quas require ſupra.

De Feriarum tranſgreſſione. Cap. CLV.

EX ſumma de ca. Dicuntur feriæ, quaſi forię, eo quod præſtãnt vacationem ab his, quæ agi conſueuerunt in foro. Vel dicuntur quaſi feſtiuæ. Feriarum aliæ ſunt temporaneæ, vt quæ dantur pro fructibus colligendis, & ſunt duorum menſium. Alię repentinæ, vt quæ dantur a principe, ob rem proſpere geſtam, vel quia deuicit Saracenos, vel hæreticos, vel natus eſt ei filius. Aliæ ſolemnes, feſtiuæ, videlicet Natalis domini, ſancti Stephani, & cæterorum ſanctorum. Item dedicatio cuiuſque oratorij. Et illæ feſtiuitates quas ſinguli epiſcopi in ſuis epiſcopatibus, cum populo collaudauerunt, quæ vicinis ibi tantum commorantibus indicendæ ſunt, non generaliter omnibus. Hoc tamen vltimum intellige de ſanctis canonizatis auctoritate Romanæ eccleſiæ,

quia

quia epiſcopus non poſſet per ſe aliquem ſanctum canonizare, extra de reliquiis, & veneratione ſanctorum, cum ex eo. Ex ſumma fratris Guihelmi. Ibi dē, q̄ nō licet publice venerari aliquē pro ſancto ſine auctoritate Papæ, quāuis per eum plurima fiant miracula. Rogationum quoq; tres dies non ob ſeruantur a labore manuali, de cōſuetudine. Ex hoc aūt quod ſcriptum eſt, Sex diebus operaberis. Ar. habetur, q̄ operari eſt in præcepto, quātum ad dies profeſtos, quod bene credo. Sed diſtinguendum eſt inter opera, quia ad alia opera tenētur clerici, ad alia milites, ad alia ruſtici. Ex ſumma de caſi. In diebus feſtiuis debent homines vacare hymnis, & pſalmis, & cāticis ſpiritualibus. Item prædicationi, & virtutibus, & regulari diſciplinæ magis, quàm in aliis, vt aūt iſtis poſſint melius vacare, debent abſtinere ab omni opere ſeruili, non ſolum a peccato, quod proprie ſeruile dicitur, eo quòd faciat hominē dyaboli ſeruum, ſed ēt a mechanica, & ab agricultura, & aliis ſecularibus, videlicet vt mercatura non fiat, nec placitum, nec aliquis ad mortem, vel ad pœnam iudicetur, nec ſuper ſacramenta iuretur, niſi pro pace fienda. Extra. 2. de feriis. Alex. 3. Licet ſcriptum ſit, De veſpera in veſperam celebrabitis Sabbata veſtra, feſtorum tamen principium, & finis, iuxta eorum qualitatem, & diuerſarum regionum conſuetudinem debet attendi, & ſicut magnitudo dierum exigit, prius incipere, & tardius terminare.

De Illis, qui operantur in feſtis pro neceſſitate.
Cap. CLVI.

Ex ſumma de ca. Quid ſi vrgeat neceſſitas, vel arare, vel fructus colligere in diebus dominicis, vel aliis feſtis propter periculum hoſtium, qui in aliis diebus caperēt, vel occiderent eos? Satis videtur, quòd tunc poſſit eccleſia indulgere illis, qui iuſtum habent bellum, & qui tanta neceſſitate arctantur diebus dominicis operari, & aliis feſtis, præterquā in maioribus anni ſolemnitatibus. Et etiam tunc ſi apparet maior neceſſitas, ad victum ſuum, & ſuſtentationem neceſſariam acquirendam: ita tñ, vt de illis ſtudeant pro poſſe largiores eleemoſynas erogare. Et quia neceſſitas non habet legē, & propter talem neceſſitatē famis, excuſatur ēt aliquis a furto, quandoq; a toto, q̄nq; a tanto, prout maior, vel minor eſt fames. Ex ſumma fratris. V. Itaq; licet in feſtis operari, & ad muniendum, & defendendum, foſſata facere, & muros reparare, ſi hoc exigat vitandi periculi neceſſitas: ita tñ vt diſpenſet eccleſia, epiſcopus .ſ. loci, ſi commode poſſit adiri, alias credo, q̄ ſufficit diſpēſatio ſimplicis ſacerdotis diſcreti tñ. Tanta ēt poſſet eſſe neceſſitas, & tā notoria, quòd auctoritate propria poſſent talia facere. At vero pro quanta neceſſitate liceat operari in feſtis, potius ad boni viri arbitrium limitandum eſt, q̄ ad aliquam doctrinam generalem Credo aūt, quòd ſi iacentibus ſegetibus in agris, aut fenis in pratis, ſi immineat tempeſtas, aut pluuia quæ corrumpat, aut deteriorer multam aliā, ſiue a ſolo ſeparata, non ſunt prohibendi dñi rerum illarum, ea remouere, & indemnitati ſuæ præcauere. Macellarii ēt, & piſtores, qui diebus feſtis præparant ea, quæ debēt vendere in craſtinum in mercato, vel in ſtationibus ſuis, & cæteri qui præparant victualia in diebus feſtis, ſi die præcedenti non potuerūt commode præparare, aut parata ſeruare ſine periculo, nō credo quòd peccent mortaliter. Illi etiam, qui a dominis ſuis cōpelluntur operari in feſtis, ſi iuſto metu inducti hoc faciunt, videntur per neceſſitatem poſſe excuſari. Qui vero cum debeāt vecturam bladorum, dominis ſuis afferunt ea diebus feriandis, vt reliquis diebus profeſtis poſſint liberius conſuetis, & propriis vacare laboribus, nō ſunt excuſabiles in hoc niſi forte arcta neceſſitas ad hoc eos compellat. Scholaribus ēt non credo, quòd liceat non grande aliquid tranſcribere de quaterno in quaternum in diebus huiuſmodi, lectiones tamen ſuas, quas ſine ſcriptura non poſſent memoriæ commendare, vel ſermones, quos ſtilo aut plumbo notauerunt ſcribere, credo poſſunt, & lectiones librorum quos audiunt corrigere. Locare etiam, aut cōducere operas ſuas, vel alienas propter corrigendos libros, diebus huiuſmodi non debent. Regulares autem, & ſacerdotes, qui abſque vrgente neceſſitate diebus dominicis quadrigant, vel huiuſmodi faciunt, cum exemplo ſuo cæteros corrumpunt, non audeo excuſare a mortali. Qui autem in vigiliis feſtiuitatum feriandarum mittunt quadrigas, aut equos ad afferenda neceſſaria in die ſancto, ſi ea quæ afferunt, neceſſaria ſunt ad ipſum diem, ita quòd ſine illis non poſſent commode tranſigere diem illum, nec ante potuerunt ſuper his afferendis ſibi prouidere, excuſari poſſunt per neceſſitatem, alias non, maxime ſi hoc faciant die feſto, vt vehicula ſua, & iumenta libere habeant ad quotidiana opera exercenda. Per huiuſmodi etiam neceſſitatem excuſari credo poſſe vectores mercium ad nundinas, vel loca remota, & vinorum quæ tranſportantur ad remota loca, cum ſine graui incommodo, non poſſint diebus feſtis vacare ab eūdo, & quadrigando. De barbariis autem, & minutoribus, & vectoribus peregrinorum, in vehiculis ſuis aut iumentis, & de ferratoribus equorum, credo quòd poſſunt excuſari, ſi in feſtis feriandis hoc faciant, principaliter propter neceſſitatem eorum, quibus huiuſmodi operas impendunt. Si autē principaliter propter quæſtum, aut cupiditatem improbam lucrandi talia faciant, non video quomodo debeant excuſari. Illi etiam qui fa ciunt radi barbas ſuas, aut equos ferrari in feſtis huiuſmodi, cum non potuerunt ante commode ſuper his ſibi prouidere, credo quòd ſint excuſabiles. Viatores etiam, & curſores, ſiue hoc faciant pro pecunia, ſiue non, non audeo condemnare, ſi hoc faciant in feſtis, maxime cum etiam ſecundum legem cōceſſum fuerit iter in ſabbato, hoc tamen nō vltra mille paſſus.

De His qui operantur propter Deum. Cap. CLVII.

Quid de illis qui in diebus feſtis tantum pro Deo arant agros pauperum, vel aliàs laborant ad opus eorum, vel quadrigando, vel alio modo nunquid peccant? Reſpondeo. Non credo quòd vel dominicis diebus, vel precipuis, & maioribus ſolemnitatibus, ſcilicet feſtis Chriſti, & Beatæ Virginis, aut die Paſſionis Apoſtolorum Petri & Pauli, talia liceat fieri. De cæteris autem feſtiuitatibus, & diebus feriatorum Paſchæ, & Penthe. quo ad hoc credo quòd liceat ſequi conſuetudinem regionis, quam ſcit epiſcopus loci, & non reprobat. Si autem dubitetur, verū epiſcopus talia ſciat, & ſuſtineat, recurrere debet ſacerdos loci ad epiſcopum, vt ſuper hoc certificetur ab eo. Ad hoc autem quòd talia licite ſuſtineātur, aut fiāt, oportet quòd pro huiuſmodi labore non reuocentur laborantes ab audiendis diuinis, quæ tenentur audire, & quòd principaliter talia fiant propter Deum, non propter affectum carnalem, aut ſpē remunerationis temporæ, ſiue in paſtu hominū laborantium, aut animaliū, & q̄ neceſſitas paupertatis illius, cui hæc fiunt, hoc videatur exigere. In præcipuis etiam feſtiuitatibus, quòd ſi non ſit prohibitū, vel conſuetudini loci cōtrariū, liceat aliquid operari ad ædificationē eccleſiarū, & ſacrorum locorū, & ædificiorū, ad opus miniſtrorū eccleſiæ pauperum, præſertim eorum, qui redditus non habent, vt ſi oportet trahi currū ad ferendos lapides, vel in quadrigia afferri ligna, quæ alias cōmode ferri non poſſunt, & ſimilia. Vt ſi oporteat mundari aliquem locū, ita tñ q̄ labor huiuſmodi nō perueniat vſq; ad multā fatigationem, & tedium ex diuturnitate laborandi: quia cum huiuſmodi feſta repræſentant quietē æternæ patriæ, & delectationem, non credo, quòd debeat in eis laborari per totum, vel vſq; ad nimiam fatigationem, vt dictum eſt. Vel propter hunc laborem dimittant audire miſſam, quia non debent dimittere id ad quod tenentur, propter id ad quod non tenentur.

De Quibuſdam aliis caſibus ad idem.
Cap. CLVIII.

Nunquid peccant mortaliter, qui vadunt ad mercata, quæ fiunt die dominica, vel aliis feſtis maxime præcipuis. Reſpondeo. Si aliquis hoc faciat pro ſua neceſſitate aliquando, non conſuetudinarie, non credo quòd peccet mortaliter. Si autem hoc ducat in conſuetudinem, aut hoc faciat ex improba cupiditate lucrandi, ſicut faciunt mercatores, qui propter frequentanda mercata, & nundinas vix aut nunquam intrant eccleſias ſuas, credo quòd peccent mortaliter. In locis autem illis, vbi ſpecialiter inhibita ſunt ab epiſcopo huiuſmodi mercata, vel nundinæ, peccat, qui contra hanc inhibitionem facit: & ſi epiſcopus excommunicauit omnes qui veniunt ad huiuſmodi prohibita mercata, etiam ſi aliquē de aliena dyœceſi ſcienter veniunt, incident in illam excommunicationem: cum ratione delicti, efficiantur de iuriſdictione illius epiſcopi. Mercata tamen quæ fiunt de victualibus, & neceſſariis ad diē q̄tuncūq; ſolemnē, de pane, vino, & carnibus, gallinis, auſeribus, & huiuſmodi, non credo eſſe illicita, aut facile prohibenda, dum tamen propter hoc non ſe ſubtrahant a diuino officio. Quid de molendinis ad ventum, vel ad aquam? Reſpondeo. Cum abſque magna opera hominis, officium huiuſmodi molendinorum expleri poſſit, credo ſeruandam eſſe conſuetudinem regionis, non prohibitā a prælatis circa feriationē, a talibus in feſtis feriandis. De mo-

lendinis aſt, quæ trahuntur per iumenta, credo, quòd debent quieſcere diebus feriandis, cum ſecundum legem non ſolum homines, ſed etiam iumenta iuſſa ſint vacare ſabbato. Illi autem qui volunt ſe excuſare de hoc, quòd laborant in diebus feriandis, poſt celebrationem diuinorũ, per hoc quòd audierunt diuina, quęrunt excuſationes in peccatis, cum & ante, & poſt debeant vacare a talibus, non tamen propter quodlibet modicum opus peccant mortaliter, vt ſi quis forte tranſeat per vineam ſuam, aut agrum, & purget in vinea aliquid modicum quod remanſit purgandum per incuriã, aut reparaet ſepem, quæ in quadam ſui parte rupta, & inclinata eſt. Quantũ tamen laboris, aut operis poſſit quis ſine peccato facere die feriando, non eſt determinatum, ſed ad arbitrium boni viri recurrendum.

De Fractione ieiuniorum. Cap. CLIX.

EX ſumma de ca. Indictum eſt ieiunium, quando fuerit denunciatum ab omnibus obſeruetur. Ex ſumma fratris. V. Intellige ab omnibus, qui habent adultã ætatem. credo quòd a 21. annis & ſupra, quia & ea ætate in veteri te, homines reputabantur idonei ad bellandum, nec ante hanc ætatem credo eſſe aliquem compellendũ ad huiuſmodi ieiunia, nec ſtatim poſt, quia quidam ſunt in 21. anno, vel 22. debiliores, q̃ alij 18. Vnde in talibus ad arbitrium boni viri recurrẽdũ eſt. Quid de laborantibus in vineis, fullonijs, aut mineris metallorum, & cæteris talibus, vbi opus eſt magno labore, an quid tenentur ad huiuſmodi ieiunia? Reſpondeo. Si adeo pauperes ſunt, quòd per ſeipſos oportet colere vineas proprias, & adeo debiles ſunt, quòd nõ poſſint laborare niſi frangant ieiuniũ, aut ſi oportet eos locare operas ſuas, vt prouideant ſibi & familiæ ſuæ, qui forte non inuenirent, qui conducerent operas ſuas, niſi frangerent ieiunium, nec aliunde ſibi prouidere poſſunt, aut ſi ſerui ſunt, aut ruſtici, qui debent operas dñis ſuis, non credo quòd peccent mortaliter ſoluendo ieiuniũ hmõi. Si autem ſunt diuites, qui poſſunt per alios conductos operari, non excuſantur, ſed ſi volunt laborare perſonaliter, ita partiantur laborem, partim ante prandiũ, partim poſt prandium laborando, ita q̃ non oporteat eos ſoluere ieiuniũ. Credo.n. in talibus neceſſitatem excuſare, quia dicit Gratianus de conſe. di. 5. quadragesima. Quod ieiuniũ. 40. non eſt ſoluendũ, niſi neceſſitas infirmitatis cogat. Et de conſe. diſt. 5. dr. ieiunia legitima non eſſe ſoluenda, niſi grandis neceſſitas cogat. Credo et quòd non tenetur mendicare, propter hmõi ieiunium ſeruandum, cum non conſueuerit alias mendicare. De peregrinis autẽ, & viatoribus, dic quòd ſi tenentur peregrinari, quia compelluntur ciuitate, vel ire in exercitum, vel ad præceptũ eccleſiæ ire vltra mare tempore paſſagij imminente, excuſantur a ieiunio, ſi non poſſunt commode ieiunare. Si aũt non tenentur ad huiuſmodi viationem, ſed ſponte huiuſmodi viationem accipiunt, peccant iter aggrediendo temporibus ieiuniorum hmõi, vel etiam ante, ſi non credunt, q̃ poſſunt perficere peregrinationem, ante tempora ieiuniorum, & ſic credunt, q̃ propter laborem oporteat eos ſoluere ieiunium, & ſuper hoc monendi ſunt an. al. a ſacerdotibus, & qui ſic ſoluũt ieiunia huiuſmodi, propter ſpontaneam viationem, tenentur alio tempore recompenſare, vel al' às ſatisfacere ad conſilium eccleſiæ, quia non dimittitur peccatum niſi &c. & agere pœnitentiam de ſolutione ieiunij. Si autem aliquis aggrediatur viationem contra formam prædictam, licet peccet aggrediendo, ſi tamen dum eſt in via, & ex cauſa neceſſaria ſoluat ieiunium non peccat, licet ex culpa ſua venerit in hanc neceſſitatem, ſicut ſecundum quoſdam pollutio nocturna non eſt peccatum, vel quod fit tempore furoris, licet ex culpa præcedenti pollutio peruenerit, aut furor. De curſoribus diuitum quorum vſus eſt neceſſarius, credo quòd ſi non poſſunt ieiunare, excuſantur ſi ſoluant ieiunium, cum vero morantur cũ dñis ſuis in aliquo loco, aut cũ modicum vadunt, ieiunare debent, niſi forte immineat eis grandis viatio, quam poſſint perficere, ſoluunt ieiunium paucis diebus ante.

Adhuc de eodem. Cap. CLX.

DE ſeruientibus nobiliũ, qui poſſunt ſeruire ad mẽſas eorum dimitiis pertrahendas. Si ex cauſa neceſſaria præuenit aliquantulũ horam comedendi ex toto, vel prælibant modicum, ne deficiant in ſeruiendo, & hoc faciunt iam poſitis menſis, vel parum ante, ita quòd continuatione temporis tota debent reputari vna menſa, non credo q̃ peccent, ſicut non peccant ſeruientes mediocriũ perſonarũ, qui ſurgũt de menſa dñorum, vt vadant ad vinum, vel portent exenia, & reuertentes iterũ comedant. Idem credo de regularibus, qui debent legere ad menſam in refectorio, quod dictũ eſt de ſeruientibus nobiliũ, dum tamen hoc faciunt licentiati. De nouitiis, & iuuenibus, credo quòd, ſuper ſoluendo tenentur magis diſcretioni prelatorum ſuorum, aut diſpenſationi, q̃ proprio iudicio acquieſcere. De mulieribus prægnantibus, & nutrientibus, dic q̃ ſi timeatur probabiliter de periculo earum, ſi ieiunauerint, vel de fœtu in vtero, vel de puero ad vbera, non ſolũ poſſunt, ſed etiam tenentur ſoluere ieiunium. Pro quanta aũt infirmitate, aut debilitate ſolui poſſit ieiunium ab infirmis, & debilibus, arbitrio boni viri potius limitandum eſt, quàm per aliquam doctrinam generalem deffiniendũ. Si quæratur virũ petenda ſit diſpenſatio ſuper ſolutione ieiunij Dic. Si conſtat omnibus vicinis de cauſa propter quam ſoluendum eſt ieiunium, non eſt neceſſarium quòd petatur licentia, aut diſpenſatio. Si autẽ dubium ſit, & illis quibus ſoluendum eſt ieiunium & aliis virũ ſubſit cauſa neceſſaria, petenda eſt diſpenſatio ab epiſcopo loci, ſi commode poſſit haberi copia eius, aut non timeatur de periculo. ſi expectetur epiſcopus, alias ſufficit licentia vel diſpenſatio proprij ſacerdotis, auctoritate. n. ſua nõ debet quis ſoluere huiuſmodi ieiunium. Si autem infirmo cõſtat de ſufficientia cauſæ, ſed aliis non conſtat, ſed timet probabiliter, quòd alij ſcandalizentur ſi ſoluat ieiuniũ, petere debet licentiam, alias non tenetur. Quod autem dicitur in canone de ieiunando in 4. feria, & ſabbato, vel locale eſt, vel loquitur de conſilio, & honeſtate, vel derogatum eſt ei per contrariã cõſuetudinem. De ieiunio. vj. feriæ credo quòd ſeruanda eſt conſuetudo illorum, inter quos viuitur, cum videamus Ciſtercienſes, & pleroſque regulares, non ſemper obſeruare illud ieiunium.

LIBER X.

De Crimine Homicidij. Cap. I.

EX ſumma de caſi. Dicto de criminibus, quę committuntur principaliter in Deum, reſtat de his, quæ ſpecialiter in proximum. Et primo de homicidio, quod inter cætera magis abhorret eccleſia. Homicidium eſt hominis occiſio, ab hoïe facta. Si. n. a boue, vel cane, & huiuſmodi, nõ dicitur proprie homicidium. Eſt autem homicidiũ dictum, quaſi hominis cędiũ. Species homicidij ſunt plures, nã aliud ſpirituale, aliud corporale. Spiritnale fit quinq; modis, odiendo, detrahendo, male conſulẽdo, nocendo, victũ ſubtrahendo, quodlibet iſtorũ eſt mortale. Corporale eſt quo homo occiditur corporaliter. Et hoc committitur dupliciter ſ. lingua, vel facto. Lingua tribus modis. ſ. præcepto, conſilio, defenſione, quodlibet iſtorũ ſimiliter eſt mortale. Facto quatuor modis. ſ. iuſtitia, neceſſitate, caſu, & volũtate, de quibus ſ. ſigillatim dicetur infra. Ex ſumma fratris. V. Cum dĩ quòd aliquis ſit homicida conſilio, intelligo de conſilio exhortationis, vel approbationis, non de conſilio ſimplicis opinionis, ſiue opinationis. Si. n. alicui quæreret in genere, an liceret alicui Chriſtiano clerico, vel laico Paganũ occidere, non aĩo perſuadendi. ſed exponendi, quid in hoc caſu ſentiret, hoc eſſe licitum riſderet, non credo q̃ fieret irregularis, licet ille cui taliter riſdiſſet Paganum poſtea interficeret, ex confidentia illius rñſionis, licet & ille erraſſet in reſpondendo. Pone q̃ aliqui cuſtodientes laborantẽ in extremis, de conſilio alicuius tranſuertant ipſum ſuper aliud latus, vt citius moreretur, nũquid ſunt irregulares? Rñdeo: Si ex tali tranſlatione, vel verſione citius moritur, quia forte præcluditur via anhelitus, vel rũpitur apoſtema, ex violentia motus, & ſic ſuffocatur cor ex ſanie ſuperinfluẽte, vel ex conſimilibus cauſis, irregularis eſt, qui conſulit, & qui facit. Si aũt non citius moritur, ex hac cauſa non incurritur irregularitas, ſed ſufficit pœnitere de peccato, & mala intentione. Nec eſt præſumendũ, q̃ ſi hmõi tranſuerſiones fiant ſecundum ſortilegium vetularum (ſicut quidã faciunt ſecurim apponi ad caput morientis, vel aliud friuolũ fieri, vt citius moriantur) virtutem hmõi habeant hęc ſortilegia, agit tñ debet pœnitentia de peccato. De pœnitentia. diſt. 1. Ex epiſtola Clementis. Homicidiorum tria genera dicebat eſſe beatus Petrus, & pœnam eorum parilem, ſicut homicidas interfectores fratrum, ita detractores eorum, eoſque odientes homicidas eſſe manifeſtabat. Item Auguſt. Noli putare non eſſe homicidam, quando fratri tuo mala perſuades,

vt

et ſcias quia occidis. Audi Pſalmiſtam dicentem. Filij hominum dentes eorum arma & ſagittæ, & lingua eorum machæra acuta &c. Tantum homicidium lege vetitum putabatur, non aliud eſſe niſi corporis peremptio. Aperuit ergo dominus omnem iniquum motum ad nocendum fratri, in homicidij genere deputatum.

Vtrum occidere liceat alicui. Cap. II.

GRatianus. Cã. 23. q. 5. Quod autem nulli liceat aliquẽ occidere, illo præcepto probatur, quo dominus in lege homicidium prohibuit dicens: Non occides. Item in euangelio. Omnis qui gladium acceperit, gladio peribit. Item Aug. Donato. c. vnum ſolum. Ex occaſione terribilium iudicum, & legum, ne æterni iudicij pœnas luant, corrigi eos cupimus, nõ necari, nec diſciplinam circa eos negligi volumus, nec ſuppliciis quibus digni ſunt coarceri. Sic ergo peccata eorum compeſce, vt ſint quos pœniteat peccaſſe. Item Greg. pap. Reos ſanguinis defendat eccleſia, ne in effuſione ſanguinis particeps fiat. Hinc apparet quòd mali flagellis ſunt coercendi, non membrorum truncatione, vel corporali morte pleċtendi. Sed obijcitur illud quod dixit dominus ad Moyſen. Maleficos non patiaris viuere. Item qui coierit cum iumento moriatur. Item adulterij & blaſphemiæ crimine notatus, im miſericorditer lapidari iubetur. Nonnulli etiam in veteri teſt. inueniuntur malos trucidaſſe, nec tranſgreſſores legis, ſed defenſores appellãtur. Prohibet ergo illo præcepto quiſque ſua auctoritate in necem alicuius armari, non legis imperio reos morti tradere. Qui enim publica poteſtate functus ipſius legis imperio malos perimit, nec illius præcepti tranſgreſſor, nec cœleſti patria alienus habetur. Vnde Auguſt. ad Publicolam. De occidendis hominibus, ne ab eis quiſque occidatur, non mihi placet conſilium, niſi forte ſit miles, aut publica functione teneatur, vt non pro ſe hoc faciat, ſed pro aliis, aut pro ciuitate, vbi etiam ipſe eſt, accepta legitima poteſtate ſi eius congruit perſonæ.

De Diuerſis cauſis occidendi. Cap. III.

EX ſumma de ca. Homicidium facto committitur, vt dictum eſt. quatuor modis. i. iuſtitia, voluntate, neceſſitate, caſu. Iuſtitia quidem, vt cum iudex, vel miniſter reum iuſte condemnatum occidit, hoc homicidium ſi fit ex liuore vel delectatione fundendi humanum ſanguinem, licet ille iuſte occidatur, iſte tamen peccat mortaliter propter intentionẽ corruptam. Si vero fit ex amore iuſtitiæ, nec peccat iudex ipſum condemnando ad mortem, & præcipiendo miniſtro vt occidat eum, nec miniſter ſi iuſſus a iudice occidit condemnatum, peccaret tamen vterque mortaliter, ſi faceret iuris ordine non ſeruato. Ca. 23. q. 5. Aug. cum homo ab homine occiditur, multum diſtat vtrum fiat nocendi cupiditate, aut iniuſte aliquid auferendi, ſicut fit ab inimico, ſicut a latrone: aut vleiſcendi, vel obediendi ordine, ſicut a iudice, ſicut a carnifice. Vel euadendi, vel ſubueniendi neceſſitate, ſicut quando interimitur latro a viatore, hoſtis a milite. Et aliquando, qui cauſa mortis fuit, potius in culpa eſt, quàm ille qui occidit: velut ſi quiſpiam decipiat fideiuſſorem ſuum atque pro iſto ſupplicium legitimum luat. Nec tamen omnis qui cauſa alienæ mortis eſt, reus eſt: velut ſi ſtuprum quiſquis petat, ſeſeque ſi non impetrauerit interimat. Quid ſi filius patris timens pia verbera præcipitio pereat? quid ſi alius homine liberato, vel ne alius liberetur, ſibiipſi mortem inferat? non propter iſtas alienarum mortium cauſas, aut ſceleri conſentiendum eſt, aut vindicta peccati, quæ non fit nocendi, ſed corrigendi ſtudio, aut & paterna verbera tollenda, vel opera miſericordiæ cohibenda ſunt, hæc cum acciderint debemus eis humanum dolorem, non propter illa ne accidant, recte factorum reprimamus voluntatem.

De homicidio iuſtitiæ. Cap. IIII.

AVguſt. vbi ſupra. Miles cum obediens poteſtati, ſub qua legitime conſtitutus eſt, hominem occiderit, nulla ciuitatis ſuæ lege reus eſt homicidij: immo niſi fecerit, reus eſt imperij deſerti ac contempti. Quod ſi ſua ſponte, atque auctoritate feciſſet, crimen effuſi humani ſanguinis incidiſſet. Itaque vnde punitur ſi fecerit iniuſſus, inde punietur ſi non fecerit iuſſus. Idem in quæſtionibus Exodi & habetur eadem vbi ſupra. Cum miniſter iudicis occidẽ eum, quem iudex iuſſit occidi, profecto ſi id ſponte faciat homicida eſt, etiam ſi eum occidat, quem ſcit a iudice debuiſſe occidi. Item ca. ſequen. Lex æterna, ideo medio quodam loco poſuit aliqua, vt in eis vſurpandis merito reprehendatur audacia, in exequendis iure laudetur obedientia. Abraham ſi ſpontaneus in occidendo filio motus fuiſſet, execrabilis haberetur, at iubenti Deo obſecundans famatus eſt. Idem in quæſtionibus ſuper Math. Officia vindictæ poſſunt implere boni bono animo, quomodo iudex, quomodo lex. Idem ad Macedonium. Non fruſtra ſunt inſtituta poteſtas regis, ius cognitoris, vngulæ carnificis, arma militis, diſciplina dominantis, ſeueritas etiam patris, habeant iſta omnia modus ſuos, cauſas, rationes, vtilitates: hæc cum timentur, & mali coercentur, & boni quieti inter malos viuunt. Item Hiero. ſuper Hieremiam. Homicidas, & ſacrilegos, & ſeneratios punire non eſt effuſio ſanguinis, ſed legum miniſterium. Item Auguſt. ad Lotharium. Qui vitiis nutriendis parcit, & fauet, ne contriſtet peccantium voluntatem, non tam eſt miſericors, quàm qui non vult cultrum rapere puero, ne audiat plorantem, & non timet ne vulneratum doleat, vel extinctum. Idem in li. de ci. Dei. Non eſt innocentiæ parcendo, ſinere vt in malum grauius incidatur: pertinet ergo ad innocentis officium, non ſolum nemini malum inferre, verumetiam cohibere peccata, vel punire peccatum, vt aut ipſe qui prius odio habebatur corrigatur experimento, aut alii terreantur exemplo. Item Vrbanus c. excommunicatorum. Non enim eos homicidas arbitramur, quos aduerſus excommunicatos catholicæ zelo matris eccleſiæ ardentes, aliquos eorum trucidaſſe contigit. Ne tamen eiuſdem eccleſiæ matris diſciplina deſeratur, tenore quem diximus pœnitentiã eis indicito congruentem, qua diuinæ ſimplicitatis oculos aduerſus ſe cõplacare valeant, ſi forte quid duplicitatis pro humana fragilitate in eodem flagitio incurrerint. Patet ergo quòd malos non ſolum flagellari, ſed etiam interfici licet.

Quod non ſolum per iudices, ſed etiam per populos, plerunque fit homicidium iuſtitia. Cap. V.

GRatianus vbi ſupra. In c. remittuntur. Sed quæritur, ſi contingat aliquos malos puniri ab his, qui non habẽt legitimam poteſtatem, an ſint rei effuſi ſanguinis, hi per quos puniuntur? De his itaque ſcribit Ambro. Remittuntur peccata per Dei verbum, cuius Leuites interpres & quidem executor eſt. Puniuntur peccata per homines ſicut per iudices, qui poteſtate ad tempus vtuntur. Puniuntur quoq; peccata etiam per populos (ſicut legimus) quia ſæpe ab alienigenis Dei iuſſu excitatis, propter diuinæ maieſtatis offenſam, ſubactus eſt populus Iudæorum. Gratianus. Hinc notandum eſt, quòd aliquando punit Deus peccata per neſcientes, ſicut per Sennacherib, per Nabuchodonoſor, & per Antiochum, & per principes Romanorum, & per nonnullos reges gentilium, populum Iſraeliticum delinquentem, aliquando affligit, aliquando captiuauit. Per ſcientes peccata puniuntur, ſicut per filios Iſrael voluit peccata punire Amorrhæorum, & Chananæorum, & aliarum gentium, quarum terram Iſraelitis poſſidendam dedit, quibus etiam præcepit, vt nemini eorum parcerent, ſed omnes morti traderent. Cum igitur ſic diuino iuſſu ad puniendum peccata populi excitantur, ſicut populus ille iudaicus excitatus ad occupandam terram promiſſionis, & ad delendas gentes peccatrices, ſine culpa noxius ſanguis effunditur, & quæ ab eis male poſſidentur, in ius, & dñium rite trãſeunt bonorum. Cũ vero occulto inſtinctu aliqui mouentur ad perſequendũ malos, ſicut Sennacherib, & cæteri qui populum delinquentem perſecuti ſunt; licet occulto inſtinctu operante, illorũ meritis excitentur ad perſequendum: tamen quia praua intentione non peccata delinquentium punire, ſed illorum bona rapere, vel ſuæ ditioni ſubiicere quærunt, non ſunt immunes a crimine. Apparet ergo ꝙ aliqũ per populos diuino nutu excitatos, mali pro peccatis nõ ſolũ flagellantur, ſed rite & perduntur. Nec eſt contrariũ illud Aug. ad Marcellinũ, qui pro circumcellionibus ſupplicans, rogabat vt verberibus eos coerceret, non morte perderet. Quamuis enim ſupplicando ſpacium vitæ eis ſeruare popoſcit, non tamen legum ſeueritatem (qua tales morte plectuntur) non obſeruandã docuit. Ex libello de actionibus. Præterea ſecundum. l. communiter omnibus indulgẽ eſt impune illum occidere, qui nocturnus ad agros inuaſit, vel qui itinera frequentata inſidiis aggreſſionis obſederit: quippe nemo debet parcere militi, cui obuiare oporteat, vt latroni.

De Homicidio neceſſitatis. Cap. VI.

Ex ſumma de ca. Neceſſitate perpetrator homicidium; in ſui, vel rerum ſuarum defenſione. Sed hic diſtingue: Quia aut illa neceſſitas fuit euitabilis, poterat enim euadere abſque occiſione, & tunc eſt reus homicidij. Aut fuit ineuitabilis, quia occidit hominem ſine odij meditatione, immo cum dolore animi, ſe & ſua liberando, cum aliter non poterat euadere. Hic dicitur non peccare, nec aſtringi debet ad pœnitentiam, niſi ad cautelam, & propter ambiguum duplicitatis. Interiorem tamen pœnitentiam debet ſemper habere, & quaſi ſuis peccatis aſcribere, quod in tantam potuit venire neceſſitatē. Bonarum.n. mentiū eſt, ibi culpas ſuas cognoſcere, vbi culpa non eſt. Ex ſumma fratris. V. Quod dicit ſe & ſua liberando, hoc licet indubie laico, qui pōt parrā. & res ſuas armis tueri, & ptinentibus in ferendo. Sed nunquid licet clerico propter res ſuas temporales aliquē occidere? Reſpondeo, nō, ſicut notauit Lau. extra de homi. ſuſcepimus. vbi dixit, q licet clericus latronem poſſit capere, vt res ſuas recuperet, non tamen ligare aut tenere, cum res ſuas alias habere poſſit, vbi irregularis iudicatur quidam, qui captos a ſe, & ſocio ſuo latrones ligauit quos ſocius eius ligatos poſtmodū interfecit; timens ne ab eis interficeretur. Sed nunquid fratribus prædicatoribus, aut minoribus, vel alijs regularibus, licet ſua defendere, cum aliquis vult eos ſpoliare. Reſpondeo. Cuilibet vim vi repellere licet incontinenti, & cum moderamine inculp. tu. animo defendendi non vlciſcendi, niſi huiuſmodi viri renunciauerint per votum, obligando ſe ad oppoſitū, vel alio modo ad hoc teneantur. Dicūt tamen quidam, quòd non repercutere eſt præceptū perfectis, imperfectis conſilium. Sed qui debeant dici perfecti, quantum ad hoc non eſt determinatum H. iō notauit di. 1. ius naturale, quòd mortaliter peccat, qui aliquo modo repercutit, niſi hoc faciat auctoritate iudicis. Et quòd dicitur, quòd vim vi licet repellere. i. remouere non repercutiendo, ſed opponendo aliquod obſtaculū brachij, vel manus, vel alterius rei. Sed hæc opinio nimis dura eſt, & ideo non tenenda.

Adhuc de eodem. Cap. VII.

Iuſtinianus inſtitutionum. li. 4. Qui latronem occidit non tenetur, ſi aliter periculum effugere non poteſt. Extra 5. de homicidio. Ex pœnitentiali Romano: Interfeciſti furem, vel latronem, vbi deprehendi poterat ſine occiſione, quia ad imaginem Dei creatus eſt. 40. dies non intra eccleſiam, & laneā veſte indutus, ab eſcis, & potibus, qui interdicti ſunt, atq; thoro, gladio, equitatu, per illos ſupradictos dies abſtineas. In 3. autem, & quinta feria, & ſabbato aliquo genere leguminū, vel oleribus, pomis, & paruis piſciculis, cum mediocri ceruiſia vtere temperata. Si aūt ſine odij meditatione, te tuaq; liberando huiuſmodi dyaboli membra interfeciſti (ſecundum indulgētiā, dico, propter imaginē Dei) ſi aliquo die ieiunare voluiſſes, bonū tibi eſt, & eleemoſynā fac largiter. Si presbyter eadē fecerit, non deponatur, tamen quādiu viuet pœnitentiā agat. Aug. ſuper Exo. Si perfodiens domum inuentus fuerit fur, & percuſſus fuerit mortuus nō eſt illi homicidium imputandū. Si autem ortatur ſol ſuper eum, reus erit. Intelligitur ergo nō pertinere ad homicidium, ſi fur nocturnus occidatur. Si autem diurnus ad homicidium pertinet quia poterat diſcernari quòd ad furandum non ad occidendum veniſſet, & ideo non debet occidi. Inno. 3. c. ſignificaſti. Si vero, quemadmodum perhibetur, ſacerdos iſte prius ab illo percuſſus ſacrilego, mox eum in capite cum ligone repercuſſit: quamuis vim vi repellere omnes leges, & omnia iura permittant: quia tamen id fieri cum moderamine inculpatæ tutelæ debet, non ad conſumandam vindictam, ſed ad iniuriam propellendam non videtur a pœna homicidij penitus excuſari, tum ratione inſtrumenti, cum quo percuſſit, quia cum graue ſit, non ſolet leuem plagam inferre, tum ratione partis in qua fuit ille percuſſus, in qua de modico ictu quis letaliter ſolet lædi. Honorius 3. ca. petitio tua. Cum inimici dominicæ crucis ad blaſphemiam nominis Chriſtiani, caſtrum quoddam in quo morabaris, grauiter inuaſiſſent exeuntibus inde habitoribus, tam clericis, quàm laicis contra eos, & inuicem confligentibus, hinc inde plurimi extiterint. Vnde ſi de interfectione alicuius in illo conflictu tua conſcientia remordet, a miniſterio altaris te abſtineas reuerenter, cum ſit conſultius in huiuſmodi dubio abſtinere, quàm temere celebrare.

Qualiter. & quibus liceat vim vi repellere. Cap. VIII.

Ex ſumma de ca. Sciendū vero, quòd de iure naturali cuique licitum eſt vim vi repellere, incontinenti, & cum moderamine inculpatæ tutelæ. Dicūt quidam, quòd nulli licet vim repellere repercutiendo, ſed tantum impediendo. Alii dicunt, quòd laicis licet repercutere, clericis non. Tertii dicunt, quòd non ſolum laicis, ſed etiam clericis licet repercutere. Diſtinguitur tamen, quia aut vis infertur perſonæ, aut rebus. Si perſonæ, tunc eſt vis repellenda priuſquam ſit illata, licet quidam dixerint, quòd nullus debet repellere vim niſi illatam, immo dicit lex quòd licitum eſt occidere inſidiantem, & eū qui vult occidere, quod intelligo, ſi aliter non pōt quis manus inſidiantis euadere. Si autem quis poſt vim illatā perſonæ repercutiat, ſi facit hoc in continenti. i. cum videt illum paratum denuo percutere, non tenetur aliquo modo. Alias ſi nolebat denuo percutere, & aliter repercuſſerit tenetur, quia hæc non eſt repulſio iniuriæ, ſed vindicta, quæ prohibita eſt omnibus, & maxime clericis. Requiritur ergo quòd defendēdo ſe repercutiat, non vlciſcendo. Item requiritur, vt & cum moderamine ſe defendat. Moderamen intelligo, vt ſi vis inferatur cum armis, cum armis repellatur, alias ſine armis. Circa hoc tamen conſidera qualitatem perſonæ, vt interdum paruus, vel debilis poſſit ſe defendere armis contra magnū, vel fortem pugno eleuato venientem. Si quis tamen moderamē excedit, & non ex propoſito, non tenetur niſi ad cautelā, ſi ex propoſito tenetur. In hoc tamen vltimo verbo, quantū ad ſententiam excommunicationis, concordo cum eis, vt ſi aliquis defendendo ſe contra clericum, exceſſit modum, incidit in excommunicationem, ſi illud fecit ex propoſito, alias nō, ſed quantum ad aliam ſatisfactionem exceſſit, vel etiam quantū ad pœnitentiam, & irregularitatem, ſi forte propter illā repercuſſionem mors ſecuta eſt, tutius credo quòd teneatur, habita tamen conſideratione ad propoſitum, & non propoſitum. Si autem vis inferatur rebus, & illatā & inferendam, licitū eſt repellere, ſed potius illatā, dum tamen incontinenti. & quamcī ſcit, vim illatam, priuſquā diuertat ad contrariū actum. Et ſi forte dū ille vult expellere ſic hoſtē de poſſeſſione ſua, quā iniuſte & male occupauerat, aliqui vulnerentur, vel occidāitur, credo quòd teneatur ſecundum modum poſitum ſupra in defenſione perſonæ, & hoc intellige de imperfectis, perfectis tamen non licet repercutere, quod oſtendit dominus dicens: Si quis te percuſſerit &c. Item Apoſtolus ad Ro. Non vos defendentes chariſſimi. Poſſunt tamen increpare iniuriantē exemplo dñi dū percuteretur in facie. Si male locutus ſum &c. Itē Apoſtolus. Percutiat te Deus paries dealbate. Item petere pñt iudiciū exemplo Apoſtoli. Item petere poſſunt perſecutionē. Vnde. Si perſecuti vos fuerint &c. Frater. V. Cū multiplex ſit perfectio. ſ. perfectio ſufficientiæ, ordinis, prelationis, religionis, & aliæ, credo q hoc debet intelligi de ſolis illis, qui per votū, vel præceptum, vel conſtitutionem obligati ſunt ad non repercutiendū quales fuerant Apoſtoli, & diſcipuli in primitiua eccleſia, qui ad nō repercutiendū ex inſtitutione dñi tenebantur, cum per ſanguinem, martyrum propaganda, & fecundanda erat eccleſia. Ex. Co. li. 8. Poſſeſſionem tam vi ablatam incontinēti, & in eadē cōcertatione armis recuperare permiſſum eſt, cum eum qui cum armis venit poſſimus armis repellere.

De Inhibitione vindictæ. Cap. IX.

Gratianus. Cā. 33. q. 4. in principio. Quod autem vindicta inferenda non ſit, multis modis probatur. Mali enim tolerandi ſunt non abijciendi, increpatione feriendi, non corporaliter expellendi. Vnde Aug. ait de verbis domini. Tolerādi ſunt quidē mali pro pace, ac corporaliter ab eis recedat, Sed ſpiritualiter exire, eſt facere quod pertinet ad correctionē eorum licet pro gradu cuiuſq; pace ſalua. Diſplicere eſt nō tangere. Non. n. prophetæ, qui hoc dicebant populum ſuū dimiſerunt, ſed inter eos habitabant quos increpabant, vnū templū cum eis intrabant, eadem ſacramēta celebrabant. Hoc ergo eſt, exire ore non parcere. Hoc eſt immundū non tangere, voluntati malæ nō conſentire. Idē. Tu bonus tolera malū, nā & Chriſtus Iudā, cū ſciret furem eſſe, tolerauit, & ad prædicādum miſit, eiq; cum alijs eucharistiā dedit. Idem in li. 2. contra Parmenianū. Quiſquis, vel qđ pōt arguendo corrigit, vel qđ corrigere non pōt, ſaluo pacis vinculo excludit. Vel q ſaluo pacis vinculo excludere non poteſt, æquitate improbat, firmitate ſupportat, hic eſt pacificus: Idem in ſermone de verbis euangelij. Aut malis ſemper corde diſiungimini, ad tempus caute corpora copulamini. Duobus modis te non

maculas

meculat malus, ſi non conſentias, ſi redarguas: neque ergo conſentientes ſitis malis, vt approbetis, neque negligentes vt non arguatis, neque ſuperbientes, vt inſultantes arguatis. Ibidem. q. 4. Aug. in expoſitione pſalmi. 108. ait. Sex differentiæ ſunt. Reddere bona pro malis, nõ reddere mala pro malis, hęc bonorum ſunt, & prius melius. Non reddere bona pro bonis, & reddere mala pro bonis, hęc duo malorũ ſunt, ſed poſterius deterius. Reddere bona pro bonis, & mala pro malis, hęc duo mediocriũ ſunt, prius, ꝓpinquũ bonis, qđ Chriſtus nõ arguit, ſed plus oportere dicit, quia etiam Ethnici hoc faciũt. Poſterius propinquũ malis, conuenit tamen & bonis, vnde & lex modum vltionis ſtatuit oculum pro oculo, quæ ſi dici poteſt, iniuſtorum eſt iuſtitia, non quia iniqua eſt vltio, quam lex ſtatuit, ſed quia vitioſa eſt libido vleiſcendi, magiſq; ad iudicem pertinet, hoc inter homines decernere, quàm ad bonũ hoĩem ſibi expetere, hic n. malum pro malo redderet. Iudex vero nõ, ſi delectatione iuſtitiæ iuſtum pro iniuſto, quod eſt bonũ pro malo, quod & Deus iudex facit. Gratianus ibidem. q. 4. Eſt & alia diſtinctio tolerandorum, & cauendorum, quam ex verbis Augu. licet colligere dicentis. Tres perſonas dixit dominus, & debemus illas inueſtigare in euangelio, paſtoris, & mercenarij, & furis. Paſtorem dixit ponere animam ſuam pro ouibus ſuis, & intrare per ianuam. Furem dixit latronem aſcẽdere per aliam partem. Mercenarium dixit lupum, vel furem. Si inuenerimus tres iſtas perſonas, inuenit ſanctitas veſtra quos diligatis, quos toleretis, quos caueatis. Diligendus eſt paſtor, tolerandus eſt mercenarius, cauendus eſt latro. Item Grego. Hæc autem vita, quæ inter cęlum, & terram, vel infernum ſita eſt, ſicut in medio ſubſiſtit, ita vtrarũq; partium ciues communiter recipit. Quiſquis malos non tolerat, ipſe ſibi per intolerantiam teſtis eſt, quia bonus non eſt. Abel enim eſſe renuit, quem Cayn malitia non exercet. Ex his omnibus colligitur quòd malorum vindicta reſeruanda eſt Deo, nec corporaliter ſunt puniendi, ſed crebra admonitione, & charitatis beneficio, ad correctionem inuitandi.

Quando Crimina punire oporteat, & quando tolerare. Cap. X.

GRatianus ſupra eadem. q. 4. cum in lege. His ita reſpondetur. Sunt quædam, quæ ſalubri tantum admonitione ſunt corripienda, non corporalibus flagellis animaduertenda, ſed eorum vindicta, diuino examini tantum eſt reſeruanda. Quando in delinquentes. ſ. diſciplinam exercere non poſſumus, vel quia non ſunt noſtri iuris, vel quia illorum crimina, & ſi nobis nota ſint, tamen manifeſtis indicijs probari non poſſunt. De his qui non ſunt noſtri iuris ait Apoſtolus, in prima epiſtola ad Corinth. Quid. n. mihi attinet de his qui foris ſunt iudicare, de his dominus iudicabit. Quod exponens Auguſt. ait. Infideles non poſſumus Chriſto lucrari, ſi colloquium eorum vitamus, & conuiuium. Vnde & dominus cum Publicanis, & peccatoribus manducauit, & bibit. In his vero qui intus ſunt, id eſt in fidelibus, putredo reſecanda eſt. Hinc etiam cum propheta diceret. Facit dominus iudicium omnibus iniuriam patientibus. Exponendo addit Augu. Ab his qui non ſunt tui iuris, in quos nequit diſciplina exerceri. Item quando multitudo eſt in ſcelere, nec ſalua pace eccleſiæ mala puniri poſſunt, toleranda ſunt potius, quàm violata pace eccleſiæ mala punienda. Secus vero quando ſalua pace eccleſiæ fieri poſſunt, in quo tamen diſcretio eſt adhibenda. Aliquando. n. delinquentium multitudo diu per patiẽtiam ad pęnitentiam eſt expectanda. Aliquando eſt in paucis puniẽda, vt eorum exemplo cæteri terreantur, & ad pęnitentiam prouocentur. Item peccata quæ in Deum, vel proximum committuntur, a nobis punienda ſunt. Ea vero quibus in nos delinquitur, patienter toleranda, vel potius diſſimulanda ſunt. Quod autem peccatum populi in paucis puniendum ſit, Moyſes exẽplo docuit; qui peccatum idolatriæ in paucos cultores vituli vindicauit, morte paucorum expians peccata multorum, in pięſenti ſalubriter, & in poſterũ diſciplinã ſanxiens. Quod vero peccata, quæ publicis iudicijs deferuntur punienda non ſunt, illo exemplo probatur, quo Chriſtus, qui Iudam ſolus furem nouerat, non abiecisse, ſed patienter tolerasse aſſeritur. Similiter non eſt ferenda ſententia, quando multitudo eſt in cauſa, vel quõ ille qui peccat ſociã habet multitudinẽ. Vnde Aug. in li. 2. contra epiſtolã Parmeniani. Non põt eſſe ſalubris a multis correctio, niſi cũ ille corripitur, qui non habet ſociã multitudinem, cum idẽ vero morbus plurimos occupauerit, nihil aliud bonis reſtat, q̃ dolor & gemitus, vt per illud ſignũ qđ Ezechieli ſancto reuelatur, illi ſic euadere ab eorũ vaſtatione mereant.

Rerum cũ contagio peccandi multitudinẽ inuaſerit, diuinę diſciplinę ſeuera miſericordia neceſſaria eſt. Gratianus. Porro ſicut pęnitentibus miſericordias eſſe iubemur, ſic impęnitẽtibus (vt dictum eſt) & obſtinatis in malo miſericordiã impendere prohibemur. Vnde Ambro. in li. de of. Eſt iniuſta miſericordia de qua in lege ſcriptũ eſt de quodam. Non miſereberis illius. Et in libris Regũ legit. Quia Saul contraxit offenſam, quia miſeratus eſt Agag hoſtiũ regem, quem prohibuerat diuina ſentẽtia ſeruari. Item ſi quis latronem filiis deprecantibus motus, & lachrymis coniugis inflexus, abſoluendum putat, cui adhuc latrocinandi aſpirat affectus, nonne innocentes tradet exitio, qui liberat multorum exitia cogitantem. Nonne cum vni indulget, indigno, ad prolapſionis contagium prouocat vniuerſos, facilitas. n. veniæ tribuit incentiuum delinquendi. Item ad illud euangelij quod obijcitur: Qui gladio vſus fuit gladio cadet. Aug. in li. contra Manicheos reſpondet, ita dicens. Ille gladium accipit, qui nulla ſuperiori, ac legitima poteſtate, vel iubente, vel concedente in ſanguinem alicuius armatur.

Quòd animæ liceat malos proſequi, vel puniri. Cap. XI.

AVguſti. in li. pſalmorum. Duo iſta nomina, cum dicimus, Homo, Peccator, non vtique fruſtra dicuntur: quia peccator eſt increpa, & quia homo miſerere. Nec omnino liberabis hominẽ, niſi cum perſecutus fueris peccatorẽ, item nulli homini claudenda eſt miſericordia, nulli peccatori impunitas relaxanda, perſequimur in eis propriã iniquitatem miſeremur communem naturã. Gratianus in c. ille gladiũ. Porro illud Hiero. quo eccleſia negatur aliquem perſequi, non ita generaliter intelligendum eſt, vt etiam nullum perſequatur. Non. n. omnis perſecutio culpabilis eſt, ſed rationabiliter hæreticos perſequimur, ſicut, & Chriſtus corporaliter eſt perſecutus eos, quos de templo expulit. Vnde Aug. ait Vincentio Donatiſtæ. Non oĩs qui parcit amicus eſt, nec omnis qui verberat inimicus. Putas neminem debere cogi ad iuſtitiam, cum legas patremfamilias dixiſſe ſeruis. Quoſcunq; inueneritis cogite intrare. Cum legas etiam ipſum primo Saulum, poſtea Paulum ad veritatem cognoſcendam, & tenẽdam, magna violentia Chriſti cogentis eſſe compulſum. Item ſi ſemper eſſet culpabile perſecutionẽ facere, nõ ſcriptum eſſet in ſanctis libris, Detrahentem ſecreto proximo ſuo, occulte hunc perſequebar. Aliquando ergo & qui eam patitur iniuſtus eſt, & qui eam facit iuſtus eſt, ſed plane ſæpe & mali perſecuti ſunt bonos, & boni malos, illi nocendo per iniuſtitiam, illi conſulendo per diſciplinam. Illi immaniter, illi temperanter, illi ſeruiẽtes cupiditati, illi charitati. Nam qui trucidat non conſiderat quemadmodum ſecet, ille. n. perſequitur ſanitatem, ille putredinem. Traditi ſunt Apoſtoli ab hominibus humanæ poteſtati, tradiderunt Apoſtoli homines poteſtati ſathanæ. Vnde Augu. Moleſtus eſt medicus furenti frenetico, & pater indiſciplinato filio, ille ligando, iſte cædendo, ſed ambo diligendo. Si autem illos negligant, & permittant perire, iſta potius falſa manſuetudo eſt crudelitas.

De Homicidio caſuali. Cap. XII.

EX ſumma de ca. Homicidium caſu perpetratur, vt cum aliquis proijcit lapidem ad auem, vel alias, & alius trãſiens ex inſperato percutitur, & moritur, vel incidit arborem, & caſu arboris aliquis opprimitur, & ſimilia. Sed hic diſtingue, quòd aut dabat operam illicitæ rei, aut licitæ vt potè proijciebat lapidem verſus loca vbi conſueuerunt homines tranſitum facere, vel dum ferabatur bouem, vel equum, aliquis a boue, vel equo percuſſus eſt, & ſimilia, hoc imputatur ei. 15. q. 1. §. vt itaque. Frater Gulhelmus Rodoſi. Ibi dicitur, quòd cecus ſi credens reddere ſe debitum vxori ſuæ, alienam polluit, non eſt reus adulterij. Si autem ludo, vel exercitatione virium, vel venatione, iaculum mittentes alium perimat (quia hoc ab eo debet eſſe penitus alienum) homicidij reus habetur. Frater Raymundus. Si vero licite rei dabat operam, vt quia magiſter cauſa diſciplinæ verberabat diſcipulum, vel deponebat aliquis fenum de curru, vel arborem propriam ſibi neceſſariam incidebat, & ſimilia. Hic ſi adhibuit diligentiam quam potuit, videlicet reſpiciendo, & proclamando non nimis tarde, vel demiſſe, ſed tempore congruo, & alte, ita quòd ſi aliquis erat ibi, vel veniebat, poterat fugere, & cauere ſibi, vel magiſter non excedendo modum in verberando diſcipulum, non imputatur ei. Aliàs ſi dabat operã rei illicitæ, & non adhibuit diligentiã

debitam: (vt dictum eſt) imputatur ei. Iuſti. inſti. li. 4. Reus homicidij non tenetur, qui caſu occidit, non tenetur ſi modo culpa eius nulla inuenitur. Qui tamen de arbore, vel lapides de muro deijcit, & tranſeuntem aliquem occidit, ſi non præclamauit, vt caſus euitari poſſet reus eſt, ſi præclamauit, & ille cauere noluerit, tunc extra culpam eſt. Si medicus vulneratum male ſecuit, vel perperam medicamentum infirmo dedit, & ob id ille mortuus eſt, reus eſt. Similiter ſi poſtquam illum ſecuit curationem dereliquit, & ob id ille mortuus eſt, reus eſt. Si quis impetu mularum, quas mulio propter imperitiam retinere neſciuit, vel propter infirmitatem non potuit, cum alius firmior eas retinere potuiſſet, mortuus fuerit, reus eſt qui mulam ducit. Similiter ille, qui dum equo vehitur, impetum eius retinere vel neſcit, vel nequit, reus eſt homicidij. Extra 5. de homicidio. Alexand. 3. Presbyterum, qui quendam puerum intuitu diſciplinæ percuſſit in capite, cum per paucos dies expiraſſet, tam ab omni altaris officio debes perpetuo remouere, quàm a ſacerdotali miniſterio deponere, ſi ex ea percuſſione interijt, vel aliam infirmitatem incurrit, de qua noſcatur expiraſſe. Idem. c. continebatur. Cum clerici a vineis eccleſiæ opere conſummato redirent, leuandi laboris gratia, quendam ludum inciati viatorum, baculos ſuos ſtudebant iacere in directum, & alter alterius ferire baculum; cuius ludi ſolet eſſe conditio, vt qui alterius baculum perentiret quaſi victor, pro equo alio vteretur: ſed præfati clerici equitandi licentia non vtentes, ſola erant iactatione contenti. Quidam autem laicus dum baculum dyaconi percuſſiſſet, incautus in eum equitaturus inſiliit, & ſic a falce ipſius dyaconi, qua erat accinctus, mortale vulnus accepit, de quo poſt dies octo expirauit. Ideoque man. quatenus eundem dyaconum ſine licentia Ro. Pon. ad ſuperiorem gradum aſcendere, vel in dyaconatus officio nullo vnquam tempore miniſtrare permittas, ſed eum diſpenſatiue in ſubd. officio miniſtrare patiaris. Idem. P. clericus nobis propoſuit quòd cum caſu cum quodam clerico luderet proiecit eum ad terram, & eius cultellus, quem ad latus ſuum habebat, in alterum incidit, & fortuitu incubuit vulneratus. Ideoq; mãdamus quatenus, ſi res ita ſe habeat, & alia cauſa iuſta non impediat prędictum. P. libere permittas ad ſacros ordines promoueri. Clemens 3. c. ad audientiam. Cum quidam presbyter, volens corrigere quendam de familia ſua, cingulo verberare tentaſſet, cultellus de vagina, qui cingulo adhærebat, elapſus, eum dorſo aliquantulum vulnerauit, poſtmodum vero cum ille conualuiſſet a vulnere, grauiori (vt dicitur) infirmitate percuſſus, viam vniuerſæ carnis eſt ingreſſus. Quia vero vtrum occaſione vulneris deceſſiſſet dubium habetur, cum in dubijs ſemitam eligere debeamus tutiorem. Presbyter in ſacris ordinibus non miniſtret, iniuncta tamen pœnitentia congruenti poteris concedere, vt minoribus ordinibus ſit contentus.

Adhuc de eodem. Cap. XIII.

INnocentius. 3. Dilectus filius, A. capellanus propoſuit, quòd cum quadam corporis moleſtia grauaretur, vt comedendi appetitum aliquantulum excitaret, equum quem nutriebat aſcendit, qui cum bene non pareret habenis, ſed præter ſeſſoris arbitrium ſaltibus laſciuiret, ipſe, vt eius refrenaret impetum, freno vim intulit, equumq; calcaribus ſtimulauit, cumq; fracto freno equus proprio arbitrio relictus curreret, mulier infantem baiulans obuiauit, in quam equus irruens procul abiecto ſeſſore puerum prædictum oppreſſit. Man. quatenus, cum nec actu homicidium perpetrauit, nec dederit operam rei illicitæ, non impedias quo minus diuina poſſit celebrare officia. Idem. Cum. H. presbyter fœnum vellet de curru deponere perticam ſuperius alligatam proiecit in terram, & cum fœno inſiſteret deponendo, quendam puerum reperit ſemiuiuum, in quo præter modicum liuoris in fronte, nihil inuenire potuit læſionis. Nos autem ab eodem quæſiuimus ſacerdote, ſi priuſquam iaceret perticam circumſpexit ſolicite, vtrum aliquis eſſet circa currum: qui, quòd diligenter aſpexit aſſeruit, ſed quòd audiſſet vel vidiſſet aliquem denegauit. Mã. qua. ſi res ita ſe habet, niſi contra eundem graue ſcandalum ſit exortum, vel tanta laboret infamia, quod deficiente accuſatore oporteat ei canonicam purgationem indici, ipſum libere permittas officiũ exequi ſacerdotis. Idem. Monachus ad deponendam de campanili campanam ſubſeruiens, quia lignum corruit ipſo mouente, & quendam oppreſſit puerum: Man. qua. ſi rem agebat vtilem, & neceſſariam, & in loco per quẽ aliquẽ tranſire non crederet, vel ibidẽ conſiſtere, vel illic de conſuetudine venire, quando lignum mouiſſe dignoſcitur, latis poteſt, præſertim in monaſterio, ad altiores ordines promoueri. Quidam ſcholaris de ſtratu conſurgens furem reperit, qui ipſum pene ad mortem vulnerauit. Mane itaque facto, ſcholares latronem quærentes inuentumque poteſtati Vincentiæ tradiderunt. Poteſtas ad eundem ſcholarem nuncios deſtinauit, vt exponeret, ſi qua ſignas de furto prædicto, vel interſignia traderet. Qui cultrum quem ipſe latroni abſtulerat, & ſotulares ab eodem in ipſius domo dimiſſos (quos abſtraxerat ne pedum ſtrepitus audiret) nuncijs tradidit. Poteſtas igitur receptis talibus inſignijs, latronem apparitoribus tradidit puniendum, qui ſibi amputauerunt, virilia, & oculos eruerunt, latro ira & dolore commotus, nec potum ſumpſit, nec cibum, & ſic de medio eſt ſublatus. Reſpondemus quod ſi præfatus ſcholaris dignis meritis adiuuatur, propter præſcriptum euentum a ſuſceptione ſacrorum ordinum nullatenus eſt arcendus. Idem. Quidam presbyter mulierem prægnantem, & quæ aſſerebat ſe concepiſſe ex eo, per zonam arripuit, quaſi ludens, ipſa vero per hoc ſic ſe aſſeruit læſam, quod occaſione huiuſmodi abortiuit. Reſpondemus, quod ſi nondum erat viuificatus conceptus, miniſtrare poterit, alioquin debet ab altaris officio abſtinere. Honorius. 3. Iohannes ſacerdos humili nobis inſinuatione monſtrauit, quod cum pulſaret campanas cadens tintinabulũ percuſſit quendam puerum, & occidit. Nos igitur attendentes quod dicto ſacerdoti, qui dabat operam rei licitæ, nihil potuit imputari, ſi caſus omnes fortuitos non præuidit. Diſcretioni v. man. q. ſi conſtiterit ita eſſe, dictum ſacerdotem ſacerdotale officium exequi permittatis. Aug. Abſit vt ea quæ propter bonum & licitum facimus, ſi quid per hoc præter noſtram voluntatem cuiquam mali acciderit, nobis imputetur. Ex ſumma fratris. V. Quid ſi aliquis impellit me in alium, vel alium in me, & ille mortuus, nunquid teneor? Item aliquis vult me percutere, & dum declino ictum, percutit alium, & moritur. Item aliquis ferrat vngulam equi, ille qui eſt in equo cadit & moritur, nunquid in his caſibus incurrit irregularitatẽ ille, præter cuius voluntatem homicidium accidit. Reſpondeo. Notauit, H. ſæpe quod non, niſi fuerit in fraude quantum ad prædictos caſus, vel in culpa, quantum ad vltimum.

De Medicis indiſcretis. Cap. XIIII.

EX ſumma de ca. Quid de Phiſicis vel Cyrurgicis. Dic quod ſi periti erant in arte phiſica, vel cyrurgia, & nihil omiſerunt ſecundum artem de contingentibus, & habent ſuper hoc probabiliter ſerenam conſcientiam, poterunt promoueri, alias nõ. Hic etiam nota, quod operari de phiſica non licet clericis, in ſacris ordinibus conſtitutis, vel etiam in minoribus, dum tamen ſint ſufficienter beneficiati, niſi gratia ac miſerabilibus perſonis, vel ſuis conſanguineis, nec etiã tũc ſi poſſet ibi eſſe periculum, quod longe ſtrictius eſt in clauſtralibus obſeruandum. Officium autem cyrurgiæ, quæ aduſtionem, vel abſciſionem inducat eſt ſine omni exceptione talibus interdictum. Extra 5. de homicidio. Inno. 3. Quæſiuiſti, quid ſit de monacho ſentiendum, qui credens ſe quandam mulierem a gutturis tumore curare, vt cyrurgicus cum ferro tumorem illum aperuit, & mulieri præcepit, ne ſe vento exponeret vllo modo, ne forte ſubintrans gutturis apertionem, ſibi inferret cauſam mortis. Sed mulier eius mandato contempto, dum meſſes colligeret, vento expoſuit ſe incautè, & periit. Reſpõdemus, quod licet deliquerit alienum officiũ vſurpando, quod ſibi minime congruebat, ſi tamen cauſa pietatis, & non cupiditatis id egerit, & peritus erat in exercitio cyrurgiæ, omnemque ſtuduit, quam debuit diligentiam adhibere, non eſt ex eo quod per culpam mulieris contra conſilium eius accidit, adeo reprobandus, quod non poſt ſatisfactionẽ condignã, cum eo miſericorditer agi poſſit, vt diuina valeat celebrare, alioquin interdicta eſt ei ſacerdotalis ordinis executio, ex rigore. Ex ſum. fratris. V. Quid de illo, q. aliquẽ fleubothomat aut ſecat & inde moritur. Reſpondeo, ſi peritus eſt, & adhibet oẽm diligentiam, qua debet, non tenetur in aliquo: quia potius caſu, & culpa fleubothomati, vel medicinati, ſiue ſecti eueniſſe mors præſumitur, ar. 23. q. 3. de occidendis.

De Cuſtodibus infirmorum negligentibus, vel indiſcretis. Cap. XV.

QVid de illis, qui poſt mortem illorum quos cuſtodierunt infirmantes, ſcrupuloſam habent conſcientiam de morte illorum, pro eo quod ad petitionem eorum vocauerunt

vocauerunt minutorem, qui minuit eis, vel dederunt eis vinū, vel carnes, aut nimis coarctauerunt eos ad prouocādum ſudorem, vel ſeruandum, vel cum debuerunt ſeruare eos dimiſerunt, & ſic biberunt vinum, vel diſcooperientes ſe, & exeuntes de lecto, vel cum aſſent frenetici præcipitauerunt ſe in aquam, & ſic mortui ſunt. Reſpondeo. In talibus vbi bona fide ſiunt, quæ circa ægrotos ſiunt, non debet aliquis de facili ſcrupuloſam gerere conſcientiam, licet in aliquo erratum fuerit, ſi non ſit ibi lata & euidens culpa, aut negligentia diſſoluta, quæ prope dolum eſt. & huiuſmodi ſcrupuloſitatem ad conſilium boni viri ſic eam habeas, de facili debet deponere, vt ſi in principio ægritudinis, quando adhuc neſciebatur cuiuſmodi morbus eſſent, vocauit minutorem, quod & medici quandoque facere ſolent, vel nimis coarctauit ad prouocandum, vel ſeruandum ſudorem. Aut ſi tunc dedit ei bibere aquam, aut etiam vt non lympharum, cum aſſet cronica ægritudo. Aut ſi congrauatus vigilijs obdormiuit, non propter ebrietatem, aut crapulam exilitque patiens, & præcipitans ſe mortuus eſt. Si autem lata fuerit culpa, aut negligentia diſſoluta, & certum eſt quòd inde mors prouenerit, quia patiens forte ſe præcipitauit, credo quòd irregularitas contrahitur, vbi ſi cuſtos infirmi furioſi vel frenetici dimiſit eum, vt iret ludere in plateam, vel alias daret operam rei illicitæ. Aut ex nimia ebrietate aut crapula vigilare non potuit, maxime cum ſolus eſſet deputatus ad cuſtodiam. Si autem non eſt certum quòd inde mors prouenit, aut inde probabiliter dubitatur, ſecundum iudicium medicorum, aut non. In primo caſu abſtinendum eſt ab officio, & a promotione, in ſecundo, depoſita erronea conſcientia, ſi poteſt, poterit miniſtrare & promoueri, aliàs non.

De Homicidio voluntario. Cap. XVI.

EX ſumma de ca. Patet ſine diſtinctione, quòd homicidiū voluntarium ſemper mortale eſt peccatum, & enorme. Sed quid ſi plures inter ſe rixati ſunt, vel in conflictu ſuerunt, & aliquis eſt ibi interfectus, nec apparet a quo, vel cuius vulnere, nunquid omnes iudicabuntur homicidæ, vel irregulares, vel nullus? Reſpondeo. Quantum ad peccatum dicuntur homicidæ omnes qui percuſſerunt, & etiam qui ex voluntate occidendi venerunt, licet non percuſſerunt. Item & illi q non occiderunt, nec voluntatem occidendi habuerunt, ſed venerunt vt præſtarent auxilium occiſoribus, ſi forte violentia aliquorum repellerentur. Diſcretus tamen ſacerdos minorem pœnitentiam debet imponere ſecūdis quam primis, & tertijs quam primis vel ſecundis. Illi etiam non ſunt immunes a culpa, nec debent eſſe immunes a pœna, qui cum poſſent hominē non liberauerunt a morte, & hoc intelligas in bello iniuſto. Nam tales in bello iuſto non reprobo, niſi ſit ibi corrupta intentio, vel talis perſona cum armis, cui non liceat arma deferre, vt clericus, vel religioſus. Quantum ad irregularitatem autem, omnes dico indiſtincte repellendos, qui fuerunt ex parte inuadentium, & etiam eos qui fuerunt ex parte illorū, quibus fiebat iniuria, ſi clerici erant & ibi mouerunt arma. Frater Vuil. Hoc intelligo quando erant in culpa, & hoc ſatis notat, per hoc quod dicitur, mouerunt arma quaſi voluntarie, & ſine neceſſitate. Si enim defenderent ſe, vel ſocios neceſſario, licèt aliquis eſſet a defendentibus interfectus, ex alia parte, reliqui qui interfuiſſent nec interfectores adiuuiſſent, non eſſent irregulares, licèt voluntatem occidendi habuiſſent: quia lex ꝓmotionis factum requirit. Extra 5. de homicidio. Innoc. 3. Cū quidam maleficus ingreſſus eccleſiam eucharistiam cum altaris ornamentis, & eccleſiaſticis libris extra eccleſiam aſportaſſet. B. presbyter eccleſiæ canonicus regularis eum foſſorio arrepto percuſſit, ſed ſi ad mortem ictus fuerit huiuſmodi tu & ipſe penitus ignoratis, quem parrochiani eccleſiæ vidētes, ornamenta eccleſiæ aſportantem, arreptis gladijs, & fuſtibus in eodem loco protinus occiderunt. & infra. Nos in præmiſſo caſu credimus diſtinguendum, verum conſtare poſſit quòd p̄fatus ſacerdos non inflixerit percuſſionem lætalem, de qua (ſi non fuiſſent aliorum vulnera ſubſecuta) percuſſus minime interijſſet, & ſi percuſſor non habebat voluntatem occidēdi, nec ipſius ſtudio, vel conſilio, vel mandato proceſſerunt alij contra illum. Et quidem ſi hoc ita ſe habet, quòd forſitan ex eo poſſet oſtendi (ſi certa apparuiſſet percuſſio ab eodem inflicta, tam modica, & tam leuis in ea parte corporis, qua quis de lege percuti non ſolet ad mortem) vt peritorum iudicio medicorum talis percuſſio nō aſſereretur lætalis: cum de exterius credendum ſit ipſi, qui nō accuſatur nec denunciatur ab aliquo, ſed per ſeipſum conſilium appetit ſaluare, poſt pœnitentiam ad cautelam iniunctam in ſacerdotali poterit miniſtrare officio, maxime religionis accedente fauore, cum ſit canonicus regularis, & ſine omni ſcandalo poſſit ſacerdotale officium celebrare. Quod ſi diſcerni non poſſit ex cuius ictu percuſſus interierit, in hoc dubio ſacerdos, & ſi forte homicida non ſit, debet a ſacerdotali officio abſtinere. Si vero, quemadmodum ꝓhibetur, ſacerdos iſte prius ab illo percuſſus ſacrilego, mox cū ligone in capite repercuſſit, quamuis vim vi repellere omnes leges & omnia iura permittant, quia tamen id debet fieri cū moderamine inculpatæ tutelæ, non ad ſumendam vindictā, ſed ad iniuriam propulſandam, non videtur idem ſacerdos a pœna homicidij penitus excuſari, tamen ratione inſtrumenti cum quo ipſe percuſſit, quod cum graue ſit, non ſolet leuē plagam inferre, tum ratione partis in qua fuit ille percuſſus, in qua de modico ictu quis lætaliter ſolet lædi. Require ſupra de homicidio neceſſitatis. Iuſtinianus vbi ſupra. Iniuria occidit, qui nullo iure occidit. Quicquid autem in perempto corpore damni nobis illatum eſt, tenetur reſtituere qui occidit. Cauſa 24. q. 8. Aug. in li. de ci. Dei. Qui ſine aliqua publica adminiſtratione maleficum, furem, ſacrilegum, adulterum, & periurum, vel quemlibet criminoſum interfecerit, aut trucidauerit, vel membris debilitauerit, vel homicida iudicabitur, & tanto acrius quanto non ſibi a Deo conceſſam poteſtatem abuſiue vſurpare non timuit.

De Parricidio. Cap. XVII.

EX ſumma Damaſi. Inter oīa homicidia, quod grauius inuenitur eſt parricidium. Lege autem Pompeia de parricidio tenetur quis, vbi ſi aliquem aſcendentium, aut deſcendentium in linea ſuæ generationis occidit, nam & deſcēdentes in infinitum liberi vocantur, & aſcendentes in infinitum parentes appellantur. Sed & collaterales quidam ea lege tenentur, vt frater patruelis, vel conſobrinus, vel proximiores eis, & etiam affines quidam, vt vxor, vir, nurus, gener, vitricus, & priuignus, ſocer, & patruus. Item qui illos voluntaria peremit. Item qui venenum emit, vt patri daret, etiam ſi dare non potuit. Eadem quoque lege tenetur, qui ſciens ad tale ſcelus filio, vel patri pecuniam miniſtrauit. Pœna talium eſt ſecundum leges, vt virgis ſanguineis verberati demum in culleo. i. ſacco, cum cane, gallo gallinacio, & vipera, & ſymia inſuantur, & in proximum mare, vel flumen proijciantur. Aut ſi hæc proxima non ſint, beſtijs proijciantur, vt omnium elementorum vſu carere viui incipiant, eiſque ſuperſtitibus cœlum, & terra mortuis auferantur. Secundum canones (quia Deus non vult mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat) impœnitentes quidem excommunicentur, pœnitentes autem in monaſterium ad agendam pœnitentiam includantur, vel ſi hoc commode fieri nequit, in ſuis domibus pœnitentiam agant, aut peregrè ſub habitu pœnitentiæ ſanctorum loca viſitent. Fit autem erga eos diſpenſatio talis, vt ſi iuuenes ſint, & incōtinentes, & vxores accipere permittantur.

De His qui ſibi manus iniſciunt. Cap. XVIII.

CAuſa 23. q. 5. Seipſum autem perimere nulla legis auctoritate alicui permittitur. Vnde Aug. in lib. 1. de ciui. Dei. Nuſquam diuinitus præceptum permiſſumve reperiri poteſt, vt vel ipſius adipiſcendæ immortalitatis, vel mali ipſius cauendi, curandive cauſa, nobiſmetipſis necem inferamus, nam & prohibitos nos eſſe intelligendum eſt. vbi lex ait. Non occides. Abraham non ſolum non eſt culpatus crudelitatis crimine, verumetiam laudatus eſt pietatis nomine, quòd voluit filium nequaquam ſcelerate, ſed obedienter occidere. Et merito quæritur vtrum pro iuſſu Dei ſit habendum, quòd Iepte filiā, quæ patri poſt votum occurrit, occidit. Nec Sanſon aliter excuſatus, quòd ſeipſum cum hoſtibus latenter ruina domus oppreſſit, niſi quia ſpiritus latenter hoc iuſſerat, qui per illum miracula faciebat. His igitur exceptis, quos vel lex iuſta generaliter, vel ipſe fons iuſtitiæ Deus ſpecialiter iubet occidi, quiſquis hominem, vel ſeipſum, vel quemlibet occiderit, homicidij crimine innectitur. Itam hoc dicimus, hoc aſſerimus, hoc modis omnibus approbamus, neminem ſpontaneam ſibi mortem inferre debere, velut fugiendo moleſtias temporales, ne incidat in perpetuas. Neminem propter aliena peccata, ne hoc ipſo incipiat habere grauiſſimum proprium. Neminem propter peccata ſua præterita, propter quæ in hac vita opus eſt, vt poſſit pœnitendo ſanari. Neminem velut deſiderio melioris vitæ, quę poſt mortem ſperatur, quia reus ſuæ mortis meliorem poſt mortem vitam non ſuſcipit. Item Hiero. in Iona ꝓpheta. Non eſt noſtrum mortem arripere, ſed illatam ab alijs

libenter

libenter excipere. Vnde & in perſecutionibus non licet propria perire manu, abſque eo vbi caſtitas periclitatur, ſed percutienti colla ſubmittere. Item ex conc. Bracharenſi. Placuit, vbi hi qui ſibi ipſis voluntariè, aut per venenum, aut per ferrum, aut per præcipitium, aut per ſuſpẽdium, vel quolibet modo inferunt mortem, nulla proſſus pro eis in oblatione commemoratio fiat, neque cum Pſalmis ad ſepulturam deducantur eorum cadauera: multi enim hoc ſibi per ignorantiã vſurpant. Similiter & de his placuit fieri, qui pro ſuis ſceleribus moriuntur, imp œnitentes ſubaudiatur.

De His, qui filios ſuos occidunt, vel exponunt. Cap. XIX.

EX ſumma de ca. Si pater, vel mater occidat ſcienter filiũ, debet induci vt intret aliquod monaſterium eiuſdem epiſcopatus, vbi peccata ſua percepta deploret pœnitentia. Si tamen non poterit ad hoc propter carnis fragilitatem induci, concedenda eſt ei licentia contrahendi matrimonium, ne pluribus abutatur, impoſita graui ſibi pœnitentia in ſeculo remanenti. Similiter non debet induci, vt intret monaſterium in aliis duobus caſibus, ſcilicet ſi habeat coniugem viuam, vel filios paruos, a quibus non poteſt nec debet recedere, niſi forte coniuna vellet ſimiliter ingredi monaſterium, & al quus timens Deum ſine ſuſpicione filios educaret. Extra e. de his qui filios oc. Alex 3. Mulier lachrymabili voce nobis confeſſione monſtrauit, quòd cum de quodam filium genuiſſet, & ille ſæpe ſibi turgido vultu improbraſſet, quòd filius eius non eſſet, ipſa iracundiæ calore ducta, puerum interfecit, & infra. Man. quatenus eam laboret inducere, vt ad aliquod monaſterium tranſeat, in quo peccata ſua perpetua pœnitentia deploret. Si autem, repugnante carnis fragilitate, ad hoc induci noluerit, melius videtur, vt in Domino nubat vni ſoli, quam inhoneſte multos admittat. Lucius 3. Mulier, filiam paruam, furore accenſa ingulauerat, propter quod dominus terræ maritum eius ipſam cõpulit abiurare, quia verò illam alios habere filios intimaſti. Man. quatenus ita ſuper hoc prouideas, quòd ſui ſceleris pœnam luat, & ſaluti, aliàs ſuſtentationi eius, & filiorum per tuam prouidentiam conſulatur. non obſtante iuramento, quod à viro dictus dominus dicitur extorſiſſe, eamque ſicut expedire videris eidem viro reſtituas, ita quòd filios ſuos libere poſſit & pacifice gubernare. Idem. De infantibus autem, qui mortui reperiuntur, cum patre, & matre, & non apparet vtrum a patre vel a matre oppreſſi ſint, non debent inde ſecuri eſſe parentes, nec eſſe ſine pœna, ſed tamen conſideratio debet eſſe pietatis, vbi non voluntas, ſed euentus mortis fuit cauſa. Si autem eos non latet ipſos interfectores eſſe, ſcire debeat ſe grauiter deliquiſſe. Quidam autem pœnitentiam trium annorum iudicant eſſe debere, quorum vnum peragant in pane & aqua. De infantibus, & languidis expoſitis. Gregor. 9. Si a patre, ſine ab alio ſciente ipſo, aut ratum habente, relegato pietatis officio infans expoſitus extiterit, hoc ipſo a poteſtate patria liberatus eſt, nam & in hoc caſu in ingenuitatem libertus, & ſeruus in libertatem eripitur. Quod etiam de prædictis cuiuſcunq; ætatis languidis ſi expoſiti fuerint, vel ſi alicui eorum alimenta impendere negari contigerit, eſt dicendum. Sane qui hos ſuſcipiũt, non poſſunt propter hoc in eorum perſonis ius aliquod vendicare. Ex ſumma de ca. Quicunque etiam talia præſumit, in foro pœnitentiali eſt tanquam parricida, ſeu homicida, pro eo quòd hominem, præſertim cui tanta tenetur neceſſitudine, periculo mortis exponit inſpecta tamen circunſtantiis, & vtrum ob hoc mors fuerit ſubſecuta, illis non erit pœnitentia moderanda, tales autem ſi homicidium eſt ſubſecutum, ſunt irregulares cenſendi.

De His qui abortum procurant. Cap. XX.

CAuſa 32 q. 2. De his qui abortum procurant, quæritur an iudicentur homicidæ, vel non. Augu. in lib. quæſtionum Exodi. Si illud informe puerperiũ, iam quidem fuerat, ſed adhuc quodammodo informiter animatum. Ideo lex noluit ad homicidium pertinere, quia nondum poteſt dici anima viua in eo corpore, quòd ſenſu caret. Idem. Itaque ſi iam formato corpori datur, non tamen in conceptu corporis naſcitur cum ſemine anima deriuata. Nam ſi cum ſemine, & anima exiſtit ex anima, multæ animæ quotidie pereunt, cum ſemine quodam fluxu non proficit natiuitati. Contemplemur factuam Adæ. In Adam enim exemplum eſt datum; vt ex illo intelligatur, quia iam formatum corpus accepit animam. Nã poterat Deus animã limo terræ admiſcere, & ſic formare corpus, ſed ratione infirmabitur, quia primum oportebat domum compaginari, & ſic habitatorem induci. Anima certe, quia ſpiritus eſt, in ſicco habitare non poteſt: ideo in ſanguine fertur habitare. Cum ergo lineamenta compacta non fuerint, nõ erit anima. Hieron. ad Algaſiam. Semina paulatim formantur in vtero, & tandiu non reputatur homicidium, donec elementa confecta ſuas imagines membraque ſuſcipiant. Extra 5. de homicidio. Ex concil. Guarmacienſi. Si quis autem cauſa implendæ libidinis, vel odij meditatione, homini aut mulieri aliquid fecerit, vel ad potandum id dederit, vt non poſſit generari, vel naſci ſoboles, vt homicida habeatur. Ex ſumma de ca. In ſumma vero nota, quòd cum aliquis percutit mulierem prægnantem, vel dat ei venenum, vel ipſamet accipit, vt faciat abortiuum, ſi puerperium iam erat formatum, ſiue animatum homicida eſt recte, ſi abortum fecit mulier ex illa percuſſione: ſiue potione, quia hominem interfecit. Si vero nondum erat animatum, non dicitur homicida, quantum ad irregularitatem, ſed vt homicida habebatur quantum ad pœnitentiam. Et idem de illo qui dat, vel accipit venenum, vel ſimile, ne fiat generatio, vel conceptio.

De Crimine Vxoricidij. Cap. XXI.

CAuſa. 33. q. 2. Nicolaus Papa. Interfectores ſuarum ſine iudicio coniugum, cum non addis adulterarum, vel aliud huiuſmodi, quid aliud habendi ſunt, quam homicidæ, ac per hoc ad pœnitentiam ſunt redigendi; quibus pœnitus coniugium denegatur exceptis adoleſcentibus, de quibus beati Papæ Leonis a 5. regula decretalium ſeruanda eſt, immo indubgentia obſeruanda. Gratianus. In hoc ca. videtur Nicolaus nõ permittere maritis cauſa adulterij vel alterius huiuſmodi criminis vxores ſuas interficere, ſed eccleſiaſtica diſciplina ſpiritualii gladio non materiali criminoſos feriri iubet. Illo videlicet gladio, quo Petrus iubetur mactare & manducare, de quo etiam Chriſtus ait in Euangelio: Non veni pacem mittere in terram ſed gladium. Item Pius Papa. Quicunque propriam vxorem ſine lege, vel ſine cauſa & certa probatione interfecerit, aliamque duxerit vxorem, armis depoſitis publicam agat pœnitentiam. Et ſi contumax fuerit, & epiſcopo ſuo inobediens extiterit anathematizetur, quouſque conſentiat. Eadẽ lex erit illi, qui ſuum ſeniorem interfecerit, ideſt epiſcopum, vel alium prælatum, vel dominum ſuum. Item Stephanus Papa. Occidiſti vxorem tuam partem corporis tui, legitimo matrimonio tibi ſociatam, ſine cauſa mortis, filiorum tuorum improbe prædo, qui non pepercisti matri, filios tuos orphanos feciſti, miſerere animæ tuæ, vt non ſis tuus tibi metipſi homicida, relinque quapropter te rogamus, hoc malum ſeculum, quod te traxit ad tam immaniſſimum peccati facinus, ingredere monaſterium, humiliare ſub manu abbatis. multorũ fratrum precibus adiutus, obſerua cuncta ſimplici animo, quæ tibi fuerint imperata, ſi forte ignoſcat tibi ſua Dei bonitas peccatis tuis, & reſurgeret animam tuam, priuſquam cruciaris perpetuis flãmis. Hoc lenius, & melius tibi eſſe certiſſime ſcias. Si autem publicam pœnitentiam in domo tua permanens, vel in hoc mundo vis agere, quod tibi peius durius, & grauius eſſe non dubites, ita vt agere debeas exhortamur, vt omnibus diebus quibus pœnitere debes, vinum & ſiceram non bibas, carnem nunquam comedas vllo tempore, præterquam in Paſcha, & in die Natiuitatis Domini, in pane & aqua & ſale pœnitentiam age, in vigiliis, ieiuniis, orationibus, & eleemoſynis omni tempore perſeueres. Armis nunquam cingere, nec in loco quolibet litigare præſumas, vxorem nunquam ducere, concubinam nunquam habere, nec adulterium committere audeas, in balneo nunquam lauaberis, in conuiuium lætantium nunquam te miſceas, in eccleſia ſegregatus ab aliis Chriſtianis poſt hoſtium & poſtem humiliter te repone, ingredientiũ & egredientium ſuppliciter orationibus commenda te. Communione corporis & ſanguinis domini cunctis diebus vitæ tuæ indignum te exiſtimes. In vltimo tamen exitu vitæ tuæ; ſi merueris pro viatico, ſi ſit qui tribuat, tantummodo venialiter, vt accipias tibi concedimus. Sunt & alia multa, quæ tibi durius, & latius arctius erant mala magnum ponderis peccati tui ſi lex adijcienda. Sed ſi hæc omnia perfecto corde domino auxiliante feceris, & cuſtodieris, confidimus de immenſa Dei clementia remiſſionem omnium te habiturum peccatorum, vt per ipſius gratiam, qui eam ſanguine ſuo acquiſiuit ſaluus ſis in cœlo. Si autem aliter feceris, ſanguis tuus ſuper caput tuum.

De Crimine matricidij. Cap. XXII.

EAdem q. s. Nicolaus Papa. Datorem præſentium matricidam eſſe cognouimus, cui præcepimus, vt ſub pœnitentia permaneat: ita vt per vnum annum integrum eccleſiam non ingrediatur, ſed ante fores eccleſiæ baſilicæ ſtans, & orãs, & deprecans Deum perſeueret, qualiter a tanto eripiatur piaculo. Completo vero anni circulo, introeundi in eccleſiam licentiam habeat, tantum inter audientes ſtet, ſed nondum communicet. Completis autem trium annorum curriculis, ſacræ cõmunionis gratia illi cõcedatur. Oblationes vero non offerat, niſi prius aliorum ſeptem annorum curricula compleantur. In his autem omnibus annis, atque temporibus carnem non manducet, & nec vinum bibere præſumat, exceptis feſtis diebus, atque dominicis, & a Paſcha ad Pentecoſtem, & quocunque ire voluerit, nullo vehiculo deducatur, ſed pedibus proficiſcatur. Arma non ſumat, niſi contra paganos. Ieiunet autem tribus diebus per hebdomadam, vſque ad veſperam, a propria ac legitima coniuge non ſeparetur, ne in fornicationis voraginem corruat, tamen ſi illius conuerſionem, & lachrymarũ fontem in omnibus videritis floridis actionibus, & bonis operibus pullulare, humanius circa eum ſolicitudo peruigil appareat. Ex ſumma de ca. Ecce quòd matricidæ grauis imponitur pœnitentia decem annorum, vxoricidæ adhuc grauior. Propter quod dicit H. quòd maius peccatum eſt vxoricidium, quã matricidium, ſecundum regulam illam: Quis dubitat ſceleratius eſſe commiſſum, quod eſt grauius iudicatum. Alij vero communiter dicunt contrarium, tamen vxoricidæ maior eſt pœnitentia, quam matricidæ, quia promptiores ſunt homines ad occidendas vxores, quam matres.

De Pęna criminalis homicidij. Cap. XXIII.

EX ſumma de ca. Pœna homicidij ſpiritualis tollitur per pœnitentiam, vnde circa pœnam corporalem inſiſtamus. Pœna homicidij commiſſi lingua. i. præcepto, iniuſto cõſilio, vel defenſione, vtputa hic diſſuadendo retrahit a bono propoſito hominem volentem alium liberare a morte, & ſic quodammodo indirecte defendit homicidium. Pęna inquam eſt irregularitas, quæ etiam poſt peractam pœnitentiam impedit promouendum, & deijcit iam promotum. Pœna vero homicidij commiſſi facto variatur, nam pro homicidio neceſſitatis euitabilis, in qua intelligo non ſolũ illũ qui tempore occiſionis poterit euitare, ſed etiam illum qui ſe culpa ſua in neceſſitate talem ingeſſit, puta vidit exercitum venientem ad obſidendum caſtrum, & nullo modo pertinebat ad ipſum, & poſtea ſecuta eſt neceſſitas, vel ſimile. Similiter contrahitur irregularitas quę impedit promouendum, & deijcit promotũ. Si autem fuit neceſſitas prorſus ineuitabilis, nec culpa ſua p̃ceſſit, toleratur in ſuſceptis, ſed non promouetur ad maiores ordines. Pro homicidio caſuali, ſi occiſor dabat operam rei illicitæ, vel etiam licitæ, ſed non adhibuit debitam diligentiam, licet omnes caſus fortuitos, qui præuideri non poſſunt, forſitam non præuiderit, in nullo tenetur. Et poteſt de iure, non ſolum in ſuſceptis remanere, ſed etiam ad ſuperiores ordines promoueri. Pœna homicidij voluntarij eſt in clerico depoſitio. Has pœnas omnes intelligas præter pœnitentiam. Item præter pœnas legales, quas non proſequor. Ex ſumma iuris. Pro homicidio neceſſitatis euitabilis, vel ad quam occiſor ſua culpa peruenit, ſecundum leges non agitur criminaliter, ſaltem dum dolus abſit, ſed ciuiliter Aquilia, ſcilicet lege ad pęnam pecuniariam. Similiter & pro homicidio caſuali, ſcilicet ubi caſum culpa leuis præceſſit. Si quis tamen per laſciuiam occiderit aliquem, in quinquennium relegatur. Pęna vero homicidij voluntarij ſecundum legem eſt, vt ſublimiores, omnibus bonis ſuis ademptis deponantur, minores vero capite puniantur.

De Pœna homicidij. Cap. XXIIII.

EX ſumma de caſibus. Pro homicidio iuſtitiæ, iuſta, & recta intentione facto, nec inuenio, nec dico pęnam aliquam imponendam, excepta ſola irregularitate, quam contrahunt, quæ impedit promouendum, & deijcit promotũ, & hoc ſecundum Ar. Etiam ſi ante baptiſmum commiſit tale homicidium, quia ſecundum eum in baptiſmo deletur omnis irregularitas, quam quis proprio peccato contraxerat, ſed illa quam ſine peccato non. Baptiſmus enim non tollit niſi peccata, & ſequelas peccatorum. Alij doctores omnes dicunt, quòd ſiue cum peccato, ſiue abſque peccato, ſi iudex vel officialis occidiſſet mille homines ante baptiſmum, non impediretur poſt baptiſmum, & hãc vltimam opinionem approbo, & ita tenet eccleſia. Frater V. Et bene. Quia irregularitas homicidij, non eſt ex defectu ſacramenti, ſicut irregularitas bigamiæ, quæ qa eſt ex defectu ſacramenti, non tollitur in baptiſmo, ſed irregularitas homicidij bene tollitur. Quidam etiam dixerunt, & videtur H. concordare, ꝙ homicidæ non propter irregularitatem repelluntur ab ordinibus, ſed propter horrorem facti (Hu. quia horribile eſt fundere ſanguinem humanum, & ad hoc niti & operam dare) repelluntur, Et propter præſumptionem duplicitatis, quæ in huiuſmodi actibus ſolet interuenire, etiã cum iudex vel officialis, vel miles interficit aliquem ſecundum legem, quia præſumit iſta facere potius pro ſalario, quã propter iuſtitiam. Frater Raimundus. Nota ergo, quòd quicũque poſt baptiſmum in cauſa ſanguinis fuerit iudex, aduocatus, ſiue pro accuſatore, ſiue pro reo, licet Hugo contrarium dixerit in aduocato rei. Item aſſeſſor, officialis, teſtis, notarius ſententiam ſcribens, vel proferẽs. Et idem credo in alijs actis, vtputa ſi ſcribat atteſtationes, vel legat in examinatione cauſæ. Item qui ſcripſerit, vel tractauerit literas pro vindicta ſanguinis deſtinandas, omnes tales efficiuntur irregulares, vt habetur extra 3. ne clerici vel mo. ſa ne. ſecu. im mi. l. in conſt. ſententiam ſanguinis. Frater V. ibi dicit, quòd clericus non debet intereſſe vbi exercetur vindicta ſanguinis. Sed nunquid irregularis efficitur, ſi interfuerit? Reſpondeo: ſi ex ſola curioſitate interfuerit ſuſpenſioni latronis, vel vbi quis interficitur in duello, licet multum grauiter peccet, non tamen efficitur irregularis, ſi nec conſilium, nec auxiliũ, nec auctoritatem præſtiterit.

De Cauenda Irregularitate. Cap. XXV.

EX ſumma de caſibus. Poteſt clericus ciuilem querimoniam proponere contra furem, vel raptorem, non ad hoc vt ille corporaliter puniatur, ſed vt ipſe recuperet quod amiſit, Frater V. Bene dicit ciuilem non criminalem, ad ſanguinem, vel mutilationem, vel mortem. Sed nunquid poteſt eum capere, & iudici tradere? Reſpondeo. Si aliàs poteſt res ſuas recuperare, non debet eum capere, vel ligare, aut iudici tradere. Si autem teneat furem ne fugiat, cum rebus ſuis, quas aliter recuperare non poteſt, donec exhibeat eum iudici, vel inuocet auxilium eius ad res illas recuperandas. Credo quòd non efficitur irregularis, ſi talis fur poſtea corporaliter puniatur a iudice, dum tamen non ſit corrupta intentio ipſius clerici. Ex ſumma de ca. Debet tamen rogare iudicem, ne talem pœnam infligat ei. Idem dico in epiſcopo, vel iudice eccleſiaſtico, qui ob defenſionem rerum eccleſiaſticarum, vel fidei inuocat, & hortatur contra violentias, brachium ſeculare, & etiã poteſt eos ſequi, hortando eos, non vt occidant, vel vulnerent ipſus violentos hæreticos, vel paganos, ſed vt eccleſiam, fidẽ, & patriam liberent, ac defendant, & terram ab infidelibus occupatam reducant ad cultum fidei Chriſtianæ, & ſuper hoc facit eccleſia quotidie remiſſiones magnas. Et licet ibi hincinde aliqui occidantur, non eſt hoc prælato, ſiue eccleſiæ imputandum, immo peccaret niſi opponeret ſe contra tales. Poſſet. n. dici ſibi. Mercennarius, & qui non eſt paſtor &c. & eſſet merito deponendus. De illis autem qui mouent arma contra tales propter obedientiam, iuſtitiam, & zelum fidei, certum eſt quòd merentur, immo peccarent aliter. Et poſſent cogi principes per cen. eccle. ad purgandas ſuas prouincias ab hæretica prauitate, necnon, & ad matrem ſuam eccleſiam defendendam, cum propter hoc ipſum contulerit eis dominus principatus, & regna. Qui autem mouent arma etiam contra tales nocendi cupiditate, vlciſcendi crudelitate, impacato atque impacabili animo, bellandi feritate, dominandi libidine, vel alia cauſa conſimili, peccant.

Iterum de eodem. Cap. XXVI.

EX ſumma de ca. Item nota, quòd ſi epiſcopus in villa, vel caſtro iuriſdictionem habeat temporalem, debet ibi conſtituere iudicem, perſonam ſecularem, qui cauſas audiat, & terminet ſeculares, & præcipue cauſas ſanguinis: cui poteſt, & debet præcipere, quòd firmiter teneat iuſtitiam, & reddat vnicuique ius ſuum. Si tamen iudex taliter inſtitutus interroget eum, quid agendum ſit de aliquo, qui per facti euidentiam, vel iuris ordinem depræhenſus eſt in aliquo crimine, pro quo de iure eſſet pęna ſanguinis infligenda, poteſt reſpondere, hoc non pertinet ad me, conſule iuriſperitos, & caueat ne propter ſuam reſponſionem directam, vel indirectam alius intelligat, quòd debeat eum tali pęna punire. Non debet

bet

bet etiam præſentialiter intereſſe cauſę ſanguinis, neque exe cutioni ſententiæ ſanguinis. Nam & cito poſſet incidere in cauſam depoſitionis, vt notatur extra. de exceſ. prælat. ex litteris & habetur in ſumma fratris V. Nam agitur ibi de quodã epiſcopo, qui interfuit ſuſpenſioni cuiuſdam furis, & iudici quærenti ab eo conſilium, reſpondit. Malum erit ſi hic euadat. Et mandatur ibidem, quòd cedat epiſcopatui, aut ammoneat, immo & indignus altaris miniſterio reputatur. Quid de illo, qui cum latro quidam duceretur ad iudicem, per locum ſuſpectum, dixit ducentibus. Claudite ei os ne clamet. Nunquid irregularis eſt, ſi mors ſequatur? Credo quòd ſic: quia iubet ducentes in dando conſilium, de ducendo caute. Quid de illo, qui cum iudex vel officialis ſequeretur furem, vel homicidam fugientem, iudici, vel officiali quærenti verum vidiſſet talem, vel talem perſonam tranſiſſe per illum locum, vel aliam, reſpondit, quòd ſic, & quantum in eo fuit inſtruxit quærentem, nunquid eſt irregularis, ſi ſecutum eſt homicidium? Reſpondeo. Si ſciuit, vel ſcire debuit, quòd talis perſona quæreretur ad pœnam ſanguinis, irregularis eſt. Si autem non ſciuit, nec ſuſpicatus eſt, quòd ad hoc quæreretur, ſed propter aliud, credo q non eſt irregularis. ex quo non eſt eius corrupta intentio. Ex ſumma de ca. Si vero vbi non appareret caſus de facto, & interrogarat iudex epiſcopum, vel alium clericum, quæ pœna eſſet infligenda pro furto, homicidio, & ſimilibus, poſſet dicere talis, vel talis, ſecundum leges. Ex ſumma fratris. V. Quid ſi etiam reſponderit clericus, reſpondens fornicatorem eſſe puniendum ad ſanguinem, vel aliquid tale, & iudex ſecutus hanc reſponſionem, tales puniat ad ſanguinem, vel mortem, nunquid eſt irregularis qui ſic reſpondit? Reſpondeo: Si reputatur iuriſconſultus, & conſueuit conſuli ſuper his, & reſpondere conſultoribus. Diſtingue, quòd ſi errauit in apicibus iuris, & vbi ſunt variæ opiniones peritorum, & ille reſpondit ſecundum ſuam opinionem, in qua erant & aliqui alij, non credo quòd contrahitur irregularitas, dum tamen conſulenti reſponderit, varias ſuper hoc eſſe opiniones. Si aũt errauit laborans craſſa ignorantia, & ſupina, vbi nullus iuriſperitus probabiliter dubitaret, ſi ſequatur mors ex eius reſponſione, contrahit irregularitatem, cum fuerit in culpa. Si autem non reputatur iuriſconſultus, ſed ſimpliciter dixit, quid ſentiebat de talibus, cum non præſumeret nec deberet, quòd iudex ſequeretur reſponſionem eius, non credo quòd contrahat irregularitatem. ſi non reſpõdet in caſu de facto. Si autem reſpondet de caſu de facto ſcienter, vtpote ſi quærat ab eo iudex, quid debeat facere de iſto deprehenſo in tali, vel tali crimine, ſi ex eius reſponſione ſequatur mors, contrahitur irregularitas, cum fuerit in culpa, ſic reſpondendo.

De Conſentientibus homicidia. *Cap.* XXVII.

EX ſumma de ca, Item non videtur liber a culpa homicidij, qui potuit, ſed noluit liberare alium a morte: & hoc intelligas ſi conſtabat ei illum iniuſte occidi, ſicut Iudęis de Chriſto, & Anglicis de beato Thoma Cantuarienſi. Quidã tamen intelligunt hoc de iudice, qui habet iudiciariam poteſtatem, quòd illa ſolus tenentur tales defendere ex præcepto. Conſulo tamen ei omnino agere pœnitentiam, etiam ſi non ſit iudex, propter iura ſupradicta, & propter ambiguum duplicitatis ad cautelam. Frater V. Tenetur autem iudex defendere etiam cum armis, ſi oporteat, & ſe pro eis morti opponere, ex quo habet publicam poteſtatem, dum tamen ſperet q per ſe, vel per alios quos habet ſecum vocare, eos poſſit liberare. De perſonis priuatis, credo etiam dicendum, quòd ſi credunt aut dubitant, quòd ſolo verbo poſſint hominem liberare a morte iniuſta, tenentur verbo impedire. Credo etiam q & facto, ſi hoc poſſint ſine periculo perſonarum ſuarum. Alioquin non credo, quòd teneantur ſe exponere periculo corporali in tali caſu. H. autem plane diceret, quòd qui non habet auctoritatem iudiciariam, vel mandatum iudicis, peccat ſi alium defendat a morte, dum tamen eum defendat percutiendo, cum dicat quod nulli licet ſeipſum defendere repercutiendo, vt dictum eſt. Sed nunquid iudex ſi non liberat hominem a morte cum poteſt, aut priuatus non paſcit fame morientes, cum poſſit, irregularis eſt ſi ſequatur mors? Reſpondeo: Licet grauiſſime peccent tales, non tamen irregulares ſunt, quia lex promotionis factum requirit. Extra 5. de homicidio Alexan. 3. In exceſſibus ſingulorum, non ſolum qualitas, & quantitas delicti, ſed & ætas, & ſcientia, & ſexus, atque conditio delinquentis ſunt attendenda, & non ſolum ſecundum prædicta, ſed etiam ſecundum tempus & locum, quo delictum committitur, pœnitentia debet indici. cum idem exceſſus magis ſit in vno, quam in alio puniendus. Cumque ſcriptum ſit: Qui potuit hominem liberare a morte, & non liberauit, eum occidit. Conſtat ab homicidij reatu immunes non eſſe, qui naufragantibus contra alios opem præſtare renuunt, nec caret ſcrupulo ſocietatis occultæ, qui manifeſto facinori deſinit obuiare.

De His, quæ ſunt in guerris, & torneamentis. *Cap.* XXVIII.

EX ſumma de caſibus: Quia ſagittarij, & baliſtarij homicidia ſæpe committunt, de his quoque ſubijciendum eſt. Poſſunt enim Chriſtiani exercere officium hoc contra Paganos, & noſtræ fidei perſecutores, contra Chriſtianos autem, & Catholicos nequaquam. Extra 5. de ſagittarijs. Innocen. 3. Artem illam mortiferam, & odibilem baliſtariorum, ſagittariorum aduerſus Chriſtianos, & Catholicos exerceri de cætero ſub anathemate prohibemus. Ex ſumma de caſibus. Item dicunt quidam, quòd in bello iuſto poſſunt officium hoc exercere etiam contra Chriſtianos: quia in tali bello dicit Auguſtinus. Cum quis iſtud bellum ſuſceperit vtrum aperte pugnet, an ex inſidijs, nihil ad iuſtitiam intereſt. Porro qui interfuerunt bello licito, nec ibi occiderunt aliquem, nec mutilauerunt, poterunt promoueri, ſi aliter ſunt idonei. Si vero in bello illicito, & homines ſunt ibi occiſi, etiam ſi nõ per iſtos, eis imputatur, propter culpam præcedentem, & ita non poterunt promoueri. Torneamenta dicuntur quædam nundinæ, vel feriæ non inter hoſtes, ſed ad inſtar pugnarum hoſtilium factæ, vbi ſi aliquis exercens tale torneamentum aliquem occiderit, etiam caſu, reus eſt homicidij, & irregularis erit. quia ludus talis noxius, & illicitus eſt, & ideo quicquid ex eo ſequitur, ei imputandum eſt. Extra 5. de torneamentis. Ex concil. Lateranen. Deteſtabiles illas nundinas, & ferias quas vulgo torneamenta vocant, in quibus milites ex condicto conuenire ſolent, & ad oſtenſionem virium ſuarum, & audaciæ temerè congredi, vnde mortes hominum, & animarum pericula ſæpe proueniunt, fieri prohibemus. Quod ſi quis eorum ibi mortuus fuerit, quamuis poſcenti ei pœnitentia non negetur, tamen eccleſiaſtica careat ſepultura, Frater V. Dic ſi venerint cauſa torneandi, quia ſi cauſe quærendi debita venit ibi, non punitur hac pœna, vel ſi venit propter conſimilem cauſam, aut etiam ſi venerit ad ſpectandum. Torneamenta dicuntur nundinæ, quia ad ea conueniunt a diuerſis partibus cauſa lucri, ſicut ad nundinas. Dicuntur etiam feriæ a feriando, quia tunc milites vacant ab alijs operibus rei familiaris. Ex prædictis patet, quod mortaliter peccant torneatores, cum faciant contra prohibitionem. Si autem non eſſet prohibitum, non eſſet peccatum torneare, dum tamen hoc fieret cauſa diſcendi vſum armorum ad impugnandum infideles, & ob defenſionem patriæ, vel reipublicæ. Quid de his quę milites, vel alij lucrantur in torneamentis, nunquid poſſunt retinere? Reſpondeo. Si contra legem torneamentorum lucratur quis ibi aliquid, tenetur illud reſtituere illi a quo habuit, ſi ſcit a quo, aut dare pauperibus pro eo, ſi habet vnde poſſit. Si autem ſecundum legem torneamentorum, non tenetur reddere illi a quo habuit, eſt in foro pœnitentiali inducendus, quod illud erogèt in pios vſus. Si autem nolit hanc pœnitentiam ſuſcipere, non credo, quod ſit compellendus ad eam ſuſcipiendam, ſed alia debet ei pœnitentia iniungi, & abſolutio impendi, nec ex hoc ſolo quod taliter acquiſitum non vult erogare, eſt in peccato mortali.

De Pugna duelli. *Cap.* XXIX.

EX ſumma de ca. Duellum dicitur quaſi duorum bellum. Eſt enim ſingularis pugna inter aliquos ad probationem veritatis, ita videlicet, vt qui vicerit probaſſe intelligatur, de qua ſcilicet probatione iam dictum eſt ſupra. Et dicunt quidam, eum qui offert, & eum qui ſponte ſuſcipit peccare mortaliter, eum vero qui ſuſcipit, iudice compellente, non peccare, cum aliter non poſſit euadere periculum mortis, vel rerum ſuarum, ſed licitum iudicatur ſi ſit etiam ſacerdos. Frater V. Hæc opinio videtur eſſe rationabilis, & maxime vbi innocens accuſatur de crimine ad mortem, qui ſi duellum recuſauerit oblatum, ſtatim ſuſpenderetur. Durum enim videtur dicere, quod talis teneatur potius ſuſtinere ſe ſuſpendi, quam ſe defendere in duello. Et forte diſtinguendum eſt, inter ſuſcipientem duellum oblatum in criminali, & ſuſcipientem in cauſa ciuili, de rebus temporalibus, vt dicatur, quod in primo caſu licitum ſit ſuſcipere duellum, non offerre. In ſecundo

caſu

caſu nec offerre, nec ſuſcipere licet, cum in temporalibus debeat quis potius quodlibet damnum pati, quam ſic duellum ſuſcipere. Sed cum res ſuas liceat laico armis defendere, & eas defendendo raptorem occidere, ſi aliter defendere non poſſit, quare non poteſt eas defendere in duello, non quòd ipſe offerat ſed dum ei a iudice offertur, vel potius infertur? Propter hoc credo, quòd hæc opinio potius ſit tenenda, cum ratione non careat, & ſic benignior, ne videamur damnare omnes illos, qui ſe defendunt in duellis, vel res ſuas. Verum tamen de ſacerdote non credo, quod liceat ei duellum ſuſcipere, vel offerre, nec in cauſa criminali, nec in cauſa ciuili, nec conſulere quod offeratur, vel ſuſcipiatur. Ex ſumma iuris. Nota tamẽ quod & ſecundum ipſam legem Lombardorum, duelli probatio iudici fidem facere non debet, quia qui vincitur non ſponte confitetur, ergo condemnari non debet. Vnde in ipſa lege dixiſſe legitur Imperator. Multos vidimus iuſtam cauſam fouentes, vno ſub clipeo ſuam iuſtitiam amiſiſſe, ergo conſuetudo iudicem excuſare non valet, cum ſciat non eſſe probatum, & tamen nihilominus condemnet.

De Clericis duellum ſuſcipientibus. Cap. XXX.

Extra. 5. de clericis pugnantibus in duello. Alexander 3. Si clericus ſponte duellum obtulerit, vel oblatum ſuſceperit, ſiue victor, ſiue victus fuerit, de rigore iuris eſt merito deponendus. Sed quantumcunque eius in hoc grauis ſit, & enormis exceſſus, ſed euadere poteſt depoſitionis ſententiam, ſi cum ipſo ſuus duxerit epiſcopus miſericorditer diſpenſandum, dummodo ex ipſo duello homicidium, vel membrorum diminutio non fuerit ſubſecuta. Cœleſtinus 3. Henricus preſbyter, cum quendam laicum ſuper furto ſeculari placito conueniſſet, quia teſtes ſui defecerunt, pugilem ſecundum prauã terræ conſuetudinem introduxit, qui reum vſque adeo vulnerauit, quòd coactus eſt expirare. Reſpondemus, quod huiuſmodi pugiles homicidæ veri exiſtunt: ſacerdos quoque licet non ipſe, ſed alius pro eo in duello pugnauerit, non debet in ſacris ordinibus miniſtrare. Homicidium enim tam facto, quã præcepto, ſiue conſilio, vel defenſione non eſt dubium perpetrari, poterit tamen cum eo circa habendum beneficium miſericorditer diſpenſari. Præter V. Rodor. Quid de epiſcopis, capellanis, & abbatibus, qui in curia regis ſubire duellum cogũtur, aut res eccleſiaſticas amittere? Quid de clerico ſeculari, q̃ conuenitur, vel conuenit alium de feudo in foro ſeculari? Quid de epiſcopis, & abbatibus habentibus regalia, & iuriſdictionem temporalem, ſicut principes ſeculares, in quorum curijs iudicantur huiuſmodi duella? Reſpondeo: in his omnibus his caſibus, ſi epiſcopi, vel abbates offerunt, vel ſuſcipiunt duella, vel per ſe, vel per alios de ſpeciali mandato eorum, aut iudicant in curijs inter ſubditos ſuos, aut præſtant auctoritatem ſpecialem iudicantibus, peccant mortaliter, & efficiuntur irregulares, ſi ſequatur mors. Si autem talia fiant per œconomos ſeculares, & balliuos, & præpoſitos huiuſmodi epiſcoporum, capellanorum, & abbatum, & clericorum ſecularium adminiſtratores, ſine ſpeciali mandato eorum, licet huiuſmodi epiſcopi, capellani, & abbates peccent grauiter, & mortaliter, ſicut credo talia ſuſtinendo fieri in curiis ſuis, ſiue balliuorum ſuorum, & diſſimulando cum ſciant, non tamen incurrunt irregularitatem ex hoc, quia non præſtant ſuper hoc ſpecialem auctoritatem, licet præcipiant balliuis ſuis, quod faciant iuſtitiam in tali, vel tali cauſa: quia in tali generali mandato, non intelligitur aliquid mandare de duellis iudicandis, offerendis, vel ſubeundis. Et in huiuſmodi caſibus, ſi Rex vel alius Princeps velit perſonam eccleſiaſticam compellere ad duellum, aut propter recuſatum duellum auferre ei bona eccleſiæ ſuæ, vel ſua, debent inuicem viriliter ſe epiſcopi iuuare. Credo etiam quod omnia mala potius debeant tolerare, quam tali modo conſentire. Credo etiam, quod in publicis prædicationibus, poteſt hoc inſinuari ſecularibus, ruſticis, & plebibus, dũ tamen maturè & modeſtè, & quaſi per modum compaſſionis dicatur eis, quod qui hoc faciunt, non ſunt in ſtatu ſaluandorum. Et hoc præſertim in his locis, vbi ſuper hoc creduntur iuris ignorantia laborare, quæ ignorantia in epiſcopis, & abbatibus, & cæteris eccleſiaſticis perſonis non eſt tolerabilis, quicquid ſit de ſecularibus. Et quæ dicta ſunt intelligas de iudicio ferri, & aquæ frigidæ, & alijs publicis iudicijs.

De Crimine raptus. Cap. XXXI.

Ex ſumma de ea. Vidimus de homicidio, quo peccatur directè in perſonam proximi, conſequenter dicendum eſt de quibuſdam alijs, quibus delinquitur in proximum. Et primo de Raptoribus. Raptor dicitur duobus modis. Eſt enim raptor hominum, & præcipue fœminarum. Et raptor rerum, ſiue honorum. Et propriè rapina rerum, ſed raptus mulierum. Committitur etiam crimen raptus dupliciter, videlicet cum ipſa puella violenter rapitur, vt in perpetuum teneatur. Item cum non ipſa violenter rapitur, ſed vſus eius ea prohibente violenter vſurpatur. Item tunc demum committitur raptus, cum ipſe raptor non deſponſauerit primo ipſam puellam. Item raptus largè non ſolum committitur in virginem, ſed etiam in viduam, & ſanctimonialem. Iſid. tamen videtur accipere raptum pro quolibet illicito coitu. Extra 5. de raptoribus. Lucius 3. Cum raptus ibi dicatur committi, vbi nihil ante de nuptijs agitur. Iſte raptor dici non debet, cum habuit mulieris aſſenſum, & prius eam deſponſauerit, quam cognouerit, licet parentes reclamarent, a quibus eam dicitur rapuiſſe. Cauſa 36. q. 1. Filiam cuiuſdam, patre ignorante, quidam muneribus illexit ad conuiuium, finito conuiuio, iuuenis virginem oppreſſit, quo comperto a parentibus, iuueni traditur puella, ac more nubentium a iuuene dotatur, & publice in vxorem ducitur. Quæritur an ille raptum commiſerit. Quod quidem auctoritate probatur multorum. Ait enim Iſido. in 2. lib. Ety. Raptus eſt illicitus coitus a corrumpendo dictus, vnde qui rapto potitur, ſtupro fruitur. Item Gelaſius Papa: Lex illa præteritorum principum ibi raptum dixit cõmiſſum eſſe, vbi puella de cuius ante nuptiis nihil actum fuerit videatur abducta. Gratianus. Cum ergo hæc illicito coitu ſit corrupta, & ita ſit abducta. i. a domo patris ducta, quod de eius nuptiis nihil ante actum fuerit, raptam appellandam negari non poteſt. Sed non omnis illicitus coitus, non cuiuslibet illicita defloratio, raptus appellatur. Aliud enim eſt fornicatio, aliud ſtuprum, aliud adulterium, aliud inceſtus, aliud raptus. Raptus admittitur, cum puella de domo patris violenter ducitur, vt corrupta in vxorem habeatur, ſiue puellæ ſolummodo ſiue parentibus tantum, ſiue vtriſque vis illata conſtiterit, hic morte mulctatur. Sed ſi ad eccleſiam cum rapta confugerit, priuilegio eccleſiæ mortis impunitatem promeretur. Vnde in Aurelian. concil. legitur: Aut ad ſeruiendum ſubiectus ſit, aut redimendi ſe liberam habeat facultatem. Si vero eam quæ rapitur patrem habere conſtiterit, & puella raptori conſenſerit, poteſtati patris excuſata reddatur, & raptor patri ſuperioris conditionis ſatisfactione teneatur obnoxius. Hic autem neque parentibus, neque puellæ vim intuliſſe videtur, cum neque illis prohibentibus, neque illa renitente violenter ſit abducta. Aliud eſt enim promiſſionibus aliquam ſeducere, aliud ſibi vim inferre: vnde quia neutri vis illata probatur, raptor hoc iure dici non debet. Sed rapina dupliciter fieri dicitur. Aliquãdo enim res ipſa rapitur, vt in perpetuum teneatur, Aliquando vero non res ipſa affectatur, ſed vſus eius domino prohibente violenter vſurpatur. Hic ergo raptum admiſit, quia florem virginitatis puellæ violenter eripuit.

De Pœna raptoris. Cap. XXXII.

Ibidem q. 2. ex concil. Calcedonen. Cauſa 36 Hos qui rapiũt puellas, ſiue mulieres ſub nomine ſimul habitandi, cooperãtes autem, & coniuuentes raptoribus, decreuit ſancta ſynodus, vt ſi quidem clerici ſunt decidant a proprio gradu, ſi vero laici anathematizentur. Item Imperator Iuſtinianus. Si quis non dicam rapere, ſed attentare tantummodo matrimonii iũgendi cauſa, ſacratiſſimas virgines auſus fuerit capitali pœna feriatur. Gratianus. Nunc quæritur an purgato vitio raptus, raptor in vxorem poſſit raptam accipere: quorum coniunctio auctoritate ſanctorum canonum penitus prohibetur? Sed raptor & rapta nomina ſunt vitiorum non perſonarum, Vitia autem cum per pœnitentiam purgata fuerint, nomina eorum abolentur. Prohibetur ergo rapta copulari raptori, antequam vitium rapinæ aboleatur, donec ille raptor, & illa rapta rapta appellatur. Cæterum cum illa patriæ poteſtati reſtituta fuerit, & raptor ſuæ rapinæ pœnitentiam egerit, cum voluntas parentum vtriuſque in vnum conuenerit, non prohibentur adinuicem copulari. Vnde Hiero. Tria legitima coniugia in ſcripturis leguntur. Primum eſt virgo caſta in virginitate viro data legitime, & reliqua quæ ſequuntur in prædictis. Secundo vero in ciuitate deprehenſa a viro, & illi per vim copulata, ſi pater eius poſtea conſenſerit. Tertium ſi pater eius ipſam alii dederit. Ambro. in apologia Dauid. Cum voluntate parẽtum in coniugium haberi raptam permittimus. Denique & puellæ pater illius, quæ vim concubitus nulli deſpõſata pertulit, 50. dragmas aureas accipiet: ipſa autem in coniugio permanebit.

bit. Gratianus. Legitime igitur poſt pœnitentiam peractam raptor ſibi poterit copulare quam rapuit, niſi pater puellæ viam raptori detrahere voluerit. Extra 5. de raptoribus. Innocen. 3. Rapta puella legitime poterit contrahere cum raptore, ſi prior diſſenſio tranſeat poſtmodum in conſenſum, dummodo etiam ad contrahendum legitimæ ſint perſonæ. Ex ſumma de ca. In ſumma itaque nota, quòd pœna raptoris mulierum ſecundum leges eſt vt capite puniatur, & eius ſubſtantia raptæ applicetur, ſi ingenuam rapuit: ſi vero ancillam, vel liberam, ſubſtantiam non amittit, ſed tantum decapitatur. Secundum canones vero raptor efficitur ſeruus raptæ, niſi velit ſe redimere. Item debet excommunicari cum fautoribus ſuis, ſi tamen rapta velit cum raptore contrahere, poteſt. Frater V. Quid de illo, qui deflorat virginem ſolutam, nunquid eam ducere, vel maritare debet? ſecundum quòd videtur dicere decretalis. extra. de adulterio. ca. 1. Reſpondeo. Si defloret ipſam voluntariam, non tenetur. Si autem inuitam, aut per dolum inductam ad conſenſum, in foro pœnitentiali iniungendum eſt ei, quod ei ſatisfaciat, vel cum ea componat. Ad pœnam autem prædictæ decretalis non tenetur, niſi in foro cauſarum. Et gloſatores exponunt eam de raptore qui ſeducit, id eſt ſenſum ducit a domo patris, & extrahit virginem per violentiam. Ex ſumma de caſibus. Et nota quod ſi princeps committat iudici eccleſiaſtico poteſtatem puniendi tales, ipſe citra mortem, vel membri truncationem, vel ſanguinis effuſionem poterit raptorem iubere incarcerari, vel flagellari, vel pœna pecuniaria mulctari. Quos tamen inuenerit adeo enormiter exceſſiſſe, quòd mortem, vel membri detruncationem debeant ſuſtinere, debet reſeruare puniendos Regiæ poteſtati.

Quod rea non ſit puella violenter oppreſſa.
Cap. XXXIII.

CAuſa 32. q. 5. Quod autem pudicitia violenter eripi non poſſit, multarum auctoritatibus probatur. Eſt enim virtus animi, qui violentiam non ſentit. Corpori namque vis infertur non animæ, vnde quamuis corpus violenter corrumpatur. Si pudicitia mentis ſeruetur, illæſa tamen caſtitas duplicatur. Sicut beatā Luciā fertur dixiſſe Paſchaſio: Si inuitam me feceris violari, caſtitas mihi duplicabitur ad coronam. De conſenſibus enim, & voluntatibus iudicabit Deus. Hinc Ambro. ſcribit in li. 5. de virginibus. Virgo proſtitui poteſt, adulterari non poteſt. Idem. Reuera non poteſt caro ante corrumpi, niſi mens fuerit ante corrupta. Augu. de ciui. Dei. li. 1. Quis ſana, ſcilicet mente, pudicitiam ſe putauerit perdere, ſi forte in apprehenſa, vel in oppreſſa carne ſua exerceatur, vel expleatur libido, non ſua. Idem. Propoſito animi permanente, per quod etiam corpus ſanctificari meruit, ipſi corpori non auferet ſanctitatem violentia libidinis alienæ, quam ſeruat perſeuerantia ſuæ continentiæ. Item. Iſidorus in ſynonimis lib. 2. Non poteſt corpus corrumpi, niſi prius corruptus ſit animus. Munda namque a contagione anima, caro non peccat. Item Auguſt. Honorato epiſcopo. Nec quis in carne violatur, quando voluntas patientis turpiter carne non vtitur, ſed ſine conſenſione toleratur, quod alius operatur. Item Iohan. Chryſo. ſuper Matth. Sicut enim peccatorum opus ſine voluntate non facit, ita & iuſtitia ex opere non conſumatur, niſi & voluntas aſſuerit. Gratianus. Quamuis autem violenter oppreſſæ pudicitiam non amiſerint, incontaminatis tamen ſe non audeant æquare virginibus. Vnde Leo Papa. Illæ autem famulæ Dei, quæ oppreſſione Barbarica integritatem pudoris perdiderunt, laudabiliores erunt in humilitate, ac verecundia, ſi ſe incontaminatis non audeant comparare virginibus. Quamuis enim omne peccatum ex voluntate naſcatur, & potuerit corruptione carnis mens inuita non pollui, minus tamen hoc illis oberit, ſi quod potuerunt animo non amittere, ſe doleant, vel corpore perdidiſſe.

De *Crimine inceſtus.* Cap. XXXIIII.

CAuſa 36. quæſt. 1. Inceſtus eſt conſanguinearum, vel affinium abuſus. Vnde inceſtuoſi dicuntur, qui conſanguineis, vel affinibus ſuis abutuntur. Cauſa 35. quæſt. 3. ex concil. Ilerdenſi. De his qui inceſti pollutione ſemaculant, placuit quouſque in ipſo deteſtando, & illicito carnis contubernio perſeuerant, vſque ad Miſſam cathecuminorum in eccleſia admittantur, cum quibus etiam nec cibum ſumere vlli Chriſtianorum, ſicut Apoſtolus iuſſit, licebit. Cauſa 32. quæſtione 7. Quædam cum fratre viri ſui dormiuit, decretum eſt, vt adulteri nunquam coniugio copulentur, illi vero cui vxor ſtuprata eſt, licita coniugia non negentur. Sic & illud Maguntin. concil. intelligitur. Si quis viduam vxorem duxerit, & poſtea cum filiaſtra ſua fornicatus fuerit, ſeu cum duabus ſororibus, aut ſi qua cum duobus fratribus, ſeu cum patre & filio, ſi quis relictam fratris, ſi quis neptem, aut nouercam, aut nurum, aut conſobrinam, aut filiam auunculi, aut eius relictam, aut priuignam polluerit, eos diſiungi, & vlterius nunquam coniugio copulari præcipimus. Item qui dormierit cum duabus ſororibus, & vna ex illis antea fuerit vxor, neutram ex ipſis habeat, nec ipſius adulteri vnquam in coniugio copulentur. Item ex decreto Zachariæ Papæ: Concubuiſti cum ſorore vxoris tuæ, ſi feciſti, neutram habeas. Et ſi illa quæ vxor tua fuerit, conſcia ſceleris non fuerit, ſi continere non vult, nubat in domino cui velit, tu autem, & adultera ſine ſpe coniugij permanebitis, & quamdiu vixeritis, præcepto ſacerdotis pœnitentiam agite. Ex concil. Triburien. Si quis cum duabus ſororibus fornicatus fuerit, & ſororem ab eodem antea vſurpatam neſcierit, vel ſe ſororem eius, quam antea ſtuprauerat non intellexit, ſi digne pœnituerint, & continere non valuerint, poſt annos ſeptem coniugia illis non negentur. Si autem non ignorauerint, vſque ad mortem a coniugio abſtineant. Item 35. quæſtione ſecunda. Si quis cum matre, & filia fornicatus fuerit, ignorante matre de filia, & filia de matre, ille nunquam accipiat vxorem. Illæ vero ſi voluerint accipient maritos. Si autem hoc ſcierint ipſæ fœminæ, abſque maritis perpetuo maneant. Idem in eodem: Quidam fornicatus eſt cum quadam muliere, & poſtea filius neſciens patris factum, ſtuprauit eandem. Quod cum pater oſtiret de ſe, filioque confeſſus, ſtatuetur melius eſſe, vt taliter lapſis condigna pœnitentia iniuncta legitima permittuntur coniugia, quam ſi forte deterius delinquant. Fornicatia autem ſine ſpe coniugij maneat.

De Inceſtuoſis coniugijs ſeparandis. Cap. XXXV.

CAuſa 35. quæſtione 6. Nunc quæritur quibus accuſantibus, vel teſtificantibus, conſanguineorum coniunctio dirimenda ſit. De his ita ſcribit Fabianus Papa: Conſanguineus extraneorum nullus accuſet, vel conſanguinitatem in ſynodo computet, ſed propinqui ad quorum notitiam pertinet, id eſt pater, & mater, ſoror, & frater, patruus, auunculus, amita, matertera, & eorum procreatio. Si autem progenies tota defecerit, ab antiquioribus & veracioribus, quibus eadem propinquitas nota ſit, epiſcopus canonice perquirat. & ſi inuenta fuerit propinquitas, ſeparetur. Item Vrbanus Papa: Quod ſi propinqui, vel extranei verbis tantum propinquitatem teſtantur, & iuramento probare noluerint, vel nequiuerint, coniugium nullatenus diſſoluatur, ſed competens eis præſcotia, puta propter infamiam, vel peccati maculam, ſi forte in hoc contraxerint aliquam, iniungatur. Item ex concil. Vrbani Papæ: habito in Apulia. Si duo viri, vel tres conſanguinitatem iureiurando firmauerint, vel ſi ipſi forte confeſſi fuerint, coniugia diſſoluantur ex notoriis. Si vero neutrum contigerit, epiſcopi eos per baptiſmum, per fidem Chriſti, per Chriſti iudicium, in vera obedientia obteſtentur, quatenus palam faciant verum ſe ſicut fama eſt, recognoſcant eſſe conſanguineos, ſi negauerint, ſibi ipſis relinquendi ſunt. Ita tamen, vt ſi aliud in conſcientia habeant, ſe a liminibus eccleſiæ, a corpore & ſanguine domini, a fidelium communione nouerint ſegregatos, atque infames effectos, donec ab inceſti facinore deſinant. Si ſe ipſi iudicio epiſcoporum ſeparauerint, qui iuuenes ſunt, alia matrimonia contrahere non prohibentur. Gratianus. Ecce quibus accuſantibus, vel teſtificantibus conſanguineorum coniunctiones ſint dirimendæ. Cuiuſmodi vero iuramentum ab accuſatore ſit exigendum, ex Romano ordine habetur. Eſt autem huiuſmodi de parentela illa, quam dicunt eſſe inter N. & iſtam eius coniugem N. quicquid inde ſcis, aut audiſti a tuis vicinis, aut a tuis propinquis antiquioribus, tu per nullum ingenium, nec propter timorem, aut amorem, aut propter præmium, aut propter conſanguinitatem celabis epiſcopo tuo, aut eius miſſo, cui hæc requirere iuſſerit: quandocunque te ex hoc interrogauerit, ſic Deus te adiuuet, & iſtorum ſanctorum reliquiæ. Iuramentum teſtium huiuſmodi, eſt illud iuramentum, quod iſte iurauit de illa parentela, quæ inter filium N. & eius coniugem N. computatur, quòd tu illud obſeruabis inquantum ſapis, ſic Deus te adiuuet.

De

De iuramento ſeparationis. Cap. XXXVI.

PОrro de iuramento ſeparationis. Innocentius Papa ſecundus ſcribit Othoni Lucenſi epiſcopo dicens. De parentela illa, vnde nos conſulere voluiſti, pro qua etiam ad noſtram audientiam eſt appellatum, aliorum fratrum ſcripta ſuſcepimus, quæ vtique cauſam ipſam diuerſo modo narrabantur. Et primo quidem eam in gradibus, quam in nominibus perſonarum diſcordaſſe, poſtmodum vero in altero eorum computatores eiuſdem parentelæ dicuntur conueniſſe. Cæterum in huiuſmodi caſibus ſummopere conſideranda eſt qualitas perſonarum, quæ aliquid contra aliquos aſſtruere volunt, qui etiam iuſiurandum præſtare debent, quod neque gratia, neque pretio, vel timore, vel odio alicuius hoc dicant contra eos, de quibus agitur, ſed potius quia credant ita verum eſſe, & ita ſe a ſuis anteceſſoribus audiuiſſe, in quibus omnibus non debet aliqua varietas, vel contrarietas inueniri. Gratianus. Qui vero ſeparantur abinuicem, huiuſmodi iuramentum præſtabunt. Ab iſto die in antea tu per nullum ingenium te huic ſociabis tuæ conſanguineæ, nec in coniugio, nec in adulterio, nec cum illa ad vnam menſam manducabis, & bibes, aut ſub vno tecto manebis, niſi in eccleſia, aut in alio loco publico, vbi nulla mala ſuſpicio poſſit eſſe, vt ibi coram teſtibus idoneis pro certa neceſſitate pariter colloquamini, nec aliam coniugem accipies, niſi forte poſt actam pœnitentiam tibi licentia data fuerit ab epiſcopo tuo, aut eius miſſo, ſic Deus te adiuuet. Occaſione vero conſanguinitatis vxorem ſuam dimittere, & aliam ducere non licet alicui, niſi cauſa primum probata fuerit. Quod autem varios teſtimonio coniugia apud quoſdam dirimuntur, nulla ratione ratum habetur. Ibidem quæſtione tertia. Fabianus Papa. Qui propinquam ſanguinis vxorem ducunt & ſeparantur, non licebit eis quandiu vtrique viuunt, alias vxores ſibi in coniugio ſociare. Gratianus. Niſi ignorantia excuſentur, vt in concil. apud Vermeriam. Item Gregorius Papa ad Felicem. Nec eam quam aliquis ex propria conſanguinitate coniugem habuit, vel aliqua illicita pollutione maculauit, in coniugium ducere nulli Chriſtianorum licet, vel licebit: quia inceſtuoſus eſt talis coitus, & abbominabilis Deo, & cunctis bonis hominibus. Inceſtuoſos vero in nullo coniugij nomine computandos a ſanctis patribus ſtatutum eſſe legimus. vbi Gratianus. naturæ videlicet ordine, ſi vero extraordinarie non ſic. Ait enim Vrbanus Papa ſecundus. Gratiano Neapolitano. Extraordinaria pollutio non niſi in naturalibus admiſſa, vel ſæpius reiterata circa maritalem affectum, ſi præbitis ſacramentis ita eſſe conſtiterit, quemadmodum nobis mis deſignatum eſt literis, non videtur matrimonium impedire, quamuis ipſa ſit criminoſa, & damnabilis.

De Crimine adulterij. Cap. XXXVII.

CAuſa 36. quæſtione prima. Adulterium eſt alieni thori violatio, vnde adulterium dicitur quaſi ad alterius thorum acceſſio. Cauſa 32. quæſtione ſeptima. Auguſt. Adulterij malum vincit fornicationem, vincitur autem ab inceſtu. Item ex epiſtola Clementis. Quid in omnibus peccatis grauius eſt adulterio? ſecundum namque in pœnis obtinet locum, quoniam primum quidem illi locum habent, qui oberrant a Deo, etiam ſi ſobrie vixerint. Ibidem quæſtione quinta. Ambroſius in exameron. Comparem ſuum equus diligit, & ſi mutetur alius iugum trahere neſcit, tu coniugalem tuum repudias, & ſæpe mutandum putas. Item quæſtione quarta. capitulo nemo blandiatur. Non hoc ſolum eſt adulterium cum aliena coniuge peccare, ſed omne quod non habet poteſtatem coniugij, ideſt quod extra coniugem ſuam committitur. Grauius tamen eſt crimen, vbi celebrati coniugij iura temerantur, & vxoris pudor ſoluitur, ac lex diuina, gratiaque violatur. Vnde reſpondit dominus Abimelech. Peperci tibi ne peccares in me. &cæt. vbi cognoſcimus Deum velut præſulem, ac cuſtodem eſſe coniugum, qui non patitur alienum thorum pollui. Auguſtinus ad Claudium, contra Iulianum. Sic non ſunt facienda adulteria, etiam voluntate filios generandi, quemadmodum nec furta facienda, etiam voluntate paſcendi pauperes ſanctos. Item Auguſtinus de bono coniugij. Sicut ſanctius, alias ſatius, eſt mori fame, quam idolatitiis veſci, ita ſatius eſt defungi ſine liberis, quam ex illicito concubitu ſtirpem quærere. Vndecunque autem homines naſcantur, ſi parentum vitia non ſectentur, & Deum recte colant honeſti, & ſalui erunt. ſemen enim hominis ex qualicunque hominis Dei creatura eſt, & male vtentibus male erit. Ex ſumma de caſibus. Laico adulteranti ſeptem annorum pœnitentia, presbytero vero multo grauior. Extra quinto de adulteriis: Alexander tertius. Significaſti nobis quendam presbyterū cum alterius coniuge intra eccleſiam dormiuiſſe, cumque negante adultero mulier in confeſſione publice perſiſtat. Man. qua. condignam pœnitentiam imponens, adulteræ, & eccleſiam per aquæ benedictæ aſperſionem reconciliare procures: prædicto autem ſacerdoti cum vicinis presbyteris, quos ſe nolle peierare noueris, iuxta arbitrium tuum purgationem indicas. Quod ſi purgare ſe poterit, in officio ſuo miniſtrare permittas. Alioquin ipſum ab officio ſuo ſuſpendere non poſtponas.

Qualiter antiqui patres excuſantur a culpa adulterij. Cap. XXXVIII.

CAuſa 32. quæſtione tertia. Gratianus. Nequaquam vero Abraham, aut Iacob deliquerunt, quia præter vxores filios ex ancilla quæſierunt, nec tamen illorum exēplo præter coniugale debitum fœcunditatem in aliqua licet alicui quærere, cum illorum coniugia noſtrorum æquantur, vel præferantur virginitati, & immoderatus vſus coniugij noſtri temporis, turpitudinem fere imitetur fornicationis illius temporis. Vnde Ambroſius ſcribit in libro Patriarch. Conſidera, quòd Abraham ante legem Moyſi & ante Euangelium fuit, nondum ergo interdictum adulterium videbatur. Pœna criminis ex tempore legis eſt, quæ crimen inhibuit, nec ante legem vlla rei eſt damnatio, ſed ex lege. Non ergo in lege commiſit Abraham, ſed legem præuenit. Deus autem in Paradiſo coniugium laudauerat, non adulterium damnauerat. Habes primam Abrahæ defenſionem. Secunda illa eſt, quòd non ardore aliquo vagæ ſucceſſus libidinis, non petulantis formæ captus decore, ancillæ contubernio coniugalem poſthabuit thorum, ſed ſtudio quærendæ poſteritatis, & propagandæ ſobolis. Adhuc poſt diluuium raritas erat humani generis, erat etiam religionis, ne quis non reddidiſſe videretur debitum naturæ. Denique & Loth ſancti filiæ hanc cauſam quærendæ poſteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanum, & ideo publici muneris gratia, priuatam culpam prætexit. Item Hierony. Quis ignoret ſub alia diſpenſatione Dei omnes retro ſanctos fuiſſe eiuſdem meriti, cuius nos ſunt modo Chriſtiani. Quoniam autem Abraham placuit Deo in coniugio, ſicut nunc virgines placent Deo in caſtitate. Seruiuit ille legi & tempori ſuo, ſeruiamus, & nos legi & temporibus noſtris, in quo fines ſeculorū deuenerunt. Item Auguſtinus. Obijciuntur Iacob quatuor vxores, quod quoniam mos erat, crimen non erat, ſic Patriarchæ coniugibus excipientibus ſemen ſuum miſcebantur, non concupiſcentia perficiendæ voluptatis, ſed prouidentia propagandæ ſucceſſionis.

Qualiter a culpa adulterij plerunque excuſat ignorantia facti. Cap. XXXIX.

CAuſa 34. Quidam in captiuitatem ductus eſt, & poſtea vxor eius audiens illum mortuum, nupſit alij, demum ille rediens repetit vxorem ſuam. Quæritur an illa ſit rea adulterij, & an ſit cogenda recedere a ſecundo, & redire ad primum? Vtraque quæſtio terminatur auctoritate Leonis Papæ, qui ſcribens Niceię Aquileg. epiſcopo ait: Si viri poſt longam captiuitatem reuerſi, ita in dilectione ſuarum coniugum perſeuerant, vt eas cupiant redire in ſuum conſortium, omittendum eſt, & inculpabile iudicandum eſt, quod neceſſitas intulit, & reſtituendum quod fides poſcit. Omnimoque ſtudio procurandum eſt, vt recipiat vnuſquiſque quod proprium eſt, nec tamen culpabilis iudicetur, non tanquam alieni viri peruaſor habeatur, qui perſonam eius mariti, qui iam non eſſe æſtimabatur aſſumpſit. Si autem aliquę mulieres ita poſteriorum virorum amore ſunt captæ, vt maluerint his cohærere, quam ad legitimum redire conſortium, merito ſunt notandæ, ita vt eccleſiaſtica communione priuentur, quòd de re contaminabili contaminationem criminis elegerunt: oſtendentes ſibimet per ſuam incontinentiam placuiſſe, quod iuſta remiſſio poterat reparare. Auguſtinus in libro de fide, & operibus. Si virgo neſciens viro nupſerit alieno, hoc ſi ſemper neſciat, nunquam ex hoc erit adultera. Si autem ſciat iam ex hoc adulteram eſſe incipit, ex quo cum alieno ſciens cubauerit. Sicut in in-

re

re prædiorum tandiu quiſquis bonæ fidei poſſeſſor rectè dicitur, quandiu ſe poſſidere ignorat alienum. Cum vero ſcierit, nec ab aliena poſſeſſione receſſerit, tunc malæ fidei poſſeſſor perhibetur, & tunc iuſte iniuſtus vocabitur. Gratianus. Sic & ignorantia excuſat eum, qui neſciens dormiuit cum ſorore vxoris ſuæ. Vnde in concil. Triburien. legitur. Io lectam mariti abſente vxore ſorur iuit vxoris, quam ille vxorem ſuam putans eſſe, dormiuit cum ea. Super hoc viſum eſt, ſi ipſe per ſecuritatem veram hoc probauerit, quòd inſcius fecerit hoc ſcelus, pœnitentiam quidem, quæ ſibi indicta fuerit agat, legitimum ſuum coniugium habere permittatur. Illa vero vindicta digna affligatur, & in æternum coniugio priuetur. Gratianus. De ſimpliciter vero fornicantibus, vel cum duabus ſororibus, vel cum matre & filia, vel cum patre & filio, idem accipiendum eſt, vt ignorantibus coniugia non negentur, ſcientibus perpetuo prohibeantur.

Quod Vxor in adulterio permanens, non ſit retinenda.
Cap. XL.

IOhannes Chryſoſtomus ſuper Matth. Sicut crudelis, & iniquus eſt, qui caſtam dimittit vxorem, ſic fatuus eſt, & iniuſtus, qui retinet meretricem. Patronus enim eſt turpitudinis, qui celat crimen vxoris. Idem Iohannes Chryſoſtomus. Si quis vxorem ſuam inuenerit adulteram, & poſtea deinceps placuerit eam habere in matrimonio, duobus annis pœniteat. Ideo quia cum adultera commixtus fit, quæ adhuc crimine ſuo non eſt purgata: aut abſtineat ſe a matrimonio eius, donec expleatur ſatisfactio terminis pœnitentiæ ſuæ. Ideo quia poſt ſatisfactionem pœnitentiæ ſuæ non meretur vocari adultera. Similiter ſi vxor virum ſuum inuenerit adulterum, non ad imparia iudicantur. Item ex pœnitentiali Theodori: Si quis vxorem ſuam ſcit adulteram, & non vult dimittere eam, ſed habere in matrimonio, tres annos pœniteat, & quandiu illa pœnitet, abſtineat ab illa. Gratianus: Subaudiatur niſi ab adulterio mulier recedere voluerit, quo caſu vir vxorem recipere poteſt, nullum periculum ei illaturus. Auguſtinus ad Pollentium libro ſecundo. Quod tibi durum videtur, vt poſt adulterium reconcilietur coniux, ſi fides adſit, non erit durum. Cur enim adhuc deputamus adulteros, quos credimus, vel baptiſmate ablutos, vel pœnitentia eſſe ſanatos. Hæc crimina in veteri lege de nullis ſacrificijs mundabantur, quæ in lege noui teſtamenti ſine mundatione legali mundantur. Et ideo tunc omnino prohibitum eſt ab alio contaminatam accipere vxorem. Nunc autem poſtquam Chriſtus ait adulteræ, Nec ego condemnabo te, vade & deinceps noli peccare, quis non intelligat maritum debere ignoſcere, quod videt ignouiſſe Deum amborum, nec iam ſe debere adulteram dicere, cuius pœnitentis crimen deletum eſt a Deo. Gratianus. Quod ſi in adulterio perſeuerare elegerit, turpitudinis & lenocinij reus maritus habebitur, niſi eam ream adulterij facere voluerit.

De Accuſatione adulteræ. Cap. XLI.

EX ſumma de caſibus. Accuſatio de adulterio, quando agitur ad ſeparationem thori, & relaxationem mutuæ ſeruitutis, magis prope dicitur accuſatio, quam illa de qua dictum eſt ſupra. Quoniam iſta fit propter adulterij crimen, & fit inſcriptione. Item licet tam ſecundum canones, quam ſecundum leges quilibet bonæ famæ admittatur ad accuſationem adulterij, cum ad pœnam agitur legalem, vel canonicam infligendam, ad illam tamen accuſationem matrimonij, quæ fit propter adulterium commiſſum, cum agitur ad thori ſeparationem nullus admittitur, niſi maritus, vel vxor. Itaque maritus volens accuſare vxorem de adulterio coram iudice ſeculari ad pœnam legalem, debet inſcribere, id eſt libellum accuſationis facere, & ad pœnam talionis ſe obligare, ſed ſi coram eccleſiaſtico iudice vult eam accuſare ad thori ſeparationem, tenetur ei dare libellum accuſationis, ſed non debet ſe obligare ad pœnam talionis: quoniam ſiue probaret quod obijceret, ſiue non, haberet quod vellet, id eſt priuaretur vxoris amplexu. Et nota quod in hac accuſatione, ſicut in reliquis caſibus matrimonialibus, poteſt maritus agere, & illa reſpondere per procuratorem, quamuis ſecurius in præſentia principalium perſonarum ageretur. Quod autem maritus poteſt accuſare, & dimittere vxorem propter fornicationem & coniuerſo, iſta cauſa extenditur ad fornicationis ſuſpicionem. Quod intelligo, vbi adeo eſt violenta ſuſpicio, vt merito illa probata, videatur etiam probata fornicatio. Verbi gratia, ſi probatum eſt, quòd fuit ſolus cum ſola, nudus cum nuda, loco, & hora ſecretis. Nam vbicunque fornicatio, vel fornicationis huiuſmodi ſuſpicio fuerit, libere vxor dimittitur. Idem credo quod extenditur ad crimen ſodomiticum, vt propter illud poſſit vxor dimittere virum, & econuerſo. Idem intelligendum eſt de ſpirituali fornicatione. Verbi gratia, ſi maritus vel vxor inciderit in hæreſim, Iudaiſmum, vel gentilis errorem. Eſt tamen differentia in hoc, quia propter fornicationem carnalem ſemel commiſſam poteſt vir dimittere vxorem, vel vxor virum, propter fornicationem autem ſpiritualem non poteſt, ſi velit ſe corrigere. Extra quinto de adulterijs. Ex concil. Pariſien. Marito etiam ex ſuſpicione vxorem accuſare permiſſum eſt, & ipſi plus ceteris de adulterio, & accuſare poſſunt, & defendere.

De Replicationibus, vel exceptionibus mulieris, & effectu accuſationis. Cap. XLII.

SVnt tamen ſeptem caſus, in quibus uxor adultera non poteſt accuſari a uiro. Primus ſi ipſa conuincitur fornicari. Secundus ſi ipſe proſtituit. Tertius eſt cum ipſa credebat uirum defunctum & nupſit alij, quia maritus rediens tenetur eam recipere, non obſtante tali adulterio, niſi ſteterit ſciens cum ſecundo marito, poſtquam primus uenit. Quartus ſi cognita fuerit latenter ab aliquo, quem credebat eſſe proprium uirum. Quintus ſi fuerit ui oppreſſa, hoc autem intelligo de ui abſoluta, nam ſi metu, uel præcepto parentum, inſtantia conſanguineorum, uel alia conſimili cauſa fornicaretur cum aliquo, etiam contrahendo cum illo de facto, non excuſaretur. Sextus eſt quando reconciliauit eam ſibi poſt adulterium commiſſum, uel eam publice adulterantem retinet in conſortio maritali. Septimus eſt, licet raro occurrat, quòd ſi aliquis fidelis coniugem infidelem dimittat, dato ſibi libello repudij, & illa nubat alij ſecundum ritum ſuum, ſi ipſa conuertatur ad fidem, ipſe tenetur eam recipere, non obſtante quod ſit ab alio cognita cui ſe coniunxerit, niſi aliter fuerit fornicata. Sed pone, quod vir adulteratus eſt occulte, uxor manifeſte, nunquid poteſt uir eam accuſare, & per ſententiam dimittere ſine peccato? Credo quod non, quia non deficit uiro ius excipiendi, ſed probatio. Si tamen uir egiſſet pœnitentiam, & uxor nunquam uellet agere pœnitentiam, ſi perſeueraret in adulterio, credo quod ſine peccato poſſit eam accuſare, & dimittere per ſententiam. Sed nunquid uxor adultera poſt ſententiam poteſt repellere uirum ab accuſatione, vel econuerſo vir uxorem? uidetur quod ſic, quia ſicut ait Gregorius. Non deſpici debet in eo quod fuit, quia iam incipit eſſe quod non fuit. Credo tamen contrarium, quia pœnitentia non tollit ius accuſandi, uel excipiendi, uel replicandi in foro iudiciali, uel contentioſo. Effectus igitur huiuſmodi accuſationis eſt, quod ſi maritus probat quod intendit, uel mulier hoc confiteatur, niſi mulier replicet contra eum aliquem de prædictis ſeptem caſibus, abſoluitur ab eius cohabitatione, & a ſeruitute qua ſibi tenebatur, & habitum religionis ex inde aſſumere poteſt, & in ſeculo ſine ea uiuere poteſt, ſed tamen continere tenetur, quandiu illa uiuit.

De Viro adultero repellendo. Cap. XLIII.

GRatianus. Cauſa trigeſimaſecunda, quæſtione ſexta. Quæritur ſi adulter poſſit dimittere uxorem cauſa fornicationis? non enim uidetur quod eodem crimine infectus, alium de eodem punire poſſit. Vnde cum Iudæi adulteram accuſarent, æquitatis ſententiam a domino acceperunt: Quicunque ueſtrum ſine peccato eſt, primus in illam lapidem mittat. Hinc etiam Auguſtinus ſcribit libro primo de ſer. domini in monte: Nihil iniquius eſt, quam cauſa fornicationis dimittere uxorem, & ſi ipſe conuincitur fornicari. Quapropter quiſquis fornicationis cauſa vult dimittere uxorem, prior debet eſſe a fornicatione purgatus. Quod ſimiliter de fœmina dixerim. Idem de uerbo domini. Quis amens eſt, qui non caſtam uelit ducere uxorem, intactam quæris, intactus eſto. puram quæris, purus eſto. Idem de decem chordis: Non mœchaberis, id eſt non ibis ad aliquam præter uxorem tuam. Tu autem exigis hoc ab

vxore

vxore tua,& non vis hoc reddere vxori. Et cum debeas in virtute præcedere vxorem tuam, quoniam caſtitas virtus eſt. Tu ſub vno impetu libidinis cadis,& vis vxorem tuam victricem eſſe & tu victus iaces. Et cum tu caput vxoris ſis, præcedit ia ad Deum, cuius caput es. Vis tuam domũ capite deorſum pendere. Caput enim mulieris vir eſt, vbi autem melius viuit mulier quàm vir, capite deorſum pendet domus. Si caput eſt vir, melius debet viuere quàm mulier, & præcedere debet in omnibus bonis factis vxorem. Idem de adulterinis coniugijs? Indignantur mariti, ſi audiant adulteros viros pendere ſimiles adulteris fœminis pœnas, cum tanto grauius puniri oportuit eos, quanto magis ad eos pertinet,& virtute vincere, & exemplo regere fœminas. Ibidem q. 5. Inno. Papa: Chriſtiana religio adulterium in vtroque ſexu pari condemnat ratione. Sed viros ſuos mulieres non facilè de adulterio accuſant,& non habent latentia peccata vindictam. Viri autem liberius vxores adulteras apud ſacerdotes deferre conſueuerant, & ideo mulieribus, prodito eorum crimine, venia denegatur, virorum autem latente commiſſo, non facile quiſquam ea ſuſpicionibus abſtinet, qui vtique ſubmouebitur, ſi eius flagitium detegatur. Cum enim par cauſa ſit, interdum probatione ceſſante, vindictæ ratio conquieſcit. Extra. 5. de adul. Inn. iij. Cũ autem paria crimina compenſatione mutua deleãtur, vir fornicarius, fornicationis obtentu, ſuæ vxoris nequit conſortiũ declinare.

De Adultera dimiſſa. Cap. XLIIII.

CAuſa 32. q. 5. Hiero. Sola fornicatio eſt, quæ vxoris vincit affectum. Imò cum illa vnam carnem in aliam diuiſerit,& ſe fornicatione a marito ſeparauerit, non debet teneri, ne virum quoque ſub maledicto faciat, dicente ſcriptura: Qui tenet adulteram, ſtultus & impius eſt. Et quia non poterat accidere, vt aliquis calumniam faceret innocenti,& ob ſecundam copulam nuptialem, veteri copulæ crimen impingeret, ſic priorem dimittere iubetur vxorem, vt prima viuente, ſecundam non habeat. Idem q. 7. Gratianus: Manet enim inter eos quoddam vinculum coniugale, quod nec ipſa ſeparatione ſoluitur. Vnde Aug. in lib. de bono coniugali: Tantum valet vinculum ſociale, vt cum cauſa procreandi diſſoluatur. Poſſet enim homo ſterilem dimittere vxorem, & ducere aliam, de qua filios haberet,& tamen non licet. Idem. Manet inter viuentes quoddam vinculum coniugale, quod nec ſeparatio, nec cum altero copulatio poſſit auferre. ſicut apoſtata anima, velut de coniugio Chriſti recedens, etiam fide perdita, ſacramentum fidei non amittit, quod lauacro regenerationis accepit. Redderetur enim proculdubio redeunti, ſi amiſiſſet abſcedens. Habet autem hic qui receſſit ad cumulum ſupplicij, non ad meritum præmij. Extra vbi ſupra. Si vir ſciens vxorem ſuam deliquiſſe, quæ non egerit pœnitentiam, ſed permanet, & in fornicatione vixerit, cum illa reus erit, & eius peccati particeps. Quòd ſi mulier dimiſſa egerit pœnitentiam, & voluerit ad virum reuerti, debet ſed non ſæpe recipere peccatricem. Ex ſumma de ca. Pone, ꝙ lata eſt ſententia diuortij, ad ſeparationem thori, propter adulterium vxoris, poſtea vir adulteratur. Quæritur vtrum mulier poſſit ipſum repetere, non obſtante ſententia? Solutio. Dicunt quidam ꝙ non,& credo verum eſſe de iuris rigore, iudex tamen ex officio ſuo, debet illum cogere redire ad vxorem. Item pone, ꝙ vir vult eam reconciliare ſibi poſt ſententiam, illa non vult, nunquid eſt cogenda, an peccat ſi non redeat? Videtur mihi, ꝙ ſi vir innocens eſt, quia non peccauit adulterando, poteſt petere illam, etiam inuitam, ſibi reconciliari, non obſtante ſententia: quia quod fauore meo introductum eſt, in damnum meum retorqueri non debet.

De Adulterino coniugio. Cap. XLV.

CAuſa. 32. q. 2. Aug. in lib. de bono coniugali: Solet quæri cum maſculus,& fœmina, nec ille maritus, nec illa vxor alterius, ſibimet non filiorum procreandorum, ſed propter incontinentiam, ſolius concubitus cauſa copulantur, ea fide media, vt nec ille cum altera, nec illa cum altero hoc faciãt, vtrum nuptiæ ſint vocandæ: Et poteſt quidem fortaſſe non abſurde hoc appellari connubium, ſi vſque ad mortẽ alicuius eorum, inter eos placuerit,& prolis generationem, quamuis nõ ea cauſa coniuncti ſunt, tamen non vitauerunt, vt vel nolint ſibi naſci filios, vel etiam aliquo opere malo agant ne naſcantur. Cæterum, ſi vel vtrumque, vel unum horum deſit, non inuenio quemadmodum has nuptias appellare poſſumus. Idem de nuptijs,& concupiſcentijs. Aliquando eouſque peruenit hæc libidinoſa crudelitas, vel libido crudelis, vt etiã ſterilitatis venena procuret,& ſi nihil valuerit, conceptos fœtus intra viſcera aliquo modo extinguant aut fundant, volendo ſuam prolẽ prius interire, quàm viuere. Aut ſi in vtero viuebat occidi antequã naſci, prorſus ſi ambo tales ſint, coniuges non ſunt,& ſi ab initio tales fuerunt, non ſibi per connubium, ſed per ſtuprũ potius conuenerunt. Si aũt ambo non ſunt tales, audeo dicere, aut illa quodammodo eſt mariti meretrix, aut ille adulter vxoris. Hier. Origo quidem amoris honeſta erat, ſed magnitudo deformis, nihil intereſt ex quam honeſta cauſa quis inſaniat. Vnde & Sextus Pythagoricus adulter eſt, in ſua vxore ardẽtior amator. In aliena quippe vxore omnis amor turpis eſt, & in ſua nimius. Sapiens iudicio dẽt amare coniugẽ, non affectu. Non regnet in eo voluptatis affectus, vel impetus, nec præceps feratur ad coitum: nihil enim fœdius quàm vxorem amare, quaſi adulterã,&c. Item require plenius ſup. in l. 1. de Aechonomica.

De Stupro. Cap. XLVI.

GRatianus. Cau. 36. q. 1. Stuprum aũt proprie virginũ eſt illicita defloratio, quũ videlicet non præcedente coniugali actione vtriuſque volũtate virgo corrumpitur, patre iniuriam ad animam ſtatim poſt cognitionẽ non reuocante. Extra 5. de adulterijs,& ſtupro In Exodo legitur. Si ſeduxerit virginem nondum deſponſatam, dormieritq; cum ea dotabit eam,& habebit in vxorẽ. Si vero pater virginis dare noluerit, reddat pecuniam iuxta modum dotis, quam virgines accipere conſueuerũt. Item Greg. Felix virginem, quam ſtupro decepit, habeat vxorem, aut ſi renuendum. vel renunciandũ putauerit, corporaliter caſtigetur, & excõicatus in monaſteriũ, in quo agat pñiam, retrudatur, de quo nulla ſit ei ſine ꝑceptione nr̃a egrediendi licentia. Cã. 32. q. 5. Hier. ad Euſtochium. Caue ne quũ dicat de te Deus. Virgo Iſrael cecidit, & non eſt, qui ſuſcitet eum. Audenter dicam, cum oĩa poſſit Deus, ſuſcitare non põt virginem poſt ruinam, valet quidem liberare de pœna, ſed nõ valet coronare corruptã, perit aũt,& mẽte virginitas, nam qui viderit inquit mulierẽ ad concupiſcendã eã, iam mœchatus eſt eã in corde ſuo,&c. Illæ ſunt virgines malæ, virgines carne non ſpiritu, virgines ſtultæ, quæ oleũ non hñtes excluduntur a ſponſo. Rectius fuerat hominem ſubiſſe coniugiũ,& ambulaſſe per plana, q̃ ad altiora tendentẽ in profundũ inferni cadere.

De Fornicatione. Cap. XLVII.

GRatianus. Cauſa 31. q. 5. Fornicatio licet videatur eſſe genus cuiuſlibet illiciti coitus, qui fit extra vxorem legitimam, tamen ſpecialiter intelligitur in vſu viduarum, vel meretricum, vel concubinarum. Idem in cauſa 32. q. 4 Simplex etiam fornicatio in ſacra ſcriptura prohibetur. Vnde Augu. in quæſtionibus Deuteronomij. Meretrices eſſe, & ad meretrices accedere prohibet dominus, quarum publicè venalis eſt turpitudo. Item Hiero. Voluptates autem, quæ de meretricum amplexibus capiuntur, in vxore etiam ſunt damnatæ. Ibidem. q. 7. Iſidorus. Omnis immunda pollutio, fornicatio dicitur, quauis quiſque diuerſa turpitudinis voluptate proſtituatur. Ex delectatione enim fornicandi, varia gignuntur flagitia, quibus regnum Dei clauditur, vt homo a Deo ſeparetur. Inter cætera ſeptem vitia, vitium fornicationis maximi ſceleris eſt, quia per carnis immunditiam, templum Dei violatur. Sunt autem quædam ſcilicet mulieres, quæ ſicut animalia, abſque vlla diſcretione indeſinenter libidini ſeruiunt, quas ego, nec mutis pecudibus comparauerim: pecora enim cum conceperint, vltra non indulgent maribus copiam ſui.

De Non ducenda meretrice. Cap. XLVIII.

ACtor. Nota ꝙ publicæ meretricis, quamdiu talis manet, oblationes non debent recipi, nec ipſa in coniugium duci, Cauſa 32. q. 1. Quod autem meretrix in coniugem duci non debeat, multis auctoritatibus probatur, & rationibus. Illa enim quæ adulterij rea conuincitur, niſi poſt peractam pœnitentiam in coniugij conſortio retineri non põt, vt. ſ. ſuperius iam probatum eſt. Non ergo multo minus in coniugiũ duci licebit, cuius pudicitiæ nulla ſpes habetur, dẽt. n. inter coniuges fides ſeruari, & ſacrũm, quæ cum defuerint, non coniuges, ſed adulteri appellantur. Cum ergo in meretrice (vt diximus) nulla ſit ſpes fidei, nec certitudo pudicitiæ, patet ꝙ non eſt in coniugium ducenda. Sed obijcitur Raab, Hierochontina quãuis meretrix eſſet, tñ principi de tribu Iuda in coniugio eſt copulata, de qua ẽt Chriſtus poſtea naſci dignatus eſt. Oſeæ quoq; duodecim prophetarum primus, ex præcepto dñi choro ordei me-

retricem emit, quam ſibi in coniugium copulauit. Sed aliud eſt meretricem ducere, vel adulteram retinere, quam tua conſuetudine, caſtitate, & pudicitia exortes, atque aliud aliquam earum habere, quam nullo pacto a luxu carnis ſuæ reuocare valeas: hoc enim penitus prohibetur, illud laudabiliter factum legitur. Vnde Hiero. ſuper Oſeæ lib. 1. Non eſt culpandus Oſeas Propheta ſi meretricem duxit, quam ad pudicitiam conuertit, ſed potius laudandus, quòd ex mala bonam fecit.

De Crimine Sodomitico. Cap. XLIX.

IBidem q. 7. Aug. de adulterinis coniugiis. Adulterij malum vincit fornicationē, vincitur autem ab inceſtu. Peius eſt enim cum matre, quàm cum aliena vxore concūbere, ſed omnium horum eſt peſſimum, quod contra naturam fit, vt ſi vir membro mulieris non ad hoc conceſſo voluerit vti. Vſus enim naturalis, ſi vltra modum prolabitur, in vxore quidē eſt veniale, in meretrice damnabile. Iſte qui contra naturam eſt, execrabiliter fit in meretrice, ſed execrabilius in vxore. Tantum enim valet ordinatio creatoris, & ordo creaturæ, vt in rebus ad vtendum conceſſis, etiam cum modus exceditur, longè tolerabilius ſit, quàm in eis quæ conceſſa non ſunt, vel vnus, vel rarus exceſſus. Idem in lib. confeſ. iij. Flagitia quæ ſunt contra naturam, vbique ac ſemper repudianda ac punienda ſunt, qualia Sodomitarum fuerunt, quæ ſi omnes gentes facerent, eodem criminis reatu diuina lege tenerentur, quæ non ſic fecit homines, vt ſe illo vterentur modo. Violatur quippe ipſa ſocietas, quæ cum Deo nobis eſſe debet, cum eadem natura, cuius ipſe actor eſt, libidinis peruerſitate polluitur. Ambro. in lib. de patriar. Offerebat ſanctus Loth filiarum pudorem, nam etſi illa quoque flagitioſa impuritas erat, tamen minus erat ſecundum naturam coire, quàm cōtra naturam delinquere. Hiero. contra Iouinianum. Vſus naturalis, & licitus eſt, ſicut in coniugio, & illicitus ſicut in adulterio. Contra naturā ſemper illicitus, & proculdubio flagitioſior atque turpior, quem ſanctus Apoſtolus in maſculis, & fœminis arguebat, damnabiliores volens intelligi quàm in vſu naturali, ſi vel adulterando, vel fornicando peccarent. Ex ſumma de ca. Ex prædicta ſententia Augu. quia dicitur adulterij malum, &c. Patet ꝙ peccatum contra naturam longè maius crimen eſt, quàm agnoſcere matrem. Item quàm ſit deteſtabile, patet per pœnam Sodomitis inflictam. Item hoc peccatum ſpecialiter clamat vindictam ante dominum. Item tales ſunt aduerſarij totius cœleſtis curiæ, deſtructores humani generis. Quocunque autem modo tale factum exerceatur, præterquam inter hominem ſcilicet marem, & fœminam ordinate, & in vaſe debito, vitium contra naturam, & Sodomiticum iudicatur. Item quia non ſolum actus, ſed etiam ipſa prolatio os loquentis, aures audientium, & ipſa quodammodo polluit elementa.

De Crimine rapinæ. Cap. L.

ACtor. Dicto de criminibus, quæ in corpus proximi cōmittuntur, reſtat de illis, quib. eidem in rebus ſuis nocetur. Et primo de Rapina dicendum. Eſt autem rapina, ſiue rapacitas, improba, & violenta contrectatio rei alienæ, & huiuſmodi delicto datur actio contra raptorem, quæ vocatur, Actio de vi bonorum raptorum. Hæc intra annum a tempore factæ rapinæ, datur contra raptorem, in quadruplum, ſiue comprehendatur in ipſo delicto, ſiue non, ſed in quadruplo iſto res continetur, ſicut & in furto manifeſto, vt pœna ſit tripla tantum. Iuſtin. vbi ſup. 4. lib. Is apud quem furtum inuenitur, concepti furti actione tenetur. Oblatum furtum dr̄, cum res furtiua ab alio oblata eſt, eaq; apud te concepta ſit: vtiq; ſi ea mente tibi data fuit, vt apud te potius, q̄ apud alium qui dedit conciperetur, tibi, apud quem concepta eſt, aduerſus eum qui obtulit, q̄uis fur non ſit, cōſtituta eſt actio, q̄ appellatur oblati. Ex ſumma de ca. Cōmittitur aūt crimen rapinæ propriè, cū per violentiā, vi, & apertè res alienas quis rapit vndecunq;, excepto loco ſacro, vel re eccleſiaſtica, quia tunc cōmittitur ſacrilegiū. Pœna raptoris rerū eſt ſm legem, ꝙ inf. annū punitur in quadruplum, poſt annū in ſimplū. In quadruplo aūt ipſa res cōtinetur, & hoc ſi agitur ciuiliter contra eū. Si vero criminaliter pp vim priuatam. i. ſine armis illatā, deportatur in inſulā. Pœna canonica eſt multiplex. Primo, vt excōicetur, non ſolū a ſuo ep̄o, ſed et ab illo in cuius ep̄atu rapinā fecit. Extra. 5. de rapto. Ex cōcil. Meldeñ. de illis aūt qui de loco ad locū iter faciunt, & ibi rapinas, & depredationes faciūt, placuit, vt ab illius loci p̄lato excōicentur, nec ante ex parrochia illa exeant, q̄ digne, q̄ perpetrarunt, emendent. Quorum excōicatio proprio ep̄o ſignificanda eſt, ne eos recipiat antequam illuc redeant, vbi rapinā fecerunt, & ea plenè emendent. Eugenius iij. Quicunq; ex his, qui violenter ſurrexerūt in rapinā, ſiue violator eccleſiarum fuerit deprehenſus, niſi prius ablata reſtituat, ſi poterit, vel emendandi pœnam, & firmam ſecuritatem fecerit, pœnitentiæ beneficiū ei penitus denegetur. Si vero vſq; ad obitū in contumacia ſua durauerit, & in extremis poſitus remedium pniæ humiliter poſtulauerit, ſi emendationem, vel emendandi ſecuritatem præſtiterit, ei pœnitentia, & ſepultura eccleſiaſtica concedatur. Qui aūt in ſanitate obſtinata mente non pœnituerit, vel emēdauerit, & in morte ſecuritatē emendandi p̄ſtare nequiuerit, ſolēnitas pœnitētiæ parum prodeſſe vr̄, ſicut credimus. Sed de pœnitentis viaticū contrito corde non negetur, ita tn̄ vt nullus clericorum ſepulturæ illius interſit, nec eius eleemoſynam præſumat accipere. Quòd ſi presbyterorum quiſquam, vel clericorum contra hoc in vita, vel in morte pœnitentias dare, aut ſepulturæ intereſſe, vel eorum eleemoſynas recipere attentauerint, ſeu huiuſmodi rapinæ participes inuenti fuerint, ordinis ſui damnum irrecuperabile patiantur, & eccleſiaſtico beneficio careant.

De Prædonibus, & incendiarijs. Cap. LI.

EX ſumma de ca. Prædo dicitur duobus modis. Nam prædo eſt, qui alios iniuſtè prædatur, vt ſunt qui viatorib auferunt ſua. Et eſt prædo miles, qui quærit vltra ſtipendium ſibi aſſignatum. Cauſa 23. q. 1 Auguſt. de verbis domini. Militare non eſt delictum, ſed pp prædam militare, &c. Require ſup. in lib. de politica, tractatu de militia. Ex ſumma de caſi. Pœna prædonis eadem eſt, quæ & raptoris, cum vterq; raptor dici poſſit, vt prædo contineatur ſub raptore, tanquam ſpecies ſub genere. Et ita quos per facinus coinquinat, & æqua pœna debet ſimiliſq; comitari. Incendiarius dicitur, qui incendit auctoritate propria ciuitatem, vel villam, vel māſum, vel ſegetem, vel rem ſimilem malo ſtudio, ſiue pro odio, ſiue pro vindicta. Si autem faceret iuſſu eius, qui habet poteſtatem indicendi bellum, non iudicarem eum incendiarium, ſalua diſtinctione, quam dicam infra. Frater V. Hæc eſt illa ſecūdum quam diſtinguitur, vtrum ſit bellum iuſtum, vel iniuſtum, & verum cōtra innocentes, & reos. Et ſecundum quam diſtinguitur inter habentem malam fidem, & bonam. Et expone quod dicit, qui incēdit, ſupple aut incendi facit, aut incendiarijs conſilium & auxilium ſcienter impendit auctoritate propria, cum non habeat ius mouendi bellum, vel indicendi. Manſum ideſt, manerium alienum, nam ſi aliquis propriam ſuam domum, aut ſegetem incenderet, licèt peccaret re ſua abutendo, non teneretur pœna incendiarij, niſi dolo malo hoc faceret ſcilicet, vt per incendium rei ſuæ, aliena bona incenderentur.

De Pœna incendiarij, & primo eccleſiarum. Cap. LII.

EX ſumma de caſi. Pœna Incendiarij ſecundum leges eſt, vt qui dolo ignem appoſuit, igne crementur, & ipſe aut capite puniatur. Secundum canones autem multiplex eſt pœna. Nam omnis incendiarius eccleſiarum, vel locorum religioſorum, vel cœmeterij, vel ſpatij priuilegiati in circuitu eccleſiæ, eſt excommunicatus ipſo iure, maiori excommunicatione. Licèt quidam dicant, quòd minori tantum, qui etiam, poſtquam fuerit denunciatus, non poterit abſolui niſi a Papa. Frater V. Denunciatus nominatim, ſecundum quoſdam ideſt, expreſſo nomine, ſecus vt dicunt in generali. Aut quando neſcitur quis commiſerit incendium, aut etiam quando ſcitur, ſed non infertur excommunicatio, niſi in generali, ſub hac forma. Excommunicamus omnes illos, qui hoc incendium fecerunt. In quo caſu dicunt eum taliter denunciatum, in generali poſſe abſolui ab epiſcopo loci. Sed vt videtur a ſolo Papa eſt abſoluendus, præſertim cum dicat H. & iuriſperiti, quòd quando fertur ſententia ſub hac forma. Nos excommunicamus omnes illos, qui hoc, vel illud fecerunt, omnes intelliguntur nominatim excommunicati, quia & ſi non ſit ibi expreſſio nominum, exprimuntur tamen per facti circunſtantiam. Credo etiam, quòd Papæ reſeruanda eſt hæc abſolutio, a quocunque iudice eccleſiaſtico, ſiue Epiſcopo, ſiue Archidiacono fiat hæc denunciatio, aut etiam a ſimplici ſacerdote, ſi habeat de conſuetudine poteſtatem excommunicandi, & denunciandi in tali caſu. Magiſter enim non diſtinguit hic, a quo fiat iſta denunciatio, nec decre. extra, de ſenten. excom. tua. Quod autem dictum eſt de incendiarijs, intelligas etiam de effractoribus eccleſiarum, qui ſimiliter ipſo iure ſunt excommunicati, & a Papa abſoluendi. Similiter cum quis violentiam multum enormem committit in eccleſia, diruendo altare, vel

frangendo

frangendo Crucem, vel enormiter tractãdo corpus Chriſti, vel ſimilia, ipſo iure eſt excommunicatus, licet non frangat eccleſiam, tamen abſolui poteſt ab epiſcopo. Extra 5. de raptoribus, & prædonibus incendiariis. Alexan. iij. Claremonten. epiſcopo. In literis tuis continebatur, ꝙ H. multis criminibus ſuiſſet irretitus, qui eccleſiarum exitum, vel incendium, diabolo inſtigante, commiſerat, tandem in ægritudine conſtitutus, accepta pœnitentia de commiſſis, per manum capellani ſui, fuit a ſententia excommunicationis abſolutus, ſed mortuus eccleſiaſticã ſepulturam habere nequiuit. Man. vt eius oſſa facias in cœmeterio ſepeliri, & hæredes eius mouere, & compellas, ut quibus ille per incendium, vel alio modo damna contra iuſtitiam irrogauerat, iuxta facultates ſuas condigne ſatisfaciant, vt ſic a peccato valeat liberari. Cauſa. 11. q. 3. Ex concil. Auriſiaco: Canonica inſtituta, & ſanctorũ patrum exempla ſequentes, eccleſiarũ Dei violatores, auctoritate Dei, & iudicio ſancti ſpiritus, a gremio ſanctæ matris eccleſiæ, & a conſortio totius Chriſtianitatis eliminamus, quouſque reſipiſcant, & eccleſiæ Dei ſatisfaciant.

De pœna incendiarij cæterorum locorum. Cap. LIII.

EX ſumma de ca. Incendiarii vero aliorum locorum, non ſunt ipſo iure excommunicati, ſed excommunicand. Frater. V. Et iſti poſtquam ſunt denunciati, nihilominus poterũt abſolui a ſuis epiſcopis. Quidam tñ dixerunt, ꝙ & iſti a ſolo Papa abſoluendi ſunt, ſicut incendiarii ſacrorum locorum, per illam decre. extra. de ſenten. excom. tua. quæ non diſtinguit inter incendiarios ſacrorum locorum, & priuatorum. Sed magiſtri intelligunt illam de incendiariis ſacrorum locorum tñ, ſecundum ꝙ dr. 12. q. 3. canonica. Illud autem. 17. q. 3. omnes, ubi quod dr̃ de excommunicatis, qui ſacrilegia committunt in eccleſia, reſtringunt ad ſolos incendiarios ſacrorum locorũ, & fractores eccleſiarum, multum cõmittentes enormia, vt dictum eſt, nec excuſat metus, & coactio quæcumque cõditionalis, quin incidat in canonem, qui incendit ſacrũ locum, & qn ſit excommunicatus, qui incendit priuatum etiam vicũ. Quo ad peccatum autem mortale metus huiuſmodi excuſat, non a toto, ſed a tanto. Ex ſumma de caſibus. Tñ omnes habẽtur excommunicati in quibuſdam partibus, vt in Teutonia ratione conſuetudinis, quam Papa ſcit, & tolerat. Verum autẽ ſola cõſuetudo abſque ſententia, vel conſtitutione poſſit facere, quòd ꝗs reuera ſit excommunicatus, diſputationi relinquo. Frater V. Reuera ſine ſententia, vel conſtitutione tacita, vel expreſſa non poteſt, ſed intelligendum ex quo Papa, & prælati eccleſiæ, tales reputant excommunicatos, conſtitutione ſuper hoc edita, & ita lata eſt conſtitutio, vel ſententia vera, vel præſumpta. Ex ſumma de ca. Item debet incendiarius pœnitere per tres annos. Item non ſolum incendiarij. ſ. qui ignem appoſuerunt, ſed etiam qui mandauerunt, vel dederunt conſilium, auxilium, vel conſenſum, debent excommunicari vſque ad ſatisfactionem. Cauſa. 33. q. 8. Inno. Papa: Si quis malo ſtudio, ſiue pro odio, ſiue pro vindicta ignem appoſuerit, vel apponi fecerit, vel appoſitoribus conſilium, vel auxilium ſcienter tribuerit, excommunicetur, & ſi mortuus fuerit incendiarius, Chriſtianorum careat ſepultura, nec abſoluatur, niſi prius damno cui intulit, ſecundum facultatem ſuam reſarcito, & iuret ſe vlterius ignem non appoſiturum, pœnitentia autem ei detur, vt in Hieroſolymis, aut in Hiſpania in ſeruitio Dei p annũ integrũ permaneat. Si quis autẽ archiepũs, vel epũs hoc relaxauerit, damnum reſtituat, & per annum ab officio epiſcopali abſtineat.

De Rapina commiſſa in rebus eccleſiæ. Cap. LIIII.

CAuſa 12. q. 2. Stephanus Papa: Qui Chriſti pecunias, & eccleſiæ aufert, fraudat, & rapit, vt homicida in conſpectu iudicis deputabitur. Item Greg. vij. Quicunque militum, vel cuiuſcunque ordinis, vel profeſſionis perſona eccleſiaſtica, prædia a quocunque Rege, vel ſeculari principe, vel ab epiſcopis inuitis, ſeu abbatibus, aut aliquibus eccleſiarum rectoribus inuaſerit, vel eorum conſenſu retinuerit, niſi eadem prædia eccleſijs reſtituerit, excõmunicationi ſubiaceat. Gratianus: Quæ vero pœnitentia huiuſcemodi inuaſoribus, atque prædonibus, qui vaſa ſacra, & reliqua diuino cultui dedicata, pollutis manibus arripiunt, & quaſi prophana contrectant, ſit indicenda, Nicolaus Papa diffinit ſcribens Furrario archiepo Burdegalẽſi: Iubemus eum ad pœnitentiam reuerti acceleraueritque, vno anno extra eccleſiam Dei conſiſtere: cuius ſacratiſſima vaſa, extra fidem ſuam, diripiendo, auferre non dubitauerunt. Secundo vero anno ante fores eccleſiæ, ſine communione maneant.

Tertio vero anno eccleſiam Dei intrent, & inter audientes aſſiſtant ſine oblatione, non manducantes carnem, neque bibentes vinum, præter Natalis, & Reſurrectionis dominicæ diem. Quarto præterea anno, ſi his prioribus eorum fructuoſus fuerit pœnitentiæ labor, communioni fidelium reſtituantur, totaque mentis intentione ſpõdentes, talia ſe vlterius nunquam facturos, corpus & ſanguinem domini ſuſcipere mereantur, & vſque ad ſeptimum annum, tribus in hebdomada diebus, ſine eſu carnium, & vini potatione, pœnitentes maneant.

De Clericis male conſumentibus, vel reſeruantibus bona eccleſiæ. Cap. LV.

EX ſumma de caſibus. Quid de prælatis eccleſiarum, & alijs clericis, qui bona eccleſiaſtica pauperibus debita, conſumunt in vſus illicitos, videlicet in meretricibus, hiſtrionibus? Et de his etiam faciunt aliqui teſtamentum. Nunquid tales iudicandi ſunt raptores? Videtur ꝙ ſic, quia contrectant rem alienã inuito domino. Ait enim Hieronymus: Quicquid habent clerici pauperum eſt. Item Auguſtinus: Si priuatim preter quæ nobis ſufficiant poſſidemus, non ſunt illa noſtra ſed pauperum, vt quorum quodammodo procurationem gerimus, non proprietatem nobis vſurpatione damnabili vendicemus. Vnde dico ꝙ qui res eccleſiæ talibus, vel ſimilibus turpib perſonis conferunt, vel etiam conſanguineis, nõ propter naturam ſuſtentandam, ſed vt faciant eos diuites, de patrimonio Crucifixi, Item diuitibus, & potentibus, non propter aliquam cauſam licitam, vel honeſtam, ſed propter fauorem, & pompam ſeculi. Tales inquam prælatos & clericos, qui talibus conferunt bona eccleſiaſtica pauperibus debita, dico eſſe raptores, & per conſequens teneri ad reſtitutionem omnium. Frater V. Pauperibus debita ſunt, in quantum ſuperſunt domeſticis vſibus clericorum. Sed nunquid teneantur hanc reſtitutionem facere de bonis patrimonialibus, ſi ea habent, aut ſufficit ꝙ illam faciãt de fructibus eccleſiæ, quos iam habent, vel habituri ſunt? Reſpondeo. Cum quicquid ſupereſt eorum vſibus, de prouentibus eccleſiarum debeatur pauperibus, non ſufficit facere reſtitutionem de talibus fructibus eccleſiæ cum habeant bona patrimonialia, vel aliunde, quam de eccleſia acquiſita, niſi quatenus ſubtraxerunt ſibi de bonis neceſſarijs, vel quatenus expenderunt circa vtilitatem eccleſiæ de bonis patrimonialibus, aut aliunde quàm per eccleſiam acquiſitis. Et inde quod ait de conſanguineis, vt faciant eos diuites, notabiliter, ſcilicet vltra ſtatum conditionis generis eorum, vel parentelæ, vt cum epiſcopi, vel alij de humili genere nati conſanguineas ſuas maritant baronibus, & ſimilia. Cauſa 12. q. 2 ex Concil. Toletan. Et ſi illi, qui nulla ex rebus ſuis pauperibus Chriſti diſtribuunt æterni iudicis voce damnabuntur in futuro, quanto magis hi, qui auferunt pauperibus, quod non dederunt. Ambr. in lib. de offi. Aurum etiam habeat, non vt ſeruet, ſed vt eroget. Hieronymus Amico rapere quippiam furtum eſt, Eccleſiam defraudare ſacrilegium eſt. Accepiſſe pauperibus erogandum & eſurientibus pluribus velle reſeruare, vel cautum, vel timidum eſt, aut quod apertiſſimi ſceleris eſt, exinde aliquid ſubtrahere omniumque prædonum crudelitatem ſuperat. Item nedum clericus male conſumens, vel quod minus malum eſt ſeruans vltra ſumptus ſuos, cum ſciat, & videat pauperes indigere, violentiam, & rapinam dicitur committere. Ambroſius ſuper illum locum: Hominis cuiuſdam di. &c. proprium nemo dicat, quod eſt commune, pluſquam ſufficit ſumptui, ſi quis retinet, violenter obtentum eſt. Item non magis eſt criminis habenti tollere, quàm cum poſſis, & abundans ſis indigentibus denegare. Item peccant mortaliter non ſolum, quia pauperibus ſubtrahunt, ſed etiam quia talibus turpibus perſonis conferunt, & indignis. Aug. Donare ſuas res hiſtrionibus vitium eſt immane. Item mortaliter retinent, vel conſumunt, quia tot homicidiorum rei ſunt, quot pauperes in locis, vbi habitant, fame mortui ſunt.

De Perſonis turpibus quæ inde paſcuntur. Cap. LVI.

SEd quid de focarijs, & huiuſmodi turpibus perſonis, & alijs ſupradictis, quæ ſic paſcuntur, vel ditantur de rebus eccleſiæ, nunquid & ipſæ teneantur ad reſtitutionem? vtique, ſed differenter. Nam turpes perſonæ indiſtinctè tenentur reddere ſi poſſunt, niſi fortè fuerit eis datum cauſa eleemoſynæ, cum eſſent in neceſſitate. Frater Guilhelmus. Hæc de illis, quæ habuerunt de bonis eccleſiæ. Quid ſi aliunde datum eſt eis, quid etiam de omnibus illis, qui turpiter acquirunt aliquid, nunquid poſſunt ſibi in aliquo caſu illud retinere?

tinere? Rñdeo. Vbi translatum eſt dominium in accipientem, non competit repetitio illi, cuius fuit res illa. Diſtinguit tñ pôt, quia in his quæ ſunt prohibita, quia mala quædam ſunt, quæ non puniuntur a iure ciuili in forma iudicij, niſi pęna infamiæ, vt hiſtrionatus, & exercitium illorũ qui pugnant in arena, vel in duello, vel opera meretricum ſoluta, & in talib. turpiter acquiſita retineri pñt ad vſum acquirentis. Quædam ſunt, quæ puniuntur a iure per corporalem pœnam, vel per extorſionem turpium lucrorum & taliter acquiſita retineri nõ dent, nec ad vſum requirentis, niſi ei concedatur a pęnitentiario ſuo, tanquam alij pauperi, ſed debent in vſus pios erogari, niſi forte reſtituta fuerit iam illis, a quibus ſunt habita vel niſi ille qui hēt reſtituere velit eis a quibus habuit, ad qđ tñ non tenetur. Et hmõi reſtitutio in foro pœnitentiali inducenda eſt pro parte ſatisfactionis, & ideo ibi latè patet officiũ pęnitẽtiarij, & ibi forte pôt diſpenſare, ſicut in mutando ſpē pœnitentiæ, & manſuta ieiuniorum. In illis aũt, quæ ſunt mala, quia prohibita ſunt, ſicut torneamenta, negociatio clericis, lucrum aduocationis, vel medicinæ in caſibus non conceſſis, bladum, vel vinum, vt poſtea carius vendatur, facere ſerta de florib. ad vendendum, quorum vſus eſt frequentius ad laſciuiam, facere decios, & ſimilia. Si tñ talia ſunt prohibita, ex his cauſis acquiſita retineri pñt. Licet aũt hæc diſtinctio videatur probabilis, quia tñ pęnæ reſtringendæ ſunt, & qui nimis emungit, elicit ſanguinem, verius credo q licet in prædictis caſibus bonum ſit, & ſalubre, q pęnitens inducatur in foro pęnitentiali ad erogandum in pios vſus, taliter acquiſita, non eſt tñ compellendus niſi velit, nec iudicandus eſt non eſſe in ſtatu ſaluandorum, ſi non velit hmõ pęnitentiam recipere, niſi in caſibus a iure expreſſis, vt in ſymonia, de qua expreſſum eſt, q pecunia ſymoniaca reſtituenda eſt eccleſię, in cuius ignominiam eſt accepta, licet, & hoc poſſet intelligi quando recepta eſt de bonis eiuſdem eccleſiæ, vel quando de hoc agitur in foro cauſarum. Similiter cum quis aliquid recipit faciat damnum, vel iniuriam, vel calumniam alij, quia tunc non ille qui dedit repetit, ſed ille contra quem datum eſt, quod tamen intelligitur, quando agitur in forma iudicij, quam ſeueritatem, non oportet obſeruari in foro pęnitentiali.

De Diuitibus, qui eiſdem abutuntur. Cap. LVII.

EX ſumma de ca. Diuites vero, & potẽtes, credo q tenentur ſimiliter ad reſtitutionem, ſi illud recipiebant per fraudes, vel minas, vel importunitatem indebitam, vel aliter ſine iuſta cauſa. Clericus tamen, vel prælatus excuſatur in tali caſu, ſi dedit, vt redimeret vexationẽ ſuam, a qua non poterat aliter liberari. Secus autem dico, ſi erant bene meriti honeſti, & ſpiritu ales viri, præſertim quia iam impenderant eccleſiæ ſuum ſeruitium, vel defendendo eam contra prædones, & tyrannos, vel præſtando ſibi patrocinium in cauſa, vel dando ſibi de rebus proprijs, vel ſimilibus modis: talibus enim tenetur eccleſia rependere vicem. Sed cui fiet hæc reſtitutio? credo, q auctoritate iudicis pęnitentialis debeat fieri illi eidem, qui dedit, niſi qui eum turpiter dedit, tunc enim non ſibi, ſed ſucceſſori ſuo poterit fieri, vel in vtilitatem eccleſiæ conuertetur, vel etiam eiuſdem loci pauperib. (ſi hoc expedire videbitur) erogetur. Frater Guil. Si ita videbitur pęnitentiario, & hoc vltimum melius eſt, cum indigent pauperes, & ſatis abundat eccleſia. Alioquin melius eſt, quòd in vtilitatem eccleſiæ pauperis conuertatur.

De Meretrice, quæ a clerico precium accepit. Cap. LVIII.

QVid de muliere, quæ recepit pecuniam pro opere carnali? Reſpondeo. Si recepit ab aliquo de rebus proprijs, non eccleſiaſticis, non tenetur reſtituere, etiam ſi ſit monialis, cui datum eſt, ſi acquiritur monaſterio, quod accepit. honeſtius tamen eſt, q monaſterium non retineat, ſed eroget in pios vſus. Si autem a clerico ſeculari de rebus eccleſiæ, facienda eſt reſtitutio, ſecundum q dicit hic magiſter, niſi epiſcopus velit diſpẽſare cum illa, quæ recepit, q retineat iſtud, ſi ſecularis eſt mulier, aut cum monaſterio, ſi regularis eſt. Si autem accepit a perſona regulari de rebus monaſterij, quod præſumendum eſt, niſi conſtet de contrario. Diſtingue. Aut recepit ab habente adminiſtrationem, aut a ſimplici clauſtrali, in primo caſu facienda eſt reſtitutio monaſterio, vel prioratui, vel adminiſtratori, de cuius bonis datum eſt, & poteſt fieri reſtitutio eidem perſonæ, quæ dedit, ſi adhuc remanet in adminiſtratione illa, maximè ſi dicitur correctus, aliàs ſecurius eſt, quòd ei non reddatur, ſed fiat, quod dictum eſt. Si tamen tali non recorrecto facta ſit reſtitutio, liberata eſt, quæ accepit, ſi autem amotus ſit ab adminiſtratione illa: aut ſi clauſtralis eſt ſimplex, qui dedit, faciẽda eſt reſtitutio monaſterio, prioratui vel adminiſtrationi, nec liberabitur ſi ſoluerit illi, qui dedit, niſi tunc demum cum conuerſum fuerit in vtilitatem monaſterij, prioratus, vel adminiſtrationis, nec poteſt retineri a monaſterio regularis mulieris huiuſmodi, quod accepit a regulari alterius loci, niſi de conſenſu abbatis, & conuentus, ſi magnum fuit donum, aut abbatis ſolius, ſi paruum vel mediocre. Quod autem dixi de rebus taliter datis a perſonis regularibus, idem intelligas de rebus datis a perſonis ſecularibus, etiam laicis, qui ſui iuris non ſunt, ſicut eſt ſeruus, & filiusfamilias, quando dant aliquid de rebus taliter & peculiaribus, niſi illarum rerum ita liberam habeãt adminiſtrationem, q quaſi paterfamilias, poſſint diſponere de eiſdem. Itẽ quod dictum eſt de moniali reſpectu regularis viri, teneas & econuerſo, quando vir regularis recepit aliquid a muliere regulari. Vir autẽ regularis, quod recepit pro opere carnis a coniugata, reſtituere debet marito, ſi illa dedit de rebus dotalibus, aut communibus: ſi autem dedit de paraferna libus, vbi de conſuetudine habent mulieres paraphernalia, aut ſi mulier ſoluta ſui iuris dedit amaſio aliquid de rebus proprijs, licet honeſtum ſit quòd iſtud expendat in pias cauſas, non tamen credo, quòd teneatur niſi velit, poterit enim ei reſtituere, quæ dedit, quod melius videtur, ſi pœniteat, vel egeat.

Vtrum perſona regularis per ſe reſtituere poſſit, quod male accepit. Cap. LIX.

NVnquid regularis perſona poteſt reſtituere auctoritate propria, quod accepit pro carnali opere, vel quod habuit de furto, vel rapina? Reſpondeo. Si cuiquam competit datæ rei repetitio, diſtingue, q ſi extat adhuc res data, penes illum cui data eſt, ſi non audet, aut timet, aut non pôt impetrare, q fiat reſtitutio per prælatum collegij, reſtituat auctoritate propria, ſecundum formam ſupradictam, etiam contradicente prælato, quia plus eſt obediendum Deo, quam homini. Sed ſi non extat, quia iam conſumpta eſt, inanis eſt actio. Ideo ſi autem non eſt conſumpta penitus, ſed conuerſa eſt in vtilitatem monaſterij, vel habet aliquid quod comparauit ex re ſibi data, ſi non poteſt, vel non audet, aut timet impetrare, q fiat reſtitutio per prælatum, gerat bona fide negocium monaſterij, reſtituendo cui debetur, vt dictum eſt. Vel ſi fuit datum de bonis eccleſiæ ſecularis impetranda diſpenſationem epiſcopi, q poſſit retineri a monaſterio, vel erogari in pios vſus, non tamen contradicente prælato hoc faciat, propter bonum obedientiæ, niſi ſit illa res comparata de pecunia eccleſiæ. aut perſonæ priuilegiatæ in hoc, q rem emptam de ſua pecunia poſſit vendicare, ſicut eſt miles, & pupillus, in quo caſu etiam contradicente prælato pôt eam reſtituere, ſi eam habeat, ſicut dictum eſt de re adhuc extante penes eam perſonam, quæ accepit.

De Adultera, quæ ſpurium, vel extraneum hæredem conſtituit. Cap. LX.

EX ſumma de ca. Mulier quæ de adulterio ſuſcepit filium, vel ſuppoſuit alienum partum, debet laborare quibuſcunque modis poteſt, vt legitimi hæredes non fraudentur hæreditate paterna, caute tamen: reuelare enim ſimpliciter marito, vel ẽt ipſi ſpurio, vel ſuppoſito non expedit, tũ quia multa pericula poſſent inde oriri, tũ quia forte nõ crederent ſibi. Ex altera parte vẽ, q non poſſet agere pęnitentiã, vel eſſe in ſtatu ſaluandorum, durante tali deceptione, quia nõ dimittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum. Verum quia propter hoc non eſt ei pęnitentia deneganda, vt ait limita procedat, reuelet enim confeſſione, & pęnitentia facta ſuo ſacerdoti parrochiali, vel de licentia eius alij magis perito, & poſtea ipſa reuelet eũ ſuo ſimiliter in confeſſione, & tunc quod tutius eſt ambo ſimul inquirant diligenter, & caute, ſi ille ſpurius, vel ſuppoſitus, ſit homo ſpiritualis, & timens Deum, quo inuento vocent eum ſecreto, & coram muliere, & ſi videtur expedire recepto prius ſacramento ab ipſa. q non calumnioſe procedat, & ẽt ab illo, q factum ſecretum teneat, poterunt enim tunc reuelare ſibi, & inde conſulere, vt ingrediatur religionem, vel transferat ſe ad longinquam regionem, vt ſic nihil percipiat de bonis illius, quem credebat eſſe patrem ſuum: ea autem, quæ conſumpſit de bonis prædictis, dum habuit bonã fidẽ, credens ſe eſſe filium legitimum, reſtituat, vel cõponat, vel petat remiſſionem a viro mulieris ſi viuit, ſin autem ab hæredibus legitimis. Non tamen per ſe hoc faciat, ne factum reueletur, ſed per ſacerdotem, vel aliam perſonam, quæ hoc procuret, tacitis ſemper perſonis, & facto. Si tñ poteſt non planè induci ad hoc, non credo eũ penitè

tiſe cogendum, ar. leg. quæ dicit, bonæ ſidei poſſeſſorem non teneri de conſumptis. Si vero illi ſparto, vel ſuppoſita non poteſt reuelari ſine periculo, vel etiam facto ſibi reuelato, ſecundum formam prædictam non vult acquieſcere conſilio, tunc iniungatur mulieri, quod de ſponſalitio ſuo, & alijs rebus quas habet, vel in futurum habere poterit ſatisfaciat, iuxta poſſe, dolens ſemper de peccato, & quia non poteſt plenè ſatisfacere, proponat tamen firmiter in animo, quod ſatisfaciet quamcito poterit, hoc tamen fiet per iudicem pœnitentialem, vel perſonam religioſam ſecretè, & cautè, & poteſt vti his verbis. Quædam perſona tenetur vobis, & hoc accipite, & ita erit in bono ſtatu. Frater Guil. Nunquid tenetur petere veniam, vel dilationem ab illis, quos ſic damnificauit, quando non poteſt reſtituere? Responden. Quando quis damnificatus eſt, ab aliquo quocunque modo indebito, & hoc ſcit, qui damnificatus eſt, credo quod tenetur veniam petere, per ſeipſum ſi poteſt, aut ſi audet, aut per aliam perſonam ſi non poteſt, aut non audet per ſe, quæ tamen perſona ſubijcere non debet nomen, & circumſtantias perſonæ pro qua intercedit, ſi ex expreſſione timeatur periculum, vel ſcandalum: qui enim offendit aliquem, cum eo ipſo offenſus habeat aliquid aduerſus eum, debet ire, & reconciliari fratri ſuo, ſecundum quod habetur in euangelio, debet inquam ita per ſe, vel per alium, vt dictum eſt. Si autem qui damnificatus eſt neſcit hoc, nec ſciuit, credo quod tutius ſit petere veniã, vt dictum eſt, quando ſatisfacere non poteſt, non tamen tenetur, quia non eſt in mora, in hoc caſu quoad iudicium diuinũ. Si autem ſatisfacere poteſt, ſemper eſt in mora, donec ſatisfecerit, aut dilationem impetrauerit. Hoc etiam credo obſeruandum, vbi aliquis debitor eſt alicui ex contractu, vel quaſi contractu. Et ſimiliter diſtinguendum eſt. Hoc etiam obſeruãdum in contractibus eorum, qui recolunt ſe debitores alicui, ex eo quod fecerunt ex ſeculo.

Adhuc de eodem. Cap. LXI.

QVid de filijs illius, qui viuante vxore ſua duxit aliã, tam ipſo, quàm ſuperducta ſciente impedimentum, de filijs inquam ſuſceptis, de ſecundo matrimonio illo, nunquid poſſunt ſuccedere in hæreditatem patris, aut tenentur totum reſtituere filijs primi matrimonij, aut alijs veris hæredibus, aut ſufficiat, quod tantum reddant eis, quod teneant ſe pro pacatis, cum parum ſufficiat eis, cum tam pauperes ſint, & credunt ſe totum amiſiſſe? Reſpondeo. Si præſcripſerunt cum bona fide, non tenentur reſtituere aliquid, maximè ſi adhuc poſt completam præſcriptionem retinent bonam fidem. Si autem non eſt completa legitime præſcriptio, tenentur totam hæreditatem cum fructibus mala fide conſumptis reſtituere, quantumcunque oporteat eos indigere, vel etiam mendicare, niſi quantum fuerit eis datum, vel remiſſum a veris hæredibus, & hoc dum parati ſunt huiuſmodi poſſeſſores ſine dolo, & fraude, totum eis reſtituere, ſi velint recipere. Quid ſi mulier hēt filios de adulterio occulto, poteſt ne eos facere hæredes ſaltem in parte hæreditatis ſuæ, cũ legitimos filios non habeat, vel ſi habeat nunquid de cõſenſu eorum poſſunt quaſi legitimi admitti ad portionem hæreditatis. Item quantum poteſt ipſa, vel quicunque alienare de hæreditate ſua. Reſpondeo ad primum. Credo, quod ſecundum iura ſcripta poteſt quemlibet ſcilicet extraneum, dum tamen non ſit turpis, vel indigna perſona, ſiue vnum de filijs, quem maluerit hæredem conſtituere in totum, vel in partem, reſeruata tamen legitima portione liberis ſuis: ſed ſecundum conſuetudinem Gallicani Regni, non poteſt teſtator dare vltra quintam partem hæreditatis. In quibuſdam locis tamen alije vltra etiam. Aliud etiam obſeruatur de conſuetudine alicubi in donationibus inter viuos, & aliud in donationib. cauſa mortis. In quæſtione ergo propoſita tenenda eſt conſuetudo regionis. Mater etiam de conſenſu legitimorum filiorum, vel hæredum aliorum facere poteſt illegitimos filios ſuos cohæredes legitimorum, niſi repugnet loci conſuetudo.

De his qui naufragorum bona diripiunt. Cap. LXII.

EXtra de rapto. &c. Ex cõcil. Lateran. Qui Chriſtianos naufragium patientes, quibus ſecundum regulam fidei auxilio eſſe tenentur, damnata cupiditate ſpoliant rebus ſuis, niſi ablata reddiderint, excõicationi ſe nouerint ſubiacere. Naufragijs nihil eſt auferendum, imò quicquid de ipſo naufragio inuentum eſt, ſiue illud ſit captum, de ipſo naufragio, ſiue de mari, ſiue de littore reſtituendũ, nec excuſatur aliquis aliqua conſuetudine, vel ſtatuto, vel præcepto, hoc.n. eſt cõtra præceptum dñi. Oia. n. quæcunq; vultis. vt ſa. &c. Item quod tibi oderis ſieri, &c. Item epũs, vel quilibet prælatus, vel clericus, qui tanti criminis eſſet particeps, vel conſentiens eſſet deponendus, laicus vero niſi admonitus ſatisfecerit dēt anathematizari. Item ſm leges tenentur raſ. eorum, in quadrupiũ, poſt annũ vero in ſimplũ, ſed hoc intelligas, niſi ſint talia nauigia, q̃ pyrrhaticã tyrannidẽ exerceant, vel ſint inimica nomini Chriſtiano. Frater Guil. Quid de illis principibus, qui conueniunt cum nautis, quod reddant eis certam ſummã ſinguli pro ſingulis nauib. currentibus per terminos eorum, pro quitando ab huiuſmodi abuſu, nunquid poſſunt illam ſummam ſine peccato recipere? Rñdeo. Credo, quod qui gratis debent huiuſmodi quitare, nõ poſſunt pro quitatione huiuſmodi aliquid accipere, ſed tenentur ſic acceptum reddere, cum neutræ penſionem huiuſmodi nõ conſtitueſēt ſimpliciter, & abſolutã ſpõtanei, ſed ne deteriora ſuſtinerēt.

De his qui pedagia, vel thelonia indebitè exigunt. Cap. LXIII.

EX ſum. de ca. Circa pedagia, & thelonia diſtingue, quia aut ſunt antiqua, aut noua. In primo caſu ſi fuit impoſitum ab his, qui potuerunt imponere, videlicet principibus, vel regibus, & præſertim auctoritate eccleſiæ, & pro iuſta cauſa, vt pro defenſione ſtratæ publicæ contra prędones in terra, & contra pyrrhatas in aqua, vel pro defenſione fidei, & patriæ contra Paganos, vel hæreticos, vel pro alia ſimili cauſa, & recipiens facit illud propter quod fuit impoſitum liberè, & ſine ſcrupulo conſcientiæ poteſt recipere. Si autem neſcit a quibus fuerit inſtitutum, credit tamen, quod ab illis qui potuerunt, & ex prędictis cauſis, credo idem. Idem credo, ſi iſte talis non laboret modo nec facit expenſas, quia non eſt neceſſe, cum terra ſit bene purgata, & in pace, paratus eſt tamen, & labores, & expenſas impendere, ſi eſſet neceſſe: ita etiam quod proponat imminente neceſſitate, non ſolum quod tunc acciperet in illas expenſas ponere, ſed etiam vltra ſi eſſet neceſſe. In ſecundo vero caſu, ſcilicet ſi ſit nouum pedagium, vel theloneum, nullo modo põt abſque periculo animæ, vel rapinæ, niſi certum ſit illud a principe, vel rege ſtatutum, & propter immmodicam neceſſitatem aliquam de ſupra dictis, & exinde procedet per omnia, vt dictum eſt antiquo. Si contra formam iſtam aliquid eſt acceptum credo eſſe reſtituendum, & illi a quo iniurioſè acceptum eſt ſciri poteſt, ſin autem, cum conſilio eccleſiæ in pijs cauſis eſt expendendum. Cauſa 24. q. 3. Calixtus Papa. Si quis mercatores nouis theloneorum, ac pedagiorum exactionibus moleſtare tentauerit, Chriſtiana communione careat, donec ſatisfecerit. Extra s, de treuga, & pace. Alex. iij. Innouamus, vt presbyteri, monachi, conuerſi, peregrini, mercatores, ruſtici, euntes, vel redeuntes, in agricultura exiſtentes, & animalia quibus arant, & ſemina portant ad agrum congrua ſecuritate lætentur.

De his quæ a Chriſtianis iniuſtè ſubtrahunt. Cap. LXIIII.

EX ſumma de ca. Mercatores vero, & tranſeuntes, credo, indiſtinctè, quod debent perſoluere antiquum, & nouũ, dummodo recipiens faciat illud propter quod fuit inſtitutum, quod ſi non faceret, iſti a quibus exigitur, vel debent adire ſuper hoc iudicem, quod tutius eſt, vel dicant, quod ceſſante in illo cauſa, ceſſat in eis obligatio, vel non ſeruanti fidem eis, nec ipſi ſeruare tenentur. Si autem recipiens ille faceret, quod ſuum eſt, & illi aliquid ſubtraherent, rapina vel furtum eſſet, vnde præcisè tenentur ad reſtitutionem, & agere inſuper pœnitentiam, de furto, & mendacio, ſiue alijs peccatis ibi commiſſis. Si vero illi iniuſtè reciperent, & iſti furtiue ſubtraherent, peccarent ad minus venialiter in mendacio, quia erat mendacium pietatis, ad reſtitutionem autem ipſum non credo teneri. Frater Guil. Vocat mendacium pietatis, quo ſibi conſulit, vel illi, ne ille malè recipiendo peccet. Sed illi qui tenentur ei ad reſtitutionem, pedagij, nunquid etiam tenentur ad emendam? & iniungendum eſt eis in foro pœnitentiæ, vt eam ſoluant? Reſpondeo. Credo, quod nec in hoc caſu, nec in ſimilibus tenetur quis ad ſoluẽdam emendam, niſi fuerit iudicatum cõtra ipſum in foro cauſarum quia talia non debentur, niſi tunc demum cum quis condemnatus eſt per ſententiam in forma, alias in foro iudicij, vnde ſi quis furtim aſportauerit pedagium, vel inciderit alienam ſiluam, vel commiſerit furtum, aut ſacrilegium, aut ſimilia, ſuper quibus ſtatuta eſt pœna corporalis, vel pecuniaria per legem, vel canonem, non eſt iniungendum pœnitenti in foro pœnitentiali, quòd ſoluat huiuſmodi pœnas, ſed tunc demum cum fuerit condemnatus ad illas, ſed ſufficit, quòd ſoluat intereſſe, vel ſatisfaciat ad arbitrium boni viri, ſi iniuriam intulit. Hoc etiam dici poteſt tutè de pecunia

habita per ſymoniam, de qua ſolet dici, ꝙ reſtituenda eſt illi eccleſiæ in cuius ignominiam data eſt, vel recepta, per illud c. extra, de ſymonia. De hoc autem. Illud autem capitulum intelligi poteſt, quãdo de bonis eccleſiæ erat data pecunia, vel quando agebatur in forma, vel foro iudicij contra recipientem, & idem poteſt intelligi in omnibus ſimilibus caſibus, in quibus iura dicunt extorquendam eſſe pecuniam turpiter acceptam, cuius tamen repetitio non datur ei, qui turpiter dedit. Quod dico propter magiſtrum, qui dedit pecuniam pro habendis ſcholis, cui competit datæ pecuniæ repetitio, vt dictum eſt ſupra de magiſtris, & idem in ſimilibus caſibus ſiqui ſunt tales. Contra id tamen quod dictum eſt de pecunia ſymoniacè acquiſita, eſt ne extra de ſymo mandato. argumentum ſumpto a contrario ſenſu, quia videtur innui, ꝙ pecuniam per pactum ſymoniacum acquiſitam reſignare tenetur, qui eam accepit, licet ſecus ſit, ſi abſque pacto fuerit recepta. Et ideo tutius eſt dicere, quòd pecunia ex pacto ſymoniaco acquiſita retineri non poteſt, etiam ſecundum iudicium fori pœnitentialis.

De his qui eadem paganis ſurripiunt. Cap. LXV.

EX ſumma de ca. Quid de Chriſtianis, qui accedentes ad ciuitates Paganorum ſubtrahunt Paganis hmõi pedagium, vel theloneum. Ad hoc dico ſi vadunt illuc tpe treugæ, & non portant merces prohibitas, & ipſi Saraceni tenent eis fidem, defendendo eos in ſuo territorio, vel maritima, a latronibus, vel piratis, debent Chriſtiani fideliter ipſis perſoluere ſecundum ſtatutum, vel pactum, aliàs tenentur eis ad reſtitutionem ſi poſſunt, vel ſi non poſſunt, erogare in vſus pauperum ad mandatum eccleſiæ. Nam fides etiam hoſti ſeruanda eſt, ſi autem iuerunt in tempore guerræ, vel etiã in tempore treugæ, ſed cum mercibus prohibitis, non credo, ꝙ teneantur illis ad reſtitutionem, ſed quia peccauerunt, credo, vt puniantur in quo deliquerunt, ꝙ ſit eis iniungendum in pœnitentia, vt illud dent in redemptionem captiuorum, vel in ſubſidium eorum, qui pugnant pro fide Chriſtiana, vt ipſimet expendant in eodem ſubſidio, ſi ad hoc ſunt idonei corporaliter laborando. Frater Guil. Sed cum ſint pagani malæ fidei poſſeſſores terræ quam tenent, quomodo ſtatuta eorum ligant Chriſtianos? Reſpondeo, credo, ꝙ ſtatuta eorum, qui per vim occupauerunt, & tenent terram, quæ aliquãdo fuit Chriſtianorum, non obligant fideles niſi conſenſerunt, aut ſponte ſe ſubiecerint ſtatutis huiuſmodi, ſecus dicerem de illis Saracenis, qui nõ ſunt violenti poſſeſſores terrarum quas tenẽt. hi etiam de quibus primo dictum eſt, cum ſint in poſſeſſione ſtatuẽdi, & damnandi, non ſunt defraudandi, nec ſpoliandi illa quaſi poſſeſſione auctoritate alicuius priuatæ perſonæ, vnde ab huiuſmodi pedagijs defraudari non debent, per aliquem Chriſtianum, tranſeuntem per terras eorum.

De his qui quæſtus, & tallias indebitas exigunt. Cap. LXVI.

EX ſumma de ca. De quæſtis, tallijs, & ſimilibus dico, ꝙ regulariter non debet dominus a ſubditis petere, niſi ea, quæ inter ipſum, vel ipſos anteceſſores eorum planè, bona fide, ſine dolo, ac coactione conuenit, ſicut ſolet fieri, cum manſi, vel villæ conceduntur de nouo colonis, vel alijs perſonis. Solent etiã inde fieri inſtrumenta, quæ continent cenſum annuum, & alias ſeruitutes, & pactiones hincinde. Omnia ergo iuxta hunc modum poſita ab initio, dum tamen non fuerint turpia, vel contra Deum, peti poſſunt, & ſoluenda ſunt. Nam quilibet in traditione rei ſuæ po eſt ponere legem, quam vult. Item quia ſcienti, & volenti non infertur dolus. Item Pacta cuſtodiantur, ait concil. Afri. Ergo quicquid ſubditus de his abſque domini voluntate ſubtraheret, ſicut fur, teneretur reſtituere, vbi tamen indeterminatè poſitum eſt in inſtrumento aliquod tale verbũ, collecta, talia, quæſta, & ſimile, intelligo ꝙ debet eam moderatè accipere, inſpecto onere, & facultatib. ſubditorum Frater Guil. Ita credo, ꝙ etiam cum in inſtrumento continetur, ꝙ talis dominus poteſt facere talliam, ad viſum, vel ad placitum, aut talis eſt conſuetudo, etiam ſine ſcripto. Illud viſum, vel placitum moderandum eſſe ad arbitrium boni viri, inſpectis facultatib. ſubditorum. Ex ſumma de ca. Si autem dominus vltra conuenta, & ſtatuta inter ipſum, & ſubditos, aliqua ſpõte oblata nulla fraude adhibita, vel minis, vel coactione indirecta recipiat, nõ tenetur ad reſtitutionem, ſed exacta a ſe, vel ſuis directè, vel indirectè, tenetur reſtituere. Frater Guil. Indirectè, vt quando denegat eis iuſtitiam, vel non defendit eos, vt debet, vt ſic aliquid extorqueat, vel inſinuari eis facit, ꝙ vult aliquid habere ab eis. Ex ſum. de ca. Verum tamen ſi ex aliquibus circunſtantijs apparet impoſſibilis. vel multum difficilis reſtitutio, ſatis videtur, ꝙ poſſit hmõi principibus, & militibus conſuli, ꝙ in compenſationem, vel remitterent eis cõiter cum eorundẽ conſenſu, & libera voluntate aliquam ſeruitutem, ſeu nouã præſtationem in perpetuum, vel ad tps, ita ꝙ leuiſſimè teneretur eis ſatisfactum, vel etiam facerẽt in remiſſionem peccatorum illorum, quibus tenentur, ad aliquid hoſpitale, vel opus ſimile pietatis, cum conſenſu tamen eorundem, ſi poteſt requiri.

De cauſis iuſtis, & iniuſtis tallias exigendi. Cap. LXVII.

HAec autem intelligas, vbi iuſta cauſa ipſum dominum ad talem exactionem faciendam inducat. Sunt enim quædam cauſæ iuſtæ, vna pro defenſione patriæ, & maximè ſuæ ciuitatis caſtri, vel villæ. Ad hoc.n. tenentur omnes, non ſolum res ſuas partiri, ſed etiam corporaliter laborare, munire ſe in caſtro, vel ciuitate, & vigilare, vt ſic ſe ipſos, & res ſuas ſaluent. Item ſi dominus vult ire in exercitum indictum ab eccleſia, vel principe contra hæreticos, vel Paganos, nec de ſuo abſq; graui damno poſſet facere expenſas ſibi neceſſarias, poteſt a ſubditis auxilium petere moderatum. Item ſi in guerra, vel bello iuſto, ex parte ſua ſit captus ab hoſtibus, nec poteſt ſoluere redemptionem petitam ab eo, abſq; graui damno. Item ſi vellet ire ad principem, pro obtinendo priuilegio protectionis pro ſe, & pro eis, nec poſſet de ſuo expenſas ad hoc vtiles, & neceſſarias, abſque graui damno facere, & ſi qua alia cauſa ſimilis emergeret, dum tamen ſemper moderatè, & non ad grauamen eorum, & cum charitate, non ex violentia exigeret. Frater Guilel. bene dicit, alia ſimilis. Sunt enim quædam cauſæ vſitatæ, & approbatæ alicui præter illas, quæ hic ponuntur, ſ. quando dominus maritat filiam ſuam, aut filium facit militem, aut relenat feudum ſuum, aut auget, nouum feudum comparando, & cum talia videantur reſpicere commodũ ſubditorum, pro eo, ꝙ cum dominus maritat filiam acquirit ſibi amicos, & augendo feudum fit ditior, iam plus poteſt parcere ſubditis, quàm ante, & cum facit filium militem, potẽtior eſt ad defendendum terram: non credo ꝙ damnandi ſint, qui talia recipiunt, vbi conſtitutum eſt, vel conſuetum: Dum tamen non recipiant vltra quàm cõſtitutum eſt, vel conſuetum. Si tamen aliquid conſuetum eſt, & ſi ad arbitrium exigi conſueuit, cum moderamine exigatur. Ex ſumma de caſib. Si autem dominus vult ludere ad aleas, vel vltra vires ad vanitatem expendere in veſtibus, hoſpitibus, & ſimilibus, non debet propter tales cauſas exigere, quod ſi fecerit tenetur ad reſtitutionem. Idem. Si captus in bello iniuſto exegit ab eis redemptionem totam, vel partem quam ſoluit hoſtibus.

De his qui nihil aliud a ſubditis niſi tallias accipiunt. Cap. LXVIII.

EX ſumma de ca. Sed quid de quibuſdam, qui nihil penitus recipiunt a ſubditis, niſi tallias, vel quæſtas. Ad hoc diſtinguo, ꝙ aut ab antiquo ſibi, & anteceſſoribus eſt ſoluta tallia, aut de nouo eſt impoſita ſiue petita. In primo caſu ſi ſcitur, vel creditur probabiliter, ꝙ ex iuſta cauſa, & benè impoſita fuerit & ſoluta, põt exigere, ita tñ, ꝙ & ipſe cõpleat ſi quid ex illa cauſa, vel inſtitutione complere debeat. Frater Guil. Sed quo hoc ſcietur? Rñdeo. Poteſt ſciri, ſi ſuper hoc confectum eſt inſtrum, ſi ẽt ita ſeruatum eſt a tpe ex quo non extat memoria. Secundum quoſdam præſumendum eſt, quòd ex cauſa iuſta fuit impoſita. ar. ca. di. iſta. Quod ſatis credo niſi violenta ſit præſumptio in contrarium, præſertim cum dicatur, quòd in longiſſimis præſumptionibus, non oportet probare titulum, ſed ex lapſu temporis præſumitur titulus interueniſſe, qui allegatur. Ex ſumma de caſibus. In ſecundo vero caſu, vel etiam in primo, cum nec ſcitur nec creditur iuſta cauſa, non debet exigere, & quod cum mala fide recepit debet reſtituere ſi poteſt, poſito tamen quòd verè dominus eſt, & quòd nihil penitus percipit, quod vix eſt credibile, quin ad minus recipiat ibi iuſtitias, & ſequuntur eum in exercitu in bello iuſto. Si tamen ita verum ſit, quòd nihil percipit, credo, ſaluo meliori iudicio, quòd debent inter ſe aliquid ſtatuere, quod dent ſibi in ſignum ſubiectionis, ne aliter imerito videatur eſſe penes eum dominium rei ſuæ. Et ſi dubitetur quid, vel quantum debeat eſſe illud, credo quòd debeant obſeruare, quod in vicinis villis, vel caſtris, vel prouincijs obſeruatur: ita tamen, quòd villa iſta non grauetur, vel ſi diuerſæ ſunt conſuetudines, ea quæ minus ſoluit eligatur. Et hoc totum intelligo, niſi ipſe, vel aliquis de anteceſſoribus ſuis vendidit, vel donauit eis illud, quod ibi in ſubiectionis ſignum conſueuit percipere,

tione enim non poteſt aliquid petere. In omni tamen caſu credo, ꝙ debeant habere in memoria, tanquam inſeparabiliter adnexa domino illa ſex, enumerata in epiſtola Philiberti epiſcopi, videlicet incolume, tutum, honeſtum, vtile, facile, poſſibile, vt in illis ſint ei fideles. Frater Guil. Incolume, ne ſint in damnum domino ſuo, de corpore ſuo. Tutum, ne ſint in damnum domino ſuo de ſecreto ſuo, vel de munitionibus, per quas tutus eſſe poteſt. Honeſtum, ne de ſua iuſtitia, vel alijs cauſis, quæ ad honeſtatem eius pertinere videntur. Vtile, ne ſint ei in damnum de ſuis poſſeſſionibus. Facile, ne id bonum, quod ſuis dominis leuiter facere poterit, faciat ei difficile. Poſſibile, ne id bonum, quod domino ſuo erat poſſibile reddat impoſſibile. Et quia non ſufficit abſtinere a malo niſi fiat bonum, reſtat vt in eiſdam ſex ſupra dictis conſilium, & auxilium fideliter domino ſuo præſtent.

De eodem. Cap. LXIX.

QVid de illis, qui tali vtuntur conſuetudine in hominibus ſuis, ꝙ de mobilibus eorum capiunt quantum, & quando volunt, & cũ ſuſpicantur eos velle tranſire ad alium dominum, omnino ſpoliant eos, nunquid excuſari poſſunt per conſuetudinem? & an tenentur ad reſtitutionem? & an ſunt abſoluendi ſi nolunt reſtituere? Reſpondeo. Si certum eſt, ꝙ ab initio fuerit impoſitum tale onus terræ ſine malitia, & fraude, ꝙ dominus poſſit ab habitatoribus quando, & quantum velit capere, & poſſit retinere omnia mobilia ſi receſſerint, cum quilibet poſſit imponere ſuæ rei onus, quod voluerit, videtur tolerari poſſe, ꝙ in tantum vtatur huiuſmodi conſtitutione, ꝙ non grauet eos vltra modum, aut manentes aut recedentes, & ꝙ domini non tenentur ad reſtitutionem taliter acceptorum. Si autem non eſt certum, aut ſi creditur, ꝙ non fuerit ab initio legitime inſtitutum, credo ꝙ huiuſmodi ſpoliationes ipſo iure factæ malæ ſint, ꝙ peccant, qui hoc faciunt, & tenentur ad reſtitutionem. In hoc tamen caſu, & ſimilibus, qui tolerantur ab eccleſia, pro eo ꝙ ibi poteſt eſſe aliqua dubitatio de iure, aut de facto non credo ſimpliciter denegãdam eſſe abſolutionem, ſed facienda eſt, cum quadam tamen dubitatione, & proteſtatione ſic. Abſoluo te de hoc inquantum poſſum. Sed timeo, vel credo, ꝙ non ſufficit tibi ad ſalutem, niſi te aliter habueris in hoc caſu. Item adde illis, qui emunt præpoſituras ſeculares, vbi non ſunt redditus, ſed ſolæ exactiones, & munera, & ſeruitia, quæ recipiunt huiuſmodi præpoſiti, nunquid tenentur talia reſtituere, aut ſi compelluntur a dominis exercere huiuſmodi officia, nunquid tenentur potius omnia ſua dimittere, quàm in hoc obedire, & quid de dominis qui vendunt huiuſmodi præpoſituras? Reſpondeo. Si non poſſunt huiuſmodi officia exercere ſine peccato mortali, potius debent omnia mala tolerare, quam ſic peccare, & peccant mortaliter, quotiens munera accipiunt propter faciendam gratiam alicui in præiudicium alterius. Aut ſi minis, & terroribus aliquid extorqueant, aut quoſdam grauent, vt alij timentes eis ſeruiant, ne talia patiantur tunc tenentur ad reſtitutionem omnium talium, ſi poſſint, nec aliter abſoluendi, & peccant domini, qui tales præpoſituras vendunt, aut ad emendum aliquos compellũt, cum gratis eas committere debeant, ex qua non ſunt ibi redditus, aut prouentus iuſti, & tenentur ad intereſſe illis, qui per huiuſmodi præpoſitos taliter ſunt ſpoliati. Hoc autem intelligo de illis præpoſitis, qui reddunt iura. De Pedellis aut minorib. quorum eſt officium tantum citare, vel exequi iudicata, vel mandata maiorum, tenendum eſt, quod dicitur infra de officialibus.

De his qui guerras adinuicem exercent. Cap. LXX.

EX ſumma de ca. Circa principes autem, vel milites habentes guerras adinuicem, diſtingue, quia aut ille de quo quæritur habet iuſtam guerram, vel bellum, aut non. In primo caſu. ſ. cum hẽt iuſtum bellum, & non exercet illud, niſi contra nocentes, & non habet intentionẽ corruptam, quicquid capit ab hoſtibus ſuum eſt, nec tenetur reſtituere. Vt autem dictum eſt ſupra, quinque exiguntur, ad hoc vt bellum ſit iuſtum. ſ. perſona, res, cauſa, animus, & auctoritas principis. Frater Guilel. Dicit. n. Imperator. Nulli proſus nobis inſcijs, atq; inconſultis, quorumlibet armorum mouendorum copia tribuatur. Quid ſi barones ſubditi comitis, vel ducis, habent guerram contra eum, aut comes contra Regem ſuum, vel econuerſo, cuius principis eſt auctoritas requirenda? Reſpondeo. Princeps qui nullum habet ſuperiorem, ſiue ſit Rex, ſiue Imperator, auctoritate propria, ſi iuſta cauſa ſubſit, põt mouere bellum, tam contra ſubditos, quam contra extraneos. Põt & ſubditis ſuis dare auctoritatem mouendi bellum, tam circa principem extraneum, quam circa ſubditos eius, ſi cã ſubſit, & viderit expedire. Sed non contra proprios ſubditos, quandiu põt iniuriantem iuſtificare, vel quãdiu vult ſtare iuri coram eo, vel coram iudice ſuo, ſi eſt iudex medius inter huiuſmodi principem, & iniuriantem. Si aũt non põt eum iuſtificare, ſi ille non vult ſtare iuri, põt non ſolũ princeps hmõi, ſed & ille princeps, qui hẽt ſuper ſe ſuperiorem auctoritate ſua mouere bellũ contra hmõi iniuriantem, ſi ſubeſt ei mediatè, vel immediatè, & dare licentiam, iniuriam paſſo, mouendi circa eum arma. Si aũt iniurians non ſubeſt mediatè, vel immediatè principi habenti ſuper ſe ſuperiorem, princeps ille non põt dare auctoritatem ſubdito ſuo mouendi contra eum arma, ſed auctoritas ſuperioris principis eſt requirenda, maximè ſi ille iniurians pertinet mediatè, vel immediatè ad iuriſdictionẽ illius ſuperioris principis. Cum ergo vaſallus comitis hẽt guerram contra comitẽ, Regis eſt auctoritas requirenda. Si aũt comes contra Regem, & Rex nolit ei ius exhibere, per pares curiæ humiliter requiſitus, credo, ꝙ ſi ius ſuum armis defendat cum moderamine inculpatæ tutelæ non peccat. Impugnare tñ Regem auctoritate propria non poterit. Papa tñ facta denunciatione de exceſſu Regis, ſi Rex nollet a peccato deſiſtere poſſet Regem excõicare. & creſcente contumacia dare auctoritatẽ mouendi arma contra eum. Cum aũt Rex hẽt cauſam guerræ cõtra Imperatorem vel econuerſo, non credo, ꝙ vterque, vel alteruter teneatur ius ſuum proſequi in forma iudicij, cum neuter illorum habeat ſuper ſe ſuperiorem. Peccaret tamen mouendo bellum paſſus iniuriam, ſi iniuriator offerret ei debitam ſatisfactionem, ad arbitrium bonorũ virorum, de plano, & ſine ſtrepitu iudiciorũ.

De his quæ rapiuntur in bello iniuſto. Cap. LXXI.

EX ſumma de ca. Si aũt vnum prædictorum quinq; defuerit, bellum dicetur iniuſtum. Frater Guil. Sed nunquid tenebitur reſtituere, quicquid adeptus eſt de hmõi bello ille, qui mouit illud? Rñdeo. Quamuis bellum ſit iniuſtum ex cã, & ex animo, & ex perſona, & ex auctoritate, ſi tñ res ſubſit: quia pro rebus repetendis factum eſt, non tenetur qui mouit bellũ reſtituere, qđ ibi cepit, niſi ceperit, vel damnificauerit aduerſarium ſuum, vltra qđ habuit ille de ſuo iniuſtè, aut damnificauerat eum. Et hoc dico ſm iudicium fori pœnitentialis, vbi hẽt locum compenſatio, & non liquidi ad liquidum, quæ non hẽt locum in foro cõtentioſo, vnde ſi quis in foro pœnitentiali confitetur ſe per furtum habuiſſe decem de rebus illius, qui manifeſtè abſtulerat ei decem, facere conſueuit, & bene iudex pœnitentialis compenſationem, nec iniunget ei reſtitutionem illorũ. x. niſi aduerſarius eius poſtmodum reſtitueret ei decem ablata. Iniunget tamen ei pœnitentiam de furto commiſſo. Quid ſi clericus in guerra iuſta vadens cum domino ſuo conſequitur aliquid de illa guerra, nunquid tenetur reſtituere? Reſpondeo. Si datum eſt ei ab his quibus licuit, poteſt illud retinere. Si aũt ipſe rapuit, cum rapiendo peccauerit inducendus eſt in foro pœnitentiali ſi poteſt, ꝙ reſtituat illud, illi cui abſtulit, ſi ſcit quis ille ſit, ſin autem ꝙ det pauperibus. Huiuſmodi enim clericus rem illam capiendo, non facit ſuam, quia ſicut dominus eius non potuit dare ei auctoritatem bellandi, ita nec auctoritatem rapiendi. Credo tamen ꝙ rem taliter raptam, de conſenſu domini ſui poteſt retinere, dum tamen conſenſerit dominus durante adhuc guerra, quia perinde eſt in hoc caſu, ac ſi dominus rem illam dediſſet.

Quòd pro rerum tuitione, vel repetitione liceat pugnare. Cap. LXXII.

EX ſumma de ca. Videtur tamen caſus in quo ſine auctoritate principis, vel eccleſiæ poſſet moueri bellum, videlicet pro rebus repetendis ad defenſionem patriæ. Nam de iure naturali, cuiq; licitum eſt vim vi repellere incõtinenti, & cum moderamine inculpatæ tutelæ. Frater Guil. Nomẽ rerum credo hic largè accipi, vt non ſolum comprehendat res corporales, ſed & iniurias. Sicut. n. pro rebus mobilibus, vel immobilib. ablatis põt moueri bellũ, ita & pro iniurijs illatis ad conſequendũ de eis ſatiſfactionẽ, non libidine vindictæ, ſed zelo iuſtitiæ, vel quantũ ad intereſſe. Quòd aũt ait cum moderamine incul. tu. hoc moderamen locum hẽt, quando aliquis cã tuendi. i. defendendi ſe reſiſtit aduerſario, cum tanto moderamine, ꝙ tutela illa vel defenſio eſt inculpata. i. ſine culpa: quia non excedit modum in defendendo, plus lædendo aduerſarium, ex propoſito maximè, quàm exigat illata violentia. Ex ſumma de caſibus. Ita vim rebus, & illatam, & inferendam licitum eſt repellere,

ſed potius illatam, dum tamen incontinenti, ideſt quàm cito ſcit vim illatam priuſquam diuertat ad contrarium actum, & ſi forte dum ille vult expellere ſic hoſtem de poſſeſſione ſua, quam iniuſte, & malè occupauerat, aliqui vulnerentur, vel occidantur, credo ꝙ teneatur ſecundum modum poſitum ſupra in defenſione perſonæ, Frater Guil. Nota ꝙ ait incontinenti, Iſta continuatio non eſt æſtimanda omnino, ſicut in ſtipulationibus, vbi non ſufficit eadem die reſpondere ad ſtipulationem, vt dicitur in l. continuus, quem magiſter allegat, ſed ſecundum qualitatem negocij penſanda eſt, prout exigit ad præparationem, vel maiorem vel minorem temporis tractum. Vnde ſi aliquis nobilis collecto exercitu intrat terram alterius nobilis, & occupat ibi caſtrum, vel rapit prædam, & ducit ad terram propriam. Si alius nobilis hoc audito, cum non poſſit ſtatim congregare exercitum, & recuperare prædam, vel liberare caſtrum, miſſis literis, vel nuncijs congreget exercitum, licet non poſſit congregare vſque poſt vnam ſeptimanam, aut duas aut etiam plus, reputabitur tamen incontinenti ſe defendere, & caſtrum liberare, & prædam recuperare. Etiam ſi iam aduerſarius eius receperat illam in munitionibus ſuis. Credo etiam ꝙ dum taliter proſequitur prædam, cum non poſſit ad eam recuperandam pertingere, quia forte eſt in locis inexpugnabilibus recepta, ſi ceperit aliqua de bonis aduerſarij ſui, aut eorum qui eum iuuant, aut ipſum proſequentem rem ſuam impediunt, poterit de illis retinere, & indemnitati ſuæ conſulere quantum ſua intereſt, ſicut qui proſequitur furem aſportantem res ſuas, licet ei ſibi conſulere vſque ad quantitatem damni ſibi illati a fure, de rebus ipſius furis, quas ſecum ducit aut portat, ſi quas poteſt apprehendere dum perſequitur fugientem, Nota ꝙ ait, ad contrarium actum: Non eſt contrarius actus cum quis comedit, aut bibit, aut dormit interim, aut ſe præparat ad appellandum aduerſarium ſuum, de poſſeſſione malè occupata, aut ad recuperandam prædam ab eo abactam, cum hæc præparatio temporis moram exigat, vt dictum eſt: Si vero diſſimulabat iniuriam, ac deponit animum rem ſuam proſequendi, alijs occupationibus operam dando, actus eſt contrarius.

Vtrum damna, iuſto bello illata, oporteat reſtituere.
Cap. LXXIII.

EX ſumma de ca. An igitur miles habens iuſtum bellum contra alium militem, licitè ſuum, & quicquid capit ab hoſte, vel coadiutoribus eius ſiue ſubditis ſuis, ſiue alijs vſurpare & retinere poteſt, quouſque iuxta conſcientiam ſuam, ſit ſibi ſatiſfactum de omni damno dato, & labore, & operis tam ſuis, quàm ſuorum hominum, vel donec ipſe hoſtis offerat ius, vel velit ſatisfacere? Frater Gulielmus. Benedicit, quouſque & non vltra: niſi ſit talis hoſtis, qui aut propter infidelitatem, aut hæreticam prauitatem, aut propter aliud vitium exceſſerit, quòd bona eius, & ſuorum publicari, & terra priuari, & capientium ſeruitio mãcipari, ex edicto publico meruerit, in quo caſu omnino poteſt expoliari, & de terra exterminari. Quid ſi ille, qui iuſtum habet bellum fecerit incendia, vel effracturas, vel arborum, aut vinearum extirpationes in terra proprij aduerſarij ſui, vel hominum eius, nunquid pro his tenebitur in aliquo? Reſpondeo. De illis damnis non tenebitur, quæ bona fide intulit, aut a quibus commode abſtinere non potuit, ſecundum induſtriam, & conſuetudinem bona fide pugnantium. Si autem graſſandi animo & malitioſè ea intulit, cum alias poſſet ſibi commode conſulere, tenebitur, & cõpenſabuntur illa damna cum damnis ſibi datis, & hominibus ſuis; vſque ad concurrentes quantitates, & de eo, quod ſuper excreuerit tenebitur ſatisfacere illis, quos damnificauit: Qui autem iniuſtè mouet bellum, tenetur de omnibus damnis, quę ipſe, vel ſui intulerunt, aduerſario, & hominibus ſuis. Tenetur etiam, & hominibus proprijs de damnis ab aduerſario illatis, dum iuſtè rebellat ille aduerſarius, niſi ipſi mala fide iuuerint eum, in quo caſu non habent contra ipſum actionem, cum nullus ex culpa ſua conſequi debeat actionem. Nobilis autem ille, qui iuſte pugnat, non tenetur hominibus ſuis de dãnis, quæ paſſi ſunt ab aduerſarijs, cum paſſi, & ſe, & ſua pro domino ſuo teneantur exponere. Non tenentur inquam niſi fuerit in culpa negligenter defendendo eos.

Adhuc de eodem. Cap. LXXIIII.

QVid de illis, quæ rapiuntur in eccleſijs, aut de bonis clericorum, aut eccleſiarum, quæ ſunt in terra illius, cõtra quem iuſtè geritur bellum, nunquid qui rapiunt ea, tenentur ad reſtitutionem? Credo, ꝙ ſic, niſi auctoritate prælati eccleſiaſtici hoc fiat. Quid de illis, qui confugiunt ad eccleſias imminentibus hoſtibus, & ibi capiuntur ab eis, nunquid capientes debent eos dimittere liberos? Credo, ꝙ ſic, niſi incaſtellauerint eccleſiã, aut inde impugnauerint hoſtes. In hoc. n. caſu, cum & ipſi violant, immunitatem eccleſiæ impugnando, non dẽnt gaudere immunitate eccleſiæ. Idem credo, ſi reponãt ibi victualia ſua de quibus ſuſtentantur in pugnatione hoſtiũ, ſ. ꝙ ſi rapiuntur ab aduerſarijs iuſtè bellantibus, non tenentur ad reſtõnem, & forte ẽt non peccant rapiendo. Quid de illis, qui incendunt eccleſias in bello iuſto, nunquid tenentur de damno dato? Reſpondeo. Si non ſunt incaſtellatę, & hoc fiet ex propoſito, tenentur. Si autem ſunt incaſtellatæ, tamen non propoſito incenduntur, ſed caſu, dum illi iuſtè bellantes præſtant operam rei licitæ, dum incendunt machinas hoſtium, aut caſtrum, aut villam, quam alias non poſſunt expugnare commode, credo, quòd non tenentur.

Vtrum Domini, ſuper damnis hominibus ſuis illatis, poſſint componere. Cap. LXXV.

QVid ſi componant nobiles ſuper guerra ſua, nunquid poſſunt componere, vel trangeſire ſuper damnis datis hoib. ſuis, nulla facta reſtõne hoĩbus eorum damnificatis. Rñdeo. Si compoſitio fiat de conſenſu damnificatorum, ſtandum eſt illi, alias non credo, ꝙ ille, qui fuit in culpa iniuſtè mouendo bellum, per ſuam compoſitionem poſſit præiudicare hoibus ſuis, quia ipſe de proprio teneatur eis ſatisfacere de damnis ſuis, niſi in culpa pariter fuerint cum eo, vt dictum eſt, in quo caſu credo, ꝙ & ſi non iure fori contentioſi teneatur eis in aliquo, & pro eo, quòd participauerant ei in crimine ſcienter, in foro tamen pęnitentiali tenetur ſi ad perſuaſionem ſuam hoc fecerint, aliàs nõ facturi. Qui autem habuit iuſtum bellum componere non dẽt cũ aduerſario in præiudicium hoĩum ſuorum. Sed vel ipſe dẽt eis reddere damna illata illis, vel procurare, ꝙ ab aduerſario reddantur: Hoc tñ intelligo de damnis illis, quæ paſſi ſunt in incendijs, & rapinis rerum ſuarum. De expenſis autem quas fecerunt veniendo ad exercitum, vel morando, ibi ſatis conſueuerunt principes componere, vel diſſimulare auctoritate propria, qđ & de prædictis damnis concedi põt, ſi ex cã probabili viderint principes ea potius eſſe remiſſa, q̃ carere cõmodo pacis, & incurrere bellorum pericula, & cum in hoc caſu principes gerant vtiliter negocium ſubditorum, taliter componendo, tenentur ſubditi ratum habere. Sed etſi ab initio contradicant, ne fiat compoſitio, niſi refuſis ſibi damnis, ſi ex iuſta cauſa viderint expedire, poſſunt a bellando deſiſtere, quamuis forte non poſſint illata damna quitare. Sicut enim auctoritas mouendi bellum penes ſolos principes eſt, ita & auctoritas deſiſtendi, & arma deponendi.

De ſocijs raptorum. Cap. LXXVI.

EX ſumma de ca. Qui ſequuntur raptores ad p̃dam capiendam, qui inducunt ipſos tyrannos ad rapiẽdam conſilio, adulatione, vel detractione, vel ſimili, ſi ſciunt, vel credunt illos ſui cã feciſſe rapinam, quam aliter non eſſent facturi, tenetur quilibet talis in ſolidum. Aliter vero tenentur de his, quæ inde habuerunt, vel expenderunt, & ẽt de omni damno, quod ipſi, vel aliqui de familia ſua fecerint directe, vel occaſionaliter, & qđ de his dixi, qui tenentur in ſolidum, intelligas multo fortius de his, qui defendunt ipſos in errore ſuo, & recipiũt eos in caſtris ſuis, & de illis quorum noĩe fit rapina, ſi ipſi primo mandauerunt, vel poſtea ratum habuerunt. Frater Guilhel. Intelligas. ſ. ꝙ tenẽtur in ſolidum, qñ pp huiuſmodi defenſionem, vel receptionem impediuntur damnificati recuperare damna. Ex ſumma de ca. Sed quid ſi principalis, vel ẽt vnus eorũ, qui tenentur in ſolidum ſatisfecerit de toto damno dato, nunquid alij liberantur? vtiq; quoad ipſum damnum vel intereſſe, quia bona fides non patitur, vt bis idem exigatur. Frater Guilel. Nõ aũt liberantur quoad pœnam. Intereſſe aũt comprehendit, & expenſas, & incommoda, quæ incurrit, quis occaſione dãni ſibi illati. Ex ſum. de ca. Itẽ. Nunquid ille cui ſatiſfactũ eſt, teneatur cedere ſatiſfacienti actionem ſibi cõpetentem contra alios? Credo, ꝙ põt, & dẽt quantum ad iudicium animæ, non vt ab vno petat inſolidum, excepto principali, ſed pro partibus petat a ſingulis, ſed non tenetur quoad iudicium contentioſum, quia qua fronte põt petere ceſſionem, qui ex contumacia punitur. Sed licet quantum ad Deum, de magis æquitate dicam eos taliter liberari, dummodo de peccato rectè conuertant, & pęniteãt. Põt tñ ab eis exigi pęna quadrupla, vnde Zacheus. Si quem defraudaui reddo quadruplũ, pęna vnius nõ liberat aliũ. Vñ conſuleret,

ſuleret, quod ad cautelam quilibet etiam poſt ſatisfactionem damni, peteret humiliter remiſſionem de pœna, maxime cum illa detur pro iniuria. Frater Guilhelmus. Bonum eſt, ſed non tenetur, quia pœnæ huiuſmodi non debentur, niſi demum cũ ſunt adiudicatæ, petat ſiquidem da pœna, ſi vel ad minus pœnam ſoluere nolit, credo quod tenetur per ſe, vel per alium, expreſſo, vel ſuppreſſo nomine perſonæ, ſecundum quòd qualitas negocii expoſcit. Ex ſumma de caſibus. Item quid ſi plures fuerint raptores, quaſi pares, quorum nullus induxit alium. Credo, quòd ſi vaduot inſimul, quaſi ſint vnus exercitus, quilibet teneatur inſolidum, quia in tali caſu quilibet vincit alios, & facit eos quos iuuat fortiores. Iſti enim poſſunt dici ſquamæ ſeſe præmentes, & omnes ſunt cooperantes, quare quilibet tenetur pro eo, quod fecit, vel forte in vtroque caſu poſſet tolerari, quòd quilibet ſatisfaceret de his, quæ habuit, & ſi induceret alios pro poſſe ad ſatisfaciendum. Sed primum dictum eſt tutius. Frater Guilhelmus. Quod igitur dicit, teneatur inſolidum. Intelligo quando vnus ſine aliis non auderet, vel non poſſet damnum inferre, alias quilibet tenetur tantum pro parte damni quam intulit. Vbi autem dicit, in vtroque caſu, uel magis eſt hic benignitas, vel intelligendum eſt quo ad primũ caſum, quando vnus, & ſine alterius adiutorio, vel ſocietate dediſſet damnum, alioquin ex eadem æquitate eſſet dicendum in eo caſu, cum exercitus aliquis, qui ſubeſt vni domino facit rapinam, ſcilicet quod quilibet de illo exercitu, excepto principali domino, teneretur tantum pro illa portione damni, quam intuliſſet, certum eſt enim quod dominus, qui actor eſt principalis, inſolidum tenetur. Ex ſumma de caſibus. Illi autem, qui nec adiuuant, nec in aliquo conſentiunt, ſed datur eis aliquid, & accipiunt, ad quod, & præſciſe tenentur, ad reſtitutionem.

De his, qui viuunt ex rapto. Cap. LXXVII.

QVi vero inde commedunt, vel bibunt, vel in vſus neceſſarios expendunt, ut uxor, vel cæteri familiares, tenentur de omnibus, quæ ſic expendunt. Niſi in caſu, ſcilicet cum agant cauſam ſpoliatorum, monendo, & inducendo pro poſſe ipſum raptorem ad reſtitutionem faciendam, tunc enim non tenentur. Nam qui alterius negocium gerit, vtiliter etiam ignorantis, & abſentis licite recipit expenſas, & hoc ſiue ſecuta fuerit vtilitas, ſiue nõ. Vnde ſatis videtur per hoc, quod fratres prædicatores, qui eunt ad raptores, ut eos inducant ad pœnitentiam, & reſtitutionem faciendam, excuſentur ſi comedant apud illos, maxime ſi commode non poſſunt apud alios inuenire, & hoc, intelligas cum moderamine, videlicet ſi habeatur ſpes probabiliter de correctione illius. Item ſi propter eorum expenſas, ipſi raptori non ſubtrahatur facultas reſtituendi, uel in toto, uel in magna parte. Extra. 5. de ſenten. excom. Gregorius. 9. Prædicatores, qui pœnas excommunicatos, uel alios alienarum rerum detentores, in prædicationibus, & confeſſionibus quaſi gerunt cauſam illorum, ad quas rer ipſæ ſpectare noſcuntur, eleemoſynas licite poſſunt ab illis accipere, præſertim ſi alias non valeant in illo loco ſuſtentationem habere. Frater Guilhelmus, Intellige ergo, quòd non tenentur de his, quæ fame comederunt, pro tempora quo circa talium correctionem laborauerunt. Non enim credo, quod vxor, & familia poſſit uiuere de raptis per totum annum, pro una admonitione, vel duabus. Ex ſumma de ca. Quid ergo faciet uxor, uel familia, ſi nec habetur ſpes de correctione illius, vel videt virũ vergere ad inopiam, & quaſi ſit de non ſoluendo. Ad hoc dicis quod ſi ibi ſunt aliqua de iuſto, de illis ſeparatim poteſt expendere. Si uero totum de rapina nullo modo comedat, ſed aliunde victum quærat, vel ab amicis, & conſanguineis ſuis, vel laborando manibus ſuis, vel alio quocumque modo honeſto. Dicit tamen frater Guilhel. Non reputat quantum ad hoc inhoneſtum modum, quærere eleemoſynas hoſtiatim. Et intellige, quod dicit, ut non comedat de ipſa re rapta in ſpecie, ut de oue rapta, vel boua, vel fœtu eius, etiam nato, vel concepto apud raptorem, niſi ſit caſus vltimæ neceſſitatis, cum propoſito tamen reſtituendi, vel faciet ſecundum quod dicetur infra in illo ver. quid igitur faciet. Ex ſumma de caſibus. Idem dico ſi ibi ſunt aliqua de iuſto, ſed ita mixta, quod non poſſunt diſcerni, uel licet poſſint diſcerni, maritus iniquitate plenus nõ permittit eam comedere, niſi de raptis. Frater. Guilh. In primo caſu, ſcilicet quando mixta ſunt, credo quod poteſt licite comedere, & bibere, neceſſaria recipere, ſi maritus ſoluendo ſit, dum tamen in mente habeat viuere de licite acquiſitis. Si autem non eſt ſoluendo, quia quicquid habet non ſufficeret ad ſatisfactionem, idem dicendum, quod in præcedenti caſu, quã do nihil eſt ibi niſi rapina, poteſt enim recuperare dotem, etiã conſtante matrimonio, quando vir vergit ad inopiam, quia ſalua debet eſſe mulieri ſemper dos ſua, quicquid maritus deliquerit. Ex ſum. de ca. Quid ergo faciet ſi nihil inuenit, nunquid morietur fame? non, ſed ſubeſt ei triplex auxilium. Vnũ ſi poteſt habere de dote, vel ſponſalitio. Secundum vt denunciet talibus, qui poſſunt prodeſſe & non obeſſe, & ſi neceſſe, & probari poteſt Epiſcopo, ut ipſe compellat eum eam paſcere de iuſto, vel tradat ei ſponſalitium, vel partem, vel cõmittat alicui perſonæ honeſtæ, quæ de honeſto lucro prouideat ei. Tertium, quia ſi aliud non poſſet, etiam de rapina, & de aliis vndecumque poſſet viuere, quia neceſſitas non habet legem. Veruntamen doleat in animo, & proponat firmiter quàm cito poterit, quicquid inde expendit reſtituere. In omni tamen caſu tenetur uxor debitum uiro reddere, & è conuerſo, niſi ſubſit aliud impedimentum.

De His, qui emunt a raptoribus. Cap. LXXVIII.

CIrca illos autem, qui emerunt, diſtingue. Quoniam aut ſciebant rapinam eſſe, aut credebant probabiliter, aut credebant de iuſto eſſe, vel de hoc nihil cogitabant. In primis duobus caſibus ſubdiſtingue, quia aut emit quia mala fide, id eſt cupiditate acquirendi ſibi, aut bona fide, id eſt voluntate reſtituendi, quaſi gerens utiliter negocium illius, cui fuerat ablata res, quam ipſe vendebat. In primo caſu tenetur indiſtincte ad reſtitutionem, nec liberatur vendendo, vel aliàs alienando rem alteri, vel etiam ſi res pereat morte, vel alio caſu, vel ſi ſibi auferatur, quia fur ſemper eſt in mora reſtituendi. Vnde nec præcium quod dedit poterit repetere ab illo, cuius res eſt, nec expenſas ſuas, ſi quas ibi fecit, & omnem vtilitatem, quam ex illa re habuit tenetur reſtituere. Si reſtituat etiam rem deteriorem, quàm ad ipſum peruenit, non liberatur, & ſi aliquo tẽpore medio fuit melior res, quàm fuerat tempore emptionis, ſiue cum poſtea vendidit alteri, eius quod plurimum fuit, erit æſtimatio facienda. Et quod dixi de primo emptore, intelligo de ſecundo, & milleſimo, ſi per tot manus trãſierit res taliter cum mala fide. Frater Guilhelmus. Scilicet quod ſemper tenetur ad rei reſtitutionem, quocumq; modo perierit, & ad maiorem æſtimationem totius temporis medii. Ex ſumma de ca. Quid ſi principalis raptor reſtituit plenã rei æſtimationem cum toto intereſſe, nunquid cæteri qui emunt, vel dono acceperunt liberantur. Satis credo, quòd ſic, quantum ad reſtitutionem faciendam domino rei, tamen credo dicendum de ſano, & puro conſilio, quod quicquid inde ex lucro habuerunt ſiue totum, ſi fuerit ſibi res gratis data, ſiue quod ſupereſt deducto præcio dato pro ea re, ſi fuit res empta, debet cum conſilio eccleſiæ erogare in vſus pauperum, & agat pœnitẽtiam quilibet talis de furto. Frater. Guilhelmus. Quòd autẽ erogare, conſilium eſt, non neceſſitas, quia ſi plene ſatisfactum eſt domino de re ſua, licite poteſt rea illa remanere penes poſſidentem, nec intelligatur iam ex praua cauſa, ſed ex voluntate domini poſſidere.

Adhuc de eodem. Cap. LXXIX.

EX ſumma de caſibus. Item ſatisfaciens nunquid poterit ſibi conſulere de pracio ſoluto aduerſus venditorem? Non, niſi quando emit, expreſſe fecerit ſibi caueri. Obſtat enim ei turpitudo ſua. Si uero emit aliquis bona fide (ſicut dictum eſt) poteſt a ſpoliato repetere illud quod dedit pro ipſa re, & etiam quicquid expendit poſtea ad conſeruationem illius. Niſi forte cum re illa aliqua lucrabatur, vnde poſſet facere dictas expenſas. Et breuiter quicquid ſibi adeſt ex re, ut pecio, merces, fructus, vel ſimile, tenetur reſtituere. Quicquid uero ſibi abeſt, ut præcium moderatæ expenſæ poteſt repetere, vel cum eo quod ex ipſa re ſibi aduenit, uſque ad concurrentem compenſare quantitatem: quia geſſit vtiliter negocium illius abſentis ſpoliati. Sed quid ſi ille fecit inquiri diligenter, & non potuit inuenire cuius eſſe res? Hic conſulo q̃ q̃ quid illa valet vltra id, q̃d iſte debetur, cũ auctoritate eccleſiæ erogetur in pias cauſas, pro anima illius cuius res fuit, & conſulo quod hoc fiat publ ce, vt euitetur omnis ſuſpicio. Et ſic credo quod erit liberatus, quia etiam in hoc geſſit utiliter negocium illius. In his autem, videlicet ſi ſciebant, uel credebant de iuſto eſſe, quod emebant, vel forte habebant animum indifferentem, & nihil ſuper hoc cogitantem, excuſantur, ſed diuerſimode. Nam qui ſciebant vel probabiliter credebant eſſe de iuſto, ſimpliciter non tenentur in aliquo. Qui uero temere credebant, vel ignorabant ignorantia, quæ dicitur craſſa,

&

& ſupina, vel propter fatuam ſimplicitatem nihil ſuper hoc cogitabant, tenentur ad reſtitutionem. Frater Guilhelmus. Ignorantia craſſa, & ſupina, hoc dicitur ad differentiam probabilis, quæ excuſat, & dicitur per metaphoram hominis craſſi, & ſupini, qui non videt etiam ea, quæ ad pedes ſunt, vel prope.

De His, qui emunt rem bello acquiſitam. Cap. LXXX.

Ex ſumma de ca. Ad hoc autem vt ſcias plenius hanc diuerſitatem, diſtingue cum Auguſtino in radicem, id eſt in ipſo raptore, a quo iſti emerunt, quia aut ille erat dominus, aut ſubditus. In primo caſu tene quod dixi ſupra de principibus, & militibus ad inuicem guerras habentibus. In ſecundo vero caſu diſtingue: quia cum ſubditus mouet bellū pro domino ſibi mandante, aut ſcit bellum iuſtum, aut ſcit iniuſtum, aut dubitat. In primo caſu non tenetur ad reſtitutionē eorum, quæ accepit ab hoſtibus, niſi iuxta edictum domini, nec peccat niſi habeat corruptam intentionem. In ſecundo tenetur, quia plus debuit timere Deum, quàm hominem. In tertio non tenetur, excuſatur enim propter bonum obedientiæ, licet fortè peccet dominus contra Deum, & male præcipiēdo. Frater Guil. Nunquid ſimiliter excuſantur amici, & cognati mouentis bellum, qui non ſunt eius ſubditi, & milites, & ſeruientes ſtipendiarum extranei, ſi credant iuſtum eſſe bellum? Credo quod non: quia non excuſat eos bonum obedientiæ, ſicut ſubditos, nec debent ſe committere diſcrimini in dubio, vt iuuent aliquem in præiudiciū alterius, quia ſicut dicit Ambro. Si non poteſt alicui ſubueniri quin grauetur alter, melius eſt neutrum iuuari, quam alterum grauari. Nec eſt ſimile de aduocato, quem excuſat bona fides quamdiu credit iuſtam eſſe cauſam, quam fouet, licet in veritate ſit iniuſta, quia ibi eſt iudex ſuperior, qui cauſam examinat, & iudicat de allegatis. In bello vero, ſiue in guerra viribus corporalibus negocium nititur, non per rationem diiudicatur. Ex ſumma de caſibus. Sic ergo procede circa emptorem, quia ſi ſcit venditorem iuſte, & iuſto bello habuiſſe, licite poteſt emere, nec tenetur ad reſtitutionem, Qui vero neſciebat eſſe de iuſto bello, ſed credebat probabiliter, nam omnes vicini ſui, vel maior pars, vel ad minus ſapientes ita credebant, prout ſibi emptori videbat, ipſe non tenetur, durante ſibi hac bona fide. Sed ſi poſtea ſciat rem eſſe de rapina, debet reſtituere. Frater Guilhelmus. Debet reſtituere, & rem, & fructus extantes, de conſumptis enim durante bona fide non tenetur.

De Hæredibus raptorum. Cap. LXXXI.

Ex ſumma de caſibus. De hæredibus autem raptorum, licet ſecūdum leges aliter diſtinguatur, dico iure canonico eos teneri ad omnia debita defunctorum, in quorum locum ſuccedunt. Frater Guilhelmus. Secundum leges autem diſtinguitur, quod hæredes non tenentur de maleficio teſtatoris, niſi inquātum ad eos peruenerit, aut niſi lis fuerit conteſtata cum defuncto. Ex ſumma de caſibus. Vt autem circa hæredes materia latior habeatur, Nota quòd quilibet hæres, ſiue filius, ſiue extraneus, non diſtincto vtrum raptoris, vel alterius, tenetur iure canonico ad debita defuncti perſoluenda, ſiue fuerint ex contractu, vel quaſi, ſiue ex maleficio, vel quaſi, ſiue peruenerit res illa, pro qua debitum fuit contractum, ad eum, ſiue non: ſiue lis fuerit conteſtata cum defuncto, ſiue non. Quid ſi non ſufficit hæreditas ad debita perſoluenda? Videtur quod ſi non fecit inuentarium, nihilominus teneatur ad omnia. Si vero fecit, tunc non teneatur niſi inquantum hæreditas ſufficit. Frater Guilhelmus. Inuentarium ſcriptura eſt, quam debet hæres ſecundum legem inchoare infra triginta dies a morte teſtatoris, vel poſtquam ſcit ſe eſſe hæredem inſtitutum, & deſcribere ibi omnes res defuncti ſub teſtibus, & debet illam perficere infra quinquaginta dies, vel infra annum ſi remotæ ſunt res, & tunc non tenebitur creditoribus vltra id, quod inuentum fuerit in hæreditate, alias ſi non fecerit inuentarium, tenebitur in ſolidum, Frater. Raimundus. Et ego credo, quod in iudicio animæ non tenetur, niſi quantum ſufficit hæreditas. Diſtinguo tamen inter debita, & legata ſiue relicta, quia debita tenetur perſoluere, abſque detractione legitimæ ſi neceſſe eſt, quantum poteſt ſufficere hæreditas. De legatis autem poteſt detrahere ſuam legitimam, ſi tot ſunt, quot illis ſolutis non remaneret ſibi legitima. Nam in legitima pater non potuit grauare filiū. Guilhelmus Rod. duplex eſt legitima, ſcilicet vna quæ debetur liberis, quæ appellatur debitum bonorum ſubſidium, quæ eſt medietas, vel triens. Alia quæ debetur per legem Falcidiā etiam extraneo hæredi inſtituto, & eſt quarta pars quam deducit, & ſibi retinet inſtitutus, de legatis & quibuſdam aliis rebus, quando ſupra dodrantem eſt aliquid relictum in legatis, & debetur ei iure inſtitutionis. In tertia Trebellianica etiā debetur ei, qui hæres inſtitutus rogatur reſtituere alii hæreditatem, Quod ergo hic dicit de detractione legitimæ, intelligēdum eſt de qualibet iſtarum legitimarum, licet dixerint quidā (quod tamen credo eſſe verum) quod filius debet ſemper habere ſaluam ſuam legitimam, & ſine aliorum onere, & quod deducit eam etiam de debitis. Raimundus. de legitima filiorū, nota verſus. Quatuor aut infra dant natis tria trientem. Semiſſem vero dant natis quinque vel vltra. Arbitrium ſequitur ſub ſtructura cætera patris. Guilhelmus Rod. Licet autem ſecundum leges talis debet eſſe legitima liberorum, ſicut dictum eſt, tertia pars, vel medietas, tamen ſecundum conſuetudinem Gallicani Regni, quæ ibidem præiudicat iuri ſcripto, alio modo limitatur hæc legitima, & alicubi in eodem Regno obtinet, quòd pater, vel mater non poteſt dare extraneis vltra quintam partem hæreditatis ſuæ, quæ conſiſtit in mobilibus, nec in teſtamento, nec cauſa mortis, nec inter viuos. Alibi non poteſt vltra tertiam, ſed tertiam poteſt dare, & legare inter viuos, & cauſa mortis. De mobilibus etiam diuerſæ ſunt conſuetudines, quibus ſtandum eſt cuilibet in loco ſuo. Item nota, quòd ſecūdum leges, non debetur legitima iure naturæ conſanguineis de linea tranſuerſali, immo poteſt totam hæreditatem ſuam, ſi liberos non habeat, aut patrem vel matrem extraneis dare, & extraneum hæredem inſtituere, nec habebit frater eius querelam de inoffi. teſtamento, niſi quando ſcripti ſunt hæredes infames, aut turpes perſonæ, vel malè meritæ. Sed ſecundum conſuetudinem Galliæ, idem, quò ad hoc obſeruatur de collateralibus conſanguineis, qui ab inteſtato debent ſuccedere, quod obſeruatur de filiis.

Adhuc de eodem. Cap. LXXXII.

Raimundus. Ex præmiſſis poteſt colligere, quod ſi creditores, vel legatarii ſimul veniant ad hæredem, primo eſt creditoribus ſatisfaciendum, ſed ſi veniant ſeparatim, liberatur hæres ſoluendo per ordinem cuilibet venienti, dum tamen nil faciat in dolo, vel fraude. Verumtamen ſi legatarii præueniunt creditores, & accipiunt, vel poſteriores creditores priores, & potiores præueniunt, creditores poſtmodum venientes non debent inquietare hæredem, niſi remanſerit ei de hæreditate, vnde poſſet eis adhuc ſatisfacere. Sed habent tanquā potiores ius ſuum ſaluum contra legatarios, qui primo acceperant. Similiter & anteriores creditores contra poſteriores, qui primo acceperant. Guilhelmus Rod. Creditores ſunt, quibus teſtator aliquid dare tenebatur ex quocunque contractu, & ſecundum canones, quibus tenebatur ex maleficio. Legatarii vero ſunt, quibus ex mera voluntate aliquid relinquitur in teſtamento. Raimundus. Hic etiam nota, quod hæres poteſt deducere ante omnia omnes expenſas, quas fecit in neceſſarias cauſas hæreditatis, ſiue in funere, ſiue in teſtamento, vel inuentarii confectione, vel ſimili, & breuiter, ſicut debitis totā hæreditatem exhaurientibus a lucro debet eſſe immunis, ita & a grauamine. Item nota, quod licet obligatio teſtatoris tranſeat ad hæredem, non tamen periculum periurii, vel etiam quòdlibet aliud, quod ex ſua vi, vel forma non poſſet excedere ſingularem perſonam. Item quod ſi plures ſunt hæredes, nunquid quilibet tenetur in ſolidum creditoribus pro hæreditaria portione? Reſpōdeo. Regulariter tenetur quilibet hæres pro parte hæreditaria. Sed excipiuntur quinque caſus. Primus eſt ſi aliquid indiuiduum eſt in obligatione: tunc enim quilibet tenetur in ſolidum. Secundus ſi res, quæ debet reſtitui ab vno in ſolidum poſſideatur. Tertius in alimentis legatis, quæ pro voluntate defuncti, vel iudicis, vel ab uno in ſolidum, vel a pluribus pro partibus deſignatis petuntur. Quartus ſi teſtator ab vno hæredum legauerit creditori hæreditaria compenſandi animo, tunc enim hæres, ille, vſque ad quantitatem legati, onus debiti illius ſuſtinebit. Quintus in expenſis funeris vxoris, quæ non tantum aſtringit hæredes pro hæreditariis portionibus, ſed etiam virum pro portione, quæ peruenit ad ipſum de dote vxoris ſuæ, vt puta ad eum venerunt centum, & in hæreditate ſunt. ad cc. ipſe vir tenetur pro tertia parte, & hæredes pro duabus partibus. Item quid ſi hæres eſt pupillus, nunquid poteſt differri ſolutio debitorum prætextu pupillaris ætatis? dico quod non: vnde cum te tutorem proponis, quemadmodum a pupillo creditoribus ſatisfiat, euitare debes.

De His, qui res alienas præſcribunt vel vſucapiunt. Cap. LXXXIII.

RAimundus. Præſcriptio, vel vſucapio eſt acquiſitio domini utilis, vel directi, per continuationem poſſeſſionis tẽporis lege diffiniti. Differunt tamen, quia præſcriptio proprie in immobilibus, vſucapio in mobilibus locum habet. Res etiam incorporales, vt ſeruitutes, actiones, & ſimilia acquiruntur præſcriptione. Item vſucapio completur triennio, præſcriptio non, vt infra. Poſſunt autem præſcribi generaliter omnes res, omne ius, & omnis actio. Sed excipiuntur quædam vt eccleſiæ. In criminibus nullo tempore præſcribitur, ſed potius ex diuturnitate temporis augentur. Item non præſcribitur contra obedientiam viſitationum, & procurationum, quæ debetur ratione viſitationis. Item eccleſiæ, & cætera ſacra, vel religioſa, nec non & decimæ primitiæ, & oblationes nullo iure poſſunt a laicis poſſideri, vel præſcribi. Item non poteſt præſcribi limes, vel quod adhæret limiti epiſcopatuum, vel parrochiarum, ne termini eorum confundantur: limes tamen prædiorum poteſt præſcribi. Item nec liber homo poſſeſſus pro ſeruo poteſt præſcribi. Item publicæ functiones, id eſt poſſeſſiones agrorum, non præſcribuntur a colono. Species præſcriptionis, omiſſis aliis ſunt duæ. Alia eſt enim longi temporis, vt decem annorum inter præſentes, vel 20. inter abſentes. Alia longiſſimi, vt triginta vel quadraginta annorum, & hoc contra laicos, vel priuatas perſonas. Contra eccleſias vero omnes, eſt neceſſaria præſcriptio 40. annorum, ſiue priuata perſona præſcribatur contra eccleſiam, ſiue vna eccleſia contra aliam. Excipitur eccleſia Romana, cõtra quam non præſcribitur, niſi ſpacio centum annorum. Exiguntur ad præſcriptionem complendam quatuor. ſ. continuatio poſſeſſionis, bona fides, iuſtus titulus, & quod res non ſit vitioſa. Continuatio poſſeſſionis, vt toto tempore præſcriptionis, ſine interruptione ſit poſſeſſa. Bona fides continua ſimiliter, per totum tempus præſcriptionis, ſcilicet vt recipiens credat tradentem eſſe dominum, vel habere ius alienandi, nec videtur ſufficere bona fides, emptoris, & continua, niſi & venditor ſit bonæ fidei: & verus dominus ſciat ſibi rem competere, aut alienatam eſſe, aut ut ſponſalit.lar. Item iuris ignorantia non facit aliquem bonæ fidei. Si autem iſte poſſidens ignorat titulum, vel dubitat vtrum ipſe, vel anteceſſores ſui habuerunt, poteſt ſumere ſibi in conſcientia talem, quòd credat dominum placare, ex quo videt, & non contradicit cum poſſet. Item poteſt ex alio, ſi ab anteceſſoribus ſuis incepit præſcriptio, præſumere debet, & credere, quòd illi habuerunt titulum, maxime ſi fuerint viri honeſti, ſufficit enim habere titulum verum vel præſumptum. Res dicitur vitioſa ſi eſt furtiua, vel vi poſſeſſa, quam non ſolum fur, vel raptor, ſed nec vllus alius, quamuis ab eis emerit, vel bona fide acceperit, præſcribere, vel vſucapere poteſt.

De Interruptione, & curſu præſcriptionum. Cap. LXXXIIII.

INterrumpitur autem præſcriptio duobus modis. ſ. ciuiliter, & naturaliter. Ciuiliter tribus modis, in iudicio. ſ. per libellum principi oblatum, & hoc tantum valet in annualibus actionibus, quæ per hoc perpetuantur. Item per querelam iudici factam, & ſecutam rei conuentionem, hoc valet in omnibus actionibus. Item per litem conteſt. & hoc in omnibus valet. Idem per omnia in quaſi lit. conteſtatione, vt per denunciationem factam colono in iudicium vocato, extra vt lite conteſt. quoniam. ad ſi. Extra iudicium vero interrumpitur ciuiliter quinque modis. ſ. per ſolutionem vſurarum. Item per ſecundam cautionem factam a debitore. Item per proteſtationem cum non poteſt procedere, aliqua cauſa impediente. Item per denunciationem factam colono. Item per ſynodalem proclamationem. Naturaliter, ſcilicet interrumpitur præſcriptio per occupationem aquæ, & per violentiam deiectionem, vel etiã ſi res ſit furto ſublata. Item ſi habuit animum deſerendi poſſeſſionem, vel aliquo alio modo amiſit. Item nota, quòd quædam tempora ſunt in quibus nec currit præſcriptio, nec interrumpitur, ſed quieſcit, ſiue dormit, & hoc in ſeptem caſibus. Primus tempore prælati malè alienantis. Secundus tempore vacationis eccleſiæ. Tertius quamdiu prælatus eſt hæreticus. Quartus tempore ſchiſmatis. Quintus tempore excommunicationis, quod intelligo ſi non ſit negligens in abſolutione petenda. Sextus tempore ætatis pupillaris. Septimus generalis, in tempore quo quis, iuſta cauſa impeditus, non poteſt agere. Illud etiam nota, quòd præſcriptio non incipit currere in actione reali, vel perſonali, niſi ex quo quis agere poteſt iure non impediente, vnde filiofamil. non currit præſcriptio in rebus aduenticiis, niſi ex quo liberatus fuerit a paterna poteſtate, nec mulieri currit in dote, niſi ſoluto matrimonio, vel marito vergente ad inopiam, nec creditori niſi ex exiſtente debiti conditione, vel adueniente die.

De Mala, vel bona fide præſcribentium. Cap. LXXXV.

DIctum eſt, quod in præſcriptione neceſſaria eſt continuatio poſſeſ. bona fide. Nunquid ergo abrogatæ ſunt omnes leges, quæ admittunt præſcriptionem triginta annorum cum mala fide? vtique, nam expreſſe dicit hæc conſtitutio Inno. Nec mireris, quia eccleſia iura, & alia ſecularia poteſt trahere indirecte ad forum ſuum. ſ. ratione peccati, cuius iudiciũ & correctio ſecundum animam ad ipſam pertinet. Item pone, quòd eſt completa præſcriptio cum bona fide continua ex iuſto titulo, & aliis circunſtantiis ſuprapoſitis, poſtea incipit habere poſſeſſor conſcientiam rei alienæ, nunquid tenetur reſtituere rem, videtur quod ſic, & quia dicitur in lege, Non concupiſces rem proximi. Item. Auguſtin. Bonæ fidei poſſeſſor rectiſſime dicitur, quamdiu ſe poſſidere ignorat alienum. Cum vero ſcierit, nec ab aliena poſſeſſione receſſerit, tunc malæ fidei perhibetur, tunc iuſte iniuſtus vocabitur. Item Alexander. Nulla antiqua dierum poſſeſſio, diuino iure, iuuat aliquem malæ fidei poſſeſſorem, niſi reſipuerit poſtquam nouerit ſe alienum poſſidere. Contra. Poſſidet iſte auctoritate iuris, ergo non alienum, ſed ſuum. Auguſtinus. Hoc certe alienum non eſt quod iure poſſidetur. Item Papa, & Imperator, quibus a Deo commiſſum eſt regimen, & diſpoſitio mũdi, ſtatuerũt hoc ex cauſa vtili, & honeſta. Cauſa n. fuit triplex, vna ſcilicet bona fides poſſidentis. Secunda odium negligentis petere ſuam rem. Tertia ne dominia rerum eſſent incerta, & confuſa, & inde poſſent ſequi multa mala. Ad hoc theologi fere omnes dicunt, quòd tenetur reſtituere. Omnes fere doctores iuris dicunt quod non, & iura quæ videntur contradicere intelligunt ante completam præſcriptionem. Alanus diſtinxit, utrum poſſeſſor habuit rem ex cauſa lucratiua, ut tunc teneatur, an ex cauſa non lucratiua, vt tunc non teneatur. Mihi uidetur aliter diſtinguendum, quia aut iſte poſt completã præſcriptionem habet conſcientiam remordentem, aut non. In primo caſu dicam ei præciſe quod reſtituat rem: quia qui facit contra conſcientiam, etiam erroneam ædificat ad gehennam. In ſecundo caſu ſi dicat, quod credit ſe iuſte poſſidere iuris auctoritate, nec habet conſcientiam ſuper hoc remordentẽ, vel etiam ſi habuit aliquo tempore poſt completam præſcriptionem conſilio peritorum depoſuit omnem ſcrupuloſitatem conſcientiæ, tunc conſulerem ei, vt reſtitueret ſaltem propter ambiguum duplicitatis, & quia vix poterunt concurrere omnia, quæ exiguntur ad præſcriptionem. Non audeo etiam præciſè diffinire, eum teneri, vel eſſe propter hoc in ſtatu damnãdorum, præſertim cum ſic videatur ſeruari per vniuerſum orbem, quocumque ſe diffundit eccleſia. Guilhelmus. Hoc verius credo, iure enim humano diſtinctæ ſunt poſſeſſiones rerũ, & res appropriatæ, unde cum ius poſſit facere, vt quod meum fuit tuum ſit, per præſcriptionem debitam dominium rei trãſfertur de perſona ad perſonam, vnde qui bona fide præſcripſit aliquid, ſi completa iam præſcriptione incipiat habere conſciẽtiam, quòd illud fuit alienum, non aliquando debet iam habere conſcientiam, quòd illud modo ſit alienum: erronea enim eſſet conſcientia, quam tamen ſi deponere non poteſt, non ſupereſt aliud conſilium, niſi quòd eam reſtituat. Item, quod conſilium dabit ei, qui ante completam præſcriptionem percipit illum a quo emit non fuiſſe dominum, nec habuiſſe ius vendendi, nunquid amittet, & rem, & precium? Ad hoc dicas, vel denunciet domino vt petat ab eo rem in iudicio, vel ſupponat aliquam perſonam, quæ petat nomine domini, & ita per ſententiam euincatur ab eo res. Prius tamen quam ſit cauſæ concluſum denunciet hoc venditori, ſcilicet quod res euincitur ab eo, & poſtea ſiue fuerit abſens contumaciter tempore ſententiæ promulgatæ, ſiue per iniuriam ſententia lata fuerit, poterit repetere precium a venditore, alias non poſſet.

De Iniquis iudicibus. Cap. LXXXVI.

IVdices aliquando ferunt iniquam ſententiam dolo malo, ſiue timore, ſiue cupiditate, ſiue odio, ſiue amore hoc fiat tenentur præciſe ad omne intereſſe illi, qui ex tali ſententia læſus eſt: niſi forte poſſent inducere illum pro quo tulerunt ſententiam, ad plenariam reſtitutionem faciendã ei,

Item

Item ſecundum leges multas alias pœnas debet ſuſtinere, debet etiam & præter reſtitutionem imponi pœnitentia tanquã pro grauiſſimo crimine. Cum autem per imprudentiam tenetur ſecundum leges læſo in quantum bonum, & æquum videbitur religioni iudicum, in iudicio tamen animæ credo idem, quod in primo caſu. ſ. q; teneatur ad reſtitutionem. In culpa enim fuit cum ſciuit, uel ſcire debuit ſe inſufficientem, & tamen iudicare talem cauſam præſumpſit, & idem ſi erat ſufficiẽs quo ad ſcientiam, ſi voluiſſet libros reuoluere, & ſtudere. Sed quia fuit negligens, & noluit ſtudere, quem debuit condemnare abſoluit, vel econuerſo. Mitius tamen eſt agendum cum illo, quàm cum illo qui dolo fecit. Quid ſi accepit iudex pecuniam, vt ſententiam ferret, Diſtingue, aut recepit pecuniam vt iudicaret, & inique, aut vt bene iudicaret, aut ſimpliciter vt iudicaret, in primo caſu ſi tulit ſententiam inique, tenetur ut dictum eſt ſupra, in illo qui dolo malo. Si pecuniam male accepit, ſiue tulerit ſententiam iniquam, ſiue iuſtam, ſiue nullã, tenetur indiſtincte reſtituere, non ei qui dedit, cum turpiter dederit, ſed ei in cuius iniuriam recepit. In alijs duobus caſibus ſimiliter tenetur reſtituere, quia cum ex officio ſuo teneretur iudicare, & bene iudicare, & gratis, turpiter accepit, & crimen concuſſionis commiſit: & idem dico ſi accepit pecuniam vt non iudicaret cum deberet iudicare, vel vt non male iudicaret. Guilhelmus. Crimen concuſſionis eſt, cum quis in officio conſtitutus extorquet aliquid per metum a ſubditis, aut cum non vult facere ad quod tenetur, niſi data ſibi pecunia. Aut cũ aliquis officialis, aut miles vltra ſibi conſtituta ſtipendia aliquid extorquet. Vnde Ioh. Baptiſta dixit militibus. Eſtote contenti ſtip. ve. neminem cõcu. Item cum ab accuſatione, vel ab actione aliquis deſiſtit propter pecuniam. Raimundus. Sed ille qui ſic accepit cui reſtituet? dico, q; illi qui dedit, ſi bona intentione dedit. ſ. vt ius, & quietem ſibi conſeruaret. Si vero dedit, ut animum iudicis ſibi ſub ſpecie recti inclinaret, & ita indirecte ac tacite intendebat ipſum corrumpere, non illi ſed pauperibus, vel illi in cuius iniuriam data fuerit, in arbitrium eccleſiæ reſtituenda eſt. Item quid, ſi nullo modo voluit ferre ſentẽtiam iudex, & propter hoc pauper aliquis, vel alius amittit ius ſuum, dico q; tenetur iudex, & facit litem ſuam, id eſt debet æſtimare litis æſtimationem ei, qui propter eius negligentiam læſus eſt. Nota q; ordinarij iudices non debent petere expenſas, cum propter iuſtitiam tenendam ſuas habent dignitates, & redditus aſſignatos, ad iſtos enim extenditur verbum Ioh. Baptiſtæ. Contenti eſtote ſtipendiis veſtris, ibi gloſſantur Amb. Auguſt. Ne dum ſumptus quæritur, prædo graſſetur. Moderata tamen exenia ſponte oblata poteſt recipere, nõ credo q; a litigantibus debeat recipere etiam ſponte oblata, ꝓpter ſuſpectionem vitandam, niſi conſideratis circunſtantijs, quas dixi ſupra de ſymo. §. porro. Iudex vero delegatus poteſt petere expenſas moderatas, & nihil vltra: nemo enim cogitur ſuis ſtipendiis militare. Satis etiam mihi videtur, quod ſi non eſt ipſe ſufficiens, poteſt aliqua petere nomine aſſeſſorum, dum tamen nullam partem inde recipiat, nec faciat aliquid in fraudem.

De Officialibus, & his qui condunt leges iniquas.
Cap. LXXXVII.

Officiales autem indiſtincte, ſi dolo induxerunt iudicem ad male iudicandum, tenentur ſecundum diſtinctionẽ, quam require ſupra, de his qui ſequuntur raptores. Si uero iudex, per imprudentiam aſſeſſoris, male iudicauerit, erit excuſatus iudex, ſi vel ſimplex erat, & habuit bonam conſcientiam, nec fuit in culpa eligendo talem aſſeſſorem, quia bonus, & ſufficiens communiter credebatur, in maiori enim culpa fuit. Hic aſſeſſor præcipue eligitur propter ſcientiam, ſed non ſic in iudice, multi enim illiterati, & ſimplices habent iuriſdictionem, & iuſte, & ideo præcipue tenebitur aſſeſſor ei, qui læſus eſt. Si autem officiales, quicunque ſint, habent certos redditus ſibi aſſignatos, non licet eis aliquid a litigantibus, vel etiã alijs ſubditis extorquere, vt ſupra dictum eſt, de iudice ordinario. Sed ſi non habent certum ſtipendium ſibi aſſignatum, dicit Aug. q; inferiores officiales, ut ſagi, ſiue miſſi & ſimiles, ſi extorquent, non tamen per vim, vel immoderatam improbitatẽ, non reprehenduntur. Si vero per immoderatam improbitatẽ, non reprehenduntur. Si vero per immoderatam improbitatẽ, modicum tamen idest obolum, vel denarium ſecundum morem terræ reprehenduntur, non tenentur ad reſtitutionem, & poterunt inde facere eleemoſynam. Verba autem Auguſtini ſunt hæc. Sunt quædam perſonæ inferioris loci, quæ ab vtraque parte non inſolenter accipiunt, ſicut officiales, ab his extorta per immoderatam improbitatem repeti ſolent, magiſq; reprehendimus, qui talia inuſitata repetierunt, quàm qui ea de more ſumpſerunt, iſti facilius, quæ hoc modo acquiſierũt tanquam ſua pauperibus largiuntur, quàm eis a quibus recepta ſunt, tanquam aliena reſtituuntur. Qui condunt leges iniquas vel ſtatuta contra legem Dei, & contra libertatem eccleſiaſticam vt ſolent facere pleriq; principes, & comites circa vſuras ſoluendas vel non repetendas coram iudice eccleſiaſtico & multa alia æquipollentia, ipſo iure non valent leges, q̃a nulla lex poteſt valere contra Deum. Facientes igitur, & conſentientes mortaliter peccant, & hæredes eorum niſi deſtruãt, nulla conſuetudine obſtante: immo videtur, q; niſi admoniti tales leges, vel ſtatuta dimiſerunt, ipſo iure ſunt excommunicati. Item ſi aliqui damnificati ſunt occaſione talis legis, vel ſtatuti, tenentur conditores, & eorum hæredes ad reſtitutionem ſicut dictum eſt de pedagiis, & quæſtis ſupra. Et ſicut iudex de iniqua ſententia. Tenentur etiam inſolidum, qui induxerunt principem ad condendum tales leges. Item omnes obſeruantes peccauerunt mortaliter, & tenentur ad reſtitutionem eorum, quæ talium legum occaſione lucrati ſunt.

De Aduocatis. *Cap.* LXXXVIII.

Circa aduocatos in iudicio animæ quatuor ſunt principaliter conſideranda. ſ. perſona, cauſa, modus aduocandi, & ſalarium. Perſona ut non ſit hæreticus uel excommunicatus, vel paganus. Item quòd non ſit monachus, uel regularis, tales enim peccant aduocando, niſi pro monaſterio de mãdato prælati ſui hoc faciant, de poſtulãdo. ex parte. Item quòd non ſit clericus in ſacris ordinibus conſtitutus, vel etiam in minoribus, dum tamen ſit beneficiatus, vt alias dictum eſt plenius. Item, q; non ſit iudex, vel aſſeſſor in cauſa illa, in qua vult eſſe aduocatus, quia duo officia in eadem cauſa prohibitus eſt exercere. Sunt etiam aliæ perſonæ prohibitæ, quas habes ſupra, ſed illæ prænominatæ ſpecialius pertinent ad iudicium animæ. Cauſa ne. ſ. aſſumat cauſam iniuſtam, vel deſperatam. Modus, vt non producat falſa inſtrumenta, nec teſtes falſos uel corruptos ut mentiantur, nec falſas leges, vel alias iuris, vel facti probationes falſas inducat, nec dilationes non neceſſarias in grauamen partium quærat. Item q; fideliter, in quantum iuſtitia permittit, cauſam ſui clientuli foueat, nihil de contingentibus omittendo. Item non procaciter, uel dicendo conuicia, uel uociferando aduocet: quia per hoc impeditur proceſſus iuſtitiæ dicẽte propheta. Erit cultus iuſtitiæ ſilentiũ. Et Salomon contra tales: Ecce derſorem, &c. Salarium ſcilicet ut moderatum petat, ſiue ab initio cum facit pactum: ſiue ex poſtfacto, ſi ab initio non fuit determinatum quantum eſſet. Attenditur autem hoc moderamen ſalarii circa quatuor. Primum quantitas cauſæ. Secundum labor aduocationis. Tertiũ facundia ſcientia, & honeſtas aduocantis. Quartum conſuetudo regionis. Iuxta iſtorum quatuor conſiderationem uel maius, vel minus poteſt, & debet taxari. Caueat etiam ante omnia aduocatus ne petat emolumentum ſiue ſalarium cum graui damno litigatoris. Item ex quo cauſa eſt incepta, nullum faciat pactum cum litigatore, quem in propriam recepit fidẽ. Hoc etiam intrepide teneas, q; adhibitis circunſtantiis ſupradictis, licite poteſt, & ſine peccato aduocatus petere ſalarium. Vnde Aug. Non licet iudici vendere iuſtum iudicium, & ſi liceat aduocato uendere iuſtum patrocinium, & iuriſconſulto rectũ conſilium. Dignus eſt enim operarius mercede ſua. Quod autem dicit, licet vendere rectum conſilium, intellige quando laborat ibi, voluendo libros, & ſtudendo & recipiendo acta, uel decreta, & diſputando forte cum aliis peritis. Alias ubi ſine labore poſſet reſpondere, credo q; nihil deberet recipere, immo quod gratis accepit a Deo, gratis debet dare. Item pro miſerabilibus perſonis, quæ propter defectum aduocati, quem nõ poſſunt conducere, amittunt cauſas, & grauantur iniuſte, intellige q; teneantur aduocare, & de ſua ſcientia eleemoſynam dare, ad inſtar medici, qui tenetur gratis de medicina ſua, curam & cõſilium impendere pauperi languido Symachus Papa. Non eſt grandis differentia utrum letum inferas, vel admittas. Mortẽ enim languentibus probatur infligere, qui hanc cum poſſit non excludit. Tenetur autem aduocatus ad reſtitutionem omnium, quæ aliqui contra quos præſtabat patrocinium, propter ipſius pertinaciam iniuſte amiſerunt, tenetur etiam ſi extorſit ſalarium unde non debuit extorquere, vel ſi vltra, quàm debuit habere. Alias ſi abſque fraude, & dolo ipſius aliqua eſſent ſibi ſponte oblata a ſuo clientulo, ſi accipiat, non dico eum teneri ad reſtitutionem, & idem dico de iuriſconſulto.

De

De Accuſatoribus, & teſtibus iniquis. Cap. LXXXIX.

ACcuſatores, & denunciatores debent procedere ex charitate. ſ. vt accuſati corrigantur, & cæteri terreantur, quia ſiue plectendo, ſiue ignoſcendo hoc ſolum bene agitur, vt vita hominum corrigatur. Item vtrique caueant ſibi ne publicent crimen, niſi probationes paratas habeant, alias enim non eſſent correctores, ſed proditores. Poſſunt tamen dicere ſi eſt occultum talibus perſonis in ſecreto, quæ poſſunt prodeſſe & non obeſſe, & etiam ſi poſſint probare, debent admonitionem charitatiuam præmittere. Item ſi aliquis accuſator accepit pecuniam ad accuſandum, crimen concuſſionis commiſit, & tenetur ad reſtitutionem faciendam ei, qui dedit, ſi nõ turpiter dederit, alias ei in cuius iniuriam data fuit. Detractores, & infamatores dicuntur, qui vitam, & bonos mores proximorum, & prælatorum nituntur corrumpere, vel minuere, quod faciunt interdum cum fingendo, & publicando crimen aliquod contra alium, vel etiam occultum crimen alterius prodendo & manifeſtando, ſiue etiam hoc quandoque verbis, ſiue planis, ſiue artificioſis, ſiue cantilenis, quandoque nutibus, & ſignis, quandoque etiam ſcriptis, quæ appellantur libelli famoſi: vt cum aliquis ſcribit chartam in iniuriam, & infamiam alterius, & proiicit eam occulte in eccleſia, vel platea, vel domo, vt ea inuenta, & lecta alius infametur, iſti omnes peccant mortaliter, & deteriores ſunt raptoribus: quia illi capiunt temporalem ſubſtantiam, quæ extra nos eſt, iſti famam, & quantum in eis eſt animam, quæ intra nos eſt. Itaque contra confectores talium libellorum, & contra illos qui inueniunt, & non ſtatim comburunt, ſed doloſe manifeſtant pœnæ grauiſſimæ ſũt inſtitutæ, tam ſecundum leges, quam ſecundum canon. Tenetur nihilominus ad reſtitutionem famę, ſi forte alius eſt ꝓpter hoc infamatus, quod fiat hoc modo: Vbi publicè dixit verbũ, vel cantilenam per ſe, vel per alium, vel etiam vbi proiecit libellum famoſum, necnon & in aliis locis vbi intelligit illum contra quem hæc acta ſunt infamatum, occaſione ſui dicti, vel facti, vel ſigni, publice ſimiliter recognoſceat errorem ſuum, & culpam, & pro poſſe remoueat, vel ſaltem alleuiet ſibi infamiã. Tenetur etiam componere ſecum de iniuria, & humiliter nihilominus veniam poſtulare. Teſtis debet eſſe communis perſona, ſicut & iudex, & pro vtraque parte dicere puram, & meram veritatem, quam ſcit de facto ſuper quo inducitur. Itẽ nihil debet recipere pro teſtimonio ferendo. Nam ſicut ſententia non debet eſſe venalis, ita nec teſtimonium. Nam vt habetur. 14 q. 5. c. non ſane Aug. ad Macedonium. Cum iudicia, & teſtimonia, quæ nec iuſta nec vera, ſunt vendenda, iniqua & falſa vendantur, multo ſceleratius vtique pecunia ſumitur, quia ſcelerate etiam quamuis a volentibus datur, expenſas tamen poteſt recipere ab illo qui eum produxit. Item vbi videt proximum rem ſuam amittere propter defectum probationis, quaſi neceſſitate cogente, debet tunc ferre teſtimonium veritati aliàs peccat. Aug. ad Caſulanum: vt habetur. 11. q. 3. Quiſquis metu cuiuſcumque poteſtatis veritatem occultat, iram Dei ſuper ſe prouocat: quia magis timet hominẽ, quàm Deum. Immo in tali caſu etiam priuilegiatæ perſonæ, vt ſacerdotes, cogendi ſunt iurati teſtimonium dicere, ſi tñ quo liceat ei ferre teſtimonium: non enim liceret in cauſa ſanguinis. Præter iſtũ caſum ſunt alii ſex caſus, in quibus debet etiam ſacerdos, vel clericus iurare, necnon laicus. Videlicet pro recta obedientia, pro pace, pro indemnitate eccleſiæ, & cum abſoluitur ab excommunicatione, & cum infamatus debet ſe purgare. Tenetur etiam teſtis ad reſtitutionem omnium, quæ per ſuum falſum teſtimonium proximus ſuus amiſit. Item ſi pecuniam pro teſtimonio ferendo turpiter accepit, credo eum teneri ad reſtitutionem. Si quæras cui, diſtingue, vt diſtinxi in iudice ſupra.

De Forma reſtitutionis. Cap. XC.

FOrma reſtituendi erit hæc. Semper facienda eſt reſtitutio ſpoliatis, vel eorum hæredibus, ſi poſſunt inueniri. Fallit tamen hoc, cum is qui dedit pecuniam commiſit turpitudinem in dando, tunc enim fiet reſtitutio, vt dixi ſupra in pluribus locis. V. Quòd ait hæredibus, hoc intelligendũ eſt quando ſpoliatus fecit teſtamentum, & certam ſummam reliquit, qua voluit eſſe contentos. Si autem mandauit in teſtamento diſtribui per executores quicquid ad ipſum ſpectabat de mobilibus, & debitis, tunc facienda eſt executoribus eius reſtitutio pro rata, & liberis eius pro rata, & uxori pro rata ſi uxorem habebat, & ſi liberi, vel vxor debebant habere in rebus illis aliquam portionem, aut de iure, aut de diſpoſitione teſtatoris. Si autem contempſit facere teſtamentum, facienda eſt reſtitutio in ſolidum hæredi, vel illi qui debet alias ei ſuccedere ab inteſtato, ſiue de iure, ſiue de conſuetudine. Si autem non potuit facere propter præoccupationem, tunc ad conſilium eccleſiæ fiat reſtitutio pauperibus pro anima eius, ſi eſt conſuetudo loci, ꝙ pro taliter decedente, eccleſia teſtamentum faciat, alioquin totum reſtituatur hæredi. Et hæc forma ſeruanda eſt quandocumque facienda eſt reſtitutio defuncto. Raimun. Si autem non inueniuntur ſpoliati, vel etiam ignorantur, tunc cum conſilio & auctoritate eccleſiæ ſiue pœnitentialis diſtribuatur in pias cauſas, & maxime in alimoniam pauperũ, vel redemptionem captiuorum, & hoc in villa, vel ſi in illa neſciunt, ſaltem in illa diœceſi vbi rapina facta eſt, cum conſilio epiſcopi illius Diœceſi, vel capellani villæ, ſi diſcretus eſt. V. Quod ait pœnitentialis, intellige ſi diſpenſatio talium commiſſa ſit ei, alioquin referendum eſt ad epiſcopum, qui eſt procurator pauperum.

De His, qui non habent poteſtatem vel facultatem reſtituendi. Cap. XCI.

RAimundus. Si vero non eſt ſoluendo diſtingue. Aut ſimpliciter non poteſt ſoluere, aut poteſt, ſed non abſque magno periculo ſuo, & ſuæ familiæ. In primo caſu doleat, & proponat reſtituere quam cito. In ſecundo petat dilationem a ſpoliatis, vel aſſignet ei certam partem de redditibus ſuis amicabiliter, de qua ſibi ſatisfaciat ſucceſſiue, & de hoc faciat eis bonam cautionem. Si vero omnes denegent ſibi dilationem, & poſtulent quod ipſe cedat bonis, tunc credo quod tenetur abſque dilatione ſatisfacere vel cedere, quia fur & raptor ſemper ſunt in mora, & ideo ſemper augent peccatum. V. Ergo debet facere poſſe ſuum ſcilicet vſque ad venditionem hæreditatis, & omnium bonorum, & ſi oporteat ipſum & familiam ſuam mendicare. Quid de illis, qui ſi vellent dimittere ſuas perſonas expenſas, poſſent rapta reſtituere. Quid etiam de illis qui reſignant omnia bona ſua in manum pœnitentiarii, promittentes quod damnificatis totum facient, quod tenebunt ſe pro pacatis, quia putant quod pro modico quitabunt eos, quia credunt ſe totum amiſiſſe. Quid etiam de illis, qui non reſignarent in manu pœnitentiarii, niſi crederent quod pœnitentiarius reſtitueret eis pro toto, vel pro parte, quando neſciunt cui facienda eſt reſtitutio. Nunquid tales ſunt in ſtatu ſaluandorum? Credo quod non. Oportet enim quod bona fide, & ſine fraude raptor, quicquid poteſt, vt damnificatis ſatisfaciat, ſi nouit eos, aut pauperibus eroget, ſi non nouit, alias non eſt ſaluandus a pœnitentiario, ſi conſtat ei de eius impœnitentia, vel praua intentione. Non eſt tamẽ neceſſe, quod fiat huiuſmodi reſignatio in manu pœnitentiarii: dum tamẽ alias ſit paratus ad arbitrium eius, vel alterius boni viri ſatisfacere. Item ſi perſona denique ſpoliati ſciri non poteſt, cum conſilio eccleſiæ, quod ablatum fuit, erogandum eſt. Et in hoc caſu poteſt epiſcopus, qui eſt diſpenſator pauperum, dilationem ei dare, & partem remittere, aut etiam totum ſi viderit expedire. Raimun. Debitor quidem debet ſimpliciter abſque pacto, & conditione totum quod habet reſignare in manum epiſcopi, vel pœnitentiarii diſcreti, & tunc ipſi ſi viderit eum pauperem, & egentem, debet ſibi partem, vel etiam totum, ſi tantam viderit neceſſitatem, ne alias ipſe cum vxore ſua, & filiis fame pereat, & ſi quid reſiduum fuerit, pauperibus aliis diſtribuat, & ipſe faciat quicquid boni poterit orando, & aliis modis pro his quorum fuerant res, & ſi poterit aliquo lucrari, iuxta poſſibilitatem ſuam, eroget in vſus pauperum pro animabus illorum.

De His, qui pluribus perſonis, vel ex pluribus cauſis tenentur reſtituere. Cap. XCII.

SI autem diſcrepant inter ſe ſpoliati quibus tenetur, quia alii nolunt dare dilationem, alii non, ſed petunt ceſſionẽ. Tunc maiori parti ſtandum eſt. Et intellige maiorem partem vbi eſt maius, & fortius debitum. V. Vnde ſi vni creditori plus debeatur, quàm reliquis omnibus, qui forte ſunt decem vel plures, ſtabitur voluntati illius ſolius, de dilatione quinquennali danda, & de ceſſione petenda. Raimun. Si vero par ſit debitum, tunc inde ſtandum eſt maiori numero creditorũ. Si omnia ſunt paria, eligenda eſt clementior ſententia, id eſt quæ dat dilationem. Hanc diſtinctionem facit lex in pluribus creditoribus. Hoc autem intelligo, niſi petentes ceſſionem, vel ſibi ſtatim ſatisfieri, non poſſent induci ad dandam dilationẽ, tunc enim ſatisfaciendum eis eſt pro parte ſubſtantiæ, quæ

eos contingit, præſertim ſi egeant, ita q non poſſunt concedere abſque periculo ſuo, & familiæ, ne interueniente paululum mora inueniri non valeant qui redimantur. Semper enim debet vitari mora, vbi timetur periculum. V. Quid poteſt quis, ſi vult partem ſoluere, cum totum non poſſit, & pluribus teneatur, nunquid poteſt gratificare vni ſoluendo ei ſolidũ, aut tenetur ſingulis ſoluere pro rata? Et ſi teneatur ex contractu, & ex maleficio, nunquid prius ſoluendum eſt in hanc cauſam, quã in illam. Item nunquid notorioribus creditoribus prius ſoluẽdum, quàm poſterioribus, & habentibus pignora, & hypothecas, priuſquam habentibus tantum perſonales actiones. Item inter hypothecarios creditores quis eorũ præferendus eſt? Reſpondeo. Si creditor vigilauerit exigendo debitum in iudicio, vel extra iudicium, poteſt ei debitor ſoluere ſolidum, antequã bona debitoris auctoritate iudicis incipiant poſſideri, quia iam parta facta ſunt omnium creditorũ, Qui non habent pignora vel hypothecas, vel non ſunt priuilegiatæ perſonæ. Itẽ ſi vtrinque creditore inſtante, debitor vni voluerit gratificare, debet illis omnibus communicari, vel eadem portio ſingulis quæri. Item ſi vnus creditorum denunciauerit alii, ne accipiat a debitore, in fraudem verſari videtur ille ſi accipiat, vbi autem nõ vigilauerit creditor exigendo debitum non videtur, q debitor debeat ei gratificare. Iure tamen polit. & ſi non iure fori expediretur, vt credo, ſi pietate motus gratificaret plurimum indigenti creditori, Nec credo quod aliquod priuilegium habeant illi quibus tenetur ex maleficio vel quaſi, quàm illi quibus tenetur ex contractu vel quaſi, cæteris paribus. Inter creditores autem potiores ſunt illi, qui acceperunt pignora, his qui habẽt perſonales actiones tantum. Potiores, inquam, vt ſoluatur eis quantum valet pignus. Inter hypothecarios autem creditores, qui prior eſt tempore potior eſt, & iure, niſi in quibuſdam caſibus ſpecialibus, qui ſolent notari in C. Inter eos autem qui habent perſonales actiones tantum, æſtimantur priuilegia nõ ex tempore, ſed ex cauſa. Ex cauſa videlicet, quia fiſcus, vel mulier ut dote præferendi ſunt cæteris priuilegium non habentibus. Item ex cauſa, quia actio tutelæ, & actio depoſiti, & ſimiles priuilegiatæ ſunt, vt prius quod debetur ex eis, quàm quod debetur ex aliis actionibus non priuilegiatis perſoluatur. Vbi autem ſunt paria priuilegia aut perſonarum, aut actionum, æqualiter concurrant in ſatisfactione facienda, niſi de aliquo illorum probetur, quòd ſit alteri præferendum ſecundum legem. Raimundus. Item ſemper inuitant, vel ſpoliator, vel cõplices eorum debent humiliter poſtulare veniam ab his, quos offenderant, ne illi remaneant in rancore. Item quæ dicta ſunt de raptoribus cum circunſtantiis ſuis, intelligas de incendiariis, prædonibus, & pyrhatis.

De Crimine furti. Cap. XCIII.

FVrtum eſt contrectatio rei alienæ mobilis, corporalis fraudulosa, inuito domino, lucri faciendi gratia, vel ipſius rei, vel etiam vſus eius poſſeſſioniſve. Contrectatio apponitur in diffinitione, quia ſine ea non eſt proprie furtũ, licet interueniat voluntas, verbum, vel ſcriptura. Alias ſi concupiſcat rem alienam illicite, ac ſine contrectatione eſt tranſgreſſor alterius præcepti, Non concupiſces &c. Rei alienæ ideo apponitur, quia non committitur furtum in re pleniſſime propria. Pleniſſima dico, quia ſi & alius haberet in re illa ius, puta creditor, cui res eſt pignori obligata, vel commodatarius, vel ſocius, & dominus furtiue ſurriperet, furtum committeret. Mobilis corporalis, quia in rebus immobilibus, vel incorporalibus non committitur furtum, quia talia non poſſunt contrectari, propter ſuã immenſitatem, vel incorporalitatem. Fraudulosa, quia ſi aliquis credebat rem eſſe ſuam, vel etiam ſciebat rem eſſe ſuam, & credebat ſibi licere rem ſuam ſuſcipere, non committit furtum. Idem ſi credat ſe facere domino volente, quia non facit dolum. Inuito domino, quia ſi credit dominum permiſſurum, & ſubeſt iuſta cauſa credendi, non tenetur. Si vero non ſubeſt tenetur. Item ſi putat ſe facere inuito domino, & tamen dominus vult, furtum facit quantum ad intentionem, & mortaliter peccat, ſed non tenetur ad reſtitutionem. Lucri faciendi gratia, quia ſi quis alienam ancillam meretricem rapuerit, vel celauerit, non cauſa lucri faciendi, ſed libidinis exercendæ, non committit furtũ, licet alias grauiter peccet. Vel ipſius rei, vel vſus eius, poſſ. vt. quia non ſolum committit furtum, qui rei dominium vult lucrifacere ſic furtiue, ſed etiam qui vſum, vel poſſeſſionem rei. Ex præmiſſis liquet, quòd qui accepit equum, vel aliam rem conductam, vel commodatam, vſque ad certum locum, & ipſe vltra locum illum procedat cum illa re, committit furtum, niſi in cauſa, ſcilicet quando credit dominum vel le. Sed quid ſi aliquis rem ſibi ad vtendum conceſſam, alii cõmodauerit, nunquid committit furtum? vtique, quia non erat ei conceſſa ad vſum iſtum. Item quia videtur facere gratia ſui luxus, ſpeties enim luxis eſt ex alieno largiri, & ex alieno beneficio debitorem ſibi acquirere. Similiter etiam creditor cõmittit furtum ſi pignore ſibi obligato vtatur. Et breuiter vbicumque inuenias contrectationem alienæ rei factam contra voluntatem domini, intellige furtum commiſſum. Iuſtinianus inſtitut. 4. lib. Furtum eſt contrectatio rei fraudulosa, vel ipſius rei, vel etiam vſus eius poſſeſſione, quod lege naturali prohibitum eſt admittere. Et dicitur furtum a furuo. id eſt nigro, quia clam, & in obſcuro fit, & pleruũque nocte, vel a fraude, vel a ferendo id eſt auferendo. V. Ideo dicit. Vel vſus eius poſſeſſioniſve, quia furtum committit, qui rem alienam poſſidens, male vtitur ea inuito domino, velut ſi creditor vtitur pignore nolente debitore. Qui etiam rebus commodatis aliter vtuntur quàm vtendas acceperunt, furtum committunt, ſi tamen ſe intelligũt inuito domino hoc facere, eumque ſi intellexiſſet non permiſſurum, at ſi permiſſurum credant, extra crimẽ ſunt. Furtum committunt pueri ſtatim, vt intelligunt ſe delinquere, quia furtum ex affectu furandi conſiſtit. Raptor autem eſt fur improbus. Gratianus cauſa. 14 quæſtione. 6. Furtum autem, non tantum in quantitate rei, quantum in affectu furantis cõſideratur. Vnde Hieronymus in epiſtola ad Titum: Quemadmodum fornicatione non ſecreto diuerſa ſit fornicatio, ſi mulier pulchra aut deformis, ancilla aut ingenua, paupercula aut opulenta, ſed qualiſcunque fuerit illa, vna eſt fornicatio. Ita in furto quantumcunque quis abſtulerit, furti crimen incurrit.

De Speciebus furti. Cap. XCIIII.

RAimundus. Furtorum aliud eſt manifeſtum, cum quo fur deprehenditur priuſquam veniat ad locum deſtinatum. Aliud non manifeſtum, id eſt cum quo fur non deprehenditur. Item furtorum quædam remanent in nomine generali, quædam cadunt in nomine ſpeciali, veluti ſacrilegium, quod dicitur furtum de re publica. Abigeatus. quod dicitur furtum gregis. Sic & plagium, quod dicitur furtum hominis, cum quis liberum hominem ſcienter vendit, vel emit, donat vel accipit, vel permutat. Idem ſi ancillam, vel ſeruum alienum ſollicitauerit, & exportauerit. Pœna furti variatur ſecundum quod varie agitur de ipſo. Nam quandoque agitur criminaliter, id eſt ad pœnam corporis infligendam. Quandoque ciuiliter, id eſt ad pœnam pecuniariam. In primo caſu non eſt fur ſuſpendendus, aut demembrandus, aut excecandus, ſed alias arbitrio iudicis puniendus, videlicet vt fuſtigetur, vel exulet, vel alio modo, prout iudici videtur, & hoc in ſimplici fure. Si enim plus ſit quam fur, id eſt quia nemus aggreditur in domibus, vel ſepibus, vel in itinere vel in mari, vt pyrrhata, tunc acrius proceditur contra eum. Cum ergo agitur ciuiliter pœna furti manifeſti eſt in quadruplum, non manifeſti in duplum. Et hæc pœna competit, & peti poteſt etiam poſt annum. Item ſi egit aliquis criminaliter, poterit agere ciuiliter, & conuerſo. Extra quinto de furtis. Ex concilio. Bitturicen. Fures & latrones, ſi in furando & deprædando occiduntur, viſum eſt pro eis non eſſe orandum, ſed ſi comprehenſi, & vulnerati, presbytero, vel diacono confeſſi fuerint communionem eis non denegamus. Ex pœnitentiali Theodori: Si quis per neceſſitatem famis, vel nuditatis fuerit furatus cibaria, veſtem vel pecus pœniteat hebdomadas tres, ſi reddiderit, non cogatur ieiunare. Alexander tertius. Cenomanẽ. epiſcopo. Ex litteris tuis innotuit quod Beatus quendam calicem in eccleſia minus caute dimiſſum rapiens, longo tempore detinere præſumpſit, & infra. Mandamus quatenus ſi ſponte confeſſus fuerit, & exinde eccleſiæ ſatisfecerit, nec eſt ſuper hoc infamia reſperſus, poſt peractam pœnitentiam, aut congruam partem pœnitentiæ ob hoc ad ſacros ordines non dubites promouere.

De Participante cum fure. Cap. XCV.

IBidem Hieronymus ſuper Paralypomenon. Qui cum fure partitur, occidit animam ſuam. Non ergo fur ſolum, ſed ille reus tenetur, qui furti conſcius quærente poſſeſſore non indicat. Iuſtinianus vbi ſupra: Omnes qui ſcientes rem furtiuam ſuſceperint, & celauerint, furti non manifeſti obnoxii ſunt, quod ſi neſciant, non teneantur in pœnam, ſed ad reſtitutionem. Olim is qui in alienam domum introibat ad rem requirendam furtiuam, nudus ingrediebatur, diſcum fictilem

in capite portans, vtriſque manibus detentum. Is apud quem furtum inuenitur, concepti furti actione tenetur. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiua ab alio tibi oblata eſt, eaque apud te concepta ſit, vtique ſi ea mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quàm apud eum qui dedit conciperetur, nam tibi apud quem concepta eſt, aduerſus eum qui obtulit, quamuis fur non ſit, conſtituta eſt actio, quæ appellatur oblati. V. Nota quod multis modis cooperatur quis, vel participat cum fure. Vnde verſus: Iuſſio, conſilium, conſenſus, palpo, recurſus, vel receptans, quod idem eſt. Participans, mutus, non obſtens, non manifeſtans Et de hoc dicitur, qui cum fure participat, &c. Quod autem dicitur in verſu. Conſenſus, intelligitur de conſenſu cooperationis. Palpo eſt adulator, Participans eſt, qui partem furti recipit. Mutus qui doloſe tacet, cum videt furem paratum furari, & ſolo verbo poſſet impedire ſine periculo ſuo, Non obſtans, qui non reſiſtit facto, cum ſine periculo poſſet. Non, manifeſtans eſt, qui ſcit vbi eſt res furtiua, & non indicat, maxime cum ab eo qui amiſit quæritur Verum mutus nõ obſtens, & non manifeſtans, non tenetur ad reſtitutionem rei furtiuæ, niſi cum fuit ſurrepta eſſet eorum cuſtodiæ commendata. Participans autem id ſolum tenetur reſtituere, quod habuit. Tenentur vero inſolidum iubens, & conſulens, & etiam palpo, ſi propter iuſſionem, conſilium, vel adulationem furtũ fecit fur, aliàs non facturus, ſicut diſtinctum eſt ſupra de raptoribus. Conſentiens autem condemnando tenetur inſolidum, licet nihil de furto penes eum remanſerit. In quo tamen caſu quedam æquitate tolerari poſſet, quòd non teneretur ad reſtitutionem, cum ſocius eius, etiam ſine eius adiutorio furtum eſſet facturus. Receptans autem ſi defendat furem, aut dolo malo celat rem furtiuam, tenetur inſolidum, aut ſi per receptionẽ ſuam impeditur rei furtiuæ reſtitutio alias non tenetur, niſi quantum de illa re habuit, & ſibi retinuit.

De Reſtitutione rei furtiuæ. Cap. XCVI.

GRatianus ubi ſupra. Quod autem pœnitentia agi non poſſit, niſi res aliena reddatur, in epiſtola ad Macedonium Auguſtinus oſtendit dicens. Si res aliena, propter quam peccatum eſt, reddi poſſit, & non redditur, pœnitentia non agitur, ſed ſimulatur. Si autem veraciter agitur, non remittetur peccatum, niſi reſtituatur ablatum, ſi, vt dixi, reſtitui poteſt. Si uero rem alienam quis conſecrauerit, non eandem, ſed æſtimationem eius reſtituere debet. Raimundus, qualiter autem ſit procedendum in foro pœnitentiali, circa reſtitutionem faciendam ab ipſo fure, vel cooperantibus, & conſentientibus, & qui teneantur inſolidum, & qui in partem, cui etiam ſit reſtitutio facienda, quia ei cui ſurrepta eſt, dummodo ſua interſit ex cauſa honeſta rem non eſſe ſurreptam, vtpote quia habebat in re ius pignoris, vel vſum, vel ſimile. Si enim, & ipſe eſſet fur, non ſibi, ſed domino eſſet reſtituenda, vel illi cui prius fur ſurripuerat, ſi ſua intererat, vt dictum eſt ex cauſa honeſta rem non ſurripi, caute tamen, ita quod non ſciatur, quòd ſibi reſtitutio per medium pœnitentialem, ſcilicet uel aliam religioſam perſonam, ſuppreſſo nomine furis, de his omnibus, & de modo reſtituendi, reſcripſi ſupra de rapinis. Quid ſi res furtiua pereat quaſi fortuito, nunquid tenebitur ad reſtitutionem poſtea fur? vtique, quia fuit in mora reſtituendi. Item non liberatur fur reddendo rem deteriorem. Item tenetur reſtituere rem cum omnibus fructibus, & ſi meliorauit eam, paſcendo forte equum, vel porcum furtiuum, uel ſimile non poteſt petere, vel retinere expenſas. Item cum redditur æſtimatio rei, non eſt tantum conſiderandum tempus in quo res fuit ſurrepta. nec tempus in quo perijt, ſed etiam totum tempus medium, & fiet æſtimatio ſecundum illud tempus in quo plurimi valoris fuit res. Et hæc eadem intelligo in re rapta. Probantur hæc extra de reſtitutione ſpoliatorum. Grauis. ubi dicitur, quod debet reddi res cum fructibus perceptis, & quos percepiſſent ſpoliati, ſi ipſi poſſediſſent. Item dicit lex, quod tenetur ſalis ad omnia damna, & lucra percepta, & percipienda. Eſt tamen caſus in quo non tenetur fur de caſu fortuito, ſcilicet ſi obtulit rem domino loco, & tempore congruo, & dominus noluit accipere, iam enim purgauit moram. Item cum furtum eſt commiſſum in vſu rei tantũ, & non in ipſa re, tenetur etiam poſt reſtitutionem rei ad æſtimationem illius vſus, aliter enim non eſſet purgatum furtum.

De illo, qui emit rem furtiuam. Cap. XCVII.

QVid ſi aliquis emit rem furtiuam ignoranter, & bona fide, & in foro publico, & publice Nunquid poteſt ſaltem præcium, quod numerauit petere a domino, cum deprehendit rem eſſe furtiuam, vel nunquid poterit retinere rem donec præcium ſit ei ſolutum? Reſpondeo. Non, nec poteſt ſe defendere occaſione ſtatuti ſuper hoc editi in pleriſque locis, cum ſtatutum tale ſit contra Deum, Circa iſtum tamen bonæ fidei poſſeſſorem dico, quod poterit repetere præcium a venditore, & etiam retinere expenſas, quas exiſtens bonæ fidei fecit circa illam rem conſeruandam, vel meliorandam, & non tenetur de fructibus perceptis durante bona fide. V. Intellige de perceptis, & conſumptis. Si enim extarent adhuc, teneretur ad reſtitutionem eorum, ex quo inciperet habere malam fidẽ. Reymundus. Item ſi durante bona fide ipſius periit res, non tenetur. Idem credo ſi alienauit, & hoc in utroque caſu propter bonam fidem. In primo etiam, quia non erat in mora. In ſecundo quia non deſiit dolo poſſidere, & quia præcium ex re furtiua redactum nõ eſt furtiuum. In ſumma ergo nota, quòd malæ fidei poſſeſſor, re perdita, vel in alium tranſlata, tenetur ad verum præcium cum circunſtantiis ſupradictis. Bonæ fidei vero poſſeſſor tenetur reſtituere rem ſi habet, ſin autem de lucro tenetur tantum inquantum locupletior factus eſt. V. Bene dicit, inquantum, & non plus, quia non tenetur de conſumptis.

De illo, qui furatur rem raptam, vel furtiuam.
Cap. XCVIII.

RAimundus. Quid ſi aut quis furatur, vel rapit rem ab vſurario, vel auaro ut inde faciat eleemoſynam? dico furtum, ſiue rapinam committi. Non enim faciẽda ſunt mala, ut ueniant quæcumque bona. Videtur tamen, quod iſte non facit furtum, quia non facit animo lucrandi. Sed non eſt ita, quia ſpecies lucri eſt ex alieno largiri. Talis etiam aufert ſibi copiam reſtituendi, & ideo peccatum auget. Cauſa decimaquarta. quæſtione quinta. Auguſtinus in homelia quadam. Forte aliquis cogitat, & dicit. Multi ſunt Chriſtiani diuites, auari, cupidi, non habeo peccatum ſi illis ſuum abſtulero, & & pauperibus dedero. Vnde enim illi nil boni agunt, mercedem habere potero. Sed huiuſmodi peccatum ei diaboli calliditate ſuggeritur, nam ſi totum tribuat quod abſtulerat, addit potius peccatum quam minuat. Item Ambroſius in libro de offi. Denique ſi non poteſt alteri ſubuenire, niſi alter lædatur, commodius eſt neutrum iuuari, quam alterum grauari. Cauſa. trigeſimaſecunda. quæſtione quarta. Auguſtinus ad Claudium contra Iulianum. Sic non ſunt facienda adulteria, etiã voluntate filios generandi, quemadmodum nec furta facienda etiam uoluntate paſcendi pauperes ſanctos. V. Quid de illo, qui furatur decimas, quas miles, uel laicus percipiebat iniuſte, vſurpando alicuius eccleſiæ, cui faciet reſtitutionem laico, vel eccleſiæ: Reſpondeo: Vtrilibet ſoluat liberatur, melius tamen eſt, ſi non timeatur ſcandalum, vel periculum ſoluentis, quod reſtituat eccleſiæ, gerendo negocium miſſus, quod ipſe cum ſcit utiliter geſtum, ratum habere tenetur. Denunciare debet tamen militi per ſe, ſi audet, uel per alium tacito nomine ſi non audet, & in tanto liberatus eſt. Idem dico de pecunia Iudæi, uel uſurarii, maxime quando nihil habet niſi de vſura. Liberabitur enim huiuſmodi fur, reſtituendo eam illis e quibus ille Iudæus, vel vſurarius accepit uſuras. Diſtinguendum tamen eſt circa huiuſmodi pecuniam furtiuam, aut rem aliam furto ſurreptam, quia ſi adhuc extat apud furem in ipſa ſpecie, potius facienda eſt reſtitutio Iudæo, vel vſurario, ne fur alij ſoluendo huiuſmodi rem, adhuc perſeueraret in culpa furti, rem contrectando alienam, ſecundum illos, qui dicunt, quod in vſura transfertur dominium. Si autem fur conſumpſit pecuniam, vel rem huiuſmodi furtiua, uel poſtea ſatisfacere ſoluendo rem aliam, tunc locum habet quod dictum eſt, quòd poſſit ſe liberare ſoluendo illis, a quibus Iudæus habuit vſuras, ſecundum etiam illam opinionem, quæ tenet, quòd in vſura non transfertur dominium, in qua opinione fuit Hugo. Credo, quòd ſi res illa in ſpecie (quam habuit vſurarius de vſura) ei furto ſurripiatur, liberabitur fur, ſi reſtituat illis a quibus vſurarius accepit. In omnibus tamen caſibus ſupradictis credo, quod etiam liberabitur fur ſoluendo per ſe, vel interpoſitam perſonam Iudæo, vel uſurario cui ſurripuit.

De Illo qui rem alienam inuenit, vel qui neceſſitate compulſus furatur. Cap. XCIX.

RAimundus. Quid de pecunia, vel aliena re inuenta in via, vel platea, vel alio loco publico, nunquid in his eſt reſtitutio neceſſaria, aut nunquid in his committitur furtum?

Solut,

Solut. Vtique vnde rem inuentam debet reddere, ſi poteſt inuenire illum, qui amiſit, & faciat hoc publice dici per præconem, vel per eccleſias in loco ubi rem inuenit. Si vero non inueneńt, cum conſilio & auctoritate ſui pœnitentialis retineat, ſi pauper & egenus eſt, & oret pro illo cuius fuit, alias eroget pauperibus. Cauſa. 14. quæſtione. 5. Auguſt. Si quid inueniſti, & non reddidiſti, rapuiſti: quantum potuiſti feciſti, quia plus non inueniſti. Qui alienum negat, ſi poſſet & tolleret. Item Hieronymus. Multi ſine peccato putant eſſe, ſi alienum quod inueneint teneant, & dicunt: Mihi Deus dedit, cui habeo reddere, vel reſpondere. Diſcant hoc peccatum ſimile eſſe rapinæ, ſi quis inuenta non reddat. Raimun. Quid ſi aliquis cibum, vel potum, vel veſtimentum pro neceſſitate famis vel ſitis, vel frigoris ſurripiat, nunquid committat furtum? Ad hoc dicas, quòd ſi tanta ſit neceſſitas, quòd niſi furetur, credit ſe non poſſe euadere mortem, non committit furtum, nec peccatum. Nam propter neceſſitatem famis comedit David panes propoſitionis, quia in neceſſitate omnia debent eſſe communia. Item quia ipſe dominus rei, ex præcepto tenetur paſcere eſurientem. Vnde talis fur licite potuit, & debuit credere dominum permiſſurum, & ita non commiſit furtum. Item quia neceſſitas non habet legem. Si autem non patitur ita magnam neceſſitatem, peccat, attenuatur tamen peccatum propter neceſſitatem. Et in tali caſu intelligitur decretalis ſupradicta. Si quis per neceſſitatem, &c. Dicerem tamen ſemper, quia tutius eſſet, quòd reſtitueret, ſi poſſet. Item aliquantulam pœnitentiam imponerem ſibi ad cautelam.

De Chriſtianis, qui furantur Saracenis.
Cap. C.

RAimundus. Quid ſi aliquis furatur captiuos Chriſtianos a Paganis detentos, vt reſtituat libertati? Item quid de ipſis Chriſtianis captiuis, qui furantur aliqua ipſis Saracenis a quibus tenentur captiui, vel etiam aliis Saracenis? Ad primum credo, quòd nunquam tenentur ad reſtitutionem hominis. Nam vt dicit Grego. Contra hoſtes fidei non ſolû aperte, ſed a dorſo eſt etiam laborandum. Item quid intendit iſte, niſi Chriſtianum liberare a periculo mortis, vel idolatriæ, ac Saraceno peccandi occaſionem ſubtrahere, ergo non habet vnde conqueratur, quia vtriuſque cauſam fecit meliorem. Videtur tamen obuiare Auguſt. dicens: Fides etiam hoſti ſeruanda eſt. Sed dic illud quando fides eſt promiſſa iſti, quod eſt tempore treugæ, in quo caſu ſi Saracenus quaſi iuſte tenebat eum pro damno ſibi illato, quia ſcilicet rumpebat ei fidem promiſſam, & in hoc fuit captus, & tempore treugæ, iſte alius qui furatus eſt illum, teneatur ipſi Saraceno reſtituere, non hominem propter periculum animæ, ſed damnum datum ſibi ab illo, vel pro intereſſe æſtimato, & probabiliter moderatæ redemptione. Et hoc intellige ſi non compulit illum captiuum ad circumciſionem, vel idolatriam, vel ad aliquod mortale peccatû, tunc enim crederem ipſum furantem penitus liberatum. Item credo ipſum furantem nullo modo peccaſſe quantum ad hominem, ſi rectam habuit intentionem, immo potius meruiſſe, dû modo alias ſatisfaciat, vt dictum eſt. Ad aliud quod quæſitum eſt, reſpondebimus in fine capituli. V. Quid ſi in bello captiuant pagani Chriſtianos, nunquid tempore treugæ poſtea mittere licebit Chriſtianis eos furari? Reſpondeo, Si treuga inita eſt, ita generaliter, quòd non liceat alterutris, nec per violentiam, nec alio modo ſibimuicem auferre aut ſurripere aliquid, tunc peccatum eſt tempore treugæ furari Chriſtianos. Si autem conuenit de ſola violentia non inferenda, credo quòd licite poſſunt furari: non tantum huiuſmodi Chriſtianos, ſed etiam munitiones, & caſtra, quæ occupauerunt de terra Chriſtianorum: poſſunt enim latenter intrare, & ſine violentia occupare, nec tenebuntur ſuper his ad aliquam reſtitutionem. Sed quid ſi ad huiuſmodi munitionem vel caſtrum occupandum reuertantur Saraceni, & per violentiam repellantur nonne videbuntur tunc deiecti, cum venientes non admittantur, & ita fracta videbitur treuga? Reſpondeo non: quia cum treuga inita fuit, & conuenit de ſola violentia non inferenda, nec tamen fuerunt excluſæ nec fraudes, intelligendum fuit de violentia non inferenda ab initio in ingreſſu, ſcilicet poſſeſſionis, non de illa, quæ adhibetur in defenſione taliter recobtentæ, niſi & de hoc expreſſe conuenerint. Item nunquid tempore treugæ, & maxime tempore belli, licet Chriſtianis furari paruulos Saracenorum, ut eos faciant baptizari. Reſpondeo Credo quòd ſi ſola pia intentione faciât non peccant, nec obſtat ſi dicatur quòd patribus eorum fit iniuria, propter paternam poteſtatem quam habere videntur in liberis, cuius viu priuantur per huiuſmodi furtum. Tamen quia ſicut dixit magiſter ſupra, ſic ſubtrahitur pagano peccandi occaſio, qui imbuebat, vel imbuerre proponebat huiuſmodi paruulum in ſua infidelitate, non habet vnde conqueratur, conditio eius cum facta ſit melior: quia & infideles, maxime barbari, non habent huiuſmodi ius patriæ poteſtatis in liberos, quod habent Romani ſecundum leges. Quid ſi Paganus habeat Chriſtianum ſeruum, vel ancillam in domo ſua, nunquid licebit ſeruo huiuſmodi, vel ancillæ baptizare clanculo paruulum Pagani, & ſic dimittere? Dic vt dictum eſt ſupra in titulo de Iudæis. Raymundus. Ad aliud quæſitum de his, qui furantur aliqua Saracenis. Diſtinguo, an ſuberat neceſſitas aut non, in primo caſu diſtincte non tenetur, quia tenebatur eum paſcere Saracenus. In ſecundo tenetur, ſi iuſte & ex culpa ſua detinebatur, alias non. V. Item in compenſatio rei ſic ſurreptæ, cum iniuria iniuſte detenti. Præterea cum huiuſmodi Saracenus ſit hoſtis, non refert an aperte, an per inſidias noceatur eidem. Ad.l. quæ dicit, non ſolum barbaris aurum minime tribuatur, ſed etiam ſi apud eos inuentum fuerit ſubtili auferatur ingenio.

De Furto mulieris coniugatæ. *Cap.* CI.

RAimundus. Quid de uxore, quæ furatur uiro ſuo pecuniam, vel alia vt inde faciat eleemoſynam? Require infra de negociatione. Item nota, quod ita committitur furtum in re parua, ſicut in magna. Hieronymus. Furtum non ſolum in maioribus, ſed etiam in minoribus iudicatur. Non enim quod furto ablatum eſt, ſed mens furantis attenditur. V. Quid de illa, quæ fecit furtum ante matrimonium, vel etiam poſt per ſe, vel cum viro, & quid ſi vir ſolus furatus eſt aliquid, & uxor participauit conſentiêdo, uel comedendo uoluntaria uel inuita, nunquid licebit uxori de rebus communibus ſibi, & uiro ſatisfacere eo inuito damnificatis? Reſpondeo. Vbi de conſuetudine regionis vir & uxor communicant ſibi credita ex contractu, vel ex maleficio, ſi res furtiua quam mulier ſurripuit ante matrimonium, uel poſt matrimonium, ſola vel cum viro, vel quam vir ſolus ſurripuit ante matrimonium, vel poſt extat adhuc in eorum poteſtate, credo quod uxor poteſt illam reſtituere vero domino, etiam contra dicente marito; Si autem conſumpta eſt, vel ſi vir ſolus furatus eſt, & mulier participauit conſentiendo, uel comedendo, ſpontanea, uel inuita, poteſt vxor, ſi vir non contradicat, negotium mariti gerendo, & ſeipſam liberando, æſtimationem rei conſumptæ reſtituere uero domino latenter, de communibus bonis, ſi aliter non poteſt: nec erit furtum, quia non eſt fraudulenta contrectatio, nec animo lucrifaciendi. Prohibente autem viro non credo, quod debeat facere huiuſmodi reſtitutionem, cum ipſa non habeat rerum adminiſtrationem, ſed maritus. Si tamen in hoc caſu faceret reſtitutionem de rebus communibus bona fide latenter, non credo quod eſſet ei pœnitentia iniungenda, quaſi pro mortali, aut quod peccaret mortaliter.

De Crimine vſuræ. *Cap.* CII.

EX ſumma de caſibus. Vſura quoque cum parum uel nihil diſtat a rapina, de ea conſequenter agendum eſt. Videamus igitur quid ſit uſura, uel vnde dicatur, quæ ſpecies, in quibus caſibus vſuræ permittantur, uel prohibeantur. Quomodo uſurarius, & hæres eius ad reddendas vſuras compellantur, ultimo de quibuſdam dubitabilibus. Vſura eſt ex mutuo lucrum pacto debitum uel exactum. Non enim puto vſuram committi ſi gratis oblatum gratis accipiatur, nulla enim oblatio ſuſcipienti culpæ maculam ingerit, quæ non ex ambientia petitione proceſſit. Dicitur autem vſura quaſi vſu æra, quaſi vſu æris idest pecuniæ procedens. Non enim dicitur committi vſura, niſi in his rebus tantum circa quas conſiſtit mutuum, ſcilicet quæ conſiſtunt in numero, pondere vel menſura: numero vt moneta, pondere vt ære, menſura veluti frumento. Cauſa decimaquarta. quæſtione tertia. Quod autem præter ſummam emolumento ſectari ſit uſuras exigere auctoritate Auguſtini probatur, qui in pſalm. trigeſimoſexto ſcribit dicens: Si fœneraueris huiuſmodi idest ſi tuo mutuo dederis pecuniam tuam, a quo pluſquam dediſti, ſiue illud triticum ſit, ſiue vinum, ſiue oleum, ſiue quodlibet aliud, expectes accipere, fœnerator es, & in hoc improbandus, non laudandus. Item Hieronymus ſuper Ezech. libro ſexto. Putant quidam vſuras tantum eſſe in pecunia, quod prouidens diuina ſcriptura omnis rei aufert ſuperabundantiam, ut plus

non recipiatis, quam dediſtis. Item ex concil. Agath. Vſura eſt vbi amplius requiritur, quam quod datur. Gratianus: Ecce euidenter oſtenditur, quod quicquid vltra ſortem exigitur, vſura eſt. Ibidem quæſt. 4. Quod vero nec clericis nec laicis liceat vſuras exigere, probatur auctoritate Gelaſij Papæ, & aliorum. Ait enim Gelaſius Papa ſcribens clericis per Lucaniam. Clerici ab indignis quæſtibus nouerint abſtinendum, & ab omni cuiuslibet negociationis ingenio, vel cupiditate ceſſandum. In quocunque vero grado ſint ſi ceſſare noluerint, mox a clericalibus officiis abſtinere cogantur. Ambroſius in lib. de bono mortis: Si quis vſuram accipit, rapinam facit, vita non viuet. Item Aug. ad Macedonium: Quid dicam de vſuris, quas etiam ipſæ leges, & iudices reddi iubent, an crudelior eſt qui ſubtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quam qui trucidat fœnore pauperem. Hæc vtique atque huiuſmodi male poſſidentur, & vellem vt reſtituerentur, ſed non eſt quo iudice repetantur. Iam vero prudenter intueamur quod ſcriptum eſt: Fideli homini totus mundus diuitiæ ſunt, infideli autem nec obolus. Nonne omnes qui ſibi videntur gaudere coniugiis, eiſque non vtentes, alienum poſſidere conuincimus, hoc eſt certe alienum non eſt quod iure poſſidetur, hoc autem iure quod iuſte, & hoc iuſte bene. Omne igitur quod male poſſidetur alienum eſt, male autem poſſidet qui male vtitur. Extra quinto. de vſuris. Alexand. 3. in concil. Lateran. Vſurarij manifeſti, nec ad communionem admittantur altaris, nec Chriſtianam (ſi in hoc peccato deceſſerint) accipiant ſepulturam, ſed nec oblationes eorum quiſquam accipiat. Qui autem acceperit, aut Chriſtianæ tradiderit ſepulturæ, & quæ accepit reddere compellatur, & donec ad arbitrium ſui epiſcopi ſatiſfaciat, ab officij ſui maneat executione ſuſpenſus. Innocentius 3. Antiſiod. epiſcopo: Licet contra eos non appareat accuſator, ſi tamen aliis argumentis illos conſtiterit eſſe vſurarios manifeſtos, in eos pœnam in Lateran. concil. contra vſurarios editam, libere poteris exercere. Ex ſumma de ca. Contra prædicta obiicitur. Nonne ſi creditor mutuat alicui gratis pecuniam, debitor tenetur ei ad antidota? quia ergo hanc naturalem obligationem non poteſt creditor ducere in pactum expreſſum, vel ſaltem ſperare effectum ipſius obligationis naturalis, cum etiam talia pacta interueniant in ſpiritualibus, ad quæ aliae qui tenetur? V. Vt quando datur præbenda ea conditione, vt canonicus ſingulis diebus celebret de beata Virgine, & hoc quando tale onus eſt adnexum illi præbendæ. Raimundus. Ad hoc dico, cum R. & T. quod creditor nullo modo debet pactum apponere, vel principaliter ſpem vel intentionem in tali retributione habere, ſed propter Deum, & ex charitate principaliter debet mutuare proximo indigenti. V. Quod ſit, quando & ſi nulla haberetur ſpes de retributione temporali, nihilominus mutuaret. Et bene dicit retributione, vnde credo quod ſcholares qui dant mutuam pecuniam campſoriis, vel aliis ſcholaribus, eo pacto vel intentione principali, vt illi remutuent illis quando indigebunt, vſuram committunt. Raimundus: Cum autem propter Deum ſic mutuaueris, tunc ſi forte ſecundario ſperes, quod ille debitor tibi remutuet, vel aliquid ſimile ſi opus fuerit, forte non eſt reprobandum.

De Caſibus in quibus vſura committitur. Cap. CIII.

EX ſumma de ca. Licet autem vſura omnibus ſit prohibita, ſunt tamen caſus in quibus eſt permiſſa. Primo vbi poſſeſſio eccleſiæ eſt aſſignata clerico in beneficium, & laicus tenet eam iniuſte & violenter, poteſt clericus fructus illius beneficij percipere vltra ſortem, extra eod. cap. 1. Sed hoc non ſit lucri cauſa, ſed vt res eo modo de manu laici redimatur. Secundo vbi vſuræ petuntur ratione intereſſe. Verbigratia. Si fideiuſſor ſoluit vſuras creditori, poteſt eas repetere a debitore pro quo fideiuſſerat: quia non ſunt vſuræ quantum ad ipſum fideiuſſorem, ſed potius intereſſe, id eſt non eſt lucrum, ſed vitatio damni. Nota hoc aliud exemplum extra de vſuris. Innocentius 3. Salua generum ad fructus poſſeſſionum, quæ ſibi ſunt a ſocero pro numerata dote pignori obligatæ computandos in ſortem, non credimus compellendum, cum frequenter dotis fructus non ſufficiunt, ad matrimonij onera ſupportanda. Raimundus. Hoc autem intelligas cum maritus ſuſtinet onera matrimonij: alias non. V. Quid in hoc caſu. Si gener poſſeſſionē ſibi taliter obligatam, cum iure, quod ibi habet, concedat alij, recepta ab eo ſumma quæ promiſſa fuerat ei pro dote, nunquid poterit illi lucrifacere fructus perceptos, vſque dum ſoluta fuerit ei pecunia prædicta ſicut poterat gener? Reſpondeo: Si gener animo donandi tranſferet ius totum quod habebat in pignore, non propter tractum pecuniæ, quam accepit ab eo, ſed quia conſanguineus eſt eius, vel alia ratione coniunctus amicus, & ille non propter fructus lucrifaciendos numerat ei pecuniam, ſed propter dilectionem aut gratiam, credo quod abſque periculo vſuræ poteſt fructus lucrifacere, nec eſt ille contractus veri nominis mutuum, niſi deductum ſit in pactum, quod gener teneatur numeranti reddere pecuniam, ſi ille voluerit repetere, in quo caſu vſura eſſet ſi vellet lucrifacere fructus.

Adhuc de eodem. Cap. CIIII.

RAimundus. Permittitur etiam vſuras exigere quandoque ratione moræ, vt ſi debebas mihi centum ad certum terminum, ſed noluiſti perſoluere in termino, & ideo oportuit me recipere pecuniā ſub vſuris propter negocia mea tractanda, tu teneris mihi reſtituere illas vſuras, ſi ſolui, vel ſi non ſolui liberare me ab ipſa obligatione. Item ratione dubij ſicut ſcriptum eſt extra de vſuris. Grego. 9. Qui dat decem ſol. vt alio tempore totidem ſibi grani, & vini, & olei menſuræ reddantur, quę licet tunc plus valent, vtrum tamen plus vel minus ſolutionis tempore fuerint valituræ, veriſimiliter dubitatur, non debet ex hoc vſurarius reputari. V. Recte dicit ſi veriſimiliter dubitatur. Si enim daret centum ſolidos in autumno, quando parui precij eſt bladum, vinum, & oleum, vt ad Paſcha totidem ſibi grani, vini, vel olei menſuræ redderentur, quando huiuſmodi merces ſecundum communem curſum conſueuerunt eſſe cariores, vſura eſſet: quia non veriſimiliter dubitatur, immo probabiliter creditur, quia plus valebunt illæ menſuræ tempore ſolutionis, quam valuerint tempore contractus. Nunquid poteſt committi vſura, vbi creditur pecunia, ſcilicet vna marcha argenti, pro alia marcha argenti ad certum terminum perſoluenda? Aut cum dantur præciſe ſpecies pro ſpecie? vt granum pro grano ad eandem menſuram? Reſpondeo ſi veriſimile eſt quod pecunia numerata aurum, vel argentum ex tempore nō fiant precioſiora .ſ. tempore ſolutionis, ꝙ fuerant tpe contractus, aut veriſimiliter dubitatur, vtrum precioſiora ſint futura necne, nō eſt vſura. Si aūt veriſimile ſit, ꝙ precioſiora ſint futura tpe ſolutionis, vt ſiquis det 20. libras ſterlingorum in hyeme, pro aliis totidem in æſtate ſoluendis, qñ ſolet hmōi moneta requiri a viatoribus, aut 20. marchas auri vel argenti pro aliis totidē ſoluendis ad paſſagiū Crucē ſignatorum. Diſtingue: quia ſi creditor non erat ſeruaturus illā pecuniam vſque ad illud tps, ſed interim cōſumpturus, vſura eſt. Si erat ſeruaturus, vt ſic ſeruando vſque ad prædictum tps lucraretur, diſtingue, quia ſi aufert debitori libertatem liberandi ſe interim & debitū ſoluendi, vſura eſt, quia præſumitur, ꝙ ideo crediderit pecuniā, ꝙ debitorē oneraret periculo, & ſe exoneraret. Si non aufert, ſed cōcedit ei ꝙ reddat pecuniam qñcunque voluerit intra terminum, mutetur, ſi ex miſericordia hoc faciat, vt releuet debitoris inopiam. Si aūt corrupta intentione hoc facit, vt ſe exoneret a periculo ſeruandi peccat, non tñ credo eum compellendū ad reſtitutionem lucri, licet hoc eſſet ei conſulendū in pnia, vel qđ daret pauperibus. Eodem modo diſtinguendū, & iudicandum eſt, qñ datur ſpecies pro ſpecie ad terminum, vt vinum pro vino &c. Extra vbi ſupra, Greg. 9. Rōne præfati dubij etiā excuſatur, qui pannos, granum, vinum, oleum, vel alias merces vendit, vt amplius quam valeāt in certo termino, recipiat pro eiſdem, ſi tō ea tpe contractus non fuerat venditurus. V. Conditionem credo eſſe attendendam, non ſolum in hoc vltimo caſu, ſed etiam vbi datur ſpecies pro ſpecie, aut pecunia pro pecunia, ſicut notauimus in ſuperiori diſtinctione. Raim. Tñ ſatis conſulto agerent hoīes, ſi a tali contractu ceſſarent, cū cogitationes hoīum Deo nequeant occultari. Si tñ venderet ad terminum longe maiori pretio, quam modo valeat, vſura eſſet. V. Quia tunc non veriſimiliter dubitatur, vtrum plus vel minus valituræ ſint, ſed præſumeretur ꝙ longe minoris. His caſibus, & alium adde, ꝙ eps gabellam de feudo eccleſiæ ſuæ poteſt retinere, fructibus non computatis in ſortem, dum tamen interim feudatarius immunis ſit a ſeruitio, quo pro feudo eccleſiæ tenebatur, & credo quod ſpirituale priuilegium eſt eccleſiæ, nec eſt ad feuda laicalia extendendum.

Vtrum Gratis oblatum inducat vſuram. Cap. CV.

RAimundus. Item gratis oblatum & acceptum non inducit vſuram, dum tamen non ſit intentio corrupta.

V. Ex parte ſcilicet creditoris ſi forte non credidiſſet pecuniam, niſi propter ſpem lucri, in quo caſu tenetur totum reſtituere quacunque intentione dederit debitor ei, ſiue ex dilectione exorta forte propter mutuum ſibi datum, aut propter aliud, ſiue propter mutuum recipiendum, aut retinendum, vſque ad prolixiorem terminum. Vbi tamen & ſola dilectione dat creditori, non poteſt repetere, nec per retentionem conſulere ſibi, ſi forte habet alias de bonis creditoris aliquid. Quid ſi non ſit corrupta intentio creditoris, debitor tamen propter creditum acceptum, vel vlterius retinendum dat ei aliquid, nunquid creditor tenetur reſtituere? Credo, quod non tenetur de bona fide conſumptis, nec etiam de extantibus: quæ dum probabiliter credit quod ex ſola dilectione gratis ei ſeruierunt. Si autem, vel probabiliter credit vel dubitat, quod propter mutuum receptum, vel vlterius retinendum, ei ſeruierunt, reſtituere tenetur. Quando autem debitor non gratis, vel creditor gratis dat mutuum, debitor ſi habeat alias aliquid de bonis, & ſibi conſulat per retentionem de vſura quam dedit, non credo ipſum compellendum in foro pœnitentiali ad reſtitutionem.

Vtrum ſpes faciat vſurarium. Cap. CVI.

RAimundus. Sed nunquid voluntas, vel intentio, vel ſpes inducunt vſuram, vbi nullum pactum fuit appoſitum in contractu mutui. Ad hoc quidam volentes fauere vſuris dicunt, quod nunquam committitur vſura, niſi ex pacto ſoluantur. Alij dicunt, quibus aſſentio, quod ſola ſpes, ſiue intentio facit hominem vſurarium, vnde, qui ſub tali ſpe mutuat pecuniam, quicquid poſtea etiam gratis id eſt ſine ſua exactione oblatum vltra ſortem recepit, vſura eſt, ſiue ſit pecunia, ſiue frumentum, ſiue vinum. Et breuiter quicquid excogitari poſſit lucrum, ſiue illud conſiſtat in dando, ſiue in faciendo. V. Credo quod domini molendinorum, qui credunt pecuniam piſtoribus, vt molant in molendinis eorum, vſurarij ſunt. Accipiunt enim vltra ſortem in faciendo, & auferunt libertatem debitoribus molendi vbi voluerint. Si tamen debitores propter hoc non ſunt damnificati, non tenentur creditores ad reſtitutionem aliquam eis faciendam, niſi quatenus æſtimari debet libertas molendi vbi volebant, penſatis etiam circunſtantiis de maiori & minori remotione molendinorum, & facilitate molendi, & qualitate. Raimundus. Fundatur autem hæc opinio in lege, vbi dicitur. Qui ad vſuram non commodauerit, & amplius non acceperit, vita viuet & cæt. Item in Euangelio Lucæ: Mutuum date & cæt. Gloſſa prima, non in homine ſpem mercedis figentes, qui ſi non reddant quod commodaſtis reddet Deus, quo iubente feciſtis: Tenentur item & illi, qui veniente termino ſolutionis, nolunt dare verbum dilationis debitori, qui eſt iuramento aſtrictus ſoluere, niſi data eis pecunia, vel aliquo æquipollenti, licet expreſſe non exigant. Extra vbi ſupra. Vrbanus tertius. Qui non alias mutuo traditurus eo propoſito mutuam pecuniam credit, vt licet omni conuentione ceſſante, plus tamen ſorte recipiat, & qui merces ſuas longe maiori precio diſtrahit, ſi ad ſolutionem faciendam prolixi temporis dilatio prorogetur, quam ſi ei incontinenti precium perſoluatur, huiuſmodi homines iudicandi ſunt male agere, & ad ea quæ taliter accepta ſunt reſtituenda, in animarum iuditio efficaciter inducendi. V. Quæritur in mentali ſymonia num eſt neceſſaria reſtitutio? Item ſi eſt neceſſaria in mentali vſura? Reſpondeo: In ſymonia eſt turpitudo vtriuſque partis, dantis & accipientis, ſed in vſura non eſt turpitudo dantis, & ideo ex iure diuino & naturali æquitate, facienda eſt, ei reſtitutio. Nec poſſet etiam in hoc caſu Papa diſpenſare, ſed ea ſolo iure humano pecunia ſymoniace accepta reſtituenda eſt, non illi qui dedit turpiter, ſed eccleſiæ. Vnde nec Heliſeus præcepit Gyezi reſtituere alicui pecuniam, quam accepit a Naaman. Et Papa quod vult poteſt ſtatuere in hoc caſu, poſſet enim diſpenſare, quod ſolum in mentali ſymonia, ſed etiam in illa, quæ pacto eſſet expreſſa, retineri poſſet.

De Fraude vſurarum. Cap. CVII.

RAimundus. Quid ſi pœna eſt appoſita in contractu mutui, nunquid ſaltem pœna illa poterit peti abſque periculo vſuræ? Ad hoc dico, quod ſi pœna eſt iudicialis, & a iudice impoſita, & ſtatuta propter puniendam contumaciam debitoris, qui cum poſſit, contemnit in termino ſtatuto ſoluere pecuniam creditori, non eſt vſura. Si vero pœna ſit conuentionalis, id eſt de communi conſenſu partium in ipſo contractu appoſita, vt ſaltem metu pœnæ debitum certa die ſoluant, vſura non committitur, dum tamen ſemper ſit intentio recta. Vtrum autem liceat tales pœnas exigere, quantum ad intereſſe tantum, an & vltra? require infra de pœnis. Si autem ille qui talem pœnam appoſuit, conſueuit eſſe vſurarius, præſumitur quod in fraudem vſurarum adiecerit pœnam. Eſt etiam præſumptio quod ſit vſura, ſi per ſingulos menſes, vel annos dicatur committi. Idem in ſimilibus quæ ab vſurarijs ſolent ſpecialiter exerceri, talia enim inducunt ſemper præſumptionem prima facie, quod ſit vſura. In iudicio tamen animæ ſtarem confeſſioni ſuæ, ſed propter præſumptiones contrarias diligentius examinarem conſcientiam ſuam. Item, quid ſi vendidi prædium tali conditione adiecta, quod quandocunque ſoluatur precium a me, vel hærede meo, rehabeam prædium ego, vel hæres meus, vel quandocunque a ſeptennio vſque ad nouennium, vel ſimile, nunquid eſt vſurarius contractus? Ad hoc dico, quod ibi non eſt mutuum, & emptor facit fructus ſuos ſine periculo vſuræ, licet venditor iuxta venditionis formam poſtea recuperet prædium. Et hoc intelligas, niſi in fraudem vſurarum ſit facta talis venditio, quod præſumitur ex his coniecturis, ſcilicet ex eo quod modicum eſt precium reſpectu valoris rei. Item ex eo quod aliquid perſoluitur vltra ſummam receptam, puta fuit vendita pro centum, & eſt in pacto, quod cum reſcindetur venditio reddantur 120. Item ex eo quod emptor conſueuit exercere vſuras. V. Quid de illis, qui agro ſeminato emunt fructus inde percipiendos illo anno? Reſpondeo: Non eſt vſura ex forma contractus, poteſt tamen fieri in fraudem vſurarum, vt ſi tantus eſt ager & talis, quod veriſimile ſit quod fructus inde colligendi valeant in autumno pluſquam emptor dedit, maxime ſi talis eſt perſona, quæ contractus huiuſmodi conſueuit exercere, reſtitutio in foro pœnitentiali eſt ei iniungenda. Si autem probabiliter dubitatur, vtrum fructus illi plus vel minus debeant valere, quam quod emptor dedit, non eſt vſura. Eodem modo credo iudicandum de creditore, qui poſſeſſionem alienam recipit pro certa pecuniæ quantitate, ita quod vſque ad certos annos faciat fructus ſuos. Licet enim iſte contractus non ſit vſurarius ex forma, poteſt tamen fieri in fraudem vſurarum. Et reijciendum eſt in foro cauſarum ad præſumptiones ſuprapoſitas. In foro autem pœnitentiali ſtabitur eius confeſſioni, & multum præſumendum eſt contra talem creditorem, & iniungenda eſt ei reſtitutio in pœnitentia, ſi fructus illius terræ veriſimiliter credebantur plus longe valere, quam ille dederit, ſi iuſtus emptor inueniretur.

De His qui ſuſcipiunt in ſe mutui periculum. Cap. CVIII.

RAimundus. Item aliquis mutuat pecuniam mercatori, recepturus aliquid vltra ſortem pro eo quod ſuſcipit in ſe periculum, id eſt ſi pecuniam vel merces inde emptas portauerit ſaluas, alias non teneatur ſibi etiam de ſorte. Item aliquis mutuat Barb. M. ſol. vt Ceptæ reddantur ei centum aurei. & ſcit vel credit dictos aureos ibi plus valere, recipit autem in ſe periculum vt & primus, nunquid in his & ſimilibus committitur vſura? Dicunt quidam quod non: cum enim mutuum dicatur, quia de meo ſit tuum, ita vt & omne periculum rei mutuatæ ad te transferatur, non videtur incongruum ſi in caſu propoſito in compenſationem periculi in me ſuſcepti aliquid recipiam: At. diſtin. 88. eijciendus. vbi dicitur, quod ideo pro vſu rei locatæ aliquid poteſt accipi, quia rei locatæ periculum pertinet ad locantem, ſecus eſt in re mutuata. Alij vero notauerunt contrarium, & verius ſcilicet quod ſit vſura. Ae. eiuſdem. cap. eijciens. Vbi enim Grego. aſſignando differentiam inter mutuum & locatum, ponit tria. Primum, quia in mutuo transfertur periculum in accipientem, ſecus in locato. Secundum, quia pecunia non deterioratur per vſum, ſecus in domo, vel equo, vel alia re locata. Tertium, quia vſus pecuniæ nullum fructum, vel vtilitatem parit vtenti, ſecus in vſu agri, vel domus, vel equi, vel alterius rei locatæ, licet ergo in caſu propoſito ceſſet prima ratio differentiæ, non tamen ceſſant duæ vltimæ. Et ideo tutior eſt hæc vltima opinio, maxime quia illi ſemper faciunt tale mutuum propter ſpem lucri pecuniarij, quod non licet, præterea videtur fieri

in

in fraudem vſurarum. Et expreſſa eſt hodie decre. extra vbi ſupra. Gregorius 9. Nauiganti vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, pro eo quod ſuſcipit in ſe periculum, recepturus aliquid vltra ſortem, vſurarius eſt cenſendus. Raimundus. Poſſet tamen hic excogitari caſus in quo non eſſet vſura vltra ſortem accipere, puta dum ego emerem, vel eſſem paratus emere certas merces de pecunia, & tu propter nimiam inſtantiam feciſti me ceſſare a tali emptione, ideo vt tibi mutuarem. Et ego dico, volo, quod ibi reddas mihi tantum quantum eſſem ibi habiturus de iſtis mercibus, ſi eas illuc deferrem: recipio tamen in me periculum vt ſupra dictũ eſt, & hoc ideo, quia iſtud recipiet tanquam intereſſa quodlibet.

De Contractibus illicitis annuorum redituum.
Cap. CIX.

GVilielmus. Quid de illis, qui a communitatibus ciuitatum, vel a monaſterijs emunt certos annuos redditus, vel certos modios annuos ad vitam ſuam? Reſpondeo, non eſt vſura ex forma contractus, cum tamen huiuſmodi redditus annuus perſonalis ſit, ſiue burſalis, non prædialis. Credo (licet quidam legiſtæ dicant contrarium) quod illicitus eſt contractus, tum quia venditor facile poſſet deſiderare mortem emptoris, vt ſic liberatus eſſet, tum quia nullum eſt emptoris periculum de ſterilitate terræ, aut tempeſtatibus, quæ ſolent fructus terræ iam paratos ad meſſem aliquando deſtruere, quia periculum emptoris prædiorum aliquando in tantum eſt, quod etiam expenſas laborum aliquibus annis amittit. Quid de illis qui emunt, vel dono, forte occaſione alicuius ſeruitij præcedentis, accipiunt molaſium, ſiue vſufructum alicuius caſtri, vel villæ, quem contractum indifferenter exercent, præcipue cum eccleſijs, & monaſterijs? Ad hoc credo quod ſi aliquis aduocatus gratis ſeruiuit monaſterio, vel eccleſiæ de aduocatione & conſilio ſuo, vel etiam dues gratis & pura intentione de pecunia, licite poſſunt recipere huiuſmodi vſufructum, vel aliud donum gratis datum. Idem dico, ſi nullo adhuc impenſo ſeruitio receperunt donum a monaſterio, dum tamen ſit ſemper recta intentio, & ſtudeant fideliter reſpondere in ſeruitio competenti, ne alias bona pauperum conſumere videantur. Idem dico de illis, qui emunt, niſi ſit facta talis venditio in fraudem vſurarum, quod præſumitur ex circunſtantiis poſitis, & etiam ex ætate & ſanitate, ex quibus poteſt haberi præſumptio verum multum vel parum debeat viuere, & tamen de his circunſtantiis poſitis & etiam ex ætate & ſanitate, ex quibus poteſt haberi præſumptio, verum, vel parum debeat viuere, & tamen de his circunſtantiis in iudicio animæ ſeruanda, quod dixi ſupra, ſcilicet vt ſtetur confeſſioni eius in pœnitentia, & diligenter examinetur. Caute tamen & diſcrete ne decipiaris, & pro poſſe. Si tamen in tali venditione monaſterium eſſet enormiter, vel manifeſte deceptum, licet fuerit pura venditio, & recta intentio, nec fuit dolus adhibitus, & ideo excuſetur ab vſura, tamen debet remouere deceptionem, vel ſupplendo iuſtum precium, vel reſtituendo rem precio, quod numerauit ſibi reddito. Fiet autem æſtimatio deceptionis non ſecundum tempus præſens, in quo forte res multum meliorata eſt, præſertim ſi per induſtriam emptoris. Sed ſecundum tempus in quo venditio facta fuit. Item non tenetur fructus, quos percepit medio tempore, computare in precio. excuſatur enim propter bonam fidem, & iuſtum titulum, & laborem, & ſimilia. V. Item nota, quod vbi emuntur aliqui prouentus, vel redditus ad vitam venditoris, ſeruatis circunſtantijs de quibus loquitur hic magiſter, tolerabilis eſt huiuſmodi emptio: quia non eſt periculum quod alter deſideret mortem alterius, ſed vbi emitur ad vitam ementis, nõ eſt tutum, ne venditor deſideret mortem emptoris. Ideo enim inhibita eſt promiſſio præbendæ, vel beneficij non vacantis, & pactum de futura ſucceſſione in hæreditate teſtatoris, pactum dico factum dum adhuc viuit, non tamen dico præciſe mortale eſſe peccatum, emere vel vendere ad vitam ementis, quia non inuenio hoc inhibitum vbi ſeruantur debitæ circunſtantiæ. Quid de illis qui emunt boues, vel oues a pauperibus, quos forte non habent? Reſpondeo: vbi emit quis a paupere, vel etiam a diuite huiuſmodi animalia, quæ ſcit vel credit ipſum non habere, & quaſi iam tradidiſſet ei, locat ei pro certa annua penſione vſura eſt, vel ad minus præſumendum eſt in fraudem vſurarum fieri. Idem credo de illis, qui ſcienter emunt fructus terrarum ab illis, qui eos non habent. Si autem ſine fraude & bona fide fiat huiuſmodi emptio, non

credo emptorem peccare, quandiu durat bona fides. Quid de illis qui emunt equos certos reddendos a venditore in certis nundinis, emunt inquam minori precio quam valeant tempore contractus? Reſpondeo. Vſura eſt, niſi veriſimiliter dubitetur equos illos tempore ſolutionis plus vel minus valituros, ſicut dictum eſt ſupra in quibuſdam caſibus, vel vbi ſciatur, aut probabiliter credatur quod tantundem valituri ſint, vel minus. Quid de illis, qui agrum ſtatim ſeminatum, vel veteris fructus agri illius anni emunt certo precio? Reſpondeo. Non eſt vſura ex forma contractus, ſed in fraudem vſurarum præſumendum eſt fieri, niſi probabiliter dubitetur fructus percipiendos plus, vel minus valituros in meſſe, quã emptor emerit, vel ſciatur aut credatur non plus eſſe valituros.

De Traditionibus Bouum ad mediationem.
Cap. CX.

QVid de illis qui tradunt Boues ad mediationem, ſiue in cenſum vulgariter pro certis ſcatarijs bladi? pacto q; ſi moriantur vel deteriorentur, conductor ſubeat medietatem periculi. Si autem meliorentur, habeat medietatem commodi? Reſpondeo. Reuera, licet locare Boues ſicut Equos, vel ad diem, vel ad annum, dum tamen conductor non grauetur immoderatè in mercede. Pactum autem de communicando damno & commodo rei locatæ iniquum eſt ex parte locatoris, niſi probabiliter dubitetur, verum conductoris, vel locatoris melior aut deterior ſit conditio, vel vbi credatur quod conductoris non ſit deterior. In propoſito tamen ſupra pacto videtur conductoris deterior conditio, quia vix aut nunquam poteſt habere commodum tantum de melioratione Bouis, quantum poteſt habere damnum de morte. Si tamen locator timens ne conductor grauaret Bouem, ſi non timeret de periculo huiuſmodi pactum apponat, ſimiter proponens, quod ſi Bos ſine culpa conductoris periret, de illo periculo nihil exigeret ab eodem, non credo quod peccaret, niſi propter ſcandalum eorum qui ignorarent eius intentionem. Illud tamen verum eſt, quod conductor rei poteſt in ſe ſuſcipere periculum rei conductæ, & caſus fortuitos quantum eſt de natura contractus. Sed in propoſito caſu non tantum eſt locatio & conductio, ſed ſocietas in periculo in melioratione, & deterioratione Bouis.

De Traditione animalium ad crementum.
Cap. CXI.

QVid de ouibus, vel animalibus quæ traduntur ad crementum? Reſpondeo? In huiuſmodi traditione poteſt interuenire contractus ſocietatis tantum, vel locationis, & conductionis tantum: poſſunt & concurrere contractus mutui, & ſocietatis. Contractus ſocietatis tantum, vt quãdo quis habens viginti capita ouium, init ſocietatem cum alio habente totidem, & communicant ad inuicem ipſas oues, & periculum, emolumentum & expenſas circa cuſtodiam & paſtum earum. In quo caſu ſi veniat pactum inter eos, quod de fœtibus reparentur capita demortua, aut de velleribus, & pellibus emantur alia ad augendum gregem. Aut ſi ineant aliud pactum licitum & honeſtum, non peccant, dum ſeruetur æqualitas inter eos, ita quod ex huiuſmodi pacto nõ videatur eſſe deterior vel melior, vnius quam alterius conditio. Itẽ locatio poteſt eſſe & conductio tantum, ſi quis habens decem capita tradat ea alicui cuſtodienda & paſcenda ſub certa mercede pecuniæ, vel participatione prouentuum gregis. In quo caſu ſi dominus retinet ſibi periculum eorum capitum, nec alias in pactis & conuentionibus grauet conductorem, licitus eſt contractus. Item poſſunt concurrere contractus mutui & ſocietatis, vt cum quis habens decem capita, tradit ea æſtimata alicui, puta pro decem ſolidis, ita quod teneatur reddere medietatem ſortis ſcilicet decem ſolidos, quicquid contingat poſtmodum de ouibus, & tunc perinde eſt ac ſi creditor dediſſet ei mutuo decem ſolidos ex quibus, comparatis decem capitibus, contraxiſſet ſocietatem cum creditore habente decem alia capita, ita quod ſint communia, & ipſi ſocij ſint in periculo & prouentibus. In quo caſu ſi contemplatione mutui grauet creditor debitorem in contractu ſocietatis, vſura eſt. Et in hoc caſu procedendum eſt, ſicut dictum eſt in primo caſu, contracta ſocietate. Illud autem valde iniquũ eſt, cum quis certa capita ouium tradit æſtimata certo precio, & ſub eo pacto contrahit ſocietatem, quod totam de prouentibus recipiat ſortem, antequam alius aliquid inde percipiat vel participet, q; de fœtibus reparentur capita caſu demortua

mortuus antequam alius aliquid percipiat de prouentibus, hoc eſt enim quaſi tradere oues immortales. Et generaliter verum eſt, quod vbi probabiliter dubitatur vtrum illius vel illius deterior ſit conditio, in forma conuentionis ſiue pacti adhibiti in contracta ſocietate, non eſt peccatum. Vbi autem ad arbitrium boni viri grauatur alterius conditio, peccatū eſt ex parte grauantis, ſi ſcienter hoc faciat, & teneatur ad reſtitutionem. Non poteſt tamen dari generalis doctrina ſuper huiuſmodi traditionibus ouium propter varietatem traditionū, & dolos qui ſuper talibus excogitantur a quibuſdam.

De turpi lucro. Cap. CXII.

RAimundus. De quibuſdam autem qui tempore meſſis, vel vindemię emunt annonam, vel vinum vilius, vt poſtea vendant carius. Dico quod peccant, & turpe lucrum eſt. V. Intelligendum eſt hoc ſi fiat ex cupiditate, tunc enim eſt peccatum mortale, ſiue clerici, ſiue laici ſint qui hoc faciunt. Quando autem laicus non ex cupiditate, ſed vt prouideat ſibi, & ſuis, emat aliquid, vt poſt carius vendat, ſiue annonam, ſiue aliud, non audeo dicere eſſe mortale. Clericus etiam ſi rem alienam emat, vt eam per ſuam induſtriam melioratam, vel mutata forma vendat carius, quam emerit, non credo quod peccet, vt ſi pullum emat equi, & nutriat, vel tabulum emat, & inde faciat imaginem. Annonam itaque, vel vinum emere prædicto modo ex cupiditate, omnibus illicitum eſt. Raimundus. Secus ſi aliquis propter neceſſitatem emat, & poſtea non indiget ſicut credebat, hic poteſt licite vendere, prout venditur communiter in foro, licet vendatur carius, quam emerit. In hoc tamen primo grauius peccant clerici quam laici, neutros tamen dico teneri hic ad reſtitutionem faciendam certæ perſonæ, ſed debent erogare tale lucrum in vſus pauperum. Poteſt enim emere ſi timetur cariſtia in terra, & videt victualia extrahi de terra, dummodo non vt carius vendat, ſed ne gens fame pereat, exemplo Ioſeph. V. Idem credo de illo qui emit annonam, vel vinum, cauſa negociandi, dum tamen non ex cupiditate hoc faciat, ſed vt lucro moderato ſibi prouideat, maxime cum aliud genus negociationis non nouit, nec alias habet vnde ſuſtentetur. Raimundus. Illos econtra credo tanquam nephandas beluas deteſtandos, qui ea intentione emunt aureos, vel alias monetas, vel res venales, & præcipue victualia, vt de talibus cariſtiam inducant. Item qui annonam veterem mutuant, vt recuperent nouum, vſuram committunt, quia meliorem rem recuperare volunt. V. Iſtos non audeo condemnare, ſi ad hoc mutent, vt proximo ſubueniant, dummodo non auferant ei libertatem liberandi ſe interim ſoluendo veterem, vel ſi probabiliter dubitent vtrum plus vel minus valitura ſit tempore ſolutionis, alias verum eſt quod dicit magiſter.

De Legibus vſuras permittentibus, vtrum teneant. Cap. CXIII.

RAimundus. Quid de legibus quæ permittunt vſuras exigi, nunquid tenent? Breuiter dico, quod non, quia prohibitæ ſunt iure naturali: ſed contra tale ius nulla lex, nulla diſpenſatio poteſt admitti. Item quia par in parem non habet imperium, multominus minor in maiorem, ergo Imperator terræ non potuit condere legem, contra Imperatorem cœli. Præterea dicit Imperator, quod ſuæ leges non dedignantur imitari ſacros canones, ſpecialiter in matrimonijs, & vſuris, ſed ſecundum canones non poſſunt exigi, ergo nec ſecundum leges. Item dicit Imperator ſe amplecti quatuor concilia vniuerſalia a Deo, vt per ea ſuis legibus derogetur, ſed in Niceno concilio, quod eſt vnum ex illis quatuor vſuræ reprobantur, non eſt quo iudice repetantur, ſcilicet vſurę, quia ibi reſpicitur factum & non ius. Illę tamen leges quæ permittunt vſuras exigi ratione intereſſe, vel ratione moræ, bonæ ſunt, & approbandæ, ſi ſanè intelligantur, vt dixi ſupra ex Codice libro 4. Si vſuræ illicitæ ſolutæ ſint in ſortem computentur, ſi autem ſors iam ſoluta erat, vſuræ & indebitæ repetentur. Ex pacto ſolutę licet peti non poterant, tamen repeti non poſſunt, niſi vltra modum licitum datę ſint. Vſurarum modus ex perſonarum delectu ſpectandus eſt. Illuſtres enim trientes vltra ſtipulari poſſunt, negociatores beſſes, cæteri ſemiſſes. Vltra duplum intra anni tempus vſuræ nulla occaſione exigi poſſunt, etiam ſi pignora pro illicitis vſuris obſtricta ſint. Item vſurarum vſuræ nulla arte exigi poſſunt.

De Compellendis vſurarijs ad reſtitutionem. Cap. CXIIII.

COmpellantur vſurarij reſtituere vſuras a iure, & a iudice. A iure, quia ſi ſint publici vſurarij, ipſo iure ſunt excommunicati, quantum ad tria ſcilicet quod non debent recipi ad communionem altaris, nec eorum oblationes, nec ipſi ad Chriſtianam ſepulturam, ſi in hoc peccato deceſſerint. A iudice, quia poteſt quemlibet vſurarium cogere ad reſtituendas vſuras, ſi neceſſe fuerit etiam per maiorem excommunicationem, omni appella. remota. Item quia ſi vſurarius repetat ab illo vſuras, repellitur per exceptionem, donec ipſe reſtituerit vſuras, quas ab alijs male acceperit, vel ſaltem fecerit poſſe ſuum. Eiſdem modis compelluntur hæredes vſurariorum, ſiue ſint filij, ſiue extranei. In foro autem pœnitentiali indubitanter tenentur tam vſurarij, quam hæredes ad ſolidam reſtitutionem omnium vſurarum, quas illicite acceperunt, vel ſaltem poſſe ſuum faciant & doleant de peccato, & quia non poſſunt plenè reſtituere, & proponant in animo reſtituere, ſi peruenerint ad pinguiorem fortunam, & ſemper pro poſſe nitantur. Ad hoc poſſunt etiam tales contriti, & ſatisfacere non valentes poſtulare dilationem, vel cauſa eleemoſynæ ſibi remiſſionem fieri, ab eo cui tenentur reſtituere, & ſic erunt in ſtatu ſaluandorum, alıter non. Qualiter autem & in quantum teneantur hæredes, & etiam de forma reſtituendi ſimiliter, ſiue ſit ſoluendo ſiue non, vſurarius vel hæres eius, require per ſimila, ſupra de raptor. Si clericus eſt vſurarius, vel hæres vſurarij, & non vult ſatisfacere, ab officio ſuſpendatur, & ſi emendari noluerit, deponatur. Porro in foro pœnitentiali procedatur, vt ſupra dictum eſt, ita tamen quod non de rebus eccleſiæ, quæ ſunt pauperibus deputatæ, ſed de ſuis hoc faciat ſidaliter, iuxta poſſe, niſi quatenus de pecunia illa, vel alia qualibet ſua expenderit in vtilitatem eccleſiæ. V. Videtur magiſter innuere, quod clericus qui debet aliquid ex maleficio, non poteſt illud ſoluere de bonis eccleſię ſuæ, quod ego non credo. niſi talis ſit qui bona habeat patrimonialia, aut aliunde quā de eccleſia acquiſita: Alias credo quod de bonis eccleſię ſuæ, idest de fructibus quos legitime percipit de eccleſia ſua, ſe liberare poteſt. Extra 5. de vſuris Alexan. 3. Cogendi ſunt vſurarij manifeſti, vel hi a quibus extorſerunt, vel eorum hæredibus vſuras reſtituere, vel his non ſuperſtitibus pauperibus erogare, ſi tamen habent vnde poſſint, alioquin eos nota paupertas excuſat. Filij ad reſtituendas vſuras, ea ſunt diſtrictione cogendi, qua parentes ſi viuerent cogerentur. Idipſum & contra hæredes extraneos credimus exercendum.

De Rebus emptis, ex pecunia vſuraria. Cap. CXV.

POſſeſſiones vero quæ de vſuria ſunt comparatæ debent vendi, & earum pretia his a quibus vſuræ ſunt extortæ reſtitui. Raimun. Pone quod vſurarius emit equum, vel prędium de pecunia vſuraria, & donat rem illam alteri, poſtea efficitur non ſoluendo. Quæritur vtrum ille qui ſoluit vſuras, poſſit cum effectu petere rem emptam de vſuris ab ipſo poſſeſſore, & vtrum ille in foro pœnitentiali teneatur reſtituere? Videtur quod non, quia precium ex re furtiua redactum non eſt furtiuum, a ſimili, res empta de pecunia vſuraria non eſt vitio vſuræ ſubiecta. Item quia ſecundum regulam vitia perſonalia non tranſeunt ad ſucceſſores. Ego tamen credo contra cum Alu. quod iſte poteſt petere, & ille tenetur reſtituere. Expreſſe enim dicit decr. hæc. extra e. cum tu. Succedit enim hic res loco precij, ſicut econuerſo alibi. V. Quod ait. Tenetur reſtituere. hoc credo verum eſſe, quando habuit ex lucratiua cauſa rem emptam de pecunia vſuraria. Secus ſi emiſſet, vel ex alia cauſa non lucratiua adeptus eſſet rem bona fide ab vſurario, non credens forte eum eſſe vſurarium, aut credens rem illatam eſſe emptam, non de pecunia vſuraria, aut ipſum vſurarium habere alias vnde non poſſet reddere vſuras. Sed nunquid vir qui duxit vxorem raptoris, vel vſurarij filiam, poteſt accipere dotem de rebus illis, cum quicquid habet non ſufficiat ad reddendum quod rapuit, vel habuit de vſura? Reſpondeo. Licet dos non proueniat ex cauſa lucratiua, ſed recipiatur propter onera matrimonij portanda; ſi tamen maritus ſciens veritatē, aut craſſa ductus ignorantia contrahat cum huiuſmōi filia, non debet recipere dotem de rebus huiuſmōi, de æquitate canonica, licet de ſubtilitate iuris ciuilis aliter forte poſſet

poſſet dici. Si autem probabili ignorantia ductus eſt, quia credebat non eſſe vſurarium, vel alias eſſe ſoluendū, poteſt dotem in ſolidum recipere, licet poſtmodum ſciat veritatem. In creditore autem, qui recipit quod ſibi debetur a raptore, vel ab vſurario, non diſtinguo, niſi quia bona fide crediderit ei pecuniam, vt ex illis ſibi commodum ſuum faceret, & in extremo forte ex ea ſe liberaret. Non eſt ſimile de marito quantum ad dotem, vt dictum eſt, quia ſocer dando dotem genero efficitur pauperior, niſi quatenus releuatur ab onere alendæ filiæ. Sed debitor non fit pauperior recipiendo mutuum a creditore, vel emptor, aut venditor recipiendo rem, vel precium rei venditæ. Creditor autem, qui mala fide credidit pecuniam, puta ludenti in alea, vel dat ut meretrici, aut hiſtrioni, vel alias dilapidanti bona ſua, non debet huiuſmodi debitum recipere ex rebus prædictis. Similiter nec ille, qui ex cauſa lucratiua agit. Cæteri autem omnes quibus debetur ex contractu vel quaſi, ex maleficio vel quaſi, poſſunt recipere quod ſibi debetur ex rebus huiuſmodi, dum tamen rem furtiuam, vel raptam, aut vſurariam in ipſa ſpecie non recipiant, maxime ſecundū illos qui dicunt, quod in vſura non transfertur dominium. Secundum etiam illos qui dicunt contrarium, credo quod ipſa res vſuraria in ſpecie non debet recipi in ſolidum, quia debitor qui eam dedit pro vſura, poteſt eam abducere a creditore, ſi extat: nec poſſet creditor pro ea aliam ei ſoluere ipſo inuito.

De Vſuris contractis circa pignora. Cap. CXVI.

Circa pignora ſæpe oritur quæſtio talis: Creditor accepit pecuniam, vult omnes fructus perceptos bona fide deductis expenſis computare in ſortem. Sed ſi quid reſiduum fuerit de ſorte, poſtulat debitorem compelli ad ſolutionem. Quæritur vtrum ad hoc cogendus ſit debitor, vel non, vel qualiter ſit conſulendum creditori. Ad hoc credo plura auxilia ſibi eſſe parata. Poteſt enim per actionem perſonalem petere coram iudice. Item poteſt alij pignus ſibi obligatum impignorare. Item poteſt vendere pignus etiam inuito & contradicente debitore, niſi debitum offeratur. Circa venditionem tamen eſt adhibenda diſtinctio, quia aut certa pacta fuerunt inter creditorem & debitorem firmata ſuper venditione pignoris in certo tempore, vel loco, vel certæ perſonæ ſpeciali modo facienda, aut nullo modo facienda, aut nihil ſuper hoc conuenit inter eos. In primo caſu debet creditor prius notificare debitori, & poſtea poterit vendere ſecundum formam conuenientem, & non aliter. In ſecundo, videlicet cum pactum fuit appoſitum, ne venderet, etiam tunc non poteſt vendere, ſed debet prius ter denunciare debitori vt ſoluat, ſi ceſſauerit, poterit poſtea vendere, aliter ſi ante tertiam denunciationem venderet furti teneretur. In tertio vero ſcilicet cum nihil conuenit, ſufficit vna denunciatio, & poſtea elapſo biennio poterit fieri venditio. Poteſt etiam cogi per eccleſiam ſupradictis modis, ſi eſt de foro ſuo, vel quicunque ſit in modum denunciationis, ratione peccati, vel in modum reconuentionis. V. Quando creditor trahit debitorem in iudicio ſuper aliqua re coram eccleſiaſtico iudice, quia tunc debitor conuentus poteſt creditorem reconuenire coram eo iudice. Bene dicit ratione peccati, propter quod eccleſia poteſt de omnibus cauſis cognoſcere per modum denunciationis, & compellere ad agendam pœnitentiam. Raimundus. Et ſi forte poſt inceptam cauſam vellet debitor deſiſtere, videtur quod ad petitionem creditoris poſſet eum cogere iudex eccleſiaſticus, vt reſponderet ei coram eo, vel ſatisfaceret. Sæpe enim iudex poteſt & debet iudicare indirecte, & occaſione alterius quæſtionis motæ coram eo de re, de qua alias non poſſet.

Adhuc de eodem. Cap. CXVII.

Item nota, quod creditor poteſt exigere, vel compenſare non ſolum expenſas quas fecit colligendo fructus, ſed etiam quas fecit bona fide, circa rem pignoratam. Item ſi caſu fortuito, vel ſine culpa ſua res perijt, vel deteriorata eſt, non tenetur creditor, ſed ſi dolo, vel culpa ſua, tenetur. Item ſi vendito pignore bona fide creditor minus accepit quam erat in ſorte, poteſt agere ad reſiduum. Si vero plus tenetur reſtituere debitori. Item nota, quod ſicut poteſt agere debitor contra creditorem, vel econuerſo, ita & hæres debitoris contra creditorem, vel contra hæredem eius, & econuerſo. Et ſi forte creditor vel hæres eius rem ſibi obligatam alteri impignorauit, vel alio quoque modo in alium tranſtulit, poſſeſſor tenetur computare in ſortem non ſolum fructus quos ipſe percepit, ſed etiam omnes quos & anteriores perceperant a tempore primi contractus. Ipſa enim fructuum perceptio, ipſo facto attenuat ſortem. Item extra vbi ſupra. de vſuris. Alexander tertius. In concilio Turon. Nullus conſtitutus in clero, aliquod genus vſuræ exercere præſumat. Et ſi quis alicuius poſſeſſionem data pecunia ſub hac ſpecie in pignus acceperit, ſi ſortem ſuam, deductis expenſis, de fructibus iam percepit, abſolute poſſeſſionem reſtituat debitori. Si vero aliquid minus habet eo recepto, poſſeſſio ad dominum reuertatur. Quod ſi poſt huiuſmodi conſtitutum in clero quiſquam vſurarum lucris inſiſtat, eccleſiaſtici officij periculum patiatur, niſi forte eccleſiæ beneficium fuerit quod redimendum ei, hoc modo de manu laici videatur. Item eos qui de poſſeſſionibus, vel arboribus quas tenere in pignore noſcuntur, ſortem deductis expenſis receperunt, ad eadem pignora reſtituenda, ſine vſurarum exactione, eccleſiaſtica diſ. compellas. Si terram titulo pignoris detinetis, & de fructibus eius ſortem recipiſtis, prædictam terram clerico memorato reddatis, niſi terra ipſa de feudo ſit monaſterij veſtri.

De Communitatibus in vſura. Cap. CXVIII.

Raimundus. Quid de communitatibus quarundam ciuitatum, quæ dant pecuniam ad vſuram, maxime in Lombardiam, nunquid omnes ciues ſunt vſurarij propter hoc, & per conſequens in ſtatu damnandorum? Reſpondeo ſic, omnes quorum auctoritate fit vel conſenſu. V. Quid de regibus & principibus qui compellunt ad reddendum vſuras? Reſpondeo: quod tenentur ad reſtitutionem, etiam ſi nihil ad eos inde peruenerit. Quid de regibus, & principibus, qui a Iudæis multa recipiunt, cum tamen ſciāt eos nihil habere niſi de vſura, & quod bona quæ poſſident non ſufficerent ad reſtitutionem? Reſpondeo: tenentur ad reſtitutionem taliter perceptorum, ſi ex cauſa lucratiua ea perceperunt. Si autem non ex lucratiua, poſſunt accipere quod ſibi debetur, ſicut & alij creditores. De ſeruientibus autem vſurariorum, credo quod poſſunt accipere mercedem ſuam de rebus huiuſmodi, ſi ſeruiant eis in licitis, & honeſtis, aut neceſſarijs: quia vtilitas quam conſequuntur huiuſmodi vſurarij ex operibus huiuſmodi ſeruientium, compenſatur cum mercede, quam dant ſeruientibus illis, nec poſſunt dici pauperiores propter mercedem datam, cum loco mercedis habeant commodum operarum. Si autem in iniuſtis, aut illicitis non credo quod debeant recipere mercedem de rebus huiuſmodi. Idem etiam iudicandum eſt de cultoribus prædiorum vſurariorum, & de alijs mercenarijs eorundem.

Adhuc de eodem. Cap. CXIX.

Raimundus. Quod autem dictum eſt de communitatibus pecuniam ad vſuram præſtantibus, quod omnes ſunt vſurarij, quorum auctoritate, vel conſenſu fit, dico, & idem ſi collegium aliquod accipit pignus in caſu non conceſſo. V. Sed nunquid ſinguli de collegio tenentur in ſolidum reſtituere, quod collegium habuit ex vſura? Reſpondeo. Licet vſurarij ſint (ut dicit magiſter) illi quorum auctoritate, & conſenſu talia fiunt, non credo tamen quod teneantur ad reſtitutionem, niſi quantum ad eos peruenerit de vſura, vel quantum releuati ſunt ab expenſis, quas feciſſent de ſuo in ſuſtinendis oneribus communitatis, niſi forte præſtiterint auctoritatem compellendo, aut præcipiendo communitati taliter fœnerari, quæ alias non eſſet factura hoc. In hoc caſu credo eos teneri in ſolidum. Quid de illo, qui conſulit alicui ut fœneretur. Item, quid de illo, qui dat amico ſuo, vel conſanguineo pecuniam, vel commodat gratis, ut ex ea fœneretur. Item, quid de eo, qui contrahit ſocietatem cum alio ad fœnus exercendum. Item quid de eo, qui dat vſurario mutuam pecuniam ad participationem lucri vſurarum. Nunquid in his omnibus caſibus tenentur in ſolidum qui hoc faciunt, an tantum de eo, quod ad eos peruenit de vſura. Reſpondeo ſecundum quoſdam. Tales qui inducunt alios ad fœnerandum, alias non fœneraturos, tenentur in ſolidum. Si autem alias erant fœneraturi, non tenentur niſi quantum ad eos peruenerit. Ego credo, ſine præiudicio, quod in neutro caſu tenentur, niſi inquantum ad eos peruenerint hi, qui taliter inducunt alios ad fœnerandū, & melior eſt

condictio talium in hoc caſu, quam in rapina vel furto, vbi qui præſtant auctoritatem tenentur ad reſtitutionem, etiam cum nihil ad eos peruenerit de maleficio. Et hoc ideo, quia rapina, vel furtum contra voluntatem domini fit, qui patitur damnum: ſed vſura de voluntate domini peruenit ad creditorem, nec inuenio iura dare actionem debitori, contra huiuſmodi inductores, ad repetendum vſuras ab eis, quas ipſi debitores ſoluerunt vſurarijs, vel taliter inductis per alios, cum ad inducentes nihil peruenerit de vſura, ſicut dant iure actionem contra illos, quorum opere, vel conſilio, vel miniſterio furta fiunt & rapinæ, licet nihil ad eos peruenerit.

Vtrum à Chriſtianis liceat Iudæis vſuras exigere. Cap. CXX.

RAimundus. Item nunquid Iudæus poteſt exigere vſuram a Chriſtianis, aut nunquid Chriſtiani a Iudæis, vel Paganis, vel cæteris hoſtibus fidei Chriſtianæ? Ad primum reſpondeo, quod peccat Iudæus mortaliter, & ad relaxandas vſuras Chriſtianis poteſt compelli ab eccleſia indirecte, ſcilicet per ſubtractionem communionis Chriſtianorum, vel tamen compellendi ſunt a principibus Chriſtianis, & ab eccleſia prædicto modo, vt non exigant immoderatas vſuras. At vero expreſſe videtur ſentire Ambroſius, quod licite a talibus hoſtibus poſſunt exigere vſuras Chriſtiani. Gratianus. Cauſa 14. quæſt. 4. Nam a quo vſuræ exigendæ ſint Ambroſius teſtatur dicens. Ab illo exige vſuram, cui merito nocere deſideras, cui iure inferuntur arma. Huic legitime auferuntur vſuræ, quem bello vincere non potes. Ab hoc vſuram exige, quem non ſit crimen occidere, ſine ferro dimicat, qui vſuras flagitat, ergo vbi ius belli, ibi ius vſuræ. Raimundus. Super hac auctoritate ſunt opiniones variæ. Dicunt enim quidam, quod loquitur ſecundum antiqua tempora, quando permiſſum erat Iudæis in lege accipere vſuras ab alienigenis, iuxta illud. Non fœnerabeſis fratri tuo, ſed alieno. Alij intelligunt, & exponunt de Iudæo, ab illo ſcilicet Iudæo, vſuram, id eſt magnam penſionem &c. Alij intelligunt de Paganis & hoſtibus reipublicæ, ſicut litera plane ſonat, talibus enim & aperte, & per inſidias, & omnibus modis poſſunt tanquam indignis auferri, quæ male detinent. Secus de Iudæis, quia illi ſerui noſtri ſunt, & parati ſeruire nobis. Alij dicunt, quorum opinio communior eſt: quod a nullo homine Chriſtiano Iudæo, Pagano, vel alio licet exigere vſuras. Et exponunt literam negatiue ſic: Ab illo exige vſuram, cui in quicunque ſit merito nocere deſideras, ſed nulli merito debes deſiderare nocere, ergo a nullo debes vſuras exigere. Extra quintus de vſuris Innocentius tertius. Iudæos ad remittendas vſuras Chriſtianis per principes, & poteſtates compelli præcipimus ſeculares. Idem in gene. concil. Quanto amplius Chriſtiana religio ab exactione compeſcitur vſurarum, tanto grauius ſuper his Iudæorum perfidia inoleſcit. Itaque ſtatuimus vt ſi de cætero Iudæi a Chriſtianis graues, immoderatasue vſuras extorſerint, Chriſtianorum eis participium ſubtrahatur, donec de immoderato grauamine ſatisfecerint competenter. Principibus autem iniungimus, vt propter hoc non ſint Chriſtianis infeſti, ſed potius a tanto grauamine Iudæos cohibere.

Vtrum Vſuram ab vſurario acceptam teneatur quis ei reſtituere. Cap. CXXI.

RAimundus. Sed pone, quod Chriſtianus accepit vſuras a Iudæo cui reſtituet? videtur quod Iudæo, per ea quæ dicta ſunt ſupra. Ita tamen ſi ipſe reſtituat omnes vſuras quas accepit, quod niſi velit facere, ſanius Chriſtiano conſulo, quod cum auctoritate eccleſiæ reſtituat, nomine Iudæi illis Chriſtianis, a quibus ipſe Iudæus exegerat vſuras, & notificet hoc Iudæo, vt ſciat ſe liberatum ab illis Chriſtianis per iſtius ſolutionem. Nec poterit ab eo repeti, cum vtiliter geſſerit negocium ipſius Iudæi, & ideo velit nolit, tenetur habere ratum. Sed nunquid idem Chriſtiano? Satis credo quod ſic. Veruntamen in vtroque ſenſu liberatur iſte Chriſtianus reſtituendo vſuras illi a quo accepit, ſiue iſte ſit Iudæus, ſiue Chriſtianus. Salubrius tamen eſt primo dictum, ſcilicet vt ſoluat illis quibus iſte tenetur, deponat pecuniam in æde ſacra, vel alio tuto loco. Similiter cum auctoritate eccleſiæ, vt cum iſte ſatisfecerit recipiat eam. V. Hoc inquam eſt ſalubrius quando factum eſt occultum, & non timent ſcandalum nec periculum taliter ſoluentis. Alias ſufficit quod fiat reſtitutio illi, a quo ſunt receptæ vſuræ. Raimundus. Sed quid ſi ſcitur perſona cui eſt reſtitutio facienda, ſed tamen eſt abſens in remotis partibus, vel neſcitur in quo loco ſit. Adhuc dico, quod cum neſcitur vbi ſit, detur pauperibus cum auctoritate eccleſiæ, ſi autem ſcitur, mittat ei, ſi aliquo modo poteſt fideliter & ſecure, ſi non poteſt det pauperibus, vt ſupra cum auctoritate eccleſiæ. Gulhielmus. Quod ait, mittat ei, hoc ſemper eſt, cum commode fieri poteſt, penſandæ ſunt tamen circunſtantiæ, ſcilicet quantitas rei debitæ, & remotio loci, & expenſæ loci quæ fierent mittendo, & paupertas vel diuitiæ illius cui facienda eſt reſtitutio, quia tam modica poſſet eſſe rei ſumma, & tantæ expenſæ, quæ fierent in mittendo: & tam diues ille, cui facienda eſt reſtitutio, quod nullo modo deberet velle pro re tam modica proximum tantum grauari, & tunc non oporteret quod mittatur, & in talibus ad arbitrium boni viri recurrendum eſt.

Vtrum Vſurarius teneatur omnia de vſura acquiſita reſtituere. Cap. CXXII.

ITem quæro vtrum vſurarius teneatur reſtituere non ſolum pecuniam vſurariam, ſed etiam quicquid cum ipſa lucratus eſt, & fructus perceptos ex re empta de pecunia tali. Ad hoc dicunt quidam quod ſic, quia quæ ex radice corrupta procedunt corrupta ſunt. Difficile enim eſt, vt ait Leo vt bono peragantur exitu, quæ mala ſunt inchoata principio. Ambro. Si quis vſuram accepit, rapinam facit. Et Hiero. Vſuras quærere, vel fraudare, aut rapere nihil intereſt. Sed in rapina & furto videtur ad iſta teneri, ergo & in vſura. Verum quoniam qui nimis emungit, ſanguinem elicit. Dicamus cum alijs, quod teneatur vſurarius reſtituere quicquid vltra ſortem accepit a debitore, occaſione ſortis, pacto præcedente, vel intentione corrupta. Gulhielmus. Quicquid inquam ſic recepit a debitore, aut etiam de re debitoris habita per vſuram. Vnde ſi habuit de vſura terram, vel pecus, quicquid de naturalibus fructibus ipſius terræ vel pecoris habuit, & penſionem aut mercedem terræ, vel pecoris ſi ea locauit reſtituere tenetur. Credo etiam quod reſtituere teneatur ei damna, quæ propter ſolutionem vſuræ paſſus eſt, vt ſi domum ſuam, vel prædium oportuit propter hoc diſtrahere viliori precio, quam valeant, & aliam domum conducere ad vſum ſuum, aut ſi oportuit eum accipere ad vſuram ab alio vſurario, propter vſuras prædictas ſoluendas. Si autem ex pecunia vſuraria negociatus eſt, & lucratus, aut emit inde prædium & fructus percepit, nec lucrum, nec fructus huiuſmodi tenetur reſtituere. Idem etiam credo de lucro habito de re furtiua, vel rapta per negociationem, aut per comparationem redditus, vel prædij factam de re huiuſmodi furtiue, aut rapta. Raimundus. Expenſas tamen poteſt deducere, & forte operas ſuas moderatas: vt in hoc etiam agatur cum eo mitius quam cum fure, vel raptore. Gulhielmus. Quia fur, & raptor non deducunt expenſas nec operas ſuas, quod tamen intelligo ſi agatur in forma iudicij, in foro autem pœnitentiali non credo hunc rigorem eſſe ſeruandum, iniquum enim eſſet aliquem locupletari cum damno alterius, poſtquam ei plene ſatisfactum eſſet de damno. Raimundus. Conſulo autem, vt ſatisfacto de vſuris, petatur venia ad cautelam de debitore, quia forte præter præmiſſa eſſet ei aliquid aliud reſtituendum. In ſumma nota quod vxor vſurarij & familia debent procedere ſicut vxor & familia raptoris. Requiſite ſupra capitulo de rapina. Gulhielmus. Intellige de familia non mercenaria, de mercenarijs, enim locantibus operas ſuas, tene quod dictum eſt ſupra ſcilicet, quod poſſunt accipere, quod ſibi debetur de rebus vſurarij.

Vtrum ſub alieno nomine liceat vſuras accipere. Cap. CXXIII.

RAimundus. Item nota, quod ſicut prohibetur aliquis accipere vſuras nomine ſuo, ita & alieno. Gulhielmus. Quid de ſeruientibus vſurariorum, qui numerant pecuniam pro dominis ſuis ad vſuram, & vſuras accipiũt ad opus eorum, & de mandato eorum, nunquid tenentur ad reſtitutionem cum nihil ad eos inde peruenerit? Reſpondeo. Non credo quòd teneantur præſertim ſi ijdem vſurarij per ſeipſos, vel per alios miniſtros huiuſmodi vſuras exercent, quamuis non per iſtos. Raimundus. Denique ſi quis vſuras accepit alieno nomine ſiue ſit tutor ſiue curator, vel quicunque alius, tenetur ad reſtitutionem, ſi ille cuius nomine accepit, vel non eſt ſoluendo, vel non vult reſtituere. Nam & facientes, & conſentientes par pœna conſtringit. Gulhielmus. De tutore, & curatore, pro eo quod præſtant auctori-

auctoritatem talibus contractibus, & illi quorum tutelam gerunt, vel curatores per ſe non eſſent talia facturi, poteſt concedi, quod dicit magiſter, de alijs autem qui nudum præbent miniſterium, dic ſicut dictum eſt de ſeruientibus vſurariorum.

De Repetendis vſuris. Cap. CXXIIII.

RAimundus. Patet ex præmiſſis quod debitor non tenetur ſoluere vſuras, & ſi ſoluit poteſt repetere. Sed quid ſi iurauit ſe ſoluturum: nunquid tenetur ſoluere? Dic quod poteſt ſi vult debitor denunciare eccleſiæ, vt compellat ipſum vſurarium per cen. eccle. ad relaxandum ipſum iuramentum. Si per hanc viam non vult, procedere debet perſoluere vt ſatisfaciat Deo & iuramento, & poſtea poterit repetere. Quid ſi iurauit quod ſolueret vſuras, & non peteret? dico quod non repeteret directe propter vim iuramenti, ſed indirecte bene repetet, ſcilicet denunciando eccleſiæ crimen illius, vt compellatur ad pœnitentiam, quam non poteſt agere niſi reſtituat. Si vero iurauerit etiam quod non denunciaret, non tenet in hac parte iuramentum, cum ſit illicitum, vt puta contra ſalutem proximi: vnde non obſtante iuramento poteſt procedere in modum denunciationis, & ita occurritur fraudibus vſurariorum. Extra 2. de iureiurando. Gregorius tertius. Mandamus quatenus creditores ad iuramenta ſuper vſuris ſibi ſoluendis præſtita relaxanda eccleſiaſtica diſt. cogatis. Alexand. tertius. Vigilio epiſcopo. Debitores ad ſoluendas vſuras in quibus ſe obligauerãt, cogi non debent, ſi vero de ipſorum ſolutione iurauerint, cogendi ſunt domino reddere iuramentum, & cum vſuræ ſolutæ fuerint, creditores ad eas reſtituendas ſunt eccleſiaſtica ſeueritate, ſi neceſſe fuerit, compellendi. Innocen. tertius. Cum I. & G. Petro vſuras non modicas perſoluiſſent, iuramento firmauerunt, quod nec per ſe, nec alium prædictas vſuras repeterent, nec apud eccleſiaſticum iudicem, ſeu etiam ſecularem ſuper his deponerent quæſtionem, cumque creditor condiderit teſtamentum, ſuis præcepit hæredibus, vt omnibus qui probarent ſe dediſſe vſuras eidem ipſas reſtituere procurarent. Vnde prædicti. I. & G. vſuras repetere non auderent propter huiuſmodi iuramentũ, & hæredes prædicti Petri eis negligunt ſatisfacere de vſuris. Man. qua. ſub pœna excommunicationis publice in eccleſia proponi facias, vel proponas, vt qui ſuper hoc nouerint veritatem, procedant ad teſtimonium proferendum, etiam ſi per dicta teſtium, vel alia documenta tibi conſtiterit de præmiſſis, hæredes illius vt vſuras quas a prædictis pater eorum accepit reſtituant vniuerſas eccle. cen. compellas. Extra. de vſuris. Innocen. tertius. Iudæos ad remittendas Chriſtianis vſuras per principes & poteſtates compelli præcipimus ſeculares. Item in generali concil. Quanto amplius Chriſtiana religio ab exactione compeſcitur vſurarum, tanto grauius ſuper his Iudæorum perfidia inſoleſcit, ita ſtatuimus, vt ſi de cætero Iudæi a Chriſtianis graues immoderataſve vſuras extorſerint, Chriſtianorum eis participium ſubtrahatur, donec de immoderato grauamine ſatisfecerint competenter. Principibus autem iniungimus, vt propter hoc non Chriſtianis infeſti, ſed potius in tanto grauamine ſtudeant Iudæos cohibere.

De Negocijs ſecularibus licitis, & illicitis. Cap. CXXV.

RAimundus. Dicto de vſuris ſubijciamus tractatum de ſecularibus negocijs, quorum quædam inhoneſta ſunt ſui natura, ſicut omnia quæ ſine peccato exerceri non poſſunt, vt contractus vſurarum, ſymoniæ, & ſimiles. Iſta omnibus ſunt prohibita indiſtincte, tam clericis, quam laicis cuiuſcunque ſexus ſint, vel conditionis, vel ætatis, dummodo ſint doli capaces. Alia non ſunt inhoneſta ſui natura, ſed ex cauſa, vel ex tempore, vel ex perſona, vel ex loco, vt emptio venditio, locatio, conductio, & ſimiles contractus, ſimiliter, & quaſi contractus, vt tutela, cura, negociorum geſt. iudicium, & ſimilia. Et breuiter in hoc concluduntur omnium exercitia artium mechanicarum, vt artis textoriæ, ſutoriæ, & ſimilium, quæ neceſſariæ ſunt vſui humano. Ex cauſa ſunt hæc inhoneſta, quando fiunt cum intentione corrupta, videlicet propter cupiditatem, vel alium malum finem, & ſecundum hoc prohibita ſunt omnibus indifferenter, primo in dechalogo. Non concupiſces rem proximi tui. Guilhielmus. Hic appellatur cupiditas improba voluntas habendi diuitias temporales, nõ ad vſum neceſſarium, aut vtilitatem, ſed ad curioſitatem, vt ſcilicet animus delectetur in talibus, ſicut delectatur pica, vel cornicula in nummis, quos repertos abſcondit. Raimundus. Porro ex cauſa ſunt hæc honeſta, quando fiunt cum recta intentione, videlicet vt poſſit de ſuo labore quis ſibi, & ſuę familiæ in neceſſarijs prouidere. Item vt poſſit hoſpitalitatem tenere, ac cætera miſericordiæ opera exercere. Ex tempore ſunt hæc inhoneſta, ſi fiant feſtiuo, & feriato. Similiter & iudicia ſi exerceantur in tenebris, quia qui male agit odit lucem. Ex loco dicuntur inhoneſta: quando in lupanari, vel alio loco vili, vel inhoneſto talia tractantur, & maxime ſi iudicia in talibus locis tractentur. Item quia locus eſt ſolitarius, vel aliter ſuſpectus. In talibus enim latibulis ſolent committi adulteria, & doceri hæreticæ prauitates, & ſimilia. Dicuntur inhoneſta ex loco, propter ipſius excellentiam, puta quia in eccleſia talia fiunt, quæ teſte veritate, non debet eſſe domus negociationis, ſed orationis.

De Illis quæ prohibita ſunt Clericis & Religioſis. Cap. CXXVI.

EX perſona vero ſunt hæc inhoneſta, quia clerici ſunt, vel religioſæ perſonę, qui huiuſmodi exercent, talibus enim regulariter ſunt prohibita hæc negocia. Apoſtolus. Nemo militans Deo &c. Item Pſalmus. Quoniam non cognoui negociationes, intro. in po. do. Extra tertio. Ne cler. vel mo. ſe. neg. ſe. immiſ. Ex concil. Magont. Multa ſunt negocia ſecularia, de quibus pauca perſtringamus, ad quæ pertinet omnis carnalis concupiſcentia, quicquid plus iuſto appetit homo, turpe lucrum eſt. Munera iniuſta accipere vel etiam dare pro quolibet ſeculari quæſtu. Precio aliquem conducere. contentiones, lites, vel rixas amare. In placitis ſecularibus diſputare, excepta defenſione orphanorum, vel viduarum. Conductores, vel procuratores eſſe rerum ſecularium. Turpis verbi vel facti eſſe ioculatorem, vel iocum ſecularem diligere. Aleas amare. Ornamentum inconueniens propoſito ſuo quærere. Viuere in delitijs, Gulam & ebrietatem ſequi. Pondera iniuſta, vel menſuras habere. Negocium iniuſtum exercere. Nec tamen iuſtum negocium interdicendum eſt propter neceſſitates diuerſas, quia legimus ſanctos Apoſtolos negociatos fuiſſe, & in regula B. Benedicti præcipitur prouideri, per quorũ manus negocia monaſterij procurentur. Canes, vel aues ſequi ad venandum, & omnibus quibuslibet cauſis ſuperfluis intereſſe. Ecce talia & his ſimilia miniſtris altaris domini, necnon & monachis omnino interdicimus, de quibus ait Apoſtolus. Nemo militans Deo implicat ſe ſecularibus negocijs &c. Alexand. tertius. Prohibemus ne cauſa lucri monachi, vel clerici negocientur, & ne monachi a clericis, vel a laicis ſuo nomine firmas habeant, neque laici eccleſias ad firmas teneant.

De Caſibus in quibus eis permiſſa ſunt. Cap. CXXVII.

RAimundus. Caſus tamen ſunt quatuor, in quibus clerici poſſunt huiuſmodi negocia tractare. Primus, quia ſi habent adminiſtrationes poſſunt ventilare cauſas, & iudicare inter ſubditos, præſertim inter clericos, & inter ruſticos ſuos. Quidam tamen non admittunt hoc, quod poſſit inter laicos cognoſcere iudex eccleſiaſticus. Secundus caſus eſt, cũ iudex ſecularis negligit facere iuſtitiam de ſubditis ſuis, tunc enim poteſt iudex eccleſiaſticus compellere illum per ſententiam excommunicationis, ad faciendam iuſtitiam, vel ſupplere defectum eius, hoc tamen non intelligas de cauſis ſanguinis, quia illæ penitus ſunt clericis interdictę. Tertius caſus eſt, quia clerici, monachi, & aliæ eccleſiaſticæ perſonæ tenentur ſuſcipere tutelam miſerabilium perſonarum, & hoc eſt priuilegium clericorum, quod poſſunt alicui ſuccedere abinteſtato, cuius tutelam, vel curam ſuſcipere non tenentur. In laicis autem ſecus eſt. Guilhielmus. Quia laici tenentur eorum tutelam ſuſcipere quibus debent abinteſtato ſuccedere. Raimundus. Epiſcopi vel monachi uidetur quod non poſſunt etiam ſi uelint ſuſcipere legitimam tutelam. Auten. de ſanctiſ. epiſcopis. §. ideo amabiles. Vel dic quod illi autentico derogatur per canonem illum, peruenit. diſtinct. 86. in hoc adiecto, quod monachi poſſint de licentia abbatis huiuſmodi tutelas ſuſcipere, alias non, tutelam tamen teſtamentariam, vel datiuam nullo modo poſſunt recipere, & ita poſſunt intelligi iura contraria. Quod autem dixi de monachis intelligo, & de canonicis regularibus, & alijs perſonis religioſis. Guilhielmus. Nota quod tutela durat uſque ad decimumquartum annum pupilli, & inde incipit cura, du-

rans vſque ad 15. Nota quod triplex eſt tutela. Teſtamentaria, quando pater in teſtamento dat tutorem filio ſuo. Item legitima quę defertur a lege, ſecundum quam, cum nullus datus eſt tutor in teſtamento ſuo, qui primo loco debet ei ſuccedere ab inteſtato, tenetur ſuſcipere tutelam huius. Item datiua, quæ datur a iudice, quando nullo tutore dato in teſtamento, & nullis exiſtentibus conſanguineis vel idoneis, de officio ſuo dat tutorem. Raimun. Quartus caſus eſt, ſi clericus indigeat, tunc enim poteſt recipere poſſeſſiones excolendas ad firmam, ſiue conducere, vel etiam artificio ſuo honeſto acquirere ſibi victum, dum tamen occaſione huiuſmodi poſſeſſionis, vel artificio, non deſit diuinis obſequiis. Item quod dictum eſt ſupra, quod non licet clerico emere vilius, vt vendat carius, ita intelligas ſi eius intentio eſt, vt vendat carius in eadem forma, ſed vt vendat carius mutata forma bene poteſt. Puta emit tabulas vt faceret ſcrinium, vel chartas vt ſcriberet libros, vel linum vt faceret rhetia, & ſimilia. Poteſt etiam pullum emere, & illum educatum, & opera ſua melioratum carius vendere, quia talis quæſtus ex artificio intelligitur prouenire. Guilhelmus. Nunquid poſſunt oues tradere ad crementum? Reſpondeo ſi habeant eas de decimis ſuis, vel de ſucceſſione paterna, vel aliunde ſibi datas, poſſunt, dum tamen nullo contractu, ſiue ſit ſocietatis, ſiue locationis, & conductionis, Caueant a conditionibus, & pactis illicitis, ſi etiam habeant multa paſcua, & emant paſcua vt paſcantur ibi, & ſi hoc faciant ad neceſſariam ſuſtentationem ſuam, & ſuorum, & alimentorum pauperum non credo quod peccent. Si autem huiuſmodi pecora emant ad hoc, vt tradant ad crementum, vel vt aliquid agant in fraudem negociationis, illicitum eſt.

De Publicis officijs, quæ eis interdicta ſunt.
Cap. CXXVIII.

RAimundus. Hæc etiam diligenter nota, quod officium tabellionatus eſt clericis, in ſacris ordinibus conſtitutis, penitus interdictum, & ad illud dimittendum, ſi habeant, ſunt per ſubtractionem beneficij, appellatione poſtpoſita, compellendi. Idem dico, ſi ſint in minoribus ordinibus, & habent ſufficientia beneficia. Guilhelmus. Tabellio eſt publica perſona, habens officium ſcribendi inſtrumenta confecta ſuper contractibus, aut alijs rebus, ad faciendam fidem ſuper eiſdem. Extra 3. ne cle. vel mo. ſe. ne. ſe im. Gregorius Papa. Sacerdotibus, & clericis tuis denuncies publice, ne miniſtri laicorum fiant, nec in rebus eorum procuratores exiſtant, quod ſi poſtmodum facere præſumpſerint, & occaſione ipſius adminiſtrationis, propter pecuniariam cauſam deprehendantur in fraudem, indignum eſt eos ab eccleſia ſubueniri, per quos conſtat in eccleſia generari ſcandalum. Alexan. tertius in concil. Lateranen. Sed nec procurationes villarum, vt iuriſdictiones ſeculares, ſub aliquibus principibus, & ſecularibus viris, vt iuſtitiarius eorum fiat, clericorum quiſquam exercere præſumat. Idem Cantuarien. epiſcopo. ex Tol. concilio. Clericis in ſacris ordinibus conſtitutis, iudicium ſanguinis agitare non licet. Vnde prohibemus, ne aut per ſe truncationes membrorum faciant, aut iudicent inferendas, quod ſi quis tale fecerit, honore priuetur, & loco. Innocentius tertius. In concil. generali. Sententiam ſanguinis nullus clericus dictet, aut proferat, ſed nec ſanguinis vindictam exerceat, aut ubi exercetur interſit: nec quiſquam clericus literas dictet, aut ſcribat, pro vindicta ſanguinis deſtinandas, nec ullam cyrurgiæ artem exerceat, quæ aduſtionem, & inciſionem inducat. Raimundus. Pœna illorum, qui contra formam prædictam ſecularibus negocijs ſe immiſceant, eſt depoſitio ſi fuerint clerici, & incorrigibiles. Item ſi fuerint præmoniti ab epiſcopo, & non ceſſauerint, priuantur priuilegio clericali. Et ſic poteſt intelligi illud extra. ne cle. vel mona. capitulo ſecundo. Ita tamen quod religioſi in talibus diſtrictius quam clerici puniantur. In foro autem pœnitentiali debet eis iniungi, vt quicquid contra formam prædictam lucrati ſunt, ſtudeant diſpendere in vſus pauperum. Guilhelmus. De conſilio credo hoc verum eſſe, non de neceſſitate, ſi huiuſmodi perſonæ indigeant, aut grauentur huiuſmodi erogatione.

De Negocijs, vel officijs laicorum, qui mendacijs abundant.
Cap. CXXIX.

RAimundus. Quid faciet iudex pœnitentialis de mercatoribus pelliparijs, & ſimilibus, qui de longa, non dico conſuetudine, ſed corruptela, nec emere ſciunt, nec vendere abſque mendacijs, & iuramentis incautis, nec non & interdum periurijs, & breuiter mentiuntur ſimplicibus rem vilem, vel corruptam præcioſam eſſe, & in hunc modum exercent pro magna parte, quicquid doli & fraudis excogitari poteſt. Ad hoc dico, quod quotiens quis ſcienter, & cauſa decipiendi proximum peierat, vel mentitur, peccat mortaliter, & tenetur ad reſtitutionem (in quantum decepit proximum) illi eidem decepto faciendam, ſi ſcit, vel poteſt, vel hæredi eius, vel ſi neſcit perſonam, vel non poteſt, procedat, vt dixi ſupra de vſuris. Si autem ignoranter dicit falſum, credens ſe dicere verum, vel etiam ſcienter, ſed intendit, & ſcit per mendacium illud ſibi prodeſſe, vt ſic ſe ſeruet indemnem, & proximo non obeſſe, quia non decipit eum in re, vnam pro alia vendendo, nec in valore rei, quia non vendit ei vltra debitum valorem, tale mendacium poteſt dici veniale. Si vero iurat, vel peierat, dicas eum peccare mortaliter, vel venialiter, ſecundum diſtin. poſitam ſupra, de iuramento, & periurio. Item debent tales etiam præter reſtitutionem, induci ad largas eleemoſynas faciendas pro animabus illorum, de quorum iure, licet ignoranter, aliqua habuerunt. Quędam enim ſunt, quæ vix poſſunt fieri ſine aliquo peccato, vt cura rei familiaris, militia, mercatio, procuratio, adminiſtratio. De pœnitentia. diſtinctione 5. Leo Papa. Pœnitenti vtilius eſt diſpendia pati, quam periculis negociationis aſtringi: quia difficile eſt inter ementis, vendentiſque commercium, non interuenire peccatum. Idem. Contrarium eſt omnino eccleſiaſticis regulis, poſt pœnitentiæ actionem, redire ad militiam ſecularem, cum apoſtolus dicat. Nemo militans Deo, implicat ſe ſecularibus negocijs: vnde non eſt liber a laqueis diaboli, qui ſe militiæ mundanæ voluerit implicare. Item Gregorius in Homel. vigeſimaquarta. Negocium quod ante conuerſionem ſine peccato extitit, hoc vel poſt conuerſionem culpa repetere non fuit. Sunt enim pleraque negocia, quæ ſine peccatis exhibere, aut vix, aut nullatenus poſſunt. Quæ ergo ad peccatum implicant, ad hæc neceſſe eſt, vt poſt conuerſionem animus non recurrat. Raimundus. Itaque debet pœnitentialis dirigere caute, ac diligenter intentiones talium, vt recto fine laborent, & exerceant officia ſua. Guilhelmus. Licet autem negociatio ſine peccato vix poſſit eſſe, tamen mercatores cum laborant pro omnibus, & quaſi cōmune gerant negocium, portando, & reportando merces ad nundinas, nec teneantur ſuis ſtipendijs militare, poſſunt de eiſdem mercibus moderatum lucrum accipere, q̄d ad arbitrium boni viri limitandum eſt, quia non eſt determinatum quantum in ſingulis ſolidis, aut libris, aut marchis accipere liceat de lucro.

De His qui merces periculoſas vel noxias vendunt.
Cap. CXXX.

RAimundus. Sed quid de illis, qui faciunt vel vendunt gladios, quadrillos, ſagittas, baliſtas, & ſimilia, quibus homines occiduntur? Item quid de illis, qui faciunt, vel vendunt venenum, vel toxicum? Item, quid de illis qui faciunt ſotulares pictos, & aurifriſium & ſimilia? quæ non deferuntur ad neceſſitatem vel ad vſum, ſed ad vanam gloriam, vel abuſum? Reſpondeo. In his & ſimilibus ſemper eſt intentio requirenda, quia corrupta intentio, puta ſi propter hoc facerent, vel venderent, vt homines haberent talia ad abuſum, vel ſi ſcienter donent, vel vendunt alicui, quem ſciant, vel credant talibus abuſurum, talis iniqua intentio eſt mortale peccatum, & grauiſſimum, & omnia peccata, quę poſtea occaſione rerum illarum ab alijs perpetrantur, ſibi imputantur, & rei ſunt apud Deum omnium animarum, quæ propterea pereunt. Si vero dicat ſe habuiſſe bonam intentionem, quia credebat alium emere propter aliquem licitum vſum, vel habens indifferentem, nihil ſuper hoc cogitabat, vel ignorabat, quod eſſet illicitum talia facere, vel vendere. In omnibus iſtis diſtinguo; quia aut illæ res tales ſunt, quæ ad humanum vſum poſſunt eſſe vtiles, ſicut arma in bello iuſto, cultellus ad inciſendum panem, vel aurifriſium ad ornamenta eccleſiaſtica, vel etiam quædam venena, quæ a medicis apponuntur in quibuſdam confectionibus, ad ſanandum ægrotos. Aut tales quæ ad nullum vſum utiles ſint, niſi ad peccandum, ſicut quædam venena mortifera, & ad nullum bonum vſum vtilia, ut ſuturæ ſuperfluæ, ac ſumptuoſæ camiſiarum, quas præcipue faciunt Hiſpani, dantes pro ſutura vnius camiſiæ plus in triplum, vel quadruplum quam valeat tota camiſia, & ſimilia. In primo caſu, non

dico

dico ipſum peccare, dum tamen non habeat intentionem corruptam, vt dictum eſt, niſi forte ex qualitate perſonæ, vel temporis cognoſceret, vel probabiliter dictaret ſibi conſcientia, quòd non quæreret rem, niſi ad malum perpetrandum: tunc enim non debet ſibi vendere contra talem conſcientiã. In ſecundo vero caſu peccat faciendo, tenendo, vendendo, vel alias alienando tales res. Ar. de libello famoſo, quem non debet aliquis oſtendere, ſed deſtruere, alias peccat grauiter. Et de talibus poteſt intelligi illud generale, Qui occaſionem dãni dat, damnum dediſſe videtur. Guilh. Quid de factoribus taxillorum, ſchacorum, ſchazariorum, & alearum, & de facientibus ſerta de floribus, & maxime in diebus feſtis. Nunquid omnes tales ſunt in ſtatu ſaluandorum, cum talia non videãtur vtilia, ad aliquem bonum vſum, ſed tantum incentiua ad peccandum. Reſpondeo cum H. notauerit. 25. di. epiſcopus, Quod ludere ad taxillos & ſchacos eſt mortale peccatum, & licet laicis hoc durum videatur, ſi indiſtincte intelligatur, non videtur eſſe ſecurum de talibus artificiis viuere, quorum vſus, vt frequentius, eſt ad malum, licet aliquando ludatur ad aleam, ad recreationem, & ad remedium triſtitiæ, vel noxiarũ cogitationum. In talibus ergo ad intentionem recurrendum eſt, vt ex hac radice iudicetur de fructu. i. de artificio, & vſu. Illos autem, qui faciunt ſerta de floribus diebus dominicis, & diebus feſtiuis, non credo eſſe excuſabiles, quia præter periculum, quod de facili poteſt contingere ex abuſu huiuſmodi ſertorum, quæ ſunt incitamenta luxuriæ, & laſciuiæ ſigna, licet ad confortationem naturæ talia quandoque valeant, violatur etiam obſeruantia diei ſacræ.

Vtrum De illicitè acquiſitis poſſit obſeruantia dici ſacra.
Cap. CXXXI.

RAimundus. Quæritur vtrum de illicite acquiſitis poſſit aliquo modo fieri eleemoſyna. Ad hoc dicunt quidam generaliter quòd non, nec de vſura, nec de rapina, vel furto, nec de ſymonia, nec de hiſtrionatu, nec de meretricio, nec de alea, vel de alio ſimili. Fundant iſti opinionem ſuam ſuper illa auctoritate. Honora dominum de tuis laboribus. Itẽ in Deuteronomio. Nõ accipies mercedem proſtibuli. Item Sal. Qui offert ſacri. de ſubſtantia pau. &c. Item Grego. Non eſt putanda eleemoſyna etiam ſi pauperibus diſpenſetur, quod ex illicitis rebus acquiritur. Alii, quibus aſſentio ponunt diſtinctionem trimembrem, videlicet quòd in illicite acquiſitis aliquando non tranſfertur dominium in accipientem, vt in rapina, & furto. Aliquando transfertur, ſed illi qui dedit competit repetitio, vt in vſura, & ſymonia. Guilh. H. tamen notauit, quòd in his non transfertur dominium. Et nota quòd ait magiſter. Quid ſi non illi a quo datum eſt competit repetitio, eius quod turpiter dedit, ſed fiſco, nũquid poteſt fieri de his eleemoſyna ab illo qui recepit, aut reſtituere debet fiſco? Reſpondeo. In talibus in quibus non transfertur dominium in accipientem, ſi agatur in forma iudicii, facienda eſt fiſco reſtitutio, vel alii, ſi alii competit, vt quando aliquis dat pecuniam alii, propter mouendam calumniam tertio competit reſtitutio illi tertio, in cuius præiudicium data eſt. In foro autem pœnitentiali, credo quòd talia turpiter habita, poſſunt dari pauperibus, talia enim quæ extorquentur a turpiter accipientibus per fiſcum, vel per alias priuatas perſonas in pœnam taliter accipientium, non debentur illis, nec illi qui accipiunt tenentur ſoluere, niſi cum agitur circa eos in forma iudicii, vnde qui furtum fecit, aut aliquid rapuit, non compellitur in foro pœnitentiali ſoluere duplum, vel quadruplum quod ſtatutum eſt pro pęna, ſed tantum ſimplum. Si autem caſus eſſet in quo non transfertur dominium in accipientem, ſed ipſo iure acquiritur dominium fiſco, vel alii, illis facienda eſſet reſtitutio etiam in foro pœnitentiali, & idem quando expreſſum eſt in foro Pęnitentiali, quòd facienda eſt reſtitutio alicui certæ perſonæ, vel eccleſiæ ſicut cautum eſt de pecunia ſymoniace acquiſita, quòd ſit reſtituenda eccleſiæ. Rai. Quod cum dixi de vſura & ſymonia idem videtur in pecunia acquiſita ex meretricio, vel hiſtrionatu, vel ex improbitate officialis, qui interdum extorquet a ſubditis aliqua. In primo membro, cum ſ. non transfertur dominium, & in ſecundo. ſ. cum transfertur dominium, ſed competit repetitio, non poteſt fieri eleemoſyna, ſed debet reſtitui iuxta formam poſitam ſupra in titulis ſpecialibus. In tertio caſu. ſ. cum transfertur dominium, & non competit repetitio, licite poteſt & debet fieri eleemoſyna. Gratianus. Cauſa. 14. q. 5. Quod vero eleemoſynæ non ſunt faciendæ ex fœnore, vel vſuris vel ex quolibet malo acquiſito. Auguſti. teſtatur in libro de verbis domini tractatu. 25. Nolite velle eleemoſynas facere, de fœnore & vſuris. Item Ambro. in libro de officiis. Denique ſi non poteſt alteri ſubueniri, niſi alter lædatur, commodius eſt neutrum iuuari, quam grauari alterum. Auguſtinus ſcribit econtra. Qui habetis aliquid de malo facite inde bonum, qui non habetis de malo, nolite acquirere de malo. Sed hoc multipliciter intelligitur. Facit enim de malo bonum, qui reddit quod illicite abſtulit. Nomine etiam mali cura & ſolicitudo mortalium exprimitur, De malo ergo bonum facit, qui pauperibus diſpenſat, quod labore, & ſolicitudine acquiſiuit. Iuxta illud Euangelii: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. Vel ex malo acquiritur, quod ex turpi cauſa poſſidetur, veluti cum Mathematicus ex arte quam docet, vel ex fictitiis quas prænunciat nonnulla lucratur. Quæ vero ſic de malo acquiruntur, in bonum poſſunt conuerti. De peccato & nonnunquam aliqua acquiruntur, quę pauperibus iuſta erogantur. Extra. 5. de vſuris. Alexan. 3. Cum ſacra ſcriptura prohibeat pro alterius vita mentiri, multo magis prohibendus eſt quis, ne etiam pro redimenda vita captiui, vſurarum crimine inuoluatur.

Vtrum monachis liceat eleemoſynam dare.
Cap. CXXXII.

RAimundus. Quæritur vtrum monachus, vel alia religioſa perſona poſſit facere eleemoſynã. Videtur quòd non, quia nihil habet, nec etiam voluntatem. Nec Papa poſſet facere, quod monachus haberet proprium. Diſtingue tamen, quia aut habet adminiſtrationem, aut nõ. In primo caſu poteſt & debet facere, immo quicquid ſupereſt in neceſſitatibus, in cauſis piis eſt erogandum, Domino & magiſtro dicente omnibus: Quod ſupereſt date eleemoſynam &c. Guilh. Hoc intellige niſi ſit talis adminiſtratio de qua ſtatutũ ſit, quicquid ſupereſt neceſſitatibus, refundatur in vſus communes, vel in aliquem vſum ſpecialem. Raimun. Credo quòd non poteſt niſi de mandato prælati. Monachus enim non poteſt tractare etiam vtilitates monaſterii ſui, niſi de præcepto abbatis: Sed quid ſi videat aliquem indigere ad mortem. In hoc caſu ſi non habet prælatum præſentem a quo petat licentiam, credo quòd debeat dare. Nam in tali caſu omnia ſunt communia. Quid ſi petit licẽtiam ab abbate, & abbas expreſſe prohibeat, videtur quòd non poſſit ſtare, quia etiam a bono debet ceſſare, propter bonum obedientię. Credo tamen contrarium, quia in tali præcepto, quod directe eſt contra præceptum domini, vel quod eſſet indifferens, deberet abſtinere propter bonum obedientiæ. Vnde Greg. Sciendum eſt, quòd propter obedientiam malum nunquam debet fieri, aliquando autem debet propter obedientiam bonum, quod agitur intermitti. Quid ſi monachus de præcepto abbatis vadit Romam, vel eſt in ſcholis, nunquid ibi poteſt facere eleemoſynam. Credo quod ſic, nam eo ipſo quòd prælatus dedit ei licentiam ſtandi in ſcholis, vel eundi Romam, intelligitur ei conceſſiſſe licentiam faciendi ea quæ honeſti ſcholares & Romipetæ ſiue itinerantes ſolent facere, præſertim etiam, quia debet ſe conformare illis inter quos viuit.

Vtrum & vxor poſſit dare eleemoſynam ſine licentia.
Cap. CXXXIII.

QVid de vxore, nunquid poteſt facere eleemoſynam ſine mandato, vel licentia viri? Videtur quod non, quia expreſſe dicit canon, quod cum ſandalo viri, non debet facere. Guilh. Ibi dicit Aug. cuidam coniugatæ. Nil de tua veſte, nil de tuo auro, vel de argento, vel quacunque pecunia, vel rebus vllis terrenis tuis, ſine arbitrio viri tui facere debuiſti. Item Augu. Viris fœminas ſubditas, & pene famulas lex eſſe voluit vxores. Hiero. Quæcunque vxor non ſubiicitur viro. i. capiti ſuo, eiuſdem criminis rea eſt cuius & vir, ſi non ſuo capiti ſubiiciatur. i. Chriſto. Raimun. Ad hoc dico, quod ſi vxor habet res parafernales. i. proprias præter dotem, ſic dictas a para. quod eſt iuxta, & ferna, quod eſt dos, quaſi iuxta dotem, poteſt de illis etiam inuito viro facere eleemoſynam. Guilh. Hoc intelligas tenendum eſſe in illis regionibus, in quibus huiuſmodi parafernalia de conſuetudine locum habent, In quibuſdam autem locum non habent, ſed eo ipſo quod vir ducit vxorẽ, omnia quæ habet vxor accipit in dotem. Et licet forte omnia mobilia quæ habent, inſpecta veritate ſint communia, quicquid ſit de fictione iuris, vir tamen habet omnium adminiſtrationem ſolus, niſi quantum de cõſuetudine, aut expreſſa, aut tacita voluntate viri conceditur vxori.

vxori. Vnde illa ſi tempore contracti matrimonij, vel poſtmodum clam, & mala fide aliquid retinet de bonis, quæ ante habuerat vel poſtmodum lucrata eſt cum viro peccat, niſi de expreſſa voluntate viri hoc faciat, qui quantum ad hoc poteſt ſibi præiudicare, & iuri conſuetudinario renunciare. Raimũ. De rebus autem viri, vt de pane, vino & alijs, quæ bono & approbato more, ſolent ad diſpẽſationem vxorum pertinere, poteſt & debet facere eleemoſynas, moderate tamen, ſecundum facultates viri, & maiorem & minorem multitudinem, & neceſſitatem pauperum. Guilb. Intellige de rebus viri, quas habet vir ſeparatas a paraferналibus, vbi locum habent, aut de rebus communibus viro & vxori, vbi non habent locum paraphernalia. Raimun. Item debet ſemper formare ſibi conſcientiam, quòd non diſpliceat marito in corde, licet ſutte aliquãdo prohibuerit ore. Solent enim mariti facere talem prohibitionem vxoribus abſolute: vt ſic temperent eas non a toto ſed ab exceſſu quem ſuſpicantur. Poteſt etiam ſibi formare conſcientiam ex qualitate & miſeria pauperis, cogitans quòd ſi maritus illum videret, omnino placeret, quòd ibi fieret eleemoſyna. Si autem omnino & præciſe dictat iſti vxori conſcientia, quòd viro diſpliceat & ſcandalizetur inde, deponat conſcientiam illam ſi poteſt, ſin autem non det, & doleat, quòd non poteſt dare. Guilb. Non det, inquam cum ſcandalo mariti, aut contra expreſſam eius prohibitionem. Raimundus. Hoc autem ultimum dico, niſi videret pauperem indigere ad mortem, tunc enim deberet dare intrepide, alias peccaret. Et quod dixit de rebus viri, intelligas etiam de rebus dotalibus. nam illarum dominium penes virum eſt. Guilh. Nunquid vxor poteſt latenter eleemoſynas dare, licet credat quòd diſpliceret viro ſi ſciret? Reſpondeo, non peccat, quamuis credat, quòd viro diſpliceret, ſi ſciret, ſi moderatas det eleemoſynas pro ſe, & pro viro ſuo voluerit gerendo commune negocium. Et ſufficit in hoc caſu, quòd non veniat contra prohibitionem mariti, & quòd non ſcandalizet eum ex huiuſmodi erogationibus. Quid de vxore quæ habet legitimos filios de alio viro, nunquid poteſt eis prouidere de rebus communibus ſibi, & marito ſecundo, cum & ipſe de eiſdem bonis communibus prouideat filiis, quos habeat ex alia vxore? Reſpondeo. Si illi filij habent actionem contra matrem pro alimentis ſibi præſtandis, vel quia tenetur eos alere, eo quòd impuberes ſunt, vel quia ipſa & maritus ſuus habent bona eorum, vel ex alia iuſta cauſa, tenetur maritus eos alere. quia mater cum ſuis oneribus tranſit ad maritum, ſecundum conſuetudinem Gallicanam, ſed quia maritus habet adminiſtrationem bonorum & non vxor. non debet illa contra prohibitionem mariti eos alere, niſi in extrema aut maxima neceſſitate, poteſt tamen procurare quòd compellatur maritus per iudicem alere eos. Si autem filij nullam habent actionem contra matrem, non tenetur maritus, nec illa debet, cõtra prohibitionem eius eis aliquid dare, formare tamen poteſt ſibi largam conſcientiam. Quid de muliere, quæ habens virum prodigum celat aliquid de rebus communibus, contra prohibitionem mariti, nunquid peccat? Reſpondeo: Si bona fide hoc faciat, vt de rebus illis ſibi, & viro, loco, & tempore prouideat, qui eas male conſumeret, ſi eas haberet, non credo quòd peccet, nec tenetur obedire viro præcipienti, quòd omnia ei tradat, cum eum tradendo ad peccatum adiuuaret, dando quaſi gladium in manum furioſi.

Vtrum, & filiusfamilias poſſit ſine licentia patris.
Cap. CXXXIIII.

RAimundus. Quid de filio familias, nunquid & ipſe poteſt facere eleemoſynam? Videtur quòd ſic, quia etiam viuo patre videtur quodammodo dominus rerum paternarum. Inſtit. de hære. quali. & dif. §. ſed ſui. Sed illud intelligitur de iuriſdictione, quia ſcilicet ſperatur futurus dominus, & quia alitur ex illis bonis, Dicimus ergo quòd poteſt de peculio caſtrenſi, vel quaſi, nam quantum ad illud paterfamilias cenſetur. Porro de peculio profectitio, & aduentitio poteſt, ita demum ſi credat hoc patrem permiſſurum, & aliis modis, vt diximus ſcilicet de vxore & hoc ideo quia profectitiũ eſt, & quicquid ex eo acquirit patris eſt. Aduentitium vero patris eſt quo ad vſufructum, ſi tamen eſſet in ſcholis de licentia patris, vel in peregrinatione, vel in itinere, tunc poſſet etiam de peculio & aduentitio & profectitio, Guilh. Licet autem magiſter dicat hoc de filio, ſicut de vxore, credo tamen quòd vxor pinguius ius habet in rebus communibus ſibi & viro in partibus Gallicanis, quam filiusfamilias in huiuſmodi peculio, Et ideo teneas quod notatum eſt ſupra de vxore ſcilicet, quòd ſufficit, quòd maritus non prohibeat, & quod eum non ſcandalizet, dummodo ipſa diſcrete & moderate eroget.

De Ludo aleæ. Cap. CXXXV.

AZo. Ludus aleæ dicitur omnis, qui fortunæ viribus nititur. & eſt omnis prohibitus, ne fiat in pecunia, niſi ſorte certanda haſta, vel pilo iaciendo, vel currendo, ſaliendo, luctando, pugnando, quod fit virtutis, i. fortitudinis corporis cauſa. Permittitur quoque familiam aliquid inter ſe ponere, quod ponatur in conuiuio cauſa comeſtionis faciendæ, approbatur & ſponſio quæ vulgo dicitur gaudia, in caſibus præmiſſis, facta virtutis cauſa. alias autem ſi ludatur in ludo prohibito, non tenet ſponſio, ſed nunquid ſoluti datur repetitio? (Aleator autem eſt, qui ludum aleæ conſueuit apud ſe cauſa emolimẽti ſui exercere, ſicut & in cauponibus dicitur, ſecus enim puto ſi incidenter apud aliquem ludat) Aleator odioſus eſt iuri adeo, vt neque iniuriarum, neque lege Aquilia poſſit agere, ſi ludi occaſione vbicunque, & quandocunque iniuria fiat ei vel damnũ. Sed & ſi fiat ei furtum domi eo tempore quo alea ludebatur, apud eum, actio furti non datur ei, idem quoque multomagis ſi mutuo pecuniam ludentibus dederit, ſecus puto ſi alius non aleator ludentibus crediderit. Si vero non fiat ei furtum eo loco, vel tempore quo luditur apud eum, actio competit ei de iure communi. Porro colluſores, ſi rapinas fecerint inter ſe, non prohibentur agere, ſuſceptorem enim dumtaxat prohibuit prætor vindicari; non autem colluſores, quamuis hi videantur indigni. Nam & luſor, qui compulit colluſorem ludere mulctatur, aut in lautumias ducitur. Raimun. de ludo aleæ teneas, quod illi qui ludunt ad aleam vel taxillos, vel qui ludo interſunt, vel ſunt participes, vel inſpectores ludi peccant, & maxime ſi ſunt clerici. Guilh. Peccant ad minus venialiter. Secundum. H. vero mortaliter, quod ſecurius eſt dicere, Secundum quoſdam autem tunc demum eſt mortale & graue, cum ducitur in conſuetudinem, alias non. Hoc ſecundum Azo. forte locum habet in conditione ob turpem cauſam, cum dedi vt ſcilicet quid turpe faceres, ſed ſi dedi contrahendo, vbi lex contractum prohibet, contrarium eſt Raimun. Porro quàm magnũ peccatum ſit, patet inter alia ex nouem, quæ in talibus ludis attenduntur. Primum deſiderium lucrandi, ecce cupiditas, quæ radix eſt omnium malorum. Secundum voluntas eſt ſpoliandi proximum, ecce rapina. Tertium eſt vſura maxima, non ſolum in anno, vel menſe, ſed eadem die. Quartum eſt multiplicata mendacia, & verba ocioſa, & vacua. Quintum eſt blaſphemia, ecce hæreſis. Sextum eſt corruptio multiplex proximorum, qui ad ludum inſpiciendum de ex conſuetudine praua conueniunt. Septimum eſt ſcandalum bonorum. Octauum eſt contemptus prohibitionis ſanctæ matris eccleſiæ. Nonum eſt amiſſio temporis, & bonorum, quæ in illo tẽpore tenerentur facere. Item de pœna contra tales legitur in canonibus Apoſtolorum. Si ſit epiſcopus, aut presbyter, aut dyaconus aleæ aut ebrietati deſeruiens, aut deſinat, aut certe damnetur. Subdyaconus autem lector, aut cantor ſimilia faciens, aut deſinat, aut communione priuetur. Similiter etiam laicus. Item nota quatuor verba poſita in prædicto canone. ſ. deſeruiens, deſinat, damnetur, communione priuetur. Et primo collige quod ſi non ducit in conſuetudinem, non ſuſtinebit pœnam prædictam. Ex ſecundo, vero ſ. deſinat, colligitur, quod etiam ſi ducit in conſuetudinem debet amoueri, & ſi admonitus vult ceſſare euitabit pœnam prædictam, debet tamen in vtroque caſu agere pœnitentiam de peccato. Ex duobus vltimis colligitur, quod tale peccatum ſit mortale, & graue, cum tales pœnæ non ſunt imponendæ pro leui crimine.

Vtrum, quod alea ludo perditur repeti poſſit.
Cap. CXXXVI.

SEd nunquid poteſt repeti quod in alea perditur? Dicunt quidam quod non, ſed pauperibus eſt eroganda talis pecunia. Cũ. n. turpitudo verſatur ex parte vtriuſque, melior eſt conditio poſſidentis. Alij dicunt, & fere omnes doctores quod poteſt repeti. Sed mihi videtur diſtinguendum, verum aliquis voluntarius, & ex cupiditate luſit, & tunc ſi amiſit non poteſt repetere, ſi lucratus eſt tenetur ad reſtitutionem, ſaltem in iudicio animæ. An inuitus & aſtrictus, & per vim, vel nimiam alterius importunitatem, & tunc ſi amiſit poteſt repetere, ſi lucratus eſt non tenetur reſtituere, ſed

poteſt

poteſt & debet pauperibus erogare. Idem credo in illo qui infirmus, vel debilis cauſa recreationis modicum luſit, dummodo alium ad ludum compulerit, & ſecundum hoc poſſunt cõcordari opiniones, & iura. Nec obſtat ſi dicat luſor, licet ego ex cupiditate luſerim, non tamen feci iniuriam proximo quia idem ipſe fecit, & voluntarius acceſſit? Reſpondeo: Iniuſtus tamen, & dolens amiſit. Item cum iſte ludus ſit turpis, & reprobatus, vt puta quia eſt contra Deum & omnia iura, per talem ludum nullus poteſt aliquid acquirere, nec titulum, nec bonam fidem habere. Iniuſtus enim titulus, eſt pro non titulo habendus, & malæ fidei poſſeſſor dicitur, qui contra legũ interdicta mercatur. Item ſunt quædam perſonæ quibus indiſtincte tenetur quis reſtituere quicquid ab eis lucratus eſt in alea, vt furioſi, prodigi, minores. 25. annis, & maxime pupilli. Item mente capti, ſurdi, muti, cæci, & qui morbo perpetuo laborant, quia tales rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt propter quod dandi ſunt eis tutores, vel curatores. Idem videtur dicẽdum de ſeruis, de monachis, de conuerſis clauſtralibus & de filijsfamilias, qui non habent peculium caſtrenſe, vel quaſi. Et de vxore quæ non habet res parafernales, & etiam de adminiſtratione rerum eccleſiaſticarum, quæ pauperum ſunt, & ſimilibus. Nam cum talis pecuniæ adminiſtratio multiplex ratione perſonarum, & facti ſit culpabilis, & vitioſa, reſtituenda eſt. Non dico illi qui amiſit eam in ludo, ſed tutori, curatori, domino, monaſterio, patri, marito, & eccleſiæ. A 20. Certe ſi filius meus, aut ſeruus cum filio tuo, vel ſeruo luſerit, & amiſerit, dabitur mihi repetitio contra te inquantum locupletatũ eſt peculium, filij tui, vel ſerui, idem vt ſi manumiſeris ſeruũ, aut emancipaueris filium, ac peculium retinueris, eodem modo tenearis. Si vero paterfamilias in ludo amiſerit dicit. Placet, non dari repetitionem eius quod amiſſum eſt in ludo, quoniam & ſi ludere prohibitum ſit, non tamen eſt perpetuo prohibitum. Et iterum alia ratione, quoniam agentis turpitudo ſua videtur obſtare, ſed hoc forte locum habet in conditione ob turpem cauſam. Item certa conſtitutio vſque ad annos 50. videtur dare repetitionem, nec obſtat quod legitur in ff quarum re. ac. non da. l. ſi filio. §. 1. Nam ſi in alea rem vendam, vt ludam, & res euincatur, non teneor de euictione, quoniam emptor periculo ſuo videtur eam emiſſe.

De Iniuria & damno dato. Cap. CXXXVII.

ACtor. Quia de criminibus, quibus ſæpe iniuria irrogatur, vel damnum datur diximus, nunc etiam de iniuria & damno dato videamus Extra 5. de iniurijs & damno dato. In Exodo. Si rixati fuerint homines, & percuſſerit alter proximum &c. ſi quis aperuerit ciſternam &c. ſi bos alicuius cornupeta &c. ſi læſerit quiſpiam agrum vel &c. ſi egreſſus ignis comprehenderit &c. Ex pœnitẽtiario Romano. Si quis domum, vel aream cuiuſque incenderit voluntariè, ſublata, vel incenſa omnia reſtituat, & tres annos pœniteat. Grego. Si culpa tua datum eſt damnum, vel iniuria irrogata, ſeu alijs irrogantibus opem forte tuliſti, aut hæc imperitia tua, ſiue negligentia euenerint, iure ſuper his ſatisfacere te oportet, nec ignorantia te excuſet, ſi ſcire debuiſti ex facto tuo iniuriã veriſimiliter poſſe contingere, vel iacturam. Ex ſumma iuris. Damnum eſt diminutio, vel iactura in rem, vel perſonam data. Et dicitur ad emendo. Is autem dicitur damnum dare qui lædit. i. qui per ſeipſum nocet, Ille quoque damnum dat, qui dare vult. Item qui occaſionem damni dat, immo qui occaſionem cauſæ dat damnum dediſſe videtur. Diſtinguendum eſt tamen, vtrum fuerit occaſio propinqua, vel remota. Item. Actor. de iniuria, quoque, re quire ſupra.

De Crimine falſitatis Cap. CXXXVIII.

EX ſumma iuris Dicto de criminibus quibus aliquis alicui clam, vel aperte ſurripit ſua, dicendum eſt de crimine falſi, quo quis falſarius occulta quoque quodammodo, & quaſi callide diripit aliena. Falſitas eſt imoutatio veritatis. Committitur autem crimen falſi duobus modis. ſ. dictis aut factis. Dictis quidem, vt per mendacia, ſicut facit libertus, ingenuum ſe mentiendo, falſum teſtimonium dicendo, iudex quoque falſam ſententiam ferendo. Factis vero, velut in ſcribendo, ſicut epiſcopus volens facere aliquid ſine conſenſu capituli, facit inſcribi nomina fratrum abſentium in inſtrumento. Item in literis aliquid abradendo, vel addendo, vel ſubtrahendo, vel mutando, ſiue in bulla, ſiue in filo. Item falſum ſigillum faciendo. Item inſtrumento falſo ſcienter vtendo. Item falſam monetam, vel nummos vero atundendo vel citra nando, vel auro ſiue argento metallum aliud fraudulenter i ñ miſcendo. Item falſam menſuram, aut falſas claues faciendo, falſum quoque partum ſupponendo. Quæ omnia in Digeſtis, eodem titulo, poteris inuenire. Poteſt etiam accuſari, de falſo, qui veritatem ſupprimit? Vt falſarius quoque tenetur, qui de manu alterius quàm domini Papæ, vel eius notarij, literas eius ſuſcepit. Itẽ ſcriptura debet eſſe falſa, quando eſt cõtra ius. Extra. 5. de crimine falſi. Inno. 3. Inhibemus ne quis apud ſe. ap. literas noſtras niſi a nobis, vel de manibus eorum accipiat, qui de mandato noſtro ſunt ad illud officium deputati. Si vero perſona tantæ auctoritatis extiterit, vt ipſam doceat per nuncium literas noſtras recipere, nuncium ad cancellariam noſtram, vel ad nos ipſos mittat idoneum. Ex ſumma vero nota, quòd in proſecutione litis quadruplex falſitas reperitur, ſ. accuſatoris, teſtis, iudicis, & reſcripti. Falſitas reſcripti aliquando eſt in impetrante, aliquando in impetrato. In impetrante triplex. Prima, ſ. quando falſum exprimit, aut veritatem ſupprimit, ſeruata tamen diſtinctione ſuperius in loco ſuo poſita. Secunda quando per alium impetratum eſt, & eo ſcienter vtitur, ſi tamen innocentiam ſuam probet, & illum a quo accepit exhibeat, ſe liberat. Tertia vero quando literas ſuſpectas probare nõ poteſt eſſe veras. In impetrato vero multiplex. ſ. quando peccatum eſt in conſtructione. Item quando falſa Grammatica apponitur, & cætera quæ in conſtitutionibus Innocentij inferius exprimuntur.

De diuerſis ſpeciebus falſationis. Cap. CXXXIX.

EXtra vbi ſupra. Inno. Vt autem falſitates circa noſtras literas deprehendere valeatis, eas vobis præſentibus literis duximus exprimẽdas. Prima ſpecies falſitatis hæc eſt vt falſa bulla falſis literis apponatur: Secunda vt filum de vera bulla extrahatur ex toto, & per aliud filum immiſſum falſis literis inſeratur. Tertia, vt filum ab ea parte in qua charta plicatur inciſum, cum vera bulla, immitatur ſub eadem plicatura, cum filo ſimilis canapis reſtauratum. Quarta, cum a ſuperiori parte bullæ altera pars fili, ſub plumbo ſeſcinditur, & per idem filũ literis falſis inſerta reducitur infra plumbum. Quinta cum literis bullatis, & redditis aliquid in eis per raſuram tenuem immutatur Sexta, cum ſcriptura literarum, quibus fuerat appoſita vera bulla, cum aqua & vino vniuerſaliter abolita, ſeu deleta, eadem charta cum calce, & alijs iuxta conſuetum dealbata, de nouo reſcribitur. Septima cum chartæ cui fuerat vera appoſita bulla, totaliter abolitæ & abraſæ, alia ſubtiliſſima charta eiuſdem quantitatis ſcripta, cum tenaciſſimo glutino coniungitur. Eos etiam a crimine falſitatis non reputamus immunes, qui contra conſtitutionem noſtram ſcienter literas, non de noſtra, vel noſtri bullatoris manu recipiunt. Illos quoque qui accedentes ad bullam, falſas literas caute proijciunt, vt de vera bulla cum alijs ſigillentur. Sed hæ duæ ſpecies falſitatis, non poſſunt facile comprehendi, niſi vel in modo dictaminis, vel in forma ſcripturæ, vel qualitate chartæ falſitas cognoſcatur. In cæteris autem diligens indagator falſitatem poterit inuenire, vel adiunctione filorum: vel in collatione bullæ, vel in motione, vel in obtuſione, præſertim cũ bulla non ſit æqualis, ſed alicubi magis tumida, & alibi magis depreſſa. Idem literas (quæ tibi ſub noſtro nomine præſentatæ fuerunt) diligentius intuentes, in eis tam in continentia, quàm in dictamine deprehendimus falſitatem, ac in hoc ſumus admirati, quòd tu tales literas a nobis credideras emanaſſe, cũ ſcire debeas ap. ſe. cõſuetudinẽ in ſuis, literis tenere talẽ, vt Patriarchas Archiepiſcopos, Epiſcopos, fratres, cæteros autem Reges, & Principes, vel alios cuiuſcunque ordinis, filios, in noſtris literis appellamus. Et cum vni tantum perſonæ, noſtræ diriguntur literæ, nunquam ei loquamur in plurali, et vos, ſiue veſter in ipſis literis apponamus.

De Iudicio & pœna falſarij. Cap. CXL.

EX ſumma iuris. Conuincitur autem falſarius multipliciter. Primo quidem per teſtes ſi aſſiſtant, hoc planum eſt Item per comparationem bullæ ad bullam, vel chartæ ad chartam, vel ſcripturæ ad ſcripturam, & per ſtilum, ſiue modum ſcribendi diſſimilem, & per alios modos ſuperius numeratus. Item præſumitur quis tacuiſſe veritatem, hoc ipſo quòd in literis expreſſa non inuenitur, præſumitur inquam quòd fuit tacita, non quidem per dolum, quia dolus non præſumitur, ſed ſimplicitatem. Vnde in tali caſu commiſſio, licet non quo ad formam, ſaltem quò ad communem iuſtitiam valet, ſed priuilegium omnino nullum eſſet. Pœna falſariorum.

ſecundum

ſecundum leges in libera perſona eſt deportatio omniumq; bonorum eius publicatio. Seruus autem afficitur vltimo ſupplicio. Si vero falſis legibus aut decretis vtatur quis, huic fieri ſolet aquæ & ignis interdictio. Secundum canones vero refert, vtrum fecerit quis literas regis, ſiue principis, an epiſcopi, an Papæ. Nam in primo caſu, clericus primo deponitur, deinde cum ferro candente in fronte ſignatur. In ſecundo caſu deponitur, & ad agendam pœnitentiam in monaſterium retruditur. In tertio vero, ſi 15. diebus tranſactis, poſtquam cognouit ſe falſas habere literas interim eas non corrupetit, ipſo iure maiori excommunicatione ligatur, & ſi falſitatis ignorantiam prætendat, non auditur, quod forte ſecundum diſtinctionem in Digeſtis poſitam intelligitur, vt ſ. qui falſo vtitur inſtrumento, ſi purget ſe, quòd ignorauerit, & deceptorem exhibeat, liberatur, ſin autem prædicto modo puniatur. Mitabilis nanque iuris rigor eſſet, ſi ignorantia facti probabilis in hoc non excuſaret. Notandum vero, quod de crimine falſi & ciuiliter, poteſt, & criminaliter agi huiuſmodi autem criminis accuſationi, ſicut & aliorum ſolet obijci præſcriptio viginti annorum. Extra. vbi ſupra. Vrbanus 3. Cum quoſdam clericos, qui falſauerant ſigillum Regis Francorum carceralis cuſtodiæ mancipauiſſet, eis a ſuis ordinibus degradatis, in ſignum maleficij charactetem aliquem imprimi facias, quo inter alios cognoſcantur, & prouinciam illam eos abiurare compellens, abire, permittas. Innocen 3. Si quis falſas literas ſe habere cognoſcat, infra viginti dies illas, aut reſignet, ſi pœnam excommunicationis voluerit euadere, quam niſi forſan in mortis articulo, ſine ſpeciali mandato noſtro, a quoquã nolumus relaxari,

Adhuc de eodem. Cap. CXLI.

IDem. Qui ergo literis vti voluerint, eas primo diligenter examinent, quoniam ſi falſis literis ſe vſos dixerint ignoranter, enium ſera pœnitentia cauere nequibit penas inferius annotatas. Nos enim omnes falſarios literarũ qui per ſe, vel per alios vitium falſitatis exercent, cum fautoribus, & defenſoribus ſuis, anathematis vinculo decreuimus innodatos, ſtatuentes vt clerici, qui falſarij fuerint deprehenſi, omnibus officiis, & beneficiis eccleſiaſticis perpetuo ſint priuati, ita quod qui per ſe falſitatis vitium exercent, poſtquam per eccleſiaſticum iudicem fuerint degradati, ſeculari poteſtati tradantur, ſecundum conſtitutiones legitimas puniendi, per quã & laici ſi fuerint de falſitate conuicti puniantur. Qui vero ſub nomine noſtro literis falſis vtuntur, ſi clerici fuerint, officiis & beneficiis ſpolientur. Si laici tamdiu maneant excommunicationi ſubiecti, donec ſatisfaciant competenter, ita tamen quòd in iſtis & illis, malicia grauius, quam negligentia, puniatur, quod & de his qui falſas literas impetrant ſtatuimus obſeruandum. Idem, ſi literæ ap. in quibus falſitas fuerit deprehenſa, de ſimplici iuſtitia formam habeant, cum præſumi non debeat quòd pro talibus literis, quæ poſſunt facile obtineri, fraudem quis commiſerit falſitatis. nec literis vſus eſt, poſtquam eas falſas cognouit, rei officium & beneficium reſtituens, ipſum ſuper hoc vlterius non moleſtes. Idem Literas, quæ redargutæ fuerant falſitatis diligentius intuentes, nullum in eis falſitatis ſignum, vel ſuſpicionis inuenimus, niſi paucarum raſura, quæ nequaquam ſapientis animum dubitationem vertere debuerunt.

De Crimine, & pœna colluſionis. Cap. CXLII.

ACtor. Colluſio, ſicut iam ſupra plenius oſtenſum eſt, eſt illicita quædam pactio inter actorem, & reum, per quã alter accepto pretio tergiuerſatur, aut præuaricatur. Qualiter autem fiat, require ſuperius in libello de actionibus Extra. 5. de colluſione. Greg. Cum accuſatorem, & accuſatum inter ſe feciſſe gratiam iudicaueritis, hoc neceſſe eſt ſubtilius perſcrutari, ne forte non ex charitate, ſed ex premio eorum ſit concordia comparata. Idem. Crimina ſemel audita Greg. indiſcuſſa nullo modo præteribat, etiam ſi accuſatus cum accuſatore in gratiam rediiſſet Ex ſum. iuris. Pœna colludentis eſt, vt deinceps accuſare non permittatur. Sicut enim in Digeſtis legitur. Accuſator de præuaricatione conuictus, poſtea ex lege non accuſet, prætetea non incidit in Turpilianum, ſecũdum canones etiam excommunicandus videtur, niſi cum eo miſericorditer ageretur. Pœna colludentis in actione famoſa eſt, vt vterq; infametur. Pœna colludentis in cauſa ſtatus eſt, quod dominus ſeruo priuatur, & patronus liberto, daturque colluſionem detegenti, Et hæc detectio facienda eſt tantum infra quinquennium, ita ſi domino, vel patrono colludente velit extraneus colluſionem detegere. Nam ſi per colluſionẽ extranei ſeruus meus, vel libertus pronuncietur ingenuus, in perpetuum admittus ad retractandam illam ſententiam. Qui vero ſuper eccleſia, vel ſuper eccleſiaſtico colludit beneficio ea vel eo ſpoliandus eſt perpetuo. Extra. vbi ſupra. Alexan. 3. Audiuimus vſque adeo clericorum malitiam excreuiſſe, vt interdum inter ſe colluſione facta ſuper beneficiis quæ poſſidẽt ſe ſuſtineant ab aliis moleſtari, & poſtea vt quæſtioni cedant, & beneficia quiete poſſideant, quaſi nomine tranſactionis ſoluunt aliis de ipſis beneficiis annuam penſionem, vt poſt mortem ipſorum in beneficiis illis, ſuper quibus eſt colluſio facta tus ſibi valeant vendicare. Vnde tibi man. quate. ſi quos clericos tuæ iuriſdictionis, per colluſionem huiuſmodi fraudem legitime tibi conſtiterit commiſiſſe, eos beneficiis, ſuper quĩbus colluſum fuerit, non differas perpetuo ſpoliare.

De Scandalo. Cap. CXLIII.

RAimundus Scãdalum eſt dictum, vel factum, vel ſignum, cuius occaſione trahitur quis in cõſenſum mortalis peccati. Dicitur autem ſcandalum a ſcandalon Græcè quod eſt offenſio Latinè. Patet iam ex his quid ſit ſcandalizare proximum, quia nihil aliud eſt, niſi offendere proximum prouocando eum in conſenſum mortalis peccati, occaſione dicti vel facti, vel cuiuſcunque exterioris ſigni. Vtrum autem omne ſcandalum ſit mortale peccatum videndum eſt. Et quidem plures auctoritates videntur expreſſe dicere, quòd ſic. In euangelio. Ve illi per quem ſcandalum venit, expedit ei &c. Hic aſſignatur pœna mortalis peccati, ergo eſt mortale. Item Apoſtolus. Si eſca ſcanda. &c. Item Aug. Satius eſt mori fame, quã idolotitis cum ſcandalo veſci. Contra videtur, quòd ipſe peccatus dicitur ſcandalum, Vnde dominus ait Petro. Scandalum mihi es. Similiter ſacerdos dicitur eſſe ſcandalum totius parochiæ, cum tenet publice concubinam. Ad hoc dicas, quòd nec omne peccatum mortale eſt ſcandalum, quia nullum peccatum in ſe pure conſideratum eſt ſcandalum, ſed per accidẽs ex eo quòd peccatum manifeſtum eſt. Et ideo datur aliis occaſio peccandi, ſecus ſi occultum. Guilh. Videtur magiſter ſequi opinionem illorum, qui dicunt, quòd ſcandalum non eſt peccatum, ſed circunſtantia peccati, non enim quia fornicator quis ſcandalizat, ſed quia manifeſte fornicatur. Sed non oportet hoc dici, quia ſicut duo actus quandoque ſunt vnum peccatum formaliter, vt mala voluntas, & actus ſequens, ita econuerſo vnicus actus formaliter duo peccata, vt deſtoratio virginis, de qua moritur, quia ille actus, & eſt ſtuprum, & eſt homicidium: ita & fornicatio manifeſta, quæ non eſt, niſi vnicus actus, eſt peccatum libidinis, & eſt ſcandalum.

De Caſibus, in quibus vitandum eſt Scandalum. Cap. CXLIIII.

RAimundus. Item non omne ſcandalum eſt peccatum mortale, vel etiam peccatum, vnde vt plenius liqueat, in quibus caſibus ſcandalum eſt peccatum, in quibus non, nota diſtinctionem, quia aut ipſum factum, dictum, vel ſignum, cuius occaſione alii trahuntur ad peccatum, eſt malum in ſe, aut bonum, aut indifferens. In primo caſu fugiẽdum eſt omnino ſcandalum. In ſecundo ſi tale bonum eſt, quo omiſſo non eſſet ſalus omittenti, non debet dimittere illud propter ſcandalum, alias videtur quòd ſit omittendum. Vnde Inno. 3. Extra. de no. o. nũ. cum ex iniuncto. Licet opera illa, quæ ſine mortali peccato omitti non poſſunt, nõ ſint pro vitando ſcandalo dimittenda, nec ea debeant pro ſcandalo vitando committi, quæ ſine mortali peccato committi nõ poſſunt, pariter & omitti. De his tamen, quæ ſine mortali peccato committi poſſunt pariter, & dimitti eſt pro ſcandalo tollendo ceſſandum, & eis pro vitando ſcandalo inſiſtendum. Guilh. Vt eſt loqui aliquando, vel non loqui, comedere carnes, vel abſtinere ab eis. Credo tamen, quòd non debet eſſe quis facilis ad credendum, quòd alii ſcandalizentur de bono opere quod facit, nec facile propter huiuſmodi metum ſcandali, debet ceſſare a bono: cum debeat potius præſumere de aliis, quòd ſint boni, quàm quòd ſint mali. Durante tamen cõſcientia huiuſmodi ſ. quòd alii ſcandalizentur ex illo bono, debet iſtud dimittere, ex quo ſine eo poteſt eſſe ſalus, ne faciẽs contra conſcientiam ædificet ad gehennam Raimun. Prædicta notantur his verſibus. Scandala pro vita, doctrina, iuſtitiã que. Tu non effugies, ſunt in reliquis fugienda. Pro vita, quia

quia pro nullo ſcandalo debet quis mortaliter peccare. Doctrina, quia doctor, vel prædicator, non debet falſum docere, nec prædicare pro aliquo ſcandalo. Tacere autẽ poteſt, & debet ſi omnes obſtinati ſunt, ita quòd deteriores efficiantur ex doctrina. Iuſtitia vero, quia nec iudex falſam ſententiam, nec teſtis falſum teſtimonium debet ferre pro aliquo ſcandalo. Et in iſtis caſibus habet locum decre. extra. de regu. iu. Qui ſcandalizauerit vnum &c. Vtilius ſcandalum naſci permittatur, quàm veritas deſeratur, veritas ſcilicet vitæ, doctrinæ, iuſtitiæ. In tertio caſu ſcilicet cum eſt indifferens, videtur ſecundum prædicta, omnino ceſſandum eſſe, propter ſcandalum.

De Scandalo pro re non data, vel repetita.
Cap. CXLV.

GVilhelmus. Quid ſi dictat mihi conſcientia, quòd iſte ſcandalizabitur, niſi dedero ei librum meum, aut ſi repetiero ab eo ſub iudice res mihi ablatas ab eo, nunquid propter vitandum ſcandalum eius, teneor ei dare rem meam, aut ceſſare a repetitione, poſito etiam quòd mihi reuelatum ſit ipſum ſcandalizandum ex hoc? Reſpondeo: Si ſtatus meus, vel familiæ meæ nõ eſt in tuto, ſi careo re mea, puta quia pauper ſum & mendicabo cum familia mea, & ero in periculo incidendi in impatientiam, aut murmurationem cõtra Deum, non teneor rem meam dare, aut a petitione ceſſare, cum debeam me plus diligere & meos, quàm extraneum: propter hoc enim excuſatur qui indigens eſt, & ab alio accipit ad vſuram, & ille qui ab infideli recipit iuramentum per idola, vt ſit ſecurus ab eo. Si autem in tuto ſit ſtatus meus & familiæ meæ, licet huiuſmodi re caruero, ita quòd ex hoc nullum mihi vel familiæ meæ imminet periculum. Credo quòd teneor dare rem petitã propter vitandum eius ſcandalum, ſi tamen credam eum ea re eſſe bene vſurum, alias non, quia in hoc caſu dare ei rem illam, eſſet dare gladium in manu furioſi. Circa illum autem, qui abſtulit res meas, ſi non eſt ſoluendo, & pœnitet de peccato paratus ſatisfacere ſi haberet. Vnde credo, quòd propter vitandum eius ſcandalum debeo ceſſare a repetitione, cum ſine periculo poſſim re ... carere. Si autem eſt ſoluendo & non pœnitet, non credo quòd teneor ceſſare a repetitione propter eius ſcandalum, & in hoc caſu non ſcandalizati ſunt in Chriſto, ipſe tamen non ſcandalizauit eos. Sicut quædam ſunt, quæ nulla ratione poſſunt conuelli, ita multa ſunt, quæ pro neceſſitate temporum, aut conſideratione ætatum oportet temperari.

De His, qui ex ſola ſuſpicione ſcandalizantur.
Cap. CXLVI.

RAimundus. Pone quòd aliquis religioſus, vel alias iuſtus habeat puram & iuſtam conſciẽtiam, apud Deum, multi tamen ſuſpicantur malum de ipſo, & ſic ſcandalizantur, quid fiet, videtur quòd ſufficit ei conſcientia? Apoſtolus. Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Iob. Ecce in cœlo teſtis meus. Augu. Sentit de Auguſtino quicquid libet, ſola me tamen in oculis Dei conſcientia non accuſet. Ad hoc tamen dicas, quòd quantum eſt in ſe debet eis ſatisfacere oſtendendo eis intentionem ſuam, & cauſam remouendo etiam ſpeciem mali. Ca. 11. q. 3. Augu. Non ſunt audiendi ſiue viri ſancti, ſiue fœminæ, qui quando reprehenduntur in aliqua negligentia, per quam fit, vt in malam veniant ſuſpicionem, vnde ſuam vitam longe abeſſe ſciunt, dicunt coram Deo ſufficere ſibi conſcientiam, æſtimationem hominum nõ ſolum impudenter, verumetiam crudeliter contemnentes, cũ occidant animas aliorum, ſiue blaſphemantium viam Dei, quibus ſecundum ſuam ſuſpicionem quaſi turpis, quæ caſta eſt deſpicitur, vel diſplicet vita ſanctorum, vel etiam cum accuſationem imitantium non quod vident, ſed quod putant. Proinde quiſquis a criminibus flagitiorum atque facinorum vitam ſuam cuſtodit, ſibi quidem benefacit, quiſquis autem etiam famam in aliis miſericors eſt, nobis enim neceſſaria eſt vita noſtra, aliis fama noſtra. Rai. Et vt ſuper hoc daret exemplum dominus, voluit ſoluere tributum dicens Petro. Ne forte ſcandalizemus eos &c. Item Apoſtolus. Si fieri poteſt, quod ex nobis eſt &c. Si autem accipere nolunt ſatisfactionem, ſed parati ſunt reprehendere & non mutari, tunc debet dolere, quia illi peccãt, & ſufficiet eis, cõſcientia bona, vnde de Phariſæis reſpondit dominus. Sinite eos, cæci ſunt &c.

De Scandalo multitudinis actiue, Cap. CXLVII.

QVid fiet ſi multitudo eſt in ſcelere, vel etiam pauci potentes tamen, quos magis ſequitur multitudo, nunquid excommunicabit eos epiſcopus, ſi nolunt ſe corrigere? Ad hoc dicas, quòd illi recognoſcunt ſe peccare in hoc, de quo reprehenduntur, tamen nolunt ceſſare, & ſi infligatur eis pœna excõmunicationis, vel ſimilis, timetur ſciſma, vel aliud magnum malum, poteſt & debet diſſimulari, fiant tamẽ comminationes de ſcripturis, & interim caute attrabãtur. Diſt. 44. Aug. ad Aurelium. Comeſſationes, & ebrietates ita cõceſſę & licitæ putantur, vt in honorem beatiſſimorum martyrum nõ ſolum per dies ſolemnes, quod vnuſquiſque lugẽdum videat, qui hæc non carneis oculis inſpicit, ſed etiam quotidie celebrentur, & poſt pauca. Non ergo aſpere quantum æſtimo, non duriter, non modo imperioſe iſta tollantur, ſed magis docendo quam iubendo, magis monendo quam minando: ſic. n. agendum eſt cum multitudine peccantium. Seueritas autem exercenda eſt in paucorum peccata, & ſi quidem minamur, cum dolore fiat de ſcripturis comminando vindictam futurã, ne nos ipſi in noſtra poteſtate, ſed Deus in noſtro ſermone timeatur, illaque prius mouebunt ſpirituales, aut etiam ſpiritualibus proximi, quorum auctoritate leniſſimis quidem ſed inſtantiſſimis ammonitionibus cætera multitudo frangatur. Ca. 23. q. 4. Augu. contra epiſtolam Parmeniani. Cum quiſque fratrum intus in eccleſiæ ſocietate conſtitutorum, in aliquo tali peccato fuerit deprehenſus, vt anathemate dignus habeatur, fiat hoc vbi periculum ſciſmatis nullum eſt, & infra, quando cuiuſque crimen notum eſt, & omnibus execrabile apparet, vt vel nullos proríus, vel non tales habeat defenſores, per quos poſſit ſciſma contingere, non dormiat ſeueritas diſciplinæ. Guilh. Alibi vero dicitur. Vbi multorum ſtrages iacet, detrahendum eſt aliquid ſeueritati. Rai. Si vero peccatum quod faciunt, auctoritate defendunt, quaſi non ſit peccatum, tunc non debet contra tales dormire ſeueritas diſciplinæ. Nam tales etiam hæretici poſſunt dici, de pœnitentia. di. 6. Spes impunitatis reſciondenda eſt, cum tot ſunt qui peccant, vt ex auctoritate ſe defendant, & vſum peccandi ſibi faciant. Raim ſi. Nota quòd peccans dicitur, quandoque ſcandalum improprie, & per figuram quæ dicitur emphaſis, ſicut illud, Darius eſt ipſum ſcelus, & in hac ſignificatione ait dominus Petro. Scandalum mihi es.

De Notorio. Cap. CXLVIII.

NOtorium aliud eſt iuris, aliud facti. Notorium iuris eſt, de quo quis eſt canonice condemnatus, vel in iure confeſſus, vel per legitimas probationes conuictus. Notorium facti eſt cuius teſtis eſt populus, & diſſimulationi, ſiue inficiationi non eſt locus, & intelligitur populus iſte teſtis, ſiue ſit crimen notum omnibus, qui ſunt in illo loco, ſiue maiori parti. Guilh. In illo loco. i. in villa, vel parrochia, licet non habeat niſi decem parrochianos, quia decem homines populum faciunt. De ſcandalo autem populi, vel eccleſiæ, de quo ſit mẽtio in conſtitutione Guale. credo quòd ſi parrochia habeat mille parrochianos, ſi tamen tantum decem ex illis ſcandalizentur de focaria ſacerdotis, quia ſunt graues & honeſtæ perſonæ, poteſt fieri interpretatio quòd populus ſcandalizetur, maxime, cum 10. homines populum faciant, vt dictum eſt, ſicut duo faciunt congregationem, & tres faciunt collegium, retinent tamen in vno ius collegii, & plures quam 10. vel 15. faciunt turbam 4. vel 5. porci, vel decem, oues faciunt gregẽ. Rai. In notorio iuris exigitur quandoque probatio contra negantem. Guilh. Ibi dicitur de quodam, qui per duos teſtes probauit ſe ab impetitione aduerſarii in illo, vel in alio iudicio abſolutum, & dicitur quòd hoc ſufficit, licet teſtes nihil deponant de rationibus, qui mouerunt iudicem ad ſententiã dom. Rai. In notorio vero facti non requiritur ordo iuris, qui aſt alias regulariter obſeruandus. extra. de iureiu. ad noſtram. Guilh. Ibi dicitur, quòd qui iurauit, quòd ordinem iudiciariũ ſeruaret in omni cauſa, non propter hoc in notoriis obſeruare tenetur ordinẽ iudiciarium, qui in aliis cauſis obſeruatur. Notoria enim ſuum habent ordinem, & occulta ſuum. Rai. Euidentia enim patrati ſceleris, clamore non indiget accuſatoris. Et ſi forte iudex velit talem delinquentem, ſecundum quòd ius poſtulat corrigere, vel punire, & iſte appellat, non eſt appellatio huiuſmodi defendenda, extra de appella. pręterea. Guilh. Ibi dicitur quòd qui poſt appellationem grauia committunt, prætextu appellationis ſe tuentes, dum ſuper

illis

illis conuaniomus, non debet eis proficere huiuſmodi appellatio, quo minus eorum exceſſus canonice puniantur. Rai. Itẽ notorium facti ſubdiuitur, quia aliud eſt notorium facti manentis actu, vt cum quis publice tenet adulteram, vel concubinam. Aliud notorium facti tranſeuntis actu, vt ſi aliquis in publico interfecerit hominem, vel fecerit ſortilegium vel ſimile. Aliud eſt notorium facti præſumpti, vt ſi aliquis publice habitus eſt pro filio conſanguineo, vel affini alieniua.

De Perplexitate in generali. Cap. CXLIX.

CIrca perplexitatem nota quòd alia eſt iuris, alia facti. Perplexitas iuris eſt, cum aliquis circa illud quod ſibi occurrit faciendum inuenit diuerſas auctoritates ſibi ad inuicem oppugnantes, hæc per contrariorum concordiam eſt ſoluenda. Nam in iure nulla eſt contrarietas realis, ſed ſuperficialis tantum. Perplexitas facti eſt, cum diabolus ſuggeſtione ſua mala (vt ait Grego.) plerosq; ita peccare facit, quatenus ſi fortaſſe peccatum fugere appetant, hoc tamen non ſine aliquo peccati laqueo euadant. Contra iſtam autem dat conſilium dicens, Cum mens inter maxima, & minora peccata conſtringitur, ſi omnino nullus ſine peccato aditus patet, minora ſemper eligantur, quia & qui murorum vndique ambitu ne fugiat clauditus, ibi ſe in fugam præcipitat, vbi breuior murus ingeritur. Dicas ergo, quòd veritate inſpecta nihil eſt perplexitas, nec poteſt aliquis eſſe perplexus inter duo mala, i. neceſſitate aſtrictus, ad aliquod malum perpetrãdum. Augu. Vaſis iin nunquam Deus redderet interitum, ſi non ſpontaneum inueniretur homo habere peccatum. Idem. Vſq; adeo peccatum voluntarium eſt &c. ergo poſitas inter duo mala, cum oportet me alterum facere, debeo eligere quod per ſe conſideratum eſſet minus peccatum. Pona quòd ſacerdos tenet concubinam in domo ſua, parrochiani, vident ipſum indutum ad celebrandum quid facient, ſi audiunt eius miſſam faciunt contra conſcientiam, quæ dictat eis contrarium, præſertim propter prohibitionem, Nicolai, & Alexandri 32.d. Nullus audiat miſſam presbyteri, quem ſcit concubinam indubitanter habere. Si non audiant ſimiliter manet ſcrupulum in conſcientia, quia non poteſt aliquis quantumcunque pollutus ſit ſacramenta diuina polluere, quæ purgatoria cunctarum cogitationum exiſtunt. Iccirco præcipitur, quòd percipiatur communio a ſacerdote quantumcunque polluto, vſquequo epiſcoporum iudicio reprobetur, & ita videntur perplexi, Hunc articulum latius proſequar, quia circa eum occurrunt plura dubia.

De Perplexitate ſacerdotis in miſſa mortale recolentis. Cap. CL.

POne ſacerdotem indutũ ad miſſam, & peruenit iam ad canonem ad illa verba, Hoc eſt corpus meum, tunc occurrit conſcientiæ ſuæ aliquod mortale, quid faciet, ſi procedit peccat mortaliter conficiendo, & ſumendo, quia iudiciũ ſibi manducat & bibit. Si non conficiat, & fingat ſe cõficere, grauius peccare videtur, quia Deo nõ veretur illudere, & pro populo quẽ decipit ſe aſtringit, extra, de cele. miſ. de hoĩe. in fine. Si autem ex toto dimittat, magnum ſcandalũ generat, & ita videtur perplexus. Solutio. Credo præcipuam & tutiorem viam, vt peniteat & conteratur, doleat etiã quòd ita tarde peniteat, & proponat cõfiteri quã cito poterit habere opportunitatem, & ſic conficiat & ſumat. Si hoc non poteſt, vel non vult facere, dicunt quidẽ quòd ſimplicẽ hoſtiam debet ſumere. Sed hoc videtur reprobari in prædicta decre. Vnde ſi non conſecrauit, tutius eſt ex toto dimittere, q̃ ſi non conſecratã ſumat, propter generalẽ eccleſiæ traditionẽ, & ar. illius decre. de homine. Guilh. Ibi agitur de quodam ſacerdote, qui ſciens ſe eſſe in mortali ſupprimebat in canone verba, per quæ fit cõfectio, & tandem ſumebat panem. & vinum, & dicitur hic, quod huiuſmodi falſa remedia ſunt ſubijcienda, quę ſunt veris periculis grauiora, & infra, Grauius procul dubio videtur offendere qui ſic fraudulenter præſumpſerit miniſtrare.

De Illo, qui panem, aut aquam, aut vinum non miniſtrauit. Cap. CLI.

QVid de ſacerdote, qui celebrans per negligentiã panẽ non miniſtrat, aut vinũ in calice, aut aquã, nec aduertit donec veniat ad verba confectionis, vel & vſq; ad ſumptionem, nec aduertit de defectu vini, vel aquæ. Reſpondeo. Defectum panis, vel vini, vel aquæ, vel cuiuslibet iſtorũ ſi eũ deprehenderit, antequã veniat ad verba, quæ ſunt de ſubſtantia conſecrationis, ſuppleat apponendo quod prætermiſſum eſt. Itẽ ſi prætermiſſum eſt vinũ tantum, apponatur cũ hoſtia vna, & fiat reiteratio verborum, a Te igitur, ſuper hoſtiã de nouo appoſitã, & ſuper vinum, hoſtia alia ſi iam conſecrata eſt in parte ſeparatam, ita quòd ſuper eã nihil q̃ dictum eſt repetatur. Si autem panis prætermiſſus eſt tantũ, & hoc deprehenditur cum ventum eſt ad verba, quibus conficitur ſacramentũ corporis, apponatur quantum pôt fieri ſine ſcandalo, & repetantur oĩa. A Te igitur ſuper totũ, cum vinũ nondum ſit conſecratum. Si aũt aqua ſit prætermiſſa, & hic deprehenditur ante verba conſecrationis, apponatur aqua & totũ reiteretur, ã, Te igitur, ſuper totũ, quia nondũ aliquid eſt ibi conſecratũ. Si aũt hoc deprehenditur poſtquã eſt facta conſecratio corporis, & ſanguinis. Aut non apponatur aqua, aut ſi apponitur, nulla fiet iteratio verborũ, cum iã facta ſit conſecratio, tã corporis q̃ ſanguinis. Si aũt tantũ facta ſit conſecratio corporis, apponatur aqua, & nihil reiteretur. Si aũt cũ ventũ eſt ad ſumptionẽ, tunc deprehenditur vinũ eſſe prætermiſſum, nõ videtur aliud remediũ, niſi vt procedatur ad finẽ, & agatur penitentia de tanta negligentia, niſi forte ſine magno ſcandalo aſſiſtentiũ poſſet miniſtrari vinum, & nouus panis, ſuper quę totum reiteretur, non ſuper hoſtiam conſecratam.

De Sacerdote tenente concubinam. Cap. CLII.

RAimũdus. Porro de ſacerdote, concubinã habente nota, q̃ ſi eſt notoriũ iuris, debent ſubditi vitare ipſum in ſacramentis, quia ex tunc eſt ipſo iure ſuſpenſus. Idẽ credo, licet quidã aliter dixerint, ſi eſt notoriũ facti, puta quia mulierẽ ſuſpectam publice tenet in domo, & ẽt forte argumẽta gradientia ſuper terrã, debet ẽt talis admoneri ab ẽpo vt ſe corrigat. Et ſi noluerit ſe corrigere, debet ſuſpendi a beneficio eccleſiaſtico, vſq; ad ſatisfactionẽ congruã, & ſi adhuc perſeuerauerit in perpetuũ remoueri. Guilh. Bene dicis ab ẽpo, q̃m admonitio inferioris prælati nõ ſufficeret, quo ad hoc, q̃ poſſet inferre pęnã hic notatã, niſi eſſet qui hẽret iuriſdictionẽ ẽpalẽ plenariẽ in talibus concubinatijs ſecundũ ius cõe. Sed in Regno Franciæ tenet conſtitutio Gualæ, qui fuit legatus in Francia, quæ talis eſt. Excõicamus oẽs ſacerdotes, & clericos quoſcunq;, qui poſt legitimã admonitionẽ focarias, vel alias mulieres, de quibus mala ſuſpicio poſſit oriri, in domibus ꝓprijs vel alibi, vnde populus, vel eccleſia ſcandalizatur, duxerint retinendas, niſi ſint clerici, qui minorib. in ordinibus cõſtituti legitime contraxiſſe probentur, qui in tñ cũ vxoribus eccleſiaſtica beneficia retinere nõ debẽt. De iſta admonitione duplex eſt opinio, quidã dicunt q̃ non ſufficit, niſi fiat ſpecialiter ad perſonã, ſuper hoc diffamatã. Alij dicunt q̃ ſufficit generalis admonitio facta in ſynodo, non per modũ ſimplicis admonitionis, & prædicationis. q̃ faciunt prædicantes, ſed per modũ prælationis, & iuriſdictionis, vt ſit via ad incurrendã pęnã illius cõſtitutionis, Et licet hęc admonitio fiat ad multitudinẽ, & ſit ſynodalis, i. facta in ſynodo, nihilominus eſt perſonalis, cõ fiat ad præſentes. Et ſecundũ hanc opinionẽ hmõi generalis admonitio ad illos ſolos extẽditur, qui præſentes ſunt ad alios non, ſiue teneantur intereſſe ſynodo, ſiue non, licet ab his qui interfuerunt audiant poſtmodũ hmõi admonitionẽ factã eſſe, Et qñ ẽps intendit facere trinã admonitionẽ, nõ ſufficit vnã audiſſe, vel duas, niſi & tertia audiatur præſentialiter a præſente monitore. Itẽ non extẽdunt hæc admonitio, niſi ad illos ſolos, qui tpe monitionis illius, hmõi focarias cum ſcandalo detinent. Itẽ oportet, q̃ ſit trina, vel vna pro oĩbus facta ex cauſa, alias non eſſet legitima, & q̃uis non exprimatur cauſa pp̃ q̃ ſit vna pro oĩbus, ſi tñ ſubeſt illa cauſa, nihilominus incurretur ſnia illius canonis, Prima opinio eſt benignior & võior. Clericus aũt, qui cum ſcandalo paſſim & publice cũ plurimis fornicatur, licet grauius peccet q̃ ille qui publice vnã tenet focariã, tñ non incurrit ſententiã prædictã, vt credo, quia conſtitutio illa non vr̃ loqui, niſi de tenentibus cũ ſcãdalo focarias, vel alias mulieres, cũ pęnę potius ſint reſtringendę, quã extendẽdæ. De illis aũt qui tenent mulieres in ſuſpectis locis, & cũ ſcandalo, ſi tñ non peccãt cũ eis nec peccare proponunt, pôt dici benigna interpretatione, q̃ non incidunt in illam ſententiam, & q̃ illa conſtitutio intelligitur de illis, qui eam retinent in concubinatu. Alijs tñ videtur q̃ ex quo poſt legitimã admonitionẽ cum ſcandalo tenent mulieres hmõi, ſiue peccent cum illis carnaliter ſiue non, incidunt in illam ſententiã poſt admonitionem legitimam. Et quòd dixit duxerint retinendas, intelligo retinẽdas. i. habẽdas quo ad vſum carnis, licet. n. non teneant eas in expenſis ſuis, aut tanquam

quam ſuas proprias concubinas, ex quo non vtitur eis ad peccatum carnis, cũ ſcandalo tñ, & poſt admonitionẽ legitimã incurrunt ſententiã. Vnde ſi clericus adulteretur cum vxore alicuius manente in domo mariti, & cohabitante cũ marito, & hoc cum ſcandalo, & poſt admonitionem incurrit ſententiã prædictã, licet non exhibeat eam ille clericus, aut aliter eã teneat. Ab illa aũt ſententia cum conditor canonis retinuerit ſibi abſolutionem, poſſunt epiſcopi ſoluere ſubditos ſuos. Inferiores autem prælati non conſueuerunt de hoc abſoluere.

De illo, qui poſt abſolutionem ab illa ſententia, redit in eadem peccatum. Cap. CLIII.

QVid ſi aliquis de hoc abſolutus reuertatur ad vomitum cum eadem concubina. Reſpondeo: Si adhuc durat ſcãdalum, recidit in excõicationem, quamuis non fiat noua admonitio, ſi autem non durat, ſed credunt publice, quòd ſit correctus, non incidit in illam ſententiam, donec iterum ortum ſit ſuper hoc ſcandalũ, quo exorto non credo, q. ſit neceſſario admonitio noua. Credo autem, quòd peccant epiſcopi & inferiores prælati ad quos pertinet hmõi admonitionẽ facere. (inferiores. n. pñt eam facere, & ſi ſint ſimplices ſacerdotes, curati tñ, cũ conſtitutio illa non ſpecificet quòd ab epo ſolũ ſit facienda) ſi per negligentiã aut alia corrupta intentione dimittant eam facere. Si aũt ex cauſa iuſta dimittãt quia forte videns ibi multorum ſtragem iacere, vel aliud ſimile, non peccant. De hmõi autẽ focariis clericis credo, quòd non oportet eos vitari tanquã excõicatos ex illo canone, niſi cõſtet eos tenere focarias cũ ſcãdalo, & ſuper hoc eos eſſe legitime admonitos. Et ſi de vtroq; iſtorum confiterentur in ſecreto, vitandi ſunt in ſecreto. Licet aũt epiſcopi pñt de hmõi ſententiis abſoluere, non tñ poſſunt diſpenſare ſuper irregularitate contracta, ſi in hmõi excõicatione celebrauerint aut miniſtrauerint, aut ordines receperint. Licet aũt idẽ Guala multa alia conſtituerit, vel innouauerit ad honeſtatẽ clericalem ſpectantia, tam circa habitum quã circa negociationẽ, & vſuras, & alias quædam, dicens ſe talia prohibere ſub eadẽ diſtinctione, ſub qua prohibuit vſum locariarũ, non tñ clerici, qui faciunt cõtra illas prohibitiones, & poſt admonitionẽ legitimam, ipſo facto excõicationem incurrunt, quia quantum ad illas prohibitiones non facit promulgationem latæ ſententiæ, ſed potius comminationem ferendæ, & ita habet conſuetudo, quæ eſt optima legum interpres.

De delictis puerorum. Cap. CLIIII.

EXtra. ſ. de delictis puerorum. Gregorius. Quæris grandiuſculis, peccatum nolunt attribuere quidã niſi ab annis quatuordecim, cum pubeſcere cæperint. Quod merito crederemus, ſi nulla eſſent peccata, niſi quæ membris genitalibus admittuntur. Quis vero audeat affirmare furta, mendacia, & periuria non eſſe peccata. at his plena eſt ætas puerilis, quãuis in eis non ita vt in maioribus punienda iudicentur. Alexander tertius. In pueritia relinqui ſolet multum, quòd in aliis prouectioris ætatis humanæ leges dicunt ſeuerius corrigendum. Ex ſumma iuris. Delicta punienda etiam in minoribus ſunt, licet non adeo grauiter, vt in maioribus. In his autem diſtinguendum eſt, quia doli capax aliquatenus punitur. Infans autem nequaquam propter ætatis illius ignorantiam. Quando quidem incipiat eſſe doli capax, diuerſi diuerſa dicerunt. Ego autem credo, quia tunc eſt doli capax, qñ calliditate plenus eſt, quod in ſeptennio non præſumitur, niſi liqueat per euidentes præſumptiones, Pœna vero moderanda eſt in talibus arbitrio iudicantis. Actor. Hæc de criminibus & pœnis ad vtrũq; pertinentibus forum ſeculare videlicet & eccleſiaſticum, propter ciuitatum ſimul eccleſiarumq; regimina, politicæ artis occaſione breuiter ad præſens dicta ſufficiant.

LIBER XI.

De Arte Mechanica, & ſpeciebus eius. Cap. I.

AVguſtinus de ciuitate Dei. 22. li. Præter artes bene viuendi, & ad immortalem perueniendi felicitatem, quæ virtutes vocantur, & ſola Dei gratia, quæ in Chriſto eſt filiis promiſſionis regnique donantur. Nonne humano ingenio, tot, tantæque artes inuentæ ſunt, & exercitatæ, partim neceſſariæ, partim voluntariæ, vt tam excellens vis mentis atque rationis, in his etiam rebus, quas ſuperfluas, immo & periculoſas, pernicioſaſq; appetit, quantũ bonum habeat in natura, vnde iſta potuit vel inuenire, vel diſcere, vel exercere teſtetur. Veſtimentorũ, & ædificiorũ ad opera, q̃ mirabilia, q̃ ſtupenda induſtria humana peruenerit, quò in agricultura, quo in nauigatione, profecerit, quæ in fabricatione, quorumq; vaſorum, vel etiam ſtatuarum, vel picturarum varietate excogitauerit, & impleuerit: quæ in theatris mirabilia ſpectantibus, audientibus incredibilia faciendã, & exhibẽda molita ſit. In capiendis, occidendis, domandis, irrationabilibus animantibus, quæ & quanta repperit aduerſus ipſos homines tot genera venenorum, tot armorum, tot machinamẽtorum, & pro ſalute mortali tuenda, atq; reparãda quot medicamenta, atq; adiumenta comprehenderit, pro voluptate faucium quot condimenta, & gulæ irritamenta reppererit. Ad indicãdas, & ſuadendas cogitationes, quam multitudinẽ varietatemq; ſignorũ, vbi præcipuum locum verba, & literæ tenent ad mulcendas aures, quot organa muſica: quot cantilenæ modos excogitauerit, quàm multa rerum mundanarum cognitione ſe impleuerit, quis poſſit eloqui, maxime ſi velimus non aceruatim cuncta congerere, ſed in ſingulis immorari. Hugo in li. 1. didaſcalicon. Actionum quæ huius vitæ neceſſitati deſeruiunt, trimodum genus eſt. Primum quod naturæ nutrimentum adminiſtrat. Secundum quod contra moleſta, quæ extrinſecus accidere poſſunt munit. Tertiũ quod contra iam illata remedium præſtat, horum ſcientia, quia opera humana proſequitur, congrue mechanica. i. adulterina vocatur. Sunt. n. tria opera ſ. opus Dei quod non erat, creare: vnde, in principio creauit Deus celum & terram &c. Opus naturæ quod latuit ad actum producere, vnde produxit terra herbã virentem. Opus artificis diſgregata coniungere, & e cõuerſo vnde conſuerunt folia fici &c. In his tribus opus humanum quod natura non eſt, ſed naturam imitatur conuenienter mechanicum. i. adulterinum nominatur. Nam verbi gratia, qui ſtatuam fundit, hominem intuitus eſt, qui veſtes primus adinuenit, conſiderauit quòd quæq; naſcentia propria quædam habeant munimenta, quibus naturam ſuam ab incommodis defendũt. Cortex ambit arborem, penna tegit volucrem, ſquama piſcem, lana operit ouem, pilus iumenta veſtit, concha teſtudinem excipit, ebur Elephantem iacula non timere facit, nec tamen hoc cauſa factum eſt, vt animantium ſingula naturæ ſuæ arma ſecum nata habeant, ſolus homo inermis naſcatur, & nudus. Oportuit. n. vt illis, quæ ſibi prouidere neſciunt naturam conſulere, homini autem ex hoc etiam maior experiendi occaſio præſtaretur, cum illa quæ cæteris naturaliter data ſunt propria ratione ſibi inueniret. Multo. n. magis nũc inueniendo ratio hominis emicet, quàm habendo claruiſſet, nec ſine cauſa prouerbium ſonat, quòd ingenioſa fames omnes excuderit artes. Richard. vbi ſupra. Sciendũ quoque eſt, quòd mechanica, ſecundum rationem ſui, ſub philoſophia continetur ſecũdum adminiſtrationem, verbi gratia. Ratio agriculturæ pertinet ad philoſophum, adminiſtratio ad ruſticum. Mechanica. 7. habet ſpecies. ſ. lanificium, armaturam, nauigationem, agriculturam, venationem, medicinam, theatricam. Ad hanc omnium rerum fabrica concurrere videtur, ad hanc. n. pertinent vniuerſa, quæ humanis neceſſitatibus inueniuntur grata commoda neceſſaria, & quæcunq; ſub prædictis eius ſpeciebus comprehendi comprobantur.

De Laniſicio, & eius materia, & inſtrumentis. Cap. II.

LAniſicium eſt prima ſpecies mechanicæ, ad quam pertinet omnis opera nendi, retorquendi, conſuendi, quicquid fit inſtrumento, colo, fuſo, acu, pectine, calamiſtro, girgillo, alabro, ſubula. In materia lini, lanæ, canabi, & ſuberis omnis. vſus floccorum, filtrorum, ſagorum, ſaginarum, mattularum, & ſportarum. Iſidorus li. 19. Lana a laniando. i. vellendo dicta hinc & vellus dictum, quòd prius lanæ vellerentur, non tonderentur. Linum ex terra. ſ. oritur, ſpecie oritur, deflexumque eſt nomen eius a Græco, nam linum Græci linarium dicunt, ſiue, quod ſit molle & lene. Stuppa vero canabi eſt ſiue lini, hæc ſecundum antiquam orthographiam ſtippa dicta, quòd ex ea rimæ nauium ſtipentur, vnde & ſtipatores dicuntur, qui in vallibus eam componunt, Tomentum appellatum, quòd aut in filo, aut in tela tumeat, nec ſubtilitatem habeat. Cãnabum a ſimilitudine canna vocatum, ſiue a Græca etymologia, nam illi canabum canabin vocant. Byſſum genus eſt quoddam lini nimium candidi, & molliſſimi, quod Græci Papatem vocant. Fibrinum lana eſt animalium quæ fibros vocant. Sericum dictum, quia id Seres primum miſerunt,

vermi-

vermiculi enim ibi naſci prohibentur, a quibus hæc circum arbores fila ducuntur. Vermes autem ipſi Græcè bombices vocantur. Placium eſt ſtuppa, & quaſi eraſimodo ſerici, & eſt Græcū nomen. Tela pro longitudine ſtaminis dicta, tela autem eſt, quę infra ſupraq; religata duobus lignis innectitur, vt texatur; ſed quo inferius texta inuoluitur, eo ſuperius texenda deplicatur, & vnde ſe ad augmentum impleat, inde fit minus quod reſtat. Inſubuli, quia infra & ſupra ſunt, vel quia inſubulantur. Radij dicti quia tadendo fiunt. Pectines quòd pexa fila reddant, & imprimant. Colum quod ſit in longitudine, & rotunditate quaſi columna. Fuſum quod per ipſum fundatur, quod netum eſt. Alabrum quòd in eo librentur fila. i. voluantur. Calarum leue geſtamen, ex ligno, vel canna, aut ex iunco factum, in quo sel penſa ponuntur, vel leguntur flores, cala enim Græcè lignum eſt. Penſum mulierum a pendendo dictum, vnde penſa & impenſa netum. Fila dicta, vel quia ex pilis animalium ſunt, vel quia lanificium filis tenuibus conſtat, in modum pilorum quaſi filorum. Glomellum correptè a globo, dictum, per diminutionem, quaſi globellum. Panuliæ, vel panuclæ, quòd ex eis panni texuntur, ipſæ enim diſcurrūt per telam. Stamen dictum quia rectum ſtat, Trama quòd via recta tranſmittatur per telam. Eſt enim filum intra ſtamē currens. Licia ſunt quibus ſtamina ligantur, quaſi ligia.

De Veſtibus communibus. Cap. III.

THomas de Nancell. ſuper cantica. Veſtis quoque laudabilis. ſ. in materiæ pretio, in texentæ artificio, in magnitudine vtilitatis, in pulchritudine coloris, in ſuauitate odoris. Materia veſtium precioſa triplex eſt, fit enim quandoque de cortice herbarum, vt de lino, & canapo, quam multa tunſionibus, & attritionibus oportet fieri. Quandoque de pilis animalium, vt de lana. Quandoque de viſceribus vermium, vt vaſtia ſerica. Iſidorus vbi ſupra. Veſtis antiquiſſima hominū fuit periſomatum. ſ. ſuccinctorium quo tantum genitalia contegūtur. hoc primum primi mortales, ex folijs arborū ſibi fecerūt cuius vſum quædam barbaræ gentes dū ſunt nudæ vſque hodie tenent, hæc & campeſtria nuncupantur, pro eo quòd eiſdem iuuenes qui nudi exercentur in campo pudenda operiūt. Tunica veſtis antiquiſſima appellata. quia in motu incedentis ſonum facit, tonus enim ſonus eſt. Primum autem fuere tunicæ pelliceę, quibus poſt offenſam, & eiectionem de paradiſo, Adam, & Eua induti ſunt. Talaris tunica dicta eo q̄ ad taloa vſque deſcēdat, & ad pedes defluat, ſicut pectoralis, quia apud antiquos breuis erat, vt tantum pectus operiret, licet nunc prolixior ſit. Manicleata tunica. i. manicata tunica. eo quòd habeat manicas, quam cirodotam Græci vocant. Dalmatica veſtis primum in Dalmacia prouincia Græciæ texta eſt, tunica ſacerdotalis candida, cum clauis ex purpura. Roſata, quā Græci Phenicam vocant, nos coccineā, reperta a Lacedęmonijs ad celandum coloris ſimilitudine ſanguinem, quotiens quis in acie vulneraretur, ne contemplātis aduerſario animus augeſceret. Hac ſub conſulibus Romani vſi ſunt milites, vnde etiā roſati vocabantur, ſolebant etiam pridie quàm dimicandum eſſet ante principia proponi quaſi admonitio, & indicium futuræ pugnæ. Laculata, quæ lacus quadratos quoſdam habet, cū pictura inteatos, aut additos ſeu. Hiacinctina veſtis aereo colore reſplendens. Bombicina eſt a bombice vermiculo, qui lōgiſſima ex ſe fila generat, quorum textura bombicinum dicitur, confectaq; in inſula Choo Apocalania. Serica a ſerico dicta, vel quòd eā ſeres primi miſerunt Oloſerica tota ſerica, olo. n. totum. Tramoſerica ſtamine lineo trama ex ſerico. Byſſina candida, confecta ex quodam genere lini groſſioris. Fibrina veſtis tramam de fibri, id eſt caſtoris lana habens. Caprina de caprarum pilis contexta. Linoſtema veſtis eſt ex lana, linoque conteſta, & dicta linoſtema, quia in ſtamine linum, in trama lanam habet. Polimitus enim textus multorum colorum eſt. Acupicta veſtis, acu textilis, vel acu ornata, eadem & Frigia Tirlicis a tribus licijs, quia eſt & ſimplex, & bipex. Colobium dictum, quia longum eſt & ſine manicis. Antiqui enim magis hoc vtebantur: Leuitonarium eſt colobium laneum, ſine manicis, quo Aegyptij monachi vtuntur. Lumbare vocatur quòd lumbis religetur, & quòd lumbis hæreat. Hoc in Aegypto & Syria non tantum fœminæ, ſed & viri vtuntur. Limus eſt veſtis, quæ ab vmbilico vſque ad pedes producitur, hæc autem veſtis habet in extremo ſui purpuram limam, id eſt ſi. nuoſam, vnde & nomen accepit. Nā limum obliquum dicimus. Armelauſa vulgo vocata, quòd ante & retro diuiſa, atque aperta eſt, in armos tantum clauſa, quaſi armiſcula, c. litera ablata. Camiſiam vocari, quòd in his dormimus in camis i. in ſtratis noſtris, ſiue quod primum fiebant a cannabis. Tubracos vocatos, quòd tibias bracaſque tegant, & quod a bracis ad tibias vſque perueniant.

De veſtibus legalibus. Cap. IIII.

OCto ſunt in lege genera ſacerdotalium veſtimentorum. Poderis enim ſacerdotalis linea corpori aſtricta, & vſque ad pedes deſcendens, vnde & nuncupata. Podas enim Græci pedes vocant, hanc vulgo camiſiam vocant. Abaneeb cingulum ſacerdotale rotundum, polimitica arte, ex cocco, purpura, hiacinctoque contextum, ita vt flores atque gemmæ in eo eſſe viderentur diſtinctæ. Pileum eſt ex biſſo rotundū, quaſi ſphera media caput tegens ſacerdotale, & in occipitio vitta conſtrictum, hoc Græci & noſtri Thyaram, vel Galeram vocant. Machil quod eſt tunica talaris, tota hyacinctina, habens ad pedes ſeptuaginta duo tintinabula, totidemque inter mixta ex dependētia mala punica. Ephod, quod interpretatur Latine ſuperindumentum. Erat enim pallium ſuperhumerale ex quatuor coloribus, & auro contextum, habens in vtroque humero lapides duos ſmaragdinos auro incluſos, in quibus ſculpta erant nomina Patriarcharum. Logion quod Latine dicitur rationale, pannus duplex auro, & quatuor textus coloribus, habens magnitudinem palmi per quadrum, cui inſerti erant 12. præcioſiſſimi lapides, Hic pannus ſuperhumerali cōtra pectus pontificis innectabatur. Petalum aurea lamina in fronte pontificis, quæ nomen Dei illud ineffabile Tetragrammaton in fronte pontificis quatuor Hebraicis literis habebat ſcriptum. Bachin, ſiue fęminalia. i. bracæ lineæ vſque ad genua pertingentes, quibus verecunda ſacerdotis velabantur.

De Proprijs veſtibus quarundam gentium. Cap. V.

QVibuſdam autem nationibus ſua cuiq; propria veſtis eſt vt Parthis Sarabarę: Gallis Linnæ: Germanis Renones, Hiſpania Stringes, Sardis Maſtrugæ. Sarabaræ ſunt fluxa ac ſinuoſa veſtimenta, de quibus legitur Dan. Et Sarabaræ eorum non ſunt immutatæ, Apud quoſdā autem Sarabaræ quędam capitum tegmina nuncupantur, qualia vidimus in capite Magorum picta. Linnæ ſaga quadra & mollia ſunt. Renones ſunt velamina humerorum, & pectoris vſque ad vmbilicū atque in tortis villis adeo hiſpida, vt imbres reſpuant, quos vulgo reptos vocant, quia longitudo villorum quaſi reptat. Mallruga veſtis Germanica, ex pellicolis ferarum: Maſtruga autem quaſi monſtruoſa, eo quòd qui ea induuntur, quaſi in ferarum habitum transformantur. Dignoſcuntur & gentes ita habitu, ſicut & lingua diſcordes. Perſæ bracchia, & crura lineamentis, caput thyara tegunt, eminent apicibus faſtigiatis Alani, horrent & maletectis latiatoribus linguis Scoti, Sagati ſunt Alemanni, linteati Indi, gemmati Perſæ, ſericati Seres, pharetrati Armeni. Nonnullæ autem gentes non ſolum in veſtibus, ſed in corpore aliqua ſibi propria quaſi inſignia vēdicant, vt videmus, Cirros Germanorum granos, & cinnabar Gothorum, ſtigmata Britonum. Circuncidunt quoque Iudæi præputia. Pertundunt Arabes aures. Flauentaniextis capitibus Gethæ. Nitent Albani albentibus crinibus. Mauros habet tetra nox corporum. Gallos candida cutis, ſiue equis interres extant Alani. Nec abeſt gens Pictorum, nomen habens a corpore, quod minutis opiſex acua punctis, & expreſſos natiui graminis ſuccos includit, vt has ad ſui ſpecimen cicatrices ferat, pictis artubus, maculoſa nobilitas. Habet & ſexus inſtitutum ſpeciem habitus, vt in viris conſi capilli, in mulieribus redundantia crinium, quod maxime virginibus inſigne eſt, quarum & ornatus ipſe propriè ſic eſt, vt cumulatus in verticem ipſam capitis ſui arcem, ambitu crinium contegat.

De Pallijs virorum. Cap. VI.

PAllium eſt quo miniſtrantium ſcapulæ conteguntur, vt dum miniſtrant, expediti diſcurrant. Dictum autem pallium a pellibus, quia prius ſemper indumento pelliceo veteres vtebantur, quaſi pellen, ſiue a pella per deriuationem. Clamis eſt quæ ex vna parte induitur, neque conſuitur, ſed fibula infrenatur. Toga dicta quòd velamento ſui corpus tegat, atque operiat. Eſt autem pallium paruum, forma rotunda

tunda effuſiore,& quaſi inundante ſinu,& ſub dextro veniens ſuper humerum ſiniſtrum ponitur. Toga autem Romani in pace vtebantur, bellis autem tempore paludamentis. Menſura togæ iuſta,ſi ſex vlnas habeat. Toga prætexta eſt,cui prætexitur latior purpura. Hanc initio Romæ propinquos, & amicos regum ſolos habere ſolitos, purpuratoſque ob hoc vocari, obſeruatum ne quis prætexta vteretur, niſi qui honores ſumpſiſſet a populo. Paludamentum erat inſigne pallium Imperatorum,cocco,purpuraque,& auro diſtinctum. De quo Saluſt. Togam inquit Paludamentum mutauit. Erat autem pallium bellicum, dictum , vt quibuſdam videtur,quòd eo indutus palam faceret Imperator futurum bellum. Circumtextum eſt,quod Græce ciclas dicitur. De quo Virgilius. Et circumtextum croceo velamen acanto. Circumtextum autem dictum , quia eſt rotundum pallium. Dyplois Græcum nomen , ab eo quòd ſit duplex amictus. Eſt autem veſtis militaris,cuius vſus Gallicis primum expeditionibus cœpit,& præda hoſtili , vnde fuit vox illa ſenatui: Togis depoſitis Quirites ad Saga conuerſi fuerunt. Sagum autem Gallicum nomen eſt , dictum autem Sagum quadrum,eo quòd apud eos primum quadratum , vel quadruplex eſſet. Penula eſt pallium cum fimbrijs longis. Lacerna pallium fimbriatum,quo olim ſoli milites vtebantur. Vnde & ea diſtinguendo caſtrenſi,vrbanaque turba, hos togatos, illos lacernatos vocabant. Inde autem lacernæ,quaſi amputatis capitibus fimbriarum , neque ita laxis vt ſunt penularum. Prætexta puerile eſt pallium , quo vſque ad decimumſextū annū pueri nobiles ſub diſciplinæ cultu vtebantur, vnde & prætextati pueri appellati ſunt. Dicta autem prætexta,quia prætexebatur ei latior purpura. Caſula eſt veſtis cucullata dicta per diminutionem a caſa,quòd totum hominem tegat. quaſi minor caſa,inde & cucullia,quaſi minor cella. Byſſhus a Græco vocabulum trahit, illi enim byſſum librum vocant. Melotes, quæ etiam pera vocatur,pellis eſt caprina,a collo pendens pręcincta,vſque ad lumbos. Eſt enim habitus propter neceſſarius ad operis exercitium,fiebat autem prius, vt quidam æſtimant, de pelliculis Melotum,vnde & melotæ vocatæ ſunt. Fimbriæ vocatæ ora veſtimentorum hoc eſt fines.

De Palijs fœminarum. Cap. VII.

Regillam eſt prælatum reginarum amiculum, vnde & appellatum. Peplum matronale pallium ex purpura ſignatum , cuius fimbriæ aurei ſtaminis ſummitate reſplendent. Palla eſt quadrum pallium muliebris veſtis , deductum vſque ad veſtigia , affixis in ordinem gemmis. Stola matronale operimentum , quod cooperto capite , & ſcapula a dextro latere in leuum humerum mittitur. Stola autem Græce vocatur , quod ſuperemittatur. Idem & ricinium latino nomine appellatum , eo quòd dimidia eius pars retro reicitur , quod vulgo Mauortem dicunt , uocatumque Mauortem quaſi Martem. Signum autem Maritalis dignitatis , & poteſtatis in eo eſt. Caput enim mulieris vir eſt. Inde & ſuper caput mulieris eſt. Amiculum eſt meretricium pallium lineum , hoc apud veteres matronæ in adulterio deprehenſæ induebantur, vt in tali amiculo potius , quàm in ſtola polluerent pudicitiam. Erat enim apud veteres hoc ſignum meretriciæ veſtis,nunc in Hiſpania honeſtatis. Teriſtrum palliolum eſt quo vſque hodie Arabiæ , & Meſopotamiæ mulieres velantur , quo in æſtu tutiſſimo teguntur vmbraculo, de quo in Eſaia legitur. Anaboladium,amictorium lineum fœminarum , quo humeri operiuntur,quod Græci & Latini ſindonem uocant.

De Ornamentis lectorum. Cap. VIII.

Stragulum veſtimentum eſt diſcolor , quod manu artificis diuerſa varietate diſtinguitur, dictum autem quòd in ſtratu , & in amictu aptum ſit. Fulcra ſunt ornamenta lectorum , dicta quòd his fulcimur , ideſt ſuſtinemur, vel quòd thoros fulciant , ſiue caput , quæ reclinatoria vulgus appellat. Ceruicalia autem eo , quòd ponantur ſub ceruice , vel cubito. Puluillus dictus a puluinari, qui eſt diuitum lectus. Culcitræ vocatæ, quòd calcentur , ideſt farciantur pluma ſiue tomento , quo molliores calidioreſque ſint. Tapeta dicta , quòd pedibus primum ſternerentur, quaſi tapedia. Tapetia autem aut ſipla ſunt , aut amphitapa. Sipla tapecia , ex vna parte villoſa quaſi ſimpla. Amphitapa , ex vtraque parte villoſa tapeta. Mantilia nunc pro operiendis menſis ſunt, (quæ ut nomen ipſum indicat) olim tergendis manibus præbebantur , ſiue mantilia a mandendo. Mappæ conuiuij , & epularum appoſitarum ſunt, quaſi manuppæ , atque ob id nominatæ , cuius diminutiuum mappella eſt. Facitergium , vel manutergium a tergendo faciem , vel manum vocantur. Vela dicta , quod obiectu ſuo interiora domorum velent. Dictæ ſunt autem cortinæ a coriis,eo quod prius ex pellibus fuiſſent factæ. Cilicia Arabes nuncupant velamenta pilis caprarum contexta,ex quibus ſibi tentoria faciunt.

De Tincturis veſtium. Cap. IX.

Tinctura vocata eſt,quia tingitur , & in aliam fucata ſpeciem nitoris gratia coloratur. Coccum Græci nos rubium, ſeu vermiculum dicimus. Eſt enim vermiculus ex ſilueſtribus frondibus. Conchilium dictum,eo quod ex conchulis marinis color eius colligitur , idem & Oſtrum vocatur. Conchilia autem ſunt maris, quæ circumciſa ferro lachrymas purpurei coloris emittunt. His collectis color purpureus temperatur. Et oſtrum exinde appellatum dicunt , quod ex teſtæ humore eliciter. Purpura a puritate lucis vocata. Ferrugo color eſt purpuræ ſubnigræ, qui fit in Hiſpania. Glaucus color ferrugineus ſubniger. Elbidum ab elbo colore vocatum. Elbum enim medius color inter album , & nigrum,& album ab albo eſt deriuatum. Luteus color rubicundus , quod eſt croceus. Menum dictum,quòd ſit colore nigro. Græci enim melan nigrum dicunt. Maſticinum croceum. Blatteum purpureum Blatum meſtierum. Oſtieum,quia ex vſto eſt,fit enim ex dependenti fuligine tectorum egeſta aſſiduis ignibus, vnde & color eiuſdem tincturæ flammeus eſt , hactenus de veſte deinde ad cæterum cultum veniamus.

De Coronis ,& inſulis ac cæteris membrorum ornamentis. Cap. X.

Ornamenta dicuntur eo,quod eorum cultu ora vultuſque decorentur. Prima inter ornamenta eſt corona inſigne victoriæ,ſiue regii honoris ſignum,quę idcirco in caput regium ponitur,ad ſignificandos circumfuſos in orbe populos, quibus accinctus quaſi caput ſuum coronatur. Infula eſt faſciola ſacerdotalis capitis,alba in modum diadematis,a qua vittæ ab vtraque parte dependent,quæ infulam vinciunt, vnde & vittæ dictæ ſunt,quod vinciant. Apex eſt pileum ſubule,quo ſacerdotes gentiles vtebantur,appellatus ab accipiendo,id eſt ligando. Nam virgula , quæ in pileo erat connectebatur filo, quod fiebat ex lana hoſtiæ cæſæ. Pileum autem dictum a pelle hoſtiæ , unde fiebat Cidaris , & ipſum ſacerdotum erat , quod a pleriſque mitra vocatur. Diadema eſt ornamentum capitis matronarum,ex auro,& gemmis contextum : quod in ſe circumactis extremitatibus retro aſtringitur , & exinde dictum Græce , quod præligetur. Mitra eſt pileum frigium , caput protegens , quale eſt ornamentum capitis deuotarum. Sed pileum virorum eſt,mitra autem fœminarum. Redimicula autem ſunt quibus mitra alligatur. Vittæ ſunt,quæ crinibus innectuntur,quibus fluentes religantur capilli,& vittæ dictæ,quod vinciant. Itē eſt qua corona vincitur. Tenia vero extrema pars vittæ: quę depēdet,coronæ. Reticulum eſt,quod colligit comas, dictum ab eo,ꝙ retinet crines,ne effundantur. Diſcriminalia capitis mulierum ſunt vocata, eo quòd his caput a viro diſcernatur,nam diſcriminare diuidere dicitur. Acus ſunt quibus in fœminis ornandorum crinium compago retinetur , ne laxius fluant, & ſparſi diſſipentur capilli. Inaures ob aurium foraminibus nuncupatæ, quibus pretioſa grana lapidum dependent. Harum vſus in Græcia puellę utraque aure , pueri tantum dextra gerebant. Torques ſunt circuli aurei , a collo ad pectus vſque pendentes. Torques autem , & bullæ a viris geruntur , a fœminis vero monilia , & catellæ. Dictæ autem torques,quòd ſint tortæ , & bullæ , quòd ſimiles ſunt rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur. Monile ornamentum ex gemmis eſt , quod ſolet ea fœminarum pendere collo , dictum a munera , hoc & ſerpentum etiam dicitur, quia conſtat ex amphorulis quibuſdam aureis , gemmiſque variis in modum facturæ ſerpentis. Murena vulgo vocatur,

quod ſcilicet auri metalla in virgulis lenteſcente, quadam ordinis flexuoſi cathena contexitur, in ſimilitudinem murenæ ſerpentis, quæ ad collum ornandum aptatur. Hæc interdum auri, & argenti texitur virgulis. Cathellæ ſunt cathenulæ colli inuicem ſe comprehendentes in modum cathenæ, vnde & appellatæ. Dextras communes eſſe virorum ac fœminarum, quia vtriuſque dextræ ſunt. Armillæ autem propriæ virorum ſunt, collatæ victoriæ cauſa militibus ob armorum virtutem, vnde & quondam vulgo viriæ dicebantur. Ab intellectu circuli Armilla non diſcrepat, quia ipſa quoque hoc vbi ponitur ambiendo conſtringit. Sed armilla latius extenditur, circulus rotundus fit. Fibulæ ſunt quibus pectus fœminarum ornatur, vel pallium tenetur a viris in humeris, seu cingulum in lumbis. Lenulæ ſunt ornamenta mulierum in ſimilitudine bullulæ aureæ dependentes. Specula ſunt quibus fœminæ vultus ſuos intuentur. Periscelides ſunt apud fœminas ornamenta crurum, quibus greſſus earum ornantur. Olfactoriola vaſcula ſunt muliebria, quibus odoramenta geſtantur.

De Annulis, & cingulis. Cap. XI.

Annuli autem ſunt per diminutionem dicti a circulis, & ania, qui ſunt circum brachia, & circum crura, vnde & ſigna eorum per diminutionem ſigilla. Nam ſigna maiora ſunt, ſigilla vero quaſi minora ſigna. Annulos homines primum geſtare ceperunt quarto a pollice digito, eo quòd vena quædam vſque ad cor pertingat, quam notandam ornandamque aliquo inſigni veteres putauerunt. Apud Romanos annuli de publico dabantur. Nam dignitate præcipuis viris gemmati dabantur, cæteris ſolidi. Cinctus eſt lata zona, & minus lata ſemicinctium, & vtriſque minima cingulum. Nam a cinctu per diminutionem cingulum nominatur. Baltheum cingulum militare eſt, dictum quòd ex eo ſigna dependent, ad demonſtrandam legionis militaris ſummam, ideſt ſex millium ſexcentorum, ex quo numero, & ipſi conſiſtunt, vnde & baltheus dicitur non tantum quòd cingitur, ſed etiam a quo arma dependent. Zona Græcum eſt, quam illi zunarium, nos cingulum nuncupamus. Strophium eſt cingulum aureum cum gemmis. De quo dicit Cinna. Strophio latenter cincta cadilla. Fibula Græcum eſt, quam illi fibiin dicunt, quod liget. Redimiculum eſt, quod ſuccinctorium ſiue brachile nuncupamus, quod deſcendens per ceruicem, & a lateribus colli diuiſum vtrarumque alarum ſinus ambit, atque hincinde ſuccingit: vt aſtringens latitudinem veſtis ad corpus contrahat, atque coniungendo componat. Hunc vulgo brachilem, quaſi brachialem dicunt, quamuis nunc non brachiorum, ſed renum ſit cingulum. Faſcia eſt qua tegitur pectus, & papillæ comprimuntur, atque criſpanti cingulo anguſtius pectus arctatur. Et dicta faſcia, quòd in modum faſciculi corpus alliget. Hinc & faſciolæ quibus vulnera colligantur. Vita dicta, quod ea pectus ligatur, initar vitis ligantis. Faſciola eſt, quæ ambit extremitatem veſtium, aut ea filis, aut ex auro contexta, aſſutaque extrinſecus in extrema parte veſtimenti, vel clamidis.

De Calciamentis. Cap. XII.

Calciamenta dicta, quòd in calo, ideſt in ligno fiant, vel quod calcentur. Crepidis Græci ante reperti vſi ſunt. Eſt autem genus ſingularis formæ, & idem vtrique aptum pedi, vel dextro, vel ſiniſtro. Crepidas autem dictas, quòd cum ſono ſtringantur, ſiue a pedum crepitu in ambulando. Caleris reges vtebantur, & Cæſares forma eorum. Ocreæ tibialia calciamenta ſunt dicta, quòd crura tegant. Coturni ſunt quibus calciabantur tragedi, qui in theatro ducendi erãt, & alta intonanti voce carmina cantaturi. Eſt enim calciamentum in modum crepidarum, quo heroes vtebantur, ſed tale eſt, vt & in dextro, & in leuo conueniat pede. Braxea calciamenta comedorum erant, ſicut tragedorum coturni, quos quidam etiam calones appellant, eo quòd ex ſalice fierent. Nam Græci, vt diximus, lignum cala vocabant. Talares calcei ſocci ſunt, qui & inde nominati videntur, quòd ea figura ſint vt contingant talum, ſicut ſotulares, quòd ſub talis ſunt quaſi ſubtalares. Obſtringilli ſunt, qui plantas conſuti ſunt, & ex ſuperiori parte corrigia trahitur, vt conſtringantur, vnde & nominantur. Soleæ ſunt quibus tantum pedum plantæ teguntur, dictæ a ſolo pedum. Item ſoleæ materiales ex materiali coruo intexta. Socci cuius diminutiuum ſocelli appellati, inde quòd ſoccum habeant, in quo pars plantæ inijcitur. Caligulæ caligæ vel a callo pedum dictæ, vel quia ligantur: nam ſocci non ligantur, ſed tantum intromittuntur, ceruui ſocci ſunt ſine ſolo, ligulati quos nos ſoligatos vocamus. Clauati ſocci dicti, quaſi calibati, eo quòd minutis clauis, ideſt acutie ſolo caligis vinciantur. Perones, & culponeæ ruſtica calciamenta ſunt. Baxeæ calciamenta ſunt mulierum. Corrigiæ a corijs vocantur, vel a colligatione, quaſi colligiæ.

De armatura, & eius prima ſpecie, quæ dicitur architectorica. Cap. XIII.

Richardus vbi ſupra. Armatura, quæ eſt ſecunda ſpecies mechanicæ duas habet ſpecies, architectoriam, & fabrilem. Architectoria diuiditur in cœmentariam, quæ ad latomos, & cœmentarios pertinet, & carpentariam, quæ ad carpentarios, & tignarios. Fabrilis diuiditur in maleatoriam, & excluſoriam. Ad armaturam igitur pertinet quicquid fit inſtrumento, dolobro, aſcia, ſecuri, in trulla, perpendiculo, martello, ſcalpello, artauo, incude, in materia ligno, & lapide, ſabulo, gypſo, ære. Vitruuius in libro de architectorica primo. Architectura eſt ſcientia pluribus diſciplinis, & varijs eruditionibus ornata, cuius iudicio probantur omnia, quæ a cæteris, artibus perficiuntur opera. Architectum ſiquidem oportet ingenioſum eſſe, & docilem, cui Geometria plura præludia præſtat, vt facilius in areis ædificiorum deſcriptiones, normarumque, & librationum, ac linearum directiones expediat. Arithmetica quoque, qua ſumptus ædificiorum computet. Muſica vero, quæ ſertamentiorum percutientium ſonitus, ad ipſius aures artifice certos, & æquales faciat. Aſtrologiam quoque noſce oportet, propter quatuor mundi climata, & cœli rationem, & aſtrorum curſus, quorum notitiam ſi non habuerit, horologiorum rationem omnino ſcire non poterit. Philoſophia tandem neceſſaria eſt, propter naturam aeris, & locorum, qui ſalubres ſunt, aut peſtilentes, aquarumque vſus, ſine quibus, ſcilicet rationibus, nulla ſalubris habitatio fieri poteſt. Itaque perfectus artifex non erit, niſi qui a pueritia his diſciplinarum gradibus ſcandendo, ad ſummum vſque peruenerit. Nec tamen Architectus poteſt eſſe Grammaticus, vt fuit Ariſtarchus, nec muſicus vt Ariſtoxenus, nec pictor, vt Apelles, nec medicus, vt Hypocrates, nec in cæteris doctrinis ſingulariter excellens, & præclarus, ſed in his non imperitus. Architectoria naſcitur ex fabrica, & ratiocinatione. Fabrica eſt continuata, & vſu trita meditatio, quæ manibus perficitur. Ratiocinatio autem eſt, quæ res fabricatas ſolertiæ ac rationis proportione demonſtrat, & explicat.

De Partibus Architecturæ. Cap. XIIII.

Conſtat autem Architectura ex ordinatione, & diſpoſitione, & Eurithimia, & Symmetria, & decore, & diſtributione. Ordinatio eſt modica membrorum operis commoditas ſeparatim, vniuerſæque proportionis ad ſymmetriam comparatio. Hæc componitur quantitate. Quantitas autem eſt modulorum ex ipſius operis ſumptione, ſingulisque membrorum partibus, vniuerſi operis conueniens effectus. Diſpoſitio eſt rerum apta collocatio, elegansque compoſitionibus effectus operis cum qualitate. Huius ſpecies, quæ Græce dicuntur ideæ ſunt Iconographia, Ortographia, Cenographia. Iconographia eſt circini regulæque modicæ continẽs vſus, e qua capiuntur formarum in ſoleis arearum deſcriptiones. Orthographia eſt erecta frontis imago, modiceque picta rationibus operis futuri figura. Cenographia eſt frontis, & laterum abſcedentium adumbratio, ad circinique centrum omnium linearum reſponſus. Hæ naſcuntur ex cogitatione, & inuentione. Cogitatio eſt cura ſtudij plena, & induſtriæ vigilantiæque effectus propoſiti, cum voluptate. Inuentio eſt quæſtionum obſcurarum explicatio, ratioque nouæ rei vigore mobili reperta. Hæ ſunt terminationes diſpoſitionum. Eurithimia eſt venuſta ſpecies commodusque in compoſitionibus membrorum aſpectus, hæc efficitur cũ mẽbra conuenientia ſunt altitudinis

ad

ad latitudinem, latitudinis ad longitudinem, & ad ſummam omnia ſuæ ſymmetriæ reſpondent. Symmetria eſt ipſius operis membris conueniens conſenſus, ex partibuſque ſeparatis ad vniuerſæ figuræ ſpeciem ratæ partis reſponſus, vt in hominis corpore e cubito, pede, palmo, digito, cæteriſque particulis. Decor autem eſt emendatus operis aſpectus, probatis rebus compoſitus, cum auctoritate. Is perficitur ſtatione, vel conſuetudine, vel materia. Statione vt cum Ioue & cælo, ſoli ac lunæ ædificia ſub diuo conſtituebantur, eo quod horum Deorū ſpēs, & effectus, in aperto ac lucenti mundo præſentes videri putabātur. Cōſuetudine vt cū ædificiis interioribus magnificis, veſtibula quoq; cōuenientia, & elegantia ſunt, vt nō ſint domus elegātes, aditus autem humiles. Natura vt ſi primum ſaluberrimæ regiones, aquarumque fontes in his locis eligantur, in quibus ædificia conſtruantur. Diſtributio eſt copiarum locique commoda diſpenſatio, per eaque in operibus ſumptus ratione temperatio. Hoc ita obſeruabitur, ſi primum architectus ea non quærat, quæ non poſſunt inueniri vel comparari, niſi labore, vel ſumpto magno. Non enim omnium vbique copia eſt, ſed aliud alio naſcitur loco. Itaque vbi non eſt arena foſſicia, vtendum eſt fluuiacia, vel marina. Inopia quoque Abietis ſuppleatur vtendo Cupreſſo, Vlmo, Pinu, et quaque ſimiliter explicanda. Aliter quoque vrbanæ domus ædificādæ ſunt, aliter quibus ex poſſeſſionibus ruſticis fructus influunt, & omnino faciendæ ſunt aptæ perſonis omnibus ædificiorum diſtributiones.

De Prima eius ſpecie, quæ eſt ædificatio.
Cap. XV.

ARchitecturæ partes ſunt tres, ſcilicet ædificatio, gnomonica, machinatio. Ædificatio bipartita vna mœnium, & communium operum in publicis locis collocatio, altera priuatorum ædificiorum explicatio. Publicorum autem diſtributiones ſunt tres. E quibus vna eſt defenſionis, ſcilicet murorum, turriumque, & portarum, ad hoſtium impetus perpetuo repellendos excogitata ratio. Altera religionis, ſcilicet templorum, ſacrarumque ædium collocatio. Tertia opportunitatis, ſcilicet communium locorum ad vſum publicum diſpoſitio, vt portus, porticus, fora, balnea, & ſimilia. Hæc autem ita fieri debent, vt habeatur ratio firmitatis, vtilitatis, & venuſtatis. Firmitatis erit habita ratio, cum fuerit fundamentorum ad ſolidum depreſſio, æquaque materiæ, ſine auaritia diligens electio. Vtilitatis autem cum fuerit emendata, & ſine impeditione pro vſu locorum diſpoſitio, & ad regiones ſui cuiuſque generis apta, & commoda diſtributio. Venuſtatis vero, cum fuerit grata, & elegans operis ſpecies, membrorumque commenſus iuſtas habuit ſymmetriarum ratiocinationes.

De Architectoribus, & inſtrumentis eorum.
Cap. XVI.

ISidorus. Fabricis parietum atque tectorum Græci inuentorem Dedalum aſſerunt. Iſte enim primus didiciſſe fabricam a Minerua dicitur. Fabros autem, ſiue artifices Græci tectonos vocant, id eſt inſtructores. Architecti verò cæmentarii ſunt, qui diſponunt in fundamentis. Tria quidem ſunt, quæ in vnoquoque homine artifice expectantur, natura, doctrina, vſus. Natura ingenio, doctrina ſcientia, vſus fructu diiudicandus eſt. Inſtructuram autem parietum ad normam fieri, & ad perpendiculum reſpondere oportet. Norma dicta eſt Græco vocabulo, extra quam nihil rectum fieri poteſt. Componitur autem ex tribus regulis, ita vt duæ ſint binorum pedum: tertia habeat duos pedes, vncias decem, quas æquali craſſitudine politas extremis cacuminibus ſibi iungit, vt ſchemam trigoni faciant, id eſt norma. Regula dicta, quòd ſit recta, quaſi rectula, & impedimentum non habeat. Perpendiculum eſt, quod ſemper appenditur. Denique in fabrica, niſi omnia ad perpendiculum, & certam regulam fiant, neceſſe eſt cuncta mendoſa inſtituantur, vt aliqua prana ſint, aliqua cohantia, prona nonnulla, alia ſupina, & propter hoc vniuerſa ſint contracta. Linea a genere ſuo appellata eſt, quia ex lino fit, hac mu ratores vtuntur ſine liguaris, ne tortum aliquid conſtruant. Trullæ nomen factum eo, quòd trudit, id eſt includit calce, vel luto lapides. Scalæ a ſcandendo, id eſt aſcendendo vocatæ, hærent enim parietibus.

De Diſpoſitione, & conſtructione ædificiorum. Cap. XVII.

ÆDificiorum partes ſunt tres: Diſpoſitio, conſtructio, venuſtas. Diſpoſitio eſt areæ, vel ſoli, & fundamentorum deſcriptio. Conſtructio eſt laterum, & latitudinis ædificatio. Conſtructio autem, vel inſtructio vocata, eo quòd inſtruigat, & cohærere faciat, vt lapides luto, & ligna, & lapides inuicem ſibi. Vnde & ſtruces. Aliud enim ædificatio, aliud inſtauratio. Nam ædificatio noua conſtructio eſt, inſtauratio vero, quod reparatur ad inſtar prioris, nam inſtar veteres pro ſimilitudine ponebant, inde & inſtaurare dicebant. Conſtat autem conſtructio fundamento, lapidibus, calce, arena, & lignis. Fundamentum dicitur, eo quòd fundus ſit ædificii. Lapides in ſtructuris apti ſunt albus, tyburtinus, columbinus fluuiatilis, ſungia, rubens, & reliqui. Albus lapis alius mollis. Mollis dentata ſerra ſecatur, tractabilis in opere eſt, ita vt in eo quaſi in ligno literæ ſcribantur. Tyburtinus, qui domi ad fabricam fortis, vapore tamen diſſilit. Toſus ædificiis inutilis, fundamentis aptus, mortalitate, & mollitie. Arenacius lapis concretus maris arenis, hic & bibulos. Gadicanus ab inſula Oceani, vbi plurimus exciditur. Piperinus ſubalbidus cum punctis nigris, durus atque fortiſſimus. Coclearius coclcis lapilliſque, & arena concretus aſperrimus, interdum fiſtuloſus. Columbinus a colore auium nuncupatus natura vicinus gipſo, & mollicie ſimillimus. Molaris in parietibus vtilis, quia eſt quædam pinguior natura eius, duraque & aſpera, ex quo etiam & molæ fiunt, vnde & nomen traxit. Huius quatuor ſunt genera, ſcilicet albus, niger, permixtus, ac fiſtuloſus. Sfungia lapis creatus ex aqua, leuis & fiſtuloſus, & camerís aptus. Silex eſt durus lapis, ex cuius genere nigri ſilices optimi quibuſdam in locis, & rubentes. Albi ſilices contra vetuſtatem incorrupti permanent, quibus nec ignis quidem nocet. Nam ex his etiam formæ fiunt, in quibus æra fundunt. Viridis ſilex vehementer, & ipſe igni reſiſtens, ſed nuſquam copioſus, & vbi inuenimt lapis, non ſaxum eſt, pallidus in cæmento, raro vtilis. Fluuiatilis ſilex ſemper velut madens eſt. Hunc æſtate cahiberi oportet, nec ante biennium inſeri in ſtructuris domorum. Tegulæ vocatæ, quòd tegant ædes. Latercali verò vocati, quòd lati formentur, circumacti vndique tabulis quatuor. Latum autem vocatum quidam per antiphraſim putant, quòd non ſit mundum, nam tamen lotum mundum eſt. Calx viua dicta, quia dum ſit tactu frigida intus occultum continet ignem, aquis incenditur quibus ſolet ignis extingui, oleo extinguitur quo ſolet ignis accendi, vſus eius in ſtructuris fabricæ neceſſarius eſt, nam lapis lapidi non poteſt adhærere fortius, niſi calce coniunctus. Gipſum cognatum calci eſt, & eſt Græcum nomen, plura ſunt eiuſgenera, omnium autem optimum lapidis ſpecularis, eſt enim inſignis ædificiorum, & coronis gratiſſimum. Arena ab ariditate dicta, huius probatio ſi manu impreſſa, ſtridet autem, ſi in veſtem candidam ſparſa nihil ſordis relinquit. Actor de calce, & arena, & topho, necnon & de lapidicinis, & lateribus coctis, plenius dictum eſt ſupra in quinto li.

De Partibus ædificiorum. Cap. XVIII.

ISidorus quintodecimo libro. Fundamentum dictum eſt, quòd fundus ſit domus, paries nuncupatus, eo quòd ſemper duo ſunt pares, vel a latere, vel a fronte. Parietinas dicimus quaſi parietum ruinas, ſunt enim parietes ſtantes ſine tecto, & ſine habitantibus. Angulus, quòd duos parietes, in vnum coniungat. Culmina dicta ſunt, quia apud antiquos tecta culmo tegebantur, vt nunc ruſtica, hinc tecti ſummitas culmen dicitur. Cameræ ſunt volumina introrſum reſpicientia, appellatæ a curuo. Laquearia ſunt, quæ cameram ſubteguut, & exornant, quæ & lacunaria dicuntur. Abſida Græce, Latine interpretatur lucida, eo quod lumine accepto, per arcum reſplendeat. Teſtudo eſt camera templi obliqua, nā in modum teſtudinis veteres templorum tecta iaciebant, quę ideo ſic fiebant, vt cœli imaginem redderent, quod conſtat eſſe connexum. Arcus dicti, quod ſunt arcta concluſione curuati ipſi, & fornices. Oſtracus pauimentum teſtaceum, eo quòd fractis teſtis calce admixta feriatur, teſtæ enim Græce oſtra dicuntur. Compluuium dictum, quia aquæ partes, quæ circa ſunt eò conueniant. Teſſella ſunt, e quibus domicilia ſternuntur, a teſſeris nominata, id eſt quadratis lapillis, per diminutionem. Iſido. 19 li. Columnæ pro longitudine, & rotunditate vocatæ ſunt, in quibus totius fabricæ pondus erigitur. Antiqua rō erat colūnarū altitudinis tertia pars latitudinis. Baſes ſūt fulturæ co

lamnarum, quę a fundamento cōſurgunt, & ſuperpoſitę fabricę ſuſtinent pondus. Baſes autem nomē eſt Petrę fortiſſimę Syru ſermone. Capitela dicta, quòd ſint in columnarum capita, quaſi ſuper collum caput. Epiſtilia ſunt, quę ſuper capitella columnarum ponuntur, & eſt Grecum. Pauimenta eo, quod pauiantur idest cędantur, vnde & pauor, quia cędat cor: Canalis ab eo, quod caua ſit in modum canna. Idem in li. xv. Aditus ab eundo dictus eſt, per quem ingredimus & admittimur. Veſtibulum eſt uel aditus domus priuatę, uel ſpacium adiacens ędibus publicis, & veſtibulum dictum eſt, eo quod eo veſtiuntur fores, aut quòd aditum tecto veſtiat, aut a ſtando. Porticus ad transeundum magis ſit, quàm ibi ſtandum, quaſi porta eo, quòd ſit aperta. Ianua primus ingreſſus domus, a Iano cui gentiles omnem introitum exitumq; ſacrauerunt. Hoſtium eſt per hoc, quòd ab aliquo arcemur ingreſſu ab obſtando dictum, ſiue hoſtium, quia oſtendit aliquid intus. Fores dicuntur quæ foras. Valuæ quæ intus reuoluuntur, & duplices cōplicabileſque ſunt. Sed generaliter vſus vocabula illa corrūpit. Feneſtræ ſunt, quibus pars exterior anguſta, & interior diffuſa eſt, quales in horreis videmus, dictæ eo, quòd venerconius & lux autem Græce fos dicitur, vel quia per eas intus poſitus homo foras videt. Cardo eſt locus in quo hoſtium vertitur, & ſemper mouetur, dictus a potu cardias, quòd quaſi cor hominem totum, ita ille cuneus ianuam regat ac moueat, vnde & prouerbiale eſt, in cardine rem eſſe. Limina hoſtiorum dicta, eo quod tranſuerſa ſint, vt limes, & per ea ſicut in agro, aut introcatur, aut foras exitur, poſtes, eo quòd poſt hoſtium ſtent.

De venuſtate ędificiorum. Cap. XIX.

IDem in lib. xix. Venuſtas eſt quicquid illud ornamenti, & decoris cauſa ædificijs additur, vt tectorum auro diſtincta laquearia, præcioſi marmoris cruſtæ, & colorum picturæ. Laquearia ſunt, quæ cameram ſubtegunt, & ornant, quæ & lacunaria dicuntur, quod lacus quoſdam habeant quadratos, vel rotundos ligno, vel gypſo, vel coloribus pictos, cū ſignis intermicantibus. Cruſtæ tabulæ ſunt marmoris, vnde & marmorati parietes, cruſtati dicuntur. Lithoſtrata ſunt elaborata arte picturæ paruulis cruſtis, ac theſſellis tinctis in varios colores, theſſellæ autem a theſſeris nominatæ idest quadratis lapillis per diminutionem. Pictura autem eſt imago exprimens ſpeciem alicuius rei, quaſi fictura, hinc & fucata idest fuco quodam colore illita. Sunt quædam picturæ, quæ dum fidem augere contendunt, ad mendacium prorumpunt, qui chymeram tricipitem pingunt, vel Scyllam hominem ſurſum, caninis autem capitibus cinctam deorſum, pictores prius vmbras quaſdam, & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent. Colores autem dictos, quod calore ignis, vel ſole perficiuntur; ſiue quod in initio colabantur, vt ſummæ ſubtilitatis exiſterent. Colores aut naſcuntur, aut fiunt. Naſcuntur vt ſynopis, rubrica, paretonium, melinum, fretia, auripigmentum. Cęteri fingunturaut arte, aut per mixtionem. Minium autem, hoc quidam dicunt cinnabarin. Cinnabarin a dracone & barro idest elephanto cognominatum. Aiunt enim draconum eſſe ſanguinem, dum implicant elephantos. Ruunt enim beluæ, & dracones obruuntur, quorum fuſus cruor terram inficit, fitque pigmentum quicquid ſoli tinxerit. Eſt enim pulueris coloris rubei. Praſin idest creta viridis, in Libia Cyrenenſi. Vermiculum rubrum ſiue coccineum. Eſt enim vermiculum ex ſiluestribus frondibus, in quo lana tingitur, quæ vermiculum appellatur. Venetum ceruleum temperare primum Alexandria reperit, & in Italia ex arenæ puluere, & nitri flore idem faciunt. Purpuriſſum ex creta argentaria cum purpuris pariter tingitur, bibitque eum colorem celerius, lanis præcipuum eſt. Indicus color in Indicis inuenitur calamis, ſpuma adherente limo. Eſt autem coloris cyanei, mixturam purpuræ, ceruleique mirabilem reddens. Omnes autem colores calcis admiſtione corrumpuntur. Actor. De ſynopide, & minio, & rubrica, & ceruſa, cęteriſque coloribus natiuis, qui ex terra colliguntur, plenius dictum eſt ſuperius. v. lib.

De Habitaculis. Cap. XX.

ISido. xv. lib. Omne ædificium antiqui ædem appellauerunt. Alij ædem ab edendo quidem aſſumpſiſſe nomen exiſtimant. Aula domus eſt regia, ſiue ſpacioſum habitaculū, porticibuſq; quatuor concluſum. Atrium magna ædes, ſiue amplior, & ſpacioſa domus eſt, eo quod addātur ei tres porticus extrinſecus. Alij atriū, quaſi ab igne, & ligno ustū dixerunt. Atrum. n. fit ex fumo. Palatium a Palante principe Archadū dictū, in cuius honore Archades Palanteū oppidum cōſtruxerunt, & regiam in ipſius nomine conditam palatium vocauerunt. Thalamum vocatum, quia cū raptæ fuiſſent a Romanis Sabinæ, ex quibus cum una ante alias ſpecie nobilis, cum magna omnium admiratione raperetur, Thalamoni duci eam, oraculo reſponſum eſt, dari: & quoniam hæ nuptiæ feliciter ceſſerant, inſtitutum eſt, vt in omnibus nuptijs Thalami nomen iteretur. Egyptij etiam loca in quibus nubentes ſuccedunt Thalamum nominant. Cęnaculum dictum eſt a communione veſcendi, vnde & cœnobium congregatio. Antiqui enim publice, & in communi veſcebantur, nec vllius conuiuiū ſingulare erat, ne in occulto delitię luxuriam gignerent. Triclinium eſt cęnaculum a tribus lectulis diſcumbentium dictum. Apud enim veteres, in loco vbi conuiuij apparatus exponebatur, tres lectuli ſtrati erant, in quibus diſcumbentes epulabantur. Clinen enim Græce, lectum, vel accubitus dicimus. Cella dicta eſt, eo quod occultat, & celat. Diuerſorium dictum eo, quòd ex diuerſis vijs ibi conueniatur. Hoſpitium vbi quis ad tempus hoſpitaliter inhabitat, & iterum inde tranſiens migrat. Manſiones dicta, quòd ibi manemus. Tabulata olim ligneæ domus fiebat. Hypogeum eſt conſtructum ſub terris ędificium, quod nos antrum, vel ſpeluncam dicimus. Solarium dictum eſt, quod ſoli, & auris pateat. Xenodochium peregrinorum ſuſceptio nuncupatur. Vbi autem de plateis ęgrotantes colliguntur Miſſocomino Græce dicitur. Caſa eſt agreſte habitaculum, palis, atque virgultis, arundinibuſque contextum, quibus poſſunt homines tueri a vi frigoris, vel caloris iniuria. Tugurium caſula eſt, quam faciunt ſibi cuſtodes vinearum, ad tegumen ſui, quaſi tegurium, ſiue propter calorem ſolis & radios declinandos, ſiue vt inde vel homines, vel beſtias, quæ inſidiari ſolent, natis frugibus abigant. Magalia ædificia nundinarum agreſtium, oblonga in curuis lateribus tecta, quaſi nauium carinæ ſint, ſiue rotunda in modum furnorum, & magalia quaſi magaria dicta, quia magar Punici nouam villam dicunt. Popina Græce, apud nos corrupte propina dicitur. Eſt autem locus iuxta balnea publica, vbi poſt lauacrum a fame & ſiti reficiuntur, vnde propinare dicitur. Pina enim Græce famem ſignificat, eo quòd hic locus famem tollat. Tabernæ olim vocabantur ædiculæ plebeorum, paruæ, & ſimplices, in vicis axibus & tabulis clauſæ, quæ nunc & ſi non ſpeciem, nomen tamen priſtinum retinent. Macellum dictum, quod ibi mactentur pecora, quæ mercantibus venundantur. Thelonium dicitur, vbi merces nauium, & nautarum emolimenta redduntur. Ibi enim vectigalis exactor ſedet precium rebus impoſiturus. Carcer a coercendo dicitur.

De Munitionibus. Cap. XXI.

MOEnia quaſi munimenta vrbis idest tutamenta. Munia a munitione dicti, quòd muniant. Murus autem turribus, propugnaculiſque ornatur. Turres vocatę, quia teretes ſint & longę. Teres autem eſt aliquid rotundum cum proceritate, vt columna. Propugnacula pinnæ murorum ſunt dicta, quia ex eis propugnatur.

Vitruuius vbi ſupra. In ipſis autem mœnibus hęc erunt principia, primum electio loci ſalubertimi ſcilicet, vt ſit excelſus, & non nebuloſus, nec pruinoſus, regioneſq; cœli ſpectans non æſtuoſas, neque frigidas, ſed temperatas, vitetur quoq; paluſtris vicinitas, & huiuſmodi, ne ſpiritus noxios in habitatorum corpora ſpargat, & peſtilentem locum efficiat. Licet etiam ſcire cibo, & aqua proprietates locorum naturaliter peſtilentes, aut ſalubres eſſe. Cum igitur in mœnibus collocandis regiones electę fuerint, fructibus ad alendam ciuitatem copioſę, & viarum munitiones, aut fluminum opportunitates, ſeu per portus marinos ſubuectiones habuerit expeditas, tunc turrium murorum fundamenta facienda ſunt in profundo, & ſolido, ampliori craſſitudine, quam parietes ſuper terram futuri ſunt. In exteriori vero parte turres iaciendæ ſunt, vt inde cum hoſtes ad murum propinquare nitentur, dextra leuaque lateribus apertis, telis vulnerentur. Curādumq; maximè vt, vt non ſit facilis aditus ad

oppu-

oppugnandum murum, ſed ad loca præcipitia circundāda, portarumque itinera non ſint directa, ſed ſcæua. Collocanda ſunt oppida, non quadrata, nec procurrentibus angulis, ſed circumitionibus, vt hoſtis ex pluribus locis conſpiciatur. In quib. enim anguli procurrunt, difficiliter defenditur, eo q̄ angulus magis tuetur hoſtem, quàm ciuem. Craſſitudo muri talis ſit, vt armati homines ſupra obuiam venientes, ſine impeditione, ſe inuicem præterire poſſint. Interualla turrium ita ſunt facienda, ne longius ſit alia ab alia. Sed dextra leuaque ſagittis, reliquiſque telorum miſſionibus hoſtes reijciantur. Turres quoque rotundæ, vel poligonæ faciendæ ſunt. Quadratas enim machinæ celerius diſſipant, eo quòd angulos arietes tundendo frangunt, in rotundationibus autem vti cuneus ad centrum adigendo lædere non poſſunt. Item munitiones tutiores ſunt aggeribus coniunctæ, quia nec arietes, nec ſuffoſſiones, nec machinæ cæteræ poſſunt eis nocere. Sed non in omnibus locis eſt aggeris ratio facienda, niſi quibus extra murum ex alto loco, plano pede, acceſſus fuerit ad mænia expugnanda. Mœnibus autem circundatis ſequuntur intra murum arearum diuiſiones, platearumque & angiportuum ad cœli regionem directiones, vt venti ſcilicet ſapienter excludantur. Nam in inſula Lesbo oppidum Mytilenæ magnificenter ædificatum eſt, & eleganter, ſed poſitum non prudenter, cum enim in hac vrbe flat auſter, homines ægrotant: cum chorus, tuſſiunt: cum ſeptentrio, ſanati reſtituuntur. Sed in angiportis, & plateis non poſſunt conſiſtere, propter vehementiam frigoris.

De Sacris ædificijs. Cap. XXII.

ISidorus vbi ſupra. Propiciatorium eſt dictum, quaſi propiciationis oratorium. Propiciatio placatio eſt. Oracula dicta ſunt, eo quod inde reſponſa reddantur, & oracula ab ore. Monaſterium vnius monachi habitatio eſt. Cœnobium vero habitatio plurimorum. Templa dicta quaſi tecta ampla. Fana dicta a faunis, quibus templa error gentilium conſtituebat, vnde conſulentes, dæmonum reſponſa audirent. Delubra veteres dicebant templa fontes habentia, ex quibus ante ingreſſum diluebantur, & appellabantur delubra a diluendo. Baſilicæ prius vocabantur regum habitacula, vnde & nomen habent. Nam baſileos Rex, & baſilicæ regiæ habitationes, nunc autem ideo diuina templa baſilicæ nominantur, quia ibi regi omnium Deo cultus, & ſacrificia offeruntur. Martyrium eo, quòd in memoriam martyris ſit conſtructum, vel quòd ibi ſepulcra ſanctorum ſint martyrum. Aram quidem vocatam dixerunt, quòd ibi incenſæ victimæ ardeant. Altare autem ab altitudine conſtat eſſe nominatum, quaſi alta ara. Pulpitum, quòd in eo lector, vel pſalmiſta poſitus, in publico conſpici a populo poſſit, quo liberius audiatur. Tribunal inde dictum, eo quòd inde a ſacerdote tribuantur præcepta viuendi. Eſt enim locus in ſublimi conſtitutus, vnde vniuerſa exaudiri poſſint. Analogium dicitur, eo quòd ſermo inde prædicetur, nam logos ſermo dicitur.

De Repoſitorijs, & operatorijs. Cap. XXII.

SAcrarium prope eſt locus templi, in quo ſacra reponuntur, ſicut donarium eſt, in quo collocantur oblata, ſicut lectiſternia dicuntur, vbi homines ſedere conſueuerunt. Aerarium vocatum, quia prius æs ſignatum recondebatur ibi, hoc enim olim in vſu erat. auro argentoque nondum ſignato, ex quorum metallis quamuis poſtea facta fuiſſet pecunia, nomen tamen ærarii permanſit, ab eo metallo, vnde pecunia initium ſumpſit. Armarium locus eſt, vbi quarumque artium inſtrumenta ponuntur. Armentarium vero, vbi tantum tela armorum, dicta autem vtraque ab armis, ideſt brachiis quibus exercentur. Bibliotheca eſt locus vbi reponuntur libri. Biblio enim Græce liber, teca repoſitorium dicitur. Promptuarium dictum eo, quòd inde neceſſaria victui promuntur, ideſt proferuntur. Cellarium, quòd in ea colligantur miniſteria manſorum, vel quæ neceſſaria victui ſuperſunt. Apotheca autem vel horrea a Græco, verbum e verbo, repoſitoria, vel reconditoria dici poſſunt, eo quòd in his homines elaboratas fruges reponunt. Ergaſterium locus eſt, vbi aliquod opus fit, Græcè enim erga opera, ſterion ſtatio. Ergaſtula quoque vbi deputantur noxii ad aliquod opus faciendum, vt ſolent gladiatores, & exules, qui marmora ſecant, & tamen vinculorum cuſtodiis alligati ſunt. Piſtrinum quaſi piliſtrinum, quia pilo ante ea tundebant granum, vnde & apud veteres, non molitores, ſed piſtores dicti, quaſi fiſſores a findendo granis frumenti.

Molarum enim vſus nondum erat, ſed granum pilo fundebant. Clibanus a clino dictus, ab eo quòd in erectione ſit collectus: Clinum enim aſcenſum dicimus ſiue flexuoſum. Furnum per deriuationem a farre dictum, quoniam panis ex eo factus, ibi coquitur. Torcular dictum eo, quòd ibi vuæ calcentur.

De Clauſuris, & tentorijs, & ſepulchris. Cap. XXIIII.

VAllum eſt, quod mole terræ erigitur, vt cuſtodia prætendatur, dictum a vallis, nam valli fuſtes ſunt quibus vallum munitur, & valli dicti, quòd figuntur & euellantur. Interualla ſunt ſpacia inter capita vallorum, ideſt ſtipitum, quibus vallum fit. Maceriæ ſunt parietes longi, quibus vineæ aliquæ clauduntur. Longum enim Græci macron dicunt. Caulas dicimus ouium munimenta, vel ouilium ſepimenta. Tabernacula tentoria ſunt militum, quibus in itinere ſolis ardores, tempeſtateſque imbrium, frigoriſque iniurias vitant. Dicta autem tabernacula, quòd cortinæ diſtentæ funibus tabulis interſtantibus appenderentur, quæ tentoria ſuſtinerent. Tentorium vocatum eo quod tendatur funibus atque pilis, vnde & hodie prætendere dicuntur. Papiliones vocantur a ſimilitudine paruuli animalis volantis, quæ maximè abundant florentibus maluis. Monumentum ideo vocatum, eo quòd mentem moueat ad defuncti memoriam. Tumulus nūc mons breuis, nunc tumens tellus, nunc ſepulchrum ſignat. Sarcophagum Græcum eſt, eo quòd ibi corpora abſumantur. Sarcia enim Græcè caro, phagos comedere dicitur. Mauſolea ſunt ſepulchra ſeu monumenta Regum, a Mauſolo Rege Aegyptiorum dicta. Pyramides genus ſepulchrorum quadratum, & faſtigiatum, vltra omnem excelſitatem, quæ fieri manu poſſit. Tali autem ædificio ſurgunt, vt a lato incipiant, & in anguſto finiantur, vt ignis. Pyr enim ignis dicitur.

De Ciuitatibus. Cap. XXV.

PRimus ante diluuium Cain ciuitatem. Enoch ex nomine filij ſui, in India condidit, quam vrbem ſola multitudine ſuæ poſteritatis impleuit. Ciuitas eſt concors hominum multitudo, ſocietatis vinculo adunata, dicta a ciuibus, ideſt ab ipſis incolis vrbis, pro eo quòd plurimorum conſiſcat, & contineat vicos. Nam vrbs ipſa mœnia ſunt, ciuitas autem, non ſaxa, ſed habitatores vocantur. Tres autem ſunt ſocietates, familiarum, vrbium, gentium. Vrbs vocatur ab orbe, quod antiquæ ciuitates in orbe fiebant, vel a buri parte aratri, quo muri deſignabantur. Oppidum quidam ab oppoſitione murorum dixerunt. Alii ab opibus recondendis, eo quòd ſit munitum. Alii, quòd ſibi in eo conuentus habitantium, opem dat mutuam contra hoſtem. Nam primum homines tanquam nudi, & inermes, nec contra beluas præſidia habebant, nec receptacula frigoris, & caloris, nec ipſi inter ſe homines ab hominibus ſatis erant tuti, tandem naturali ſolertia, ſpeluncis, ſilueſtribuſque tegumentis, tuguria ſibi, & caſas virgultis, arundinibuſque contexerunt, quo eſſet vita tutior, ne his qui nocere poſſent aditus eſſet. Ciuitates autem, aut coloniæ, aut municipia, aut vici, aut caſtella, aut pagi appellantur. Ciuitas propriè dicitur, quam non aduenæ, ſed eodem nati in ſolo condiderunt. Ideoque vrbes a propriis ciuibus conditæ ciuitates, non coloniæ nuncupantur. Colonia vero eſt, quæ defectu indigenarum nouis cultoribus adimpletur, vnde & colonia a cultu agri eſt dicta. Municipium eſt, quo manente ſtatu, ciuitatis ius aliquod minoris, aut maioris officii a principe impetratur. Dictum autem municipium a muniis ideſt officiis, quòd tantum munia ideſt, tributa debita, vel munera reddat. Vici, & caſtella, & pagi hi ſunt, qui nulla dignitate ciuitatis honorantur. Sed vulgari hominum conuentu incoluntur, & propter paruitatem ſui maioribus ciuitatibus attribuuntur. Vicus autem dictus, eo quòd ſit vice ciuitatis, vel quòd vias habeat tantum ſine muris. Caſtrum antiqui dicebant oppidum loco altiſſimo ſitum, quaſi caſam altam, cuius pluralis numerus caſtra, diminutiuum caſtellum eſt, ſiue quod caſtrabatur licentia inibi habitantium, ne paſſim vaga buſti pateret. Pagi ſunt apta ædificiis loca, inter agros habitantibus. Compita ſunt, vbi vſus eſt, conuentus fieri ruſticorum, & dicta q̄ loca multa agro eodem cōpetūt, & q̄ conueniunt ruſticis. Suburbana ſunt circūiecta ciuitatis ædificia, quaſi ſub vrbe. Vicus ipſæ habitationes vrbis ſunt. Plateæ perpetuæ, ac latiores ciuitatum viæ ſunt, platos.n. Græci latum dicunt. Cloacæ dictæ,

eo quod his percolantur aquę, has primum Romæ feciſſe Tarquinium Priſcum fertur, vt quo ictus plouuiũ ioundatio exiſteret, per eas aquæ extra ciuitatem emitterentur, ne maximis perpetuiſque tempeſtatibus, planitiem, vel fundamenta vrbiũ, ſtrages aquarum ſubuerteret.

De Fabricis lignarijs. Cap. XXVI.

IDem lib. 19. Lignarius ligni opifex generaliter appellatur. Carpentarius ſpeciale nomen eſt, carpentum enim ſolum facit, ſicut nauicularius, qui tantum nauem eſt fabricator, & artifex. Sarcitector dictus eſt, quod ex multis hinc, & inde coniunctis tabulis, vnum tecti ſarciat corpus. Idem & tignarius, quia tectoria tignis inducit. Trabes vocatę ſunt, quòd in tranſuerſo poſitæ, vtroſque parietes contineant, tigna enim iuncta trabem faciunt. Trabes autem ſunt cum ſunt dolatæ, Clupæ vocatæ, quòd copulentur ſe luctantes. Luctantes, quòd erecti inuicem ſe teneant, more luctantium agrantes. Aſſeres ab aſſe dicti, quia ſoli ponuntur, neque coniuncti. Scindulæ, eo quòd ſcindantur, ideſt diuidantur. Commiſſura dicitur tabularum coniunctio. Fpigti claui ſunt quibus lignum ligno adhæret. Claui autem dicti quaſi calibi quia ex calibe, ideſt ferro fiunt. Tabulæ a veteribus tegolæ vocabantur a tegendo, vnde & tegulæ Serræ autem nomen de ſono factum eſt a ſtridore. Circinus dictus, quòd vergendo efficiat circulum, bruia motu duplicata linea fit, quæ ſimplex per latitudinem extenſa fuerit. Punctus autem in medio circini, centrum a Græcis dicitur, in cuius medio cuncta conuergunt. Securis quaſi ſemicuris, ex vna enim parte acuta eſt, ex altera foſſaria. Hæc apud veteres penna vocabatur Vtramque autem habens aciem bipēnis. Nam bipennis dicitur, quòd ex vtraque parte habeat acutam aciem, quaſi duas pennas, pennum enim antiqui acutum dicebant, hæc & dolabra, quod habeat duo labia. Nam ſecuris ſimplex eſt. Aſcia ab aſſulis dicta, quas ex ligno eximit, cuius diminutiuum eſt aſciola. Eſt autem manubrium breui, ex aduerſa parte reſerens, vel ſimplicem malleum, aut cauatum, vel bicorne raſtrum. Scalprus dictus, quòd ſcalpturis, & foraminibus ſit aptus, quaſi ſcalphorus, cuius diminutiuum ſcalpellus. Terebra vocata a verme ligni, qui nuncupatur terebra, quem Græci Teredonam vocant: hinc dicta terebra, eo quòd vt vermis terendo forat, quaſi tereſors, vel quaſi transforans.

De Fabricis ferrarijs. Cap. XXVII.

FAber a faciendo ferrum impoſitum nomen habet, hinc deriuatum eſt nomen ad alias artium materias fabros, vel fabrocas dicere, ſed cum adiectione, vt faber lignarius, & reliqua propter operis, ſcilicet firmitatem. In fabrorum autem fornace gentiles Vulcanum actorem dicunt, figuraliter per Vulcanum ignem ſignificantes, ſine quo nullum metalli genus fundi, extendique poteſt. Ignis autem dictus, quod nihil gigni ex eo poteſt. Fabrica in duabus rebus conſtat, ventis, & flammis. Flamma vero proprie fornacis eſt, dicta quod flatu follium exciretur. Fornax vero ab igne vocata, fos enim ignis eſt. Caminus fornax Græcum eſt deriuatum a caumate. Fauilla eſt deſerta igne ſcintilla. Pruna eſt quamdiu ardet, cum autem extincta fuerit carbo nominatur. Pruna autem a perurendo dicta eſt. Carbo vero quod flamma caret, qui dum interiſſe creditur, maioris fit virtutis. Nam iterum incenſus fortiori luce caleſcit. Cuius tanta eſt etiam ſine igne firmitas, ut nullo humore corrumpatur, nulla vetuſtate vincatur. Locus eſt in quo ferrum tunditur, a cudendo dicta. Cudere enim cædere & ferire eſt, veteres autem non incudem vocabant, ſed inmdem, eo quòd in eo metallum tunditur, ideſt tendatur vnde a tudis malleus a tundendo, ideſt tendendo dictus, malleus uocatus, quia dum quid calet & molle eſt, cedit & producitur. Marcus malleus maior dictus, quòd maius ſit ad cædendum, & fortior. Martellus mediocris malleus. Martulus malleus puſillus. Forcipes quaſi ferricipes, eo quod ferrum candens capiant teneātque. Lima dicta eo, quod leue faciat, nam limum lene eſt. Cilium eſt vnde operātur argentarii, a quo & cclata uaſa dicuntur.

De Vaſis eſcarijs. Cap. XXVIII.

IDem libro vigeſimo. Vaſa dicta ſunt a veſcendo, quod in eo eſcæ apponantur, cuius diminutiuum vaſcula quaſi veſcula. Fictilia dicta, quod fiant, & fingantur ex terra. Argilla autem ex cocta teſta uocabulum ſuſcepit, quia dum mollis eſſet, efficitur teſta, Samia vaſa quidam putant a Samo oppido Græciæ habere nomen, alii dicunt terram eſſe Italiæ, quę non longe a Roma naſcitur, quæ Samia appellatur. Celata vaſa argentea, vel aurea ſunt ſignis eminentioribus intus extraue expreſſa, a cœlo, vel celte vocata, quod eſt genus ferramenti, quod vulgo cilionem uocant. Anaglipha uaſa, quæ ſuperius ſunt ſculpta. Græci enim ana ſurſum Gliphe ſculpturam dicunt, ideſt ſurſum ſculpta. Diſcus antea ſcus, e ſpecie ſcuti, vnde & ſcutella. Poſtea diſcus vocatus, quod det eſcas, ideſt apponat. Parapſis eſt quadrangulum, & quadrilaterium vas, ideſt paribus abſidis. Patena, quod diſpanſis, & patentibus ſit oris. Lances vaſa ſunt emiſſoria, quibus ſacrificatur Scutella a ſcuto per diminutionem, eſt enim eiuſdem ſimilis. Gauata quaſi cauata g. pro c. litera poſita. Apophorata, a Græcis, a ferendo poma, vel aliquid nominata. Salinum vas aptum ſalibus. Idem & ſalſica. Acetabulum quaſi acetaphorum, quod acetum ferat coclear ab vſu prius coclearum dictũ, hinc eſt & illud veterum diſticon. Sum cocleis abilis, nec mi ous vtilis ouis. Nunquid ſcis potius cur coclearia uidemr. Triſſiles, Græcè, Latine tripedes. In vaſculis tria quæruntur, quæ placeant, manus artificis, pondus argenti, ſplendor metalli.

De Vaſis liquoris. Cap. XXIX.

PHialæ dictæ ſunt, eo quod ex vitro fiant. Vitrum enim Græce hyalin dicitur. Patheræ phialæ ſunt dictæ, uel quod in ipſis potare ſolemus, vel quod patentes ſunt diſpanſiſque labris. Cratera calix eſt duas habēs anſas, & eſt nomē Græcũ, fiebant.n. primum a contextionibus virgultorum, vnde & dictæ a potu cratin, ideſt quod ſeinuicem teneant. Ciati quoque, & ſciphi ſiue, cimbia, & ipſa poculorum ſunt genera, ex quibus cimbia pocula dicta ſunt, ex ſimilitudine cimbæ nauis. Bachia primum a Bacho, quod eſt vinum nominata, poſtea in vſus aquarios tranſiit. Calices, & calati, & calæ poculorum genera, antea ex ligno facta, unde & nocata. Græci enim omne lignum cala dicebant. Ampulla quaſi ampla bulla ſimilis eſt enim rotunditate bullis, quæ ex ſpumis aquarum fiunt, atque ita inflantur vento. Enoforum dicitur vas ferens vinum, eno enim vinum eſt. Flaſcæ ex Græco vocabulo dictæ, hæ pro vehendis, & recondendis fialis prius factæ ſunt, vnde & nuncupatæ, poſtea in vſum vini tranſierunt. Lagena & ſitula Græca nomina ſunt. Cantarus vas quoddam, & hæc Græcum eſt. Hydria genus eſt vaſis aquarilis, per deriuationem vocata, hydor enim aquam Greci vocant. Situla, quod ſitientibus apta ſit ad bibendum, quod vas Greci cadum vocant. Catinum vas fictile, quod melius ocutrum dicitur, quam maſculinum, ſicut & ſalinum dicitur nihilominus neutro, vas aptum ſalibus. Orca eſt amphoræ ſpecies, cuius minor vocabulo vrceus, diminutiuum vrceolus eſt, Dolium Græcum eſt. Cupos & cupas a capiendo aquas, vel vinum vocatas, vnde & cauponea. Vtres ab vtero. Mulgarium in quo mulgentur pecora, Labrum vocatum eſt eo quod in eo ſolebant lauari infantes, cuius diminutiuum labellum. Idem & alpheum, eo quòd in eo lauationem fieri ſolitum ſit. Pelues uocatæ ſunt eo quod pedes ibi lauentur. Sifon vas appellatum, quod aquas ſuflando fundat. Emicadum vas olearium. Scortia vas olearium, Alabaſtrum eſt vas vnguentarium, e lapide ſui generis ita nominatum, quem alabaſtritem uocant, qui incorrupta vnguenta conſeruat. Pixides vaſcula vnguentaria, ex buxo facta, nam quod nos buxum, Græci pixum vocant. Lenticula uaſculum olearium, ex ære aut argento factum, a liniendo dictum. His enim Reges & ſacerdotes vngebantur.

De Vaſis coquinarum, & luminariorum. Cap. XXX.

OMnia uaſa coquendi cauſa parata, cocula dicuntur. Olla dicta pro eo, quod ebulliat in eo aqua igne ſubiecto, vt altius vapor emittatur, vnde & bulla dicitur, quæ in aqua ventis ſitus ſpiritu ſuſtentatus. Patella quaſi patula olla, eſt enim oris patentioribus, Cacabos, & cucuma a ſono feruoris cognominantur. Lebetes æneæ ſunt Græce vocatæ, ſunt enim ollæ minores in vſum coquendi paratæ. Sartago a ſtrepitu ſoni vocata, quando ardet in ea oleum. Tripedes vocatæ, eo quod tribus pedibus conſtent. Has Græci tripodas vocant. Mola a ſui rotunditate vocata, vt mala pomorum ſic & Græci maloni. Cribrum, quod ibi cernat frumentum, quaſi cernifrum. Rotabulum dictum a proruendo ſtercora,

ſiue

ſiue iguem p3uis coquendi gratia, a colendo ignem, & ligna, antiqui appellaueruut focū. Fos enim Græce Latina igois. Lucerna a licinio dicta eſt. Licinius autem quaſi lucinius lucem præbeat, aſt enim cicentela lucernæ. Cereus à cera nomē habet ax qua formatur. Lacunaria pendentia ſunt lumina, quaſi lucuoaria, ideſt in aare lucentia. Funalia dicuntur, quæ intra ceram ſuni, dicta a funibus, quos ante vſum papyri cera circumdatos habuere maiores. Funalia autem Græci ſcholaces dicunt, quòd ſiut ſcolıæ, alias ſcolicıæ, hoc eſt mortu. Lampas flamma eſt in vertice lucens, dicta quòd lambentıs modum oſtendere videatur. Fax dicta, ꝙ focus faciat, cuius diminutiuum facula. Laterna inde vocata, ꝙ lucem habeat interius clauſam, fit enim ex vitro recluſo intus lumine, vt venti flams adire non poſſit, & ad præbendum lumen facile vbiq; circumferatur. Lucubrum vocatum, quòd luceat in vmbra. Eſt enim modicus, qui ſolet ea tenui ſtuppa ceraque formari. Pyra eſt, quæ in modum aræ, ex lignis conſtrui ſolet, vt ardeat. Pyr enim ignis dicitur, ſed pira eſt ipſa lignorum congeries, cum oondum ardet. Rogus eſt cum ardere experit. Buſtum vero iam exuſtum uocatur.

Da Vaſis repoſitarijs. Cap. XXXI.

GAzophilacium arca aſt, vbi colliguntur in tēplo, ea quæ ad ind igentiam pauperum mittuntur. Gaza anim lingua Perſarum theſaurom. Philacion Græce auſtodia interpretatur. Arca dicta, ꝙ arceat viſum, atq; prohibeat. Hinc & arcinum, hinc & arcanum ideſt ſecretum vnde cæteri arcentur. Cybutom Græce, arcam dicimus. Loculus ad aliquid ponendum in terra factus locus, ſeu ad ueſtes, vel pecuniam cuſtodiendam, vnde & per diminutionem dicitur. Muzica quaſi modica, vnde & modicū z. pro d. ſicut ſolent Itali dicere oziæ pro hodie. Scrinia Græcum eſt. Saccus a ſago dictus, ꝙ eo conſuto efficiatur quaſi ſagus. Marſupium ſacculus nummorum, quem Græci marſipa appellant. Sitarciæ nautarum ſunt, ab eo ꝙ ſutæ ſuut appellatæ. Innolocrum dictum, ꝙ aliquid in ſe teneat inuolutum. Fiſcus ſacculus eſt publicus, vnde & fiſcellæ, & fiſcinæ dicuntur. Hunc habent exactores, & in eo mittunt debitum publicum, quod redditur regibus. Fiſcus autem primę poſitionis eſt, deriuatiuum fiſcina, diminutiuum fiſcella. Canistrum fiſcis cannis contexitur, vnde & nuncupatur. Alij Græcum aſſerunt. Ciſtella a coſtis ea canna, vel lignis, quibus contexitur nominata. Cophinus eſt vas ex virgultis aptum mundare ſtercora, & terram portare, de quo dicit propheta Iſrael. Manus eius in cophinu ſeruierunt. Dictus autem cophinus quaſi couus, ideſt quaſi cauus. Sporta a ſparta dicta, non ab aſportando, ſicut qu idam voluot. Prius enim a ſparto fieri ſolebaot.

De Lectis, & ſellis, & vehicul s, at cæteris, quæ in vſu habentur. Cap. XXXII.

LEcticam a lectis herbis vocatæ. Stratus a ſternendo dictus, quaſi ſtoriatus; Io his ſolis antiqui accubabant, nōdum laneis ſtramentis repertis, Grabatum Græcum eſt. Dicitur autem inclinantis, vel reclinati capitis ſuſceptio. Garra enim Græce apud poeticos caput dicitur. Baiouula lectus, qui in itinere baiulatur. Rama breuis lectus, circa terram. Pulnioar lectus diuitum eſt, Sphingæ in quibus ſunt ſpingatæ affigies, quos oos griphos dicimus. Sponda autem eſt exterior pars lecti, pluteus interior. Geniales lecti, proprie ſuut qui ſternuntur puellis oubentibus. Dicti autem a generandis liberis. Cunabula ſūt lectuli in quibus infantes iacere conſueuerunt, dicta ꝙ partui adhibeantur, quaſi cinabula, nam cinæ eſt Græce cnitu. Feretrū dicitur eo quòd in eo mortui deferebantur, & eſt Græcum a pom pherefin, ideſt a ferendo. Scamna ſunt quæ lectis altioribus apponuntur, dicta autem a ſcandendo, ideſt aſcendendo, hinc & ſcabella quæ lectis paruis, vel ſellis ob aſcenſum apponuntur. Scabellum autem & ſuppedaneum dicitur. Scanſilia gradus ſunt, vbi honorati in ſedibus hæreoi. Soltum eſt in quo reges ſedent, propter tutelam corporis ſui ſecundum quoſdam a ſoliditate dictum, quaſi ſolidum. Sella quaſi ſedda dicta eſt, & ſubſellia quaſi ſubſedia. Tronum Græci dicunt quod nos ſolium. Cathedræ doctorum ſunt, ſellæ curules erant, in quibus magiſtratus ſedentes iura reddebant. Tripodes ſcamnelli ſunt habentes tres pedes. Carrū a cardina rotaruor dictum, vnde & currus dicti, quòd rotas habere videntur. Rota autem dicta, quòd ruat, & rotundum a rota vocatur. Reda genus vehiculi quatuor rotarum, has antiqui retas dicebant, propter quod haberent rotas. Carpentum pompaticum vehiculi genus, quaſi carrum pompaticum. Plauſtrum vehiculum duarum rotarum, quibus onera deferuntur, & dictum plauſtrum, quia voluitur, quaſi pilaſtrum. Carrucum vehiculum altiſſimarum rotarū quaſi carrum acutum. Capſus carruca vndique conrecta, quaſi capſa. Pilentum vel prætorium, contecta quatuor rotarum vehicula, quibus matronæ olim vehebantur. Baſterna vehiculum itineris, quaſi viæ ſterna mollibus ſtramentis compoſita a duobus animalibus deportatur. Calamiſtrum acus eſt, quæ calefacta & adhibita calefacit, & intorquet capillos: vnde & calamiſtrati appellantur, qui comam torquent. Horologium dictum, quia ibi horas legamus, ideſt colligamus. Actor. Hæc & alia plura iuxta diuerſionem magiſtri Richardi ſuperius poſitam ad armaturam pertinent: Armatura tamen propria videtur dici armorum peritia.

Da Armis. Cap. XXXIII.

ISidorus. 18. Arma generaliter omoium rerum inſtrumanta ſuot, vnde loca vbi reponuntur armaria dicta ſunt. Item arma, & tela omnium generum, ſed arma ſunt quibus ipſi tuemur. Tela ſuot quæ emittimus. Nam arma duplicia ſuot, idaſt val quibus percutimos, vel quibus tegimur. Arma autem proprie dicta ſunt, eo quod armos tegunt Gladius generaliter dicitur enſis in prælio, ſed enſis ferrum tantum, gladius uero totus, propria autem appellatur gladius, quòd gulam diuidat, ideſt ceruicem ſecet. Ad hoc enim primum eſt factus. Nam cætera membra ſecuribus magis cæduntur, collum gladio tantum. Acies autem gladii ab acumina dicta, capulus uocatus, vel quia eſt caput gladii, vel quia ibi capiatur, vt teneatur, nā alibi acies ferri non ſinit. Mucro oon tantum gladii eſt, ſed & cuiuſlibet teli acumen, dictus a longitudine, oam macro Græci longum oocant, hinc & machera: Machera autem aſt gladius longus ex parte vna acutus. Framea vero gladius, ex vtraque parte acutus, quam vulgo ſpatam uocant. Ipſa eſt & romphea. Framea autem dicta, quia ferrea eſt. Spata à paſſione dicitur Græco verbo, quoniam patiu Græce dicitur pati. Alij ſpatam latine aummaut dictam, eo quòd ſpacioſa ſit, ideſt lata & ampla. Pugio a pungendo & traoſfigendo vocatus eſt. Eſt enim gladius paruus, bis acutus lateri adhærens. Idem & clunabulum dictum, quòd religetur ad clunem. Sica a ſecando dicta, eſt enim gladius breuis, quo maxime vtuntur, qui apud Italos latrocinia exerceot, a quo ſicarii dicti. Secures ſigna ſunt, quæ aute coofules ferebantur, quas Hiſpani ab vſu Francorum per deriuationem Franciſcas vocant, & eas loco ſigni portant, ne vſum perderent belli, aut vacantes ocio aſpectum amitterent gladiorum.

De Haſtis, & clypeis. Cap. XXXIIII.

HAſta enim eſt contus cum ferro, cuius diminutiuum facit haſtila. Nomen autem haſta ab aſtu ſumpſit, vnde & aſtutia. Contus ferum non habet, ſed tantum cuſpide acums aſt. Contus autem quaſi conitus, aſt enim conitus acuta rotunditas. Venabula dicta quaſi venatui habilia, a venor venaris dicta. Excipia, quia uenientem excipiunt, quaſi excipibilia: excipiunt enim Apros, expectantque Leones, & intrant Vrſos, ſi tantum ſirma manus. Lancea eſt haſta amentum habens in medium. Dicta autem lancea, quòd æqua lance, ideſt æquali pondere uibratur. Amentum uinculum eſt iaculorum haſtilium, quod medius haſtis aptatur. Clana eſt qualis fuit Herculis, dicta quòd ſit clauis ferrais inuicem religata, & eſt cubito ſemis facta in longitudine, hæc & catera. Falarica eſt telum iogens, torno factum, habens ferrum cubitale, & rotunditatem de plumbo, in modum ſpheræ in ipſa ſummitate, dicitur etiam & ignem habere affixum, hoc autem telo pugnatur de turribus, quas dici phalas manifeſtum eſt. Pila ſunt arma iaculorum, atque telorum, a torquendo, vel amittendo uocata. Telum uocatum ſecundum Græcam atymologiam, a po tu telon, quicquid longe iaci poteſt, quamquam abuſiue dicatur, & gladius. Proprie autem telum a longitudina dictum, vnde & muſtelam dicimus, quod longior ſit quàm mus. Cuſpis haſtile amentatum, a ceſpite dictus, quod eſt virgultum. Clypeus eſt ſcutum maius, dictus ab eo, quòd clepet, ideſt celet corpus, periculiſque ſubducat, a po tu clepein. Oppoſitus enim ſua defenſione, ab haſtis, & iaculis corpus munit. Clypeus autem peditum eſt, ſcutum equitum. Scutum appellatum, eo quòd a ſe excutiat telorum ictus, vt enim tela reſiſtatur, clypeus ante fertur. Vmbo ſcuti media pars aſt, quaſi vmbilicus. Ancille oocamr ſcutum breue, dictum ab

inciſione, quòd ſit ab omni parte velut anciſum, ac rotundum. Pletum ſcutum breuiſſimum in modum lunę medię. Scetra ſcutum loreum ſine ligno, quo vtuntur Afri & Mauri. Lorica vocata, eo quòd loris careat. Solum enim circulum ferreis contexta eſt. Squama eſt lorica ferrea, laminis ferreis, aut æreis cōcathenata, in modum ſquamę piſcis, & ex ipſo ſplendore ſquamarum, & ſimilitudine nuncupata. Delicijs autem & poliuntur loricę & teguntur. Caſſis de lamina. Balea de corio. Nam galeros corium dicitur. Apex eſt quod in ſumma galea eminet, quo figitur criſta, quam Gręci conum vocant.

De ſagittis, & fundis, ac machinis. C. XXXV.

SAgitta a ſagaci iactu ideſt veloci ictu vocata, pennis enim fertur quaſi auis, vt celeriter mors percurrat ad hominem. Scaptet bibentes, Gręcum eſt. Spicula ſunt ſagittę, vel lanceę breues ab ſpicarum ſpecie nuncupatæ. Scorpio ſagitta venenata eſt, arcu vel tormentis excuſſa, qui dum ad hominem venerit, virus quo figitur infundit, vnde & ſcorpio nomen accepit. Pharetra ſagittarū theca, a ferendo iacula dicta, ſicut & pheretrum, vbi funus defertur, qui iccirco etymologiā communem habent, quia pharetra mortem, feretrum mortuū portat. Dolones ſunt vaginæ ligneę, inter quas latet pugio ſub baculi ſpecie. Dolones autem a dolo dicti ſunt. Arcus vocatus eo quod arceat aduerſarium. Funda dicta, eo quod ex ea fundātur lapides ideſt emittantur. Baliſta genus tormenti ab emittendo iacula dicta, Bali enim Gręce emittere dicitur; torquetur enī verbere neruorum, & magna vi iacit, aut haſtas, aut ſaxa. Inde & fundibalus, quaſi fundens & emittens. Contra baliſtam teſtudo valet. ſeries enim fit armorum vmbonibus inter ſe collectis, & colligatis. Arieti nomen ſpecies dedit, eo quòd cum impetu impingit murum, in modum arietum pugnantium, validę enim ac nodoſę arboris caput ferro veſtitur, eaque ſuſpenſa funibus multorum manu ad murum impellitur. Deinde retrorſum ducta maiori impetu deſtinatur, ſicque crebris ictibus cōcuſſum muri latus cedit, cauatumque irrumpit, ac feneſtram facit. Contra impulſum arietis remedium eſt ſaccus paleis plenus, & in eum locum demiſſus quo aries percutit. Laxo enim ſaccorum ſinu, ictus arietis illius molitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt. Plutei ſunt crates corio crudo intextę, quæ in opere faciendo hoſti obijciuntur.

De Bellis. C. XXXVI.

PRimus bella intulit Ninus Aſſyriorum Rex. Ipſe.n. finibus ſuis nequaquā cōtētus humanę ſocietatis fœdus irrūpēs, exercitus ducere, aliena vaſtare, liberos populos aut trucidare, aut ſubijcere cępit, vniuerſamq; Aſiā vſque ad Libiæ fines noua ſeruitute perdomuit. Hinc etiam ſtudium orbis in mutuo ſanguine alterna cęde graſſari. Quatuor autē ſunt bellorū genera.i. iuſtū, iniuſtum, ciuile, & pluſquā ciuile. Iuſtū bellum eſt, quod ex edicto geritur, de rebus repetitis, aut propulſandorum hoſtium cauſa. Iniuſtum bellum eſt quod de furore, non de legittima ratione initur. Ciuile bellum eſt inter ciues orta ſeditio, & concitatio tumultus, ſicut inter Sillam & Marium. Pluſquam ciuile bellum eſt vbi non ſolum ciues certant, ſed & cognati, quale actum eſt inter Cæſarem & Pompeium, quando gener & ſocer mutuum dimicauerunt. Bella itaque dicuntur interna, externa ſeruilia, ſocialia, pyratica. Seditio eſt diſſenſio ciuium, dicta quod ſeorſum alij ad alios eant. Bellum igitur eſt totum pugna vnius diei prælii pars pugnæ eſt. Bellū antea duellū vocatū, eo ꝙ duæ ſunt partes dimicantiū, vel ꝙ alterū faciat uictorem, alium victum. Poſtea detracta litera d. & mutata u. in b. dictum eſt bellum. Alij per antiphraſim putant dictum, eo quod ſit horridum. Prælia dicuntur a præmēdo hoſtis hoſtem, vnde & pręla ligna quibus vua premitur. Pugna uocata, eo ꝙ vſus fuiſſet initio pugnis contendere, vel quia primo bellum pugnis incipiebant. Quatuor autem in bello aguntur, pugna, fuga, victoria, pax. Pacis uocabulum uidetur a pacto ſumptum. Poſterius autem pax accipitur, fœdus primum initur. Fedus eſt pax quæ fit inter dimicantes, vel a fide, vel a fecialibus, ideſt ſacerdotibus dictum, per ipſos enim fiebant fœdera, ſicut per ſeculares bella. Alij fœdera dicta eſſe putant a porca fœde, & crudeliter occiſa, cuius mors optabatur ei qui a pace reſiliſſet. Virg. Et cæſa iungebant fœdera porca. Fœderis partes induciæ, quaſi indies ocia. Tullio. de officio libro primo. Bellum quidem ita ſuſcipiatur, vt nil aliud niſi pax quæſita videatur.

De ſignis bellorum. Cap. XXXVII.

ISidorus ubi ſupra. Signa bellorum dicuntur, quod his exercitus & pugnandi, & victoriæ receptui accipit ſymbolum. Nam aut per uocem tubæ, aut per ſymbolum admonetur exercitus legionum. Principalia ſigna ſunt Aquilæ, Dracones, & Pilæ. Aquilæ ideo, quod eadem auis Ioui in armis auſpicio fuerit. Nam dum idem Iouis aduerſus Tytanas proficiſceretur Aquilam ei in auſpicio apparuiſſe ferunt, quam ille pro indicio victoriæ acceptam tutelæ ſuæ auſpicatus, eam legioni ſignum dedit. Quod factum eſt, vt deinceps militum ſignis committeretur. Draconum ſigna ab Apolline morte Phitonis, ſerpentis inchoata ſunt, dehinc & a Græcis, & Romanis in bello geſtari cœperunt. Pilam in ſigno conſtituiſſe fertur Auguſtus propter nationes ſibi in toto orbe ſubiectas, vt in illa figurā orbis oſtēderet. Vexillum & ipſum ſignum bellicum, tractum nomen habens a veli diminutione quaſi velillum, ſub Romulo autem faſciculos fœni pro veſillis milites habuerunt, hinc & manipuli appellantur. Manipulos autem dicimus faſces fœni quòd manū impleant. Cætera ſigna diuerſis prolata imaginibus ſecundum militarem conſuetudinem exiſtunt, per quas exercitus permixtionem præliorum agnoſcit. Bucina eſt qua ſignum datur in hoſtem, dicta autem a voce quaſi vocina. Nā Pagani agreſteſque ad omnem vſum bucina ad compita vocabantur, proprie ergo hoc agreſtibus ſignum fuit. Tubam Tyrrheni primi inuenerunt, hinc poſtea bellicis certaminibus adhibita eſt, ut ubi exaudiri præco per tumultum non poterat, ſonitus tubæ clangentis attingeret. Audiebatur autem non ſolum in prælijs, ſed in omnibus feſtis diebus propter laudis vel gaudij claritatem. Tubam autem dictā quaſi tupham, ideſt cauam, item tubam quaſi tibium. Inter tubam autem, & bucinam veteres diſcernebant, nam bucina inſonans ſollicitudinem ad bella denunciabat. Tuba autem prælium indicabat, cuius ſonus varius eſt, nā interdum canitur ut bella committantur, interdum vt inſequātur eos, qui fugiunt, interdum receptui canere dicuntur. Nam receptus dicitur, quo ſe exercitus recipit. Claſſica ſunt cornua quæ conuocandi cauſa erant facta, & a calando claſſica dicebātur. Apud Amazonas autem non tuba ſicut a regibus, ſed a regina ſiſtro uocabatur fœminarum exercitus.

De ſcientia militari. Cap. XXXVIII.

VEgetius renatus in lib. i. de re militari. Aduerſus omnia profuit tyronem ſolertem eligere (vt ita dixerim) armorum decorem quotidiano exercitio roborare, quæcunque euenire in acie atque prælijs poſſunt, omnia in campeſtri meditatione pernoſcere, ſeuire in deſides vindicando. Scientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam: Nemo facere metuit, quod ſe bene didiciſſe confidit. Etenim in certamine bellorum exercitata paucitas ad victoriam prōptior eſt, quàm rudis, & indocta multitudo expoſita ſemper ad cædem. Neque enim parua, & leuis videtur armorum ſcientia, ſiue equitem, ſiue peditem, ſagittarum bellis imbuere, ſiue ſcutatum armaturæ numeros, omneſque geſtus docere, ne locum deſerat, ne ordines turbet, vt miſſile ad deſtinatum locum magnis virtutibus iaceat, vt foſſam ducere, ſudes ſcienter figere nouerit, tractare ſcutum, & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre, huic taliter inſtituto tyroni pugnare aduerſum quoslibet hoſtes in acie formido non eſt, ſed voluptas.

Cuius regionis, & artis tyrones eligendi ſunt. Cap. XXXIX

VErum ordo depoſcit ex quibus prouincijs, vel nationib. tyrones legendi ſint, prima parte tractetur. Omnes nationes, quæ vicinæ ſunt ſoli, nimio calore ſiccatas, amplius quidem ſapere, ſed minus habere ſanguinis dicunt. Ac propterea conſtantiam ac fiduciam in comminus non habere pugnandi, quia metuunt vulnera, qui exiguum ſanguinem ſe habere nouerunt. Econtra ſeptentrionales populi, remoti a ſolis ardoribus, inconſultiores quidem, ſed tamen largo ſanguine redundantes ſunt, ad bella promptiſſimi. Tyrones igitur de temperatioribus legendi ſunt plagis, quibus & copia ſanguinis ſuppetat ad vulnerum mortiſque contemptum, & non poſſit deeſſe prudentia, quæ & modeſtiam ſeruat in caſtris, & non parum prodeſt in dimicatione. Sed nec credo potuiſſe dubitari, aptiorem armis ruſticam plebem, quæ quia ſub diuo, & cum labore nutritur ſolis patiens eſt, imbre negligens, balnearum neſcia, deliciarum ignara, ſimplicis animi, paruo contenta cibo,

durata ad omnem laborum tolerantiam. Interdum tamen neceſſitas exigit etiam vrbanos ad arma compellere, qui vbi nomen dedere militiæ, primum laborare, decurrere, portare pondus, & ſolem pulueremque ferre condiſcant, parco victu vtantur, & ruſtico, interdum ſub diuo, interdum ſub papilionibus commorentur, tamen demum ad vſum erudiantur armorum, & ſi longior expeditio emergit, in angarijs plurimum detinendi ſunt proculq; habendi a ciuitatis illecebris, vt eo modo, & corporibus eorum robur accedat, & animus. Itaque piſcatores, & aucupes, dulciarios, linteones, omneſque huiuſmodi, longè arbitror pellendos a caſtris. Fabros, ferrarios, carpentarios, macellarios, & Ceruorum, Aprorumque venatores conuenit ſociari militiæ. Honeſtas idoneum militem reddit, verecundia dum prohibet fugere, facit eſſe victorem.

Cuius Aetatis, vel figura probandi ſunt. Cap. XL.

INcipiente pubertate ad delectum cogendum tyronē nullus ignorat. Non enim tantum celerius, ſed etiam perfectius imbuuntur, quæ diſcuntur a pueris, deinde militaris alacritas, ſaltus, & curſus ante tentandus eſt, quàm corpus ætate pigreſcat. Velocitas enim eſt, quæ percepto exercitio ſtrennuum efficit bellatorem. Item neceſſitas exigit, non tam ſtaturæ rationem habere, quàm virium, & ipſo Homero teſte, qui Tydeum minorem quidem corpore, ſed fortiorem armis fuiſſe ſignificat. Præterea qui delectum acturus eſt, vehemēter intendat, vt ex vultu, ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligat. Bellatorum namque non tantum in hominibus, ſed etiam in equis, & canibus virtus multis declaratur iudicijs. Sit ergo adoleſcens martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta ceruice, lato pectore, humeris muſculoſis, valentibus digitis, longioribus brachijs, ventre modicus, exilior cruribus, ſuris, & pedibus non ſuperflua carne diſtentis, ſed neruorum duricia collectis, cum hæc in tyrone ſigna deprehenderis, proceritatem non magnopere deſideres. Vtilius eſt enim fortes eſſe milites quàm grandes.

De Probatione, & eruditione tyronum. Cap. XLI.

SEd non ſtatim punctis ſignorum ſcribendus eſt tyro delectus, verum ante exercitio prætendēdus, vt vtrum verè tanto operi aptus ſit, poſſit agnoſci. Et velocitas in illo requirenda videtur, & robur, & vtrum armorum diſciplinam ediſcere valeat, vtrum habeat confidentiam militarem. In omni enim conflictu non tam prodeſt multitudo, quàm virtus. Signatis itaq; tyronibus, per quotidiana exercitia, armorum eſt demonſtranda doctrina. Nihil firmius, neque felicius, neque laudabilius eſt reipublicæ, in qua habundant milites eruditi. Non enim veſtium nitor, uel auri, argenti, gemmarumque copia hoſtes ad reuerentiam noſtram, aut ad gratiam inclinant, ſed ſolo terrore ſubiguntur armorum. Deinde in alijs rebus (ſicut ait Cato) ſi quid erratum eſt, poteſt corrigi, præliorum delicta emendationem non recipiunt, cum pœna ſtatim ſequatur errorem. Militarem edocendi gradum ſunt, nihil enim magis in itinere, vel in acie cuſtodiendum eſt, quàm vt omnes milites incedendi ordinem ſeruent, quod aliter non fieri, niſi vt exercitio ambulare celeriter, & æqualiter diſcant. Periculum enim ab hoſtibus ſemper grauiſſimum ſuſtinetur diuiſus, & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu viginti millia paſſuum horis quinque dumtaxat æſtiuis conficienda ſunt, quicquid addideris iam curſus eſt, cuius ſpacium non poteſt definiri, ſed & curſu præcipuè aſſueſaciendi ſunt iuniores, vt maiore impetu in hoſtem percurrant, vt loca oportuna celeriter cum vſus aduenerit occupent, vt ad explorādum alacriter pergant, alacrius redeant, vt fugientium terga facilius comprehendant.

De Exercitatione eorum. Cap. XLII.

AD ſaltum etiam, quo vel foſſatum ſalitur, vel impediens aliqua altitudo ſuperatur, exercendus eſt milles, vt cum huiuſmodi difficultates euenerint, poſſint ſine labore tranſire. Natandi vſum æſtiuis menſibus omnis æqualiter debet tyro condiſcere. Non enim ſemper pontibus flumina trāſeuntur, ſed & cedens, & inſequens natare cogitur frequenter exercitus, non ſolum autem pedites, ſed & equites, ipſoſque equos vel lixas, quos gallarios vocant, ad natandum percommodum eſt. Olim de vimine in modum cratium conformi aterem texebant ſcuta, itidemque clauas ligneas contra illum palum, tanquam contra aduerſarium tyro cum crate illa, & clauа, velut cum gladio ſe exercebat, & ſcuto, & tunc quaſi caput aut faciem peteret, nunc a lateribus minaretur, interdum contenderet poplites, & crura ſuccingere, recederet, aſſultaret, inſiliret, quaſi præſentem aduerſarium, ſic palum omni impetu, omni bellandi arte attentaret. Geſa enim quouis impetu veniat, non frequenter interficit, cum & armis vitalia defendantur, & oſſibus. At contra puncta neceſſe eſt, vt vitalia penetret quicquid immergitur. Deinde dum cæſa infertur brachium dextrum latuſque nudatur. Puncta autem tecto corpore infertur, & aduerſarium ſauciat antequam videat. Haſtilia quoque tyro aduerſum illum palum, tanquam aduerſus hominem iactare compellitur. Eo enim exercitio, & lacertis robur accreſcit, & iaculandi peritia atque vſus.

Adhuc de eodem. Cap. XLIII.

ITem pars iunior arcubus ligneis ſagittiſque luſorijs exercenda eſt ſeuire ad palos, & doctores ad hanc rem artifices eligendi, & maior adhibenda ſolertia, vt arcum ſcienter teneant, vt fortiter impellant, vt ſiniſtra fixa ſit, vt dextra cum ratione ducatur, vt ad illud quod feriendum eſt, oculus pariter animuſque conſentiant, vt ſiue in equo, ſiue in terra rectum ſagittare doceant. Ad lapides vero, vel manibus, vel fundis iaciendos exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum verſum primi Balearum inſularum habitatores, & inuenisse, & ita perite exercuiſſe dicuntur, vt matres paruos filios nullum cibum contingere ſinerent, niſi quem ex funda deſtinato lapide percuſſiſſent. Sæpe enim aduerſum bellatores caſſidibus cathaphractis, loriciſque munitos, teretes lapides de funda, vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus grauiores, cum membris integris, lætale tamen vulnus importent, & ſine vio ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat. Fundam portare nullus eſt labor, & interdum euenit, vt in lapidoſis locis conflictus habeatur, aut mons ſit aliquis defendendus, aut collis. Aut oppugnatione caſtellorum, ſiue ciuitatum lapidibus Barbari fundis pellendi ſint. Pondus quoque baiulare, & iter facere gradu militari frequentiſſimè cogendi ſunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus neceſſitas imminet, annonam pariter, & arma portandi. Nec hoc credatur eſſe difficile, ſi vſus acceſſerit: nihil enim eſt, quod non aſſidua meditatio facillimum reddat. Semper ergo cogendi, & exercendi ſunt iuniores, vtilius enim conſtat eſſe erudire armis ſuos, quā alienos mercede conducere.

De Munitione, & ordinatione caſtrorum. Cap. XLIIII.

CAſtrorum quoque munitionem debet tyro condiſcere, quippe ſi recta conſtituta ſunt caſtra, ita vt intra bellum ſecuri milites dies noctesq; peragant, etiam ſi hoſtis obſideat, quaſi munitam ciuitatem videantur ſecum vbique portare: Caſtra præſertim vicino hoſte, tuto ſemper facienda ſunt in loco, vbi lignorum, & pabuli, & aquæ ſuppetat copia, & ſi diutius commorandum ſit, loci ſalubritas eligatur. Cauendum, etiam ne mons ſit vicinus, aut collis altior, qui ab aduerſarijs captus poſſit officere. Conſiderandum etiam ne torrentibus inundari conſueuerit campus, & hoc caſu vim patiatur exercitus. Pro numero autem militum, vel impedimentorum muniēda ſunt caſtra, ne maior multitudo conſtipetur in paruis, neva paucitas in latioribus, vltra quàm oportet cogatur extendi. Interdum autem quadrata, interdum trigona, interdum ſemirotunda, prout loci qualitas, aut neceſſitas poſtulauerit, caſtra facienda ſunt. Porta autem quæ appellatur prætoria, aut orientem ſpectare debet, aut illum locum qui ad hoſtes reſpicit: Aut ſi iter agitur, illam partem debet attendere, ad quam eſt profecturus exercitus. Intra quam primæ centuriç, hoc eſt cohortes papiliones tendunt, & dracones, & ſigna conſtituunt. Decumana autem porta, quæ appellatur poſt prætorium, eſt per quam delinquētes milites educuntur ad pęnam. Milites in acie diſpoſitos ordines ſeruent, nec vbi contrà expedit, aut conglobent agmen, aut laxent. Nam & conſtipati perdunt ſpacia pugnandi, & ſibi inuicem impedimento ſunt, & rariores atque interlucentes aditum perrumpendi hoſtibus præſtant. Producendi ergo tyrones ſunt ſemper ad campum, & ſecundum matriculæ ordinem in aciem dirigendi, ita vt primum ſimplex extenſa ſit acies, ne quos ſinus, ne quas habeat curuaturas, vt ęquali legitimoque ſpacio miles diſtet a milite, tūc præcipiendum, vt ſubito duplicent aciem, ita vt in ipſo impetu, ad quem reſpondere ſolent, ordo ſeruetur. Tertio præcipiendum, vt quadratam aciem repente conſtituant. Quo facto in trigonum, quem cuneum vocant, acies ipſa diſponenda

eſt,

eſt. Iubetur etiam vt inſtruant orbes, quo genere cum vis hoſtium interruperit aciem, reſiſti ab exercitatis militibus conſueuit, ne omnis multitudo fundatur in fugam, & graue diſcrimen immineat.

De Partibus rei militaris. Cap. XLV.

IDem in lib. 2. Res igitur militaris armis conſtat, & viribus. Hæc in tres diuiditur partes, equites, pedites, claſſes. Equitum alas dicunt, ab eo quòd ad ſimilitudinem alarum, ab vtraque parte protegant acies. Eſt & aliud genus equitum, qui legionarij vocantur. Claſſium item duo genera ſunt, vnum liburnarum, aliud luſoriarum. Equitibus campi, claſſibus maria, vel flumina, peditibus colles, vrbes, plana, & abrupta ſeruantur. Ex quo intelligitur magis reipublicæ neceſſarios pedites, qui poſſunt vrbibus prodeſſe, & maiore numerus militum ſumptu expreſſo, minore nutritur peditum exercitus. Verum ipſi pedites in duas diuiſi ſunt partes, hoc eſt auxiliares, qui & ſocijs, & fœderatis gentibus mittebantur. Et legiones. Legio ab eligendo appellata eſt, quod vocabulum eorum deſiderat fidem, atque diligentiam, qui milites probant. In auxiliarijs minor, in legionibus longè amplior conſueuit militum numerus aſcribi. Græci Dardanij phalanges habuerunt, & in vna armatorum octo millia cenſebantur. Galli atque Celtiberi cateruis vtebantur in prælijs, in quibus ſingulis erant ſena millia armatorum. Romani legiones habebant, in quibus ſingulis ſena millia interdum amplius militare conſueuerunt. Quid autem inter legiones, & auxilia intereſſe videatur, expediam. Auxiliares cum ducuntur ad prælium ex diuerſis numeris venientes, nec diſciplina inter ſe, nec notitia, nec affectioni conſentiunt. Item alia inſtituta, alius inter eos vſus eſt armorum. Neceſſe eſt autem eos tardius ad victoriam peruenire, qui diſcrepant antequam dimicent. Denique cum in expeditionibus plurimum proſit omnes milites vnius præcepti ſignificatione conuecti, non poſſunt æqualiter iuſſa complere, qui ante pariter non fuerunt.

De Legionibus. Cap. XLVI.

LEgionum nomen in exercitu permaneret hodieque, ſed per negligentiam ſuperiorum temporum robur infractũ eſt, cum virtutis præmia occuparet ambitio, & per gratiã promouerẽtur milites, qui promoueri conſueuerunt per laborem. Præterea neceſſe eſt morbo aliquantos debilitari, atque dimitti aliquantos militiam deſerere, vel diuerſis caſibus interire, & niſi annis ſingulis, immo ſingulis menſibus in decedentium locum iuniorum turba ſuccedat, quamuis copioſus tamen exhauritur exercitus. Eſt & alia cauſa cur attenuatæ ſunt legiones. Magnus in illis labor eſt, & militandi grauiora arma, pauca munera ſæuior diſciplina. Quod vitantes plerique in auxilijs feſtinant militiæ ſacramenta percipere, vbi & minor ſudor, & maturiora ſunt præmia. In omnibus autoribus inuenitur ſingulos conſules aduerſum hoſtes copioſiſſimos, non amplius quàm binas duxiſſe legiones, additis auxilijs ſociorum. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vt cui bello duæ legiones fierent crederentur poſſe ſuffici, quapropter ordinationem legionis antiquæ, ſecundum normam militaris iuris exponam.

De Modo conſtituendi legionem. Cap. XLVII.

DIligenter igitur lectis iunioribus, animis, corporibuſque præſtantibus, additis etiam exercitijs quotidianis, punctis milite ſcripto, matriculis inſerti, iurare ſolent per Deum, & Chriſtum, & Spiritum ſanctum, & per maieſtatem Imperatoris, quæ ſecundum Deum generi humano diligenda eſt, & colenda, Deo enim vel priuatus, vel militans ſeruit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore. Iurant autem milites omnia ſe ſtrennue facturos, quę præceperit Imperator, nunquam deſerturos militiam, vel mortem recuſaturos pro Romana republica. Sciendum eſt autem, in vna legione decem cohortes eſſe debere, ſed prima cohors reliquas & numero militum & dignitate præcedit. Nam genere, atque inſtitutione literarum, viros electiſſimos quærit. Hæc enim ſuſcipit Aquilam, quod præcipuum ſignum in Romano ſemper eſt exercitu, & totius legionis inſigne. Hæc imagines Imperatorum, hæc & diuina, & præſentia ſigna veneratur, habet pedites mille, centum quinque equites, loricatos centum, 32. & appellabatur cohors milliaria. Item decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites ſex millia centum, equites ſeptingentos triginta, habet præterea legio fabros tignarios, ſtructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquoſque artifices, ad hiberna ædificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, exteraque quibus, vel expugnantur aduerſariorum ciuitates, vel defendantur propriè præparatos. Hæc enim erat cura præcipua, vt quicquid exercitui neceſſarium videbatur, nunquam deeſſet in caſtris, vſque adeò, vt etiam cunicularios haberẽt, qui ad morem foſſorum, ducto ſub terris cuniculo, muriſque infra fundamenta perfoſſis, improuiſi emergerent, ad vrbes hoſtium capiendas. Ex his igitur apparet, legionem bene inſtitutam, quaſi munitiſſimam eſſe ciuitatem, quæ omnia prælio neceſſaria ſecum vbique portaret, nec metueret repentinũ hoſtium ſuperuentum. Nam & lignum, fœnum, aquam, ſtramẽ, etiam legitimi milites in caſtra portabant. Habet præterea legio tubicines, cornicines, bucinatores. Quotiens ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites, tubicines canunt, quotiens mouẽda ſunt ſigna, vel iam mota figenda ſunt, cornicines canunt. Quotiens autem pugnatur, & tubicines canunt, & cornicines pariter. Claſſicum item appellatur, quòd buccinatores per cornu inducunt. Hoc inſigne videtur Imperij, quia claſſicum canitur Imperatore præſente, vel cum in militem capitaliter animaduertitur, quia hoc ex Imperatorijs legib. fieri neceſſe eſt: Hæc autem fiunt, vt in ipſa pugna facilius obtemperent milites, ſiue eos pugnare, ſiue ſtare, ſiue ſequi, vel redire præceperint duces.

De Centurijs, ac turmis. Cap. XLVIII.

POrro antiqui, quia ſciebant in acie, commiſſo bello, celeriter ordines, acieſque turbari, atque confundi, ne hoc poſſit accidere, cohortes in centurias diuiſerunt, & ſingulis centurijs ſingula vexilla conſtituerunt, ita vt ex qua cohorte, & vt quota eſſet centuria, in illo vexillo literis eſſet aſcriptum, quod intuẽtes, vel legentes milites, in quantouis tumultu a contubernalibus ſuis aberrare non poſſent. Centuriones inſuper tranſuerſis caſſidum criſtis literas habebant, vt facilius noſcerentur, quos ſuas ſingulos iuſſerant centurias gubernare. Rurſus ipſæ centuriæ in contubernia diuiſæ ſunt, vt decem militibus ſub vno papilione degentibus, vnus qui eſſet decanus, caput contubernij nominaretur. Contubernium autem manipulos vocabant, ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabant. Quemadmodum autem inter pedites centuria, vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur, & habet vna turma equites 32. Huic qui præeſt decurio nominatur. Præterea ſit centurio eligendus magnis viribus, procera ſtatura, qui omnem artem didicerit, armaturæ, vigilans, ſobrius, agilis, magis ad facienda quæ ei imperantur, quam ad loquendum paratus. Contubernales ſuos ad diſciplinam retineat, ad armorum exercitium cogat. Similiter eligendus eſt decurio, qui turmæ equitũ præponatur, in primis ſtabili corpore, vt loricatus, & armis circundatus, omnibus cum ſumma admiratione equum poſſit aſcendere, equitare fortiſſime, conto ſcienter vti, ſagittas doctiſſime mittere, turmales ſuos erudire, ad omnia quæ equeſtris pugna depoſcit, eoſdem cogere loricas ſuas, vel cataphractas, contos, & caſſides frequenter tergere, curare. Plurimumque enim terroris hoſtibus, armorum ſplendor importat. Quis credat militem bellicoſum, cuius diſſimulatione, ſitu, ac rubigine arma fœdantur, & non ſolum autem equites, ſed etiam ipſos equos aſſiduo labore conuenit edomari.

De Inſtructione acierum ad pugnam. Cap. XLIX.

IGitur qui deſiderat pacem præparet bellum. Qui victoriam cupit, dimicet arte non caſu. Nemo prouocare, nemo audet offendere, quem intelligit ſuperiorem eſſe ſi pugnet. Idem in lib. 2. Nunc qualiter inſtruenda ſit acies, ſi pugna immineat, declaratur vnius legionis exemplo. Equites locantur in cornibus, acies peditum a prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro, huic cohors ſecunda coniungitur, tertia in media acie collocatur, huic annectitur quarta, quinta vero ſiniſtrum ſuſcipit cornu. Sed ante ſigna, & circa, necnon etiam in prima acie dimicantes, principes vocabantur, hoc eſt ordinarij, cæterique principales, hæc erat grauis armatura, quia habebant caſſides, cataphractas, ocreas, ſcuta, ſpatas plumbata, miſſilia. Itaque prima acies principum, ſecunda haſtatorum, armis talibus docetur inſtructa, poſt hos erant ferentarij, & leuis armaturę, ſcutati, ſagittarij, funditores. Secunda acies ſimiliter armabatur, in qua conſiſtentes milites haſtati vocabantur. Sed in ſecunda acie dextro cornu cohors ſexta ponebatur, cui iungebatur ſeptima. Octaua mediam aciem tenebat

bat oona comitante. Decima in ſecunda acie ſiniſtrum ſemper obtinet cornu. Poſt omnes autem acies triarij cum ſcutis, cataphractis, & galeis. Ocreati cum gladijs, ſemiſpacijs, plumbatis binis, miſſilibus, locabantur qui genu poſito ſubſidebant, vt ſi prima acies vinceretur ab his, quaſi de integro, reparata pugna, poſſit reparari victoria. Omnes ante ſignum, vel ſigniferi quamuis pedites, loricas minores accipiebant, & galeas ad terrorem hoſtium vrſinis pellibus tectas.

De modo congregandi. Cap. L.

COmmiſſo bello, prima ac ſecunda acies ſtabat immota. Triarij quoque reſidebant. Ferentarij autem armaturę exculcatiores, ſagittarij, funditores, hoc eſt leues armaturæ, aduerſarios prouocabant ante aciem præcedentes, ſi hoſtes fugare poterant ſequebantur. Si eorum virtute, aut multitudine premebantur, reuertebantur ad ſuos, & poſt eos ſtabant. Excipiebat autem prælium grauis armatura, & tanquam murus, vt ita dicam, ferreus, ſtabat, & non ſolum miſſilibus, ſed etiam gladijs comminus dimicabat, & ſi hoſtes fugaſſet non ſequebatur grauis armatura, ne aciem ſuam ordinationemque turbaret, & ad diſperſos recurrentes, hoſtes incompoſitos opprimerent. Sed leuis armatura cum funditoribus, ſagittarijs, & equitibus, fugientes ſequebantur, inimicos hac diſpoſitione, atque cautela, ſine periculo legio vincebat, aut ſuperata ſeruabatur incolumis; quia legionis ius eſt facile, nec fugere, nec ſequi. Hoc quoque inſtitutum, vt ex donatiuo, quod milites conſequuntur, dimidia pars ſequeſtraretur apud ſigna, & ibidem ipſis militib. ſeruaretur, ne per luxum aut inanium rerum comparationem, ab ipſis militibus contubernalibus poſſet abſumi, pleriſque enim homines, & præcipuè pauperes, omnia ſua erogant, miles deinde qui ſumptus ſuos ſcit apud ſigna depoſitos, de deſerendo nihil cogitat, magis diligit ſigna, pro illis in acie fortius dimicat, in quibus ſuam videt poſitam eſſe ſubſtantiam. Hæc ratio apud ſigniferos in cophino ſeruabatur, & ideo ſigniferi non ſolum fideles, ſed etiam iam literati homines eligebantur, qui & ſeruarent depoſita, & ſcirent ſingulis reddere rationem.

De Exercitio militum. Cap. LI.

LEgionis ordinatione digeſta ad exercitium reuertemur, vnde exercitus nomen accepit. Iuniores, quidem & noui milites, mane ac poſt meridiem, ad omne genus armorum exercebantur, veteres autem eruditi ſemel in die. Neque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit, ſed continua exercitationis meditatio. Nam & velocitas vſu ipſo acquiritur corporis, & ſcientia feriendi hoſtem, ſeque protegendi. Illud vero magis eſt, vt ſeruare ordines diſcant, & vexillis ſuis in tantis commixtionibus in ipſa proluſione comitentur. Ad palum quoque, vel ſudibus exerceri per commodum eſt. Inſurgere trepidantes in clypeum, rurſuſque ſe ſubdere, nunc geſticando prouolare cum ſaltu, nunc cedentes in terga reſilire. Miſſilibus etiam palos ipſos procul ferire meditentur, vt & ars diligenter, & dexteræ virtus poſſit accreſcere. Sagittarij vero, vel funditores ſcopas hoc eſt fruticum, vel ſtraminum faſces pro ſigno ponebant, vt ſagittis, vel certè lapidibus ex fuſtibalo deſtinatis, ſignum potius tangerent. Propterea ſine trepidatione in acie faciebant, quod ludentes in campo fecerant ſemper. Cæteri autem etiam hibernis diebus. (ſi niues tantum pluuiæque ceſſarent) exerceri cogebantur in campo, ne intermiſſa conſuetudo, & animos militum debilitaret, & corpora. Siluam cædere, portare onera, tranſilire foſſas, natare in mari, ſiue in fluminibus, gradu pleno ambulare, vel currere, etiam armatos cum ſarcinis ſuis frequentiſſimè conuenit, vt quotidiani laboris vſus in pace difficilis nõ videatur in bello. Nam quemadmodum bene exercitatus miles prælium cupit, ita formidat indoctus. Poſtremo ſciendum eſt, in pugna vſum amplius prodeſſe quàm vires. Artifices etiam ab exercitijs non recedant. Pro laude vulgi miles ſacramento lectus, ceſſare non debet, cui pugnandum eſt pro ſalute propria, & libertate communi, præſertim cum antiqua ſit prudentiſque ſententia, omnes artes in meditatione conſiſtere.

De Sanitate exercitus gubernanda. Cap. LII.

IDem in li. 3. Exercitus dicitur tam legionum, quàm etiam auxiliorum, nec non etiam equitum, ad gerendum bellum multitudo collecta, ſanitas cuſtodiatur exercitus locis, aquis, tempore, medicina, exercitio. Locis, ne in peſtilenti regione iuxta morboſas paludes, ne aridis, & ſine opacitate arborum campis aut collibus, ne ſine tentorijs æſtate milites commorentur, ne egreſſi tardius calore ſolis, & fatigatione itineris contrahant morbum, ſed potius in æſtate luce cœpto itinere, ad deſtinata perueniant. Ne ſæua hyeme iter per niues ac pruinas noctibus faciant, aut lignorum patiantur inopiam, vbi minor illis veſtium ſuppetit copia. Nec ſanitati enim nec expeditioni idoneus miles eſt, qui algere compellitur. Ne perniti oſis, vel paludoſis aquis vtatur exercitus, nam peſtilẽtiam bibentibus generat. Iam vero ex caſu ægri contubernales opportunis cibis reficiantur, ac medicorum arte curentur. Male enim cum his agitur, quibus neceſſitas, & belli incumbit, & morbi, ſed rei militaris periti plus quotidiana armorum exercitia ad ſanitatem militum putauerunt prodeſſe, quàm medicos. Ex quo intelligitur, quàm ſtudioſius armorum arte docendus ſit, ſemper exercitus, cum ei laboris conſuetudo, & in caſtris ſanitatem, & in conflictu poſſit præſtare victoriam. Si autem autumnali, æſtiuoque tempore diutius in ijſdem locis militum multitudo conſiſtat, ex contagione aquarum, & odoris ipſius fœditate vitiatis hauſtibus, & aere corrupto pernicioſiſſimos naſcitur morbus, qui prohiberi non poteſt aliter, niſi frequenti mutatione caſtrorum.

De Alimonia prouidenda, atque ſeruanda. Cap. LIII.

SEpius penuria, quàm pugna conſumit exercitum, & ferro ſæuior fames eſt. Deinde reliquis caſibus poteſt in tempore ſubueniri, pabulatio, & annona in neceſſitate remedium non habent, niſi ante condantur. In omni expeditione vnum exiſtet maximum telum, vt cibi ſufficiat victus, hoſtes frangat inopia. Ante igitur quàm inchoetur bellum de copioſis expenſis fiat procuratio, quas a prouincialibus, conſuetudo depoſcit, & in opportunis ac minutiſſimis locis amplior ſemper modus, quàm ſufficit aggregetur. Frequenter autem neceſſitas geminatur, & obſidio ſæpe fit longior, quàm putatur, cum aduerſarij etiam ipſi eſurientes circumſedere non deſinant, quos fame ſperant eſſe vincendos. Præterea quicquid in pecore, vel quacunque fruge, vinoque hoſtis inferens bellum ad victum ſuum poterit occupare, non ſolum admonitis per edicta poſſeſſoribus, ſed etiam coactis per electos perſcrutatores ad caſtella idonea, & armaturæ præſidijs, firmata, vel ad tutiſſimas conferendum eſt ciuitates, vrgendique prouinciales, vt ante irruptionem ſe, & ſua in vrbibus condant. Reparatio etiam murorum, tormentorumque omnium, ante curanda eſt, nã ſi ſemel hoſtis præuenerit, occupatis metu vniuerſa turbantur, & quæ ex alijs vrbibus petenda ſunt, interclusis itineribus denegantur. Sed fidelis ſors eorum cuſtodi, & erogatio rata conſueuit ſufficere pro copia, maximè ſi ab initio procuretur. Cæterum ſera parſimonia eſt tunc ſeruare cum deficit. Hyeme lignorum, & pabuli æſtate vitanda eſt difficultas frumenti, vel vini, verum & aceti, nec non etiam ſalis omni tempore neceſſitas declinanda. Item vrbes, atque caſtella ab his militibus, qui minus prompti inueniuntur in acie, armis defendantur, præcipueq; nitentur, ne aduerſariorum dolo, atque periurijs decipiatur prouincialium incauta ſimplicitas. Frequentius enim commerciorum, pacisque, ſimulatio, crudelis, quàm arma nocuerunt.

De Seditione militum præcauenda. Cap. LIIII.

INterdum mouet tumultum ex diuerſis locis collectus exercitus, & cum pugnare nolit, iraſci ſe ſimulat, cum non ducatur ad bellum. Quod hi præcipuè faciunt, qui in ſedibus ocioſè, delicateq; vixerũt, aſperitate inſoliti laboris offenſi. Cui vulneri multiplex medicina conſueuit opponi, dũ adhuc ſeparati ſunt, & in ſedibus ſuis tribunorum, vel vicariorũ nec non, & principum in omnem diſciplinam artiſſima ſeueritate teneantur, nihilque aliud niſi deuotionem, moderationemque cuſtodiant. Campi curſionem, & inſpectionem armorum aſſiduè faciant, nomen & ſigna obſeruare non deſinant. Ad ſagittas iaciendas, ad miſſilia dirigenda, ad iactandos lapides, vel funda, vel manu ad armaturæ geſtum, ad vectes pro ſimilitudine gladiorum punctim, cæſimque ferendo, multo die vſque ad ſudorem frequentiſſime detinendi, curſu iam & ſaltu ad tranſmittendas foſſas nihilominus imbuendi. Si mare, ſeu fluuius vicinus eſt ſedibus, æſtiuo tempore ad natandum cogendi ſunt, vt ita exercitati, & eruditi emulatione virtutis, prælium magis accelle habeant optare, quam ocium. Nemo cogitat de tumultu, qui fiduciam de arte, vel viribus habuit. Dux

autem

autem eſſe debet attentus, vt in omnibus legionibus ſequi turbulenti, vel ſeditioſi ſunt milites, non pro inuidia ſuggerentium, ſed procerum veritate cognoſcat, eoſque prudentiori conſilio ſegregatos, a caſtris ad agendum aliquid, quod ipſis videatur optabile, aut ad caſtella, vrbeſque deputentur munendas, atque ſeruandas, tanta ſubtilitate, vt cum abijciuntur, videantur electi, nunquam enim ad contumaciam pari conſenſu multitudo prorumpit, ſed incitatur a paucis. Quòd ſi fieri medicinam neceſſitas extrema perſuaſerit, rectius more maiorum in inductores criminum vindicatur, vt ad omnes metus pœnæ per paucos perueniat. Laudabiliores tamen duces ſunt, quorum exercitum ad modeſtiam labor, & vſus inſtituit, quàm illi quorum milites ad obedientiam ſuppliciorum formido compellit.

De Militaribus ſignis. Cap. LV.

NIhil magis ad victoriam proficit quàm monitis obtemperare ſignorum. nam cum voce ſola inter prœliorum tumultus regi multitudo non poſſit. Et cum pro neceſſitate rerum plura eo tempore iubenda atque facienda ſint, antiquus omnium gentium vſus inuenit, quo modo, quòd ſolus dux vtile iudicaſſet, per ſigna totus agnoſceret, & ſequeretur exercitus. Quorum tria ſunt genera, & eorum vocalia, & ſemiuocalia percipiuntur auribus, muta vero referuntur ad oculos. Vocalia vocantur, quæ voce humana pronunciantur, ſicut in vigilijs, vel in prœlio pro ſigno dicitur, vtputa a victoriæ palma, virtus, Deus vobiſcum, triumphus Imperatoris, & alia quæcunque voluerit dare is, qui in exercitu habet maximam poteſtatem. Semiuocalia ſunt quæ per tubam, aut cornu, aut bucinam dantur. Tuba quæ directa eſt appellatur. Bucina quæ in ſemet æreo circulo flectitur. Cornu, quod ex vris agreſtibus, argento nexum temperat arte ſpiritum, quam canentis flatus emittat auditum. Nam indubitatis per hoc ſonis agnoſcit exercitus vtrum ſtare, vel progredi, an certe regredi oporteat, vtrum longe proſequi fugientes, an receptui canere. Muta ſigna ſunt Aquilæ, Dracones, Vexilla, flammulæ, tumbæ, pinnæ, quocunque enim hæc fieri iuſſerit ductor, neceſſe eſt, vt ad ſignum ſui comitantes milites pergant. Sunt & alia muta ſigna, quæ dux belli in equis, aut indumentis, & in ipſis armis, vt dignoſcatur hoſtis præcipit cuſtodiri. Item mutum, & commune ſignum eſt, quoties proficiſcente turba, excitatus puluis, ad ſimilitudinem nubium ſurgit, hoſtiumque prodit aduentum, ſimiliter ſi diuiſæ copiæ per noctem flãmis, per diem fumo ſignant ſocijs, quod aliter non poteſt nunciari. Aliquanti in caſtellorum aut vrbium turribus appendunt trabes, quibus aliquando depoſitis, indicantur, quæ geruntur.

De Inſidijs in itinere vigilanter cauendis. Cap. LVI.

QVi rem militarem ſtudioſius didicerunt, aſſerunt plura in itineribus, quàm in ipſa acie pericula ſolere contingere: nam in conflictu armati ſunt omnes, & hoſtem comminus vident, & ad pugnandum animo veniunt præparati. In itinere minus armatus, minuſque attentus eſt miles, & superueniente impetu, vel fraude, repente turbatur. Ideo omni cura prouidere dux debet, ne proficiſcens patiatur incurſum, vel facile, ac ſine damno repellat illatum. Primum itineraria omnium regionum, in quibus bellum geritur, pleniſſime debet habere perſcripta, ita vt locorum interualla, viarum qualitates perdiſcat, per compendia, diuerticula, montes, flumina, ad fidem deſcripta conſideret. Præterea ſub periculo eligendum viarum duces, idoneos, ſcienteſque capere, eoſque cuſtodiæ mancipare, addita pœnæ oſtentatione, vel præmij. vt intelligant ne fugiendi quidem ſibi copiam ſupereſſe, & fidei præmium ac perfidiæ parata ſupplicia, ſed & cautelæ caput eſt, vt ea loca, per quæ vel quibus itineribus ſit, profecturus exercitus ignorentur, tutiſſima namque expeditio creditur, facienda ab hoſtibus neſciri. Ob hoc veteres Minotauri ſignum in legionibus habuerunt, vt quemadmodum ille in intimo, & ſecretiſſimo laberinto abditus fuiſſe perhibetur, ita ducis conſilium ſemper eſſet occultum. Verum quia exploratores alterius ſecus miſſi, profectionem ſuſpicionibus, vel oculis deprehendunt, & interdum perfugæ, proditoreſque non deſunt, dux fideliſſimos, argutiſſimoſque cum equis probatiſſimis mittat, qui loca per quæ iter faciendum eſt in progreſſu, & a tergo dextra læuaque perluſtrent, ne aliquas aduerſarij moliantur inſidias. Tutius enim operantur exploratores, noctibus, quàm diebus. Ne vero repentinus tumultus amplius noceat, ante commonendi ſunt milites, vt parati ſint animo, vt arma in manibus habeant, quia neceſſitate ſubita conſternantur, promiſſa non ſolent eſſe formidini. Illud vitandum, ne per negligentiam, alijs feſtinantibus, alijs tardius incedentibus, interrumpantur acies, aut certe, tenuentur, continuo enim hoſtes interpolatam peruadunt. Præponendi ergo ſunt exercitatiſſimi campi ductores, qui alacriores retardent, & pigrius incedentes accelerare compellant. Præterea noſcere debemus hoſtium conſuetudinem, & vtrum peditibus an equitibus. Vtrum contatis, an ſagittarijs amplius valeant. Vtrum numero hominum an armorum munitione, præcellant, & ordinare quod nobis vtile, illis docetur aduerſum. Tractare quoque per diem, an per noctem, iter expediat inchoari: quanta locorum interualla ſint ad quæ cupimus properare: ne æſtate aquæ penuria deſit euntibus, ne hyeme difficiles, aut inuiæ occurrant paludes, maioreſque torrentes, & impedito itinere circumueniatur exercitus, priuſquam ad deſtinata perueniat.

De Maioribus fluminibus arte tranſeundis. Cap. LVII.

IN tranſitu fluuiorum grauis moleſtia negligentibus frequenter emergit. Nam ſi aqua violentior, aut alueus latior fuerit, impedimẽta, & pueros ipſos, interdum ignauiores ſolet mergere bellatores. Ergo exploraro vado, duæ acies equitum electis animalibus ordinantur, interuallis competentibus ſeparatæ, vt per medium pedites, & impedimenta tranſeant, nam acies ſuperior aquarum impetum frangit, inferior eos, qui rapti ſubuerſique fuerint colligit atque trãſponit. At cum altior fluctus, nec peditem, nec equitem patitur, ſi per plana decurrat, ductis multipharium ſpargitur foſſis diuiſus, ſicque facilè tranſitur. Nauigeri vero amnes haſtilibus fixis, ac ſuperpoſitis tabulatis peruij fiunt, vel certe tumultuario opere colligatis nauibus, cupis, additiſque tranſitum præbent trabibus. Expediti vero equites faſces de cannis aridis, vel vlua facere conſueuerunt, ſuper quos loricas, & arma euidenter imponunt, ipſi equis natando tranſeunt, colligatoſque ſecum faſces pertrahunt ſocij. Sed commodius repertum eſt, vt monoxillos, hoc eſt paulò latiores ſcafulas, ex ſingulis trabibus excauatas pro genere ligni, & ſubtilitate leuiſſima carpentis, ſecum portet exercitus, tabulatis paritet & clauis ferreis præparatis, ita vt abſque mora cõſtructus pons, & funibus (qui propterea habendi ſunt) cinctus, lapidei arcus ſoliditatem præſtet. Hoc in tempora feſtinanter aduerſarij ad tranſitus fluminum ſuperuentus facere conſueuerunt, ob quam neceſſitatem in vtraque ripa collocantur armata præſidia, ne alueo interueniente diuiſi opprimantur ab hoſtibus. Cautius tamen eſt ſudes, ex vtraque parte præfigere, ac ſine detrimento, vim ſi qua illata fuerit ſuſtinere. Quòd ſi pons non tantum ad tranſitum, ſed etiam iam ad recurſum, & commeatum neceſſarius fuerit, tunc in vtroque capite percuſſis latioribus foſſis, ageręque conſtructo, defenſores milites accipere a quibus tamdiu retineatur, quamdiu locorum neceſſitas poſtulat.

De Caſtris opportune loca metandis, & ordinandis. Cap. LVIII.

COnſequens videtur itineris obſeruatione deſcripta, ad caſtrorum, in quibus manendum eſt, venire rationem. Non enim belli tempora ad ſtatiuam, vel manſionem ciuitas murata ſemper occurrit. In metandis caſtris non ſufficit locum bonum eligere, ne vtilior prætermiſſus a nobis, & ab aduerſarijs occupatus apportet incommodum. Cauendum quoque ne per æſtatem aut morboſa in proximo, aut ſalubris aqua ſit longius, hyeme ne pabulatio deſit, aut lignum, ne ſubitis tempeſtatibus campus, in quo manendum eſt, ſoleat inundari, ne ſit abruptus, ac deuius, circumſedentibuſque aduerſarijs difficilis præſtetur egreſſus, ne ex ſuperioribus locis miſſa ab hoſtibus in eum tela perueniant. Quibus cautè, ſtudioſeque prouiſis, pro neceſſitate loci, vel quadrata, vel rotunda, vel trigona, vel oblonga caſtra conſtitues, nec vtilitati præiudicet forma, tamen pulchriora creduntur, quibus vltra latitudinis ſpatia, tertia pars longitudinis adijciatur. Ita autem ab agrimenſoribus menſuram colligi oportet, vt ad quantitatem concludatur exercitus. Nam propugnatores anguſta conſtipant, & vltra quam conuenit latiora diffundunt. Statiua autem caſtra æſtate, vel hyeme, hoſte vicino maiore cura, ac labore firmantur. Prima igitur locis ſuis ſigna intra caſtra ponuntur, quia nihil eſt venerabilius eorum maieſtate, militibus. Deinde prætorium præparatur, hinc tribunis tabernacula collocantur, tunc pro gradu legionibus, & auxilijs, equitibus, & peditibus loca,

loca, in quibus papilliones tendant deputantur. In caſtris quoque de ſingulis centuriis quaterni equites, & quaterni pedites, excubitum noctibus faciunt, quia impoſſibile videbatur in ſpeculis vigilantes ſingulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepſydram ſunt diuiſæ vigiliæ, vt non amplius, quàm tribus horis noctis neceſſe ſit quemquam vigilare. Commutantur enim & finitis horis a cornicine reuocantur. Idoneos tamen tribuni, & probatiſſimos eligunt, qui circumeant vigilias, & renuncient, ſi qua emerſerit culpa. Equites extra vallum nocturnas excubias facere debent per diem autem caſtris poſitis alii mane, alii poſt meridiem, propter fatigationem hominum, equorumque angarias faciunt. Inter præcipua conuenit ducem prouidere, vt animalium paſcua, ſubuectio frumenti, cæterarumque ſpecierum, aquatio, lignatio, pabulatio ſecura ab hoſtium reddatur incurſu. Ideoque per loca idonea, quo noſtrorum ambulat commeatus, præſidia diſponantur. Difficile enim hoſtis ad ea loca audet accedere, in quibus a fronte, & tergo nouit aduerſarios commorari.

Qualiter intelligi poſſit vtrum inſidijs, an publico Marte confligendum ſit. Cap. LIX.

PRæcipuè ars, & vtilitas ducis eſt, vt adhibitis ex vniuerſo exercitu ſcientibus bella, & ſapientibus viris, de ſuis, & hoſtium copiis ſæpius tractet, omni (quæ plurimum nocet) adulatione ſubmota. Vtrum maiorem numerum pugnatorum ipſe an hoſtes habeant, vtrum ipſius an aduerſariorum homines magis armati ſint, & muniti, & qui magis exercitati, quique ſint in neceſſitatibus fortiores. Quærendum etiam, vtra pars equites, an pedites habeat meliores, & quis vtiliores equos adduxerit. Poſtremo accommoda, nam ſi equitatu gaudemus campos debemus optare, ſi pedite loca eligere anguſta foſſis, paludibus, vel arboribus impedita & aliquotiens montuoſa. vbi magis victus abundat, aut deſit. Nam fames (vt dicitur) intrinſecus pugnat, & vincit ſæpius, quàm ferrum extrinſecus. Maxime autem tractandum vtrum expediat neceſſitatem protrahi, an celerius dimicari. Interdum enim ſperat aduerſarius expeditionem cito poſſe finiri, & ſi dilata fuerit in longum, aut penuria maceratur, aut deſiderio ſuorum reuocatur ad propria, aut nihil magnum faciens per deſperationem abire compellitur. Tamen fracti dolore, ac tædio plurimi deſerunt, aliquanti produnt, aliquanti ſe tradunt, quia aduerſis rebus rarior fides eſt, vt nudari incipiat, qui copioſus venerat. Dux itaque vigilans, adhibito conſilio, de ſuis, & aduerſariis copiis iudicet, & ſi multis rebus ſuperior inuenitur, opportunum ſibi non differat inire conflictum. Si vero aduerſarium intelligit potiorem, certamen publicum vitet, nam pauciores numero, & inferiores viribus ſuperuentus, & inſidias facientes, ſub bonis ducibus reportauerunt ſæpe victoriam, facilius autem eſt ad virtutem nouos imbuere, quàm reuocare perterritos.

De Imperatiuo pugnæ. Cap. LX.

PRæmiſſis leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incentum ratio diſciplinæ militaris inuitat. Hoc ergo tempore tanto magis duces debent eſſe ſolicitı, quanto maior ſperatur diligentibus gloria, & maius periculum comitatur ignauos, in quo momento peritia vſus pugnandi, doctrina, conſiliumque dominetur. Veteribus ſeculo mos fuit parco cibo curatos milites ad certamen educere, vt audaciores ſumpta eſca redderet, & longiore conflictu non fatigarentur inedia. Præterea obſeruandū eſt præſentibus hoſtib. ſiue ex caſtris, ſiue ex ciuitate producas ad præliū, ne dum per anguſta portarum particulatim procedit exercitus, a collectis, & paratis debilitetur inimicis. Ideoque prouidendum eſt, vt ante omnes milites egrediantur portas, & aciem conſtruant, antequam hoſtis adueniat. Obſeruetur autem, ne longo ſpacio fatigatum militem, neve laſſos poſt curſum equos, ad publicum prælium cogas. Impar enim conditio eſt laſſum cum requieto, currentem cum eo, qui ſteterit, ſubire conflictum. Ipſa die qua certaturi ſunt milites, quid ſentiant diligenter explora. Nam fiducia, vel formido ex vultu, verbis, inceſſu, motibuſque cernitur. Ne confidas ſatis, ſi tyro prælium cupit. Inexpertis enim dulcis eſt pugna, & noueris te oportere differre, ſi exercitati bellatores metuunt dimicare. Monitis tamen, & adhortatione ducis exercitui virtus accreſcit, & animus præcipuè ſi inimicorum ignauia, vel error oſtenditur, vel ſi ante a nobis ſuperati commemorati. Dicenda etiam quibus militum mentes in odium aduerſariorum concitentur, formidoloſiores ſunt, quorum mentes hoſtium confundit aſpectus. Sed hoc remedio formido leniatur, ſi antequam dimices frequenter exercitum tuum, locis vicinioribus ordines. Vnde & videre luſtrem, & agnoſcere conſueſcant aduerſariorum arma, & equos recognoſcant. Nam quæ ex vſu ſunt non timentur. Elabora ergo, vt auxilium capias ex loco, qui tanto vtilior iudicatur, quanto ſuperior fuerit occupatus. In ſubiectos enim vehementius tela deſcendunt, & maiore impetu obtinentes pars altior pellit, qui aduerſo nititur cliuo, duplex ſubit cum loco, & hoſte certamen.

De Ordinanda acie. Cap. LXI.

ORdinaturus aciem, tria debet ante proſpicere. Solem, puluerem, ventum. Sol ante faciem eripit viſum. Ventus contra contrarius tua inflectit, ac deprimit, hoſtium adiuuat tela. Puluis a fronte congeſtus, oculos implet, & claudit. Itaque ergo conſtituant ordines, vt hæc poſt occipitium noſtrum ſint, & ſi poteſt fieri aduerſariorum impleant faciem. Acies dicitur exercitus inſtructus, frons aduerſus hoſtem ſpectat, hæc in pugna publica ſi ſapienter diſponitur plurimum iuuat. Structi ordinis lex eſt, vt primo exercitati veteres milites collocentur, quos prius haſtatos vocabant. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter ſe occupare conſueuerunt, hoc eſt in mille paſſibus mille ſexcenti ſexaginta ſex pedites ordinantur in longum, vt nec acies interluceat, & ſpacium ſit arma tractandi. Inter ordinem aut & ordinem, a tergo in latum ſex pedes diſtare voluerunt, vt haberent pugnantes ſpatium accedendi, atque recedendi. vehementius enim cum ſaltu curſuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus, & ætate maturi, & vſu confidentes, & muniti etiam grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec ſequi aliquando cogendi ſunt, ne ordines turbent, ſed venientes aduerſarios excipere, & ſtando pugnandoque repellere, vel fugere cogant. Tertius ordo diſponitur de armaturis velociſſimis, de ſagittariis iuuenibus, & bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus itidem de ſcutatis expeditiſſimiſque ſagittariis & cæteris. Itaque ſtantibus primis ordinibus, mos fuit, tertium, & quartum ordinem ad prouocandum cum miſſilibus, & ſagittis primo loco ſemper exire. Qui ſi hoſtes in fugam vertere potuerunt, ipſi cum equitibus tunc eos perſequuntur. Sin vero ab hoſtibus pulſi fuerint, redeunt ad primam, & ſecundam aciem, & inter ipſos recipiunt ſe ad loca ſua. Prima autem & ſecunda acies, cum ad prælium (vt dicitur) ventum fuerit, totum ſuſtinet bellum. In quinta acie ponebantur interdum carrobaliſtæ, & manubaliſtarii, fundibulatores & funditores. Fundibulatores ſunt, qui fuſtibalis lapides iaciunt. Fuſtis eſt longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtraque manu impulſus prope ad inſtar Onagri dirigit ſaxa. Funditores ſunt, qui fundis lino, vel zonis factis pugnant, has enim dicunt eſſe meliores, cum toto circa caput brachio dirigunt ſaxa. Sextus ordo poſt omnes a firmiſſimis & ſcutatis, & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur, quos antiqui triarios appellabant, hi vt requieti, & integri acrius inuaderent hoſtes, poſt vltimas acies ſedere conſueuerant. Si quid etenim primis ordinib. accidiſſet, de eorum viribus reparationis ſpes tota pendebat, magis autem expedit, vt conferti pugnent, quàm longius ſeparati. Nam ſi nimium fuerit acies tenuata, cito ab aduerſariis acta impreſſione rumpitur, & nullum poſtea poteſt eſſe remedium.

De Equitibus ordinandis, & ſubſidijs poſt aciem collocandis. Cap. LXII.

COnſtructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes, & contati iuncti ſint peditibus, Sagittarii autem, vel qui loricas non habent, longius euagentur a fortioribus. Namque equitibus peditum protegenda ſunt latera, & a velocioribus atque expeditis hoſtium cornua ſuperfundenda, atque turbanda ſunt. Quod ſi equites impares fuerint, more veterum, velociſſimi cum ſcutis leuibus pedites, ad hoc ipſum exercitati, iiſdem miſcendi ſunt, quos expeditos velites nominabant, quo facto, quamuis fortiſſimi equites hoſtium venerint, tamen aduerſum mixtum agmen pares eſſe non poſſunt. Vnum hoc remedium

omnes

omnes duces veteres inuenerunt, vt aſueſcere facerent iuuenes, currentes egregie, & inter binos equites ſingulos ex his pedites collocarent, cum leuioribus ſcutis, gladijs, atque miſſilibus. Sed optima ratio eſt, & ad victoriam plurimum confert, vt lectiſſimos de peditibus, & equitibus, cum vicarijs, comitibus, tribuniſque vacantibus habeat dux poſt aciem præparatos, alios circa cornua, alios circa medium, vt ſicubi hoſtis vehementer inſiſtat, ne rumpatur acies prouolent ſubito, & ſuppleant loca, additaque virtute, inimicorum audaciam frangant. Item ſuperfluos habere debebunt poſt aciem, de quibus cuneum, aut forficem facias, aut ſerram, nam ſi de loco ſuo ordinatum militem transferre cœperis, acies vniuerſa turbabitur. Denique ſi globus hoſtium ſeparatur, aut alam tuam, aut partem aliquam vrgere cœperit, niſi ſuperfluos habeas, quos contra globum poſſis opponere, ſiue pedites, ſiue equites, de acie tuleris, dum alia vis defendere, alia periculoſius denudabit. Quòd ſi bellatorum tibi copia non abundat, melius eſt aciem habere breuiorem, dummodo in ſubſidijs colloces plurimos, nam circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectiſſimos, de quibus cuneum facias, & ſtatim aciem hoſtium rumpas. Contra cornua autem de contatis, loricatiſque equitibus, & ad hoc reſeruatis, & leui armatura peditum alas hoſtium circumuenire te conuenit.

De Stationibus trium ducum in exercitu.
Cap. LXIII.

DVx, qui præcipuam ſuſtinet poteſtatem inter equites, & pedites, in parte dextra ſtare conſueuit, ex quo rectus eſt liberque procurſus, vt & conſilio regere, & auctoritate tam equites, quam pedites ad pugnam poſſit hortari. Hic de equitibus ſupernumerarij mixtis peditibus expeditis aduerſariorum ſiniſtrum cornu, quod contra ipſum ſtat circumire debent, & a tergo ſemper vrgere. Secundus dux in media acie ponitur, peditum, qui eam ſuſtentet, & firmet, hic fortiſſimos pedites, & bene armatos, de illis ſuperfluis ſecum habere debet, ex quibus aut ipſe cuneum faciat, & hoſtium aciem rumpat, aut ſi aduerſarij cuneum fecerint, ipſe forficem faciat, vt cuneo illi poſſit occurrere. In ſiniſtra parte exercitus tertius eſſe dux debet, ſatis bellicoſus, & prouidus, quia ſiniſtra pars difficilior eſt, & velut manca in acie conſiſtit. Ideo circa ſe bonos equites ſupernumerarios, & velociſſimos pedites habere debet, de quibus ſiniſtrum cornu ſemper extendat, ne circumueniatur ab hoſtibus. Clamor autem quem barritum vocant, prius non debet attolli, quàm acies vtraque ſe iunxerit. Imperitorum enim vel ignauorum eſt vociferari de longe, cum hoſtes magis terreantur, ſi cum telorum ictu clamoris horror acceſſerit. Semper autem ſtudere debes, vt prior inſtruas aciem, nam ſic & tuis auges confidentiam, & aduerſarijs fiduciam minuis, quia fortiores videntur, qui prouocare non dubitant, pars enim victoriæ eſt inimicum turbare, antequam dimices.

De Remedijs contra virtutem. Cap. LXIIII.

EXceptis ſuperuentibus, vel incurſionibus repentinis, eſt occaſio, quam nunquam dux exercitatus omittit. Nam in itineribus iam fatigatis, in fluminum tranſgreſſione diuiſis, in paludibus occupatis, in iugis montium laborantibus, in campis expanſis, atque ſecuris, in manſione dormientibus, opportunum prælium ſemper infertur, cum alijs negocijs occupati hoſtes prius interimantur, quàm præparare ſe poſſint. Quòd ſi cauti ſunt aduerſarij, & inſidiarum nulla ſit copia, tunc aduerſum præſentes, ſcientes, videntes, æqua conditione pugnatur, tamen ars belli non minus in hoc aperto conflictu, quàm in occultis fraudibus adiuuat eruditos. Aduerſum cuneum hoſtium certis reſiſtitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ iuncta cum acie primo anguſtior, deinde latior procedit, & aduerſariorum ordines rumpit: quia tamen a pluribus in vnum locum tela mittuntur, contra quod ordinatis ponitur, quam forficem vocant. Nam ex lectiſſimis militibus in vnum conſertis ordo componitur, qui & illum cuneum excipit, atque ex vtraque parte concludit, quo facto de facili hoſtis aciem non poteſt rumpere. Item ſerra dicitur, quæ a ſtrenuis directa, ante frontem opponitur hoſtibus, vt turbata acies reparetur. Globus autem dicitur, qui a ſua acie ſeparatus, vago ſuperuentu tamen incurſat inimicos. Obſeruandum quoque, ne ſub tempore quo committitur pugna velis ordines commutare, aut de locis ſuis aliquos numeros ad alia transferre, ſtatim enim naſcitur tumultus atque confuſio, & quos imparatos conturbatoſque inuenerit, facilius hoſtis incurrit. In cuneo exercitatiſſimos ordinca bellatores, victoria enim per paucos fieri conſueuit, tantum eſt, vt electi duce ſapientiſſimo in his locis, in quibus ratio, & vtilitas poſtulat ordinentur, plerique rei militaris ignari pleniorem victoriam credunt, ſi aduerſarios, aut locorum anguſtijs, aut armatorum multitudine circumdederint, vt aditum non inueniant abſcedendi, ſed clauſis ex deſperatione accreſcet audacia, & libenter cupit commori, qui ſine dubio ſcit ſe eſſe moriturum. Ideoque Scipionis laudanda ſententia non eſt, qui dixit, viam hoſtibus, qua fugerent muniendam. Cæterumque clauſi, licet exigui numero, & infirmi viribus, hoc ipſo tamen ſunt hoſtibus pares, quia deſperantes ſciunt aliud ſibi licere non poſſe, ſed vna ſalus eſt victis nullam ſperare ſalutem.

De Camellis bellicis, equis catafractatis, & quadrigis falcatis. Cap. LXV.

CAmelos aliquantæ nationes apud veteres in aciem produxerunt, genus hoc animalium arenis tolerabile, ſitientum, confuſas etiam in puluere vento vias abſque errore dirigere memoratur. cæterum præter nouitatem ſi hoc vti videant inefficax bello eſt. Catafractati equi propter munimina quæ gerunt, vulneribus tuti, ſed propter impedimentum, & pondus armorum capi eos facilè eſt. Melius eſt tamen vt ante legiones poſiti, aut cum legionarijs mixti ſint, quando cominus hoc eſt manu ad manum pugnatur, & acies hoſtium ſæpe rumpunt. Quadrigas falcatas in bello Rex Antiochus, & Mitridates habuerunt, qui vt primo magnum intulere terrorem, ita poſtmodum fuere deriſui. Nam difficile currus falcatus planum ſemper inuenit campum, & leui impedimento retinetur, vnoque afflicto aut vulnerato equo fruſtratur. Sed maximè hac Romanorum militum arte perierunt, vbi ad pugnam ventum eſt, repente toto campo Romani tribulos abiecerunt, in quos currentes quadrigæ cum incidiſſent, deletæ ſunt. Tribulus autem eſt ex quatuor palis confixum propugnaculum, ſed quoquo modo abiectum tribus radijs ſtat, & erecto quarto infeſtum eſt.

De Elephantibus, & qualiter eis reſiſti poſſit.
Cap. LXVI.

ELephanti in prælijs magnitudine corporum barritus horrore, formæ ipſius nouitate, homines quoſque conturbant, aduerſus quos diuerſa reſiſtendi excogitauerunt genera armatorum. Curius in Lucania gladio manum, quam promuſcidem vocant, vni abſcidit, & bini cataphractati equi iungebantur ad currum, quibus inſidentes longiſſimos contos in elephantes dirigebant. Nam muniti ferro, nec a ſagittarijs quos vehebant belluæ lædebantur, & earum impetum equorum celeritate vitabant. Alij contra elephantes cataphractatos milites immiſerunt, ita vt in brachijs eorum, & in caſſidibus, vel humeris aculei ingentes ponerentur e ferro, ne elephas bellatorem contra ſe venientem poſſet apprehendere, præcipuè tamen velites antiqui aduerſum elephantes ordinauerunt. Velites autem erant iuuenes leui armatura, corpore alacri, qui ex equis optimè miſſilia dirigebant, hij equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel maiora ſpicula beluas tales occidebant. Sed creſcente audacia poſtea collecti plures milites pariter pila, hoc eſt miſſilia in elephantes congerebant, eoſque vulneribus eludebant. Illud additum eſt, vt funditores cum fuſtibalis, & fundis rotundis lapidibus deſtinatis, hos per quos regebantur elephanti, cum ipſis turribus affligerent atque mactarent, quo nihil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, quaſi irrupiſſent aciem, ſpacium milites dabant, quæ cum in agmen medium perueniſſent, circumfuſis vndique armatorum globis, cum magiſtris abſque vulneribus capiebantur illæſi. Carro baliſtas quoque aliquantum maiores. Hæ enim longius, & vehementius ſpicula dirigunt ſuperpoſitas carriculis cum binis equis vtiles eſt ordinari, & cum ſub iactum teli acceſſerint beſtiæ, ſagittis baliſtarum tranſfiguntur, latius tamen contra eas, & firmius præfigitur ferrum, vt magnis corporibus maiora ſint vulnera.

De

De Quibuſdam regulis bellorum generalibus. Cap. LXVII.

OMnes artes, omniaq; opera quotidiano vſu, & iugi exercitatione proficiunt. Quod ſi in paruis verum eſt quãto magis decet in maximis cuſtodiri. Quis autem dubitet artem bellicam rebus omnibus eſſe potiorem, per quam libertas retinetur, & dignitas propagatur, prouinciæ conſeruantur. Nunquam miles in aciem producendus eſt, cuius antea experimenta non ceperis, potes inopia, aut ſuperuentibus, aut terrore melius hoſtem domare, quàm prælio, nulla conſilia meliora ſunt, quàm illa quæ ignorauerit aduerſarius antequam facias. Melius eſt poſt aciem plura ſeruare loca, quàm latius militem ſpargere. Amplius iuuat virtus, quàm multitudo. Amplius prodeſt locus ſæpe, quàm virtus publicum produxeris militem, niſi cum videris eum ſperare victoriam ſubita conterent hoſtes, vſitata vileſcunt. Qui per diſperſos ſuos inconſultè ſequitur, quam ipſe acceperat hoſti vult dare victoriam. Cum exploratio hoſtium latentes oberrat in caſtris, & omnes ad tentoria ſua per diem redire iubentur, ſtatim deprehenditur explorator. Conſilium tuum cum cognoueris aduerſarijs proditum, diſpoſitionem mutare te conuenit. Quid fieri debeat tractato cum multis, quid vero facturus ſis, cum pauciſſimis ac fideliſſimis, vel potius ipſe tecum. Milites timor, & pœna in ſedibus corrigit, in expeditione ſpes ad præmia facere meliores. Magna diſpoſitio eſt hoſtem fame magis vrgere, quàm ferro. Equitatus vſu exercitij, armorum genere, equorum nobilitate proficit.

De Munitionibus extruendis. Cap. LXVIII.

IDem in lib. 4. Vrbes atque caſtella, aut natura muniuntur, aut manu, aut vtroque, quod firmius ducitur. Natura, aut locorum edito vel abrupto, aut circumfuſo mari ſiue paludibus, vel fluminibus, manu, foſſis, ac muro. In illo naturali beneficio tutiſſimum eligentis conſilium, in plano quærunt fundantis induſtria. Ambitum muri directum veteres ducere noluerunt, ne ad ictus arietum eſſet diſpoſitus, ſed ſinuoſis anfractibus, iactis fundamentis clauſere vrbes, crebrioresque turres, in ipſis angulis reddiderunt, vt ſi quis ad murum tali ordine conſtructum, vel ſcalas, vel machinas voluerit admouere, non ſolum a fronte, ſed a lateribus, & propè a tergo, veluti in ſinu circunclusus opprimitur. Murus autem, vt nunquam poſſit elidi hac ratione perficitur, interuallo vicino interpoſito, duo intrinſecus parietes fabricantur, deinde terra quæ de foſſis fuerit egeſta, inter illos mittitur, vectibuſque denſatur, ita vt a muro primus paries pro parte inferior, ſecundus longe minor ducatur, vt de plano ciuitatis ad ſimilitudinem graduum, quaſi cliuo molli, vſque ad propugnacula poſſit aſcendi, quia nec murus, vel poteſt arietibus rumpi, quem terra confirmat, & quouis caſu deſtructis lapidibus, ea quę inter parietes denſata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obſiſtit.

De Portis, & foſſis, & propugnaculis muniendis. Cap. LXIX.

CAuetur præterea, ne portæ ſubiectis ignibus exurantur, propter quod ſunt corijs ac ferro tegendæ. Sed amplius prodeſt, quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum, in cuius ingreſſu ponitur chataracta, quæ anulis ferreis, ac funibus pendes, vt ſi hoſtes intrauerint, dimiſſa eadem extinguantur incluſi, tamen ſupra portam murus eſt ordinandus, vt accipiat foramina, per quæ de ſuperiori parte effuſa, aqua ſubiectum reſtinguat incendium. Foſſæ autem ante vrbes latiſſimæ faciendæ ſunt, vt nec facilè poſſint coæquari, replerique ab obſidentibus, & cum aquis cœperint redundare, ab aduerſario cuniculum continuari minimè patiantur. Nam duplici modo opus ſubterraneum peragi, earum altitudine, & inundatione prohibetur. Formidatur autem, ne multitudo ſagittariorum de propugnaculis exterritis defenſoribus, appoſitiſque ſcalis occupet murum, aduerſum, quod cataphractas, vel ſcuta in ciuitatibus debent habere quamplurimi. Deinde per propugnacula duplicia ſaga, ciliciaque tenduntur, quæ impetum excipiant ſagittarum. Neque enim facilè tranſeunt ſpicula, quod cedit ac fluctuat. Inuentum quoque remedium eſt, vt de ligno crates facerẽt, quas metallas vocauerunt, lapidibuſque complerent ea arte inter bina propugnacula conſtitutas, vt ſi ſuper ſcalas aſcendiſſet hoſtis, & partem aliquam ipſius contigiſſet, ſupra caput ſuum vergeret ſaxa.

De Alimentis, & cæteris obſidioni præparandis. Cap. LXX.

MVlta defenſionum oppugnantiumque ſunt genera, quæ locis competentibus inſeremus. Nunc ſciendum eſt obſidendi duas eſſe ſpecies. Vnam cum aduerſarius opportunis locis præſidijs ordinatis, vel aqua prohibet incluſos, vel deditionem ſperat a fame, quando omnes prohibuerit commeatus, hoc enim conſilio ipſe ocioſus ac tutus fatigat inimicum, ad quos caſus poſſeſſores quamuis leuis ſuſpicio ſit poſſeſſionis, alimoniam victus intra muros debent ſtudioſiſſimè collocare, vt ipſis exuberet ſubſtantia, aduerſarios inopia cogat obſcedere. Parum autem proficit plurimum collegiſſe, niſi ab exordio dimenſione ſalubri per idoneos erogatio temperetur. In bellis quoque ætas, ac ſexus, propter neceſſitatem victus portis frequenter excluſa eſt, ne penuria opprimeret armatos, a quibus mœnia ſeruabantur. Bitumen, ſulphur, picem liquidam, oleumque conuenit præparare ad arma facienda: ferrum, eiuſque temperaturæ, & carbones ſeruantur. Ligna quoque haſtilibus, ſagittiſque neceſſaria reponuntur. Saxa rotunda de fluuijs (quia pro ſoliditate grauiora ſunt, & aptiora) mittentibus diligentiſſimè colliguntur, & quibus muri replentur, & turres, minima ad fundas, ſiue fuſtibalos, vel manibus iacienda, maiora per onagros diriguntur, vt dimiſſa per præceps non ſolum hoſtes obruant ſubeuntes, ſed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis ingẽtiſſimæ fabricantur, & vt ſint volubiles leuigantur, quæ pronum labentes ſubito impetu bellatores ſternunt, ſolentque equos deterrere. Trabes quoque, & tabulata, vel diuerſæ magnitudinis clauos ferreos eſſe oportet in promptu. Nam oppugnantium machinis, per alias machinas conſueuit obſiſti, præcipuè cum ſubitis operibus addenda ſit muris, vel propugnaculis altitudo, ne aduerſariorum mobiles turres ſupereminuant, & capiant ciuitatem.

De Neruis, & Aquis, & Sale. Cap. LXXI.

NEruorum quoque copiam ſummo ſtudio expedit colligi, quia onagri, vel baliſtæ cæteraque tormenta, niſi funibus neruinis intenta nihil proſunt, equorum tamen ſetæ de caudis, ac iubis, ac ad baliſtas vtiles aſſeruntur. In obſidione capitolij corruptis, iugi ac longa ſ fatigatione tormentis, cum neruorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines viris ſuis obtulere pugnantibus, reparatiſque machinis aduerſariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudicæ fœminæ deformato ad tempus capite, liberæ viuere cum maritis, quàm hoſtibus in ſeruitutem ſeruire. Cornua quoque, vel cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliaque machinamenta ſiue munimina. Magna vrbis vtilitas eſt cum perhennes fontes muros includit. Quod ſi natura non præſtat, cuiuſlibet altitudinis effodiendi ſunt putei. Ciſternæ ſunt diligentiſſimè ſubſtruendæ. Si maritima ſit ciuitas, & ſal defuerit, liquor ex mari ſumptus per alueos, aliaque patula diffunditur, quæ a calore ſolis duratur in ſalem. Quod ſi hoſtis ab vnda prohibeat, nam hoc ſæpe accidit, arenas, quas excitato vento mare ſuperfuderit, aliquando colligant, & dulci aqua perfundant, quæ ſole ſiccata nihilominus mutantur in ſalem.

De Machinis, quibus impugnantur, muri, & primo de Ariete. Cap. LXXII.

VIolenta impugnatio, quando caſtellis, vel ciuitatibus properatur motum vtrorumque periculo, ſed maiore oppugnantium ſanguine exercentur luctuoſa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiunt terrifico apparatu expoſitis copijs, in ſpem deditionis formidinem geminans tubarum ſtrepitu, hominumque permixto, tunc quia timor magis frangit inſuetos, primo impetu ſtupentibus oppidanis, ſi diſcriminum experimenta non norunt, admotis ſcalis inuaditur ciuitas. Quòd ſi a fidentibus ſiue militantibus viris repellantur prima congreſſio, ſtatim clauſis creſcit audacia, & iam non terrore, ſed viribus, & arte confligitur. Admouentur enim teſtudines ariete, falces, vineæ, plutei, muſculi, turres: Ex trabibus namque ac tabulatis teſtudo contexitur, quæ ne exuratur

tur incendio, corijs, vel cilitijs, centonibus quoque veſtitur, hæc intrinſecus accipit trabem, quæ adunco præfigitur ferro, & ſalx vocatur, ab eo, quòd incuruata eſt, vt de muro extrahat lapides, aut certè caput ipſius veſtitur ferro, & appellatur aries. Vel quòd habeat duriſſimam frontem, quæ ſubruat muros, vel quòd more arietum retrocedat, & cum impetu vehementius feriat. Teſtudo autem a ſimilitudine veræ teſtudinis dicitur, quia ſicut illa modo reducit modo profert caput: ita machinamentum interdum trabem retrahit, interdum effert, vt fortius cædat.

De Vineis, & pluteis, aggere, & muſculis.
Cap. LXXIII.

VIneas dixerunt veteres, quas nunc cauſibulas, aliàs chattos vocant. E lignis leuioribus machina colligatur, lata pedibus viij. alta pedibus vij. longa pedibus xvj. huius tectum munitione duplici tabulatis cratibuſque contexitur, latera quoque vimine ſepiuntur, ne ſaxorum, telorumque impetu penetrentur. Extrinſecus autem, ne de immiſſo crementur incendio, crudis ac recentibus corijs, vel centonibus operiuntur. Illæ cum plures factæ fuerint, iunguntur in ordine, ſub quibus obſidentes tuti, ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad ſimilitudinem abſidis contexuntur e vimine, & cilitijs, vel corijs teguntur ternis rotulis, quarum vna in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quamcunque partem volueris admouentur, more carpenti, quot obſidentes applicant muris, eorumque munitione protecti ſagittis ſiue fundis, vel miſſilibus defenſores omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, vt ſcalis aſcendendi facilius præſtetur occaſio. Agger autem ex terra, lignisque extollitur contra murum, de quo tela iactantur. Muſculos dicunt minores machinas cuniculo ſimiles, in quibus protecti bellatores ſudatum auferunt ciuitatis foſſaturam, & iam apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non ſolum foſſatum complent, ſed etiam ſolidant, vt turres ambulatoriæ, ſine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem a marinis beluis muſculi. Nam quemadmodum illi cum minores ſint, tamen balenis auxilium adminiculumque exhibent, ita illæ machinæ breuiores deputatæ turribus magis aduentui illarum parant viam, itineraque præmuniunt.

De Turribus ambulatorijs. Cap. LXXIIII.

TVrres autem dicuntur machinamenta ad ædificiorum ſpeciem, ex trabibus, tabulatiſque compacta, & ne tantum opus hoſtili concrementur incendio, diligentiſſimè ex crudis corijs, vel centonibus communitur, quibus pro modo altitudinis additur latitudo: nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos latæ ſunt. Proceritas autem ipſarum tanta ſit, vt non ſolùm muros, ſed etiam turres lapideas altitudine ſuperet. His plures rotæ mechanica arte ſubiunguntur, quarum lapſu volubilis magnitudo tam ampla moueatur. Præſens autem periculum ciuitatis eſt, ſi ad murum fuerit turris illa propius admota: plures enim accipit ſcalas, & diuerſo genere conatur irrumpere. Nam in inferioribus habet arietem, cuius impetu deſtruit muros. Circa mediam vero partem accipit pontem factum de duabus trabibus, ſeptumque de vimine, quem ſubitò prolatum inter turrem murumque conſtituunt, & per eum ingredientes de machina bellatores in ciuitatem tranſeunt, & occupant muros. In ſuperioribus autem turris illius partibus contati, & ſagittarij collocantur, qui defenſores vrbis ex alto contis miſſilibus ſaxiſque proſternunt. Quo facto ciuitas capitur ſine mora, cum hi qui de murorum altitudine ſperabant repente ſupra ſe aſpiciant altiorem murum.

Qualiter earum diſcrimini reſiſti poſſit.
Cap. LXXV.

HVic tam manifeſto diſcrimini, multis occurritur modis. Primum ſi confidentia, vel virtus eſt militaris, eruptione facta globus egreditur armatorum, & vi hoſtibus pulſis, machinamentum illud ingens, direptis corijs ignis exurat. Quòd ſi oppidani exire non audeant, tunc maioris baliſtæ malleolos, vel falaricas cum incendio deſtinant, vt perruptis corijs, vel centonibus, intrinſecus flamma condatur. Malleoli velut ſagittæ ſunt, & vbi adhæſerint, quia ardentes veniunt, vniuerſa conflagrant. Falcaria autem ad modum haſtæ valido præfigitur ferro, inter cubum etiam, & haſtile ſulphur, reſina, bitumine, ſtuppiſque inuoluitur infuſa oleo, quod incendiarium vocant, quæ baliſtæ impetu deſtinata, perrupto munimine ardens figitur in ligno, turrimque machinam frequenter incendit. Depoſiti quoque homines funibus, cum hoſtes dormiunt in lanternis portant lucernas, & incenſis machinis rurſum leuantur in murum. Præterea partem muri ad quam machina conatur accedere, cæmento, atque lapidibus, vel luto, ſiue lateribus poſtremo tabulatis extruendo faciunt altiorem, ne defenſores mœnium deſuper venientia turris hæc machina poſſit opprimere, at illi obſidentes eiuſmodi dolum adhibere conſueuerant. Primo talem extruunt turrem, quæ propugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde aliam de tabulis intrinſecus turriculam faciunt, & cum muris fuerit machina ſociata, ſubito funibus, trocleiſque de medio turricula illa producitur, de qua egredientes armati, quia altior inuenitur, ſtatim capiunt ciuitatem. Iterum obſeſſi longiſſimas ferratáſque trabes opponunt machinæ venienti, eamque a muri vicinitate propellunt, ſed & cum Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus, & turris ambulatoria ſupra murorum altitudinem, ac turrium omnium ſuperaret per noctem ſub fundamento muri cuniculum fodit, & illum locum ad quem die poſtero turris fuerat promouenda, nullo hoſtium ſentiente egeſta terra cauauit intrinſecus, & cum rotis ſuis moles hæc fuiſſet impulſa, atque ad locum qui ſubter cauatus fuerat perueniſſet tanto pondere ſolo cedente ſubſedit, nec iungi muris, aut ultra moueri vlterius potuit.

De Scalis, ac cæteris machinis, quibus ab initio capitur. Cap. LXXVI.

ADmotis denique turribus, illico funditores lapidibus, ſagittarij iaculis, Manubaliſtarij ſagittis, iaculatores plumbatis, ac miſſilibus a muris ſubmouent homines, hoc facto ſcalis appoſitis occupant ciuitatem. Sed qui ſcalis vtuntur frequenter periculum ſuſtinent, & ideo ſambucis, exoſtra, & tollenone obſidentes murum hoſtium penetrant. Sambuca dicitur ad ſimilitudinem cytharæ, nam vt in cythara chordis ſunt, ita in trabibus, quæ iuxta muros ponuntur funes ſunt, qui pontem de ſuperiori parte coclea relaxant, vt deſcendat ad murum, ſtatimque de turri exeunt bellatores, & per eam tranſeuntes mœnia vrbis inuadunt. Exoſtra dicitur pons, quem ſuperius expoſuimus, qui de turri in murum repente protruditur. Tollenon dicitur, quotiens vna trabes in terra præalta defigitur, cui in ſummo vertice alia tranſuerſa trabes longior quidem, ſed medietate ipſius connectitur eo libramento, vt ſi vnum caput depreſſeris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus, ſiue tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati, tunc per funem vno attracto, depreſſoque alio, capite eleuati imponuntur in murum.

De Baliſtis, & onagris, cæteriſque quibus munitio defenditur. Cap. LXXVII.

ADuerſum hæc obſeſſos defendere conſueuerunt baliſtæ, onagri, ſcorpiones, arcubaliſtæ, fuſtibali, ſagittarij. Fundibaliſta funibus, & neruis tenditur; qui quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quanto maior fuerit, tanto ſpicula longius mittit, quæ ſi iuxta artem mechanicam temperentur, & ab exercitatis hominibus, qui menſuram eius ante collegerunt dirigatur penetrat quodcunque percuſſerit. Onager autem dirigit lapides, ſed pro neruorum craſſitudine, & magnitudine ſaxorum pondera iaculatur, nam quanto amplior fuerit, tanto magis ſaxa fulminis more contorquet, his duobus generibus nulla tormentorum ſpecies vehementior inuenitur. Scorpiones dicebant, quas nunc manubaliſtas vocant, ideo ſic nuncupati, quòd paruis ſubtilibuſque ſpiculis inferant mortem. Fuſtibalos, arcubaliſtas, & fundas deſcribere ſuperfluum puto, quæ præſens vſus agnoſcit. Aduerſum arietes, vel etiam falces ſunt plura remedia. Aliquanti centones, & culcitras funibus calant, & illis opponunt locis, quo cædit aries, vt impetus machinæ materia molliori fractus, non deſtruat murum. Alij laqueis captos arietes per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipſis teſtudinibus euertunt. Plures in modum forficis dentatum funibus alligant ferrum (quod lupum vocant) apprehenſumque arietem aut euertunt, aut ita ſuſpendunt, vt impetum non habeat

beat feriendi. Interdum baſes columnæ marmoreæ cibrato impetu iaculantur e muris, arieteſque conſtringunt.

De Cuniculis per quos murus deſfoditur, eoque irrupto obſeſſi fugantur.
Cap. LXXVIII.

ALiud genus oppugnationum eſt ſubterraneum, atque ſecretum, quod cuniculum vocant, a leporibus qui cauernas ſub terris fodiunt, ibique conduntur. Adhibita ergo multitudine ad ſpeciem metallorum, in quibus auri argentique venas beſſorum rimat induſtria, magno labore terra defoditur, cauatoque ſpecu in exitium ciuitatis infernus quæritur via. Quæ fraus duplicibus operatur inſidijs, aut enim penetrant vrbem, & noctu non ſentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculū, reſeratiſq; portis ſuorū agmen inducunt, hoſtes in ipſis domibus perimunt ignorantes, aut certe cum ad murorum fundamenta peruenerint, ſuffodiunt eorum maximam partem, appoſitis ſiccioribus lignis, minãq; muri tumultuario opere ſuſpēdunt, ſarmenta quoq; inſuper iungunt, aliaque fomenta flammarum, tunc igne immiſſo, muro ſubito corruente, irruptioni aditus præparatur. Innumerabilibus autem declaratur exemplis, ſæpe caſos ad internitionē hoſtes, qui peruaſerant ciuitatē, quod ſine dubio euenit, ſi oppidani muros ac turres tenuerint, vel altiora occupauerint loca, tūc.n. de feneſtris ac tectis oīs ætas, ac ſexus irrumpentes obruit ſaxis, aliiſque generibus telorum. Quod ne ſuſtineant obſiſtētes, portas ciuitatis aperire conſueuerunt, ut reſiſtere deſinant fugiendi poteſtate conceſſa. Neceſſitatis enim quædam virtus eſt deſperatio.

De Mutuis inſidijs, & cautelis obſidentium, & obſeſſorum.
Cap. LXXIX.

FRequenter dolum excogitant obſidentes, ac ſimulata deſperatione longius abeunt. Sed vbi poſt metum, murorū vigilijs derelictis, requieuerit incauta ſecuritas, tenebrarum, ac noctis occaſione captata, cum ſcalis clanculo veniunt, muroſque conſcendunt, propter quod maior eſt adhibenda cuſtodia cum hoſtis abſceſſerit, & in ipſis muris a turribus tuguriola collocanda, in quibus vigiles hibernis menſibus, ab imbribus, vel frigore, æſtiuis defendantur a ſole. Illud quoque vſus inuenit, vt acerrimos ac ſagaciſſimos canes in turribus nutriant, qui aduentum hoſtium odore præſentiant, latratuque teſtentur. Anſeres quoque non minore ſolertia, nocturnos ſuperuentus clamoribus indicant, nam ingreſſi capitolinam arcem Galli, Romanorum nomen euerſſent, niſi clamore anſeris excitatus Mallius reſtitiſſet. Super omnia ducitur hoſtium conſuetudinem explorare diligenter, quibus horis aduerſarius a laboris intentione diſcedat, quibus reddatur incautior. Interdum medio die, interdum ad veſperam, ſæpe noctu, aliquando eo tempore, quo ſumitur cibus, vtriuſque partis milites ad requiem, aut ad curanda corpora diſperguntur. Quod in ciuitate cum cœperit fieri obſidentes aſtu ſe a prælio ſubtrahunt; vt aduerſariorum negligentiæ licentiam tribuant, quæ ipſa impunitate cum creuerit repente admotis machinis, vel appoſitis ſcalis, occupant ciuitatem. Et ideo in muris ſaxa, cæteraque tormenta ponuntur in promptu vt cognitis inſidijs, accurrentes ad manum habeant, quod ſupra caput hoſtium euoluant, atque iaculentur. Cum negligentia interuenerit, paribus inſidijs obiecti ſubijciunt obſidentes, nam ſiue cibo, ſiue ſomno fuerint occupati, ſiue otio, aut aliqua neceſſitate diſperſi, tunc oppidani repente prorumpunt, ignorantes perimunt, arietes, machinas, ipſoſque aggeres ignibus concremant, omniaque in perniciem ſuā fabricata opera ſubuertunt. Propter quod obſidentes vltra iactum teli foſſam faciunt, eamque non ſolum vallo, & ſudibus, ſed etiam turriculis inſtruunt, vt erumpentibus ex ciuitate poſſint obſiſtere, quod opus loriculam vocant. Sed ex alto deſtinata miſſilia, ſiue plumbatæ, vel lanceæ, veruta, vel ſpicula in ſubiectos vehementius cadunt. Sagittæ quoque arcubus miſſæ, & ſaxa manib. fundis, ſiue fuſtibalis directa, quāto de excelſiore loco exeunt, tanto longius penetrant. Baliſtæ vero, & onagri, ſi a peritis diligentiſſime temperentur, vniuerſa præcedunt, a quibus nec virtus vlla, nec munimina poſſunt defendere bellatores. Nam more fulminis, quicquid percuſſerint, aut diſſoluere, aut ante irrumpere conſueuerunt.

De Naualibus prælijs. Cap. LXXX.

TErreſtris prælij rationibus, naualis belli reliqua, vt opinor, ſupereſt portio, de cuius artibus ideo pauciora dicenda ſunt, quia iam dudum pacato mari, cum barbaris nationibus agitur terreſtre certamen. Nauticorum gubernatorumque ſolertia eſt, loca in quibus nauigatur, portuſque cognoſcere, vt infeſta prominentibus, vel latentibus ſcopulis vadoſa, ac ſicca vitentur, tanto enim ſecuritas maior eſt, quanto mare altius fuerit. In nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur, propterea quia naualis pugna tranquillo committitur mari, Liburnarumque moles non ventorum flatibus, ſed remorum pulſu aduerſarias percutit roſtris, eorumque rurſum impetus vitat. in quo opere lacerti remigum, & ars clauum regentis magiſtri victoriam præſtat.

De Nauibus Lyburnis. Cap. LXXXI.

DIuerſæ autem prouinciæ, quibuſdam temporibus, mari plurimum potuerunt, & diuerſa genera nauium fuerunt: ſed Auguſto dimicante Actiaco prælio, cum Lyburnorum auxilijs, præcipue victus fuiſſet Antonius, experimento tanti certaminis patuit Lyburnorū naues cæteris aptiores. Lyburnia namque Dalmatiæ pars eſt, cuius exemplo nunc naues bellicæ fabricantur, & appellantur Lyburnæ, quod ad magnitudinem pertinet minime. Lyburnæ remorum habent ſingulos ordines, paulo maiores binos, idoneæ menſuræ ternos, vel quaternos interdum quinos ſortiuntur remigio gradus, nec hoc cuiquam enorme videatur, cum in Actiaco ꝓlio longe maiora referantur concurriſſe nauigia, vt ſenorum etiam, vel vltra ordinum fuerint. Scaphæ tamen maioribus Lyburnis exploratoriæ ſociantur, quæ vicenos prope remiges, vel ſingulis partibus habeant, quas Britannici pictas vocant, per has & ſuperuentus fieri, & commeatus aduerſarium nauium aliquando intercidi aſſolet, & ſpeculandi ſtudium, aduentus earum, vel conſilium deprehendi.

De Fabrica nauium Lyburnarum. Cap. LXXXII.

SEd cum in domibus ſubſtruendis arenæ, vel lapidum qualitas requiratur, tantomagis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quærenda ſunt, quantomagis periculum eſt nauem vitioſam eſſe, quam domum. Ex cypreſſo igitur, & pinu, larice, & abiete præcipuè Lyburna contexitur, vtilius æreis clauis, quam ferreis configendas erit, quamlibet eſſe grauior aliquanto videatur expenſa. Nam ferreos clauos tempore, & humore celeriter rubigo conſumit, ærei autem in fluctibus propriam ſubſtantiam ſeruant. Obſeruandum autem præcipuè eſt, vt a decimaquinta luna vſque ad xxij. arbores præcidantur, ex quibus Lyburnæ contexendæ ſunt: his .n. tantum octo diebus præciſa cuncta eodē anno, interna vermium labe exeſa in puluerem vertitur. Quod præter nimium architectorum doctrinā quotidianus vſus edocuit, & cōtemplatione ipſius religionis agnoſcimus, quā pro æternitate his tantum diebus placuit celebrari. Cæduntur aūt trabes vtiliter poſt ſolſtitium æſtiuū.i. per menſes Iulium, & Auguſtū, & per Autūnale æquinoctium.i. vſque in Kalendas Ianuarias. his nanq; mēſibus areſcente humore, ſicciora, & ideo fortiora ſunt ligna. Illud etiam cauendū, ne continuo, vt deiectæ fuerint trabes ſecentur, vel ſtatim vt ſectæ fuerint mittantur in nauem: quoniam potius, & adhuc ſolidæ arbores, & iam diuiſæ per tabulas duplices ad maiorem ſiccitatē mereantur inducias. Nam virides ſi compinguntur, cum natiuum humorem exudauerint contrahuntur, & rimas faciunt latiores.

De Notitia ventorum, quæ nauigantibus eſt neceſſaria.
Cap. LXXXIII.

QVi cum exercitu claſſibus vehuntur, turbinū ſigna debent ante prænoſcere, procellis namque, & fluctibus Lyburnæ grauius, quā vi hoſtiū ſæpe pereunt. Igitur cōtotū numerū, atq; vocabula ars nauigandi primū debet inſpicere. Veteres aūt iuxta poſitionem cardinū, tm̄ quatuor vētos principales ſingulis cœli partibus flare credebāt, ſed per experimentū poſterior ætas duodecim cōprehēdit. Horū vocabula nō ſolū Græca, ſed & Latina protulimus, ita vt vētis principalib. declaratis, eos q ipſis dextra, leuaq; cōiūcti ſunt, indicemus. Ab Hyberno itaq; ſolſtitio.i. ab orientali cardine ſumimus exordiū, ex quo vētus oritur Apeliotes.i. Subſolanus, huic dextra

iungitur Calicias, ſiue cęciasʼ, a ſiniſtra eurum, ſiue vulturnus. Meridianum autem cardinem poſſidet nothus, ideſt auſter, huic a dextra iungitur Leuconothus, hoc eſt albus nothus, a ſiniſtra Libonothus, ideſt Auſtroafricus. Occidentalem vero cardinem tenet Zephyrus ideſt ſubſolanus, huic a dextra iungitur Lybs, ſiue fauonius, a ſiniſtra Argeſtes ideſt Chorus. Septentrionalem vero cardinem ſortitus eſt Aparthias, ſiue ſeptētrio, cui adheret a dextra tertias, ſiue Cyrcius, a ſiniſtra Boreas ideſt Aquilo. Hi ſæpe ſinguli interdum duo magnis autem tempeſtatibus & tres pariter flare conſueuerunt, horum impetu maria, quę ſua ſponte tranquilla ſunt, & quieta, vndis exæſtuantibus ſeuiunt. Horum flatu pro cauſa temporū, vel locorū, vel procellis ſerenitas redditur, & rurſum in procellas ſerena mutātur. Nam ſecūdo inſpiramine optatos claſsis inuenit portus, aduerſo ſtare, vel regredi aut diſcrimen ſuſtinere compellitur. Et ideo difficile naufragium pertulit, qui ventorum ratiōnem diligenter inſpexit.

De Menſibus aptis ad nauigandum. Cap. LXXXIIII.

NOn autem toto anno vim, atque acerbitatem maris patiuntur nauigantes, ſed quidam menſes aptiſſimi, qui dam dubij, reliqui claſsibus intractabiles ſunt, nam poſt ortum Pliyadum, vſque ad diem xviij. Kalendarum Oct. ſecura nauigatio creditur, quia æſtatis beneficio, ventorum acerbitas mitigatur. Poſt hoc tempus, vſque in iij. idus Nouembris, incerta nauigatio eſt, & diſcrimini propior, propterea quia poſt idus Septembris oritur uehemētiſſimum ſydus & viij kalendarum Octobrium æquinoctialium euenit acerba tempeſtas. Circa nonas vero Octobris hedi pluuiales, & v. idus eiuſdem thaurus. A Nouembri autem menſe crebris tempeſtatibus nauigia conturbantur. Vergiliarum hyemali occaſu. Ex die igitur, iij. Iduum Nouembrium vſque in diē vj. iduum Martiarum maria clauduntur: nam lux minima, noxque longiſſima, pelagi ac nubium dēſitas aeris obſcuritas, vētorum imbri, vel niuibus geminata ſæuitia, non ſolum claſſes a pelago, ſed etiam commeantes a terreſtri itinere deturbant. Poſt natalem vero (vt ita dicam) nauigationis, qui ſolemni certamine, publicoque ſpectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum ſyderum, ipſiuſque temporis ratione, vſque in idus Maias periculoſa maria tentantur, non quo negociatorum ceſſet induſtria, ſed quia magis adhibenda cautela eſt, quando exercitus nauigat cum Liburnis, quam cum priuatarum mercium feſtinat audacia.

De Signis, atque pronoſticis tempeſtatis.
Cap. LXXXV.

PRæterea aliorum ortus, occaſuſque ſyderum, tempeſtates vehementiſſimas commouent. In quibus, licet certi dies autorum atteſtatione ſignentur, tamen quia aduerſis caſibus aliquanta mutantur, & quod cōfidendum eſt, cœleſtes cauſas humana conditio ad plenum ſcire prohibetur. Ideo nauticæ obſeruationis curam tripharia diuiduat. Aut enim circa diem ſtatutum aut ante, vel poſtea tempeſtates fieri compertum eſt, tranſituſque ſyderum, quos planetas vocant, cum præſcripto curſu dies arbitrio creatoris ſuſcipiunt, & ſigna vel deſerunt, frequenter aſſolent ſerena turbare. Interluniorum autem dies tempeſtatibus plenos, & nauigantibus quam maxime metuendos non ſolum peritiæ ratio, ſed etiam vulgi viuus intelligit. Multos quoque ſignis ex tranquillo, & de tempeſtatibus procellæ, produntur, quæ velut in ſpeculo lunæ orbis oſtendit. Rubicundus enim color ventos, cęruleus indicat pluuias, ex vtroque commixtus, nimbos & furentes procellas. Lætus orbis ſerenitatem nauigiis repromittit, quam geſtat in vultu, præcipuè ſi quarto ortu neque obtuſis cornibus rutila, neque infuſo fuerit humore fuſcata. Sol quoque exoriens candens, intereſt vtrum æqualibus gaudeat radijs, an obiecta nube rutilet, vtrum ſolito ſplendore fulgidus, an ventis vrgentibus igneus, niue pallidus, vel pluuia ſit impendente maculoſus. Aer uero & mare ipſum, nubiumque magnitudo, vel ſpecies ſolicitos inſtruit nautas. Aliquanta ab auibus, aliquanta ſignificantur a piſcibus, quæ Virgilius in Georgicis diuino pœne comprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hoc gubernatores ſi ſe ſcire profitentur, peritiæ magis vſus inſtruat, quam doctrina firmauit.

De Aeſtuarijs agnoſcēdis. Cap. LXXXVI.

ELementum pelagi tertia pars mundi eſt, quæ præter ventorum flatum ſuo quoque ſpiramine motuque vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æſtu quodam, quod rema vocant, vltro citroque percurrit, & more torrentium fluminum nunc eundat in terras, nunc refluit in altitudinem ſuam, hæc reciprocantis meatus ambiguitas curſum nauium ſecundum adiuuat, retardat aduerſum. Quæ magna ſunt cautione vitanda, neque enim auxilio remorum reumatis impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diuerſis regionibus, diuerſo lunæ creſcentis mi nuentiſque ſtatu, certis horis iſta variantur. Ideo prælium nauale geſturus conſuetudinem pelagi, ſeu loci ante cōgreſſum debet agnoſcere.

De Armis, & machinis nauali prælio neceſſarijs.
Cap LXXXVII.

MVlta quidem armorum genera prælium terreſtre deſiderant, ſed nauale certamen non ſolum ſumit plures armorum ſpecies, verum etiam machinas, & tormenta flagitat, tanquam in muris dimicetur, & turribus. Quid enim crudelius congreſſione nauali, vbi aquis homines perimuntur, & flammis: præcipua ergo eſſe debet tegminum cura, vt cataſtracti, vel loricati galeati etiam, & ocreis muniti ſint milites. De onere namque armorum nemo poteſt conqueri, qui ſtans pugnat in nauibus. Scuta quoque validiora propter ictus lapidum, & ampliora ſumuntur propter falces, & arpagones, aliaque naualia genera telorum. Sagittis, miſſilibus, fundis fuſtibalis, plumbatis, onagris, ſcorpionibus, iacula inuicem diriguntur, & ſaxa. Et quod eſt grauius, qui de virtute præſumunt admotis Liburnis, iniectis pontibus in aduerſario rum tranſeunt naues, ibique gladijs manu ad manum, vt dicitur, comminus dimicant. In maioribus etiam Liburnis propugnacula, turreſque conſtituunt, vt tanquam de muro, ita de excelſioribus tabulatis facilius vulnerent, vel perimant inimicos. Oleo incendiario, ſtupa, ſulphure, & bitumine obuolutæ, & ardentes ſagittæ per baliſtas in hoſtiarum nauium alueos infiguntur, vnctaſque cera, & pice, & reſina tabulas tot fomentis ignium repente ſuccendunt. Alij ferro interimuntur & ſaxo, hi ardere coguntur in fluctibus. Inter tanta tamen mortuum genera (quod acerrimus caſus eſt) abſumuntur a piſcibus, & inſepulta ſunt corpora.

De inſidijs in huiuſmodi prælio collocandis.
Cap. LXXXVIII.

ADinſtar autem terreſtris prælij ſuperuentus fiunt ignorantibus nauticis, vel circa opportunas inſularum anguſtias collocantur inſidiæ, idque agitur, vt imperati facilius deleantur, ſi longo remigio fatigati ſint hoſtium nautæ, ſi vēto vrgentur, ſi pro hoſtis eſt reuma, ſi nihil ſuſpicantes dormiunt inimici, & ſtatio quam tenent exitum non habet, ſi ad dimicandum optata venit occaſio, fortunę beneficijs, iungendæ ſunt manus, & ex opportunitate prælium conſerendum. Quod ſi cautela eſt hoſtium uitans inſidias, publico marte conſligit, tunc Liburnarum inſtruendæ ſunt acies, non directæ vt in campis, ſed inaurum ad ſimilitudinem lunæ, ita prout productis cornibus acies media ſinuetur, vt ſi aduerſarij perrumpere tentauerint, ipſa ordinatione circundati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur, & liburnarum collocatur, & militum.

De modo præliandi in aperto mari.
Cap. LXXXIX.

PRæterea vtile & liberū mari ma ſemper claſſis vtatur, ini micorum vero pellatur ad littus, quia pugnandi impetum perdunt qui detruduntur in terras. In huiuſmodi certamine tria armorum genera plurimum ad victoriam prodeſſe conſtat, ideſt aſſeres, falces, bipennes. Aſſer dicitur aſſe trabs ſubtilis ac longa, ad ſimilitudinem antemnæ, quę pendet in malo vtroque capite ferrato, ſiue a dextra, ſiue ſiniſtra parte aduerſariorum, ſe iunxerint naues, pro vice arietis eam impellunt, qui bellatores ho-

ſtium

ſtiom, ſiue nautas, ſiue dubio proſternit ac perimit, ipſamq; nauem ſæpius perforat. Falx autem dicitur acutiſſimum ferrum curuatum, ad ſimilitudinem falcis quod contis longioribus inditum, collocatorios funes veli, quibus antemna ſuſpenditur, repente præſcidit, collapſiſque velis liburnam pigriorem, & inutilem reddit. Bipennis eſt ſecuris habens ex vtraque parte latiſſimum ferrum. His in medio ardore pugnandi periti ſſimæ nautæ, vel milites quotidianis vtuntur in excubijs.

De Triumphis. Cap. XC.

ISido. xviij. Omne regnum ſeculi huius, bellis quæritur, victorijs propagatur. Victoria dicta eſt, quod vi, i. virtute adipiſcatur. hoc eſt enim ius gentium, vim vi repellere, nam turpis eſt dolo quæſita victoria. Certa autem victoria eſt, vel occiſio hoſtis, vel expoliatio, vel vtrumque. Non eſt autem iocunda victoria, quæ per immenſa detrimenta contingit. Tropheum dictum eſt a po tis strophea, id eſt conuerſione hoſtis, & fuga, nam ab eo quod quis hoſtem fugaſſet, merebatur tropheum. Triumphus dicitur, a pœ tis triambes, id eſt ab exultatione. Plenæ enim victoriæ triumphus debetur, ſemiplenæ tropheum, quia nondum plenam victoriam eſt conſecutus. Non enim obtinuit ſed fugauit exercitum. Hæc tamen nomina ſcriptores confundunt. Tranquillus autem triumphum Latine dicit potius appellatum, quod his qui triumphãs vrbem ingrederentur, tripertito iudicio honoraretur. Nam primum duci de triumpho concedendo exercitum iudicare ſolitum erat, ſecundo ſenatum, tertio populũ. Erat autem, Romanorum mos vt triumphantes quadrigis veherentur, ex illo quod ſoliti ſunt priores duces, hoc habitu inire bella. Quicunque vero in conflictu viciſſent, palma aurea coronabantur, quia palma ſtimulos habet. Qui vero ſine conflictu fugientes proſtraſſet laurea, eo quod hæc arbor ſine ſpinis eſt. Namque & purpurea, & palmata toga triumphantes induebantur, & Scipionem cum ſceptro in manu gerebant, ad imitationem victoriæ Scipionis. Licet & Scipio baculus ſit, quo homines innituntur. Super Scipionem autem Aquila ſedebat, ob iudicium quod per victoriam, quaſi ad ſuperna magnitudinem accederet. Duobus generibus delentur exercitus, aut internitione, aut diſperſione. Spolia hoſtium præda, manubiæ partes. Præda a prędando vocata eſt. Manubiæ quod manu detrahuntur. Hæ & cauiæ ab cauendo dictæ, quia cauent, hę & partes a pari diuiſione pro perſonarum qualitate, vel laborum iuſta diuiſione.

De Ornamentis Equorum. Cap. XCI.

IDem in lib. xx. Phaleræ ſunt ornamenta equorum, & eſt Græcus ſermo. Frena dicta ſunt eo, quod equos fremere cogant, vel hos quod equi frendant, id eſt imprimant dentibus ſuis, & obmordeant, hinc & faba freſa quæ molita eſt. Lupati ſunt freni aſperrimi. Dicti autem lupati a lupinis dentibus, qui inæquales ſunt, vnde & eorum morſus vehementer obeſt. Chamus, eſt genus aſperi freni quo caballi ſuperbi coerceri ſolent, dictus a curuitate. Chamus enim Græci curuum dicunt. Habenas ab habendo dictas, quod his equos habeamus, id eſt teneamus. Capiſtri a capite iumentorum dicti. Sella a ſedendo dicta, quaſi ſedda. Antella quaſi ante ſellam, ſicut poſtella quaſi poſt ſellam. Cingulum hominum generis neutri eſt, nam animalium genere fœminino dicimus has cingulas. Sagma quæ corruptè vulgo ſalma dicitur, a ſtratu ſagorum vocatur. Vnde & caballus ſagmarius & mula ſagmaria. Capulum funis dicitur a capiendo, quod eo indomita iumenta comprehendantur. Calcaria dicta ſunt, quia in calce hominis ligantur, id eſt poſteriori parte pedis ad ſtimulandos equos, quibus aut pugnandum eſt, aut currendum propter pigritiam animalium aut timorem. Nam ex timore ſtimuli nuncupati, licet ſint & libidinis ſtimuli. Strigilis nuncupati ſunt a tergendo, quod his equi a ſordibus terguntur. Character eſt ferrum caloratum quo notæ pecudibus inuruntur. Character autem Græce Latine forma dicitur. Cauterium dictum eſt quaſi cauturium, eo quod vrat, & prouida ſit in eum, ſanetaque cautio, vt dum uidetur cuius ſit auaritia refrenetur, quod interdum pro ſigno: interdum pro cura adhibetur, vt uis morbi ignis ardore ſiccetur.

De Arte Theatrica. Cap. XCII.

RIchardus vbi ſupra, Theatrica continet ludos. Ludorum autem alij ſiebant in theatris, alij in gabulis, alij in gymnaſijs, alij in arenis, alij in amphiteatris, alij in conuiuijs, alij in phanis. In theatris geſta recitabantur. In gabulis choreas ducebant. In gymnaſijs luctabantur. In arenis pugiles exercebantur. In amphitetris certabant curſu pedũ, equorum, curruum. In conuiuijs muſicis inſtrumentis ludebant. In phanis laudes deorum cantabant. Iſidorus vbi ſupra. Spectacula (vt opinor) generaliter nominantur voluptates, quæ non per ſeipſas inquinant, ſed per ea quę illic geruntur. Dicta autem ſpectacula, eo quod hominibus publica ibi præbeatur inſpectio. Hæc & ludicra nuncupata, quod in ludis gerantur, aut in ſcenis. Ludus autem aut Gymnicus eſt, aut Circenſis, aut Gladiatorius, aut ſcenicus eſt, aut virium gloria, cuius locus Gymnaſium dicitur, ubi exercentur athletæ, & curſorum velocitas comprobatur: hinc accidit, vt omnium propa artium exercitia dicantur Gymnaſia. Antea autem in his locis certantes cincti erant, ne nudarentur, poſt relaxato cingulo, repente proſtratus exanimatus eſt quidam curſor, quare ex conſilij decreto, tunc archiepiſcopo Hippomene, vt nudi deinceps omnes exercitarentur, permiſit, ex illo gymnaſium dictum quod iuuenes in campo nudi exercentur, vbi ſola tantum verecunda operiuntur. Genera gymnicorum quinque ſunt id eſt ſaltus, curſus, iactus, virtus, atque luctatio. Vnde ferunt quendam regem tot filios adoleſcentes habentem, totidem generibus de regno iuſſiſſe contendere. Saltus dictus eſt, quaſi exilire in altum. Eſt enim ſaltus altius exilire, vel lõgius. Curſus a velocitate crurum vocatus eſt, eſt enim curſus velocitas pedum. Iactus dictus eſt a iaciendo, vnde & piſcatorium rete iaculum dicitur. Hinc arti vſus eſt arreptos lapides procul ferire, haſtas põdere librato iacere, ſagittas emittere arcu. Virtus eſt immenſitas virium in labore, & pondere corporis. Luctatio a laterum, complexu, quibus communis certantes innituntur, qui Gręca appellatione Athletæ vocantur. Locus autem luctationis paleſtra dicitur. Paleſtram autem vel a po tu paleſi id eſt a luctatione, vel a po tu palin. i. a motu ruinæ ſortis nominatam dicunt. f. quod in luctando, cum medios arripiant ſere quatiant, idque apud Græcos palin vocatur. Quidam opinantur artem luctandi Vrſorum contentione monſtratam, namque inter cæteras feras eos ſolos & erigi congreſſos, & ſubſidere celeriter, ac reuerti, & modo manibus tenere inuicem, modo complexu abigere ſeſe more luctantium, quæ Latini certamina: Græci agones vocant, a frequentia qua celebrantur. Agonum autem genera ſunt immenſa virium, curſus celeritas, ſagittandi peritia, ſtandi patientia. Ad cytharam quoque vel tibias incedendi geſtus. De motibus quoque de forma, de cantandi modulationis, terreſtris quoque belli, & naualis prælij, perpetiendorumque ſuppliciorum certamina.

De Ludis Circenſibus. Cap. XCIII.

LVdi Circenſes ſacrorum cauſa Deorum, ac gentilium celebrationibus inſtituti ſunt. Vnde & qui eos ſpectant, demonum cultibus inſeruire videntur. Itaque Caſtori deputantur hæ ſpecies, quibus equos a Mercurio diſtributos hiſtoriæ docent. Sed & Marti, & Ioui in ludis equi ſunt conſecrati, & ipſi quadrigis præſunt. Circenſes autem ludi dicti, vel a circumeundo, vel quod vbi nunc metæ ſunt, olim gladij ponebantur, quos quadrigæ circuibant. Inde & Circenſes a benſibus circa quos currebant. Siquidem & in litore circa ripas fluminum curſus agitantes, gladios in ordine in ripæ littore ponebant, & erat artis, equos circa pericula torquere. Inde & Circenſes dicti putantur, quaſi circumenſes. Circus ſoli cõſecratus eſt a Paganis principaliter, cuius ædes medio ſpacio, & effigies de faſtigio ædis emicat, quod non putauerunt ſub tecto conſecrandum, quem in aperto haberent. Eſt autem circus omne illud ſpacium quod circumire equi ſolent, hũc Romani dictum, a circumitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Græci vero a Cyrce ſolis filia, quę patri ſuo hoc genus certaminis inſtituit. Fuit enim maga & venefica, & ſacerdos demonum, in cuius habitu, & opere, & magicæ artes, & cultu idolatriæ recognoſcuntur. Ornamenta circi ſunt oua meta, obeliſcus, carcer. Oua honori Pollucis & Caſtoris aſcribunt, qui illos ouo editos credendo, de Cigno & Ioue non erubeſcunt. Fingunt

gunt autem Cyrcenſia Romani ad cauſas mundi referri, vt ſub hac ſpecie ſuperſtitiones vanitatum ſuarum excuſent. Metarum quippe appellatione, propter terminum, ac finem mundi deſignari volunt. Obeliſcum Meſſres Rex Aegypti primus feciſſe fertur tali ex cauſa. Cum quodam tempore Nilus violenta inundatione Aegypto nocuiſſet, indignatus Rex, tanquam pœnas a flumine exigeret, ſagittam in vndas miſit, nec multo poſt correptus graui valitudine lumen amiſit, qui poſt cæcitatem viſu recepto, duos obeliſcos ſoli ſacrauit. Obeliſcus enim ſagitta dicitur, qui ideo in medio circo ponitur, quia per medium mundum ſol currit; medio autem ſpacio ab vtraque meta conſtitutus, obeliſcus, faſtigium, ſummitatemque cœli ſignat, eum ſol ab vtroque ſpacio medio horarum diſcrimine tranſcendat. Summo obeliſco ſuperpoſitum eſt quoddam auratum, in modum flammę formatum, quoniam ſol plurimum in ſe caloris atque ignis habet. In circo vnde emittuntur equi, carceres dicuntur, ab illa re, qua & ille carcer qui eſt in ciuitate, quod ibi homines damnati atque incluſi: ita hic equi coercentur, ne currant antequam ſignum emittant.

De Arte Circi. Cap. XCIIII.

ARs Circi auriga, & currus, equites, vel pedites. Auriga proprie dictus, eo quod currum agat, & regat: ſiue quod feriat iunctos equos, nam haurit, ferit dicimus, vt & latus haurit apertum. Currus autem a curſu dictus eſt, uel quod rotas habere videtur. Quadrigæ, & bigæ, & trigæ, & ſenigæ a numero equorum, & iugo ſunt dictæ. Quadrigam ideo ſoli iungunt, quia per quatuor tēpora annus currit, vere, æſtate, autumno, & hieme. Bigas lunæ, quoniam gemino curſu cū ſole contendit, ſiue quia & nocte, & die videtur. Iungunt enim vnum nigrum, alterum candidum. Trigas Dijs infernis, quia hi per tres ætates homines ad ſe rapiunt, ideſt per infantiam, iuuentutem, atque ſenectam. Seniga maximus currus, currit Ioui, propter quod maximum eum Deorum ſuorum eſſe credunt. Ideo autem rotis quadrigas currere dictum, ſiue quia mundus iſte circuli ſui celeritate tranſcurrit, ſiue propter ſolem, quia volubili ambitu rotat. Septem ſpacija quadrigę currunt, referentes hoc ad curſum ſeptem ſtellarum, quibus mundum regi dicunt, ſiue ad curſum, vij. dierum præſentium, quibus peractis vitæ terminus conſumatur. Porro equites ſingulares ideo currere dicunt, quia ſingulariter vnuſquiſque curſum vitæ huius peragit, atque tranſit. Deſultores nominati, quod olim prout quiſque ad finem curſus venerat, deſiliebat, & currebat, ſiue quod de equo in equum tranſiebat. Pedites autem aiunt propterea pede currere, quia pedibus curritur mortalitate. Ob hoc a ſuperiori parte currunt ad inferiora, ideſt ab oriente ad occidentē, quia mortales moriuntur & occidunt. Nudi currunt, quia & homines in ſeculo nulle reliquiæ ſunt, ſed hic propterea fingunt, vt uanitates, & ſacrilegia ſua excuſare conentur.

De Ludis ſcenicis, ſiue theatricis. Cap. XCV.

THeatri actores extitiſſe creduntur Athenienſes, primi enim ipſi theatrum conſtruxerunt ſedibus ligneis, poſtea lapideum. Theatrum autem eſt quo ſcena includitur, ſemicirculi figuram habens, in quo ſtantes omnes inſpiciūt. Cuius forma primum rotunda erat, ſicut & amphitheatri, poſtea ex medio amphitheatro theatrum factum eſt. Theatrum autem a ſpectando nominatum a po tis theoreas, & in eo populus ſtans deſuper, atque ſpectans, ludos contemplaretur. Idem vero theatrum, idem & proſtibulum, eo quod poſt ludos exactos meretrices ibi proſternerentur. Idem & lupanar vocatum, ab eiſdem meretricibus, quæ propter vulgati corporis leuitatem lupæ nuncupabantur. Nam lupæ meretrices ſunt vocatæ, a rapacitate, quod ad ſe rapiant miſeros, & apprehendant. Lupanaria enim a Paganis conſtituta ſunt, vt pudor mulierum infelicium ibi publicaretur, & ludibrio haberentur tam hi qui facerent, quam quæ paterentur. Scena autem erat locus infra theatrum in modum domus inſtructa cum pulpito, qui pulpitus orcheſtra vocabatur, vbi cantabāt comici, tragedici, atque ſaltabant hiſtriones, & mimi. Dicta autem ſcena Græca appellatione, eo quod in ſpeciem domus erat inſtructa, vnde & apud hæbreos tabernaculorum dedicatio, a ſimilitudine domiciliorum, ſcennphegia appellabatur. Orcheſtra autem pulpitum erat ſcenæ, vbi ſaltator agere poſſet, aut duo inter ſe diſputare. Ibi enim poetę comœdi, & tragedi, ad certamen contendebant, hiſque canentibus alij geſtus edebant. Officia ſcenica tragedi, comœdi, themelici, hiſtriones, mimi, & ſaltatores. Tragedi ſunt, qui antiqua geſta, atque facinora ſceleratorum Regum, luctuoſo carmine, ſpectante populo, concinnebant. Comędi ſunt, qui priuatorum hominum acta dictis, aut geſtu cantabant, & ſtupra virginum & amores meretricum, in ſuis fabulis exprimebant. Themelici autem erat muſici ſcenici, qui in organis, & lyris, & cytharis præcinebant. Et dicti themelici, quod olim in orcheſtra ſtantes cantabant ſuper pulpitum, quod themele vocabatur. Hiſtriones ſunt qui in muliebri indumento, geſtus impudicarum fœminarum exprimebant, hi autem ſaltando & hiſtorias, & res geſtas demonſtrabant. Dicti autem hiſtriones, ſiue quod ab hiſtria id genus ſit adductum, ſiue quod perplexas hiſtorijs fabulas exprimerent, quaſi hiſtoriones. Mimi ſunt dicti Græca appellatione, quod rerum humanarum ſint imitatores, nam habebant ſuum actorem, qui antequā mimum ageret fabulam pronunciaret. Nam fabulæ ita componebantur a poetis, vt aptiſſimæ eſſent motui corporis. Saltatores autem nominatos Varro dicit, ab Archada Salino, quē Eneas in Italiam ſecum adduxit, quique primo docuit Romanos adoleſcentes ſaltare. Eſt plane in artibus ſcenicis Liberi, & Veneris patrocinium, quæ priuata, & propria ſunt ſcenæ de geſtu, & corporis fluxu. Nam molliciē Libero, & Veneri immolabant, illi per ſexū, illi p fluxū diſſoluti, quæ vero ibi vocibus, & modis, & organis, & lyris traſiguntur, Apollines, & Muſas, & Mineruas, & Mercurios patronos habent. Quod ſpectaculum Chriſtiane odire debes quorum odiſti auctores.

De Ludis gladiatorijs. Cap. XCVI.

AMphiteatrum locus eſt ſpectaculi, vbi pugnant gladiatores, quod in eo iuuenes vſum armorum diuerſo more condiſcant, & modo inter ſe aut gladijs, aut pugnis certantes, modo contra beſtias incedentes, vbi non odio, ſed pretio illecti, ſubeunt ferale certamen. Amphiteatrum autem dictum eſt, eo quod ex duobus theatris ſit factum, nam amphiteatrum rotundum eſt, theatrum vero ex medio amphiteatro eſt ſemicirculi figuram habens. Genera gladiatorum plura ſunt: quorum primū ludus equeſtrium. Duo. n. equites, præcedētib. ſignis militaribus, vnus a porta orientis, alter a porta occidētis, procedebant in albis equis cū aureis galeis minoribus, & habilioribus armis, ſicq; atroci perſeuerātia pro virtute ſua inibant pugnam, dimicātes quouſque alter in alterius mortem proſiliret, vt haberet qui caderet caſum, gloriam qui perimeret, qua armatura pugnabant Marti duelli cauſa. Retiarius ab armaturæ genere, in gladiatorio ludo contra alterum pugnantem ferebat occulte rete. (quod iaculum appellatur) vt aduerſarium cuſpidi inſiſtentem operiret, implicitumque viribus ſuperaret. Secutor ab inſequendo retiarium dictus eſt, geſtabat enim cuſpidem, & maſſam plumbeam, quæ aduerſarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iſte exuperaret. Hæc armatura ſacrata erat Vulcano, ignis. n. ſemper inſequitur. Ideoque cum retiario cōponebatur, quia ignis, & aqua ſemper inter ſe inimica ſunt. Laqueatorum pugna erat, fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos, conſecutorique proſtrare, amictos vmbone pelliceo. Velitum pugna erat, vt ultro citroque tela obiectarent. Erat autē eorum uaria pugna, & ſpectantibus gratior, quam reliqua. Velites autem vocati ſunt, ſiue a volitatione, ſiue a ciuitate, Ethruſcorum, quæ velites vocabatur. Ferarum pugna erat, emiſſas beſtias iuuenes excipere, & pugnare contra eas, vltroneo funera certare, non crimine, ſed furore. Hęc ſpectacula crudelitatis, & inſpectio vanitatum, non ſolum hominum vitijs, ſed & demonum iuſſu inſtituta ſunt, proinde nihil eſſe debet Chriſtiano cum Circenſi inſania, cum impudicitia theatri, cum amphiteatri crudelitate, cum atrocitate arenæ, cum luxuria ludi, Deum enim negat qui talia præſumit, fidei Chriſtianæ præuaricator effectus, qui denuo appetit, quod in lauacro iampridem renunciauit, ideſt diaboli pompis, & operibus eius.

De Ludis aleæ, & pilæ. Cap. XCVII.

ALea id eſt ludus tabulæ, inuenta a Græcia in ocio Troiani belli a quodam milite, Alea nomine, a quo & ars nomē accepit. Tabula luditur, pirgo, calculis, teſſeriſque. Pirgus dictus, q per eū teſſeræ pergant, ſiue q turris ſpeciem habeat, nam Græci turrim pirgum vocant. Cal

culi

culi vocati, quod leues ſint, & rotundi. Vnde & calculus lapis breuis dicitur, qui ſine moleſtia ſui breuitate calcatur. Item calculi quod per vias ordinales eant, quia per calles. Theſſeræ vocatæ, qa quadræ ſunt ex omnibus partibus, olim autem theſſeræ iacula appellabantur a iaciendo. Iactus autem a numero vocabatur, vt vnio, binio, quatrio, quinio, ſenio. Quidam autem aleatores ſibi videntur phiſiologicè per allegoriam hanc artem exercere, & ſub quadam rerum ſimilitudine fingere. Nam tribus theſſeris ludere ſe perhibent, per tria ſeculi tempora, præſentia, præteritum, & futura: quia non ſtant ſed decurrunt, ſed & ipſas vias ſenarijs locis diſtinctas propter ætates hominum, ternarijs lineis, propter tempora argumentantur: inde & tabulam ternis deſcriptam dicunt lineis. Calculi partim ordine mouentur, partim vaga. Ideo alios ordinarios, alios, vagos appellant: at vero qui moueri omnino non poſſunt inciros dicunt. Ab hac arte fraus, & periurium, atque mendacium nunquam abeſt, poſtremo & odia & damna rerum, vnde & aliquando propter hæc ſcelera interdicta legibus fuit. Pila proprie dicitur, quod ſit pilis plena, hæc & ſera aliàs ſfera, a ferendo, vel feriendo dicta. Inter ſpecies pilarum ſunt trigonaria, & arenaria. Trigonaria, qua inter tres luditur. Arenaria, qua in grege, dum in circulo aſtantium expectantiumque emiſſa, vltra iuſtam ſpacium pilam excipere, luſumque inire conſueuerunt. Cubitalem luſum appellant, cum duo comminus, & e proximo ac pene coniunctis cubitis pilam feriunt. Suram dicitur dare, qui pilam crure prolato, feriendam colluſoribus præbet.

De Nauigatione, & nauium varietate.
Cap. XCVIII.

NAuigatio eſt alia ſpecies mechanicæ, ad hanc enim pertinet omnis induſtria vendendi, & emendi, hæc inuiſa litora adit, pacem & familiaritatem cum exteris nationibus componit, & priuata bona communia facit. Iſido. lib. xix. Nauclerus dominus nauis eſt appellatus, ita quod nauis in ſorte eius ſit, Cleros enim Græce ſors dicitur. Remex vocatur quod remum gerat. Nauem quidam perhibent dictam, eo quod gnarum rectorem quærat, id eſt peritum ſapientem, & ſtrenuum. Rates primum & antiquiſſimum nauigij genus, e rudibus ligni, aſſeribuſque conſertum, ad cuius ſimilitudinem fabricatæ naues ratariæ dictæ, nunc iam rates abuſiue naues. Trieris nauis magna, quam Græci dulconem vocant. Carpaſia nauis a Carpato inſula nominata à Rhodo Rhodia, ſicut ab Alexandria Alexandrina. Liburnæ dictæ a Libijs, Roſtratæ naues vocatæ, ab eo quod in fronte roſtra ærea habeant, propter ſcopulos, ne ſauciantur & collidantur. Dromo autem ab excurrendo dictus. Curſum enim Græci dromum vocant, ſiue a dromedis. Claſſis dicta eſt a Græco vocabulo, a po ta caloo id eſt lignis, vnde & calones nauiculæ, quæ ligna militibus portant. Falelus eſt nauigium, quem nos corruptè baſelum dicimus. Anchoromacus dictus, pro eo quod celeritate ſui, anchoris & inſtrumentis reliquis nauium vehendis ſit aptus. Scapha, quæ & cataſcopus, nauigium, a ſcopos, quod latine dicitur intendere. Barca eſt, quæ cuncta nauis commercia ad litus portat. Paro nauigium pyrhatarum, & ea his ita uocatũ. Myoparo, quaſi minus paro, eſt enim ſcapha, ex viminæ facta, quæ contecta crudo corio genus nauigij præbet, quibus vtuntur Germanorum pyrhatæ in Oceanis littoribus, vel paludibus, ob agilitatem. Celoces quos Græci celecras vocant id eſt veloces, biremes, vel triremes, & ad miniſteriũ claſſis aptæ. Biremes autem naues ſunt habentes remorum ordinem geminum, ſic & triremes, & quadriremes. Actuariæ naues ſunt, quæ velis ſimul & remis aguntur. Hippogarus in quo equos tranſuehere ſolitum eſt. Ponton eſt nauigium fluminale tardum & graue, quod non niſi remigio progredi poteſt. Lembus nauicula breuis, quæ alia appellatione & cimba & caupolus, ſicut & linther id eſt carabus, quo in pado paludibuſque vtuntur: Carabus parua ſcapha, ex vimine facta, quæ contecta crudo corio genus nauigij præbet. Porthemia nauicula ſyriatica generalata, & ſiue caſtina, uocata a portando, vtuntur his in Pannonia. Trabariæ amnicæ naues, quæ ex ſingulis trabibus cauantur, quæ alio nomine litorariæ dicuntur. Hæ & caudicæ, quia ex uno ligno cauato factæ. Et inde caudicæ, quia a iiij. vſque ad x. homines capiunt.

De Partibus Nauium, & vtenſilibus earum.
Cap. XCIX.

PVppis poſterior pars eſt, quaſi poſt. Prora anterior, quaſi priora. Cimba locus imus nauis, quod aquis incumbat. Carina a currendo dicta quaſi currina. Fori nauium latera concaua a ferendo onera dicta, ſiue tabulata nauium, quæ ſternuntur, dicta ab eo quod ingreſſus ferant, vel foris emineant. De quibus Virg. Laxantque foros Columbaria in ſummis lateribus nauium loca concaua, per quæ eminent remi, dicta credo quod ſint ſimilia latibulis columbarũ in quibus nidificant. Tranſtra ſunt tabulæ vbi ſedent remiges, quod in tranſuerſa ſint dicta, quæ Virgil. iuga appellat. Remi a remouendis & decerniendis fluctibus dicti, ſicut tonſores a tondendis, & decernendis capillis. Palmula eſt extrema latitudo remi, a palma dicta, qua mare impellit. Antemnæ dictæ, quod ante amnem ſint poſitæ. Præterfluit enim eas amnis. Coronæ exteriores partes antemnarum ſunt dictæ, per tropum ab animali ad inanimale. Malus eſt arbor nauis, qua uela ſuſtinentur, dictus quia habet inſtar mali in ſummitate, vel quia quaſi quibuſdam malleolis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius eleuantur. Modius eſt cui arbor infiſtit ob ſimilitudinem menſoralis vaſis dictus. Carceria ſunt in cacumine arboris troclee quaſi ſ. litera: per quas funes trahuntur. Troclææ autem uocatæ, quod rotulas habeant. Trocos enim Græce rota dicitur. Paraſtatæ ſtipites ſunt pares ſtantes, quibus arbor ſuſtinetur. Clauus eſt quo regitur gubernaculum. Portiſculus malleus in manu portatur, quo modus ſignumque datur remigantibus. Tonſilla vncinus ferreus, vel ligneus, ad quem in littore defixum, funes nauium illigãtur. Anchora dens ferreus, ex Græca etymologia nomen duxit, quaſi hominis manus comprehendat, vel arceat. Nam manus Græce cyra dicitur. Phalangæ ſunt machinæ, quibus naues deducuntur, & ſubducuntur in portum. Pons ſcala nauium. Vela Græci armena dicunt, proinde quod aere mouentur, Apud Latinos autem vela a uolatu dicta. Genera velorũ Achateon, Epidromos: Dolum: Artemo, ſipharum, mendicũ. Ex quibus Achateon velum maximum, & in media naue conſtitutum. Epidromos ſecundæ amplitudinis, ſed ad puppim. Dolum minimum Velum, & ad proram defixum. Artemo dirigendæ potius nauis cauſa commendatum eſt, quam celeritatis. Sipharum genus veli unũ pedem habens, quo iunari nauigia ſolent in nauigatione quoties vis venti langueſcit, quod ex ſeparatione exiſtimant nominatum. Funes dicti ſunt eo, quod ante in vſum luminis fuerint circundati cera. Vnde & funalia. Reſtes ſunt quod ratis contineant, ſiue quod his retia tendantur. Rudentes ſunt funes nauium, ex nimio ſtridore ita dicti. Spiræ ſunt funes nauium, quibus in tempeſtatibus vtuntur quas nautici ſuo more curcubas vocant Spiræ autem a ſpatio uocatæ. Propes funis quo pes veli alligatur, quaſi prope pedes. Tormentum funis in nauibus longis, quo prora ad puppim extenditur, quo magis cõſtringantur. Tormenta autem a tortura dicta, reſteſque, funeſque. Siphon funis in prora poſitus, Opiſera funes quo cornibus antemnæ dextra ſiniſtraque tenduntur retrouerſo. Proſineſium funis quo nauis in litora religatur ad palum. Mitra funis quæ nauis media vinciunt. Anquina qua ad malum antemna conſtringitur. Remulcum funis, quo deligata nauis trahitur vice remi. Struppi vincula loro vel lino facta quibus remi ad ſcalmos alligãtur. Cataprorates linea cum maſſa plumbea, qua maris altitudo tentatur.

De Mercatura. *Cap.* C.

ACtor. Ad nauigationem, vt dictum eſt, pertinet negociatio, ſiue mercatura, id eſt uendendi, & emendi commercium. Tullius in lib. j. de offi. Illiberales, & ſordidi ſunt quæſtus mercenariorum omniũ, quorum opera, non quorum artes emuntur. Eſt enim in illis ipſa merces auctoramentum ſeruitutis. Sordidi etiã ſunt, qui mercantur a mercatoribus, quod ſtatim vendant: nihil enim proficiunt niſi admodum mentiantur, minime quoque artes hæ probandæ ſunt, quæ miniſtræ ſunt voluptatũ, vt quas excrent laniſtæ piſcatores, coqui, fartores, & etiam vnguentarij, ſaltatores, lodiq; talarios. Quibus autem artibus, aut prudentia maior ineſt, aut non mediocris vtilitas quæritur, vt medicina, architectura, & doctrina rerum honeſtarum, hæ quidem honeſtæ ſunt his quorum ordini conueniunt, Mercatura vero ſi tenuis

auis eſt, ſordida putanda eſt. Idem in iii. lib. Quæritur de deliberatione, & conſultatione venditoris erga emptorem. Vitium oĩa vitia rei expoſitæ dicere, an quedã et tacere liceat. Homini acutiſſimo Antipatro viſum eſt omnia patefaciẽda. Dyogeni Babylonio venditorem quatinus iure ciuili conſtitutum ſit, dicere vitia oportere, cętera ſine inſidijs agere. Neque enim id eſt celare quicquid reticeas. Sed cum quod tu ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſa velis, eos quorum interſit id ſcire. Hoc autem celandi genus, non aperti, non ſimplicis, non ingenui, non viri boni, verſuti potius, obſcuri, aſtuti, fallacis. Quod ſi ſunt vituperandi qui reticent, quid de his exiſtimandum eſt, qui occaſionis vanitatem adhibẽt.

De Venatione. Cap. CI.

RIchardus. Venatio tres habet ſpecies, ferinam, aucupium, piſcaturam. Ferina fit multis modis, retibus, pedicis, laqueis, præcipitijs, arcu, iaculis, cuſpide, indagine, ceruarum odore, canibus, accipitribus. Aucupium fit laqueis, pedicis, retibus, arcu, viſco, hamo. Piſcatura fit ſagenis, retibus, gurguſtijs, hamis, iaculis. Ad venationem pertinet omnis induſtria coquorum, piſtorum, carnificum, & cauponum. Iſidorus. xix. lib. Rete vocatum ſiue a retinendis piſcibus, ſiue a reſtibus quibus tenduntur. Minus autem rete ſimplagium dicitur a plagis, nam proprie dici plagas funes illos quibus retia tenduntur, circa imam, & ſummam partem. Funda genus eſt piſcatoriæ retis, dicta ab eo, quòd in fundum mittatur. Idem etiam a iactando dicitur iaculum. Tragum, genus retis ab eo, quod trahatur nuncupatum, ipſum eſt, & verriculum, verrere enim trahere eſt, idem & ſagena. Naſſa genus retis. Caſſis genus venatoriæ retis, quod capiat. Hinc etiam, & quod incaſſum dicimus id eſt ſine cauſa, quaſi ſine quibus venatio inanis eſt. Canopium rete quo culices excluduntur, in modum tentorij, quo magis Aleſandrini vtuntur, quia ibi ex Nilo culices copioſi naſcuntur, vnde & canopiſi dicitur, nam canopia Aegyptus eſt. Idem in lib. xviij. Venabula dicta ſunt, quaſi venatui habilia, vel quia venientem excipiunt, quaſi excipibilia. Excipiunt enim Apros, expectantque Leones, intrant Vrſos, ſit tantum firma manus.

De Agricultura. Cap. CII.

RIchardus. Agricultura quatuor habet ſpecies. Aruum, id eſt agrum, qui ſationibus deputatur. Conſitum qui nemoribus, vt pomeria, vineta, olineta. Paſcuum, quo paſcuis, vt prata, tempæ, teſqua. Floridum, vt horti, roſaria. Tullius in lib. de ſenectute. Veniam ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quæ nec vlla impediuntur ſenectute, & mihi ad ſapientis vitam proxime videntur accedere: habent enim rationem cum terra, quæ nunquã recuſat imperium, nec vnquam ſine vſura reddit, quod accepit, agroq; ornato, & bene culto, nihil poteſt eſſe vberius, nec ſpecie ornatius. Idem in lib. j. de offi. Omnium autem rerum ex quibus aliquid acquiritur, nihil eſt agricultura melius, nihil vberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius. Augu. ſuper Gene. lib. viij. Quid enim maius, & mirabilius ſpectaculum eſt, aut vbi magis cum natura rerum humana ratio quodammodo loqui põt, quam cum poſitis ſeminibus, plãtatis ſurculis, translatis arbuſtulis, inſitis malleolis, tanquam interrogatur quæque vis, radicis, & germinis quid poſſit, quid ve nõ poſſit, vnde poſſit, vnde non poſſit, quid in ea valeat numero eius inuiſibilis, interiorque potentia, quid extrinſecus adhibita diligentia, & in ipſa conſideratione perſpicere, quia neque qui plantat eſt aliquid neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus. Ita etiam illud operis quod accedit extrinſecus, per iſtum accedit, quẽ nihilominus creauit, & quem regit, & ordinat inuiſibilis Deus. Iſido. lib. xvij. Cultura eſt, qua frumẽta, vel vina magno labore quæruntur, ab incolendo vocata. Diuitiæ. n. antiquorum in his duobus erant, bene paſcere, & bene arare. Cultura agri, cinis, aratio, intermiſſio, inceſſio ſtipularum, ſtercoratio, occatio. Cinis eſt incendium per quod ager inutilem humorem exudat. Aratio dicta, quia de ære prius terrę culturam exercebant, antequam ferri fuiſſet vſus repertus. Duplex autem eſt aratio vernalis, & autumnalis. Intermiſſio eſt qua alternis annis vacuus ager vires recipit. Stercoratio eſt letaminis aſperſio, quod volgo letamen vocatur eo ꝙ ſuo nutrimento læta faciat, germina, reddatque arua pinguia & fęcunda. Occatio eſt cum ruſtici ſatione facta, bobus dimiſſis, grandes glebas cedunt, ac ligonibus frangunt. Et dicta occatio, quaſi occecatio, quod operit ſemina. Occare igitur eſt operire terrã ſemina, vites, vel arbores. Runcatio eſt a terra herbas vellere. Nam ros terra eſt. Sulcus a ſole vocatus, quòd proſciſſus ſolem capiat. Proſciſſio eſt aratio prima cum adhuc durus ager eſt. Satio dicta eſt, quaſi ſeminis actio. Serere autem vocatum, quia hoc ſereno cœlo faciendum eſt, non per himbres.

De Ratione agricultura. Cap. CIII.

PAlladius lib. i. de agricultura. Eligendi, & bene colendi agri ratio, quatuor rebus conſtat. Aere, aqua, terra, induſtria. Ex his tria naturalia, vnum facultatis, & voluntatis eſt. Naturæ eſt, quod in primis expectare oportet, vt eis locis, quæ colere deſtinabis, aer ſit ſalutaris, & clemens. Aqua ſalubris, & facilis, vel ibi naſcens, vel adducta, vel himbre collecta. Terra vero fęcunda, & ſitu commoda. Omnium ſurculorum, vel frugum genera præclara, ſed terris ſuis expertè committe. In nouo enim genere ſeminum ante experimentum non eſt tota ſpes ponenda. Locis humidis ſemina citius quam ſiccis degenerant. Quæritur ſubinde, ſi ſucceurrat electio, ager pinguis ac reſolutus, qui minimum laborem petit, & tamen fructum maximum reddit, ſecundi meriti eſt ſpiſſus, qui labore quidem maximo ad vota reſpondet. Illud vero deterrimum genus eſt, quod erit ſiccum ſimul, & ſpiſſum, & macrum, vel frigidum, qui ager peſtiferi more, fugiendas eſt, ſiue in ſurcule, ſiue in omni genere ſatorum quæ florent, conſtat non eſſe tangenda. In rebus agreſtibus, maxime officia iuuenum congruunt, imperia ſeniorum. Vitem ſi maturius putes, plura ſarmenta, ſi ſerius, plurimos fructus conſequere. In vitibus putandis tria conſideranda ſunt, fructuum ſpes, ſucceſſura materies, locus qui ſeruet, ac renouet. In opere inſecendi, putandi, ac reſcindendi, duris, & acutis vtendum eſt ferramentis. In vite, vel arbore, quæ ſerenda ſunt peragè ante apertionem floris, & gemmæ. De locis teterrimis ſicut arbores, ita & homines congruit ad meliora transferre. Græci iubent omnia legumina ſeri in ſicca terra. Faba tantum in humida debet aſpergi. In agro periclitantur interiora, vbi colantur extrema. Omne triticum ſolo vliginoſo poſt tertiam ſationem, in genus ſiliginis commutatur. Campi largius vinum, colles nobilius ferunt. Aquilo vites ſibi obiectas fęcundat. Auſter nobilitat. Fęcundior eſt culta exiguitas, quam magnitudo neglecta. Omnis inſeiſſura ſarmenti auertatur a gemma, ne eam ſtillu, quæ fluere conſueuit extinguat. Terra profunda (quod Græci aſſerũt) oleæ grandes arbores efficit, fructus minores, & aquatos, & ſeros, magiſque amurcæ proximos. Aer oleas tepidus iuuat, & ventis mediocribus ſine vi, & horrore perflabilis. Ramus lenis, viridis, & ſterilis, in media olea abſcindendus eſt, velut totius arboris inimicus, ſterilitas & peſtilentia æquo modo fugiendæ ſunt. Semina pluſquã annicula eſſe non debent, vetuſtate corrupta non prodeunt. Frumentum collis quidem grano robuſtius, ſed menſura minus refundet. Omnia quæ ſerũtur creſcente luna, & diebus tepidis ſerenda ſunt, nam tepor euocat, frigus includit.

De Inſtrumentis ruſticis. Cap. CIIII.

ISido. lib. xx. Vomer dictus eſt, eo quòd vi humum eruat, ſiue ab euomendo terram. Buris eſt curuamentum aratri, dictum, quaſi boſoyra, quod ſit in ſimilitudinem caudæ bouis. Dentale eſt aratri pars prima, in qua vomer inducitur, quaſi dens. Cultelli a cultura dicti, eo quod ex ipſis putatione veteres in arbore vtebantur, & vite priuſquam falces eſſent repertę. Falx eſt, qua arbores putantur, & vites. Dicta autem falx, quod hac primum milites herbam ſilicem ſolebant abſcindere. Falcaſtrum a ſimilitudine falcis vocatum, eſt autem ferramentum curuum cum manubrio lõgo, ad denſitatem ſepium ſuccidendũ, & runcones dicti, quibus vepres ſecantur, a runcando dicti. Serrula eſt prætenuis lamina ferri, dentium mordacitate reſecans arbores ſeu ramos. Raſtra quoque aut a radendo terram, aut a raritate dentium dicta. Ligones quod terram leuent, quaſi leuones. Scudicia dicta eo, quod circa codicem terram aperiat, & quamuis eius vſus in reliquis operibus habeatur, nomẽ tñ ea codice retinet, hãc alij generaliter foſſoriũ vocãt, ꝙ foueã faciat, quaſi fuoſſoriam. Sarculus ferramentum cum manubrio

ſarculo culinaris hortorum neceſſarium eſt, Sunt autẽ, vel ſimplices, vel bicornes. Paſtinatum vocant agricolæ ferramentũ bifurcum, quo ſemina panguntur. Vnde etiam repaſtinatæ dicuntur vineæ veteres, quæ refodiuntur. Cilindrus lapis eſt tereſ in modum columnæ, qui a volubilitate nomen accepit. Tribula genus vehiculi, vnde teruntur frumenta, & ob hoc ita vocatur. Pala quæ ventilabrum vulgo dicitur, a ventilandis paleis nominata. Furcillæ dictæ eo, quòd his frumenta cilleantur, id eſt mouentur. Vnde & ancilla dicta eo, quòd cilleantur, i. moueantur ora, nam cillere eſt mouere. Theſſeræ ſunt quibus frumentorum numerus deſignatur. Trapetũ eſt mola oliuaria. Prælum trabes, quo vua calcata premitur, a premendo vocatum, quaſi preſſorium latum. Prælũ quo premitur oleum, quo liquatum profluit, quo ab vuis, vel oliuis ſolvendo vinum, oleumque exprimit. Fiſcelum quaſi fiſcolum, a colando oleo dictum, vel quaſi fiſcella olei. Rota dicta, quòd quaſi ruat, eſt enim machina, de qua e flumine aqua extrahitur. Gyrgillus dictus, quòd in gyro vertatur. Eſt. n. lignum in tranſuerſa pertica mobile, ex quo funis cum ſitula, vel utre in puteum dimittitur hauriendæ aquæ cauſa. Telonẽ hortolani vocant lignum longum quo hauriunt aquas, & dictum telonem a longitudine. Telum enim dicimus, iuxta Græcos, quicquid longum eſt, vnde & muſtela vocata, quaſi longus mus. Lupus, qui & canicula, fertur arpax, quia ſi quid in puteum decidit rapit, & extrahit, vnde & nomen accepit Harpax autẽ dictus, quia arripit. Harpe enim Græce, rapere. Actor. Præterea de agriculturæ peritia plenius habitum eſt ſuperius libro de œconomica, vbi de rerum domeſticarum adminiſtratione dictum eſt, ſaltem cuius materia verſatur in morbis, & vulneribus. Ad hanc itaque pertinent non ea tantum, quæ ars eorũ exhibet, quæ proprie medici nominantur, ſed etiam cibus & potus regimen, defenſio denique omnis, atque munitio, qua noſtrum corpus aduerſus externos ictus caſuſque ſeruatur. Quæritur autem a quibuſdam, quare inter cæteras liberales diſciplinas medicinæ ars non contineatur, propterea, quia illę ſingulares continent cauſas, iſta vero omnium, nam & grammaticam medicus ſcire debet, vt intelligere, vel exponere poſſit quæ legit. Similiter & Rhetoricam, vt veracibus argumentis valeat diffinire quæ tractat, necnon & dialecticam propter infirmitatum cauſas ratione adhibita perſcrutandas atque curandas, ſic & Arithmeticã propter numerũ horarũ cryſis, &c.

De Alchimia. Cap. CV.

Actor. Medicinam quoque magiſter Richardus inter ſeptem mechanicas artes computat, ſed quoniam hæc ipſa non tantum in operatione manuum ſicut cæteræ, ſed etiam in mentis ſpeculatione conſiſtit, videlicet quantum ad cauſarum conſiderationem, vnde quaſi media eſt inter practicam, & theoricam, huius tractatum ſequenti libro diffuſius aliquantulum proſequendum reſeruamus, & huius loco quoddam Alchimiæ compendium interſeremus, nam & ipſa competenter inter mechanicas numerari poteſt, & ad quaſdam aliarum non parum vtilis eſt, vt ad fabrilem, & ad medicinam: Ad fabrilem quidem, propter metallorum examinationem, commixtionem, diſgregationem, tranſmutationem. Ad medicinam itidem, propter ſubſtantiarum, vel qualitatũ ſalubrium a noxiis, quæ frequenter etiam in medicinis ſimplicibus permixtæ ſunt, ſeparationem. Ex doctrina Alchimiæ. Alchimia proprie eſt ars tranſmutandi corpora mineralia a propriis ſpeciebus ad alias, vt ſunt metalla, & huiuſmodi. Hæc deſcendit ab illa parte naturalis philoſophiæ, quæ eſt de mineris, ſicut agricultura ab illa parte, quæ eſt de vegetabilibus. Hanc tamen acceperunt artifices a naturalibus, quamuis ea quæ fiunt non ſint tam certa, aut propria ſicut naturalia. Ex lib. Razis de aluminibus, & ſalibus. Corpora mineralia ſunt vapores, qui inſpiſſantur & coagulantur ſecundum menſuram ſeruitutis naturæ in ſpacio longo. Et primum quidem, quod coagulatur eſt argentum viuum, & ſulphur, Hæc enim ſunt elementa mineræ, & non ſunt aqua & oleum, ſed vnum generatur ex aqua, aliud ex oleo, ſuper quibus aſſidua decoctio æqualis cum caliditate, & humiditate, donec coagulata ſunt, & ex eis corpora generantur per graduatam mutationem in millibus annorum. Nam ſi remanerent in mineris ſuis præpararet ea natura donec peruenirent ad ſpeciem auri, & argenti, ſed per artificis ſubtilitatem fieri poteſt huiuſmodi tranſmutatio in vno die, id eſt breui ſpacio. Ex verbis Alchimiſtæ. Ergo vide, quòd & in viſceribus terræ habentis virtutem mineralem fit generatio ſpirituum, & corporum. Spiritus quidem ſunt quatuor, ſal armoniacum, & ſulphur,

argentum viuum, & arſenicum. Corpora vero ſex, ſcilicet aurum, argentum, æs, &c. Ex prædictis enim elementis mineræ generantur aliquando corpora munda, vt aurum, argentum, aliquando immunda, vt æs, ferrum, &c. Nam ex argento viuo, puro, albo, coagulato, a virtute ſulphuris albi non vrentis generatur materia in minera, quæ per fuſionem conuertitur in argentum. Ex ſulphure autem mundo, claro, rubeo, non habente in ſe virtutem adurentem, & ex argento viuo bono, claro, a ſulphure congelato congelatur aurum. Porro ex bono argento viuo, & ſulphure habente virtutem adurentem generatur æs. Ex prauo autem ſulphure, & prauo argento viuo ferrum. Ex bono autem arg. vi. & prauo ſul. non bene commixto, ſtagnum. Et ex prauo ar. vi. ſ. ponderoſo & luteo, & prauo ſulphure fœtido, ac debili, plumbum. Hæ ſunt operationes quas natura facit in mineralibus, & has Alchimiſtæ conantur imitari. Quædam etiam alia generantur in viſceribus terræ, quorum pars obtinet vicem ſpirituũ, & quædam vicẽ corporum, ſicut alumen, & atramentum. Circa hæc igitur, & ſimilia ſecundum præfatum modum negociatur alchimia, & hæc eſt ſua materia.

Vtrum huius artis ſcientia, vel operatio vera ſit an falſa. Cap. CVI.

Actor. Ex verbis ſupradictis videtur innui, ꝙ alchimia quodammodo falſa ſit, ſed tam ab antiquis philoſophis, quàm ab artificibus noſtri temporis probatur eſſe vera. Vtrunque autem, & argentum, ſecundum illam non quidem fieri, ſed a certis materiebus, quibus permixta ſunt, vel incluſa quodãmõ per ignẽ ſegregari, vel excludi, nã quod exterius eſt cuprum, interius eſt aurum, tanquã aĩa ipſius. Auicẽna in lib. de anima. Quidam ex naturalibus dicunt quòd non eſt alchimia. Sed Ariſtot. & Plato, magnique philoſophi dicũt quòd eſt, & hoc ipſe viſus oſtendit. Nam vnumquodq; ſex corporũ, quæ per malleum elongantur, efficitur citreum ſicut aurũ viuum. Et azezar quod de iſtis efficitur, eſt coloris ſulphurei, & azenzar de ferro rubeum eſt, de cupro citreum. Vnde ſcire oportet, quòd quia omne corpus quod ſoluitur, & inde efficitur azenzar, factum eſt de auro viuo, & de ſulphure, Deniq; vitrum efficitur floens, eſt enim de terra, de qua poſſet fieri aurum viuum. Et figuli quidem, qui vaſa terrea faciunt, quã do mittunt ea in ignem diu, efficiuntur vitrea. Dicunt autem iſti philoſophi, quia quod calor ſolis coqueret in ventre terræ per centena annorum, facit ignis in hora breui. Sic igitur & nos ſulphur, & aurum viuum, quod calor ſolis coquit per centena annorum, coquimus ad ignem in paruo tempore, & inde facimus aurum. Cõtra illos autem, qui dicunt, quòd nõ poteſt hõ trahere genus de alio genere, dicimus quòd ſi quis ſtercus equi emittat in loco, vbi calor eum tangat, inde procedunt beſtiæ, quas dicunt Abaces. Propterea ſi quis ſpinã alicuius piſcis accipiat & mittat ſubtus algacerã, ibiq; per mẽſem remaneat, inueniet aum vermen, qui centipes dicitur, ſic quæ de non viuente retrahit rem viuentem. Sunt & alij, qui non concedunt Alchimiæ magiſterium, dicẽtes quòd de re, cuius natura non eſt, vt ignem ſuſtineat, natura trahi non poteſt quę ſuſtineat ignem, nec fieri poteſt in re naturali, vt rem coloratam diſcolores, & in alium colorẽ mutes, in quo permaneat, nec ad primum reuerti poſſit, quia primus color ſemper perſiſtere debet, & ſecundus deleri. Et ad primum reſpondemus, rationem de vitro, quòd terra quidem cito delectur ad ignem; ſed quando diu tangit eã ignis, efficitur fortis. Non. n. habet ignis vim ſuper vitrũ. De ſecunda vero dicimus, quòd cuprũ quando cum tuchia miſcetur, inde auricalcum efficitur, cum capillis autem miſtum efficitur aurũ, & nunquã colorem illũ amittit, quem recipit, quã cum tuchia mixtũ eſt. Cæterum oĩa ſupradicta mutantur in vitro, quia vitrum non eſt de colore terræ, neq; de ſapore, neq; de pondere. Sic & de re dulci efficitur amara, de alba nigra, & ſic de cæteris proprietatibus corporum. Denique non puto, quòd ego trahum metalla de ſuo genere ad aliud genus, quod ibi non ſit: Ibi. n. eſt per vim, quia vera ſi ibi non eſſet, in naturã illam mutari nõ poſſet. Adhuc autem eſt vna ratio prædictarum rationum fortitudo. Cur. n. plus valent ſaphyri quidam, & alij lapides ꝗ alij, & viriũ ſimiliter, niſi quia efficiũtur in loco valde calido. Locus n. orientis, vbi pretioſi lapides inueniuntur, eſt proximus ſoli. Sic & vitrum quanto plus tangitur a calore ſolis, tanto magis valet. Itaque & lapis mineralis, qui magis ſuſtinet ignẽ aliosque labores, & tarde frangitur, ille plus valet ſicut aurum plusquam argentum: & argentum quàm cuprum: & cuprum, quàm ſtagnũ: & ſtagnũ quàm ferrum: & ferrum, ꝗ plumbum.

De Artificibus eius, & materia, & instrumentis. Cap. CVII.

AVicenna in lib. Alchimiæ, qui dicitur de anima. Huius artis magiſtri fuerunt Adam, Noe, yduß, Squilla, Cora, Moyſes, Cato, Virgilius, Ariſtoteles, Aleſander, Geber, Iahie, Razi, Mauricius, Abimazer, Iohannes euangeliſta, Gactas, & Gilbertus cardinales, Gulielmus archiepiſcopus, Hueck apoſtolicus. Egidius magiſter hoſpitalis, qui extraxit librum de 225. lapidibus. Andronicus etiam epiſcopus & apoſtolicus, Dominicus, & Iacob, & Arabicus Iudæus, qui me in arte iſta non pauca docuerunt. Petrus quoque, & Durandus monachi. Dicit autem Iahie hæc eſſe neceſſaria in magiſterio Alchimiæ. Sulphur, auripigmentum, argentum viuum, ſal armoniacum, ſal gemmam, ſal communem, ſal alcali, vitrum, vitreolū, alumen, acetum, vrinam, capillos, oua, ſanguinem, ſperma, ſtercus equi, & illa ſex, quæ cum malleo elongantur. Ex doctrina Alchimiæ. Ad cuius autem artis opera exercenda ſcire oportet facere diuerſa genera vaſorum, furnellorum, ignium, ac luturorum, huiuſmodi. Nam vbi gratia ſolutionis corporum vel ſpirituum, ſolutionis inſtrumenta multa ſunt, quorum vnum dicitur venter equi, de quo ſupradictum eſt, & fit in duobus vaſis, in quorum vno eſt aqua, in alio fimus equi, vbi eſt fiala cū medicina, ſtatque in furnello, & deſuper cōburitur lenis ignis vt aqua tantum euaporet, & non bulliat, ibique eſt canalis, per quem additur aqua quæ minuitur. Soluenta quoque corporum multa ſunt, vt aqua limonum, vel pomorum citreorum diſtillata per alembich ſimile, aqua quoque hammoniaci. Sed & alumen ſpatium in aqua per bullitionem diſſolutum, & per alembich diſtillatum ſoluit. Et dicitur quòd eius virtus ſuperius capitur.

De igne multiplici. Cap. CVIII.

EſT autem ignis multiplex, & eius qualitas diuerſa per quoſdam gradus diſtincta. Quidam enim eſt ignis calidus in primo gradu, & humidus in ſecundo. ſ. ignis ventris equi, de quo in præcedenti ca. dictum eſt, cuius proprietas eſt quòd non deſtruit oleum, ſed augmentat propter ſuam humiditatem. Nam alij deſtruunt propter ſiccitatem. Huic ergo aſſimilatur, non alius in mundo, niſi naturalis ignis corporis hominis ſani. Ignis quidem ſolis calidus eſt in eodem gradu, ſed ſiccus eſt. Hic autem eſt qui domat rem & de animata reſ fit, ac nutritur, ſicut puer cui datur in principio lac. Nam puer ex calido & humido augmentatur, ſic & equi ignis augmentat oleum ſua humiditate, figit autem lapide non lapidem, non ſuo calore. Eſt præter hos duos & alius qui eſt calidus & ſiccus in ſecundo gradu, vt ignis fornis poſt panis extractionem. hic fundit leniter & non comburit, quia non eſt in eo flamma nec fortitudo caloris, calor enim paulatim declinando recedit, ſed ſi ſtaret ſpiritum figeret in corpore, vel extra corpus. Ignis autem equi nec fundit, nec comburit, ſed domat, & humidum augmētat. Eſt etiam quartus furni fixionis, hic fundit, & figit, nō autem comburit, quia flammalis eſt, nec differt a præcedenti, niſi quia in hoc eſt calor continuus, in illo vō. Quintus dicitur flammalis, & eſt calidus, & ſiccus in 3. gradu. hic calcinat tantum, & non fundit, ſed ad comparationem auri, & argenti, & aliorum corporum in eodem gradu, vel vltra. Eſt & hic ignis in furno calcinationis. Sextus eſt calidus & ſiccus in quarto gradu, & hic fundit, & figit fortiter mollificando corpora ſuauiter, nec diſſipat ea vel diſpergit, hic eſt ignis furni fuſionis. In eodem gradu eſt ignis follium, qui corpora diſſipat, & diſpergit, ac fundit, & hic eſt ſeptimus. Octauus eſt qui fundit, & calcinat, & eſt ignis flammalis, quia in eo ſola flamma operatur, & non diſſipat, ſicut eſt ignis vitrearii. Et hic differt ab igne furni fuſionis, quia in illo operatur ſubſtantia ignis, ſcilicet carbones, & flamma, ſed in iſto ſolo flamma lignorum, hic etiam eſt in eodem gradu cum præcedentibus. In eodem quoque gradu eſt 9. ſ. qui eſt omnibus magiſter, vt ignis officiationis, id eſt examinationis, hic fundit, & comburit, diſſipat, & diſpergit, malum, ſoluit, & rectificat bonum, & eſt quaſi iudex diſcernens iuſtum ab iniuſto.

De Corporibus mineralibus. Cap. CIX.

COrpora mineralia in quatuor ſpecies diuiduntur, ſcilicet in lapides, liquæfactiua, ſulphurea, & ſales. Horum quædam ſunt raræ ſubſtantiæ, & debilis compoſitionis. quædam vero ſubſtantiæ fortis, & quædam ductilia, quædam non. Eorum quæ ſunt debilis ſubſtantiæ, quædam ſunt ſales, vt quæ liqueſiunt ex humido leniter, vt alumen, calcantum, ſal hammoniacum. Quædam vnctuoſa, nec facile ſolo humore liqueſcunt, vt ſulphur, auripigmentum, ſed argentum viuum eſt de parte ſecunda, quamuis ſit elementum ductiliū, & aliquibus ductilibus ſimile. Sunt autem omnia liquabilia ductilia vt multum. & non ductibilia, nec mollificantur, niſi cum magna violentia. Eſt autem materia ductilium ſubſtantia aquea, admixta cum ſubſtantia terrea, forti mixtura. ita quòd non poteſt vnum ab altero ſeparari, & congelatur ſubſtantia illius cum frigore poſt actionem caloris, in ipſum quæ eſt optēſis. i. digeſtione, quæ eſt a caliditate ſiccatur. Erit exemplum de vino, quod nondum gelauit propter ſuam vnctuoſitatem. & ideo ductile eſt. Lapidea vero de ſubſtantiis mineralibus materialiter ſunt aquæ, ſed non gelatur aqua ſola, ſed & cum ſiccitate, quæ alterat aqueitatem ad terreitatem, nec eſt in eis humor omnis vnctuoſus, & ideo non ducuntur. Et quia coagulatio eorum eſt ex ſiccitate, non ſoluuntur vt multum, niſi per ingenia naturalia. Alumen autem, & ſal hammoniacum ſunt de genere ſalis, niſi quia ignis in ſale hammoniaco maior eſt, quàm terra: vnde & totum ſublimatur, & ipſum eſt aqua cui miſcetur fumus calidus nimium ſubtilis, multæ igneitatis, & eſt coagulatus a ſiccitate. Aquoſitas vero ſulphureorum mixta eſt cum terra forti commixtione, cum fermentatione caloris, donec facta ſunt vnctuoſa, & poſtea coagulata ſunt ex frigore. Atramenta vero compoſita ſunt ex ſale, & ſulphure, & lapidibus, & eſt in eis vis aliquorum corporum liquabilium, quoniam ex ijs fiunt vt calcantum, & alachar, generantur ex maioribus grauis atramenti, & non ſoluitur niſi ſalſedo eius, cum eo quod eſt in illo ſulphureum, & poſtea coagulatur reſiduum. Illud iam accepit vim mineralem, in aliquibus corporibus. Quod ergo accepit vim ferream erit rubeum, aut croceum, quod autem vim æream erit viride. Vnde poſſibile eſt iſta duo artificialiter fieri ſcilicet ferrum & æs.

De Metallis, & eorum creatione. Cap. CX.

AVicenna in lib. de anima. Dicunt philoſophi quòd ſex ſunt res, quæ cum malleo elongari poſſunt ad ſuturam ſ. ſol. i. aurum, luna, i. argentum, ſtagnum, æs, ferrum, plumbum. Et creantur naturaliter ſubtus terram. Aurum enim fit in ventre terræ, cum calore magno ſolis, de auro viuo pulchro, cum ſulphure rubicundo, claro, abſque lapidibus, cocto in centum annis, & amplius. Argentum efficitur de auro viuo, ſcilicet claro, & de ſulphure claro, coctis per centum annos. Cuprum autem de auro viuo groſſo, & ſulphure rubeo groſſo, coctis per centenos annorum. Sed aurum quidem nimis coctum eſt & induratum, ideo nec ignis, nec aer, nec terra, nec aqua delet illud. Argentum autem crudum eſt, & non coctum, ideo terra cito delet illud. Cuprum vero combuſtum eſt, ideo non delet illud cum terra, niſi per annos multos, ſed ignis cito conſumit ipſum. Plumbum autem, dicunt philoſophi, fieri ſubtus terram, de auro viuo, groſſo, ac ſpiſſo, & de ſulphure peſſimo ac mixto crudo parum cocto, & plumbum quidem intantum de peſſima natura eſt, quòd cum odore ſuo frangit aurum, ſtringit aurum viuum, quia qui ſoluunt aurum, ſi dent ei odorem de plumbo vertitur in calcem. Stagnum vero fit de auro viuo ſpiſſo, & de ſulphure rubeo ſpiſſo nimis cocto.

De Auro. Cap. CXI.

EX libro de aluminibus, & ſalibus. Aurum eſt calidum & humidum, omnibus corporibus nobilius, rex eorum ac dominus, nec terra, nec aqua, nec aere, nec igne corrumpitur, nec in igne minuitur, ſed reficit eum ignis & humectat, non comburunt ipſum ſulphura, quæ comburunt alia corpora: quia natura eius complexio recta eſt, æqualis, clara, in qua completæ ſunt naturæ quatuor, & æquatæ: ita quòd in eo non eſt additio nec diminutio. Quapropter extulerunt ipſum ſapientes, & poſuerunt ex eo comparationem elixir magni, quia ſubſtantia eſt ſtans & permanens, ſiſtque in perpetuum. Eſt autem ex ſectione ſolis, & eſt in corporibus ſicut ſol in ſtellis, quia ſol eſt rex ſtellarum, ac lumen earum, & per eum complentur res terræ, ex plantis, fructibus, ac mineris: & per ipſum creſcit & additur eſſentia eorum. Similiter & aurum in corporibus retinet omne corpus, & cum eo retinetur & eſt fermentum duorum elixir rubei, & albi, quia non niſi per ipſum rectificantur & complentur,

plicatur, ſicut nec paſta niſi per fermentum. Auic. vbi ſupra. Aurum multiplex eſt, ſcilic. naturale, magiſtrale, xitebi, ſafir, obrizum, colom, & alijs modis. Et illud quidem quod fit elixir, valet magis quàm aurum aere, quod non poteſt operari. Aurum autem de elixir eſt tribus modis. ſ. de petra capillorum, & ſanguinis, & ouorum. Non enim poteſt eſſe aurum de alio lapide. Quidam autem faciunt falſum aurum, ſicut & argentum. Stragunas enim. ſ. inducunt ſtagnum, ac dealbant, & dicunt eſſe argentum. Sic etiam auripigmentum ſublimãt, & ſubtus ſtercus mittunt, ibique miſcent ſal hammoniacum, & incorporãt cum cupro deſcenſo per borũ horatũ aliàs barbatũ, & cum mercurio rubeo, & dicunt quod eſt aurũ, verũ cuiuſmodi ſit aurum, ſeptem modis per magiſterium tentatur atque cognoſcitur. ſ. in ſolutione, in lapide, & in pondere, in guſtu, in igne, in ſublimatione, in fuſione. Porro naturalis auri natura calida eſt, & ſicca, & quantum habet ferrum de natura ſiccitatis, & duritiæ, tantum habet aurum naturam bonam ac mollem. Fit autem in ventre terræ de auro viuo bono nimis, & de ſulphure non multum rubeo cocto.

De Argento. Cap. CXII.

EX libro de aluminibus, & ſalibus. Argentum eſt corpus mundum, & decorum citra aurum, & eſt ex ſectione lunæ, cuius non eſt complementum in lumine ſuo, & virtute ſua: ſed ſolis, ſic eſt locus argenti apud aurum. Huius natura frigida eſt & humida, corrumpitur in terra & igne, & ſapor eius ad acetoſitatem declinis eſt. Sulphura quidem, & plumbum, & ſtagnum inimica ſunt ei, ab ipſis enim læditur, & ab igne minuitur. Eſt autem omnium corporum propinquius ad aurum, quoniam occultum auri manifeſtum eſt argenti, & econuerſo. Auic. vbi ſupra. Argentum triplex eſt, ſcilicet naturale, & petrale, i. quod fit de lapide per magiſterium alchimiæ, & illud quod per vim medicinæ, ſ. de ſolo mercurio, & ære per borum barbarum, alias boratum. Sed eſt melius de noſtro lapide. Eſt autem argenti natura frigida & humida, fitque de argento viuo multo, & pauco ſulphure & naturale quidem frigidius eſt, quàm petrale, petrale vero quàm illud quod fit cum medicinis. Ex doctrina Alchimiæ. Aurum, & argentum examinatur tribus modis, quorum tamen duæ dicuntur examinationes impropriè, ſed vnus dici poteſt ſeparatio, alius tentatio. Separatio fit in paleola ſola, quando. ſ. ibi ponitur adamas, vt ſeparet ab auro ferrum tantum, quia nõ habet proprietatem ſeparandi aliud metallum. Tentatio vero fit tam in paleola, quàm in alia auro & argento, quãdo. ſ. ibi fricatur lapis quidam ad modum cotis factus, vt per colorem ibidem remanentem, ſciatur quãtum cum auro mixtum ſit de argento, vel ære, aut cum argento de ære. In vera autem examinatione auri tria ſunt neceſſaria, ſ. puluis antiqui lateris, & ſal, & ignis. In examinatione argenti tria ſimiliter. ſ. ignis, & cinis, & plumbum.

De Aere. Cap. CXIII.

EX libro de aluminibus, & ſalibus. Æs quidẽ eſt de diuiſione Veneris. Natura eius eſt calida & ſicca, ſed minus ſicca quàm ferri. Eſt autem in virtute ſua argentũ, & in ſua liquefactione, & duritie: ſed rubeum eſt. Qui ergo eradicat eius rubedinem, facit ipſam redire in argentum. Eſt. n. in manifeſto ſuo æs, & in occulto argentum. Commiſcetur aũt cum auro, & argẽto, & recipit tincturam, quõ ſoluitur cũ aqua atramenti, vel aluminis. Aqua æris liquefacit olã corpora, & oẽm rẽ ex lapidibus. Regimen aũt eius eſt ſicut regimen ferri æqualiter. Auicenna vbi ſupra. Cuprum triplex eſt. ſ. herminiũ, naturale, & cuprum nauarre. Natura eius calida eſt, & ſicca non multum, ſed eſt in eo humiditas, ideo ſoluitur. Efficitur autem vt dixi de auro viuo groſſo, & de ſulphure rubeo cocto in ventre terræ per centum annos, ſed non adeo cocto ſicut aurum, nec eſt combuſtum ſicut ferrum. Ideoque leue eſt ad mutandum, & eſt propinquius argento, quàm auro: quia plus habet de ſulphure, quàm de auro viuo. Eſt autem cuprum melius rubeum & album, quod quãdo percutitur ſonat. Herminium autem cuprum nigrum eſt, & non eſt in eo alchimicè operandum, quia multitudo ſulphuris, quæ ibi eſt, confundit ipſum, nec poteſt lauari, nec dealbari. Lauatur enim cuprum, vt eius immunditia auferatur. Calcinatur autem, vt eius materia attenuetur. Lauatur iterum cum fortiſſimis aquis, vt humiditatem recuperet, quam in calce perdidit. Sublimatur autem vt magis attenuetur. Cum auro viuo miſcetur, vt materia ſua præparetur.

De Ferro. Cap. CXIIII.

EX li. de aluminibus, & ſalibus. Ferrum eſt ex diuiſione martis, natura eius eſt calida & ſicca, & eſt acetoſum in ſapore, vehementis virtutis, expectans ignem & impugnans ipſum, & liquefit cum quatuor rebus. ſ. cum arſenico, & plumbo, & magneſia, & marcaſita. Auicen. vbi ſupra. Ferrum pluribus modis efficitur. Primum eſt ferrum deaudeiaus quod eſt forte, & de illo faciunt martellos, & ſoſſoria, cæteraque opera, ſed non eſt bonum ad ſcindendum, nec intrat in magiſterium alchimiæ. Aliud eſt ferrum de alidena, quod eſt groſſum nec bonum ad operandum. Tertium eſt acerũ, quod poteſt acuere ferrum deãdeleuum. Quartum eſt ferrum de Indis, quod ſcindit magis quàm alia, quia calor plus eſt in eo, quàm in alijs. Sed opus eſt vt prius caleſiat ad ignem, vel ad ſolem, & acerium quidem eſſet eiuſdem naturæ, niſi quia in acerio eſt multum de ſulphure. Nullum autem de ferris intrat in opus alchimiæ, ſed ſeruit magiſterio, præparari tamen poſſet vt ingrederetur, & corpus fieret, ſed non niſi grauiter ſoluitur, & cum magno magiſterio. Eſt enim natura calida, & ſicca, & ſiccitas eius maior eſt omnibus illis, quæ ſe elongat. Ideoque de facili fundi non poteſt. Eſt autem factum de auro viuo groſſo, & ſulphure rubeo, lapidoſo groſſo.

De Stagno. Cap. CXV.

EX li. de aluminibus, & ſalibus. Stagnum eſt ex ſectione Iouis, natura eius eſt calida & humida, ſed minorata eſt eius caliditas, quia complexio eius corrupta eſt per dominium ſuper ipſum, in minera ipſius, & in ipſo ſunt mollicies, ſtridor, & velocitas, liquæfactiones, & acetoſitas. Qui ergo remouet ab eo has infirmitates quatuor, reducit ipſum in argentum. Eſt enim grauis tincturæ, & albificat æs propriè, quia ſingulare cum eo eſt. Recipit autem tincturam rubeam, & fit ex eo aqua acuta, cum qua retinetur argentum viuum, & eſt inimicum argento, & æri, conueniens cum auro & ferro. Auicen. vbi ſupra. Stagnum quadruplex eſt, & omnia intrant in alchimiæ magiſterio, horum autem melius eſt album, & croceum, quod ſonat percuſſum, & hoc vocatur alchle. Secundum ergo eſt byaoc quod apparet nigrum, & non ſonat. Tertium eſt chalicon, quod graue ſoluitur. Quartum eſt cherab, & eſt ſicut alchle.

De Plumbo. Cap. CXVI.

EX libro de aluminibus, & ſalibus. Plumbum eſt ex ſectione Saturni, in ipſo ſunt aurum, & argentum per potentiam, non per viſum, & eſt grauis corporis, velocis liquefactionis, tardi motus, ſuſcipiens tincturam. Ex ipſo erit argentum, ex eo fiunt litargirum, & ceruſa, & elixir maius rubedini, & albedini, & etiam aquæ, cum quibus retinetur argentum viuum, rectificatur cum ære præparato, & vnitur cum argento, ſed ſeparatur ab eo per examinationem, Veneris eius frangit aurum, & coagulat argentum viuum. Conueniunt inde philoſophi, quòd omnium corporum plumbum auro propinquius eſt, quia eius occultum eſt calidum & humidum. Occultum vero auri, frigidum, & ſiccum. Itaque manifeſtũ huius corporis plumbum eſt, quia frigidum & ſiccũ, occultum vero eius aurum, quia calidũ & humidum. Ait etiã Armenides. Non exiſtimetis plumbum eſſe ex ſtagno, vel ex alio corporum, neque enim eſt niſi aurum, ſuper quod introiuit nocumentum in minera ſua, ſicut ingreditur ſuper infantẽ in ventre matris, vnde & auro ſimile eſt in diſpoſitionibus ſuis Nã ſicut aurum eſt permanens, ac ponderoſum, expectãs ſub terra, & aqua, & aere, nec permutatur, ſimiliter & plumbum. Eſt autem in ipſo nigredo, & albedo, & rubedo. Auicenna vbi ſupra. Plumbum modo quadruplex eſt, ſ. mixtum cum ſtagno, naturale plumbum de cucbaebia, plumbum gieſſuri, huius natura frigida eſt, & parum ſicca, ſed eſt ibi humiditas multa, eſt autem de auro viuo, groſſo, & ſulphure groſſo, ſpiſſo non claro, & eſt ibi plus de auro viuo, quàm de ſulphure, nec eſt multum coctum, ſed molle remanſit, & ideo ſoluitur ſtatim. Et quia multum eſt ibi argenti viui, magis eſt de natura auri, niſi quia aurum eſt de pulchro auro viuo, cum ſulphure claro, plumbum autem econtra, & aurum quidem coctum eſt, hoc autem crudum. Siquis autem ſciat præparare, leuiter ſe mutat in naturam auri. Eſt autem plumbum illud melius quod eſt bene ponderatum, & quando ſcinditur eſt album, & quando percutitur non ſonat, quando funditur tarde ſe infrigidat.

De

De Spiritibus mineralibus. Cap. CXVII.

SPiritus autem ſunt ſulphur, auripigmentũ, ſal hammoniacum, mercurius. Spiritus ideo autem ſunt, quia per eos imprimitur corpus vt poſſit cum anima coniungi. Corpora quidem ſunt hæc, ſed ab alijs corporibus differunt, quia ſublimãtur hæc & non alia. ideo dicuntur ſpiritus, quia nulla res ſine ſpiritu ſublimari poteſt. lapis enim per ſe non aſcendit, ſic nec alia corpora. Iſti vero per ſemetipſa aſcendunt. i. ſublimantur, & ſoluuntur leniter, & faciunt alia ſolui, & cremant, & infrigidant, & ſiccant, & humidant quatuor elementa. Alchimiſta. Dicuntur autem ſpiritus, vel habere naturam ſpiritus, quæcunq; ignem fugiunt. Hæc enim quæ dicuntur habere corpora, non id faciunt, vnde & fixa dicuntur. Itaque cuncta etiam quæ egrediuntur de planta, vel aliqua re per diſtillationem, habent naturam ſpirituum, quia fugiunt ignem, & omne tale dicitur volatile ac fugitiuum, vnde & argentum viuum a ſapientibus alchimiæ, ſeruus fugitiuus vocatur. Infirmitatis autem ſpirituum duplex eſt remediũ. ſ. in eorum fixione, & eorum coloratione. Quod autem non fugit ignem, dicitur fixum, ſicut corpora lapidum, & metallorum, hæc tamen ſecundum magis, & minus. Nam vt vera loquamur, nullum genus metallorum eſt vere, & omnino fixum, ita. ſ. vt non paulatim fugiat ignem, præter ſolum aurũ examinatum: hoc enim nec fugit ignem, nec ab ipſo minuit, ſed potius rectificatur, & bonificatur, ſicut inferius habebit.

De Sale, & arſenico, & ſulphure. Cap. CXVIII.

EX libro de aluminibus, & ſalibus. Sal eſt aqua quam coagulauit ſiccitas ignis. Huius natura calida, & ſicca eſt. Proprietas autem eius eſt, quòd liquefacit aurum & argẽtum cum vehementia ignis, & augmentat in eis natiuum colorem. ſ. in auro rubedinem, in argento albedinem, conuertitq; ea a corporeitate, ad ſpiritualitatem, abluitq; corpora a ſordicie. i. putredine, & corrodit eorum ſordiciem i. ſulphureitatem. Cum eo quoq; calcinantur corpora, non cum alio. Inuenitur autẽ in omnibus cineribus plantarum, & calcibus lapidum, & oſſium animaliũ, & oĩbus rebus. Ideoq; ſapientes illud nominauerunt argentum communicatiuũ. Argẽtum quidẽ propter eius albedinem, cõmunem autem, quia omnes homines eo indigent, & vtuntur in omnibus rebus. Et in eo rectificatus creatura. Deus quoq; excelſus non laudauit creaturã in lege, ſed laus eius eſt in ſale. Qui ergo ſcit ſalem, & eius ſolutionẽ atq; coagulationem, ſcit ſecretum occultum ſapientum. i. alchimiſtarum. Ipſe quidem corpora dealbat & mundificat ac reſoluit, ſpiritus quoq; coagulat & retinet, ac prohibet ab eis adustionem ignis. Sunt autem multi ſales, qui & omnes præparati apud complementum redeunt ad ſalem hammoniacũ, qui eſt ſalium melior, ac nobilior in regimen fixus, non fugiens ignem, & ipſe quidem eſt oleum quod coagulauit ſiccitas ignis. Huius natura calida eſt & ſicca, ſubtilis, penetrans, penfundens, & eſt ſpiritus volans adiuuans elexir, ſine ipſo. n. non copularetur elixir, nec exolueretur, nec ingrederetur. Arſenicum eſt calidum, & humidum, & eſt diuerſi generis. ſ. rubeum, & citrinum, & lamtuoſum, cum vtrique non ſit quod fortius, neque quod vehementius adurat corpora. Eſt autem arſenicum ſimile ſulphuri, in multis operibus, & in ſublimatione, & in velocitate liquefactionis, & paruitate expectationis ſupra ignem. Citrinum vero diutius expectat quàm rubeum, & eſt copioſioris tincturæ, laudibilioriſque ſucceſſionis. De proprietatibus autem eius eſt, quòd albificat aliquid quando ſublimatur, & denigrat quando non ſublimatur & adurit dum permanet viuum. Quod autem voluitur de arſenico, eſt eius albificatio & delatio oleaginitatis eius, ac remotio aduſtionis, & combuſtionis eius. Sulphuris natura & regimen ipſius eſt ſicut arſenici. Quod autem de eo conſideratur, eſt remotio aduſtionis eius, & deletio oleaginitatis, & albificatio ipſius, ſicut arſenicum æqualiter. Huius generis rubeum melius eſt.

De Argento viuo. Cap. CXIX.

AVicenna vbi ſupra. Argentum viuum ſubtus terram naſcitur, propter humiditatem magnam in illo loco caliditatem, & hoc euenit propter ſolem, & aerem, quã ſanguine eum. Ideoque efficitur currens propter humiditatem, & frigiditatem quæ in eo ſunt, nec efficitur niſi in loco frigido. Ideo etiam fugit de igne, quia maior pars eius eſt aqua, quæ eſt igni contraria, quando vero calere incipit, deſiccatur, & aſcendit ſicut ignis, & ſi multum ignem ei dederint, & ſit in loco clauſo, recedit inde humiditas, & vertit ſe in colorem ignis accidentalem, & dicunt naturales quòd eſt aurum viuum. Ex libro de aluminibus, & ſalibus. Argentum viuum eſt frigidum & humidum elementum, ex quo creauit Deus omnes mineras, & eſt aereum fugiens ab igne. Cum ergo figitur ei quælibet fixio, efficit operationem ſublimem, & eſt ſpiritus viuus ſolum, nec eſt ei in mundo ſimile, profundans in omni corpore, exigens ipſum, & conuertens de diſpoſitione ad diſpoſitionem, de colore ad colorem, quando aggregatur cum eo, & commiſcetur ei. Ipſum eſt etiã quod mortificat, & viuificat, exiccat, & humectat, calefacit & infrigidat, & facit contraria operationum ſecundum menſuram ſui regiminis. Et ignis quidem perdit omnem rem, & finit ac diſpergit eam tempore breui vel longo, niſi argẽtum viuum, ſuper ipſum enim non poteſt, neque comedit ipſum, ſed fugit ab eo. Ingeniauerunt autem ei philoſophi præcedentes modos ingenioſorum mortificationem, ſublimationem, ſolutionem, congelationem. Hæc enim ſunt quatuor ſpecies regiminis ipſius ingenioſè, a philoſophis inuentæ, quas oportet præcedere fixionem, donec. ſ. paulatim fiat expectans ignem, ipſum quoque cum mutatur mutat, & perit eius nigredo ac ſtuitus. Albificat in viſione oculi, & rubificat in ſucceſſione, & eſt acetum attrahens, & aqua aggregans, & oleum mollificãs & pater mirabilium omnium ſeruus quoque fugitiuus, quẽ & auro ſe prætulit, & ipſum vincit. Dixit ergo ei aurum. An tu præfers te mihi? & ego ſum dominus lapidum expectans ignem: Reſpondit ei, Vtique, ſed ego genui te, & ex me natus es, & vna pars ex me viuificat multas de te, & tu auarus ex non dans aliquid ex te per comparationem ad me.

Qualiter Elementum ſit omnium liquabilium. Cap. CXX.

EX additis 4. li. metheororum Ariſtotelis. Argentum viuum eſt liquefactiuum, & raræ ſubſtantiæ, ac debilis complexionis. Eſt enim, vt aqua quæ miſcetur cum terra nimia ſubtilitate, ſulphurea mixtione forti, donec quieſcat in ſuperficie plana, & hoc eſt ex ſiccitate magna, quæ ineſt illi, & ideo neq; adhæret tangenti. Eſtque albedo eius ex claritate aquæ illius, & ex albedine terræ ſubtilis, quæ eſt in illo, & ex admixtione aeris cum eo. Proprium autẽ eius eſt, quòd coagulatur ex vapore ſulphuris. Videtur autem quòd argentũ viuũ, & quæ illi ſunt ſimilia, ſunt elementum omnium liquabilium, quoniam alia liquabilia cum liquantur ad ipſum conuertuntur, ſed non liquãtur niſi calefacta, & cum liquata fuerint apparent rubea, vt apparet in plumbo. Quod procul dubio cum liquatur eſt argentum viuum, ſed non liquatur niſi calefiat, & cũ liquefactum fuerit, conuenitur ad colorẽ rõem omnibus liquabilibus. ſ. igneum, & ideo miſcetur argentũ viuum cum iſtis corporibus, quia de ſubſtantia eorum eſt, ſed iſta ab eo differunt in compoſitione ſua, eo modo quo differt argentum viuum, a ſuis ſimilibus, & per mixtiones quæ miſcentur cum illis donec congelentur. Et quidem ſi fuerit argentum viuum purum, coagulabit illud vis ſulphuris albi non vrentis. Et illud eſt res optima, quam recipere poſſunt alchimiſtæ vt conuertant illud in argentum, ſi autem fuerit ſulphur mundum optimum, rubore clarum, & fuerit in eo vis igneitatis ſimplicis non vrentis, erit res optima, & alchimiſtæ conuertunt illud in aurum, quod ſi fuerit argentum viuum bonæ ſubſtantiæ, & ſulphur non purum cui inſit vis adurens, conuertit ipſum in æs. Si vero fuerit argentum viuum malum, non mũdum, poroſum, terreum, ſulphur quoque non mundum, fiet ex eo ferrum. Porro ſtagnum videtur argentum viuum habere bonum, ſulphur vero malum, & hæc non bene mixta, ſed tanquam perprana compoſita, & ideo bene fit ſale. Plumbi vero croſſi argentum viuum malum eſt, ponderoſum, ac luteum, & ſulphur eius malum, mali vaporis, & fœtidi, ac debilis, vnde non bene gelatur. Artifices autem faciunt gelationem fere ſenſibilem, quoniam artificialia non ſunt eo modo quo naturalia, nec tam certa, quoniam ars debilior eſt quàm natura, nec eam conſequitur, ſed imitatur.

De Vitro. Cap. CXXI.

EX libro de aluminibus, & ſalibus. Vitrum eſt ex ſectione Mercurij, & vincens ſuper naturam eius eſt frigiditas, & ſic liquefacit ferrum, & omnia corpora, facitq; ea currere ſolutione. ſ. autem fundit vitrum, quemcunqua colorem proijcis ſuper ipſum retinet. Alchimiſta. vitrum

ſic

ſit ex cineribus quarundam plantarum, quæ primo quidem clauellantur, deindeque ponuntur in igne forti donec fundantur, ſicque cinis ille tranſit in vitrum. Nam humiditas eleaginea, quæ remanet in cinere poſt clauellationem, eſt inadustibilis, nec in ipſa combuſtione, quando mouet eam ignis ad euaporationem, poteſt aliquatenus euaporari, propter vehementem commixtionem. nec ſeparari propter ſiccitatem, & dominium fecis ipſius. Immo cum eo currit, leuitque ipſum, ac liquefacit donec efficitur vitrum. Porro vitrum eſt inter lapides, ſicut amens inter homines, nam recipit omnes tinctoras citò in igne ſoluitur, & cito ad lapideitatem ſuam reuertitur mollificat, & mundificat, & liquefacit omnia corpora. deinde ſubtrahit ſe ab eis per ſuſionem ſicut ſal, per lauationem. Denique ſal & citrum duæ ſunt res, in quibus eſt totum ſecretum artis, nec lapis poſſet fieri ſine eis, præcipue ſine ſale.

De Atramento & Alumine. Cap. CXXII.

ATramentum eſt aqua, & tinctura quã terræ ſiccitas coagulauit, & eſt in ſui natura calida & ſicca. Huius multa ſunt genera, quorum melius eſt in Hiſpania, & ipſum quidem denigrat corpora, & augmentat rubeum rubedine, album vero denigrat. Huius regimen, vt dicit Geber, eſt cum aquila. i. cum ſale hammoniaco, quoniam atramentum eſt longinquæ ſubmerſionis, ſed ipſum ſubmergit ipſũ. Et in atramẽtis itaque ſunt ſulphurea ſubtilia, quæ ſubleuantur & volatantur, & forſitan tingunt, & ex proprietatibus quidem eius eſt, quod retinet omne fugitiuum a fuga. Alumen eſt oleum, quod coagulauit ſiccitas terræ, & eſt in natura ſua calidum, & humidum, retinet omne volatile, mundificat & decorat corpora & augmentat tincturam eorum. Alchimiſta. Alumẽ large ſumpto vocabulo dicitur omne, quod ligat tincturam in corpore aliquo, vt in pannis & corijs. Et ſicut ſunt diuerſæ tincturæ, ſic & alumina diuerſa: nam tinctura quælibet alumine ſuo indiget, ſine quo imprimi non poſſit, vel cum corpore ligari. Vnde non, vt quidam putant, alumen dat lumen, ſed facit adhærere lumen, id eſt colorem, ſicut apparet in corio, quia ſi præparetur cum galla non imprimitur ei tinctura. Itaque galla eſt alumen tincturæ nigræ, ſicut cinis clauellatus eſt, alumen rubeæ tincturæ, licet aliquando, non rubificet niſi album.

De Naturali generatione lapidum mineralium. Cap. CXXIII.

AVicenna vbi ſupra. Lapis quidem naturalis, eſt res, quæ efficitur in ventre terræ ſine opere per ſemetipſam. Itaque naſcitur, & non creſcit, neque minuitur, vt aurum viuum, auripigmentum, ſal hammoniacum, ſulphur, ſunt lapides naturales, & ſpiritus. Lapis autem herbalis, naſcitur, & creſcit. Porro acetum & vrina, & ſperma medicinæ ſunt lapidis noſtri naturalis, cuius aqua indurat mercurium. i. vitrum, & tingit omnes res ſicut ſpiritalis. i. ſanguis. Eſt autem inter ſpiritalem, & naturalem differentia, quia naturalis ſtatim operatur, ſpiritalis vero non, niſi termino ſtatuto. Ex additis quarti libri Metheororum. Fiunt quidem lapides ex luto viſcoſo per calorem ſolis, vel ex aqua coagulata virtute terræ ſiccæ, vel ex cauſa calida deſiccatiua. Similiter & quædam vegetabilia, & quædam animalia vertuntur in lapides, virtute quadam minerali lapidificatiua, & hoc fit in loco lapidoſo, dum diſcontinuantur ſubito, virtute quadam, quæ exit a terra in hora terremotos, quæ conuertit in lapides, quod in illa hora conſequitur, & hæc tranſmutatio corporum animalium, & vegetabilium æque propinqua eſt, ſicut tranſmutatio aquarum. Eſt autem impoſſibile vt aliquod complexionatum conuertatur totum in vnum elementum, ſed elementa mutantur ad inuicem, dum tranſeunt in dominans: vnde quod cadit in ſalinas, fit ſal, quod in ignem fit ignis. Sed quædam citius, & quædam tardius, ſecundum potentiam actiuarum, & reſiſtentiam paſſiuarum. Eſtque locus in Arabia, qui colorat omnia corpora in eo exiſtentia, colore ſuo. Panis quoque prope Taraceni, alias Coraceni, in lapidem conuerſus eſt, remanſerat tamen ei color ſuus. Sunt autem talia mira, quia raro accidunt, ſed eorum cauſæ manifeſtæ ſunt. Sæpe namque fiunt lapides ex igne dum extinguitur, & ſæpe corpora ferrea, & lapidea cadere contingit in coruſcationibus, quoniam ignis exterminatione ſua, alias extinctione, frigidus & ſiccus efficitur. In Parthica alias Parthia, quoque cadunt corpora ærea, vt æs vſtum, & ſimilia ſagittis hamatis, nec poſſunt liquefieri, ſed per ignem euaporant in fumum attinentem viriditati, donec reſiduum fit cinis. Cecidit etiam apud Giuigem alias Nerigens fruſtrum ferri, præ duritia ferè infrangibile, cuius pars miſſa eſt regi Coraceni, qui cum præcepiſſet vt enſes inde fierent, erat infabricabile. Dicunt tamen Arabes, quòd enſes Leaneceni, alias Leanteni, qui optimi ſunt, de tali ferro ſunt. Cum autem cecidit illa maſſa, reſiliuit aliquoties à terra ſicut pila, eratque ex minimis fruſtulis compoſita, cohærentibus ad inuicem, ad grauiorum milij quantitatem. Simile etiam apud Tepraſtem euenit. Sic itaque fiunt & lapides, & eorum generatio, vel erit ſubito propter magnum calorem accidentem, vel paulatim & per longum tempus. Ex li. de aluminibus, & ſalibus. Corpora quoque mineralia generantur ex vaporibus inſpiſſatis, & coagulatis ſecundum menſuram ſeruitutis naturæ in ſpacio longo, vt ſuperius dictum eſt.

De Lapide elixir, per quem ars imitatur naturam. Cap. CXXIIII.

ALchimiſta. In corporibus itaque mineralibus (vt ſupra dictum eſt) ad inſtar operationis naturæ conati ſunt alchimiſtæ facere breui tẽpore, quod natura facit in annis mille: vnde & docuerunt facere rem quandam, quæ corpora ſuper quæ projicitur tranſmutat. Hæc vocatur ab eis elixir, & dicitur lapis non lapis quia teritur, non lapis quia funditur, & currit ab euaporatione ſicut aurum, nec eſt alia res, cui proprietas illa conueniat. Auic. vbi ſupra. Elixir igitur eſt res, quæ projicitur ſuper maius corpus, & mutat rem a natura ſua in aliam. Fit autem quando miſcetur corpus minus, & ſpiritus & elementa, & fermentum, ſitque de omnibus vna confectio. Et eſt elixir verbum Græcum, quod ſonat magnum theſaurum, vel meliorem de theſauris. Omne quidem quod miſcetur cum aliqua re, miſcet ſe aut per talem mixtionem quæ nunquam poſſet diui, ſicut Tuchia cum cupro, aut per talem quæ poteſt diuidi, ſicut mercurius cum aliquibus de corporibus, aut per mixtionem de coniũctione, ita quòd permanet vnumquodque ſingulariter. Et elixir quidem, qui ſe cum corpore miſcet, eſt ſicut Tuchia cum cupro, ſed non augmentatur, vel creſcit in ſuo pondere, ſicut creſcit cuprum de illa tuchia, cuius ratio eſt, quia Tuchia res terrenalis eſt, Elixir autem eſt res ſpiritalis, & conuertitur natura ſui generis, ad aliud genus.

De Duplici natura Elixir. Cap. CXXV.

ALchimiſta. Fit autem Elixir duobus modis. Vno modo ex ſpiritibus mineralibus, & corporibus mundis præparatis. Alio modo ex quibuſdam rebus prouenientibus ex animatis. ſ. ex capillo, vel ouo, vel ſanguine. Primo modo ſic mortificantur quidem ſpiritus, & ſublimantur, donec munda fiant, poſt hoc vnum de corporibus a natura generatis comburitur donec poſſit teri, deinde calcinatur donec in modum calcis mundum efficiatur, tandem vero ſpiritus & corpora ſic præparata teruntur, & imbibuntur cum aquis acutis diſtillatis, poſtea tamdiu ſoluuntur donec in aquam claram conuertantur, deinde congelantur. Ad extremum vero tamdiu ponuntur in igne, donec fixa efficiantur. Illud itaque fixum, ſi ſupra corpus projicitur, tranſmutat ipſum ſecundum proprietatem quam habet. Eodem modo fit de rebus animatis. Auicenna vbi ſupra. Abimazet Alphabri, alias Alphatabi, in libris de principio mundi poſt naturam, dicit petram, quam abſconderunt philoſophi dicentes alij quòd petra hæc eſt herbalis, alij quòd naturalis. alij quòd vitalis, ſiue animalis. Mihi autem videtur, & probaui, quòd petra herbalis ſunt capilli. Petra naturalis oua. Petra vero animalis ſanguis humidus, hæ ſunt petræ de philoſophis extractæ, vnde Haramuth accepit filium ſuũ in collo ſuo, & iurauit per Deum cœli, & terræ, lapis eſt de me, & de ipſa. de me dicitur propter ſperma, de ipſo vero propter capillos, & ſanguinem. Dicit quoque Geber, quòd petra quæ non eſt petra, inuenitur in fimis. Lapis itaque noſter non eſt aliud, niſi capilli, oua, ſanguis, capilli quidem hominis, & non niſi pueri, aut virginis. Sanguis tamen hominis, & hoc iuuenis. Oua vero de gallinis, non niſi gallo exiſtente cum eis. Diuiditur autem lapis noſter in quatuor elementis, & parum de illo accipitur, ac ponitur vt faciat argentum, vel aurum, quod fieri non poteſt ſine præparatione, & ſubtilatione corporis, quia partes eius minimæ non poſſent ingredi, niſi in minimis ac ſubtilitatis partibus

partibus corporibus. Ideoque materia præparatur ac ſubtilia ſunt, & in quatuor elementa diuiditur, pluſque de vno, quàm de alio mittitur iuſis, prout debet, & in ipſa hora cum corporibus ſe incorporat, quod ante propter groſſitatem multam non poterat.

De Complemento elixir albi & citrini, ſiue rubei.
Cap. CXXVI.

AVicenna in epiſtola ad Haſen. Elixir itaque tinctura ſua tingit, & oleo ſuo ſubmergitur, & calce ſua figitur, & album quidem tribus, in quibus non eſt ignis. Citrinum vero complent quatuor tota. Gloſa verum eſt, quòd elixir album non indiget niſi tribus rebus, ſ. oleo, tinctura, & calce. Sed rubeum quatuor, ſ. oleo, calce, tinctura, & iterum alia tinctura, quæ dicitur ignis, & ideo ſubdit Auicenna. In quibus vno eſt ignis, vnde in elixir facto de mineralibus, eſt pro tinctura nitrum, pro oleo arſenicum, pro calce argentum calcinatum, & hoc in albo, ſed in rubeo pro calce aurum, vel æs calcinatum, pro tinctura citrum, pro oleo ſulphur, & rubedo ſulphurum, quæ rubificet ſpiritus & calces, vel ſi ab igne lapidis maioris rubificaremur, tantundem valeret. Ideo citrinum, dicitur completi quatuor totis. Idem ut credo in lapide facto de re animata, quæ conſtat ex oleo, aqua, igne, & terra. Credo tamē quòd aliter ſit in elixir facto de re animata, & quia quod dicit princeps rubeum quatuor, & album tribus conſtare locum habeat in elixir facto de mineralibus. In elixir vero facto de re animata, credo quòd rubeum tribus completur, & album quatuor, ſcilicet aqua, oleo, igne, & terra. Neceſſarium quoque eſt aurum factum ſpiritus fixus, vel citrum factum corpus fixum, quia quamuis illa res diuidatur in quatuor elementa, totum tamen eſt oleum, totum tinctura, totum ſubſtantia fixa, vnde indiget aliqua ſubſtantia mineræ, quæ totum hoc deferat per introitum corpus, ſuper quod proiicitur, vel cum quo per illud ingenium miſcetur. Idem in albo, quod conſtat ex tribus, oportet enim addi ſubſtantiam mineræ, vel citrum factum corpus fixum, vel argentum factum ſpiritum fixum, magnæ autem eſt induſtriæ facere de corpore ſpiritum fixum, vel de ſpiritu corpus fixum. Item dicit Auicenna, quòd ſeptem res neceſſariæ ſunt in elixir, id eſt in lapide maiori, ſcilicet citrum rubeum, ſi eſt ad rubeum, fermentum auri calx, argenti terra, aqua, ignis, & aer. Quorum citrum ſit tinctura eſt, id eſt ponitur in lapide vt tingat, calx & fermentum ponitur pro ſubſtantia fixa. Fermentum quidem quia tā eſt ſit ſuam, quàm corpus ſupra quod proiicitur, tranſmutat in ſeipſum, ſicut modicum fermenti totam paſtæ maſſam augmentat, & in ſeipſum tranſmutatur, & tamen eſt ſubſtantia fixa. Calx vero, quia totam elixir conuerti facit & conſolidari cum argento, ſupra quod proiicimus elixir, & hoc propter ſimilitudinem quam habet ipſa calx argenti, cum illo argento, poſito aqua & terra, & ignis, & aer ponitur pro oleo, ſed hæc quatuor elementa per diſtillationem extrahuntur de quo vel capillo, vel ſanguine, de quolibet enim iſtorum fieri poteſt hæc medicina, quæ pro oleo ponitur in lapide, vnde dicit Morienus, quòd illa res, de qua fit lapis, eſt in homine, & homo eſt eius minera.

De Calcinatione corporum mineralium.
Cap. CXXVII.

EX libro Razi, de aluminibus, & ſalibus. Prædictorum autem corporum regimen quadruplex eſt, ſ. calcinatio cum ſale, ceratio, ſolutio, deinde coagulatio. Calcinatio eſt combuſtio cum igne vehementi, & ſale, vt deleantur ab eis ſulphura corrumpentia, & remaneant munda ſicut calx. Aurum quidem & argentum non eſt neceſſe calcinare, niſi propter quietem partium eorum, & præparatione ſcilicet vt exiccata eorum humiditate, ſint humiditatis alienæ ſuſceptibiliora, & ad fundendum velociora. Plumbum autem, & æs, & ferrum neceſſe eſt calcinare, propter cauſam præcedentem. ſ. vt deleantur eorum ſulphura corrumpentia, & deleatur eorum vnctuoſitas comburens. Alchimiſta. Ex his patet quòd diffinitio prædicta calcinationis, non cadit ſuper corpora munda, quæ ſunt aurum, & argentum, cætera namque calcinantur, vt pereat ab eis ſulphureitas aduſtibilis, quæ corpora denigrat. Hæc autem vt præparentur ad ſuſcipiendum humiditatem alienam, vt ponantur in elixir, & bene commiſceantur cum aliis rebus, quorum vnum erit calx, ſcilicet argentum, alterum vero fermentum ſ. aurum, vt infra dicetur. Niſi autem fieret puluis, ſiccus non ſuſciperet humidum, quia ſiccum ſitit humidum, & ab eo penetratur. Ignis autem vehemens, hic propter dicitur, qui ad modum vehiculi, id eſt quadrigæ curſum ſuum æqualiter continuat, quod facere non poteſt ignis flammæ, ſed talis eſt ignis furni calefacti, & clauſi poſt carbonum extractionem. Eſt enim ibi calor continuus ſine combuſtione. Talis etiam eſt ignis furni, in quibus poſiti ſunt carbones, qui fumum non faciunt. Ignis quoque carbonum accenſorum combuſtorum, vel lignorum combuſtorum accenſorum, vel cineris calidiſſimi. Talis eſt igitur ignis, qui corpora calcinat, & non fundit. Cuius proprietas eſt, quòd comburit partem minus potentem, ſcilicet ſulphureitatem, partem vero potentem dimittit, donec ipſum corpus exigit, & mundat à nigredine. Sal quoque quod miſcetur cum limatura corporis in igne, defendit ipſum ne fundatur, vel comburatur, & ſi eſt corpus immundum, reddit illud mundum à ſulphureitate, & nigredine: quia deſiccat & corrodit, ac deglutit ſulphureitatem, propter eius rotunditatem, & ſiccitatem. Si vero mundum, reddit illud mundius, & augmentat rubedinem in rubeo, albedinem in albo, quia ſemper corrodit, & mundat ipſum, à particula illa ſulphureæ nigredinis, quæ remanſit quādo generatum eſt a natura. Cum autem inter ea diſgregandum eſt, lauatur ipſum corpus aqua, tunc enim ſal in aqua diſſoluitur, & corpus reſidet. Nam omne ſal, & omne alumen diſſoluitur, & ſeparatur a corporibus, & ſpiritibus, per lotionem in aqua calida, quæ tamdiu fieri debet, donec ſalſedo de aqua recedit, ſicque completur opus.

De Quadruplici corporum præparatione, & ſpirituum.
Cap. CXXVIII.

AVicenna. Dicit autem princeps Abohali. ſ. Auicenna, quòd oportet corpora primo aduri, donec in puluerem poſſint redigi, deinde cum ſale præparato calcinari, & poſtea lauari. Et ea calcinare nihil aliud eſt, quàm extrahere humiditatem corrumpentem, & intromittere humiditatem igneam rubificantem, per quam eſt vita eorum & eſſentia, poſtmodum ſiant in igne examinationis. Calcinatur autem pari modo aurum, & argentum, ſcilicet cum ſale præparato poſito ad duplum ſui, & cum furnelli ſtamine &c. Razi vbi ſupra. Ceratio eſt ſubtiliatio partium ipſius cerati, vt minoretur, & ſubtilietur, ac profundetur humiditas ingreſſa in corpore, quod non fit niſi cum attritione, & imbibitione, donec ſubtilietur, ſicut cera quæ liqueſcit ſupra ignem, cum minori caliditate. Poſt cerationem autem artificioſe fit ſolutio, deinde coagulatio. Alchimiſta: Itaque præparatio corporum mineralium quadruplex eſt, ſcilicet calcinatio, ceratio ſolutio, congelatio. Princeps quidem dicit in epiſtola. ad Aſen, quòd oportet ea primum, aduri, deinde calcinari. Sed aduri dicuntur impropriè, quoniam aduruntur ſine poſſibili denigratione, & combuſtione. Corpora munda. ſ. aurum, & argentum, ideo calcinantur, vt perueniat humiditas ad profundum ipſorum, & vt ſit poſſibile ea cerare, & ſoluere in aquam. Immunda vero, vt pereat ab eis vnctuoſitas aduſtiua, & nigredo, quæ in eis ex ſulphureitate conſiſtit. Cerantur autem dum in marmore porphiritico teruntur, donec ſiant puluis ſubtilis, vt apta ſint ad ſoluendum, poſtea ſoluuntur in aquam claram, vt poſſint commiſceri cum aqua ſpirituum, & ex pluribus rebus fiat vna, quaſi res iterum nata. Et hoc eſt fortaſſe quod dicitur in fine Methen. Niſi forte in primam reducatur naturam. Tandem vero congelantur, quando quod ſolutum in aquam conuertitur in lapideam ſubſtantiam, vt ex eo alchimiſta conſequi poſſit intentionem ſuam. Spiritus quoque quatuor modis præparantur, quæ ſunt mortificatio, ſublimatio, ſolutio, congelatio. Mortificantur quidem multipliciter: & ob multas cauſas. Nam argentum viuum mortificatur, vt aptum ſit ad ſublimandum, quia niſi curſus ipſius auferatur, non poteſt ſublimari. Sulphur etiam & auripigmentum, vt in eis pereat virtus adurens corpora, hanc enim auferet ab eis mortificatio. Sal autem ammoniacum non indiget hac præparatione. Poſtea & ſublimantur ſpiritus vt purificentur, & non denigrent corpora. Fit autem ſublimatio, quando ſpiritus ex ignis calefactione reſoluuntur in vaporem & fumum, deinde retinetur ille vapor in cacumine vaſis, & inſpiſſatur ibidem, ita quòd poteſt recolligi. Soluuntur tandem, & congelantur ſpiritus, ſicut iam dictum eſt de corporibus.

Qualiter

Qualiter corpora dura liqueſacta recipiunt tincturam.
Cap. CXXIX.

EX epiſtola Auicennæ ad Hazen. Permixtio quidem tincturarum cum corporibus duris lapideis fieri non poteſt antequam leniantur, i. mitigantur, & currant, nec eorum lenificatio, & curſus, antequam liqueſiant. Cum autem liqueſacta fuerint, non omnis tinctura rubea, vel alba effectum optatum conſequetur, i. metalli trāſmutationem. Tinctura namque non proficit, ſiue quia aduritur, ſiue quia non figitur, ſed euolat & fugit, ſiue quia non ingreditur nec permiſcetur, ſiue quia nec remanet fixæ diſpoſitionis, ſed purificatur & eualat, vel quolibet modo ſeparatur, ſiue quia non defendit argentum, ne aduratur ab his, quæ non adurunt aurum, & adurunt argentum, ſicut ſulphur & reliqua, quibus aurum purificatur ab argento, nec defendit æs ne aduratur ab his, quæ non adurunt argentum, ſed æs, ſicut plumbum &c. Inquirenda eſt igitur tinctura, quæ corporibus liqueſactis permiſceatur, & non aduratur cum rebus acutis adurentibus, ſed obuiet & non purgetur, nec permittat adurentia partes corporum ſeparare, habeatque ſubſtantiam conſolidatiuam, & coagulatiuam, & fixam ſuper ignem. Ingenium quoque permiſcendi illa ad inuicem, ita vt fiant vniendo ſubſtantia vna, in quam ignis non imprimat, i. non eam euaporare faciat tingatq; cum eo, quod eſt in ea de tinctura, & permiſceatur cum eo, quod eſt ibi de ſubſtantia permiſcibili, conſolidetur quoq; cum eo, quod eſt ibi de ſubſtantia conſolidatiua, & figatur ſemper cum eo, quod eſt in ipſa de ſubſtantia fixa. Alchimiſta In ſpiritu quidem multum eſt de tinctura, etiam antequam figatur, nec per eius fixionem augmentatur, quod econuerſo eſt in corpore: Nam aurum non figit niſi primo augmentetur tinctura, ſed in qua quantitate augmentatur, in ea tingit. Similiter & reliqua corpora quæ mūda ſunt, quia de quolibet elixir fieri pōt, ſed qualiter in eis augmentetur tinctura ſecretū eſt.

Quod Olei liquabilitas ſit cauſa permixtionis. Cap. CXXX.

SVbſtantia aūt permixtibilis, eſt omne, quod habet oleū in ſe, vt eſt aurū, & argentum &c. & ēt ſpiritus ſublimatus, & impinguatus. Et illæ ſolę res permiſcentur, quæ ſunt eiuſdem naturę & ponderis. Nam corpus metalli & vitri non permiſcentur, quia diuerſa ſunt, ſimiliter nec lapis & metallum, quorum vnum ſiccum eſt aliud humidum. Fit ergo permixtio inter corpora, quæ adinuicem proportionantur in humiditate ac ponderoſitate. Hoc ſemper verum eſt, niſi quando humidū cum ſicco & calidum cum frigido miſcetur, in compoſitione elixir. Sed in compoſitione inter elixir & corpus, ſupra quod projicitur, debet eſſe ſimilitudo, quia aliter non coniungerentur Nulla quoq; elixir, ſiue de corpore, ſiue de ſpiritu fiat conſiderant cum corpore ſuper quod projicitur, niſi ſit ei admixtum illud, quod conſolidat corpora adinuicem, hoc eſt oleum inaduſtibile, ſiue ſit de planta, ſiue de animali. Fixa vero dicitur ſubſtantia, quæ ab igne in ipſum agentem non corrumpitur nec euaporatur, hæc omnia ſi habuerit tinctura bona erit, ac perhēnis, & à corpore inſeparabilis. Auicena vbi ē ſupra. Cū aſit inquiremus aliquid quod ſi proijceretur ſuper liqueſactū adhæreret ei, & commiſceretur, ac ſubmergeretur in eo, nec ipſum corrumperet, nō inuenimus niſi de mineralibus ſulphur & de commixtis arſenicum. ipſum tamen fugiunt ſine mora, niſi quòd breuiſſimo tempore incipiunt procedere ad coniunctionem cum eo. Inuenimus autem ingenium, per quod illa reuiſcerent, ita vt eis remaneat adhærentia, & deſtruatur aduſtio. Cauſa ſiquidem adhærentiæ liqueſactio eſt, deinde ſimilitudo mineralitatis, & vicinitatis quā habet cum eo. Eſt itaq; ſubiectū liqueſactionis humiditas currēs, permixta partibus ſiccis terreis, in quibus moratur cū reſoluit eas ignis, nec moueri poteſt propter vehementiam commixtionis. Cauſa autem euaporationis eſt humiditas, in eo non vehementer commixta, Ex hoc enim eleuatur & egreditur. Cauſa vero aduſtionis eſt communitas cum igne, itaque auferatur aduſtio de oleo, antequam miſceatur cum corpore, & vt ſit adhærentia vehemēs commixtio fiat humidi cum ſicco, alioquin humidum euaporabit, & ſiccū remanebit non currens, ſed ſi bene immiſceatur oleum, facit currere ſiccum, & ab eo nō euaporat vt dictū eſt.

Qualis fiat per elixir metallorum tranſmutatio, ſecundum quoſdam. Cap. CXXXI.

ACtor Elixir itaq; ſupra corpus minerale liqueſactū pmittitur, ſtatq; tinctura tingit, & oleo ſuo ſubmergitur, & calce ſua figitur, ſicque tranſmutat ipſum, ſecundum proprietatem quam habet, ſicut iam ſuperius dictum eſt. Ex additio quarti libri Metheororum Ariſtot. Sciant autem artifices Alchimiæ ſpecies naturæ permutari non poſſe, ſed his ſimilia poſſunt facere, vt album tingere citrino colore, vt videatur eſſe aurum, plumbi quoq; immundicias abſtergere vt videatur eſſe argentum, Veruntamen ſemper erit plumbum. Sed obtinebunt in eo huiuſmodi qualitates, vt errent in eo homines. Cæterum quòd ſpecifica differentia aliquo tollatur ingenio, non credo eſſe poſſibile, ſed ibi fit expoliatio accidentium, vt coloris, ſaporis, ponderis. Artificialia quoq; non ſunt eo modo quo naturalia, nec tam certa, licet propinqua ſint, & ſimilia quoniam ars debilior eſt natura, nec conſequitur eam, licet multum laboret. Cæterum proportio compoſitionis iſtarum ſubſtantiarum non erit omnibus eadem, hæc igitur in aliam permutari non poterit, niſi forte in primam reducatur materiam, & ſic in aliquod quod prius non erat permutetur, hoc autem per liqueſactionem non fit. Alchimiſta. Videtur tamē per ſolutionem in aquam, primo, deinde per diſtillationem, tādem per congelationem in primam redigantur materiam, fieri tamē non poteſt, vt artificioſe tranſmutata talia ſint, qualia ſunt naturalia, & ab igne examinationis defendant ſe, ſicut illa. Si enim ita eſſet, neceſſario oporteret quòd elixir rubea, quæ proijcitur ſuper argentum, vt de eo fiat aurum, talia eſſet, quòd ipſum argentum tranſmutatum defenderet ab omni eo, quod adurit argentum, & non aurum, ſicut cæmenta, & & ſulphur, quæ in examinatione auri ponuntur. Similiter & elixir, quæ proijcitur ſuper æs, vt albificetur, & tranſmutetur in argentum, defenderet ipſum ab omni eo quod adurit æs, & non argentum, ſicut eſt plumbum, quorum vtrunq; eſt impoſſibile. Sciendum itaque, quòd ſi aurum in fuſione feruet, & bullit, de magiſterio eſt, ſi non nequaquam. Et ſi poſt fuſionem citrinum eſt, bonum eſt, ſi nigrum prauum. Argentum vero ſi in fuſione minuitur, & facit ſcoriam naturale eſt, ſi autem artificiale.

De operationibus Alchimiæ in cæteris corporibus.
Cap. CXXXII.

IGitur quo ad nobilium corporum tranſmutionē, videtur hæc ars aliquid habere vanitatis, & mendacii, ſed in ea tñ eſt ſubtilitas ſublimis, & vtilitas non parua, quantū ad trāſmutationes, & diſgregationes Tranſmutationeſq; rerum, quæ iugiter in mundo fiunt ad varios vſus hominum, partim a natura, partim induſtria humana, vt eſt opus minii, vermilonis, vitri, & auricalci, vnde & dicta eſt occulta philoſophia, quia rationum, vel cauſarum inueſtigatio, quibus hæc fiunt difficilis eſt, & occulta. Tale eſt etiam diſgregare res quatuor de qualibet planta per diſtillationem, ita vt in vnaquaq; remaneat dominium vnius elementi, & hinc extrahere primo aquam, deinde oleum, tertio ignem, qui eſt liquor rubeus quarto loco remanet terra tanquam fex. Et per hoc poteſt ſciri quod elementum magis dominatur illa planta, de qua hic agitur. De ſicca tamen planta non extrahitur aqua, quia ea ea iam euaporauit humiditas aquæ, quæ citius euaporat quam humiditas oleagina. Illa enim eſt, quæ diutius remanens defendit plantas a putrefactione. Idem etiam fieri poteſt de quibuſdam rebus, quæ procedunt ex animalibus, vt de oſſe, capillo, ouo, & huiuſmodi. Vnde docet Auicenna in ca. de complexionibus membrorum diſtillare oſſa, & capillos, ad ſciendum in quo eorum plus ſit humiditatis. Sic etiam eſt extrahere ſalem, de omnibus cineribus, plantarum, & oſſium animalium, & de calcibus lapidum. In hoc autem differunt hi ſales inter ſe, quòd in ſale calcium non eſt oleum, quia caret vtraque humiditate, nec vegetatur, nec nutritur ſicut planta, & animal. Animal enim ſecundum frigidum & humidum nutritur, & ſecundum calidum & humidum viuit. Sicque vita, & nutrimentum procedit ex humido in planta & animali, vt dicit Iohannes Damaſcenus. In ſale vero de cineribus plantarum, & oſſium, eſt oleum quod ignis non potuit diſgregare. Eſt enim inaduſtibile, ſed oleum quod extrahitur per diſtillationem eſt aduſtibile. Nam omne quod per diſtillationem egreditur fugit ignem, & habet naturam ſpirituum vt ſupra dictum eſt. In qualibet etiam re minerali, ſiue de terra, ſiue de planta, ſiue de animali, eſt oleum, ſine quo non poſſet fundi, & currere.

De

De opere Vermilionis, & Cinabrij, & Auricalci.
Cap. CXXXIIII.

SVnt & aliæ multæ artificum operationes, propter rerum tranſmutationes, ad alchimiam pertinentes, verbi gratia. Opus vermilionis per ſolum ignem fit, de ſola ceruſa, quæ cum ſit albiſſima, ponitur in igne vehementi, & fit rubea, eo quòd eius occultum eſt rubeum, licet manifeſtum ſit album. Nam in li. 70. dicitur, quòd omnis res habet contrarium in occulto eius, quod apparet in manifeſto, & econuerſo. Ignis itaque quod manifeſtum eſt ponit in occulto, & quod occultum in manifeſto. Cinabrij vero tranſmutatio accidit ex proprietate compoſitionis: fit. n. ex argento, & ſulphure albo, vel citrino quæ rubedinem quidem, quæ in eis non eſt, in coniunctione acquirunt, ex violentia ſulphuris illata argento viuo, mediante igne, & ingenio artificis. Nam ſicut ex compoſitione diuerſarum rerum prouenit in compoſito virtus, quæ in ſimplicibus non eſt, vt in tyriaca, ſic & color, vt in cinabrio. Æs autem tranſmutatur in auricalcum, quod fit mediante tuchia, quia fumus eius albificat, & habet naturam ſpiritus ſtatim cum fumus eius proijcitur ſuper æs fuſum, vel miſcetur cum laminis æris. In ipſa æris fuſione tuchia calefit, & fugam quærit tanquam ſpiritus, vnde oportet quòd eius fuga ſit per ipſum corpus fuſum, ſicq; citrinat ipſum, quia fumus eius eſt temperate albus, & album huiuſmodi mixtum cum rubeo recipit rubedinem, ſicq; citrinatio, & ita fit auricalcum. Itaq; arſenicum, & tuchia proprietatem habent imprimendi ſe in ære, ſed non eſt par vtriuſq; affectus. Nam arſenici (quod citrinum) fumus eſt albiſſimus, & albificat priuſquam in eo ſit de tinctura, excedens omnem albedinem in albificando. Ideoque totam æris rubedinem ad ſe trahit, & ipſum in album conuertit, vt dicit, Conſtantinus in libro graduum, vbi agit de arſenico. i. auripigmento. Fumus autem tuchiæ non tantum habet de albedine, ſed multo minus, & ideo non aufert æris rubedinem, ſed retrahit vt dictum eſt.

LIBER XII

De Arte Medicina. *Cap.* I.

ISidorvs 4 lib. etymologiarum Igitur medicina eſt, quæ corporis vel tuetur, vel reſtaurat ſalutem, cuius materia verſatur in morbis & vulneribus. Ad hanc itaque pertinent non ea tantum quæ ars eorum exhibet. qui propriè medici nominantur, ſed etiam cibus, & potus tegimen & tegumen. Defenſio denique omnis atque munitio qua noſtrum corpus aduerſus externos ictus, caſuſque ſeruatur. Huic autem nomen impoſitum æſtimatur. i. a temperamento, vt nõ multum ſed paulatim adhibeatur. Omnis enim immoderatio nõ ſalutem, ſed periculum affert, mediocritate vero natura gaudet. Huius artis inuentor apud Græcos, vt fertur, Appollo fuit, quam filius eius Eſculapius laude, vel ope ampliauit. Richardus in lib. exceptionum. Medicina continet occaſiones, & operationes. Occaſiones ſunt ſex. ſ. aer circundans nos, cibus & potus, ſomnus, & vigiliæ, motus, & quies, inanitio, & repletio, & accidentia animæ. Operationes ſunt intus, & foris. Intus vt ea quæ intro per nares, per os, per anum mittuntur ad excitandas ſternutationes, vomitationes, purgationes. Foris vt emplaſtra inciſio, vſtio. Conſtant. in Panteg. 1. parte. Practica medicinæ diuiditur in duo, ſcilicet in cuſtodiam ſanitatis, & curationem ægritudinis. Cuſtodia ſanitatis in tria. ſ. in cuſtodiam ſanitatis corporum, in ſanitate inſtabilium, & in cuſtodia ad ſanitatem iam tranſeuntium, & in cuſtodiam fragilium, vt infantium, ſenum, & ægritudinem exeuntium. Curatio ægritudinis dupliciter fit, aut cum potione & dieta, aut cum cirurgia. Cirurgia iterum dupliciter ſcilicet aut in carne inciden da, findenda, ſuenda, vel cauterizanda, aut in oſſium fractura, & hoc ad locum proprium ſi exierint reducendo.

De Inſtitutione Medici. *Cap.* II.

QVi medicinæ vult habitum obtinere, circa ſanitatem infirmi recuperandam laboret, nec propter pecuniæ ſpẽ hoc faciat, nec perſonas accipiat, potionem nociuam. nec ipſe doceat, nec docentibus acquieſcat, neque qualites abortiuus fiat, infirmitatis ſibi creditæ ſolus conſcius ſit. Aliquando enim infirmus medico patefacit, quod etiam parentibus confiteri erubeſcit. Luxuriam autem, & delectationes ſeculi fugiat, ebrietatem caueat. Hæc enim mentem diſturbant, & corporis vitia confortant, nec quoslibet viſitare dedignetur infirmos, vt ſemper in experimentis ſit valentior. Aſſiduitatem amet ſtudij, ſitque pius, & humilis, manſuetus, amabilis, diuinitus experiens adiuuari. Innocen. 3. in concil. generali. Et habetur extra. v. de pœn. & remiſ. Cum infirmitas corporalis nonnunquam ex peccato proueniat, dicente domino languido quem ſanauerat: Vade & amplius noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat & c. Præcipimus medicis corporum, vt cum eos ad infirmos vocari contigerit, ipſos ante omnia moneant, & inducant, vt medicos aduocent animarum, vt poſtquam fuerit infirmo de ſpirituali ſalute proviſum, ad corporis medicinæ remedium ſalubrius procedatur, cum cauſa ceſſante ceſſet effectus. Hoc quidem inter alia hæc cauſam dedit edicto, quòd quidam cum circa medicis ſuadetur, vt de animarum ſalute diſponant, in deſperationis articulum incidunt, vnde facilius mortis periculum incurrunt. Si quis autem medicorum huius noſtræ conſtitutionis, poſtquam per prælatos locorum fuerit publicata, tranſgreſſor extiterit, ab ingreſſu eccleſiæ arceatur, donec pro tranſgreſſione huiuſmodi ſatisfecerit competenter. Cæterum cum anima ſit multum pretioſior corpore, ſub interminatione anathematis prohibemus, ne quis medicorum pro corporali ſalute aliquid ægroto ſuadeat, quod in periculum animæ conuertatur.

De Dilatione mortis, & cuſtodia ſanitatis per opera medici. *Cap.* III.

HAli. in practica ſermone. 1. Animalium quidem & hominum corpora iugiter alterantur, nec in vna permanent qualitate, quia natura eorum ad corruptionem tẽdit. Et hoc ipſa corruptio accidit eis, aut ex neceſſitate, aut præter neceſſitatem. Neceſſaria corruptio, aut ab intus accidit, aut ab extra. Ab intus quidem, aut cauſa naturalis ſiccitatis, quæ communis eſt animalibus & plantis, per hanc. n. & plantæ cõtendunt ad marcedinem, & ariditatem, & animalia ad finem ac mortem: aut diſſolutione ſubſtantiæ quotidiana ex naturalis caloris cauſa, donec ad corruptionẽ, & finem vergat eorum aut ſuperfluitatibus quæ ex cibis, & potibus fiunt. Ab extra vero accidit aeris cauſa nos circundantis. Corruptio vero non neceſſaria fit a rebus corrumpentibus, quæ obuiant extra, ſicut ea quæ calefaciunt, aut infrigidant, aut deſiccant, aut humificãt, ſicut & colliſio lapidis, inciſio enſis, pungi. mor ſuſque a venenatis. Cum itaque corpora mutationi ſint indiſincta, neceſſario indigent regimine mutationi illi cõgruo, quod eorum corruptionem prohibeat, eaq; in qualitate ſuæ ſanitatis vſque ad horam finis, & naturalis defectionis conſeruat. Hunc. n. defectum arcere eſt impoſſibile, quoniam ab ipſa corporum natura mouetur ipſius cauſa. Itaque ſi ſit ab ipſa natura corruptio, arceri non valet. At ſi medicus circa ea vtatur regimine quo oportet, cauendo. ſ. cauſas nocentes, & corrumpentes non neceſſarias, fient abinde cauſæ neceſſariæ bene compoſitæ, nec accelerabit ad ea corruptio, vſque ad finem naturalem. Hoc autem regimen eſt cuſtodia ſanitatis in ſanis & eius reſtitutio in ægrotis. Vnde dicit. G. quòd adeptio ſanitatis eſt propoſitum medicinæ, & finis eius eſt et cauere. Eſt autem ſanitas temperantia corporum, quæ quidem autem in vltimo eſt, ita vt omnes actiones naturales perfectæ ſint, in id ad quod poſſibile eſt, nec dico temperantiam in vltimo, quæ omnino veraciterque ſit in extremitate, cum eam non ſit inuenire. Sed quæ propria eſt hominis, aut eſt deficiens ad ea quæ in vltimo eſt, ita tamen vt hic defectus actionibus non noceat, nec officia impediat. Itaque corpora temperata in vltimo, ſunt quidem vno modo. Deficientia vero ab iſta temperantia multa ſunt, & varia, ſecundum maius & minus ab illa cadentia. Quare & via, quæ ad ſanitatis cuſtodiam ducit, varia exiſtit.

De Regimine ſanitatis. *Cap.* IIII.

CVſtodia ſanitatis in tria diuiditur. ſ. cuſtodiam ſanitatis in ſanis, id eſt cuſtodiam ſanitatis corporum debilium, quæ ſuſtentamento indigent, & cuſtodiam ſanitatis eorum, qui iam ad ægritudines prona ſunt, hiſque cauendũ eſt ne in eas incidant. Cuſtodia corporum ſanorum bifariam ſubdiuiditur. Eſt enim communis, vel propria. Commune regimen eſt id, quod eſt corporum ſecundum communes cauſas quibus participant ſanitas & infirmitas. Propria vero bipartita eſt,

ra eſt, vna eſt corporum, quæ ſunt temperatæ complexionis, & æqualis perfectæq; cōpoſitionis. Altera vero corporum extra temperatorum poſitorum, in complexione, vel compoſitione, ſic tamen quòd nocumentum actionum eorum non ſentitur. A regimine communi incipiendum nobis eſt. Communes itaque cauſæ ſanitati, & ægritudini participatæ, ſunt res non naturales corpus mutantes, quorum vſum ſanitati congruum eſſe oporteret. Hæ vero ſunt aer circundans nos, exercitium, fricatio, balneum, cibus, & potus, ſomnus, & vigiliæ, mūdatio corporis, accidentia animæ, ſpeculatio quoque conſuetudinis in his cauſis. Iſid. vbi ſupra. Sanitas eſt integritas corporis, & temperantia naturæ ex calido & humido, quod eſt ſanguis: vnde & ſanitas dicta eſt, quaſi ſanguinis ſtatus. Ex quatuor humoribus reguntur ſani, & ex ipſis læduntur infirmi, dum .n. ampleus extra curſum naturæ creuerint ægritudines faciunt. Razi in Almanſore. 4 parte. Sanitatem conſeruare eſt in motu, & quiete, in cibo, & potu, nec non & in ſuperfluitatū expulſionibus, menſuram obſeruare: Domos, & loca cætera in quibus manere debemus temperare, malis etiam accidentibus antequam augmentum capiant obuiare, animales quoque cogitationes refrenare, & cōſuetudines ſeruare. Actor. De his ſere omnibus iam dictum eſt ſuperius, & etiam in ſequenti li. planius dicetur, cum de theorica medicinæ tractabitur. Horū etenim conſideratio pertinet ad theoricam. Regimen autem ad practicam, ſed de vtriſque ſimiliter in præfato ſequenti libro tractatum aggregare volumus.

De Regimine corporis in Vere. Cap. V.

HAli. vbi ſupra. Oportet autem ſanitatis regimen ſecundū anni tempora conſiderare. In genere igitur, temperatorū quidem corporū regimen oportet eſſe per victū temperatum, cæteraque regimina temperata. Intemperatorū autem ex contrariis in cibis ac potibus, & huiuſmodi cæteris. Corporibus frigidis opportunum eſt hoc tempus. Calidis aūt vtendū eſt reſtringentibus, ac refrigerātibus, & requie, ac paucitate laboris. Et ſi quis fleobotomia, vel farmacia purgari vult, ad cuſ. ſa. hoc tempore faciat, dum eſt tēporatum, virtuſq; corporis fortior ad perfetendū. Oportet .n. fieri purgationē humorum qui hiemis frigore congregati ſunt, & ſpiſſati, antequam æſtatis calore liqueſcant, & ad aliquod membrorum principaliū defluant vt dicit. G. indeq; generatur ægritudo. Idem quoque dicit, q vere ſanguis multiplicatur, & tanquam ebulitionem patitur, vt non facile ſit venis illum continere, ſed ad alia membra repellitur, fiuntque paſſiones plurimæ. Humores quoque exteri hyeme ſpiſſati ſimile quid patiuntur, hoc aūt tempus optatū eſt omnibus ætatibus, maximeque grandioribus, & his quorum complexio frigida eſt, & ſicca. Regimen quoque corporum eſſe huiuſmodi oportet, quandocūque aer temperatus eſt. Razi in Almanſore. 4. parte. In vere quidem oportet, vt ſanguinis minutione ventriſque ſolutione præueniando ſuccurratur, antequā calor irritetur. In ipſo quoque minus bibendum eſt vinum, & caro comedēda, omnia quoque dulcia minus ſumēda. Et hoc quàm maxime obſeruare debent, quibus ægritudines, ex repletionibus accidere ſolent. Subtilibus autem, & infrigidantibus in eo ſicut in æſtate vtantur.

De Regimine corporis in æſtate. Cap. VI.

IN æſtate vero motus laborque minuatur, & a ſole caueatur, & nutrientia calida, craſſaq; relinquantur. Res aūt acetoſæ comedantur, nec venter ſemel cibo repleatur, ſed pluribus vicibus diuiſim cibus ſumatur. Aqua vero frigida bibenda eſt, & in ablutione vtenda. Vinū quoq; ita limphetur, vt quaſi aqua ſentiatur. A dulcibus aūt, & vnctuoſis, & acutis, & ſalſis eſt abſtinendū. Acetoſis aūt (vt dictum eſt) & inſipidis, ad conſeruādam temperiem eſt vtendū, & mane de ſyrupo acetoſo, & rob de fructibus acetoſis eſt bibendum. Hali. vbi ſupra. In æſtate qm̄ aer calidus eſt & ſiccus, oportet temperatorū corporum inclinari regimē, a temperatis ad frigida & humida. Aeris quoque refrigerationem moliri. In locis habitata proximis aquarum ſuauitū decurſui, veſtibus lineis, ac lenibus indui. Et qm̄ hoc tempore calor naturalis ad exteriora corporis educitur, intuſque minuitur, oportet victum eſſe mediocrem, ſubtilem, citoque digeſtibilem. Sic .n. ait Hipocras. Difficilius ferūt corpora victū in æſtate, facilius aūt in hyemē. Quapropter æquū eſt paucum eſſe cibum, & ſubtilem, ac facile digeſtibilem, vt ſunt lapidoſi piſciculi, gallinarum pulli, carō edulina, cū aceto, vel vuarum ſucco paratū. Cucumeres, & cytruli, cucurbita, portulaca, vua quoque non multum dulcis, & pruna, & pomorum mala granata, & ſimilia. Caueatur aūt victus calidus & pinguis, & ſpernatur vinū, niſi quod eſt album & tenue, alioquin aqua multa frigida miſceatur. Hoc tempus valde nociuū eſt calidis & ſiccis, itaque paſum faciant, & coitum in hoc tēpore quo maior diſſolutio naturalis caloris a corporibus, caueatur. Somnus aūt multiplicetur, & medicamina valde ſolubilia, & acuta caueantur. Quod ſi oportet accipere, aqua violę & fructuum & caſſię fiſtulæ, & mirobolis, & ſyrupo roſa. ac ſimilibus vtantur. vomitus autem vſus, hoc tempore eſt opportunus. Cōgruum eſt autem hoc tēpus flegmaticis, & ſenibus.

De Regimine corporis in Autumno. Cap. VII.

AVtumnus porro, quia frigidus & ſiccus eſt, in eo temperatorum corporum inclinare regimen ad calidum, & humidum oportet. Animæ quoque accidentia vitari, qm̄ omnia mala ſunt præter gaudium & lætitiam: hoc. n. tempus coleræ nigræ cauſa eſt & aer malus, morbuſque peſſimus, ex nimietate ſiccitatis, & varietatis aeris. Vñ dicit Hypocrates. Morbi qui fiunt in autumno ſunt acutiores, & plerunque interficientes. Nam aer in eo variationis eſt maximæ, vnoque & codē die variatur ſæpe. Pęret hoc etiam in multis corporum humores æſtate aduruntur. Cūque venerit autumnus eius frigora ſtringuntur, & interiora corporis redeunt, quare accidunt ægritudines peſſimæ, vnde neceſſe eſt huiuſmodi regimini inherere, & cauere ab eo quod varium eſt, vſque ad tempus pluuiarum, tunc. n. humectatur aer & deſinit eius variatio. Oportet & hoc tempore potius nō ſolubiliū aliquam aſueſacere, cauendo. ſ. futuræ hyemis frigus a conſtrictione ſuperfluitatū, eaſdemque ne ſoluātur prohibitione Hoc tempus congruū eſt pueris, & adoleſcentibus. Razi vbi ſupra. In autumno fructuū commeſtio, quantum poſſibile eſt, minuenda eſt, cauendū que a ſole meridie. In nocte aūt, & in mane a frigore. Cauandum eſt ēt a potu aquæ frigidæ, & a labore ſimiliter, & ſolicitudine. Aqua quoque frigida non lauentur, ea qua corpus horripiletur, & eadē hora febris efficiatur. Aqua vero tepida ſe lauent, & obſeruent ne poſt cibi repletionē dormiant, caueant præterea ne famem, vel ſitim patiantur, aut vna hora vino, vel aqua repleantur. Vinū aūt ſic temperatum bibant, vt aiam delectari faciat. Stomacho tamen nec tenſionem, neque grauedinem afferat. In ipſo quoque ſicut in æſtate corpus ſecundū plura cuſtodiri iugiter, ac regi debet, vſque ad pluuiarū aduētum, & poſtquam aduenerint a multo malo nocumento reddent ſecurū. Autumni vero intentio debet eſſe in humorū repreſſione ac temperamento magis, q̄ in eorum euacuatione, ventris, vtriuſque minutione. Quod ſi in eo contingat ægritudo aliqua, cito ſubueniendū eſt medicina, qm̄ huius temporis ęgritudines peſſimę ſunt. Ad vltimū vero tota intentio ſit in corporis humectatione, magis .n. neceſſariū eſt in hoc tempore, q̄ in æſtate, quia pro malitia ſuæ cōplexionis nō patitur errorē regiminis nec largis permittit nutrientibus vti, nec dietam deſpicere.

De regimine corporis in Hyeme. Cap. VIII.

HYems aūt regiminis errorē, & nutrientiū largitatē tolerat, & corporū ſanitatem conſeruat, nec ægritudo incurritur in ea, niſi magni erroris cauſa. In hac aueri debet a multa ventris ſolutione, & ſi quando febres in ea commouentur, cito cum medicina ſubueniatur, & proprie cum euacuatione, quia febres hæ plerunque accidunt ex repletione. Sed ille qui hoc tempore bonorum nutrimentorum multitudinem cum vino in ſtomacho recipit: eum minutione ſibi ſubuenire debebit, qui vero nutrimentis craſſis & malis vtitur, ventris ſolutione ſibi ſuccurratur. Porro qui frigidæ complexionis eſt calidis nutriri poteſt, vt ſunt cæpæ, & alia; piper, & ſimilia. Quod ſi iuuenis calidæque complexionis fuerit, conueniētius ab eis abſtinebit. Razi vbi ſupra. Hyeme, quia frigida eſt, & humida, temperatorum corporum oportet inclinari regimen. Itē calidis & ſiccis, pluribus veſtibus eſt vtendum, & ad ignem lignorum non mali odoris calefaciendum. Cūque multiplicantur pluuiæ ſit habitaculum in eminentibus locis, ad quæ perueniat ſol. Exercitio quoque & fricationibus, hoc tempore pluſquam cæteris vtendum eſt his maxime quorum corpora ſunt humida. Dieta vero ſit craſſior temperata, quia calor naturalis hoc tempore confortatur. Nam intra corpus conuertitur, ideòque digeſtio melior efficitur. Vnde dicit Hipocras. Ventres hyeme, & vere calidiores natura ſunt, & ſomni longiſſimi, & alias facilius corpora cibos ferunt hyeme, deinde vero difficilius æſtate, poſt quod in autumno. Oportet ergo dietam eſſe plurimā & craſſiorē, vt eſt caro bouina:

cel

vel caprina, carneſque ſalſæ, pulli columbarum, iam volantes & paſſeres, & ſimilia. Caueant autem cateri generantes flegma, ſicut agni caro, lac, piſces, & ſimilia. vinum autem fortioris caloris ſit, vt frigori reſiſtat. Sed quantitate non multum, quia corpus humectat. cum tempus humidum ſit, & quia parum nocerit, cum corpus hoc tempore plurimo indigeat nutrimento, Vtendum eſt autem ſubrubei coloris, & mero parumque temperato, Hoc tempus iuuenibus, & calidis, ac ſiccis eſt opportunũ. Senibus autem ac frigidis, & humidis nociuum.

De Purgatione corporis, ad cuſtodiam ſanitatis. Cap. IX.

COlliguntur autem in corpore crapula quædã, & ſuperfluitas ex cibis, & potibus, qua non indiget natura. Et partem quidem huius expellere præualet, partem vero non, & ob hoc in corpore remanet, eique nocet vnde medicinarum auxilio purgantium indiget. Cibus. n. in ſtomachum veniens, cum in eo digeſtus fuerit, ipſumque inteſtina expleuerit, ſuccoſitas eius ad epar tendit, eiuſque purgamentum remanet, quo natura non indiget. Ipſum ergo per egeſtionem a corpore repellit, & educit. Succoſitatem autem quæ ibat ad epar cum digeſſerit, & in ſanguinem formauerit, ibi quoque ſuperfluitatem ſeparat, & in vaſa ſua mittit. Et id quidem quo penitus non indiget, vt vrinam a corpore depellit, quod ſi forte quamuis cauſa non poſſit, nocet & morbos adducit. Sicq; cum ad membra ſanguinis ierit, quod quidem naturæ ſuæ conueniens eſt, ac ſimile, ſuſcipit, & in ſuam naturam trã format. Quod autem non confert ſubtiliat & ſoluit, quod ſi non valeat in illo membro remanet. & in locis varijs, cumque putrefactionem fecerit febres generat. Si autem in aliquod membrorum defluat, apoſtema ſecundum naturam ſuam facit. Oportet ergo medicum, cum in corpore ſuperfluitatem aliquam eſſe cognouerit, illam inuenire, & a corpore educere, quod a morbis & paſſionibus exinde fiduciam præſtet. Conſt. in practica. Oportet ſuperfluitatem corporis expelli frequenter cum inquinatis naturalibus purgationibus corporis, egeſtione videlicet, & vrina, ſudore, menſtruis, emunctione, ſcreatu. Humoribus ergo in corpore, vel in quibuſdam membris coadunatis, ſicut pectore, renibus, veſica, vel ſtomacho, ſubueniendum eſt cum propria purgatione. Nam egeſtione minuta, vel ad rarũ dum indurata, penitus inueſtigandum eſt, an ſit de cibi, vel potus paucitate, tunc neceſſe eſt vt cibus augmentetur. Quod ſi ſicco accidat de cibo, danda ſunt humida. Si vero propter ſtipticam, ponticaq; cibaria, danda ſunt pinguium carniũ iura. Si vero de inordinatione diætæ ſit, conuertendi ſunt ad certum ordinem & conſuetudinem. Si autem propter malam ſtomachi ſit, & inteſtinorum complexionẽ, videndum eſt, vt ſi ſit calida vel ſicca, dentur frigida, & humida, ſicut priſana, manna, pruna, mora, & ſimilia. Si propter frigidam & ſiccam, demus calida & humida, ſi propter groſſos & viſcoſos fuerit humores, iura veteris gallinæ, cum ſemine croci hortenſis, polipodio, & ſimilibus accipiant condita. Oportet & eos qui deſiderium aſſellandi, vel mingendi habuerint, nec diu ea retinere, ne incidant illi dolorem, & inflationem, vertiginem, & ſtranguriam, ne veſica etiam voluerint, ſudor propter potus ex frigiditate clauſos prouocetur, cum fricationibus, exercitiis, balneoque, Sputo conſtricto, detur gargariſmus cum aqua calida, & melle, maſtice, & thure, hæc. n. cerebrum de flegmate, & inſtrumẽtum auditus viſuſque mundificant & gulam, Si emunctio ſit conſtricta, & in cerebro ſit humida natura, ſternutatio prouocetur. Naribus per fumum aquæ bullientis in qua cocta ſint camomilla, & mellilotum, & ſimilia, teneantur: hæc enim cerebrum mundificant, & groſſos humores, futuroſque morbos deſtruunt, vt apoplexiam, paraliſim, & ſimilia.

De Solutione ventris. Cap. X.

RAzi vbi ſupra, Solutione quoque ventris vti, prout oportet ſumma eſt medicina, ad conſeruationem quoque ſanitatis valde proficua, per huiuſmodi enim operationes nocticorum, vel ex diætæ negligentia, vel ex corporis intemperantia generari ſolet. Vt igitur corpus ſemper mundum exiſtat, medicina ventris ſolutiua quiſque vtatur, quæ humorem ſibi nocere ſolitum, vel qui ex corporis ſui diſpoſitione, aut erroris ſui regiminis cauſa, plurimum in eo generari ſolet, conſueuit expellere. Sibi vero caueat a medicina, quæ humorem prædicto contrarium ſolet educere. Ventris quidem ſolutione plus indiget, qui corpus magnum & pingue habet, & qui guloſus eſt, & qui multos cibos, & fructus comedit parumque mouetur & exercitatur. E contra vero abſtinere ab ea debet, qui ventrem leuiter ſolubilem habet, & cuius ventrem ſolutionem frequenter incurrit, & cui diſinteria cito accidit, & quàm maxime ſi fortis extiterit, Huiuſmodi quoque medicinam frequenter ſumere corpus debilitat, ethicam, & ptiſim adducit, præcipueque ſi corpus accipientis ſiccum fuerit. Obſeruãdum eſt autem ſummopere, ne quis eam ſumat, niſi prius ventrem cum iuribus vnctuoſis mollificauerit, ibique corpus aqua multa tepida infuderit, & in ipſa ſederit, ac ſirupum acetoſum biberit. Cauendum eſt etiam ne medicinas vehementer ſolutiuas, in diebus calidiſſimis, aut frigidiſſimis ſumat. A ſomno vero poſtquam ſolui cœperit, omnino eſt abſtinendum, nec aliquo cibo, donec medicinæ ſaporem eructando ſenſerit, eſt vtendum, ſed neque reſtringenda eſt, neque minuenda eſt ſolutio, donec eius expleatur operatio. Quod ſi purgandus, vt decet ſolutus fuerit, m. diocriter reficiendus erit. Quod ſi contingat eum ſolui ſuperflue, cibaria cum ſumat, aut cum malorum granatorum acetoſitate, vel vuæ acerbæ ſucco facta, debet comedere, ſed multo tempore ante cibum puluerem de ſemiorbris factum in potu ſumere. Et ſi quidem ex hauſtu medicinæ corpus alicuius fortiter calefactum fuerit, vel medicinam choleræ purgatiuam acceperit neceſſe eſt, vt eius potus ſit iuleb, niſi vehementer ſolutus ſit, & tunc ſuccum pomorum, vſque ad ſpiſſitudinem decoctum, vel citoniorum, & malorum granatorum bibere debebit, & abſtinere a iuleb & ſyrupo ace. & hidromelle, ſi vero corpus ex medicina non caleat, nec aliud de corpore niſi flegma, vel coleã nig. educat, aqua vino temperata in potu ſumenda eſt, & ſi fuerit impoſſibilis cum melle temperanda eſt. Quod ſi contingat medicinam plus operari quàm debeat, qui illam accepit in balneum ponatur, & ſi hoc iuuando ſtictus non fuerit, puluere facto de malogranatis vtatur.

De Vomitu. Cap. XI.

VOmitus autem ſi temperate vt debet fiat, ſtomachũ purgat, & digeſtiuam adiuuat, corpuſque renouat & mũdat. Caput etiam & ſenſum alleuiat, & viſum acuit. Qui tamen ſi multus fuerit, corpus deſiccabit, epatique, & pectori, nec non & oculis, ac pulmoni nocebit. Venas etiam quandoque ſcindit ac rumpit, ex quo emoptoica paſſio accidit. Itemque qui longum collum, & epiglotum foris prominentem, pectuſque ſtrictum, & carne nudum habent, a vomitu omnino abſtinere debent. In cuius autem ſtomacho multum flegmatis adunatur, ſanitas vomitu conſeruatur: Vomitu quidẽ ſemel in mẽſe, vel bis vtendum eſt. Quod & poſt cibi ſaturitatẽ fieri oportet, vomere nanque ſine repletione ſtomachi durum eſt, & abſque magno labore ſtudioque fieri non poteſt. Præterea vomitus frequenter fieri non debet, quia ſtomachum corrumpit, eiuſque virtutem deſtruit. Cum autem vomere quis voluerit, duos panniculos in rotunditate prius circumuoluat, ac ſuper oculos ponat, nec inde donec expletus ſit vomitus auferat. Completo vomitu aqua inſata facies abluenda eſt, & os hidromelle, vel ſyrupo acetoſo colluendum eſt. Conſtantinus in practica. Plenitudinem in toto corpore habentes vomitu vtantur omnis enim valet. Multum enim conueniens eſt freneticis, & opilationẽ viſcerum habentibus præter nimium. Purgat quoque humores in valis, & in interioribus corporis exiſtentes, ſciam, podagram, & ſimile generantes. Quibus mediocria, corpora ſunt, aut copia diuerſorum humorum, poſt cibum vomitum accipiant, & demus varios & commixtos cibos, quorumquidam mundificent, quidam mordeãt, alii ſubtilient, alii quoque vomitum prouocent, & vina bibãt diuerſa, quæ ſint acora, & vetera, & dulcia, & recentia. Bonum eſt accipi vomitum ſemel, aut bis in menſe, maximo, æſtate, ſtomachum enim & totum corpus mundat, ſed melius eſt ſi in duobus iunctis diebus detur, vt in ſecundo eiciat quod in primo remanſit. Vomitus enim in primis a remotis venis ad ſtomachum, paulatim humores attrahit, vnde nequeunt funditus per vomitum egredi, niſi ante ſint ex toto illuc adunati. In ſecundo autem die quia ferè omnes ſunt ibi collectiones neceſſe eſt vt vomitu rectum excludantur. Rurſus vomitus non conuenit macilentis qui penſi apparati, neque qui in pectore patiuntur, faucibus, aut oculis, neque dandus eſt inconſuetis, neque anguſtioſis, & qui iam ſunt ad vomendum, eis enim eſt contrarius.

De

De Minutione Cap. XII.

RAzi in vij. parte. Minutio quoque in conſeruatione ſanitatis, & cura ægritudinis maxima operationis medicinæ pars exiſtit, ſi vt oportet fiat. Et corpora quidem quæ plus minutionem pati poſſunt, ſunt illa, quæ venas manifeſtas, & amplas habent, & quæ piloſa ſunt, & bruna, ex colore rubeo & fuſco mixtis colorata. Corpora quoque iuuenum, & adoleſcentium, & ſenum non decrepitorum. Pueri quoque minuendi non ſunt, niſi neceſſitate maxima imminente, neque hi quorum ſtomachus, & epar, in frigiditate diſtemperata ſunt. Cauendum eſt etiam quantum poſſibile eſt, ne fiat minutio in tempore calidiſſimo, vel frigidiſſimo. Sanguinis autem menſura, qui extrahendus eſt, oportet vt ſit ſecundum viſum, & ſecundum diſpoſitionem eius, cuius cauſa minutio exercetur, & ſecundum virtutem. Obſeruandum eſt autem ne faſtidiens, vel ebrius minuatur, donec iſta minutio remoueatur, niſi forſan ex minutionis retardatione magnus timor immineat, ſicut cum attractio veris anguſtiſſima eſt, aut cordis tremor fortis, ue ſpiſſus, qui cum faciei & oculorum rubedine accidit, vel apoplexia, in qua facies rubeſcit, aut nigreſcit, vel ſquinantia, vel ſanguinis fluxus vehemens, ac repentinus. Cum enim adſunt talia, minutio qualibet hora diei, vel noctis eſt facienda. Cum autem nulla huiuſmodi neceſſitas incumbit, bonum eſt eam fieri poſt duas, vel tres horas diei, cũ iam digeſtiua ſuam operationem expleuerit, & ſecum ſuperfluitas expulſa fuerit. Veruntamen ſi cui ſincopis in minutione conſueuit accidere, oportet vt ante flebotomiam modicũ panis comedunt, in ſucco granati mixti infuſi, aut in vuæ acerbæ ſucco, vel in eorum ſimilibus madefactum. Id quoque monendum eſt, ne quis vllatenus minuatur, poſt collicam paſſionem, aut vomitũ, aut ventris fluxũ, aut poſt multũ coitũ, vel poſt laborẽ, aut poſt vigilias, & poſtremo poſt oĩa quę corpus diſſoluunt, aut fortiter calefaciũt. Idẽ in iuj. parte. Iis frequẽti quidẽ ubſtractione ſanguinis, euenire ſępiſſime ſolent malignitas complexionis. & hidropiſis, ac feſtina ſenectus, appetitus destructio, pulſuſque paruitas, ſtomachi, & epatis, & cordis debilitas, ac tremor, & paraliſis, necnon & appoplexia, & poſtremo virtutum omnium naturalium imbecillitas. Ex negligentia vero minutionis, cum ea quis indiget, accidunt ſinochus & paraliſis, & peripleumonia, & variolæ, & morbili, & paſſio emoptoica, & mors ſubitanea, peſtilentia quoque, & apoplexia ſanguinea. Itaque minutio ſi fiat vt oportet, magna medicina eſt in ſanitate conſeruanda, valde proficiens, & ad curationem ægritudinum conueniens.

De *Regimine minuti.* Cap. XIII.

IDem in vij. parte. Poſt minutionem vero cauendum eſt, ne locus ſtricte ligetur. Hoc enim apoſtema conſueuit inferre, nec multus pannus ſuperponatur, nec aliquid eorum quibus redolendi cauſa quidam ſe perungere conſueti ſunt, eidem loco adiungat. Locus quoque ſi calefactus fuerit aqua roſata infrigidetur, vel aqua dulci frigidiſſima irroretur. Minutus vero nullo modo balneum ingrediatur, præcipue ſi locus fuerit calefactus, donec vulnus conſolidetur, & calor ipſius flegmonoque ſedetur. Vinum quoque qui taliter ſe habuerit, nullatenus bibere pſumat, nec mẽbrũ, in quo minutus eſt moueat, nec opus aliquod eo perficiat. Minutus præterea nec in die minutionis nec in die ſecũda multo cibo repleatur, ſed moderans ſe cibo leui, colerã rubeã reprimente, & exanguente nutriatur, ſicut eſt ſucbubegi fortis acetoſitatis, niſi forſan aſperitatem patiatur in pectore, quæ hoc prohibeat, & tunc zimbrabegi ex agni carne factum, & oua mollia comedat. Quod ſi quis in die minutionis vſque ad ebrietatem bibat, brachium eius duabus ligaturis cingatur, & inſuper vigiles qui cuſtodiant ipſum adhibeantur, plerunque enim ſanguis taliũ adeo decurrit, vt quidam moriantur, & quidam morti proximi efficiantur. Cum igitur hoc acciderit, & ſanguinis vndecunque multitudo fluxerit, donec virtutis ſequatur debilitas, aqua carnis, & vinum ſabule, forte, ac bene redolens infimo ſubito tribuatur, res quoque bene redolentes ei adhibeantur.

De obſeruantia quoque conſuetudinis. Cap. XIIII.

IDem in iiij. parte. Conſuetudinem oportet obſeruare, & ſecũdũ regulam incedere, niſi peſſimę ſint, & tunc paulatim & ordinabiliter ab eis recedendum eſt. Quapropter quiſque cauere debet, ne vniuſcuiuslibet rei ſibi conſuetudinem faciat, quam cum obſeruare oporteat, & ea cuius conſtrictione nocumentum ſuſtineat. Nam ſiquis vno cibo vel potu ſemper vtatur, vel ſemper abſtineat aut dormire, uel mouere, vel coire, vel ægerere conſueſcat, & ex horũ aliquo grauiter conſtringatur, maximum ex eius abſtinentia nocumentũ patietur. Ideoq; corpus ſuũ ſic quiſq; diſponat, ut caloris, ac frigoris patiens eſſe ualeat, & ad motiones, ac nutrimenta ſibi neceſſaria aptum reddatur. Somnique & vigiliarũ horas, & mãſiones, ac domos, ſine lęſione mutare poſſit, fortaſſis enim hoc agere neceſſitate cogetur. Conſt. in practica. Oportet ẽt magnũ ingeniũ poni ad cuſtodiendã ſanitatem, cum cõſuetudine, quia conſuetudo inueterata ſit quaſi naturalis. Vnde Hypocras. Conſuetudo inquit ſecunda eſt a natura, ſed humana conſuetudo in multis rebus eſt diuerſo modo, ſicut in aeris percuſſione, exercitijs, balneis, cibis, & potibus, vigilijs, coitu, inanitione, & cætera. Quicquid vero homini diu fuerit aſſuefactũ, erit quaſi naturale, proinde difficillime mutatur.

De Seruanda conſuetudine in dietis, & purgationibus. Cap. XV.

TEmpus dietę multiplex eſt. Sunt. n. quidam ſoliti mane comedere, alij meridie, & nonnulli veſpere. Quorũ quicũque ſuam mutat conſuetudinem, vt vel poſt vel prius comedat, ſit ei contrarium. Si. n. prius mãducauerit, cibus ſtomachũ prægrauat, & totum corpus. Si vero poſtea. i. veſpere, neq. ſua fuerit conſuetudo, incidit in anguſtiam, inflationem, rugitum, oxiremiam, & nonnũquam ſolutionem. Si vero tardauerint & propriamque tempus tranſierint, patiuntur defectionem, id eſt pũctionem in ore ſtomachi, amaritudinem in ore. Qui autem ſuum tardauerit prandium, ne cęnent, niſi ſubtilem cibum, quia ſtomachi eorum ſunt defecti, propter coleram, quæ ad eos defluit. Ideoque paucum, & humidum cibum ſumant ſicut laganę, & ius gallinę, aliaque iora, & oua mollia, modicum puri vini potent, ut ſtomachus confortetur. Qui autem in die ſemel ſoliti ſunt comedere, ſi bis aliquando mãducauerint, dormiãt, vt calore interius coadunato ſuperfluus digeratur cibus, multũ & ſuauiter ambulẽt, modicũ vini aliquantulum commixti bibant. In alio die minusq̃ ſoliti ſunt manducent. Melior eſt & cęna quã prandium, quia poſt cœnam quieſcunt & dormiunt, caloręq; naturalis intrinſecus coadunatur, & cibum digerit. Cœna tamen unum habet vitium, cum fumo. n. ſibi debilibus nocet oculis, & capiti. Conſuetudo purgandi corpus diuerſa eſt, ſunt. n. quidam ſæpe multa quantitate purgationis vtentes cũ flebotomia, & ſcalpellis, qui ſi tempus ſolitæ purgationis tranſierint grauitatem corporis cito patiuntur, & febrem. Quod ſi morbum ſanguini pertinentem patiantur, medicus certiſſime debet ſanguinem minuere, proculdubio ſecundum poſſe naturę. Similiter quibus ſanguis ſolitè de naribus, uel emorroidis fluxerit, neceſſitas expedit ut ſanguis minuatur. Sunt & alij in vnoquoq; anno ſanguinẽ minuentes, alij vero nunquã. Quod ſi pp aliquam neceſſitatem flebothomati fuerint, cito debilitãtur. Ideoq; ſi infirmentur, neceſſe eſt ſanguinem minui, ſed modicum currere ſinãt, quia flebothomia complexionem corrumpit. Epaticum generat, hidropiſim cardiacã, ſtomachi defectionem, paraliſim, epylentiam, & ſimilia, maxime ſenioribus, & frigidam naturam habentibus. Porro non oportet flebothomiã negligi, nec negligentia ſiat conſueta, quia peſſimas generat febres ſanguinolẽtas, ſicut ſinocham, pleure quoque, flegmones, ſquinantiam, ſanguinis fluxum, maxime iuuenibus, & calidis, & humidis natura. Oportet ergo non negligi flebothomiam, ut alleuientur venę, & arterię pręcipue in vere, ut ſecuri ſint a uenturis morbis. Similiter quibus fuerit conſuetudo ſanguinem per emoroidas fluendi, & ſtrictus eſt, malas generat infirmitates.

De Propria regimine corporum temperatorum. Cap. XVI.

HAli. vbi ſupra. Hæc de communi regimine corporũ ad ſanitatis cuſtodiam dicta ſunt. Regimen autem propriũ corporum eſt, ſecundum uniuſcuiuſq; naturalẽ complexionem. Igitur a regimine temperatorũ corporum incipiendũ eſt. Horum ſanitatis cuſtodia eſt, earum rerum, quæ habitudini illorum conueniunt contemperantia, ſcilicet aeris, exercitij, balnei, cibi, ſomni, inundationeſque corporis, ut ſit horum uſus, iuxta quod opus eſt, in quan-

titate,& qualitate,& ordine,& tpe. Oportet ergo, vt ſit aer tẽperatus in calore,& frigore,qualis eſt in vere,ſitque clarus,ac ſubtilis hauſtu,& reſpiratione delectabilis. Et ſiquidem calidus eſt, temperetur refrigerando,& loca frigida inhabitando ſi vero calidus econtrario. Exercitium autem firmior eſt columna cuſtodię ſanitatis,cum ſit earum quæ ſuperfluæ ſunt diſſolutiuũ,& digeſtionẽ adiuuat, ſed fiat poſt ciborum heſternorũ perfectam in ſtomacho,& epate, venisque digeſtione, quã cũ appares in vrina coloratio parua, corpuſque minorũ eſt ab geſtione,& vrina, ac mediocriter fricatũ, per omnia mẽbra, ſi debite vtatur exercitio, tpato,vt a membris crapula ſoluatur,& calor naturalis cõfortetur,& ne fatiget aliqua mẽbra ſine alijs,ſed tale ſit exercitium q̃ cõmoueat oĩa mẽbra, & hoc fiat donec corpus aliquantulũ intumeſcat,& nõ obeſidat,neq; pingueſcat,deinde vero quieſcat. Poſt hoc aũt vtatur fricatione ſuam,& tpata,aut euacuentur crapulæ,q̃ ab exercitio ſunt perſunt inter carnẽ,& cutẽ. Deinde in aqua tpata balneetur, vt corpus a puluere vel ſudore lauetur,nec hoc diu fiat,ne forte calefiat. Egreſſus aũt quieſcat antequam comedat,ne calor aſſumptus a balneo,cibũ in ſtomacho plus iuſto calefaciat,& ab eo vapor malus ad caput aſcendat. Cibi vero ſumendi ſunt in calido,& frigido,ſicco,& humido tpati,vt eſt panis ex farina munda,bonæ fermentationis,ac perfectæ decoctionis. Carnes ouiũ,& hędorũ,vitulorũ,gallinarũ,& hmõi. Quod ſi non intercidant tpati,calidi & frigidi humidique, & ſicci conficiãtur,vt eorum cõplexio temperetur. Oĩs quoque cibus quo delectatur aliquis cõferentior,ac nutribilior eſt ei, maximeque tparę cõplexionis hominis,qm̃ in maiori parte inclinatur, ad ea,quæ ſunt vtiliora ſibi. Vinum aũt bibat coloris ſubruffi.vel ſolei,odoris iocundi cũ menſura,& tẽperatione cyathi. Somno aũt vtatur cũ ad eum natura impellit, & finiat, cũ ſatiatus eo fuerit. A multo coitu ſe cuſtodiat. Omnia quoque accidẽtia caueat præter gaudium,& lętitiam, quę huic complexioni conſonant,confortantes calorem naturalem. Oportet tñ cũ diuturno gaudio,quandoque miſcere diſcretionem.

De Regimine corporum extra temperantiam poſitorum. Cap. XVII.

Corpora vero extra temperantiã ſunt illa,quæ a ſtatu ſanitatis in latus diuertunt,horũ alia ſunt extra temperãtiã naturaliter, alia vero pp cauſas non naturales,& hæc prona ſũt ad infirmitates cõſtituta. Extra tpantiã natura q̃dã ſunt in cõplexione quædã in figura. Quædã vero extra tpantiã in complexione ſunt,aut in eis eſt complexio mala, ſecundum vnũ modũ in oĩbus membris,aut variatio diuerſis. Horum autem corporũ cuſtodia ſanitatis fit tribus modis,vna eſt cuſtodia cõplexionis in ſuo ſtatu, per ea q̃ ſibi ſunt ſimilia,& hoc qñ multum diſtat a tpantia. Secunda eſt traductio complexionis ad temperantiam ex rebus cõtrarijs, has quidem duas facere poſſunt,quæ ſine ſolicitudine & occupatione ſunt. Tertia vero eſt illorum quibus ſolicitudines inſtant, ita vt eos ab vſu duarum prædictarum impediant. Conſtan. in practica. Calidos itaque taliter regamus,manſionem eis faciamus,vbi aer ſit frigidus,& clarus naturaliter,vel artificialiter, maximę ſi æſtas eſt. Caueãt ſolem, vigilias,laborem,& requiem aſſueſcãt; balneentur in aqua lapida,& frigida, in ęſtate maxime iuuenes,ne defectionẽ habeant,deinde comedant piſces, carnem hędulinã,gallinaceã,cum aceto coctam,aut cum lactuca, ſeu portulaca, vel cucurbita. De fructibus vuas,perſica, pruna,ceraſa,mala,pira,& ſimilia. Vinum albũ non potent,& ſubtile. Caueant rubeum, & citrinum, nullum. n. vinum eis vtile eſt niſi albũ & ſubtile. Corpora vero frigida,& humiditate,& ſiccitate ęqualia mutanda ſunt ad temperamentũ, cum calefactionibus & exercitio,eant ſemper per calida loca, & fortia operentur exercitia, balneentur in aqua calida in qua cocta ſint ſanſucus,meliloti,& moretur ibi. Manducent pecorinam,& caprinam carnem,cum cimino caru,aneto,pipere,& allijs,& cępis conditam. De herbis erucam, apium, mentam, radices, merum vinum rubeum, & citrinum bibant, aqua quam potent,cum maſtice coquatur. Caueant coitum quanto magis poſſunt. Humida corpora cum motus & frictibus exercitijs moueantur, in locis calidis morentur, laboribus aſſueſcant maxime ieiunij, & balneis ſaliarum aquarum, vel aluminoſarum vel ſulphurearum. Deinde cum coſtuleon vngantur,aut anatileon. In calida arena operiantur,ſiluestres carnes comedant,præcipue ſiccas & ſalſas,vtantur aceto abſomagaro, & ſimilibus,vinum forte & merum bibant. Sicca vero corpora cum humidis moueantur, in aqua ſi habitent,& quieſcant ab omni labore.ſemper ſe in aqua calida balneẽt, & vngantur oleo violaceo,& amigdalino, multum tamen nõ maneant in balneo. Comedant agnos lactantes,& ſuillos,piſces omnes humidos,fructus de herbis,cucorbitas,portulacas & ſimilia. Quod ſi hæc complexio ad vltimas ſiccitates deuenerit,regamus eos ſicut ethicos,& conſumptos. Si autem cõplexio fuerit compoſita,ſit regimen eis compoſitum.

De Malis habitudinibus corporum immutandis. C. XVIII.

Hali. vbi ſupra. Naturalis quidem complexionis habitudines ſequuntur habitudines corporum,ſiue qualitates,aut figuræ,quæ ſunt ſex.ſ. pinguedo,macies, & temperata, ſpiſſaque, & rara,& inter has media. Conſtan. in practica. Harum autem ſex figurarum, quia duæ primæ peſſima ſunt,oportet vt macilentam incraſſemus,& craſſam extenuemus. Macri ſunt incraſſandi cum multa requie, & paruis exercitijs,& fricationibus vtantur, quoad calor naturalis in ſe ſcietur deinde vngant cum humidis oleis, letitia vtãtur veſtimenta eorũ ſint lenia & mollia,humida ſumant cibaria ſicut eſt caro agnina,pecorina,edulina,gallinæ,anates, anſeres,lac riſi,piſces recentes,comedãt bis aut ter in die, poſt cibum bis,vel ter balneentur,& oleo violato vngantur. Et ſi ſint calidi naturaliter,accipiant ptiſanam,& micam panis, & cucurbitam,& omnia iuſſellata, & cum amigdaleon condita. Craſſi aũt extenuandi ſunt nimijs exercitijs,& laboribus,ante cibũ prouocatis,ieiunijs aſſueſaciendi, balneentur in aqua ſalſa,in nitrea,ſulphurea. Sed poſtquam balneũ ingrediãtur fricentur,& cũ anetileon,& coſtoleon vngentur,deinde lauẽtur,& in balneo moreentur. Exeuntes balneum comedant pauca cibaria,multam qualitatem, & quantitatem, & modicum nutrimenti habentia,ſicut panem ſurfureum,lachanam,ſpinachiam,triſolocaunam,aſſueſcant calidis, & ſiccis,ſalſis,& ſtipticis,& pinguedinem habentibus. Sunt enim eis vtilia,quia de eorum quantitate corpora parum replentur, vigilijs vtantur,in aſperis locis nudiſque dormiant, aſperis vtantur veſtimentis,aſſueſcant triſtitiæ,cogitationis,& ſępe bibant ſarmaciam,croſſum flegma purgantem.

De Regimine malę complexionis,quæ varia eſt in membris, & primo cerebri. Cap. XIX.

Hali vbi ſupra. Dicto de regimine malæ complexionis naturalis in toto corpore,reſtat dicere de regimine corporũ malam complexionem habentium in membris variam. Cuius itaq; corpus, vel membrũ aptatum eſt alicuius morbi ſuſceptioni,neceſſe eſt, q̃ illud regatur regimine morbum hmõi prohibente,verbi gratia Cuius epatis venæ naturaliter ſtrictæ ſunt,epatis eius accidit opilatio,& a pane mundo,& a carnibus & lactibus,multo magis ab alijs, ideoque oportet illum regi his quæ opilationem aperiunt. Sic & corpora debilia ad ethicam,vel ptiſim parata,oportet humectantibus regi. Igitur a capite membriſque ſequentibus proſequamur. Capitis complexio qm̃ natura frigida eſt,ita vt inde cũ generẽtur ex eo crapulę multæ,læſio eius omnia membra corporis grauet. Itaque quando cerebri complexio mala eſt,oportet eam ſedare contrarietatum vſu,vt ſi calida eſt,dieta refrigerant tam in cibis,quam in medicinis regenda eſt. Quando vero malum eius frigidum eſt,econtrario. Si autem in arterijs capitis opilatio eſt,& inde fiat cephalea,ſanguis minuendus eſt a venis duabus,quę ſunt in temporibus. Accidit autem huiuſmodi cęphalea plurimum, ex cauſa humoris calidi defluentis ad os ſtomachi, cum ſit neruus qui venit ad illum a cerebro fortis ſenſu. Igitur eo regimine vti oportet, quod contra fluxum coleratum ad ſtomachum prodeſt, ſicut dicetur inferius,cum ad regimen ſtomachi venerimus. Nunc autem dicemus ea quæ neceſſaria ſunt,in cuſtodia ſanitatis membrorum, quę ſequuntur cerebrum, inter quæ ſunt oculi, & aures, quæ cum ſint vtiles maxime, celeriſque ſenſus,propter bonitatem ſenſus eorum ſubtilitatem accelerant ad ea languores, minimis ex cauſis nocentibus.

De Regimine oculorum,& aurium. Cap. XX.

IGitur oculorum, & auriũ eõc regimen eſt arcere fluxum materiarum a cerebro ad illa, vt. ſ. purgetur id quod ab eo fluit per nares, prouocando ſternutationes, & vtatur homo aperientibus opilationes. A gutture quoque vtendo gargariſmo, cum ſquingibin, & aqua decoctionis piretri, vel ſi corpus immundum eſt,vtatur ad emundationẽ totius corporis laxatiuo. Accidit autem viſui; ſubtilitas

ex

ex acuto morbo, qui factus eſt capiti, aut cauſa multum ſpuē di ſanguinem, aut cauſa vomitus, aut clamoris magni. Colli-ſitatio vero pinguedinis aſpidis, & comeſtio carnium eius, cō fortat viſum, lectionē quoque librorū ſi augeas adicitur viſus virtus. Razi in quarta parte. Ad conſeruationem ſanitatis oculorum, cauere oportet a ſole æſtiuo, & puluere, & fumo, & a coloribus albis, vel rebus radioſis, frequēter vel ſemper intuendis, & a literis vel ſcripturis ſubtilibus aſpiciendis, & ne rem vnā hō ſemper tanquam pauefactus aſpiciat, a multo præterea fletu, & frequenti coitu, & ne diu moretur in loco, vbi ventus frigidus perflat. A nutrientibus quoque valde ſiccis, vt ſunt lenticulæ, & res ſalſæ. Viſum etiam impediunt frequens ebrietas, & vinum & nutrimēta groſſitiē habentia. Acuta quoque vt ſinapis, eruca, cepæ, & allia, necnon & ea quæ capiti nocent, & dolorē adducunt, vt dactili, porri, mandragora, caules quoque, & lenticulæ, ſomnus multus, & vigiliæ multæ. Porro iuuamen viſui tribuunt collitia lachrimas expellentia, & ne mali humores ad oculos deſcendant prohibentia. Item aquā intrare claram, ac per magnum ſpacium oculos in ea clauſos tenere, hoc.n. oculos in ea claros ac rigidos efficit, multotiens & eos corroborari contingit, quando literas non ſubtiliores, aut picturas quis intendere cœperit. Quod autem oculi ſanitatem conſeruat, & abſtergit eſt turbia cum ſucco maiorana confecta. Eſt & de his quæ oculos abſtergūt vt recentes feniculi ſuccus, in oculis ponatur, vel malorū granatorū collirium. Hali vbi ſupra. Auribus vero cauendum eſt a vocibus grauibus, vt a tonitruis, & acutis ac trementibus, & ne quid in foramē cadat auditus reptile.ſ. aut aliquid aliud, vidi.n. in cuius aurem tritici granum ceciderat, & grauatus eſt auditus, nec egreſſum eſt aliquo medicamine. Illud etiam caueatur ne reptilium aliquod ingrediatur. Quod ſi ſentiatur in ante dolor & morſus, influatur ei aliquid olei roſaci cum aceto, vel lacte puellæ. Razi vbi ſupra. Ad conſeruationem auditus ſummopere ſtudendum eſt, vt aurium ſordes, mundificentur, & ne aqua in aurea intret, ne puſtula in eis acuta naſcatur. A faſtidio quoque valde cuſtodiri debēt, & ne ſtomacho pleno dormiant. Porro qualibet hebdomada parum olei amigdalarum amararū auribus iniiciendum eſt. Quod autem aures ne doleant cuſtodit eſt frigido vento tempore longo, non apponi.

De Regimine dentium. Cap. XXI.

AD conſeruationem autem dentium, ſummopere cauendum eſt, ne res duræ cum eis frangantur, aut res viſcoſę ſæpe, & diu maſticentur, vt ſunt dactili, mel coctum, & ſimilia. A multo quoque vomitu cauendum eſt, & a rebus dētes ſtupidos facientibus, eoſque congelantibus, ſicut eſt nix, & eius aqua, proprieque poſt cibum calidum ab eis comeſtis abſtinere. Præterea ſi in dentibus aliqua pars cibi, præcipueque de lacte remanſerit, abluantur, & conſtringantur. Hali vbi ſupra. Dentibus cauendum eſt ne ſuperueniant eis ægritudines, a putrefactione quoque minuendo dulcia apponere, vt ſunt dactili, & natiſen, & potus aquæ frigidæ ſtatim poſt illa. Caueat quoque lac, & pragentia, & aſſiduitatem vomitus, & lauationem poſt vomitum faciat cum vino, & ſquilagibio, ſimiliter & poſt comeſtionem lactis. Caueat etiam ſtuporem gingiuarum, & vites ea quæ plena ſunt acerbitatis. Fugiat quoque putrefactionis adductorum curationis temporata, cum his quæ eam eliminant, vt eſt ordei farina combuſta, punicis quoqua combuſta, & fracturis raſicon, & quæ confortant gingiuas, & dentes, & anhelitum condiunt. Oportet tamen non multiplicari curationis vſum, ulcerat enim gingiuas, & corrumpit eas, ac minuit, titillationem quoque dentibus inducit eos concutit.

De Regimine pectoris, & ſtomachi, cordiſque, & spatis, ac renum. Cap. XXII.

CVm autem a capite deſcenderint ad pectus materiæ multę, oportet aſſueſcere ſemen papaueris parati cum medicaminibus, & dyacodion, quæ ſiſtit catarrum. Cum autem ad ſtomachum a cerebro deſcendunt ſuperflua colerica, & cōplexio ſtomachi calida eſt natura. Oportet hūc fluxum arcere, dandumque eſt ei parum cibi ante fluxum, nec famem ſuſtineat, quia cupiam contrahit coleræ, ſitque quod dabitur ei refrigerans eſca, vt carnes auium, paratæ cum ſucco malorum granatorum. Oportet etiam euacuare coleram ad ſtomachum fluentem, & laxatiuo educenta coleram rubeā, vt eſt abſinthij decoctio, vel mirobolanorū citrinorū, &c. Hieme tā oportet regimini calefacientia quędam addi. Cum aſir deſcenderit humor flegmaticus, fueritque ſtomachus frigidus, oportet in huiuſmodi regimine calefacienti, cui vero fuerit in conſuetudine percuſſio cordis, hunc oportet aſſueſcere flebotomū, vſum quoq; ſtipticorū fructuū, vt granatorum, & pomorū, & coctanorū &c. Cui⁹ vero cor debile eſt ac frigidū, aſſueſcat ille ſiruppo pomorū, &c. & prohibeas illum ſemel ſumere multū cibū, & aquæ frigidiſſimæ potū. Caueat ēt oia q̄ rimer, & in qbus triſtatur iameri. Qui.n. eſt hmōi, habitudinis, nōnunq̄ repente moritur his de cauſis. Qui vero ī capite hēt opilationē, & in eo ſentit extenſionē aliquotiēs, & grauitatē. Oportet.n. his, vti, quæ aperiunt opilationē. Prodeſt ēt in hac parte diminutio prandij, & eius ſubtilitas, prohibitioque a cibis groſſis, & a potu dulcium & croſſorum. Cuius vero ſtomachus & epar natura parui ſunt, non oportet ei ſemel dare cibū, ſed bis aut ter, vt deſcendāt primus, nec ſit in ſtomacho multus ſitq; temporatus, & citæ digeſtionis. Sed & ſi cuius renes generant lapides, & corpus eius ſit gracile, vt eſt ordeum cum cortice, piſces lapidoſi, gallinę pulli, lac ēt aſinæ prodeſt ei.

De Regimine membrorum genitalium. Cap. XXIII.

CVius autem teſticuli calidæ cōplexionis ſunt, multum ſperma generantes, ita tñ vt ſæpius coitum requirāt, euacuatoque ſpermate mēbra quoque eneruantur, & ſtomachus imbecillis ſit, animi quoq; defectio accidat, hunc oportet arceri coitu, & caueis cibos ſperma generantes, vtiq; regimine appetitū coitus minuente, exercitij quoque fortis aſſiduitate, quo moueantur plus cæteris ſuperiora membra corporis, vt eſt ludus pilæ, ſubleuatio, vel iactus lapidis, vtatur ēt aquæ frigidæ balneo. Lumboſque ſuos liniat oleo roſato, & & nenufa. Coctanorum. Dorſo quoque ſuo imponat ęptum diſtemperatū, cū aqua lactucarū, atque roſarū. Comedat autē ſebedenech, eique propinetur quat ſeræ ſemen, lactucarum, & portulacæ, æquis partibus datus. Razi in v. parte. De his quoque quæ ſperma, & erectionem virgæ minuunt ſunt acetoſa, & ſtiptica in cibo ſumpta, vt acetum, & vuæ acetuæ ſuccus, & ribes, & his ſimilia. Erectionē quoq; minuunt ea quæ ventoſitatis diſſolutiua ſunt, vt agnus caſtus, ruta, mentaſtrum, ciminum, & ameos. Hali vbi ſupra. Mulieres quoque quarum matrices paruæ ſunt, oportet arceri a coitu, ne forte concipiant. Si.n. in tali matrice generetur fętus, non eſt ei ſufficiens in ea locus. Si autem tñ extenditur matrix, vt venæ & arteriæ opprimantur, vnde & aer ingrediens anhelitu peruenire ad mēbra prohibetur, ſicq; mulier moritur, vel accidit ei dolor, & difficultas tempore partus, peritque fœtus, eo quod exire non poteſt anguſtia matricis arctatus.

De Regimine neruorum, ac iuncturarum. Cap. XXIIII.

POrro quius nerui ſunt imbecilles, regendi ſunt calidis, & ſiccantibus, & a vino prohibendi, & a copia coitus arcebiſque magis autem pomia, & lacte acer, & abundantia balneandi, & ſtatione in locis fri. hæc enim omnia mala ſunt, & eneruationem fouent, hunc dolor iuncturarum frequentat. Nam & hæc paſſio plus eſt ex debilitate naturali iūcturarum, & ex repletione humorum ad illas feſtinantium. Repletio quidem fit ex vſu multorum ciborum ac potuum, & maxime a groſſis cibis, cum reliquię, balneique dimiſſione, & frequenti coitu poſt cibum. Qui igitur huiuſmodi aſſuetus eſt paſſioni, debet hæc omnia, & in cibis laudabilium chimorum, faciliſque digeſtionis contineus eſſe, vtatur ante prandium fricatione, & exercitio mediocri, & balneo, cauens ab eis poſt. Tempus autem quo ſolet ei paſſio fieri, præueniat euacuatione humoris a quo fit, vt ſanguinis minutione, ſi eſt paſſio ſanguinea, decoctione fructuum ſi colerica. Pilluiis hermodactili, & tapſiæ ſi flegmatica. Decoctione epyrimi ſi melancolica. Quod cum fecerit, vtatur etiam empiaſtris, & cataplaſmatibus, quę membrum cōfortant, vt prohibeatur ſuſcipere materias ad ipſum defluentes, & eas a ſe repellat. Sic etiam in omnibus membris imbecillibus oportet fieri, quæ materias influentes ſuſcipiunt. Nos quidem egreſſi ſumus in hoc capitulo a terminis moleſtiarum naturalium, ad eas quæ ſunt extra naturam, vt ſermo noſter in cuſtodia ſanitatis eſſet plenius. De hoc enim paſſionis regimine dicendum eſt, cum aliorum membrorum curatione, nunc autem ad debilium corporum regimen tranſeamus.

De Regimine corporum debilium, & primo mulierum prægnantium. Cap. XXV.

INfantium quidem, & ſenum, & ab infirmitate conualeſcentium corpora, neceſſe eſt habere regimen proprium, quia debilis eſt virtus eorum. Infantium quidem, & ſenũ quia calor eorũ naturalis debilis eſt. Conualeſcentiũ aũt, quia ſanguis eorum paucus eſt. Itaque regimen infantium incipiemus a regimine mulierum prægnantium. Dicimus ergo, quod cum menſtrua mulieri prægnanti recluduntur, accidit ei multorum appetitus incertus, ac ſubuerſio, ſputaque, & vomitus, dolor quoque in ore ſtomachi, & paucitas appetitus. Detur ergo ei ſyrupus xylo aloe, lãbat quoq; eyloaloe, recentẽ, & maſticem odoret, aliaque iocunde redolentia. Pullos, & hædos comedat, & malogranata, cytonia pira, nec tñ multum comedat, ſed ter in die paulatim reficiatur, ne ſtomachus eius, grauetur. Quod ſi pp aliquam paſſionem indiguerit ſanguinem minui, vel cathartico purgari, non oportet hoc in primordiis accelerari, donec quatuor menſium ſit prægnans, & tunc faciendum eſt hoc v. menſe, vel. vi. vel. vij. Cauẽdumque eſt hoc idẽ iiij. vel ix. In primis nanque quatuor mẽſibus eſt in ea fœtus debilis, & opus eſt ei cibo, minuit autem cibum minutio, vnde moritur fœtus. Octauo quoque, & ix. iam augmentatus fœtus eget maiori cibo, in quibus ſi mulier euacuetur, cibus minuitur, & fœtus moritur.

Razi in quarta parte. Mulier prægnans, ab omnibus nutrientibus, in quibus amaritudo, & acuitas eſt, abſtinere debet, vt ſunt capares, lupini, oliuæ immaturæ, & ſimilia. Omnia quoque vitare debet, quæ vrinam, & menſtruũ prouocant, vt ſunt cicer, & phaſeoli, præcipueque rubea. A ſaltu &, & percuſſione, & coitu debet cuſtodiri, præcipueque in prægnationis initio, & in fine ab oĩ ſolicitudine remoueri, quæ ſæpe abortus cauſa exiſtit. Nutriri vero debet cum ſubtilibus humorum bonorum generatiuis, ac nauſiæ repræſſiuis, & os ſtomachi corroborantibus, vt eſt caro galinę, perdicis, & hædi. De vino quoque boni odoris bibere modicum, quod ypate ſit aquatum. Ieiuna vero bibat rob ſiccum acetoſitatum, ac ſtipticorũ, cum quibus parũ de trociſco xyloaloe accipiat, vt abominatio, & nauſea in ea reprimantur. Exercitio quoque paruo vtatur, & ſibi caueat ne longam in ſole, vel in balneo moram faciat. Cantilenas autem habeat, & ea quæ delectationẽ afferunt. Res & odoriferas circa caput, & faciẽ, nec non & ſomnum augeat, nec impleatur cibo ſemel, ſed multis vicibus in die comedat, a malis aũt nutrientibus ſibi caueat, & ne multa cibaria diuerſaq; in ſtomacho miſceat. Quod ſi multũ in ea deſtruatur appetitus, de rebus acutis parum eſt ei tribuendũ, vt ſunt capparæ, & ſinapis, & ſimilia, quæ diſgregando commouent appetitum. Maſticem &, & olibanum conuenit maſticare, citonia & granata, malaque maciana comedere. Si vero ipſam infirmari contigerit, oportet vt ſiue minutione, ſiue ventris ſolutione medicetur, ſed cum maximo timore, multaque diligentia fiat, ad hoc vt fœtus remaneat, partuſque facilis efficiatur.

De Regimine parientis. Cap. XXVI.

CVm autem hora partus appropinquauerit, parturiens in balneo mitti debet, & in tina quotidie ſedere, ventrem & coſtas cum oleo ſyſamino inungere, nutrientia quoque bonum habentia ſaporem, ac lenientia ſumere. Cumque partus aduenerit hora, coſtæ mulieris, & inferiores partes inungi debent, cum oleo dealbeunt, & oleo ſambacino calefactis ipſiſque paulatim inſedere, quæ poſtquam parum ambulauerit ſedeat, & pedes æqualiter tendat, deinde vero ſuper vtroſq; ſe ſubleuet, & ſi dolor partus fortis fuerit nares & os apprehendendo ſe premat. Obſtetrix quoque coſtas eius extendat, & humeros, itaque inferius premat, & ſi diu taliter ſe habuerit, ſibi detur vnctuoſum de pullis factum, in quo adeps gallinæ pinguis, & anatis ponatur, in potu ſumat, vinumque boni odoris bibat. Si vero in partu ſecundina remanſerit prouocanda eſt cum confidi ſternutatio nares apprehendendo.
Hali vbi ſupra. Mulier adueniente partu modo deambulet, modo ſedeat ſuper ſcamnum. Cumque dolor creuerit, ſpiritũ ſuum teneat, & includat, & ad interiora impellat, infantem vero ſuſceptura, poſt tergum eius ſedeat, manumque ſuã ſuper ventrẽ eius, & illa ducat. Siue autem difficillimus ſit partus ſiue ſiue fœtus in vtero mortuus, ſiue poſt partum ſecundina remãſerit, vnicuique proprio ſubueniendum eſt medicinæ remedio.

De Regimine infantis naſcentis, vel nati. Cap. XXVII.

AVicen. in j. cano. cum naſcitur pleriq; ſapientes dixerunt vmbilicum in primis debere ſuper quatuor digitis incidi, & cum lana munda bene retorta ligari, taliter ne doleat. Oleum quoque cum panno ſuper eum imponi, & vmbilico medicamen ſuperponi. Feſtinandum eſt etiam ad corpus infantis ſalliendum cũ ſale tenui, vt eius cutis induretur, quõ illico cũ naſcitur, oĩa quæ tangunt ipſum ei nociua ſunt, ſiue calida, ſiue frigida, ſiue aſpera ea ſentiat, pp cutis eius ſubtiliationem atque calorẽ. Deinde vero aqua tepida lauetur, eiuſq; nares aſſidue digitis, quorum vngues inciſi ſint purgentur, & in eius oculos parum olei proiiciatur. Cumq; opus erit vt faſcietur, nutrix eius mẽbra ſuauiter tangere debet, & quod dilatandum eſt dilatare, quod ſubtiliandum ſubtiliare, omneque mẽbrum ſecundũ figuram conuenientiorẽ figurare, & hoc totum cũ extremitatibus digitorum, ſubtili cõpreſſione. Quod quidem multis vicibus oportet facere, & oculos eius ſuauiter & aſſidue tergere, veſicam & eius premere, vt facilis ſiat exitus vrinæ, deinde manus illius extendantur, brachiaque eius ad genua ducantur, caput iuſtitia ligetur, atque pileus imponatur, qui ſuper caput compaginetur, & conſtringatur. In domo tpati aeris ad dormiendũ ponatur, cumq; dormierit toto corpore caput altius ſit. Obſeruandumque ne quid colli, vel dorſi vel extremorum eius aliquid torqueatur. Aqua ſuaui, & æquali balneandus eſt, & hoc poſt longũ eius ſomnũ, plerumque vero bis in die vniuerſaliter & ordinate, nec lauetur niſi quouſque corpus eius caleſiat, ac rubere incipiat. Poſt hoc extrahatur, & aures eius ab ingreſſu aquæ cuſtodiantur. In hora quidem ablutionis cũ accipitur, manu dextra ſuper brachium ſiniſtrũ aſſumatur, nec ſuper ventrẽ, ſed ſupra pectus ſuũ appodietur. In primis aũt iaceat ſuper vẽtrẽ ſuũ, poſtea ſuper dorſum, & præter hoc inceſſanter fricetur, atque prematur, & figuretur. Duæ quoque res ei iuuamen conferunt, ad hoc vt eius cõplexio fortis fiat. ſ. motus lenius, & vox cantilenę, cũ quibus debet dormire. Ex quantitate nãque recipiendi hæc duo patet q̃liũ ſit aptus exercitio, & muſicę, quorũ vnũ eſt corporis, & alterũ alæ. Razi vbi ſupra. Poſt partũ ſtatim aures infantis ꝑuncodæ ſunt, quod & poſtea multotiẽs eſt faciendũ. Obſeruandũ quoque ne lac aures eius intret, cũ lactatur, & vt palatũ cũ melle tangatur. Nareſque eius cũ aqua calida, & vacuo ſemper mundificentur, & muſcilaginis ſaungantur, ipſe quoque primo fricãdus eſt, & poſtea inungendus. Membraque in vnamquamq; partẽ tendenda ſunt, & ita ea cingenda. Caput eius & nates & frons rectificanda. Hoc. n. regimine ſi cuſtodiant, ægritudines multas euadent. Mãmillas quoq; taliter ligat, ne vẽter eius tendatur, & vt nõ accidant ei diſſolutio, & pigritia, ſomnuſque longus, nec de latere reuoluatur ad latus, & nõ ploret, neq; vomat. Oculi eius in primis diebus natiuitatis operiendi ſunt panno, cauendumque ſummope ne ſiet in loco luminoſo, ſed vitta, pãniq; diuerſorum colorũ appendantur corã eo. Viendũ eſt & illi delectabilibus cantilenis, nõ aſperis vocibus neq; raucis. Et poſtq̃ loquẽdi ipſe appropinquauerit, nutrix frequẽter eius linguã fricet, ante ipſum quoque frequenter loquendũ eſt; & verba facilia leuiaque docendus eſt. Cum vero natiuitas dentium appropinquauerit, gingiue quotidie cũ butyro, & adipe gallinæ ſæpe fricãdæ ſunt, & aqua ordei liniendæ.

De Regimine lactationis eius. Cap. XXVIII.

AVicen. vbi ſupra. Infanti lac matris ad ſugendum omni modo præbeatur, ipſum enim ſimile eſt præteritorum nutrientiũ quibus in ventre alebatur. ſ. mẽſtruorum, ipſa nanque ſunt quæ conuertuntur, lac efficiuntur, ipſe quoq; magis aliud recipit, & magis ei conuenit, in tantum vt experimento certificatum ſit, valde conferre extremum mammillę matris in os infantis ponere. Cauendum eſt tñ ne ſit eius mater quæ lactet eum primo, donec ipſius. ſ. matris temperet complexio. Et melius quidem eſt, vt parũ ei mellis tribuatur, & poſtea lactetur. Ex lacte quoque quo prius ſugere debet, in mane bis aut ter emulgendũ eſt, deinde mãmilla ei tribuenda, præcipueque cũ in lacte fuerit macula. Lac autem acutum non eſt infanti ieiuno dandum. In primis quidem non multum lactãdus eſt, ei quoque bis aut ter in die ſufficere debet, cumque poſt lactationem dormiturus eſt, eius cuna non eſt vehementer voluenda, quia lac in eius ſtomacho conuertetur, ſed ſuauiter mouenda, fletuſque paruus ante lactationem ei confert.
Hali, vbi ſupra. Infante nato, natura ſanguinẽ menſtruum

quo

quo idem fœtus in ventre matris alebatur ſuſcitat ad mammillas, ſique lac quo nutriatur infans, vt ſit cibus eius conſuetus, ac priori conueniens, hac de cauſa lac genitricis nato conuenientius eſt, lactibus cæterarum mulierum, quia propinquius eſt eius conſuetudini.

De Eligenda nutrice, & eius regimine. Cap. XXIX.

AVicenna vbi ſupra. Quod ſi res aliqua matris lac infanti dare prohibeat, vt debilitas ipſius, vel corruptio lactis eius, vel quia delirioſa eſt, eligenda eſt nutrix ætatis mediocris, ſ. inter annos. xxv. & xxx. quia hæc eſt ætas iuuentutis, & ſanitatis, atque cõplementi. In ea quoque cõſiderãda ſunt figura corporis, & mores, & forma mãmillarũ, & qualitas lactis, & quãtitas ipſius, quod fluxit ab hora ſui partus, ſ. vt ſint duo mẽſes vel ad minus menſis, & dimidius, ſitq; partus eius maſculus, & pariat ſecundũ naturale tẽpus, ipſa vero nec abortũ ſecerit, nec facere conſueuerit. Vtatur aũt exercitio parũ, cibiſq: boni chimi nutriatur, & oĩno caueat a coitu, quia ſanguinem menſtruum permiſcet, & lactis odorem corrũpit, eiuſque quantitatem minuit. Fortaſſis autem, & impregnabitur, & tunc quod in ſanguine ſubtile eſt ad nutrimẽtũ embrionis tendit. Ipſius etiam embrionis nutrimẽtũ parum erit, eo quod alius lacte indiget, & ſic vtrique nocumẽtũ fiet. Quod ſi nutrici mala cõplexio vel ægritudo doloroſa, vel multa ſolutio ventris, aut conſtrictio acciderit, melius eſt vt alia lactet infantem, donec illa ſanetur. Razi vbi ſupra. Nutricem oportet eſſe iuuenem, bene coloratam, pinguedine mediocrem, mammillas magnas & amplum pectus habentẽ, non maculoſam, nec infirmam, nec partui propinquam, nec multum ab eo remotam. Et hæc quidẽ nec ſalſa comedat, nec acuta, nec acetoſa, nec ſtiptica, nec vtatur porris, nec cepis, nec eruca, nec alijs, a ſollicitudine quoq; caueat, & menſtruorum prouocatione. Quod ſi lac eius minuatur, pultes de farina fabarum, aut riſi, aut panis de ſimila ſicci, & lacte, & zuccaro factæ ei tribuantur ad ſorbẽdum, quibus & parum ſeminis feniculi ſit admixtum, Si vero lac eius valde groſſum fuerit, nutrimentũ ſubtiliandum erit, ipſaque parum laborare cogenda. Porro ſi multum ſubtile ſuerit, nutrientia fortia, & groſſa cum augmento ei danda ſunt, & ſomnus augmentandus. Lac itaque quod melius iudicatur, eſt illud, cuius vna gutta ſuper vnguem diſtillata, nec multum ſubtilis apparet, & liquida, nec multum groſſa & coagulata, bonum hñs odorem, paruamque dulcedinem. Salſum vero lac, vel mali odoris, nullo modo conueniens eſt nutrimento infantis. Hali vbi ſupra. Nutrix a xv. annis ad xl. eligatur, quæ a cibis pungitiuis, & fructibus ponticis, & amaris, & acerbis valde, & hmõi, qui lac corrumpunt, prohibeatur. A coitu quoque penitus arceatur, hæc eſt. n. maxima cauſarum lac corrumpentium, commouet enim ſanguinem menſtruũ ad egreſſum, & lac a bonitate ſua mutat, & ſi ſorte concipit, amplius eſt nocumentum infanti, quia ſanguis bonus conuertitur ad cibum fœtus, & remanet malus. Conſiderandum eſt itaq; lac, & eligatur, quod eſt melius, ne ſpatium, quia cibus infantis eſt vtilius. Sic autem probari poteſt, parum ex ipſo in vaſe vitreo mulgeatur, & nocte ſic dimittatur. Si quid ex eo liquidum eſt ac tenue, non amplius eſt conglutinatum, lac tenue probatur eſſe, ſi vero coagulatum amplius eſt, lac ſpiſſum & groſſum eſt, itaque ſi groſſum eſt ſubtilietur cibus nutricis, vt temperetur, & ſimiliter fiat de contrario.

De Ablactatione infantis. Cap. XXX.

RAzi vbi ſupra. Cũque tẽpus aduenerit, quo infans comedere incipiat, de ſimila & lacte & zuccaro fiat ei cibus quo ſe ad aliquid traijciendum diſponat. Caro quoque, quæ eſt in pectore pulli teneris, vel perdicis eſt ei tribuẽda quã poſtquã ei bene ſapuerit, eãq; appetere cœperit, mãmillarũ ſuctio paulatim eſt minuẽda. In nocte quoq; ea ſugere nõ permittatur. Et hoc etiam obſeruandũ eſt valde, ne in tẽpe calido a lacte remoueatur. Auicen. vbi ſupra. Naturale ablactandi tempus eſt duorũ annorum. Quod ſi infans aliqua de lacte deſiderauerit, ordinate eſt ei tribuendum, non aũt violenter prohibendum, poſtquam vero duales apparere cœperint dentes, ad nutrimentum ordinate mouendus erit, quod fortius ſit, non tñ res ad maſticandũ dura danda eſt ei, ſed primo quidem panis, quem maſticauerit ei nutrix, deinde panis cũ aquato vino, vel cũ lacte, poſt hoc amouendus eſt a lacte, ad id quod eſt ex ſorbẽdi genere, carniumq; leuiũ cibo nutriẽdus eſt. Quod ſi mammillas improbe petierit, ſemper eas, volens ſugere, mirra, & mentaſtra more emplaſtri ſunt epythimandæ. Cum au-

tem inceperit ambulare, ſeque diuerſis motibus mouere, non eſt permittendus, vel exponendus ambulationi, donec ei deſiderium ſecundum naturam fiat, ne cruribus eius ac dorſo nocumentum accidat. In primis aũt cum ambulat, ponatur ad ſedendũ in corio leni, ne terræ aſperitas ipſum ſcalpat cultelli quoque fuſtes, & hmõi quæ pungunt, vel incidunt ab eius conſpectu remoueantur. Cauendumque ne cadẽs ab alto lædatur. Cum autem canini dentes apparuerunt ab omni re, quæ dura eſt ad maſticandum abſtinendus erit, ne materia vnde canini creantur, ppter maſticationem, quã deſiderat, reſoluatur. Tãdem vero cum loqui cœperit, fricandi ſunt eius dentes, præcipuaq; eorum radices. Hali vbi ſupra. Tempus ablactationis duos annos non excedit, tunc infantẽ oportet aſſueſcere comeſtioni, non ſubito cibum eius augendo, ſed pedetentim dando, & lac paulatim minuendo. Tparis temporibus ablactetur, nec ambulare ante ſuo tempore permittatur, ideſt prius quam eius membra firmata ſint, & ſolidata. Alioquin femoribus eius, & cruribus debilitates fient, & curuationes, nec oportet infantibus propinari vinum, auget. n. humiditatem corporis eorum, cum ipſorum natura ſit humida. Implet ẽt eorũ caput vaporibus malis, eorũque mentes corrũpit.

De Regimine puerorum. Cap. XXXI.

AVicen. in j. cano. In regimine vero puerorum, quod ab infantia emergit, intentio tota ſit in eius mores moderando ac meliorando: ne. ſ. ira fortis, aut timor vehemens accidat ei, neque triſtitia, vel vigiliæ. In hoc enim duæ conſiſtunt vtilitates, vna. ſ. in anima eius, vt morum bonorum habitus a pueritia creſcat, ac fixus in eo permaneat. Altera vero in eius corpore quia ſicut mali mores malitiam cõplexionis ſequũtur. Sic ẽt ex illorũ cõſuetudine cũ acceſſerit, malitia cõplexionis eos ſequitur. Ira nãq; vehemẽter calefacit, & triſtitia exiccat, pigritia virtutes animales laxat, & complexiones ad flegmatis proprietatem inclinat. Sanitas ergo corporis & animæ ſimul in temperantia morum conſiſtit. Cum autem a ſomno puer excitatur, balneãdus eſt, & poſt hoc vna hora ludere dimittendus, deinde vero ad comedendum ei præbeatur, & poſtea prolixius ludere permittatur, poſt hoc iterum balneandus, deinde vero cibandus. Et quanto plus fieri poteſt aquam in cibum ſumere non permittatur, ne cibus pertranſeat crudus, antequam digeratur. Cum autem. vj. annos habuerit, magiſtro tradendus eſt, qui eum doceat in quo etiam gradatim eſt ordinandus, nec in ſcholis quotidie morari cogendus eſt. In hac ætate iam minus erit abluendus, eiuſque labor cum commeſtione augmentandus, nec vinum ei detur propterea que cum calidæ complexionis fuerit, quoniam in potationibus ex eo colera regeneratur, nec ipſe puer indiget iuuamento, quod ex vini potatione expectatur, hoc eſt vrinæ prouocatio, & iuncturarum humectatio: Non. n. eſt eius colera rubea multa, quæ in vrina ſit prouocanda, nec eius iuncturæ indigent humectatione. Permittendus eſt igitur aquam frigidam dulcẽ, & liquidam ſecundum deſiderium bibere. Sic itaque regendus eſt donec ad xxiiij. annos perueniat, cum ſolicitudine quotidiana, quæ ex minoratione humiditatis, & proceſſione exſiccationis, & indurationis in eo creſcit. Ordinandus eſt igitur minorando exercitium, & poſt hanc ætatem regatur regimine ſanorum. Razi in iiij. parte. Pueri in nutritione, vel ſorte ventris ſolutione medicandi non ſunt, ſed ei ſubueniendum eſt cum ſcarificatione, & ventris ex aqua fructuum ſolutione. Cuſtodiendi ſunt autem, ne multum de mellis confectionibus, aut de fructibus comedant, & ægritudines multas incurrant. A lacte quoque & caſeo, & a groſſis nutrientibus remoueanẽ, ne lapis in eorũ veſicis generetẽ. Quibus etiam ſemina melonũ excorticata cũ zuchato tribuãtur, vt in eis inſtrumẽta vrinæ mundificentẽ, ne lapidis generatio fieri incipiat. Neque vero multũ nutrimẽtis repleri permittẽdi ſunt, nec cibos ſumere donec prior cibus digeſtus ſit. Hali vbi ſupra. Puer ablactatus a multitudine ciborũ arceatẽ, & ab abundantia dulciũ, & farina ac cæteris, & a cibis groſſis, & aqua turbida, quæ lapides generant, nec eũ aſſueſcere vino conuenit, quia auget calorẽ, & humiditatẽ, qualis eſt puerorũ complexio. Corporis quoque cõplexionis hmõi patiuntẽ accelerationẽ putrefactionis humorũ. Detur tñ eis modicũ vt prouocet vrinã, & minuat ab eo ſuperfluitatẽ, & humectet ſiccitatẽ, quæ accidit ei ex labore. Cũ aũt fuerit annorum. xij. iã tũc oportet eũ exercere in his quibus docẽdus, vel in quibus eſt ei viuẽdũ, vt ſi opus eſt ei audacia plurima, membra eius exercitio fortiter exerceantẽ. & per ea quæ pauet ducatẽ, vt ſit ei cõſuetũ. Si oportet eũ eſſe philoſophũ, mores eius perεantẽ & boni fiat, nec aſſueſcat irã & diſcordiã, ſed humilitatẽ & patiẽtiã. Si vero futurus ſit in actionibus grauibus, atq: laborioſis, vt in architectura

vel cementaria, exercitari fortiter aſſueſcat, & cibis plurimi nutrimenti paſcatur, vt virtus membrorum eius augeatur.

De Regimine adoleſcentium. Cap. XXXII.

RAzi vbi ſupra. Adoleſcentes autem & iuuenes ab acutis infirmitatibus cuſtodiẽdi ſunt, eos minuendo eorumq́ꝫ ventrẽ ſoluendo, quibus ſtatim vt in eis illarũ apparuerunt ſigna, deinde fortiter reprimentia, antequã in eis illæ perficiantur. Hali vbi ſupra. Iuuenum corpora, vt iã vltimum attigerunt terminum, & augmentationis ſtatũ, idq́ue ſuperfluitates in eis augẽtur, & congregantur, morbique feſtinant in eos propter repletionem. Hoc.n. tempore cibus non occupatur in dilatando corpus, & augendo ſicut prius, veruntamen virtus eorum patientior eſt morbo, & in pluribus fortior ad expellẽdum cauſas eorum. His igitur oportet exercitium induci moderatum, & conſuetum, nec multum calori ſolis obuient. In aqua temperati caloris ſe balneent. Aeſtate vero aqua frigida dulci, & ſuaui. Caueant ergo cibos caleſacientes coleram generantes, vt allia, cæpas, ſinapem, & ſimilia. Vtantur aũt cibis q̃tũ pỡt eorumq́ꝫ digeſtio, & vnuſquiſq́ꝫ iuxta mẽ urã ſuæ cõſuetudinis. Sumãt aũt cibos frigidos, vt piſces recentes, edulinas carnes, eſũ frigidis condimentis decoctas, & fructus aſſueſcant, cum granatis, perſicis, & huiuſmodi. Siquidem cõplexio eorum eſt habitudine naturali, vinum bibant, nec multum nouum, nec vetus, mixtum aqua frigida, nec vero plurimum tolerent famem, confortat.n. calorem & auget colerã. Aſſueſcant autem corpora flebothomiæ, & laxatiuis, maximeque in vere. Siccorum regimen iuxta quod expedit naturali complexioni ipſorum, & cuique quatuor anni temporũ.

De Regimine ſenum. Cap. XXXIII.

SEnum vero complexio, quæ frigida & humida eſt. Hanc regimine caleſacienti regi oportet. Habitet igitur in loco aere non ſicco, ſed ſimili verno, & ſi debilis eſt virtus eius, equitet, & ambulationem minuat. Qui vero fortior eſt, vtatur deambulatione, quæ non fatiget, balneetur aqua dulci & calida, & poſt vna hora quieſcat, deinde vero eſcas calidas & humidas, digeſtibiles, citaque a ſtomacho deſcẽdentes comedat, cibos autem pungitiuos, & coleram generantes caueat, eos quoque qui melancoliam generant aut flegma, pluries in die reficiatur, & hoc paulatim, quoniã eius natura non patitur, nec ſufficit ad digeſtionem multorũ ciborum ſemel ſumptorum. Prandeat hora tertia, poſt meridiem balneetur, & dentur ei quędam cibaria ventrem emollientia, poſtea reficiat. Coitum omnino fugiat, & animæ accidentia. Quia vero colligitur in corporibus ſenum flegma plurimum, oportet eos nõnunquam regi ſubtiliantibus, & incidentibus flegma, nec in hoc eſſe aſſidue immorandum. Plurimorum quidem hominũ ventres (vt ait Hipocras) in iuuentute ſunt molles, qui cum ſenuerint deſiccantur eorum ventres, & quibuſdam fit econuerſo. Auicen. vbi ſupra. Summa regiminis ſenum eſt operari quod caleſaciat, & humectet ſimul in nutrimentis & balneis & potibus, a ſomno prolixo, & mora multa in lecto, & ex aſſidua quoque vrinæ eorum prouocatione, & expulſionum flegmatis, & ex eorum ſtomachis per viã inteſtinorum ac veſicæ. Razi vbi ſupra. Senum corpora magis euacuatione cum medicinis curanda ſunt, quam cum minutione. In his autem labor & ſolicitudo minuenda ſunt, vt eorum eo vires diutius perdurẽt, nec ipſi valde ſeneſcãt. Porro q̃ in ſenio ſunt a labore & ſolicitudine, necnon a minutione, vbi magna neceſſitas immineat, remouendi ſunt. Nutrientibus autem bonis, ac ſuauiter ſapientibus, facileque digeſtibilibus alendi ſunt, & ſæpe balneis oportet vti, multumque dormire. Rebus etiam odoriferis faciem & caput inficere. Vinum porro temperatę naturæ clarum ac ſubtile, mediocriter aqua mixtum bibant, ac temperate ſummant ſi.n. hoc modo regantur, poſſibile eſt vt ad albaram, & ptyſim, tarde perueniant. Nec eorum corpora deijciantur. Idem in v. parte. Quibuſdam hominibus intempeſtiue cani ſoleat naſci, cęteris autem tardari complexionis ſuæ cã. De his quidem qui caniciem tardari faciunt, eſt vt de terſera minori frequenter in mane ſumatur. Abſtinere vero conuenit a lacte, & a cibis habẽtibus micas panis admixtas, & a pultibus quę multum ſpiſſæ ſunt, & a frumento cocto, & ab his quæ conficiuntur ex melle, & a potu aquæ molſæ, vinumque vetus ac parum modice bibendum eſt, vel idiomel. Maior autem pars eorum quibus nutrimentum ſit Kalaię ſint, & aſſaturæ.

De Regimine conualeſcentium ab ægritudine. Cap. XXXIIII.

HAli vbi ſupra. Poſt diſputationem regiminis omnium ætatum debilium, ſequitur de regimine conualeſcentium, qui.ſ. liberati ſunt a febribus & morbis acutis, & egreſſi ſunt ab eis, vnde eorum corpora debilia ſunt, & paucus eorum ſanguis. Debilia quidẽ, quia reſoluta pp caliditatem febris, & eius fortitudine conſumpta, vſuque regiminis ſubtilis. Paucus vero ſanguis eſt ex combuſtione caloris febris, & paucitate ciborum, ac ſubtilitate eorũ. A tribus ergo diebus poſt tranſitum ægritudinis, vtantur dieta, qua prius in tempore infirmitatis, ad vitandum periculum recidiuationis, tunc vero paulatim, & per gradus, ad id quod groſſius eſt transferantur, donec ad conſueta perueniant. Quod ſi appetitus deficit, & appetit quidem & comedit nec augetur corpus illius, ſignum eſt ꝙ corpus eius mundũ non ſit. Oportet ergo cibum minuat, vel corpus ſubtiliari atque purgari, alioquin regreſſum faciet morbus, ſicut Hipocras ait. Corpora inquit non munda, quanto magis reficeris augetur eorum malitia. Razi in ia. parte. Itaque qui ex morbis acutis conſurgit, cuſtodiendus eſt ab his quibus ſani nutriuntur, & ex his quibus regebatur in ægritudine, vel parum ſuetioribus moderetur, deinde vero paulatim & ordinatim ad cibos ſanorum perducatur. Interim iã a balneo & labore, vigilijs, & coitu, & vino obſeruetur, & in curis animalibus ſolicitetur, ab omnibus quoque, quę corpus calefaciunt ſeparetur. Caueat quoque ne famem, aut ſitim patiatur, & ne ſimul cibo repleatur, q̃m vnum iſtorum ipſum diſtemperet, & caleſacit, aliud vero cõplexionẽ eius corrumpit. Si tñ eius appetitiua fortis, digeſtiua vero debilis, & fatigata fuerit, non attendat in comeſtione quantum appetitiuæ, ſed quantum digeſtiuæ attinet, quod etiam, donec digeſtiua melioretur, obſeruet. A comeſtione quoque groſſorum nutrientium, dureque digeſtibilium ſeparetur, vſquequo virtus ipſius compleatur, iterũ non nutriatur ex his quæ cito digeruntur. Multotiens quidem, ſed parũ comedat, & ex aqua frigida paulatim bibat. Quod ſi nutrimentũ eius abſque vino digeri nõ valeat, vinũ albũ, & clarificatũ attribuat, & a forti ſibi caueat. Cum aũt alicuius cõualeſcentis appetitiua debilis inuenitur, ſciendũ eſt reliquias ægritudinis in corpore remanſiſſe, quas neceſſe eſt expellere, præcipueque ſi ſapor oris ſit fortis, multaque ſitis. Itaque venter ipſius ſoluatur aut minuatur, aut ex unguentis diſpoſitioni ſuæ conuenientia ſibi tribuantur. Denique ille in quo ſigno reliquiarum ægritudinis remanſerũt, vt eſt calor ſuperfluus, qui tactu ſentitur, aut ſpiſſitudo anhelitus, aut ſitis, aut dolor capitis, aut vrinæ tinctura, aut oris ſapor extraneus, aut alienatio in ſomno, aut vigiliæ, aut hmõi alia, præcipue ad regimen ægritudinis reducendus eſt, donec hęc oĩa ſigna remoueantur, & corpus omnino ſanitati reſtituat.

De Tutela contra morbos peſtilentiales. Cap. XXXV.

HAli vbi ſupra. Dicta de regimine corporum debilium neceſſitas oſtendere regimen eorũ quæ iam eſſe videntur in caſu cauſarum ægritudinũ, quarũ.ſ. cauſarum amputatio bipartita eſt. Vna eſt cauſarum quæ accidunt corpori extra, & hæ ſunt cauſæ morborum peſtilentialium. Altera eſt earũ, q̃ mouentur intus a cpre, & hę ſunt a complexione mala, aut ab humorũ copia, vel eorum malitia. Cautela morborũ, quæ fiunt ab extra, eſt eorũ quæ fiunt ab aeris mutatione, & hæc aut fit ex mutatione cõplexionis eius, in tpibus anni a naturali habitudine, aut ex alteratione atque mutatione ſubſtãtiæ eiuſdẽ, in corruptionẽ ac putredinẽ. Itaque peſtilentiales morbi quos.ſ. aer peſtifer in cpa hoĩum adducit, non accidũt omnibus hominibus, immo paſſiones illę, quæ fiunt a mutatione complexionis aeris, in ea corpora ſolent venire, quorũ complexio aeris eo tpe. Quæ vero a mutatione ſubſtantiæ aeris fiunt, in ea corpora ſecundum maiorẽ partẽ eueniũt, in quibus ſunt mali humores aeris illius tpis mali, ſubſtantię conſimiles, parati ſuſcipere paſſiones, ac morbos, quos inducit aeris malitia. Itaque ſi euentus ægritudinum ab aeris mutatione fuerint cautela ab eis eſt, ex vſu regiminis contrarij complexioni aeris illius temporis, tam in cibis, quam in medicaminibus, & alijs cauſis, ſanitati, & ægritudini communibus, prodeſtque humorẽ aeris cõplexioni eo tempore conſonum euacuare, eiuſq́ꝫ materiam amputare. Si aũt eſt ex aeris corruptione, quoniam huiuſmodi habitudo accidit aeri, ſecundum maiorem partem, ex exceſſu caloris, & humiditatis, oportet eſſe cautelam ab huiuſmodi infirmitatum incurſu. Primo quidem flebothomia, deinde laxatiua, cuius eſt illam ſuperfluitatem calidam purgare. Deinceps autem vtatur regimine refrigeranti, & deſiccanti, & caueat abundare calido aere & hu-

& humido. Timent autem peſtilentiales morbos, quorum complexio calida eſt & humida, pueriqꝫ & adoleſcentes, quia talis eis complexio dominatur. Quare oportet eos minutiones ſanguinis multiplicare, & eorum quæ refrigerant, & deſiccant vſum augere, totaque diligentia regimẽ calefaciens, & humectans auare. Sunt etiam peſtilentiales morbi plurimi, quando autumnus nimiæ ſiccitatis poſt æſtatem magni caloris, vt cauſon, & febris colericæ, quas committatur vomitus colerarum malus & turbatio, ac ſitis. Quare neceſſe eſt vſum regiminis præcedere refrigerantis & humectantis. Morborum autem peſtilentialium quidam ſunt ex putridis vaporibus, aerẽ inficientibus, vt ſunt vapores reſoluti ex cadaueribus, vel aquas in quibus olera ceciderant, fructuſque putruerunt. Vnde ſi poſſibile eſt oportet a locis recedere, in quibus talia contingunt. Si vero ſit habitatio ſub vẽto, per quam huiuſmodi putredines tranſeunt, aut in ſubterraneis locis, vel domibus ꝑ quas non pertranſit aer multus, loca ipſa aceto rigentur, myrto & odoribus frigidis ſternantur, vaporibuſque iocundis vaporentur; vt eſt xiloaloes & huiuſmodi. Quidam vero peſtilentiales morbi ſunt ab vno in alium tranſeuntes, vt lepra, ſcabies, ptiſis, mania, variola, & obtalmia. Ideoq; cum his qui talia patiuntur non oportet aliquem commorari, ſed ab eis longe fieri, ad loca quæ extra ventum ſunt per illos flantem.

De Cautela contra morbos ex humore prouenientes.
Cap. XXXVI.

EX cauſis autẽ morborum, quæ mouentur ab interioribus corporis, quædam communes ſunt, & hæc ſunt complexionis malitia, repletio humorum, & malitia eorum, quædam vero propriæ.ſ. vniuſcuiuſque morborum. De malo complexionis iam alias diximus, quod eius amputatio ſit per regimen, quod complexionis malitiæ contrarium ſit, eique reſiſtens. Porro chymorum repletio, quandoquidem mala non eſt, curatur per euacuationem, & corporis ab illo humore mũdificationem. Quæ vero eſt ex humoribus malis, eius curatio eſt per inanitionem illius mali humoris. Iſi. in lib. ety. Ex iiij. humoribus reguntur ſani, & ex ipſis læduntur infirmi, dum enim amplius extra curſum naturæ creuerint, ægritudines faciunt. Ex ſanguine quidem & felle, acutæ paſſiones naſcuntur, quas græci oxia vocant. Ex flegmate vero & melancolia veteres cauſæ procedunt, quas Græcorum medici cronia vocant. Ex epiſtola Hipocra. Nam quotiens aliquid in corpore creſcit ipſis humoribus, aut minus habet, ægritudines, & cauſas veteres facit. Itaque cum incurrit quis de cauſa ſanguinis quia ſanguis vt ſuperius dixi, feruens. & humidus eſt, debet contrarium medicamentum occurrere, quod ſit frigidum, & ſiccũ ſic de alijs. Aui. vbi ſupra. Ex his præterea rebus quas obſeruare debes, eſt in fortibus temporibus quantum poteris dimittere fortes medicationes, vt ventre ſoluere vehementer, aut prouocare vomitũ, aut aperire, vel adurere in æſtate vel hyeme. Præterea ſcire debes, ꝙ non omnis repletio, nec oĩs complexionis malitia ſuo medicatur contrario, euacuatione.ſ. & oppoſitione. Sed multotiens ſufficit bonitatis regiminis multitudo. Non oẽs igitur euacuationes neceſſariæ ſunt propter ſuperfluitatẽ repletionis, ſed quandoque ꝑꝑ magnitudinẽ ægritudinis, & ꝑꝑ repletionẽ, ſecundum qualitatẽ, non ſecundum quantitatẽ. Aliqñ quoque fit ſecundum modum perſeuerantis, ſicut indiget ille, cui podagra euenire ſolet, & epilenſia, & huiuſmodi in hora cognita, propterque in vere, tunc itaque neceſſarium eſt vt præſeruatiua euacuatione vtatur, ante ſuam horam, & euacuet ea, quæ propter in ipſis ægritudinis ſunt euacuanda, ſiue ſit minutio, ſiue ventris ſolutio.

De Signis humorum in corporibus dominantium.
Cap. XXXVII.

EX compendio Salerni. Signa vero diſtinguentia dominium humoris, iiij. eſſe cognoſcimus, ſ. læſiones, dolores tumores, & exeũtia a corpore. Per læſionem quidem triplicis virtutis dominium humoris declaratur. Per læſionem quidem aĩalis virtutis vt per ſaporem læſum. Sapor etenim ſalſus flegma ſalſum, acetoſus acetoſum flegma, vel melancoliã, amarus coleram, dulcis ſanguinem abundare demonſtrat. Per læſionem aĩe virtutis naturalis, ſi enim appetat terreſtria, melancoliã deponit, ſi vero frigida & humida, flegma deponit. Si vero calidos & humidos cibos quis appetens inuenitur, ſanguinem deponere diiudicatur. Per læſionẽ vero ſpiritualis virtutis, vt per inſpirationem magnam & raram ſanguinem, per magnã & ſpiſſam colera, per paruã, & rarã flegma, per [illegible] melancolia coniecturabiliter cognoſcitur. Per do[illegible] humor in eo exiſtens cognoſcitur, vt per doloris locũ, & eius varietatem. Per locum, qui aliqñ eſt vniuerſalis, vt in arterica, aliqñ particularis, vt in capite, quod quandoque totũ affligit, & dicitur cephalea, quandoque medium, & dicitur emigranea, quandoque vero partem, & dicitur dolor monopagicus, qui ſi ſit anterior indicat ſanguinem, ſi poſterior flegma, ſi dextra coleram, ſi ſiniſtra melancoliam indicat, per eius varietatem humoris certũ initium demonſtratur. Dolor. n. acutus colerã ambulans, aquoſos humores, aut ventoſitatẽ, extẽſiuus humorum multitudinem, ſempiternus ſanguinem, grauatiuus melancoliam demonſtrat. Tumor præterea triplici ratione cognoſcitur, vel colore, vel tactu, vel forma. Albus. n. & mollis flegma, rubeus & mollis ſanguinem, citrinus colerã, niger vel glaucus melancoliã indicat. Per tactum vero quia durus per duros, mollis vero per molles in cã eſſe indicitur. Per eius formam cognoſcitur, ex colera. n. puſtulæ fiunt acutæ formæ, & pruriginoſæ, ex ſanguine obtuſæ, & rubeę. De flegmate vero latæ, & non pruriginoſæ. Per exeuntia a corpore cognoſcitur, vt per vrinã, & per ſputa, & egeſtiones. Per vrinã humoris ſpẽs indicatur. Nam citrina colera, alba flegma, rubea ſanguinẽ, glauca vel nigra melancoliam, vel glaucã, vel nigram, ſignificat. Per effigiem etiam corporis; humoris dominiũ denotat, vt ſi carnoſus ſit aliquis, & venuſtus, & rubens, ſomnolentus ſanguinem deponit. Si pinguis & piger ad actiones, ſi pallidus & mollis, ſi bonæ imaginationis, malę memoriæ flegma dignoſcitur. Si macilentus & leuis ad actiones, & ruffus, & in ſomnis frigidus, colera dignoſcitur. Si quis macilentus & piger ad actiones, hebes ingenio niger, vel glaucus inueniatur, melancoliam deponere corpus coniecturaliter comprobatur.

De Præparatione corporis ad humorum purgationem.
Cap. XXXVIII.

TRiplici namque proprietate materiei ægritudo naturam impedit. Natura vero ſuo triplici motu econtrario reluctatur. Proprietatum nociuæ materiei prima eſt indigeſtio, ſecunda compactio, tertia mortificatio. Indigeſtio eſt proprietas materiei, ꝙ præparatur ad ægritudinẽ faciendam. Compactio eſt materies in eodẽ loco congeſtio. Mortificatio eſt peruerſio materiei oĩno in id quod eſt contra naturam. Primus aũt motus naturæ digeſtio dicitur. Secundus diuiſio. Tertius materiei remotio, quę operatur ad ægritudinem faciẽdam, contra hęc.ſ. digeſtio, contra indigeſtionẽ, & eſt nociuæ materiei mortificando, non mortificatæ perditio. Digeſtio itaque diuiſionẽ præcedit. Diuiſio vero ſecũdum naturam de iure remotionem præcedere debet. Medicus ergo peritus, naturæ motus debet imitari. In oĩbus. n. natura operator. Medicus vero miniſter eſt. In primis igitur, digeſtiuis eſt vtendum, deinde diuiſiuis, poſtea expulſiuis. i. digeſta digerere, cõpacta diuidere, mortificatiua expellere. Priuſquã ergo fiat euacuatio, oportet corpora fluxa facere, & cũ mollientib. digerere cũ alterãtibus, diuidere cũ diuiſiuis. Mollientia ſunt, vt ius carniũ teneriſſimarum, & ius piſcium magis mobiliũ, & ſquamoſorũ. Digeſtiua ſunt recte obuiantia proprietati materię, vnde nocumentum accidit. Diuiſiua ſunt in ſubſtantia ſubtilia, vt acetum. Quoniam autem eſt membris abominabile, dulce cum aceto coniungimus, vt mel, vnde fit oximel, & zuccara, vnde fit ſyrupus.

De Varijs modis purgationis. Cap. XXXIX.

MVltipliciter autem materiam remouemus, aut flebothomia, aut vſtione, aut ſternutatione, aut vrina, aut emorroidis, aut mẽſtruis, aut ſudore, aut egeſtione. Vomitu ſuperiores educimus. Flebothomia ſanguinẽ extrahimus cũ alijs humoribus. Vſtione vero humorem detrahimus, aut materiã in proprio loco conſumimus inſiſtentem. Sternutatione fumoſitates deducendo cerebrum depuramus. Per vrinam etiam epar, & veſicam, & renes mundificamus. Per emorroides immundum ſanguinem detrahentes, corpus omnino ſecuramus. Per ſudorem humores ſubcutaneos educimus. Per egeſtiones grauia in quãſlibet humores prouocamus. Prouocatiua vomitum alia leuia, alia grauia, leuia delicatis, grauia fortibus attribuenda cenſemus. Grauia aut ſunt compoſitæ medi-

ainæ, aut ſimplices, leuia ſimiliter. Grauia compoſita ſunt vt vomitus ſcapellæ, vomitus. G. Grauia ſimplicia ſi pluries ſumpſia, catapucia, elleborum album, nux vomica, ſemen atriplicis, ſemen rapæ, radix aſulæ, cocognidium. Compoſita vero leuia ſunt, vt hydroleon oximel. ſyrupus acetoſus, vomitus Nicolai, decoctio bacaræ, decoctio corticis ſambuci, vel vrticæ radicis. Leuia ſimplicia ſunt vt ſuccus bacaræ, iunci, radicis, & ſimilium, quorum decoctiones aſſignauimus. Ex his autem tam leuiter quam grauiter prouocantibus vomitum, vnguenta, aquis, vina, ſyrupus poſterius inſtitui. Vomitus nimmis conſtringitur, ſi catapucia ſtiptica ori ſtomachi ſuperponatur. Flebothomiæ duplex eſt modus. ſ. per antiphraſim, & per metbacenteſim id eſt per eandem partem, per antiphraſim i. per contrarium. Ante confirmationem enim ægritudinis in principio debet fieri per anthi. ante. ſ. v. diß in pleureſi. poſt confirmationem per metacen. Vſtionis duplex eſt modus, ſcilicet aut tantum adurendo locum materiam conſumimus ibidem, aut alium locum vrendo, materiam, nociuam euacuamus. Sunt mutatoria, aut leuia, alia grauis. Grauia fortibus, leuia delicatis offerenda cenſemus. Grauia ſunt vt pil. al. vel pi pill. euforbij pill. piperis piretri, ſtafiſagriæ. ſalis armoniaci, nitri, & ſalis gemmæ. Leuia vt puluis therphiſiæ, vel rolatũ vel lacinium perunctum lacte mulieris. Prouocantibus ægeſtionem malepſicibus vtimur, quoniam autem materiam primo digeſtam oportet euacuari, ſigna digeſtionis caponimus. Si vrina ſpiſſa apparuerit poſt attenuetur. Et ſi primo tenuis aſt, poſtea inſpiſſetur, digeſtionis ſigna cognoſcentus.

De Regimine purgationis ſanguinis. Cap. XL.

HAli vbi ſupra. Euacuatio quidem repletionis, quæ eſt in vetericalis fit per flebothomiam, & omnino per ea augent regimtuis qualitatem, ſicut ait G. quoniam ipſa eſt euacuatio totius corporis æqualiter, & ciborum imminutio. Sanguinis namque minutio attrahit humores ab omni corpore, maximeq; ſi fuerit dominans ſanguis. Si vero fit repletio ſecundum virtutem, oportet fieri ſanguinis minationẽ cum laxatiuos cuius eſt humore, purgare, quod ſi oportunum regimen facere diſpoſueris, conſeres contrarium qualitati mali humoris, & omnino quicquid auget qualitatem regiminis ſicut ait Gal. quia curatio totius corporis æqualiter ſi fuerint humores multi, fit per flebothomiam, & ciborum dimiſſionem ac balnei. Si vero fuerint humores mali, laxatiuo & vomitu, & vt materia laudabilis in corpore nutriatur. Attentiua igitur intuendũ eſt ſi videris ſigna repletionis, quæ ſunt in omni corpore, maximeq; ſigna repletionis ex ſanguine, tunc flebothoma de vena quæ dicitur aquchel. i. mediaſtina. Cumq; corpus euacuaueris loca reſtaura laudabilem ſanguinem, cibum quoque minuas, & a quadrupedum carne, dulcibuſque prohibeas, vtatur autem requie, caueatque laborem: labor enim corpora calefacit, humoreſque malos, qui ſunt in corpore liqueſcere facit, defluuntque frequenter ad aliquod membrorum nobilium, & alia. Vnde fit apoſtema, ceteraque morbi peſſimi, quare oportet eos qui repleti ſunt laborem cauere, maximeque in quorũ corporibus mali ſunt humores. Sic etiam a balneo prohibendi ſunt, quia facit aliquid ſimile. Si vero ſint aliquæ cauſæ quæ flebothomiam prohibeant, vt debilitas virtutis, vel imbecillitas ſtomachi & epatis, in his oportet vti diminutione ſomẽdorũ, & inpliatione ſm quod poteſt virtus, vt ſic natura ſanguinem reprimat & bonum ac digeſtũ faciat. Diminutio nanque ciborũ, & ſubtiliatio perfectiua ſũt in regimine morborũ ex repletione. Vtatur aũt regimina refrigetanti, ac deſicanti, donec ſanguis cõponatur, & maturetor, eiuſque pars deſiccetur, & in naturalẽ habitũ reuertat.

De Regimine purgationis coleræ, melancoliæ, & flegmatis. Cap. XLI.

POrro ſi cæteri dominentur humores, aut corrumpantur, accelerãda eſt eorum euacuatio conuenienti laxatiuo. Si igitur appareant ſigna ſuperhabundantis coleræ, feſtines eam extrahere. Et ſiquidem tempus æſtatis eſt, & patiens faſtidium ſenſerit, aut punctiones, aut morſus in ſtomacho. Vomitus cum ſquingibin, & aqua ca. exhibeatur. ſ. cum aqua ordei &c. Si autem æſtas non eſt euacuetur corpus cum laxatiuo aqua fructuũ, & mirabolanis citrinis ſolidatis, cum ſcamonea, ſecundum, quod videbitur poſſe ſufficere ſecũdum virtutem, ætatem, & regionem, atque conſuetudinem. Cibetur autem pullis conditus cum aqua ſeſcereni, & aqua granatorum, & ſimilibus. Dulcia vero caueat & ſalſa, omneſque cibos pungitiuos, qui acuti ſunt, & ſicci. Quieſcat etiam & laborem minuat, balneum cum aqua calida deuitet, & iram atque triſtitiam, in hereatque regimini aſſignato, donec cedeat corpus eius ad ſtatum priſtinam naturalem. Colera nigra ſi dominetur, euacuatio melancolici humoris oportet vt acceleretur, aliquando quidem vomitu ſi fuerit æſtas, vel autumnus cum his quæ purgant eam, vt eſt ſemen radicis, & nux vomica &c. Alioquin vero laxatiuo melancolia educenti, vt eſt decoctio epithimi, & agarici. Caueat autem triſtitiam, multiplicet gaudium, & letitiam, laborem vitet, & iram, vtatur balneo aquæ dulcis, & calida. Sit ac cibum eiuſcundaus tẽperatis, aut mediocriter calidos, & humidas. Quod ſi eorpori ſuperſit aliquid humoris melancolici, non tædeat ſæpius his medicaminibus ac regimine vti, quoniam hic humor diſficile curationẽ ſuſcipit. Quod ſi flegmatis apparuerint ſigna euacuationem eius accelera, per vomitum quidem ſi tempus æſtiuum fuerit, vel autumni. Si autem aliud tempus, detur medicamen laxans flegma. Si tamen non fuerit humor decoctus ac ſubtiliatus, nequaquam vtatur laxatiuo, quæ humores ſubtiliant, ſicut eſt aqua radicum herbarum, & imminutio ciborum, ac ſubtiliatio eorum. Cumque ſic fuerit flegma ſubtiliatum, & euacuationi facile, ac tranſitu per meatus, tunc inaniendus eſt cum pillulis ſoluentibus flegma. De hinc autem aſſiduus ſit in calidis, & ſiccis, caueatq; cibos flegma generantes. Quietem vero multiplicet ante cibum, & balneum aqua ſalſæ, atque ſulphureæ poſt digeſtionem, & imminutionem repletionis, bibat vinum vetus, croceum, rubeũ non ſpiſſum. Denique illi qui flegma ſentit in ſuo corpore iubeas minuere cibum, ac ſubtiliare, hæc etenim proficiunt, abſque vſu laxatiui, quoniam humorem illum ſubtiliant & excoquunt, auxiliaturque naturę ad illud alterandum in bonum ſanguinem. Cum enim flegma ſit cibus mediæ decoctus, cibus ſi minuatur, ac ſubtiliter ſuper eum excoquitur, & ſanguis efficitur, quod in humore melancolico, vel colerico non eſt eueniet, propter eorum ſiccitatem.

De Regimine corporum quorum res naturales immutatæ ſunt. Cap. XLII.

VNaquæque naturaliũ habitudinum (vt diximus) ſi minuatur, vel augeatur, aut a conſueto mutetur, ſæpius aduentũ ſignificat morbi, vel habitudinis mediæ inter ſanitatem, vel ægritudinem. Similiter & ſi fiat aliqua in corpore qualitas extra curſum naturalẽ, vt eſt languor, aut dolor, aut aliquid ſimile, portendit morbum, aut habitudinem, quæ nec ſanitas, nec morbus eſt. Incipiemus igitur nunc de regimine corporũ, quorũ res naturales ab habitudinibus ſuis immutatæ ſunt. In huiuſmodi ſiquidem oportet amputare cauſas eius mutationis, vt cito reducantur in ſtatum ſuum naturalẽ. Quod fit ſi vtaris regimine contrario cauſæ, a qua fit illa qualitas non naturalis. Verbi gratia. Si contigerit appetitum ciborum augeri, ſignum eſt aut malæ complexionis frigidæ accidentis ori ſtomachi, propter quod oportet vti potu vini, & oppoſitione ciborũ calefacientium. Aut quod ſalſum flegma ſuſpenſum eſt in ore ſtomachi, pp quod oportet vti vomitu, cũ his quæ dicta ſunt. Si vero minuatur ciborum appetitus, ſignum eſt caloris oris ſtomachi, propter quod oportet reſtringentibus vti, ſicut granatis acerbis, & ſyrupo hæſeerus, & aqua thamarindi, & ſimilibus. Cibatur quoq; cibis frigidis, vt piſcibus, lapidoſis, & huiuſmodi. aut ẽt ſignũ eſt repletionis corporis, & ob hoc euacuãdũ eſt humore dominãti. Si aũt inclinetur, appetitus ad acerba, ſignum eſt coleræ croceę, quam oportet reſtringentibus & prouocatione vomitus per ſquingibin, & aquã ca. purgari. Quod ſi inclinetur ad calida, & pungitiua & dulcia, ſignum eſt malæ cõplexionis fri. propter hęc vtendum eſt calefacientibus cibis, & medicaminibus, aut humoris acerbi, vtendum eſt ẽt vomitu. Porro ſi inclinetur ad frigida ſignum eſt malę cõplexionis calidę quę accidit ori ſtomachi, vtendum quoque eſt refrigerantibus, ac reſtringentibus. Porro ſi acciderit homini ſitis, ſignificat malitiam com. ca. & ſic quæ accidit ori ſtomachi, propter quod vtendum eſt refrigerantibus, & humectantibus piſcibus, & lacte.

Adhuc De eadem. Cap. XLIII.

SI ventoſitas acciderit inteſtinis, & ſtomacho, & hoc maiorum ciborum oportet vti exercitio, & dilatione prandij, a tempore conſueto, eiuſque immutatione. Si vero cauſa ciborum ventoſitates generantium

rium, oportet his vti quæ expellunt, vt eſt ſemen apij, & cimini, & ſimilia. Sudor, ſi multiplicetur in corpore impulſu naturæ, non oportet prohiberi, niſi excellerit. Si vero ex copia ſit perſluitatum, & crapulatum corporis, oportet cũ laxatiuo purgationem adhibere. Et ſiquidem ſudori fetor ineſt, putredinis ſignum eſt, & tunc oportet intueri de cuius humoris materia ſit, illumq; propria medicina purgare. Aqua naribus fluens ſi augeatur, patiens cum borace, & aloaloe munda vaporetur, odoretque nigellam, & ſimilia. Si vero minuatur, aqua calida ſuper caput infuſione vtatur, & inclinatione ſuper aqua ca. in qua decocti fuerint babimag. Quod autem defluit ab interioribus oris, ſi multiplicetur, oportet prohibere gargar. aquæ ca. & aqua decoctionis mirti, & gallæ, & quercus. Si vero minuatur, prouocetur curatione cũ yera, & ſtafiſagria &c. Somnus ſi multiplicetur, & hoc ex complexione hu. cerebro dominanti, oportet vti rebus calefacientibus & deſiccantibus, caputque cum ſynapi fricari. Si vero ex ſuperfluitate viſcoſi flegmatis cerebro dominantis, oportet purgare cerebrum cum pillulis yeræ, vel aloe, & pillulis aureis & gargar. Cum autem accidũt vigiliæ, ſignũ eſt ſiccitatis cerebri, quare vtendum eſt ratione aquæ dulcis & tepidæ, in qua decocta ſunt papauer cũ corticibus, & cortices cucurbitarũ, & folia lactucarũ & viol. & neoufar. comedatur etiam papauer, & lactucæ conditæ &c. Coitum ſi petat homo plus ſolito, ſignum eſt augmenti caloris & humiditatis, quapropter oportet vti refrigeranti, ac reſtringenti regimine cum cautela, vt ſunt papauer, lactucæ, portulaca, quercus viridis, & ſimilia. Significat quoq; frequẽter augmentum ſanguinis, ideoque flebotbomia vtendum eſt, & appõne ciborũ fri. & aquæ fri. balneatione ſi aer patitur. Sic igitur oportet amputari cauſas immutationis corporum ab habitudine ſua naturali, ne forte creſcant, & morbos afferant.

De Amputatione cauſarum, quæ ſunt extra rem naturalem. Cap. XLIIII.

SEquitur de regimine corporum, quæ transferunt ad habitudinem extra temperatã, & rem naturalem, tamq; ſunt in præcipiti caſu ad ægritudines. Itaq; cum inde accidit hoĩ angustia a ſemetipſo ſine labore aliquo febrem præſigurat ante aliã ægritudinem. Fetor in vrina, vel in ſudore ſignum eſt humoris putridi, qui euacuationis indiget, vtendum eſt quoq; regimine ei contrario. Morphea alba ſi multiplicetur, alba lepra timetur, & oportet patientẽ euacuari medicamine flegma purganti, ciboſq; refrigerantes, & humectãtes prohiberi. Raucitas, & in facie rubor accidens hoĩ, portendit elephantiã, ex hoc oportet accelerari flebothomiã duarũ venarum colli, ac ſæpius educere ſanguinẽ paolatim, ſecundũ quod virtus patitur, & ætas adiuuat, & tempus, & complexio naturalis. Poſt aliquot dies euacuetur corpus cum decoctione epithimij, & agarici, & a cibis melancoliam generantibus prohibeatur. Puſtulæ cum multiplicantur ſignum eſt futurarũ emiſſionũ: vtendũ eſt itaque flebotbomia aquahalæ. & baſilicæ venarum, & decoctio mirabolan. ei propinanda eſt, A carnibus arceatur quadrupedum, & a cibis dulcibus. Frigidis autem cibetur, & de aquis ſulphureis & aluminoſis ſuper eũ roretur, ipſe quoque in illis & in aqua maris immergatur, prodeſt. n. & arcet emiſſiones. Excoriationes autem ſi multiplicentur in corpore, puſtularum magnarum aduentum portẽdunt. Æquum eſt igitur hunc a cibis croſſis prohiberi, cibũque ſubtiliari, & a flegmate croſſo, atque viſcoſo corpus euacuari, plurimoque balneo vti. Si facies apparet tumeſcens, & inferior palpebra, hidropiſis eſt timenda. Hunc igitur oportet regi minutione cibi, ac ſobtilitatione, & a dulcibus prohibitione & aquæ multæ, vel corbatæ potatione. Vtatur exercitio dũ eſt inanis ſtomachus, poſt prandium requieſcat, eiuſque natura cum pillulis hieræ laxetur. Vomat cum ſqoingibin aliquando, & frequentat virgas caparis aceto conditas, & oliuarum conditarum Si enim huiuſmodi patienti regimen impreſſerit, facturus fiet a ſuperuento hydropiſis, prætetea ſi ei dolor vmbilici acciderit, ac permanſerit: aduentum hydropiſis tympanitæ portendit. Ob hoc vtendum eſt quibuſdam puluerib9, quæ fiunt ex ſeminibus aniſi, apii, feniculi, & cæteris.

De Amputatione venarum, quæ ſunt in capite. Cap. XLV.

DOlor capitis continuus aliquando portendit cæcitatem, hunc oportet curari cum pillulis hieræ. Quæ ſi non ſedant, bibatur aloes infuſio cum cæteris medicinis, quæ ſi proſunt arteriæ duæ, quæ ſunt in temporibus incidantur, aut vena frontis patiens minuatur, caueatque cibos caphaleam adducentes, vt eſt allium, cæpa, paſtinaca, caſeus, ſimileſque cibi vaporantes. Titillatio accidens faciei paralyſim portendit, vnde oportet vti medicaminibus caput purgantibus, & prohibeſi a cibis flegma generãtibus: vti vero calefacientibus, ac ſubtiliantibus, non autem cibis impleatur, aquis vero ſulphureis balneetur. Si acciderit hoĩ multa oppreſſio, epilenſiam portẽdit. Itaque cibos croſſos, & flegmaticos caueat, cibum minuat ac ſubtilet, & ſi pulſus eſt magnus, ac velox flebothomiam acceleret. Si facies intumuerit & comitetur dolor capitis, ac rubor in venis oculorum, maniam portendit, & frenesim. Oportet igitur accelerare flebothomiam, & ſanguinis eductionem, iuxta virtutis, & ætatis, ac temporis ſufficientiam: ponaturque ſuper caput eius pannus infuſus ſandalo. & aqua roſata, & poſtea detur caſſia. l. Quando vero accidit hoĩ triſtitia, & cogitatio, & nequitia mentis, ſine cauſa deſipientiam portendit, & melancoliam, huic decoctio, propinetur epithimi, & agarici, in qua proiectum ſit modicum ellebori nigri. Denturque ei pillulæ ſticados, caueat a cibis melancolicis, & vtatur calidis & humidis, frequenterque letitiam, & gaudium, ſonumque muſicorum cum cantu dulci. Catarrus frequenter accidens hoĩ qui gracilis eſt, & pectus ei ſtrictum, portẽdit peripleumoniam & ptiſim. Vnde oportet inuluti purgationẽ cerebri eius a crapula. Aliquando quidem cum pill. aloes, & pill. hieræ, aliquãdo vero cum aloes infuſione, cũque catarrus acciderit, vtatur ſirupo papaueris & iabuco, cum his quæ neceſſaria ſunt medicaminibus. Arcet enim fluxum a cerebro. Caputq; eius ſeruetur a calore & frigore, a labora quoque prohibeatur, & in pluribus quieſcens impinguetur.

De Amputatione earum, quæ in cæteris membris. Cap. XLVI.

SI ſenſerit homo grauitatem in latere dextro, iuxta hipocondriam, aut puncturas, aut extenſionem, portendit paſſionẽ epati venturam. Et ſi quod inuenitur graue eſt, portendit opilationẽ, huic oportet dari ſquingibin hanſalicis, cum ſeminibus & ſiropus abſinthij, & meſereon piretrum, & quandoque amigdalas amaras accipiat. Si vero quod ibi venit vel ſentitur eſt cum intenſione, ventoſitatem ſignificat. Si autem inuenitur & punctura portendit calidũ apoſtema, quare venam oportet baſilicã minui, eique rotulam caſſiæ. dari cum aqua intibe, & ſolatro, vtatur aũt frigidis in cibo, prohibeat a dulcibus. Ergo cum inclinatur in album portendit ictericiã, & tunc hoĩem expedit regi regimine quod conuenit epatis calori. Hali. Si acciderit hoĩ faſtidiũ & ventoſitas in ſiniſtro, aut dextro latere ab his, quæ ſub hipocundrijs ſunt, ſimul et ablatus ſit ciborũ appetitus, hoc ilion portendit, quare minuendus eſt cibus atque ſubtiliandus. Immouendus eſt & potus aquæ fri. & vtendũ eſt exercitio, ac ſomno prolixiori. Si autem ilius vtriſq; grauat, & extenſio acciderit, apoſtema futurum in renibus portandit, vtendum eſt itaque flebothomia baſilicę in latere patiẽti, dandadaque eſt ei aqua ordei, locus et emplaſtrizãdus eſt aliquo conſutanti, fluxumq; materiæ prohibenti. Arenæ cũ immerguntur vrinæ: ſignũ eſt generationis lapidum in renibus futurorũ. Vtendum eſt igitur huiuſmodi exercitio temperato ante prandium, vt ſuperfluitates euacuentur, & humiditas flegmatica maturetur. Arcenda eſt autem ciborum copia maximeque croſſorum, ne forte crapulæ croſſæ in eius corpore coaduneniur, vtaturque ſubtilibus, & vrinã prouocantibus. Vrinæ incenſio cõtinuo vulnera futura ſignificat in veſica & virga, quare oportet vti cibo refrigeranti & humectanti. Dulcia vero & pungitiua cibaria prohiberi. Cum autem ex ventris ſolutione dolor & incenſio in ano prouenit: Dyarriam portendit. Huic oportet dari puluerem compoſitum ex ſemine petroſilli, & amilo &c. Si vero in ano aſſidua prurigo fuerit, emorroides portendit, hunc a cibis melancoliam generantibus, & frigidis arceri conuenit.

De Regimine iter agere volentium. Cap. XLVII.

HÆ: de amputatione cauſarum morborum iam aduenientium dicta ſunt, ad cuſtodiam ſanitatis. Præter hæc etiam quædam adhibenda ſunt ſanis, quæ proxima ſunt neceſſariis, vt comptura corporis, & ipſius compoſitio, eiuſque mundatio, capillorum confortatio, productio, & prohibitio, & huiuſmodi. Regimine quoque ſine cautela peregrinantium a periculo maiorũ accidentium. Primum quidẽ ante peregrinationẽ oportet corpus a ſuperfluitatibus cũ flebothomia, & laxatiuo euacuare, & medicamen coniectum accipere. Labor

enim

enim & motus calefaciunt corpus, & ab hic humores mali ca leſiunt. ac de loco ad locum tranſeunt. Ac ſic ad aliquod mem brorum nobilium defluunt, in quibus apoſte ma patiunt, aut bonis humoribus admiſcétur, quos & corrumpunt, indeque febres, & alii morbi fiunt. Præterea qui peregrinatur, ſi non habet conſuetum ambulare, quia exerceat ſeipſum in deambu latione paulatim augens quotidie donec aſſueſcat, eique facile fiat. Et ſiquidem eum ire peditem oportent, lacertos cruribus ligatus componat, ſtringatque ſe medium manutilibus, quo motui ſit aptius paratus. Sit ei baculus quo ſemper innitatur, iter, n adiuuet, & anguſtiam ab eo releuat. Non autem iter fa cienti famem pati conuenit, hoc enim virtutem debilitat ac diſſoluit, propter multitudinem eorum quæ ſoluuntur a corpore per motum. Sed nec in repletione, quia prohibet itineris celeritatem, & adducit ſpiritus arctationem, niſi ſit cutis rara, poriique aperti ſolari. Sin aliter oportet bona antequam iter fa ciat cibo refici quantitate quidem pauco, ſed plurimi nutrimen ti. Siquidem oportet eum accelerare viam, cum ſenſerit angu ſtiam quieſcat, ſeque ipſum ſi poterit deponat, & paululum in ſaudatur, oleoque violato vngatur, magis autem pedes & dor ſum, vt ſiccitates, quæ illis motu facta eſt, humectetur. Razi 6. parte. Qui longum iter vult peragere, ante ipſius inceptionem minui debet, & medicinam ſolutiuam ventris ſumere, præcipueque ſi longum tempus tranſijt, ex quo neutrum horum per egit. Qui autem iter agere non mundificato corpore voluerit vix febres euadere poterit, quod ſi eas aliquando euaſerit, quia corpus eius diſſolutum eſt, cutiſque rara, non euadet catarrū vel apoſtema. Ei quoque ſtudendum eſt, vt conſuetudinem ſuam in dieta & ſomno & motu, vel exercitio tranſmutet in illum, quo cum in itinere vti conueniet, ne ſcilicet mutatio ſubita eum grauet.

De Regimine iter agentium æſtiuo tempore.
Cap. XLVIII.

QVi vero tempore magni caloris iter agit, nec cibo repletus nec ebrius ſit, nec etiam hora illa vinum bibat, non tamen a cibo, vel vino penitus vacuus ſit, niſi faſtidium patiatur, quod ſi paſſus fuerit omnino ab illa re melius eſt abſtinere, & dormire, atque quieſcere, donec faſtidium remoueatur. Quod ſi nullo modo cibum appetierit, caloremque ſuperfluum ac ſitim ſenſerit, triticum fractum cum aqua multa coctum, cum zuccaro, & cum aqua frigida bibat, poſt cuius hauſtum non ſtatim eat, ſed parum moretur. Nam ſi motus ſtatim fuerit, cibus exiſtens in ſtomacho de vno latere tranſiens ad aliud ſtomachum inflat & male digeritur. Si autem ipſum ire neceſſitas coegerit, parumper bibat, & nunquam fortiter incedat omnia vero membra ſua præcipueque caput a ſole cuſtodiat, & quam maxime ſi dentius ire voluerit, diu namque dum fortis eſt calor incedere, ac ieiunata corporibus macris nocet plus, groſſis vero minus. Quædam etiam eroſa reperiuntur corpora, quibus conſeruit prædicta. Vſus etiam in huiuſmodi multum valet, corpora namque calorem, aut laborem, vel famam vel talia ferre conſueta in his inueniuntur fortiora magiſque tolerantia. Poſtquam autem itinerans iter ſuum perfecit, aliquantulum prius quieſcat, & poſtea in aqua tepida dulci balneetur, deinde cibaria infrigidantia, & humectantia comedat, & in loco ventis expoſito dormiat, ac ſolicitudinem prætermittat. Hab. vbi ſupra. Si quem æſtiuo tempore peregrinari contigerit, iter carpat nocte dum aer eſt frigidus, die vero requieſcat, vt ſecurus ſit a ſolari læſione. ſtrec. n. in ſole & æſtu perſæpe morbos peſſimos adducit, vt cephaleā, ethicam, & huiuſmodi. Magis autem his quorum complexio eſt cali. & ſic. corpuſque gracile, Corporibus aūt frigidis & hu. obeſis, & corpulentis, non adeo nocet. Porro ſi vigeat per diem ambulare, veſtibus ſpiſſis, & ſolidis operiatur, quo prohibeatur æſtus ad corpus accedere, caput etiam & faciem pilleis, aliiſque ſubtilibus operiat, quo minor anhelatio ſiat in aere calido, nec ſiat illis meatuum excoriatio.

De Cautela contra ſitim in itinere. *Cap.* XLIX.

EXpedit enim iter agenti lac, & caſeum veterem, & fabas cæteroſque cibos ſitim prouocantes vitare, refrigerantibus, & humectantibus vti; ciborum namque copia ſitim excitat. Razi vbi ſupra. Oportet ergo quemlibet ſitim in itinere timentem, a cibi ſaturitate abſtinere, antequam tamen eat ex oleribus frigidis, & acetoſis parum comedat, a ſalſe vero vel dulcis, vel acutæ rei comeſtione abſtineat, propterque a piſcibus tam recentibus, quam ſalſis, quia effectiui ſunt ſitis. Caueat alit ne cito, ſed ſuauiter incedat, quia citus inceſſus hominem frequenter ac vehementer anhelare facit, quod in prouocatione ſitis omnibus deterius exiſtit. A moſſa quoque abſtineat, quoniam & ipſa ſitim creat. De his autem, quæ ſitim ſedant, ac diu remouent, ſunt lac, acetoſum valde, portulaca, cucurbita, citrulli, melones non dulces, & pira non multum dulcia, ſed valde humoroſa, & parum ſtiptica, poma quoque, & mala granata, & quæ de fructibus acetoſis ſunt eis ſimilia. Hæc ſi quis antequam eat comederit, non ſitim patietur. Cum autem in itinere ſitim vehementem aliquis patitur, non ſtatim aqua cum eam inuenerit, ſatietur, ſed os ex ea diu colluat, & parum inde traiiciat, in qua etiam extremitates ſuas mittat, faciemque ſuam ex ea lauet, & in eam ſi voluerit intret, & quanto magis imminutam eſſe ſitim perſenſerit, potum augmentet, donec ſatietur ſi voluerit. De his & quæ in ipſo itinere, vel ambulatione tenta in ore temperiem ſitis addiderunt, ſunt pira ſicca, & acetoſa, granatæ quoque acetoſæ, grana autem ex maſal, parumper ſumere, & in ore quouſque diſſoluantur tenere. Hinc etiam (licet parum conferre) in ore tenere cryſtalli fruſtum, aut argentum merum tersum, labra præterea ſtringere confert, & aerem nullo modo per os attrahere, aliquam quoque de rebus frigidis odoriferis ſemper odorare. Præterea ex ſemine cucurbitæ cum aliis, quibus trociſci parari ſiunt, qui etiam in ore tenti & ſitim ſedant & ardorem extinguunt, vnde etiam febribus acutis ignitis in ultimitate conferunt. Auic. vbi ſupra. Aquarum quoque diuerſitas iter agentem ad ægritudines magis, quam nutrimentorum diuerſitas adducit, cuius emendatio eſt vt vehementer colentur, & fiat vt reſudante corpore multum per ſudorem egrediatur.

De Regimine iter agentium in frigore. *Cap.* L.

HAli vbi ſupra Hyeme vero locisque frigidis oportet iter facere de die, nocte vero quieſcere, veſtibus piloſis operiatur corpus, & duplicia inducere, caput & faciē mollibus pilleis operire, pedes quoque laneis tegere. Caueat aūt quantum poterit frigus, maxime equo vectus, peditibus, namque pedes calefacit copia motus, vnde & ambulatio perfectior viſ hoc eſt equitatione. Equitibus nanque fiunt quidā languores minime peditibus accedentes, quia meatus eorum corpora calefacit. In locis quoque niuoſis oportet addere cautelam membrorū extremorum, & faciei a frigore, magis aūt ſi cum hoc etiam vigeat flatus ventorum. Hoc. n. difficilius eſt, & maius prouocās nocumentum. Itaque præuenire conuenit, & allia, cepaſque competenti modo comedere, cibos et in quibus calida condimenta ſunt, vt piper, & zinziber. Corpus etiam, & pedes vngātur oliuarum oleo, vel laurino, vel cæteris huiuſmodi calidis oleis, quibus opilari pori prohibeāt aditum frigoris ad membra. Sitque & ingreſſus caloris ad interiora, & ſuperficies oleo calefacta. Caueat inſuper iter agens, ne debilitetur eius viſus propter intuitum in niue frequentē, hoc. n. viſum ſpargit, cūque minuit: ſuperponat igitur oculis niger pānus ſiue niger ſudarium, & violaceæ veſtes aut virides, quia viſum colligunt & adiuuant huiuſmodi veſtita, prohibentque ſpargi. Eſt autem niger, color melioris actionis ad huiuſmodi, nec conuenit homini iter agē ti, & huiuſmodi locis frigidis, vt doloris quiete ſiat ſecurus, hoc enim ſignificat corruptionem ſenſus, nec oportet negligere curam eius. Itaque ſi intumuerint digiti, oportet illos oleis calidis linire, & in aqua calida poni, in qua calefacientia decocta ſint, & diſſoluentia, ſicut anetum, & furfur, & ſimilia. Si vero lucidi ſunt aut nigri, oportet illos profundius incidere, & in aqua calida permittere donec ſponte fluxus ſanguinis amputetur. Razi vbi ſupra. Qui tempore vehementis frigoris incedere debet, cibis eſu ac vino repleri prius oportet, poſt quorum acceptionem oportet ab itinere paulisper abſtineat, donec cibus caleſiat, ſedetur que motio, quæ in corpore facta fuerat. Cibaria vero quibus vtitur actualiter, & potentialiter calida ſint. Qui ſi frigidum aerem in itinere attraxerit, non ſtatim poſt itineris profectionem, & quietem ad ignem ſe calefacere, nec balneum intrare, vel durare debet, ſed per vnam horam locum calidum in quo ſit ignis, a longe circumeat. Deinde paulatim vero igni appropinquare incipiat, poſt hoc, autem ſi magnum in itinere tetigit eum frigus balneum ingrediatur, in quo diu morando ſiccetur, Quod ſi balneum inuenire non valeat, in domo igne calefacta tamdiu ſiccetur, donec corpus eius rubere incipiat.

De

De Regimine peregrinantium in mari, & in exercitu.
Cap. LI.

HAli vbi ſupra. In mari vero peregrinanti ſi ſubuerſio & vomitus acciderit, vtatur ſyrupo heſeeren, vel granatorum cum menta, vel pomorum murorum cum tamarindis, ſugat & odoret granata poma, mu'a, coctana, minuat que cibum. Si autem incipiet ei vomitus dominari, mandetur ſtomachus eius coleris. & vtatur deinceps ſupradictis, ſitq; cibus eius acerba, vel qui ſit de acerbis. Abſtineat autem ab intuitu maris, prodeſt.n. Razi aſt vbi ſupra. Qui per mare vult incedere, atob fructuū, & medicinas quibus vti conſueuit, ſecum deferat. Prius tñ quàm ingrediatur mare, per aliquot dies comeſtionē, qua conſueuit vti, debet minuere, caliq; cibo vti qui ſit de his qui rigidum ſtomachū faciunt. Ea quoq; die, qua mare primum ingreditur, aquam non intueatur. Sed ea odorare, & comedere paulatim incipiat, quę vomitum reprimunt. Quibus ita geſtis, ſi ſtomachi ſubuerſio acciderit, & vomuerit, aliquotiens vomere permittēdus, qm̃ hoc ei non nocebit. Quod ſi pluſquam neceſſe eſt hoc ei accidat, atob fructuū, quaſi ſorbendo, atq; lambendo ſumat, & ſumach, & granatorū grana, & hmõi accipiet. Exercitus æſtiuo tempore in altis locis, & collibus debet manere, & hoſtia tentorii ad ventum ſeptētrionalem vertere. Inter tentoria vero magnum intermittendū eſt ſpaciū, & a meſſibus, quanto plus poſſibile fuerit, eſt elongandum. In hyeme vero ſit ipſorum regimen contrarium huic, vt ſ. in locis profundis maneant, & tentoria coniugant, eorumq; ad orientē in meridiē hoſtium vertant. Si vero meridianus aer humidus fuerit, dieta minuatur, & vinum oino dimittatur, ſed exercitiū ad incremētum proueniat. Si aūt aer ſiccus fuerit, huic contrarium fiat. Quod ſi multi homines ibi ægrotent, ab exercitu ſeparati longe maneant.

De Cautela contra pediculos ac pulices & muſcas.
Cap. LII.

HAli vbi ſupra. Accidit aūt peregrinanti copia pediculorū in corpore, propter ſudorem, & puluerē, ac balnei paucitatem. Quod cum euenerit, corpus eius cathaplaſmetur cum argento viuo occiſo cum oleo, adiuncta Ariſtologia longa, & deſela. Mane quoq; balneum ingrediatur, & corpus eius fricatione valida mundetur, caputq; cum cataſabiiro, & borace lauetur. Razi vbi ſupra. Pediculorū generationem prohibēt vſus balnei & lauacri, pannorum frequens mutatio, propterq; vt pannus qui carni adhæret lineus ſit, tarde namq; pediculis repletur. Huiuſmodi pediculos aūt interficit argentum viuū extinctum ſi oleo miſceatur, & ex eo fila lanea inungantur, quæ ſuper ſe aliquis impendat, aut ex eis ſe cingat. Pulices cū herba quæ dicitur cauchas, in lecto poſita fuerit, quaſi ebrii & paraly tici fiunt, nec ſalire, nec ſe mouere poſſunt. Si vero aqua in qua tribuli cocti fuerint domus roretur, pulices omno deſtruuntur. Aqua ſimiliter in qua ruta decoquitur aut oleander eos interficit. Culices ex fumo paleę, & ex fumo taccini ſtercoris, & quam maxime ex fumo calami, & nigellę fugantur. Muſcę vero aqua in qua niger elleborus coquitur, & arſenici citri, vel olibani fumo necantur.

De Remedijs contra beſtias nocinas, & ſerpentes.
Cap. LIII.

DE his autē quæ beluas fugant, dicunt quòd Leo pre albo Gallo, & præ Mure fugit. Præ ligno quoq; quod dicitur Sethin timet. Leopardus præ herba quæ dē leopardi herba terretur, & herba quæ leopardū ſtrangulans dicitur interficitur. Lupus vbi eſt ſquilla nō approximat. Catti ſilueſtres & dalac, ex fumoſitate amigdalarū fugiunt, elleborus ēt & ſquilla. Porroq; Canes ac Leones plurimaſq; beluas interficiunt mures, edo ma cum calcanto fumigata fugiunt. Ex ſquama vero terri vel gallia metallina, vel ex elleboro moriūtur. Si ex aliquo. ſ. iſtu ſum cū farina conſperſo comederint. Formicę itidē ex alchitran, & ex ſulphure, & ex aſſa fetida fugātur. Et ſi ex iſtis mittatur aliquid in earum foraminibus morientur, & ſi ex eo extra foramen epithima fiat non exibūt. Serpentes expellantur, ſi domus cum cornibus cerui, vel vngulis capræ, vel ſulphure, vel galbano, vel pice, vel bdellio, vel lignis malorum granatorū, vel capillis humanis ſuffumigetur, vel ex aqua in qua ſal-ammoniacus diſſolutus fuerit roretur. De hoc ēt aqua ſi in eorum foraminibus fundatur morientur. Tribuli quoq; ſi in eorum foraminibus mittantur fugiunt. Scorpiones autem fugiunt ſi domus cum vngula aſini, & ſulphure, galbanoque ſuffumigetur. Oleum ēt in eorum foraminibus ſi fuſum fuerit, inde vlterius non exibunt. Item aſſa ferida ſi in aqua diſſoluatur, & domus ex ea roretur, non ibi approximant. Præterea ſi multi ex eis capiantur, & domus ex eis ſuffumigetur, oēt alii fugiunt. Dicitur ēt quòd vipera ſi bonum zamorad intueatur, oculi eius illico eliquantur, & a capite fluūt. Catti quidem & furones, & pauones, ac grues, & aquatica volatilia, & his ſimilia, quæ venenoſa capere animalia conſueuerunt, in curtis nutrienda & tenenda ſunt.

De Cautela contra venenum. Cap. LIIII.

QVi cibum ſuſpectum habuerit de veneno, nequaquā comedat in quo eſt dulcedo, vel ſuperabundans acetoſitas & ad vltimum quicquid ſuperabundantem ac fortem habet ſaporem. Ne namq; pernitioſæ ſpecies. ſ. venenoſæ, niſi talibus nutrientibus miſceri nullatenus poſſunt. Malum quoque cibo odorem ſi habuerit dimittendus erit, præterea qui venenum ſibi dari timet, aliquam ex medicinis operationem veneni remouentibus, aut debilitantibus aſſidue bibere debet. Quod ſi venenum aut potum illius acceperit, eadem hora qua mutationem & æſtuationem ſentire cœperit, aquam tepidam, & oleum ſiſaminum vſq; ad repletionē ventris bibat, & euomat. Eſt autem medicamē de nucibus, & ficubus, quod omnes venenatorū animalium modos nocere prohibet. Auicē. in 4. canon. Epithimata vero quibus corpora liniuntur, vt non approximent eis venoſa, ſunt cerebrū leporis cum aceto & oleo, & ſtorax quando ſoluitur in oleo, & oleum in quo infuſa ſunt folia pini recentia trita, aut flos cypreſſi & grana Iuniperi, & folia ſimiliter agni caſti, in oleo, & abrotanum, & aſfodillus, & daucus, & carpobalſamum, & radix naſturcii, & cætera quæ ſupradicta ſunt.

De Curatione ęgritudinum. Cap. LV.

HAli vbi ſupra. Medicina eſt ſcientia apponendi modum vel modum, vel ad id quod excedit modum. Eſt.n. ſcientia apponendi reparationis, vt temperantia conſeruetur, diſtemperata diſtemperatis, vt ad temperantiā reducantur. Quæ quidem temperantia triplici fundamento regitur. ſ. humoribus, cibis, & membris. Ex dinamide Galieni. Omne auxilium medicinę totius corporis tripartitum eſt. ſ. medicamēto, ferro, igne. Quod.n. medicamento curari non poteſt, ferro curetur. Si aūt nec ferro poteſt, igne reuocetur. Quod aūt nullo iſtorum triū ſuperari poterit, incurabile æſtimetur. Iſidorus vbi ſupra. Medicinæ curatio aſpernenda non eſt, meminimus.n. Iſaiam Ezechiæ languenti aliquid medicinale mandaſſe, & Paulus Apoſtolus. Thimotheo modicū vinum prodeſſe dixit. Curatio igitur morborum tribus generibus conſtat. Farmacia, quam Latini medicamina vocant. Cyrurgia, quam Latini manuum operationem appellant, manus.n. Græcè, cyros vocatur. Dyeta, quam Latini regulam vocant, eſt.n. obſeruatio legis vitę. Sunt ergo oī curationi ſpecies tres. Primum genus dyeticum. Secūdum farmaticum. Tertium cyrurgicum. Dyeta eſt obſeruatio legis, & vitæ. Farmacia eſt medicamentorū curatio. Cyrurgia ferramentorum inciſio, nam ferro inciduntur, quæ medicamētorum non ſenſerit medicinam. Antiquitus autem medicina herbis tantum, & ſuccis erat, talis.n. medendi vſus cæpit deinde ferro, & cęteris medicamentis. Omnis autem curatio, aut ex contrariis, aut ex ſimilibus adhibetur. Ex contrariis vt frigidum calido, vel humidum ſicco, ſicut & in homine ſuperbia ſanari non poteſt, niſi humilitate ſanetur. Ex ſimilibus vero ſicut ligamentum vulneri rotundum rotundo, vel oblongum oblongo apponitur. Ligatura enim ipſa non eadem membris & vulneribus omnibus, ſed ſimilis ſimili coaptatur, quæ duo adiutoria etiam ipſa nominibus ſuis ſignantur. Nam & anthidotum Græcè, Latine ex contrario datum ſignificat. Contraria enim contrariis medicinæ ratione curātur, at contra ex ſimili ſe pigra, quæ interpretatur amaritudo: quia amaritudo morbi, amaritudine medicaminis ſolui ſolet.

De Dieta infirmorum. Cap. LVI.

AVicenna vbi ſupra. Medicationis itaque res tripliciter completur. ſ. regimine, vel adminiſtratione nutrientium exhibitione medicaminum, & operatione manuum. Nutriens quandoque prohibetur, quandoque minuitur quandoque æquatur, quandoque augetur. Prohibetur quidem vt natura in maturatione humorum occupetur. Minuitur autem vt præter hęc etiam virtus conſeruetur, inquantum enim nu-

trie,

trit, virtutem, cuſtodit, inquantum vero minuitur, partem materiei conſeruat, ne natura tunc in digerendo multum cibum occupetur. Semper autem medicus ſollicitus ſit de duobus. ſ. ne virtus ſit valde debilis, aut ægritudo multum fortis. Nutriens quidem minuitur, aut in quantitate, aut in qualitate, aut in vtroque. Eſt inter hoc differentia, quia quandoque nutriens eſt multæ quantitatis, & pauci nutrimenti, ſicut olera & fructus, ſi ex eis multum comedat, quandoque autem econtrario ſicut oua. Nobis autem quandoque neceſſarium eſt qualitatem minuere, & augmentum in quantitate facere, vt quando deſiderium ſuperans eſt, & in venis crudi ſunt humores, & voluerimus per impletionem ſtomachi deſiderium ſopire, & a venis multam materiam prohibere, ideo vt prius quod in eis eſt maturetur, vel aliis de cauſis. Quandoque vero neceſſe eſt augmentum in qualitate facere, & quantitatem minuere, vt quando volumus virtutem confortare ſtomachi, quia iam non valet rem multam digerere. Quod autem in minuendo cibum, aut prohibendo laboratur, plurimum ſit cum ægritudines acutæ medicantur. Minuimus etiam in ægritudinibus chronicis, ſed minus quàm in acutis. In cronicis namque plus de virtute ſoliciti ſumus, quia chryſis earum eſt longinqua, ſtatuſque remotus. Ideirco niſi virtus cuſtodiatur vſque ad horam, chryſis ſtare non poterit, neque illud quod in longo digeritur tempore, digerere, valebit. In acutis vero, quia propinqua eſt chryſis, confidimus quòd ante ſtatum non reſoluetur virtus, nam ſi hoc tenuerimus, nutricos non plurimum minuemus, & quanto magis ægritudo principio fuerit propinqua, & accidentia magis quieta, tanto magis onttiemus virtutem confortantes eam. Porro quanto magis ægritudo proceſſerit, minuemus dietam, & propter prædictam ſubtiliam, & vt virtus in bona luctamina alleuietur. In tempore quoq; ſtatus ægritudinis regimen vehementer ſubtiliamus, & hoc tanto magis quanto ægritudo fuerit acutior, & chryſi propinquior. Nutriẽs præter ea ſecundum quòd ex eo fit nutrimẽtum, duas habet alias operationes. ſ. velocitatem penetrationis, ſicut diſpoſitio vini, & tarditatem penetrationis, ſicut aſſatorum diſpoſitio, atq; ſixorum. Sunt autem in nutriente diſpoſitiones duæ. ſ. ſpiſſitudo ſubſtantiæ eius quod ex ipſo generatur in ſanguine, eiuſq; retentio, ſicut eſt diſpoſitio nutrimenti porcinæ carnis, & vitulinæ, aut eius ſubtilitas, ac reſolutionis velocitas, ſicut eſt diſpoſitio eius quod ex vino fit & ficubus. Et nos quidem illo quod cito penetrat neceſſarium habemus, quando caſui virtutis animalis, eiuſque reſolutioni ſuccurrere volumus. Virtus autem ſtomachi tamdiu tolerare non poteſt, vt nutriens digeratur, quod tarde digeritur a nutriẽte. Porro metuimus, quod cito digeritur, cum accidit vt nutriens præcedat quod tarde digeritur. Timemoſque ne cum eo corrumpatur, veremur etiam a nutriente groſſo, cum oppilationes accidere ſeimus. Sed cibũ nutrimenti fortis tardeque digeſtionis eligimus, propter quõ velociter cõfortare, & exercitiis fortibus præparare volumus. Rarum quoque nutriens eligimus, propter illum cui velociter accidit poroſorum ſpiſſitudo.

De Electione medicaminum ſecũdum ſui qualitatem, & quantitatem, & ægritudinis horam. *Cap.* LVII.

MEdicatio vero quæ fit medicinarum exhibitione tres habet regulas. Vna eſt eligendi medicinæ qualitatem. ſ. calidam, aut frigidam, aut humidam, aut ſiccam. Secunda eſt eligendi quantitatem. Et hæc diuiditur in duas regulas. ſ. menſuram ponderis eius, & qualitatem ipſius. i. gradum ſuæ caliditatis, aut frigi. &c. Tertia eſt obſeruandi ſuam horam. Ex temporum vero, vel hora ægritudinis eſt, vt ſciatur in quo ſuorum temporum eſt ægritudo. Verbi gratia, ſi apoſtema fuerit in principio, ſuper ipſum ponatur, quod repercutiat ſolummodo. Si autem in ſtatu ſit, ponatur id quod tantummodo reſoluit, in medio miſceatur vtrunque. Item ſi ægritudo acuta ſit in principio, ſui regimen oportet temperate ſubtiliari, ſi autem in ſtatu, magis in ſubtiliando ſtudere. Si vero prolixa ſit, non tantum in principio, ſed etiam in ſtatu, temperata ſubtiliatione conuenit vti, licet multas prolixarum ægritudinum, præter febres regimen ſubtiliatiuum reſoluat. Ægritudo quoque ſi multæ ebullientis materiæ fuerit, in principio debet euacuari, non maturatio expectari. Si vero mediocris fuerit, eſt maturanda, & poſtea euacuanda. In electione qualitatis medicinæ habetur cognitio, per cognitionem ſpeciei ægritudinis. Medicina enim eſt eligenda quæ ipſi ægritudini in qualitate ſit contraria, nam & ſanitas ſuo ſimili conſeruatur, & ægritudo ſuo contrario medicatur. Menſura vero quantitatis eius, ex duabus cognoſcitur partibus, ſcilicet ex natura membri, & ex quantitate morbi, & ex rebus, quæ ſuper illud ſua conuenientia, & aptitudine ſignificant, vt ſunt genus, ætas, conſuetudo, tempora, regio, ſitus & forma. Ex horumque ſumma dignior eſt ars, ſecundum ægritudinis quantitatem. Menſura quoque medicinæ cognoſcitur, qualis debeat eſſe. Verbi gratia. Cum corporis caliditas ægrotatiua fortis eſt, illam extingui neceſſe eſt cum medicina, quæ ſit infrigidando fortiſſima, ſimiliter & econuerſo. Si vero qualitates ægrotatiuæ, vel accidentales non fuerint fortes, medicinæ quoque debilioris qualitatis ſufficient.

De Electione medicaminum, ſecundum naturam membrorum infirmorum. *Cap.* LVIII.

COgnitionem naturæ membri. 4. rerum cognitio continet. ſ. cognitio complexionis eius, & creationis, & ſitus, ac virtutis. Complexionis quidem, quia cum eius naturalis complexio nota fuerit, tunc vt ipſius cõplexio in ægris qualis ſit cognoſcatur, per menſuram æſtimatiuam ſcietur, quantum eius complexio naturalis elongata ſit, ac per hoc quanta menſura ad temperiem reduci poſſit. Membri creatura diuiditur in quatuor modos, ſicut alibi diximus. Membrorum præterea quædam ſunt in foraminibus ſuis facilia. Suntque in eis interius aut exterius loca vacua, per quæ ſuperfluitas medicinæ expelluntur ſubtiliter & temperate. Alia vero quæ non ſunt ita, ſed indigent fortiori medicina. Item membrorum quoddam eſt rarum, quoddam ſpiſſum. Raro quidem ſufficit ſubtilis medicina, ſpiſſo vero fortis eſt neceſſaria. Quod autem medicina forti plus indiget, eſt illud quod in nulla duarum partium ventriculum habet, neque receptaculum. Poſt hoc eſt illud quod habet ab vna parte, & poſt ipſum illud, quod a duabus partibus habet receptacula, ſed ſolidum ac ſpiſſum eſt ſicut lignum. Poſt hoc autem illud quod ex duabus habet partibus, ſed ſolidum ac rarum ſicut pulmo. Situs quoque membri cognoſcendus eſt, quia per ſitum cognoſcitur locus, aut ſocietas. Vtilitas quidem ex ſocietatis cognitione proueniens eſt magis propria, quia partem eligis ad quam medicina trahit, & ad quam eam declinare facis. Verbi gratia, ſi materia fuerit in gybbo epatis euacuabis eã per vrinam, ſi vero in epatis cõcauitate per ventrem. Epatis vero gybboſitas aſſociata eſt vrinæ membris, concauitas autem inteſtinis. Vtilitas vero, quæ ex parte ſciendi locum prouenit, eſt triũ modorum. Vnus eorum eſt, eius longitudo, & ipſius propinquitas, quoniam ſi fuerit propinquum ſicut ſtomachus, peruenieſt ad ipſum medicinæ temperatæ, & operabuntur in ipſo. Si longinquum, vt pulmo, virtutes earum corrumpentur antequam ad ipſum perueniant. Quapropter neceſſarium erit, vt in earũ virtutibus augmentum fiat. Secundus modus eſt, vt ſciatur quid medicinis admiſcendum ſit, vt propter illud velociter ad membrum perueniant, ſicut membrorum vrinæ medicinis admiſcentur diuretica. Tertius modus eſt, vt ſciamus qua parte medicinam ad ipſam tranſire faciamus. Verbi gratia, ſi vlcera inferioribus inteſtinis ſunt, per cryſtere iniicienda eſt, ſi in ſuperioribus inteſtinis per potionem inferenda. Quandoque etiam cõfert loci, ſocietatiſque ſimul habere ſollicitudinem, vt cum fuerit materia tota iam in membro euacuata, & in eo quod facere debemus, cum materia adhuc euacuatur. Denique vtilitas, quæ ſequitur ex parte virtutis membri eſt trium ſemitarũ. Prima eſt dignitatis & principatus curam habere, quia ſuper membra principalia cum fortibus medicinis vehementer operantibus, non eſt aliquid faciendum, quantum poſſibile eſt, in quo ſit ambigendum, ne toti corpori fiat commune nocumentum. Quod autem inter omnia membra cuſtodia dignius exiſtit, eſt cor, poſtea cerebrum, & poſt ipſum epar. Quapropter ex cerebro, & epate non eſt euacuatio facienda in vna hora, nec vllo modo vehemens infrigidatio facienda. Et cum emplaſtrum epati ſuperponitur, res in eo boni odoris ad cuſtodiendam virtutem apponantur. Secunda ſemita eſt habere curam operationis aſſociatæ membro, licet principale non ſit, vt eſt ſtomachus & pulmo. Vnde in febribus ſtomachi debilitate, in potu non damus aquam frigidam valde. Tertia eſt acuitatis ſenſus, & eius habitudinis ſollicitudinem habere. Cauendum eſt enim ne membris acuti ſenſus, atque neruoſis dentur medicinæ malarum qualitatum, & mordicatiuarum ac nociferarum. Medicinarum quidem (a quarum datione nobis cauemus) ſpecies ſunt tres ſcilicet reſoluentes, & vehementer infrigidantes, & qualita-

tes

tes contrarias habentes. Hoc igitur eſt electionem medicinæ, ſecundum naturam membri diuidere.

De Speciebus medicinarum ſimplicium.
Cap. L IX.

HAli in practica li. 2. Simplicium medicinarum alia ſunt ex plantis, alia ex metallis, alia ex animalibus. Et quæ ex plantis, alia ſunt ex herbis, & oleribus, alia ſemina, alia folia, alia radices, alia ligna, alia ſucci, alia gumma, alia flores, alia fructus. Quæ vero de metallis, alia terræ, alia lapides, alia corpora. ſ. mineralia. Quæ autem ex animalibus, alia ſunt humiditates, vt ſanguis, lac. alia membra, alia fella, alia vrinæ, alia ſtercora. Auicen. 2. can. Medicinarum aliæ ſunt de plantis, aliæ de mineris, aliæ de animalibus. Earum quæ de mineris meliores ſunt illæ, quæ de mineris bonis & notis & quę mundæ ſunt a permixtione extranea. Earum vero quę de plantis folia colligēda ſunt, poſtquam debitam quantitatem habere incipiunt, antequam eorum color alteretur, vel frangatur, ſemina vero poſt quam eorum terminus figitur, & ab eis ariditas & aquoſitas exiccatur. Flores autem poſt apertionem integram ante extenuationem, & caſum. Virgæ quoque cum iam ad integritatem peruenerint, & nondum extenuari ac contrahi ceperint. Porro fructus, poſtquam finitur eorum complementum, & antequam præparatę ſint ad cadendum. Radices autem cum tempus eſt caſus foliorum. Illud vero quod ſumitur totum oportet ſumi ſecundum vigorem ſuum, ſ. cum omnia plenitudinem fortitudinis habent, vt cum ſemina terminum ſuum conſecuta ſunt, & radices contracta, virgæ minus extenuatę, ſemina pinguiora, fructus ſolidiora, ac ponderoſiores. Illæ præterea, quę in aere claro collectæ ſunt meliores ſunt, quam quæ in humido. Sylueſtres quoque omnes domeſticis fortiores ſunt, & minoris quantitatis, ſecundum plurimum, & de ſylueſtribus montanæ, & illæ quarum collectionis loca ventoſa ſunt, & ſublimia. Item illæ quarum collectioni pluuia non deſit tempore quo debuit. Illæ quoque quarū color fuerit tinctior & ſapor apparentior, & odor fortior, in genere ſuo fortiores ſunt. Debilitantur autem herbæ poſt duos, aut tres annos, exceptis quibuſdam quæ diutius permanent, vt duo elebori. Summæ vero eligendæ ſunt poſt congelationem & ante exiccationem pulnerizationi præparatā. Virtus quoque plurimarum earum nō remanet poſt tres annos, fortiorum tamen prolongatur, ſecundum bonitatem earum. Cum autem deſiccatur recens fortis, luco eius in omni reſtat duplum veteris debilis. Illas autem quæ ex animalibus ſunt, ex iuuenibus oportet ſumere in tempore veris, quæ ſaniora habeant corpora, & integra membra, nec ab ægritudinis accidentia ſint mortua, ſed ſtatim decollata.

De qualitatibus earum, vel complexionibus.
Cap. L X.

AVicenna. 2. ca. Medicina dicitur calida, vel frigida, vel humida, vel ſicca, per comparationem ad corpora noſtra. Omnium ſiquidem compoſitorum mineralium vegetabilium, & viuentium materiæ ſunt elementa quatuor, & ipſa commiſcentur adinuicem, & agunt in ſe donec conſiſtant ſecundum æqualitatem, aut ſecundum dominium, & tunc eſt vera complexio, quæ quidem in compoſito contenta præparat ipſum, receptioni virtutum & qualitatum, quarum proprietas eſt, vt fiat in ipſo. Cum autem dicimus æqualis eſſe complexio in homine, & in medicina, nequaquā per hoc ſignatur, quod eius complexio ſit ſimilis hominum complexioni, ſed per hoc intelligitur, quòd corpus hominis cum ei obuiat, & agit in ipſam calore innato, non præualet illa, vt in corpore hominis imprimat infrigidationem, aut calefactionem, aut humectationem, aut deſiccationem vltra eam, quæ eſt in hoīe. Eſt autem complexio duobus modis. Prima. ſ. quæ prouenit ab elementis, & ſecunda quæ a rebus habentibus complexionem in ſeipſis: ſicut eſt complexio tyriacæ, vel medicinarum compoſitarum, nam vnaquæque ſingularium complexionem habet ſibi propriam. Cum autem commiſcentur & vniuntur, aduenit eis complexio ſecunda, nec iſta tantum ab arte fit, ſed quandoq; etiam eſt a natura. Lac namque naturaliter commixtum eſt ex triplici ſubſtantia, aqueitate, caſeitate, & butyroſitate. Nec tamen vnaquæque earum eſt ſimplex natura, ſed ipſa etiam eſt commixta propriam habens complexionem. Et hæc quidem complexio ſecunda eſt ex operatione naturæ, non ex operatione artis. Cophon in lib. de ſimplici medicina. Virtus medicinæ eſt potentia naturalis, qua ipſa medicina intrinſecus, vel extrinſecus appoſita corpus immutat humanum Eſt autem triplex. ſ. complexio, virtus, operatio. Complexiones ſunt nouem, vna. ſ. æqualis, & octo inæquales, calida, frigida, ſicca, humida, & calida & humida: calida & ſicca: frigida & humida: frigida & ſicca. Aequalis igitur cōplexionis. ſ. perfecte temperatæ ſunt in ſimplici medicina, quæ nullius qualitatis habent exceſſum, vt capillus veneris, radix lilii, caſſia fiſtu. manna. Calida vero ſunt in quibus dominatur caliditas. Sed in quibus adeo parum quòd ei ſenſus æqua, complexionis dominatur, in primo gradu calida dicuntur. In ſecundo quorum mixtio ſenſui adæquatur. In tertio quæ ſenſum lędunt. In quarto vero quæ deſtruunt.

De Medicinis calidis ſecundum quatuor gradus.
Cap. L X I.

IN primo igitur gradu quædam calida ſunt, vt ex herbis abſinthium, borago, fumus terræ, altea, tribulus, coriandrum, ozimum, i. baſilicon, ſpicanardi. De ſeminibus autem ſemen alteæ, trifolii, lini, coriandri, atriplicis, ozimi. De floribus vero flos narciſci, lilii, croci, emilæ. De frondibus quoque folia lauri, & gariofilorum. De radicibus radix ireos, ariſtolochiæ, agarici. De lignis ficus, De fructibus amigdalæ dulces, mora matura, vinbæ, oliuę, maturæ, ficus, caſtaneæ, auellanæ, cappari, licoriſci, cortex pomi citrini. De granis triticum, cicer album, zizi, orobum, aniſum, cubebe, cardamomum. De gummis, & ſuccis ſarcocolla, moſcum, ſtorax. De carnibus, vt porcina, equina, camelina, pullina, hircina, faſianorum, anſerum, anatum, paſſerum, & iuuenum columbarum, piſcium ſalſorum. In ſecundo gradu, vt ex herbis polium, amomum, panax, centaurea, catapucia, ciperus, fumus terræ, ſiſimbrium, menta, feniculus, anetum, aloe. De ſeminibus ſemen apii, marathri, vrticę, aneti, fœnumgręci, paſtinacæ, ſiſimbrii, raphani, coſti, æbuli, affodilli, peoniæ, cipari. De lignis lignum aloe, ebenus, garofili, cortex thuris, thamaricus, & xilobalſamum. De frondibus, ſcilicet citri, thamarici, ſenę. De radicibus, radix apii, feniculi, capparis, acori, aſari, ſquillę, paſtinacæ, affodilli, praſſij, cipari. De fructibus nux moſcata, macis, amigdalæ, vuæ amaræ, vuæ maturæ, vuæ paſſæ, fiſtici, ficus ſiccæ, dactili, pineę, nuces. De granis canabrum, ciceris, lupini, faſeoli, aſparagi, & grana tritici, vel citri. De gummis & ſuccis, aloe, balſamum, mel, mum, maſtix, rhus, mirrha, bdellium. Calida in tertio gradu ſunt, vt ex herbis enula, thimus, iſopus, ſambucus, mentaſtrum, calamentum, pulegium, origanum, porrus, menta domeſtica, apium, ſquinantum. De ſeminibus ſemen petroſilii, aniſi, cardamomi, carui, epithimi, porri, nigella, cumini, ſileris, erucæ domeſticæ, erucæ. De floribus flos ſambuci, ſquinanti. De radicibus ſquinanti, diptami, cappari, porri, cępæ, ellebori vtriuſque, hermodactili, serpentariæ, zan darici, zinziberi, centaureæ. De lignis cinnamomum gentiana, polipodium, coſtum. De frondibus oleandri, nucum, colloquintidæ, anabullæ. De fructibus, nux Indica, catapucia, cucumeres agreſtes, colloquintida. De granis omne; piper longum, ſtafiſagria. De gūmis & ſuccis iſopus, coſtus, ſcamonea, pix liquida, pix naualis, pix Græca, pepanax, aſſa fœtida, armoniacum, euforbium, galbanum, gummi iuniperi. De venis, ſal gemma, vitreum, aſpaltum. De membris animalium caſtoreum. Calida in quarto gradu ſunt ex herbis ruta ſylueſtris, naſturcium. De ſeminibus ſcilicet ſinapis, naſturcii, cęparum, rutæ agreſtis. De lignis capſia, piretrum. De fructibus anacardi, de granis piperis nigri, baccæ lauri, De venis, argentum viuum, ſulphur, caphi, ſapo, ſalammoniacum, viriolum, æs viſtum, flos æris, petroleon.

De Frigidis, ſecundum quatuor gradus.
Cap. L X I I.

FRigida in primo grado ſunt ex herbis thauans, atriplex, mercurialis, caulis, malua, ſcariola, herba acetoſa. De ſeminibus, maluæ, plantaginis, roſæ, ſcariolæ, citruli, melonis, cucurbitæ, flores roſæ, amigdalæ malorum citoniorum, pirorum ſalicum. De fructibus, mirti fructus, glandes omnes, mirabolani, tamarindi, caro pomi citri, oliua acerba, pruna, coctana, pira, poma, ceraſa. De granis ordeum, fabæ virides, & ſiccæ, milii, panici, mitilli, amidi. De ſuccis, acacia, acetum. De venis, bolus, terra ſigillata, chimolea, argilla, lateres, argentum, fex argenti. De carnibus, caro porcina, caprina, bouina, leporina, aſinina, mulina, aprina, & coturnicum, & piſcium recentium.

Frigida

Frigida in 2. gradu ſunt, ex herbis memite, pentaphilon, pſillium, ſtrignus, lactuca dom. panicus. De ſeminibus lactucæ. De floribus violæ, nenufar, fabę, balauſtiæ, radicis, malgra, arnogloſſa, de frondibus ſalicis: De fructibus galla, mora immatura, ſorbæ, meſpila, poma citri, perſica cucumeres, criſomila, cucurbitæ, melones, citrulli De granis herbus ſumac, grana citoniorum, De gummis, gummi arab. dragag. De venis ameciſtina, ceſura lapis lazuli, litargirū, alumen, plumbum, corallius. Frigida in 3. gradu ſunt ea herbis, virga paſtoris, hipoquiſtidos, ſemperuiua, portulaca. De ſeminibus ſemen pſilii, portulacæ, papaueris albi, De lignis virga paſtoris, omnes ſandali, De floribus papa. al. de fructibus poma mandragoræ. De gummis & ſuccis camphora, ſanguis draconis, hipoquiſtidos. De venis gypſum, ſpodium, ferrugo. Frigida in 4. gradu ſunt ex herbis iuſquiamus, papa. n. ſuccus opii vtriuſque. De venis antimonium, cicuta.

De Siccis in quatuor gradibus. Cap. LXIII.

Sicca in primo gradu ſunt ea herbis camomilla, ſticados, ſemperuiua, caulis, tremiculus, De ſeminibus iuſquiami, fęnig. ucr. De floribus, flores naterſci, croci, enulæ, De radicibus hircos, porrum, zedoarium. De frondibus hlii, de fructibus nux indica, omnes mirabo. tamarindi, vuæ paſſæ, & acerbæ, caricæ maturæ, coruli, auellanæ, cardamomi, grana citri, centabrum cubebe, amigd. De granis ordeum, fabæ ſiccæ, citri. De gummis, & ſuccis, muſcum, ſarcocolla, opium. De venis bolus, chimolea, vel argilla. De carnibus caprina, bouina, porcina, ceruina, leporina, equina, aſinina, camelina, vrſina, mulina, leonina, bircina, paſſerum, turturis, perdicis, pauonum, anserum columbarum. Sicca in 2. gradu ſunt ea herbis abſinthium, fumus terræ, cardus marinus, memite, eupatorium, amomum. aſſodilli, virga paſtoris, panax, thamnus, centaurea, pentaphilon, ſtrignus, catapocia, ciperus, mentaſtium, ſiſimbrium, menta, anetum, porrus, coriandrum, herba acetoſa, ſcariola, cuſcuta, ozimum, panicum, allia, vtraque ſpica. De ſeminibus, apium, dauci, maratri, porri, trifolii, aneti, plantaginis, ſiſimbrii, coriandri, roſæ, ozimi, ſcariolæ, cuſcutæ, melonis, violæ, cucurbitæ, citri hortenſis citrulli. De floribus roſæ, croci orientis, cubebe, aſſodilli, balauſtiæ. De radicibus apii, feniculi, capari, malig. ariſtologiæ, vtriuſque acori, aſaræ, ſquillæ, aſſodilli, arnagloſſæ, peoniæ, ciperi, centaureę, agarie.. De lignis polipodium, lignum aloes, cub. ſu. xilobalſamum, ebenus, cinamomum, omnes ſandali, gariofili, cortex thuris, thamariſcus, coſtum. De foliis ſalicū, mirti, oleander, ſerpentariæ, lauri, ſenæ, tamarici, oliuæ, citri, coloquintidæ. De fructibus glandes mirob. cicer. catapocia, nux muſ. maci, amigdalæ amaræ, mora immatura, fiſtici, meſpila, ſorba, corten, & aceroſum, poma citri, coloquintidę, cotonea, pira, caſtaneæ, pineæ. De granis milium, panicum, lolium, lupini, ciceri, orobi, berberis, mirtilli. De gummis & ſuccis aloes, licium, mum, maſtix, thus, mirha, hammoniacum, ſigia, galbanum, lacca, mel, balſamum. De venis emathites. gypſum, tuchia lapis lazuli litargirum, nitrum, corallus. De carnibus & ſuperfluitatibus animalium caro piſcium ſalſorum, moſcus, ambra. Sicca in 3. gradu ſunt vt ex herbis polium: ſilec i coſ. thimus: paſſum: hipericon: camedries, camepiteos, hypoquiſtidos, iſopus, & ſicci, muſcus, calamentum, pulegium, origanum, ruta domeſtica, apium, ſquinantum. De ſeminibus aniſum, petro, ameos, viticæ, coriandri, carui, epithimi, nigellæ, cimini, ſileris montani, ruæ dom. raphani cuts. de foliis ſambuci, ſquinanti, dyptamni, cepatum, ellebori, vtriuſque ſerpentariæ hammoniacæ. de lignis rapſia, gentiana, virga paſtoris, caſia lignea, turbit, azaros, galanga, coſtum, piper longum, de frondibus anabula, de fructibus galla, cucumeres agreſtes, capari, lentiſci. De granis baccæ lauri, ſtaſiſagria, ſumac. de gummis, & ſuccis altea ſiamonia, acet. pix communis, ſerapinum, opponacum, aſa, euforbium, gummi iuniperi, camphora, hipoquiſtidos. De venis magnetes, ferrugo, ſpodium, ſalgemma, ſalſapo, alpalum, mumia. de membris caſtoreum. Sicca in 3. gradu ſunt, vt ex herbis ruta agreſtis, naſturcium, pitreum. de ſeminibus ſinapis, naſturcii, Pata oi. de lignis piretrum. de fructibus anacardi: de granis piper nigrum. de venis hammoniacum, tuchia, calx, vitreolum, æs vſtum, flos æris ſulphur, petroleon.

De Humidis in quatuor gradibus. Cap. LXIIII.

HVmida in primo gradu ſunt, vt ex herbis emila, mercuria lis, borago, De ſeminibus alteæ, paſtinacæ, atripli. De floribus fabæ. De radicibus zinziber, paſtinacæ. De lignis liquiricia. De fructibus amigdalę dulces, mora matura, vuæ paſſæ, rubæ, caro pomi, citri, pruna, De granis fabæ virides, cicer album, lingua auis, piper longum. De gummis ladanum, gummi arabicum, dragantum, bdellium. De venis plumbum, argentum, cadmia, argētea. De carnibus porcina, pecorina, pullina, anetina, colambina, ſtrutionum, anſerum, faſianorum, coturnicum, piſcium recentium. Humida in ſecundo gradu ſunt ea herbis altea, pſilliū, atriplex, maluæ, lactucæ, ſilami, portulacæ. De floribus nenufar. De fructibus criſomila, perſica, dactili, ceraſa, nuces, cucumeres, cucurbitę, melones, citruli. De granis faſeoli, aſparagi, grana citoniorum. De floribus viol. papa. alb. Humida in quarto gradu ſunt, vt ſemen papaueris. De venis argentum viuum, De potibus oua, ſuccus papaueris albi.

De Experimentis medicinarum ſimplicium. Cap. LXV.

HAli in practica li. 2. Virtutem itaque medendi ſcire volētem, oportet in primis virtutem ſimplicium medicaminū & eorum actiones cognoſcere. Virtutes quidem eorum ſunt tres. Prima eſt quę dicitur complexio. Secunda dicitur virtus, quæ & a complexione venit. Hæc eſt maturans, molliens, ſolidans, epilans ora venarum, mouens ca: nem, attrahens, dolores ſedans, & venena pellens. Tertia vero quæ & eodem nomine cenſetur, eſt frangens in vrina lapides, & materiam prouocans, ſputa ſanguinis de cauſis pectoris adiouās, lac generans Oportet igitur canones primum ſcire, quibus vnumquodque ſimplicium medicaminum probatur, quibuſque complexiones eorum atq; virtutes in corporibus ſignificātur. Auicenna vbi ſupra. Medicinarū ſingularū virtus duabus vijs cognoſcit. experimēto. ſ. & rōcinatione. Experimento quidē nō niſi poſt cōditionum obſeruationem. Quarum prima eſt, vt ſit medicina vacua, qualitate accidentaliter acquiſita. Nam aqua quamuis natura frigida ſit, calefacta tamen calefacit. Et euforbium quamuis natura calidum, cum tamen infrigidatur infrigidat, dum permanet frigidum. Caro quoque piſcium quamuis frigida, tamen cum ſalitur calefacit potentia. Secunda eſt vt fiat experimentum in ægritudine ſingulari, & non in compoſita, quę. ſ. habeat duas res contrarias, alioquin neſciemus in quo ſit cauſa curationis. Verbi gratia. Cum homo febrem habet flegmaticam, & datur ei in potu agaricum, non oportet vt iudicetur frigidum, quia confert ęgritudini calidæ, quæ eſt febris. Forſitan. n. non confert, niſi quia reſoluit materiam flegmaticam, & euacuat, quę. ſ. materia deficiente remouetur febris. Tertia eſt vt medicina experta ſit in duobus contrarijs, quia vni forſitan eorum per ſe conferat, & alteri per accidēs. Quarta, vt appoſita ſit ei, quod æquatur ſibi de potētia ægritudinis, vnde experiatur prius in debiliori, ſicq; paulatim proceſſio, donec ſciatur virtus medicinæ pro certo. Quinta vt ſeruetur tempus in quo apparet eius impreſſio & operatio. Sexta vt obſeruetur proceſſus operationis eius, ſecūdum aſſiduitatem, aut ſecundum plurimum, alioquin procedit illa operatio per accidens. Res. n. naturales procedunt a principijs ſuis, aut ſemper, aut ſecundum plurima vt experimentum ſit in corpore hominis, non alterius animalis. Poſſibile. n. eſt, vt ſit medicina comparata ad corpus hominis calida, ad corpus aūt leonis, vel equi frigida, & quod uni corpori venenoſam proprietatem habet, alii non habet, vt napellus homi. non autem medo. Hali vbi ſupra. Sic & cicuta, quia refrigerat corpus hominum, non ideo neceſſe eſt vt refrigeret corpora merularum. Illis. n. cibus ille mortalis non eſt, quia venæ quæ cibum ad cor eorum dirigunt ſtrictæ ſunt, nec cicuta facile penetrat ad eorum corda. Quare digeſtione plena decoquitur, eiuſque natura mutatur in calorem, & in corpora merularū alteratur. Octaua quaque conditio, vel cautela, qua medicinæ virtus experimento probetur, eſt vt inter cibum, & medicamen diſcernatur. Medicamen namque, corpus in ſua qualitate calefacit, refrigerat, cibus autem idem facit & amplius, quia corporis ſubſtantiam, propter ſui enim illo conuenientiam augmentat. Sic igitur octo legibus oportet experiri medicamen in corporibus, & paſſionibus. Eſt autem excellentior eorum probatio, & experientia in corporibus, extra temperantiam poſitis.

De

De cognitione earundem per ratiocinationem.
Cap. LXVI.

AVicenna vbi ſupra. Hi ſunt canones in cognitione experimenti. In cognitione autem per ratiocinationem alii ſumuntur ex velocitate, & tarditate conuerſionis earum ad ignem, & congelationis. Alii ex odoribus, & alii ex ſaporibus. Quandoque etiam ſumuntur ex caloribus, & quandoque ex operationibus, & virtutibus notis, ex quibus acquiruntur ſignationes ſuæ manifeſtæ ſuper virtutes ignotas. Itaque rerum in conſtitutione eſſentiæ ſimilium, ſ. in raritate & ſpiſſitudine quæcunque calefactionem velocius recipit, calidior eſt. & ſimiliter quæcunque infrigidationem frigidior, quia. ſ. qualitati extrinſecus aduenienti conſentit virtus ſimilis innata, quæ eſt in ipſa. Cum autem vna earum rarior eſt, altera ſpiſſior tunc illa quæ rarior eſt, quamuis alii ſimilis in frigiditate, vel caliditate velocius tamen patitur propter debilitatem ſui corporis. Rerum aũt quarum proprietatis eſt vt congelentur, vel vt inflammatæ ignitantur, ſi ſunt in eſſentia ſimiles, quæcunque velocioris eſt inflammationis, eſt calidior. Non cum dicimus quòd res ſit calidior, & frigidior, niſi cum comparatione ad impreſſionem qualitatis ei innatæ. Cum autem duæ res diuerſificantur in raritate, & ſpiſſitudine, & inuenitur ſpiſſior vehementioris inflammationis, & tardioris congelationis, iudicanda eſt calidioris ſubſtantiæ: ſimiliter cum inuenitur rara tardioris inflammationis, patet quòd eſt fortioris frigoris. Si vero rarã inuenis vehementioris inflammationis, non ob hoc eam iudica fortioris caliditatis, quia forſitan eſt raritas cauſa illius velocitatis. Similiter & in congelatione. ſ. propter debilitatẽ corporis ipſius, & velocitatem paſſibilitatis. Sic apparet in vino, & vinum quamuis calidioris ſit complexionis quàm oleũ de cucurbita, velocius tamen congelatur. Nam in primo oleum illud non congelatur, ſed denſatur, vinum autem congelatur. Rerum. n. quædam congelantur abſque condenſatione, quædam econuerſo. Rerum autem recipientium condenſationem cum æquantur in conſtitutione ſubſtantiæ, quæ magis recipit condenſationem ex frigore, frigidior eſt. Et plurimæ quidem res non congelantur niſi in calore. Quibus autem in calore congelari proprium eſt, omnes per frigus reſoluuntur. Calor quidem congelat ſiccitate, frigus autem ſpiſſitudine, ſecundum ſententiam Galeni. Sed in re medica diuerſa eſt ſententia philoſophi primi, ſed illius perſcrutatio in alia contineatur ſcientia.

De Cognitione earundem per ſapores quæ ſunt. viij.
Cap. LXVII.

HAli vbi ſupra. Complexionis & virtutis medicaminis ſignificatio, quæ ſumitur ex ſapore, excellentior eſt quam illarum ex odore, & colore. Sapor. n. nuncius eſt complexionis ac ſubſtantiæ medicaminis, perſepe autem & eius actionis. Odor autem & color non ſunt huiuſmodi. Sunt autem ſapores octo. ſ. dulcis, vnctuoſus, acerbus, amarus, pungitiuus, ſalſus, ponticus, octauus inſuauis, aſper, & durus. Quod autem ſaporem non habet vnum tantum eſt nec annumeratur ſaporibus. Omne namque quod eſt obuium linguæ, neceſſe eſt aut aliquid, aut nihil in eius ſenſu facere. Et ſiquidem nullam inferat ei paſſionem, vocatur inſipidum, vt eſt aqua pura, & terra ſimplex, & & medicamina quibus terra, vel aqua dominatur, & quibus terreneſitas, vt tuchia, & amigdala, & ſimilia. Quibus vero dominatur aquoſitas humida ſuoi, & viſcola, vt eſt album oui, & oleum lotum ſine ſale. Oleo autem cum ſale dominatur cum aquoſitate terrenoſitas. Hæc & his ſimilia nullam ſenſui guſtus, ſi obuient linguæ, aut delectationem faciunt, aut contra. Quæ quidem delectationem faciunt hominis naturæ conſona ſunt, & conuenientia, cuiuſq; complexioni colligata. Quod autem huiuſmodi eſt, eique dominatur aquoſitas, vnctuoſum dicitur. Cui vero terrenoſitas dulce vocatur. Cui autem ſimul vtrunq;, nec dulce, nec vnctuoſum, ſed ſuaue. Dulce quidem ſi linguæ obuiet vacua eius implet, & leuit, aſperitatemque ſedat (ſi mordeat aliquid fuerat) atque delectat. Vnctuoſum autem idem facit, ſed eius delectatio minor eſt, at ſuaue inter hæc duo extrema mediũ eſt. Qui vero ſaporem in guſtu faciunt iniocundum, mordent linguam. Menſura ſpecies eſt quædam diuiſionis iuncturarum. Quod ergo hoc facit, aut partem linguæ multa collectione ſtringit, aut nimium diuidit. Et quod linguæ ſeparationem inducit, aut eius ſubſtantia craſſa eſt, & terrea, aut ſubtilis & ignea. Cuius aũt ſubſtantia craſſa eſt, & terrea, aut fortiter ſeparat linguæ partes ac plurimum abluit, intantum vt ſi valde exaſperet, amarum vocatur. Aut ſeparat eas fortiter & lauat, ſed nõ valde exaſperat, & ſalſum nominatur. Cuius vero ſubſtantia ſubtilis eſt, & ignea, faciatq; morſuram fortem in lingua pungitiuum vocatur. Quod autẽ congregat linguæ partes, aut eſt craſſum aut terreum, aut ſubtile & aquoſum. Quodq; craſſum aut terreum eſt, ſi fortiter coadunans linguam conſtringat & exaſperet, ac deſiccet, & fortius operetur, inſuaue vocatur. Si vero quod in lingua facit horum accidentium minus eſt, põticum appellatur. Quod autẽ ſubtile, & aquoſum eſt, faciens in lingua morſuram, eiuſq; ſubſtantię ſine calefactione immergitur, acetoſũ vocatur. Ex his igitur octo ſapores eſſe claret, excepto eo quod ſapore caret.

Item de numero & differentijs ſaporum.
Cap. LXVIII.

AVicenna vbi ſupra. Medici quidem ſapores ſimplices 9. ponunt, quorum tamẽ vnus inſipidus eſt, ſicut aqua. Nominant. n. ſaporem, omne quod guſtu indicatur actu, vel potentia. Inſipidum quidem dupliciter eſt, aut priuatum eo apud ſenſum. ſ. quod in ſe quidem ſaporem habet, ſed propter vehementiam ſpiſſitudinis ſuæ non reſoluitur aliquid ex eo, quod humiditati linguæ admiſceatur, & ab ea comprehendatur. Deinde cum ingeniatur, vt reſoluantur partes eius, & vt ſubtilientur, ſapor eius ſentitur, vt æs aduſtum & ferrum. Sapores aũt octo, quos ponunt hi ſunt, dulcedo, amaritudo, acuitas, ſalſedo. acetoſitas, põticitas, ſtipticitas, vnctuoſitas. Dicunt. n. quòd ſubſtantia ſaporem ferens, aut eſt ſpiſſa terrea, aut ſubtilis, aut media. Et eius virtus, aut calida, aut frigida, aut æqualis ſpiſſa, itaq; terrea ſi eſt calida tunc eſt amara, ſi frigida pontica, ſi æqualis dulcis. Subtilis autem ſi eſt calida tunc eſt acuta, ſi frigida acetoſa, ſi æqualis vnctuoſa. Media vero ſi calida eſt tunc eſt ſalſa, ſi frigida, ſtiptica, ſi æqualis inſipida. Et acutũ quidem calidũ eſt, deinde amarũ, deinde vero ſalſum. Acutũ. n. fortius eſt ad reſoluendum, & incidendum. & abſtergendum quam amarum. Salſum vero quaſi calefit a ſole, vel igne, aut ſeparatione aquoſitatis frangentis virtute caloris, ſic amarum, & ſal amarum calidius eſt ſale, quod comeditur. Ponticum vero, frigidius eſt, deinde ſtipticum, poſtea acetoſum. Et ob hoc in oĩbus fructibus, qui dulceſcunt, prius eſt ponticitas vehementis infrigidationis. Cum autem in eis currunt acreitas, & aquoſitas, ita vt temperentur parumper cum acreitate & calefactione ſolis digeſtiua, declinans ad acetoſitatem: ſicut agreſta & inter illud trahunt ad ſtipticitatẽ parumper cum ponticitate, deinde permutantur ad dulcedinem, cum agit in eis caliditas digeſtiua. Quædã q; vero permutantur ex ponticitate ad dulcedinem, abſq; acetoſitate, ſicut oliuæ. Acetoſum autem, quãuis minus frigidum ſit, quam ſtipticum, in pluribus tñ eſt pluris infrigidationis, eo propter ſubtilitatem & penetrationem ſuã. Põticum aũt & ſtipticum in ſapore propinqua ſunt, ſed ſtipticum non contrahit, niſi quod de lingua manifeſtum eſt. Ponticum vero cõtrahit, & exaſperat, quod manifeſtũ eſt, & quod occultum, & ponticum quidem ſubtilius eſt & magis intrans. Acutum autem & amarum ſunt linguam tangentia, ſed amarũ non radit, niſi quod de lingua apparet. Acuti autẽ abraſio, & eius ſeparatio profunda eſt, quia ſubtilis eſt ſubſtantiæ, profundans. Amarum vero eſt grauis ſubſtantiæ ſiccæ, & ob hoc ipſius purum non recipit putrefactionẽ ex qua generetur aĩal nec etiam nutrit animal, propter ſiccitatem quoque ſuã quod abradit, abradit cum exaſperatione aliqua. Dulce autem & vnctuoſum ambo dilatant linguam, & leniunt faciendo currere illud, quod ſtringit læſũ, & congelauit abſque reſolutione, & remouent aſperitatem ipſius, ſed vnctuoſum facit illud abſq; calefactione manifeſta, dulce eſt calefactione, & ideo dulce plus digerit, amarũ quidem abradit vehementer (vt dictũ eſt) ita vt exaſperat: Acutum autem, & acetoſum mordicant linguam, ſed acutum quidem vehementer cum calefactione, acetoſum vero mediocriter abſque calefactione. Et ſalſum quidem prouenit ex reſolutione amari, & inſipido aquoſo. Cũque congelatur ſicut aqua cineris, ſit ſalſum. Acetoſum autem prouenit ex conuerſione dulcedinis cum diminutione caliditatis, aut digeſtione ponticitatis, cum augmento humiditatis, & caliditatis. Et eius quidem ſubſtantia ſecundum rei ſummam eſt humida, ſimiliter & dulce. Subſtantia enim ad humiditatem pertinet, ſubſtantia vero amari & pontici ad ſiccitatem.

De Operationibus, aut effectibus ſaporum.
Cap. LXIX.

OPerationes itaque dulcis ſunt digeſtio, & lenificatio, ac multiplicatio nutrimenti: ipſumq; natura diligit, & attra-

ctiua

ctiua virtus attrahit. Operationes amaritudinis ſunt abſterſio & exaſperatio. Operatio vero ponticitatis eſt contractio ſi eſt debilis, & expreſſio ſi fortis. Operationes ſtipticitatis ſunt contractio, & inſpiſſatio, & induratio, & retentio. Vnctuoſitatis autem lenificatio, lubrificatio, & digeſtio, vel decoctio parua, acuitatis reſolutio, & inciſio, & putrefactio. Salſedinis abſterſio, & ablutio, & exiccatio, ac putrefactionis prohibitio. Acetoſitatis infrigidatio, & inciſio. Quandoq; vero duo ſapores aggregantur in vna ſubſtantia ſicut acuitas, & dulcedo in melle cocto & quandoque ea quæ proueniunt ex duobus ſaporibus adiuuabit ſe ad confortandum illud, quod prouenire debebat ex vno ſapore. Acuitas.n. & mordicatio remanentes in aceto ex vino faciunt ipſum vehementioris infrigidationis, quia tranſitus aperiunt, ipſamque infrigidationem aceti faciunt magis penetrantem ac perfundantem. Præterea quandoque duo ſapores iuuant ad frangendum, quod ex vno prouenit, ſicut acetoſitas & ponticitas in agreſta. Ponticitas.n. agreſtæ prohibet acetoſitatem eius, ab infrigidatione vltima. Amarum quidem abſolutum, & acutum, abſolutum nocet viſceribus, & ſi aſſocientur ſtipticum, conferunt. Omne etiam dulce cum ſtipticitate viſceribus eſt amicum, quia ſuaue eſt & confortans, & exaſperationem prohibens. Vniuerſaliter autem quod prohibet mordificationem generatiuum eſt carnis. Hali vbi ſupra. Omne dulce calidum eſt & temperatum, propter hoc & laxat & maturat, ac modicum calefacit. Omne autem vnctuoſum eſt aquoſum & aereum, ideoque humectat & emollit, & laxat ſine calefactione. Omne vero amarum igneum eſt & terreum, quare & purgat meatus, & opilationes aperit, mundat, & groſſitudinem incidit ac mediocriter calefacit. Porro omne ſalſum terreum calidũ eſt & ſiccum, non igneum, quare mundat & ſtringit ſine calefactione forti. Pungitiuum autem fortis caloris eſt & igneum, propter hoc & ſubtiliat, & purgat, & comburit. Omne porro inſuaue, aſperum, & ponticum frigidum, & terreum eſt: ideoque condunat, & poros ſpiſſos facit, & expellit, & incraſſat, quia refrigerat & deſiccat. Cæterum acerbum omne aquoſum fri. eſt ac ſubtile, vnde & incidit, & ſubtiliat, & aperit opilationes, purgat meatus, refrigerat, ac deſiccat, & expellit,

Item De eodem. Cap. LXX.

RAſis in Alman. 3. parte. Dulce calidum eſt, licet non violenter, & qui frequenter eo vtitur, multitudo coleræ ru. & ſanguinis in eo generatur. Inde quoque accidit opilatio, & in epate, & in ſplene flegmon, ventris etiã fluxus ex eo ſequitur, & ſtomachum mollificat. Pectori vero & pulmoni confert, corpus itidem impinguat, & augmentum ſpermatis tribuit. Acidum vero frigidum eſt (licet nõ vehementer) coleram ru. & ſanguinem reprimit, ventrem ſtringit, ſi tamen ſtomachus, & inteſtina munda fuerint, ſi vero flegmatis in eis fuerit multitudo, vẽtris fluxum facit, & corpus infrigidat, virtutem quoq; digeſtiuam debilitat, & propriè in epate. Neruis autem ac neruoſis membris nocet, & corpus deſiccat, virtutem autem appetitiuã excitat. Vnctuoſum autem ſtomachũ mollificat, & fluxum ventris facit ac ſatietatem, antequam homo ſibi quantitatem ſibi neceſſariam ſumpſerit, adducit, calefacit quoq; maxime tñ febricitantes, aut epar, vel ſtomachum calidũ habentes. Propterea corpus humectat & lenit, flegma vero auget, & cogitationem hebetem reddit, auget quoque ſomnũ. Ponticum vero corpus infrigidat ac deſiccat, & carnes ac ſanguinem minorat, ſi quis eo multotiens vtatur. Stomachũ quoque confortat, & ventrem frequenter ſtringit, ſanguinemque melancolicum generat amarũ, porro calefacit, & deſiccat fortiter, citoque ſanguinem ad aduſtionem & maliciam perducit coleram quoque rubeam in ſanguinem augmentat. Acutum etiam multoplus quam amarum calefacit, citoque corpus inflammat, ſanguinem adurit, ſed ipſum prius in coleram rubeam mutat, & poſt hoc in nigram. Inſipidum aliud eſt quod magis nocet, quod æqualiter vitiorum eſt, aliud vero quod temperate calefacit, & aliud quod temperate infrigidat, cum quo ſi multa fuerit humiditas humectabit, Siccum autem cum fuerit deſiccabit. Horum quidem ſaporum operatio ſic erit, cum vnus eorum alicui rei maximè dominatus fuerit, porro ſi duo ſapores æqualiter ei dominentur, eius operatio æqualiter compoſita erit.

De Operatione ſaporum adinuicem in calore, & frigore. Cap. LXXI.

EA vero quæ de caliditate & fri. & hu. & ſic. diximus in vnoquoque corporum habentium ſaporem, non ſunt, in eis ſecundum eandem quantitatem, ſed in quibuſdam eſt æqualitas ca. & fri. inæqualiter autem humiditas, & ſiccitas, in quibuſdam autem econuerſo. Quædam quoque diuerſa ſunt ab aliis in quantitate cuiuslibet qualitatis, ſed ſuo modo omnia quidem hæc compoſita ſunt ex quatuor elementis. Acerba autem & pontica æqualia ſunt in frigore, niſi quòd ponticum groſſum eſt, ac terreũ, Acerbũ vero ſubtile & aquoſum. Quod duobus modis oſtenditur per ſenſum.ſ. & collationem. Per ſenſum quidem, quia videmus omnes fructus in principio ſui põticos eſſe & inſipidos, ſiccos ac ſimiles naturæ arboris eorum, poſtea verſo humectantur, & quidã quidem acerbi fiunt, indeque paulatim mutantur donec compleantur, & mutẽtur ac dulcia fiant. Quidam autem ad dulcorem ſine acerbitate tranſeũt, vt fructus palmarum & poma dulcia, & oliuę. Maturitas vero fructuum eſt per calore naturalem, qui eſt in ſubſtantia eorum, & ẽt per calorem exteriorem, qui eſt ſolis. Itaque cum ſapores, ponticus, & inſipidus vel aſper frigidi ſint, & groſſi, patet, ꝙ fit eorum tranſitus ad acerbum per ſubtiliationem caloris. Per collationem vero idem oſtenditur, quoniã aſperi & pontici diffuſio in corpus tarda eſt, & maior actio eorũ in corporibus eſt ea condunare, & denſare. Hoc aũt ſignũ eſt groſſiciei & frigiditatis eorum, quia frigidi eſt denſare, groſſi vero velociter diffundi. Acerbum autẽ velocius in corpus diffunditur, ac profundo immergitur, & hoc eſt ſignũ ſubtilitatis eius maximè vero quia generatio eius per calorem debilẽ, qui nõ potuit illud in quo fuit, ematurare, nec permutare, ſicut & accidit æpulis, quòd ſi non plene digerit eas ſtomachi calor, aceſcunt, quòd ſi debilis eſt calor, ita quòd omnino a digeſtione deficit, nec illas immutat, non aceſcunt, vt in lienteria contingit. Præterea videmus lac, & vinum ſubtile, & ſimilia, ſi frigus multum ſit, non aceſcere. Si vero ponantur in aere calido aceſcunt. Hinc eſt igitur acerbum nõ inueniri fortis frigiditatis, quia generatio eius eſt ex calore. Sic quoque reperire non eſt aliquod medicaminum (ex his quibus dominatur frigus) acerbum. Hoc itaque ſignum eſt, ea quæ aſpera ſunt & pontica, terrea eſſe, & craſſa, eorum vero acerba ſubtilia, & aquoſa.

Adhuc De eodem. Cap. LXXII.

QVod autem dulce, vel amarum calidum eſt, ſed dulce calidum eſt & hu. temperate, ſimiliter & vnctuoſum. Amarũ vero fortioris eſt caloris & ſiccitatis quã dulce. Quod duobus modis intelligitur, per ſenſum.ſ. & per collationem. Per ſenſum quidem, quia videmus, ꝙ omnia humida ſi mixta ſunt, & decoquat ea calor naturalis, qui eſt in eis, aut ẽt exterior, vt ignis, & ſolis, non dulcorantur. Et ſi quidẽ exceſſerit in eis calor, incipit amaritudo dominari, ſicut eſt in communi videri, vt in melle dactilico. Si.n. inueteraſcant deſiccatur eorum calor naturalis, & fit in eis amaritudo, ſic quoq; ſi ſuper exceſſerit in eis ignis decoctio, tranſeunt in amaritudinem. Ex collatione vero, quia videmus dulce & amarum ſordes emundare, ſed emundatio quæ eſt in dulci temperata eſt, & æqualis, humida, & delectabilis. Amarum aũt fortius mundat & lenit, intantum vt continua ſeparet cum læſione & abominatione. Hæc ergo ſignificant ipſum eſſe terreum, & groſſum, & ſiccum. Significant quoque rei amaritudinem, quòd neque putreſcit, neq; vermes producit. Pũgitiuum aũt & amarum, ipſa quoq; calida ſunt & ſicca, ſed pungitiuum fortioris caloris eſt, & ſubtilioris ſubſtantiæ, ſicut & igneum. Ideoq; comedit, & vrit, & liquefacit. Amarum vero minoris caloris eſt pungitiuo, eſt igitur groſſum, & terreum. Ideo ſiquidem vtatur eo exterius mundans, & leniens, purgat, comeditq; carnes ſuperfluas in vulneribus. Si vero bibatur, incidit ſuperfluitates groſſas, & aperit opilationem venarum. vnde & prouocat matteriam vel vrinam, & adiuuat ſputa groſſæ humiditatis a capite & a pectore. Prodeſt ẽt epilepſiæ, groſſum incidendo, diffunditur.n. velocius tanquam pungitiuum, nec prohibetur tranſmitti, ſicut ponticum. Porro ſalſum ipſum quoque terreum eſt & calidum, ſed minoris caloris, quàm amarum.

De Probatione medicaminum pro odorem. Cap. LXXIII.

PLures autẽ ſapores faciunt paſſionem in odoratu, quẽadmodũ, & in guſtu. Acetum.n. & omnia acerba atq; pungitiua, vt alliũ, & cępa lædunt odoratus ſenſum, non minus fere quam guſtum. Sic in omnibus aliis, ſecundum maiorem partem, ea quæ mouent ſenſum guſtus, mouent & odoratus, vnde & eſt inuenire plurima quæ nunquam guſtauerunt homines propter odorem eorum fœtidum, quia norunt eius na

turæ

turæ ſint, per copiã certificationis, quæ peruenit ad illos ex eorũ odore. Sunt aũt & alia quorũ odor naturam eorũ non prędicat, & hæc quidẽ aut diuerſa ſunt natura, aut odore priuata. Quæ diuerſa ſunt natura iocũdi ſunt odoris, maximeq; roſa, guſtus.n. eius valde manifeſte diuerſus eſt ab odore, nec ſignificatio concordat vtriuſque. Cuius rei cauſa eſt, quia roſa varia eſt, & non conſimilium partium. Guſtus quidẽ eius compoſitus eſt ex amaro, & aſpero, inſuauiq; & aquoſo. Pars eius amara calida eſt & ſubtilis. Pars aſpera frigida eſt & groſſa. Aquoſa vero varia eſt inſuauiſque in ſapore media inter ſubtile & groſſum. Subſtantia vero rara odorifera, eſt vaporoſa, & diſſoluta, a corporibus odoriferis iocũdi odoris. Vapor aũt ex calore generatur, nec ab omnibus partibus odorati reſoluitur. Odor.n. roſæ nõ ſignificat, niſi quod calidum eſt, & ſubtilem nibus partibus eius tantummodo, ſic ergo oĩa, quæ odorem habent, calida ſunt. Sed cum ſignificatio naturę, quę ſumitur ex odore, tranſit rerum iocundarum odorem, ſida nõ eſt maximeq; roſę. Quæ autem odorem non hñt vt ſalſa & dulcia non manifeſtant nobis virtus eorũ niſi per ſaporem. Quæ etenim odore carent, aut ideo priuata ſunt odore, quia vapor qui ſoluitur ab eis eſt in vltimo paruitatis, aut quia nõ conſonant odoratui in temperantia, inter groſſum, & ſubtile. Hinc ergo eſt, ꝙ amara & pũgitiua, ꝓp ſubſtantiæ ſuæ ſubtilitatẽ, odorifera ſunt odoribus cõſonis eorũ ſaporibus. Salſa autem & aſpera odore priuata manent. He nanque ſpecies ambe ſunt groſſæ ſubſtantiæ. Et aſpera cum groſſicie ſua ſubſtantia frigidæ complexionis eſt, qua ẽt de cã nullus ab ea vapor diſſoluitur. Porro odoriferorum odor deſignat, quia ſubtilis ſubſtantiæ ſunt & calidæ cõplexionis, non tñ eſt certa ſignificatio quanta ſit eorum ſubtilitas, aut calor. Ideoque iudiciũ complexionis rerum, ex odoribus minime eſſe perpenditur. Auicenna vbi ſupra. Odores quidem veniunt a caliditate, & proueniunt a frigiditate. Sed eorũ olfactio, & ſternutatio, ſecũdum pluſimum eſt caliditas, quia cauſa prima eorũ eſt ſubſtantia ſubtilis vaporoſa, quãuis aliquando ſit ſm ſemitam cõuerſionis aeris, præter reſolutionẽ alicuius rei ex habẽte odorem. Omnes igitur odores ex quibus ſentitur mordicatio, vel declinant ad latus dulcedinis & calidi ſunt. Illi vero ex quibus ſentitur acetoſitas & totalis ebaragiati.i. lacualis vapor.ſ. de lacubus, & paludibus, oĩa frigidi ſunt. Oia quoq; bene redolentia ſunt calida. Præter illa quibus aſſociatur totalitas, & ſedatio ſpiritus & anoliius, vt cãphora, & neoeſar. Amborũ.n. corpora non euacuantur ex ſubſtantia infrigidante aſſociata odori vſque ad cerebrum Similiter etiam omnia alſemicati.i. ſpecies quæ ſunt vt piper, & ſimilia calida ſunt, & ob hoc dolorem capitis faciunt.

De Cognitione medicinarum per colorem.
Cap. LXXIIII.

Sicut autem odores, ſic & colores demonſtrationem plurimam ſignificant. Cumque ſpecies vnius diuerſificantur modi, & quidam eorum declines ſunt ad albedinem, quidam ad tincturam rubeam, aut nigram, tunc ad albedinem declinantes ſi natura, & ſpecie ſunt frigidi, frigidiores ſunt, & declinantes ad alia duo minus frigidi. Si vero natura trahit ad caliditatem, tunc eſt res econuerſo. Et hoc quidem eſt ſecundum plurimum, ſed qñque diuerſificatur in rebus Sapores quidem vincunt odores & colores in ſignificationibus vel demonſtrationibus: quoniam ad ſenſum cum obuiatione ſui corporis adueniunt. Et ideo digniores ſunt qĩa ex oĩbus partibus medicinæ virtutem perducunt, odores autem, & colores ſine obuiatione ſuorum corporum impreſſione. Vnde poſſibile eſt, vt ex ſubtili partium corporis habẽtis odorem, vapor ad ſenſum perueniat. Vapor autem ſpiſſi non vaporet, ſed ad ſenſum inobediẽs maneat. Similiter etiã color manifeſti tantum, & non occulti ad ſenſum perueniat ſed quoniã odores quandoque ſignificant ſapores, ſicut odor dulcis & acetoſi, & acuti, & amari, tunc odores ſequuntur ſapores. Sapores igitur in ſignificatione plus ſunt, deinde odores, poſt colores. Denique neceſſe eſt medicos ſcire, quia nõ poſſunt eſſe ſapores dulcis, & amarus, & acutus, niſi in ſubſtantia calida, neque ſtipticus & acetoſus, & ponticus, niſi in ſubſtantia frigida, & ſimiliter odores boni acuti non ſunt, niſi in ſubſtantia calida. Et colores albi in corporibus coagulatis, in quibus eſt humiditas, non ſunt in ſubſtantia frigida. Et in corporibus quibus eſt ſiccitas, & pulucrizatio non ſunt, niſi in ſubſtantia calida. Nigri vero in vtriſque ſunt econuerſo. Frigus enim albificat humidam ſubſtantiam, & denigrat ſiccam, calor autem econuerſo. Hali vbi ſupra. Significatio quidem medicaminis complexionem demonſtrans ſubeſt odori. Signa nanque, quæ ab eo ſumuntur debilia ſunt, quoniam inueniuntur in vnoquoque complexionis calidæ, & frigidæ, humidæ, & ſiccæ, niſi quod per eum ſignificatur habitudo rei vnius ad aliam, ſiue ab alia, ſicut cępa cõis, cæpa hauſali. Nam earum quæcunque ſunt albæ minoris ſunt caloris, quæ vero rubicundiores maioris. Sic quoq; ſe habet res & in cicere & phaſeolis. Horum enim quæcunque ſunt alba frigidiores ſunt cõplexionis, quę vero rubicũdiora & nigriora minus frigida ſunt, & magis ad calorem inclinantia. In eligendis autem medicaminibus, quę ſaporem habent proprium, vt amaritudinem, vel acerbitatem aut dulcedinem. Et in his quę proprium odorem, vt iocundum aut fetidum. Et in his quæ proprium colorem vt viola, roſa, & ſimilia. Ea quæ in illo ſapore, vel odore, vel colore fortiora ſunt, meliora cæteris iudicantur.

De Cautela experiendi virtutes medicaminum.
Cap. LXXV.

HÆ ſunt ergo illæ regulæ, quibus medicamina ſimplicia probantur, vt eorum complexio, virtuſque ſciatur, ſed in vſu experientię eorum in corporibus, multam oportet habere cautelam. Nam in experiendo hoc in corporibus hominum pericula ſunt animarum, dum enim experimentator aliquid mortiferum probare nititur, quod ignorat perit homo, in cuius corpore probari debuerat. Ob hoc igitur oportet his vti, quę ſunt incerta ſanationi cuiuſque infirmitatis neceſſaria, neque enim omnia quibus vtuntur medici priores experti ſunt in corporibus hominum paſſiones habẽtibus, ſed in aliis quibuſdam corporibus eorum illis actio vel vtilitas claruit, ſiue hominum ſiue etiam animalium. Viderũt enim homines nonnulla medicamina vel cibos ſumentes, quibus calefiebant, aut refrigerabantur, quęque etiam illos humectabant aut deſiccabant, aut contra morbos accidentes eis conferebant, ſicque quod ſępius experti ſunt literis, vt ſeruaretur tradiderunt. Viderunt, & animalia quædam quibuſdam medicaminibus mederi, propriis ſuis paſſionibus, hiſque vſi ſunt etiam in hominibus. Hipocras nanque ſcientiam clyſteris abſtraxit ab aue quadam marina, quam viderat non paruam comediſſe piſciũ copiã, quæ vt repleta eſt, eiq; nocuit, acceptã maris aquã ore, roſtro ano viſceribus & inteſtinis ingeſſit, & ꝙ comederat exinaniuit, hoc viſo Hipocras imaginatus eſt cliſtere, expertoſq; deprehendit neceſſarium eſſe. Pręterea viperę, & ſerpentes hiema frigidiſque temporibus in cauernis terræ ſua incluſæ, ſuper dorſa ſua ſupinæ iacentes, & oculi earum obtenebrantur, uiſus debilitatur tempore autem veris egreſſæ, plantas feniculi rimantur, quas cum comederint, & oculos illis fricauerint, tenebræ quæ in intimis terræ acciderant cedũt, & uiſus acuitur. Ex hoc medici cum uidiſſent vſi ſunt, & ipſi ſucco feniculi, ad confirmandum, & acuendum uiſum, miſcentes eum medicaminibus oculorum, inuentaque eſt eius actio laudabilis. Dicitur etiã quod accipitres, auem (quæ Gręce dicitur Idomcos) rimantur, quam cum ceperint, ac de illius epate commederint, dolor uentris eorum ſedatur. Sunt & alia multa quæ medici priores ab animalibus irrationalibus experimenta traxerunt, nec eſt poſſibile experiri hominem, omnia, quę huic arti ſunt neceſſaria, propter eius prolixitatem, & humanæ uitæ breuitatem. Vnde Hipocras ut approbaret, & confirmaret ea, quæ antiqui ſapientes inuicem ſuccedendo probauerant, & in libris firmauerant, ne cogerentur homines ad experiendum in periculum, & fallacias animarum, ait Vita breuis, ars uero longa, tempus autem acutum, experimentorum uero fallax, iudicium autem difficile.

De Summa operatione medicaminum ſimplicium.
Cap. LXXVI.

AVicenna ubi. ſup. Medicinæ ſimplices habent operationes uniuerſales, & particulares, & operationes uniuerſalibus ſimiles. Vniuerſales ſunt, ut calefactio, infrigidatio, expulſio, attractio, ulceratio, conſolidatio, & his ſimilia. Particulares uero ſicut tumamentum

in cancro, in emorroidibus, in nictitatione, & huiuſmodi. Vniuerſalibus autem ſimilis, vt prouocatio, ſolutio, ſudoris eductio, & ſimilia. Quę quamuis particulares ſint, quia in membris proprijs, & inſtrumentis proprijs ſiunt, tamen operationes earum ſunt quarum iuuamenta, & nocumenta cōia ſunt, totumque corpus ab eis patitur non per accidens. Vniuerſalium operationum ſunt, aliæ primæ quæ quatuor ſunt. ſ. infrigidatio, calefactio, humectatio, deſiccatio. Aliæ vero ſecūdæ, & harum aliæ, ſunt eędem cum primis, ſed menſuratæ, vel cōparatæ, cum termino additionis vel diminutionis, ſicut aduſtio, putrefactio, congelatio. Aliæ vero diuerſæ a primis, ſed procedentes ab illis, vt ſtupefactio, ſigillatio, attractio, lubrificatio, apertio, conglutinatio, & huiuſmodi. Proprietates itaque, quas in ſeipſis medicinæ habent. Aliæ ſunt qualitates. iiij. notæ, aliæ ſunt odores, & colores, aliæ vero ſunt proprietates aliquæ famoſæ, quarū ſunt iſtæ ſubtilitas, ſpiſſitudo, pulueriſandi proprietas, viſcoſitas, congelatio, curſus, macillaginoſitas, leuitas, & grauitas. Dicitur ergo medicina calefactiua, ſubtiliatiua, reſolutiua, abſterſiua, carminatiua, exiccatiua, exaſperatiua, apertiua, mollificatiua, digeſtiua, inciſiua, frangitiua, ventoſitatis attractiua, mordicatiua, rubificatiua, pruritum faciens, vlceratiua, corroſiua aduſtiua, dirumpens, putrefactiua, cauterizatiua, excoriatiua. Iſtę ſunt ergo. xxij. operationes. Et eſt ordo alius, infrigidatiua, confortatiua, repercuſſiua, & incraſſatiua, crudum faciens, ſtupefactiua. Iſtæ ſunt vi. operationes. Alius iterum ut do, deſiccatiua, expreſſiua, opilatiua, glutinatiua, conſolidatiua, incarnatiua, vel generatiua carnis, ſigillatiua. Iſtę ſunt viij. Eſt & aliud genus proprietatum medicinarum, ſecūdum operationes earum pernicioſa, venenoſa, tyriaca, bezaid, & etiam ſolutiua, prouocatiua, ſudoris eductiua. Omnes igitur iſtæ ſunt xlij. quas de ſumma operationum eligimus.

De Secunda virtute illorum, & primo de maturatiuis, Cap. LXXVII.

HAli vbi ſupra. Aſſignatis igitur regulis, quibus probanda eſt prima virtus complexionis ſimplicium medicaminum. Sequitur de ſecūda, quæ deſignatur ex cognitione quantitatis cōplexionis cuiuſque illorū, vt eſt medicamē maturans, quod ſcilicet ſaniem congregat, eſt. n. calidum & humidū ptē. Et ſicut medicamē aperiēs opilationē eſt ſubtile, ſic & oīa cætera ex quātitate cōplexionis adepta, ſunt huiuſmodi actiones, & vtilitates, ſicut nunc dicemus, a maturantibus inchoantes. Omnis itaque mutatio, quæ in corpore aīalis eſt tripliciter fit. Prima quidem per naturalem calorem in bonā materiā, eique conuenientē, quæ dr̄ digeſtio. Secunda fit a calore ex natura, in malam materiam, minimeque cōuenientem, & dr̄ putredo. Tertia vero harum eſt media, ſ. bonæ quæ eſt digeſtio, & malæ quæ eſt putredo, hæc eſt materiæ coadunatio. Nā cum velit natura bonā facere materiā, & virtus habitum naturalem, nec poſſit, aut pp materiæ malitiam, aut quoniam eſt extra naturā, vengque illud immorant languitudine tpis in habitum proximū naturæ membrorū primorum. Et huiuſmodi quidem habitus non perficitur, niſi virtute caloris naturalis, qui ſ. eſt calor ſpūs. Sed ſunt quædam medicamina maturatiuatem, & decoctionē ipſi æ cōplexionis, aut illi proximæ circa calorem inclinata, vnde in coadunanda ſanie vtimur altero duorum medicamentorum, ſ. aut calido, & hu. tēperate ſimilique complexioni corporis, vt eſt ſuperfuſio tēperati caloris aquæ calidæ, aut farina frumenti decocta cum oleo & ſimili, aut medicamine poros aperiente, caloremque naturalē ab eis prohibente, & arctante eū intra apoſtema, vt operetur in materia & maturet illam, vt eſt pinguedo hircorum, & anatū, & butyrum. Cauendum eſt aūt in colligenda ſanie vti medicaminibus calidis & ſiccis, his quoque quæ plurimi ſunt caloris, hæc. n. poros dilatant, & calorem naturalem diſſoluunt, materiāque deſiccant. Cophon vbi ſupra. Quædam ergo maturatiua ſunt, & ad ſaniem perducunt, quę. ſ. vel in calore ſunt tpata, vel etiam viſcoſa poros claudentia, vt naturalis calor intro conſortatus materiā apoſtematis digerat, vt ſunt auctum, ſtorax liquida, ſemen lini, fenum Græcum, fermentum cum ſale & oleo, vua paſſa, butyrum, ſaliua hominis. ſ. ieiuni cum frumento, pinguedo porci, farina tritici cū aqua & oleo cocta, adeps anſerinus, vitalinus, aqua etiam tepida ſuperfuſa.

De induratiuis, & mollificatiuis, & opilatiuis, & apertiuis. Cap. LXXVIII.

PRæterea quædam ſunt induratiua, quæ. ſ. vel materiam coagulant, & ſunt frigida atque & humida, vel membra indurant, & ſunt fri. & ſicca. Ex his ſunt myrtus, ſemperuiua, portulaca, aquatica, lens, ſolatrū, iuſquiamus. Quædā mollificatiua q. ſ. nec fortiter calefaciūt nec exſiccant. Et ſō liquidiores humores non exhauriunt, vt ſunt abſinthiū, maſtix, ammoniacū, bdellium, galba, opopanacis, caricæ, oleum vetus, adeps caprinus, medulla gallina, anſerina, ceruina, vitullina. Quædā iterum ſunt opilatiua, quæ ſ. terreſtria ſunt, & viſcoſa, vt grana fracta, ſimila, dactyli pinguedo, caſeus, glandes, meſpila. Quædam autem apertiua, ſ. attenuatiuam, & inciſiuam, & mundificatiuam virtutē habentia, aperiunt. n. meatus opilatos attenuando, & humores viſcoſos, ac ſpiſſos incidendo, eorū ſuperfluitates mundificando, vt capari, cinnamomū, zinziber, iſopus, aſſarabacca, trifolium, apium, abrotanum, leuiſticū & ſolatrum, abſinthium, petroſilinum, cubebe, fumus terræ, aſphodelus, ſambucus, porri, cæpe, cucumeres, &c. Sed horum quædā aperiunt intus, & extra, quæ. ſ. viſcoſa ſunt, & amara, ſine pontica, vt amigdalę amaræ. Quædam interius tm̄ operantur & non exterius, pp viarum anguſtiā. ſ. ea quæ ponticitatem habet admixtam vt abſinthium. Horum etiam quædam præcipue valent ad fortem opilationem ſplenis aperiendam, vt ſcolopendria. i. lingua ceruina. Quædam vero debiliora ſunt, vt ſemen viticæ.

De Vulnerum ſanatiuis. Cap. LXXIX.

QVædam ſine mordicitate vulnera temperatè mundificant, & carnem bonam in vulneribus generant, vt thus, orobū, ſemen atriplicis, conſolida maior, ariſtologia, litargirū, ceruſa, plumbū, aſpaltū, cinis tamarici. Quædā aūt corroſiua ſunt, vt æs vſtum, flos æris, alumen, viride eris, vitria, antimoniū, arſenicū, huiuſmodi ſicca ſunt, & ſubtilē habēt ſubſtantiam. Quędā vero vlceratiua ſuperficiē, quæ. ſ. parantur ad rumpendā cutē, vt humor ſuperfluus expellatur, talia ſunt ſapo, allium, os ſæpiæ, atque ſalſa, acria, & ignis eſt ſubtilis, & et craſſa in ſubſtantia, vt diutius immorando materia eliquatur. Quędam vero cicatrizatiua, quę. ſ. ſtiptica ſunt, & ſine morſione deſiccant, vt æs vſtum, & lotum, galla, alumen, pumex vſtus, aloe, litargirium, cum arobo, plumbū vſtū, ceruſa. Quædam conglutinatiua, vel ſua viſcoſitate, tm̄, vel deſiccando vulnera, & reparando carnem, vel conſtringendo diſtantia, & ſoluta abinuicem, vt gypſum, folia cypreſſi, aloes, cortex thuris, bdellium, litargirum, ſanguis dra. aſpaltum, lolium, tegula vſta, teſta oui, filtrum vſtum, pili leporis vſti.

De Attenuatiuis, & inciſiuis, & quibuſdam alijs. Cap. LXXX.

QVædam etiam ſunt attenuatiua, quæ. ſ. calore ſuo diſſoluuntur, vt abrotanum, balſamum, cæpæ, cappari, cinnamomus, maſtix, zinziber, ſcolopendria, narciſſi, lini ſemen, vua paſſa, ſanguis muſtelæ. Quædam autem inciſiua, quæ. ſ. humores ſubſtantiæ ſuæ ſubtilitate diuidūt, vt ſunt omnia acetoſa, & præcipue acetū, ex vino forti, deinde, ſquilla, cyperus, petra, piper nigrum, ruta, nitrum, mel, cæpula, ius ciceris, ſal. Quædam rarificatiua, quæ. ſ. cutem rarificat, hæc ſunt calida, nec craſſam, aut terream ſubſtantiam habentia, vt abſinthium, cæpæ radix, ſambuci, vel cucumeris agreſtis, abrotanum, oleum vetus, ros marinus. Quædam dysforetica, quæ. ſ. virtute calida poris apertis, humores in fumum extenuatum euaporare faciunt, vt farina, ordeum, aniſum, ruta, pix, nitrum, galbanum, ſal, ficus ſiccæ, vrtica, brionia, mel cæpæ, raphanus, mentaſtrum, vetus oleum. Quędam repulſiua, quæ. ſ. humores apertè patiente repellant, hæc frigidæ naturæ ſunt, qui conſtringendo membrum, & retinendo ſpiritum, virtutem expulſiuam membri confortant, vt galla, glandes, iuſquiamus, papauer, rhamnus plumbum, ſolatrum, ſemperuiua, capreoli vitis. Quædam etiam mordificatiua, vel mundificatiua, quæ. ſ. ſalſedinem multam habeat, vel acumen, vt oliuæ, cum aqua & ſale conditæ, porrus, ellebori ſuccus, & radix cucumeris agreſtis. Quædam etiam abdormitatiua, quæ. ſ. in vna frigiditate ſua conſtringendo neruos, & vias animalis ſpiritus abturando, ſtuporem parti inducunt, vt papauer nigrum opium, mandragora, iuſquiamus, ſuperpoſitus piſcis, qui dicitur torpedo, ſalamandra.

De Confortatiuis. & veneno repugnatiuis, & viſus clarificatiuis. Cap. LXXXI.

QVædam vero confortatiua ſunt. ſ. humores habūdātes in cerebro, vel corde proprio purgant, vt ſenæ cuſcuta omnes mirabolani, fumus terræ. Cōfortant etiam quæ ſan-

ſanguinem cordis clarificant, ut aurum, argentum, perlæ. Item quæ ponticitatem habent, quia ponticitate ſua croſſitudine ſubſtantiæ ſuæ partes membrorum coadunãt, & ſpiritũ retinẽt, cuius adminiculo uirtutes operantur, ut abſinthium. Itẽ quæ uitalem, uel animalem ſpiritum reparãt, ut roſa, & quæ uirtutem ſtomachi digeſtiuam corroborant, ut cinnamomum. Sunt etiam alia multa confortatiua, ut mentæ ſiluum, cyperus, xiloacatia, carui, zodoar, cardamẽ, borago, ſpica, cubebe, ſtorax, maſtix, maſcus, xiloaloe, nux muſ. macis, garioſi. calamus aromaticus. Quædam uero ueneno repugnantia, ut calamẽtum, ſuccus caulis, orobi, pix liquida, euforbium, naſturtium, ruta, ſal, porri, acſto. nuces cum ruta commixtæ, radix, & ſemen aſparagi, acetum, balſamum, ſanguis ſpo. acaſiq;, urina puerorũ, teſticuli cerui, & aſini, allium, dyptamus, &c. quorum quædã ueneno repugnant, ipſum ab interioribus calore, & ſubtilitate ſuæ ſubſtantiæ attrahendo, ut Gallus, uel Gallina ſiſſa ſuperpoſita. Quædam uero ſubſtantiæ ſuæ ſimilitudine cum ipſo illud attrahendo, ut caro tyri. Quædam etiam uiſus clarificatiua, quæ ſpanoos oculorum, & alia quæ in oculis naſcũtur auferunt, & quæ caput, & ſtomachum a corruptis humorib. purgant, & quæ oculos a caliginoſis fumis defendunt. Ex his aũt ſunt abſinthium, aloe, ruta, mimbo. papauer ni. alumẽ, ebenus, ammoniacum, thus, lac, corticis ſambuci, celidonia, ſuccus centaureæ, ammi, naſturtij, cancer marinus, ſpolium ſerpentis, cinis hirundinis, aſparagus, puluis uitis uitę.

De Dolorum mitigatiuis, & quibuſdam alijs.
Cap. LXXXII.

QVædam autem doloris ex calore ſunt mitigatiua; quæ ſcilicet frigida ſunt, & materiam calidam aperte repellunt, ut roſa, uiola, rhamnus, ſalix, ceruſa, ſolatrum, ſemperuiua, folia uitis, & meſpili, portulaca, lactuca, oleum roſa. & uiola. Verumtamen ſunt, quæ nimia frigiditate ſua partes ſtupefaciunt, & ideo dolorem tam ex cali. quam ex frigidi. uidẽtur auferre. ſed paſſionem non curant, ut opiũ, iuſquiamus, papaueris, mandragora; hæc quidem apponenda non ſunt niſi cũ dolor eſt intolerabilis, & cætera auxilia non ualent, ſed imminet periculũ mortis. Quædã aũt doloris ex frigiditate tãtum mitigatiua, quæ. ſ. calida & ſubtilia ſunt, ut abſinthium, ruta, nigella, balſamus, thus, ſambuchus, leniſticum, enula, allium, piper, ſynapis &c. Quædã aũt diſſoluunt humores viſcoſos & ſpiſſos, ut centaurea, aut tollunt uentoſitatem, ut cĩminũ, aut purgant humores craſſos in aliquibus membris incluſos, ut hermodactyli, agaricus. Quædam & ſunt emorroydũ prouocatiua ſi ſuperponantur, ſ. quæ calida ſunt, & ignea, non eſt melius eis nihil, ut cæpa, allia, fel, taurinũ, & hircinum. Quædã uero leniua, quæ. ſ. viſcoſitatem aliquam habent, ut viola, borago, pruna, dragag. gummi arab. amigdal. ſemen cottanorum & iuiubæ. Quædam autem menſtruorũ prouocatiua, aut ſubtus, aut extra poſita. Ex quibus ſunt abſinthium, ſtorax, ſemen bruſci, calamus aromaticus, mirtha, peonia &c. quæ uirtutem habent extenuatiuã & aperitiuã. Plus autẽ ualent quæ exterius apponuntur. Hic quidem aut ſuã ſimilitudine menſtrua irritabunt, aut ora uenarum aperiunt, aut ſanguinẽ attenuãt, & diſſoluunt. Quædam etiam ſomni prouocatiua, quæ. ſ. nimia frigiditate ſua cerebrum ſtupefaciunt; ut opium, mandragora, iuſquiamus, & quæ frigida & hu. cerebro præſtãt, ut uiola, ſemen papaueris, lactuca, ſcropcrumus. Et etiam ea quæ auferunt laborem, & dolorem ſunt cauſa uigiliarum, ut anetum, amomum.

De Medicinis conſtrictiuis. Cap. LXXXIII.

COnſtrictiua frigida ſunt, & croſſa in ſubſtantia, nam frigidas partes coadunant, & partium ſuarum croſſitudine penetrare prohibentur, ut galla. Quædã conſtringunt, quia craſſos generant humores, ut lupini. Quædam quia & mult;um ponticitatem continent, & retentiuam confortant uirtutẽ, ut ſimilia. Sed ſuprascriptorum, quædã præcipua ſunt ad reſtringendũ uẽtrẽ, quædã ad reſtringẽdum ſanguinẽ. Cõſtrictiua ſanguinis hęc ſunt, bolus armenus, corallus, terra ſigillata, ſumac, galla, poma cypreſſi, myrtus, acacia, hyacincti, ematites, plantago, ſuccus ſalicis, gũ. arab. dragagãtũ cinis tamarici, balauſtia, hypoquiſtidos, bruſgu, virga paſtoris, alumẽ, tuchia, petalilon, portulaca, ſanguis colũbæ, ſanguis vaccæ, ſtercus aſini, ſiccũ cornu vaccinũ, pili leporis uſti, gypſum, argilla, antimoniũ, atramentum uſtum. Quædam conſtringunt ſanguinem conſolidando, & carnem reſtaurando, ut thus. Ventrem conſtringunt citonia, corna, ſorba, mora celſi, pruna immatura,

myrtilli, caulis, pira immatura, mala pontica, cancri, locuſtæ, teſtæ coclearum, coagulum leporis, lac coctũ, lac aſinæ, calens amigd. ſimila, glans, fabæ, ſuccus papaueris ni. galla, menta cum aceto, roſa, folia cypreſſi, bolus, terra ſigillata, maſtix, corallus, ſumac, biberis, ſanguis dra. hipoquiſtidos, acacia, balauſtia, ſpodiũ, fraxinus, plãtago, alumen, dragagantum, gum. arab. Quædam conſtringunt ſtipticitate ſua confortando, ut cubebæ gariofuli,

De Attractiuis, & laxatiuis. Cap. LXXXIIII.

ATtractiua neceſſe eſt eſſe calida, & leptomera, ut per ſuã ſubtilitate facilius penetrent, & calore ſuo attrahãt, ſiue ferrũ, ſiue lignũ intus fixum, ſiue humores; hæc operantur exterius poſita, ut magnetes, aſa fętida, ammonia, apium, piretrum, pitoleon, ſulphur ammoniacum, bolium ariſtologia radix cannæ, dyptamus, tapſia, ciclamen. Cum putrefactione attrahunt, ut cancer piſtatus, omne ſtercus uſũ, fermentum, ſanguiſugæ. Laxatiuæ dicuntur, quæ uentrem ſoluunt, & vomitum prouocant eorum vero quædam purgant diſſoluendo, & attrahendo, ut ſcamonea, quæ recepta in ſtomacho fumoſitatem ſubtilem, facile penetratiuam, a ſe emittit, & humores ſibi ſimiles. diſſoluens abominabiles redditura ſuæ, attrahitque cor iuuante virtute expulſiua membrorum, ad ſtomachum, & inteſtina, ſed ſtomachus & inteſtina impedimentum fere nequeuntia, humores a ſe eijciunt. Quædam purgant cũ viſcoſitate, ut mercurial. quædam cum acumine ut euforbium, quædam cum compreſſione, ut mirabol. quædam cum ſalſugine, ut ſemen atriplicum, quædam cum dulcedine, ut caſiafiſtula. Galienus ubi ſupra. Per inferiora ventrem purgamus, aut cum compoſitis medicinis, ut trifera, ſera, ſanguinem purgando aut cum dyaſene purgando melancoliam com. oxi. co. cum catartico leg. aut cum ſimplicibus ut eſt ſcamonea, aut decoctionibus aut ſyrupis laxatiuis, cum aquis lax. in modum, aquæ ro. aut vino lax. proprij humoris. Purgatiua ſanguinem ſunt caſiaſi. tamarindi, manna, pruna, viola, caroſa politrichon, dianzos, capillus veneris, mirab. citrina, emblici, berberis, epatica, cimbalaria. Purgantia flegma ſunt polypodium, agaricum, coloquintida, titimallus, cladorum, electuarium, lacterides, rad. clad. p. ariſt. ro. ſtorax ſub. ciclamen, aloe, camephiteos, eulea Kebuli bell. Inci. coronia. Purgatur co. proprie cum mirob. citri. uitemuſ. aca. ſcamo. ſinctibus paſſe, ſeminæ peli. eſſo al. reubar. tapſia campucia. Purgantia melancoliam ſunt epitimum, polipodium, lap. ar. lap. lazuli, centaureæ, iubit, ſene hermodactili, mirab. emblici & indi, ſuccus rad. camomil. ſuccus aurtonia ſiucis. Ab eis ſpeciebus decoctio ſyrupi ac. & reliqua cõpoſitiet informentur. Clyſteria alia mollificatiua, alia mordificatiua. Suppoſitoria alia grauia, alia leuia. Leuia, ut ſinſtum ſanguinis intromiſſum, ryſus caulis perunctus oleo, ſiuſtuluo oleſtagidi, ſtercus muris intromiſſum, mel cum panico, ſal frixum, & io, magda bene redactum, & intromiſſum. ſyrſus bletæ, syrſus maluæ, ſyrſus mercurialis. Grauia ſunt, vel mel violaceũ cum felle tauino mixtum, ſal g. nitrum arpia. ſal aphricanum, ſcamo. elleborum, butyrum, lac titimalli inſpiſſatum, ac ficulnei, euforbij, lapides calcis, hermoda. & ſimilia mordificatiua, ad quorum nimiam mordicationem reprimendã oleũ adiungimus, aut perungendo, aut permiſcendo. Talia ſuppoſitoria emorroidas prouocant, & in mulieribus menſtrua educunt, aquam calidam etiam ſi ſorbet quis uſque ad gulam, fluxus reſtringetur. Vrinam prouocantia ſunt, quæ diuretica nuncupantur, ut ſemen citruli, melo. cucur. aſparagi.

De Humoribus naturalibus, & primo de flegmate.
Cap. LXXXV.

HVmorum naturalium ſimplicibus purgantibus aſſignatis, de humoribus naturalibus, nunc agendum eſt, ut de flegmate ſalſo, dulci, acetoſo, & vitreo. De colera citrina, vitellina, praſſina, eruginoſa, de colera aduſta, qualiter vnuſquiſque purgetur. Flegma autem ſalſum duplicis humoris concurſu perficitur. Colera dum caliditate curſum naturæ excedit, flegma inficit, & ſalſum facit, vnde vterque humor inficiens, & infectus, purgatione indiget, pluribus tamen concurrentibus ad dominium coleræ inficientis, quàm infecti flegmatis, ut tpe æſtiuo, & regione calida, habitudine calida, dyeta calida, & ſicca. Et ſi in horis colera ſit maior affluctio, a tertia. vſque ad no-

nã, contra inficiẽtem magis intendamus. Detur igitur principaliter purgãtia coleră, ſecundò purgantia flegma. E contrario pluribus conuenientibus ad dñium flegmatis, vt tpe hyemali, regione frigida, & habitudine humida, hac dyeta flegmatica. Vel ſi in his hora flegmatis, vt a tertia hora noctis, vſq; ad nonã eiuſdẽ affligat principaliter flegma. Secundo purgetur colera. Flegma acetoſum ſit a melancolico humore ſuis qualitatibus flegma inficiente, qbus flegma aceſcit. Pluribus conuenientibus ad dñium melancoliæ, vt tpe autumnali, regione frigida, & ſicca, habitudine ſiue dyeta melancolica & ſi ſic a nona hora diei vſque ad tertiã partem noctis affligit, melancolia principaliter purgetur, ſecundo flegma. Aut pluribus cum flegmate conuenientibus purgabis ſimpliciter flegma. Flegma dulce ſit a ſanguine ſuis qualitatibus ipſum inficiente. Pluribus autẽ conuenientibus ad dominium ſanguinis, vt tpe vernali, aſtiua regione, conſuetudine corporis in dieta & habitudine calida & humida, & in horis ſanguinis potius affligat, vt a ix. hora noctis, vſq; ad tertiam diei, purgetur principaliter ſanguis. Si vero flegmati plura, quã ſanguini conueniãt, ſecundo purgetur ſanguis, & flegma principaliter. Vitreum flegma quod ex nimia ſuperfluitate extenuatur cum calidiſſimis, vt blancha dyacaſtoreo theodo, Anacardi, & theod. cuper optime purgatur cum oleo ſempeſtino benedicto & cum catartico bene acuto.

De Colera innaturali. Cap. LXXXVI.

Colera citrina fit ſub tali ammixtione colerici, & flegmatici humoris, cum. n. colera ſit acuta, & efficaces habeat qualitates, non niſi obuiantis ſibi humoris, & tẽ ſte contrarij ſubſtantiali ammixtione permutatur. Signum ætas iuuenilis, tempus æſtiuum, regio, & dieta calida, & ſic, & ſi ea conueniant, & maior afflictio ſit in horis coleræ, vt a tertia vſque ad nonã, colera principaliter, ſecundo flegma purgetur. Colera vitelina, ex colera citrina & flegmati admixta cõficitur, vñ humor vterque purgatur, pluribus tñ eſt colera conuenientibus, principaliter colera purgetur, & pluribus, cum flegmate concurrentibus flegma purgetur. Colera praſſina eſt paſſio ſimilis ſucci porri, vel praſij, quam potius digeremus, quã ad eius purgationem intendamus, ad quã bona eſt purgatio, ſed melior eſt e ſuperfluitate, & caliditate prohibitio, principium. n. eſt in vtriſque, ſi tñ neceſſe eſt purgatiuũ dari opozima potius offeratur, vt epozima de capillo veneris, epatica ſolitrichon, dianthos, ceterach, memiç. Colera eruginoſa eſt viridis æris erugini conſimilis, colera aduſta ex colera, & melancolia adurente perficitur, vnde concurrentibus pluribus ad modum coleræ principaliter ipſa purgetur. Si vero ad melancoliam plurima conueniant, ſecundo colera melancolia principaliter educatur.

De Purgatiuis prædictorum humorum. Cap. LXXXVII.

Flegma ſalſum purgant ſuccus laureolæ, ſuccus fumi terræ ſuccus mercurialis, ſemen vrticæ, dragantea. Flegma dulce purgãt ſuccus lapatij acuti, ſuccus Ariſt. ro. ſuccus peucedani, ſuccus ſcabioſæ ſuccus cauliæ, ſuccus calẽdulæ, ſuccus aſparagi, & rubiç, ſuccus ſambuci, ſemẽ barbaſci, ſemẽ betonicæ, ſemen arthemiſiæ, ſemẽ cẽtaureæ mi. hermodactili, turbit. ſemẽ herbæ viuæ, mira. ebebuli, camepitheos. Flegma vitreũ purgãt caſtoreũ, laquentida, coſocbiũ, nitrũ, ſal gem. ſal amo. radix raffani, elle. ni. piretrum, ſtafiſagria. Hæc omnia valent ad ſuperfluam gẽtã arteticam & podagrã, ſyragram, & ad alios frigidos morbos. Coleram citri. purgant mira. citri. tamarindi, abſinthium, lanceolata. Colerã praſſinã purgant catapucia, lac titimalli, ſuccus cucumeris ag. ciula. Coleram vitellinã purgant ſuccus marrubij, ſuccus centaureæ ma. aſperagus, bruſcus, ſmon. aniſum, anetum, ſemẽ daucus cetera. coliſatrum, macedoni. opiũ, coriandrũ. Flegma acetoſum purgant radix ebuli, ſuccus cimarum ſalicum, viol. caſiafiſt. manna thoris. Coleram eruginoſam purgant ſuccus oculi Chriſti, Cardus benedictus, lanceole, turbar. cum ſcau. Coleram aduſtam purgãt radix celti, vel cironiorum, radix titim: qm vbi humores iſti compoſiti ſunt, & medicinæ compoſitæ ſunt offerendæ.

De Impedimentis purgationis. Cap. LXXXVIII.

Auicenna in primo canone. Res aũt, quæ demonſtrant in dicti rectitudinem in euacuando ſunt. x. ſ. repletio, virtus, cõplexio, accidentia, conuenientia, figura, ætas, tps, aeris diſpoſitio, euacuandi cõſuetudo, & ars. Hæc namque cũ fuerint contrariæ ſignificationi, pp quam facienda eſt euacuatio, prohibent eam. Vacuitas itaq; procuIdubio prohibet eã fieri, ſimiliter, & debilitas Quoq; tñ plus eligimus alicuius virtutis debilitatem, quam impedimentum relinquendi euacuationẽ, & hæc cum ter timoroſæ ſuccurrendi ſi acciderit, habemus fiduciam. Complexio quoque calida, & ſicca prohibet eã fieri. ſimiliter & frigida & hu. caliditatẽ non habens. In calida vero & hu. facile fieri poteſt, & fortiter. Accidentia porro mala prohibent ab ea, ſicut aptitudo coleriçæ paſſioni, vel ſpaſmo, vel qñ ventrem ſoluere volumus, accidit ventris ſolutio, ventrem. n. ſoluere ſuper eius ſolutionem periculoſum eſt. Figura prætetea prohibet vt macies cariratisq; ſuperfluitas, timendum eſt. n. ne ſpiritus reſoluatur. Itaque debilis & macer, multamq; coleram ſub. habens, in ſanguine non eſt euacuandus, ſed ex eo quod generat bonum ſanguinem ad frigiditatem & hu. declinante eſt nutriendus. Ex hoc. n. fortaſſis humoris ſui complexio rectificabitur, vel forſitan ipſe fortis efficietur, & euacuationẽ tolerabit. Ille quoque qui ex conſuetudine parum comedit, abſtinere debet ab illa quandiu poterit. Similiter pinguedo ſuperflua prohibet, ne frigiditas dominetur, & ne caro hieuas cõprimat, & eas extinguat cum inuenerit vacuas, caloremque ſuffocet innatum, aut exprimendo ſuperfluitates ad interiora impellat. Aetas autẽ ab ea prohibet, quæ nondũ ad augmenti cõplementũ peruenit, aut quæ ad cõſumptionis terminũ iã tranſit. Hora quoq; multum calida, vel multum frigida prohibet ab ea. ſed & meridionalis regio vehementer calida, quia plurima corum, quæ ventrem ſoluunt calida ſunt, & duarum acuitatum coniunctio tolerari non poteſt, quia virtutes debilitant ac diſſoluunt, & quia calor exterior materiam ad exteriora trahit, medicinæ vero ad interiora, & ſic ad diuerſas partes protractio fit, & ad reſiſtentiam perducit. Similiter & regio ſeptentrionalis frigida prohibet ab ea. Idem facit etiam euacuandi conſuetudo paſſiua. Et vltimum omnis ars laborioſa, quoniam in ea fit euacuatio multa.

De Preparatione corporis ad purgationem. Cap. LXXXIX.

Oportet autem, vt illius cuius venter ſoluendus eſt, aut vomitus prouocandus partiatur cibus, vt quod vna die ſufficiebat, multis vicibus comedat, & vt cibi potusque diuerſi ſint. Ex hac. n. diſpoſitione accidit ſtomacho, vt deſideret expellere, qđ in ipſo eſt, aut ſuperius, aut inferius. Ex cibo vero non diuerſo, neq. ſuper alium cibum ingrediente ſtomachus fit auarus, proptereque ſi fuerit eius quantitas parua. Mollem vero vẽtrem habẽs, nihil ex hoc facere dẽt. Item ad recipiendum id quod uẽtrem purgat, preparetur corpus antequã purgetur, amplificatione pororum, & lenificatione naturæ, præcipue in ægritudinibus frigidis. Et ad ſummum naturã mollificare competens eſt regula, niſi in eo qui aptus eſt valde paſſioni ſoleriæ, eſſet. n. ei cauſa conueniens ſuperfluitati quæ accidet ei, nec fortem toleraret medicinam: itaque ſolutorio vẽtris huiuſmodi, qualis eſt iſte, res admiſcẽda eſt, in qua virtus vomitiua ſit, ne de ſtomacho deſcendere properet, antequam operationẽ ſuam perfecerit, immo ꝯſequentur in ipſo duarũ medicinarum uirtutes, & medicina ſolutiua perficiat ſuam operationem, & econtrario vomitiua ſuam. Cauſa prætẽrea timoroſa eſt, ſi huiuſmodi medicina ſumatur, fece ſicca in inteſtinis exiſtente, ſed expellenda eſt clyſteri, vel iure mollificatiuo. Illis autem qui ſtantes aquas bibunt, & habentibus ſplenes, medicinæ fortes neceſſariæ ſunt. Item ex his quæ præparant, eſt ingredi balneũ aliquãtis diebus, antequã ventris ſolutio fiat, niſi aliud prohibeat. Oportet ẽt vt inter balneum & hauſtum medicinæ modicum tempus interueniat, poſt medicinam vero balneum nõ intret, quia materiam ad exteriora trahit, nec eſt bonum niſi ad ventrem conſtringendum, præterquam in hyeme. Oportet autem vt aer illius, qui farmaciam bibit, parum caliditatis ſit, ne ſudorem faciat, neque turbationem. Fricatio quoque, & oleis inungi, eſt ſimiliter ex præparatorijs. Itẽ oportet ꝙ non multum ſal in cibis eius ſit, qui medicinam bibere cupit. Cumque aliquis non eſt aſſuetus medicinæ, medicus caueat ne ſolutiua violentas habentia virtutes ei tribuat. Porro faſtidium habentibus, & humores viſcoſos, & in hypocundrijs tenſionem, aut in interioribus inflammationem, vel opilationem, non eſt aliquid tale dandum, donec iſta rectificentur.

De Tempore, & modo accipiendi purgatiuũ. Cap. XC.

MEdicina in vere, vel autumno bibenda eſt, in æſtate vero non eſt ſumenda, niſi res ſubtilis, ſed nec in tẽpore frigoris fortis. Præterea non eſt naturæ facienda conſuetudo bibendi medicinã, cum qua neceſſe ſit mollificare vẽtrem, quia ſic conſuetudinalia fiet, & ad malũ finem perueniet. Multoties aũt ex hauſtu medicinæ peruenit ad nauſeam & anguſtiã, & ſincopin, & tremorem cordis, ac mordicationẽ ventris, propterq; quã ſolutionem non fecerit aut ſudorem, pluribus quidẽ quibus in æſtate datur, ad ſcabiem ex ea peruenit. Ille quidẽ, cui neceſſe fuit, ea in hieme accipere, ventũ meridionalẽ obſeruet. In æſtate vero dixerunt quidã econtrario. Item hõ calidæ cõplexionis, & debilis cõpoſitionis, ſtomachique debilis, ſi medicinam bibere voluerit, melius eſt vt hoc faciat poſtq̃ aliquid ex aqua ordei, vel ſucci granati, vel hmõi biberit, aut aliquod nutriens ſubtile ac leue ceperit. Qui vero non ita fuerit, melius eſt vt eam ieiunus bibat. Oportet igitur vt medicinæ potator non comedat, aut bibat, donec illa ſuam operationẽ perficiat, neq; vero dormiat quandiu illa operatur, niſi voluntas affuerit, vt reſtringatur. Quod ſi ſtomachus eius ieiuniũ non tolerauerit, q̃a colericus eſt, & ad ipſum colera eius deſcendit, vel quia diu tamen ſuſtinuit, vel a cibo abſtinuit. Detur ei modic ſipanis in pauco vino infuſi ſuper medicinã, antequã vortex eius ſoluatur, hoc. n. fortaſſe medicinã adiuuabit. Medici quidẽ pillulas datur, melle eas inuoluunt & qñq; ſuper eas mel coctum, aut zuccarũ proijciunt, indeq; inuicas eas faciunt. Ingenium ẽt vtile eſt, vt ſuper eas cera cũ oleo pauco mollificata ponatur, vel quod magis eſt conueniẽs, vt os aqua, aut alia re impleatur, deinde pillulæ ſicut ſunt ſup ipſam bibantur, aut quæ aliquo horum ingeniorũ aptatæ fuerint. Frigidi vero ſtomachos, & pedes calefaciendi ſunt.

De Regimine illius qui accepit. Cap. XCI.

CVm aũt aliquis medicinã ſortem biberit, melius ei erit, vt ſuper eã dormiat antequam operetur, quia tũc melius operabitur. Si vero debilis fuerit melius eſt ei, ne ſuper ea dormiat ſuper illã quocunq; modo fuerit. Præterea cum aliquis medicinam biberit, quieſcere ſuper eam debet, vt ipſam natura circundet, & in eam operetur, quia niſi operata fuerit in eam ipſa non operabitur in natura. Odores quoque nauſeam prohibentes olfacere debet, vt eſt odor mentæ, & rutæ, & apij, & citoniorum, & hmõi. Si autem ex odore medicinæ quis exterretur, dum eam bibit nares conſtringat, & qui eam abhorret parum ex tarchon maſticet, ideo vt oris ſui virtus ſtupida fiat. Quod ſi vomere timuerit extremitates conſtringat, & poſt eius acceptionem deſuper eam tem ſtipticam bibat. Cum autem parte oris anima ſedata fuerit ambulet & moueatur paulatim, quoniam motus huiuſmodi iuuatiuus eſt. Interpoſitione quoque horarum ex aqua calida aliquantum bibat vt medicinam liquefaciat, & expellat, eiuſquo virtutem debilitet, niſi fuerit hora quando neceſſe vt ventris ſolutio ſtringatur. In potu etiam aquæ calidæ debilitatur malitia medicinæ. Somnus autem cum poſt ventris ſolutionem, aut vomitum multus fuerit, oſtendit q̃ euacuatio iam perfecte corpus mundauerit. Sitis quoque cum fortis in tpe fuerit maximã, & vltimam purgationis bonitatem ſignificabit.

De Malitia medicinæ frangenda vel euacuanda. Cap. XCII.

MEdicinarum ventrem ſoluentium quædam ſunt, quarũ malignitas eſt magna, vt elleborus niger, ac turbith, & agaricum, cum non fuerit album & purum. Itaque cũ bibitæ fuerint, melius eſt vt a corpore quantum poſſibile eſt, vomitu aut purgatione expellantur, & cum tyriaca medicentur Multarum ex his malitia remouetur & conturbatio quam faciũt animæ aquam vehementer frigidã in potu ſumendo, & in ipſa ſedendo, ſicut turbith, etiã in potiri. Omnis quoque res, quæ frangit acuitatẽ glutinatione, ac lenificatione, & vnctuoſitate in qua ſit dulcedo, ad hoc confert. Quædam & medicinarum aliquibus cõplexionibus proportionales exiſtunt, & aliis non conueniunt. Scamoneæ namque in eos qui morantur in frigidis regionibus debiliter operatur, niſi magna inde quantitas detur, ſicut mos eſt in terra Thurchorum. Item quibuſdam corporibus in aliquibus regionibus neceſſarium eſt, vt non eis medicinarum corpora dentur, ſed virtutes earũ tñ. Neceſſe eſt aũt, vt medicinis ſoluentibus medicinæ bene redolentes miſceantur, quatenus eis membrorum virtutes,

conſeruentur. Medicinæ quoque cordis ad hoc iuuamentum conferunt, quia ſpiritum animale in vnoquoque membro cõfortant, præter hoc plurimæ earũ ſua ſubtilitate ac facilitate iuuant. Duæ præterea medicinæ, quãdoque iunguntur, quarum vna vero ſuum humorem expellit, & altera tarde. Vna igitur operationem ſuam efficit, poſtquam ipſum iam altera in humore ſuo compreſſit, & operatur in ipſam eiuſque debilitat virtutem, eumq; ſecunda poſt operari cœperit virtutis debilis erit mouens & non perficiens. Ob hoc aliqũd admiſcendũ eſt ei, quod eam facilẽ reddat. Medicina multotiens odorem ſuum in ſtomacho dimittit, quæ ſi ibi remaneat eius medicamen eſt aqua ordei, quę ipſum lauat, hæc. n. in potu poſt medicinam datur, vt & venter ſoluatur, & medicinæ malitia remoueatur, & quod in inteſtinis retentum eſt lauetur. Ille vero cuius complexio frigida eſt, & flegmata ſuperabũdat poſt operationẽ medicinæ naſturcium aqua ablotã cum oleo ſumat. Qui vero calidæ cõplexionis fuerit, pſillium cum aqua fri. & oleo violato bibat, & qui temperatæ cõplexionis eſt ſemen lini. Omni præterea laxatiua bibenti cui poſt aduenit febris melior eſt aqua ordei. Item qui medicinã bibit ſecunda die balneum intret, & ſi ex humoribus ipſis aliquid relictum fuerit, hoc ipſum emundare balneũ poterit, præterea poſt ſolutionem ventris, & minutionem multotiens inepte, dolor aduenit, quem potus aquę calidæ remouebit.

De Operatione medicinæ laxatiuæ. Cap. XCIII.

AVicenna in primo canone. Medicina ventris ſolutiua expellit illud, quod euacuat eõ virtute attractiua, quæ eundem humorem attrahit, & quandoque attrahit groſſum, & ſubtile relinquit, vt illa, quæ melancoliã expellit. Ex materiis quidẽ, quæ faciliores ſunt ad euacuandum, ſunt illæ quę in venis, deinde verò, quæ ſunt in membris, & iuncturis. Minutio quidem eſt euacuatio humoris ęqualiter augmentati p. optia. Euacuatio verò alia propria eſt humori, qui in quãtitate ſolus augmentatur, aut corrumpitur. Fit autem euacuatio materiæ, eiuſque de loco ſuo euacuatio, ſm vnum duorũ modorũ. Vnus eſt per attractionem, quę fit ad longinquam diuerſitatẽ, alius per eã quæ ad propinquã. Horarum aũt eius dignior eſt cum in corpore, nullo modo eſt alicuius materiei repletio. Ponamus itaque, q̃ ſanguis fluat ſuperius ab ore viri. & inferius ab emorroidibus, ſuperfluè fluat mulieri, vnum ex duobus faciẽdũ eſt; ſ. aut trahendum per declinationẽ, quæ fit ad propinquã diuerſitatẽ, & tunc oportebit, vt materiã ad nares declinamus, faciendo fluere ſanguinẽ ex naribus. In altero quoque ſimiliter ad matricẽ menſtrua prouocando, aut attrahẽdum ad longinquã diuerſitatẽ, & tunc in primo ſanguis euacuandus eſt a venis, & locis, quæ ſunt in parte corporis ſuperiore, & in ſecũdo a venis. & locis, q̃ ſunt ĩ ſuprema parte. Hali in practica ſermone 2. Medicamina laxatiua non eadẽ ſpecie naturas laxant, ſed quędam ponticitate, vt mirabolis: quædam ſolutione, vt ſalſa, & dulcia; quædam acumine, vt euforbium: quædam viſcoſitate, vt mercurialis: quædam etiam attrahendi virtute humores ſibi conſonos trahunt, vt ſcamonea coleram attrahit ab omnibus membris, ſicut magnetes ferrum.

De Modo attrahendi humores. Cap. XCIIII.

DIſſentiunt medici in qualitate attractionis medicaminum huiuſmodi; quidam enim dicunt quod laxatiuum bibitum, cum ad ſtomachum peruenit, ab eo leuiter exit, & ad membrum in quo ſuperfluitas eſt contendens, quæ propter eorum naturæ conuenientiam eam ad ſe trahit. Iam vero tunc membrum expulſiua virtute, quam habet medicamẽ a ſe propulſat, propter eius læſionem, & ab eo diſcordiam redit que medicamen, & humor cum eo ad inteſtina, ſicque laxatio fit & ſolutio, ſed in hoc eſt fallacia, non enim attrahens ad attractum dirigitur, ſed attractum ad attrahẽs fertur ſicut ad magnetem ferrum, cum ab illo attrahitur. Sunt etiam qui dicunt, quod quando laxatiuum ad ſtomachum peruenit eius eſt humorem ſibi conſonum a membris attrahere, dehinc ægreditur a ſtomacho cum ſolutione, ſed hoc quoque verum non eſt, ſi enim res ita ſe haberet poſtq̃ humor in ſtomacho illi iungeretur, vterq; remaneret in eo, nec deſcenderet ſicut magnes cum ad ſe ferrum traxerit, ipſumque tetigerit, deinceps ab illo non ſeiungitur. Sunt, & alij qui dicunt, q̃ laxatiuum cũ ad ſtomachum peruenerit, natura eius eſt humores ſibi ſimiles trahere, a quocun-

que mēbro proximo, vel longinquo, decurritque humor iſte p venas, p quas, & ſanguis ad mēbra decurit ab epate, nec deſiſtit humor currere, donec ad epar perueniat, a quo venam q̄ porta vocatur, de hinc ad meſeraicas, & inde ad ieiunū, a quo ad duodenū, inde vero ad inteſtinū groſſum tunc expellit, & ab eo foras emittitur, tanq̄ q̧ nocet, & ledit. Hoc aūt viſum collatione rerū eſt, cū hoc ſit naturæ leuius, vt hunc humorē attractū a ieiuno deferat ad duodenū, & ab eo ad portanariū, a quo ad ſtomachū, dehinc iterum ad inteſtina reducit, & ab eis, qui ſunt nocumentis, quæ ſequuntur ſtomachum, cū ad illum malus humor colericus peruenerit. Sed hoc nō ſuſcepit cōparatio, nec verū iudicat, cū attractus humor ſit in cerebri ventriculis, & palato, & gutture, & cannalibus pulmonis. Humor nāq; licet in his locis fuerit, medicamen tamen illum ad meri trahit, & ad ſtomachum, a quo ad inteſtina pellitur. Cū autem eſt in venis cerebri, tunc medicamen eum ab illis trahit, ac per duas organicas colli venas, & ab his per alias ad epar trahuntur, deinde ad meſeraicas, & ad duodenum & ieiunum, a quo exeunt ad groſſum inteſtinum.

Vtrum inter medicinam attrahentem, & humorem attractum conuenientia ſit in ſubſtantia. Cap. XCV.

GAlienus dicit, q̧ medicina ventris ſolutiua, in qua nō eſt ventoſitas, cū ventrem non ſoluit, & digeritur, humorē generat, quē attrahere ſolebat, & vr ſentire, q̧ inter medicinam attrahentem, & humorem attractum, conuenientia ſit in ſubſtantia, & pp hoc ipſum attrahat. Sed ſi hoc eſſet vnū ferrum aliud attraheret, & aurū ſimiliter aurum, cū ipſum quantitate ſua ſuperaret. Hoc m̄ certificate medici nō eſt. Sciendū eſt autem q̧ humorū attractio, quæ ſit potu ventrem ſoluentium, aut vomitum facientiū, nō eſt niſi in venis, in quibus maxime veniunt, donec ad ſtomachum & inteſtina perueniat. Et hic natura mouetur, vt eos expellat, & raro quidē accidit, vt cū ventris ſolutiuū bibitur ad ſtomachum aſcendat, & ſi aſcenderit ad vomitū declinabit. Iccirco aūt ad ſtomachum aſcendere dimittit, quia medicina laxatiua velociter ad inteſtina penetrat, & quia natura properat, vt eā ea venis meſeraicis ad inferiora depellat, nō aūt ad ſuperiora, qm̄ hoc eſt ei propinquius atque facilius, & quia illud, quod eſt poſt eas, & non cōprimit ipſas, hac igitur naturā mouet, vt ex propinquioribus vijs expellat. Quod ſi medicina virtutem haberet attractiuā, quæ comitaretur humorē, eſſet natura a virtute expulſiuæ magis digna, vt in ſano & forti ſuperaret, licet medicina nō attrahat niſi ad viam ſignatā. Medicinam vero nocumento facientis ad hoc diuerſa eſt diſpoſitio, quia cum in ſtomacho fuerit in eo morabitur, & humorē ab inteſtinis ad ſeipſam attrahet, ſuaq; virtute ſuperabit ad reſiſtendum virtuti naturali. Plurimum quidē attractionis humorum quos attrahunt medicinæ, non eſt niſi ex venis, & ea eo quod eſt multæ propinquitatis, ſicut humorum qui ſunt in pulmone, hi nanq; propter vicinitatem ad ſtomacham, & inteſtina trahuntur, licet in venis non vadant.

Di Medicina non operante. Cap. XCVI.

ACcidit autem vt medicina non operetur, qñque pp cānalium ex natura coangustationē, vel pp complexionē, aut pp ægritudinis vicinitatem, in habentibus.s. paraliſim, aut apoplexiā viæ medicinarū ad ſuas materias coangustantur. Duas præterea medicinas ſolutiuas in vna die coniungere timoroſum eſt, extra rectitudinem. Itaque deterior eſt illa, quæ ex medicinis multæ diuerſitatis eſt compoſita, quia ſic ventris ſolutio conturbatur, dum prima primū ſecunda ventrem ſoluit, & qñq; prima ſecūdam expellat. Omnis quoque medicina alicui humori propria, cum ipſum nō inuenit, ventrem perturbat, & cum difficultate ſolutionem facit. Similiter & ſi ipſum in ſuo contrario infuſum inuenerit. Omnis itaque medicina humorem in primis extrahit qui ſibi proprius eſt, deinde vero illum, qui eſt poſt ipſum in multitudine ac ſubtilitate, reliquoſque ſm̄ hunc ordinem præter ſanguinem quem vſque ad poſtremum natura retinet & recōdit. Item humorem ex longinquo attrahere difficile eſt. Omnis autem medicina ventris ſolutiua, quando non eum ſoluit, aut ſoluit quidem, ſed non id quod maturum eſt, humorem mouet, quem ſoluere debet, & ipſum in corpore dilatat. Corpus itaque ſuperat, & ad ipſum humores alij conuertuntur, ſicque humor iſte in corpore multiplicatur. Cum autem farmacia ſolutionem non fecerit, ſed mordicationem ventris, & anguſtiam, vſque qui eam ſumpſit æſtuauerit, ſcothomabitur, & dolebit caput, & patietur allices, & oſcitationes, maſticem in aqua tepida bibat, ſequaturque minutio, ſaltem poſt duos dies vel tres, erit.n. ei remedium, ne moueantur humores ad vnum principalium membrorum.

De Euacuatione ſuperflua. Cap. XCVII.

HAli vbi ſupra. In omnibus autem medicaminibus, quæ laxāt attrahenti virtute, virtus eſt etiam venenoſa corpori contraria, vnde ſi quis vtatur eis, præterquam oportet in quantitate, & tpe ſolutionē tantā faciunt, vt hō pereat aut infirmitatem concipiat. Vnde dicit Hipocras, q̧ oē medicamen laxatiuum, qū peruenit ad ſtomachū, primo quidem attrahit humorē poſt illum attractioni magis conſentaneum, & hic eſt tenuior atque ſubtilior. Itaq; qū medicinæ vis eſt humorē colericum trahere, purgat hunc primo, quantum poteſt euacuare. Quod ſi poſt hoc ſupereſt illi virtus, quæ poſſit aliquid attrahere, flegma deinceps attrahit, cum ſubtilior melancolica ſit, ac magis tenue. Poſt hoc iterū ſi virtus ſupereſt coleram nigrā attrahit, & ſi quid adhuc virtutis reliquum eſt, ad ſanguinem conuertitur. Si vero ſit medicaminis flegma laxare, primum quidem hoc ipſum euacuat, deinde coleram rubeā, deinde nigrā, & poſtea ſiquid virtutis ſupereſt ſanguinē. Deniq; ſi ſit eius coleram nigram laxare, cum hanc euacuauerit ad flegma conuertitur, poſt ad coleram rubeam, vltimo datur ad ſanguinem. Exinanitur.n. omnium vltimus ſanguis, non quia groſſior ſit humoribus cæteris, ſed quia natura hunc iuncitor, eūque q̄rum fas eſt tuetur, cum per ipſum ſtet corpus magis, ob hoc illū inaniri non permittit, niſi cum iam virtus in vltimo ceciderit. Sæpe et homo moritur cum prædictorum humorum aliquis omnino euacuatur, aut duo, quod cōtingit cum multa eſt virtus medicaminis. Non igitur oportet vti quempiam laxatiuo medicamine, niſi cum ſummo liberamine, & vapore.

De Remedio contra ſuperfluitatem euacuationis. Cap. XCVIII.

AVicenna vbi ſupra. Omnis quidem euacuatio ſuperflua ſm̄ plurimum febrem generat, ventris aūt conſtrictio quæ fluere ſolebat, cum aliquam ægritudinē adduxerit, illius euacuationis reuerſione ſecundum plurimum medicabitur. Cum aūt ventris purgatio, vel inanitio ſuperflua fuerit, liganda ſunt extrema ſuperius, & inferius, incipiendo ab aſcellis, & inguinibus, & ab eis deſcendendo, eiq; in potu parū ſyrupi, vel filonij tribuendum, & ſi fieri pōt, ſudet in balneo vel aquæ calidæ vapore ſub pannis ſuis capite exterius tracto. Deinde accipiat in potu cōſtrictiua atque frigerat, & ex rebus bene redolentibus, ei fiant epithimata. Mēbra ēt eius ventoſis cū igne calefiant, & ab aere frigido ſeparetur, quia ꝑmit cum ac ventrē eius ſoluit. Ab aere quoque calido, quia virtutē eius laxat. Vltima vero medicina experta eſt, vt grana naſtarcij torrefiant, & poſtea coquantur, donec coagulentur, & ad bibendū ei tribuantur. Nutrimentum autem eius ſtipticū ſit, & ex rebus bene redolentibus confortetur. In retinēdo quoque ſolutionem iuuat, vt ei vomitus cum aqua calida prouocetur. Cum autem alicui hæc patienti ſincopis ſæpe euenerit, vinum ad potandum ei tribuatur. Quod ſi totum hoc ei non contulerit, fortia medicamina nota, fluxum ventris prohibentia adhibeantur.

De Summa cautela regiminis in ſumptione laxatiui medicaminis. Cap. XCIX.

HAli vbi ſupra. Non igit̄ oportet vti quēq̄ laxatiuo medicamine, niſi cū ſummo liberamine, & pauore. Nam exēpli gratia, ſcamonea cū amplius q̄ opus ſit in quantitate potionis ſuæ ſumitur, aut quando mala eius ſpecies nō bonæ.ſ. qualitatis, aut ſimplex, & ſola, non cum medicinis frāgentibus acumen eius, iuxta quod opus eſt, aut æſtus magni tpe ſolutionis modum excedit, ſimulq; ſpūs euacuatur. Fitq; defectio, turbatio, ſuppreſſiones in ore ſtomachi, maximeque ſi detur ei cum flegma dominatur, aut cuius ætas eſt ſenectus. Euacuat enim colera, quæ corpori magis erant neceſſariæ, quia flegmati reſiſtebant. Flegmaque remanet, & ſuper corpus conſortatur, fiuntque patienti difficiles morbi. Si vero ſcamoneæ virtus poſt euacuationē coleræ ſuperſit, flegma quoque, & cætera vſque ad ſanguinem (vt ſuperius dictū eſt) attrahit. Cum autē iuxta quod opus eſt ſumitur, & q̄ melior eſt eligitur, eiuſque malum frangentia medicamina

vt

vt amiſū, & aniſum addantur. Sed & in tpibus opportunis datur ac tēperatis vt in verē, & ætate iuuenturis, & in cuius corpore ſuperabundāt coleræ nocentes, coleram ſoluit nigram ac rubeam, purgatq; corpus ab eis, vtilitatem adipiſcitur manifeſtiſſimam. Ex libro de medicinis diſſolutiuis. Quæ laxatiuum fortes, vt eſt ſcamonea, vel turbit, & ſimilia ſunt accepta, cū cautela, & ſtudio hoc faciant. Quod ſi pro regenda ſanitate in tpe temperato fiat, neque in regionibus multum calidis, vel multum ſiccas cōplexiones habentibus. Quia ſæpe eorum humiditate euacuata, ad febrem deueniunt, & medetur in aliquo tpe ſpaſmum, vel diſinium habentibus. Sed quibus ſuperflui humores dominantur, & ne detur laxatiuū purgans humores, niſi ſuperflue dominantem, & cū acceperit ligentur eius eluæ, & olfaciat bolum armenicum in aceto intinctum, vel ſuccum mentæ, & ne dormiat poſtquam euacuari inceperit. Somnus. n. prohibet euacuationē. Sed in initio abſq; læſione dormire poterit. Quod ſi materiā nō cito educit, moueatur corpus & bibat parum aquæ tepidæ cum zuccaro, ne vero laxatiua dentur vnū ſuper aliud, & maxime de fortibus ne ſimul iuncta violenter educant. Sed ſi ad purgandum tardauerit, & in ſtomacho moleſtiam fecerit, tunc abundanter aqua tepida detur, & penna oleo intincta, & ori immiſſa vomitum iuuet, & ſic corpus a materia mundetur, poſtea per tres dies ſe cuſtodiat, & in his non multum comedat.

De medicinis uomitum prouocantibus. Cap. C.

Laxatiuum de membris ad ſtomachum tardius attrahit humores, & parcius q̄ vomitus. hē cum laxatiuum bonū faciat naturaliter quia deorſum, vomitus vero contra naturam, quia ſurſum perpenditur, quia fortior eſt trina eſt in vomitus. Vomitus quidem purgat groſſos humores, de longinquis partibus, & concauitatibus attrahit violenter, & neceſſario humores groſſos & viſcoſos educit. Hali vbi ſupra. Medicamina vomitū prouocantia laxatiuis concordant in attractione humorū ab vltimo corporis, diſcrepant tñ in euacuatione & virtute attractionis. In euacuatione quidem quia laxatiuorū eſt humores inferius trahere, ac per meri, & os euacuare. In attrahendi virtute, quia laxatiuorū attractio tardior eſt, ac ſuauior. Neceſſe eſt. n. vomitum prouocantia, virtutis eſſe plurimæ ac grauis, quæ ſuperfluitates ab vltimis corporis ad ſtomachum magnis viribus attrahunt, a quo & eas vomitu forti, ac motu veloci educunt. Denique virtus eorū exuperat virtutem expulſiuam, quę eſt in ſtomacho, & inteſtinis. Illius. n. eſt ſuperfluitates deorſum expellere, huius autem ſuperius trahere. Præterea vomitum prouocantia neceſſariæ habent humores groſſos ac viſcoſos, a longinquis trahere locis & ad ſtomachum perducere a quo & educunt, q̄ quidem qualitas eſt naturali contraria Denique virtutis adeo fortis, vt corpus fortiſſime contrahāt, & concutiāt. Horū itaque quædam a profundo membrorū ſuperfluitates attrahunt, & groſſos ac viſcoſos humores incidunt, vt elleborum album, quód cæteris amplius trahit, poſt hoc ſunt catapuciæ, deinde grana tytimalli, & laureolæ, poſt hæc aūctapſiæ gumma, & caſtanea indica, hæc omnia diſtinctos humores aa membris inhærentes trahunt. Sumuntur aūt cū mele, & aqua, in qua decoctū ſit anetum, & ſquingibin, & ſimilibus. Idem quoq; faciūt ſed inferiora virtute ſunt, ſal indicum, & ſandali, nitrum, raſanum, in ſquingibin infuſum, ſinapis, & ſimilia. Porro coleram, ac ſubtiles humores leuiter, & ſine moleſtia educunt atriplicis ſemen & eius folia decocta, ſemen quoque melonis, & caro eius, & radix &c. Auicenna vbi ſupra. Medicina vomitū faciens, aliquando ventrem ſoluit, et cū ſtomachus fortis extiterit, aut illa ſuper fortem famem bibita fuerit, aut qui eam bibit paſſionē colericam, & naturæ lauitatem habuerit, aut ſi vomere non conſueuerit, aut ſi medicina in ſua ſubſtātia grauis, ac velocis deſcenſiuis fuerit. Ventris quoque ſolutiua vomitum facit propter ſtomachi debilitatem, aut propter multam fecis ſiccitatem, aut quia medicina abhorretur, aut quia hibitorum faſtidium habetur.

De iuuamentis, & impedimentis uomitus. Cap. CI.

Hipocras ait. Qui fuerit macer, & talis naturæ cui vomere ſit facile, melius eſt ad eum mundandum, vt vomitus adducatur, & hoc in æſtate fiat, aut vere, vel autumno, non autem in hieme: Ei vero qui mediocris eſt figuræ cōuenientior eſt ventris ſolutio. Caueat aūt a vomitu, cū eo nō indiget, quod ſi neceſſe fuerit eū euacuari per vomitum, æſtatē expectet. Veruntñ anteq̄ fiat vomitus, aut ventris ſolutio, admittenda eſt humoris euacuandi ſubtiliatio, & amplificandi cannaliū apertio, hoc eſt. n. ea co φ corpus a pena ſecurum reddit. Ventris quidē ſolutio, & vomitus cum macredine ventris, eſt difficilis, & laborioſus. Eſt aūt ex humoribus quidam velocius obediens vomitui ſm plurimum, vt colera. Quidā vero rebellis vt melancolia, quidā inter hæc medius, vt flegma. Febrem habenti melius eſt ventrem ſoluere, quam vt vomatur efficere. Eius quoque cuius eſt humor deſcendēs, ſicut lienteriā habentis, facere vt vomat eſt inconueniens. Vomitū præcipit fieri Hipocras quolibet menſe duobus diebus continuis, ad conſeruationem ſanitatis, vt illud quod in primo die difficile fuit, in ſecundo emendetur, & illud quod aduenit ſtomacho expellatur. Huiuſmodi quidem vomitus expellit flegma & coleram, ſtomachumq; mundificat, grauitatē accidentem capiti remouet, viſum clarificat, faſtidium aufert, & ei cui colera deſcendit ad ſtomachum, eiuſque corrumpit cibū confert. Prodeſt & laxitati corporis, & vlceribus renū, ac veſicæ, malitiæ, quoq; caloris, & epilenſiæ ſtomaticæ, & hiſtericę, & aſmati, & cæteris. Hoīes autē timoroſiores, ad hęc vt medicus faciat eos vomere, ſunt illi, qui pectus ſtrictum habent, & qui male anhelant, & qui ad ſpuendum ſanguinem apti ſunt, vel ad apoſtemata in gulla naſcentia. Oēs quoque colla habentes debilia, & hi qui ſtomachos habent debiles, illi quoque qui valde ſunt pingues, his. n. ventrē ſolui conuenientius, macris aūt melius eſt vomitus colerę ipſorum aptus Item omnes illi, quibus difficile eſt vomere pp viſum quia vomendi conſuetudinem non habent, his. n. ſi vomitus fortiter prouocetur, eorum venæ ſindentur in membris anhelitus, & ad ptiſim prouenient.

De Vomitu ſuperfluo, & eius remedio. Cap. CII.

Svperfluus autem vomitus ſtomacho nocet, ipſumque debilitat, ac reſoluit, & vt. ad ipſum perueniat. aptum facit. Obeſt etiam pectori, & viſui, & dentibus, & antiquis doloribus capitis, & epati, & pulmoni, & oculo. Circa illum igitur in quo ſuperfluus eſt vomitus ingeniet q̄tum poſſibile fuerit quō dormiat, & eius extrema ligentur, ſicut q̄n fluxus ventris reſtringendus eſt, eius quoq; medicetur ſtomachus emplaſtris puncticis cōfortantibus, φ ſi vomitus adhuc ſuperfluit & inceſſanter egrediuntur humores, donec exeat ſanguis, detur ei lac vino mixtū. iiij. cotiæ, quia medicinæ vomitiuæ malitiam reprimit, & ſanguinem prohibet, ac naturam lenit. Si vero pectoris & ſtomachi partem a ſanguine eū hoc & mundare volueris, ne aliquid ea ca coagulatur, des ei ad bibendū ſyrupum acetoſum, paulatim cū aqua ſtringendarū, cum hoc quoque confert aliquando bibere ſuccum portulacę, cum bolo armeno. Non oēs autem euacuationes neceſſariæ ſunt propter ſuperfluitatem repletionis, ſed quandoque propter magnitudinem, ægritudinis, & propter repletionem ſecundum quantitatem. Aliquando quoque fit ſecundum modum præſeruationis, ſicut indiget ille cui podagra euenire ſolet, & epilenſia, & huiuſmodi in hora cognita, proprieque in vere, tunc itaque neceſſarium eſt, vt præſeruationa vtatur ante ſuam horam, & euacuet ea, quæ proprie in ipſius ægritudine ſunt euacuanda, ſiue ſit minutio, ſiue ventris ſolutio.

De Medicinis a natura compoſitis. Cap. CIII.

Complexio ſecunda, quæ. ſ. eſt medicinarum etiam a natura compoſitarum, duplex eſt, ſcilicet fortis, & debilis. Fortis eſt cum vnumquodque ſimplicium, alij ſic vnitum eſt, vt eius ſeparatio calori noſtro interno ſit difficilis. Immo etiam eſt aliqua, cuius ſeparatio difficilis eſt calori ignis, ſicut eſt corpus olei. Commixtio enim inter humiditatem & ſiccitatem ipſius ad hæc peruenit, vt ignis in ſeparando tenet eas deficiat, immo cum ignitas aqueitatem ſoluit vt eam ſubleuet, tenentur cum omnibus partibus eius partes terreæ. Quare non valet earum efficere ſubleuationem, vt terreæ ſubſidant, ſicut ſuper illius fieri poteſt in ligno immò etiam in plumbo, & ſtagno. Hæc eſt ergo complexio firma, quę ſi æqualis fuerit, ęqualis in corpore remanebit, vſquequo formam eius reſoluat atque corrumpat. Si vero de aliuis fuerit ad dominium, remanebit in corpore ſecundum dominium ſuum, donec ipſius forma corrumpatur, & eius materialitęr quidem non proueniet alxea, niſi operatio vna. Cum aūt nō eſt firma complexio ſed debilis, & ad diſgregationem facilis, tunc poſſibile eſt vt ſeparentur eius

ſimplicia, cum naturæ noſtræ operatio exiſtit in ea, ſintque diuerſarum virtutum, & operentur contrarias. Cum vero vt dicunt medici alicuius medicinæ virtus eſt compoſita ex virtutibus contrarijs, non oportet intelligi q; ſit vna pars ferens caliditatem, & frigi. ſimul, vt vnaquæque earũ ſingulariter operatur, ſicut aliæ quæ ſunt diſcretæ, hoc.n. non eſt poſſibile, ſed virtutes illæ ſunt in duabus partibus eius diuerſis, ex quibus ipſa eſt compoſita, cum ſua ſingularitate. Præterea non oportet æſtimari, q; aliquod medicinarum genus non ſit cõpoſitũ ex contrarijs. Oẽs.n. medicinæ compoſitæ ſunt ex virtutibus cõtrarijs, ſed per illud quod ipſa ſignificat, intelligere oportet, quod eſt habens actu virtutes contrarias, aut potentia propinqua actui, quã in ipſa ſunt partes diuerſæ, quarum vna non efficit ipſaliã actũ integrum. Itaq; medicinarũ ſimpliciũ quibus inſunt contrariæ virtutes, aliæ ſunt fortioris commixtionis, & inſeparabilis, vt camomilla, in qua eſt virtus reſolutiua, & virtus ſtiptica, & cum in emplaſtris coquitur, vtræque virtutes ab ea nõ ſeparantur. Aliæ vero ſunt in qbus decoctio ſeparare põt inter eas, vt caules, horũ.n. ſubſtantia cõmixta eſt ex mã terrea ſtiptica, & ex ma ſubtili abſterſiua, nitroſa. Cũq; decoquũt ĩ aqua reſoluitur ab eis ſubſtãtia nitroſa, abſterſiua, remanetq; terrea ſtiptica, & fit eorũ aqua ſolutiua, corpus aũt ſtipticũ. Similiter & leum & mandragoræ fructus, & allium ſimiliter, in ipſo.n. eſt virtus abſterſiua, & aduſtiua, & humiditas grauis, ſed decoctio ſeparat inter eas, ſimiliter & cepe, & raſanus. Ideoque dĩ q; raſanus digerit, & non digeritur. Digerit nanque cum omnibus partibus ſuis, ſed cum ſubſtantia tenui ſubtili, quæ in ipſo eſt, quæ cum reſoluitur ab eo remanet ſubſtantia ſpiſſa, inobediens virtuti digeſtiuæ viſcoſa.

De Medicinis artificioſè compoſitis. Cap. CIIII.

ALchidius in lib. de gradibus. Medicinæ compoſitæ virtutes habent ex eis a quibus componuntur, & ſecundum multitudinẽ earum & paucitatem diuerſificantur. Harum aũt compoſitio licet infinitas in genera recipiat ſectiones, ſub regulis tñ rationis reſtringitur. Cõponitur.n. vel calida medicina cũ alia. cali. vel fri. cum frig. vel cali. cum fri. vel temperata cum tẽperata, vel temperata cum cali. vel temperata cũ frig. Cõpoſitio autem calidæ cum calid. tripliciter fit. ſ. calidæ cum æque cali. vel cum magis cali. vel cum minus cali. Si fiat ex æque cali. non erit in ea caloris augmentum, nec aliquid ex ea minuitur. Si vero miſceatur calida cum minus cali. compoſita erit minus cali. & ſi cũ magis cali. ſimiliter cõpoſita erit magis cali. nec minuet ex ea aliquid, ſed eius caliditas erit inter augmentum, & diminutionem. Similiter compoſitio frigidæ cum frigida fit tripliciter. Et eodem modo de illa ſentiendam eſt, ſicut de calida dictum eſt. Ex hoc & de cõmixtione temperatæ iudicium patet. Nihil.n. calidum dicitur vel frig. nec & ſiccum vel humi. ex eo quod ſupra æqualitatẽ adijcitur. Aequalitas itaque eſt in qua contraria æqualiter coniunguntur, ita vt à neutro eorũ ad aliud declinetur, ab ipſa etiam prouenit augmentum, & in illam reſoluitur. Eſt.n. reſolutio augmentorum ab æqualitate ablatio, donec æqualitas remaneat, ad hoc autem ſcire oportet, cuiuſque gradus relationem, quam ad alium habet. Nicolaus in antidotario. Tria igitur in ipſa conficiendorum diſpenſatione requiruntur, vt æqualiter omnia temperentur, ponderenturque tam in ſpecie quam in gummis, & herbis ſecundũ propriũ põdus vniuſcuiuſque. Secundus, vt hæc non ſint nimia tpis vetuſtate conſumpta. Tertius vt herbæ, radices, ſemina cõgruis temporibus ſint collecta, & in congruis locis repoſita, ita vt a fumo præcipue, & a nimio humecto loco corrumpi non poſſint. In conficiendo autem ſimiliter tria conſiderãtur, videlicet mellis puritas, & eius non nimia, ſed ad quod ſufficit decoctio, inæqualis pulueris cribellatio, & ſyropiadis, vſque ad aquæ conſumptionem decoctio. In puritate vero mellis duo attenduntur. ſ. vt non ſit aquoſum, nec multum coctum, nec minus quam ſufficit. Nil autem dicere eſt aliud, niſi vt ſpecierum pulueres tñ colligere valeat, & conſeruare. Tribus nanque de cauſis mel in medicinis ponitur. Prima quidem ad conſeruandũ. Nam præ cæteris liquoribus mel conſeruatiuum eſt. Secunda quia mundificatiuum eſt valde. Tertia quia ſua dulcedine ſpecierum amaritudinem temperat. Pulueris autem cribellatio duobus modis debet accipi. Nanque in electuarijs ſubtiliſſime quidem cribellari. In alijs vero medicinis groſſiores, & maxime in laxatiuis debent eſſe præſcriptæ medicinæ.

De His quorum nomina incipiunt per a. b. d. e. Cap. CV.

ADrianum dicitur ab Adriano Imperatore, qui illud cõpoſuit. Valet aũt proprie ad omne vitiũ capitis ex frigiditate, & ad oculorũ grauedinẽ, & obſcuritatẽ, & contra emigraneam. Aurea Alexandrina ab Alexandro peritiſſimo philoſopho inuenta, proprie valet ad omne vitium capitis, ex frigiditate, & maxime ad oẽm reumaticam paſſionem, quæ a capite ad oculos & aures, & gingiuas, & deſcendit ad grauedinẽ oium membrorum quæ fit de eodem humore. Benedicta valet ad guttã artheticã, & podagram ex frigiditate, renes & veſicam purgat. Diamargariton a margaritis dr̃, valet cardiacis, triſtibus, & ad omnẽ cordis debilitatem, & ſtomachi. Diamorum dĩ a moris Celſi de quorum ſucco bonum fit, vel a moris rubi, valet ad omnes cauſas palati, & gutturis, caducam vuam ſubleuat, & humoroſam deſiccat. Diaſatirion a radice q̃ ſic dĩ, valet proprie ad debilitatem renũ, libidinem perditã ſiue mora reſtaurat. Dianthos dicitur quia fit de floribus dendrolibani, violarum, & roſarum, valet triſtibus & macilentis. Cardiacum multum lætificat, & conualeſcentes ex ægritudinibus miro modo cõfortat. Diaprunis dĩ à prunis damaſcenis quæ ibi reperiuntur, valet proprie acutis. Diapraſſinum dr̃ a praſſino viridi quod ibi plus intrat, quam cæterorum, quod valet ad oẽm diſpõnem frigiditatis pectoris, & maxime ad catarrũ & cerebri frigiditatem, & oculorum grauedinem, & ad palatum & arterias, & ad oẽm diſtillationem vuæ, & ad oẽm catarri ſpeciẽ, quæ fit ex frigiditate prodeſt. Diapendion a penidijs dicitur, quorum plus q̃ aliorũ intrat valet ad omne vitium pulmonis & tuſſis, & ad vocis raucedinem factam ex ſiccitate, & ptiſicis. Diaciminum dicitur eo quod plus recipiat cimini, quam aliarum ſpecierum. Valet præcipue ad pectoris, & ſtomachi frigiditatem, ventoſitatem interiorem ſoluit. Quartanariis, & ſtupidis febrientibus miro modo prodeſt, mirabiliter digeſtionem procurat, ſi detur poſt comeſtionem cum vino. Diadragagantum diagregan. dicitur, valet ad omne vitium pectoris, & pulmonis quod fit ex calore, & maxime ptiſicis & hicteticis, pleureticis, & ad omnem tuſſim, q̃ fit ex calore & ſiccitate, & ad omnem linguæ, & gutturis aſperitatem: cum vero ſumitur tamdiu in ore teneatur, donec paulatim ibi diſſoluatur. Diacodion a codia, quæ nigrum papauer appellatur, quod ibi intrat, valet proprie omni ſolutioni ventris, maxime diſſentericis, cum decoctione aquæ pluuiæ in qua coctum ſit ſpodium, vel aqua ro. lientericis cũ careno.i. vino cocto. Diaſene dicitur à ſene, quod ibi recipitur pluſquã de alijs ſpeciebus, valet proprie melancolicis, maniacis, cardiacis, triſtibus. Eſdra dicitur quia Eſdra propheta primo eam inuenit, valet proprie melancolicis, timidis, & quibus malus eſt appetitus.

De His quæ incipiunt per g. m. o. p. r. Cap. CVI.

GArioſilatum dicitur a gariofilis, qui ibi recipiuntur, ſtringunt.n. ipſi gar. recentes ſingultum, cocti in aqua, & bibiti vomitum, & ſubuerſionem ſtomachi reprimunt, valet proprie uerdè ructitantibus, & digeſtionem optime celebrat, opilationem pororum ſpiritualium aperit. Mitridatum.i. mater oĩum antidotorum, valet ad omnem paſſionem capitis, ſi fuerit ex frigiditate, maxime melancolicis, timidis, lachrymãtibus, & oĩbus vitiis hoĩs, & vitio auriũ, & dentiũ doloribus, palati, & maxillarũ medetur, ſi ſuper locũ ponatur. Mel roſ. q; Græci Rodomel vocãt, ſtomachũ cõfortat, & mũdificat, cũ frigidis, cõfortat, & cõſtipat, cũ cali. mundificat. Oleũ ro. viol. ſambucinũ, & mirtinũ, valent hæc olea contra acutas, & per acutas paſ. iniuncta ſuper epar, pulſus, tpa, vel plantas manuũ & pedum. Oleum mandragoræ valet acutis, & peracutis, inunctum fronti, & temporibus, & plantis manuũ, & pedum, ſomnum inducit, & calorem reprimit. Oxizuccara ob oxi q; eſt acutũ, & zuccara, valet tertianis quotidianis acutis, & peracutis, & quartanæ, in vere datur mane cũ cal. Oximel valet vt oxizuccara, digerit & diuidit flegma, mirabiliter purgat datum mane cum cali. Potio ſancti Pauli, quia Paulus eam cõpoſuit, quæ a Romanis potio magna vocatur, a Paulo, valet proprie epilenticis lientericis, cum vino in quo cocta ſunt poma mixta cum Haſdia, datur hiemali tempore, & vere quartanarijs ante horã acceſſionis, confert & paraliticis, ſi cũ vino in quo cocta ſint ſaluia datur, & caſtorũ. Potio muſcata maior, muſcata a muſco dĩ, eo q; muſcus pcioſior ſit, & odoriferior alijs ſpẽbus, valet cardiacis, ſcotomaticis, & ſtomachi debilitati, & ad corporis confortationem, ſeu ad vitia pulmonis. Pillulæ aureæ a rotunditate dicuntur aureæ ab au-

ro

ro quod ibi ponitur, paraliticis miro modo proſunt. Rodozuccara. i. zuccarum roſatum, valet ad dolorem ſtomachi, & ad debilitatem factam ex caliditate, mirabiliter ſtomachum confortat, valet etiam ad dyarriam, & omnem fluxum ventris ex caliditate factum, valet iterũ cardiacis patientibus ex calore.

De Sacerdotali ſale, & Tyriaca, & Triſera. Cap. CVII.

NIcolaus vbi ſupra. Sal ſacerdotale quo vtebantur ſacerdotes in diebus Helyæ prophetæ propter dolorem capitis, oculorum, & dentium, ſtomachi flegma, & miſſim, & anhelitũ emundat, os odoratum reddit, & corpus humanum incolume ſeruat. Syropus ro. ſitim reprimit, confortat, & conſtipat. Eodem modo ſir. vio. humectat ſicce febrientibus, & pthiſicis ſubuenit, & conſtipatis ventrem laxat. Syropus de papauere contra omnem ventris fluxum, contra acutas, & peracutas, contra omnem ventris ſolutionem. Tyriaca. i. domina medicinarum, valet grauiſſimis paſſionibus totius corporis humani, epilenticis, apopleticis, ſcotomaticis, cephalargicis, & emigraneis, prodeſt ad raucedinem vocis, & conſtrictionem pectoris, oportuna eſt aſmaticis, arteticis, enoptoicis, hiſtericis, hidropicis, perypleumonicis, iliosis, & vulnera in inteſtinis habentibus, Freneticis, colericis, calculoſis, ſubuenit, Menſtrua educit, mortuum fœtum expellit, lepras varias, frigorem periodicarum febrium, & cæteras infirmitates, & paſſiones emendat, præcipue contra omnia venena, & ſerpentum morſus. Sed diuerſa eſt eius doſis, ſecundum diuerſitatem, & qualitatem vniuſcuiuſq; paſſionis. Auicen. in 5. cano Tyriaca alpharach. i. a morte liberãs ſublimior eſt, & melior medicinarũ compoſitarũ, propter multitudinem ſui iuuamẽti, proprieque in venenis, quæ ſunt ex puncturis, vel morſibus, vt ſerpentum, & ſcorpionis, & canis rabioſi. Venenis etiam bibitis interficientibus. Ad ægritudines quoque flegmaticas, & melancolicas, etiam ad febres earum atque ventoſitates malignas, & ad paraliſim, & apoplexiam, & epilenſiam, & torturam, ac tremorẽ, & maniã, & proprie ad lepram: Confortat etiam cor, & ſtomachum, & acuit ſenſus, & appetitus. Alleuiat anhelitum, & dolorẽ pulſus cordis, & retinet ſputum ſanguinis, confert doloribus renum, ac veſicæ, & vlceribus inteſtinorum, frangit lapidem in veſica, proprie valet etiam ad duricies intrinſecas in epate, vel ſplene & in alijs. Triſera dicitur, quia hominem iuuenem reddit. Saracenica a Saracenis inuenta proprie datur epaticis, hictericis patientibus ex calore, & aeterm capitis dolorem, de furioſitate coleræ rubeæ. Datur etiam contra calorem duplicis, & ſimplicis tertianæ, viſum ex calore amiſſum reſtaurat.

De Vnguentis. Cap. CVIII.

ISidorus vbi ſupra. Vnguentum vero eſt, omne quod ex cõiviſu oleo confectum, aliarum ſpecierum commixtione augeatur, odoris iocunditatem ſumens, & longius redolens. Vnguenta autem quædam dicuntur a locis, vt Thelinum. Sunt & quædam ab inuentorum nomine dicta, vt Amaracenum. Sunt & ex genere florum. Item alia quæ a materiæ ſuę qualitate dicuntur, vt roſeum a roſa, cyprinum a flore cypro, vnde & materiæ propriæ odorem referunt. Ex his quædam ſimplicia vnguenta ſunt, quæ ex vna tantũ ſpecie exiſtunt. Vnde & ſui nominis referunt odoratũ, vt anetinum. Eſt. n. ſincerum ex oleo, & aneto tm̃. Cõpoſita aũt ſunt, quæ ex pluribus admixtis fiũt, vnde & ſui nominis odorem non habent, quia obtinentibus alijs, quæ admiſcentur incertum odorẽ docunt. Nicolaus vbi ſupra. Vnguentũ citrinum dr̃ a citro, quia in pomo citrino decoquitur, pulchrã reddit faciẽ, lẽtigines deſtruit, nigredinẽ ad ſolẽ inuncta tollit, puſtulas flegmatis ſalſi in facie, vel in cruribus ortas mirabiliter aufert, cicatrices ſubtiliat, leproſi faciẽ ſi vngatur multũ emundat, rubori oculorũ, prurituĩ, & pallori, & eriſipilæ valet. Vnguentum dr̃ quod fit de oculis populi, valet contra calorem acutæ febris, & his qui dormire nequeũt inunctis tẽporibus, pulſibus, & plantis manuum, & pedum, hoc idẽ eſt cũ oleo roſaceo, vel violaceo mixtum, & ſuper epar inunctum ſudorẽ prouocat. Vnguentum Agrippa, quo rex Iudorum vtebatur, valet hidropicis, & oĩbus tumoribus, in quacunque parte corporis fuerint, & ad neruos indignatos ſimiliter valet, vrinã prouocat inunctum ſuper ventrẽ laxat. Vnguentũ laxatiuũ dr̃, quia ventrem laxat, valet conſtipatis, ladidoſis, iliosis, nefreticis, ſuper ventrem, & pectinem inunctum. Vnguentum album, ad ſalſum flegma vtile, ſerpiginoſis, empetiginoſis, & elefantinſis. Vnguentum aureum valet contra omnes acutas guttas, & maxime contra lapidem in renibus, & hidropicis.

De Zinzibere condito, & zuccaro. Cap. CIX.

ZInziber conditum ſtomachum confortat, digeſtiuam adiuuat virtutem, vitio pectoris ex frigiditate valet, renes confortat, & libidinem excitat. Raſi, vbi ſupra. Zinziber cum melle conditum vehementer calidum eſt, ſtomachum & epar calefaciendo digeſtionem adiuuat, virgam erigi facit. Zuccarũ roſarum humoribus repleto ſtomacho, ſi a ieiunis ſumatur, ac bene maſticetur, confert, quando poſt ipſum aqua calida bibitur. Cauendũ eſt tamen his qui calorem, & ardorẽ patiuntur, calefacit. n. & ſitum affert, vel ſi neceſſe fuerit cum pauco aceto accipiatur. Zuccarum violatũ guttur lenit, tuſim mitigat, ſcrea um facile reddit, ventris ſolutionem commonet, ſtomachum tamen diſſoluit, & appetitum deſtruit. Electuariũ de mirabolanis Indis cum zuccaro ſtomachũ corroborat, & aptat, humorum ſuperfluitates ex nutrimento remanẽtes expurgat. Quo ſiquis frequenter vtitur, calorem bonum acquiret, & canicies retardabitur. Triſera tamen minor. ſ. quæ de tribus generibus mirabolanorum fit, in iſtis actionibus fortis exiſtit, licet ſperma minuat.

De Cura doloris & ægritudinis. Cap. CX.

AVicenna. io 1. canone. Cum aũt doloris cauſæ ſint mutatio complexionis, & ſolutio continuitatis, ex harum quoque cauſarũ contrarietate fit ſedatio doloris. Ad ſummũ quidem id quod dolores ſedat, aut eſt illud quod cõplexionẽ mutat, aut quod materiã reſoluit, aut quod ſtupefacit. Nã ſtupefaciens quidem dolorem remouet, quia mẽbri ſenſum aufert, vel deſtruit. Et hoc aut propter multã infrigidationẽ, aut propter venenoſitatem in eo exiſtentẽ, illius membri virtuti contrariã. Ex ſumma quidẽ eorum, quæ molliter reſoluunt ſunt anetũ, & ſemen lini, & apij, & mellilotũ, & amigdalæ amaræ, & oĩa res in primo gradu calida, proprieq; qñ fuerit in ea glutinandi potentia, ſicut gummi prunorum, & amigd. & ceraſi, & crocus, & laudanũ, & altea, & amomũ, & caules, & napi, & hiſopus, & adipes, Ventrẽ quoq; ſoluentia & euacuantia quoquomodo fuerint, huiõi aũt omnibus ſtupefacientibus fortius eſt opiũ. Ex his quoq; ſunt poma, mandragoræ, & eius ſemen & papauer, & iuſquiamum, & ſolatrũ, & ſemen lactucarũ, & nix, & aqua frigida. Præterea ſtupefacientia quãq; dolorẽ ſedant, eo q̃ dormire faciant, cum ſomnus ſit vna de cauſis ſedantibus dolorẽ. Quod aũt ex eis recens eſt. maioris eſt ſtupefactionis, nã in antiquo fere nulla eſt, Præterea ſtupefacientia cõpoſita quorum fortitudines aliæ medicinæ debilitant ſicut tyriaca, magis ſecura ſunt. Ex doloribus aũt quidã ſunt facile ad medicandũ, vt dolores ventoſi, qui qñdoq; curantur & ſufficit, vt aqua calida ſuper eos euacuetur, In doloribus præterea multotiens cadit error, qm̃ eorum cauſæ ſunt extrinſecæ, ſicut calor, frigus, vel huiõi, & quærunt, cauſæ in corpore, quapropter videndũ eſt, ſi ſint ibi cauſæ repletionis noxæ, vt opus ſit euacuatione. Qñq; aũt aduenit exterius, & deinde manſiua ſit interius, vt cum aliquis bibit aquam frigidam, & accidit ei dolor fortis in parte ſtomachi, & epatis. Et multotiens quidẽ nõ eſt euacuatio multum neceſſaria, & huic ſimilia, quia ſufficit ei balneum, & ſomnus in eo fortis. Sic & qui comedit rem calidam, & infert ei dolorẽ capitis fortẽ, ſufficit vt bibat aquam infrigidatam. Cum aũt in aliqua ægritudine dubitaueris, an eius cauſa ſit calidma, an frigidma, & experiri volueris, caue ſibi ne decipiat te impreſſio, quæ ſit accidentalis Debeſque ſcire, q̃ infrigidationis, & calefactionis tp̃s eſt vnũ, ſed in frigidatione plus timoris eſt, quia caliditas eſt amica naturę. In humectando aũt, & ſiccando timor eſt æqualis. Sed humectandi tp̃s eſt longius. Cum autem ignoras quæ ſit ægritudo, non feſtines curam adhibere, ſed eam naturæ relinque: ægritudinem enim natura, vel ſuperabit, vel manifeſtabit.

De Cura ægritudinum acutarum. Cap. CXI.

IN acutarum ægritudinũ principio, cum manifeſta, & fortis apparuerit repletio, fuerintq; humores peſſimi, quod ex accidentium fortitudine patere poterit, cũ flebothomia, vel ſolutione ventris euacuando ſuccurrendum eſt, antequam virtus cadat infirmi. Deinde vero nutrimentum eius menſurandum eſt, ſecundum ſtatus vicinitatem, aut longinquitatem, & ſecundum ægri fortitudinem, famemque patiendi, vel non patiendi ſalutis ſuæ tp̃e, cõſuetudinẽ. Nã ſi ſtatus vicinus fuerit, & æger fortis extiterit, ex aqua ordei moderandus eſt. Si vero ſtatus remotus æger debilitur, aliquid nutrimento modicum addendũ erit. Nutriendi quoque hora conueniens eligenda eſt, ſecundũ

æger

ægri alleuiationem, & vſum quem in tempore ſanitatis habuerat & ſecundum febris acceſſionem, ſi eſt intercipolata, ſiuautem hora diei frigidior eſt eligenda. Cumq; ſignа criſis viſa fuerint & ſtatus appropinquauerit, æger a nutrimento eſt abſtinendus & dyeta ad vltimum tenuitatis ducenda donec perficiatur criſis, ex tunc regimine conualeſcentis eſt gubernanda. Modi autẽ extinctionis vehementiæ caloris in febribus acutis ſunt cum infrigidatione aeris ac cibi, & cum epithimatibus, & emplaſtris, & medicinis, & retentione ſucci portulacæ, vel liquiritiæ, vel huiuſmodi in ore, vt remaneat humidum & non exiccetur. Sitiſq; ſedetur, per adminiſtrationem quoque cliſteris frigidi, ex ſucco melonis Indi, & cucumeris, & cucurbitæ, & cæterorum hmõi, quandoq; iuuantur. Aer infrigidandus eſt per prohibitionem frequentiæ, & appoſitionem niuis, pluuię, & huiuſmodi. In regimine quidem cibi ſi voluntas adeſt, vt cum infrigidatione ſit lenificatio, detur aqua cucurbitæ, & aqua melonis Indi pruriæ, & aqua cucumeris, & lactuca cum aceto eſt vtilima. Embrocate, vero epar cum infrigidantibus eſt maxima res, & magis iuuans.

De Cura febris ephimeræ. Cap. CXII.

HAli in practica ſermone 3. Diuerſitatem febrium dici me dela cõis fit rebus aduerſantibus cauſis, a quibus factæ ſunt, vt quando fit febris a calore ſolis, medela fit in locis ſeſſione frigidis, odoratiq; ſandali, aquæ ro. camphoræ, & hmõi. Quando vero eſt ex frigore, & niue, tunc oportet eſſe in loco ſecreto, & parum humenti, leuibuſq; veſtibus operiri, corpus quoque tenuiter fricari &c. Cum aſit ſit ex acumine ciborum, oportet patientem in locis frigidis in æſtate accubitare. Cibos & eius ſit vt cucurbitæ, lactucæ, aqua ordei, & granatorũ, oleũ amigdalarum dulcium, & huiuſmodi, Vinum non tãgat, & balneum non intret. Si vero ex vini potu granatorum aqua propinetur muzorum, aut beſcerem ſyrupus, aqua quoque niuis eius extrema fricentur, quieſcat & dormiat. Cum autem eſt ex putreſactione ciborum in ſtomacho, aut natura emollita eſt, aut conſtipata, vtriq; ſubueniendũ eſt propria medela. Cũ aũt ex labore, quiete vtatur, ac ſomno plurimo. Si ea ita vel triſtitia, manſueſcere oportet, animumque ſedare, quieſcere, ac ſe ipſum iocondare. Cũ vero cauſa vigiliarum, moliendа eſt ſoporatio, concipiat igitur anhelitu narium oleum violarũ, & oleũ ſeminis cucurbitæ cum viol. conditum. Caput eius cathaplaſmetur aqua decoctionis violarũ, nenufare, papaueris, & ordei eliſi, donec & plurimũ capiat ſomnũ, & ſic humectetur eius cerebrum. Cum aũt ex apoſtemate calido ſanguine minuatur, ex vena, competenti membro in quo eſt apoſtema, & cathaplaſmetur epithemate i proportuno, vt ſtringente, & extinguẽte, quod & prohibeat fluxum materiarum, & repellat. Extinguẽtia quoque refrigerantia bibat, vt ptiſanam, & granatorum aquam, & hmõi, quiete vtatur in locis frigidis, donec omnino diſſoluatur ue maturetur, & euacuetur, quod in eodem eſt. Balnei vero careatur introitus, ac vini potus donec conſumatur morbus.

De Cura febrium putridarum. Cap. CXIII.

INtentio quidem medendi febres putridas, quandoque conuertitur ad partem febris, vnde neceſſe eſt vt infrigidet, & humectet. Quandoque vero ad partem materiei, & ibi neceſſe eſt vt maturet, & vt euacuet. Et digeſtio quidem in craſſa materia, eſt eius æquatio cũ ſubtiliatione. In ſubtili vero eius æquatio cum incraſſatione. Quandoq; aũt concomitatur ſuos illud, quod requirit febris de infrigidatione, & illud quod humor de digeſtione, & euacuatione ac reſolutione. Aliquando nanque digeſtiuum & euacuatiuum calidum eſt, immo ſecundum plurimum ita eſt, & tunc oportet vt obſeruetur magis timorata vna duarum rerum, & forſaſſe contrarium eſt illud, quod cõuenit febri de infrigidatione cum eis, quæ ſunt ſicut melones Indi, & reliqua olera. et quod materiæ conuenit de minoratione. Quare prohibet illud dare eam in potu vbi nõ eſt materia, postponatur, & aqua fructuum, vſque ad hebdomadam, & ſit aqua ordei contentus. Omnes autem fructus nocent febricitanti, cum ebullitione ſua in ſtomacho. Multotiens etiam inueniuntur res, quæ digerit & ſubtiliat, & euacuat, et eſt infrigidans ſyrupus acetoſus. Et quandoque febris eſt tantæ acuitatis, & vehementiæ, quòd non licet vti regimine tali, ſed indiget vltima refrigidatione, proptereque eam in veris non inueniunt, virtus fortis reſiſtens, ac tolerans. Quod ſi inueneris eam reſiſtentem ac tolerantem, abſcide cauſam, expelle humorem, abſcide quoque cibum, & non inſrigides infrigidationem, quæ prohibet reſolutionem. Si autem inueneris virtutem deficientem, ſis occupatus in æquando complexionem ei contrariam. Itaque infrigida eam, & viuifica cum cibo virtutem, cumque iam fortis fuerit, & contrarium ſuum vincens, redda ad cauſam

De Regimine febricitantium. Cap. CXIIII.

NOn eſt autem poſſibile tibi, vt cures febrem, niſi prius cognoueris eam, & tunc ſubtilia regimen, nec moueas aliquid in die paroxiſmi quantum poſſibile eſt tibi, vt cures febrem. Oportet etiam vt obſerues in omnibus illis diſpoſitionem virtutis, quę ſi fuerit fortis, & fuerit illud quod vincit ſanguis, aut fuerit cum humore qui vincit ſanguis, tunc opus eſt magis flebotomia. Proptereque cum vrina eſt rubea croſſa, nõ citrina ignea. Deinde vero ſolutio ventris lenibus, propterq; ſi fuerit illic ſiccitas. Apud me vero magis eſt pia adminiſtratio cliſteriorum. Prohibe quoque ſomnum in principio febriũ maxime quando eſt horripilatio & frigus, hæc enim ſuper ſomnum prolongatur, exprimunt namque materias ſi fuerint currentes ad viſcera quædam: & prohibent humorum digeſtionẽ apud declinationem vero iuuatiuus eſt valde, fortaſſe quoque non nocet apud ſtatum. Cauendum eſt autem ne in die periodi flebothomes, aut per fluxum ventris euacues, nec agas cum uetis euacuatione contra partem euacuationis naturę, nec frangas periodum conſtrictione meatuum, ſed potius adiuua quoniam (vt dicit Hypocras) medicus eſt adiutor naturæ, non impediens eam. Conſilium quidem meũ eſt, vt flebothomia quãtum poſſibile eſt dimittatur, quod ſi poſſibile non eſt, tunc multiplicatio viciſſitudinis melior eſt, quam multiplicatio quantitatis, non enim ſubito neceſſaria eſt multa euacuatio ſanguinis.

De Caloris febrilis extinctione. Cap. CXV.

HAli vbi ſupra. In medela vero febrium ex putredine tribus oportet vti. ſ. caloris febris extinctione, putridi humoris euacuatione, ciborũ ac potuum regimine, & electione. Extinctio caloris facienda eſt, cũ refrigerantibus, & humectantibus. ſ. cibis, & medicaminibus, his tamen minime ſimpliciter vtendum eſt, ſed ſecundum, quòd experit complexionis morbi quantitas, & ſecundũ complexionẽ corporis naturalẽ, & patientis ætatem, anniq; tps. præſens, & ſecundũ regionis cõplexionem. Secundũ quãtitatem cõplexionis morbi, quia qñ febris calore, & acumine fortis eſt, oportet ea quæ refrigerãt multiplicare, & eis vti ſecundũ egreſſionẽ corporis, a temperantia in calore. Secundum naturalẽ vero corporis complexionẽ vt ſi frigida eſt, rebus fortiter refrigerantibus vtendũ eſt, quia corpus a naturali complexione primũ elongatum eſt. Si vero calida minus refrigerantibus vti oportet, quia non plurimum a cõplexione naturali corpus elongatum eſt. Sic ergo ſe habet res in oĩ medela morborum ea malę complexionis diuerſitatẽ ſius prouenientium. Medela nanq; cõis infirmitatum eſt corpus ægrotantis in naturalẽ complexionẽ reducendo, vtendum eſt ẽt ea ſecundũ infirmitatẽ, ſcdm anni tps præſens, & ſcdm regionis complexionẽ, quia ſi hæc oĩa, vel plura calida ſint, neceſſa eſt maiorẽ fieri refrigerationẽ caloris febrilis, & extinctionẽ. Si vero frigida cõmodum eſt minus refrigerantibus vti. Ad hunc igitur modum oportet diuerſitatum omnium ea malę complexione morborum eſſe medelam. i. frigidæ, & humidæ, & calidę, & humidæ, frigidæ, & ſiccæ, & calidę & ſiccæ. Febris quidẽ tertiana licet more putridarum febrium indigeat, vtroque ſcilicet, & extinctione caloris febrilis, & euacuatione putridi humoris, quia tamen ſi pura ſit, calor in ea fortior eſt, & amplior, ac maior quàm materia, cum eius aduentus ſit ex colera rubea, quæ cæteris humoribus calidioris eſt complexionis, multaque ſubtilioris, magis neceſſe eſt huiuſmodi calorem extinguere, quàm materiam euacuare. Omnino vero cum incæpit febris expedit naturam emolliri, ſed his, quæ refrigerant cum mollificatione, Propinabis autem ab acceſſionis hora poſt terminationem rigoris, aquam plurimum frigidam, ſi quidem ſtomacho, & epati non ineſt debilitas, maxime vero ſi maturata eſt humor, pulchram enim actionẽ habet in frangendo calorem. In tertiana vero non pura, vel aliis febribus, quæ accenduntur, cauenda eſt aqua frigida, niſi ſit vacuatio manifeſta, humorem enim crudificat, & auget. Die vero qua ceſſabit acceſſio, danda eſt ei ordei aqua. Preterea cum febris non eſt acuta, ſed humor crudus, ſi plurimum bibatur aqua

frigida

frigida,multas fouet ægritudines,immoratur.n.cius per membra diffuſio,ſicq; difficilis deſcenſus,& maturatio differtur, ac ventoſitas generatur. Et ſi colera ſtomacho dominetur, aqua corrumpitur,& in coleram vertitur. Cumque poſt temporis lõgitudinem ad inteſtinum ieiunum deſcenderit,non facile ab illo ſeparatur, & ad epar, renes,& pectus,ac pulmonem mittitur. In hac igitur habitudine, nec vrinam prouocat, nec ſitim extinguit. Non enim a ſtomacho facile mittitur, nec ad profunda corporis demergitur.

De Humoris euacuatione. Cap. CXVI.

HVmoris euacuatio mouenda eſt his medicaminibus,quorum ſit illum humorem euacuare qui febrem parit, vt ſi tertiana fuerit his,quæ coleram euacuant,ſi quartana,his quę nigrum humorem attenuant,ſi quotidiana flegmatis euacuatione,Si ſanguinea flebothomo, ſi vero compoſita vtendum eſt his,quæ dominantem in compoſitione humorem euacuãt. De omnibus autẽ laxatiois medicaminibus dari oportet,quod ex corpore quantitatem morbum generantem euacuet,quantum propius exercitati medici conſideratio cognoſceret. In principio quoq; morbi laxatiuum dari non oportet,dum adhuc humor crudus eſt,& nondum maturus,nec acitur, alioquin,quod in eo ſubtile eſt,ac tenue euacuabit,croſſumq; ſimplex ſuperetit,nihil habens,quod illud ſubtiliet ac maturet: vnde difficilior eius maturatio ſit,& ad exeoquendum labor,ſitque morbus prolixior. Si tamen infirmitas tumultuatur, & a loco ad locum tranſit,infirmumq; lędit,& concutit,tunc humor in principio cito euacuandus erit, nec expectandum eſt donec maturetur,vt quieſcat ægrotans. Oportet autem in euacuatione conſiderari.ſ.ſ. infirmi virtutem & ætatem, & anni tempus præſens,& regionis qualitatem,& euacuationis conſuetudinem,& humoris inclinationem. Nam ſi materia longa eſt,& in partes epatis inclinata in gibboſo latere, curanda eſt per vrinæ prouocationem. Si in profundum latus,laxatiuo medicamine. Si in ſtomachi partes ſuperiores vomitu. Si ad inferiores laxatiuo. Si ad inteſtina cliſteri.

De Subtiliatione dietæ. Cap. CXVII.

DIctum autem regimen oportet fieri ſecundum morbi naturam,& eius tempora,ſecundum infirmi quoque virtutẽ & conſuetudinẽ,& corporis figuram,& appetitus inclinationem,& ſecundum accidentia quæ prohibent infirmum a porrectione ciborũ. Verbi gratia: Si morbus in vltimo fuerit acuminis,dietam quoq; oportet eſſe in vltimo ſubtilitatis, vt aqua pura cũ iubal mixta,vel aqua mellis aut ſquingibi,& q̃ro morbus acutior,tanto debet eſſe cibus ſubtilior,& econtrario. In quibuſdam igitur morbis danda eſt aqua ordei ſubtilis.ſ. in acutioribus. In longioribus aũt aqua eiuſdem, cũ ſuo purgamento. Siquidem tertiana non pura,& quotidiana,& quartana,cæteriq; ſimiles morbi,groſſiorem dietam deſiderant,& nõ ſubtiliari,ne cadat virtus in ſtatu morbi,nec tunc cum morbus eſt fortior poſſit reſiſtere paſſioni. Hinc antiqui medici comparauerunt infirmi virtutem expenſis, morbum peregrinationi, medicum peregrinanti,qui expenſas æſtimat itineris, ſecundũ virtutem & longitudinem. Cũ.n.eſt peregrinatio proxima,breuioribus æget expenſis,& econtrario. Sic.n.medicus cum viderit morbum breuioris ſpacij, ſtatuſque propinqui,cibum non imminuit ac ſubtrahat. In morbo vero prolixo virtutem a principio conſeruat,ne forte ante ſtatum deficiat. Conuenientiores cibi febricitantibus humidi ſunt,& propriè his quorum complexio humida eſt,vt infantibus,& craſſis. Conueniunt.n. ex hoc quòd aſſimilantur complexioni, ex hoc, quòd contrarii ſunt ægritudini. Cumq; febris accidit,& natura eſt ſicca, non eſt cibandus penitus,dum perfectè non egreditur,prouidendũque eſt,vt nunquam occurrat paroxiſmus,maxime cum fortis eſt,niſi ventre vacuo,in quo non ſit cibus omnino. Nam ſi cibatus fuerit in illa hora,occupabitur natura in digerendo, dimittetque digerere materiam,& expellere,ſicque confirmabitur ægritudo & prolongabitur,propter hoc vſque ad declinationem cibatio poſtponatur,vel etiam poſt ipſum,& ſi forte contingat, vt hora declinationis ſit hora conſuetudinis in cibo,tunc melius eſt quod eſſe poteſt. Subtiliationem quidem regiminis ægri ſignificat natura materiæ,& poſſibilitas naturæ in digerendo illam. Dignior autem horarum ad ſubtiliationem eſt ſtatus, tunc enim vehemẽs eſt occupatio naturæ & pugna materiæ,nec oportet,vt ab ea recedens occupetur alia re, proptereque apud chryſim. Oportet igitur vt ſubtilietur cibus inter virtutis conſeruationem,& materiæ ſuperationem. Nam ſiquidem non eſſet illud quoniam attinet virtuti.ſ conſeruandæ,magis eſſet neceſſarium vt ſubtiliaretur cibus vltima ſubtiliatione,ſed virtus hoc non ſuffert, eaque deficiente curatio non valet. Curans enim eſt virtus non medicus, ſed medicus inſtrumenta facit ad virtutem peruenire.

De Moderatione eiuſdem. Cap. CXVIII.

PRæterea cum ambigua tibi diſpoſitio cibi fuerit in ægritudine,nec cognoueris eam,tunc melius eſt, vt declines ad ſubtiliationem,quàm ad additionem,re tamen obſeruante virtutem,& tolerantiam. Quando vero times caſum virtutis, tunc melior eſt cibatio. Et de corporibus quædam ſunt collecta,quæ regimen a prędicto diuerſum requirunt,& propter qñ ſunt aſſueta comeſtione plurima. Cum enim non cibantur,ſaltem in principio febris,immo in hora ſtatus,qui peior eſt,virtutes eorum debiles fiunt,ipſiq; in extenuationem cadunt, & fortaſſis ſuperuenit eis ſyncopis,propter id ad ſtomachos eorum effunditur,de colera mordificatiua. Sunt & homines exuberantis carnis,qui prohibitionem cibi nõ tolerant,quia cum ab eis abſciditur,debilitantur,& extenuantur. Omnis quoque cuius calor eſt valde fortis,aut plurimus,aut valde debilis,non poteſt cibum dimittere,præterea ſenes debiles.ſ.decrepiti,& iuuenes famem non tolerant,De primis vero ſenibus ſunt quidam vehementius famem tolerantes, eoſque ſequuntur adoleſcentes,& ſolida membra habentes, amplaſq; venas in aere frigido. Multotiens autem errat medicus in ægris huiuſmodi, ſecundum alium modum, quia prohibet eis cibum in principio rei. Qñ vero ſtatus appropinquat,& ſciunt,quia virtus cadit,tunc cibant illum neceſſario. Sic ergo duobus modis errãt. Errorq; minor eſſet, ſi eos in principio cibarent.

De Cura febris ethicæ. Cap. CXIX.

HAli vbi ſupra. Febris ethica ſi vſque ad maioris conſumptionis terminos fiat,& apparuerint in ea extenuatio,& ſiccitas,& conſumptio decoris faciei,cęteraque ſigna omnia,eius iam non eſt ſanatio ſperanda. In morbi vero principio dum adhuc virtus eius eſt valida,membraque carnoſa,mollis pulſus,oſa ſigna dubitabilia non adhuc manifeſta, tunc ſanari poteſt & expelli,ſi vtatur regimine quo oportet. Primum igitur ſub æſtiuo tempore patiens habitet in locis frigidis, in quibus ſeptentrionales perflent venti,& aquę percurrant. Sint etiam in circuitu vaſa fictilia,in quibus ſit aqua neſcrea,& ſuaues,odoreſq; frigidi,vt roſa,viola,pomorum flores,& citoniorum,foliaque pirorum,& extrema vitium, iaceatque in lecto ſtratis lenibus,& ſimilis,hyems vero ſit in locis aeris rpati,in quibus non horreſcat, Prohibeatur autem a labore, & motu, vigilijs,fame,ſiti,coitu,nec ſe det irę,vel triſtitiæ. Detur ei quotidie aqua ordei,cum mundiſſima zucchara,prout opus fuerit, & poſtea iubal,aut papaueris ſirupus,introducatur & in aquæ tepidæ concham,& poſt hoc eductus reficiatur pullis humidis cum cucurbitis,& lactucarum radicibus ſpinachijs atriplicibus. Nonnunquam vero cibetur piſcibus recentibus optimis, conditis cum eſpidago,aut frixis cum amigdalorum oleo,reficiatur autem lacte dulci,maximeq; ac aſinæ,& ouis ſorbilibus, medulla cucumeris,& citrulli. Comedat bis in die paulatim iuxta,quod indiget ſtomachus eius, nõ autem arceatur ab aqua frigida,ſed ab omnibus cibis calidis,& ſiccis reprimatur, præterea ſuper pectus eius, & epar pannus aqua ro. infuſus,& ſandalo proijciatur,& vt incaluerit nouus immutetur. Olẽũ violarum cum ſemine cucurbitæ,& oleũ nenufar,odoret. Sintque veſtes eius lineæ molles atque ſuaues &c. Hoc regimẽ eorum in quibus ſigna conſumptionis nondum apparent, habitum eorum cõfortat,& ad ſanitatem reducit. In quibus autem iam febris manifeſta eſt, hos aerem frigidum cauere oportet,ne forte catarri accidant. Dentur autem eis quotidie trociſci &c. Cumq; febris non fuerit, lac a mammis mulieris ſugere commodum erit,vel etiam accipiat aſinæ lac,cum mulgetur. Si vero ſit calor,& febris, omnino lacti non appropiet, ſed detur ei lac a quo butyrum eductum eſt, nec vero prohibeatur ab his quæ appetit,& odores ei iucundi proponantur,eiuſque facies aqua refrigerantia,quandoque irroretur &c. Sic enim vitæ ſpacium aliquamdiu protrahitur,nec mors acceleratur.

De Cura lepræ. Cap. CXX.

RAzi vbi ſupra. Lepra,ſi ſtatim ea qua incipit,ei ſubuenimus,poſſibile eſt,vt ſanetur,aut reprimatur. Poſtquam vero membra vlcerauerit, eorumque figuras corruperit, vix

iam

iam ſanari poterit. Cum igitur oculorum albedo obſcurari viſa fuerit, & vox raucescere cœperit, ſudorq; fœtidiſſimus fuerit, & facies inflata cum forti rubedine apparuerit, ac nodi quanſi ea cœperint fieri, pili quoq; ſuperciliorum ſubtrahi, ſuccurrendum eſt ei, primum quidem ſanguinis extractione, de vena purpurea brachii dextri. poſtea vero per aliquot dies quieſcere permittitur, in quibus & arietina, vel hœdina carne nutriatur, vinum quoque clarum ac bene redolens, multumque temperatū bibat, & in balneo quotidie ponatur. Poſt hoc autem de brachio ſiniſtro minuatur, & aliquot diebus quieſcat, & ſimiliter nutriatur ac balneetur, præterea humectiuis nutriatur, & ſi quam ille qui ſui corporis humectationē deſiderat rigatur. A labore autem, & vigiliis, & ab omnibus melancoliam nutrientibus cuſtodiatur. Serum quoque cum zuccaro frequenter ei detur, & in balneo cum farina ciceris, & fabarum, & cum baurace, & viſnen confricetur, & aqua tepida frequenter ſuſfundatur. Poſt hoc cu oleo de ſemine cucurbitarum, & violaceo totū gatur, ſicq; balneum egrediatur. Cum autem hæc ægritudo alicui fortiter adhæſerit, cum viperarum carne medicandus erit. Sed eius qui hac vtitur medicina corpus inflatur, & per aliquot dies abſque ſenſu manet, poſtea vero excoriatur, & de ſub loco tenera caro egreditur, ſicque patiens curatur. Ad hoc quidem viperæ montanæ de locis in quibus, nec palus, nec lutum eſt ſumuntur, earum capita, & caudæ abſciduntur, & quicquid in ventribus eſt eiicitur, poſt hoc in noua olla ponitur, in qua etiam ſal, & anetum, & galanga, & piper, & aqua, & parum olei mittuntur, quæ euſque coquenda ſunt donec tota caro diſſoluatur, tunc patiens ius illud bibat, carnēque comedat, & ſi ſcothomiā paſſus ceciderit, iam ei ſufficit, Si autem minus, & iterum danda eſt ei, donec inficiat, & ſcothomiam patiatur. Auicen. in 3. cano. Oportet quidem vt incipiatur curatio cum euacuatione & mundificatione priuſquam incroſſetur ægritudo, & ſecundum plurimum fleubothomia eſt neceſſaria, non tamen ex venis magnis, niſi certum ſit, quòd corruptus ſit plurimus ſanguis. Tunc. n. flebothomandum eſt vltima flebothomia, & ſi non aliunde ſaltem ex manibus, aliquin ceſſandum eſt. Nam in venis magnis flebothomia plus nocet, quam iuuet, de paruis autem ſecurior eſt. Et inde quia ſanguis eſt frigidus, in eo quod apparet, ideo ſit illud magis vltimum, quam venoſæ, & ſanguiſugæ, minuſque viſceribus nocē, & illæ quidem ſunt, vt vena frontis & naſi. Si autem flebothometur, oportet, vt quieſcat hebdomada vna, deinde euacuetur cum ſpecie ma[illegible]bus, & pillulis factis ex epithimio, & ſticados &c. Ex melioribus autem medicinis, quæ in potu ei tribuuntur, eſt tyriaca maior, cum carnibus viperæ facta, & tyriaca diateſſeron.

De Cura fluxus ventris. *Cap.* CXXI.

IDem in 3. can. Fluxus ventris ingoſitum eſt fluxus prohibetur ſtipticis, & materiam incroſſantibus, & conglutinationem facientibus. Curatur autem quandoque cum diureticis, & ſudorem aut vomitum facientibus, & poros dilatantibus, hæc enim omnia materiam mouēt ad contrariam partem fluxus ventris. Et ſi quidem fluxui ventris miſceatur caliditas, infrigidantia cum eis ponantur in quibus ſit ſtipticitas, & adminiſtrentur dilatantia poros. Si vero frigus, ponantur cum eis calefacientia, quando virtus digeſtiua debilis, & quando ex humoribus viſcoſis opilatio eſt. Infrigidantia vero cum recentiua debilis eſt. Itaque quandoque caliditas iuuat ad retinendam naturam, per hoc quòd cibum velociter penetrare facit, & per hoc quòd ſudorem prouocat, hoc etiam quandoque vinum purum antiquum facit, ſi homo frequēter ex eo bibit. Ex rebus autem magis iuuatiuis fluxum ventris eſt dormire. & quando quidem cum fluxu ventris eſt tuſſis, dimittantur ea, quę ſunt acetoſa vehementer, & ſtiptica. Eligantur quę frigida, & conglutinationem facientia. Item ex retinentibus fluxum eſt poſitio ventoſarum ſuper ventrem. Emplaſtra quoque ſtomacho, & inteſtinis ſuperpoſita, ex calefacientibus ſtipticis, aut ex frigidantibus ſtipticis ſecundum neceſſitatem facta. Cum autem medicinas adminiſtras cum ſingularibus incipe, quæ ſi non valent, ad compoſita tende. Reſtrictiuæ quidem aut exiccatiuæ ſunt, aut conſtipatiuæ, aut infrigidatiuæ, aut inſpiſſatiuæ, aut glutinatiuæ opilantes poros ex quibus emanant. Medicinæ ſingulares frigidæ abſolute, aut ſecundum virtutem retentiuam ſunt, vt balauſtiæ, roſæ, acaciæ gummi arabicum, lutum armenium, vel ſigillatum, hypoquiſtidos, ſpodium, propterque aſſatum, grana granatorum, ſumach, reubarbarum, coriandrum. Semen portulacæ, roſæ & arnogloſſæ, fructus myrti ammatori, ſuccique ſtiptici exiccatiui, & ipſorum rob. Medicinæ vero ſingulares calidæ, & ſiccæ ſunt, vt cyminum aſſatū, aniſum aſſatum, cortices thuris, myrrha, ſtorax ſicca, laudanum, calcus vetus, aſſatus. Atramenta etiam, & coagula conſtrictiua ſunt, lac quoque caprinum decoctum donec incroſſetur, aut etiam decoctum cum lapidibus fluuialibus ignitis, & ter in ipſum proiectis. Item vitellus oui in aceto elixati. Ex compoſitis declinantibus ad frigus ſunt trociſci de croco, vel de luto ſigillato, pillulæ quoque de opio, vel mandragora vel de ſandaraca, & ſimilia. Ex compoſitis autem declinantibus ad calorem, ſunt electuarium de ſeminibus ſtipticis, & trociſci de carabe, & huiuſmodi.

De Cura lapidis. *Cap.* CXXII.

INtentiones autem medicorum in curatione lapidis ſunt abſciſio materiæ eius, & prohibitio generationis ipſius cū abſciſione cauſæ, & rectificatio eius. Deinde mundificatio ipſius, & comminutio, & fractio, & compreſſio eius, & eradicatio eiuſdem ex ſuo ſuſpenſorio, cum medicinis congruis. Deinde etiam eius extractio in ipſo, & ordine eius, cum medicinis prouocatiuis, vel adiuuantibus de foris. Poſt hoc etiam ſequitur regimen ſedans dolores, qui inde eſequuntur. Materiæ quidem abſciſio præparatur in primis cum eius euacuatione, per ſolutionem ventris, aut per vomitum, deinde vero abſtinendo a cibis groſſis, & aquis turbidis, & æquando cibum, & confortando ſtomachum, & vt digeſtio bona ſit faciendo, & cum exercitio temperato in tempore vacuitatis, & fricatione eius, quod in medio ſtringitur, ac leniendo naturam, vt humores groſſi declinent ad latus, & non fiat ex declinatione fecis coarctatio renum. Ex his autem quæ conferunt ad hoc, eſt aſſiduatio prouocationis, cum his, quę lauant veſicam cum ſeminibus diureticis, deinde vero adminiſtrentur diureticum forte. In pueris quidem prohibet generationem lapidis, bibere vinum ſubtile album permixtum, iuuantur etiam a cliſteribus lenibus temperatis, per illud quod educunt de fece, leniuntque naturam. Ex prohibitiuis autem generationis lapidis eſt vomitus poſt cibum, & multus eiuſdem vſus. Expellit enim ſuperfluitates groſſas per viam contrariam viæ, cuius motus eſt ad renes, facitque latus renum vacuum mundum. Medicinarum autem lapides comminuentium quædam ſunt vehementis virtutis ſecundum lapidem renum, ſed paruæ, ſecundum lapidem veſicæ, vel non habentes virtutem ad illum, quædam autem econuerſo, quædam vehementes ſunt in vtriſque ſimul. Harum ergo medicinarum, quæ lapidem comminuunt, & extrahunt, ſunt radix coſti, & rubi, & bdellium, & nigrum cicer, & ſemen alteæ, & ſquilla, & abſinthium, & caſſia, & xilobalſamum, & alia plurima. De fortibus quidem ſecundū lapidem renum, ſunt lapis iudaicus, & pulegium. De fortibus autem abſolute ſunt cinis ſcorpionum, & oleum ipſorum cinis quoque leporis decollati, ſecundum hunc modum fortia eſt in potu ſumptus, & eius aqua vehementis eſt reſolutionis. Sed & lombrici terreſtres exiccati, & vitrum attritione factum vt athomi qui in radio ſolis apparent, cinis quoque vitri, & cinis ouorum gallinæ, poſtquam euacuata ſit a pullis. Ex his etiam quæ valde fortia ſunt, eſt vnus lapidum qui inueniuntur, in ſpongia, & ſanguis hirci exiccatus. De his autem quæ fortia & meliora ſunt omnium, eſt auis, quæ Græcè nominatur triſgulidones, eſt minor omnib⁹ auibus, excepta aue regia. Medicinę vero, quæ cum iſtis permiſcentur plurimæ acris ad penetrandum ſunt, vt piper, & calamentum, & cinnamomum. Quæ autem cum his permiſcentur, vt cum virtute prouocent, & extrahant ſuperfluitates craſſas, ſunt vt fenumgræcum, & aſarum, & huiuſmodi. Porro medicinæ doloris ſedatiuæ ſunt, vt ſemen lini, & alteæ, & nuces &c. Medicinæ confortatiuæ ſunt, vt ariſtolochia, roſa, & ſimilia. Denique medicinę ad lapidem compoſitę ſunt, vt mitridatum, confectio de ſcorpionibus cognita.

De Cura veneni. *Cap.* CXXIII.

IN curatione veneni ratio maximus eſt confortatio caloris innati, & excitatio ipſius ad expellendum venenum, ſicut facit tyriaca, & napus barbaricus, vt liberare faciat venenum & expellat ad exteriora, idem conſideratio confortationis viſcerum, deinde expulſio veneni, & deſtructio operationis eius cum potionibus, & epithimatibus. Auicen. in 3. cano. Oportet cum aliquis venenum ſenſit, vt non moretur,

Sed

Sed properet antequam virtus eius in corpore perambulet, & bibat aquam tepidam, & oleum ſiſaminum, aut de oliuis & enomai, & in hoc ad vltimum quantum poteſt perueniat, dein de bibat lac plurimum, quoniam franget veneni nocumentũ, & ſi ipſum euomit, iterum bibere porcit decoctionem ſeminis vrticę cum butyro coctũ, ad expellendum venenum, vomendo, & ſolutionem faciendo. Deinde bibat lac & butyrum crudum, vomitum autem oportet vt ſequantur cliſteria, propter quando ſentitur deſcenſus leſionis ad inferiora, oportet aut. m vt omnino non dormiat. Cumque manifeſtatur ei forma. ſ. per vomitum, & cognoſcitur venenum, curetur ſecundum ſuum modum in capitulo ſuo diſtinctum. Hæc autem manifeſtatio dupliciter fit. Vt cognoſcatur cuius generis ſit, & cuius ſpeciei. Cognitio itaque generis ſi eſt ex inciſiuis acutis, curetur cum his quę ſunt ſicut lac, & butyrum crudum, & cum omni quod acuitatem frangit. Si ex inflammãtibus, infrigidetur cum camphora & aqua ro. & aqua coriandri, & ſimilibus. Ex his autem quæ conferunt huiuſmodi valde eſt lac vaccinum, de quo extractũ eſt butyrum infrigidatum. Si autem eſt ex ſtupefacientibus, adminiſtretur tyriaca, & medicamine muſci, & vtatur, eget carne & vino, & adminiſtretur ei odor aromatum, & ſternute:, & ſtringatur ei os ſtomachi, & inſuffletur ei in os, & eradicentur capilli eius. Cum autem veneni ſpecies cognoſcitur, cũ eo quod ei proprium eſt, curetur. Habent enim venena quælibet, & proprios effectus in corpore, & proprias curas medicinę. Ad ſummam vero ex medicinis quæ cauſa venenorum bibuntur, aut quæritur confractio acuitatis veneni, aut reſolutio ſubſtantiæ eius, ſicut ex lacte. Aut voluitur per eas exitus ſubſtantiæ eius, vt per terrã ſigillatam, aut quæritur oppoſitio qualitatis eius ſicut potare allium in vino, ad eum quem pupugit ſcorpio. Sunt autem medicinæ quædam communes veneno contrarię, quæ nõ permittunt ipſum ad cor peruenire, ſicut tyriaca dyateſſeron, præterea grana iuniperi, ſemen napi, capillos veneris, cinnamomum, medulla leporis &c. dixerunt & quidam quòd caro dammulæ ſilueſtris mundificata ſallita, eſt de fortioribus medicinis ad expellenda venena. Qui autem timet in potu venenum ſumere, caueat a cibis dominantium ſaporum in acetoſitate, aut ſalſedine, aut acuitate, aut dulcedine, & dominantium odorum, nec præſentetur aliquid ex his ſuper famem, vel ſitim vehementem, vtraque enim earum occultat illud quod oportet vt deteg atur ei propter vehementiam voracitatis. Cũ autem repletus cibo, & potu ſumit in potu venenum ſepelitur in vacuitate eius quo repletus eſt, & ſecundum hoc quia venæ ſunt plenæ, venenũ in eis penetrationem non inuenit, fortaſſis etiam eſt, in eo ſapor rei repugnantis veneno. Item neceſſariũ eſt ei, ſecundum viam conſuetudinis, ſuſcipere medicinas nocumentum veneni repellentes, vt mitridatum, & ficus cum foliis rutæ, ac nucibus, & ſale trito &c.

De Communibus vocabulis medicaminum & inſtrumentorum.
Cap. CXXIIII.

ISidorus vbi ſupra. Omnia autem medicamenta ex propriis cauſis habent vocabula. Iera enim dicta quaſi diuina. Arteriaca quòd apta ſit gutturis meatui, & tumores faucium, & arteriarum leniat. Tyriaca eſt antidotum ſerpentinum, quo venena pelluntur, vt peſtis peſte ſoluatur. Catartica Græce Latine purgatoria dicitur. Catapodia dicitur eo, quòd modicum potetur ſine ingluuiatur. Dyamoron a ſucco mori nomen ſumpſit quo vinum cõficitur, ſicut dyacodion, quia ex codis. i. ea papauere fit ſicut dyaſpermaton, quia ex ſeminibus componitur. Electuarium vocatum eſt eo, quòd melle ſorbeatur. Trociſcus dictus eſt, quia in modũ rotulæ deformatur, trocos enim Græce rotundum dicitur. Colliria latinum ſonat, quòd vitium oculorum detergant. Epithima dicitur eo, quòd ſuperponatur aliis adiutoriis præcedentibus. Cataplaſma dictum eſt, eo quòd inductio ſola ſit. Emplaſtrum eo quòd inducatur. Malagma vero eo, quòd ſine igne macetetur, & comprehendatur. Odor vocatus eſt ab aere, nam quid eſt odor niſi ars contractus. Tymiama lingua Græca vocatur, quòd ſit odorabile. Nam thimum dicitur flos qui odorem profert. Mirabolanum dictum eſt eo, q̃ ſit ex glande odorata. Cretiſmos dies medici vocant, quibus eiudo ea iudicio infirmitatis humanæ hoc nomen impoſitum eſt, quòd iudicent hominem, & ſententiant aut puniant, aut liberent. Encheridion dictum eſt eo, quòd manu aſtringatur, dum plurima contineat ferramenta, cyron enim Græce manus vocatur. Flebothomum vocatum ab inciſione. Nam inciſio Græce thomum dicitur. Guna quæ a Latinis a ſimilitudine cucurbitæ a ſuſpirio ventoſa vocatur, denique animata ſpiritu per igniculum, dehinc præciſo corpori ſuperpoſita omne, quod intra cutem, vel altius æſtuat, ſiue humorem ſiue ſanguinem euocat in ſuperficiem. Cliſtere Græcum eſt. Pila dicitur a pinſendis ſeminibus. i. terendis, hinc etiam pigmenta, eo quòd in pila, & pilo aguntur, quaſi piligmenta. Mortarium dicitur, quòd ibi iam ſemina in puluerem redacta, & mortua condiantur. Cicicula eſt, in qua circumducta colliria reſoluuntur, eſt enim leuis, nam aſpera frangi potius, quàm reſolui collirium facit.

De Cyrurgia, & eius ſpeciebus. *Cap.* CXXV.

EX iſagogis Hypocra. Cyrurgia eſt artificioſa actio in medicina per manus, & ferramẽta, & per ſimplicia ac compoſita medicamenta, in quibus medici, tam ex vſu, quàm ex ratione ſanant ægrotos. Quamuis autem de iure proprietatis vocabuli tota practica merito cyrurgia poſſit nuncupari, dicitur enim a cyros quod eſt manus, & gyos quod eſt operatio, quaſi manualis operatio, ſpecialiter tñ operatio per inciſionẽ, & ignem hoc nomen ſortita eſt. Hali in practica ſer. 9. Cyrurgia diuiditur in tres partes. Prima eſt in venis, ſecunda eſt in carne, tertia in oſſibus. Illa quæ in venis eſt bipartita eſt. Nam altera eſt in venis pulſantibus, quæ eſt arteriarum inciſio, vel amputatio apoſtematis, quod apoſiſma vocatur, vel ſatra. Altera vero non in pulſantibus. Illa vero quæ eſt in carne tripartiam diuiditur. Prima eſt ſitarum coguntio, vel vſus. Secunda inſcidendi, findendi, ſuendi. Tertia vero enquendi. Illa porro quæ in oſſibus exercetur, bifariam diuiditur. Prima eſt oſſium fractorum conſolidatio. Secunda euulſorum in locum reductio. Incipiemus igitur ab illa, quæ fit in venis cyrurgia, primumque de flebothomia, quæ magis cæteris opportuna eſt, ad ſanitatis cuſtodiam, & ad morborum propulſationem.

De Flebothomia. *Cap.* CXXVI.

AVicenna in primo can. Flebothomia eſt vniuerſalis euacuatio, quæ multitudinem euacuat. Multitudo vero eſt augmentum humorum in venis ſuper æqualitatem ipſarum. Hali vbi ſupra. In hac quidem conditiones quinque ſcire primum oportet, quas præceperunt antiqui. Prima eſt ne flebothometur ſenex, nec paruus puer. Quod ſi puer alicuius cauſa ſanguineæ paſſionis ad flebothomum impellitur, non tamen præter voluntatem parentum minuatur. Secunda eſt, ne ſeruum, niſi ex voluntate domini ſui, quia minuat. Tertia ne in obſcuro loco id fiat. Quarta vt qui flebothomator eſt, oculos colliriis validis, & clarificantibus aſſueſcat. Quinta vt flebothomi, quo minutio fit, mucro tenuis ac lucidus ſit, nullam habens rubiginem, nec ſquamas: eiuſque nouacula ſit nõ tenuis longa, nec breuis groſſa, ſed vtriuſque medium ſeruans. Cumque flebothomiæ quis autem diſcere cupit, oportet vt ſe in venarum ſenſu longo tempore, cum digitorum ſummo, medii ſ. & indicis exerceat, quatenus inter neruũ ac venæ carniſque ſenſum differentiam agnoſcat. Nonnunquam etenim venæ non ſunt viſui manifeſtæ, ſed occultæ, carneque celatæ, aut plenitudinis corporis cauſa, vel ipſorum natura brachiorum, aut quoniam ipſæ ſubtiles ſunt. Hoc igitur et cognoſcentis, brachium cum vitta mediocris groſſitiei ſtringendum eſt, ita vt ſit ligatio remota quaſi quatuor digitis a cubiti loco, & in plenis fiat corporibus fortis, in exilibus autem non ſic. Apprehendatur autem venæ locus flebothomo proximus, & brachium palma fricetur, eique aqua calida ſuperfundatur, addat & aliquid quod illud ſtringat quatenus abinde vena emineat, ac ſenſui tactus appareat. Quod ſi profũda eſt, & valde occulta, digitus loco ſuperponatur in quo eſſe putatur, & vtrinque ſanguis adducatur, tunc ſi ſub digito venam repletam videris, vena illud eſt ſin autem minime.

De Cauſis, & temporibus flebothomiæ.
Cap. CXXVII.

AVicenna vbi ſupra. Nemo quidem flebothomandus, eſt niſi vel qui præparatur ægritudini, vel in eadẽ cadens, & hoc aut propter ſanguinis multitudinem, aut propter eius malitiam. Ægritudini itaque qualis eſt ſciatica, vel podagra fortis, vel ſputum ſanguinem, ex fiſſura venæ pulmonis. Epilenſia, apoplexia, melancolia cum multitudine ſanguinis, ſinantia, & apoſtemata interiorum, & emoroides, & reſtrictio menſtruorum. Illi quoque qui in membris interioribus, cum complexione calida debilitatem patiuntur, in vere minuantur. Secures autem minutio concedatur, dum ægritu-

ægritudines prædictæ nondum acciderunt, ſed timentur. Cum autem inciderint in earum principio flebothomia dimittatur, humores enim ſubtiliat, & eos per corpus fluere facit, falſoque ſanguini admiſcet, & etiam quandoque nihil euacuatur ex eo, quod oportet, & facit vt neceſſaria ſint alleuiantia medicamenta. Cum vero maturatio apparuerit, & ægritudo principium ſuæ ſtatum tranſierit, ſi oportuerit, nec fuerit quod prohibeat, flebothomia fiat. Neque vero flebothomia, neque euacuatio facienda eſt in die motus ægritudinis, & cum ægritudo eſt habens chryſim longi temporis, nulla ratione minuendus eſt multus ſanguis. Item prægnans, & menſtruata non minuantur, niſi ſit neceſſitas magna, ſicut retinendi forte ſanguinis ſputum, cum virtus fuerit exerſa. In febribus autem a minutione cauendum eſt, in his. ſ. quæ vehementis ſunt inflammationis, & in omnibus non acutis febribus in principio ſui in die periodica. In febribus quoque cum quibus aduenit ſpaſmus, cauendum eſt a minutione, quia cum ſpaſmus accidit, vigilare ac ſudare moleſtiam facit, & virtutem deiicit. In febre ſanguinea neceſſe eſt, vt euacuatio fiat, minutione non ſuperflua, cum ſuperfit maturatio, quæ moſtorum temoret in hora flebothomiæ. A minutione cauendum eſt in complexionibus, & regionibus vehementis frigiditatis, & in hora doloris fortis, & poſt balneum reſolutiuum & poſt coitum, & in ætate minore 14. annis & in ætate ſenectutis plus poſſibile eſt, niſi confidatur in figuram, & ſoliditate muſculorum, ac venarum amplitudine, earumque repletione, & coloris rubedine. In quibus enim hæc ſunt, ex adoleſcentibus, & ſenibus flebothomari poſſunt. Adoleſcentes tamen ordinate, & paulatim cum parca minutione. ſ. ad flebothomiam prouehendi ſunt. Sincopis autem in prima minutione plerunque accidit eis, qui non conſueuerunt. Item in corporibus macie, vel groſſicies, fortis, & raris, & albis, laxis, & exiruis ſanguinem non habentibus, a minutione quanto plus potes, cauere debes. Similiter & in corporibus prolixas, & propenſas ægritudines habentibus, caue tibi ab ea, niſi ſanguinis aſſueti corruptio, quæ te ad eam perducat. A minutione quoque ſuper cibi repletionem caue tibi, ne materiam non maturam trahas ad venam illius loco quod ab eis euacuaſti. Cauenda eſt etiam in repletione ſtomachi, & inteſtinorum facta ex fece, ſed in eam potius euacuando ſtude, vomitu quidem, id quod eſt in ſtomacho, & quod in inteſtinis inferioribus cliſteri, vel alio modo.

De Quibus venis debeat fieri. Cap. CXXVIII.

RAzi. 7. parte. Venæ autem, quæ ex more ſolent inſcidi ſunt cephalica matrix, & vena illa, quæ funis brachij dicitur, & baſilica ſaluatella ſophena, vena quoque quæ eſt in curuatura publicis inferius, & ſciatica, vena quoque frontis & illæ quæ ſunt in temporibus vtrinque, quæ in gutture, & quæ in angulis palpebrarum iuxta naſum, & quæ in collo ſunt vtrinque, & quæque ſub lingua, & aliæ quæ ſunt in vtriſque labiis. Cephalica quidem, & matrix, & baſilica reperiuntur in cubiti curuatura ab interioribus, baſilica quoque eſt vena, quæ in ipſius parte domeſtica conſpicitur, & a loco, qui eſt ſub aſcella procedit. Cephalica vero eſt in parte ſiluestri, & ex parte ſpatulæ deſcendit. Matrix autem ex vno ramo cephalicę, & alio baſilicę eſt compoſita, & in earum medio poſita. Porro vena, quæ funis brachij dicitur, offi quod altius exiſtat in brachio ſuperponitur. Saluatellæ vero locus eſt in dorſo manus, in loco qui eſt inter auricularem digitum, & medicum. Et ſophenæ iuxta cauillam in parte domeſtica, ſicut ſciaticæ ſub cauilla in parte ſiluestri. Vena frontis eſt, quę in frontis medio conſiſtit. Venæ temporum aliæ ſunt quæ ſuper tempora protenduntur, duæ vero quæ in angulis oculorum ſunt, pleruque manifeſtę ſunt, & aliquando non apparent, niſi gutur hominis multum ſtringatur. Naſi quoque vena manifeſta non eſt, ſed ex ea fit minutio cum locus, qui palpatus ſentitur fiſſus lanceola vulneratur. Venarum eidem, locus quæ guideg vocantur in collo eſt. Earum quę dicuntur algerię, eſt in labiis.

O vena quibus ex cauſis inſcidendæ ſunt. Cap. CXXIX.

EX li. de cyrurgia. Ex brachio quidem cephalicam venam inſcidimus propter capitis cauſas, vel oculorum ſuffuſiones, vt cephalargiæ, maniæ, epilenſiæ, & impetigo, & ſimonte graui. Meſon vero, id eſt mediam inſcidimus, propter pulmonis cauſas, id eſt diſmam, & orthomiam, & aſma, & apophoreſim plurimam facientes. Epaticam vero inſcidimus, propter epatis dolorem, & ſtomachi, & pleureſim, & alias multas cauſas. De manibus inſcidimus duas, vnam ſecus pollicem, propter inflationem pulmonis, alteram ſecus minorem digitum, propter ſplenis inflationem. De coxa, & tibia, & pede, incidimus, 14. propter dolorem renum arteticum, ſciaticum podagricum, pedum dolorem, & neruorum contractionem, & tumorem qui in pedibus fit, & tibiis, vel propter ſubſtractionem menſtruorum, vel quia feminæ non concipiunt. In primis de ſuffraginibus 2. de tibiis 3. de talo pedis extrinſecus 4. in pollice dextro pedis 2. inſcidimus ſcalpello. Item ſuper duos digitos minores 2. propter dolorem veſicæ de interiori parte talorum 2. Omnes venæ pedum inſcinduntur in aqua calida, in qua debent eſſe tantum donec ſanguis egrediatur. In toto itaque corpore licentem habemus inciſionem de venis 40. exceptis illis, quæ dicuntur ſalutes, quas ſiquis inciderit cum illu exanimatur, & ſubito ridendo homo moritur, hæ vero cauendæ ſunt quatuor digitis ſuper genículos.

Adhuc De eadem. Cap. CXXX.

RAzi vbi ſupra. Cephalica cum inſciditur, ſanguis, qui ſupra furculas eſt cito per illam egreditur. Quapropter cum in illis locis ægritudo extiterit, ex ea minutio facienda erit. Ex baſilicę autem inſciſione, ſanguis, qui eſt in pectore, ac toto ventre, cito per eam tranſit. Ideo cum horum locorum ſanguis euacuandus eſt, vena hęc inſcidenda eſt. Quod ſi inueniri non poteſt, ex eius ramis aliquis minuendus eſt. Matrix vero, ſicut ex his duabus componitur venis, ſic & ſanguinem trahit ſimul ab his duobus locis. Eſt igitur ex ipſa minutio facienda, cum ægritudines his duobus locis accidunt, vel cum totum corpus euacuandum eſt & alleuiandum, & cum inueſtigatæ prædictæ duæ venæ reperiri non poſſunt. Saluatella vero, dextra quidem pro infirmitate epatis eſt minuenda, pro ſplenis autem ægritudine ſiniſtra. Porro ſophena, & illa, quæ in poplitis curuatura reperitur inferius, minui debet, cum ſanguis ad inferiorem partem corporis trahendus eſt, & cum ægritudines huic parti accidunt, & in matrice accidentibus eſt dolor, & cum menſtrua prouocanda ſunt. Sciatica vero recte minuitur, cum dolor ab ancha vſque ad pedem protenditur. Guideg autem cum anhelitus in principio lepræ maxime angustatur. Vena frontis inſcinditur pro infirmitatibus antiquis, quę conſiſtunt in facie, aut in oculis, cephalica tamen prius minuta. Venæ autem, quæ ſunt ſub lingua, cum adeſt ſinanſia, prius tamen minuta cephalica. Venæ eadem quæ ſunt in labiis, inſcinduntur cum in ore, & gingiuis ſæpe accidunt apoſtemata, prius quoque minuta cephalica. Porro venæ quę in temporibus ſunt, inſcinduntur cauſa emigraneæ ac vehementis doloris in capite, & pro oculorum ægritudine diu permanente, hæ quoque aliquando extrahuntur, & inſcinduntur. Venæ autem, quæ in capite ſunt inſcinduntur propter ſahaphat, & puſtulas malas, quæ ſunt in capite.

De Cautela, & modo inſcidendi venam. Cap. CXXXI.

EX lib. de cyrurgia. Flebothomia eſt ſecta venæ inſciſio, & ſanguinis emiſſio. Flebothomiam cum cautela facere debemus, quoniam ſi aliqua vena non recte inciſa fuerit, non conglutinabitur, neque facit iectus. Flebothomiarum tria ſunt genera, cephalicon, meſon, & epaticon. Nam flebothomando cephalicon, anathaſim facimus a latere foris recte flebothomamus. Meſon cathaceſim, hoc eſt per mere inferius flebothomum rectum, & ſuperius ſuuare. Cephalica vena eſt, quæ a capite habet principium, & ponitur ſuper muſculos. Inſcidit autem anathaſim, quæ ſi male inſciditur, aut muſculus, qui ſub ea eſt percutitur, ſibi tumorem facit, & ipſe muſculus ſoluitur, & ad mortem ducit. Meſon a pulmone habet principium ponitur in medio, ſuper altitudinem inſciditur anathomam, hoc eſt non per percuſſuram habet cathaceſim. Nam ſi anathaſim inſciſa fuerit, non conuenit. Poſſet enim & aliquis neruorum in concauitate inſcidi, quoniam illa inter duos neruos ponitur, & ſi male inſciſa fuerit, collectionem in altum facit, & ſaniem plurimam, & ſpiſſam mittit. Epatica vena ab epate habet principium, ponitur pœne in extrema parte brachij ſuper neruum. Et ſi anathaſim inſciſa fuerit, non conuenit minutio ſi ipſe neruus inſciſus fuerit, vt glandula tremor, eſt, & humor ve cauam ſoluta exit, vel humorem melliceum, & neruorum contractionem, vel digitorum facit. Hali vbi ſupra. Sit autem mediocris

dioeris percuſſio, non lata, nec ſtricta, quia ſi lata fuerit plurimũ erũpet, & dilatabitur, ac ſolidari morabit. Si vero ſtricta, ſanguis non exibit cum tota ſua ſubſtantia. Sed quod in eo ſubtile eſt ac tenue, & nonnunquam ex ea accidit apoſtema. Præterea ſi vena ſubtilis fuerit, in longum inſcidatur, ſi groſſa in latum. Et ſiquidem is qui flebothomatur puer eſt, aut puſillanimis, percuſſio parua fiat, & ſtricta quo velocius conſolidetur vena. Auicenna vbi ſupra. Minutio ſtricta magis eſt virtutis cõſeruatiua, ſed tamen interdum fluere ſanguinem facit ſubtilẽ, & clarum, ſaneque turbidum ac ſpiſſum. Ampla vero facilior eſt ad ſyncopim, & mundificando magis operatiua atque tardior ad conſolidandum. Hanc in hyeme diligẽtius eſt facere, ne congeletur ſanguis, anguſtam autem in æſtate. Flebothometur autem iacens ſupinus, vt eius conſeruetur virtus, & ne ſyncopis ei ſuperueniat. Razi vbi ſupra. Saluatellæ minutio ſic facienda eſt, vt manus in aqua calida teneatur, donec locus minuendus infletur, & intromittatur, valdeque manifeſtus efficiatur. Deinde vero minuatur, & iterum in aquam calidam mittatur, ne ſanguis in ore venæ minutæ coaguletur, & exire prohibeatur. Cum autem ex ea manauerit quod volueris, parum olei & ſalis deſuper pone, ne vulnus cito claudatur. Quod etiam omni tamen debili, & minutione ſtricta oportet fieri, vt in forti citius, & in debili fiat tardius.

De Menſura flebothomiæ. Cap. CXXXII.

Ex libro de cyrurgia. Flebothomi operationes agitamus, ſecundum cauſarum qualitatem, quæ ex cõſtrictione, vel præfocatione veniunt, ſicut multi auctores ſcripſerũt. Ad menſuram itaque flebothomari oportet. Aliquibus auferimus ſecundum ætatem, aliquibus ſecundum immutationem coloris, aliis ſecundum tempus, aliquibus in pondere, aliis ſecundum vires, aliis per lipothomiam. In pondere ſecundum loca corporis, quæ pondus patiuntur, vel dolore pulſatiuo propter habundantiam ſanguinis. Si leue pondus ad dolorem ſuſtinuerunt, vel motum, vel rupturam aut vomitũ, his ſanguis appendi debet vſque ad libras duas, & mediam, vel tres, ſecundum ætatem. Senioribus vero & pueris minus tollimus, librã ſ. vnam, aut mediam. Iuuenibus paulo amplius ſecundum vires, quemadmodum ſi tardauerit multum quis in ægritudine, vel nimia ſolutione ventris deſiccatus fuerit, nihil auferimus, vel ſi cibum non accepit, aut febres nimiæ fuerint. Sed ſi neceſſitas exegerit 4. aut 7. Eſt tamen regenda, & moderanda ſecundum tempus, propter nimiam æſtatem, aut calorem intrantes: nam oportet vti flebothomia vere, & autumno, quia hæc duo tempora temperata ſunt, propter immutationem ſanguinis. Quod ſi enim niger tollatur vſque ad rubicundum, ſi ſpiſſus, & craſſus, vſque ad tenuitatem, ſi vero aquoſus, vſq; ad craſſitudinem. Secundum lipothomiam. i. ad debilitatem, ſanguinem auferimus in paſſionibus ex plenitudine factis, vt in podagra, vel arthetica paſſione, tempore competenti. i. vere, & autumno. Ideo vero cõtingit vt ex flebothomia ſuperflua mala fiant, quia amiſſio ſanguinis infrigidat corpus. Spiritus. n. animalis a vicinitate caloris ſanguinis deſtitutus, aſcenſus facit ad cerebrum, & mala fiunt, hoc etiam fit ex flegmate, vel colera conclaſis in ſtomacho, & non habentibus exitum, aut ex cruditate cibi, & potus, vel ex ſtomachi debilitate, vel plurima ſanguinis emiſſione, quoniam ſanguis proprius ſi tollatur nocet, alienus autẽ ſi tollatur iuuat. Auicen. vbi ſupra. Ex multa minutione virtus debilitatur, & humores mali generantur, ad ſummum vero melius eſt, vt flebothomiæ vices multæ ſint, quàm vt eius quantitas multa ſit. Flebothomia quidem, aut non eſt neceſſaria, & coleram rubeam facit, & poſt hoc linguæ ſiccitas aduenit, & ſimilia. Eſt igitur ſuccurrendum cum aqua ordei, & zucharo. Ex dormitione propinqua flebothomiæ, plerũq; accidit in mẽbris contractio. Balneatio quoq; antequam minutio fiat, plerunq; minutionem aggrauat, quia cutem incroſſat eamque leuificat, & ad labendum aptat. Cum autem alicuius brachium poſt flebothomiam apoſtematur, ex altero brachio minuatur & ſuper ipſum amplaſtrum ex ceruſa ponatur, & ex fortiter infrigidantibus in circuitu fiat cataplaſma. Scito quòd qui multum ſudat repletionis cauſa, indiget flebothomia.

De Periculis flebothomiæ. Cap. CXXXIII.

Razi vbi ſupra. Accidit autem error magnus plerunq; ex harum venarum inſciſione. In cephalica nanque quãdo non vna iactum, ſed pluribus percuſſionibus vulneratur, vel quando foramen, anguſtum exiſtens, cito clauditur, vel quando vehementer ex ligatura ſtringitur, vel quando fortiter mouetur, vel cum opus aliquod aut labor manu perficitur, apoſtema fieri conſueuit, quæ tamen vena, ſi vna tantũ inſciſione aperiatur, omnibus aliis in minutione ſecurior erit. Cauendum eſt etiam ne percuſſio fiat in muſculis, ſed locus mollior inquiratur, & ibi percutiatur. Similiter cum ſub vena matrice neruus conſiſtat, videndum eſt, vt extremitas lanceolæ non ad eum locum, vbi neruus eſſe ſentitur, ſed ad partem ab ea remotam perducatur. Nam ſi ab ea neruus ipſe pungatur, poſt minutionem mollicies, vel obdormitatio brachii accidit, quæ diu, vel ſemper forſitan permanebit. Sub baſilica quoque magna locatur arteria, quæ eſt ei vicina. Ideoque minutionẽ in ipſa conuenit cum maxima fieri cautela. Et ſiquidem nõ apparet, melius eſt, vt aliquis ex ramis eius perquiratur, & inſcidatur, ſicut eſt vena aſcellaris, & ſimiles. Quod ſi tantum ex ipſa minutionem fieri volueris, primo quidem tactu cognito pulſu locus ſignetur, deinde ligetur, & quantomagis poſſibile fuerit loco ſignato elongetur percuſſio, ad partem manus deſcendendo. Arteria nanque quantoplus ad partem illam deſcendit, tanto magis profundatur, & a baſilica ſeparatur, quæ ſeparatio in cubiti curuatura incipit. Quod ſi ligato brachio venæ locũ inflari, & eleuari conſpexeris, caue ne illam tetigeris, huiuſmodi enim inflatio non eſt niſi venæ tumor, & ipſius repletio, vnde ſi venam inciderις, & ſanguinem ſubtilem ac rubeum cum ſaltu videris exire, ſcias eum ab arteria fluere, & ob hoc oportet eum reſtringere ac refrenare, partemque, quæ ſuper locum eſt fortiter ligare.

De Chirurgia quæ fit in carne. & primo de ventoſis. Cap. CXXXIIII.

Chirurgia vero quæ in carne exhibetur, alia eſt amputatio, alia eſt inſciſio, alia coquendi officium. Paſſiones autem in quibus vtimur his aliæ ſunt, quę omnibus membris corporis accidunt ſub vna figura, & earũ vna eſt cura. Alię vero in quibuſdam propriè membris inſunt ſine aliis, & earũ cuiuſque cura diſſonans eſt a cura alterius. Illa quidem cura, quæ ſimul eſt in omnibus, membris, eſt vt ſitia. i. ventoſa, & ſuperfluæ carnis abſciſio, & inſciſio nodationis, & cancri, vlcerũque malorum, & clauorum, ac verrucarum, & ſagittarum eductio. Propria vero cuique membro eſt, vt vngularum oculi remotio, ſuperfluæ carnis quæ in naſo eſt amputatio, & alię huiuſmodi paſſionis curæ, quę ſingulis membris ſunt propriæ. Auicen. vbi ſupra. Ventoſæ magis partem cutis mundificant, quàm flebothomia, & prius ſubtilem extrahunt ſanguinem, quàm craſſum. Harum quidem iuuamentum eſt in corporibus groſſis, & craſſis, craſſumque ſanguinem habẽtibus. Extrahũt autem cum difficultate, & in membro ventoſato debilitatem efficiunt. Quidam eas in principio menſis non apponi præcipiunt, eo quòd humores nondum moti ſunt, neque ebulierunt. Similiter nec in fine menſis, quia tunc imminuti ſunt, ſed in medio mẽſis, quando. ſ. ebulientes ſunt humores, & in augmento ſui augmentum luminis in corpore lunæ ſequentes, tunc enim augmentatur cerebrum, & carnes, & aquâ in fluminibus acceſſionem ac receſſionem habentibus. Ex earum autem horis in die melior eſt 2. & 3. Sed cauendæ ſunt homini poſt balneum, niſi cutis ſanguinis fuerit groſſus, hic enim vna hora debet ſe balneare, poſtea ventoſas apponere.

De Triplici ventoſarum vſu. Cap. CXXXV.

Hali vbi ſupra. Sitia. i. ventoſa tribus vtimur modis. Vno modo cum inſciſione. Alio modo cum igne, ſine inſciſione. Tertio modo ſitia applicatur vacua. Cum inſciſione fit aut in pueris paruis, quorum ætas flebothomum non admittit, & hoc flebothomiæ loco, cum ſ. omnino ex ſanguine fuerit paſſio. Aut in viris & in mulieribus, & hoc vt a membrorum profundo ſanguis malus extrahatur, ſimulque cum eo mali humores educantur. Et ſi quidem modicum ſanguinem oporteat extrahi, non profundam inſciſionẽ conuenit fieri. Si vero multum, multa quoque fiat inſciſio ac profunda. Item ſi tenuis fuerit ſanguis, inſciſio in cute, & non profunda exhibeatur. Si vero groſſus vſq; ad profundam carnem deducatur. Si autẽ materia mediũ vtriuſq; groſſi. ſ. & ſubtilis teneat, inſciſio quoque temperata fiat, nec expedit vnquam in ſanguinis eductione modum excedere, hoc. n. ſtomachum debilitat, & epar deſtruit, ac refrigerat, colorem in croceum mutat, hidropiſim adducit, tremorem parit, cor debilitat, paralyſim ac morpheã albam generat, viſum quoque debilitat. Sine inſciſione vero ſitia vacua ponitur, quando neceſſe eſt transferre materiã a loco ad locum, ſicut fit in calculis renum, aut ad exteriora trahe

ſit, aut quando propoſitum eſt ventoſitatem diſſoluere, ſicut fit in colica ſuper doloris locum, aut cum oportet ſanguinem ad membrum aliquod attrahere, ſicut fit in ſtomacho, ſæpius enim opus eſt ad ipſum attrahere ſanguinem, vt calefiat. Vtimur etiã ea in quibuſdam membris cum mortua, & non ſenſum amiſerunt, vt ad ea ſanguinem attrahamus, & calorem. Porro cum igne ſitu neceſſaria eſt, cum a profundo corporis ad exteriora educenda eſt materia, quæ in membris cuiuſquam interioribus generatur, vel cum aliunde ad membrum, ægrotans influit eamque fortiter ad exteriora educere neceſſitas incumbit. Et quandoquidem materia educenda amplior eſt, ignem quoque fortiorem eſſe conuenit. Auic. vbi ſupra. Ventoſæ ſine ſcarificatione quandoq; ponuntur, vt a parte ſui motus materia trahatur, ſicut quando mammillis ſupponuntur, vt curſus ſanguinis menſtrui retineatur, & quandoque ponuntur, vt apoſtema profundum ad exteriora trahatur, ſicque medicamentum ad ipſum perueniat. Quandoq; vero requiruntur, vt ad aliud membrum ignobilius apoſtema mutetur. Quandoq; vt membrum calefiat, & ſanguis ad ipſum trahatur, cuiuſque ventoſitas reſoluatur, & quandoque vt ad ſuum naturalem locum vnde motũ eſt reducatur, ſicut fit in ruptura inguinis. Quandoque etiam vt dolor ſedetur, ſicut cum vmbilico, & in dolore colico, & in ventoſitatibus ſuperponitur. In ventoſis autem cum ſcarificatione duo ſunt iuuamenta. Primum eſt euacuationis ex ipſo mẽbro. Secundum eſt repoſitionis ſubſtantię ſpiritus, ne. ſ. euacuationem humoris, qui educitur ſequendo euacuetur. Tertiũ eſt, quia curatur, vt ex principalibus membris fiat euacuatio. Scarificatio vero profunda eſt, vt ex profundo materia trahatur.

De Locis quibus applicandæ ſunt. Cap. CXXXVI.

RAzi vbi ſupra. Ventoſæ vero non niſi ex paruis venis, & in carne diſperſis ſanguinem trahunt. Ideoq; non vt minutio virtutem debilitant, licet corporis repletionem minuant. Loca vero in quibus poni ſolent hæc ſunt. Locus qui eſt inter cornua, & ille qui ſub mento, & ille qui inter duas ſpatulas, & etiam loca quæ in crurium pulpis, & in terroribus inueniuntur. Ventoſa quæ ponitur inter cornua, grauedini, & vanitati capitis confert. Et ſanguis quẽ inde trahunt faciẽ, & caput, & oculos alleuiat, grauitatique capitis, & doloribus, qui in radicibus dentium ſunt auxiliatur, & fortaſſe quantum minutio in prædictis actionibus adiuuat. Illa vero quę ſub mẽto ponitur, puſtulis paruis, quæ in ore ſiunt ac dentibus nocent & gingiuarum ægritudini, necnon & ſimilibus quæcunque ſũt in ore remediatur. Illa porro quæ locatur inter ſcapulas, cordis tremori, qui eſt cum repletione, & calore valet. At illa quæ in cruris pulpa, vehementer repletionem minuit, & antiquis doloribus, quæ ſiunt in veſica, vel matrice, vel renibus confert. Menſtrua quoque prouocat, corpus tamen plerunque marceſcere facit, & ex ea ſyncopis accidere conſueuit, quibus autem apoſtemata ſolẽt accidere remedium tribuit. Sanguiſugæ quoque, cum in locis ponuntur vbi eſt impetigo, vel ſabapha, vel vulnus malum, & antiquum, corpore flebotomiã plus inanito auxilium præbent. Auic. vbi ſupra. Ventoſæ in cruribus propinqua ſunt minutioni, & mundificant ſanguinem, & prouocant menſtrua. Ventoſæ autem ſub mento poſitæ, dentibus repletis, & faciei proſunt ac gutturi, caput & mandibulas mundant, renibus autem ſuperpoſitæ conferunt, apoſtematibus coxarum, earumq; ſcabiei, & bothor, & podagræ, & emorroidibus, & elephãtiæ. Ventoſitatibus quoque matricis, & prurituĩ dorſi. In anteriori parte coxarum poſitæ, teſticulorum apoſtematibus conferunt, & vulneribus coxarum, & crurium, poſteriori vero parti ſuperpoſitæ, proſunt apoſtematibus & exituris quæ in natibus ſiunt. Denique ſuper nates poſitæ trahunt a toto corpore, & a capite. Inteſtinis conferunt, & menſtruorũ corruptionẽ ſanant, corpuſq; per eas alleuiatur. Porro in occipite ſuperpoſitæ obliuionem hereditare faciunt, vt quidam dixerũt, quia poſterior pars capitis eſt locus conſeruationis memoriæ quem ventoſæ debilitant. Colericus poſt ventoſam comedere debet grana mali granati, vel lactucas in aceto &c.

De Cura vlcerum. Cap. CXXXVII.

INtentio medicandi ſolutionem cõtinuitatis, quæ in membris mollibus accidit, eſt trium principiorum habere curã. Primum eſt materiam ex fiſſura currentem reſtringere, ac retinere. Secundum eſt fiſſuram cum medicinis, & cibis conuenientibus conſolidare, & labia. ſ. vlceris coniungendo, & cõglutinando. Tertium putrefactionem prohibere. Quod igitur in vlcere mundum eſt exiccetur, & quod putridum medicinis acutis corroſiuis conſumatur. Quæ ſi non profecerint, ignis ĩ neceſſe eſt. adhibeatur. Omne quidem vlcus in loco carnoſo exiſtens, medicationi eſt inobediens, ſimiliter & rotundũ. Præterea quędam ſunt accidentia ſanitatem vlceris prohibentia. Quorum vnum eſt complexionis membri malitia, & ideo debet rectificari. Aliud eſt malitia complexionis ſanguinis, qui ad ipſum venit, & ideo ſuccurrẽdum eſt generatione boni chymi. Itaque multitudini ſanguinis, qui ad illud fluit, & ipſum corrumpit, ſubuenire oportet cum euacuatione, ac ſubtiliatione cibi, & faciendo vt exercitetur ſi poſſibile fuerit. Tertium eſt oſſis corruptio, quod eſt ſub eo cum ad ipſum ſaniẽ transmittit. Huius curatio non eſt niſi oſſis illius melioratio, eiuſque fricatio, vel etiam inciſio. Vlcera quoque nutrimento indigent, vt natura confortetur, & etiam minoratione nutrimenti, vt ſaniei materia reſtringatur. Inter hæc ergo duo contraria diuerſitas exiſtit. Nam quia ſanitas, debilitatem neceſſe eſt confortare quia vero ſanies multiplicatur, neceſſe eſt nutrimentum prohibere. Medicus ergo de hoc ſollicitus debet eſſe, & medicinis quidem ſiccantibus, ac ſtipticis, quæ occultis vlceribus adhibentur, medicinæ mundificatiuæ ſunt admiſcendæ. Emplaſtra etiam attractiua neceſſaria ſunt, quibus oſſium ſtraſtra, & res extraneæ carni infixæ euellantur, & quibus vlceris melioratio non prohibetur. Omne autem vlcus quod poſtquã carne repletum eſt, & conſolidari debet, cito reuertitur, eſt in ſemita perueniendi ad fiſtulam. Quando vero caro corrupta, quæ ſuper membrum eſt remouenda eſt, melius quidem eſt, vt ſine ferro fiat, ſi poſſibile fuerit, quia ferrum plerunq; periculoſe tunicas muſculorum, & neruorum pulſantium nocet. Quod ſi hoc non profecerit, & corruptio iam in carne proceſſerit, neceſſe eſt vt ipſa inſecetur, & vt locus inciſionis oleo feruente aduratur, hoc enim ſecuritatem ab acuitate malitiæ facit, ac ſanguinis exitus reſtringit. & naſcentur in inciſionis loco caro. & cutis extranea quidem non proportionalis, ſed & res quæ carni magis diſſimilis, propter ſui duritiem exiſtit.

De Cura vulnerum. Cap. CXXXVIII.

RAzi 7. parte. Vulnus cum paruum fuerit, poſſibile eſt, vt eius labia ſi ligata fuerint ab imo vſque ad ſuperficiem continuentur, nec alia curatione indigeant, niſi vt doniſã vlceribus auxilio ſibi ſubueniatur, & ligatura quæ a duobus capitibus incipiat ſtringatur. Æger quoq; primus a repletione, atque cuſtodiatur, & ne pilus, vel vnguentum inter labia cadat obſeruetur, hoc. n. continuationem fieri non permittunt. Si vero magnum & profundum fuerit vulnus, oportet vt cum medicinis, quæ carnem continuant ſanetur, & a flegmone cuſtodiatur, pannũ aceto & aqua infuſum ſuperponendo, & epithimatibus frigidis epithimando, præcipueq; ſi calor & dolor ibi fuerint, aut ſanguis paucus ex eo manauerit, tunc. n. infirmus ex parte contraria minuendus erit, & totum corpus, totiuſq; regimen ipſius infrigidari oportebit. Ex lib. de chirurgia. Sicut autem varia ſunt & diſcreta vulnerum, eorũq; medicamentorum genera, ſic & ipſorũ quoq; vulnerum loca, & quaſi fundamẽta diuerſa, vt craneũ, caro, neruus, & os. Sed quæ in carne ſiunt per ſicca, quæ autẽ in neruo per humida curarẽ oportet. Vulneribus aũt fracti cranei ſagimen & oleũ apponere non licet, ne panniculi, quibus cerebrum inuoluitur, dura. ſ. & pia mater, aliquo modo lædantur. Oleũ namq; putrefacit, & oĩno cauendũ eſt ne qua putredo a ſuperioribus ad inferiora labatur. Si. n. illorũ panniculorũ aliquis rumpatur, quantum verius vel acumẽ eſt, hominem curari impoſſibile eſt, eo q̃ cerebrũ putredine inficiatur. Cerebrũ. n. tãtæ dignitatis exiſtit, vt ſi q̃tũlibet leuis infractio ei acciderit, continuo tota ſua incolumitate priuetur. Sciẽdum autem, quòd ſi fruſtula oſſium in craneo, vel in quolibet vulnere extiterit, ipſum ſolidari non eſt poſſibile, niſi idem os putrefactum ingenioſo extractum fuerit.

De Inciſione vulnerum. Cap. CXXXIX.

POrro ſi vulnus membrũ perambulet, carnẽq; corrodat, citius ſuccurrendũ eſt, incidendo carnẽ. quæ ibi eſt, aut comburendo, & deſtruendo, priuſquã multũ dilatetur, deinde vero cũ medicinis vulnerũ ſanatiuis curetur. Medicamẽ quidem quod carnẽ generat, & recentia vulnera continuat optimum eſt, vt olibani, aloes, ſarcocollæ, ſang. draconis, partes æquales terantur, ac vulneri ſuperponantur, ipſumq; vulnus ligetur. Aſnen vero ſi teratur ſuper locũ, vbi eſt caro ſuperflua, confert ei. Ceroſã quoq; viride carnẽ corrodit, & vulnera ſanioſa mundat Aui. vbi ſupra. Qui aũt plagã ſecari voluerit, oportet vt eius ſectio incedat ſm rugarũ collectionẽ, quæ ſunt interius in illo mẽbro, niſi ſit tale membrũ, qualis eſt frons. Nã ſi procedat inciſio ſicut rugarum eius collectiones, inſcidentur frontis muſculus,

lus, & cedet ſupercilium. Oportet igitur vt ſector ſciat anathomiā neruorū, atq; venarum, & arteriarū, ne erret, & incidat aliquid ex eis. Oportet ēt vt ſecum deferat multas ex medicinis ſanguinem reſtringantibus, & ex emplaſtris dolorem ſedantibus, & inſtrumētis ad hoc pertinentibus. Huiuſmodi ſunt medicina Galieni, & pili leporis, & araneæ tela, & albumen oui, & ferramenta quibus aduſtio fit, hæc.n. viā ſanguinis fluxum prohibent, ſiue ipſius errore proueniat, ſiue non. Cumq; perforauerit exituram, & quod in ea continetur extraxerit, non debet ei adhibere oleum, nec aquam, nec emplaſtrum in quo ſit oleum, neq; ſepum ſuperabūdant, immo ſicut emplaſtrum de calcanto, quod tunc.ſ. cum eo indigebit apponat, & ſpongiam infuſam in vino ſtiptico deſuper ponet.

De Reſtrictione fluxus ſanguinis ex vulnere. Cap. CXL.

RAzi vbi ſupra. Si autem ex vulnere tanta continuitati ſanguinis multitudo fluxerit, vt inde virtutis debilitas timeatur, membrum erigendum eſt ſurſum, taliterq; locandū, ne dolor in eo ſentiatur, poſt hoc leporis pili, cum oui albumine mixti, aloe, & thure, ac ſanguine draconis tritis, inuoluti vulneri immittūtur, aut ex araneæ tela vulnus repleatur. Sanguis præterea ſi cum ſaltu fluxerit, ex arteria incita exit, qui ſi vno modo egreditur, ex venæ eſt inciſione, quæ cum his quæ diximus ſanandæ ſunt, & ligandæ. Quod ſi propter hoc ſanguis non ſiſtitur, arteria, vel vena inſcidenda eſt. Itaq; cum vnciolo eleuata ſi videri poterit ſuſpendatur & extrahatur, deinde inſcidatur, & locus ex his quæ diximus repleatur. Quod ſi poſſibile non fuerit, vel medicinæ non contulerit, locus, cauterio valde ignito ac rubeo comburatur, vbi ſummopere cauendum eſt, ne ſuper neruum ponatur, de his præterea quæ ſanguinem reſtringunt, eſt vt aloe, vel calcanto repleatur, atq; ligetur.

De ſuperflua carne dentium, & extractione molarium. Cap. CXLI.

CArnis ſuperfluæ, quæ in dentiū lateribus oritur, cura eſt, vt cum forcipibus illā ſuſpendas, & cū flebothomo inſcidas, eminētiorē quoq; paruā, quæ varicula dr̄ oportet cum flebothomo findere, vel cū ligno acuto, quatenus ab ea ſanies exeat, poſt hoc acetū ſorbitet, & ſugat, aquamq; & vini modicū, & poſt hoc aquā ro. & oleū ro. maneq; aquā, & mel, & locū digito comprimat. Qui vero molarem vult eruere, primū oportet carnē, quæ in eius radicibus eſt paulatim incidere, donec ex ipſa nihil remaneat, quod radici dentis adhæreat, tunc forcipes molari ſuperponat, ac ſuper vtrunq; pedem illius fortiter comprimat, ipſumq; molarē dextrorſum, ac ſiniſtrorſum fortius concutiat, & ſic eum tota virtute abſtrahat. Qui ſi corroſus fuerit, loco corroſo panicū imprimere fortiter oportebit quo facto vinū, ſæpius acetū ſugatur, & ſic oleū ro. loco cum bombace ſuperponatur. Præterea aliquādo in loco dens ſuperfluus innaſcitur, & tunc intuendū eſt, vt ſi in alterius dentis radice cū organo, quod roſtro ſimile eſt auferatur, & ſi quid ſuperfuerit lima explanetur. Si vero non in alterius radice, ſed fundo nitatur, cum forcipibus extrahatur. Porro ſi dentium quiſpiam iuſto maior fuerit, quod manifeſta turpe erit, oportet eum cum lima corrigi, & quod abundat tolli, quo cæteris æqualis fiat proportionem competenti.

De Faciendis eunuchis. Cap. CXLII.

HOminum abſcidere teſtes abominabile quidem eſt apud medicos, cū ars medicinæ ſit corporū extra naturalē habitudinē poſitorū in naturā reductio. Eunochizare aūt his cōtrarium eſt, qm̄ a naturali habitudine ad extra naturalē tranſfert. Sed qm̄ a medicis hoc exigunt Reges, ac Principes, vt eunuchizent illis hoſes, dico q eunuchizatio duobus modis fit. Vno mō cum contritione, altero cum amputatione. Cū contritione fit. Puer paruus ſumitur, & in concha in qua ſit aqua calida ponitur, cūq; teſtes emolliti fuerint, confricantur cū digitis fortiter quouſque diſſoluantur, & ſub tactu non appareant. Illa vero quæ cū amputatione fit, aut teſtiū tm̄ eſt eductio, aut vatendorū ſimul oſum amputatio. Teſtiū eductio hoc mō fit. Qui eunuchizandus eſt alto ſuperponitur, eiuſq; teſtiū, cutis cū manu ſiniſtra premitur, & teſtes ipſi ſimul deponuntur atque ligantur, poſtea cū organo acuto fiunt in lōgum ſuper cutē teſtiū duæ fiſſuræ, ſuper quēlibet vna.ſ. vſq; ad ſifacē cotū porrectæ, ſicque teſticuli educuntur, nec aliquid præter ſifacē ſubtilē, qui vaſis ſupereſt ſpermatis dimittitur. Probatur aūt hic modus magis, q̄ ille qui ſit cū contritione, quia qui conteruntur,

nonnunq̄ coitum appetunt, eo q aliquid ex teſtibus plerūque remanet in contritionis tpe. Amputatio vero totius ita fit, teſtes & veretrū a radicibus ſimul fortiter apprehenduntur, ſicque torti a loco ligationis cum raſorio amputantur. Dehinc vero medicamina ſanguinē ſtringentia ſuperponuntur, vt aloes, ſarcocolla, ſanguis draconis, farina thuris, & faſcia ſtringuntur, vnguenta que deinceps adhibentur.

De Cauterijs. Cap. CXLIII.

QVę aūt in coquendo fit cura locis quibuſdā in quibus humiditas mala ſudeabundat eſt neceſſaria, qm̄ ſ. humiditatē repellere non ſufficiunt medicamina deſiccantia, & eduicontia, ob hoc ignem adhiberi oportet, cuius deſiccatio, & aduſtio in fine eſt. Deſiccatio nanque non eſt valida, niſi quæ in ſua complexione eſt calida, & ſicca. Quātoq; calor eſt fortior, tanto ſiccitas quoque robuſtior, vt eſt piperis, euforbii, vel aduſtionis, vt calcis, floris æris. Qui aūt vtrunque in fine cōplementi adiuuat, ignis eſt. Quæ vero neceſſariā hm̄i hmōi curam ſunt immoderata putrefactio, & humiditas modum tranſgrediens. Auic. in s. can. Cauteriatio eſt medicamē iuuans ad prohibendū ne corruptio ſpargatur, & ad confortandū membrum cuius cōplexio rectificanda eſt, & ad reſoluendū materias corruptas in mēbro retentas, & ad reſtringēdum ſanguinis fluxū. Res. aūt qua fit cauteriū melior eſt aurū, locus aūt qui cauterizatur, aut eſt manifeſtus, & ponitur ſup illud cauteriū ſenſibiliter, aut eſt profundus in mēbro interius, vt in naſo, vel ore, vel ano, & hmōi, forma tali indiget, vt ſic ad locū cauteriū perueniat, ne in circuitu noceat, ſit ergo ſubtilior, q̄ formæ vacuitas, ne lateribus eius obuiet. Cauterizator præterea ſibi caueat ne fortitudo cauterizationis ad neruos, vel ad chordas aut ligamenta perueniat. Et ſiquidē pp ſanguinem fluentē cauterizauerit, oportet vt cauterizatio fortis ſit ita, vt eius cruſta croſſitudinē ne cito cadat. Nā ſi ceciderit, deterius malū fit, q̄ prius erat. Si vero propter carnē corruptā fit cauteriū, erit ibi dolor, & fortaſſe neceſſarium erit cum carnē cauterizari os, quod eſt ſub ea, & ſupra ipſam morari donec tota corruptio deſtruatur. Cum ergo fit ſuper craneū ſubtiliter operādum eſt in ipſum, ita vt non ebuliat cerebrum, nec eius panniculi corrugentur.

De Enemate, & epithimate. Cap. CXLIIII.

ENema eſt nobile medicamē in expellendo ſuperfluitates ab inteſtinis, & in ſedando dolores renū, ac renum, ac veſicæ, & apoſtemata ipſorum, & ægritudines colicæ, & in attrahēdo ſuperfluitates a membris principalibus ſuperioribus. Quæ vero eis acuta ſunt, epar debilitant, & ad febrē perducūt. Hora cliſterizandi melior eſt, cum aer frigidus eſt, ne accident inde grauitas, & dolor, & æſtuatio, & nauſea. Balneū præterea fieri ſolet, vt ebulliant humores, atque ſpargantur. Cliſteris aūt conditio eſt, vt aerem, & humores retentos trahat, propter hoc ſm̄ plurimum non eſt bonū, vt balneum enemati præmittatur. Epithimata ſunt ex medicinis bonis quæ ad ipſam ægritudinē perueniunt. Medicina quidē fortaſſe duas habebit virtutes, vnā ſubtiliatiuā, & alterā incroſſatiuam. Eritque maior neceſſitas ſubtiliatiuo, niſi q inſpiſſatio ipſa ſubtiliationē. Cumque.n. ſit ēplaſtrū ex ea penetrabit ſubtilitas, & remanebit ſpiſſitudo. Et illa quidem quæ penetrat confert. Epithimata fiunt cū pannis, eūque mēbris principalibus ſuperponuntur, vt epati, & cordi, nec fuerit ibi quod prohibeat ſerici panni ſuffumigari, ex xiloaloe crudo, virtutibus epithimatum odorem bonum tribuit, quem membra principalia diligunt.

De Chirurgia quæ fit in oſſibus. Cap. CXLV.

HAli vbi ſupra. Reſtat de oſſiū cura, quibus accidunt multipliciter incommoda. i. aut confractio, aut euulſio, aut debilitatio, aut contorſio. Confractio eſt continuationis ſeparatio. Euulſio eſt diſgregationis a ſuo loco remotio. Debilitatio eſt languor qui oſſi accidit ex percuſſione, vel caſu, vel confractione. Diſtorſio vero eſt diſgregationis a ſuo loco concuſſio. Horū igitur cura eſt exponenda, & liganda fracta, & reducendi euulſa, & qualiter hmōi regandi ſunt infirmi. Razi vbi ſupra. Qui opus chirurgiæ exercēt, maxime ruſtici ſtolidi ſunt & idiotæ, maiorque pars caſualiter operatur, quia raro qui librum huius doctrinæ legerit, aut qui eam a magiſtro litterato didicerit, aliquis eorum inuenitur. Itaque præcipiunt, vt qui fracturam, aut diſlocationem carnis, aut contuſionem perpeſſus fuerit, cum halchabes, & baſahar. & ex aſſare carne in veru, vel in prunis nutriatur, & eius bibat, cum nihil citius hoc regimine flegmonis generationē affectat. Oportet igitur cum prædictorū aliquid acciderit alicui regimen per dies aliquot ſubtiliari, qui & ſi fortis extiterit, venter eius erit ſoluendus, & ipſe ſimiliter minuendus, vt ſecurus ſit, quòd ad locum materia non fluat, quæ magnū apoſtema putrefactionēque generare poſſit. Poſt hoc eger ſiquidem diſlocationem, vel carnis con

ruſionem habuerit, ad regimen conſuetum reuertatur, fracturam. n. ſi patiatur, viſcoſitas, & groſſicies eius ſanguini addendæ ſunt, vt natura paratam habeat materiam ex qua potius fracturæ generetur. Ex his aũt quæ hoc operantur eſt frumentũ adeo coctum, vt quaſi pulis videatur, capita quoque & pedes aĩalium, ventres vaccarum, oua, riſi, piſceſque recentes, & ſimilia, his in quibus eſt viſcoſitas, & groſſicies. Ex his ergo comedere debet, vinumque bibere groſſum, vt ex his fractura melius ac citius ligari poſſit. In principio tamen olera frigida, auium hædorumque carnem comedat, & a vino penitus abſtineat. Cum autẽ iunctura dolet, in qua non eſt diſlocatio, non oportet vt prematur, & diſtendatur aliquo modo, ſicut præfati ruſtici loca debilia rectificant, & diſtendunt. Vbi ẽt magnum ſanitum facere nituntur, vt a vulgo bene operari putentur. Plerumque ẽt cum in membro fuerit dolor, in eo fracturam, aut diſlocationẽ eſſe mentiunt. Sed vtriuſq; cauſa adeo patet, q̃ occultari non valet. Contorquetur. n. ex his membris figura, & cutis ex vna pte gibboſa fit, ex altera cõcaua. In fractura quoque vbi fit nimia crepuantis oſſis ſonum percipies, ſi manu ipſum attactes. Cum igitur in loco dolenti deficiant hæc ſigna, non eſt ibi niſi, vel carnis contuſio, vel fractura minima. Itaq; nullatenus diſtendenda eſt, nec a motio faciẽda, quia maior inde fieret anguſtia, ſed locus palpãdo vngatur, & poſtea ſuauiter ligetur, vt nec dolor inde ſequatur. Nihil. n. plus flegmonem affert, q̃ dolor, vnde & cum diſtẽdere ac rectificare opus fuerit, oportet hæc ita leuiſſime fieri, vt dolor q̃ minimus poſſibile eſt ſentiat.

De Fractura oſſium conſolidanda. Cap. CXLVI.

EX libro de chirurgia. Chirurgiæ notitia maxime in oſſibus eſt neceſſaria. Aliq̃n quidem rumpuntur oſſa, aliq̃n dẽ propria ſm diuerſitatem membrorum, exeunt iuncturæ. Si os fractum eſt ſine carnis ruptura, vt in brachio contingit, in humero, in crure, & in coxa, membrum in quo eſt, ex vtraq; parte ſumptum debet leuiter extẽdi, manibuſq; comprimi, deinde longo & conſtricto panno ligari, ac deſuper ſubtiles ferulas cum licinio conuenit imponi, ſicque vſque ad tertium diẽ ligatum teneri, deinde aqua calida cum medicaminibus congruis fomentari. Si vero cum carnis ruptura fractum ſit, ita curandum eſt, vt vbi vulnus eſt ferula careat, ne impreſſionẽ ſui nocumentum inferat. Fomẽtari quoque non debet, quouſque vulnus conſolidetur, & tunc ex oĩbus partibus ſuis fomentetur. In infantia quidem noviter genita, vſque ad 8. diẽ vel 9. conſolidabitur. In dentium plantatiua vſque ad 14. vel 16. In pueritia 18 vel 24. In adoleſcẽtia 30. vel 35. In iuuẽtute 40. vel 45. In ſenectute 50. vel 55. Ætas. n. nouiter genita, citius cæteris conſolidatur, propter humidam teneritatẽ. Dentium quoque plantatiua citius q̃ pueritia, & ſic de cæteris ꝓp eandẽ cauſam. In ſenio vero vix, aut nunquã conſolidatur, vel quia ipſi alimẽto calor deficit, vel quia deficiente humoroſitate naturali deficit marcetia: vnde conglutinatio ſequi non valet. Oſſa vero fracta nunquã conſolidari poſſunt, ſed quadam materia ex alimẽto ipſius oſſis ſupereſcente quaſi gumma efficitur, vnde conglutinationis complementum ſubſequitur. Sunt autẽ oſſiũ fracturæ quædam periculoſæ, nam cruris trium vnciarum, tam a ſuperiore, quàm ab inferiori ſpacio, vel ſupra pedis nodum, eadẽ menſura mors in 4. vigiliis enunciatur, eo q̃ ibi habetur medulla, qua exeunte mors ſequitur. Aliq̃ñ autẽ os de propria exit iunctura, vt in collo, mandibula, humero, cubito, & manus iunctura, ſcia, patella, ac pedis nodo tunc eſt adhibenda curatio. Oſſa. n. omnia fracta curantur, & cuncta ad ſua loca reuocantur. Dentes autẽ nullo modo. Labia quoque naſtra venoſa ſunt, & aſſidue mouentur, quibus ſi cancer ſit, vix aut nunquam curantur, & ſi curentur caro nunquam reſtauratur, Idem quoque de naribus.

De Alligatione eiuſdem. Cap. CXLVII.

RAzi vbi ſupra. Ligationis quoque menſura talis ſit, vt nullum ægro dolorẽ niſi paruiſſimum inferat, nec adeo relaxata ſit, vt eam nullatenus ſentiat. Huiuſmodi principiũ deceptores in ſanis locis faciunt, vbi ligando multum conſtringunt, denique relaxando ad infimum locum deſcendunt. Sed hic ligaturæ modus peſſimus, quia ſanguis a duabus partibus compreſſus, ad infima loca tranſmittitur, indeque illic apoſtemata, & vulnera generantur. Oportet autem vt ſi eius fracturæ [illegible] faſciis, aut quatuor cingatur, quarum prima ſuper locũ infirmum ponatur, & [illegible] lanæ partis maximam quantitatẽ teneat [illegible] ordinatim, hæc ad ſuperiorem partem tendat, & ſuper locum infirmum fortius cingat, a quo cum ſeparari cœperit, ſuauiter relaxari incipiat. Et quanto plus elongatur, tanto magis lenta fiat, poſt hoc alia ſuperponatur eidem loco, quæ ad inferiorem partem tendat deſcendendo. Inter has aũt ligaturas aſcellæ locandæ ſunt, per quas membrum rectificetur, ne gibboſitas, aut cõcauitas aliqua fiat. Deinde totum hoc ſuauiter ẽt tertia faſcia cingẽdum eſt, cuius inuolutiones vbique æquales eſſe oportet, & hæc oĩa deſuper filis ligentur, nec frequenter niſi ſit ibi flegmon, vel ardor, vel dolor, aut pruritus ligatura diſſoluatur, quia quanto tardius diſſoluetur, tanto ad ſolidandũ aptior erit. Si vero flegmonis initiũ aut dolor fortis ex ligatura acciderit, & caro quæ ſub illa eſt rubea fiat, & impleatur ſanguine, illico diſſoluenda eſt, & eius cõſtrictio relaxanda. Quod ſi pruritum fortem atque nocibilem illic patiens ſenſerit, diſſoluatur, & locus aqua calidiori infundatur, donec pruritus ſedetur. Denique quando fractura conſolidata fuerit, & neceſſe fuerit vt caro fracturæ ſuperpoſita conſolidatur, oportebit ẽt tunc, vt ligatura paulatim diſſoluatur, & dieta augmentetur.

De Rectificatione eiuſdem. Cap. CXLVIII.

FRacturæ vero in quibus ſunt oſſium partes, aſtellis ſimiles quæ cutem non fregerunt, ſed vehementer ſtimulent, rectificandæ ſunt, eas quanto magis poſſibile eſt vngendo leuiterque ligando. Quod ſi. ſ. ſtimulauerint, ac vehementẽ dolorẽ intulerint, ligandæ nõ ſunt, alioquin apoſtemata, & putrefactionem in oſſa toto generabunt. Locus itaque findendus, & ſiaſcellæ ab oſſe ſeparatæ ſunt, extrahendæ erunt. Si vero ſeparatæ non fuerint, extremitas earũ acuta ſtimulans ſecanda erit cum ferro, deinde vero cum medicinis curanda. Oportet ẽt vt diſlocationes cum acciderint ad locum proprium illico reducantur, antequã ibi naſcentia fieri incipiat, alioquin nunquam reducentur. Nã ſi dum taliter fuerint diſtendantur, ægroto plerunque accidet ſpaſmus, plerunque vero poſt fracturæ rectificationẽ, vel diſlocationẽ ad locum ſuum reductionẽ duritiei, & conſtrictio membris remanere conſueuerunt, quæ multotiens nociuæ ſunt motũ membri prohibentes, & hoc propter accidit cum prædicta iuxta iuncturam fuerint, has aũt oleum & aqua cali. cum. ſ. locus multotiens manibus fricatus, & aqua calida per fiſtulam ab alto defluens loco ſuperfuſa fuerit, & adipes, ac medullæ cum ex eis emplaſtrum fit mollificant.

LIBER XIIII.

De Scientia medicinæ, Theorica, & inuentoribus eius. Cap. I.

ACtor: Poſt ſcientias ſermocinales, & practicas, & mechanicas, tandẽ accedendum eſt ad theoricas. Et quoniam inter mechanicas vltimo loco dictum eſt de medicina, quantum ad illam eius partem quæ conſiſtit in operatione manuũ, vt ſequentia præcedentibus congruenter adhæreant. Nunc ẽt in proſecutione theoricarum a medicina incipiendum eſt quantum ad illam partem quæ conſiſtit ſpeculatione cauſarum atque morborum. Nam & hæc ipſa vĩ eſſe potiſſima naturalis philoſophiæ pars, quia de tota ſcra hoĩs natura pleniſſime diſſerit, quæ eſt oĩum creaturarum digniſſima, atque nobiliſſima. Iſido. in li. ety. 4 Huius artis inuentor apud Græcos (vt fertur) Apollo fuit, quam filius eius Eſculapius laude, vel opere amplianit. Qui poſtquã ictu fulminis interiit, interdicta medendi cura fertur, & ars ipſa per annos ferme quingẽtos latuit. Tunc eam Hipocrates in lucem reuocauit. Hi itaque tres viri totidẽ hoĩm artis hæreſes inuenerunt. Prima Methodica inuenta eſt ab Apolline, quæ remedia ſectatur, & carminat. Secunda Empericæ. i. experientiſſima ab Eſculapio, quæ non indiciorũ ſignis, ſed ſolis conſtat experimentis. Tertia Logica. i. rationalis ab Hipocrate, qui diſcuſſis ætatum, ac regionum, vel ægritudinum qualitatibus, artis curam rationabiliter perſcrutatus eſt. Itaque Methodici nec elementorum rationem obſeruant, nec tempora, nec ætates, nec cauſas, ſed ſolas morborum ſubſtantias. Emperici ſolam ſectantur experientiam. Logici vero adiungunt experientiæ rationem.

Cur inter liberales artes non numeretur. Cap. II.

ACtor. Quæritur autem a quibuſdam, quare inter cæteras liberales diſciplinas medicinæ ars non contineatur, propter hoc, ſ. quia illæ ſingulares continent cauſas, iſta vero omniũ. Nam & grammaticam medicus ſcire debet, vt

intelligere

intelligere vel exponere poſſit, quæ legit. Similiter Rhetoricã, vt veracib. argumentis valeat diffinire, quæ tractat, necnon, & Dialecticam pp infirmitatum cauſas ratione adhibita, perſcrutandas, atq; tractãdas. Sic, & Arithmeticam pp numerum horarum, in acceſſionibus, & periodis dierum. Non aliter, & Geometriam pp qualitates regionum, & locorum ſitus, in quibus doceat quid cuiq; obſeruari oporteat. Porro muſica incognita illi non erit. Nam multa ſunt quæ in ægris hominib. per hanc diſciplinam facta leguntur, ſicut de Dauid legitur, qui a ſpiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Aſclepiades quoque medicus freneticũ quẽdam, per ſymphoniam priſtinæ ſanitati reſtituit. Poſtremo, & Aſtronomiam notam habebit, per quam contempletur rationem aſtrorum, & mutationes tpum. Nam ſicut ait quidam medicorum. Cum ipſorum, ſ. aſtrorum, & temporum qualitatibus, & noſtra corpora commutantur. Hinc eſt q medicina ſecunda philoſophia dicitur, vtraq; enim diſciplina totum hominem vendicat ſibi. Nam ſicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.

De partibus medicinæ ſecundum quoſdam. Cap. III.

EX iſagogis Hipocratis. Partes medicinæ ſunt tres. Phiſica, qua naturę corporum, & naturales operationes cognoſcuntur. Pathognomicha qua, quæ contra naturam ſunt vitia, comprehenduntur. Therapeutica, qua eadem vitia curantur. Pathognomicha diuiditur in duas partes. ſ. inſpectionalem, & cauſalem. Cauſarum autem quædam ſunt manifeſtæ. ſ. quæ ſenſibus comprehẽduntur, vt quæ fiunt cultro, vel igne, vel lapide, vel ludo; quædã vero occultæ, vt penuria, abundantia, corruptela. Item cauſarum quædam ſunt vitiæ, vel retẽtiua continentes, quædam etiam ſimul agentes, quædam vero concauſales, ſ. nihil per ſe ſed cum aliis agentes. Inſpiciẽda eſt itaque hominis natura, vitii cauſa, tempus, locus, ætas, & ars. Therapentica diuiditur in tres. ſ. dieticam, cyrurgicam, & quę per diuerſam medicinam conſtat. Dieta eſt artificioſa factiuatiu victus, & dans in medicina, per additamenta, & detractiones, vel immutationes, quę plurimum tribuit effectum. Papias Medicina alia theorica, alia practica. Theorica quæ, & phiſiologica. in vj. conſtat. ſ. in humoribus, vt ſunt calidum, frigidum, ſiccum, humidum. In virtutibus, vt eſt animalis in cerebro, vitalis in corde, nutribilis in corpore. In elementis, vt ignis, aqua, terra, aer. In membris vt oſſa, venæ, & huiuſmodi. In naturis, vt de herbis, & medicaminibus. In perfectione, ut in artibus. Practica vero diuiditur in dietam, vt nutrire infantes, moderari ſenes, homines reparare poſt ægritudines. Et in curã, vt in medicamentis, quæ deintus accipiuntur, vt per os uel meatum, vel deforis ponuntur. Et in cyrurgicam, vt ſecare, vel incendere. Virtutes aliæ pertinent, ad animam aliæ ad naturam. Ad animam pertinentes aliæ principales, vt quæ fantaſias, i. figuras omnium intellectu percipiunt, & memoria retinent quæ audiunt, vel vident. Aliæ ſenſuales, vt quæ quandoque ſenſibus inſunt. Aliæ motales, quæ per neruos diffunt, & corpus contrahere, & circumferre, aut extendere poſſunt. Naturę animi virtutes partiuntur in duo, in nutribilem, & vitalem. Nutribilis in 4. Vna quæ trahit, altera quæ tenet, tertia quæ digerit, quarta quæ impellit. Vitalis virtus habet ſubiacentes pulſus arteriarum, quæ quando aperiuntur extrahunt illi aera, & expellunt fumum.

Aliter de eodem ſecundum Auicennam. Cap. IIII.

AVicenna, lib. 3. Medicina eſt ſciẽtia, qua corporis humani diſpoſitiones noſcuntur, ex parte qua ſanatur, & a ſanitate remouetur, ut ipſa ſanitas habita conſeruetur, & amiſſa recuperetur. Hæc diuidi poteſt in theoricam, & practicam. Non quòd una pars diuiſionis ſit ſcire, & altera operari, nulla enim earum eſt niſi ſcientia, ſed una earum eſt ad ſcienda principia, & altera ad ſciendam operãdi qualitatem. Quoniam cuiuſque rei ſcientia cauſas habentis non acquiritur, neque completur, niſi per ſui cauſas ſciatur. Oportet, & in medicina ſcire ſanitatis, & ægritudinis cauſas. Inſuper etiam, & accidentia earum, quia tam ipſe, quàm earum cauſę plerunque quidem manifeſtę ſunt, & plerunque occultæ, nec niſi per ſignificationes accidentium comprehenduntur. Cauſæ quidem ſpeciales quatuor ſunt materiales, duo ſubiecta propinquum, ſcilicet, & longinquum. Propinquum membrum, & ſpiritus. Longinquum autem humores, & longinquiora ſunt eis elementa. Et hæc duo ſubiecta ſunt ſecundum compoſitionem, licet ſint, & cum alteratione. Efficientes ſunt cauſæ permutantes, & conſeruantes humani corporis diſpoſitiones, ſicut ſunt aer, cibus, & potus, euacuatio, & retentio, regiones, & loca habitabilia, & quę continuantur eis. Præterea motus, & quies, corporales, & animales, ſomnus, & vigiliæ. Alteratio quoque in ętatibus, & diuerſitas in eis, & in generibus, & in artibus, & in moribus, & in rebus, quæ humano corpori ſubueniunt ipſum tangentibus, ſiue ſint contra naturam, ſiue non. Formales cauſæ ſunt complexiones, & virtutes, quæ poſt eas eueniunt, & compoſitiones. Finales vero cauſæ ſunt operationes, in quarum ſcientia eſt proculdubio ſcientia virtutum, & ſcientia ſpirituum, quæ ſunt virtutum ſubiecta. Igitur medicina tractat de elementis, & complexionibus; & humoribus, de membris ſimplicibus, & compoſitis. De ſpiritibus, & eorum virtutibus naturalibus, & animalibus. De operationibus, & diſpoſitionibus corporis, ſanitate, ſcilicet, & ægritudine, & medio, & cauſis earum, ſcilicet ex cibo, & potu, & aere, ac cæteris ſupradictis. De regimine quoque cum comeſtionibus, & potibus, & medicinis; & manualibus operationibus, ad ſanitatem conſeruandam, & ægritudinem qualitatibus medicandam.

Item aliter iuxta Conſtantinum. Cap. V.

COnſtantinus vbi ſuprà. Medicinæ diuiſio multiplex eſt. Sed mihi, cæteriſq. phyloſophis, hæc omnibus melior eſſe videtur. Medicina omnis aut eſt theorica, aut practica. Theorica eſt perfecta ſcientia rerum ſolo intellectu capiendarum, ſubiecta memoriæ operandarum rerum Practica eſt ſubiectam monſtrare theoricam in propatulo ſenſuum, & in operatione manuum, ſecundum theoricæ præeuntis intellectum. Theorica diuiditur in tres partes. ſ. in rerum naturalium ſcientiam, & non naturalium, & eorum quæ ſunt extra naturã. Res naturalis eſt in rebus animatis de terra procedentibus, & in corporibus ſenſibilibus. ſ. vel inſenſibilibus ad conſtruere, vel deſtruere pertinentibus. Huius 7. ſunt partes. ſ. elementa, complexiones, humores, membra, virtutes, actiones, ſpũs. Horũ tria ſenſibilibus, & inſenſibilib. communia ſunt. ſ. elementa, complexiones, actiones. Quatuor vero reliqua ſenſibilium ſunt propria. His autem 7. quidam Phyloſophi 4 admiſcent. ſ. ætates, colores, figuras, maris & feminæ differentias. Sed hæc cõplexionibus attinere videntur. Cauſæ vero naturales ſunt ſex. ſ. aer circundans, motus & quies, cibus & potus, ſomnus & vigiliæ, inanitio & continentia, animæque accidentia. Quæ vero ſunt extra, diuiduntur in tria. ſ. in morbum & morbi cauſas, & ſignificationum morbi accidentia. Practica diuiditur in duo. ſ. in cuſtodiam ſanitatis, & curationem ægritudinis. Cuſtodia ſanitatis in tria. ſ. in cuſtodiam ſanitatis corporum, in ſanitate iuſta ſiſtium, & in cuſtodiam ad ſanitatem iam tranſeuntium, & in cuſtodiam fragilium, ut infantium, ſenum, & ægritudinem euadentium. Curatio ęgritudinis dupliciter fit, aut cum potione & dieta, aut cum chirurgia. Chirurgia iterum dupliciter. ſ. aut in carne inſcidenda, findenda, ſuenda, coquenda. Aut in oſſium fractura, & hæc ad locum proprium, ſi exierint, reducendo.

De Elementis. Cap. VI.

PHiloſophi diffiniunt elementum eſſe ſimplam minimamque compoſiti corporis particulam. Simplam autem eſſe dicimus, quę cum eadem ſit in eſſentiam, ſimilis eſt in partibus, ut ignis; aer &c. Sunt tamen quędam viſu ſimpla, & intellectu compoſita, ut lapides, metalla, & ſimilia. Itaque phyloſophi uidẽtes prædicta quatuor intellectu ſimpla, & omnia corpora conſtructioni, atque deſtructioni ſubſtantia ex eis eſſe cõpoſita, ut lapides, metallaque, & ſimilia, vocauerunt ea prima elementa, poſteriora vero ſecunda, & tertia. Vnde quædã vocãtur uniuerſalia. ſ. ex quibus multa & diuerſa componũtur corpora, quędam particularia, quæ ſ. vnicuique corpori inde compoſito ſunt propria, quædam vero media, quędam ex vniuerſalibus. & particularib. ſubſiſtentia, vt quatuor humores. Ad comparationem enim elementorum ſimplicium ſunt compoſiti, ſimplices autem ad membra comparati. Ideoque inter dicuntur medij. Sed de primis, & uniuerſalibus ad præſens intendimus loqui: Nã omne corpus animatum ſiue inanimatũ ex quatuor elementis componitur, quod etiam ex deſtructione confirmatur, quia quodcũque deſtruitur, ad hæc quatuor neceſſe eſt reuertatur. Verbi gratia. In animalibus morientibus, proprius calor perditus redit ad ignem, ſpũs ad aerem, humores ad aquam, caro & oſſa ad terram, ſimiliter in arboribus; Elementa ergo

nunquam ex toto deſtruuntur, quia deſtructis his, quæ ab ipſis conficiuntur ad ſuum principium particularum reuertuntur, & icci rco digne elementa vocantur. Aui. de medicina. li. 1. Elementa ſunt corpora primum omnium corporum principia, quæ in corpora diuerſarum formarũ diuidi minime poſſunt, ex quorum commixtione diuerſæ ſpecies. Horum duo ſunt grauia, ſ. terra, & aqua duo vero leuia, ſ. ignis, & aer. Et in animalis corpore, duo quidem grauia plus iuuant ad membrorum grauaporem, & eorum quietem. Duo vero leuia plus ad generationem ſpirituum, & motionem eorum ad mouendum membra, licet motio non ſit niſi ab anima.

De quatuor qualitatibus. Cap. VII.

QVod autem in corpore calidius eſt, ſpiritus eſt, & cor a quo procedit, deinde ſanguis licet in epate generetur, quia cum corde continuus exiſtit, & ideo plus ab eo calloris acquirit, quã epar habeat; poſtea uerò epar, quod eſt ſicut ſanguis coagulatus, poſt hęc autẽ caro, deinde muſculi, poſtea ſplem, poſt renes, poſt hoc arteriarum tunicæ, venarumq; pulſatilium, poſtea vero cutis, volę temperatę, ſ. Frigidius autem quod eſt in corpore flegma eſt poſtea pili, deinde os, poſtea cartilago, poſtea ligamentum, poſt corda, poſt panniculus, poſt neruus, poſt nucha, poſt cerebrũ, poſt adeps, poſt pinguedo, poſt cutis. Humidius vero qđ eſt in corpore flegma eſt, poſt ſanguis, poſt pinguedo, poſt adeps, poſt cerebrum, poſt nucha, poſt caro mamillarum, & teſticulorum, poſt pulmo, poſt epar, poſt renes, poſt lingua, poſt muſculus, poſt cutis, Hoc ordine. Galienus ea diſpoſuit. Res autem ſiccior in hominis corpore ſunt pili, quia ſunt ex vapore fumoſo, reſolutum. n. fuit, quod in eodẽ vapore mixtum erat, & pura fumoſitas cõgelata, poſtea vero os. Oſſibus enim membris durius eſt, humidius tamen pilis, quia eius generatio eſt ex ſãguine, cuius ſitus eſt ſiccus, qui humores naturales exiccat locatus in eis. Quapropter os multa nutrit aĩalia, pili vero nullum aut valde rarum, ſicut æſtimant quidã, ꝙ veſpertiliones eos digerant, & in eis delectentur. Nos autem cum duas partes oſſis, & pilorũ ęquales in pondere aſſumpſerimus, & eas in cucurbita alembico ſuperpoſito diſtillauerimus, egredietur ex oſſe plus aquæ, & plus olei, & remanebit minus fecis. Os ergo pilo eſt humidius; poſt os autem in ſiccitate eſt cartilago, poſtea ligamentum, poſt corda, poſt panniculus, poſt arteriæ, poſt venæ, poſt nerui ſenſus, poſtea vero cutis.

De complexionibus. Cap. VIII.

COmplexio eſt qualitas proueniens ex actione inuicem, & paſſionem contrariarum qualitatum in elementis inuentarum, quorum partes ad paruitatem redactę ſunt, Hæ qualitates ſunt caliditas, frigiditas, humiditas, & ſiccitas, Deus autem, cuique animali, & cuique membro donauit ex cõplexione, quod eius actionibus, & diſpoſitionib. melius conuenit, & hoc certificare Philoſophi eſt, & non Medici, donauit homini complexionem temperatiorem, quam in hoc mundo eſſe poſſibile eſt, cum virtutum ſuarum conuenientia, quibus agit, & patitur, & vnicuiq; membro dedit de cõplexione quod meretur. Poſuit ergo quædam ex membris calidiora, quædã frigidiora, quædam humidiora, quædã ſicciora. Conſtantinus vbi ſupra. Complexio, dr̃, quę ex quatuor elementorum cõmiatione conficitur. Si ergo corpus in quantitate elementarium partium. ſ. æquale ſit temperatum erit. Sed ſi ignea ſuperet, calidũ eſt, ſi aerea humidũ, ſi aquoſa aquoſum, ſi terrea ſiccũ, ſi ignea, & aerea calidum, & humidum. Si aquoſa, & aerea, frigidum, & humidum. Si aquoſa, & terrea, frigidum, & ſiccum. Sunt igitur nouem complexiones, ſ. vna æqualis, & 8. inęquales, quarum quatuor ſimplices ſunt, & quatuor compoſitæ.

De varietate complexionum in membris. Cap. IX.

COmplexio corporum comprehenditur ex ſingulorũ complexione mẽbrorum. Hãc aũt diſcernere non poteris niſi naturas eorum, ſecundum ꝙ oportet eſſe cognoueris. Verbi gratia, cerebrum frigidum neceſſe eſt eſſe, ad rationis capacitatem, & memoriæ. Cor calidum, quia vitæ, calorisq; naturalis eſt fundamentum. Epar calidũ, & humidum, quia virtutis digeſtiuę caput eſt, & principium. Oſſa dura, & ſicca, quia frigiditas totius corporis eſt ſuper ea fundata, Similiter aliis mẽbris ineſt vis ꝗdam naturalis, ſecũdum ꝙ neceſſe eſt ſingulis. Quędam autem membra temperata ſunt vt cutis, quia operimentũ eſt, & defenſio oĩum mẽbrorum corporis ab exteriori. ſ. paſſione, vel calore, frigore, inſcisione, vel cõfixione. Receptrix etiam eſt humorũ à natura de interiorib. membris expulſorũ. Ideoq; temperata dr̃, quia membra temperata qualibet qualitate adueniente contraria, non ilico mutant, & ſi mutaut ad proprias naturas cito reuertũtur. Eſt aũt temperatiſſima cuta in manuũ volis, & hoc pp tactum. ſ. vt diſcernere poſſit inter lene, & aſperum. Quædã vero membra intemperata ſunt in maiori gradu. Alia in minori, alia in mediocri, calidiſſima ſunt, vt cor ꝓ oĩbus membris corporis, quia inde calor ad aĩa membra procedit. Epar quoq. calidum, minus tñ quam cor, vt cito digerit, poſt hęc duo calida eſt ſimplex caro, minus vero lacerti pp neruorum cõmiationẽ. Deinde ſplen, quia ibi feces ſanguinis colliguntur poſtea renes parum ſanguinis hñtes, poſt hoc venæ, & arterię, ꝗ quantum ad naturã ſui frigidæ ſunt, ſed tñ caleſcunt, quia vaſa ſanguinis ſunt. Oĩbus autẽ membris pili ſunt frigidiores, poſt hoc oſſa, poſt quæ cartilago, deinde ligamenta, panniculi, chordę, nerui, medullæ, ſpondilium, & cerebrũ, in vltimis, autẽ pinguedo. Vniuerſaliter quidẽ membra ſanguinem habentia calida ſunt, carentia vero frigida. Humidiſſima ſunt membra pinguia, ſecundo cerebrũ, tertio medulla, ſpondiliũ, quarto vbera, quinto teſticuli, & ſubſtantia pulmonis, epar, ſplen, renes, lacerti. Sicca ſunt pili, ſecundo oſſa, tertio loco cartilaginoſa, quarto ligamenta, quinto cor, ſexto pãniculi, poſt hos venę, poſt nerui, poſt caro cordis, & in vltimo nerui ſenſibiles, hęc eſt oĩum mẽbrorum ſimplex natura. Cõpoſita vero cognoſcere nõ eſt valde difficile, quia cerebrũ eſt frigidum, & humidum. Cor calidũ, & ſiccum, Epar calidum, & humidum. Oſſa frigida, & ſicca.

De ſignis complexionum in quatuor membris principalibus. Cap. X.

QVatuor ſunt fundamenta corporis. ſ. cerebrum, cor, epar, & teſticuli. Cerebri cõplexio cognoſcitur a forma, a pilis, ab actionib. a ſuperfluitatib, a tactu, ab oculorum ſignis, v. g. Caput paruum intemperatũ deſignat cerebrum, cuius cauſa fuit parua materia, & virtutis formatiuæ debilitas; Pili plani, & nunquam decaluandi, humectationẽ demonſtrant cerebri. Ideoq; mulieres, & eunuchi, nunquam calui ſunt, quia cerebrum habent humidum. Solitudo, inſtabilitas, audacia, & loquacitas, cerebri caliditatem deſignant, ſuperfluitas ab ore, vel naſo eaiẽs, ſi fuerit multa, & cruda, frigidum, & humidum demonſtrat, Caput tactu calidum, ſignat calidum eſſe cerebrum. Si oculi rubicundi ſint, & crocei, & alii ſenſus turbidi, caliditatem, & humiditatem oſtendunt cerebri, ſi vero contrarium frigiditatem, & humiditatem. Cordis cõplexio intelligitur ex actione, & figura pectoris, & pilis, & tactu. Cum enim ſpiritus, & pulſus vehementiſſimi ſunt in homine, ipſo vero magnæ audaciæ, vel iracundiæ calorem cordis, & totius corporis ſignificare videntur, contraria frigiditatem. Si pectus latum non capiti, vel ſpondili aſſimilatum, cor monſtrat eſſe calidum, Si pili multi, & nigri in pectore ſint, vel in confinitate pectoris, calorẽ cordis ſignificant, ſi non contrarium. Si pauci, & lenes ſint pili humidum ſignificant. Si multi, & aſperi ſiccitatem. Si pectus, & eius confinia ſint tactu calida, calidum ſignificant, ſi frigida frigidum, ſi humida humidum, ſi ſicca ſiccum. Epatis complexio conſideratur ex venis, & humoribus, ex tactu, & caloribus, & ex pilis. Venæ groſſæ, & latæ calidum ſignant, duræ ſiccũ, molles humidum, ſtrictæ, & ſubtiles frigidum. Si homo ſit colericus, et maxime in iuuentute, ſanguiſque eius calidiſſimus, calor epatis ſignificatur. Si ſanguis eius muteтur in nigredinem, et ſpiſſetur, calor, et ſiccitas deſignatur. Si pili ſuper ventrem, et penem multi ſunt, calidum ſignificant. Si multi, et aſperi, calidum, et ſiccum, ſi non cõtrarium. Si venit, & penis frigidi ſint, fri. ſignificant, ſimiliter, & in aliis: Si totum corpus fuerit temperatum inter album, et ruffum, inter cali. et hu. temperatũ ſignificat, ſi ruffum, et croceum calidum nimium, ſi tantum albũ frigidum ſignat corpus, ſi nimium album viriditati vicinum, fri. et hu. ſi liuidum, et plumbeum frig. et ſiccum epatis ſignificat, et abundantiam colere. Porro complexio teſticulorum ſuo modo ex pilis, et ſubſtantia ſpermatis, aut ex actionibus intelligitur.

De ſignis complexionis oculorum & pulmonis ac ſtomachi. Cap. XI.

OCulorum complexio cognoſcitur ex forma eorum, et colore, ex motu, ex tactu, et venis, ex abundantia ab eis expulſa. Oculorum paruitas paruo corpori, et capiti aſſimilata, paruam, et intemperatam deſignat materiam, ſi fuerit econtrario contrarium. Nigri ſiunt oculi ex cryſtalleidos paruitate, et concauitate, vel turpiditate, cũ ſcilicet euagaydos, id eſt,

virreus,

vitreus humor, multus eſt, & turbidus. Glauci vero his contrarij ſunt. Citrinis conueniunt aliqua, nigros, & glaucos oculos facientia. Oculi multum ueloces, & mobiles frigi. & ſic. ſignificant. Tactus humidus humidum demonſtrat. Venæ ſi rubicundæ fuerint, & groſſæ, tactus uero calidus calorẽ oculorum deſignat, ecõtrario uero fri. Si multæ ex oculis fluunt lachrymæ hu. ſignant, ſi non ſicci. Complexio pulmonis ex conuenientia capitur aeris, & ex ſcreationibus, & ex uoce, ſi enim pulmo calorem aeris non patitur, & frigidis delectatur, calor ſignificatur, ſi uero econtrario frigiditas. Vox parua frigiditatem deſignat, magna caliditatem, rauca humiditatem, ſubtilis, & clara ſiccitatem. Pulmo humidus ſi cantet quis, vel loquatur, multũ ſcreat, ſiccus autem nihil. Magnitudo quoque uocis magnitudinem ſequitur pulmonis. In parua uoce econtra intellige, verumtamen calor ſemper largiorem pulmonis facit canalem. Frigus econtra ſemper anguſtat, vox lenis ex lenitate canalis pulmonis exit, aſpera ex eius aſperitate. Stomachi complexio de actionibus eius, vel cibis congruis intelligitur. Nam ſtomachus calidus groſſos cibos bene digerit, delicatos conſumit, mutat, & plus digerit cibos, maxime calidos querit, nec famẽ ſuſtinere poteſt, Frigidus uero groſſi cibi digeſtiuus non eſt, ſed grauatur potius, & cito mutat in humores acidos. Frigidos aũt humores appetit, ſtomachus ſiccus cito ſitit, ſicca ſemper quærit. Humidus vero non ſitit, humidos cibos appetit, parum digerit. Frigidi cibi frigido ſtomacho nocent. In alijs ſimiliter hæc ratio conſideranda eſt. Naturales ſiue nõ naturales ſtomachi complexiones appetitu ciborum facile quis diſcernit. Naturales enim ſibi ſimilia appetunt, contrariæ uero contrariũ.

De Signis complexionis totius corporis. Cap. XII.

DEniq; totius corporis complexio capitur ex tactu, colore, pilis, figura, & actionibus. Si enim calidum fuerit, caro erit multa, pinguedo parua, color rubeus, pili multi, & nigri, & tactus calidus, intellectus bonus, homo multum facundus, nobilis, audax, iracundus, libidinoſus, multum appetens, & cito digerens, aſperæ uocis. Contraria econtrario, ſi fuerit ſiccũ erit macidum, & durum, ſicciora membra erunt aptiora, ſi humidũ erit pingue, & carneum, ſi calidũ, & ſiccũ, erit macidũ, piloſum, piliq; nigri erũt, color brunus, tactus calidus, & durus, homo intellectualis, & audax, appetibilis, & digeſtibilis maxime groſſi cibi, libidinoſus. Si calidum, & humidum erit nimię carnis, paruæ pinguedinis, pili nigri, & plani, tactus calidus, & humidus, color albi, & rufi medius. Corpora frigida, & humida, alba ſunt, & pinguia, pili rufi, intellectus durus, immo obliuioſus, nec multum appetens cibi, nec digerens, non libidinoſus. Frigida, & ſicca ſunt alba aliquantulum liuida, & malcida, pili rufi, ſed aliquãtulũ citrini, tactus frigidus, & durus. Æqualis aũt, & moderatæ complexionis hæc ſigna ſunt, corpus nec multũ macidũ, nec pingue, color eius inter brunum, & album medius, pili in infantia rufi, in pueritia, & iuuẽtute nigri, cutis inter cal. & fri. & lenę, & durũ, ſicut uolæ manuũ, homo boni intellectus nõ obliuioſus, prudẽs, audax, inter pigrũ, & velocẽ medius, neq; guloſus. Actiones etiã oium membrorũ pfectę ſunt, hæc eſt cõplexio media. Si aũt in quolibet corpore videris aliquas harũ qualitatũ, diſcordãtes, ſecũdũ viciniorẽ partẽ iudicandũ erit, ſi fuerint æquales, cõſiderãdæ ſunt fortiores.

De Signis mutata complexionis, ex regione, uel conſuetudine. Cap. XIII.

SIgnificationes autem complexionis mutatæ, aut ex mutata ſunt regione, aut ex conſuetudine, aut ex ætate, aut ex ſexu. Itaque ſignificationes hæ in pilis, alijſque prædictis in regione temperata ſunt conſiderandæ, ut in illa quæ recte Zodiaco eſt ſuppoſita, ab oriente in occidentẽ protenſa, ibi enim fallere non poſſunt. In intemperata uero ſemper fallunt, ut eſt aliquando Aegyptus, ſemper uero Aethyopia, ibi colores nigri, criſpi pili, & aſperi, ſicca cutis, inferior pars corporis ſubtilis, facies tumida, oculi concaui, naſi magni, & lati, interiora frigida, & ideo animoſitas eos debilitat, ex qua ſignificatione, & ſi non ſint, uidentur eſſe calidi. Calor enim aeris calorem naturalem ab interioribus ad exteriora protrahit, & ita refrigeſcunt, interiora. In frigida regione ſeptentrionali ſicut pili flaui, lenes, & albi, color albus, facies rubicunda, pectora lata, pedes ſubtiles, propter caloris coadunationem in pectore, ſugientem a pedum extremitate. Complexio quidem eorum calida eſt, & ob hoc audaces ſunt & fortes, & tamen cum non ſint videntur eſſe frigidi. In huiuſmodi ergo iudicium ſumendum non eſt a calore, & pilis, ſed ex complexione ſu. Cõſuetudo diuturna mutatur in naturam, aut propter dietam, aut propter artem aliquam. Per dietam, vt ſi corpus naturaliter macidum quiete uiuat, & ſuauiter, ac multum bibat, & comedat, cito pingueſcit. Corpus pingue ſi laboret, & ſe exerceat, potum, & cibum ſibi minuat, anguſtietur, & areſcet. Humectatio eius diſſoluitur, calefactum macreſcit, & exiccatur. Si in æſtiuo ſole moretur, cutis nigreſcit, & exiccatur. Differũt autem pinguedines, uel macies naturales, & conſuetudinarię, pinguis enim naturaliter albus eſt, ſubtilis, & ſtrictus. Macidus vero naturaliter piloſus eſt, & groſſas habet uenas, ſi autem econtra conſuetudo eſt non natura. Ars quoque complexionẽ corporis mutat ex calore, & ſiccitate, vt in ferrarijs, ærarijs, & vitrarijs. Ex calore, & hu. vt in balneatoribus. Ex fri. & hu. ut in piſcatoribus. Ex frigiditate, & ſiccitate, vt in campum colentibus, & uenatoribus.

De Mutatione complexionis, ſecundum ætates. Cap. XIIII.

ÆTas puerilis calidior, & humidior eſt alijs; quia ſpermati, & ſanguini, vnde fuerunt uicini ſunt. Iuuentus autem calida, & ſicca, ſed calor puerorum tactu lenis eſt propter humiditatem. Iuuenum autem ardentiſſimus propter ſiccitatem. Decrepiti autem frigidiſſimi ſunt, quorum, ſcilicet ætas ętati puerili eſt oppoſita, quia in pueris ſolidiora membra, ut carthilagines, & nerui, & oſſa humidiſſima ſunt, & tenerrima, econtra vero in decrepitis ſicciſſima. Item ętas puerilis in augmento conſiſtit, virtus enim naturalis complexionis calidæ, & humidæ tantum membra augmentat, & extendit. Aetatis autem decrepitæ eſt econtra decreſcere, quia naturæ eſt frigidæ, & ſiccæ. Dicunt tamen quidam humidum, & frigidum eſſe corpus decrepiti, propter ſputa pluſima, & naſi emunctoria, & faciliores lachrymas, hoc enim apparet eſſe de ratione complexionis humidæ: ſed hoc maxime prouenit ex membrorum defectione, & proxima caloris naturalis extinctione, & quia oportet cibum digerere non poteſt, vnde crudi humores colliguntur. Auicenna vbi ſupra. Aetates quidem omnes quatuor ſunt. *Prima ſcilicet adoleſcendi*, quæ dicitur adoleſcentia; & eſt fere vſque ad annos 30. Secunda conſiſtendi, quæ dicitur ętas pulchritudinis, & eſt fere vſq; ad 35. vel 40. annos. Poſt hoc ętas diminuendi, cum virtus iam amittitur, & hæc eſt ętas ſenectutis, quæ fere eſt vſque ad annos 60. Deinde ſequitur ętas minuendi cum manifeſta virtutis debilitate, & hæc quidem eſt ętas ſenum, & finis vitæ. Aetas autem adoleſcendi diuiditur in ætatem infantiæ, quæ eſt cum membra pueri nondum ad motiones, & ad ambulandum apta ſunt. Et in ętatem dentium plantatiuam, quæ eſt poſt ambulationem, & antequam ſit fortis. Hanc ſequitur ętas concuſſionis, quæ eſt poſt maturitatem dentium antequam polluatur. Deinde eſt ętas alguemati, & rahac, id eſt cum ab eo egreditur ſperma, quæ eſt donec barbeſcat, poſtea verò ętas fortitudinis, id eſt iuuentutis, quæ eſt donec deſinat creſcere.

Adhuc de eodem. Cap. XV.

AB infantia quidem vſque ad iuuentutem, complexio in calore fere temperata, & in humiditate ferè ſuperflua exiſtit. Dixerunt autem quidam, ꝙ calor pueri maior eſt, quam iuuenis, & ideo plus creſcit. Alij quod calor innatus iuuenibus valde fortior eſt, quia ſanguis eorum copioſior eſt, & ſpiſſior, & ꝙ augmentum in pueris eſt propter humiditatem tantum, & propter calorem. Sed Galienus vtriſque contradicit, dicẽs, ꝙ eorum caliditates in radice ſunt ęquales, ſed puerorum caliditas maioris eſt quãtitatis, & minoris qualitatis, ſ. acuitatis, ſicut ſi vna ſola caliditas in menſura ſubſtãtiam humidam multam ſemel penetrauerit, vt aquam, & aliã vice ſubſtantiam paucam & ſiccam vt lapidem. Inueniemus caliditatem aqueam maioris quantitatis, & mollioris qualitatis, quàm lapideam. Sic igitur agnoſcenda eſt caliditas, quæ in pueris & iuuenibus eſt. Pueri nãque generati fuerunt ex ſpermate, quod eſt multum calidum, & huic calori nondum accidit res, quæ ipſum extinguat, puer nanque augeri non ceſſat. Non enim adhuc ſtetit, nedum quod iam retrocedat. Iuuenibus autem nihil accidit, quod eorum calorẽ augmẽtet innatũ, nec etiam aliquid, quod ipſum extinguat. Sed ille calor in eis cõſeruatur humiditate minoris quãtitatis, & qualitatis ſimul, donec ad declinationem perueniat. Quod autem augmentum fit in pueris ꝓp humiditatem tantum falſum eſt, humiditas enim augmenti materia eſt, & materia per ſe non patitur, nec per ſe creatur, ſed per operationem virtutis in eam agentis.

Item quidam opinantur corporis virtutẽ ſequi ſanguinis multitudinem, & ipſius debilitatem illius ſequi paucitatem. Sed non eſt ita, immo quod attenditur, eſt diſpoſitio eius quãtitatis, quæ de eo corpus ingreditur. Sciendum quoque, ꝙ ſanguis, & quod cum eo labitur, tertiam in venis habet digeſtionem. Cum vero per membra diuiditur, vt vnumquodque ſuum recipit nutrimentum, habet digeſtionem quartam. Superfluitas igitur digeſtionis primæ, quæ eſt in ſtomacho, per inteſtinorum viam egreditur. Et digeſtionis ſecundæ, quæ fit in epate, ſuperfluitatis plurimum cum vrina exit, quod autem de illa remanet, ad ſplenem, & fel tendit. Duarum verò digeſtionum reſiduarũ ſuperfluitates per reſolutionem, quæ non ſentitur per ſudorem. f. & ſorditiem extrinſecam egrediuntur, cuius ſorditiei pars eſt, quod egreditur per foramina ſenſibilia, ſicut per nares, & aures. Aut non ſenſibilia, ſicut per poros, aut extra naturam, ſicut per apoſtemata, cum aperiuntur, aut per id quod naſcitur ex additionibus in corporibus, vt pili, & vngues.

De Flegmate. Cap. XIX.

IDem vbi ſupra. Flegmatis aliud eſt naturale, aliud non naturale. Naturale eſt, quod aptum eſt, vt in aliquo tempore fiat ſanguis, eſt enim ſanguis non plenè coctus. Eſt enim quidam dulcis modus flegmatis, quod non eſt valde frigidum, immo corporis comparatione eſt frigiditatis paucæ, ſanguinis verò comparatione, & coleræ rubeæ eſt frigidum. Et eſt enim aliud flegma dulce non naturale, ſaporem non habens, quod fit, cum accidit, vt ſanguis cum eo naturalis miſceatur, & hoc quidem multotiens in reumatiſmis & in ſaliua ſentitur. Dulcis vero naturalis receptaculũ, dicit Gal. naturam non feciſſe membrum proprium, ſicut duabus coleris fecit. Hoc namque flegma propinquã habet ſanguini ſimilitudinem, & ipſo egent omnia membra. Ideoque natura fecit vt cum ſanguine vadat. Non naturalis autem flegmatis aliud eſt ſuperfluitas diuerſæ eſſentiæ vſque ad ſenſum, & eſt mucilaginoſum, aliud in ſubſtantia æquale in ſenſu, & in veritate diuerſum, & eſt flegma crudum, aliud valde ſubtile, & eſt aquoſum, aliud valde groſſum, album videlicet, & eſt illud, quod vocatur gipſeum. Ipſum eſt, cuius ſubtile fuit reſolutum, eo quod in foraminibus, & iuncturis diu fuit retentum, quod omnibus exiſtit groſſius. Eſt etiam ex flegmate quoddam ſalſum, quod omnibus flegmatis ſpeciebus acutius eſt, & ſiccius, atque leuius. Omnis autem ſalſuginis cauſa eſt, vt aquoſæ humiditati pauci ſaporis, aut eo priuatæ terreæ partes adustæ complexionũ ſiccarũ & amari ſaporis æquali temperamento miſceantur: nam ſi multæ fuerint, amarus proueniet ſapor. Eſt etiam, cum ſal fit ex cinere, & alchali, & calce, & ex aliis, cum in aqua coquuntur, & colantur, & coquitur aqua illa donec coaguletur in ſalem, aut ita dimittitur, donec per ſe coaguletur. Similiter etiam flegmati tenui, quod ſaporem non habet, aut cuius ſapor adeo paruus eſt, quòd non ſuperat, cum colera ſicca, cum ſe admiſcuerit adustæ æqualitatis admixtione, ipſum ſalſum faciet, & calefaciet. hoc eſt igitur flegma colericum. Gal. dicit. Flegma ſalſum fieri propter eius putredinem, aut aquoſitatem, quæ fuit ei admixta. Et nos quidem dicimus putredinem ipſum ſalſum efficere, eo quòd adustionem in eo non facit, & cineritatem, quæ cum eius humiditate commiſcentur. Sola vero aquoſitas cum ei miſcetur, ſalſum illud efficere non poteſt. Item eſt flegma quoddam acetoſum, & ſicut dulce duobus modis eſt, ſcilicet propter ſuam eſſentiam, vel propter extraneam rem ei admixtam. Sic & acredo acetoſi dupliciter contingit. Vno modo propter coleram nigrã acrem, ſibi admixtam. Altero propter cauſam, quæ in ipſo accidit: & illud quidem eſt, vt flegmati dulci, quod diximus, ipſo dulci exiſtente accidit, ſicut accidit & in aliis ſuccis dulcibus, qui prius bulliunt, & poſt aceſcunt. Et eſt aliud flegma ponticum ſimiliter, vel propter coleram nigram ponticam ei admixtum, vel propter cauſam, quæ in ſe vehementer infrigidatum eſt, ita quòd eius aquoſitas congelata eſt, & ad ſiccitatem paruam, & terreſtritatem alterata eſt, & neque fuit calor debilis, qui ipſum bulire faceret, & in acredinem conuerteret, neque calor fortis, qui ipſum coqueret. Et eſt alia ſpecies flegmatis vitrei. ſpiſſi groſſi, vitro liquefacto ſimilis, in ſui viſcoſitate, & ponderoſitate, quod plerunque eſt acre, plerunque ſaporem non habens, & hæc quidem eſt illa flegmatis ſpecies, quæ in principio rei erat aquoſa, frigida. Et neque putruit, nec aliæ res ei admixta fuit, ſed ſic permanſit recondita, donec fuit incraſſata, & frigiditas ei addita eſt. Iam igitur declaratum eſt, quòd modi corrupti flegmatis, ex parte ſaporum eius quatuor ſunt, ſcilicet ſalſum, acre, ponticum, inſipidum. Ex parte quoque eſſentiæ ſuæ quatuor, ſcilicet aquoſum, vitreum, mucilaginoſum, gipſeum. Crudum autem in collectione mucilaginoſi continetur.

De Colera rubea. Cap. XX.

COlera quoque rubea alia eſt naturalis, alia vero eſt ſuperfluitas non naturalis. Naturalis eſt ſpuma ſanguinis, cuius color eſt rubeus clarus, & eſt leuis acuta, quantoque calidior, tanto magis rubea. Quæ cum in corpore generatur, in duas partes diuiditur. Vna cum ſanguine vadit, & cum eo penetrat. Cauſa neceſſitatis, & iuuamenti, ſcilicet vt ei miſceat ad membra nutrienda, in quorum complexionibus magnam coleræ rubeæ partem oportet eſſe, ſecundum modum quem meretur de diuiſione, ſicut eſt pulmo, & iuuamentum eſt, vt ſanguinem ſubtiliet, & in interioribus ipſum faciat penetrare. Alia vero pars colata ad chiſtim fellis tranſmittitur. Illud vero, quod de ea vadit cum ſanguine cum eo penetrat, propter neceſſitatem, & vtilitatem. Neceſſitas duplex eſt, ſcilicet vt ipſum fel nutriat, vel vt totum corpus a ſuperfluitate mundet. Similiter vtilitas duplex vna eſt inteſtina a ſtercore, & flegmate viſcoſo abluere. Alia verò inteſtina, & muſculos pungere, vt quid, ei ſit neceſſarium ſentiat, & egeſtionem emittat. Ideoque ſæpe accidit colica cauſa opilationis, quæ fit in foramine, quod a felle aſcendit ad inteſtina. Non naturalis autem colera, alia eſt, quæ a natura egreditur, propter cauſam extraneam, quæ ſibi admiſcetur. Alia verò propter cauſam ſui, quia ſcilicet eius ſubſtantia eſt non naturalis. Item primæ partis alia eſt, cui extraneum illud, quod eſt admixtum, eſt flegma, cuius generatio magis eſt in epate, & hoc eſt ſetta, & ſanioſa. Alia vero cui melancolia, & hoc eſt minoris famæ. Item famoſa aut eſt citrina, aut vitellina. Flegma namque cui admiſcetur colera, quandoque eſt tenue, & inde generatur prima, quandoque vero groſſum, & inde generatur ſecunda, ſcilicet vitellis ouorum aſſimilata. Quæ vero minoris eſt famæ, colera vocatur aduſta, quæ duobus modis generatur: vnus eſt, vt ſeipſa aduratur, & accidat in ea cineritas, a qua eius ſubtile non ſeparetur. Sed in ipſo cineritas contineatur, & hæc quidem eſt peior. Alius autem vt ad eam extrinſecus colera nigra veniens cum illa miſceatur, & hoc eſt melior. Huius autem ſpeciei coleræ color eſt rubeus, ſed non clarus, nec floridus, immo magis eſt ſanguini ſimilis, ſed tenuis, plurimumque mutatur a colore ſuo, propter aliquas cauſas. Illius autem partis, quæ in ſubſtantia ſua extra naturam eſt. Alia eſt, cuius generatio ſæpius eſt in epate, quod fit quando quod eſt in ſanguine ſubtile, aduritur, cuius ſpiſſitudo colera eſt nigra. Alia vero magis in ſtomacho generatur, & hæc duas habet partes, praſinam ſcilicet, & viridem, vt erugo æris. Et mihi quidem videtur, quòd praſina generatur ex vitellina cum aduritur. Aduſtio namque in ea nigredinem efficit, ex qua cum citrinitate mixta viriditas generatur. Zinaria vero, id eſt viridis, vt erugo æris, generari videtur ex praſina, cum intantum aduritur, donec eius humiditas ſiccetur, & redire incipit ad albedinem, propter ſui ſiccitatem. Calor enim in humido corpore prius efficit nigredinem, deinde finita eius humiditate, denudat ipſum nigredine, & quod in eo ſupereſt albificat, ſicut in lignis apparet, quæ prius in carbones conuertuntur, deinde in cinerem. Frigiditas autem econtra operatur albedinem in humido, nigredinem in eius contrario, hæc autem ſpecies, quæ zinaria vocatur, omnibus ſpeciebus coleræ rubeæ calidior eſt, & peior, atque pernicioſior, & de ſubſtantia venenorum eſſe dicitur.

De Melancolia. Cap. XXI.

COlera nigra ſimiliter alia eſt naturalis, alia verò ſuperfluitas non naturalis. Naturalis eſt boni ſanguinis fex, & turbulentia, ac ſuperfluitas, cuius ſapor inter dulcedinẽ, & ponticitatem eſt. Hæc quoque cum in epate generatur, in duas partes ſeparatur. Vna in ſanguinem penetrat, & cum eo vadit cauſa neceſſitatis, & vtilitatis. Neceſſitas eſt, vt ſanguini commiſceatur, ad nutrienda membra, in quorum complexionibus magnam melancoliæ partem oportet eſſe, ſicut ſunt oſſa. Vtilitas autem eſt, vt ſanguinem reſtringat, & confortet, & inſpiſſet. Alia verò pars ad ſplenem tranſmittitur, cauſa neceſſitatis ſimiliter, & vtilitatis. Neceſſitas eſt, vt ſplenem nutriat vel vt totũ corpus a ſuperfluitate mundet. Vtilitas autem ex hoc accidit, ꝙ in os ſtomachi quaſi mulgendo profluit, & ſic dupliciter vtilis eſt & quia os ſtomachi ſtringit, & confortat, & inſpiſſat, & quia commotionem in illo facit pp acredinem, famemque, ac

deſiderium excitat. Scias autem, ꝙ ſicut colera rubea, quæ ad hiſtim fellis tranſmittitur eſt illud, quo non indiget ſanguis, & quod a felle egreditur, eſt illud quo nõ indiget fel: ſic & colera nigra, quæ ad ſplenem tranſmittitur, eſt illud quo ſanguis non indiget, & qđ a ſplene egreditur, eſt illud. quo nõ indiget ſplẽ. Et quemadmodum illa colera rubea poſtrema euigilat virtutẽ expulſiuam inferius, ſic & iſta colera nigra poſtrema, virtutem appetitiuam euigilat ſuperius. Malancolia verò nõ naturalis nõ eſt ad modum hypoſtaſis, & fecis, immo eſt ad modum aduſtionis, & cineritatis, & hęc eſt melancolia ſuperfluens. Huius alia eſt, quæ eſt cinis coleræ, & qđ de ea aduritur, & hęc eſt amara. Differt tñ, a colera rubea aduſta, qm̃ illa ẽ, cui cinis hic admiſtꝰ fuit, hic autem non eſt, niſi cinis per ſe cognitus, cuius ſubtile reſolutum eſt. Alia vero eſt cinis flegmatis, & ſi flegma valde ſubtile, & aquoſum fuerit, eius cinis ſalſus erit, & ſi nõ, ad aciditatem, vel põticitatem trahit. Alia quoque eſt cinis ſanguinis, & hæc ſalſa eſt, ad paucam dulcedinem trahens. Alia etiam eſt cinis melãcoliæ naturalis, quæ ſi ſubtilis fuerit eius cinis, valde acris erit, ſicut acetum, quod cum ſuper terram cadit ebullit, & eius odor acris eſt, a quo muſcæ fugiunt, & aliæ. Si verò fuerit groſſa, minoris acredinis erit, cum ponticitate pauca. Hæ ſunt ergo ſpecies humorum naturalium, & ſuperfluorum.

De quatuor humorum generatione ſecundum quoſdam. Cap. XXII.

EX lib. de Anathomia. De humorũ gñatione duplex eſt opinio. Quidam enim dñt, ꝙ gñantur in epate materialiter, & formaliter. Alij verò, ꝙ ſanguis tm̃ in epate per materiam, & formam. Reliquæ verò tres in epate tm̃ per materiã, & in aliis per formam. Hac vtentes conſideratione, ꝙ epatis ſubſtantia tenera eſt, & mollis, ac delicata, facileque alterabilis. Colera verò furioſus, & humor igneus. Flegma autẽ humor frigidus, & humidus, liquidus, ac fluidus. Melãcolia quoque furioſa, & ſicca. Vnde humores iſti, ſi formarentur in epate, cum ad illorum formationem aliqua exigeretur mora, ſuis qualitatibus in illo digeſtionem impedirẽt, atque ſubſtantiã teneram diſſiparent. Natura igitur, cui virtus eſt humida, nutritiua corporis, ac regitiua, a puriori parte ſuccoſitas ptiſanarum a ſtomacho, & inteſtinis quibuſdam ad epar, per venas meſeraicas, ſanguinem tanquam ſibi amicũ, nullamque læſionem epati, ſed potius ſua caliditate ſecundæ digeſtionis vigorem præſtiturum, in epate formauit. Materiam autẽ coleræ ſegregans a prædicta ſuccuſitate, per quandam viam, ſiue porum eam in chiſtis fellis deportãdo ſeclufit, de qua illam in eſſentiam coleræ tranſubſtantiando coleram formauit. Materiam quoque melancoliæ ſimiliter a ſuccoſitate iam dicta ſegregando, per quandam viam ad ſplenem deportauit, ibique ex ea melancoliam formauit. Porro materiã flegmatis partim ad cor, partim ad pulmonem, partim ad cerebrum, partim ad articulos, & iuncturas deportauit, vnde nullũ habet ſpecialem locum ſibi deputatum. Notandum verò, ꝙ a chiſti fellis duo pori oriuntur, per quorum alterum ad inferius os ſtomachi melancolia deportatur, vt retentionem ſuis qualitatibus excitet, & digeſtionẽ confortet, ſua ponderoſitate cibaria comprimens, eaque ad fundum ſtomachi infundens, vt ibi melius decoquantur, per alium autem vſque ad faccum defertur, ad feces in faccu contentas, ſua ponderoſitate depellendas. Flegma verò de diuerſis partibus corporis deportatur in ſtomachum ad expulſionem ſua frigiditate faciendam.

De eodem ſecundum Auicennam. Cap. XXIII.

AVicenna lib. 1. Humores in corpore ſic gñantur. Nutriẽs, dum maſticatur, aliqua conuerſione permutatur, iamque incipit digeri. Cuius ſignum eſt ꝙ nec primus odor, nec primus ſapor in eo reperitur. Superficies enim oris eſt ſuperficiei ſtomachi contigua, & quaſi vna cum illa. Eſt igitur in ore digeſtiua virtus ex ſtomacho, & auxiliatur in hoc ſaliua per digeſtionem acquiſita, in qua cadit calor innatus. Poſtquã verò cibus ſtomachũ ingreditur, tunc integre digeritur, non pp ſtomachi calorem tm̃, ſed pp calorem membrorũ, quæ circundãt ipſum. A dextra quidem epar, & ſiniſtra ſplen. Splen namque calefacit, non pp ſui ſubſtantiam, ſed pp arterias, & venas multas, quæ in eo ſunt. Ab interiori vero zirbom, quod cito calorẽ adipis cauſa ſuſcipit, & ad ſtomachum reducit. Superius autẽ cor, mediante diafragmate ab eo calefacto. Cumque nutriẽs in primis digeritur, eius eſſentia fit in multis animalium auxilio eius, quod ei admiſcetur, de eo quod bibitur plerumque chilus, & eſt ſubſtantia liquida, ptiſanæ ſimilis in ſpiſſitudine. Deinde eius ſubtile a ſtomacho, & inteſtinis attrahit, ac p vias venarũ meſeraicarum, quæ ſubtiles ac duræ, & omnibus inteſtinis continuæ ſunt impellitur, & ad venam peruenit, quæ epatis porta vocatur. Penetrat igitur in diuiſionibus, & in ramis portæ intrantibus, ſeque minorantibus, ac ſubtiliantibus, ad modum capillorum decurrẽtibus orificiis diuiſionum radicum venæ, quę a gibbo epatis aſcendit. Non autem facit ipſam in illas coangustationes penetrare, niſi ſu pflua commiatio aquæ bibitæ ſupra id corpus indiget. Cum igitur in iſtarum venarum villis diuiditur, fit quaſi totaliter epar tangit huius chili totalitas, & ob hoc tunc eius operatio vehemẽtior eſt, ac fortior & velocior, & tunc coquitur. In omni verò huiuſmodi decoctione eſt res, quæ eſt ſicut ſpuma, & hæc eſt colera rubea. Et res, quę eſt ſicut hipoſtaſis, hæc eſt melancolia, quæ ambæ ſunt naturales. Et fortaſſe cum eis erunt, aut res adoſta, ſi decoctio ſuperflua fuerit, aut res nõ bene cocta, ſi decoctio minor, quàm debet, extiterit. Aduſti vero ſubtile eſt mala colera rubea, eius autem ſpiſſum eſt mala melancolia, & ambæ ſunt non naturales. Quod autem non bene coctum eſt, flegma eſt. Quod vero de hoc toto res colata eſt, & bene cocta ſanguis eſt. Qui tamen quamdiu eſt in epate, ſubtilior eſt, quam debet, propter aquoſam ſuperfluitatem, quæ propter rem quam diximus, neceſſaria eſt. Cumque ſanguis ab epate reparatur, ab aquoſitate ſuperflua illico mundatur. Extrahitur enim aquoſitas a ſanguine in venã, quæ ad renes deſcendit, & fert ſecum ſanguinem, qui ad renes nutriendos ſua quantitate, & qualitate bonus exiſtit, nutritque renes huius aquoſitatis vnctuoſitas, & ſanguineitas. Deinde aliud, ꝙ remanet, deſcendit, vel tendit ad veſicam, & poſt ad virgã. Sanguis autem eſſentiæ bonæ per venam magnam ab epatis gibboſitate aſcendentem vadit, ac per venas, quæ ab ea, vt rami ſeparantur, tendit. Deinde in gepeguil. i. vias venarũ, quæ dñr meſeraicæ, & ſunt inter inteſtina & epar, poſtea in ſeguethi gedeguil. i. minores venas, poſt in ſequentibus ſeguethi. i. adhuc minoribus. Deinde in venis, quæ ſunt ſicut villi capillaribus, &c. Tandem ab orificiis earum reſudando labitur in membra.

De cauſis eorundem. Cap. XXIIII.

EFficiens itaque cauſa ſanguinis, eſt calor temperatus. Cauſa materialis eſt, quod de nutrientibus temperatum eſt, & de bonis potibus. Formalis cauſa eſt eius decoctio bona. Finalis autẽ eſt vt corpus nutriat. Cauſa efficiens coleræ rubeæ eſt igneus calor ſuperfluus, propriẽq; in epate. Cauſa materialis eſt, quod de nutrientibus ſubtile eſt calidum, dulce, vnctuoſum, & acutũ. Cauſa formalis eſt decoctionem ad ſuperfluitatem procedere. Finalis autem eſt neceſſitas, & vtilitas quas prædiximus. Efficiens autem cauſa flegmatis eſt caliditas attenuata. Cauſa materialis eſt, quod de nutrientibus eſt groſſum, humidum viſcoſum, frigidum. Formalis eſt decoctionis attenuatio. Finalis verò neceſſitas, & vtilitas eius, quas nominamus. Melancolię autem hipoſtaſis quidem cauſa efficiens eſt calor tẽperatus. Aduſtæ vero cauſa efficiens eſt caliditas ab ęqualitate egreſſa. Cauſa materialis eius eſt, qđ de nutrientibus eſt vehementer groſſum, paucæ humiditatis, & eorum calidum fortius eſt in illo. Cauſa formalis eſt vox hipoſtaſina, ſm̃ vnũ duorum modorũ, vnde neque labitur, neque reſoluitur. Cauſa finalis eſt neceſſitas, & iuuamentum eius. Melancolia multa fit, aut pp caliditatem epatis, aut pp debilitatem ſplenis, aut pp frigoris congelãtis vehementiam, aut pp conſtrictionis perſeuerantiam, aut pp ęgritudines multas, & prolixas, qa pp illud humores facti ſunt cineres. Cũque melancolia multiplicatur, & inter ſtomachum & epar ſtat, ſanguis & bonorum humorum generatio cum ea minoratur. Sciendum autem, ꝙ caliditas, & frigiditas generationis humorum cauſæ cum aliis exiſtunt cauſis, ſed caliditas ęqualis ſanguinem generat, ſuperfluens vero coleram rubeam, multumque ſuperflua melancoliam generat, pp aduſtionis ſuperfluitatem. Porro frigiditas flegma gignit, & multum ſuperflua melancoliam generat, pp ſuperfluitatem congelationis. Oportet autem attendere virtutes paſſiuas, cum virtutum actiuarum diſtantia. Nec oportet credere, ꝙ omnis complexio ſibi ſimile generat, & non ſui contrarium, per accidens quidem habet, non per eſſentiam. Frigida namque, & ſicca complexio plerumque generat humiditatem extraneam, non pp conuenientiam, ſed pp digeſtiuæ debilitatem. Humores autem hi, ſicut in ſuis generationibus, ſic & in ſuis motibus cauſas habent. Motus enim, & res calidæ ſanguinem mouent, & coleram rubeam. Fortaſſis etiam mouẽt melancoliam, & fore faciunt eã. Quies autem flegma fore reddit, & aliquas melancoliæ ſpecies. Ipſæmet etiam exiſtimationes mouẽt humores, verbi gratia, ſanguinẽ mouet res rubeas inſpicere. Quapp prohibemus illũ, ex cuius naribus fluit ſanguis, res ſplendorẽ rubeum habentes, aſpicere.

De

De Signis abundantiæ humorum in corporibus. Cap. XXV.

RAzi in Almanſore, in 2. parte. Sanguinem abundare ſignificant coloris rubedo, corporis caliditas cum eiuſdẽ tenſione, aliquã & oſcitatione, moleſtuſque ſomnus, & venarum repletio cum ipſarum intenſione, & pruritus loci, a quo ſanguis ſolet minui. Sanguis ſimiliter ex naribus, gingiuis, latui tactu fluens, capitis, & oculorum, ac temporum grauitas, & ingenij, ſenſuſque turbolentia, pulſus magnitudo, & oris dulcedo præter ſolitum. In ore quoque veſicæ paruæ, & in corpore carbunculi, vrina rubea, & ſpiſſa. Coleram vero rubeã abundare ſignant coloris citrinitas, oris amaritudo, multaq; in ore ſiccitas, & multa ſitis appetitus quoque debilitas, & faſtidium, & vrina ignea, & clara. Porro coleram nigrã dominari ſignant ardor ſtomachi, multitudo canini appetitus, fuſcus color, nigredo ſanguinis, ac ſpiſſitudo, vrina nigra, vel rubea, fuſco participans colore, vel viriditati appropinquans. Si corpus præterea tale ſit, in quo colera nigra generari ſolet, vt corpus brunum, & macrum. In corporibus.n. albis, & craſſis, & a pilis nudis, raro vel nunquam generatur. Huius præterea ſigna ſunt, ſi corporis ſcabies acciderit, & morphea nigra, puſtulæ malæ, ſplenis augmentatio. In flegmatis autem dominij ſignificationa ſunt multitudo viſcoſæ ſaliuæ, & ſitis paucitas, vrina alba, pigritiaque & hebetudo & malus ſomnus, corporis lubricitas, & digeſtionis tarditas. Epiſtola prædicta Hipocratis. Nã quotiens aliquid increſcit ex ipſis humoribus, aut minus habet ægritudinis, aut caſus veteres facit. Itaque cum incurrit quis ægritudinem de cauſa ſanguinis, quia ſanguis (vt ſuperius dixi) feruens, & humidus eſt, debet econtrario medicamen occurrere, quod ſit frigidum, & ſiccum, & ſic de alijs. Auicenna vbi ſupra. Sciendum etiam, q ſi quis humores ſubtiles habet eorum euacuatione debilitatur, multum enim nocet in ſui fortitudine pororum eius amplitudo, quoniam humores ſubtiles de facili reſoluuntur, reſolutionem vero ſequitur debilitas. Quod cum ad reſoluendum eſt facile, ſpiritus facile aſſociatur in ſua reſolutione, & ideo cum ipſo reſoluitur.

De Signis eiuſdem in ſomnijs apparentibus. Cap. XXVI.

RAzi ſecunda parte Somniorum quoque diuerſæ viſiones deſignant in corporibus dominantes humores. Cum.n. frequenter in ſomno videt quis plantas, & fluuios, & mare humiditas eius ĩ corpore multa deſignatur adeſſe. Ignes autem & fulgura, liteſque frequenter ſomniata, coleram rubeam deſignant. Rubei vero colores ac tincti, nuptiæq; ac cibaria dulcia, ſanguiniſq; fluxus, abundantiam ſanguinis deſignãt ſomniata. Porro fuſcus color, atque nigredo, timores, pauoreſque ſi apparuerint in ſomno, coleræ nigræ ſignificatur operatio. Præterea cum aliquis ſomniat ſe manere quaſi in loco niuis, vel frigida a quo lædatur, frigoris victoria ſignatur. Cum autem in balneo, vel in ſola, vel igne, caliditatis exceſſus deſignatur. Cum vero ſomniat ſe quaſi volare, vel tranſilire, ſiccitatis exceſſus, & humorum leuitas ac ſubtilitas demonſtratur. Porro ſi quis ab aliquo ſe quaſi grauari ſomniauerit, repletione laborare oſtenditur. Quiſquis etiam per loca quaſi cenoſa, & fœtida ſe incedere conſpicit, humores in corpore putridos ſe habere oſtendit. His autem contraria ſignificationem habent contrariam. Itaq; qui ſomniat, q quaſi per hortos odoriferos incedat, æqualitatem humorum, & a putredine remotionem habere ſe deſignat. Qui vero per foramina, vel anguſta loca ſe ambulare conſpicit, inſtrumenta aerem attrahendi impedita in ſe oſtendit.

De Coagulatione corporis. Cap. XXVII.

AVicenna in primo caſu Generationis autem corporis humani principium duæ ſunt res. Vna.ſ. ſperma viri, quod locum tenet materiei, hæ quidem duæ ſubſtantiæ communicant in hoc, q ambæ fluidæ ſunt, licet poſtea diuerſificentur. Aqueitas tamen, & terreitas in ſanguine, & ſpermate mulieris plus abundant. Aereitas tamen & igneitas in ſpermata viri ſuperant. Oportet igitur vt principium coagulationis horum duorum ſit humida coagulatio, licet terreitas, & igneitas ſint iunctæ in eo, quod ex eis fluit, & terreitas quidem cum eo quod in ea exiſtit, ex duritie. Igneitaſque cum eo quod eſt in ea, ex virtute maturandi, his enim iuuant ſe, & coagulatum durum faciunt, hoc tamen in noſtris corporibus ad terminũ coagulationis durorum corporum non peruenit, qualia ſunt lapides, & vitrum, ita q nihil reſoluatur, aut ſi quid reſoluatur, reſoluatur quod non ſenſu percipitur, tunc enim ſecura eſſent a nocumentis, quæ propter aſſiduam aut longiſſimam reſolutionem accidunt. Non eſt autem ita. Quapropter corpora noſtra duabus nocumentorum ſpeciebus ſunt oppoſita. Vna eſt humiditatis reſolutio, ex qua creati ſumus, & hæc inordinata aduenit. Alia eſt humiditatis putrefactio, eiuſque corruptio, & ipſius alteratio, quæ fomento vitæ conueniens non eſt. Et hic quidem alius eſt a primo modo, licet ſua malitia ad ſiccitatem ducat, quia corporis humiditatem prius exiccari facit, & ex eo, quod noſtris corporibus eſt conueniens corrumpit, ac tãdem ad putrefactionẽ reſoluitur. Hæc autem putrefactio, quidem in primis corrumpit humiditatem, poſtea reſoluit eam, & ſiccam rem dimittit cinericiam. Hæc igitur duo nocumẽta ſunt a cæteris nocumentis aliena, quæ propter alias accidunt cauſas, vt congelatiua frigiditas, & venena, ſpeciaſque, ſolutionis, & continuitatis, & ægritudines reliquæ. Vnaquæque vero duarum prædictarum ſpecierum aduenit, ex cauſis extrinſecis, & intrinſecis. Et extrinſecæ quidem cauſæ ſunt, ſicut aer diſſoluens, & putrefaciens. Et intrinſecæ quidem cauſæ ſunt, ſicut calor nobis innatus, humiditates noſtras reſoluens, & calores extranei a noſtris nutrientibus in nobis generati, reliquaq; noſtras humiditates putrefacientia. Omnes autem hæ cauſæ ſe adinuicem iuuant in exiccando nos. Veruntamen perfectio, & integritas noſtra, potentiaq; perficiendi noſtram operationem non eſt niſi propter multam ſiccitatem, quæ nobis accidit, deinde ſiccitas inceſſanter procedit, donec nos perimat. Hæc igitur ſiccitas, quæ nobis accidit, res eſt nobis, vtcunque non neceſſaria. Nos ſiquidem a principio conſiſtimus in vltima humiditate, vnde oportet, vt calor noſter ipſum ſuperet, alioquin ſuffocaretur in ea. Procedit igitur in illam aſſidue agendo, ipſamque ſemper exiccando, donec æqualitatem attingat.

De Reſolutione caloris innati. Cap. XXVIII.

DEinde vero cum corpora noſtra ad temperamentum, ſiccitatis terminum peruenerint, calore vt erat exiſtẽte, fortior eſt ſiccitas quàm prius, quia materia minor eſt, & propter hoc magis recipiens. Inde ergo ſequitur, vt ſiccitas ſupra ſiccitatem temperata augmentetur, nec ceſſet augeri donec humiditates conſumat, hominemque perimat. Calor igitur innatus eſt accidẽtaliter cauſa ſeipſum extinguẽdi, quia fit cauſa ſui ipſius materiam conſumendi, ſicut lampadis flamma, quæ interea extinguitur, quia materiam ſuam conſumit. Itaque quanto plus ſiccitas ſecundum augmẽtum procedit, tanto calor innatus ſecundum diminutionem incedit. Defectus igitur inceſſanter creſcit vſque ad vltimum, qui eſt defectus reſtaurandi humiditatem in loco eius, quod reſolutum fuit. Siccitas ergo duobus modis augmentatur. Vnus eſt diminutio potentiæ recipiendi materiam. Alter minoratio humiditatis in ſe, propter caloris reſolutionem. Augmentatur ergo caloris debilitas, propter ſiccitatis in membrorum ſubſtantia dominationem, & etiam propter humiditatis innatæ diminutionem, quæ eſt ſicut materia, & ſicut oleum flammæ lampadis. Flãma namque duas habet humiditates, aquam ſcilicet & oleum, quarum vna conſiſtit altera extinguitur. Sic & calor innatus humiditate naturali conſiſtit, & ab augmento extraneæ extinguitur, quæ prouenit ex debilitate digerendi, & eſt ſicut humiditas aquea flammæ. Cumque ſiccitas ad complementum accedit, calor innatus extinguitur, & mors naturalis ſubſequitur. Corpus autem non ideo permanet dum viuit, q humiditas ipſius innata reſolutioni caloris mundani, & caloris ſui corporis, & eius qui ex motibus ſuis accidit, tam lõgo tempore reſiſtat, cum ipſæ in eſſentia ſua debiliores ſint ea, imo ipſum ſtare facit nutriens, dum id quod ex ea reſoluitur reſtaurat. Nec eſt ars ſanitatem cuſtodiendi, quæ nos a morte ſecuros faciat, vel corpus a nocumentis extrinſecis muniat, aut ad vltimam vitæ longitudinem, quæ eſt ſecundum hominem abſolutè perducat. Sed de duabus rebus ſecuritatem præbet, a putrefactionis ſcilicet prohibitione, & humiditatis defenſione, ne cito reſoluatur. In eius quoque fortitudine conſiſtit, vt ipſum vſque ad tempus debitum, ſecundum ſuam primam complexionem faciat permanere. Corpora namque non omnia ſunt æqualia in fortitudine radicalis humiditatis, & caloris innati radicalis, immo in his exiſtunt diuerſa, & hoc quidem fiet per regimen reſtaurationis, quæ fit in corpore loco eius, quod reſolutum eſt, & per regimen prohibens dominium cauſarum ſiccitatem accelerare, facientium. Per regimen quoque cuſtodiens a generatione putrefactionis, propter tutelam corporis, & cuſtodiam a poteſtate caloris extrinſeci, vel intrinſeci. Huiuſmodi autem cuſtodiæ adminiſtrationi duæ virtutes attributæ ſunt, quibus deſeruit medicus.

diens. Vna ſcilicet naturalis quæ nutritiua dicitur, & reſtaurat id quod de corpore reſoluitur, cuius ſubſtantia terreitati, & aqueitati attinet. Altera eſt animalis, hæc eſt virtus pulſatiua, quæ reſtaurat id quod de ſpiritu reſoluitur, cuius ſubſtantia aerea eſt, & ignea. Et quia nutriens non fuit ſimile nutrimento in potentia. Ideo creata ſunt virtus immutatiua, quatenus nutrientia mutet in ſimilitudinem nutritorum, in effectu, & vt pro certo ſit nutriens in effectu. Ad hoc igitur creata ſunt inſtrumenta, & cannales, quæ ſunt ad attrahendum, & expellendum, & retinendum, ac digerendum.

De Spermate, & eius origine. Cap. XXIX.

AVicenna in 3. canone. Sperma eſt ſuperfluitas digeſtionis quartæ, quæ fit cum diſpertitur cibus, in membris, reſudando a venis, tertia digeſtione iam expleta. Generatur autem in teſticulis, tanquam in principalibus membris ex humiditate delata ad eos in venis, quæ eſt quaſi ſuperfluitas cibi, quaſi in corpore toto. Eſt autem ſanguis magis digeſtus, magiſque ſubtilis, & eſt de ſumma humiditatis proximæ coagulationi, ex qua etiam nutriuntur membra dura, vtpote venæ, & arteriæ, & his ſimilia. Et quandoque reperitur ex ea plurimum in venis reſtitum, ad quod iam digeſtio quarta proceſſit, & remanſit, et ea ipſo venæ nutriuntur, aut peruenit ad membra homogenia, & nutrit ea, præter q̃ neceſſaria ſit magna alteratio illius, & propter illud prouenit ſperma ex eo. Commouentur itaque per ſpiritum in meatibus ex vena pulſatili, & vena quieta venientibus, quæ ſunt radices duæ ramificationis plurimorum anfractuum, & inuolutionum, & poſt ab eis in vaſa ſpermatis effunditur, indeque in coitu naturali per virgam ad matricem proijcitur, aut cum apertione obuiat matricis orificium, & attractione vltima conueniunt duæ partes in vnum. Hipocras ait, q̃ plurimum, materia ſpermatis eſt in cerebro, & deſcendit ex duabus venis, quæ ſunt poſt ambas aures. propter hoc ambarum fleubothomia generationem abſcindit, & ſterilitatem incurrere facit. Harum itaque ſanguis eſt lactens, & quia non elongantur a cerebro, & hæ quæ ſequuntur ipſum ſpacio longo, ideo ſanguis illius alteratur complexio, a cerebro namque proueniunt ad nucham, eique continuantur, & inde ad renes, poſt hoc ad venas quæ veniunt ad teſticulos. Mihi vero videtur, q̃ non oportet, vt ſperma ſit ex cerebro ſolo, quamuis eius fermentum ſit ex cerebro. Oportet enim vt ei ſit ex omni membro principali fons, & ex alijs membris ſudatio ad iſtas radices, & propter illud eſt aſſimilatio.

De cauſis exuberationis ſpermatis. Cap. XXX.

CAuſa vero exuberationis ſpermatis, aut eſt in ipſo ſpermate, aut in vaſis eius, aut in lacertis conſeruantibus ipſum, aut in renibus, aut in principijs. Cauſa quidem quæ eſt in ſpermate, aut eſt eius multitudo propter paucitatem coitus, & multam acceptionem generantium ſperma, propter quam indiget motu expellente, aut propter ſuam tenuitatem ob quam reſudat ſicut & omne tenue, aut propter ſuam acuitatem ob quam mordicat, & neceſſarium eſt natura ipſum expellere. Cauſa vero quæ eſt in vaſis ſpermatis, aut eſt debilitas retentiuæ propter malitiam complexionis, aut vehementia expulſiuæ virtutis, aut ægritudo officialis ex ſpaſmo thetano, quæ neceſſario faciunt motus extraneos. Vnde & expulſiua mouetur, & expellitur ſperma tanquam nociuum, ſicut accidit vomitus cum aliquid nocet ſtomacho. Spaſmus quidem ipſe eſt preſſus, & eijciens expreſſor. Spaſmus namque membrorum ſpermatis eſt ſolutiuus, & ſpaſmus lacerti non eſt retentiuus, nam lacertus non creatus eſt ad retinendum, & ille ad exprimendum. Eſt autem in eis mollificatio, quare non retinetur propter dilatationem accidentem meatibus. Cauſa vero in lacerto conſeruatiuo eſt ſpaſmus eius, & mollificatio. Sed cauſa in renibus eſt, quia quandoque accidit eorum adipis liquefactio ex vehementi coitus deſiderio, vel ex multitudine coitus, & ob hoc in coeuntibus egreditur poſt vrinam ex eis res plurima, & hæc quidem eſt mala deſtruens virtutem, & corpus. Cauſa denique in principijs eſt, vt cum multiplicatur cogitatio in coitu, & auditur verborum eius, aut accidit ei, qui deſiderat in natura coitum illi ſimile, vnde mouetur ad operationem ſuam aliquo motu debili, & emittit humorem ante vrinam, aut poſt, & deſcendit ſperma. Cauſæ vero multitudinis pollutionis ſunt cauſæ exuberationis, & motus ſpermatis, & quandoque non mouetur niſi per ſomnium, propterque cum dormit aliquis ſuper ceruicem, ſecundum modum iam dictum. Et eius cura eſt cura illa, & ſtrictura laminæ plumbi ſuper dorſum eſt impreſſio maligna. Sed quandoque renibus nocet, & ideo hoc iterum in eo attendere oportet, ſimiliter etiam in lecto infrigidantia, & dormire ſuper folia ſalicis, & ſimilia.

De Cauſis erectionis virgæ. Cap. XXXI.

SVnt autem in virga meatus tres ſcilicet vrinæ, ſpermatis, & alguadi. Aduenit autem ei virtus erectionis, & ventoſitas a corde, deſiderium ex epate. Deſiderium quoque naturale quandoque ſit ei cauſa renum, & apud me principium eſt eius ex corde. Et vſus quidem coitus hoc membrum conſortat, ipſumque lacertoſum facit, & incraſſat. Dimiſſio quoque liquefacit, & arefacit, ſicut & Hipocras dicit. Cauſa denique & deſiderij, & motus eius, aut eſt mediatrix aut eſt propter multitudinem ventoſitatis in ſanguine ex quo generatur ſperma, ad caniam etenim concauam defert ventoſitatem forte ſpiritus deſiderationis, cum quo incedit ſanguis plurimus, & ſpiritus groſſus. Ex illo itaque ſanguine inſtrumentum viri nutritur, inflatur, & erigitur. Hanc erectionem adiuuat natura in quo eſt humiditas extranea præparata ad hoc, vt conuertatur in ventoſitatem. Fit & quandoque propter illud quod mouetur ex deſiderio propter præparationem membri ad illud. Et iterũ cum congregatur ſperma in membris coitus, & multiplicatur inquiſitio ſeparationis eius, mouentur materiæ in ipſis. Et quandoq; fit erectio propter mordicationem materiæ ſtantis in glandulis, poſitis in duobus lateribus colli vesicæ, vel materiæ ſubtilis ad eam ex renibus venientis, ſicut etiam fit propter motum ipſius ſpermatis cum acuitur, & multiplicatur, & mordicat. Cauſa denique propinqua multæ tenſionis virgæ ad modum chordæ, eſt multitudo groſſæ ventoſitatis in partibus membrorum coitus, & huiuſmodi cauſa ventoſa, aut eſt in ipſo neruo concauo, aut eſt ei ſuperueniens ex arterijs, & venis, aut vaſa ſpermatis, aut ſunt duæ res ſimul. Et materia quidẽ huius ventoſitatis eſt humiditas plurima. Efficiens autem ipſam eſt caliditas pauca. Ad hoc etiam adiuuant aliquando cauſæ præcedentes, aut ex cibis calidis acutis, aut ex inflatiuis, vt ſunt cicer & vua, & vitellum oui, & illa quæ aggregant vtramque rem, vt eruca, & illud cui proprietas ineſt generandi ſperma, ſicut vinum nouum, aut ex diſpoſitionibus, & figuris, ſicut eſt multitudo dormitionis ſuper collum, vnde ſperma liquefiendo conuertitur in ventoſitatem, aut ſtrictura nucham cum cingulis, aut corrigijs, vnde dilatantur orificia venarum. Quandoque etiam perueniunt ad priapiſmum, vt ſi cauſæ confortentur, & fiat erectio fortis, atque remaneat, quamuis nõ adſit deſideriũ.

De horis coeundi. Cap. XXXII.

COitus ille ſanus eſt, qui fit in hora quam ſuperfluitatũ euacuatio ſequitur, alleuiat enim corpus, & præparat ad augmentum. Sed in coitu figuræ quædam malæ ſunt, vt ſi mulier ſuper virum aſcẽdat, ex hac enim timetur ramex, & inflatio, & vlcera virgæ atque veſicæ propter laborem eiectionis ſpermatis. Dubitatur quoque ne aliquid in virgã currat ex parte mulieris. Retentio quoque ſpermatis in coitu valde mala eſt, & quandoque perducit ad conſtrictionem virtua donium ouorum, præterea oportet ne fiat coitus neceſſitate ſucis aut in hora mingendi, neque cum exercitio, vel motu, vel poſt paſſionem animalem fortem. Oportet etiam vt non fiat ſuper repletionem, prohibet enim digeſtionem, & cadens facit in ægritudines. Item ne fiat cum adeſt vacuitas, hoc enim nocibilius eſt, & onerosum naturæ magiſque perimens calorem innatum, & magis attrahẽs liquefactionem, & ethicam, & arefactionem, imo oportet, vt fiat cum cibus a ſtomacho deſcendit, & completa digeſtione prima, & ſecunda mediata diſpoſitione in digeſtione tertia. Non igitur (vt ait quidam) fieri debet poſt complementum, tertiæ digeſtionis. Illa enim eſt hora vacuitatis cum corpus incipit in ſpatio eſſe, & in omnibus membris ſunt reliquiæ cibi in ſua digeſtione. In huiuſmodi diſpoſitione ſunt aliqui in principio noctis, & ob hac illa hora conuenientior eſt eis ad coitum cæteris horis, quia longus ſomnus ei ſuccedit. & cum eo virtus accreſcit, & aqua figitur in matrice propter ſomnum mulieris, præterea cauendus eſt coitus poſt euacuationes fortes ex vomitu, & fluxu ventris, & coliea paſſione, & dyarria ſubito facta, motuſque corporeis, & animales, & apud motum vrinæ, & ſtercoris, & fleubothomiã. Dyarriam vero antiquam alleuiat quandoque ſua exſiccatione, & trahendo materias ad partem aliam a parte inteſtinorum. Melior autem horarum æqualium eſt illa quam determinauimus, & in hora quidem coitus expellitur matrix ad orificium quaſi procedens, deſiderando per naturam attrahere ſperma. Ante violationem vero puellæ virginis ſunt in ore matricis panniculi contexti ex venis, ex ligamentis valde ſubtilibus, orti ex omni membro eius, quos violatio deſtruit, & quod in eis eſt ex ſanguine currit.

De

De cauſis ſterilitatis, & difficultate impregnationis. Cap. XXXIII.

CAuſa ſterilitatis aut eſt in ſpermate viri, vel mulieris, vt malitia complexionis diuerſificantis virtutem generationis ſcilicet calidæ, & frigidæ, aut humidæ, vel ſiccæ. Aut eſt in membris generationis, vt in matrice, vel virga. Vel inſtrumentis ſpermatis, vt eſt debilitas aut corruptio, breuitas aut amplitudo. Aut propter cauſã in principijs, vt eſt triſtitia, vel timor, dolores capitis, & debilitas digeſtiuæ, & ſatietas nauſeatiua. Ad hæc enim vt fiat conceptio oportet, ꝙ membra digeſtionis, & membra ſpiritualia fortia ſint. Aut eſt propter errorem accidentem, vt quando ſpermatis emiſſio fit ante complementum aut poſt, ſiue quando vir & mulier diuerſi ſunt in tempore coitus, ita ꝙ vnus eorum ſemper antecedit alium in emiſſione ſpermatis. Razi in lib. diuiſionis ægritudinum. Difficultas impregnationis fit propter multitudinem adipis, aut paruitatem virgæ, aut quia mulier poſt coitum cito ſurgit, & ambulat, & mouetur, ſpermaque cadit. Aut propter ventoſitatem groſſam in matrice. Aut propter eius lubricitatẽ, aut propter multitudinem caliditatis eius, aut ſiccitatis, aut frigiditatis. Aut quia mala eſt complexio ſpermatis, aut propter emorroides, & vlcera mala, aut propter opilationem meatus, quæ fit propter adipem, vel carnem ortam.

De Impregnatione, & embrionis formatione. Cap. XXXIIII.

CVm itaq; matrix ſuper ſperma colligitur, tunc diſpoſitionum prima quę aduenit illic eſt ſpumoſitas ſpermatis, quia virtus informatiua mouet illud, quod eſt in ſpermate de ſpiritu animali, & naturali, & vitali ad mineram vniuſcuiuſque eorũ in qua figitur, & creatur ex eo illud membrũ, propter hoc reperitur exufflatio tota repelli ad medium humiditatis, vt præparetur locus cordis. Deinde vero fiunt ab eiꝰ latere dextro, & a latere ſupremo duæ veſicæ, quaſi ramificatæ, ab eo tangentes ipſum vſque ad horam. Deinde vero ſeparantur ab eo ac diſcernuntur, & prima quidem fit illud ex quo creatur cor, dextra vero illud ex quo epar. Porro alia ſanguine impletur ad albedinem declini, & penetrat ad exteriorem partem humiditatis ſparſæ poſt duas veſicas, ventoſitas mundans eam, vt recipiat propter eam reſtaurationem ex matrice, & ex ſpiritu, & ex ſanguine, creaturq; vmbilicus, & qđ primo creatur tunc eſt panniculus, veruntamen veſicæ cordis, & epatis, ac cerebri præcedunt creationem vmbilicis, quãuis horum trium complementum illius ſubſtantiæ complemento poſtponatur. Et reuera primum membrũ quod creatur eſt cor, quamuis feratur Hipocras hoc dixiſſe de cerebro, & oculis, ſicut teſtificatur diſpoſitio pullorum in ouis. In ſequentibus autem capitulis dicit eſſe rectius, vt ſit primũ quod creatur epar, quoniam operatio prima corporis eſt nutrimentum. Sed eius ſermo probatur eſſe corruptus, quia non nutritur membrum animalis, in quo non eſt ſuſtentatio vitæ cum calore naturali. Si ergo eſt, ſecundum quod ipſe æſtimat, illud in primis creari oportet, cuius operatio præcedere debet. Neceſſe eſt autem vt creetur membrum, a quo procedit calor naturalis, & ſpiritus vitalis, ante creationem ipſum nutrientis. In mulieribus quidem tardiores ſunt embriones, quàm in maſculis. Eſt autem ſpatium ſpumæ ſex dierum aut ſeptem, in quibus informatiua informat embrionem, non petẽdo aliquid ea matrice, poſt hoc appetit. Eſt & inceptio lineatum atque punctorum tribus alijs diebus, ſiuntq; nouem. Deinde vero poſt ſex alios dies penetrat in toto ſanguinitas, & quandoque antecedit vno die, aut duobus, & fit illud vnde creatur, ſicq; ſiunt. 15. a cõceptione. Poſt hoc 12. diebus fit humiditas, caro. Iamque diſcernuntur fruſta carnis in tribus membris manifeſte, & alia ſeparantur a contactu aliorũ, & extenditur humiditas nuchæ, & quandoque poſtponitur, aut antecedit duobus diebus, aut trib. Deinde vero poſt nouem dies ſeparatur caput ab humeris, & extremitates a lateribus, ac ventre, ita vt diſcernat ſenſus in quibuſdam eorũ, & occultetᷣ in quibuſdã, ita vt ſentiat poſt illud quatuor dieb. cõpletis ſ. dieb 40. a cõceptione, aliqñ iũ & raro poſtponitur, vſq; ad 45. dies, minus aũt in hoc eſt vſq; ad 35. dies.

De creatura matricis, & nutrimento fœtus, eiuſque panniculis. Cap. XXXV.

MAtrix ſi quidem ex duabus tunicis eſt creata, quarum intrinſeca propinquior eſt ad hoc, vt ſit venenoſa. Ipſarumq; venarum orificia, quæ in ea figuatur matricis foramina nuncupantur, his embrionis, pannicul cõtinuatur, & ex his currit ſanguis menſtruus, & ex eis embrio nutritᷣ. Exterior vero tunica propinquior eſt ad hoc vt ſit neruoſa, ingroſſatur autem matrix, & inſpiſſatur in hora menſtruorum, quaſi impinguetur. Deinde vero cum purgatur extenuatur, & exiccatur. Et ipſa attenuatur iterum cũ magnitudine embrionis, & dilatatio eius eſt ſecũdum dilatationem corporis illius. Cum autem dicitur ꝙ matrix ſit neruoſa, non intelligitur ꝙ ſit ex neruis cerebri, ſed quia ſit ex ſubſtantia neruis ſimili, ſ. alba, ſanguine priuata, viſcoſa, extenſiua, nec ei adueniunt ex cerebro niſi nerui pauci quibus ſentit. Sanguis autem mẽſtruus in prægnante diuiditur in tres partes. Vnã. ſ. quæ conuertitur in nutrimentum. Aliam quæ ad mammillas eleuatur. Tertiã quoque quæ eſt ſuperfluitas ſtans, donec hora ueniat vt expellatur. Fętus quoq; tribus panniculis continetur. ſ. ſecundina, quæ comprehendit ipſum, & in ea venæ contexuntur in tranſuerſo, cuius pulſatiles in duas uenas diuiduntur, & eius quietę in unam uenam. Hic panniculus biles uocatur, & ad ipſum vrina fętus effunditur. Alio quoque qui dicitur abgas, & eſt profundatio ſudoris, nec eſt neceſſarium vas aliud ſuperfluitati egeſtionis, cum ſit illud ex quo nutritur ſubtile, in quo nõ eſt durities neque fex, neque ſeparatur ibi niſi aquoſitas vrinæ, vel ſudor. Tertius autem eſt panniculus fętui propinquior cæteriſque ſubtilior, ut aggreget humiditatem reſudantem ex embrione.

De cauſa maſculinitatis in fœtu. Cap. XXXVI.

CAuſa maſculinitatis in fętu eſt ſperma uiri, & caliditas eius, & abundantia ipſius, & conuenientia coitus in hora mundificationis, & prouocatio ſpermatis e a rene dextro, qui calidior eſt & altior, & epati propinquior. Vnde & eius ſperma calidius eſt, atque ſpiſſius: Similiter & quando cadit in dextro matricis. Regio quoque frigida, & tempus frigidum, & ventus ſeptentrionalis iuuant ad maſculinitatem, contrarium autem ad contrarium. Similiter & ætas adoleſcentiæ abſq; pueritia, & ſenectute. Et dicunt quidam ꝙ ſi currit ex dextro viri ad dextrum mulieris maſculinat. Si autem ex duobus ſiniſtris fęmininat. Si vero currit ex ſiniſtro ad dextrũ erit fęmina maſculina, & ſi contrario maſculus fęmininus. Dixerunt aũt pleriq; ꝙ non inuenitur in aborſu maſculus cõpletus an. 30. dies, nec fęmina an. 40. Prægnans maſculum habens eſt melioris coloris, & pluris leuitatis, & agilitatis, faciei quoq; mundioris, ac ſanioris appetitus, & quietorum accidentium. Sentit quoque grauedinem lateris dextri, quia plurimum generatur maſculus ex ſpermate ad dextram laterum matricis expulſo, quod accidit aut propter deſiderium illius lateris ad recipiendum, aut quoniam expulſio fit ex teſticulo dextro. Præterea quando mouetur fętus mouetur ex latere dextro prius. Lac quoq; currit in primis ad dextram pupillam, & prouocatur in primis. Eſtq; lac eius croſſum, viſcoſum, non tenue, & aquoſum. Item hmõi prægnans cum a ſtatione mouetur, prius dextrum pedem mouet, & cum erigitur ſuper manum dextram ſuſtẽtatur. Oculus quoque dexter ipſius leuioris eſt motus, atque velocioris. Maſculus poſt tres menſes mouetur, fęmina poſt quatuor. Signa vero ꝓgnantis cũ filia ſunt multitudo vlcerũ pedũ, & apoſtematũ eorum. Qñq; tamen huiuſmodi prægnans eſt cum maſculo, ſed non eſt maſculus niſi debilis, & eſt mollificatarum venarum.

De Signis maſculinationis in viro, & muliere. Cap. XXXVII.

VIr quidem faciens maſculos eſt fortis corporis, & æqualis carnis in duritie, & mollitie, multiq; ſpermatis magnorumq; teſticulorum, manifeſtarum venarum, fortis deſiderij, quem non debilitat coitus, & ex cuius dextro ſperma eijcitur. Cumq; adoleſcentis prius dexter teſticulus inflatur, tunc ipſe eſt maſculinans, cum vero ſiniſter fęmininans. Illi ſimiliter ad quem feſtinat pollutio, non a nocumento ſpermatis faciens eſt maſculos. Ex mulierib. autem maſculinans eſt illa, quę eſt ęqualis coloris, & formæ, non grauis corpore, neq; mollis, nec eius menſtrua ſubtilia ſunt cruda, nec pauca, aquoſa, & aduſta valde. Eius quoq; digeſtio bona eſt, & venæ apparentes ad exteriora procedentes, cuius ſenſus, & motus, ſecundum, ꝙ oportet naſtunt nec habet ventris ſolutionem aut conſtrictionem aſſiduam. Oculi eius decliues ſunt ad fuſcedinem abſq; ſubalbedine, habetq; gaudentẽ naturã, ac lętam aĩam. Puellę viripotentes in primis cum coeunt, velocis impregnationis ſunt, ꝓꝑ fortitudinem caliditatis earum, & paruitatem adipis matricũ ipſarum, & humiditatem earum. Ipſe quoque quibus velociter veniunt menſtrua, digniores ſunt, vt maſculos concipiant.

De cauſis conceptionis geminorum, & periculo fœtus. Cap. XXXVIII.

CAuſa conceptionis geminorum eſt multitudo ſpermatis, eiuſq; diuiſio in duo, vel plura. Eius quoque caſus in duos ventres. Incolumitas autem geminorum non eſt

plu-

plurima, itaque ſunt inter geminos dies plurimi, fiunt enim ſecundum plurimum ex vno coitu, raroq; contingit, vt ex coitu ſuper impregnationem fiat conceptio. Nam ſi fiat fit in mulieribus habentibus tenera corpora, quæ ſunt multorum pilorũ multique ſanguinis, propter fortitudinem caliditatis earũ. De ſignis autem geminorum, aut plurimum, eſt vt conſiderent vmbilicum nati primi continuus cum fœtu. Si non fuerit in ipſo ruga, neque nodus, non erit poſt natum primum filius, & ſi fuerint in ipſo rugæ, tunc erit pregnatio ſecundum numerũ rugarum. Suſpenſio quidem embrionis ex matrice, eſt quaſi ſuſpenſio fructus ex arbore, & ſicut maior timor, qui ſuper fructum habetur ne cadat. Eſt aũt cum eius complementum exiſtit, ſic id quod vehementius ſuper embrionem timetur ne fiat abortiuus, eſt apud principium conceptionis aut appropinquationem partus. Quapropter in his duabus horis oportet et aborſus cauſæ prædictæ caueantur, farmacum quidem ſolum eſt de ſumma cauſarum illarum, vnde oportet vt eius diſpoſitio caueatur ante menſem quartum, & poſt ſeptimum. Figura naturalis partus eſt et egrediatur ſuper caput ſuum, ſecundum rectitudinem oris matricis, abſque inclinatione, manibus eius ſuper coxas extenſis, quæ vero præter illam eſt, nõ eſt naturalis. Et formæ quidem exitus mali, quandoque interficiunt fœtum & matrem, quandoque autem vnum ex illis. Præterea cum fœtus naſcitur, & non inflatur vmbilicus eius, & non mouent, neque ſternutat, vſque ad tempus debilis eſt, & non viuit. Signa vero difficultatis & facilitatis partus ſunt, vt ſentiat mulier dolorem ante partum, & poſt in anterioribus. Nam ſi declinat ad pectinem, facilis fit partus. Si ad poſteriora debilis.

De Cauſis difficultatis pariendi. Cap. XXXIX.

Difficultas autem partus fit, aut cauſa prægnantis, aut cauſa fœtus, aut matricis, aut ſecundinæ, aut cauſa vicinantiũ & communicantium, aut horæ partus, aut obſtetricis, aut propter cauſas primitiuas. Cauſa prægnantis, vt quando ſtricta eſt aut debilis, ægritudine & fame paſſa, aut timida, aut impregnationi, vel partui non conſueta. Aut eſt annis debilis, vel plenitudine adipis, aut vehementis pinguedinis, habens ſtrictam altitudinem, aut eſt paruæ tolerantiæ in dolore &c. Cauſa fœtus, aut eſt propter genus eius, fœmina namq; penitus difficilioris eſt partus quàm maſculus. Aut propter magnitudinem eius, vel capitis ipſius, aut croſſitudinem corporis eius, aut propter multam eius paruitatem vel leuitatem, propter quam non ſubmergitur cum fortitudine, aut propter alterationem creaturæ ab æqualitate facili lubricitatis, vt ſi ſit habens duo capita, vel comprimat eum numerus embrionum, ſi fuerint. n. in vno ventre ſunt quinq; vel plures partus, & diuerſi. Præterea quandoq; fit difficultas partus, quia mortuus eſt fœtus, ideoq; non fit ei adiutoriũ per motum ipſius. Quandoq; vero quia figura exitus eius eſt non naturalis, vel quando ſuper pedes ſuos egrediuntur, aut ſuper latus ſuum, eiuſq; manus ſuper coxas plicatæ ſunt. Quod fit propter corruptionẽ motus embrionis, aut pp multam inquietudinem patientis. Ex his autem quæ ſecuritatẽ huiuſmodi faciunt, eſt vt inquietudo partus, & dolor ad inferiora declines ſint, anhelitus quoque ſit bonus. Cauſa vero matricis eſt, vt ſi parua ſit in qua coanguſtetur receſſus, aut valde ſicca, in qua non ſit lubricitas, aut conſtricta valde in creatione, aut propter conſolidationem ab vlceribus, & reliquis ſpeciebus conſtrictionis. Aut in ea ſit aliqua malarum ægritudinum, ſicut flegmon, aut vlcera, vel ragadiæ, & emorroides in matrice. Cauſa vero ſecundinæ fit, vt ſi non diruatur propter ſuã croſſitudinẽ, & ideo nec fœtus inueniat euaſionem. Aut ſi rumpatur ab eo velociter, & egrediãtur humiditates plurimæ ante complementum fœtus, & ſic euaſionem inueniat. Cauſa porro vicinantium fit, et ſi in veſica ſit apoſtema, vel aliud nocumentum ex fixione naturæ, & aliis, aut ſit in inteſtino fex ſicca plurima, vel apoſtema, vel colica alterius generis, aut emoroides, aut ragadiæ ani, vel ſi mulieris ilia ſint ſubtilia. Cauſa autem horæ partus eſt, vt ſi ſit fœtus velox in adminiſtratione partus, & ordinatione, & non depaſtus eſt a qualibet grauedine rei ſu per ſe. Propter cauſas denique primitiuas fit, vt ſi forte ſiat frigus, & deinde fortis conſtrictio membrorum partus, propter hoc enim in regionibus & temporibus frigidis difficilior fit, & quandoque perducit huiuſmodi difficultas ad magnificationem ventris, & inflationem mirach. Aut ſi calor fiat fortis, & inde fortis fiat mollificatio virtutis, aut ſi adueniat ei triſtitia, vel ſi mulier plurimum ſit vſa aromaticis, fiatque matrix eius aſſiduæ attractionis ad ſuperiora.

De Cauſis aborſus, & ſignis eius. Cap. XL.

Aborſus autem aut eſt ex cauſis primitiuis, ex percuſſione, vel caſu, vel exercitio ſuperfluo, vel ſaltu vehementi, præcipue ad poſteriora vel retro, qui multotiens facit deſcendere ſperma conceptum viſibiliter. Aut ex paſſionibus animalibus, vt ira vehementi, vel timore, vel triſtitia. Aut ex aeris frigore, & eius caliditate ſuperfluis, propter hæc. n. genus abbo rtum pregnanti. prolungatio balnei, ex hoc quòd magnificatur anhelitus. Balneum enim licet aborture faciat per lubricitatem, facit tamen etiam abortire per egreſſionem fœtus ad aerem frigidum. Quandoq; ẽt prouenit ex eius debilitate, propter defectum & mollificationem ipſius cauſa reſolutionis rei corporeæ, & ægritudinibus, & aſchiis, & fame vehementi, & euacuatione humoris, aut ſanguinis plurimi per medicinam, aut flebothomiam, aut ex leſione, aut ex fluxu ſanguinis menſtruorum plurimi. Et quanto filius maior eſt, tanto nocumentum in ipſo cum flebothomia plus eſt, aut ex repletione vehementi, aut ex ſatietate nauſatiua plurima, corrumpenti nutrimentum fœtus, & oppilante viam ad eum. Aut ex multitudine coitus mouente matricem, & proprie poſt ſeptimũ, multitudine quoq; balneationis, & ablutionis lubricante matricẽ. Præterea quandoq; fit a cauſa propter fœtum, vt eſt eius mors propter, quam expellit eum natura, propterque quando currit ex eo res virulenta, quæ matricem mordicat, ac lædit eam. Aut ſicut eſt debilitas eius, propter quam non ſimatur, aut propter panniculos eius, & inuolutione, quibus continetur. Cum. n. abrumpuntur, & mollificantur, & effunditur ex eis humiditas eorum, lædit matricem, & expulſiua mouet eam, & adiuuat eorum ad lubricitatẽ. Itẽ pp amplitudinem oris matricis, & paruitatem adunationis eius, aut ex humiditatibus in matrice, aut in orificijs venarum lubricantibus, & grauantibus. Fit etiam quandoque pp reliquas ſpẽs maliciæ complexionis in matrice ex calore vel fri. vel humi. vel ſicci. & paucitate nutrimenti fœtus. Præterea qñque fit ex ventoſitate in matrice, & ex apoſtemate. Plurimũ autem abortus fuctus in menſe ſecundo, vel tertio, fit ex humiditatibus ſuper orificia venarum matricis, ex quibus continetur venæ ſecundæ. Signa quidam aborſus ſunt, cum poſt ſoliditatem ſacram incipit mamilla detumeſcere. Cum ergo ſuperfluus prouentio lactis, & adeo frequens fit, donec mamilla detumeſcat, fœtum eſſe debilem, & abortum præparatum indicat, ſimiliter, & multitudo dolorum in matrice. Qñ ẽt factus in febre rabet, & accidit rigor, aut caput grauatur, & laſſitudo dominatur, & dolor in oculi profundo ſentitur, ſignat cauſas aborſus venire, & quod ipſæ faciant menſtrua prouenire, deinde vero abortiue.

De Anathomia membrorum. Cap. XLI.

Ex iſagogis Hipocratis. Anathomia eſt contemplatio, ſiue perfectio in interioribus membrorũ ſubſiſtentibus. Aliter Anathomia eſt incitio ſuperficiei, & denudatio eorum, quæ abſtracta erant, eorumque cognitio eam propria ratione. Hæc. n. comprehenditur poſitio corporum, natura quoq; & operatio ſingularum partium, & particularum. Corpus quidem hoĩs in tres partes gñales diuiditur. i. caput, pectus, pedes. In particulas autem multas ſpãliter autem conſtat de venis & arterijs, & neruis, & oſſibus, cartilaginibus, adipibus, ac cæteris ſpeciebus. Razi vbi ſupra. Membrorum in corpore quatuor ſunt genera, quorum principalia ſunt ista, & ad conſeruationem vitæ valde neceſſaria. Horum quædam nutritionis inſtrumenta ſunt vt ſtomachus, & epar, & eorum canales, & viæ quæ ad ipſa proueniunt, & ea & mer. Reliquæ quoque viæ quæ ab eis exeunt, vt inteſtina. Quædã vero ſunt inſtrumenta naturalis caloris, & conſeruationis eius. Quorũ prima ſunt cor & arteriæ. Secunda vero pulmo, & pectus, & quæcunque valet ad aeris attractionem. Quædam autem ſunt inſtrumenta ſenſus, & motus, & intellectualium actionum. Ipſa ſunt cerebrum, & nucha, & nerui, & muſculi, & chordæ, & his ſimilia, quæ ſunt neceſſaria ad complendam actionem, & paſſionẽ. In vnoquoque aũt iſtorum trium generum, vnum eſt principale, & operans, alia vero vt ſeruientia ipſiuſq; in ſuis actionibus adiuuantia. In primo genere principale inſtrumentum eſt epar, in ſecũdo cor, in tertio cerebrum. Et vnumquodque iſtorum aliis duabus connexum eſt, eiſque indiget. Epar namque niſi omnibus aliis membris nutrimentũ tranſmitteret, reſoluerentur. Ipſum vero niſi a corde calorem haberet, eius ſubſtantia, qua ſua cõpletur actio, non cõſeruaretur.

uaretur. Cerebrũ quoq; ſi non ab arterijs calefieret, nec à venis nutriretur, eius natura non conſeruaretur. Sed & muſculi pectoris, niſi à cerebro mouerentur, non poſſet aer attrahi, nec cordis conſeruaretur ſubſtantia, qua calor naturalis, qui in corpore eſt, euentatur. Quartũ genus membrorum eſt inſiſa principalia generationis, ſ. matrix, & virga, & teſticuli, & vaſa ſpermatis, quæ neceſſaria non ſunt ad vnius ſingularis perdurationem, ſed ad ſpeciei conſeruationem.

De Ordine & ratione membrorum ſimplicium. Cap. XLII.

AVicenna .i. can. Membra ſunt corpora, quæ generantur ex prima humorum commixtione. Horum alia ſimplicia ſũt, quorum. ſ. quælibet pars toti cõicat in nomine, & diffinitione, vt caro, & os, neruus, & ſimilia. Ideoq; ſimiliũ partiũ vocantur. Quædam verò compoſita, quorum. ſ. pars quælibet toti non cõicat in nõie, & diffinitione, vt manus, & facies, & hęc vocantur inſtrumentalia, eo q inſtrumenta ſunt animæ ad cõplendos motus, & operationes. Primum quidem membrorum ſimilium eſt os, quod durũ creatũ eſt, quia corporis eſt fundamentum, & ſuſtentaculum motuum. Poſt hoc eſt cartilago, quę oſſe mollior eſt, & ideo flecti põt, ſed omnib. alijs membris durior eſt. Creata eſt aũt, vt oſſium cum corporib. mollibus continuatio fieret, & vt durum cum molli non abſq; medio cõponeretur. Duro. n. molle lęderetur, præcipueq; in hora paſſionis, & conſtrictionis. Poſt has aũt ſunt nerui corpora. ſ. à cerebro orta, vel a nucha ad flectendum mollia, & ad ſeparandum dura. Ad hoc aũt creati ſunt, vt per eos mẽbra ſenſum habeant, & motũ. Poſt neruos ſunt chordæ, quæ quidem ab extremitatib. muſculorum oriuntur, & neruis famulantur, & ad membra tendentes mobilia, pleriſque ſua retractione retrahunt, membra pp muſculi contractionem, & congregationem, ac retroductionẽ. Poſt has ſunt ligamenta, quæ ſecundũ viſum, & tactum neruoſa ſũt, & ab oſſibus venientia, ad muſculos vadunt. Nullum aũt ligamentorum habet ſenſum, ne propter multum motum, & fricationem, quæ adhæret ei, doleret. Poſtea ſunt arteriæ corpora, ſcilicet, quæ ex corde naſcuntur concaua, in longitudine extenſa, neruoſa, & in ſua ſubſtantia ligamentalia, habentia, motiones, dilatando ſe, & conſtringendo, quæ ex quietibus diſcernuntur. Ad hoc autem creatæ ſunt, vt cor euentetur, & ab eo vapor fumoſus expellatur, & ſpũs membris corporis diſtribuatur. Poſt hæc aũt ſunt venæ, quæ ſimiles arterijs exiſtunt, ſed ſũnt ab epate, & ſunt quietæ. Ad hoc quidẽ creatæ, vt ſanguis mẽbris, quæ ſunt in corpore partiatur. Deinde ſunt panniculi, quę ſunt corpora de filijs neruoſis, non ſenſu perceptis, contexta, dilatata, & aliorũ corporum ſuperficies cooperientia, & continentia eapropter inuamenta, ex quib. eſt, vt ſummã eorũ in ſua figura, & factura cuſtodiant, & vt ab alijs corporib. ſuſpendant', & eis innectant mediantibus neruo, & ligamento, quæ fila facta fuerunt, ex quibus, & ipſi texti fuerunt, & vt membra ſecundũ ſui ſubſtantiam non habentia ſenſum, per ipſos habeant ſuperficiẽ per ſe ſui eſſentia ſentientẽ, vt pulmo, & epar, & ſplen, & renes. Hæc. n. ſubſtantia ſua nullo mõ ſentiunt, ſed nec illud ſentit, qđ in eis per. uſſionẽ facit, niſi quod ſuper ea de panniculis exiſtit. Cumq; in eis accidit ventus, aut apoſtema ſentitur, ſed ventũ ſentit panniculus accidentaliter, propter extenſionem, quæ contingit in ipſu. Apoſtema verò ſentit principium panniculi, & eius appenſionem accidentaliter, eo q membrum apoſtematis grauitate laxatur. Poſt hæc autem eſt caro, quæ eſt locorum vacuorum impletio, in eorum membrorum ſitu, in corpore exiſtentium, & ipſorum fortitudo qua ſuſtentantur.

De differentia membrorum, ſecundùm virtutes, vel actiones. Cap XLIII.

IN vnoquoque vero membro eſt virtus naturalis, qua res ei nutrimenti completur. Et huius quidem eſt nutrimentum attrahere, retinere, aſſimilare, vnire, ſuperfluitatem expellere. Et poſt hoc quidem membra diuerſificantur, quædã enim præter hanc virtutem habẽt, & aliã quæ ab ipſis ad aliud procedit, quædã vero non habent. Itẽ quædam præter hãc habent inſuper virtutẽ, quæ eis ab alio influit, & quædam non. Facta igitur compoſitione ſequitur, q eſt membrũ ſuſcipiens, & non tribuens. In cerebro nanq;, & epate cõuenerunt oẽs medici, q vnumquodq; eorũ virtutem vitæ ſuſcipit, vt calorẽ naturalem, & ſpũm à corde, vnũquodq; ẽt eorum hẽt principiũ virtutis, quã alij tribuit, nam cerebrum præbet ſenſum, ſecundum quoſdam abſolute, ſecundum quoſdã nõ abſolute. Et epar principium eſt nutrimenti ſecundum quoſdam abſolute, ſecundum quoſdam non abſolute. Caro vero ſentiendi virtutem, & vitæ ſuſcipit, & non eſt alicuius virtutis principium, quàm alij vllo modo tribuat. Cor aũt (vt ait magnus Philoſophus) eſt mẽbrum tribuens, & non ſuſcipiens. Ipſum. n. eſt omnium virtutũ prima radix, & omnibus alijs mẽbris virtutes ſuas tribuit, quibus nutriuntur, & viuunt, & quib. comprehendunt, & quib. mouentur. Medici verò, & quidam primorum Philoſophorum, has virtutes in membria partiti ſunt. Sed Philoſophi quidem ſermo, cũ ſub illiter certificatur eſt veracior, medicorum aũt manifeſtior. Non eſt autem curandum vtrum cor ſit principiũ ſenſus, & motionis cerebro, & virtutis nutrientis epati, an non. Cerebrum. n. ſiue per ſe, ſiue per cor hoc habeat, principium animalium actionum exiſtit aliorum comparatione, & epar ſimiliter principium eſt actionum naturalium nutrientium, comparatione aliorum.

De Membris principalibus, & eis deſeruientibus. Cap. XLIIII.

ITerum membra quædam ſunt principalia, quædam principalibus deſeruientia, quædã aũt non principalia abſq; ſeruitio. Membra principalia ſunt, quæ primarum virtutũ in corpore exiſtentium principia habent, quæ ad hoc neceſſaria ſunt, vt ſingulare, aut ſpẽs perdurent. Et ſecũdum ſingularitatis quidẽ durabilitatẽ principalia ſunt hæc tria, cor, epar, & cerebrum. Cor quidẽ eſt principium virtutis vitæ. Et cerebrũ quidẽ eſt principium virtutis ſentiendi, & mouendi. Et epar quidem eſt principium nutriendi. Sed ſecundũ ſpeciei durabilitatẽ ſunt principalia hæc tria, & ẽt aliud quartum, quod ſpeciei ꝓprium eſt. ſ. teſticuli, qui ad vnã quidem rem neceſſarij ſunt. ſ. ad ſperma generandum, quo genealogia cõſeruetur, & ad aliã iuuatiui. ſ. vt complementum formæ detur, & completio maſculina & fœminina conſeruetur, quæ ſpecieb. aĩalis accidentia ſunt, & ſeparabilia. Membrorum autẽ deſeruientium, alia deſeruiunt ſeruitute præparatoria, alia verò ſeruitute latoria. Præparatoria ſeruitus eſt antequã principale operetur. Latoria verò poſt. Cordis ſeruiens pręparator eſt ſicut pulmo, & eius ſeruiens lator eſt, ſicut arteriæ. Cerebri præparator eſt, vt epar, & alia nutrimenti membra, & cuſtodiæ ſpũs. Lator autẽ ſicut nerui. Epatis præparator, vt ſtomachus. Lator venæ. Teſticulorum præparator, vt membra, quæ ſperma generant, antequam ipſi. Lator autem virga in viris, & venæ, quæ ſunt inter illos, & ipſam. In mulieribus etiam ſimiliter venæ, quæ ſperma ad locum conceptionis impellunt, habẽt inſuper & matricẽ, per quã ſpermatis cõpletur vtilitas. Galienus aũt dixit, q mẽbrorũ alia ſunt, quæ operationem tantum efficere habent, vt cor. Alia quæ iuramẽtum tantum, vt pulmo. Alia quæ vtrunque, vt epar.

De differentia membrorum, ſecundum creationis ſua materiam. Cap. XLV.

ITem membrorũ alia generantur ex ſpermate, & hęc ſunt membra ſimilium partium, præter carnem, & adipẽ. Alia vero ex ſanguine ſicut adeps, & caro, quod. n. eſt pter hic duo generatur ex duob. ſpermatibus, ſ. maris, & fœminæ. Sanguis aũt, qui in tempore menſtruorum à muliere ſeparabatur, fit nutrimentum. Sed alia pars eius eſt, quæ conuertitur in ſimilitudinẽ ſubſtantiæ ſpermatis, & membrorum, quæ ex eo generantur, & fit nutrimentum augmentans ipſum. Alia quæ non fit nutrimentũ adhuc, ſed eſt conueniens ad hoc, vt coaguletur ad implenda loca mẽbrorum primorum vacua, fitq; caro, & adeps. Alia verò eſt ſuperfluitas, quæ nulli harum duarum rerũ bona eſt, & remanet vſq; ad horã partus, quã natura vtpotẽ ſuperfluam expellit. Cumq; parturitur infans, ſanguis quẽ ipſius epar generat, huius ſanguinis vices ſupplet, & generatur ab eo, qđ ab illo ſanguine generabatur. Et caro quidẽ ex ſanguine generatur ſpiſſo, quẽ caliditas, & ſiccitas coagulant. Adeps autẽ ex eius aquoſitate, & vnctuoſitate, quã frigiditas coagulat, & ideo caliditas eã reſoluit. Mẽbra quidẽ, quæ creata ſunt ex ſpermate, cum ſolutione continuitatis patiuntur. Certa continuitate non reſtaurantur, niſi pauca ex eis, & in paucis habitudinibus, & in ætate pueritiæ, & ſicut oſſa, & rami venarum parui, non autẽ magni, neq; arteriarum. Cum. n. aliqua pars, eorum ſeiungitur, nihil loco illius naſcitur. Et hæc quidẽ ſunt ſicut oſſa, & nerui. Illa vero, quæ ex ſanguine creata ſunt, poſt perditionem ſuã renaſcuntur, & continuantur tali ſubſtantia, quali ſunt ipſa, ſicut caro. Illud quidẽ quod generatum eſt ex ſanguine, in quo adhuc exiſtit virtus ſpermatis, dum nondũ inter ipſum, & ſperma, niſi tempus interceſſerit paruum, quãdiu tollitur renaſci poteſt, ſicut dentes in pueritia, cum aũt ſanguis ad aliã cõplexionẽ fuerit conuerſus, non iterũ renaſcetur. Item membra quędã ſunt, quorum cõplexio ſanguini propinqua eſt, & ideo non indiget ſanguis in eorum nutrimento multotiens conuerti, ſicut carnis. Quapropter in ea, neq; foramina facta ſunt, neque ventriculi, in quibus aliquandiu nutrimentum quod ei dirigitur

immoretur, & deinde ex eo cito mutatur. Sed illico cum ei nutrimentum occurrit, in ipſam conuertitur. Quædam vero ſunt, quorum complexio à ſanguinia complexione valde remota eſt, & ideo cum neceſſe fuerit ſanguinem ea nutrire, oportet vt in ſimilitudine ſubſtantiæ eorum multis conuerſionibus ordinatim conuertatur, ſicut os. Quapropter in creatione, aut vnum foramen poſitum fuit, in quo nutrimentum tādiu cōtineat, donec in eius ſimilitudinem paulatim conuertatur, ſicut in oſſe cruris, & adiutorij, aut multa foramina in eis diuiſa, ſicut in oſſe mandibulæ inferioris. Membra verò fortia ſuperfluitates ſuas ad membra debilia ſibi vicina expellunt, ſicut cor ad aſcellas, & cerebrum ad loca, quæ ſunt poſt auriculas, & epar ad inguina.

De Differentiis membrorum ſecundum formam. Cap. XLVI.

ITerum omnia membra carnoſa, aut villoſa ſunt, ſicut caro quæ eſt in muſculis, aut villis carentia, ſicut epar. Et nullus quidem motus fit, niſi per villos. Sed voluntarius fit cauſa villorum, qui ſunt in muſculis. naturalis autem ſicut motus matricis, ac venarum. Et compoſitus ſicut motus tranſglutiendi fit villis proprijs, et formā ex ſitu longitudinis, & latitudinis, & tranſuerſionis. Et illi quidē, quæ in longitudinem protēduntur, ſeruiunt attractioni. Qui verò in latitudinem tendunt conſtringentes expulſioni, qui verò ex tranſuerſo retentioni. Membrorum autem, quæ tunicam habent vnā, ſicut venarum, & veſicæ, tres villorum ſpecies ad inuicem ſunt textæ. Membrorum verò, quæ duas tunicas habent, villi qui in latitudinem tendūt, ſemper in eorum extrinſeca ſunt tunica. & alij duo in intrinſeca. Qui ideo ſic creati ſunt, ne attrahendi, & expellendi villi ſimul eſſent, melius n. erat, vt villi attrahendi, & retinendi ſimul eſſent, niſi in inteſtinis, quia non indigent multa retentione, ſed attractione, & expulſione. Membrorum aūt neruoſorum corpora à ſui ſubſtantia alteria continentium, quędam tunicam vnam habent, quædam ex duab. conſiſtunt, & ſic propter iuuamenta multa creata fuerunt. Quorū vnum eſt multa neceſſitas cuſtodiæ fortitudinis ſuæ corporeitatis, ne findantur cauſa fortitudinis motus eius, quod in eis cōtinetur, ſicut arterię. Secundū eſt neceſſitas multæ cuſtodiæ in re corporis, quod in eis eſt reconditum, ne reſoluatur, & egrediatur. Tertium eſt, quia cū alicui membro neceſſariū fuerit, vt eſſet ipſius attractio, & expulſio motu vehementi, factum eſt vtrinq, earum ſingulariter inſtrumentum ſine permixtione, talia ſunt ſtomachus, & inteſtina. Quartum, quia cum voluntas fuerit, vt vnaquæque membri tunica operationi propriæ præparata ſit, & vnaquęque duarum operationum acciderit propter complexionem, ab alterius operationis complexione diuerſam, melius fuit inter eas diuidere, ſicut in ſtomacho virtus eſt ſentiendi. quæ non eſt niſi in membro neruoſo, & digerendi, quod non fit, niſi per membrum carnoſum. Vnicuiq; igitur harum duarum rerum poſita eſt tunica per ſe. ſ. neruoſa ſenſui, carnoſa digeſtioni. & intrinſecam quidē fecit natura neruoſam, extrinſecam verò carnoſam, quia poteſt operatio digerentis ad id, quod digeſtum eſt in potentia ſine occurſu peruenire. Sentiens autem non poteſt aliquid ſentire, niſi obuiet ei ſenſui, ſcilicet tactus.

De Spiritibus. Cap. XLVII.

RAzi in lib. Regalis diſpoſitionis, Ser. 2. Supereſt iam res naturales diuidendo, ſpeculatio de ſpiritibus, per quos ſanitas corporis, & ſubſiſtentia fit, oēſq; ipſius complentur actiones. Dico ergo ſpūs eſſe tres. Primus eſt naturalis. ſecūdus vitalis, tertius animalis. Naturalis in epate generatur, & ab eo per venas non pulſantes in oē corpus mittitur, virtutemq; naturalem conſtituit, & eius bene format actiones, ac perficit. Huiuſmodi aūt generatio fit ex meliori ſanguine, qui eſt in epate, ſcilicet claro, ſubtil. mundo, ac puro, cui nullus aliorum miſcetur humorum, vel ſuperfluitas, eiuſq; digeſtio eſt in vltimo decoctionis. Vitalis in corde generatur, à quo per venas pulſantes in omnia corporis membra mittitur, vitalemq; virtutem confortat atque cuſtodit, & eius habitudines informat, ac perficit. Huius generatio fit ex ſubtilis vapore ſanguinis clari, ac mundi, & ex aere per reſpirationem inducto. Animalis autē in ventriculis cerebri generatur, ac per neruos ad omne corpus mittitur, animalemq; cōſtituit virtutem, ac ſolidat, & in habitudine ſua conſeruat. Huius generatio ex vitali ſpiritu fit, qui à corde per duas venas pulſantes ad cerebrum aſcendit. Quæ ſcilicet venæ dictæ iuueniles ad cerebrum tendunt, & per craneū tranſmittuntur vſque ad locum, qui cerebri ſedes, & baſis dicitur, illicque multiformiter diuiduntur. Harum diuiſiones adinuicē iterū miſcentur, & in ſeipſis retorquentur, ac reuoluuntur, ita quòd ex eis tela reti ſimilis efficitur. Dehinc vero tela coaduntur, ſuntque ex eis duæ venæ pulſantes prioribus ſimiles, quæ ſuperiora loci illius aſcendentes, ibidem diſtribuuntur. Spiritus itaque vitalis, cum à corde aſcendens, ad hoc rete peruenerit, & in multitudine venarum eius omnes reflexus pertranſierit, ibiq; diutius permanſerit, & in vltimo maturationis decoctus, clarusq; fuerit, fit ab eo ſpiritus animalis. Ob hoc ergo illud venarum rete paratum eſt, vt decoqueretur ſpiritus vitalis, decoctusq; fieret animalis, ſicut & mammæ decoctioni ſanguinis paratæ ſunt, vt fieret lac. teſtes quoque ſpermatis maturationi. Spermati namque vaſa præparata ſunt, aliæ, ſcilicet inuolutiones ac retorſiones quę in teſtibus ſunt, vt in eis mora prolongetur ac maturetur, & in eorum naturam quam habent ſpermati cōfiguratam immutetur. Sic & lacti venæ præparatę ſunt à vena concaua aſcendentes ad mamillas, quo eius in ipſo aſcenſu mora diffeiatur, ac decoquatur, & in naturam lactis ſimilem ac vicinam alteretur. Ad hunc igitur modum & amplicatio venarum in cerebro facta eſt, propter animalis ſpiritus generationem ex vitali, qui in ea immoretur, ac ſubtilietur, & excoquatur. Dehinc autem ab hoc reti per duas venas, quæ ex illis omnibus congregantur, ad duos proræ cerebri ventriculos mittitur, illicque ſubtiliatur, & quæ illi fuerant immixtæ ſuperfluitates, ad nares. & palatum repelluntur. Ab illis autem ad poſteriorem cerebri ventriculum mittitur, puppim, ſcilicet per meatum, quę duobus interiacet ventriculis, vel vaſis; quæ ſunt medius cerebri ventriculus, & puppis, meatus autem hic non ſemper eſt apertus. In eius enim ventre corpus eſt vermi ſimile, illum oppilans, donec naturæ cura repellat à medio ventriculo ad poſteriorem, eoque reducto meatus aperitur, & quod mittendum eſt tranſmittitur. Dehinc ad ſuum aliud locum reducit, & per ſpiritum, qui in vaſe puppis eſt fit motus, per illum autem qui in prora ſenſus & fantaſia, per inhabitantem verò medium cerebri ventriculum cogitatio. Hic itaque ſpiritus, qui in cerebro eſt, organum eſt animæ, per quod & ſenſus fit, & motus voluntarius.

De Virtutibus vitalibus. Cap. XLVIII.

AVicenna in. I. canone. Virtutum genera tria ſunt, ſ. vitaliū, naturalium, animaliū. Et vnaquæque (ſicut phyloſophis viſum eſt) proprium habet membrum, quod eius minera exiſtit, & a quo operationes eius procedunt. Virtutis enim animalis ſedes eſt cerebrum. Virtus autem naturalis duplex eſt, vna. ſ. nutritiua, cuius ſedes eſt epar. Alia generatiua, cuius habitatio, & operationum ipſius prouentus ſunt teſticuli. Virtutis vero vitalis ſedes eſt cor. Omnibus autem phyloſophis maiori, id eſt Ariſtoteli viſum eſt, q omnium virtutum iſtarum principium ſit cor. Sed primarum operationum earum manifeſtatio in his exiſtit principijs, ſicut apud medicos, cerebrum eſt ſentiendi principium. Et poſt hoc quælibet ſpūs per ſe membrum hēt, in quo manifeſtatur ipſius operatio. Virtutum naturalium aliæ ſūt miniſtrantes tantum, alię miniſtratę. Miniſtrātes ſūt duo ſunt genera. Vnum genus miniſtrat in re nutrientis, ad hoc vt in indiuiduū remaneat, & hęc in duas ſpecies diuiditur. ſ. nutritiuam & creſcitiuam. Alterum genus in re nutriente miniſtrat, ad hoc, vt remaneat ſpecies, & hęc ſimiliter in duas partitur, in generatiuā, ſcilicet & informatiuam. Virtus nutritiua eſt illa, quę nutriens in nutriti conuertit ſimilitudinem, vt per ipſum reſtauret quod diſſolutum eſt. Creſcitiua vero eſt illa, que in totum corporis addit diametrir, ſecundum proportionalitatem naturalem, vt ipſum ad augmenti finem perducat per illud, quod ipſum ex nutriente ingreditur. Itaque nutritiua creſcitiuæ ſeruit, quoniam affert quandoque nutriens et quod diſſoluitur æquale, quandoque minus, quandoque plus. Sed creſcentia non erit, niſi cum quod ingreditur plus fuerit eo, quod diſſoluitur. Non tamen totum illud quod taliter exhibet, creſcentia eſt. Impinguari autem poſt iuuentutem in ętate conſiſtentię creſcentia non eſt. ſecundum prędictam creſcentię diffinitionem. Generatiua virtus eſt quę vim generationis miniſtrat. Huius duę ſunt ſpecies. Vna quę in maſculis & fęminis ſperma generat. Altera virtutes quæ ſūt in ſpermate diuidit, & permiſcet eas temperando, ſecūdum quod vnicuique membro conuenit, dans nec non complexionem propriam. Et oſſi ſimiliter, & arterijs. Hanc vocant medici virtutem immutatiuam primam. Virtus autem informatiua imprimens, id eſt ſigillans, eſt illa, ex qua præcepto ſui creatoris membrorum lineatio prouenit, & ipſorum figuratio, & concauitates, & foramina, & lenitas, & aſperitas,

aſperitas, & eorum ſitus, ipſorumq; cõitas. Ad vltimum & operationes quæ ex finibus dimenſionũ curſũ pendent, & huic quidem virtuti miniſtrant nutritiua, & creſcitiua. Virtutes aũt naturales, q̃ miniſtrant tñ in virtuti nutritiuæ miniſtrãtes ſunt, & ſunt quatuor. Attractiua creata eſt ad attrahendũ nutrimentum, quæ qdem hoc operatur villis mẽbri, in quibus ipſa eſt ſecundũ longitudinem, protenſis. Retẽtiua creata eſt, vt nutrimẽtũ, ſiue nutrimentum, retineat, dũ virtutes ipſum immutantes operantur in eo, quod quidem, efficit villis ex diuerſo protenſis, q̃nque & illi, qui ſecundum latitudinem incedunt, auxiliũ præbent. Digeſtiua eſt, quæ ipſum nutrimentum in eſſentiam aptã conuertit, virtutũ in ea permutationẽ facientiũ, & cõplexionẽ, quæ conuerſioni nutrienti in effectu cõpetẽs eſt. Hæc eſt.n. eius operatio in nutrimento, q̃ vocat̃ digeſtio, eius aũt operatio in ſuperfluitatibus eſt, vt ſi poſſibile ſit, eas in hanc mutet diſpõnem, quæ etiam vocatur digeſtio, aut vt earum egreſſionẽ a membro in quo ſunt retentæ facilem efficiat, cũ expulſione earum attenuando eſſentiam, ſi qd̃ prohibet, fuerit craſſities. Aut incraſſando, ſi quod vetat, fuerit tenuitas. Aut inſcidendo ſi viſcoſitas, & hæc operatio vocatur maturatio. Expulſiua eſt quæ ſuperfluitatem expellit ex nutrimento reſiduam per foramina ſibi præparata, vel ſi non ſint ibi præparata foramina, a nobili expellit ad ignobilia, & a duro ad laxũ. His aũt quatuor virtutibus naturalibus quatuor primæ ſeruiunt qualitates, caliditas.ſ. & frigiditas, humiditas, & ſiccitas. Sed caliditatis ſeruitium omnibus quatuor pro certo eſt eſſe. Frigiditas autem q̃uis alicui earum ſeruit accidentaliter, ſed nõ eſſentialiter. Nam quod eſſentialiter ineſt ei, oĩbus virtutibus eſt contrarium. Eſt.n. ſtupefaciens, & mortificans, & ab oĩbus prohibens operationibus. Ad retentionem tñ faciendam accidentaliter confert, quia villos ſecundum bonæ comprehenſionis figuram tenet. Sic etiam digeſtiuam, & expulſiuam aliquo modo iuuat.

De Virtutibus animalibus. Cap. XLIX.

Virtus animalis eſt illa quæ cum in mẽbris recepta fuerit, ea præparat ad recipiẽdam virtutem ſenſus, & motus, & operationẽ vitæ, quibus & admiſcentur motores & ipſæ motiones, eo q̃ in eis reperiuntur dilatationẽ, & cõſtrictionẽ, quæ accidunt ſpiritui, qui huius operatus eſt virtutis. Virtutis animalis duæ ſunt ſpecies, comprehenſiua.ſ. & motiua. Cõprehenſiua quoque ſubdiuidit̃, nam alia cõprehendit manifeſte, & hæc eſt ſenſibilis, quæ ſecundũ quoſdam in quinque ſenſus diuiditur, & in octo ſecundum alios, vt.ſ. tactus quatuor ſenſus ſpãles comprehendat, ſicut alibi dictum eſt. Alia vero, comprehendit occulte, & hæc iterum quinque ſpecies habet. Prima eſt ſenſus cõis & fantaſia, & apud medicos quidem ſunt vna virtus, ſed apud philoſophos duæ. Nam ſenſus cõis eſt illa vis, quæ oĩa ſenſu percepta recipit, & eorũ formas patitur. Fantaſia vero illa, quæ eas cuſtodit poſtquam coniunguntur, & retinet eas poſt ſenſus abſcentiam, huius virtutis ſedes, & operationis eius principium eſt anterior cerebri panniculus. Secunda eſt imaginatiua, quæ & cogitatiua a medicis q̃nque dicit̃. Nam quam quando ſub imperio æſtimatiuæ virtutis operatur, vel ipſamet ad operationem, tũc penitus vocatur imaginatiua, qñ vero ſub rationis imperio cogitatiua, qñ vero ſub rationis imperio cogitatiua. Inter hanc & primam eſt differentia, quia prima recipit & cuſtodit, tñ illud quod ad eam de formis ſenſu perceptis peruenit. Iſta vero in his quæ imaginatione ſunt recondita ſe exercet, componendo, & diuidendo, ſingulaſq; formas, ſicut ad eam a ſenſu peruenerunt, & & aliis ab eis diuerſas, ſicut hoiem volantem quod fantaſia nõ facit. Huius ſedes eſt ventriculus cerebri medius. Tertia eſt æſtimatiua, quæ.ſ. aial indicat, q̃ lupus eſt inimicus, & qui annonam præbet amicus, a quo nec fugiendũ eſt, & q̃ filius eſt dilectus. Huius inſtrumentorum eſt ſecunda.ſ. imaginatiua, & differt ab ea qm̃ huius operationes iudicium ſequitur, illius aut non, Et illius operationes ſunt in ſenſu perceptis cõparationẽ facere. Huius autem intentiones illorum extra ſenſum iudicare, ita differt a prima, quia fantaſtica ſenſu percepta retinet, hæc aũt in ſenſu perceptis intẽtiones diſcernit, nõ ſenſu perceptas, hanc quidem medicus non conſiderat. Quarta vero ſecundum philoſophum, quæ eſt tertia ſecũdũ medicũ, eſt conſeruatiua, & memorialis, & eſt theſaurus eius quod ad æſtimationem pertinet de intentionibus, ſicut fantaſtica eius, quod ad ſenſum de formis ſenſibilibus. Huius locus eſt poſterior cerebri ventriculus. Verum aũt virtus memorialis & conſeruatiua, & illa quæ reducit id quod eſt abſcens ad memoriam, ex his quæ ab æſtimatiua ſunt repoſita ſit virtus vna, vel duæ, non eſt medici curare, quia qualitercunque ſint, impedimenta q̃ eis accidunt homogenea ſunt. Sunt.n. nocumenta quæ ventriculo poſteriori accidunt, vel de genere complexionis, vel de genere compoſitionis. Quinta eſt humana rationalis, quam medici quoq; non conſiderant, ſicut nec æſtimatiuã. Non.n. curant niſi de virtutibus illis, ex quibus cũ in ſuis impedimẽtis immediate accidit læſio, prouenit ægritudo. Nã ſi accidit operationi vnius impedimentum cũ alterius, ſufficit eum ſcire diſpõnem illius cui accidit ſiue medio, vt.ſ. ei tũ medicinã occurrat. Tres itaq; tm̃ conſiderat medicus. Motiua virtus eſt illa, quæ chordas contrahit & laxat, pp quod membra mouentur, atq; iuncturæ ſua dilatatione, ac flexione. Huius penetratio in neruis eſt, qui cum lacertis ſunt continui. Eſt & genus quod ſecundum ſpecificationẽ principis motuum ſpecificatur. Actor. De membris & virtutibus, & eorum actionibus plenius dictum eſt ſuperius, vbi actum eſt de natura hominis.

De Coloribus. Cap. L.

His dũt rebus naturalibus quæ per ordinem digeſtæ ſunt quidam (vt ſupra dictum eſt) alia quatuor adiiciunt.ſ. ætates colores, figuras, maris, & fœminæ differẽtias, vñ de ætate, & ſexu paulò ſuperius diximus, nunc de cæteris breuiter aliquid tangamus. Iohannicius. Color cutis fit ab humorum abundantia, aut ab æqualitate, vel inæqualitate. Ab æqualitate eſt ille, qui compoſitus eſt ab albedine, & rubedine. Ab inæqualitate vero procedunt niger, citrinus rubeus, glaucus, & albus. Color quidẽ rubeus, & niger, & citrinus ſigñt calorem dñantem corpori. Citrinus aũt ſolus deſignat coleram rubeam. Niger vero ſolus coleram nigrã. Rubeus ſolus ſanguinis abũdantiã. Albus aũt & glaucus, abũdantiã, ſed frigiditatẽ albus ex fleg, glaucus ex melancolia ſuas cãs hñt deſignant. Ab exterioribus pleriq; colores adueniunt, vt ex frigore Scotis, ex calore Ethyopibus, & ex aliis multis accidentibus, ſunt & alij ſpãles colores, vt ex timore, vel ira, vel triſtitia, vel ex aliis animi motionibus. Colores capillorum quatuor ſunt.ſ. niger, rubeus, glaucus, canus. Niger ex abundantia coleræ nigræ, vel aduſtione multa ſanguinis, aut ex multitudine caloris non aduſtiui, vnde ſemper ſunt capilli rubei. Glaucus aũt ex abundãtia melancoliæ. Canities vero fit ex nimia defectione caloris naturalis, & ex defectu putridi flegmatis, quod plurimum fit in ſenibus. Colores & oculorum ſunt quatuor.ſ. niger, ſubalbidus, varius, & glaucus. nigredo fit ex defectu viſibilis ſpiritus, aut ex perturbatione ſpiritus ipſius, aut ex penuria criſtallini humoris, aut quia idem humor plurimum recedit intus, aut modico humore albugineo, aut ex perturbatione ipſius, aut ex abundantia qualitatis eius humoris. Subalbidus vero fit ex ſe ptem ac ſua contrariis ſuperioribus.i. ex abundantia viſibilis ipſius, aut ex claritate ipſius &c. Varius aũt color, vel glaucus, fit, ſi ea conueniunt quæ nigredini & ſubalbedini accidunt. Et varius quidem color ſignificat viſibilem abundare, magis acclareſcere in ſua varietate. Glaucus aũt eundem ſpiritum abundare minus, & ſubnigreſcere in ſua glaucedine. Razi in Almãſore ij. parte. Color ruffus, aut rubeus, ſanguinis, & caloris innuit multitudinem. Color aũt inter rubeum, & albũ medius, æqualem ſignificat cõplexionẽ, ſi cum hoc etiam cutis nuda fuerit a pilis. Color flauus ſignificat inſtabilitatem, & maniam, Rubeus & clarus verecundiam. Viridis, aut niger multum prauitatem.

De Figuris corporis, & primo de pinguedine, & macie. Cap. LI.

Iohannicius. Qualitatũ corporis ſunt.v. modi.ſ. craſſitudo nimia, macies extenuata, ſinthesis, ſqualiditas. Pinguedo fit ex frigiditate, & intenſa ſiccitate. Macies ex caliditate, & non oĩa ſiccitate. Synthesis ex caliditate & humiditate. Squaliditas ex frigiditate, & intẽſa humiditate. Aequalitas vero fit ex humorũ æqualitate. Et hæ ſunt corporis formæ. Ex lib. de regimine ſanitatis. Figuræ corporis ſunt ſex.ſ. pinguedo, macies, temperies, ſoliditas, raritas, & mediocritas. Inter pinguedinem & maciem temperata ſunt laudabiliora, quia ſaniora ſunt & magis cæteris ſufferentia. Calor enim naturalis horum corporum fortis eſt, & digeſtio perfecta, vnde mẽbra fortia ſunt ad expellenda nociua, quia ipſa cõpoſitio nõ eſt niſi de grata cõplexione. Pinguia vero peſſima ſunt maxime ſi ſunt naliter. Hæc.n. corpora ſunt peſſimis morbis apparata, quia naturalis eorum calor defectus eſt pro

pter

pter anguſtiam venarum. Cauſa ergo anguſtiarum venarum duplex eſt, vel ea defectiuoc caloris naturalis, vel quia præmuntur & coarctantur venæ ex carnium multitudine. Hi parũ viuont, quia anguſtia venarum eſt cã deficiendi calorem naturalẽ, rurſus eorũ ſpiritus indigentia, hæc quoq; oĩa ſunt p abundantiã humorũ in corpore coadunatã, quę eſt prolixorũ morborũ materia, ſicut eſt anhelitus difficultas, apoplexia, paralyſis, & ſimilia. Hĩ pp grauitatẽ ſuorũ corporum nequeunt aliquod operari exercitium, vel laborem. Qui quoq; ſi exercuerint moleſtiſſimi erunt. Motus aũt exercitij, calorẽ confortat naturalẽ, & fortitudo caloris naturalis eſt cauſa digeſtionis. Quod ſi multum digerunt, craſſicies eorũ augmentabitur & augmentata craſſicie, venæ eorũ fiunt plus anguſtæ, vnde aer cũ flamine intrans non inuenit aditũ quo ad totam corpus veniat. Ideoque fit cã calorẽ naturalem ſuffocandi, & ſubitaneæ mortis. Macies vero moleſta eſt, quia ſicca, vnde & hi qui ſunt hmõi non durant exercitia, quia calefaciunt & deſiccant corpora, vnde ſunt cã augmentandæ in eis maciei, ſi & nequeunt pati calorem vel frigiditatẽ, qui cito perforantur vſque ad interiora pp carnis paucitatem. Qui ſi ceciderint ſuper ſolida corpora, vel ipſa ſuper eos, illico magnã patiuntur moleſtiã, franguntur. n. oſſa eorũ, quia ſunt denudata carne, quibus ſacmacia eſt inconueniens, maxime ſi macies habuerint hipocondrias. Sunt. n. ad ſoſſim apparati pp ſiccitatẽ corporum eorum, & quia hæ duæ figuræ tantæ peſſimitatis ſunt oportet vt macilentiam incraſſemus, & craſſam extenuemus.

De Soliditate corporum, & humiditate. Cap. LII.

CORpora vero quæ ſunt inter ſoliditatem & raritatẽ mediocria minus cæteris ægra ſũt, qm modicũ ex eis diſſoluitur, non ſicut de raris corporibus, neque in eis humores ſicut in ſolidis, augmentantur. Colores eorum ſunt glauci piloſi, iſtis tñ minus ſunt laudabilia rara corpora, quorum figuræ ſunt ita, vt pilos multos & croſſos habeant, & venas plenas. Rara vero corpora ſolidis ſunt meliora, quia croſſiorẽ & maiorẽ cibi quantitatẽ, q̃ ſolida ſuſtinent. Tolerant & laborem, neque cito fatigantur, quia pp ſuorum corporum raritatẽ, ſuperfluitas diſſoluitur humorũ, quæ ſunt cã fatigationis. cum laborauerint. Solidis corporibus, hæc ſigna ſunt, Pilorũ paucitas, & tenuitas, & corporum leuitas, & carnium multitudo, ſubtilitas venarum, copia vrinæ & ægeſtionis, parũ. n. ex eis per ſudorem ſoluitur. Ideoq; hmõi corpora ſunt peiora, quia multũ cibi non ſuſtineat pp paucitatẽ diſſolutionis corporum illorum, quia penetrat cibus, neque bonæ digeſtionis eſt, neque ſufferre põt aut pati laborẽ, citoq; fatigantur quia mali humores in ipſis clauſi, per ſudorẽ non diſſoluunt, vnde in lacertis permanſi ſunt cã fatigationis. Idcirco ſæpe infirmantur, ſm humorum materiã in ipſis coadunatã, quare neceſſe eſt his dari pauca cibaria, ſubtilia, ac humida, vt facilẽ habeant digeſtionem, neque in ipſis ſuperfluitas humorum coadunetur. Quod ſi impinguari voluerit cito laceſſantur pp paucitatẽ ſuæ diſſolutionis. Sed ſolida ſemper de interioribus infirmantur, malarũ chimorum, quia de pauca cibi ſuperfluitate non diſſoluta ægritudo mala generatur. Sed de exterioribus, ſicut aeris frigiditate, ſole, & cæteris non cito infirmãtur. Illorum. n. accidentiũ ictus nequit ad interiora perforare, pp ſoliditatẽ corporum eorũ. Rara aũt ſtiptica, & macra ſunt pp ſuam nimiã ſolutionẽ eorum, quæ cito exteriora accidentia (quia rara ſunt) perforant. Vnde Hipocras. Rara corpora ſolidis meliora ſunt, minuſque infirmantur de ſuperfluis cibis, bene. n. digerunt, plures tamen ægritudines patiuntur, de exterioribus accidentibus.

De Rebus non naturalibus. Cap. LIII.

HAli vbi ſupra ſer. v. Dicto de rebus naturalibus, reſtat diſputandum de rebus non naturalibus, quibus & homo indiget, vt eius vita duret. Sunt aũt ſex. ſ. aer circũdãs corpus, motus & quies, cibus & potus ſomnus & vigilia. Naturales euacuationes & conſtipationes, aĩalia accidentia ſub euacuationibus naturalibus continentur, balneũ & coitus, vrina & egeſtio, cinctiones & ſimilia. Sub aĩalibus aũt accidentibus concludũtur gaudiũ, ira, triſtitia, timor, & cura. Hmõi aũt quæ res non ſicut naturales ſunt, nec hoĩs gñationi coorginales, ita nec extra nãm, nec oĩno alienæ. His. n. ſi quis vt oportet vtatur, in quantitate debita, & qualitate, & tpe, & ordinatis naturales in ſua cõſeruant habitudine, roborteturque ſanitas corporis, vſq; ad horam naturalis corruptionis. Si aũt aliter q̃ oportet, aliquis eis vtatur, de habitudine naturali corpus

egreditur, & infirmatur, aut ſi iam infirmũ eius morbus ſtatuitur aut augmentatur. Vſus aũt hoĩũ ſex iuxta qd vnũquodq; corporũ exigit adhibendus eſt, vt ſi corpus tpatum ſit, temperatũ illi regimen eſt eligendum. Intẽpatis aũt ecõtrario. Verbi gratia. Si tẽperatum ſit corpus, exercitio tpato ante balneũ, & ante ciborum horã vtatur, tunc. n. calor naturalis confortatur, & a corpore ſuperflua diſſoluuntur, mẽbra roborantur, digeſtio procuratur, & ſanitas conſeruatur. Si aũt immoderatius laborũ vtatur, plerũq; corpus caleſit, & febres emergunt. Quod ſi immoderato eius vſui diutius operam dederit calor diſſoluitur naturalis, virtus debilitatur ac deficit, & corpus infirmatur. Porro ſi ab exercitij vſu declinauerit, quietẽ & ociũ elegerit, ſuperflua in corpore multiplicantur, morbique ex humoris dñantis natura gñantur. Corpora vero intemperata habentes, ſi calidę cõplexionis ſint, & exercitio multo vtãtur, eorum calor naturalis augetur, virtuteſque debilitãtur, & febres emergunt, maximeq; ſi eorũ cõplexio ſimul etiã ſicca ſit. Si autẽ exercitium declinauerit, ocioque & quieti ſe dederint, naturalis eorũ calor temperatur, eorumque corpora ſaniora ſiunt ac fortiora. Porro ſi frigidæ cõplexionis ſint, & ocio & quiete diutius vtantur, oberit. Si vero exercitio paulò ampliori, calor eorũ naturalis temperabitur virtuſque membrorum augebitur, & ſanitas ſit maxime, ſi cõplexionis eorum frigus humiditas comitatur, ſic eſt in oĩbus alijs rebus nõ naturalibus.

De Aere circundante nos. Cap. LIIII.

AVicenna in j. can. Aer eſt elementũ corporum noſtrorũ, & ſpirituum. Eſt & emanatio ſpiritus noſtris aduenientis & cã melioratiõnis ipſius, non tñ ſicut elemẽtum, ſed ſicut faciens. ſ. tẽperans. Et hoc tpamentum ex duabus pendet operationibus, quæ ſunt euentatio, & mundificatio. Euentatio eſt tpamentum ſpiritus calidi, cum ſuperfluit p conſtrictionẽ ſecundũ plurimum, & hoc quidẽ attribuit nobis attractio a pulmone, & a poris euentationum, ſiue foraminum pulſus, q cũ arterijs ſunt continui. Aer. n. qui nos circundat, valde frigidus eſt cõparatione cõplexionis ſpũs innati. Quãto magis cõplexionis per conſtrictionẽ accidens. Cum igitur aer ad illũ peruenit, ipſum impellit, & cum eo miſcetur, & prohibet ne ad igneitatem conſtrictiuã cõuertatur. Mundificatio vero eſt pp ſocietatem ipſius, qñ reuerti facit anhelitus illud, quod ei attribuat ſeparatiua virtus ex vapore fumoſo. Cuius comparatio ad ſpũm, eſt cõparatio ſuperflui humoris ad corpus, cum aer expellitur. Tpamentũ igitur eius eſt pp hoc, q ſpiritui aduenit aer cũ attrahitur. Et mundificatio eſt pp exitum eius cũ expellitur. Aer. n. qui attrahitur in primis, cũ ingreditur ad tẽperandũ, neceſſe eſt vt ſit in effectu frigidus, ſed poſtq̃ conuertitur ad qualitatem ſpũs, pp calorem lõgitudine moræ, deſtruitur eius iuuamentũ, & iam non indiget illo, ſed neceſſarius eſt aer nouus qui ingrediatur, & illius alterius ſuppleat vices. Oportet igitur illũ egredi, vt ſuo vicario locũ euacuet, & vt fumoſæ ſuperfluitates ſubſtãtiæ ſpũs expellãtur cum eo. Razi in Almanſore. iij. parte. Aer oĩbus melior clarus eſt, & ſubtilis, in quo nec multi ſapores exiſtunt, nec quietus, aut præfocatus inuenitur, ſed ad ipſum venti venientes eum commouẽt, & delicatus cum attrahitur lenitur, quique cito poſt occaſum ſolis infrigidatur, aer aũt his habens omnia contraria deterior omnibus iudicatur.

De Aeris mutatione, ſecundum quatuor tempora. Cap. LV.

AVicenna vbi ſupra. Aer quidẽ dum eſt temperatus & clarus, nec ei ſubſtantia extranea, complexioni ſpiritus cõtraria, admiſcetur, ſanitatem efficit & conſeruat. Cum vero mutatur, contrarium operatur. Accidunt autem aeri mutationes naturales, & nõ naturales, & naturalem egredientes. Naturales ſunt mutationes temporales, quarum aer in vnoquoque tpe ad aliam conuertitur complexionẽ. Et oẽ quidẽ tps, quod prouenit ſecundum q debet propria iudicia habet, & finis cuiuſq; principio alterius, quod poſt ipſum eſt, in iudicijs duorum temporum cõicat, in ægritudinibus ipſorum. Ver eſt tps florum, & initij pomorum. Autũnus autem eſt tps mutationis coloris foliorum, & principij caſus eorum. & quod eſt præter hoc eſt hiems, & æſtas. Cõplexio veris eſt tpata, nõ vt qdã æſtimant calida, & humida. Aeſtas autẽ calida in eo, q ſol oppoſitioni capitũ ppinquus eſt, & fortis eſt radius, qui ab eo profluit. Eſt & ſicca pp reſolutionẽ humorũ, quæ in ea fit a caliditate multa, & pp reſolutionẽ ſubſtantiæ aeris, & eius ſimilitudinẽ cũ ignea natura, & pp paucitatem eius, quod in

an

ea cadit de rore, & pluuia. Hiems autem frigida eſt & humida propter harum cauſarum contraria. In autumno vero iam calor imminutus fuit, & frigiditas nondum ad complementum peruenit. Eſt ergo propinquus temperamento, quod eſt inter caliditatem, & frigiditatem. Inter humidum autem & ſiccum non eſt temperatus, cum ſol tam ſiccauerit aerem, & nondum accidegit ex cauſis humectantibus, quod ſit exiccationi cauſæ exiccantis oppoſitum. Diſpoſitio quoque quæ eſt ad infrigidandum, non eſt ſicut illa, quæ ad humectandum, quia conuerſio quæ eſt ad infrigidandum facilis eſt, non ſic autem quæ ad humectandum, nec conuerſio fit ad humiditatem propter frigus, ſicut ad ſiccitatem propter calorem. Nam quælibet caliditas exiccat, ſed non quælibet frigiditas humectat. Idem in t. capo. Aeris autem mutatio naturam egrediens duplex eſt, aut propter conuerſionem in aeris ſubſtantia factam, aut in qualitatibus ſuis, illa quæ exiſtit in eius ſubſtantia peſtilentia eſt. Sic. n. aer quandoque putreſcit, & eius ſubſtantia conuertitur ad malitiam, ſicut aqua lacu narum. Nec hoc dico de aere puro, quoniam aer purus, & vnumquodque ſimplicium nudorum non putreſcunt. Sed de compoſito ac commixto. ſ. ex aere certificato, & rarificato, & partibus aqueis vaporoſis, & partibus terreis in fumo, & in nubibus ſurgentibus, & partibus igneis. Huiuſmodi autem aeris putrefactio plurimum euenit in extremo æſtatis, & in autumno. Quod vero in aeris exiſtit qualitatibus, eſt vt ſecundum caliditatem aut frigiditatem, ad qualitatem perueniant intolerabilem, ita vt per ipſum meſſes, & generatio corrumpatur. Et hoc quidem eſt aut conuerſio homogenea, ſicut rabioſitas æſtatis cum fortior fit. Aut conuerſio contraria, ſicut malitia frigoris in æſtate, quæ propter aliquod accidens euenit.

De Vere, & æſtate. Cap. LVI.

VEr, quoniam ſecundum complexionem ſuam cæteris temporibus melius eſt, & eſt proportionale complexioni ſpûs, & ſanguinis. Sed licet cum æqualitate ſua exiſtat, ad caliditatem tamen ſubtilem declinat parumper ſopitam, & ad humiditatem naturalem, ſubtiliatque colorem eo quod ſanguinem attrahit temperatè, nec peruenit ad reſoluendum, quemadmodum æſtas. In vere commouentur ægritudines cronicæ quoniam humores qui quieti ſunt, currere facit, & eliquat eos. Ideoque melancolicis patientibus, melancolia commouetur. Illis quoque, in quibus multitudo humorum exuberat in hieme, propter eius guloſitatem, & exercitij paruitatem. In vere fit ægritudinibus aptus, quod ea illis materijs commouentur, propterea quod ver eas reſoluit. Cumque ver prolongatur, & ſpatium ægritudines æſtiuæ paucæ fiunt. Veris autem ægritudines ſunt egeſtio ſanguinis, & fluxus ſanguinis ex naribus, & ebulitio melancoliæ, quæ de natura est ſit coleræ, & apoſtemata carbunculi, ſynantes, & aliæ exiturae, venarum quoque fiſſuræ, ſputum ſanguinolentum, & tuſſis, proprie vero in eo quod ex ipſo hiemale eſt, & hiemi aſſimilatur, fiunt earum diſpoſitiones malæ, qui has habent ægritudines, & proprie ptiſim, & quoniam in flegmaticis materiam flegmatis mouet, accidunt in eo apoplexia & paraliſis, & iuncturarum dolores. Ex his autem quæ ducunt ad hoc, eſt fortis motus corporalis, & animalis, & comeſtio rerum calefacientium, quæ adiuuant aeris naturam. Nulla vero, res ab ægritudinibus veris lenior, quemadmodum flebothomia, & euacuatio. i. artificialis purgatio, comedendi diminutio, potus inebriantis, debilitatio, & imminutio, & temperamentum. Eſt autem pueris ver conueniens, eiſque ſimilibus. In æſtate autem colera augetur, ſed poſt in eius fine colera nigra, propter quod ſubtile reſoluitur, craſſum retinetur, atque conſtringitur. Aeſtas quidem humores reſoluit, ac virtutes debilitat, & operationes naturales cauſa multæ reſolutionis, & colorem citrinat, quia reſoluit illud, quod ex ſanguine attrahit. Aegritudinum autem ipſa abbreuiaturæ in ea. Nam ſi virtus fortis fuerit, aerem iuuabit ad reſoluendum, & ad materiam ægritudinis maturandum, & expellet eam extra. Quod ſi debilis fuerit calor aeris, addet ad debilitatem, quia laxat, ſicque deſtruetur, & æger morietur. Amplius æſtas calida, & ſicca cito inſcidit ægritudines. Humida vero maſticans eſt. i. non cito ſuperfluitates expellit, vnde ſuarum ægritudinum tempora prolongantur, & accidunt in ea hydropiſis, & lienteria. Ad hoc totum adiuuant humores multi, qui a ſuperioribus ad inferiora deſcendunt, & proprie a capite. Aegritudines æſtiuæ ſunt, vt febres, tertianæ, ſynochus & cauſon, & extenuatio corporis, dolores auris & obtalmia. In ea quoque multiplicantur cum ventoſa non fuerit eriſipila, & boſſæ, quæ ſunt eius naturæ cuius eſt ipſa. Iuuenes autem ſenes, eiſque ſimiles in æſtate fortiores.

De Autumno, & hieme. Cap. LVII.

AVtumnus multarum cauſa eſt ægritudinum, eo quod in ipſo homo ſub ſole calido multum incedit, & in nocte poſtmodum ad frigus peruenit, & quia multitudo fructuum eſt orta, fiunt humores mali, & propter diſſolutionem virtutis in æſtate. Humores præterea fiunt in Autumno mali, propter cibaria mala, & propter ſubtilis reſolutionem, & quia remanet ſpiſſum propter eius aduſtionem cumque aliquis humor abundauerit, eo quod ipſum natura vult expellere ac reſoluere, reducit ipſum frigus ad ſtringendum. Sanguis in autumno multum minuitur, immo ſanguini in complexione ſua contrarius exiſtit, & etiam reſolutio tam in æſtate præceſſit, quæ ſanguinem minuit. Æſtas quidem adurit humores, autumnus ex eis cinerem facit. Principium autumni ſenibus aliquo modo eſt conueniens, & eius finis eos maxima impedit, maximo impedimento. Ægritudines Autumni ſunt ſcabies quæ excoriat, & impetigines, & cancer, & iuncturarum dolores, & febres communes, febreſque quartanæ propter coleræ nigræ multitudinem. Ideoque ſplen iuflatur in eo, quod accidit etiam in eo difficultas vrinæ, & lienteria, & hoc quidem eſt propterea quod frigiditas expellit illud, quod de humoribus eſt ſubtile, ad interiora corporis, & fit in eo ſciatica, & ſinantia acuta, colerica, & iliaca ſicca. Quoquam & apoplexia, & ægritudines pulmonis, & dolores dorſi, & coxarum. Multiplicantur etiam in ipſo vermes in ventre, propter debilitatem virtutis, in digerendo & expellendo. In ipſo etiam, & proprie in ſicco, multiplicantur variolæ, & etiam mania propter humorum colericorum malitiam. Item Autumnus eſt ſicut nutritor aliquarum ægritudinum æſtatis. Et Autumnus qui melior exiſtit, eſt ille, qui magis eſt humidus ac pluuioſus, deterior autem ille, qui eſt ſiccus. Hiems ad digerendum melior eſt, quia frigus calorem innatum ſubſtantia comprehendit, vnde fortior efficitur, & non diſſoluitur. Et etiam ideo, quia pauci ſunt fructus, & non comedunt homines niſi lenia nutrientia, & quia motus eorum poſt repletionem paruus eſt, & quando ad loca calefacientia ingrediuntur. Coleram quoque pluſquam omnia tempora debilitat ſua frigiditate, ſuæque diei breuitate, & noctis prolixitate. Ipſa eſt quæ magis conſtringit materias, & in ipſa magis neceſſe eſt ea quæ inſcidunt, ac ſubtiliant ſumere. Aegritudinum hiemalium plurimæ flegmaticæ ſunt, quoniam in ea fit flegma multum & plurimum, quod in eo vomitu expellitur eſt flegma, in ipſa catarrus abundat, & incipit cum aer autumnalis mutatur quem poſtea ſequuntur apoſtemata lateris, & pulmonis, & raucedo, doloreſque gutturis, deinde dolor ipſius lateris, & dorſi neruorumque nocumenta, capitis etiam dolor chronicus, immo apoplexia, & epilenſia, & hoc totum propter quod materiæ flegmaticæ constringuntur, & quia multiplicantur. Senibus quidem nocet hiems, eiſque ſimilibus. Medijs autem iuuamentum præſtat. In hieme præterea multitudo hipoſtaſis eſt in vrina, comparatione æſtatis, & eius qualitas eſt maior, ſanguiſque minuitur, & augetur flegma.

De Naturis ventorum, ſecundum loca, & climata, Cap. LVIII.

COnſtant. In pantegni, v. parte. Ventus eſt fumus ſiccus aere diſſolutus, huius natura ſecundum locum eſt ſibi propria. Mutatio autem naturæ loci eſt ex ſolis vicinitate, vel longinquitate, vel ex curſus ſui diuerſitate. Loca vero ſunt quatuor. ſ. oriens, occidens, meridies ortus ſolis de area calidus, & humidus. Calidus quidem, quia cum ſol ab altitudine ſua digreditur, ibi aliquandiu immoratur, humidus autem ex humiditate ſumi maris & humidorum. Ventus igitur ex hac parte flans. ſ. auſter, calidus & humidus eſſe probatur. Plaga ſeptentrionalis huic oppoſita, & ſoli ſiniſtra, frigida eſt & ſicca, quod ex nimia ſolis remotione contingit. Cum. n. ſol ad eam deuenerit altiſſimus, eſt & a terra remotus. Igitur & ventus ex hac parte veniens frigidus eſt & ſiccus, & boreas vocatur. Orientis locus temperatus eſt, quia licet naſcatur ſol, cito tamen inde ſeparatur. Ventus igitur inde veniens, eſt Eurus temperatus. Sed tamen aliquantulum calidus, & ſiccus. Occidens ſimiliter temperatus eſt, ſed aliquantiſper frigidior, & humidior, talis eſt & eius ventus. Sunt & alij vitis illorum ſuffraganei, qui omni naturæ principiorum ſuorum naturis ſunt affines, non tamen adeo ſerentes. Horum vnuſquiſque dum mouetur, naturam aeris, & corporum complexiones mutant. Boreas. n. corpora indurat & confortat, humores & ſpiritus clarificat, cerebrum ſanat, ſenſus ſubtiliat, motum confortat, coitum augmentat, malos humores contrahit, ne in aliqua membra diſcurrant. Quod ideo fit, quia corporis exteriora refrigerat, & calor naturalis intus ade-

adunatur. Tuſſes facit, & dolores pectoris, pp deſiccationem ſpiritualis inſtrumenti, digeſtionem & vrinam ſtringit, dolores oculorum parit, corporibus frigidis nocet. Auſter econtra neruos emollit, corpora humores, ſenſus, & ſpiritus turbat, inde grauitas auditus, vertigo, oculorum pigritia, tarditas motus caput grauatur, terminus epilenſiæ mouetur, virtus digeſtibilis, & coitus deficit. Quod inde conſequitur, quia ventus hic calidus eſt & humidus, cerebrum implens humidis humoribus, a cerebro ad ſtomachum deſcendentibus. Occidentales autem & orientales venti, ex ſui temperie ſunt corporum tẽperatiui. Octo vero alij, ſecundum naturam ſuorum principalium operantur circa corpora, ſed tamen mediocrius.

De Locis habitabilibus. Cap. LIX.

AVicenna vbi ſupra. Locorum habitabilium diſpoſitiones in corporibus diuerſificantur, cauſa altitudinum, & profunditatum in ipſis, & cũ diſpoſitionum terræ ipſius vt ſi eſt lutoſa, vel cœnoſa, vel ſi eſt in ea virtus mineræ. & & diſpõnis multitudinis aquarum, vel paucitatis earum, & & diſpoſitionis earum, quæ vicinantur eis, ſicut arborum, mineratum, ſouearum, cadauerum, & horum ſimilium, & ſimili, qm̃ aerũ complexiones, ex latitudinibus ciuitatum cognoſcũtur, & ex terra ipſarum, & montiũ, & marium vicinitate, & & ex ventis eorũ. Omnis quidem aer, qui cito infrigidatur cum occidit ſol, & cito caleſit quando ſol oritur, ſubtilis eſt, qui vero huic cõtrarius eſt, econtrario ſe habet. Omnibus autem aeribus deterior eſt ille, qui eos conſtringit, & aeris attractionem anguſtat. Loca habitabilia calida capillos nigrificant, & criſpant, ac digeſtiuam debilitant, eũq; in eis maxima reſolutio, facit, & minuetur humiditas, cito ſenium adueniet, ſicut in terra nigrorum .ſ. Ethyopum. Ibi namque morantibus aduenit ſenium in annis .xxx. & eorum corda timida ſunt, eo quod ipſis multum reſoluitur, præterea corpora illic morãtium magis leuia ſunt. In locis aũt frigidis morãtes, ſunt fortiores, & audaciæ maioris, ac melius digerentes. Et ſi humida fuerint erunt ibi morantes craſſi & carnoſi, & multa abundantes adipe, quorum venę erunt profundæ, & iuncturæ occultæ, & ipſi erunt carnoſi, teneri, & albi. In locis humidis habitantes pulchras habent facies, & cutes leues, cumq; exercitantur cito adueniet eis laxitas horum æſtas non multũ caleſit, nec hiems multũ infrigidatur. His aduenimnt febres multæ moræ, & vẽter .ſ. fluxus ventris, & multus ſanguinis exitus ex menſtruis, & emorroidibus, & vlcera putrida, & epilenſia frequenter. In locis ſiccis morantium exſiccantur complexiones, & obfuſcantur cutes, horum æſtas valde calida eſt, & hiems valde frigida.

Adhuc de Eodem. Cap. LX.

IN locis altis ſunt homines ſani, fortes, & laboris multum patientes, & diu viuunt. In profundis autem morantes, in vaporoſitate multa ſunt, & epatis debilitate, aquis abundant non frigidis, & proprie ſi ſtantes fuerint, & eorum aeres mali ſunt. In locis petroſis & diſcoopertis morãtium aeres in æſtate valde calidi ſunt, in hieme valde frigidi. Horum corpora dura ſunt & ſolida, multorum capillorum, & iuncturæ manifeſtæ, vinciturque in eis ſiccitas. Sunt autem multum vigilantes, & malorum morum, inobedientes vel ſuperbi, in bellis fortes, in artibus ſolertes, & acuti. In locis montoſis terra frigida eſt, & ventoſa, diuq; qui ibi moratur, boni venti in eis generantur. Cum autem reſoluitur, ſi montes habent qui aeres eos prohibeant, vaporoſa ſiunt. Locorum marinorum par caliditas, & frigiditas, pp inobedientiam humiditatis ſuæ ad patiendum, & ad recipiendum id quod in eam penetrat. In humi. vero & ſiccis procul dubio ad humi. declinant. Et ſi ſeptentrionalia fuerint, erunt maris vicinitas & habitationis profunditas magis in eis temperatæ. Si vero meridionalia, calida erit econtrario. Itaque qui loca eligit habitabilia, cognoſcere debet terræ diſpoſitionem, & aquarum, & ventorum, & hominum ibi commorantium, ſitque magis ſollicitus, vt orientales venti ſtructuras vrbis, vel domus ingredi valeant, & vt ſol vbiq; queat intrare, qm̃ ipſe eſt qui aerẽ rectificat, ſed, & vt vicinitas aquarũ dulcium, mobiliũ, currentium, multarum, & mundarum quæ æſtate caleſiant, & hieme infrigidẽtur, diuerſa ab eis quæ occultantur, eſt res conueniens, & adiutorium præbens.

De Veſtibus. Cap LXI.

HAli vbi ſupra. Corpori ſuperpoſita veſtis, ab illo caleſit, & deinde illud vel ſaniee caleſacit. Sed quædam magis calida eſt, quædam minus. Veſtis linea corpori apponita, primo quidem illud refrigerat, ſed poſtea modicum caleſacit, & hæc ſi ſubtiliſſima ſit, cutem lenit, membraq; humectat. Bombacina veſtis quanto amplior eſt ſiue nobilior, tanto corpus amplius calefacit, quia corpori plurimum adhæret, pariterq; cutem emollit ac lenit, & ideo hieme induenda eſt. Veſtis aſpera minus calefacit, cutem aſperat, & indurat. Veſtis autem piloſæ, cuius villę longiores ſunt, calor & eis fortior, & ob hoc hieme melior eſt, adhæret enim corpori. Quæ vero cerlindrata eſt, & corpori non adhæret, nec multum ſpiſſa eſt, minus calefacit, & æſtati magis competit. Cunea veſtis corpus calefacit, & deſiccat, membraq; indurat, & magis autem, quæ ex pilis ſit. Sericum ſiue bombicinum ipſarum eſt, & corpus nõ calefacit ſicut bombex. Caſdra calida eſt, corpus lenit, & ſenibus eſt vtilis. Veſtes pelleę variæ ſunt ſecundũ naturam animalium, ex quibus ſiunt. Varium, & herminũ minoris ſunt caloris, quam pelles griſei, magiſque conueniunt corporibus ſua leuitate ſparſis. Vulpina vero magis calefacit. Hedulorũ, & agnorum pelles calidæ ſunt, & molles, ſed agnorum fortius corpora calefaciunt, dorſoque ac renibus meliores ſunt. Rasi vbi ſupra. Omne veſtimentum lene ac terſum, minorem calorem corpori affert, & æſtati conuenientius eſt, cui ſimile eſt illud quod cum teritur ſatum remanet. Quod autem piloſum eſt, nec radioſum & ſpiſſum inuenitur, corpus magis calefacit, & hæc hiemi conuenit. Lineum veſtimentorum cibus alijs corpori frigidius eſt, eique minus adhæret, de bombace vero factum lineo calidius eſt. Sed bombice vero factum frigidius, & carnem auget. Omne præterea veſtimentum aſperitatem habens, corpus, & carnem macreſcere facit, dum vngue ſentitur. Quod autem huic contrarium eſt, operatur contrarium. Veſtimenta de lana vel pilis facta calida ſunt, & aſpera corpus debilitantia, proptereq; in æſtate. Quæ vero de pilis caprarum, vel camelorũ ſiant, calidiſſima ſunt, multũq; corpori adhærent, ac vehementer calefaciunt. Itaque gatcha, vel ciriacũ tantum calefacit, quantum veſtimenta de lana, vel pilis texta licet nec exaſperet, nec carnibus noceat. Pellis de griſeo, pellibus omnibus pilos habentibus minus calida eſt. Vulpina calidior omnibus eſt, calidamque complexionem habentibus nullatenus confert. Poſt hanc vero pellis fiberis in caliditate ſecunda eſt. Plagech autem & caſtrum atque agnelũ, temperatę calefaciunt, leneſque ſunt, & temperata corpora habentibus conferunt. Reliquę vero pelles ac pili quorum mentionem non fecimus, cum in quantitate ſuperflua ſint, nullis niſi corpora cruda & aſpera habentibus conferunt.

De Exercitijs. Cap. LXII.

HAli vbi ſupra. Dicto de aere circundante, dicendũ eſt de motu, & quiete. Motus duo genera ſunt. Vnum .ſ. aĩæ, qđ animalis motus dicitur. Aliud corporis quod exercitium vocatur, & eſt neceſſarium tribus modis. Primo vt naturalem calorem expergefaciat, & expergefactum augeat, qui confortatus cibos fortius attrahat, ac velocius digerat, vt ſuperfluitates corporis ſubtilientur. Secundo vt meatus purget, poros dilatet, ſuperfluitates corporis diſſoluat. Tertio vt ea membra indureſcant, & confortentur aliorum cum aliis repreſſione, & ideo cõfortentur in actionibus ſuis, remotioraque ſiant ab incommodorum ſuſceptione. Motus corporis genera duo ſunt, communis .ſ. & proprium. Commune eſt illud, quo quis vtitur ad aliã intendens actionem, & hic eſt per accidens. Hic motus aut fortis eſt, vt onera portare, fodere, & huiuſmodi, quæ in laborioſis actionibus, & officiis exercentur. Aut non fortis, vt ſcribere, pingere, & ſimilia. Proprium autem genus motus eſt illud, cuius vſum imperant medici .ſ. motus exercitij. Iohãnicius. Exercitium corpus immutat, quia quando eſt æquale, calorẽ æqualem præſtat, cum autem amplius ſit, magis calefacit, ſed poſtmodum infrigidat, & deſiccat. Ocioſitate quoque corpus immutatur, quia frigiditatem, & humectationem habet æqualem. Auicenna vbi ſupra. Operatio motus in humano corpore diuerſificatur propter hoc, quia fortis eſt aut debilis, multus aut paucus, & propter quod ei ex quiete admiſcetur, & propter materias in quibus exercetur. Motus quidem fortis multus, & paucus, & cum quiete mixtus, omnes in hoc communicant, vt calorem fortiorem exereceant. Sed fortis cum multus differt a multo non forti, vel admixto quieti, quo-

quoniam ipſe vehementer calefacit corpus, & ſi reſoluit, parũ reſoluit, multus vero paulatim reſoluit pluſquam calefacit, & cum quiſque eorum multus exiſtit vel ſuperfluit, infrigidat, quia vehementer calorem naturalem reſoluit, & etiam exiccat. Cum autem in aliqua materia exercetur, ipſa materia plerunque adiuuat operationem eius, & plurimũ diminuit. Verbi gratia. Motus fullonum in frigiditate, & humiditate facit augmentum, motus autem ferrariorum in caliditate, & ſiccitate. Quies vero ſemper infrigidat propter priuationem viuificationis caloris; & propter conſtrictionem, quæ ſuffocat, humectat quoque propter defectum reſolutionis ſuperfluitatum.

De Tempore, & moderamine exercitij. Cap. LXIII.

CONſtanti. in lib. de regimine ſanitatis. Exercitia ſunt laudabilia, & vtilia cuſtodiendæ ſanitati, ſi ante cibũ fiant. Membra enim confortant, & indurant, ſuperfluitatem humorum in membris cibantibus exiſtentem diſſoluunt, calorẽ naturalem confortant, & ad digerendum adiuuant, vnde quanto ſunt fortiora exercitia, tanto maioris virtutis eſt vis digeſtiua. Vnde Gal. in li. dietarum. Quicunque ante cibum exercitantur, non neceſſe eſt eis regula dietæ obſeruanda, & quicunq; parum exercitantur, aut ſunt quieti, debent dietarum obſeruare ordinem, cum corporis mundificatione, id eſt farmacia flebothomia, & ſimilibus, ſed tempus exercitij eſt cum cibus heri ſumptus optime in ſtomacho venisq; digeratur, & natura incipiat aliud appetere, quod ex colore vrinæ cognoſcitur. Si enim eſt albus, nondum in venis digeſtum ſignificat, ſi citrinus digeſtum eſt, deinde decet vti exercitijs. Si autem fuerit igneus, monſtrat cibum diu fuiſſe digeſtum, & tunc non exercitentur, tempus enim refectionis eſt. Oportet fieri exercitia, ſecũdum vniuſcuiuſque hominis conſuetudinem. Rurſus ſint magna, vel parua, ſecundum groſſitudinem, vel ſubtilitatem, quantitatem, & qualitatem cibi. Caueant etiam exercitia poſt cibum, q̃ ſi fuerit aliqua neceſſitas conuenit tempus expectari, quoadvſque cibus digeſtus omnino de ſtomacho deſcendat, vt facillime ab epate digeratur, quia exercitia poſt cibũ facta, opilarum cibum a ſtomacho indigeſtum deponunt. Rurſus exercitia digeſtis corporibus, in quibus ſubtiles ſunt humores; non ſunt competentia niſi modica. Sicut enim fortia exercitia fortioribus conueniunt, quibus groſſi humores ſunt acumulati, ita debilibus tenues humores habentibus, debilia & pauca cõgruunt, ſed dimittenda ſunt fatigatione inchoante, id eſt cum anhelant, & ſudant. Quies verò regendæ ſanitati incompetens eſt, quia complexio corporis corrumpitur, multique humores corrupti coadunantur, vnde deficit calor naturalis. Eſt etiam quies cauſa multorum humorum generatiua. Conſtantinus in li. de melancolia. 2. Exercitia temperata multum iuuant. Calor enim naturalis excitatur, & per totum corpus dilatatur, ac de interiori ac exteriori protenditur, ſenſus clarificatur, actio animata confortatur, pulpę carneæ indurantur, venter ad expellẽdas feces commouetur, vrina & ſudor, & omnis abundantia de extraneis humoribus egreditur. Bona verò habitudo augmentatur maxime, ſi ante cibum fit, tunc enim & calorem naturalem exiccat, & digeſtioni quaſi mundum & purum & clarum apparet. Laudabiliora ſunt exercitia pedum temperata, quàm equeſtria, ſi equus ſuauiter eat, peiora ſunt enim in equis gradatoria, & grauia. In pedibus autẽ cita, & fortiora itinera. Incidentibus autem de exercitatione in laborem nocet, labor enĩ eſt diſſolutio virtutis ſpiritualis, & diruptio fumoſæ humiditatis ac pungitiuæ non bene corpus paſceotis. Razi, in quarta parte. Summopere quoque obſeruandum eſt, vt ſiquis fortibus & grauibus vti vult exercitiis, ordinẽ in eis cuſtodiat, nec de quiete ad grauem motum ſubito tranſeat.

De Balneo, & tempore balneandi. Cap. LXIIII.

HAli vbi ſupra. Poſt tractatum motus, mox de balneo diſputandum eſt, licet in euacuationibus contineatur. Balneo nanque ſani poſt exercitium, & ante prandium vtantur, quo ea quæ per motum non bene diſſoluta ſunt, purgentur, & euacuentur, & ſiccitas quam motus fecerat humectetur. Sordes quæ ex vaporibus factæ ſunt a corpore egredientibus, & a puluere exterius ſuperuenienti in ipſo exercitio, & poſt ablųantur. Ante exercitium vero balneum ſuperfluitates cibi tranſmittit, quas & indigeſtas inuenit, humoreſque liquefacit, & ſuperfluitates exire paratas a poris, & ad aliqua membra defluere facit, paraturque morbus, Sic etiam & poſt prandium non oportet vti balneo, replet enim tunc ſuperfluitatibus caput, deſcenditque cibus indigeſtus a ſtomacho, vnde in cibi meatibus opilatio efficitur, & in temporis prolixitate, ſiquis huiuſmodi vtatur aſſidue, hidropiſis generatur. Quibuſdam tamen accidit defectus, cum balneum antequam prandeat ingrediuntur, & ideo neceſſe eſt eos modico laudabilique refici cibo, præter hos itaque, poſt prandium omnibus cauẽdum eſt balneum, poſt exercitium autem, & ante prandium, eo ſanis vti magnas vtilitates confert. Corpus enim & membra humectat, calorem naturalem confortat, digeſtionem optimam reddit, anguſtiam, ſi qua eſt, effugat, poros aperit, ſuperfluitates euacuat, dolores mitigat, viſcoſitates, vel ventoſitates diſſoluit. Iohannicius. Balneum dulcis aquæ corpus remollit, & calidũ quidem calefacit, frigidum autem infrigidat, aquæ vero non dulcis balneum corpus deſiccat. Quod ſiquidem ex aqua ſalſa, & amara vel ſulphurea fuerit, calefacit & deſiccat. Si verò de aluminoſa, vel gipſea fuerit, infrigidat, & deſiccat.

Quibus proſit, & quibus obſit. Cap. LXV.

RAzi vbi ſupra. Ex balnei iuuamentis eſt corpus humectare, renouare, ſordes congregatas detergere, repletionem quoque minuere, ventoſitatem diſſoluere, & ad ſomnum ducere, humoreſque ſubtiliare, præterea dolores reprimit, ventrem ſtringit, laſſitudinem remouet, corpuſque nutrientibus aptum efficit. Nocumenta vero eius ſunt vires deſtruere, & cor adeo calefacere, vt quandoque ad ſyncopim pducat. Nauſeam quoque commouet, & malis humoribus occaſionem tribuit cito deſcendendi. Ideoque febricitans vel contuſionem perpeſſus, vel apoſtemata, vel plagã, vel excoriationem habens, balneum timere debet. Corpora verò macra, & ſicca habentes, humectatione balnei indigent. Ideoque cauere debent ne in balneo ſudent, ſed in eius loco temperato maneant. Circa ſe autem in pauimento multã aquã calidã projiciant, vt humidi vapores eleuati, corpora eorum humefaciãt. Ab introitu verò balnei poſt cibum quiſque caueat ſibi, niſi qui corporis pinguedinem vult adipiſci. Aliquandiu quoque poſt balneum comeſtio debet tardari. Hali vbi ſupra. Porro, q infirmantur balneis pro neceſſitatibus ad ea vrgentibus vtantur, aut vt eorum complexio caleſiat, aut vt frigeſcat, aut humectetur, aut certe deſiccetur. Prodeſt autem prurigini, & ſcabiei, quia ſuperfluitates acutas euacuat, neruos emollit, catarros ematurat, & corizat calefaciendo, & diſſoluendo, exitum quoque facilitat vrinæ, ſi actata fuerit ex frigiditate. Colicæ medetur, aliiſque morbis huiuſmodi. Et ſi quidem longa mora ſit, ita vt ſudor plurimus exeat, corpus calefacit aeris calidi cauſa, deſiccat etiam euacuationis cauſa, quæ fit per ſudorem. Porro ſi tam longa mora ſit, vt immoderata ſudoris euacuatio fiat, corpus refrigerat, & exiccat, quia naturalem calorem diſſoluit, & humiditates corporis fortiter euacuat, vnde & virtus decidit, & defectio fit Auicen. in 1 ca. Qui voluerit impinguari, balneum ingrediatur poſt cibum, ſi ſecurus fuerit ne oppreſſiones accidant. Qui vero reſolui vult & macrefieri, balneum intret dum eſt famelicus, & multum ibi moretur. Porro qui ſanitatem tantum vult conſeruare, balneari debet poſtquam id quod eſt in ſtomacho, & epate digeſtum eſt. Qui verò timet ne colera rubra propter hoc ebulliat, ante balneationem comedere rem ſubtilem debet. Ab omni verò re vehementis caliditatis ſe cuſtodiat, & ne in balneo, vel in eius egreſſu rem frigidam actu bibat, quia pori aperti ſunt. Ideoque frigiditas non tardatur, quin ad membra principalia procedat, eorumque virtutes corrumpat. Qui febrem habet, a balneo ſe cuſtodiat in hora febris, & qui ſolutionem habet continuitatis, vel apoſtema.

De Cibo, & eius operatione. Cap. LXVI.

EX lib. vrinarum a voce Mauri. Triplex pp incommodum cui corpus ſubiacet humanum, aſſidua indiguit reſtauratione, & nutrimento perhenni. Subiacet enim fluxui, alterationi, corruptioni. Fluit enim quotidie tum per apertos, & manifeſtos poros, tum per occultos & priuatos. Per apertos & manifeſtos, vt oculorum impuritate, aurium ſuperfluitate, narium muſcilagine, oris ſputo, ani egeſtione, vrina veſicæ. Per occultos, & priuatos, vt pilorum emiſſione, pororum reſudatione, & ſpirituum exalatione. Alteratur autem quotidie de caliditate in frigiditatem, & econuerſo de ſiccitate in humiditatem, & econuerſo Deinde ſequitur corruptio, quæ ſubiectis mors eſt, & perditio, Vt ergo deperditorum fiat reſtauratio, & corruptionis ſi non ex toto, tamen ad tempus fiat retardatio, inuenti ſunt cibi, & potus. Auicenna in primo canone. Cibus in humano corpore tribus modis ope-

ſatur. Aut enim ſola ſui qualitate, vt qū caliditate ſua calefacit, vel frigiditate ſua frigefacit. Aut ſui materia, vt qū a natura ſua conuertitur, & formam alicuius diuiſionis membrorum recipit, eius tñ materia licet formam illam recipiat, aliqñ tñ accidit, vt aliqua ſuarum qualitatum quas habebat, quæ ſuo modo fortior exiſtit, quàm humani corporis qualitas, in ipſa eam remanere faciat a principio rei, donec coagulatio cōpleatur, & aſſimilatio, ſicut eſt ſanguis qui generatur ex lactucis. In ipſo namque plus eſt frigiditatis, quam in corpore hominis, ſi eet ſangui. factus exiſtat, & ad hoc bonus fit, vt pars membri hominis fiat. & ſanguis qui ex aliis generatur, huic eſt cōtrarius. Aut etiam operatur tota ſui ſubſtantia. hoc eſt forma ſui ſpecifica agente, quæ non eſt qualitatis primæ quas habet materia, neque cōplexio quæ generatur ex eis, ſed perfectio, quā acquiſiuit materia ſm aptitudinē, vel præparationem quā habet a complexione, ſicut in magnete virtus attractiua.

De Diuerſitate ciborum in natura & electione meliorum. Cap. LXVII.

CONſtan. in pente. 5. parte Cibus autē hominis aut ex terra naſcitur, aut ex animalibus brutis eſt. Terræ natiuus aut ex temporibus anni ſeminandus, aut ex arborum fructibus. Ex temporibus anni naſcentia aut grana ſunt, vt frumentum, ordeum, faba: aut herbę, vt lactuca, endiuia: aut herbarum fructus, vt cucurbitæ, melones: aut radices, vt rapa, baucia. Arborei fructus aut ſilueſtres ſunt, aut domeſtici. Cibus ex animalibus aut ex ambulātibus, aut ex natabilibus, aut ex volatilibus. Et horum omnium quædam croſſa ſunt, quædam carnoſa vt cerebrum, epar, ſplen, & ſimilia. Sunt & quædam ſuperflua, vel ambulantium ſicut lac, vel volatilium, ſicut oua, vel apum, ſicut mel. Omnibus autem frumentum granis melius eſt, & tēperamento propinquius, & ob hoc humanis corporibus acceptabilius. Lactuca vero omnibus herbis nutribilior, & ſanguinem generantibus melior eſt. Ex fructibus aūt ficus ſiccæ inter fic. & humi. temperatæ ſunt, & mediocriter nutriunt, cæteriſque fructibus æſtiuis meliorem ſanguinem generant, & cito digerunt. Vuæ quoque laudibus ficuū ſunt vicinæ. Ex animalibus ambulantibus caro porcina nutribilior eſt, & in ſanguinē generando melior, humanæ namque carni aſſimilatur. Caro volatilium eſt omni quadrupedum carne laudabilior, quia digeſtibilior, & inter hæc gallina omnia reliqua excedit. Ex piſcibus autem in petroſis locis naſcentes omnibus aliis laudabiliores ſunt, maximeque in magno flumine, claro, & bene currente, lacti vaccæ dominatur caſeus, & butyrum, ideoq́ue cæteris eſt nutribilius, & ad deſcendendū a ſtomacho durius. Huic vicinatur lac ouinum. Omne autem lac ex infirmo animali peſſimum eſt. Caſeus recens laudabilior eſt ſicco vel ſalſo, qa cito digeritur. Butyrum temperatum eſt. Mel vero calidiſſimū eſt complexioni frigidæ congruum. Oua gallinæ cæteris laudabiliora ſunt, deinde perdicum.

De Diuerſitate ciborum in operatione. Cap. LXVIII.

HAli vbi ſupra. Cibi diuerſificantur in actionibus ſuis quas in corporibus operantur duobus modis, aut in qualitatibus ſuis, aut in ſubſtantiis. In qualitatibus quidem, quoniam alii calidi ſunt, alij frigidi, alij humidi, alii ſicci, nonnulli vero temperati. Porro in calore, & frigiditate, & humiditate, & ſiccitate, excedunt ſecundùm magis, & minus, a primo gradu vſque ad quartum. In ſubſtantia quoque differunt, quoniā alius eſt ſubtilis, alius croſſus, alius temperatus. Subtilis eſt cuius quantitas magna pauco nutrimento corpus paſcit. Croſſus autem, cum quantitas pauca magno nutrimento corpus reficit. Temperatus verò inter vtrunque, cuius moderata quantitas moderate nutrit, multa multum, pauca parum, ſcilicet ſecundùm ſuam quantitatem. Horum autem omnium quidam corpus reficiunt laudabili nutrimento, quidam vero reprobo. Cnphon in libro de ſimplici medicina. Quædam etiam ſunt viſus clarificatiua, quæ ſcilicet pannos oculorum, & alia quæ in oculis naſcuntur auferunt, & quæ capút & ſtomachū a corruptis humoribus purgant, & quæ oculos a caliginoſis fumis defendunt. Ex his autem quæ ſunt abſinthium, aloe, ruta, mirabolis, papauer nigrum, alumen, hebenus, anthimonium, thus, lac corticis ſambuci, celidonia. ſuccus centhaureæ, maratrum, naſturcium, cancer marinus, ſpolium ſerpentis, cinis hirundinis, aſparagus, puluis vitri viſi, &c. Ciborum autem quædam teneram habent ſubſtantiam, & ad digerendum facilem, vt vua, ficus, amigdalę dulces excorticatæ, lactuca, apium, ordeū coctum, caro porci iuuenis, pulli, perdices, turdones, oua volatilium, piſces qui in petroſis locis degunt, auriculæ, labra, lingua, pulmo, pedes. Quidam vero duram ſeu viſcoſam: & ad digerendum difficilem, vt panis azimus, faba, lenticula, cicer, pruna alba, citonia, caſtaneæ, auellanæ, oliuæ, iuiubæ, cucumeres, caules, rapa, fungi, caro hircina, bouina, ceruina, vrſina, anates, anſeres, pulli columbini, grues, pauones, nares, guttur, cor, epar, ſplen, renes, ſtomachus, & inteſtina, venter volatilium, caſeus vetus, panicus, milium.

De His, qui bonos humores generant, & his qui malos. Cap. LXIX.

QVidam autem humores generant bonos, cibi ſcilicet bene temperati, & qui intra tam teneram habent ſubſtantiam, vt in ſtomacho facile corrumpantur, nec nimis duram atque digeſtioni repugnantem, vt panis bene fermentatus, & bene coctus, granum fractum, ſimila piſana, riſi, ficus, vua. malagranata, mel. In frigidis corporibus, pineæ, lactucæ, borago, caro porcina, hedulina, vitulina, annualis agni ouium, arietis, apri, pulli, faſiani, perdices, oua ſorbilia, piſces pelagi, & in petroſis locis geniti, lac caprinum mox mulſum, vinū odoriſerum. Quidam vero malos, cibi ſcilicet valde diſtemperati, vel in caliditate, & ſiccitate vt allia, vel in frigiditate, & humiditate, vt fungi cucumeres. Vel in ſiccitate, & frigiditate, vt poma immatura. Et ſunt cibi, qui nimiam viſcoſam habent ſubſtantiam, vt caro porcellina. Vel valde duram, vt bouina. Vel facile conuertibilem, vt criſomila. Ex his itaque cibis ſunt, q malos humores generant, ſcilicet panis non bene fermentatus nec bene coctus, fabæ, lenticulæ, milium, lolium, poma immatura, auellanæ, iuiubæ, pſica, citonia, neſpila, dactili, cucurbita, rapa, caulis, caparis, cæpe, ſinapis, & omnis caro ſilueſtris, præter capriolinam, caro caprina, & agnina, ceruina, leporina, equina, vrſina, caro pinguis, cerebrum, medulla, ſpinæ, & reliquorum oſſium pinguedo, pulmo, ſtomachus, ſplen, inteſtina, renes, caſeus, piſces lacuum, & aquarum turbidarum, & earum quæ in quiete ſunt, anates, turtures, grues, pauones, paſſeres, pulli columbini.

De His, qui ſtomacho nocent, & his qui iuuant. Cap. LXX.

QVidam itaque facile corrumpuntur in ſtomacho, cibi. ſ. nimis humidi, & conuertibiles ſi contingat eos non velociter egredi, vt vua, ficus maturæ, mora celſi matura, ceraſa coctana, perſica melones, caro pinguis, lac, cerebrum, medulla, ſpinæ. & ſimilia. Alij vero difficile, qui. ſ. ſubſtantiam habent croſſam, & ſiccam, & duram. vt cicer, paruæ cocleæ, oſſea, caro codermata, & ſimilia. Quidam cito exeunt propter ſubſtantiæ ſuæ lenitatem, & raritatem, quia ſtomachi villos emolliunt, & lubricant indigeſti. Interdum etiam pro ſui acumine, quia. ſ. ſtomachum, & inteſtina mordent. Ex his ergo ſunt atriplex, vua, mora celſi, oliuæ, ſpinachia, caro porcina, ac pecorina, caro pinguis, pulmo, & pinguedo. Alij vero tarde, vt pira immatura, ſilicet, glandes, dactili, cucumeres, fabę, caro bouina, cor, & ſplen. Quidam autem ſtomachum bonum reddunt atque robuſtum, vt lactuca, ſcariola nouella, menta, aſparagus, carui, piper, zinziber, zucharus, zomion, maſtix, acetum, citonia, capparis, ſaliua. & ſimilia. Alii vero malum, & faſtidioſum, vt ceraſa, pruna alba, cucumeres, auellanæ, melones, porri, anates, anſeres, cerebellum, & omnes medullæ, pira verna virides, ſiliquę. Quidam autem inflant, ſcilicet cibi dulces, & qui magis diſſoluunt, quàm conſumant, vt ſunt caſtaneæ, vuæ comeſtæ cum cortice, vinum dulce, muſtum, mel, rapa, radix, cępę, porrus, eruca. fabæ, lenticulę, faſeoli. Alij vero valde attenuant, vt apium, trifolium, petroſilium, ruta, ciminum, nigella, anetum, carui, piper, mel deſpumatum.

De Nutrientibus, & impinguantibus. Cap. LXXI.

QVidam verò parum nutriunt, qui ſcilicet ea membris facile diſſoluuntur, & ex quibus ſubtiles nimium humores generantur & liquidi, & qui violentas, & acutas nimium habent qualitates, & qui duram valde, vel plurimum raram habent ſubſtantiā, vt mora celſi, matura pruna, malagranata, iuiubæ, oliuæ, meſpila, ordeū, miliū, triticū albū, & non ponderoſum, panis azimus, vel furfureus, cucurbita, atriplex, ſpinachia, allia, pinguedo, nares, aures, pulmo, guttur, mēſū, venter, inteſtina, alæ pullorū, caſeus vetus. Alii vero multū. ſ. cibi bene tēperati, & qui diutius immorantur, ac difficilius diſſoluūtur, vt triticū durum, & ponderoſum, croſſum, & non albū. Sic etiā cibi aliquantulum diſtemperati, & durā habentes ſubſtantiā, ſi bene digerantur multū nutriunt, vt caro bouina. Ex his ergo quæ multū nutriunt, ſunt granū fractum, & ſimila, maxime ſi

cum

enim lacte coquantur. Caſtaneę quoque glandes, auellanæ rapa, caro porcina, cerebrum, ſpina, medulla, cor, epar, lac caprinum, caſeus recens, oua locuſtę marinæ, cancri, ſæpiæ, fuligines, & omnes cibi dulces, præcipue qui croſſos vel ſpiſſos generant humores, vt dactili, vuæ pingues, vinum dulce rubeum ſpiſſum, & ſimilia. Quædam etiam impinguant, quæ ſcilicet laudabilem ſanguinem ac moderate croſſum generant, & multum nutriunt, ad hoc præcipuus eſt panis triticeus, bene confectus, lac caprinum coctum, ſimila, riſum, triticum, carnes oſſibus vicinæ, caro porcina cum eius in ſcello, caro agnina, cerebella, oua ſorbilia, & de potibus vinum dulce ac ſpiſſum, ficus maturæ recentes, & vuæ dulces ſimiliter.

De Qualitate cibi ſumendi.
Cap. LXXII.

CONSTANTI. in libro de regimine ſanitatis. Oportet autem ſex in cibis intelligi. Primum eſt cibi qualitas. Secundum quantitas. Tertium ordo. Quartum tempus. Quintum quantitas deſiderij. Sextum ſecundum quòd membra ſunt infirma. Qualitas autem cibi debet perpendi ſecundum naturam corporum cibandorum. Si enim calida ſunt, frigidos cibos accipiant, ſi autem frigida, calidos, ſicca humidos, humida ſiccos. Subſtantiam cibi ſic agnoſcimus, quæ ſi ſit croſſa ſicut caro vaccina, panis azimus, eſt conueniens, multum calorem in ſtomacho naturaliter habentibus, & colerico ſtomacho, eis etiam qui multum ante cibum exercitantur, & in hieme propter aeris frigiditatem, ſomnique longinquitatem. Huiuſmodi enim cibus bene in ſtomacho digeritur, & multum nutrit, virtutem confortat. Illis autem qui modicum in ſtomacho calorem naturalem habent, & paucum caloris, & modice ſe exercitantibus, breui etiam ſomno vtentibus, immo ſupradictus cibus inconueniens eſt, quia non bene ab eis digeritur, ſed croſſos generat chimos, & viſcerum opilationem. Subtilis vero cibus, ſicut pulli gallinacij parui, ſpinachiæ, perdix criſolachanna, lactuca, & ſimilia competunt nó exercitiis vtentibus, quorum calor naturalis in ſtomacho defectus eſt, & quorum viſcera conſtipata. Sed laborantibus & calidos & fortes ſtomachos, huiuſmodi cibus inconueniens eſt. Non enim digeritur, ſed in eorum ſtomachis in fumoſitatem mutatur, propter hoc quidam vaccinam carnem digerunt, & ſturnam minime. Stomacho enim multum calido cui multa coleræ quantitas mandatur, croſſus cibus conuenit, vt calor in eo diu operetur. Subtilem enim cibum cito incendit, fumumque facit. Verbi gratia. Si magno igni ſubtilia & ſicca ſupponuntur ligna, cito incenduntur, & ignis extinguitur. Si autem croſſa ſicut celſi, calor ſuauiter operatur & confortatur. Stomachus vero in calore temperatus, cibum accipiat inter croſſum & ſubtilem mediocrem. Similiter temperate exercitantes, & dormientes temperate, accipiant in temporibus etiam temperatis huiuſmodi dietam, conuenit enim eis. Hali in practica 1. li. Comedens autem optime terat molaribus cibum, maximeque ſi croſſus fuerit, quo fiat obedientior digeſtioni ſtomachi. Ob hoc etiam ea quæ coquuntur, plenius decoquenda ſunt vt acceleretur eorum digeſtio, & exitus a ſtomacho.

De quantitate eiuſdem.
Cap. LXXIII.

CONSTANTI. vbi ſupra. Quantitas cibi laudilis, non multum excedere debet modum, ne grauetur ſtomachus. Qui cibus laudabilis aſſuete, & vltra modum ſumptus malum generat ſanguinem, & venas de malis humoribus replet. ſi cibus malus eſt, vel colericus, peſſimam generat febrem, & acutos humores. Croſſus arteticam faciet dolorem, podagram, freneticam paſſionem, anhelitum, ſplenis & epatis duritiam, & opilationem. Melancolicus melancoliam, quartanam, vel maniam, cancrum, ſcabiem, nigram hicteritiam generat. Oportet igitur cibi plenitudinem caueri, niſi cum multis fortibus exercitijs, & quibus cutis eſt rara. Alijs vero minime, quòd ſi hoc non caueant vomet. ſi autem vomere nequeunt, propter gulæ pectoris aut palati dolorem, dormiant & diu. Auicenna vbi ſupra. Nihil eſt deterius ſaturitate in tempore fertilitatis, quam fames ſequitur in tempore ſterilitatis, & econuerſo, ſed tamen deterior eſt conuerſio. Multos enim vidimus, quibus prius deerat cibus, poſt modum in abundantia repletos, fuiſſe mortuos, vehemens namque repletio pernicioſa eſt, ſiue ex cibo ſiue potu eſt, præterea nihil eſt deterius quàm faſtidium ex malis nutrimentis, facit enim mixturarum dolores & renum &c. Quod autem melius ſapit melius nutrit, quia ſtomachus & virtus retentiua vehementer amplificantur, cum bonæ fuerit ſubſtantię. Nihil autem deterius eſt, quàm diuerſa nutrientia ſimul adiungere, & poſt hoc in comedendo tempus prolongare. Cum enim poſtremum nutriens aducnit, primum digeri iam incipit, ſicque nutrientis partes in digerendo non ſimilantur. Itaque cibaria diuerſa duabus ex partibus impediunt, vna propter diuerſitatem eorum in digerendo. Alia quia plus poteſt aliquis ex diuerſis edere, quàm ex vno. Res dulces ſunt veloces ad faciendas opilationes, quoniam eas natura trahit antequàm digerantur, opilationes autem ad multas perducunt ægritudines, qualis eſt hidropiſis, paruus quidem motus poſt comeſtionem facit eam in ſtomacho requieſcere. Præterea poſt comeſtionem homo primo ſuper dextrum latus dormiat, deinde ſuper ſiniſtrum conuertatur, & poſtea ſuper dextrum ſe reuoluat. Razi vbi ſupra. Cibus vltra modum ſumptus ſi fieri, poteſt antequam deſcendat euomi debet. Quod ſi non poteſt ſomnum & exercitium augeri oportet, & ea quæ ventre ſoluunt ſumere. Cibus præterea quo homo vti conſueuit, in ſequenti die immundus erit. Oportet autem vt cibos quiſque ſibi conſuetos accipiet, & quotiens conſueuit comedat, niſi conſuetudo peruerſa fuerit, quæ omnino vitanda erit. Quam tamen non repente, ſed ordinate de illa ſcilicet ad bonam tranſeundo debet dimittere, itaque ſani ſemel in die comedere debent ad minus, vel bis ad plus. Vna refectio nocet macris, bina vero pinguibus, & croſſis, Multo præterea labore vtentes, & exercitio maiori & croſſiori indigent nutrimento, & ſimiliter e contrario.

De Ordine, & tempore ſumendi cibos.
Cap. LXXIIII.

TVNC autem digeſtio mala fit & corrumpitur, quòd cibi multi ac varij in vna comeſtione ſumuntur, & cibus croſſus ante ſubtilem comeditur, & quòd multa cibaria cum iure mixtas panis habente ſumuntur. Et quod inter principium, & finem prandij mora multa efficitur, itaque fructus qui in prandio ſumi debent, ante communem cibum edendi ſunt. niſi de illis ſint, qui multam in ſtomacho moram faciant, in quibus eſt ponticitas & acetoſitas, vt citonia, & poma, & malogranata. In conſeruanda tamen ſanitate melius iudicatur, vt omnes fructus recentes dimittantur, vel ex eis quantitas parua ſumatur, vt ſunt ficus, & vuæ pira, & mora, in aqua infrigidata, nec eis vtatur quis, niſi in die in quo multo fuerit vſus exercitio. & ardor ſentit in ſtomacho. Conſtantinus vbi ſupra. Ordo dietæ ſic eſt, quædam enim oportet dari in initio, quædam in vltimo, ſicut cibaria facilia digeſtioni priuſquàm dura, et ſolubilia priuſquàm ſtiptica, vt ſolubilia prius viam, vnde croſſus cibus tranſeat præparet, ſicut mellones, pruna, criſolocanna, ficus, ceraſa, vuas, & ſimilia ante panem, & carnem. Item lagana cum obſomagaro, & oleo elixata, priuſquàm pira vel coctana. Dura enim ante facilia datis leuia digeruntur, & non inuenientia vias vnde egrediuntur propter dura foramen obturantia neceſſario corrumpuntur, & alia in ſui naturam conuertuntur. Tempus autem cibandi ſit poſt inanitionem ſtomachi cum naturalis calor ... eſt exercitiis, & balneo præcedentibus, & vrina colorata exiſtente, & appetitu, & fame palam oſtenſis, tunc cibus neceſſarius eſt abſque vlla mora hoc enim neglecto, ſtomachus ad ſe ſuperfluos humores attrahit, & appetitus deficiet, & cibus corrumpetur, ex humoribus ad ſtomachum fluẽtibus. Quod ſi hoc non euenerit, demus oxizucaram, & ſuccum malorum granatorum. Deinde ſpacio vnius horæ quieſcant, & cibum accipiant. Debemus etiam in frigidis temporibus multum cibum dare, quia tunc calor intrinſecus eſt coadunatus, vnde melius adiuuat digeſtiuam uirtutem, ſimiliter cauendi ſunt multi cibi in calidis temporibus. Calor enim aeris naturalem trahit calorem extrinſecus, unde inanitus intrinſecus non bene digerit cibũ. Idcirco maiorem habemus digeſtionem in hieme quàm in æſtate. Ideo in ęſtate debemus cibum dare in extremitatibus diei, quoniam tunc temperatus eſt aer, neque mox relicto exercitio manducetur, niſi ſpacio unius horæ requieſcant. Similiter balneum exeũtes non ſtatim comedant, niſi prius vna hora quieſcant. Razi ubi ſupra. In hieme ſit cibus actualiter calidus, & in æſtate ſimiliter frigidus. Abſtinendum eſt tamen a cibis actualiter calidiſſimis, & a frigidiſſimis ſimiliter, niſi magno caloris tẽpore, corpore quaſi inflammato exiſtente, præterea cibus in horis frigidis ſumatur. Quod ſi non poſſunt horæ, ſaltem manſiones ſint frigidæ.

De conuenientia cibi ſecundum ſtatum.
Cap. LXXV.

COnſtantinus ubi ſupra. Dixi autem cibi ſumendi deſiderium bonũ eſſe, appetitio enim cibi magnã ſignificat eſſe uirtutẽ ad digerẽdũ, mõſtratur eſſe humanæ cõplexioni cõueniẽs. Oportet in firmis mẽbris cibaria dare conuenientia, & cauẽda etiã illorũ infirmita

mitatem augmentatiua, & ſi toti corpori ſint neceſſaria. Verbigratia. Quibus dolor capitis aſſuetus eſt, negenda ſunt eis cibaria fumum generantia, & in eum conuertibilia, ſicut nuces, lac, allium, cæpæ, & ſimilia. Qui defectum, habent ſtomachũ abſtinendi ſunt a mollitiuis, ſicut pinguedo, butyrum, ſiſamũ, & ſimilia. Et quibus eſt vſus mutandi cibum in ore ſtomachi, croſſa conueniunt alimenta, vt cum ſua grauitate deſcendant ad inferiora ſtomachi, parum poſt cibum ambulent. Qui autem flegma in ſtomacho habuerint, caueant cibos flegmatis generatiuos, Quibus colera rubea in ſtomacho creatur, negandi ſunt cibi coleram rubeam generantes, & accipiant ea quæ extinguãt, ſicut mala granata acetoſa, oxiſenichia, & ſimilia. Quibus autem in ſtomacho & inteſtinis cibi indurantur, caueant cibos duros & ſtipticos, & accipiant humidos & ſolubiles, ſicut lagana elixa cum oximagaro, & oleo, & manducentur ante cibum. Eis vero de quorum ſtomacho cibus indigeſtus deſcendit, ante omnem cibum demus ſtiptica, ſicut citonia pira, xaluca ra cta, quarubias, & ſimilia. Quod ſi epar frigidum fuerit, cauendus eſt craſſus cibus & viſcoſus, præcipue ſi ſit opilatiuus, ſi autem ſit calidum, cibos demus frigidos. Cauenda eſt aqua ne cum cibo potetur, ſed poſtquàm cibus in ſtomacho quieuerit, cum cibo enim bibita inter ſubſtantiam ſtomachi & cibum permanet, eumque digeri non permittit. Neceſſe enim eſt cibum a ſtomacho tangi, vt calefiat & digeratur. Quod ſi tanta fuerit neceſſitas, parum inde bibant quo ſitim extinguant, cibo vero in ſtomacho quieſcente, nulla prohibitio eſt bibendi aquam, ſed tamen qualis oportet tribuatur, leuius autem in nocte inconueniens eſt.

De Pane. Cap. LXXVI.

ISIDORVS lib 10. Panis dictus eſt eo, quòd cum omni cibo apponatur, vel quòd omne animal eum appetat. Pan. enim. Græce omne dicitur. Cibarius eſt, qui ad cibum ſeruis datur non delicatus. Fermentatus fermentis confectus. Azimus non fermentatus, nam azimus eſt ſine fermento ſincerus. Acriſimus leuiter fermentatus, quaſi acro azimus, ſubcinericius cinere coctus, & reuerſatus, ipſe & ſacatius. Clibanicius in teſta coctus. Sfungia panis aqua diutius malaxatus, ſimilam modicam & fermentum accipit, & habet humectationis pluſquam omnis panis, vnde & ſfungiæ nomen accepit. Placentæ ſunt quę fiunt de farre, quas alii liba dicunt, eo quòd libeant & placeant. Cruſta ſuperficies panis, ipſa & fragmenta, quia diuiduntur vt fracta. Fermentum a feruore nuncupatum, quia plus prima hora non poteſt contineri, creſcendo enim excedit. Farina & furfures a farre dictę, cuius ſunt purgamenta. Hali vbi ſupra. Panis ex tritico duro, ac ſpiſſo, plus nutrit, quàm qui ex tenero ac fragili maiorit temen nutrimẽti panis tardæ digeſtionis eſt, qui ſumitur ex medulla tritici, panis, ſcilicet ſimilæ. Idem quoque opilationem in viſceribus parit. Qui vero minus nutrit ſcilicet medulla reiecta ſi eſt, medius eſt inter nutrimenti multitudinem, & paucitatem, & inter digeſtionis moram, ac celeritatem. Omnibus autem laudabilior eſt panis, cuius optima farina piſtata eſt, & in quo ſalis quantitas opportuna proiicitur, ac bene fermentatus eſt, & in camino coquitur ignis manſueti ac temperati & non nimi, qui interiora indigeſta dimittat, nec vero pauci qui interiora decoquens exteriora cruda remittat. Huiuſmodi panis nutrimentum habet laudabile, citoque digeritur, corporibus temperatis conuenit, & qui parum laborant. Azimus autem panis, aut non coctus plurimi nutrimenti eſt ac craſſi, tardus digeſtioni, humorem generat croſſum atque viſcoſum, opilationem in epate parit, ac ſplene, & in renibus lapides. Omnium autem peior eſt panis furni, & ſubcinericius, propter eius exteriore conbuſta interioribus crudis, peior etiam eſt furni quàm ſubcinericius propter cinerem ei immixtum. Azimus vero panis laborantibus vtilis eſt, eo quòd ab eis multa diſſoluantur, His quoque quorum ſtomachi calor fortis eſt, plurimum ab eo nutrimentum peruenit, cum illum optime digerant. Eſt autem omnis panis tritici calefaciens in primo gradu, præterquàm panis herui. Nam quia triticum lotum fuit, frigiditatem lucratus eſt, vnde calor eius paruus eſt. Conſtantinus in panteigni. Panis ordeacius eſt frigidus & ſiccus, minus quàm frumenti, nutritiuus totiue ventoſitatis generatiuus & conſtipatiuus, vtendum eſt eo cum vnctuoſis, vt eſt caro craſſa atque butyrum.

De diuerſitate panis ſecundum materiam uel artificium. Cap LXXVII.

ISAAC in dietis. Panem tritico calidiorem diximus cuius diuerſa ſunt nutrimenta, 4. modis. Primo propter farinam vnde factus eſt, ſecundo ex artificio ſui, tertio ex igne a quo coctus eſt, quarto pro qualitate qua ſumitur. Farinæ modus trifariam diuiditur, primus propter eſſentiam ſui, ſecundus pro qualitate mollitionis, tertius ſecundum breuitatem vel longitudinem temporis ex quo ipſa contrita eſt, vt ſuperius dictum eſt. Panis quanto mundior eſt, tanto pluris nutrimenti eſt, durioris egeſtionis. Diuerſitatis panis ex artificio ſui duo ſunt modi, vel ex forma, vel ex artificio, forma autem triplex eſt. Magna, & parua, media. Magna medullæ plus habet, corticem vero ſubtiliorem, & duriorem, cortex pręterea parum nutrit, & eſt ad digerendum durus, humiditatem egeſtionis exiccat, vnde & ventrem conſtipat. Medulla croſſa eſt, & viſcoſa & inflatiua, flegma viſcoſum generans, Panis paruus & ſubtilis interiora ignis perforat, & humiditatem medullę exiccat, vnde parum nutrit, & tardius digeritur, & ventrem conſtipat, maxime ſi factus ſit in primo vel ſecundo die poſt decoctionem. Vnde Hipocras. Panis magnus, & croſſus eſt medullæ multæ, nutrimenti pluris, ventrem ſoluit. Paruus autẽ, & tenuis medullæ eſt paucæ, nutrimenti pauci, egeſtio eius eſt tarda, ventrem conſtipat. Qui autem mediæ menſuræ in forma, mediæ eſt poteſtatis. Artificium panis in quatuor diuiditur modos. Eſt enim panis quantum expedit fermenti habens & ſalis, & bene confectus, & ſicut oportet coctus. Eſt parum fermentatus, & coctus, & in cæteris a neceſſaria temperantia imminutus. Eſt habens fermentum & ſal, vltra quàm ſatis eſt. Eſt azimus & ſale carens qui moderatus eſt in omnibus his ſupradictis, in ſtomacho perfecte digeritur, & ſanguinem in corpore clariſſimum generat, vnde naturæ conſortat actionem, propterea commodius eſt his qui in quiete ſunt, & deliciarum delectatione, & eis quorum digeſtio defectum patitur, vt ſeniorum & ægritudines exeuntium, ars enim exhibita exterius, ſufficit naturæ laboranti interius. Exercitantibus autem, & laborantibus nõ adeo conueniens eſt propter ſuam ſubtilitatem, & facilitatem diſſolutionis, ex membris eorum. Panis fermentatus modicum habens ſalis, nec bene coctus viſcoſitatem creat & croſſitatem, vnde durior eſt & priore tardior, propter hoc aptus eſt exercitantibus & laborantibus, & abundantia caloris eorum, cauſa eſt fortitudinis, & digeſtionis. Sed qui fermenti ſaliſque ſuperfluum habuerit minimum nutrit, & conſortat. Virtus enim ſalis humiditatem eius deſiccat, fermenti coniunctionẽ rarificat. Azimus nimium nutrit, & duriſſime digeritur, tardiſſimeque egeritur, proprietatem habet opilationem & ventoſitatẽ generandi. Ideirco inconueniens eſt omnibus naturis, niſi raro eis qui maximis laboribus exercentur, vt meſſores.

De diuerſitate panis exigua coctionis, & qualitate ſumendi. Cap. LXXVIII.

FOCVS duobus modis eſt diuerſus. Aut ex natura ſui, aut ex artificio cocti panis. Ex ſui natura triplicitet, aut magnus eſt, & fortis, aut debilis & leuis, aut mediocris. Fortis & magnus deſiccat, & indurat exteriora panis, mica vero non bene cocta remanet, quia cortex velociter induratus non permittit calorem penetrare interiora. Et duabus de cauſis eſt illaudabilis, vel quia cortex eſt durus, & inde non nutrient interiora, ſicut et feruore incenſus. Vel quia viſcoſus eſt et croſſa eſt mica, et ita vtrumque indigeſtum diuerſorum humorum eſt generatiuum. Duritiess corticis et incenſio ſui ſicciſſimum ſanguinem generat, et conſtipat ventrẽ, viſcoſitas et croſſicies micæ humores crudos et flegmaticos facit, et ſolutiones ventris adiuuat. Debilitas foci ex defectione ſui penetrare interiora pigreſcit, vnde diutius panem immorari oportet. Si enim antequàm ſit coctus extraxeris, viſcoſus erit fortes digeri, exercitantibus tamen neceſſarius, ſi vſque coquatur dimiſſus, ſiccus et durus erit digeri et ſtipticus. Mediocris temperatus eſt focus, quia totum corpus æqualiter penetrat. Ex artificio duo mali modi ſunt. Aut in fumo, aut in furno, aut ſub teſtis. In furno ſi ſit, et ſecundum quòd oportet coquatur bene digeritur, et penetrat totum corpus ſcilicet mica cum cortice. Si excoquatur ſub teſtis, peior eſt, quia in vna parte operatur, altera vero croſſa, et viſcoſa remanet, et ideo ad digerendum durus eſt, ſi ergo ſæpe comedatur, poſt multum tempus inflationem, et dolorem lateris generat. Subcinericius vero ſubter carbones, vel cineres coctus, velociter deſiccatur extrinſecus, intrinſecus vero croſſus remanet cineri, et terræ admiſcetur multum, maxime autem ſi ligna mollia fuerint, et viſus obſcuritas fuerit. Diuerſitates panis ex qualitate accipiendi quatuor ſunt. Alius calidus accipitur, ſecundum quòd a foco egreditur, alius frigidus, non tamen eadẽ die comeditur, alius poſt vnum vel duos dies alius poſtquàm eſt ſicciſſimus. Calidus autem magis eſt nutritiuus, digeſtius, penetratiuus, quia melior eſt, & cito diſſoluitur, ſed a ſtomacho et inteſtinis euictus durus accidentaliter non naturaliter. A ſtomacho, quia non deſcendit inferius propter leuitatẽ ſuam. Ab inteſtinis, quia tamen venas non penetrat, vt ad in

teſtina

caſtina parum tranſeat quod ea grauet. Accidentaliter autem, quia naturaliter ventrem humectat, feces diſſoluit. Qui autem eadem die comeditur, minus eſt nutritiuus, velociter digeritur, tardè deſcendens, qui intrinſecus infrigidatur, & poris clauſis & calore recluſo intus manet fumus, & inde exire non poteſt propter pororum oppilationem, & reuertens inuenit aliam fumoſitatem, quibus coniunctis fit ventoſitatis & inflationis confectur & inde durus, & indigeſtus, & inflatiuus ſtomacho redditur. Qui poſt vnū vel duos dies accipitur, intus & exterius exiccatur, hic laudabilis eſt nutrimento, ad comparationem tamen calidi minoris, & velocius diſſoluitur a ſtomacho, & inteſtinis cito ejicitur durus, & cito penetrat vias à ſtomacho, quia neque viſcoſus. Ab inteſtinis, quoniam ditae venas penetrat. Craſſius neque adiuuatus grauat inteſtina, & ejicitur, ſicciſſimus & leuis rarus cauſa ablatae humiditatis bene humiditatem ſtomachi deſiccat, & ut multa humiditas non fundatur, eſt neceſſaria, digeſtionem deſiccat, ventrem conſtipat.

De cibo carnium: *Cap.* *LXXIX.*

ISID. vbi ſupra. Carnes dictae ſunt, quia carae ſunt, ſiue a creando, vnde & a Graecis creas vocantur. Carnes autem poſt diluuium hominibus in vſum conceſſas legimus. Nam antea permiſſum non fuerat, niſi tantum illud quod ſcriptum eſt, lignum fructiferum, & herbam ſeminalem dedi vobis in eſcam, poſt vero per Noe data ſunt in alium cuncta animalia. Crudum dicitur, quod ſit cruentum, id eſt cum ſanguine. Coctum dictum eſt quaſi coactum, ab igne, vel aqua violento modo actum & vſuiq; confectionis aptum, aſſum quod ardeat quaſi arſum. Elixum eo quod aqua ſola decoquitur, lixa enim aqua dicitur ab eo, quod ſit ſoluta, vnde & ſolutio libidinis luxus, & membra loco mota luxa dicuntur. Frixū a ſono dictum quando ardet in oleo, ſuccidia carnes in uſo repoſitae, a ſuccedendo dictae. Lardum eo quòd in domo repoſitum conſeruatur, nam antiqui domos lares dicebant. Axungia ab vnctione vocata. Sepum a Sue dictum eſt quaſi ſubeum, eo quòd plus pinguedinis hoc animal habeat. Fartimen caro conciſa, & minuta, quòd ea inteſtinum fartiatur; hoc eſt impleatur cum aliarum rerum commixtione. Razi vbi ſupra. Caro ſuper prunas aſſata multum & cito nutrit; corpuſque corroborat, & vix tamen digeritur. In veru aſſata craſſa eſt & multum nutrit neque digeritur, niſi quando ſtomachum robuſtum & calidum inuenerit, ventrem vero ſtringit, & hoc propriè, quando quòd ex ea quod pingue eſt non comeditur, Caro cum pinguedine frixa faſtidium facit, tardeque de ſtomacho deſcendit, nutrimentum eius validū eſt, grauior tamen eſt illa quę ſuper prunas aſſatur, quàm iſta quę leuior eſt & melior. Caro quae in patellis ponitur, & in furno coquitur mala eſt, parum enim nutrit, acide tamen ructantibus confert. Vniuerſaliter autem omnis mortariolorum, ac patellarum ſpecies parum nutrit reſpectu cibariorum ius habentium. Multos tamen humores habentibus, & corpora ſua deſiccare ac ſubtiliare volentibus conferunt.

De Carnibus quadrupedum:
Cap. *LXXX.*

CONSTANTINVS in pantegni. parte. Omnis caro calida eſt & humida, nutribilis & generatiua ſanguinis. Porcina inter calida, & humida temperata eſt, caeteris nutribilior, & ſanguini generando melior, quia humanae vicina eſt, ſed flegmatica eſt. Omne animal naturaliter ſiccum fetus habet humidos, bonum ſanguinem facientes, vnde boues ſicci ſunt, vituli autem humidi & temperati. Agni quoque annales, & hoedili ſunt temperati, caſtratorum animalium caro cito digeritur, & melius nutrit. Craſſa ventrem ſoluit & humectat, ad digerendum dura. Macra deſiccat facile digeſtiua. Illa vero laudabilior eſt, quae inter craſſum & macrum temperatior. Omnis caro ſilueſtris, eſt illaudabilis, ſanguinis generatiua craſſi & melancolici. Caprina autem leporina meliuſcula eſt. In partibus animalium, lacerti videntur eſſe laudabiliores. Capitum cibus groſſus eſt, & multum nutritiuus, ad digerendum durus. Flegmaticus ſpermatis augmentatiuus. Cerebrum humidius & faſtidioſius, medullae ſimiliter, linguae temperatae ſunt. Pedes, auriculae, & labra non ſunt ad digerendū dura. Oculi quia neruoſi ſunt boni ſunt, ſed aliquantulum faſtidioſi. Epar bene nutrit, & bonum ſanguinem generat. Splen durus eſt digeri, flegmaticum, & malum ſanguinem generat. Pulmo cito digeritur, & eſt flegmaticus. Cor durum eſt ad digerendum, ſed ſi digeri poſſit multum nutrit. Renes ſimiliter. Stomachus difficulter digeritur, & frigidum ſanguinem generat. Vnumquodque autem horum ſecundum naturam animalis cuius eſt membrum conſiderandum eſt. Razi vbi ſupra. Caro ſine pinguedine rubea ſcilicet ſanguinis ſicci generatiua eſt, paucas ſuperfluitates facientia, magis tamen adipe nutrit. Pinguedo vero ſanguinem humidiſſimum nutrit, multas facientem ſuperfluitates, minoris tamen eſt nutrimenti. Porro caro varia ſcilicet inter pinguem & macram exiſtens, ſanguinem generat temperatum. Caput craſſum eſt, & multum nutriens calefacit, nec debet comedi niſi in temporibus frigidis, multotiens enim generantur ex eo febres & colerica, multum tamen confortat, & ſanguinem ac ſperma auget. Cauda calida eſt, quae ſtomacho nocens faſtidium facit, & coleram rubeam generat. Cutis ſanguinem frigidum generat, in quo multa viſcoſitas eſt, & oppilationem facit. Pedes ſanguinem viſcoſum generant, qui frigidior & leuior eſt eo, quem caro generat. Animalium anteriora leuiora ſunt & calidiora, poſteriora vero grauiora, & frigidiora.

De Carnibus auium, & piſcium.
Cap. LXXXI.

CONSTANTINVS vbi ſupra. Omnium volucrum naturae conſiderandę ſunt ſecundum earum victum & locum. Caro volatilium laudabilior eſt, quàm omnium quadrupedum, quia digeſtibilior. Gallina melior eſt omnibus. Anates & anſeres, calidi, & humidi malorum chimorum generatiui ad putredinem paratorum. Turtures melancolicum ſanguinem faciunt. Grues durę ſunt, & indigeſtibiles, ſimiliter & pauones, perdices durae ſunt. Paſſeres calidi. Turdi moderati. Pauli palumbes calidi, & melancolici. Iſaac. Omnis natura piſcium naturaliter eſt frigida, & humida, flegmatis generatiua, conueniens calidam & ſiccam habentibus complexionem, & macidis maxime in ęſtiuo tempore, & calidam habitantibus regionem. Inconueniens eſt frigidis, & humidis complexionibus, & carnoſis maxime, quibus molles carnes fuerint naturaliter eius, corpus enim eorum infrigidant & humectant, Variantur autem piſces ſecundum diuerſitatem aquarum in quibus habitant, & ſecundum diuerſitatem nutrimenti eorum, & ſecundum diuerſitatem ventorum in quorum plaga ſunt. Diuerſitas quoque piſcium pro artificio coctionis multifariam diuiditur, aut enim aſſi comeduntur, aut cum oleo friti, aut cocti cum aqua & oleo & condimentis, aut ſola aqua elixi. Aſſi quidem, et frixi minoris ſunt viſcoſitatis, et humiditatis. Vnde non ventrem ſunt humefactiui, ſed duriores ad digerendum, vt pote ſtomachum grauantes. Aſſi tamen frixis laudabiliores ſunt, quia frixi quidem habent viſcoſitates propter oleum. Piſces autem cum oleo et aqua et ſimilibus pręparati, ſunt caeteris digeſtibiliores, et ventris ſolutiui, cum aceto vero cocti erunt infrigeratiui, minus tamen humefactiui. Qui vero cum aqua ſola elixantur, ſunt omnibus laudabiliores, quoniam eorum viſcoſitatem aqua coctionis in qua cocti fuerant abluit, praecipue ſi manducentur cum oleo olibano, magoro, menta, apio, ruta, caruo, pipere, zinzibere, et ſimilibus.

De Tritico, ouis, & melle, ac reliquis cibis.
Cap. LXXXII.

RAZI vbi ſupra. Triticum bene coctum omnibus cibis plus nutrit, et maxime ſi cum lacte coctum fuerit. Confert autem natura calidis, et macris, et his qui multum laborant, vel qui augmento virium indigent, habentium vero diſpoſitiones contrarias, cito venas replet, et febres, et arteticum dolorem, et lapidem in renibus, et apoſtemata adducit. Oua indurata, et elixata plus nutriunt, ad digerendum tamen duriora ſunt, tardiuſque de ſtomacho deſcendunt. Mollia vero velocius, quae his a quibus ſanguis multus effluxit, ac vires iam minute ſunt conferunt. Iſaac. Qua hoc ſunt in animalibus volantibus, quod ſanguis et ſperma ſunt in animalibus ambulantibus, ſicut enim ſanguis et ſperma ſunt materia omnium ambulantiū, et nutrimentum, ita oua ſunt materia et nutrimenta volatilium. Oua enim volatilium maſculis ſuccumbentium haec duo videntur in ſe retinere, ſperma videlicet et nutrimentum, proinde velociter et multum ſunt nutrientia, et confortantia, velociter nutriuna propter ſubſtantiae ſubtilitatem, ſuiq; liquoris temperamētū, corporis ſunt confortatiua, quia quanto plus calor naturalis in eis operatur, tanto magis induratur, ſicut fieri videmus in exterioribus. quanto enim calor ignis in eis operatur, tanto indurari incipiunt. Nutrimētū dāt multū, quia tota ſubſtātia eorū mutata in mēbris, omnino aſſimilatur per ſui naturā humanę naturae, maximeq; eorū vitella, quia in calore et humiditate ſunt tēperata, magis videntur eſſe ſimilia humanae cōplexioni, ſed ſi aſſentur ab igne calorē ſuſcipiūt et ſiccitatē, vnde ſūt deſiccatiua utriuſq; caloris refrigeratiua, ſi vero fuerit cū aqua elixa, humiditatē ſumūt, proinde ſūt minus

deſiccatiua, magiſque caloris mitigatiua. Albumen autem eorũ aliquantolum frigidum eſt & groſſum, vnde eſt durum ad digerẽdum. Praeterea oua inter ſe 4. modis diſcrepant. Primus eſt pro animalium naturis & eorum aetatibus. Secundus propter longinquitatem temporis ouorum in aere manentium. Tertius eſt artificiũ coctionis eorum. Quartus ſi plus quàm oportet vel minus coquantur. Mel calidum & ſiccum in ſecundo gradu aliquid habet acuminis, quod ab Apum natura acquiſiuit. Idem inſcidit & mundificat cachochimia, & de interioribus corporis malorum humorũ copiam per poros cutis abicit, venarumque ſordes optime detergit. Ideoque frigidis & humidis bene conuenit, praecipue ſenioribus, cito enim in eis ſanguinem generat, calidis vero inconueniens eſt, maxime ſi eorum complexio ſit ſicca, quia eorum corporibus acumine incendium donat, & in humores colericos mutatur, ſi vero mutatur in humorem ſanguineum, non tamen eum laudabilem facit, ſed calidior eſt, nullíſque eorum corporibus dat nutrimentum.

De Potibus. Cap. LXXXIII.

CONSTANTINVS vbi ſupra. Potus duabus ex cauſis neceſſarius eſt, aut enim quia corpus humectat, & quod humidũ a corpore diſſolutum reſtaurat, aut groſſitudines cibi diſſolutas ad remotiora loca reportat. Sunt autem potuum genera diuerſa, ex quibus eſt aqua, quae non eſt corporis nutritiua. Nam ſi hoc faciat non eſt ex ſui natura, ſed ex re cui eſt commixta. Eſt enim & vinũ, quod per omnes partes corporis portat cibum, nutriens, & calefaciens, ſpiritum augmentans, calorem naturalem cõfortans, ac per totum corpus eum deportans. Sed in ſanitate cuſtodienda, & infirmitate curanda, magis eſt aqua neceſſaria. Iohannicius. Modi potationum ſunt tres. Eſt enim potus, qui nihil aliud eſt q̃ potus, vt aqua. Et eſt potus qui potus eſt & cibus, vt vinum. Eſt & potio, quę datur contra alicuius morbi vitium, vt mellicratum vel conditũ. Cibi vtilitas eſt, quod ordine recto corporis integritatem reparet, vtilitas potus, ꝙ cibum per corpus deportet. Sed & illius vtilitas, quę potio dicitur, corporis naturam ad ſe conuertit. Auicenna vbi ſupra. Sitim tolerare, & cum ea dormire infrigidatis & humectatis confert. Calidis autem & colericis nocet, ſimiliter & famem tolerare. Colera quidem rubea abundantibus, ex tolerantia famis accidit, vt ipſa colera ad eorum ſtomachos deſcendat, eorumque quae comederint ſubſtantiam corrumpat.

De Vino. Cap. LXXXIIII.

HALI vbi ſupra. Vinum calorem naturalem confortat, humores colericos temperat, purgans per ſudorem & vrinam, membra dura humectat, appetitum iuuat, & digeſtionem, ventoſitatemque ſoluit, opilationem aperit, melancoliam mitigat, & hoc maxime facit his, qui temperatae complexionis ſunt, & inclinantur ad frigidum ſi mediocriter ſumatur. Nocet autem illis quorum complexio ſuperabundat in calore, vel qui febrem patitur epatis, aut cephaleam, & quorum nerui debiles ſunt. Quod ſi quis omnino nolit ab eo abſtinere, bibat album ſubtile & aqua multa permixtum, ſi. n. ad dolorem capitis accelerat, ſtatim poſt eius potum modicum cibi, fruſtaque coctanorum comedat, vt aſcenſum vaporis ad caput arceat, Similiter, & ſic ſtomachi debilitas per eius potationem accidat, ad coctana cum pauco muſto tranſeat, aut fructũ muchi recentem, vel huiuſmodi. Dicit autem Gal. ꝙ ex multi vini potatione paſſiones accidunt graues frigidae, ſicut apoplexia, ſpaſmus, epilenſia, emigraneum, obſtupefactio, & his ſimilia. Replentur enim ventriculi cerebri vaporibus vini, & quod ad illud de venis aſcendit, vnde calor naturalis refrigeratur, & huiuſmodi paſſiones generantur. Razis vbi ſupra. Vinum quidem ſtomachũ, & epar calefacit, inflationem diſſoluit, & cibum digerit, vrinam prouocat, & ventrem ſoluit. Praeter haec, & laetari, & gaudere facit animam, & hunc vltimum bonitatis eius modum nondum inuenimus, quod ſuppleat vicem eius, ſed in aliis operationibus eiuſdem reperiuntur quędam, quae ſuppleant eius vicem, licet in eis debiliora ſint. Idem in 4. parte. Vinum & omne quod inebriat corpus calefacit, vinum album, & clarum, quod multae patitur aquae commixtionem minus eſt calidum, ſed magis vrinae prouocatiuum. Ignei vero coloris & amarum, quod magis poteſt aquã recipere, calidius eſt. Vinum itidem pingue, ac dulce, in quo eſt ponticitas, groſſioris eſt naturae. Vinum nouum inflationem magis generat, et venas citius implet. Vinum temperatè bibitum, nutrimentum penetratiua facit, digeſtionem adiuuat, multaeque bonitatis cauſa exiſtit in corpore, et in ſenibus quàm maxime. Superflue vero bibitum, apati ac cerebro, et neruis nocet, tremoremq́, & ſpaſmum, et paraliſim, et apoplexiam, ac mortem ſubitam generat.

De Ceteris inebriantibus. Cap. LXXXV.

ISIDORVS in lib. Ety. 20. Sicera eſt omnis potio, quae extra vinum inebriare poteſt. Ceruiſia a Cerere idest fruge vocata, eſt enim potio ex ſeminibus frumenti, vario modo confecta. Celia. A calefaciendo vocata, eſt enim potio ex ſucco tritici per artẽ confecta, ſuſcitatur enim ignea illa vis germinis madefactae frugis, ac deinde ſiccatur, & poſt in farinam redacta, molli ſucco admiſcetur, quo fermentato ſapor auſteritatis, & calor ebrietatis adiicitur, quę fit in his partibus Hiſpaniae, quibus ferax vini locus non eſt. Lactatum eſt potio a lacte. Muſtum ex melle mixtum. Eſt n. potio ex aqua & melle, quod Graeci mellicratum vocant. Ionumellum muſtum melli admixtum, vehementerque agitatum atque commotum. Hidromellum, quod fiat ex aqua & malis maciants. Saccatum eſt liquor aqua feci vini admixtus, & ſacco expreſſus. Oximellum appellatum ꝙ aceti & mellis admixta conficiatur materia, vnde & dulcedinem retinet & acorem. Oxigarum Graecum eſt idest acetum cum aliquo qualimine permixtum. Oxi. n. acetum, garos liquamen Graeco eloquio dicunt. Rodomellus dictus eo, quòd in ſucco roſae mel admiſcetur. Mellicratum vinum melle admixtum. Medus quaſi melus, quia ex melle fit. Razis vbi ſupra. Potus ex melle factus vehementer eſt calidus, & colerae rubeae generatiuus, frigidat tamen patientibus ęgritudines confert. Ceruiſia de ordeo facta neruos impedit, caput dolere facit & inflat, vrinam tamen prouocat, & calorem ex ebrietate reprimit, quae vero de ſimilagineo pane conficitur, habens mentam, & apium, omnibus melior iudicatur, ſomnum tamen calefactis, & diſpoſitionibus ac temporibus calidis confert.

De pura aqua. Cap. LXXXVI.

AQVA naturales humores in corpore conſeruat, & nutrimentum ſubtilians penetratiua facit, calorem quoque reprimendo, calefactis autem calidam complexionem habentibus pluſquàm vinum confert. Aqua pondere leuior, calorem & frigiditatem citius ſuſcipit, & quae meliorem ſaporem retinet, dulcedinis, ſcilicet appropinquationem, melior iudicatur. Turbida vero epar grauat, & in renibus lapidem generat. Aqua ſalſa ventrem mollit, & poſtea conſtringit. Si quis eam vſualiter biberit, corpus deſiccat, atque in eo ſcabiem, & in ano ragadias generat. Aqua ſtans, & putrida ſplenem augmentat, complexionẽ corrumpit, ac febres generat. Aqua frigida, vt nia, ſtomachum percutit ſi bibatur a ieiunis, ſed apud multum infrigidat, quam nulli ieiuni praeſumant bibere niſi calefacti, ſic enim eis proficit, ſuper cibum autem in parua quantitate ſumpta, ſtomachum corroborat, & auget appetitum. Aqua vero quae non bene ſapit, eo quòd frigida in eo ſentitur, ventrem inflat, ſitimque non minuit, ſed appetitum deſtruit, & corpus diſſoluit. Aqua porro calida, quam quidam ieiuni bibunt, ſtomachum a ſuperfluitatibus praecedentis nutrimenti lauat, & ventrem forcatiſa ſoluit, quae tamen ſi frequenter bibatur, ſtomachum corrumpit, & debilitat. Aqua tepida faſtidium facit, Aqua vero cocta quouſque minor reddatur eius ſubſtantia minus inflat. Iſaac. Laudabilis aqua duo in ſe continet. Vnum eſt ex ſui eſſentia. Aliud eſt ex ſui curſus origine. Ex ſui eſſentia claritas, & nitiditas nullum habens colorem, nec ſaporem, nec odorem, nec fętorem. Quod ſi habeat, ſignificat aliam rem eſſe commixtam in ea. Originem ſui curſus, neceſſe eſt eſſe contra orientem, aliquantulum ſeptentrionali pertinens plagę, vt ſeptentrionalis, & orientalis ventus eã perflecit. Fluxus eius neceſſe vt ſit fortis, & velox, currens ſuper lapides paruos, & arenas clariſſimas, nullam habentes immunditiam. Huiuſmodi aqua ſubtilis eſt, & leuis, quae poſita ad ignem, ſeu ad ſolem citiſſime caleſit. Calida vero facta, ſi ad aerem ponatur, citiſſime refrigeratur, quae citiſſima mutatio eius de qualitate in qualitatem, ſuam ſignificat leuitatem, nec etiam illam quippiam terreſtre habere. Sed omnibus aquis pluuialis eſt leuior & electior, quae vicem aeris ſubtilitate accidit, munda tamen ſi fuerit ab omni putredine, & ponatur in aqua ciſternae optime lutae, talis enim erit aqua minus caeteris humida, & quiddam habens ſtipticitatis, vnde non nocet ſtomacho, ſed potius eum confortat.

De Ptiſana. Cap. LXXXVII.

HIPOCRAS in regimine acutarum. Ptiſanam ordeaceam, ſuper omne de grano cibarium acutis morbis, & in acutis paſſionibus excellentiſſimum iudico, quippe quia viſcoſa eſt & lata, vncta quoque & mollis & lubrica temperatam habens humiditatem, ſitim extinguit, & ſi opus fuerit ablui facit, nequaquàm ſtiptica, non ad laborem furioſa. Non inflatur in ſtomacho nec aceſcit, quorum vtrumque nimirum in coctione dum videlicet in poteſtate haberet expleuit. Conſtantinus in panteigni. Ordeũ

calidum eſt in primo gradu, ſed in ſecundo ſiccum. Ptiſanę ex eo coniecte frigidę ſunt, & humidæ, hæc ptiſana calidam complexionem adiuuat. Secundum temperamentum acutis ſub iom valet, digerens materiam vnde generatur. Sitim extinguit & naturaliter lauatorium eſt, vnde fit vt membris omnibus cito diffundatur, de ſtomacho & inteſtinis flatum effluit, vbi li incendentes humores inuenerit, facile expellit, limoſa interiora, ſiue exteriora mundificat, nullum raucorem infirmis generat, non inflat, nec uentoſitatem vllam apparat, ſicut alia ſolent grana. Ordeum vnde conficitur oportet eſſe bonum, non vetus, ſed album, durum, bene excorticatum, atque piſtatum.

De Conuerſione cibi & potus. Cap. LXXXVIII.

HVIMVNOVS Auerſanus epiſcopus. Dicunt autem medici certiſſima ratione, vt doceant diſcentem, partem quidem ciborum, & potuum, illam ſcilicet que corpulentior & corruptior eſt, per ſeceſſum egeri. Partem autem ſubtiliorem, & vtiliorem, vi naturæ per diuerſas corporis partes diſtrahi, & in carnis naturam & ſanguinis conuerti. Partem vero aliam ſubtilem quidem, ſed minus vtilem per partes corporis ſimiliter transfuſam per poros euaporari. Partem autem aliam neque tantiſper ſubtilem, nec adeo vt primam corpulentam, per fluxum narium, per ſputa, vel quolibet ſimili modo iactari. Idem in lib. de vera religione Alimentorum, quę a nobis ſumunt in ſtructuram corporis, & membrorum fabricam, quæ apta ſunt migrant, & corrupta reficiunt, in aliam formam per conuenientiam tranſeuntia. Non apta vero per congruos meatus eiiciuntur, quorum aliud feculentiſſimum terræ redditur ad alias formas aſſumendas. Aliud per totum corpus exalatur, aliud ſtotius animalis latentes numeros accipit, & inchoatur in prolem, & ſeu conuenientia duum corporum, ſeu tali aliquo fantaſmate commotum per genitales vias ab ipſo vertice defluit in infima voluptate.

De Superfluitate primæ, & ſecundæ digeſtionis. Cap. LXXXIX.

EX lib. vrinarum a voce Mauri. Cibus itaque ore receptus, dentibus commaſticatus, lingua ſubminiſtrante, per iſophagū ad ſtomachum tranſmittitur, in cuius fundo receptus, actione virtutis digeſtiuæ per caliditatem & humiditatem operantis, cooperante calore digeritur, & in quandam ſuccoſitatem ptiſanę ſimilem tranſmutatur, pars quædam pura per quandam venam meſeraicā ſtomachi fundo infixam, ad epar tranſmittitur, vt in epate ſecundæ digeſtionis officium non pereat, quod aliquando teſte Iſaac & flegmatis attractione ſuppletur, Tandem celebrata digeſtione tepeſcente calore, dum inferior ſtomachi porta aperitur, reſidua pars illius ſuccoſitatis cum eo quod eſt primæ digeſtionis ſuperfluitas, ad portanarium tranſmittitur, cui ſimiliter quædam vena meſeraica infigitur, per quam quædam pars pura prædictæ ſuccoſitatis, iterato ſecundum prædictam rationem ad epar tranſmittitur, reſiduum vero a portanario ad duodenum, ſiue ieiunum ſubtile tranſmittitur inteſtinum, cui ſimiliter quandoque venæ meſeraicæ infiguntur, & dum ibi omnimoda fit puri ab impuro ſeparatio, impurum a duodeno tranſmittitur ad orbum ab orbo ad ſaccum, a ſacco ad illeon, ab ileon ad longaonem, a longaone ad colon, & ſic per pudicum circulum emittitur. & hæc eſt ſuperfluitas primæ digeſtionis in ſtomacho celebratæ. Totaliter igitur puri per dictas venas meſeraicas ad lacteam portam fit tranſlatio, vbi digeſtiuę virtutis actionem ſuſcipiens, in quandam maſſam, quam autores ſanguineam appellant, trāſubſtantiatur, in qua quiddam purum, quiddam impurum continetur. Impurum aliud generale, aliud ſpeciale. Speciale aliud calidum. & ſiccum, quod trahit ad ſe chiſtis fellis ad coleræ ruffæ generationem. Vnde Iſaac in dietis. Eſt enim colera ruffa cuius color eſt interdum citrinum, & rubeum habens colorem. Hæc naturalis aſt ſpecies, & huiuſmodi habitatio eſt fellis ſacculus, hanc natura odio habet propter ſui amaritudinem & acumen, vnde in vnum deducitur locum, nec ex ea manat ad membra, niſi quantum ſufficeat ad appetitum confortandum in quibuslibet membris. Aliud frigidum & ſpumoſum, quod trahitur a pulmone ſtomacho, cerebro, ad ſpermatis generationem. Aliud terreum, & quaſi ſanguinis fex, quod mittitur ad ſplenem ad coleræ nigræ, ſcilicet melancoliæ generationem. Remanet itaq; generale impurū in epate, quod ſpeciali vocabulo dicitur vrina, cum puro ſanguine, cuius pars quædam cum partibus humorum a propriis receptaculis ad epar tranſmiſſorum cum ipſa vrina, per capillares venas tranſmittitur ad ſtili venam, et a ſtili vena ad renes, In renibus vero ipſius vrinæ a ſanguine fit decolatio, ſanguis vero venarum mittitur per membra, at ipſa vrina per vritides poros, in veſicam mittitur, et a veſica per virgam educitur, et hæc eſt ſuperfluitas ſecundæ digeſtionis in epate celebratæ Eſt igitur vrina ſuperfluitas ſanguinis, et aliorum humorum in epate generatorum per materiam ſcilicet ſolius autem ſanguinis per formam, licet ergo vrina omnium membrorum diſpoſitionis ſit ſignificatiua, pręcipue tamen epatis, et etiam aliorum meatuū per quos tranſit vigoris, vel vitij eſt declaratiua.

De Somno, & vigilia. Cap. XC.

AVICENNA in 1. Canone. Somnus quieti vehementer ſimilis eſt, et vigiliæ motui Somnus quidem omnes operationes naturales fortes efficit eo quòd calorem innatum continet, virtutem animalem laxat, quia cordis vel ſpiritus animalis vim humectat et laxat, & quia ſubſtantiam ſpiritus turbidam efficit. Illud quoque quod reſoluitur prohibet, laſſitudinis autem modos omnes remouet, & euacuationes fortes, retinet enim motus eius, quod ad currendum aptum eſt, auget currendi virtutem vbi materiæ ſint ad partem cutis. Somnus autem quandoque ad expellendum eas iuuat, quia calorem interius continet, & nutrimentum in corpore partitur. Ideoque illud quod eſt iuxta cutem expellitur, Nam illud quod longe eſt conſtringitur Vigiliæ vero hoc plus efficiunt idest ſuperflua ab interioribus ad exteriora expellunt, licet ſomnus plus efficiat ſudorem, quàm vigiliæ, ſudor namque quam efficit ſomnus, eſt ſecundum modum exuberandi materiā, & non ſecundum modum reſolutionis ſubtilis continui. Qui autē in ſomno multum ſudat nullam habens cauſam, nutrimento plenus eſt, quod tolerare nequit. Cumque ſomnus inuenit materiam ad digerendum, & maturandum aptam, hanc ad ſanguinis naturam conuertit, eamque calefacit, & tranſit calor per corpus, & caleſit calore naturali, quòd ſi humores calidos colericos ſiue acuto. inuenerit, eiuſque tempus perdurauerit, corpus extraneo calore calefaciet, & ſi vacuitatem inuenerit infrigidabit per hoc quod reſoluit. Vigiliæ multæ complexionem cerebri corrumpunt, aliquo modo ſiccitatis, ipſumque debilitant, & rationem commiſcent, & humores adurunt, & ęgritudines acutas faciunt. Somnus autem multus huius contrarium efficit, operatur namque virtutū animalium obtuſionem, & capitis grauedinem, & ægritudines frigidas, & hoc propter id quod ex reſolutione prohibet: Vigiliæ vero deſiderium augent, & famem efficiunt, per hoc quod de materia reſoluunt, & digeſtiuam minuunt, per id quod de virtute reſoluunt. Inſomnietas quidem inter vigiliam & ſomnium in omnibus diſpoſitionibus mala eſt. In ſomno calor occultatur, & frigiditas manifeſtatur, propter hoc omnibus membris operimenta plura neceſſaria ſunt, quàm in vigiliis.

De Speciebus & actionibus ſomni. Cap. XCI.

HALI vbi ſupra. Somnus alius eſt extra naturam, ſcilicet ob ſtupefactio. Alius naturalis, de quo nunc nobis eſt ſermo. Fit autem ex humiditate cerebri temperata, & aſcenſione vaporum humidorum, qui clari & boni ſine a corpore ad cerebrum, hinc enim poſt cibum fit nobis ſegnicies ac torpor, ſomnumque appetimus. Fecit autem natura ſomnum duabus ex cauſis. Vna eſt vt cerebro quies eſſet, ac ſenſibus recreatio ab obtuſione, quæ accidit eis ex motus abundantia, ob hoc enim in ſomno tranquillæ ſunt animales actiones, priuaturque homo ſenſu, & etiam motu voluntario. Porro vitales actiones etiam tunc curſum ſuū faciunt, cuius rei ſignum eſt arteriarum pulſus, & manifeſtus anhelitus, ac digeſtionis bonitas. Altera cauſa eſt ciborum digeſtio, humorum decoctio, tunc enim calor naturalis ad profundum ſecedit corporis, vt cibum digerat, & humores bonos diſponat, vnde & digeſtio melior in hieme fit ea longitudine noctium, & ſomni copia. Actiones ſomni in corpore duobus modis variantur. Primus eſt ex temporis eius quantitate, quia plurimus ſomnus virtutes animales eneruat, corpuſque debilitat, refrigerat, & humectat, flegmaque in eo augmentat, naturalemq; calorem debilitat. Moderatus vero cibos digerit, corpus ſpiſſat, laborem ſoluit, calorem naturalem augmentat humores bonos facit, membra recreat. mentem clarificat, cogitationem ac viſum emendat. Porrò ſi temperato minor ſit ſomnus inde fit animę debilitas, naturæ imbecillitas, digeſtionis paucitas, corporiſque ſiccitas. Secundus modus eſt ex materiæ quam inuenit menſura & qualitate. Nam ſi ſit in ſtomacho cibus indigeſtibilis, in corpore materia inobediens decoctioni, earumque quantitas maior quàm virtus totius naturalis caloris, qui interiora ingreditur, ad decoquendum materiam & digerendum cibum materia, dum illam ſuperat immutationem, ab ea non ſuſcipit, ſed illam extinguit. Ob hoc illis qui multitudine ciborum vtuntur, precipitur non, dormire, donec ab eorum ſtomacho quodammodo ci-

bus

bus diſſoluatur. Indicimus quoque febricitantibus, periodi tempore, ſomno abſtinere. Si autem omnino corpus vacuum ſit, ſine cibo, calor naturalis conuertitur ad corporis humiditatem, & exurit atque conſumit eam, dehinc ipſe calor deficiet. Sed ſi eſt materia, ciboſque moderatæ quantitatis, calor naturalis ad interiora corporis intrat, materiamque maturat, & cibum digerit, corpus calefacit & humectat, & eius augetur corpulentia. Vigiliarum quoque quædam extra naturales ſunt, de quibus dicetur cum de cauſis morborum agetur. Quædam vero naturales, & hæ corpus laxant, naturaleſque virtutes, animales vero confortãt, calor enim naturalis ad exteriora corporis progreditur, quo ſenſus & motus confortatur. Ob hoc interiora vigiliæ refrigerant, exteriora vero calefaciunt & deſiccant. Porro ſi nimiæ fiant vigiliæ, corporis calor, ac ſiccitas augetur, & eius habitudo corrumpitur.

De Regimine ſomni.
Cap. XCII.

CONSTANTINVS vbi ſupra. Somnum oportet fieri poſt cibum. Sit tamen temperatus, huiuſmodi enim ſomnus magnum ſolamen vel iuuamen cibis digerendis accommodat, quòd ſi multus fuerit cibus & groſſus, ſomnus neceſſario fit multus. Secundum ciborum groſſitatem & multitudinem oportet eſſe ſomnum multum aut paucum, ſed qui cibis multum ſunt repleti, non dormiant quouſque cibus ad ſtomachum ingrediatur, ne calorem naturalem obruat & extinguat. Cibo vero leui & facili exiſtente, ſomnus ſit paruus. Vigiliis vero non oportet aliquem vti in regimine ſanitatis, corpus enim calefaciunt & deſiccant, & digeſtiuæ virtuti repugnant. Razi in 4. parte. Poſt comeſtionem oportet hominem ſomno tam diu abſtinere, donec cibus ab ore ſtomachi deſcendiſſe, & inflatio atque grauedo imminui & inferius mergi ſentiatur, quòd ſi tarderet, non incongruum eſt, vt parua de ambulatione vtatur. Obſeruandum eſt etiam ne de vno latere ad aliud ſępe voluatur; hinc enim digeſtio tardat, inflatio rugituſque ſequitur, pulſus etiam altum fit, & præcipue ſi cibus nondum ab ore ſtomachi deſcendit. Somni vtilitas animę laborem auſert, & cogitationem ac rationem, quæ hebetes erãt, & quaſi feſſæ ſubtiliat, & acuit, corporiſque fatigationem mitigat, ac meliorem efficit, & corpus impinguat. Multum tamen dormire corpus diſſoluit, & tenerum efficit, flegmatis quoque multitudinem in eo creat, et ipſum infrigidat, quod in corporibus groſsis ac pinguibus præcipue facit. Vigiliæ vero multæ calorem incendunt, ac deformem faciunt, corpuſque deſiccant, et in eo coleram rubeam augmentant. Quod præcipue operantur quã do corpora macra ſunt.

De Coitu & eius iuuamentis.
Cap. XCIII.

HAZI vbi ſupra. Poſt ſomnum et vigiliam iuſto ſequitur ordine coitus ſpeculatio, qui inter euacuationes naturales cõputatur, cum ſpermatis emiſſio ſit quædam exinanitio pertinens ad regimen ſanitatis, ſperma quidem facit natura materiam generationis. Eſt enim quædam corporis ſuperfluitas, quam ad ſua vaſa natura perducit, & generationi aptat ad conſeruationem ſpeciei, nec eſt vt aliæ ſuperfluitates, quibus omnino natura non indiget, quales ſunt emunctiones, ſputa, ſudor, vrina, & ſimilia, ſit enim ex meliori & laudabiliori, quæ eſt in corpore, ſubſtantia. Vnde dicit Gal. in lib. de ſanitatis cuſtodia, quòd in eo dominatur ignis, & aeris ſubſtantia. Ideoque complexio eius calida eſt & humida, generatur enim ex claro & puro ſanguine, quo principalia & propria patiuntur, ac ſuſtentantur membra: Vnde cum in eius euacuatione quis modum tranſgreditur, virtus eius debilitatur, corpus deſiccatur, & defectus ſequitur. Cum enim coacuauerit natura quod in teſtibus ſperma paratum inuenerit, ſi deinceps homo vtatur coitu, natura ſanguinem, qui ſpermatis generationi paratus erat in ſuperioribus organis, neceſſario attrahit illumque excoquit, & optimum ſperma facit, ſi autem omnino modum coitus homo exceſſerit, neceſſe eſt in teſtibus ac ſpermatis inſtrumentis materiam, quæ in nutrimento principalium mẽbrorum parata erat attraheret, ex qua cum nihil iam ſuperfuerit bonum attrahunt ſanguinem, quæ in naturam principalium mẽbrorum alterabatur nec ſupereſt illis aliquid quo paſcantur, vnde & plurimos videmus cum coitus modum exceſſerint, ſanguinem emittere. Quod cum ſit, ita virtutem debilitari neceſſe eſt ac diſſolui. Si vero coitu quis vt oportet vtatur, cogitationes ſedat, iram mitigat, melancolicæ paſſioni prodeſt; et etiam morbis flegmaticis. Somniorum quoque multitudini medetur, et appetitum confortat, porro ſi iuuenis calidæ et humidæ complexionis coitus vſui ſuperſederit, ſperma ſuis augetur in vaſis, dolor in inguinibus fit ex teſticulis cum extenſione et pigritia, hebetudo quoque ſenſuum et intellectus, capitis grauitas, viſus tenebræ, corpus frangitur, appetitus ciborum minuitur, nonnunquã etiam complexio declinat a ſtatu ſuo, febriſque ſuperuenit, aliquoties etiam maniam patitur, ex vaporibus ſpermatis cerebrum aſcendentibus. Sępe quoque multiplicato ſpermate et denſato, fit corpori frigus, et nonnunquã in præcordiorum tremor, pectoris arctatio, ſæpe etiam ſcothomia et vertigo. Homini vero frigidę vel ſiccæ complexionis non eſt coitus frequentandus, quia pararet ei leſiones, Homini nanque frigido et humido calor naturalis coagularetur, neruique diſſoluerentur, ſicco vero ſiccitas augeretur. Igitur Hipocras & Gal., eorumque ſequaces aiunt, coitum vnam ex cauſis eſſe, quæ ſanitatis adhibentur cuſtodiæ. Non nulli vero medicorum dicunt eum in ſanitatis cuſtodiã non annumerandum.

De Nocumentis eiuſdem.
Cap. XCIIII.

CONSTANTINVS in libro de coitu. Sicut ergo virtutem fortem habentes iuuat coitus moderatus, eo quòd humor ille inclusus in corpore ſi ſolutus non fuerit lędit, ſic econtra debilem virtutem habentibus nocet, quia corpus deſiccat, nimiumque infrigidat, ac debilitat. Præterea humor ipſe qui ſoluitur in corpore, in hora qua ſemen eiicitur, ſubſtantialis eſt, & non ſicut humor qui procedit in euacuationem, quia ille accidentalis eſt, huiuſmodi autem a membris habet eſſentiam, & ex eo conſtant membra, vnde & a ſanis membris procedit ſanum, & ab infirmis infirmum. Gali. quoque in lib. ſeminis, cum loquitur de ſuperfluè coeuntibus. Non procedit, inquit, a membris ſolus humor, ſed etiam vitalis ſpiritus per arterias exit cum ſemine. Ideoque non mirum ſi ſuperfluè coiens debilitetur. Nam dum corpus euacuatur, virtus quoque vitalis minuitur, vnde & multi mortui ſunt. Ob hoc etiam ſecundum Gali. Eunuchi diutius viuunt, quia neruo, qui eis erigitur abſciſſo, non deſcendit ſemen iuxta conſuetum, & ideo coire non poſſunt. Dicit etiam Hipocras, quòd habenti ęgritudinem in augmento coitus valde nocet. Præterea contingit aliquibus in hora coitus rigor & triſticia ſcilicet ex mala commixtione humorum, & ſuperueniente calore, quia omne corpus quod malos habet humores, ſi repente calefactum fuerit rigeſcit, & fit inde triſtitia. Quibuſdam vero ſuperuenit tremor ſcilicet ex malitia ſuperfluitatis, quibuſdam etiam fætor ſcilicet ex commixtione putrida, quæ calore ſoluitur. Quibuſdam autem venter inflatur, quia ſcilicet naturalis calor in eo debilitatur, hiſque contingit vt coire ſemper appetant, propter ventoſitatum multitudinem, quæ introrſum continentur. Quibuſdam vero poſt coitum dolor capitis contingit, eo quòd per motionem aſcendit fumus ad caput ex humiditate ſanguinis, & ſuperfluitatibus corporis ex mala commixtione.

De His quæ coitum iuuant, & his quæ impediunt.
Cap. XCV.

SVNT autem nutrimenta quædam, quæ ſemen generant, ſcilicet ea quæ multum nutriunt & inflant idest ventoſitatem generant, hæc enim conueniunt ſeminis exiſtentię, quia natura eius conſtat ex humore, & ſpiritu. Maxime autem ſi addatur tertium ſcilicet calor. Auxiliantur et quę calida ſunt, ſiue per calorem illud attrahant, & de occultis vaſis extrahant, & extrinſecus ferant, ſiue commiſceantur nutrientibus, & ex his tria fiant, verbi gratia, fabæ nutriunt, & ventoſitatem faciunt, ſed quia frigidæ ſunt vno carent, & duo poſſident, huiuſmodi ergo ſi zinziber, vel piper nigrum, vel huiuſmodi, quæ calida ſunt, miſceantur, nutrimentum fit quo ſemen generetur. Iacicere vero ſimul hæc tria concurrunt, quia calidum, & humidum eſt, nutrit, & inflat, & hoc ſolum naturale ſemen generat, cui etiam rapa appropinquat. Quædam autem ſemen generant & extrahunt, vt piper, pineæ, ficus, & recentes carnes, & cerebella, & vitella ouorum. Satiron quoque libidinem accendit, & zinziber, & coſtum dulce, coſtus orientalis, cardami ſemen, vrticæ, aniſum, & ſimilia. Quædam vero ſemen non generant, ſed deſiccant ſcilicet calida & ſicca, vt anetum, & ruta, & his ſimilia. Quædam autem ſemen ipſum condenſant, prohibent, & impediunt, ac libidinem extinguunt, vt lactuca, portulaca, cucurbita, mora celſi, cucumeres, melones, piſces, & ſimilia. Quęcunque ſcilicet frigida ſunt, & humida, frigida quoque & ſicca omnia, ventrem comprimunt, vt acetum, & vuæ amaræ. Magis autem ſi lenticulæ coquantur cum ſemine lactucæ, & elixata bibatur, libidinis appetitus extinguitur.

De

De Cæteris euacuationibus naturalibus:
Cap. XCVI.

HALI vbi ſupra. Cæteræ naturales euacuationes ſunt egeſtio vrina, ſanguis menſtruorum, & quæ a palato defluunt, & ſimilia. Quę ſi modum excellerint, aut ab emiſſione naturali repræſſa fuerint, corpori nocent, & morbos generant. Nam ſi artatur egeſtio, vel ventoſitas, & ab egreſſu prohibeantur colerica paſſio fit, & tenaſmon, & tortio, & anguſtatio, defectus appetitus, animę turbatio, atque ſubuerſio, coleratum vomitus, in inteſtinis ventoſitas, & in ſtomacho. Si autem illius augeatur euacuatio, virtutis accidit debilitas, vel etiam caſus. Et ſi quod euacuatur colericum eſt, vlcera in inteſtinis exarant. Vrina vero cum egredi prohibet, difficultas vrinæ fit, & eius aduſtio, veſicæ quoq; dolor, & vrinę meatibus ac renibus, eiſdemque locis excoriationes, & vlcera. Si autem amplior iuſta fuerit vrinæ emiſſio, ſitim nutrit, virtutem debilitat ac diſſoluit, corpus deſiccat. Similiter & in menſtruorum ſanguine, ſi eorum mora negligatur, morbos peſſimos generant, epar refrigerant, calorem naturalem ſuffocāt. Nonnunquàm etiam fit hidropiſis, & corruptio complexionis, horum ſi vapores ad cor aſcenderint, defectus, & anguſtiatio fit. Si autem ad cerebrum patitur emigraneum, & diuturniores cephaleæ viſus tenebræ, vertigo, obſtupefactio, & his ſimilia. Porro ſi eorum amiſſio modum transgregiatur, calor naturalis in minutione ſuæ materiæ debilitatur, eparque refrigeratur, eo quòd ſanguis minuitur hidropis paritur, ſimulque complexionis corruptio comitatur. Eadem accidunt & ab emorroidarum ſanguine, ſi minorentur qui conſuetæ ſunt, & ſi eius abundet emiſſio. Siquę ei ab ore ſuperfluitas multa conſuenit emitti ſi emoretur, fiunt in cerebro paſſiones, et morbi, vt opilatio, vertigo, ob ſtupefactio. Ampliori vero emiſſione facta, ſuccedunt vigiliæ lenitas faciei, deſiccatio oculorum, et his ſimilia. Ob hoc igitur corpus emiſſioni ſuperfluitatum naturalium, quæ in eo ſunt oportet aſſueſcere, et ſi plus iuſto fiant reprimere.

De Accidentibus animæ. Cap. XCVII.

ACCIDENTIBVS autem animalibus, ſicut et cæteris cauſis prędictis corpus immutatur, intantum vt quandoque morbus, quandoqua ſanitas ex eis generetur, nonnulli quoque moriantur, ſi in eis horum aliqua roborentur. Sunt autem hæc, ira, gaudium, triſticia, cura, timor veracundie, ſtupor. Ira eſt ſanguinis cordis ebulitio, naturaliſque caloris motus, et ad exteriora exitus, ſimul ſubitoque ad vlciſcendum quæ nocent. Calefacit autem corpus et deſiccat, coleram rubeam confortat, intantum vt febrem diei pariat. Et ſiquidem in corpore eſt humor ad putreſcendum paratus, febrem putridam generat. Sin autem ira immoderatè fuerit, virtutem naturalem diſſoluit, minime tamen mortem aſciſcit. Eſt autem huiuſmodi complexionum frigidarum hominibus conueniens, ſi tamen vltra modum non fiat, calorem enim naturalem ad exteriora commouet, cum quo et ſanguinem vitalem forti motu ac veloci mittit, et colorem humidum naturali competentem reducit. Sanguis etenim a venis egreditur, te in membris reſidet, huius rei ſignum eſt, quòd iratorum oculi, totaque facies rubeſcunt, ac venæ pariter intumeſcunt. Gaudiũ eſt naturalis caloris exitus ad exteriora corporis, eiuſque diffuſio paulatim facta. Huius eſt animam cõfortare, calorem naturalem, & humores temperare, ſanguinem per temperantiam caloris naturalis augere, corporis corpulentiam facere. Itaque corporibus omnibus temperatis conuenit, niſi quando ſemel ſubitoque fit, diſſolutione ac diſperſione naturalis caloris interficit. Triſtitia eſt ingreſſus naturalis caloris ad interiora corporis paulatim, intantum vt quandoque corpori febrem afferat vnius diei, cuius ſi diuturnius fiat tempus fortiter calefacit corpus, & omnia membra, ſolidatur quoque calor naturalis principalibus membris, fitque corpus humidum, quemadmodum ethica febris. Si igitur in frigidarum complexionum corporibus immoderata triſtitia fuerit, corpus refrigerat, & calor naturalis extinguitur, ſua in corporis interiora conuerſione, qua ex re imminutus coagulatur, triſticia itaque omnibus corporibus eſt nocens, & ea ſubuertens, maximeque frigida & ſicca. Cura eſt ingreſſus aliquando caloris ad interiora, aliquando autem egreſſus. Intrat quidem cum de quibus ei cura eſt deſperat. Exit autem cum adipiſci ſperat. Oportet autem eum, qui continuo, ac diuturniori vtitur gaudio, cogitationem immiſcere rebus triſtibus, & curioſis, ne forte naturalis calor euaneſcat nimia gaudij copia diſſolutus, & econtra. Timor eſt ingreſſus naturalis caloris ad interiora corporis, propter animæ fugam ab aliquo nocenti, & exaſperanti. Naturale eſt enim animam a nocentibus, & ſubitautibus, quæ non conſueuit, timere, & fugere. Verecundia porro & ſtupor ſiunt ad naturalis caloris in interiora corporis ingreſſum, exteriuſque regreſſum ſimul ac ſubito. Calor enim a verecundia mouetur, primum totus ſimul, ſicut pauoris tempore fugiens ab eo, de quo verecundatur debilitatis cauſa, de hinc vero roborat illud cogitatio, reducitque ſimul ad exteriora, vnde & color vereccundię pro tempore viciſſim & palleſcit, & rubeſcit. Duo autem hæc accidentia, timor, & verecundia, minimæ corpori conueniunt.

De Accidentium animæ ſignis.
Cap. XCVIII.

RAZI vbi ſupra. Audaciæ ſigna ſunt capilli fortes, & aſperi ſtatura erecta, oſſa fortia, collum quoque forte, & craſſum, & multum carnoſum, pectoris ampla tenerıtas, coxæ graciles, cutis appropinquans ſiccitati, frons venas & pilos habens, & rugis carens, erecta ſupercilia, carnium æqualitas, ventris gracilitas, magnum ſpacium inter ſcapulas. Timiditatis vero ſigna ſunt capilli plani, ſtatura depreſſa, color citrinus, oculi debiles, qui ſemper clauduntur & aperiuntur cum feſtinatione quadam, intuitus vero quaſi triſtis, manus, pedeſque ſubtiles, & macri. Iracundiæ ſigna ſunt facies fęda, colorem habens rubeũ cum obſcuritate quadam, cutis faciei ſicca, totius corporis macier, rugoſa facies, nigredo capillorum, ac lenitas. Inuerecundiæ ſigna ſunt oculi multum aperti, toriſque prominentes, & acutè intuentes, palpebræ croſſę, ſtatura non multum longa, loquacitas multa. In inceſſu quoque pectus anterius tendens, humeri eleuati, motus feſtinus, facies rotunda, color ruffus, multum habens ſanguinem, pectoris temeritas, parumper gibboſe. Signa delectationis in amore mulierum ſunt coloris albedo ruborem habens admixtum, multitudo capillorum, atque croſſicies, lenitas & nigredo, multi quoque ſuper tempora capilli, & oculi croſſi. Homo multum ridens apparet benignus, & ab omni ſolicitudine remotus, qui vero parum ridet, huic eſt contrarius, eique diſplicet quicquid ab alijs fieri videt, qui tamen alta voce ridet, tuſſit, aut difficultatem ſpirandi patitur, inuerecundus eſt, & tyrannus.

De Motionibus ſpiritus.
Cap. XCIX.

AVICENNA vbi ſupra. Omnia animæ accidentia ſequuntur, vel eis aſſociantur motiones ſpiritus, aut exterius, aut interius. Et hoc aut erit ſubito, aut paulatim. Motionem autem ſpiritus ad exteriora ſequitur frigiditas eius quod eſt interius. Et fortaſſe ſuperfluit illud quod reſoluitur, ſubito ergo exterius & interius infrigidatur, vnde ſincopis, aut mors eam ſequitur. Motum verò ſpiritus ad interiora ſequitur frigiditas exteriorum, & caliditas interiorum. Et eſt quandoque cum magna coanguſtatione conſtringitur, & interius, & exterius infrigidatur, & ſincopis magna, vel mors ipſum ſequitur. Motus quidem ad exteriora aut ſubito fit, ſicut fit cum eſt ira, aut fit leuiter & paulatim, ſicut contingit cum adſunt deliciæ, & gaudium temperatum. Motus vero ad interiora, aut eſt ſubito, vt cum adeſt timor. Aut leuiter & paulatim, vt cum adeſt triſtitia. Suffocatio quidem & reſolutio prædictæ nunquàm ſequuntur, niſi illud quod ſubito ideſt impetuoſe euenit. Diminutio vero, & priſis naturæ nunquàm, niſi illud quod leuiter & paulatim accidit, quandoque autem accidit vt in vna hora moueatur ad duas partes, ſicut in verecundia, prius enim conſtrictio fit ad interiora, deinde ratio redit & conſilium, & dilatat illud quod conſtrictum eſt, & egreditur exterius, coloremque rubificat, quandoque etiam patitur corpus propter affectiones animales alias a prędictis, vt ſunt imaginationes animales, quæ plurimum res imprimunt naturales, quemadmodum accidit vt puer qui gignitur, ei cuius forma in hora conuentionis ideſt coitus imaginata fuit aſſimiletur, huius generis eſt motus ſanguinis, conſecutio eius qui prępáratur, ad eam cum homo multum intentus fuerit ad conſiderandum res rubeas. Iſtius etiam capituli eſt mutatio complexionis propter imaginationem rei quam timet ne cadat in eam. Iohannicius. Sunt igitur accidentia quędam, quę faciunt intra corpus ſicut ea, quæ mouent calorem ab interiori parte ad ſuperficiem cutis, aut impetuoſa, vt ira, aut leuiter ac ſuauiter, vt deliciæ. Sunt etiam quæ caliditatem ad ſe contrahunt, aut impetuoſè vt error, ac timor, aut leuiter vt anguſtia. Sunt & quæ naturalem virtutem intus & extra commouent, vt triſticia. Ex libro de regimine ſanitatis. Omnia vero accidentia animæ ſunt negligentia præter leticiam, quia calorem excitat naturalem. Conuenit tamen aliquando vt cum cogitatione & diſputatione miſcea-

ſtreatur, vt confortetur mens, & interdum cum ira, vt confortetur virtus.

De rebus extra naturalibus.
Cap. C.

HALI ubi ſupra ſermone ſexto. Res extra naturales ſunt morbi, & eorum cauſæ, & accidentia ſequentia: Hominum enim ſubſiſtentia, ſanitaſque per rerum naturalium temperamentum eſt, hæc autem temperantia in corpore ſano inuenitur, & circa complexionem membrorum conſimilium, & in compoſitione membrorum principalium. Porro temperantia conſimilium membrorum eſt ex temperie humorum. Et temperies membrorum inſtrumentalium eſt ex temperie materiei, ex qua fœtus conſtituitur, & bonitate virtutis informantis. Ex temperie vero membrorum organicorum temperantia fit actionum. Quæ cum ita ſint, rerum naturalium temperies in corpore eſt, in humoribus, & in membris, & in actionibus. Et ſi quidem horum trium aliud a temperantia receſſerit, habitudinem extra naturalem facit. Itaque ſi humo membra, morbus accidit. Si actiones, accidentia ſequentiores a temperantia ceſſerint, morborum cauſa fit. Si verò. Auicenna 1. Canone. Cauſa in medicina eſt id, quod primo eſt, & ex quo prouenit inuentio diſpoſitionis alicuius in humano corpore, aut eius fixionis. Ægritudo eſt diſpoſitio non naturalis in humano corpore, ex qua in operatione aſſentialiter prouenit nocumentum prouentu primo. Et eſt aut complexio non naturalis, aut compoſitio non naturalis. Accidens autem eſt quod hanc ſequitur diſpoſitionem, ſiua ſit naturali contraria, ſicut dolor in colica, ſiue non, ſicut rubedo multa maxillę in perypleumonia, verbi gratia. Exemplum cauſæ eſt putredo, ægritudinis, aut febris. Accidentis vero ſitis, & dolor capitis. In ægritudine inſtrumentali exemplum cauſæ eſt repletio in receptaculis, quæ ad oculum deſcendunt. Egritudinis autem opilatio inuuea, accidentis vero deſtructio viſus. Item cauſa reumatiſmus. Exemplum ægritudinis eſt apoſtema in pulmone. Accidentis aut ambarum maxillarum rubedo, & gibboſitas vnguium, accidens quidem dicitur reſpectu eſſentiæ ſuæ, vel per comparationem eius cui accidit. Significatio reſpectu conſiderationis medicina ad ipſum, & proceſſionis eius ab eo ad ſciendum ægritudinis eſſentiam. Et quandoque contingit quòd ægritudo vna alterius cauſa ſit, vt colica ſincopis, aut paraliſis, aut epilenſiæ. Accidens quoque plurimum cauſa eſt ægritudinis, ſicut in colica dolor fortis, cauſa ſit vt accidat ſincopis. Plerumque etiam ipſum accidens ægritudo ſit, ſicut dolor capitis, qui ex febre accidit. Præterea quandoque res vna comparatione ſui & rei, quæ eſt ante ipſam, & rei quæ poſt ipſam eſt ægritudo, & accidens, & cauſa, verbi gratia. Febris ethica eſt accidens apoſtematis pulmonis, & eſt ægritudo ſecundum ſe, & eſt cauſa debilitatis ſtomachi. Similiter dolor capitis, qui accidit ex febre, quando figitur, ipſe dolor non ſolum eſt accidens febris, ſed & ægritudo in ſe, & plurimum eſt cauſa freneſis, quæ prouenit ex eo.

De diſpoſitionibus corporum, & cauſis eorum.
Cap. CI.

CORPORIS humani diſpoſitiones ſecundum Gali. ſunt tres. Prima eſt ſanitas, quę eſt diſpoſitio per quam corpus hominis in ſua complexione, & compoſitione tale exiſtit, vt ex eo operationes omnes proueniant incolumes. Secunda eſt ægritudo, quæ eſt diſpoſitio in corpore hominis huic contraria. Tertia nec ſanitas nec ægritudo eſt, aut quia non eſt ſanitas in vltimo, vel ægritudo in vltimo, ſicut ſunt corpora ſenum, & conualeſcentium, & puerorum, aut quia ambæ res in vno tempore in duobus copulatæ ſunt membris, vel in vno membro, ſed in duobus generibus remotis, ſicut qui eſt in complexione ſanus, & in compoſitione æger, aut in vno membro duorum generum propinquorum, ſicut qui eſt ſanus in figura, & non in quantitate ac ſitu, aut qui eſt ſanus in duabus qualitatibus paſſiuis, & non in duabus actiuis, aut viciſſitudine duarum rerum in duobus temporibus, vt ſanatur in hieme, & infirmatur in vere. Iſidorus vbi ſupra. Sanitas eſt integritas corporis, & temperantia naturæ, ex calido & humido, quod eſt ſanguis, vnde & ſanitas dicta eſt, quaſi ſanguinis ſtatus. Morbi generali vocabulo omnes corporales paſſiones corporis continent, quod inde veteres morbum nominauerunt, vt ipſa appellatione mortis vim, qui ex eo naſcitur demonſtrarent. Inter ſanitatem autem & morbum media eſt curatio, quæ niſi morbo congruat, non perducit ad ſanitatem. Morbi omnes ex quatuor naſcuntur humoribus ideſt ſanguine, & felle, melancolia, & flegmate. Ex ipſis enim reguntur ſani, & ex ipſis læduntur inſani. Dum enim amplius extra naturæ curſum creuerint, ęgritudines faciunt.

De Cauſis vniuerſalibus diſpoſitionum corporis.
Cap. CII.

AVICENNA vbi ſupra. Cauſæ diſpoſitionum corporis ſunt tres ſcilicet antecedentes, & coniunctæ, & primitiuæ. Antecedentes ſunt cauſæ corporales ſcilicet humorales, aut complexionales, aut compoſitionales, ex quibus aduenit diſpoſitio aduentu non primo, ſed mediante aliquo. Cauſæ coniunctę ſunt corporales ex quibus proueniunt diſpoſitiones prouentu primo ſcilicet abſque medio. Primitiuæ ſunt cauſæ non corporales. ex quibus adueniunt diſpoſitiones aduentu primo, vel non primo. Antecedens igitur cauſa coniunctæ communicat in hoc, quòd ambæ ſunt res corporeæ ſcilicet humorales, aut complexionales, aut compoſitæ. Primitiuę vero ſunt, quæ extra corporis ſubſtantiam exiſtunt, aut ex parte corporum extrinſecorum, vt quod accidit ex verberatione vel aeris caliditate, vel ex cibo calido & frigido, quę corpori adueniunt. Vel etiam ex parte animæ, quæ aliud eſt a corpore, vt quod accidit ex ira, vel timore exemplum cauſarum accidentium eſt repletio febris, & repletio receptaculorum oculi, vt in ipſum aqua deſcendat. Exemplum cauſarum coniunctarum eſt putredo, febris, & humor, qui ad foramen deſcendit opilationi, & opilatio cæcitati. Exemplum cauſarum primitiuarum eſt caliditas ſolis, aut fortitudo motus, aut triſtitia, vel vigiliæ, vel comedere rem calefacientem, vt alia, & hoc totum febri, aut percuſſio dilationi, & deſcenſus aque ad oculum. Omnes autem cauſæ aut ſunt cauſæ ſecundum eſſentiam, vt piper cum calefacit, & opium cum infrigidat. Aut ſecundum accidens, vt aqua frigida cum calefacit, eo quòd inſpiſſat cutem, & retinet caliditatem, & aqua calida cum infrigidat quia reſoluit, & ſicut ſcamonea cum infrigidat, eo quòd humorem calefacientem expellit. Non omnis autem cauſa, quæ corpori aduenit in ipſum operatur, immo præter hæc tria ſunt neceſſaria ſcilicet fortitudo ſuæ virtutis agentis, & fortitudo virtutis corporis præparatiuæ. Et poſſibilitas permittendi vnum tangere aliud ſcilicet vt tam diu permittatur vnum aliud tangere, donec eius in illud operatio valeat peruenire. Quandoque vero cauſarum diſpoſitiones in eo, quod ex eis prouenit diuerſificantur. Aliquando enim ex vna cauſa in diuerſis corporibus ægritudines diuerſæ proueniunt. Aliquando vero diuerſificatur eius operatio in debili & forti, vel in eo qui eſt fortis ſenſus, vel debilis. Præterea cauſarum aliæ ſunt vicariæ, quarum ſcilicet cum ſeparantur affectio remanet ideſt impreſſio, aliæ vero non, ex quarum ſcilicet ſeparatione prouenit ſanitas.

De Cauſis neceſſarijs, & non neceſſarijs.
Cap. CIII.

PRAETEREA cauſæ quæ mutant diſpoſitiones corporum, & illæ quæ conſeruant, aut neceſſariæ ſunt, aut non. Neceſſariæ quidem ſunt a quibus hominem egredi eſt impoſſibile in toto tempore vitę ſuæ. Harum genera ſunt 6. ſcilicet aer circundans, cibus & potus, motus & quies, motus animales, ſomnus & vigilia, euacuatio & retentio. Cauſæ vero non neceſſariæ, nec impedientes ſunt illæ, quæ ſua generalitate non ſunt naturales, nec naturæ contrariæ, & iſtæ ſunt cauſæ corpori obuiantes, præter aerem, qui neceſſarius eſt, vt, balneatio, fricatio, & ſimilia. Huiuſmodi quidem cauſæ in hominis corpore ſunt agentes exterius, propter obuiationem duobus modis operantur. Vno ſcilicet modo penetratione eius, quod ex eis ſubtiliatur in poris corporis, aut quia membra ſibi eas per poros ſuos attrahunt, aut quia vnum iſtorum ab altero iuuatur. Alius vero modus eſt, quando nulla operantur commiſtione, ſed pura qualitate corpus conuertente, & hoc quidem fit, aut quia qualitas hæc eſt in effectu, ſicut in epithimate frigiditas, quoniam infrigidat, aut quia eſt in potentia, ſed calor innatus, qui in corpoibus eſt, commouet in ea virtutem agentem, & adducit eam ad effectum, aut propter proprietatem. Sunt autem quædam ex rebus quę corpus obuiando mutant, & ingrediendo non mutant, vt cæpe cum exterius in modum emplaſtri ſupponuntur corpori vulnerant. ſed interius receptæ non vulnerant. Quædam vero res econtrario ſe habent, vt ceruſa quæ vehementer mutat cum bibitur, ſed cum ex ea fit epithima, nihil ex hoc operatur. Quædam autem ſunt

quæ

quæ neutro prædicto rũ modorũ agunt. Cuius rei cauſa in parte prima diuiſionis vna ſex rerum exiſtit. Quarũ prima eſt, quia cum huiuſmodi res qualis eſt cæpe corpus ingreditur, digeſtiua virtus incipit eam conſtringere, & cito complexionem eius mutat, eamque debilitat, nec eam tandiu incolumẽ dimittit, vt in tali ſe ſuam operationem perficere, eamque vulnerare poſſit. Alia eſt, quia ſecundũ plurimum cũ alia re mixta comeditur. Tertia quia in receptacula nutrimenti cum aliis humiditatibus cõmiſcetur, quæ ipſam ſubmergunt, eiuſq; fortitudinẽ frangunt. Quarta, quia quõ eſt exterius, in vno ſitu figitur, ſed interius ſe mouendo non quieſcit. Quinta quiã exterius valde ſtricta tenetur, ſed interius nõ adhærẽdo tangit. Sexta quia quũ eſt interius, ipſa virtus naturalis præparationem eius regit, atq; cito ſuperfluitatem expellit, & in bonum ſanguinẽ conuertit. Cauſa vero eius, quod ex ceruſæ diſpoſitione diuerſificatur eſt, quia ceruſa groſſæ naturæ eſt, groſſarumque partium. Ideoq; quũ eſt deforis non penetrat in poris, aut ſi penetrauerit non vſq; ad poros ſpiritus, nec vſque ad membra principalia prouenit. Comeſta vero res eſt huic contraria, nanque venenoſa, quæ eſt in ea non efficit impreſſionem, niſi impreſſiona ſuperflua a calore innato, qui eſt in nobis. Et hoc quidem non acquiritur ipſa obuiatione extrinſeca.

De cauſis calefacientibus, & infrigidantibus.
Cap. CIIII.

Cauſarum calefacientium multæ ſunt ſpecies, ex quibus nutrimentum in quantitate temperatum, & motus exercitii temperatus, & fricatio, & temperata compreſſio, ventoſarumque abſque ſcarificatione poſitio, nam illa quæ cum ſcarificatione fit, infrigidat per euacuationẽ. Motus et paruum per fortis ac multus, nec tñ ſuperfluus, nutrimentum quoque calidum, medicina calida, & balneum temperatum, quod aere ſuo, & aqua calefacit, & obuiatio rerum non ſuperflue calefacientium, vt aut s & emplaſt orum, vigiliæ quoque æquales, & ſomnus temperatus, & accidentia ſimiliter animæ temperata, triſtitia nanque nimia infrigidat. Item putredo cuius proprietas eſt, vt caliditatem extraneam euenire faciat, & nõ amplius. Eius ſiquidem operatio eſt alia a calefactione abſoluta, & aduſtione, quę & inter ſe differunt. Adurere nanque eſt, vt humida, & ſicca ſubſtantia ſeparentur, ita quod illa ſublimetur, & hæc deſcendat. Calefacere vero ſimpliciter eſt, vt oẽs humores, ſuas ſpeciales naturas remaneant, ſed plus calidi fiant. De calefacientibus aũt eſt ſpiſſitudo ſuperficiei corporis, calefacit. n. quia vaporẽ retinet, & raritas intus in corpore, calefacit enim quia vapores dilatat. Gal. aũt medicorum princeps, has omnes cauſas in 5 generibus comprehendere conſueuit: motu nõ ſuperfluo. & obuiatione rei, quę non ſuperflue calefacit, & materia calida, quæ corpori aduenit, & ſpiſſitudine, ac putrefactione. Infrigidantia vero ſunt motus ſuperfluus, qui calorem innatum ſuperflue reſoluit. Quies quoque ſuperflua, quæ calorem ipſum coadunat, & claudit. Præterea nutrimentũ ſuperfluum, aut diminutum, aut frigidum, medicina quoque frigida, & obuiatio eius quod ſuperflue calefacit ex aeribus, & emplaſtris, & aquis termarum, hæc etenim laxant corpus, & reſoluitur ab eo calor innatus. Obuiatio quoque rei, quæ temperate calefacit longo tempore, ſicut multa in balneo mora, calorem enim ſuffocat innatam. Item obuiatio rei, quæ ſecundum potentiam infrigidat, licet in præſenti calida exiſtat. Itẽ retentionis ſuperfluitas, quia calorem innatum ſuffocat. Euacuatio nanque ſuperflua, quia materiam eius deſtruit. Ex his etiam eſt vehementer membra ſtringere, & ea ſtricta permanere, quia caloris viam claudit. Item oritur amor, vel gaudiũ, aut deliciæ, triſtitiaque ſuperflua. Artificium quoque infrigidans, & cruditas, quæ putrefactioni eſt appoſita. Gal. autem has in 6. cauſis ſolet comprehendere ſ. motu ſuperfluo, & quiete, & eius quod infrigidat, aut vehementer calefacit, donec reſoluat obuiatione, infrigidante quoque materia ſpiſſitudinis vehementia, nutrimentique nimia paucitate.

De cauſis humectantibus, & deſiccantibus, & figuram corrumpentibus. Cap. CV.

Humectantes cauſæ ſunt quies, & ſomnus, eiuſque quod euacuari ſolebat retentio, ſiccantis humoris euacuatio, nutrimentum quoque multum, & humectans, & humectantibus quoque rebus obuiare, præcipueque balneo, & poſt comeſtionem proprie. Item medicinam humectantem accipere, & ei quod infrigidat obuiare, quando humorem retinet. Similiter & ei quod tenuiter calefacit, quoniã humorem currere facit, præter hæc etiam gaudium temperatum. Deſiccantia verò ſunt motus, & vigiliæ, coitus, & vehementer corpus euacuare, nutrimenti quoque paucitas, & ſiccitas. deſiccans medicina, motuum animalium frequentia, deſiccantibus obuiare, in aquis ſtipticis balneari, frigus etiam congelans, quia prohibet membrum nutrimentum ſibi attrahere. Ipſum enim membrũ ſtringit, & ob hoc in eo opilationes accidunt, quæ nutrimentum penetrare non ſinunt. Ex his etiam eſt multum balneari, & obuiare rei vehementis caloris, quæ ſuperfluẽ reſoluit. Ex cauſis figuram corrumpentibus, quædam accidunt in principio creaturæ, propter quas informatiuæ vel digeſtiuæ virtuti, quæ ſunt in ſpermate deficit complementum operationis ſuæ. Quædam autem accidunt cum a matrice fœtus ſeparatur, quædam verò quando ligatur infans, vel quando tenetur. Sunt & aliæ cauſæ primitiuæ, quæ extrinſecus adueniunt, vt caſus, aut percuſſio. Et ex his ſunt cauſæ quæ accidunt propterea, quòd ſe vult mouere antequam membra dureſcant, & antequam ambulare poſſint. Ex his & ſunt ægritudinales cauſæ, ſicut lepra, ptiſis, ſpaſmus, & extenſio. Et eſt cũ prouenit propter pinguedinem nimiam. Et eſt cum accidit propter ſuperfluam maciem. Et eſt quando propter apoſtema. Et eſt quãdo propter infirmitatem ſitus. Et eſt cum accidit propter conſolidationis vlcerum malitiam.

De Cauſis conſtrictionis, & dilatationis pororum.
Cap. CVI.

Iohannicius. Cõſtrictio pororũ fit tribus occaſionibus, aut enim ex cõſtrictione attenuatoria, aut ex carnoſitate, aut ex coartatione. Conſtrictio attenuatoria verò, aut fit ex nimietate virtutis retinentis, aut ex debilitate virtutis impellentis, aut ex abundãtia frigoris, aut ex abundantia conſtrictionis comprimentis aliquam partem loci, aut ex abundantia ſiccitatis, vt ſæpe euenit ex ligatura conſtricta. Ex carnoſitate verò cõſtringũtur pori, vt ſi acciderit aliquod apoſtema, vt fiat carnoſitas, aut ſi poris euenerit aliquod vulnus. Ex coartatione cum acciderit aliquid in poris, vt humiditas ſicut lapis, ſiue coagulatus ſanguis, aut aliquid laniãs in eis, vt ſuperflua caro, vel ſcabies de eius contrario. Largitas quoque pororum quatuor modis fit, aut ex multa commotione impellentis virtutis, aut ex debilitate retinentis, aut ex abundantia caloris, & humoris, aut ex medicamentis aperientibus.

De Cauſis opilationis. Cap. CVII.

Auicenna, vbi ſupra. Opilatio accidit aliquando propter cauſam extraneam, quæ in cannali accidit. Et hæc aut extraneum eſt in ſuo genere ſicut lapis, aut in ſui quantitate, ſicut fex multa. Aut in ſui qualitate vt pp ſui craſſitiẽ, aut viſcoſitatem, aut quia congelatum eſt, vt ſanguiſuga illa quæ congelata eſt. Aliquando verò accidit opilatio, quia clauſum eſt foramen propter vlceris in eo factã conſolidationẽ, aut propter additæ rei naſcentiam, vt carnis verrucoſæ aliudẽtis. Aliquandò etiam quia cannalis cooperitur, propter apoſtematis comprimentis viciositatem. Aut propter factam ex frigore conſtrictionem. Aut propter vehementem (quæ propter ſtipticam cauſam accidit) ſiccitatem, aut propter virtutis retentiuæ fortitudinem. Aut propter ligaturam fortem. In hieme quidem multæ ſunt opilationes, quia frigus ſtringit, maximeque retinentes ſuperfluitates. Ampliatur autem cannalis, aut propter retentiuæ debilitatem, aut propter motum expulſiuæ fortem, & ex hoc quidem modo eſt anhelitum retinere. Aut propter medicinas aperientes, aut propter medicinas laxantes calidas, & humidas. Coanguſtantur verò cannales ex harum cauſarum contrariis, & propter opilationes. Aſperitas autem accidit, aut propter cauſam medicinæ, quæ vehementer abſtergit ſua inciſione, ſicut ſuperfluitates acetoſæ, aut ſua reſolutione ſicut ſpuma maris, & ſuperfluitates acutæ, aut propter cauſam ſtipticam, quæ propter ſiccitatem ſuam exaſperat, ſicut res ponticæ, vel frigidæ; quia conſtringunt, aut propter res terreſtres, quę ſuper membrum iacent ſicut puluis. Lenitatis cauſa aut eſt gluinoſa, propter ſui viſcoſitatem, aut ſubtiliter reſoluens, quæ materiam ſubtiliat, & ipſam currere facit, & ſpiſſitudinem a membri ſuperficie remouet.

De

De Cauſis ſuperfluæ retentionis, & euacuationis.
Cap. CVIII.

R_Etentio autem eius, quod euacuari debet, aut eſt ex debilitate virtutis expulſiuæ, aut ex fortitudine retentiuæ, aut propter debilitatem digeſtiuæ, qua mora rei in receptaculo prolongatur, eamque retinent virtutes naturales, donec digeſtio compleatur, aut propter viarum coangustationem, aut propter materiæ multitudinem, quam expulſiua ſuperare nequit, aut propter eius groſſitudinem, & viſcoſitatem, aut propter defectum ſentiendi illud, quod neceſſe eſt expelli, ſicut accidit in colica, & hiſteria, quia plerunque in expellendo virtus adiuuat voluntaria, Aut quia virtutes naturales ad partem tendunt, ſicut in criſibus accidit vrinæ, vel egeſtionis retentio, eo quòd in altera parte eſt critica euacuatio. Cum itaque retentio eius quod euacuari debet acciderit, inde prouenient ægritudines, vt ex ægritudinibus compoſitionis opilatio, & lacertus, & ſpaſmus humidus, & ſimilia. Ex ægritudinibus autem complexionis putredo, & caloris innati conſtrictio, vel in igneitatem conuerſio, vel etiam eiuſdem ex prohibitate, ac fortitudine conſtrictionis extinctio. Ex communibus autem ægritudinibus ſunt fiſſura receptaculorum, & eorum diruptio. Faſtidiũ quoq; eſt vna ex deterioribus cauſis harũ ægritudinum, & proprie cum euenerit pluſquam vacuitas euenire conſueuit, ſicut in multa ſaturitate ipſe fertilitatis poſt famem ſuperfluã ſterilitatis accidit. Ex ægritudinibus aũt compoſitis ſunt apoſtemata & hothor. Porro euacuatio eius, quod retineri debet, eſt, aut propter fortitudinem virtutis expulſiuæ, aut propter debilitatem retentiuæ, aut propter materiæ grauitatem, vel multitudinem aut diſtenſionem, propter ſui viſcoſitatẽ, aut propter eius mordicationem acrimonia ſua, vel propter ſubtilitatẽ, aut propter viarum amplitudinem, vel fiſſuram aut inciſionẽ, vel propter orificiorum earum apertionẽ, ſicut accidit in exitu ſanguinis e naribus. Et hæc largitas prouenit ex cauſa accidente interius aut exterius. Cum igitur acciderit euacuatio eius quod retineri debet, hac de cauſa frigiditas cõplexionis euenit, propter euacuationẽ materiæ, quæ apta erat ad accendendum, & innatũ calorem nutriendum. Itaque ſuperfluam euacuationem ſequitur frigiditas, & ſiccitas in ſubſtantia membrorum, cum natura eorum, licet extraneus calor, & humiditas nõ bona accidat alicui ipſorum. Ipſam quoque ſequuntur ægritudines inſtrumentales, vt opilatio, venarumque ſiccitas. Sequitur etiam illam ſpaſmus & tuſſis. Retentio autem & euacuatio, quæ ſunt æquales, illæ. ſ. quæ in hora proueniunt neceſſaria, conſeruant, & vitam ſanam cuſtodiunt.

De Dolore, & cauſis eius; Cap. CIX.

DOlor eſt ſenſibilitas rei contrariæ. Omnes autem doloris cauſæ duobus generibus comprehẽduntur. ſ. ſicut a mutatione complexionis, & ſolutione continuitatis. Mutatio complexionis cito facta eſt malitia complexionis diuerſæ, per quam intelligimus, ꝙ membra in ſui ſubſtantia complexionẽ habeãt manſuam, deinde adueniat eis complexio extranea, huic contraria, calidior. ſ. aut frigidior, q̃ erat; dumque virtus ſenſibilis aduenientis rei contrariæ ſentit, efficitur dolor, quoniam dolor non eſt niſi contrariæ rei contrarietatem ſentire. Malitia verò complexionis manſuæ nullo modo dolorem afficit. Res n. dolorem non patitur, niſi per contrarium aduenientem, quod eam mutat ad aliud quod non erat. Ob hoc ethicam habens non tãtam ſentit inflammationem, quantam habens effimeram, aut tertianam, licet ethicæ calor calore tertianæ ſit maior; quia mãſiuor eſt, & in ſubſtantia principalium mẽbrorum infixus, tertianæ vero calor eſt veniens a vicinitate calidi humoris ad mẽbra, in quibus adhuc ipſorum complexio naturalis ita conſeruata eſt, ꝙ ſi humor receſſerit, membrum in ſua complexione remanebit, nec calor iſte figetur in eo, niſi mutata fuerit in ethicam ægritudo. Non autem oĩs malitia diuerſæ complexionis eſt cauſa doloris, immo calidum, vel frigidum eſſentialiter, & ſiccum accidentaliter, humidum verò nullo modo dolorem faciunt. Calor enim & fri. duæ ſunt qualitates agentes, ſiccitas, & hu. duæ patientes, quarum virtutes non ſunt, vt per eas corpus imprimatur in corpus, ſed vt per eas a corpore corpus imprimatur. Siccitas aũt per accidẽs dolorem facit, quia ipſa eſt cauſa quam ſequitur alterius generis cauſa. ſ. ſolutio continuitatis. Siccitas. n. quandoque propter conſtrictionis ſuæ fortitudinẽ facit continuitatis ſolutionem. Galenus verò cum verificatur intentio, ad hoc eam reducit, vt eſſentialis cauſa doloris, non ſit niſi ſolutio continuitatis, & quod calidum dolorem non facit, niſi propter hoc, quia continuitatem ſoluit. Similiter nec frigido dolor efficitur, niſi quia ſolutio continuitatis ipſum comitatur, propter ſpiſſitudinem enim quam facit, & multã coadunationem, proculdubio ſequitur, vt partes ad locum trahantur, vbi ſpiſſantur, & ſic a loco ſeparentur a quo trahantur. Per hanc itaq; ſententiam in quodam librorum ſuorum adeo proceſſit, quòd opinari facit omnia ſenſibilia paſſiue nocumẽtum facere propter huiuſmodi. ſ. ſeparationem, aut propter eã quam ſeparatio ſequitur coadunationem, ſic itaque nigrum in inuiſibilibus efficit dolorem propter coadunationis ſuæ fortitudinem, album quoque propter diſgregationis ſuæ vehemẽtiam, amarum ſimiliter, & ſalſum, & acetoſum in guſtatis dolorem efficiunt, quia fortiter diſpergunt, ponticum autem, quia vehemens fit per ipſum coadunatio, quam proculdubio ſequitur ſparſio. In odoratis ſimiliter, & in ſonitibus, ſonis dolor fit, eo quòd diſpergunt propter motus aeris fortitudinem cum ſamach obuiauerit. Certa vero dictio ſuper hoc eſt, vt complexionis mutatio ponatur genus, ex quo dolor eſſentialiter prouenitur, licèt cum eo, continuitatis ſeparatio contingat, huiuſmodi tamen declaratio verificata non continetur in medicina, ſed in naturali philoſophia.

De Multiplici dolore, & cauſis eorum.
Cap. CX.

DOlorum habẽtiũ nomina, 15. ſunt genera. ſ. pruritiuus, aſperatiuus, pũgitiuus, extenſiuus, compreſſiuus, contuſiuus, vel corroſiuus, frangitiuus, laxatiuus, perforatiuus acualis, ſtupefactiuus, pulſatiuus, grauatiuus, fatigatiuus, mordicatiuus. Cauſa prurititui doloris eſt humor acris acutus, & ſalſus. Aſperatiui verò humor aſper. Pũgitiui autem cauſa eſt humor, quæ panniculum extendit in latitudinẽ, ſicut eius ſeparans continuitatem, & plerunque quidẽ in ſenſu non eſt æqualis, aut propterea, quòd partes illius quod ex eo inuolutum eſt non ſunt in duritie ac lenitate, vel in ſuo motu ſimiles, aut propter hoc, quia partes corporis, membri non ſimulantur, aut propter naturam aut propter nocumentum, quod alicui ſuarũ partium accidit, & non alijs. Porrò cauſa doloris extenſiui eſt ventoſitas, aut humor qui neruum aut muſculum extendit, ac ſi ipſum ad ſuas extremitates, trahat. Cauſa doloris compreſſiui eſt materia; quæ membro locum ſuum coangustat, aut ventoſitas, quæ ipſum coangustat, ſicque quaſi deſuper comprimeretur, & contunderet. Cauſa doloris contuſiui, vel corroſiui eſt materia quæ inter muſculum & panniculum eius reſoluitur, & panniculum extendit, eiuſq; continuitatem cum lacerto, quæ inter panniculum, & mẽbrum exiſtit ſoluit. Cauſa doloris frangitiui eſt materia vel ventoſitas, quæ media interponitur inter os, & panniculũ qui ipſum tegit aut frigus quod illũ panniculũ fortiter frangit. Cauſa doloris laxatiui eſt materia, quæ muſculi carnem extendit, & non ipſius chordam, & vocatur hic laxatiuus, quia muſculus neruo laxior exiſtit, & panniculo. Perforatiui doloris cauſa eſt materia groſſa, vel ventoſitas, quæ immeritur inter tunicas membri duri, & craſſi, ſicut meſſeret colon, quæ inceſſanter ipſum rumpit, & in ipſum penetrat ſtimulãdo, quaſi perforaretur terebro. Acualis cauſa doloris eſt ipſa eadem materia in huiuſ membro, ſed retenta eſt in hora qua rumpitur. Stupefactiui cauſa doloris eſt aut fortis frigoris compulſio, aut prohibitum penetrationis ſpiritus ſenſibilis, quę ad membrorum venit claudi, ſiue ligatura, aut receptaculorũ repletio. Cauſa pulſatiui doloris eſt apoſtema calidũ. frigidum. n. dolorem non efficit, niſi conuertatur in calidũ. Cauſa grauatiui doloris eſt apoſtema in mẽbro non ſenſibili, ſicut in pulmone, & rene, ac ſplene. Illud n. apoſtema in grauitate ſua inferius trahit, mẽbrumq; deprimetur per ſenſibile faſciã ipſum circundantem, & ſuſpenſoriũ a quo ortus faſcia, & faſcia quidem, & ſuſpenſoriũ ſentiunt, quũ inferius trahitur, apoſtema in membro inſenſibili, cuius ſenſum iam ipſa deſtruxit ægritudo, ſicut cancer in ore ſtomachi, cuius ponderoſitas ſentit, nec tñ eſſicit, eo ꝙ ipſe ſenſum deſtruxit, Fatigatiuĩ cauſa doloris eſt aut labor, aut humor extendens, aut humor mordicans, aut ventoſitas inflans. Ex his autem compoſitio ***es prouenient, de quibus poſtea dicetur.

Iterum, De cauſis doloris, Cap. CXI.

MOtus dolorem efficit per id, quod cum eo accidit, aut extenſione, aut concuſſione, aut ruptura. Humores autem mali dolorem efficiunt, aut propter ipſorũ qualitatem, vt quando mordicationẽ faciunt, aut propter ſuam multudinem,

tudinem, vt quando extendunt, aut propter hoc quòd ex vtra que conſtringuntur. Ventoſitas quoq; dolorē facit propter contenſionem. Eſt aūt ventoſitas extendens, aut in membrorū concauitatibus, eorumq; ventriculis, vt inflatio in ſtomacho, aut in tunicis membrorum & eorum villis, ſicut in colica ventoſa, aut in tunica muſculorum, & ſub panniculis etiam ſuper oſſa, aut in circuitu muſculorum inter ipſos, & carnem laxam & cutem, aut occulta eſt in membro, ſicut muſculi pectoris occultati ſunt. Ipſius aūt reſolutio ſiue ſubito ſit, ſiue multo tpe moretur, eſt ſm materiæ ſuæ multitudinem, & paucitatem. Idem in 4. canone. Aromata oīa faciunt ſuda. i. dolorem capitis, ſiue ſint calida, ſiue frigida. Veruntū qō ſuccedunt expellunt ſe, ſ. qđ præcedit illud, quod caporis ſui caliditate nocet, & ſuccedit ei quod ſaporem frigidum facit, aut econuerſo. Cum autem non qualitate ſolum, ſed quantitatē ſit læſiu, tunc non cōfert, ſed nocet ipſorum ſucceſſio. Idem in 1. canone. Dolor aūt virtutem diſſoluit, membraq; prohibet ab operationibus ſuis. Nam etiam membra ſpiritualia prohibet ab actu attractione, vel eius operationem diſturbat, aut eum facit interſectum aut frequentem, & omnino ſecundum naturalem curſum, & plerūque quidem membrum in primis calefacit, poſtmodum infrigidatur, propter illud quod reſoluit, & ſicut de ſpiritu, & vita.

De Cauſis deliciarum. Cap. CXII.

Deliciarum quoq; cauſæ duobus generibus comprehenduntur, vnum eſt eius quod complexionē naturalem ſubito reducit ad hoc, vt ipſa ſentiatur. Alterum aūt eſt, quod naturalem cōtinuitatem ſubito reducit, nulla nanq; res, quę non ſubito venit, ſentitur, neq; ex ea delicię habentur. Eſt nanque delicias ſentire conueniens. Et oē quidem ſentire per virtutem eſt ſenſibilem, & ſentire eſt propter paſſionem ſui. Cumq; ſentire fuerit cum conueniente, aut non conueniente, erunt deliciæ, aut dolor, ſecūdum illud quod imprimitur. Præterea quia tactus ſpiſſior eſt cunctis ſenſibus, magiſq; retinēs illud, quod recipit ex impreſſione conuenientie, ob hoc eius ſentire circa conueniens, cum ei natura obuiat maiorum eſt deliciarum. Eius quoq; ſentire circa rem incōuenientē deterioris eſt doloris, quàm illud quod eſt proprium virtutibus cæteris.

De ægritudine, & eius ſpeciebus. Cap. CXIII.

Ioannicius. Sanitas eſt temperamentum perficiens res naturales, ſecundum curſum naturæ. Infirmitas autem eſt ipſarum extra naturæ curſum, vnde fit læſionis effectus, ægritudinū modi duo ſunt, aut cōiter, aut proprie. Et quæ cōiter accidunt, aut accidentaliter, aut neceſſario ſiunt. Accidentaliter vt percuſſio, combuſtio, morſus, & hmōi. Proprie vero ſunt aut in mēbris conſimilibus, aut in officialibus, aut in diuiſione cōtinui. Auicenna vbi ſupra. Habent ægritudines plurimæ 5. horas. ſ. horam principii, augmenti, ſtatus, declinationis, quæ vero extra illas ſunt, de horis ſanitatis ſunt. Hora quidē principii eſt tpſ in quo ægritudo apparet, & circa ſimilantur diſpoſitiones, neq; apparet in ea augmentum eius. Hora augmenti eſt tempus in quo ægritudinis manifeſtatur conſtrictio. i. grauamen omni hora poſt horā. Et hora ſtatus eſt hora in qua ægritudo in omnibus ſuis partibus, ſm vnam manet diſpoſitionem. Et hora declinationis eſt tempus, in quo eius apparet diminutio. Aegritudines autem multis modis nomina ſortiuntur. Aut enim a membris in quibus ſunt, vt illę quæ ex lateris, vel pulmonis, aut a ſuis accidentibus, vt epilenſia, aut a ſuis cauſis, vt melancolia, aut a ſui ſimilitudine, vt leonina, & elephantia, aut a ſui ſubſtantia & eſſentia, vt febris, aut ab illo cui primo dicuntur accidiſſe, vt vlcera balchia, aut ab eo qui eas medicādo ſertur curaſſe, vt catanis vlcera. Sunt aūt ægritudines quædam manifeſtę, quæ. ſ. ſenſu cognoſcuntur. Quædam occultæ, & hoc tripliciter. Aut quas facile eſt cognoſcere, ſicut dolores ſtomachi, & pulmonis, aut quas difficile, ſicut ægritudines epatis, & cannalium pulmonis, aut non comprehenſæ niſi cū æſtimatione, vt illę, quæ accidunt ſuis venæ. Præterea quędā ſunt ſanatiuæ, quædam non, eo quòd ſit aliquid prohibens. Quædā aūt quæ ad alias mutantur, & ipſæ deſtruuntur, vt cum mutatur apoſtema lateris in apoſtema pulmonis, & freneſis in litargiam. Qñque ēt vna ægritudo medicamentum eſt alterius, vt quartana, ex qua frequenter ſanatur epilenſia, & podagra, & varices, & articulorum dolores. Venter quoque ſanatur propter oculorum ægritudinem, & lienteria ſanat apoſtema lateris. Similiter ani venarū apertio, cōfert omnibus melancolicis ægritudinibus, & ſchiæ, & renū, ac matricis doloribus. In hoc ergo conſiſtit bonitas. Quandoq; vero mutantur ægritudines in maioris malitiæ diſpoſitiones, vt apoſtema lateris in apoſtema pulmonis, & freneſis in litargiam. Præterea quædam ęgritudines contagioſæ ſunt, quæ ſ. de uno ad alium tranſeunt, vt lepra, ſcabies, variola, febris peſtilentialis, & apoſtemata putrida, præcipue autem cum domus ſtricta fuerit, vel cum vicinus ſub vento extiterit. Sunt etiam quædam quæ in ſemine hæreditantur, vt podagra, ptiſis, & lepra. Quædam vero generales, quę ſunt alicui genti propriæ, aut in aliqua regione morantibus, aut in eis multum habundant.

De Simplicibus ægritudinibus complexionis. Cap. CXIIII.

Hali vbi ſupra. Morborum genera ſunt tria. Nam Galie. & Hypo. tradunt fieri morbos egreſſu membrorum in compoſitione ſua a naturali temperantia. Membrorum aūt cōpoſitio triplex eſt. Prima eſt membrorū partibus ſuis conſimilium ex humoribus facta, vnde & hæc ipſa membra cum egreſſa fuerint a ſua tpantia, morbus conſimiliū partium dr. Secunda mēbrorum inſtrumentalium ex membris conſimilibus, quorū a tpantia morbus receſſus organicus, ſiue officialis vocatur. Tertia eſt totius corporis ex inſtrumentalibus membris, aliorum cum aliis continuatione. A qua cum recedant, morbus ille diſgregatio, vel ſeparatio continuitatis appellatur. Hic aūt morbus. i. ſeparatio cōis eſt, & membris officialibus, & membris cōſimilibus. Ideoque morbus cōis, ſiue vniuerſalis nominatur. Sic ergo morbi genus eſt triplex. ſ. conſimilis, & inſtrumentalis, & vniuerſalis. Morborum aūt conſimiliū ſpecies ſunt duæ. Aut. n. ſimplices ſunt, & hi quatuor. ſ. calidum, frigidum, humidum, ſiccum. Aut compoſiti, & hi quoque totidem numero ſ. calidus & humi. calidus & ſic. frigidus & humid. frigidus & ſic. Iohannicius. Ægritudinum conſimilium, ſiue quæ partium habent ſimilitudinē. 8. ſunt ſpecies. ſ. quatuor ſimplices, & quatuor compoſitæ. i. frigidæ & humidę: frigi. & ſiccæ, calidæ, & hu. cali. & ſiccæ. Harū 8. per ſingulas duo modi ſunt, Aut. n. ſunt ex qualitate ſimplici, aut ex alterius humoris commixtione. Ex qualitate ſimplici eſt infirmitas, quæ ſolidis accidit, mēbris, & Græce dicitur etbica. Eſt & alia ægritudo, quæ ex humoribus accidit, ex eius putredine facta. Eſt ęgritudo frigida, quæ ſine humore aliquo contingit, vt algor ex nimia frigiditate aeris, aut niuis. Eſt & alia quæ aliquo humore frigido prouenit, vt paralyſis, quæ fit in toto corpore, vel in parte.

De Cauſis ægritudinum complexionis. Cap. CXV.

Hali vbi ſupra. Morborum partium conſimilium, qui dicūtur morbi malæ complexionis, quatuor cauſę ſunt. Prima eſt calidi morbi cauſa, ſecunda frigidi, tertia humidi, quarta ſicci. Morbi calidi ſex cauſæ ſunt. Prima eſt motus immoderatus, aut corporis, vt labor, aut aīæ, vt ira grauis. Secunda obuiatio corporis aliquibus in actu calidis, vt calor ſolis in æſtate, vel in balneo mora diuturnior. Tertia eſt ſpiſſatio pororū, & arctatio, quæ calorem diſſolui prohibet, ſicut per niues contingit, aut aqua frigida balneanti. Quarta eſt putredo, vt illa quæ febris patit, cum caleſit oē quod putreſcit. Quinta eſt ciborum paucitas. Calor nanq;, ſi in quo operetur non inuenit, ad humores, & membra ſe conuertit, eaque calefacit, & humiditatē deſiccat. Sexta calidorum potentialiter appoſitio & porrectio, ſicut illi ſit qui cæpas, allium, piper, & conſimilia comedit. Morbi frigidi cauſæ ſunt octo. Prima eſt occurſus corporis cum rebus actualiter refrigerantibus, ſicut accidit ambulanti per niues, & aerea frigida, ſi diutius in eis immoretur. Nā ſi quidem diutina ſit talis mora, calefit, eo quòd calor corporis interius concluditur, ſi vero diutius in eis perſeuerētur, calor naturalis ad interiora corporis refugit, & coagulatur, ſiue congelatur. Secunda eſt aliquorum potentialiter frigidorum ſumptio, vt eſt aqua frigida, vel lactucarū cum papauere comeſtio, vel opium. Tertia eſt ciborum, potuumq; tanta ſuperfluitas, vt calor naturalis ſubmergatur, & extinguat, ſicut igni contingit ſi nimiam lignorum copiam in eum proiceris, & lucernæ ſi olei nimium appoſueris. Quarta eſt immoderata ciborum priuatio, ſicut accidit igni ſi ligno materiaque priuetur, deficit enim & congelatur. Quinta eſt ſpiſſatio pororum immoderata q̄ ſuperfluitates arcet, quæ diſſoluebantur, eiſque calor naturalis immergitur, & extinguitur. Sexta eſt immoderata diſſolutio corporis, intantum vt diſſoluatur etiam, ac diſpergatur calor naturalis, ſicut in balneo diutius immoranti contingit, ex corporis diſſolutione, materiæque per ſudorem euacuatione. Septima eſt nimius motus immoderatus, intantum vt calor naturalis diſſoluatur, ac diſſipetur, ſicque corpus refrigeretur. Octaua eſt, immoderatus vſus quietis, & ocij,

otij, quo ſuperfluitates multiplicantur in corpore, quibus vniuerſus calor naturalis extinguitur, ac deperit. Morborum humidorum 5. ſunt cauſæ. Prima eſt alicuius humidi per actum occurſus, vt balnei, & aeris humidi. Secunda eſt eorum quæ comeduntur, & bibuntur ſuperabundantia. Tertia ciborum, & medicaminum, quæ corpus humectant potatio. Quarta nimius quietis, & otij vſus, quo ſuperfluitates in corpore congregantur, ſpiſſæq; ipſum humectant. Quinta eſt prohibitio eorum, quę a corpore humido diſſoluuntur, eorumque cõcluſio. Morborum denique ſiccorum cauſæ ſimiliter ſunt. 5 cauſis humidorum morborum contrariæ.

De Aegritudinibus compoſitis. Cap. CXVI.

AVicenna vbi ſupra. Compoſitiones ægritudinis quatuor comprehenduntur generib. Sunt enim ægritudines creaturæ, quantitatis, numeri, ſitus. Aegritudinum creaturæ 4. ſunt genera. Primum eſt ægritudo figuræ, quæ eſt cum a re ſua ſuo naturali figura mutatur & inde prouenit nocumẽtum, ſicut eſt tortura recti. & rectitudo torti, quadratura rotundi, & rotunditas quadrati. Secundum eſt ægritudo viarum, & habet 3. ſpecies aut enim dilatantur, aut conſtringuntur, aut clauduntur. Tertium eſt ægritudo receptaculorum, & ventriculorum. et huius. 4. ſunt ſpecies aut enim ſiunt maiora & dilatantur, ſicut teſticulorum dilatatur folliculus, aut minorantur, & conſtringuntur, ſicut ſtomachus, & ſicut cerebri ventriculus, cum eſt epilenſia, aut opilantur & implentur, ſicut ventriculi cerebri, cum eſt apoplexia: aut euacuantur, & deſeruntur, ſicut ventriculi cordis ſanguine, quando gaudium multum, vel timor perniciosus adeſt. Quartam eſt ægritudo ſuperficierum membrorum, & eſt bipartitum Aut enim quia ſit leue, quod debet eſſe aſperum, vt ſtomachus, & inteſtina quando leniũtur. Aut econuerſo ſicut trachea arteria, quãdo exaſperatur. Aegritudinum quãtitatis duæ ſunt ſpecies Aut enim ſunt ex genere augmenti, ſicut elephantia. aut ex genere eius cõtrarij ſ. diminationis, ſicut ptiſis. Aegritudo quoque numeri duas habet ſpecies bipartitas. Aut enim eſt ex genere augmenti, & hoc quidẽ augmentum aut eſt naturale, ſicut dens, vel digitus additus. Aut non naturale, ſicut glandula, aut eſt ex genere diminutionis, & diminutio hæc, aut eſt naturalis, vt cum alicui digitus non creatur, aut non naturalis, vt cum alicui digitus abſcinditur. Aegritudines ſitus quatuor ſunt, & dicitur ſitus ſecundum Gal. pro loco, & pro ſocietate. Eſt autem huiuſmodi exitus membri a iunctura ſua, aut vt a ſuo moueatur ſitu, ita φ non egrediatur ſicut fiſtula, quæ contingit inteſtinis, aut vt moueatur ſubito motu in eo non ſecundum curſum naturalem neque voluntarium, ſicut tremor. Aut in ſuo loco ſigatur, & non ab ipſo moueatur, ſicut cum in podagra iuncturæ indurantur. Aegritudo ſocietatis omnem colligit diſpoſitionem, quam habet membrum comparatione ad aliud ſibi vicinum, ſiue propinquet ei, ſiue elongetur ab eo, non ſecundum curſum naturalem.

De Solutione continuitatis. Cap. CXVII.

SOlutio continuitatis accidit plerumque cuti, & vocatur excoriatio, vel ſcarificatio, plerumque vero carni, quæ eſt ei propinqua, in qua nondum factum eſt pus, & vocatur plaga, cum enim fit ibi pus vocatur vlcus, fit autem pus in ea propter hoc quod in ea ſuperfluitates euacuantur, quia debilis eſt, & quia ſui nutrimentum digerere non poteſt, & ſuperfluitas in ipſum conuertitur, plerumque tamen dicimus plagã, & vlcus ſolutio continuitatis, quæ accidit cuti, & non carni. Quandoq; autem accidit oſſi, & ipſum in partes frangit, aut ſecundũ longitudinem cadens ipſum findit, Contingit etiam vt cadat in cartilaginibus ſecundum tres diuiſiones, aut vt accidat neruis, ſed ſi ſecundum latitudinem acciderit vocatur inciſio, ſi ſecundum longitudinem, & eius numerus non fuerit multus, vocatur fiſſura, ſi vero multus fuerit contuſio. Item plerunque fit in partibus muſculi, quæ ſi in eius extremitatem ceciderit, vocatur attritio, ſi ſecundum eius latitudinem peruenit, ſeparatio. Si vero ſecundum longitudinem acciderit, & fuerit numerus eius paruus, & concauitas magna, vocatur liquefactio, vel amplificatio Quod ſi partes multæ fuerint, & dilatetur, & concauetur, vocatur attritio ſiue diſſolutio, ſi autem arterijs ac venis acciderit. vocatur apertio. Et ſi ſecundum longitudinem vocatur fiſſura. Et eſt etiam cum hoc contingit ſecundũ modum comparationis orificiorum earum, & vocatur perforatio. Quòd ſi arterijs acciderit, & non clauſa fuerit, & ex ea ſanguis ad receptaculum. quod ipſum circundat, exierit, donec receptaculum illud impleatur, & cum premitur, ad arteriam reuertitur, vocabitur mater ſanguinis. Alij tamen homines omnem ſanguinis egreſſionem ab arterijs matrem ſanguinis vocant. Debes autem ſcire, φ non omne membrum impatis diſſolutionem tolerat. Cor enim non tolerat, quia prius accidit mors, ſi in panniculis, & diafragmatibus ruptura, ſi vero inter duas partes membri compoſiti cadit, vnam ab alia ſeparat, ita vt ſimplici membro non noceat. ſeparatio vocatur. & diſlocatio. Et ſi accidat neruo, qui ſe de loco ſuo remouit, vocatur ruptura. Quandoque etiam fit in foraminibus, & dilatantur. Et quandoque fit in locis vbi foramina non ſunt, ibique facit ea quæ non fuerunt. Solutio quidem continuitatis, & vlceratio, & his ſimilia, cum in membro bonæ complexionis fuerint, cito ſanantur. Cum autem in membro malæ complexionis lõgo tempore reſiſtunt, quanto magis cum in corporibus illorũ contingunt, qui patiuntur hydropiſim, aut cõſtrictionis maliciam, aut lepram.

De Compoſitis ægritudinibus, cæteriſque nocumentis corporis. Cap. CXVIII.

ÆGritudines autem compoſitas, non quaſlibet coniunctas intelligi volumus, ſed illas ex quibus coniunctis vna prouenit ægritudo, ſicut eſt apoſtema in quo omnia reperiuntur ægritudinum genera. Ibi enim complexionis reperitur malitia. ea hac enim cum materia omnino accidit apoſtema. In eo quoque compoſitionis malitia, quia ſemper cum eo prouenit læſio in figura, & dimenſione. Plerumque etiam adeſt cum eo ſitus ægritudo. Inuenimus etiam in ipſo communis ægritudo, quæ eſt continuitatis ſolutio, dũ in membro apoſtemato materiæ ſuperfluentia euacuantur, & inter partes ipſius penetrant. Quædam autem res extra ægritudines exiſtunt, quæ tamen cum ais numerantur, hæ ſunt res, quæ in decoratione egrediuntur, quarum aliæ conſiſtunt in pilis, aliæ in colore, aliæ in odore, aliæ in figura poſt colorem. Aegritudinum pilorum genus conſiſtit in alopicia & detruncatione, & paucitate, & breuitate, ſubtilitate, & groſſitie, criſpitudine, & multa lenitate, canitie quoque, & qualicunque coloris alteratione. Nocumentum coloris quatuor generibus continetur. Vnum eſt eius mutatio, propter malitiam complexionis cum materia, ſicut ictericia, aut ſine materia, vt gipſeitas, quæ fit in colore ꝑꝑ complexionem valde frigidam, & citrinitas quæ accidit propter complexionem valde calidam. Aliud eſt eius mutatio ꝑꝑ cauſas manifeſtas, vt ſol, & frigus, & ventus colorem mutant. Tertium genus eſt ex paſſionis corporum extraneos colores habentium ſuper cutem, quæ colorem deferunt, ſicut morphea nigra, aut quæ ibi naſcuntur, ſicut lentigines, & macula. Quartum eſt genus veſtigiorum, quæ proueniunt ex conſolidatione ſolutionis continuitatis, ſicut ſunt veſtigia variolarum, & vlcerum foramina. Nocumenta figuræ poſt colorem ſunt, aut macies ſuperflua, aut groſſicies.

De Accidentibus morbos ſequentibus. & cauſis eorum. Cap. CXIX.

HAli vbi ſup. ſer 6. Morbus quidem per ſeipſum ſine medio actionib. officit. Accidens aũt eſt nocumentũ ipſius actionis, morbũ ſequens. Igitur & morbos accidentibus cauſas eſſe conſtat. & accidentia ſigna eſſe, quib. morbi ſignantur, ſicut ante dictũ ineſt ſtomacho mala complexio, vt illam ſequatur mala digeſtio, tanquam. ſ. cauſam ſui. Mala itaq; digeſtio, eo φ ſequitur malam ſtomachi complexionem ſtomachi accidens eſt, ex eo vero φ per ipſam mala ſignificatur ſtomachi cõplexio, ſignum eſt, nec eſt aliqua dr̃ia inter accidentia, & ſigna, niſi in eorum vſu. Igitur accidẽtium morbos ſequentium tria genera cõia ſunt. Vnum qđ in nocumento apparet actionum. Secundum in habitudinibus eorum, quæ de corporib. exeunt, duorum aũt extremorum cauſa eſt genus tertium, habitudines .ſ. corporum & ſuperfluitatum, q̃ a corporibus emittuntur, & habitudines actionum ſequuntur habitudines incõmodorum, q̃ ipſas faciunt. Si ergo mẽbro incõmodum accidit, eius actioni nocet, & cũ actioni nocumentũ acciderit, ei qđ ab ea efficitur oberit, iuxta quãtitatẽ incõmodi, qđ accidit. Verbi gratia. Si virtus attrahens, q̃ in felle eſt, ab attrahendi colerã in actione deficiat, & in purgationem ſanguinis ab ea debilitetur, in ſanguine remanebit, ac per totum corpus cum eo diffundetur, qua ex re color in croceum mutabitur, robiginẽ. ſ. & ictericiã. Immutatur & vrinæ color, & ad croceum inclinatur, & ſubruffum, cum ipſa ſanguinis aqua fit & colamentũ. Incommodum aũt membro, aut ex corruptione naturalis cõplexionis accidit, cum ab ea. ſ. aut in calore vel frigiditate, aut in ſiccitate, & humiditate diſceſſerit, aut ex malitia figuræ ipſius, vt ſi ei apoſtema fiat aut euellatur, aut minuatur, aut ex ſeparatione continuationis, cum ei ſcilicet inciſio, vel contritio, vel illiſio, vel aliquid huiuſmodi euenerit. Actiones autem (vt dictum eſt) ſunt tres, ſcilicet animalis, naturalis, vitalis. Et vnicuique earum tribus modis accidit nocumentum. Aut enim immoderatum, & vehemens eſt, ita φ actionem omnino ceſſare facit, vt cæcitas viſum, ſurditas auditum. Aut eam imminuit, vt

caligo

caligo,& auditu malus. Aut habitudine immutat, vt accidit, ei qui in conſpectu frontem oculorum imaginatur ſe videre culices, vel muſcas, vel aliquid ſimile capillis aut filis, & ſicut ei cuius debiliter immutatur auditus.

De Accidentibus virtuti regenti. i. totali menti. Cap. CXX.

VIrtutis autem animalis ſunt tres actiones, ſcilicet actio regens, & ſentiens, & voluntarie mouens. Regens quidem eſt actio fantaſiæ, & cogitationis, ac memoriæ, & hæ ſimul omnes dicuntur mens. Nocumentum autem menti tripliciter accidit, aut enim omnino deficit, aut minuitur, aut immutatur. Cauſa defectionis eius, aut eſt complexio mala, frigidaque corporis, quæ ſubſtantiæ cerebri dominatur, & ſi quidem fiat eius aduentus paulatim ac pedetentim obſtupefactio fit, & in ſomno ſubmerſio, aut eſt mala cum frigida materia. i. humore flegmatico, qui ventres cerebri replet, aut ſimul omnis ſubitoq; & fit abinde apoplexia, aut quoſdam tantum, & alios non, nec opilat illos omnino, fitq; epilenſia. Immutationis quoq; mentis cauſa eſt complexio mala. & hæc aut frigida eſt, & debilis, cerebro dominans, fitq; turbatio rationis, vel mentis, vel ſomnus immoderatus. Aut calida, fitq; inde deſipientia, aut humida, & obſtupefactionem efficit; aut ſicca, & moleſtant vigiliæ. Aut vero fit hæc ex mala cum materia complexione. Et ſi quidem materia flegmatica eſt, apoſtema facit in duobus proræ cerebri ventriculis, fitque inde litargia, ideſt obliuio. Si vero materia calida eſt colerica, cerebroq; dominatur, aut eius operimentis, & facit apoſtema, freneſis generatur, quam ſequitur & febris, & alienatio mentis, aut ſi apoſtema cum ea non fit inſania fit, & ſequitur eam ſine febre mentis alienatio. Si autem materia compoſita fit ex flegmate, & colera rubea, cumaum generat, quæ eſt obſtupefactio cum vigilijs. Si vero materia ſit colera nigra, & ſine apoſtemate, fit melancolia nigra, quæ vocatur deſipientia. Quòd ſi materia multa ſit, & ventriculo puppis cerebri dominata fuerit, oritur paſſio, quæ dicitur mentis congelatio. Porro cum ipſa mens immutatur, ſiue aliter eſt quàm expedit, hoc fit aut ex mala complexione frigida, & ſicca, ſed debili, fitq; abinde timor, & formido, aut ex vapore frigido, & ſicco, fitq; ab eo melancolia quæ hipocundria vocatur, aut ex humore calido, & flegmatico, qui in venis, quæ circa cerebrum feruntur multiplicatur, & inde vertigo ſtuporque generatur. Hæc ſunt accidentia, quæ totalitati mentis accidunt, & cauſæ eorum.

De Accidentibus fantaſiæ, & cogitationi, & memoriæ. Cap. CXXI.

ET quia mens eſt fantaſia, cogitatio, & memoria, quarum vniuſcuiuſque ſedes, & habitatio eſt in proprio cerebri ventriculo, quando alicui ventriculorum horum ſine alijs incommodum acciderit, eius nocumentum accidit ipſius actioni, duæque aliæ liberantur. Itaque ſi quod incommodum proræ cerebri acciderit, fantaſiam nocet. Quæ aut omnino deficit, in tantum, vt ea quæ præſentia non ſunt, homo videre ſibi videatur, licet præteritorum memoriam retineat. Aut imminuitur, & imaginatur res fantaſia debili, aut aliter quàm expedit eſt, vt aliter res, quàm earum forma, figuraq; ſit intueri videatur. Quòd ſi medio cerebri ventriculo incommodum acciderit, aut omnino cogitationem annullat, ita vt inter ea quæ facienda ſunt, vel non, penitus non diſcernat. Aut certè imminuit, aut malam efficit, & dicitur huiuſmodi habendo mentis alienatio. Si vero puppi cerebri acciderit, memoriæ nocet, & aut omnino memoria ceſſat ab homine, ita vt obliuiſcatur omnia quę facit, & dicitur memoriæ priuatio, aut imminuitur, ita vt niſi proxima remiſcatur, & dicitur obliuio, aut alia fit quam oportet ipſius habitudo, & memoriæ malum appellatur. Horum autem accidentium ſingulorum cum ſint mentis actionum, fit euentus ab eiſdem cauſis, a quibus & totius mentis, proueniunt accidentia mala, ſcilicet a complexione frigida, vel materia frigida. Opium quidem & mandragora, hæc operantur accidentia complexionis, ſua frigiditate nimia.

De Accidentibus virtuti ſentienti, & primo de ſenſus, viſus, & organo. Cap. CXXII.

HAec de actionum regentium accidentibus diximus, nſic de accidentibus in actiones ſentientes ingredientibus differamus. Et primo de accidentibus viſus, cum ſit omnium quinque ſenſuum primus ac ſubtiliſſimus. Itaque viſus tripliciter nocumentum patitur, aut enim omnino deficit, &

cæcitas dicitur, aut minuitur, & obſcuratio vocatur, aut aliter quàm rectum eſt ſe habet, vt cum quædam, quæ non ſunt hæc videre ſibi videtur. Hæc autem nocumenta, viſui tribus ex cauſis accidunt. Prima eſt ex primo viſus organo, qui criſtalleidos humor dicitur, quia ſcilicet aliquod incommodum illi accidit. Aut quia videns ſpiritus ad oculum vſque, non deducitur, aut quia membrorum aliquod quæ criſtalleidos vtilitati parata ſunt, impeditur. Incommodum ei accidit, aut ex conſimili partibus morbo, vt ſi refrigeretur aut calefiat, aut humectetur, aut exiccetur, aut ex organico morbo, vt ſi loco ſuo moueatur. Et ſi quidem ad interiora moueatur, oculus ea de cauſa fit glaucus, ſi ad poſteriora niger, hæc duo viſui non obſunt. Porro ſi ad ſuperiora, vel inferiora moueatur, hac de cauſa hominem contingit vnum aliquid, tanquam duo aliqua intueri, eo q̄ lumen ab vno dirigatur oculorum a ſuperiorib. & ab alio ab inferioribus. Intueturq; homo oculo, cuius lumine ab inferioribus dirigitur, rem quaſi dimiſſam. Aliæ vero cuius lumen a ſuperioribus procedit tanquam altiorem, & accidens huiuſmodi ſtraboſitas dicitur. Quando vero dextrorſum aut ſiniſtrorſum oculus mouetur, accidit hominem vnum quidem non quaſi duo intueri, quia lumen ex ſingulis oculis per vnam lineam procedit, & ob hoc incommodum iſtud viſui non nocet.

De Accidentibus ſpiritui viſibili. Cap. CXXIII.

NOcumentum aūt qđ viſui obeſt, eo q̄ videns ſpiritus minimè rectus feratur, procedit, aut quia ventriculi proræ cerebri, qui eum mittunt, aliqđ patiuntur incommodum, aut neruo concauo aliqđ incommodū factum eſt, aut quia ſpiritus ipſe a ſua natura egreſſus eſt. Proræ ventriculis accidit incommodū, aut ex mala complexione calida, vel frigida, vel humida, vel ſicca, aut ex organico morbo, vt apoſtemate, aut ex continuationis ſeparatione. Neruo aūt concauo accidit incommodū ex opilatione, quæ quidem ei fit, aut ex humore groſſo, & viſcoſo, aut ex compreſſione. Egreſſio ſpūs a natura ſua eſt, aut in ſua qualitate, aut quantitate, aut ſimul in vtroq;. In qualitate quidem, vt ſi denſetur, & inde viſus paucitas fit, aut ſi ſubtilietur, & inde viſus melior fit. In quantitate vero ſi augmentata fuerit, & inde viſus quoq; melior efficitur, aut imminuta, & inde viſus debilitatur. Si vero qualitas cū quantitate componatur, quatuor fiunt cōpoſitiones hmōi. Si fuerit ſpūs ſubtilis, & multus, quamlibet rem, & de prope, & de longe bene intuetur homo. Multi namq; ſpūs eſt in loca remotiora ſe extendere. Subtilis aūt ſpūs eſt comprehendere quælibet optima comprehenſione. Si vero multus ſit & groſſus, qđ longius eſt hō ſpiritus multitudine videt, non tū bene, quia groſſus eſt. Porro ſi paucus ſit, & ſubtilis, quod proximum eſt optimè videt ſua ſubtilitate, non autem intuetur longinqua, propter ſui paucitatem. Quòd ſi paucus ſit, & groſſus, quod remotum non videtur ſui paucitate, nec quod proximum eſt præ groſſitia.

De Accidentibus pupillæ foramini. Cap. CXXIIII.

QVæ vero accidunt viſui pp incommodū aliorum membrorū, q̄ in auxiliū criſtalleidos humores parata ſunt, fiunt incōmodi cā, qđ & pupillæ accidit foramini, aut euagaidos humori, aut tunicæ corneæ, aut palpebris. Foramini quidē accidit incōmodū quatuor modis. ſ. cū dilatatur, vel arctatur, vel cōmouetur, vel conſcinditur. Dilatatio vero aut eſt naturalis, aut extranaturalis, & vtraq; mala eſt, quia lumē oculi ſpargitur, & non congregatur. Fit aūt duab. ex cauſis. Prima eſt pp vueæ tunicæ ſiccitatē, quia cōgregantur partes, q̄ ſunt in circuitu foraminis, & cōprimūtur, & a centro remouentur, & hmōi paſſionis ſanatio difficilis eſt: aut pp apoſtema, qđ in ea fit, & ipſam diſtendit. Arctatio ſui, aut eſt naturalis, aut extranaturalis. Si naturalis, laudabilis eſt, quia ſpiritum videntem congregat, nec ſpargi ſinit. Si extranaturalis, mala eſt, eiuſque cauſæ dilatationis cauſis ſunt oppoſitæ, hæc aut eſt, quoniam tunica cornea eneruata eſt humiditate ſuperflua, aut quoniam humor albuginei oui ſimilis euacuatus eſt, nec eſt aliquid inde, quod eam repleat intro eam ac roboret, & ob hoc eneruatur. Euacuatio euagaidos humoris, validum eſt viſus incommodum, ſequitur enim inde humoris deſiccatio criſtalleidos, & occurrunt exterius, & interius lumen, ſine aliquo mediante inter eos. Commotio quoque foraminis aut eſt naturalis, aut extra naturalis. Extra naturalis fit, ſi vuea tunica ſcindatur alio, quàm foraminis loco, roboreturque tunica, & ſciſſura conſolidetur. Incommodum aūt hoc. ſ. foraminis motus naturalis, viſui manifeſte non obeſt. Foraminis

qunqua ſciſſura ſi modica eſt, nec ad euagaidos humorē tranſmittitur, viſui aperte non nocet. Si vero tranſmittitur in tantum, vt euagaidos humor ab eo decurrat, & corneæ tunicæ obuier, inde nocumenta duo fiunt. Vnum quia cornea criſtalleidi obuia eſt, nec ipſi criſtalleidi eſt protectio, quin eam alliget. Alterum vero, quia ſpiritus videns in foramine non coadunatur, totus enim egreditur, & dilatatione foraminis ſpargitur.

De *Accidentibus euagaidos humori.* Cap. CXXV.

INcommoda vero, quæ euagaidos humorem ſequuntur, aut in eius quantitate fiunt, aut in qualitate. In quantitate quidem ſi multiplicetur, & impedimētum fiat, ne ad inuicem exterius, & interius lumina ſibi occurrant. Aut ſi diminuatur, & humor ipſe criſtalleidos exteriori luci obuiet ſine medio. In qualitate vero, aut in liquore, aut in calore. In liquore quidem ſi ſpiſſetur, & eius croſſities aut parua eſt, & tūc oculum remota prohibet intueri, in proxima vero ſanus eſt intuitus. Aut immoderata, & hoc aut in toto, aut in parte, ſi in toto viſum prohibet, & incommodum aqua vocatur, ſi in parte, aut in partibus continuis aut diuiſis. Si in continuis aut in medio, aut circa medium. Si in medio, fit inde vt ſingula corpora videat tanquam diuiſa, & opinabitur in vnoquoque, quod videtur profundum quid eſſe, ſi in circūitu medij prohibet oculum multa ſimul videre, ita vt oporteat ſingula corpora ſuo ſpacio intueri, propter eius paucitatem conuiſus. Si vero in partibus abinuicem diuiſis, inde fit hominem in conſpectu ſuo videre, tanquam muſcas, & culices, & capillos, & accidit hoc plurimum dum a ſumno ſurgitur, maximeque pueris, & febricitantibus. Caloris autem huius humoris immutatio fit tribus modis, vnus eſt, vt ad nigrum decliuet, & inde fit hominem ea quæ intuetur tanquam in fumo, & puluere ſint videre. Alius eſt cum in eo rubor dominatur, ſicut accidit ei in cuius oculo vngula inuenitur, vnde rubet, & opinatur homo coloris eſſe rubei cuncta, quæ videt. Tertius eſt cum in eo color croceus ſuperabundat. Vnde accidit hominē opinari, cuncta quæ videt eſſe crocea, ſicut ictericis contingit.

Da *Accidentibus tunica cornea.* Cap. CXXVI.

PArs autem tunicæ corneæ, quæ foramini oppoſita eſt, aut a ſeipſa patitur incommodum, aut ab alio. Incommodum, quod ei a ſeipſa fit, aut eſt morbus partibus conſimilis, aut organicus, aut ſeparatio continuationis. Morbus conſimilis aut ex humiditate eſt, & arbitratur homo cuncta quæ videt eſſe in nebula, vel in fumo, aut de ſiccitate, & fit ei ſpaſmus, indeque viſus debilitatur, & hoc maximè caſibus accidit in extremo tempore. Morbus autem organicus, qui fit ei, croſſicies eſt, & denſatio, quæ fiunt ab epate. Indeque accidunt obſcuratio, & operimentum in viſu, iuxta quantitatis eius magnitudinem, & paucitatem. Incommodum autem quod ei fit a ſeparatione continuitatis vleus eſt, vleus autem aliquotiens tranſmittitur, aliquotiens non. Et ſiquidem tranſmittitur viſui obeſt, eo quòd humor euagaidos euacuatur, ſi vero non tranſmittitur duabus ex cauſis nocet. Vna eſt, quia ſuperfluitas, & ſordes in eo congregantur, interiuſque lumen exteriori occurrere prohibetur. Altera vero, quia criſtalleis exteriori limini propinquior fit. Incommodum autem quod ei accidit ab alio, aut eſt ea operimenti conſolidata, aut ex palpebris. Ex conſolidatione quidem, ſi vngula in eo producatur, operiatque foramen, quod oppoſitum eſt corneæ. Aut ſi obtalmia ei accident, quæ chimoſis dicitur, quod eſt apoſtema, & in albo, & in nigro oculi, operitque foramen. Palpebræ vero corneæ nocant, aut apoſtemate, quod in eis operit foramen oppoſitum, aut prurigine, quæ palpebras incraſſat, & ſubleuat, operiturque foramen, aut certa grandine, quæ ei accidit, oblongum, ſ. apoſtema; quod in exteriori palpebra contingit. Hæc de accidentibus viſus dicta ſufficiunt.

Da *Accidentibus ſenſui auditus.* Cap. CXXVII.

EA vero, quæ auditus ſenſui contingunt, tribus modis accidunt, aut enim omnino deficit auditus, & ſurditas dicitur, aut imminuitur, & grauitas appellatur, aut alter eſt, quàm expediat, & auditus malus vocatur. Accidit autem huic ſenſui nocumentum propter incommodum, quod accidit, & aut virtuti auditus, aut inſtrumento primo ipſius. Virtuti, quidem auditiua incommodum accidit, aut propter cauſam immittentem, quod eſt cerebrum, ſi ei incommodum accidat, aut propter neruum, qui ipſam virtutem portat. Fit autem eis incommodum, aut ex conſimili partibus morbo, vt mala complexione, calida, vel frigida humida, vel ſicca, aut ex organico morbo, vt apoſtemate, vel opilatione, aut ex continuitatis ſeparatione, vt percuſſione, vel illiſione. Incōmodum autem quod accidit organo primo auditus, quod eſt ſcilicet pars larga, & ampla nerui, auditus ipſius operientis foramen, quod in oſſe eſt, aut in ipſa accidit eius ſubſtantia, aut alterius incommodi cauſa, quod accidit alicui membrorum ei ſeruientium, eiuſque actionem adiuuantium. In ſubſtantia quidem ſua accidit, aut ex mala complexione calida, vel frigida, vel humida, vel ſicca: aut ex organico morbo, vt apoſtemate. Vel ex continui ſeparatione, vt contritione, vel inciſione. Quæ vero membris illi ſeruiētibus incommoda, accidunt, vt exteriori foramini, & neruo per quē decurrit auditus, ex opilatione ſunt, opilatio autem hæc, aut eſt apoſtema, aut verruca, aut caro ſuperabundans, aut ceræ ſordes, aut lapis, qui foramini auditus accidit.

Da *Accidentibus ſenſui guſtus.* Cap. CXXVIII.

ACcidentia ſimiliter guſtui tribus modis oriuntur, aut .n. totus ipſe ceſſat guſtus, & omnino ſapores non ſentit. Aut minuitur, vt in ſapores debilis ſit. Aut aliter eius iudicium eſt, quàm ordo poſtulet, & tunc ſentit homo ſapores, ſed non deguſtat, aut ſaporem quidem aliquorum ſentit, & deguſtat, aliter quàm ſint, cum ſcilicet in eius lingua dominatur alicuius ſaporis qualitas, aut amaritudo, quæ eſt ex colera rubea, aut acerbitas, quæ eſt ex flegmate acetoſo, aut ſalſugo, quę eſt ex ſalſo flegmate. Et ſiquidem humor dominans multus eſt, quoſdam horum ſaporum ſentit homo, licet nullus ſapor eius linguæ miſceatur. Si vero paucus fuerit illum, qui ſuperabundat, & eius linguæ dominatur, qua ſapores deguſtat. Cibus enim eiuſmodi commouet in ea dominantem humorem. Hæc autem nocumenta guſtus accidūt propter incommodum, quod accidit, aut virtuti depellenti, aut inſtrumento primo guſtus. Virtuti quidem depellenti accidit incommodum, aut propter eam cerebri partem a qua neruus ſenſitiuus dirigitur, aut propter ipſum neruum, qui fert eum. Incommodum autem quod accidit organo guſtus primo ſcilicet linguæ, aut accidit eius ſubſtantiæ, aut illi ſeruienti tunicæ. ſ. ipſam operienti.

De *Accidentibus ſenſui odoratus.* Cap. CXXIX.

QVæ vero contingunt ſenſui odoratus, aut eorum cauſa quæ virtuti eius accidunt fiunt, aut eorum quæ inſtrumentis eius. Virtuti quidem eius accidit nocumentum, aut ex mala complexione, quæ duobus proris cerebri ventriculis ineſt, ſicut ex repletione, capitis ſuperfluitates, & humiditates accidunt, aut ex ſolo calore, aut ex aeris frigore. Inſtrumento vero primo odoratus accidit nocumētum, aut ex ſeipſo, aut ex ſeruientium cauſa membrorū. Inſtrumentū autem hoc, duo ſunt augmēta vberibus ſimilia, quibus accidit incommodum, aut ex morbo conſimili cum refrigerantur, aut caleſiūt, aut humectantur, aut deſiccantur. Aut ex organico, vt opilatione. Mēbra porro quæ illi deſeruiunt ſunt duo, naſi meatus, & os perforatum. Naſi meatibus accidit incommodum, aut ex organico morbo, vt eſt apoſtema, vel caro ſuperceſcēs, vnde fit opilatio meatuū, prohiberiq; ventus, qui venit per odoratum, aut ex ſeparatione cōtinuationis, vt eſt illiſio, vel contritio, vñ meatus cōprimitur, & opilatur. Quòd aūt oſſi perforatio contingit, & operimēto eius ſimiliter, aut eſt humor craſſus illud foramē opilās, & ab odoratu ꝓhibens, aut eſt humor putridus, vñ ſentit homo fœtidū odorem, cum nihil putredini ſiat proximum.

Da *Accidentibus ſenſui tactus.* Cap. CXXX.

TActus quoq; ſenſui (qui mēbris oībus corporis eſt cōis) accidunt incōmoda tripliciter, ſicut & ſenſib. alijs. Aut .n. oīno ſenſus, & motus deficit, maximeq; in manib. & pedib. hoc fit, aut imminuitur, aut aliter ſe hēt, q̄ expedit. Horum aūt q̄dam proprijs noībus vocātur dormitio, ſ. & encrratio. Quorū eadē quidē ſunt cāe, niſi ꝙ per encratiõnē accidit incōmodū validū, & vehemēs, cū quo & ſenſus deficit, & motus volūtarius oīno. A dormitione vero modicū fit incōmodū, cū quo difficilis eſt ſenſus, & motus, ſed non deficiens oīno. Est aūt dormitio, aut in toto corpore, & cū ea difficultantur ſenſus, & motus ſimul, aut in vno mēbro, & fit ſiſr cum difficultate motus, aliquū tñ hac difficultate vacua eſt, vt in dentibus congelatio, hęc eſt .n. coīū dormitio, q̄ ex acerborū maſticatione inducitur. Cauſa vero dormitionem adducēs eſt prohibitio tranſitus virtutis a cerebro per neruum, quo ad membrum peruenit. Cu-

ius

ius ſcilicet prohibitionis aut manifeſta eſt cauſa, aut occulta. Manifeſta quidem, vt frigus, & nix, quando membro obuia ſunt, & congregantur neruorum partes atque ſpiſſantur, prohibetque huiuſmodi res virtutis tranſitum ſentientis. Quemadmodum ſi quis piſcem manu teneat obdormitantem (qui bereca, vel berlix, Latine torpedo dicitur) frigiditatis eius virtute manus obdormit, eiuſque motus difficilatur, cauſa vero occulta, ſiue præcedens aut eſt mala complexio, vt ſunt humores frigidi, & croſſi, quibus nerui patiuntur, & ſpiſſantur, ac teſtigerantur, aut opilatio, & hæc eſt aut in neruis concauis, vt ſunt oculorum nerui, ſcilicet ex humoribus croſſis, atque viſcoſis, quæ concauitati neruorum inuiſcantur, aut in neruis ſiue concauo, & tunc eſt aut ex apoſtemate, quod neruorum ſubſtantiam incroſſat, aut ex compreſſione quæ illis accidit, vel ex diſlocatione ligamentorum, & oſſium euulſorum atque fractorum: his itaque de cauſis dormitio fit & eneruatio. Et hoc aut in toto corpore, ſi in cerebro fuerit incommodum, aut in pluribus membris ſi fuerit inuiſcatum, aut in vno membro ſi neruis tantum, qui ad illud diriguntur, contigerit.

Da Cibus accidentib. quinque ſenſuum. Cap. CXXXI.

DElectatio autem & dolor, ipſa quoque & membris omnibus accidunt, & in omnibus ſenſibus fiunt alterationem facientes, & in naturam ſentiti. Sed delectatio eſt alteratio ab extranaturali habitudine in naturalem. Dolor autem econtra a naturali in extranaturalem. Verum hæc alteratio quando modica eſt nec delectatio fit nec dolor, ſed quando magna, fiunt enim in vltimo. Et in tactu quidem fortiores ſunt, quàm in exteris ſenſibus, quia croſſior ſenſuum eſt, nec facilè mutatur, & alteratur in alicuius rei naturam, ſed tarda quadam difficultate. Non enim paſſiones in eo celeriter operantur propter ipſius croſſitiem, quæ reſiſtit ac prohibet. Et ſicut fortius delectatur, ſic & amplius læditur. Reliquis autem omnibus ſenſibus non magna delectatio, vel dolor fit ex his quæ ſentiunt, quia celerius mutantur in rei naturam, eique facilius conſentiunt: hæc tamen fit in eis ſecundum magis, & minus, iuxta ſubtilitatis eorum, & croſſitiæ quantitatem. Viſus itaque naturæ ſuæ ſubtilitate citius alteratur, & in ſentiti naturã mutatur ſcilicet colorem, & ideo non accidit ei magna delectatio, vel dolor ex ſentiti natura. Sunt itaque duo illi ſenſus ſcilicet viſus, & tactus, in delectatione, & dolore, in extremitatibus duorum oppoſitorum. Reliquorum autem omnium natura inter hæc duo eſt media. Igitur in guſtu delectatio, & dolor debiliores ſunt, quàm in tactu, quoniam huiuſmodi illi ſubeſt in croſſitie. In auditu vero fortiores, quam in viſu, quia croſſior eſt illo. Odoratus porro medius eſt inter auditum, & guſtum in croſſicie, & ſubtilitate, alterationiſque mora, & celeritate, vnde & qui illi accidit dolor delectatioq; medium tenet. Sciendum eſt autem in omni ſenſu, doloris cauſam eſſe continuationis ſeparationẽ. Et hoc in tactu fit, aut ex aliquo acuto, & incidenti, aut graui illidenti, & conterenti, aut aliqua excedenti re, aut frigiditate, vel calore. Caloris enim immoderati eſt rarificare membri partes ac disiungere. Frigus econtra congregat ac ſpiſſat eas ad inuicem in tantum, vt aliæ quoque ab alijs ſeparentur. Et ob hoc eius congregatione diſgregantur, quale quid luto accidit, quia cum ſiccatur funditur. In viſu vero fit dolor, aut ex albo calore qui diuidit, & ſpargit, ſicut in tactu calor, aut ex nigro, qui lumen congregat nimia coadunatione, accidítq; ab eo continuationis ſeparatio, ſicut in tactu a frigore. In guſtu porro fit, aut ex acido, vel acerbo ſapore pungitiuo, qui linguę partes ſeparãt ſicut & calor facit, aut ex pontico, & inſuaui, qui tanquam & frigus diſterminant. In auditu denique fit a voce magna & acuta, quæ ſeparat auditus ſenſum, ſicut & albus color viſum.

Adhuc de eodem. Cap. CXXXII.

ACcidit autem ſenſuum cuiq; delectatio, & dolor. Ab extra quidem viſui, auditui, & odoratui. Hi nanque delectantur, & dolent coloribus, vocibus, & odoribus exterioribus ſcilicet. Cæteris autem hæc fiunt abintus, & extra. Guſtui ſiquidem ab exterioribus fiunt per ſapores. Abintus vero delectatur ſapore ſanguis, & flegmatis dulcis. Nocetur autem colera, vel ſalſo flegmate, ſi vel in corpore linguæ dominetur, vel ad ipſam a ſtomacho mittatur. Tactui vero ab exterioribus læſio fit rebus his, quæ ſeparationem faciunt continuationis, vt inciſione, & alliſione, ab interiorib. vero cõplexiona calida, vel frigida, ſuperfluitatibuſq; croſſis, quæ dirumpuntur, & humore acuto, qui incidit. Porro voluptas ab exteriorib. ei fit mollibus, & in calore ac frigore temperatis, ab interioribus vero cum materia mala & nocens excoquitur atque digeritur maturatio non enim, & digeſtionem voluptas comitatur, aut cum malæ ſuperfluitates a corpore diſſoluũtur, ſicut in balneo fit, ſed & cum id quod nocebat egreditur, vt ſperma. Nam ſi multiplicatum in vaſis fuerit, naturam lædit, & ob hoc ipſum illa depellit. Maior eſt tamen cum euacuatur ſperma delectatio, quàm ex eius collectione fuerit nocumentum. Euacuatio enim eius ſimul fit, alteraturque ſenſus ab eo ſimul, vnde & maior eſt eius voluptas, collectio vero eius pedetentim fit, nec alteratur ſenſus ab ea ſimul, vnde nec multum facit in ſenſu dolorem. Voluptas autem ex coitu maior eſt in muliere, quàm in viro. In muliere namque fit voluptas euacuationis ſui ſpermatis vaſalis, ab eius cauſa, quódque matrix deinde ſperma viri contrahat. In viris autem voluptas hæc ſolius euacuationis ſui ſpermatis fit.

De Accidentibus meri, & primo de defectu appetitus. Cap. CXXXIII.

QVoniam autem ad os ſtomachi diriguntur a cerebro nerui, per quos appetitus fiat vel ſenſus, ipſum ſequuntur eadem accidentia, quæ & tactum. Quæ autem ori ſtomachi fiunt incommoda, quædam eius actioni nocent ex ipſius ſubſtantia, & ipſa ſunt quæ nocent appetitui. Quædam vero actionibus aliorum membrorum incommoda accidunt ab his quæ in ore ſtomachi ſunt, quia ex ſe fiunt accidentia varia iuxta naturam incommodi, vt epilepſia, mentis alienatio, mania, aut certè nocent eis ſua vicinia, ſicut cordi defectus accidit, cum ori ſtomachi in locatione proximum ſit. Quæ vero actioni appetitus accidentia fiunt, eodem quoque modo quo & in actionibus cæteris tripliciter contingunt, aut enim omnino deficit, aut imminuitur, aut aliter eſt eius natura quàm expedit. Appetitus quidem defectio fit, aut quia corpus non euacuatur, nec ea quorum oportet alia ſupplere locum, ab eo diſſoluuntur, aut quia venæ nihil ab epate contrahunt, aut quoniam os ſtomachi minimè ſentit imminutionẽ rei, quam venæ, & concauitates, & epar ab eo contrahunt. Oris autem ſtomachi ſenſus ceſſatio fit incommodi cauſa, quod aut ipſimet ori ſtomachi accidit, ſi fiat ei mala complexio calida, ſicut in febribus, appetitus ceſſatio contingit, aut ꝙ cerebro ſicut in alienatione mentis paſſione fit, aut ꝙ neruis a cerebro ad os ſtomachi miſſis, & hoc ex difficultate, & compreſſione, vel inciſione accidit. Imminutio aũt appetitus fit cum eædem cauſæ, quæ faciunt eum ceſſare moleſtant quidem, ſed debiles ſunt.

Da *Ordinatione appetitus, in cibum, & potum.* Cap. CXXXIIII.

MAlum vero appetitus, aut in cibum eſt, aut in potum. Appetitus ciborum malitia aut in quantitate eſt, aut in qualitate. In quantitate quidem, cum appetit quis ciborũ multitudinem, vt illa qui habet caninum appetitum Quod accidit aut humoris acerbi cauſa, qui in ore ſtomachi concluſus eſt: ſequiturq; huiuſmodi egeſtionum multitudo, & humiditas. Aut quia quę per diſſolutionem euacuatio fit immoderata eſt, cuius ea vberantia fit aut caloris cauſa conſumentis, aut diſſoluentis, aut debilitate virtutis retinentis. In qualitate vero cum appetitus ad acerba declinat, aut ſalſa, vel pungitiua, fit nonnunquam illum appetere terram, ac gipſum, carboneſque nigros, & hoc ex humore malo frigido in ſtomacho. Plurimum autem accidit hæc paſſio prægnantibus, & appetitus incontinentia vocatur, maximeque fit primo, & ſecundo, & tertio menſibus, dum fœtus eſt paruus, nec adhuc præualet multo ſanguine menſtruorum paſci, immo pauco ſed meliori. Quare ſuperest ſanguis malus, & in ore ſtomachi congregatur, indeque fit malus appetitus. Quarto vero menſe ceſſat, quia fœtus iam confortatus eſt ad copiam ſanguis attrahendam, defeceruntq; ſuperfluitates, quædam quidem vomitu, qui prægnanti fit, quædam autem imminutione ciborum, quæ ſequitur appetitus defectum. Accidit autem huiuſmodi appetitus, & alijs, quàm prægnantibus, cum in ore ſtomachi eorum ſuperfluitates malæ coadunantur. Et ſi quidem humor illic congregatus eſt pungitiuus, ciborum appetitus imminuitur, & ad potum creſcit. Si autem acerbus in cibos augmentatur, & a potu reprimitur. Acerbus enim humor os ſtomachi congregat, ſimulq; materiam, & cõprimit eam: vñ quanti-

tas eius imminuitur, & ſubſtantia immergitur, remanent itaq; vacua quædam loca quæ deſideranſ replere natura, indeq; fit appetitus, ſicut ab euacuatione, & diſſolutione. Si vero ſit humor dulcis, appetitus ciborum, & potus ſimul imminuitur, dulce namque vacuitates replet, & os ſtomachi coerceat. Porro malitia appetitus in potum, aut in quantitate eſt, aut in qualitate. In quantitate quidem cũ homo immoderatè ſitit, & aquam bibit, quod fit aut cauſa fortis caloris, vt in febribus accidit, aut humoris ſalſi, vel pungitiui, vel colerici in ore ſtomachi concluſi. In qualitate vero cum hominis inclinatur deſiderium ad malorum potuum qualitatem, quod humoris mali cauſa fit in ore ſtomachi concluſi.

De *Accidentibus cerebro, & cordi ex incommodis oris ſtomachi.* Cap. CXXXV.

Accidentia porro, quæ actioni cerebri contingant ex incommodis, quæ fiunt in ore ſtomachi, ſunt alienatio mentis, obſtupefactio, ſomni immerſio, epilenſia, & mania. Alienatio mentis in hac habitudine fit ab apoſtemate calido, quod eſt in ore ſtomachi. Obſtupefactio autem & in ſomno demerſio, fiunt ex oris ſtomachi frigore, quod eſt aut ex mala complexione frigida quæ ipſi dominatur, aut humore flegmatico in eo concluſo, aut ex medicamine frigido, vt opio, aut frigido cibo, vt fungis, & lacte acerbo, aut frigidi vaporis cauſa, qui a matrice colligitur menſtruorum, aut ſpermatis cauſa tardantis, & ad cerebrum defertur. Eadem eſt ratio in epilenſia fit enim ex humiditatibus flegmatis, quæ ori ſtomachi dominantur. Deſipientia vero fit ex humore nigro, qui in ore ſtomachi concluditur, eiuſque vapores ad cerebrum aſcendũt. Accidentia vero quæ cordi, & arterijs ex incommodis oris ſtomachi contingunt, hæc ſunt ſyncopis, vel defectus, malitia pulſus, boliſmus. Syncopis, vel defectus, fit aut ex magno dolore, qui eſt in ore ſtomachi, aut ſenſus eius virtute, aut cordis ipſius debilitate, venarumque pulſantium, ex qua celerius incommodorum ſuſceptibilia fiunt. Boliſmus aut ex oris ſtomachi mala complexione frigida fit, & ex ciborum imminutione, & virtutis debilitate. Accidentia denique quæ cordi, cerebroque ſimul accidunt comparticipatione oris ſtomachi cauſa, ſunt anhelitus malus, eiuſque difficultas. Quod fit ſi os ſtomachi diafragma comprimat. Aut apoſtematis cauſa quod in ipſo eſt, aut alicuius incommodi, quod cerebrum contingit, ex alia ipſius oris ſtomachi paſſione. Hæc eſt accidentium diſputatio, & tactus ſenſui contingunt, & eorum cauſæ.

De *Accidentibus virtuti mouenti, & primo de eius defectione.* Cap. CXXXVI.

Accidentia quoque quæ ingrediuntur in voluntarij motus actione tripliciter ſunt, ſicut & accidẽtia ſenſuum. Aut enim ex toto ceſſat motus, vt in eneruatione, aut imminuitur, vt in dormitionis paſſione, aut eſt in decurſu malo, & ordine. Ceſſatio quidem motus, id eſt eneruatio, fit ſi neruis membrum mouentibus incommodum accidat, quod tranſitum virtutis voluntariè mouentis omnino prohibeat. Et hoc aut ex mala complexione frigida fit, quæ neruos denſat. Aut ex apoſtemate neruos incroſſante, aut ex humore groſſo ipſi neruo inhærente, ſi concauus eſt, aut ex compreſſione, quæ neruis accidit non concauis. Hæc aut incommoda ſi in nuchæ principijs acciderint, eorum cauſa totum corpus eneruatur, & huiuſmodi accidens apoplexia, paraliſiſque vocatur. Si vero ſint in quibuſdam neruis, eneruatio fit illius membri, quod mouebant, & ſi quidem in neruis gutturis, fit eius eneruatio, & dicitur vocis amputatio. Si autem in lacertis pectoris, defectus vocatur anhelitus. Si vero in lacertis veſicæ, fit exitus vrinæ ſine voluntate, qui per voluntatem fieri ſolet ex animalis virtutis actione, fit enim emiſſio vrinę per reductionem veſicæ virtutis expellentis, virtute quæ in ea eſt, & eneruatione, id eſt emollitione, ac dilatatione lacerti, qui eam emendat eius, & hoc fit ex animalis virtutis actione, ſic etiã & egeſtio fit inteſtini recti reductione in podicis loco. Igitur egeſtionis mora, vel compreſſio vrinæ eſt accidens naturale, & eius egreſſio præter velle eſt accidens animale. Imminutio vero motus contingit cum dormitione, & cauſæ quæ faciunt dormitionem eædem ſunt, quæ & eneruationẽ, niſi quod minimè fortes ſunt ſicut illæ quæ motũ oĩno ceſſare faciunt, hoc aũt accidens eſt ex actione naturæ, & morbi. Nã ſenſus, & motus ibi nõ ceſſant, quia mẽbrũ ad inferiora nõ mergitur, ſed nec moueri pꝛ puro motu, nec ſentit puro ſenſu, pp ea quæ in eã morb. operat.

De *Mala eius habitudine ex actione naturæ, & primo de horrore, ac rigore.* Cap. CXXXVII.

Porro ſi in mala ſit habitudine motus voluntarius, horror ab eo fit, & rigor tuſſis, ſternutatio, oſcitatio, ſingultus, ructatio, alices, anguſtia. Et oĩa hæc accidentia fiunt ex actione naturæ. Quædam ẽt hic accidant ex actione morbi, vt ſpaſmus, & titillatio. Quædã vero ab actionib. naturæ ſimul, & morbi, vt tremor, & quicũ dormitione fit motus. Igitur ex his quæ ex actione naturæ veniũt, & primo ab horrore ac rigore incipiemus. Dico itaq; quod hæc duo fiunt ex humore pũgitiuo, qui in mẽbra ſentientia defluit, lacertus. ſ. ac neruos, eaq; pungit ac nocet, & ideo membrum horret ac reducitur pp ſenſus ſui virtutem, expellenſq; virtus expellere vult humorem nocentem. Quemadmodum ſi ſuper corpus fundatur aqua frigida, vel cadat ſuper ipſum ignis ſcintilla, corpus horret atq; reducitur, eo quod natura depellere cupiat ſibi nocentia. Rigorẽ itaque facientes cauſæ ſunt tres. Prima eſt calor. Secunda frigus. Tertia debilitas caloris naturalis & materiæ multitudo. Calor autem ab interioribus eſt, vt colera rubea, quam ſequitur procul dubio febris. Aut ab exterioribus, vt ſi ſuper vlcus, aut plagam medicamen acutum ponatur, ſtatim namque patienti fit horror, ac tremor. Sic & ille cuius corpus calidis, & fumoſis ſuperfluitatibus repletum eſt cum balneũ ingreſſus fuerit, horrore moleſtatur, & quandoq; tremit, eo quod aer balnei ſuperfluitates ad exteriora corporis trahit, quibus & pungitur. Frigus quoque aut ab exterioribus eſt, vt ab aqua frigida, aut ab interioribus, vt ex colera nigra, ſequiturq; febris: hic etenim humor horrorem non adducit, niſi cum putrefactus fuerit. Tertia vero cauſa quæ eſt debilitas caloris & materiæ multitudo, materiem hẽt ſubſequentem, multa namq; materia cum naturalem calorem debilem inuenit, eum ſuffocodit, ſuperat, & extinguit. Si vero naturalis calor multus ſit, & materia pauca, calor humorem ſubtiliat, liquefacit, ac diſſoluit. Rigor quidem cõpoſitus eſt ex frigore, & tremore pauco, tremor autem fit ab expellentis virtutis fortitudine, quæ eſt in lacertis ad humores nocẽtes expellendos. Ideoq; quando cauſa rigorem adducens eſt calida, fortior fit tremor, quia calor fortioris eſt motus, & magis noceas, ſi vero cauſa ſit frigida, minor erit tremor, quia minor eſt motus frigoris minuſq; lædit, ob hoc in flegmatica febri mĩnor eſt rigor, quàm in tertiana, propter cauſam frigoris, quia calor naturalis fugit ad profunda corporis, eo quòd eius exteriora lædantur, & doleant ab humore nocente.

De *Tuſſi, & ſternutatione.* Cap. CXXXVIII.

Tuſſis ex naturali actione fit corpus regente. Eſt enim motus fortis, ab expellenti virtute factus, in inſtrumentis anhelitus per exitum aeris. Fit autem per reductionem pectoris fortem ſuper pulmonem, expellitq; valide aerẽ, & cũ eo ſuperfluitates pectoris, & cannalium pulmonis. Ideoq; naturæ neceſſe hẽt ad tuſſis cõplementum, vt fortis ſit eius virtus, quæ ad ſuperfluitates expellendas pꝛualeat, & vt non ſit materia groſſa, neq; viſcoſa, quã efferre natura non poſſit, eo quod meatib. infiſcata ſit, & anhelitus opilet meatus, neq; tenuis, ſed quæ meatib. labatur, & ad locũ quo fuerat reuertatur. Ob hoc ergo cũ materia groſſa eſt, illam ſubtiliare cũ hiſopo, & aniſo neceſſe eſt, & ſi tenuis eſt incruſſare. Si viſcoſa eſt iquingibiu, & ſimilibus inſcidere. Tuſſis aũt cauſa eſt, aut cõplexio mala, calida, vel frigida, quæ dominatur lacertis pectoris, & pulmoni, & cannali eius, & gutturi. niſimiq. natura, quod eã lædit, expellere. Aut materia, quæ eſt in inſtrumentis anhelitus, quam iudem emittere, & a ſe propellere nititur natura, hæc autem materia aut ab exterioribus eſt, vt cibo, & potu, quæ. ſ in canaalem pulmonis ingrediuntur, puluere quoque, vel fumo. Aut ab interioribus, vt ab humore qui deſcendit a capite, ſicut in catarro contingit, aut chimo aſcendente ab epatis gibboſitate, aut aliqua alia re, quæ in pulmonis canali concluſa eſt, vt groſſus humor, aut materia quæ eſt in pleureſi, vel in peripleumonia, aut ſanies, quæ eſt in vlceribus pectoris, & pulmonis. Sternutatio eodem modo eſt, ſicut tuſſis, ex natura corpus regente, cum ſcilicet mouetur virtus expelleas, quod ſibi nocet in ventriculis cerebri ad exteriora propellere, niſi quòd tuſſi mundatur pectus, & pulmo tantummodo: ſternutatio vero licet cerebrum purget, & nares, ſimul tamen etiã pectus. Cum enim mouetur cerebrum ad expellendas ſuperfluitates vaporoſas, quæ in eo ſunt ſufflantur vterique meatus, qui ad nares mittuntur, vt per eos ſuperfluitas groſſa velociter emittatur. Lacerti quoque pectoris per neruos reducuntur,

ducuntur, & aeris emiſſio ſequitur, cum quo & ſuperfluitates quæ in pectore ſunt emittuntur. Itaque ſternutatio maior eſt virtute quàm tuſſis, eo quòd egeat natura ſuperfluitates, de locis contortis emittere. Fit enim cum cerebrum incaluerit, locaque vacua capitis humefacta fuerint, & aer qui in eo eſt ad arcta loca deſcenderit, vnde & vox eius auditur. Fit etiam ſternutatio ex ſuperfluitate pungenti ventriculos cerebri, quam natura deſiderat expellere, ſicut in tuſſi contingit, & ſingultatione. Hypocras in lib. aphoriſmorum. Sternutatio fit a capite, ex calefacto cerebro, aut humectato, quod eſt in capite vacuo. Effunditur enim foras aer, qui eſt intus, ſonat autem quia per anguſtum fit ei exitus.

De Singultu, & ructu, & oſcitatione. Cap. CXXXIX.

Singultatio, ructatio, oſcitatio, & anguſtia, omnes quoq; ſunt ex motu virtutis egentis ad expellendas ſuperfluitates in membris poſitas, atque pungentes, niſi quod ſingultatio fit etiam quandoque vacuo, id eſt vacuitate ſtomachi, ſi forte ſpaſmus ei contingat, & ex inanitionis multitudine, & hoc fit ex motu animalis virtutis. Ructatio autem fit ex motu virtutis expellentis, ad propulſandas ſuperfluitates ventoſas in ſtomacho concluſas, & eſt ex ventoſitate ciborum grauante, aut ex ea quæ generatur per debilitatem caloris, cuius eſt cibum decoquere. Aut quæ fit ex virtute caloris nimij cibum comburentis, ex hac enim generatur ructatus fumoſus. Oſcitatio fit ex ſuperfluitatibus fumoſis, quæ concluduntur in maxillarum lacertis, quas natura purgat, & diſſoluendo emittit. Alteræ autem vel extenſiones fiunt ex ſuperfluitatibus vaporoſis in lacertis totius corporis, aut eorum maiori parte, quorum purgationi natura diſſoluendo innititur. Anguſtia porro contingit membro rem nocentem depellenti, quæ fit aut ex labore, aut ex interioribus corporis.

De Accidentibus virtuti mouenti ex ſolo morbo. Cap. CXL.

Accidentia vero quæ ex ſolo morbo proueniunt, ſunt ſpaſmus in neruis, & lacertis qui operatur, quòd & virtus voluntariè mouens, lacertum enim contrahit, & ad locum quo oritur reprimit, fit autem ex repletione, vel ex inanitione. Ex repletione quidem cum lacertus ac neruus humoribus in latum extenſis repletur, vnde & ad ſui capitis partem quiſque reprimitur, & ob hoc eius longitudo minuitur, ſicut in vaſis de corio fit, vtrem enim ſi immoderate repleueris, in latum extenditur imminuto longo. Ab euacuatione vero fit, cum ex neruis, & lacertis humiditates eductæ fuerint, vnde & exiccati ad ortus ſui principium retrahuntur, ſicut ſi capillus, & corrigia propè ignem ponantur, deſiccantur & retriſpantur, ſic & chordæ citharæ ſi ad aerem calidum, & ſiccum fuerint expoſitæ, dum protenſæ retrahuntur, inſcinduntur, atque rumpuntur. Spaſmus itaque ſi in toto corpore fiat, epilepſia vocatur, ſi in lacertis palpebrarum, altera clauſa erit, & altera aperta, ſi in lacertis oculi, ſtrabolitas vocatur, ſi autem in ſtomacho, fit inde ſingultatio, ſi vero in vaſis ſpermatis, fit eorum coadunatio, ſi in lacertis maxillarum, facit ſtridorem dentium. Titillatio vero fit ex ventoſitate vaporoſa, & groſſa in membro concluſa, quæ dilatat illud & reducit, quemadmodum arteriæ dilatantur, & reducuntur. Differt autem a pulſu, quia pulſus ſemper fit in venis pulſantibus tantum, titillatio vero fit in omnibus membris quæ dilatari poſſunt, vt in lacertis, venis, ſtomacho, inteſtinis, omnibuſque membris inter ſolidum, & molle temperatis. Porro in oſſibus, & cartilaginibus, quia dura ſunt, ventoſitas concludi non poteſt, ſimiliter nec in cerebro propter humiditatem ſuam, titillatio fieri poteſt.

De his, quæ accidunt ex actionibus naturæ ſimul & morbi. Cap. CXLI.

Denique accidentia, quæ ſimul ex actione naturæ, & morbo fiunt, ſunt tremor factus motus, qui membrorum dormitione fit. Tremor enim, motus eſt membri ſurſum, & deorſum, eo quòd natura membrum ad ſuperiora tollere appetit, & econtra morbus inferius deponit, quod ex virtutis defectione contingit. Huius accidentis, id eſt tremoris commotio fit, aut ex accidentibus animæ, ſicut ira vel timore, fit enim ex his debilitas virtutis motiuæ. Aut ex corporis paſſione virtutem diſſoluente & hoc fit aut ex morbo conſimilium partium, aut ex mala complexione frigida, quemadmodum ſenibus contingit, & his qui multam aquam bibunt, aut ſuper ſe fundunt balneando ſe, ſic etiam ei qui multum bibit, vinum contingit, vnde calor naturalis ſubmergitur, id eſt ſuffocatur, aut ex organico morbo, ſicut ex opilatione, quæ fit in neruis ex groſſo ac viſcoſo humore, quæ virtutem mouentem prohibet ad membrum peruenire. Ex pan. ei. 6 parte Huiuſmodi tamen humor ſi neruos impleuerit, non tantummodo tremunt nerui, ſed omnino motum perdunt. Cum autem partem humores tranſeunt, partemque implent, & in parte vacua regnat virtus, in plena vero humor viſcoſus, neceſſe eſt tremorem quendam effici, dum virtus partem ſuam erigit, humor autem deprimit.

De Accidentibus virtuti vitali. Cap. CXLII.

Hali vbi ſupra. Dicto de cauſis accidentium, quæ animalibus actionibus contingunt. Iam dicendum reſtat de illis, quæ in actiones vitales ſunt. Dilatatio venarum percutientium, & reductio, & huiuſmodi actio pulſus vocatur, cui cum aliquod incommodum accidit, aut omnino pulſus deficit, & vocatur pulſus ceſſatio, qua & vita ceſſante mors illico comitatur, aut imminuitur, & minor pulſus appellatur, aut aliter eſt, quam expedit, dum ſcilicet curſum naturalem egreditur, & varius pulſus nominatur. Pulſus quidem minor fit, aut ex nimietate caloris, cum calor immergitur ad interiora refugiens corporis, inde namque pulſus imminuitur, aut ex debilitate virtutis naturalis, cum arterias in omnes eorum virtutes dilatare non poſſit, ſicut in defectu contingit. Pulſus aũt varietas fit ex pluribus cauſis extra naturalibus, fit & ex varijs morbis, & accidentibus, augetur enim & minuitur iuxta rerum extranaturalium augmentationem, & minutionẽ.

De Accidentibus naturalium actionum, & primo digeſtiuæ, primo in ſtomacho ex cauſis interioribus. Cap. CXLIII.

Sequitur de accidentibus naturalium actionum, quarum eſt vnum genus completum ſcilicet paſcere, & nutriri. Nutrire autem eſt cibum membro, quod nutritur aſſimilare, quod per appetitus actionem efficitur, & per digeſtionem. De accidentibus quidem appetitui iam ſuperius dictum eſt. Digeſtionis autem ſpecies ſunt tres. Prima fit in ſtomacho, cum cibus in ſucoſitatem vertitur. Secunda in epate, cum ex cibi ſucoſitate ſanguis generatur. Tertia vero in membris ſingulis, cum ſcilicet ſanguis in membri naturam alteratur. Harum autem ſingularum digeſtionũ actio per quatuor virtutes completur, ſicut alias dictum eſt ſcilicet attrahentem, retinentem, nutrientem, & expellentem. Digeſtioni primæ, quæ fit in ſtomacho accidunt nocumenta, quemadmodum reliquis omnibus actionibus, vt. ſ. aut omnino deficiat, ſicut accidit in faſtidio. Aut imminuitur, vt in ructatu fumoſo, vel acerbo, aut eius decurſus aliter, quàm oportet inuenitur, ſicut cũ in ſtomacho cibus in ventoſitatem vertitur. Huiuſmodi aũt digeſtionis accidentiũ cauſæ duæ reperiuntur. Vna. ſ. ab interioribus, altera vero ab exterioribus. Ab interioribus incommoda ſunt, quæ digeſtiuæ virtuti accidunt. Et hęc aut ex morbo conſimilium partium fiunt, qui ſtomacho accidit. Et ſi calidus eſt, cibos in fumoſitatẽ mutat, atq; putredinem, ſi frigidus in acerbitatem, aut ex humoribus in ſtomacho concluſis. Qui ſi colerici ſunt, ructatus fit fumoſus, ſi flegmatici acerbus. Si vero immoderatè frigidis digeſtionis ceſſatio, & lienteria efficitur, ſi non immoderatè, ventoſitas generatur. Aut certè fiunt ex aliquo morboꝝ organicorum, vt apoſtemate calido, & frigido, quæ ſtomacho, vel ori eius accidit, vnde virtus eius debilitatur. ſ. ad digerendum. Et intellige, quod maior fit corruptio digeſtionis, quæ eſt ex debilitate virtutis digerentis, & peius eſt malum, quàm quæ fit ex complexione mala calida, vel frigida. Humida vero, & ſicca digeſtionem quidem minuunt, ſed non auferunt, niſi fortè eouſq; deductio fiat, & ad conſumptionem veniatur.

De *Accidentib. eiuſdẽ, ex cauſis exterioribus.* Cap. CXLIIII.

Cauſa vero exterior aut ex cibo eſt, aut ex ſomno. Ex ſomno quidẽ, quia ſi multus fuerit, erit digeſtio bona, ſi paucus, & breuis mala. Ex cibo vero fit mala quatuor ex cauſis. Prima eſt ex eius quantitate. Nam ſi pauci ſunt cibi, ſtomachuſque calidus, in fumoſitatem alteratur cibus, ſi vero multus, ſimulq; corruptio difficilis, & virtus valida, ſomnuſque longus fit ab inde digeſtionem immorari tantummodo. Quòd ſi celeris digeſtionis fit, & calor fortis, accidit corruptio, ſiue breuis, ſiue longus fit ſomnus. ſi vero calor debilis ſit, & multi cibi difficileſque corrumpi, ſomnus autem breuis faſtidioſitas abinde fit. Secunda cauſa eſt ex cibi qualitate, nam ſi cibus cali-

dus eſt, & ſtomachi complexio ſimilis in coleram mutatur, vt mel ſi iuuenibus, & calidæ complexionis hominibus offeratur, in coleram alteratur, & in eorũ ſtomacho mutatur. Quòd ſi cibi frigidi ſunt, & ſtomachus ſimiliter, vt in ſenibus, cibus in acerbitatem in ipſo mutatur, vt lac. Tertia eſt ex horæ iuſtæ priuatione, eiuſque dilatione, et ſi detur cibus ſtatim poſt vigilias, digeſtionem corrumpit. Quarta eſt ex eorum quæ ponguntur ordine. Si enim cibi ventrem arctantes ſumantur, & poſtea cibi emollientes, inde natura conſtipatur, & cibi qui ventrem molliunt corrumpuntur, tunc etiam ſi cibi tardæ digeſtionis ſumantur primum, vt caro, & oua ſolida, deinde vero cibi velocis digeſtionis, vt melones, & cucurbita, accidit poſteriores corrumpi, priores namque digeſtionis ſuæ tarditate a ſtomacho deſcendere morantur, hi vero qui citæ digeſtionis ſunt, dum digeſtus ſui decurſum ad exteriora nõ inueniunt, in ſtomacho corrumpuntur. Oportet autem medicum expreſſius intueri, & diiudicare, quæ digeſtioni accidant nocumenta, digeſtiuę virtutis culpa, & quę ciborum, vel etiam ſomni fiant cauſa. Nam quæ culpa virtutis accidentia fiunt, ad ſanandum difficilia ſunt, & quandoque non ſanantur, eiuſq; malum ducit ad lienteriam, & vt nullo modo cibus in ſtomacho immutetur, aut certè in vẽtoſitatem, denique ſi corruptio digeſtionis fit, & tamen cibus in qualitate, & quantitate, & iuxta conſuetudinem temperatus eſt, tempus quoque quod oportet, & ordinem ſeruat, quem expedit, ex culpa virtutis digerentis corruptio fit.

De Accidentibus virtuti attractiuæ. Cap. CXLV.

QVoniam autem digeſtio per quatuor virtutes completur ſcilicet attrahentem, retinentem, digerentem, & expellentem. Et quia digeſtionis primæ cum cauſis ſuis accidentia quæ fiunt in ſtomacho diximus, æquum eſt, et etiam reliquarum trium accidentia virtutum, quæ in prima digeſtione fiunt oſtendamus. Attractioni quidem ſtomachi, ſicut ex cæteris accidentibus incommoditas triplex accidit, ſcilicet ceſſatio, vel imminutio, vel malitia, ideſt inordinatio. Hæc autem aut cauſa malę complexionis, aut cauſa morbi organici fiunt. Malæ complexionis morbus, aut ex calore eſt, aut ex frigore. Et ſi quidem hæc immoderata fuerit, ideſt maxima, nihil omnino ſtomachus attrahit, atque huiuſmodi attractionis ceſſatio vocatur, ſtomachi eneruatio. Si vero parua, debilis attractio fit, ſicut in eneruationis principijs accidit. Morbus autem organicus eſt, vt apoſtema, quod accidit meri, vel ori ſtomachi, aut cum in eorum altero caro ſupercreſcit meatum, que corrumpit, vt ſtomachus attrahere nequeat ad ipſum trãſmiſſa. Et hæc quoque opilatio, ſi magna eſt, ceſſat attractio, ſi nõ magna, minuitur, ſi vero modica, fit attractio mala, ideſt inordinata, & alia quàm oportet, vt ſpaſmica, vel tremuloſa, ac titilloſa. Quæ ſcilicet accidentia fiunt, ſi virtus fortis non fuerit, quæ morbum euincere poſſit, et diligenter attrahat, ſed nec ita debilis quam morbus ſuperet, & eius attractionem ceſſare faciat, ſed fit in huiuſmodi re, quemadmodum vbi natura morbuſque ſimul contendunt, vt in tremore dictum eſt.

De Accidentibus virtuti retentiuæ. Cap. CXLVI.

REtentio quoque ciborum in ſtomacho, aut omnino ceſſat, quemadmodum in lienteria fit, in qua cibi non immutati a ſtomacho egrediuntur, aut imminuitur. & abinde ventoſitas aut inflatio, vel rugitus efficitur, nec ſuper cibum ſtomachus, vt oportet reducitur. Et hoc aut propter malam cõplexionem frigidam, aut propter cibum qui generat vẽtoſitatem, aut propter digeſtionis paucitatem, vnde digeſtionis exitus accelleratur, hoc autem fit cum cibus in ſtomacho non bene continetur, vnde nec bene digeritur, nec ſuccoſitas ad epar mittitur, humidaque, & liquida abinde digeſtio egreditur, aut vero cibus ipſe in ſtomacho corrumpitur, indeq; putrida egeſtio ſequitur. Quòd ſi huiuſmodi corruptio fit ex mala complexione calida, vel ex colera, punctura comitabitur, ſi autem ex mala complexione frigida, vel ex flegmate, ventoſitas, & inflatio ſequetur. Aliquando vero fit in ſtomacho ciborum retentio mala, vt ſpaſmoſa, vel tremuloſa, indeq; ſingultatio fit, & vomitus. Quorum ſcilicet duorum accidentium motus ſpaſmicus eſt, & non verè ſpaſmus. Verus enim ſpaſmus in neruis fit, ſingultatio autem & vomitus ex retinentis virtute ſimul, & expellenti ſunt. Retinens namque virtus retentionem vult, ideſt, appetit retentionem eorum, quæ apud illam ſunt. Si autem in ſtomacho eſt aliquid nocens, virtus expellens inſurgit, ipſumque expellit, & ſi quidem ipſum inhærens in eius ſubſtantia fuerit, ſingultatio fit, quia ſtomachus totus hoc a ſe repellere appetit. Si vero fit in fundo ſtomachi, vomitus accidit, quia ſtomachus ea, quæ clauſa ſunt, in eius concauitate nititur expellere, ſiue ſit humor groſſus, aut certè ſi aliàs ſaciat malus, in vtriſ vtrum hi duobus neceſſe ſit ſtomacho ſuſtolli, donec proximus fiat ori.

De Accidentibus expulſiuæ. Cap. CXLVII.

EXpulſionis etiam accidentia tribus his modis fiunt. Aliquando namque ceſſat omnino, ſicut in colica paſſione, quæ vocatur illeos, hæc omnium colericarum difficilior eſt, & fit aut apoſtemate calido, quod in inteſtinis ſubtilibus oritur, ipſumque febris ac tuſſis comitatur, aut debilitate virtutis expellentis. Nec eſt cum hoc habitu febris, vel tuſſis, & fit huiuſmodi vitium aut ex mala cõplexione frigida, aut frigidorum ciborum cauſa, vel opilatione facta propter egeſtionem ſiccam, anfractibus inteſtinorum immixtam, ſimulque cum eo fit inteſtini grauitas, torſio, rugitus, & inflatio. Hæc autem colerica paſſio, nonnunquam validam præcedit diſinteriam. Aliquando vero expulſionis actio diminuitur, cum ſcilicet deſcenſus egeſtionis difficiliatur, ideſt induratur. Aliquando vero eius habitus ac decurſus malus eſt, ideſt inordinatus, indeque fit lienteria, cum virtus expellens mouetur antequam in ſtomacho cibus mutetur, quod fit humoris acuti cauſa ſtomachũ pungentis, aut huiuſmodi certe cibi qualis eſt ſinapis, aut acetum acerrimum. Aut ipſum ſtomachum grauat cibus eique nocet, & ob hoc expellitur. Hæc ſunt igitur accidentia virtutis expellentis (quæ in ſtomacho eſt) actionem ingredientia.

De Accidentibus prædictarum virium in inteſtinis, Cap. CXLVIII.

POrro quæcumque circa ſtomachum de attractione, & expulſione dicta ſunt, etiam in inteſtinis intelligenda ſunt, maximeque de actione virtutis expellentis, hæc enim in inteſtinis fortior eſt omnibus alijs. Sciendum autem, quòd & ſtomachus, & inteſtina plerumque, & attractiuam & expulſiuam in eis operantur extra naturam. Cum enim ſtomachi ſit a meri cibum attrahere, & ad inteſtina depellere, vt alia ab alijs purgamenta attrahant, & foras emittant, nonnunquam vrgente neceſſitate contingit ſtomachum ab inteſtinis purgamenta trahere, & ad meri per vomitum pellere, ſed etiam inteſtinis accidit, vt ab inferioribus purgamenta attrahant, & ad ſtomachum pellant, ſicut accidit in colica paſſione, quã ileos vocamus, & in concluſionibus, & expreſſionibus. In ileos quidem quia cum virtus expellens mouetur, vt egeſtiones inferius pellat, & illas in ad exteriora propter opilationem non mittat, ad ſuperiora expellit, eaſque inteſtina hæc ad illa depellunt, donec ad ſtomachum veniatur, ſtomachus autem ad meri a quo per vomitum exterius pelluntur. Concluſio vero accidit plurimum ei, qui cum egeſtiones emittere, vel ventoſitates ab inferioribus indiget, eorum emiſſionem prohibet, ampullatque ventoſitatis exitus, & egeſtionem concludit, qui cum exitus viam non inuenit, ab inteſtinis ad ſuperiora ſubito redit, donec ad ſtomachum veniat, fitque vomitus, & corruptio appetitus. Hæc eſt aſſignatio accidentium, quæ primæ digeſtioni accidunt cum cauſis ſuis.

De Accidentibus ſecundæ digeſtionis. Cap. CXLIX.

SEcundæ vero digeſtioni, quæ eſt generatio ſanguinis in epate, & venis, accidunt ſimiliter incommoda tribus modis, aut enim omnino ceſſat, nec ciborum ſuccoſitas, quæ ab inteſtinis ad epar, & venas dirigitur, in ſanguinem omnino non alteratur, ſed alba remanet. Aut imminuitur quidem dum in epate venitque ſuccoſitas hęc alteratione quadam immutatur, ſed non plena. Aut eius actiones aliter quàm oporteat exhibentur, eademque ſuccoſitas in epate mutatur, aut in coleram rubeam, ſicut contingit ictericis, aut in coleram nigram, ſicut hidropicis, & lepraſis. Huius autem vitium accidentium duo ſunt genera cauſarum, vnum ſcilicet ab interioribus, alterum ab exterioribus. Cauſarum quæ ſunt ab interioribus triplex eſt differentia. Prima eſt mala complexio. Et hæc quidem aut eſt calida, & ab ea mutatur ſuccoſitas in coleram rubeã, aut ſi calor immoderatus eſt in coleram nigrã: aut eſt frigida, tuncq; ſuccoſitas ſanguis aquoſus efficitur. Aut ſi frigidus immoderatum eſt, ſuccoſitas omnino non alteratur. Secunda eſt morbus organicus, vt opilatio, quæ venis accidit, aut ex groſſo, & viſcoſo humore, aut propter apoſtema, quod illas comprimit.

mit. Tertia eſt ex natura ſuccoſitatis ad epar a ſtomacho venientis. Nam ſi multa eſt, non eam epar totam in ſanguinem alterat, ſi pauca in coleras ea mutat. Item ſi calida eſt, hanc etiam in coleras immutat, ſi vero frigida in flegma, & in ventoſitatem iuxta frigiditatis magnitudinem, & paucitatem. Hali vbi ſupra. Cauſæ vero quæ ab exterioribus procedunt ſunt exercitium, ſiue negocium, balneum, cibus, coitus, & cætera huiuſmodi, quæ ab exterioribus obuiant corpori. His enim ſi quis aliter quàm oporteat in qualitate, quantitate, tempore, & ordine vtatur, chimi mali per hoc in corpore multiplicãtur. Itaque ſi pipere, & allio, & cæpa ſæpius vtatur, coleræ m. generatio in eo multiplicatur, ſi carne vaccina, caulibus, & lenticula multiplicatur in eo colera nigra, ſi vero lacte, & fungis, piſcibuſque recentibus generatur in eo flegma. Porro ſi labore multo ante cibum vtatur, & exercitio, cibumque minuat, ac ieiunio plurimo vtatur, in eius corpore colera rubea generatur. Eodem modo ſe habet res, ſi quis huiuſmodi rebus vtatur, quę in corpore multiplicant humores, & fiunt ab vnoquoque humorum, cum in corpore multiplicati fuerint accidentia plurima. Ex colera ſi quidem rubea, ſi ſit in omni corpore, generatur hictericia, ſi in vno membro ſit, eriſipila. Ex colera vero nigra ſi plurima fiat in omni corpore generatur morphea nigra, ſed quando in quibuſdam membris cancer, & durum apoſtema. Porro ex humore flegmatico, ſi multus fuerit fit hipoſarcha, hidropiſis, & lepra, ſi in membris quibuſdam apoſtema molle, quod dicitur zima, denique ex aquoſa ſuperfluitate cum multiplicatur in corpore, fit hidropiſis timpanita, ſi vero in quibuſdam membris, inflationes fiunt ſiue veſicæ.

De Accidentibus tertiæ digeſtioni. Cap. CL.

TErtiæ denique digeſtioni, quæ cibum membris quæ paſcuntur ſimilem facit, nocumentum quoque tripliciter accidit, aut enim omnino ceſſat, nec aliquo modo corpus paſcitur, ſicut in ptiſico morbo contingit, & in alienatione, aut imminuitur, ſicut fit in macie, aut eius actio fit aliter quàm oporteat, ſicut in lepra ſit ex morphea. Cibi quidem ceſſatio, vel priuatio, qua nihil comeditur, vel bibitur fit, aut quia quælibet quatuor naturalium virtutum aliqua accidentia patitur, & ab actione ſua, propter malam complexionem debilitatur. Immutans enim virtus ſi infirmetur, paſcendo non poteſt membro cibum aſſimilare, fiuntque abinde multæ ſuperfluitates in corpore, quæ & varios morbos pariunt. Porro virtus attrahens, ſi fortis ſit, vt multam cibi quantitatem attrahat, digerens autem debilis, vt attracta non præualeat immutare, ſuperfluitas fit in corpore. Infirmata denique expellenti ab expulſione ſuperfluitatum quæ congregatæ ſunt in corpore, fiũt accidentia peſſima, iuxta ſuperfluorum naturam. Macies autem efficitur propter cibi potuſque paucitatem, aut propter nocumentum, quod in has quatuor virtutes ingreditur, at vero hictericia, morphea, lepra, elephantia, & ſimilia ex hoc efficiuntur, quòd in huiuſmodi habitudinibus, membris paſtis, cibus nequaquam aſſimilatur, quin potius membrum, quod paſcendum eſt, cibo ſimile efficitur, & hoc propter malitiam materiei, qua membrum paſcitur.

De Accidentibus habitudinum corporis. Cap. CLI.

POrro habitudinum corporis accidentia, quæ fiunt ex corruptionibus digeſtionum ſecundæ, & tertiæ, ſunt hictericia crocea, & nigra, elephantia, morphea, alba, & nigra, lepra, nigredo linguæ, & his ſimiles colores, qui apparent in corporis ſuperficie. Conſtan. in pantei. Ictericia crocea eſt ex epatis caliditate nimia, ita vt ſanguinem in coleram mutet, ac toti corpori per venas mandet, & cutem corporis in citrinitatem transformet. Vel etiam ex venarum nimio calore ſanguinem in citrinum mutante. Vel etiam ex conſtipatione viæ fellis ad epar tendentis, ne coleram ab epate trahere poſſit, vnde colera remanens in ſanguinẽ per corpus ſe ſpargit, cutemq́ tingit. Quod ex humore viſcoſo fit in via fellis, ſiue apoſtemate epatis, vias ipſius fellis contingentis. Ictericia nigra eſt ex nimio calore ſanguinem incendente, & in coleram nigram mutante, vel ex frigore melancoliam faciente, vel ex conſtipatione viæ ſplenis, quæ cum feces non extrahat ſanguinis, commixtos eos ſanguini dimittit, & ita per totum corpus diſperſi cutem corporis tingunt. Lepra eſt cum ſanguis ſubſtantialis, & incenſione nimia corruptus, in coleram nigram transformatur. Vel complexio membrorum corporis ex nimietate caloris ſanguinem incendit, & in coleram nigram traducit. Vel eadem complexio mutata in melancoliam, traducitur, ex frigiditate nimia, vel eius cibus in naturam cum conuertitur. Morphea nigra eſt cum exteriora membra, vel cutis in nigredinem ſe mutat, interiora tamen ſana ſunt, hæc ſi debilis fuerit, morphea tantum erit, ſi vero fortiſſima, erit lepra. Morphea alba, eſt ex flegmatis cauſa, cum ſanguis in epatis complexione fri. & hu. mutatur in flegma, cum cui aſſimilatur etiam exteriorum membrorum natura. Linguæ nigredo fit cum fumus, idest, humor calidus epatis, aut pectoris, vel ſtomachi, ad linguam aſcendit, & eam incendit. Ex hac autem ratione conſideranda ſunt omnia accidentia, in exteriori cute apparentia.

De his, quæ apparent in exeuntibus a corpore extra naturali modo. Cap. CLII.

HAli vbi ſupra. Iam vero nunc de his, quæ in exeuntibus a corpore apparent, diſputandum videtur. Omnia quidem quæ a corpore emittuntur, aut naturalia ſunt, aut extra naturalia. Naturalia ſunt, vt egeſtio, vrina, menſtruum, ſudor. Horum accidentia fiunt aut in quantitate, vt egeſtio, vel vrina multa. Aut in qualitate, vt vrina, vel egeſtio nigra, cum huiuſmodi nigredo non naturalis ſit. Extranaturalia vero ſunt, vt ſanguis, qui de naribus, vel aliunde fluit. Sanguis enim egreſſus ex vaſis ſuis per ſeipſum minimè eſt naturalis. Omnia vero quæ egrediuntur a corpore, ſi naturalem deſerant curſum, eorum egreſſio fit ab aliqua trium cauſarum. Prima eſt ex parte virtutis. Secunda ex materia. Tertia ex membro a quo emittitur. Ex virtute quidem ſi retentiua debilis eſt, nec materiam retinere præualet, aut expulſiua valida eſt, & actionem retentiuæ prohibet, materiamque remittit. Ex materia vero, aut propter eius quantitatem ſi multa eſt, grauatq́ virtutem, & ad ſui cogit expulſionem, vt cibi ſi multi ſint ſcilicet ad vomitum, & eruptio ſanguinis, ſi in ſuis multiplicatur vaſculis. Aut propter ipſius qualitatem, vt ſi ſit pungitiua, quæ naturam ad eorum quæ pũgunt, & nocent expulſionem cogat, & acuta quæ venas acumine ſuo comedat, aut humida quæ venas attenuet, & emolliat, eaſque cito crepare faciat. Ex membro denique ſi debile ſit, & fragile, rarumque ſcilicet, vt facile rumpatur, & egreſſio materierum acceleretur, aut etiam ſi durum ſit ſiue ſiccum ſcilicet ad fiſſuras facilè. Omnis autem fiſſuræ crepationiſque cauſa, aut eſt exterior, vt illiſio, caſus, & huiuſmodi, aut interior, vt materiei multitudo, quæ ex ſua grauitate extendit ac dirumpit, emollitque membrum ad quod accelerat ruptura.

De his, quæ ſunt in euacuationibus a naturalibus, & primo in egeſtione. Cap. CLIII.

NAturales euacuationes, vt dictum eſt, ſunt egeſtio, vrina, menſtruum, ſudor. In egeſtione tripliciter apparent accidentia ſcilicet in tempore, in qualitate, & quantitate. In tempore quidem cum eius emiſſio ante digeſtionem acceleratur, aut ab hora ſolita immoratur. Emiſſionis acceleratio fit aut ex ciborum multitudine, qua virtus grauatur, & ob hoc eam expellit, aut quia cibus acceptus inteſtina pungit, vnde & ipſa eũ a ſe propulſant, aut quia humidus eſt, & viſcoſus, aut quia patens. Egeſtionis autem mora fit, aut propter expulſiuæ debilitatem, & retentiuæ vires, aut ſi cibi tam pauci ſunt, vt egeat natura, quæcunque in cibo inuenitur, humiditatem attrahere, aut ſi ſtringentes ſunt, & conſtipantes, aut quia lacerti, qui ſuot ſuper ventrem debiles ſunt a reductione ſuper inteſtina. In quantitate vero egeſtionis apparent accidentia aut in multitudine, aut in paucitate eius, aut in aſſellationum numero. In multitudine demum, aut ex copia ciborum, aut quia ſuccoſitas eorum ad epar non mittitur, aut propter humiditates multas, quæ defluunt ad inteſtina. In paucitate vero, quæ eſt aut ex paucitate ciborum, aut ex multitudine ſuccoſitatis, quæ ad epar mittitur, aut quia paucæ ſuccoſitates ad inteſtina mittuntur. Egeſtionum numeri pluralitas aut retinentis fit debilitate virtutis, aut abundantia expellentis, aut eneruatione lacerti, qui circumdat extremum ani. Expellentis abundantia virtutis, aut ex medicamine laxatiuo fit, aut ex cibo, in quo eſt laxatiua virtus, aut propter cibi corruptionem, aut propter acutarum materierum ad ambo inteſtina in corporis parte decurſum, aut quia generantur ſuperfluitates in ipſis inteſtinis, aut quando ſunt in eis vlcera, aut propter multitudinem naturalis ſenſus inteſtinorum. Numeri vero paucitas fit ex cauſis his contrarijs.

De his, quæ in eadem apparent, ſecundum qualitatem ab interiori cauſa. Cap. CLIIII.

EXitus porro naturalis egeſtionis, in qualitate ab exterioribus cauſis fit, & ab interioribus: Ab exteriori quidem a cibo ſcilicet aut propter quantitatem, aut propter qualitatem, aut propter corruptionem eiuſdem. Ex quantitate cibi ſi multus ſit. Multus autem dicitur, aut quia temperantiæ modum tranſit, aut quia virtus non ſufficit, aut virtutis vtrique cauſa ſimul. Ex qualitate vero ſi malum aliquem generet humorem, aut ventoſitatem. Ventoſitas in ſtomacho, vel inteſtinis generatur, aut propter cibum cuius eſt ipſam generare, vt eſt faſeolus, faba, & ſimilia: aut propter caloris ſtomachi debilitatem, vel imminutionem. Nam ſi ſtomachus frigidus ſit, ventoſitas in eo non generatur, ſicut nec venti, nebulæ producuntur ex frigoris nimietate. Similiter etiam cum ſtomachus, & inteſtina fortiſſimi caloris ſunt, non generatur ventoſitas, quia calor eam diſſoluit, & diſſipat, ſicut in æſtatis tempore, quando nimius eſt æſtus, nec venti apparent, nec nebulæ. Cum vero ſtomachus debilis eſt, indeque inteſtina, tunc ventoſitas in eo pariter, eo quod ad ſubtiliandum cibum foramina non ſint, & ad poſt diſſoluendam ventoſitatem, ſicut & in verno tempore venti multiplicantur, & autumnali propter caloris debilitatẽ. Ventoſitas autem ſtomachi, & inteſtinorum, aut egreditur, aut interius remanet, & ſi quidem ſuperioribus idest, ab ore egreditur, ructatio dicitur, ſi autem ab inferioribus, aut cum ſono, aut ſine. Quæ vero cum ſono fit, aut habet ſonum clarum, & ex inteſtinorum & ſtomachi vacuitate fit & ſiccitate, aut cum rugitu fit ac ſtrepitu, & hoc ex humida egeſtione, aut inter hæc media exiſtit.

De his, quæ apparent ab exteriori cauſa. Cap. CLV.

AB exteriori vero egreſſus egeſtionis a naturali habitudine ſecundum qualitatem, fit humoris cauſa, qui ad inteſtina defluit, & hæc aut ſolius naturæ cauſa eſt, vt ſolutio per quam fit eriſia, & hæc vtilitatem confert, aut ex morbo ſolo, vt diſſinteria, quæ fit ex membrorum liquefactione, aut ex vtriſque ſimul, vt ſolutio, quæ quaſi lotura carnis eſt recentis. Sanguis autem, qui per ſolutionem egreditur, iiij. modis exit, primus eſt ſanguinis ſolius, ſicut accidit illi cuius abſcinditur pes, vel manus. Remanens enim qui deputatus fuerat illi membro ſanguis in eius corpore congregatur, quem natura per ſolutionem expellit, ſic & qui conſuetum habet exercitari cum illud dimittit, ſanguis qui ad exercitium diſſolui conſueuerat, in eius corpore congregat, quem natura per ſolutionem euacuat. Huius autem ſanguinis egreſſio circularis fit. Secundus modus diſſolutionis eſt, qui loturæ carnis recentis eſt ſimilis, & hoc ex debilitate fit virtutis immutantis, quæ eſt in epate. Tertia eſt ſolutio ſanguinis cũ moleſtia. Quod fit cum epar ſanguinem quantum expedit immutauerit, ſed ad membra propter aliquam opilationẽ in venis factam peruenire nequit, ſicque dum in epate remanet diutius, eius color ad nigredinem declinat parum. Cumque ergo noceat epati natura ad inteſtina eum expellit, ac per ſolutionem emittit. Quarta eſt emiſſio ſanguinis, quæ paulatim inter tempora propinqua fit, & in hac quandoque purus eſt ſanguis, & bonus, & nunquam coagulatus, aliquotiens autem cum eo ſanies egreditur, vel etiam exit ſquamoſus, & cum vlcerum corticibus, & ſi cum ea frigus nimium ſit, tenaſmos vocatur, diſſinteria vero aut ab epate fit, aut ab inteſtinis.

De Accidentibus apparentibus in vrina. Cap. CLVI.

ACcidentia vero, quæ apparent in vrina, aut ex renibus fiunt, aut ex veſica. Et quæ ex renibus, aut ex quantitate, aut ex qualitate. In quantitate quidem ſi eius immoderatus ſit egreſſus, aut congregata non egrediatur, aut certe cum difficultate, & paulatim egrediatur. In qualitate vero, aut ex mala complexione, quæ in renibus accidit, aut ex mala, frigidaque complexione, quæ dominatur epati, ſitque multa ſanguinis aquoſitas, quam renes cum attraxerint ad veſicam mittunt, & veſica extra. Non exire autem vrinam fit, aut ex retinentis debilitate virtutis, cum fortitudine expellentis, aut ex opilatione aliqua, quæ vrinæ meatibus accidit. Hæc autem ſcilicet opilatio fit, aut ex humoribus groſſis atque viſcoſis, aut arena lapidibuſque, quæ in veſica generantur, aut apoſtematis cauſa quod fit in renibus comprimitque meatus. Arena vero & lapides ex humore groſſo, flegmaticoque generantur, quem fortis calor deſiccat, & ſolidat. Hæ cauſæ cum debiles ſunt, difficultas fit vrinæ. Et in qualitate quidem apparent accidentia vrinæ, aut in colore, ſi nigra eſt, quod ex caloris eſt nimietate, vel aduſtione, vel alba, ſicut videlicet ex frigore accidit, aut rubea, ſicut accidit ex opilatione, aut in odore, ſi ſit fœtida, ſicut in putridis febribus. Quæ vero propter veſicam accidunt in vrina aut in quantitate cõſiderantur, aut in qualitate. In quantitate quidem ſi immoderatè egreditur, aut concluditur, aut difficilè exit. Immoderatus exitus fit, vt cum lacertus, qui veſicæ collum circundat, eneruatus fuerit. Et hoc ea immoderata fit humiditate, aut ex virtutis retinẽtis debilitate, & expellentis fortitudine, aut aquę copia bibitæ, aut vlcerum cauſa veſicæ, qua cum vrina purgatur, expellitur, & emittitur, & cum ardore. Concluſio autem vrinæ moraque eius, & difficultas, aut ex debilitate fit virtutis expellentis, & vim retinentis, aut ex mala ſiccaque complexione, quæ dominatur veſicæ, aut immoderata, vnde & vrina deſiccatur, ſicut in aduſtis febribus contingit, aut propter opilationem quę accidit, aut ex humore groſſo vrinæ meatibus inhærente, qui in veſica ſunt, aut ſanguine coagulato, aut ſanie groſſa, aut carne ſuperflua, aut verrucis, quæ in meatibus oriuntur, aut ex oris veſicæ coarctatione, & reſtrictione, quæ & ex apoſtemate fit, aut nimia quæ reprimit congregat, & reducit ſiccitate. Accidentia vero in vrinæ qualitate, aut in odore ſunt, vt ſi putrida ſit, aut in colore, vt ſi eſt alba, vel nigra, aut in liquore, vt ſi tenuia ſit aut ſpiſſa, aut in ſubſtantia, ſi ſaniei mixta ſit, & ſanguini vlcerum, quæ in veſica ſunt, vel cauſa apoſtematis, cuius eſt eruptio facta.

De Accidentibus, quæ apparent in menſtruis, & ſudore. Cap. CLVII.

MEnſtruorum autem egreſſio extra naturam, aut in quantitate fit, aut in qualitate. In quantitate quidem ſi maior eſt, quam oporteat, vel etiam minor, aut ſi concluſa non exeant. Maior emiſſio fit, aut propter virtutem, vt valida ſit pellens, & debilis retinens, aut propter materiam, ſi tenuior ſit ſubtiliorque quàm conuenit, aut ſi maioris ſit quantitatis, vt naturam grauet, & ab ea expellatur, aut propter membrum, vt ſi venarum ora quę ſunt in matrice dilatata fuerint, & aperta, matrixque rarificata. Concluſio vero mẽſtruorum ex cauſis fit contrarijs, groſſicie. ſ. ex materiæ paucitate, aut ſi venarũ ora, quæ ſunt in matrice ſpiſſentur, aut ab expellentis debilitate virtutis, & vi retinẽtis. Sudor alius eſt naturalis, & hic bonus eſt in diebus creticis, & in exercitijs temperatis, & in balneis. Et cuius complexio calida eſt, & interiora membra fortia, ſudor eius maior eſt, & a profundioribus. Alius eſt extra curſum naturalẽ poſitus, qui ſcilicet ex conſumptione fit carnis, hic namque ſudor ea iſti euacuat a corpore, quæ ſunt vtilia. Eſt etiam ſudor a cũ duobus his vltimo, qui ex immoderata fit humiditate. In hac. n. habitudine exit, & quod eſt vtile, & quod inutile. In quantitate quidem ſi nimius fluat, quod fit ab humiditatis multitudine, vel eius tenuitate, vel ex pororum dilatatione, vel expellentis virtutis fortitudine. Item ſi paucus ſit, quod ex cõtrarijs cauſis fit ſcilicet ex humiditatis paucitate, aut eius ſiccitate, vel groſſicie, vel pororum conſtipatione. In qualitate vero a natura egreditur, aut in colore, vt rubeus ſudor, qui ſignificat ſanguinem, & citrinus qui coleram rubeam. Aut in odore, vt ſudor putridus, qui putredinis eſt ſignificatiuus.

De Signis communibus diſpoſitionum corporis. Cap. CLVIII.

IDem in ſermone. 7. Aſſignatis accidentibus morborum cum cauſis ſuis reſtat dicendum de ſignis, quorum tria ſunt genera, primum quo ſanitas ſignificatur. Scdm quo morbus. Tertium quo nec ſanitas nec morbus. Et horum vnumquodq; aut ſignificat eam, quæ tranſit habitudinem, vocaturq; commemoratiua, aut quod in præſenti eſt, vel quod futurum ſit, diciturq; portendens, & prouidentia. Horũ ſignorum quędam cõia ſunt, ſ. oẽs corporis habitudines ſignificant, quædam vero propria quę quaſdam tm̃. De cõibus aũt prius diſputabimus, hęc quidẽ ex actionib. ſumuntur cõibus, per quas. ſ. omnium corporum ſubſiſtentia eſt, cũ & ſanitatis, & morbi cãæ in actionib. inueniantur. Sanitatis. n. ſignum eſt bonitas actionũ, morbi vero malitia earũ actionũ, aut bonitas, & malitia, ſunt ex bonitate, & malitia membrorum. Porro ſanitas, & malitia membrorum ſunt ex intemperantia humorum. Actiones vero cões, ex quibus ſigna dicuntur cõia, ſunt actiones naturalium, vitaliumq; virtutum, cum per eas animalis corporis ſubſiſtentia ſit, eiuſq; firmitas. Vitalis namq; virtutis ſanitas calorem naturalem ſeruat, per

quem

quem vita eſt,& ex cuius corruptione mors ſequitur. Ex eius quoque temperantia ſanitas conſiſtit, & egreſſu eiuſdem a temperie morbus mouetur. Porro per naturalem calorem quatuor humorum ſubſiſtentia eſt,ex quibus omnia corporis membra conſtituuntur,& per eos augentur. Neceſſario igitur habitudines ſanitatis,& morbi,duabus his virtutibus ſignificantur. Ex actionibus enim virtutis vitalis ſignificatur ſanitas, & debilitas virtutis eiuſdem,ſcilicet animati corporis. Ex temperie vero caloris naturalis , & eius egreſſu a temperie fiunt quæque res naturales,& quæ extra naturam in ea proueniunt,& in corde,quod et ſedes eſt,& fornax. Huius autem virtutis actionũ cognitio per motum fit venarum pulſantium, qui motui cordis eſt æqualis. Porro ex naturalis virtutis actionibus temperantia ſignificatur humorum,eorumque ab ea egreſſus, & habitudinum eius diuerſitates in ſanitate,& morbo.Ex decoctione,quæ fit in ſtomacho,& inteſtinis , eiuſque priuatione. In his ergo ſignificatio eſt , ſicut ex his quæ emittuntur e corpore.Hali vbi ſupra. Maturationis quidem, & decoctionis,quæ fit in venis,eiuſque priuationis cognitio , ex vrina colligitur, quæ eſt ſanguinis aquoſitas. Eius autem quæ fit in ſtomacho, & inteſtinis,notitia ex egeſtione ſumitur, quæ eſt ciborum ſuperfluitas. Illius vero, quæ fit in anhelitus organis ſumitur ex ſputis,& ſcreatibus,qui ſunt cerebri,quo hæc membra paſcuntur ſuperfluitas.Ex ſudore quoque ſignificantur corporis habitudines circa ſanitatem, niſi quod minus commonis eſt ad ſignificandam decoctionem,quæ fit in omni corpore. Eſt enim ſudor ſubtilis ſuperfluitas ,quam membra ad corporis exteriora depellunt,& per cutis poros educunt.

De Signis ſanitatis. Cap. CLIX.

SAnitatis ſignificationes quædam ſunt , quæ complexionis æqualitatem ſignificant,vt æqualitas tactus in caliditate, & fri.& humi.& ſiccitate,mollitie,& duritie. Æqualitas quoque coloris in albedine,& rubedine,ſed & figuræ mediocritas inter maciem,& craſsitiem, quæ tamen magis declinat ad craſſitudinem,eiuſque venæ ſunt inter ſubmerſas,& præcedentes ſuper carnem. Præter hæc etiam capilli mediocres inter piloſitatem,& caluiciem,& lenitatem,& criſpitudinem,qui in pueritia trahant aliquantulum ad rubedinem,& in iuuentute aliquantulum ad nigredinem , Æqualitas quoque diſpoſitionis ſomni,& vigiliarum, membrorum in motibus ſuis conuenientia,fortitudo in imaginatione , & intellectu, & memoria, mediocritas in moribus, vt inter multam audaciam,& timorẽ, inter irã,& patientiam,inter pietatem,& miſericordiam, inter inſtabilitatem, & perſeuerantiam,inter humilitatem, & arrogantiam,in operationibus omnibus complementum,augmenti bonitas,ac velocitas,ſtatus proceritas , ſomnia quoque delectantia,facies hilaris,& amabilis atque iocunda,in appetitu comedendi,& bibendi temperantia , ſimiliter & in expellendo ſuperfluitates.Quædam vero ſignificant coæqualitatem compoſitionis,& ex his quædam ſunt ſubſtantiales ,vt forma,ſitus, quantitas,numerus ſecundum quod oportet. Aliæ vero accidẽtales,vt decoratio,& pulchritudo . Aliæ quoque finales , quæ ſcilicet ex operationum complemento ſunt, & quæ incedendo ſecundum perfectionem proueniunt.Omne namque membrũ cuius operatio completur eſt ſanũ: Modus itaque cognoſcendi membrorum principalium diſpoſitiones ex operationibus, ſecundum cerebrum quidem eſt per diſpoſitiones operationum voluntariarum , & per operationes ſenſus, & æſtimationis,ſecundum cor vero per pulſum,& anhelitum.Porro ſecundum epar per egeſtionem,& vrinam.Eius nanque debilitatem egeſtio,& vrina ſequuntur loturæ recentis carnis ſimiles.

De Signis Aegritudinum. Cap. CLX.

ACcidentium aut ſignificantium ægritudines,quædam ipſam ægritudinem demonſtrant, vt diuerſitas pulſus in feſtinatione ſui in febre , febrem enim ipſam ſignificat, Quædam vero locum ægritudinis, vt pulſus ſerrinus , cum ex apoſtemate pectoris dolor fuerit, ſignificat quoniam apoſtema eſt in panniculo,& diafragmate . Et pulſus vndoſus ſignificat apoſtema in corpore pulmonis. Quædam etiam ſignificant ægritudinis cauſam,ut ſignificationes replutionis per diuerſitatem ſuarum diſpoſitionum,quarum quiſque modus aliquẽ ſignificat repletionis modum . Item accidentium quædã prodeunt,quæ cum ægritudine incipiunt , & finiuntur , vt in febre acuta dolor pungitiuus,& coanguſtatio anhelitus ac tuſſis, & pulſus ſerrinus,cum apoſtemate lateris. Quædam vero notã horam non habent, & quandoque ſequuntur ægritudinem quandoque non, vt dolor capitis cum febre. Quædam autem in fine rei eueniunt. vt ſunt ſignificationes criſis, & maturitatis , & ſigna mortis , harum plurimæ ſunt in ęgritudinibus acutis.Præterea ſignificationum quædam in eo, quod de membris apparet ſignificant , & hæ quidem aut ex his ſumptę ſunt quæ proprie ſentiuntur,vt ſunt diſpoſitiones colorum,& diſpoſitiones tactus in cali.& ſi.mollitie,& ſic aut ex eis quæ communiter ſentiuntur , vt ex forma membrorum , & ſitibus , ac motibus,& quietibus eorum, & fortaſſe ſignificabunt occultã diſpoſitionem ipſorum,vt ſaltus labii,vomitum ipſorum,pręterea quantitates ſi fuerint augmentatæ, vel diminutæ,eorumque numeri fortaſſe ſignificabunt occultorum membrorum diſpoſitiones,vt digitorum curuitas epatis paruitatem ſignificat. Et rugitus ſuper inflationem,& digerendi malitiam eſt ſignum audibile,huiuſmodi quoque ſunt cognitiones per odores, & ſapores oris, & ſimilia.Porro cognitiones ptiſis,& ethicę per vnguium gibboſitatem viſibiles ſunt,& ſunt de capitulo eorum quæ communiter ſentiuntur. Quandoque vero,quod manifeſte ſentitur rem ocultam ſignificat , ut rubor pomi maxillæ pulmonis apoſtema portendit,& gibboſitas vnguis vlcus pulmonis. Significationes autem,quę habentur ex quiete membrorum ſunt,vt apoplexia,epilenſia,ſincopis,& paraliſis. Quæ vero ſumuntur ex motibus eorum ſunt vt horripilatio,tremor, ſingultus,oſcitatio,ſternutatio,& alices,tuſſis , ſaltus , & ſpaſmus. Harum autem quædam proueniunt ex operatione naturę principaliter,vt ſingultus. Et quædam ex operatione naturæ accidentaliter,vt tremor,& ſpaſmus, quædam etiam voluntariæ puræ ſicut reuolutio de latere in latus . Quędam autem ex naturali,& voluntaria compoſitæ , ſicut tuſſis , & minctus, & egeſtio ; quędam a natura ſine voluntate , vt horripilatio, & ſaltus .

De Pulſu,& eius notitia. Cap. CLXI.

QVia vero pulſus,& vrina ſunt ex ſignificationibus diſpoſitionum corporis vniuerſalibus , nunc de illis loquemur.Pulſus eſt motus receptaculorum ſpiritus,ex diaſtole & ſiſtole compoſitus,ad regendum ſpiritum per aerem attractum. Omnis itaque pulſus ex duobus motibus,& duabus quietibus eſt compoſitus:quia neceſſe eſt, vt quies interueniat inter omnes duos contrarios motus. Impoſſibile namque eſt , ut vnus motus alii continuetur,poſtquam eorum ſpacio terminus & extremitatis in effectu applicatur , ſicut in naturali ſcientia declaratur . Neceſſe eſt igitur, vt in vnoquoque pulſu priuſquam alius conſequatur, quatuor interueniant partes , ſcilicet motus eleuationis,& quies inter ipſam,& depreſſionem , Itẽque motus depreſſionis,& quies inter ipſam, & eleuationem. Depreſſionis quidem motus apud plurimos medicorum nullo modo ſentitur.Apud alios autem , aut in forti pulſu ſentitur, propter ſuam fortitudinem, aut in magno propter ſui eleuationem,aut in duro propter multam ſui refrenationem,aut in tardo,propter temporis ſui motus longinquitatem. Hali vbi ſupra.Pulſus eſt motus localis arteriarum , & cordis dilatando , ſiue conſtringendo,vt calor naturalis euſtodiatur. cuius cuſtodia eſt aerem frigidum trahere cum dilatatione , & fumoſum expellere cum conſtrictione. Dilatare cor, & arterias eſt mouere a centro in extremitates ſuas. Conſtringere vero econuerſo. Cordis , & arteriarum idem eſt motus, motus ergo cordis quęrendus eſt in arteriis. Pulſus ſcientia grauis eſt, & difficilis tribus ex cauſis.Primo quia non eſt facile cuiquam in ſenſu venarum aſſueſcere,quo poſſit modicam alterationem,quæ in pulſu fit agnoſcere.Secundo quia neceſſe eſt medico dum arterias conſtringit,omnia genera pulſus,quę decem ſunt cognoſcere breui tempore. Tertio,quia venarum pulſus nihil habent ſimile,vel exemplum ex cuius diſci poſſint collatione. Raſi.9. parte.Oportet autem,vt qui pulſus noſce ſignificationes deſiderat.ſæpe dum aliquis ſanus eſt arteriam eius tangat, & cum ſummo ſtudio inſpiciat,vt cum neceſſe fuerit inter eas comparationem inuenire ſciat.

De Modo tangendi pulſum. Cap. CLXII.

ITaque ſcientia pulſus ad hoc tantum eſt neceſſaria, vt ſpiritualis virtus,quæ in corde eſt intelligatur.Quod intelligi non poteſt ex omnibus arteriis corporis. Primo,quia quędam earum in inferiori ſunt corpore,ſicut quę ſunt in dorſi longitudine.Alię in carne ſunt fundatę,ſicut coxarum arterię. Alię ſunt oſſibus opertę,ſicut in pectore, quarum motus non apparet in tactu,dum ſanum eſt,& carnoſum. Secundo quia quędã longè ſunt a corde,nec ſemper apparentes , vnde nec inueſtigandę

ſtigandæ ſunt tactu, vt calcaneorum, & plantarum pedum arteriæ. Tertio quoque, quia non eorum compoſitio recta eſt, vt quatuor digiti plenæ poſſint apponi, ſicut in articolorum arterijs. Quod cum ita ſit neceſſe eſt membra non multum carnoſa eligi, nec a corde remota, & quarum compoſitio ſit recta, vnde antiqui arterias elegerunt brachii, ad hoc enim vtiliores ſunt, quia propinquiores ſunt etiam faciliores, ideo manifeſtiores, quia brachia minus carnoſa ſunt, pulchriores quoque, id eſt honeſtiores, quia turpe eſſet medicum diſcooperire verecunda, maximeque fœminea. Hali vbi ſupra. Fit ergo comprehenſio pulſus venarum poſitione quatuor digitorum ſuper arteriæ locum in anterioribus partibus cubitorum, & prope diſgregationem raſehæ a ſuperiori parte medii cubitorum, & hoc per longum. Infirmi quoque manu non extenſa nec reducta, ſed mediocriter poſita, digitorum autem poſitio ſuper arteriã variatur. Quædam enim egent forti digitorum impreſſione, ſicut vbi eſt fortis pulſus, qui cum præmitur ſumma digitorum repelli videtur, & ſimiliter vbi arteriæ plurima operiuntur carne. In quibuſdam vero neceſſe eſt digitos ſuſtolli, ſcilicet in debili pulſu, & in arteriarum genere, quæ carne ſunt nudæ, huiuſmodi nanque non egent multa impreſſione. Mediocria vero indigent appoſitione temperata, non imprimenti, ſcilicet neque ſub lata. Auicenna vbi ſupra. Cauſa itaque propter quã ſtatutum eſt tangere brachii venas, eſt facilitas ipſum præbendi, & diſcooperiendi, & rectitudo ſitus ipſius propter rectitudinem cordis, & eius quod iuxta ipſum eſt. Oportet autẽ vt fiat tactus manu ſuper latus exiſtente, quia ſi manus vola plane extendatur, augmentum præbet in latitudine, & diminutionẽ facit ex eleuatione, diminuit etiam ex longitudine, proptereque in macilentis. Reſupinata verò augmentat in eleuatione, & lõgitudine, diminuit aut in latitudine. Oportet etiam vt tangatur in hora, qua ille, cuius eſt pulſus, ab ira ſit remotus, & a gaudio, exercitio, & omnibus paſſionibus, & a ſaturitate, quæ grauedinem facit, & fame, & diſpoſitione relinquendi conſuetudines, & vſus renouandi. Oportet etiam vt experimentum de pulſu habeatur hominis temperati, quatenus alius comparetur ei.

De Speciebus pulſuum. Cap. CLXIII.

PVlſuum habitudines variantur multipliciter iuxta varietatem virtutis mouentis, & caloris naturalis, & arteriarum ac ſanguinis, ſpiritusque, quem continent ſi naturalia ſunt hęc, vel innaturalia, vel a natura egreſſa. Harum autem habitudinũ diuerſitates. 10. generibus concluduntur. Primum eſt, quod ex quantitate dilatationis ſumitur, & hoc in pulſum magnum, & paruum, ac mediocrem diuiditur. In longum quoque, & breuem, ac temperatum. Item in latum, & ſtrictum, ac temperatũ. Item in manifeſtum, & occultum, ac temperatum. Secundum ex tempore ſumitur, & hoc in velocem, & pulſum tardum, ac temperatum diuiditur. Tertium ex quantitate virtutis, & diuiditur in fortem, ac debilem, ac temperatum. Quartum ex conſiſtentia corporum arteriarum, & hoc diuiditur in durũ, ac mollem, & temperatum. Quintum ex eo, quod arteriæ continent, & hoc in plenum, & vacuum, & horum medium. Sextum ex qualitate ſubſtantiæ arteriarum, & hoc in calidum, & frigidũ, ac temperatum. Septimum ex tempore quietis, & hoc in frequentem, ac rarum, & temperatum. Octauum ex tempore motus, & hoc in pulſum boni ponderis, & mali. Nonum ex qualitate dilatationis, & hoc in pulſum æqualem, & inæqualẽ. Decimum ex numero pulſationum, & hoc in pulſum ordinatum diuiditur, & inordinatum. Rasi vbi ſupra. Phiſici quidem modos pulſuum propriis nominibus appellant, eorumque cauſas & ſignificationes indicant. Itaque cum pulſus ſecundum brachii longitudinem tactui manifeſtior occurrit, quàm in tempore ſanitatis, pulſus longus vocatur. Cum autem ſecundum latitudinem maiorem digitorum tangentis quantitatem comprehendit, latus nominatur. Cum vero digiti tangentis carnẽ impulerit, & multum in eam penetrauerit, altus dicitur, Sed quãdo ſecundum hoc minor apparet, quàm conſueuit, dicitur repreſſus. Cum autem augmentatur in longitudine, latitudine, & altitudine vocatur magnus, & cum in his omnibus minoratus fuerit, dicitur paruus. Cumque ſpacium temporis, quod inter duas motiones attenditur ſolito minus inuenitur, velox appellatur. Cum vero digitum vehementer impellit, & cum ſtringitur, motus eius non deſtruitur, vocatur fortis, & huic cõtrarius eſt debilis. Aliquando quoque vocatur plenus, aliquando vacuus, aliquando durus, aliquando laxus. Cumque vtraq; percuſſionum ſuæ compari in magnitudine ac velocitate, & in aliis inuenitur ſimilis, dictus æqualis, & cum aliter ſe habuerit, vocatur diuerſus. Hæc quoque diuerſitas multas habet ſpecies, cum enim ſecundum motum circulum inuenerit, nec ab eo ſe remouerit. Verbigratia: cum poſt tres æquales percuſſiones vna diuerſa inuenitur, aut inter omnes quatuor, aut inter omnes quinque, aut inter quaſlibet æquales, duæ, percuſſiones diuerſæ notantur, quæ deinde circulariter ſecundum hoc exemplum inueniuntur, pulſus inordinatus nominatur, ſi vero diuerſitas ſecundum notum circulum non inuenitur, inordinatus vocatur. Arteriæ quo motio, quæ fit ab interioribus ad exteriora, vocatur dyſtoles, quæ autem econtrario ſiſtoles.

De Significationibus pulſuum, & compoſitionibus eorum. Cap. CLXIIII.

PVlſus longus caloris augmentum, & carnis diminutionem ſequitur. Et latus humiditatis augmentum comitatur. Eleuatus quoque caloris, & fortitudinis augmentum ſequitur. Pulſus etiam magnus, & velox, ac ſpiſſus caloris augmentum. Paruitas autem, ac raritas, & tarditas, res infrigidantes ſequuntur. Pulſus fortis ſequitur virtutis bonitatem, aut rei nociuæ quietem Debilis inuenitur, cũ virtus diſſoluitur, vel quando magnum in corpore nocumentum habetur. Diuerſus autem, quando natura rem nociuam expugnat. Et inter diuerſos melior eſt ordinatus. Pulſus denique plenus, abundantiã ſanguinis humidique vaporis ſignificat. Vacuus autem huius contrarium innuit. Durus quoque corporis ſiccitatem, & ariditatem portendit. Leuis autem huic contrarium oſtendit, antiqui quoque genera pulſus compoſita nominibus propriis nominauerunt, ex quibus eſt pulſus caprizans, & cauda permanens, & cauda minuens, & cauda rediens. Pulſus quoque curuus, inclinatus, formicans, permanens, fluctuans, vermiculoſus, ſerratilis, tremulus, & contortus.

De Differentijs pulſuum iuxta ſexus, & ætates, & complexiones, & figuras. Cap. CLXV.

PVlſus fœminæ minor eſt, quàm maſculi, propter paruitatem caloris eius naturalis. Debilior quoque, quoniam & ipſa debilior eſt, ac minoris exercitii, velocior autem eſt vt natura ſæpe iterando expleat in fœminis, quod per magnum pulſum ſemel operatur in maſculis, vt ſcilicet tantum aeris ad refrigerandum in illis trahat, quantum vnus magnus in maribus trahebat. Magnus enim pulſus ex magnitudine virtutis eſt in omnes extremitates eum dilatantis, & ex nimio calore quẽ refrigerari neceſſe eſt Igitur in maximo calore neceſſarium eſt naturæ maximum aerem mittere, magnæque virtuti neceſſe eſt in aere trahendo multum dilatare, vnde conſequitur vt pulſus magnus efficiatur, quia quanto maior eſt calor: tanto maiori velocitate operari neceſſe eſt naturæ, quamuis in paruo tempore magna quantitas aeris trahatur pro refrigeratione. Cum autem deficit virtus neceſſe eſt vt aer attrahatur ſpiſſus, id eſt frequens, vnde fit & fœminis velocior, quàm maſculis pulſus fit. Pueri velociorem habent propter neceſſitatem refrigerandi calorem naturalem, qui multus eſt in eis, temperatæ tamen virtutis eſt, & magnitudinis. Quanto autem eſt minor, tanto velocior, & hoc propter virtutis paucitatem, quæ ad attrahendum aerem ſimul non ſufficit. Iuuenes autem in pulſu nimium fortes ſunt, habentque eum magnum, & in velocitate temperatum, quod fit ex calore, & virtute eorum. Seniores vero paruum, & tardum, debilem ac rarum, propter frigidam complexionem eorum, quia non eſt neceſſe cauſa refrigerationis aerẽ trahi multum. Mulieres prægnantes in pulſu inutabiles ſunt, hunc enim magnum, & velocem, ac ſpiſſum faciunt, quia calor fœtus, calorem earum naturalem augmentat. Arteriæ nãque ſecundinæ ſunt arteriis fœtus iunctæ, & hæ vtræque mulieribus arteriis ſunt copulatæ. In virtute quoque mutatio fit, quia vſque ad quintum menſem pulſus eſt mediocris, vires n. muliebria vſque ad hoc tempus ſunt mediocres, quia fœtus adhuc paruus, & debilis eſt, nec multum cibum de corporibus earum trahit, vnde & pulſus inter velocitatem, & ſpiſſitudinem temperatus eſt. In ſexto vero menſe vires earum incipiũt moueri, quia fœtus maioratur, vnde natura grauatur, quia maior ab illo iam cibus quæritur, ſicque deficientibus viribus, pulſus quoque debilis, & tarus redditur. Complexio quoque calida pulſum facit magnum, ac velocem, cauſa trahendi multum aerem in refrigeratione, frigida vero econtrario. Humida porro complexio mollem reddit pulſum, ſicca vero durum. Humores craſſi, ex nimia carne pulſum habent minorem, ac debiliorem, quàm naturaliter macri, quia minoris ſunt caloris, quã illi, ſpiſſiorem tamen habent, vt in multo tempore tantum trahat aeris,

hat aeri, quantum magnus vno impetu traxit. In macidis aliquando tamen pulſus craſſorum maiores ſunt, quod fit quando ſunt calidiores.

De Differentijs eorundem, ſecundum ſtatus, & ſecundum tempora. Cap. CLXVI.

SOmnus quoque pulſum mutat, quia tunc calor naturalis interiora corporis petit, cauſa cibum digerendi. Itaque pulſus in initio ſomni paruus eſt, & tardus, mediâte ſomno rareſcit. Cibus autem cum digeſtus fuerit, ac per totum corpus ſe diuiſerit, confortatur calor, & virtus, pulſuſque fortis efficitur, & magnus, ſed tamen rarior ac priore tardior, poſt cibi vero digeſtionem ſi prolongetur ſomnus, vt cibi ſuperfluitas expelli differatur, pulſus debilis fit ac paruus, & vt prior tardus: vnde oportet vt poſtquam cibus digeritur, a ſomno excitentur, ad expellendas cibi ſuperfluitates, vt egeſtionem, vrinam ſputa, & emunctiones. Porro ſi ſubito quis excitetur a ſomno, propter vocem, aut percuſſionem, vel huiuſmodi, natura diſturbatur, & pulſus magnus, ac fortis efficitur, velox quoque ac ſpiſſus inordinatus, & tremebundus. Cum autem quis fuit excitatus, in priorem ſtatum redditur pulſus. Ex temporibus autem ver, & autumnus, quia temperata ſunt inter calidum, & frigidum, fortem faciunt pulſum, omne namque temperamentum virtutem cuſtodit, & augmentat. Æſtas verò, quia calidiſſima eſt pulſum paruum, & debilem reddit. Malæ nanque complexioni, virtus ſemper deficit. Ideoque pulſus dilatari non poteſt, vt magnus efficiatur. Vnde velox ac ſpiſſus, id eſt frequens eſt, vt magnitudo aeris attrahatur. Hyems autem, quia frigida eſt, & humida, pulſum facit paruum ac defectum, quia deficit virtus malæ complexioni. Tardum quoque quia non multum oportet refrigerari, fortiorem tamen quàm æſtas facit, quia calor naturalis in interiora corporis refugit. In æſtate vero calor diſſoluit virtutem. Vnde pulſum neceſſe eſt eſſe maiorem, qui ad refrigerandum trahere ſufficiat aerem.

De Differentijs eorundem ex motu & balneo, & cibo, ac cæteris. Cap. CLXVII.

RAzi vbi ſupra. Item ſecundum motum diuerſificatur pulſus. Motio namque leuis, ex qua non laſſatur aliquis augmentat pulſus magnitudinem, & velocitatem, ac ſpiſſitudinem, ſecundum ſui velocitatem ac fortitudinem. Ex motione vero magnæ laſſitudinis, ac laboris, fit pulſus paruus, & debilis, ac ſpiſſus, ſecundum quantitatem ipſius. Balneum quoque magnitudini pulſus, & eius velocitati, & lenitati, ac ſpiſſitudini augmentum præbet, in quo ſi quis moram fecerit paruus ac debilis fiet, eius tamen velocitas remanet. Item ſecundum cibum Cibus namque qui nullum affert nocumentum, nec æſtuationem vehementer auget pulſus fortitudinem, & ſpiſſitudinem, ac magnitudinem, non tamen ſtatim, ſed poſt longam moram. Qui vero ad nocumentum, & æſtuationem perducit pulſum diuerſum facit. Vinum quoque pulſum augmentat in fortitudine, ac velocitate, & ſpiſſitudine, quæ ſcilicet augmentatio citius ſecundum tempus prouenit, quàm ea, quæ per cibū fit. Ex medicinis præterea, quæ calefaciunt, & infrigidant immutant pulſus: horum enim ea, quæ calida ſunt ſecundum caliditatis ſuæ quantitatem in velocitate, & ſpiſſitudine, ac magnitudine pulſum augmentant, & econtrario. Item ſecundum animæ accidentia Ira nanque pulſum efficit eleuatum, & fortem, & velocem, ac ſpiſſum Multus autem timor diuerſum, & velocem ac tremulum. Triſtitia verò debilem, & tardum, ac rarum. Gaudium quoque tardum facit, & rarum cum magnitudine, & lenitate, ac plenitudine. Auicenna vbi ſupra. Ira quidē, quia virtutem feruere facit, ac ſpiritum ſubito dilatat, pulſum magnum facit, & velocem ac ſpiſſum, in quo non oportet diuerſitatem cadere, quia paſſio ſimilis exiſtit, niſi timor admiſceatur ei, qui vna vice ſuperet, & hæc alia vice, vel etiam verecundia, vel aliquid tale. Ex delicijs autem, quæ paulatim ad exteriora mouent, non fit pulſus adeo velox, & ſpiſſus, ſicut ex ira, ſed eſt tardus, & rarus, ſimiliter & letitiæ pulſus, licet ipſe ſit magnus. In triſtitia vero, quia calor ſuffocatur atque ſubmergitur, & fortitudo debilitatur, pulſus eſt paruus, & debilis, rarus, & tardus. Timor autem qui ſubito venit, pulſum velocem, ac diuerſum, & inordinatum facit. At vero conſuetus, et qui ordinate prouenit, mutat pulſum, ſecundum mutationis ſolicitudinis modum Hipocrat in tractatu de differentijs pulſuum. Ex his autem, qui contra naturam ſunt, freneticorū pulſus minor eſt, & ſpiſſus. Litargicorum maior, rarus, tardus, & inanis eſt. Pleureticorum omnium ſubſpiſſus, & velox eſt. Peripleumonicorum ita velocitate, & ſpiſſitudine coangulatur, vt frequenter etiam non appareat. Apoplecticorum minor, ſpiſſus & velox eſt. Cardiacorum minor, ſpiſſus, velox, inanis. Colicorum frequenter ſimilis cardiacorum pulſus inuenitur. Caducorum magnus, inſanorum minor. Stomachicorum, omniumque, qui ſtomachi cauſa laborant, breuis, & ſpiſſus eſt, ptyſicorum ſpiſſus.

De Vrina, & his, quæ in ea conſiderantur. Cap. CLXVIII.

COnſtanti. vbi ſupra. Vrina eſt colamentum ſanguinis, qui ſcilicet ſanguis in renibus diſcernitur poſt cibi digeſtionem, & a concaua vena egreſſus colatur, vnde poſtea renum officium eſt, ipſum ſanguinis colamentum ſibi attrahere, & tam diu tenere quoadusque partem ſanguinis in nutrimentum ſui diſtribuat, aquam vero in veſicam transmittat, & hoc per duas venas ſcalæ nomen ſortitas, eo quòd quidem vrinæ deſcenſus ibi fiat, vnde fit vt vrina duarum tantum rerum generaliter ſignificatiua ſit, qualitatum, ſcilicet epatis, & venarum propriè, corporis etiam ex eorum affinitate, vel paſſionum in inſtrumētis ipſius vrinæ, ſicut in renibus, & veſica, & in eiuſdem vrinæ via, quæ dicitur ſcala. Hali vbi ſupra. Vrina eſt aquoſitas ſanguinis, quam renes ſeparant, & ab eo purgant poſt digeſtionem, & in ipſius ad venam cōcauam egreſſu, hanc renes ad ſe trahunt, & in eis aliquantulum immoratur, donec quam in ea ſanguinis modicū admixtum fuit ſibi ſumpſerint, dehinc illam ad veſicam per vaſa duo, quæ clauſulæ vocantur depellunt. Ex lib. vrinarum, a voce Mauri. In vrina quatuor continentur, ſiue conſiderantur, ſcilicet color, & ſubſtantia, quantitas & contentum. Vrinarum colores ſunt. 19. ſ. albus, lacteus, glaucus, caropos, ſubpallidus, pallidus, ſubcitrinus, citrinus, ſubruffus, ruffus, ſubrubeus, rubeus, ſubrubicūdus, rubicundus, inopos, chianos, viridis, liuidus, niger. Subſtantiæ ſunt. v. ſ. tenuitas, ſpiſſitudo, mediocritas, mediocris tenuitas, mediocris ſpiſſitudo. Quantitates ſunt duæ, ſcilicet multitudo & paucitas. Contentum quadruplex. ſ. ſedimen, reſolutio, arena, humor. Quæ diuerſa ex quatuor habent prouenire qualitatibus, ſ. ex caliditate, frigiditate ſiccitate, humiditate: quarum duæ immutant vrinam ſecundum colorem. ſ. caliditas, & frigiditas. Aliæ duæ eiuſdem immutant ſubſtantiam, id eſt ſiccitas, & humiditas. Colorum alii ſignificant caliditatem, alii frigiditatem. Caliditatem ſignificant a ſubcitrino, vſque ad viridē colorem. Itaque ſubcitrinus includatur, & viridis excludatur. Frigiditatem ſignificant, a pallido ſuperius, ita quòd pallidus includatur. Viridis ſignificat caliditatem adurentem. Liuidus frigiditatem mortificantem. Niger quandoque ſignificat caliditatem adurentem, ſcilicet præcedenti viridi. Frigiditatem mortificantem liuido præcedenti.

De His quibus accipiunt ſignificationes vrinarum, & primo de Coloribus. Cap. CLXIX.

AVicenna, vbi ſupra. Prima ſignificatio, quam habet vrina, eſt de diſpoſitione epatis, & viarum aquoſitatis, & ſuper diſpoſitiones venarum, eiſque mediantibus alias demonſtrat ægritudines. Eius ſignificatio ſirmior eſt illa de epate, propriéque de gibboſitatis eius diſpoſitione. Significationes autem, quæ ex vrinis habentur, ex ſeptem generibus accipiuntur, ſ. ex colore, ex ſubſtantia, ex claritate, & turbulentia, ex hipoſtaſi, ex quantitate, ex odore, & ex ſpuma. Razi vbi ſupra. In vrina quidem attenduntur color, ſubſtantia, & odor, & illud quod reſidet in fundo, vel propendet in medio, vel apparet in ſuperficie. Color albus cum ſubſtantia ſubtili, quæ aſſimilatur aquæ colori, ſæpius apparet poſt multum cibum, & potum, antequam digeratur, vel in diabethe, quæ eſt ægritudo, multam faciens aquam bibere, eum qui patitur, nec tamen ſitis eius ſedatur, quoniam illico cum vrina egreditur. Cum autē ſine his duobus apparet huiuſmodi color in vrina, vltimam oſtendit cruditatem, & indigeſtionem, & epatis frigiditatem. Color ſecundus, qui parum glaucedinis habet, digeſtionis paucitatem, ac debilitatem ſignificat. Tertius eſt color citrinus, qui temperiem caloris in epate demonſtrat. Quartus eſt igneus, qui calorem ſuperfluum & inflammatum deſignat. Quintus croceus, qui non plus caloris demonſtrat, quàm igneus, ſignificat tamen ſanguinem multum abundare in corpore, & ex eo vrinæ aliquid admixtum fore. Sextus rubicundus non valde clarus, qui coleram rubeam, & ſanguinem deſignat. & ſi in huiuſmodi vrinæ ſuperficie ſpuma citrina fuerit, hicteritiam ſignificat. Septimus eſt color niger, qui ſi apparuerit in vrina poſt citrinum, & rubeum, vltimam ſignificat, & inflāmationē, & incen-

& incenſionem, quæ etiam in febribus acutis, omnium vrinarum deterior exiſtit, præcipuaque ſi valde ſpiſſa fuerit. Quandoque tamen apparet vrina nigra poſt menſtruorum fluxum aut retentionem eorum, aut in fine ægritudinum, quæ ex colera nigra generantur, vt eſt quartana, vel ſplenis groſſicies, aut melancolia, vel horum ſimilia, nec tamen malum portendit, ſed etiam quandoque bonum oſtendit. Apparet quoque quandoque poſt vrinam albam, & liuidam, & tunc vltimam ſignificat epatis frigiditatem, & caloris eius extinctionem.

De Cauſis colorationis vrinarum. Cap. CLXX.

EX lib. vrinarum a voce Mauri. Caliditate quidem ſic fit vrinæ coloratio, dum per caliditatem intenſam non tamē adurentem in humorum & vrinæ naturam agentem fortis fit ebullitio ignearum partium, maior incipit eſſe effectus calidi, & generantur humores calidi ſpiritus, & quia vrina eorum eſt ſuperfluitas, ab his colorata egreditur, ſi verò adurendo agat, dum ſubtilium, & fluidarum partium fit diſſolutio, reſolutio, & cōſumptio, quæ remanent terreſtres ſunt, & ſolidæ in principio aduſtionis, dum ab igneis partibus rubeus habeat prouenire color, & a terreſtribus niger, ex eorum alterutra conditione, compoſitus prouenit color, ſcilicet viridis aduſtione perfecta, & ignearum partium conſumptione facta, niger a terreſtribus prouenit color. Frigiditate autem vrina ſic diſcoloratur, dū per frigiditatem intenſam in humore, in vrinæ materiam agentem naturalis caloris, minuitur effectus, terreſtrium & aquoſarum partium fit multiplicatio, humorumque tepeſcit ebullitio, aquoſi generantur humores, & frigidi, a quibus vrina diſcolorata egreditur, ſi vero tanta fuerit frigiditatis intenſio, quòd ex parte aquoſa condenſat in terreſtria, cum ab aquoſis albus proueniat color, & terreſtribus niger, eorum alterutra cōditione compoſitus prouenit color, ſ. liuidus. Frigiditate autem perfecta, & aquoſarum partium exiccatione facta, niger a terreſtribus prouenit color, ex præcedenti liuido. Razi vbi ſupra. Præterea quandoque iuxta colorem cibi, vel potus ſumpti tingitur vrina, ſicut ex potu caſſiefiſtulæ, vel aloes, fit valde rubea, ex olerum comeſtione viridis, & ex nigri vini potu nigra. Tingitur etiam quandoque propter doloris vehementiam, licet eius materia ſit humor frigidus, ſicut in dentium, vel auris dolore contingit. Paucitas quoque tincturæ accidit et propter aquæ multæ potationem, vel propter multi cibi, vel potius mox accepti, nondum facta digeſtione. Attendenda ſunt prius omnia ſigna hæc, & ſic poſtea iudicandum. Auicenna, vbi ſupra. Vrina poſt comeſtionem albeſcit, nec ſic eſſe ceſſat, donec digeſtio fieri incipiat: tunc enim incipit tingi, propter hoc vrinæ vigilantium albæ ſunt, & ad hoc adiuuat caloris innati reſolutio, ſed limoſæ non ſunt, immo fuſcitati propter priuationem digeſtionis attinent.

Item de ſignificationibus colorum in vrina. Cap. CLXXI.

EX coloribus vrinæ ſunt gradus citrinitatis, ſicut palearum, deinde citrinus, poſt flauus, deinde ruſus, poſtea citrangulatus, & poſt igneus, poſtea vero croceus, quem vocant rubeum clarum. Et omnes, qui ſunt poſt citrinum caliditatem ſignificant, ſed tamen ſecundum gradus ſuos diuerſificantur, & accidunt quandoque propter vehementes motus, vel propter dolores, aut propter famem, vel aquæ abſtinentiam. Poſt prædictos autem ſunt rubedinis gradus, vt ruſeus, & obſcurus, & pulueruleutus, omneſque ſanguinis dominium ſignificant. In omnibus autem in quibus eſt color auripigmenti, attinet ſignificatio coleræ rubeæ dominio. Igneus quidem magis calorem ſignificat, quàm rubeus, & puluerulentus, ſicut colera in ſe calidior eſt, quàm ſanguis. In ægritudinibus acutis incedentibus vrinæ color trahit ad auripigmenti colorem, & igneitatem. Quòd ſi fuerit ibi contrarius, aliquam maturitatis diſpoſitionem ſignificat, ſi vero citrinitas fortior vſque ad terminum igneitatis peruenerit, calorem inceſſanter ceſſiſſe ſignificat. Poſt hoc ſunt gradus viriditatis, qui omnes frigiditatem ſignificant, præter eam quæ ſucco porri, vel æris erugini ſimilatur, hæ namq; vehemens incendium deſignant. Quæ vero colorem ireos prætendit, vehementem frigiditatem ſecundum plurimum oſtendit. Dicunt autem quidam quòd ſignificat venenum in potu hauſtum, & ſi quidem hipoſtaſis in eo fuerit ſpes erit, ſin autē timetur ei. Graduum vero nigri coloris, alius eſt qui ad nigredinem tendit, ſecundum viam croceitatis, ſicut eſt in bicteritia, & ſignificat coleræ rubeæ ſpiſſitudinem, & eius aduſtionē, & coleram nigram, quæ accidit ex colera rubea. Alius eſt, qui ex fuſco prouenit ad nigredinem, & ſignificat coleram nigrā. Alius etiam qui ex viriditate, & coleræ indico ſimili prouenit, & ſignificat coleram nigram puram. Ad ſummam autem vrina nigra ſignificat, aut vehemens incendium, aut forte frigus, aut mortem, aut caloris naturalis ſuperationem, aut criſim, & expulſionem naturæ, qua ſcilicet ipſa coleræ nigræ ſuperfluitates expellit, ſicut accidit in fine quartanarum, & quando ſplenis ægritudines reſoluuntur, & dolores dorſi atque matricis. Vrina vero alba dupliciter dicitur. Aut quæ tenuis eſt, & tranſlucens vt cryſtallinum clarum, vulgus enim id, quod tranſlucens vt cryſtallum clarum. vulgus enim id, quod tranſlucens eſt, album vocat. Aut quæ pro certo eſt alba, cuius color diſgregatiuus eſt viſus, ſicut lac & pergamenum, & illa quidem non tranſlucet, vt viſus in ea penetret, tranſlucentia namque pro certo non eſt niſi omnium colorum priuatio. Itaque tranſlucens albedo ſignificat frigiditatem omnino, & aufert digeſtionis fiduciam. Quæ ſi cum groſſitudine fuerit, flegma.ſ. ſignificabit. Alba vero pro certo non eſt niſi cum groſſitudine, huius quidem alia eſt cuius albedo ſimilis eſt albulæ, vel albumini, & ſignificat flegmatis liquefactionem. Alia ſimilis eſt albedini, quæ eſt in ſungo cum tenuitate, & ſanie, & ſignificat exitus vlceroſos, in inſtrumentis vrinæ. Et ſi quando fuerit abſq; ſanie, hoc erit propter ſuperationem materiæ crudæ non maturæ. Quandoque autem eſt cum lapide veſicæ. Alia vero ſpermati aſſimilatur, & hoc eſt quando flegmaticorum apoſtematum adeſt criſis, & lenitas eorum, & ægritudinum, quæ accidit ex flegmate vitreo. Cum autem ſpermati ſimilis eſt, & nō eſt ſecundum modum criſis, eſt propter apoſtemata flegmatica, immo cum in primis euenerit, apoplexiam aut paralyſim prognoſticabit. Cum autem in omnibus horis febris alba fuerit vrina, cito conuertetur in quartanam. Plumbina quidem ſine hipoſtaſi valde mala eſt. Lactea quoque in acutis ægritudinibus eſt pernicioſa.

Adhuc de eadem. Cap. CLXXII.

POſſibile quidem eſt, vt vrina ſit alba, complexio vero calida ſit, & colera tamen vrina rubea, & complexio frigida flegmat ea. Colera namque rubea cum ab vrinæ viam declinat, & non admiſcetur ei, remanet vrina alba. Vrina igitur alba conſideranda eſt, quia ſi fuerit humor illius multus atque limoſus, & eius ſedimen multum ac groſſum, eiuſque ſubſtantia cum hoc ad groſſitudinem trahit, albedo ex frigiditate flegmatis exiſtit. Cum autem non limoſa clara fuerit, nec eius ſedimen multum, nec parua, & albedo ad fuſcitatem traxerit, colera rubea eſt occultata. Porro ſi in ægritudine acuta, vrina fuerit alba, fuerintque in ea ſignificationes ſalutis, ex quibus non timetur freneſis, & ſimilia, ſciendum eſt quia colera rubea declinauit ad alhodenuale, & ad inteſtina, & accidet ægro conſtrictio. Cauſa vero propter quam vrina rubea eſt in ægritudinibus frigidis, eſt aut fortitudo doloris, qui coleram rubeam reſoluit, ſicut in colica frigida accidit, aut opilatio facta ex ſuperatione flegmatis in canali, quod eſt inter fel, & inteſtina, quapropter fel ad inteſtina naturaliter non deſcendit vt ſolebat, ſed vrinæ ſocietas eſt ei neceſſaria cum qua egreditur, ſicut accidit in colica frigida. Aut debilitas epatis, & defectus virtutis eius, quæ inter aquoſitatem, & ſanguinem non poteſt facere ſeparationem, ſicut accidit in hidropiſi frigida, & in ægritudinibus debilitatis epatis, ſecundum plurimum, quia propterea vrina ſimilis eſt loturæ carnis recentis. Aut eſt conſtrictio quam opilationes fecerunt, vnde mutatur color flegmatis in venis, propter aliquam putrefactionem, quæ ei accidit, & huius ſignum eſt, quod aquoſitas vrinæ, & ſedimen ipſius ſunt ſecundum modum, quem diximus, eiuſque tinctura debilis eſt non limoſa. Coleræ namque rubeæ tinctura, limoſa eſt.

De Significatione ſubſtantiæ, & odoris. Cap. CLXXIII.

RAſi vbi ſupra. Vrinæ ſubſtantia, aquæ ſubtilis ſimilis, iecoris digeſtiuæ debilitatem, ſpiſſa vero quaſi liquoris groſſi, qui continetur in felle, ſignificat digeſtiuæ ſuperfluitatem, & humoris in corpore diminutionem. Inter eas autem mediocris exiſtens, digeſtiuæ ſignificat bonitatem, & epatis humorumque, qui continentur in venis temperatam diſpoſitionem. Perturbata vero ſignificat humorum in venis cruditatem, & indigeſtionem cum caliditate, quæ in eis operatur perturbationem. Vrina turbida cum cito diuiditur, & groſſicies, quæ in ea ad fundum deſcendit, magis propinqua eſt maturitatis ſignificationi, ſecundum ſuæ diuiſionis velocitatem. Vrina arenoſa, vel turbida, lapidem in renibus, aut in veſica ſignificat, epatis quoque debilitatem quandoque portendit. Cū

autem

autem æger parum ſanguinem minxerit, aliquam ex venis, quæ ſunt in renibus fiſſam oſtendit: Vrina pinguis, oleo ſimilis, cum ethica prouenit. Vrina quoque multam habens pinguedinem in ſuperficie, ſignificat quòd adeps renum liquari incipit. Vrina tenuis, & alba, in acuta febre, ſi multis diebus talis permanſerit, amentiam ægro ſuperuenturam oſtendit. Vrina cum poſt febris remotionem tincta remanſerit, in epate calefactio, vel apoſtema erit. Vrina ſordida, cuius color eſt quaſi muſti, vel aquæ ciceris multum cocti, eſt habentium apoſtemata antiqua in interioribus, & non acuta. Odor ab vrina procedens, ſimilis ei, qui a re acuta, & fetma diſſoluitur, maturitatis indicat ſuperfluitatem, qui quandoque ſentitur in acutæ febribus, & in epatis apoſtemate, vel eas portendit futuras. Vrina vero penitus odore carens, in vltimitate cruditatis exiſtit, & tarditate digeſtiuæ. Quæ vero in medio inuenitur, digeſtionis æqualitatem deſignat.

De Signis apparentibus in ſuperficie, vel in medio, vel in fundo. Cap. CLXXIIII.

AB eo quoque quod inferius deſcendit, vel quod ſuperius eleuatur, aut quod in medio pendet, ſumuntur digeſtionis, quæ fit in venis, ſignificationes, huius autem rei ſubſtantia ſimilis eſt diſtillationi, quæ fit in aqua roſata. Et in his quidē quæ deſcendunt inferius, melius indicatur id, quod eſt album & leue & in fundo vaſis reſidet, cuius quoque diſpoſitio talis in diebus ægritudinis continue permanet. Bonum quoque deſcendens, quale eſt hoc, quod prædiximus, eſt id quod cū meliori ex coloribus (hic eſt citrinus) & meliori ex ſubſtantiis, quæ ſcilicet eſt inter ſubtilitatem, & ſpiſſitudinem mediocris apparet, & cum odore cæteris meliore, hoc eſt, qui nec multū fœtet, nec omnino priuatur odore. Vrina quoque in qua hæc apparent omnibus aliis melior iudicatur: ſignificat enim digeſtionē perfectionem: & ab ægritudine malina ſecuritatem. Hoc autem deſcendens in bonitate, ſequitur id, quod in medio vaſe pendet, cum ſecundum hunc modum reperitur, poſt quod etiā illud quod in ſuperficie natat conſiſtit. Color autem qui attenditur in deſcendente, melior eſt albus, cum formæ longitudine. Poſt hoc autem eſt, rubeus, ſignificat enim ſalutem cum ægritudinis prolixitate, glaucus vero deterior eſt. Eoque viridis peior. Et hoc quoque niger deterior.

De Hipoſtaſi. Cap. CLXXV.

REtum autem, quæ multotiens apparent in vrina, prima eſt hipoſtaſis, & eſt eius quod apparet in ampullis aquæ roſatæ ſimilis. In huius quoque colore videntur radioſitas, & paruitas, & raritas, & claritas, ac pulchritudo quæ in cæteris non inueniuntur, cumque mouetur, totu cum vrina miſcetur. Aqua tamen vrina non turbatur, ipſa quoque non cito deſcendit inferius, plerumque quod etiam non deſcendit, hoc eſt ſuperfluitas in venis exiſtens. Secunda eſt ſuperfluitas turbida, cuius color eſt albus, & eſt ſæpe liquefacto ſimilis. Tertia eſt pus, quod quandoque diuiſum eſt, ex quo cum mouetur vrina turbatur ſurſum aura, & eleuantur fruſtula, deinde vero deſcendit inferius. Quarta eſt arenoſa, cuius duæ ſunt ſpecies. Vna lima, quæ limaturæ auri ſimilatur, licet minutior ſit, & hæc a renibus egreditur. Alia vero colorem habet quaſi terræ vel luti, & hæc a veſica egreditur. Quinta vero pilis non multum albis aſſimilatur, quæ cum a renibus egrediatur nullum aliud malum portendit, niſi humores crudos abundare in corpore, cui medicamina diuretica conferunt. Sexta eſt in qua fruſtulorum carnis ſimilitudines apparent, quæ ex renibus egrediuntur, ſi dolor in renibus fuerit. Si vero cum acuta febre apparet, febrem corpori valde nocere demonſtrat. Cum ethica vero ſi fuerit, ſolidorum indicat liquefactionem, & dolorem peruenîſſe iam ad membrorum caturum. Septima lentium excorticatarum, aſſimilatur fruſtulis, ſignificans in epate ſuperfluitatem caloris. Octaua ſimilis furfuri eſt, quæ propter ægritudinem veſicæ ſæpius contingit, ſed tunc colorem extraneum non habet. Quandoque vero cum febre acuta prouenit, eiuſque color extraneus, & a maturitate valde remotus, mortem portendit. Auicenna vbi ſupra. Conuenientia medicorum, in vſu nominis hipoſtaſis, & ſediminis iam receſſit a via cognita. Dicunt enim hipoſtaſim, aut ſedimen, non illud tantum quod inferius deſcendit, ſed omnem ſubſtantiam, quæ ſpiſſioris eſſentiæ, quam aquoſitas exiſtit, & eſt ab ea diuiſa, ſiue ſit ſuſpēſa, ſiue ſit ſupra. Cognoſcitur autem hipoſtaſis multipliciter, ſcilicet ea ſui ſubſtantia, & quantitate, & qualitate, & ſuarum partium ſitu, ex loco quoque ſui, & tempore, & permixtionis ſui qualitate.

De Diuerſitate vrinarum ſecundum ætates, & ſexus. Cap. CLXXVI.

VRinæ puerorum ſignificatio parua eſt, præcipueque infantium, eo quod lacte vtuntur, & quòd materia tingens in eis eſt quieſcens ac ſubmerſa. In eorum quoque natura denſitas exiſtit ex debilitate, & multa dormitione, quod maturitatis ſignificationem peruertat. Infantium igitur vrinæ trahūt ad lactis proprietatem, propter nutrimentum eorum, & propter complexionis humiditatem. Ideoque declinant ad albedinem. Puerorum autem vrinæ ſpiſſiores ſunt, & groſſiores, quā iuuenum, ac turbidiores. Vrinæ iuuenum ad igneis formam tēdunt, & ad ſubſtantiæ mediocritatem, vrinæ vero ſenum ad albedinem, & ſubtilitatem. Quandoque tamen groſſæ ſunt, ſecūdum ſuperfluitates in eis exiſtentes, quorum euacuatio multiplicatur. Porro decrepitorum vrinæ maioris albedinis ſunt, & tenuitatis. Quandoque tamen prædicta ex cauſa groſſicies accidit eis, ſed raro. Cumque fuerit vrina vehementer groſſa, aptiſ erunt vt eis accidat lapis. Vrinæ vero mulierum ſemper maioris groſſiciei ſunt, & albedinis, minoriſque pulchritudinis quàm virorum. Et hoc quidem propter debilitatem digeſtiuæ earum. & propter multitudinem ſuperfluitatum, & amplitudinem canalium. Præterea maſculorum vrinæ commotæ turbātur, & earum turbatio declinat ad ſuperiora. Vrinæ vero mulierum fere non turbidantur ex motione propter paucam ſui ſeparationem, & habent ſecundum plurimum ſupra ſummitatē ſuam ſpumam rotundam. Quòd ſi turbidæ fuerint, earum turbidatio pauca erit. Vrinæ prægnantium claræ ſunt, & ſuper earum ſuperficiem eſt nebula, & ad colorem aquæ ciceris quandoque trahunt.

LIBER XIIII.

De Signis, & cauſis particularibus ægritudinum. Cap. I.

HAli ſermone. 8. Dicto de ſignis vniuerſalibus ægritudinum, reſtat dicendum de ſignis particularibus, vel propriis ſingulorum membrorū. Eſt autem morbi diffinitio nocumentū actionis ſenſibile. Nam corporum, quæ morbis parata ſunt actiones, adhuc in habitudine ſua naturali ſuperſunt, niſi quòd alteratione quadā immutatæ ſunt, aut in quantitate, vt ſi ciborum appetitus augeatur, vel minoretur, vel ſi digeſtio modum quantitatis ciborum excedat, aut ab ea minoatur, aut in qualitate, vt ſi ciborum appetitus immutetur ſcilicet in dulcorem, vel aciditatem, aut in tempore, vt ſi hora conſuetudinis appetitus anticipetur, aut differatur. Hæc igitur ſigna, nec plenum morbum, nec perfectam ſanitatem ſignificant. Morborum autem quidam fiunt in ea membrorum parte, quæ ſenſui patet, & horum ſignificatio facilior eſt. Quidam autem in interioribus, & abſconditis partibus, & horum ſignificatio difficilior. De his qui ſenſu patent primo tractabimus, quia diſcentibus eſt opportunius incipere a ſenſibus. Horum autem quidam & exterioribus, & interioribus corporis communes ſunt, vt febrea, & apoſtemata. Quidam vero ſuperficiei tantum. Et horum alij ab interioribus cauſis proueniunt, aut ab exterioribus. Iterum qui ab exterioribus, aut accidunt a corporibus inanimatis, vt a lapidibus, & huiuſmodi, aut ab animatis, vt a percuſſione ſcorpij, vel morſura, vel punctura. Idem in ſermone 6. Continuationis ſeparationum cauſa, quæ fit ab exterioribus, aut eſt aliquid incidens, vt enſis, aut diſrumpens, & duſiccans, vt motus fortis, aut incendens, vt ignis, & medicamen adurens, aut aliquid allidans, vt lapis, aut diſtendens, vt funis. Quæ vero ab interiorib. ſunt exterioribus aſſimilantur, aut enim eſt chimus groſſus illidēs, ſicut ab exteriorib. lapis, aut ventoſitas groſſa diſtēdens, quemadmodum, & funis, aut calidus ac putridus humor incendens, ſicut & ignis.

De Febre, & corporibus ad febrem diſpoſitis. Cap. II.

FEbris eſt morbus ex mala complexione calida communis omni corpori. Ideoque diffinitur eſſe calor extranaturalis a corde procedens, & per arterias ad omnes corporis partes miſſus, eiuſque nocens actionibus. Iſidorus vbi ſupra.

ſupra. Febris a feruore dicta eſt. Eſt enim abundantia caloris. Philoſ. Febris eſt calor innaturalis naturæ ſupergrediens curſum, a corde procedens in arterias, ſuoque lædens effectu. Auicenna enim canone. 4. Febris eſt calor extraneus in corde accenſus, & procedens ab eo mediantibus ſpiritu, & ſanguine, & per arterias in totum corpus, cuius inflammatio naturalibus operationibus nocet. Corpora vehementius ad febres præparata (ſicut quidam dixerunt) ſunt corpora calida, & humida, proptereaque cum humiditas caliditate fortior eſt. Et iſta quidẽ ſunt fœtidi ſudoris, & vrinæ, & egeſtionis. Corpora quoque calida, & ſicca præparata ſunt ad febres calidas, & incipiunt effimeræ prius, deinde feſtinant ad putredinem, & aduſtionẽ. Quandoque vero cadere faciunt in ethicam, & ſequuntur ea ambo, quæ æquantur in ſiccitate, & humiditate, dominaturq; caliditas & accidit febris vaporis calidi, deinde permotaior ad febrem amoris, poſtea corpora illa in quibus æquantur calor, & frigus, & multiplicatur humiditas. Iſtis quidem febres putredinis accidunt ſecundum plurimum incipientes. Corpora vero frigida, & humida, vel frigida, & ſicca, longinquiora ſunt a febribus, & proprie ab effimera. Senibus autem parum accidit febris valde accenſa, propter frigus complexionis, & paucitatem carnis eorum.

De Horis febrium. Cap. III.

HOræ vero febrium, ſicut & reliquarum ægritudinum ſunt principium, & augmentum, & ſtatus vltimos, & declinatio. Principium quidem eſt ex hora qua calor innatus prænocatur a materia in membro ſubmerſa, tam diu donec non appareat maturationi, aut diuerſitati eius contrariæ maturationi veſtigium. Sed quandoque principium occultatur, ſicut in ſyncope, & apoplexia, & epilenſia. Augmentum eſt hora in qua manifeſte mouetur innata caliditas ad reſiſtendum materiæ, & apparent ſigna digeſtionis aut ſigna digeſtioni contraria. Porro ſtatus eſt hora pugnæ, ſcilicet in qua vehemens pugna fit inter naturam & materiam, apparetque victoria vnius earum ſuper aliam. Huius ſpacium in habentibus paroxiſmos acutos eſt paroxiſmus vnus ter, & non cognoſcitur niſi per illũ, qui ſequitur ipſum: aut duo paroxiſmi, & cognoſcitur in tertio eius. Declinatio vero eſt hora, in qua calor innatus iam materiæ dominatur, ac vincit eam, & ſeparat congregationem eius, ſcilicet rei poſt rem, & tunc alleuiatur occulte caliditas, & expellitur ad extremitates, donec reſoluitur, & multotiens incraſſatur. Diuerſificatur autem ſtatus ægritudinum, nam valde acutarum longinquior ſtatus eſt, vſque ad quatuor dies, & febres effimeræ ſunt de hac ſumma. Verumtamẽ non numerantur acutæ, quia non ſunt de ægritudinibus habẽtibus timorem. Et ſequuntur eas febres acutæ, & ſunt illæ quarum ſtatus peruenit ad 14. dies, & quod eſt ſupra illud. Et plures quidem febrium complent principium, & augmentum, & ſtatum in paroxiſmo vno, aliqui quoque paroxiſmum faciunt declinandi, præterea quarundam febrium prolongatur augmentum, & quarundam declinatio.

De Cognitione horarum vniuerſalium, & particularium. Cap. IIII.

COgnitio quidem horarum ægritudinum vniuerſalium, aliquando eſt ex ſpecie ægritudinis. Nam ſpaſmus ſiccus, & epilenſia, & apoplexia, & ſquinantia ſunt ex acutis valde, tertiana vero pura, & cauſon, ex acutis non valde. Porro quartana, & paralyſis de macronoſiis, quandoque vero fit ex motu ægritudinis. Nam ſi paroxiſmi breues ſunt, ſignificant, quòd ſtatus propinquus eſt, ſicut eſt tertiana pura. Tempus enim paroxiſmorum eius eſt ex tribus horis, vſque ad quatuordecim. Si vero prolixi ſunt ſignificant, quòd materia groſſa eſt, & ſtatus longinquus, ſicut in tertiana non pura. Et ſi nõ fuerint illic paroxiſmi, immo materia eius fuerit acuta, ſicut ſynochi, tunc ægritudo erit acuta. Et ſi fuerint ſigna eius ſigna frigidæ groſſæ, aut decliuis ad groſſitudinem, tunc ægritudo erit non acuta. Et ſi remanſerit cum diſpoſitione ſua, tunc ægritudo non erit illius acuitatis. Et quandoque etiam eſt ex virtute cui velociter aduenit debilitas, quare eſt ægritudo acuta, quandoque etiam eſt ex ætate, vel tempore. Nam in tempore calido, & ætate calida, ſtatus ægritudinum feſtinat, in frigidis autem tardat, & ſimiliter eſt diſpoſitio regionum. Et ex pulſu, nam ſi eſt velox frequens, magnus, ægritudo eſt ad acuitatem decliuis, & ſi non, tunc non eſt acuta. Et ex rigore, nam ſi eſt prolixi ſpacii, tunc ægritudo eſt decliuis ad prolixitatem. Et ſi breuis eſt ſpacii tunc ad acuitatem tendit. Et quando nullo modo eſt rigor, tunc abbreuiatur eius extenſio. Quandoque autem eſt ex parte horarum paroxiſmorum, nam ſi procedant ſecundum anticeſſionem ſuperfluentem, ita vt vnus antecedat ſuperfluitatem alterius, tendens ad additionem, tunc ęgritudo erit in augmento. Si vero iam ſteterit anticeſſio ſuperfluitatis, tunc eſt ęgritudo in ſtatu ſeruans horam vnam. Si autem poſtponitur, tunc ægritudo eſt in declinatione. Denique cognoſcitur horarum diſpoſitio ex augmento accidentium febris in ſtatione, ac declinatione eorum, ex additione paroxiſmorum eius in longitudine, vel ex abbreuiatione ipſorũ. Quandoque etiam ex diſpoſitione euacuationum, vt ſudoris ac fluxus ventris, nam cum accidit in paroxiſmo aliquo ſudor aut ventris fluxus, & paroxiſmus ſecundus, qui eſt poſt ipſum eſt in ſimilitudine vehementię primi, & fortitudine eius, aut ſupra ipſam, tunc euacuatio eius eſt propter multitudinem, non propter fortitudinem, & ægritudo iudicatur longa. Et quandoque ex parte digeſtionis, & contrarii digeſtionis. Verbi gratia. Quando apparet ſputum cum digeſtione aliqua, aut vrina in qua eſt nubes aliqua, tunc eſt principium augmenti, deinde quando multiplicatur illud, apparet aũt contrarium eius, tunc eſt ſtatus. Et iterum quando apparet digeſtio, aut contrarium eius velociter ex ſputo aut nube, tunc ſcias, quòd ſtatus eſt ꝓpinquus. Et ſi tardatur tunc ſcias, quòd ſtatus eſt longinquus. Cognitio vero particularium horarum hæc eſt. Hora principii paroxiſmi eſt illa in qua coarctatur pulſus, & calor extremitatum fit plumbeus, & infrigidantur extrema, proptereque extremitas auris, & naſi, vſque ad horam in qua ſentitur ſparſio caliditatis. Et quandoque principio aſſociatur alteratio coloris, & pigritia, & anguſtia, & tarditas motuum, & profunditas ſomni, & mollificatio palpebrarum, & grauitas ſermonis, & horripilatio inter ſcapulas, & in dorſo, & quandoque fortis rigor, quandoque vero ſaltus curſus, & ſaltus temporum, & tinnitus aurium, & ſternutatio, vel commotio membrorum. Et vehementius quidem debilitatur virtus, propter debilitatem, quæ eſt in principio aut ſtatu. Et horæ augmenti medietas prima eſt hora in qua pulſus incipit apparere, & magnificari, & velox fieri, ſpargiturque calor in toto corpore ſecundum æqualitatem. Altera vero medietas eſt hora in qua non ceſſat hæc caliditas ſparſa cum ęqualitate augmenti. Hora vero ſtatus eſt illa in qua remanent caliditas ſparſa cum æqualitate, & accidẽtia cum diſpoſitione ſua, fitque pulſus maior, quam vnquam fuerit, & velocior ac frequentior. Hora porro declinationis eſt illa, in qua incipit ægritudo diminui, pulſuſque temperari, & æquari. Deinde vero illa in qua ſudare corpus incipit, & ad eradicationem perducit. Multotiens quidem apud mortem accidit diſpoſitio, quæ eſt ſicut declinatio, quaſi iam æger euaſit. Sed oportet vt pulſus cognoſcatur, vt magnificetur, aut fortis efficiatur. Scias etiam, quòd ægritudo prolongatur, aut propter materiæ multitudinem, aut propter eius groſſitiem, aut ꝓpter frigus eiuſdem. Ad hoc etiam iuuant quandoque tempus frigidum, & regio frigida, & ætas frigida, & debilitas innati caloris, & ſoliditas corporis.

De Speciebus febrium, & cauſis earum. Cap. V.

DIuiditur autem febris in ægritudinalem, & accidentalẽ. Ægritudinalis eſt illa inter quam, & cauſam ſuam, quæ non eſt ægritudo, non eſt medium, vt febris putredinis. Non enim putredo in ſeipſa eſt ægritudo, ſed cauſa ęgritudinis, id eſt febris abſque medio. Accidentalis eſt, quæ ex alia ęgritudine dependet, vt febris apoſtematis, & opilationis. Apoſtema nanque in ſeipſo eſt ægritudo, cui febris accidit, ipſumque ſequitur, & eo exiſtente exiſtit. Primo igitur de ęgritudinalibus dicamus, quoniam omnium, quæ ſunt in hominis corpore tria ſunt genera, ſcilicet membra, humores, ac ſpiritus continentia, & humiditas ipſa recondita, & ſpiritus, ac vapores effuſi. Membra quidem parietibus balnei humiditas autem aquæ, ſpiritus aeri eiuſdem comparantur. Itaque ſi accendatur febris in mẽbris radicalibus, accenſione prima, ſicut accendit aduſtio, verbi gratia, vt in parietibus balnei, aut per follem ferrarii, vel per ollam coci, tunc illud genus febris ethica nominatur. Si vero accendatur primo in humoribus, & deinde accendatur ex eis in membris, ſicut cum aqua calida in balneum effunditur, licet res eius cauſa illius accendũtur, tunc illud genus febris humoris appellatur. Porro ſi accendatur prius in ſpiritibus, & vaporibus, & inde accendatur in membris, & humoribus, ſicut accidit, vt ignis aerem balnei calefaciat, indeque ad aquam, & ad parietes balnei perueniat, tunc illud genus febris effimera vocatur, hæc enim in re ſubtili accenditur, quæ cum velocitate reſoluitur, raroque diem cũ nocte ſua pertranſit, niſi ad aliud

genus

genus febrium conuertatur. Actor. Ob hoc itaque febrium tria ſunt genera, quia non apparent niſi in materia. Materiæ vero corporis ſunt tres, ſcilicet ſpiritus, humores, & membra ſpiritualia. Si ergo calor extranaturalis infixus, & impreſſus harum alicui fuerit, calorem naturalem in igneum mutat, & calefacit eam, atque a corde per arterias, quas & calefacit, ad omnes partes corporis mittitur, ac per eas diſpergitur, ſicque febris æſtuat. Auicenna vbi ſupra. Hæc eſt diuiſio febrium, quaſi per differentias, alio quoque modo diuiduntur. Nam aliæ ſunt acutæ, aliæ vero non, aliæ chronicæ, aliæ nocturnæ, aliæ diurnæ, & de eis ſunt ſalubres recte, & de eis ſunt habentes accidentia horribilia, aliæ viciſſim dimittentes, aliæ inſeparabiles. Inſeparabilium autem aliæ quibus ſunt quietes, & remiſſiones, aliæ quibus intenſiones, aliæ aliis fortiores, aliæ ſunt ſibi ſimiles, aliæ frigidæ rigorem aut horripilationem habentes, aliæ quoque ſimplices, aliæ compoſitæ.

De Effimera, & cauſis, & ſignis eius. Cap. VI.

HAli vbi ſupra. Effimera febris eſt illa, quæ permanet in corpore vigintiquatuor horis, & quandoque peruenit vſque ad 48. vel. 72. Hæc fit ea cauſis manifeſtis quatuor modis. Primum genus eſt ex his, quæ ab exterioribus corpori occurrunt, eo quod aut illud calefaciunt ſiue actualiter, vt æſtus ſolis, ardor ignis, aer balnei: ſiue potentialiter vt balneum aquarum aluminis, vel ſulphuris: aut poros eius ſpiſſant, ſiue actualiter, vt aqua frigida, quæ ſuperfluitates fumoſas in corporis interiora recludit: aut potentialiter, vt aquæ lauacri aluminoſæ. Secundum eſt ex his, quæ ad interiora mittuntur, vt ſunt cibi, & medicamina. Tertium eſt ex motu immoderato, aut corporis, vt exercitio laborioſo, aut animæ, ſicut ira, triſtitia, cura. Quartum eſt ea paſſionibus, quæ fiant in membris manifeſtis, ex peracutis cauſis, vt eſt apoſtema calidum, quod fit in inguinibus ea pedum vulneribus, vnde calor ad vicina membra proſeitur, atque ab eis ad alia vſque ad cor, & inde per arterias ad omnia corporis membra tranſmittitur. Auicenna vbi ſupra. Febris effimera multas habet ſpecies, omnium autem ſpecierum effimeræ ſunt cauſæ primitiuæ calefacientes eſſentialiter, aut per accidens de ſumma occurrentium aſſumptorum. ſ. in cibo, & potu, & paſſionum corporearum, & animalium, & ex doloribus. & apoſtematibus apparentibus. Et ſunt de eis ex opilationibus, quarum cauſa non eſt primitiua, & non proueniunt cauſæ earum cum vehementia ſua ad hoc, vt pertranſeat illud, quod inflammat ſpiritum, alioquin in ethicam cadere facerent, vel in aliam ſpeciem febrium humorum. Cauſæ namque primitiuæ plerumque mouent antecedentea, quæ ſi mouerint eas ad putredinem erūt putredinis febres, febris iſta ſecundum plurimum in vno die recedit, raroque tertium diem pertranſit, alioquin æſtimatur permutari. Et intentio quidem permutationis eſt, quòd retentio caliditatis pertranſit ſpiritū, aut ad corpus, aut ad humorem. R. zi in lib. diuiſionis ægritudinum. Ex ſignis effimeræ ſunt, quòd ipſa accedit ab alteratione eueniente, ſicut vigiliis aut laboribus ſuperfluis, aut famæ, vel ſiti vehementi, aut aeris calore vel frigiditate, aut caſu, vel percuſſione aut aliquo huiuſmodi, nec alteratur ex ea multū vrinæ color, nec pulſus velox eſt aut frequens vehementer, nec lingua vehementis aſperitatis, & ſiccitatis. Idem in Almanſore. 80. parte. Effimera ſemel tantum inuadit, cuius propria ſignificatio eſt, quòd nec cum tremore, nec cum horripilatione incedit, & quòd cum aliqua præter naturam cauſa præcedit, ut multus calor, aut ira, vel ſolicitudo, vini puri vel multi potatio, ciborum groſſorum repletio, vel aliquid huiuſmodi, Vrina quoque in hac ægritudine nec in colore, nec in ſubſtantia, nec in odore multum ab eo, quod conſueuerat mutatur. Calor etiā cum corpus ægri tangitur, nec multus, nec pungitiuus ſentitur, febris hæc non multum mala eſt. Quandoque tamen cum in huius curatione error contingit, in alias febres malas tranſit. Cum autem minui incipit ægritudo, ſudoris prouenit multitudo, vel ſaltem humectatio, & reſudatio, poſtea vero perfectè ſudatur.

De Febribus humoris ſiue putridis. Cap. VII.

HAli vbi ſupra. Putridæ febres ex quatuor humorum putredine fiunt, humores enim ſi putruerint incaleſcunt, Indeque membrum illud calefit, in quo putrefactio fit, ab eo vnoque membrum illi contiguum, ſicque membra calefiunt hæc poſt illa, donec perueniatur ad cor, a quo procedit ad arterias, & in omne corpus per illas. Putreſcunt autem humores. v. de cauſis, quæ ſunt humoris multa quantitas, eiuſque groſſicies, & eius viſcoſitas. Opilatio quoque quæ ab eo fit, & anhelitus priuatio, quæ ex ipſa opilatione contingit, humor namque ſi priuetur anhelitu putreſcit, ſicut fieri videmus in exteriori humiditate quando priuatur aere. Auicenna. vbi ſupra. Putredo quidem accidit, aut propter malam cibum, quando præparatus eſt vt putrefiat illud, quod ab eo generatur propter ſubſtantiæ ſuæ malitiam, aut quia velociter recipit corruptionem, quamuis ſit bonæ ſubſtantiæ, ſicut lac, aut quia res aquoſa eſt, & mali nutrimenti, cuius aquoſitatem recipit ſanguis, vt eſt illud quod generatur a fructibus tardis humidis valde, aut ex illis, quæ non conuertuntur ad ſanguinem bonum. Imo remanet humor malus frigidus, quem abhorret calor innatus, eique ſuccedit crudus, vt eſt ille qui generatur ex cucumere, ac citrolo, ac piris, & ſimilibus, aut etiam propter malitiam artificii eius, aut horam, aut ordinem ipſius, aut propter opilationem prohibentem reſpirationem, & euentationē, aut propter complexionem corporis malam, quando non poteſt digeſtionem facere bonam, Virtutes ſiquidem non operātur in cibo, & humores propter priuationem reſpirationis, & ob hoc dimittunt eum crudum, Et huiuſmodi quidem complexio, aut generat humorem malum, aut corrumpit illud, qđ generat propter abbreuiationem ſuam in digeſtione, quia mouet eam motu pigro, aut etiam propter diſpoſitiones extrinſecas, ea aeribus malis, vt eſt aer peſtilentiæ, vel lacunarum, & quandoque congregatur ita eit numerus rerum plurimus. Et plurimum autem cauſatum putredinis eſt, aut propter multitudinem humoris, aut propter ſuam groſſiciem, aut propter ſui viſcoſitatem.

De Speciebus earum. Cap. VIII.

HVmor itaque recipiens putredinem, aut eſt ſanguis talis vt euaporet ab eo vapor ſubtilis, aut flegma tale vnde procedat vapor ſpiſſus, aut colera talis, vt egrediatur ab eo vapor fumoſus, valde ſubtilis, aut melancolia talis, vt euaporet ab ea vapor fumoſus, ſpiſſus, pulueruIentus, Putredo quidem coleræ facit tertianam. Putredo ſanguinis continuam, Putredo melancoliæ quartanam, & quæ curſum eius ſequuntur. Putredo flegmatis, vt multum quotidianam, & quæ curſum eius imitatur. Hali vbi ſupra. Febrium putredinis ſpecies ſunt plures, aliæ namque ſunt ſimplices, aliæ vero compoſitę. Simplicium autem, quæ & purę ſunt, quatuor ſunt ſpecies, ex humorum numero. Prima eſt febris continua, quam ſynochum dicunt, hæc ex putredine ſanguinis fit, & eſt moleſta, quoniā ægrotus in ea non quieſcit. Secunda eſt tertiana ex putredine coleræ rubeę. Et hæc eſt ſalubris, quia diem vnum habet quietis, eius autem acceſſio breuis eſt, quoniam ex quo mouetur ſubtilis materia citę maturationis eſt, facilisque diſſolutionis. Tertia eſt quartana ex colerę nigrę putrefactione, hęc quoque ſalubris eſt, quia per biduum quieſcit, prolixa vero quoniam humor ex quo fit groſſus eſt, & tarde maturitatis, difficiliſque diſſolutionis. Quarta eſt quotidiana ex putrido flegmate æſtuans. Hæc quidem moleſta eſt, quia ſingulis diebus accenditur, longa quoque propter humoris groſſiciem, & viſcoſitatē, ob quam non cito maturatur, nec diſſoluitur.

De Subdiuiſionibus earundem quatuor ſpecierum. Cap. IX.

HArum itidem quatuor ſpecierum vnaquęque ſubdiuiditur. Illa ſi quidem quæ ex ſanguine tumultuat tres habet ſpecies. Alia namque a principiis vſque ad finem in habitudine vna conſiſtit, & ęqualis dicitur, hęc quidē fit, quoniam tantum ſanguinis conſumitur, quantum & putreſcit. Alia vero a principio debilis incipit, nec vſque in finem augeri deſinit, tanque fortis eſt ac difficillima, & vocatur augmentata, hæc quoque fit cum amplius ex ſanguine, quàm ſiaiatur putreſcit, Tertia porro in principio difficilis eſt, & grauis, deinde ſemper imminuitur, & in fine deficit, hæc appellatur imminuta, tuncque fit quando quod ſiuitur, ſanguinis amplius eſt, quàm quod putreſcit. Quę autem ex aliorum trium humorū putredine ſunt, ſingulę bipartitæ ſunt. Alia namque continua eſt, quæ non diuiditur, alia vero interpolata, quę quibuſdam vt dictum eſt temporibus accenditur. Humores namque, qui ſunt intra venas ſi putreſiant, faciunt febres continuas, Qui vero extra putreſiunt faciunt interpolatas. Ob hoc ergo continua eſt illa, quæ ex ſanguine putrido efficitur, quia ſanguis ſemper in venis ac vaſis, ideſt arteriis includitur: vnde & ſi etiam pars eius putreſcat, in totum diffunditur, eiuſque calore totum ęqualiter vritur, nec febris deſiſtit, donec totum, quod putruerat finia.

uenerat finiatur, aut certe mutaretur, aut reformetur. Quæ autem ex aliis humoribus naſcitur, ideo quandoque continuatur, quia cum intra vaſa & venas humor putruerit, diſſolui, & euacuari prohibetur, propter corporis denſitatem atque ſoliditatem. Itaque poſt accenſionis primæ inminutionem ſuperſunt caloris reliquiæ, quæ durant vſque ad ſecundam, ſic & ſecundæ vſque ad tertiam, ita quòd accenſionibus continuitatis efficitur continua febris. Si autem extra vaſa, & venas humores putreſiant cum acceſſionibus, periodicas febres generãt, humor namque qui putreſit non aduritur vno tempore, ſed paulatim in locis quibus putreſcit, eiuſque congregatio inter duas accenſiones fit.

Item de cauſis interpolationis, & continuitatis earum ſecundum Auicennam. Cap. X.

Colera, & flegma, & melancolia quandoque putreſiunt intra, & quandoque extra. Quando quidem putreſiunt extra, & non eſt alia cauſa, neque putredo in apoſtemate intrinſeco, quod det cordi putredinem continuam, tunc periodos faciunt, & accidunt quidem, & eradicantur. Flegmatica tamen non eradicatur, quia ſunt ibi reliquiæ occultæ. Quãdo vero putreſiunt intra, tunc faciunt adherentiam febris aſſiduæ, & inſeparabilis, aliquando tamen eſt ei vehementia per quam proximus eius cognoſcitur, Itaque quandoque putredo eſt intrinſeca dominans ſuper omnes venas, aut ſuper plurimã eius, quod ſequitur cor, ex eis non ſunt forſitan additiones, & diminutiones apparentes. Quando vero eſt ſecundum contrarium illius, apparent manifeſtæ alterationes. Ob hoc autem febris extrinſecæ putredinis eradicatur & redit, quoniam in tẽpore paroxiſmi putredo materiei ſuperuenit, & eius humiditates finit, ex quibus pendebat caliditas, & reſoluuntur & egrediuntur e corpore, quia non ſunt in venis retentæ, remanetque cineritas, & terreſtreitas ipſius, quæ non ſunt vehiculum febris, & caliditatis. Itaque quando iam non remanet caliditas in humore per putredinem aduſto, deſtruitur febris vſque quo alia vice aggregetur ad locum putredinis, & cum remanſerãt in ea reliquiæ caliditatis ea putredine prima, quamuis materia non remaneat, aut propter inuentionem cauſæ primæ putrefactionis in materia prima, inflammatur in materia ſecunda ſecundum ſemitam putrefactionis. Res enim putredinis reuoluitur ſecundum inuentionem caliditatis non deficientis, putrefacientis, & reſoluentis, ac cinerem facientis, & pertranſeuntis ad vicinum, donec abſcidat terminum, ſiuiatque materiam, nec aliud vicinum inueniat, ſed remaneat febris expectans aliam materiam, vt attrahat ad locum ſuum. Cum autem putredo eſt intra venas, tunc accidit vt reſolutio completa ſit difficilis, nec reuoluitur putredo propter continuitatem, quæ eſt in quibuſdam venis cum aliis, & putreſcit omnis res, quæ vicina eſt ei, deinde reuoluitur ad vicinum aliud. Et itemm illud, quod comprehenſum eſt in venis, vehementiora eſt continuationis ad cor. Determinata quidem ſunt febres inſeparabiles, in quibus putredo eſt intra venas, quã illæ quæ eradicantur, in quibus eſt putredo in toto corpore, aut in partibus corporis. Hali vbi ſupra. Accidit quoque ſanguini extra vaſa, venaſque putreſcere, & febrem continuam generare. Quod tunc fit cum ex ea multa quantitas in aliquo membro congregatur, apoſtemaque facit, & oppilationis cauſa, quæ accidit ex apoſtemate, putreſcit. Putredinis quoque cauſa calefit, & apoſtematicum membrum calefacit, eiuſque calor per conſimilitatem defertur a membris ad membra, per arterias, quæ ad illud membrum porriguntur, donec ad cor veniatur, indeque per arterias in omnia corporis membra mittitur, nec deſiſtit hæc febris, donec apoſtema maturatum euacuetur. His ergo de cauſis, aliæ febrium continuæ ſunt, aliæ circulares.

De Febre acuta, & continua. Cap. XI.

Razi in Almanſore. 10. parte. Synochus eſt febris, quæ ſaniatica dicitur, hæc quidem ſine tremore, & horripilatione accidit, cum calore tamen incipit, & cum ea eſt in facie, & in oculis, & auribus, naribuſque rubedo, & æſtuatio, & incendium, forte & inſpiratio magna ac ſpiſſa. Hanc febrem priuſquam accedat, hæc ſigna præcedunt in corpore, ſcilicet grauitas, & extenſio, pigritiaque, & quaſi laſſitudo, & in ſomno ſuperfluitas ac ſtupor, & in capite grauitas, præcipueque in fronte, & temporibus. Venæ quoque inflantur, & quidem tumidæ videntur, & pruritus in naribus, oculiſque ſentitur: Accidit autem hęc febris iuuenibus, corpora bonæ habitudinis habentibus, & hoc qui ex carne, & confectionibus, & ea mellis multum comedere, multumque bibere conſueuerunt. Contingit autem ſæpius in hyeme, & vere, pulſuſque magnus ac ſpiſſus in ea ſentitur, & vrina rubea ac ſpiſſa. Actor. Synochus eſt febris ſanguinea, vt dictum eſt ſupra, quæ & continua. Itaque febrium continuarum quatuor ſunt ſpecies, ſecundum quatuor genera humorum. Alia enim fit ex ſanguine, & dicitur ſynochus, vel ſynoche. Alia ex flegmate, & dicitur quotidiana continua. Alia ex colera rubea, & dicitur cauſon, vel tertiana continua. Alia ex melancolia, & dicitur quartana continua. Auicenna vbi ſupra. Illa vero, quæ ex putredine ſanguinis eſt continua, inſeparabilis, eiuſque calor plurimus cum lenitate non in mordicatione colericæ, quandoque peruenit ad ſtatũ in quatuor diebus. Razi vbi ſupra. Tertiana quoque, quartana & quotidiana plerunque fortaſſe non ceſſant, ſed continuæ permanent. In hora tamen acceſſionis fortiores fiunt, & poſtea reprimuntur, non tamen ità ſeparantur, vt corpus ab eis omnino liberetur, Accidentia quidem iſtarum febrium eadem ſunt, quæ & prædictarum, excepto, quòd non incipiunt cum tremore, nec eſt cum eis ſudor in toto corpore niſi cũ recedũt. Materia tamen earum eſt etiam materia illarum, ſed eſt in quantitate maior, & in qualitate deterior.

De Febre quotidiana. Cap. XII.

Febris quotidiana, quæ & flegmatica dicitur, cum horripilatione, & paruo frigore in coſtis, & extremitatibus incipit. Tempus quoque frigoris in corpore prolixum fit, & vrina calefit. Nec ad ardorem cito ſicut tertiana procedit, Immo etiã cum prolixitate, & labore, & plerunque quidem calefit, & iterum infrigidatur. poſt hæc iterum calefit. Quod poſtquam multotiens factum fuerit, manifeſtatur calor, & æqualis in toto corpore fit. Qui cum incipit per totum corpus ſpargi, non eſt fortis, neque purus, & in ægri corpore non eſt incendium, neque punctio, ſicut in tertiana, & cauſonide, nec ſitis eſt cum ea, nec vehemens inſpiratio, & ſi cum ea vomitus affuerit, aut ventris ſolutio, humores albi, puriqque flegmatici egeruntur, aut cũ pauca colera rubea faciem etiam aliquantulum in hac febre tumere videmus, & corpus macreſcit, & virtus appetitiua deprimitur. Pulſus autem multominus velox ac ſpiſſus, quàm in tertiana inuenitur, & præter hæc eſt diuerſus. Vrina vero alba eſt, & ſubtilis, aut rubea, & ſpiſſa, ac turbida. Hæc febris quotidie inuadit, in qua tempus moleſtationis tempore interpolationis prolixius exiſtit. Accidit autem ſæpius pueris, mulieribus, & eunuchis, & humida corpora habentibus, eiſque qui multum comedunt, & parum euacuantur, & parum exercitantur, in tẽporibus quoque & regionibus frigidis, & humidis. Idem in II. diuiſionũ. Febris flegmatica periodica eſt, cum horripilatione longi temporis, & omni die paroxiſmum facit, nec vehementer inflammatur quando calefit, & eſt humiditas in ore vomituſque flegmatis, & cætera, quæ prædicta ſunt. Flegmaticæ quoque continuæ ſunt eadem omnia ſigna, niſi quòd horripilatio non eſt cum ea, ſed loco eius in corpore caliditas eſt addita. Sudor quoque fortaſſe non eſt in ea, niſi cum totaliter ſeparatur. Rarum eſt autem vt cum ſudore ſeparetur, immo pleruſque huius febris receſſio, flegmaticæ quoque periodicæ, & vtriuſque quartanæ, omniumque febrium prolixarum, & tardarum eſt abſque criſi, ſed cum reſolutione alicuius rei poſt aliam. Si autem eſt aliquando in diſpoſitione, tunc fit cum vomitu ventriſque ſolutione. Auicenna vbi ſupra. Flegmatica quidem faciens acceſſionem omni die lenis caliditatis eſt, cõparatione ad colericam, longa vero propter materiei viſcoſitatem, & frigus eius malitudinem. Eſt autem magni timoris, quia paruum habet ſpatium interpolationis. & quietis, & quoniam aſſociatur corruptioni, atque debilitati in ore ſtomachi.

De Febre tertiana. Cap. XIII.

Febris autem, quæ eſt ex putredine coleræ, motus eſt tertianus, niſi ſit ſpecies eius, quæ dicitur aduſta, cuius motus eſt occultus valde, & eſt ſicut inſeparabilis conclu ſa. Tertiana quidem pura eſt acuta propter materiæ ſubtilitatem, eiuſque caliditas eſt magna mordicatiua propter coleræ fortitudinem, ſed eſt ſalus ſecura, quia colera leuis eſt ſuper naturam, & quoniam ipſa facit quietem. Tertiana vero non pura longioris eſt ſpacii, quàm pura. Et pura quidem non tranſit. 7. periodos, niſi per errorem, continua vero quandoque conſumitur. Item Razi in Almanſore. 10. parte. Febris tertianæ principium accidit cum forti tremore, & pauco frigore, ſicut pes cũ obſtupeſcit, ſed non diu perſeuerat, ſicut in aliis febribus fit,

quia

quia corpus cito calefit, & hoc vehementer, pleromque vero ex ea ſuperuenit nauſea, & æſtuatio, ac vomitus coleræ rubeæ. Venter etiam quandoque ſoluitur, & colera rubea egreditur. In huius febris fine, pulſus inuenitur magnus, & velox, ac ſpiſſus, ſed tamen æqualis. Vrina quoque in colore eſt ignea, ſed ſecundum ſubſtantiam non eſt ſpiſſa, habet tamen odorem malum ex putrefactione. Hæc autem febris euenit ſæpius complexionem calidam, & ſiccam habentibus, & his qui multum laborem, aut vigilias, aut ieiunium perpeſſi ſunt, aut ex cibis calidis nutrimentum ſumpſerunt, & vinum forte vetuſque biburit, & ſi regiones, & tempora in calore diſtemperata ſunt. Hæc præterea febris vltra. 12. horas ægrum non infeſtat, immo frequentes in paucioribus remouetur paroxiſmus. Cumque acceſſionis hora aduenerit, cum ſudore remouetur, & pulſus ab ea mundificatur. Cauſon quoque febris eſt ex genere tertianæ ſed ea fortior, & maioris incendii. Vna quidam die validior, & alia minus valida fit, a corpore tamen non ſeparatur, nec horripilatio cum ea accidit, neque ſudor, niſi cum recedit. Alia vero tertianæ accidentia ſunt cum illa, vehementiora tamen ac firmiora, lingua præterea, & labia citrina fiunt ac nigra, & abſque dubio aſpera, etiam ſi febris fuerit valde fortis. Idem in lib. diuiſionum. Febris tertianæ ſigna ſunt, quòd incipit cum horripilatione ſimilitudinis punctura, nec eſt frigus eius dominans, ſed ad calefactionem declinans, eiuſque feſtinat inflammatio, & ideo magnificatur pulſus anhelitus, fitque vehemens inquietudo, & æſtus. & ſitis, & anguſtia. Quãdoque etiam accidit alienatio, & coleræ vomitus, & egeſtio. Et hæc quidam febris plurimum in quarto periodo ſtat, & quandoque in eo ſeparatur. Ad plurimum autem vſque ad ſeptimum extenditur, nam quæ periodos. 7. pertranſit, non eſt tertiana ſimplex, & pura, ſed compoſita, in qua flegmatis eſt commixtio. Tertianæ vero inſeparabilis, id eſt continuæ ſigna, ſunt omnia ſigna tertianæ, præter horripilationem, & ſudorem, non. n. eſt cum ea niſi quando eſt cryſis. Caliditas autem, & alienatio vehementiores in ea ſunt, & malignior eſt, & deterior. Quando autem alba, melior eſt ac lenior. Quando vero citrina, media eſt in malitia. Differentia inter febrem tertianam continuam, & illam, quæ ex ſanguine fit, eſt quòd iſta fortior fit in tertio, nec ſunt cum ea rubedo ſuperflua, & extenſio in corpore, & diſpoſitio ſimilis aſinati, & anhelitus conſtrictio, quæ ſcilicet accidentia ſunt in febre ſanguinea.

De Febre quartana. Cap. XIIII.

IDem in Almanſore. Febris quartana incipit cum tremore adeo vehementi, vt dentes adinuicem conſtringi faciat, & concuti, nec eſt talis tremor in aliis febribus. In ea etiam quoque & oſſa dolent, & grauitatem habent. Febris hæc quando calefit, & accenditur, valde calidior eſt, quàm flegmatica, non tamen ad calorem tertianæ peruenit, nec in ea tanta ſitis, nec tanta acceſſio nec tantus dolor capitis, nec tantum alienationis inuenitur, quantum in tertiana. Pulſus in hac febre ex paruitate, & debilitate varietate quoque, & tarditate ad mirabilem peruenit diſpoſitionem. Vrina vero alba, & ſubtilis apparet, aut rubedini attinet, plerumque autem eſt clara valde, & cruda, aut groſſa, & nigra, aut rubea, febris hæc poſt longas febres quarum interpolationes paucæ fuerunt ſepius contingere conſueuit, & in autumno, & in fine æſtatis, & ſiccas habentibus complexiones. Idem in libro diuiſionum. Quartanæ periodicæ ſignum eſt horripilatio vehemens ac difficilis, oſſium profunditatem contingens. In huius principio valde debilitatus pulſus, & hoc eſt proprium ſignum ipſius. Licet enim in omnium etiam aliarum febrium inceptione pulſus minoretur, non tamen ſicut in hac, quæ plurimum quidem accidit poſt febres alias, cum earum paroxiſmi permiſcentur. In inceptione vero raro accidit, aut plurimum melancolicis, & habentibus ſplenes groſſos. Huius caliditas eſt infra tertianæ caliditatem, ſed in ſiccitate & aſperitate non eſt infra illam. Quartanæ quoque continuæ ſigna ſunt eadem, quæ periodicæ, niſi quia caret horripilatione, & in quarto quidem fortis eſt, in aliis autem diebus tepeſcit, ſed huius euentus rarus eſt. Auicenna vbi ſupra. Quartana porro non acuta eſt propter frigus materiei, longa vero eſt propter illud, ſed non eſt in ea timor, quia facit quietem ſpacio longo, & quia non eſt talis acuitatis, quam ſequantur accidentia vehementia. Quartana quidem, & tertiana aſſidua, & interpolata conſumuntur per vomitum, & ſolutionem ventris, aut ſudorem, aut vrinæ prouocationem. Interpolata vero per huiuſmodi conſumitur, & per fluxum ſanguinis narium. Principium quidem prolon-

gatur in tertiana, ſtatus in concluſa, & declinatio in incenſiua ſtatus, & declinatio in continua, & in quotidiana integræ eradicationis.

De Cauſis varietatis periodorum in febribus interpolatis. Cap. XV.

CAuſæ vero varietatis periodorum in febribus circularibus ſunt tres. Prima eſt velocitas congregationis humoris, qui putreſcit, & eius mora. Secunda eſt facilitas putrefactionis eiuſdem, & difficultas. Tertia eſt euacuationis eius accelaratio, & mora. Flegma namque febrem excitat, quæ ſingulis diebus accenditur, eo quòd ad putrefactionis locum cito conueniat ſuæ quantitatis in corpore multitudine, & putrefactionis acceleratione, humiditatis cauſa, euacuationiſque mora propter ſuam viſcoſitatem. Colera vero nigra febrem facit, quæ vno die accenditur, & duobus non, eo quòd tarde adunetur, propter quantitatis ſuæ paucitatem, Difficile vero putreſcit propter ſuam frigiditatem, & ſiccitatem, celeris autem euacuationis eſt, quia minime viſcoſa eſt. Porro colera rubea febrem generat, quæ quieſcit die vna, quoniam inter flegma, & colera nigra eſt media, in habitudinibus quas diximus. Minoris enim quantitatis eſt, quàm flegma, maioris autem, quã nigra. Flegmate quoque ſiccior, & nigra humidior, vtraque vero in ſubſtantia ſubtilior. His ergo de cauſis periodicarum febrium circuitus diuerſi videntur.

De Cauſis abbreuiationis, & prolongationis paroxiſmorum. Cap. XVI.

HIs etiam eiſdem de cauſis prolixitas acceſſionum variatur. Quotidiana namque ex maiori parte acceſſionem extendit horis decem & octo propter flegmatis craſſitiem, & viſcoſitatem, quia non cito diſſoluitur. Quartana vero ut in pluribus. vigintiquatuor propter humoris craſſitiem, & viſcoſitatem, quia non cito putreſcit, & cum putruerit non cito diſſoluitur, quia lapidis, & ferri ſimilitudinem gerit, in quibus ignis non poteſt velociter operari. Cumque fuerit in eis operatus, non velociter extinguuntur, aut refrigerantur. Tertiana denique pura, duodecim horas feruet, ſecundum ampliorem partem, propter humoris aquoſi ſubtilitatem, & viſcoſitatis paucitatem. Vnde & velociter putreſcit, & velocius euacuatur per ſudorem. Eſt autem & cuiuſque febris tempus acceſſionis, aliquando quidem longius, aliquando vero minus, tribus de cauſis. Prima eſt humoris cauſa quando groſſior eſt, & viſcoſior, atque frigidior, erit & febris longior. Quando vero minor eſt, & ſubtilior, & calidior, ac minus viſcoſus, fit febris breuior. Secunda eſt virtus infirmi, quæ ſi robuſta fuerit ad humorem depellendum, ac per ſudorem educendum, erit acceſſio breuior, ſi vero debilis, acceſſio quoque prolixior. Tertia eſt habitudo corporis, nam ſi corpus rarum ſit & poroſum, acceſſio breuior efficitur, quoniam humor facile celeriterque diſſoluitur, ſi vero ſpiſſum ſit, & conſtipatum poriſque ſtrictis, ſit acceſſio longior. Cum autem omnes abbreuiationis cauſæ ſimul adunantur fit breuiſſima, cum vero econtrario longiſſima. Cum igitur acceſſio breuis eſt, febricitans ab vna vſque ad aliam quieſcit a calore, cum autem prolixior eſt non mundatur a febre, donec ſecunda ſuperueniat: nec ei quies inter vtraſque fit, intantum vt huiuſmodi febris continua ſimilis ſit. Auicenna vbi ſupra. Periodi febrium prolongantur aliquando propter materiæ multitudinem, aut eius viſcoſitatem, aut craſſitudinem, aut quietem, aut propter ſenſus debilitatem, aut propter pororum ſpiſſitudinem, ob quam non reſoluitur humor. Abbreuiantur etiam quandoque propter prædictorum cõtraria. Item paroxiſmi quidam tardantur, quia materia pauca eſt, aut tarde mouetur ad mineram putredinis propter groſſitudinem ſuam, ſicut eſt materia quartanæ. Quidam vero feſtinant, quia materia multa eſt, ſicut flegma vitreum, ac ſubtilis ſicut colera.

De inordinatione, vel mutatione periodorum, & febre erratica. Cap. XVII.

ILlæ quidem febres, quibus paroxiſmi ſunt eradicationis, & temporis, quandoque dimittunt ordinem ſuum pro-

pter diuerſitatem materierum, in multitudine, & paucitate, groſſitudine quoque & tenuitate, & propter diuerſitatem in genere, quia materiæ quædam permutantur, & fiunt de genere materiæ alterius, & quandoque fit ex malicia regiminis ægri, vel propter debilitatem eius, aut propter multitudinem ſenſus eius. Hali vbi ſupra. Sciendum quoque quòd periodicatum febrium circuitus ſemper in ordinatione ſui ſtabilis fit, nec ab ordine propoſito deſiſtit, quamdiu putridus humor ſuperfuerit, ſi non ab habitudine ſua mutetur, & ſi non alius humoris ſpecies illi miſceatur, & circa infirmi regimen non peccatur. E contra vero, ſi humor putridus ab habitudine ſua in aliam ſpeciem alteretur, vt cum ſanguis adaſtus putreſcit, quod in eo ſubtile eſt mutatur in coleram rubeam, & quod groſſum in nigram. Cum autem alius alii putridus humor miſcetur, aut etiam alius humor putreſcit, febrem quandoque ſecundum naturam ſuam facit. Sed & ſi æger malo regimine vtatur, hinc in eius corpore mali generantur humores, & iuxta naturam variam ſenſuſque varias faciunt febres. His omnibus circuitus febrium ordinatio corrumpitur, vt aut tempus ſuum feſtinet, aut alii fiant circuitus, quàm qui fuerunt, & fit in eis diminutio, & augmentum iuxta quantitatem humorum, & actionum ipſorum. Razi in Almen. Sunt autem, & febres quædam cõmiſtæ, vel erraticæ, quæ ſcilicet de quinto in quintum diem, vel de ſexto in ſextum accidunt, quædam vero mixtæ, quæ certos paroxiſmos non obſeruant. Et hæ fiunt aut propter apoſtema, quod in aliquibus membrorũ fit, præcipueque in renibus, aut quia in quartanam tranſitus fiet. Idem in libro diuiſionum. Raro quidem euenit paroxiſmus febris quartum pertranſiens, & huiuſmodi febres omnino fiunt ex humoribus groſſis, earumque cura eſt ſicut quartanæ.

De Febribus compoſitis. Cap. XVIII.

AVicenna vbi ſupra. Quandoque vero componuntur febres quædam putredinis tali compoſitione, quæ fiant in forma inſeparabiles. Verbi gratia: Quando incipit humor putreſieri in loco, eique ſuperuadit putredo, putreſcit tota & ab ea conſumitur. Deinde vero incipit humor de genere eius, vel non de genere eius putreſieri, & obuiat ſecundus paroxiſmus tempori eradicationis primi, deinde res ita continuatur. Præterea componuntur febres putredinis, & aliis modis, qui diſtinguendi ſunt in capitulis ſuis. Razi vbi ſupra. Plerumque duæ febres, aut tres ægro ſuperueniunt, quæ & quandoque vnius generis ſunt, vt tertiana vel flegmatica cum ethica. Sæpe autem vna ex eis continua, & alia interpolata. Sæpe vero acceſſionum principia vicinantur, vt in vna hora ſint, & ſæpe elongantur. Quapropter ordo periodorum ipſarum confunditur, & accidentia ita commiſcentur, vt cognoſci non poſſint vt ab eo, qui cognoſcendi ſpecies ſimplicium adeptus eſt vſum. Ideoque genus febris non ſolum ex interpolatione ſua ſciri debet, ſed ex propriis accidentibus ipſam concomitãtibus. Contingit enim duas tertianas habentem, quotidie pati interpolationem. Vnde ſi hoc non niſi ex interpolatione cognoſcatur, flegmatica eſſe iudicabitur, cum ſi ſecundum hoc regimen adhibitum fuerit, æger necabitur. Vniuerſaliter autem curatio febrium compoſitarum debet eſſe compoſita ex curis ſimplicium. Et commixtio duarum curationum debet fieri ſecundum commixtionem duarum febrium. Plerumque tamen ad vnam illarum curandam intendere oportet, eo quòd ipſa magis timenda eſt. Idem in libro diuiſionum. Species febrium cõpoſitarum plures valde ſunt, & modi compoſitionis earum proximi, paroxiſmos quaſi febris ſimplicis accidere faciunt. Ideo non ex periodis, ſed ex accidentibus propriis iudicandæ ſunt. Nam ex duarum tertianarum compoſitione fit paroxiſmus omni die, & hic eſt periodus flegmaticæ. Sed cum videris omni die paroxiſmum cum accidentibus tertianæ, ſcias quòd tertianæ ſunt duæ. Plures autem febres accidentes compoſitæ ſunt illæ, quę fiunt ex colera, & flegmate, & iſtę prolixę ſunt, & malę, quarum ſigna permixta ſunt ex ſignis tertianę, & quotidianę. Erit igitur in vno die calida propter vehementiam inflammationis, & in alio pigra, & ſepulta, debiliſque caliditatis, & prolixę eleuationis, quæ nec forſitan niſi cũ labore calefacit, & in ea horripilatio poſt calefactionem ſemel aut bis iteratur. Cum hac febre facies inflatur, viſcera corrumpuntur, & debilitantur, ſtomachus & epar infrigidantur.

De Signis vniuerſalibus febrium putridarum. Cap. XIX.

IGitur putridæ febris genera ſunt inſeparabilis, & continua, de quibus ſunt tertiana, quartana, & flegmatica, ſynocha, cauſon, & compoſita, & febris apoſtematum. Hæ ſine alteratione corpori ex cauſis extrinſecis adueniente incipiunt, quæ in ephimera dictæ ſunt, & in his omnibus eſt horripilatio per tremorem, niſi in ſynocha, & quibuſdam febribus apoſtematum, earumque omnium fortior eſt caliditas, quàm ephimeræ pulſus etiam, & anhelitus vehementioris alterationis, vnicuique tamen earum propria ſigna ſunt. Auicen. vbi ſupra. Pulſus enim diuerſificatur, & diſpoſitiones in febribus putredinis ſecundum diuerſitatem earum in generibus ſuis, & ſecundum diuerſitatem ſpeciei virtus earum in vehementia, & debilitate. In fortitudine quoque accidentium, & debilitate eorum. Quandoque accidit ei durities, aut propter apoſtema calidum vehementis extenſionis. Aut propter apoſtema calidum in mẽbro duro. Aut propter vehementiam ſiccitatis. Aut cum dominatur frigus in principiis. Quandoque vero fit lenis propter materiam humidam, lenem, flegmaticam, & ſanguineam. Aut propter apoſtema, quod eſt in membro leni, ſicut eſt illud quod eſt in apate, & perypleumonia, & litargia. Aut propter humiditatem cum expectatur, quando vult vt ſudet. In principio quidem paroxiſmorum fit pulſus debilis coarctatus, propter adactum virtutis ſuper materiam, & occupationem eius in mundando, & euentando. Paroxiſmi quidem qui eradicantur, incipiunt ſecundum plurimum cum horripilatione aut frigore, vel rigore. Et hoc aut propter frigus humoris, aut propter quod lacertos mordicat humor. Aut propter profundationem caliditatis ad interiora, tendentis ad partem materiei. Aut propter debilitatem virtutis. Aut propter frigus aeris. Reſoluuntur autem cum ſudore, quia caliditas putrefaciens reſoluit humiditatem remanentem quæ cinereitas. Cum ergo fit humiditas illa non obſeſſa in venis, facilis fit eius expulſio per ſudorem in poris. Paroxiſmi vero inſeparabiles minuuntur, & non eradicantur per ſudorem, nec incipiunt cum frigore, niſi propter debilitatem virtutis. Aut propter profundationem innati caloris, tunc enim extremitates infrigidantur. In quibuſdam autem febribus frigus, & horripilatio componuntur, quia materia, quæ putreſcit, compoſita eſt ex frigido, & mordicatiuo. Hali vbi ſupra. Signa itaque febris putridæ generalia quædam ex acceſſionũ temporibus ſumuntur, vt quòd debiles incipiunt, deinde roborantur, & difficiles fiunt. Cumque quieuerit acceſſio, caloris reliquiæ corpori ſuperſunt, nec perfecte auferuntur. Quædam autem ex caloris ſubſtantia, quòd ſcilicet earum calor pungẽs eſt, & inflans, & eius inflatio tanquam ignis flamma. Quædam etiam ex conſequentibus febrem, quòd ſcilicet eas rigor, & horror in principiis ſequitur, variataque pulſus manifeſtat, & priuatio maturitatis, ſiue digeſtionis in vrina, vt ſcilicet in fundo fit hypoſtaſis alba, & æqua.

De Horripilatione, & rigore. Cap. XX.

AVicenna vbi ſupra. Horripilatio igitur eſt diſpoſitio in qua corpus inuenit diuerſitatem frigoris, ac punctionis in cute, & lacertis: hanc antecedit pigritia, & fractio, & quaſi fractio eſt materies eius. Rigor autem eſt, vt membra ſe continere non poſſit ex commotione, & tremore eueniente in eis, & motibus inuoluntariis. Eſt autem quandoque fortis frigus, & non fit rigor fortis, vt in febribus flegmaticis, & quartana. Humor nanque frigidus quietus eſt, quia iam conſueuit membrum in quo eſt, & quieſcit eius paſſio, nec ſentit frigus eius. Cum autem mouetur, & ſpargitur, propter caliditatem ſeparantem, vel propter aliud, patitur ab eo membrum, quod ei non erat occurrens, & ſentit frigus eius, propter cauſam diuerſæ complexionis. Ex cauſis autem vehementiæ rigoris, eſt vehementia virtutis expulſiuæ in lacertis. Et quanto rigoris cauſa viſcoſior eſt, tanto rigor vehementior, & ſanguis ad interiora ſubmergitur. multotiens quidem accidit a flegmate vitreo ſparſo in corpore rigor, non perducens ad febrem. Materia ſiquidem quæ facit laſſitudinem rigoris, per ſuam paucitatem, facit rigorem per ſuam multitudinem antequam putreſcat. nam ſi non putreſcit, ad febrem non perducit. Et quandoque quidem accidunt frigus, & rigor, propter ſubmerſionem caloris in corpora, cauſa cibi, & eorum, quæ ſunt huiuſmodi. Itaque rigor, & frigus antecedunt febres, quoniam humor

crudus

cruditas effunditur, in primis ad lacertos, noſtequo frigore ſuo per comparationem ad eos, deinde vero cum incipit putreſieri, incipit calefieri. Præterea rigor antecedit febres propter mordicationem humoris, & fortitudinem expulſiuæ virtutis, quæ eſt in lacertis, ſicut excitatur homo ex effuſione aquæ calidæ valde ſuper cutem, & propriè cum eſt ſalſus. Et fortaſſe fit nocumentum eius, quod mordicat eam, vt refugiat ad interiora calor innatus, ac dominetur frigus cum mordicatione caloris, quæ eſt apud panniculum tegentem interius. Et quandoque rigor accidit, quia calor ad interiora refugit, ſicut in apoſtematibus intrinſecus fit. Quandoque vero rigor, & horripilatio ſanitatem ſignificant in febribus inſeparabilibus, ſignificant enim, quòd materia expellitur a venis, & egreditur, verum quia non eſt cum digeſtione in hora cretica, nec ſequitur eam leuitas, ſignificatur, quòd illius quantitatis expulſio non eſt eo, quòd virtus ſit vincens, ſed quia materia multa propter ſuam multitudinem expellitur. De rigore iterum eſt, qui mortem ſignificat, & eſt ille quem ſequitur debilitas virtutis, & caſus innati caloris, & ſiccitas.

De Febre ethica. Cap. XXI.

HAli vbi ſupra Febris ethica duplex eſt. Vna eſt humiditatis in corpore conſumptæ, ita vt extenuetur ac deſiccetur, caloque naturalis extinguatur. Hæc vocatur ſenectus a ſimili, quia ſicut in ſenibus calor naturalis extinguitur, & ſiccitas dominatur. Secunda eſt ethica, illa ſcilicet quæ eſt confirmatio caloris extranaturalis in principalibus membris, intantum vt conſumatur humiditas corporis. Huius ſpecies ſunt tres. Prima eſt in qua deſiccatur humiditas parua, quæ eſt in venis paruis, vnicuique membro propriè pertinentibus, calefitque cum his ſimul humiditas, quæ eſt in extremis membri ac debilibus, vt eſt adeps & caro. & hæc abſolute vocatur ethica. Secunda eſt in qua ſiccatur humiditas, quæ eſt in carne tenera. Incipitque calor in humiditate quæ eſt in membris conſimilibus, quæ ſcilicet humiditas eſt tanquam ros, & humectatio, ex qua paſcuntur membra, & hæc vocatur ethica conſumptiua. Tertia eſt in qua hac humiditate conſumpta, calor ad humiditatem tranſit, per quam adinuicem radicalia membra continuantur, & hæc ptiſis, id eſt conſumptio, marcorque vocatur, eo quòd a membris principalibus humiditas conſumpta ſit, & inde membra eneruata, ſicut in plantis cum deſiccari incipiunt, eneruatio, & marcor accidit. Fit autem hæc febris, aut ex præcedentibus cauſis, aut ex manifeſtis. Ex præcedentibus ſiquidem, vt ſunt febres putridæ ſi fuerint aduſtæ, vel ſi tempus earum prolixius fuerit, & calor in humiditate corporis operatus a membris radicalibus eam conſumpſerint. Huiuſmodi febris in initio ſui conſumptiua eſt, ſicut ethica naſcens ex enutricio, & apoſtemate calido, quod in pectore naſcitur, eiuſque calor ex vicina ad cor profertur, & eius humiditatem deſiccat, & omnium arteriarum, & per hoc etiam membrorum radicalium. Aliquando etiam febris huiuſmodi naſcitur ex defectu, quem infirmus ex acuto morbo patitur, vnde cor deſiccatur primum, & inde fundamenta membrorum originalium. Ex manifeſtis autem cauſis fit, vt ex ira, cura, triſtitia, labore, vigiliis, abſtinentia. Maximeque ſi contigerit hoc adoleſcenti, vel iuueni, cuius, ſcilicet complexio calida eſt, & tempore æſtatis, & regimine calido viuenti. Quæ igitur ex huiuſmodi cauſis fit, primo quidem ethica dicitur, & cum augmentatur marcor, & conſumptio, ptiſis vocatur.

De Cognitione eiuſdem. Cap. XXII.

RAzi in Alman. Quidam itaque cum laborem, aut vigilias patiuntur, aut eorum comeſtio tardatur, aut ſubtilibus, vel ſiccis nutriuntur, ad febrem deueniunt. Quapropter ab huiuſmodi rebus abſtinere debent. Cumque febris eos inuaſerit, ſuccurrendum eſt eis cum his, quæ corpus humectant, hoc enim ſi neglectum fuerit ad ethicam deueniunt. Itaque cum febris tribus diebus, aut amplius permanſerit immota, nec calor eius vel ardor fortis fuerit, nec accidentia, quæ febres acutas comitari ſolent affuerint, vt eſt magnitudo pulſus, & caliditas, & anxietas, ac linguæ ſiccitas, & eius nigredo, ipſa tamen (vt dictum eſt) ſic vno modo ſine vlla repreſſione, vel interpolatione perſeuerauerit, præter etiã hoc lenta, & quaſi tepida inuenitur, ethica adeſſe creditur. Ip-

ſius autem veritas ſic experienda eſt: Eger in diuerſis horis comedat, & ſi ſemper poſt cibum inuentus fuerit a febre magis infeſtari, ethicam eſſe proculdubio pronuntiandum eſt. Quòd ſi cum hoc etiam facies eius rugata iam videatur, & oculi concaui, & caro minuta, cutiſque deſiccata, ethica iam eſt in eo confirmata. Hæc autem febris in principio ſui curabilis eſt, cum ſcilicet nondum ad ptiſim peruenerit. Eius autem, qui de ethica in ptiſim tranſit, tempora fortiter dilatantur, & oculi concauantur, nareſque ſubtiliantur, facies quoque tortuoſa fit, & aures minorantur, corpuſque ſubtiliatur, & carne nudatur. Cutis faciei frontiſque tenditur, collum attenuatur, & epiglotis foras egreditur, vox etiam exilis ac debilis auditur, pulſus quoque ſubtilis eſt ac debilis, & virtus omnino deſtructa videtur. Oſſa tali hæc, pectoriſque manus plerumque apparent, & vngues curuantur. Cumque corpus ad ſiccitatis, & debilitatis terminum peruenerit, nunquam meliorari poterit. Cum autem alicui cadunt capilli, venterque ſoluitur, mors propinqua eſt ei. Iſidorus vbi ſupra. Ptiſis eſt vlceratio, & tumor in pulmonibus, qui iuuenibus facilius euenire ſolet. Ptiſis autem apud Græcos dicta, quòd ſit totius corporis conſumptio. Iſaac vbi ſupra. Ptiſis eſt conſumptio humectationis corporis, & mutatio augmentationis in diminutionem. Naſcitur multis modis, vt ex conſumptione pulmonis, & hæc eſt vera ptiſis. Fitque tribus modis, vel ex humoribus colericis a capite deſcendentibus, vel flegmaticis, & ſalſis in ſubſtantiam pulmonis deſcendentibus, & eum vulnerantibus, & putrefacientibus. Secundus modus ex quibuſdam paſſionibus in pulmonis ſubſtantia naſcentibus. Hoc genus antecedit ſanguinis ſcreatus, ex venis aliquorum inſtrumentorum ſpiritus ruptis, vel fiſſura in pulmone in qua naſcuntur vulnera empiſia, & ptiſis poſtea. Tertius eſt modus ex humoribus ad pulmonem, aliunde, quàm a capite venientibus, quod duobus modis contingit. Vel quòd ex mutatione locorum viciniorum, ſicut in pleureſi ſinantica. Vel ex non vicinis, vt in epate, corde, & ſimilibus. Qui humores ſi ſint calidi, & acuti, patitur infirmus ruborem in maxillis, ſtricturam in flatu. Papias. Ptiſis eſt vitium, quod fit ex reumatiſmo gutturis, aut ex vuæ diſtillatione aſſidua, & catarro, inſtillantes enim multo tempore pulmones vitiant, & eſt paſſio pulmonis periculoſa, & maligna valde. Ptiſicis autem primo venit febris cum tuſſicula, & excreationibus variis, & ſanguinolentis, vel liuidis, aut purulentis, aut pro qualitate excluſæ materiæ cum corporis macie, & virium debilitatione, hi ſi per annum inueterauerint, nec curati fuerint, moriuntur.

De Febre accidentali. Cap. XXIII.

RAzi in Alman. Febris quidem, quæ ex percuſſione vel caſu, vel aliquo ſimili accidit, de genere eſt ephimeræ, Non enim putrida eſt, nec in ſe nocumentum aut malitiam habet. Illa vero mala eſt, quæ apoſtema comitatur, quod alicui membrorum per ſe innaſcitur, & eſt ipſa febris ſecundum quantitatem apoſtematis. Itaque illa, quæ comitatur apoſtema, quod eſt in panniculis cerebri mala eſt, quia fit ex freneſi. Illa verò, quæ accidit propter apoſtema, quod in gulæ partibus oritur, ſquinantia vocatur. Illa autem, quæ cum apoſtemate pulmonis, & peripleumoniam, naſcitur, cum ea tuſſis accidit, & excreatio ſpumoſa. Cum illa vero, quæ fit propter apoſtema ortum in meri, dolor eſt cum ſcapularum grauedine, quæ in hora tranſglutiendi grauior ſentitur. Ex illa quoque quæ propter apoſtema ſtomachi accidit, dolor & incendium prouenit in anterioribus ventris ſub amplitudine pectoris, ſitis etiam, & appetitiuæ ablatio. Cum autem in epate apoſtema generatur, febris fortiſſima ſequitur, ſenſuſque turbatio, & vrinæ conſtrictio. In matrice quoque ſi fuerit apoſtema calidum, febris acutiſſima comitatur, ſcilicet cauſon, & turbatio ſenſuum. Omnes autem febres, quæ propter apoſtema generantur, ex apoſtematis curatione remouendæ ſunt, quæ quandoque minutione fit, aut emplaſtri ſuppoſitione. Febris enim apoſtema ſequitur, quando calidum eſt, & ardens. Ideoque remouetur cum eius calor ſedatur, aut ſanies aduratur.

De Apoſtemate. Cap. XXIIII.

ISido. vbi ſup. Apoſtema a collectione nomẽ accepit. Nã collectiones Græci apoſtema vocãt. Empios dicta eſt ab apoſte-

mate intrinſecus vel in latere, vel in ſtomacho cũ dolore, & febribus, & tuſſi ex abundantibus ſpumis, & purulentis. Papias. Apoſtema eſt conſtrictus in duriciam tumor cum rubore, & ingenti feruore, ac dolore, non ſine pulſu, vel compunctione, cumque deforis in cute naſcitur facilius, & ſine periculo ſanatur, & ſine potione natura medicaminis. Cum autem intrinſecus in ipſis vitalibus naſcitur, non facile cognoſcitur, & ſanatur, quia nec ſine periculo eſt. Empici autem ſunt quibus apoſtema factum eſt in pulmone, vel in epate, vel in torace, quod cum crepuerit, & ſaniauerit per os illud emittunt, vel retinent, & febricitant, ac tuſſiunt, & ſanies putridas exercẽt, & macrificant. Fiunt empici plurimum ex pleureticis aliquotiens ex ægritudine acuta non bene diſcutiente, vel ex febribus antiquis vix currentibus, & vſque ad hoc deducentibus. Hali vbi ſupra. Apoſtema eſt groſſicies, & tumor qui membro fit ex abundantia materiæ concauitates eius replentis ac diſtẽdentis. Hæc quidem aut ad ipſum defluit ab alio membro, aut generatur in ipſo. Materiarum ad membrum a membro fluxus vi causarum adunatione fit, quæ ſunt virtus expellens debilitas ſuſcipientis, materiæ multitudo, & eius corruptio, meatuum largitas ſiue pororum, virtutis paſcentis, quæ eſt in membro recipienti, debilitatio, & quia membrum ſuſcipiens in inferiori ab expellenti ſitum eſt loco. Materiæ vero in membro generatio, ex paſcentis eſt virtutis debilitate, quæ eſt in eo, ita quòd cibus, qui ad ipſum mittitur non bene digeritur. Vnde remanet in eo ſuperfluitas, & paulatim augetur, donec repleatur membrum, & diſtendatur, fitque in eo apoſtema. Cum igitur in aliquo membrorum fit apoſtema ſimul, id eſt ſubito fit ex abundantia materiæ decurrentis ad illud ab alio membro, quod fit in apoſtematibus calidis. Cum autem paulatim per incrementa fit, aut ex fluxa ſuperfluitatis paulatim decurrentis efficitur, aut eius, quod in ipſo membro generatur, quod fit in apoſtematibus frigidis. Sunt autem apoſtematum quatuor genera. Primum ſanguineum, quod flegmon vocatur. Secundum colericum, quod ſuruna appellatur. Tertium flegmaticum, quod endimia dicitur. Quartum melancolicum, quod ſcliros nominatur. Et horum vnumquodque aut ſimplex eſt, & ab vno fit humore, aut compoſitum, & a pluribus fit humoribus.

De Flegmonibus, & furunculis, & ſcrophulis, ac verrucis. Cap. XXV.

ISidorus vbi ſupra. Flegmon eſt inquietudo cum rubore, & dolore, & tenſione, & duricia, & vaſtitate. Nam cum ceperint fieri flegmones, inquietudo febris conſequitur. Vnde & dicta eſt flegmon, a po tu flegin, id eſt inflammans. Furunculus eſt tumor in acutum ſurgens, dictus eo quód feruent quaſi feruunculus. Hali vbi ſupra. Furunculi generantur ex materia groſſa, & mala; cui admixtum eſt aliquid ſanguinis groſſi, & turbidi. Huius materia luto ſimilis eſt, & arenæ, vel paludi, vel carbonibus nigris, & huiuſmodi, huius ſignum eſt, quòd minus reprimitur, quàm ſanies, & ſanguis, ad duriciam declinans. Scrophula eſt apoſtema durum glandulæ ſimile, quod fit in tenera carne, quæ in collo eſt, aut inguinibus, aut in alis, id eſt aſcellis. Dicitur autem ſcrophula, eo quòd in collis porcorum oriatur multa. Vel vt quidam aiunt, a ſimilitudine quòd apoſtema hoc multarum glandularum fit, ſicut ſcropha multos fœtus, id eſt porcellos parit. Verruca eſt puſtula rotunda, tactui dura, tanquam clauus, ſcilicet acuta. Iſidorus. Verrucæ ſingulatim ſunt, ſatyriacis vero vna fortior, & circa ipſam plures inueniuntur. Iſaac. Verrucæ ſunt caro groſſa, dura, & ſpiſſa per totum corpus nata. Sed tamen maxime in manibus, & in pedibus, quam expellit natura in corporis exteriora. Sunt autem de flegmate, & colera nigra: quæ ergo mollis eſt, & ſine dolore intelligitur eſſe de flegmate. Dura & fiſſa perpenditur eſſe de colera nigra.

De Paſſionibus, quæ in cute apparent ab interioribus cauſis. Cap. XXVI.

HAli vbi ſupra. Paſſiones autem, quæ ſunt in exterioribus cutis, aliæ quidem naſcuntur ab interioribus cauſis. Aliæ vero ab exterioribus ſiue manifeſtis. Et earum, quæ ab interioribus quædam in toto corpore apparent, vt variola, rubeola, elephantia, morphea, lepra. Quædam autem in quibuſdam proprie membris, vt alopicia, & tinea in capite, lentigines in facie. Ex manifeſtis vero cauſis ſunt ſeparationes continuitatis, ſiue iuncturæ. Quarum aliæ fiunt a corporibus vt ferri inciſio, lapidis colliſio, fractura, contritio, & huiuſmodi. Aliæ vero a corporibus animatis, vt punctiones, morſus, percuſſiones, quæ fiunt ab animalibus. Et horum quędam venenum habent, vt canis rabidus, tyria, ſerpens, quędã vero carent, vt homo, canis non rabidus. Prius, ergo de paſſionibus ab interioribus cauſis dicemus, incipientes ab illis, quæ communes ſunt membris omnibus, variola, ſcilicet & rubeola, elephantia, lepra, morphea, alba, & nigra, impetigine, ſcabie, prurigine, pediculis, puſtulis, verrucis, vlceribus, fiſtulis, & ſacro igne.

De Verrucis, & Vlceribus. Cap. XXVII.

VAriolæ ſunt vlcera multa, & parua, quæ corpus omne conſternunt, aut in eius maiori parte fiunt, & hoc maxime in pueritia creſcendi tempore. Nam fœtus in matrice paſcitur menſtruo ſanguine, qui ſuperfluitas quædam eſt corporis mulieris, quam natura per venas ad matricem expellit ab epate, fœtus inquam ex meliori paſcitur, eo quòd membra ipſius nutriuntur, & quod reliquum eſt, in eius membris, ac venis remanet. Vt autem fœtus ab vtero egreditur lacte nutritur, quod & ipſum ex ſanguine procreatur, eiuſque meliori parte membra paſcuntur. Reliqua vero ſuperfluitas in corpore reſtat, donec omnia hæc aliqua cauſa ad corporis exteriora commoueat, & tunc apparent. Fit autem eorum commotio aut ex cauſa exteriori, ſicut aere peſtilentiali, aut etiam acceſſione in habitaculo eius, qui variolas patitur, quoniam aeri vapores ab vlceribus eorum diſſoluti miſcentur. Aut ab interiori, ſicut a regimine pueri, quod fit cibis calidis, & humidis, ac dulcibus, groſſæque ſubſtantiæ, vnde ſuperfluitates in corpore aggregentur, confortataque ſuper eos natura expellit eas ad exteriora, & illæ quidem quando fiunt ex ſanguine groſſo, & melancolico, ac malæ qualitatis, faciunt puſtulas, & nigras, quæ etiam aliquando non aperiuntur, & illæ cæteris peiores, ac mortiferæ iudicantur. Quòd ſi ſanguini rubigo miſceatur, fiunt tumores ignis adultioni ſimiles, & hæ quoque peſſimæ ſunt. quæ & cicer, & ſacer ignis, vocantur. Eſt etiam in rubore ſpecies alia, quæ vocatur rubeola, quæ fit ex ſanguine calido ſubtili, non multum malo, hæc cum ad ſtatum venerit, grani milii ſimilis fit, eiuſque color rubeus eſt, nec aperitur puſtula, ſed deficit ſiue dilatatur, & euaneſcit. Sunt autẽ in principio variolæ ſigna communia febris, & faciei tumor ac rubor, capitis quoque grauitas, & in gurgulione aſperitas. Iſaac. Variolæ de ſanguinis putrida corruptione naſcuntur, & ſunt de accidentibus ſynocham comitantibus, quorum ſigna febris eſt, fortitudo cephalea, rubor oculorum, & faciei plenitudo, eorum grauitas, dolor in gula, & pectore, tuſſis, prurigo in naribus, ſternutatio, in ſuperficie corporis punctura, quia materia quærens exitum pungit carnem.

De Elephantia, & Morphea. Cap. XXVIII.

ISidorus. Elephanticus morbus eſt ex ſimilitudine elephantis, cuius naturaliter dura pellis, & aſpera, nomen morbo in hominibus dedit, quia corporis ſuperficiem ſimilem facit elephantorum cuti, ſiue quia ingens paſſio eſt, ſicut animal ipſum ex quo nomen accepit. Hali vbi ſupra. Elephantia eſt morbus corporis membra deſiccans, ac ſiccitate corrumpens, & quaſi cancer quia fit in omni tempore. Fit autem ex debilitate virtutis immutantis, quæ eſt in carne. Si hæc fit ex mala complexione ſic. & ſicca, & in qua niger humor ſanguini dominatur, eiuſque in illum corruptio, quæ deinceps ad omnia membra tendit, vt eo paſcantur. Ea itaque deſiccat, & corrumpit, ſiccitate quoque ſua corrumpens pariter omnes corporis humores, atque etiam ſperma, cum & humores, & ſperma fiunt ex ſanguine, ita vt inde generata hęc paſſio tranſeat, & in filios, quia filii radicalia membra, generantur ex ſpermatis ſubſtantia. Hic etiam morbus in cohabitantes tranſit propter diſſolutionem malorum vaporum a corpore patientis, quos circunſtantis aer reſpirat. Huius ſpecies duæ ſunt, Vna fit ex colera nigra, quæ ſanguinis fex, & purgamentum eſt, & hæc non facit caſum membrorum, ſed & quandoque ſi ei a principio medicina ſuccurratur perfecte ſanatur. Altera vero fit ex humore nigro, qui ex adustione coleræ rubeæ generatur, & in hac eſt membrorum comeſtio, nullaque medela quis ab ea curatur. Elephantiæ ſigna ſunt, in principio liuiditas in albo oculorum apparet, oculuſque tanquam in forma rotundus, vnde & leonina vocatur, cumque roborata fuerit membra

cadunt,

cadunt, ac palpebrarum, & ciliorum pili, fit etiam in gutture raucedo, facies intumeſcit, deficit, & ad ruborem declinat, digitorum ſumma finduntur, nares deſiccantur, venæ quoque linguæ croſſantur, & nonnunquam concidit naſus. Morphea alba eſt albedo tenuis in exterioribus cutis facta, ab eiſdem cauſis procedens quibus, & lepra, ſed debilioribus. Differunt etiam, quia morphea eſt exterius in cute, lepra vero in membri profundo, & albi ſunt pili, qui in eius oriuntur loco. Morphea vero nigra eſt immutatio coloris cutis in nigredinem vergens, fit autem ex commixtione coleræ nigræ cum ſanguine. Huius ergo ſignum eſt, quòd cutis denigratur, & quaſi furfura cadunt quando fricatur, locuſque remanet rubeus. Maxime vero naſcitur hæc in iuuenibus propter aduſtionem coleræ ru. in eorum corporibus, & declinationem ad nigram.

De Lepra. Cap. XXIX.

LEpra eſt albedo, quæ fit in exterioribus cutis. Et aliquando quidem in quibuſdam tantum membris, nonnunquã in toto corpore, hoc fit ex humoris flegmatis in ſanguine dominatione, & virtutis immutantis debilitate, quæ in membris eſt, ſi fit ex mala frigida complexione. Huius ſigna ſunt, quia membrum in quo eſt, album eſt, pilique ſimiliter. Et ſi cutis flebothomo vel acu pungatur, ſanguiſque ab ea non egreditur ſed humiditas. Lepra eſt incurabilis, illa vero a qua ſanguis egreditur, aut humiditas rubea non eſt ſanitati deſperanda. Iſidorus. Scabies, & lepra, vtraque paſſio aſperitas eſt cutis cum prurim, & ſquamatione, ſed ſcabies tenuis aſperitas, & ſquamatio eſt, hinc denique nomen accepit, quæ ita veluti purgamenta admittat, nam ſcabies quaſi ſquames. Auicenna quarto canone. Lepra eſt infirmitas mala, proueniens ex ſparſione coleræ nigræ in toto corpore, vnde corrumpitur complexio membrorum, & forma figuraque ipſarum, & quandoque corrumpitur in fine illius continuitas eorum, ita vt membra corrodantur, & cadant caſu, qui fit ab vlceratione, & eſt ſicut cancer cõmunis toti corpori. Eſt & alia, quæ remanet cum patiente longo tempore valde. Melancolia quidem aliquando expellitur ad vnum membrum, & facit accidere duriciem aut ſaphiros, aut cancrum ſecundum diſpoſitiones ſuas. Aliquando vero expellitur ad ſuperficiem cutis, & tunc euenit morphea, vel impetigo, & his ſimilia. Quandoque vero ſpargitur in toto corpore, & tunc ſi putrefiat, prouenit febris melancolica. Si vero conculcatur, & non putrefiat, euenit lepra.

De Cauſis, & effectibus Lepræ. Cap. XXX.

HVius cauſa efficiens antiquior eſt malicia complexionis hepatis ad caliditatem, & ſiccitatem valde decliuis, vnde in melancoliam aduritur ſanguis, aut etiam complexio totius corporis, aut ambæ, ita quòd faciunt ſanguinem acquirere per cauſas ſuas frigus. Cauſa vero eius materialis, ſunt cibi melancolici, & flegmatici, in quibus quando componitur ſatietas nauſeatiua, operatur in eis caliditas, quæ ſubtile reſoluit, ſpiſſumque melancoliam ponit. Repletiones, & comeſtiones ſuper ſatietatem, ad eandem ſunt intentionem. Porro cauſæ illius adiunatiuæ ſunt opilatio pororum, per quam innatus calor præfocatur, & infrigidatur ſanguis, & incroſſatur, propriéque loquendo, ſplen opilatus, & debilis non attrahit, nec poteſt mundificare ſanguinem ea humore melancolico, aut etiam in viſceribus eſt virtus expulſiua, debilis ab expulſione illiua in venas ani, vel matricis. Et ſtrictè ſunt pori. Præterea quandoque adiuuat hoc totum aeris corruptio in ſeipſo, vel propter vicinitatem leproſorum, quoniam ægritudo inuadens eſt. Quandoque etiam accidit propter humiditatem, & complexionem embrionis, quæ acquiſita eſt ei in matrice propter diſpoſitionem ipſius matricis, ſicut accidit quando conceptio fit in diſpoſitione menſtruorum, & quando caliditas aeris aggregatur cum malitia cibi, cuius eſſentia eſt ex genere piſcium, & carne cruda, & carne ſalita, tunc enim contingit vt eueniat lepra, ſicut multiplicatur in Alexandria. Colera nigra quoque quando ſanguini permiſcetur, adiuuat parum eius ad generandum multum ipſius. Incroſſatur enim ex ea duobus modis, ſcilicet per ſubſtantiam ſuam croſſam, & per frigus ſuum congelans. Ea croſſitudine quidem ſanguinis leproſorum ad hoc peruentum eſt, vt egrediatur ex eorum flebothomis quiddam velut arena, & hac ægritudo vocatur leonina, quia leonibus (vt dicitur) plurimum accidit, & faciem patientis terribilem ad inſtar leonis facit, rapaciter quoque tenet, vt leo, quod capit. Hæc igitur ægritudo quando debilis eſt, difficilis eſt curationis, nec eſt ſpes de curatione fortis. Et illa quidem quæ facta eſt ex malicia coleræ fœdior eſt, & pluris nocumenti, ac difficiliorum accidentium vehementer adurens, & vlcerans, ſed ſuſceptibilior curationis. Facta vero a fece ſanguinis ſalubrior eſt, & quietior, & non vlcerat. Facta autem ex melancolia aduſta colericæ aſſimilatur in ſuis accidentibus, ſed tardius curationem ſuſcipit. Et hæc quidem ægritudo non ceſſat rumpere membrorum complexionem per qualitatem contrariam qualitati vitæ conuenienti, ſcilicet caliditati, & humiditati, donec ad membra principalia peruenit, & illic interficit. Quamuis enim eius prima generatio fiat in viſceribus, primum tamen eius veſtigium eſt in extremitatibus, quia debiliores ſunt, & in membris leuibus, ibique pili cadunt, & color alteratur, & forſitan ad vlcerationem peruenitur, deinde paulatim in totum corpus progreditur, verumtamen quandoque patiens eam moritur, antequam eius malitia appareat ſuper viſcera membraque principalia conuertatur. Et eſt cum attractione mors illius, propter maliciam complexionis eius. Cum autem cancro non ſit ſanatio, qui eſt lepra membri vnius, quid de lepra dicemus quæ eſt cancer corporis totius. Verumtamen cum lepræ ſit per totum corpus ſpargi, quando curationes in ea fortes adminiſtrantur, hæc ægritudo ſuſtentatur, nec agit ſuper membra ſimplicia.

De Signis eiuſdem. Cap. XXXI.

RAsi in libro diuiſionum. Signa lepræ incipientis ſunt raucedo vocis, & ſtrictura anhelitus, conturbatio oculorum, & ruboroſitas faciei, paucitaſque pilorum, & caſus eorum. Cum autem hæc ægritudo inuadit, & raucedo fit fortior, & facies ruboſior, digiti quoque curuantur, & forma deturpatur, iuncturæ ſpaſmantur, & tuberoſæ fiunt. Cũ vero iam ad vltimum peruenit, vlceratur corpus, & rimos fluit ac fœtet. Auicenna vbi ſupra. Incipiente lepra incipit color fieri rubeus ad nigredinem tendens, & apparet in oculis obfuſcatio, in anhelitu conſtrictio, & in voce raucedo, cauſa nocumenti pulmonis, & cannæ ipſius. In ſternutatione quoque multitudo, & grauedo in naſo ſcilicet vt videatur homo loqui per nares, vel in naribus. Capilli etiam incipiunt ſubtiliari, & ad paucitatem redigi, venæ apparent in pectore, & parte faciei, & eſt udor pectoris, & propriè in ſudore, & odor anhelitus ad fœtorem decliuis. Mores apparent melancolici, mali, & doloſi. In ſomno quoque apparent ſomnia melancolica, & ſuper corpus ſentitur, quaſi grauedo maxima. Deinde apparet in capillis ſparſio, & caſus, propriéque in pilis, qui ſunt in facie, & partibus eius. Et quando quidem locus pilorum diſſecatur, & vngues finduntur, incipit facies terribilis, & fœda fieri, color denigrari, ſanguis in iuncturis congelari ac putrefieri, vox ad finem raucedinis peruenit, & conſtrictio anhelitus ad vehementem difficultatem, labia incroſſantur ac denigrantur, & apparet ſuper corpus aduſtio glanduloſa. Tandem vero corpus vlceratur, & cartilago naſi corroditur, deinde naſus cadit, & extremitates viruſque fœtens currit, & vox ad occultationem redit, tunc iam pili non remanent, & color denigratur valde. Pulſus leproſi debilis eſt propter debilitatem virtutis, & paucitatem neceſſitatis, cum ægritudo frigida ſit, & tarda non velox propter debilitatem frigoris, & fit neceſſaria ſpiſſitudo, cum non ſit velocitas, neque magnitudo.

De Impetigine, & Serpedine. Cap. XXXII.

ISidorus vbi ſupra. Impetigo eſt ſicca ſcabies, prominens a corpore cum aſperitate, & rotunditate formæ. Hanc vulgus zernam vocat. Hæc autem ſine dolore corpus occupat, & non abſque tedio excreſcens membrorum decorem fœdat. Serpedo eſt rubor cutis cum puſtularum extantia, & nomen ſumpſit a ſerpendo, eo quòd ſerpat per membra. Hali vbi ſupra. Impetigo, ſiue ſerpedo eſt aſperitas in ſuperficie cutis accidens, & ad nigredinem declinans. Aliquando etiam ad ruborem, hæc ex ſanguine calido, & ſubtili naſcitur, qui cum colera nigra miſcetur. Aliquando etiam ex commixtione humiditatis, croſſæ & flegmatis ſalſi, cum acuto ſanguine, hoc autem fit in impetigine chronica, & diuturna, in qua cutis non excoriatur. Et huius ſigna ſunt, quod in membri profundo eſt, & ab eo ſquamulæ rotundæ, quaſi piſcium tolluntur. Iſtac Impetigo duobus modis eſt. Aliquando æqualis eſt in ſuperficie corporis, & de colera nigra fit, & de fece ſanguinis. Aliquando cum prurigine ſuperficietenus combuſta, cuius color cinericius, vel rubeus,

contigens. Et eſt ſulpherea, ſpiſſa, & eruginoſa, naſcens de materia melancolica nimis incenſa. Auicenna in quarto canone. Impetigo alia eſt humida ſanguinea, in qua cum fricatur apparet res, & eſt magis ſalſa. Alia vero ſicca, cuius plurimű eſt a flegmate ſalſo per aduſtionem in melancoliam conuerſo. Item impetigo quædam eſt excorticata, propter vehementiam ſiccitatis, & multitudinem profundationis, & eſt ſicut cortices, quædam vero non. Item quædam eſt ambulatiua maligna, quædam vero ſtans. Item quædam eſt antiqua mala, & cū ægritudo hereſia, quædam vero recens. Impetigo quidem in radice curationis indiget medicinis aggregantibus reſolutionem, & incisionem, & liquefactionem, & ſubtiliationem cum ſedatione, & humectatione. Prima earum eſt ſecundum materiam groſſam, ſecunda vero ſecundum materiam ſubtilem, & acutam. Appoſitio quoque ſanguiſugarum de melioribus medicinis eſt. De medicinis quidem ſingularibus eius, quæ recens eſt, & media, eſt acetoſitas citri, gummi arabicum cum aceto, gummi amygdalæ, & prunt cum aceto, & ſtorax liquida cum aceto, & ſynapis cum aceto eſt vltima. Aqua quoque ſulpherea, & aqua ſalſa, & ſpuma maris, glutinum de coriis, & ſaliua hominis ieiuni, ſemen melonis, radix affodilli, folia capparis cum aceto, acacia quoque & oleum de tritico, &c. Cum autem expanditur, & multiplicatur impetigo, tunc cura eius eſt cura lepræ.

De Scabie, & Prurigine. Cap. XXXIII.

ISidorus vbi ſupra. Scabies, & lepra, vtraque paſſio aſperitas eſt cutis cum prurito, & ſquamatione. Sed ſcabies tenuis aſperitas, & ſquamatio eſt. Hinc denique nomen accepit, quæ ita veluti purgamenta admittit. Nam ſcabies quaſi ſquames. Prurigo vocata eſt a perurendo, & ardendo. Iſaac. Sæpe natura malos humores expellit ad ſuperficiem corporis, vt mundificet interiora, qui ſi ſint ſubtiles, & liquidi, nimium diſſoluuntur de cute cum ſudore, & fumo. Si groſſi ſint, permanent ſub cute. Si mediocres, pruriginem generant, groſſi ſcabiem faciunt. Scabies ſicca, & non ſanioſa cum prurigine, & punctura, & fiſſura de coleriei chimi accenſis eſſe ſignificatur. Vulneroſa, & groſſa in ſuperficie corporis, neque prurigine forti, & cum ſcalpitur cutis excoriatur ſicut alba ſquama, ſignificat ſalſum, & incenſum flegma. Et plurimum hæc innaſcuntur ſenibus, propter collectionem ſalſi flegmatis, & defectionem cutis. Scabies humida, & ſanioſa, & cum delectatione pruriginoſa, ſanguinem incenſum cum colera rubea demonſtrant. Si ſanies ſit groſſa, maiorem habundantiam ſanguinis eſſe ſignificat. Si ſubtilis aquoſa, & citrina, coleram habundantem oſtendit. Hali vbi ſupra. Scabies, & prurigo, & cutis excoriatio fiunt ex ſalſi flegmatis admixtione cum ſanguine colerico, dum iſtum ab interioribus membris ad cutem natura depulerit, ibique ſub cute remanſerit. Itaque ſi ſubtiles fuerint humores, fit prurigo, quæ ſanatur cito. Si vero groſſi ſcabies longa, prurigo, & cutis excoriatio. Accidunt autem huiuſmodi accidentia aliquando ex debilitate cutis, quia cum huiuſmodi ſuperfluitates ad purgandum membra expulerit ad cutem natura, non confortatur cutis ad eorum expulſionem foras, atque diſſolutionem, & ideo remanent in ea. Maxime vero plurimum comedentibus accidit. & his qui vtuntur cibis malorum chimorum generatiuis, & abſtinent a balneis. Prurigo quidem illis maxime fit qui non lauantur, eiſque ſordes in corpore multiplicantur, & reſident. Fit etiam plurimum in ſenibus, propter debilitatem cutis, & quoniam in eorum corporibus humor ſalſus generatur, quàm multus. Scabiei vero ſigna ſunt puſtulæ paruæ, quæ rubere incipiunt. Dehinc autem aperiuntur, & eſt cum eis prurigo grauis. Magis autem in manibus fit, & inter digitos, & in cubitis, ac ſuper anum, & in confinibus, nonnunquam autem in toto corpore. Raz. vbi ſupra. Scabies alia eſt humida, alia ſicca. Sicca quidem fit ex multitudine vſus ſalis & reliquorum quæ ſanguinem adurūt, vt ſunt allia, cæpe, vinum purum, & amarum, & calidum, & mel, & his ſimilia. Ex paucitate quoque balneationis, ac mutationis pannorum, & ablutionis a ſudore corporis. Idem in Almanſore. Scabies, & puſtulæ illis valde accidunt, qui nocentia ſanguinem corrumpentia frequenter comedunt, vt allia, vel mel. Eis quoque, qui ſæpe laborant, & vigilant, & balneo nōn ſæpe vtuntur. Quibus confert vti prius minutione, & poſtea potione. Confert præterea ſicco prurituí in aqua calida balneari, ibique corpus ex aceto, & oleo roſato, & allei ſucco confricari.

Item de eodem. Cap. XXXIIII.

AVicenna ubi ſupra. Materia a qua generatur ſcabies, eſt aut materia ſanguinea, cui admiſcetur colera, quæ forſitan in melancoliam conuerſa eſt, vel pars eius. Aut materia cui admiſcetur flegma ſalſum, bauracbium. Prima quidem eſt ſcabies ſicca, cuius materia decliuis eſt ad groſſitudinem. Altera vero eſt humida, & eius humiditas decliuis eſt ad ſubtilitatem. Et plurimum quidem generatur ab acceptione ſalſorum, & acutorum, & amarorum. Cauſæ generantes materiam ſcabiei, ſunt cauſæ generantes materiam pruritus, ſed fortiores illis, & appropinquant cauſis generantibus pediculos, & furfures, & proximæ ſunt eis in curatione. Scabies a prurito differt, quia in prurito non eſt bothor, ideſt eminentiæ in cute, ſicut ſunt in ſcabie. Ipſa enim a materia eſt ſubtiliore, & minus ad ſalſedinem decliuante. Et fixio generis eius in cute poſtquam natura expellit eam, eſt opilatio pororum, & paruitas mundificationis. Aut retinetur propter debilitatem expulſiuæ, ſicut accidit decrepitis in fine ægritudinum, præcipue quando materia eſt plurima, vel groſſa. Aut propter cibos malos ex quibus generatur chimus malus acutus, vt ſunt ſalſi, & acuti, & ſimiles, aut propter maliciam digeſtionis cum qua putreſcit cibus. A prurītu quidem furfures cortices reſoluuntur, & non accipit aliquid ex profundo. Pruritus tamen ſenilis parum obedit curationi, nec aliquid ei valet, niſi vt regatur. & blanditur, ſcabies excorticata, & impetigo multiplicatur in autumno. Dulcia generant pruritum, & bothor: & ſcabies quidem ſicca vulnera attrahit, & permutatur ad impetiginem. Olea nocent eis, & ſyrupus acetoſus confert, ſi non timetur raſura. Prima ſcabiei cura, & melior, eſt euacuatio, cum eo quod educit humorem acutum, aduſtum, & flegma ſalſum. Deinde rectificatio cibi, & regimen humectatiuum, & adminiſtratio rerum aquoſarum inſipidarum, quorum velocitas putrefactionis ſecura ſit, vt melones indi, lactuca, endiuia, & ſimilia. Dimittendus eſt autem coitus omnino, quia materias ad exteriora mouet, & excitat vaporem calidum putridū, venientem ad ſuperficiem cutis, ibique putreſcit & ob hoc fœtet iterum odor corporis. Euacuantia vero materiam ſcabiei, ſunt decoctio epithimi cū mirabolanis, citrinis, & fumo terræ, & ſenæ, & polipodio, & abſinthio. Item pillulæ de aloes, & ſcamonea.

De Sudore ſuperflua, & pediculis. Cap. XXXV.

ISaac. Sudor alius naturalis eſt, alius non naturalis. Naturalis in criſi venit laudabili, & in moderatis exercitiis in tempore æſtatis. In quo tempore nociua emittuntur, & non valentia. Non naturalis eſt in conſumptione carnis, quæ nulla emittit alia niſi iuuantia. Sudor autem hic ſecundum naturam exit, vel in qualitate vel quantitate. In qualitate ſecundum naturam emiſſę materiæ, vnde & mutatur in colore, ſicut videmus cum fiat ruffus, vel citrinus, viridis vel albus iudicant iuuamentum, vel nocumentum ſudor humorum. Item mutatur in odore, ſicut fœtentiſſimo, vel econtrario. Item ſapore ſalſo dulci vel amaro, ſiue acetoſo. In quātitate vero multa ſeu pauca, multa vt ex humiditatis abundantia, vel de eius liquiditate, vel de pororum laxitate, ſiue expulſiuæ virtutis fortitudine. Pediculi ſæpe naſcuntur in capite, vel in toto corpore, ex purgationibus, quas natura eiciens incidere facit, inter carnem, & cutem. Hali vbi ſupra. Pediculi fiunt ex ſuperfluitate, & humiditate groſſa, & mala, quam ad exteriora corporis natura depellit, & a poris ſiue per poros propter ſuam groſſitiem non exit, eique ſordes admiſcentur, & ex vtriſque pediculi generantur. Vnde & plures fiunt in his, qui non lauantur, nec cutem a ſordibus mundant ſicut peregrinantibus accidit. Sudor namque cum egreſſus a corpore fuerit, & poris corporis adhæſerit, qui ſubtilis eſt diſſoluitur, & qui groſſus putreſcit, atque ex eo huiuſcemodi animal generatur. Nonnunquam etiam gignuntur ex multa ſiccarum ficuum comeſtione, cum corpus minime mundum eſt.

De Papulis, & puſtulis, ac verrucis. Cap. XXXVI.

PApula eſt paruiſſima cutis erectio circunſcripta cum rubore, & ideo papula quaſi pupilla. Vlcus eſt putredo ipſa. Vulnus, quod ferro fit, quaſi vi, & vlcus, quod olet quaſi olcus, vnde & vlcera. Hali vbi ſupra. Puſtulæ paruæ fiunt ex hu-

ex humoribus malis, quos natura pellit ad exteriora cutis. Hi quidem ſi acuti, & calidi fuerint, & puſtulæ capita habent. Si vero groſſi, & frigidi puſtulæ quoque latæ, & explicatæ fient. Maxime autem oriuntur puſtulæ illi cuius cutis denſa eſt, & ſpiſſa. Verrucæ ſunt puſtulæ paruæ, vtrimque duræ, rotundæ, quarum quædam claui dicuntur, quia parum ad interiora corporis tanquam claui tendunt, & in multis membris fiunt ex humiditatibus flegmaticis cum coleræ nigræ admixtione. Iſidorus. Verrucæ ſingulatim ſunt. Satiriaſis vero vna fortior, & circa ipſam plures inueniuntur. Iſaac. Verrucæ ſunt caro groſſa, dura, & ſpiſſa per totum corpus nata, ſed maxime in manibus, & in pedibus ex ſuperfluitate quam expellit natura ad corporis exteriora. Sunt autem de flegmate, & colera nigra, quando ergo mollis eſt, & ſine dolore, intelligitur eſſe de flegmate, dura & fiſſa perpenditur eſſe de colera nigra.

De Vlcere, & ſanie, & cicatrice. Cap. XXXVII.

VLcus eſt putredo ipſa. Vulnus quod ferro fit, quaſi vi. Et vlcus, quod olet, quaſi oleus, vnde & vlcera. Sanies dicta eſt, quia ex ſanguine naſcitur. Excitato enim calore vulneris, ſanguis in ſaniem vertitur. Nam ſanies non fit niſi vbi ſanguis aduenerit, quia niſi calidum, & humidum fuerit (quod eſt ſanguis) putreſieri non poteſt. Sanies autem, & tabes ſibi differunt. Fluere enim ſanie viuorum eſt, tabe mortuorum. Cicatrix eſt obductio vulnerum naturalem calorem ſanguinis ſeruans, dicta quòd obducat vulnera atque obtegat. Hali vbi ſupra. Vlcera, quæ ex aduſtionibus fiunt, oriuntur ex ſanguine aduſto, & melancolico, quem expellit natura ad corporis exteriora, fiuntque primo puſtulæ grandes, & aperiuntur, & dilatantur, & erumpunt, nigraſque veſicas faciunt. Ait autem Galen. quòd puſtulæ omnes, & vlcera quæ corporibus accedunt minium alba, morpheaque lentiginoſa, ſunt valde peſſima ſunt, & curatione difficillima. Nam & alboris nimia corpora parum habent ſanguinis. Et humores mali ſunt in corporibus lentiginoſis. Hi que duabus cauſis eſt vlcerum curatio difficilis, humore, ſcilicet malo, a quo fit vlcerum comeſtio. Et ſanguinis diminutio, quo bona caro in vlceribus generetur, vt quod comeſtum fuerat in integrum reparetur.

De Propriis, & manifeſtis paſſionibus capitis ex interioribus cauſis, & primo de Allopicia. Cap. XXXVIII.

ACtor. Hæc de morbis, qui fiunt in manifeſto totius corporis. Nunc reſtat de illis paſſionibus, quæ propriæ ſunt quibuſdam membris. Quædam vero ſunt propriæ capiti, vt allopicia, tyria, tinea, furfures. Quædam faciei, vt lentigines. Iſidorus. Allopicia eſt capillorum fluor circumſcripti ſuluus pilis, qualitatem æris habentibus. Iſaac. Capilli ex fumo groſſo, & calido naſcuntur, qui ex igneis, & incenſiuis eſt humoribus, quo creſcente creſcunt, & capilli, vtpote ab ipſo nutriti, hunc fumum qui perdiderit, & capillos perdit, pro qualitate ergo fumi erunt capilli, vt in herbis videmus ex terræ humore vel ſiccitate creſcentibus, vel pereuntibus, vel augmentantibus. Qui fumus ſi omnino non fuerit, pereunt in omnibus capilli, & fiunt calui, quibus quia nullæ medicinæ ſubueniunt, iam non amplius comæ creſcere poſſunt. Si autem fumus non ex toto amittatur, ſed ſolum ex aliquo humore inficiatur, infirmitas naſcitur, quæ allopicia vocatur. Cani ante tempus naſcuntur, ex flegmate, quod ex ſtomacho exit, vel capite. Raſi in libro de diuiſione, & curatione ægritudinum. Allopicia eſt caſus capillorum, & tyria, quæ quando fit propter ſalſum flegma aduſtum, huius ſigna ſunt, vt habens eam ſit albi coloris, delicati corporis, vnde & cutis mollis. Fit autem illis qui multum vſi ſunt cibis groſſis, & humidis. Aliquando vero fit ex ſanguine in quo multiplicata eſt colera citrina, & huius ſigna ſunt citrinitas coloris, & extenuatio corporis, & quòd infirmus aſſidue vſus eſt cibis calidis. Aliquando quoque fit ex colera nigra, & huius ſigna ſunt nigredo corporis, & extenuatio ac ſiccitas, & quòd habens eam plurimum vſus eſt cibis melancolicis, vt lentibus, & caulibus, & carne ſalſa, plurimoque labore. Fit etiam caſus capillorum ex defectu nutrimenti, aut ex corruptione humorum, aut ex dilatatione pororum. Et eius ſigna ſunt, quia corpus ſiccum eſt, & extenuatum. Cura vero eius eſt dilatatio in cibo, & additio in ſomno, & balneatio, & vini rubei, craſſique potatio.

Iterum de Allopicia, & Tyria. Cap. XXXIX.

ALlopicia, & Tyria paſſiones ſunt, per quas capilli capitis, & barbæ, ciliorumque fluunt. Denominantur autem ab animalibus quibus hæc fiunt. Vulpi namque ſiue lupis aliquotiens accidit pilorum caſus, & cutis vulneratio. Serpenti quoque Tyriæ accidit excoriari cute, vnde & Tyria vocatur in homine cutis excoriatio, licet quidam dicant, ſed falſo Tyriam dici, eo quòd in ea ſit pilorum emiſſio, ipſo in loco contorta, & incurua, qualis eſt ſerpentis refluxus. Fiunt autem ambæ aut ex colera acuta, quæ ſanguini miſcetur, qui ad membra in quibus ſunt capilli fertur, vnde capilli defluunt aduſtionis cauſa, quæ illis accidit. Et huius ſignum eſt, quia loci color ad nigrum declinat, aut ex humore flegmatico, ſalſoque, & acuto ſanguini miſto. Aut etiam ex flegmate groſſo, & viſcoſo, quia loca opilat, quibus vapores capillos generantes aſcendunt. Et huius ſignum eſt loci color albeſcens. Nonnunquam autem accidit totius corporis depilatio his de cauſis. Dicit autem Hipocras. Quòd ſi ei qui habet Allopiciam varices innaſcuntur, capilli capitis redeunt. Sed cui Allopicia ineſt, raro naſcuntur varices, nonnunquam vero capilli defluunt ex cibi imminutione, & boni vaporis paucitate, vel etiam raritate. Vapor enim capillos creans ſi rarus fuerit, egreſſus ſpargitur, & diſſipatur, nec capillorum generationi congregatur, ſicut fumus cum largo loco egreditur. Fit etiam nonnunquam capillorum caſus poſt acutos ſtatim morbos cauſa grauis caloris, maliciæque vaporis. Quandoque vero ex conſumptione bonæ humiditatis a corpore, ſicut ptyſicis contingit, & ethicis.

De Tinea, & furfure. Cap. XL.

TInea ſunt vlcera parua in capite naſcentia, quibus ineſt veſica, ſiue putredo. Harum ſpecies ſunt quinque. Prima vocatur fauoſa, quæ fit ex ſalſo flegmate, & eſt vlcus quo cutis capitis ſubtilibus foraminibus perforatur, in quibus eſt humiditas fauo ſimilis. Secunda dicitur viſcoſa & eſt rotunda, & dura, cuius in inferioribus rubor eſt, & in interioribus quiddam granis ficuum ſimile. Tertia vocatur ameda, & ſunt vlcera cum quibus ſunt foramina multa ſubtilia, ſed prædictis minora, ab his egreditur humiditas ſimilis aquæ, ſcilicet lauationis carnis. Eſt & quarta ſpecies rubea, puſtulæ ſcilicet rubeæ paruæ quaſi mammillarum capita, a quibus humiditas fluit ſanguinis aquoſitati ſimilis. Quinta ſpecies eius eſt ſicca alba lupino ſimilis, a qua etiam quaſi cortices fluunt albæ. Furfures ſunt corpora parua tenuia furfuri ſimilia, quæ fluunt à capitis cute ſine vlceratione. Fiunt autem ex vaporibus ſalſi flegmatis, aut ex ſanguine cui colera nigra miſcetur. Auicenna vbi ſupra. Furfur eſt cancabrum, quod eſt in capite modus excoriationis, propter corruptionem in complexione propter eum impletione in ſuperficie cutis, peiorque prouenit ad vlcera, & ad corrumpendum origines capillorum, & fit a materia acuta, aut ſanguine melancolico, & quandoque propter maliciam complexionis in capite. Furfurem quidem lenem deſtruit epithimate caput cum oleo Roſato, & violato, & cum muſcilaginibus. Furfur autem vehementior indiget illis quibus eſt abſterſio, & reſolutio fortis, deinde adhibenda ſunt ea, quæ humectant, & æquant. Furfur denique malus valde perducens ad vlcerationem neceſſe habet in curatione, vt mundificetur corpus cum flebothomia, & cum ſolutione ventris, ſi cauſa fuerit repletio corporis, deinde curetur cum eo, quod cadit, & poſt ſemper adhibeatur oleum.

De Paſſionibus, quæ apparent in cæteris membris ex interioribus cauſis. Cap. XLI.

ISidorus. Parotidæ ſunt duritiæ, vel collectiones, quæ ex febribus, aut ex alio aliquo naſcuntur in aurium vicinitate. Vnde & parotidæ ſunt appellatæ. Ota enim Græce auricula dicitur. Lentigo eſt veſtigia macularum parula, in rotunditate formata, a ſpecie lenticulæ dicta. Hali vbi ſupra. Lentigines amplius in genis fiunt, & confinibus, & ex ſanguinis admixti vaporibus, ac melancolicis humoribus, qui ſunt in ſtomacho, vel in omni corpore, ſicut prægnantibus contingit, cum in eorum corporibus humores mali fuerint adunati. Morum eſt puſtula vlceroſa, quæ am-

plius in facie oritur, & hue ex humore croſſo, in qoe eſt acumen. Aduſtiones etiam io facie fiunt rubeæ, liuidique ruboris, & plurimum vlceroſæ. Et ſciendum quoniam vlcera, quæ vel io his, vel in alijs membris rotunda ſunt, & profunda peſſima ſunt, cæteriſque deteriora, quia fiunt ex materia craſſa, & acuta, ſiue calida. Varices ſunt repletio venarum, quæ ſunt in cruribus, earumque croſſicies ex humore facta melancolico, qui ad eas decurrit, eaſque replet. Fit autem maxima morbus his eis, quibus continuus, & diuturnus eſt crurum, & pedum labor, dieque ſtant ſuper pedes erecti. Sic enim deſcendunt humores ad venas prædictas, vnde nantis, & cocta ſercotibus, amplius accidit. Huius ſignum eſt, quia venæ complicantur, & crollæ fiunt ad viriditatem nigredinemque declines. Fiſſuræ manuum, & eorum quæ ſub pede vel calcaneo ſunt ex colera nigra, & mala, ſiccaque complexione, quæ his locis dominantur, fiunt.

De Vulneribus, & fiſſuris. Cap. XLII.

Sequitur de his, quæ ex cauſis exterioribus fiunt, id eſt de cõtinuationum ſeparatione, quæ ſi fiat in carne vulnus dicitur, vel ſi tempus eius diuturnius fuerit, vt putreſcat, vlcus appellatur. Si autem fiat in oſſe, fractura nominatur. Vulnerũ alia ſimplicia ſunt, alia cum alijs compoſita. Vulnus ſimplex, aut eſt inciſio ſola, quam nulla ſequuntur accidentia, aut ſciſſura tantum, nullis ablatis membri partibus. Inciſio autem alia parua eſt, alia magna. Sciſſura quoque alia vacua eſt, alia ſicca, alia rubiginoſa, & ſordida, ſcilicet putredinem habens. Et hoc fit propter debilitatem digeſtiuæ cibi ad eam venientis. Cumque enim membra duæ ſuperfluitates fiunt. Vna ſcilicet ſubtilis, quæ per poros diſſoluitur, altera vero craſſa, ex qua ſordes ſuper cutem generantur. Ex hac itaque rubigo ſiue putredo naſcitur in vlcere, cum naturalis calor non valeat illã ſubtiliare, ſordeſque diſſoluere. Huiuſmodi vulnera manifeſta ſunt, nec egent ſignificatione. Vulnera vero compoſita quædam cum cauſis componuntur, quædam cum morbis aut accidentibus. Cum cauſa, ſi ſit illic materia, quæ ad vulnus defluat, cuius ſignum eſt multitudo influxus humiditatis in vlcere. Cum morbo vero aliquando organico, aliquando ex mala complexione, & hoc ex calida, cuius ſignum eſt membri rubor, & inflammatio, grauiſque dolor. Aut ex frigida, cuius ſignum eſt coloris liuiditas, & caloris paucitas. Aut ex humida, quæ ſignificatur vlceris humiditate, multaque rubigine, carniſque mollicie. Aut ex ſicca, cuius ſignum eſt vlceris ſiccitas, & extenuatio, & durities. Organicus vero morbus alius eſt ſecundum minorationem, vt cum membri pars aliqua decidit, alius ſecundum magnitudinem, vt apoſtema, quod in vlcere fit, alius ſecundum iuncturæ ſeparationem, vt eſt amputatio neruorum, fractura oſſium. Cum accidentibus autem vulnerũ compoſitio eſt, ſicut dolor qui cum eis eſt, ſiue cum dolore, qui ea ſequitur. Oſſium quoque fractura alia ſimplex, & ſingularis, alia cum vulnere, & apoſtemate compoſita. Hæc omnia, quia ſenſui patent, ſignificationibus non egent.

De Fiſtula, & cancro, & igne ſacro. Cap. XLIII.

Vnumquodque autem vlcerum ſimplicium, ſiue compoſitorum, ſi quadraginta dierum ſpacium tranſierit, fiſtula deinceps appellatur. Fiſtulæ tamen veraciter vlcera ſunt profunda, quibus os ſtrictum eſt, & interiora larga, in quibus eſt caro dura, & alba, nec dolorem patiuntur. Et aliquando quidem tenuia ſiccaque videntur, aliquãdo vero plurimæ humiditatis. Aliquando etiam ab eis continuè decurrit humiditas, aliquando interſciditur, aliquando os eius clauditur, aliquando aperitur. Nonnunquam autem ad os fiſtula peruenit, ipſumque putreſcere facit. Aliquando vero ad neruos, aut venas, aut aliqua nobilia membra peruenit, eaque corrumpit. Præterea nonnunquam fiſtulæ concauitas in longum recta extenditur, & plerumque per trãſuerſum ſinuoſaque fertur. Huic etiã nonnunquam ora ſunt plurima. Ex lib. de cyrurgia. Fiſtula nõ ſolum ab interiori naſcitur, ſicut & percuſſionis cauſa. Cum enim percuſſio mala curatur, fiſtula ſequitur, & hoc maxime inter vtramque ſpatulam. Iſidorus. Cancer a ſimilitudine marini animalis vocatur, vulnus (ſicut medici dicunt) nullis medicamentis ſanabile. Amot ergo præſcindi debera a corpore membrum vbi naſcitur, vt aliquando diutius viuant, & tamen inde mortem quamlibet tardius afferunt. Auicenna vbi ſupra. Cum autem cancro non ſit ſanatio, qui eſt lepra membri vnius, quid de lepra dicemus, quæ eſt cancer corporis totius? Veruntamen cum lepra ſit per totum corpus ſparſa, quãdo curationes in ea fortes adminiſtrantur, his ægritudo ſuſtentatur, nec agit ſuper membra ſimplicia. Iſidorus. Eriſipila eſt, quam Latini ſacrum ignem appellant, id eſt execrandum per antifraſim. Si quidem in ſuperficia rubore flammeo cutes rubeſcunt, tunc multo rubore ab igne vicina inuaduntur loca, ita vt etiam febris excitetur.

De Morſibus, & punſturis venenatorum. Cap. XLIIII.

Hali vbi ſupra. Continuationis autem ſeparatio, quæ fit ab animali nihil ab alijs vulneribus differt, ſi animal ipſum veneno caret. Morſus autem, & punſturas animalis venenati ſequuntur accidentia peſſima. Animalium quidem venenum habentium aliud quoddam mordet, vt canis rabidus, aliud pungit, vt ſcorpius, aliud ore atterit, vt ſerpentes. Iſaac in viatico. Canis naturaliter frigidus, & ſiccus eſt, cui nigra dominatur colera, vnde ex ſui abundantia immutata, & putrefacta, & toti corpori dominans iam corrupta, neceſſe eſt rabidos faciat, & maxime in autumno, & vere. Signa cognoſcendi canem rabidum, quia alij canes eum fugiunt, profugus, & ſolinagus, & nutat quaſi ebrioſus, oris aperti, linguæ dependentis. Saliua omnia de ore eius currit, oculi ſunt ignei & rubicundi, auriculæ mucidæ, cauda inter coxas, oculi aperti. Etenim de lapide ſiue quolibet alio obiecto offenditur, & cuilibet rei viſæ repugnans, etiam vmbræ ſuæ latrat, quem cum canes vident fugiunt, timentes eum latrantes ſuper ipſum. Actor. Item de morſibus, & punſturis animalium iam ſuperius habitum eſt, vbi de naturis animalium vniuerſaliter, & particulariter dictum eſt.

De Diuerſis ſpeciebus venenorum. Cap. XLV.

Auicenna libro quarto. Venenorum ſpecies duæ ſunt, Vna ſcilicet faciens operationem ſuam cum qualitate, quæ eſt in ipſo. Alia vero faciens eam forma ſua, & tota ſubſtantia ſua. Et prima quidem ſpecies, aut eſt corrodens, & putrefaciens, ſicut lepus marinus, aut inflammans calefacians, vt euforbium, aut infrigidans ſtupefaciens, ſicut opium, aut vpilans vias anhelitus in corpore, ſicut plumbum vſtum. Secunda vero ſpecies eſt, vt napellus, cornu ſpicæ leopardi, & ſimilia, & hæc ſunt deteriora venena. Item quædam venenorum veniunt, & agunt ſuper vnum, & idem membrum. vt cantarides ſuper veſicam, & lepus marinus ſuper pulmonem. Quædam vero ſuper totum corpus, vt opium. Et omnis quidem veneni, quod non interficit cum permutatione complexionis, aut cum putrefactione, aut cum aduentu ſuper membrum, poſſibile eſt vt effectus ſit poſt tempus, & ſalus ex eo eſt cum reſolutione ei accidente, & per illud, quod ei ſuccedit per ſudorem, & ſimilia, aut per curationem contrariã. Dixit autem Galen. quòd alfarfas interficit hominem, & non turdos, quia non peruenit in tepidis ad cor, niſi poſt ſpatium in quo iam paſſus eſt a corpore paſſionem, poſt quam non remanet niſi paſſio conuerſionis cibi. In homine vero feſtinat ante illud pp latitudinem meatuum, & vehementiam caliditatis, & virtutem motuum attrahentium arteriarum. Et fortaſſe alfarfas non eſt venenum per comparationem ad complexionẽ turdorum, vnde ſi non conuerteretur in cibum, & perueniret ad cor eorum, ſicut peruenit ad cor hominis, cum velocitate interficeret. Inquit. Denique fuit quædam anus, quæ primo ſuſcepit de napello rem paruam, deinde non ceſſauit eo vti donec aſſuefacta ſit cum eo, nihilque ei nocuit. Dixit etiam Rufus, quod nutrita fuit puella cum veneno, vt interficerentur per eam reges, qui cum ea conuenirent, & quòd ipſa in complexione ſua conſecuta eſt, vt ſaliua eius interficeret animal, & non appropinquaret ei gallina. Venenorum autem quædam ſunt ex mineris, vt lapis armenus, argentum viuum, litargirũ ceroſa, giſſum, calx, arſenicum, aluмen, limatura ferri, vel eius ſcoria. Quædam autem ex plantis, vt napellus, corone ſpicæ, euforbiũ, ſcamonea, almezereon, id eſt lacticinia, cameleon, oleander, anacardi, ſtaſiſagria, ruta agreſtis, elleborus albus, & niger, ciclamen, & ſuccus cucumeris aſinini, ſpecies nigellæ malæ, agaricum nigrum, ſquilla agreſtis, cortex rami, ſemen vrticæ, titimallus, medullæ fructuum rancidæ. Et hæ quidem ſunt medicinæ venenoſæ frigidæ vt opium, radix mandragoræ, iuſquiamum, album & nigrum, coriandrum, pſillium, fungi & tubera mala. Quædam etiam venena ſunt ex animalibus, de quibus ſuperius in tractatu de naturis animalium plenius dictum eſt.

De Communi via cognoſcendi paſſiones membrorum interiorum. Cap. XLVI.

HAli ſer. 9 Paſſionum autem quæ naſcuntur in membris interioribus non adeo facilis eſt cognitio, ſicut earum quæ fiunt in exterioribus. Ideoque medium exercens neceſſe eſt in actionis cuiuſque membri cognitione, & complexionis ac ſubſtantiæ, & vtilitatis, atque figuræ. Loci quoque in corpore, & quam cum cæteris membris colligantiam atque comparticipationem habeat, quouſque vel quantos humores contineat, & alia huiuſmodi, quæ ſuperius diximus, cum de membrorum habitibus tractaremus. Ex his enim interioris membri cuiuſque morbos intelligimus, in quo ſit membro, qualique membri loco perpenditur, ipſius quoque membri qualitas, quantitaſque diſcernitur. Oportet itaque nunc aperire viam ac regulam, qua tenditur ad interiorum membrorũ notitiam. Eſt autem octonaria. Prima eſt via, quæ ex actionis nocumento ſumitur, cum enim alicui nocumentum accidit actioni, membrum in quo ſit ſignificat infirmari, vel morbo ſibi proprio, vel alterius infirmantis comparatione membri. Verbi gratia. Appetitus imminutio, ſignificat oris ſtomachi incommodum, quod aut eſt ei proprium, aut fit ex cerebri, in quo eſt paſſio, comparticipatione. Secunda via ſumitur ex his quæ de corpore emittuntur. Et hoc aut ex eorum ſubſtantia, vt hipoſtaſis, quæ eſt in fundo vrinæ, ſi furfuri ſimilis ſit, paſſionem veſicæ ſignificat, ſi vero fruſtis carnis, paſſionem in renibus eſſe manifeſtat. Aut ex eorum quantitate, vt ſi cum egeſtione fruſta carnis magna exeat, inteſtinorum groſſorum vlcera ſignificant, ſi parua ſubtilium. Aut ex emiſſorum loco, ſicut vlceris ſquamæ cum emittuntur a corpore, ſi cum tuſſi exeant, vlcus eſſe ſignificant in anhelitus membris. Si cum vomitu in ſtomacho, ſi cum egeſtione in inteſtinis. Tertio ſumitur ex doloribus cuique membrorum proprijs, vt ſi dolor cum pulſatione ſit paſſio eſt in arterijs, aut in membro multas arterias habente. Si vero cum punctura, paſſio in opertmentis ſignatur eſſe, & ſi cum eo ſit grauitas, in membro motum habenti, & ſenſum, oſtenditur eſſe. Si vero dolor extenditur, & in ambo latera progreditur, paſſio in neruis eſſe ſignatur. Quòd ſi molliter extenditur, paſſio in operimentis oſſium eſſe perpenditur. Quarta ex infirmi membri loco accipitur, vt ſi dolor ſit in dextro latere paſſionem eſſe ſignificat in epate, ſi in ſiniſtro in ſplene. Quinta ſumitur ex apoſtemate, & hoc ex eius figura, quia ſi ſit medius circulus, qualis & primæ lunæ, intelligitur eſſe in epate. Si autem oblonga ſit, aut quadrangularis, eſt in lacertis membri. Sexta ſumitur ex accidentibus cuique membrorum proprijs, & hoc aut ex colore, vt genarum rubor peripleumoniam ſignificat, & citrinus color epatis paſſiones, nigredo linguæ, cauſon, & febris incendium. Aut ex figura, vt vnguium curuatio ptiſim. Aut ex his quæ egrediuntur e corpore, vt egeſtio lauaturæ carnis ſimilis, debilitationem epatis. Septima ex comparticipatione membri patientis cum alijs, vt cum digitis ante accidit nocumentum in ſenſu, ſine manus compaſſione, nobis ſignificatur, quòd paſſio ſit in parte neruorum, qui ad manum ſeruiunt. Octaua ſumitur ex inueſtigatione, vel interrogatione, vt ſi quærenti dolorem ſub hipocondrijs ægro medicus dicat, & interroget quo ſentiat eum loco, & reſpondet in latere dextro, paſſio eſt in epate, ſi in ſiniſtro in ſplene, ſi autem in medio, eſt in ſtomacho.

De Diuiſione paſſionum interiorum, & primo de paſſionibus cerebri. Cap. XLVII.

HÆc de communi cognitione paſſionum interiorũ membrorum. Sequitur de proprijs ſignificationibus, & cauſis ſingularum. Harum itaque quædam fiunt in membris animalibus, quæ ſunt cerebrum, & nucha, neruique qui ab eis oriuntur, & organa ſenſus, & anhelitus. Quædam in inſtrumentis ſpiritus, quæ ſunt pectus, diafragma, cor, pulmo, eiuſque cannalis, & guttur. Quædam in ciborum organis, quæ ſunt meri, ſtomachus, epar, inteſtina, ſplen, fel, &c. Quædam autem in membris genitalibus, ſiue generatiuis, quę ſunt vulua, matrix, mentula, teſticuli, mammæ. De his itaque per ordinem dicemus, & primo de his quæ membris accidunt animalibus, ab his quæ cerebro ac panniculis eius accidunt exordium ſumentes. Dehinc a ſuperioribus ad inferiora deſcendentes. Igitur paſſiones, quæ in cerebro, & eius operimentis fiunt, hæ ſunt. Cephalea, frenesis, mania, mentis alienatio, litargia, obſtupefactio, congelatio cogitationis, & memoriæ corruptio, ſcothomia, vertigo, oppreſſio, apoplexia, epilenſia, melancolia, & amor. Incipiemus autem a Cephalea.

De Cephalea, & cauſis eius, & ſignis. Cap. XLVIII.

ISidorus Cephalea ex cauſis nomen habet, capitis.n. paſſio eſt, & Græci caput cephalin vocant. Hali vbi ſupra. Cephalea aut eſt in toto capite, aut in eius medietate, & vocatur emigranea. Harum ſingulæ fiunt, aut operimenti cauſa, quod cutem capitis ſubinuoluit. Aut operimenti cauſa quod ipſum cerebrum circumuoluit. Et illius quidem quę eſt in toto capite, quædam eſt crætica, quædam vero febrem ſequitur, & quædam ſingularis ac per ſe eſt. Illa quæ febrem ſequitur, fit ex repletione capitis a vaporoſis humoribus, & acutis. Et hæc aut ex humore malo fit, qui concluditur in ſtomacho, cuiuſque ſignum eſt ſubuerſio, & cordis palpitatio. Aut ex humore in toto corpore congregato, aut ex capitis debilitate, aut ex nimio febris calore, ſicut in tertiana contingit, & cauſon. Illius autem quæ ſingularis eſt ac per ſe, quædam ex ipſo fit propriè capite, quædam ex eius cum ſtomacho participatione. Quæ vero capiti propria fit, alia ex mala complexione, alia ex organico morbo, alia ex neceſſitate, alia ex percuſſione. Quę autem ex mala complexione eſt, aut ex mala ſimplici, & ſingulari, aut cum materia. Complexio mala ſimplex, aut eſt calida, & fit ab interiori cauſa, ſicut a calefactione operimenti cerebri ex calidorum ciborum, vel medicaminum porrectione dolorem capiti concitantium, quales ſunt vetere nuces, allia, cępę. Aut ab exteriori cauſa, ſicut illi fit, quem æſtus ſolis moleſtauit. Aut eſt complexio frigida, & hæc ſimiliter aut ab interiori cauſa eſt, aut ab exteriori ſupradictæ contraria. Complexio vero ſicca facit cephaleam debilem. Humiditas autem ſi ſingularis eſt, cephaleam non gignit, niſi quando multa eſt materia, & tunc cephalea fit per extenſionem, quæ eſt ex materiæ multitudine. Quæ autem fit ex mala complexione cum materia, quædam eſt cum materia ſanguinea, quædam cum colerica, quędam cum flegmatica, quædam cum melancolica, & vnaquæque propria habet ſigna. Quæ vero fit ex organico morbo, naſcitur ex opilatione. Opilatio vero ſignatur, aut ex parte humorum viſcoſorum, & groſſorum multitudine, aut ex apoſtemate. Quæ autem ex ventoſitate naſcitur, ſignum hoc habet, quia fit cum extenſione. Quæ vero ex percuſſione, vel colliſione, ſignis non indiget, cum eius manifeſtę ſint cauſæ, ſed infirmi tantum interrogatione. Hæc eſt igitur cephaleæ diuerſitatum, quæ propriè capitis eſt, aſſignatio. Illa vero quæ oritur ex capitis cum ſtomacho comparticipatione, fit aut ex humore colerico clauſo ſcilicet in ſtomacho, aut ex flegmate putrido, fit etiam ex ciborum multitudine, vel ex vini potatione, cuius vapores acuti aſcendunt ad cerebrum, & fit ebrietas ex debilitate membri ſcilicet ex defectione cerebri in vaporum ſuſceptione. Omnia autem cephalea quæ fit ex ſtomachi cauſa, leuior fit cum ſtomachus alleuiatur, ſiue exinanitur, grauior autem cum ille grauatur, aut in eo cibi corrumpuntur.

Adhuc de eadem. Cap. XLIX.

HAec eſt igitur aſſignatio diuerſitatum cephaleæ, quæ fit in toto capite. Eſt autem alia quidem acuta, citoque diſſoluenda, & hæc abſolutè vocatur cephalea. Alia vero tarda, & ad diſſoluendam dura, & hæc appellatur caſſis, vel galea, ſiue galeata. Hæc ex qualibet facili cauſa tumultuatur, vel excitatur, vt vocis ſono, & ignis intuitu. Odorum quoque cerebri replentium ventriculos reſpiratione, cum vini potu. Fit autem hæc ſpecies in pluribus ex humore frigido, flegmatico, & groſſo, & ex opilatione, & ex plurimo vento, ſiue forti ventoſitate, aliquando etiam ex calido humore. Ait enim Galie. Quia quorum facilè implentur capita, loca capitis, quæ paſſiones ſuſcipere poſſunt, aperta ſunt, & paſſioni oportuna. Quòd ſi mala dieta regantur incidunt in paſſionem quæ caſſis dicitur, nec a veritate remotum eſt horum dolores quoſdam in operimentis cerebri ſentire, quoſdam ex operimento craneum circundante. Differunt autem hæc duo, quia cui paſſio eſt intra craneum, dolor vſque ad radices porrigitur oculorum. Cui vero vſque ad oculos non peruenit, paſſio eſt in operimento, quo craneus ab exteriori veſtitur. Naturæ vero, quæ repletioni capitis apparatæ ſunt, in quibus acuta ventoſitas generatur, corpora vaporoſa ſunt, & in ore ſtomachi ſuperfluitates colericæ aggregantur. Ait etiam. Vigiliæ longę capitis dolorem excitant, quia digeſtionem corrumpunt, & vapores ad cerebrum attollunt. Similiter & longus ſomnus, quia digeſtionis multitudine replet cerebrũ acuta, ſiue calida humiditate. Cephalea vero, quæ dicitur emigra-

nea ſit, in capitis tantum medietate, & hæc aut ex malarũ qualitatum humoribus calidis, aut frigidis, operimenta cerebri replentibus, aut ex vaporibus a ſtomacho ad cerebrum aſcendẽtibus, & huius ſignificatio eſt doloris ſenſus ex vna parte in cranei capitis interioribus. Hanc in oculis accidentia mala ſequuntur, & nonnunquam viſus conſumitur. Fit autem hæc paſſio ſæpe cum circuitibus, ſiue interpolationibus. Cephalea quoque quandoque fit ex euacuatione, quæ ſiccitate contingit, qualis eſt nimis ſanguinis fluxus è naribus, aut mẽſtruorum, aut emorroidarum, ſolutio quoque naturæ, ſiue ventris. Fit etiam poſt coitum, ex cerebri debilitate. Fit etiam quandoque ex ſeuſus multitudine, ſiue bonitate quæ ſcilicet, ex cerebro productus ad ſtomachum emittitur. Cæphalea quæ ex paſſione capiti propria generatur, ſecundum maiorem partem ſtabilis eſt. quæ autem ex alicuius membri paſſione naſcitur, illius membri prius incipit ægritudo, & ab hinc cæphalea ſubſequetur. Fertur autem nunquam ex eius magnitudine vocem amputari propter incommoditatem accidentem neruorũ, qui ad guttur & gurgulionem protenditur. Tradit etiam Galen. hanc in quibuſdam capitis partibus fieri ſine alijs, & aliquando in operimentis nonnunquam in venis, & nunc quidem extra craneum, nunc autem intra, quorum certa cognitio eſt difficilis.

De Freneſi. Cap. L.

Isidorus. Freneſis appellata eſt ſiue ab impedimento mentis, Græce enim mentem frenas vocant, ſeu quòd dentibus inſtendat, nam frendere eſt dentes concutere. Eſt autem perturbatio cum exagitatione, & dementia ex colerica vi effecta. Iſaac in viatico. Freneſis ut abſolute diffiniatur, eſt calidum apoſtema in pelliculis cerebri, quam ſemper ſequuntur vigiliæ, & alienationes. Razi in Almanſore 19. par. Cum autem inuaſerit ſynochus, & in eius capite fuerit grauedo fortis, & in facie & oculis intenſa rubedo, dolor quoque capitis, & horror luminis affuerint, ſigna freneſis certiſſima iudicabũtur. Quod ſi lingua nigra uel citrina fiat, & alienatus ſenſum amittat, multumque vigilet, iam freneſis perfecta eſt. Hali vbi ſupra. Freneſis aut ex mala complexione calida fit, quę cerebro & eius operimentis, ſiue pelliculis accidit, aut ex Apoſtemate calido, quòd in eiuſdem operimento fit, aut ex multitudine coleræ, quæ in venis eius exiſtit. Illa quæ fit ex Apoſtemate difficilior eſt, ſiue durior atque fortior. Apoſtema vero calidũ, aut ex colera rubea fit, aut ex ſanguine, aliquotiens etiam aliquid flegmatis admiſcetur, harum omnium ſignum eſt continua febris, cuius calor non multum fortis eſt ſub tactu, ſed tranquillus, & mediocris. Facies tamen & caput calidioris tactus ſunt quàm reliquum corpus. Hanc etiam paſſionem ſequitur mentis alienatio, & vigilia, nonnunquam etiam quidam ſomnus, a quo cum clamore excitantur, & ſaltu. Horum quoque linguæ nigreſcunt, & aſperantur. Sed & de veſtibus aliquid legunt, ſiue floccos accipiunt propter fantaſiæ corruptionem. Nonnunquàm etiam lachrimantur, etiam eorum oculi quandoque ſunt obtalmici, quandoque ſicci. Et ſi quidem hæc paſſio fit ex apoſtemate ſanguineo, ſunt accidentia cum riſu, ſopore, oculorum rubore, garrulitate, & ineptia, calorisque tactus acutus, & pungens. Si autem ex apoſtemate colerico, accidentia prædicta ſunt cum ira, maliſque moribus, & perfidia. Si vero ex apoſtemate nigro, accidentia hæc inſania comitabitur, & ſaltus. Et ſi in epate, leuitates garrulitatis, quorum copia timor, & fletus. Cum autem in ardentijs his aliquid flegmatis admiſcetur, pariter fit etiam obſtupefactio, ſiue ſomnus peruigil. Eſt autem in his omnibus pulſus debilis paruus, & in eo duricies moderata, varietas multa, frequens anhelitus atque varius, & quandoque ſpiritus anguſtia.

De Mania. Cap. LI.

Isidorus. Mania ab inſania, vel furore vocata eſt, nã Græcorum vetuſtas furorem maniebem appellabat, ſiue ab iniquitate, quam Græci maniæ vocauerunt, ſiue a diuinatione, quia diuinare Græci maniam vocant. Hali vbi ſupra. Mania cerebro accidit ex apoſtemate, quod fit in diafragmate, propter comparticipationem nerui, qui ad ipſum a cerebro deſcendit. Omnia vero quæ in freneſi apparent accidentia, maniam quoque ſequuntur, niſi quòd debiliora, ſed febris fortior eſt, & calor in omni corpore manifeſtior, propter paſſionis, ſiue patientis membri propinquitatem ad cor. Hipocundriæ vero, & quæ ſubſunt illis ſurſum trahuntur, & quandoque ſpiritus, ſiue anhelitus arctatur, pectus, & latera, & hipocundriæ ſimul calent, eo quòd hæc membra diafragmati vicina ſunt, quemadmodum in freneſi, facies & caput calidiora ſunt propter viciniam cerebri. Hæ duæ paſſiones acutę ſunt, & permoleſtæ, & in vtraque fit alienatio mentis, cum febre. Eſt & alia mentis alienatio, quæ fit caloris febrium acutarum virtute, & hoc ex febris vaporibus aſcendentibus, capitiſque debilitate. Quibus autem freneſis grandeuoribus accidit, plurimum non euadunt, eo quòd hæc paſſio huic ætati contraria ſit.

De Litargia. Cap. LII.

Isidorus. Litargia a ſomno vocata eſt. Eſt enim oppreſſio cerebri cum obliuione, & ſomno iugi veluti ſtertentis. Hali vbi ſupra. Litargiam dicunt freneſim eſſe frigidam. Eſt autem materiæ corruptio, prouenıens aut ex mala complexione frigida, & humida, aut ex materia flegmatica quæ cerebro, vel eius puppi dominatur, ſicut freneſis ex coleræ rubeæ in cerebro dominatione naſcitur. Huius ſigna ſunt tepida febris, & lenta, propter putredinem flegmatis, obſtupefactio quoque, & ſopor. Accidit etiam his alienatio, ſiue confuſio mentis, & oſcitatio multa, ora tanquam obliti claudere habent aperta. Horum quibuſdam accidit vẽtris ſolutio flegmatica, quorum ventres conſtipantur, & eorum vrina tanquam aſinorum eſt turbida, nonnullis autem accidit tremor, & extremarum ſudor, facies eorum ad nigredinem declinat, & parum intumeſcit, pulſus eorum magnus atque diuerſus, & æſtuoſus, ſiue fluctuoſus, anhelitus quoque tardiſſimus, debilis, & varius. Si autem ſiccitate fiat litargia, obſtupefactionis locum obtinet peruigilatio. Litargia fit ex apoſtemate flegmatico, accidente in occipitio. Huius ſigna ſunt profundus ſomnus cum febre continua, caliditaſque non fortis, & albedo linguæ, ac difficultas aperiendi palpebras, quæ etiam cum aperiuntur, velociter rhedeunt. Fitque ex colera nigra, & ſignum eius eſt, quòd oculi remanent aperti non palpitantes, ſicut oculi intuentis in vnum locum ſine motu, nec clauduntur.

De Stupore mentis, & vigilia. Cap. LIII.

Isaac in viatico. Stupor mentis eſt, quaſi ſomnus oculis clauſis, quod duobus modis fit. Aut enim infirmus nimium fit ſomniculoſus, vel parum. Nimia ſomniculoſitas tribus modis extat. Vel de ſola humiditate velut ebrioſi patiuntur, vel de frigiditate ſicut ſuper niuem, vel glaciem cadentes ſuſtinent, vel de vtroque, ſicut in apoplecticis vidimus, & litargicis. Secunda parua ſcilicet ſomniculoſitas non ex ſomno, ſed quaſi dormitantis pigritia, quæ non contingit niſi ex defectione vel diſſolutione virtutis. Razi vbi ſupra. Stupor fit ex repletione ſanguinis, & eius ſigna ſunt vehemens rubedo coloris, ac multitudo nuchæ, & ſputi. Hali vbi ſupra. Obſtupefactio ſiue ſtupor peruigil, quæ cuma vocatur, aut ex mala complexione cerebro accidenti frigida, & humida, aut ex materia flegmatica, aut acutę febris cauſa, vel percuſſionis, quæ lacertis temporum eſt facta, vel oppreſſionis, quæ cerebro accidit, aut ex oſſium cranei fractura, aut ex laminis, ſiue fruſtulis, quæ ſub cranei fracti ponuntur oſſe, cum illud medicus vult curare. Vigilia vero, ſiue peruigilatio fit, aut ex mala complexione quæ cerebro accidit ſicca, aut ex materia Melancolica. Cumque huius cauſæ cum cauſis ſtuporis componũtur, oritur paſſio prędicta, quę vocatur cuma: & ſiquidem flegma plus abundet, obſtupefactio fiet manifeſtior, ſi vero ſiccitas, vigilia maior. Aeger itaque ſe habet tanquam dormiens expergefactus, ſeu vigil, oculique eius aperti, mens confuſa. Accidit quoque ei garrulitas, quæ & freneticis, & omnino paſſionis huius ſigna ex litargicorum, & freneticorum ſignis ſunt compoſita. Huius autem propria ſigna ſunt hæc: Infirmus iacet ſupinus, & extenſus quaſi mortuus, facies eius interdum turgida, color ad nigrum declinans, nonnunquam vrinę difficultas, aliquando fluxus ſiue mollicies, ſpiritus eius ſiue anhelitus non apparet, pulſus quoque debilis eſt, paruus, ac frequens. Auic. iij. can. Vigilia eſt diſpoſitio animalis, cum effunditur ſpiritus eius animalis, ad inſtrumenta ſenſus, & motus, vt eis vtatur, Iſaac vbi ſupra. Vigilare eſt duobus modis. Naturale, & vocatur expergefactio ſomni. Extra naturam, & vigiliæ vocantur, Vigiliæ ſunt ex nimio motu cerebri, & ex ſiccitate coleræ rubeæ, vel nigræ, vel ex non temperato calore, vel ex ſalſis humoribus in cerebro naſcentibus.

De Congelatione, & cogitationis ac memoriæ corruptione. Cap. LIIII.

HAli vbi ſupra. Bothocos, ideſt congelatio, ſiue congelatio fit ex opilatione, quæ poppi cerebri accidit, ex humore frigido, & humido ſcilicet, & croſſo. Fit autem ex potu aquæ frigidæ, vel in ea balneatione, vel fructuum refrigerantium comeſtione. Sequitur de cogitationis, & memoriæ corruptione. Aliquando quidem cogitationi tantum accidit corruptio, aliquando memoriæ, plerumque vero vtriſque, ſicut deſipientia ſenibus accidit, debilitatis cerebri cauſa, & corruptionis. Fit autem corruptio hæc aut ex mala complexione frigida ſimplicique cerebri, aut ex materia flegmatica. Cum igitur hæc paſſio fit ex mala complexione frigida cum obliuione accidit, & cogitationis malitia, ſiue corruptio, pigritia quoque, & grauitas, ſoporiſque nimietas. Si vero cum frigore eſt humiditas, ſtupor fit, & in ſomno ſubmerſio, ſcothomia quoque, & obliuio. Si autem ſiccitas ſtuporis loco ſubintrat, immoderata peruigilatio. Cum vero fit ex materia flegmatica, accidit per nares, & os, & aures humiditatis euacuatio.

Da *Scothomia, & vertigine.* Cap. LV.

ISidorus. Scothomia ax accidenti nomen ſumpſit, eo quod repentinas tenebras ingerat oculis cum vertigine capitis. Vertigo autem eſt quotienſcunque ventus conſurgit, & terram in circuitu mittit. Sic & in vertice hominis arteriæ, & venæ ventoſitatem ex reſoluta humectatione gignunt, & in oculis gyrum faciunt, vnde & vertigo nomen pata eſt. Iſaac. Vertigo, vel ſcothomia viſus eſt corruptela, & ſubito apparent patientibus omnia quaſi voluentia, nebuloſa, vel tenebroſa. Cauſa nimia humorum eſt abundantia cum ventoſitate mixta, humores illi in caput mouētur ex ventoſitate, vel fumo, de quolibet membro, ſicut & de ſtomacho aſcendenti. Hali vbi ſupra. Scothomia, & vertigo fiunt, aut ex ipſomet cerebro, aut cum participatione membri alterius in aliquo incommodo. Scothomia ſi fiat ex cerebro ſolo, fit aut ex mala complexione frigida, & humida, aut ex humore flegmatico cerebri pro re dominanti, fitq; abinde reſupinatio. Vertigo autem fit aut ex humore flegmatico in venis, quæ cerebrum circūdant coadunato Aut ex humore colerico vel ſanguineo, qui ibi eſt nec diſſolui poteſt, & ideo voluitur in venis circa cerebrum, indeque fit vertigo, aut ex croſſa ventoſitate, quæ venis his concluditur, nec ipſa diſſolui poteſt, ſed cerebrum circumuoluitur, aut ex oppreſſione proræ cerebri, propter alterios oſſis cranei fracturam, vel alterius rei ſiue cauſæ præſſuram. Scothomiæ ſignum eſt, quòd homo ſurenti ſimilis eſt. membraq; eius eneruatis ſimilia, propter eneruationem quæ meiſi accidit ex humiditate flegmatica, quæ cerebro dominatur. Vertiginis autem ſigna ſunt, quòd cuncta quæ circunſpicit, æſtimat rotari, & eorum caſus imaginatur. Maximeque ſi quippiam, quod voluatur aſpexerit, vel ſi ſeipſum homo rotet ſæpius, vertigo fit ei. Et ſi quidem ex flegmate fit, oris ſapor fit ſalſus, aut acerbus, ſi autem ex colera amarus. Signa vero communia vertiginis, & ſcothomiæ ſunt viſus tenebroſitas, auditus grauitas, aurium tinnitus. Cum autem accidit hæc paſſio, ex comparticipatione cerebri cum alio membro, aut ex paſſione fit quæ venis pulſantibus accidit poſt aures poſitis, ex mala complexione frigida, aut humore flegmatico aut colerico, & horum ſigna ſunt, quia cum prædictis hæ duæ venæ extenſæ ſunt ac repletæ. Aut ex paſſione quæ de duabus venis iuuenilibus oritur ex mala complexione, aut ex humore flegmatico, vel colerico, & horum ſignum eſt cum his quæ diximus collum diſtenſum. Aut ex paſſione quæ ſtomacho accidit ex mala complexione frigida, vel humore flegmatico, cuius ſignum eſt abominatio ſiue ſubuerſio, cordis & paſſionis augmentum, cum multitudo ſomitur ciborum, & cum faſtidioſitas fit cum putredine, vidimus etiam nonnunquam ex acutæ perſeuerantia febris, oriri ſcothomiam.

De *Apoplexia.* Cap. LVI.

ISidorus. Apoplexia eſt ſubita effuſio ſanguinis, qua ſuffocati intereunt, dicta quòd ex lætalia percuſſu repentinus caſus fiat, Græci enim apoplexin percuſſionem vocant. Papias. Apoplexia eſt depreſſio atque lapſus, & ſubductio repente veniens, talis vt ſine ſenſu hominem efficiat, & quaſi mortuum eum circunuenit, habet autem paraliſis ſimilitudinem, ſed & multam diſtantiam. Huius autem duæ cauſæ ſunt. Nam maior apoplexia venit aut per cibos nimios, aut per vinum multum, aut per balneorum calorem, hi moriuntur ſubito, & cadunt, nam dum comedunt, aut lauant hoc morbo tenentur. Multi etiam & poſt cœnam dormientes ex hac cauſa mortui ſunt. Huic nulla res ſuccurrere poteſt, quia latenter venit, & ſubito occidit. Minor vero quæ eſt, curatur quidem cum difficultate magna, quæ ita intelligitur, cum quis valut paraliſim patitur ex vna parte corporis non ſentiens, lingua ei tenetur, vt loqui non poſſit, aut loquens difficulter intelligitur, & manibus vota ſua oſtendere nititur, & ſic eum digitis ſtrictis tenere voluerit ſentit, non enim habet corpus emortuum, ſed iacet exanimis, & grauis ſibi videtur. Hali vbi ſupra. Apoplexia, & epilenſia generantur ex opilationa, quæ fit in ventriculis, ſimul cum omnes opilantur, ſimulque virtus ſentiens, & mouens ad membra tranſire, prohibetur, vnde & motus intercipitur, & regitiuæ virtutis actiones imminuuntur, ita vt fere omnino ceſſant. Opilationis autem promotio in hac paſſione fit, aut ex humore flegmatico croſſo, & viſcoſo, aut ex flegmate confuſo cum colera nigra, aut ex ſanguine croſſo. Fit etiam aliquandò ex colera nigra, & nonnunquam ex repletione vini, & in ebrietate, & tunc letalis eſt, niſi febris ſuperuenerit, aut ſoluatur hora qua diſſolui habet crapula. Hāc paſſionem præcedit acutus capitis dolor, organicorum tumor, viſus tenebroſitas, vertigo radiorum, phantaſia, extremorum frigus, intius pacturis titillatio. Dicit autem Hipocras, quòd apoplexia ſi fortis ſit incurabilis eſt, ſi debilis non facilè curabilis. Razi vbi ſupra. Apoplexiæ ex ſanguine ſigna ſunt rubedo maxillarum, & faciei, ita vt homo quaſi ſuffocatus ſit, exuberatio alguidegi, & vanamm. Fit autem & ex humoribus crudis flegmaticis, cuius ſigna ſunt mollificatio corporis, & albedo coloris, ac multitudo nuchę, & ſputi.

Da *Epilenſia.* Cap. LVII.

ISidorus. Epilenſia vocabulum ſumpſit, eo quòd mentem appendens pariter etiam corpus poſſideat. Græci enim appenſionem, epilenſiam appellāt. Fit autem ax melancolico humore quotiens exuberauerit, & ad cerebrum cōuerſus fuerit. Hęc paſſio caduca vocatur, eò quod cadens ęger ſpaſmos patiatur, hos etiam vulgus lunaticos vocat, quòd per lunæ curſum comitetur eos inſania Dęmonum. Idem & laruatio. Ipſē, & morbus comitialis, ideſt maior, & diutinus, quo caduci tenentur. Cui tanta vis eſt vt homo valens concidat, ſpumetque. Conſtā ter in Panteigni nona parte. Epilenſia eſt cum totum corpus ſpaſmum patitur, vt in terrā cadat infirmus, & aliquando quidem circulariter, ſiue certis temporibus conſtitutis. Aliquando vero interpollatis, & varijs. Huius cauſa eadem eſt, quæ, & apoplexiæ, minor tamen eſt in fortitudine & virtute. Cauſa namque faciens epilenſiam non eſt in omnibus ventriculis cerebri, ſed opilantur quædam eorum viæ neruorum, ſcilicet membra corporis mouentium, huius quoque materia minor eſt, quàm apoplectica in quantitate, & qualitate, & ſubſtantia, vnde fit ut infirmus in ea ſentiat, ſeque moueat, quod non fit in apoplexia, vnde dicunt epilenſiæ cauſam apoplexiæ eſſe mediam. Quædam autem epilenſia eſt ex cerebro, quędam ex neruorum ſpaſmo. Et quæ ex cerebro, quædam eſt ex ipſo ſolo, ſcilicet ex conſtipatis eius ventriculis, vt dictum eſt, & opilatione ſpiritus ac virtutis motiuæ tranſeuntis ad membra, quæ ſcilicet opilationes fiunt ex humore flegmatico crudo, ac viſcoſo in hora paſſionis, in cerebri ventriculos influente, aut ex humore croſſo melancolico, aut ex compreſſione cerebri, quæ fit ex oſſis capitis fractura. Aliquando etiam hæc ſpecies accidit, cum homo rotando, vel circumeundo ſe mouet, & humores ac ſpiritus caleſiunt, atque mouentur. Indeque homo turbatus in terram labitur. Quædam autem ex oris ſtomachi, vel alterius membri colligantia cum ipſo cerebro, & hoc fit ex fumo frigido ſcilicet flegmatico, vel melancolico, de membro patiente ad cerebrum aſcendente, eiuſque ventriculos implente. Multi hac paſſione moriuntur, quoniam eius accidentibus moleſtantur. Plurimum autem euenit pueris, & iuuenibus, raro vero ſenibus, propter membrorum ſuorum ſiccitatem. Razi vbi ſupra. Epilenſia fit ex flegmate, cuius ſigna ſunt mollicies corporis, & albedo coloris, complexio frigida, multitudo ciborum frigidorum, multitudo quoque ſputi, & muſcil aginis, ac ſpumæ, ſenſuumque conturbatio, fit autem epilenſia plurimum in augmento lunæ, & complemēto luminis eius, fit etiam in eius diminutione, fit autē & ex ventoſitate frigida in aliquo membrorum reſoluta. Et eius ſigna ſunt quòd infirmus illam ex manu, vel pede, vel crura eleuari ſentit, & quòd vſque ad caput

put aſcendens epilenſiam facit. Fit etiam quandoque ex ſanguinis multitudine, cuius ſigna ſunt quòd impleuitur alguidegi, & facies rubet, & quandoque ſanguis e naribus procedit. Papias. Epilenticorum duo ſunt genera, quæ cum ſpuma eſt, & cum tremore non curatur, quæ ſine tremore curatur.

De Incubo. Cap. LVIII.

AVicenna. 3. canone. Incubus eſt ægritudo qua ſentit homo, quando ſomnum ingreditur fantaſma graue ſuper ſe cadens, ipſumque comprimens, & anguſtiantur ſpiritus eius, & intrinſecatur vox ac motus ipſius, & fortaſſe præfocatur propter porrorum opilationis, & cum ab ipſo ſeparatur excitat eum ſubito. Eſt autem anteceſſor vnius trium ægritudinum, aut apoplexiæ, aut epilenſiæ, aut maniæ. Et hoc quidem cum fuerit ex materiebus comprimentibus, & non ex alijs cauſis non materiatis. Huius autem cauſa ſecundum plurimum eſt vapor materierum groſſarum ſanguinearum, aut flegmaticarum, & melancolicarum, reſoluentis vaporem, & cum reſolutione omnis humoris ipſum comitantis. Quandoque vero fit ex frigore vehementi, caput inuenienti ſubito apud ſomnum. Quare comprimit ipſum, & incraſſat, & contrahit. & efficit in ipſo fantaſias illas ſubito, quod fit propter debilitatem cerebri caliditate ſua, vel complexionis ſuæ malitia. Papias. Ephialtes eſt paſſio qua homines incubo vexantur, hos deprehēdes ex difficili motu corporis, & ſomno etiam inſolito, & graui, quotiens ſuppreſſi grauantur, vt præfocari ſe homo dormiens ſentiat, aut aliquem ſibi irruiſſe putet, qui corpus eius præmendo examinare tendat. Vnde & incubus dictus eſt, a mentis atque ſeoſim incubatione. Alij dicerunt, quod ex indigeſtione cibi veniat ephialtes, qua aſcendiſſe aliquem ſuper dormientem fingatur. Fit aut ex cacochimia, ideſt ex malo humore, aut ex abundantia ſanguinis, per ſomnium enim fantaſiæ cum graui ſomno opprimuntur, & cum tormento ſopiti plus ſuffocantur, ita vt loqui non poſſint. Aliquotiens & ita loquuntur per ſomnium, quaſi per diem diſputēt, aut cum hominibus fabulentur: Nimietates quoque diuerſarum fantaſiarum aliquādo vident, & pauent, ita vt & in ſomno clamēt. Fit aut plerumque hæc paſſio aut ex multo cibo, aut ex vino plurimo, vel ex paruo cibo, & potu, hoc eſt ex plenitudine, vel inanitate, aut ex abundantia ſanguinis. Razi vbi ſupra. Incubus cum aſſiduus fit & multiplicatur, eique non ſuccurritur ad epilenſiam perducit: Fit autem ab aſſiduatione multi ſanguinis in corpore. Et huius ſigna ſunt rubedo oculorum, & ſomnij dominium, fit etiam ex dominio flegmatis, & huius ſigna ſunt pigritia, & mollificatio corporis, & tarditas ſenſuum, multitudo quoque ſputi, & muſcillaginis.

De Melancolia nigra, & canina, & amore qui dicitur eros. Cap. LIX.

ISidorus. Melancolia dicta eſt a nigro felle: Græci enim nigrum melan. vocant. fel colen. epilenſia quidem in fantaſia fit, melancolia in ratione, mania in memoria. Halt. vbi ſupra. Melancolia eſt alienatio, ſiue confuſio mentis, ſine febre. Contingit autem aut ex ſolo cerebro, aut ex membro ſibi colligato. A ſolo cerebro ex humoribus melancolicis ſu eo naſcentibus. Aut a ſtomacho venientibus, ibique ſe coadunantibus, vnde animus conturbatur rationabilitaſque mutatur. Ex colligantia vero cerebri ad alia membra quandoq; fit ex humoribus fumeis, & melancolicis, a ſtomacho ad cerebrum aſcendentibus, ex materia quæ eſt in ſtomacho, vel ſub hipocundria. Quandoque vero fit ex totius corporis humoribus incenſis. Aliquando etiam fit ex timore, & triſtitia, & intentione mala. Quidam eorum quibus accidit mortem timent, quidam deſiderant, quidam multiplicant riſum, nōnulli vero fletum, plerumque ſeipſos necant. Alij vaſa lutea ſe eſſe putant, ne frangantur cauent. Alij ſe eſſe bruta animalia æſtimant, & animalium voce clamant. Alij vero diuinant, ſeque diuina prædicare putant. Præter hæc autem ſigna communia, habet etiam vnaquæque ſpecies ſigna propria. Eſt & quædam melancoliæ ſpecies, quam qui patitur, Galli, Caniſq; ſimilitudinem habere ſibi videtur, vnde & vt Gallus clamat, vel vt Canis latrat, nocte ad monumenta egreditur, ibiq. vſq; ad diem moratur. Huius ſigna ſunt color citrinus, oculi obſcuri, ſicci, concaui, os quoque ſiccum, & ſitibundum, in pedibus, & in facie vulnera, & puſtulæ, quia frequenter offendens cadit, talis nunquam ſanatur, & hæc paſſio a parentibus hæreditatur. Amor eſt animæ confidentia ſuſpicioſa in eo, quod amatur, cogitationiſque in illud aſſiduitas. Huius ſigna ſunt oculorum concauitas, & eorum aſſidua motio, maximeque palpebrarum. Omnia autem alia membra corporis præter oculos attenuātur, ſiue macerantur, ſed viſus pulchritudo remanet. Pulſus eius eſt, vt hominis triſtis, & ſi res amata nominetur, pulſus mutatus, diuerſificatur, atque turbatur. Hę ſunt ergo ſignificationes morborum in cerebro naſcentium. Secundum autem harum quædam eſſe cōmunes duarum aut trium paſſionum, vt mentis alienatio freneſi, & melancoliæ, ſtupor vero litargiæ, & paſſioni, quæ cuma vocatur. Porro quædam vniuſcuiuſque morbi propriæ, ſicut triſtitia, & timor melancolię, ſpuma quoque epilenſiæ. Ideoq; in ſolis communibus ſignis non oportet confidere.

De Sternutatione, & Temulentia. Cap. LX.

AVicenna vbi ſupra. Sternutatio eſt motus cerebri proprius, ad expellendum humorem, aut aliam materiam, cum auxilio aeris naribus attracti ſubito, per viam naſi, & oris. Itaque ſternutatio eſt propria cerebro, ſicut tuſſis pulmoni. Ipoc. io lib. Afforiſmorum. Sternutatio fit a capite ex calefacto cerebro, aut humectato, quod eſt in capite vacuo, dū aer intus exiſtens foras effunditur. Sonat autem quia per anguſtum fit ei exitus. Greg. ſuper Iob. In ſternutatione quidem ſufflatio a pectore conſurgit, quæ cum apertos ad exeundum poſtus non inuenit, cerebrum tangit, & congeſta per nares exiens, totum caput protinus concutit. Iſaac. Sternutatio de diuerſis naſcitur humoribus, aliquando enim eam natura operatur, cum humores adunatos, ſiue fumum ſatagit expellere a cerebro, qui vel iam ſunt morbi, vel cauſa futuri vitij. Humanum enim cerebrum humidius eſt cerebris aliorum animalium, vt brutorum. Vnde humores adunantur, qui cooperante natura expelluntur, ſicut in coryza videtur, & in periplemonia, aliquando quoque fit aliunde, quàm ex qualibet infirmitate. Naſium autem canales humanarum curti ſunt, vnde cito ad cerebrum nocitiua extrinſecus veniunt, vt puluis, frigiditas aeris, ſplendor ſolis, & ſimilia, quæ cum ad cerebrum perueniunt, expelluntur a cerebro motu ſuo continuo, & inde fit ſternutatio. Hali vbi ſupra. Temulentia eſt infirmitas accidens cerebro, ac ſenſibus, ab aſcenſu vaporis ex vino, cerebrum implenti humore calido. Hoc accidit maxime cerebrum habentibus calidum, & debile, quod cum acciderit per crapulam vaporoſam, debilitatur a ſua digeſtione, cum diſſolutione crapulæ. Cuius autem cerebrum fortē eſt, & validum, non grauatur crapula. Soluitur enim, vnde nec ei accidit ebrietatis facilitas. Itaque ſecūdum virtutem, & debilitatem cerebri, accidit etiam difficultas ebrietatis, & facilitas eiuſdem. Porro qui multus eſt in bibendo vinum, nec inebriari vult, oportet eum prandium minorare, pinguia iura ex quare, & huiuſmodi, pinguia enim & dulcia frangunt acumen vini, cumque prius ad ſtomachum venerit conſolidantur illum, & prohibent aſcenſum vaporis vini ſurſum. Caules etiam arcent ebrietatem, cauſa ſuæ deſiccationis in humiditate vini. Ga. quoque dixit, amigdalas amaras, ſi aliquantulum ex eis ante vinum comedatur, ebrietas per eas arcetur. Eſt & apud Diaſcoridem, quòd robum mirti ſi ſumatur ante vinum prohibet ebrietatem. Ad hoc etiam valet ſemen caulis, cum robu hæreſen, ideſt ſapa, habitum ante vini potum.

De Paſſionibus neruorum. Cap. LXI.

ACtor. Dicto de paſſionibus cerebri, reſtat de paſſionibus neruorum, qui omnes a cerebro procedūt, quidam quidem immediate ſcilicet illi qui ad membra propinqua ſenſificandum diriguntur, quidam vero mediante nucha ideſt ſpondilium medulla ſcilicet illi qui ad membra a cerebro remota mittuntur, ſicut ſuperius diximus. Auic. vbi ſup. Cerebrum diuiditur in ſubſtantiam velatiuam, & ſubſtātiam medullarem, & ventres in ipſo ſpiritu plenos. Nerui vero ſunt ſicut virgulta ab ipſo procedentia. Horum tres ſunt ſpecies ægritudinum ſcilicet complexionalis, & inſtrumentalis, & ſolutio ſingularitatis. Et apparet quidem læſio in operationib. ſuis naturalibus, & ſenſibilibus, & motiuis. Res autem neruis nocētes ſunt coitus plurimus, & ſomnus poſt repletionem, potus aquæ frigidæ congelatæ, vinumque plurimum, & omne acetoſum, & ſtipticū, & infrigidatiuum, poma, & flebotomia plurima. Agaricum vero confortat neruos, calefaciendo, & purgando. Vinum etiam antiquum, & paucum valde confert omnibus ægritudinibus neruorum, plurimum autem ſomprom eſt nocibilior res neruis. Hali vbi ſupra. Paſſionum autem nuchæ neruorumque qui ab illis oriuntur, v. ſunt ſpecies ſcilicet curuatio, dormitio, ſpaſmus, tremor, gibboſitas.

De Eneruatione, & Epilenſia neruorum, Cap. LXII.

ENeruatio ſiue mollicies fit, cum opilatio fit in principijs nerui, qui ad aliquod membrum peruenit. Virtuſque mouens ad membrum pertranſire prohibetur, vnde mẽbrum ipſum eneruatur, & ſenſum ac motum perdit. Et ſi quidem in omnium neruorum principijs oritur, hæc opilatio, fit omnium membrorum ſenſus & motus ceſſatio, cum nocumentis actionem gubernantiam, & vocatur huiuſmodi paſſio epilenſia, hæc fit ex frigido flegmate ventriculos cerebri replente. Quòd ſi opilatio hæc in latere fiat vno, lateris illius cum latere faciei fit eneruatio. Vocaturque paralſis, & contorſio ſimul idest effuſio. Si autem in principijs accidit nuchæ, fit eneruatio membrorum, quæ ſuos ſub facie. Et ſi alterum nuchæ latus opilatur membra illius lateris eneruantur. Faciei vero contorſio fit ex eneruatione ſimul, & ſpaſmo, eneruatur enim, alterius maxillæ lacertus opilatione nerui, qui ad eum porrigitur, alteri vero fit ſpaſmus. Porro ſi opilatio in neruorum principijs, qui ad gutture tendunt, accidit, vocis amputatio fit. Si autem in neruis, qui ad lacertos tendunt pectoris, anhelitus fit eiectatio. Et ſi in illis qui ad lacertos veſicæ protenduntur vrinæ præter voluntatem fit emiſſio, ſic & in omnibus membris iudicandum eſt cæteris. Opilatio autem hæc aut humore groſſo accidit, aut ex oppreſſione. Oppreſſio vero aut ex ligamento ſiue ligatione, aut ex apoſtemate nuchæ, aut ab oſſa locum ſuum exeunte, neruumque comprimente. Accidit etiam eneruatio membri ex inciſione, vel contritione nerui, qui ad ipſum mittitur, ſi per latum inciditur, & talis etiam eneruatio non curatur. Si vero per longum, accidit membro nocumentum: Refert Galien. quoniam hæc paſſio maximè grandioribus, ſiue ſenioribus accidit, ſi capita eorum humoribus frigidis plena ſint. Cum enim ſit illis calor, aut fortè frigus, huiuſmodi liqueſiunt humores, & ad locum ortus neruorum feruntur. Maxime vero hoc accidit cui nerui natura ſunt debiles, raro vero cui fortes. Fit autem etiam eneruatio quandoque ex membri euulſione a ſua concathenatione, per diſgregationem humiditatis viſcoſæ, quæ ligamenta infundit, & os lubricum facit, ſuoque loco educit. Aliquando quoque fit ex materia quæ a membris depellitur, & tanquam aliorum cum alijs compleſſione, ſicut accidit in acutis morbis, maximeque in freneſi, & mania. Accidit etiam eneruatio, & membrorum euulſio, ſæpius in colerica paſſione, cum morbus eretico modo ſiue ſecundum criſim finitur, & ſuperfluitas ex profundo corporis ad extremitates, ſiue ab interioribus ad exteriora a natura propellitur. Eneruationis autem membri ſigna manifeſta ſunt, ex eius emollitione ſiue fluxu, & ſenſus ac motus eius ceſſatione. Epilenſia habet hæc ſigna, ꝙ qui eam patitur ſupinus exponitur, voce carens, & motu, ſenſuque voluntario. Hanc autem præcedit capitis dolor grauis, organicorum ſiue ſaucium repletio, vertigo, obſcuritas viſus, extremorum frigus ac titillatio corporis totius, grauitas motus, & dentium in ſomno ſtridor? Vrina declinat ad nigredinem, maximè vero accidit hæc paſſio ſenibus frigidæ, & humidæ complexionis hominibus, & regimen groſſum ac flegma generans aſſueſacientibus. Si autem iuueni temporibus calidis acciderit, quaſi impoſſibile eſt, vt euadat. Porro deterior eius habitudo eſt, cuius anhelitus malus eſt atque vrina, & ea magnitudine varietatis amputatus.

De Paraliſi. Cap. LXIII.

ISidorus vbi ſupra. Paraliſis dicta eſt a corporis impenſatione facta ex multa infrigidatione, aut in toto corpore, aut in parte. Pap. Paraliſis eſt diſſolutio membrorũ, ſtomachiq; contractio, cuius ſigna ſunt hæc, ſi aperias os inuenias linguam in vna parte quæ paraliſim patitur, albidiorem eſſe, nam paraliſis ab eo ꝙ mediam partem teneat nomen habet, ſi enim omnes partes teneat apoplexiam iudicabis. Razi in lib. diuiſionum. Paraliſis eſt duarum ſpecierum. Vna fit ex dominio flegmatis ſuper corpus, & eius ſigna ſunt vt apoplexiæ flegmaticæ. Alia vero fit ex occaſione percuſſionis, aut caſus. Et huius ſignũ eſt mollificatio corporis. Idem in Almãſore. 9 parte. Cum aliquis mouere non valeat, aut vnum aut plura membrorum, eorumq; ſenſum amiſit illius membri iam paraliſim incurrit. Cum autem aliquod membrum ſtupidum ſentit, ſicut eſt pes, quando ſtupidus fit, in illo mẽbro mollitiem eſſe dicimus, nec eius cura differenda eſt, alioquin paraliſim inſequi videbis. Cum vero contorquetur os alicuius, vt nec vnum ex oculis claudere poteſt, & ſi præcipitur ei, vt ſufflet, flatus ab vna parte tantum exire videtur, contorſionem pati dicitur. Hali vbi ſup. Paraliſis faciei ſigna ſunt ipſius contorſio, & carnis maxillæ in latus alterum retractio, quia prohibetur virtus mouens ad lacertos faciei oculorumque tranſire, accidit autem, & contorſio hæc ex alterius maxillarum ſpaſmo, quia ſana in ſeipſam maxille retrahitur, cuius hæc ſigna ſunt, quòd æger oculum qui eſt in ſano latere non valet claudere, propter palpebræ, vel inferioris lacerti ad inferiora tractationem.

De Dormitione neruorum. Cap. LXIIII.

DOrmitio neruorum eiſdem cauſis quibus, & eneruatio accidit, ſcilicet ex opilationibus, niſi ꝙ in eneruatione ſunt fortes, in dormitione vero debiles, vnde qui hanc patiuntur aliquatenus ſentiunt, & mouentur. Accidit etiam ex mala complexione frigida quæ neruum ſpiſſat, & eius partes congregat, indeque fit opilatio parua, debilitaturque virtus animalis, quæ per eum ad membrum dirigitur, nec rectè vel æqualiter mittitur. Aliquando vero fit ex obuiatione grauis frigoris aut nimis, vnde nerui quodammodo condenſantur, & ſimile quid accidit. Fit etiam quandoque ex neruorum compreſſione, vt quando quis alicui membro innititur, aut ligationis difficultate, & nonnunquam ex ventoſitate, qua ſub ſpondilibus comprimitur, & nucham opprimit, indeque fit opilatio virtutem prohibens mouentem, ad membra per neruos tranſire. Dormitionis ſignum eſt, ꝙ homo ſentit in membro tanquam formicarum motum cum difficultate motus, & malitie ſenſus, ſicut videmus accidere ſæpius illi, qui diutius ſederit, aut ipſum aliquid oppreſſerit, aut percuſſio in aliquo eius membro acciderit.

De Spaſmo. Cap. LXV.

SPaſmus eſt membri patientis abbreuiatio, ſiue decurtatio, Qui quandoque fit in toto corpore, & tethanus vocatur, qui fit ex acutis morbis membrorum, æquali ab vtroque latere diſtenſione, ita ſcilicet vt fit extenſio erecta in neutra ſe mouens latera. Quandoque fit in anterioribus tantum, cui ſcilicet in anterioribus lacertis eſt paſſio. Quandoque vero in poſterioribus tantum. Quandoque autem fit in aliquo membro ſine alijs, quando. ſ. paſſio eſt in illius membri lacertis ac neruis. Et omnium iſtorum origo diuerſitatum, aut eſt ex repletione, aut ex euacuatione, aut ex mala frigida cõplexione, aut ex calido neruorum apoſtemate. Ex repletione quidem fit, cũ nerui ſuperfluitatibus malis replentur humidis, & flegmaticis, quibus humectantur, & in latum diſtenduntur, & a ſua longitudine minuuntur. Vnde lacertus ad quem hic neruus mittebatur, ad originis ſuæ partem contrahitur, membrumq; curuatur. Sicut & vaſa de corijs facta, cum amplius quàm capere poſſint implentur, in latum extenduntur, & in longũ breuiantur. Maximè autem hæc ſpecies ſpaſmi accidit pueris paruis, qui groſſo lacte nutriuntur, & hoc ex multitudinis ciborum regimine ſiue cautela, debilitati ſque neruorum cauſa, ac mollitiei ac diſtenſionis facilitate, ideoq; facilior eſt eorum curatio. Itaq; ſigna quæ procedunt ſpaſmum in pueris ſunt acuta febris, & continua, vigiliæ, ventris ſiccitas, linguæ nigredo, ſaliuæ deſiccatio, cutiſque diſtenſio. In viris autem, quia membra fortia ſunt, & plurimæ ſiccitatis, parum ex repletione fit ſpaſmus, & ſi contigerit non eſt facilè curari. Huius speciei ſpaſmi ſignum eſt, ꝙ repente venit, & ꝙ regimẽ plenitudinem faciens præceſſit, vt multitudo ciborum potuumq; groſſorum, aut laboris dimiſſio, & balnei, aut eius poſt cibum frequentatio, fit etiam, nonnunquam poſt ebrietatem. Qui autem fit ex inanitione, vel euacuatione, aut ex deſiccatione neruorum oritur, qui eadem cauſa reducuntur, retrahuntq; ſecum lacertos quibus continuantur, eademq; cauſa membrum abbreuiatur, ſicut corrigias, & pilos cum igni appropinquant videmus reduci, & citharæ chordas ſi ponantur in aere calido, rumpi, vel amputari. Significatur autem hæc ſpecies euacuationib. præcedẽtibus, vt immoderata ſolutione, vel ſanguinis fluxu, vel alijs cauſis deſiccantibus, qualis eſt labor, vigiliæ, coitus, acuta febris. Et eſt deterior hæc ſpecies, q̃ quæ fit ex repletione, nec accidit ſimul, ſed paulatim, & per incrementa. Qui vero fit ex mala complexione frigida, aut. n. ab interioribus oritur, vt ab humore frigido, qui corporis lacertos congelat, eorumq; partes condenſat, & congregat. Aut ab exterioribus, vt ex magno frigore niuis, vel aeris, quo congelãtur lacerti corporis, eorũq; partes ſpiſſantur. Vnde & reducuntur ac breuiantur, & huiuſmodi ſpecies congelatio lacertorum vocatur. Qui autem ex apoſtematis cauſa neruorum fit, neruos contrahit enim a neruis ad

cerebrum

cerebrum vſque paſſio perlata ſit. Ideoq; cerebrum contrameſcit, & ad eius ventriculos ægritudo peruenit. Iſido. vbi ſupra. Spaſmus Latinè contractio eſt, ſubita partium, aut neruorum cum dolore vehementi. Fit autem duobus modis, aut ex repletione, aut ex inanitione. Thetanus maior eſt contractio neruorum a ceruice ad dorſum. Telum laterum dolor eſt, quòd dolore corpus tranſuerberet, quaſi gladius.

De Tremore, & Titillatione. Cap. LXVI.

RAzi in lib. diuiſionum. Tremor aliquando fit propter caſum virtutis, fit etiam ex aſſiduatione vini, vel ex dominio flegmatis, & debilitate neruorum. Hali vbi ſup. Tremor fit ex debilitate virtutis mouentis, quæ eſt in membro tremente. Hæc autem debilitas aut ab interioribus fit cauſis, aut ab exterioribus. Ab interioribus quidem, vt ex mala complexione frigida, ſicut accidit ſenibus, & frigidiſſimam aquam bibentibus, vel in ea balneantibus, & vinum immoderatè bibentib. Immoderatus namque vini potus complexionem refrigerat, virtutemque debilitat, aut ex humorum groſſorum ac viſcoſorum opilatione, qua prohibetur virtus mouens, quare illud membrũ ad ſuperiora trahitur, humor vero ſui grauitate deorſum premit. Indeq; fiunt duo motus contrarij, qui vno nomine tremor vocantur. Accidit etiam tremor ei qui coitum multiplicat, & qui corpus nimis euacuat. Omniaq; accidentia, quæ virtutem debilitant tremorem excitant. Ab interioribus autem cauſæ ſunt, vt ira, triſtitia, timor, vel horror. Titillatio vero fit ex ventoſitate groſſa, & vaporoſa, cuius ſignificatio eſt, q maximè fit in frigidiſſimis tpibus, frigidiſq; corporibus, ac flegmaticis, & his qui aqua frigida lauantur, & ſimilibus.

De Gibboſitate. Cap. LXVII.

GIbbus, ſiue gibboſitas, aut ab anterioribus eſt, & tunc fit ex alicuius ſpinæ ſpondilium motu in anteriora. Aut a poſterioribus, & tunc ex alicuius receſſione ſpondilium in poſteriora. Aliquando vero ſpondilis in alterum latus recedit, & implicatio ſiue tortuoſitas dicitur. Fit autem ſpondilis a loco ſuo receſſus, aut ab interioribus cauſis, aut ab exterioribus. Interiores ſunt vt groſſus, ac viſcoſus humor, qui nucham extendit, & infundens ligamenta ſpondiliũ lubrica facit, vnde ſpondilis euellitur, & a ſuo loco pellitur. Aut vt apoſtema calidum, quod in lacertis fit vicinis ſpondilibus, vnde ſpondilis opprimitur, & a loco ſuo euellitur. Aut vt ventoſitas, quæ ſub ſpondilibus interius concluditur, eaſque pellit, & a ſuo loco emittit. Exteriores vero cauſæ ſunt vt percuſſio, caſus, & ſimilia. Gibbus adeo manifeſtus eſt, q eius notitia ſignis non indiget, niſi quæ ex apoſtemate fit, hunc etenim tuſſis, & anhelitus, anguſtatio ſequitur, & aſma. Et dicit Hipo q quibus eſt aſmate fit, & tuſſe gibbus, antequam pilos in pene producant pereunt. Spondilium autem patientium locum agnoſcere poteris, ſi manu dorſi ſpondiles a ſummo vſque deorſum pertranſieris. Hæc de cerebri paſſionibus, & eorum quæ ab eo oriuntur, & de cauſis ac ſignis earum dicta ſunt.

De Paſſionibus oculorum in conſolidanti tunica. Cap. LXVIII.

SEquitur de illis quæ in membris ſentientibus fiunt, & primo de paſſionibus oculorum. Hæ autem in conſolidanti, ſiue cõiunctiua tunica fiunt, aut in cornea, aut in vuea, aut in humore ereagrados, aut inter vueam, & criſtalleidon, aut in palpebris, aut in oculorum angulis, aut in neruis viſus, aut in lacertis oculos mouentibus, aut in venis, quæ ab operimento cerebri ad oculos tendunt. In conſolidanti tunica paſſiones iſtæ fiunt, obtalmia, inflatio, duricies, prurigo, ſibila, tarpha, vngula. Obtalmia eſt calidum apoſtema, quod fit aut ex cauſis exterioribus, vt ſole, puluere, fumo, aut ab interioribus, vt ex fluxu materiæ calidæ a cerebro. Sibila eſt vena, quæ ſanguine groſſo repletur, & acuitur, ac rubet. Tarea ſiue petis ſanguis eſt, qui ad conſolidantem deſluit, ex venarum in quibus eſt eroſione. Vngula eſt augmentum neruoſum, quod ex angulo magno oculi oritur ac protenditur, donec ad nigrum oculi feratur, & creſcit vſque dum pupillam operiat, viſumq; prohibeat. Iſidorus vbi ſupra. Nictalmos eſt paſſio, qua per diem viſus patentibus oculis denegatur, & nocturnis irruentibus tenebris redditur, aut viceuerſa (vt pleriq; volunt) die redditur, nocte negatur.

De Paſſionibus, quæ fiunt in cornea, vel vuea. Cap. LXIX.

HAli vbi ſupra. Paſſiones autem quæ in cornea fiunt ſunt cancer, vlcera, ſanies, puſtula, acumen, & albedo. Cancer eſt apoſtema durum, quod oritur cum graui dolore, & venarum, quæ ſunt in oculis, diſtenſione. Vlcerum ſpecies ſunt ſeptem, quarum quatuor in ſuperficie cutis fiunt, & tria in eius profundo. Puſtula fit ex humiditate, quæ adunatur in ſquamis corneæ, ſiue in eius cortice. Huius diuerſitates ſunt & in colore, quoniam alia eſt alba, & alia nigra. Et in dolore, quoniam aliam comitatur dolor nimius, aliam paucus. Et in conſequentia, quia quædam ſalubris eſt, quædam incommoda magna facit, eique facilior eſt cæcitas. Sanies poſt corneam fit ex vlcere, vel ex cephalea, vel obtalmia. Acumen fit cum cornea ſcinditur, & vuea egreditur, quod ex vlcerum ac puſtularum, comeſtione fit, aut cum illam exterius aliquid vulnerat. Albedo autem oculi, quam nos pannum vocamus, quædam tenuis eſt in exterioribus corneæ, quædam vero groſſa atque profunda. Razi in Almanſore. 9. parte. Albugo quæ contingit in oculo, ſignum eſt poſt curationem apoſtematis eius remanẽs, quæ cum in oculis puerorum fit leuior eſt ad curandum, nam in ſenibus fortaſſe ſanari non poterit, niſi ſubtiliſſima fuerit. Paſſiones vueæ ſunt foraminis dilatatio, & eius arctatio. Dilatatio fit duobus modis. Primus eſt aut naturalis ſcilicet ex ipſius formatione, aut ex apoſtemate, quod ipſum diſtendit, aut ex copia humoris euagaidos. Accidit autem hęc ſpecies maximè mulieribus, & paruulis: & quũ hanc habet, aut parum, aut nihil videt. Secundus eſt ex graui percuſſione, aut ex apoſtemate. Arctatio, vero pupillæ fit, aut ex creationis tempore, aut ex apoſtemate. Arctatio vero pupillæ fit, aut ex creationis tempore, aut ex vueæ eneruatione. Paſſiones autem, quæ inter vueam & criſtalleidon fiunt, ſunt aquæ & vapores a ſtomacho aſcendentes. Aqua fit ex humiditate groſſa inter criſtalleidon congelata, ſiue cõgelata, ſpiritum viſibilem ad exteriora egredi prohibens. In huius principio videt homo ante ſe tanquam culices aut muſcas, aut capillos, aut virgulas, aut ſplendores. Sed hæc accidentia fiunt ex paſſione, quæ in cerebro eſt, & in ore ſtomachi per vaporum ipſius aſcenſum ad oculos.

De Paſſionibus palpebrarum, & angulorum oculi. Cap. LXX.

POrro quæ palpebris accidunt paſſiones, ſunt uratus, ſiue ſiſtura, ſcabies, grando, Lapidoſitas, conglutinatio, grauitas, ſeparatio, ordeum, morum, tinea, formica, caro ſuperflua, pediculi, pili abundantes, & inuerſi, palpebrarum, ſiue ciliorum caſus. Fleura eſt corpus pingue viſcoſum admodum, cum neruis, & operimentis implicitum, & fit in exterioribus palpebræ ſuperioris accidentium malorum cauſa, maximeque in pueris propter humiditatem complexionis eorum. Pruriginis, id eſt ſcabiei, ſunt quatuor ſpecies, vt ſupra patuit. Grando autem eſt humiditas, quæ in interioribus palpebræ coagulatur, ſiue congelatur, alba ſimilis lapidi grandinis. Lapidoſitas eſt ſuperfluitas quæ ſuper palpebras indureſcit, quaſi lapis. Conglutinatio vero eſt, ſiue viſcoſitas, aut ipſius palpebræ conglutinatio cum albo oculi, vel eius nigro, aut duarum adinuicem palpebrarum. Ex vtraque prouenit aut ex vlcere oculi, aut ex vngulæ creatione, vel ſibile, & huiuſmodi. Grauitas autem palpebrę fit ex ventoſitate groſſa, quam qui patitur. cum a ſomno excitatur inuenit in oculo quoddam velut arenæ puluerisq; ſimile. Separatio tres habet ſpecies. Prima eſt palpebræ ſuperioris eleuatio, ita vt oculum non operiat. Secunda palpebrarum naturalis abbreuiatio. Tertia inferioris palpebræ in exteriora repulſio, ſiue inuerſio. Ordeum eſt apoſtema oblongum ad inſtar ordei, quod in palpebræ fit extremitate. Pediculi multi ac parui generantur in palpebris, illi maximè qui multos cibos accipit, & balneum prætermittit. Morum eſt caro rubea declinans ad nigrum, ab interioribus oculi ſuſpenſa, quæ prouenit ex ſanguine corrupto. Formica eſt fiſtula, quæ in palpebrarum extremitatibus accidit, cum pilorum palpebrarum caſu. Tinea quoque ſimilis eſt formicæ, niſi q in flauorem peruenit ac ruborem. Pili abundantes in palpebris oriuntur in parte, quæ oculis vicinatur ad interiora replicati. Vnde & oculum pungunt, & materiam ſecum adunant, ideoque & palpebra eneruatur ſiue emollitur, & fit propter puncturas lachrymatio, quod ex humiditate contingit putrida, quæ in pilis palpebrarum adunatur. Palpebrarum ſiue ciliorum caſus, aut ex humiditate fit acuta. Aut ex allopicia. Caro ſuperflua fit ex humiditate groſſa, quæ oritur in palpebra, ſicut & in omnibus corporis membris.

bris. Angulorum oculi morbus eſt triplex, ſcilicet cornus, glãs, & fluxus. Cornus eſt emiſſio carunculæ, quæ inter angulum, & naſum egreditur, & aperitur, indeq; ſanies exit, quæ quandoque in fiſtulam conuertitur: Glans eſt magnitudo carnis, quæ eſt in maiori angulo oculi, amplior quàm oporteat. Fluxus autem eſt imminutio carnis eiuſdem maior, quàm expediat, in tantum, vt humiditates arcere non poſſit, quę per foramen ad oculum defluunt.

De Paſſionibus quæ fiunt in neruis, lacertis, ac venis oculorum. Cap. LXXI.

OPilatio nervorum oculi prouenit ex humiditate multa, quæ circa neruos generatur, eoſque comprimit, vnde viſus, aut ceſſat, aut minuitur. Ruptura vero eorundem fit ex percuſſione, vel ex graui colliſione. Caligo fit ex debilitate, vel paucitate ſpiritus viſibilis, qui a cerebro ad oculus dirigitur. Eſt & altera paſſio ſcbequere quæ nocte non ſinit hominem videre, & hæc fit ex groſſicie ſpiritus animalis, & humorum turbiditate. Sunt autem hæ cauſæ contrariæ paſſioni, in qua homo longe poſita videt, proxima non, quemadmodum ſenibus accidit. Hæ ſunt paſſiones, quæ in neruo viſus concauo fiunt. Quæ aut in neruis oculum palpebraſque mouentibus ſunt, eneruatio & ſpaſmus. In neruo quidem oculum mouente aliquando fiunt ex cerebro, cuius rei ſignum eſt, ꝙ vtriuſque oculi motus corrumpitur. Aliquando vero in altero neruorum, qui ad oculos tendunt, & huius ſignum eſt, ꝙ oculi motus ad quem ſerebatur neruus corrumpitur. Nonnunquam autem in quibuſdam nerui partibus, indeque corrumpitur lacerti motus, quem pars illa mouebat, lacertos quidem mouentes oculos diximus ſuperius eſſe. ex quorum ſex mouent oculum ipſum, tres vero neruum (per quem ſpiritus videns tranſcurrit) reducunt ac reprimunt, ne loco ſuo cedat, & oculum ſurſum erigunt. Ex illorum quidem ſex, qui mouent oculum, illi qui a ſuperioribus ſunt, ſi eneruentur ſiue emolliantur, oculus deorſum premitur. Si ſpaſmentur ſurſum erigitur. Inferiores autem ſi emolliantur, oculus ad ſuperiora refertur, ſi vero ſpaſmentur ad inferiora tendit. Qui vero in oculis ſunt, ſi eneruentur, oculus in contrariam partem anguli mouetur. Si vero ſpaſmentur in angulum ipſum. His autem qui in altera parte ſunt eneruatis, oculus ad angulum oppoſitum flectitur, ſpaſmatis, in eandem partem in qua ſunt. Duo vero lacerti, qui oculum circundant, ſi eneruantur, aut ſpaſmentur, oculi contortio fit. Denique qui ſunt in radice nerui, per quos ſpiritus decurrit, ſi ſpaſmentur, oculo non nocet, ſi eneruentur obeſt. Paſſiones autem, quæ fiunt in venis a cranea capitis ad oculos tendentibus, ſunt fluxus humiditatis a capite ad oculos, & huiuſmodi fluxus, aut per venas fit, quæ ſuper craneum ſunt, cuius ſignum eſt extenſio venarum frontis, & temporum, aut per illas quæ ſub craneo ſunt, cuius ſcilicet ſignum eſt nimia ſternutatio, & aſſiduus humorũ curſus per nares, & oculos. Hæ ſunt paſſiones oculorum, cauſæque & ſigna eorum.

De Paſſionibus membrorum auditus. Cap. LXXII.

PAſſiones autem quæ membris auditus fiunt. Quædam omnibus illis communes ſunt, aliæ vero quibuſdam tantum. Vniuerſales ſiue communes ſunt ægritudines ex mala complexione prouenientes, aut ex apoſtematibus, aut ex continuationum ſeparationibus ſcilicet vt eſt confractio, & ruptura. Propriè vero membrorum, auditus paſſiones, aut fiunt in partibus eius exterioribus, aut in neruo, qui virtutem defert organo. In auditus foramine fiunt vlcus, verruca, caro ſuperflua, vermes, aut ſordes, aut aliquod corpus ab exterioribus iniectum, vt calculi grana, vel aqua, vel aliqua beſtiola, velut muſca, pulex, & ſimilia, vel etiam ventoſitas. Omnes hæ paſſiones ſi fuerint fortes meatum auditus opilant, & ſurditatem faciunt. Si vero paruæ debilitas fit auditus, atque grauitas. In inſtrumento vero auditus ac neruo, fiunt tinnitus, ſuſurratio, voceſque non reales quæ contingunt aut ex ventoſitate, quæ in operimentis, ſiue panniculis cerebri concluditur ex parte qua viſinea eſt auris neruo, vel neruo auditus, aut inſtrumento primo auditus, aut ex humoribus per hæc loca tranſeuntibus. Et quando fiunt ex humore croſſo, patiens grauitatem, cum ſonitu, ſentit, in his locis, aut in capite. Cum autem ex ventoſitate, pariter erit his in locis extenſio Auic. 3. canone. Opilatio quãdoque fit in aure propter panniculum creatum ſuper foramen, quandoque propter ſordem, quandoque propter carnem congelatam, quandoque propter carnem additam, & verrucam, quandoque propter lapidem aut nucleum in ea cadentem, aut propter animalia, quod in eam ingreditur, & mouetur, quandoque vero propter humorem viſcoſum opilantem foramen aut meatum, & quandoque propter ventum vehementem. In ſonitu aut in tinnitu, ac ſibilo, qui continuus eſt, & aſſiduus, cauſa eſt aliquid ſtans in ipſo cerebro, ſi vero quieſcit, & deinde excitatus, propter repletionem, aut vacuitatem aut motum, aut cum calor fit fortis aut frigus, tunc fit propter communitatem. Eſt etiam quandoque quaſi vox rei, vt rugitus.

De Grauitate auditus, & ſurditate. Cap. LXXIII.

HAli vbi ſupra. Auditus vero grauitas, & ſurditas, ſi ab aliquo fiat incommodo, quod prædictis accidat membris, aut erit ex mala complexione, aut ex organico morbo, ſicut opilatione quę ex apoſtemate oritur, aut groſſicie, aut continuationum ſeparatione, velut contritione, vel ruptura. Nonnunquam autem auditus grauitas, ac ſurditas, a cerebro fiunt, ſi aliqua paſſionum huiuſmodi accidat illi, itaque ſi omnino ceſſare videris auditum ab vna aurium, vel ab vtraque ſimul, & hoc cum nocumento, quod & alijs ſenſibus accidit, ſignum tibi eſt incommodum hoc cerebro accidiſſe. Si vero reliqui ſenſus ſani ſunt, & robuſti, ſignificat quód nerui, qui ad aures veniunt, & auditus organum patiuntur. Cum autẽ ceſſat auditus aut grauatur, nec in foramine apparet, aut in membris auditus exterioribus aliqua paſſio, inuenitq; pariter æger in profundo capitis auribus vicino grauitatem. Intelligimus huius rei cauſam eſſe groſſum humorem ad neruũ, & organum auditus influentem. Quod ſi hæc comitatur diſtenſio, ac pulſatio, cauſa eſt apoſtema calidum in loco ortum. Si vero paſſionem hanc, percuſſio capitis, vel colliſio præceſſerit, neruum ruptum ſignat, aliquando quoque fit auditus debilitas, ex debilitate virtutis audibilis, quemadmodum ſenioribus contingit. Nonnunquam etiam ſurditas fit ex ſpecie formationis ſcilicet in procreatione pueri, dum natura in formando deficit ab auditus foramine, vel eius organo perficiendo, propter ſuam debilitatem, aut materiæ groſſiciem. Præterea quandoque ſurditas in morbis acutis fit, cum humor colericus ad cerebrum aſcendit, hanc habentes paſſionem multum iuuantur per coleræ euacuationem, ſicut dicit Hipo. in lib. Aphoriſmorum. Cuicunque ſellea egeſtio eſt, ſurditate ſuperueniente ſedatur, & cuicunque ſurditas eſt, ſi egeſtio colerica fiat ſurditas recedit, ac ceſſat. Iſidorus vbi ſupra. Surdus dicitur a ſordibus humoris aure conceptis, & quamuis multis caſibus accidat, nomen tamen æger ex prædicto vitio retinet. Auic. vbi ſupra. Auditus quandoque deſtruitur, quandoque minuitur, vt non recte ſubtilietur, neque audiat quod auditur, vt qui patitur in aure tinnitum, & ſibilum. Deſtructio quidem auditus, alia eſt natiua, ſiue naturalis, & huic non eſt curatio. Alia vero accidentalis, & hæc duplex. Alia namque eſt chronica, cuius ſpacium elongatum eſt, & hæc quoque deſperationi propinqua eſt, curæque difficilis. Alia vero recens, & propinqui temporis, & hæc curam recipit. Huius cauſæ quandoq; ſunt ex communicate cerebri, & quorundam membrorum ei vicinorum, ſicut quando primum nocumentum eſt in auditu, vel in neruo, vel in foramine. Nocumenta quidem auditus aut complexionalia ſunt, aut inſtrumentalia, aut ſingularitatis reſolutiua. Nocumentum autem in neruo quandoque accidit, propter ægritudines conſimilium partium in ipſo, vel inſtrumentalium, aut ſolutionem continuitatis. Aegritudines ſimilium partium in ipſo ſunt ſpecies malitiæ complexionis ſingularis, & compoſitæ, plurimumque eius eſt ex frigore. Fit etiam vnaquæque earum quandoque abſque materia, quandoque cum materia melancolica, vel colerica, vel flegmatica, ex flegmate crudo, vel ventoſa. Inſtrumentales, vero ſunt vt opilatio, quam fecerunt humor aut ſanies, aut apoſtema calidum, vel durum, vel ſordicies cooperimentorum, aut tremulum, aut inflatio. Porro diſſolutio ſingularitatis in ipſo, quandoque fit ex vlcere, vel ex corroſione, plurimum autem eius quę fit propter tranſitum, eſt propter cauſam, intrinſecam, vel extrinſecã. Intrinſeca quidem eſt, vt verruca, vel apoſtema, vel caro addita, aut vermis, aut ſordes, aut humor craſſus, aut viſcoſus, aut congelatio ſanici, ex apoſtemate rupto. Extrinſeca vero eſt, vt arena, vel lapis, aut nucleos ingrediens eam, aut congelatio ſanguinis, cuius pars quædam fluxit ab aure, pars eius remanſit, & illud quidem accidit quandoque ſubito, quandoque paulatim.

De

De Paſſionibus odoratus. Cap. LXXIIII.

ODoratum quoque nocumentum ingreditur, aut enim deſtruitur, ita quòd odorem non ſentit, aut debilitatur, ita quòd aromaticum ſentit, & fœtidum ſed debiliter, aut mutatur, & corrumpitur, & hoc dupliciter, aut enim ſentit odorem fraudulentum, ita quòd inuentus non ſit, aut odores, qui boni ſunt non bonos ſentit, ſicut ille qui ſentit odorem ſtercoris bonum & abhorret aromaticum. Horum autem cauſa nocumentorum eſt, aut malitia complexionis ſingularis, aut humor malus exiſtens in anteriori parte capitis, & duobus eius ventriculis, vel in duobus rebus capitibus mammillarum ſimilibus, aut opilatio in oſſe perforato, aut ab humore, aut a ventoſitate, aut ab apoſtemate, aut a cancro, aut natiuitate carnis additæ, aut opilatio in velamine, quod ſupra ipſum eſt, aut aer ſuperfluæ qualitatis, aut percuſſio, vel caſus, faciens ingredi ſuper ea nocumentum. Hali vbi ſupra. Paſſiones quæ membris odoratus accidunt, quædam in naribus fiunt, quædam ex operimento, quod nares ſubinuoluit, quædam in oſſe colatorio ſimili, & operimento cerebri, quod illud veſtit, quædam in primo odoratus organo, id eſt in duobus proræ cerebri ventriculis, qui ſimiles ſunt capitibus mammillarum. Et quæ naribus accidunt, aut ex mala complexione ſunt, aut ex organico morbo, aut ex continuationum ſeparatione. Organici narium morbi ſunt vlcus, apoſtema, caro abundans in naſo, orta ſimilis animalis carni, quod polipus vocatur. Et ſi quid illud capere vult, nares pedibus opilat. ſimiliter, & hæc caro nares obturat. Continuitatis ſeparatio eſt, vt naſi confractio, vel colliſio. Omnes hę paſſiones quando magnæ ſunt naſi meatum opilant, & odoratus ceſſat. Si vero meatum non obſtruunt, debilis fit odoratus. Quæ vero fiunt in operimento, quod narium foramina ſubuoluit, aut ex mala complexione ſunt, aut ex apoſtemate calido, vel duro. Quæ autem in oſſe ſimili colatorio & opertorio cerebri, illud circumuoluenti, ſunt opilatio, & odoris fœtor. In oſſe quidem opilatio fit humoris croſſi cauſa, qui foraminibus inuiſcatur. In operimento vero ex humore viſcoſo. Odoris aſit fœtor, aut ex putredine fit oſſis colatorio ſimili, aut ex humore putrido, qui foraminibus inuiſcatur oſſis, aut operimentis os veſtientis, eiuſqua profertur odor vſque ad organum primum, quod eſt duorum ventriculorum extremitas. Eſt & odoris fœtor, cum cerebro eſt putridus humor, quem febris, & cephalea ſequitur, fœtorem aut odoris ex humore putrefacto in foraminibus oſſis, imminuto comitatur vocis. Quæ vero fiunt paſſiones in organo odoratus ſunt coryza, & odoratus imminutio, eiuſque priuatio, quæ caſema vocatur. Coryza eſt fluxus humidarum ſuperfluitatum a ventriculis proræ cerebri ad nares, quæ fit ex mala complexione calida, vel frigida cerebro accidens, ſicut cum ſol exæſtuans caput exurit, & humores, qui in cerebro erant liquefacit, aut cum aer frigidus ei occurrit, ac ſuperfluitates quæ ante diſſoluebantur concludit. Sicque dum multiplicantur, & ad nares influunt ſiue contrahuntur. Odoratus imminutio fit, aut ex mala complexione immoderata, aut ex organico morbo, vt ex opilatione, ex apoſtemate, aut ex humore croſſo, atque viſcoſo, aut ex continuationis ſeparatione. Hæc omnia ſi parua ſunt imminutionem odoratus faciunt, ſi magna priuationem.

De Paſſionibus linguæ. Cap. LXXV.

ÆGritudines linguæ ſunt, aut apoſtema eius, aut ſpaſmus fiſſura, aut vlcera, aut grauitas, aut ranula, aut abbreuiatio ligamenti, aut magnitudo linguæ, aut rubedo, vel inflatio. Auicenna vbi ſupra. Linguæ quandoque accidunt ægritudines, quæ nocumentum in eius motu faciunt, ita vt deſtruatur, aut debilitetur, aut mutetur. Quandoque vero accidunt ei res, quæ nocumentum ſibi faciunt in ſenſu tactus, & guſtus. Et quandoque deſtruitur vnus duorum ſenſuum, ſine altero, ſicut guſtus, ſine tactu. Quoniam ægritudo potentiam habet inferendi nocumentum debiliori duarum virtutum. Et ægritudo quidem eſt quando malitia complexionis, & quãdoque officialis, ſ. ex magnitudine, vel paruitate, aut corruptione figuræ, vel ſitus, quare non dilatatur prius neque conſtringitur, aut ex reſolutione ſingularis compoſiti. Quandoque vero eſt ægritudo compoſita, ſicut vnum apoſtematum, & quandoque nocumentum eſt in ipſo ramo nerui, qui eſt ei proprius. Quandoque etiam læditur cum communitate ſtomachi, & quando per communitatem pulmonis, & pectoris. Et linguæ quidem complexio, quandoque ſignificatur ex parte ſaporis in ea vincentis, ex eo q̃ ſentitur acetoſitati ſimilis, aut dulcedini, vel inſipiditati, vel amaritudini, vel abominationi generatæ a putredine, vel ponticitati, vel ſtipticitati, &c. Linguæ quidem mollificatio, ex ſumma ſpecierum eſt nocumentorum eius. Cuius cauſa quandoque eſt ex humiditate ſanguinea, vel aquoſa, quandoque autem eſt in cerebro, quandoque vero in lacerto eam mouente, ramo ad eam ab ipſo veniente. Hali vbi ſupra. Linguæ paſſiones, aut in corpore ipſius, & in confinibus fiunt, aut in neruis, qui ad illam tendunt, eaque parte cerebri a qua linguæ nerui procedunt, & quæ ipſi linguæ accidunt ſunt calapha, & apoſtema, & guſtus corruptela. Calapha dicitur puſtula peſſima lata, & extenſa, hæc exterioribus linguæ accidit, & omnibus oris partibus, cui color eſt albus. Aliquando tamen paululum niger, & illa peior eſt. Accidit autem maximè pueris, & infantibus, ex lactis nutricis malitia. Apoſtema vero quoddam eſt, quod linguam magnificat, ita vt ex ore emittatur, vnde & exitium linguæ vocatur. Quoddam vero ſub lingua oritur glandulæ ſimile, & rana appellatur. Eſt & apoſtema calidum ac ſanguineum, quod omnibus accidit partibus linguæ, & eſt de genere calaphæ.

De Corruptela guſtus. Cap. LXXVI.

GVſtus autem corruptio fit, quandoque dum in amaritudinem mutatur, ita vt homo, & oris ſui ſaporem, & omnium quæcunque illi porrexeris amarum ſentiat. Quod fit cum in corpore linguæ, & in omnibus oris partibus humor dominatur colericus, ſicut accidit in tertiana, vel hictericia. Aliquando vero & in ore, & in omnibus cibis, vel potibus ſentit dulcedinem, quod fit cum in lingua & in corpore dominatur ſanguis, aut flegma dulce. Nonnunquam autem ſapores ſentit acribos, quod ex flegmate fit acetoſo. Quandoque vero falſos quod ex flegmate ſalſo. Paſſiones quæ neruis ad linguam venientibus accidunt, aut fiunt in neruo per quem ſenſus eſt guſtus, & ſunt ipſius immutatio, & priuatio, quod fit etiam in ore nullum ſentit homo ſaporem omnino, aut in neruis per quos verba fiunt, & motus, & hæ ſunt linguæ grauitas, verborumque priuatio. Accidunt autem hæc, aut ex complexione mala dominante neruis, aut ex opilatione quæ fit in eis, aut ex apoſtemate, aut ex croſſo, & viſcoſo flegmate, quod ad eos defluit, aut ex continuationum ſeparatione, quæ neruis accidit in ruptura, quæ fit ex humore acuto, vel percuſſione, vel colliſione ſuper cerebrum cadente. Accidit etiam linguæ grauitas, ac priuatio verborum, ex paſſione partis cerebri, a qua nerui mittuntur ad linguam, vel quæ eſt in ipſo cerebro toto. Quod fit aut ex mala complexione, aut ex organico morbo, vt apoſtemate, ſicut accidit in ſirenſi, & morbis acutis, qui ex mala complexione calida, & apoſtemate calido fiunt, & ſicut in paraliſi, & oris contorſione accidit, ſimilibuſque paſſionibus, quæ ex mala complexione frigida, & humida contingunt.

De Paſſionibus oris. Cap. LXXVII.

QVæ autem in ore paſſiones fiunt, aliæ labijs, aliæ dentibus, aliæ carni, quæ eſt in toto ore, aliæ vero in vua. Labijs accidunt fiſſuræ, emorroides, puſtulæ. Fiſſura fit ex mala complexione, quæ ſcilicet labijs dominatur. Emorrois ex materia ſanguinea. Puſtula vero naſcitur ex ſanguine, & colera. Gingiuis, & carni dentium accidit apoſtema calidum, cum quo patitur æger dolorem ac percuſſionem, ſiue pulſationem in gingiuis, & dentibus. Accidit & paſſio quæ vocatur nutulis immutatio ſcilicet apoſtematis calidi in ſaniem, gingiuarum caſus, & odoris oris malitia. Eſt & paſſio quæ vocatur abulis, vel atulis caro ſcilicet ſuperabundans, quæ in vicinis oritur molaribus, poſt calidum apoſtema, vnde arbitratur homo aliquid eſſe ciborum in molari, quod adhæreat illi. Eſt & ſanguinis a gingiuis emiſſio, ex debilitate virtutis paſcitiuæ, quæ eſt in gingiuis. Omnes autem paſſiones accidunt carni oris, quæ & gingiuis, ſcilicet apoſtema calidum, & putredinis fluxus, atque ſanguinis. Naſcitur etiam in ore fœtor ex putredine dentium, ac molarum, aut ex putrefactione gingiuarum, aut ex putrido flegmate, quod eſt in ore ſtomachi, aut ex humiditatis, ſiue ſaliuæ fluxu, quæ fit ex humiditate cerebri per palatum decurrente. Signa vero quòd ex ſtomacho fit, ſunt quando nihil prædictorum in ore inuenitur, & odor ipſe cum cibi ſumuntur aliquantulum imminuitur. Vua patitur apoſtema calidum, & ſentitur in oris fine, ſiue in interiori bucca percuſſio, ſiue pulſatio, & dolor transglutiendo, acciditque illi eneruatio, & caſus, vnde quaſi ſuſpenſum, quid in gurgulione ſentitur.

ſentitur. Itaque ſi caſus eius diu moretur, taſcidenda eſt. Razi vbi ſupra. Fœtor oris plurimum fit ex caliditate ſtomachi. Cuius ſignum eſt, quòd alleuiatur cum cibus ſumitur. Aliquando vero fit ex flegmate corrupto in ſtomacho, aliquando a dente putrefacto in ore. Aliquando enim ex putrefactione in cute oris, & meri, & partibus eius. Exitus ſanguinis ab ore fit, aliquando cum vomitu, & tunc eſt a ſtomacho, & partibus eius, cum ſonitu raſcationi ſimili, aut cum tuſſi. & tunc eſt a pulmone, vel ex pectore, & finibus eius, aut cum raſcatione, & tunc deſcendit ex capite, aut ex vua, vel palato, & finibus eorum.

De Paſsionibus dentium. Cap. LXXVIII.

DEntium paſſiones ſunt dolor grauis, corroſio, cógelatio, dormitio, limoſitas, caſus. Dolor in dentibus fit, aut ex mala complexione calida, vel frigida neruis accidente, qui porriguntur ad dentes, aut ex apoſtemate calido, vel frigido, quod in carne dentium accidit. Sciendum autem dentes ipſos nullum per ſe habere dolorem, non enim ſentiunt. Vnde cum aliquis eorum modica ſui parte frangitur, homo non læditur, Mitigatur aut dolor apoſtematis cum dens eruitur, quia tunc neruus nõ diſtenditur, locus n. illi fit arctus, ſed poſt eruptionẽ apoſtemati locus adiectus eſt, quo diſſoluatur Medicamen vaſo patienti ad remedium ſuperponimus. Corroſio dentibus, & molaribus ex putredine fit, quæ ex humiditate mala efficitur, & ad ipſos defluit, putreſcitque in eis, & ipſos comedit. Limoſitas eſt corpus croceum, dentes veſtiens, ex vaporibus, a ſtomacho aſcendentibus. Congelatio vero dentibus accidit, aut ab exterioribus, cum acerbum homo maſticat: aut ab interioribus, vt ex acerbis qui in ſtomacho ſunt humoribus. Aut vero dormitio fit ex rebus frigidis, quas quis aſſumpſerit, vt niue, vel aqua frigidiſſima, vel huiuſmodi. Porro caſus, vel commotio dentium fit, aut ex gingiuarum humectatione, neruorumque dentes ligantium, & enervatione totum, vt dentes tenere nequeant, aut ex putredine gingiuarum, & comeſtione, aut ex horrei. i. loci vbi infixi ſunt largitate, cuius largitas, aut eſt ex natura, aut ex ſiccitate, ſiue deſiccatione. Ex natura quidem ſicut in pueris. In his nanque natura dentes excutit propter eorum debilitatem, quia lacte corrupti ſunt, & opus eſt fortioribus cauſa ciborum ſiccorũ, ac ſolidorũ, vt eos frangere queat, dilatatque horrea quo dentes eorum loco producantur, maiores primis, ac fortiores. Ex ſiccitate vero, ſicut in ſenibus. In his enim horrea ſiue loca dentium cum deſiccata fuerit minuuntur, a quantitate priori, ſicque mutatur eorum compoſitio, nec ſtant firmi dentes in foueis, ſed labantur, & cadunt. Audiui qui dicerent, ſe vidiſſe ſenes, quibus dentes cum cecidiſſent, redierunt. Id autem verum eſſe non credo. Materia nanque præparata reparationi dentium in ſenum corporibus non habet. Razi vbi ſupra. Dolor in dentibus accidit quandoque cum apoſtemate gingiuæ, & iſte fit propter acuitatem ſanguinis, & dolorem eius, cui communicant dentes, huius ſigna ſunt rubedo, & inflatio, & requies ab aqua frigida. Aliquando vero ſine apoſtemate gingiuæ, & tunc ex frigore fit, & humoribus groſſis, ac frigidis. Ex viatico Iſaac. Dentium paſſio diuerſa eſt, cuius diuerſitatis pars palàm eſt, ſicut putredines, fœtores, rupturæ, perforationes, motiones, limoſitates, & alia ſimilia. Eſt & alia viſui non apparens, ſicut cum nimium dolorem ſentiat, & tamen dentes ſani appareant. Cauſa eſt nimiſi humores a capite deſcendentẽs, ſeu a ſtomacho aſcendentes, vel humores acuti in gingiuis, vel paruitas cibi. Ex acutis humoribus dolores nimii, & pulſus ſentiuntur, propter acredinẽ humorum. Ex paruitate cibi dentes ſunt ſicci, & gingiuæ quales videmus in decrepita ætate. Significantur dentes cauſa capitis dolere, quia grauitas eſt in capite, rubor, & calor in facie. Dentes aliquando perforantur, aliquando rumpuntur, aliquãdo ex humoribus in colorem citrinum, viridem, ſeu nigrum mutantur, quæ omnia ex humiditate putredinum naſcuntur peſſima, quæ ex malis intra ſtomachum humoribus per neruos currit ad ligamenta dentium. Dentes aliquando mouẽtur, & cauſa motus humores ſunt in dentium radicibus, quod ſi ſint acuti, neceſſe eſt dentibus foramina, & putredines effici, quòd ſi non contrarium.

De Paſsionibus membrorum anhelitus, & primo de Gurgulione Cap. LXXIX.

HAli vbi ſupra. Dicto de morbis, qui fiunt in membris ſenſus & motus, dicendum de illis qui fiunt in membris anhelitus. Huiuſcemodi nanq; paſſionũ aliæ naſcuntur in Gurgulione, aliæ in pulmonis cannalibus, aliæ quoque in ipſo pulmone, aliæ in operimentis coſtas ſubuoluentibus, aliæ in lacertis pectoris, aliæ in diafragmate, aliæ vero in corde. Earum autem quæ in Gurgulione quædam in amigdalis fiunt, quæ ſaliuam generant, quædam in lacertis, quædam operimento, quod Gurgulionem, & guttur, ac pulmonem veſtit, quædam in ipſo meatu. Amigdalis accidit apoſtema calidum cum quo fit dolor in tranſglutiendo, pariterque rubor in exterioribus gulæ. Lacertis accidit iugulatio, & ſuffocatio. Iugulatio fit ex apoſtemate calido, quod eſt aut in lacertis Gurgulionis, aut in lacertis meri. Et ſi quidem in lacertis interioribus eſt apoſtema, vocatur ſinanchia, quæ paſſio peſſima eſt, & tranſglutionem prohibet. Si autem in exterioribus ſquinantia, quam qui habent difficultatem anhelitus patiũtur, & eius arctationẽ, & anguſtationem, febrem quoque, & vocis imminutionem, in Gurgulione dolorem, in collo ruborem, & facie, atque diſtenſionem, tranſglutiendi quoque difficultatem, & oculorum profunditatem. Suffocatio etiam ipſa fit ex apoſtemate calido, quod in lacertis ortum eſt gutturis. Et ſiquidem apoſtema ſit in lacertis exterioribus, abſolute ſuffocatio dicitur. Si vero in exterioribus canina ſuffocatio nuncupatur. Huius paſſionis ſunt eadem accidentia, quæ & iugulationis, niſi quòd illa peiora ſunt, & fortiora. Hanc autem qui habent ſemper ore aperto ſunt, nec aliquid tranſglutire valent, ſed quaſi ſtrangulati iacent, & hoc propter oris meri opilationem ex apoſtemate, quandoque vero quando cibum tranſglutire ſtudent, redit ad foramina duo, quæ a palato ad naſum mittuntur, ſicque per nares egreditur. Nõnunquam autem hæc paſſio, ſcilicet canina ſuffocatio, accidit ex receſſu ſpondilis colli a ſuo loco, maximeque pueris propter ligamentorum ſpondilium in eis debilitatem, aliquando vero ex caſu, vel percuſſione. In hac ſuffocationis ſpecie cura nulla ſperanda eſt, maiorem quidem hẽt ſpẽ illa, cuius apparet apoſtema cũ os aperiunt, & linguã extendunt, vel ẽt quando rubor in exterioribus Gurgulionis ac pectoris partibus apparet. Porro deterior omnibus eſt illa, cuius omnino non apparet apoſtema.

De Sinanti, & Squinantia. Cap. LXXX.

ISidorus vbi ſupra. Sinantia a continentia ſpiritus, & præfocatione dicta eſt, Græci enim ſinantis continere dicunt. Qui enim hoc vitio laborant dolorem faucium præfocantur. Idem ibidem. Brancos eſt præfocatio faucium a frigido humore, Græci enim guttur brancos vocant, circa quem fauces ſunt, quas nos corrupte branceas dicimus. Iſaac. Squinantia ideſt ſuffocantia vocanda erit qualiſcunque morbus in gula venerit, & Inflatione ſua ſpiritum tenuerit. Sed hic morbus a ſe quoque diuerſificatur. Squinantia enim aliquando eſt ex humoribus a capite ad guttur deſcendentibus. Aliquando eadem die mortificans, vel ſecunda, vel tertia. Quia enim eſt peracuta, & mortifera hominem ſubito mortificat & ſuffocat, inde Squinantia eſt vocata, anguſtat enim flatum, vt infirmus neque cibum recipere poſſit, neque potum, vel ſi recipiat paruiſſimum, Humores ante deſcendentes ſanguinolenti ſunt, vel flegmatici, viſcoſi, & ſalſi. Ex melancolia enim nunquam hoc apoſtema fit quia hic morbus cito præualet, cum ſit peracutiſſimus, ſed melancolia poſt longum tempus operatur. Vnde impoſſibile eum eſt de nigra colera eſſe. Flatus ſquinanticorum proprius eſt longus, cauſa ſuæ longitudinis ſtrictura eſt gutturis. Quod cum quantum ſibi ſufficiat aerem ſibi non valeat vno impetu attrahere, longo ſpacio neceſſe eſt vt expleat. Anhelitus ergo breuis laudabile ſignum eſt in Squinanticis.

De Catarro. Cap. LXXXI.

HAli vbi ſupra. Paſſiones autem, quæ pulmonis gutturis & cannalis, pulmoniſque operimento fiunt catarri ſunt. Eſt autem catarrus ſuperfluitatum humidarum deſcenſus a cerebro ad nares, & gurgulionem, guttur, cannalemque pulmonis. Et ſiquidem ſuperfluitas hæc ad nares deſcendat, coriza vocatur. Si ad guttur, cannalemque pulmonis, & operimentum eo inuoluens exaſperauerit, raucedo fit, ac tuſſis leuis. Si vero ad pectus atque pulmonem, peſſima fit abinde tuſſis. Fit autem catarrus, aut ex calore, ſicut cum æſtate ca-

piti accidit a ſole, aut ex frigore ſicut hyeme, ex aere. Et cum accidit ex calore ſentit patiens dolorem in facie, & in capite, materiaſque pungentes, quæ defluunt ad nares, & gurgulionem, aſperitatem quoque quæ gutturi accidit, & cannali pulmonis. Cum autem ex frigore, ſentit in prora capitis & fronte diſtenſionem. In narium quoque meatibus ad os, opilationem, ita autem vt odoratus imminutus ſit, aut priuatus, ita quòd vox etiam eadem ex cauſa minuatur. Multotiens autem catarrum febris ſequitur difficilis, cephalea quoque grauis, & horror. Iſido. Reuma Græce eruptio Latine, ſiue fluor appellatur. Catarrus eſt fluor reumæ iugis ex naribus, quæ dum ad fauces venerit, brancus vocatur, dum ad toracem, vel pulmonem, thiſis dicitur.

Raucedine vocis. Cap. LXXXII.

HAli vbi ſupra. Ex catarro vero fit raucedo, dum ex humorum decurſu fit aſperitas, & punctura in gurgulione, & gutture, cannaliqua pulmonis. In principio quoque fit his in locis titillatio. Accidit etiam raucitas, & aliis ex cauſis quandoque. ſ. ex mala complexione frigida, ſicut fit in ſeptentrionalium flatu ventorum. Porro raucitas, & tuſſis, quæ fiunt his duabus cauſis humiditates non ſpuunt, ſed ſiccæ ſunt. Item accidit raucitas ex mala cõplexione humida, quæ guttur & cãnalem infundit, & emollit. Cumque pulmonem aer egrediens & per hæc loca tranſit, propter horum humiditatem vox clara non fit. At hæc habentes paſſionem non ſentiunt, in his locis aſperitatem nec ægritudinem. Accidit præterea raucedo ab exterioribus cauſis, vt a puluere, vel fumo, vel clamore nimio, qui faciunt aſperitatem. Aut apoſtemata in cannali, ac gutture, aut propter ægritudinem, ſine dolorem. Ait autem Hipocras, quòd in ſenibus catarrus, & raucedo non maturantur. Iſidorus. Raucedo eſt amputatio vocis, hæc & arteriaſis vocatur, eo quòd vocem raucam, & clauſam reddat ab arteriarum iniuria. Auic. 3. canone. Vox alteratur propter vehementiam caliditatis pulmonis, aut frigiditatis eius, aut propter curſum catarri ad eum, aut propter ſiccitatem ipſius. Caliditas nãque vocem magnificat, & frigiditas acuit eam, atque minorat, ſiccitas autem exaſperat, & facit eam vocibus gruum ſimilem. Humiditas vero facit eam raucam, & plenitudo æquat eam, facitque planam. Quando vero impletur pulmo humiditate, & canna non eſt munda, non poteſt homo emittere vocem altam & claram, quoniam illud eſt cum quantitate claritatis pulmonis, & epygloti, & econtrario claritatis amborum. Et quandoque diuerſificatur vox in grauitate, & acumine ſuo, ſecundum dilatationem cannæ pulmonis, & epygloti, & conſtrictionem eorum. Accidit autẽ & raucitas propter vociferationis multitudinem, & dilatationem inſtrumenti, vnde accidit ei laſſitudo, vel apoſtema, vel reſolio. Quandoque vero propter frigus difficile, vel calorem ſuperfluum, cum eo quod oſtenditur ex complexione. Similiter & cauſa vigiliæ, vel aſperi cibi. Quandoque etiam propter multitudinem clamoris, & attractione humoroſitatis. Cuius autẽ raueeſcit vox, oportet quòd abſtineat a ſe omne acetoſum, & ſalſum, aſperum, & calidum acutum, niſi velit propter hanc cauſam, & abſciſionem, tunc enim vtendum eſt ei permittit, cum medicinis lenificatiuis. Et ſiquidem raucedo propter vociferationem, & laſſitudinem acciderit, confert ei balneum, ſicut & reliquis ſpeciebus laſſitudinis, cibique mollificatiui, & conglutinatiui, ſicut vitelli ouorum ſorbilium, ſine ſale, & ius de artiplicibus, & ſimilia. Ex his quoque quæ vocem aſperã eius ſubidamque clarificent, eſt maſticatio cubebæ. Raucedo vero quæ decrepitis accidit non ſanatur. Hali vbi ſupra. Hæ ſunt paſſiones gurgulionis gutturis, & cannalis pulmonis. Quæ autem ab ipſo accidunt tractatu, ſunt vt irudo, quæ cum aqua bibitur, & adhæret gurgulioni, piſcis quoque ſpina, & alia huiuſmodi.

De Paſſionibus pulmonis, & primo de Tuſſi. Cap. LXXXIII.

HAli vbi ſupra. Paſſiones vero pulmonis, ſunt tuſſis grauis, aſma, anhelatio, ſiue orthomia. Anhelitus arctatio, & anguſtia, peripleumonia. Tuſſis autem aut ex catarro fit aut ex mala complexione oritur calida, ſ. aut frigida. Accidit etiam ex multis paſſionibus pectoris, ac pulmonis, vt in pleureſi, pipleumonia, & dolore epatis, & huiuſmodi. Accidit quoque temporibus quibuſdam, aut ex aſperitate, quæ gutturi accidit, aut ciborum cauſa pungentium apt ponticorum, aut pulueris, aut quamuis ex re quæ cannali pulmonis incidit, & cum tuſſi egreditur, aut ex humiditate ſubtili quæ aſpergitur, & antequam aſcendat deponitur, nec aliquid cum tuſſi poteſt emitti. Iſidorus. Tuſſis Græce ab altitudine vocatur, quòd a profundo pectoris veniat, cuius contraria eſt ſuperior in faucibus vbi vua deſtillat. Iſaac. Tuſſis eſt motus animatæ & naturali virtuti iunctus, ſecundum naturæ curſum circa inſtrumenta ſpiritus operatiuus, ad expellenda ſuperflua ſibi nocentia. Virtus enim naturalis cauſa ſui nocumenti inſtrumenta ſpiritus mouere incipit, vt quod per ſe expellere non poſſit a virtute animata adiuuari expetit, quia cartilagines cannalium pulmonis conſtrictiui, aerem expellendo a pulmone, coguntur & expellere quod naturali virtuti videbatur obuiare. Naſcitur Tuſſis ex omni paſſione pectoris, vniuerſaliter tamen ex complexione mala calida, vel frigida, quæ inſtrumentis ſpiritus dominatur, vel ex materia mala, quæ vel intus eſt, vel extra, interior a ſurſum deſcendens, ſicut a capite reuma in pectus, vel ab imo aſcendens ſuperius, ſicut humoris ſuperfluitas a gibbo epatis, ad ſuperiora venit pectoris. Rasis in li. diuiſionum. Tuſſis aut propter aliquid quod eſt in pulmone fit, & quod egreditur neceſſe eſt propter rem ſubtilem a capite deſcendentem, & commouentem cannam pulmonis, aut propter humiditatem, vel caliditatem, aut ſiccitatem pulmonis ipſius, aut propter vlcus vel apoſtema eius, aut propter aerem frigidum ad cannam eius venientem. Et illa quidem res in pulmone, quam neceſſe eſt abire, aut eſt ſanies, cuius ſignum eſt, quod fit poſt pleureſim, aut humor groſſus, cuius ſignum eſt, quòd fit poſt corrizam. Eius autem quæ fit ex re a capite deſcendente, ſignum eſt tuſſis ſicca, ſine ſputo, quæ propria fortis fit in nocte poſt ſomnum, & multotiens ad ptiſim perducit. Ex humiditate vero pulmonis ipſius, fit in flegmaticis & ſenibus. Huius ſigna ſunt multitudo ſputi, & abundantia, proprieque poſt ſomnum, & viſcoſitas flegmatis in gutture. Eius autem quæ fit ex ſiccitate pulmonis, ſigna ſunt quòd eſt ſine ſputo, & alleuiatur cum ſorbitione ampeli, & introitu balnei, & potu vini plurimæ commixtionis fortis, aut ſit cum adeſt ſitis vel labor, & cum ea ſemper eſt anhelitus conſtrictus, aut paruum, aut plurimum ſecundum quantitatem ſiccitatis pulmonis, & extenuationem corporis, & frequentiam in pulſu, cum paruitate, & velocitate. Eius autẽ quæ fit ex calore pulmonis, ſigna ſunt vehementia ſitis, & magnitudo anhelitus ac pulſus, & rubedo faciei cum anhelitu aſcendenti vna vice poſt aliã. Apoſtema vero pulmonis vnde fit Tuſſis, aut eſt calidum cuius ſignum eſt febris, & anhelitus conſtrictio ſuperflua, pulſuſque frequentia, & maxillarum rubedinis vehementia. Aut eſt frigidum, & tunc flegmaticum, & molle, & tunc ſigna ſunt vehementia conſtrictionis anhelitus, abſque plurima caliditate, nec eſt rubedo in facie, ſed multitudo ſputi, atque ſaliuæ. Aut eſt durum & huius ſigna ſunt anhelitus conſtrictio ſecundum dies, & Tuſſis ſicca ſine ſputo. Fit etiam quandoque ex vulnere in pulmone, cuius ſignum eſt egreſſio ſanguinis, aut ſanies, vel cortices egredientes in tuſſi. Ex frigiditate vero aeris fit ſicca Tuſſis, & eius ſigna ſunt, quòd excitatur cum vehementia frigoris, & fortitudo eius eſt in hyeme, dura, & ſicca.

De Aſmate, & anhelitus conſtrictione. Cap. LXXXIIII.

HAli vbi ſupra. Aſma, & anhelatio, & orthomia, & anhelitus arctatio fiunt ex conſtrictione, quæ pulmonis meatibus accidit. Cum enim huiuſmodi conſtrictio fit in venis pulſantibus, quæ in eo ſunt, aſma & anhelitus fiunt. Cum autem in partibus cannalis eius orthomiam patitur. Et ipſa quidem conſtrictio, vel arctatio fit ex humore groſſo frigido, ac viſcoſo, qui meatibus his inuiſcatur, cum hac paſſione fit Tuſſis, & quædam triſtitia cordis, & titillatio, & anhelitus magnitudo, & frequentia ſine febre, ſicut homini qui vehementius cucurrit anhelitus ſpiſſatur, & ſi quidem hanc patiens ſupinus iaceat aggrauatur, & ſi erectus ſtatuatur alleuiatur. Talis etiam pauco vtitur ſomno, ſuauius eſt ei aerem emittere, quàm recipere. Fit autem tuſſis, quia natura groſſum humorem expellere nititur, a meatibus pulmonis. Anhelitus vero magnitudo, quia virtus in hac paſſione non eſt debilis. Frequentia quoq;, quoniã aer quantũ oportet non egreditur, propter meatuum arctationem. Ideirco natura vt pluribus vicibus attrahat, quod ſi ſalua eſſet, poſſet ſemel attrahere, neceſſe eſt. Fit etiam orthomia & tenſio, quia lacerti pectoris & eius operimenta, cum ſupinus iacet ſuper pulmonem cadunt, & meatus aeris comprimunt, ita quòd

nec anhelare præualet patiens donec rectus ſtatuatur. Idcoque paſſio hæc anhelitus ſtatio, & orthomia vocatur. Accidit autem ea calore qui fit ex vaporum cordis multitudine replentium pectus, atque pulmonem, cuius rei ſignum eſt anhelitus, & pulſus magnitudo, ſitis grauitas, & quod libentius reſpirat, quam inſpirat, ſicut in peripleumonia fit. Sciendum autem, quòd hanc paſſionem, qui ſiue tuſſi, ſiue ſcre ieu patitur in hidropiſim cadit, ſiue cordis defectum. Anhelitus autẽ arctatiu communc accidens eſt omnibus hec paſſione moleſtatis, maioriquc parti paſſionum, quæ accidunt anhelitus organis. Nonnunquam accidit hæc arctatio ex apoſtemate ſplenis, qua in re anhelitus abſcidimus. Interdum autem ex enetuatione ſiue mollitie lacertorum pectoris, & debilitate caloris naturalis, quam patientibus pulſus eſt latus, & mollis, anhelitus tardus, & non cum ſufflatione vehementi. Iſidorus vbi ſupra. Suſpirium nomen ſumpſit communis difficultas, quam Græci diſmam vocant. i. præuocationem.

De Peripleumonia Cap. LXXXV.

ISidorus. Peripleumonia eſt pulmonis vitium cum dolore vehementi, & ſuſpirio, Græci enim pulmonem pleumon vocant. Eſt autem pulmonis tumor, cum ſputorum ſanguinearum effuſione. Hali vbi ſupra. Peripleumonia eſt apoſtema calidum, quod in pulmone naſcitur, aliquando quidem ex materia ſanguinea, vel colerica, quę ad pulmonem decurrit. Aliquando vero catarri cauſa, cuius fluxus eſt a capite. Quandoque etiam cauſa iugulationis pleureſis, aliarumque pectoris paſſionum, cum ad pulmonem transfertur materia propter vicinitatem. Huius paſſionis ſigna ſunt febris continua, & moleſtia tuſſis, arctatio ſpiritus, grauis dolor, & grauitas in anterioribus pectoris. genarum rubor, & oculorum, ac repletio venarum, palpebrarum tumor, ſenſus ardoris in facie, ſitis nimia, linguæ deſiccatio, & deſiderium reſpirationis in aere frigido, pulſus fluctuoſus. Razi vbi ſupra. Peripleumonia flegmatica eſt ſecundum plurimum. Quandoque vero ſanguinea vel colerica, ſed raro, & accidit ab apoſtemate in pulmone.

De Sputo ſanguinis. Cap. LXXXVI.

HAli vbi ſupra. Sputum ſanguinis, aut ex pulmone prouenit, ex omnibus anhelitus inſtrumentis, aut ex aliis interioribus membris. Vt autem ait Hipocras. Emiſſio ſanguinis a ſuperioribus quæcunque ſit, ſignum eſt malum. Ab inferioribus a ſtom. ſ. ab amorroidibus. i. ab ore venarum, quæ ſunt in ano, ſignum bonum. Sanguinis ſputum, aut ex cauſis exterioribus eſt, aut ex interioribus. Exteriores cauſæ ſunt, vt percuſſio, caſus, vociferatio grauis, ſaltus fortis, cum quo venæ ſcinduntur, ſeparantur, aut infirmãtur. ab huiuſmodi ſanguis emittitur ſemel, ſed ſubitus, & multus. Interiores autem cauſę ſunt, vt venarum corroſio, quæ fit a fluxibus a capite deſcendentibus ad pulmonem, & pectus, ex materia colerica, aut flegmatica ſalſa, indeque ſanguis primo paucus emittitur, deinde vt multus ſit exitus augmentatur, aliquando vero eſt cauſa oris venarum apertio, quæ fit ex repletione earum, quę fit aut ex multis humoribus, aut ex ſanguine quo ante purgabatur per euacuationem menſtruorum, vel per emorroides, val concluſus eſt, indeque venæ repletæ nimium intumuerunt. Nonnunquam etiam venarum tumor, & inflatio fit ex calefacienti, & humectanti regimine, ſicut eſt vſus balnei nimius. Pleruinque vero fit ex mala complexione frigida, & ſicca, quæ venas nimium ſpiſſat, earumque partes adunat, intantum vt aliæ aliis arctentur, vnde & aperiuntur, ſicut lutum eſt deſiccatum fuerit finditur. Fit autem ſputum ſanguinis aut ex capite, & ex emunctione intelligitur. Aut ab ore, quod ex transglutione, vel ſuffocatione deſignatur, aut a gurgulione & gutture, quod raucedine ſignificatur, aut a meri, quod ex dolore inter duas ſcapulas poteſt intelligi, aut ex ore ſtomachi, quod ſignat dolor habitus ibi, aut a ſtomachi profundo, cuius ſignum eſt vomitus. doloriqua paucus, aut ex cannali pulmonis, & hoc ex ſcreatione, vel tuſſi pauca, modicoque gingiuarum dolore ſignificatur, aut ex ipſo pulmone, cui ſignum eſt tuſſis grauis, & quod eius emiſſio ſemel ſine dolore fit, cum nullus pulmoni ſenſus ſit. Huius autem emiſſio multa eſt, color rubeus, & clarus, & ſpumam habet, aut certe fit a pectore, quod tuſſi ſignificatur, & paucum eſt, quod emittitur, & irudini ſimile, Accidit autem a pectore ſputum ſanguinis, illi maxime qui ad catarrum accelerat, ſiue cui frequenter accidit, atque pectus eſt debile, ſiue ſtrictum, &

ſuperfluitates deſcendentes ad pectus a capite tenues ſunt, & acutæ, ſuo vulnerantes acumine, & membra hæc excoriantes. Nam in pectore ſtricto venarum accelcratur ſciſſura, cum debiles ſint, atque ſubtiles.

De Sputo ſaniei, & Priſi. Cap. LXXXVII.

SAniei vero ſputum, aut apoſtemate calido fit, quod pectori, vel pulmoni accidit, aut lacertis pectoris, aut operimento ſub inuoluenti, coſtas, aut diafragmati, a quo tendit ad pulmonem, ſpiſſitudine ſua deſiccãs, & attractiona ipſius, aut ex vulnere, ſicut accidit in pleureſi cum apoſtema conuertitur in vulnus, aut propter ſanguinis ſputum fit ſanies, cum fiſſura non conſolidata ad ſaniem eſt conuerſa. Hanc paſſionem habenti febris accidit continua, niſi quòd hae ſanie citius purgatur. Nam ſi ſaniei ſputum differatur, ad ptiſim patiens deducitur. Sanies enim pulmonem corrodit, ac putredinem facit, Maxime vero ptiſis hominibus accidit a 18. anno ætatis vſque ad 35. propter caloris in hac ætate dominationem ſuper complexionem, & quandoque eorum membra, pulmoque mollia ſunt, ſiue tenera. Vnde ſanies ea facilius citiuſque corrodit, Accidit etiam frequenter his quorum corpus eſt exile, guttur acutum, pectus ſtrictum, ſcapulæ ſublatæ, ideſt eleuatæ, & quibus catarri calidi accelerant. Hi etenim acumine ſuo pulmonem incidunt, ac vulnerant. Sciendum eſt etiam hanc a patribus, & auis in filios tranſire. Huius paſſionis ſigna ſunt febris inhærens, tranquilla quidem, & manſueta de die, robuſtior vero de nocte. Similiter, & poſt cibum, accidit enim ei ſicut & calci, cui ſi ſuper fundatur aqua caloris vaporatio fit. Præterea qui illam patiuntur nimio ſudore fatigentur. Oculi eorum profundantur, genæ rubent. Vngues & digitorum ſumma corricantur, ſiue concauantur, digitorum etiam extremitates caleſiunt, a pedibus eorum apoſtemata mollia fiunt, appetitus ciborum minuitur, & omnino ethicæ ſigna ſupradicta in eis apparent. Nonnunquam vero medicus in his, quæ expuit æger ambigit, verum ſanies an flegma ſit. Quare ſputum oportet in aquam mitti, ac per horam & amplius dimitti, quod ſi in fundum mergitur, ſanies eſt, ſi vero ſupernatat flegma eſt. Iſaac vbi ſupra. Ptyſis eſt conſumptio humectationis corporis, & mutatio augmentationis in diminutionem. Naſcitur multis modis, vt ex conſummatione pulmonis, & hæc eſt vera ptiſis, fitque tribus modis, vel ex humoribus colericis, a capite deſcendentibus, vel flegmaticis, vel ſalſis in ſubſtantiam pulmonis deſcendentibus, eumque vulnerantibus, & putrefacientibus. Secundus eſt modus ex quibuſdam paſſionibus in pulmonis ſubſtantia naſcentibus. Hoc genus antecedit ſanguinis ſcreatus, ex venis aliquorum inſtrumentorum ſpiritus ruptis, vel pulmone in quo fiſſuræ naſcuntur, & vulnera empiſia, & ptiſis poſtea. Tertius eſt modus ex humoribus ad pulmonem aliunde, quam a capite venientibus. Quod duobus modis contingit, vel ex mutatione locorum vicinorum, ſicut in pleureſi ſinantia, vel ex non vicinis, vt in epate, corde, & ſimilibus. Humores ſi ſint calidi aut acuti, patitur infirmus ruborem in maxillis, ſtrictura in flatu. Papi. Ptiſis eſt vitium, quod fit ex reumatiſmo gutturis, aut ea vue diſtillatione aſſidua, & catarro, inſtillantes enim multo tempore pulmones viciant, & eſt paſſio pulmonis periculoſa, & maligna valde. Ptiſicis autem primo venit febris cum tuſſicula, vel ex creationibus vaſis ſanguinolentis, vel liuidis, aut purulentis, aut pro qualitate excluſæ materiæ cum corporis macie, & virium debilitatione, hi ſi per annum inueterauerint, nec curati fuerint, moriuntur. Razi vbi ſupra. Ptiſis accidit aut poſt pleureſim, aut poſt ſputum ſanguinis, aut poſt corizam, & catarrum plurimum ex capite, aut poſt tuſſim longam.

De paſſionibus accidentibus operimento coſtarum, & lacertis pectoris, & diafragmati.
Cap. LXXXVIII.

HAli vbi ſupra. Operimento vero ſubinuolenti coſtas pectoriſque lacertis accidunt apoſtemata, emiſſiones, & furunculi. Apoſtemati ſi eſt in operimento coſtarum, hæc accidentia ſignaque adhęrent, febris. ſ. indeficiens, vel inſeparabilis, & tuſſis, quę in principio nihil emittit, anhelitus anguſtatio, punganiqua dolor. Lateris autem dolor eſt apoſtema, quod in lacertis fit pectoris, & aliquando in interioribus coſtarum lacertis, huius ſigna dolor, ac percuſſio in eo latere in quo eſt paſſio, vel punctura. Paſſiones vero diafragmatis aliæ

ſunt ei propriæ, aliæ vero fiunt ex paſſionibus aliorum membrorum comparticipatione. Propria vero fit ex mala complexione, & apoſtematum diuerſitate, ſicut eſt illa quam maniam diximus. Eſt enim apoſtema in diafragmate, quod ſequitur alienatio mentis, eo quòd ad cerebrum per comparticipationem tranſeat a pectore. Ex participatione vero ſi fiunt huiuſmodi paſſiones, aut ex cerebro accidunt, aut ex apoſtemate. Conſtantinus in panteigni. Pleureſis abuſiua vocatur apoſtema in coſtarum pelliculis, nam vera pleureſis eſt in diafragmate, naſcens apoſtema, quod ſequuntur accidentia quatuor, pari loco iam dicta. In pleureſi abuſiua, ſcilicet febris indeficiens ac tuſſis &c. Itemque mentis alienatio, ex colligati membri nocumento, & hæc aut ex cerebro. Auicen. in 3. canone. Quandoque accidunt in velaminibus, & tunicis, & lacertis, quæ ſunt in pectore, & coſtis, & partibus eorum apoſtemata ſedentia valde doloroſa, quæ nominantur ſofata, & barſen, & pleureſis. Et quandoque etiam fiunt dolores in iſtis ſubſtantiis nõ ex apoſtemate, ſed ex ventoſitate. Verum non eſt pleureſis, niſi apoſtema calidum in partibus pectoris, aut lacertis extrinſecis, & in velamine cooperiente pectus, aut velamine diſtinguente, & eſt illud quod eſt parum, aut in lacerto apparente extrinſeco, aut velamine extrinſeco cum communitate cutis, aut abſq; communitate. Et maius iſtis & terribilius eſt illud, quod in ipſo eſt velamine diſtinguente, & eſt prauius eis. Et materia quidem huius apoſtematis ſecundum plurimum eſt colera, aut ſanguis colericus, quoniam in membris tunicoſis non penetrat, niſi ſubtilis ſanguis colericus, deinde ſanguis purus. Et propter hoc ſunt paroxiſmi vehementiæ febrium eius tertiani ſecundum plurimum. Et propter hoc raro accidit ei qui euacuat ſecundum plurimum acetoſè, quoniam eſt flegmaticæ complexionis. Et cum hoc quandoque fit ex ſanguine aduſto, & quandoque fit ex flegmate putrido, & quandoque fit, ſed raro, ex melancolia putrefacta inflammata. Et ſigna pleureſis duræ ſunt febris inſeparabilis, propter vicinitatem cordis. Et ſecundum eſt dolor pungitiuus ſub coſtis, quoniam membrum eſt panniculoſum, & quandoque non apparet niſi apud anhelitum. Et quandoque eſt cum punctura tenſio, & tenſio quidẽ ſignificat multitudinem, & punctura fortitudinem in penetratione, & mordicatione. Et tertium eſt conſtrictio anhelitus propter coarctationẽ factam ab apoſtemate, & paruitas & frequentia eius. Et quartum eſt pulſus ſerratinus. Et quintum eſt tuſſis, quandoq; n. accidit in principio huius ægritudinis tuſſis ſicca, deinde cum ſputo. Et tuſſis non accidit niſi propterea, quòd pulmo læditur ex vicinitate.

De paſſionibus cordis, & primo de Cardiaca,
Cap. LXXXIX.

Auicenna vbi ſupra. Ægritudinum ſpecies accidunt cordi, quandoque in ſua proprietate, ſicut complexionum maliciæ, quæ quandoque materiales ſunt, & quandoque puræ. Materiales aliquando ſunt in venis eius, & aliquando ſunt in eo quod eſt inter panniculum, & corpus ipſius. Multotiens enim inuenimus in locis illis humiditates, quæ quando multiplicãtur, cor a dilatatione coarctant & interficiũt. Quandoque vero accidunt ei apoſtemata, & opilatio, & quandoque ſitus ægritudo, ſicut accidit ei de coarctatione ab humiditate compreſſiua prohibente ipſum a dilatatione, & ob hoc interficiente. Quãq; & accidit ſolutio ſingularis, aut in ipſo aut in eius panniculo. Cũq; confirmatur in corde malitia complexionis, curam non recipit. Sed & antequam confirmetur, non eſt facile curabilis. Apoſtema quoque calidum ſtatim interficit. Frigidum vero curam recipit. Cor etiam longe eſt ab hoc, vt toleret ſolutionem ſingularis, quandoque vero accidit in venis eius opilatio, nocẽs operationibus ipſius. Hali vbi ſupra. Paſſionum cordis quædam ipſi propriè accidunt, vt dolor, & palpitatio, quædam ex alterius membri comparticipatione fiunt, vt ſincopis. i. defectio. Dolor cordis aut eſt ex mala complexione, aut ex organico morbo, aut ex continuationis ſeparatione. Mala complexio calida, ſignificatur pulſus magnitudine, frigida paruitate, ſicca duritie, humida vero eiuſdem mollitie. Quod ſi mala complexio compoſita eſt, & pulſus componitur, peior quidem omnibus eſt mala complexio ſicca & calida, ab his enim velocius ethica fit. Poſt his autem eſt mala complexio varia, quæ defectionem parit. Organicus morbus eſt ex apoſtemate ſanguineo, vel colerico, quod accidit cordi, vel capſulæ ipſum circundanti. Et cui hoc accidit, non diu viuit. Huius ſigna ſunt inflammatio, grauitas, & diſtenſio. Separatio continuationis eſt, vt vulnus quod a pectore ad cor mittitur, ſiue perforatur. Quod ſi ad cor & concauitatem maximeque ad ſiniſtram penetrauerit, homo illico moritur, ſi non paulo poſt obit. Sic ex omni dolore cordis non moritur homo, niſi ſecundum quantitatem virtutis morbi, vel debilitatis. Palpitatio vero ſiue tremor ex humiditate fit aquoſa, quæ in operimento cordis concluditur. Cuius ſignum eſt, quod homo cor ſuum tanquam in aqua trepidans, vel a loco ſuo ſe mouens ſentit, non enim dilatari poteſt, aut reduci propter humiditatem. Aut ex apoſtemate quod illi accidit, quod ſi calidum eſt, homo cito moritur, ſi durum defectio ſequitur, & in defectum moritur. Aut ex humiditate ſanguinea, ſicut accidit iuueni, de quo refert Galienus, quòd titillatio fiebat ei ſingulis diebus, quam ipſe per flebothomiam medicatus eſt tribus annis continuis, antequam paſſio fieret, ſicque, & quarto anno non rediit. Accidit autem titillatio cordis, aliquando ex melancolicis vaporibus, qui ad cor aſcendunt. Iſidorus vbi ſupra. Cardia vocabulum a corde ſumpſit, dum ex aliquo timore aut dolore afficitur, cor enim Græci cardian vocant. Eſt enim cordis paſſio cum formidabili metu. Razi vbi ſupra. Cordis ægritudines quas curare poſſibile eſt, ſunt alteratio complexionis antequam confirmetur, & tremor cordis ac ſincopis, & dolor qui confirmetur, & debilitas. Apoſtema vero aut diſruptio vel corruptio complexionis confirmata, non faciles ſunt ad curandum.

De Sincopi. *Cap.* XC.

Iſaac vbi ſupra. Sincopis eſt abſoluta cordis defectio, & coadunatio, & totius ſuæ virtutis in ſe atque in membris ablatio ſumi ſui expellendi. Impoſſibile eſt ſincopim ſine paſſione cordis fieri, fit vero diuerſis modis, ex plenitudine nimia, vel multa inanitione, vel ſubita caloris in frigus, vel frigoris in calorem mutatione. Hali vbi ſupra. Defectus, ſiue ſincopis eſt, diſſolutio ſemel, id eſt ſubita virtutis vitalis, quæ fit aut ex repletione, quę virtutem grauat, & opprimit, ſicut fit ex repletione venarũ ab humoribus, vel ſtomachi a cibis, aut ex repletione cerebri, ſicut in apoplexia, aut ex euacuatione certe immoderata, quæ virtutem diſſoluit, & diſſipat, ſicut accidit in nimio fluxu ventris, & potu medicaminis, & immoderato ſudore, ſanguiniſque per flebothomiam, vel per nares emiſſione. Sed & menſtruorum immoderatione, partuſque purgatione, ſanies quoque a vulnere egreſſione, ciborum abſtinentia, nimioque labore, & huiuſmodi, quæ immoderate fiunt, intantum vt cum inutili, quod naturæ non confert, euacuetur etiam, quod vtile eſt, aut ex mala complexione calida, ſicut in febribus accidit, aut ex frigida ſicut, & in oris ſtomachi paſſione, quæ boliſmus vocatur. Aut ex cæteris malis complexionibus, cum ſemel id eſt ſubito immutantur. Fit etiam ex dolore graui diſſolutio virtutis, & euacuatio ſpiritus, vt ex dolore, qui fit in ore ſtomachi, vel ex doloribus colericæ, & ileos, vel ex diſgregationum vlceribus ac vulneribus, quæ fiunt in articulis ac neruis ac lacertorum capitibus, cæteriſque doloribus permoleſtis. Accidit etiam defectus ex matricis ſuffocatione, cũ vapores frigidi ſuſtolluntur ad cor a matrice. Nonnunquam etiam fit ex apoſtemate, quod cordi innaſcitur, & ex eo ſubito mors efficitur. Item accidit in principiis acceſſionis periodicarum febrium, aut propter dolorem et calore naſcente, aut propter humores putridos decurrentes ad ſtomachum virtutemque vitalem grauantes. Accidit & febricitanti apoſtema habenti in aliquo membro nobili, ad quod dum humor decurrit dolor illius augetur ac roboratur, indeque defectio ſequitur. Accidit etiam nonnunquam in ore ſtomachi debilitas, & humores influentes ſuſcipit. Qui ſi groſſi fuerint, virtus grauatur, & opprimitur. Indeque defectio ſequitur. Præterea ſi malæ complexionis ſiue dolor ab eis fit, quem ſequitur defectus cordis. Accidit etiam ex accidentibus animæ, vt timore propter caloris naturalis, & virtutis vitalis ingreſſum ad profunda corporis. Ex ira quoque, quia calor egreditur atque diſpergitur. Hæ ſunt igitur cauſæ defectionis cordis. Signa vero ſunt extremorum frigus, debilitas, anhelitus, color croceus. Et ſi acclamet non bene audit infirmus, ſed tanquam longe poſitus. Hæ ſunt itaque paſſionum varietates, quæ in corde naſcuntur, & in omnibus inſtrumentis ſpiritus.

De paſſionibus accidentibus inſtrumentis ciborum, & primo meri. Cap. XCI.

QVæ vero ciborum organis paſſiones accidunt, aliæ quidem in meri fiunt, aliæ in inteſtinis, aliæ in epate, aliæ in ſplene, aliæ in felle, aliæ in renibus, aliæ in veſica. Et quæ in meri fiunt, aliæ in eius ſubſtantia, aliæ in meatu per quem cibus ad ſtomachum mittitur. Subſtantiæ quidem eius accidit virtutis attrahentis debilitatio, qua cibum ab ore attrahit, & ad ſtomachum mittit. Debilitas quoque virtutis per quam vomitus fit. Debilitantur autem iſtæ virtutes, aut cauſa malæ complexionis, vel organici morbi, vel ſeparationis iuncturæ, aut quouis incommodo, lacertis eius actiones ſtatuentibus accidente. Mala vero complexio aut calida eſt, & hoc ex ſitu intelligitur, & refrigeratione cum aqua frigida bibitur, aut frigida eſt, & hæc ex ſignis contrariis deſignatur, aut humida, & hęc oris humiditate patet, & ſcreatuum multitudine, aut certe ſicca, cuius ſignum eſt oris ſiccitas. Organici vero morbi ſunt vt apoſtema calidum quod febre, ſiue ſiti cum rubore ſignatur & etiam dolore qui inter ſcapulas ſentitur. Similiter & apoſtema frigidum, quod ex grauitate, & ponderoſitate, ſine dolore deſignatur. Ex continuationis autem ſeparatione ſequitur vomitus ſanguinis, & dolor inter ſcapulas. Quæ etiam ſi ſit in longum attractionis, ſiue appetitus facit imminutionem. Si vero in latum vomitus diminutionem. Hæ ſunt igitur paſſiones meri in ſua ſubſtantia. In eius vero meatu fit opilatio, & hoc aut ex apoſtemate quod accidit in interioribus, & ipſum opilat, aut ex apoſtemate quod in lacertis actionem ipſam adiuuantibus oritur ab exterioribus, comprimitque meri, & eius meatus compreſſus obturatur. Maius autem opilationis ſignum, quæ fit in meri, eſt prohibitio tranſmiſſionis cibi ad ſtomachum.

De Paſſionibus oris ſtomachi, & prima de corruptione appetitus. Cap. XCII.

PAſſionum autem orientium in ſtomacho, quædam in ore eius fiunt, & quædam in profunditate, ſiue fundamento. In eius quidem ore paſſiones, doloreſque difficiles, ac moleſtiſſimæ fiunt eo, quòd in magni ſenſus membro ſunt, & quamuis ex modica cauſa, grauiſſimè tamen nocent, vt nonnunquam ad interitum deducant, ex vicinitate cordis, & cerebri comparticipatione. Dolorum quidem oris ſtomachi quidam communes ſunt ipſi, & membris omnibus, vt mala complexio, & apoſtemata, & continuationum ſeparatio. In quibuſdam autem aliqua ei membra comparticipant, vt cerebrum, & cor. Ex cerebri comparticipatione fiunt, vt vigilatio, & animi direceſſio, ſiue mentis alienatio, in febribus deſipientia, ſomnia ſplendida, ſpaſmus, obſtupefactio. Ex eius & cordis comparticipatione, cordis defectio fit, & palpitatio ſiue tremor. Quidam autem dolores, & morbi proprii ſunt ipſius oris ſtomachi, vt appetitus corruptio, & eiuſdem ceſſatio, boliſmus, præcordiorum dolor, ſitis, ciborum in ore ſtomachi natatio. Appetitus corruptio fit ex augmento ſiue ſuperfluitate, vel ex diminutione, vel omnino ceſſatione. Superfluitas eſt aut in qualitate ciborum, vt prægnantibus accidit, qui malus appetitus vocatur, aut in quantitate, & fames dicitur, quæ immoderata ſit appetitus caninus appellatur. Appetitus malus fit ab humore malo in ore ſtomachi concluſo, vnde acidos deſiderat cibos, aut ſalſos, aut ponticos, aut pungentes. Et quandoque terram, aut gypſum, aut carbones, aut teſtas fictiles, & alia huiuſmodi, ſicut prægnantibus accidit, cum in earum ſtomachi ore ſuperfluitates menſtrualis ſanguinis adunantur, quo fœtus paſcitur. Tempore namque conceptus conſtipatur hic ſanguis, quem natura generationi parauit, & nõ exit vt prius ſuis temporibus. Itaq; quod in ipſo melius eſt & vtilius fœtui, fit cibus, & quod ei ſupereſt tanteque bonitatis non eſt, ad mammillas fertur, & lac efficitur. Quod autem in eo malum eſt in corporis mulieris remanet, cuius pars quædam ad os ſtomachi mittitur, & inde mali appetitus excitantur, donec exuerit fœtus, & tunc appetitus illi ceſſant, eo quòd ſanguinis amplior pars in cibum ipſius fœtus expendatur.

De Diminutione, & augmento appetitus. Cap. XCIII.

APpetitus defectio, ſiue caſus quandoque eſt ex mala complexione calida, quæ os ſtomachi eneruat, ac diſſoluit, quæ in eo ſiue. Et hoc ex famoſa ructatione ſignificatur, & ſiti, faſtidioque ciborum, aquæ frigidæ deſiderio, aut ex humoribus colericis, vel ſalſis, quos intelliges ex punctione ſuper os ſtomachi, & abominatione, & vomitu, multo quoque deſiderio potus aquæ, oris amaritudine, vel ſalſugine. Humor namque colericus & ſalſus ſitim prouocat, nonnunquam vero fit appetitus ciborum, imminutio ex humore viſcoſo, qui os ſtomachi replet, quem nec punctura ſequitur, nec ſitis. Aliquando etiam fit ex humore putrido in ſtomacho, vnde fit in ore ſtomachi quaſi compreſſio, atque ſiccatio. Appetitus vero ceſſatio accidit cum incommodum eius neruo accidit, qui ad os ſtomachi venit, ceſſat enim ſenſus eius. Augmẽtum appetitus i. fames eſt ex mala complexione frigida, quam os ſtomachi patitur, quod ex acida ructatione frequenti ſignatur. Appetitus vero caninus ex humore fit acerbo, qui in ore ſtomachi, & inter corporis eius partes concluditur, & ex acido ructatu ſignificatur, imminutione quoque deſiderii, potu aquæ, multaque & humida egeſtione. Quandoque vero fit ex multa euacuatione, quæ toti corpori accidit, vnde membra deſiderant reſtaurationem eorum quæ euacuata ſunt, ſicut poſt febres accidit, quarum finis per euacuationem. Membra itaque quando cibo euacuata ſunt, ea quæ in venis ſunt attrahunt. Venis autem euacuatis, cibus qui in epate eſt ad eas trahitur. Quod cũ euacuatũ fuerit, cibũ qui in meſeraicis venis eſt attrahit. Euacuata quoque meſeraica a ſubtilibus attrahit inteſtinis, & hæc a ſtomacho, ſicque fames efficitur, quæ præcedente euacuatione ſignificatur, adeoque grauis eſt, vt parum tolerari poteſt, hanc itaque ſequitur immoderatio comeſtionis intantum vt grauet, ideoque vomitu cibi expellitur, aut egeſtione. Differt autem hęc ab illa, quę fit ex acido humore, quoniam iſta non habet ſolutionem naturæ ſiue ventris.

De Boliſmo, & immoderata ſiti. Cap. XCIIII.

BOliſmus vocatur fames immoderata, cum appetitus ceſſatione, quæ fit ex immoderatione malæ complexionis frigidæ, ſuper os ſtomachi, ciborumque imminutione, & virtutis debilitatæ. Huius ſigna ſunt, quòd homo tactu ſentit locum oris ſtomachi frigidum, & etiam caſus appetitus, & a cibis prohibitio, dolor, & defectus cordis, corporiſque conſumptio. Fames hæc non fit tantum oris ſtomachi, ſed omnium membrorum virtuti. Differt autem a canina: quoniam in boliſmo ceſſat appetitus, debilitatur virtus, & conſumitur corpus, in appetitu vero canino virtus appetitiua valida eſt, membraque repleta. Iſtam Boliſmum dicimus, quando qui iter agere ſolent, vel hyeme ſoluuntur, & laſſi fiunt, & ſubito cadunt, & infrigidantur, & vix anhelant, quòd ſi non cito iuuati fuerint, celerius pereunt per ciborum grauedinem, quia celerius digerunt, hos apprehendimus ex animæ ac membrorum defectu, ſunt frigidi corpore, cum neruorum tremore & ſtomachi ac vocis debilitatione, hi cibũ multum accipiunt, & non ſatiuntur neque craſſantur, ſed rapidi fiunt, quia cibi non præmaſticati præparant decoctioni, & hinc conſequuntur grauationem, & tenſionem, acceptorumque ciborum vomitum. Hali vbi ſupra. Sitis immoderata fit aut ex oris ſtomachi calore, aut ex eius ſiccitate aut ex vtroque, aut ex humore ſalſo, qui adunatur in eius tunicis, vel ſubtilibus inteſtinis, vel in meſeraica, aut ex epatis calore. Aliquando fit etiam ex pectoris, & pulmonis ardore, & hæc a prædictis differt, quia mitigatur aeris frigidi reſpiratione, prædictę vero non, niſi in potu aquæ ſit. Ait etiam Gal. quòd quibuſdam ſitis adeo grauis accidit, quòd nec aquę frigidæ potu, nec aeris reſpiratione ſedata eſt, vnde ſitientes mortui ſunt. Quidam enim dipſades comederunt, & quidam vinum biberunt, in quo huiuſmodi ſerpentes ceciderunt, eorumque ſtomachus nimio calore exarſit. Quidam in alto mari nauigauerunt, & aquã dulci priuati, ad potum marinæ coacti ſunt, vnde etiam ſitientes obierunt, alii quoque cum aquã marinam bibiſſent, eorum natura emollita eſt, & humiditates corporis euacuatæ. Præcordiorum dolor paſſio eſt, quæ accidit ori ſtomachi, ſic dicta quoniam hoc membrum cordis loco proximum eſt per confinitatem. Fit aut ex mala complexione calida, aut ex humore colerico, qui defluit ad os ſtomachi. Nonnunquam etiam decurrit illuc flegma putridum, indeque patienti fit anguſtiatio & abominatio ſicut ex humore colerico. Porro ciborum in ore ſtomachi natatio fit ex debilitate virtutis expellentis, cuius ſignum eſt, quòd comedens os ſtomachi grauari ſentit, & læditur his quæ comedit.

De paſſionibus in fundo ſtomachi. & primo de mala digeſtione & faſtidio. Cap. XCV.

STomachi vero profunditati accidunt mala digeſtio, faſtidium, perturbatio, dyarria, lienteria, vomitus, ſingultatio, inflatio, ructatio, ſanguinis & lactis coagulatio. Mala digeſtio & faſtidium ab ea prouenientia fiunt ex debilitate, ſiue defectione ſtomachi in digeſtione. Nam ſi cibus a ſtomacho velociter non deſcendat, digeſtionis mora vocatur, & ſi bene non digeritur, & in quaſdam malas qualitates mutatur, mala digeſtio dicitur. Cum autem nihil omnino cibi digeritur, nec a ſtomacho deſcendit, ſed ibi corrumpitur, faſtidioſitas appellatur, & patiens ſtomaticus nominatur. Omnes hæ paſſiones ex eiſdem fiunt cauſis, niſi quòd mora digeſtionis fit ex cauſis debilibus, putrida faſtidioſitas ex validis, mala digeſtio ex mediaſtinis. Hæ vero cauſę ſunt aut interiores, vt mala complexio in ore ſtomachi, humores in eo concluſi, apoſtema, continuationum ſeparatio. Aut exteriores, vt ciborum diſconuenientia, quæ fit ex eorum quantitate, vel ex qualitate, vel ex ſubſtantia, vel ex inordinata ſumptione, nam ſi multi ſunt non poteſt eos ſtomachus digerere, ſicut nec paucus ignis ligna multa, ſi ſuper eum proiiciantur, exurere. Similiter etiam ſi qualitate mala ſint vt lac acidum, piſces, radices, patellarius cibus aut fumoſus, nam nec accendi poteſt ignis ſi ei ligna viridia ingeſſeris. Similiter neque ſi cibus ſit ſubſtantiæ groſſus, vt caro vaccina, & panis azimus, ſicut nec ignis debilis accendit, ſi ligna ſuper eum ſolida proiiciantur. Præterea quoque ſi cibi inordinate ſumantur, vt groſſi prius ac conſtipantes, poſtea ſubtiles & emollientes. Tunc enim ſecundos antequam deſcendat corrumpitur. Aut certe ſi cibum indigeſtibilem homo prius accipit, & dehinc alium antequam digerat ſubdit.

De Dyarria ſiue fluxu ventris. Cap. XCVI.

ISidorus vbi ſupra. Dyarria vero eſt iugis curſus ventris, ſine vomitu. Hali vbi ſupra. Dyarria eſt humorum, materierumque ſubtilium ac diuerſarum euacuatio. Hęc aut ex malo regimine ciborum fit, aut ex venarum opilatione, aut ex humoribus, qui ad ſtomachum aliunde prorumpunt. Ex malo regimine ciborum, aut propter eorum quantitatem, quia ſi multi ſunt ſtomachum grauant, ideoque eos depellit, & alii ſubſequuntur humores, aut propter qualitatem, quia cito in ſtomacho corrumpuntur, & tunc expelluntur, aliaque materiæ ſimul trahuntur ſiue egrediuntur, aut propter inordinationem, vt quando quod deſcendere moratur citius deſcendenti præmittitur. Ex venarum opilatione, quæ concauitates ſiue meſeraicæ dicuntur, quia cum eis accidit opilatio, ſucceſſitas cibi per eas ad epar non mittitur, ideoque ſolutione egreditur. Quæ vero fit ex multis humoribus ad ſtomachū deſcendētibus, aut ex toto corpore eſt, aut ex vno mēbro. Hoc aūt ſecundū naturam ſicut accidit in criſi, cum membra ſuperfluitates illis nocentes ad ſtomachum pellunt, vtpote cerebrum in quo variæ ſuperfluitates adunantur, quas ad ſtomachum & inteſtina expellit. Superfluitas autem hæc aliquando ſalſa eſt aut pungens facitq; diſſolutionem ſanguinis & diſſinteriam eo quòd ſtomachi, & inteſtinorū efficit excoriationem. Differt autem a perturbatione dyarria, quia cū illa vomitus eſt, & quicquid emittitur, colera rubea eſt. In hac autem non fit vomitus, & quę emittit varia ſunt non ſpeciei vnius. Præterea perturbatio morbus eſt acutus, citoque aufertur, dyarria vero prolixior eſt. Dyarriæ vero ſpecies, quæ ex fluxu ſuperfluitatum ad ſtomachum fluunt multæ ſunt, iuxta ſuperfluitates quæ a membris ad ſtomachum & inteſtina fluunt. Razi vbi ſupra. Fluxus ventris ſine ſanguine, fit aut ex debilitate epatis ab attractione, aut ex debilitate eiuſdem a digeſtione, aut a multitudine effuſionis coleræ acutæ, quæ ad inteſtina currit ab epate, aut propter velocitatem deſcenſionis cibi a ſtomacho & inteſtinis, quæ fit aut propter multitudinem flegmatis in eis, aut propter repletionem ipſorum vel mollificationem, aut lubricitatem in eis accidentem, aut propter bothor in ſuperficie illorum. Fit etiam quandoque fluxus ventris, a multitudine effuſionis coleræ nigræ ad os ſtomachi, vel a re effuſa a capite ad ſtomachum, aut propter cibi multitudinem, aut quia ſolutiuus eſt ex natura ſua, aut propter errorem ordinis eius, aut propter multitudinem potus aquæ ſuper ipſum, aut propter reſolutionis paruitatem corporis eius. Fluxus autem ventris cum ſanguine & ſanie fit, aut propter dubelati quæ rumpitur, aut propter venam ruptam, aut propter debilitatem epatis a digeſtione, aut propter excoriationem accidentem in inteſtinis ſuperioribus, aut inferioribus, vt in ano. Auicenna vbi ſupra. Oīs fluxus ventris aut eſt ex cibariis & aere continente, aut ex membris. Factus autem ex membris, de quo & plurimum loquimur, aut eſt ex ſtomacho, aut ex meſeraica, aut ex epate, aut ex ſplene, aut ex capite, aut ex inteſtinis, aut ex toto corpore. Et omnes hi communicant in cauſis, nam & ſequitur illud malitiam complexionis ſingularis, aut propter malitiam complexionis cum materia confirmata in inteſtinis, aut propter conturbationem ſubſtantiæ eius, aut ægritudinem officialem, aut vlcus, aut rupturam. Ab epate quidem fit propter complexiones eius, & apoſtema, & opilationes ipſius, & alia. Ex meſaraica vero factus, aut a cerebro eſt, qui fit propter catarrum ex eo deſcendentem ad ſtomachum & inteſtina, corrumpitque cibum ac deſcendere facit, & ipſemet cum illo deſcendit propter ſuam lubricitatem, & expulſiuæ operationem. Factus autem a ſtomacho non eſt totus indigeſtus, & cauſa eſt quandoque debilitas virtutis retentiuæ, propter quam non ſuſtinet dilatationem ibi, niſi vſque ad tempus in quo iam digeritur. Quandoque vero debilitas digeſtionis propter quam corrumpitur & apparet ex pelli. Quandoque autem debilitas in ſtomacho facta propter humiditates, quæ non dimittit ipſum figi ex quantitate qua digeratur. Quandoque vero remanentia virtutis medicinarum ſolutiuarum adhærens ſuperficiei inteſtinorum, & ſtomachi. Ex inteſtinis autem fit, aut cum excoriatione, aut ſine. Eſt autem excoriatio dolor abraſionis ex ſuperficie inteſtinorum intrinſeca, & illud quidem abradens, aut eſt materia colerica aut ſanguinea acuta, aut virulenta, aut ſanioſa, aut feculenta, procedens ab ipſis inteſtinis, aut ab his quæ ſupra ipſa ſunt, & perueniunt ad inteſtina.

Adhuc De eodem. Cap. XCVII.

FActus autem a toto corpore: aut eſt ſecundum ſemitam criſis, aut ſecundum fortitudinem expulſiuæ virtutis, aut ſecundum ſemitam caſus retentiuæ, aut ſecundum ſemitam liquefactionis, aut ſecundum ſemitam conuerſionis humorum, aut corruptionem propter febres malas, & venena nocentia, aut ſemitam expulſionis vehementis, propter id quod alias habitum eſt ex dimiſſione euacuationis, aut retentione curſus conſueti, aut abſciſſione membri, aut dimiſſione exercitii, aut paucitate reſolutionis ex corpore, ac cæteris huiuſmodi, aut propter compoſitionem nauſeatiuæ ſatietatis plurimæ in vicibus pluribus, reditque ſecundum acutæ ſemitam ægritudinis, & eſt de ſumma colericæ paſſionis, aut ſecū dum ſemitam prohibitionis nutrimēti propter opilationes in venis, & aliis huiuſmodi. Porro factus ex cibis, aut eſt propter eorum prauitatem, ob quam in ſtomacho corrumpuntur ignito, nec eos natura recipit, aut propter eorum grauitatem ob quam etiam deſcendunt, aut propter eorum mordicationem, vt eſt cæpę aut propter velocitatem conuerſionis ad corruptionem, vt lac, aut propter vehementiam ſubtilitas eorum ob quam reſudant, nec retinentur apud portonarium, aut propter humiditatem eorum, ob quam lubricantur, aut propter multitudinem motus ſuper eos, aut propter multitudinem potus aquæ poſt ipſos, propter quam ſolito deponit eos, aut lubricare facit, aut propter multitudinem eius quod de humoribus lubricantibus reperitur, vt in flegmate, & abſtergentibus vt colera, aut quia cibus eſt conturbatus, & eſt plurimæ quantitatis paucique nutrimenti, ſicut olera, aut propter ordinem neceſſario facientem lubricitatem, vt eſt præmiſſio cibi leuis facilis digeſtionis lubricantis, & poſtremitas cibi ſtiptici expreſſiut, aut etiam poſtremitas eius velocis conuerſionis, ideoque corrumpit quod eſt ſub ipſo, vocatque naturam ad expellendū. Deniq; factus propter aerem circundantē, quoniā aer continens quando calidus eſt reſoluit & exiccat, & etiam frigus [illegible]cat, quare & aufert. Itaque multitudo pluuiarum, & regiones meridionales ventrem ſoluunt. Aliquando quoque ventoſitas eſt cauſa fluxus ventris, per id quod de digeſtiuo corrumpit, & mouet de cibo.

De Perturbatione, ſiue colerica paſſione. Cap. XCVIII.

PErturbatio eſt, euacuatio colerarum per vomitum, & ſolutionem, quæ fit aut ex multitudine ciborum, cum ſtomachum grauant, & ad expellendum ſe, prouocant. Et quæ quidem ori ſtomachi proxima ſunt, emittun-

tur

tur per vomitum, quæ vero in profunditate ſubmerſa, per ſolutionem, aut ex mala qualitate ciborum pungenti, ſtomachum que nocenti, aut ex ipſius cibi corruptione quæ ipſum in coleras alterat, cumque ſtomachus a ſe expellit, eo quod illi obſit, & quod quidem labile eſt, ſtomachuſque ſupernatans emittitur per vomitum, quod autem in profundo merſum, per ſolutionem. Fit etiam ex humoris colerici fluxu, qui quia ſtomachum pungit, expellitur. Huius rei ſignificatio eſt, quòd per vomitum & fluxum emittitur, & anguſtiatio, ſubverſio, ac ſitis. Avic. 3. canone. Colica paſſio eſt motus materierum corruptarum non digeſtarum, ad ſeparationem, ex via inteſtini redeuntium ad ipſam a corpore, ſecundum acuitatem & laborem expulſivæ. Cibi nanque quando non digeruntur valide, convertuntur in humores corpori non convenientes, moveturque natura ad expellendum a corpore, cum gravant ſæpe ipſum ex partibus cum ſpeciebus vomitus colerici. ſ. & aquoſi & eruginoſi, nonnunquam & cum ſpeciebus fluxus ventris. Colica quidem paſſio cuius cauſa eſt corruptio cibi, colerior eſt ea, cuius natura frequentia eſt corruptionis poſt corruptionem. Itaq; colica paſſio male incipit in primis cum levitate. Deinde vero accidunt dolor & punctura in inteſtinis & ventre, dilatatur que & aſcendit ad ſtomachum, per multitudinem eius, quod ei nocet ex acutis humoribus ad ipſum venientibus. In patientibus hanc ſitis multiplicatur. & quotiens bibunt aquam, calefit in eorum ſtomacho, & evomunt eam. Tolerare vero ſitim confert eis, hæc paſſio plus infantibus eſt, & aſſuetis eam incurrere minus nocet. Non autem accidit plurimum niſi in æſtate, & autumno, propter debilitatem digeſtionis in vtroque.

De Lienteria, ac ſubverſione, ac vomitu.
Cap. XCIX.

ISidorus vbi ſupra. Lienteria dicta eſt eo quod cibum tanquam per lineam inteſtina nullis obſtantibus faciat prolab. Iſaac. Lienteria eſt ablatio digeſtionis, cum cibus nullatenus in ſtomacho mutatus in colore, nec in liquore, nec in odore. hæc paſſio naſcitur ex defectione virtutis contentivæ in ſtomacho vel ex vulneribus in ſuperficie ſtomachi, & inteſtinorum, defectio contentivæ fit ex mala complexione ſtomacho dominante, vel inteſtinis. Hali vbi ſupra. Lienteria eſt egreſſio ciborum a ſtomacho, velocior in eaqua ſumpti fuerant habitudine, ſine aliqua immutatione. Fit autem vlcerum & puſtularum cauſa, quæ oriuntur in interiori ſtomachi tunica, ad quam cum cibus pervenit, & illis vlceribus occurrit, ea pungit ac lædit, illa que pungentem ſtatim repellunt, nec retinent. Huius paſſionis ſigna ſunt vlcera vel puſtulæ, quæ in ore patientis apparent & quòd in ore ſentit calorem & ſiccitatem. Dicit autem Hipocras, quòd in lienteria ſi fiat acidus ructatus, ſignum eſt laudabile. Acidus enim ructatus non fit niſi ex mora ciborum in ſtomacho, & retentionis virtutis apprehenſione. Subverſio autem ſive abominatio, & vomitus, aut ex quantitate ciborum fiunt vt ſi multi ſint, ita vt ſtomachum gravent, ad ſuper os ſtomachi natent, tunc enim eos ſtomachus ad meri expellit, & emittit, Aut ex qualitate eorum, vt ſi cibus abominabilis ſit, aut odoris incongrui, vel amarus & pungens, qui ſtomacho noceat, & ob hoc eam ſtomachus emittat. Hic autem humor ſi ſit in ore ſive concavitate ſtomachi, vomitum facit. Si vero ſit inter tunicas, ita quòd tunicis & villis eius adhæreat, vel intermiſceatur, ſubverſionem vel abominationem facit, ſi hic quidem humor aliquando in ipſo generatur ſtomacho. Aliquando vero ab alio influit membro. Eius qui generatus in ſtomacho generatio eſt continua, cum parte cum complexionis eius maluiæ. Qui autem aliunde mittitur quandoque ſedatur, donec quod influit adiungetur. Plurimumque vomitum ſecundum criſim fit, cum natura humorem morbum generantem expellit, & a ſuperioribus emittit. Iſaac vbi ſupra Bonû eſt corpori ſi vomitus non ſit ſibi neceſſarius, & ſi neceſſe habeat ſecundum criſim fiat. Eſt autem vomitus cum os ſtomachi movetur ab expellendis gravantibus & pungentibus cibis, vel humoribus, aliquando fit vomitus ex defectione ſtomachi, cum retinere cibos vel humores non valet, quos natura ſurſum elevat, cum inferior pars ſtomachi fortior ſit ore, vel inferius deprimat natura, cum os ſtomachi fortius ſit in inferiori parte. In vomitu ſine multorum vel malorum humorum acceptionibus, cauſam malos humores eſſe pungitivos intelligimus in ore ſtomachi.

De Singultu, & inflatione, & ructu, & coagulatione.
Cap. C.

HAli vbi ſupra. Singultatio eſt ſpaſmus interioris tunicæ ſtomachi, qui & ſimili ratione fit, qua & nervorum ſpaſmus. Fit enim aut ex repletione, aut ex evacuatione, aut ex punctione, aut ex mala complexione frigida ſtomachum ſupernatante. Iſaac. Singultus eſt malus motus virtutis, expellere deſiderantis nocumenta, qui multis modis fit de repletione, & inanitione, de corruptione cibi intra ſtomachum, & mutatione ſui in pungitivas qualitates, de frigiditate oris ſtomachi, & de ventoſitate inflativa in ſtomacho, & repletione ex multis humoribus humidis, vel ex multitudine cibi, & potus & ſingultu. Razi vbi ſupra. Singultus fit aut propter rem os ſtomachi mordicantem, aut propter croſſam viſcoſitatem ipſum excedentem, aut propter apoſtema in epate, aut propter ſolutionem & evacuationem ſuperfluam. Hali vbi ſupra. Inflatio autem & rugitus, ſive gargulatio fiunt ab interiori cauſa, ſicut enim ſtomachus non tam validi caloris eſt, vt cibos digerat, ac ſubtiliat, & ab eis ventoſitates diſſipet, nec adeo frigidus eſt, vt cibos omnino non immutet. Sed calor eius debilis eſt, nec cibum digerere poteſt, quin poſt in ventoſitatem alterat vaporoſam. Quandoque vero ab exteriori cauſa vt a cibis ventoſitatem generantibus, quales ſunt fabæ, & faſeoli, & huiuſmodi, ab his autem generata ventoſitas parum immoratur paucoq; ructatu diſſolvitur. Razi vbi ſupra. Eructuatio ſi multiplicatur, digeſtionem corrumpit, & quãdo immoratur, inflat ſtomachum. Hali vbi ſupra Ructatus aliquando fit ex ventoſitate ſtomachi inflativa, quæ ad os cum vaporibus aſcendit, qui ſ. vapores aut ab humoribus ſunt calidis, & fit inde ructatus fumoſus, aut frigidis, & tunc fit acidus. Aliquando vero fit ex ciborum multitudine, quos ſtomachus propter caloris debilitatem non poteſt digerere. Ructatus aliquãdo fit ita validus vt egrediatur a ſtomacho cibus, nec digeratur, cum autem ructatus immoratur, ventoſitas, & inflationes peſſimæ generantur. Sanguis vero coagulatus in ſtomacho, aut eſt ex ſanguine qui deſcendit a cerebro, aut ex ſanguine meri ad ſtomachũ deſcenti, vbi & coagulatur aut ex aliqua vena cum ſtomaticæ complexionis frigiditate, Lac quoq; coagulatum ex lactis dulcis porrectione fit, & complexionis ſtomachi frigiditate.

De paſſionibus inteſtinorum, & primo de diſſinteria eorum. *Cap.* CI.

PAſſiones autem inteſtinorum ſunt diſſinteria, tenaſmon, colica paſſio, ileos. ventoſitas, lubricia, ſcarides. Iſi. vbi ſup. Diſſinteria eſt diviſio continuationis, ideſt vlceratio inteſtini, dis enim diviſio eſt, interia inteſtina. Fit autem intercidante fluore, quem Græci diarriam vocant. Iſaac. Diſſinteria eſt egeſtio ſanguinis ex diſcoriatione inteſtini, vel vulneratione ſui. Cauſa eius vel interior eſt, vel exterior. Interior ſicut egeſtia colerica acuta pungitiva, quam patitur infirmus, cum per inteſtina colera tranſit perforans & excorians, vel ſuo acumine vulnerans, vel ex ſalſi flegmatis acumine, & ſua ſalſugine idem in inteſtino faciente. Exterior ſicut de farmacia, quæ acumine ſuo ſimile ſiret facit. Cum enim inteſtinum invenit nudum, & diſcoopertum, velociter illud excoriat. Vniverſalis egeſtio diſſinteriæ eſt tortura, & anguſtia, & egeſtio ſanguinolenta, mixta cum colera rubea, vel cum re aliqua congelata alba, & viſcoſa in interiori quaſi veſtimento inteſtini. Particularis egeſtio diſſinteriæ eſt, cum hoc, quod apparet in digeſtione, ſi eſt colerica intelligimus eſſe de colera rub. ſi flegmatica, de flegmate: ſi de exteriori ſit cauſa, ex inquiſitione intelligenda eſt. Corroſionem enim inteſtinorum vſque ad tunicam exteriorem perveniſſe ſignat, ſi fruſtra carnis ſequantur. Deinceps vero ſanguis evacuatur, cum ora venarum quæ in inteſtinis ſunt aperiuntur, plurimumque vero egreditur ab eis quidam rubigini ſimile, quæ de mortuorum corporibus fluit, & nonnunquam ſimile adipi liquefacto, quia calor adipem, qui eſt in pinguibus membris liquefacit. Quod ſi diuturnioris temporis fuerit, feces ſimile propter aduſtionem fit. Nonnunquam autem hæc paſſio ex ſciſſura venarum fit, cum ex nimia ſanguinis habundantia tenuantur ac diſrumpuntur. Fit etiam aliquando ex malæ coleræ nigræ defluxu ad inteſtina, cuius ſignum eſt coleræ nigræ egeſtio. Plerunque vero ex corroſione cutina, quæ fit in inteſtinis. Et huius ſignum eſt ſanguinis melancolici toluno, duæque ſpecies hæ peſſimæ ſunt, & mortiferæ, maxime ſi ſint fetidæ. Conſtan. in pant. Ait

autem Hipocras, quòd qui diſſinteriam habent, patiuntur cõſtrictionem exituræ ventoſitatis, ſurſumq; redeuntis, defectionem quoque virtutis, & frigus extremitatis. His etiam ſecundum Gal. accidit ſtomachi dolor. ſ. & capitis repletio. Et horũ cauſa eſt, quia dum inteſtina excoriata dolent, impediuntur a omnibus ad ipſa tranſeuntibus, maxime ſi acuta ſint & pũgitiua. Cumque non feſtinatur ad emittenda quæ nocent, reuertuntur aſcendendo ſurſum, ſicque ventoſitas & dolet intra ſtomachum, plenitudo quoque in cerebro propter aſcenſionem fumi illius materiæ ad caput. Fit etiam defectio virtutis & extremitatum frigus, quia calor ad loca dolentia fugit, vt ea nutriat, & regat.

De Diſſinteria epatica, & tenaſmo. Cap. CII.

HAli vbi ſupra. Epatica vero diſſinteria eſt ſanguinis egeſtio puri, qui in principio quidem lauaturæ carnis eſt ſimilis, poſtea rubeus, & in vltimis origet ex coleræ nigrę ſpecie. Diſtert autẽ hæc a prædicta. ſ. ab inteſtinali, quia ſanguis qui ab inteſtinis cadit guttatim diſfluit, & cum ſquamis mixtus, qui vero ab epate ſimul vel ſemel egreditur, & ſine ſquamis, ac per interualla temporum, & ſine dolore, & eſt ſanguis purus non habens aliquid admixtum. Nonnunquam autem eius emiſſio fit per circuitus, emiſſionem vero ſequitur corporis extenuatio, eo quòd membra ſuo priuentur cibo, qui ad illa ferebatur ab epate. Et ſi cum his ſignis æger in partibus epatis ſentit dolorem firmum, etiã ſignum epaticam eſſe diſſinteriam. Oportet enim medicum diligentem ſpeculationem apponere, ne fallatur in eius cognitione. Nam ſi curet epaticam inteſtinalis medela, conſumitur æger & moritur. Falluntur autem plerunque, quia cum ſanguine decurrente ab epate coleræ miſcentur acutæ, quę vulnerant inteſtina, vnde quaſi ſquamulę cum ſanguine egrediantur, & inteſtinorum excoriationem eſſe arbitrantur. Conſtantinus vbi ſupra: Epatica diſſinteria naſcitur, aut ex veniſtum & epatis ſanguinea plenitudine, quã natura propter ſui nocumentum eiicit, aut propter pigritiam & cruſtitudinem motus, vnde multus ſanguis in epate coadunatur, ipſumque grauans expellitur, aut propter inſeſsionem quorundam membrorum corporis, vt manuum & pedum, vnde ſanguis qui ad illa nutrienda mittebatur remanet in epate a quo eam grauetur expellit eum in meſeraicam, & inde ad inteſtina emittitur. Hæc accidentia ſubito veniunt, neque mouentur, nec appetitus perditur. Aliquando quoque venit epatis, diſſinteria propter defectionem immutatiuæ ſuæ virtutis quam appetitiuæ defectio ſequitur, & eiicit in initio quaſi lauaturam carnis. Hali vbi ſupra. Tenaſmos eſt motus inteſtini recti, cogens, ad egeſtionem neceſſario, nec aliquid egreditur ab eo, niſi pauca & viſcoſa humiditas, cui ſanguis clarus admixtus eſt, fit autem ab humiditate acuta & pungitiua, quę ad inteſtinum diſfluit, ipſumque pungit, aut ex apoſtemate calido, quod oritur in inteſtino, videturque patienti ſtercora eſſe conclusa in eo. Fit etiam ex fumo ſicco ſubtilibus inteſtinis incluſo, cuiuſque difficilis eſt exitus, ita quòd vix cognoſcit patiens ex preſſionibus. Nonnunquam autem humiditas cum inteſtinorũ ſquamis ſimul egreditur, quod imperiti medicorum eſſe ſolutionem arbitrantur, vtunturque naturam conſtipantibus, & ſic æger occiditur. Ait autem Gal. ſe quendã vidiſſe tenaſmon patientem, a quo lapis emiſſus eſt, & ſic ſanatus eſt.

De Colica paſſione. Cap. CIII.

ISidorus vbi ſupra. Colica paſſio nomen ſumpſit ab inteſtino, quod græci colon vocant. Raſis vbi ſupra. Colica fit ex retentione fecis, aut ventoſitatis. Retentio quidem fecis aliquando fit ex ſiccitate. Siccitas autem fit, aut propter ſiccitatem ciborum, aut propter paruitatem quantitatis eorum, aut exitus vrinæ, multitudine, aut vehementia ſatiatis corporis, multitudine laboris, aut vehementia caloris aeris, aut caliditatis ipſius ventris. Fit etiam quandoque retentio fecis propter paruitatem effuſionis coleræ ad inteſtina, aut quoniam ſupereſt ea, & hoc plurimum fit, aut propter ſiccitatem ipſorum inteſtinorum, aut propter deſtructionem ſenſus eorum. Ventoſitatis aũt retentio fit propter multitudinem quantitatis eius, ſic autem multitudo ventoſitatis propter cibos inflatiuos multæ quantitatis, aut propter ſuperfluitatem cibi plurimam, aut propter caliditatis ventris debilitatem, aut propter ventris inter duas tunicas inteſtinorum coarctationem, aut propter adherentiam flegmatis, & lapidationem eius velociter ſcilicet alicuius partis poſt aliam, aut propter coleram nigram ad ventrem effuſam, ipſumque inflantem. Hali vbi ſupra. Colica fit aut ex humore groſſo flegmatico, in tunicis inteſtini colon incluſo, a quo groſſa ventoſitas diſſoluitur, quæ deſcendit ad inteſtini corpus. Indeque fit dolor acutus, & hæc ſpecies maxime fit ex inteſtini debilitate ex mala complexione, quæ nec ſuperfluitates poteſt digerere, nec emittere, aut fit ex ventoſitate groſſa & frigida, quæ in eo concluditur, ipſumque diſtendit, aut ex apoſtemate calido in ipſo naſcente, vel pungitiuo.

De Iliaca. Cap. CIIII.

ISidorus vbi ſupra. Ileos eſt dolor inteſtinorum, vnde & ilea dicta, Græce enim ileos obuoluere dicitur, quòd ſeſe inteſtina præ dolore inuoluant, hi & torminoſi dicuntur ab inteſtinorum tormento. Auicenna vbi ſupra. Ileos accidit ex omnibus cauſis, ex quibus & colica. Accidit autem propter potationem venenorum quorundam & quandoque propter vehementiam retentiuæ virtutis inteſtinorum, quæ comprehendit id quod in eis eſt, ipſumque retinet. In hoc autem differt a colica, quia multotiens fit a malitia ſingularis complexionis, plus quam colica, plurimumque eius eſt ex complexione frigida, & propter eum accidit, vt ſtomachus ſit calidus valde, tunc. n. obtorquet inteſtinum, & oppilat ventoſitatem, & flegma. Quãdoque vero cauſa eius eſt potus aquæ frigidæ, non ſecundum neceſſitatem eius. Et ille quidem qui eſt flegmaticus & ventoſior, iuuatur cum febre etiam. Quando autem fortis fit frequẽtia maligni vomitus & alcuzet, & ſingultus, eſt mortale. Porro deterior eſt ileos ille, in quo ſtercus ad ſuperiora expellitur, & fętidus nominatur. Deinde vero ille in quo eſt ſudor fętidus habens fętorẽ ſtercoris, & poſt hoc ille in quo eſt anhelitus fętidus. Et poſt hoc ille in quo eſt eructatio fœtida, deinde ille in quo inferior ventoſitas eſt fętida. Signa quidẽ ileos ſunt, vt ſit dolor ſuper vmbilicũ, ne aliquid omnino ſubtus exeat, nec iuuamentum magnum cum cliſteri fiat, & quandoque fex ad ſuperiora expellitur, ipſaque fex, & vermes, & aſcarides euomũtur. Vnde fætet os & euacuatio eius, immo quãdoque totum corpus. Itaque motus vomitus, & ſubuerſio ſunt in hoc plus q̃ in colica, quoniã hæc eſt in inteſtino propinquiori ſtomacho quam illa. Accidẽtia quoque triſtitiæ & anguſtiæ & tremor cordis, ſic & ſincopis. & vigiliæ, & frigus extremitatum, hæc nunquam in ileos ſunt, plus, quàm in colica. Sed inflatio fortior eſt hic quàm in illa. Quandoque etiam apparet in ipſo inflatio oculi, priuſquã in colica. Hali vbi ſupra. Ileos eſt dolor in inteſtinis nimius, & acuta paſſio mortifera, maxime ſi propter acumen doloris ſtomachus vomerit. Hæc paſſio oritur ex apoſtemate calido in ſubtili inteſtino, aut ex opilatione ſicci ſtercoris, aut ex humoribus ſicci ſtercoris, aut ex humoribus groſſis atque viſcoſis ſe inuiſcãtibus in inteſtinis, aut ex crepatura quam patitur ſyphac, & exeũt inteſtina, aut ex inteſtinorum ſeparatione. Aliquando vero naſcitur hominibus, cibum ad neceſſitatem ſuam expellendam non habentibus, aut ex potione venenoſa accepta. Hæc autem paſſio quoquo modo fiat, periculoſa eſt, maxime ſi putreſcere vomitus, & cum illo egeſtio exeat. Si autem corporis odor ſœtuerit, vicinior eſt morti.

De Lumbricis. Cap. CV.

LVmbrici naſcuntur ex humoribus flegmaticis putreſcẽtibus in inteſtinis, vbi naſcitur calor extraneus, hos impoſſibile eſt naſci de ſanguine, vel colera ruffa. Nã colera ruffa cum amaritudine, & acuitate, ac ſiccitate ſua huiuſmodi occidit animalia. Sanguis autem de venis vel arteriis non exit, & ſi exierit, apoſtema gignit cum paſſionibus aliis, vnde paſſionem hanc habent pueri flegmaticam, & groſſam humiditatem habentes, cum dieta ſua groſſa, & purgandi negligentia. Maxime vero tunc tantummodo hæc paſſio naſcitur ex fructuum comeſtione. Huius ſpecies ſunt tres. Vna lumbricorũ, qui quaſi rami portulacæ ſunt, & in inteſtino ſubtili naſcuntur propter nimiam humiditatem cibi, quæ in eo coadunatur. Sunt & alii lati, ſicut ſemina cucurbitæ, plurime in inteſtino groſſo maximeque in orbo. Sunt etiam alii minuti, ſicut vermiculi qui ſiunt in aceto, plurimum in recto naſcentes inteſtino. Lumbricorum accidentia ſunt tortura, abominatio, punctura, maxime cum inteſtina propter humectationem ſubtiliata ſunt. Nam lumbrici de eorum humectatione trahunt, qui ſi creuerint in inteſtinis virtus deficit, quia chylos ex nutritus ad lumbricos nutriendos vadit, vnde deficit humiditas corporis, ſtridunt dentes, labia

bis pratiunt, abbominationem habent, & vomitum. Aliquando autem vſque ad ſtomachum aſcendunt, & cum vomitu exeunt. Actur. Præterea de lumbricis, & aſcaridibus require ſuperius in lib. vt dictum eſt, de vermium ſpeciebus.

De Paſsionibus natium. Cap. CVI.

COnſtanti. vbi ſupra. Paſſiones natium vicinæ ſunt paſſionibus inteſtinorum, quoniam in extremitate inteſtini recti ſiunt. Sunt autem emorroiſmorum atrici fiſſura, natium exitura, calidum apoſtema. Emorroia eſt ſuperfluitas naſcens ſuper hora natium. Similiter autem, & morum, ſed in hoc differunt, quia morum habet caput rotundum ac rubeum, eiuſque fundamentum eſt ſubtile ſicut mori forma. Emorrois autem duobus modis eſt, quædam eſt a capite rotunda ſicut vua, coloreque purporea, quædam vero longa, in capite quidem croſſa, ſed ſubtilis in inferiora. Ab his duabus aliquando non exit ſanguis. Item ſanguis q morum exit, cum impetu exit. Exitus autem emoroiden aliquando interpolatus, & aliquando non. Cum vero conſtringitur & non exit, nimios dolores gignit, pruriginem quoque natium, & paſſiones multas in alijs membris. Inde quoque morbi generantur, vt hydropiſis, mania, ptiſis. Fiunt autem hæc paſſionũ genera propter melancolicum ſanguinẽ intra epar. Quod cum multiplicatur, in inferiores venas ſpargitur ac dimidietur, ac de natibus egreditur. Iſi. vbi ſupra Ragadiæ dicuntur eo quod fiſſuræ ſunt rugis collectæ circa orificium, hæ & emorroidæ a ſanguinis fluore dictæ. Græci.n. ſanguinem emat dicunt. Razi. Emorrois eſt apertio oris illius venæ quæ eſt in ano, vnde ſanguis effluit, ſicut in multis ſanis videmus temporibus interpolatis. Cauſa eius humores croſſi & viſcoſi in inteſtinis, quos virtus expulſiua expellit, & a natibus eijcit, ſicque fit emorrois apoſtema & vulnus aliquando, humores trahentes ad nates, & has paſſiones efficientes. Iſta accidentia ſemper ſequuntur emorroides. Mutatio coloris in citrinitatem, maxime ſi inueterаſcant angustia in præcordijs, dolor dorſi, grauitas in coxis & cruribus, inflatio in lateribus. Conſtan. vbi ſupra. Atrici ſunt occulta vulnera in extremitate inteſtini naſcentia. Fiſſura vero fit ex humorum ſolutione calidorum & acutorum, aut q nimis eſt durum & ſtipticum ſtercus, cum per nates tranſit nimis ſiccum. Apoſtema quoque naſcitur in natibus ſicut & in membris totius corporis, ex tumore, aut ex dolore, atque ex ſtranguiria intelligitur.

De Paſsionibus epatis. Cap. CVII.

ISidorus. Epaticus morbus e iecoris paſſione nomen accepit. Græci enim iecur apaten vocant. Razi vbi ſupra. Aegritudines epatis ſunt apoſtema calidum, & durum, aut opilatio, aut malitia complexionis calidę vel frigidæ, aut debilitas eius, aut ventoſitas croſſa ſuper eo, & ictericia, & hydropiſis. Conſtan. vbi ſupra. Paſſiones epatis, aut priuatæ ſunt, & propriæ ſibi, vt defectio, apoſtema, opilatio in via ſua, aut ex alijs membris naſcentes propter ſocietatem ſuam vt hydropiſis. Epatis defectio fit aut ex defectu virtutis appetitiuæ, vnde trahitur ſuccus de inteſtino cibi ſubtilis, & meſeraicis. Intelligitur autem ex digeſtione alba & liquida, q eſt ex defectione ſua in trahendo cibo a meſeraica. Aut ex defectione virtutis contentiuæ, & intelligitur ex teneritudine & corporis plenitudine, quæ fit ex cibo crudo, & indigeſto per corpus diffuſo, non enim a contentiua tenetur, vt bene aoquatur. Aut eſt ex defectione virtutis digeſtiuæ, quæ fit aut ex calida complexione, & intelligitur ex ablatione deſiderii, & ardore, & ſiti nimis, febre, vomitu, ſolutione, aut q̃ ex frigida intelligitur, ex hoc quod in initio morbi nimium habet deſiderium cibi, ſine febre & ſiti, aut ex ſicca, & intelligitur ex macilentia corporis, & ſiccitate, ac ſiti & digeſtionis paruitate, ac ſui croſſitudine, aut ex humida, & intelligitur ex ſiccitate contraria ratione, aut eſt ex defectione virtutis, q̃ hoc non bene mundare potuit. Apoſtema epatis, aut calidũ eſt, & tunc in dextro latere ſub hipocundria ſentitur dolor, aſcendens ad furculas, & deſcendens cum febre, & ardore ſitis, & ſiccitate tuſſis ad coſtas, aut eſt frigidum, & intelligitur ex grauitate in dextra parte ſub hipocundria cum tuſſi parua ſine dolore & febre. Conſtipatio autem eſt ex apoſtemate, quã intelligimus, ex grauitate doloris, & tenuatione in dextro latere, ſub hipocundria, ſine febre.

De Hydropiſi. Cap. CVIII.

ISidorus vbi ſupra. Hydropiſis nomen ſumpſit ab aquoſo humore cutis, nam hydros aquam Græci vocauerunt: eſt enim humor ſubcutaneus cũ inflatione turgẽti, & anhelitu fętido. Conſtantinus vbi ſupra. Hydropiſis omnis generatur ex defectione virtutis generatiuæ ſanguinis, at ſi ex actione ſua defecerit, hæc ea paſſione ſua efficitur, quod eſt fundamentum illius, ſicut ſi complexionis ſit frigidæ, cibi ſuccum, in perfectum ſanguinem non valentis immutare. Et aliquando patitur membrum epati colligatum, ſiue vicinum, vt ſtomachus qui patitur quando cibum, ſecundũ quod oportet, digerere non poteſt, & ſic indigeſtus per totum corpus ſpargitur, membris corporis in ſuam naturam eum digerere non valentibus. Patitur & ieiunum inteſtinum ea meſeraica, cum ex mutando ſucco cibi deficiat, vt non ad epar mandari valeat: vnde virtus mutatiua ſanguinis deficit, cum cibus ad ipſam venire nequit. Aliquando vero prouenit hydropiſis ex defectione pulmonis, qui attrahi non poteſt ex humiditate ſanguinis. Remanet igitur humiditas in ſanguine membra nutriens, & eorum complexionem humectans. Aliquando & ex defectione renum in trahendo ſanguinem aquaticum, vnde aqua remanens in ſanguine membra nutrit, & eorum cõplexionem humectat.

De Speciebus hydropiſis. Cap. CIX.

SPecies hydropiſis ſunt tympanites.ſ. & hydropiſis, & hyposarcha. Tympanites fit ex defectione caloris epatis non nimiæ frigiditatis, quæ mutat ſanguinem in ventoſitatem inter pelliculas ventris, & inteſtinorum ſe coadunantem, aut fit ex multis acceptis cibarijs ventoſitatis generatiuis. Huius ſignum eſt, quia ſi ſuper ventrem percutimus, quaſi tympani ſonus auditur. Hydropiſis ex nimia frigiditate fit, & humida complexione dominante, vnde cibus in aquoſam humidamque materiam mutatur, quæ inter pelliculas ventris, & inteſtinorum coadunatur. Huius paſſionis cauſa eſt ex herbis, & fructibus, & aqua frigida. Signum eius eſt, quod ſi venter infirmi mouetur, ſonat tanquam vter plenus aqua. Hypoſarcha fit, cum cibus in epate mutatur in humiditatem flegmaticam. Quod aut ex duro fit apoſtemate, viam epatis cõprimente, & opilante, vnde ſpiritus ad eum prohibetur tranſire, complexione refrigeſcente, & virtute ſanguinis mutatiua deficiente, cibumque in flegma commutante. Aut ex ſplenis apoſtemate deficientis, ab emũdando ſanguine de colera nigra, vnde ſanguis augmẽtatur in epate, & eius calor extinguit. Aut ex fluxu ſanguinis ex vulnere, propter cõplexionem frigidam & humidam, vnde poſtmodum omnia membra frigida fiunt, & flegmatica, aut ex menſtruis, aut emorroide, aut concluſus calor in epate ex nimio ſanguine infrigidatur, ſicut oleo nimio lucerna extinguitur, aut ex frigida complexione ſtomachi, cum cibus non bene poteſt digeri, mãdaturq; crudus epati mutandus in humores flegmaticos, aut ex humoribus croſſis atque viſcoſis opilationem facientibus, in epatis via ſpiritum contrahentibus, & complexionem refrigerantibus, ex qua opilatione ſanguis tranſire non poteſt, ſed aquoſior ſubtiliorq; traijcit, vnde mẽbra corporis humectantur. Sit iterum ex defectione ieiunij, & meſeraicę. Item poſt febres diuturnas propter nimiam aquam ebibitam, & cibi in ſtomacho digerendi defectionem, ex calore febrili. Item ex acuta paſſione in epatis calida complexione, virtutiſque diſſolutione non valentis ſanguinem generare. Ab hac hydropiſi nullus poteſt curari, cum nec calida nec frigida poteſt accipere, calidis augmentantibus febrem, frigidis hydropiſim. Eius ſignum eſt quia corpus totum inflatum eſt & molle, q ſi tangas cum digito forma digitorum in carne remanebit, & ſi crepuerit aquoſa humiditas inde currit.

Iterum De eodem. Cap. CX.

AVicenna vbi ſupra. Hydropiſis eſt ægritudo materialis, cuius cauſa eſt materia exuberans frigida, membra ingrediens, & per eam creſcunt aut membra manifeſta omnia, aut loca vacua patriam in quibus ſunt nutrimenti regimen, & humores. Huius autem diuiſiones ſunt tres, ſcilicet hypoſarcha, in qua cauſa eſt materia flegmatica penetrans in membra, & aſclites, in qua cauſa eſt aquoſa materia effuſa, in ſpacium ventris inferioris, & quę ipſum ſequũtur. Tympanites quoque in qua cauſa eſt materia ventoſa

in

ſia viarum vel vrinarum partes. Omnis hydropiſis habet cauſam & iudicium commune, nec accidit abſque ægritudine propria, vel per communitatem. Cauſę quoque hydropiſis omnino, aut proprię ſunt epaticæ, aut ſunt cum communitate. Et cauſarū propriarum dignior & communior, eſt debilitas digeſtionis epaticæ, & ipſa eſt quaſi cauſa coniuncta. Cauſę autem antecedentes ſunt omnes ægritudines epatis complexionales, & inſtrumentales, vt paruitas, & opilationes, & apoſtemata calida, & frigida, & mollia, & dura, opilā tia orificium venæ aſcendentis, & durities ſiphach continētis. Cauſæ autem hydropiſis cum communitate ad ipſum, aut ſunt per communitatem cum corpore toto, ita vt caleſiat ſanguis eius valde, aut infrigidetur valde propter aliquam cauſarum, aut eſt propter frigus ſtomachi, & malitiā complexionis eius, aut propter meſeraicas, aut propter communitatem ſplenis, aut propter apoſtemata in ipſo dura, aut renis calida, aut multitudinem euacuationis melancoliæ. Et quandoque eſt per communitatem renum, propter frigiditatem renum, aut propter caliditatem eorum proprio, aut propter opilationem in eis, & duritiem, quare non attrahunt aquoſitatem. Et quandoque fit propter inteſtina & ægritudines eorum, & propter orbi. Et propter veſicam, & matricem, aut pulmonem, aut diafragma. Quibuſdam autem videtur, quod hypoſarcha eſt deterior aliis, quia corruptio in ipſa communicat epati, cunctiſque venis corporis, & carni, ita vt deſtruatur plurimum tertiæ digeſtionis. Sed aliis videtur, quod ipſa ſit leuior tympanite. Verum dignius eſt vt aſclites ſit omnibus aliis malignior. De hypoſarcha vero ſit alia, quæ eſt omnibus leuior, & alia q̄ eſt valde mala, & hoc ſecundum conſiderationem cauſarum ſuarum facientium cadere in ipſam. Homo vero de quo vehementius timetur, cum aduenit ei hydropiſis, eſt ille cuius complexio naturalis eſt calida & ſicca, non enim ęgrotat per contrarium ſuæ complexionis, niſi propter rem magnā. Hydropiſis autem veniens propter duritiem ſplenis, magis ſalua eſt, quam eueniens propter duritiem epatis. Et quandoque quidem materia hydropiſis dominatur, adeo donec faciat accidere diſniam, & conſtrictionem anhelitus, atque ſolutionem ventris, & hoc ſignat propinquitatem mortis in tribus diebus. Fluxus enim ventris in hydropiſi mortalis eſt omnes autem ſpecies hydropiſis ſequitur corruptio coloris. Papias. Hydrops eſt extenſio ventris vltra modum naturæ, ex aquoſo & corrupto humore effecta, vnde & hydrops dicitur ab humoris profuſi materia. Huius duę ſunt diuiſiones. Prima flegmatica & hypoſarcha. Secunda aſclites & tympanites. Leucoflegmatica eſt ex totius corporis molli inflatione, & colore ſubliuido, & grauedine, atque impreſſis digitis tumore cedente. Dicta ab albo tumore. Leucon enim Græce, album. Hypoſarcha eſt carnium craſſitie ſolutione ductia, cum mali odoris reſpiratione, ſic dicta, eo q̄ ſubter carnes ſe ipſe humor diffundit, & carnes, per ventris ſolutionem ſoluit. Sarcia enim Gręce caro. Aſcliten appræhendimus ea inflamatione ventris, & ſonitu fluitantis humoris vt ſi palma pulſetur, vteris ſemipleni ſonum ſimilem reddit, vnde & nomen habet. Aſclin enim Græce vter. Tympanitem quoque ex rotunda ventris inflatione cum tenſione plurima quæ palma percuſſa tympani ſonitum reddit. Eſt enim hydrops ſolutio carnium, & infuſio humoris in toto corpore, aut in tota membrana, quæ ventrem operit & inteſtina. Naſcuntur autem omnes ex longa infirmitate. Nam per tenſiones præcordiorum, per multa tempora, & ex epatis & ſplenis cauſa dolentibus, & ex podagra laborantibus hydropici fiunt, & in longas febres quotidianas, & quartanas in ipſis acceſſionibus aquam multam bibentes. Apud mulieres autem ex matrice fit, & ex diſſinteria longa, & emorroidarum fluxu. Hydropicorum autem eſt quo magis bibunt, eo magis ſitiunt.

De Paſsionibus ſplenis. Cap CXI.

Iſidorus. Lienoſis a ſplene vocabulū ſumpſit. Gręci.n. ſplen, lien dicunt. Conſtant. vbi ſupra. Paſsiones autē in ſplene ſunt opilatio, apoſtema, defectio vētoſitas. Defectio ſplenis q̄dē eſt ex defectu virtutis attractiuę, cū ſcilicet deficit ab epate, feces ſanguinis attrahere, vñ ictericia nigra generatur, quia cum ſanguine colera nigra miſcetur, & ad omnia membra corporis tranſit, aut ex defectione contentiuæ, quæ eſt in ſplene, generans purgationem coleræ nigrę cum vomitu, & digeſtione, aut ex defectione expulſiuæ, quæ coleram nigrā expellit ad os ſtomachi, generatque defectionem deſiderij cibi. Hanc paſſionem ſplen tolerat ſicut epar, ex complexiōne calida vel frigida. Opilatio vero naſcitur ex croſſis ac viſcoſis humoribus in via ſua ſe intruſantibus, & ſcientur noſcitur ex grauitate, vētoſitate, & intelligit᷑. Aliq̄n quidē opilatio fit in via, per q̄ colera nigra ab epate ad ſplenē vadit, & ictericiā nigrā facit cū ceteris paſſionibus ad colerā nigrā pertinentibus. Aliquando vero in ea via vnde colera nigra a ſplene ad os ſtomachi ſuccedit, & apoſtemata diuerſa gignit, per coleram nigram in his locis concluſam, hanc ſequitur defectio deſiderij cibi. Apoſtemata hæc aut calida ſunt ex calore in tactu intelligenda, grauitate quoque & dolore & febre ac ſiti, aut frigida ſunt, & tunc aut flegmatica, ex mollicie tumoris ſub tactu intelligenda, albedine quoque coloris in corpore, aut ex colera nigra, & intelliguntur ex duritie, grauitate, & croſſitudine corporis ac mutatione coloris in liuiditatem, aut viriditatem. Omnia vero ſplenis apoſtemata, ſequitur pro magnitudine ſui, ſiue macilitate, vel macies, vel croſſitudo corporis. Vnde Hypocras dicit. Si ſplen. ſit magnus macreſcit corpus, & ſi ſplen macreſcat impinguatur. Patientibus autē apoſtema in inferiori parte ſplenis, neceſſe eſt vt ſanguis ſiat ſubtilis, extremitas calida, auriculæ frigidæ.

De Paſsionibus fellis. Cap. CXII.

Paſsio in felle eſt ictericia, quæ vel ex opilatione contingit, vel ex defectione virtutis appetitiuę. Ictericia enim aut eſt ex actione naturæ coleram rubeam in exteriora corporis ſecundum criſim expellentis, aut ex complexione calida quam patitur epar, cibum in coleram rubeam mutans, ac per omnia membra corporis mittens, aut ex calore nimio venis dominante, vnde cibus in coleram rubeam ſimiliter mutatur, & corpori toti mandatur, aut ex mutatione quorundam humorum corporis qui ſunt in membris, & ſimiliter in coleram rubeam mutantur, quod fit ex calidis rebus, & venenoſis, aut ex potione calida, & venenoſa, aut ex complexione membra calidiſſima, quæ humores in coleram rubeam mutat, aut ex defectione virtutis appetitiuę, quæ in felle eſt, & coleram trahit ab epate ſanguinemque mundificat. Remanet autem in epate colera mixta cum ſanguine, vaditque per venas ad omnia membra corporis, aut ex opilata via epatis ad fel, quæ coleram contrahit ne ad ipſum tranſire poſſit, retinetque mixta cum ſanguine, vadens per venas ad totum corpus, aut ex via fellis opilata verſus inteſtina, vnde colera augmentata reuertitur ad epar, & cum ſanguine vadit per totū corpus. Intelligitur autem hęc diuerſitas, quia quæ de opilatione fellis eſt ſuperiori vel inferiori, digeſtionem albam, & citrinam vrinam facit, quod non eſt propter fel, ſed propter epatis paſsiones, vnde digeſtio cum colera iungitur. Et ſi ſit cum epate ſiue fellis apoſtemate fit digeſtio coleriex ſolutionis, & febris grauitas in dextro latere. Si autem epar & venę ſint ſalubria, ſit calor naturalis in vrina. Sciendum quoque quod ictericia propter epar, & venas ſubito apparet, & venit alię vero ſpecies rariores ſunt. Razi vbi ſupra. Ictericia fiat aut propter caliditatem epatis in natura ſua multam, aut propter calefactionē eius ex cibis aut medicinis calidis, aut propter coleræ rubeæ multitudinem, aut quia natura expellit eam ad exteriora, aut ex morſione vermiū, & animalium venenatorum calidorum, aut propter caliditatem fellis in attractione coleræ, aut propter opilationem meatus, quo ad inteſtina expellitur colera. Fel quidem habet orificia tria, ſcilicet vnū attrahens epati, aliud ad inteſtina, tertium ad ſtomachum. In his tribus meatibus accidit opilatio. Iſidorus. Hicteris autem Græci appellant a cuiuſdam animalis nomine quod ſit coloris fellei. Hunc morbum latini arcuatum dicunt, a ſimilitudine celeſtis arcus. Auriginem vero appellari Varro ait a colore auri. Regium autem morbum inde æſtimat dictum quod vino bono, & regalibus cibis facilius curetur. Gloſa ſuper Amos. Aurugo dicitur morbus, quia in homine naſcitur ex abundantia corrupti fellis, quæ corrumpit ſanguinem ac vertit in pallorem, & quæque dulcia in amaritudinem conuertit.

De Ictericia citrina, & nigra. Cap. CXIII.

Auicenna vbi ſupra. Ictericia eſt alteratio coloris corporis fœda, tendens ad citrinitatem, aut nigritudinem propter curſum humoris citrini, & nigri ad cutem, & quæ ſequuntur ipſam ſine putrefactione. Quę ſi aſſociate-

tur

tur ei faceret accedere tertianam in citrina, & quartanam in nigra. Cauſa citrinę ſecundum plurimum eſt ex parte epatis & ex parte fellis. Cauſa vero nigræ eſt ex ſplene, & quandoque etiam ex epate. Aliquando autem accidit vt ſit cauſa citrinæ, & nigræ ſimul ipſa complexio communis corporis. Citrina quidem fit aut propter multitudinem generationis coleræ citrinæ, aut propter prohibitionem euacuationis eius. Porro multitudo eius quod de ea generatur, aut eſt propter membrum generans ipſam, aut propter materiam a qua generatur propter cauſas extraneas. Membrum autem generans eam in natura, eſt epar. Quod cum valde calefit propter cauſas calefacientes ſcilicet aut propter apoſtemata in ipſo, & in meatu coleræ, aut propter opilationem retinentem coleram a felle, aut propter caliditatem complexionis coleræ, & cum calefit cõplexio epatis valde, facit coleram, ſicut alias dictum eſt. Generãs vero eam in natura eſt totum corpus. Quod cũ ſuperflue calefit, quod in ipſo eſt, ex ſanguine conuertitur ad coleram, porro materia ſunt cibi a quibus plurima colera generatur, aut propter caliditatem ipſorum, aut velocitatem conuerſionis eorum ad caliditatem in ſtomacho calido. Cauſæ vero extraneæ ſunt vt caliditas extrinſeca dominans ſuper ipſum, & ſparſa in ea propter cauſam, quæ eſt ſicut morſus ſerpentis, aut percuſſio veſpæ, vel huiuſmodi: talibus quidem non conceditur vinum, niſi plurimè commiſtum, nec ex carnibus ſumere niſi quod leue eſt, & ius carnis auium. Omnis quoque qui habet ictericiam ea cauſa calida, oportet vt vitet vigilias, & iram, & motum pluſimum, & balneum. Fertur autem quod ictericus iuuatur per conſiderationem in rebus citrinis, hoc enim mouet naturam ad expellendum materiam citrinam ad cutem, & alleuiatur in ea curatio. Ictericia porro nigra epatica quando eſt propter vehementiam caliditatis epatis, & adurit ſanguinem ducendo ipſum ad nigredinem, facitque multiplicari melãcoliam in corpore. Quod ſi ipſam inuenerit ea ſplene, & meatui aliquid complectus res. Quandoque vero eſt propter vehementiam frigiditatis eius, propter quam conturbatur ſanguis & nigreſcit, quandoque vero propter apoſtemata frigida & dura. Nigra vero quæ eſt ex cauſa totius corporis, aut eſt propter vehementiam caliditatis eius, & adurit ſanguinem, ſicque nigrificat eum, aut propter vehementiam frigiditatis, & ipſum congelat atque denigrat.

De Arena & lapide in renibus. Cap. CXIIII.

CONſtanti. vbi ſupra. Paſſiones in renibus ſunt arena, lapis, apoſtema, vulnera, ſanguinis minctura, diabita. Arena lapiſque fiunt ea calore omnium renum, & ex humoribus groſſis atque viſcoſis deſiccantibus humiditatem propter calorem, ſicque craſſitudo permanet, & fit petra longo tempora deſiccata, maxime ſi adiuuet ſtrictio viæ, vnde vrina de renibus ad veſicam tranſit. Gali. dicit, quod aliquando lapis eſt ex vulnere in renibus ſaniẽ facientibus, non purgantibus, vnde coagulatur, & lapis efficitur. Ex hac cauſa atq; mẽſura fit lapis in renibus, & in veſica, quem ſcilicet lapidem medici dicunt in epate generari, & in orbo inteſtino, & in colon & matriculis. Sed Gali. dicit ſe vidiſſe quendam hominem diuturnam tuſſim habentem ſcreaſſe lapidem, & ſic a tuſſi ſanatus eſt. Huius cauſa fuit nimia caliditas, & augmentatio humorum in his membris ſe inuiſcantium. Significatio quidem arenæ lapidiſque ſi a renibus fit, eſt quod vrina paulatim exit cum ardore, & arenoſa, dolorem habet patiens in anchis, & grauitatem in renum loco, aliquando quoque dolorem teſticuli, qui eſt in parte infirmi renis, & dolorem pedis cũ dormitatione illius lateris, quod fit ex colligantia renum ad pedem per arteriam. Arenę color a renibus exeuntis diuerſus eſt, quædam enim eſt citrina, quædam cinerea. Oportet autem medicum in hac paſſione perquirenda nimium eſſe intentum, aliquando nanque eſt in inteſtinis, & putatur in renibus eſſe.

De Cæteris paſſionibus renum. Cap. CXV.

APoſtema in renibus ſolet eſſe calidum, quod intelligitur ex dolore, & grauitate, & ardore infirmi renis parte, & ex ſiti, febri, & dolore capitis, vomituque, & digeſtione citrina, & vrinæ duritie. Vulnera fiunt in renibus, aut ex cauſa exteriori, vt percuſſione, vel caſu, aut ex interiori, ſicut ex acutis & calidis humoribus. Horum ſignificatio eſt dolor in femoribus, ſine grauitate, & ſine ſanie, & ſanguinem exire, & ſquamas in vrina. Aliqñ etiam exeunt fruſtra velut carnium, quod fit quando putreſcunt carnes renũ. In renũ vulneribus exit vrina facile, & nõ dura. Porro ſanguinis exitus aut ab interiori cã fit, aut ab exteriori. Ab interiori quidem cum virtus digeſtiua deficit in renibus, & colamentum ſanguinis ſicut oportet, non mutatur, aut cum virtus contentiua, quę eſt in venis deficit, neque ſanguinem tenet, ſed cũ vrina emittit, aut ex largitate viæ vrinæ ad renes, cum ſubito exit vrina, & ſanguis cum ipſa, quod ſine dolore fit, aut paruo ſi ſit dolor aliquis. Aliquando vero ſanguis de renibus exit interpolando, ſicut ex amorroide huiuſmodi ſentiũt dolorem verſus femora. Sed cum ſanguis exierit, dolor quieſcit, aut eſt de marcentibus venis, vnde in his paulatim exit ſanguis, aut ex alicuius venæ in renibus fiſſura ex multi ſanguinis concurrentia, ab exteriori vero cauſa fit, ut percuſſione vel caſu. Diabita fit propter fortitudinem appetitiuę virtutis, cum qua trahitur colamentum ſanguinis, id eſt vrina, hæc aũt fit ex nimio deſiderio renũ ad aquoſam humiditatẽ, qa pp magnitudinẽ ſui caloris aquoſa deſiderantur, vt calor extinguatur. Vnde trahunt humiditatem ab epate ſibi, & ab o͞ibus membris, quod facit pati nimiam ſitim, & deſiderium membrorum corporis ad aquoſam humiditatem. Fit etiã propter defectionem virtutis contentiuæ, quæ non poteſt humiditatem tenere ſibi venientem ab epate. Huius paſſionis ſignum eſt vrina ſine ardore alba ſubtilis vt aqua. Infirmus cum aquam biberit velociter eam mingit, quia renes eam ab epate trahunt antequam in eo mutetur, & expellunt a ſe cũ non poſſunt retinere. Sciendum autem quod ſi ſenes patiantur in renibus, non ſanantur.

De Calculo, ſiue lapide in veſica. Cap. CXVI.

PAſſiones in veſica ſunt lapis, vulnera, ſtranguria, vrinam quoque præter voluntatem exire. Lapis inde naſcitur in veſica, vnde & in renibus, ſcilicet ex humoribus groſſis atque viſcoſis, & calore in ſubſtantia veſicæ, & ex colli eius anguſtijs, maximeq; fit in pueris, naſcitur enim in ſenibus non bonam dietam tenentibus, ſed vnde potius humores groſſi atque viſcoſi generantur. Huius paſſionis ſignum eſt dolor in loco veſicę, & in virga prurigo, & vrina cruditas, quæ ſubtilis eſt, & alba, eſtque duritics in ea, & cum illa exit arena. Iſidorus vbi ſupra. Calculus eſt petra, quæ in veſica fit, vnde & nomen accepit, gignitur autem ea materia flegmatica. Razi in lib. de calculo. Calculum generant cibi groſſi viſcoſi, & omnis, quæ ex tritici farina fiunt, azima, lac groſſum crudum vel coctum, & maxime caſeus ſiccus, piſces recentes groſſi, & magni corporis. Oua cocta dura, & friſa, ficus groſſi, pira, perſica, & huiuſmodi, quæ in corpore multiplicant humorem crudum, multum vti ſale vel carnibus groſſis, & aquis turbidis vel frigidis, diu iacere ſupinum in mollibus culcitris, & multum vti coitu, maxime poſt repletionem, omnis quoque labor dorſi ac renum, & balneari poſt cibum. Ab his ergo abſtinere oportet eos, qui ad calculum parati ſunt, vel qui ab huiuſmodi paſſione cuſtodire ſe volunt. Cibis autem ac medicinis uti, quæ canales mundificant, & venas purgant, humoreſque groſſos ſubtiliant. Huic autem regimen tale conuenit, triticum eligendum eſt leuiſſimum, & omnino denſitate, & groſſitie carens, in cuius farina ſal, & fermentum apponatur quãtum ſuſtineri poterit, ſicque non nocebit. Conueniunt autem faſeoli, cicereſ, qui & medicinales ſunt. De carnibus autem eligendæ ſunt gallinacę, & edulinę, poſſunt etiam edi arietinæ. De generibus autem vini eligitur album ſubtile, de oleribus apium, endiuia, parum de eruca, ruta, & menta. Raphanus autem, & portulaca, & comeſtibilis cardoni, & aſparagus, nõ ſolum boni, ſed etiam medicinales ſunt, de fructibus autem ficus, precocia albæ, purgant enim quod eſt in cãnalibus adurinam vrinæ. Amigdalæ quoque aliquantulum amaræ, fiſtici quoque, & vuæ paſſæ a nucleis purgatę non illaudabiles ſunt. Zuchara etiam & mel congrua ſunt, magis autem zuchara, eo quod minus dulcis eſt, nec tantum calefacit vt mel, hæc enim duo detrimentum habent in regimine calculi, ſcilicet parum calefacere, & multum inſcidera, ac ſubtiliare.

De

De Communicantia renum, ac veſica in lapidis generatione. Cap. CXVII.

AVicenna vbi ſupra. In cauſa generationis lapidis renes & veſica communicant, quia lapidis generatio non completur, niſi ea materia patiente, & virtute agente. Materia quidem eſt humiditas viſcoſa, croſſa, flegmatis, aut ſaniei, aut ſanguinis aggregati in apoſtemate, & hoc raro. Virtus autem agens eſt caliditas egreſſa ab æqualitate. Materia vero duas habet cauſas, quarum vna eſt materia materiæ, alia vero eſt retentio materiæ. Materia materiæ ſunt cibi croſſi, ex generibus lactis, proptereque ſpiſſi, & caſei proptereque humidi. Carnes quoque croſſæ, carnes autem paluſtrium, & magni corporis. Caro vaccina, & bitetina, piſces croſſi, & omnes cibi de patellis, panis viſcoſus, & crudus, fructus acetoſi, & aquæ turbidæ, vina quoque nigra, & croſſa, & proprie quando digeſtio debilis eſt propter debilitatem virtutis digeſtiuæ, vel propter multitudinem eius quod ſumitur, & deſtruit virtutem, aut propter malitiam ordinis, & exercitij ſuper repletione. Retentio vero materiæ eſt ex debilitate expulſiuæ in renibus, vnde retinentur in eis ſuperfluitates reſidentes. Omnis aquoſitas quæ peruenit ad eos, aut eſt ex vehementia caliditatis in eis, quæ etiam retinet ſuperfluitates, & facit eas lapides antequam expellantur, & attrahit eas ante digeſtionẽ integram a ſuperioribus corporis. Hæc autem caliditas aut eſt inſeparabilis, aut accidens, propter laborem, aut propter calefacientis acceptionem, aut propter ſuperfluitatum aggregatarum opilationem, aut etiam eſt ex frigore conſtringente, vt apoſtematibus opilantibus, & frigidis, ac duris, communitate quoque membrorum propinquorum, vt inteſtinorum & aliorum. Nam quando comprimuntur renes, tunc accidit eis opilatio, & iſtæ res omnes lapidis inueniuntur in veſica, quãuis inter ſe differant lapides vtrique. Nam ille, qui eſt in renibus lenior eſt parumper, & minor, magiſque decliuis ad rubedinem, qui autem eſt in veſica, durior eſt & maior valde magiſque decliuis ad nigredinem, & ad cinereitatem & albedinem. Dolor quidem fit ex lapide renum cum in primis generatur, quia conſtringit, & commouetur, & incedit in meatibus, & proprie in meatu veſicæ. Et repletio quidem facit ipſum vehementius excitare dolores, proptereq; quando cibus ad inteſtina deſcendit, & ea pertranſit, cum autem vacuantur, & expelluntur ſuperfluitates ab inteſtinis, dolores quietiores ſunt. Signa vero motus lapidis ſunt grauitas doloris, & eius vehementia, & eius deſcenſio ex alchatin vſque ad inguina, & emunctoria, & tunc iam peruenit lapis ad meatum veſicæ. Cum autem ſedatur ille dolor, tunc iam peruenit in veſicam, lapis veſicæ multiplicatur in ſeptentrionalibus regionibus, proptereque infantibus. Et lapis quidem paruus magis retinet vrinam quam magnus, quia figitur in meatu, magnus autem velociter inde remouetur.

Quibus perſonis maxime ſoleat vterque lapis accidere. Cap. CXVIII.

SEnibus aduenit plurimum lapis renum quam lapis veſicæ. Infantibus autem & his qui ſequuntur eos econuerſo. In infantibus autem & adoleſcentibus fortis eſt virtus expulſiua, & ob hoc expellit a ſuperioribus membris ad inferiora. In ſenibus autem virtutes rerum ipſarum debilitantur valde præterea quoniam ſubtiliores ſunt humore minorum propter hoc penetrant in renibus eorum. Senum autem humores non penetrant, quia croſſiores ſunt. Quod autem plurimũ lapis in infantibus generatur, eſt pp appetitũ eorũ. & motũ ipſorũ ſuper repletionẽ, & quia potant lac, & propter conſtrictionem meatus veſicæ ipſorum. In ſenibus autem propter debilitatem digeſtionis eorum, propter hoc iudicauit Hipocras, quod ipſe in ſenibus non ſanatur. Puellis quidem, & mulieribus parum accidit lapis in veſica, quia meatus veſicæ earum ad exteriora breuior eſt, & latiorum ac pauciorum anfractuum, ideoque facilis eſt expulſionis. Item plurimum aduenit pinguibus lapis renum, extenuatis autem lapis veſicæ. Et omnis quidem vrina in qua eſt humor plurimus, dignior eſt, vt ex ea generetur lapis. Ipſa eſt in qua cum deſcendit, generatur ſal plurimus. Sal namque generatur ab aquoſitate, in qua eſt terreitas plurima, quam aduſſit caliditas. Et vrina quidem infantium pluris eſt ſalis, quam vrina ſenum, quia terreitas in eius aduſtione profundior eſt. Ob hoc eorum vrinæ ſunt turbidæ propter multitudinem permixtionis earum, & propter raritatem corporum eorum, per quam reſoluitur ab eis plurimum aquoſitatis. Puerorum autem digeſtio in quo generetur lapis, eſt ille qui eſt ſiccæ naturæ ſecundum pluſimum, & calidi ſtomachi, nec exiccatur natura ſecundum plurimum propter attractionem humiditatum ad epar, deinde vero membra vtriuſq; ipſius, & ad ſummum ſiccitas naturæ facit vrinam croſſiorem plurimam. In illa quidem in qua ſedimen eſt arenoſum, non aggregatur lapis, quia materia non eſt coarctata, nec aduenit ei cauſa plurima, quæ ſi eſſet, primum quod ab ea generatur, eſſet lapis magnus ac durus. Ea habentibus autem lapidem, quibuſdam ſunt paroxiſmi lapidem generandi, eumque mingendi, quando quidem aggregatur, & fortaſſe cum vrina egreditur, aduenit eis ſicut colica. Conſtantinus vbi ſupra. Lapis in renibus plurimum in ſenioribus naſcitur, & in veſica plurimum in pueris. Cauſa namque lapidis in renibus eſt defectio caloris, vnde humores flegmatici croſſique in eorum corporibus augmentantur, & propter defectionem digeſtiuæ virtutis. Item quia via tranſitus vtriuſq; de renibus ad veſicam ſtricta eſt, propter frigiditatem complexionis eorum. Ideo quia materia croſſa de qua humiditas cum calore exiccatur, efficitur petra. Lapis huiuſmodi magnus eſt propter largitatem concauitatis veſicæ. Pueri patiuntur in veſica lapidem duabus ex cauſis, quia ſcilicet humores croſſi, atque viſcoſi naſcuntur in eis plurimi, propter goloſitatẽ, & croſſa cibaria, nimiumque poſt cibum exercitium. Item quia via vrinæ tranſitus eorum in veſica larga eſt, vnde propter fortitudinem caloris naturalis, & expulſiuæ virtutis, materia croſſa, & ſubtilis facilis tranſit ad veſicam. Via autem, id eſt collum veſicæ vnde exit vrina de veſica, ſtricta eſt propter paruitatem ætatis ac membrorum eorum, vnde non currit materia niſi ſubtilis, croſſaque remanet in veſica, & cum labore veſicæ lapidem facit. Ideo vero lapis in veſica iuuenis non generatur, quoniam eorum vrina propter calorem ſubtilis eſt, plus enim caloris habent quam humiditatis, & in dieta ſeruant ſe pluſquam pueri, veſicæ quoque collum largum eſt, & vrina croſſa, ſubtiliſque facile exit, propter hoc etiam non naſcitur lapis in veſica mulieris, quoniã eius veſicæ collum breue eſt & largum, vnde facile exit vrina ſubtilis, atque croſſa. Propter has igitur cauſas paſſiones renum ac veſicæ ſanantur difficile, ſcilicet propter viæ ſuæ ſtrictionem, & complexionis frigiditatem.

De Cæteris paſſionibus veſicæ. Cap. CXIX.

VVlnera ſunt in veſica ſicut in renibus cauſa iam dicta. Sed eſt in veſica durities, & ardor vrinæ. Aliquando vero vrina ſicut ſubtilis apparet ſcintilla, vel furfura. Iſido. vbi ſupra. Stranguria dicta eſt, eo quod ſtringat vrinam cum difficultatem. Conſtant. vbi ſupra. Stranguria fit autẽ ex renibus, quaſi in veſica & renibus diximus, aut ex defectione contentiuæ virtutis, & mollitione ſubſtantiæ veſicæ, vnde non poteſt vrinam, vt exeat, exprimere. Huiuſmodi infirmus ſi ſupinus iaceat, præcipitur vt veſica prematur, vnde tunc vrina per virgam exit, & infirmus quieſcit, aut fit ex apoſtemate in collo veſicæ, vel in lacertis colli eius, aut ex humoribus croſſis atq; viſcoſis, & iuuiſcantibus ſe in via, quæ eſt inter veſicã, & virgã, aut ex opilatione pp coagulatũ ſanguinẽ viam vrinæ ſtringentem. Aliquando vero ſtranguria naſcitur ex acutis humoribus in veſica naſcentibus, aut ex acutis in vrina quaſi ſtantibus, ſemper veſicam pungentibus, & hoc intelligitur ex vrinæ rubore & ardore, quem ſentit in extremitate virgæ. Vrinæ præter voluntatem exitus, ex lacertorum mollitie circundantium collum veſicæ, vel ex defectione virtutis contentiuæ propter humiditatem quam patitur, plurimumque contingit pueris propter humiditatem membrorũ ſuorum. Fit iterum ex motatione ſpondilis appoſitæ veſicæ quando foras egreditur, & ligamenta veſicæ rumpuntur, ne vrina teneatur. Oportet autem intelligi, quia ſi paſſionem hanc ſeniores patiantur, non ſanãtur, ſicut Hipocras teſtatur. Similiter, & cum multis diuturnis moriuntur.

De Paſſionibus ſiphach. Cap. CXX.

PAſſiones ſiphach quæ eſt in ventre ſunt fiſſura, crepatura, raritas. Et aliquando zirbum, & inteſtina egrediuntur extra ſiphach contra lacertos ventris, aliquando contra vmbilicum, & ſub vmbilicum, in quam partem zirbum tendit, & inteſtinum. Apparet autem quandoque tumor & apoſtema, & videtur eſſe crepitura. Crepitura dum eſt in inguinibus in via ad teſticulos tendens, & exeunt inteſtina & zirbũ in locum illum tendentia, ſi ſubeſt in inguinibus appellatur Hernia inguinaria. Si vero deſcendat in ſacrum teſticu-

ſticulorum appellatur hernia teſticulorum. Hæc paſſio naſcitur aut ex nimio motu ſicut ſaltu, vel nimio clamore, aut grauis rei pondere, vel percuſſione ſuper ventrem, & maxime ſi ſuper prandia hæc euenerint rumpitur, & crepatur ſiphach. Aut ex groſſis humoribus ſimiliter contingit, aut ex ventoſitate ventrem, & inteſtina inflante, aut ex humoribus viſcoſis ſe lubricantibus in inteſtinis, in inguina ſe proijcientibus. Diſcretio autem inter apoſtema, & hunc morbum, hæc eſt, vt infirmus iaceat ſupinus, & quod exterius tangatur atque in locum ſuum reducatur. Quod ſi facile redierit crepatura erit. Si non tumor eſt vel apoſtema. Sciendum autem quia ſi crepitura parum ſub vmbilico fuerit moleſtiſſima fit. Ibi eſt enim inteſtinum ſubtile, quod cum cibi præmittur ſuperfluitatibus dolorem ſentit infirmus.

De Paſsionibus teſticulorum. Cap. CXXI.

PAſſiones in membris generatiuis ſunt aut in teſticulis, aut in virga, aut in matrice, aut in vberibus. In teſticulis quidem, aut in eorum ſubſtantia, ut inter ſubſtantiam, & in venis ſuis, aut in interiori cute. Si paſſio fit in eius ſubſtãtia deſiderium aufert libidinis, & generationem, aut paruitatem facit ſpermatis, & apoſtema, & vulnera. Ablatio libidinis aut concathenatione fit horum membrorum, ſicut in epilenſia videtur, aut ex paruitate ſpermatis. Paruitas autẽ ſpermatis eſt, aut ex minoratione cibi, aut ex complexione frigida, & ſicca dominante teſticulis, quæ materiam ſibi venientem mutare nequit in ſubſtantiam ſpermatis. Ablatio generandi fit ex nimis mala complexione teſticulis dominante. Et hæc eſt aut nimis calida, quæ ſpermatis incendit materiam, aut nimis frigida quæ congelat, & adiuuat eam, aut humida quæ diſſoluit, aut ſicca quæ incraſſat. Exire vero ſperma præter voluntatem, nec erigi virgam accidit, ex continuæ virtutis in teſticulis defectione, & expulſiuæ fortitudine, & calore, vel humiditate dominantibus complexioni ſuæ. Quod fit cum ſpermatis inſtrumenta patiuntur ſpaſmũ ſicut in epilenticis videmus. Hi enim quando ſpaſmantur motu non naturali mouentur, deinde quod habent ſpermatis expellitur. Apoſtema calidum intelligitur ex magnitudine teſticulorum, & rubore, & calore, ac dolore eorum. Frigidum autem, & flegmaticum ex albedine coloris, quia liuidum eſt ac clarum, quod inter eorum ſubſtantiam & pelliculas naſcitur adunatio eſt humiditatis aquoſæ, & frigidæ, ſicut videmus in hydropicis. Quod autem inter cutem, & pelliculas tumor eſt carnoſus, qui naſcitur ex humoribus craſſis, in hæc loca deſcendentibus, quod autem in venis varices ſunt, quarum eadem eſt cauſa qua, & in cruribus fiunt, plurimum vero naſcuntur in ſiniſtro teſticulo, propter caloris ſui paruitatem. quod autem in cute naſcitur exterioris pelliculæ fiunt vulnera, pruſigines, aliaque ſimilia.

De Paſsionibus virgæ, & matricis. Cap. CXXII.

PAſſiones in virga ſunt, aut in eius ſubſtantia, aut in via. In eius ſubſtãtia fit illa quæ vocatur moriaphiſmos, id eſt erectionis multitudo, & titillationis paſſio, apoſtemata, vulnera. In eius autem via fit conſtipatio. Erectionis frequentatio prouenit ex humida, & viſcoſa ventoſitate, & calore immoderato, quæ intelliguntur ex erectione nimia ſua titillatione, quod ex ventoſitate groſſa contingit illic incluſa. Huiuſmodi pariunt humorem calidum, & erigere nimium, aliquãdo quoque mollitiem vaſorum ſpermatis, & aliquãdo ſpaſmum. Qui vero ſpaſmum incidunt cito moriuntur, cum eorum venter intumeſcit, & eorum ſudor frigeſcit. Apoſtemata parua, quæ patitur virga, ſunt exteriorum membrorum paſſioni ſimilia. Opilatio denique, ſiue conſtipatio intelligitur ex ardore vrinæ, & exeuntis duritie, & ex groſſis humoribus ſanieque, ſanguine, & ſquamis cum vrina exeuntibus. Paſſiones in matrice ſunt menſtruorum ablatio, ſiue conſtrictio fluxus ſanguinis, diſſolutio, ſuffocatio, inflatio, vẽtoſitas, apoſtema, tumor, ſeparatio, concluſio, emorrois, fiſſura, vulnera, mollities conceptionis ablatio, frequens abortio, duritiei patiendi.

De Conſtrictione menſtruorum, & fluxu ſanguinis. Cap. CXXIII.

MEnſtruorum exitum, & ablationem eorum præter naturam oportet intelligi. Itaque menſtrua mulierum exeunt, cum xij. annum expleuerint, & plurimum in xiiij. Auferunt tamen quibuſdam circa xxxvj. annum quibuſdam citra. Hermafroditus non habet menſtrua vel ſperma. Menſtrua quidem naturalia ſunt continua p duorum dierum ſpacia, vel plurimum vj. dierum quæ ſi tranſcurrant, non ſunt naturalia. Grauatur autem mulier cum tempus menſtruorum venit, quę vero menſtrua ſua diu differt, moleſtum eius durum eſt, quia multæ quantitatis ſubito purgamentum ſuccedit. Tempus interpolationis. xx. dierum eſt, & vſque ad duos vel plures menſes aſcendit. Quæ vero poſt hoc tempus menſtrua veniunt naturalia non ſunt. Et vocatur hæc menſtruorum conſtrictio, quæ fit ex paſſione in vulua, vel in corpore toto, vel in vno membro. De vulua quidem propter apoſtemata, vel propter vuluæ torturam, aut ex abortu nimio vel percuſſione matricis, aut ex opilatione vel ex frigida complexione venarum ora claudente, vel ex humoribus craſſis atque viſcoſis viam implentibus, aut ex vulneribus in ea coagulatis. De toto corpore vero propter febres, aut propter corruptionem complexionis, ſicut hydropiſis. Porro de vno membro ſicut de paſſione pectoris ſtomachi, & epatis. Fit iterum menſtruorum conſtrictio propter emorroidem, aut ſanguinem de naribus, vel pectore exeuntem. Aliquando quoque fit ex nimia craſſitudine corporis premente venas atque ſtringente. Huius conſtrictionis ſignificatio vniuerſalis eſt grauitas inferioris ventris, & dolor totius corporis, conſtrictioque vrinæ, atque digeſtionis. Aliquando etiam vrina eſt nigra, deficitque virtus appetitiua, & aliquando mala appetunt cibaria. Sanguinis fluxus aut eſt ex defectione continentis virtutis, aut ex ſubtilitate ſanguinis & acumine, aut ex eiuſdem multitudine, venarumque plenitudine, aut ex fiſſura venarum matricis, aut ex humoribus acutis, aliquando quoque ex nimia purgatione in parturitione, vel egreſſione fœtus ante tempus. Et quando quidem augmentatur ſanguinis fluxus atque moratur, mutationem coloris mulier patitur, & tumorem, maxime in pedibus, & corruptionem virtutis digeſtiuæ, quod ſi amplius augmentatur moritur.

De Impedimento conceptionis Cap. CXXIIII.

ABlatio concipiendi fit ex parte fœminæ, vel maſculi. Ex parte fœminæ fit, aut ex mala complexione matricis, aut ex officiali morbo aut ex humoribus in concauitate vuluæ ſe coadunantibus. Ex mala complexione, quia ſi nimia eſt & fortis, ſterilitas efficitur, ſiu autem, concipiendi vis aufertur. Si eſt calida, incenditur & corrumpitur ſperma, ſi frigida, cõſtringitur, & cõcluditur vuluæ venarum que ſuarum ora, vnde tranſit ſperma, & infrigidatur ac congelatur in ea. In teſticulis quoque propter eorum frigiditatem non multum naſcitur ſperma. Si humida, non poteſt cõtinere ſperma, ſi vero ſicca fit groſſum ac durum ibi naſcens ſperma, non extendens ſe, neque formatiuam virtutẽ ſequẽs. Ex officiali morbo fit, aut ex conſtipatione viarum ſpermatis, aut ex apoſtematibus & ſimilibus, aut ex humoribus in concauitate vuluæ coadunatis ſcilicet flegmaticis, colericis, aut melancolicis. Plurimę autem fœminæ conceptionẽ perdunt ex groſſitudine nimia, quia arbum os vuluę comprimit & opilat, vt non ad illud affluant menſtrua vel ſperma, quod & ſi currant, parum eſt, & non valet. Ex parte vero maſculi fit ablatio concipiendi ex mala complexione ſpermatis, aut ex morbo officiali. Ex mala complexione, quia ſi calida fit incendit; ſi frigida, congelat, ſi liquida, diſſipat. Ex officiali morbo, ſicut eſt tortura virgæ virilis, vnde ſperma cum exit, nõ recta via in vuluam tendit, quod intelligi poteſt, ſi non recte mingit. Itaque cognoſcitur ſi conceptio propter maſculum aut fœminam ablata ſit, ſedeat mulier ſuper ſcamnum, & pãnis operta ſuffumigetur, ſi quidem ad os, & ad nares ſuffumigatio perforet, non ipſa in culpa ſed maſculus eſt. Si enim os vuluæ clauſum eſſet & ora venarum, vnde ſperma tranſit ad vuluam, & menſtrua, ſuffumigatio corpus muliebre non perforaret. Similiter & ſi ibidẽ eſſet humiditas, extingueretur fumus, ſicut calor ſpermatis extinguitur, ſi nimius calor, fumus diſſolueretur ac diſpergeretur. Alij vero antiqui dicunt

quod

quod ſperma maſculi ſi ſuper aquam poſueris, & dilatetur & paret ſuper aquam, intelligitur eſſe frigidum ac ſubtile, nec valet, nec proficit. Si autem aquæ infunditur, & commergitur, valet. Item ſi vulua in ſua poſitione longa ſit, & ampla, breuis autem virilis virga, non poteſt ſperma attrahere ſibi, & ita culpa ſit maſculi. Poteſt iterum hoc intelligi ex ſignificatione quam dixi malæ complexionis in maſculis ſiue fœminis, & in teſticulis, vt macilitate & craſſitie, nigredine, albedine, duritie, mollitie, multitudine quoque ſpermatis, & eiuſdem paruitate, groſſitieque, & ſubtilitate.

De Modo conceptionis, ſiue generationis. Cap. CXXV.

MVlier concipit quouſque menſtrua auferantur, & maſculus generat vſque ad annos ſeptuaginta. Plerumque vero vſque ad octoginia, ſecundum virtutem caloris naturalis vniuſcuiuſque, & ſecundum calorem in teſticulis. Quidam autem in iuuentute non generant, ſed in ſenectute, quia complexionem teſticulorum frigidam, & humidam habent, poſt iuuentutem vero perfectam, calor eorum naturalis confortatur, & teſticuli calidiores efficiuntur. Ideoque generatiue tunc idonei fiunt. Aliquando vero etiam idem conſequuntur ex mutatione diætæ, frigidæ, & humidæ in calidam, & ſiccam. Quidam autem in adoleſcentia ſua multum generãt, quia teſticulorum complexionem calidam, & humidam habent. In iuuentute vero, & ſenectute calor augmentatur, & deſiccatur, vnde ſperma comburitur, & etiam deſiccatur, nec ad generandum proficit. Quidam autem in adoleſcentia parum generant, quorum complexio eſt nimis calida, & ſicca, & incenſiua. Cum autem ad ætatem venerint, calor minoratur ac temperatur, ſcilicet aut ex ætate, aut ex mutatione diætæ in temperamẽtũ frigidæ. Idẽ qu dãto adoleſcẽtia fœminas tm̃ genuiunt, & in ætate perfecta maſculos quoniam in adoleſcentia complexio eorum atque teſticulorum frigida eſt, & humida. In iuuentute autẽ, & ſenectute caleſcit, & deſiccatur, ideoque maſculi generantur. Aliquando etiam ex mutatione diætæ prouenit. Significatio vero qd mulier grauida fit hæc eſt. Sentit maſculus in coitu matricem virgam ſuam delegentem, ſicut ſanguiſuga ſanguinem, nec egreditur ſperma matricem. A muliere vero os vuluæ clauſum, & coniunctum ſentitur ſine apoſtemate, & duritie vuluæ præcedentibus, quod eſt ex concupiſcentia matricis, ad ardorem recipiendi maſculini ſpermatis. Menſtrua quidem non currũt ex conſuetudine, neque maſculum videtur mulier concupiſcere. In maxillis eſt venarum color viridis, & maxillæ ſoli ſunt duriores, albedo in oculis eſt liuida, viriditati contigua, faciesque ſimiliter lentiginoſa quoque eſt, abominationem, & virtutis appetitiuæ defectionem, malorumque ciborum deſiderium habet. Si vis autem de conceptu certificari, da mulieri mellicratem in hora ſomni, ſi circa vmbilicũ torturã patitur, concepiſſe cognoſcitur, ſi nõ econuerſo. Mellicrates de crudo melle hoc facis, quia ventoſitatẽ & inflationẽ gignit, vuluãq; cũ inteſtino recto cõprimit, vt vẽtoſitas nõ exeat, ſed potius circumeat ac torturã faciat. Porro ſi vis certificari fetũ maſculinum eſſe, vide quia color mulieris pulchrior eſt, motus leuior, venter rotundus, calor corporis rubicundus. Si vero color ſœdus, motuſque tardus, & venter longus, in facie quoque lentigo fuerit, & aliquando etiam in cruribus puſtulæ vuluæ, atque, ſexus fœmineus erit.

De *Cauſis abortiendi, & difficultate pariendi.* Cap. CXXVI.

ABortiendi ſæpe cauſa eſt, aut ab interioribus, aut exterioribus. Ab interioribus quidem propter humiditatem viſcoſam in vulua, quæ fœtum lubricat, aut ex mala complexione vuluæ, quæ virius contentiua deberet, aut ex apoſtemate vuluæ, aut ex nimio curſu menſtruorum in conceptione, vnde fœtui nutrimentum minus venit, & moritur, atque a natura expellitur. Ab exterioribus autem, vt ſaltu, vel clamore, vel ira, vel letitia, ſi nimia ſiue, & ſubita. Sternutatione quoque continua vel percuſſione, ſiue caſu, in ventre, vel dorſo, aut ex catarrho, aut ex fetus magnitudine, aut ex nimio curſu ſanguinis de aliquo membro corporis. Difficultas autem parturiendi contingit, aut ex matre, aut ex fœtu, aut ex ſecundina, aut ex aliqua re exteriori. Ex matre quidem ſi nimis craſſa ſit, aut eius vulua parua, aut ſi eſt virgo, vel timida, vel debilis, vt fœtum expellere non poſſit, qui ſi apoſtema in vulua habuerit, vel aliam paſſionem in aliquo alio membro, aut ſi non in tempore partus exierit. Ex fœtu vero ſi nimis magnus aut craſſus ſit, aut parum leuis, vt ad inferiora non deſcendat, aut ſi magnum caput, vel duo capita habuerit, aut mortuus fuerit, aut ſi plures ſint, aut ſi non ſecundum vt oportet exierit. Caput enim prius exire debet, ita vt ſint manus eius iuxta coxas extenſæ, aut pedes quidem prius, ſed non diſtorti. Ex ſecundina vero, ſi non inſcidatur ex groſſitudine ſua, vel ſi ante tempus ſe inſcidat, aut ſi nimis ſubtilis ſit. Porro ex cauſa exteriori, ſicut ab aere frigido conſtringente vuluam, & coagulante, aut aere calido corpus rarificante, & virtute deficiente, ut fœtum expellere nequeat. In his autem omnibus ſi mulier ſternutationem patitur facilitatem adiuuat partus, ſicut Hipocras ait. Dicunt autem obſtetrices quod parturire fœminam longum eſt, ſed dolor ibi debilis eſt. In partu vero maſculi dolor eſt acutus, ſed velox. Item ſi de muliere ante partum ſanguis exierit, partus erit durior, quod ſi moretur facilior.

De Paſſionibus mammillarum. Cap. CXXVII.

PAſſio mammillarum aut eſt vniuerſalis, quia naſcitur in eis ſicut in aliis exterioribus membris mala complexio, apoſtemata, & ſimilia, aut eſt propria, ſicut calidum apoſtema naſcens in eis ex coagulatione lactis. Quod intelligitur ex tumore & dolore, duritie quoque & rubore. Sanguis vero ſi coagulatus ſit, intelligitur ex duritie, paruoque rubore, ſanguinis quoque dum mulgetur oſtenſione. Dicit etiam Hipocras hoc maniam ſignificare. Galienus autem eum verum dixiſſe fatetur, non tamen ſemper ſed raro, cum ſcilicet fumos ſanguinis ad cerebrum venerit, aliquando vero ſi patiuntur mammillæ, vt vna, vel ambæ contrahantur in grauiditate, vnde ſignatur nocumentum fœtus, aut etiam aborſus, itaque ſi vna contrahitur, & gemini fuerint, vnus abortiendus erit. Et ſi quidem dextra maſculus, ſi ſiniſtra abortietur fœmina. Cauſa huius contractionis eſt, quia ſanguis ab omnibus membris ſemper ad vuluam deſcendit, propter naturæ laborem ad expellendum fœtum. Igitur vulua aliquando a mammillis patitur in grauidatione duritiem, dolore ſignificante in genibus, & coxis, & oculis. Cauſa vero doloris eſt, quia ſanguis augmentatus in mammillis, cum eum natura expulerit, aut in inferiora corporis, aut in ſuperiora expellit. Et ſi quidem in inferiora, coxæ patiuntur, & genua. Si autem in ſuperiora patiuntur oculi obtalmiam, vel ceteraque ſimilia.

De Paſſionibus quoque coxarum, & pedum, id eſt ſcia, & artetica. Cap. CXXVIII.

COnſtant. vbi ſupra. Paſſiones autem in coxis, & pedibus ſunt ſcia, artetica, & podagra, quæ plurimum naſcuntur, quibus cum cibo, & potu humores augmentantur dum quieſcunt, coitumque frequenter operantur, & nimium, maximeque poſt cibum. Scia eſt paſſio ſiue dolor naſcens in concathenatione coxarum. Et differt ab artetica, de qua poſtea, quia dolor huiuſmodi eſt in oſſibus coxarum exterioribus, deſcendens vſque ad concathenationem genuum, Aliquando etiam vſque in calcaneum, & extremitatem pedũ, ab exteriori parte. Naſcitur autem ex humoribus groſſis, & ſanguinolentis, aut groſſis & flegmaticis, in concathenatione coxarum incluſis, & aliquando quidem in concathenatione ſua ſeparatur coxa, propter viſcoſitatem materiæ. Quod ſi diu moretur pedes contrahuntur, claudicatio ſubſequitur, quia pedes non cibis, vt oportet reficiuntur. Vnde Hipo. in affo. Qui dolent longo in coxis, ſi dolor ſe prolongauerit, & coxa diſconcathenetur, neceſſe eſt vt pes contrahatur, & homo claudus efficiatur, plerumque fit hoc in partibus ſiniſtris. Artetica vero eſt dolor in concathenatione membrorum naſcens. Et aliquando quidem in concathenatione membrorum pedum, vt in calcaneo, maximeq; digitorum pollicibus, & podraga vocatur. Aliquando vero in concathenatione genuum, vel manuum, vel cubitorum, & tunc artetica ſola vocatur, naſcitur etiam plurimum concathenatione maxillarum, & auriculatum colli, epatis, & ſplenis, vt cauſa eius intelligi non poſſit. Huius cauſa eſt concathenatio defecta, ad quam implendam, & extendendam deſcendit humorum materia, membraque & eorum ligamenta extendit, ac dolorem nimiũ facit.

facit. Cauſa magnitudinis doloris duplex eſt, quia omnis.ſ. & ligamenta ſenſibilia ſunt, & materia quæ in concathenationem deſcendit, non cito diſſoluitur propter duritiem illorum locorum, quia non habet vbi moueatur & diſcedat ſicut molliora membra. Defectio concathenationis membrorum, aut naturalis eſt, aut accidentalis. Naturalis quæ ſcilicet ex parẽtela initium ſumit. Cum enim fundamenta membrorum ex ſpermate facta ſint, quod in corporibus mixtum eſt cum humoribus, huius morbi generatiuis, filius qui hoc ſpermate generatur, in hunc morbum facilius incidit eidem apparatus, & cum ſint in corpore patris membra quædam debilia, fiunt in filio ſimilia. Accidentalia autem fit ex labore nimio, vbi fatigata eſt concathenatio, ſicut ex multo equitatu, & aſſiduo, aut ex mutatione nimia eiuſdem concathenationis, aut ex percuſſione locum ipſius incidente, in quam humores deſcendũt aut quoniam in principalibus membris ſunt, quę ad ipſam eos expellunt, aut propter coitum multum, maxime ſi poſt cibi ſaturitatẽ fiat, quæ cauſa huic morbo generãdo peſſima eſt. Iſidorus vbi ſupra. Arteticus autem morbus, ab articulorũ paſſione nomen ſumpſit.

De Podagra. *Cap.* CXXIX.

Conſtan. vbi ſupra. Huius paſſionis pars in dolore potior, ſiue potentior eſt podagra. Materia nanque, podagrica deſcendit in parua membra, ideſt in pollices, quorum concathenatio parua eſt. Ideoque materiam, ſi magna ſit, capere non poteſt, vnde nimium extendantur, & ſic dolor augmentatur. In maioribus autem membris, vt in coxis non ſic, quia materia ipſa diuiditur, & ideo non ſic extẽduntur. Hipocras in libro affo. Pueri inquit, & eunuchi nõ ſunt podagrici, quia coitu non vtuntur, hæc enim cauſa pro vt dictum eſt, huius morbi materia eſt. Cauſa quoque podagræ eſt talis dieta, quæ impleat humoribus corpora, ſicut eſt nimius cibus, & potus ebrietas, ſcilicet quies & ſuauitas, mũdificandi quoque corporis negligentia. Paſſio podagræ plurimum mouetur in autumno, & vere. Nam propter inordinatam dietam, & groſſam in hyeme acceptam humores in corporibus adunati, cum veris tempus venerit liquefiunt; & currentes membra pungunt, eiſque nocent, & ob hoc eos ad membra debiliora, huic morbo apparata, expellunt. In autumno quoque adunantur humores multi in corpore propter multos fructus comeſtos in æſtate, qui tandem augmentati decurrunt in membra debilia ſicut dixi. Iſidorus vbi ſupra. Podagram Græci a retentione pedum dicunt nominatam, & a ſerali dolore, ſi quidem omne quod immite fuerit, abuſiuẽ agreſte vocamus. Iſaac. Podagra eſt dolor calcanei, & plantæ pedis cum diffuſione neruí, & pulſatione ſui, naſcens ex malis humoribus ad calcaneum deſcendentibus, qui ſi ſint calidi, & acuti, dolor nimius erit, & pulſatio continua incendens calcaneum, ſi frigidi & groſſi grauitas nimia ſit, & extenſio, & ſine pulſatione tumor. Apoſtemata autem podagricæ & artericæ paſſionis non ſunt tumentia, quia tumor in ſolis carnoſis locis, & membris naſcitur, & habentibus vſum ſanguinis, horum membrorum humiditas viſcoſa, & frigida eſt nutrimentum. Item quia eæ ſunt nuda, non ſunt tumentia plurimum. Hæc naſcitur ſuauiter & quiete viuentibus, & exercitia negligentibus, & purgationes, ac mundificationes corporis nolentibus; maxime enim multum comedant & bibant. Hæ enim res creant in corpore humores ſuperfluos.

De Prognoſticis futurarum ægritudinum. *Cap.* CXXX.

Iſidorus vbi ſupra. Prognoſtica præuiſio ægritudinum a prægnoſcendo dicta. Oportet enim medicum & præterita agnoſcere, præſentia ſcire, & futura prouidere. Razi in Almanſore iiij. parte Saltus faciei diu permanens multus, & ſoenetorturam vicinam portendit, totius verò corporis ſaltus multus, & diuturnus ſpaſmum prognoſticat. Oculorum faciei q; rubedo, & venarum in eis manifeſtatio, lachrymarum deſcenſus, & claritatem pati non poſſe, hęc omnia ſi cum ſoeti dolore capitis aſſunt, freneſis futuræ prognoſtica ſunt. Incubus, & ſcotbomia ſi diu perſeuerauerint, & ſortes extiterint, epilenſiam portendunt. Triſtitia abſque manifeſta, aut perfecta cauſa diu permanens, & cordis malignitas, ac deſperatio melancoliam ſignant. Reumatiſmus, & cotiza ſi frequẽter eueniant, timendum eſt ne ptiſis, vel aſma, vel paſſiones pulmonis proueniant. Sudor multus, ac diu perſeuerans, corporis repletionẽ ſignat, qui ſi malè fuerit olens febrem iam vicinam deſignat. Repletio quoque ſuperflua timorem emoptoicæ paſſionis futuræ & apoplexiæ, ac ſubitaneæ mortis affert. Præterea ſenſuum turbatio, motuſq; debilitatio, cum repletione, timorem inducit apoplexiæ. Cordis tremor fortis, ac frequens, mortem ſubitaneam portendit. Palpebræ, & extremitates inflatę prognoſticant hidropiſim, fatigatio & diſſolutio, cum appetitiuæ, deſtructione, febrem ſignat. Multua faciei rubor cũ obfuſcatione & anguſtia aerem attrahendi, vociſque raucedo lepram faciunt timere, quæ iam incipit accedere. Grauitas in dextro latere, vbi caruæ diminutæ inueniũtur, & punctura, & tenſio, læſionem epatis ſignificat. Pruritus ani venturas emorroidas ſignat, ſi non cauſa paruorum vermium ibidem exiſtentium. Fœtor egeſtionis innuit faſtidium & grauedinem, quæ in venis fit. Fœtor autem vrinæ putrefactionem ſanguinis febreſque futuras. Ex multis glandulis oritur ſuſpicio magnæ collectionis, & paralíſis parua magnam protendit. Qua propter cuiuſlibet prędictorum cauſa ſubtiliter inueſtiganda eſt, & ad eius ſanationem feſtinandum.

De Signis mortis. *Cap.* CXXXI.

Idem in viij. parte. Cum facies igitur fuerit extenuata, & oculi concaui videbuntur, & tempora dilatabuntur, auteſq; frigidæ fuerint, & in citrinitatem mutatæ, quarum etiam extremitas, quæ pendet inferius, contracta fuerit, & cutis faciei tenſa apparebit. Pręter hæc etiam color citrinus aut viridis, aut niger apparuerit, nec æger etiam multã prius euacuationem paſſus fuerit, hæc omnia ſigna mortalia ſunt. Vrina prætetea nigra, & ſputum nigrum, & ſtercus nigrum, ex ſignis mortalibus ſunt. Et ſi cũ prædictis febris magni fuerit incendij, ſigna valde mortalia ſunt. Item fœtor anhelitus, & oris in acutis ægritudinibus, ſignũ eſt mortale. Item ſudor in fronte poſt laboris multitudinem, & pulſus, ac motus debilitatio, mortale ſignum eſt. Similiter oculi ſtupidi, qui non mouentur, & tremuli qui non quieſcunt, ſed ſere ex multo tremore circumire videntur, de ſignis mortis ſunt. Frequens autem in lecto reuolutio, & verendorum diſcoopertio, & huiuſmodi, ſigna non ſunt bona, ſignificant ergo in ægro æſtuationem & mẽtis perturbationem. Item diuerſitas caloris in ægri corpore, vt vnum ex membris ſit calidum, præcipueq; ex parte ventris, & alia membra ſunt frigida ſignum eſt non bonũ. Paruitas vnius oculi, vel oris contortio, vel alborum quæ videntur in oculis manifeſtatio præter ſolitum, & dormire ore aperto, hæc omnia ſigna valde pernitioſa ſunt. Stridere quoque dentibus præter ſolitum malum eſt ſignũ, ſi cum acuta accidat ægritudine. Præterea rubedo in albis oculorum, & venæ rubeę, vel nigræ in eis apparentes mala ſigna ſunt. Extremitatum frigiditas in acutis ægritudinibus, ſignum eſt non bonum. Quod ſi frigiditas augmentatur, & cum hoc calor magnus in ventre fuerit, atque ſitis, mortale eſt. Aegritudines acutiſſimæ in ſenibus, & in complexionibus, & regionibus, & temporibus frigidis deteriores ſunt, quam in horum contrariis. Tremor cordis qui perſeuerat in acutis ægritudinibus, ſignum eſt malum, & ſingultus ſimiliter, & ſi cui anhelitus conſtrictus fuerit, & febrilis calor augmentatus, ſignum eſt pernicioſum. Cum in aliquo membro oritur apoſtema, vel dolor, & ſequitur apoſtema, vel incendium ac ſitis, malum eſt, & ſi cum eo tremor cordis accidit mortale eſt. Mortuorum nomina proferre, ſignũ eſt malum. Et ſitis vehemens cum ſudore frigido pernicioſum. Flatus autem frigidus, cum debilitate virtutis ægrum ſignat morti propinquum. Sudor frigidus cum acuta febre pernicioſiſſimus eſt, cum poſt ſudorem tremor ſequitur malum eſt ſignum. Signorum autem virtutes inter ſe conferendæ, ſunt, vnum.n. bonum ſignum cum firmum fuerit, multis malis ſignis præponderat. Aegritudo timoroſa eſt, in homine ſemper ſano, qui fere ægrotat. Hipo. in lib. affo. In quo morbo ſomnus laborem præſtat mortale eſt. Item ęgritudinibus quibuſcunque incipientibus, ſi fel nigrum aut ſurſum vel deorſum exierit, mortale eſt, quibuſcunque in febribus eſt alijs ægritudinibus oculi non ſecundum voluntatem lachrymantur, inconueniens eſt. In acutis morbis frigiditas extremitatum malum eſt. In oſſe vero ægrotanti caro liuida malum eſt. Similiter in vomitu ſingultus, & oculi rubei, in ſudore quoque rigor, quibuſcunque immoderatus dolor in cerebro ſit, in tribus diebus pereunt, ſi vero os effugiũt ſani fiunt. Item quibuſcunque cerebrum ab aliqua occaſione motum fuerit, neceſſe eſt ſine voce fieri ſtatim.

De aſſoriſmis. Cap. CXXXII.

ISidorus vbi ſupra. Aſſoriſmus eſt ſermo breuis, integrũ ſenſum propoſitæ rei deſcribens. Actor. Ea aſſoriſmis Hipo iam ſuperius quædam locis congruis inſeruimus, & hic etiam in ſupplementum huius capituli pauca ſubiungimus. Hipo. vbi ſupra. Vita breuis, ars vero longa, tempus autẽ acutum, experimentum vero fallax, iudicium autem difficile. Humidæ dietæ febricitantibus oĩbus conferunt, maximeq; pueris, & alijs ſic aſſuetis refici, dandũ vero eſt aliquid ipſi, & regioni, & ætati, & conſuetudini. Cõtemplari aũt oportet ægrotanti ſi ſufficit et dieta, an ipſe prius deficiat. Senes facillime ieiunium ferunt, ſecundo conſiſtentes, pueri vero minus, & oĩum minime infantes. Horum aũt ipſorum quicunq; augmentores exiſtunt, & qui creſcunt plurimum habent calorem innatum, & ideo plurimo indigent nutrimento. Senibus vero paruus ineſt calor, & ideo paucis indigent, eiſque febres non ſunt ſimiliter acutæ, frigidum. n. habent corpus, ventres hyeme, & vere ſunt natura calidiſſimi, ſomnique longiſſimi. In his ergo tpibus, & oblationes plures dandæ ſunt, innatus. n. calor multus amplius indiget nutrimento Aeſtate & autumno cibus grauiſſime ferunt, hyeme vero facillime. Corporibus humides carnes habẽtibus famem adhibe, fames enim corpus ſiccat. Quicunque dolentes aliquid corporis plurimũ dolera non ſentiunt, his mens ægrotat. Qui in multo tempore extenuantur corpora tarde reuerti conſueuerũt, & qui in modico modice. Quibuſcunque iuuenibus exiſtentibus ventres humidi ſunt, his ſeneſcentibus deſiccantur, quibus aũt iuuenibus ſicci, ſenioribus factis humectantur. Aſſueti multos ferre labores, & ſi fuerint imbecilles ac ſenes, inſuetis etiam fortibus iuuenibus facilius ferunt, nam ex multo tempore cõſuete, & ſi deteriora fuerint inſuetis minus moleſtare conſueuerunt, oportet igitur ad conſueta conuerti. Mutationes temporum maxime morbos generant. Mulier ambidextra nõ fit,

LIBER XV.

De Naturali Philoſophia. Cap. I.

ALPHORABIVS vbi ſupra. Naturalis ſcientia contẽplatur corpora naturalia, & eorũ accidentia, quę nõ habent eſſe niſi per illa. Sunt enim & corpora quædã artificialia, quorum ſcilicet eſſe per artem, & voluntatẽ hoĩs eſt, vt vitrũ, & pannus, & lectus. Naturalia vero ſunt, vt cęlum, & terra. Et quæ inter vtrunque ſunt, vt pluuiæ, &c. huiuſmodi. Naturalium quidem, & artificialium corporũ in hoc eſt conſimilis diſpoſitio, quod ſicut in artificialibus inueniuntur res, quæ nõ habent eſſe, niſi per ipſa corpora, & res a quibus, & per quas eorũ eſſe exiſtit, ita & in naturalibus, q̃q̃ in artificialibus hæc magis appareant. Illa nanq; quæ non habent eſſe niſi per corpora artificialia, ſunt vt ligatura in panno, ſplendor in enſe, peruietas in vitro, ſculptura vel ſtratura in lecto. Res autem ad quas, vel pp quas ſunt illa corpora, ſunt fines eorũ, & intentiones, ſicut pannus factus eſt vt cooperiat, enſis vt feriat, vitrum, vt infuſa recipiat, lectus vt nos a terra ſuſpendat, vel ſuſtollet. Res a quibus illa ſunt, actores & procreatores eorũ ſunt, vt politor enſis, & carpentarius lecti. Res vero per quas exiſtunt, in oĩ corpore duo ſunt, forma. ſ. vt in enſe acuitas, per hanc. n. operationẽ ſuam efficit. Et materia, vt ferrum. Similiter in panno materia ſunt fila, forma vero contextio. Lecti quoque materia ſunt ligna, forma vero quadratura. Similiter eſt & in cæteris. Quod ex iſtorũ conjunctione prouenit, eorum eſt actio & perfectio. Nullum. n. corpus aliquid agit, nec aliquid ex eo prouenit vitæ iuuamen, niſi cũ forma aduenit in materiã. Sic eſt igitur & in corporibus naturalibus, licet hæc in eis nõ ita appareant, quia conſtitutiones eorũ non ita ſenſatæ ſunt, ſicut illorũ quæ viſui ſubiacent (verbi gratia) vinũ eſt corpus naturale, ſed vt virtus qua inebriat, non eſt ſenſata nec eius eſſe cognoſcitur, niſi per ipſam operationẽ. Et illa quidem virtus eſt forma vini, & eius conſtitutio. Eiuſque cõparatio ad vnum eſt, ſicut acuitas ad enſem, quæ ſi deſtruatur non erit enſis. Similiter eſt, & in medicinis, quæ non operentur in corporibus, niſi per virtutes prouenientes per comparationẽ, quæ virtutes non ſunt ſenſatæ, ſed earum operationes. Et materię quidem, & formæ corporum, & actiones eorum, & fines pp quos exiſtunt, nominantur principia corporum. Et accidẽtia corporum vocantur principia actionũ, quæ ſunt in corporibus. Scientia vero naturalis facit corpora naturalia vel oſtendendo quod ex eis ſenſibile eſt, vel probando quod ex eis eſt intelligibile, docetque cuiuſque corporis materiam, & formam, & actiones eorum, & a quibus fiunt, & fines pp quos fiunt. Hæc igitur ſcientia dat principia naturalium corporum, & actionũ eorũ. Ariſtoteles in lib. de cœlo & mũdo. Summa cognitionis naturæ, & naturalis ſcientiæ in corporibus exiſtit, ac reliquis magnitudinibus, & impreſſionibus eorum, & in motibus ac principijs oĩum quæ huic naturæ ſimilia ſunt. Subiectum ſcientiæ naturalis eſt corpus, non ſecũdũ q eſt ens vel ſubſtantia, vel quantitatem habens, ſed ſecundũ q eſt cõpoſitum ex duobus ſuis principijs, quæ ſunt materia & forma, & ſecundũ q eſt ſubditũ motui, & quieti, ac permutationi, his. n. modis põt fieri cõſideratio de corpore, teſte Auicenna qui dicit, ſi corpus cœli, & mundi conſideratur a Phiſico, ſm q eſt principiũ motus, & quietis eſſentialiter, a Mathematico vero ſecundũ q eſt hñs quantitatẽ, & a Diuino ſecũdũ, q eſt ens ſubſtãtiæ. Intentio igitur Philoſophiæ naturalis eſt dare principia quatuor, & accidentia, & concomitantia in oĩ ſpecie corporis. Principia, intellige quatuor cauſas. ſ. materiales, formales &c. Accidẽtia vero coloratiões, permixtiones, aſperitates; proprietates, differentias, &c. his ſimilia. Dicitur autem hæc ſcientia proprie Phiſica. i. naturalis, quia Phiſis Græce, natura Latine, licet medici ad ſui palliationem hoc ſibi nomen attribuant, ſed improprie.

De Partibus naturalis Philoſophiæ. Cap. II.

ALpharabius vbi ſupra. Naturalis ſcientia diuiditur in octo partes, quarum prima eſt inquiſitio eius, quo communicant oĩa corpora naturalia, ſiue ſimplicia, ſiue cõpoſita. ſ. in principijs, & actionibus, & conſequentibus ipſa principia, & hoc docetur in li. de naturali auditu. Secunda eſt inquiſitio de corporibus ſimplicibus an ſint, & q̃ ſint, & quantus eorũ numerus, & hoc docetur in li. de cœlo & mũdo. Tertia de permixtione, & corruptione corporũ naturaliũ cõiter, & de his ex quibus componuntur, & de qualitate generationis, & corruptionis elementorum, hoc docetur in li. de generatione, & corruptione. Quarta de principijs actionũ, & paſſionũ, quæ propria ſunt elemẽtis tñ & compoſitis ab eis, hoc continetur in tribus primis libris de impreſſionibus ſuperioribus. Quinta eſt conſideratio de corporibus compoſitis ab elementis, & de eo in quo cõicant oĩa compoſita, ſiue ſimilium partium, vt ſunt aurũ, & argentum, ſiue diſſimilium. Sexta eſt de eo in quo cõicant omnia corpora cõpoſita ſimilium partium, quę non ſunt partes cõpoſitionũ diuerſarũ partium, hæc ſunt corpora mineralia, ſpecieiſq; rerum mineralium, & de eo quod eſt principiũ, vniuſcuiuſque ſpeciei earũ, hoc docetur in libro de mineris. Septima de eo in quo cõicant ſpecies vegetabilium, & de eo quod eſt propriũ cuiuſq; eorũ, & hoc in lib. de vegetabilibus. Octaua eſt de eo in quo cõicant ſpecies aĩalium, & de eo quod eſt vniuſcuiuſq; propriũ, hoc docetur in li. de aĩa & lib. de aĩalibus, cæteriſque libris, qui ſunt vſque ad vltimũ librorũ de naturalibus. Et iſtę duæ vltimæ. ſ. ſeptima, & octaua ſunt duæ partes ſpeculationis de cõpoſitis diuerſarũ partium. ſ. diſſimilium. Itaque ſciẽtia naturalis de omni ſpecie corporum prædictorum dat principia, & accidentia eorũ comitantia ipſa principia. Actor. Aliter Phiſica. i. naturalis ſcientia, tractat de inuiſibilibus viſibiliũ cauſis, nã corpus & ea quæ ſunt corporis, principaliter conſiderat. Corpus aũt aut conſideratur in generali cum partibus ſuis, in ſpeciali. Si primo modo ſic determinat de eo Ariſt. in li. Phiſicorum. Si in ſpeciali aut eſt corruptibile, aut incorruptibile. Si incorruptibile, ſic eſt in lib. de cœlo & mundo. Dicit. n. Ariſt. ibidem, & cœlum eſt corpus non generatum, nec fabricatum, nec recipiens impreſſiones aliquas. Si ſit corruptibile, aut ergo eſt ſimplex ſic eſt in li. de generatione & corruptione, & loquitur de ſimplicitate illa, quę opponitur compoſitioni naturali, ex quatuor elementis. Si cõpoſitum, aut eſt animatum aut non. Si non, eſt in lib. Metheororũ, vbi Ariſto. determinat de impreſſionibus, & de generatione grandinis, & niuis, & corporum mineralium, & cõſimilium. Si vero ſit compoſitum animatum, aut igitur anima vegetabili eſt animatum, & de tali determinatur in lib. de vegetabilibus, vt de plantis, aut de anima ſenſitiua, & de tali in li. de animalibus, aut animæ intellectiua, & de tali in lib. de animæ. Cęteri vero libri. ſ. de ſomno & vigilia, de morte & vita, de ſenſu, & ſenſato, de differentia ſpiritus & animæ, ſupponuntur in lib. de anima, & lib. de animalibus.

De

De Natura, & eius operatione. Cap. III.

ARiſt. in lib. 2. Phiſi. Eorum quæ ſunt alia quidem natura ſunt, alia per alias cauſas ſcilicet propoſitum, artificiū, & huiuſmodi. Natura quidē ſunt, quæcunq; ab aliquo in ſeipſis principio mota, perueniunt in aliquem finem, vt animalia quælibet, & partes eorum, ac plantæ, & corpora ſimplicia, vt ignis, aer, terra, aqua, & huiuſmodi, quæ omnia videntur in ſeipſis habentia principium motus, & ſtatus, hæc quidem ſecundum locum, illa vero ſecundum augmentum, quædam autem ſecundum alterationem. Lectus vero eſt indumentum, & huiuſmodi ab arte ſunt. Eſt igitur natura principium alicuius, & cauſa mouendi, & quieſcendi eius in quo eſt primum per ſe, & non ſecundum accidens. Verum aut ſit natura, tentare demonſtrare ridiculum eſt, quia rerum huiuſmodi multæ ſunt, quæ ſcilicet habent principium ſui motus, manifeſtum autem per ignotum demonſtrari non poteſt. Silogizabit enim vtique aliquis cæcus natus de coloribus, quare neceſſe eſt huiuſmodi homines de nominibus habere rationem, nihil autem intelligere. Idem in 8. li. Nihil autem inordinatum eſt eorum, quæ natura ſunt & ſecundum naturam. Natura. n. omnibus cauſa ordinationis eſt, ordinatio autem omnis ratio eſt. Ariſt. in lib. 3. de anima. Natura nihil facit fruſtra vel ocioſè, nec deficit in neceſſarijs, niſi in cōpletis, & in imperfectis, vel ſecundum aliam tranſlationem. Perfectè operatur in rebus neceſſarijs, niſi ſit in monſtruoſis rebus quæ perfectæ nō ſunt. Denique natura nihil facit ocioſum, propter aliquid enim omnia ſunt; quæ natura conſiſtunt, aut accidentia ſunt eorū, quæ propter aliquid ſunt. Idem in lib. de animalibus. Naturæ vero cognitio nobilior eſt, quæ per formam eſt, quàm quæ per materiam. Debemus itaque conſiderare formas, & in artifice delectari, qui fecit eas. In omnibus enim naturalibus rebus, & vilibus, etiam eſt aliquod mirabile, natura namque nihil facit ocioſè, nec facit niſi quod melius eſt, & ſecundum ordinem, & reſpuit infinitum. Facit autem omne quod facit, aut quia neceſſarium eſt, aut propter melius, ejicitque ſuperfluum ab opere ſuo, ſicut & ars, & quanto diminuit in multitudine, tanto augmentat in magnitudine, dat autem vnicuique ſibi conueniens, vt inſtrumētum ſecundum operationem, qua indigerit. Simulque dat virtutem, & inſtrumentum, quia non poteſt eſſe videns ſine oculis, nec oculus eſt aliquid ſine viſu. Non autem ſimul dat multos modos iuuamenti, ſicut patet in animalibus. Denique natura cuiuſlibet, eſt illi rei conueniens, ad quam eſt præparata, nec poteſt res eſſe ſemper quæ non eſt ſecundum naturam. Quintilianus de ori. inſti. lib. 2. Omnia itaque quæ conſummauerit ars, certum eſt initia a natura duxiſſe.

Quot modis dicitur natura. Cap. IIII.

EX ſum. de anima. In naturalibus idem eſt forma, quod natura ſed forma dr̄ reſpectu materiæ quam perficit. Natura vero reſpectu motuum quos elicit, vt forma ignis. Dicitur autem natura ſecundum Auicennam quadrupliciter. Primo modo principium mouendi vno modo, & nō ſponte, ſicut in elementis & elemētatis. Secundo modo principium mouendi diuerſis modis, & non ſponte, ſicut eſt anima vegetabilis in plantis. Tertio modo principium mouendi diuerſis modis & ſponte, ſicut eſt anima rationalis in animalibus. Quarto modo principium mouendi vno modo & ſponte, ſicut motus cæli, quod eſt intelligentia. Primo modo dicitur natura proprie. Diffinitur autem in phyſicis generaliter ſic. Natura eſt principium motus, & quietis, eius in quo eſt per ſe, & non per viam accidentis. Actor. In ſumma vero notā, quòd natura primo dicitur dupliciter. Vno modo natura naturans. i. ipſa ſumma lex naturæ, quæ Deus eſt, de qua dicit Auguſtinus. Contra ſummam illam naturæ legem a notitia remotam, ſiue infirmorum, ſiue impiorum, tam Deus nullo modo facit, quam nec contra ſeipſum facit. Aliter vero dicitur natura naturata, & hæc multipliciter. Vno modo natura dicitur vis inſita rebus, ex ſimilibus ſimilia procreans, vt ex grano granum eiuſdem ſpeciei. Alio modo dicitur natura principiū motus, & quietis, vt ſuperius dictū eſt. Tertio modo cōis vel vſitatus naturæ curſus mortalibus notus, ſecundum q dicuntur miracula fieri contra naturam: vnde & dicit Apoſt. ad Romanos. Tu autem cum oleaſter eſſes, contra naturam inſertus es in oliuam bonā. Item quarto modo dr̄ natura poſſibilitas creaturæ, quā indidit ei natura naturās. i. Deus, vt ex ea fiat q ipſe vult. Et ſic accipit ibidem in gl. cū dr̄: Id naturæ eſt cuiq. rei, quod de illa fecerit Deus. Ariſto. in li. 2 phyſicorum. Vī autem & in Speculum Doctrinale.

tota ſubſtantia eorum eſſe quæ natura ſunt, & quod primum ineſt cuilibet informabile per ſeipſum, vt lectuli natura lignū, ſtatuæ aūt æs. Vno igit̄ modo natura ſic dr̄, prima vniuſcuiuſq; ſubſtātiæ materia in ſeipſis principiū motus & mutationis habentiū, Alio vero modo forma & ſpecies, quæ eſt principium ſecundum rōnem. Sicut n. ars dr̄, quod eſt ſecundum artem, & artificioſum, ſic & natura q ſecūdum naturam dicitur. ſ. de forma. Erit igitur natura habentium in ſeipſis motus principiū, forma, & ſpecies quæ non eſt ſeparata, niſi ſecundum rōnem, magis & natura hæc eſt quam materia, vnumquodque. n. tunc magis dicitur, cū actu aliās endelechia ſit, quam potētia. Qm̄ igitur natura dupliciter dicitur. ſ. materia & forma. Sciendum q de his Mathematicus & Phiſicus negociantur, ſed non Mathematicus accidentia ſpeculatur inquantum talibus accidūt, vnde abſtrahit. ſ. accidentia a corporibus, abſtracta enim ſunt a motu intellectu. i. intellectualiter, & nihil differunt, idest non abſtrahuntur realiter. Neque. n. fit mendacium abſtrahantium, quod. ſ. eſſent ibi abſtracta, vel abſtrahende ſecundum rem. Phiſicus quoque abſtrahit, ſed minus quā Mathematicus. Impar enim & par, rectum & curuum, numerus & figura, & linea ſine motu. ſ. diffinita ſunt, non aūt caro, & os, & homo: quæ ſunt. ſ. de conſideratione Phiſici, ſunt huiuſmodi. ſ. diffinita ſine motu, & materia. Si autem ars imitatur naturam, eiuſdemq; ſciētiæ eſt cognoſcere ſpeciem & materiam, vt medici ſanitatem, & coleram, ac flegma in quibus eſt ſanitas, & Phiſici vtique erit cognoſcere vtrāque naturam. ſ. formam, & materiam. Ex libris fontis vitæ Materia quidem vniuerſalis, & forma vniuerſalis ſunt radix omnium, & ex his generatum eſt, quicquid eſt, hæc enim duo præcedunt omnia, & in ea etiam omnia reſoluuntur Materia quæ vniuerſalis eſt, ipſa eſt ſubſtantia quæ ſuſtinet. 9. prædicamēta, & eſt illis ſubiecta. Hæc eſt per quam ſenſibilia ſubſiſtunt, in qua & inueniuntur, & in ea mutātur, & ad eam referuntur, & ab ipſa incipiuntur, & ad eam redeūt. Nouem vero prædicamenta ſunt vniuerſalis forma ſubſiſtens in illa. Porro diſtinctio nominum materiæ ſcilicet & ſubſtantiæ, hæc eſt, quia nomen materiæ congruit illi ſoli, quod paratum eſt recipere formam, quoniam nondum recepit. Nomen vero ſubſtantiæ congruit illi materiæ, quæ iam aliam formam recepit, & per ipſam formam facta eſt prima ſubſtantia.

De Principijs naturalibus, idest materia, forma, & priuatione. Cap. V.

DEſcriptio materiæ primæ hæc eſt, q ipſa eſt ſubſtantia exiſtens per ſe, ſuſtentatrix diuerſitatis vna numero. Et iterum, quòd eſt ſubſtantia receptibilis omnium formarum. Perficitur autem ex forma, non enim habet eſſe in actu abſolutè, ſed tantum in potentia, quoniam eſſe non eſt niſi per formam, forma enim eſt eſſentia rei, & ipſa perficit eſſentiam materiæ. Eſſe autem in actu, non eſt niſi ex coniunctione materiæ, & formæ, vnde nec poſſibile eſt, vt forma ſit ſine materia. Eſſe igitur eſt exiſtentia formæ in materia. Quòd autem eſſe rei non ſit niſi ex eſſentia formæ, ſignum huius eſt, quia id qd eſt aut eſt ſenſibile, aut intelligibile. Senſus autem & intellectus non applicantur niſi formæ ſenſibili, aut intelligibili. Eſſe quidem materiale nō habet materia a forma, ſed eſſe formale. Itaq; materia mobilis eſt ad recipiendum formam forma vero eſt agens in materia, quia perficit eam, & dat ei eſſe. Omne quoq; agens per ſeipſum non facit quicquid facit, niſi per ſuā formā. Materia vero non hēt actionem, qm̄ in ſe non eſt niſi receptibilis tm̄. i. ſubiecta, vel parata ad recipiēdum actionem. Itaq; forma dignior eſt q̄ materia, & ipſa eſt ſicut aīa, materia vero ſicut corpus. Materia ſimilior eſt priuationi, forma vero ſimilior eſſe. Aeſtima ergo priuationem materiæ ſicut tenebroſitatem aeris, & formam in ea ſicut lumen. Natura quidē materiæ eſt multiplicari, & diuidi, & ipſa eſt cā multiplicationis ac diuiſionis. Forma vero diuiditur, & multiplicatur pp materiā, diuerſitas autem quæ eſt inter ſubſtantias, non eſt ex materia, ſed ex forma, quia formæ ſunt multæ, materia vero vna, Formæque multiplicatio eſt ex materia, forma igitur exiſtens in materia, quæ perficit eſſentiam rei, per quam etiam factum eſt vnumquodque, eſt vnitas veniens a prima, & vera vnitate creatrix, quæ non habet principium neque finem, nec mutationem, nec diuerſitatem, adeo neceſſe fuit, vt vnitas ipſa creata haberet hæc omnia, & per hæc facta eſt, diſſimilis ab ipſa vnitate prima, & perfecta, nec eſt poſſibile, vt forma ſeparetur actu a materia, quæ ſuſtinet eam, forma dico ſubſtantialis, nam accidentalis forma ſeparari quidem poteſt, ſubſtantialis autem minimè, nec intellectu, quidem reſoluendo, & componendo. Pone ergo corpus exemplum materiæ,

colutem formæ, talis etiam eſt habitudo formæ ad materiam, qualis animæ ad corpus, & intelligentiæ ad animam, formam namq; & materia continet, ſicut intelligentiam anima, & animam corpus. Imaginare, ꝙ eſſentia materiæ eſt virtus ſpiritualis in ſe conſiderata, non habens formam, eſſentia vero formæ lumen adueniens, quod attribuet ei, in quo eſt proprietatem, & intellectum ſpeciei, ac formæ. Philoſophi ſolent materiam appellare poſſibilitatem, quia poſſibile fuit ei recipere formam, i. eius lumen veſtiri. Quo autem fuerit ſubtilior materia ac ſuperior propter diffuſionem luminis, in ea fiet ipſa ſubſtantia perfectior, ſicut intelligentia, & anima. Cumq; res magis perura fuerit, ſpeciem ſuam fortius ſeruabit. Materia & forma ſunt finis rerum, res autem non eſt finita niſi per ſuam formã, nec habet res infinita formam, qua fiat vnum, & differat ab alia. Ideo namq; eſſentia æterna infinita eſt, quia non habet formam. Omnis quoque differentia non eſt niſi per formam, Intelligentia utique & anima non apprehendunt res niſi per formam, & forte non coniunguntur, niſi cum formis propter ſimilitudinem, & conuenientiam in genere. Igitur intelligentia non apprehendit rem, niſi per coniunctionem formæ ſuæ cum forma illius. Ipſaq; intelligentia eſt locus formarum intelligibilium, ſicut yle naturalium. Subſtantia enim intelligentiæ facta eſt comprehenſibilis omnium rerum per vnitatem eſſentię ſuæ, quæ duxit eam ad eſſe, formaque intelligentiæ perfectior, & clarior eſt forma animæ. Prima vero forma vniuerſalis eſt origo omnis formæ, & ex eius ſcientia inquiritur omnis formę ſcientia. Ipſa denique forma vniuerſalium eſt ſubſtantia, ſapientia perfecta, lumen puriſſimum, conſtituens eſſentiam omnium formarum.

De Informitate primæ materiæ. Cap. VI.

AVguſt. in lib. confeſſionum. 12. Nonne tu domine docuiſti me, ꝙ prinſquam iſtam materiam informem formares, atq; diſtingueres, non erat aliquid, non color, non figura, non corpus, non ſpiritus, non tamen omnino nihil erat. Sed quædam informitas ſine ſpecie aliqua, & dum in hac informitate quærit cogitatio, quid ſenſus attingat, conatur eam vel noſſe ignorãdo, vel ignorare noſcendo. Ego eam antea cogitare cum vellem, fœdas & horribiles formas perturbatas ordinibus voluebat animus, ſed formas tamen, & id quod cogitabam, non priuatione omnis formæ, ſed comparatione formoſiorum erat informe, & ſuadebat vera ratio, vt omnes formæ qualeſcunque reliquias omnino detraherem, ſi vellem prorſus informe cogitare, & non poteram, citius enim non eſſe cenſebam, ꝙ omni forma priuaretur, quàm cogitabã quoddam informe, & nihil formatum, nec nihil informe propè nihil. Et ceſſauit mens mea interrogare, hinc ſpiritum meum plenũ imaginibus formatorum corporum, & eas pro arbitrio mutantem, atque variantem. Et intendi in ipſa corpora, eorumque mutabilitatem altius inſpexi, quã deſinũt eſſe, quod fuerant, & incipiunt eſſe, qđ non erant. Eundemq; tranſitũ de forma in formã per informe quoddam fieri ſuſpicatus ſum, nõ procſus nihil. Mutabilitas.n. rerũ mutabiliũ ipſa capax eſt formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Ariſt. in Methaphiſica. 8. lib. Materiam itaque dico illud quod eſt, quia hoc non eſt in actu, ſed in potentia, forma vero eſt principium rei.

Quod omne compoſitum ex materia, & forma corruptibile, eſt natura. Cap. VII.

ARiſt. In lib. Phiſi. 1. Omne quod fit corrumpitur, corrumpitur autem, aut ex contrarijs, aut in cõtraria, & horum media. Media vero ex contrarijs ſunt, vt medij colores ex albo, & nigro, quare omnia vtique, quæ natura ſunt aut contraria, aut ex contrarijs. Fiunt quidem ſimpliciter ſolæ ſubſtãtiæ, ſecundum quid autem alia. Quæ vero ſimpliciter fiunt, alia quidem fiunt transfiguratione, vt ſtatua. Alia appoſitione, vt quæ augmentantur. Alia ſubſtractione, vt ex lapide mercurius, alia ex cõpoſitione, vt domus, alia vero ex alteratione, vt quæ ſecundum naturam connectuntur. Omnia autem quæ ſic fiunt manifeſtum eſt quoniam ex ſubiectis fiunt, ideſt ex ſubiecta materia. Quod igitur fit ſemper compoſitum eſt, ſcilicet ex materia, & forma. Et eſt quidem aliquid quod fit, vt forma in materia, & eſt quidem aliquid quod hæc fit ſcilicet ens ſub forma, & hoc dupliciter, aut enim ſubiectum, ideſt materia, aut oppoſitum ideſt priuatio. Eorũ autem quæ natura ſunt, vnumquodque non ſecundum accidens, ſed ſecundum ſubſtantiam fit, ex ſubiecto, & forma igitur ſolum materia, & forma ſunt principia per ſe. Componitur enim muſicus homo ex homine, & muſico, quodammodo enim reſolues rationes, in rationes illorum. Eſt autem ſubiectum numero quidem vnum, ſpecie vero duo, & nos quidem materiã, & priuationem alterum eſſe dicimus, & non eſſe vnum ſcilicet principium ſcilicet duo. Sed materiam per ſe, priuationem autem, & contrarietatem ſecundum accidens. Priuatio quidem formæ contraria eſt, ſubiectum vero materia, cum forma cauſa eſt eorum, quæ ſunt & fiũt, ſicut mater. Dico autem materiam primum ſubiectum vniuſcuiuſque, ex quo fit aliquid. Sunt itaq; duo principia rerum intrinſeca per ſe, tertium vero per accidens, ſcilicet priuatio. Illorum quidem materia eſt, ſicut fœmina, forma vero diuinum quoddam, & optimum ſcilicet in genere ſuo appetibile, quod priuationi contrarium eſt. Aliud vero ſcilicet materia, ſecundum ſui naturam aptum natum eſt ipſam appetere, & deſiderare, ſicut fœmina maſculum, & turpe appetit bonũ, quæ tamen per ſe turpis non eſt, ſed ſecũdum accidens ſcilicet per priuationem, & manet quidem materia in quantum ſubiectum eſt, ſecundum autem quòd priuatio corrumpitur.

De Corporibus ſimplicibus, ideſt elementis. Cap. VIII.

ALphorabius vbi ſupra. Corporum naturalium alia ſunt ſimplicia, alia compoſita. Simplicia ſunt, quorum eſſe non eſt a corporibus alijs, vt ſunt corpora cœleſtia. Compoſita vero quæ ſunt ex alijs corporibus, vt plantæ, & animalia. Ariſt. in lib. 3. de cęlo, & mundo. Omne corpus aut eſt elementum, aut ex elementis generatum. Elementum autem eſt ad quod cætera corpora reſoluuntur, & eſt in eis potentia, vel actu. Sed ipſum non reſoluitur, neque permutatur, neque cadit ſub corruptione. Et hoc eſt corpus ſimplex non compoſitum. Corporibus autem ſimplicibus eſt motus naturalis, & quies. Res enim aut quieſcit violenter, aut quiete naturali neceſſario. Et vbi quieſcit naturaliter, illuc incedit naturaliter. Natura enim eſt in vnoquoque principium motus ſui. Virtus autem eſt principium motus eius, qui eſt a re alia. Omnis itaque motus, aut eſt naturalis, aut accidentalis. Naturalis eſt a virtute cum auxilio naturæ, vt lapidis deorſum. Accidentalis aũt a virtute non cum auxilio naturæ, vt lapidis ſurſum: veruntamen his duobus motibus ꝑtinet aere, ſicut inſtrumento, vnicuique autem rerum eſt motus naturalis vnus, accidentalis vero plures. Idem in Methaph. lib. 1. Diffinitio elementi eſt iſta, ſcilicet ꝙ elementum eſt illud de corporibus, cuius ordo vltimus eſt. Auicen. de medicina lib. 1. Elementa ſunt corpora prima omnium corporum principia, quæ in corpora diuerſarum formarum diuidi minimè poſſunt. Ex quorum commixtione diuerſę ſpecies generantur. Horum duorum ſunt grauia ſcilicet terra, & aqua, duo vero leuia ſcilicet ignis, & aer. Et in alijs corpora duo quidem grauia plus iuuant ad membrorum generationem, & eorum quietem. Duo vero leuia, plus ad generationem ſpirituum, & motionem eorum, & ad mouendũ membra, licet motio non ſit niſi ab anima. Seneca de naturalibus quæſtionibus lib. 7. Aegyptij quatuor elementa cernunt, & ex ſingulis bina, mares & fœminea, aerem enim marem iudicãt, qui ventus eſt, fœminam vero qui nubiloſus, & inhærens. Mare vocant aquam virilem, muliebrem omnem aliam. Ignẽ maſculum vocant, quo flamma ardet, & fœminam qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, ſaxa ſcilicet, & cautes, ei quæ aratur & ſeritur fœmineæ nomen aſſignant.

De Qualitatibus elementorum, & commixtionibus eorum. Cap. IX.

PRiſcianus ad Coſdroe. Quatuor ſunt elementorum copulationes, calido ſcilicet & ſicco facientibus ignem, calido vero, & humido aera. Et ſi quidem eum frigidum, & humidum eſſe dicant, in ſurſum gelatis attendentes. Item frigido, & humido conſtituentibus aquam, arido & frigido terram. Horum actiua ſunt duo ſcilicet calidum, & frigidum, paſſiua, humidum, & ſiccum. Cum autem in vnoquoque elementorum duæ ſint differentiæ, vna ex duabus elemento dominatur. Ignis enim magis eſt calidus, quàm ſiccus, & aer magis humidus, quàm calidus, & aqua magis frigida quàm humida, & terra magis ſicca quàm frigida. Mouentur autem & in ſeipſa facile, cum per vnum communicant, & per vnum opponuntur, difficulter autem quã per duas differẽtias contradicunt, vt ignis, & aqua, aer, & terra. Hæc autem in medio, & circa medium diſcreta ſunt, nam terra quidem ſtat, aqua vero terræ circumpoſita, hæc autem continet amictus aeris vtrumque ambiens, & circa ſpheram aeris, ea quæ dicitur ignis. Ipſe eſt enim in quatuo extremum, ſicut terra medium.

Ariſt.

Ariſt. in lib. Metheororum. 1. Aqua quidem exiſtit in aere ſcilicet per euaporationem, & aer exiſtit ex aqua, quia ſic diſpoſuit vtrunque Deus glorioſus, & ſublimis, non autem ex aqua fit aer, ſed ex vapore multo, emanante per caliditatem, cũ ſua humiditate, quando eleuatur ex aqua & terra, ſ. vapor aquoſus. Similiter non fit terra ex omni aere, ſed ex aere multi vaporis, quando aggregatur & inſpiſſatur. Sic igitur aer & aqua cõtinue alterantur adinuicem. Dico aũt quia ſup illud ꝙ eſt ſup terram vincit aqua, & aer ſine igne. Quod ſi ignis vinceret, cõbureret illud, & exiccaret. Ignis aũt purus & nõ turbidus eſt cõtingens orbem lunæ. Seneca vbi ſup. Omnia igitur elemẽta in omnibus ſunt, & omnium alterni receſſus ſunt, quicquid alteri perit, in alterum tranſit, & natura partes ſuas velut in ponderibus conſtitutas examinat, ne proportionem æquitate turbata, mundus poſtponeret. Nunquam ſine igne eſt aer, detrahe illi calorem rigeſcit, & ſtabit, durabitur, & tranſiet in humorem. Sed nihilominus quodque non ſine humore eſt, & ideo facilior in inuicem tranſitus, quia illis in quæ tranſeundum eſt iam mixta ſunt. Habet igitur terra humorem, & hunc exprimit, habet etiam aera, & hunc hiberni frigoris vmbra denſat, vt humorem faciat. Hieronymus. In terræ quoque viſceribus ſertum, & lapides decernuntur, in quibus ignis latitat, aerem in terra eſſe probatur, dum humectat terra temperiem ſolis, acceptans vapores largiſſimos exalat.

De Ordine, uel pondere quatuor elementorum.
Cap. X.

AVguſti. ſuper Geneſim ad literam. 2. li. Elemẽta quatuor non tantum locis, ſed & qualitatibus diſtingui probantur, ut pro qualitatibus proprijs, etiam loca propria ſortiantur, aqua. ſ. ſuper terram, quæ etiam ſi ſub terra ſtat aut labitur, ſicut in antris & cauernis, nõ tamen ea terræ parte quam ſupra, ſed ea quam infra ſe habet continetur. Nam ſi ex parte ſuperiore pars aliqua terræ delapſa fuerit, non manet ſuper aquam, ſed ea perrupta demergitur, & ad terram pergit, ibiq; tanquam in loco ſuo conquieſcit. Illud itaque Pſalmi. Qui fundauit terram ſuper aquas, ſi quis ad literam cogit intelligi, non incongruenter, vel ſublimia terrarum, ſiue continentium, ſiue inſularum ſignificat, quæ ſunt aquis ſuperiora, vel ipſa tegmina ſpeluncarum, quæ ſuper aquas pendula ſoliditate ſunt firmata. Aerem vero ſuperiorem eſſe aquæ hinc patet, quia nullũ vas ab ore impreſſum aquis poteſt repleri, videtur, enim vas eſſe vacuum, ſed aere plenum eſſe probatur, cũ ore imo in aquam deprimitur, nam quia ſuperius nõ inuenit locum exeundi, nec inferius irrupcis aquis ſubter eas eum ire natura permittit, plenitudine ſua repellit eas, nec in vas intrare ſinit. Cum autem vas ita collocatur, vt non habeat os deorſum, ſed in latus inclinatum, tunc intrat aqua inferius aere exeunte ſuperius, hinc etiam probatur nihil eſſe vacuum. Itaque ſi vaſis erecti pateat os in cœlum, cum infundis aquam, aer ex alijs partibus quib. non infundis ſurſum euadit, & aquæ deorſum locus fit. Quòd ſi in ore vas deprimitur, vt vel ex latere, vel deſuper aquæ repentè defluant, & vndiq; os vaſis obtegant, aer furiuta nitens eas diſrumpit, vt eis ad ima locum faciat, & ipſa diruptio ſingultus valorum eſt, dum partibus fugit, quia totus propter oris illius anguſtias tam cito intrare non poteſt. Porro ſi ſub aquas aer cogatur ire ex vaſe, vt illo cedente vas ab ore in ima præſſo replere velles, facilius vndis, vndique cooperitur, quàm per os eius ab inferiori parte gutta exigua locum intrãdi reperiat. Iam vero ignem ad ſuperna emicantem, altiùs nitentem, & ipſius aeris naturam velle tranſcendere, ex hoc patet, quia ſi quis faculam accenſam capita deorſum teneat, nihilominus flammæ conus ad ſuperiora contendit, ſed conſtipatione aeris circumfuſi, & ſuperfuſi ſuperatus extinguitur, & in eius qualitatem commutatur, & ad eius vniuerſam altitudinem tranſilien data perdurare non poteſt. Itaq; ſuper aerem purus ignis eſſe dĩ cœlum, vnde etiã ſydera, & luminaria facta eſſe coniectant. Hinc & intelligi volunt, qui de ponderib. elementorum argumentantur, & rõnem ſumunt, ꝙ aer (ſi quis eius particulam in illis ſpacijs cœli ſublimib. dimittere poſſet) neceſſario pondere ſuo caderet, donec ad aera ſubter ſpacia perueniret.

De Ponderibus corporum. Cap. XI.

ARiſt. in lib. de vegetabilibus. Vniuerſitatis conſtitutæ varijs animalium generibus, & lapidibus omnem ſenſibilem tenauit locum, quorum cauſas, & naturas ſecundũ quendam ordinem, & armoniam genitiuam impoſſibile eſt partibili animo, & ſenſu accipere, varietatem quoq; concurſus, & formæ, & vtilitatum, ſiue etiam ad ſe inuicem connaturalis habitudinis connexiuam omnium cauſam, & virtutem, quo factor vniuerſitatis bonus ex non exiſtentibus adduxit exiſtentia, & naturis varijs exornat, quædam quidem ſimpla, & intelligibilia, quædam vero compoſita, & viſibilia formans, vnam ipſis inuicem, & vniuerſitati conſtituens vtilitatem, & connaturalitatem, velut ex vna coniunctione concathenationis præſtantiam. Optimi vero factura omnino eadem, & ſi quibuſdã partium cõtrarietates introducantur, & pugna ex natura eſt, & qualitatum differentia. Ex hoc enim non ſine artificis ratione conſtitutum eſt, quod & animalibus, & herbis, & lapidibus corruptiuæ quædam ſunt virtutes, & qualitates, quædam iterũ vtiles, & ſalutares. Quod autem de lignis in aqua mergitur, vt vlnus, vel hebenus accidit, quia partes eius compactę ſunt, & meatus anguſti, nec aer eſt in illis. Idem in lib. 4. de cœlo, & mundo, Omne graue recipit partitionem. Graue eſt res ſpiſſa, leue res rara, omne graue aut eſt molle, aut durum neceſſario, molle eſt, quod impellitur, durum autem quod non. Ignis quanto maior, tanto leuior, & inceſſus eius ſurſum velocior. Similiter aurum, & plumbum multum, velocius incedit deorſum, quàm paucum, ſimiliter & reliqua grauia. Dixerunt quidam, ꝙ de aptitudine vacuitatis eſt, ſurſum incedere. Sed impoſſibile eſt, vt res ſurſum incedat propter vacuitatem, quæ eſt in ea, cum vacuitas non incedat ſurſum, vnicuique autem rei plures ſunt motus accidentales, naturalis vero vnus. Duæ ſunt figuræ velociores motus, quàm reliquæ ſcilicet pyramis, & orbicularis. Graue aut leue non nominamus niſi rem, cui virtus eſt, quæ mouetur motu naturali. Errauit autem qui dixit, ꝙ in mundo non eſt ſurſum neq; deorſum, dicimus. n. horizontem mundi ſurſum, & quia in loco ſuo ſurſum eſt, & eſt primum in natura, leue itaq; abſolutum eſt, quod incedit ſurſum & ad horizonta. Et graue abſolutum eſt, quod incedit ſemper deorſum, & ad medium, niſi ſit quod prohibeat. Leue vero comparatum ad aliud, & graue comparatum ad aliud eſt, quũ duarum rerum æqualium in magnitudine, ac ſpiſſitudine, deinde incedit vna earum inferius, velocius altera. Sic aũt tendit ad ſuum ſitũ, & pars incedit ad locum ad quem, & totum. Et dico iterũ, ꝙ locus qui eſt horizon. ſ. res cõtinens res incedentes ſurſum, & res incedentes deorſum. ſ. mediũ, & vltimum eſt procul dubio materia partiũ medij, & vltimi forma continentium. Ideoq; corpus incedens ad locum ſuum, nõ incedit niſi ad ſuum ſitũ. Corpora vero quæ ſunt inter duo loca ſunt adinuicem ſimilia. Nam aqua ſimilis eſt aeri, & aer igni, & ſic in deſcendendo, aqua quoq; terræ ſimilis eſt. Dico aũt extrema ignem, & terrã, & vnum eorum non eſt alij ſimile, ſed diuerſa ſunt, ſicut ille, & forma. Similiter, & vnumquodq; corporum diuerſificatur ſuperius ab inferiore, ſicut forma ab ile. Res. n. continens eſt in parte formæ, contenta vero in forma materiæ. Et iſte modus cadit ſuper oẽs res generatas. Itaq; corpus, qđ eſt ſicut forma leue eſt, incedẽs ſemper ſurſum. Et corpus, qđ eſt, ſicut materia graue eſt, incedens ſemper deorſum. Igitur graue abſolutum eſt, qđ ſubſidet õibus corporibus, leue aũt abſolutũ natat ſuper oĩa corpora. Non. n. intelligo per abſolutum, niſi genus ois rei, cui non inſunt iſtæ duæ potentiæ, ſicut ignis cui. ſ. ineſt ſola leuitas, ſemper. n. aſcendit vſquequo cõſequatur horizonta. Vnde patet ꝙ nõ ineſt ei grauitas oĩno, quia ſi eſſet ſub alia re reſideret, nunc aũt ſuper oĩa natat. Similiter neq; terræ leuitas ineſt, oĩno cum ipſa ſub oĩbus corporibus reſideat, vnde oĩs res in qua eſt ex partibus terræ plus eſt grauis in oĩbus locis, oĩaq; corpora in locis ſuis grauia ſunt, niſi quæ ſunt ex igne ſolummodo. Nam & aer in loco ſuo grauis eſt, & hoc ſignat vter plenus vento, qui qñ plus hẽt de aere, q̃ de terra, & aqua. In aqua quidem leuior eſt alia re, in aere vero grauior, non. n. ſuper aerem natat, ſed ſuper aquã. Ex aqua quidem, qñ fit aer, permutatur a grauitate ad leuitatem, & incedit ſurſum, diciturq; leuis in illo loco, nõ quia leuis ipſa ſit illic. Vniciq; aũt corporum habentium grauitatem, & leuitatem, eſt operatio in loco ſuo, terræ vero eſt operatio in corporibus omnibus.

De Impreſſionibus corporum. Cap. XII.

IDem. 3. de cœlo, & mundo. Corpora quidem ſunt ex ſuperficiebus, ſuperficies ex lineis, lineæ vero ex punctis. Non eſt autem linea, quæ non recipit partitionem, & diuiſionem, nec eſt poſſibile, vt res diuidatur in rem, quæ non recipit diuiſionem. Impreſſiones autem diuiduntur, aut per formam, ſicut color in albedinem, & nigredinem, aut per accidens ſicut res, quæ diuiſionem recipit, non propter eſſentiam ſuæ diſpartitionem, ſed propter diſpartitionem differentis ipſam. Si ergo illud eſt, ſecundum

hoc manifeſtum eſt, & apparens, ꝙ omne quod recipit diuiſionem ex impreſſionib. non recipit diuiſionem, niſi ſm hunc modum quem diximus. Si ergo illud eſt ſm hoc, tunc omne graue recipit partitionem. Item graue eſt res ſpiſſa. Leue res rara. Item omne graue, aut eſt molle, aut durum neceſſario. Molle eſt quod impellitur, durum autem quod non. Itaque corporum cõtinuorum quædam diuiſionem, & ſeparationem velociter recipiunt, aliqua vero tarde. Et quanto res velocioris ſeparationis eſt, velocior eſt ad impreſſionem ſuam. Aer itaq; velocioris impreſſionis eſt, quàm aqua, & aqua quàm terra. Idem in li. 1. Metheoro. Orbis aũt & eius indiuidua. ſ. ſol & luna, cæteraq; corpora cœleſtia calefaciũt illud, ſuper qđ mouent motu circulari, ipſa vero nõ inflammant̃ ſ. paſſibiliter, neq; calefiant, quia non recipiunt impreſſiones peregrinas, i. alienas, orbis enim egrediens eſt a natura quatuor elementorum.

De Magnitudine mobili, & continuitate. Cap. XIII.

IDem in li. 1. cœli, & mundi: Corpus quidem diuiſibile eſt in oẽs dimenſiones. Magnitudinis autem quæcunq; dimenſionem hẽt vnam, eſt linea, & quæ duas ſuperficies, quæ vero tres corpus. Dicunt ẽt pythagorici, ꝙ totum. i. perfectum, & res. ſ. completæ tribus dimenſionibus diuiduntur. ſ. fine, medio, & principio, & hic quidem numerus eſt omnis rei. ſ. perfectæ, & completæ, & ſignat trinitatem rerum i. in rebus exiſtentem. Nos vero non extraximus hunc niſi a natura rerũ, & retinuimus ipſum ſimilem legi eorum, & per hunc quidem numerum adhibuimus nos ipſos magnificare Deum, vnumq; creatorem proprietatibus eorum, quæ creata ſunt eminentem. Vnumquodq; corporum hẽt tres dimẽſiones. Omnia vero corpora naturalia, & magnitudines, mouentur motu locali per ſe, quia natura eſt principium in eis. Idem in lib. Phiſi. Vnus autem motus dicitur multipliciter, ſ. genere, ſpecie, & numero. Genere quidem vnus eſt ſecundum figuras prædicamenti. Loci mutatio quidem omni loci mutationi genere vnus eſt, non autem alteratio. Specie autem vnus, cum genere vnus, & indiuidua a ſpecie ſit, vt coloris quidem ſunt differentiæ, omnis aũt dealbatio omni dealbationi idem ſecundum ſpeciem erit, & omnis denigratio denigrationi, albedini autem non. Sed ſimpliciter vnus eſt, qui ſubſtantia quidem vnus eſt, aut numero. Sunt autem tria ſm numerum, circa quæ dicimus motum vnũ. ſ. quod mouetur, & in quo, & quando. Oẽm aũt motum ſimpliciter vnum neceſſe eſt continuum eſſe, ſi quidem oĩs diuiſibilis eſt, & ſi cõtinuus eſt, erit vnus, quia vnum ſunt extrema. Multi autem, & non vnus quorum quies medium eſt. Dr̃ aũt vnus ẽt perfectus, ſiue ſm genus, ſiue ſm ſpeciẽ, ſiue ſm ſubſtãtiam ſit. Aliqñ autem, & ſi imperfectus ſit, vnus dr̃, ſi ſolum continuus ſit. Præter dictos autem modos, dr̃ vnus motus regularis. i. æqualis, & perfectus. Irregularitatis aũt dr̃a eſt aliqñ, quidem ab eo in quo mouetur, impoſſibile eſt. n. regularẽ motum eſſe in non regulari magnitudine, vt reflexi motus aut obliqui, aut alterius magnitudinis, quorum non conuenit contingens in contingentem partem. Aliquando aũt velocitate, & tarditate determinatur. Cuius. n. eadem velocitas eſt, regularis eſt, cuius aũt non, irregularis. Idem in lib. 6. Continua ſunt quorum vltima ſunt vnum. Contigua vero quorum vltima ſunt ſimul. Conſequenter aũt. quorum nihil eſt medium proximi generis. Impoſſibile eſt igitur ex indiuiſibilibus aliquid eſſe cõtinuum, aut lineam ex punctis. Non. n. vltima punctorum vnum ſunt, cum non ſit in eis aliud vltimum, aut aliqua pars indiuiſibilis, vnde neq; contigua ſunt, quia nec eorum vltima ſimul. In contiguis quidem oĩbus, aut totum tangitur totum, aut pars partem, aut totum pars. Continuum. n. hẽt aliquam partem extra aliam. ſ. ex quibus componitur, & diuiditur, & ſic diſſimilia, & loco diſcreta. Ergo & ſi tangant ſe puncta, non faciunt continuum, eadem eſt ratio in oĩbus indiuiſibilibus. At vero neque conſequenter inerit punctum puncto, ſiue vnum nunc, alteri nunc, & ideo non erit his longitudo aut tp̃s. Conſequenter. n. eſt vnum alteri, quorum nullum eſt medium proximum, punctorum aũt ſemper medium eſt linea, & ipſorum nunc tp̃s. Amplius, ex quibus eſt vnum quodq;, in ipſa diuiditur: Nullum autem continuorum eſt in impartibilia diuiſibile, quare non poteſt ex his conſtare. Manifeſtum eſt. n. ꝙ continuum diuiſibile eſt, & in ſemper diuiſibilia. Eiuſdem aũt rõnis ſunt magnitudo, tp̃s, & motus. ſ. cuius rõnis eſt continuum in gñali. Quare manifeſtum eſt nullum iſtorum ex diuiſibilibus componi, vel in diuiſibilia diuidi. Seneca de naturalibus quæſtionibus lib. 6. Continuatio eſt partium inter ſe non intermiſſa coniunctio. Vnitas autem eſt ſine commiſſura continuatio, & duorum inter ſe coniunctorum corporum tactus.

De Loco quid ſit. Cap. XIIII.

ARiſt. in lib. Phiſi. 3. Omne corpus eſt in loco. Et habet aut grauitatem aut leuitatem. Et graue quidem in medio ſecundum naturam habet fieri, vt terra, leue autem ſurſum. Idem in 4. lib. Quod autem locus ſit aliquid in natura patet, quoniam ea quæ ſunt, in loco ſunt ſcilicet corpora. Et quia ſecundum locum ſit mutatio. Et quia vno corpore egrediente. & alio ingrediente, manet locus vnum & idem. Item quia habet aliquam potentiam a natura determinatam, vt patet in mutationibus phiſicorum corporum, & ſimplicium ſcilicet ignis, & terræ, & huiuſmodi, nam vnumquodque fertur in locum ſuum proprium, non prohibitum, hoc quidem ſurſum, illud autem deorſum. Sunt enim hic loci partes, ac ſpecies, ſurſum, deorſum, & reliquæ. 6. diſtantiarum, quæ quidem non ſolum quoad nos poſitione differunt, ſed in natura determinata ſunt. Surſum enim eſt vbi fertur leue, deorſum autem vbi graue. Idem oſtendunt etiam corpora mathematica, quia cum non ſint in loco ſecundum poſitionem, tamen quantum ad nos ideſt, ad intellectum noſtrum habent dextrorſum, & ſiniſtrorſum; Item etiam illi qui vacuum aliquid eſſe affirmant, locum eſſe ponunt, vacuum enim locus erit priuatus corpore. Eſſe igitur aliquid locum præter corpora, & omne corpus ſenſibile eſſe in loco, per hæc aliquis concipiat. Habet autem locus diſtantias tres, ſcilicet longitudinis, profunditatis, & latitudinis, quibus determinatur omne corpus. Impoſſibile vero eſt corpus eſſe in loco, eodem enim eſſent duo corpora. Sicut autem omne corpus eſt in loco, ſic & in omni loco corpus. Sicut autem omne corpus eſt in loco, ſed neque minor, neq; maior locus eſt vnicuique ſcilicet locato. Et locus quidem alius communis eſt, in quo omnia corpora ſunt, ſicut cœlum. Alius vero proprius, in quo primo ſcilicet corpus eſt, ſi autem locus primum continens vnumquodque corporum, terminus quidem eſt, quare videtur forma, & ſpecies vniuſcuiuſque locus eſſe, quo determinatur magnitudo, & eius materia, hæc eſt. n. vniuſcuiuſque terminus. Sic igitur conſiderantibus ſcilicet locum in natura determinantis, locus vniuſcuiuſque ſpecies eſſe videtur. Materia vero ſecundum quòd videtur locus eſſe diſtantia magnitudinis, ideſt dimenſio, eſt enim æqualis magnitudini, & eſt altera a magnitudine contenta ſub ſpecie, & diffinita ideſt determinata huiuſmodi, hæc enim eſt contenta ſub ſpecie, & diffinita, ſicut ſub plano ideſt ſuperficie, & termino, alio ſcilicet ſub linea, & puncti huiuſmodi autem ſcilicet vt dictum eſt, materia, cumque enim remouetur terminus, ideſt quãtitas, & paſſiones, ideſt, & qualitates, & ſpecies, ideſt, formæ ſubſtantiales, nihil relinquitur præter materiam, vnde & Plato locum, & materiam vnum & idem eſſe dicit in Thimeo. At vero quod impoſſibile ſit horum quodlibet eſſe locum facile eſt videre, ſpecies enim & materia non ſeparantur a re, locum autem ſeparari contingit. Amplius quomodo ferrentur in locum ſuum, ſi locus eſſet materia vel ſpecies. Impoſſibile enim eſt id cuius, ideſt, ad quod, non eſt motus neq; ſurſum, neque deorſum locum eſſe. Præterea ſi verè forma aut materia locus eſt, erit locus in loco, tranſmutantur enim ſimul cum re, & mouentur & ſpecies ſcilicet forma, & infinitum ſcilicet materia. Multis autem modis dicitur aliquid eſſe in alio. Vno quidem modo ſicut digitus in manu, & omnino pars in toto. Alio vero modo ſicut totum in partibus. Alio ſicut ſpecies in genere. Alio ſicut genus in ſpecie, vel pars ſpeciei, ideſt differentia in ſpeciei ratione. Alio ſicut ſanitas in calidis, & frigidis, & omnino ſpecies in materia. Alio ſicut ſunt in rege diſpoſitiones, ſcilicet quæ ſunt Græcorum, & omnino motum in primo motiuo. Alio vero ſicut in optimo, & omnino in fine hoc eſt cuius cauſa ſit. Omnino autem & maximè proprius modus eſt ſicut in vaſe, & omnino in loco ſcilicet aliquid eſt. Et quoniam totum in partibus eſt, & econuerſo, dicitur eſſe totum in ſeipſo: quia ſcilicet totum, & pars eiuſdem naturæ ſunt, ſed illo modo quo vinum eſt in vaſe, impoſſibile eſt eſſe aliquid in ſeipſo. Quod autem oppoſuit Zeno, quia ſi locus eſt, aliquid in alio erit, facilè eſt ſoluere. Nihil enim prohibet in aliquo quidem eſſe primo locum, non tamen in illo ſicut in loco, ſed ſicut ſanitas in calidis eſt, vt habitus, calor autem in corpore vt paſſio, quare non neceſſe eſt in infinitum abire. Dignum eſt igitur locum eſſe, & primo quidem continere locatum, & nihil rei eſſe. Amplius nec maiorem, nec minorem eſſe, nec deficere, vnicuique & ſeparabilem eſſe. ſurſum, & deorſum habere, & vnumquodque corpus natura ferri ſurſum, deorſum, in locis proprijs manere.

Quid

Quid ſit locus, quid eſſe in loco. Cap. XV.

EX his ergo patet quid ſit locus. Forte autem quatuor ſunt, quorum vnũ aliquid neceſſe eſt eſſe locum.ſ.aut formam, aut materiam, aut ſpacium aliqđ in medio extremorum, aut extrema. Forma quidem vĩ eſſe, ꝑ id qđ continet.ſ.locus, ſiłr, & forma. In eodẽ.n.ſunt extrema continentis, & contenti, cum.ſ.tangant ſe. Sunt quidem vtriq; termini.ſ.locus, & forma. Sed non eiuſdem.i.non eodem modo. Nam ſpecies quidem rerum.ſ.contentarum, locus aũt continentis corporis.ſ.a contento diuiſi. Materia vero eſſe vĩ, quia in alteratione manente materia, ſit tranſmutatio, ſic & in loci mutatione manente loco. Præterea in mutatione elementorũ vbi erat aer hic, nunc aqua. Idem autem locus, quia vbi erat aer hic ſ.in eodem loco, nunc aqua. Sed materia (vt prædictum eſt) nec diuiſa eſt a re, nec continet rem, locus aũt vtrunq;. Ex eo aũt ꝙ manente continente mouetur contentũ diuiſum, & vt ex vaſe aque, vĩ locus eſſe ſpacium mediũ.ſ.receptũ in partes ſuperficiei cõtinentis. Quòd aũt vnus, & idem locus intranſmutatus recipiat diuerſa corpora, ſcđm ſucceſſionem, non vĩ poſſibile. niſi locus ſit vltimũ continentis cũ ſpacio intercepto, ſupra qđ ſuccedunt corpora. Hoc aũt non eſt.ſ.ꝙ ſpaciũ contentũ intra terminos continentis ſit locus, vel aliquid loci, ſi.n.hmõi dimenſio imaginata eſſet locus, infiniti eſſent loci in vno loco, eſſetq; ulius locus, & multi loci ſiſ eſſent, qđ.ſ.eſt impoſſibile. Si igitur nihil horũ triũ locus eſt, neceſſe eſt eſſe quartum.ſ.terminũ corporis continentis. Dico aũt contentũ corpus, qđ mouetur ſm locum. Et alia quidem ſunt in loco ſm potentiã. Alia vero ſm actum. Nã partes continui cũ ſit vnũ ex eis ſm potentiã in loco ſunt, ſeparatæ vero ſm actũ. Item quædam in loco ſunt per ſe, vt oẽ corpus ſm locũ mobile, vel ſm augmentũ. Alia vero per accidens, vt aĩa, & cęlũ: non.n cęlũ alicui totũ eſt, nec in loco quodam, quia nullũ corpus ipſum continet, ſub quo moueatur. Sed partes eius q̃tam in loco quodam ſunt. Oẽs aũt in eo qđ circa ſtantes, continet.n.alia aliã, vñ circulariter ſolũ mouetur, qđ ſurſum eſt, oẽ namq;.i.vniuerſum non eſt alicubi, quia qđ alicubi eſt extra ipſum aliquid eſt, ſed extra oẽ, & totum nihil eſt. Ideo oĩa in cœlo ſunt, quia cœlum eſt, qđ omne eſt ſ q̃rum ad continentiam oĩum corporum. Eſt aũt locus non cœlũ ſed cœli quoddã vltimũ, & tãgens mobile, terminuſq; corporis quieſcentis. Terra namq; in aqua eſt, & hec in aere, hic aũt in æthere, & hic in cęlo. Cęlum aũt non amplius eſt in alio. Non itaq; locus neceſſe eſt ſpaciũ aliquod eſſe corporeum, nec punctũ eſſe locum. Et eſt locus alicubi, ideſt in aliquo non ſicut in loco, ſed ſicut terminus, in finito. Non enim omne quod eſt, in loco eſt, ſed corpus mobile ſecundum locum, fertur enim vnumquodque in ſuipſius locum rationabiliter.

De Tempore. Cap. XVI.

TEmpus quidem totius.ſ.reuolutionis cœli motum eſſe dñt, alij vero ipſam ſphæram, quia & in tpe ſunt oĩa, & in totius ſphæra. Tps eſt numerus motus, ſed prius, & poſterius. Tps igitur nõ eſt motus, ſed id ſm qđ hẽt numerari motus. Eſt quidem numerus dupliciter, eſt.n.qđ numeramus, & numerabile dicimus, & quo numeramus. Differunt aũt hi ſicut motus, & tps, eſt.n.numerus vnus, & idem qui eſt centum equorum, & qui centum hominum. Quorum vero numerus eſt altera ſunt, vt equi ab hoĩbus. Tps aũt eſt, qđ numeratur, & nõ quo numeramus. Menſuratq; motum ſimul, & eſſe motus, & hoc eſt ipſi motui eſſe in tpe, menſurari tpe, & menſurari ipſum eſſe ipſius. In tpe autem eſſe, dupliciter accipere eſt, ſ.eſſe qñ tps eſt, & eſſe ſub tpe, ſicut quædam in loco, vel numero eſſe dicimus, quia ſub loco, & ſub numero continentur: Eſſe.n.in numero eſt eſſe quẽdam numerum rei, & menſurari eſſe ipſius numero in quo eſt. Manifeſtum eſt aũt, qđ eſſe in tpe, non eſt eſſe qñ tps eſt, ſicut nec eſſe in motu, vel in loco, qñ motus, vel locus eſt. Si.n.ſic eſſet, oĩs res eſſent in quolibet. Neceſſe eſt itaq; omnia quæ ſunt in tempore, & aliquid pati ſub tpe, ſicut dicere conſueuimus, quia tabeſacit tps, & ſeneſcũt omnia ſub tpe, & obliuiſcitur ꝑꝑ tps, ſed non didicit, neq; nouum factum erit neque bonum. Eſt.n.corruptionis cã per ſe, quia numerus motus eſt, motus autem diſtare facit, qđ eſt. Quare patet ꝙ quę ſemper ſunt non ſunt in tpe. Non.n.eorum eſſe mẽſuratur ſub tpe. Cuius ſignum eſt, quia nihil patiuntur a tpe. Qñ aũt tps eſt menſuratio motus, erit & quietis metrum ſecundum accidens.ſcđm poſterius: omnis.n.quies, in tempore eſt. Non.n. ſicut quod eſt neceſſe eſt moueri, ſic & in tempore, quia tẽpus eſt numerus motus, in numero autem motus contingit eſſe, & quieſcens, non.n.immobile quieſcit, ſed aptum natura moueri, priuatum autem motu. Eſt itaque tempus motus, & quietis menſuratio. Sed oĩno menſura eſt motus per ſe, aliorum autem ſecundum accidens. Ergo quorum eſſe menſurat, his omnibus inerit eſſe in quiete, & motu, quæcunque etiam corruptibilia, & generabilia ſunt, & oĩno aliqñ quidem ſunt, aliqñ non, neceſſe eſt in tempore eſſe, eſt enim tempus quoddam plus quod excellit eſſe ipſorum, & menſurati ſubſtantiam. Quorumcunque autem contrarium nõ ſemper eſt, hæc quidem poſſunt eſſe, & non eſſe, & ipſorum eſt generatio, & corruptio. In tempore quidem omnia fiunt, & corrumpuntur. Mutatio tamen magis deſtructiua eſt per ſe, & corruptionis cauſa, generationis autem, & ipſius eſſe ſecundum accidens, huius ſignum eſt, quia nihil fit, ideſt generatur, niſi moueatur, quodammodo ipſum, & agat. Corrumpitur autem etiam cum nihil moueatur, hanc quidem corruptionem non facit tempus: ſed accidit in tempore fieri, vel ſub tempore. Tempus itaque determinat motum, cum ſit ipſius numerus, vt dictum eſt.

De Partibus temporis. Cap. XVII.

ARiſtoteles vbi ſupra. Ipſum autem nunc, eſt continuatio temporis, continuat enim præteritum, & futurum, & omnino terminus tẽporis eſt. Eſt enim huius quidem principium, illius autem finis. Hinc etiam videtur, ꝙ tempus omnino non ſit: huius enim hoc quidem iam præterijt, & non eſt, illud autem futurum, & nondum eſt. Ex his autem quæ nõ ſunt compoſitum eſſe impoſſibile videtur. Item omnis partibilis ſi quid ſit neceſſe eſt aut omnes, aut quaſdam partes eſſe temporis, aut aliæ tranſierunt, aliæ futuræ ſunt. Ipſum autem nunc, non eſt pars, menſuret enim pars, & oportet componi totum ex partibus, tempus autem non videtur componi ex ipſis nunc, quia ſimul non ſunt. Sed ſemper corrumpi neceſſe eſt prius. Sic itaque impoſſibile eſt ſe habere ad inuicẽ ipſa nunc, ſicut punctum cum puncto, at vero nec idem nec ſemper manere poſſibile eſt: nullius enim diuiſibilis finiti vnus terminus eſt, nec ſi in vno termino ſit continuum, neque ſi in plura. Ipſum autem nunc, terminus eſt, & tempus eſt accipere finitum. Verum tempus (vt dictum eſt) eſt menſura, vel numerus motus, ſecundum prius, & poſterius. Nam in motu neceſſe eſt eſſe prius, & poſterius proportionale his ſecundum quæ ſunt, prius autem & poſterius dicimus ſecundum ad ipſum nunc diſtantiam, quare quoniam ipſum nunc in tempore eſt, eſt enim terminus præteriti, & initium futuri, & prius, & poſterius erunt in tempore, in quo enim eſt ipſum nunc, & eius diſtantia. Contrario autem modo dicitur prius, ſecundum præteritum tẽpus, & futurum, nam in præterito prius dicitur, quod lõgius eſt ab ipſo nunc, poſterius autem quod prope. In futuro autem econuerſo. Tempus igitur cognoſcimus, cũ diffiniuerimus motum prius, & poſterius determinantes. Videtur eſſe tempus in cœlo, & in terra, & in mari, & in omni. Hæc enim mouẽtur omnia, & in loco omnia ſunt, tempus autem & motus ſimul inſunt ſecundum potentiam & actum. Idem in 8.lib. Tempus autem Plato ſolus omnium philoſophorum dicit eſſe genitum, ſimul enim ipſum cum cœlo factũ. Nihil autem eſt accipere in tempore præter nunc, quod eſt medietas habens ſimul principium quidem futuri, finem vero præteriti. Aug. in li. confeſſionũ.xi. O ſapientia Dei, lux mentium, omnia tempora tu feciſti, & nulla tibi coæterna ſunt, quia tu permanes, aut illa ſi ſemper permanerent tempora non eſſent. Quid eſt enim tempus, quis hoc facile & breuiter explicauerit. Si nemo ex me quærat, ſcio. Si quærenti explicare velim, neſcio. Hoc tamen ſcio ſi nihil præteriret non eſſet præteritum tempus, ſi nihil adueniret nõ eſſet futurum, & ſi nihil eſſet non eſſet præſens tempus. Duo ergo iſta tempora præteritum, & futurum, quomodo ſunt, qñ & præteritum iam non eſt, & futurum nondum eſt, præſens autem ſi ſemper præſens eſſet, nec in præteritum tranſiret, non iam eſſet tempus, ſed æternitas. Sunt ergo præterita, & futura. & ſcire volo vbi ſint, ꝙ ſi non valeo, ſcio tamen vbicunq; ſunt, non ea ibi futura eſſe, aut præterita, ſed præſentia, nam ſi ibi futura ſunt nondum ſunt: ſed ſi ibi præterita ſunt, iam non ſunt. Vbicunque ergo ſunt quæcunque ſunt, non ſunt niſi præſentia, quanquam præterita, cum verba narrantur, ea memoria proferuntur, non res ipſæ quæ prætereunt, ſed verba concepta ex imaginibus earum, quæ in animo. velut veſtigia per ſenſus prætereundo finxerunt. Pueritia quippe mea, quæ iam non eſt, in præterito eſt tẽpore, quod iam non eſt, imaginem vero eius, cum eam recolo, & narro in præſenti tempore intueor, quia adhuc eſt in memoria mea. Quæ aũt nunc loquor, nec p̃terita, nec futura ſunt, nec propriè dñr tria eſſe tpa præteritum pſens, & futurum. Sed fortaſſe propriè diceretur, tpa ſunt tria. præſens de præteritis, præſens de præſentibus, præſens de futuris.

Qualiter tempus menſuretur, aut numeretur motus in anima. Cap. XVIII.

ANte ergo animæ motus, tempora metior affectione,quā res prætereuntes in te faciunt, & cum illæ præterierint, manet. Ipſam metior præſentem cum tempora metior. Ergo aut ipſa ſunt tempora,aut non metior tempora, itaque ſi voluerit aliquis edere longiuſculam vocem,& conſtituerit præmeditando,q̄ longa futura ſit, egit vtiq; ille in ſilentio ſpaciū tpis,memoriæq; commendans cœpit edere illam vocē,q̄ ſonat, donec ad propoſitum terminū perducatur atq; peragatur,imò ſonuit,& ſonabit:nam qđ eius iā præteritum eſt , vtiq; ſonuit, qđ aūt reſtat ſonabit.Atq; ita peragitur,dū pſens intentio futurū in pteritum trajicit diminutione futuri,creſcēte pterito,donec conſumptione futuri ſit totū pteritū.Sed quo minuitur futurū,qđ nondū eſt,& creſcit pteritū,qđ iam non eſt , niſi quia in aīo,qui hoc agit tria ſunt.Nā & expectat,& attendit,& meminit,vt id qđ expectat per id qđ attendit,tranſeat in id quod meminit.Quis negat futura nondū eſſe , ſed tamen iam eſt in aīo expectatio futurorum. Et quis negat pñs tps carere ſpatio, quia in puncto pterit , ſed tñ perdurat attentio per quā pergat ab eſſe ad id qđ aderit:non igitur longū tps futurum ,qđ non eſt,ſed longū præteritū,longa præteriti eſt memoria. Dicturus ſum canticum,qđ noui,antequam incipiam in totū expectatio mea tenditur , cū aūt cœpero q̄tum ex ipſis in præteritū decerpſero,tenditur in memoria mea , atque diſtenditur vita huius actionis meæ in memoriam,pp qđ dixi, & in expectationē, pp qđ dicturus ſum,pñs tñ adeſt attentio mea , per quā trajicitur, qđ erat futurum,vt fiat pteritum.Qđ quanto magis agitur,tāto breuiata expectatione prolongatur memoria,donec tota expectatio conſumatur,cū tota illa tranſierit in memoriā , finitur actio.Et qđ in toto cantico hoc in eius ſingulis partibus fit, & in ſingulis ſyllabis,hoc in actione longiore , cuius forte particula eſt illud canticum, hoc in tota vita hoīs cuius partes ſunt oēs actiones hoīs,hoc in toto ſeculo filiorum hominum, cuius partes ſunt oēs actiones vitæ hoium. Ariſt.in lib.4.Phiſi.Dubitabit aūt aliquis vtrum ſi non ſit anima erit tps an non,ſi n.impoſſibile ſit numerantē eſſe, impoſſibile ē erit aliquid eſſe numerabile,quare neq; numerus erit. Numerus.n.eſt aut quo numeratur,aut numerabile.ſi ergo nihil aliud eſt aptū natū numerare, q̄ anima , & intellectus , impoſſibile eſt eſſe tps ſi non ſit anima,quia tps eſt numerus motus.Et oē quidem tps vnū ſimiliter & ſimul eſt , ſpecie aūt hæc non ſimul.ſ.quæ tpe menſurantur.Nam & 7.canum,& 7.equorum idem eſt numerus, ſed tñ hi canes ſunt,illi aūt equi:ſic & motuum ſimul terminatorum idem eſt tempus. Sed hic quidem fortaſſis velox:illu autem nō. Et alius quidem loci mutatio eſt,hic autem alteratio . Motus itaque diuerſi, & ſeorſum ſunt , tempus autem vbique idem: quia numerus vnus vbique idem eſt , videtur autem tempus eſſe ſphæræ motus,quia hoc menſurantur alij motus.

De Motu, & quiete. Cap. XIX.

IDem in 3.lib.Qm̄ aūt natura principium eſt motus,& ſtatus,& mutationis,non oportet ignorari naturam . Vr̄ aūt motus eſſe continuorum Sed infinitum apparet in continuo,eſt.n.diuiſibile in infinitum. Sine & loco,& vacuo, & tpe impoſſibile eſt eſſe motum , non eſt autem motus præter res, mutatur.n.ſemper id qđ mutatur aut ſcđm ſubſtantiam , aut ſcđm qualitatem:aut ſcđm quantitatē,aut ſcđm locū. Vnumquodq; aūt dupliciter ineſt oībus,vt hoc aliquid,hoc quidem forma ipſius, aliud vero priuatio. Et ſcđm qualitatē,hoc quidem album,illud vero nigrum.& ita de cæteris. Quare motus, & mutationis tot ſunt ſpecies quot,& entis. Et motus quidem vr̄ eſſe actus imperfectus , nuq;.n.poſuit eum aliquis ſ;io aliquo alio genere.i.q̄ in genere actus. Mouetur autem omne mouēs phyſice.i.naturaliter,cum ſit potentia mobile, & cuius immobilitas quies eſt.Aes quidem potentia eſt ſtatuę,ſed tamen non æris endelechia in quantum æs motus eſt. Non.n.idem eſt æri eſſe,& potentia mobili,qm̄ ſi idem eſſet ſimpliciter & ſcđm rationem,eſſet vtiq; æris in quantum æs endelechia motus , ſed non eſt idem quemadmodum dictum eſt. Manifeſtum intendentib quemadmodum ponunt ipſum alteritatem,& inæqualitatem,& qđ non eſt dicentes eſſe motum, quorum nullū neceſſarium eſt moueri,neq; ſi altera ſint,neq; ſi inæqualia,neq; ſi non ſint,ſed neq; mutatio, neq; in hoc, neq; in his, magis aūt q̄ ex oppoſitis. Inconueniens aūt eſt idem moueri ſecundū duos motus . Impoſſibile aūt eſt duorum diuerſorum ſpecie vnū,& eundem eſſe actum,motus quidem eſt actus mobilis,& motiui,oportet n.eum actum ineſſe vtriq;,ſed mobili ineſt in ipſo poſſe,mouenti aūt in ipſo agere.Idem in li.8. Dicimus aūt motum eſſe endelechiam.i.actum mobilis,ſcđm mobile eſt.Itē motus eſt actus mobilis imperfectus.Idem in lib.6. Neceſſe eſt aūt tps eſſe continuum,& oēm motum diuidi ſcđm tps,& eaſdem eſſe diuiſiones tpis,& motus,& ipſius moueri, & qđ mouetur,& in quo mouetur. At non omni ſiſr in quib.eſt motus. Sed quorū quidem ſecundū ſe,qualis aūt ſecundū accidens.In ſola.n.mutatione,q̄ eſt ſecundū qualitatem contingit indiuiſibile per ſe eſſe. Eſt aūt in tpe aliquid indiuiſibile, qđ dicimus eſſe ipſum nunc.Si.n.diuiſibile eſt , erit aliquid qđ factum eſt in futuro.& aliquid futuri in eo,qđ factum eſt . Secundum.n. q̄ diuidetur,determinat præteritum,& futurū, & in ipſo quidem nunc.eſt motum,& mutatum,moueri autem impoſſibile. Manifeſtum.n.qm̄ in ipſo quidem nunc nihil mouetur , alioquin in ipſo cōtingeret,& velocius,& tardius moueri,ſiſr nec in eo contingit quieſcere.Quieſcere namq; dicimus, quod ſimiliter ſe habet,& ipſum & partes nunc,vt prius.In ipſo vero nunc,non eſt prius,quare neque quieſcere. Neceſſe eſt igitur moueri,quod mouetur in tempore,& quieſcere quieſcens. Impartibile autem non contingit moueri,niſi ſecundum accidens,& partem totius motu.Motus autem diuiſibilis eſt dupliciter . Vno quidem modo tempore, alio vero ſecundum motum partium illius, quod mouetur . Impoſſibile eſt autem in infinito tempore finitum moueri , & infinitum ex finitis eſſe. Idem in 5.li. Non ſolum motus motui videtur eſſe contrarius, ſed & quies,priuatio enim eſt. Simul etiam quietes adinuicem cō rariæ ſunt.magis autem motus motui contrarius eſt,quàm quies.Quibuſcunque autem non inſunt contraria, horū mutatio,quidem eſt oppoſita.ſ.quæ eſt ex ipſo,eiq; eſt in ipſum, motus autem non eſt. Non ſolum autem in mutatione ſecundum locum,& ſecundum naturam,& extra naturam,ſunt & motus & quietes.Sed & generationes quædam violentæ ſunt, & non ordinatæ,corruptiones quoque quibus contrariæ ſunt,quæ ſecundum naturam ſunt . Augmenta quoque violenta ſunt, vt quæ velociter propter alimentum pubeſcentium fiunt , ſimiliter , & decrementa . In alteratione ſimiliter erunt , aliæ quidem violentæ,aliæ vero naturales.

De Differentia motus, & mutationis. Cap. XX.

DIffert autem mutatio motu. Ex quibuſdam enim ſubito in quoddam ſubiectum eſt mutatio . Motus eſt,qui eſt ex contrario in contrarium.Et ei contrarius eſt motus,qui eſt ex contrario in contrarium. Vt qui eſt ex ſanitate in ægritudinem,contrariatur ei , qui eſt ex ægritudine in ſanitatem. Qui autem eſt in contrarium ſolum, non eſt motus ſed mutatio,vt fieri album non ex quodam eſt. In quibus aūt non eſt contrarium,quæ eſt ex ipſo,eiq; eſt in ipſum contraria mutatio eſt , vt generatio corruptioni contraria eſt, & remotio.ſ. formæ a materia contraria eſt acceptioni,hę vero mutationes, & non motus ſunt. Tranſmutatur autem omne tranſmutans, aliud ſecundum accidens, vt cum dicimus muſicum ambulare,quia cui accidit eſſe muſicum ambulat ſcilicet homo. Aliud vero ſecundum partem,vt corpus ſanatur,quia oculus , vel torax. Aliud autem primo, & ſecundum ſeipſum mobile eſt , vt alterabile.Eſt autem & in mouente ſimiliter diuiſio . Aliud.n. mouet ſecundum accidens,aliud ſecundum partem,aliud autem per ſe,vt medicus ſanat,manus autem vulnerat.In omni quoque mutatione eſt aliquid mouens primum,& aliud quod mouetur , & in quo.ſ.tempore, & præter hæc ex quo, & in quod, magis autem ex eo in quod mouetur, q̄ ex quo mouetur,mutatio denominatur. Vnde corruptio eſt mutatio in non eſſe, & hoc ex eſſe.Generatio vero in eſſe,& hoc ex non eſſe . Species autem,& paſſiones,& locus in quo mouentur , quæ mouentur immobilia ſunt,vt ſcientia,& calor. Et motus quidem non eſt in ſpecie,ſed in eo quod mouetur, & in mobili ſecundum actū fit.Itaq; ſecundum accidens mutatio relinquatur , in omnibus enim,& ſemper,& omnium eſt. Quæ vero non ſecundum accidens eſt ſed per ſe,non eſt in omnibus , ſed in contrarijs , in medijs,& in contradictione. Vnus autem motus dicitur multipliciter ſcilicet genere,ſpecie,& numero. Sed ſimpliciter vnus eſt,quia ſubſtantia quidem vnus eſt,aut numero . Sunt autem tria ſecundum numerum,circa quæ dicimus motum vnum ſcilicet,quod mouetur,& in quo,& quando.Omnem autem motum ſimpliciter vnū,neceſſe eſt continuū eſſe,ſi diuiſibile eſt. Si aūt cōtinuus eſt,erit vnus, quia vnū ſunt extrema, multi aūt, & nō vnus,quorū quies medium eſt . Dr̄ aūt vnus & imperfectus,ſiue ſcđm genus,ſiue ſcđm ſpēm, ſiue ſubſtam ſit. Aliqñ aūt & ſi imperfectus ſit,vnus dr̄,ſi ſolum continuus ſit. Præter dictos

autem

autem modos dicitur vnus motus regularis.i.æqualis,&c perfectus. Irregularis autem differentia eſt, aliquando quidem ab eo in quo mouetur. Impoſſibile eſt autem regularem eſſe motum in non regulari magnitudine, vt reflexi motus, aut obliqui. Aliquando enim velocitate, & tarditate determinatur. Cuius enim eadem velocitas eſt, regularis eſt, cuius autem non, irregularis.

De Speciebus mutationis, & motus. Cap. XXI.

QVoniam autem omnis mutatio eſt ex quodam in quiddam, mutabit mutans quadriphariе. Aut enim ex ſubiecto in ſubiectum. Aut ex non ſubiecto in non ſubiectum. Aut ex ſubiecto in non ſubiectum. Aut ex non ſubiecto in ſubiectum Dico autem ſubiectum affirmatione monſtratũ. Quare neceſſe eſt ex his, quæ dicta ſunt tres eſſe mutationes. Nam illa quæ eſt ex non ſubiecto in non ſubiectum, non eſt mutatio, quia non eſt ſecundum contrapoſitionem: neq; n. contrarietas neq; contradictio eſt. Ex non ſubiecto, quidẽ in ſubiectum, mutatio ſcd̃m contradictionem, generatio eſt. Et alia quidem ſimpliciter generatio eſt, vt quæ eſt ex non eſſe ſimpliciter in ſubſtantiam, ſm quam. ſ. ſimpliciter fieri, & non fieri dicimus Alia vero quædam cuiuſdam, vt ex non albo in albũ. Quæ vero ex non ſubiecto in nõ ſubiectum corruptio eſt. Simpliciter quidem illa, quæ ex ſubſtãtia in non eſſe eſt. Quædam eſt aũt, quæ eſt in oppoſitam negationem, ſicut dictum eſt, & in generatione Qm̃ aũt impoſſibile eſt, qđ non eſt moueri generatio motus non eſt, fit.n. qđ non eſt, ſed neq; corruptio motus eſt Contrarium aũt motui, aut motus, aut quies eſt, corruptio aũt gñationi contrarium eſt Cum aũt oĩs motus mutatio quædam ſit, & trium prædictarum mutationum generatio, & corruptio motus non ſint, quæ ſunt ſm contradictionem, neceſſe eſt ex ſubiecto in ſubiectum mutationem motum eſſe ſolum. Subiecta aũt dico aut contraria, aut media, priuatio aũt ponatur contrarium. Cumq; diuiſa ſint prædicamenta ſubſtantia, & qualitate, &c. ſm ſubſtantiam non eſt motus, quia ſubſtantiæ nullum ineſt cõtrariorum. Similiter neq; in ad aliquid contingit. n. altero mutante verum eſſe alterum nihil mutans, quare ſm accidens motus horum eſt. Similiter neq; agentis, neq; patientis, nec oĩs qđ mouetur aut mouet, quia motus nõ motus, nec generationis generatio, nec omnino mutationis mutatio. Cum n. omne qđ mouetur tripliciter moueatur. Aut in eo, qđ ſm accidens, aut quo pars aliqua, aut quo per ſe. Secundum accidens ſolummodo contingit mutare mutationem, vt qui ſanus ſit currat, addiſcat. Scd̃m accidens aũt mutationem ſuperius diuiſimus. Qm̃ igitur non ſubſtantiæ, nec ad aliquid, nec alicuius cæterorum, relinquitur ſm quale, & quantum, & vbi, motum eſſe ſolummodo. In vnoquoque. n. horum eſt contrarietas. Motus igitur ſcd̃m quale eſt alteratio, motus aũt ſm quantum cõi noĩe caret, ſed aut augmẽtum eſt, aut decrementum. Qui aũt ſcd̃m vbi, proprio, & cõi noĩe caret, ſed loci mutatio dr̃ Eſt autem motus aut ex contrario, aut in contrarium, aut ſimpliciter, aut ſic. Immobile autem eſt, quod omnino impoſſibile eſt moueri, vt ſonus inuiſibilis. Et quod in multo tempore vix mouetur, aut quod tarde incipit, quod dicitur grauiter moueri, & quod aptum quidem natum eſt moueri, & poſſibile non mouetur, aut tunc cum aptum natum eſt moueri, & vbi & ſic. Idem in lib. 8. Omnis autem expoſitio terminis contrarij ſunt motus, & mutationes; vt generationi quidem, & corruptioni, termini ſunt eſſe, & non eſſe. Alterationi autem paſſiones contrariæ, augmento vero & decremento magnitudo, & paruitas. Contrarium autem ſecundum locum eſt, qui eſt ſurſum, ei qui eſt deorſum, &c.

De Generatione, & corruptione. Cap. XXII.

ARiſt. in li. j. de Gene. & corru. Vnam quidem ſemper eſſe contrarijs ſupponendum materiam in tranſmutationibus manifeſtum eſt, ſiue tranſmutetur ſcd̃m locum, ſiue ſcd̃m diminutionem, & augmentationem ſiue ſcd̃m alterationem. i. tria ſunt principia tranſmutationis, materia. ſ. & duo cõtraria, vnaq; eſt materia oĩum, quę ad inuicem tranſmutantur, & ſubiectum vnum eſt, qđ ſi alteratio eſt. Gñatio aũt & corruptio, qñ tranſmutatio fit ex hoc toto in hoc totũ. i. qñ tota forma ſubſtantialis rei tranſmutatur. Cum igitur in ſubiecto eſt tranſmutatio, gñatio. & corruptio eſt, qñ vero in paſſionibus, & ſcd̃m accidens alteratio, verumtñ gñatio ſimplex eſt in ſimpliciter ens, & corruptio ſimplex in ſimpliciter nõ ens, quia. ſ. ſiũt ſcd̃m formas ſubſtãlas. Quæcunq; vero non ſubſtantiã ſignant, ſed accidens, & non dñr ſimpliciter, ſed ſcd̃m quid generari, vt cũ ex non albo ſit albũ, aut ex non bono bonũ. Et illud quidẽ ex quo generatur. i. qđ gñationi ſubijcitur ptãte eſt ens, actu vero non ens. Vnius aũt rei corruptio, eſt alterius gñatio, & ecõuerſo, quia & ex quo. i. gñatur quid, in hoc & diſſoluitur. Et ad qđ terminatur corruptio, ab eodem incipit gñatio. Quo circa inquietam. i. inceſſabilem, ac perpetuam neceſſe eſt eſſe trãſmutationem. i. gñationem. & corruptionem. Trãſmutatio quidem eſt ſcd̃m contraria. Sed qñ ſcd̃m quantum tranſmutatio ſit contrarietatis, augmentum eſt, & diminutio. Qñ ſm locum, eſt ambulatio. Qñ aũt ſm paſſionem, & quale, alteratio. Qñ vero totum tranſmutatur non manente ſubiecto. ſ. in actu, quia in potentia bene manet idem, eſt gñatio. & corruptio. Eſt aũt hyle. i. materia, maximè quidem proprium ſubiectum gñationis, & corruptionis ſuſceptibile, modo aũt aliquo, & alijs tranſmutationibus. Idem in li. 2. Prima vero generabilia, & corruptibilia ſunt, quatuor elementa, pp contrarietates. ſ. tangibiles, vt ſunt graue, & leue, calidum, & frigidum, humidũ, & ſiccum, lubricũ & aridum, durum & molle, aſperum, & lene, groſſum, & ſubtile. Impoſſibile eſt aũt id ex quo generatum eſt aliquid enũciatiuè pdicari de generato. Non. n. bene dr̃ ignis eſt aer, nec econuerſo. Sed verũ dr̃ annulus eſt aurũ. & varius. i. eſſentialius, quàm aureum, quia nõ eſt hmõi permutatio gñatio, ſed alteratio, ſiue transfiguratio. Ariſt. in Methaph. li. tñaliter eſſe, & non eſſe eſt gñatio, itaq; illud quod generatur ſemper eſt inter illud quod eſt ens, & illud quod non ens, addiſcens eſt generatum ſciens, & hoc intendimus cum dicimus, q ex addiſcente fit ſc. ens. Quędam autem non reuertuntur ad inuicem. ſ. quorum vnum eſt poſt alterum, vt ex puero fit vir, non econuerſo. Alia vero reuertuntur, quia corruptio vnius eſt generatio alterius, vt ex aere fit aqua per corruptionem ipſius aeris. Omnia autem corrupta vadunt ad ea, ex quibus ſunt.

De Mixtione. Cap. XXIII.

IDem in lib. de generatione, & corruptione. Mixtio eſt miſcibilium alteratorum vnio. Miſcibile vero eſt, quicquid bene determinabile ens paſſiuum eſt, & actiuum, vt humidum. Non. n. omne omni miſcibile eſt, ſed oportet alterũ mixtorum eſſe ſeparabile. Vnde impoſſibile eſt paſſiones, & habitus miſceri rebus, vt album corpori, quia paſſionum nulla ſeparabilis eſt. ſ. ſecundum ſe, ſed neq; non tangentia adinuicem contingit miſceri. Contingit autem mixtum qualiter. i. quodammodo eſſe, & alio modo non eſſe. Actu quidem ente alio generato ex ipſis, potentia vero alterutro eorum quæ fuerant antequam miſcerentur, vt. ſ. caro aliud eſt a quatuor elementis actu, potentia tamen eſt illa. Ea vero quæ miſcentur prius ex ſeparatis conueniunt, i. prius quidem ſeparata erant, & coeuntia ſeparari rurſus poſſunt. Oportet autem mixta ſimilium eſſe partium. Vnde ſi miſceatur ordeum frumento, non eſt mixtio, ſed compoſitio. Illa vero quorum eadem eſt materia, & actiua ſunt, & paſſiua adinuicem, ſed ea quorum non eſt eadem materia, faciunt entia impaſſibilia, & horũ non eſt mixtio. Ideoq; nec medicina ſanitatem faciens, neque ſanitas corporibus mixta eſt. Actiuorum etiam & paſſiuorum quæcunq; ſunt facile diuiſibilia, id eſt determinabilia, multa quidem paucis, & magna paruis compoſita non faciunt mixtionem, ſed dominantis augmentationem, alterum enim in dominans tranſmutatur. Ideoque gutta vini mille amphoris aquæ non miſcetur, quia ſpecies vini ſoluitur, & in omnem aquam trãſmutatur. Quando vero potentijs adęquantur, tunc quidem alterutrum indominans ex ſui natura tranſmutatur, non autem generatur alterum ſed medium commune. Denique parua paruis miſcentur, magis facilius enim ac citius in inuicem tranſeunt. Ideo & bene determinabilium diuiſibilium ac paſſiuorum ſunt miſcibilia, quia facile diuiduntur in parua, talia vero ſunt humida, vnde & humidum maximè miſcibile eſt omnium corporum, ſi non ſit lubricum, viſcoſum.

De Mouente, & motu. Cap. XXIIII.

ARiſt. lib. 7 phi. Omne quod mouetur, ab aliquo moueri neceſſe eſt. Si igitur in ſeipſo non habet principium motus, ab altero mouetur. Quod quidem a ſeipſo mouetur, nullo modo pauſabit. Si autem quod mouetur ab altero mouetur, ipſum autem mouens etiam mouetur, & mouens igitur ab alio mouetur, & iterum hoc ab altero, neq; in infinitum abit, ſed ſtabit alicubi, & erit aliquid primum quod erit cauſa motus. Idem & in 8. lib. Eorum autem quæ mouentur, alia quidẽ mouentur a ſeipſis, alia ab alio, & eadem quidẽ natura, alia vero violẽtia, & extra naturã. Quæcunq; a ſeipſis mouen-

tur, natura mouentur, vt quodlibet animalium. Quę autem ab alio, alia quędam natura mouentur, alia extra naturam. Ex natura, vt ignis ſurſum, terra deorſum, quia apta nata ſunt ibi eſſe. Extra vero, vt ignis deorſum, terra ſurſum. Leuia enim & grauia, in oppoſita loca mouentur violenta. In propria vero natura leue quidem ſurſum, graue autem deorſum, nõ tamen a ſeipſis. Animalium enim hoc eſt, & animatorum proprium. Impoſſibile eſt enim in infinitũ abire mouens, & motum. Qđ .n. mouetur, nõ neceſſe eſt mouere, ſed quod mouet, neceſſe eſt moueri, excepto primo mouente, quod manifeſtum eſt eſſe immobile. Nam omne quod mouetur, neceſſe eſt eſſe continuum, & diuiſibile in ſemper diuiſibilia. Si quidẽ neceſſe eſt, & motum ſemper eſſe, & continuum eſſe. Quare neceſſe eſt eſſe aliquod vnum, & perpetuum primum mouens, & nullam habẽs magnitudinem. Si enim habet, aut finita eſt, aut infinita, ſed infinitam non contingit eſſe magnitudinem. Quod aũt finitũ eſt, impoſſibile eſt infinitam hẽre potentiam. Impoſſibile quoque, a finito moueri aliquid ſcđm infinitum tps. Si ergo primum mouens, perpetuum, mouet motum, & infinito tempore, patet ꝙ indiuiſibile eſt, & impaſſibile, nullamq; habens magnitudinem. ipſumq; motum quem primum mouens mouet, eſſe vnum, & eundem, & continuum, & primum. Mouetur aũt & quieſcit quodammodo ſphera, eundem enim obtinet locũ.

Quòd in omni ſpecie motus inter mouentem, & motum nihil ſit medium. Cap. XXV.

IDem in li. 7. In omni autem mouente, & quod mouetur, dico quia nihil ipſorum medium eſt. Triplici ergo exiſtente motu. ſ. ſecundum locum, ſecundum qualitatem, ſecundum quantitatem. Primo de loci mutatione dicendum, hic. n. eſt primus motuum. Omne igitur quod fertur, aut a ſeipſo mouetur, aut ab altero. Si autem a ſeipſo, manifeſtum eſt, quia ſimul mouens, & quod mouetur erit, & nullum ipſius medium. Motus autem ab altero quatuor ſunt. ſ. pulſio, tractio, vectio, vertigo. Omnes namq; alios in hos neceſſe eſt contingere. Pulſio eſt a ſeipſo, vel ab alio ad aliud motus. Tractus autem eſt motus ab alio ad ipſum, aut ad aliud. Pulſionis quidem alia eſt impulſio, alia expulſio. Impulſio eſt cum mouens, ei quod mouetur, non deficit. Expulſio vero cum expellens deficit. Vectio aũt in tribus modis erit. Quod enim vehitur, non ſcđm ſe mouetur, ſed ſcđm accidens, in eo. ſ. quod eſt in eo, vel ſuper id qđ mouetur. Vehens aũt mouetur aut pulſu, aut tractu, aut vertigine ductum. Tractio eſt cum aut ad ipſum, aut ad alterũ velocior ſit motus trahentis, non ſeparatus ab eo qđ trahitur, nã & ad ipſum eſt tractio, & ad alterum. Reliqui aũt tractus iidem ſpecie in hos reducuntur, vt inſpiratio, & reſpiratio, & quęcunque corporum emiſſiui ſunt aut receptiui, vt ſpeculatio, & radiatio, & congregatio, & diſgregatio. Vertigo autem componitur ex tractu, & pulſione, hoc quidem pellit mouens, illud aũt trahit. Porrectio autem eſt quando velocior motus fit eo, quod ſecundum naturam facta impulſione, & vſque fertur fortiori ad hoc quod accidit ferri, quouſq; fortior fit motus eius, quod fertur. Manifeſtum igitur quod mouetur & mouens ſimul, & nullum ipſius medium eſt. Sed neque alterantis vllum eſt medium. In omnibus enim accidit ſimul eſſe alterans, vltimum, & primum, quod alteratur. Quale namque alteratur in eo quidem quod ſenſibile eſt. Senſibilia vero, id eſt, ſenſibiles qualitates ſunt quibus ad inuicem corpora differunt, vt grauitas, leuitas, durities, mollities, ſonus, non ſonus, albedo, nigredo, dulcedo, amaritudo, humiditas, ſiccitas, denſitas, raritas, & horum media, ſimiliter & alia quæ ſub ſenſu ſunt, vt calor, & frigus, lenitas, & aſperitas. Hæc enim ſunt paſſiones ſubſtantiæ qualitatis. Similiter autem & animata corporum, & inanimata, & inanimatorum, quæcunque partium inanimata ſunt. ſ. vt plãtæ. Et ipſi quidem ſenſus alterãtur ſcilicet in animalibus, patiuntur enim; actus enim ipſorum motus eſt per corpus patiente aliquid ſenſu. Et ſecundum quæcunque quidem alterantur inanimata, ſecundum hæc omnia & animata, non autem conuerſo. Non enim alterantur inanimata ſecundum ſenſus. Nihilq; prohibet in animatis alterationem latere, cum alterantur. ſ. in anima, quia non ſcđm ſenſum accidit hmõi alteratio. Ex his aũt patet, ꝙ patiens, & paſſio ſunt ſimul, & horũ nullũ eſt mediũ. Oculo. n. contiguus eſt aer, & aeri continuatur corpus. ſ. coloratũ ſuperficies vero. ſ. in qua eſt color, terminatur ad lumen, lumen aũt. i. aer lucidus ad viſum, ſimiliter aũt & in cæteris ſenſibus, & ẽt in animatis: ſimiliter & in ſenſib. ſimiliter & qđ augetur, & augẽs ſiſ ſunt, & decrementũ ſiſr ſe hẽt. Decremẽti .n. cã oblatio, qđã eſt. Manifeſtũ eſt igitur ꝙ mouẽtis vltimi, & primi, qđ mouet. i. inter ipſum mouẽs, & motũ nullũ eſt mediũ.

De loci mutatione. Cap. XXVI.

IDem in 8. lib. Omnium autem motuum loci mutatio prima eſt, omnium etenim paſſionum principium eſt denſitas, raritas, graue namque & leue, durũ & molle, calidum & frigidũ denſitates quædam, & raritates eſſe videntur. Denſitas autem & raritas, congregatio, & diſgregatio, ſecundum quas generatio, & corruptio dicitur ſubſtantiarum. Quæ vero congregantur, & diſgregantur neceſſe eſt ſecundum locũ mutari. Diſgregatio namq; & congregatio motus ſunt ſecundum locum, ſic enim mouent concordia, & diſcordia. Hoc quidem diſgregat, illud vero congregat. Præterea quoniã menſura motuum eſt loci mutatio, nec ſic eſt ipſum eſſe primum, proptereà quoq; moueri dicitur ſolum, quod ſecundum locum mouetur. Augmentum vero impoſſibile eſt eſſe alteratione non præexiſtente. Idem in 4. lib. Non autem quæreretur locus, niſi motus aliquis eſſet ſecundum locum, propter hoc enim & cœlũ, maxime in loco eſſe opinamur, quia ſemper in motu eſt. Eſt aũt quod mouetur aliquid quidẽ per ſeipſum, aliud ſcđm accidẽs. Eius autem quod ſcđm accidens, alia contingentia ſunt moueri per ſe, vt partes corporis, & in naui clauus, alia vero nunquã ſed ſemper ſcđm accidens, vt albedo, & ſcientia. Hæc n. ſuum tranſmutant locum, quia illud in quo ſunt tranſmutant. Cum quidem igitur non diuiſum ſit continens ſed continuum, non ſicut in loco dicitur in illo, ſed ſicut pars in toto, intellige vel econuerſo. Cum vero diuiſum ſit & contactum. In primo quodam vltimo eſt continens, qđ neq; pars eſt ipſius, qđ eſt in ipſo, neq; maius diſtantia ſed æquale. In eodem. n. vltima contingentia, & cũ continuum ſit, non in illo mouetur. Et ſi non mouetur continens, ſiue ſic (. ſ. ꝙ moueatur) nihil minus (ſupple dĩ contentum moueri) Amplius cum non ſit (. ſ. diuiſum continens a contento) ſicut pars in toto dĩ. ſ. moueri, vt ſicut in oculo viſus, & in corpore manus. Cum aũt diuiſum eſt, vt aqua in cado, & in cipho vinum (intellige contentũ per accidens:) tunc mouetur ad motum continentis) manus quidem cũ corpore mouetur, aqua aũt cum cado. Non videbitur aũt eſſe motus niſi ſit vacuũ, plenum. n. impoſſibile eſt recipere, quia duo corpora non pñt ſimul eſſe. Teſtimonium aũt de cinere faciunt, qui tñ aquæ recipit, quantum vas vacuum. Sed vĩ dici vas vacuum, vno quidem modo non plenum ſenſibili corpore ſcđm tactum, hmõi vero eſt, qđ hẽt grauitatem, & leuitatem. Eſt aũt denſum quidem graue, rarũ aũt leue. Vacuum itaq; ſimpliciter nihil eſt, nõ. n. hẽt drĩam ſurſum. ſ. & deorſum, ſcđm ꝙ vacuũ, præterea ſi vacuum eſt, æquè citò fertur graue & leue. Idẽ in li. 1. cœli, & mũdi. Oĩa vero corpora naturalia, & magnitudines mouentur locali motu per ſe, quia natura eſt principiũ in eis. Diuerſitas aũt motuũ eſt ſcđm modũ diuerſitatis locorũ, q̃ eſt ſurſum, & deorſum, &c. Oĩs aũt motus qui fit in loco, aut eſt æqualis, aut circularis, aut ex vtriſq; cõpoſitus. Hi. n. duo motus tñ ſimplices ſunt. Nã & corpora quidẽ ſimplicia ſunt iſta duo, lõgũ. ſ. & circulare. Motus circularis eſt ille, qui eſt ſup mediũ. Aequalis vero cuius terminus eſt ſurſum, & deorſum. Omnis ergo motus ſimpliciter, aut eſt a medio, aut ad medium, aut ſuper medium. Corpus ſimplex neceſſario mouetur natura ſua motu circulari, poſſibile eſt etiam vt moueantur quædam corpora motu accidentali, qui eſt contrarius naturali. Motus ſurſum aſcendens igni quidem naturalis eſt, terræ vero accidentalis. Motus autẽ deſcendens deorſum terræ naturalis eſt, & igni accidentalis. Ponamus ergo graue deſcendens ad medium, & leue aſcendens a medio. Omne quidem corpus incedens ſurſum aut deorſum, habet proculdubio grauitatẽ aut leuitatem. Non eſt ergo corpori rotundo grauitas aut leuitas, quia nõ eſt poſſibile, vt moueatur a medio, vel ad medium motu naturali, vel accidentali. Corpus igitur primum mobile, quod mouetur circulariter, non habet grauitatem aut leuitatem. Dico autem ꝙ corpora quæ æqualia ſunt in magnitudine, mouentur & mutantur æqualiter in vno tempore, & corpus minus mouetur motu maiore in illo tempore. Vbi autem eſt motus glebæ vnius, illuc eſt motus totius terræ, & vbi motus ſcintillæ, ibi totius ignis. Omnia denique elementa ad locum a quo recedunt violenter incedunt naturaliter, & ad locum in quo ſtat corpus ſine violentia, vadit iterum ſine violentia, & econuerſo. Omne autem quod mouetur, alteratur de alio in aliud.

De Alteratione ſecundum quid, an habeat fieri large vel proprie. Cap. XXVII.

IDem in lib. 3. Res oẽs alterabiles alterantur ad rem ſibi conuenientẽ non ad alterã, ſicut augmentabile nõ ad ſanitatẽ alteratur.

alteratur, ſed ad magnitudinẽ. Aliæ namque ſunt res quæ alterantur per qualitatem, aliæ quæ per quantitatem, & aliæ quæ per locum ſ. largè ſumpto vocabulo alterationis. Auic. in 7. li. phiſi. Quæ autem alterantur omnia a ſenſibilibus alterantur propriè. i. Et in formis quidem ac figuris & habitibus, & eorum remotionibus, & acceptionibus, videtur alteratio fieri, nõ autem ſic eſt, ſed fiunt hæc cum quædam alterantur. Denſata enim & rarefacta materia, aut cum ſit calida vel frigida, non eſt alteratio, Nam illud ex quo eſt forma ſtatuæ non dicimus formam, nec illud ex quo eſt figura piramidis aut lecti, ſed denominamus hoc quidem æneum, illud autem cereum, aliud vero ligneum. Quod autem alteratur ex dicimus humidum eſſe vel calidum, aut forte dicentes æquiuocè, id eſt non conuertibiliter, materiam, id eſt ſubiectum, ſcilicet ineſſe paſſioni, id eſt qualitati. Præterea inconueniens, & ridiculum eſt dicere perfectionem domus eſſe alterationem, & domum coopertam eſſe alteram. Alteratio igitur non eſt in formis, & figuris, ſed neque ex habitibus fit. Habitus enim ſunt virtutes, & malitiæ, virtus autem omnis, & malitia ſunt ad aliquid ſcilicet tam corporis, quàm animæ. Corporis quidem, vt ſanitas calidorũ, & frigidorum menſuratio quædam eſt, & ſimiliter & pulchritudo, & macies ad aliquid ſunt, ſunt enim diſpoſitiones quædam perfecti ad optimum. ſ. actum. Dico autem perfecti eſſe, quod ſanat, ideſt ſanatiuum eſt, & diſpoſitum ſecundum naturam. Quoniam igitur huiuſmodi virtutes, & malitiæ ſunt ad aliquid, quæ autem ad aliquid ſunt, neque generationes ſunt, nec ipſorum eſt generatio, nec alteratio, omnino patet quòd non eſt alteratio circa huiuſmodi habitus, ſcilicet corporis. Virtus enim corporis hic vocatur bona eius diſpoſitio, malitia vero contrarium.

Adhuc De eodem. Cap. XXVIII.

Sed neque circa virtutes, & malitias animæ eſt alteratio. Virtus enim perfectio quædam eſt. ſ. intellectus practici. Nam & vnumquodque tunc maxime perfectum eſt, cum attingit propriè virtuti, & tunc eſſet maxime ſecundum naturam, ſicut circulus cum maxime ſit circulus, ideſt perfectus. Malitia vero eſt corruptio virtutis, & remotio, quare ſecundũ virtutem non ſit alteratio, quia nihil cum perficitur alteratur, vt ſupra oſtenſum eſt. Eadem ratione neque ſecundum malitiam, quia omnis alteratio fit inter oppoſita, quare cum virtus & malitia ſunt oppoſita, ſi virtus non habetur per alterationem, nec malitia. Nec igitur virtutis neque malitiæ eſt alteratio, ſed huius acceptio & alios remotio fit, cum quiddam alteratur. ſ. præcedens circa, quod habent eſſe, ſed aut alteretur aliquid horum. ſ. præcedentium ad virtutem manifeſtum eſt. Virtus enim aut impaſſibilitas quædam eſt aut paſſibilis: ſic & malitia aut paſſibilis eſt, aut paſſio virtuti contraria. Nam virtus moralis, & malitia, conſiſtunt circa delectationes, & triſtitias, Virtus. ſ. cum homo patitur, & non deducitur, malitia vero cum patitur & deducitur, ſiue ſecundum actum, ſiue p memoriam aut ſpem, id eſt ſiue delectationes, & triſtitiæ ſint præſentes, & ſenſibiles, ſiue præteritæ recolantur per memoriam, ſiue futuræ concipiantur per ſpem. Igitur, & ſi ſecundum habitus dictos non ſit alteratio, conſequuntur tamen ex alterationibus prioribus, ſed neque in intellectiua parte animæ. i. in intellectu ſpeculatiuo eſt alteratio. ſ. gratia ſuorũ habituum. Sciẽtia enim maxime ad aliquid dicitur, & nullum ad aliquid alteratur, vt ſupra dictum eſt. Idem etiam patet in ſcientia complexa, quia non inducitur per motum exiſtentem in ſieri. Inducitur enim vniuerſalis facta in ductione, & completa p experientiam in particularibus, & ita non eſt inducta per motũ. ſ. poſt motum, niſi ſicut viſio iterata, vel tactus iteratus per alterationes præcedentes. Secundum autem nullum tale ſit alteratio, præterea ſcientiæ acceptio non eſt alteratio, quia per quietem & priuationem motus inducitur. Nam in quieſcendo, & ſedendo fit anima ſciens, & prudens. Dum enim dormiẽs aliquis ſurgit, aut ebrius pauſat, aut infirmus ordinatur, fit ſciens qui prius quidem non poterat vti ſcientia, neque ſecundum ſcientiam agere, ſed mutata perturbatione, & in ſtatum veniẽte intellectu ineſt potentia ad ſcientiæ congruitatem. Turbationis enim quies quædam eſt ſcientiæ reſtitutio, præterea infantes propter multum motum in iuuentute non poſſunt ſcire & intelligere, vel iudicare ſicut presbyteri, ideſt ſeniores, vt philoſophi in quibus pauſatio ſit & quies motuum, nõ itaque per motum introducitur ſcientia, q̃ per motũ prohibetur. Non ergo ſecundum eam alteramur. Igitur quoniam alteratio quæ eſt motus ſecundum qualitatem (vt dictum eſt) non fit ſecundum formam, & figuram, quæ ſcilicet ſunt quarta ſpecies qualitatis, neque ſecundum habitum, & diſpoſitionẽ, quæ ſunt prima ſpecies, in quibus fieri videretur (vt ſupra dictũ eſt) ſi in aliis debent fieri Manifeſtum eſt, quod ſolum fiat in ſenſibilibus, vt ſcilicet in paſſione, & in paſſibili qualitate, quæ eſt tertia ſpecies, & in ſenſibili parte animæ. In alio autem nullo, niſi ſecundum accidens.

De Augmento, & diminutione. Cap. XXIX.

Ariſt. in li. de genera. & corrup Alteratio igitur nõ eſt ſecundum locum tranſmutatio. Alteratio eſt quando manente ſubiecto ſenſato ente. i. completo in eſſe ſpecifico tranſmutatur in eius paſſionibus, aut contrariis mediis. Augmentatio eſt exiſtentis magnitudinis additamentum. Diminutio eſt minoramentum. Ideoque oportet magnitudinem habere, quod augetur. Quod quidem alteratur, non ex neceſſitate locum tranſmutat, neque generatur. Quod autem augmentatur, & diminuitur, tranſmutat locum, ſed alio modo, quàm illud, quod fertur, quod enim fertur vniuerſum alterat locum, ideſt ſecundum ſe totum & partes. Quod autem augmentatur, ſecũdum partes ſolum, hoc enim. ſ. toto manente, partes tranſmutãtur ſecundum locum. Cæterum autem cum generatur aliquid ſimpliciter aut corrumpitur, non manet ſubiectum. Cum autẽ alteratur vel augetur, manet idem, ſed in alteratione paſſio, vel in augmentatione magnitudo non manet eadem. Idem in cq. & ma. a. 2. Dico autem, q̃ ſurſum eſt principium longitudinis, dextera latitudinis, ante vero profunditatis. Non enim nominatur principium, niſi vnde incipit motus in primis corporibus. Principium namque augmenti eſt ſurſum, principium motus localis dextrum, principium vero motus ſenſibilis ante. Non enim ſignificamus per ante, niſi vbi ſunt ſenſus. Et ſurſum quidem ac deorſum ſunt in omnibus ſpirantibus ex animalibus & plantis. Dextra vero & ſiniſtra non eſt in aliqua plantarum. Item dico, quòd ſurſum eſt vbi eſt principiũ motus. Dextra autem eſt locus exitus motus in alio. Ante vero locus eſt finis motus.

De Infinito. Cap. XXX.

Idem in ti. a. phiſi. Quoniam autem naturalis ſcientia circa magnitudinem, & tempus, & motum eſt, quorũ vnumquodque vel finitum, aut infinitum eſſe neceſſe eſt, de hoc quoque agendum eſt. Rationaliter philoſophantes poſuerunt infinitum tanquam principium. Omnia enim aut principium ſunt, aut ex principio. Infiniti autem non eſt principiũ alioquin ipſius eſſet terminus, & finis. Quod enim fit, neceſſe eſt finem accipere, eſt itaque non factum, neque etiam corruptibile, omnis enim corruptionis finis eſt aliquis, huius ergo non eſt principium, ſed hoc principium aliorum eſſe vĩ, & continere omnia, & gubernare. i. ſaluare. ſ. tanquam principium ſua principata, vt dicunt, qui non faciunt extra infinitũ alias cauſas, & hoc eſſe diuinum, immortale enim, & incorruptibile ſicut Anaximander, & plures philoſophorum. Eſſe quidem aliquid infinitum fides eſt maxime conſiderantibus ex tempore, hoc enim infinitum eſt. ſ. duratione. Eſt etiam infinitum in magnitudinis diuiſione, per infinitum quoque non eſt generationem, & corruptionem deficere, neque intellectu. Numerus quoque videtur infinitus eſſe, & mathematicæ magnitudines, & quod eſt extra cœlum. ſ. vacuum, ſecundum ponentes illud. Cum autem infinitum ſit extra cœlum, & videtur per intellectum fantaſticum, & corpus infinitum eſſe videtur, & mundi infiniti, quia. ſ. non eſt locus ſine corpore, quare ſi locus infinitus eſt, & corpus neceſſe eſt eſſe. Contingere enim ab eſſe, nihil differt in perpetuis. Primum ergo dicendum quot modis dicitur infinitum. Vno quidem modo, q̃ impoſſibile eſt tranſire. ſ. vt æternitas. Aliter autem, quod non aptum tranſiri, vt vox inuiſibilis. Aliter autem tranſitum habens imperfectum. ſ. infinitum actu. Item quod aptum natum eſt habere exitum vel finẽ, ſed non habet. ſ. propter defectum noſtrum Amplius infinitum omne, aut ſecundum appoſitionem erit. ſ. vt in diſcretis, aut ſecundum diuiſionem, vt. ſ. in magnitudinibus, aut vtroque modo vt in tempore, & hæc eſt diuiſio poſſibilis, & non actualis. Impoſſibile eſt enim aliquid infinitum eſſe actu. Numeri quidem & magnitudinis propria paſſio eſt infinitum, numeri. ſ. p appoſitionem, magnitudinis per diuiſionem. Eſt igitur infinitũ appoſitione, & diffinitione, quare etiam infinitum aliud potẽtia, aliud actu. Impoſſibile eſt autem non comparare locum, & corpus, neque enim locus maior, quam quantumcunque contingit corpus, ideſt quàm corpus contentum ab eo. Corpus autem non eſt infinitum, quare neque locus. Aut enim vacuum

erit aliquid, aut corpus nuſquam aptum eſt eſſe, verum omne ſenſibile aptum natum eſt eſſe alicubi. Et eſt aliquis locus vniuſcuiuſque corporis. Idemque partis & omnis vt totius terræ, & glebæ, ignis & ſcintillę, ſimpliciter ergo ſi impoſſibile eſt infinitum eſſe locum, in loco autem omne corpus eſt, impoſſibile erit infinitum eſſe aliquod corpus. Non enim infinitum eſt cui nihil eſt extra, ſed cuius ſemper eſt aliquid extra. Cuius.n. nihil eſt extra, hoc eſt perfectum & totum. Nam totum eſt cui nihil abeſt.ſ. quod ſit de eius perfectione. Infinitum igitur hoc eſt cuius quantitatem accipientibus ſemper eſt aliquid extra accipere. Itaque magnitudo non eſt infinita actu, ſed potentia, infinitæ nãque ſunt eius deſciſiones, potentia quidẽ, nõ actu. Idem in li.7. Continui quidem continuus eſt motus, in continuo autem infinita ſunt media non actu, ſed potentia. Quare ad interrogantem ſi contingit infinita tranſire. Dicendum eſt, ꝙ actu infinita non contingit, potentia vero contingit. Neceſſe eſt enim in finem venire, quod actus eſt, & non potentia. Qđ autem continue mouetur ſecundum accidens infinita tranſit, ſimpliciter autem non, accidit enim lineæ infinita media eſſe. Omnia autem accidunt centro, principium enim, & medium magnitudinis, & finis eſt, omnia vero quanto plus diſtant a quieſcente, feruntur velocius.

De Orbe, & eius partibus. Cap. XXXI.

EX libro de natura rerum. Cœli ſphera (vt dicunt philoſophi) in rotundum formata eſt. Ideoque nec principium, nec finem eam habere dicunt. Huius centrum terra eſt ex omnibus partibus ab ea æquali interuallo circuncinſa. Motus ſpheræ duobus axibus voluitur, ſeptentrionali videlicet, qui nunquam occidit, & boreus dr̃. Auſtrali quoque qui nunquam vr̃, & auſtronothus appellatur. Inter diem ergo & noctem ſphera, & de oriente vertitur in occidentem, & de occidente reuertitur in orientem. 24. horis curſum ſuum circumcludens, tantaque celeritate currit, niſi aduerſus præcipitem eius curſum aſtra currerent, quæ illam retardarent, mundi ruinam faceret. Tria vero corpora diſtinguuntur in mundo. ſ. infimum, quod eſt terra in centro poſita, ideoque manens immobilis, medium autem aer, vel aqua vel ignis, ſupremum uero celeſte. Et ſicut corpora ſic etiam qualitates differunt. In infimo namque eſt opacitas, in medio dyaphanitas, in ſupremo vero perſpicuitas. De his quidam ex noſtris, ſatis apte proprietates eorũ breuiter diſtinguens, ſic ait. Terra iacet ſtabilis, aqua fluit labilis. Aer nutat mobilis, ignis volat volubilis, voluitur rotabilis machina ſpheralis.

De Terra. Cap. XXXII.

TErra, vt dicit philoſophus, eſt corpus ſimplum in loco medio ſitum, in quo & naturaliter quieta manet, & ad ipsũ cum mota fuerit naturaliter mouetur. Omnia quoque ponderoſa naturaliter ad eam, tanquam ad centrum feruntur. Hæc naturaliter frigida eſt, & ſicca. Et vt dicit. Beda, quando frigore circumſtringitur humore accipit, cum autem calore ſoluitur, humorem receptum nebulam emittit. Hæc Oceano circũcingitur, & internis aquæ meatibus velut corpus venis ſanguinis irrigatur, quod ſi non fieret, propter ariditatem ſuam in puluerem redigeretur, ac deſtrueretur. Vnde vbicunque in terra foditur, aqua reperitur. Hæc in initio diſpoſitionis ſuæ rotunda fuit & plana, nec montes & valles erant in ea. Nunc autem eſt montuoſa, ſed tamen ſpherica, cuius circuitus. 180. ſtadiorũ menſuratur, quæ in duodecies mille milliaria &. 5 a. computantur. G. auiſſima eſt, & ideo nouiſſimum locum obtinet. In medio mundi, quaſi pũctus in medio circuli æqualiter collocatur, nulliſque fulcris diuina potentia ſuſtentatur. Quinque zonis diſtinguitur, fœcunda eſt & omnium nutritiua. In ſe quoque continet metalla præcioſa. Super omnia elementa paſſibilis eſt, & mutabilis. Terra ſi petroſa fuerit, frigida & ſicca erit, ſi pinguis, & craſſa, calida & humida, lutea vero frigida, & humida. Actor. De natura, & motu terræ, & eius zonis ac regionibus, & variis, de lapidibus quoque communibus, & gemmis ac mineris, & glebis, quæ in ſuperficie terræ iacent, vel intra eius viſcera continentur, multa quidem in hiſtoria naturali ſuperius a nobis deſcripta ſunt, pauca tamen adhuc & de his, & de cęteris rerum naturis etiam hoc in loco adijcere placuit, quæ ex libello quodam edito nuper a magiſtro Iacobo de Vitriaco, & ex quibuſdam alijs auctoribus a quodam e noſtris collecta, poſtmodum ad manus noſtras deuenerunt.

De Lapidibus præcioſis. Cap. XXXIII.

EX lib. de natura rerum. Gemmarum virtus magna eſt, & vnde hoc habeant (niſi a Deo) homini incompertũ eſt. Nam cum omnis virtus a Deo ſit, in herbis quidem, aut fructibus eſt mediante operatione naturæ, vtpote quæ naturaliter calidæ ſunt aut frigidę. Ideoque competunt medicinæ, quæ.ſ. per contraria fit. Horum autem nullum in lapidibus eſt, vt.ſ. exceſſus caliditatis. aut frigiditatis in aliquo lapide denotetur. Conſtat ergo, quia ſine vllo medio lapidibus indidit virtutem omnipotens, eiſque voluntatis ſuæ gratiam tribuit pro ratione naturæ. De his enim dicit Aug. ꝙ per eas etiam demones alliciuntur. Vnde & Salomon incluſiſſe demones ſub gemmis in anulis legitur. Sed ſicut in peccato primi hominis omnis creatura corrupta eſt, ſic etiam in ipſis virtutibus, quæ poſt peccatum in eis remanſerunt, per tactum & vſum immundorum, & impiorum hominum, præcipue lapides præcioſi corrumpũtur. Sed ſanctificatione conſecrationis ad virtutum efficacias reparantur. Hoc de generalitate lapidum breuiter diximus, nunc ſecundum ordinem alphabeti virtutes eorũ, & noĩa videamus.

De Illis quorum nomina incipiunt per A. Cap. XXXIIII.

AGathes in Achate orientali fluuio reperit̃. Venena fugat, ſitim ſędat, viſum fouet, portantem roburat, & fęcũdat, gratumque reddit. Adamantis duo genera ſunt. Vnum in Indiæ partibus inuenitur, inter rupes criſtallinas criſtallini coloris, ſed quaſi ferrum limatum micans. Cuius.ſ. naturã deſcribit. Iſido. Huius vis maior eſſe perhibetur, ſi ſedes eius cũ in anulo ponitur, ferrea ſit. Anulo tamen pro dignitate lapidis ex auro conſtante. Hic a quibuſdam Diamas dicitur. Aliud in Arabia reperitur, & in mari prope Ciprum, & in Ferraria, quæ Philippis eſt, dignitate quidem, & virtute multo inferius, ſed maioris quantitatis, & coloris diſſimilis, obſcurum. ſ. ac ferrugineum. ſine cruore hirci frangitur, ferrum attrahit, & aufert magneti, ſtellamque maris, indicem itineris inter obſcuras nebulas per diem vel noctem nautis prodit. Cum enim vias ſuas ac portum dirigere neſciunt, cacumen acus ad adamantem lapidem fricatum per tranſuerſum in feſtuca parua infigũt, & vaſi pleno aqua adamantem vaſi circumducunt, & mox ſecundum motum eius ſequitur in circuitu cacumen acus. Rotatum ergo perinde citius per circuitum lapidem ſubito retrahunt, moxq; cacumen acus auulſo ductore contra ſtellam aciem dirigit, ſtatimque ſubſiſtit, nec per punctum mouetur, & nautæ ſecundũ demonſtrationem factam ad portum vias dirigunt. Hic lapis in leuo lacerto portari vult, & fortem facit portantem contra hoſtem. Somnia vana repellit, venenum fugat, & prodit. Fertur etiam ſudore madere, ſi veneoum adhibeas. Lunaticos quoque prodeſt, & his qui Demone repleti ſunt. Inſanis quoque prodeſſe dicitur ex contactu. Allectorius in ventre Galli naſcitur, qui poſt tres annos caſtratur, & poſtea p ſeptẽ annos viuens hunc portat. Hic lapis ſitim extinguit, victorioſum eſt, pacem reconciliat, honores reformat, diſertum facit, & gratum, maxime vxorem marito. Vt autem hæc omnia habeat, clauſus in ore portatur. Ametiſtus violatii coloris eſt optimus. Eſt autem quidã velut gutta vini rubei corrupta aqua. Hic facilior eſt ad ſculpẽdum, & ebrietati contrarius. Carior quidem eſſet hic lapis, ſed maxima eius copia eſt. Andtodamanta lapis eſt quadrus, argentei coloris, duriſſimus quaſi Adamas. In rubro mari reperitur, tantæque virtutis eſt, vt ſedare poſſit animum furore calentẽ, luxuriam quoque ſedat.

De his, quorum nomina incipiunt per. B. Cap. XXXV.

BErillum India mittit, optimi ſunt oleo lucido ſimiles, & maxime, qui interius non habent maculam. Sunt enim gutam lucidiſſimi minutas & longas habentes interius maculas velut paruos capillos. Berillus ſi formam ſexangularem habuerit, arcus cœleſtis colores in radio ſolis efficit. Idem etiam ſi rotundus vt pomum fuerit, humectatus aqua in claritate ſolis carbones mortuos, vel pannum laneum nigrum, vel bulliturã arboris ſiccam accendit. Vnde quidam egregio metro luſit in perſona Berilli dicens.

Me dedit inſignem, virtus qua formas in ignem.
Solis ſplendorem non ignis paſſa calorem.
Sic lux æterna, deſcendit ab arce ſuperna.
Eſt incarnata, matre tamen inuiolata.

Dicitur etiam, ꝙ morbo ſquinantię medetur, & glandes, quæ ex malis humoribus colliguntur per fricationẽ tollit, maxime

cum

cum adhuc in augmento ſunt. Borax eſt gemma, quæ vulgo Crapondine vocatur, ſic dicta, quia borax quoddam. ſ. Buſonis genus eam in capite portat. Huius genera duo ſunt. Vnum. ſ. album, & hoc melius eſt, atque rarius. Aliud vero fuſcum, & nigrum in medio ſui habens oculum, qui parumper imitatur colorem ceruleum. Sed quando buſoni viuo, & palpitanti hic lapis extrahitur, tunc oculum habere dicitur. Quando vero extrahitur aliquandiu mortuo, tunc malicia veneni illius oculus extinguitur, & lapis vocatur. Hic lapis contrarius eſt venenis, & in cibum ſumptus interna hominis mala ſanare dicitur. Inteſtina nanque circumit, & facta cura per inferiorem regionem egreditur.

De His quorum nomina incipiunt per. C. *Cap.* XXXVI.

CAlcedonius ſemper pallore detentus, calorem habet medium inter Hiacinctum, & Berillũ, qui ſi pertoſus ſit, & collo vel digito ſeratur, cauſas vincere perhibetur. Huius ſpecies tres eſſe dicuntur. Calcophanus eſt niger, ſonorus, & dulcis inſtar æris, ſi ferro percutiatur, aut ære. Hic enim ſi portetur ab homine caſto, vocem ſonoram, & dulcem reddit, & fauces a raucitate defendit. Carbuoculus eſt lapis omnium præcioſiſſimus atque clariſſimus, & omnium lapidum perhibetur virtutibus prǫditus, huius color igneus eſt, & nocte magis, quã die lucet. Die namque obſcuratur, nocte vero intantum refulget, vt circa ſe noctem quaſi in diem mutet. Huius ſpecies in arte lapidaria periti tres diſtinguunt. Prima carbunculus proprie nominatur. Secunda Rubith. Tertia Balauſtus, & hic vilior cæteris. Rubith vero ignei coloris eſt, ſed incomparabiliter minoris, quàm carbunculus, vnde nec tenebras noctis fugat, virtutibus etiam impar eſt, ſed tamen inter cæteros lapides præcioſior, & elegãtior colore ſyderee. Balauſtus vero multo vilior eſt colore, virtute, & præcio, tamen Saphyro, & Iaſpide dignior ǫſtimatur. Celidonius eſt lapis informis, & paruus, quem hyrundinum pulli in pectore ſuo portantes. Ex hoc cognoſcuntur ſi ore ad os in ſignum pacis conuerſi adinuicem ſedent. Ruffus quidem lunaticos, & inſanos mitigat. Niger autẽ iram ſedat, & aqua dilutus lumina clarificat. Corauntus ex Grǫco dicitur, quia cum fulmine de cœlo cadere perhibetur, & in loco vbi iſte lapis fuerit fulmen cadere negatur. Eſt autẽ ceruleí coloris, ex vna parte ſæpius acutus. Corallus eſt lapis rubeus valde, figuram habens vt cornu cerui, vel vt herbæ radix, cum multis caudicibus, nec mirum quoniam herba fuit in maris primum, hic fulminibus, & tempeſtatibus reſiſtit. Vnde antiqui lapidem huiuſmodi confractum cum ſeminibus in agro iactabant, aut in arboribus ſuſpendebant, vt grandinũ pericula non ſentirent. Demonibus quoque terribilis eſt, & hoc forte, quia frequenter ramorum eius extenſio modum crucis habet. Corneolus, vel ſecundum quoſdam corneliũs, eſt lapis rubeus perlucidus, ſed obſcuri coloris, iaſcifæ carni ſimilis, iras mitigat, ſanguinem fluentem de naſo, vel alio membro ſiſtit, præcipueque de fœmina dum fluxum patitur. Horum lapidum multitudinẽ filii Iſrael in deſerto ſculpſiſſe dicuntur, quorum ſculpturæ tã ſubtilis acuminis comprobantur, vt nullus poſteriorum huius operis imitationem audeat attentare. Nec dubium ꝙ ſecundũ efficacias, & virtutes gemmarum ſculpebantur imagines figurarum. Cryſolitus auro micat, & vt ignis ſcintillat, qui ſi perforatus fuerit, & foramen ſetis aſini repletum fuerit, dæmones exterret, & exagitat. Dicit autem Tethel philoſophus Iudæorum in lib. de ſculpturis lapidum. Quod quando inuenitur in cryſolito fœmina habens in vna manu auem, & in alia piſcem, valet ad negociandum. Cryſopraſus inuenitur in India, ſed hic quoque rariſſime vt dicitur, vnde & inuentus carior habetur. Eſt autem ex duobus coloribus aureolus ſcilicet guttis micans & porri ſucceo colore permixtus. Cryſtallus eſt lapis ex glacie induratus. Solinus tñ in aliquibus mundi partibus hunc inueniri dicit, vbi nunquam gelu, nec glacies fuit, hic lapis tritus, & cum melle mixtus atque potatus, vbera lacte replet.

De His quorum nomina incipiunt per. D. E. F. & G. *Cap.* XXXVII.

DYonifia lapis eſt orientis, fuſci coloris, niueis reſperſus guttis, & aqua tritus vinum fragrat, & tñ ebrietatem contra naturam odore ſuo fugat, vt dicit Phiſiologus Dyadogos, aliàs dyacodos lapis eſt Berillo ſimilis, qui aquis iniectus varias effigies dæmonum efficit, ita vt det reſponſa petentibus. Hic ſi corpori defuncti admoueatur, amittit vires, & quaſi ſenſibiliter mortem abhorret. Elydros, vel enydros eſt lapis criſtallo ſimilis, qui miro modo perpetuis lachrymis diſtillat, & tamẽ durus, & integer in omnibus perſeuerat. Elytropia lapis eſt inſtar ſmaragdi viridis, & aſperſus venis ſanguineis. Hic in vaſe aqua pleno ſolis radiis ſubiectus, ſanguineum ſolem reddit, ac ſi pateretur eclypſim, nec hora vas ipſum in quo iacet, ebulire videtur, & aquam velut himbres ſpargere. Hoc facto videntes attu petiti ſi præſentes ſunt, inter ſe rapiuntur, & futura prædicunt. Hic lapis geſtantem in longa vitæ tempora perducit, ſanguinẽ ſtringit, venena fugat, & contra dolos cautum facit. Ematithes eſt coloris ferruginei, mixtus venis ſanguineis. Hic confricatus & in aqua reſolutus, ſanat eos, qui ſaliuas ſanguineas emittũt, ſanat & ventris fluxum. Puluis eius carnes mortuas creſcentes in volnere corrodit, & tollit. Vino quoque permixtus vlcera ſanat, bibituſque lapidem veſicæ frangit. Ethites eſt lapis puniceí coloris, habens lapillum interius ex quo fit ſonorus. Hic ab Aquila de extremis orbis partibus in nidum portatur. Naturaliter enim hunc eſſe pullis ſuis tutamen experitur. Alii dicunt eſſe cauſam, ꝙ oua Aquilæ immoderato calore concaleſcunt, niſi lapis naturaliter frigidus prǫſens ſit. Hic pueros incolumes ſeruat, efficaciſſime prægnantes iuuat, ne abortum faciant, vel in partu laborent. In leuo lacerto portari vult, ſobrietatem cõfert, & gratiam, facitque victorem. Filateris eadem eſt gemma eiuſdemque virtutis cuius, & Criſolitus, de quo iam dictum eſt. Flongites gemma eſt ex Perſida, & hæc eſt vna ex gemmis ardentibus, vel criſtallinis, oſtendens intra ſe quaſi flammas ǫſtuantes, qui non æſtuant exterius. Gagathes eſt lapis niger, & lucidus, qui paleas attrahit calefactus attritu, accenſus autẽ caducis prodeſt, & dæmones fugat, aut ſi per os hominis obſeſſi, loquantur, fumus eos tacere cogit. Idem prodeſt hydropicis, ſtomachum euerſum iuuat, aqua in qua triduo iacuerit, cito partum liberat. Ipſa quoque aqua, ſi a puella potetur, an virgo ſit deprehenditur, quia ſi virgo eſt, immota manet, ſi vero corrupta, in continenti mingit. Galactidos eſt lapis cineri ſimilis. In Nilo reperitur. Cum lacte tritus ac potatus lac multiplicat, prægnantes liberat, & ſcabiem fugat.

Quorum Nomina incipiunt per. I. & L. *Cap.* XXXVIII.

IAcinctus eſt lapis ceruleus, in obſcuro nubiloſus, in ſereno clarus, in ꝙ aera ſentire dicitur. Peroptimus eſt ille, qui nec nimis clarus eſt, nec nimis obſcurus. Eſt autem frigidiſſimus, & hic magis ſi mittatur in os, ſolidiſſimǫ quoque duritiæ eſt, ita quod ſcindi, vel ſculpi recuſat. Sculpitur tamen aliquãdo fragmentis adamantis, hic confortat geſtantem, & fugat triſtitiam ac ſuſpitiones vanas, tutamen eſt etiam contra peſtilentiam, & contra ſerpentes, & uenena. Dicit autem Tethel, quod cum inuenitur in Iacincto lapis albus, & in ipſa albedine equus, hic valet ad obtinendam gratiam, & gloriam. Iaſpis eſt lapis uirẽs, guttas tamen ſanguineas habens. Ille peroptimus eſt, qui magis tranſlucet caſtum hominem ſe portantem, tutum facit, & gratum, ſi conſecratus ſit, noxiaque fantaſmata pellit. Huius generis plura ſunt. Eſt autem quoddam genus ualde rubens inſtar ignis, & tranſlucidum, & hoc præcioſum eſt. Quoddam uero rubens non perlucidum, & hoc uilius eſt. Dicit autem Tethel, quod quando inuenitur in lapide homo habens ſcutum in collo uel in manu, & cuſpidem in altera manu, ſub pedibus quoque ſerpentem, hic habet contra omnes inimicos uirtutẽ. Cum autem inuenitur in eo homo habens faſciculum herbæ in collo, ponatur in argento, & habet virtutem inter infirmitates diſcernendi, & in omni loco ſanguinem reſtringendi, confert etiam gratiam & honorem. Itaque Gal. in digito portaſſe fertur hunc lapidem. Si quis autem inuenerit iaſpidem viridẽ, & in eo crucem, habet virtutem vt non mergatur. Lygurius eſt lapis, quem ſtillare dicunt ab inguine lincis beſtiæ, ſcilicet orientis. Huius enim vrina ſecundum plurimum ſolidatur in lapidem, quod naturaliter beſtia ſciens, inuidet bono noſtro, egeſtumque præcioſum urinæ liquorem arena obruit, & hæc eo citius in lapidem dureſcit. Huius color iuxta philoſophum igneus ac rubicundus eſt, & carbunculo ſimilis, niſi quod nequaquam nocte lucet. Iuxta lapidarium uero uiridis eſt, uirtus eius habetur ad multa remedia, præcipueque ablutus in aqua conſtipatos iuuat, & uentrem ſoluit, colorem quoque perditũ faciei recuperat. Lyparia lapis eſt in Libya valde mirabilis, ad quem omne ferarum genus, docente natura, ſponte quaſi ad patronum currit, cum canes, aut uenatores eum inſequuntur, ſed nec aliquis aduerſarius eis nocere poteſt.

De His quorum nomina incipiunt per M. O. & P. *Cap.* XXXIX.

MAgnes eſt lapis coloris ferruginei, qui & ferrum uicinum attrahit, non tamen præſente adamante, hic etiam uxores ma-

res mariti conciliare dicitur, & ſi quis vxoris ſuę caſtitatem probare cupiens, ſupponat eum capiti mulieris ſtertentis, mox illa (ſi caſta eſt) petit maritum cum amplexu, cum tamen nõ euigilet. Si vero adultera, de lecto tanquam manu repulſa ſubito fœtore coacta cadit. Sicque lapis crimen celatum prodit. Si quis furandi gratia domum per noctem intrauerit, & per loca quatuor prunas ardentes poſuerit, ac magnetis fragmenta ſuper aſperſerit, mox fumi vapor inhabitantium mentes euertit, eoſque a domo fugat, vt fur domum impune diripiat. Idem autem contritus combuſturas ſanat, & lacti commixtus hydropiſim reſoluit. Margarita (vt dicit Solinus) ſic efficitur. Conchæ in quibus inueniuntur nocturno tempore litus adeunt, & rore cœleſti eas concipiunt, ſi purum fuerit, quod accipiunt, gemmæ candidæ fiunt. Si vero turbidum aut pallore languent, aut ruſto obnubilantur, quantoque magis hauſerint rorem, tanto magis proficit lapidum magnitudo, ſi vero conchis apertis repente coruſcatio inceſſerit, intempeſtiuo metu comprimuntur, ſubitaque formidine clauſæ abortiunt aut perpetue eniciuntur. Talis autem conchis ipſis eſt ſenſus, vt partus ſuos timeant maculari, cum ſol vrentes, ac ferventes orbes emiſerit. Itaque ne nimio calore ſuſcocantur lapides conchæ ſubſidunt in profundum, duo namque in vna concha reperiuntur, vnde & vniones a pleriſque dicuntur. Grandinibus deſcendentibus conchis lapides flaueſcunt. Margaritæ quoque in aquis molles ſunt, ſed exceptæ in lapides dureſcunt. vltra ſemiunciam nunquam reperiuntur. Dicuntur autem cum luna creſcere, & decreſcere dum viuentes in concha ſunt. Huiuſmodi gemmas digitis vel auribus ſuſpendere binas, vel ternas fœminarum gloria eſt. In aceto vero poſitæ citius reſoluuntur. Hic lapis contritus, & confectus ſecundum modum debitum contra debilitatem ſtomachi valet, & ſanitatem corporis confert, & etiam mentis, q̃a caſtum reddit portantem. Onix eſt lapis ex parte albus, & ex parte niger, qui ſi collo, vel digito feratur in ſomnis triſtitiam ac noxia depellit & fantaſticas vires euacuat. Sed hoc habet aduerſi, quod lites & diſcordias commouet, & multiplicat. De lapide Onichino duę ſunt opiniones, dicit enim gloſſa ſuper Leuiticum, quod oſtreola ſit parua ſuauiter redolens a magnitudine, & colore vnguis humani dicta, habet enim colorem medium inter rubeum, & album, hæc aquis exempta dureſcit in lapidem ſicut margarita. Beda tamen videtur velle, quod Onichinus, ſiue Onix vt ipſe dicit, niger ex parte ſit intercurrentibus albis, & rubeis venis. Platearius autem dicit, quod Onicha ſiue Onix eſt genus gummi fluens ex arbore, quod poſtea dureſcit in lapidẽ ſicut de Sucino legitur. Sed forſitan aliud dicit Onicham, quã Onichinum Onicha tamen pro Onichino ponitur, ſecundum gloſſam in loco Exodi, vbi de vnguentõ compoſitione agitur. Valet autem Onichinum contra ſcabiem, & dealbificat faciẽ. In ignem vero miſſus odorem ſuauiſſimum reddit. Hoc etiam de Onicha valde mirabile fertur, quod cum nihil adeo exiguum ſit, quod non lędat oculum ſi intrauerit, hic in ſummo appoſitus oculo, ſponte ſua quaſi ſenſata res intrat ſine leſione, circuitque oculum, & omnes partes interius penetrat, quouſque contrarios eius humores protinus excuſſerit. Pantheru lapis eſt omnium fere colorum. dicta ab huius nominis beſtia, hic rabiem ſedat, & tot habere virtutes dicitur, quot colores.

De His quorum nomina incipiunt per ſ. vel per. s. Cap. X L.

SAphirus cærulei coloris eſt, morbum illum horribilem fugat, qui vulgariter dicitur, Noli me tãgere, ſed colore poſt fugationem dicitur vitiari. Dicitur etiam optimus eſſe contra fraudes, & contra inuidiam, & terrores. Ad pacem quoque gratioſus eſt, ſed oportet quòd ille qui eum portat ſummo ſtudio ſeruet caſtitatem. Orientales Saphiri ſunt optimi, maxime hi qui vehementer ſplendent, colore cœruleo, & quaſi nubeculas habentes in ſuperficie coloris denſioris, Sunt quidam orientales Saphiri, qui lapidem Rubith admixtum habent, hi quoque inter cæteros cariores ſunt, & virtute potentes. Sardius rubei coloris eſt, ſed atri vt rubea terra, hic ſanguineum fluxum reſtringit, & eſt idem quod lapis cornelius, de quo. ſ. dictum eſt ſuperius, vt dicit gloſſa. Sardonix ex duobus lapidibus naturaliter eſt in parte rubeus ex lapide ſardio, in parte vero albus, & in parte niger, qui duo colores ſunt ex parte Onicis, habet autem ſpeciem pulcherrimam vbi colores permixti fuerint. Sed nullam virtutem habere dicitur, niſi quam & Sardius, ſ. quòd ipſo præſente lapis Onix nocere non poteſt, neſcit autem conuellere ceram, & eum qui hunc portat oportet eſſe prudentem & humilem. Smaragdus præ omnibus virentibus viret, forma eius optima eſt plana, quia dum ſtrata eſt adumbratur ſi reuocentes portetur, morbum caducum fugat, & morbum qui Emitritheus dicitur, viſum etiam refocillat, & oculos purgat, qui vino ablutus vel oleo perunctus hominem gratum in verbis reddit, tempeſtates auertit, motus quoque laſciuos compeſcit. Sucinus crocei coloris eſt, & vt vitrum aliquando tranſlucet, arboris pineæ ſuccus eſt, & ideo Sucinus appellatur, vulgariter autem lambra vocatur, hic caſtitatem conferre portantibus dicitur, fumus eius iuuat parturientes, & fugat ſerpentes. Prima quidem gutta, quæ de pino arbore fluit pura, & lucida eſt, & hæc illa, quæ in æſtate calida, proſilit, reliquo vero tempore fluens obſcura eſt, & immunda. Silenites eſt lapis colore pulchro, maximeque albo rubeo, vario, purpureo, quem portat Indię teſtudo. Horum quoddam genus eſt, quod viret vt herba, hunc qui portat in ore fertur diuinare futura, igne nunquam frangitur. Inter diſſidentes amorem reconciliat, ptiſicos etiam curat. Topaſius in Topaſon inſula tantum primo inuentus eſt & inde nuncupatus, cuius color auro ſimilis. Hic magis præcioſus eſt, aliud autem genus eſt multo lucidius, & colorem magis tenue, ſed deterius, hic lapis inter cætera, quæ facit, dicitur etiam iram, luxuriamque reſtringere.

De Aquis. Cap. XLI.

AQua eſt ſecundum elementum cuius immenſa profunditas abyſſus dicitur, quaſi abſens fundus, habet tamen fundum quaſi nimis profundum. Hæc frigida, & humida eſt. Quæ de lapide manat, leuior eſt, & limpidior. Aqua communis eſt omnibus, ad ima fluit, ſordes abluit, terræ permixta lutum facit, ſitim ſedat, ignem extinguit &c. Oceanus fluuiorũ concurſu non augetur, quia fluenta dulcia partim ſalſis vadis conſumuntur, aut vento vel ardore ſolis abſumuntur, partim vero per occultos meatus in amnes ſuos reuertuntur. Exhauſto quidem a ſole dulci liquore, quem facile vis ignea trahit, amarior aſperior craſſiorque relinquitur: vnde ſumma maris vnda dulcior eſt, profunda amarior, & lunę quidem alimentum eſt in dulcibus aquis, ſolis autem in amaris. Æſtus Oceani, id eſt acceſſus, & receſſus Lunam ſequitur, cuius reſpiratione retro trahitur, & eiuſdem impulſu refunditur. Quotidie vero bis effluere ac remanare videtur. cum Luna creſcẽte creſcit, & cum decreſcente decreſcit. Itaque cum Luna eſt in equinoctio, fluctus ſurgit ob Lunæ viciuitatem. Cum autem in ſolſtitio, minor eſt ob eius longinquitatem. Porro per. 19. annos ad principia motus, & ad incrementa paria reuertitur, vt Luna. Mare rubrum ex adiacente terra videmus aquas habere rubeas, ſed huiuſmodi ſunt aquę eius in ſe coloris, cuius & aqua alterius maris. Fontes autem ſaporem, virtutem, colorem ex occultis terrę viſceribus (de quibus originem trahunt) fluentes ducunt. Itaque cum paradiſi fons vniuerſæ terræ ſuperficiem in quatuor fluminibus irrigare dicatur, ex variis terræ qualitatibus fontes quidam frigidas habent aquas, alii vero calidas, & ex terra ſulphurea feruidas. In partibus Orientis (vt dicit Iacobus) eſt fons quidam, ex cuius aquis efficitur ignis Græcus, aliis quibuſdam mixtis, qui poſtquam vehementer accenſus fuerit, vix aut nunquam extingui poterit, niſi aceto, & hominis vrina, vel ſabulo. Huius fontis aquas Saraceni comparant magno precio. In Aphrica fons eſt (vt Auguſt. dicit) qui voces canoras reddit. Præterea eſt fons quidam (vt dicit Solinus) quietus & tranquillus, qui ſi iuxta ipſum inſonent tibiæ, quaſi exultabundus ad ſonitum eleuatur, & extra ripas intumeſcit. In minori quoque Britania fons eſſe refertur, cuius aquæ ſuper propinquum lapidem proiectæ pluuias, & tonitrua prouocare dicuntur. Fontes autem tam in mari, quàm in terra dulcis aquæ limpidiſſimi reperiuntur. Itaque in mari ſuperioris partis Tyrenſis vrbis eſt fons, qui dulciſſimis aquis tanta vehementia proſilit a fundo maris, vt duobus aut tribus cubitis ſupra mare ſaliat, & hoc cum mare tranquillum eſt. Cum autem inundationes venti ferunt, fons quidem ab eis obruitur, ſed cum tranſierint, ſtatim vt prius eleuatur. Sic autem eminet ſuper aquas maris, vt hauriri poſſit in vaſis. Sunt & ſtagna quædam in quibus nulla res natare poteſt, ſed omnia merguntur. Alia vero in quibus omnia fluitant, nec mergi poſſunt. Lacus etiam ſunt in quibus aquæ ter in die ſunt amaræ, & ter in die dulces fiunt. Fluuii quidam ſunt in partibus Orientis, qui arenas aureas habere dicuntur, vt dicit Iacobus. Alii vero, qui lapides præcioſos. In Perſide flumen quoddam eſt, qui ſemper de nocte congelatur, ita quod homines, & peccora ſuper eum trãſire valent, de die vero ſemper in aquas reſoluitur.

De Aere, & regionibus elementis. Cap. XLII.

AEr tertium elementum eſt, & eſt omne, quod inani ſimile a Terra vſque ad Lunam conſpicimus: de quo & vitalis ſpiritus hauritur, & in quo Dæmones commorãtur. Eſt enim quodammodo craſſus, terra, & aqua, & igne permixtus. Aliter enim Dæmonum corpora ex eo aſſumpta ſonum non reciperent, vnde verba formarentur ad eos quibus apparent. Quod ergo durum & molle, aſperum & lene ſentitur in eis, ſit contrariis elementis ſimul permixtis. Ex hoc etiam & in hoc fiunt venti, niues, grandines, himbres, fluenta, & huiuſmodi. Ea contrarietate namque vehementiam elementorum patitur, vnde ex eius corruptione infirmitates ac peſtilentiæ generantur. Aer rarus eſt, lenis, mobilis, auibus peruius, nubibus obſcuratus, & pluuium ſignat, ſole illuſtratur, hieme condenſatur, æſtate ſerenatur, ventis agitatur, circa palludoſa, & humida loca condenſatur, facillimeque corrumpitur. Circa montes autem ſubtilis eſt nimium ac penetrabilis. Mediocribus autem locis optimus, ideſt nec nimis altis, nec dimiſſis. Sunt autem ſeptem aeris regiones (vt philoſophi dicũt) in quibus aquoſi humores terræ per attractionem caloris ex ſole, aliquando viſibiliter per nebulas, aliquando etiam inuiſibiliter per humidiorem aerem aſcendentes, Primo quidem in rores, ſecundo in niues, tertio in grandines, quarto in himbres, quinto in mella, ſexto in laudanum, ſeptimo in mannam, gradatim de regione in regionem per temporum interualla transformantur. Quæ licet per totum aerem vniuerſaliter ſub cœlo mundus iſte cõtineat, in orientalibus tamen partibus, vbi purior eſt aer, tres eorum vltimæ partes inueniuntur vberius. ſ. mella, laudanũ, & manna, cæteræ vero quatuor plus habundat in Occidentalibus, & quia fumus, quanto altius aſcenderit, tanto magis ſubtiliatur, manna ſubtiliſſimum eſt, ac viuificaciſſimum, vel vitaciſſimum præ omnibus humoribus. Hi ergo ſeptem humores ſecundum diuerſas ſubſtantias, diuerſaſque ſubſtantiarum efficacias, temperantiæ ſecundum diuerſimodas aeris regiones ſumuntur quibus omne animal ſpirans habilitatur ad vitam. Sed terra, & quicquid in ea germinatiuæ virtutis eſt fœcundatur ex eſtu, vnde & molle quidem, durum, vel aſperum, dulce, acidũ, vel amarum, ex his compoſitionem recipiunt, & pro diuerſitate compoſitionis & naturæ, in his omnibus concordia partiũ inuenitur.

De Igne, & eius ſuperna regione. Cap. XLIII.

IGnis eſt elementorum quartum, calidus eſt, & ſiccus, & ſurſum tendit, ſplendet, rutilat, calefacit, fumũ generat, ligna conſumit, attractiuæ naturæ eſt, cibos decoquit. Huius effectus ex parte tanguntur in his quatuor verſibus.

Deſtruit, emollit, reſtringit, conſolidatque.
Clarificat, terret, accendit, laſſificatque.
Mobilis, & ſiccus mundusque familia tenetur.
Creſcit, & aſcendit, ſed aqua modica moritur.

Sed hæc omnia de igne iſto inferiori elementato, ſenſibilique dicuntur, Supereſt autem ignis puriſſimus totum aere excedẽs cuius regio vſque ad firmamentum extenditur. Is tanto eſt aere ſubtilior, quanto aqua tennuior, & aqua terra rarior. Idem & æther vocatur, quia perpetuo ſplendore lætatur. De hoc Angeli corpora aſſumunt, cum ad homines miſſi veniunt. In hac ignis regione. 7. ſtellæ. i. vij. planetæ ſingulis circulis contra mundum feruntur, & ob vagum curſum erraticæ nominãtur. Ignis itaque tripliciter conſideratur, nam in materia terrea carbo eſt, in materia aeris flamma, in natura vero lucis eſt pura lux, & ideo non indiget nutrimento, quia non ex contrariis agentibus. Planetæ quoque & ſtellæ quoniam ex eodem igne conſtant, alimento non indigent, & ideo ſecundum naturæ curſum in æuum lucere poſſent, niſi creatoris ſui voluntas eos aliter ordinaret. Ipſe namque ignis ſua illic in propria regione eſt, nec habet reſpectum ad aliud vnde materiam trahat.

De Septem planetis. Cap. XLIIII.

DIcuntur autem planetæ, id eſt errantes, quia per aerem vario motu diſcurrunt, vnde & retrogradæ dicuntur. Cumque triplex ſit motus rerum. ſ. voluntarius, & naturalis, & violentus. Voluntarius quidem motus in planetis nõ eſt, quia ſenſus, & motus determinant animal, ſenſus autem in eis non eſt. Mouentur itaque violento motu cum firmamento, motu vero naturali contra firmamentum. Ratione namque formæ, quæ ſpherica eſt firmamentum in inſtanti moueretur, niſi eſſet prohibens. Ideo poſiti ſunt planetæ magni, qui ad motum eius retardandum mouerentur contra illud, motu ſuo naturali. Nam ſi mouerentur in inſtanti, rerum eſſet confuſio, nec generatio fieret, & corruptio, ſed quia motus firmamenti præualet illis, rapiuntur enim eo motu violento. Niſi vero virtute quadam occultiori ſemina rerum a ſuis principiis diuiderentur, ſemper apparerent in ſtatu ſuæ creationis immobiliter permanere. Nunc autem indidit Deus globiferis ſtellarum circulis, ſed maxime planetarum, virtutem talem, vt a motu ſui principii res vegetabiles tranſire faciant, ſed ad multiplicationem conſimilium transferant. Proinde ſucceſſionis ac poſteritatis quaſi ſobole concupita, in ſe ſolis manere nolentes, ſemina de ſe fundunt, & in ſeminum materias in aliis prouentura. Ceduntque ſemper ſuccedentibus aliis, & ad rerum principium terram iterum reuertuntur. Exceptis igitur his, quæ vel ad liberum arbitrium hominis, vel ad ſpecialia diuinæ voluntatis opera ſpectare videntur. Deus omnipotens cauſas iſtarum rerum inferiorum ſub ſtellarum motibus eſſe conſtituit. Quod ex motibus planetarum Solis, & Lunæ conſtare poteſt, dum ſub augmento vel defectu Lunæ humores in hominibus ac cæteris animalibus creſcere, & decreſcere videntur. In aſcenſu quoque ſolis flores, & fructus erumpunt, in deſcenſu vero cuncta virentia areſcunt. Sol quidem & Luna luminaria magna dicuntur, non ꝙ maiora ſint corpore vel lumine apud ſe, ſed aliorum ſyderum comparatiue, quæ propter remotionem minora videntur apud nos cum tamen maxima ſint apud ſe. Nam ſi Luna æqualis quantitate videtur cum Sole, qui tamẽ ſexies aut ſepties maior eſt, & hoc ideo quia ille remotior, illa vero nobis propinquior eſt, quid de cæteris tribus, qui longe ſuperiores Sole ſunt æſtimari poteſt. Mars enim planeta quintus inſtantum, & pauloplus ſuperior eſt, quàm Sol. Iuppiter vero ſextus in quintuplum Marte altior eſt. Saturnus autem ſeptimus, & vltimus in duplum vere Ioue ſuperior. Vnde ergo quanto Saturnus Sole ſuperior ſit, & quantum eius ſydus maius illorum comparatione haberi poteſt. Omnes autem planetæ poſt quingentos. 32. annos circulos ſuos peragũt, & eoſdem vt prius reperiunt Signifer, ideſt circulus. 12. ſignorum in duodecim partes perlatum diuiditur, ſub quibus ſeptẽ planetæ feruntur. Denique a terra vſque ad cœlum eſſe. c. 9. millia. & . 700. & . 85. milliaria. philoſophi, & multi catholici veridicis aſſertionibus, & argumentis firmiſſimis probauerunt.

De Luna, & Mercurio, & Venere. Cap. XLV.

LVna eſt primus planetarum, id eſt infimus. Hæc humorũ mater eſt, vnde quidam orientales fluuii creſcunt & decreſcunt, ſecundum illius crementum, & decrementum. Ipſa etiam humana corpora maximeque lunaticorum Lunæ curſus ſentiunt. Sed & animalia, beſtiæque plurimæ ſagina creſcunt, & decreſcunt ſecundum eius ſtatum. Poſſunt autem decem Lunæ proprietates his ſex verſibus perſtringi, quæ ſpecialiter conueniunt Beatiſſimæ Virgini.

Humorum mater, ſoliſque refrigerat æſtum.
Eclipſim patitur phœbi faciente receſſum.
Huic ſol dat lumen tenebras de nocte repellit.
Illuſtrat mundum ſol priſtina quando receſſit.
Inter planetas magis hæc terra propinquæ.
Creſcit decreſcit candet tempus medianis.

Mercurius eſt planeta ſecundus, qui ſigniferum ſuum percurrit 339. diebus. Hic aliquando ante ortum ſolis, aliquando poſt eius occaſum ſplendens emergit. Apud gentiles quidem Mercurius ille dicebatur Deus, in quem mercimoniorum fortunas ponebant, quaſi merces curans. Nec forſitan ſine ratione planetam hunc Dei ſui nomine vocauerunt, eo ꝙ in huius aſcenſione ſpiritus humanorum ſenſuum puriores ac perſpicaciores ſunt, & expeditiores ad lucra facienda, rerumque cauſas inueſtigandas, purgato namque cerebro a fumis, & ſuperfluitatibus, purgatior ſpiritus exurgit ad actus. Venus eſt planeta tertius, qui & lucifer dicitur, ſtella videlicet contra firmamentũ, vt Mercurius nitens, quæ omnium maior clariorque videtur. Facit enim vmbram ſicut Sol & Luna. ſigniferum autem percurrit. 348. diebus. Iſte ſolem orientem aliquando præcedit, & tunc heſper aut veſper dicitur, hieme lucet, æſtate conditur, & in antarctico polo (qui eſt vertex inferior) ſepelitur. Vi huius naturæ (vt dicit Plinius) cuncta generantur in terris. Vnde Venus dicitur, quaſi veneris numen, quæ apud gentiles dicebatur Dea amoris. Hic itaque planeta in exortu ſuo matutina vel veſpertina terram rore conſpergit, & non ſolum terræ conceptus implet, verumetiam animantia omnia ad luxuriam ſtimulat. De huius proprietatibus extant hi quinque verſus.

Lucis

Lucis ſplendorem, fert ſecum rorem fert quoque,
Ingens dat letum, vigilanſque decens prait ipſum.
Solem defectum Luna comitans. hiemiſque.
Tempore luceſcit, eodem æſtate quieſcit.

Dicitur autem dare, id eſt facere lætum hominem, ſcilicet viatoreo, vigilans, quia nocte lucet, decens quia pulcher.

De Sole. Cap. XLVI.

Sol eſt quartus planeta, ſic dictus quia ſolus lucet. ſ. per diē, vel quia ſuper omnia lucet. Zodiacum peragrat diebus. 365. In ortu ſuo ſi maculoſus eſt, vel ſub nube latet, diem indicat pluuialem, ſi rubet, ſincerum, ſi pallet tempeſtuoſum, ſi concauus apparet, ita q in medio fulgens radios ad auſtrum, & aquilonem emittat, tempeſtatem humidam ac ventoſam ſignificat, ſi autem pallidus in nigras nubes occidat, aquilonarē ventum determinat. Sol eſt fons caloris, nubes de terra per vapores attrahit, fructus maturat, fluida ſiccat. Veris quidem tempore ſole ſuperius aſcendente frondes ac flores erumpunt, fructuſque de floribus prodeunt, & dum ſol remotius aſcenderit, vapore ſuo ſicco, & igneo fructus ac ſemina matureſcere facit, eo quod humiditatem ſuperfluam calore deſiccat, vt in eis ſiccitas, & humiditas temperata remaneat. Idem quoque ſol poſtea deſcendens, & in deuexa per orbis climata cadens, priorē æſtiui temporis ordinem euertit, vt quæque virenta folijs auerſionibus cadant, rigidaque ceruice tepeſcant, & (vt breuiter dicam) omnia ſpecie ſua dolent, ac receſſum fomenti ſolaris, lugubri facie formaque deplorant. De huius proprietatibus extant hi ſeptem verſus.

Fulgidos effundit radios fons ipſe caloris.
Attrahit hic nubes, ſpecimen vel forma coloris.
Illuſtrat Lunam, noctemque diemque miniſtrat.
Fructus maturat, ac humida cuncta reſiccat.
Intrat ſi reſerat glacies, & dura reſoluit.
Lætificat ſanos oculos, lippos quoque claudit.
Occidit, ac oritur, deſcendens hinc quoque ſcandit.

Poſſunt hæc omnia referri ſpiritualiter ad beatam virginem, quæ dicitur electa vt ſol. Et ſicut ſol octies maior eſt terra, ſic & ipſa prærogatiuis. 8. maior eſt omni creatura. Quas videre poſſumus in his. 4. verſibus.

Virgo prius vonit, virgo ſine ſemine pregnans.
Virgo Deum genuit, virgo mater ſimul extans.
Hoc ſine labe manens, omni virtute beatur.
Imperat hic Chriſto ſuper ipſa creata leuatur.

De Marte, & Ioue, & Saturno. Cap. XLVII.

Mars eſt planeta quintus, qui ſigniferum percurrit annis duobus. Non ab re forſitan ex nomine Martis Dei bellorum a gentilibus nuncupatur, cum in huius ſyderis aſcenſione colera ſæpius in hominibus accendatur, ſiantque calefactiones cordis, & epatis, ac rebulitio cerebri, & humores corrūpantur. Sic enim cauſis contrarijs impugnantibus ſanitatem, bellū in corporibus geritur, quod non niſi morte finitur. Iuppiter eſt planeta ſextus, calidus, & ſiccus · qui Zodiacum peragit annis. 12. ſic dictus a gentilibus ex nomine Dei ſui, qui dicebatur Iuppiter, quaſi iuuans pater. Nec hoc forte ſine ratione, cum in huius aſcenſione ſyderis omnia terræ naſcentia vi erūpant. Eſt autem (vt dicit Martianus in aſtrologia) ſtella Iouis ad omnia ſalutaris, & ſecundum naturam ſanitatem mortalibus impartitur, vnde & dicit ibi commentator, quòd ſi non eſſet alius planeta, quàm Iuppiter in firmamento cœli, omnes homines eſſent immortales. Quod intelligendum forſitan ſecundū naturæ curſum, & non ſecundum voluntatem, & potentiā creatoris. Saturnus eſt planeta ſeptimus, & vltimus, ſummumque omnium ſydus, ideoque nimium videri dicit Plinius. Hic annis. 30. ſigniferum peragit. A parte ſiniſtra gyrant omnes planetæ, præter Saturnum, qui ſemper præceps graditur in dextram partem. Hunc in occaſum celerrime tolli contingeret, niſi conuerſione aſſidua obuijs alijs ſyderibus impediretur. Nunc autem mundi vertigine impeditus ignauo globo torpet, & fit gelidæ rigentiſque naturæ, vnde fit vt tardius cæteris curſum ſuum peragat. Auguſtinus tamen aliam cauſam frigiditatis eius ponit, ſcilicet aquarum ſupercœleſtium vicinitatem. Dicitur autem Saturnus a gentilibus ex nomine Dei ſui, quaſi ſaturitatis numen, & hoc forſitan ideo, quia in huius ſyderis aſcēſione iacta ſemina mortificantur in terra, vt fructum faciant ad ſaturitatem carnis. Iuxta illud. Niſi granum frumenti in terrā cadens, mortuum fuerit, &c.

De Quinto elemento, quod eſt vapor. Cap. XLVIII.

Ex ſumma de anima. Vaporem autem dicimus quintum elementum, quod eſt medium aquæ & aeris, quantum ad ſubſtantiæ ſubtilitatem, quia ſubtilior eſt aqua, groſſior aere. Et quāuis ſit ex elementis, puta q reſoluitur ex aqua & terra a calore ſolis, ſiue maneat clauſus in viſceribus terræ, ſiue ſuper terram eleuetur plus, & minus, iuxta triplex interſtitium aeris, ipſe eſt principium aliarum rerum ſequentium, nam ille qui eleuatur ſuper terram principium eſt cometarum, ac ſtellarum cadentium, & aſiuph, & anaxhet, circulorum circa ſolem, & lunā apparentium, & Iridis, necnon ventorum & turbinis ac tonitrui corruſcationis, & fulminis, & nubis, ac nebulæ, grandinis quoq; ac niuis, ac pruinæ, ſed & nimbi, ac pluuiæ, atque roris. Et iſta ſunt elementata primæ compoſitionis. Ille vero, qui manet in viſceribus terræ, ipſe eſt qui calefacit fontes in hieme, ipſe eſt principium terremotus, & ex eo corpora mineralia generātur vt ſulphur, ex cuius combuſtione caleſiunt termæ, & lapis ſimiliter, & argentum viuum, quod eſt principium omnium metallorum, quæ ſunt. 7. ſ. plumbum, ſtagnum, æs, auricalcum, cuprū, argentum, & aurum, & hæc ſunt elementa ſecundæ compoſitionis, vel complexionis. Sunt autem elementata quædam media, quæ nec ſub terra ſunt nec ſuper terram, & horum quædā ſunt infixa terræ naſcentia, puta plantę arborum, & herbarum, quædam vero non, ſicut animalia: Quædam tamen inter plantas, & animalia media ſunt, vt ſpongiæ marinæ, quæ & radicibus aluntur vt plantę, & tactu ſentiunt vt animalia. Sed horum principia ſunt vapores, vnde per ſe prius generantur, plantæ vero primo ex ſeminibus pluuia mediante. Nutriūtur itaque terræ naſcentia ex mixtura terræ, & aquæ, & ita ſunt in tertia cōpoſitione, in qua confracta eſt aliquo modo contrarietas, quæ elementata primæ, & elementata ſecundæ compoſitionis animam habere prohibebat: vnde plantæ animam habent vegetabilem, & quia vapores ſunt principia terræ naſcentium, ex terræ vero naſcentibus generantur humores animalium, ex quibus ſcilicet humoribus, & ipſa nutriuntur, & ſemina, vel oua formantur, de quibus alia quoque generantur animalia. Manifeſtum igitur eſt, q vapores principia ſunt animalium, & hominum, qui ſunt quartæ & quintæ compoſitionis, ſed in animalibus magis confracta eſt contrarietas, quam in terræ naſcētibus: vnde & nobiliorem animam recipiunt. ſ. ſenſibilem. In hominibus quoque magis, quàm in animalibus, & ideo recipiunt humanam nobiliſſimam propter ſummam humani corporis temperantiam, & quia non poteſt eſſe nobilior perfectior, patet q homo eſt finis omnium creaturarum. Sicut ergo prima creaturarum rationalis eſt, ſcilicet Angelus, ſic & vltima eſt homo, vt finis conueniat principio, ſitque creaturarum ordo circularis, vt ex perfectione circularis creationis intelligatur, perfectio ſummi opificis. Recte igitur quinque ponimus elemēta, licet quatuor ſint primo prima.

De Impreſſionibus aeris, ex vaporibus aſcendentibus. Cap. XLIX.

Ariſto. in lib. Metheororum. Cauſa, etiam prima mouens terræ, & aquę vapores, vt ex eis eleuatis fiant impreſſiones aeris, eſt motus orbium ſtellarum. ſ. ſolis & aliarum. Sol etiam dum appropinquat his rebus, & elongatur ab eis, cauſa eſt generationis, & corruptionis accidentium in illis. i. rerū huiuſmodi, quæ in eis generantur. Dum enim calor eius ignit terram, eleuatur ex ea vapor humidus, & vapor ſiccus, utque in diuerſas ſpecies ſeparatur. Quædam enim ſpecies dum aſcēdit ad ſummum aeris reſoluitur ac ſubtiliatur, & appropinquat igni quo inflammatur, & fit ex ea impreſſio inflammata, vt ſupra dictum eſt. Hæc autem vaporis ſpecies vocatur æſtus. Alia vero eſt nebula propinquior quæ fit aer, niſi accidat ei accidēs, id eſt niſi obuiet ei frigus accidentale ipſam conſtringens. Verum aer iſte factus. ſ. ex vapore ſubtili fit aqua, quia vapor roridus eſt. i. materia roris, vel pluuiæ. Nam ſi accidat ei frigus, quod ipſum premat, incraſſatur & inſpiſſatur, & redit aqua ad terram pluens. i. diſtillans in rorem uel in pluuiam. ſ. ex nubibus ſubtilioribus vel denſioribus. Et quandoque videtur ex eo nebula. ſ. ex reliquijs nubium reſolutarum. Cum igitur ſol appropinquat, vapor eleuatus aſcendit, cum autem elongatur ab eo, deſcendit. Cum autem id, quod ex eo deſcendit parua res eſt, id eſt ſubtilis, & ideo tardatur in deſcenſione ſua, & ros vocatur. Cum vero maiorem habet menſuram, id eſt ſpiſſitudinem, & ideo velociter deſcendit, pluuia nominatur. Et quando parua res eſt, nec peruenit in altum propter paruitatem ſuæ caliditatis, & reſoluitur, fit aer. Quando autem vapori aſcendenti accidit

ti accidit vehementia frigoris, aggregatus fit pruina. Quando enim ſuper ipſum eſt, eſt paruum frigus, id eſt temperatum capiunt mortem. Pruina autem eſt vapor congelatus. Dico vergo quod aqua non congelatur, niſi in loco vbi ſunt nubes, & quæ deſcendunt ex loco nubium tria corpora, quorum genera o & eſſentia eſt per frigus. ſ. quia, nix grando. Corpora vero deſcendentia ex aere duo duobus ſunt ſimilia, quia cauſa generationis, vtrorumque eſt vna, nec diuerſificantur niſi multitudine, & paucitate. Sunt autem hæc nix & pruina, ſimiliter pluuia, & ros. Eſt enim ros pluuia pauca, id eſt ſubtilis. Pluuia ros multus, id eſt groſſus, vel denſus: pluuia namque non fit niſi ex vapore multo iam infrigidato, & cauſa illius ſunt tempus, & locus, & frigiditas.

De Paſſionibus aeris, & primo de ventis. Cap. L.

EX libro de natura rerum. Videamus itaque primo de paſſionibus aeris, quemadmodum aut qua ratione conciſatur in multis, vt ſunt venti, fulmina, choruſcationes, & tonitrua, quæ non ſolum aerem ſuperius, verumetiam terram inferius, cum ſuis animalibus turbare noſcuntur. Ventus eſt aeris fluctus. Qua autem primum motum in aere faciat vnde ventus erectur, merito quæritur. Quidam ex antiquis philoſophis hanc rationem aſſignant. In terra aſt abyſſus profundiſſima, cuius fontes olim in diluuio rupti fuiſſe leguntur. Iuxta hunc loca cauernoſa ſunt, & ſpeluncæ late patentes. In his ergo ventrde ſpiramine aquarum concipiuntur, qui & ſpiritus procellarum dicuntur. Et hi quidem ſpiramine ſuo per patentes cauernas aquas maris in abyſſum trahunt, eaque inundatione iterum impetu magno impellunt, de his itaque ventus fit & terremotus. Sunt autem quatuor venti cardinales, & octo collaterales. Primus cardinalis eſt Septentrio, qui & Aparctias dicitur. Hic facit in aere nubes & frigora creat. habet autẽ a dextris circium, qui & circias dicitur, faciens niues, & grandines. A ſiniſtris Aquilonem, qui & Boreas dicitur, conſtringentem nubes. Secundus eſt Subſolanus, in calore, & frigore temperatus, habens a dextris vltimum, qui & calchias cuncta deſiccantem, a ſiniſtris earum nubes generantem. Tertius eſt Auſter, qui & Nothus humore calorem, & fulmina generans. Hic habet a dextris Euroauſtrum qui eſt ventus calidus, a ſiniſtris Euronothum, qui temperatus eſt. Eſt notandum, quod Auſtrales venti, quia flant ex humili maiorem tempeſtatem faciunt in mari. Quartus eſt Zephirus, qui & Fauonius, his hiemem reſoluit, floreſque producit. Habet autem a dextris Aphricum, qui tempeſtatem, tonitrua, fulminaque generat. A ſiniſtris vero chorum, qui in duos diuiditur, ſcilicet Auram, & Altanum. Aura in terra, Altanus in pelago. Horum duodecim ventorum concordia, omne creatum in ſuo curſu ordinate conſiſtit.

De Igniculis per aera euagitatis, & de nubibus. Cap. LI.

STellæ quandoque cadere videntur in aere, ſed minime cadunt. Cum enim igneæ ſint naturaliter, propriuſque locus earum in æthere, nunquam ad terram deſcendunt. Cæterum ſi vna ex eis caderet, totam terram vel partem illius maximam occuparet. Nam licet ex remotione videantur paruæ, in ſe tamen ſunt maximæ. Quæ vero cadere videmus, igniculi ſunt a flatu ventorum in aerem ab æthere tracti, & mox in aera madido extincti. Sæpe etenim eſt in aere ſuperiori, licet non in inferiori ventus, & commotio, ex qua commotus aer ignitur, & per aera ſplendens diſcurrit. Qui cum iuxta ſtellam aliquam tranſierit, ſplendore ſuo viſum illius ſtellæ, nobis aufert, ita quod ipſa obtecta cecidiſſe videtur. Si autem quæritur cur eadẽ ſtella poſtea non apparet. Reſpondemus, quod fumus procedens de extinctione ignis cadentis in aerem humidum, eam nobis obtexit. Vel dicimus eandem a nobis poſtea videri, ſed eam eſſe neſciri. Cum enim (vt prædiximus) aer ignitus diſcurrit, aer ſpiſſior & inde tardior ſubſequitur, qui inter nos & illam interpoſitus nobis viſum eius ſubtrahit. Prius autem quàm tranſeat, & illa ſtella appareat, firmamentum quod ad occaſum tendit, iam eam ad vlteriora detulit. Cum igitur apparet, alia eſſe putatur, quia in alio loco, quàm ante videtur. Nubes dicuntur quaſi nimborum naues, ſolis namque calore de terra tractæ per vapores in aere conglobantur, & condenſantur, grauidæque factæ nimietate humiditatis, & amplius ſe ferre non valentes, vento de facili diſſoluuntur, & per pluuias niues aut grandines ad terram iterum relabuntur, vt iterum aſcendentes concreſcant in nubes. Secundum autem volatum nubium, quæ ventis in aere deferuntur, aura pluuialis, aut ſicca, frigida, vel remiſſa fore conijcitur. Itaque ſi veſpere ſolem in occaſu nubes tegant, futuras in craſtino pluuias ſuſpicemur. Si etiam mane ſolem Orientem terra nubes obtegat, reſiduo clareſcente, pluuiaque ſperatur, aut a mane vſque ad meridiem, aut a meridie vſque ad noctem. Porro ſi ventis contrariis flantibus nubes inter ſe diſpariles diſcordauerint, tempus dubium expectabis. Quia cum quis ventorum ſuis nubibus alium ſuperauerit, auram illi cedere repente cognoſces.

De Tonitruis, & Fulminibus. Cap. LII.

EX libro de naturis rerum. Tonitruum fit quando venti nubibus incluſi nituntur erumpere, magnoque murmure concrepant, & colliſis nubibus ignem terribilem eijciunt. Crepitus vero nubium ventorum eſt tonitruus, ignis autem inde excuſſus eſt fulgur, qui ſcilicet ignit ideo penetrat, quæ tãgit, quia noſtro ſubtilior eſt, & magna vi ventorum impellitur: ab Aquilone fulgur, ab Euro tonitruus tempeſtatem ſignat. Itaque fumo calido & humido ad ſuperiora tendente, cum ad ſummum aeris peruenit, ex præponderatione humoris mouetur ſũmitas aeris, cuius particulæ in modum vndarum concurrentes ſibi fragorem, & tonitruum faciunt. Ex motu vero calefactus aer tranſit in ſubſtantiam igneam, fitque coruſcatio: Cum igitur impetus ille, qui ex occurſu aeris humido fumo ſpiſſati generatur, ſurſum aſcenderit, fragor abſque fulmine fit. Similiter etiam deorſum ſi tendat, non tamen vſque ad obſtaculum perueniat, cum autem vſque ad obſtaculum peruenit obſtantia findit vel vrit, nam ſi in hac inferioris aeris parte multus ſit humor, aer in illo impetu exiſtens igniri non poteſt, fitque fulmen findens non vrens. Sed quia proprius motus aeris eſt ſurſum tendere, nulla materia exinde reditum vetante reuertitur, ſparſoſque aer colligit ignes, ſi vero vbi non ſit humor ex motu, & ſiccitate igneſcit, fitque fulmen vrens. Eſt igitur fulmen pars aeris, aliqua colliſione, vſque ad obſtaculum cum impetu perueniens. Tonitruum autem eſt partium aeris cum impetu concurrentium ſonus. Coruſcatio vero eſt pars aeris ex impetu ignita, & ſplendens. Non eſt autem fulmen ſubſtantia lapidea, vt quidam dicunt, ſi enim hoc eſſet, non huc illucque diſcurreret, nec ſurſum rediret, & cum aliquem feriret carnem & oſſa comminueret. Ideo autem dicunt quidam ſic eſſe, quia cum ad ſuperiora fumus igneus aſcendit, aliquid terrenæ ſubſtantiæ cum eo eleuatur, quod ex calore ſolis in ſubſtantiam lapideam tranſit, & in concauitate nubium continetur, donec nubes impetu aliquo diuidatur. Cum autem in quolibet anni tempore fumus ille humidus aſcendat, non tamen in quolibet tonitrua vel fulmina generantur. In hieme namque iuxta terram inſpiſſatur, quia non eſt tantus calor, qui poſſit eum ad ſummum aeris eleuare, remanens ergo in inferiori parte aeris, ventos, & pluuias gignit. In æſtate vero cuius maximus eſt feruor, vſque ad ſummum eleuatur humor, fitque partium aeris concurſio diuerſa, & inde tonitrua. In Autumno porro, quia frigidus & ſiccus eſt, nec eſt humor qui eleuatur, neque calor, qui eleuet. Sed in vere, dum fumus ſuperiores partes aeris obtinet, per ſpiſſitudinem ſuam huc, & illuc ex eius labilitate impellitur, fiuntque tonitrua, & fulmina. Præterea in orienta non fiunt æſtate tonitrua ſicut apud nos, quia tunc æſtus ibi calidiſſimus eſt atque ſicciſſimus, nec poteſt aliquis humor etiam ſi aſcenderit in nubes cogi, ſed aeris calore diſſipatur. In hieme vero fiunt ibi, quoniam & humor ſufficiens de terra aſcendit, & eſt aer calidus quo eleuetur, ſicque calore, & humore temperatus eſt aer, vt facillime fumi in nubes excreſcant, fiatque concurſus ventorum ac nubium quo tonitrua, ac fulmina proueniant. Itaque noſtra æſtas in Europa poteſt orientis hiemi comparari, fulmen ſæpius alta ſternit, quia cum ab alto deſcendit, citius alta reperit. Nullus autem fulmine tangitur, quàm prius lumen viderit, aut tonitruum audierit, in ſilentio nunquam fulmen iacitur. Fulmen quidem tactum hominem non ſemper extinguit, cætera vero animantia ſemper hunc honorem homini natura tribuente.

De Arcu cæleſti, & nebula. Cap. LIII.

IRis eſt limbus nubis concauæ, quæ eſt quaſi ſpeculũ ſolis. Sicut enim terra ſpherica eſt, ita & vapor eius ſphericus, ſi ergo nubes concaua generetur oppoſita ſoli, limbus eius diuerſi coloris erit propter adiunctionem multi nigri. Fit enim arcus cœleſtis ex nubibus, & radiis ſolis, calore namque ſolis humores aqueos attrahente de terra, & mari concreſcunt in nubes, eiſque de terra ſuperius aſcendentibus intercurrunt radii ſolis, quibus mediis illuſtrantibus nubes fit arcus cœleſtis ex coloribus diuerſis. Cœruleo, ſcilicet qui ex aqua contrahitur, & rubeo,

rubeo, qui ex radiis ſolis igneis generatur. Cæteri vero colores ſicut virides, & purpurei, ſecundum quod magis & minus ad illos duos principales accedunt, ſimilitudinem trahunt. Quoniam autem Deus olim mundo diluuium induxit, non tantum ex aquis quæ ſub firmamento erant, quia nec cataclismum facere ſuffeciſſent, ſed etiam maxime ex his, quæ ſuper firmamentū, vnde ſcriptum eſt. Et chataractæ cœli apertæ ſunt, hinc factū eſt vt arcum poſtmodum in nubibus poneret, ne vltra diluuiū ſuper terram induceret, ac ſi diceret. Aquæ ſupercœleſtes induxerunt mundo diluuium, ſed nunc arcum meum ponam in nubibus, qui fit ex aqueis terræ humoribus, vt & ſi quando pluuiarum aquæ in aere pendeant, hoc ſigno apparente homines non timeant, quoniam aquæ quas vident in nubibus de terra ſunt, nec tantum cumulum facere poterunt, vt mundo diluuiū inducant, hæc eſt ratio naturalis cur Deus poſuit arcum in nubibus ob ſignum fœderis. Nebula fit dum exalationes humidæ vaporaliter trahuntur, & radiis ſolis ad terram repelluntur, hæc aſcendens pluuiam nunciat, deſcendens vero ſerenum, rorem que ſaluiſerum terræ fructibus affuturum. Super aquas & infima quæque terrarum perſeuerantius manet, propter vicinitatem. ſ. humiditatis, eo quod ex humido contactu ſui ſtimulis continuatur. In locis autem in alto ſitis propter aerem ſubtiliorē citius diſſoluitur, vnde & huiuſmodi loca ſalubriter antiqui libentius inhabitabant. Sed econtra moderni propter commodum aquæ locis huiuſmodi dimiſſis circa aquas ædificant, quod multis eſt cauſa languoris, & immaturæ mortis. Nebula quæque depreſſa eſt multum ac fœtida, quoniam humores corrupti de terra ſublimantur ad aera, & hæc pectus lædit, reumaque peſſimum in capite creat, quod ſi ad pectus deſcenderit, apoſtema ſæpius efficit. Nebula denique circa Maium, & æſtiuale ſolſtitium, ac poſt Septembrem peſſima eſt.

De Humoribus aeris, & himbre, & grandine, & niue. Cap. LIIII.

SEptem ſunt humores aerei, ſicut dictum eſt ſupra, per ſeptē regiones aeris diuiſi. ſ. himber, grando, nix, & ros, mel quoque, ladanum, & manna. Himber de nubibus deſcendit, dum enim guttulæ in maiores guttas coeunt aeris amplius natura non ferente ad terras dilabuntur. In Orientis partibus raro pluit, ſed ibidem ſupra modum inundat pluuia cum venerit. Tantus enim ibi calor eſt per æſtum ſolis, vt paucitas humorū aſcendentium de terra peruenire poſſit ad regionem himbris ſole medio, qui paulatim aſcendentes eos deſiccat. Rorem vero craſſiorem, & frugibus efficacem ibidem eſſe conſtat. Cum autē humores in viſceribus terræ coarctati diutius ex habūdantia, ſui tandem erupérint, calore ſolis, & aeris ſiccitate trahentibus tunc ſupra modum inundant pluuiæ, & quanto rarius, tanto copioſius. In Europa vero tantæ frequenter pluuiæ cadunt, vt ex eis torrentes inſtar fluminum currant, & maxime circa montium iuga. In Ægyptiacis Thebis, ſi in æſtate largiores pluuiæ fundantur, tota regio mox infinitis nubibus repletur. Pluuia ſeruata ciſternis, & ſtabilitate purgata, aquarum omnium clariſſima eſt, & ſine corruptione diutius durat, frigida quoque omnis eſt, & potu ſalubris, viſcera laxata ſtringit, tempore pluuioſo maior pars piſcium impinguatur, vnde & ſuper mare alludere cadentibus pluuiis videntur. Grando fit ex pluuiæ ſtillis, ventis ac frigore ſuperiora aeris congiacialis, & corpus perſpicuum habet propter circumactionem volubilitatis, cuius materiam .i. ſtillas pluuiæ ſi condenſatim fuderit aer, multæ guttæ conglobantur in vnum lapidem, & tunc excedit grando ſolitam quātitatem, ſitque tempeſtas. Vnde legitur in chronicis grandines aliquotiens tantæ magnitudinis cecidiſſe, vt etiam beſtias, & homines extra tecta poſitos conquaſſarent. Grando turbida magis eſt, quàm in terra glacies congelata, quia minimæ guttæ primitus coagulatæ paulatim adiiciunt diſtendendo, ſicque de multis partibus fit, quod non glacies, quæ ex aquæ cōtinua materia per gelu concreſcit. Grando multum infrigidat aerem, vnde quandocumque in vere, & autumno ceciderit, periculum imminet peſtis. In frugibus diræ gelidæque pruinæ, niſi poſt grandinem immediate ſol calidior aerem terramque illa ſtrauerit. Porro ſi circa ſolſtitium æſtiuale ceciderit, ſignum eſt in ſuperiori aeris regione frigus eſſe permaximū, & niſi pars aeris inferior ſolis radiis calefacta grandinem deſcendentem liquefaceret, ad immenſam quantitatem molas faceret monſtruoſas. Nix eſt aquarum vapore necdum denſato in guttas, ſed gelu præpediente formata, nec tamen tranſlucet vt glacies, quoniam ex paruiſſimis, & innumeris minutiis fit, quæ non cohærent, præferuntque candorem. Niuem probantur habere montes illi, qui orbis climata faciunt, vt Caucaſus in India, Athlas in Andria, & cæteri. Olimpus autem non habet, ſicut nec pluuias nec ventos, quia excedit omnium humorum regiones. Niues per totum annum ſeruari poſſunt ſub terra paleis coopertæ. In Oriente quidem ſeruantur ad miſcendum vinum æſtate calida, vel ad aerem infrigidandum circa infirmos. Infrigidat enim valde. Et notandum, quòd membra fricata niue, & ſi ad horam quaſi frigus intolerabile patiantur, poſtea tamen per ſe calore moderatiſſimo reſfouentur; quia calor naturalis in homine accidentali frigori reſiſtat.

De Rore, & Melle. Cap. LV.

EX libro de imagine mundi. Ros in aere venit quando grauatus aer frigore noctis, & Lunæ ſplendore diſtillat. Quòd ſi vehementius ingruerit frigus noctis, ros in pruinam vertitur. Ex libro de naturis rerum. Roris itaque proprium eſt ſubtiliter & quaſi inſenſibiliter ſuper terram deſcendere, qui ſupra quàm credi poteſt terram infundit, & ipſo himbre efficacior eſt in frugibus fecundandis, mundificat autem omnia, quæ infundit, vnde viſibiliter gramina virent poſt rorem. Ros gelidus eſt, & multum infrigidat, vnde æſtate calida niſi ſuperuenerit ros frugibus, ardore ſolis irent in deterius. Sicut autem ros fœcundat ea, quæ tangit, infundens itaque ros in pruinam verſus botros maxime maturos, & ſiccas arideſque facit, humorum virtutes exhauriens, & hoc maxime in autumno, in vere autem cum ruſtica rebus temperies obrepit quandoque ros pruinoſus in aere, & per noctis quieta ſilentia depaſcit, adurendo fruges ac germina, ſicque tam dura peſtis præcipue vinearum, vt igne conſumpta videantur, & hæc ipſa quercus duriſſima in ſolutum adultione ſit immunis. Nonnulla tamen arborum, aut herbarum hanc peſtem non ſentiunt, eo quòd humor illis inſit rigidior, & poſſint reſiſtere vaſtatori. Mel eſt ſubſtantia humoris in aere, quæ de florum ac fructuum ſumis collecta ſuauitate, multa ſpacia tranſiens aeris, ſuper ipſam nubium regionem ſolis virtute conſcendit, & inde occultiſſimo ac ſubtiliſſimo modo rore permixtus iterum in herbis, & frugibus ac floribus reſidet, temperatque ſaporem in rebus. Eſt enim duplex mel, naturale ſcilicet iſtud, quod in aere virtute naturæ concreſcit. Et artificiale, quod apum labore, vel arte magiſtra equidem tamen, & natura componitur. Apud nos quidem ſcilicet in Europa circa ſolſtitium æſtiuale mella quandoque de ſuperioribus deſcendunt, ſed hoc raro, & in modica quantitate, & tunc imminet peſtis maxima caprarum omniumque, quæ cum herbas irroratas melle comederint moriuntur, vnde paſtores periti tempus obſeruant cum mella decidunt, & greges ad paſtus exire non ſinunt, quouſque radiis ſolis humor mellens ex herbis in aerem transferatur. Apud nos igitur vt dictū eſt mella deſcendunt, ſed raro, & modice. In oriente vero fere omni menſe per noctes continue. Humor namque melleus, qui de floribus ac fructibus, & frugibus in fumis per ſolem ad ſuperiora tranſuehitur, Apud nos & viſcoſas, & lubricas ac nebuloſas aeris regiones tranſire non poteſt, nec ad illam tranquillam venire, quæ ſupra nubes eſt, vt ibi ſimplarium denſatus ad nos iterum pondere ſuo deferatur, ſed aſcendere nitens ipſis lubricis aeris regionibus miſcetur. In oriente vero congrue hoc fieri poteſt, quoniam aer totus ibi puriſſimus eſt. Itaque deſcendit ibi mel ſuper terram etiam in arboribus, & herbis, non tamen in tanta copia ſicut ros. Mel apum in plenilunio capiendum eſt ſereno die. Abrumpi ſtatim ac reſilire guttas vtilitatis eſt indicium. Bonitatis vero probatio eſt, vt ſit odoriferum, & ex re dulci glutinoſum, ac perlucidum. Cum ad rem eximitur mel, apes abigi fumo vtiliſſimum eſt, ne iraſcantur, & mel auiditate vorent. Mel calidum eſt, & ſiccum, conſeruat & mundificat, in medicinis ponitur, vt amaritudo ſpecierum eius dulcedine temperetur. In electuariis quoque cum pulueribus miſcetur, vt diutius, & maiori efficacia conſeruetur.

De Ladano & manna. Cap. LVI.

LAdanum dicunt quidam gummi arboris eſſe ſed falſo. Eſt autem humor aeris in oriente, & in partibus Græciæ cum rore, vel roris vice, deſcendens ſuper herbas terræ. Qui cum deſcenderit quibuſdam corrigiis herba percutitur & ſic illa precioſa humiditas corrigiis conuiſcatur. Quibus expreſſis & caterſis, humor ſoli exponitur ac deſiccatur. Exiccatum vero ladanum dicitur. Quod per ſe quidem, putura aromaticum eſt, & precioſum valde, ſed quandoque cum

digeſtione

digeſtione captiua, & hmõi rebus nigris ſophiſticatur. Eligendũ autem illud quod ponderoſum eſt, & integrum, & quod magis malaxari põt, magisque eſt aromaticũ. Quod aũt ſubruffũ eſt, & frangitur, vetuſtate conſumptũ nimis ſophiſticatũ eſſe ſignificatur. Ladanum habet virtutem cõſtringendi, & calefaciendi ex viſcoſitate, & aromaticitate. Valet contra catarrũ ex frigida cauſa, ſi odor eius naribus admittatur, ad digeſtionẽ quoq; confortandã, & ad alia plura eſt vtile. Ex lib. de naturis rerum. Manna ſimiliter eſt humor aeris in Oriente, & partibus Græciæ cũ rore, vel mira vice deſcendens nocturnis horis ſuper herbas, ibiq; induratur & poſtea colligitur. Sed qm̃ in modica quantitate reperitur, multũ ſophiſticatur. purum, aũt & non mixtum aromaticũ eſt valde, & pretioſum ſubalbidum interius, habens concauitates quaſdam ſicut fauus mellis. Purum autẽ, & non mixtum aromaticum eſt valde, & pretioſum ſubalbidum, eſt etiam dulcius, & vltra modũ iucundi ſaporis, fortaſſis autem hoc manna de quo nunc agitur, vixerunt Hebræi. xl. annis in deſerto, quod ibidem concreatũ eſt diuino miraculo in melius mutata ſpecie, vel ſapore, de quo Aug. ad Ianuariũ ita loquitur. Faciat itaque vnuſquiſque quod vult, & quod ſecundũ fidem ſuam ac deuotionem nouerit eſſe faciendum, hoc eſt. n. quod in lib. Sapientiæ dicitur, quod manna ſecundum deſideria ſingulorum ſapiebat in ore oium, hunc tamẽ locum retractauit idem Augu. dicens hoc intelligendum non eſſe de illo manna, quod vtique quaſi ſemen coriandri erat, guſtuſque eius quaſi ſimilis cum melle. Sed noſtro cœleſti pane ac ſpirituali mãna, quod tanto iocundius eſt, quanto ſumitur deuotius. Manna virtutem hẽt depurandi, & mundificandi ſanguinem, vnde valet in acutis febribus ex colera, ſed nonnulli ſophiſticãt illud cum melle, alij vero cum ſucco liquiritiæ ſubtiliter puluerizato, & quando ſophiſticatur cum quadam abominatione dulce eſt. Cur autem apud nos in partibus Europæ non deſcendat ladanum, & manna ſicut in Oriente, eadem eſt ratio quam prædiximus de melle.

De Corporibus mineralibus, & primo de Electro. Cap. LVII.

Actor. Dicto de elementaris primæ compoſitionis ex vapore concreatis, reſtat dicere de elementaris ſecundæ compoſitionis. i. de mineralibus, & poſtea de ceteris ſecundum ordinem prædictæ diſtinctionis. Inter corpora mineralia præcipuum locum videntur habere ſeptem metalla in vſus hominũ accommodatiſſime data. ſ. aurum, electrum, argentum æs, ſtagnum, plumbum, & ferrum, hæc in viſceribus terræ continentur, & alia quidem pura, alia vero terræ commixta reperiuntur. Ex lib. de natura rerum. Electrum duplex eſt. Artificiale, quod ex auri & argenti commixtione conficit. Et naturale quod in colore quidem ſimile eſt, ſed in virtute p̃ſtantius, rariſſime autem inuenitur, & ſophiſticatũ a vero difficillime diſcernunt. Sed vas violentiam paſſum, & colorem prodit vſque dum igne purgetur. Metallum hoc conſeruatiuum eſt, vnde olim in locellis, ex electro magnorum corpora condebantur.

De Auro. Cap. LVIII.

Aurum cæteris metallis eſt pretioſius ac temperatius, durabilius, ac tractabilius, & magis ductile, omni tempore fulget, & coinquinatum rubigine non conſumitur, vſtum ſunet, & quanto rubicundius tanto melius eſt, in du; in ponderoſius eſt quam argentum, aut æs, aut ſtagnum. In riuulis & fontibus inuenitur, & etiam in montibus quandoque ſed raro. Multus autem labor eſt in lauando, ſed & ſi per multas minutias terræ eius ſordibus ſociatum inuenitur, eſt tamen purũ & non terræ, vel bituminibus in ſe admixtum, ſicut æs, aut argentum. Itaque ſi etiam inter puluctes bracteæ reperiantur, nequaquam tñ aurũ potitas in ſe ſordium ſqualoſitas incorporatur Aurũ calidæ naturæ eſt, lepram & ſcabiem curat, in pulueres redactum & antidotis mixtum. Habet etiam virtutem confortandi, non quod incorporetur aut mẽbra nutriat, ſed quod alteratiua virtute corpus immutat. Vulnus ex auro factum non corrumpitur in tumores. Hali regalis practicæ ſermone. ij. Folia auri carnem comedũt ſine morſura, ſuntq; ſicca ſubtilia. Limatura auri cõfortat cor & pulſioni medetur ſi quę his pertinent medicaminibus admiſceatur, acalimia vel cadmia auri melior eſt tenuis, & magis deſiccans, & amplius climans, quæ ſi comburatur, & lauetur, deſiccat oculorum vlcera, ſine menſura.

De Argento. Cap. LIX.

Ex lib. de natura rerũ. Argentum ductile eſt, & tractabile, ſonorũque, ac tinnitu dulciſſimum, & hoc maxime ſi æri admiſceatur, vnde tubas ex argento ductiles præcepit Moyſes fieri ad terrorẽ hoſtium & exhortationem, ad mouenda quoque caſtra, & primũ ad epulas conuocandũ. Argenti venæ multæ, & in multis partibus orbis inueniuntur, nec eſt purũ in ſe ſicut aurum, ſed terræ ac ſordibus incorporatũ & admixtũ. Ideoque labor maximus eſt, vt per ignẽ purgetur, fumus autem purgamenti eius valde nociuus eſt, nec de facili purgatur. Hmõi fumo multo infectus, niſi fumo turis aut aromaticis ſpeciebus, aut vbi purum fuerit durabile eſt, Impurum aũt de facili contrahit corruptelã. Argentũ conſolidat alia metalla, & quaſi vnũ efficit conſolidata. Cõſtan. Frigidũ eſt ac temperatum in humiditate, & contra humidum ad viſcoſum flegma valet pulnerizatum, & antidotis admixtum. Hali vbi ſupra. Schala. i. limatura argenti, ſi conteratur cũ argento viuo prodeſt emorroidis. Acalimia argenti melior eſt tenuis mordaſenago ſimilis. Tpata eſt in calore, & frigore ſiccę cõplexionis, deſiccatiua, pontica climans, viſui prodeſt. Si cõburatur & lauetur climat viſum, deſiccatq; ſine morſura oculorum, replet vlcera carne, deſiccatq; vlcera in corpore manifeſta. Item purgamentũ argenti melius eſt viride ac tenue, põticum eſt. deſiccans fortiter, ideoque neceſſarijs admiſcetur ad cicatrizandum vngaenta.

De Aere. Cap. LX.

Ex lib. de natura rerum. Aes aũt ſiue cuprum eiuſdem eſt duritiei cũ argento, & eiuſdẽ æquationis, hoc excepto quod eſt rubei coloris. Aes nulla rubigine conſũmitur, ſternrẽ habet, & tõ dulce ſonat. Philoſophus. Aes ſiue cuprũ ſonorum eſt & vocale, natura calidũ. Sonus eius per ſe rudis eſt admixtum vero ſtagno, vel argento, vel auro validum eſt valde, dulcẽque tinnitum habet. Tinnit. n. altius cæteris metallis, ſed veniat auditũ, niſi ſtagno commodius iperut. Aes fuſile quidem eſt in omne artificium, ductile vero ſed cum labore ac moderamine verberantis, nunq̃ certo ſic purgari põt quin facile cõtrahat corruptelã, durat tñ 10 annos plurimos. Ex ære fit auricalcum, ſic dictum quia ſplendorem habet auri, vel quia de ipſo fit aurum. Dicit. n. Auſt. in li. de lumine luminum. Quod ex vrina pueri, & auricalco fit aurum optimũ; qđ intelligẽdũ eſt in colore nõ in ſubſtãtia Dicit. n. idẽ Auſt. q̃ variat color ſed ſubſtãtia manet, hoc auricalcum ſcripturæ frequentius vocant electrũ, & hoc pp colorem electri prope cõſimilẽ. Hali vbi ſupra. Litargirium melius eſt Atticũ & Hiſpanicũ, quod cum frangitur quaſi lumine refulget, temperatum eſt in caliditate & frigiditate deſiccans, prodeſt vlceribus humidis & apoſtematibus calidis, ſi eo cathaplaſmentur. Eſt etiam in eo quædam ponticitas, vnde & carnem in humidis vlceribus producit. Aes vſtum melius eſt vtile ſubtile, leue, plenum, & vtrumque rubeũ. Eſt autem calidũ ponticatum, cicatrizat vlcera, quæ ſunt in corporibus dura, ſed ſi ablutum mollia non quæ cicatrizat corporis vlcera. Tubal. hoc eſt, ſcoria æris melius eſt nigrum, ſed inclinans ad ruboram tepuc, velut cortices & eſt ſubtilius ære combuſto. Elimat, & inſcidit quæ noxia ſunt, tenebras oculis aufert, & aſperitatẽ palpebrarum diſſoluit. Zinarum. i. viride æris, calidum; carnem ſuperfluam comedit, & eſt inſcidens, ſi cum cera, & oleo oliuæ miſceatur, elimat, ſine morſura, & carnem adducit.

De Stagno. Cap. LXI.

Ex lib. de natura rerum. Stagnum ſẽperatiſſimæ naturę eſt. In Britannia tñ reperiri olim ſolebat. Sed nunc in Germaniæ partibus abundantiſſima vena reperta eſt, valde ductile, & tractabile, ſapar omnia quoque metalla liquabile, per ſe quoque eſt mutum, ſed cum ære, vel argento, vel auro mixtum, ſonorum, & armonicum. Fulget interius, ſed foris de facile contrahit corruptelam & hoc ſqualoris nõ rubiginis, nunquã enim rubiginatur, in aqua diu iacens de facili putreſcit, vnde ſiſtulæ aqueductus, quæ ſub terra fieri ſolebant ex plumbo, & conſolidari ſtagno, modernis tẽporibus ex calibe, & fuſili plumbo conſolidare ars hominum excogitauit, quia ſolidatura ſtagno durare non poterant in longinquum. plumbum vero ſub terra ſemper durat. Hali vbi ſupra. A ſerebrum. i. ſtagnum frigidum eſt, & eſt in eo ſiccitas, illud melius eſt quod mentem ſub dentibus ſtridet & ſtridet, & in eo ſunt quædam virtutes aquoſæ. Si fricetur ad lapidem cum modico vino, & oleo oliuæ, prodeſt apoſtematibus, quæ ſitea, & ſuper actanda ſunt, & in lumbis. Item ſi cũ eius fruſto empuluzetur anus infectus, ſedat appetitum coitus.

De Plumbo, Cap. LXII.

EX lib. de natura rerum. Plumbum temperatę naturæ eſt ſicut ſtagnum, ponderoſum ſicut aurũ, ita quod duplex habet pondus argenti, vel æris. Ductile quoque eſt, & extabile, minus autem ſtagno liquabile. Ad horã quidem liquatum nitescit, ſed poſtmodum naturaliter adumbratur, cõpreſſionis eſt & lenificatiuum, nec ſolũ in ſe mutum eſt naturaliter, ſed et muta efficit alia metalla quibus admiſcetur, liquafactum in igne cęteris metallis plus minuitur. Scoria eius. i. ſpuma, continet argentum. Hoc autem proprium eſt, & ſpeciale plumbo inter metalla, quod ſemper augmentatur, & hoc ſub diuo magis. & in aere, quã ſub terra, ſqualorẽ vero contrahit, ſed non rubiginẽ. Hali vbi ſupra. Abarum. i. plumbũ combuſtũ, habet in ſe virtutẽ deſiccantem cũ acumine. Quod etſi abluatur deſiccat ſine morſura, & eſt medicamen vtile peſſimis vlceribus, maxime oculorum, humiditatẽ eorum deſiccat, & cicatricẽ ſuperinducit. Heſpidagum plũbi, hoc eſt ceruſa, melius eſt ouuſtum, plurimum album ſuaue, molle, frigidum, & ſiccũ vlcera deſiccat ſuper ea cataplaſmatũ, prodeſt obtalmiæ, ſi miſceatur oculorũ medicaminibus, vlceraque eorum cicatrizat. Si vero ſuper acuta apoſtemata cataplaſmetur, inflammationem eorum ſedat.

De Ferro, Cap. LXIII.

EX lib. de natura rerum. Ferrum frigidæ naturæ eſt, durum, ſolidum, & rareſiuum, omnia fortitudine domat, & a ſe tantum conſumitur. ſuper omnia metalla corruptelam facilius contrahit, & etiam ſibi connexa corruptione inficit, tamẽ ſanat, igne rubeſcit, & ductile fit, ex eo fiunt arma, diuerſaque inſtrumenta inciſionibus apta. Philoſophus. Calibs ex terrarijs fit, multiſque tonſionibus induratur, vt virtutem habeat ſuper ferrum, & hoc ferri genere acuitur acies armorum, vt valeat Eſt & aliud ferri genus in Orientalibus partibus quod vulgariter Alidena dicitur. Inciſionibus aptũ eſt, fuſile ſicut cuprum, vel argentum, ſed ductile non eſt ſicut ferrum aliarũ mundi partium. Ex lib. de naturis rerum. Ferrũ (vt dicunt philoſophi) virtutem habet attenuandi, & deſiccãdi. Infrigidatiuũ eſt, ac diſſolutiuum, & ſtomacho prodeſt in limaturis ſumptum. Hali vbi ſupra. Purgamentum ferri melius eſt decuiteos clarum, in quo non eſt aſperitas paruis fruſtulis, tenue planum, maximę deſiccationis eſt, ſi tetratur diligenter, & infundatur aceto, & deſiccetur, ac bibatur cum vino, vel vuarũ paſſarum ſucco & melle, multæ humiditatis ſtomacho prodeſt, & doloribus ſplenis. Auri quoque qua defluit ſanies inſtillatum medetur. Quod ſi ſubmiſerit ſibi mulier cum lana, fluxum ſanguinis amputat, de haſe quoq; prodeſt.

De Lapidibus, & metallis a natura generatis. Cap. LXIIII.

ACtor. Præter hoc etiam legitur de quibuſdam corporibus diuerſi generis, quæ natura miro ſuo opere cauſis occultis in lapides & metalla ſolidauit, verbi gratia. Ex additis quarti lib. metheororum. Fiunt ergo lapides ex luto viſcoſo per calorem ſolis, vel ex aqua coagulata virtute terrea ſicca, vel ex cauſa calida deſiccatiua. Similiter & quædam animalia vertuntur in lapides, virtute quadam minerali lapidificatiua, & hoc fit in loco lapidoſo, dum diſcontinuantur ſubito virtute quadam quæ exit a terrã in hora terræmotus, quæ conuertit in lapides, quod in illa hora conſequitur, & hæc tranſmutatio corporum animalium & vegetabilium æque propinqua eſt, ſicut tranſmutatio aquarum. Eſt autem impoſſibile vt aliquid complexionatum conuertatur totum in vnum elementum, ſed elementa mutantur adinuicem, dum tranſeunt in dominans. Vnde quod cadit in ſalinas fit ſal, & quod in igne fit ignis. Sed quædam citius, & quædam tardius ſecundum potentiam actiuarum, & reſiſtentiam paſſiuarum. Eſtque locus in Arabia, qui colorat omnia corpora in eo exiſtentia colore ſuo. Panis quoque prope Taraceni, aliàs Coraceni in lapidem conuerſus eſt, remãſerat tamen ei color ſuus. Sunt autem talia mira, quia raro accidũt, ſed eorum cauſæ manifeſtæ ſunt. Sæpe namque fiunt lapides ex igne dum extinguitur, & ſæpe corpora ferrea, & lapidea cadere contingit in corruſcationibus, vt vapor ignis, quoniam ignis exterminatione vel extinctione ſua frigidus & ſiccus efficitur. In Parthia, aliàs Perſia quoque cadunt corpora erea, vt æs vſtum, & ſimilia ſagittis hamatis nec poſſunt liquefieri, ſed per ignem euaporant in fumum attingentem viriditatem, donec reſiduum fit cinis. Cecidit etiam apud Giurgem, alias Nerigen, fruſtum ferri præ duricia ferè infrãgibile, cuius pars miſſa eſt regi Coraceni, qui cum præcepiſſet, vt enſes inde fierent, erat infabricabile. Dicunt tamen Arabes quod enſes Leanteuni, qui optimi ſunt de tali ferro ſunt, cum autem cecidit illa maſſa reſiliuit aliquotiens a terra ſicut pila. Eratq; ex minimis fiſtulis compoſita coherentibus adinuicem, ad granorum milij quantitatem. Simile etiam apud Tepraſten venit, ſic itaque fiunt & lapides, & earum generatio, vel erit ſubito, propter magnum calorem accidentem, vel paulatim, & per longum tempus.

De Alumine, cæteriſque mineralibus. Cap. LXV.

ACtor. Exitant & alia plurima corpora mineralia, ſicut alumen, ſal, attramentum, nitrum, & c. de quibus plenius dictum eſt ſuperius in tractatu de natura rerum, & etiam in tractatu de alchimia. Conſtantin. in lib. graduum. Alumen diuerſo eſt modo, vniuerſaliter tamen frigidum, & ſiccum eſt in quarto gradu. Stipticum eſt & mundificatiuum, & viſus obſcuritatis clarificatiuum. Superfluam palpebrarum carnẽ, aut membrorum corrodit, peſſima, & ſicca vulnera, ſicum ſuc ſin inhibet, ne corpus perambulent. Cum aceto & melle mixtum dentes confortat infirmos, & valet tumidis gingiuis, ſanguinem conſtringit de ore fluentem, puſtulas ſanat, & ſcabiẽ ſi ex eo fricentur, aut ex aqua in qua infuſum fuerit lauẽtur. Hali vbi ſupra. Selbum Iemenicum, i. alumen melius eſt albũ & eſt frigidum, & ſiccum, ponticum ſanguinem ſtringit, carnem laxam confortat, ac gingiuas enervatas, & ex quibus fluit ſanguis, dentes quoque ſolidat, & corroborat. Salis omnes ſpecies calidæ ſunt, & ſiccę, ponticæ, elimantes, diuerſificantur autem eorũ actiones, ſecundum ſubſtantiam. Sal indicum deſiccantius eſt ac ſubtilantiue. Sal napticũ. i. nigrum, calorẽ habet fortẽ, coleram vi ſoluit. Colcathar, & Tiriũ. i. attramentum quaſi terra francigena, virtus eorum eſt ſubtiliatio, & aduſtio. Quod ſi comburantur ſubtilitas augetur, & aduſtio fortius efficitur. Nitrum ſi teratur, & diligenter, & cum vino zibano. i. forti bibatur, lapides qui ſunt in renibus, & veſica frangit, & eijcit. Actor. Hæc de elementis ſecundæ compoſitionis. i. de mineralibus ad præſens breuiter dicta ſufficiant, de his enim multa iam ſuperius dicta ſunt.

De Plantis in generali. Cap. LXVI.

SEquitur de elementis tertiæ compoſitionis. i. de terrę naſcentibus, herbis videlicet & arboribus, de quibus tamen multa iam excerpta ſunt, & collecta ſuperior. Ex lib. de natura rerum. Quædam herbę vel arbores propagationis ſuę ſemẽ non ferunt, quædã in radicibus, & fundo virtutẽ ſeminis obtinent, & poſt incrementa recentia rurſus aliã ſobolẽ de radice ſubmittunt, reparationẽ ſtirpis in poſterum porrectura. Semen ergo cũ in terra ceciderit, & mediocriter humore caloreque molitũ fuerit, mox gremio terrę connectitur, quædã ſubinde generatiua fomẽta ſuſcipiens, & in vim eius ſenſim labendo diuergitur. Sparſiſq; minutiſſimis fibris tumorẽ ſuperficię telluris naſcendo perrumpit, fundatumq; firmiter, iã facile cõſurgit, tot numero ſurſum calamos explicãs, quot deorſum radices extenderit, & ita teneritudo germinis tepefacta, vapore ſuperiecto, qui tactu caloris illapſus eſt per radices, ac terræ nutrimẽtis adhibetur, partẽ ſui diffundit in cumulũ, partẽ ducit in ordinem partẽ miniſtrat in grana, partẽ porrigit in ariſtas. Hoc modo congregatione perfecta, paulatim ad ſui menſurã ſingula queq; perueniũt. Conſtat itaq; plantis ac ſeminibus ſolam cauſam pſtare creſcẽdi, dũ ea quæ de terra pullulãt, eius caloris attractu ab imis ſedibus ad ſuperna ducuntur. Qua vero mens contemplari valet, proprietates ac differentias ſingulorũ, vel latentiũ rimari ſecreta cauſarum? qualiter vnus, & idẽ humor per radices attractus in officia vniuerſa diſpergitur, aliter ipſam radicẽ nutriens, aliter corticem, aliter truncum, aliter medullã, & quo nunc folium fit, palmites, ramique formantur, & fructibus alimenta naſcẽdi tribuũtur. Sed vbi, & lachrymæ quædã per ramos eadẽ materia funduntur. Et quædẽ quorũ vertices excelſi ſunt, eorũ radices multiplices, ac profundiores habentur, quibus moles ſuppoſita valeat ſuſtentari. Quanta etiam eſt diuerſitas in corticibus, quorum alij dulces, alij ſunt amari, alij vero pontici, alij quoque natura calidi, alij frigidi, alij laui, alij oitidi, alij nodoſi, & aſperi, alij ſimplices, alij caudicibus multis conſerti, ſed & humanæ iuuẽtutis, ac ſenectutis ſimilitudo reperit in eis. Nã nouellorũ ac pollẽtiũ virgultorũ cortex deductus eſt & extẽtus, ſeneſcen

tium

rium vero ſcaber, & rugoſus. Quis etiam non videat ea quæ mollem fructum ferunt, ſicut eſt ficus, craſſiora folia prorſus habere quorum verò durior eſt, ſicut nuces, folijs mollioribus cohærere, nam fructus mollior flagitat operamenti maioris auxilium, nucibus vero læſionem facere poſſet denſitas foliorum, nihil itaque videmus in eis fortuitum, nihil irrationabile factum.

De Plantis. Cap. LXVI.

ARiſto. in lib. de vegetabilibus. Plantæ compoſitæ ſunt partibus ſuis ad inſtar membrorum animalis. Cortex. n. plantæ ſimilis eſt cuti, radix autem ori, quia mediatrix inter plantam & cibum, vnde vocãt eam Græci cãm vitæ plãtarũ. Nodi quoq; arboris ſimiles ſunt neruis animalis, & reliqua ſimiliter cæteris. Cadunt quoque multotiens de planta partes multæ non determinatæ, ſicut pili hominis & vngues, & oriuntur pro eis aliæ. Eſt autem principium cibi plantarũ a terra, principium generationis fructuum a ſole, & earũ fructus eſt ab aere. Ideoque dixit Alchimeon quod terra plantarum mater eſt, ſol vero pater. Vnde planta tres habet vires, & a tribus, a terra. ſ. eſt eius fixio, ab aqua coagulatio, ab igne coadunatio, ſicut, & in fictilibus eſt lutum quaſi cæmentum, & aqua quã vniũtur fictilia, & ignis quo partes illis quibus varietas iterum congregantur, & coniunguntur, dum. ſ. humor eis materia inde ſiccatur. Planta indiget quatuor. ſ. ſemine terminato loco conuenienti, aqua moderata, aere cõſimili. Loca a ſole remota non erant multarum plantarum, quia ſol longitudinē diei producit in remotione ſua, herbæ autem & quicquid creſcit ſuper terram, & in terram, & ſub terra prouenit ex aliquo iſtorum. v. quæ ſunt ſemen, putredo, humor aquæ, plantatio, & inſitio vnius plantæ ſuper aliam plantam. Viriditas plantæ communiſſima eſt in arboribus, eſt. n. albedo interius. ſ. in ligno, quia materiæ attrahunt humorem, & rarificãt lignum, viriditas autem exterius. ſ. in folijs, & in cortice.

De Herbis. Cap. LXVII.

EX libro de natura rerum. De herbarum origine maxima quæſtio eſt, cur naſcantur quandoque ſine præiacenti materia vel ſemine, cũque diuerſarũ herbarum radices inter ſe cõtrariæ ſint, vna. ſ. calida, & alia frigida, cur in eodē territorio viuunt, cũ vnumquodque ſuo ſimili nutriatur & a contrario deſtruatur. Sed ſciẽdum quod iſta terra quæ humano ſenſui ſubiacet nequaquã ſimplex, ſed compoſita eſt, & in ſingulis operibus ſuis, quatuor elementa cũ ſuis qualitatibus continet, nam ſimplicem ac veram terram nullus videt, ſicut nec cætera elementa, ſed oĩa communiter ſunt ex eo, in quo ſingula magis abundant appellationē ſortita ſunt. Igitur & in ſe quæ a nobis terra dicitur, cũ ex quatuor elementis cõpoſita ſit terreum dici poteſt illud, quod maxime terreum videtur, aqueum quidem parũ, aerũ quod minus, igneum vero quod minime per terrã. ſ. cohærens, per aquã ſe diffundens, per ignē & aera ſurgens. Niſi. n. in ea ignis concluſus eſſet, ad ſuperiora motũ habere non poſſet, niſi aquã & aera nequaquã in latũ ſe diffunderet. Patet autem, quod oĩa terra naſcentia plus de terra, quam de aliquo alio elemento recipiant, & ideo locum ſuũ & natiuitatem circa terrã occupat, cũq; maior in eis pars terrea ſit, quædã tñ ex eis reperiuntur calidæ, quædam frigidę ſecundum quod magis & minus terrũ qualitatibus adhæſerunt nutrimētũ. n. ſuſcipiunt nõ a terra ſimplici, ſed cõpoſita, in qua quatuor elementa ſunt, vnde ſingulæ nutrimentũ habẽt ex eo quod ſibi cõpetit, & per quod adolēſcebant. Denique cum eradicantur e terra, licet, & aer in ſe contineat quatuor elementa, non tñ inde nutrimentũ habere poſſunt, quia de eo quo minus egebant. ſ. aere plus inueniunt, vnde neceſſe eſt eas diſſolui deficiẽte illis nutrimento naturali. ſ. terreno. Iſaac in dietis. Herbarum quædã ſyluestres, quædam hortolanæ ſiue domeſticæ. Domeſticarum nutrimenta meliora ſunt, citiuſque digeſtibilia, facile venas penetrantia. Sed cũ membris aſſimilari mediora, quia cito membris aſſimilanda neceſſitatem quandam habere debent, vt facile coagulentur. Syluestres in comparatione domeſticarum ſicciores ſunt, & ob hoc ad digerẽdum tardiores, ſi tamen bene digerantur, cito membris aſſimilantur, quia ſiccitate coagulationi vicinantur. De nutrimento quidem herbarum pauca in corpus veniunt. Laudabiliores autem ad bonum ſanguinem generandum ſunt lactucæ, quia ſanguini naturaliter ſunt vicinæ. Secundo loco ſunt molochiæ, tertio atriplices, blites, portulacę, herba acetoſę. Dicit autem Gali. quod quę naturaliter duræ ſunt coctę molleſcunt, & ad digerendum faciles ſunt. Naturaliter autem teneræ quando coquuntur duræ ſiunt, & ad digerendum tardę quaſi corrigiæ, quod in porris eſt videre.

De Speciebus Herbarum. Cap. LXVIII.

EX lib. de natura rerum. Abſinthium calidum eſt & ſiccũ, herba amatiſſima ſaluti humanæ cõmoda. Cõtra dolores capitis ex fumoſitate valet, contraque appoplexiam ne veniat. Contra loquelam amiſſam optimum remedium eſt, libros ac ligna per annos multos a vermibus ac morſibus ſeruat, ad digeſtionē & & ad ſtomachum confortandũ multũ valet, & alia multa. Anetum eſt herba cuius ſemen præcipue competit medicinæ, valet ad confringendum lapidem in veſica, contraque vomitum & ſingultũ ex frigida cauſa, & alia plura. Ciminum eſt ſemen herbæ cuiuſdam calidum & ſiccũ, habet vim diſſoluendi & conſumendi, valetque contra ventoſam digeſtionē, & aſſiduam eructuationem, ad augmentationē quoque lactis in mulieribus, & ſpermatis in viris. Coriandri quoque ſemen medicinæ competit, habet vim cõfortandi, & valet ad digeſtionem confortandam, & dolores ſtomachi ex ventoſitate. Crocus eſt ſemen herbæ, vel potius flos boni odoris, aureoli coloris, calidus & ſiccus, ſed temperate, vim habet confortandi, multumque valet contra ſincopim, & debilitatem ſtomachi. In teſta quidem calefactus ac deſiccatus puluerizari debet, & in brodio poni cũ diſtemperatũ fuerit cum aqua craſſa, ſicque ventrem ſoluit, & contra prædicta valet. Colericis autē non dari debet, quia prouocat illis vomitum, multiſque vtiis eius abominationē facit. Cucurbita frigida eſt, & humida, ſed in his qualitatibus ſatis temperata. In calidis pręcipue regionibus inuenitur. Semina quæ intra eius fructus ſunt, cibis ac medicinis cõpetunt, non tñ cruda ſed elixa contra opilationē epatis, & apoſtema ſpiritualium pectoris, aliorũque membrorũ corporis. Valet ēt in acutis elixa cucurbita vel aſſata. Cortex eius integer, ſeminibus extractis ſubtiliter, aptus eſt potibus ad potandũ. Mandragora eſt herba Orientalis frigida, & ſicca, valet ad ſomnum prouocandũ, & contra dolorē capitis ex caliditate, oleum quoque eius ad idem valet ſi eo frons, & tẽpora inunguntur, febriumque calorē reprimit. Menta calida & ſicca, ſyluestris calidior. Sed domeſtica magis cõpetit medicinæ, valet contra fœtorem oris, & opilationē ſplenis, & epatis, ſi ex frigido humore ſit, & ſine febre. Nardus eſt herba aromatica calida, & ſicca, contra ſincopim valet, ad cardiacam paſſionē, & ad alia multa. Orpinum, vel vt phiſici dicunt, emſula eſt herba calida, & humida, fructus oſium continens, de qua certiſſime probatũ eſt, quod ſi quis eã decē diebus ante ſolſticium æſtiuale collectam infra recta domus in aere ſuſpenderit, ipſa ſine vllo terræ vel aquæ adminiculo, fere per totum annũ pullulans germinabit, & in vna ſui parte areſcens, ex altera reuireſcit. Ruta calida eſt & ſicca huius fumus citiſſime baſiliſcum interficit, hinc eſt quod pedes ſuos illi ex ea fricant, qui inter animalia venenata ambulare volunt, odor. n. eius contrarius eſt ſerpentibus. Itaque valet contra venenum, & contra epilenſiam, & dolores membrorum, & ad alia multa. Zuchera calida eſt, & humida in primo gradu. Sunt autem in partibus Hiſpanię quæ cum maturę fuerint, radicibus exciduntur, earum ſummitates ad menſuram duarum palmarum ad ſpeciem germinis terrę infigũtur. Reliquum vero cannarum per fruſtra ſciſſum teritur, & liquorem in vaſis recipiunt ac bulliunt, cumque totum in ſpumam tranſire viderint, exhauritur & in vaſis reponitur, paleaq; cooperitur, & ſuſpergitur. Citrinum autem remanet & multo calidius eſt, ob hoc in acutis poni non debet. Album vero frigidius ac laudabilius contra ſitim & contra dolores pectoris valet, ſiccum quoque pectus humectat, valet etiam contra dolores capitis ex calida cauſa, & ad ſolutionem ventris.

De Arboribus. Cap. LXIX.

ARbores quædam oriuntur ex aliarum ſemine, quędam vero per ſe. Item quædam a terra nutriuntur, quędam autem in alterius generis arboribus & oriuntur, & nutriuntur. Sed cum inualuerint magnitudine ſiccantur, quædam vero non ſiccantur, ſed cum illis viuunt, & creſcunt, in quibus natæ ſunt. Præterea quædam non ex ſeminibus naſcuntur, ſed per ramos propagantur, vt vites, & ſalices. Eſt autem modus tranſplantandi arbores, & eſt modus alterandi eas a ſua natura, vt ſcilicet arbore ſuccisa trunco eius inſeritur ramus alterius generis, ven-

dicetque ſibi ramus inſertus naturam totius arboris. Nam creſcentia quidem omnia nutrimentum habent a terra, inſertus ramus trahit nutrimentum ſuum per truncum, ſicut autem trahit duo, ſ. vnum quod ſibi retineat, aliud quod alij tranſmittat, ſicut ſtomachus, remanet ergo truncus ſolus in propria natura, ramus aūt inſitus, cætera ſibi vendicat poſſeſſura. Ex ſemine quidem pomorum pluriumque fructuū, in Europa arbores naſcuntur. In Oriente vero, quem Aſia continet de paucis arboribus hoc inuenitur, non. n. Gariofilorum, aut muſcatarum arbores, aut Mirti, vel Balſami ex fructibus ſuis arbores fiunt, ſed a ramis & radicibus propagantur, huiuſmodi namque fructus in calore excedunt, & maxime in Europa q̄ partes frigidiſſimas habet, generari non poſſunt. Arbores. n. præcioſiſſimas medicinales, & aromaticas, quas in extremis, & excelſis ac temperatiſſimis partibus Orientis ab initio mūdi plantauit Deus in horto voluptatis, magno chaos inter noſtrum exilium, & ipſum paradiſum interpoſito, tanq̄ ignotas deſcribere non valemus, quas tamē in omni copia ponimus, dualeque tū illarum ex diuinis ſcripturis agnoſcimus. ſ. arborē ſcientiæ boni & mali, de cuius fructu vetito in detrimentū poſteritatis ſuæ comederunt parentes primi. Arborem quoq; vitæ de cuius fructus qui comederet in eodem ſtatu ſemper immortalis & inuiolabilis permaneret. Arbores in Oriente ſunt (vt dicit venerabilis Iacobus) quæ poma pulcherrima, citrina colore, in quibus quaſi morſus hominis cū dentibus apparet manifeſte. Idcirco poma Adam ab oībus appellantur, & hoc initum eſt, q̄ Deus hoīs primi ſcelus voluit adhuc in fructe pomi demonſtrare mortalibus. Arbores quoq; Solis, & Lunæ in admiratione ponuntur, eo q̄ non ſolum cætera, ſed diuina ſcriptura de his tangere videatur. Dicit. n. Moyſes de Ioſeph de benedictione dñi, terra eius de pomis fructuū Solis, & Lunæ, quod tamen non de illis ad literam intelligitur niſi metaphoricē. De his ēt Alex. Macedo quoq; Ariſt. præceptori per epiſtolam ſcripſit, q̄ in Oriente ſunt in regionibus Indiæ. c. cubitus habentes in altitudine, ad quas idē Alexander accedens, de futuris eas conſuluit, ac de omnibus reſponſum accepit, & ſpecialiter quod ſorore ſua procurante veneno interiret, nec dubium quin a malignis ſpiritibus id actum ſit, vel ſecundum quoſdam per miniſterium Angelorum Deo volente, qui etiam in effigie Pontificis Iudæorum ei dignanter apparuit. Legitur autem q̄ dum Oriente ſole ſplendor tangebat arborū ſummitatem, vſque ad radices concutiebantur, & tunc interrogātibus rñſa dabantur. Horum pomis ſacerdotes earum veſcebantur, & vſque ad annos. ccc. viuebant illæſi, nec cuiquam licebat earum intrare ambitum, qui antea læſus eſſet, & immundus contactu mulierum. Arbores præterea ſunt (vt dicit Ioſephus) ſuper ripas maris mortui, quarum poma forinſecus pulcherrima cernuntur, intus vero nihil aliud, quam fauilla fœtida reperitur.

De Speciebus arborum. *Cap.* L X X.

Abies eſt arbor leuis, & abſque nodoſitate, quæ difficillime cedit putredini, vermibus autem nunquam. Agnus caſtus eſt arbor calida & ſicca, ſic dicta eo, quod hominem caſtum facit vt agnum, hęc non cum cæteris in vere folia producit, ſed multo tardius, quando ſcilicet calidior ſol terram ardore ſiccauerit, huius ergo proprietas eſt deſiccare, & eneruare libidinem, eo quod in homine ſperma deſiccat. Hoc agit non tantum ſuccus foliorum eius potatus, verumetiam ſi iacenti homini flores aut folia ſubſternantur. Vnde Ga. de Athenienſibus dicit, q̄ honeſtæ mulieres hmōi folia ſpargebant per domos, ne ipſæ, vel earum viri luxuria mouerētur, Legitur ēt, q̄ antiqui in ſacrificijs ratione quærentes hmōi folijs incubebant, vt ſopiti viſiones fantaſticas nō ſentirent. Amigdalus in locis calidis fructu abundat frigidioribus autē locis arbor veſtita flore, fœcunditatem negat. Bdellium eſt arbor in Oriente nobiliſſima, colore nigra, lachrymam habēs nigram, quæ in offas voluitur, eiuſque natura eſt quæ & gummi. Cedrus eſt arbor nobiliſſima, altitudine quaſi ad nubes elata, odorifera, ſerpentibus inimica, huius duo ſunt genera, q̄ florет fructum non fert, & fructifera non floret, fructumque antecedentē in ea occupat onuus. Quæ vero fructificant maritimæ, dicuntur, & paruæ ſunt, fructus eius eſt ſecundum humani capitis quantitatem. Triplicem autem ſubſtantiam habet in ſe pomum cedrinum (vt dicit Iacobus) in primā parte, quę deforis eſt ſubſtantiam habet calidam. In ſecunda quæ eſt interior temperatum eſt. Medium vero pomi quaſi cor eius intrinſecus latens frigidum exiſtit, hunc aiunt eſſe fructum de quo dominus in Leuitico dicit. Sumetis vobis de primo fructu arboris pulcherrimæ. Circa montem Libanum Cedri ſunt pulchræ valdæ ac ſublimes, ed ſemper manens ſteriles. Ebenus eſt arbor cuius lignum duriſſimum, & imputribile, non facile cedens igni, quod etiam licet in ignem vehementiſſimū ſi mittatur ardeat, quodammodo & abſumatur, nunquā eius combuſtio creſcit in flammam. Cortex eius leuis eſt vt lauri, lignum hoc puluerizatum lapidem in veſica frangit. Eſculus ab eſca dicitur arbor eſt ſpinoſa & aſpera, cuius fructus eſt calculoſus habens in ſe lapillos. v. In arbore quidem durus eſt & acerbus, ſed collectus molleſcit, & dulcis fit. Fagus eſt arbor glandifera cuius fructus eſt dulcis, ſed pectori nociuus, oleum vero clariſſimum lampadibus adminiſtrat, lignū eius ſatis admodum durum, ſed vermibus penetrabile niſi fumo pęnæ fuerit continuè delibutum, viride autem in aquis poſitū per longa tempora fertur in lapidem dureſcere. Ficus eſt arbor, quæ ſatis diffunditur tamen ac folijs quorum ſcilicet ramorum inferiores curuati, & terra operti nouam ſibi propaginem faciunt circa matrem. Vmbra foliorum eius omnibus nocet, quæ ſub eis creſcunt, fructum gignit coctum ſole, prædulci ſapore, cuius fructu ſapientes Indiæ viuunt. Illic n. eſt ficus dulcior, ſed carnem tamen valitudini infeſta, vnde Alexander cum illas partes occuparet, edixit exercitui ne quis homo fructus attingeret, hæc arbor ante folia fructum producit. Succus eius lactens medetur venenatorum morſibus, contra impetiginem etiam, & maculas in oculis valet. Alex eſt arbor cuius fructus hominem primum ad fructum elegerunt. Vnde poeta. Mortales primi ructabant gutture glandes.

Adhuc de Eodem. *Cap.* LXXI.

Mirtus eſt arbor, quæ calores nimios, aut frigora corporis temperare dicitur, hæc alio nomine Tramaticia vocatur, cuius decoctio, vel ex eius ligni vaſe bibitio, valet contra opilationes ſplenis, & epatis. Eſt & mirtus parua frutex, potius quam arbor, in humidis locis naſcēs, cuius flos eſt odoris iocundiſſimi, & ponitur in potibus qui fiunt ex aqua, & frumento, vel ordeo. Olea eſt arbor cuius fructus oliua, ſuccus oleum viride ac ſuaue lumen prebens oculis, & amicum infirmis, prima eius gutta dulciſſima eſt, ſecunda minus, tertia vero amara, ſatis & aſpera guſtu. In frigidioribus quidem mundi partibus floret ſed non fructificat, cuius flos odore mirabilis eſt, ſed valde nociuus prægnantibus. Palma in Orientis partibus fructificat abundantius, hæ maris ac fœminæ ſexum habent, nunquam fructificant niſi pares ita vicinæ ſint, vt ramis ſuperioribus inclinatis ſe inuicem amplectantur, & hoc fit tantum verno tempore. Mas in palmite floret, fœmina citra florem germinat, primoque naſcitur dactilorum caro, deinde quoddam durum interius, quod eſt arboris ſemen. Itaque palmæ ſic plantari dicuntur. Accipiuntur prædicta ſemina recentia, & per quindecim dies ponuntur in aqua, deinde vero ponuntur in terra ita quod pars acuti ns inferius, groſſior autem ſuperius, vel ſupine (vt dicit Plinius) ita vt venter tumens ſuperius, dorſum autem inferius & hoc contra naturam omnium ferè ſeminum, quia ferè in omnibus acutiores partes ponuntur ſuperius, ponuntur autem huiuſmodi ſemina duo, quia cum earum plantæ debiles ſint, ſic iuxta ſe poſitæ roborantur. Primo anno contra hyemem muniri debent, poſtea validæ ſunt contra frigus. Alexandri milites viridioribus, palmę fructibus ſtrangulati ſunt. Eſt autem eis multa ſuauitas, vt eorum eſus non niſi cum periculo fiat. Summitas foliorum eius tantæ teneritudinis ac ſuauitatis eſt, vt alborum vitium dulcorem excedat. Palma quidem in imo corticis aſpera eſt ac nodoſa, ſed gracilis, in ſummo vero plenius dilatatur. Platanus dicitur a latitudine foliorum, arbor alta, ramiſque diffuſa. In Licia platanus eſt gelidi fontis ſocia, quæ ſpacium lxxx. pedum circumquaq; longis obtinet vmbris. His tantus honos antiquitus fuit, vt in atrijs regum infuſo mero nutrirentur. Quercus dicitur quaſi querNua, quia per eam ſolebant Dij gentium præcanere reſponſa quærentibus, hoc difficile cedit putredini, vel nunquam in ſicco ſeruata. Sethim eſt arbor Orientis nobiliſſima, ſimilis albæ ſpinæ, ſed multo maior & altior creſcit lignum eius album & leue, non facile cedens igni, nec vnquam humore, vel antiquitate corruptibile, quod adhuc patet in archa Noe, quę eſt ſuper montes Armeniæ.

Siliqua eſt arbor cuius fructus dulcis, de quo ſuccus expreſſus habilis eſt ad bibendum, ſed fructus magis eſt cibus porcorum, quam hominum. Thimus eſt arbor Orientis nobiliſſima, cuius generis ligna Salomoni attulit Regina Saba, ſunt autem imputribilia ſpinoſa & alba, fulgentia nimis.

polita

polita.ſ.& inſtar eboris relucentia, arbor autem ipſa rotunda ſicut pinus. Vitis eſt frutex inter omnia ligna fructu abundantior, cuius botriones præ vbertate ne cadant oportet ſulcentur, itaque ligamen ea ipſa naturaliter naſcitur, quo ſcilicet in ſtipite ligetur, huiuſque lachryma ſcabiem, & impetiginẽ ſedat, flos autem ſerpẽtes necat. Vuarum eſu fere omne animal delectatur, vua in clibanum calidum ponitur, ibique deſiccata vua paſſa dicitur. Vuæ genus duplex eſt alba ſ. rubea. Muſtum adeo validiſſimum quod ſi aerem non habeat, materias etiã ſolidiſſimas penetrat.

De Aromaticis arboribus. Cap. LXXII.

ALoe eſt arbor aromatica naſcens (vt ait Iſidorus) in India, & Arabia, cuius lignum ſicut Thimiamatis altaribus adoletur, & inde Aloes dicitur. Dicunt aũt magiſter Iacobus, & Platearius, quod huius ligni arborem nemo depræhendere potuit, ſed expulſione ventorum rami de montibus, ex temporis vetuſtate cadentes in flumina Babilonienſibus capiuntur, vnde quidam dicunt quod de terreſtri paradiſo per mediterraneos fluuios lignum aloes defertur. Balſami arbor, ſiue frutex olim in India tantum inueniebatur in Hierico, ſed poſtmodum ab Aegyptijs tranſlata eſt in campum Babiloniæ: excolitur autem à Chriſtianis ſub Saracenorum dominio, quoniam a ſaracenis exculta ſterilis permanet, & in cultura manuum eorum fructum facere dedignatur. Sũt autem in prędicto cãpo. vj. fontes in quorum vno Chriſtum balneaſſe fertur beata virgo, hoc fonte cum exteris quinque campus ille Belſamiticus irrigatur. Aliunde vero frutex ille nunquam balſamum reddit. Liquor ipſe vim habet penetratiuã ſuper oẽs liquores, intantum vt cum ſol incãduerit, gutta eius in manu ſola ſuſtineri non poſſit, ſed ſtatim penetret. Tempore quo de arbore recipiunt, virgultum eius, lapideis, aut vitreis cultris, plaga tenuiſſima inciditur, & tunc ſuccus in vitrea vaſa ſuppoſitis guttatim diſtillat, ferro nãq; ſi inciderentur interirent. Cinamomũ virgulta quaſi cannę rotunda ſunt, hæc arbor arido ſimilis eſt, cum viret & floret ſiccitate gaudet. Itaque ſterilis hiembre fit, fœcundior autem a denſiſſimis vaporibus prouenit. Mirra eſt arbor ſpinoſa, & aculeata, durior a radice, quam reliqua ſui parte, corticem habet lenem, folium oliuę, ſed criſpius, & aculeatum atque rotũdius. Huius flores & frondes collecti & ad ſolem deſiccati, habent efficaciam conſortandi & reſtringendi, multum quoq; valet contra vomitum, et fluxum ventris, & profluuium ſanguinis, huius gutta.ſ. Mirra viridis eſt & amara. Macis eſt arbor in India, cortice prope rubeo, radice magna. Ex hac fluit gutta quę maſtix dicitur, odorifera multum, colore punicei, hęc grano maſtix dicitur, eo quod in modum granorum aliſagatis eſt admixta, ſplendorem faciei confert. In alia vero ſignificatione, ſecundum alios, dicitur macis flos muſcatæ, vel cortex ipſam nucem continens. Piperis arbor in folijs, & ligno habet Iuniperi ſimilitudinem, huius ſiluas ſerpentes cuſtodiẽtes igne fugantur, & ex flamma nigrum piper efficitur. Iacobus autem aliam nigredinis cauſam aſſignat, quod.ſ. piper collectum ſine adustione in clibanum mittitur, vt diutius conſeruetur, vel ne alijs partibus ſemina proueniant. Piperis arborem habuit Italia quondam (vt ait Plinius) ſed magnam vt eſt myrtus. Indica vero parua eſt, porro Italiæ piper amarũ eſt, roſta quoque maturitas illi deeſt. Eſt etiam in Hiſpania piperis arbor, cuius fructus eſt amariſſimus, & Indię piperi valde diſſimilis eſt, nec vſquam verum piper naſci credimus, niſi in India, quæ mater verarum ſpecierum eſt. Thus eſt arbor nobilis, immenſa atque ramoſa, leuiſſimi corticis, folio Piri minori atque ſubrutilo, naturalis eius vindemia eſt circa Canis ortum, æſtu ſcilicet flagrantiſſimo, quando maxime videtur prægnans, tenuiſſimuſque cortex minuto vulnere laxatur, & inde proſilit, ſpuma pinguis, quæ concrete denſatur, & induratur. Secunda vindemia eſt in initio hyemis, ſed quod tunc exit ruffum eſt, nec priori comparandum.

De Natura animalium in generali. Cap. LXXIII.

DE animalibus autem primo dicendum eſt generaliter. Animalia illa (ſicut dicit Ariſtoteles) quæ duos habẽt pedes, aut quatuor, aut nullos habent ſanguinem. Quæ vero plus quam quatuor habent ſanguinem non habent. Quod intelligitur de ſanguine ordinato per venas, hũc vermes, & pediculi, vel pulices non habẽt, quia carent venis. Anima brutorum ſanguis eſt. Sanguis autem gelatus conuerti ſolet in carnem, & caro corrupta redit in terrã, merito ergo

tabida eſt ala iumentorum. Eſt autem ſanguis humiditas naturalis, ſemper remanens in habentibus ſanguinem, & non eſt ſanguis vitalis, niſi in venis, & in corde. Guſtus eius eſt dulcis & color eius rubeus, niſi ſit corruptus. Omne aĩal habens ſanguinẽ habet cerebrũ, dormit, & vigilat, & ambulat. Diuerſificantur aũt animalia ſecundum locum in quibus habitant, vt Porci qui in locis calidis manẽt, nigros habent pilos, duros, & criſpantes, qui vero in frigidis ſtratos, molles, atque pendẽtes ſic, & lana in ouibus. Homo in quinque ſenſibus ſuperatur a multis aĩalibus, ipſum quoque præcedit Talpa vel Aper ſiluaticus auditu, Linx, & Aquila viſu, Simia guſtu, Vultur odoratu, Aranea quoque tactu. Quędam etiam aĩalia melius vidẽt nocte, quam die, qm̃ in oculo plures ſunt humores, vnus.ſ. albus, & clarus, per quem viſibilis ſpiritus diffunditur, alius vero niger per quẽ tenetur ne humor albus, ac ſplendidus omninõ diſgregetur. Illa igitur aĩalia quæ minus de die vident, in albiſſimo humore abundant, vnde fit vt magis ſpiritus diffundatur, & ratione diffuſionis in die diſcretio vidẽdorũ amittitur. Nocte vero pp tenebras ſpiritus colligitur, & ita diſcretio maior efficitur. Nam & nos cum aliquid diſcrete videre volumus, ſupercilia ſtringimus, vt collectus oculi ſpiritus nõ vagetur, oculi hoĩs appropinquant ſibi ſecundum magnitudinem ipſius, pluſquam cæteris animalibus. Omne aũt aĩal habens palpebras, claudit eas in ſomno, præter Leporẽ, & Leonẽ. Oĩa animalia marina habent oculos oſſeos, & cutiũ durũ, quoniã aqua ſalſa ſubtilis & lenis penetraret, nec poſſent ſubſiſtere, niſi natura pelles alijs fortiores eis creaſſet. Omne autem habens aures habet eas mobiles, præter hominem, & merito quia habere debet mandata Dei fixa in corde. Quædam autẽ animalia audientia non habent aures, ſed foramina, vt omne volatile, & omne ſquamoſum.

De Eodem. Cap. LXXIIII.

OMnẽ animal mouet mandibulã inferiorem, præter crocodilum, & cẽtiliam, quæ mouent ſuperiorem. Omne animal agreſte ſerram habens in dẽtibus, comedit carnea, & omne aĩal habens dẽtes ſerrales haurit aquam lingua. Animalia dentes æquales habentia, ſugendo trahunt aquam in ventrem. Item animalia multorũ dentium longe vitæ ſunt in pluribus, paucorum autem breuis. Omne animal vorans cibos vt Leo, vel Lupus eſt macilenti corporis, qm̃ vbi non eſt maſticatio ciborum, male ergo tranſeunt in naturam. Oẽs beſtiæ grandiores fruge veſcuntur, agiliores aũt carne. Cur autem quidam aĩalia non ruminant, hæc eſt ratio. Ignis proprium quædam habet, vt commeſta diſſoluat. Igitur animalia calidum ſtomachum habẽtia, cibos facile coquunt. Quæ vero frigidæ naturæ ſunt, eos coquere nequeunt, ob hoc illos ad dentes reuocant, vt his ſecundo triti faciliꝰ commoliti, & cõmoliti citius decoqui valeant. Habent aũt huiuſmodi animalia pinguedinẽ ſiccam, & duriorem, ac ſolidiorem, quam ulia, vt boues, & ſimilia. Calidiora vero vt porcus, & ouis pinguedinẽ habent molliorem, magiſque decoctam. Ruminat tñ ouis q̃ calidæ naturæ eſt, ſed hæc quia dentium efficacia caret, vnde & dicuntur bidentes. Animalia ruminãtia multũ iuuantur, & meliorantur in ruminando, quia multũ delectãtur in eo. Ideoque cætera aĩalibus cæteris impugnantur paruo cibo. Item animalia quæ ruminant, & ſep um habentia. poſteriori parte prima accumbunt. Maior.n. eſt eis frigiditas in illa parte, quia remotior eſt a corde, ideoq; maiorem ibi grauedinẽ neceſſe eſt eſſe. Ab anteriori vero parte incipiunt ſurgere; quia locus calidior, & ignis cordis proximior. Quibuſdam animalibus longiora colla formauit Deus, vt equis, camelis, & elephantibus vt.ſ. hoc ad vſum paſtionis extẽdãt, cum.n. altiora ſunt animalia, non poſſent aliter herbis minutiſſimis paſci. Animalia quoq; ruminantia fere omnia, longum collum habent. Quibuſdam vero breuiora dedit, & anguſtiora, vt Leoni, & Tigridibus, quia non in terram paſcendi gratia eriguntur, & ora deflectunt, ſed aut ceruum inuadunt, aut bouem, vel ouẽ decerpunt. Itẽ aĩalia ruminantia non habent dẽtes, niſi ex vna parte, qa non erat neceſſe, cũ.n. ruminant cũ deliberatione maſticant, & cibos tranſmittunt. Oĩa vero animalia quæ in aqua manent, & dentata ſunt, conſtipatos & acutos dentes habẽt, vt citius eſcã inſcidant, & in ventrẽ tranſmittant, ne aquarũ alluuione eſca eorum dentibus auferatur. Omne animal habens quatuor pedes & cornua, non habet dentes ſuperiores & habet quatuor ventres. Inſatiabilia vero animalia ſunt, quibus a ventre protinus tranſeunt cibi, vt lupi, cerui, & inter aues mergi, atque pellicani.

De His quorum nomina incipiunt per A. Cap. LXXV.

AB hane ſm Ariſt. eſt aĩal magnitudine cerui, cõtra conſuetudinẽ oĩum animaliũ habẽs fel in nuce, ſimile felli

bulis in colore, & eſt amarū valde cātinū vehemētia iræ, ferocitatiſque. Aloy eſt animal mulis prope conſimile cuius genua flecti non queunt, ſicut elephantis. Ideoque nunquam cubat dum dormiendum eſt, ſed arbori innititur. Quæ prope ad caſum a venatoribus ſecatur, vt cum ea ruinam faciat, alioquin eam capi facile non eſſet, quoniam in illo rigore publicum incomprehenſibili fuga pellet. Anabula beſtia eſt, Aethiopiæ, collum habens vt equus pedes & crura velut bos, caput vt camelus, albas habet maculas, colorem rutilam valde, membra ſingula diſtinguentem, cumque tanto decore ſit animal reſperſum, pelles multum ſpectabilis, carius venduntur ad luxum neculorum. Aper beſtia ferox eſt, nigri coloris, quæ nullam bonorum morum doctrinam capit vnquam, ſed ſemper ſæua, ac fera eſt. Dētes habet magnos, & recuruos inciſionibus aptos. In quibus hoc mirabile eſt, quod in viua quidem beſtia poſſunt idem quod ferrum, mortuæ vero detracti vim inciſionis amiſiſſe probantur. Hoc animal ſi mane antequam mingat a venatoribus impetatur, de facili laſſatur. Si vero ante, vel interim dum venatur vrinam fecerit, difficultes capturæ cedit. Veruntamen etiam laſſatum non cedit, ſed in paſtetinitibus ſubſiſtit, & atrocitate rigida laſſitudinem diſſimulat, duellū offerens viatori, ferire in hominem & incidere non præſumit, niſi prius ab illo ictum acceperit. Caueat autem homo, ſibi, quia vbi primo ictu pungentis cuſpidis letale vulnus intra armum, & laterales coſtas dederit, periclitari de vita poterit, niſi forte iuxta ad refugium arborē inueniat quam aſcēdat, aut in humiliori loco reliqua terræ planitie totis membris ſe premat: auerſi enim, ac recurui dentes beſtiæ non poſſunt quenquam in ſe elatum, ac rectum attingere. Suſtinebit tamē pedum illius conculcationem, quouſq; ſic iacens a proximo ſuccurratur. Aper cunctis beſtijs præcedit auditu, a dextris habent os in modum ſinus, quod venabilis, & macheris opponit. Maribus aſperitas plurima eſt in coitu, fœminæ vero aſperiores in partu, & fere ſimiliter eſt in omni genere beſtiarum. Apri fimus recens, & calidus, præcipuum remedium eſt contra fluxum ſanguinis de naribus. Aſinus eſt animal deforme deſpectum grandi capite, longis & latis auribus, corpore macilento, nequit impinguari, manſuetum, & diſcordiæ neſcium oneriferum, & non rebellans, tanto etiam vltra quam ferre poſſit ſibi impoſitis, brutum etiam irrationabile ſuper omnia animalia Inceſſu quoque pigrum & tardum, patiens & inter verbera duriſſimum, per viam incedens obuiantibus cedere neſcit. Poſt menſes. xxx. coit. Sed non niſi poſt annos tres gignit, ſpinas libenter comedit, frigidus eſt naturaliter, & frigoris impatiens, maxime tempore conceptus. Ideoque non generatur in locis frigidis, vt in Scotia & regionibus propinquis, & in æquinoctio quando coeunt equi, ſed in æſtate. In terra quoque Septentrionis, quæ eſt frigidiſſima, non inuenitur, quoniam illic viuere non poteſt. Geſtat autem in vtero per integrum annum. Aſini pullus aliquantulum decoris habet in iuuentute, ſed quanto plus ſeneſcit, tanto turpior fit. Aſinā ſi iuxta pullum ſuum poſitam amoueas, pullumque ſequi prohibeas, in eodem loco remanebit, nec ad quinque paſſus greſſum mouebit, ſed matrem vbi eum dimiſit expectabit, aſinorū oſſa præ cæteris canora ſunt, vt dicit Plinius. Aſinæ lac candidiſſimum eſt, & candori in cute conferre aliquid æſtimatur, vnde inuenitur, quod Pompea Neronis vxor, in lacte aſinæ ſe balneabat. Idem quoque calidum dentes confirmat, & eorum dolores ſedat. Aſini ex maiori parte infirmantur in vno latere. Reuma habens, ſi fluat a naribus, interius ſuper pulmonem moritur.

De Bubalo. Cap. LXXVI.

BVbalus eſt animal Boue maius, & altius corpore, nigrum colorem habet, cornua longa, & tortuoſa, collum longum, ingens caput, membra macilenta, caudam paruam, aſpectum benignum, ac ſimplicem. Sed ſummæ peruerſitatis atque crudelitatis eſt, cum ad iram fuerit prouocatum. Vſibus humanis accommodatiſſimum eſt, fortitudine maxima pollet. Bubalus patiens eſt laboris, pilos habet paucos, vocem terribilem, frontem aſperrimam, cutem duriſſimam, pede ſpargit terram. In huius nare anulus ferreus cum funiculo ponitur, vt facilius homini cedat in opus, quod ei fuerit impoſitum Quod ſi onus graue et vltra voluntatem ſuam imponatur, ſtatim commotus in terram ſternitur, nec facile ictibus ad ſurgendum cogitur, niſi alleuiato onere quo grauatur. Hic alio nomine Biſontes dicitur, de quo dicit Solinus, quod beſtia eſt Boui ſimilis vt ſuperius dictum eſt. Lac bubalinum, facile ventrem emollit, vulnera recentia ſanat, & his qui venenū hauſerint prodeſt, fel & eius medicinale eſt, quia vulnerum cicatrices ſanat, mixtum quoque lacti dolores aurium ſedat.

De Caco, & Camelo. Cap. LXXVII.

CAcus monſtrum eſt in Arcadia, totum ſetoſum, vt porcus, vt ſcribit Adelinus, anhelitu ſuo de pectore flāmas eructuat. i. ſpiritū flammeum, maxime cum ira fuerit permotum. Hic in antris ſuper Tyberim commoratur, & inuadit ſubito taurorum, vaccarumque greges per caudas retro, vel quatuor apprehendens, & vi ſuæ fortitudinis in antrum occulte trahens, greſſu retrogrado ne. ſ. de facili poſſit inueſtigari. Non ſolum animalibus eſt infeſtus, ſed etiam homini grauiſſime inſidiatur, cum tamen ipſum hominem pluſimum timeat. Sed quæritur quomodo de animalis ore flamma poſſit euomi tam efficax, vt proxime contrectata comburat, & non ipſum corpus aīalis abſumatur. Reſponderi pōt, quia cum anhelitus adhuc in viſceribus animalis per membra varia late diffuſus eſt tepidus, vſquequaq; non exuberat in flammas, ſed eructuatus continuatur, ac multiplicatur in obiectū aliquod corpus, virtutemque recipit cōburendi, ſicut videmus per medium Berylli lumen ſolis multiplicare radios & in ſupremo vnitionis acumen radiorum ignis virtutem in ſubiectā materiā ſuſcipere, ignemque effici violentum. Huic aīali ſimilia fuerunt illa, de quibus in libro ſapientiæ legitur, quod ignes ex ore ſuo ſpirabāt. Camelus eſt aīal deforme gibboſum, habens collū longū, crura prolixa, lentum inceſſum, & dum graditur nunq̄ pedes atterit. Sunt.n. illi reciprocis, quibuſdam pulmunculis veſtigia carunculata, horum quidam pernicioſa ſunt. Alij vero oneri ferendo accommodati, ſed onera vltra iuſtum pondus recipiunt, nec illi amplius q̄ ſolita ſpacia egredi volunt. Cum autem onerandi ſunt paululum ſuper genua procumbunt, & ſtatim ad onera flexis ceruicibus inclinantur, aquas puras refugiunt, lutulentas bibunt, & hoc gratia nutrimenti. Omne.n. elementum quantoplus cōmixtū eſt alijs, tantoplus nutrit, & cōuerſo. Irati cameli ſtridunt horribiliter, his eſt rabies accidit & podagra, de quibus facillime moriuntur, non autem vngulas ejiciunt, ſed vehementiſſimo dolore grauantur, quando duras, & laborioſas vias incedunt, non.n. habent in pedibus de ſorti corio ſotulares. Ordeum cito tranſglutientes reſeruant, vt ruſum ruminādo tota nocte manducent. Camelis hæc pietas ineſſe dicitur, vt ſi in grege, vel ſtabulo aliquis ægritudine detentus non manducet, alij compatientes abſtineant. Illi qui recte cameli dicuntur, vnum tm̄ in dorſo habent gibbum. Eſt autem, & aliud genus eorum quos dromedarios vocant, curſu mirabili vigentes, & bina tubera in dorſo habentes. Camelorum mares, habent virgas ad poſteriorem partem, vnde auerſi coeunt, ſunt autem virgæ nodoſæ, ac duræ, vnde ea eis arcuū chordæ fiunt coitus tempore ſolitudines, aut ſecreta petunt, fœminæ quatuor habent mammillas vt vaccæ. xij. menſibus ferunt, & in vere pariunt, iterumque poſt annum replentur a partu.

De Cane. Cap. LXXVIII.

CAnis eſt beſtia docilis ad omnem ludū, dominum ſuū diligit, & eius hoſpitium vigilando cuſtodit, nocteque latratu nocentes prodit. Eſt etiam quoddam genus canum, quod odorata fures intelligit, & a cæteris hoſtibus implacabili odio diſcernit. Sunt autem tria genera canum (vt dicit liber rerum) horum nobiliſſimi ſunt, leporarij, quibus forma elegantior, & ad curſum celerior, aptiorq; venatui. Hi pectore valentes ſunt, latratus edere neſciunt, & niſi producantur ad curſum intra domum ſe continent. Alij ſunt apti venatui, longis auribus, ac dependentibus, hi odore & importunis latratibus beſtiam inſequuntur, coguntque ad laſſitudinem, donec eam in manus venatorum vel leporariorum deijciunt, & quam iuſſu venatorum inſequi cœperint non derelinquūt, etiā ſi multas alias inueniūt. Tertium genus eſt quod hominibus cōiter in cuſtodiam datum eſt, & hi licet cæteris ruſticiores, tamen in miniſterijs hominum ſunt aptiores. Ex his autem quidam ſunt magni quidam medij, quidam vero parui. Sunt & minutiſſimi caniculi, quos matronæ, nobiles in ſinibus ſuis portant, omnes hi domos latratu defendunt, & alienis importuni ſunt. Impetus eorum, & ſæuitia iuxta plurimum, ab homine humi concidentes mitigatur. Cū ante menſas iacent, ita ſe diſponunt, vt vno oculo largā dn̄orum ſuorū manū obſeruent, altero vero hoſtiū domus videre queāt. Morſus canis rabidi peſtifer eſt. Rabies autem canum ſedatur fimo gallinæ in mixto cibis eorum, canes maſculi non de facili lædunt fœminas, & ita fit in plurimis generibus beſtiarum.

rum. Conſuetudo canum indigna hoc eſt, quod pulcherrima quæque ue virentia fœde deturpant. In mingendo autem crus eleuant, & vrinas ſuas odorant quia quædam ex eis aliquando ſuauis ſunt odoris, & hoc animal multum afficitur odore ſuaui, maximeque in huiuſmodi canum vrinis, & ob hoc etiã inuicem poſteriora ſua odorant. Dixerunt plurimi canem non poſſe extra homines uiuere, eumque ſi extra hominum habitationem ſit, furijs agitari. Canis lingua medicinalis eſt, lambendoque ſua vulnera, uel aliena ſanat. Quod ſi vulnus proprium attingere lingua non poſſit, pedem lambit, & ſaliuæ medicamine delinitum ad vulnus apponit, certus de medicamine quod linguæ ſuæ natura indidit. Sunt & aliæ beſtiæ, quę ſicut & canis linguam attenuant lambendo, cuius ſaliua ſi linguæ ſanguinem attigerit, in rabiam agit. Omnes canes generaliter cæci naſcuntur, & manent cæci duodecim diebus, quidam autem per menſes tres. Optimus in fœto eſt, qui nouiſſime in fœtu videre incipit, aut quem primo fert cubile fœta. Canes aliquando 15. annis aliquando 20. viuunt, octauo mẽſe generare incipiunt, & anno 12. deſinunt. In medio coitus vtrique cohærent, ex nimio libidinis ardore, ferunt autem 60. diebus, prodigioſum putatur, ſi catulum vnicum ediderit. In omni genere animalium plus fœminis mares viuunt, excepto genere canum leporariorum. In quibus mas. 10. annis uiuere poteſt, fœmina 12. & hoc propter laborem, aliorum vero canum ętas ſuperius determinata eſt. Accidit etiam hoc leporarijs, ꝙ magis ſaltare poſſunt in labora quam in quiete, lac canum ſpiſſius eſt omni lacte, præter quam leporis & porcæ, habent autẽ lac in mamillis 7. diebus ante partum.

De Capra, & Caprea. Cap. LXXIX.

CApra eſt animal barbarum, longis & acutis cornibus, paſcitur in conuallibus, & in montibus, & in ramis arborum, quos ore poteſt attingere; ſed morſus earum exitialis eſt arbori, oliuam quoque lambendo ſterilem faciũt. Mel vero lambentes capræ moriuntur, herbis venenatis viuunt. Solertiam tantam hñt, ut ſi contigerit in anguſto ponte duabus obuijs ediuerſo tranſitum non habere, neque retrocundi reciprocationem unam incũbere, ſicq; alteram proculcatę ſupergredi. Capra lacte abundat, & lac eius ſaniſſimum eſt, ſed ſtatim ut coagulatum fuerit, vitiatur. Nam caſeus eũ eo factus, ad nihil pene utilis eſt. Capra geminos aliquando parit, ſed admodum raro, fert. 5. menſibus ut ouis, vtilius in Nouẽbri concipit, vt in Martio pariat. Octenis annis pariunt, & nosio frigore abortiunt. Cornu capræ aduſtum, ſi ante nares vere caduci teneatur ſtatim cadit, ſerpentes ẽt fugat. Caprę mas. i. hircus eſt animal animoſum, ac bellicoſum, & robuſtum, in fronte & cornibus eſt eius maxima fortitudo. Inuẽtus eſt aliquando caper utrãque naturam habens, ſicut in hermafrodiis hominib. accidit. Capra ſilueſtris, quę eſt capreola, vel rubicapra dicitur, beſtia ſæua eſt in comparem ſui generis, in alias autẽ beſtias timida ac manſueta nimis, hæc in inſula Creta, quando vulnerata eſt pulegium quærit, quo comeſto ſagitta de corpore exilit, uiua autem capi poteſt, quia celerrima eſt, & cum a canibus præmitur ad montes altiſſimos confugit. Plurima inter mares eſt diſcordia, propter fœminas & hoc tempore coitus. Caper ſilueſtris eſt animal ſagaciſſimum, altos montes amat, & homines delonge ambulantes agnoſcit, ſi uenatores ſint an uiatores.

De Caſtore. Cap. LXXX.

CAſtor animal ad modum canis Pontici, longum, ſcilicet, & gracile, dentes habet acutiſſimos, pellem delicatam ac nobilem, quæ quanto nigrior eſt tanto præcioſior, colores in pilis habet ueluti taxus, ſed pili ſubtiles ſunt & pulchri, non poteſt diu ſubſiſtere, niſi caudam in aqua teneat, quam habet utique piſcium caudæ ſimilem, ſaporemque eius & ſpeciem vnde & a Chriſtianis in ieiunio comeditur. Pars tamen caudę ipſius eſibilis eſt, pars vſibus interdicta, reſiduum autem eius eſt caro, ipſaque cauda longitudinis cubitalis eſt, pinguedinem multam habens. Pedes autem poſteriores habet ut anſer, ſed maiores & cum unguibus, anteriores autem ut canis, hoc enim illi natura parauit, ut & poſterioribus in aqua nataret, & in anterioribus in terra uelut quadrupes ambularet. Caſtores (ut dicit experimentator) in grege viuunt, & ſimul ad ſiluas pergunt, lignaque dentibus abſcindentes, ad cauernas ſuas ea miro modo deferunt, unum enim ex caſtoribus reſupinatum, pro uehiculo pedibus eleuatis in terram projciunt, & inter crura eius abſciſſa ligna artificioſe componunt, & ſic eum trahentes cauda ad propria tecta deducunt. Verum iniuriam talem non faciunt illis, quæ inter illos educati ſunt, ſed illis qui de alienis partibus ad ſe uenerunt, hos. n. in ſeruitutem ſub certa cuſtodia redigunt; aliorum tamen opinio eſt, ꝙ hoc illis faciunt qui ſenectute laboribuſq; confracti dentes, obtuſos habent, tamq; ligna ſeccare non valent, tales igitur in ſeruitutem redactos, per abſumptionem pilorum in dorſo venatores agnoſcunt, eoſque pietate commoti illæſos abire permittunt. In duplices autem vſus ligna ſecta habent, nam & corticem comedunt, & ex lignis habitacula valde artificioſa faciũt. Amaris quidem, & arborum folijs, & corticibus caſtor pro ſummis delicijs veſcitur, vnde & tota eius caro, & ſi bono, tamen amaro odore perfunditur. Comeſturus autem corticem in poſterioribus pedibus reſidet eleuatus, & anterioribus pedibus lignum tenens eam tantum partem comedendo decorticat, quam inter pedes tenebat, quod autem extra pedes eſt abijcit, & non curat. Domum vero ſuã ædificat ſuper aquas, faciens in ea manſiones diuerſas, vt cum aquis creſcentibus vel decreſcentibus aſcendat, & deſcendat. Cum autem caſtor arborem dentibus ſecat, ictu dato eminus ub arbore erit, vt viret caſum eius, & hoc tandiu, vel tam ſæpe facit, donec crebris ictibus percuſſa ceciderit, huiuſmodi animalis venatio fit hoc mõ. Canis ad hoc inſtructus in aquã projicitur, qui ad foramen manſionis illius perueniens ingreditur, nec cedit caſtorum morſibus, donec a venatoribus artificioſa illa manſio confringatur. Quod autem dicitur caſtorem ium caſtratum erigere ſe, tamq; teſticulos amputatos eſſe venatori oſtẽdere, Poloni falſum eſſe dicunt in illis caſtoribus qui apud illos ſunt, quia teſticuli caſtoris non exterius eminet, ſed intus in ventre iacent ſicut renonculi. Egerit enim ſicut Anca. Fel etiam euomit (vt dicit Plinius) ad multa vtile medicamenta, eius coagulum ſedat morbum caducum.

De Ceruo, & Corochrote & Cuniculo. Cap. LXXXI.

CEruus eſt animal celeritate mirabile, frontem habens ramoſis cornibus aſperatam, quorum creatio fit quando biennis fuerit, & vſque ad ſex annos pro ætate augẽt ramos. Deinde denſiora non poſſunt fieri cornua, ſed maiora. Solum hoc animal mutat cornua, & ſupra modum in cornibus gloriatur, nam & quandoque cum nondum ei cornua ſunt, tñ tanquã habeat in fronte præludit, & ex eo qđ nũquam caperetus eſt, tale minatur. Omnis quoque aliorum cornua vacua ſunt, præterquam Cerui, quæ dura ſunt, & non eſt in eis concauitas. Mares ſtatuto tempore Veneris, ſæuiunt rabie libidinis. Fœminæ non concipiũt ante arcturi ſydus. i. Auguſto cadente, & Septembre intrante. Separant autem ſe conceptus tempore, ante partum herba ſyle ſe purgant, faciliori ea hoc vtentes vtero. Venatores pro experimento certiſſimo prodiderunt, quod Ceruo ad ætatem grandiorem veniente, oſſe capitis ſub oculo naturaliter terebrato, veſpæ concretę, ac ſine mare intertus cũ humore ſuperfluo, vel (vt alij autumant) ex medulla prodeunt euolantes, & tunc dicunt eũ non poſſe diutius viuere, niſi ſecundum quod ſupra dictum eſt innouetur, aliquando etiam eaſdem veſpas dicunt prodire concretas e naribus. Cerui bono, quod habent inuidentes, dextrum cornu medicaminibus vtile nolunt reperiri. Itaque cornua in aquis mutant, vt illic humanis viſibus occultentur, vocem vulpium timent. Dicunt venatores, ꝙ ſi ceruus a canibus inſecutus, aquas bibẽs intrauerit, a laſſitudine refocillatur, & ad curſum reparatur. In huius capite vermis vnus eſt, qui eum fere vexat aſſidue, ſed & omne animal, & ipſe homo vermem habet ſub lingua. In ea vero parte qua venæ vicinantur ſpondili applicato capiti, vermes ſunt ingentes. Inulus Cerui ab homine captus, & ad modicum in vinculo ductus, ſequitur eum etiam non ligatus. Corochrotes eſt beſtia, quę voces hominum imitatur. Nunquam oculos claudit, in ore nulla eſt gingiua, ſed dens vnus, atque perpetuus, qui vt nunquam retundatur naturaliter capſularum modo clauditur. Huic tanta viſus ineſt, ut omnia mox contineat. Cuniculus eſt beſtia lepore minor, colore & forma prope conſimilis, hic in antroſa habitacula terram fodiens, nocte vineta frugeſque depaſcit, mane autem antrũ ingrediens, os eius ęquat terrę puluere per intrinſecus, ne ſuperuenientes homines p̃ dicti eius habitaculũ deprehendant, vbicũq; habitant cuniculi, multiplicãtur nimis, q̃a ſæpius in anno pariunt. Cumque aliqui ex eis aliquid illic aduerſi ſenſerint, alij fugiunt, nec mors cæteri ſociorum iniuria dedignati, locum cum illis dimittunt. Hi auerſis poſterioribus coeunt, quoniam illis auerſum eſt membrum genitale.

De Daxo, & Duran. Cap. LXXXII.

DAxus, vel duran eſt animal magnitudine vulpis, habet crura breuia, nec in vtroque latere æqualia, ſed in ſiniſtra breuiora, vnde fit vt in vallieulas rotæ, quas attritione currus faciunt, poſitis pedibus dextræ lateris valentes currant, ſicque ſuos perſecutores effugiant, pellem habent villoſam, & ſetis rigidam albis, nigriſque pilis contextam, huiuſmodi animalis ſagina Luna creſcente augetur, decreſcente minuitur, ita quod ſi occidatur in vltimo Lunæ defectu nõ inuenitur, huiuſmodi ſagina conficiuntur vnguenta, quibus ſedantur renum dolores, membrorumque læſiones. Et hoc mirum in beſtia, licet ex vna parte ſit medicinalis, morſus tamẽ eius plerumque grauiſſimus eſt & exitialis, ſed huius ratio, quia viuit Scrabronibus, & animalibus, quæ in terra repunt ac venenoſa ſunt, ideoque dentes eius inficiunt, quod etiam ſiue cibo venenoſo luporũ ac vulpium, & multorum aĩalium dentes ſæpe venenatos experti ſunt a cõpluribus. Vnde morſus luporum beſtijs inflictus, ſtatim calido adiuuatur, ne morſus vtique nociuus contrahat corruptionẽ, cibus autem venenatus interiorum mediante natura bene diſpoſita, in optimam materiã tranſit, & quod eſt ex parte veneni digeſtio propellit, reliquũ vero purgat, & in nutrimentum carnis mundificat. hac itaque ratione fit, vt ſagina ſit medicinalis, & morſus exitialis. Quod melius in tyrone ſerpente patet, qui in venenis ſer naſcitur, & tamen carnes eius in tyriacam confectæ venenis omnibus opponuntur. Duran (vt dicit Ariſtoteles) eſt animal velox, atque fortiſſimum, quod a venatoribus inſecutum, cum euadendi deſperatione frangi cœperit, ſtercora naturali ſtercus emittit valide, contra canes inſequentes ſe, eoſque retardat putride egeſtionis odore.

De Elephante. Cap. LXXXIII.

ELephas eſt animal magnum, & robuſtum, habens roſtrum .x. cubitorum, prominens quaſi amplum inteſtinum ex carne cartilaginoſa, & dura, quod promuſcidẽ vocant, & vertitur eo loco manus a ſummo eius actum habilitato, vnde & per hanc cibum, & potũ capit, non tñ ea guſtum illorum diſcernit vel ſapit, ſed ori ſuo reddit, nam & vinum, quod natura libenter bibit, ſibi datum promuſcide ſorbet, orique refundit, & tunc palatio iocunditatem ſentiens, ori mulcebri congratulatus, dantis. Sic ergo promuſcidem neceſſariam habet, quia cũ beſtijs cunctis eminentior ſit, inclinare os ad paſcendum non poteſt. Ceruix etiam minor eſt, quam poſcat tanti corporis moles. In bello quoque promuſcide vtuntur Elephantes, & in ea capiunt homines partibus ſuis aduerſantes, ſunt.n. bellicoſi & audaces nimis, maxime cum eis in prælio, ſanguis vuæ, vel mori oſtenditur. Intolerabili impetu ruunt in hoſtes, vt nullo bellorum agmine nulla militum conſtipatione, nullo clipeorum obiectu retardentur, velut quidam montes eminent in prælijs, & mugitus fragore perturbant hominum confidentias, cũ.n. vociferantur per os eorum vociferatio eſt cum multo ſpiritu, cum autem ex parte naſi, ſiue promuſcidis fit vociferatio, non eſt horribilis, ſed tanquam fiſtula dulcis. Perſæ, & Indi cum his pugnare ſolent turres ligneas cum armatis al. ſuper eorum dorſa poſitis. Itaque legitur, quod Alexander magnus contra Indos pugnaturus, æreas ſtatuas impleri iuſſit prunis ardentibus, quas elephantes, putantes homines eſſe, labia protendentes cõburebant, ſtatimque cœperunt fugere de cætero, nemine audentes contingere. Alia vice grunnitu ac ſtridore porcorũ, cũ ſonitu buccinarum, multos elephantes ſuperarunt, eo quod talibus aſſueti non fuerant. Elephanti confligentes namque quidem non mediocrem ſauciorum curam habent, nam feſſos & ſauciatos in medium ipſorum recipiunt. Elephas (vt dicit Plinius) quatuor habent dentes intus ad mandendum, præter illos qui prominent, maſculis reflexi fœminis autem recti & proni, In his eſt præcipua nobilitas eboris, quæ non eſt cæteris oſſibus in porta. Cui ſ. ebori ſi pãnus ſuperponatur, ignis ſuperpoſito panno non exuritur, ſed naturali frigiditate eboris extinguitur. Elephanti cadentes ſurgere non poſſunt, quoniam oſſa ſolida ſine iuncturis habent, vnde & crura, tibiaſque flectere non valent, niſi in iuuẽtute. Crura vero æqualia habent in groſſitudine roſtra ſupinũ ab imo pedis vſque ad ventrem pedes vero rotundos ad inſtar pomi, digitos tamen habent iunctura latenti, qui non ſunt fixi, propter hoc non habent vngues omnino. Quando gradiuntur ea pondera ſui corporis, & virtute ſuæ fortitudinis altiſſime pedes ſuos imprimunt terræ, ita vt periculoſum ſit alijs animalibus, vt æquis, & tauris poſt eos ambulare. Elephas ſtomachum non habet, niſi quoddam inteſtinum inuolutum villoſum. Epar eius in quadruplo maius eſt epate bouis, & reſidua ſimiliter interiorum, excepto ſplene, qui modicus eſt reſpectu corporis, virgam habet vt equus modicam, & non conuenientem ſui corpori. Teſticuli non ſunt exterius apparentes, ſed intra prope renes, ideoque velocis coitus eſt. Fœmina duas tantum habet mammillas vt mulier, quia non niſi vnicum fœtum habet, & hoc ſub aſcellaribus, quia hic eſt primus mammillarum locus. Mas etiam habet ſicut illa mammillas, ſed non turgidas. Solinus ait Elephantem ſemel parere, ſed ſeuerus ter vel quinquies parit in æſtate, ipſe vero fœtus æqualis eſt vitulo, trium menſium in partu.

De Eodem. Cap. LXXXIIII.

ELephantes audito hominis veſtigio poſt ſe, nec prius viſo, contremiſcunt, & inſidiarum metu ſubſiſtunt. Sic autem capiuntur. Duæ puellæ virgines in deſertum vbi habitant nudæ pergunt, vna vero ferens vaſam, altera gladium. Quibus alta voce cantantibus audit, & prope accurrit, mox quam naturali inſtinctu virgineæ carnis innocentiam recognoſcit, & amoris dulcedine caſtimoniam in eis veneratur, earumque pectus, & vbera lambens, mirifice delectatus, in ſoporem reſoluitur, nec mora puella cum gladio tenerum eius ventrem perfodiens, cruentus fundit ſanguinem, altera vero ſuſum in vaſa ſuſcipit, hoc ſanguine regales purpura tinguntur. Eſt & alia earum venatio talis. Venatores inequitant domeſticos elephantes, & in deſerto quærunt ſiluestres, quos cum inueniunt, domeſticis præcipiunt illos perſequi ac percutere quouſque obediant, & defatigati ſtando quieſcant. Tunc venatores illos aſcendunt, & percutiunt ac pungunt, & mouent eos ad hoc vt homines timeant, liganturque pedes eorum anteriores quouſque manſueſcant. Manſueſcunt autem & domeſticantur citius cunctis agreſtibus animalibus. Eſt & alius Elephantum domeſticandi modus. In primis captus a venatore percutitur, multiſque verberibus tribulatur, interim alius qui vult habere ſibi obedientem accedit, eumque de manu verberantis eruit. Quod aduertens Elephas in manibus eius manſueſcit, eumque liberatorem ſui recognoſcens, ſemper ei diligens et obedit. Elephas non niſi laceſſitus nocet, muſcas eius dorſo reſidentes cutẽ in rugas contracta necat, & hoc illis pro villo caudę eſt. Hoc animal valde fluuiale eſt, quoniã in India vbi generantur ſemper habitant ſuper fluuios, & qũ ſpaciari vult in aquis vſque ad promuſcidem ſe immergit, & per hanc.n. ſpirat, nec poteſt multũ durare natando pp corporis ſui ponderoſitatẽ. Elephas ſi terram comederit moritur. Aliqui tñ aſſueti ſunt comedere nec inde moriuntur, quia præualet in eis ipſa conſuetudo, quæ eſt altera natura. Præterea quidam Elephantes oleum potant, quidam non, vinum autem vt dictum eſt libenter bibunt, & quando potare non poſſunt, ſignum eſt, quod infirmantur. Ideoque medicina purgandi ſunt. Accidit eis, quoque dolor iuncturarum, & contra hoc iuuat eos potus aquæ frigidæ, & gramina ſubmerſa in melle. His multum nocet ventus, & per hunc infirmitates contrahunt, per annos xl. creſcũt, & tũc frigus & hyemẽ ventũq; frigidũ ſentiunt, per annos ccc. viuunt, frigoris impatientiſſimi. Sanguis Elephantis, & maxime maſculi, fluxum reumatis ſiſtit. Fumo quoque qui fit ex inguine, & pilis Elephantis animalia quælibet venenata fugantur.

De Enchire, & Enitra, & Equa, & Equicerua. Cap. LXXXV.

ENchires eſt animal in oriente, Tauro ſimile, ſed habens longos crines ad ſcapulas deſcendentes ſicut equus. Cornua vero multum recuruata & ad pugnandum habilia, caudamque breuem reſpectu corporis, corium valde durum, & ictuum patiens, huius caro dulciſſima eſt. Cum venatores fugiens debilitatum fuerit, pugnat, & in pugna ſtercus eijcit, per quatuor paſſus calida timoris, eſt.n. animal multi ſtercoris. Denique cũ appropinquat ei tps partus, multa eiuſdem generis animalia circa ipſum adunantur, & egerentes aggregant ſtercora, ad inſtar muri incircuitu eius. Enitra eſt animal modicum in Germania, mas & fœmina cumulos in terra facientes, congerunt cibos eſtate, quibus viuant in hyeme: fœmina naturaliter ciborum eſt auida & prodiga, mas econtra ſupra modum parcus & auarus, vnde & aditum obſtruit ne fœmina cibos attingere poſſit, at illa naturaliter calida foramen occultum ex alia parte facit, per quod furetur quod auiditati ſuæ ſufficit, ſicq; fit vt maſculus parcus macie tabeſcat.

Equi

Equi in vniuerſis fere partibus orbis generantur, ſed illi præci pui, qui in Scythia, & Capadocia, hi ad ſonitũ buccinæ gaudent, & congreſſionibus gloriantur, horum libido iubis tonſis extinguitur, harum.n. gloria ad coitum agitantur. Equa ſterilis intelligitur eſſe, ſi non primo coitu cœperit generare. Impregnata vero quandoque facit abortiuum, ſi ante nares eius candela cerea extinguatur. Equus habet dentes 40. quorum primos amittit a natiuitate menſe 30. vtrinque binos, & anno ſequenti totidem illis proximos. Quidã tñ quòd in noſtro aetate (dicit Plinius) a quinto anno incipiente binos amittit, quo anno 6. renaſcuntur, ſeptimo vero habet renatos omnes dentes, & immutabiles. In equis præcipue ex omni genere iumentorum aures indicia animi præferunt, marcidæ feſſis, nutantes pauidis, ægris reſolutæ, furentibus ſurrectæ. In coloribus equorum niger eſt optimus, ruffuſque vel glaucus, albus etiam plerunque bonus, cæteri vero deteriores iudicantur. Sola animalium equus, & ceruus, & vacca habent in corde oſſa cartilaginoſa, & hoc propter ſui magnitudinem, vt ſ. cor ſuis oſſibus ſuſtentetur. Equiceruus eſt animal orientis, ad magnitudinem Cerui, ſed habens in pedibus ſoleas, & in collo pilos, vt equus per ſcapulas deſcẽdentes. Cornua mas habet, his fœmina caret.

De Erinatio, & Erimitio. Cap: LXXXVI.

Erinatius, qui & Cyrogrillus eſt animal Porcelli formã habens, ſed ſpinoſum vbique præterquam in ventre, vndique vero ſpinis ſuis clauditur, propter inſidias, & difficilem ſe videndum præbet, atque palpandum: Sed quando in aquam calidam mittitur, ſtatim ea delectatus in planam membrorum deiectionem, oſtenſionemq; reſoluitur. Et ſic in oſtenſione videtur atque, palpatur. Hic vt dicit Ariſto. obtuſius audit, omni animali habente teſtam in capite. Nam ex reſultantia quæ fit in teſta ſonus auditur. Ericius habet v. dentes, & inter eos membrum carnoſum. Spinis vtitur loco armorum ſicut bos cornibus, nutrimentum enim eius corporis in ſpinas trans fit, propter paucitatem caloris, qui digerere cibum non ſufficit. Ob hoc eo in multa ſuperfluitas in eius corpore generatur, ex qua propter frigiditatem multam ſpinæ duræ tanquam lapides generantur. Ericius pinguis eſt, & medicinalis, ſolus habet duos anos, per quos feces emittit, ſolus etiam inter animalia quadrupedia generantia teſticulos habet prope renes ſicut aues. Nam cætera in anteriori parte habent huius ſpeciei, mas & fœmina ſtando coeunt applicati, & adinuicem coniuncti, & hoc propter ſpinarum aculeos qui in eius dorſo ſunt, ſi enim a dorſo coirent aculeis ſe inuicem pungerent. Carnes ericii vim habent deſiccatiuam, & diſſolutiuam, propterea ſtomachum confortant, ventrem ſoluunt, vrinam prouocant, vtiles ſunt illis qui ad lepram & elephantiam diſpoſiti ſunt. Erimitius eſt beſtiola de genere muſtelarum, ſed forma minor, & colore diſſimilis. In hyeme candet inſtar niuis, præter extremitatem caudæ. Æſtate vero tantum in ventre candet, & dorſo fuſcus apparet, mures perſequitur, carnibus veſcitur, harum beſtiolarum pellibus, hominum curioſitas vti ſolet, ambitu ſupremo in veſtibus.

De His quorum nomina incipiunt per F. G. H. I. Cap. LXXXVII.

Falena eſt animal quod naturali quadam indignatione ſuperbiam in homine deteſtatur. Itaque ſi congrediendi occaſionem acceperit, pugnæ conſtanter ſubſiſtit, victorq; ſuperbe nititur homines decerpere. Feſtra vero ſi in homine obuio ex fuga, & timore ſignum humiliationis deprehenderit, interdum ſubſiſtit, & illum euadere permittit. Furunculus Putorio valde conſimilis eſt, paulò amplius quam Muſtela, inter album & buxeum colorem habet, & eſt animal animoſum ac ferum nimis, vltra quam in viribus et natura concedit, ad hoc autem edocetur, vt antris quibus cuniculi delitant a venatoribus imponatur, qui ſoueam audacter penetrat, impetuque motibus beſtiolam, donec anguſtiatam in terra expulſam, deiiciat, nec hanc beſtiam tãtummodo oderunt ſed quicquid animalium ſpirare videtur, quantumcunque magnũ ſit, pro viribus impetunt, nõ pro deſiderio carniũ quibus vtiq; nõ veſcuntur, ſed pro voluntate malignandi, vel pro ſanguine beſtiarũ (vt aliqui dicunt) quẽ vtiq; in potu libenter accipiunt. Coire dicuntur proſtrati. Femina ſi marem nõ habet quando luxuria ſtimulatur, tumeſcit & moritur, partu quidẽ fœcunda eſt, vtpote ſeptem, vel octo ſimul fœtu edens, portat autẽ in vtero diebus 40. Cũq; nati fuerit catuli cæci ſunt diebus 30. A tempore vero quo videre incipiunt, vſque ad 40. dies venari incipiunt. Galii eſt animal multę audaciæ cum ſerpentibus pugnans, mures.n. libenter comedit, & ipſum genus ſerpentum carnibus murium viuit. Ideo quaſi ſibi ſit æmulos ſerpentes perſequitur, & cum eos deuictos comederit, mox rutã quæ ſerpentibus aduerſa eſt comedit. Hoc animal ad ſeptentrionalẽ, vel ad meridionalem partem ingreſſus foueatum iuxtã facit, vt vento ſibi contrario non fatigetur. Genetha eſt beſtia paulò maior vulpecula, colorem habens inter nigrum, & cinereum. Maculas interdum nigras ordinate in pelle diſpoſitas, manſueta ſatis eſt beſtia, niſi fuerit iniuriis laceſſita, nec ad ardua conſcendit, ſed in humilibus locis, & ſuper riuos aquarum deambulat, ibique cibum cum eſurit quærit. Glis eſt animal modicum, coloribus albo, nigro, & ſubruffo variatum; per totam hyemem dormit, & quaſi pila contractus in vnum iacet, miroq; modo iuxta Iſidorum ipſo ſomno pingueſcit. Interea ſopito vitali ſpiritu, nulla eſt ei commotio, ſed hoc mirum eſt, quia ſi ſopitum animal ad aeris ſerena deferatur, paulatim inter manus tenentium conualeſcente ſpiritu reſoluitur. Itaque veris initiante tempore, cum ſol radios calidos emiſerit, naturali more ad robus redit. In arboribus velut in terra currit, & pomorum ſucco cupidius delectatur. Huius pinguedine decocti ſi inungantur membra, paraliſim timentibus dicit Plinius profuturum. Hiena eſt animal magnitudine lupi, in cuius collo ſunt pili ſicut in collo equorum, pilos habet duros ſuper omnia ſpondilia, duas habet naturas, maris ſcilicet & fœminæ. Colorem cum voluerit variat, & in ſepulchris mortuorum ſemper habitat, gemmam portat in oculis, vel (vt aliqui dicunt) in frõte. Hiſtrix eſt beſtia, quę vulgò Porcus ſpinoſus dicitur, circa marina inhabitat, & in cauernis mõtium nonnunquam, quando circa marina refugium non habet. In terra potentiæ valet. Ira eius ad vindictam citiſſima eſt vnde plerunque iaculis e tergo ſponte laxatis, canes, vel homines vulnerat proximantes. Ibex eſt animal parum admirandæ pernicitatis, oneratum in capite cornibus vaſtis, in petra habitans, ibique fœtus faciens. Et nota verſum: Ibex eſt animal, auis ibis, & liuidus ibis.

De Lamia, & Lauzani. Cap. LXXXVIII.

Lamia ſicut dicit liber rerum, eſt animal magnum, & crudeliſſimũ, noctu ſiluas exit, & hortos intrat, arbores frãgit, earumque ramos diſſipat, & hoc per brachia fortitudinis ad omnem actum habituata, cumque ſuperueniunt homines ad prohibendum, pugnat cum eis, & mordet eos. Hoc autem in eius morſu mirabile eſt (vt Ariſto. refert) quòd homo ſauciatus Lamiæ dentibus, non ſanatur a morſu donec ingentis beſtiæ vocem audierit, forſitan iſtæ ſunt beſtiæ de quibus Hieremias dicit. Lamiæ nudauerunt mammas &c. Ibi nanque dicit gloſſa, quòd Lamia eſt beſtia ferociſſima, quæ tamen fœtibus teneris petentibus, lac præbet. In quo Iudæos crudeliores oſtendit eſſe Lamiis, quia paruuli petierũt panem, & nõ erat qui frangeret eis. Hoc animal Hebraice vocatur Lilith, & Iudæi quidem ſuſpicantur vnam eſſe de furiis quæ Parcæ dicuntur eo, quòd nulli parcunt. Audiui quòd Lamiæ beſtiæ ſunt in oriente, circa partes illas, quæ continent turrim Babel in campo Sennaar, & hæ maiores ſunt in vigore lactis ſupra modum, & domeſticantur ab hominibus, & ducuntur ad paſtum, vtiles enim ſunt in abundantia lactis. Lauzani eſt animal a cuius crudelitate, nulla beſtia tuta eſſe poteſt. Nam & ipſum Leonem omnibus formidabilem deterret, ſuo tamen generi parcit, in cætera craſſatur. Illaqua animalia implacabili odio inſectatur, quæ reliquas beſtias depredantur, & cum hoc ſcelus in aliis perſequatur, propriæ tamen iniquitatis, non meminit, hominem quoque miro modo perſequitur.

De Leone. Cap. LXXXIX.

Leo rex animalium eſſe dicitur ad cuius rugitum omnia figunt gradum, etiam ea quæ nunquam illum viderunt; vel experta ſunt, & hoc iubente natura, quæ timorem eis indidit Leonis. Virtus eius eſt in pectore, & in pedibus anterioribus, & in cauda. Oſſa eius maiora ſunt aliorũ oſſibus animalium, tantæque duritiæ, vt ex eorum mutua colliſione, ignis emicet ſicut ſilice. In his tamen eſt concauitas parua, nullaque medulla, niſi rariſſima, os colli eius continuum eſt, & caro colli cartilaginoſa, vnde non poteſt ad tergum, vel in partem collum inflectere. Aliqui putauerunt, quòd hoc eſſet indignationis cauſa, vel ſoliditatis, ignorantes cauſam oſſis in collo continui. Fortitudine celerrimus eſt; naro in

vero

vero grauis, & hoc propter difficilem digeſtionem, cumque valida currit, propoſiti curſus metas tranſit, quoniam in vehementia ſpiritus retinere ſe nequit. Adeo calidæ naturæ eſt, vt omni tempore coire dicatur. Fœminis magna libido coitus, & ob hoc maribus ira. Leo mas odore Pardi coitum in adultera ſentit, & ne conſurgat in pœnã, Leena viuis aquis ſe ablait, aut longius committit. Hæc habet in pectore duas mammillas in medio. ſ. ventris, & has paruas reſpectu ſui corporis, & hoc quia modicæ lactis eſt, cibus enim in corpus tranſit, & quia non niſi raro comedit, nec niſi carnem, quæ non facile in carnis materiam tranſit. Leo niſi læſus facile non iraſcitur, ſed cum vltro prouocatur conſtringit totaliter aduerſantem. Refert Plinius, quòd Syracuſanus in Syria Leone obuio, ac ſupplicites volutante pauore attonitus, cum vndique refugienti ſe Leo opponeret, eiuſque veſtigia quaſi adulando perlamberet, in ipſius pede vulnus animaduertit, extractoque ſurculo, eum a cruciatu liberauit. Similiter & Elpis cum obuio Leone ad arborem confugiſſet, hyanti ore Leo ante eum vlulans, indicabat, quia os audiori morſu dentibus inhæſerat. Quod ille cernens, appropinquauit, & impedimentum ab hiantis ore medio tulit, cuius manu ſe curatum cernens Leo, gratias referebat, quodammodo blandiendo. Cauda quidem blandienti & placito eſt immota, ſed hoc raro, crebrior enim iratum & aliquando cum immoderatus eſt furor interius, igneo cruore ab iracundiæ calore conſumi dicitur, & inteſtini. Proinde in principio quidem iræ terram cauda verberat, in incremento terga cum quodam incitamento flagellat. Cumque ſit omni beſtiæ formidabilis, exiguo tamen aculeo ſcorpionis agitatur, & eum vbicunque viderit, velut hoſtem vitæ ſuæ fugit. Onagrum venatur, eumque naturaliter odit. Ita leonis capti ſedatur arte tali. Verberatur catulus coram eo, ereditque illius exemplu ſadebeta timeta hominem, quem in canis coertione videt potentē: Leo nunquam craſſus, vel ſagina inuenitur oneratus. Interiora eius aſſimilantur omnimodè canis interioribus, fera ſemper quartana febricitat, & tunc maxime carnes ſimiæ appetit, vt ſanetur. Idem etiam hauſto ſanguine canis ægritudinē medetur. Adeps eius veneni eſt contrarius. Cum vino & adipe Leonino perunctus homo, beſtias propellit oēs, fugatque ſerpentes.

De Leopardo, & Lepore. Cap. XC.

LEopardus eſt animal ex Leone, & Pardo generatum, colore ſubruffum, maculas habens nigras per totum, fœmina mare fortior eſt. Cumque ſit Pardus beſtia crudeliſſima, aliquando quidem domeſticatur, ſed nunquam ita, vt ſuæ crudelitatis obliuiſcatur. Domeſticatur autem ad venandum, itaque cum ad prædam in venatione ducitur ſaltuatim, quam ſi quarto, vel quinto ſaltu capere nequiuerit, ferociter iratus ſubſiſtit, & niſi ſtatim venator furenti beſtiam aliquam obtulerit, in ipſum venatorem, vel in quaſlibet obuios irruit. Impoſſibile. n. eſt eum placari, niſi ſanguine, ſed in hoc prouidi ſunt venatores, vt agnos penes ſe, vel alia animalia ſemper habeant, quibus iratos placant. Huic autem furenti qui reſiſtere vali, inter manus allia ſi ſit, ſtatim ille reſiliet, quoniam odorem allii ſuſtinere non valet. Hic cum venenoſum aliquid comederit, ſtercus hominis quærit, eoque comeſto ſanatur. Lepus eſt animal celeritate vigens, inter beſtias timidiſſimum, vnde & raro niſi in nocte exit ad paſtum. Tempore meſſis exultat, & mouetur ad ludum, teſtante Plinio, nunquam pingueſcit. Si tamen intra tectum domus nutriatur cum hominibus, & motu velocitatis careat, naturalis craſſitudo ſuper renes eius creſcit, & moritur, multus itaque motus in animali pinguedinē minuit, quā vtique ex multo cibo poſſet contrahere. Lepus cum omnibus præda naſcatur, oportuit vt ſupra modum multiplicaretur: vnde ſolus fere omnium animalium fœtum pariens, alium interim pilis in vtero veſtit, aliū ſine pilis, & aliū in ſemine repoſitū ſimul gerit. Itaque dicit Baſilius, quòd vbicunque cœperint habitare, non facile deletur eorū genus. In aliquibus aūt regionibus iuxta Ambroſium hyeme albeſcunt, & æſtate in colorem priſtinum redeunt. Fertur quòd muſtela cum lepore ludit, & dominum laſſat, gutture dentibus apprehendens acerrime ſtringit, tandemque corrucotem improba beſtiola necat, & manducat. Lepus autem ſexum ſuum per annos ſingulos mutat.

De Lichaone, & Linciſco, & Lince, & Locuſta. Cap. XCI.

LIchaon in orientis partibus eſt beſtia, quam in genere luporum nonnulli ponunt, ſed lupo longior eſt, & habet crura breuiora ac diſſimilia, ceruicem quoque iubatam, & multifariam coloris varietatem, ſaltu velox, & innocuum hominis, venatu viuit, & habitum mutat ſecundum tempora, nam hyeme hirſuta eſt, & pilis horrida, æſtate vero nuda. Linciſcus ex Cane & Lupa naſcitur, eſt enim vtrumque pariter adeo luxurioſum, vt odio naturali ſibi contradicente, quod eſt inter canem & lupum, in copulam tamen conueniant, propter luxuriæ delectamentum, ſicque fit vt fœtus contrahat ſibi colorem, & mores vtriuſque. Linx adeo perſpicaces oculos habet, vt ſubtilitate viſus, etiam ſolida corpora penetret. Conſtat enim quòd oculus in humido ſitus eſt, iuxta philoſophū. Tria vero ſunt in aqua. ſ. aquea humiditas, dyaphoneitas, lucis perſpicuitas, & hanc vltimam cum natura cœleſti communicat, quæ eſt vltima depuratio a materia in natura lucis. Quoniā ergo lux in natura lucis eſt maxime penetrabile, & quia lux eſt vltima perſpicuitas in corpore terminato, ſi ponitur aqueæ ſubſtantia in vltima ſui depuratione, quantum ad perſpicuitatem in oculo Lincis, poterit penetrare corpus ſolidū & obſcurum. Linx habet linguam ſerpentis ſimilem, ſed maiorem, quam in longitudinem magnam porrigit, & collum circum agit, vngues habet grandes, vnicum fœtum facit, & vrina eius in gemmam dureſcit. Locuſta eſt animal quadrupes, paruum ad cuniculi fere modum. Caput habet magnum & carnoſum, habitatque circa partes Hieroſolymæ. Vnde Iohannes baptiſta veſcebatur carnibus huiuſmodi animalium. Quidam tamen dicunt quòd circa Iordanis ſolitudines eſt herba dulcis ad edendum, quæ Locuſta vocatur, & huiuſmodi cibo non locuſtis animalibus Iohannes vtebatur. Hoc animal aggregatim incedit. Vnde Salomon ait. Regem locuſta non habet &c. Quod vtique de locuſtis vermibus intelligi nō poteſt, quæ multo minores ſunt & non per turmas, ſed ſolitariæ incedunt. Dicit Ariſtoteles, quòd fœmina quædam Locuſtam nutriuit ab eo tempore quo iuuenis, & parua fuit. Quam cum creuiſſet, per ſe, & ſine maſculo impregnatam inuenit.

De Lupo. Cap. XCII.

LVpus eſt animal rapaciſſimum, & fraudulentum. Hunc nō nulli canem ſilueſtrem eſſe dixerunt, quia forma eius vt canis, vlulatuſque conſimilis, ſed latratu caret. Non autem pingueſcit, quia cibos vorat, quos ſine maſticatione tranſglutit, & ideo non tranſeunt in corporis nutrimentum. Ob hoc etiam frequenter accidit eis infirmari, manetque ſine cibo per biduum, propter digeſtionem cibi. Vtitur autē aqua modica, quia non iuuat potus cibum indigeſtum, ſtercus eius omnino ſiccum eſt, & difficulter egreditur, vrina eius olfacit, leuat autem pedes, vt canis, quando mingit. Cumque infirmatur terram & herbas pro medicina comedit, ſtatimque vomit, & ſanatur. Hoc idem facit canis cum infirmatur. Nullum enim animal quod carne veſcitur, herbas impune comedit, præter hominem, & vrſum. Præterea lupus in fame terram comedit, tunc quoque cibo terræ ſe onerat cum bouem, aut equum, aut animal huiuſmodi robuſtum inuadere quærit. Illud enim per nares inuadit, & cum animal excutere illum a ſe voluerit doloſo pondere defatigatur, & in terram victum cadit, tunc comeſta terra ſe exonerat, & ad prædam redit. Dicitur autem lupus hominem nō comedere, niſi prius aliquo caſu de cadauere hominis occiſi comederit, quod per arma fortaſſis exanimatum inuenerit, tunc enim illectus humanæ carnis dulcedine, non formidat hominem impetendo, etiam periculum incidere. Hominem quem prius viderit, conticeſcere facit, quia radios oculorum ſuorum in eum mittit, & deſiccat eius ſpiritum viſibilem. Qui deſiccatus deſiccat alios hominis ſpiritus, & illi tandem deſiccant arterias, & ſic homo raucus efficitur. Lupus aliquando folia ſalicis in ore colligit, & ſub illis ſe abſcondit, vt captas ad folia venientes latenter capiat. Idem cū inter folia incedit, ne percipiatur ex ſonitu, lingua pedes ſuos lambit, & ſic eos lubricos, & humidos facit. Fertur etiam, quòd cum ouem rapuerit, inſequente paſtore dentibus eam non lędit, ſed ſuper dorſum ſuum eam ſuauiter iacere facit, ne forte ſi læſionem illa ſentiret, dum ſeipſam moueret, lupi fugam retardaret. Lupus obtuſum de die viſum habet, nocte clarius videt. Qui ſi te prior videns tibi vocemque abſtulerit, ſolue amictum tuum, vt ſermonem reſoluas. Si vero te inſequitur paulatim vt tibi inſidietur, ipſo vidente ſignum aliquod medium inter te & illū pone, & illaqueationes man ſubſiſtet. Lupi virgas oſſeas habent. Anno toto non amplius quam per 12. dies coeunt, & ſolum illo tempore congregatim incedunt vlulant quoque pariter vno præcinente, & cæteris conclamantibus, magiſque tunc formidabiles & infeſti ſunt. Par-

titi

viri dicuntur inter ſe rapinam æqua diuiſione, cum cæteris excunt, Herbam dracontheam comedunt, & maſticant ad acuendum dentes, Et quando ſeneſcunt, ad loca ciuitatibus proxima vadunt, vt facilius prædam inueniant, quam iam difficilliime venari poſſunt. Vita lupi longiſſima, & in ſenectute dentes perdit. Interiora eius membra debilia ſunt, & facile corrumpuntur, reſiduum vero corporis multas percuſſiones patitur. Caput eius forte nimis. Audax eſt & magis eorum genus, quod breue quàm longum eſt. Per ſæpem tranſiens occulte inſidiatur ouibus, ſi forte pede ſtrepitum fecerit, mox pedem quaſi reum mordet.

De Luthero. Cap. XCIII.

LVther eſt animal aſtutum, & malitioſum, magnitudine murilegi, formæ propè conſimilis, præterquam in capite. Colore fuſcum & nigrum, pelle nitens. Cui mollior pluma pilus eſt, eiuus nitor non de facili cedit vetuſtati, vnde de pelle eius fiunt ornatus circa collum in veſtibus mulierũ. Hæc beſtia circa ſtagna & fluuios habitat, ibique foueas habet, & ſęſus facit, piſcibus uiuit, quos mirabili frequentia venatur. Et licet ſub aquis diu viuere poſſit, reſpiraculum tamen ab aere trahit, quando auiditate prædæ gurguſtium, i. naſſam ingreditur, quia nec per introitus locum redire, nec naſſam tam citò diſcerpere poteſt, ſpiritum in aere recuperare non valens, in aquis ſuffocatur. Adeo vero ciborũ cupida eſt, & auara, quòd piſces captos in ſpecu ſuo tanto cumulo congregat, vt ex putredinis eorum ſętore non ſolum foueam, ſed & aerem inficiat, quod non ſine periculo ſui quidam experti ſunt, qui hanc beſtiam capere voluerunt. A piſcatoribus aliquãdo domeſticatur, & arte inducitur, vt piſces ſuo circuitu cogat pericula retium ingredi, ſuoque iuuamine capi, vnde magnum emolumentum dominis ſuis præſtare videtur.

De Mammonets, & Migale, & Moloſo, & Monocerote. Cap. XCIIII.

MAmmonetus eſt animal Simia minus, in dorſo fuſcum, in ventre candidum, caudam habens villoſam, & collum ita craſſum, vt caput, vnde non ligatur per illud vt cæteræ beſtiæ, cum laqueus id tenere non poſſit, ſed per ventrem. Habet autem propiſſime faciem humanæ ſimilem, nigram dumtaxat, & ſine pilis a collo deſuper frontem, nec eſt naſus ori continuus ſicut in Simia, ſed certum ſpatium inter vtraque ſicut in homine. Inter has beſtias, & Simias odium eſt implacabile, bellumque frequens, & licet viribus non præualeant aſtutia tamen & animoſitate bellandi Simiis præferuntur, tenaci quoque & ingenti memoria pollere dicuntur. Migale eſt animal venenoſum, & beſtiis fraudulenter infeſtum, quod licet iuuentute aliquãdo rubore fulciatur, de die tamen in diẽ quanto amplius ſeneſcit, tanto plus miſeſcere. Poſtremo autẽ anguſtiis miſeriç ſuæ coactum præ infirmitate manſuetum ſe fingit, cum tamen naturaliter crudele ſit, & intimum modum, cum nulla poteſtate præmineat immoderata adulatione blanditur. Cui ſi data fuerit aliquando poteſtas, crudelitatem in animo latitantem continuo manifeſtabit. Itaque cum ei aliquis appropinquat, ſubito venenum diffundit, equos autem & mulos infeſtat maximè, & equam prægnantem præcipuè: Moloſus eſt beſtia valde magna, quæ truculentos hoſtes perſequitur, tanquam ad hoc creata, rictus habet ingentes, dentes quoque fortes, & prominentes, cum quibus audacter bella cũ aduerſariis patitur. Hic cum hominibus fortibus terribilis ſit, puerorum tamen innocentiam & eorum paruitatem mirabiliter perhorreſcit, eorumque verbera fugit, in quo digne magnificentia innocentiæ comprobatur. Monoceros eſt monſtrũ equino corpore, ceruino capite, cauda ſuilla, pedibus elephantis, mugito horrido, cornutum, vno. ſ. cornu acutiſſimo in medio frontis armatum. Captum quidem perimi poteſt, ſed nunquam domari, immo (vt dicit Iacobus) nunquam viuum in hominis poteſtatem venit, quia vinci ſe cernens, furore vitam exuit.

De Mulo, & Muſione, & Muſquelibet. Cap. XCV.

MVlus ex commixtione ſeminũ Equi & Aſini naſcitur, ex Aſino namque & Equo generantur Muli. Ex Aſina & Equo generantur Burduli. Habetq; Mulus Aſini propria aures longas, hinnitum horridum, crucem in humeris, pedes exiguos, & corpus macilentum, reliqua vero habet vt equus. Mulæ nunquam concipiunt, quia menſtrui ſuperfluitas in eis cum cibo tranſit in nutrimentum corporis. Ipſe vero ſanguis, quo natura non indiget, exit cum ſuperfluitate veſicę. Eſt & alia ratio quoniam hoc animal extra naturam generatũ eſt, & eius natura diuerſificata eſt, in equo qui calidæ naturæ eſt, & aſino qui ſummæ frigiditatis eſt. Itaque in fœtu diuerſificè generato, & male complexionato, non poteſt eſſe concordãtia partium & ordinata natura, vt quaſi ex propria ſibi ſimila generet, qui nullam propriam generis ſui ſubſtantiam habet, Itaque in annalibus Romanorum mulas peperiſſe prodigii loco habitum eſt. Muſio, ſiue murilegus, aut cattus Græce dicitur quaſi aſtutus, animal eſt immundum ac venenoſum, & oẽ murium genus perſequitur, cum bufonibus quoque pugnare dicitur. Poſt pugnam vero niſi citius aquas ad bibendum inuenerit, ſtatim areſcit. Sed & cum ſerpentibus pugnare dicitur, quorum licet venenatis aculeis repugnatur non tamen necatur. Mures captos primo luſibus afficit, & poſt hoc illuſos comedit. Oculis tam acute cernit, quòd & in antris tenebroſiſſimis velut in luce mures conſpicit. Dentes habet ad modum ſerræ, pilos autẽ circa os habet, quibus ablatis audaciam perdit. Blãdiciis gaudet, loca calida diligit, vnde præ nimia pigritia pellem ſuam comburit. Hominis manu contrectari gaudet, & ad ludum facillime prouocatur, loturam faciei lambendo prioribus pedibus imitatur. Libidine impatientiſſimè accenditur, & libenter coitur tempore ſilueſter efficitur, ſed cũ ſilueſcere domeſticus cęperit, aures illi amputantur, vt. ſ. auctium locis infuſioni patentibus, guttas niuis ac pluuiæ non poſſit ſuſtinere, ſicque domus tecta cogatur repetere, Non ſolum autem cum prædictis animalibus, verumetiam inter ſe Muſiones crudeliſſime pugnant, & hoc frequentius, vt terminos confectos ſuæ venationis obtineant. Muſquelibet eſt beſtia orientis, Capreoli magnitudinẽ habens. In cuius inguine creſcit apoſtema de collectis humoribus. Quod cum maturatum fuerit collidit illud & fricat ad arborem, ſicque ſoluitur, & decurrit ſanies, ibique condenſatur & induratur, & huiuſmodi ſubſtãtia muſcus vocatur. Omnis etiam caro eius & ſtercus dicitur muſcus, ſed ille multo melior eſt, qui de apoſtemate currit. Muſcus odore perdito virtutem ſuam in fœtoribus & latrinis recuperat, quia contra fœtorem reluctatur, & ſic quaſi luctamine reuiuiſcit, valet contra ſincopim, & cordis debilitationem, cerebri, & epatis, & ſtomachi,

De Mure, & Muſtela. Cap. XCVI.

MVs eſt beſtiola panis cupida, & eorum quæ ex frugibus ad humanos vſus fiunt. In perquirendis cibis ſolertiſſima, pro quibus etiam nullis plerunque vitat pericula, eorumque cupidine duriores, ſolidaſque materias demolitur, Porro ſi aquã biberit moritur, quia valde humidę naturæ eſt. Plinius dicit murem, Libicum non bibere, quia vero certum eſt murem mingere, probabile eſt eius cibum in vrinam verti, Sicut homines quidam ſere nihil bibunt, & tamen mutari in liquidam ſubſtantiam cibis, vrinam plurimam faciunt. Mus plurimos caſeos in vno loco reperiens omnes attentat, & illũ quem optimum inuenerit comedens, deteriores damnat. Odor murium elephantes vexat, horum ſubita multitudinem oriri ac repente occidere manifeſtum eſt, nec tamen exanimes reperiuntur. Lapillos etiam candidos cum eorum ſętibus inueniri frequenter certum eſt: vnde vulgus edocuit non poſſe parere niſi præſente lapillo. In Aegyptiacis Thebis, ſi pluuiar largiores æſtiuo cœlum fuderit, mox infinitis muribus regio tota repletur. Muribus in plenilonio iecur creſcit, luna quoque plena voces edunt, interlunio mutæ ſunt, nec dubium eſt in quibuſdam partibus eſſe mures albos, ruffos autem nonnullos, nigri vero ſunt quos orbis communiter habet. Eſt quoddam muriũ genus multo cæteris maius, quos Rattos appellamus, Hi adeo pernitioſi ſunt, cum libidine accenduntur, vt ſi eorum vrina partem aliquam hominis nudam attigerit, carnes eius vſque ad oſſa putreſcere faciat, nec vulnus in cicatricem vlterius inducatur. In oriente mures (vt dicit Iacobus) ad modum vulpium magni ſunt, quæ animalia perimunt, & homines licet non occidant, morſibus tamen moleſtant. In Arabia Mus inuenitur, cuius pedes anteriores ſunt magni, ſcilicet vnius palma, poſteriores autem vnius digiti, Muſtela dicitur quaſi mus longa, beſtiola eſt ingenio ſubdola, catulos ſedulè nutrit, eoſque de loco ad locum ſæpius transfert, ne forte inueniantur, Hæc rupes, & cauernas inhabitat, diutiſſimè ac fortiſſimè dormit. Quando cum ſerpente pugnare vult agreſti ruta ſe munit, Proinde ſuper omnem medicorum artem perita eſſe dicitur, ita ſi mortuos fœtus ſuos inueniat, per herbam

natura-

naturaliter notam redimiuos faciat. De hac Clemẽs papa dicit quòd ore parit. In Proſelena inſula muſtelæ non tranſeunt, & ſi fuerint illatæ moriuntur. In Boeria quoque (quæ Lebedia dicitur) illatæ ſtatim fugiunt. Harum genera duo ſunt, quorũ maius Ictidem dicunt. In ventre candet, in dorſo rubet. Muſtela (vt dictum eſt) ſerpentes perſequitur, adeo vt etiam ipſum Baſiliſcum interimat, ſed eo interfecto commoritur. Fel eius contra aſpidem eſt remedium, reliquum (vt dicit Plinius) eſt venenum.

De Onagro, & Onocentauro, & Oraſia, & Orice. Cap. XCVII.

ONager dicitur quaſi aſinus ferus. Hic inter omnia animalia odit hominum frequentiam, & habitationem, nec dominari poteſt. Sitis impatiens eſt, aquam limpidiſſimam bibit nec facilè aliam. Hic induſtria naturali, quando canes eum inſequuntur, emittit ſtercus ſuũ canibus odorifetũ, circa quod illos detentos illudit, & euadens ad tutiora loca fugit. Fœmina gaudet libidinis copia, modumque non ſeruans, per hoc ſæpe maſculo fit odioſa. Maſculi fœminas non habentes, tempore coitus in montes aſcendunt, & deſiderio libidinis æſtuantes, vẽtum naribus attrahunt, ac vehementer rugiunt, ita quòd animalia cætera horrore concutiunt. Onager Indiæ magnum eſt animal, & crudele, formam aſini habens, & vnum ſolum cornu in fronte, durum nimis & acutum ac longum, ad beſtias contrarias debellandas, & hoc habet in medio capitis. Soleas etiam fortes nimis & acutas habet, vt iuuamen naturæ, quod in alterius cornu defectu perdidit, in eis recuperet. Hi tantæ fortitudinis ſunt, vt ingentia ſaxa de rupibus euellant, & hoc ad nihil aliud, niſi vt fortitudinem ſuam ad ſaxorum molem attentent. Onocẽtaurus eſt animal monſtruoſum, & natura biforme, capite ſ. aſinino, & corpore velut humano. Faciem habet ſatis horridam, manuſque formatas habiles ad omnẽ actũ. dũ vocẽ promit, quaſi loqui incipit, ſed inſueta labra vocẽ humanam formare non poſſunt. Oraſius eſt animal in anteriori parte altum & eminens valde, ita vt extenſo capite ad cubitorum altitudinem poſſit attingere. In poſteriori vero parte demiſſum eſt inſtar cerui. Collum habet extenſum, caput equinum licet minus, pedes autem & caudam vt Ceruus, pellem autem ſic omnium colorum genere diuerſimode notatam, vt & fruſtra quiſque tentet artificio naturalem eius pulchritudinem imitari. Nec ignara videtur propriæ venuſtatis, nam cum homines viderit circonſtare, vertit & inuertit ſe ex omni parte, vt omnium obtutus in admirationem ſui conuertat. Hoc animal noſtris temporibus a Soldano Babyloniorum tranſmiſſum eſt Imperatori Frederico. Orix eſt beſtia capreę magnitudinis, hirco ex parte ſimile, villum habens ſub mento. Hæc in illa parte Aphricæ, quæ caret aqua, generatur, & ideo perpetua ſiti ardet. Admirabile vero remedium ſitientium latrones Getulæ terræ. ſ. aqua carentis experimentis certiſſimis prodiderunt, quo homo in ſiti eo duraret auxilio, qui illo ſaluberrimo liquore veſicis dictarum beſtiarum infuſo, pro parte modica vterentur. Hæc beſtia (ſicut Aegyptij tradunt) in exortu Caniculæ naturaliter repudiare videtur, compaga corporis eius viſibiliter ſentiente, quòd himber & frigus abiit, iuſtaatq; vapores ignei ſolis, vt veſtiatur terra floribus, herbaſque proferat & fructus. Eſt autem frigoris impatiens, vnde ſtrigas, nec niues de facili ſuſtinere poteſt.

De Oue. Cap. XCVIII.

OVis eſt animal manſuetiſſimum, & patientiſſimum, & in omnibus vtiliſſimum. In hac ſpectatur generoſitas, crurium breuitas, & ventris vaſtitas. Illæ namq; reprobantur, quę nudos habent ventres, quæ vero plurimum in caudis lanatæ ſunt, honeſtate ſunt ſpectabiles. Harum lanæ probantur earumq; ſubtilitate velleris, & recuruata criſpitudine atque condenſitate. Lac nigrarum ouium habundantius eſt, & melius quam albarum. In capris autem eſt econuerſo. Ouinorum quatuor ſunt genera. Quædam enim ad paſtum longius ire non valent, & hæ ſolicitum paſtorem, qui portet eas, neceſſariò habent. Quædam autem excurrentes & vagæ ſunt, & hæ quoque paſtore indigent, qui eas manu, vel virga corripiat, & ad gregem reducat. Quædam etiam pingues valde ſunt, & hæ etiam pre curatore indigent, ne moriantur. Oues impinguantur multã aquã bibentes, & hoc magis poſt meridiem, ſi biberint aquam turbidam. Pinguedine vero ſterileſcunt. Quæ autem in impregnatione facies habent conuerſas ad ſeptentrionem, pariunt mares, quæ vero ad meridiem fœminas, ſimiliter eſt de capris. Pręterea ſi fuerint ſub eius lingua venæ albæ, faciet filium album ſi nigræ nigrum, & ſic de aliis. Item oues ad paſtam in locis aridis ductæ viuunt diutius. In locis autem paluſtribus ſi frequenter paſcua ſumpſerint morbidæ fiunt, nec diu viuere poſſunt. In Maio quoq; vel poſt Maium, ſi ros melleus ſuper gramina nocte ceciderit, eas cito mori dicunt, ſed & in Auguſto ſi ſpicas ſiccas vſque ad ſatietatem comederint, & poſtea biberint, illico diſruptis viſceribus moriuntur. Herbam quidem depaſcunt ſæpe radicitus, arborem enim ſi depauerint vix vnquã proficiet. Morſus autem earum arboribus multis eſt exitialis. Ouis de domo incenſa vix eiici poteſt, & ſi eiecta fuerit, niſi vi teneatur in ignem recurrit. Boni generis oues ſunt, quę paſtorem proprium ab aliis recognoſcunt, & fures fugiunt. Paſtores ſolent ouibus dare ſal in cibum, vt plus bibant, ac per hoc lacte magis abundent, hæ ſi ex ſalſis puteis bibant coitum anteriorant. Quod ſi iuniores oues feſtinant ad coitum, peſſimũ eſt ſignum, quòd ſ. peſtis ſit inter illas, ſimiliter ouis antiqua ſi poſt tempus debitum quærit coitum, mali eſt ſignum. In multis orbis partibus faciũt oues duos fœtus, & maxime in Ethiopia. Sicut autem Agnus matrem propriam inter alias oues balatu cognoſcit, ſic mater Agnum cum eum odorarit in cauda vberibuſque admittit. Paſtores docent oues ambulare feſtine, ad alicuius vocis auditum, ſignum quoque ſumunt earũ, quæ durare poſſunt, dũ in hyeme glacialẽ aquã, ſuper earũ caudas proiiciunt, nã illa quæ excutit fortis eſt, quę vero non excutit in oĩbus debilis eſt. Aries hẽt cornua in modũ circuli replicata, qbus gregẽ defẽdere nititur. Ex naturali feritate dextro pede terrã percutit, quando iraſcitur, aut ſtupet, vel timet, & hoc maxime autumnis tempore. Per dimidium annũ iacet ſuper vnũ latus, & per alium ſuper aliud latus. Carnes eius calidiores ſunt & minus humidæ, quàm ouium, ac duriores ad digerendum. Agnus vero lupum naturaliter abhorrens, licet nunquam eum viderit ſtatim fugit, qui tñ equo, vel alio aĩali viſo, nec fugeret nec timeret. Carnes eius non facile digeſtioni cedunt, facile tamen a ſtomacho deſcendunt, ſed a membris difficile ſoluuntur, vnde viſcoſum humorem generant. Agnus autem anniculus laudabilior eſt propter humiditatis & ſiccitatis. ſ. temperiẽ. Oĩa quæ in oue ſunt vtilia ſũt. ſ. lana, pellis, caro, lac. Quod autem dicit Gal. caſeum generaliter eſſe malum, de ſubſtantia caſeata pura eſt intelligendum, nam triplex eſt lactis ſubſtantia, ſerum quidem bonum eſt, & butyrum melius, caſeus autẽ per ſe eſt peſſimus. itaque caſeus lacte vnctuous, & craſſus ac butyroſus bonus eſt, & ſanis ſanus. Dicit Plinius Zoroaſtrem in deſerto de ſolo caſeo vixiſſe annis viginti ita temperate, vt nũ ſentiret dolorem alicuius morbi. Sed & fimus ouium, omniũ animalium fimo melior iudicatur.

De Panthera, & Pardo & Philoſo, & Pyrolo. Cap. XCIX.

PAnthera eſt animal varium ac ſpecioſum nimis. Sunt qui tradunt huic in armo maculam eſſe lunæ ſimilem, & interdum, & ad lunæ mutationem variari. Pardus eſt beſtia torua, & acuta, omnis in impetu. corpuſque motibus animi ſui conueniens, habet. ſ. varium in colore. Saltu potiuſquam curſu prędam inſequitur, vnde ſæpius accidit, vt vehementi ſaltu ruat ad mortem. In Aphrica propter inopiam aquæ congregantur diuerſæ feræ ad amnes, ibique Leenæ beſtiis variis, vel vi, vel voluptate miſcentur, & inde Pardi procreari dicuntur. In eadem Aphrica Pardi ſunt, qui condenſæ arboris occultati ramis, in prætereuntia deſiliunt, & (vt dicit Plinius) de volucrũ cæde graſſantur. Horum adulterinis coitibus Leenarum partus degenerãtur, & ab eis quidem Leones, ſed ignobiles generantur. Philoſus eſt animal, quod in hominis figura ſuperius incipit, ſed inferius in pedes beſtiæ deſinit, qualem beatus Hieron. in vita Pauli Heremitæ primi deſcribit. Pyrolus eſt beſtia parua, maior quidem, ſed non longior quam muſtela colore rubea, ſed in ventre candida, mira agilitate viget, in arboribus habitat, & fœtus fouet. In quiete ſa gerit, & de arbore in arborem ſaltu potius, quam volatu tranſit, quamuis aliquando cauda pro pennis vtatur. Caudam enim villoſam prope ad ſui magnitudinem habet, cuius ad vſum in ſaltu mouetur, & ſi quando gratia paſtus aquam tranſire cupit, lignum admodum leue ſuper aquam congerit, cui ſuperſedens, quaſi velum nauis caudam ſuam erigit, ſicque vento flante velificans ligno tranſuehitur. æſtate cibum congerit quo viuat in hieme. viuit autem nucibus, & cibo, qui dulcis eſt libentius vtitur.

De Porco, & Putorio. Cap. C.

PORcus.i.Aper domeſticus,eſt beſtia ſæua,& immunda,cuius proprium eſt eſcam terra ſubacta quærere,& hactenus lutoſis ac vilibus inſudare,& obſcenis locis gratiſſime commoratur. Inter hos vnus ſemper fortior cæteris dominatur,& ſi fortior illo ſuperuenerit fortitudine victoriam obtinere nititur,moxq; victo cedente,victor reliquis dominatur,vnius ſtridore totus grex accurrens,vndique ad rabiem animatur,& in curſu ita periculoſum eſt incedere. Quarta pars cibi porcis in pilos tranſit,& ſanguinem & ſimilia. In vltimo lunæ defectu cerebrum in porco pluſquam in alio animali fertur decreſcere. Idem habet poteſtatem coeundi multum præ aliis animalibus,ſi tamen pinguis ſit. Sues autem intantum efferari dicuntur in coitu,vt hominem lanient maxime candida veſte indutum. Caſtrantur autem reciſa iuba,ſicq; celerius pingueſcunt. Porca vno oculo perdito citius moritur,ſi multas glandes comederit quando impregnata eſt,abortum faciet. Cum autem porca marceſcit. Quando multos habet fœtus,lac eius parciſſimum eſt,cum autem peperit,dat primam mammillam primo filio. Peſſimæ vero ſues ſunt quæ natos filios laniant. In calidis regionibus melior eſt fœtus porcæ,in hyeme,quam æſtate. In frigidis autem contrarium,& hæc propter intemperiem regionum. Porcinæ carnes in æſtate nociuæ ſunt ad comedendum,vſq; ad equinoctium autumnale,quia dormit porcus calido tempore pluſquam competit naturæ. Adeo autem inhiat ſomno maxime porcus debilis,quòd niſi interim excitaretur, quaſi ſomno litargico moreretur. Putorius a putore dictus eſt quia nimium fetet,& hoc maxime cum iraſcitur. Hic ſicut & Taxus habet crura in ſiniſtro latere breuiora,in dextro longiora. Ædua domorum inhabitat,& penetralia. Gallinarum pullorum cupidiſſimus eſt,talibus enim viuit. Cumque gallinam aut pullum capiat,eius caput in rictu petit,vt hoc decollo in cæteris eius membris laborare,difficile non ſit,vel ne clamare dum capitur poſſit.

De Rangiuere, & Roſmarella. Cap. CI.

RAngiuer eſt animal de genere Ceruorum vel Dammarum habitans in Noruegia,magnum corpore,fortiſſimum robore,fuga præceleri. Ex re vero nomen habet,quia Rangiuer dicitur,quaſi ramos gerens. In capite vero tres ordines gerit cornuum,in modum virgultorum,quorum duo maiora cæteris habet eo loco quo Ceruus,ſed maiora & longiora,vſq; pro cubitorū.v.ramos agens ad numerum,quandoq; .45. Alia vero duo habet recte medio capitis,& hoc lete et cornua Dammæ,lata dumtaxat ramuſculis circumuitantibus,breuibus tamē. Porro alia duo contra frontem habet cornua,nō cornibus,ſed oſſibus,quæ in ſcapulis eſſe ſolent prope conſimilia. His itaq; cornuum ordinibus armata fera,contra aduerſarios vadit. De eis etiam admirationis auget,in beſtiis monſtruoſis. Roſmella eſt animal circa aquas habitans,vt ſequenter,muſtela maius,& phyiolo minus,in dorſo tumuſſum,in vētre candidum. In terra facit habitacula,digerit ſtercus odoriferum valde,& muſco ſimile in odore,ſed impar virtute & odoris violentia,Viſus hominum fugit,eo tamen in loco ſtercus illud congerit,& hoc mirum in beſtia,quia bonum ſuum preſto omnibus accipiendum ponit,quo videatur homini non inuidere.

De Simia. Cap. CII.

SImia eſt beſtia condenſo villo,in exterioribus membris ſuper omnia aīalia ſimilans humani corporis diſpoſitionē, interius autem cum homine nullam diſpoſitionē habens cōmunem,aut omnibus animalibus minorem. Igitur omnes feræ beſtiæ māmillas habēt in poſterioribus contra renes,vt eas inferius poſitas fœtus attingere poſſint,& promptas habere cū velint. Homo vero,& Simia habent in pectore,quia natura dedit eis manus habiles ad omnem actum,quibus eleuare poſſint fœtus a terra,& aptare illos ad vbera. Hoc autem illi deeſt humani corporis,quia caret vmbilico. Virga quoque maſculi eſt,vt virga canis. Calcaneum habet in pedibus,& propter hoc erigitur et homo,ſtat,& cuit quandoque,ſed hoc non poteſt niſi modice,quia natura beſtiam hanc condidit in faciem eſſe proſtratam,nam ſolus homo naturaliter erectam habet ſtaturam. Hæc beſtia geſtu inquieta eſt,morſu fera,cauda caret,& præ cæteris animalibus guſtu viget. Nuces,& poma libenter comedit,ſed cum in eis amarum corticem inuenerit,totum proiicit,ſicque propter amarum dulce reſpuit. Ad omne ludum docilis eſt,& ad ferocitatis oblitionem,nunquam tamen ſic eſt manſueta,vt non ſit rabida,libenter tamen cū pueris ludit,& ſi copia data fuerit,eos aliquando ſtrangulat. Si quis eam læſerit,diu contra eum rancorem cuſtodit. Ingenio pollent,& æmulantur quicquid vident,vnde facilius incidunt in manus venatorum. Habitant autem in arboribus,vel rupibus,at vbi eas venatores habitare repererint,accepta calciamentis hominum vadunt,& ſedent in locis vbi ab illis videri poſſunt,indutique calciamenta illa pedibus ſuis ac diligentius ligant,& poſt hoc exponentes ea ſub arbore relinquunt, & procul abeunt. Tunc ſimiæ deſcendentes,quod eos facere viderant,imitantur,ſicque calciatæ capiuntur. His præcipua ergo fœtus affectio eſt,catuloſque quos intra domos manſuefactæ pariunt,omnibus demonſtrat,tractarique gaudent. In India,dicit Plinius,eſſe Simias toto corpore candidas.

De Talpa. Cap. CIII.

TAlpa eſt animal paruum,nigrum,& cæcum,de terra genitum,compluta,& lutulenta,ſed corrupta. Huius pellis mollorum pilorum eſt,& ſuauis valde,ſed teterrimum colorem habet. In terra habitat,vermiū eſca viuit. In fame quoque terram comedit,aliquando vero terram ſiti arente egreditur. Sed quia cæcum eſt,ad locum vnde exit redire neſcit,vnde plerumque fit vt anticipatam occidatur. Licet autem cæca ſit,habet tamen in ipſo oculorum loco nigredinem quandam,& in medio eius pupillam,oculorumq; colorem ac diſpoſitionem,ſed corio tectam. In quo conſideranda eſt prouidentia creatoris,qui beſtiolæ in tenebris,& latibulis habitanti,dedit oculos ad plenum formatos,& tamen lumine priuatos,vt & vtilitati & neceſſitati ſatisfaceret,& naturæ decus omnimode non negaret,licet autem terra tam denſo videlicet,ac ſurdo elemento obruta ſit,omni tamen animali liquidius audit,in hoc vtiquemagis mirum eſt,quoniam omnis ſermo in ſublime conſcendit. Talpa combuſta in puluerem,& ſparſa cum albugine aut ſuper faciem,remedium eſt contra lepram,Sanguis eius ſi ſuper caput pilis nudatum delinitur,pilos redire cogit,vt dicitur.

De Tauro, & Tregedita. Cap. CIIII.

TAurus eſt animal robuſtum,& inter omnes beſtias ſociales ſatis manſuetum,præterquam ad eas quæ rapacitate cæteris aduerſantur, Hi ſimul adunati acerbiſſime pungunt,& præliando linguas exertas habent,dentibus nil agunt,ſed cornibus Frontem habent validam ad omne præliū,membraque in eis fortiora ſunt,caput,& collum,propter hoc iuga ligantur eis in capite,non in humeris ſicut equis, Ex carne vero cartilaginoſa,& forti eſt eorum collum,& ob hoc inflexibile eſt quodammodo ad pondus debitum,aquam claram libenter bibunt,& cum herbas depaſcant radices non lædunt,ſed hoc tantum quod in ſuperficie patet ſumunt. Qui ſi caſtrati libidine arceātur meliores ſunt,aptiq; ad omne opus & maxime ad iuga ſiunt. Tauri cornua ſi caleſiunt ad libitum flecti poſſunt,cornua vaccæ cornibus tauri duriora ſunt. Solaq; vacca inter animalia fœmina croſſiorem habet vocem,quàm maſculus,nam omnes aliæ fœminæ ſubtiliorem,& acutiorem habent quàm maſculi. Tradunt quòd ſi in dexteram partem abeunt in coitu tauri,mares gigni,ſi in læuam fœminas. Vaccas grauidas. Phoius ferre negat,præterquam in dextro vuluæ ſinu,etiam cum geminos ferant,partus ante menſes.10.non viuit,quoniam vngulæ non complebuntur. Quando vaccæ multum ſcœferæ ſunt,pluuioſum tempus in hyeme ſequi homines dicunt. Robur autem in quinquennatu eſt,menſtrua apparent in vaccis,& in equabus præcipua,& ceſſant in quatuor menſibus,aut quinq;,ſed hec rara eueniunt,niſi in calidis regionibus, vbi magis abundant humores,ac ſuperfluitates in animalibus ſed & ipſa menſtrua egerantur,quandoq; per veſicam in vrina, Vrina vaccæ acute eſt valde,lac eius valde ſpiſſum eſt,nec de facili per frigus ingelatur,ſed aquoſitas ab eo ſegregatur,reſiduumq; croſſum efficitur,per ignem autem incraſſatur. In regione Ambaidor,aliàs Ambedor,magni corporis ſunt vaccæ,itaque oportet mulgentem in pedes ſtare. Hæ ſupra modū lactis abundantiam præbent,ſed & canes in illa regione magni ſunt,& animalia omnia præter aſinos,ſolus animaliū tantas eſt,qui ſtimulo ardeſcit,quanto ſenior eſt tanto teneriores habet carnes,ſi fuerit impinguatus. Bos habet neruos cordis fortiores,ac duriores animalibus cæteris, Taurus tamē fortiores habet. Caro bouina ſicca eſt,turbidūq; ſanguinē,& croſ-

ſum

ſum generat, multum tamen nutrit, ſed tarde digeritur, niſi eſt vino, & allio ſumatur. Taurus ſi manſerit multis annis in coitu multum impinguatur, & cum venerit exceſſus ſubito moritur. Si quis cornu tauri ſciderit, & poſtea in ipſum inſufflauit, ac poſtea ei cibum dederit, citius impinguabitur. Tauri Indici grande caput, & ſetas condenſas & horridas habent, conferunt cornua ſua flexibilitate quo volunt, vel ad libitum, vel ad pugnam, & ea vel deponunt, vel producūt. Habēt & aliud iuuamentum .ſ. eiectionem ſtercoris in longinquum, cuius calore, & fetore canes, & venatores retardantur. Sunt & in oriente boues, qui vnum tantum cornu habēt. Alii vero habent vngulas fiſſas, ſed equorum more ſolidas. Vaccis accidit podagra nec de facili curari poſſunt ab ea. Accidit & alia infirmitas eis ex corruptione pulmonis, cuius ſignum eſt aurium declinatio nec de facili poſſunt curari. Trogodita ſola inter beſtias deiectis cornibus obliqua ceruice depaſcunt, vt magis videatur herbam ſic ore attractam ſecare, quam aliarum more carpere, habet enim cornua longa per decliuum capitis, & maxillarum ad terram vſque dependentia, quæ prohibent eam in terra iuxta morem paſcere.

De Vario, & Vro, & Vrſo. Cap. C V.

VArios eſt beſtiola de genere pyroli, paulo amplior quàm muſtela, in arboribus habitat, & fœtus facit, à re nomen habet. In ventre namque candidus eſt, in dorſo colorem habet cinereum, elegantem atque ſpectabilem, harum pellibus in ornatu veſtium gloriantur homines vtriuſque ſexus, ipſa tamē beſtiola minime gloriatur in pelle propria, nedum in aliena. Vri ſunt boues agreſtes adeo fortes, vt arbores, & armatos milites cornibus eleuent. Vrſus eſt animal ſæuum nimis deforme membris. Indifferenter comedit carnes, & fructus terræ, vel arborum propter humiditatem corporis, formicas etiam, & cancros inſtinctu naturali, propter medicinam infirmitatis naturalis. Arbores aſcendit, vel propter metum, vel propter cibum. Aluearia frangit, & eorum fructus comedit, aquam vrinat potius, quam bibit. Hyeme parū ambulat, vere autem procedit, & tamen tunc præpingues ſunt, maximè mares, ſed hiberno tempore parum, valde dormiunt, vrſus numquam hominem impetit, niſi ab ipſo prius ictum acceperit, graui autem cæde affectus, & vulneratus, herbam flomum vulneribus applicādo, mederi ſe nouit, præter vulnera vero, & letales ictus, oēs læſiones aqua humore lambendo penes fertur educere. Præliatur autem non ſolum cum ceruis, & porcis agreſtibus, ſed etiam cum tauris, ſuper dorſum quidem tauri ſalit, & cum taurus eū cornibus ferire vult, cornua ipſius & ſcapulas tenet manibus, eumq; deiectum in terram proſternit, taurum vero ſine cornibus non facile vincit. Ambulat autem erectus quando vult, & cum brachiis luctatur. Huius anhelitus ita peſtilens eſt, vt eius anhelitu contactum nulla attingat fera, ceteriſque putreſcunt, afflata. Sanguis eius pauciſſimus eſt, præterquā circa cor. Coctæ carnes eius increſcere videntur, vt dicit Plinius, quod eſt contra omnium carnium morem. Vrſus inter omnia fere animantia ſemper quamdiu vixerit creſcit, vnde inueniuntur vrſi maximi atque fortiſſimi. Vrſos habet nobis communiter nigros, ſed nonnullæ partes habent albos, & hos ita magnos, vt in 15. cubitorum longitudinem enaleſcant. Vrſa fortior eſt, q̄ vrſus, & audacior & aſtutior, eiuſq; domeſticatur. Habet quatuor mammillas. Speluncam ſi non habuerit, ramorum, fruticumque cōgerie ædificat in locis impenetrabilibus, nihilque rarius quam vrſam videre parientem. Immaturam prolem muribus paulo maiorem ex ſe educit, ſed lambendo, fouendo, atq; ſpirando fœtum in membra producit. Vrſus hoc modo capitur. Venatores arborem cōcauam notantes, in qua melleos fauos congeſſerunt apes, malleum ingentis molis ibi quodam fune ſuſpendunt, itaque foramen per quod aditus eſt ad fauos obſtruunt, indeque ſub arbore palos exacutos in terram figunt. Cum igitur vrſus mellis cupidiſſimus in aditu malleum appenſum inuenerit iraſcitur, & pendentem euertere nititur, ſed malleus ad locum rediens eum reuerberat, dumque ſæpius hoc fit vrſus tandem ictibus mallei fatigatus & victus, vtpote mellis (vt dictum eſt) auidus, in palos acutos ſub arbore defixos cadit, ſicque venatores obſeruantes deiectum capiunt, vel occidunt. Cum autem capitur, ſi non ad vſum hominis manſueſcit, oculi eius ære candenti excecantur, dum enim æs candens reſpicit, quaſi inſenſibiliter viſum amittit.

De Zubrone. Cap. C V I.

ZVbrun, eſt beſtia de genere taurorum ſilueſtrium ferociſſima, maximaque, vtpote 15. cubitorum longitudinis, Tantæ quoque velocitatis eſt, vt ſtercus, quod cum impetu egerit retroacta, & cornibus recipiat ac longius poſt terga proiiciat. Hoc itaque ſtercore egeſto largiſſime perſequentes canes exurit, atque debilitat, & penitus inutiles reddit. Pilos habet ſubnigros, cornua maxima cubitorum trium, & ampla ſupra modum, ita vt ad menſas diuitum gerula fiant potuum. Cum igitur hominem, vel canem obuium habuerit, in cornibus eum ſuſtollit, & tā diu in altum proiicit donec penitus interimat conquaſſatum. Hunc quidem propter eius velocitatem dicunt eſſe Tigridem, ſed falſo, nā Tigris eſt beſtia ſatis modica, & habitat in oriente. Hæc autem reperitur in Bohemia, quæ a venatoribus hoc aſtu decipitur, nec ars alia venādi, qua de facili poſſit capi, laſſat Zubronem primitus a canibus venator ac ſe circa arborem magnæ molis opponit. quem Zubro videns ad arborem accurrit, eamque cornibus & fronte cingens putat ſtolidus, quòd venatorem obruere poſſit. Interim venator ſemper arbore protectus luctantis latera cuſpide perfodit, & ſic humanis viribus inuincibilem ſapientia decipit. Aliud autem eſt Zubronum genus, quod Poloni Turones dicunt, forma quidem minus, ſed velocitate præſtantius, Hæc de quadrupedibus.

De Serpentibus. Cap. C V I I.

SErpentes hyeme latent in ſaxis, vel arboribus concauis, & ſine cibo durant, verno autem tempore prodeunt. In Hibernia nullus ſerpens viuere poteſt, ſed nec aliquid venenatū, quinetiam vbicunque terra de Hibernia allata ſuper animal venenatum proiecta fuerit, illico moritur. In Syria arietes nō lædunt. In Lacedemoniæ oriente hoſpites a ſcorpionibus non læduntur, indigenas autem interimunt. Serpentes natura ſurdi ſunt, vnde poſtquam inſignuerint parum aut nihil nocent, itaque nocte minus quam die lædunt, quia nocturno rore frigeſcunt, Hyemali frigore in nodos torquentur, æſtate vero reſoluuntur. Habent ſpinas in carnibus ſicut piſces, & 30. coſtas in corpore, cor poſt collum habent reni ſimile, ſplenem vero paruum, & rotundum. Nullus ſerpentium teſticulos habet, ſed vias ſicut piſces. Serpens ſi excæcatur, iterum illuminatur, ſicut hirundo. Si cauda eius amputatur, recreſcit iterum naturaliter, ſicut lacertoli. Serpentes magis fel habent ſuper epar, parum vero ſuper inteſtinum. Omnis ſerpens indifferentes carnes, vel herbas comedit, parum autem bibit, multum deſiderat vinum vnde vino ſolent allicere ſerpentes qui eos venantur. Licet autem bibāt, nō autem exitum habent vrinæ, quia veſica carēt, potuſque & ſuperfluitas calore naturali conſumitur, qui maximus eſt in eis, Habent tamen locum per quem ſuperfluitates licet modicæ ſecundum quantitatem corporis exeunt. Ingreſſurus aquas ſerpens venena deponit, exiens autem reſumit: Quod ſi fortaſſe ea in quolibet, amiſſa venena non inuenit, caput terræ frequentius allidens, moritur præ dolore. Dicit autem Plinius, quòd nihil aliud eſt venenum, q̄ fel ſerpentium. Inde ad venas ſub ſpina, & poſtmodum ad os peruenit, vel ad caudam, vt in ſcorpionibus, Qui veneno interficiuntur, primitus obrigeſcunt, poſtquam autem venenum fuerit calefactum hominem ariditate ſua interficit, & dicunt, quia nocere non poſſit niſi prius hominis ſanguinem contigerit. Terra ſerpentem homine percuſſa (ſicut Plinius dicit) amplius non recipit, ſed poſt paululum mortue penas luent. Itaque ſerpens non plures interimere poteſt, quàm vnum niſi ſalamandra totum, ſerpens caput abſcondens totum ſerpens corpus obiicit, nā ſi caput euaſerit, amiſſo corpore, nihilominus viuit. Serpens odorem bonum fugit, & hinc plerunque necatur. Viuit autem longo tempore, quia cum ſenuerit carnes ſuas ieiunando conſumit, donec cuti laxata macie, per foramen petræ tranſiens, veterem pellem deponit, ac iuuentutem induit, exuit autem pellem a capite.

De Speciebus ſerpentum. Cap. C V I I I.

ASpis ſerpens cerulei coloris, cuius dentes ſupra modum longi ſunt, ita quòd extra os ſicut Apro appareant. Morſu venenum immittit, & ſpargit, vnde & nomē accepit. Virtute quorundam verborum incantatur, ne veneno interimat, vel (vt quidam dicunt) vt quiete capi poſſit, & gemma de fronte eius auferri, quę naturaliter in eo naſcitur. Aſpidi non niſi cum pari vita eſt, Vnde fit, & vna interempta altera interemptorem incredibiliter cauſa vltionis reliquatur, eumque

in quantolibet agmine populi infeſtet, cunctas difficultates perrumpens & ſpacia permeans, & niſi omnibus auicatur aut præcelert fuga, eum viuere non ſinat. Aſpis non nocet Aphris, & Syris, vnde pueros ex ſe natos eis obiiciunt, quos ſi læſerint tanquam adulterinos proiiciunt, ſin autem eos tanquam ſuos nutriunt. Amphibena eſt ſerpens cuius oculi more ignium lucent, habens duo capita. Ariſtoteles loquens de ſerpentibus orientis, quæ bina habent capita, dicit cauſam monſtruoſitatis huius eſſe in ſpermate, vt ſi duo ſpermata contineantur in vna matrice, nullusque paries inter ea diſtinguat, ambo vero ſerpentis capita cibum capiunt, & in vnum corpus transmittunt, ambo etiam in aduerſarios ſæuiunt. Baſiliſcus eſt rex ſerpentum, cuius ſibilum alii quoque ſerpentes perhorreſcunt, eumque fugiunt quoquo modo poſſunt, properantes, quia ſolo flatu eos necat. Hominem ſi primo viderit, ſolo viſu eũ interficit, quia radii oculorum eius ſpiritum hominis viſibilẽ corrũpunt, quo corrupto cæteri quoque ſpiritus corrũpuntur, qui a cerebro & vita cordis deſcendunt, & ſic homo moritur. Serpentem vero ſi prius viderit ſerpens extinguitur, vt dicit Iacobus Aconenſis. Vis autem hæc defuncto deeſt, nam vbicunque cinis eius fuerit delinitus, nec araneæ poſſunt intexere, nec venenifera quælibet attrectare. Dicitur autem argentum eius cinere delinitum imitari colorem aureum. Boa inter omnes ſerpentes nequior eſt, & aſtutior eſt. Murenum ſibilo marinã ad littus euocat, eique blanditur, & eam ad copulam concitat, quæ mollis animo coitum patitur, ſed hoc ad exitium ſui quandoque, nam ab aduerſariis inſidiis intercepta, priuſquam ad aquas reuertatur occiditur. Boa eſt anguis in Calabria, quæ ſugendo lac vaccarum ad immenſam molem conualeſcit, ita ut tum vt ceruos, bouesque ſolidos tranſglutiat. Huius generis fuiſſe creditur ille, quẽ Regulus Romanorum dux, apud Aphricam. 120. pedum longitudinis interfecit, pellis eius detracta Romæ ad ſpectaculũ eſt delata. De hac ſcribit Plinius, quòd quãdo capiebatur oportuit adhiberi baliſtas, & tormenta varia ſicut in expugnatione caſtrorum. Ceraſtes eſt ſerpens 8. cornua in capite habens, ex quibus fieri ſolent manubria cultellorum ad menſas imperatorum, quia ſudore produnt venenum oppoſitum.

De Dracone, & Dracontopede. Cap. CIX.

Draco venenum non habet, ore quidem dehiſcit, ſed dentibus non nocet, morſus tamen eius peſſimus eſt, & ſi putridus quia venenifera comedit, cauda quoque ſi quem ligauerit, occidit. Huius manſio frequentius eſt in ſpeluncis, propter æſtum nimium eſſentialem ſui corporis, & propter accidentalẽ ſolis, qui maximus eſt in partibus orientis. Raro enim inuenitur hoc animal niſi in calidioribus partibus orbis. Itaque libenter in rupe lapidea ſpeluncam ſortitur, circa turrim Babel, & in deſertis illius antiqui Babylonis, ac ruinas eius maximi dracones habitare dicuntur, quorum vox ac rugitus homines terret. Viſus quoque draconis intolerabilis eſt hominibus, ita vt quandoque ſola eius viſione terreantur ad mortem Ad 25. cubitos, & amplius creſcens ſæpius conualeſcit. Verno tempore nauſeat, ſed hoc malum ſilueſtris lactucæ ſucco cõſtringit. Ad ſenium autem & debitam magnitudinem veniens, ſine cibo tempore multo viuit, at vbi comederit non de facili ſatiatur. In abyſſis terræ (ſicut dicit Aug.) aliquando Draco moratur, & cum in aere ſenſerit humiditatem egreditur, ac ſuper aera fertur, magnis alarum remigiis aerem concitans, & impellens, alis quidem pellicea volubitate extantibus, & ſecundum corporis ſui magnitudinem latè diffuſis, vbicunque moratur aerem inficit. Quoddam genus eorum pectore ſuper terram repit, aliud vero pedes habet, ſed hoc rarius inuenitur. Ex cerebro Draconis inopinata percuſſi, & adhuc in pleno vigore palpitantis, extrahitur draconis lapis. Lingua eius & fel in vino decocta remedio ſunt his, qui vexantur ab incubis, eorum corporibus ex hoc inunctis. Dracontopodes ſerpentes magni ſunt, & potentes facies virgineas habentes humanis ſimiles, & in draconum corpus deſinentes. Credibile eſt huius generis illum fuiſſe per quem diabolus Euam decepit, quia ſicut dicit Beda virgineum vultum habuit, hunc enim diabolus ſibi coniungens, vel applicans, vt conſimili forma mulierem alliceret, faciem ei tantum oſtendit, & reliquam partem corporis, arborum frondibus occultauit.

De Iaculo, & Ipnale, & Lacerta, & Padera. Cap. CX.

Iaculus eſt ſerpens, qui volans alia arbores ſubit, & in eis delitescit, a quibus vi maxima turbinatus, penetrat animal quodcunque obuium inuenerit. Ipnalis eſt ſerpens ab aſpide genus trahens, qui ſomno quos mordet interimit, veneno enim immittit ſomnũ, qui nullo impulſu deſerit infectũ. Hunc Cleopatra ſiniſtro brachio ſuo appoſuit, iuxta ſuum Antonium ſe collocans, vt eius attactu dormiret, & vitã quiета morte finiret. Lacertam potius vermem dicunt, quam ſerpẽtem, quia elementitos ſerit, ſibilat tamen vt ſerpens, & caudam habet conſimilem, linguamque bifidam & piloſam. Pedibus vero graditur, vno ex duobus capto reliquus efferatur. Huic animali nulla eſt memoria, & ideo non cubat, in quo loco enixa ſit oblita, per ſe erumpunt catuli, numero quidem vndeni. Quidam dicunt ſœtus a matribus deuorari vno relicto, qui ſe matris clunibus imponit, & hic vltor ſtatim parentes occidit. Lacertæ ſunt in India numero pedum 24. colore fulgenti. Eſt etiam de genere lacertorum beſtiola quædam forma, ſed colore diſſimilis, quæ caudam habet nigram, & araneis ſilueſtribus veſcitur. Padera eſt ſerpens in Germania ad croſſitudinem humani brachii, colore in ventre aureo, & dorſo virenti. Huius flatus adeo nocuus eſſe dicitur, vt ſi virgam recenter cæſam ori eius adhibeas: corticem eius flatu ſuo faciat in veſicas ſelleas ebulire, ſed gladium fulgentem (ſi ori eius adhibeat) lingua veneno eum inficit, & vſque ad ſummitatem gladii percutiens, tetro ceruleoque colore afficit, ac ſi flamma violenta corriperetur. Hic cum hominem in pede percuſſerit, venenum ad cætera membra per momenta decurrit, & hoc præ nimio exceſſu caloris, eiuſdẽ naturæ cuius & ignis qui ſemper aſcendit. Cum autem aſcendens cor tetigerit, tunc homo cadit, & moritur. Contra quod eſt remedium, vt homo percuſſus in pede ſuſpendatur in altum per pedes demiſſo capite, ſicque venenum nequit deſcendere, ſed infectus locus exciditur, & per medicamenta ſanatur.

De Salamandra, & Scorpione, & Sitola, & Stellione. Cap. CXI.

Salamandra, quam nonnulli camelcontem. i, leonem terræ vocant, eſt animal quadrupes faciem habens lacertæ, vel (vt dicit Ariſtot.) faciem habet inter faciem porci, & ſimiæ. In igne viuit & incendium extinguit, profert & quandam lanam pallidam, de qua contextæ zonæ comburi non poſſunt. Eſt autem ſine ſplene. Et contra omnia animalia iecur habet in ſiniſtra parte. In caris quoque viſcerum magna eſt in eo varietas, a cæteris animalibus. Macra eſt valde, quia parum habet de ſanguine, ideoque timoroſa eſt valde, quia diminuitur in ea calor, qui eſt incentiuus audaciæ. Timor etiam eius cauſa eſt; quòd color eius ſit varius, ac per momenta mutabilis. Oua gallinarum more gignit, & ex eis fœtus producit. In hoc autem genere non eſt maſculus neque fœmina, ſed omnes gignunt. Alexãder papa (vt fertur) ex huius animalis lana veſtimentum habuit, quod cum ad mundiciam aliquando lauari deberet, nõ aquis abluebatur, ſed per ignem candeſcebat. Scorpio blandum eſt, quaſi virgineum dicitur habere vultum, ſed habet in cauda nodoſa venenatum aculeum, quo pungit, & inficit proximantem, ferit autem obliquo ictu & inflexo, nulloque momento meditari ceſſat occaſiones inueniẽdi feriẽdi. Homini ab eo percuſſo putatur eſſe remedio cinis eius potatus cum vino ſolus inſectorum. Scorpio caudam habet, & brachia & ſpiculum in cauda. Duos habet aculeos: vt dicit Ariſt. terra viuit, in vere ouat, & autumno ſimiliter, pariunt vermiculos ouorum ſpecie, quos ſi pater deuorare voluerit, illi immunes ſunt qui ſe imponunt clunibus matris. Porcus niger ſi a ſcorpione percutitur, proculdubio moritur, alterius vero coloris porcus euadit quandoque, & ſi non ſemper. Situla eſt ſerpens paruus, & malitioſus, qui hominem ſiti interficit. Hæc tanta varietate refulget, vt homines intuentes pulchritudine ſua retardet, & quem natura dedit reptando pigriorem, miraculo ſtupẽtes detinet, quos aſſequi non valet. Eſt autem tanti feruoris, vt hyeme pellem deponat. Huius morſu qui tangitur, igneo correptus ardore ſuccenditur. Stellio tergo depictus eſt lucentibus oculis in modum ſtellarum, cuius venenum mortiferum eſt, ſed remedium contra illud fit ex tritis carnibus ſcorpionis. Fel eius in aqua tritum muſtelas occulto quodam inſtinctu congregare dicitur, Hic ſcorpioni maxime contrariatur, ſeque inuicem odio naturali inſequuntur, ſed quia ſtellio minor eſt atque validior, hunc miro modo ſcorpio timet, Ita vt eo viſo ſudore frigido perfundatur,

De

De Tortuca, & Tyro. Cap. CXII.

TOrtucam de genere ſerpentium eſſe quidam volunt. Veneno quidem in vita caret, ſed nequaquam poſt mortẽ. Nam renes eius (vt dicit Ambroſius) ſiquis poſt mortem nudo pede calcauerit, veneno ſtatim inficitur. Eſt animal duorum pedum, caput habens vt bufo, caudam vt ſcorpio, Duobus ſcutis duriſſimis quaſi teſtis tegitur, quibus adeo ſe induit, vt difficulter etiã validiſſimis ictibus perimi poſſit. Ouat vt gallina, ſed oua eius ad comedendum ſunt nociua. Tortuca fœmina (vt dicit Ariſto.) non habet niſi vnam viam exitus ſuperfluitatis, quamuis habeat veſicam contra omnium animalium naturam habentium plumas, aut ſquammas aut corticem, nam illa omnia non habent veſicam. Tyrus eſt ſerpens in partibus Hierico circa ſolitudines Iordanis infeſtus auibus & animalibus, maximeque ouis auium, quæ cum ipſis auibus comedit. Huius carnes confectæ cum quibuſdam admixtis, omne toxicum venenum expellunt, quam confectionem Tyriacam dicunt. Ferunt autem nonnulli hunc ante paſſionem Chriſti nullum habuiſſe remedium, maximeque fuiſſe hominibus infeſtum. Ipſa vero die paſſionis, vnum ex eis infeſtiſſimum circa partes Hieruſalem caſu fuiſſe comprehenſum, & ad Chriſti latus in cruce ſuſpenſum, atque ex illa die totum illud ſerpentis genus accepiſſe virtutem. Tamen contra venenũ ipſius Tyri, quod Tyricon dicitur, Tyriaca nihil valet. Hoc veneni genus, i. Tyricon, quod eſt irremediabile malum, accipit Draco de ipſo Tyro. Tyrus ſenectute confectus, hoc modo pellem ſuam deponit. Excutiat prius corium, quod inter oculos eſt, ita vt ſi neſcias, beſtiam cæcam putes, deinde corium capitis auferet, quo facto reliqua pars facilius ſpoliatur, & cum ſpoliatus fuerit, habet modum & formam ambronis. Tyrus oua nutrit, & antequam egrediatur fit animal, & generat ſibi ſimile.

De Vipera, & Idro. Cap. CXIII.

VIpera quaſi vi pariens dicitur. Dicit Phiſiologus, quòd habet faciem humanam, vſque ad vmbilicum, ab vmbilico vero vſque ad caudam Crocodili figuram. Meatus digeſtibilis quaſi foramen acutus eſt, & ideo more cæterarum concipere non poteſt, ſed tantum per os, Cauernas habet loco narium, & tres dentes tantum, morſus eius tumorem & inflationem inducit, & irremediabilia eſſe perhibentur, Hic ſerpens hyeme in terra conditur. Cumque inter omnia ſere ſerpentũ genera crudelior ſit, ad fœminam tamen ſuam blandus eſt. (vt dicunt Ambroſius & Baſilius) abſentem namq; fœminam mas requirit, & blando ſibilo proclamat, & vbi comparem aduentare ſenſerit, venenum euomit ob reuerentiam eius, & honorans gratiam nuptialem. Item doctores referunt, quòd ſi quis viperæ mortuæ renes incautè calcauerit, grauius, quàm venenum perhibetur nocere, & irremediabiliter vulnera ſerpere. Exta eius valent contra omnium ſerpentium ictus, vt dicit Plinius. Tunica eius quam proiicit cum innouatur in vino cocta, dentibus & oculis medetur, adeps eius caliginem oculorum tollit. Idrus eſt ſerpens in Nilo flumine, qui cum viderit Crocodilũ aperto ore dormientem in littore, in luto ſe limo ſe voluit, quo faucibus eius facilius illabi poſſit. Deſuper itaque Crocodilus illapſum tranſglutit, qui mox dilaniatis eius viſceribus viuus exit. Eſt autem Idros (vt Plinius ſcribit) pulcherrimus anguium in orbe terrarum, hoc ſerpente percuſſi homines obturgeſcunt, quem ſ. morbum Boam vocant, eo quòd bouis fimo remediatur. Huius quoque ſerpentis iecur ad percuſſurã remedium ſeruatur. Hæc de ſerpentibus dicta ſunt.

De Vermibus. Cap. CXIIII.

SEquitur de vermibus. Inſecta dicitur omnis vermium propagatio. Nullus autem inſectorum vermium, vt dicit Plinius, habet ſanguinem, oſſa in modica quantitate. Quidam vermes ſine pedibus ſunt, oſſa tamen interius habent vt ſerpentes, & hi per terram repunt. Alij nec oſſa, nec pedes habent, & hi potius quaſi rugis quibuſdam ſubtiliſſimis in cute extenſis ſe trahunt, alij duos habent pedes, vel quatuor, & hi currunt, & alij quantulum ſanguinis habent, alij vero pluſquam quatuor pedes habent. Hi etiam currunt, ſed omnino ſanguine carent, quia ſanguis tranſit in nutrimentum multorum pedum, vel quia motus ipſorum pedum adnihilat ſanguinem. Omne genus vermiũ habet humorẽ, velut ſaniem pro ſanguine. Eſt & aliud vermium genus, quod habet pedes & graditur, & nihilominus pinnas habens, vel potius membrana, volando ad ethera ſuſtollitur, & hi ſolijs arborum maxime viuunt, eaſque dentibus rodunt. Nonnulli quoque vermium ex genere volantium minime rodunt, ſed potius ex humidis viuunt. Item vermium multa genera cum æſtate incipiunt, & cum æſtate deſinunt, & potius ex corruptione naſcuntur, quàm ex ſemine. Aliud autem eſt genus, quod cum æſtate quidem incipit, & cum poſuerit ſemen in arboribus, aut domicilijs cum æſtate vitam finit, manentque parentibus mortuis ſemina per hyemem, & veniente prodeunte aeris ſerenitate, ſolisque calore animantur ad vitam. Aliud quoque genus eſt, quod hyeme conditur, latetque velut mortuum, & cum venerit ad æſtatem renouatur ad vitam, vermes autem generaliter, ſecundum nutrimentum elementorum, colores, vel potentias ſortiuntur, vt qui multum habent de elemẽto ignis aera ſurſum petunt, qui multum de aere velocius currunt, qui vero multũ de aqua vel terra naturaliter tardiores ſunt. Secundũ hæc enim creaturarum viſibiliũ ordo diſponitur in Celidoniæ regione, ſicut dicit Auguſtinus, in quibuſdam aquis naturaliter feruentibus ſunt vermes, ſicut in aqua frigida piſces, & extra feruentem aquam cum venerint, in frigido moriuntur. Licet autem vermis nomen conueniat vermibus vniuerſis, ſpecialiter tamen vermis appellatur ille, qui de pura, & mũda terra, nulla ſeminis commixtione generatur, quo etiam vel deceptione vel captura piſcium hamus inneſcatur. Et huic ſe dominus de virgine natus per prophetam comparat dicens. Ego autem ſum vermis & non homo. &c.

De Aranea, & Buffone. Cap. CXV.

ARanea viſceribus ſuis ſubtiliſſima retia texit, eui ſcenatque ſe pro captura muſcarum adeo frequenter, vt prorſus vacuata morte deficiat. Cum autem ſatiata fuerit, his qui retia incidèrunt, quod ſuperfluum eſt diligenter inuenit, vt non euadat, vt cum iterum eſurierit, cibum iam captum & paratum inueniat, ſucco viuit, & ideo nulla fame interit. In caput ſerpentis ſub arboribus vmbra putrefacti, aranea filo ſe liberat, tantaque vis eſt morſus eius, vt ipſius cerebrum, vſque ad finem mortis apprehendat. Humiditatem groſſam, & ſiccam, cauſa ſubſtantiæ fugit aranea, delectatur autem medio temperato. Coeunt (vt dicit Ariſtoteles) maxime in fine veris, id eſt in principio æſtatis, fœmina per fila telæ marem attrahit, & mas ſimiliter fœminam, nec ceſſant donec coniungantur, & cũ ẽt. Clunibus autem conueniunt, & vermiculos oua conſimiles pariunt, himbrium ſigna ſunt, quando telas ſuas altius tollunt. Bufo eſt reptile venenoſum, habens viſum peſtilẽtem attractum, ſordidum, terra veſcitur, & hoc in pondere & menſura, quantam enim in anteriori pede concludere poteſt, hæc illi pro cibo quotidiano eſt, timet enim ne ſibi terra pro cibo deficiat. In Galliæ partibus eſt Buſonis genus, quod cornutum dicitur, quia cornizare videtur, vnde a ſono vocis ſic appellatur. Colores habet albos rerum & croceum. Hi vere prodeunt, & tunc voces tubarum edunt, duoque & duo inuicem reddunt. In ſola Gallia vociferi viuunt, clari vero vocem perdunt, & muti ſunt. Borax quoque de genere Buſonis eſt, hic propter veneni quantitatem quando tangitur inflatur, cum aranea pugnat & ab ea vincitur, nam illa frequenter eam pupugerit, ille ſe vindicare non valẽs intantum inflando ſe exuberatur, quòd medius crepat & moritur. Huius morſus peſſimus eſt, & inſanabilis efficitur, gemmam in fronte nutrit pro qua occiditur, & quæ ab ipſo animali Borax appellatur. Quando extinctum habet oculum, herba ſpeciali vtitur in qua viſum recuperat. Ruta vero interficitur, Humidis locis & marcida libenter inhabitat, Odit claritatem ſolis, nec eum de facili videre patitur, noctẽ ambulat & magis vias hominum & eorum veſtigia, per diem vero latet in abditis. Odorem florentis vineæ fugit, & prope cubitalem magnitudinem aliquando creſcit. In Hiſpaniæ partibus, illud pluſquã Boracis genus habitat, quod lapidem in fronte portat.

De Vermibus quorum nomina incipiunt per C. Cap. CXVI.

CAntarides ſunt vermes, qui in ſummitate ramorum fraxini, vel alni ex humore in folijs generantur, colorem viridem habent, auro ſub ſolis radio micant, ſicut cicæ conualeſcunt, ſed & altaa perfecte concipiunt, per diem volant, nocte vero pariter in vnum globum congregantur, circa menſem Auguſtum de nocte ad remediũ colligũtur, & in aceto mortuæ necantur.

cantur, mortuæ vino ſuperfuſæ, & ſuper membrum quodcunque ſub vaſculo cereo inſtar ciphi formato, poſitæ aduſtionem ſuſcitant in veſicam ſiue applicationem, quæ ſ. veſica cum acu aurea vel acumine feſtucæ in locis plurimis perforata malum humorem eijcit, tantumque valet eius eiectio per annos 15. quantum aliquod cauterium infra annum. Cicadæ vermes ſunt quorum genera duo ſunt. Quædam paruis locuſtis ſimiles ſunt, & hæ domos inhabitant, atque loca, quæ magis calida ſunt, vbi lignium feruor eſt. aliud vero genus aurum colore Papilionibus ſimile, Fertur etiam quod earum genus eſt, quod nos Ceruos volantes dicimus, & hos experimentator ſupra carbones vocat. Sub alis (vt dicit) croſſioribus alas habent ſubtiles ac tenues, ſicut bruchus, circa veſperam potiſſime volant, & in volando ſtrepitum faciunt. Habent cornua medicinalia, grandia, prælonga, biſulca, dentata, & lucida, quaſi forcipibus in cacumine, cum libuerit ad morſum coeuntibus, crura vero longa atque reflexa, Lucent ignium more, noctu partes laterum, & clunium colore pinnarum refulgentes, aliquando compreſſæ obſcurantur, Amputatum caput earum viuit diutius ſine corpore, ſed & ipſum corpus viuit ſine capite, ſed non tam diu ſicut caput, Cicadæ habent in pectore quoddam aculeatum linguæ ſimile, quo rorem lambunt. Ipſum vero pectus fiſtuloſum habẽt & hoc perdulciter canunt, mares quidem canunt, fœminæ ſilent, ſupinæ coeunt, oua habent candida, ſed corrupta. In terra ſolutæ locum excauant, ibique prolem faciunt. Cicendula eſt vermis in Italia nocte volans, & inter noctis tenebras fulgidus radians, ita vt ſi eum in tenebris videas exalationes ſcintillarum putes. Cinomia eſt muſca canina, catulorum auribus importuna, quam licet catulus frequenter excuciat, ſemper tamen importune reuolat, vbi autem eum pigrum ad excutiendum inuenerit, vſque ad ſanguinem, & vulnera procedit. Culex acida petit & dulcia fugit, lucem diligit, ita quòd ad lumen aliquando ſe vrit, nomen habet ab aculeo quo ſanguinem ſugit.

De His, quæ incipiunt per. E. vel. F. Cap. CXVII.

ENgula eſt vermis a re nomen habens, habet enim ſemper in ſanguine caput, continueque ſugens ita intumeſcit, vt medius crepet, non enim exitum ſuperfluitatis habet, hic a quibuſdam pediculus ſilueſtris vocatur. In iumentis nunquam ſed in labiis, & canibus frequenter gignitur. Eruca eſt vermis longus multis diſtans pedibus, colore varius, olera & folia arborum depaſcitur, Circa tempus Septẽbris cœleſti rore, vel imbre perfuſus mutare ſubito colorem, & formam dicitur, vt qui pedibus repebat innumeris, volare poſſit conceptis alis. Ipſa tardo lapſu, pigriſque morſibus vniuerſa conſumit, & ipſa demum eruca conſumitur, poſtquam in ſummitatibus arborum inſtar bõbicis contexta reliquit, quæ ſequenti æſtate vermibus coaleſcunt. Quædam vero tecta domorum intrantes, mutata forma penitus & colore, ſub aura in parietibus pendent, ibique in nihilum rediguntur. Eruca per carnem hominis tranſiens cũ ſuſcit, ac poſt ſe puſtulas relinquit, & hoc eſt veneni ſignum, & ſi non efficacis ad magnum malum. Formica eſt vermis miræ prouidentiæ ſibi, hæc ſola inter animalia ſenio fortificatur, & creſcit, Formicæ labores communicant vt apes, ſed apes cibos faciunt, hæ vero condunt. Efferunt etiam mortuos ſuos atque ſepeliunt, & hoc ſolæ inter omnia animalia præter hominem faciunt. Formicarum Leo qui mirmicoleon dicitur, vermis eſt de genere formicarum, ſed in multo maior, qui dum adhuc paruus eſt, & inualidus robore pacem ac modeſtiam ſimulat, ſed cum vires acceperit priſtina conſortia deſpicit, & iam maiorũ turbam comitatur. Itaque inualeſcens audacia formicis ad vſus communes laborantibus inſidians delitеſcit, & qui ſibi nihil in æſtate parauerat, in hieme labores earum diripit ac deſtruit. In India ſunt formicæ circa montes aureos vulpibus maiores, fortes ac ſeuæ nimis, pedes quatuor habentes & in pedibus hamatos vngues, tantæ vero fortitudinis ſunt, vt viſos homines diſcerpant, Beſtias autem de facili non lædunt, ſatis contentæ, quòd aurum illud, quod ipſæ cuſtodiunt inuitis non auferant. ad plectendam ergo temeritatem auaritiæ, illic a Deo collocatæ ſunt beſtiæ.

De His, quorum nomina incipiunt per. L.
Cap. CXVIII.

LAnifex vermis eſt longus maculoſus, ex multis diſtans pedibus, ſparſim colore albus. Hic lanam ſericam ex propriis viſceribus operatur, & arboris foliis veſcitur, quibuſ. cibus, mediantibus ipſius viſceribus, in lanam ſericam vertitur. Itaque lanæ ſuæ fuſos in ramuſculis faciunt, & in circuitu ſui operantur, ita vt perfectis fuſis, vndique opere ſuo includantur. Poſt hoc exitum ſibi faciũt in ſummitate fuſorum, egredienteſque natura mirabili mutati apparent a forma priori, adeo vt vermes qui prius repebant innumeris pedibus, habẽtes alas, iam apti ſunt ad volandum. Demum Venerem ineuntes coeunt tribus diebus, quo peracto moritur maſculus, fœmina vero ordine literato ouum parit innumera, ſubſtrato ſibi panniculo, vel albo vel rubeo, deinde moritur. Tunc panniculus cum ouis ſuſcipitur, & vbi non poſſit hyemis attingere frigus reponitur, poſtea calore veris inualeſcente, oua ad ſolem exponuntur, & calore fouentur, donec animata in vermes formentur. Duos tantum colores lana naturaliter in verme ſuſcipit, ſcilicet album & croceum, cæteri vero artificio fiunt, Dicitur tamen, quòd oua de panno in conceptione ſuppoſito, vel album vel croceum colorem trahunt. Limax eſt teſtudo in limo naſcens, terram comedit, quatuor habet cornua, ſed duo lõgiora. In rependo cornua extendit, ſed quàm cito tangitur cornua retrahit, & ſeipſam in ſe reflectit, hyeme latet, vere prodit. Sanguis eius poros claudit, & ne pili creſcant efficaciter impedit, confracta & contrita in quibuſdam vulneribus, ſanat apoſtemata. Locuſta dicitur quaſi loco ſtans, colore viridis eſt, caput habens formatum vt aquila, os ad modum quadranguli aculeum pro cauda, crura longiora, & ad ſeipſam reflexa, ventrẽ inteſtinum ſanie, & immundicia repletum. In commiſſuris ſcapularum quaſi dentes habere dicuntur, eoſque inter ſe terendo ſtridorem edere. Mares fœminis minores ſunt, & fœmina marem portante coeunt, circa ſolſticium eſt coitus earum. Oua condenſa in autumno pariunt, quæ tota hieme durant, & exitu veris erumpunt. Fœtus forma puſilli, ſine cruribus penniſq; reptantes. Mori eas cum pepererint certum eſt, vermiculo ſtatim circa fauces earum innaſcente, qui eas ſtrangulat. Locuſtas certum eſt maria longinqua tranſire continuatis plurimorum dierum fame, maximeque mirantur, quòd propter externa pabula nouerunt iam remota petere loca, tantoque pennarum ſtridore volant vt aues eſſe credantur. Populi autem vbi longe venientes ſpectant, ſoliciti ſunt ne ſuas terras operiant, nam vbicunque dira nube terras contingunt, omnia contactis adurunt, & corrodunt, aliquando autem vento ſublatæ in maria, vel flumina decidunt. In Cyrenea vel Cinerea regione, lex eſt has ter in anno debellare, primo quidem oua, deinde fœtum, & tandem adultas, deſertoriſque pœnis adiudicatur, qui ab hac lege ceſſauerit. In Syria quoque militari imperio coguntur accolæ eas debellare. Parthi vero eas in cibum ſumunt, Locuſtæ a vento auſtrali generantur, Septentrionali moriuntur, & Aquilonari. Floribus arborum amigdalarum citius impinguantur. Infirmitatis ſuæ remedium habent, nam folia lauri obroſa eas ab ægritudine liberant. Mutuo ſeſe comedunt, maioreſque minores deuorant.

De His, quorum nomina incipiunt per. M.
Cap. CXIX.

MVltipes a re nomen habet, & ſanguine caret. Hoc animal dicit Auguſtinus aliquando coram ipſo aliiſque ſpectante in multas partes conſciſum fuit, & tamen vnaquæque pars vixit ab aliis partibus ſeparata. Muſca proterua volat, & circumuolando ſtrepitum facit, ex aere circumagitato, Inter alas roſtrum habet, quaſi canam concauam, pedibus poſterioribus alas acuit, anterioribus antè roſtrum & caput, lucẽ diligit, nec in tenebris ambulare nouit, ad calorem ſe libentius confert, humidis inſidet, cruorem appetit, falſa & aſpera fugit, albaque & mundiora libenter coinquinat. Carnes recenter cæſas, vbicunque tetigerit, ſtatim vermes inſequuntur, qui corrumpunt infectas, & hoc maxime in diebus canicularibus. Infeſta eſt omni animali, & maxime homini. Ex corruptione fimi generantur muſcæ, in aqua merſæ reuiuiſcunt ſoli expoſitæ, hieme latent extinctis ſimillimæ, in auguſto prouolant importunæ, vermiculos autem nigros ac duros edunt, a quibus muſcæ proueniunt. In Cypriæ partibus eſt muſcarum genus quadrupes, quæ pinnatæ ſunt, & multo maiores, quàm noſtræ, & pyralæ dicuntur, quoniam in fornacibus è medio ignium volant impunè, & hoc quidem mirabile eſt, quoniam quamdiu in igne ſunt viuunt, cum autem extra volauerint, paulo longius moriuntur. Opymachus eſt vermis corpore admodum exiguus, ſed audacia animi, & ingenio robuſtus nimis. Dicitur autem cum ſerpentibus habere certamen, & ingenio præliando vitam defendere. Cumque corpore ſit exiguus, ac viribus impar, exercitio tamen pugnæ ſerpentem vincit fortiorem ſe, vtitque ſecurus audacia potius, quàm naturali fortitudine.

De His quorum nomina incipiunt per. P.
Cap. CXX.

PApiliones ſunt vermes volantes, qui maxime floribus inniꝛuntur, & ex eis cibos capiunt, poſt Auguſtum coeunt, & maſculo moriente poſt coitum fœmina edit oua, quibus editis moritur. Oua vero per hiemem durant, & in æſtate vermes faciunt, qui calore ſolis ac noctium more inualeſcentes alas accipiunt euolantes. Phalangia eſt araneæ genus, morſu venenoſum, corpore exiguum, & exacuminatum, nates hominum pecudumque libenter ingreditur. Cumque certos in filiis percuſſerit, niſi cancros in cibum ſumant, de vita ſua periclitãtur. Hæ ſpecus incubãt, & oua multa numero pariunt, ſtatimque vbi fœtus eruperint, patrem & matrem conſumunt, adiuuat.n. pater fœtus incubare. Pediculi dicuntur a numeroſitate pedũ. Hoc malum ex ipſa hominis carne creatur indubitanter, & tamen inuiſibiliter. Hos nonnulli de ſudore hominis, alii de poris, & euaporationibus gigni dicunt. Contra hos præcipuum remedium eſſe dicitur, frequens ablutio corporis marinis aquis, aut vehementius ſalſis, vel argentum viuum in oleo oliue diutius bullitum, & zonam ex hoc inunctam portare. Pulices atro colore de puluere calefacto, & poſtmodum humore corrupto procreari dicuntur, ſaliunt potius, quàm volant, noctu quàm die magis hominem infeſtant, & niſi vehemens torpor, aut ſomnus grauis in membris ſit, tueri ſe non poteſt, cũ quis manum adhibet celerius fuga dilabuntur, nec inueniri queũt, vbi vero quies eſſe creditur, celerius ad infeſtandum redeunt. Homines morſu pungunt, ac virtute ſaucium ſanguinem attrahunt, eoque tam ſubtiliter reficiuntur, vt integra pelle (quæ media eſt) ſanguinem tamen per poros, & euaporationes excipiant. In carne tamen cui inſident, veſtigia relinquunt, ſere humectato, terraque adienſata maiori virtute craſſantur. Contra pulices optimum remedium eſt, omni veſpere corpus abſinthio fricare, vel eadem herba cum oleo cocta, corpus perungere, præterea ſi frigus circa ianuarium menſem fuerit, cito pereũt, nec earum prouenientium copia reliquo æſtatis tempore erit. Pulex in duas partes diuiſus reuiuiſcit.

De Rana. Cap. CXXI.

RAna vermis eſt quandoque colore viridis, ſed illa, quæ rubet deterior eſt, loquax eſt, & vocibus importuna, vocẽ propriam habet coax. nec aliud quicquam dicere poteſt, niſi cum premitur aut læditur, tunc.n. mutat vocem, & inſtar muris emittit exilem. Huius vocis ratio ſm Ariſto. ex hoc perpendi poteſt, ꝙ ore clauſo, & inflatis lateribus eo, ſonat in gutture. ad ſillabam vero ax. os aperit, & inſtar follis latera reprimit, vt fortiori ſpiritu vox clara promatur. Multiplicat vocem qñ poſuerit æqualiter in aqua mandibulam inferiorem, & extenderit ſuperiorem, cũ autẽ ambas extenderit eius oculi ſicut candelæ lucent, timet oẽ, quod ſpirat, ab omnibus odioſe haberi ſuſpicatur. In Auguſto menſe nunquam poterit os ſuum pro quolibet miniſterio cibi, vel potus, vel vocis aperire. Quod ſi etiam manu vel baculo tentaueris, difficulter aperire poteris. Ranarum coitus magis eſt de nocte, quàm de die, & in earum coitu magna eſt mora, multumque ſeminis effundit: Ranas habet mare, quæ alas habent, & omnis piſcis fœtus nutrit præter ranam. Rana quæ rubeta dicitur in terra, & in humore viuit, pluribus referta medicaminibus, quæ deponit ac reſumit qñ vult, & hoc aſſidue in paſtu facere dr̃. Venena vero nunquã deponit, ſed tanquam arma ſua penes ſe reſeruat, habent gemina cornua veneficiorum plena. Mira de his certatim narrant autores, dicunt ſi dextri lateris oſſiculus in aquam feruentem mittatur refrigerari vas, nec poſtea feruere niſi exempta rubeta. Carnibus earum in hamum poſitis præcipue purpuras allici certum eſt, contra venena marini leporis, & rubetæ cinis earum remedio eſt in aqua potatus. Eſt etiam rana viridis ac paruula, corines cognominata, quæ arbores aſcendit, ibique inter folia requieſcit: Hæc naturali præſagio pluuias, in nubibus ſentiẽs fortiter clamat, futuræ ſcilicet inundationis nuncia, reliquo vero tempore vix vnquam cantat. In ora canum proiecta vocem eis demere putatur.

De His, quæ incipiunt per. S. Cap. CXXII.

SAnguiſuga vermis eſt aquatilis oſſibus carens, & pedibus, ac pennis, homines impetit, ac beſtias, vt ſanguinem eorũ ſugat, cuius ſatietate nimia mortem ſibi ſæpius acceſſit. Os habet ad modum trianguli, vnde & triangulare vulnus relinquit. Cumque carni adhæſerit quanto magis trahitur tanto fortius inſidet, donec rumpatur. Itaque ſanguinem putridum extrahit, & alium ſanando ſe ipſam occidit. Quidam autem his vermibus minus ſapienter ad ſuperfluum corporis ſanguinem hauriendum ſe præbent, quod fieri non debet, niſi corruptionem nimiam in eo ſentiat. Nam in homine ſano nobiliorem ac bene digeſtum ſanguinem extrahunt. Meliores autem, ac minus nociuæ dicuntur illæ, quæ rugatæ ac lineatæ in dorſo ſunt. Deteriores vero, quæ nigræ. Sanguiſuga cum vrticis ac tribulis pungitur, vt venenum euomat, ſi quod in beſtiis, aut bufonibus, aut ſerpentibus aquaticis hauſerint. Scabrones (vt dicit Plinius) in cauernis, aut ſub terra degunt, horum cellæ ſexangulares ſunt, ceteræ vero cortice arenoſæ. Ipſe quoque fœtus inæqualis eſt, & barbarus, alius euolat, & alius in aqua eſt, alius in vermiculo perſeuerat, Carne veſcuntur, in plenilunio creſcunt, hieme reconduntur. Auctores dicunt interfici puerum bimum, ter nouenis punctuis ſcabronum. Scabrones, & veſpæ nequaquam reges ſicut apes habent, & ideo periculis pluribus ſubiacent, Horridos ſonos ac murmura depromunt, & hoc magis in cauis locis, Horum mella ſunt humanis vſibus inutilia, quæ qui rapere voluerit ſtulto periculo ſe ſubdit, nam eorum aculeis iaculatur. Sciniphes ſunt vermes minimi, volantes, quę pecudum anhelitum ſequuntur, & homines maxime, Pungunt autem aculeis dormientes, ac iſtius dolore propulſe, vnde in locis vbi abundant earum proteruitas homines delicati circa lectos ſuos retia tam ſubtiliter laqueant, vt per hæc ſciniphes ad nocendum tranſire non valeant. Seta eſt vermis, vel (vt quidam volunt) ſerpens, a re nomen habens, eſt enim tenuiſſimus inſtar ſetæ, fere cubitalis longitudinis, durus & albus, nihil differens vtraque extremitate quippe cui caput non eſt, ſed ſerpit vtrobique, hic in aquis corruptis nec tamen fœtidis naſcitur, adeo durus eſt, quòd vix pede conteri poteſt, ſi feruidis aquis imponatur vt bulliat, coqui tamen non poteſt. Huius veneni tanta vis eſt, vt ab homine in potu hauſtus elanguere eum, & tabeſcere faciat, donec cum diro cruciatu vita exuat, aliter vero mortem non infert. Stellæ figura vermis eſt (vt dicit Plinius) qui nocte vt ſtella lucet, nunquam niſi magnis imbribus prouenit, & ſerenitatem adeſſe ſignat, huic tantus rigor eſt, vt ignem tangens non alio modo, quàm glacies extinguat, huius ſanie ſi ore hominis contacta fuerit, toti capilli deſtuunt, idque quod contactum eſt colorem in virorem mutat, Hi vermes nihil gignunt, nec eſt in eis mas vel fœmina.

De His, quæ incipiunt per. V. Cap. CXXIII.

THamnt dicitur vermis Salomonis, nam Salomon cum marmor parium ad ædificationem templi de remotis partibus conuehi præcepiſſet, conſcius prohibitionis legis, quæ vetuit altaris ædificandi lapides ferro incidi, quæſiuit experimentum in vermibus, quod ars humana neſciuit. Nam pullum ſtruthionis in vitreo vaſe recluſit, quem cum videret ſtruthio, & habere nequiret naturaliter, agnitam artem attentans, ad deſertum cucurrit, rediensque vermiculum tulit, cuius ſanguine vitrum liniuit, & confractum eſt, ſicque fœtum eripuit, quod videns Salomon hoc experimento eodem genere vermis inciſione duriſſimi marmoris vſus eſt, & effectum conſecutus eſt. Tappula vermis eſt quadrupes, in terra, vel aqua æqualiter viuens. In terra quidem velociſſimẽ currit, ſed magis ſuper aquas, ita vt longos aquarum tractus in impetu tranſcurrat. Interdum tamen ſubſiſtit, & vires laſſus reparat, hoc autem in eo mirabile eſt, quòd currens ſuper aquas ſicco corpore, pedibuſque manet. Quòd ſi etiam diu ſub vndis violenter teneatur, non tamen humectatur aut moritur. Teredo eſt vermis ligni caput habens rubeum, & corpus album, ſucceſſiue lignum perforat, & in puluerem illud redigendo domum ſibi ædificat, lignum conſumendo id purificat, & puluerem abiicit. In orientalibus partibus pauca ligna vermes generant. In partibus autem Italiæ, Germaniæ, Galliæ, & Hiſpaniæ fere omnes arbores, excepta quercu, & ulmo, & paucis aliis. Et hoc mirum eſt, quòd buxus, & alba ſpina, quæ fere arborum duriſſimæ ſunt, vermes generant. Tylia vero cum ſit arborum tenerrima, vbicunque ſub ſicco ligna eius ſeruantur, nequaquam ea eis vermes creſcunt, ſed perpetua ſine vermibus manent. Teſtudo vermis eſt de corruptione germinum per excedens humidum, & calidum tempus, animal tardum eſt, & multo ſanguine craſſum, harum aliquæ rubeæ ſunt, aliæ albæ, aliæ nigræ, aliæ croceæ, ſecundum mutationes aeris, & corruptiones. Hoc miro modo ex ſputo, quod lubricum eſt, & craſſum format ſibi habitaculum. Oſſeæ vel potius marmoreæ ſubſtantiæ mirabiliter teſtudinatum

dinatum, quia calore ſolis prolatum putreſcit in lapidem. Cumque volutabris paluſtribus merſa ſit, curare tamen antidoto proprio ſe nouit, herbarumque vires ſe ſcire oſtendit, nã (vt refert Ambroſius) viſceribus paſta ſerpentis, cum ſerpere ſibi venenum aduerterit, origano ſibi medetur, ſi vero ſal ſuper eam proieceris, fere tota liqueſcit in nihilum, vix de illa reperies aliud, quàm ſanguinem quod eſt vtile ad medelam. Veſpæ ex equinis aliquando carnibus procreantur. In plenilunio magis creſcere dicuntur, muſcas grandiores venantur, & amputato his capite reliquum corpus comedunt, harum vita circa ſtercus eſt, ceras quidem faciunt, ſed non ex collectione florum, & ob hoc inutiles ſunt. Tinea eſt vermis ex aere corrupto in veſtibus, ex humore marcido, qui in lana earum eſt procreatus, adeoque inſidet, vt eas erodat. Hæc de vermibus.

De Piſcibus in generali. Cap. CXXIIII.

SEquitur de piſcibus. Piſces omnes ordinem naturæ ſeruſit, & in ſexu, & in genere, nunquam enim videbitur piſcis cum alterius generis piſce coire. Nullus piſcis habet collum, aut virgam, aut teſticulos, aut mammillas, vt dicit Ariſtote. De his tamen excipimus Delphinum, & Cethum, ac cætera monſtra maris, & hoc eſt quia ſibi ſimile generant, vnde mammillas habent quibus fœtus lactant, non tamen ſupra, ſed iuxta iuncturas. Itaque non eminent, ſed habent duo canalia quibus egreditur lac, & filii matres ſequuntur. Maſculi piſcium habẽt vias ſemine plenas, ita quòd videtur ſæpius extra decurrere. Quidam itaque piſces per coitum generantur, quidam vero p ſe ſine coitu, & quidam de terra ſimpliciter, quidam de limo aliorum piſcium, quidam vero de putrefactione, & corruptione, quæ ſuper aquam videtur ſicut oleum enatare. Feminæ maiores ſunt maribus ac longiores, & carnes habent duriores. Ante tempus partus, vel coitus, mares & fœminę vagantur, ſnataneque per greges ſimul, tempore vero coitus, & partus ambulat par, cum pari, non autem inueniuntur oua niſi in illis, qui coeunt. Quidam piſces impregnantur vento Auſtrali, quidam Aquilonari. Piſces paludum impregnantur ex maiori parte poſt quinque menſes. Omnes autem piſces generaliter poſt vnum annum fœtificant, maior pars in ripis fluminum fœtificat, ſi affinet eis, quoniam in eo loco non eſt ventus, & eſt in ſe calidus. Piſces parui fœtificant vbi pauca eſt aqua. & hoc præcipuè circa radices ſalicum vel aliarum arborum. Plurima vero pars ouorum occaſione multimoda perit, quia ſi omnia prouenirent, multiplicarentur nimis. Itaque præcipue quando fœmina natat vagando, maior pars ouorum perit. Omnium autem ouorum piſcium maris crementum feſtinum eſt, & velox.

De Eodem. Cap. CXXV.

IN profundo maris multa piſcium genera ſunt, quæ vix aut nunquam ad viſus hominum exeunt. Piſcium alii branchias habent multiplices, alij ſimplices, alij duplices. His aquam ore receptam emittunt. Senectutis indicium eſt ſquamarum durities, quæ non ſunt omnibus ſimiles. Pulmone piſcis marini ſi fricetur lignum, ardere videbitur ſicut & oleum, vnde & ex quorundam pulmonibus oleum fieri conſuetum eſt. Carnes piſcium in dorſo, & anterius, duriores ſunt reliquis corporis partibus. Omnes piſces lapidoſi pingues ſunt, & omnes quidem piſces, qui per amplitudinem natant, vt Bothæ, & pectines vento meridionali flante impinguantur, qui vero in longum extenduntur, vt Lucij, flante vento ſeptentrionali certum eſt impinguari. Carnes piſcium habitantium circa ripas fortiores & ſaniores ſunt. Carnes autem habitantium in profundo humidiores ſunt, & minus ſanæ. Omnes piſcium greges habent rectorem. Nullus autem piſcis præda viuens ſocialiter natat, vt Lucius & ſui ſimiles. Omnes piſces maris inuicem ſe comedunt, excepto quodam animali, quod Ariſtoteles. Faſtaleon vocat. & hoc ideo, quia carnem non comedit omnino. Quidam piſces (vt dicit Plinius) tantæ leuitatis ſunt, vt niſi capita maxima portione corporum haberent, in aquis mergi non poſſent. Omnes piſces, & animalia molli teſte modicum dormiunt, quod tamen per clauſionem palpebrarum non perpenditur, quia palpebras non habent, ſed quia manu capiuntur, & in ſomno ferro tridente percutiuntur. Non autem mouentur quando dormiunt, niſi in cauda, & hoc parũ. Noctibus æque ſicut in die cernunt, olei guſtu moriuntur, melius capiuntur ante ſolis ortum, quia tunc maxime fallitur viſus eorum. Quidam etiam quando fœtificant inſirmantur, & ob hoc eo tempore facilius plerumque capiuntur. Quidam

non tangunt vat quę venantur, niſi recens ſit, habent enim ſenſum odoratus, alii vero qui non habent citius capiuntur. Eſt autem modus venationis piſcium, vt fiat foſſa iuxta fluuium, ita quòd aqua ingrediatur, ibique ligna ponantur, tunc enim piſces a fluuio veniunt, & ibi propter quietem deliteſcunt, maximeque in hieme. Omnis piſcis naturaliter habens in capite lapidem, hieme magis læditur, quàm qui non habet, quia lapis ille cerebrum infrigidat, ob hoc ingruente frigore piſces profunda petunt.

De His, quorum nomina incipiunt per. A. vel. B. Cap. CXXVI.

ABremon piſcis eſt, vt dicit Ariſtotelis multis fœcundus ouis, nec aliorum ea more contactu maris parit, ſed naturali quodam inſtinctu ventrem ſuum ad arenam fricat, quæ contactu aſpera eſt, & guſtu ſalſa, ſicque ova concepta parit, & poſt tempus debitum fœtus edocit. Accipender eſt (vt dicit Plinius) piſcis apud antiquos nobiliſſimus, qui ſolus contra morem omnium piſcium habet ſquamas toto corpore ad os verſas. Albires eſt piſcis marinus, habens corem adeo ſpiſſam, & duram, ac firmam, vt ea milites vtantur pro galeis. Alphoras eſt piſcis qui non gignitur, ſed in loco lutoſo vbi non eſt aqua ex ipſius luti putredine in modum vermiculi creatur, poſtea vero cum aſcenderit aquam creſcit in piſcem, durat autẽ modico tempore, citoque diſſoluitur. Allex eſt piſcis marinus admodum paruus in occiduo mari, quod Mediterraneum eſt, inter maiorem Britaniam, & Germaniam. Cumque vnumquodque fere genus piſcium marinorum habeat tempus ſuum in quo ſolo ſit bonum, huius piſcis inter omnia fere capturæ tẽpora hoc eſt optimum. ſ. ab Auguſto vſque ad Decembrẽ. Qui cum recens captus fuerit, delicatiorem cibum præbet, ſalſus autem in vſus hominum vltra, quòd alii piſces ſanus durare poteſt. Omnium quoque fere piſcium ſolus aqua viuit tantum, nec niſi in aqua viuere poteſt. Nam ſtatim vt aeris ſerena contigerit expirat, nec vlla mora eſt inter contactum aeris, & expirationem. Oculi eius inſtar luminis de nocte lucent in mari, ſed horum virtus cum ipſo piſce moritur, vbicunque ſuper aquas in mari lumen vident, gregatim aduentant, & hoc aſtu dum ad retia dictis temporibus alliciuntur, quaſi parati ad capiendum diuino munere in vſus hominum deducuntur, Hibernis autem temporibus ſecreto maris vſque ad tempus debitum abſconduntur, & hoc circa Germaniam. Amio eſt piſcis ſaxatilis vt ait Iſidorus, idest lapidem gerit, interius, Hic admodum ſpecioſus eſt, habens in vtroque latere quaſi virgulas perpetuo colore puniceas, reliquo vero corpore diuerſis quidem, & gratis coloribus, totus in modum panni ſerici variatur. Anguilla ex aliorum piſcium limo naſci dicitur, difficulter excoriatur, duriſſimam habet mortem, quæ etiam excoriata viuit, ad vocem tonitrui commouetur, aquis claris fluuialibus gaudet, & in abſconſione plyadum maxime capitur, quia tunc ea ventis oppoſitis, aqua turbatur, ad piſciculos inferioris poteſtatis rapax eſt, maxime tamen cum in ſemine reperiuntur. Exanimis ſola piſcium non fluitat, niſi cum aquis putrefacta diſſoluitur, plus alio cibo decoquitur, aliter nocuus eſt cibus eius, ad ignem aſſata plus competit, quia malitia eius illic euaporatur, pingue eius auribus medetur. Borbothæ piſces ſunt fluuiales aliquatenus anguillis ſimiles, lubricæ namque ſunt, & excoriantur ſicut anguillæ, corium habent nigrum, eſum dulcem, & epar præ omnibus piſcibus melius, & delicatius, caput magnum reſpectu corporis, os amplum, & latum valde, cum autem ætate duodecim annos exceſſerit, in corpus magnum creſcit, & tunc nomen eius mutatur, & ſolaris vocatur, de quo inferius dicetur. Bothæ ſunt piſces fluuiales, qui non natant, niſi per amplitudinem corporis tenuiſſimi, namque ſunt & lati valde, pinnas habet in circuitu lati corporis, impregnantur vento meridionali, flante. Cumque venatur hic piſcis a piſcatoribus fundum aquæ petens, aquam ſupra ſe turbat vt videri nequeat, maxime quia corpore ſtrato cum terræ adhæret ſupra dorſum terræ ſimillimus eſt, maculas autem in dorſo rubeas habet.

De His, quæ incipiunt per. C. Cap. CXXVII.

CAncer pedes habet, & brachia, forcipeſque pro manibus, retrogradus eſt, nec vnquam ante faciem ſuam ambulare nouit. Mares duas habent ſpinas inter ventrem, & caudam, quibus fœminæ carent, hæ oua in ventre

habent, ictibus ſerpentum medentur. Coitus tempore mas aſcendit in dorſo ſuper fœminam, et illa motum eius ſentiēs e ſergo coire volentis, inclinata ſuper latus ad ipſum ſe conuertit, ſicque coitus completur. Latent hieme mēſibus quinis, veris tempore ſenectutem exuunt, velut anguis. Cancer lacte potatus, ſine aqua viuit multis diebus, cum autem ſenuerit, duo lapides albi coloris intermixto rubore inueniuntur in eius capite, quos tantæ virtutis eſſe dicunt, vt in potum dati corporis pūctionē ſanent, cancri corniculis ſuis pugnāt inter ſe ſole cācrij ſignum tranſeunte. In occidenti mari (vt dicit Solinus) cancri ſunt qui homines apprehenſos ſubmergunt, habent autem terga dura velut Crocodilli. Cācer mutat colorem cum coctus fuerit, quia qui viridis aut niger erat, rubeus fit. Caueus qui & glanis euerſus mordet hamos ineſcatos, nec eos deuorat, ſed ſpoliat. Capitatus eſt piſcis admodum paruus, habens caput grande ad reliquam corporis magnitudinem, os quoque rotundum & amplum, hic in fluuiis habitans libenter ſub lapidibus, & inter ſaxa deliteſcit. Carpata piſcis quaſi ſquamis enteis in lacus vel flumine ſic dicta, quaſi quæ carpens parit. Cum enim oua ſua in ventrem ad pariendum opia dictante natura proſeruit, marem ſuum adit, & ore iuuit pulſo leni, vt educat parituram, tunc ille loco ſeminis lac emittit, quod illa ſuſcipiens ore ſtatim una parit io ſobolem profutura, nam oua parere nequit niſi prius ore ſemen receperit. Semen autem tunc receptum non ſolum ad partum iuuare videtur, ſed etiam ad oua concipienda, & fouenda, vnde ſoboles in eum ſuum ſperetur. Semini carpeæ, nonnunquam in anno primo natiuitatis niger varmiculus iuxta aurē innaſcitur, & hoc ſæpius poſt Auguſtū, atque tabe moritur. Remediū eius eſt aqua dulcis, & fluuialis, huius ſoboles paucis aquis prouenit, ſi in ſingulis foſſis 20. cubitorum recenter factis ponantur ſingulæ carparæ, cum paribus ſuis ante partum proximæ, opinio vulgi eſt earum ſobolē prouire, ſed poſtquam pepererint eximantur. Soboles quoque triū vel quatuor menſium tempore roborata, foſſis reiecta reponitur, vbi habet creſcere cum perfectis, habet hic piſcis aſtutias multas, vt reti capiendus euadat. Cum enim rete intrauerit, circumiens foramen quærit, quod ſi non inuenerit, ſaltare nititur in auras liberas ſuper rete, vt extra cadat, aliquando ſub reti te ſugium quærit, aliquando herbam ore tenet in fundo aquæ, & vt rete ſuperueniens eludatur, aliquando autem a ſuperis veniens cum impetu caput in limo ſtrictius figit, vt ſ. rete per caudam tranſiens captiuine fruſtetur. Huius cerebrum ſecundum augmentum lunæ creſcere ac decreſcere dicitur, & licet hoc in omni piſce ſit, tamen in hoc magis ſicut inter quadrupedia in lupo, & in cane.

Adhuc de eodem. Cap. CXXVIII.

CÆtus eſt omnium piſcium maximus, habens os in fronte magnum, & patulum, ſed oris meatus ſtrictos, vnde non niſi paruos piſciculos deglutit, quos odorifero anhelitu ſuo attrahens ad ſe, ac deuorans, in ventrem ſuum mittit. Habet in gutture quandam pellem membranæ ſimilē, quę multis meatibus perforata, non ſinit quicquam magnum ingredi ventrem. In iuuentute habet dentes nigros, in ſenectute albos. Hi piſces aliquando fluctus hauſtos ita eructuant, vt alluuie nimboſa plerumque claſſes nauigantium deprimant, ſed & cum in mari tempeſtas oritur, ſe ſuper fluctus attollunt, & commotionibus ac turbinibus naues mergunt, arenas aliquando dorſis ſuſtollunt, in quibus vigente tempeſtate nautæ terrā ſe inueniſſe gaudentes, anchoris iactis falſa firmitate quieſcūt, ut ignes accenſos belua ſentiens, ſubito commota ſe mergit, & homines cum nauibus in profundum trahit. In Athlantico mari, ſicut dicit Ambro. hæc monſtra ſunt infinitæ magnitudinis ita vt ſi ea videris montes putes, eluſūmis ad cœlum verticibus eminere. Cætus poſtquam ætatem annorum trium excedit, cum Balena coit, & in ipſo mox coitu virtute virgæ genitalis emutilatur, ita q̄ vltra coire nequit, ſed intrans alti maris pelagus intantum excreſcit, vt nulla hominum arte capi poſſit, Infra tres igitur annos ætatis ſuæ capi poteſt. Balenæ fœtus ſuos geſtant cum infirmantur, & inualidi ſunt, & ſi parui ſunt eos in ore recipiunt, hoc idem imminente tempeſtate faciunt, & poſt tempeſtatem illos euomunt. Quando propter defectū aquæ fœtus impediuntur, ne matrem ſequantur, mater aquam in ore receptam inſtar fluuii ad eos eiicit, vt ſic inhærentes terræ liberet, adultos etiam diu comitatus. Adoleſcunt autem celeriter. &. in annis creſcunt, branchias nō habentes fiſtula ſpirant, & hoc e marinis pauci faciunt. Capiuntur autem ſic. Piſcatores locum vbi cætus eſt notantes, illic aggregantur cum nauibus multis, factoque circa eum fiſtularum ac tibiarum concentu, alliciunt inſequentem, quia gaudet huiuſmodi ſonis, eū que iuxta naues hærentem ſono modulationis attonitum cernunt, inſtrumentum quoddam ad inſtar raſtri, dentibus ferreis acuminatum, in eius dorſum clam proiiciunt, citoque deſiliunt, nec mora ſi certum vulneris locum dederit, fundum maris cætus petit, ſeque ad terram dorſo fricans, vulneribus ferrum violenter impellit, quouſque perfoſſa pinguedine, viuam carnem interius penetrauerit, ſicque ſubiecta ſalſe maris aqua vulnus iactat, ac vulneratum perimit, mortuum ergo ſuper mare fluitantem piſcatores cum funibus adeunt, & ad littus cum magno tripudio trahunt. Conger eſt piſcis marinus, vt murena longus, ſed corpore multo maior, Hic vento flante vehementer impinguatur, & eius carnes dulciſſimę ſunt ad edēdum, cum Murenis cæteriſque piſcibus inimicitias habet, & intantum robuſtus eſt, vt Polippum fortitudine dentium laceret.

De His, quorum nomina incipiunt per. D.E.G.
Cap. CXXIX.

DEntrix vel Pagrus, e re nomen habet, quia dentes habet magnos, & multos, ac duros, quibus graſſatur in oſtreas, & piſces innocuos. Dies eſt piſcis marinus, vt dicit Ariſtote. ſic dictus, quia poſt perfectionem ſuam non viuit niſi per vnum diem, habet tamen alas duas, & duos pedes, & ſanguine caret. Echinus eſt piſciculus ſpinas habēs, pro pedibus ſicut cancer, alas autem ſub ventre, quæ pedibus aſſimilantur, in ore vero dentium loco graues aculeos, Hoc autem ſuper modum mirabile eſt, quòd cum ſit ſemipedalis, non vlla violentia, ſed adhæſione tantum nauem. 200. pedum cum ſatis intus ponderibus retinet, ita quòd nec ad punctum moueri valet, nec eſt alia ratio in tam ſtupendo prodigio, niſi quod Deus in creaturis ſuis prædicetur mirabilis. Piſcis ille comedi non poteſt, quia homines a ſtatu diſpoſitionis ſuæ diſſoluendo mortem infert. Ericius eſt piſcis marinus, habens caput & os inferius (vt dicit Ariſtoteles) & exitum ſuperfluitatum ſuperius, quod eſt contra morem animalium cæterorum: Vtitur autem ſpinis loco pedū, eius anteriora ſeparata ſunt, & inferiora, continua, horrori ſit cæteris piſcibus, quia ſpinis hiſpidus, vnde non de facili ſit vlla piſcium præda. Carnes eius vehementer rubeæ ſunt, colori minio ſimiles, vt dicit Plinius. Eſox eſt piſcis Danubii maximus, ita vt vix in biga trahi poteſt ab equis tribus, aut quatuor, vnū habet inteſtinum, oſſa pauca, & parua in corpore, cartilaginoſa potius, quàm ſolida, carnes vero dulciſſimas guſtu, vel ſpecie carnibus porci ſimillimas, per omne corpus lenis eſt, nec aliquid aſperitatis in corpore vel in moribus habet, ſed eſt mitiſſimus ac timoroſus, quippe, qui nec a minimo piſciculo ſe defendere poteſt, ſed ſtatim agitatur ad fugam. Huic Sturio libentiſſime gratia iocandi ſe aſſociat, quem Eſox ſtatim vt ſenſerit ad latibula fugit, quæ ſibi ſolet ad tutamen in littoribus effodere. Sed quandoque Sturio importunus eiicit latitantem, ſequiturque fugientem, & quia magni ſunt ambo, nec etiam in validiſſimis aquis latere poſſunt diſcurrendo, & ante ſe aquas agitando ſæpe ſimul a piſcantibus capiuntur. Piſcis iſte captus vino fortiſſimo, vel lacte potatur, quia vino inebriatus viuere poteſt plurimis diebus, & hoc vt ad remotas terras cibi gratia deferatur, bibit autem vini ſextaria quatuor antequam inebrietur. Gobio piſciculus eſt forma fere rotunda, ſquamis paruis argento ſimilibus, hic aquas arenoſas lapilloſis in nutrimentum habet, accommodatiorem vtique cibum præbet. Grauus eſt piſcis marinus, qui contra naturam omniū animalium vnum oculum in ſupremo capite habet, quo ſuperintendens ſemper inſidias cauet.

De His, quæ incipiunt per. I. K. L.
Cap. CXXX.

IRundo maris ſimillima eſt aui huius nominis hæc ad modum laliginis in aqua manet ut piſcis, & alas habens ad amena eleuatur ætheris. Kalaon eſt piſcis maris ſpecie multiformis, pluuia cœli quæ cæteris ad vitæ remedium, & impinguationis iuuamen eſſe ſolet, pro cautione ei datur. Nam ſi multa pluuia fuerit oculis cæcatur, ac per conſequens cum cibum quærere non poſſit fame moritur. Kilok eſt piſcis marinus in teſte multum aſperulatens, cuius orificium eſt in medio corporis, ſentit autem quicquid ei appropinquat, & applicatur lapidibus cum pedibus ſuis poſterioribus, anterioribus autem quibus pro manibus vtitur, quicquid per eum tranſit ex piſcibus depredatur, ſi quid vero trāſit quod nequaquam vincere poſſe ſe credit, timeſcit, ſeque

contrahit.

contrahit,& adhæret fortius lapidi cui applicatur. Locuſta marina iuxta Plinium, quatuor habet cubitos in longitudine, hyeme læditur, autumno & vere pingueſcit, & plenilunio magis. Lolligo capitur aliquando .5. cubitorum, caput habet inter pedes,& vẽtrem, vltra duos annos rara eſt earum vita, aliquod earum genus aſperrimum eſt, quæ pugnaturæ turmis ſe muniẽtes ſtabiliunt. Lucius eſt piſcis (vt dicit liber rerum) qui & Lupus aquaticus appellatur, Hic ſi fluuiales aquas, cibũque pro vita ſufficientem habuerit, per ſucceſſus temporum in longitudinem maximam euaneſcit, cibus eius ſunt piſces, & quicquid ranarum more repit, piſcem ad magnitudinem prope ſui comedit, nam vbi victum ſubegerit, caput primum ore deuorat, quo digeſto paulatim adit ſequentia, donec totum conſumat, pari quoque generis ſui parcere recuſat, vel ob naturalem crudelitatem, vel quia inuidus eſt cibi, rapinæque impatiens: nam & propria ſemina perſequitur, vbi piſcis formam ſuſceperint: Eſt autem piſcis quidam habens acres ſquamas, pinnulas acutas, quæ ſi lupus aquaticus per caput apprehendit, cito tranſglutit, ſi vero a parte caudæ non poteſt: quoniam in contrarium aſpera rigeſcunt. Lucius in cerebro lapidem criſtallo gerit ſimilem, ſed hoc cum eum in longum duxerit. Impregnatur hic piſcis vt dicit Ariſtoteles, flante vento ſeptentrionali, ſimiliter & piſces qui in longitudinem conualeſcunt, fœmina prægnans aquas aſcendit, quantum poteſt remotius a loco ſuo in quo habitare conſueuit, ibique oua parit, vt filii ſui non ſint ei impedimentum prædæ, & hoc propter naturalem crudelitatem, vel propter cibi rapinæque inuidiam, alii dicunt, quòd aſcendit propter dulciorem aquam, quoniam aqua tanto ſemper eſt dulcior, quanto fonti proximior.

De His, quæ incipiunt per M. Cap. CXXXI.

MArgaritiferæ conchæ nocturno tempore litus adeunt,& rorem cœli concipiunt: Hic autem talis ſenſus eſt, vt partus ſuos maculari timeant. Itaque cum ſol ferventes emiſerit orbes, ne calore nimio fuſcent lapides, conchæ ſubſidunt in profundum, piſcantium quoque timent inſidias, & ob hoc inter ſcopulos frequentius deliteſcunt, gregatim natant, & quæ magis experta eſt gregem ducit, quæ ſi capta fuerit cæteræ diffugiunt. Megaris eſt piſcis marinus duarum palmarum longitudinis, vilis habetur in partibus in quibus capitur, ſed cum ad remotiora ſalſus reducitur, raritas eius præcium facit, recenter tamen captus, & ſine ſale delicatiorem cibum edentibus facit. Mugilus eſt piſcis velociſſimus in aquis fluuialibus, ſed naturaliter incautus, nam deridatur eius ſtultitia, cum in metu capite abſconſo totum corpus abſconſum, & ſecurũ credit. Hic cum Lucio inimicitias habet hyeme tatum, & huius cauſa credimus, quia tunc rarus eſt cibus pro quo dimicant, æſtate vero abundant, & ideo tunc ad concordiam rediguntur. Multipes eſt piſcis marinus a re nomen habens, hunc pedes a latere procedunt. In hyeme coit, & inter cæteros piſces ſibi nidum ex ſurculis ſtruit, per duos menſes ouat, & hoc vnum ouum tantũ ad inſtar nucis paruum, tunc fœmina per .40. noctes ſedet, & ouum à ſe editũ fouet, ex quo fiũt piſces innumerabiles. Quod ſi non eſſet multum eorum genus decreſceret, quia ſeipſos inuicem conſumunt, & multæ comeſtiuuæ ſunt, multipes aſtutia magis; quàm fortitudine vincit carabo monſtrum marinũ, qđ validum eſt ac robuſtum. Eſt etiam quoddam genus multipedis naturaliter aſtutam, quod in aquę ſuperficie natat, & dorſi teſtam ad ſolem ponit vt deſiccetur, ac durior fiat, ſicque ſalſas maris aquas, & aduerſa ſcopulorum pati valeat. Mulus eſt piſcis marinus, gratia nobilitatis in eſum tantum datus nobiliue, rariſſimus enim eſt, quem ſeptemtrionalis tantum gignit oceanus. Horum genera plura ſunt, quidam alga, & oſtreis, ac limo, cæterorumque piſcium carne veſcuntur, nobiliores antẽ in inferiori labro gemina barba inſigniuntur, victuſque eorum eſt, quod iuxta ripas aeris ſerenitate concreuerit. Multum nobilem eſpirantem numeroſa colorum varietate ſpectari proceres gulæ narrant. Murena tantum fœminini ſexus dicitur eſſe, & a ſerpente concipere, & ob id in ſiccum ad coitum exire. Dicit autem Ambroſius quòd ſerpens ad eam venturus ad coitũ, prius euomit omne venenum. In Gallia ſeptentrionali murenis omnibus in dextera maxilla ſeptenæ maculæ ſunt, quæ ad formam ſeptentrionis refulgent duntaxat vigore quodam, ſed cum anima pariter extinguuntur. Murenæ, ſicut dicit Plinius, libenter ſe tenent inter arundines, & ligna, vt ſi forte rete concludantur flexu multiplici euadãt. Hæ morſum venenoſum habent, ſed capitis earundem, cinere ſanatur, Periculoſum eſt eas in cibum ſumere, niſi prius in vino optime ac diutiſſime decoquantur, & ſpeciebus aromaticis, maximeque pipere condiantur, venenoſo namque abundant humore, vnde nec de facili cedant coctioni. Murices conchæ marinæ ſunt, quæ latent circa canis ortum, & ſtatuto tempore exeunt, præcioſum liquorem tingendis veſtibus habent vnlem, ſed hic color in ſola vena cãdida reperitur, reliquum vero corpus ſterile eſt, viuis quoque tantum hic color exprimitur, quia cum vita ſuccum euomit, non habent ſphericum os neque rotundum, nec in angulos prodeuntia roſtro, ſed ad conchæ modum vtroque latere clauditur. Mus marinus ad terram exit, ibique foſſam faciens oua parit, ac terra rurſus obruit. Poſt triceſimum vero diem rediẽs iterum foſſam aperit, & fœtum in aquam ducit, horum fœtus inter initia viſu caret, ſicut fœtus omnium fere generaliter aquatilium.

De His, quæ incipiunt per. P. Cap. CXXXII.

PAuus maris dictus eſt a pauone volucre, quoniam ei ſimile eſt in coloribus, dorſo enim & collo pictus eſt colore diuerſo. Pectines maris armantur vnguibus, lucent in tenebris ignium more. In magnis frigoribus, & magnis æſtibus reconduntur, quia temperatum aerem oportet eos habere vt viuant, cum exceſſum paſſionum in elementis, vngues eorum pati non valeant. Pinna de genere concharum eſt, corpuſque rotundum habet mas, & fœmina ſocialiter ambulant, aperit pinna conchas ſuas ad lunam, ſeque paruis piſciculis offert quaſi mortuã, qui protinus exultantes, vbi licentiæ audacia creuerit, implent eius conchas, mox vero pinna ſe plenam ſentiens, apprehẽſum quicquid incluſerit exanimat, partemque ſocio tradit. Porcus maris eſt piſcis a ſibilis, porci terreſtris ex magna parte ſimilis, & caput habet ſimillimum, & membra in corpore, coſtaſque ſimili modo diſpoſitas, Tota fere caro eius in pinguedinẽ tranſit, lingua eius abſoluta eſt vt porci, ſed voce differunt, Circa guttur orificium habet, & eſcam in fundo maris fodiens quærit. In eius dorſo quædam ſpinæ ſunt venenum efficaciſſimum habentes, & punctionibus ſuis valde cruciantes, ſed fel eorum punctis remedio eſt. Pungitiuus eſt omnium fere piſcium minimus, quibuſdam ſpinis ſecundum nomen ſuum pungens, mas in eis circa fauces rubeus eſt, fœmina vero illa rubedine caret, ambo vero maculis nudati ſunt, Hos vulgus opinatur ſine ſemine in aquis creſcere, & quod mirabilius eſt, alios etiam horum ſemine propagari, vnde & hunc piſcem matrem piſciũ vocant: Dicunt enim ſi ſtagnum nouum fiat, nulluſque piſcis immittatur, hos piſciculos anno primo in eo inueniri, & anno ſecundo diuerſi generis piſces ex eiſdem propagari. Purpuræ ſunt conchæ marinæ, quæ verno tempore congregantur, & attritum liquorem ore ſalinant. quem in mediis faucibus habẽt, Horum piſcium conchæ infra annumq̃ magnitudinem implẽt, quòd ſi ante in creſcendo tranſcurrant, vim libidinis auferſit, nec vltra coire poſſunt, vt in tempore præcioſum liquorem pariant, vnde ſumma diligentia primo anno detrahuntur eis conchæ, vel confringuntur ne creſcant: Horum liquore veſtis purpurea tingi ſolet, qui color nigrantis roſæ more ſublucet, Purpuræ fœtidis odoribus capiuntur, & cum ſemineces fuerint, mari redditæ reuiuiſcunt.

De His, quæ incipiunt per. R. Cap. CXXXIII.

RAna marina, quæ piſcatrix vocatur a Plinio perſequitur piſces hoc modo. Eminẽtia cornua ſub oculis habet, quibus turbam limo aſſultantes, nec raptorem in eo latitantem videntes concurrunt, donec tam prope accedentes ab illo ſubito diſcerpuntur. Raithe, vel Rais inter piſces nobiles reputatur, ad modum vilis, & hoc vbi eſt piſcium copia, prope modum rotundus eſt, & in longitudine, & latitudine fere æqualis, oculos habet horribiles, os quoque deformitate lutidum, & hoc non eo loco quo piſces cæteri, ſed loco ventris, vbi vero caput, & oculi ſunt, os non habet: Caudam habet prælongã vt colaber, & in ea ſpinulas quaſdam acutas valde habet, & quandoque in capite lapidem, nec credimus quia natura creauerit eum inutilem, huius carnes indigeſtibiles ſunt, vt carnes bouinæ. Impinguantur autem, vt dicit Ariſto. vento meridionali flante. Rombus eſt piſcis magnus, & fortis, & aſtutus, ſed tardus, quique piſces, vt rana marina, ſimili modo depredatur. Nam in limo turbam abſconditus, pinnas exertas mouet, & vbi piſces approximare viderit, mox eos corripit & deuorat. Argumentum eſt eius ſolertia, quia cum ſit tardiſſimus omnium piſcium, mugilum tamen piſcem velociſſimum in ventre ſæpiſſime reperitur habere.

De His, quæ incipiunt per S, Cap. CXXXIIII.

SAlmo piſcis eſt in latitudinem, & longitudinem magnam excreſcens. Robore fortis eſt, ſed ponderoſus, & grauis, omniſque quam habet agilitas, a potentia virtutis eſt potius, quã a leuitate corporis. Hic quoque (vt dicit Plinius) olim pręferebatur omnibus piſcibus fluuialibus, & maxime in Aquitania. Carnes eius rubeæ ſunt, quæ licet dulces & gratæ ſint, valde tamen ſatietatem cito manducantibus ingerunt. Piſcis iſte fœtus facit, nec diu viuere poteſt in aquis dulcibus ſtagnorũ, niſi liberum habeat tranſitum ad dulces vndas fluuiorũ, quando etiam vbi in tranſitu ſepem, vel aliquod huiuſmodi obſtaculum inuenerit, Caput caudę coniungit, flexoque corpore prouolat ad optata, hoc ipſum etiam facit cum irretitum ſe ſenſerit. Salpa piſcis eſt obſcenus, & vilis, hoc miraculum ſui præbet vt nunquam decoqui poſſit, niſi prius fortiter faſte, vel ferulis verberetur. Sæpia concipit ore ſicut, & vipera, oua eius dura ſunt, hæ non natant in mari niſi par & par, maſculus, & fœmina, omni tempore ouant, in 40. noctibus oua ſua complent, fœmina cum ouat mas eam ſequitur, & ſuper oua ſcorem inflat, vt viuificentur. Solaris dictus eſt, eo quòd in ſole libenter in ripis fluminum iacet. Caput habet magnum, & orificium latũ, cutem nigram ac lubricam qualis eſt anguillorum, epar habet dulciſſimum, & eſibilitate præcipuum. In vaſtitatem ac longitudinem maximam creſcit. Sed hic cum in æuum longum vitam duxerit, tardius enim cæteris piſcibus creſcit. Squatina piſcis eſt in mari. 5. cubitos habens longitudinis, & caudam pedalem. Hic abſconditus in limo piſces corripit ſubito, cutem tamen aſperam habet, vt ex ea lignum & ebora poliantur, pilus ipſius cutis breuis, & niger eſt, hunc adeo durum natura creauit, vt ferri vel calibis acumine vix inſcidi poſſit. Stella piſcis eſt in mari occidentali, cuius figura ad modum ſtellę, hic cum aliquod animal comederit, mox inuenitur in eius ventre durum quaſi bis coctus panis. Stario piſcis eſt magnus habitans in aquis fluuialibus, quæ magnę ſunt, & diffuſæ, viuere diutius non poteſt in ſtagnis, niſi ad dulces fluuiorum aquas tranſitum habuerit. Cibi parum aut nihil admittit in corpore quippe cui cibus in nutrimentum ſufficiens eſt, ipſa ſola aeris ſerena tranquillitas, quapropter & modicum habet ventrem, ac prope modum ſolidus eſt in loco ventris, ſicut in reliqua parte corporis, habet inteſtina licet paruiſſima reſpectu ſuæ magnitudinis. Epar vero ſatis magnum, & adeo dulce, quòd vix comedi, ſine ſtomachi abominatione poteſt, vnde eius felle, quod contiguum eſt epar ſiccari ſolet, vt exceſſus dulcoris in epate temperetur, exceſſu amaritudinis in felle. Ore caret, & illa pars integra eſt, quæ in cæteris animalibus os occupare ſolet, nec niſi modicum ſub gutture foramen habet clauſum, cũ voluerit, apertum autem aeris ſerenitati. Auſtris eius impinguéſcit, aquilone vero flante ſubſidet in profundis, idem in litore poſitus diu ſicut in aqua viuit.

De His quorum nomina incipiunt per. T. & V.
Cap. CXXXV.

TRebrius eſt piſcis niger, pedalis tantum in longitudine, habens tamen quinq; digitos in craſſitudine, hanc ei vim ineſſe Plinius recitat, vt pars eius in ſale ſeruata, aurum quod in altiſſimos puteos deciderit, admota extrahat, ac fluctuare faciat. Hic colorem candidum in hieme mutat, & æſtate niger fit, ſolus inter omnes piſces ex alga nidificat, & oua in nido parit. Trebrius eſt in oceano, qui naues rictro perforat roſtro. Trucka piſcis eſt habitans in fluuiis dulcibus, qui magno impetu currunt de montibus. Squamas habet vt ſalmo, carneſque ſimillimas, ſed multo eſibiliores, & hoc in æſtate tantum a menſe Iulio vſque ad Nouembrem, hieme vero carnes habet albas vt cæteri piſces, minoriſque ſaporis, maculas habet in dorſo croceas atque ſanguineas. Vipera marina piſcis eſt paruus, pauloplus quàm cubiti vnius: In capite ſuper oculos vnum cornu fert paruum, acutum, & mortiferũ, eo namque quæcũque vulnerat inficit, quod cauentes piſcatores capto piſce caput ei amputant, reliquũ vero corpus in vſus hominũ cedit. Venth piſcis eſt vulgariter ſic dictus, Latine vero Ariſtoſus, quia Ariſtis innumeris armatur caro eius, ita vt incõmode edi poſſit, & nõ ſine faſtidio, vnde pauperum cibus eſt, tanquã oĩum piſcium eſibiliũ viliſſimus. In aquis dulcibus frequenter habitat, in his tamen, quæ fluxu ac refluxu maris amaricantur, capitur autem ſic. Retia tenduntur in lõgũ aquæ vel in tranſuerſum, & ante retia ſuper aquas inſtrumẽtũ inſtar arcus, ita vt fluitet ſuper vndas. In ſuperiori autem eius parte nola ſuſpenditur, cuius ſonũ piſcia audiens gregatim adueniat, tinnitum nolę ſtultus ſequens, & hęc indicio patet, quia ſenſum habent auditus. Incidentes igitur in retia capiuntur in multitudine magna, Hæc de piſcibus dicta ſunt qui pure naturam, ac ſpeciem piſcis habent.

De Monſtris marinis, & primo de Abune, & Barthora. Cap. CXXXVI.

SEquitur, de monſtris marinis. Omne marinum & omne genus piſcium quod ambulat, per conſequens anhelat. Abime monſtrum eſt maris, guloſius cunctis marinis beluis, præda viuit, & in craſſitudinem corporis ſui vertitur ei quicquid comedit, vnde quia ſtomacho caret, vẽter eius quando comedit multum inflatur, & extenditur ſupra modum, cum amplius extendi nequit piſces per os eijcit, & hoc de facili, quia cũ collo careat, ſicut & cæteri piſces, os eius contiguum eſt ventri. Eſt aũt adeo craſſum animal, ꝙ quando periculũ timet, pellẽ & carnes ſuas contrahens, & extremitates ſui corporis intra ſe ſicut ericius abſcondit, ita ut non appareant, quod tamen aliquando ſine ſui detrimento non facit. Mortem. n. adeo timet, quod cum periculum ſenſerit, non laxatur, nec abſcedere beſtiam credit, quæ in inſidijs latet, nequaquam. n. caput foras retrahit, quod intra corpus ſuum abſcondit, ſed cum affligitur fame, carnes ſuas deuorat, magis eligens in parte abſumi, quam præda facta beluis in tota conſumi. Barthora eſt animal marinum habẽs orificium præ omnibus animalibus fortiſſimum, nam & lapidẽ ſi in ore ſuo acceperit eum frangit. hoc quãdoque ad ripã exit, & herbas depaſcit, & quãdo oportet in aquã reuertitur, ibique ſubmergitur, ne cutis dorſi eius a ſole deſiccetur, & ad nutũ debitum flectere ſe non poſsit, piſciculos quoque comedit, & per illos comprehenditur, piſcatores nãque piſciculos paruos viuos filo conſutos in mari proijciunt, qui dum effugere nõ valẽt ſed inſimul fluitãt, animalis prædicti moſſibus patent, at ipſum animal dum vnum poſt alium tranſglutire laborat, interim occupatum deprehenditur,

De His quæ incipiunt, per. C. C. CXXXVII.

CHaab eſt animal marinum, habens pedes paruos reſpectu ſui corporis, quod vtique magnum eſt, ſunt autem pedib. vaccæ ſimiles, horum vnus longus eſt cartilaginoſus, oſſe carẽs quo vtitur loco manus in omnibus, per ipſum enim eradicat ꝙ vult, & cibaria per eum accipit, eaq; ori ſuo reddit, & cũ natat in aqua ſpirat in ea, ſed ſpirãdo anhelitu ſuo aquam in corpus ſuum attrahit, qua cum repletus fuerit ad aerem recurrẽs eam eijcit, & ſic reſpirat. Canis eſt marina belua terribilis & hoſtilis omni animanti, quod etiã verberibus cedit. Robuſtiſſimos habet brancos clauorum modo formatos, hi venantur per mare greges piſcium inſtar canum in terra feras venantium, excepto ꝙ latrare nequeũt, ſed pro latratu afflatum horribilem habẽt. Inſequentes ergo piſcium greges ad loca eos anguſta coarctãt & ſic in coarctatos crudeli morte graſſantur, piſcatores vero loca notantes, in quibus abſconditi piſces a fuga latitant, retibus capiũt circũcluſos, Hę vero belug difficulter multis tridentib. confici poſſunt. Celethi eſt aĩal marinũ, qđ pter morẽ aliorum oua in matrice ſua generat, ex quib. illic debito tpe foris exeũt vermes, quos cũ pepererint, incredibili celeritate fiunt animalia perfecta, parentib. ſimilia. Cor hẽt magnum & tamẽ eſt valde timoroſum, grauiter aũt dormit, ita vt manu capi poſſit. Ceruleum eſt monſtrum nomine & colore, qđ ganges fluuius educat, de quo ſuperius dictum eſt. Chylon inter omnia aĩaliũ genera non paſcitur, ſed tamen humiditate viſcoſa quę exit ab eo cibatur & nutritur, vnde fit ut hoc aĩal ſemper ſit ieiunum, & tamen corpore validum, nam & in fęminis videmus plus poſſe differri ieiunium per multos dies quam in uiris, propter ſuperfluitates humidas & viſcoſas, quæ magis abundant in eis, id eſt in fęminis. Crocodilus lingua caret, os patulum & apertum habet, & hiatum uſque ad aures, per diem in terra requieſcit adeo immobiliter, ut niſi cõſuetudinem eius præcognoſcas, mortuum illum credas. Oculis clauſis ſe dormire ſimulat, & aues hiatu ſuo pabuli gratia inuitat, quas ad eſcam deſcendentes perimit, & tranſglutit. Quidam hoc animal ſicut vrſum ſemper creſcere crediderunt, circa Nili ripas habitat, in inſula gẽs hominum parua quidẽ, ſed animoſa his beluis inimica, Soli enim innatare flumen audent, in quo crocodili habitant, ſaliuntque ſuper dorſa eorum, & illos inequitant, hiantibus ergo beluis, reſupinato capite, ſeſſores dextera leuaque clauam

uam in ora biantium quaſi pro freno tenent, & in terram captiuos agunt, ſolaque voce etiam territos euomere recenter abſumpta corpora cogunt, hoc animal auulſo corde poſtea viuit aliquantulum, quod eſt vtique contra naturam omnium animalium, quæ vitam habent a corde, huius carnes manducant Saraceni. Crithos habet autem teſteam, leuem, nigram, & in aliqua parte rubeam, fiſſuras duas in pede, quæ tres digitos faciunt, pedem dextrum habet paruum, ſiniſtrum vero magnum & ideo cum ambulat totum corpus fert ſuper ſiniſtrum, aere claro abſolutus incedit, commotis autem ventis applicatur lapidibus, & immotus quieſcit. Cuique vero rei haberet, forti applicationi adhæret, & hoc mirum eſt, quod claro quidem tempore ſui poteſtatem habet, tempeſtuoſo autem debilitatur, & infirmatur.

De His, quæ incipiunt per. D. Cap. CXXXVIII.

DElphinus eſt belua ſpecie multiformis, qua nihil velocius habet pelagus, & niſi infra roſtrum os illi eſſet in medio pene ventre, nullus piſcium eius celeritatem euaderet, ſed moram affert ei prouidentia naturæ, quia niſi reſupinus atque conuerſus non valet aliquid capere vel retinere, Aculeatas habent pinnas dorſuales, quæ inhorreſcunt erectæ, quando iraſcuntur. Cum vero pacati fuerint quibuſdam receptaculis operiuntur, pro voce gemitus eſt illis humano ſimilis, & hoc quia pulmonem habent, & venam aſperam, & eorum lingua non eſt abſoluta, nec eorum labia prominent ad diſtinguendam vocem: Aures non habent, ſed aurium loco foramen, horum autem & olfactus, nec veſtigia quidem habet. cum tamen ſagaciſſime olfaciant, dormiunt ſuper aquas, vt poſſint audiri ſtertere, viuunt vſque ad annos. 130. mulcentur muſica, vnde Arionem cytharistam in mari nautis interficere parantibus, obtinuit ab illis, vt prius cythara caneret, ad cuius tactu delphinorum gregibus congregatis, cum in mare ſe proieciſſet ab vno exceptus eſt, & ad littus profectus. Solus Delphinus (vt dicit Ariſtoteles) inter piſces felle caret, hi ſolo æſtatis tempore patiunt, hiberno nunquam. Mares fœminis parientibus catulos deuorant, ſed matres cum fœtibus ſe occultant, diligunt enim eos teneriſſime longoque tempore ducunt poſt ſe, & illi ſub aqua matres ſequuntur, at vbi ad robur ætatis, perueniunt, niſi validi ſint eos etiam matres perſequuntur, Fœtus eorum vt dicit Ariſtoteles, cito creſcunt. & ſemper creſcunt vſque ad annos decem, ſed decem menſibus completis coeunt, & impregnantur. Delphini parui ſemper ſimul ſunt tanquam greges, & habent duos magnos Delphinos cuſtodes. Quòd ſi quis eorum mortuus fuerit, alii ſuper ſcapulas eum efferunt, ipſumque cuſtodiunt, ne ab aliis piſcibus comedatur, donec tempeſtate maris ad littus eiiciatur. Inuicem enim ſe miro modo diligunt, vnde Plinio teſtante narratur, quòd Delphino capto a Rege Cariæ, conuenit ingens multitudo reliquorum ad portum, vbi Delphinus ligatus tenebatur. Quibus plangentibus, & quaſi miſerationem poſcentibus, Rex eum dimitti præcepit. Delphinos ſequitur aliorum piſcium multitudo, quod ſcientes piſcatores venantur piſces, vbi illi tranſierint. Siquis carnes delphini comederit, & in mari lapſus fuerit, ſi a Delphinis inueniatur, ſtatim ab eis deuoratur, ſi vero non comederit ſupra roſtrum eum eleuantes ad terram trahunt, & ab aliis piſcibus defendunt. Draco marinus eſt monſtrum crudelitate horridum inſtar draconis terreſtris in longitudinem extenditur, ſed alis caret, Caudam habet tortuoſam, caput ſecundum magnitudinem corporis paruum, ſed hiatum oris horridum ſquamas & cutem duram, pinnas autem habet pro aliis, quibus vtitur. In natando vno impetu magna maris ſpacia tranſcurrit, & hoc potius robore virium, quàm remigiis pinnarum, peſtifer eſt hominibus & etiam piſcibus morſus eius, mortem enim infert, cinis autem oſſium eius dolores dentium ſanat.

De His, quæ incipiunt per. E. vel F. vel G. Cap. CXXXIX.

EQuus marinus eſt monſtrum magnum, & contra omnia fere marina monſtra fortiſſimum, nihil extra aquam poteſt vt dicit Ariſtoteles, ſed ſtatim vt aquarum caruerit natura, carebit & vita, aliorum piſcium carnibus viuit. In pugna crudele eſt, ſed hominem timet. & contra eum parum bella formidat. Equonilus, vt dicit Michael monſtrum eſt ingens, ac ferociſſimum in Nilo habitans, cruta, dedeſque, & vngues habet vt Crocodilus, ſed multo maiora, humanarum mortium cupidiſſimum eſt, nam cum ei nauis in portu occurrerit, vnum pedem in terra figens, altero nauem in anteriori arripiens facillime ſcindit, vel inclinatam aliquando mergit. Vnde in locis in quibus habitat immanis hominum multitudo per eum perditur, ſed hoc malum rariſſime inuenitur. Nullus capi poteſt inſtrumentis, niſi reti ferreo ex cathenis apud Damaſcenos in hoc opus fabricato, captum quoque malleis tantum ferreis occiditur: Pellis eius vnius cubiti ſpiſſitudinem habere dicitur, tantæque eſſe duritiæ vt nullo iaculo, vel armatura penetrari poſſit. Equus fluminis, vt dicit Ariſtoteles, eſt monſtrum in oriente forma mirabili ſublimis faciei, crines habet vt equus, pedes fiſſos, & ſotulares vt uacca, caudam vt porcus, corium eius valde craſſum eſt, interiora eius, vt equi, magnitudo autẽ vt aſini, hinnit vt equus, in terra & in aquis æqualiter manere dicitur. Felchus, qui & vitulus marinus appellatur, cutem habet piloſam, albis nigriſque maculis diſtinctam. In terra pecudum more parit, & nunquam geminis plures educat fœtus, & lactat mammis, nec ante. 12. diem in mare deducit his in ſono mugitus eſt, nullum animal grauiori ſomno premitur, vnde dextris pinnis, quibus vtuntur in mari, vim ſomniferam ineſſe dicunt, ſi cuiuſquam capiti ſubdantur, difficulter autem niſi capite eliſo interficiuntur, de hoc etiam animali illud mirabile fertur, quòd eo mortuo. & excoriato, pilus in pelle vbicumque fuerit, naturali quodam inſtinctu, prout mare ſe habet, ita ſe gerit. Nam ſi mare turbatum in fluctibus ſurrexerit, & pilus ſimiliter erectus exurgit, ſi vero mare pacificatum fuerit, pilus in planum ſternitur, ſicque maris ſtatus in re inſenſata, & morticina deprehenditur. Foca bos marinus eſt animal in ſuo genere fortiſſimum animoſum, & iracundum, non tantum ad alia animantia, ſed etiam ad ſua domeſtica, ſemper enim cum fœmina ſua pugnat, donec eam interficiat. Interſ etiam autem a loco eiicit, & ſic aliam ſuperducit, nec ſic ceſſat fœminas ſuperducere donec eum contingat propria morte defungi, vel fœmina ſua ſeparatum interimi, nec mutat locum ſuum de facili, ſed illic ſemper manet, vbi eum natura condiderit, huius permetæ amolt ſilii rapina viuunt Galatha extra morem omnium animalium, cum fœtus in aluo ſuo viuere ſenſerit, illos extrahit, & ſiquidem eos ad vitam maturos inuenerit foris relinquit. Sin autem eos in matricem, vt foueantur reponit.

De His quæ incipiunt per K. vel L. Cap. CXL.

KArabo ſtercore viuit, & luto ſœdatur, quæ cibo propter hoc animal ponderoſum eſt. Caudam habet latam, & ideo quando pugnat leuiter ſe vertit, huius enim generis monſtra fortiſſime pugnant inter ſe velut arietes, muniuntque ſe multitudine ſociorum aduerſæ partes, vnde frequenter viſi ſunt ambulare, ſicut greges, & adinuicem bella parari, Fiunt autem in animalibus bella quatuor de cauſis, ſcilicet propter naturalem ſuperbiam, propter cibum, propter coitum, propter fœtum, ſicut gallina propter fœtum cum coruo pugnat, & anſer cum cornice. Kylion eſt animal marinum, quod contra naturæ communis ordinem habet epar in ſiniſtro, ſplen in dextro latere. Nam in omnibus animantibus terræ magnis, & paruis eſt econuerſo. Koky eſt in terra ſicut in mari manens, cartilaginoſum, habet corpus vt ſepia, oſſaque minus debito robuſta, vnde fit vt infirmatis crurĩbus aliquando vix ambulare poſſit, ſeque pedibus ſuſtentare, Ambulatio igitur eius eſt potius ex vigore ſpiritus, & leuitate corporis, quàm ex virtute. Dentes habet acutos valde, caudam paruam ut ceruus, renes vt vacca. Venter eius ſanguine caret, quia duæ venæ, quæ ramificantur ſub renes vſque ad ventrem in eis non paruen ſit, cætera vero corporis membra ſanguinem habent, qui nunquam ingelatur, Hoc animal habet quatuor pedes, & habent inflexiones digiti quinq; in vtroq; pede, figuraq; pedis eſt vt cauda piſcis. In aquis ſpirare nõ valet. Dormit aũt prope mare ſup terrã, ibique fœtus ſuos parit duos aut tres. Tranſacto vero die. ca poſt partum ſequitur fœtus matrem ſuã ad mare, & hoc multotiens in die, ut aquis marinis aſſueſcat. Hoc animal mammillas habet vnde fœtus lactet, vox eius eſt ſicut tauri, maximeque cum interficitur, difficiliter autem interimi poteſt niſi cum malleis. Ludolacbra eſt animal natura, & forma mirabile, duas habens alas in facie, duas in dorſo, quibus mira velocitate nititur, quocunque eam voluntas impulerit. Loligo eſt monſtrum, in quo natura luſiſſe videtur, nam cute ſquamoſum cum gregibus piſcium maris profunda ſcrutatur. Cum autem aquas faſtidierit, eleuat ſe cum alis penn igeris, quas in hoc illi natura dedit, & cum volucribus ethera ſcandit, ſed quia flatus ventorum ſuſtinere non poteſt, poſt modicum vbi ventis concutitur ad aquas cogitur redire, & in profundum relabitur.

De His, quorum nomina incipiunt per. M. vel. N, vel. O. vel. P.
Cap. CXLI.

MOnachi maris dicti ſunt, quia caput habent, in modum monachi recenter raſi, coronam deſuper raſam, & candidam, & circulum in modum crinium ſuper loca aurium, ſaciē tamen non habeat in toto ſimilem homini, quia naſum habent piſci ſimilem, & os naſo continuum. Cæterum in inferioribus habet formam piſcis. Hoc monſtrum homines ſuper ripas maris ambulantes libenter allicit, & coram eis ſuper aquas ludit. Quòd ſi hominem admirantem propinquare viderit, appropinquat & ipſe, & ſi dator ſacultas hominem rapit, & traijcit in profundum, ſicque carnibus eius ſatiatur. Monoceros eſt monſtrum marinum, habens in fronte cornu maximū, quo naues obuias penetrare poſſit ac deſtruere, & hominum multitudinem perdere, ſed in hoc pietas creatoris humani generi prouidit, quia cum tardum animal creatum ſit, naues eo viſo poſſunt effugere. Nereides ſunt beluæ marinæ de toto corpore hirſutis hiſpidæ, habentque ſpeciem aliquam formatam cum homine, harum aliqua cum mortalis conditionis imitatrix emori debet, audimt procul gemitus eius ac plāctus. Orcha monſtrū marinū eſt (vt dicit Plinius) cuius imago nulla poteſt exprimi repræſentatione, niſi ꝙ ſit moles carnis immenſæ, hoc balenas odio graui perſequitur, dentibuſque truculentis ſecreta fętarū irrūpit, ac morſu lacerat. Illæ vero ad flexū immobiles, & ad repugnādū inertes, pondere ſuo oneratæ ac pinnis inualidæ, ſolū nouerunt auxiliū in altū mare refugere, ſeque toto oceano defendere. Econtra vero orchæ in malitia pertinaces laborant, fugiētibus occurrere, & incautas anguſtis trucidare, in vada vrgere, ſaxis illidere. Perna eſt monſtrū magnum, quod oſtreatum more naſcitur inter conchas, colorē cęruleum habentes, & inter illas veſtitur nobiliſſimo vellere fuluo nimis, ac ruſſo, vnde veſtes precioſæ conficiūtur in decorem, & ornatum virorum, ac mulierum, pepla quoque capitibus mulierum. Piſter eſt in illa parte oceani, quæ Galliam reſpicit, belua tantæ altitudinis, vt attollens ſe ſuper fluctus ingentis columnæ ſimilitudinem præferat, altiorque nauiū, vel diluuium quoddam eructuans, pauefaciat fluctuantes. Plataniſta belua in Gange fluuio Indiæ naſcitur, roſtrum habens Delphini caudam. 16. cubitorum longitudinem habentem, quibus ſociæ ſunt beluæ quas Statios vocant, branchiis binis. His tantas vires ineſſe dicunt, vt elephantes, ad potum venientes morſibus infeſtent, & eorum promuſcides abſtrahant. Polippus eſt piſcis tantam habens virtutem in brachiis, vt nautā aliquē de naue incaute ſtantē vi rapiat, & in mare trahat, eiuſq; carnibus ſatietur, carnibus. n. libenter veſcitur, ſupinis adhæret ſcopulis, & auelli nequit. Cui ſi fœtida res admota fuerit, ab eius odore protinus reſilit, hi in mari iuxta Venetiam frequētiſſimi ſunt, hyeme coeunt, vere pariunt, in terram verſo capite coeunt, oua que multa fœcunditate faciunt, ita quòd hominis occiſi teſta capi non poſſunt, ſuper quæ ſedentes, & incubantes quaſi cancellatis brachiis cameram faciunt.

De His, quæ incipiunt per. S. Cap. CXLII.

SCilla monſtrum eſt habitans in eo mari, quod Italiam, & Sycilitam intercludit. Nautis quidem & omnibus hominibus inimicum eſt, & eorum ſanguine carnibuſque delectatur. Caput & pedes habet ad modum virginis formata ſicut Syrenes, & rictus & oris hiatum ac dentes horridos, ventrē beſtialē & delphini caudam, miræ fortitudinis eſt, nec in aqua facile vincitur. In terra vero prope imbellis eſt, habet & vocem aliquantulum muſicam, ipſaque belua carmine mirificæ delectatur. Serra criſtam habet ſerratam, quaſi nauibus occulte ſubternatans, eas in fundo ſecat, vt intrante aqua homines aſtutia doloſa mergat, eorumque carnibus ſatietur: alia quoque einſdem nominis marina belua ingens, pinnaſque latiſſimas habens, quibus contra naues veliſicare contendit. Stincus eſt belua circa Nilum frequentiſſima Crocodilo ſimilis, ſed forma multo minori, & anguſta, tēpeſtates prouidet, obturatiſq; qua ſpiraturus eſt ventus, cauernis, ex alia parte fores aperit, huic quoque villoſior cauda pro tegumento eſt, & eius carnibus infecta pocula, vim veneni extinguunt. Syrenæ ſunt animalia mortifera, quæ a capite vſque ad vmbilicum habent figuram mulieris, & proceræ magnitudinis, horrenda facie, crinibus capitis longiſſimis, atque ſqualentibus. Apparent autem cum fœtibus quos in brachiis portant, mammis etenim fœtus lactāt, quas in pectore magnas habent. Has quādo vident nautæ multum timent, eiſque lagenam vacuam proiiciunt, & ipſa cum lagena ludit, donec nauis pertranſeat, reliquam vero partem corporis habent vt Aquila, & in pedibus vngues ad laniandū habiles, porro in fine corporis ſquamoſas piſcium caudas, quibus vt remigiis in gurgitibus natant. Quoddam etiam muſicum ac dulciſſimum melos habent in voce, quo delectati nauigantes, & attracti reſoluuntur in ſomnum, ſopitiſque ſyrenarum vnguibus dilacerantur. Sed nonnulli nauigantium ſapienti vſi conſilio, fortiter aures ſuas obturant, & ſic immunes trāſeunt, nam mortiſero ſyrenarum cantu illiciuntur ad ſomnum, Hæ quidem beluæ in quibuſdam profundi gurgitis inſulis, & aliquando in fluctibus commorantur, & quod de lagena dictū eſt, illi teſtati ſunt, qui eas ſe vidiſſe dixerunt. Syrenas tñ has non in veritate beluas, ſed meretrices quaſdā Iſidorus deſcripſit, quæ tranſeuntes ad egeſtatem deducebant, ſed & philoſophi, & ſanctorum expoſitorum nonnulli contrarium ſentiunt, vere monſtra marina eſſe dicentes: Sunt & ſyrenæ ſerpentes in Arabiæ partibus habitantes, equis curſu validiores, quarū etiā quidam alas habentes volare poſſunt. Harum enim virus eſt, & ſic efficaciſſimum ad nocendum, vt morſum, ante mors, quàm dolor ſequatur.

De His, quæ incipiunt per. T. vel. V. Cap. CXLIII.

TEſteum eſt monſtrum marinum, ſic dictum, quia teſteam habet cutem. In Arabico mari naſcitur, & aliquando infirmatur, ex eo ꝙ calor interius in corpore, propter cutis ſpiſſitudinem, atque duritiem reſpiraculum habere nō poteſt. Cum autem infirmatur aquas dulces petit, & ex eis per aliquod tempus bibit, earumque mutatione cutis efficitur ſubtilis, & reſudat a poris anguſtis, & conualeſcit, ſanatum ergo reuertitur ad aquas ſalſas, & ad primam diſpoſitionem ſuam redit. Quòd autem aqua dulcis in mari ſit, ſic probari poteſt, Accipiatur vas cereum, & ex omni parte claudatur, vacuumq; proiciatur in mare per ſpacium diei, & noctis, poſtea plenum aqua dulci reperietur. Hoc animal maximum eſt in mari rubro. Teſtudines marinas ferunt ad paſtum egreſſas noctu, auide ſaturatas laſſari, & vt remeauerint matutino ſumma in aqua dormire, tunc homines terni leniter ea capiunt. Nam & a duobus in tergum teſtudo vertitur, a tertio vero ſupinæ laqueus iniicitur, & ſic in terram a pluribus trahitur. Fœminæ ad coitum miſceri non libet, nec leniter coitum patitur, donec ea aduerſa ori eius mas feſtucam imponat, pecudum more coeunt, & in terram egreſſæ oua vſque ad centum ouis anſerum ſimilia pariunt, quæ etiam quidam ab illis tantum oculis ſpectando fouere dicunt. Tigrius eſt monſtrum marinum, caudam habens duorum latitudinis cubitorum, in mari fœtificat tantum, ſed in terram exit ad paſtum, dextra ripam intrat, leua exit, & hoc ideo fieri credunt, quia dextro oculo plus cernit. Naues ob curioſitatem videndi vela ventum agitari perſequitur, & eo ſtupore tantum afficitur, vt etiam tridente in eum iacto, terrore nō moueatur: Hiberno tempore latet gurgitibus, pingueſcit in tantum, vt vita longiſſima per triennium ſit. Cortuca maris eſt monſtrum ingens, formatum ad inſtar tortucæ terreſtris, ſed eius magnitudinem in immenſum excedens, nam octo cubitorum eſt eius, longitudo, quatuor latitudo, Clipeum habet quo contra iacula tegitur, ad inſtar vſualis ſcuti triangularis, ſed multo maiorem, vtpote. 5. cubitorum. Crura etiam habet magna, vngues magnos, & digitos in pedibus maiores, quàm ſint in leonibus, fortitudine quoque & audacia mirabiliter viget, quippe quæ tres homines inuadere non timet, fortitudine vero fruſtratur, ſi dorſum ad terram vertamt, difficulter enim ſurgit. In dorſum conuerſa, propter latitudinem clipei, quo a dorſo tanta belua includitur. Vacca marina monſtrum eſt, magnum ac validum, & ad iniurias iracundum, non habet oua, ſed facit fœtum, vnum quidem ſæpius, vel duos ad plus, fœtum tenere diligit, & ſecum ducit vbicumque vadit, Viuit hoc animal. 130. annis, quod probatum eſt amputatis earum caudis.

De His quorum nomina incipiunt per. Y. & per. Z.
Cap. CXLIIII.

YPotamus eſt belua in terra naſcēs, æqualiter potēs elephātibus, plerumque maior, roſtrum habet reſupinū, dentes aduncos. Noctibus ſegetes depaſcit, ad quas quaſi retrogradus pergit, Libentius autem præ cæteris partibus corporis in pedibus vulnera recipit. In Nilo habitat, & in partibus Indiæ præcipua reperitur, ex eius cute formantur haſtæ. Zedioſi beluæ marinæ ſunt Arabiam incolentes, quarum oſſa adeo magna ſunt, vt fores in domibus, & palatiis, tignaque, & aliæ ſtructuræ neceſſaria, de illis commoda fecerunt.

tur. 40. namque cubitorum longitudinis reperiuntur. Zidsach eſt monſtrum forma mirabile, quod prætendit malitiam in ſua figuratione, ſed innocuum reperitur. Caput habet, vt equi, ſed forma minori, corpus autem draconi ex omni parte ſimillimum eſt, totumque diuerſimode coloratum. Caudam habet longam, ſecundum quantitatem corporis ſui gracilem, & tortuoſam, vt anguis, pinnaſque ſicut piſcis. Ziphius eſt marina belua valde formidabilis, & omnium animalium generi valde diſſimilis, formaque ſingularis. Huius namque caput ſi videris monſtruoſum eſt omnino, ſi oris abyſſum, fugies velut imaginem mortis, ſi oculos horrebis, ſi reliquum corpus nihil in rebus ſimile te vidiſſe fateberis. Zitieon monſtrum eſt, quod vulgus militem maris vocat, & eſt ingens atque fortiſſimum. In anteriori parte, quaſi formam armati militis præfert, & caput quaſi caſſide galeatum ex cute rugoſa, & dura ac firma nimis. Ab eius collo dependat ſcutum longum, & latum ac magnum, & interius cauum, vt in eo poſſit contra ictus pugnantium more defendi. Eſt enim forma triangulare, firmitate, duritiaque tam validum, vt vix vnquam poſſit iaculo penetrari. De collo eius, & de ſpondilibus venæ quædam, ac nerui fortiſſimi protendontur in humerum, quibus prædictum ſcutum pendet in ſcapula, &c. Brachia quoque nimis fortiſſima habet, & quaſi manum biſulcam, cum qua validiſſime percutit, vnde fit vt difficulter nimis ab homine capi poſſit, & ſi captus fuerit, difficulter etiam necari, niſi cum malleis poterit.

De Auibus in generali. Cap CXLV.

SEquitur de auibus. Aues indigent multo viſu, propter regimen vitæ ſuæ, & quando clauduut oculos, non claudunt eos, niſi per inferiorem palpebram, propter duritiam corij continentis caput. Siluestres minus humidæ ſunt domeſticis, & teneriorem habent carnem, digeſtionique faciliorem. In locis ſpinoſis nidificant, nidoſque rotundos, & exterius aſperos, interius molles faciunt. Amiſſis pullis dolent, & tamen eiſdem locis reædificant; percuſſæ in altum ſe eleuant, & quando de terra ſurgunt, verſus ventum ſe erigunt, & caudis ſuis ſe regunt, aeremque pennis volando prorumpunt. In auibus eſt multiplex differentia, nam quædam earum gregales ſunt, quædam ſolitagæ, quædam ſemetipſas regunt, quædam ſine moderamine degunt, vt Grues. Magna quoque eſt illis differentia vocum, & etiam morum, Laſciuus eſt Gallus, diligens pauo, libidinoſa columba, doloſa perdix, atque zelotipa, Gallina domeſtica. Omnis auis in volãdo velox debilium pedum eſt, vt hirundo, & ſimilia. Multæque ad volatum debiles, horrentes hyemam ad conualles in locis calidis fugiunt, ſed ante receſſum ſuum ſe præmuniunt, vt multum comedant, & impinguentur, ac per hoc malitos hyeme pati famis inopiam poſſint. Iacent enim pleræque per totam hyemem in ſpeluncis, & cauernis vallium calidis, quaſi ſemineces multem conglobatæ, viuuntque ſine cibo multo tempore, conferente ad calorẽ multitudine. Poſt hyemem autem veniunt ſucceſſiuè, ſecundũ debilitatem ſuam. Omnes aues collum habentes longum, bibunt, & eleuant caput, quouſque in venterem aqua deſcendat, omnes autem aues tractum faciunt in bibendo præter Gallum, & hirundinem, & aues quæ in aqua manent. Aues vncos habentes vngues, non bibunt aquam, quia carnes comedunt, q̃ ſunt humidæ magis, q̃ aliarum auium cibi. Huiuſmodi etiam aues habent ſubtile corpus, & alas magnas, propter volatum, coxaſque ac pectus fortius cæteris volatilibus, viuunt autem carne. Cæteræ vero cibantur fructibus, & vermibus atque reptilibus. Omnes aues prædatrices venantur, quædam alterius generis quàm de ſua ſpecie, & in hoc a piſcibus differunt, ſolus ortus expers eſt pietatis huius. Omnia volatilia digitos habent quędam continuos, vt anſer, quædam diſtinctos, vt bubo, vel pica. Omnes aues in aquis natantes, pellem in digitis pedum habentes, gregatim ambulant, aues vncorum vnguium boni volatus ſunt, habens autem vngulam in crure, ſicut gallus, parui debiliſque volatus. Omnis auis habens crura longa, longum etiam habet collum, quæ autem habet crura breuia, breue collum habet, exceptis his, quæ corium habent inter digitos, vt auca. Aues aquas claras, viuas, & currentes diligunt ſuper cadauer fœtidum non cadunt, niſi ſaporem habeat bonum, tunc enim fœtorem non euitant. Vniuerſaliter auium maſculi plus fœminis viuunt, quia fœminæ ſæpius per fœturam auium debilitantur ad mortem. Omnis auis quæ vno anni tempore coit, & oua gignit, paruiſſimos habet teſticulos niſi tempore coitus, tunc enim vltra modum creſcunt. Ociſſimè periunt aues quæ plurimos gignunt pullos, quanto vero maius eſt animal, tanto diutius in vtero formatur. Omnes aues calore materno corporis animantur, & omnes in pedes naſcuntur, econtra vero animalia cætera in caput. Omnes auium pulli dum parui ſunt, ventres, & vmbilicus habent longos, ſecundum quod in ouo diſpoſitæ iacebant, nec in recta concluſi cibos egerere poterant. Cum autem creuerint abbreuiantur. Idem dum adhuc parui ſunt, caput eleuatum ſurſum tenent, quia temporibus indiſcretis ad cibum ſuſpenſi matrem adeſſe ſuſpicantur, adulti vero caput ad ima diſponunt, quaſi iam in terra cibum per ſe quæſituri.

De Accipitre, & Achanto, & Aeriophilon. Cap. CXLVI.

ACcipiter eſt auis nobilis Herodio minor, ſed multo ardior, ad cuſtodiam tamen ſui cautior, nam in volatu moderatior eſt, & mirè diſpoſita, Auem cum ceperit, ſtatim in latere roſtro forat, vt corde tantummodo ſatietur, vnde & dominus eius, ſola auis corde victorem remunerat, cæteraque in vſus ſuos reſeruat. Hæc auis pullos ſuos, de nido eijcit, & ad p̃dam compellit, nec mirum ſi rapere aſſueta nutrire faſtidit. Accipiter domeſticus leporem capit, nam ſiniſtro pede infixo terræ, ne lepus qui fortior eſt viribus euadat, dextro currentem apprehendit, & eius primo caput inuadit, eique viſum vnguibus demit: Accipitris pennæ violenter euulſæ non de facili recreſcunt, propter ſiccitatem, atque pororum raritatẽ, vnde accidit ei frequenter conſtipatio, nec cibum digerere poteſt. Ideo dantur ei plumæ in cibi purgationem, vt leuior fit ad volatum, Pennæ vero quæ naturaliter ei cadunt, de facili recreſcunt, quia locus maturus eſt, & humore magis abundans: Accipiter in oleo roſaceo decoctus, membrorum vitiis efficaciſſime medetur, vt dicit Plinius. Achantis eſt auis parua, ſed fœcunda, nam duodenos ſimul pullos facit, herbarum pabulo reficitur, & ob hoc odioſos habet equos, quos vbi paſcenti ſibi ſuperuenire viderit, & herbas diripere, fugit, & vindicat ſe vltione, qua poteſt, eorum hinnitus propriis vocibus imitans, ac deridens. Aeriphilon quaſi amatrix aeris dicta, vulgariter Antaelyon appellatur. Et eſt auis nobiliſſima paulò maior Aquila, volatu potens, & alis velociſſima. Pennas habet ſubruſſas, caudamque lõgam, vngues, ac roſtrum, & crura maxima, aeris ſerena inhabitat, in tantum vt vix vnquam aut parum in terra reſideat aut quieſcat, ſuper nubes quoque frequentius eleuatur, ita ꝙ videri non poteſt ab homine, cibumque capit in aere, & hoc prædantium auium more, cui ſi ſe auis obuiam in aere tulerit, mox ab eo corripitur, & de ſupremo aere in terram deiicitur, nec ab homine videri poteſt, quis eam occiſam ab aere deiecerit. Hęc auis dum adhuc in pullo eſt, & nec dum ſe cognoſcit, ab hominibus capitur, domeſticatur, & ad capturam inſtruitur, ſicque natura eius ab alienatione ſiluatica mutatur, vt aliam ſuam conditionem non patet, niſi cum hominibus, & in domibus habitare, vbi nutrita eſt, vnde fit vt contra conſuetudinem aliarum auium nobilium, abſque ligamentis in perticis, & in domibus maneat: Hæc auis capreolos, & hinnulos capit, vnguium laniatione oculis in beſtia primum excuſſis, ſicque terebrato cerebro, uſque ad vitæ extinctionem craſſatur, ſocialiter autem duo, & duo volant, captamque prædam diuidunt.

De Agochile. & Alauda, & Alcione, & Anate, & Anſere. Cap. CXLVII.

AGochile Arabicè dicitur, Latinè Caprimulga, eſt enim auis orientis magna, quæ duo vel tria facit oua. Capras lacte ſtriguas petit, earumque mammillis ſe ſupponens, roſtro lato, quod ad hæc creatum habet, lac ex eis velut capreolus ſugit, ſed extunc in eis lac adnihilatur, earumque mammillę deſiccantur. Dicit etiam Plinius, ꝙ ex eadem ſuctione capræ viſum perdunt. Alauda eſt auis a laude dicta, quia mira iocũditate pennis exertis in aere vocis modulamine letioris temporis auræ congaudet, nam obnubilato, vel pluuioſo cœlo, vix aut nunquam canit, diem in aurora venientem vocis ſibilo prodit, ſedens in terra vix vnquam cantat, ſed in aſcendendo canit, paulatim quidem aſcendit, ſed inſtar lapidis ſubito deſcendit. In deſcendendo autem alas corpori coniungit, & leui motu cauda ſe regit. Accipitrem adeo timet, vt cum ab illo impetitur, in terram depreſſa ſinus hominum inuolet, vel eius manu capiendam ſe præbet, conſcia ſatis miſereri ſibi potius hominem, quàm Accipitrem. Alcio eſt auis minutiſſima in mari habitans, & fœtus faciens, Aues quidem domeſticæ, vt gallina, & columba, in diſcretis temporibus fœtus faciunt, quoniam ab hiemis intemperie tutæ ſunt, hæc autem ſola inter aues ſilueſtres hiemali tempore fœtificat, huius nidus ferro nequit inſcidi,

ſtedi, ſed ictu valido frangi: nec vnde confingatur poteſt inueniri. Anas eſt auis aliquantulum Gallo maior, mas caput, & collum viridis coloris habet, roſtrum vero latum, & alas albo, viridi, nigroque diſtinctas. Torquem habet album circa colluͣ, pedes ruffos & latos, quibus in aquis ſubremigat, nam aquis fluminum gaudet, difficile ſine his viuere valet, maxime cum eam cibi ſicci citius ingurgitant. Mares aliquando cum plures ſimul fuerint, tanta libidinis inſania feruntur, vt fœminam ſolam coeundo viciſſim, ac certatim occidãt. Horum pulli mox, vt ouum exeunt, tanta agilitate vigent, vt etiam ſi matrem mori, vel alienari contigerit, ſine nutrice viuant. Anſer, vel Auca eſt auis Aquilinæ magnitudinis, huius generis illæ, quæ indomitæ ſunt, & propriæ libertatis, glauci coloris ſunt, & aeris alta petunt, volant vt Grues ordine literato, & ſecundum flatus ventorum volatus ſuos dirigunt, Aquilone flante petunt Auſtrum, ſatis conſciæ frigidiora tempora imminere, vt a volatu ceſſant, niſi cõmanducantes interim depaſcãt, adeo nanq; delectabilis eſt eis volatus, vt raro dormiant, ac contra domeſticis Aucis volatus Eſt grauis paſcere officioſiſſimum, quieſcere ac dormire præcipuum, horas noctis, & fures clangore produnt. Vere coeunt, aut ſi bruma poſt ſolſtitium. Si quis ſubripiat ei oua, pariunt donec rumpantur, aliena vero non excludunt. In cubando vtiliſſimum eſt. 9 aut 11. ſubijcere, aliquando etiam ſine coitu ouant, ſed oua ſine pullis ſunt, pro pullis defendendis ſibilant, contra pluuiam frequentius ſe balneant, carnes ad digerendum duras habent. Quando impinguanonis cauſæ recluſa ſunt, ſi vna ſola fruſtrata ſocietate relinquatur, præ triſtitia ſolitudinis vix vlterius impinguatur. Eſt in altiorum montibus anſerum genus, inter aues maximum, præter ſtrutionem, ſed adeo ponderoſum, vt manu capiatur immobile ſuper terram, Anates, & Anſeres cæteræque aues aquaticæ, herba ſe purgant ſyderite.

De *Aquila*. Cap. CXLVIII.

AQuila eſt auis magna, & nobiliſſima, vtpote auium regina, quæ cum ſenecta grauatur, ſuper omnes nubes in ſublime volat, & ex calore ſolis oculorum eius caligo conſumitur, & mox impetu cum ipſo caloris æſtu deſcendens, aquis frigidiſſimis tertio immergitur. Indeque reſurgens ſtatim nidum petit, & inter pullos iam robuſtos ad prædam inæqualitate frigoris, & caloris, quaſi quadam febre correpta, ſudore plumas exuit, foueturque a pullis ſuis, & paſcitur, donec plumas, pennaſque recuperans innouetur, Alas habet rectas, & extenſas, ſed in ſummitate recuruas, dextrum pedem, ſiniſtro maiorem, libenter ad ſolem conuerſa ſedet, ſedenſque ſuos vngues ſemper reſpicit, ne retuſi facti ſint. Super lapidem quoque non diu ſedet, ne acies eorum retundatur. His pugna eſt Ceruis eſt, pennisque verberant eos, donec retrogrados in rupes præcipitant. Econtra Ceruus multum puluerem congeſtum earum oculis incutiunt. Acrior etiam illis eſt cũ Dracone pugna eſt, at vbi Draco inualuerit, alas Aquilæ quandoque multiplici nexu ligat. Hæc autem ſola ſublimatur, omnes, aues nobiles ea viſa pertimeſcunt, illaque die audaciam perdunt, nec ad prædam de facili volare poſſũt. De ſolo Girfaico dicitur, ꝙ Aquilam capit, & in hoc eius audacia culpatur, tanquam maieſtatis rea, ꝙ reginam auium lædit, Aquila rapinam captam nõ protinus fert, ſed primo deponit, expertaque pondus ſecũdum vires ſuas abit, prædam quidem cæteris auibus partitur, eas itidemque ſecum comedere patitur, ſed ſi cibus in medio poſitus ei non ſufficit, vnam ex conueſcentibus auibus rapit, & comedit. Cornix Aquilam inſequitur quandoque, ſed cum Aquila diu diſſimulauerit, eam tandem vnguibus apprehendit. In altiſſimis arboribus aut rupibus nidificat, vbi mala beſtia non accedat, pulloſque curæ cuſtodiens non relinquit, donec ſemetipſos protegere ſciant ac valeant. Itaque cõtra Draconem, vel hominem, vel aliud animal ſi eos turbare, vel rapere voluerit, mira animoſitate pugnat, ſeque mortis periculo pro eis exponit. Quos etiam in humeris ſuſtollit, vt eos prouocet ad volatum. Fertur etiam quiddam habere præcipuum, vt quantumcunque longe ſit a pullis, aduenire ſentiat aduerſarios eorum, docet etiam eos lambere ſanguinem, Lapidem etiam habet in nido, qui velut prægnans fœtum habet intus lapidem minutum ſonantem. Et hunc contra calorem nimium quem habet Aquila naturaliter habet in nido, ne ſcilicet deperirent oua decocta calore nimio. Hunc enim lapidi calor ignis nocere nequit. Dicunt etiam alij philoſophi, ꝙ duos lapides pretioſos nomine Indes in ſuo nido collocat, ſine quibus parere non põt Aquila. Multis diebus retinet, adultos pullos perſequitur, longe fugans æmulos ſcilicet rapinæ, captoque lepore, vel vulpe, minutatim ei corium detrahit, & oua ſua in illo villo inuoluit, ac ſub calore ſolis ponit, ibique relinquens ea non cubat, ſed quouſque naturali maturitate frangantur expectat. In egreſſu vero pullorum redit, & tunc eos vſque ad robur perfectum nutrit.

De *Ardea, & Arpia, & Aſalon & auibus paradiſi*. Cap. CXLIX.

ARdea dicitur, quaſi ardua, propter arduos volatus, hæc licet in aquis cibum ſuum quærat, in ſiluis tamen, & altis arboribus nidum ſuum collocat. Fertur autem ꝙ pullos ſuos miro rigore nititur defendere. Accipiter eis infeſtus eſt, ſed Ardea huic anum opponit, & ſtercus eijcit, ad cuius tactum accipitris pennæ computreſcunt. Vnicum habent ſicut Ciconia inteſtinum, plurimę earum colorem habẽt cinereum, quædam vero album. Eſt quoddam earum genus quarum mares anguntur in coitu, cum magna vociferatione, funduntque ſanguinem ex oculis præ dolore, nec minus ægre pariunt grauidę. Eſt etiam quoddam ardeæ genus diſtans a cæteris tantum roſtri magnitudine, quod quidem ſemiſſem cubitum habet in anteriori parte, & plus quàm tres digitos in latitudine, & ad hoc ſolum creatum videtur, vt ex eo ſibi vitam commodius quærat. Hæc auis piſcibus viuit, quos omni fruſtratos conamine, roſtro corripit ac deglutit. Eſt & earum genus, vt dicit Plinius, quod non niſi vnum oculum habet, vnde videre poſſit, et inde fit vt ab aucupe citius capi poſſit. Arpia eſt auis in ſolitudine iuxta mare Ionicum, fame tabida, fere ſemper inſatiabilis, vngues habet aduncos, & ad rapiẽdum, ac diſcerpendum ſemper paratos, faciem tamen habet hominis, ſed in ſe nihil humanæ virtutis, nam ſupra modum humanum ferocitate graſſatur. Primum hominem quem in deſerto viderit, occidere fertur, & inde cum fortuito aquas inuenerit, faciemque ſuam in eis contemplata fuerit, mox ſui ſimilem hominem occidiſſe ſe perſpiciens immodicè triſtatur, & hoc aliquãdo vſque ad mortem, plangitque occiſum omni tempore vitæ ſuæ. Hæc auis licet careat ratione aliquando tamen domeſticata, & docta loquitur humana voce. Aſalon eſt auis parua, quæ coruí frangit oua. Huius pulli, a vulpibus infeſtantur, ipſa vero vulpis catulos vellit, ipſamque vulpem. Quod vbi corui vident auxiliantur vulpi, quaſi contra communem hoſtem, hæc auis in ſpinis viuit, & ob hoc aſinos odit, flores ac folia ſpinarum deuorãtes. Aues Paradiſi vulgariter appellantur ſic, non quia de Paradiſo ſint, ſed ob inſignem pulchritudinem. Tanti nanque ſunt decoris, & gloriæ, vt nullus eis color credatur deeſſe. Magnitudo earum eſt, vt anſerum. Vox ita dulcis, & pia, vt excitare poſſit in homine deuotionem, & gaudium. Si vero quando capta fuerit, & illaqueata gemit, nec ceſſat plangere donec reddita fuerit libertati. Super fluuium Nili libenter habitat, & raro alias reperitur. Sunt & aliæ aues in eiſdem partibus, eodẽ modo appellatæ, fuſci coloris, & ſubrutili, minores quàm monedulæ. Aues autem Paradiſi vocantur, quia neſcitur vnde veniant, aut quo vadant, non enim coitus earum videtur, ſed certis temporibus aggregatæ, terras quas inhabitant tranſituræ relinquunt, & ſic recedunt.

De *Barliathe, & Biſtarda*. Cap. CL.

BArliathes ſunt aues de ligno creſcentes, quas vulgus Bernectas appellat. Fertur, enim, ꝙ lignum de abiete maritima aquis incidens, quando ſucceſſu temporis putreſcere cœperit, humorem ex ſe craſſum emittit, ex quo denſato formantur paruæ ſpecies ad magnitudinem Alaudarum. Primum quidem nudæ ſunt, deinde maturantes plumeſcunt, ac roſtris ad lignum pendentes per mare fluitant, vſque ad maturitatem, donec ſe commouentes obrumpant, ſicque creſcunt & roborantur, vſque ad debitam formam. Harũ multas & ipſi vidimus, viroſque fide dignos, qui eas adhuc in ligno pendentes ſe vidiſſe teſtati ſunt, Anſeribus minores ſunt, colorem habent cinereum ac nigrum, pedes vt anates, ſed nigros. De his autem Iacobus Aconenſis loquens dicit, ꝙ arbores ſunt ſuper ripas maris, de quibus hæ procreantur, roſtris in ſicuti arboribus dependentes, tempore vero maturitatis ex arboribus decidunt, ut per incrementa proficientes, ſicut aues cęteræ volare incipiunt, veruntamen niſi decidentes cito aquas inuenerint viuere non poſſunt, quoniam in aquis eſt nutrimentum earum, & vita. Notandum autem quia non in ramorum ſummitatibus, ſed in arborum corticibus, ac ſtipitibus pendent, creſcunt aũt arboris humore, & roris infuſione, donec habentes plumas ac robur, inde corticibus abrumpantur, de his itaque certum eſt,

quod

quòd in orbe noſtro circa Germaniam, nec per coitum generantur. Sed nec earum coitum apud nos viſus hominum vidit, vnde carnibus earum in quadrageſima nonnulli etiã Chriſtiani in noſtra ætate, in locis vbi auium copia eſt vti ſolebãt, ſed Innocentius Papa in Lateranen. Concilio, hoc vltra fieri vetuit. Hæ volucres herbis, & graminibus, vt anſeres viuunt, potum vero differre ſicca comedentes nullatenus poſſunt. Biſtarda eſt auis aquilinæ magnitudinis, quæ volatu tarda, bis aut ter ſaltum in terra facit, antequam ad æthera ſubleuetur, vnde & nomen habere dicitur. Vngues habet vt Aquila. Roſtrum aduncum, carnibus veſcitur, non tamen in volando prædam diripit, ſed ſicubi ouem, aut aliquod animal infenſum inuenerit, plures earum aggregatæ inuentum deijciunt, & occidunt, ſicque carnibus eius ſatiantur. Cadaueribus etiam libentiſſime veſcitur, ſola vero pęne inter aues, quę carne veſcuntur, herbam depaſcit, in alis, & cauda albedinẽ habet, reliquo corpore Aquilam imitatur. Oua ſua non in arboribus ponit, quoniam altè volare non poteſt, ſed in terra deponit, & illic ea fouet, dum ſeges in fructu eſt.

De Bonoſa, & Bubone, & Buteo, & Butorio. Cap. CLI.

BOnoſa eſt auis in Germaniæ partibus, habens carnem exterius nigrem, & interius albam, delicatã propè ad perdicis ſaporem, habet autem faſiani magnitudinẽ. Cumq́; tempus venerem incitauerit, maſculus hiante ore currit donec ore ſpumet, tunc fœmina veniens ore ſpumam recipit, indeq́; concipit, & oua parit. Bubo nomen habet a vocis ſono, lucem fugit, in eccleſijs habitat, & oleum de lampadibus bibit, mures venatur, hac quoque volucres cæteræ capiuntur. Quando vero ab illis auibus, quæ in luce habitant impugnatur, reſupina pedũ vnguibus, ſe defendit. Dicit autem Plinius, q̃ à cauda de ouo exit, quia pondere capitis poſteriorem partem corporis fouendam matri applicat. Buteus eſt de genere accipitrum, ſed paulo nigrior, & tarda nimium, pigra quoque ad volandum, præda tamen viuit, quam tamen dolo, vel languore aliquo, aut pigritia detentam aſſequi poſſit. Hæc auis ſapore dulciſſima eſt. Butorius eſt auis, ſic dicta a ſono vocis, habet crura longa, collum extentum, roſtrum quoque longum, & acutum, ſicut Ardea, colore tantum diſtans ab illa, eſt enim terræ ſimillima, habitat circa ſtagna piſcium cibo cupida, ranas etiam comedit, & venenata. Hæc ſola veris tempore pro cantu vocem horrificam edit, nec hæc poſſe dicitur, niſi caput ſuum aquis immergat, vt intra ſe denſitas elementi conceptam vocem inſtar cuiuſdam mugitrationis, ſonoram reddat. In littore ſub ardore ſolis, in loco vbi piſces frequentare nouit, adeo quieta ſtat, vt quaſi mortua appareat, vnde fit vt incautis piſcibus minus ſuſpecta ſit. Sed collum cum longum habeat, breue recuruitata facit, vt cum piſces incautius ei, quaſi nil præmeditanti proximauerint, illos ad ſe colli extenſione trahat. cumque laqueo ſe nouerit irretitam, quietem ſimulat, quam cum adueniens auceps manu ſe capere paret, illa inopinate correptam roſtri iaculo, quo potenter valet lanceando vulnerat. Idẽ quoque dormiendo, & vigilando roſtrum longum, & acutiſſimum ad defendendum ſe ſemper erigit, & cum accipiter eum apprehendere vult, in eius roſtrum ad mortem ruit. Carnes eius cum ad ignem torrentur, mirum odorem reddunt, & ob hoc in cibos diuitum ſæpius incedunt. Huius quoque ſagina medicaminibus vtilis eſſe dicitur.

De Caladrio, & Calendre, & Carduele, & Cariſte, Cap. CLII.

CAladrius eſt auis alba, quæ cum ad infirmum ſanandum adducitur, omnes infirmitates eius intra ſe colligit, & in aere volans, ibi eas comburit atque diſpergit. Huius quoque pars interior femoris caliginem aufert ab oculis. Has aues Alexander inueniſſe fertur in Perſide. Calẽdris eſt auis parua, propè conſimilis alaudæ, colore fuſca, plumis deſpecta, ſed mira modulatione vocis audientes lætificat, omniumque voces auium expreſſiſſime imitatur. Itaque quando capta ergaſtulo includitur, ibi quoque captiuitatis, & calamitatis ſuæ oblita, vix vnam horam diei, ſine cantu prætererit, adeoque ſpaciati diuerſis auium cantibus gaudet, vt nec cibi ſolicita ſit. Carduelis eſt auis parua nigro, croceoque in corpore, rubro vero in capite colore venuſtata. Mirum autem videtur, q̃ hæc auicula car duorum acutis aculeis paſcitur. In hac quoque naturæ miraculum apparet, quæ talem aſtutiam ei dedit, quam nec Boui, nec Aſino magnis animalibus impertit. voluit, vt videlicet ergaſtulo clauſa, ſuppoſitam aquam ab imo per filum, vaſculo ſuſpenſo, ad ſe cum roſtro trahat, pedeque ſilo interdum ſuperpoſito, cum attigerit vaſculum ſitim pota ſedat. Cariſtæ (vt dicit Solinus) aues ſunt, quæ impunè flammas inuolant, ita vt nec plumæ, nec carnes earum flammis ignium aliquatenus cedant.

De Ciconia. Cap. CLIII.

CIconia dicitur auis pia, cui ſerpentium exitio tantus eſt honor in Teſſalia, vt capitale fuerit occidiſſe Ciconiã, ſicut & hominem. Multipharię namque ſerpẽtibus inſidiatur, eoſque comedit, & alia venenata, nec tamen moritur. Bufonem autem non niſi in magna fame comedit, in quo naturale bufonis malum notatur, videtur autem ciconia caput habere valde reumaticum, quia roſtro eius aqua ferè continuè diſtillat, & hoc hyeme magis. Ventriculus eius contra venenata remedium eſt. Hæ nidos ſuos annuo repetunt, & vnum e fœtibus ſuis domino loci, ſub quo fœtificant, plumarum quaſi tributum (vt fertur) deijciunt. Sed forte cauſa magis eſt tediũ nutriẽdi. Abituræ autem (vt dicit Solinus) in certo loco congregantur, ita vt nulla ſui generis niſi captiua relinquatur. In Aſia campus eſt, vbi congregatæ commurmurant, & eam quæ nouiſſima venit dilacerant, ſicque recedunt. Nec dubium eas caſtitatis ſectatrices eſſe, fęduſque coniugij adinuicem ſeruare. Vnde fertur q̃ in eminentiori loco domus cuiuſdam, vnum ciconiarum par habitabat, cuius mare ad paſtum recedẽte, frequenter alius mas adueniens, fęminam adulterino coitu polluebat. At illa ſtatim emienns in fonte ſe mergebat, ſicque ſcelus adulterij per aquę lauamentum delens, marem proprium deludebat. Huius factum dominus habitationis frequenter aduertit, & quadam die poſt adulterium eam a fonte ne lauaretur prohibuit. Nec mora maſculus a paſtu rediens in fęminam ſuam crimen adulterij deprehendit, & ad horam diſſimulans abijt. Reuerſuſque ſecunda die, maximam Ciconiarum multitudinem ſecum adduxit, quæ ſingulæ adulteram aggreſſæ, miſeram crudeli laniauerunt morte. Cignus plumas habet albas, ſed carnes nigras, fortitudinem ſuam habet in alis, colericæ cõplexionis eſt, & ob hoc iracundus. Dentes habet in roſtro minutiſſimos, vnde cibos inſcidit, oneris impatiens eſt, nec libenter volat, ſed in ſtagnis requieſcere delectatur. Cum vno pede natat, & cum alio ſe regit veli modo, cum piſcibus nutritus, eis eſt innoxius. Super aquas nidificat, in pullis educandis ſolicitus, tempore coitus blandiuntur ſibi inuicem mas, & fœmina, & alternatim capita ſuis collis inflectant, velut amplexandi gratia, nec mora vbi coierint mas conſcius læſionis in fœminam fugit ab ea, at illa impatiens fugientem inſequitur, ſed nequaquam tamen ille perſeuerat in longum, immo læſione ceſſante pacificantur, & animo, At a maſculi perſecutione ceſſans, poſt coitum frequenti caudæ motu, & roſtri, ſe aquis immergens purificat. Olores ſiue Cigni, quando ad alia loca pabuli gratia migraturi ſunt, congregati commeant tali ordine natandi, vt impetu roſtrum ferantur, quo facilius aera findant, quàm ſi in fronte collecti impellerent. A tergo quidem ſenſim ſe dilatant, & cuneo porrigitur agmen, colla præcedentibus imponunt, feſſoque duce tergo illum recipiunt. Cignus in capite percuſſus facilè moritur, qui tamen alias malias ſuſtinere poteſt læſiones. Inſtante morte pennam in cerebro figit, & ſic dulciter canit, naturaliter enim mortem ſuam in cantu læticiæ, & iubilationis præit.

De Columba. Cap. CLIIII.

COlumba, vt dicit Beda felle caret. Dicit autem Ariſto. q̃ fel habet non eo loco quo cætera animalia, ſed in inteſtino, morticino non viuit, ſed puro grano viſum recuperet. 9. vicibus. In alta nidificat vbi mala beſtia attingere non valeat. Super aquas libenter requieſcit, vt & ſitim ſedet, & vmbram accipitris venientis in aquis proſpiciat, aliquando vero ſola ſedens colores ſuos circa collum varios admirans. Alarũ plauſu roſtroque plumeculas ſulcat, & in regimen volatus cõpitoriſque coitus pennas plumaſque diſponit, tunc niſus ſpeculator occultus gaudentem in huiuſmodi gloria rapit. Columbæ calidiſſimæ ſunt, vnde & lapillos propter ſtomachi temperantiam comedunt, fimum etiam ardentem nimis habent, quem & ipſe nido eijciunt, & pullos eijcere docent. Pennis elevatis pugnant, & columbam errantem cum viderint ſibi aggregant. Dicit Iacobus, quòd tranſmare verſus Oriẽtem columbæ ſunt quæ nunciorum fungentes officio, literas dominorum ſuorum ſub alis breui ſpacio per longè deportant. Ideoque valde neceſſariæ ſunt, maximè quãdo per terras inimicorũ alij nuncij

tranſire

tranſire non audent. Certum eſt autem, ꝙ aliquæ ſunt columbæ, quæ mares non nouerunt, aliæ vero quæ poſt habitos, atq; perditos viduæ remanſerunt. Columbus eſt ſpecies columbæ, quæ amiſſa corporali conſorte ſolitaria incedit, nec coniugalem copulam vlteri requirit, ſed nec viride quicquam ad veſcendum petit. Et illæ quidem quæ cœlibes, aut viduæ manſt, exterarum conſortium, vel domum vitant ne vexentur a maſculis eorum inquietationibus, fugiuntque & in parietinis habitant Imperioſos fœminæ mares, & iniquos ferunt. Quippe quando ſuſpicio eſt adulterij, tunc plenum quærela guttur, ſæuiqua roſtro ictus. Mox in ſatisfactione oſculatio, & circa venerem preces, crebriſque pedum orbibus adulatio. Amor ſobolis vtrique frequenter æqualis, & incumbant ambo vicissim pullos binos educant, ſemperque prius marem, & poſt triduum fœminam pariunt Incubat fœmina poſt meridiam vſq; in matutinum, cætero autem tempore mas, & 18. die pullos excludunt. Inter pullos plerumque inueniuntur & oua, damq; alij euolant, alij erumpunt, ipſi demum pulli trimeſtres fœtificant. Si mas deſit, fœmina ſalit, oua que pariunt, ſed ex his nihil gignitur. Columba valde grauatur in ouorum partu, ꝙ ſi parere tardauerit, a mare percutitur. Mas adultos pullos e nido deijcit, ſed prius cum eis coit. Columbæ proprium eſt inter aues non eleuare caput quando potat, donec ei ſufficiat, huius carnes recentes, & hirundinum ſimul concerptæ iuxta Plinium contra ſerpentes, valent. Sanguis eius de ſub ala dextra acceptus oculo medetur impoſitus, eſt enim acutus, & habet potentiam diſſoluendi. Pulli columbarum in autumno, & vere ſaniores ſunt, quoniam his temporibus grano maximè viuunt.

De Cæteris quorum nomina incipiunt per C.
Cap. CLV.

COrnix in ſolſtitio morbo corrumpitur. Hæc nucib. libenter veſcitur, hæ nobiles aues quaſi hoſtes ſuos impugnãt, ſed illæ frequenter cum impugnantibus multum detulerunt, tandem impatientia victæ lacerant importunas. Coredulua dicitur quaſi cor edens, caræ namque prædæ viuens corde maximè iubiat ſaturari. Coruus eſt auis clamoſa nihil aliud ſonare nouit, niſi craſcras, diuerſas tamen voces formas ſcilicet. 64. vt dicit Fulgentius. Volando coit aliquando. Pictes ſemper quam duos pullificat grauidas fieri dicitur, ſi eam ouum coruinum adere contigerit. Ore concipere dicuntur, & patere, fœminæ quorundam coruorum oua ſolæ cubant, & mares eis aſſẽdant, pulli eorum ſeptem diebus, abſque vlla cibi alimonia manere feruntur. Septima vero die nigreſcunt, quorum nõnullos eijciunt tædio nutriendi, fortior eſt coruus de die. Bubo de nocte, & viciſſim oua ſua comedunt: Eſt coruinũ genus in Oriente, quod cum aſino, & tauro pugnat, eiſque fugientibus ſuper eos volat, ac ſic eum impetu eorum oculis ſe impingit, & cum potuerit eos excecans roſtro, dominis ſuis inutiles reddit. Itaq; per conſequens occiſi deuorantur, & eorum cadauera volatilibus efferuntur, ſicque ab aue improba animalia fortia ſuperãtur. Coturnix eſt auis, quam vulgariter quiſtulam dicimus, hæ ducem habent ortigometram, quæ in maris tranſitum iam terræ. i. portui maris appropinquantes. Accipitres ſpeculari rapiunt, & iccirco cura eſt vniuerſis, vt exterui generis ducem ſolicitent ſcilicet coruicem, per quam prima diſcrimina caueant. Rariſſimas habent fœminas in genere auium, ſicut & pectines in genere piſcium. In hominum vero genere pauciores naſcuntur maſculi quam fœminæ. Crochilos in Italis Rex Auium appellatus omnium quidem minima, ſed quanto minor tanto velocior, adeoque animoſa, vt contra Aquilam audeat conatus attẽtare, homines quoque deludit, quia cum ſe propinquã quaſi manu capiendam obtulerit, caſſo hominis conatu, & labore impigra profugit. Araneis veſcitur, pullis fæcunda eſt, nam plurimos vno fœtu producit. Vno ſpecu, vel antro in hieme multi conduntur, vt ad calorem turba conſerente calor, qui paruus eſt, in tam minimis corporibus, congregatione multarũ augmentetur. Cuculus eſt auis improba, quæ vocem in cantando non mutat, ſed ſemper eam, replicat, auis pigerrima eſt loco inſtabilis, turturis vero colorem habet, hieme plumis ſpoliari dicitur. Intratque terræ latibulum vel concauitates arborum. Illic æſtate congerit, quo hieme viuit. Oua ſua in nido minoris auiculæ ponit, & de ouis illius totidem demit, nedum illa numero ſuperflua inuenerit, quas aliena repudiet, itaque cuculas ab aliena matre cum pullis eius fotus, & eductus, dum adhuc in nido inualidus ſedet, quadam tamen auiditate naturali cæteris pullis cibos præripit, & hac ſatietate pre cæteris pinguescit, atque nitidior fit, In cuius elegantiam nutrix conuerſa gaudet de eius forma, miraturque ſeipſam, quòd talem pepetit adeo deſipiens, ut magnitudine ſuorum a pullis minoribus non diſcernat, ſed omnes pullos ſuos in eius comparatione damnat, at ubi eum eduxerit, & ad robur euolandi nutrierit, ipſe verſutice in nutricem inſurgit, & inſequendo perimit.

De Falcone, & ſpecibus eius. Cap. CLVI.

FAlco eſt auis nobiliſſima volatu impetuoſiſſima, & in cuſtodia ſui minus cauta. Ideoque cum ad prædam dirigendus eſt, a domino ſuo retardatur, nec auis ei capienda oſtenditur, niſi prius aliquantulum elongetur, ut prædam cum impetu moderato ſubſequatur. In ardeæ captura duo falcones pariter relaxantur, quorum vnus ſumma petit alius iuxta terram in imo volat, vt videlicet ille volantem ardeam impulſu præcipitet, iſte vero præcipitatam accipiat. Falconum genera duo ſunt. Vnum nobile, quòd auem niſu paruo naturaliter capit, aliud ignobile & vile, quod non niſi multo labore, & maceratione aſſuefactum, hoc facit hoc vltimum genus cum ardeam ad terram impulerit, iamque in promptu eſt ut eam capiat, Ardea anguillam, uel alium piſcem quẽ recentius vorauerat euomit, & tunc Falco liberam eam euolare permittens, ac munus fœtidum ſibi oblatum præferens, & gaudens ocius apprehẽdit, non ſic aũt Falco nobilis, ſed eiectum munus vilipendens, auem doloſam ſeuerius punit. Habet autem falco os acutum ac durũ in pectore, quod ei natura prouidens indidit ad impulſionem prædæ. Scripſerunt Aquila, Symachus & Theodocion epiſtolã Ptolomeo regi Egypti in qua tractauerunt de auibus nobilibus, & earum medicinis, de qua tantum hic pauca breuiter ad preſens commemorare ſufficiat. Falconum genera ſunt octo. Primum eſt quod lanarium dicitur, & in duo genera ſubdiuitur, quorum unum habet caput & roſtrum, craſſa pedes ut Aquila, quod cum graui labore habilitatur ad aucupandum, habilitatum tamen ſecundo & tertio anno egregium eſt in uolatu. Alterum uero ſtaturæ minoris eſt, & uile reputatur. Secũdum peregrinum. Tertium montanum de cuius conſuetudine eſt, quod frequenter reſpicit pedes. Quartum pedibus & cruribus ceruleum, hoc primo & ſecundo anno nobile, quinto anno viliſſimum. Quintum genus gracile, & longum eſt in dipoſitione exertiſſimum in uolatu, Sextum ſuperanicum dicitur, quod fere habet ſimilitudinem Aquilæ, excepto eo quòd in pedibus, & alis, & oculis gutteo aſſimilatur Falconi. Septimum genus Britannicum eſt, quod omnium auium aucupantium obtinet principatum, ut nec vlla auium coram eo aucupari, uel etiam uolitare audeat, ipſa deſuper volitante. Hoc genus habet crura nodoſa, pedes croſſos, vngues crudeles, aſpectum flammeum, oculos terribiles, caput & pectus croſſa, iuga alarum magna, facillime habilitatur ad uolatum, multumque ac diu uolare poteſt, delicatiſſime paſci vult, & tantum fere quantum Aquila comedit, hoc genus eſſe credimus, quod ſuperius Aeriophilon diximus. Octauum genus eſt quod Herodius aut vulgariter Girfalcus appellatur, de quo inferius dicetur. Hoc genus præcedente communius eſt, & carius habetur propter moderantiam cibi ac uitæ.

De Speciebus Accipitris. Cap. CLVII.

ACcipitrum quoque quatuor ſunt genera. Primum eſt corpore magnum, domabile multũ oculis varijs perlucidis, hylari vultu, croſſo pede, longis unguibus, delicioſe comedens. Omnes aues inuadit, nullamq́ue timet, huius natura ſuperius deſcripta eſt titulo, de Accipitre. Secundum genus eſt priore minus, quod alienum dicere poſſumus, alas habens croſſas, ſecũdum quantitatem ſui corporis, pedes breues, & ungues croſſos, oculos magnos, & obſcuros, non cito manſueſcit, & ideo pluribus odioſum eſt, anno primo domationis parum ualet, ſecundo plus, tertia mutatione aucupat ſatis bene. Tertium genus eſt niſus, paruus quidem aliorum reſpectu, ſed tamen uelox, cito manſueſcit, & delicatè nutriri vult, & leniter aucupat. Quartum genus eſt frogellus, quem muſcetum dicimus, multo quidem minor, ſed colore conſimilis, ſicut niſus accipitri, conſimilis eſt, in diſpoſitione habitus, & colore. Hæc auis cito mãſueſcit, & delicate nutriri vult, ac leniter aucupat, uelox ad uolatum. Mutatione ſecunda uel tertia optimus fit, accipiter ſilueſter multum ieiunare permittitur, & ſic manſueſcit. Qui vult accipitrem habere pinguem, det ei de carne bouis, uel porci, & hoc maſculi: qui macilentem, det ei gallinas iuuenes aqua madefactas, qui temperatum gallinas veteres, qui expeditum in aucupando faciat ei bonam veſicam gutturis, & includat eũ in tenebris cum lumine tamen modico, & aucupet diebus alternis.

nii. De ſanguine quoque volucrum tenerarum multas vires,et audaciam ſumit,aues etiam aucupandi affectum. Super lignū ſalicis aut abietis ſedeat, eique balneum aquæ frigidæ detur, nec multum alas eius contingat, atis pendeant e diuerſo. Si vis vt accipiter leporem, vel cuniculum capiat,hoc eum in iumentata doce,& liga gyros in cruribus eius prope pedes,interiecto ſpacio vnius palmæ,ſicque capit ſine læſione. Hæc de accipitribus. Porrò Tertiolos aucupantium volucrum minima, ſed pro ſexu in natura ſua ad aucupandum promptiſſima, falconum generibus adiungitur. Hæc in epiſtola prædicta,de nobilibus auibus,& alia multa de medicinis earum leguntur.

De Faſiano, & Fatatora, & Fenice, & Fulica. Cap. CLVIII.

FAſianus eſt gallus ſiluaticus, auis pulchra valde, pennis ehoralcis tirſtar ignis, cerulei interdum ac viridis, rubeiſque pennis interſcribitur nitor,aures geminas habere videtur in capite. plumis extantibus, quas ſurrigit quando velit atque ſubmittit. Criſtis autem in capite caret,& ſpiculis in cruribus, his tamen armis fruſtratus, animoſus, & audax eſt. Quod ſciens auceps ſcutum ex panno lineo albo facit,in cuius medio panniculum rubeum ponit, quem ſubiect rubore in albo gallus attentius contemplatur, in ſoliciteque miratur,tunc auceps hærentem viſu cernens in dorſum retrocedere cogit, ſcuti conamine, donec in retia eminus parata captiuum deijciat. Hæc auis in anta pluuioſa treſtatur, & tunc rubis ac ſiluis latet. Circa veſperam,vel auroram egreditur de ſilui, & tunc de facili venatur. Roſtrum in terra figens abſcondit,& ſic abſconditam ſe tutum credit, pennas pro pinguedine mutat,iterumque ſeſe renouat. Carnes habet ſubtiliores ac leuiores cæteris auibus ſiluaticis, exceptis perdicum pullis: Fatator eſt auis in Oriente, quæ fœtuum procreandorum naturaliter cupida,tempus veris anticipat, quo ſcilicet aues cæteræ ſolent initiare conceptus. Vnde fit, vt oua quæ tunc facit, frigore corrumpantur, nec fœtuum habeant effectum, ſed iterum ſequenti tempore calido ponunt, & tunc pullos faciunt, quod eſt contra omnes ferè agreſtes aues, quæ ſemel in anno ouant atque pullificant. Fenix eſt auis in orbe ſine pare per annos. 340. ſola degens,caput habens oneratum, vt pauo,caudamque cærulei coloris, in qua roſeæ pennæ interſcribuntur varietate mirifica. Cumque ætatis proluda graueſcere cœperit,in altiſſimis Orientis partibus,in arbore pulcherrima, ſuper amœniſſimum montem poſita, altare quaſi nidum inſtruit, ex thure,& mirrha,& cinnamomo, ac cæteris aromatibus, tunc feruidos ſolis orbes alarum agitatione in ſe concitans, ſuper ſtruē ruit, ipſaque pariter accenſa,vermis ex eius cinere procreatur, qui in auem priſtinam reformatur. Hanc autem dicit Iſidorus, Heliopolim vrbem Aegypti menſe Aprilis ingreſſam fuiſſe, oneratus alis diuerſis aromatibus, & ſtruem ſarmentorū aſcendiſſe, qui coniectus fuerat in ſacrificium a ſacerdote, ibique ſeipſam inter illa aromata combuſſiſſe prima die, ſequenti veniens ſacerdos, ligna quæ poſuerat ſuper aram, combuſta reppent, & ſcrutans cinerem, vermiculum odore ſuauiſſimo fragrantem inuenit, qui ſecunda die in auem formatus apparuit, quæ tertio die in ſtatu ſuo perfectiſſima ſacerdoti valefaciens euolauit. Fulica (vt dicit Ambroſius) pullos Aquilæ nido deiectos, reuerenda clementia, cum pullis ſuis paſcit ac nutrit, hominibus rationalibus exemplum præbens, quanta debeant erga peregrinos,& pauperes,ac tribulatos pietate moueri. Hæc auis in vno ſemper loco quieta manet, & eſcam ſuam circa ſe colligit.

De Gallo. Cap. CLIX.

GAllus eſt auis fancibus,& capite criſtata, ſpiculis aduerſis in cruribus armata, habent & quinque ſpicula Gallinæ,ſed hoc errore potius,quàm opera naturæ. Gallus nocte profunda cantat validus, & matutino leuis. Cantus eius cum vento fertur, & antequam æſtimari poſſit longius auditur,itaque cantu ſuo equos mitigat,camelos inſtigat, fantaſtica quoque propellere dicitur. Caudam ſuſtollit, & ad modum ſemicirculi reflectit, cum pennas circa collum erigit, excutiens,ſe audaciorem reddit. Dormiturus in altum ſcandit,ac ſuper vnum pedem requieſcit. Album gallum Leo timet,forma eius eccleſiarum turribus inſidet, & roſtrum contra ventum conuertit. Plures herbæ quæ Gallum reficiunt, animalia cætera occidunt. Si in vno precinctu atrij plures Galli fuerint, vnus deuictis cæteris dominatur, & ſuperbus graditur,finiſque duello ſæpe commouentibus eſt. Gallus leonibus eſt terrori, quia baſiliſco aſſimilatur (vt quidam dicunt) vel potius,vt credimus, naturaliter inſitus eſt iſte timor Galli. Gallina mortua Gallus mœrore confectus abſtinet a cantu præ dolore. Idem in ætate decrepita facit ouum, ex ſe,vnde baſiliſcus procreatur, ſed in generatione hac oportet, vt multa concurrant. In fimo namque calido, & multo ponit ouum, ibique fouetur vice patris, & poſt multum temporis exit pullus,& inualeſcit,ſicut ſolent anatum pulli. Habet autem caudam,vt coluber,reſiduum vero corporis,vt Gallus. Dicunt autem hi, qui creationem eius ſe vidiſſe teſtantur,quòd nulla eſt oui teſta,ſed validiſſima pellis, in tantum, vt reſiſtere poſſit ictibus validiſſimis. Opinio quoque quorundam eſt, quòd ouum illud Galli coluber, aut bufo fouet, ſed hoc incertum eſt. Hoc tantum in antiquorum ſcriptis habemus,quòd baſiliſci, quoddam genus ex ouo galli decrepiti generatur. Gallinacius Gallus teſticulis viduatus dicitur, qui capo vulgariter appellatur. Fertur autem citius impinguari, quia a libidine arcetur. Cum gallinis quidem impinguatur, ſed nequaquam eas impregnando fœcundat, cum eis paſcitur, ſed non eas defendit,non cantat, nec horas diei, vel noctis diſcernit. Igitur ad nihil vtilis eſt, niſi ad coquinam. Vnde ſatis eleganter quidam, nuper ad clerum in ſynodo loquēs ait.

Transfertur,inquit,ſoban ſcriba ſicut gallus gallinacius,
Sed nuſquam vtique niſi ad coquinam diaboli.
Et quare, quia non generat, neque cantat.

Aliquando gallus poſt triennium caſtratur, & poſtea quinque, vel ſex annis, viuere ſinitur, & ſic in eius iecore lapis electorius reperitur, quem vt ibi conceperit nunquam poſtea bibit, vnde & ſi quis hunc lapidem in ore ſuo habuerit, ſitim extinguit,huic aui quandoque plumæ in pectore ſuo extrahuntur,& vrticis ad nudum vritur, vt pullos orphanos vice matris foueat,ob calorem quem ex eis nudum corpori præſtant. Itaque poſtquam frigoris præſidium,& vſtionis medelam,in pullorum ſuppoſitione ſe adeptum eſſe cognouerit, maternum affectum concipit,eos fouet,& paſcit, formatque ſecundum morem gallinarum voces,vt confracta voce aduocet elongantes. Carnes galli groſſiores ſunt ad digerēdum,& minoris humiditatis,quàm gallinæ, vel gallinacij. Decrepiti tamē galli carnes teneriores ſunt,quàm iunioris. Gallinacius autem habet carnes validiores omnibus volatilibus, bonum enim ſanguinem generant, & optimum nutrimentum, habet quidem eius caro,quiddam viſcoſitatis, ſed in coquendo diſſoluitur.

De Gallina. Cap. CLX.

GAllina circa pullos ſuos eſt ſolertiſſima, frangit eis panis aut farris minutias,eoſque confracta voce aduocat. Qui quandoque ſuperbi blandas eius alas refugiunt, & ſic alitibus præda fiunt. Quotidie rapiuntur oua gallinis, nec propter hoc oua proferre deſiſtunt, quinetiam poſtquam in abſcondito poſuerint, ea clamando raptoribus produnt. Modum autem excedentes in ouando moriuntur cito. Oua de quibus exituri ſunt maſculi, gallina gerit in parte ventris dextra, ex quibus autem fœminæ,in ſiniſtra. Fœminam proferunt illa, quæ in acumine loco rotundiora ſunt, oblonga vero & in fine acuta mares pariunt, & hæc ipſa gratioris ſaporis ſunt. Gallus gallinam aduocans paſcit, & tunc eam ad labores impregnationis,& partus cogit. In ouando namque multum laborat, & tamen poſt partum cantat. Quærendo cibum puluerem cum pedibus vertit, & ſic victum acquirit. Multæ gallinæ,& pauones,& anſeres oua venti faciunt, ideſt oua ſine coitu,quæ parua ſunt, & inſipida, ac cæteris humidiora. Et ſi quis aliquod eorum poſuerit, ad fouendum, non mutabitur modus eius,ſed manebit album atque citrinum,a parte latiori primum exit ouum,& poſt ab acuta. Plinius auctor eſt,quòd eo die quo gallina ouum ediderit, aſpidis ictu non moritur, immo percuſſis eſt medicina. Quædam gallinæ gemina oua pariunt,& geminos interdum excludunt. Oua incubari intra decem dies edita vtiliſſimum eſt, nam vetera aut recentiora ſubiecanda ſunt,ſubijci autem debent impari numero. Quarto vero die poſtquam cœperint incubari, ſi eorum cacuminibus contra lumen in manibus apprehenſis purus, & vniuſmodi color perluceat,æſtimantur ſterilia, & pro illis ſupponenda ſunt alia. In aqua quoque experimentum eſt, nam ouum inane fluctuat iniectum aqua, ſubſidens vero plenum eſt. Subijcienda concuti experimento vetant, quia non gignunt confuſis vitalibus venis. Incubationi datur initium poſt nouam lunam,quia prius inchoata ſæpe fallunt. Optima fœtura ante vernum equinoctium, poſt ſolſtitium vero non implent iuſtam magnitudinem, tantoque minus quanto peruenerint

nerint ſerius. Omnibus ouis ineſt in medio villi parua, velut ſanguinea, gutta, quam eſſe auium cor exiſtimant, primus id gigni ſemper opinantes. Hæc gutta in ouis ſalit, ipſamque palpitat animal, & ex omni albo liquore oui non incorporatur aliquid pullo, cibus autem eius eſt in vitello, vel luteo, omnibus intus caput toto corpore maius eſt, oculi compreſſi capite maiores. In creſcente vero pullo candor in medium vertitur, luteum circumfunditur vigeſimo die mouetur: iamque viuentis intra putamen vox auditur, ab eo itaque plumeſcit, ita poſitus ut caput ſuper dextrum pedem habeat, & alam dextram ſuper caput, Vitellus interim paulatim deficit, oui pars acuta caput continet, pars autem rotundior poſteriores pulli partes. In Aegypto homines oua ſtercore inuoluunt, & ſabulo cooperiunt, ſicque debito tempore ſine ſotura gallinæ complentur, & eis cattactis teſtæ ſinduntur, & pulli prodeunt. Gallina quando cubat in calida æſtate, ſinduntur ouorum teſtæ per ſe, & exeunt pulli citius, quàm in ſrigido tempore. Quædam ſemper gemellos faciunt: ſed vnus eorum paruus eſt, & alter magnus, quandoque vero paruus a maiore compreſſus efficitur monſtruoſus. In Gallia viſus eſt pullus gallinæ cum duobus capitibus, & vno corpore, ambo cibum capiebant, & in vnum corpus traijciebant, quatuor pedes habebant, ſed duo pendebant inutiles, cæteris currebat. Pulli celerius calidis diebus excluduntur, & contra omnia animalia cætera ſicut aues omnes in pede naſcuntur. Si ſubito tonat, ſæpe ſaliunt, & accipitris audita voce vitiantur. Remedium eſt contra tonitrue clauus ferreus per ouorum tranſuerſa poſitus, aut terre, ex aratro. Inimiciſſima gallinis eſt pituita, quæ maximè eſt inter meſſis, & vindemiæ tempus. Medicina vero eſt penna per tranſuerſas nares inſerta, & per omnes dies commota, vel cibus allium. Plinius auctor eſt quòd ſi aurum liqueſceris, & membra gallinarum admiſceas, conſumunt aurum, ita vt dici poſſit, auri venenum, eſſe gallinas.

De his quorum nomina incipiunt per G. Cap. C L X I.

GOſtardi ſunt aues admodum paruæ, coloris terrei, criſtam paruam ex plumis habêtes in capite, nec aliarum auium more volantes, ſed vndoſos fluctus innatantes, qui vento cogente, nunc alta, nunc ima petunt. De his vulgo fertur, quòd earum oua in terra poſita a Bufone fouentur, e quibus cum exierint pulli, tunc primum eos parentes curant, eiſque cibos ferunt, quoadusque volatus tentare poſſunt. Glucis eſt auis Græce nominata, quæ longam exerit linguam. Hæc inſtante hieme, recedentibus irundinibus, atque Ciconijs, blandiente ſibi ſocietate, auide cum eis iter aggreditur, ſed poſtmodum in volatu, labore comperto, pœnitentia ducitur, at quoniam incomitatam reuerti piget, ſequitur aues aliquas, tanto tamen tædio, tam paruiſque dietis, vt eam incompleto itinere hiems anticipet. Econtra vero Citramus auis Aſiæ feſtinantiut perſeuerat, & alias aues ſocias præit, redditq; ſollicitas, & excitat etiam de nocte ſomnolentas. Graculus eſt auis nigra per totum corpus. Eſt enim de genere cornicis, licet corpore minor, libenter in altis ſiluis nidificat, & hoc in tanta multitudine, vt in vna ſæpius arbore ſeptem paria graculorum nidos conſtruant. Optimè nanque aues iſtæ ſibi inuicem compatiuntur. Eſt autem auis clamoſa nimium, maximè a coitus tempore, quem ſcilicet coitum tempus excitat vernum, amoris gratia maſculus fœminam cibat. Carnes pullorum eius eſibiles ſunt, & maxime ſi excorientur. Hanc autem nonnulli falſo opinantur eandem eſſe, quam garrulum, ſed multa eſt inter eas differentia, nam graculus (vt dictũ eſt) vnius eſt coloris, graculus autem colore diſtinctus ex diuerſis plumis, dictus eſt a garriendo, de vna nanque arbore in aliam garriendo tranſit, nec eam quiſquam pertranſire poteſt, quòd non garriat. Cæterarum etiam auium voces, vel modulos non ad delectamenta letitiæ, ſed tantum ad garriendum dicitur imitari. Tanta plumarum varietate diſtinguitur, vt nullus ei cæterarum auium color deeſſe dicatur. Capies in iuuentute clauditur, vt articulata verba loqui doceatur. Quæ etiam vbi euaſerit magis garrire geſtit, & quandoque garrulitati intendens, ſibi non proſpicit, ſed Niſus eam inopinatam rapit. Frequenter inſanire dicitur, ita quòd plerunque inter furcatos arborum ramos, ſe ſuſpendit. Griphes eſt auis quadrupes, capite & alis aquilæ ſimilis, ſed multo maior, in nido ſuo lapidem agatem ponit, nec dubium quin ad aliquod remedium. Hi equis, & hominib maximè infenſi ſunt, & homines armatos prælíando ſuperant, & occidunt. Grues aliquando vſque ad extrema terræ volant, vt terram complexionibus ſuis aptam inueniant, ſemperque volando ſe vento opponunt. Dicit Ariſto. quòd ad plagam ſeptentrionalem vltra Aegyptum in hieme veniunt, quibus Pigmei homines ſcilicet cubitales occurrunt, & cum eis pugnant. Pugna gruum adeo fortis, & pertinax eſt, vt manu capi poſſit. Quando nubes pluuioſas proſpiciunt clamant, & vociferant. Ducem ſuum celeriores ea præire volatus ſollicitant, cum autem ſuper terram deſcẽderint, vt comedant, dux earum caput in altum erigit in cuſtodiam omnium, cæteræ vero ſecuræ depaſcunt. Cum vero dormiunt alternis pedibus inſiſtunt. Fertur autem, quòd poſt hiemen volantes a montibus Orientis arenas aureas, & arricalcum lapidem tranſglutiunt, & poſt in partibus tranſmarinis reuomunt, vnde dixerunt, qui experti ſunt, quòd lapis quem grues euomunt, igne mediante tranſit in aurum. Grues habent carnes reliquis auibus grauiores, vnde occiſa grus vno die in æſtate, duobus in hieme ſeruari debet, antequam comedatur, vt caro digeſtibilior fiat atque tenerior.

De his quæ per. H. I. & K. L. Cap. C L X I I.

HErodius, qui & gyrfalc, ſiue gyrfalchea appellatur, eſt auis inter omnes nobiliſſima colore ceruleo, in maxima tamen parte corporis ad albedinem declinans, præterquam in pectore, & alis, vbi cœleſtem colorem euidentius imitatur, adeo fortis eſt, vt aquilam capiat; adeo quoque animoſus, vt cum poſt grues, vel alias quaſlibet aues in aere volantes fuerit dimiſſus, ab earum perſecutione non deſiſtat, donec omnes ad terram ſucceſſiuè deijciat. Eſt autem canis ad hoc edoctus, qui herodio deſuper volante ipſas aues deiectas capiat, & occidat. Herodius cum videt prædam, excutiens ſe animat, & diſcernit an ad capiendum apta ſit. In altum quidem aſcendit, & cum impetu deſcendendo prædam deijcit, ad prædam autem volando pedes pectori coniungit, & ſic prædam ferit, quam ſi primo impetu non capit in altum conſcendit, & præ indignatione vix ad reclamatorem redit. Carnes crudas, & ieiunatas non comedit, ſed recentes. Eſt enim genus gyrfalcorum, quod cognominatur ſacrum, & hoc validius eſt, & habet colorem fuſcum. Ibis eſt auis ſuper Nilum requieſcens, aquam tamen nunquam ingrediens, ſed eiecta cadauera comedens, quæ cum cibis nimijs conſtipata fuerit, roſtro de naturæ ſecretis indigeſtibiles cibos detrahit. Mentiuntur plane, qui dicunt ibides eſſe ciconias, niſi forte dicant genus eſſe ciconiarum in orbe noſtro ignotum, nam ibides, dicit Plinius, habere roſtrum aduncum, quod vtique de ciconijs noſtris falſum eſt, quæ roſtrum habent longum, directum, in ſummitate acutum. Hæc ſuis ore perit, & eius oua, ſi quis comederit moritur. Chiebea eſt auis quæ vocibus diuerſis vociferat, & quolibet fere dia vocem ſuam mutat, ſuper arbores ordificat, & ea glandibus, quando maturæ ſunt, cibum congregat ſufficientẽ ſibi, educunt vero pulli eius, & ad volatum roborati, cibant parentes ſuos in ſenectute, faciuntque eos manere in nidis abſque vllo labore. Lucidij dicti ſunt quaſi lucem dantes, harum enim auium pennæ per obſcurum in nocte lucent. Vnde qui eas habent, quando volunt præiactis luciferis pennis, harum gratis vias dirigunt. In Hircinio Germaniæ ſaltu hæc auis habitat. Lynachos eſt auis acuti viſus valde, quæ & pullos ſuos antequam habeant alas completas percutit, ac ſolem aſpicere cogit, & ſi cuius oculus lachrymetur, ipſum interficit, alios vero nutrit. Hæc marinis auibus cibatur, eaſque quandoque deſuper in aere leuata natantes contemplatur, quam illæ videntes ſe ſubmergunt, at ille prope aquas deſcendit, & eas vſque ad ſuffocationem in ſubmerſione manere cogit, & tunc plumis ad ſuperficiem aquæ deductas rapit.

De his quæ primam literam habent. M. Cap. C L X I I I.

MEauta eſt auis marina maior anate, cinerei coloris, habens collum, & crura breuia, glaucos oculos, roſtrum ex parte cinereum, & ex parte rubeum, a ſono vocis dicta eſt, ſemper autem clamat, cadauerum cupidiſſima eſt, & hoc humanorum. Itaque imminente tempeſtate maxime clamat, quaſi iam exultans præda cadauerum imminente, oculum autem primo petit in cadauere. Mergus fluminea ſtagnequa innata, & piſces perſequitur, ſic dictus, eo quòd in aqua ſe immergat, diutius tamen ſub aquis morari non valet, quoniam in aere ſpiritum recuperat, quando percuti debet in aqua mergitur. Has aues beatus Martinus diuina virtute coegit aquas contra naturam ſuam deſerere, & arida loca deſertaque petere. Harum pulli ſtatim, vt oua exeunt, tanto vigore pollent, vt ſi matrem eos perdere contigerit, virtute propria viuât.

Merlliu

Merillia auis eſt non multo maior merula, colore quoque prope ſimilis, ſed roſtro, pedibus, vnguibuſque diſſimilis, prædæ cupidus eſt. ſed quia paruus, & parui roboris, paruarū auium inſecutor eſt. Hi ſicut Accipitres, & Herodij ſocialiter volant, imbrique quatuor ex illis poſſunt, vt cignum hoc modo capiant. Primus ea eis cigni caput inuadit, ſecundus & tertius, ex vtroque latere binas alas, quartus vero collum, & pectus, & ſic ſuis grauida cignus anguſtijs circumſepta, mouere ſe non valens, ab aucupe præueniente capitur, & occiditur. Merops eſt auis habēs in dorſo colorem cyaneum, in pectore ſubrutilum, in ventre palidum. Hæc naturali calore abundans, antra ſex pedum altitudinis in terra fodit, ibique nidificat, ac fœtus facit, & eos vſque ad robur debitum illic abſconditos paſcit, & nutrit. Merula dicebatur olim medula, quia mirabiles vocis modulos reddit, maximè cum vernum tempus imminere proſpexerit: nam hieme tacet, aut tantum balbutit. Olim merula fuit ſpectandum in clero miraculum, quę arte humana edocta notulas in ordine ſecundum muſicam cantabat ita perfecte, vt nullus muſicorum eam aliquatenus imitari poſſet partiſtante concordantiæ. Hæc auis croceum quantulumcunque colorem habet in pectore, reliquum vero corporis occupat nigredo. Merula domeſticata contra naturam ſuam carnes comedit, & hæc dulcius canit, libenter ſe balneat, & plumas roſtro purgat, cumque nigra ſit, & ipſis, in delectatione mouet ſeipſam, propter amænitatem vocis. Merula plumas non exuit, ſicut aues cæteræ, ſed roſtrum ſuum ſingulis annis mutat in cādorem, & in hieme vix poteſt volare propter pinguedinem. Eſt quoddam merularum genus cæteris multo maius, quæ agochile, ideſt caprimulgi vocantur, ſicut dictum eſt ſuperius. Miluus vngues, pedes, & roſtrum aduncum habet inſtar accipitris, ſed alas curuas, & non rectas, in quo eſt ei diſſimilis. Audax eſt in paruis, timidus in magnis, ſugatur a niſo, quamuis in triplo maior ſit illo, circa macellos excubat, & circa cadauera, iecur eius medicinale, Plinius laudat. Monedula quaſi monetam tollens, aut diligens dicitur, auis eſt niger, ſed formoſa, & grata, hominum voces in pullo edocto imitatur, in matutino cum ortu ſolis ſollicitus, diſcretius, & tenacius retinere dicitur, huius carnes pruritum capitis excitant, vnde & ipſa appetit in capite fricari. Muſcicapa eſt auis maior columba, plumas habens, vt lanarius, pedes, & roſtrum, vt hirundo, quæ licet oris rictum habeat ampliſſimum propter muſcas, & chiniphes, quibus ſolummodo veſcitur, roſtrum tamen inter aues comparatione ſui corporis habet paruiſſimum, & pedes ſimiliter.

De his quæ primam literam habent N. vel O. Cap. CLXIIII.

NIcticorax dicitur noctis coruus, ipſa eſt noctua, quæ noctæ tenebras amat, & ſolem videre non patitur. Lucifuga enim eſt, & nocte cibos ſuos quærit, nam ſi de die volaret, a cæteris auibus impeteretur. Nocte (vt vulgus opinatur) mortes hominum prænunciare videtur, vocibus importunis, caput habet ingens, nec vt aues cæteræ formatum, roſtrum habet aduncum, vt niſus, vngues hamatos, & aſperos. In domicilijs, vel parietibus libenter habitat, & pullos ſuos fouet, humanis ſtercoribus delectatur, mures, & omne genus carnium perſequitur. Huius contra cæteras aues ſolers eſt dimicatio. Cum enim ab homine, vel auibus impetitur, reſupinata iacens roſtro pedibuſque repugnat, & ſe defendit. Auxiliatur autem ei accipiter quoddam naturæ collegio, bellumque partitur. In inſula Creta ſi quando noctua inuehitur ſtatim emoritur, huius carnes paraliticos iuuant. Niſus eſt auis nobilis forma, & robore, minor quàm Herodius, ſed vnus eſt color plumarum ambobus, & tamen ſocialiter volare recuſant, nam inuidia fertur & faſtu, & cum impetit auem, ſolus ambit honore victoriæ potiri, hoc quidem æſtimari poteſt, & forte merito, ſed reuera magis credibile eſt, eum prædam ſolum inhiare, nedum quem in volatu ſocium habuerit, in paſtu quoque ſodalem accipiat. Non tamen dubia fides eſt. Niſum parem ſui generis dedignari, & velut alieni generis auem perſequi, & hoc cōtra omnium auium genus. Nam (vt dicit Ariſto.) omnis auis prædam in volatu capiens, parcit ſui generis auibus. Solus ergo Niſus expers eſt generoſitatis huius, & hoc cum ipſo homine, qui inter animalia terreſtria animali ſui generis inſidiari non ceſſat. Onocrotalus eſt auis in partibus Orientis, quæ cum vocem edere voluerit, caput in aquis ponit, & illic inſtar rugitus clamorem emittit. In faucibus quoſdam habet folliculos, in quibus primo cibum ſuſcipit, & poſt horam in ſecūdum ventrem mittit, ibique eum digerit. Huius duo genera ſunt, vnum ſcilicet aquatile, & aliud ſolitudinis. Sola hæc auium (vt dicit Ariſto.) ſplene caret, & vt dicit Iſidorus multas ſimul eſcas in ventre recondit. Oriolus eſt auis, ſic dicta vulgariter a ſono vocis, coloris aurei per totum, excepto quòd in alis habet pennas, quadam cerulea varietate diſtinctas, nidum in ramis arborum minutiſſimis mira ſubtilitate ſuſpendit, ita vt in aere ſolo pendere videatur, de terra cernentibus. Ipſum quoque nidum ab imbre camerat, ac denſa fronde protegit. Olina eſt auis magna, vt cignus, fluuios ac piſcinas inhabitans, roſtrum habet magnum, & a gutture vſque ad pectus inſtar ſacelli, receptaculum longum, & amplum, in quo magnam ſimul copiam piſcium, vt ſcilicet in tanta mole diffuſa naturæ non egeat, paulatim digeſtis in ventre cibis inueniat paratū, quod habeat. Nunquam aues huiuſmodi in aqua diffuſiori, & piſcibus abundanti habitant, quia citiſſimæ primam aquam, & ſi piſcium copioſa, ingluuiæ ſua vacuant. Ochua eſt auis, quę vulgariter Huans dicitur, a vocis ſono, nocte nanque Hubu horrifice clamat, improprie vocem humanam ſimilans, ita vt hominem contractum frigore clamare credas. Sed terras ſpeciales habet in quibus huiuſmodi voces profert, in cæteris autem muta eſt hæc auis, Bubone minor eſt, noctua maior aduncum habet roſtrum ac pedes, & eminentibus plumis habere videtur aures, Præda viuit, carnibus veſcitur, mures perſequitur, & ab auibus cæteris odio habetur.

De Paſſere, & Pauone: Cap. CLXV.

PAſſer in tectis habitat, gregatim ad paſtum volat, omnibus auibus calidior eſt, vnde caro eius ſtiptica eſt, & ſanguinis incentiua, citoque digerit quicquid glutit, vnde corpus eius nequaquam cibus ſumptus impinguat, ſed tantum ſuſtentat. Stercus etiam eius calidiſſimum eſt, quando emittitur, ſed citiſſime infrigidatur, ſupra modum quoque luxurioſus eſt, & in furorem citius concitatur, ſed nulla mora diſcordiæ. Dicit Ariſt. quòd mas vno tantum anno viuit, fœmina vero diutius, quod de paſſeribus Orientis credimus. Nam & illa nigredo, de qua dicit, quòd eſt in collo maſculi, non eſt autem in eis, qui ſunt apud nos in Europa, ſed alba quędam ingenis macula nigredine notata, & hi in vita perſeuerant hieme, & æſtate, ſicut eorum fœminæ. Aetas paſſeris apparet in roſtro: quia iuuenis habet illud tenerum, & circa fauces croceum. Senex vero durum, & nigrum. In quibuſdam orbis partibus morbum caducum hæc auis patitur, & hoc vt Ariſtoteles credit, quia ſemen iuſquiami comedit. Huius pulli cum euolare debent, vicini paſſeres cum eorum parentibus, conſenſus ipſorum euolantium comitantur, vt imbecilles (ſi neceſſe ſit) plurium conſtipatione confortentur. Pauo eſt auis pulcherrima, & pulchritudinis amica, collum habet longum, & extentum, colore ſaphirinum, & pectus ſimiliter, in capita vero plumas deſuper inſtar coronæ, vel criſtæ, caudam quoque longam, & oculatam, quam cum laudatur extendit, ſi pedum deformitatem viderit, mox deponit, ſed & ſi a tacito ſpectetur, pennas omnes quas ſpectari gāudet contractis oculis abſcondit. A trimatu fundere colores gemmantes incipit, & tunc parit. Idem nocte cum euigilauerit, ſeque in tenebris conſtitutum intueri non poterit, clamans pauidè ſuam pulchritudinem amiſiſſe ſe credit. Idem clamore ſuo ſerpentes deterret, & omnia animalia venenata depellit, nec de facili propè habitare audent, vbi vox illius frequenter auditur. Pauo quando aſcendit altè pluuiæ ſignum eſt, huius oua ſi gallinis ſubijciantur pulli exeunt. Nonnulli pauones album colorem per totum habent, & tamen gemmantes oculi, qui in cæteris auro, vel ſaphiro diuerſis coloribus nitent, in his etiam albo ſplendore diſcernuntur ac reſplendent. Pauones habent etiam deſerta ſilueſtres, ſed nequaquam in nitore, colore vel cauda domeſticis ſimiles, nec mirum, quia ſi caudarum eis pondus natura creaſſet, potius videretur oneraſſe volantes, quàm inexpertos honoraſſe gloria volucres.

De Pegaſo, & Pellicano, & Perdice. Cap. CLXVI.

PEgaſus eſt animal magnum, & horrendum, in Aethiopia formam equi habens, & alas, vt Aquila, ſed multo maiores, caput cornibus armatum adeoque monſtruoſum, vt ipſe cuncta animantia terreat. Cumque ſit grauis corpore, alarū adiutus remedio, fuga mirabili potius currit, quàm peruolat, & aere colliſo, virtute pennarum ad inſtar turbinis ventos impellit, eſcas multas deuorat, & inquiete mouetur, infeſtus eſt animalibus, & homini maxime. Pellicanus dicitur quaſi pellem canam habens ideſt, plumas albas. In Aegypto

circa Nilum habitat, & lacte Crocodili viuit, quod vtraque beſtia præ nimia mammillarum abundantia, in aliquo paluſtri loco in magna quantitate eijcit: vnde & Crocodilum libenter Pellicanus ſequitur. Hæc auis macie ſemper afficitur, & quicquid glutit cito digerit, quia venter eius nullum habet diuerticulum, quo teneat cibum. Solum enim viſceris habet ductû, qui ab introitu oris vſque ad ſecreta naturæ pertingit. Pullos ſuos ſanguine lateris ſui viuificat, cum eos propter importunitatem ſuam occiderit, vel a ſerpente, qui eis inſidiatur, interemptos inuenerit. poſt ſanguinis autem effuſionem adeo debilitatur, ut exire de nido non valeat, ſed eius pulli pro cibatione eius, & ſua exire compellluntur. Quidam tamen eorum ſegnes exire volunt, & pereunt, quidam autem & ſeipſos quidem paſcunt, ſed matrem penitus negligunt. Quod cum illa poſt conualeſcentiam viderit pios filios nutrit, impios autem allicit, & contemnit. Perdix eſt auis doloſa, & luxurioſa, maſculis pro fœmmina dimicantibus, victi calcantur a victoribus, iniuſto coitu, mater volat in circuitu venatorum, quouſque pulli ſui fugiant, & poſt fugam eorum fugit, & ipſa, tuncque vocat eos ſecura. De nocte conuerſis poſterioribus perdices ſedent, & libidinis tempore linguis ad inuicem extentis præ deſiderio coitus æſtuant. Cum autem in gurguſtio retiali ab aucupe capiuntur, vna aliam ſequitur, nec diſcernit miſera ſequens, vel retractat periculum iam captiuæ, ſociorum deluſa conſortio. Carnes perdicum præ cæteris auibus ſyluestribus ſaniſſimæ ſunt, Perdix (teſtante Plinio) non pingueſcit, fel eius cum melle æquo pondere prodeſt ad oculorum claritatem.

De Philomena, & Pica, & Pico. Cap. CLXVII.

PHilomena dicitur a philos, quod eſt amor, & mene, quod eſt dulcis. Hæc enim auis mira modulatione lætificat audientem, gaudet ad ortum ſolis, præ æque læiitia venientem. Verno tâtum tempore cantat, hiberno nunquam. In initio quidem veris adeo ſuæ vocis amenitate delectatur, vt rariſſime comedat, & hoc cum ſumma feſtinatione. Itaque certant inter ſe cantando tam pertinaciter, vt victa ſæpe vitam finiat prius deficiente ſpiritu, quàm cantu, vnde & dicitur a philos, quod eſt amor, & mene, quod eſt defectus, quaſi amore deficiens. Miramur igitur in tam paruo corpuſculo, tam pertinacem ſpiritum, miramur etiam in illa perfectam muſicæ ſcientiam. Modulatus enim editur ſonus, & nunc continuo ſpiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc diſtinguitur, & conciſo copulatur intorto grauis, acutus, creber, extenſus, vibrans, & aliquando quidem medius, ſummus, imus. Meditantur interim aliæ minores, verſuſque quos imitentur addiſcunt. Audit attente diſcipula redditque vicibus cantum, intelligitur, emendatur, & a docente quodammodo reprehenditur. Statim autem vt cuire cœperit, vocis amœnitatem perdit, & vt dicit Plinius alia vox fit. mutatur & color, ab exitu quoque veris temporis aucto æſtu in totum alia vox fit, mutatur & color, linguis earum tenuitas illa non eſt cæteris auibus. Pica eſt auis callidiſſima, alba & nigra varietate diſtincta, linguam habens latiorem, qua ſermonem imitatur humanum, nidum ſuum inter loca ſpinoſa côſtituit, eumque terra interius, & ſpinis exterius in circuitu ſubtus, ac deſuper diligentiſſime ſæpit, ac munit. Arctiſſimum vero foramen tantum per quod ingrediatur, & egrediatur, in latere relinquit, & hoc eo loco quo nidus inacceſſibilior eſt. Quæ cum ab homine viſam ſe ſenſerit, oua transfert aliàs, commoditate digitorum iuuante. Cumque laqueo ſe nouerit deprehenſam, toto corpore quieta eſt, ſolo roſtri viſo laqueum aperire laborans, nec vſque ad extremam deſperationem reliqua parte corporis mouetur. Carnes pullorum eius ad acumen oculorum mundi dicuntur, qui tamen niſi prius excoriati fuerint, facilè coctioni non cedunt. Picus martius eſt auis parua aduncos vngues habens, & arbores roſtro penetrans. Cumq; ſæpinus corticem arboris percutit, ſubeſſe pabulum intelligit, pullos in arboribus cauis educat, in quas cum ſagittam, vel aliquod tale miſeris, Picus admota quadam herba, ſtatim eijcit, quantalibet vi ingeſtum ſit. Ex eorum genere plures nigri ſunt, vt merula, crocei, vt oriolo, ſed illi ſpecioſiores atque maiores, qui ſunt in vertice ruffi, in pectore crocei, circa collum virides, in alis cerulei, in cauda choruſci. Picus in agro Tarentino negatur viuere, huic proprium eſt ſemel in anno calueſcere, eo ſcilicet tempore quo rapa ſeminatur. De hac aue quidam ſertus in verſu dixiſſe.

Parua loquax volucris dominum te voce ſaluto.
Si me non videas, eſſe negabis auem.

De Plathea, & Plumali. & Porphirione, & Pſitaco.
Cap. CLXVIII.

PLathea eſt auis, quæ ad aues in mari pro præda ſe mergentes aduolat, earumque capita corripit, donec prædam extorqueat. Plumalis eſt auis prope ad magnitudinem perdicis, varijs pennis ornata, croceo & albo nigroque diſtincta, aere ſolo viuere dicitur. Huius argumentum eſt, quòd licet pingueſcat, nihil tamen vnquam in eius viſceribus inueniri poteſt: Baculos plumbatos habent aucupes, quos altius in aere iactantes deterrent aues, eaſque in imo volare cogentes retia ſuper terram tendant, ac fugientes capiunt. Porphirio eſt auis extra modum aliarum, vnum pedem habens latum ad natandum, alium vero fiſſum ad ambulandum, in quo notatur, quòd vtroque elemento gaudet, & in aqua natans, vt anates, & in terra ambulans, vt perdices, hic ſolus præter Pſitacum pede ſuo inſtar manus aquam ſuſcipiens ad roſtrum defert, & potat, ſeque humano modo cibat. quia cum omni cibo, & cum ſolo morſu oportet vt bibat. Virtutem enim appetitiua habet debilem naturaliter in attrahendo cibum, & in incorporandu. Huius generis laudatiſſimi ſunt, qui roſtrum habent magnum, & crura prælonga. Pſitacus eſt auis, quæ vocem humanam imitatur, ad quod cum ab homine cogitur, caput habet tam valens, vt claua ferrea verberetur. Aquas alias quocunque modo patitur, ſed pluuia moritur. Icirco in montibus Gelboe, nidificare fertur, quia raro, vel nûquam ibi pluit. Caudam ſuam, & crura ſummo ſtudio cuſtodit, pennaſq; ſuas roſtro ſuo frequentius extergit. Auis eſt luxurioſa nimium, bibitque libenter vinum, ſemetipſam pede cibat, & ori ſuo defert eſcas, ſicut homo manu.

De Strutione, & Sturno, & Tragophale, & Turdo, & Turture. Cap. CLXIX.

STrutio eſt auis pene beſtialis generis, habet enim pennas, ſed nunquam eis vtitur in volatu, alas habet tenues, & plumas velut pilos. Ineundo alas erigit, adeoque in terra currit, vt equos celeritate præcedat, habet autem vngulas biſulcas ad comprehendendos lapides, quos emittit in fuga contra inſequentes. Ferrum comedit ac digerit, quia calidiſſimæ naturæ eſt, equum naturaliter odit, & miro modo perſequitur, equus etiam illam in tantum odit ac timet, quòd eam videre non audet. Oſſiculum paruum ſub alis habet, quo ſe in latere pungit, & agitat quando prouocatur ad iram, in pectore vero magnum os, & latum ad protectionem magni corporis ſibi creatum. Porro ſtoliditas ei tanta eſt, vt cum frutice collo occultauerit, reliqui corporis altitudinem latere credat. Naturaliter autem calueſcit, & ita plumas exuit, vt & nudus fere remaneat, ſed corium habet fortiſſimum, quo in plumis protegitur ab importunitate frigoris. Corpus habet fere ad magnitudinem aſini, ſtatura mediocris. Oua quoque eius adeo magna ſunt, vt ex tranſuerſo ſecta vaſa fiant ad bibendum pro amplitudine ſua. Sturni ſunt aues paruæ, ad volandum expertæ. Fuſco nitentes colore, cateruatim volant, & quodam orbe circumaguntur, omnibus in medium tendentibus, & hoc propter accipitres, qui eis inſidiantur. Veſperæ quidem aggregantur, & immenſis turbis commurmurant, nocte ſilent, aurora rubente matutinæ excitant, domum vero draiſæ per turmas ad cibum volant. Tragophales eſt auis in Aethiopia ferruginei coloris, maior quàm Aquila, caput habet vt Fenix, excepto, quòd in eo cornua habet, vt aries, vnde illud armatum profert aduerſus omnes aues ſibi contrariantes. Turdi ſunt aues paruæ quidem corpore, ſed prouidentia magnæ, in cacuminibus arborum luto ædificât, & pene contextum, id eſt continuo poſt coitum generant, & mirum, quia decem diebus oua in vtero matureſcunt, & poſtea pariunt. Turtur ſocium diligit, eoque mortuo, vel capto alteri ſe non iungit, ſed incedens ſolitariè ſiccis arborum ramis inſidet, gemens ac triſtis nulli auium eſt infeſta, ſed ad omnium infeſtationes patientiſſima. In locis tutiſſimis ac delectabilibus habitat. per totam hiemem in concauis arboribus in plumis iacet, vere autem producitur. Multæ quidem earum terras calidas hieme petunt, & multæ remanent ſi locum habent, ſoli oppoſitum, & ad quieſcendum aptum. In vento Meridionali, quoniam humidus eſt ac ponderoſus, non bene volare poſſunt, volantes autem plerumque vociferantur propter fatigationem volatus, aliquando etiam ita debiles ſunt naturaliter, vt manu capi poſſint. Oua ſæpe trina pariunt, ſed nunquam plus quàm duos educant pullos, ſimiliter & palumbi, Turtur ouat in vere bis, & ſæpe ter, ſed hoc

quando

quãdo vnum par ouorum corruptum fuerit, aut caſu perierit, ſolaque autem pullos ſuos de nocte paſcit. Huius alæ dextræ ſanguis medicinalis eſt, immiſſus oculis.

De Vanello, & Vpupa, & Vulture. Cap. CLXX.

VAnelli ſunt aues, quas Plinius Simphalides vocat, ſatis pulchræ, columbina magnitudine, criſtato capite, vt Pauo collo quidem colore viridi ac lucenti, reliqua vero parte corporis varietate diſtincta, hæc aute cum quem a longe nido ſuo appropinquare præſenſerit, egreſſa ſtatim cum clamore occurrit, ſicque ſtulta dum hominem a nido clamore ſuo amouere ſe credit, ipſo clamoris indicio nidũ prodit, quem progreſſus homo ſpoliare contendit. Vpupa eſt auis admodum pulchra, licet immunda, vna tantum voce ſicut & cuculus importuna, Hyeme latet, & muta eſt, vere producitur, huius parentes ſeneſcentes inter pullos iam adultos in nido plumas exuunt, & interim a pullis paſcuntur, donec vires plumaſque recuperent. Alia quoque fertur aeternalis pietas erga parentes ſuos, cum enim ſenio viſum perdiderint, pulli herbam notam naturaliter colligunt, & eorum obcæcatos oculos inde liniunt, vt viſum recuperent. Huius auis cor, maleſactoribus, & incantatoribus valere dicitur. Vultur eſt auis ponderoſa, ſed ad volandum admodum aperta, quamuis antequam in aere eleuetur, tres ſaltus faciat: vnde quãdoq; agilitate canis intercipitur, priuſquã ad volandum ſaltibus conſuetis in alta aeris erigatur. Itaque ſi hominem non viderit, libenter in terra graditur, ob pondus corporis, vnde & gradipes appellatur, volando cadauer olena recipiet, & ad eſum illius ſe deponit, in quo prius oculum petit. Et quia indifferenter ad omne cadauer ſe inclinat, pericula & laqueos venatorum non euitat, ideoque facilius capitur. Exercitus autem ſequitur, vt mortuorum cadaueribus ſatientur, pullos ſuos vſquequo poſſint volare nutrit, ſeq; pro eis periculo exponit, dum aquilam fortiorem ſe volentem eos diripere ſuis vnguibus vulnerat, & alis percutit, poſt hoc eiiciens eos a nido, locis in quibus nati ſunt appropinquare vetat, cibi.ſ.enim la, quoniam vnum par vulturum magnũ locum occupat, nec venatur nido proximis locis, ſed remotiſſimis, docente natura pacis amica, ne vicinarum gentium odium contra ſe excitet. Venatur autem a meridie vſq; ad noctem, & a ſolis ortu ceſſat vſque ad meridiem. Quod ex de cibo ſuperfluit in nido reponit, vt inde ſe cibet, & pullos, quia cibum de facili nõ acquirit. Quod ſi pullos ſuos ocius impinguari viderit dolet, ideoq; roſtro eos in pedibus vulnerat, vt ſic macilentos efficiat. Vultur cum adultus fuerit matremque ſenem, & ad volatum debilem viderit, eam occidit. Idem cum Herodio pugnat, & in ipſum ruit, ſed cum Herodius agilis ſit cũ impetu ruenti cedit, auiſque grauida ſe retinere non valens, ſemetipſam occidit.

De Hirundine, & Hiſida, & Zeleucide. Cap. CLXXI.

HIrũdo eſt auis leuiſſima, roſtro paruo, cauda furcata, forma grata, nigredine decoriſſima, in ventre candida, ſub gutture ruffa, modicam habet carnem, & nigram, plumas multas, & alas magnas, ideoque citum habet volatum, diem præcinendo nunciat, dormientes excitat, & ad laudem creatoris inuitat, Huius ſanguis extractus de ſub ala dextra medetur oculis. Stercus autem eius ſi oculis ceciderit, vim habet efficaciſſimam ad excæcandum Apricos maximum receſſus hyeme petit, ibique nuda & implumis reperitur. Aduentus ſui tempora cuſtodit, & aduentu ſuo veris initium prodit, Thebarum tecta ſubire negatur. Nidum luto conſtruit, fœno roborat, plumiſque mollibus ſternit. Femina libidinis imaginatione concipit, aut puluere, a cæteris auibus non impetitur, nec eis vnquam præda eſt. Ouat autem bis, ſed oua prima ſæpius hyeme corrumpuntur. Huius pulli primo ſunt cæci, quos etiam ſi quis excæcauerit, eorum oculi redeunt, vt Ariſtot. dicit. In fœtus ſumma æquitate cibum alternant, & notabili munditia excrementa pullorum egerunt, adultos autem circumagi docent, & foras ſtercoratiuem emittere, oculis eorum vexatis matres herbam celidoniam adhibent ad medicinam. Hirundines quædam in iecore lapidem celidoniam portant, harum pulli qui hunc lapidem habent, in hoc cognoſcuntur, ſi pro ſigno pacis ore ad os in nido conuerſi ſedent, nam cæteri qui non habent, auerſi poſterioribus ſedent. Iſida a ſono vocis eſt auis parua quidem, ſed pennarum venuſtate clariſſima, in dorſo colorem habet inter viridem & ceruleum, in pectore vero præfert imaginem carbonum ardentium, duos tantum habet in pede digitos, & vngues aduncos, ſed roſtrum paruum ac directum, circa aquas aſſidua eſt, piſciculis viuit, terram roſtro cauat, ibique nidum congerit, ac fœtus facit. De hac opinatur vulgus, quia ſi pellem cum plumis aut mortuæ detrahas, & parte infigas in omni anno plumas, ac ſi eſſet in corpore commutabit. Zeleucides ſunt aues (vt dicit Plinius) quarum ſuffragium a Deo petunt incolæ montis Cadmicum a locuſtis fruges illius vaſtantur, itaque a Deo miſſæ locuſtas depopulantur, & vnde veniant, quoue abeant, ignoratur.

De Homine, & ætatibus hominis. Cap. CLXXII.

HOmo Græce dicitur microcoſmus, nam & corporis eius partes creatæ ſunt, & poſitæ ſecundum creationem, & ſitum mũdi totius. Anima quoque eius ad ſimilitudinem totius ſapientiæ facta. Omnium in ſe ſimilitudinem gerit, cum ſit vna, ſimilis terræ per ſenſum: aquæ per imaginationem: aeri per rationem: firmamento per intellectum: cœlo per intelligentiam. Similis quoque lapidibus per eſſentiam, arboribus per vitam, animalibus per ſenſum, & imaginationem, homini per rationem, Angelis per intellectum, Deo per intelligentiam. Itaque duabus ſubſtantiis homo conſtat, anima.ſ. & carne, carne quidem cum ſenſibus ſuis, anima cum ratione, ſoliſque credimus eam animam habere ſubſtantiam, quæ viuit etiam extra corpore. Veruntamen infans natus, omnium animalium naſcentium debilitatem excedit, & hoc ideo, quia nutritus eſt de ſanguine menſtruo. Currit pullus ouum egrediens, capit cibum, & matrem ſequitur, ſic & quadrupedum fœtus, homo vero ab infantia primo ambulat ſuper manus, & poſtmodum adoleſcens in pedes erectus, tandem de ætate decrepita rurſus ad terram incuruatur, teſtis vtiq; ſibi quia de terra aſſumptus eſt, & in terram reuertitur. Itaque vita hominis per 6 ætates ad mortem currit. Prima eſt infantia cæteris purior, quia nec ore corruptelam contrahit, & extenditur vſque dum loqui poſſit. Secundã eſt pueritia.ſ. a tempore quo loqui puer incipit, non autẽ loquitur donec fonticulus ille, qui eſt in ſincipite ſuper frontem deiiceretur, & teſta capitis in ſolidum contrahatur. Pueri qui tardius ire incipiunt, maturius loquuntur. Ætas puerilis vſque ad 15. annum extenditur. In annis autẽ 5. creſcit puer ad medietatẽ ſuæ ſtaturę, & dr̃ puer a puritate, quæ tamen in paucißimis hodie manet pueris vſque ad ſtatutum terminum æui puerilis, quia malitia ſuperexceſſit naturã. Tertia eſt adoleſcẽtia quæ ab anno. 14. incipit, & vſque ad 35. decurrit. Ex hac ætate homo ſit abilis ad generationem, quia natura confortat in eo ſeminalem virtutẽ, ſi tamen huic luxuriæ frena laxentur, naturales corporis vires exhauriuntur: vnde conſultum eſſet prudẽti cuilibet ad annos 22. cõnubia differre, quia tunc perfecta neruis membrorum, & oſſium ligamenta confortãtur in homine, ceſſatque ſtatura corporis in longitudinem creſcere. Quarta eſt robur ab anno. 30. vſque ad l. hinc enim perfectæ ſtaturæ robur accipit homo in longitudine, & latitudine, paululumque moderata libidine diſponitur ad naturalis exercitia fortitudinis, & iracundiæ ſuperbiæque ſubiacet vitiis. Quinta eſt ſenectus ab anno. 50. vſque ad 70. vel 80. Eſt autẽ ſenectus paucitas ſanguinis, vnde qui parum habent de ſanguine, cito ſeneſcunt. Hinc incipit homo decreſcere tam viribus, q̃ corpore, in hac oĩa vitia minuuntur in homine, excepta cupiditate, quia dum ſe videt ad occaſum tendere, filiis qui poſt eum ſunt prouidet, neceſſaria vitę, ſimulque ſuæ poſt modicum ſenectuti decrepitæ. Sexta eſt ætas ipſa decrepita, quæ ab anno 70. incipit, & vſq; ad mortẽ decurrit, ex hac homo minoratus, ac vigore ſenſus & organi decreſcit, ſicque paulatim eius vita mortalis deficit.

De Anima, & eius organo. Cap. CLXXIII.

EX ſumma de aĩa. Aĩa eſt actus primus corporis phiſici organici potentia vitam habentis. Actus id quaſi.i. forma ad differentiam materiæ & compoſiti. Primus ad differẽtiam formæ accidentalis, qui eſt actus ſecundus, quia non confert eſſe compoſitione.i. compoſito, quod eſt proprium formæ ſubſtantialis, ſed eſt compoſitiui contingens. Corporis phiſici, naturalis, ad differentiã artificialis. Organici ad differentiã cæterorum corporum naturalium, vt 4. elementorũ. Potentia vitam habentis, ad differentiam corporum mortuorum. Anima eſt vna in ſubiecto, differens per potentias, ita quòd vna eſt materialis ad aliam, vt vita eſt materia tactus, & tactus aliorum ſenſuum. Potentia eſt principium tranſmutandi in aliud, ſicut actiua potentia, vel recipiendi ab alio, ſicut paſſiua. Organum eſt id per quod potentia in operationem exit, & inſtrumentum ſimiliter, ſed differunt in hoc quòd organum eſt coniunctum potentiæ ſicut oculi potentiæ viſibili, inſtrumentum autem materię &, operationi, vt patet in ſecuri. Potentiæ diſtinguuntur quadã per ordinẽ naturalẽ.ſ. per prius, & poſte-

ſius, vt illæ quæ ſunt in eadem parte corporis. ſicut guſtus, & tactus in lingua, & tunc vna eſt materialis ad alteram. Quædã vero per naturam diuerſarum partium, vt illæ quæ ſunt in diuerſis partibus, ſicut viſus in oculo, guſtus in lingua. Quando que etiam vna potentia in diuerſis partibus inuenitur, vt ſi plãta diuidatur, vtraque pars viuit, ſic etiam eſt de quibuſdam animalibus, ſed quorundam quidam partes viuunt ad horam tantum, quoniam illa pars ſtatim deficit, cui deſunt organa principalia, ſicut, epar, & cor, & ſimilia. Non autem omnis potentia habet organum, vel determinatam partem in corpore, vt intellectiua.

De Potentijs animæ. Cap. CLXXIIII.

Potentiæ animæ, ſecundum Ariſt. 5 ſunt, ſ. vegetatiua, ſenſitiua, appetitiua, motiua ſecundum locum, & intellectiua. Secundum Auicennam vero tres ſunt. ſ. vegetabilis, ſenſibilis rationalis. Sub ſenſibili namque cõprehendit tres medias, quinque prædictarum. In plantis eſt ſola vegetabilis, & ibi non debet dici potentia, ſed anima. In brutis aũt ſunt duæ, nec vegetabilis potentia debet in eis dici anima ſed potentia, quæ materialis eſt ad ſenſibilem. In homine vero ſunt tres, quarum duæ non debet in eo dici animæ, ſed potentia animæ, quia materiales ſunt ad animam rationalem. Vegetabilis differt a cęteris, quia non eſt cognitiua, cæteræ vero duæ differunt inter ſe, quia ſenſibilis non poteſt per affectum in rem ſpiritualẽ, rationalis vero põt. Item rationalis differt a cæteris, quia põt eſſe ſeparata, cæteræ vero ſunt inſeparabiles. Rõnalis ab intellectiua differt, quia mouetur de forma in formam ratiocinãdi. Intellectiua vero non. Potentiæ vegetabilis animæ tres ſunt. ſ. nutritiua, augmentatiua, generatiua. Potentia ſenſibilis diuiditur in apprehenſiuam, & motiuã. Apprehenſiua quoque ſubdiuitur in apprehenſiuam exteriorem, & interiorem. Exterior diuiditur in 5. ſenſus. ſ. viſum, auditũ, odoratum, guſtum, tactum. Interior ſimiliter in 5. ſ. ſenſum cõmunem, imaginatiuam, cogitatiuam, æſtimatiuam, & memoratiuam. Potentia motiua duplex eſt, vna quæ imperat motui, alia, quę efficit motum. Imperans quoque motui duplex eſt. ſ. concupiſcibilis ad propinquandum, & iraſcibilis ad repellendum. Potentia vero rationalis diuiditur in virtutem ſciendi, & agendi, quarum vnaquæque vocatur intellectus, ſcilicet theoricus, & practicus.

De Somno, & Vigilia. Cap. CLXXV.

Actus. Somnus (vt ſupra dictum eſt) eſt primi organi ſentiendi interceptio, vt agere non poſſit. Cauſæ vero ſomni extractæ a li. Ariſt. de ſomno & vigilia ſunt hæ. ſ. alimenti euaporatio, labor, ægritudo, prima ætas, infrigidatio. Perſcrutamus ad Coſdroe. Aĩa in ipſa ſoporationis hora, per quaſdã partes actualis videtur, & per quaſdam mortuo ſimilis, & inactualis. Actualitatis. n. partes ſunt inſpiratio, reſpiratio, viſiones & fãtaſmata videre, digerere, & corpus quietũ facere. Inactualitatis aũt eſt nõ ſentire, nec ſcire, nec pedum & manuũ actiones recipere: vnde apparet quaſi dimidiã aĩam viuere. vigilans & agere, dimidiam in ſomno, & in actualem, & quaſi in morte eſſe ſeparatam. Deliberandum eſt aũt an ſomnus calidus ſit, an frigidus, ſi. n. calidus cor, ſitim reſtringit & humiditatem auget. Si vero frigidus cor, cibum in digeſtum ducit, & corpus calefacit, & ſudores recipit. Non aũt dicimus ſomnũ priuationẽ eſſe vigiliæ, ſicut ſanitatis infirmitatem, & viſus cæcitatẽ. Quæ n. ſecundũ priuationem inducta ſunt cõtra naturam, & nociua ſunt. Somnus aũt a natura inuentus eſt in ſalutem aĩalis, nec minus, q̃ vigilia naturalis. eſt itaq; ſomnus inſenſibilitas quædam naturalis, & cõis paſſio aĩæ, & corporis, quoniã & cõmunis ſenſus proprie motus eſt cõis. Senſibus aũt per ſomnũ ſilentibus, circa nutritiuam aĩę partem ſomnus operatur, nõ indigens ad hoc arteriarum motibus. Cauſa vero ſomni eſt extrinſecus intrans eſca, & intrinſecus humidorum, & calidorũ ſuperabundantia. Cibo. n. in receptiuis exiſtente locis, vaporatio in venas efficitur, & inde in caput emittitur. Ibique cumulatim grauantes materias, accidit iterum reuerti deorſum, & refrigerare calidum, quod eſt circa cor, qua refrigeratione facta ſomnus inducitur. Humidi. n. vapores vſq; ad ſuperiora aſcendentes, & implentes, quod eſt circa cerebrum, in quod cumulantur, quod eſt frigidiſſimum omnium, quæ in corpore ſunt, aggrauant caput, & palpebras, ac dormire faciunt, digeſtione autem facta ſomnus conquieſcit. Quamdiu enim indiſcretus eſt ſanguis, poſt eſcæ acceptionem, ſomnus fit, diſcreto vero ſanguine, & puriore ad ſuperiora collato, turbulentio-re autem partibus inferioribus inſidente, reſurgit animal ex eſcæ grauitate abſolutum. Sicut autem eſca introducta ſomnũ facit, ex humiditatis abundantia, ſic conceptio interius facta eſt, ſiue a laſſitudinibus, ſiue etiam infirmitatibus, quæ ex abũdantia calidi & humidi fiunt. Eſca quidem indigeſta inſtante ea calore, & repulſa deorſum cumulatim, & calorem refrigerante, ſomnus efficitur. Idem enim humidorum aſcenſio, & iterum reſtauratio.

Adhuc De eodem. Cap. CLXXVI.

Dormitio igitur refrigeratio eſt, cauſæ vero dormiendi calida, quia ſynodus quædam eſt ſomnus intus calidi, & compreſſio naturalis, ac per hoc accidunt dormientibus corporalia quidem talia. ſ. tunc equidem grauiora, & humidiora & algidiora eſſe corpora, ſanguinem pinguiorem, plus quoq; quàm in vigilantibus inſpirationem, & reſpirationem, & cætera plura. Spiritualia vero ſomniare, recordari ſine omni ſenſu & intelligentia ſantaſmatum, & dormientes quaſi vigilantes eſſe contemplatiores, & inuentiores verorum, grauiora quidẽ ſiunt corpora dormientium propter quietem. Veluti. n. defectus ſpiritus in membris fit, cõcumulato calido, ad id quod intra eſt. Solutionem autem humiditatis & grauitatis ſequitur alleuiatio, quia ſpiritus & calor exiens, & inflammans in toto corpore facit illud leuius. Ex eadem quoq; cauſa algidiores ſiunt dormientes, calore. n. relinquẽte exteriora, & concumulato ad id quod intra eſt, refrigerantur ea, quæ extra ſunt, ſicque rigidiores ſiunt, & ob hoc ſanguis incraſſatur. His conſequens eſt, & eſcam facilius digeri, & corpus incraſſari. Compreſſum etenim calidum ac totum interius cumulatum, facile & cito digerit, ita vt & nutribiliora & pinguiora ſint corpora. Nam in vigilantibus ſpiritus operans per ſuum naturalem impetũ facit eſcæ inquietationẽ, vnde & turbulenti ſomni ad digeſtionẽ nõ ſufficiunt, per collectionẽ quoque caloris in ea, quæ intus ſunt, pallidiores ſiunt dormientes. Formoſitatis. n. incrementũ in ſanguine caliditas facit, per hoc ẽt & ſudant amplius, quia calidum in vnum locum intus conglobatum cito ſoluit carnẽ & plus facit euaporationẽ, ſicque ſudor emittitur non ex toto corpore, ſed circa pectus, & collum, & caput. Pedes vero calidi ſunt dormientium, quia caliditas intus impetum facit, & in id quod eſt deorſum. Hæc autem accidunt ſomnis differenter, quo ad ætates, & naturas, & tpa, & horas, adhuc ẽt & a locorũ cauſa, ex alijs modis. Somnus itaque digerendo, & nutriendo magis eſt calidus, ſed quia refrigerari facit, quod extra eſt, magis frigidus intelligendus eſt, & quia dormientes dũ reſurgimus ſapientes efficimur, procedente vero hora minus. Intelligentia nãq; per refrigerationẽ, remiſſio vero ex caliditate fit.

De Somno. Cap. CLXXVII.

In ſomno vero fantaſma ſomniũ dicimus, vnde claret, quia ſenſitiuæ partis eſt ſomnium, ſicut & ſomnus. Senſibilia namque per vnumquodq; ſenſum inficiunt, & ab eis facta paſſio, non ſolũ operantibus ſenſibus ineſt ætheris, ſed ẽt tranſeuntibus iam & ceſſantibus, velut ſi quid motum fuerit ab altero, ceſſante motore manet ipſum motum, ita vt mouebatur ab illo. Sic itaque non ſolum vigilantium motus a ſenſibus facti, remanent etiam ſenſibus tranſeuntibus, ſed etiam cum dormimus, magis enim tunc apparent, eo quòd interdiu quidem expellantur, & euanoſcant intelligentia, & ſenſibus operãtibus, ſicut minor ignis a maiore, & paruæ paſſiones a magnis, noctu vero propter ſilentium ſenſuum & infirmitatem operandi ſuperereſcunt, & continuæ fiunt ſæpe quidem ſimiles, ſępe vero in alias figuras diſſoluti, per ſubiectæ materiæ reſolutionẽ, & per hoc nec eſcam continuo cibis vſque inſtantibus apparent ſomnia, quoniam in humido perturbato nulla apparet vmbra, vel euam videtur perturbata. Silente vero humido, pura apparent in dormiendo fantaſmata, & reliqui motus, qui a ſenſibilibus accidunt. Itaque melancholicis, & febricitantibus, & inebriatis, viſiones apparent turbatæ. In ſtatione vero ſedente, & ſanguine diſcreto, ſenſuum motus ex vnoquoque ſenſibilium conſequentia, & ordinata facit ſomnia. Videtur autem mirabile, quòd eorum quidem quæ in ſomnis fiunt fantaſmata reſurgentes recordamur, eorum vero quæ vigilantes agimus, in ſomnis memoriã non habemus. Huius cauſa eſt, quia memorię fiunt eorũ quæ ſentiuntur, aut quorum fantaſia videtur, neorum autem in ſomnis accidit, dormientes. n. non ſentimus, & eorum, quæ ſecundum veritatem aguntur, nullũ eſt fantaſticũ, conſequẽter neq; ſomniũ. Fiũt ãt ſomnia non ſolum ex fantaſia, ſed ex paſſione alia, ſicut eſurient

aut ſitiens videtur manducare aut bibere, aliis quoque ſimiliter paſſionibus imperium facera. Aptè vero & ſecundum tēpus aut corporis poſitionem, diuerſificantur ſomnia. Circa ver. n. & autumnum turbida fiunt, & falſa, velati ab ipſa continuo eſca ſumpta, matutina vero ceſſante tam perturbatione pura, & iterum qui ſupini dormiunt, ſomniant, proni vero minus, quia bene collocati. Non ſolum autem a ſenſibilium ſuſceptionibus, ſed etiam ab anima cauſæ ſunt ſomniorum, eo quòd futura conſueuit præuidere, & quæ agenda a ſe ſunt, aut aliter neceſſura præſignificare.

De Morte, & Vita. Cap. CLXXVIII.

EX libro de natura rerum. Mors eſt priuatio vitæ, ſicut tenebræ priuatio lucis. Vita calida eſt, & humida, mors vero frigida & ſicca, vnde calor igneus in humido vnctuoſo nutritur, & nunc quidem per ſuffocationem extinguitur, nunc aūt per exalationem, aliqñ vero propter defectum humidi vnctuoſi, ſic & calor viuificus in aiante mortali. Mors eſt terminus omnium animantium, ſiue ſenſibiliū ſiue irrationabiliū, ſed anima vegetabilis tranſit cum corpore, rationalis aūt ad pęnam, vel gloriam reſeruatur, pro meritis vitæ, neque. n. mors dicēda eſt, quæ ſecundū Ariſt. ſola diuina eſt, i. a Deo creata. Inſpirauit n. Deus in faciem hominis ſpiraculum vitæ, non illum vtique quem animalibus dedit, hic eſt. n. temporalis, ſed illud ſingulariter, qui non habet terminum mortis, vnde ſubiungitur & factus eſt homo in aiam viuentē. Ex li. de anima & ſpiritu. Aia viuificatione quidem, & ſenſificatione deſcēdit ad corpus, præſentia nanque ſua viuificat illud, & in vnum colligit, in vno tenet, diffluere atque contabeſcere nō ſinit, vt congruentiam etiam, ac modum ſumat, non tm̄ in pulchritudine, ſed & in creſcendo & gignendo, dehinc innumerabiles differentias ſaporum, ſonorum, odorū, formarumqȝ diiudicat, & in his oībus, quæ ſecundū naturam ſui corporis ſunt appetit, fugitqȝ contraria. Itaque præſentia ſua corpus viuificat, & ſic colligata eſt ei vt nec cum velit ſe inde ſegregare poſſit, nec ideo cum iuſſionem ſui creatoris audierit. Corpus conſtat ex officialibus membris, officialia ex conſimilibus, conſimilia ex humoribus, humores ex cibis, cibi ex elementis, & nihil horū eſt aīa, ſed in iſtis tanquā in organis agit. Quę cum temperata & ordinata fuerint, congruunt in viuificatione, & nunq̄ recedit aia, ſi vero diſperata, & confuſa fuerint, inuita recedit anima, ſecum trahens oīa. i. ſenſum & imaginationem, rōnem, & intellectū, intelligentiam, concupiſcibilitatem, iraſcibilitatē. Et ex his ſecundum merita afficitur ad delectationē ſiue ad dolorem. Corpus aūt quod prius integrum tanquam organum contemperatum, & diſpoſitum, vt melos muſicumqȝ in ſe contineret, & motum reſonaret, nunc confractum & inutile erectione iacet. Anima vero recurrentibus ad regiones ſuas elementorum partibus, non habens vbi vires ſuas exerceat, requieſcit ab his ſuorum motibus, quibus corpus pro tempore & loco mouebat. Ipſa per tempus illocaliter mora, quoniam & ſi organum perit, non tamen melos, nec quod organum mouebat. Actor. De hac quoque materia copioſus habetur ſuperius, in tractatu de anima humana.

LIBER XVIII.

De Mathematica. Cap. I.

ACTOR. Dicto de phiſica. i. naturali ſciētia, dicendum eſt de mathematica, quæ (vt ſupperius dictum eſt) tractat de inuiſibilibus. viſibilium formis, ſicut phiſica de inuiſibilibus, viſibilium cauſis. Quantitatem. n. abſtractam conſiderat. Nam inter accidentia oīa, quantitas eſt, quæ proxima inheret materiæ, & in pluribus eſſicit cum ſubſtantia, vnde magis cōſiderari poteſt vt per ſe ſtās, & habet propria principia per quæ cognoſci habet in abſtractione. ſ. vnitatē, & punctum. Ideo de quātitate ſunt conſiderationes mathematicæ potius, quàm de alio accidente. Quæ quadrifariam ſinditur. Nam aut eſt quantitas diſcreta permanens, & de hac etiā ſi eſt arithmetica. ſ. de numero, aut ſucceſſiua, & de hac eſt muſica. ſ. de numero ſonorum, aut eſt quantitas continua mobilis, & de hac eſt aſtronomia, aut immobilis, & de hac geometria. Michael Scotus. Igitur mathematicæ ſubiectum eſt quantitas continua, & diſcreta. i. magnitudo. ſ. & multitudo. Multitudinē. n. per ſe (vt Boetius ait) ſpeculatur arithmetica, relatam vero muſica. Similiter magnitudinem immobilē declarat geometria, mobilem aſtrologia. Intentio igitur mathematicæ eſt dare certitudinem de oī ambiguitate propoſita, quæ pertinet ad ſuā quæſtionem. Dicitur aūt mathematica. i. abſtractiua Matheſis. n. Græcè, eſt abſtractio Latinè. Fit aūt abſtractio ſiue apprehenſio quatuor modis. Abſtrahit. n. vel apprehendit ſenſus formam præſente materia, & cū accidentibus, ſicuti viſus abſtrahit ſpeciem viſibilis, & imaginatio, & præſente materia, ſed tamen ab oībus accidētibus eam non ſecernit. Similiter abſtrahit æſtimatio formā non materialem, quamuis ei accidit eſſe in materia, ſicut amicitiam, & inimicitiam, quæ eſt in cane & lupo. Abſtrahit & intellectus. i. apprehendit formas abſtractione perfecta, & nuda ab omni materia, quamuis & accidit eis eſſe in materia, ſicut triāgularitatem, circulationem. Nec curat in quo ſubiecto ſint iſta, vel cuius coloris, aut ſitus & huiuſmodi. Sed ſic ea ſimpliciter conſiderat, vt oēs numeri, & oēs trianguli pariter in vna diffinitione cōueniant, & ita de cæteris. Hæc aūt ſcientia dicitur doctrinalis, vel diſciplinalis, quia diſciplinat & reſtringit hoīem ſemper ad vnam partē ſuppoſiti, ſ. vt vnum tm̄ teneat, quod demonſtratiue probatur. Ob hoc & apud Arabes nominatur ſcientia domatrix, quia. ſ. hæc domantur arrogantes, & ſuperbi. Sicut Logici qui ſolent habere viam ad vtranque partem propoſiti, dum id quod dicitur per figuram ſubiectā oculis contemplantur. Hæc ſcientia poſt naturalem legenda eſt, quia naturalis conſiderat formam, prout eſt in materia. Hæc autem prout eſt abſtracta, ſ. intellectu, apprehenſio autem ſenſus prior eſt, quàm apprehenſio intellectus.

De Excellentia, & vtilitate Mathematicæ. Cap. II.

BOetius in Arithmetica lib. 1. Manifeſtum eſt autem haud quenquam in philoſophiæ diſciplinis ad cumulum perfectionis euadere, niſi cui talis prudentiæ nobilitas quoddam quaſi quadruuio inueſtigatur. Eſt. n. ſapientia rerum, quę ſunt, ſuique immutabilem ſubſtantiam ſortiuntur, comprehenſio veritatis. Eſſe autem illa dicimus, quæ nec intentione creſcunt, nec retractione minuuntur, nec variationibus permutantur, ſed in propria ſp vi, ſuæque naturæ ſubſidiis, ſe ſua cuſtodiūt. Hæc ſi qualitates, quantitates, formę, magnitudines, paruitates æqualitates, habitudines actus, diſpoſitiones, loca, & tēpora, & quicquid adunatū quodammō in corporibus inuenitur. Quæ ipſa quidē natura incorporea ſunt, & immotabilis ſubſtātiæ, rōne vigentia, participatione vero corporis permutantur, & tactu variabilis rei inuertibilem, in cōſtantiam tranſeunt. Hoc enim igitur. i. quæ ſunt propriè quæ ſuo nomine eſſentiæ nominantur, ſcientiā ſapientiāque profitemur. Eſſentiæ aūt q̄titatis geminæ ſunt. Vna continua, hæc eſt magnitudo. Alia diſcreta, hæc eſt multitudo. Vtraque ſubdiuiditur, ſicut infra dicetur. Quibus quatuor partibus ſi careat inquiſitor, verum inueniri non poteſt. Illud quoque addendum arbitror, q̄ cuncta vis multitudinis ab vna progreſſa termino, ad infinita progreſſionis augmenta concreſcit. Magnitudo vero a finita inchoans quantitate, modum in diuiſione non recipit, infiniteſſimas. n. ſui corporis recipit ſectiones. Hanc igitur naturæ infinitatem indeterminatamque potentiam philoſophia ſponte repudiat. Nihil. n. quod infinitum eſt, vel ſcientia pōt colligi, vel mente comprehendi. Sed hinc ſumpſit ſibi ipſa rō, in quibus poſſet indagatricem veritatis exercere ſolertiā. Delegit. n. de infinitæ multitudinis pluralitate, finitæ terminum quantitatis, Et inter minabilis magnitudinis ſectione reiecta, de finita ſibi ad cognitionem ſpacia depoſcit. Hoc igitur illud quadriuium eſt, quo his viandum ſit, quibus excellentior animus a nobis cum procreatis ſenſibus ad intelligentiæ certiora perducitur. Sunt n. quidam gradus, certæque progreſſionum dimenſiones, quibus aſcēdi progredique poſſit, vt illum animi oculum qui (vt ait Plato) multis oculis corporalibus ſaluari conſtituique ſit dignior, quòd eo ſolo lumine veſtigari, & inſpici veritas queat. Hunc inquam oculum diuerſum, orbatumque corporeis ſenſibus, hæ diſciplinæ rurſus illuminent.

De Speciebus mathematicæ. Cap. III.

RIcardus vbi ſupra. Mathematica (vt dictum eſt) q̄titatē abſtractam conſiderat. Porro abſtracta quantitas nihil aliud eſt, quàm forma viſibilis ſecundum lineamentarē dimenſionem animæ impreſſa. Quantitas autē alia eſt diſcreta, quæ multitudo dicitur, vt grex, populus. Alia continua quę

magnitudo appellatur, vt arbor, lapis. Ruſſus multitudo alia diſcreta per ſe, vt duo tria, quatuor. Alia diſcreta ad aliud, vt ſexquialterum, ſexquitertium. Magnitudo vero alia immobilis vt ſphera terræ. Alia mobilis, vt ſphera firmamenti. Multitudo diſcreta per ſe ineſt arithmeticæ. Multitudo diſcreta ad aliud materia eſt muſicæ. Magnitudo immobilis materia eſt geometriæ, mobilis autem aſtronomiæ. Sunt igitur hæ quatuor ſpecies mathematicæ. Arithmetica tractat de numeris. Muſica de proportione. Geometria de ſpacio. Aſtronomia de motu. Elementum arithmeticæ eſt vnitas, muſicæ vniſonum, geometriæ punctum, aſtronomiæ inſtans. Itaq; arithmetica eſt numerorũ ſcientia, muſica eſt plurium diſſimilium in vnum redactorum concordia, geometria eſt diſciplina magnitudinis immobilis, formarumq; deſcriptio contemplatiua, per quam vniuſcuiuſque rei termini declarari ſolet. Aſtronomia eſt diſciplina magnitudinis mobilis inueſtigans ſpacia motus, & reditus cœleſtium corporum certis temporibus. Arithmeticam ſcriptores ſecularium literarum inter mathematicæ diſciplinas, ideo primam eſſe voluerunt, quia vt ipſa ſit, nulla alia indiget diſciplina, Muſica aũt geometria, & aſtronomia, quæ ſequũtur, vt ſint atque ſubſiſtant, iſtius auxilio indigent. Alphorabius in lib. de diuiſione ſcientiarum. Scientia doctrinalis .i. mathematica in octo partes diuiditur, quæ ſunt Arithmetica, geometria, ſcientia de aſpectibus, ſcientia de ſtellis, muſica, ſcientia de ponderibus, ſcientia de ingenijs.

De Primatu Arithmeticæ. Cap. IIII.

Boetius vbi ſupra. Quæ ex hiſce prima diſcenda eſt, niſi ea quę parti principium, matriſq; quodammodo ad cæteras obtinet proportionem. Hæc eſt autem arithmetica, hæc.n. cunctis prior eſt, non modo quia hanc ille huius mundanæ molis conditor Deus primam ſuæ habuit ratiocinationis exemplar, & ad hanc cuncta conſtituit, quæcunq; fabricante ratione, per numeros aſſignati ordinis inuenere concordiam. Sed & quæcũq; natura priora ſunt, his ſublatis ſimul poſteriora tollũtur. Quod ſi poſteriora pereunt, nihil de ſtatu prioris ſubſtantiæ permutatur, vt aial prius eſt homine. Nã ſi tollas aial, ſtatim quoq; hoĩs natura deleta eſt. Si hoĩem ſuſtuleris, aĩal non perit. Et econtrario ea poſteriora ſunt, quæ ſecũ aliud quodlibet inferunt, Et ea priora ſunt, quæ cum dicta ſunt, nihil ſecũ de poſterioribus trahunt. Hoc idẽ in geometria & arithmetica vĩ accurrere. Si.n. numeros tollas, vnde triangulũ, vel quadratum, & quicquid in geometria verſatur, inuenies, quæ oĩa numerorum denominatiua ſunt. At vero ſi quadratũ, tetragonũq; ſuſtuleris, oĩſq; geometria cõſumpta ſit 3. & 3. aliorũq; numerorum vocabula non peribunt. Muſica vero quam prior ſit numerorũ vis hinc maximeq; probari põt, quòd non modo illa natura priora ſunt quæ per ſe conſtant, quam illa quæ ad aliquid referuntur, ſed & ea ipſa muſica modulatio numerorũ nominibus annotatur, dyateſſeron.n. & dyapente, & dyapaſon ab antecedentis numeri nominibus nuncupantur. Ipſorum quoque ſonorum aduerſum ſe proportio, ſolis, neque alijs niſi numeris inuenitur. Ipſaq; numerorũ natura oĩs aſtrorum curſus, oĩſq; aſtronomica ratio conſtituta eſt, ſic.n. ortus occaſuſq; colligimus, ſic tarditates velocitateſque errantium ſyderum cuſtodimus, ſic defectus, & multiplices lunæ varietates agnoſcimus. Richardus vbi ſupra. Prima ergo mathematicarum eſt arithmetica, quia in proportione in ſpacio in motu numerus inuenitur, ſed non econuerſo. In numero ſemper proportio, vel ſpacium aut motus ineſſe cernitur. Vnde etiã arithmetica eſt vna de quatuor, & aliarum trium inſtrumentum eſſe probatur.

De Arithmetica. Cap. V.

Iſido. in li. 3. etymo. Arithmetica eſt diſciplina numerorũ. Græci nanque numerum rythmũ dicunt, Hanc apud Græcos primum conſcripſiſſe Pythagoram autumant, & poſtmodũ a Nicomaco diffuſius eſſe diſpoſitã, quã apud Latinos primus Apuleius, deinde Boetius tranſtulerunt. Alphorabius vbi ſupra. Arithmetica eſt ſcientia de numero. Numerus autẽ duobus modis conſideratur, in ſe & in materia, ideoque arithmetica alia eſt practica, alia theorica. Practica inquirit de numeris ſecundũ, ꝙ aliquid eius numeratur, ſicut vtuntur eis in commercijs & negociationibus. Theorica vero de numero, ſecundũ ꝙ mens percipit illum abſolute abſtractum ab oĩ motu & materia, Et cõſiderat ea, quę accidunt eſſentiæ illius in ſe, vt ꝙ alius eſt par, alius impar. Quod alius eſt ſuperfluus, & alius diminutiuus, & hmõi. Vtraq; ẽt illarum habet partes ſuas. Practicæ nanque partes ſunt, ſcientia cõiungendi numeros, & ſciẽtia diſiungẽdi Et illa quidem quæ docet coniungere numeros alia eſt ſcientia congregandi, alia duplicandi, alia vero multiplicandi, illa vero quæ diſiungere docet, alia eſt ſcientia minuendi, alia mediandi, alia diuidendi. Scientia vero radicis inueniendi ſub vtraque continetur, & radix diuidendo & multiplicando inuenitur. Huius ẽt practicæ ſpecies multæ ſunt, alia nanque ſcientia vendendi, & emendi, alia mutandi, & commandandi, alia conducendi, & locandi, alia expẽdendi, & ſeruandi & aliç multæ de quibus pleniſſimè habetur in lib. qui apud Arabes Mahalche, dicitur.

De Numero. Cap. VI.

Iſidorus vbi ſupra. Numerus aũt eſt multitudo ex vnitatibus conſtituta. Nam vnum, ſemen numeri eſſe, non numerũ volunt. Numero nummus nomen dedit, & a ſui frequentatione vocabulum indidit. Ratio numerorũ contemnenda, non eſt. In multis.n. ſanctarum ſcripturarũ locis, q̃tum myſteriũ habeant elucet. Nõ.n. fruſtra in laudibus Dei dictũ eſt. Omnia in menſura, & numero, & pondere feciſti. Senarius nanque qui partibus ſuis perfectus eſt, perfectionem mundi, quadã numeri ſui ſignificatione declarat. Similiter & 40. dies quibus Moyſes, Helyas, & ipſe dñs ieiunauerunt, ſine numerorum cognitione non intelliguntur. Sicut & alij in ſcripturis ſacris numeri exiſtũt, quorum figuras non, niſi noti huius artis ſciẽtiæ ſoluere poſſunt. Datum eſt ẽt nobis ex aliqua parte ſub numerorum conſiſtere diſciplina, qñ horas per eam diſcimus, quando menſium curricula ſupputamus, quando ſpacium anni redeuntis agnoſcimus. Per numerum ſiquidẽ ne confundamur inſtruimur. Tolle numerũ in rebus oĩbus, & omnia pereunt, adime ſeculo cõputum, & cuncta ignorantia cæca complectitur, nec differre põt a cæteris aĩalibus, qui calculi neſcit rõnem. Boetius vbi ſupra. Oĩa quæcunque a primeua rerũ natura conſtituta ſunt numerorũ videntur rõne eſſe formata, hoc.n. fuit principale in aĩo cõditoris, exẽplar, hinc.n. quatuor elementorũ multitudo mutuata eſt, hinc temporum vices, hinc motus aſtrorum, cęlique conuerſio. Numerus eſt vnitatum collectio, vel quãtitatis acernus ex vnitatibus profuſus. Huius igitur prima diuiſio eſt in parẽ, & imparem Par quidem eſt, qui põt in æqualia duo diuidi, medio nõ intercidente. Impar vero quẽ nullus in æqualia diuidit, eo ꝙ in medio poſitus vnus intercidat. Quod ſi hæc per alterutras ſpecies ſunt diffinienda, dicetur imparem numerum eſſe, qui vnitate differt a pari, vel incremento, vel diminutione. Itẽ par numerus eſt qui vnitate differt ab impari, vel incremento, vel diminutione. Iſido. vbi ſupra. Numeros aũt infinitos eſſe, certiſſimum eſt, qm̃ in quocunque numero finẽ faciendum putaueris, idem ipſe non dico vno addito augeri, ſed quamlibet ſit magnus, & quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipſa ratione atque ſcientia numerorum, non ſolũ duplicari, verumẽt multiplicari põt. Ita vero ſuis quiſq; numerus proprietatibus terminatur, vt nullus eorum par eſſe cuicũque alteri poſſit. Ergo & diſpares inter ſe atque diuerſi ſunt, & ſinguli quique finiti ſunt, & omnes infiniti ſunt.

De Principalitate vnitatis. Cap. VII.

Boetius vbi ſupra. Omnis quoque numerus circũ ſe poſitorum, & naturali ſibimet diſpoſitione iunctorũ, medietas eſt. Et qui ſuper duos illos ſunt, qui medio iunguntur, ſi cõponantur, ẽt ipſorum ſupradictus numerus media portio eſt. Et ruſſus illorum qui ſunt ſuper ſecundo loco iunctos, cum ipſi quoque ſint compoſiti, prior his numerus medietatis loco eſt, & hoc erit vſque dum occurrens vnitas terminum ponat, vt ſi ponat quis quinariũ numerũ, altrinſecus circa ipſum ſũt ſubter quatuor inferius, ſex ſuperius, hi igitur ſi iuncti ſunt ſaciũt. 10. quorum quinque medietas eſt. Qui autem circa ipſos & ſex & quatuor ſunt. 7. l. & 3. idem ſi iuncti, ſi ſunt eorum. 5. medietas erit. Ruſſus illorũ qui altrinſecus poſiti ſunt, ſi iungantur, ẽt hi quinarij numeri duplices erunt. Nam ſubter tres ſunt duo, ſuper. 7. ſunt 8. hi igitur ſi iũcti ſunt faciunt. 10. quorum quinarius ruſſus medietas eſt. Hoc idem in omnibus numeris euenit, vſquedum ad vnitatis terminũ peruentum queat. Sola.n. vnitas circũ ſe duos terminos nõ habet, atq; ideo eius q̃ ꝓpe ſe eſt, ſolius medietas eſt. Nã iuxta vnũ ſolꝰ binarius naturaliter cõſtituitꝰ eſt, cuius vnitas medietas ẽ. Quare cõſtat primã eſſe vnitatẽ cũctorũ qui ſunt naturali diſpõne numerorũ, & eã rite totius q̃uis prolixæ genitricẽ pluralitatis agnoſci.

De Speciebus numeri. Cap. VIII.

Iſidorus vbi, ſupra. Numerus diuiditur paribus, & imparibus. Par numerus diuiditur, in his, pariter

pariter

riter par, impar, impariter par, & eſt etiã impariter impar. Impar numerus diuiditur in his, primũ & ſimplũ, ſecundũ, & cõpoſitum, tertiũ mediocrem, qui quodammodo primus, & incõpoſitusq́; alio vero modo ſecundus, & compoſitus eſt. Par numerus eſt, qui in duabus æquis partibus diuidi põt, vt duo, quatuor, & octo. Impar vero numerus eſt, qui diuidi æquis partibus nequit, vno medio, vel deficiente, vel ſuperante, vt tria quinq́; 7. & 9. & reliqui. Pariter par numerus eſt, qui ſecundũ parem numerum pariter diuiditur, quouſq́; ad indiuiſibile perueniant vnitatem, vtputa ſexagintaquatuor habet medietatem triginta duo, hic autem ſedecim, ſedecim vero octo, & octonarius quatuor, quaternarius duos, binarius vnũ, qui ſingularis indiuiſibilis eſt. Pariter impar eſt, qui in partes æquas recipit ſectionem, ſed partes eius mox indiſſecabiles permanent, vt ſex, decẽ, octo, triginta, quinquaginta. Mox.n. vt hunc numerum diuiſeris, incurris in numerum quem ſecare in æqualia non poſſis. Impariter par numerus eſt, cuius partes & diuidi pñt, ſed vſque ad vnitatem non perueniunt, vt viginti quatuor, hic.n. in medietatem diuiſus 12. faciũt, ruſſum in aliam medietatem ſex, deinde in aliam tres, & vltra diuiſionem non recipit ſectio illa, ſed ante vnitatem inuenitur terminus quem ſecare nõ poſſis. Impariter impar eſt, qui ab impari numero impariter menſuratur, vt 25. 49 qui dum ſint impares numeri, ab imparibus & partibus diuiduntur, vt ſepties ſeptem, quadries nonice, quinquies quini, vigies quinquies. Imparium numerorum alii ſimplices ſunt, alii compoſiti, alii mediocres. Simplices ſunt, qui nullam aliam partem habẽt, niſi ſolam vnitatem, vt ternarius ſolam tertiam, & quinarius ſolam quintam, & ſeptenarius ſolam ſeptimam. His.n. pars vna ſola eſt. Compoſiti ſunt, qui nõ ſola vnitate metiuntur, ſed etiam alio numero procreantur, vt nouem, quindecim, & viginti vnum, viginti quinque. Dicimus n. ter terni, & ſepties terni, & ter quini, & quinquies quini. Mediocres numeri ſunt, qui quodammodo ſimplices, & incõpoſiti eſſe videntur, alio vero modo & compoſiti, vt verbi gratia. 9. ad 25. dum comparatus fuerit, primus eſt, & incompoſitus, quia non habet communem numerũ, niſi ſolam monadicam. Ad quindecim vero ſi comparatus fuerit, ſecundus eſt, & compoſitus, quoniam ineſt illi communis numerus præter monadicum, ternarius numerus, quia 9. menſurat ter trini, & 15. ter quini. Itẽ parium numerorum alii ſunt ſuperflui, alii diminuti, alii perfecti. Superflui ſunt, quorũ partes ſimul ductæ plenitudinẽ ſuã excedũt, vtputa duodenarius, habet.n. partes quinque, duodecimã, quod eſt vnũ, ſextam quod duo, quartã quod tria, tertiã quod quatuor, dimidiã quod ſex. Vnũ.n. & duo, & tria, & quatuor, & ſex ſimul ducta ſedecim faciunt, & longe a duodenario excedunt, ſic & alii ſimiles plurimi. Diminuti ſunt, qui partibus ſuis computati minorẽ ſummã efficiunt, vtpote denarius, cuius partes ſunt tres, decima quod eſt vnũ, quinta, quod duo, dimidia quod quinq́;. Vnũ.n. & duo, & quinque ſimul ducta octonariũ faciunt, longe a denario minorẽ. Similis eſt huic octonarius, vel alii plurimi, qui in partes redacti infra cõſiſtunt. Perfectus numerus eſt, qui ſuis partibus adimpletur, vt ſenarius, habet.n. tres partes, ſextã, tertiã, & dimidiam. Sexta eius vnum eſt, tertia duo, dimidia tres, hæ partes in ſummam ductæ.i. vnum, & duo, & tria ſimul eundem conſummant perficiuntque ſenarium. Sunt autem perfecti numeri infra denarium ſex, infra centenarium viginti octo, infra millenarium, quadringenta nonaginta & ſex.

De Computo, & Algoriſmo. Cap. IX.

Acton. Cõputus dicitur a computando.i. numerãdo, vnde quælibet computatio põt dici computus large ſumpto vocabulo, proprie vero computus dr ſcientia tẽporum diſtinctiua ſecundũ motũ ſolis, & lunæ ſuũ, ad cognitionẽ eorũ, quæ in Calendario ſunt, feſtorũq́; mobiliũ. De quibus ſufficiant quãtũ ad præſens opus ea, quæ dicta ſunt ſuperius in lib. de luminaribus, quæ facta ſunt in ſigna, & tpa, & dies, & noctẽ. Dĩ ergo computus, non quia computare tm̃ doceat, ſed quia difficiliora quædam in eo cõputanda reſeruantur. Qm̃ aũt ad intelligẽtiã computi ordinumque maiorum numerorũ neceſſaria eſt ſciẽtia algoriſmi. ſ. propter minutias temporis, vel cuiuſlibet alterius rei numerabilis, ad ſummam facilius redigendas, hic pauca de algoriſmi figuris breuiter annotanda ſunt. Numerorum igitur alius digitus, alius articulus, alius numerus cõpoſitus. Digitus eſt quilibet numerus, qui poteſt repreſentari per vnicam figuram. Articulus eſt numerus decuplus ad aliquem. Cõpoſitus numerus eſt ex digito, & articulo. Ad numeros iſtos repræſentandos inuentæ ſunt nouem figuræ tales. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. quæ ad differentiam Latinarum ſcribendæ ſunt a dextra in ſiniſtram. Harum talis eſt lex. Quælibet in primo loco poſita ſignificat vnitatem, vel vnitates, In ſecundo denarium, vel denarios. In tertio cẽtenarium vel centenarios. In quarto millenarium, vel millenarios. Et (vt breuius loquar) quælibet figura poſita in ſecũdo loco ſignificat decies magis q̃ ſi eſſet in primo, & decies magis in tertio q̃ in ſecũdo, & ſic in infinitum. Sed nondum iſtis figuris repræſentari poteſt quilibet numerus quin maior excreſcat, verbi gratia. Non poſſumus his figuris repræſentare decem, ſi.n. ſcriberemus figuram vnitatis in primo loco, & eandem in ſecundo fierent 11. ſecundum legẽ prædictam. Item ſi ſcriberemus figuram vnitatis in primo loco, & figuram nouenarii in ſecundo, fierent nonagintaunum, ſecundum eandem legem. Item ſi econtra figuram nouenarii in primo loco, & figuram vnitatis in ſecundo fieret 19. ſecundum eandem regulam. Inuenta eſt igitur decima figura talis. ſ. o. quæ ciſra appellatur. Nihilque repræſentat, ſed poſita in primo loco facit aliam figuram eſſe in ſecundo loco, reſpectu ſui, ac per hoc decuplum ſignificare, quàm ſi eſſet in primo iuxta præfatam rationem. Cum hac ergo figura poſſumus repræſentare decem. Ipſa enim in primo loco poſita facit figuram vnitatis eſſe in ſecundo ſi ſubſcribatur, quæ ibi ſignificat decẽ vt prædictum eſt. Artis huius ſpecies ſunt.vi.ſ. additio, ſubtractio, duplicatio, dimidiatio, multiplicatio, diuiſio, de quibus ſingulis propriæ regulæ datæ ſunt in algoriſmo, quas & plures alias, numeri diuiſiones, & proportiones, de quibus in Iſidoro, & Boetio ad præſens breuitatis cauſa prætermitto.

De Muſica. Cap. X.

Richardus vbi ſupra. Muſica eſt plurium diſſimilium in vnum redactorum concordia. Alpharabius vbi ſupra. Muſica comprehendit cognitionem ſpecierum armoniæ, & illud ex quo componitur, & quibus modis. Iſido. vbi ſupra. Muſica eſt peritia modulationis ſono cantuque cõſiſtẽs. Et dicta eſt autem muſica per deriuationem a muſis. Muſæ autem appellatæ ſunt a po tu muſon.i. a quærendo, quòd per eas (ſicut antiqui voluerunt) vis carminum, & vocis modulatio quæreretur. Huius artis inuentorem Moyſes dicit fuiſſe Tubal, qui fuit de ſtirpe Caym. Græci vero Pythagoram, alii vero Linum Thebeum, & Zetũ, & Amphion primos in ea arte claruiſſe ferunt. Poſt quos paulatim multipliciter aucta eſt, eratque tam turpe muſicam neſcire, quàm literas. Interponebatur autẽ non modo ſacris, ſed & omnibus ſolennibus, omnibuſque lætis, vel triſtioribus rebus. Sicut enim in veneratione diuina Hymni, ſic in nuptiis Himenei, & in Funeribus Treni, & ad Tibias quidem Lamenta canebantur. In epulis autem aut Lyra, aut Cithara circumferebatur, & accubantibus ſingulis conuiuale genus canticorum ordinabatur. Itaque ſine muſica nulla diſciplina poteſt eſſe perfecta, nihil enim ſine illa. Nam & ipſe mundus, quadam armonia ſonorum fertur eſſe compoſitus, & cælum ipſum ſub armoniæ modulatione reuoluitur. Muſica mouet affectus, prouocat in diuerſum habitum ſenſus. In præliis quoque tubæ concentus, pugnantes accendit, & quanto vehementior fuerit clangor, tanto fit ad certamen animus fortior. Siquidem remiges cantus hortatur, ad tolerandos quoque labores muſica animum mulcet, & ſingulorum operum fatigationem modulatio vocis ſolatur. Excitatos quoque animos muſica ſedat, ſicut de Dauid legitur, qui ab ſpiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipſa quoque beſtias necnon & ſerpẽtes, volucres, & delphinos ad auditũ ſuæ modulationis muſica prouocat. Sed & quicquid loquimur, vel intrinſecus venarum pulſibus commouemur, per muſicos rythmos armoniæ virtutibus probatur eſſe ſociatum.

De Excellentia Muſicæ. Cap. XI.

Boetius in muſica li. 1. Aurium vis ita ſonos captat, vt nõ modo de his iudicium capiat, differẽtiaſque cognoſcat, verumẽt delectatur ſæpius, ſi dulces coaptatiq́; modi cõtingant vero ſi diſſipati atque incohærentes feriant ſenſum, vñ fit, vt cum quatuor matheſeos diſciplinæ, cæteræ quidem ad inueſtigationẽ veritatis laborent. Muſica vero non modo ſpeculationi, verumetiam moralitati cõiuncta ſit, nihil enim eſt tam proprium humanitati, quàm remitti dulcibus modulis, aſtringi contrariis. Idque in ſingulis, vel ſtudiis, vel ætatibus tenet, vt nulla omnino ſit ætas, quæ a cantilenæ dulcis delectatione ſeiuncta ſit, Hinc etiam internoſci poteſt, quòd non fruſtra a Platone dictum ſit mundi animam muſica conuenientia fuiſſe coniunctam. Cum enim ex eo quod in nobis eſt iunctum, conuenienterque coaptatum, illud excipimus quod in ſonis apte cõuenienterque coniunctum eſt, eo quòd delectamur, nos quoque ipſos eadem ſimilitudine compactos eſſe cognoſcimus.

gnoſcimus. Amica.n. ſimilitudo, diſſimilitudo odioſa, atq; contraria. Hinc etiam morum maximæ permutationes fiunt, laſciuus quippe animus, vel ipſe laſciuioribus delectatur modis, vel ſæpe eoſdem audiens emollitur, aut frangitur. Rurſus aſperior mēs, vel incitatioribus gaudet, vel eiſdem aſperatur. Hinc eſt, quòd modi etiam muſici gentium vocabulo deſignati ſunt, vt Lidius modus, & Frigius. Quo.n. quaſi vnaquæq; gens gaudet, eodem modus ipſe vocabulo nuncupatur. Gaudet vero gēs modis pro morum ſimilitudine. Neque enim fieri poteſt vt mollia duris, dura mollioribus annectātur, aut gaudeant. Sed amorem delectationemque, vt dictum eſt, ſimilitudo conciliat.

De *Obſeruantia moralitatis in muſica*. Cap. XII.

VNde Plato etiam maxime cauendum exiſtimat, ne de bene morata muſica aliquid permutetur. Negat enim eſſe poſſe vllam tantam morum in republica labem, quā paulatim de pudenti ac modeſta muſica inuertere. Statim enim idē quoque audientium animos pati, paulatimque diſcēdere, nullamque honeſti ac recti retinere veſtigium, ſi vel per laſciuiores modos inuerecundum aliquid, vel per aſperiores ferox, atque immane mentibus illabatur. Nulla enim magis ad animū diſciplinis via, quam auribus patet. Cum ergo per eas rythmi modique ad animum vſque deſcenderint, dubitari non poteſt quin æquo modo mentem, atque ipſa ſunt afficiant atque conforment. Id vero intelligi etiam in gentibus poteſt. Nam quæ aſperiores ſunt Getarum gētes durioribus delectantur modis, quæ vero manſuetæ, medioctibus. Quod vero laſciuū ac molle eſt gen⁹ humanū, id totum ſcenicis ac de theatralibus modis teneretur. Fuit vero pudens ac modeſta muſica, dum ſimplicioribus organis ageretur, vbi vero varie, permixteque tracta eſt, amiſit grauitatis atque virtutis modum, & penè in turpitudinē prolapſa minimum antiquæ ſpeciem ſeruat. Vnde Plato præcipit minime oportere pueros ad omnes modos erudiri, ſed potius ad valentes & ſimplices. Atque hic maxime retinendum illud eſt, quòd ſi modo per paruiſſimas mutationes hinc aliquid permutaretur, recens quidem minime ſentiri, poſt vero magnam facere differentiam, & per aures ad animum vſque delabi. Idcirco magnam eſſe cuſtodiam reipu. Plato arbitratur, muſicam optime moratam, pudenterq; coniunctam, ita vt ſit modeſta ac ſimplex, & maſcula, nec effœminata, nec fera, nec varia.

De Varijs effectibus muſicæ. Cap. XIII.

TAnta igitur apud antiquos fuit muſicæ diligentia, vt per eam animos quoque obtinere arbitrarentur. Vulgatum quippe eſt, quàm ſæpe iracundias cantilena repreſſerit, quàm multa, vel in corporum, vel in animorum affectionib. miranda perfecerit. Cui enim eſt illud ignotum, quòd Pythagoras ebrium adoleſcentem Tauromitanum, ſub Phrigii modi ſono incitatum, ſpondeo ſuccinente, reddiderit mitiorem, atque ſui compotem? Nam cum in riualis ſcortum domo eſſet clauſum, atque ille furens domum vellet amburere, cumque Pythagoras ſtellarum curſus (vt ei mos nocturnus erat) inſpiceret, vbi intellexit ſono Phrigii modi incitatum, multis amicorum monitionibus a furore noluiſſe deſiſtere, mutari modū præcepit, atque ita furentis animum adoleſcentis ad ſtatum mētis pacatiſſimē temperauit. Quod. ſ. Marcus Tullius cōmemorat in eo li. quem de conſiliis ſuis verbis compoſuit. Sed vt ſimilia breuiter exempla cōquiram. Terpandus, Arion, Methymnus Leſbios, atque Ionas grauiſſimis morbis cantus eripuere præſidio. Iſmenias vero Thebanus Boetiorum pluribus (quos ſciaticæ doloris tormenta vexabant) modis fertur cunctas abſterſiſſe moleſtias. Sed & Empedocles, cum eius hoſpitem quidam gladio furibundus inuaderet, quòd eius ille patrem accuſatione damnaſſet, inflexiſſe dicitur modum canendi, itaq; iracundiam adoleſcentis temperaſſe. Intantum vero priſcæ philoſophiæ ſtudioſis vis muſicæ artis innotuit, vt Pythagorici cum diurnas in ſomno reſoluerent curas, quibuſdam cātilenis vterentur, vt eis lenius & quietius ſopor irreperet, itaque experrecti aliis quibuſdam modis ſtuporem ſomni, confuſionemque purgabant. Id nimirum ſcientes, quòd tota noſtræ animæ corporiſque compago muſica coaptatione coniuncta ſit. Nam vt ſeſe corporis affectus habet, ita etiam pulſus cordis motibus incitantur.

Adhuc De eadem. Cap. XIIII.

ITaque non poteſt dubitari, quin noſtræ animæ, corporiſq; ſtatus eiſdem quodammodo proportionibus videtur eſſe cōpoſitus, quibus armonicas modulationes poſterior diſputatio coniungi, copularique monſtrabit. Inde.n. eſt quòd infantes cātilena dulcis oblectat, aliquid vero aſperum atque immite, ab audiendi voluptate ſuſpendit. Nimirum id etiam omnis ætas patitur, omniſque ſexus, quæ licet ſuis actibus diſtributa ſunt, vna tum muſica delectatione cōiuncta ſunt. Quid.n. fit cum in fletibus luctus ipſos modulantur dolentes, quod maxime muliebre eſt, vt cantico quodam, dulcior fiat cauſa deflendi. Id vero etiam ſuit antiquis in more, vt cantus Tibiæ luctus præiret. Teſtis eſt Papinius Statius hoc verſu.

Cornu graue mugit aduncis.
Tibia cui teneros ſueuit producere manes.

Et qui ſuauiter canere non poteſt, ſibi tamen aliquid canit, nō quòd cum aliqua voluptate id quod canit afficiat, ſed quòd quandam inſitam dulcedinem ex animo proferentes, quomodo proferat delectantur. Nonne illud etiam manifeſtum eſt in bellum pugnantium animos tubarum carmine accendi, quòd ſi veriſimile eſt ab animi pacato ſtatu quempiam ad furorem atque iracundiam ponere, perferri non eſt dubium, quòd conturbatæ mentis iracundiam, vel nimiam cupiditatem modeſtior modus poſſit aſtringere. Quid quòd cum aliquis cantilenam libentius auribus atque animo capit, ad illud etiam non ſponte conuertitur, vt motum quoque aliquem ſimilem auditæ cantilenæ corpus effingat, & quòd omnino aliquod melos auditum ſibi memor animus ipſe decerpat, vt ex omnibus perſpicue, nec dubitanter appareat, ita nobis muſicam naturaliter eſſe coniunctam, vt ea ne ſi velimus quidem carere poſſimus. Quocirca intendenda vis mentis eſt, vt id quod natura eſt inſitū, ſcientia quoque poſſit comprehenſum teneri. Sic etiam in viſu quoque non ſufficit eruditis colores formaſque conſpicere, niſi quæ ſit horum proprietas inueſtigauerint, Sic non ſufficit cantilenis muſicis delectari, niſi etiam quali inter ſe coniunctæ ſint vocis proportione, diſcatur &c.

Diuiſio *Muſicæ ſecundum Alpharabium.* Cap. XV.

ALpharabius vbi ſupra Muſica quoq; diuiditur in actiuā & ſpeculatiuā, Actiua proprietas eſt inuenire armonias ſenſibiles ex inſtrumentis quæ præparata ſunt eis, vel natura, vel arte. Inſtrumenta naturalia ſunt vt epyglotes, & vuula, & quæ in eis ſunt deinde vero naſus. Artificialia ſunt, vt fiſtulæ, chordæ, verba, & alia huiuſmodi. Opifex itaque huius artis non format neumata, & armonias, & alia eorum accidētia niſi ſecundū quòd ſunt in inſtrumentis, quorum acceptio conſueta eſt in eis. Speculatiua vero dat omniū eorum ſcientiā, & rationes, & cauſas omnes eius ex quo componitur armonia, non ſecundū, quod ſunt in materiis, ſed abſolute, ſecundum quod remota ſunt ab inſtrumento, & modo, & accepit ea ſm quod audita ſunt ex inſtrumento, vel ex quocunque tpe accidunt. Hęc aūt. i. ſpeculatiua diuiditur in quinque partes magnas. Prima eſt de principiis, quorū proprietas eſt vt adminiſtrentur in acceptione eius, quod eſt in hac ſcientia, & qualiter ſit mundus in acceptione principiorum illorum, & qualiter inuenta ſit hęc ars, & ex quibus rebus, & ex quot componatur, Secunda vero doctrinalis eſt de diſpoſitionibus. Huius artis. ſ. inueniēdi neumata, & cognoſcendi numeros, ac ſpecies eorū, & declarandi propoſitiones eorum adinuicem, docet etiam ſpecies ordinum ac ſituum eorum, quibus præparantur, vt acceptor accipiat ex eis quod vult, & componat ex eis armonias. Tertia eſt de conuenientia principiorū in ſermonibus, & demonſtrationibus, ſuper ſpecies inſtrumentorū artificialium, quæ præparātur eis, & de acceptione omniū eorum, ac ſituum eorum in ea, ſecundum menſurationē, & ordinem quæ in principiis aſſignantur. Quarta eſt de ſpeciebus cauſarum naturaliū, quæ ſunt pondera neumatum. Quinta vero de compoſitione armoniarū integrarū. ſ. illarum quæ poſitæ ſunt in ſermonibus metricis, ſecundum ordinationem & qualitatē artis eorum compoſitis. Et docet quomodo penetrabiliores fiunt, & magis vltimę. ſ. in vltimitate intentionis, ad quam factæ ſunt.

Alia Diuiſio. Cap. XVI.

MVſicæ genera ſunt tria, prima quidem mundana eſt, ſecunda vero humana, tertia inſtrumentalis, Mundana in his maxime proſpicienda eſt, quæ in ipſo cęlo, vel compage elementorum, vel temporum varietate viſuntur. Quomodo .n. fieri poteſt vt tam velox cęli machina, tacito ſilentique curſu moueatur. Et ſi ad noſtras aures ſonus ille nō peruenit, quod multis fieri de cauſis neceſſe eſt, non poterit tamen motus tam velociſſimus, ita magnorum corporum nullos omnino ſonos ciere, cum præſertim tanta ſint ſtellarum curſus coaptatione coniuncti, vt nihil compaginatam, nihil ita commixtum poſſit intelligi, Nanque alii excelſiores, alii inferiores feruntur, atque ita omnes æquali incitatione voluuntur, vt per diſpares inæqualitates ratus curſuum ordo diſcatur, vnde nō poteſt ab hac cęleſti vertigine ratus ordo modulationis abſiſtere. Iam vero quatuor elementorum diuerſitates, contrariaſque potentia, niſi quædam armonia coniungeret, quomodo fieri poſſet, vt in vnum corpus ac machinam conuenirent.

Sed

Sed hæc omnis diuerſitas, & ita temporum varietatem parit, & fructuum, vt tamen & vnum anni corpus efficiat. Nam quod conſtringit hyems ver laxat, torret æſtas, maturat autumnus, temporaq; viciſſim, ita ſuos afferunt pro varietate modulos, quod & annuam conſonantiam, & circulationis excurſum, atque reditum ſubminiſtrant. Humanam vero muſicã, quiſquis in ſeipſum deſcendit intelligit. Quid enim eſt, quòd illam incorpoream rationis viuacitatem corpori miſceat, niſi quædã coaptatio, & veluti grauium, leuiumq; vocum, quaſi vnam cõſonantiam efficiens temperatio. Quid eſt aliud quod ipſius inter ſe partes animæ iungat, quæ vt Ariſtoteli placet, ex ſenſibili rationabiliq; coniuncta eſt. Quid eſt vero quod corporis elementa permiſceat, aut partes ſibimet rata coaptatione contineat. Tertia eſt muſica, quæ in quibuſdam conſiſtere dicitur inſtrumentis, hæc adminiſtratur, aut intenſione, vt neruis, aut ſpiritu vt tibiis, aut his quæ ad aquam mouentur, aut percuſſione quadam, vt in his quæ in concaua ærea quædam feriuntur, atque inde diuerſi efficiuntur ſoni.

Subdiuiſiones eiuſdem. Cap. XVII.

Richardus vbi ſupra. Muſica alia mundana, alia humana, alia inſtrumentalis. Mundana, alia in elementis, alia in planetis, alia in temporibus. In elementis; alia in pondere, alia in numero, alia in menſura. In planetis, alia in ſitu alia in motu, alia in natura. In temporibus, alia in annis, ſ. mutatione veris, æſtatis, autumni, hyemis. Alia in mẽſibus. ſ. incrementis, & decrementis lunaribus, alia in diebus. ſ. viciſſitudine lucis, & noctis. Muſica humana, alia in corpore, alia in anima, alia in connexu vtriuſque. In corpore, alia in vegetationibus, alia in humoribus, alia in operationibus. Prima conuenit omnibus naſcẽtibus. Secunda ſenſibilibus Tertia rationalibus. Muſica in anima, alia in potentiis, vt ira, ratio, alia in virtutibus, vt iuſtitia, fortitudo. Muſica in connexu vtriuſque eſt illa naturalis amicitia, qua anima corpori non corporeis vinculis alligata tenetur. Muſica inſtrumentalis, alia eſt in pulſu, vt in timpanis & chordis, alia in flatu, vt in tibiis, & organis alia in voce, vt in carminibus, & cantilenis.

De Elementis muſicæ inſtrumentalis, de ſonis. ſ. Cap. XVIII.

Conſonantia quæ omnem muſicæ modulationem regit, præter ſonum fieri non poteſt. Sonus vero præter quendam pulſum, percuſſionemque non redditur, pulſus vero atque percuſſio nullo modo eſſe poteſt, niſi præceſſerit motus. Si n. cuncta ſunt immobilia, poterit alterum alteri concurrere, vt alterum impellatur ab altero. ſed cunctis ſtantibus, motuque carentibus, nullum fieri neceſſe eſt ſonum. Idcirco diffinitur ſonus ita. Sonus eſt percuſſio aeris indiſſoluta, vſque ad auditum. Motuum vero, alii ſunt velociores, alii tardiores, eorum denique motuum, alii rariores ſunt, alii ſpiſſiores. Nam ſi quis in continuum motum reſpiciat, aut velocitatem, aut tarditatem neceſſe eſt comprehendat. Sin vero quis moueat manum, aut frequenti eam motu mouebit, aut raro. Et ſi tardus quidem fuerit aut rarus motus, graues neceſſe eſt ſonos effici ipſa tarditate, & raritate pellendi. Sin vero ſint motus celeres ac ſpiſſi, acutos neceſſe eſt reddi ſonos. Idcirco. n. idem neruus ſi tendatur amplius acute ſonat. Si remittatur graue: quanto n. tenſius eſt, velociorem pulſum reddit, celeriuſque reuertitur, & frequentius, ac ſpiſſius aerem ferit. Qui vero laxior eſt, ſolutos ac tardos pulſus efficit, raroſque ipſa imbecillitate feriendi, nec diutius tremit, neque. n. quotiens chorda pellitur vnus edi tantum putandus eſt ſonus, aut vnam in his eſſe percuſſionem, ſed totiens aer feritur, quotiens eum chorda tremebunda percuſſerit. Sed quoniam iunctæ ſunt velocitates ſonorum nulla intercapedo ſentitur auribus, & ſonus vnus ſenſum pellit, vel grauis, vel acutus, quamuis vterque ex pluribus conſtet grauis quidem ex tardioribus & rarioribus, acutus vero ex celeribus ac ſpiſſis, vnde liquet adiunctionem quadam motuum ex grauitate acumen intendi, detractione vero motuum laxari ex acumine grauitatem. Ex pluribus enim motibus acumen, quàm grauitas conſtat.

De Sonorum differentijs, & ſpeciebus inæqualitatis. Cap. XIX.

In quibus autem pluralitas diſſtantiam facit, eam neceſſe eſt in quadam numeroſitate conſiſtere. Earum vero quæ ſecundum numerum conferuntur, partim ſibi ſunt æqualia partim inæqualia. Quocirca ſoni partim ſunt æquales, partim vero ſunt inæqualitate diſtantes, ſed in his vocibus quæ nulla inæqualitate diſcordant, nulla omnino conſonãtia eſt. Eſt enim conſonantia diſſimilium inter ſe vocum, in vnum redacta cõcordia. Quæ vero ſunt inæqualia quinque inter ſe modis inæqualitatis momenta cuſtodiunt, aut enim alterum ab altero multiplicante tranſcenditur, aut ſingulis partibus, aut pluribus, aut multiplicante & parte, aut multiplicante & partibus. Et primum quidẽ inæqualitatis genus multiplex appellatur. Eſt vero multiplex, vbi maior numerus minorem numerũ habet in ſe totum, vel bis, vel ter, vel quater, ac deinceps nihil deeſt, & exuberat. Appellaturque duplum, vel triplum, vel quadruplum, atq; ad hunc ordinem in infinita progreditur Secundũ genus eſt, quod appellatur ſuperparticulare. i. cũ maior numerus minorem habet in ſe totum, & vnam eius aliquam partẽ, eamque vel dimidiam, vt 3. duorum, & vocatur ſexquialtera proportio, vel tertiam, vt quatuor ad 3. & vocatur ſexquitertia atque ad hunc modum etiam in poſterioribus numeris. Tertium genus eſt quotiens maior numerus totum intra ſe numerum minorem continet, & eius aliquotas, inſuper partes, & ſi duas quidem ſupra continet, vocabitur proportio ſuperbipartiens, vt ſunt. 5. ad 3. Sin vero tres vocabitur ſupertripartiens, vt ſunt 7. ad quatuor, & in cæteris ſimiliter. Poſtrema duo genera, quoniam ex ſuperioribus mixta, ſunt relinquantur.

Quæ ſpecies inæqualitatis aptentur conſonantijs. Cap. XX.

Obtinere igitur maiorem ad conſonantias poteſtatem videtur multiplex, conſequenter autem ſuperparticularis, ſuperpartiẽs vero ab harmoniæ continentia ſeparatur, vt quibuſdam præter Ptolemeum videtur. Ea namque probatur coaptationi magis conſentanea, quæ ſunt natura ſimplicia, & quoniam grauitas & acumen in quantitate conſiſtunt, ea maxime videbuntur ſeruare naturam continentiæ, quæ diſcretẽ proprietatem quantitatis poterunt cuſtodire. Quantitas enim diſcreta in minimum quidem finita eſt, ſed in infinitum per maiora procedit. Porro continua tota quid m finita eſt, ſed per infinita minuitur. Multiplicitas igitur, quoniam finem creſcendi non habet, numeri maxime ſeruat naturam, ſuperparticularitas autem quoniam in infinitum minorem minuit, proprietatem ſeruat, continuæ quantitatis, minuit autem minorem cũ ſemper eum continet, & eius vel dimidiam partem, vel tertiam vel quartam, vel quintam. Nam ſemper pars a maiore numero denominata ipſa decreſcit. Nam cum tertia a tribus denominata ſit, quarta vero a quatuor, quamuis quatuor tria ſuperent, quarta tamen potius quàm tertia minutior inuenitur. Superpartiones vero quodãmodo a ſimplicitate diſcedunt, duas. n. vel tres, vel quatuor, hẽt inſuper ſuppoſitio partes, & a ſimplicitate diſcedens exuberat a quadã partiũ pluritate Rurſus multiplicitas omnis in integritate ſe continet. Nam duplum bis habet totum minorem, atq; ad eundem modum cætera multiplicitas: Superparticularitas vero nihil integrũ in vltra minorem ſeruat, ſed nihil dimidio ſuperat, vel tertia, vel quarta, vel quinta, ſed tamen diuiſionem ſingulis, ac ſimplicibus partibus operatur. Superpartiens autem inæqualitas vbi ſeruat integrum, nec ſingulas adimit partes, atque idcirco ſecundum Pythagoricos minime muſicis conſonantiis adhibetur, Ptolomeus tamẽ etiam hanc proportionem inter conſonantias ponit.

De Proportionibus muſicis. Cap. XXI.

Illud tñ cognitũ eſſe debet, ꝙ oẽs muſicæ conſonantiæ, aut in dupla, aut in tripla, aut in quadrupla, aut in ſexquialtera, aut in ſexquitertia proportione cõſiſtunt, & vocabitur quidem, quæ in numeris ſexquitertia eſt, dyateſſarõ in ſonis quæ in numeris ſexquialtera, dyapente appellatur in vocibus, quæ vero in proportionibus dupla eſt, dyapaſon in conſonantiis, tripla vero dyapẽte, & dyapaſon, quadrupla aũt bis dyapaſon Propoſito itaq; numero, vel linea nihil eſt facilius, quam eius duplũ oculo, vel animo contueri. Itẽ poſt dupli iudiciũ ſequitur dimidii, poſt dimidium tripli, poſt triplum partis tertiæ. Ideoq; quĩa facilior eſt dupli deſcriptio, optimam Nichomachus putat dyapaſon conſonantiam, poſt hanc dyapente, quæ medium tenet, hinc dyapente, & dyapaſon, quæ triplum. Cæteraſq; ſecundum eundem modũ formamq; diiudicat. Ergo nunc lectoris fidei, quæ proponimus commendamus vt arbitrentur dyapaſon in dupla. dyapente in ſexquitertia, dyapente ac dyapaſon tripla. Bis dyapaſon in quadrupla proportione conſiſtere. & tonum ſexquioctauam facere proportionem, eumq; in duo æqua diuidi non poſſe, ſicut nullã eiuſdem generis proportionem. i. ſuperparticularis, dyateſſaron, etiam conſonantiam duobus tonis ſemitonioq; conſiſtere. Semitonia vero eſſe duo maius ac minus. Dyapẽte autẽ tribus tonis ac minore ſemitonio contineri. Dyapaſon autem quinque tonis, ac duobus minoribus, ſemitoniis expleri, neque ad ſex tonos vllo modo peruenire.

De conſonantia. Cap. XXII.

SOnus igitur eſt vocis caſus emmelos .i. aptus melo in vnam intenſionem. Sonum vero non generalem nunc volumus diffinire, ſed eum qui Græce dicitur phthongos, dictus a ſimilitudine loquendi. Interuallum vero eſt ſoni acuti grauiſque diſtantia. Conſonantia eſt, ſoni acuti grauiſque mixtura, ſuauiter, vniformiterque auribus accidens. Diſſonantia vero eſt duorum ſonorum ſibimet permixtorum, ad aurem veniens, aſpera atque iniucunda percuſſio. Nam dum ſibimet miſceri nolunt, & quodammodo integer vterque nititur ad ſenſum peruenire, cum alter ſic alteri officit, ad ſenſum inſuauiter vterque tranſmittitur. Conſonantias vero, licet aurium quoque ſenſus diiudicet, tamen ratio perpendit. Quotiens enim duo nerui, vno grauiori ore intenduntur, ſimulque pulſi reddunt permixtum quodammodo & ſuauem ſonum, duæque voces in vnum quaſi coniunctæ coaleſcunt, tunc fit ea, quæ dicitur conſonantia. Cum vero ſimul pulſi quiſque ſibi ſingulariter itre cupit, nec permiſcent ad aurem ſuauem, atque vnum ex duobus compoſitum ſonum tunc eſt, quæ dicitur diſſonantia. In his autem comparationibus grauitatis atque acuminis, has conſonantias neceſſe eſt inueniri, quæ ſibi commenſurabiles ſunt, id eſt, quæ vnam poſſunt communem habere menſuram. Plato autem hoc modo fieri in aure conſonantiam dixit. Neceſſe eſt inquit velociorem quidem eſſe acutiorem ſonum, Hic igitur cum præceſſerit grauem in aurem celer ingreditur, offenſaque extrema eiuſdem corporis parte, quaſi repulſus iterato motu reuertitur, ſed iam tardior & ſegnior, nec ita celer, vt primo impetu emiſſus cucurrit, quo circa grauior quoque fit. Cum igitur iam grauior rediens, nunc primum venienti graui ſono ſimul occurrit, miſcetur ei, vnamque, vt ait, conſonantiam miſcet. Sed Nichomachus non arbitratur veraciter dictum, neque enim ſimilium conſonantiam, ſed diſſimilium potius in vnam eandemque concordiam venientium, Grauis vero graui ſi miſceatur, nullam facere conſonantiam, quoniam hanc canendi concordiam ſimilitudo non efficit, ſed diſſimilitudo, quæ cum diſtet

5 in ſingulis vocibus copulatur in mixtis, ſed hinc etiam potius Nichomachus fieri conſonantiam arbitrabatur. Non inquit vnus tantum pulſus eſt, qui ſimplicem modum vocis emittit, ſed ſemel percuſſus neruus ſæpius aerem pellens, multas efficit voces, Sed quia ea velocitas eſt percuſſionis, vt ſonus ſonum quodammodo comprehendat, diſtantia non ſentitur, & quaſi vna vox auribus venit, Si igitur percuſſiones grauiorum ſonorum commenſurabiles ſint percuſſionibus acutorum ſonorum, non eſt dubium quin ipſa commenſuratio ſibimet miſceatur, vnamque vocum efficiat conſonantiam.

Quod in muſica non ſit penitus innitendum ſenſui, ſed amplius rationi. Cap. XXIII.

SEd de his ita proponimus, vt nõ omne iudicium ſenſibus demus, quamquam a ſenſu aurium huiuſcemodi artis ſumatur omne principium, nam ſi nullus eſſet auditus, nulla omnino diſputatio de vocibus extitiſſet, ſed principium quodammodo, & quaſi ammonitionis vicem tenet auditus. Poſtrema vero perfectio, agnitioniſque vis in ratione conſiſtit, quæ certis regulis ſeſe tenens, nunquam vllo errore perlabitur, nam licet omnium pene artium atque ipſius vitæ momenta ſenſuum occaſione producta ſint, nullum tamen in his iudicium certum, nulla veri eſt comprehenſio, ſi arbitrium rationis abſcedat. Ipſe.n. ſenſus æque maximis minimiſque corrumpitur, nam neque minima ſentire propter ipſorum ſenſibilium paruitatem poteſt, & a maioribus ſæpe confunditur, vt in vocibus, quas ſi minimæ ſint, difficilius captat auditus, & ſi ſint maximæ, ipſius ſonitus intenſione ſurdeſcit. Hæc igitur maxime cauſa fuit cur relicto aurium iudicio Pythagoras ad regularum momenta migrauerit, qui nullis humanis auribus credens, quæ partim natura, partim & extrinſecus accidentibus permutantur, partim ipſis variantur ætatibus nullis etiam dedi tas inſtrumentis, penes quæ ſæpe multa varietas, atque conſtantia naſceretur, dum nunc quidem ſi neruos velis aſpicere, vel aer humidior pulſus obtunderet, vel ſiccior excitaret, vel magnitudo chordæ grauiorem redderet ſonum, vel acutum ſubtilior tenuaret, vel alio quodammodo ſtatum prioris conſtantiæ permutaret, & tamen idem eſſet in cæteris inſtrumentis. Omnia hæc inconſulta minimeque æſtimans, fidei diu æſtuans inquirebat, qua nam ratione firmiter, conſtanterque conſonantiarum momenta perdiſceret.

Qualiter Pythagoras conſonantiarum proportiones inueſtigauit. Cap. XXIIII.

CVm interea diuino quodam nutu prætereiens, fabrorum officinas pulſos malleos exaudit, diuerſis ſonis vnam quodammodo conuenientiam perſonare. Ita ergo ad id quod diu inquirebat attonitus, acceſſit ad opus, diuque conſiderans arbitratus eſt diuerſitatem ſonorum, ferientium vires efficere, atq; vt id apertius colliqueret mutare inter ſe malleos imperauit, ſed ſonorum proprietas non in hominum lacertis herebat, ſed mutatos malleos comitabatur. Vbi igitur hoc animaduertebat malleorum pondus examinat. Et cum quinq; eſſent forte mallei, dupli reperti ſunt pondere, qui ſibi ſecundum dyapaſon conſonantiam reſpondebant, eundem etiam qui duplus eſſent alio, ſexquitertium alterius comprehendit, ad quem ſ. dyateſſeron ſonabat. Ad alium vero quendam, qui eidem dyapente conſonantia iungebatur, eundem ſuperioris duplum reperit eſſe huius ſexquialterum. Duo vero hi ad quos ſuperius duplex, ſexquitertius, & ſexquialter probatus eſt ad ſe inuicem ſexquioctauam proportionem perpenſi ſunt cuſtodire. Quintus vero eſt reiectus qui cunctis erat inconſonans. Cum igitur ante Pythagoram, conſonantiæ muſicæ partim dyapaſon, partim dyapente, partim dyateſſaron, quæ eſt conſonantia minima vocarentur, primus Pythagoras hoc modo reperit qua proportione ſibimet hæc ſonorum cõcordia iungeretur. Et vt ſit clarius quod dictum eſt, ſint, verbi gratia, malleorum quatuor pondera, qui ſubterſcriptis numeris contineantur 12. 9. 8. 6. Hi igitur mallei qui 12. & 6. ponderibus iungebantur dyapaſon in duplo continentiam perſonabant. malleus vero 12 ponderum ad malleum 9. & malleus 8. ponderũ ad malleum 6. ponderum ſecundum epitritam proportionem ad dyateſſaron conſonantiam iungebantur, nouem vero ponderum ad 6. & 12. ad 8. dyapente conſonantiam permiſcebant. 9. vero ad 8. in ſexquioctaua proportione reſonabant tonum.

Adhuc de eadem, & de Tubal. Cap. XXV.

TVnc igitur domum reuerſus, varia examinatione perpendit, an in his proportionibus ratio ſimphoniarum tota conſiſteret. Nunc quidem æqua põdera neruis aptans, eorumque conſonantias aure diiudicans, nunc vero in longitudine calamorum duplicitatem, medietatemque reſtituens, cæteraſq; proportiones aptans, integerrimam fidem diuerſa experientia capiebat. Sæpe etiam pro menſurarum modo cyatos æquorum ponderum acetabula diuerſis formata ponderibus virga, vel ærea, vel ferrea percutiens, nihil ſeſe diuerſum inuenisse lætatus, perigratus eſt, hinc etiam ductus longitudinem craſſitudinemque chordarum vt examinaret aggreſſus eſt. Itaque inuenit regulam, quæ ex re vocabulum ſumpſit, eo quòd ſit huiuſmodi inſpectio fixa, firmaque, vt nullum inquirentem dubio fallat iudicio. Petrus Commeſtor in Hiſtoria ſcholaſtica. Tubal filius Lamech, qui fuit pater canentium cithara & organo, non inſtrumentorum quidem, quæ longe poſt inuenta ſunt, ſed inuentor fuit muſicæ, id eſt conſonantiarum, vt labor paſtoralis, quaſi in delicias verteretur, & quia audierat Adam propheταſſe de duobus iudiciis, ne periret ars inuenta, ſcripſit eam in duabus columnis in qualibet tota, vna marmorea, alia lateritia, quarum altera non dilueretur diluuio, altera non diſſolueretur incendio. Marmoream dicit Ioſephus adhuc eſſe in terra Syriaca. Tubalcaym frater eius ferrariam artem primus adinuenit, Res bellicas decẽter exercuit, ſculpturas operum in metallis in libidinem oculorum fabricauit, quæ fabricante Tubal de quo dictum eſt ſono malleorum delectatus, ex ponderibus eorum proportiones, & conſonantias, quæ ex his naſcuntur excogitauit, quam inuentionem Græci Pythagoræ attribuunt fabuloſè.

De Differentijs vocum. Cap. XXVI.

EX muſica primo lib. Nunc vocum differentias colligamus. Omnis vox aut eſt continua, aut cum interuallo ſuſpenſa. Et continua quidem eſt qua loquentes vel proſam vel orationẽ legentes verba percurrimus. Feſtinat. n. tunc vox non hærere in acutis, & grauibus ſonis, ſed velociſſime verba percurrere, expediendis ſenſibus, exprimendiſq; ſermonibus, continuæ vocis impetus operatur. Diſcontinua aũt ſiue ſuſpenſa eſt, quam canendo ſuſpendimus, in qua non potius ſermonibus, ſed modulis inſeruimus, eſtq; vox tardior, & per modulandas varietates quoddam faciens interuallum non taciturnitatis.

eiturnitatis, ſed ſuſpenſæ ac tarde potius cantilenæ. His vt Albanus autumat, additur tertia differentia, quæ medias voces poſſit includere cũ. heroum poema legimus neque continuo curſu, vt proſam, neque ſuſpenſa ſegniori modo, vt vocis canticum, ſed quæ continua vox eſt. & ea rurſus qua decurrimus cantilenam, naturaliter quidem infinitæ ſunt. Conſideratione n. accepta nullus modus, vel auoluendi ſermonibus acuminibus attollendis, grauitatibusq; relaxandis, ſed vtriſque natura humana fecit proprium finem. Cõtinuæ. n. voci terminum humanus ſpiritus fecit, vltra quem nulla ratione valet excedere, tm̃. n. vnuſquiſque loquitur cõtinuè q̃tum naturalis ſpiritus ſinit. Rurſus voci natura hominum terminum facit, quæ acutam eorum vocem, grauemque determinat. Tantum. n. vnuſquiſque vel acutam valet extendere, vel extollere, vel deprimere grauitatem, quantũ vocis eius naturalis patitur modus.

De Modo audiendi, ſiue formandi auditum. Cap. XXVII.

NVnc quis modus audiendi ſit differamus. tale. n. quoddam fieri conſueuit in vocibus, quale cum paludibus, vel quietis aquis iactum eminus mergitur ſaxũ, prius n. in paruiſſimum orbem colligit vndã, deinde maioribus orbibus vndarum globus ſpargit, eouſque dum defatigatus motus ab eliciendis fluctibus conquieſcat. ſemperque poſterior, & maior vndula pulſu debiliore diffunditur. Quod ſi quid ſit quod creſcens vndulas poſſit offendere, ſtatim motus ille reuertitur, & quaſi ad cẽtrum vnde profectus fuerat eiſdem vndulis rotundatur. Ita igitur cũ aer pulſus fecerit ſonum, pellit alium proximum, vt quodammodo rotundum fluctum aeris ciet. Itaque diffunditur, & omnium circunſtantium ſimul ferit auditum, atque illi eſt obſcurior vox, qui longius ſteterit, quoniam ad eum debilior pulſi aeris vnda peruenit.

De Speciebus cantilenarum. Cap. XXVIII.

HIs igitur ita propoſitis, dicendum videtur quod generibus omnis cantilena texitur, de quibus armonicæ inuẽtionis diſciplina conſiderat. Sunt autem tria, dyatonon, chroma, enarmonium. Et dyatonon quidem eſt aliquanto durius, & naturalius. Chroma vero iam quaſi ab illa naturali intenſione diſcedens eſt mollius decidens. Enarmonium vero optime, atque apte coniunctum. Cum ſint igitur quinque tetrachorda, hipatommeſon. Sinemmenon, diezeumenon, hiperboleon. In his omnibus dyatonon cantilenæ vox procedit p̃ ſemitonium, tonum, & tonum in vno tetrachordo. Ruſſus in alio per ſemitonium, tonum ac tonum, ac deinceps. Ideoque vocatur dyatonon quaſique per tonum, ac per tonũ progrediatur. Chroma autem quod dicitur color, quaſi iã ab huiuſmodi intentione prima mutatio, cantatur per ſemitonium, & ſemitonium, & tria hemitonia. Tota. n. dyateſſeron conſonãtia eſt duorum tonorum, ac ſemitonij, ſed non pleni. Tractũ eſt autem hoc vocabulum, vt diceretur chroma, a ſuperficiebus, quæ cũ permutantur in aliũ tranſeunt colorem. Enarmonium, vero quod eſt magis coaptatum, cantatur in omnibus tetrachordis per dyeſin, & dyeſin, & ditonum. Dieſis autem eſt ſemitonij dimidium.

De Armonica regula. Cap. XXIX.

EX v. lib. Armonica eſt facultas differentias acutorum ſonorum, & grauiũ ſenſum ac ratione perpendens, ſenſus. n. ac ratio quaſi quædã facultatis armoniæ inſtrumenta ſunt, ſenſus aut confuſum quiddam ac proxime tale, quale eſt illud quod ſentit aduertit, ratio vero diiudicat integritatẽ atq; vltia proſequitur differentias. Itaque ſenſus inuenit q̃que confuſa, ac proxima veritati accipiũt integritatẽ, per rationẽ, accipit vero mens a ſenſibus confuſam ac proximã, veriſimilitudinẽ, nãque ſenſus nihil cõcipit integritatis, ſed vſque ad proximum venit, ratio vero diiudicat, velut ſiquis manu circulũ eſſe oculus arbitratur, ratio vero nullo modo eſſe id quod ſimulatur intelligit, hoc vero ideirco eſt, q̃a ſenſus circa materiã vertitur, ſpecieſq; in ea cõprehendit, quæ ita ſunt fluidę atque imperfectæ, nec determinatæ atque ad vnguem expolitæ, ſicut & ipſa materia, quare ſenſuũ, quoque confuſio ſequitur. Mentẽ vero atq; rationẽ, quia circa materiã non moratur ſpecies quas præuidet præter ſubiecti cõionem intuetur, atq; ideo eam integritas cõitatur ac veritas, potiuſque quod in ſenſu aut peccatur, aut minus eſt, aut emendat, aut cõplet. Et par proceſſus quidã rationi locus accreſcit, deficit ſenſui. Ideirco non eſt autẽ ſenſui dandũ omne iudicium, ſed adhibenda eſt & ratio, quę errantẽ ſenſum regat ac tẽperet, cui labens ſenſus deficiẽſque veluti baculo innitatur. Nã vt ſingulæ artes habẽt inſtrumenta quædã, quibus partim confuſa aliquid informẽt vt aſciã, partim vero quo & integrum deprębendãt circinũ, ita ẽt armonica vis habet duas iudicij partes, vnã quidẽ huiõi, per quam ipſarũ differentiarum integrum modum menſuramque conſideret. Huiuſmodi igitur inſtrumentum in quo rationis adhibito modo ſonorum differentiæ perquiruntur, vocatur armonica regula.

De Differentijs vocum iuxta Ptolomeum. Cap. XXX.

DIfferentias ſonorum Ptolomeus diuidit, hoc modo. Vocũ aliæ ſunt vniſonæ, aliæ non ſunt. Vniſonę ſunt quorum ſonus vnus eſt, vel in graui, vel in acuto. Non vniſonæ vero qñ alia grauior, alia acutior. Harũ aliæ partim ita ſunt, vt earũ inter ſe differentia cõi fine iũgatur. Non n. diſcreta eſt, ſed a graui in acutũ ita deducitur, vt continua videatur. aliæ vero ſunt nõ vniſonę, quarũ differentia ſilentio interueniente diſtinguitur. Vt vero voces cõi fine iungantur, ſit hoc mõ. ſicut. n. cũ in nubibus arcus aſpicitur, ita colores ſibimet ſunt proximi, vt non ſit certus finis, quo cũ alter ab altero diſgregatur, ſed ita verbi gratia a rubeo diſcedit ad pallidũ, vt p̃ continuam mutationẽ in ſequentẽ vertatur colorẽ nullo medio, certoque interueniente, qui vtruſque diſtinguat, ita ẽt fieri ſolet in vocibus, vt ſi quis percutiat neruũ, cũque dũ percutit torqueat, euenit vt in principio pulſus grauior ſit, dum torquetur vero vox illa tenuetur, continuique ſient grauis vocis ſonitus, & acutæ. Cum igitur nõ vniſonarũ vocũ aliæ, ſunt continuę, aliæ diſgregatę continuę quidem tales ſunt, vt inter ſe earũ differentia cõi fine iũgitur, nec habeat locũ deſignatũ vox acuta, grauiſque, quẽ teneant. Diſcretæ vero habent proprios locos, velut colores impermixti, quorũ differentia viſitur ſuo quodã loco cõſtituta, continuæ, quidẽ non equiſonæ voces ab armonica facultate ſeparantur, ſunt. n. ſibimet diſſimiles, nec vnum aliquod perſonantes. Diſcretæ vero voces armonicæ ſubijciũtur arti. Poteſt. n. diſtantium, ſibique diſſimilium vocũ dr̃ia, deprębendi in quibus coniunctæ efficere melos poſſunt. Conſonæ aũt vocantur, quæ copulatæ mixtos ſuaueſque efficiunt ſonos. Diſſonæ vero quæ minime, & hoc quidẽ eſt Ptolomei de ſonorum differentia iudicium. Pithagorici. n. conſonantias dyapente ac dyateſſeron ſimplices arbitrabantur, atque ex his vnam dyapaſon illam tripli, hanc quadrupli, dyapaſon vero, ac dyateſſaron, conſonantiam eſſe non exiſtimant, ideirco, quoniam non in ſuperparticulari, vel multiplici cadit comparatione, ſed in multiplici ſuperpartione.

De Partibus muſicæ iuxta Iſidorum. Cap. XXXI.

ISidorus vbi ſupra. Muſicæ partes ſunt tres. i. armonica, rithmica, metrica. Armonica eſt, quæ diſcernit in ſonis acutum & grauem. Rythmica eſt, quæ requirit incurſionem verborum, vtrum bene ſonus, an male cohereat. Metrica eſt, quæ menſuram diuerſorum metrorum probabili ratione cognoſcit, vt verbi gratia, heroicum, iambicum, elegiacũ &c. Ex muſica Boetij. iiij. lib. Vt autem ſit ſonus, motum eſſe neceſſe eſt. Sed omnis motus habet in ſe, tum velocitatem, tum ẽt tarditatem. Si igitur ſit tardus in pellendo motus, grauior redditur ſonus. Nam vt tarditas proxima ſtationi eſt, ita grauitas contigua taciturnitati, velox vero motus acutam reddit ſonum, preterea quę grauis eſt intentione creſcit ad medium, q̃ acuta remiſſione decreſcit ad medium, vnde fit vt omnis ſonus, quaſi ex quibuſdam partibus compoſitus eſſe videatur.: Omnis autem partium coniunctio quadam proportione coniectitur ſonorum. Igitur coniunctio proportionibus conſtituta eſt, proportiones autem principaliter in numeris conſiderantur. Proportio vero ſimplex numerorum in multiplicibus vel in ſuperparticularibus, vel in ſuperpartientibus inuenitur. Secundum multiplices vero proportiones, vel ſuperparticulares conſonæ vel diſſonæ voces exaudiuntur. Conſonæ quidẽ ſunt, quæ ſimul pulſæ ſuauem permixtumque inter ſe coniugant ſonum. Diſſonę vero quæ ſimul pulſæ non reddunt ſuauem, neque permixtum ſonum. Iſido. vbi ſupra. Ad omnem autem ſonum qui materies cantilenarum eſt, triformem conſtat eſſe naturam. Prima eſt armonica, quæ ex vocum cantibus conſtat. Secunda organica, quæ ex flatu conſiſtit. Tertia rythmica, quæ pulſu digitorum numeros recipit. Nam aut voce editur ſonus, ſicut per fauces, aut flatu ſicut per tubam, vel tibiam, aut pulſu ſicut per cithrã, aut per quodlibet aliud quod percutiendo canorum eſt.

De

De *Prima parte muſicæ, quæ dicitur armonica.* Cap. XXXII.

PRima diuiſio muſicæ quæ armonica dicitur.i. modulatio vocis, pertinet ad comedos, tragedos, vel choros, vel ad oẽs qui voce propria canunt. Hæc ex animo & corpore motum facit, & ex motu ſonũ, ex quo colligitur. Vox eſt aer ſpiritu verberatus, vnde & verba ſunt nuncupata. Armonica eſt modulatio vocis, & concordatio plurimorũ ſonorum vel coaptatio. Simphonia eſt modulationis temperamentũ ex graui, & acuto concordantibus ſonis, ſiue in voce, ſiue in flatu, ſiue in pulſu. Per hanc quippe voces acutiores grauioreſque concordant, ita vt quiſquis ab ea diſſonauerit, ſenſum auditus offendat. Cuius contraria eſt dyaphonia. i. voces diſcrepantes, diſſonæ. Euphonia eſt ſuauitas vocis Hæc & melos a ſuauitate, & melle dicta. Diaſtema eſt vocis ſpaciũ ex duobus vel pluribus ſonis aptatũ. Dieſis eſt ſpacia quædã & deductiones modulandi atque vergentes de vno in alterum ſonum. Tonus eſt acuta enunciatio vocis. Eſt.n. armoniæ differentia, & quantitas, quæ in vocis accentu, vel tenore cõſiſtit, cuius genera in quindecim partibus muſici diuiſerunt, ex quibus iperlidius nouiſſimus, & acutiſſimus, ipodorius omnium grauiſſimus. Cantus eſt inflexio vocis, nam ſonus directus eſt, præcedit autem ſonus cantũ, Arſis eſt vocis eleuatio hoc eſt initium. Theſis eſt poſitio vocis hoc eſt finis. Suaues voces ſunt ſubtiles, & ſpiſſæ, claræ, atque acutæ. Perſpicuæ voces ſunt, q̃ lõgius protrahuntur, ita vt omnem impleant continuo locũ, ſicut clangor tubarũ. Subtiles voces ſunt, quibus non eſt ſpiritus, ſicut eſt infantiũ mulierũ, vel ægrotancium, ſicut in neruis. Quæ.n. ſubtiliſſimæ chordæ ſunt, ſubtiles ac tenues ſonos emittũt. Pingues ſunt voces, qñ ſpiritus multus ſimul egreditur, ſicut virorum. Acuta vox eſt tenuis & alta ſicut in chordis videmus. Dura vox eſt, quæ violenter emittit ſonos ſicut tonitruum, ſicut in incudis ſonus, quotiens in durum malleus percutitur ferrũ. Aſpera vox eſt rauca, & quæ diſpergitur per minutos, & diſſimiles pulſus. Cæca vox eſt, quæ mox vt emiſſa fuerit, conticeſcit atq; ſuffocata, nequaq̃ longius perducitur, ſicut eſt in fictilibus. Vinnola eſt vox mollis, atq; flexibilis. Et vinnola dicta a vinno.i. cincinno molliter flexo. Perfecta autem vox eſt alta, ſuauis, & clara. Alta vt ſublimius efficiatur Clara vt aures adimpleat. Suauis vt animos audientium blandiat, ſi ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.

De *Secunda quæ dicitur organica.* Cap. XXXIII.

SEcunda eſt diuiſio organica, in his quæ ſpiritu reflante completa in ſonum vocis animantur, vt ſunt tubæ, calami, fiſtulæ, organa, pandoria, & his ſimilia inſtrumenta. Organum vocabulum eſt generale oĩum vaſorum muſicorum, hoc autem cui folles adhibentur, alio Græci nomine appellant, vt autem organũ dicatur, magis ea vulgaris eſt Græcorũ conſuetudo. Tuba primum a Tyrrenis inuenta, adhibebatur aũt non ſolũ in prælijs, ſed in omnibus feſtis diebus pp laudis, & gaudij quantitatẽ. Tibias excogitatas in Frigia ferunt, has diu quidem funeribus tñ adhibitas, mox & ſacris gentilium. Tibias autem appellatas putãt, q͛ primum de ceruinis tibijs, cruribuſque hinnulorũ fierent, deinde per abuſionem ita ceptas vocari. Et quæ non de cruribus oſſibuſve eſſent, hinc & tibicẽ quaſi tibiarum cantus. Calamus eſt proprium nomẽ arboris a calendo, i. fundendo voces vocatus. Fiſtulam quidam putant a Mercurio inuentam, aliã Fauno quem Græci Pan vocant. Nõnulli eã que ab Ida paſtore agrigentino ex Sicilia. Fiſtula aũt dicta q͛ vocẽ emittat. Nam Græci ſos Latinẽ vox ſtola miſſa vocatur. Sambuca in muſicis ſpecies eſt ſimphoniarum. Eſt enim ligni fragilis, vnde & tibiæ componuntur. Pandorius ab inuentore vocatus, de quo Virgilius.

> *Pan primus calamos cera coniungere plures*
> *Inſtituit, Pan curat oues, ouiumque magiſter,*

Fuit enim apud gentiles Deus paſtoralis, qui primum diſpares calamos ad cantum aptauit, & ſtudioſa arte compoſuit.

De *Tertia quæ dicitur rythmica.* Cap. XXXIIII.

TErtia diuiſio eſt rythmica pertinens ad numeros & pulſus, cui dantur ſpecies citharaſum diuerſarum, timpanum quoque cimbalum, acetabula ænea, & argentea vel alia, quæ metallico rigore percuſſa reddant cum ſuauitate tinnitum, &c. huiuſ. Citharæ, ac pſalterij repertor Tubal, vt prædictum eſt perhibetur. Veteres aũt citharam fidiculam, vel fidicem nominauerunt, quia tam concinunt inter ſe chordæ eius, quam bene conueniunt inter quos fides ſit. Apud antiquos citharæ ſeptem chordæ erant, vnde & Virgilius.

> *Septem diſcrimina vocum.*

Diſcrimina aũt ideo q͛ nulla corda vicinæ chordæ ſimilem ſonum reddat. Sed ideo ſeptem chordæ, quia totã vocem implẽt, vel q͛ ſeptem motibus ſonat cœlum. Chordas aũt dictas a corde, q͛a ſicut pulſus eſt chordis in pectore, ita pulſus chordæ in cithara. Has primus Mercurius excogitauit. Pſalterium q͛ vulgo canticum dicitur, a pſallendo nominatum, q͛ ad eius vocem chorus conſonando rñdeat. Eſt autem ſimilitudo citharæ Barbaricæ in modum deltæ literæ. Sed pſalterij & citharæ hæc differentia eſt, q͛ pſalterium lignum illud concauũ vnde ſonus redditur ſuperius habet, & deorſum feriuntur chordæ, & deſuper ſonat. Cithara vero concauitatẽ ligni inferius habet. Lyra dicta a po m lyrim. i. a varietate vocum, q͛ diuerſos ſonos efficiat. Lyram primũ a Mercurio inuentam ſuiſſe dicunt hoc modo. Cum regrediens Nilus in ſuos meatus, varia in cãpis reliquiſſet animalia, relicta eſt teſtudo eſt. Quæ cum putrefacta eſſet, & nerui eius remanſiſſent extenti intra corium, percuſſa a Mercurio ſonitum dedit, ad cuius ſpeciem Mercurius lyram fecit, & Orpheo tradidit, qui eius rei maxime erat ſtudioſus, vnde & exiſtimatur eadem arte non feras tñ ſed & ſaxa atque ſiluas cantus modulatione applicuiſſe. Timpanum eſt pellis, vel coriũ ligno ex vna parte extenſum. Eſt. n. pars media ſimphoniæ in ſimilitudine cribri. Timpanũ aũt dictũ q͛ medium eſt, vnde & margaritũ medium timpanum dicitur & ipſum vt ſimphonia ad virgulã percutitur. Cimbala acitabula quædam ſunt, quæ percuſſa inuicem tangunt ſe, & ſonum faciunt. Siſtrum ab inuentrice vocatur. Iſis.n. regina Ægyptiorum id genus inueniſſe probatur. Inde & hoc mulieres percutiũt, quia inuentrix huius generis fuit mulier, vnde & apud Amazonas ſiſtro ad bellum fœminarum exercitus vocabatur. Tintinabulum de ſono vocis nomen habet, ſicut plauſus manuum, ſtridor valuarum. Simphonia vulgo appellatur lignum cauum, ex vtraque parte pelle extenta, qua virgulis hinc, & inde muſici feriunt, fitque in ea ex concordia grauis, & acuti ſuauiſſimus cantus.

Quod Scientia muſicæ magis ſit in ſpeculatione, quam in operatione. Cap. XXXV.

EX muſica Boetij.l. Nunc illud eſt animaduertendum q͛ omnis ars, omniſque etiam diſciplina honorabiliorem naturaliter habeat rõnem, q̃ artificium, quod manu atque opera artifices exercetur. Multo.n. eſt maius atque auguſtius ſcire quid quiſque faciat, q̃ ipſum illud efficere quod ſciat. Etenim artificium corporale, quaſi ſeruiens famulatur. Ratio vero quaſi domina imperat, & niſi manus ſecũdũ id qđ ratio ſanxit efficiat, fruſtra fit. Quanto igitur præclarior eſt ſcia muſicæ in cognitione rõnis, quam in opere efficiendi atque actu, tantũ. q̃tum corpus mente ſuperatur, quod.ſ. rõnis expers ſeruitio degit. Illa vero imperat atque ad rectum deducit, q͛ niſi eius pareatur imperio expers aũt rõne opus titubabit, vnde fit vt ſpeculatio rõnis operandi actu non egeat. Manuũ vero opera nulla ſint, niſi rõne ducantur. Iam vero quãta ſit glória meritũque rõnis, hinc intelligi põt quod cæteri, vt ita dicã corporales artifices, non ex diſciplina, ſed ex ipſis potius inſtrumentis cepere vocabula. Nam citharedus ex cythara, tibicem ex tibia, cæteriqꝫ ſuorum inſtrumentorum vocabula nuncupantur. Is vero eſt muſicus, qui rõne perpenſa canendi ſciam, nõ ſeruitio operis, ſed imperio ſpeculationis aſſumit, quod.ſ. in ædificiorũ, belloruque opere videmus in contraria ſ. nũcupatione vocabuli, eorũ nãque nominibus vel edificia inſcribuntur, vel ducuntur triũphi, quorũ imperio ac rõne inſtituta ſunt, non quorũ opere ſeruitioq; perfecta. Tria igitur genera ſunt, quæ circa artem muſicam verſantur, vnum eſt quod inſtrumentis agitur, aliud fingit carmina. Tertiũ inſtrumẽtorũ opus, carmenq; diiudicat. Sed illud quod inſtrumentis poſitum eſt, ibi qui totã operã conſumit, vt ſunt citharedi, quique organo, cæteriſque muſicæ inſtrumentis artificiũ probant, a muſicæ ſciẽ intellectu ſeiuncti ſunt, qñ famulantur, vt dictũ eſt. Nec quicquam afferunt rõnis, ſed ſunt totius ſpeculationis expertes. Secundum vero circa muſicam agentium genus poetarum eſt, quod nõ potius ſpeculatione, ac ratione, quam naturali quodam inſtinctu fertur ad carmen, atque iccirco, hoc quoq; genus a muſica ſegregandum eſt. Tertium eſt quod iudicandi peritiam ſumit, vt rythmos, cantilenaſque, totumque carmen poſſit perpendere. Quod.ſ. quoniam totũ in ratione ac ſpeculatione poſitum eſt, hoc proprie muſicæ deputabitur. Iſq; eſt muſicus, cui adeſt facultas ſecundum ſpeculationem rationẽve propoſitam, ac muſicæ cõuenientem, de modis ac rythmis, deque generibus cantilenarum, ac de permixtionibus, & de poetarum carminibus iudicandi.

De Geometria. Cap. XXXVI.

RIchardus vbi ſupra. Geometria eſt diſciplina magnitudinis immobilis, formarumq; deſcriptio contemplatiua per quam vniuſcuiuſque rei termini declarari ſolent. Geometria habet ſpecies planimetriam, altimetriam, coſmimetriam. Planimetria longum, & latum metitur, extenditur ante & retro, dextrorſum & ſiniſtrorſum. Altimetria metitur altum, & profundum, & extenditur ſurſum & deorſum. Coſmimetria vero ſpherica metitur, i. rotunda. Iſi. vbi ſupra. Geometria diſciplina, primum, ab Aegyptijs reperta dicitur, quia inundãte Nilo, & omnium poſſeſſionibus limo obductis, initium terræ diuidendæ, per lineas & menſuras nomen arti dedit. Quæ inde longius acumine ſapientium producta & maris & cœli, & aeris ſpacia metiuntur. Nã prouocati ſtudioſi cœperunt poſt terræ dimenſionem, et cœli ſpacia quærere, quanto interuallo luna a terris, a luna ſol ipſe diſtaret, & vſque ad verticem cęli quanta ſe menſura diſtenderet. Sicque interualla ipſa cœli, orbiſque ambitum per numerum ſtadiorum, ratione probabili diſtinxerunt, ſed quia ex terræ dimẽſione hæc diſciplina cępit, ex initio ſui, & nomen ſeruauit. Nam Geometria de terra, & de menſura nuncupata eſt. Terra. n. Græce ge vocatur, metra, menſura. Huius diſciplinæ ars continet in ſe lineamenta, interualla, magnitudines, & figuras, & in figuris dimenſiones, & numeros. Alphorabius vbi ſupra. Geometria quidem, & arithmetica habent elementa, per quæ declarantur in eis multa, vt liber Euclides dicitur liber elementorum, in quo conſideratio fit duobus modis. Vno reſolutionis & altero compoſitionis. Duobus modis antiqui tractatores huius ſcientię vſi ſunt in libris ſuis, ſed Euclides in libro ſuo non inceſſit, niſi ſecundum viam compoſitionis.

De Partibus Geometriæ. Cap. XXXVII.

ALphorabius vbi ſupra. Geometria ſimiliter, alia eſt actiua, alia ſpeculatiua. Actiua cõſiderat lineas, ſuperficies, & corpora tribus modis, quia vel in altũ, & hæc ſcïa dicitur altimetria, vel in planum & hæc planimetria, vel in profundum, & hæc perimetria. Vnaquæq; aũt iſtarũ habet materiam propriã & inſtrumenta, & opifices proprios. ſ. menſores & fabros. Mẽſores ſunt, qui terræ ſuperficiem quamlibet mẽſurant, horũ inſtrumenta ſunt, palmus, pes, cubitus, ſtadium, pertica, & hmõi. Fabri vero ſunt, qui in mechanicis operando deſudant, vt carpentarius in ligno, ferrarius in ferro, cementarius in lapide, & luto cæteriſque opifices, quadraturas, & rotunditates, mediante materia, que ſubdita eſt arti ſuæ. Horum itaque multæ ſpecies eſſe dicuntur, ſecundum diuerſitatẽ materiarum, in quibus & ex quibus operantur. Inſtrumenta quoque diuerſa, vt linea, trulla, perpendiculum, & hmõi. Speculatiua vero conſiderat figuras prædictas, ſecundum modum communẽ in quo cõueniunt omnes lineæ, ſuperficies, vel oĩa corpora, abſolute quidem abſque omni materia. Inquirit autem earum quantitates, æqualitates, inæqualitates, ſpecies figurarum, & ordinum. Et quod aliç ſunt proportionales, aliæ quoque rationales, aliæ irrationales, & alia omnia quæ accidunt eis. Huius autem ſcientiæ partes ſunt duæ vna ſpeculatur tm̃ circa lineas & ſuperficies, alia circa corpora diuiditur, ſecundum numerum ſpecierum corporum, in cubos, pyramides, ſpheralia, pinealia. De his omnibus ſpeculatiua duobus modis conſiderat. Vno modo vnum illorum per ſe conſiderando ſ. lineas per ſe, cubum per ſe, & ita de alijs. Alio modo vnumquodque illorum alteri comparando, & hoc dupliciter. ſ. aut conſiderando æqualitatem, vel inæqualitatem, vel aliud ſuorum accidentium, vel conſiderando qualiter vnum ordinatur in alio, videlicet qualiter linea in ſuperficie, ſuperficies in corpore, vel ſuperficies in ſuperficie, corpus in corpore.

De Elementis Geometriæ, Cap. XXXVIII.

EVclides in Geometria. Punctus eſt illud cui non eſt pars. Linea eſt longitudo ſine latitudine, cuius extremitates quidem duo puncta ſunt, linea recta eſt ab vno pũcto ad alium extenſio, in extremitates ſuas vtrumque eorum recipiens. Superficies eſt, quæ longitudinem, & latitudinem tantum habet, cuius termini quidem ſunt lineæ. Superficies plana eſt ab vna linea ad aliam extenſio, in extremitates ſuas eas recipiens. Angulus planus eſt duarum linearum alternus contactus, quarum expanſio ſupra ſuperficiem applicatio eſt non recta. Cumque lineæ, quæ angulum continent, duæ rectæ lineę, fuerint, rectilineus angulus nominantur. Quando recta linea, ſupra rectam lineam ſteterit, duoque anguli vtrobique fuerint æquales, eorum vterq; rectus erit, lineaque ſuperſtans ei cui ſuperſtat perpendicularis vocatur, angulus vero qui recto maior eſt obtuſus dicitur, angulus autem qui recto minor eſt acutus appellatur. Terminus vero eſt, quod cuiuſque finis eſt. Figura eſt quæ termino, vel terminis continetur. Circulus eſt figura plana vna quidem linea contenta, in cuius medio eſt punctus, a quo omnes lineæ ad circumferentiam exeuntes, ſibinuicem ſunt æquales, & hic quidem punctus circuli centrum dicitur. Diametros circuli recta eſt linea, quæ ſuper centrum eius tranſiens, extremitateſque ſuæ circumferentiæ applicans, circulum in duo æqualia diuidit. Semicirculus figura plana diametro circuli, & medietate circumferentiæ contenta. Portio circuli eſt figura plana recta linea, & parte circumferentiæ cõtenta. Semicirculo quidem autem minor. Rectilineæ, figuræ ſunt quæ rectis continentur lineis. Quarum quædam trilateræ, tribus rectis lineis. Quædam quadrilaterę quatuor rectis. Quædam pluribus quam quatuor rectis lineis continentur. Figurarum trilaterarum alia triangulus tria habens æqualia latera, alia triangulus, duo habens æqualia, & triangulus trium inæqualium laterum. Harum autem alia eſt ortogonium, vnum ſcilicet angulum rectum habens, alia eſt ampligonium aliquem angulum obtuſum habens, alia exigonium in qua tres anguli acuti ſunt. Figurarum autem quadrilaterarum, alia eſt quadratum, quod æquilaterum, atque rectangulum eſt, alia tetragonus longus eſt, quæ rectangula ſed æquilatera non eſt alia elmuiam eſt quod æquilaterum, ſed rectangulum non eſt, alia ſimile elmuiam quod oppoſita latera habet æqualia, atque oppoſitos angulos habet æquales Idem tamen nec rectis angulis, nec æquis lateribus continetur. Præter has autem omnes quadrilateræ figuræ elmuaria nominantur. Aequidiſtantes lineæ ſunt, quæ in eadem ſuperficie collocatæ, atque in alterutram partem protractæ nõ conuenient etiam ſi in infinitum protrahantur.

De Figuris, & numeris Geometricis.
Cap. XXXIX.

ISidorus vbi ſupra. Geometriæ quadripartita diuiſio eſt, In planum. In magnitudinem numerabilem. In magnitudinem rationalem, & in figuras ſolidas. Planæ figuræ ſunt, quæ longitudine, & latitudine altrinſecus continentur, quæ ſunt iuxta Platonem numero quinque. Numerabilis magnitudo eſt, quæ numeris arithmeticę diuidi poteſt, magnitudines rationales ſunt, quarum menſuram ſcire poſſumus e Irrationales vero quarum menſura quantitas cognita non habetur. Figuræ ſolidæ ſunt, quæ longitudine, & latitudine, & altitudine continentur, vt eſt cubus, cuius ſpecies quinque in plano. Quarum prima circulus eſt plano pede figura plana, que vocatur circunducta, cuius in medio punctus eſt, quo cuncta conuergunt, quod centrum Geometræ vocant. Latini punctum circuli. Quadrilatera figura eſt in plano quadrata, quę ſub quatuor rectis lineis iacet. Dyanatheton grammaton figura eſt plana. Ortogonium. i. rectangulum figura eſt plana in plano pede, eſt enim triangulum, & habet angulum rectum. Iſopleros figura eſt plana recta, & ſubtiliter conſtituta. Sphera eſt figura in rotundum formata partibus cunctis æqualia in ſolidum. Cubus eſt figura ſolida, quę lõgitudine, latitudine, & altitudine continetur. Chilindrus eſt figura quadrata, habens ſuperius ſemicirculũ in ſolidum. Conon figura eſt, quę ab amplo in anguſtum finit, ſicut ortogonium. Pyramis eſt figura, quæ in modũ ignis ab amplo in acumen conſurgit. Ignis. n. apud Græcos pyr appellatur. Sicut autem infra decem omnia eſt numerus, ita intra hunc circulum omnis figurarum concluditur ambitus. Prima autem figura huius artis punctus eſt, cuius pars nulla eſt. Secunda linea præter latitudinem longitudo. Recta linea eſt quæ ex ęquo in ſuis punctis iacet. Superficies vero quod lõgitudines ſolas habet. Superficiei vero fines lineæ ſunt, quarum formę ideo in ſuperioribus decem figuris poſitæ non ſunt, quia intra eas inueniuntur. Numeros autem ſecundum geometriam ita quæris. Extrema quippe eius multiplicata tãtum faciunt, quantum & media duplicata, vt puta vi. & xij. Multiplicata faciunt ſeptuagies dipondeos. Media. viij. & ix. multiplicata tantundem faciunt.

De

De Vniuerſali ſcientia menſurandi. Cap. XL.

EVcli. vbi ſupra. Intendenti vero menſurare neceſſarium eſt quinque præſcire.ſ. a puncto in punctum rectam lineam,atque definitam in continuum rectumque quantumlibet,protrahere.Item ſuper centrum quodlibet, & quantumlibet occupando ſpacium circulũ deſignare. Itẽ oẽs angulos rectos ſibinuicem æquales eſſe.Itẽ ſi linea recta ſuper duas lineas rectas ceciderit,duoque anguli ex vna parte duobus rectis angulis minores fuerint.Illas duas lineas in eãdẽ partem protractas procul dubio neceſſe eſt eſſe inæquales.Item duas rectas lineas ſuperficiẽ nullam concludere.Scia quoque Geometriæ cõis vniuerſaliter hæc eſt.Quæ eidem æqualia ſunt, & ſibinuicem æqualia ſunt,ſi æqualibus æqualia addantur. Tota ſunt quoq; æqualia. Et ſi ab æqualibus æqualia auferãtur,quæ relinquuntur æqualia ſunt. Et ſi inæqualibus æqualia addantur,ipſa tota fient inæqualia. Si fuerint duæ res vni æquales, vtraque earum æqualis erit alteri,ſi fuerint duæ res quarum vtraque vnius eiuſdem dimidiũ erit, vtraque erit æqualis alteri. Si aliquæ res alii ſupponatur applicetur que ei,nec excedit altera alterã, illę ſibinuicem erunt æquales. Oẽ totum maius ſua parte eſt Gloſa. Nota quod multas ebeſcitas prætermiſit Euclides,quia infinitę ſunt, & innumerabiles,quarum hæc eſt vna.Si duæ quantitates æquales ad quamlibet tertiam comparantur, ambæ ſunt illi, aut ęque maiores.aut ęque minores; aut eidem æquales. Item alia.Quanta eſt aliqua quantitas ad aliam,tantam eſſe quamlibet tertiã ad aliquam quartã. In q̃titatibus quidem continuis hoc obſeruandum eſt,ſiue antecedentes maiores ſint ſuis conſequentibus,ſiue æquales. Magnitudo nanque decreſcit in infinitum. In numeris vero, ſi fuerit primus ſubmultiplex ſecundi,quilibet tertius alicuius quarti æque erit ſubmultiplex. Multitudo nanque creſcit in infinitũ.

De Menſuris ſpaciorum,ſiue locorum. Cap. XLI.

ISido. vbi ſupra lib.xv. Menſura eſt,quicquid pondere, capacitate,longitudine,altitudine,latitudine, animo finitur. Maiores itaque orbem in partibus, partes in prouincijs, prouincias in regionibus,regiones in locis,loca ĩ territoriis, territoria in agris,agros in centuriis,centurias in iugeribus, iugera,in climatibus,deinde climata in actus, perticas, paſſus, gradus,cubitos,pedes,palmos, vncias, & digitos diuiſerunt. Tanta.n.fuit eorũ ſolertia. Digitus eſt pars minima agreſtiũ menſurarum. Inde vncia habet digitos tres. Palmus aũt quatuor digitos habet.Pes ſedecim,Paſſus pedes quinque. Pertica paſſus duos,i.p. x. et decẽ à portãdo dicta,quaſi portica.Omnes aũt præcedentes menſurę in corpore ſunt vt palmus,pes, paſſus,& reliqua ſola pertica portatur. Eſt.n.decẽ pedũ ad inſtar calami in Ezechiela, tẽplũ mẽſurãtis. Actus minimus eſt latitudine pedũ quatuor,lõgitudine.cxl. Climata quoque vndiq; verſũ pedes habet.lx. Menſuras viarũ nos milliaria dicim⁹ Gręci ſtadia,Galli leucas,Aegyptij ſinos.Perſæ paraſangas. Sunt aũt propria queq; ſpacia. Milliarũ mille paſſibus terminatur,habens pedes quinque millia,leuca finitur paſſibus mille quingentis. Stadiũ octaua pars milliaris eſt, conſtans paſſibus centũ.xxv.hunc primũ Herculẽ ſtatuiſſe dicunt, eumque eo ſpacio determinaſſe,ꝙ ipſe ſub vno ſpiritu confeciſſet, ac perinde ſtadiũ appellaſſet,quia in fine reſpiraſſet, ſimulque & ſtetiſſet. Fines dicti ſunt,eo ꝙ agri funiculis ſunt diuiſi. Menſurarũ.n.lineæ in terrarum partitione tendantur, vt dimenſionis æquitas teneatur,limites appellati antiquo verbo tranſuerſi. Nã tranſuerſa oĩa antiqui lima dicebãt,a quo,& limina hoſtiorum per quæ foris vel intus itur. Et limites ꝙ per eos in agros foras eatur. Termini dicti ꝙ terræ menſuras diſtinguunt atque declarant,his.n.teſtimonia finium intelligũtur,& agrorum conflictus & certamen tollitur. Limites maxime in agris duo ſunt,cardo & decumanus. Cardo eſt qui a ſeptentrione directus a cardine cœli eſt. Nã ſine dubio cœlum voluitur in ſeptentrionali orbe. Decumanus eſt qui ab oriente in occidentem per tranſuerſum dirigitur,qui pro eo,quod formam.x.faciat,decumanus eſt appellatus,ager.n. bis diuiſus figuram denarij numeri efficit. Idem in xvi. Menſura eſt res aliqua modo ſuo,vel tempore circunſcripta.Hæc autẽ corporis eſt , aut temporis. Corporis hominum lignorum.& columnarum longitudo,& breuitas. Sed & ſolẽ iſtum propriam ſui orbis habere menſuram,quod geometrici perſcrutari audent.Temporis at menſura horarum,& dierum, & annorum. Propriè autem menſura vocata,quod ea fruges metiuntur,atque frumentorum humida, & ſicca.

De Menſuris aridorum,& liquidorum. Cap. XLII.

MEnſurarum pars minima coclear, quod eſt dimidia pars dragmæ,appendens ſiliquas nouem qui triplicatus conculã facit. Concula dragma vna, & dimidia adimpletur.Ciati pondus decẽ dragmis appenditur. Acetabulus quarta pars eminæ,eſt duodecim dragmas appendens.Cotula emina eſt habens ciatos ſex.Emina autem appendit librã vnam,quæ geminata ſextariũ facit. Sextarius duarum librarum eſt,qui bis aſſumptus nominatur bilibris,aſſumptus quater fit Græco nomine cenis. Quinquies complicatus quinarẽ fiue gumor facit,adijce ſextũ congiũ reddet,a cõgiendo.i. per augmentũ creſcẽda vocatur,vñ poſtea pecunia beneficij, gratia dati cępta,congiariũ appellata eſt. Cõgiarũ aũt ſpecialiter menſura eſt liquidorũ. Metreta eſt menſura liq̃dorũ, metrũ.n. mẽſurã dicunt Græci, & inde appellata metreta, metrũ ad oẽm mẽſurã di.Sed iam hoc nomẽ ſpãliter ſibi aſſumpſit, quod ſit menſura perfecti numeri.i.denarij.Modius dictus ab eo quod ſit ſuo modo perfectus. Eſt autẽ menſura librarum quadragintaquatuor.i.ſextariorũ vigintiduũ. Cuius nominis cauſa inde tracta eſt,ꝙ in principio Deus vigintiduo opera fecerit. Nam prima die vii.opera fecit.i. materiam informem,angelos,lucem,cęlos ſuperiores,terrã,aquã,atque aerẽ. Secunda die firmamentũ ſolum. Tertia die quatuor maria, ſemina,ſationes,atq; plantaria. Quarta die tria Solẽ,Lunã, & ſtellas. Quinta die,tria piſces,& reptilia aquarum. & volatilia. Sexta die quatuor beſtias,pecudes,reptilia terræ,& hominẽ. Et facta ſunt omnia vigintiduo genera in diebus ſex , & vigintiduo literarum ſunt elementa quibus conſtat diuinæ legis doctrina. His igitur exemplis modius vigintiduorum ſextariorũ a Moyſe ſecundum ſacræ legis menſurã effectus eſt. Satum genus eſt menſuræ iuxta morẽ prouinciæ Paleſtinæ, vnum & dimidium modium capiens,cuius nomẽ ex Hebręo ſermone tractum eſt. Satum.n.apud eos nominatus ſumptio ſiue eleuatio,eo ꝙ qui metitur,exinde menſurã ſumat ac eleuet. Eſt & aliud ſatũ menſura ſextariorũ vigintiduorũ capax quaſi modius. Batus vocatur. Hebraica lingua, olearia mola,quæ habetur apud eos,vel bata nominatur , capiens quinquaginta ſextaria. Quæ menſura vna molæ vice prouenit. Amphora Græce a figura ſua dĩ , ꝙ eius anſæ geminatæ videantur aures imitari. Reſpicit aũt vini,vel aquæ,pedem quadratum. Frumenti vero modios Italicos tres. Cadus Græce amphora eſt,continens vrnas tres. Vrna aũt menſura eſt,quã quidam quartarium dicunt,proprie autem vrna vas,quæ pro condendis defunctorum cineribus adhiberi ſolet, de quo poeta. Cælo tegitur , qui non habet vrnam. Medimna eſt menſura quinque modiorum.i.dimidia eo,ꝙ quinque modijs metitur,qui eſt dimidius numerus a perfecto denario. Artabo apud Aegyptios ſextarios. lxxij. continet propter. lxxij. linguas,quæ orbem impleuerunt. Gomor. xv. modiorum onus appendit. Chorus.xxx.modijs adimpletur , hic Hebraico ſermone deſcendit,qui vocatur choris a ſimilitudine collis. Chorea.n. Hebraicẽ colles appellantur. Concertati enim modij triginta inſtar collis videntur,& onus cameli efficiunt.

De Scientia perſpectiua. Cap. XLIII.

ALphorabius. Scientia de aſpectibus inquirit, de eiſdem de quibus eſt Geometria.ſ.de figuris magnitudinibus, ſitibus,ordine,æqualitate,inæqualitate,& huiuſmodi, ſed ita vt ſunt in lineis,ſuperficiebus,& corporibus abſolute. vnde ſpeculatio Geometriæ communior eſt quàm iſtius , ſed quamuis,idem de quo hæc tractat in eodem de quo illa,tamẽ iſta non eſt ſuperflua ſed neceſſaria. Nam ea quę neceſſario probauit Euclides eſſe quadrata, cum ad ea reſpicitur ex aliqua longitudine videntur eſſe concurrentia, & æqualia videntur inæqualia,& econuerſo. Ex his enim quæ ſita ſunt in vna ſuperficie,quædam apparent inferiora, & quædam altiora. Et ex his quæ ſunt prima,quædam videntur poſteriora & econuerſo. Quapropter neceſſaria fuit hæc ſcientia,quia diſcernit inter id quod apparet in viſu,aliter quã ſit , & illud quod apparet ita vt eſt,aſſignat enim quibus de cauſis iſta fiant , & hoc demonſtrationibus neceſſarijs. Docet etiam quibus modis viſus errare poteſt, ad hoc vt non erret, ſed deprehendat vt eſt omne ad quod aſpicit, docet enim apprehendere altitudines arborum,& parietum altitudines, & profunditates fluuiorum,altitudines quoque montium , quatenus cadit viſus ſuper fines eorum,deinde vero elongatione corporum cœleſtium,& quantitates eorum,& omne illud ad quod perueniri poteſt,ex reflexione viſus aſpicientis, & quod quicquid videtur

detur non videtur, niſi radio penetrante in aera, vſqueq; ꝯ cadat ſupra rem, ad quam aſpicitur.

De Radijs viſualibus, & de ſpeculis. Cap. XLIIII.

RAdij quidem corpora peruia, penetrantes vſque ad illud quod aſpicitur, aut recti ſunt, aut reflexi, aut conuerſi, aut fracti. Recti ſunt, qui cum egrediuntur ſecundũ rectitudinem à viſu progrediuntur vſque pertranſeant, & finiantur. Reflexi ſunt, qui cum a viſu prodire incipiunt, ante quam pertranſeant obuiat eis ſpeculum, a quo reflectuntur obliquè ad partes laterũ ſpeculi, deinde extenduntur in latũ ac reflectuntur eundo ad id, quod eſt inter manus aſpicientis. Conuerſi vero ſunt qui eadem via qua prius acceſſerunt, a ſpeculo redeunt, quouſque cadant ſupra corpus eius a cuius viſu exierunt, vnde videt ſeipſum homo cum illo eodem radio. Fracti vero ſunt illi, qui a ſpeculo redeuntes, ad partes aſpiciẽtis, a cuius viſu exierunt, extenduntur flexuole ab eo ad vnũ laterum eius, & cadunt ſuper id quod eſt in aliquo laterum eius. Et medium quidem inter viſum, & illud quod aſpicitur, ſiue ſpeculum, omnino ſunt corpora peruia, vt aer, vel corpus cæleſte, vel aqua, vel vitrum. Sciã vero de aſpectibus, inquirit de omni quod videtur, & de omni quod his radijs in vnoquoque ſpeculorum aſpicitur, vnde ipſa in duas partes diuiditur, quarum prima eſt inquiſitio de eo, ad quod aſpicitur, cũ radijs rectis, ſecunda de eo ad quod aſpicitur cum radijs nõ rectis, & hæc dicitur propriè ſcientia de ſpeculis. Actor. Itaque de ſpeculis habes ſuperius. iiij. lib. vbi dictum eſt, de Iride. i. arcu cœleſti.

De Aſtronomia. Cap. XLV.

RIchardus vbi ſupra. Aſtronomia eſt diſciplina magnitudinis mobilis, inueſtigans ſpacia motus, & reditus cœleſtium corporum certis temporibus. Hęc olim mathematicarũ poſtrema eſt ordine, ſed loco ſuperior, & excelſior dignitate, quia cum cęteræ res quodãmodo inferius verſentur. Hæc ſola cœleſtium diſpoſitionem inueſtigandam atque tractandam ſuſcepit. Aſtronomia diuiditur in duas ſpecies. ſ. in ſphericam, & geomonicam. Sphętica cœleſtium corporum ſpacia, ſituſque conſiderat. Geomonica motum attendit. Iſido. vbi ſupra. Aſtronomia eſt aſtrorum lex, quæ curſus ſyderũ, & figuras, & habitudines ſtellarũ circa ſe. & circa terrã indagabili ratione percurrit. Aſtronomiã primi Ægyptij inuenerunt, Aſtrologiam vero & natiuitatis obſeruantiam Chaldæi primi docuerunt, Abraam autem inſtruxiſſe Aegyptios aſtrologiam. Ioſephus autor aſſeuerat Aſtronomiæ ratio modis pluribus conſtat, diffinit enim quid ſit mundus, quid cœlum, quid ſphęrę ſitus, & curſus, quid axis cœli & poli, quæ ſint climata cœli, qui curſus Solis, & Lunæ, atque aſtrorum. Actor. De his iam ſupra dictum eſt in operibus Dei ſecundæ, & quartæ diei.

De Differentiis inter Aſtronomiam, & Aſtrologiam. Cap. XLVI.

RIchardus vbi ſupra. Inter Aſtronomiam, & Aſtrologiam hoc intereſſe videtur, quod Aſtronomia de lege aſtrorum, & conuerſione cœli diſſerit, regiones, circulos, ortus, & occaſus ſyderum, & cur vnumquodque ita vocetur inueſtigans. Aſtrologia vero aſtra conſiderat ſecũdum natiuitatis & mortis, aut aliorum quorumlibet euentuum, obſeruantiam. Quę partim naturalis eſt, partim ſuperſtitioſa. Naturalis eſt in complexionibus, vt eſt ægritudo, ſanitas, ſterilitas, tempeſtas, ſerenitas, quæ ſecundum ſuperiorum contẽperantiam variantur. Superſtitioſa vero in contingentibus, hoc eſt in conſtellationibus conſtat. Et hanc partem tractãt mathematici, qui interpretantur vani. Alpharabius vbi ſupra. Igitur ſciã de ſtellis duplex eſt, vna eſt de ſtellarum ſignificatione. ſ. de eo ꝙ ſignificent quod futurum eſt, & de quibuſdam præſentibus, & de præteritis. Et hęc dr̃ Aſtronomia, Alia eſt ſcientia doctrinalis, quæ inquirit de cęleſtibus corporibus, & de terra ſecundum tres ſummas. Prima eſt de numeris, & figuris, & ordinibus eorum, & de quantitatibus ipſorum corporum, & de ſitibus ac proportionibus eorum adinuicem, & de quantitatibus elongationum eorundem adinuicẽ, Et quod in totalitate terræ non eſt motus localis. Secunda eſt de motibus cœleſtium, quot ſint, & quod omnes ſpherici ſint, & quis ſit communis omnibus ſtellis. Deinde de motibus proprijs ſtellarum, & quot ſint ſpecies motus, vniuſcuiuſque earum, & partes ad quas mouentur, & ſecundum quam partem. Docet etiam viam ad comprehendendum cuiuſque ſtellę, locum ex parte ſignorum in vnaquaque hora. Inquirit item de omnibus quæ accidunt cœleſtibus corporibus, & de eclipſi Solis, & Lunę & ortu, & occaſu & huiuſmodi. Tertia inquirit de terra, & eius habitabili parte, & oſtendit quæ ſit illud ꝙ inhabitatur ex ea, & quot ſunt eius partes magnę, & quæ, & quot ſint climata, & vbi ſit locus habitationis, vel ſituationis cuiuſque, & quàm diuerſa reuolutio diei, & noctis, propter terræ ſitum, & quod in diuerſis locis ſunt ortus, & occaſus diuerſi, & longitudo dierum & breuitas noctis & his ſimilia. Hæc eſt igitur ſumma, quam hęc ſcientia comprehendit, & vocatur Aſtrologia.

De Qualitatibus quæ planetis effectiuè non propriè attribuuntur. Cap. XLVII.

ACtor. De his quę pertinent ad conſiderationẽ aſtrologi multa iam ſuperius diximus, hic autem de aſtronomia ſient, & de cæteris ſcientijs pertractantes, tanquam occaſione inuenta, pauca tantum de proprietatibus planetarum eo quod ſecundum eorum ſitus ac diſpoſitiones inferiora quæque corpora diſponuntur, breuiter inſeramus. Ex dictis cuiuſdam aſtrologi. Quæſiuiſtis quid ſit proprius effector vniuſcuiuſque planetæ. Ad quod reſpondeo quam breuius potero, narratione comprehendens vniuſcuiuſque planetæ quoſdam effectus proprios, ſecundum quod philoſophi inuenerunt eos certis experimentis, & rationibus neceſſarijs inueſtigando. Dico igitur quod Sol eſt calidus, ſiccus, igneus colericus, maſculinus, aureus, regnandi cupidus, auri ambitioſus, amans mundiciam, grauis in eloquio, magnificus, canõ lor, pulcher facie. Has proprietates attribuunt philoſophi Soli, & ſimiliter cæteris planetis, vnicuique ſuas, non quia tales proprietates inſint, vel ineſſe poſſint cœleſtibus ſubſtantijs, cum non participent contrarietatem nec ſexuum diuerſitate, nec affectionum animi mutabilitate, ſed quia cœleſtia corpora ſunt efficientia, & ſignificantia tales proprietates, & earum renouationes, & defectiones in rebus mutabilibus mundi inferioris alterabilis, & ſecundũ omnes partes ſui corruptibilis. Oĩa. n. quæ renouantur in mũdo inferiori, præter ea ꝗ cauſantur a ſuperiori facie iõnis noſtræ habent ſuas cãs efficientes in mũdo ſuperiori, inalterabili, & incorruptibili. Cuius demũ rõ aſt, qm̃ omne, quod eſt, prius eſt in potentia, & deinde exit in actum. Iđ ẽ quod exit in actũ, per aliquid actuale exit de potẽtia ad effectum. Quapropter omnia renouata in mundo inferiori, cum fuerint potentia priuſquam actu, per actuale aliquod quod eſt ſemper vno modo in ſe, ſed comparatione ad effectum aliter ſe habens, neceſſe eſt prodire in effectum, omnia autem corpora cœleſtia ſunt ſemper vno modo in ſeipſis ſe habentia, renouantia ſolum comparationes ſituales ad ea, quæ ſunt in mundo inferiori. Nec reperitur in vniuerſitate mundi ſenſibilis aliud a corporibus cœleſtibus ſic ſe habens. Manifeſtum eſt igitur, quod omnia renouata in mundo corruptibili, per virtutes cœleſtium corporum renouantur.

De Proprijs effectibus Solis. Cap. XLVIII.

SOl igitur virtute ſua calefacit, & deſiccat mundum inferiorem, & generationis cauſa eſt in naſcẽtibus vegetabilibus, & animalibus, & augmentat in natis calorem, & ſpiritũ vitalẽ. Cuius ſignificatio eſt, quod cum incipit aſcendere a tropico hiemali, per punctum vernalem, in tropicum æſtiuum renouatur generatio in terræ naſcentibus, & animalibus pleriſque, & vigoratur vis augmentatiua, vnde ipſe eſt ſignificator vitæ animalis, quæ viget per calorem temperatũ. Cum vero recedit a nobis corrumpuntur pleraque terræ naſcentia, & animalia, & debilitatur vis augmentatiua, & nutritiua propter defectum caloris vitalis, & ſuperabundantiam frigiditatis deſtruentis. Experimentis igitur ſenſibilibus ſcitur, quoniam ſol eſt effectiuè calidus & ſiccus. Ex hoc ſequitur quoniam ipſe ſit igneus, & etiam quod colericus. Id enim eſt colera in homine, quod ignis in mundo, & idem effector & ſignificatur vtriuſque. Cum caliditas etiam ſit qualitas actiua, & maritas ſit per actiuitatem, fœmininitas vero per paſſibilitatem, patet quoniam ſol eſt effectiuè maſculinus. Sol quoque virtute ſua mouet fumum ſulphuricum, mundum, & commiſcet eum argento viuo mundo, & decoquit ea calore temperato, & ſic efficit aurum. Nihil enim eſt aurum, niſi fumus ſulphureus mundus commixtus argento viuo, decoctus calore temperato. Quod autem hæc operatio ſit a virtute Solis, ſci-

tur

tur per hoc quod in locis quibus præfuerit ſol, & in annis in quibus dominatur Sol magis abundãt mineræ auree. Quod affectus animi attribuuntur planetis, intelligendum eſt de affectibus quos habet homo per naturam, & non ex conuictu aut conſuetudine, aut philoſophia. Nã affectus naturales cauſant ea planetis, quia planetæ ſunt affectores, & motores ſpirituum mouentiũ. Secundũ enim que affectus animi mouentur ſpiritus, & ſecundum motus ſpirituum mouẽtur affectus Verbi gratia. Cum iraſcitur homo accenditur ſanguis, & ſpiritus qui ſunt in corde, & feruntur ſpiritus ſeſe impellentes & ſupra ſeipſos impetuoſè inundantes, & cũ talis fuerit motus in ſpiritibus cauſa aliqua extrinſeca erit in affectu, niſi refrenetur per bonos mores. Similiter in omni affecto animi eſt motus ſpirituum appropriatus illi affectui, quem motum efficit naturaliter, & ſignificat planeta aliquis. Nam ſciuerunt de vnoquoque planeta, quorum affectuum, & cuius figuræ corporalis ſit ſignificator, per hoc quod cõſiderauerunt philoſophi dominium planetarum in horis natiuitatũ, & inuenerunt ſemper in natis ſub dominio Solis affectus vniuerſales, & figurã corporalem vniuerſalem, ſecundum rationes quas ſupra diximus, & ſimiliter in natis ſub reliquis planetis inuenerunt affectus, & figuras, quos reliquis planetis aſſignauerunt.

De Proprijs effectibus cæterorum planetarum.
Cap. XLIX.

Reliquorum planetarum proprietates (vt vitem prolixitatem) abſque expoſitione narrabo. Quia peritis in naturis, & aſtronomijs ſufficiunt, quæ dixi in exponendis proprietatibus Solis, ad exponendum proprietates reliquorũ. Eſt igitur Saturnus eſſentialiter frigidus, ſiccus, accidentaliter tamen humidus & terreus, melancolicus, plumbeus, obſcurus, amans veſtes nigras, terras, religioſus, agricultor. Iuppiter eſt calidus, humidus, temperatus aereus, dulcis, ſanguineus, ſtagneus, ſapiens, gaudens, liberalis, eloquẽs, amans veſtes pulchras, rubeus & pulcher faciei terrã proſpiciens. Mars eſt calidus, amans militiam, & caſtra, pugnas, & cædes turpes, malignus, incompoſitus. Venus eſt frigida, humida, temperata habens de metallis latonem, fœminina, amans veſtimenta ornata, & redimicula aurea, & argentea, & cantilenas, gaudia, & iocos, & ipſa eſt laſciua, dulcis loquelæ, pulchra oculis, & ſuperciliis, ſtudens compoſitioni formæ, corpus habens leue, plenũ carne, mediocris ſtaturæ. Mercurius eſt calidus, ſiccus, ſed quia ſiccitas eius eſt multum paſſiua, ipſe eſt frigidus cum frigidis humidus cum humidis, & cum omni planeta conuertibilis in ſuas qualitates, habens in metallis argentum viuum, eloquẽs, ingenioſus, ſtudens, amans ſcientias mathematicas, & diuinationes, corpus habens gracile, labia ſubtilia, completam ſtaturam. Luna eſt frigida, humida, flegmatica, fœminina, argentea, mediatrix mundi ſuperioris, & inferioris, amans geomantiam, & quicquid ei attinet, rotunda facie, mediocris ſtaturæ.

De Comparatione omnium planetarum ad rerum generationem. Cap. L.

Secundo quæſitum eſt vtrum omnes planetæ ſint ſicut vnũ efficiens ad generationem vniuſcuiuſque, vel poſſit vnus illorum per ſe aliquid efficere. Ad quod reſpondeo, quod omne quod efficitur in mũdo inferiori, ab omnibus planetis efficitur, & omnes participant in efficientia vniuſcuiuſque effecti, & ẽt comparticipet eis in efficiendo ſingulare alicuius ſpeciei imago aliqua cœleſtis, planetæ namque ſunt effectores & etiam ſignificatores. Vniuerſales vero cauſæ non efficiunt particulare aliquod, niſi cum eis comparticipet in efficiendo aliqua de imaginibus cœleſtibus, quæ imagines ſunt effectrices, & etiam ſignificatrices ſpecierum ſpecialiſſimarum mundi terreſtris. Demonſtratio autem, quod omnes planetæ ſunt ſicut vnum efficiens, & non poſſit aliquis illorum per ſe agere in hoc inferiori, hæc eſt, quod virtus inferior nõ agit, niſi per virtutem ſuperiorem, & duo quæ diſtant aliquibus mediis naturaliter interpoſitis non agunt, vel patiuntur adinuicẽ abſque medio. Propter hoc nullus planeta inferior poteſt agere in hæc terrena, niſi mediante ſuo inferiori. Vnumquodque igitur in mundo inferiori effectum ab omnibus planetis efficitur, dicitur tamen proprie effici ab illo planeta, qui eſt in efficiendo maioris virtutis.

De Ordinatione motuum eorum. Cap. LI.

Tertio quæſitum eſt, vtrum in motibus planetarum ſit ordinatio. Quam quæſtionem quoniam eſt ambigua diuido. Poteſt. n. hæc quæſtio quærere, an in motibus ipſorum ceciderit prius & poſterius, in tempore. ſ. quod vnus planeta prius tempore motus fuerit quam reliquus, vel poteſt quærere an motus vnius ſit natura prior motu alterius, vel poteſt quærere an motus ipſorum ſint ordinati adinuicem, ſecundum propoſitiones muſicæ commenſuratas. Si quæritur primum, dico quod omnes ſimul inceperunt moueri, omnes n. ſphæræ ſimul tempore creatæ erant, & in creatione moueri cæperunt. Si quæratur ſecundum, dico quod omnis planeta ſicut eſt ſuperior in ſitu, ſic eſt prior natura, & motus ſuperioris, natura prior, motu inferioris, non enim mouetur inferior, niſi participans virtute ſuperioris. Si vero quæratur tertium, dico quod in illorum motibus eſt ordinata propoſitio muſicæ. Aliter. n. non eſſet mundus aptiſſime, & pulcherrime compoſitus.

Vtrum motus vnius poſſit impediri per motum alterius.
Cap. LII.

Quarto quæſitum eſt vtrum motus vnius planetæ poſſit impediri per motum alterius. Ad quod reſpondeo quod in corporibus cœleſtibus non eſt contrarietas, inobedientia, vel violentia, nec obuiant ſibi inuicem cæleſtia corpora, quare nullo modo poſſunt ſe adinuicem præpedire in mouendo. Si autem intendat hæc quæſtio quærere, an effectus vnius planetæ impediatur per alterum, manifeſtum, quoniam hoc eſt verum, quia cum alicui planetæ opponitur planeta ſibi contrarius, aut ei coniungitur, aut reſpiciet a trino, & quarto, vel ſextili aſpectu, impeditur opus alterius. Verbi gratia. Cum Saturnus opponitur Marti in renouatione anni, aut coniungitur ei ſecundum aſpectum aliquẽ & præfuerit Mars anno, diminuit calorẽ, qui ex virtute Martis ſic deberet prouenire in eodem anno. Vtrum motus planetarum ſit circularis. Hanc quæſtionem determinat Ariſto. in libr. de cœlo & mundo, & hæc quæſtio non eſt quæſtio, ſed eſt ſuppoſitio in Aſtronomia. Huius autem demonſtratio apud Ariſto. hæc eſt. Simplicis corporis ſimplex eſt motus, omnis autem motus ſimplex, aut eſt circularis, aut rectus. Igitur planetæ cũ ſint corpora ſimplicia, aut circulariter, aut recte mouẽtur ſed nõ mouentur ſecundum rectũ, quia omne quod mouetur, participat cõtrarietate, & eſt corruptibile. Planeta vero nõ participat cõtrarietate igitur circulariter mouetur. Vltimo quæſitũ eſt quõ planetæ ſint natura diſſolubiles. Ad quod reſpondeo cum Auguſtino, quod non ſolum planetæ ſed omnis creatura ex ſeipſa eſt diſſolubilis, & corruptibilis. Cuius ratio eſt, quod omne quod eſt de natura ſua facit periodum in ſuam originem, omnis autem creatura eſt ex nihilo, quare periodus eius eſt in nihilũ. Veruntamen diuido hunc terminum diſſolubile, ſiue corruptibile, dicitur enim corruptibile quod ex ſeipſo habet poſſibilitatem ad corruptionem, & ſic eſt omnis creatura corruptibilis. Nulla enim creatura ex ſeipſa eſſe poteſt, cum ſolum ipſum eius primum ex ſe, & per ſe ſit. Quapropter omnis creatura ex ſeipſa eſt corruptibilis, & ad corruptionem eſt poſſibilis. Dicitur enim corruptibile, quod ex ſeipſo habet neceſſitatem ad corruptionem, & ſic dicitur omne, & ſolũ corruptibile, quod participat contrarietate naturali, bonitas autem conditoris, & ſapientia eius, & potentia tam immenſæ ſunt, quod vnumquodq; fecerunt in optimo, quod ei eſt poſſibile, niſi ipſum voluntarie a conditoris bonitate ſe ſubtrahat. Eſſe autem melius eſt, quam non eſſe, & eſſe perpetuum quã eſſe temporale, propterea vnumquodque quod non habet in ſe neceſſitatem ad corruptionem, nec voluntarie a conditoris bonitate ſe ſubtrahit, a conditoris bonitate ſeruatur in eſſe perpetuo.

De Scientia de ponderibus. Cap. LIII.

Alpharabius vbi ſupra. Sequitur ſcientia de ponderibus. Ponderoſa duobus modis conſiderantur. ſ. ſecundum quod menſurantur, & ſecundum quod cum eis menſuratur. Ita doctrina de ponderibus conſiderat ea ſecundum quod mouentur, & inquirit de principijs, & inſtrumentis, quibus eleuantur grauia, vel per quæ de loco ad locum permutantur. Iſido. lib. xvj. etym. Ponderum ac menſurarum iam cognoſcere modũ. Nam oĩa corporalia (ſicut ſcriptum eſt) a ſummis vſque ad ima, in menſura, & numero, & põdere diſpoſita ſunt

atq;

atq; formata. Cunctis.n. corporeis rebus pondus natura dedit, ſuum quoque regit oĩa pondus, & ponderibus ſuis terra librata dependet. Primus Moyſes (qui omnes antecedit gentiliũ philoſophos ipſe) nobis & numeros, & menſuras, & pondera diuerſis ſcripturæ ſuæ locis enarrauit, primus Sydon Argiuus ponderum rationem in Græcia conſtituit. Et licet alij antiquiores extiterunt, ſed iſte hac in arte experientior fuit, aliorum quidem & narrationem memorari neceſſe eſt: ſcribẽtes vnicuique certi ponderis modum, nominibus proprijs, & caracteribus deſignatum. Pondus dictum eo, ꝙ in ſtatera libratum pendeat, hinc & penſum. Antiquę aũt pondus, libra vna eſt, vnde & dipondius dictus eſt, quaſi duo pondera. Trutina eſt gemina ponderum lance æquali examine pẽdens, facta pp talenta, & centenariã appendenda, ſicut momentana, pro parua, modicaque pecunia. Hæc eſt & ſtatera nomen ex numero habens, ꝙ duabus lancibus, & vno in medio ſtilo librata æqualiter ſtet. Examen eſt filum medium, quo trutinæ ſtatera regitur, & lances æquantur, vnde & in lancem augmentum dicitur, vnicuique autem ponderi certus eſt modus, nominibus proprijs deſignatus. Calcus minima pars ponderis quarta pars oboli eſt, conſtans lentis geminis granis, appellatur aũt calcus, ꝙ ſit paruulus ſicut & lapis calculus, qui adeo minimus eſt, vt ſine moleſtia ſui calcetur. Siliqua viceſima quarta pars ſolidi eſt, ab arbore cuius ſemen eſt vocabulum tenens. Kerates oboli pars media eſt, habens ſiliquam vnam ſemis. Obolus ſiliquis tribus appenditur, habens Kerates duos, calcos quatuor. Fiebat enim olim ex ære ad inſtar ſagittæ, vnde & nomen a Græcis accepit hoc eſt ſagitta. Scrupulus ſex ſiliquarum pondere conſtat.

Adhuc de ponderibus. Cap. LIIII.

DRagma octaua pars vnciæ, & denarij pondus argentei, tribus conſtans ſcrupulis.i. decem & octo ſiliquis. Denarium autem dictũ, quia pro decem nummis imputatur. Solidum nuncupatũ, quia nihil ei deeſſe vĩ, ſolidũ n. veteres integrum dicebant, & totum. Propter quoque nummiſma vocatur, pro eo ꝙ nominibus principum effigieque ſignetur, ab initio vero vnum numiſma, vnus argenteus erat. Solidus apud Latinos alio nomine ſextula dicitur, ꝙ his ſextũ eis complicantur, hunc vulgus aureum ſolidum vocat. Cuius tertiã partẽ ideo dixerunt tremiſſam, eo ꝙ ſolidũ faciat ter miſſus. Sextula bis aſſumpta duellam facit, ter poſita ſtaterem integrum reddit, ſtater autem medietas vnciæ eſt, appendens aureos tres, vnde & vocatus ſtater, ꝙ tribus ſolidis ſtet, hic & ſemiuncia, quia ſemis habet de vncia, hic & ſemiſſis quia ponderis ſemis eſt, quaſi ſemis aſſis. Quadrans quidem, quia vnciæ quartã partem appendat. Sicel qui Latino ſermone, ſiclus correptè appellatus, Hebræum nomen eſt, habens apud eos vnciæ pondus, apud Latinos autẽ, & Græcos quarta pars vnciæ eſt. Vncia dicta, ꝙ vniuerſitatẽ minorum ponderum ſua vnitate vinciat, i. complectatur. Conſtat autem dragmis octo, i. ſcrupulis. xxiiij. Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus ſcrupulorum eius, horas diei, noctiſq; metitur, vel quia libram efficit duodecies cõputatus. Libra aũt vncijs perficitur, & inde habetur perfectũ ponderis genus, quia tot conſtat vncijs, quot menſibus annus. Dicta autem libra, ꝙ ſit libera, & cuncta inter ſe pondera prædicta concludat. Mna in ponderibus centum dragmis appenditur, & eſt nomẽ Græcum. Talentum ſummũ eſſe pondus perhibent in Græcis, nã nihil eſt calco minus, nihil talento maius, cuius varium apud diuerſas gentes pondus habetur. Eſt autẽ triplex, minor quinquaginta, media ſeptuaginta duarum librarum, ſummus centum viginti conſtat.

De Scientia ingeniorum. Cap. LV.

ALphorabius vbi ſupra. Scientia de ingenijs eſt ſciã cogitandi, qualiter quis conuenire faciat illa oĩa, quorum modi declarantur, ac demonſtrantur in doctrinis conuenire aliquam in corporibus naturalibus, in acceptione & ſitu eorũ in actu. Oẽs.n. aliæ ſciæ non cõſiderant lineas, ſuperficies, corpora & reliqua, niſi ſecundũ ꝙ intelliguntur tm̃ a corporibus naturalibus ſeparata, ſed quia nos vſu iſtorũ indigemus, volumus ea actuare & præſentare in actu in corporibus naturalibus, & ſenſatis artificio & ingenio aliquo modo propriatur eorũ acceptio. Sciã vero ingeniorũ docet modos excogitandi & adinueniendi qualiter ſecundũ numerum corpora naturalia coaptentur per artificiũ, ad hoc vt viſus quẽ quærimus, ex eis proueniant. Ex his eſt ingenium geometricum ad menſurandum corpora. Ingenium quoque inſtrumentorum, de arte eleuandi, & inſtrumentorũ muſicorum, ac plurium artium mechanicarũ, vt arcuum, vel armorũ. Sic & ingenium ſpectuale ſecundũ artem, quæ dirigit vſum ad cõprehendendum veritatẽ rerũ remotarum. Et ingenium de arte ſpeculorum, ſm ꝙ reddunt radios ita, vt reflectant eos, aut conuertant, aut frangant. Ingenium quoque de arte ponderum rationabilium inſtrumentorum, ſecundum artes plurimas. Hinc ergo ſunt cauſæ, & ſcientiæ ingeniorum, quæ principia ſunt artium ciuilium practicarum.

De Metaphiſica, & eius excellentia. Cap. LVI.

ARiſt. in Methaphiſica veteri li. j. Methaphiſica ſcia eſt ad neceſſaria.i. ad aliarũ ſciarum neceſſitatem, ſicut dyalectica & ſophiſtica ad introductionẽ, ipſa eſt prima philoſophia, maximeque ſcibilis eſt, quia maxime ſcibilia ſunt principia & cauſæ pp hoc.n. & ex eis alia cognoſcantur, non econuerſo. Tunc aũt ſcire dicimus vnumquodq; cum primã cãm opinamur cognoſcere. Hæc itaque ſola ſciarũ liberalis eſt, quia ſola ſuipſius gratia eſt, vnde iuſte non humana exiſtimatur, illius poſſeſſio, ſed diuina. Multipliciter.n. humana natura ancilla eſt, Deus autem & cauſarum omnium principiũ quoddã eſt, & hanc ſciam aut ſolus, aut maxime habet: hac igitur potior nulla eſt. Idem in iij. lib. Hanc ergo vocare ſciarũ ſapientiam congruit, ſecundũ ꝙ princeps eſt & potentiſſima, cui alias ſcientias vt famulas non contradicere iuſtum eſt, huius nanque gratia ſunt aliæ. Idem in noua lib. j. Vnuſquiſque igitur bonum, aut nihil de veritate cõprehendit, aut modicũ, difficilis.n. eſt eius conſideratio, nõ quidem pp res, ſed pp nos. Diſpoſitio nanq; intellectus in anima, apud illud quod eſt in natura manifeſtum, ſimilis eſt diſpoſitioni oculorum veſpertilionis, apud lucẽ ſolis. Rectum eſt autem philoſophiã vocare ſciam veritatis ſpeculatiuã, quia ſpeculatiuæ huius eſt veritas, practicæ vero opus. Operantes.n. licet conſiderent in eo ꝙ agunt, non tñ perſcrutantur de eã pp ſeipſam, ſed reſpectu eius ꝙ agunt. Nos aũt veritatẽ nõ ſcimus abſq; eo, ꝙ ſciamus cãm illius. Manifeſtũ eſt aũt ꝙ res habet ſuũ principiũ & ꝙ cauſę rerũ oĩum non ſunt infinitę, neq; ſecundũ rectitudinẽ, neq; ſecundũ ſpeciem.i. vt ſpecies cãrũ ſit pluſꝗ numerari poſſit. Impoſſibile.n. eſt ſecundũ naturã, vt aliquid ex alio ſit in infinitũ. Neceſſe eſt n. vt prius ſit cã eius quod eſt poſt. Quapp neceſſe eſt, ſi res aliqua non fuerit potentia, vt veriter nõ ſit omnino cã. Itaque ſi cauſas infinitas faciunt, naturam boni deſtruunt. Dignũ eſt aũt in prima philoſophia perſcrutetur de oĩbus, cõtinet.n. oĩa principia, & ea quæ ſunt potentia. Auic. in Methaphiſica ſua. Sciã diuina eſt ſcientia de rebus ſeparatis a materia, termino, & diffinitione, ſic dicta a parte dignitate, quæ eſt finis eius, hæc eſt cognitio Dei. Multæ nanque res appellantur ab eo ꝙ eſt dignius. In hac ſcia quæritur de primis cauſis eſſe naturalis, & eſſe doctrinalis, & eius ꝙ pendet ex his, & de cauſa cãrũ, quę eſt Deus excelſus. Hæc eſt prophetia prima, ꝗ facit acquirere certificationẽ principiorum aliarũ ſciarum, & ipſa eſt certiſſime ſcis. Cõicat aũt cum dyalectica ſimul, & ſophiſtica, quia de eo quod in hac acquiritur nulla ſingulariũ ſciarum tractat, niſi duæ pdictę. Differt ãt ab vtraq; qm̃ illæ loquuntur de compoſitionibus ſingularium ſcientiarum, hæc autem non, quoniam ipſa eſt prima philoſophia. Differt etiam in topica, quia ipſa non facit certitudinem, ſed acquirit opinionem. A ſophiſtica quoque per ſe differt, quia hæc quærit ipſam veritatem, illa vero apparentiam. Michael ſcotus. Dicitur etiam hæc ſcientia diuina, quia de rebus diuinis, & ſpiritualibus tractat: Dicitur & prima philoſophia, quia cæteris philoſophiæ partibus altior eſt. Dicitur etiã Methaphiſica, quia ſupra phiſicam eſt.i. ſcientiam naturalẽ. Legenda eſt aũt poſt naturalem, & doctrinalem, quia multa de his in iſta conceduntur, quæ in illis approbata ſunt.

De Partibus Methaphiſica Cap. LVII.

ALphorabius in lib. de diuiſione ſcientiarum. Scientia diuina diuiditur in tres partes, prima inquirit de eſſentijs, & de rebus, quæ accidunt eis ſm ꝙ ſunt eſſentiæ. Secunda de principijs demonſtrationũ in ſcientijs ſpeculatiuis particularibus.ſ. de principijs dialecticę, & naturalis ſciæ ſciarumq; doctrinalium. Inquirit etiam verificationẽ earum, & ſubſtantias, atque proprietates, & deſtruit errores antiquorũ. Tertia de eſſentijs, quæ nõ ſunt corpora, nec in corporibus, & probat quod ſunt eſſentiæ, deinde quod plures ſunt, & ꝙ finitę, deinde quod ſint inæquales, & quod ſecundum multitudinem ſurgunt de minore ad perfectionem, vel ad perfectiorem, quouſq; perueniant ad extremum perfectum, quo perfectius

ctius

cius nihil eſſe poteſt, nec ei pōt aliquid eſſe ſimile, nec æquale, nec contrarium, nec præcedens. Ipſum eſt eſſe, quod impoſſibile eſt acquiri ab aliqua re, & omnia reliqua poſteriora ſunt ab illo in eſſe. Ipſum eſt eſſe primum, quod confert eſſe oī, quod eſt præter ipſum. Ipſum eſt primū vnum, quod vnitatē confert oī quod eſt præter ipſum. Ipsū eſt primū verū, qđ veritatē omni habenti, ipſam confert. Immo ipſum eſt quod ſupra oīa dignius eſt nomine, & ſignificatione vnius, & entis, & veri, & primi. Deinde oſtendit, ꝙ illud quod terminus eſt iſtarū proprietatū, debet credi quod ſit Deus, cuius gloria ſublimis. Poſtea docet qualiter eſſentiæ proueniunt ab eo, & qualiter adeptæ ſunt eſſe ab illo. Deinceps inquirit de ordinibus eſſentiarū, & qualiter adueniunt eis illi ordines, & qualiter vnaqueq; meretur eſſe in ordine in quo eſt, & qualis eſt illa connexio earum adinuicē, & quibus rebus fiat. Deinde progreditur ad reliquas operationes Dei, comprehendendas in eſſentijs, quouſque cōpleat omnes illas, oſtēdens ēt, ꝙ in nulla earum eſt defectus, neque diſcordia, neque malitia, neque diminutio, neque ſuperfluitas. Poſtea vero deſtruit errores quorundam de Deo, & operationibus eius, & eſſentijs quas creauit. Michael Schotus. Diuina ſcīa diuidit in quatuor partes, quarum prima eſt de diuiſionibus entis, ſecunda de principijs ſcientiarū, tertia de intelligentijs, quarta & vltima de Deo. Hæ quatuor partes continentur in Metaphiſica Ariſt. & Auicennæ, & in Algazel, & in Auicebroone.

De Vtilitate eius, & ordinatione. Cap. LVIII.

Auicenna vbi ſupra. Vtile quidem in ſe eſt occaſio, quæ per ſe ducit ad bonū. Vtilitas autem eſt intētio quæ de malo perducit ad bonum, & oēs quidē ſcīæ cōitant in vna vtilitate, quæ eſt acquiſitio perfectionis aīæ humanæ, in effectu præparantis eā ad futurā fœlicitatem. Cū aūt in principijs ſcīarū loquimur de vtilitate earū non eſt intentio illarū ad hoc pertinendi, ſed inuicem ſe adiuuādi, ad hoc vt certificetur alia ſcīa. Et ſecundū hanc intentionē vtilitas duplex eſt dictus, vno modo abſolutē. ſ. vt ſit adducens ad certitudinē alterius ſcīæ, qualiſq; mō, alio mō minus cōiter. ſ. vt ſit adducens ad excellentiorē, quæ eſt ſicut finis. Si igitur accipiamus vtilitatē abſolutā, profecto ſcīa hęc vtilitatem habet, ſi vero minus cōiter adeo certe alta eſt, hæc ſcīa, ꝙ nō dignatur vtilis eſſe cæteris, ſed cæteræ potius ad eam vtiles ſunt. Poſt naturalē quidem, eo ꝙ multa, quæ conceduntur in iſta, in probata ſunt in naturali, ſicut generatio, & corruptio, & alteratio & locus, & tps, & ꝙ omne quod mouetur ab alio mouetur, & quæ ſunt ea quæ mouentur ad primū motorem &c. Poſt diſciplinales vero, quā intentio vltima in hac ſcīa eſt cognitio gubernationis Dei altiſſimi, & cognitio angelorū, & ordinū eorum. Cognitio quoq; ordinationis in compoſitione circulorū, ad quam ſciam impoſſibile eſt peruenire, niſi per aſtrologiam, ad ſcientiam autem aſtrologiæ peruenire non pōt, niſi per cognitionem arithmeticæ & geometriæ. Muſica vero, & particulares diſciplinalium, & morales, ac ſimiles conſequentes ſunt, & non neceſſariæ ad hanc ſcientiam.

De Subiecto Methaphiſicæ. Cap. LIX.

Michael Scotus. Huius ſciæ ſubiectum eſt ens, nō Deus vel quatuor cauſæ, ſicut quidam crediderūt. Teſte. n. Ariſt. nulla ſcientia ſubiectum ſuum inquirit. In hac autem quæritur de Deo, quid ſit, & ſimiliter de cauſis, & idō nō poſſunt eſſe ſubiectū eius. Materiam ſiquidem non oportet quærere an ſit, vel quid ſit, inconueniens. n. eſt, vt aliqua ſcīa materiam ſuā ſtabiliat. Intentio idō huius ſcientiæ eſt dare certitudinem de rebus, quæ continentur in prædictis quatuor partibus. Algazel. Diuinæ ſcientiæ ſubiectum eſt id, quod eſt cōius oībus. ſ. ens ſimpliciter, vel abſolutē. Quæ aūt in ea quæruntur cōſequentia ſunt ipſum eſſe in quantū ens tm̄. Hæc ſunt ſubſtantia, accidens, vniuerſale, ſingulare, vnum, multū, cā, cauſatum, potentia, effectus, conueniens, inconueniens, quid dēt, vel quid neceſſe eſt eſſe, & quid poſſibile, hæc. n. omnia conſequuntur ipſum eſſe, ex hoc ꝙ eſt ens. Nō ſic etō triangulatio, vel quadrangulatio, quæ quidem conſequuntur ens, ſed poſtquam fit menſura, nec ſic albedo & nigredo, quę non cōſequuntur ens, niſi poſtquam fuerit naturale corpus. Et oīno quicquid dicitur, ꝙ non cōſequitur ens, niſi poſtq̄ fuerit ſubiectum alicuius duarū ſcientiarū. ſ. mathematicæ, & phiſicæ, illud profecto non pertinet ad conſiderationem huius ſciētiæ. Incidit aūt in hac ſcientia conſideratio de cauſa vniuerſi eſſe, quoniam ens diuiditur in cauſam, & cauſatum. Incidit etiam conſideratio de vnitate eſſentiæ, & de proprietatibus eius, & quod relatiue pendent ex ea. & qualiter fluxerunt ex ea. Sed huius ſcientiæ conſideratio propter de vnitate vocatur diuina ſcientia. Quæ vero remotior eſt a dubietate, & errore eſt mathematica. Naturalis autem magis impedita eſt, eo ꝙ naturalia ſemper in permutatione ſunt, & ob hoc aliena ſunt a certitudine, quæ eſt in methaphiſicis.

De Ente. Cap. LX.

Ariſto. in Methaphiſica noue. iij. lib. Eſt itaque ſcientia ſcientiarū prima conſideratio de ente, & de rebus quæ ſunt entis per ſe, vnde non eſt aliqua ſcientiarum particularium, quia non eſt alicuius particularis ſcientiæ determinare de ente vniuerſali, ſed de accidenti quod accidit alicui partium entis. Ens itaque dicitur multipliciter, & non æquiuocē, ſed attribuuntur omnes illi modi vni rei, & vni naturę, ſicut omne ſanans attribuitur ſanitati. Quoddam. n. dicitur ſanum, quia ſanitatem conſeruat. Quoddam quia ſignificat, quoddam quia recipit. Quædam ergo dicuntur entia, quia ſubſtantia ſunt, quædam quia accidentia, quædam quia paſſiones, quædā quia via ſunt ad ſubſtantiā, aut ad relationem &c. Vnum autem non ſignificat aliud ab ente. Idem in v. lib. Ens dicitur quodam modo accidentali. Verbi gratia, ꝙ muſicus ædificat. Accidit. n. ædificatori quod ſit muſicus. Dicuntur ēt entia per ſe, & horū quædā ſignificant quid, quædā quale quædā quātū &c. Iterū ens ſignificat eſſentiā ſm veritatem eei, vt cum dicitur ſimpliciter aliquid eſſe, vel non eſſe. Item quædam ſunt entia potentia, quædam actu. Actor. Primo quidem diuidit ens in ſubſtantiam, & accidens, deinde in ens potentia, & ens actu. Tertio in vnum, & multum. Et de his per ordinem agetur.

De Vno. Cap. LXI.

Ariſto. in j. lib. Phiſicorum. Vnum multipliciter dicitur, quemadmodum & ens. Dicitur. n. continuum, aut indiuiſibile, aut quorum ratio vna & eadem. Cōt nuum autem diuiſibile eſt in infinitum. Eſt autem vnum & potentia & endelichia. i. actu. Idem in metaphi. lib. v. Vnum dicitur aut per ſe, aut per accidens. Per accidens, ſicut nauigator & muſicus, vel homo, & homo muſicus, ſunt vnū. Per ſe autem dicitur vnum per continuationem, vt lignum conglutinatū. Sed magis eſt vnum illud, quod eſt continuum per naturam, q̄ quod per artificium, vt eſt crus, vel quodlibet membrum. Item dicuntur vnum quorum ſubiectum non diuiditur ſecundum formam, vt vinum, & aqua, & omnia liquabilia. Item quorum genus eſt vnū, vt omnia aīalia. Item quorum diffinitio non diuerſificatur, vt augmentabile, & diminutū. Itē quędā dicunt vnū mō ſimplici, vt illa q̄ non diuiduntur ſecundum tps, nec ſecundum locum. Quædam modo vniuerſali, vt illud quod non diuiditur ſecundum ſpeciem ſuam. Verbi gratia, dicere vnum animal, & vnum ens. Quędam ēt dicuntur vnū ſecundum materiā, quamuis negās aliud, & partiantur ab alia, vel differant per alia. Item quædam ſunt vnū numero, quorum. ſ. materia vna eſt, quędā forma, quorum. ſ. totalitas vna eſt. Quędam ergo quorū natura vna eſt quædā ſecundum æqualitatem, quorum proportio vna. Idem in x. lib. Vnum per ſe dicitur quatuor modis. Vno modo continuū naturaliter nō violente aliquo, vt per glutinum, & clauos, vel ligamenta. Item ſecundum formā & complementū, vt totum. Item per conuenientiam, vt diffinitio eſt vnum ſecundum intellectum, & rationem. Item indiuiſibile, vt ſingulare. Et licet vnum dicitur multipliciter, non tamē vniuoce, ſed per prius & poſterius de illis dicitur. Eſſentia vnius eſt ut non diuidatur. Vnum eſt principium numeri, non numerus, & omnes numeri cognoſcuntur per vnum. Numerus. n. eſt multitudo vnitatum, & menſura & menſuratum ſemper vnigenia ſunt. ſ. vnius generis. Vnum, & ens prædicamenta ſunt, & de omnibus dicuntur. Non ergo genera ſunt, neque ſubſtantiæ naturaliter abſtractæ.

De Multo, & diuerſo, & oppoſito. Cap. LXII.

Vnum autem, & multum ſibi opponuntur, ſicut vnum & plura, & ſicut diuiſio & non diuiſio. Multum. n. diuiditur, vnum non. Vnum autem habet idem, & ſimile, & æquale. i. dicitur tripliciter. ſ. ſecundum ſubſtantiam, & ſic eſt idem, ſecundum qualitatem, & ſic eſt ſimile, ſecundū quantitatem, & ſic eſt æquale. Multum autem ſimiliter diuiditur in diuerſum, & diſſimile, & inæquale. Sicut aūt vnum, & multum habent oppoſitionē ſecundum ſitum, & idē & aliud. Itaque omne ens, aut eſt idem, aut diuerſum. Omne autem differens, aut p genus differt, aut per formā. Per genus illa quæ non habent naturam cōem, nec generantur inuicem, vt omnia quorum alia figura prædicamenti eſt. Per formam vero illa quorum genus eſt idem, & ſubſtantia diuerſa, & hæc ex contrarijs generantur. Quā autem contrarietas eſt differentia completa, impoſſibile eſt, vt vnum habeat multa contraria

quia

quia dĩa completa eſt maxima diuerſitas, & hæc eſt extremorum, quia maximè a ſe differunt. Eſt itaq; contrarietas diuerſitas perfecta, q̃ eſt ſm formam, & quia contraria ſunt in codẽ gñe, hoc qđ eſt illud, g nus eſt, & dr̃ de vtroq;, vnde oia contraria conueniunt in p̃dicamento eodem, q̃ differunt ſm formam, & non ſcđm genus. Quæ aũt ſunt alia ſm genus magis differũt, q̃ q̃ ſm formam. Oppoſita aũt in ſitu quatuor modis. Quorum prima diuerſitas eſt priuatio, & habitus. Priuatio eſt contradictio quoquomodo, oia quoque contraria priuationem hẽnt alterius contrariorum. In quibuſdam aũt oportet, vt ſit medium inter contraria. Oia.n. media ſunt in eodem gñe. Et dico media oia illa, ad q̃ primo tranſmutabilia tranſmutatur neceſſario, vt ſi fuerit motus de albo in nigrum, primo veniet ad rubeum, & glaucum. Contradictoria vero nullum habent medium omnino. Relatiua quoque oia, quæ non ſunt contraria, non habent medium, quia non ſunt in eodem genere. Non.n. eſt medium inter ſcientiã & ſcitum, ſed inter magnũ, & paruum.

De Cauſa. *Cap.* LXIII.

IDem in li.5. Cã vno modo dr̃ illud ex quo fit aliud, & eſt in eo, vt cuprum in idolo. Alio mõ forma & exemplar, & hoc eſt, qđ ſignat alicuius eſſe, & eius genera, vt partes diffinitionis, alio vero mõ ſcđm, q eſt principium tranſmutationis, & quietis prima, vt dr̃, q ambulatio eſt cã ſanitatis. ſ. efficiens, & pater filij. & oino agens acti, tranſmutans tranſmutati. Item alio mõ tanq̃ cõplementum. ſ. pp qđ fit aliud, vt ſanitas eſt cã ambulationis. Oẽs igitur cãæ cadunt ſuper hos quatuor modos famoſos valde. Idem in lib 2. phiſi. Contingit aũt multipliciter dictas cauſas, & in ipſas eiuſdẽ cauſas eſſe, ſed non eodem modo, i. eodem gñe cãæ. Sunt ẽt q̃dam adinuicem cãæ, vt dolere, quidem cã eſt mali habitus, vt hic dolendi. Non tñ eodem mõ, ſed hoc quidem ſicut finis, illud vero ſcđm principium motus, amplius aũt eadem cã contrario ſi eſt. Qđ.n. præſens cã alicuius eſt, hoc & abſens aliqñ cãm cõtrarij ponimus, vt abſentia nautæ cã eſt euerſionis nauis, cuius erat p̃ſentia cã ſalutis. Et cauſarum aliæ quidem ſicut potentes dñr. i. ſcđm potentiam, aliæ vero operantes. i. actuales. Oportet aũt cãm ſcđm vniuſcuiuſq; ſummam quærere. Scire namque non opinamur vnumquodq; prius q̃ acceperimus pp quid, hoc eſt primã cãm, qm aũt videmus aliud quidem ſemper ſic fieri, quaſi ex prima neceſſitate. ſ. aliud aũt ſicut frequenter manifeſtum eſt, qm neutri eorum cã eſt fortuita. Eſt.n. in his quæ fiunt præter hęc. Et qm infinitæ ſunt cauſæ a quibus fit quod eſt a fortuna, & fortuna infinita eſt, & caſus ſic. Differt aũt caſus a fortuna, q in plura eſt q̃ illa, qđ.n. a fortuna eſt, & a caſu, ſed non econuerſo. Eſt aũt fortuna in ſolis agentibus ſcđm propoſitum. Quę aũt a natura ſunt, aut ſemper ſic fiunt, aut frequenter. Ois aũt ars aliqua quidem perficit, q̃ natura non põ operari, alia vero imitatur. Sed natura dupliciter dr̃. ſ. materia, & forma. Finis aũt eſt pp quem alia fiunt, vel ſunt. Quorum etenim continui motus exiſtunt, eſt aliquis finis motus, hoc vltimum eſt, & cuius cã fit. Veniant aũt tres cauſæ in vnam multotiens, vt. ſ. efficiẽs, & forma, & finis. Boetius in lib. de articu. fidei. Quicquid eſt cã cauſæ, eſt cauſa cauſati. vnde & ois cã ſubiecti eſt cã accidentis, quia. ſ. accidens hẽt eſſe per ſubiectum Compoſitio quidem formæ ad materiam, eſt cã ſubſtantiæ. Nihil aũt ſeipſum cõponit aut in eſſe producit. Itaq; nihil eſt cã ſui, cuiuſlibet aũt inferioris eſt cã ſuprema. Cã vero ſuprema, neq; cõponitur alicui, nec ipſam aliqua cõponunt. Ex li. de cau. Omnis cã primaria plus eſt influens ſuper cauſatum ſuum, quã.n. cauſa ſecunda vniuerſalis. Cauſa prima ſuperior eſt narratione, & namque deficiunt linguæ a narratione eius, niſi propter narrationem cauſæ ipſius, qm ipſa eſt ſuper omnem cauſam, & non narratur niſi per cauſas ſecundas, quæ illuminantur a lumine primæ cauſæ, hæc exiſtit in omnibus rebus ſecundum diſpoſitionem vnam, ſed non ſic omnes res in illa, quia ſcilicet res vnaquæque recipit eam, ſecundum modum potentiæ ſuæ.

De Principijs, & elementis, & natura. *Cap.* LXIIII.

ARiſt. in metaph. lib. 5. Initium dicitur illud ex quo prius mouetur aliquid. ſ. localiter, verbi gratia: Principiũ lõgitudinis. Et dr̃ principium melius, ex quo eſt melius aliquid fieri. Verbi gratia Doctrina, quæ non inchoatur forte de primo rei, ſed de illo de quo facilius eſt diſciplina. Dicitur ẽt principium naturale. ſ. illud ex quo fit res, & eſt in re. ſ. materialiter: Verbi gratia: Fundũ nauis, vel domus, & ſicut dñt quidam cor eſſe principium in aiali, quidam cerebrum, & quidam aliud, & vnuſquiſq; ſcđm æſtimationem ſuã. Item dicũt principium illud, ex quo fit res prius, & non eſt in eo. ſ. in ra. & ex quo fit initium motus, & tranſmutationis, verbi gratia. Filius a parentibus. ſ. tanq̃ a cã extra generante, quæ eſt cã mouens, & lis ab odio, dicitur aũt principium in voluntarijs illud pp cuius voluntatem mouetur, & mutatur, qđ tranſmutatur: Verbi gratia. Dñium in ciuitatibus, & regimen in artificialibus, dicitur principium in ordinatione. ſ. illud a quo ſciuntur res primo: Verbi gratia propoſitione in demonſtratione. Sſr. & oẽs cauſæ principia dñr, & oia principia hñt aliquod cõe, quod eſt eſſe prius. Et quædam principia ſunt in reb. ſicut formæ. ſ. & quædam extra res. Similiter ẽt natura principium eſt, elementum quoq; & cognitio, & voluntas, & ſubã, & illud pp quod & bonum, & motus ẽt, hæc omnia pñt dici principia. Elementum dr̃ illud ex quo cõponitur res, primo & eſt in eo, nec diuiditur ſecundum formam in aliam formam. Verbi gratia. Elementa ſoni ſunt ex quibus componitur ſonus, & ad quæ vltimo perueniunt, & ſi diuiderentur partes eſſent illis ſimiles ſcđm formã, ſicut aqua cuius pars eſt aqua, non ſicut pars ſyllabæ. Item dr̃ elementum per minoritatem, illud qđ eſt vnum minimum, & ſi diuiditur ſcđm rem, dr̃ ẽt elementum cõe oibus rebus, quod eſt principium cuiuſlibet, & in qualibet primum. ſ. vt materia prima. Natura dr̃ vno modo de oibus pullulantibus. i. ex ſe generantibus, dr̃.n. illud ex quo pullulat pullulans primo, & eſt in eo. ſ. vt pars in toto. Item illud ex quo eſt primus motus in vnaquaq; rerum naturalium, & eſt in eis. i. intra. Pullulare aũt dr̃ oẽ qđ hẽt crementum in alio ſcđm contactum, aut ſcđm cõſolidationem ſicut embriones. Item natura dr̃ illud ex quo fit eſſentia rei naturalis, & ſua gñatio, vt cuprum natura eſt idoli. Et per hunc modum quidam dixerunt, q elementa ſunt naturæ rerum naturalium. Item alio mõ dr̃ ſubã rerum naturaliũ, ſicut dr̃, q natura eſt potentia compoſitorum, vel ſicut dicit Emp. q natura entium nihil aliud eſt, niſi mixtum vel mixtio, quia mixtio eſt natura rerum generabilium. Item dr̃ natura prima materia, & hoc duobus modis, dr̃.n. primum in veritate, & primum in reſpectu alicuius. Ideſt dicitur materia prima, natura cõis omnibus, & ẽt natura propria vniuſcuiuſq; entis. Dicitur etiam natura forma, & ſubſtantia, & illa eſt finis generationis.

De Subſtantia. *Cap.* LXV.

SVbſtantia dñr corpora ſimplicia, vt terra, & ignis, & ſimilia. Item quæ ex eis conſtituuntur. Dñt aũt ſubſtãtiæ, quia non dñr de ſubiecto, ſed alia dñr ex eis. Aliter aũt dr̃ ſubſtantia illud quod eſt cauſa eſſentiæ rerum, quæ non dñr de ſubiecto, vt anima animalium. Item omnia membra animalium. ſ. quæ ſunt partes quãtitatiuæ. Item illud quod ſignificat quid in omnibus rebus, & diffinitionem eorum, & hoc eſt in ſubſtantia cuiuſlibet rei. Idem in li. 7. Subſtantia eſt ens principaliter, & eſt prima omnium diffinitione, & cognitione, & tpe. Nullum.n. prædicamentum eſt ſeparabile, niſi hoc ſolum. Et prius quidem eſt alijs diffinitione, quia neceſſe eſt, vt diffinitio ſubſtantiæ accipiatur in cuiuſlibet rei diffinitione, cognitione quoque quia magis ſcimus quodlibet, qñ ſcimus quid ſit. Dr̃ aũt ſubſtantia quatuor modis. Aeſtimatur.n. ſubſtantia, quod eſt eſſentia rei. ſ. diffiniti, & vniuerſale, & genus cuiuſlibet. Et quartum iſtorum, quod eſt primum ſubiectum, hoc.n. magis uidetur eſſe ſubſtantia quàm aliud, & eſt illud de quo dicitur aliud ſcilicet denominatiuè non autem ipſum de alio. Dicitur autem tale quoquo modo materia, & alio modo forma, tertio modo id quod eſt ex his. Et dico materiam, vt cuprum, formam autem, vt figuram ſtatuæ, & quod ex his, ſtatuam. Materia quidem eſt ſubſtantia, quia cum omnia alia fuerint abſtracta ſcilicet per intellectum, vt longitudo, latitudo, profunditas, nihil præter materiam videtur permanere. Dico autem materiam, illud qđ non per ſe, ſed per accidens. ſ. dr̃ quale, nec quantũ, nec aliud eorum per q̃ terminatur ens Aeſtimant aũt quidã, q forma, & illud qđ eſt ex vtroq;, ſint magis ſubſtantia q̃ materia. Et quoniam æſtimatur vna ſubſtantiarum, illud quod ſignificat eſſentiam rei ideſt, diffinitio. Sciendum, q compoſitum ex ſubiecto, & antecedente, non diffinitur vna diffinitione. Dicitur enim diffinitio multis modis, ſicut quidditas ideſt, eſſentialitas ſcilicet in diuerſis generibus. Vno enim modo quidditas dicitur ſubſtantia. Alio modo vnumquodque prædicamentorum. Nam ſicut interrogatur de ſubſtantia quid ſit, ita & de alijs. Et quantitas igitur, & qualitas ſunt eorum, quæ dicuntur per quid, ſed non vt modo ſimplici, ideſt non modo abſoluto, ſed ſemper habent reſpectum ad ſubſtantiam. Itaque non ſolum ſubſtantiæ diffinitionem habent, ſed & alia

ſpecies

ſpecies entis modo abſtracto. Et etiam accidentia per ſe. Iam quidem quæ natura ſunt, vel artificio materiam habẽt. quodlibet enim eorum habet potentiam ad eſſe, & non eſſe. Quædam ſiquidem & natura, quædam artificio, quædam ex illo, quod eſt per ſe. Et omne quod generatur eſt aliud, & ab alio, & per aliud. Quodque ex alio eſt debet eſſe ex aliquo quod tranſmutatur, non quod remanet in eadem diſpoſitione. Materia quidem per ſe non cognoſcitur. Et eſt quædam materia ſenſibilis, vt cuprum, vel lignum & omnia quæ mouentur. Quædam intelligibilis, & hæc eſt in ſenſibilibus, non ſecundum quod ſenſibilia ſunt, vt mathematica. Subſtantia igitur quædam eſt materia, quædam forma, & quædam illud quod eſt ex his, vt anima quidem eſt potentia ſubſtantia, ideſt forma. Corpus autem materia, homo vero coniunctum.

De Triplici ſubſtantia creata. Cap. LXVI.

IDem in lib. 9. Subſtantiæ ſunt tres, quædam enim eſt ſenſibilis, ſiue mobilis, & alia immobilis. Mobilis autem alia perpetua ſcilicet, vt cœlum, & corpora cœleſtia, alia vero corruptibilis, vt plantæ, & animalia. Et de iſtis quidem duobus eſt ſermo naturalis, quia cum motu ſunt. Iſta vero alterius, ideſt ſubſtantia intelligibilis, & immobilis eſt alterius ſermonis, & ſcientiæ, cum non habeat principium commune cum ſubſtantijs mobilibus. Subſtantia ſenſibilis eſt tranſmutabilis, tranſmutatio autem eſt ex oppoſitis in ſitu, aut ex medio. ſcilicet in extremum. Et contrarium quidem nõ tranſmutatur nec permanet, ſed materia, vel ſubiectum tranſmutatur ad contrarietatem, & ipſa eſt quæ permanet, & eſt tertia a contrarijs ſcilicet quæ duo ſunt. Tranſmutationes autem quatuor ſunt, in quid, in quale, in quantum, in ubi. Generatio quidem ſimpliciter eſt in hoc. Augmentum, in quantum, alteratio in paſſiones, tranſlatio vero in locum. Omne autem tranſmutabile tranſmutatur ex eo, quod eſt in potentia, ad id quod eſt ens in actu. Omnia quæ ſunt ex ente in potentia ſunt. & non ente in actu. Neceſſe eſt autem vt materia tranſmutetur, quia poteſt vtrumque ideſt potentia habet ad vtrumque contrariorum, igitur omnia quæ tranſmutantur habent materiam ſcilicet, tanquã principium commune cum eo, in quod tranſmutantur. Fit itaque generatio ex non ente quodam modo ideſt, ex materia quę eſt habens alterum contrariorum actu, ens autem non actu ſed potentia ad reliquum. Cauſæ igitur ſunt tres, & principia tria, quorum duo ſunt contraria, priuatio ſcilicet formæ contrariæ, quæ actu ineſt materię, & formę quæ debet imprimi in materia. Nam omne quod tranſmutatur tranſit ab alio, & in aliud. Illud autem a quo motor eſt. ad quod autem forma. tranſmutabile vero materia eſt. Tres itaque ſunt ſubſtantiæ ſcilicet perficientes ſubſtantiam ſenſibilem, vna eſt materia, & eſt hoc aliquid ſecundum quod videtur, & ſecũdum contractum non ſecundum ordinem, qui non eſt a materia. Non enim ſecũdum materiam eſt diſtinctio, neque ordinatio in rebus, ſed ſecundum formam, ſine qua non eſt complementum. Tertium autem horum eſt ſubſtantia compoſita. Omne quoque quod eſt per artificium, eſt per ſimilem cauſam cauſæ in natura. Niſi enim eſſet ars non eſſet generatio, & corruptio in iſtis artificialibus ſcilicet ſicut niſi eſſet forma non eſſet generatio, neque complementum in naturalibus. Eſt autem in corporibus calidum quidem vt forma, frigidum vt priuatio. Materia vero, quod eſt in potentia hæc duo.

De Subſtantia æterna immobili. Cap. LXVII.

IDem in lib. 12. Neceſſe eſt autem aliquam eſſe ſubſtantiam æternam, & immobilem. Subſtantiæ namque præcedunt omnia entia ſcilicet cauſalitate, ſi igitur omnes ſubſtantiæ fuerint corruptæ, omnia entia erunt corrupta, quia ſcilicet deſtructa cauſa deſtruitur cauſatum. Deus igitur ſemper eſt, & eſt intelligens per ſe, habetq; vitam nobilem, & ſemper æternam. Ipſe eſt Deus viuus, æternus, in fine nobilitatis, & eſt vita continuum æternum, hoc eſt ſubſtantia æterna non mobilis abſtracta a ſenſibilibus, non habẽs aliquam magnitudinem nec partem, nec dimenſionem. Mouet aũt infinito tpe, nec patitur, nec tranſmutatur, principium. n. entium non mouetur eſſentialiter, nec accidentaliter, & mouet, & facit primum motũ & perpetuũ. Neceſſe eſt primũ motũ moueri p aliqđ q nõ mouetur per ſe. Et vt motus perpetuus ſit per motorem æternũ, & vnus per vnum, & videmus præter motum totius ſimplicem ideſt vniformem, qui mouetur a ſubſtantia non mobili alios motus eſſe perpetuos, qui ſunt erraticorum. i. per ſtellas erraticas. Corpus. n. circulare. i. cęlum, vel vniuerſum perpetuum eſt, ſine quiete. Neceſſe eſt igitur, vt vnuſquiſq; iſtorum motuum. ſ. orbium in quib. mouentur planetæ, fiat per aliud qđ perpetuũ ſit, natura. n. ſtellarum ẽt perpetua eſt. Quorum motuum ſcientia propria mathematicorũ philoſophia eſt. i. aſtrologorũ, primus aũt motor, qui non mouetur vnus eſt numero, & ratione.

De Potentia. Cap. LXVIII.

IDem in li. 5. Potentia dĩ principium motus, aut tranſmutationis in alio, ſm q eſt aliud, ſicut ars ædificandi, ipſa eſt potẽtia. ſ. effectiua, & non eſt in eo, q ædificatur, ſed ars medicinæ eſt potentia, & eſt in eo, qđ ſanatur. Itẽ potentia dĩ illud per qđ patitur aliquid, in qđ ab eo facta eſt aliqua actio, & hẽt potentiã patiendi, qđ ei bonũ eſt, & conuenientiã ad recipiendũ. Itẽ illud per qđ aliquid fit melius, & actio fit ſm, q oportet ſicut dñr hoĩes potentes, qui pñt in bonitate ſermonis. i. qui bonum hñt modũ docendi, qđ ſciunt. Itẽ potentia dĩ eſſe in oĩb. virtutibus, in quib. res non patiunt̃ oĩno neq; tranſmutantur aut quib. motus non erunt ad peiora. Nam oẽ, qđ frangitur, & deſtruitur, aut corrũpitur aliqua corruptione, accidit ei hoc, quia non hẽt potentiã, vel quia diminuitur ab eo aliqua potentia. Actor. Primus igitur modus eſt principiũ faciẽdi aliquid eſſe. Secundus principiũ recipiendi eſſe ab alio. Tertiũ principium faciendi bene eſſe. Quartus principiũ reſiſtendi paſſioni. Item Ariſt. ibidẽ. Tot igitur modis potentia dĩ, & potens eiſdem modis. Et quidẽ qđ corrũpitur ęſtimatur eſſe potens ad corruptionẽ, quia niſi hoc poſſet non corrũperetur, ſed hẽt aliquã diſpõnem, & cãm, vt talem recipiat paſſionẽ, & ſm hanc æſtimatur corrumpi, vel quia hẽt eã vel quia priuationem hñt illius. Idẽ in li. 9. Potentia paſſiua eſt in ipſo paſſiuo, principiũ tranſmutationis ab illo, ſm q eſt aliud, habitus aũt. i. forma eſt potẽtia q̃ non patitur ad aliud qđ eſt prius, aut corruptionem ex illo, ſm q eſt aliud a primo tranſmutante. In paſſiuo quidẽ eſt potentia, patitur. n. per aliqđ principiũ, qđ hẽt, potentiæ aũt actiuæ q̃dam ſunt in carentib. aĩa. ſ. vt in mineralib. q̃dam aũt in reb. aĩatis, & in habẽtib. aĩam. Quarũ q̃dam ſunt, q̃ hñt diffinitionem. i. diſcretionem, q̃dam non. i. potentiarũ aĩatarum. Alia eſt hñs diſcretionẽ, vt in hoĩe. ſ. potentia intellectiua. Alia vero ſine diſcretione, vt vegetatiua, & ſenſitiua. Et illæ quidem, q̃ ſunt cũ diſcretione contrariorũ ſunt. i. ad contraria, & non ad vnũ, quia non agunt niſi voluntariè, & ſm appetitũ: vñ quia appetunt contraria, agunt aliqñ contraria. Potentiæ vero irrationales non ſic, qñ agunt per approximationẽ non voluntariè, vñ & tales qñ appropinquant ſcdm, q eſt eis poſſibile, de actiuo, & paſſiuo neceſſe eſt, vt q̃dam agant, & q̃dam patiantur. i. potentia agens, ſine rõne cũ appropinquat patienti neceſſe hẽt agere, & patientia paſſiua in his quæ ſine rõne ſunt, cũ appropinquat agenti neceſſe hẽt pati. alias vero non eſt neceſſe. i. potentias cũ rõne, licet approximẽtur ad ſe inuicem agens, & patiens, non tñ neceſſe eſt agere, vel pati, illa. n. agunt cõtraria. ſ. potentiæ rõnales, vt dictũ eſt. Nihil. n. agunt contraria. ſ. potentiæ rõnales, vt dictũ eſt. Nihil. n. agunt niſi qđ appetunt. Ideo aũt oĩa artificia, & ſcientiæ ſunt potentiæ, quia ſunt principia tranſmutationis in aliud, ſcdm q aliud eſt. Et nihil quidẽ erit illud ad qđ non põt. i. nihil ſuſcipiet actũ, niſi habentis potentiã ad eũ. Cum aũt eſt aliquid poſſibile ad aliquẽ actum, poſſibile eſt in alio tempore ſ. non ſemper, neq; quocunq; modo, ſed quodam modo. i. cum appropinquant agens, & patiens.

De Actu. Cap. LXIX.

ACtus quoq; non dñr vniuoce, ſicut nec potentiæ, ſed ſecundum conuenientiam. ſ. ad potentias. Rñdent. n. actus potentijs, & potentia quidem non eſt reſpectu prioris actus, ſed poſterioris, vt homo non eſt in potẽtia ad ex quo eſt, ſed res ex qua fit hoc, vt ſperma, eſt in potentia hõ. In quibuſdam tñ forma præcedit. i. actus, & in quibuſdam non. Non. n. poſſibile eſt, vt ſit ædificator. i. hñs potentiam ædificandi, qui non ædificat oĩno. ſ. actualiter, neq; vt ſit cytharista, qui non cytharizat. Sil. ẽt in naturalibus præcedit actus po ẽtiam, ſm generationem, & ipſe, & ſubſtantiam. i. compoſitam. Verbi gratia: Vir ante eſt puer, & homo ante vtrumq; quaſi diceret. Nullus hẽt potentiam viri. ſ. in generando, antequam fieret vir. ſ. natura & actu, vnde prius eſt vir ſubſtantia, & generatione, & tempore, quàm habeat potentiam generandi, quare actus prior eſt potentia. Hoc quidem verum eſt de omnibus potentijs generantis, & acquiſitis in aliquo ſcilicet potentijs proprijs. In his enim neceſſe eſt actum præcedere, vnde aliquis

addiſcit

addiſcit,& operatur,ut poſſit docere. Sed in potentiis innatis potentia præcedit actum. Non enim aliquis ſentit, ut habeat potentiā ſciendi,ſed potius econuerſo. Ariſto. vbi ſupra. Materia quidem cum eſt in potentia,poſſibile eſt, vt veniat ad formam,& cum fuerit in actu, tunc erit in forma. Omnia vero quæ habent aliam operationem præter actus eſt in eis, ſupple vt perfectio, ſicut conſideratio in conſiderante, & viuere eſt actus animæ,ac perfectio ſiue forma. Quoniam autem actus eſt melior,& nobilior potentia nobili ſcilicet in bonis rebus manifeſtum eſt. Contraria namque ſecundum ꝙ in potentia ſunt, ſimul ſunt,vt ſanitas,infirmitas,motus,& quies. Contrarias autem actiones impoſſibile eſt ſimul eſſe, ſed neceſſe eſt in rebus malis, vt actus complementum ſint peius quàm potentia, quia potentia eſt ad vtrumque contrarium,vnde malum naturaliter eſt potentiam ſcilicet inordinatam. Ex inordinatione enim potentiæ relinquitur in aliis rebus.

De diſpoſitione,& Paſſione,& Priuatione. Cap LXX.

IDem in lib. 5. Diſpoſitio vno modo dicitur, quaſi actio aliqua eius cuius eſt, ſicut ars aliqua vel motus. Cum enim aliquid agit,& aliud patitur, diſpoſitio eſt inter ea, ſimiliter & inter veſtiens,& veſtitum eſt diſpoſitio ſcilicet calor,non quia veſtis calefaciat,ſed quia prohibet frigus. Impoſſibile eſt autem ꝙ iſta diſpoſitio,ſit alterius tantum. Alio modo dicitur diſpoſitio ſecūdum diſpoſitionem ſcilicet formæ ad materiam, & etiam ſecūdum,ꝙ diſpoſitio, vel compoſitio rei eſt bona,vel mala,aut per ſe,aut reſpectu alicuius,vt ſanitas ſcilicet quæ eſt diſpoſitio ad optimum. Dicitur etiam diſpoſitio ordinatio partium in toto. Et omnino bonitas partium eſt alia diſpoſitio. Paſſio dicitur vno modo qualitas qua poteſt tranſmutari ſubiectum,vt album,& nigrum, dulce,& amarum,&c. Alio modo tranſmutationes, & actiones iſtorum, magis etiam ſpecierum tranſmutationes nocentes, quæ læſionem inferunt, vt febris. Occaſiones enim,vel actiones maxime delectabilia, vel contriſtabilia conferentes dicuntur paſſiones. Priuatio dicitur vno modo, cum aliquid non habet illud in cuius natura eſt eſſe in alio, licet ipſum non habeat hanc materiam, vt plantæ carent ſenſu ſecundum naturam ſuam. Repugnant enim remotæ diſpoſitiones,& materiales, perfectio tamen vltima nō repugnat. Nam vegetabile componitur non ſolum ſenſibili, vt in pecore, ſed etiam rationali.ſ.ut in homine. Hæc eſt igitur priuatio remota. Alio modo dicitur priuatio,quæ non habet illud quod habere debet per naturam ſuam,vt homo cæcus, & hæc priuatio per ſe ideſt, ſecundum ſpeciem,ſed alius eſt modus carendi viſu in talpa,hæc enim eſt priuatio ſecūdum genus. Item cum hoc fuerit in ſui natura,& in tempore, quo debet habere, vel non habere. Cæcitas enim non eſt in omni tempore,ſicut in catulo ſcilicet ante nonum diem, ſed in tempore in quo debet habere viſum,& non habet. Item priuatio dicitur abſtractio, quæ fit in vnaquaque rerum ſcilicet ex ſuo loco naturali, vt extractio oculi. Secūdum igitur numerum modorum qui fiunt per negationem, erit & numerus modorum etiam priuationis.

De Perfectione,& fine. Cap. LXXI.

PErfectum vno modo ſcilicet ſecundum quantitatem dicitur illud, quod impoſſibile eſt aliam partem habere omnino extra illud ſcilicet cuius eſt pars,ſicut tempus, quia extra illud impoſſibile eſt,eſſe aliquod tempus, vel partem temporis. Alio modo dicitur perfectum ſcilicet ſecundum qualitatem, vt quod habet ſtudioſitatem ideſt, perfectionem ſcientiæ, ſicut dicitur medicus,vel muſicus,perfectus qui non habet diminutionem, ideſt imperfectionem in modo ſtudioſitatis ideſt ſcientiæ per ſtudium acquiſitæ. Similiter, & quod dicitur bonitatis modo. Et ſecundum hunc modum ſumitur etiam in fœdis,ideſt in turpibus per tranſmutationem, vt cum dicitur bonus latro, bonus mendax,perfectus latro,perfectus fur. Tertio modo perfectum in natura ſcilicet,vt omnes ſubſtantiæ. Quarto modo ſecundum voluntatem ſcilicet quod habet finem perfectum,vt qui non diminuitur in modo ſtudioſitatis ſuæ,ideſt qui finem habet ſtudii ſui. Quinto modo quod habet perfectionem nobilem, ideſt formam perfectiuam nobiliorem, vt dialecticus dicitur perfectus in reſpectu grammatici. Sexto modo perfectio dicitur finis aliquis, & tranſumptiue dicitur etiam de rebus malis. Dicitur enim ꝙ aliquid corrumpitur perfecta corruptione, quando ſcilicet nihil deeſt corruptioni per tranſumptionem igitur corruptio dicitur perfectio, quia vtrumque eſt finis.ſ.perfectio,& corruptio. Perfecta aūt dicūtur,quædam per ſe, quia non diminuitur ab eis aliquid de bonitate, nec in eis eſt magis,& nihil inuenitur extra illa. Quædam aūt modo vniuerſali,ita ꝙ non eſt in eis nobilitas in aliquo generum,ſed ſupra.ſ.vt vniuerſale,& prima cauſa,& nihil eſt extra illam.ſ.nobilitatem.i.aliæ nobilitates habent ab illa perfectionem. Finis dicitur illud quod eſt vltimum vniuſcuiuſque rerum, & extra quod nihil inuenitur. Item illud quod eſt primum.ſ.in genere continentis,vt cœlum & omnes partes eius ſunt intra. Item dicitur finis ſcilicet in mathematicis, id quod eſt forma magnitudinis,& habens magnitudinem. Item in naturalibus.ſ.perfectio cuiuſlibet rei,& illud ad qd̄ eſt motus,& pp qd̄. Item ſubſtantia vniuſcuiuſque rerum compoſitarum.ſ.materia ex qua. Item id qd̄ ſignificat eſſentiam cuiuslibet.ſ.diffinitio. Hæc.n. eſt finis cognitionis. Secundum igitur numerum modorum principii dicitur & finis,& etiam magis in pluribus modis.

De Neceſſario per ſe, & ex aliquo. Cap. LXXII.

NEceſſarium dicitur aliquid, quia niſi cum ipſo, i.per ipſum res non poteſt eſſe,& eſt tanquam cauſa,ſicut anhelitus,& nutrimentum in animalibus. Item dicitur neceſſarium, quia impoſſibile eſt niſi per illud,vt ſit aliquod bonum, vt medicinam accipere bonum eſt,ne accidat infirmitas,& nauigare Athenas bonum eſt, vt recipiatur debitum. Item neceſſarium dicitur violentum ſicut dicit Sophocles,Violentia de neceſſitate me cogit,vt hoc faciam. Et ſicut dixit Euenus, ꝙ omne neceſſarium eſt contriſtans. Item dicitur neceſſarium illud quod impoſſibile eſt aliter eſſe. Per ſe dicitur eſſe vno modo forma, & ſubſtantia cuiuslibet rei, vel quod ſignificat quidditatem rei, ſicut dicitur per ſe bonum,id quod eſt bonum,ideſt, quod habet bonitatem, hoc eſt per ſe ſecundum formam. Alio modo ſecundum materiam ſcilicet illud in quo eſt aliquid primo naturaliter,vt in ſuperficie color,& vita in anima. Hoc modo dicitur per ſe ſubiectum cuiuslibet, vnde ſuperficies eſt alba per ſe. Item per ſe dicitur vniuerſaliter in eſſendo, ſic cauſa reſpectu cauſati,& etiam in cognoſcendo,ſicut illud vnde concluditur vera concluſio. Item illud quod non habet cauſam aliam.ſ. vt prima cauſa. Item illud quod eſt per ſe ſitum. Situs autem dicitur in habente partes ſecundum ordinem partium,ideſt diſpoſitio partium in toto,aut ſecundum locum,ſcilicet vt mamillæ ſitæ ſunt in pectore,aut ſecundum potentiam,ideſt ſicut actus ad ſuam potentiam ordinatur,vt iraſci eſt in virtute iraſcibili,aut ſecundum formam,vt ſecundum quatuor qualitates elementorum. Ex aliquo dicitur vno modo, ſicut aliquid dicitur ex materia,& hoc dupliciter, vel ergo ſecūdum primum, ideſt ex materia prima,vel ſecundum vltimam formam, ideſt ſpeciem ſcilicet materiæ, ideſt ex materia vltima, ſiue proxima,verbi gratia. Omnia liquabilia ſunt ex aqua ſcilicet tanquam ex materia prima, & idolum ex cupro tanquam ſcilicet ex materia proxima, hæc enim eſt initium contrarietatis, ſcilicet materia proxima,& non prima. Huic enim nihil eſt contrarium. Alio modo dicitur ex alio illud quod eſt compoſitum ex materia,& forma,alio modo, vt partes ex toto, ſcilicet per reſolutionem, ſicut lapides ex domo, ſiunt tanquam ſcilicet partes materiales ex diſſolutione totius, forma enim complementum eſt. Item alio modo ſicut forma ideſt ſpecies ex parte,vt homo ex bipede,ideſt ex corpore, quod eſt bipes,dicitur & eſt homo, quæ eſt ſpecies logica. Item alio modo ſicut forma quæ eſt elementum formæ. Item alio modo,ſcilicet ſicut totum materiale ex partibus materialibus,vt filius ex patre,& matre,ſunt enim ſemina filiorum, ex quibuſdam partibus parentum. Alio quoque modo quæ ſunt poſt in tempore, ſupple fieri.dicuntur ex prioribus,vt nox ex die,& pluuia ex ſereno, ſunt enim poſt illa, horum autem quædam ſunt quæ potentiam habent tranſmutari ad inuicem ſcilicet circulariter,vt nox,& dies. Quędam autem quæ ſequuntur ſeinuicem in tempore tantum,ſed non circulariter, vt ex meridie fit occaſus ſolis,non autem econuerſo.

De Parte,& toto,& diminuto. Cap. LXXIII.

PArs vno modo dicitur id in quod totum diuidi,uel quod ex eo diminui poteſt, vt duo ſunt partes trium. Alio modo illud quod numerat tantum iſta, ſcilicet præciſe, & non plus neque minus, tertio modo dicitur pars ſcilicet in via cognoſcendi illud, in quod poſſibile eſt formam diuidi abſq; quantitate,ſ.diuiſione formali. Vnde dixerunt logici, ꝙ formæ ſunt tres generationis,vel generis. Item partes dicuntur illa in quæ diuiditur aliquid, quantitate.ſ.& non ſpecie aut ex quibus componitur totum,aut etiam ex quo forma, ſicut caprum eſt pars ſphere. Eſt enim materia in qua eſt forma prima,

ideſt rotunditas, & angulus eſt pars figuræ. Item illa quæ ſunt in diffinitione alicuius. Totum dicitur a quo non diminuitur aliqua pars eorum, quibus eſt totum. Dicitur autem totum naturaliter continens ad contenta, ita q contenta ſint vnum, & hoc dupliciter, aut ſicut vnumquodque eorum continuatum, vel diſcretorum eſt vnum. ſ. in toto integrali, vel numerali, aut ſicut in vniuerſali vniuntur partes de quibus prædicatur, vt homo, & equus in animali. Eſt etiam totum cuius partes tm̃ potentia ſunt. Dicitur autem vnitas vniuerſalitas aliqua quantitatis, & cum habeat initium, & vltimum, & medium, illa quorum in ſitu diuerſitas eſt, dicuntur totum, in quorum vero non eſt, dicũtur omne. In quibus autem poſſibilis eſt vtraque diſpoſitio, dicitur omne & totum, vt cera, & pix. Aqua vero & vnũquodque humidorum, & numerus dicuntur omne, quoniam horum natura in ſui diſpoſitione remanet in mutatione. i. in tranſmutatione partium ſecundum ſitum, in forma autem non. Diminutum dicitur membrum totius, non quolibet modo, ſed oportet, vt illud ſit aliquid non diſtinguibile, ſed ſicut diſtinguitur ſuperfluũ a neceſſario. Non enim caluities eſt diminutio membri, nec etiam quando diminuitur caro, vel ſplen. Sed quando diminuitur aliquis auis, vel alio extremorum, ſed nec in quocunque fuerit ex locis, ſicut arca cum perforatur non diminuitur a membris.

De Genere, & Falſo, & Accidente. Cap. LXXIIII.

GEnus dicitur eiuſdem formæ generatio continua, vt homo. ſ. per ſucceſſionem. Item primus motorum cum generatione aliquorum. ſ. a quo denominantur tanquam a primo patre. Item ſicut ſuperficies plana genus eſt planarũ figurarum, & corporea corporalium. Item omne, quod eſt in diffinitionibus primum, & dicitur ſecundum quid. Item ſubiectum, vel principium materiale cuiuſlibet rei habens differentiam, & qualitatem. Et dicuntur diuerſa genera, quorum ſubiectum primum eſt diuerſum, nec permutatur vnum in alterum, nec vtrumque in idem, ſicut materia & forma, quæ ſunt idem in genere. Dicuntur etiam diuerſa genera, quæ in diuerſis prædicamentis ſunt. Quædam enim entia ſignificant quid, quædam quale, & c quę non alterantur ad idem, neque ad inuicem. Falſum vno modo dicitur in ſermone, quod eſt ex his, quæ non ſunt Et hoc dupliciter, aut quia non eſt compoſitum, ideſt non cohæret ad præſens, aut quia eſt impoſſibile componi. Et iſta non ſunt idem. ſ. ſicut temporale, & æternum, vt te ſede aliquando falſum eſt. Diametrum autem eſſe ſimetrum ſemper eſt falſum. Alio modo dicitur falſum in re. ſ. ſicut illa quæ non apparent, ſicut in natura ſunt, aut apparent, quod non ſunt, ſicut vmbra, & ſomnia. Secundum hunc modum dicuntur res falſæ, aut quia non ſunt, aut quia ſunt quidem, ſed non ſunt illa quæ imaginantur paſſiue. ſ. ideſt non ſunt illa quæ apparent in imaginibus. Accidens vno modo dicitur quod de aliquo vero dicitur, non tamen neceſſario, nec in maiori parte. i. vt ſemper nec vt frequenter, vt ſi quis alia intentione foderit foueam, & caſu inuenit theſaurum, hoc accidit. Accidens autem non habet cauſam terminatam ſed caſum. Alio modo dicitur accidens, vt omnia quæ ſunt alicuius per ſe, & non ſunt de ſubſtantia. ſ. de eſſentia ſubſtantiæ, vt triangulum habere duos rectos angulos. Idem in 6 lib. Accidens autem ſecundum primum modum. ſ. quod nõ habet cauſam determinatam, non habet ſcientiam permanentẽ. Omnis enim ſcientia permanẽs, aut eſt illius, qđ eſt ſemper, aut illius, quod eſt in maiori parte.

De Ante, & poſt. Cap. LXXV.

IDem in lib. 5. Dr̃ aũt Ante primum eas, & principium in vnoquoq; genere. Item qđ eſt proximum alicui principio determinato. Item dr̃ ante ẽm locum, qđ eſt proximũ alicui loco determinato Verbi gratia, loco medio, vel vltimo Remotum aũt dr̃ poſt. Item dicitur ante ẽm tẽpus, aut in præterito, & eſt illud quod eſt remotius ab inſtanti, ſicut bella Troiæ fuerunt ante bella Medorum, aut in futuro & eſt illud quod eſt propinquius ad præſens nunc. Item dicitur ante ſecundũ motum. ſ. id quod eſt propinquius ad motorem, ſicut puer eſt ante virum ſecundum motum. ſ. augmenti, qui eſt per calorem naturalem Item dr̃ ante ẽm potentiam, vel virtutem, ſicut dominus ante dominam, quia ſuperior eſt in potentia. Item illud quod eſt fortius dicitur ante, quia cogit alterum ſequi voluntatem ſuam. Item dicitur ante ſecundum ordinem, ideſt ſecundum relationem ad vnum, vt ſecũdum ante tertium, quia propinquius eſt ad primum. Item alio modo dicitur ante. ſ. modo ſimplici, quod eſt ante per ſcientiam. Dicitur etiam ante per diffinitionem, & ſecundum ſenſum. Secundum diffinitionem quidem ideſt, ſecundum intellectum, id quod eſt ante modo vniuerſali. Secundum ſenſum autem, vt res particulares. Vniuerſaliter etiam accidens ante totum, vt muſicus ante hominem muſicum. Totum enim non erit penitus ſine parte. Item paſſiua, ideſt ſubiecta ante paſſiones, vt linea ante rectitudinẽ, ſuperficies ante planiciem. Quædam etiam naturaliter, & ſubſtantialiter dicuntur ſecundum prius & poſterius, vt accidens præcedit ſubſtantiam, & actum potentia.

LIBER XIX.

De Theologica ſcientia. Cap. I.

ACtor. Poſt Metaphiſicam ac cæteras inferiores ſcientias, tam practicas, quàm theoricas, quæ a Gentilibus, & Paganis inuentæ ſunt, ad vltimum de theologia latius dicendum reſtat. Ad cuius veram notitiam etiam philoſophi peruenire non potuerũt, ad hanc enim tanquam ad finem reliquæ omnes vniuerſaliter ordinantur, eiq; tanquam reginæ multipliciter famulantur. Quanquã eadẽ ſcientia videatur apud philoſophos appellari metaphiſica, quæ apud nos vocatur theologia, eo q theologia tractat de inuiſibilibus viſibilium eſſentijs, & ſimiliter metaphiſica, vnde & metaphiſica vocatur ſcientia diuina, & philoſophia prima, ſcientiarumque ſcientia, & ipſa merito ſupremum, & vltimum apud philoſophos locum tenet, quæ ab ipſis vltimo tempore poſt reliquas ſcientias eſt inuenta. Hugo ſuper Hierarchiam. Legimus in artes, & diſciplinas, & rationum præcepta plurima, quæ illi ſenſu, & ingenio ſuo dato, in hoc ipſum ſcrutati ſunt, & inualuerunt in parte hac, vt verum apprehenderent, quia & hæc veritas per eos miniſtranda erat, quæ non erat ad vitam, qui filij vitæ non erant. Ideo datum eſt illis propter nos quib. conſummatio ſeruabatur, & inchoatio parabatur, vt inuenirent veritatem illam, quã oportuit ſuſcipere filios vitæ ad obſequium ſummæ veritatis, cuius labor ipſis appoſitus eſt, his fructus ſeruatus, & in hanc nob. lumen intelligentiæ, & acumen ingenij, ſenſuſque virtutem ad documenta prima perceperunt. in quibus creaturam tantum, & modum naturæ inferiores ſecũdum rationis formam inſitæ ſubtiliter diſcuſſerunt. Nouiſſime vero theologiam pro ratione diuinorũ, & ſcrutatione inuiſibilium quaſi conſummationem, ſapiẽtiam addiderunt, vt ipſi putauerunt conſummaturi, ſed vere amiſſuri, & veram non inuenturi.

Cur ad huius ſcientiæ veram notitiam philoſophi non peruenerunt. Cap. II.

FVit enim quædam ſapientia, quæ ſapientia videbatur, his qui veram ſapientiam non nouerant hanc inuenit mundus, & inflari cœpit, & tumuit, magnum ſe æſtimans in ea, & præſumpſit, & dixit vltra pergere ad ſapientiam ſummam, cõfidens in ſapiẽtia ſua, quaſi via eſſe potuiſſet ad illam, & fecit ſibi ſcalam ſpeciem creaturæ aſtens ad inuiſibilia creatoris, tunc quę manifeſta erant Dei ad illuſionem proceſſerũt, & nota facta ſunt vt probarent corde non puro. Nam illa quæ videbantur nota erant; & erant alia, quę nota non erant: & per ea quę nota erant, putauerunt ſe in illa quę abſcondita fuerunt, & corruerunt mente extra poſſibilem veritatem immunditia figmentorum ſuorum, vbi non inuenerũt amplius, quod apprehenderẽt. Ideo ſtultum fecit Deus ſcilicet huius cor, quo non potuit inuenire ſapientiam Dei, & monſtrauit ſapientiam aliam, quæ ſtultitia videbatur, & non erat vt vera ſapientia inueniretur per eam. Prędicatus eſt Chriſtus Crucifixus, vt humilitate veritas quæreretur, ſed mundus medicũ deſpexit, & non potuit verum agnoſcere, voluit enim contemplari opera Dei, quæ miranda fecerat, & quæ propoſuit imitanda noluit venerari. Neque enim morbum ſuum attendit, vt pia deuotione medicinam quæreret, ſed de falſa ſanitate præſumens dedit ſe, vt vana curioſitate aliena inueſtigaret, & videbatur ea ſe proficere, & defecit in ſe, & eum qui erat ſupra ſe non inuenit, & propoſuit de illo æſtimationes, quas corde ſuperbo conceperat, ne verum ignorare videretur, & ſenſus eſt in nouis erroris alta, & alia contra naturam plurima, & nouiſſime in dedecora Dei, & excellenti maieſtate deformia, vt error fieret manifeſtus, prius enim verum erat & magnum videbatur, & nouiſſime ſucceſſit falſitas, cum veritas conſummari debuiſſet, & demonſtratum eſt, quaſi lumen quoddam in parte vna, &

ibi videretur aliquid, & erant contra denſæ tenebræ, & caligo profunda ignorationis vbi confuſionis laqueus ponebatur in captionē ſuperborum, & viderunt vbi lumen erat, & vbi tenebræ erāt, videre non potuerunt, & ibi laqueo capti ſunt propter audaciam præſumptionis ſuæ, qua ſe præcipitauerunt ire in illud. Nam ibi contuere cœperunt ſimilitudinem figmentorum ſuorum, & aſſumpſerunt ſpeciei ſimulachra diuinorum, vt inuiſibilia viderent per ea quæ videbantur, & erat ibi ſimile aliquid, ſed de longe oſtendens quod quærebatur. Neque lucem ingerens oculis caligantibus. Natura.n. ad ſe vtrumque conditoris creaturam ſuum demonſtrauit, ſed erat ſimilitudo peregrina ad excellentem maieſtatem, & dominantem. Neque potuit euidentem declarationem inuenire in his omnibus illa, quæ docenda fuerant vera, quia & ipſa ſana non erat, vt vi ſua eluceſceret in contemplationem. Non.n. huic per gratiam exemplaria formabantur ad ſanitatem viſionis internæ. Neq; arcana ſapientiæ nouerat, & abſconditorum theſaurorum, tamen vbi æternitas in ſeſe humanitate, ſed naturali ſolo documento vtens, lippienti acie lumen nubilans, & ambiguum adducens ſpeculatur in rerum creaturarum ſpecie contemplabatur. Propterea errauerunt, & euanuerunt cum tranſire vellent mente, per ea quæ ſola noſſe acceperant, & palpitantes æſtimationibus ad ea, quæ videre non poterant, inopes inuenti ſunt, qui ſe videre putauerunt. Dignum quippe erat vt confunderentur in ſummis, qui de inferiorum cognitione ſuperbierant.

De Triplici falſa theologia. Cap. III.

ACtor. Et quoniam antiquis temporibus (videlicet priuſquam euangelica veritas propalaretur, ac vera virtus Dei eccleſia per orbem dilataretur) rudis, ſtolidaque gentilitas, denſis infidelitatis tenebris obuoluta, non ſolū in proprijs, verum etiam in poetis, atq; philoſophis circa Dei notitiam multipliciter errabat. Primo quidem de falſa theologia hoc operi inſerimus, quatenus huiuſmodi erroribus eliminatis, ad veram theologiam liberū tranſeamus. Aug. de Ciui. Dei lib. 6. Marcus Varro tria genera theologiæ eſſe poſuit. I. vnum fabuloſum, quo vtuntur poetæ, alterum naturale, quo philoſophi, tertium ciuile, quo populi. Sed ciuilis theologiæ turpitudines erroneas philoſophicis interpretationibus, velut altioris doctrinæ ſpecie colorare conatur, videlicet tanquam ſua animæ mundi, quam putauit per euncta diffuſam ex partibus molis huius, in qua viſibilis mundus iſte conſurgit, & multiplici adminiſtratione naturæ, quamplurium Deorum nomina acceperit. O Marce varro, cum ſis homo acutiſſimus, dicis fabuloſos Deos accommodatos eſſe ad theatrum, naturales ad mundum, ciuiles ad vrbem, cum mundus opus ſit diuinum, vrbes vero, & theatra opera ſint hominū. Nec alij Dij irridentur in theatris, quàm qui adorantur in templis, nec fabuloſa igitur, nec ciuili theologia ſempiternam quiſquam adipiſcetur vitam. Illa enim de Dijs turpia fingendo ſeminat, hæc fauendo metit. Illa mendacia ſpargit, hæc colligit. Illa res diuinas falſis criminibus inſectatur, hæc eorum criminum ludos in diuinis rebus amplectitur. Illa de Dijs nephanda figmenta hominum carminibus perſonat, hæc Deorum ipſorum feſtiuitatibus conſecrat. Facinora, & flagitia numinum illa cantat, hæc amat. Illa prodit aut fingit, hæc autem aut atteſtatur veris, aut oblectatur & falſis, ambæ turpes, ambæq; damnabiles, ſed illa quæ theatrica eſt, publicam turpitudinem profitetur. Iſta quæ vrbana eſt illius turpitudine ornatur, hinccine vita æterna parabitur, vnde iſta breuis temporaliſque polluitur.

Quòd Theologia fabuloſa non ſit a ciuili ſeparanda. Cap. IIII.

REuocatur igitur ad theologiam ciuilem theologia fabuloſa, theatrica, ſcenica, indignitatis, & turpitudinis plenā. Quid enim aliud oſtendunt illa ſimulachra, formæ, ætates, ſexus, habitus Deorum? Nunquid barbatum Iouem, imberbem Mercurium poetæ habent, pontifices non habent? Nunquid Priapo mimi, non etiam ſacerdotes enormia pudenda fecerunt? An aliter ſtat adorandus in locis ſacris, quàm procedit ridendus in theatris? Num Saturnus ſenex, Apollo ephebus, ita perſonæ ſunt hiſtrionum, vt non ſint ſtatuæ delubrorum. Cur Forculus, qui foribus præeſt, & Limentinus, qui limini, ſunt Dij maſculi, atq; inter hos Cardea fœmina eſt, quæ cardinem ſeruat. Nonne iſta in rerum diuinarum libris reperiuntur, quæ graues poetæ ſuis carminibus indigna duxerunt? Nunquid Diana theatrica portat arma, & vrbana ſimpliciter virgo eſt? Nunquid ſcenicus Apollo cythariſta eſt, ab hac arte Delphicus vocat. Sed hæc honeſtiora ſunt in comparatione turpiorum. Quid de ipſo Ioue ſenſerunt, qui eius nutricem in capitolio poſuerunt. Nonne atteſtati ſunt Euemero, qui omnes tales Deos non fabuloſa garrulitate, ſed hiſtorica diligentia homines fuiſſe, mortaleſque conſcripſit. Sacra ſunt Iunonis, & hæc in eius dilecta inſula Samo celebrantur, vbi nuptum data eſt Ioui. Sacra ſunt Veneris vbi amatus eius Adon, Apri no dente extinctus iuuenis formoſiſſimus plangitur. Sacra ſunt matris Deum, vbi Atthis pulcher adoleſcens ab ea dilectus, & muliebri zelo abſciſſus, etiam hominum abſciſorum (quos gallos vocant) infelicitate deploratur. Hæc cum deformiora ſint omni ſcenica fœditate, quid eſt q fabuloſa de Dijs figmenta poetarum ad theatrum videlicet pertinentia, velut ſecernere nituntur a ciuili theologia, quam pertinere ad vrbem volunt, quaſi ab honeſtis, & dignis indigna, & turpia? Quid ipſa numinum officia tam viliter minutatimq; concaſa, propter quod eis dicunt pro vniuſcuiuſque proprio munere ſupplicari oportere? Nonne ſcurrilitati mimicæ, q̄ diuinæ conſonat dignitati. Itaq; ſacra pōtificum a carminibus poetarum, velut res honeſtas a turpibus, veraces a fallacibus, graues a leuibus, ſerias a ludicris, appetendas a reſpuendis, qua poſſunt quaſi conentur ſubtilitate diſcernere. Intelligimus, quid agant, qui illam theatricam, & fabuloſam theologiam, ab iſta ciuili pendere nouerunt, & ei de carminibus poetarum, tanquam de ſpeculo reſultare.

De ordine falſorum Deorum. Cap. V.

PEtrus Comeſtor in hiſtoria ſcholaſtica. A Nino rege Aſſyriorum orta ſunt idola, in hunc modum. Mortuo Belo Ninus in ſolatium doloris imaginem patris fecit ſibi, cui tantam exhibebat reuerentiam, vt quibuſlibet reis, qui ad eam confugiſſent parceret. Proinde homines de regno eius diuinos honores imagini cœperunt impendere. Huius exemplo plurimi charis ſuis mortuis imagines dedicarunt. Et ſicut ab idolo Beli cætera traxerunt originem, ſic & ab eius nomine generale nomen fuit idolorum. Sicut enim Belus dictus eſt ab Aſſyrijs, ſic & aliæ nationes ſecundum idiomata linguæ ſuæ dixerunt, aliæ Bel, aliæ Beel, aliæ Baal, aliæ Baalim ſermo, & nomina ſpecificauerunt, aliæ Belphegor, aliæ Beelzebub dicentes. Iſid. in lib. etym. lib. 8. Sic ergo ſimulachrorum vſus exortus eſt, cum ex deſiderio mortuorum conſtituerentur imagines, vel effigies tanquam in cœlum receptis. Pro quibus ſe in terris dæmones colendos ſuppoſuerunt, & ſibi ſacrificari a deceptis, & perditis perſuaſerunt. Simulachra autem a ſimilitudine nuncupata eo, q manu artificis ex lapide, aliave materia eorū vultus imitantur, in quorum honore finguntur. Et notandum, q Latinus ſermo ſit, & non Hebræus. Apud eos enim idolum ſiue ſimulachrum Schemel dicitur. Iudæi dicunt, q Iſmael primus ſimulachrum luto fecerit. Gentiles autem primum Prometheum ſimulachra hominum de luto finxiſſe perhibent. Actor. Vt autem in libro ſapientiæ legitur, ad imaginum huiuſcemodi cultum habuerunt homines triplex incitamentum, quæ ſunt affectio viuentium erga mortuos, timor & adulatio ſubditorum erga reges, diligentia quoque artificum in ſculpendo, ac depingendo imagines.

De Nominibus Deorum. Cap. VI.

ISid. vbi ſupra. Quos ergo Pagani Deos aſſerunt, homines olim fuiſſe produntur, & pro vniuſcuiuſque vita, vel meritis, coli apud ſuos poſt mortem cœperūt, vt apud Aegyptum Iſis, apud Cretam Iouis, apud Mauros Iuba, apud Latinos Faunus, apud Romanos Quirinus. Eodem quoque modo apud Athenas Minerua, apud Samum Iuno, apud Paphos Venus, apud Lemnos Volcanus, apud Naxos Liber, apud Delos Apollo. In quorum etiam laudibus acceſſerunt, & poetæ, & cōpoſitis carminibus in cœlum eos ſuſtulerunt. Nam quorundam adinuentiones, artium cultum peperiſſe dicuntur, vt Eſculapio medicina, Vulcano fabrica. Ab actibus autem vocantur, vt Mercurius, q mercibus præeſt, Liber a liberalitate. Fuerunt etiam quidam viri fortes aut vrbium conditores, quibus mortuis homines, qui eos dilexerunt ſimulachra finxerunt, vt haberent aliquod ex imaginum contemplatione ſolatium. Bel idolum Babylonium eſt, quod interpretatur vetus. Fuit enim hic Belus pater Nini primus Rex Aſſyriorum, quem quidam Saturnum appellant. Beelphegor interpretatur ſimulachrum ignominiæ, idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, ſuper montem Phogor, quem Latini Priapum vocant Deum hortorum. Fuit enim de Lapſaco ciuitate Elleſponti, de qua pulſus eſt. Et propter virilis membri magnitudinē in numero Deorum

ro Deorum ſuorum eum Græcj tâtule ut.& in nomine eius ſacrauerunt hortum,vnde & dicitur præeſſe hortis,propter eorum fęcunditatem. Beelzebub idolum fuit Accharon, quod interpretatur vir muſcarum. Zebub enim muſca vocatur. Spurciſſimum igitur idolum ideo vir muſcarum vocatum, propter ſordes idolatriæ,ſiue propter immunditiam.

De Phiſicis interpretationib. falſorum numinum. Cap. VII.

QVædam aũt nõia Deorum ſuorum gentiles per varias fabulas ad rõnes phiſicas conantur traducere, eaq; in cauſis elementorum cõpoſita eſſe interpretantur, ſed hoc a poetis totum fictum eſt, vt Deos ſuos ornarēt aliquibus figuris,quos perditos, ac infamia dedecoris plenos fuiſſe hiſtoriæ confitentur. Olim.n.fingendi locus vacat, vbi veritas ceſſat. Saturnus origo Deorũ,& totius poſteritatis, a Paganis deſignatur. hunc & Latini a ſatu appellatum ferunt,quaſi ad ipſum ſatio oĩum pertineat rerum,vel a tpis longitudine,ꝙ ſaturetur annis. Quòd filios ſuos fertur deuoraſſe, hoc eſt,& annos quos tþs produxerit in ſe reuoluit,vel eo ꝙ ſemina vnde oriũtur iterum redeunt, hunc cęli patris abſcidiſſe genitalia dñt, quia nihil in cęlo de ſeminib.naſcitur. Falcem tenet inquiunt, pp agriculturã ſignificandam,vel pp annos, & tpa, ꝙ in ſe redeant,vel pp ſapientiam, ꝙ intus acuta ſit. Iouis dicitur a iuuando,& Iupiter quaſi iuuans pater,hoc eſt oĩbus pſtans, hunc & priuato titulo,Iouem optimũ dixerunt,dum fuiſſet inceſtus in ſuis,impudicus in extraneis. Quem modo taurũ fingunt,pp Europæ raptũ. Fuit.n.in naui cuius inſigne erat taurus, Modo Danaes per imbrem aureũ appetiſſe cõcubitũ, vbi intelligitur pudicitiã mulieris ab auro fuiſſe corruptã. Modo in ſimilitudinē Aquilæ fuiſſe, pp ꝙ puerũ ad ſtuprũ rapuerit, Mõ ſerpentem,quia reptauerit,& Cignũ,quia cantauerit. Et iõ nõ figuræ iſtæ ſunt,ſed planè de veritate ſcelera,vñ turpe erat tales Deos credi,quales hoĩes non eſſe debeant. Ianũ dñt quaſi mundi,vel cęli,vel menſiũ ianuam,duas Iani facies faciunt,pp Orientem, & Occidentē. Cũ vero faciunt eũ quadrifrontem,& Ianum geminum appellãt,ad quatuor mundi partes hoc referunt, velud quatuor elementa ſiue tpa,ſed dum hoc fingunt, monſtrũ non Deum faciunt. Neptunum aquas mundi pdicant,& dr̃ Neptunus ab eis,quaſi nube tonans. Vulcanũ vocant ignem,& dr̃ Vulcanus,quaſi volans candor, vel quaſi Volicanus, ꝙ per aerem volet. Ignis.n.de nubibus naſcitur,vnde & Homerus dicit eum pcipitatũ de aere in terras,ꝙ omne fulmen de aere cadit, Idcirco autem Vulcanus de fęmore Iunonis fingitur natus, quia fulmina de imo aere naſcantur. Claudus autem dicitur Vulcanus,quia per naturam nunquam rectus eſt ignis, ſed quaſi claudus,eiuſmodi ſpeciem motumque habet.

Adhuc de eodem. Cap. VIII.

PLuton Gręcè,Latine dieſpiter,vel ditiſpater,quem alij orcum vocant,quaſi receptorem mortium,vñ & orca nuncupatur vas quoddam qđ recipit aquas. Ipſe & Græce Caron. Liberum a liberamento appellatum volunt, ꝙ quaſi ĕs mares in coeundo per eius beneficium emiſſis ſeminibus liberentur. Idē Liber muliebri,& delicato corpore pingitur. Dñt n.mulieres attributas,& vinum pp excitandam libidinem,vñ & frons eius pampino cingitur,ſed ideo coronam viteam in cornu hēt,quia cum gratē, & moderate vinum bibitur,lætitiam præſtat, cum vltra modum,excitat lites,& quaſi cornua dat. Idem autem & Lieus,a po iu lien.i.ab hac diſſolutione,ꝙ multo vino membra ſoluantur. Iſte & Græce Dionyſius, a monte Indiæ Niſo, vbi dr̃ eſſe nutritus. Mercurius ſermonem interpretatur,nam ideo & Mercurius,quaſi medius currens dr̃ appellatus,ꝙ ſermo currat inter hoĩes medius. Ideo & Hermes Græce, qđ ſermo, vel interpretatio,quæ ad ſermonem vtiq; pertinet, hermenia dr̃. Ideo & mercibus præeſſe,quia inter vendentes,& ementes ſermo fit medius. Qui ideo fingitur hēre pennas,quia citius verba diſcurrunt, vnde & velox,& errans inducitur. Alas eius in capite,& in pedibus ſignificare volucrem ferri per aera ſermonem. Nuncium dictum, qm̃ per ſermonem oĩa cogitata enunciantur. Ideo aũt furti magiſtrum dñt, quia ſermo animos audientium fallit. Eum capite canino fingunt, eo ꝙ inter omnia animalia canis ſagaciſſimum genus,& perſpicax habeatur. Martem aũt Deum belli eſſe dicunt,& Martem appellatum, quia per viros pugnatur, vt ſit Mars quaſi mas, licet tria ſint genera conſuetudinum, ſicuti Scytharum, vbi viri, & fœminæ in pugnam eunt. Amazonum,vbi ſolæ fęminę. Romanorũ aliarumq; gentium vbi ſoli mares. Quòd vero nudo pectore ſtat, vt bello ſe quiſque ſine formidine cordis obijciat. Apollinem quamuis diuinatorem,& medicum vellent,ipſum tñ ĕt ſolem dixerunt, quaſi ſolum. Ipſum phebum,quaſi ephebum,hoc eſt adoleſcentem,vñ & ſol puer pingitur,eo ꝙ quotidie oriatur,& noua luce naſcatur. Phitium quoq; eundem Appollinem vocari aiunt,a Phitone immenſæ molis ſerpente,cuius non magis venenum, ꝙ magnitudo terrebat. Hunc Apollo ſagittarum ictibus ſternens,nominis quoque ſpolia reportauit, vt Phitius vocaretur.

De Nominibus Dearum,& interpretationib. eorum. Cap. IX.

DIanam quoq; Germanam eius ſimiliter Lunã, & viarũ præſidem aiunt,vnde & virginem volunt, ꝙ via nihil partas,& ideo ambas hēre ſagittas fingunt, ꝙ ipſa duo ſydera de cęlo radios ad terras emittũt. Dianam aũt vocatam quaſi diuanam,eo ꝙ Luna,& nocte,& die appareat. Ipſamq; & Lucinam aſſeuerant,eo ꝙ luceat. Cererem.i.terram & a creandis frugibus aſſerunt dictam,appellantes eam nõibus plurimis. Dñt eam & Opem,ꝙ opere melior fiat terra. Proſerpinã,quia ex ea proſerpant fruges. Veſtam ꝙ herbis,vel varijs veſtita ſint rebus,vel a vi ſua ſtando. Eandem,& tellurem,& matrem magnam fingunt,turritam cum tympano,& gallo, & ſtrepitu cimbalorum. Quod tympanum hēt, figurare volunt orbem terræ. Quod curru vehi dr̃, quia ipſa eſt terra, quæ pendet in aere. Quod ſuſtinetur rotis, quia mundus rotatur, & volubilis eſt. Quòd in capite turritam geſtat coronam, oſtendit ſuppoſitas terræ ciuitates,quaſi inſignitas turribus conſtare. Quod gallos huic Deæ ſeruire fecerunt,ſignificat qui ſemine indigeant terram ſequi oportere,in ea quippe oĩa reperire. Cimbalorum aũt æreorum ſonitus ferramentorum crepitus in colendis agris. Iunonem dñt quaſi ianonem.i.ianuam pro purgationibus fœminarum, eo ꝙ quaſi portas matrum natorum pandat, & nubentium maritis. Sed illud philoſophi. Poetę aũt Iunonem Iouis aſſerunt ſororem,& coniugem. Ignem.n.& aerem Iouem, aquam & terram Iunonem interpretãtur. Quorum duorũ permixtione vniuerſa gignuntur,& ſororem dñt,quia mundi pars eſt. Coniugem eo,ꝙ cõmixta concordat. Minerua apud Græcos Athenas dr̃.i.fęmina,apud Latinos aũt Mineruam, vocatã, quaſi Deam,& munus artium variarum, hanc etenim inuentricem multorum ingeniorum perhibent. Et inde eam artem,& rõnem interpretantur,quia ſine rõne nihil põt contineri. Quæ ratio,quia ex ſolo animo naſcitur, animumq; putant eſſe in capite,& cerebro. Ideo eam dñt de capite Iouis eſſe natam, quia ſenſus ſapientis, qui inuenit oĩa; in capite eſt. In cuius pectore ideo caput Gorgonis fingitur, ꝙ illic eſt oĩs prudentia, quæ confundit alios,& imperitos,ac rudes comprobat,qđ & in antiquis Imperatorum ſtatuis cernimus. In medio pectore loricæ ad inſinuandam ſapientiam,& virtutem. Hæc Minerua, & Tritonia dicitur. Triton.n.Aphricę palus eſt, circa quam fertur virginali apparuiſſe ætate,pro quo Tritonia nuncupata eſt, vnde & tanto procliuius Dea credita, quanto minus origo eius innotuit. Pallas autem dicta, vel ab inſula Pallene in Tracia, in qua nutrita eſt, vel a po iu palletitodori.i.ab haſtæ concuſſione,vel ꝙ Pallantem gigantem occiderit. Venerem exinde dicunt nuncupatam,ꝙ ſine vi fœmina virgo eſſe nõ definat, ꝙ autem fingunt Iouis, Saturno Cęlo patri genitalia abſcidiſſe,& ſanguinem fluxiſſe in mari, atque eo ſpuma maris concreta Venus nata eſt. Illud aiunt, ꝙ per coitum ſalſi humoris ſubſtantia eſt.& inde Affrodin Venerem dici, ꝙ coitus ſpuma eſt ſanguinis, quæ ex ſucco viſcerum, liquido, ſalſoque conſtat. Ideo autem Venerem Vulcani dicũt vxorem, quia Venereum officium, non ſine calore conſiſtit.

Iterum de quibuſdam numinibus apud gentiles nominatis. Cap. X.

CVpidinem vocatum ferunt pp amorem. Eſt.n.dęmon fornicationis,qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus leuius,nihil mutabilius inuenitur. Puer pingitur, quia ſtultus eſt,& irrationabilis amor. Sagittam,& facem tenere fingitur,ſagittam quia amor cor vulnerat,facem quia inflammat. Pan dicunt Græci, Latini Siluanum Deum ruſticorũ, quem in naturæ ſimilitudinem formauerunt,unde dicitur Pan idest omne. Fingunt enim eum ex uniuerſali elementorum ſpecie, habet & enim cornua in ſimilitudine radiorum ſolis, & lunæ. Diſtinctam maculis habet pellem propter cœli ſydera. Rubet eius facies ad ſimilitudinem ætheris, Fiſtulam ſeptem Calamorum geſtat,propter armoniam cęli,in qua ſeptem ſunt ſoni, & ſeptem diſcrimina uocum. Villoſus eſt, quia tellus coueſtita eſt,& agitatur uentis,pars eius inferior fęda eſt, propter arbores, & feras, et pecudes. Capriuas ungulas habet, ut ſo-

vt ſoliditatem terræ oſtendat. Quem volunt rerum, & totius naturæ Deũ, vnde & Pan, quaſi omnia dicunt. Iſis lingua Aegyptiorum terra appellatur, quam Iſin volunt eſſe. Fuit aũt Iſis regina Aegyptiorum Inachi regis filia, quæ de Græcia veniẽs Aegyptios lr̃as docuit, & terras colere inſtituit, pp̃ qđ & terrã eius nomine appellauerunt. Serapis omnium maximus Aegyptiorum Deus, ipſe eſt Apis Rex Argiuorum, qui nauib. tranſuectus in Aegyptum, cum ibidem mortuus fuiſſet. Serapis eſt appellatus, propterea quia arca in qua mortuus ponitur, quam ſarcophagum vocant, ſoros dicitur Græce, & ibi eum venerari ſepultum cæperunt, priuſquam templum eius eſſet inſtructum velut ſoros. Sed apis primo ſorapis, deinde vna litera cõmutata ſerapis dicitur Apis fuit taurus apud Aegyptios, ſerapi conſecratus, & ab eo ita cognominatus, quem Aegyptus ad inſtar numinis colebat, eo q̃ de futuris daret quædam manifeſta ſigna. Apparebat enim in Memphis quem centum antiſtites proſequebantur, & repente velut lymphatici præcinebant, huius capitis imaginem ſibi in heremo Iudæi fecerunt.

Adhuc de eodem. Cap. XI.

FAtui a fando, eo q̃ voce, non ſignis oſtendere viderentur futura. In lucis enim conſulebantur a paganis. & reſponſa illis, non ſignis, ſed vocibus dabant. Fatum dicunt eſſe quicquid Dij fantur. Tria autem fata fingunt in colo, & fuſo, digitiſque fila ex lana torquẽtibus, pp̃ tria tp̃a, præteritum, qđ in fuſo iam netum, & inuolutum eſt, præſens qđ inter digitos nentis traijcitur, futurum in lana, quæ colo implicata eſt, & q̃ adhuc per digitos nentis ad fuſum tanquam præſens, ad præteritum traijciendum eſt. Fortunam a fortuitis nomen hr̃e dñt, quaſi Deam quandam res humanas varijs caſibus, & fortuitis illudentem, vnde & cæcam appellant, eo q̃ paſſim in quoslibet incurrẽs, ſine vllo examine meritorum, & ad bonos, & ad malos perueniit. Fatum aũt a fortuna ſeparant, & fortunã quaſi ſit in his, quæ fortuito accidunt nulla palam cã. Fatum vero appoſitum ſingulis, & ſtatutum aiunt. Aiunt & tres furias fœminas crinitas ſerpẽtibus, pp̃ tres effectus, quæ in animis hominum multas perturbationes gignunt, & interdum cogũt ita delinquere, vt nec famæ, nec periculi ſui reſpectum habere permittant. Ira quæ vindictã cupit, cupiditas quæ deſiderat opes, libido qua appetit voluptates. Quæ ideo furiæ appellantur, q̃ ſtimulis ſuis mentem feriant, & quietam eſſe non ſinant. Nimphas, vel Muſas Deas aquarum putant dictas a nubib. Penates gentiles dicebant oẽs Deos, quos domi colebant. Et penates dicti eo q̃ eſſent in penetralibus ideſt ſecretis. Hi Dij quomodo vocabantur, vel quæ nomina habuerunt ignorãtur. Manes Deos mortuorum eſſe dicunt, quorum poteſtatem inter lunam, & terram aſſerunt, a quibus & mane dictum exiſtimant.

De Proprio errore Chaldæorum, circa Dei notitiam. Cap. XII.

ACcos contra regem animuit. Ipſi autem qui multos colunt Deos in tria diuiduntur genera Chaldeos. ſ. & Græcos, & Aegyptios. Nam iſti fuerũt principes, & magiſtri cæteris gentibus, in multorum Deorum cultu, & adoratione. Videamus igitur horum, qui ſint participes veritatis, & qui erroris, Chaldæi quoq; neſcientes Deum errauerunt poſt elementa, & cæperunt colere creaturam potius quã ſuum creatorem. Quorum & imagines quaſdam facientes, nominauerunt figuras cœli, & terræ, & maris, ſoliſque, & lunæ, & cæterorum elementorum, & luminarium. Et concludentes in templis adorauerunt Deos, vocantes eos quos ſeruant diligenter ne rapiantur a furibus, & non intellexerunt, q̃ omne quod ſeruat maius eſt ſeruato, & faciens maius eſt facto, quid ergo dico de elementis. Qui dicunt cœlum eſſe Deum errant, nam videmus ipſum volubile, & ſecundum neceſſitatem motum, & ex multis conſtitutum. Nam aſtra ordine, & ſpacio feruntur de loco ad locum, de ſigno in ſignum, & nunc quidem occũbunt, nunc autem oriuntur, & ſm̃ tp̃a iter peragunt, vt perficiant æſtatem & hiemem, ſicut ordinatum eſt eis a Deo. & pertranſeunt proprios terminos ſm̃ incuitabilem naturæ neceſſitatem, cũ celeſti ornatu, vnde manifeſtum eſt non eſſe cœlum Deum, ſed opus Dei. Qui aũt putant terram eſſe Deam, errauerũt. Videmus .n. illam ab hominibus contumeliam patientem, & dñationi eorum ſubiacentem, defoſſam & cõſperſam, & inutilem factam. Nam ſi igne torreatur, efficitur mortua. Inſuper & ſi paulò amplius infundatur, corrumpitur, & ipſa & fructus eius Conculcatur aũt ab hominibus, & cæteris animalibus, ſanguine interfectorum inquinatur, effoditur, impletur, mortuorum theca fit corporum. His ita ſe habentibus, non ſequitur terram eſſe Deũ, ſed opus Dei ad vtilitatem hoĩum. Qui aũt putant aquã eſſe Deam errauerunt. Nam & ipſa ad vſum holum facta eſt, & dñationi ſubiacet eorum, polluitur, corrumpitur, & immutatur, caleſcit. & tingitur coloribus, & frigore congelatur, & cruoribus inquinatur, & ad cunctarum ſordium ablutionẽ aſſumitur. Iccirco impoſſibile eſt eſſe aquam Deam, ſed opus Dei. Illi vero qui arbitrantur ignem eſſe Deum, errant. Nam ignis factus eſt ad vſum hoĩm. & ſubiacet illorum dominationi. Circumferatur de loco ad locum, & accenditur ad elixãdas carnes diuerſas, & aſſandas, adhuc aũt & mortuorum corpora cõburenda. Multis etiam modis corrumpitur ab hominibus, & extinguitur. Propter quod non eſt congruum ignem Deum æſtimare, ſed opus Dei. Qui autem putant hominem eſſe Deum, errant. Videmus quippe illum motum ſecundum neceſſitatem, & nutritum, ac ſeneſcentem etiam ſe nolente Et aliqñ quidẽ lætatur, & aliqñ triſtatur. Indiget cibo, & potu, & veſtitu: Et eſt iracundus, & inuidus, & auidus, & pœnitens, & minorationes multas habens. Corrumpitur etiam multis modis ab elementis, & animalibus, vel imminente ſibi morte. Non conuenit ergo hominem eſſe Deum, ſed opus Dei. Errore igitur magno errauerunt Chaldæi poſt opiniones ſuas.

De Errore Græcorum. Cap. XIII.

VEniamus itaq; ad Græcos, vt videamus, qđ forte de Deo ſentiant Græci omnq; dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt deterius Chaldeis, introducentes plurimos Deos factos eſſe, alios quidẽ maſculos, alios vero fœminas, oĩum vitiorum, cunctarumq; auctores iniquitatũ, vt aduocatos iſtos, & patronos habentes, ſuæ nequitiæ adulterentur, rapiant, occidant, & oĩa mala faciãt. Inducitur .n. ab eis ante oĩa Deus Saturnus, & huic ſacrificãt filios ſuos, qui genuit multos pueros de Rea, & inſaniens comedit filios ſuos. Aiunt aũt Iouẽ abſcidiſſe ſibi virilia, & proieciſſe in mare, vñ Venus fabuloſè dr̃ fuiſſe nata Alligans aũt ſuũ patrẽ Iuppiter proiecit in tartarũ. Secundus inducit Iuppiter, quẽ ferunt regẽ eſſe aliorũ Deorũ, & transformatũ fuiſſe in aĩalia, vt cũ mortalib. mulieribus adulteria committeret. Inducunt .n. hunc transformatũ in taurum pp̃ Europam, & in aurum pp̃ Dianam, & in Cignum pp̃ Ledam, & in Satyrum pp̃ emptionẽ, & in fulmẽ pp̃ Semelem, & ita genuiſſe ex his filios multos, Liberum videlicet, & Zetũ, & Amphionem, Herculẽ, & Apollinem, & Arthemicã, & Perſeum, Caſtoremq;, & Pollucẽ, & Helenam, & Iunonẽ, & Radamantum, & Sarpedonẽ, & nouem filias, quas appellauerunt Muſas. Deinde inducunt de Ganimede. Contigit ergo ò Rex hoĩbus imitari hæc oĩa, vt fiant adulteri, & maſculorũ concubitores, & aliorũ malorũ operum patratores, ſm̃ imitationem Dei ſui Quo aũt creditur Deũ eſſe adulterũ, aut Sodomitam, vel Parricidã. Cũ hoc inducunt, & Vulcanũ quendã Deũ eſſe, & iſtũ claudum, & tenentẽ malleũ, & forcipes, & ferrariã artem exercentẽ victus gratia: ergo egenus erat, qđ nõ conuenit Deũ eſſe, nec claudũ. Deinde Mercuriũ inducunt eſſe Deũ cupidũ, & furẽ, & auarũ, & magũ, & verſipellem, & ſermonũ interpretẽ. Sed non cõuenit Deũ eſſe talẽ. Eſculapiũ et inducunt Deũ eſſe medicũ, & potiones conficientẽ, & emplaſtra cõponentẽ victus gratia. Indigentiã .n. patiebatur. Nouiſſime vero fulmine ictus a Ioue pp̃ Darij Lacedemonij filiũ interiit. Mars aũt inducitur Deus eſſe belligerator, & zelotes, cupidus ouiũ, & aliarũ quarundã rerũ. Nouiſſime vero adulterio perpetrato cũ Venere, ligatũ eſſe fertur a paruulo cupidine, & Vulcano. Bachũ vero inducũt Deũ eſſe nocturnas agens feſtiuitates, & magiſtrũ ebrietatis, & euellentẽ vxores proximorũ, & furioſum, & fugitiuum. Nouiſſimè aũt a Titanis occiſus eſt. Herculẽ vero inducunt ebrioſum fuiſſe, & inſanum. & filios ſuos occidiſſe, & ad vltimam igne conſumptum interiſſe. Apollinem quoq; inducunt Deum eſſe zelotem, inſuper arcũ, & pharetrã geſtãtem, aliqñ vero cytharam, & tibiam, & diuinantem hoĩbus mercedis gratia, vñ ſumentes hoĩes occaſionem a Dijs ſuis perpetrant oẽm iniquitatẽ, & luxuriã, & impietatẽ, & polluẽtes terrã, & aerẽ prauis ſuis actib.

De Errore Aegyptiorum. Cap. XIIII.

ÆGiptij vero ſceleratiores, & ſtolidiores his exiſtentes, deterius oĩbus gentibus errauerunt. Non .n. contenti fuerunt Caldeorũ, & Græcorũ cultibus, ſed inſuper & bruta animalia induxerũt Deos eſſe, terrena videlicet, & aquatilia, & arbores, & germinantia. Et contaminati ſunt omni inſania, & luxuria deterius oĩbus gentibus. q̃ ſunt in terra. Nam quidã eorũ coluerunt ouem, quidã vero hircum, alij aũt vitulum, & porcũ. Nonnulli vero coruum, et accipitrẽ, et vulturẽ, &

aquilam, alij vero crocodillum, quidam vero cattum, & canē, & lupum, & ſimiam, & draconem, & aſpidem, & alij cæpe, & allium, & ſpinas, & cæteras creaturas. Clemens lib. 5. Veteres quoq; Ægyptiorum, qui de cœleſti curſu, & aſtrorum naturationum ſibi viſi ſunt repperiſſe, dæmone ſenſus eorum obſidente, nihilominus commenſijs nomen incommunicabile ſubiecerunt. Nam alij eorum ouem, alij hircum, alij ſerpētem, piſcem quoq;, & cæpas, & cloacas, aut ſtrepitum ventris, pro numinib. habendos eſſe docuerunt, & alia innumera, quæ pudet nominare. Tullius in lib. de natu. Deo. li. 1. Ægyptij autem nullā beluam, niſi ob aliquam vtilitatem, quam ex ea caperent conſecrauerunt. Hieron. ſuper Eſa. lib. 13. Facta ſunt, inquit, ſimulacbra eorum beſtijs, & iu. Religio nationum ſimulachra ſunt brutorū, quæ maximè in Aegypto colmi conſecrata ſunt, nam & pleraque oppida eorum ea beſtijs, & iumentis habent nomina, vt Cyno a cane, leonto a leone, Thanis lingua Aegypciaca ab hirco, Lico a lupo, vt taceam, de formidoloſo, & horribili cæpe, & crepitu ventris inflati, quæ peluſiaca religio eſt.

De Errore Romanorum, in diuiſione numinum. Cap. XV.

AVguſt. de Ciui. Dei lib. 4. Quæramus ē ſi placet, ex tanta Deorum turba quam Romani colebant, quem potiſſimum, vel quos Deos credant illud imperium dilataſſe, atq; ſeruaſſe, neq;.n. in hoc tam præclaro opere, & tātæ pleniſſimæ dignitatis audent aliquas partes Deæ Cloacinæ tribuere, aut Volupiæ, quæ a voluptate appellata eſt, aut Lubentinæ, cui nomen eſt a libidine, aut Vagitano, qui infantum vagitibus præſidet, aut cuninæ, quæ cunas eorū amminiſtrat. Quomodo autem poſſum vno loco libri huius, commemorari oīa noīa Deorum, aut Dearum, quæ illi grandibus voluminibus vix comprehendere potuerunt, ſingulis rebus propria diſpertientes officia numinum, nec agrorum numina vni alicui Deo committenda arbitrati ſunt, ſed rura Deæ Ruſinæ. Iuga montium Iugatino, collibus Deam collatinam, vallib. Valloniam præfecerunt, nec ſaltem potuerunt vnam Segetiam talem inuenire, cui ſemel ſegetes cōmendarent ſed ſata frumenta quamdiu ſub terra eſſent, præpoſitam voluerunt habere Deam Seiam. Cum vero iam eſſent ſuper terram, & ſegetem facerent Deam Segetiam, frumētis vero collectis, atq; reconditis, vt tuto ſeruarentur, Deam Tutelinam ꝓpoſuerunt, cui non ſufficere videretur illa Segetia, quādiu ſeges ab initijs herbidis, vſq; ad ariſtas aridas perueniret. Non tñ ſatis fuit hoībus Deorum multitudinem amantibus, & aīa miſera dæmoniorū turbæ proſtitueretur, vnius Dei veri caſtum dedignata cōplexum. Præfecerunt ergo. Proſerpinam frumentis germinantibus. Geniculis nodiſq; culmorum Deum Nodotū. Inuolumentis folliculorū Deam volutinam cū folliculi pateſcunt, vt ſpica exeat Deam Patelenam. Cum ſegetes nouis ariſtis æquantur, quia veteres æquare oſtire dixerunt, Deam Oſtilinam: Frumentis florentibus Deam Floram, lacteſcentibus Deum Lacturnum. Matureſcentibus Deam Maturam. Cum runcātur.i. a terra auferūtur Deam Runcinam, nec omnia commemoro, quia me piget, qđ illos non pudet. Quando ergo Segetia intraret imperium, cui curam gerere ſimul, & ſegetibus, & arboribus non licebat, qñ de armis Cunina cogitaret, cuius præpoſitura paruulorum cunas non permittebat excedere, quando Nodotus adiuuaret in bello, qui nec ad folliculum ſpicæ, ſed tantum ad nodum geniculæ pertinebat. Vnuſquiſque domui ſuæ ponit oſtiarium, & quia homo eſt omnino ſufficit. Tres Deos iſti poſuerunt Foreulum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini. Ita non poterat foreulus ſimul, & cardinem, limenque ſeruare.

Adhuc de eodem. Cap. XVI.

IDem in lib. 6. Liberum a liberamento appellatum voluerunt, ꝙ mares in coeundo per eius beneficium emiſſis ſeminibus liberentur. Hoc idem in fœminis agere liberam, quam & Venerem putant. Quod & ipſam perhibeant ſemina emittere, & ob hoc Libero eandem virilem corporis partem in templo poni, fœmineam liberæ. Ad hæc addunt mulieres attributas Libero, & vinum, ꝓp libidinem concitandam. Mulieri fœtæ poſt partum tres Deos cuſtodes commemorat adhiberi. Ne Siluanus Deus per noctem ingrediatur, & vexet, eorumq; cuſtodum ſignificandorum cā tres hoīes noctu circumire limina domus, & primo limen ſecuri ferire, poſtea pilo, tertio deuertere ſcopis, vt his datis culturæ ſignis, Deus Siluanus prohiberetur intrare. Quòd neq; arbores cæduntur, ac putantur ſine ferro, neq; far conficitur ſine pilo, neq; fruges coaceruātur ſine ſcopis. Ab his aūt tribus rebus tres nuncupatos Deos. Intercidonam a ſecuris interciſione, Pilumnum a pilo, diuerram a ſcopis, quibus Dijs cuſtodibus contra vim Dei Siluani fœta conſeruaretur. Ita contra nocentis ſęuiciam, cuſtodia bonorum non valeret, niſi plures eſſent aduerſus vnum eūq; aſpero horrendo in cultu, vtpote ſilueſtri ſignis culturæ tanquam cōtrarijs repugnarent. Ita ne eſt innocentia Deorum, iſta concordia huccine ſunt numina ſalubria vrbium, magis deridenda ꝙ ludibria theatrorum. Cum mas, & fœmina coniunguntur, adhibetur Deus iugatinus, ſit hoc ferendum, ſed domum eſt ducenda quæ nubit, adhibetur & Deus Domiducus, vt in domo ſit. Adhibetur Deus domitius, vt maneat cum viro, additur Dea materna. Quid vltra quæritur, parcatur humanæ verecundiæ, peragat, & cætera concupiſcentia carnis, & ſanguinis, procurato ſecreto pudoris. Quid impletur cubiculum turba numinum qñ & paranymphi inde diſcedunt, & ad hoc impletur, non vt eorum pñtia cognita maior ſit cura pudicitiæ, ſed vt fœminæ ſexu infirmæ, nouitate pauidæ, illis cooperantibus, ſine vlla difficultate virginitas auferatur. Et certe ſi adeſt virginenſis Dea, vt virgini zona ſoluatur, Si adeſt Deus ſubigus, vt viro ſubigatur, ſed adeſt Dea Prema, vt ſubacta ne ſe commoueat comprimatur. Dea pertunda quid ibi facit? Erubeſcat, eat foras, agat aliquid & maritus.

De Maiorum numinum officijs. Cap. XVII.

AVguſt. vbi ſup. lib 4. Obmiſſa igitur turba minutorum Deorum, vel aliquantulum intermiſſa, officium maiorum Deorum debemus inquirere, quo Roma tam magna facta eſt, vt tamdiu tot gentibus imperaret. Nimirum ergo Iouis hoc opus eſt. Ipſum.n. Deorum oīum Dearumq; regem eſſe volunt, hoc eius indicat ſceptrum, hoc in alto collo capitolium. De iſto Deo, quamuis a poeta dictum conuenientiſſime prædicāt. Iouis omnia plena. Cur illi ē vxor Iuno adiungitur, quæ dicatur ſoror, & coniux. Quia Iouem inquiunt in æthere, accipimus in aere Iunonem, & hæc duo elementa coniuncta ſunt, alterum ſuperius, alterum inferius. Non eſt ergo ille, de quo dictum eſt. Iouis omnia plena, ſi aliquā partem implet, & Iuno. An vterq; vtrumq; implet, & ambo iſti coniuges, & in duobus iſtis, & ſingulis ſimul ſunt. Cur ergo æther datur Ioui, aer Iunoni, poſtremo ipſi duo ſatis eſſent. Quid eſt, ꝙ mare Neptuno tribuitur, terra Plutoni, & ne ipſi quoq; ſine cōiugibus remanerent, additur Neptuno Salatia, Plutoni Proſerpina. Quęrīt quō ſartiāt fabulas, nec inueniunt? Si.n. hæc ita aſſerūt, tria potius elementa mundi eſſe, non quatuor eorum veteres proderent, vt ſingula Deorum coniugia diuiderentur ſingulis elementis. Miror autem plurimum, ꝙ cum Deos ſingulos ſingulis rebus, & pęnè ſingulis motibus attribuerent, vocauerunt Deam Agenoriam, quæ ad agendum excitaret. Deam Stimulam, quæ ad agendum vltra modum ſtimularet. Deam Murceam, quæ præter modum, non moueret, & faceret hominem (vt ait Pomponius) murcidum ideſt, nimis deſidioſum, & mactuoſum. Deam Strenuam, quæ faceret ſtrenuum. His omnibus Dijs, & Deabus publica ſacra facere ſuſceperunt.

Quòd Omnia potius vni Ioui viderentur eſſe attribuenda. Cap. XVIII.

ITaque modo ſit Iupiter corporei huius mundi animus, qui vniuerſam iſtam molem ea quatuor vel (vt eis placet) tribus elementis conſtructam, atque compactam implet, & mouet, modo inde ſuas partes ſorori, & fratribus cedat, modo ſit æther, vt aerem Iunonem ſubterfuſum deſuper amplectatur, modo totum ſimul cum aere ſit ipſe cœlum, terram vero tanquam coniugem eandemque matrem, quia hoc in diuinis turpe non eſt, fœcundis imbribus, & ſeminibus faciet. Modo autem ne ſit neceſſe percuncta diſcurrere Deus vnus, de quo multi a poeta nobiliſſimo dictum putant. Deum namque ire per omnes terras, tractuſque maris, cœlumque profundum. Ipſe in æthere ſit Iuppiter, ipſe in aere ſit Iuno, ipſe in mari Neptunus, in inferioribus etiam maris ipſe Salatia, in terra Pluto, in terra inferiore Proſerpina, in focis domeſticis veſta, in fabrorum furnace Vulcanus, in ſyderibus Sol, & Luna, & Stellæ, in diuinantibus Apollo, in merce Mercurius, in Iano initiator, Saturnus in tempore, Mars, & Bellona in bellis. Liber in vineis, Ceres in frumentis, Diana in ſiluis, Minerua in ingenijs. Ipſe ſit poſtremo etiam in illa turba quaſi plebeiorum Deorum, ipſe præſit nomine liberi virorū ſeminibus, & nomine liberę fœminarum, ipſe ſit diſpater, vel dieſpiter, qui partum perducat ad diem, ip-

ſa Dea

ſa Dea Mena, quam præfecerunt menſtruis fœminarum, ipſe Lucina, quæ a parturientibus inuocetur. Ipſe opem ferat naſcentibus excipiens eos ſinu, & vocetur Opis; ipſe in vagitu os aperiat, & vocetur Deus Vaticanus. Ipſe leuet de terra, & vocetur Dea Leuana. Ipſe cunas tueatur, & vocetur Dea Cunina. Non ſit aliud ſcilicet in illis deabus, quæ fata naſcentibus canunt, & vocentur carmentes; præſit fortuitis, voceturque fortuna, in Diua rumina, mammam paruulo immulgeat, quia rumam dixerunt veteres mammam. In Diua potina, potionem miniſtret. In diua edulica, eſcam præbeat. De pauore infantum pauentia nuncupetur. De ſpe quæ venit venilia. De voluptate volupia. De actu agenoria. De ſtimulis quibus ad nimium actum homo impellitur, Dea Stimula nominetur. Strenua Dea, ſit ſtrenuum faciendo, numera quæ numerare doceat, camena quæ canere, ipſe ſit & Deus conſus præbendo conſilia, & Dea Sentia ſententias inſpirando, ipſe Dea Iuuenta, quæ poſt prætextam excipiat iuuenalis ætatis exordia. Ipſe ſit fortuna barbata, quæ adultis barbas induat, quos honorare voluerunt, vt hoc qualecunque numen ſaltem maſculum Deum, vel a barba barbatum, ſicut a nodis nodotum, vel certe nõ fortunam, ſed quia barbas habet fortunium nominarent, ipſe in iugatino Deo coniuges coniungat, & cum virgini vxori zona ſoluitur, ipſe inuocetur, & Dea virginenſis vocetur, ipſe ſit Mutinus, vel Tutunus, qui eſt apud Græcos Priapus ſi nõ pudet, hæc omnia quæ dixi, & quæcunque non dixi. Non enim omnia dicenda arbitratus ſum, hi omnes Dij, Deæque ſit vnus Iuppiter, ſiue ſint (vt quidam volunt,) omnia iſta partes eius, ſiue virtutes eius, ſicut eis videtur, quibus eum placet mũdi eſſe animum. Quæro, quid perderent, ſi vnum Deum colerent prudentiore compendio, quid enim eius contemneretur, cum ipſe coleretur. Si autem dicitur omnes ſimul id eſt totum ipſum Iouem potuiſſe offendi, ſi partes eius non etiam ſigillatim minutatimque colerentur, ſtultè dicitur, nulla quippe earum prætermitteretur, cum ipſe vnus qui habet omnia coleretur.

De Dijs, Selectis, a Varrone commendatis. Cap. XIX.

IDem in lib. 7. Hos certe Deos Selectos, Varro vnius libri contextione commendat. Ianum, Iouem, Saturnum, Genium, Mercurium, Appollinem, Martem, Volcanum, Neptunum, Solem, Orcum, Liberum patrem, Tellurem, Cererem, Iunonem, Lunam, Dianam, Mineruam, Venerem, Veſtam. In quibus omnibus ferme viginti duodecim mares, octo ſunt fœminæ. Hæc numina vtrum propter maiores in mundo adminiſtrationes ſelecta dicuntur, an quod populis magis innotuerũt, maiorque eis eſt cultus exhibitus. Si propterea, quia opera maiora ab his adminiſtrantur in mundo non eos inuenire debuimus inter illam, quaſi plebeiam numinum multitudinem, minutis opuſculis deputatam. Nam ipſe primum Ianus cum puerperium concipitur, vnde illa cuncta opera exordium minutatim minutis diſtributa numinibus aditum aperit recipiendo ſemina. Ibi eſt, & Saturnus propter ipſum ſemen. Ibi Liber, qui marem effuſo ſemine liberat. Ibi Libera quam Venerem volunt, quæ hoc idem beneficium conferat fœminæ, vt ipſa etiam emiſſo ſemine liberetur. Omnes hi ex illis ſunt qui ſelecti appellantur. Sed ibi eſt, & Dea Mena, quæ menſtruis fluxibus præeſt, quamuis Iouis filia tamen ignobilis. Et hanc prouidentiam fluorum menſtruorum in libris ſelectorum Deorum ipſi Iunoni, idem auctor aſſignat, quæ in Dijs ſelectis & regina eſt. Et hic tanquam Iuno Lucina, cum eadem Mena priuigna ſua eidem cruori præſidet. Ibi ſunt, & duo neſcio qui obſcuriſſimi Vitumnus, & Sentinus, quorum alter vitam, alter ſenſus puerperio largiuntur, & nimirum multo plus præſtant, cum ſint ignobiliſſimi, quàm illi tot proceres, & ſelecti. Nam profecto ſine vita, & ſenſu quid eſt illud totum, quod muliebri ventre geritur, niſi neſcio quid abiectiſſimũ limo, ac puluericomparandum. Quæ igitur cauſa tot ſelectos Deos ad hæc opera minima compulit, vbi a Vitumno, & Sentino, quos fama obſcura recondit, in huius munificentiæ partitione ſuperentur.

De Falſitate naturalis theologiæ. Cap. XX.

DIcit autem idẽ Varro de naturali theologia præloquens Deum ſe arbitrari eſſe animam mundi, quem Græci vocant Coſmon, & hunc ipſum mundum eſſe Deum, ſed ſicut hominem ſapientem, cum ſit ex corpore, & animo tamen, ab animo dici ſapientem. Ita mũdum Deum dici ab animo, cum ſit ex corpore, & animo. Hoc videtur quoquo modo vnum confiteri Deum. Sed vt plures etiam introducat, adiungit mundum diuidi in duas partes, cœlum, & terram, & cœlum bifariam in æthera, & aera, terram vero in aquam, & humum. E quibus ſummum eſſe æthera, ſecundum aera, aquam infimã terram, quas omnes partes quatuor animarum eſſe plenas in aere, & æthere immortalium, in aqua & terra mortalium, a ſummo autem circuitu cœli, vſque ad circulum lunæ æthereas animas eſſe, aſtra & ſtellas eos cœleſtes Deos non modo intelligi eſſe, ſed etiam videri. Inter lunæ vero gyrum, & nimborum atque ventorum cacumina aereas eſſe animas, ſed eas animo nõ oculis videri, & vocari Heroas, & Lares, & Genios. Iouem autem, qui etiam Iuppiter dicitur, quem velint intelligi exponant. Deus eſt inquiunt habens poteſtatem cauſarum, quibus aliquid fit in mundo, ſed cur ei præponitur Ianus, hoc nobis vir ille acutiſſimus reſpondeat. Quoniam penes Ianum, inquit, ſunt prima, penes Iouem ſumma. Hunc ſanè Deum penes quem ſunt omnes cauſæ factarum naturarũ, naturaliumq; rerum, ſi Iouem populi appellant, & tantis contumelijs, tamq; ſceleſtis criminationib. colunt deteriora ſacrilegio ſeſe obſtringunt, quàm ſi prorſus nullum putarẽt Deum. vnde ſatius eſſet eis alium aliquem Iouis nomine nuncupare, dignum turpibus, & flagitioſis honoribus, ſuppoſito vano figmento, quod potius blaſphemaret, ſicut Saturno dicitur ſuppoſitus lapis quem pro filio deuoraret, quàm illum Deum dicere, & tonãtem, & adulterantem, & totum mundum regentem, & per tot ſtupra diffluentem, & naturarum omnium naturaliumq; rerum cauſas ſummas habentem, & ſuas cauſas bonas non habentem. Deinde quæro quem iam locum inter Deos huic Ioui tribuant. Si Ianus eſt mundus, Deus vero animam mundi, ac partes eius iſti definiunt. Si ergo Ianus eſt mundus, & Deus eſt Ianus. Nunquid Iouem vt Deus eſſe poſſit, aliquam partem Iani eſſe dicturi ſunt. Magis enim Ioui vniuerſum ſolent tribuere, vnde eſt illud. Iouis omnia plena. Omnes igitur iſtos ſelectos Deos hunc eſſe mundum volunt. In quibuſdam vniuerſum, in quibuſdam partes eius, vniuerſum ſicut Iouem partes eius, vt Genium, vt matrem magnam, vt ſolem, vt lunã, vel potius Apollinem, & Dianam. Et aliquando vnum Deum res plures, aliquando vnam rem Dij plures faciunt.

De Turpitudine ſacrorum Liberi, & Cybeles. Cap. XXI.

IAm vero liberi ſacra, quem liquidis ſeminibus, ac per hoc non ſolum liquoribus fructuum, quorum quodammodo primatum vinum tenet, verumetiam ſeminibus animalium præfecerunt, ad quantam turpitudinem peruenerunt, piget quidem dicere propter ſermonis lõgitudinem, ſed propter iſtorum ſuperbam hebetudinem non piget. Inter cætera quæ prætermittere quoniam multa ſunt cogor. In Italiæ compitis, quædam dicit ſacra Liberi celebrata cum tanta licentia turpitudinis, vt in eius honorem pudenda virilia colerentur. Non ſaltem aliquantum verecundiore ſecreto, ſed in propatulo exultante nequitia. Nam hoc turpe membrum per liberi, dies feſtos cum honore magno ploſtellis impoſitũ, prius rure in compitis, & vſque in vrbem poſtea vectabatur. Cui membro inhoneſto matremfamilias honeſtiſſimam palàm coronam neceſſe erat imponere. Et Athis illa non eſt cõmemoratus, nec eius ab illo interpretatio requiſita eſt. In cuius dilectionis memoriam Gallus abſciditur. Merito huic auerſatus eſt Varro noſter, nec hoc dicere voluit, non enim hominem doctiſſimum latuit. Idemque de mollibus eidem matri magnæ contra omnem virorum, mulierumque verecundiam conſecratis, qui vſque in heſternum diem madidis capillis, facie dealbata, fluentibus membris, inceſſu fœmineo per plateas, vicoſq; Carthaginis etiam populis, vnde turpiter viuerent, exigebant, nihil Varro dicere voluit, nec vſpiam me legiſſe commemini, deficit interpretatio, erubuit ratio, conticuit oratio. Quid eſt ergo, quod dicitur caput Deorum Ianus, caput Deorum Tellus, nec ibi facit vnum errorum caput, nec hic ſanum furor, cur hæc fruſtra referre nituntur ad mundum, quod & ſi poſſent, pro Deo vero mundum nemo pius colit. Referant hæc potius ad homines mortuos, & ad dæmones peſſimos, & nulla quæſtio remanebit.

De Impatientia, & flagitijs Deorum. Cap. XXII.

CRiſantus ad Dariam. Quo vero pũt nobis eſſe cuſtodes, qui nõ cuſtoditi fuerunt a canibus, nocte a furib. rapiuntur. Deus. n. non poteſt æſtimari nec credi, niſi qui ſanctitatem oẽmq; ſupergreditur maieſtatem. Quot ergo bona Saturnus ſaleiſſet habuit, qui proprios filios, quotiens naſcebantur occidit, vt non dicam comedit, ſicut cultores eius ſcribunt? Quot bona in Ioue fuiſſe æſtimas, qui quot dies vixit, tot in-

audita inceſta, tot homicidia perpetrauit, qui omni caſtitati vſque ad mortem inimicus extitit, vt etiam Ganimedem, libidine polluerit. & terram ſuis ſordibus inquinauit. Aug. in lib. confeſ. 1. Nonne ego intelligo, & tonantem Iouem, & adulterantem, & vtique non poſſet hęc duo. ſed actum eſt, vt haberet auctoritatem ad imitandum verum adulterum lenocinante falſo tonitru. Fingebat quidem hoc Homerus hominibus, flagitioſis diuina tribuendo, ne flagitia putarentur, & vt quiſquis ea feciſſet, non homines perditos, ſed cœleſtes Deos videretur imitatus. Actor. Propter hæc, & ſimilia merito huiuſmodi falſa numina etiam a cultoribus ſuis cōtempta. & illuſa plerumque leguntur. Nam de Dionyſio Siciliæ tyranno refert Valerius, q̄ ſacrilegia ſua loco condiret. Nam detracto Ioui aureo amiculo, & iniecto ei laneo pallio dixit: Aeſtate grauem eſſe aureum amictum, hieme frigidum, laneū autem ad vtrumq; tempus aptum. Idem autem coronas, & pateras Deorum ſimulachris, in quibus ſcriptum erat Bona Deorū, non tollere ea ſed accipere dicebat, ſtultum eſſe dicens, a quibus bona precamur, ab his porrigentibus nolle ſumere.

Quòd Adminiſtratio totius mundi non diuerſis numinibus ſed vni vero tribuenda ſit. Cap. XXIII.

AVguſt. de Ciui. Dei lib. 7. Itaque omnia quæ ab eis ex iſtorum Deorum theologia velut phiſicis rationibus referuntur ad mundum, Deo potius vero, qui fecit mundum, omnis animæ, & omnis corporis conditori tribuantur. Qui naturis a ſe creatis, & ſubſiſtendi, & mouendi initia, fineſque conſtituit. Qui rerum cauſas habet, nouit, atque diſponit. Qui vim ſeminum condidit, qui rationalem animam, quæ dicitur animus, quibus voluit viuentibus indidit. Qui ſermonis facultatem vſumque donauit. Qui munus futura dicendi, quibus placuit ſpiritibus impartiuit. Et per quos placet, malas valitudines pellit, qui bellorum quoque ipſorum, cum ſic emendandum, & caſtigandum eſt genus humanum, exordijs, progreſſibus, finibuſque moderatur, qui mundi huius ignem vehementiſſimum pro immenſæ naturæ temperamento, & creauit, & regit, qui vniuerſarum aquarum creator, & gubernator eſt, qui ſolem fecit corporalium clariſſimum luminum, eique vim congruam, & motum dedit, qui ipſis etiam inferis dominationem ſuam, poteſtatemque non ſubtrahit, qui ſemina, & alimenta mortalium, ſiue arida, ſiue liquida, naturis competentibus attributa ſubſtituit, qui terram fundat atque fœcundat, Qui fructus eius animalibus hominibuſque largitur, Qui cauſas non ſolum principales, ſed etiam ſequentes nouit, atque ordinat. Qui lunæ ſtatuit modum ſuum, Qui vias cœleſtes, atque terreſtres locorum mutationibus præbet. Qui humanis ingenijs, quæ creauit etiam ſcientias artium variarum, ad adiuuandam vitam naturamque conceſſit. Qui coniunctionē maris ac fœminæ ad adiutorium propagandæ prolis inſtituit. Qui hominum cœtibus, quem focis & luminibus adhiberent, ad facillimos vſus munus terreni ignis indulſit. Iſta ſunt certè, quæ dijs ſelectis, per neſcio quas phiſicas interpretationes, vir acutiſſimus atque doctiſſimus Varro diſtribuere laborauit, Hæc autem facit atque agit vnus verus Deus, ſed ſicut Deus idem vbique totus, nullis incluſus locis, nullis vinculis alligatus, in nullas partes ſectilis, ex nulla parte mutabilis, implens cœlum, & terram, præſente potentia, non indigente natura. ſic itaque adminiſtrat omnia quæ creauit, vt etiam ipſa proprios exercere, & agere motus ſinat.

De Varijs erroribus mundanæ philoſophiæ, quæ & theologia dicitur. Cap. XXIIII.

ISidorus vbi ſupra. Philoſophi Græci amatores ſapientiæ dicuntur. Eſt enim philoſophus, qui diuinarum humanarumque rerum ſcientiam habet, & omnem bene viuendi tramitem tenet. Theologi autem idem ſunt, qui & philoſophi, dictique & theologi, quia in ſcriptis ſuis de Deo dixerunt, quorum varia conſtat opinio, quid Deus eſſet dum quærerent. Quidam enim corporeo ſenſu hunc mundum viſibilem, ex quatuor elementis Deum eſſe dixerunt, vt Dionyſius ſtoicus. Alij ſpiritualiter intellexerunt, mentem eſſe Deum, vt Thales mileſius. Quidam animum in omnibus commeantem, & lucidum, vt Pythagoras. Quidam Deum ſine tempore incommutabilem, vt Plato. Quidam mentem ſolutam, vt Cicero. Quidam & ſpiritum, & mentem, vt Varro. Inuentum enim ſolummodo Deum, non vt inuenerunt expoſuerunt, quia euanuerunt in cogitationibus ſuis: dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Platonici, quidem Deum creatorem, & arbitrum, & iudicem aſſerunt, Epicurei ocioſum, & inexercitatum. De mundo autem platonici affirmant incorporalem. Stoici corporalem, Epycurus athomis, Pythagoras ex numeris, Heraclius ex igne. Vnde & Varro ignem mundi animam dicit, perinde q̄ in mundo ignis omnia gubernet, ſicut animus in nobis, quàm vaniſſime, qui cum eſt inquit in nobis ipſi ſumus cum exit, emorimur. Ergo & ignis cum de mundo per fulgura proficiſcitur, mundus emoritur. Hi philoſophorum errores & apud eccleſiam induxerunt hæreſes. Aug. de Ciui. Dei lib. 8. In Græca lingua duo philoſophorum genera traduntur. Italicum & Ionicum. Italicum ergo auctorem habuit Pythagoram Samium, a quo etiam fuit ipſum philoſophiæ nomen exortum. Ionici vero generis princeps fuit Thales Mileſius, qui rerum naturam ſcrutatus, in hoc admirabilis extitit, q̄ numeris comprehēſis defectus ſolis, & lunæ etiam prædicere potuit. Aquam tamen putauit rerum eſſe principium, & hinc omnia elementa ipſumque mundum, & quæ in eo gignuntur extitiſſe. Nihil autem huic operi, quod mundo conſiderato tam mirabile aſpicimus, ex diuina mente præpoſuit. Hunc ſucceſſit Anaximander eius auditor, mutauitque de rerum natura opinionē, non enim ex vna re vt Thales, ſed & ſuis proprijs principijs, quaſque res naſci putauit, qui rerum principia ſingularum credidit eſſe infinita, & innumerabiles mundos gignere, & quæcunque in eis oriuntur, eoſque mundos modo diſſolui, modo iterum gigni exiſtimauit, quanta quiſque ætate ſua manere potuit, nec ipſe aliquid diuinæ menti in his operibus attribuens. Huius diſcipulus Anaximenes rerum cauſas infinito aeri dedit, & Deos ex ipſo aere ortos credidit. Anaxagoras vero eius auditor, harum rerum omnium, quas videmus effectorem diuinū animum ſenſit, & dixit ex infinita materia, quæ conſtaret ſimilibus inter ſe particulis rerum omnium, quibus ſuis & proprijs ſingula fierent, ſed animo faciente diuino. Dyogenes autem Anaximenis alter auditor, aerem quidem dixit rerum eſſe materiam, de qua omnia fierent, ſed eum eſſe compotem diuinæ rationis, ſine qua nihil ex eo fieri poſſet. Anaxagoræ ſucceſſit eius auditor Archelaus, etiam ipſe de particulis ſimilibus inter ſe, quibus ſingula quæque fierent, ita putauit conſtare omnia, vt ineſſe etiam mentem diceret, quæ corpora æterna idest, illas particulas coniungendo, & diſſipando ageret omnia. Huius diſcipulus fuit Socrates, magiſter Platonis, qui primus vniuerſam philoſophiam ad corrigendos mores componendoſque flexiſſe memoratur. Cum ante illum omnes magis phiſicis, id eſt naturalibus rebus perſcrutandis operam maximam impenderint. Sic autem diuerſas inter ſe Socratici de iſto fine ſententias habuerunt, vt quidam ſummum bonum dicerent eſſe voluptatem, ſicut Ariſtippus. Quidam virtutem, ſicut Antiſthenes, ſic alij, atque alij aliud, atque aliud opinati ſunt.

Quod ex philoſophis Platonici propius acceſſerunt veritati. Cap. XXV.

CVm ſtudium ſapientiæ in actione, & contemplatione verſetur. Vnde vna pars eius actiua, altera contemplatiua dici poteſt, quarum altera ad agendam vitam pertinet. Actiua, Contemplatiua autem ad conſpiciendas naturæ cauſas, & ſinceriſſimā veritatem. Socrates in actiua excelluiſſe memoratur. Pythagoras vero magis contemplatiuæ quibus potuit intelligentiæ viribus inſtitiſſe. Proinde Plato vtraque iungendo philoſophiam perfeciſſe laudatur, quam in tres partes diſtribuit, vnam naturalem, quæ contemplationi deputata eſt, aliam moralem, quæ maximè in actione verſatur, tertiam rationalē, qua verum diſcriminatur a falſo. Quæ licet vtriſque, id eſt actioni, & contemplationi ſit neceſſaria, maxime tamen contemplatio perſpectionem ſibi vendicat veritatis. Fortaſſis autem qui Platonem acutius, & veracius intellexiſſe, ac ſicuti eſſe laudantur, aliquid tale de Deo ſentiunt, vt in illo inueniatur, & cauſa ſubſiſtendi, & ratio intelligendi, & ordo viuendi. Quorum triū vnū ad ad naturalē, alterū ad rōnalem, tertiū ad moralē pertinere intelligitur. Si enim homo ita creatus eſt, vt per id qđ in eo præcellit, attingat ad illod qđ cuncta præcellit, vnū verū optimum Deū, ſine quo nulla natura ſubſiſtit, nulla doctrina inſtruit, nullus vſus expedit, ipſe quæratur vbi nobis ſecura ſunt oīa, ipſe cernatur vbi nobis certa ſunt oīa, ipſe diligatur vbi nobis recta ſunt omnia. Si ergo Plato Dei huius imitatorem, cognitorem, amatorem dixit eſſe ſapientem, cuius participatione ſit beatus, quid opus eſt excutere cæteros? Nulli nobis quàm iſti propius acceſſerunt. Cedat eis igitur, non ſolum theologia illa fabuloſa Deorum carminibus oblectans animos impiorum, nec ſolum etiam illa ciuilis vbi impuri dæmones terreſtribus gaudijs deditos populos, eorum nomine ſeducentes, humanos errores

tanquam

tanquam ſuos diuinos bonos habere voluerunt, ad ſpectandos ſuorum criminum ludos, coltores ſuos tanquam ad cultū ſuum ſtudius immundiſſimis excitantes, & ſibi delectabiliores ludos de ipſis ſpectatoribus exhibentes. Sed alii quoque philoſophi, qui corporalia naturæ principia corpori deditis mentibus opinati ſunt, cedant his tantis, & tanti Dei cognitoribus viris. Quantum enim ad illam philoſophiæ partem, quam phiſicam, ideſt naturalem nuncupant, illi id ſolum cogitare potuerunt, quod cum eis corda eorum obſtricta carnis ſenſibus fabulati ſunt.

Qualiter Abraham, & prædicti philoſophi peruenerunt ad cognitionem vnius Dei. Cap. XXVI.

CLemens lib. 1. Itaque quondam poſt diluuium cæteris omnibus errantibus, Abraham cum arte eſſet aſtrologus, ex ratione & ordine ſtellarum potuit cognoſcere conditorem eius, cuius prouidentia intellexit cuncta moderari, vnde & Angelus ei per viſum apparens, plenius eum de his, quæ ſentire cœpit, docuit. Aug. de ciui. Dei vbi ſupra. Iſti quoque ſummi philoſophi, quos merito famæ, & gloria cæteris prælatos videmus, conſiderauerunt nullum corpus eſſe Deum. Et ideo cuncta corpora tranſcenderunt, quærentes Deum, viderunt quicquid mutabile eſt, non eſſe ſummum Deum, & ideo animam omneſque mutabiles ſpūs tranſcenderunt quærētes ſummum. Deinde viderunt oēm ſpeciem in re quacumque mutabili, qua eſt quicquid illud eſt, quoquomodo & qualiſcunque natura eſt, non eſſe poſſe, niſi ab illo, qui vere eſt, quia immutabilis eſt, ac per hoc ſiue vniuerſi mundi corpus, figuras, qualitates, ordinatumque motum, & elementa diſpoſita, a cælo vſque ad terram, & quæcunque corpora in eis ſunt, ſiue omnem vitam, vel quæ nutrit, & continet, qualis eſt in arboribus, vel quæ & hoc habet & ſentit, qualis eſt in pecoribus, vel quæ & hoc habet & intelligit, qualis eſt in hominibus: vel quæ nutritorio ſubſidio non indiget, ſed tñ continet, ſentit, intelligit, qualis eſt in Angelis: niſi ab illo eſſe non poſſe, qui ſimpliciter eſt: quia non aliud eſt illi eſſe, aliud viuere, quaſi poſſit eſſe nō viuens, Nec aliud eſt illi viuere, aliud intelligere, quaſi poſſit viuere non intelligens, Nec aliud eſt illi intelligere, aliud beatū eſſe, quaſi poſſit intelligere non beatus, ſed quod eſt illi viuere, intelligere, beatum eſſe, hoc eſt illi & eſſe. P. opter hanc incommutabilitatem, & ſimplicitatem intellexerunt eum, & omnia illa feciſſe, & ipſum a nullo fieri potuiſſe. Conſiderauerunt.n. quicquid eſt, vel corpus eſſe, vel vitam, meliuſque aliquid eſſe vitam, quàm corpus, ſpeciemque corporis eſſe ſenſibilem intelligibilem vitæ, Proinde intelligibilem ſpeciem ſenſibili prætulerunt. Senſibilia dicimus, quæ viſu tactuque corporis ſentiri queunt. Intelligibilia quæ conſpectu mentis intelligi. Nulla eſt enim pulchritudo corporis, ſiue in ſtatu corporis, ſicut eſt figura, ſiue in motu, ſicut eſt in cantilena, de qua non animus iudicet, quod profecto non poſſet, niſi melior in illo eſſet hæc ſpēs, ſine tumore molis, ſine ſtrepitu vocis, ſine ſpacio, vel loci vel temporis. Sed ibi quoque niſi mutabilis eſſet, non alius alio melius, de ſpecie ſenſibili iudicaret, melius ingenioſior, quàm tardior, melius peritior, quàm imperitior, melius exercitatior, quàm minus exercitatus, & idem ipſe vnus cum proficit, melius vtique poſtea quàm prius. Quod autem recipit magis vel minus, ſine dubitatione mutabile eſt, Vnde ingenioſi homines, & docti, & in his exercitati facile collegerunt, non eſſe in his rebus primam ſpeciem, vbi mutabilis eſſe conuincitur, Cum igitur in eorum conſpectu, & corpus, & animus magis minuſque ſpecioſa eſſent, viderunt eſſe aliquid vbi prima & incommutabilis ſpecies eſſet, & ideo nec comparabilis, atque ibi eſſe rerū principium rectiſſime crediderunt, quod factum non eſſet, & ex quo cuncta facta eſſent, ita quod notum eſt Dei, manifeſtauit eis ipſe, cum ab eis inuiſibilia eius, per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpecta ſunt. Actoc. Quæ autem philoſophi de Deo vera dixerunt, require ſupra lib. 1.

De Vera Theologia, quæ & Diuina. Cap. XXVII.

HVgo ſuper hierarchiam. Nunc dicendum eſt, quid ſit Theologia. Altius quidem inſpicienti propter euidentiam dicendorum, philoſophia tres continet partes. Primam. ſ. logicam, quæ vim & modum ratiocinationum, veriſque & falſi firmum iudicium aſſumpſit. Secundam. ſ. ethicam, quæ modum viuendi rectum, & diſciplinæ formam, ſm virtutū inſtituta diſponit. Tertiam. ſ. theoricam, quæ ſola verum in omni quod eſt, & quod non eſt ſcrutari elegit. Huius. ſ. theoricæ tres ſunt partes Prima mathematica. Secunda phiſica. Tertia theologica. In quibus contemplatio veritatis, quaſi quibuſdā contemplationum gradibus ad ſummum conſcendit. Mathematica ſpeculatur viſibiles rerum inuiſibilium formas. Phiſica ſcrutatur inuiſibiles rerum viſibilium cauſas. Sola vero theologia cōtemplatur inuiſibiles ſubſtantias, & earum inuiſibiles naturas. Seneca in li. epiſtolarum. 6. Quæcunque videmus, aut tāgimus Plato in illis non numerat, quæ eſſe proprie putat, fluunt.n. & in aſſidua diminutione, atque adiectione ſunt, hoc eſt qđ ait Eraclitus. In idem flumen bis deſcendimus, & non deſcendimus. Manet.n. idem fluminis nomen aqua trāſmiſſa eſt. Actor. Ex his poteſt intelligi, quomodo accipiebat Plato Deum appellari to on. i. ens, vel quod eſt. ſ. per excellentiam. Vnde dicit Auguſt. ꝙ illa verba dñi ad Moyſen. Ego ſum qui ſum, Plato vehementer tenuit, & diligentiſſime commendauit. Errauit autē valde, cum Deum poſuit in exiſtentium diuiſione, cum aliter dicatur eſſe creator, & aliter creatura. Non enim vniuoce prædicatur ens, de Deo, & de cæteris. Quare Deus in eorum, quæ ſunt diuiſione, poni non poteſt.

De Materia diuinæ Theologiæ. Cap. XXVIII.

1. RIchardus in li. exceptionum. 1. Theologia vt dictum eſt, tractat de inuiſibilium eſſentiis. ſ. de Deo, & ſpiritualibus creaturis, verum inuiſibilia Dei, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur. Opus autem duplex eſt. ſ. opus conditionis quo factum eſt, vt eſſent quæ non erant, & opus reſtaurationis quo factum eſt, vt melius eſſent, quæ perierant. Opus conditionis eſt creatio mundi, cum omnibus elementis ſuis. Opus reſtaurationis eſt incarnatio verbi, cum omnibus ſacramentis ſuis, primum in ſex diebus factum eſt, ſecundū non niſi ſex ætatibus perfici poteſt. Sex tamen contra ſex ſunt, vt cognoſceretur idem eſſe redemptor, qui creator. Per opus conditionis tria inuiſibilia Dei demonſtrātur. ſ. ſapientia, potentia, benignitas, potentia creat, ſapientia gubernat, benignitas conſeruat. Potentiam manifeſtat creaturarum immenſitas, ſapientia decor, bonitatem vtilitas. Immenſitas creaturarum in multitudine, & magnitudine, multitudo in ſimilibus, in diuerſis, in permixtis, Magnitudo eſt in mole, & ſpacio, moles eſt in maſſa, & pondere, ſpacium eſt in longo, & lato, profundo, & alto, Decor creaturarum eſt in ſitu, & motu in ſpecie, & qualitate, Situs eſt in compoſitione, & ordine, Ordo eſt in loco, & tempore, & proprietate. Motus eſt quadripartitus. ſ. localis, naturalis, animalis, rationalis. Localis eſt, ante, & retro, dextrorſum & ſiniſtrorſum, ſurſum & deorſum, & circum. Naturalis eſt cum incremento, & decremento. Animalis eſt in ſenſibus, & appetitibus. Rationalis eſt in factis, & conſiliis. Species eſt forma viſibilis, quæ oculo diſcernitur ſicut colores, & figuræ corporum. Qualitas eſt proprietas interior, quæ cæteris ſenſibus percipitur, vt melos in ſono auditu aurium, dulcor in [illegible] guſtu faucium, fragrantia in odore olfactu narium, [illegible] in corpore tactu manuum. Vtilitas creaturarum conſtat in grato, & apto commodo, & neceſſario. Gratum eſt quod placet, aptum quod conuenit, commodum quod prodeſt, neceſſarium ſine quo quid, eſſe non poteſt. Opus conditionis factum eſt, vt ſtatum hominis ſubeſſet. Opus reſtaurationis, vt lapſum erigeret.

De Diſtantia ſiue a Theologia mundana. Cap. XXIX.

HVgo vbi ſupra. Itaque duo ſimulacra propoſita erant homini in quibus inuiſibilia videre potuiſſet, vnum naturæ, & alterum gratiæ. Simulacrum naturæ erat ſpecies huius mundi, ſimulacrum gratiæ humanitas verbi. Et in vtroq; Deus monſtrabatur, ſed in vtraque non intelligebatur, quia natura quidem ſpecie ſua artificem demonſtrauit, ſed contemplantis oculos illuminare non potuit. Humanitas autem verbi & medicina fuit, vt cæci lumen reciperent, & doctrinam pariter, vt videntes agnoſcerent veritatem. Lutum fecit ex ſputo, & liniuit oculos cæci, & lauit & vidit, & deinde videnti & cognoſcenti ei. Ego ſum, & qui loquitur tecum ipſe eſt filius Dei: Prius ergo illuminauit, poſtea demonſtrauit: Natura enim demonſtrare potuit, ſed illuminare non potuit. Per ſimulacra igitur naturæ creator tantū ſignificabatur. In ſimulacris vero gratiæ Deus præſens oſtendebatur, quia in his ita operatus eſt, vt intelligeretur eſſe. In iſtis vero vt agnoſceretur præſens eſſe. Hæc eſt diſtantia theologiæ huius mundi, & diuinæ theologiæ. Impoſſibile.n. eſt inuiſibilia niſi per viſibilia demonſtrari, & omnis theologia neceſſe habet viſibilibus demonſtrationibus vti, in inuiſibilium declarationem: Sed mundana et dicimus theologia opera conditionis aſſumpſit, & opere huius mundi ſpeciem conicata, vt demonſtrationem ſuam faceret in illis, theologia vero diuinæ

ro diuina opera reſtaurationis elegit, ſcdm humanitatem Ieſu & ſacramentorum eius, quæ ab initio ſunt, Naturalibus quoque pro modulo ſubiunctis, vt in illis eruditionem conformaret, Maior autem vt diximus declaratio in ſic amentis gratiæ, & carne verbi, & myſtica operatione ipſius oſtenditur, quàm in naturali rerum ſpecie prædicetur, & ideo mundana theologia parium euidenti demonſtratione vtens non valuit incomprehenſibilē veritatem ſine contagione erroris educere. quam diuina noſcitur theologia ſimplici, & pura aſſertione prædicare.

De Cauſa, & modo quibus edita ſcriptura diuina.
Cap. XXX.

AVguſt. de Ciui. Dei. li. 11. Magnum quidem eſt, & admodum rarum, paucisque conceſſum vniuerſam creaturam corpoream, & incorpoream, conſideratam compertamq; mutabilem intentione mentis excedere, atque ad incommutabilem Dei ſubſtantiam peruenire & illic diſcere ex ipſo, quod cunctam creaturam, quæ non eſt, quod ipſe non fecit niſi ipſe. Sic enim Deus cum homine non per aliam creaturam loquitur corporalem, nec per corporis imaginem, ſed ipſa veritate, ſi quis ſit idoneus ad audiendum mente non corpore, ad illud enim hominis ita loquitur, quod in homine cæteris quibus conſtat; hoc eſt melius, & quo ipſe Deus ſolus eſt melior. Dum.n. homo rectiſſime intelligatur, vel ſi hoc non poteſt, ſaltem credatur factus ad imaginem Dei, profecto ea ſui parte propinquior eſt ſuperiori Deo, qua ſuperat inferiores ſuas, quas etiam cum pecoribus cōes habet, ſed quia ipſa mens cui ratio, & intelligentia naturaliter ineſt, vitiis quibuſdam veteribus, & tenebroſis inualida eſt, non ſolum ad inhærendum fruendo, verumetiam ad perferendum incommutabile lumen, donec de die in diē renouata, atque ſerenata fiat, tantæ fœlicitatis capax: fide enim primum fuerat imbuenda, atque purganda. In qua vt fidentius ambularet ad veritatem, ipſa veritas Deus Dei filius homine aſſumpto, non Deo conſumpto eandem conſtituit, atque fundauit fidem, vt ad Deum iter eſſet homini per hominem Deū. Hic prius per prophetas, deinde per ſeipſum, poſtea per apoſtolos quantum ſatis eſſe iudicauit locutus, & ſcripturam condidit, quæ canonica nominatur, eminentiſſimæ auctoritatis, cui fidem habens de his rebus quas ignorare non expedit, nec per noſipſos noſce idonei ſumus. Sicut.n. de viſibilibus, quæ non vidimus, eis credimus qui viderunt, ita de inuiſibilibus, quæ animo, & mente ſentiuntur, ſed à noſtro ſenſu interiore remota ſunt, his nos oportet credere, qui hoc in illo lumine incorporeo diſpoſita didicerunt, vel manentia contuentur. Viſibilium omnium maximus mundus eſt, inuiſibilium omnium maximus Deus eſt, ſed mundum eſſe conſpicimus, Deum eſſe credimus. Quòd autem Deus fecit mundum, nulli potius credimus, quā ipſi Deo, vbi eum audiuimus nuſquam interim melius, quàm in ſcripturis ſanctis, vt dixit propheta eius. In principio Deus creauit cœlum, & terram, Nunquid ibi fuit ille propheta qui fecit cœlum, & terram non, ſed ibi fuit ſapientia Dei per quam facta ſunt omnia, quæ in animas etiā ſanctas ſe transfert Amicos Dei, & prophetas conſtituit, eiſque opera ſua ſine ſtrepitu enarrat intus. Loquuntur eis quoque Angeli ſancti, qui ſemper vident faciem patris, voluntatemque eius quibus oportet annunciant. Ex his vnus erat ille propheta, qui dixit, & ſcripſit. In principio Deus fecit cœlum, & terram, qui tam idoneus teſtis eſt, per quem Deo credendum ſit, vt eodem ſpiritu, quo hæc ſibi reuelata cognouit, etiam ipſam fidem noſtram futurā tanto ante prædixerit.

De excellentia diuinæ ſcripturæ reſpectu ſecularis ſcientiæ.
Cap. XXXI.

RIchardus vbi ſupra. Philoſophorum ſcripturæ quaſi luteus paries dealbatus nitore eloquii, foris pollent. Quæ ſi quā veritatis prætendunt ſpeciem, falſa admiſcendo, quaſi quodam colore ſuperducto, lutum erroris operiunt. Econtra diuina eloquia aptiſſime fauo comparantur, quæ & pp ſimplicitatem ſermonis arida apparent, & intus dulcedine plena ſunt. Richardus vbi ſupra. In hoc autem valde excellentior eſt diuina ſcriptura ſcientia ſeculari, quod in ea non ſolum voces, ſed & res ſignificatiuæ ſunt, Sicut igitur in eo ſenſu, qui eſt inter voces & res, neceſſaria eſt cognitio vocum, ſic in eo ſenſu qui inter res, & facta, vel facienda myſtica verſatur, neceſſaria eſt cognitio rerum. Cognitio vocum in duobus conſiſtit. In pronunciatione, ad quam ſolam pertinet grammatica, & ſignificatione ad quam ſolam dyalectica, ad pronunciationem ſimul, & ſignificationem pertinet rethorica. Cognitio rerum conſiſtit in forma & natura. Forma eſt in exteriori diſpoſitione, natura in interiori qualitate. Omnis autem diſpoſitio, vel in numero eſt, ad quam pertinet arithmetica, vel in proportione ad quam muſica, vel in ſitu ad quam geometria, vel in motu, ad quā aſtronomia. Ad interiorem vero qualitatem ſpectat phiſica. Oēs igitur artes ſubſeruiunt diuinæ ſapientiæ, & inferior ſcientia recte ordinata ad ſuperiorem conducit Sub eo igitur ſenſu, qui inter voces, & res verſatur continetur hiſtoria, & ei ſubſeruiūt tres ſcientiæ. ſ. grammatica, dyalectica, rhetorica. Et ſub eo ſenſu, qui inter res, & facta myſtica verſatur, continetur allegoria. Et ſub illo qui eſt inter res, & facienda myſtica, continetur tropologia Et his duabus ſubſeruiunt arithmetica, muſica, geometria, aſtronomia, & phiſica.

De Sacrorum eminentia librorum. Cap. XXXII.

AVguſt. in 11. diſputatione contra Fauſtum. Sunt quidam libri, qui non præcipiendi auctoritate, ſed proficientis exercitatione conſcribuntur a nobis. Inter hos ſunt de quibus dicit Apoſtolus. Et ſiquid aliud ſapitis, in quoque vobis reuelauit Deus, quod genus literarum non cum credendi neceſſitate, ſed cum iudicandi libertate legēdum eſt. Cui tñ ne intercluderetur locus, & adimeretur poſteris, ad quæſtiones difficillimas tractandas, atque verſandas, linguæ, & ſtili ſaluberrimus labor, diſtincta eſt a poſteriorum libris excellentia canonicæ auctoritatis veteris teſtamenti, & noui Apoſtolorum firmata temporibus, per ſucceſſiones epiſcoporum, & propagationes eccleſiarum, tanquam in ſe de quadam ſublimiter conſtituta eſt, cui ſeruiat omnis fidelis, & pius intellectus. Ibi ſiquid velut abſurdum mouerit, dicere non licet. Autor huius libri veritatē non tenuit, ſed aut codex mendoſus eſt, aut interpres errauit, aut tu non intelligis. In opuſculis autem poſteriorum, licet eadem inueniatur veritas, longe tamen eſt impar auctoritas, vnde niſi vel certe ratione, vel ex illa canonica auctoritate demonſtretur, quod ibi diſputatum eſt vel narratum, ſi quis credere noluerit, non reprehenditur. In illa vero canonica eminentia ſacrarum literarum, etiam ſi vnus propheta, vel Apoſtolus, vel Euangeliſta aliquid in literis ſuis poſuiſſet, ipſa canonis confirmatione declaratur, non licet dubitare quin verum ſit, alioquin, nulla erit pagina, quā humanæ imperitiæ regatur infirmitas, ſi librorum ſaluberrima auctoritas, aut contēpta penitus aboletur, aut interminata confunditur.

De Numero, & nominibus eorum. Cap. XXXIII.

ISidorus in li. ethi. 6. Hebræi vetus teſtamentum Eſdra auctore iuxta numerum literarum ſuarum, in vigintiduobus libris accipiunt, diuidentes eos in tres ordines legis. ſ. Prophetarum, & Agyographorum. Primus ordo legis in quinque libris accipitur, quorū primus eſt Bereſith, quod eſt Geneſis, ſecundus Elleſmoth, quod eſt Exodus, tertius Vegethra. i. Leuiticus, quartus Vagedaber, quod eſt Numeri: quintus Helleadabarim, quod eſt Deuteronomium, Hos libros Hebræi Thorath, Latini legem appellant Secundus ordo eſt prophetarū in quo continentur octo libri: Quorum primus Ioſue benum, qui & Latine Ieſus naue dicitur. Secundus Sophtim, quod eſt Iudicum. Tertius Samuel, qui eſt Regum primus. Quartus Malachim, qui eſt regum ſecundus, Quintus Eſaias. Sextus Hieremias. Septimus Ezechiel. Octauus Cariſta. i. xij. prophetarum. Qui libri, qui ſibi pro breuitate adiuncti ſunt pro vno accipiuntur. Tertius ordo eſt Agyographorum. i. ſancta ſcribentium, in quibus ſunt nouem libri. Primus Iob. Secundus Pſalterium: qui in quinque inciſionibus diuiditur. Tertius eſt Maſloth, quod eſt prouerbia Salomonis. Quartus Coelech, quod eſt Eccleſiaſtes. Quintus Syraſſirim. i. Cantica canticorum. Sextus Daniel. Septimus Habieiamin. i. Verba dierū, hoc eſt Paralypomenon, qui & Cron con. Octauus Eſdras, qui in duos libros diuiditur, apud Græcos, & Latinos. Nonus Heſter, qui ſimul, omnes quinque. 8. & 9 fiunt vigintiduo, ſicut ſuperius ſunt comprehenſi. Quidam autem Ruth, & Cinoch i. Lamentationem Hieremiæ agyographis adiciunt, & vigintiquatuor volumina teſtamenti veteris faciunt: iuxta viginti quatuor ſeniores, qui ante conſpectum dñi aſſiſtunt. Quartus ordo eſt apud nos veteris teſtamenti eorum librorum, qui in canone Hebraico non ſunt. Quorū primus Sapientiæ liber eſt. Secundus Eccleſiaſticus Tertius Thobias Quartus Iudith. Quintus, & ſextus Machabeorum. Quos licet Iudæi inter apocrifa ſeparent, eccleſia tñ Chriſti inter diuinos libros & honorat, & prædicat. In nouo autem teſtamento duo ſunt ordines Primus Euangelicus, in quo ſunt Matheus, Marcus: Lucas: Iohannes. Secundus Apoſtolicus, in quo ſunt

Paulus

Paulus in quatuordecim epiſtolis. Petrus in duabus. Iohannes in tribus. Iacobus & Iudas in ſingulis, actus Apoſtolorum, & Apoc. Iohannis, qui omnes libros & tempore concludit & ordine. Summa autem vtriuſque teſtamẽti tripharię diſtinguitur, ideſt in hiſtoria, in moribus, in allegoria. Rurſus iſta tria multipharie diuiduntur, ideſt quid eſt a Deo, quid ab Angelis, vel ab hominibus geſtum dictumque ſit, quid a prophetis pronunciatum de Chriſto, & corpore eius, quid & diabolo & mẽbris eius, quid de veteri, & nouo populo, quid de præſenti ſeculo, & futuro regno atque iudicio.

De Actoribus librorum Heptatici, & Regum. Cap. XXXIIII.

PRimus itaque Moyſes diuinæ hiſtoriæ coſmographiam in quinque voluminibus edidit, quod Pentatheucum a quinque voluminibus dicitur. Penta enim Græce quinque, theucos volumen. Geneſis liber dicitur eo, ꝙ mundi generatio in eo cõtinetur. Exodus vero eo ꝙ exitum populi de Ægypto digerit. Leuiticus vero, ꝙ leuitarum miniſteria & diuerſitatem victimarum exequatur. Numeri vero, eo ꝙ in eo tribus egreſſæ de Ægypto enumerantur. & 42. per heremum manſiones. Deuteron Græcè, Latine ſecunda lex. i. repetitio, & Euangelicæ legis præfiguratio, quæ ſic ea habet quæ priora ſunt, vt tamen noua ſint omnia, quæ in eo replicantur. Ioſue liber ab eo nomẽ accepit, cuius hiſtoriam continet. Scriptorem vero eius eundẽ Ioſue Hebræi aſſerunt, in cuius textu poſt Iordanis tranſitum regna hoſtium ſubuertuntur, terra populo diuiditur, & per ſingulas vrbes, viculos, montes, atque confinia eccleſiæ, cœleſtiſque Hieruſalem ſpiritualia regna præfigurantur. Iudicum vero nominatur a principibus populi, qui præfuerunt in Iſrael. Poſt Moyſen, & Ioſue, antequam Dauid & cæteri reges exiſterent, hunc librum, & Ruth edidiſſe creditur Samuel. Liber Samuel eiuſdem Samuelis natiuitatem, & ſacerdotium, & geſta deſcribit, idcirco & ab eo nomen accepit, & quamuis hic liber Saul & Dauid hiſtoriam contineat, vtrique tamen ad Samuel referuntur, quia ipſe vnxit Saul in regnum, ipſe Dauid in regẽ futurum. Cuius libri primam partem conſcripſit ipſe Samuel, ſequentia vero eius vſque ad calcem ſcripſit ipſe Dauid. Malachim liber proinde appellatur, eo ꝙ Reges Iudæ, & Iſraeliticæ gentis geſtaque eorum per ordinem digerat temporum. Malachim enim Hebraicè, Latine Regum interpretatur. Hunc librum Hieremias primus in vnum volumen coegit, nam antea ſparſus erat per ſingulorum regum hiſtorias. Paralipomenon Grece dr̃, quod nos prætermiſſorum, vel reliquorum, dicere poſſumus, quia ea quæ in lege, vel regũ libris omiſſa, vel non plene relata ſunt, in iſto ſummatim ac breuiter explicantur.

De Libro Iob, & Pſalterio, & operibus Salomonis. Cap. XXXV.

LIbrum Iob, quidam Moyſen ſcripſiſſe arbitrantur, alii vnũ ex prophetis. Nonnulli vero eundem Iob poſt plagã ſuæ paſſionis ſcriptorem fuiſſe exiſtimant, vt qui certamina ſpiritualis pugnæ ſuſtinuit, ipſe narraret quas victorias expediuit. Principia autem & fines libri Iob apud Hebræos proſaica oratione contexta ſunt, media autem ipſius ab eo loco quo ait. Pereat dies in qua natus ſum, vſque ad illum locum. Idcirco me reprehendo, & ago pœnitentiam, omnia heroico metro diſcurrũt. Pſalmorum liber Græce Pſalterium, Hebraicè Nabla, Latine organum dr̃: vocatus autem pſalmorum liber, ꝙ vno propheta canente ad pſalterium, chorus conſonando reſponderet. Titulus autem in pſalmis Hebraicus ita eſt. Hiſpirith. alleluiah, ꝙ interpretatur, volumen Hymnorum. Auctores aũt pſalmorum ſunt, qui ponuntur in titulis, Moyſes, ſcilicet & Dauid, & Salomon, Aſaph, Ethan, Hiditum, & filij Chore, Eman Iſraelitæ, & reliquorum quos Eſdras vno volumine comprehendit. Omnes autem Pſalmos, apud Hebræos metrico conſtant carmine eſſe compoſiti. Nam in more Romani flacci, & Græci Pyndari, nunc alii iambo currunt, nunc elegiaco perſonant, nunc Saphico nitent trimetro, vel tetrametro pede incedentes. Salomon iuxta numerum vocabulorum ſuorum tria volumina edidit quorum primus eſt Maſloth, quem Græci Parabolas, Latini vero Prouerbiorum nominant, eo ꝙ in ipſo ſub comparatiua ſimilitudine figuras verborum, & imagines veritatis oſtenderet. Ipſam autem veritatem ad intelligendum legentibus reſeruauit. Secundum librum Coheleth vocauit, qui Græce eccleſiaſten dicitur, Latine concionator, eo ꝙ ſermo eius non ſpecialiter ad vnum ſicut in prouerbiis, ſed ad omnes generaliter dirigatur, docens omnia, quæ in mundo cernimus, caduca eſſe, & breuia, & ab hoc minime appetenda. Tertium librum Siraſirim prænotauit, quæ in Latinam linguam vertitur cantica canticorum, vbi per epythalamium carmen coniunctionem Chriſti, & eccleſiæ myſtice canit. Dictum eſt autem canticum canticorum, eo ꝙ omnibus canticis præferatur, quæ in ſcripturis ſanctis habentur, ſicut quædam in lege dicuntur ſancta, quib⁹ maiora ſunt ſanctaſanctorum. Horum autem trium librorum carmina hexametris, & pentametris verſibus, apud ſuos compoſita perhibentur, vt Ioſephus Hieronimuſque ſcribunt.

De Libris prophetarum, ac cæteris veteris teſtamenti. Cap. XXXVI.

ISaias Euangeliſta potius, quàm propheta librum ſuum edidit, cuius per omnem textum eloquentiæ proſa incedit. Canticum vero hexametro, & penthametro verſu diſcurrit. Hieremias ſimiliter edidit librum ſuum, cum trenis eius, quos nos lamenta vocamus, eo ꝙ in triſtioribus, funeribuſque adhibeantur, in quibus quadruplex diuerſo modo compoſuit alphabetum. Quorum duo prima Saphico metro ſunt ſcripta, quia tres verſiculos qui ſibi nexi ſunt, & ab vna tñ litera incipiunt, heroicum coma concludit. Tertium alphabetum trimetro ſcriptum eſt, & a ternis literis verſus terni incipiũt. Quartũ ſimile primo, & ſecundo habetur. Ezechiel, & Daniel a viris quibuſdam ſapientibus ſcripti eſſe perhibentur. Quorũ Ezechiel principia, & fines multis habet obſcuritatibus inuoluta. Daniel vero claro ſermone regna orbis pronunciat, & tẽpus aduẽtus Chriſti manifeſtiſſima prædicatione annunciat. Hi ſunt quatuor prophetæ, qui maiores vocantur, quia prolixa volumina collegerunt. Liber duodecim prophetarum, auctorum ſuorũ nominibus prænotatur. Qui propterea dicuntur minores, quia ſermones eorum breues ſunt, vnde & connexi ſibimetipſi in vno volumine adinuicem continentur. Quorum nomina ſunt Oſee, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, & Malachias. Eſdræ liber nominis titulo prænotatur, in cuius textu eiuſdem Eſdræ, Neemiæque ſermones pariter continentur: Heſter librum Eſdras creditur conſcripſiſſe. In quo eadem regina ſub figura eccleſiæ Dei populum a ſeruitute, & morte eripuiſſe ſcribitur, atque interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, diei celebritas in poſteros mittitur. Liber ſapientiæ apud Hebræos nuſquam eſt, quẽ Iudæi Philonis eſſe affirmant, qui proinde ſapientiæ nominatur, quia in eo Chriſti aduentus, qui eſt ſapientia patris, & paſſio eius euidenter exprimitur. Librum aũt eccleſiaſticum certiſſime Ieſus filius Syrach Hieroſolimita, nepos Ieſu ſacerdotis magni compoſuit, cuius meminit & Zacharias, qui liber apud Latinos propter eloquii ſimilitudinem Salomonis titulo prænotatur. Dictus eſt autem eccleſiaſticus eo, quod de totius eccleſiæ diſciplina religioſæ conuerſationis magna cura, & ratione ſit editus, hic apud Hebræos reperitur, ſed inter apocrifos habetur. Iudith vero, & Thobias, ſiue Machabeorum libri, quibus auctoribus ſcripti ſint minime conſtat, habent autem vocabula ex eorum nominibus, quorum geſta ſcribuntur.

De Actoribus quatuor euangeliorum, & Apocalipſis. Cap. XXXVII.

HIeronymus in lib. de viris illuſtribus. Mattheus, qui & Leui, ex Publicano Apoſtolus primus in Iudęa propter eos, qui ex circuncißione crediderant, euangelium Chriſti Hebræis literis, verbiſque compoſuit. In quo aduertendum, quod vbicunque ſiue ex perſona ſua, ſiue ex domini Saluatoris, veteris ſcripturæ teſtimonijs vtitur, non ſequitur ſeptuaginta tranſlatorum auctoritatem, ſed hæbraicam, & quibus illa duo ſunt. Ex Aegypto vocaui filium meum, & quoniam Nazareus vocabitur. Marcus diſcipulus, & interpres Petri, iuxta quod Petrum referentem audierat, rogatus Romæ a fratribus breue ſcripſit euangelium. Quod cum Petrus audiſſet, probauit, & eccleſijs legendum ſua auctoritate edidit. Meminit huius Marci, & Petrus in prima epiſtola, Salutat inquit vos Marcus filius meus. Aſſumpto itaque euangelio, quod ipſe cõfecerat perrexit ad Aegyptũ, & primus Alexãdriæ Chriſtũ annũciãs cõſtituit eccleſiã, tãtæ doctrinæ, & vitæ cõtinẽtia, vt oẽs ſectatores Chriſti ad exemplum ſui cogeret. Lucas medicus Anthiocenſis, vt eius ſcripta indicant Græci ſermonis non ignarus fuit, ſectator Pauli Apoſtoli, & omnis eius peregrinationis comes, ſcripſit euangelium, de quo idem Apoſtolus. Miſimus inquit, cum illo fratrem cuius laus eſt in Euãgelio per omnes Eccleſias. Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo Apoſtolicarum actionum prænotatur. Iohannes Apoſtolus nouiſſimus omnium ſcripſit euangelium,

rogatus

ab Aſiæ epiſcopis aduerſus Cherinthum, alios quoque Hereticos, & maxime tunc Hebionitarum dogma conſurgens, qui aſſerit Chriſtum ante Mariam non fuiſſe, vnde etiam compulſus eſt diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam cauſam huius ſcripturæ ferunt, ꝙ cum legiſſet Mathei, Marci, & Luce volumina, probauerit quidem textum hiſtoriæ, & vera eos dixiſſe firmauerit, ſed vnius tantum anni in quo & paſſus eſt poſt carcerem Iohannis hiſtoriam texuiſſe, prætermiſſo itaque anno cuius acta a tribus compoſita fuerunt, ſuperioris temporis, antequam Iohannes clauderetur in carcere geſta narrauit. In Pathmum quoque inſulam relegatus Apocalipſim ſcripſit. Iohannes Chriſoſtomus, ſuper Matheum homelia prima. Quæri poteſt cur quattuor fuerunt Euangeliorum ſcriptores, cũ vnus ſufficeret cuncta memorare. Sufficeret quidem, ſed cum quatuor ſint, qui hoc conſcribant, nec eiſdem temporibus, nec eiſdem locis, & tamen quaſi ex vno ore omnia pronunciant, ſit hoc ſine dubio veritatis pergrandæ documentum, verum econtrario iniquis res accidit. In multis enim inter ſe diſſonant, ac hocipſum eſt maximum veritatis teſtimonium. Si enim ea in eo, vſque ad ſingula verba concionarent, inimici veritatis eos crederent, ad decipiendum homines, communi conſilio congregatos ſcripſiſſe.

De Epiſtolis Pauli. Cap. XXXVIII.

Hieronimus vbi ſupra. Paulus Apoſtolus, qui antea Saulus extra numerum 12. Apoſtolorum de tribu Beniamin & opido Iudeæ Giſcalis fuit, quo a Romanis capto cum parentibus ſuis Tharſum Ciliciæ commigrauit, a quibus ob ſtudia legis miſſus Hieroſolimam a Gamaliele viro doctiſſimo eruditus Lucas meminit eruditus eſt. Cum autem interfuiſſet neci martyris Stephani. & acceptis a pontificibus templi epiſtolis ad perſequendos eos, qui crediderant Chriſto Damaſcum pergeret, reuelatione compulſus ad fidem, quæ in actibus Apoſtolorum ſcribitur, in vas electionis de perſecutore tranſlatus eſt. Cumque primum ad prædicationem eius Sergius Paulus proconſul Cipri credidiſſet, ab eo ꝙ eum Chriſti fidei ſubegerat, ſortitus eſt nomen, & adiuncto ſibi Barnaba multis vrbibus peragratis, reuertenſque Hieroſolimam a Petro Iacobo & Iohanne gentium Apoſtolus ordinatur. Et poſt paſſionem dñi viceſimoquinto anno. i. ſecundo Neronis, eo tpe quo Feſtus ꝓcurator Iudeæ ſucceſſit Felici, Romam vinctus mittitur, & biẽnium in liſæ remanens cuſtodia, aduerſus Iudæos de aduentu Chriſti quotidie diſputauit. Sciendum autem in prima ſatisfactione, nec dum Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente ſcelera, quanta de eo narrant hiſtoriæ: Paulum a Nerone dimiſſum vt euangelium Chriſti in occidentis quoque partibus prædicaret, ſicut ipſe ſcribit in ſecunda ad Thimotheũ tẽpore quo paſſus eſt. & de vinculis dictat epiſtolam. In primo mea ſatisfactione nemo mihi affuit, &c. Manifeſtiſſime Leonẽ propter crudelitatem Neronem ſignificans. Et hic ergo quarto decimo Neronis anno, eodem die quo & Petrus Romæ pro Chriſto capite truncatur. Scripſit autem. 9. ad 7. eccleſias epiſtolas. ad Romanos. i. ad Corinthios. ii. ad Galathas. i. ad Epheſios. i. ad Philippenſes. i. ad Coloceſſes. i. ad Teſſalonicẽſes. ii. Præterea ad diſcipulos ſuos Thimotheo. ii. Tito. i. Philemoni. i. Epiſtola autem quæ fertur ad Hebræos non eius creditur, propter ſtili ſermoniſque diſſonantiam, ſed vel Barnabæ, vel clemẽtis, vel Lucæ, vel certe, quia Paulus ſcribebat ad Hebræos, & propter inuidiam ſui apud eos nominis titulum in principio ſalutationis amputauerat. Scripſerat autem vt Hebræus Hebraicè idest ſuo eloquio diſertiſſime, & quæ eloquenter ſcripta fuerãt in Hebræo eloquentius vertiſſe dicitur in Græcum, & hanc eſſe cauſam, ꝙ a cæteris Pauli epiſtolis diſcrepare videatur. Legunt quidam & ad Laodicenſes, ſed ab omnibus exploditur.

De Septem epiſtolis canonicis. Cap. XXXIX.

Iacobus qui appellatur frater domini, cognomento iuſtus, vt nonnulli exiſtimant filius erat fratris Ioſeph, vt autem mihi videtur Mariæ ſororis matris domini, cuius Iohannes in libro ſuo meminit filius, poſt paſſionẽ domini ſtatim ab Apoſtolis Hieroſolimorum epiſcopus ordinatur. Vnam tñ epiſtolam ſcripſit, quæ de ſeptem catholicis eſt. Hic de ventre matris ſanctus fuit, vinum & ſiceram non bibit, carnem nullam comedit, nec attonſus eſt, nec vnctus vnguento, nec vſus balneo, &c. Tradit Ioſephus tantæ eum ſanctitatis fuiſſe, & celebritatis in plures, vt propter eius necem creditũ ſit ſubuerſam Hieroſolimam. Euangelium quoque quod appellatur ſecundum Hebræos, & a me nuper in Græcum ſermonem Latinum tranſlatum eſt, quo & Origenes ſæpe vtitur, poſt reſurrectionem ſaluatoris refert. Dominus autem cum dediſſet ſindonem ſeruo ſacerdotis, iuit ad Iacobum, & apparuit ei. Iurauerat enim Iacobus non ſe comeſturum panem ab illa hora qua biberat calicem domini, donec videret eum reſurgentem. Simon Petrus, filius Iohannis, prouinciæ Galileæ, vico Bethſaida, frater Andreæ Apoſtoli, princeps Apoſtolorum, poſt epiſcopatum Anthiochenſis eccleſiæ, & prædicationem diſperſionis eorum, qui de circumciſione crediderant in Ponto, Galatia, Capadocia, Aſia, & Bithinia, ſecundo Claudii anno ad expugnandum Simonẽ magum Romam pergit, ibique. 25. annis cathedram ſacerdotalem tenuit, vſque ad vltimum annum Neronis. i. quartumdecimum, a quo affixus cruci martyrio coronatus eſt, capite ad terram verſo, & in ſublime, pedibus eleuatis, aſſerens ſe indignum, ꝙ ſic crucifigeretur, vt dominus ſuus. Scripſit duas epiſtolas, quæ catholicæ nominantur. Iohannes Apoſtolus, quem Ieſus amauit plurimum filius Zebedæi, & frater Iacobi. Scripſit & vnam epiſtolam cuius exordiũ eſt. Quod fuit ab initio, &c. Reliquæ autem duæ Iohannis presbyteri aſſeruntur, cuius & hodie alterum ſepulchrum, apud Epheſum oſtenditur, & nonnulli putant duas memorias eiuſdem Iohannis euangeliſtæ eſſe. Iudas frater Iacobi vnam paruam, quæ de. 7. catholicis eſt epiſtolam reliquit, & quia de libro Enoch, qui apocrifus eſt in ea aſſumit teſtimonium, a pleriſque reiicitur, tamen auctoritatem vetuſtate iam & vſu meruit, & inter ſanctas ſcripturas computatur.

De Reparatione facta bibliotheca, & tranſlatoribus eiſdem. Cap. XL.

Iſidorus vbi ſupra li. 6. Bibliotheca a Græco nomen accepit, eo ꝙ ibi recondantur libri. Nam biblio librorum, theca repoſitio interpretatur. Bibliothecam veteris teſtamẽti Heſdras ſcriba poſt incenſam legem a Chaldeis, dum Iudei regreſſi fuiſſent in Hieruſalem diuino afflatus ſpiritu reparauit, cunctaque legis, & prophetarum volumina, quæ fuerant a gentibus corrupta correxit. Ptolemeus cognomento Philadelphus, omnis literaturæ ſagaciſſimus cum ſtudio bibliothecarum Piſiſtratum emularetur, non ſolum gentium ſcripturas, ſed etiam diuinas in bibliothecam ſuam contulit. Nam. 70. millia librorum huius temporis Alexandriæ ſunt inuenta, hic etiam ab Eleazaro pontifice petens ſcripturas veteris teſtamenti, in Græcam vocẽ ex Hebræa lingua per. 70. interpretes transferre curauit, quas in Alexandrina bibliotheca habuit, Siquidem ſinguli in ſingulis cellulis ſeparati, ita omnia per Spiritum ſanctum interpretati ſunt, vt nihil in alicuius eorum codice inuentum eſſet, quod a cæteris vel in verborum ordine diſcreparet. Fuerunt & alii interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcam ſacra eloquia tranſtulerunt, ſicut Aquila, Simachus, & Theodocio, ſicut etiam vulgaris illa interpretatio, cuius auctor non apparet, & ob hoc, quia ſine nomine interpretis. 5. editio nuncupatur. Præterea ſextam, & ſeptimam editionem Origenes miro labore repperit, & cum cæteris editionibus comparauit. Presbyter quoque Hieronymus trium linguarum peritus, de Hebræo in Latinum eloquium eaſdem ſcripturas conuertit, eloquenterque tranſfudit. Cuius etiam interpretatio merito cæteris antefertur. Nam eſt, & verborum tenacior, & perſpicuitate ſententiæ clarior, atque vtpote a Chriſtiano interpretatio verior.

De Sacra ſcripturæ doctoribus, & expoſitoribus. Cap. XLI.

Apud nos quoque Pamphilius martyr, cuius vitam Euſebius Cæſarienſis conſcripſit, Piſiſtrati ſacræ bibliotheca ſtudio primus adæquare contendit, Hic enim in bibliotheca ſua prope. 30. voluminum millia habuit. Hieronymus quoque atque Gennadius eccleſiaſticos ſcriptores toto orbe, quærentes ordine proſecuti ſunt, eorumque ſtudia in vno voluminis indiculo comprehenderunt. De noſtris quoque apud Græcos Origenes in ſcripturarum labore, tam Græcos, quàm Latinos operum ſuorum numero ſuperauit. Denique Hieronymus, 6. millia librorum eius legiſſe fatetur. Horum tamen omnium ſtudia Auguſt. ingenio, vel ſcientia ſua vicit. Nam tanta ſcripſit, vt diebus, & noctibus, non ſolum ſcribere libros eius quiſquam, ſed nec legere quidem occurrat. Ex decretis Gratiani di. 9. Auguſt. ad Hieronimum epiſtola. 8. Ego quidem ſolis eis ſcripturum, quæ iam canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque referre, vt nullum eorum ſcribendo erraſſe audeã credere, vel ſi aliquid in eis offendero, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud exiſtimem, quàm vel mendoſum eſſe codicem,

codicem, vel non eſſe aſſecutum interpretem, quod dictum eſt, vel me minime intellexiſſe non ambigam. Alias autem ita lego, vt quantslibet ſanctitate, quantava doctrina polleant, non ideo verum putem quod ipſi ita ſenſerunt, ſed quia mihi per alios auctores, vel cannonicas, vel probabiles rationes, quodà vero non abhorreat perſuadere potuerunt. Idem in epiſtola ad Fortunatum. Neque quorumlibet diſputationes, quamuis catholicorum, & laudatorum hominum, veluti ſcripturas canonicas habere debemus, vt nobis non liceat ſalua honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum ſcripturis improbare, atque reſpuere ſi forte inuenerimus, ſi aliter ſenſerint quā veritas habet diuino adiutorio, vel ab alijs intellecta, vel a nobis. Actū. Vt ſ. Maximi, Oroſij, Proſperi, Leonis Papæ, Fulgentij, Boetij, Caſſiodori, Gregorij Magni, Iſidori, Bedæ. Alcuini, Rabbani, Strabi, Lanfranci, Anſelmi, Bernardi Claræuallenſis, Hugonis, & Richardi canonicorum ſancti Victoris.

De Clemente Papa, & Ignacio, & Dionyſio. Cap. XLII.

CLemēs poſt Petrum, & Linum, & Cletum ſedit quartus Romæ epiſcopus. Anno domini 94. Hic ſcripſit epiſtolas decretales. Eſt etiam itinerarium Petri in libris, quod ei aſcribitur, ſed apocrifum eſt. Hic ex precepto Petri pōtificatum ſuſcepit, ſed ideo Linus, & Cletus ante eum ſcribuntur, quia ab ipſo principe apoſtolorum ad miniſterium ſacerdotale exhibendum ordinati ſunt, vnde creduntur non fuiſſe ſummi pōtifices. Hic etiam 7. regiones diuiſit notarijs eccleſiæ, qui geſta martyrum perquirerent. Sedit annis 9. Hic pro fide Chriſti, iuſſu Traiani ſubijt exilium. Tandem ligata ad collum anchora in mare præcipitatur. Ignatius poſt Petrum, & Enodium tertius Antiochiæ ſedit epiſcopus, ſcripſit epiſtolas. 12. Hic damnatus ad beſtias ait. Frumentum Chriſti ſum, dentibus beſtiarum molar, vt panis mundus inueniar. Dionyſius Areopagita claruit ſub imperatore Marco Antonio 2. Anno ab incarnatione Domini 71. Hic cum eſſet in Areopago magiſter, ad exhortationem Pauli conuerſus ad fidem Chriſti, poſtmodum ab eodem epiſcopus Corinth. ordinatus eſt, ſecundum quoſdam, ſed ſecundum alios, epiſcopus fuit, Athenienſium, & hoc videtur eſſe verius. Nam alius fuit Dionyſius Corinthiorum epiſcopus, ſicut patet in eccleſiaſticis hiſtorijs, de quo etiam loquitur Hieronymus in li. de viris illuſtribus. Scripſit autem ille prior ad Thimotheum coepiſcopum ſuum. i. Epheſiorum epiſcopum, de gerarchia cæleſti. i. angelica librovnum, de eccleſiaſtica gerarchia li. 1. de diuinis nominibus li. 1. de myſtica theologia lib. 1. Epiſtolas ad diuerſas perſonas 10. Huius libros de Græco in Latinum tranſlatos legati Michaelis Imperatoris Conſtantinopolitani inter cætera munera detulerunt Ludouico Imperatori Romano. Qui libri Parſios in ipſo ſacri martyris feſto cum gaudio ſuſcepti ſunt. Quod gaudium etiam martyris auxit, 19 ægris ipſa nocte ipſis ſanatis. Anno Domini 914.

De Origene & ſcriptis eius. Cap. XLIII.

ADamantinus Origenes presbyter in Alexandria claruit ſub Imperatore Alexandro. Anno domini 208 Hic decimo Seueri pertinacis anno, ac Leonide patre ſuo Chriſti martyrio coronato cum ſex fratribus & matre vidua pauper relinquitur, annos natus circiter 17. Rem enim familiarem pro confeſſione Chriſti fiſcus occupauerat, diſperſa autem eccleſia Alexandriæ ipſe poſtmodum a Demetrio eiuſdem vrbis epiſcopo, in locum Clementis presbyteri confirmatus, per multos annos floruit, eccleſiaſticam ſcholam ibi tenuit, auaritiam calcauit, voluptates in tantum fugit, vt zelo Dei non ſecundum ſcientiam, ſed ferro truncaret genitalia. Mille & eo amplius tractatus, quos in eccleſia locutus eſt, edidit, & innumerabiles præterea commentarios, quos vocat thomos, ac tamen interdū magnus dormitat Homerus, atque operi longo fas eſt ignoſcere ſomnu. Male ſenſit de Dei filio, peius de ſpiritu ſancto, animarum de cælo ruinam impie protulit, veram carnis reſurrectionem negauit, poſt multa ſecula vnam de omnibus reſtitutionem fore aſſerit, ſed quia multa vtilia, & præclara ſcripta reliquit, quædam eorum eccleſia recipit. Nam & papa Gelaſius in decretis ſuis illa opuſcula Origenis approbat, quæ beatus Hieronymus non reprobat. Ex his ergo ea quæ ſubſcripta ſunt deflorauī, Apologia pro ſe tractatus, 2. ſuper Geneſim homeliæ 18. ſuper Exod. homeliæ 13. ſuper Leuiticum homeliæ 16. ſuper Numeri homeliæ 28. ſuper Ioſue homeliæ 26. ſuper Iudicum homeliæ 9. de Helcana tractatus ſuper principium Iob lib. 3. ſuper Pſalmum 36. homeliæ 5. ſuper Pſalmum 37. homeliæ 2. ſuper Pſalmum. 38. homeliæ 2. ſuper principiū Canticorum lib. 3. ſuper idem principium homeliæ 2. ſuper Eſaiam prophetam, homeliæ 9. ſuper Hieremiam homeliæ 14. ſuper Ezechielem homeliæ 14. ſuper Mathæum li. 26. ſuper Lucam homeliæ 38. ſuper principium Iohannis tractatus 1. ſuper epiſtolam ad Romanos lib. 10 de ſingularitate clericorū lib. 1. Planctus ipſius Origenis lib. 2. Scripſit præterea libros Periarchon, in quibus maxime eius hæreſes inueniuntur. Sed in commentarijs eius ſuper Mathæum cauendum eſt, quod dicit Panem illum quem dedit dominus diſcipulis non fuiſſe verum corpus eius, exponens illud myſtice de pane verbi Dei. in commentarijs quoque ſuper libros Moyſi, mihi videtur nimis allegoricum ſenſum ſequi, & quaſi improbare hiſtoriæ veritatem.

De Cipriano, & Athanaſio, & Euſebio. Cap. XLIIII.

CIprianus Carthaginenſis epiſcopus floruit anno domini. 257. imperante Valeriano. Hic primum quidem glorioſe rethoricam docuit. Exinde ſuadente presbytero Cecilio, a quo & cognomentum ſortitus eſt: Chriſtianus factus omnem ſubſtantiam ſuam pauperibus erogauit, ac non poſt multum electus in presbyterum, tandem epiſcopus factus eſt. Scripſit autē ad Donatum de gratia Dei librum 1. de lapſis librum vnum, de vnitate catholicæ eccleſiæ librum vnum, de oratione dominica librum vnum, de mortalitate librum vnum, de opere, & eleemoſynis libr. 1. de bono patientiæ librum vnum, De zelo & liuore librum vnum, ad Demetrianum librum vnum, ad fortunatum li. 1. ad Quirinū li. quatuor, de laude Martirii li. 1. ad Antonianum librum vnum, ad Iubaianum librum vnum, ad Cecilium de ſacro calice li. 1. ad cornelium librum vnū, de duobus montibus librum vnū de duodecim abuſiuis ſeculi librum vnum Epiſtolas paruas ad diuerſas perſonas librū vnum. Cūque eſſet amicus ſancti Cornelii, qui tunc Romæ pontificatum tenebat, & miſiſſent epiſtolas ſibiinuicem, pro Chriſto paſſus eſt eo die, quo Romę Cornelius, ſed non eodem anno. Athanaſius Alexandriæ ordinatus epiſcopus anno dñi 332. qui multa Arrianorū perpeſſus inſidiis ſub Conſtantio principe, ad Conſtantem Galliarum principem fugit, vnde cum literis reuerſus & rurſus poſt mortem illius fugatus, vſque ad Iouiniani imperium latuit, a quo recepta eccleſia ſub Valente moritur. Scripſit autem de trinitate contra hæreticos libros octo, de ſpiritu ſancto librū vnum. dyalogum contra Arrianum libros duos. Exortatorium ad monachos li. 1. Scripſit præter hæc librum cōtra Valentem, & Vrſaciū, alioſque libros, de virginitate, de pſalmorum titulis, & vitam ſancti Antonii monachi, & alia multa quæ numerare longum eſt. Euſebius Emiſenus epiſcopus elegantis, & rethorici ingenii, floruit temporibus Conſtantini imperatoris, & innumerabiles confecit libros. E quibus precipue ſunt aduerſus Iudæos, & gentes, & nouacianos, & ad Galathas libros decem. Et euangelii homeliæ breues, ſed plurimæ. Inueni ſermones eius de paſcha. Claruit anno domini 349.

De Hilario, & Didimo & Effrem. Cap. XLV.

HYlarius Pictauenſis epiſcopus anno domini 358 factione Arrianorum in Phrigiam pulſus, libros de noſtra religione compoſuit. Ex quibus hæc deflorauī. Libros de trinitate contra Arrianos 12. ſuper Beati immaculati tractatus. 22. ſuper pſalmum centeſimū quadrageſimum, tractatū vnum, ad Aprā filiam ſuam epiſtolam vnam. Scripſit aūt & alios pſalmorum commentarios, & librum de ſynodis, quem ad Galliarum epiſcopos miſit, libellum ad Conſtantium quem ei viuenti Conſtantinopolim porrexit, & alium in Conſtantium, quem poſt mortem eius ſcripſit. alium aduerſus Valentem, & Vrſaciū, & ad præfectū Saluſtiū, & librum hymnorū, librū myſteriorū cōmentarios in Mathæum, tractatus in Iob, & elegantem libellum contra Auxentium, epiſtolas quoque ad diuerſos. Obiit anno domini 349. Didimus Alexandrinus floruit anno domini 374. qui à quinto, vel quarto ætatis ſuę anno oculorum luminibus orbatus, & ob id elementorum quoque ignarus, tantum ſui miraculum omnibus præbuit, vt dialecticam quoque & geometriam, quæ maxime viſu indigent, vſque ad perfectum didicerit, Pluримaque ac nobilia de noſtro dogmate per notarios conſcripſit, ſ. commentarios in omnes pſalmos. In euangelium Mathæi, & Iohannis. & de dogmatibus, & contra Arrianos libros duos. In Eſaiam thomos. 18. In Oſee commentariorum libros tres, ad Hieronymum ſcribens, ſed & in Zachariam rogatu Hieronymi lib. 5. & commentarios in Iob,

Quorum omnium nihil in armario cuiuſquam inueni apud nos, quia nec fortè de Græco in noſtram linguã tranſlata ſunt, ſed tantum de Spiritu ſancto.li.3. quos B. Hieronymus tranſtulit in Latinum. Vixit autem annis 85. Effrem Ediſſenæ eccleſiæ diaconus, multa Syro ſermone compoſuit, & ad tantam venit claritudinem, vt poſt lectionem ſcripturarum, publicè in eccleſiis quibuſdam eius ſcripta ſoleant recitari. Scripſit autem de penitentia librum vnum, de lectaminibus ſeculi librum vnũ, de compunctione cordis librum vnum, de beatitudine animæ librum vnum, de reſurrectione librum vnum, de die iudicij librum vnum. Deceſſit autem ſub Valente principe, qui imperauit anno Domini 367.

De Baſilio, & Gregorio Nazianzeno. Cap. XLVI.

BAſilius Ceſareæ Capadociæ eps egregius, floruit anno Domini 378. geminã ph loſophia, & ſanctitate clarus. Scripſitque in Exameron libros nouem, de inſtitutione monachorum librum vnum. Exhortatorium ad monachos librũ vnũ. Scripſit & contra Eunomium libros, & de Spiritu ſancto volumen vnum, & breuem variosque tractatus. Obiit anno Dñi 384. Gregorius Nazianzenus eps, vir eloquentiſſimus, floruit anno Domini 338. hic cum philoſophiæ ſtudiis adhuc iunior apud Athenas floreret, vidit per ſoporem ſedentes ſibi, & legenti, duas ſatis decoras dextra læuaque fœminas conſediſſe. Quas ille caſtitatis inſtinctu oculo toruiore reſpiciens, quæ nam eſſent, & quid ſibi vellent percunctabatur, cum familiarius complectentes aiunt, Ne moleſtè accipias iuuenis, notæ tibi ſatis, & familiares ſumus, altera enim ex nobis ſapientia, altera caſtitas dicitur, & miſſæ ſumus tecum habitare; quia iocundum ſatis, & mundum in corde tuo habitaculum præparaſti. Cum autem patre epo in ſacerdotium ſubrogatus, hoc ægrè ferens diſceſſit ad tempus. Poſtmodum vero reg eſſet ſcripſit apologeticum in libros 2. cauſas diſceſſionis ſuæ, vel etiam reditus allegans. Poſt hoc etiam defuncto patre ſucceſſit in epatum apud Nazanzũ breue oppidum, & inde Conſtantinopolim ad inſtituendam, vel docendam eccleſiam tranſire exhortatus eſt. Ibi ergo epiſcopus conſtitutus docuit. vbi vero, & Hieronymus ſanctarum ſcripturarum ſtudia ab eodem eruditum ſe dicit, præter hunc apologeticum autem inueni ſermones eius tantum ſex. Scripſit autem prætetea de morte fratris Ceſarij, laudes Machabeorũ, laudes Cipriani, laudes Athanaſij, laudes Maximi Philoſophi, librum exametro verſu virginitatis, & nuptiarum contra ſe diſſerentium. Contra Eunomium libros duos. De Spiritu ſancto librum vnum. Contra Iulianũ Imperatorem librum vnum. Obiit autem anno Domini 391.

De Ambroſio, & ſcriptis eius. Cap. XLVII.

AMbroſius eps, de palatio ad pontificatum raptus, doctor eximius, claruit anno Domini 381. Hic ritum canendi antiphonas primus in eccleſia apud Latinos a Græcis tranſtulit, apud quos hic ritus iam inoleuerat ex inſtituto Ignatij Antiocheni epi. hymnos etiam compoſuit, qui nunquam antea in eccleſiis Latinorum decantabantur. Scripſit autem de paradiſo librum vnum, de vnica pœnitentia libros duos, de fuga ſeculi librum vnum, de Trinitate ad Gratianum libros quinque. De Spiritu ſancto libros tres, de Incarnatione Chriſti librũ vnũ, de officiis miniſtrorum libros tres, de exceſſu Satiri fratris ſui libros duos, de conſolatione Valentiniani librum vnum, de eligendo pontifice ad Vercellenſes librum vnum, in hexameron libros ſex, de arca Noë librum vnum, de bono mortis librum vnum, de Iacob, & vita beata libros duos, de ſancto Ioſeph librum vnum. De benedictionibus patriarcharum librum vnũ. De ſancto Dauid apologiam librum vnum. de eleemoſyna, & ieiunio librum vnum de ſancto Thobia librum vnum, de ſancta virginitate libros tres, de Naboth librum vnum: ſuper vndecim pſalmos tractatus 11. ſuper Beati immaculati lib. ſuper Lucam lib. 10. ſuper quatuordecim epiſtolas Pauli lib. 14. de traditione baſilicæ tractatus duos, de obitu Theodoſij tractatũ vnũ, de ſimbolo ad Neophitos librum vnum, de viduis librum vnũ, de interpellationibus, & infirmitate hoĩs libros tres, epiſtolas breues ad diuerſos 77. ſermones 75. Obiit anno Domini 304.

De Hieronymo, & libris eius. Cap. XLVIII.

HIeronymus presbyter totus diuinæ ſcripturæ incumbens, cõtemporaneus fuit S. Ambroſio, hic trium linguarum peritus nouum teſtũ Græcæ fidei reddidit, & vetus, iuxta veritatem Hebraicam tranſtulit. Solus ex antiquis doctoribus omnes ſedecim prophetas expoſuit. Quorundam etiam Græcorum doctorum opuſcula in linguam noſtram tranſtulit. Scripſit ille aũt, & ipſe reperitur omnia, quæ ſubſcripta ſunt. Expoſitiones fidei ſuæ ad Damaſum Papam tractatum vnum, de ſymbolo Nicæno tractatum vnum. Ex regulis diffinitionum cõtra hæreticos tractatum vnum, contra Pelagianos libros tres, contra Iouinianum libros duos, contra Luciferianum librum vnum, contra Heluidium, de perpetua virginitate S. Mariæ librum vnum, contra Vigilantium librum vnum. contra Origenem de reſurrectione carnis librum vnum. ad Amitum presbyterum de erroribus Origenis librum vnum. ad Pammachium, & Oceanum librum vnum. contra Ruffinum presbyterum Aquilæ librum vnum. Apologeticum ad Auguſtinum librum vnum. Exhortatorium ad Iulianum librum vnum. de penitentia ad Ruſticum librum vnum. de frugi, & luxurioſo ad Papam Damaſum librũ vnum. de duodecim quæſtionibus ad Ebidiam librum vnum. de quæſtionibus Simeonis ad Algãſiam. de correptione 70. in pſalterio ad Summam, & Fretelam librum vnum. de homine perfecto librum vnum. ad Oceanũ de hoc, quod ſcriptum eſt Vnius vxoris virum librum vnum. de hiſtoria Ioachim, & Annæ librum vnum, de viris illuſtribus librum vnum. de diſtantia locorum librum vnũ. de ſeptem gradibus eccleſiæ ad Damaſum Papam librum vnum. de vita clericorum ad Nepotianum librum vnum. Epitaphium Nepotiani ad Heliodorũ epm librũ vnum. de inſtitutione clerici, vel monachi ad Paulinum librũ vnum. de vita monachi ad Ruſticum librum vnum. de vita clerici ad Oceanum librum vnum. de virginitate ſeruanda ad Euſtochium librum vnum. ad Demetriadem virginem librũ vnũ. ad Alecham de inſtitutione Paulæ filiæ ſuæ librum vnum. ad matrem, & filiam in Gallia cõmorantes librum vnum. Obiurgationes Suſannæ virginis conſecratæ, de lapſu ſuo librũ vnũ. Ad Fabianum diaconum lapſum librum vnum. ad Ageruchiã, de monogamia librum vnum. ad Furiam de virginitate ſeruando librum vnum. ad Saluinã de viduitate ſeruanda, & de morte Nebridij librum vnum. ad Paulam conſolatorium ſuper dormitione Bleſillæ librum vnũ. Ad Pammachium de dormitione Paulinæ librum vnum. ad Oceanum de morte Fabiolæ. Epitaphiũ S. Paulæ librum vnum, ad Tyraſium conſolatorium ſuper dormitione filiæ ſuæ librum vnum. ad Mineruũ & Alexandrũ, de reſurrectione carnis librum vnum. Apologeticum ad Pammachium librum vnum. ad Eliodorum monachum de contẽptu ſeculi librum vnum, ad Theſiphontem librum vnum, ad Domnionem librum vnum, de tribus virtutibus tractatum vnum, de morte Oziæ, & Seraphin, & calculo librum vnum. Expoſitiones pſalmi 44. ad Principiam virginem librum vnum de vita, vel obitu ſanctæ Marcellæ ad Principiam virginem librum vnum. Epiſtolas breues ad diuerſos 70. ſermones 10.

De Expoſitionibus, & commentarijs eiuſdem. Cap. XLIX.

SCripſit etiam in expoſitionibus diuinarum ſcripturarum, de interpretationibus Hebraicorum nominum librũ vnũ, ſe aptatio genere interpretandi ad Pammachium librum vnum, de ſtudio ſcripturarum ad Paulinum librum vnum. de quæſtionibus Hebraicis in Geneſi librum vnum. de tribus quæſtionibus ad Damaſum Papam librum vnum. de veſte ſacerdotali ad Fabiolam librum vnum. de 12. manſionibus filiorũ Iſraël librum vnum, de quæſtionibus Hebraicis libri Regũ libros 4. de quæſtionibus Paralipomenon li. 2. Breuiarij ſuper pſalterium lib. 1. Commentariorum ſuper Eccleſ lib. 1. ſuper Eſaiam li. 18. ſuper Hieremiam lib. 20 ſuper Ezech. lib. 14 ſuper Dan. lib. 1. ſuper Oſeam lib. 3. ſuper Iohel lib. 1. ſuper Amos lib. 3. ſuper Abdiam lib. 1. ſuper Ionam lib. 1. ſuper Mich. lib. 2. ſuper Naũ li. 1. ſuper Abacuc li. 2. ſuper Sophoniã lib. 1. ſuper Aggeũ lib. 1. ſuper Zachariam lib. 3. ſuper Malachiam lib. 1. ſuper Matheum li. 4. ſuper Marcum lib. 1. ſuper epiſtolam ad Galathas lib. 3. ſuper epiſtolam ad Epheſios lib. 3. ſuper epiſtolam ad Titum lib. 1. ſuper epiſtolam ad Philemonem lib. 1. Tandem per quadraginta annos libris ſuis confectis, ita corpore præ laboribus defectio, vt de lecto ſurgere nequiret, niſi apprehẽſis manibus ſune, qui ad hoc de trabe dependebat. Obiit apud *Bethleem* anno ætatis ſuæ 88. & anno Domini 421.

De Ruffino, & Iohanne Chriſoſtomo. Cap. L.

RVffinus presbyter Aquileiæ tranſlator librorũ Origenis, contemporaneus fuit S. Hieronymo. Qui etiã ambo orta inter ſe ſimultate de quæſtionibus ſcripturarum, libros inuectiuarũ ſatis quidẽ luculentos, ſed nimis mordaci ſermone in alte-

in alterutrum conſcripſerunt. Scripſit autem Ruffinus,& Apologeticum pro ſe libellum, id eſt,ppurgans ſe ab erroribus Origenis,& plura alia. Iohannes Chriſoſtomus Conſtantinopolitanus ep̄s fuit, & ipſe Hieronymo contemporaneus, ſanctitate quidē,& ſcientia clarus, ſed in facundia ſua ſeuerior,& liberior iuſto. Scripſit autem de hoc,q̄ nemo læditur,niſi a ſeipſo lib.1. de reparatione lapſi lib.1. de compunctione cordis lib.2. ſuper Matheum in modum commentariorum lib.2. ſuper Matheum perſhom 20. ſuper Iohannem hom.88. ſuper epiſtolam Pauli ad Hebr. homel.34. de laudibus Pauli homel.7. Sermones diuerſos 30. Hic Eudoxiam vxorē Archadij Imperatoris,multoſque ſacerdotum infeſtos babēs ep̄atu pulſus, & exiliatus eſt,ſed populo pro eo tumultuante,ſecundo etiam exiliatus eſt: ſed terremotu regiam vrbem grauiter concutiente a ciuibus reuocatus eſt. Tertio quoque inimicis vrgentibus ep̄atu abdicatus,ab Archadio exilio relegatur. Ibique non multopoſt moritur anno Dn̄i 409. ſub Papa Innocentio primo. Qui etiam ipſe,& occidentales ep̄i,pro Iohannis præiudicio a communione orientales ſuſpenderunt. Iram quoque Dei pro morte eius nimia grandinis tēpeſtas Conſtantinopoli incumbens.& mors Eudoxię Auguſtæ ſubſecuta intentauit. Poſtmodum verò corpus Iohannis ab exilio Conſtantinopolim relatum eſt , iuſſu Theodoſij Imperatoris cum lachrymis orantis, vt veniam daret patri ſuo,& illis,qui eum exiliauerāt.& per hoc finita eſt diſſenſio,quæ adhuc erat in eccleſie pro eius damnatione. ſ. anno Domini 444.

De Auguſtino , & libris eius , quos edidit , antequam eſſet epiſcopus. Cap. L I.

AVguſtinus ep̄s volans per montium cacumina quaſi Aquila,vir acer ingenio,ſuauis eloquio,ſecularis literaturæ peritus,in eccleſiaſticis laboribus operoſus, in quotidianis diſputationibus clarus,in omni ſua actione conſpectus,in expoſitione fidei noſtræ catholicus,in quæſtionibus abſoluendis acutus, in reuincendis hæreticis circumſpectus, & in explanandis ſcripturis canonicis cautus,ſapientiæ lumen præfulgidum,propugnaculum veritatis,& fidei tutamentum, omnes eccleſiæ Doctores,tam ingenio,quàm ſcientia vicit incomparabiliter,flor ens tam exemplis virtutum q̄ affluentia doctrinarum Etenim tanta ſcripſit, vt nō ſolū ab aliquo toto vitæ ſuæ tpe ſcribi,ſed nec quidē poſſint lectione percurri. Huius enim librorum,tractatuum,& epiſtolarum numerus pluſquam ad mille.30.extenditur. vt merito aliud ei dictum conueniat. Mentitur qui te totum legiſſe fatetur. Ante conuerſionem quidem ſuam ad fidem catholicam ſcripſit (vt ipſe refert) de pulchro,& apto li.2. poſtea verò ſcripſit adhuc cathecuminus exiſtens,ſex volumina decē libros continentia, videlicet de achademicis lib.3. de beata vita lib.1. de ordine lib.2. ſoliloquiorum lib.2. de immortalitate animæ lib.1. de diſciplinis liberalibus li.1. ſed hanc dicit ſe de armario ſuo perdidiſſe. Iam verò ſacri baptiſmatis vnda renatus,ſcripſit ante pontificatum 22.volumina.31.libros continētia videlicet de moribus eccleſiæ,& moribus Manich.lib.2. de quantitate animæ lib.1. de libero arb.lib.3. de Geneſi cōtra Manicheos lib.2. de muſica lib.6. De magiſtro lib.1. de vera religione lib.1. de vtilitate credēdi lib.1. de duabus animabus li.1. acta contra Fortunatum Manicheum lib.1. de fide, vel ſymbolo libr.1. de Geneſi ad literam imperfectum libr.1. de ſermone Domini in monte lib.2. pſalmum contra partem Donati lib.1. contra epiſtolam Donati hæretici libr. 1. contra Adimantum Manicheum lib. 1. expoſitiones epiſtolæ ad Galathas lib.1. expoſition quarundam propoſitionum,ex epiſtola ad Romanos lib.1. epiſtolæ ad Rom. inchoatam expoſitionem lib.1. de quæſtionibus 83. librum vnum. de mendacio librum vnum.

De his,quæ ante retractationem ſcripſit. Cap. L I I.

POſtquam vero in ep̄atu aſſumptus eſt, ſcripſit etiā ante retractationem 68 volumina.219. libros comprehēdentia, videlicet ad Simplicianum Mediolanenſem ep̄m lib.2 contra epiſtulam fundamenti Manichei li.1. de agone Chriſtiano li.1. de doctrina Chriſtiana lib 4. contra partem Donati libr.2. confeſſionum lib.13. contra Fauſtum Manicheum. 33 lib. contra Felicem Manicheum lib.2. de natura boni contra Manicheos lib.1. contra Secundinum Manicheum lib.1 contra Hilarium Tribunum lib.1 quæſtiones euangelij lib.2. annotationes in Iob lib.1. de catechizandis rudibus lib 1. de Trinitate lib.15. de conſenſu Euangeliſtarum lib 4 contra epiſtolam Permeniani li.3. de baptiſmo contra Donatiſtas lib.7. contra id,quod attulit Cētirius a Donatiſtis lib.1. ad inquiſitiones Ianuarij lib.2. de opere monachorum lib.1. de bono coniugali lib.1. de ſancta virginitate lib.1. de Geneſi ad literam lib.12. contra literas Peſtiliani lib 3. ad Creſtonium Grammaticum partis Donati li 4 probationes teſtimoniorū contra Donatiſtas lib.1. contra neſcio quē Donatiſtam lib.1. de monitorio Donatiſtarum de Maximianiſtis lib.1. de diuinatione dæmonum lib.1. quæſtiones ſeptem expoſitæ contra paganos lib 1. expoſitionis epiſtolæ Iacobi ad 12. Tribus li.1. de peccatorum meritis,& remiſſione, & de baptiſmo paruulorum ad Marcellinum lib.3. de vnico baptiſmo contra Petil. ad Conſtantinum lib.1. de Maximianiſtis contra Donatiſtas lib.1. de gratia noui teſtamenti ad Honoratum li.1. de ſpiritu,& litera ad Marcellinum lib.1. de fide, & operibus li.1. Breuiculum collationis cum Donatiſtis lib 3. poſt collationem contra Donatiſtas lib.1. de videndo Deo ad Paulinam lib.1. de natura,& gratia contra Pelagium lib.1. de Ciuitate Dei lib 22. ad Horoſium presbyterum contra Priſcillianiſtas lib.1. ad Hieronymum presbyterum de origine animæ,& de ſententia Iacobi lib.2. ad Emeritum ep̄m Donatiſtarum poſt collectionem lib.1. de geſtis Pelagij lib.1. de correptione Donatiſtarum lib.1. contra Pelagium,& Cœleſtinum, & cæteros lib.2. geſta cum Emerito Donatiſta lib.1. contra ſermonem Arrianorum lib.1. de nuptiis,& concupiſcentiis ad Valerium lib.2. locutionum li.7. quæſtionum lib.7 de anima,& eius origine lib.4. ad Pullentium de adulterinis coniugiis lib. 2 contra aduerſarium legis, & prophetarum lib.2. contra Gaudentium ep̄m Donatiſtarum lib.2. contra mendacium lib.1 contra duas epiſtolas Pelagianorum lib 4. contra Iulianum hæreticū Pelagianum lib.6. ad Laurentium enchiridion lib.1. de cura pro mortuis gerenda ad Paulinum lib.1. de 7. quæſtionibus Dulcitij lib. 1. ad Valentinum, & eum illo monachos. de gratia & lib arb.lib 1. ad eoſdem de correptione,& gratia lib.1. Hos igitur cum cæteris in duobus libris retractauit,quibus ſ. retractationum libris ſimul cum precedentibus adnumeratus,fiunt 219. lib 79. voluminibus comprehenſi,quos oēs poſt ep̄atum edidit,ante vero ep̄atum, vt dictū eſt,ediderat poſt conuerſionem ſuam lib.41. videlicet cathecuminus decem,& baptizatus 31. Qui ſimul oēs cum cæteris aggregati fiunt 260. li.96. voluminibus comprehēſi. Hos omnes, vt dictum eſt, cum quadam iudiciaria ſeueritate retractauit,& quod in eis ipſum offendebat, velut cenſorio ſtilo denotauit.

De his , quæ poſt retractationem ſcripſit . Cap. L I I I.

POſtea tā nihilominus eum multa ſcripſiſſe conſtat,quia p̄ter iā dicta eius opuſcula, quæ in retractationum libris annotantur,ac recenſentur,plurima quidē, & ex his maxima quædam volumina ab ipſo edita , etiam apud nos in armariis eccleſiarum vbique reperiūtur,ex quibus ſunt, ſuper pſalteriū tractatus 150 iuxta numerum pſalmorum. Super Euangelium Iohannis tractatus,ſiue ſermones 124. de verbis quoque Dn̄i tract 65 de verbis Apoſtoli tract 20. ſuper canonicam primam Iohan. hom.10. Extant etiam eiuſdem lib. de vita Chriſtiana.1. De diſciplina Chriſtiana lib.1. de prædeſtinatione diuina 1. de octo q̄onibus veteris teſtamenti lib.1. contra Felicianum. de Trinitatis vnitate lib.1. ad Proſperum & Hilarium de prædeſtinatione,& perſeuerantia lib.2. contra Maximinum lib.2. contra quinque hæreſes,ſiue quinque hoſtium genera lib.1. de paſtoribus, & ouibus lib 1. de concupiſcentia carnis aduerſus ſpiritum orationes quatuor. De quæſtionibus Oroſij librum vnum. de fide ad Petrum librum vnum . de ieiunio ſabbati librum vnum. de decē chordis pſalterium librum vnum. de pœnitentia librum vnum. de patientia librum vnum. de bono viduitatis librum vnum de continentia librum vnum. de Incarnatione Domini lib.2. de ſecundo aduentu Domini librum vnum. ad Voluſianum de quæſtionibus ab eo miſſis librum vnum. reſpōſionis ad Marcellinum librum vnum. ad Vincentium librum 1. ad Macedonium librum vnum . ad Dioſcorum librum vnum. ad Paulinum librum vnum. ad Probam librum vnum. ad Enodium librum vnum. ad Optatum ep̄m librum vnum. ad Paſcentium comitem Arrianum librum vnum. ad Fortunatianum librum vnum. ad Paulum, & Eutropium de perfectione iuſtitiæ librum vnum. expoſitionis ſimboli contra Iudæos, & Paganos, & hæreticos lib.1. ad Sixtum presbyterum contra Pelagianos lib.1. de tpe Barbarico lib.1. Scripſit & alia plura,maximè contra ſui tp̄s hæreticos, videlicet Arrianos, Donatiſtas, Pelagianos,Priſcillianiſtas, & Manicheos. Porro libellus de anima, & ſpiritu,qui eidē aſcribitur, & nunc apud ſcholaſticos præcipuè in vſu habetur. Anno autem Domini 430. in ep̄atu Hipponēſi Heraclium ſibi fecit ſubſtitui. Tandē cum Vvandali inuaſam Aphricam deuaſtarent, ſub hoc turbine tribulationis migrauit ad Dominum 3o. menſe obſidionis vrbis ſuæ . Anno Domini 440. ętatis ſuæ 73. clericatus,vel epiſcopatus.40.

De

De Paulino, & Maximo, & Oroſio, & Proſpero. Cap. LIIII.

PAulinus eps Nolanus S. Aug. fuit cõtemporaneus. Vnde & ſibi inuicem ſcripſerunt nonnulla. Hic cum eſſet innumerabilium prædiorum poſſeſſor, admirabili exemplo, vẽditis omnibus religionem euãgelicam elegit. Et vt narrat Gregorius in tertio dialogorũ libro, cũ cuncta, quæ per epiſcopij vſum habere poſſet, largit⁹ eſſet captiuis, & egenis, ſemetipſum, qui ſolus ex omnibus ſuis ſibi remanſerat, pro captiuo filio viduæ pauperis in ſeruitutem Barbaris adduxit. Sed diuinitus proditus quis eſſet, multos captiuorum libertati reſtituit. Scripſit autem epiſtolarum multarum librum vnum, ſcripſit etiam, antequã eſſet eps vitam S. Ambroſij ad S. Auguſtinum. Maximus Taurenſis eps claruit anno Dñi 415. viuentibus ſ. Auguſtino, & Hieronymo. Hic in homeliis componendis, & in eccleſia declamandis ſtuduit eleganter, Huius defloratio hom. 33. Oroſius presbyter ex Hiſpania floruit, & ipſe tpibus Auguſtini, & Hieronymi. Vnde & ab Auguſtino miſſus eſt ad Hieronymum pro diſcenda quæſtione de origine animæ. Scripſit autem de Horneſta mundi lib. 1. Apologeticum contra hæreſim Pelagianam librum vnum. Proſper eps vir religioſus probatur, & ipſe fuiſſe contemporaneus Auguſtino. Nam & ipſe poſt Hieronymum chronicam digeſſit, quam paulò poſt mortem Auguſtini terminauit. Ipſe quoque Auguſtinus ad Proſperũ, & Hilarium ſcripſit de prædeſtinatione, & perſeuerantia Sanctorum libros 2. Scripſit autem Proſper de vita contemplatiua libros tres. de ſententiis Auguſtini librum vnum, & alia plura.

De Leone Papa, & Galaſio, & Fulgentio. Cap. LV.

LEo Papa primus ſedit anno Dñi 436. hic in homeliis declamandis multum valuit. Quoniam autem rogabatur ab aliquibus, vt eis Apoſtolorum, vel martyrum reliquias daret. Conſueuit ad corpora, vel memorias ipſorum, quorum reliquiæ petebantur, miſſas celebrare in eorum honore, & ſic palenam altaris, quo conſecratum corpus Dñi inuoluerat, particulatim diuidebat. & pro reliquiis Apoſtolorum, vel martyrũ dabat. Vnde ſi ab aliquibus dubitabatur, cultello pannos illos pungens, ſanguinem eliciebat, ſic palam faciens, ꝙ in conſecratione myſteriorum Chriſti ſanguis ſanctorum, qui pro illo effuſus eſt, per diuinam virtutẽ in illos pannos intret, & ideo merito illos dari pro reliquiis ſanctorum, in quorum honore conſecrati ſunt. Scripſit autem epiſtolas decretales 90. Sermones ad populum 89. Vnde & dictus eſt ſermologus. Gelaſius primus papatum accepit anno Dñi 495. amator pauperum, clerum amplianit, & a periculo Romam liberauit. Scripſitque contra Neſtorium, & Eutiſen lib. 6. contra Arrium lib. 2. epiſtolas decretales 7. Fecit etiam hymnos in modum S. Ambroſij. & ſacramentorum præfationes, & multa alia, ſedit annis tribus. Fulgentius Ruſpenſis eps prouinciæ Aphricanæ floruit eodem tpe in Aphrica, quo & S. Remigius in Gallia ſ. anno Dñi 486. ſanctitate, & ſcientia, ſtilo, & facundia clarus, multaque ab Arrianis pro vera fide ꝑpeſſus, diutino in Sardinia exilio maceratus eſt. Scripſit autem ad Eutimium de remiſſione peccatorum libros duos. ad Donatum de fide librum vnum. de myſterio mediatoris lib. 4. ad Monimum de prædeſtinatione & quibuſdam aliis quæſtionibus lib. 3. Reſponſionum contra obiectiones Traſimundi regis Arriani lib. 1. de continentia coniugatorũ ſeruanda poſt votum lib. 1. ad Gallam de viduitate ſeruanda lib. 2. ad Probam de virginitate, & humilitate lib. 1. ad eandẽ de oratione cum compunctione librum vnum. ad Eugippum de charitate lib. 1. ad Theodorum Senatorem lib. 1. ad Venantiam de pœnitentia, & ſpe indulgentiæ librum vnum. Scripſit & ſermones.

De Boetio, & Caſſiodoro. Cap. LVI.

BOetius conſularis vir clariſſimus, & omnium liberalium artium eruditione conſpicuus, quas penè omnes a Græco in Latinum tranſtulit, & expoſuit. Anno Dñi 602. cum Simmacho patricio, cuius gener erat, Romæ rempublicam illuſtrabat. Tpe eius exorta eſt hæreſis de Trinitate, ſed ipſe cõgregata omni ſtudio ſe ſubtraxit, nẽ ſibi pp facundiã eloquẽtię cauſa imponeretur agenda. Ob quam cauſam eam ſuſpectus Chriſticolis haberetur, compoſuit contra ipſos hæreticos de ſancta Trinitate librum vnum. Quãdo autem Rex Gothorum Theodoricus Romanam Rempublicam armis inuaſit, Boetius eã plus omnibus reſtitit. Poſtmodum apud eũ accuſatus, ꝙ ſolicitè laboraret, vt Senatum, & Rempublicam ab eius manibus eriperet, cum pluribus aliis proſcriptus, atque in exiliũ miſſus, Papiæ incarceratus eſt. In carcere autem poſitus, quaſi de grani gloriæ, ac rerum mutatione doleret, vt conſolationis medicinam tanto dolori, non tã ſibi, quàm aliis quæreret, librum edidit de conſolatione philoſophiæ, oſtendens gloriam, & dignitatem, cæteraque terrena, non vera bona, ſed nihil eſſe, & ideo nulli appetenda eſſe, nec de eorum amiſſione dolendũ, vel adeptione gaudendum. Tandem vero longo exilio fatigatus, ab ipſo Theodorico peremptus eſt anno Domini 621. Caſſiodorus Senator, poſt monachus ſ. anno Domini 628. Scripſit autem de anima librum vnum. Super pſalterium tractatus 150. Scripſit etiam de ortographia, & alia plura.

De Gregorio Magno. Cap. LVII.

GRegorius primus, doctor egregius, hic Gordiani Senatoris filius Romæ adoleuit. Qui ſex monaſteriis in Sicilia fundatis, & ſeptimo Romæ in domo ſua ex prætore vrbano factus monachus, ſapiẽtia, & doctrina, & ſanctitate claruit. Tandem ad pontificatum electus Romanæ eccleſiæ præſidere cœpit anno Domini 590. Inter cætera opera pietatis animam Traiani quondam Imperatoris, quamuis pagani, a pœnis inferni liberari, miſerando, & plorando a Deo obtinuit. Inter multa quoque, quæ eccleſiæ vtilia fecit, & inſtituit, Antiphonarium regulariter centonizauit, & vtiliter compilauit, & quædam in ea nouæ miſſæ ſuperaddit. Scripſit autem ea, quæ hic ſubiiciuntur. De cura paſtorali lib. 2. De conflictu vitiorum, & virtutum lib. 1. dialogorum ad Petrum li. 4. Moralium ſuper Iob lib. 35. Super Cantica Canticorum lib. 1. ſuper principium Ezechielis homel 12. ſuper vltimam partem eiuſdem lib. 10. ſuper Euangelia miſſalis homel. 40. Regiſtrum epiſtolarum eius decretalium lib. 10. qui continent epiſtolas 690. Inueniuntur etiã canonum excerptorum lib. 3. quæ dicuntur decreta Gregorij, ſed fortè alterius Gregorij ſunt. Obiit autẽ Gregorius magnus anno pontificatus ſui 13. poſt cuius obitum fame Romam aggrauante, Romani ei derogãtes, ꝙ theſauros eccleſiæ ſua nimia liberalitate diſſipaſſet, cum iã non adeſſet perſona, in qua exardeſcerent, memoriam nominis illius in libris eius delere volebant, ſed eos exurere volentibus, obſtitit Petrus diaconus, prodens ſe Spiritumſanctum in columbæ ſpecie ſuper caput Gregorij tractantis ſæpius vidiſſe. Idque confirmans iuriſiurandi ſacramento, mox moriens ea conditio fidẽ fecit ſuo teſtimonio.

De Iſidoro, & Beda. Cap. LVIII.

ISidorus eps Hiſpalenſis, ſanctitate, & doctrina claruit anno Domini 627. Scripſit autem hęc, quæ ſubiecta ſunt. Soliloquiorum, vel ſinonimorum lib. 2. Sententiarum lib. 3. Etymologiarum lib. 2. de origine officiorum lib. 2. ad Florentinam ſororem ſuam contra Iudæos lib. 2. ad Oroſium epm de ſignificationibus veteris, & noui teſtamenti l. b. 2. Allegoria ſ. in Geneſi lib. 1. in Exodo lib. 1. in Leuitico lib. 1. in lib. Num. lib. 1. in Deuteron. lib. 1. in Ioſue lib. 1. in lib. Iud cum lib. 1. in lib. Reg. lib. 1. de corpore, & ſanguine Domini tractatum vnum, & plura alia Domini. Beda venerabilis presbyter, & monachus claruit in Anglia 30. ętatis agens annum. Anno Domini 696. & reliquum tempus vitæ legendo, tractando, exponendo ſacram ſcripturam vtiliter exegit. Scripſit ea, quæ ſubiecta ſunt, ſuper Geneſim lib. 1. de tabernaculo Moyſi lib. 3. ſuper Samuelem libr. 4. de templo Salomonis libr. 1. ſuper Eſdram, & Neemiam lib. 3. ſuper Tobiam lib. 1. ſuper pſalmos, ſuper parabolas Salomonis, ſuper Cantica Canticorum lib. 5. ſuper Marcum lib. 4. ſuper Lucam. ſuper epiſtolas canonicas lib. 7. ſuper actus Apoſtolorum librum vnum. ſuper Apocalypſim. de quæſtionibus libri Regum ad Nothelinum librum vnum. de locis ſanctis librum vnum. Scripſit etiam de temporibus, & de Luna, & multa alia. Obiitque in Anglia anno Domini 721.

De Alcuino, & Gennadio, & Rabbano, & Strabo. Cap. LIX.

ALcuinus de Britannia oriundus, delitioſus, magiſter Caroli Regis, qui primus ex Regibus Francorum imperauit Romanis, ſcientia literarum claruit in Gallia. Anno Domini 790. Cuius præcipuè magiſterio idem omnes artes liberales didicit, & iuſſu ipſius Regis diuinam hiſtoriam contexit. Scripſit autem multa, inter quæ eminent libri ad eundem Regem ſcripti de ſancta Trinitate. Scripſit & ad diſcipulos ſuos dialogorum li. 1. Scripſit quoque Sententiarum lib. 1. ſuper epiſtolam ad Hebræos lib. 1. ſuper Eccleſiaſten lib. 1. ſuper Iohannem libr. 7. ad Eulaliam virginem. de ratione animæ libr. 1. ad

Frede-

Fredegiſum dialogum de Trinitate lib. 1. Veruntamẽ hi quatuor vltimi aſcribuntur Albino, ſed videtur mihi eſſe nomina ſinonima. Nam in commentario ſuper Eccleſiaſten inuenies, & nomen Albini in principio.ſ.in ſalutatione,& nomẽ Alcuini in fine.ſ.in quibuſdam verſibus, quæ ibi ponuntur hoc modo.

Alcuinus ingrediens pratum ſecreta priorum.
Carperet vt flores per plurima ſacros, &c.

In commentariis quoque ſuper Iohannem inueni vtrunque nomen in diuerſis titulis. Gennadius epiſcopus doctor catholicus, licet hic a me poſt Alcuinum ordinatus, floruit,tamen,vt æſtimo longo tempore prius.ſ.temporibus Fulgentij. Nam & ipſe librum ſuum de illuſtribus viris perduxit, vſque ad tempora Fulgentij,& ibi terminauit. Inueni quoque Gennadij de diffinitionibus eccleſiaſticorum dogmatum, pulcherrimum,& compendioſiſſimum libellum. Rabbanus ſophiſta, & ſui temporis poetarum nulli ſecundus. Anno Domini 824. factus eſt Abbas Fuldenſis. Qui librum de laude crucis, figurarum varietate diſtinctum difficili, & mirando poemate compoſuit, & Sergio Papæ ſancto Petro offerendum miſit, Anno autem Domini 848. ex Abbate Fuldenſi Moguntiæ Archiepiſcopus ordinatus eſt,vbi celebrata ſynodo iuſſu Ludouici Regis multa eccleſiæ vtilia decreuit. Scripſit ergo de laude crucis libros duos. de inſtitutione clericorum librum vnum. ſuper Geneſim lib.4. ſuper Exodũ lib.4 ſuper Numeri librum vnum. ſuper Regum libros quatuor.ſuper Paralipomenon libros quatuor.ſuper Iudith librum vnũ ſuper Heſter librum vnum.ſuper librum Sapientiæ libros tres. ſuper Eccleſiaſticum libros 10.ſuper Hieremiam librum vnum. ſuper librum Machabeorum libros tres. ſuper Matheum lib.8.ſuper actus Apoſtolorum librum vnum. Scripſit præter hæc, & de naturis rerum, & plura alia. Obiit autem anno Domini 856. Strabus Rabbanum diſcipulus,ipſo Rabbano dictante. Scripſit breuiando tractatus in Exodum librum vnum. in Leuiticum librum vnum. Videtur etiam ſcripſiſſe ſuper Geneſim, vt patet in gloſis.

De Lanfranco, & Anſelmo. Cap. LX.

LAnfrancus anno Domini circiter 1060.claruit,prior Beccenſis monaſterij ſub Herluino Abbate. Qui & poſtmodum ex Abbate Cadomenſi ordinatus eſt Cantuarien. Archiepiſcopus. Ad hunc miſit Berengarius Turon.literas,qui aſſerebat Euchariſtiã,quàm in altari ſumimus,non eſſe reuera corpus,& ſanguinem Chriſti. Harum portator eum non inueniſſet eum,in Normãnia quibuſdam clericis eas tradidit, vnde de ipſo Lanfrãco orta eſt ſuſpitio,quaſi fouaret,ac faueret,quę a Berengario dicerẽtur. Igitur cum eas a quodam Remenſi clerico Romã perlatas recitator legeret, Leone Papa ſynodo præſidente, intellecto q̃ Ioannem Scotum Berengarius extolleret, Paſchaſium verò damnaret,& qui de euchariſtia fidei aduerſa ſentiret,promulgata eſt in eum damnationis ſententia,priuans eum communione eccleſiæ, & ipſe Lanfrancus ex præcepto Papæ coram omnibus fidem ſuam expoſuit, prauique rumoris a ſe maculam abſterſit. Deinde contra eundem Berengarium ſcripſit in modum dialogi, de corpore, & ſanguine Domini librum vnum, oſtendens ibi eſſe,non tantum figuram,ſed etiam veritatem corporis,& ſanguinis. Ad huius Lanfranci eximiam doctrinam, de Burgandia conuolauit Anſelmus vir poſtmodũ multa virtute, & ſapiẽtia adornatus,& ei in prioratu ſucceſſit, multaque eccleſiæ vtilia compoſuit. Poſtmodũ autem ex priore Beccenſi, in Abbatem Cadomenſem aſſumptus, Tandem etiam ex prædicto Lanfranco in Archiepiſcopatu Cantuarien. ſucceſſit. Scripſit autem Anſelmus prologion, ideſt alloquium de Deo, quod opus quidem inſipiens reuellere geſtiens,quoddam ſcriptum contra illud compoſuit,quod cum ſibi a quodam amico ſuo tranſmiſſum Anſelmus conſideraſſet, ſuam ad hoc reſponſionem edidit in libello vno. Scripſit & monologion,id eſt ſoliloquium, de ſancta Trinitate librum vnum. de veritate librum vnum, de proceſſione Spiritus ſancti librum vnum. de libero arbitrio librum vnum. de cõcordia liberi arbitrij,& præſcientiæ diuinæ, atque prædeſtinationis, necnon & gratiæ librum vnum. de caſu diaboli librum vnum. de peccato originali librum vnum. de Incarnatione Verbi librum vnum. de ſacramento altaris librum vnum. de azimo librum vnum. cur Deus homo librum vnum. meditationum, ſiue orationum librum vnum. de grammatica librum vnum. Extat etiam parabolarum, ſiue prouerbiorum Anſelmi liber vnus. ſuper Cantica. Canticorum liber vnus. de gradibus humilitatis liber vnus. Epiſtolarum quoque eius ad diuerſas perſonas liber vnus. Suſcepit Archiepiſcopatum anno Domini 1097. Et licet a Rege Guillelmo, & principibus Angliæ honorificẽ ſuſceptus fuiſſet, multas tamen moleſtias, & tribulationes ſub eodẽ Rege paſſus eſt pro ſtatu eccleſiæ corrigendo. Nam Reges Angliæ hanc iniuſtam legem diu tenuerunt, vt electores eccleſiæ præſides Chriſti per virgam paſtoralem eccleſiis inueſtirent.

De Iuone, & Bernardo. Cap. LXI.

IVo venerabilis memoriæ prædictorum virorum Lanfranci,& Anſelmi claruit temporibus. Sub quo in eccleſia beati Quintini Beluacenſis reflorere cœpit ordo canonicus,primum ab Apoſtolis, poſtmodum a beato Auguſtino regulariter inſtitutus. Fuit enim præfatus Iuo illius eccleſiæ præpoſitus, & poſtea Carnotenſium epũs. Hic de canonum eccleſiaſticorum regulis, quorum per ſucceſſiones pontificum tot, & tanta in immenſum creuerant volumina, vt vel comparari vix poſſent propter ſumptum, vel legi propter faſtidium, exquiſita diligentia quædam capitula ordinauit, & laudabili compendio ad numerum redegit librorum decem. Scripſit etiam epiſtolas. Bernardus iuuenis egregius ſcientia, & moribus,& genere clarus, cum germanis fratribus,& aliis comitibus anno Domini 1093. Ciſtercij habitus religionis induitur, & miro religioſitatis feruore conuerſatur, poſtea Claraualle fundata ibidem abbas conſtituitur. Scripſit autem hæc,quæ ſubiecta ſunt, de contemptu mundi ad clericos lib.1. meditationum lib 1. exortatorium de paſſione,& reſurrectione Domini lib.1.de diligẽdo Deo lib.1. de gradibus humilitatis, & ſuperbiæ lib.1. de gratia, & libero arbitrio lib.1. de præcepto,& diſpenſatione lib.1 ad Carthuſienſes fratres lib.1. ad Archiepiſcopum Senonenſem lib.1. ad Hugonem de ſancto Victore lib.1. ad Innocentium Papam contra hæreſes Petri,& Abealardi lib.1. ſuper pſalmum Qui habitat. homel.18. ſuper Cantica Canticorum,homel.83. ſuper Miſſus eſt Gabriel,homeliam. ſuper Magnificat,tractatum vnum. Epiſtolas breues ad diuerſos 240. Sermones penè innumerabiles. Tãdem poſt claros actus,& multa animarum lucra,multa poſt fundata monaſteria, & plurima miraculorum ſigna exhibita, beato fine quieuit, anno Domini 1153.

De Hugone, & Richardo. Cap. LXII.

HVgo Pariſieñs S. Victoris canonicus religione, & literarũ ſcientia clarus, & in ſeptem liberalium artium peritia, nulli ſui temporis ſecundus fuit, qui inter multa, quæ vtiliter ſcripſit, & librum de ſacramentis valde neceſſarium duobus voluminibus comprehenſum edit. Scripſit etiam,& alia plurima opuſcula.ſ.didaſcalon lib.5. ſuper Eccleſiaſten omilies lib.16. ſuper lamentatione Hieremiæ librum vnum.de virtute orandi librum vnum. de inſtitutione nouitiorum librum vnum. de Arca Noe libros quinque.de anima Chriſti librum vnum,de perpetua virginitate ſanctæ Mariæ librum vnum. Expoſitionem ſuper Magnificat,librum vnum. ſuper Tota pulchra es,lib. vnũ. de ſacramentis lib 1 2.Item notulas ſuper quoſdam verſus pſalmorum,& alia plura opuſcula. Supradicto quoque venerabili viro Hugoni magiſter Richardus eiuſdem eccleſiæ canonicus extitiſſe contemporaneus fertur, quorum etiam vnus in ipſo monaſterio prior, alter ſupprior verò fuiſſe perhibetur. Hic quoque Richardus in libris,& tractatibus variis multa eccleſię ſanctæ vtilia deſcripſit, inter quos eminent de ſancta Trinitate lib.7. Scripſit nihilominus de contemplatione pulcherrimum librum. de Patriarcha iorticularium, alium quoque de myſtico ſomno Nabuchodonoſor. de arbore quoque,quam idem Nabuchodonoſor vidit virum, & alium. de quatuor ventis in mari pugnantibus, alium de exterminatione mali, & promotione boni, alium iterum de officio eccleſiæ,alium de ſacrificio Abrahæ, & tractatum grandem de illo verbo Eſaiæ. Omne caput languidum, & alium de illo. In die illa nutriet homo,vaccam boum. Tertium verò contra Andream, & alios in expoſitione ſacræ ſcripturæ Iudaizantes ſuper illo verbo. Ecce virgo concipiet, & pariet filium. alium autem ad nouitios de illo verbo pſalmi, Affere Domino filij Dei, Scripſit etiam librum, qui dicitur exceptionum,in quo breuiter continetur diuiſio,& materia omnium ſcientiarum,ac ſeries Hiſtoriæ præcedentiũ temporum,& quædam morales expoſitiones ſacrarũ ſcripturarum.

De Cæteris doctoribus catholicis. Cap. LXIII.

PRæter hos etiam extiterunt in eccleſia plurimi doctores catholici,quorum nonnulli, licet eorum apud nos habeantur opuſcula,tamen reperire non potui, ex quibus Ceſarius Arelatenſis epiſcopus decem homelias ad monachos eleganti ſermone compoſuit. Hiſichius Hieroſolymorum presbyter in

Leuiticum

Leuiticum commentarijs edidit. Radulphus quoque Flauiacenſis eundem librum diligenter expoluit. Paſchaſius libros de ſacramentis, & de Spiritu ſancto, & ſuper Hieremiæ lamentationes expoſitionem confecit. Haymo verò ſuper Eſaiam, & ſuper Hyeremiam, & ſuper epiſtolas Pauli, & ſuper Apocalypſim commentarios fecit, inſuper & libros eccleſiaſticarum hiſtoriarum Euſebij abbreuians in libellum, qui dicitur Chriſtianarum rerum memoria compendioſè redegit. Fuerunt & alij multi, quorum vocabula & laudes, & tempora, & opuſculorum nomina, non ſolùm in eccleſiaſticis hiſtorijs, verumetiam in libris de illuſtribus viris Hieronymi. & Gennadij leguntur, ſed apud nos ipſa eorum ſcripta, ſiue libri nullatenus reperiuntur, verbi gratia. Papias Hierapolitanus epiſcopus. Quadratus Apoſtolorum diſcipulus. Ariſtides philoſophus. Egyſippus. Iuſtinus philoſophus. Teophilus Antiochenus. Appolinaris Hierapolitanus. Dionyſius Corinthiorum epiſcopus. Philippus Cretenſis. Hireneus Lugdunenſis. Panthenus Stoicus. Clemens Alexandrinus. Serapion. Appolonius. Heraclius. Tertullianus. Berillus. Hypolitus Alexander. Capadox. Aphricanus. Æmilius. Theodorus qui & Gregorius. Cornelius Pōtius. Dionyſius Alexandrinus. Archelaus. Antonius. Baſilius. Anchitanus. Tyrus. Damaſus. Optatus. Cyrillus. Epiphanius. Diodorus. Euagrius. Ambroſius Alexandrinus Gregorius Emiſſenus Amphilodius. Sofronius. Paulinus. Oroſius. & plures alij, quos enumerare longum eſt. Ex his autem ille, quem primo nominaui Papias, & Tertullianus, & Victorinus, & Lactantius, & alij quidam a rectitudine fidei dicuntur erraſſe.

De Profunditate diuinæ ſcripturæ. Cap. LXIIII.

HÆc de ſacræ ſcripturæ actoribus, & translatoribus, atque doctoribus, & expoſitoribus breuiter conſtruximus, nunc ad eius generalem doctrinam tranſeamus. Et primo quidem qualiter myſteriorū eius profunditas inueſtigari poſſit, deinde verò qualiter docenda, vel exponenda ſit ex dictis ſanctorum patrum colligamus. Auguſtinus de doctrina Chriſtiana lib. 2. his qui ſcripturas diuinas legunt quædam obſcurè dicta, plerumque denſiſſimam caliginem obducunt. Quod diuinitus prouiſum eſſe non dubito, ad edomandam labore ſuperbiam, & intellectum à faſtidio remouendum, cui facilè inueſtigata plerunque vileſcunt. Idem in lib. 4. Sapientiam verò diſcit homo quanto magis, vel minus in ſcripturis proficit. Non dico in eis multum legendis, memoriæque mandandis, ſed bene intelligendis, & diligenter eorū ſenſibus indagandis. Sunt enim qui eas legunt & negligunt, legunt vt teneant, negligunt vt intelligant. Quibus longè ſine dubio præferendi ſunt, qui verba earum minus tenent, & cor earum ſui cordis oculis vident, ſed vtriſque ille melior, & qui eum volt cat diſcit, & ſicut oportet intelligit. Idem in libro Confeſſionum 12. Mira profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos ſuperficies blandiens paruulis, ſed horror eſt in eam intendere, horror honoris, & tremor amoris. Gregorius in prologo moralium. Sacri enim tractator eloquij morem fluminis debet imitari, fluuius quippe dum per alueum fluit, ſi valles concauas ex latere contingit, in eas protinus ſui curſus impetus diuertit, cumque illas ſufficienter impleuerit, repente ſe in alueum refundit. Idem. Diuinus etenim ſermo ſicut myſterijs prudentes exercet: ſic plerunque ſuperficie ſimplices refouet, habet in publico vnde paruulos nutriat, ſeruat in ſecreto vnde mentes ſublimium in admiratione ſuſpendat. Quaſi quidam quippe eſt fluuius (vt ita dixerim) planus, & altus, in quo & agnus ambulet, & elephas natet.

F I N I S.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VENETIIS, M D XCI.

Apud Dominicum Nicolinum.